SC.14.Pl.11.

37
21 D
14

Cum Priuilegio Cæsareo et Regis Hiſpaniarum.

SANCTISSIMÆ TRINITATI INCREATÆ, ET CREATÆ IN CHRISTO IESV

trinum Prophetarum iubilum & votum.

EN tibi, ô S. Trinitas, notius & numeroſus quaternorum Cherubinorum ternio, τὶς τετραφώνος, triplici inquam quaternarum vocum choro te celebrantium, conſonoque diſſonarum linguarum concentu tibi cum Seraphinis iugiter acclamantium: *Sanctus, ſanctus ſanctus Dominus Deus Sabaoth.* Hi ſunt duodecim Prophetæ, tui præcones & Muſici, duodecim ſcilicet Apoſtoli, Euangeliſtæ, & Choraules veteris teſtamenti, qui in ternos quaterniones, quaſi ternos cæleſtis Muſices choros, diſtributi te ambiunt, tibique famulantes circumſtant, ac in quadriga Cherubica triplicata S. Triadis nomen & gloriam toto orbe diſcurrentes concinendo circumferunt. Hiſce ego, eos commentando, ἀντιφώνως cum alternante Seraphinorum choro ſuccino: *Sanctus, Deus, ſanctus, fortis, ſanctus immortalis: Plena eſt omnis terra gloriâ tuâ.* Suſcipe hoſce meos in tuos Prophetas labores: ſuſcipe mea, exilia licèt, tuæ Celſitudinis præconia. *De ventre enim matris meæ Deus meus es tu: in te proiectus ſum ex vtero.* Ita *S. Ignatius*, tertius à S. Petro Antiochenus Epiſcopus, *viſionem angelorum per reſponſorios hymnos ſanctam Triadem laudantium vidit, & modum viſionis Antiochenæ Eccleſiæ tradidit; vnde ad omnes Eccleſias iſta traditio promanauit, & hæc eſt ratio hymnorum reſponſoriorum*, ait Socrates. Nimirum *felix beatarum mentium otium, iuge piæ doxologiæ eſt negotium; quique ſemel in diuinitatem ſe merſit animus, non niſi eius delicijs & laudibus paſcitur:* in quibus proinde recitandis & explicandis S. Trinitati ſit omnis honor, Eccleſiæ decor, lectoribus ſapor, mihi labor. lib. 6. hiſt. cap. 8.

Hocce ergo Sanctiſſima Trinitas, & trina Vnitas, vnaq; Deitas nouum ſit iubilum, quo tibi duodecim melodis Prophetarum, quaſi muſicorum vocibus iubilo in nouo hoc ſancti anni Iubilæo, quod tertium in vita hac mihi cernere agereque ad plenam culparum veniam, gratiam & ſanctimoniam indulſiſti; quo pariter ternos tuos, Prophetarum & Eccleſiæ hoſtes, inauditis penè à ſæculo prælijs & triumphis, per ternos Reges tuis auſpicijs protritos, vel ſubactos cernimus, gratulamur & iubilamus. Turcarum innumeras copias roburque formidabile, per Sereniſſimum Poloniæ Regem SIGISMVNDVM III. Iagellonidem, & S. Caſimiri abnepotem;

Cornel. in Proph. Min.

Moſcorum & Tartarorum vindicem, tot cladibus attriuiſti; vt, ſi cæteri Principes ei ſuppetias tuliſſent, iam actum eſſet de Ottomannorum imperio. Porrò exceſſit ille libens patrio & auito Sueciæ regno, ne fidem Deumque perderet: hanc tui cauſâ exiguæ ditionis iacturam, amplis illi in Moſcouia, Polonia, Liuonia, Walachia, Ruſſia, Aſia triumphis & imperijs centuplo fœnore compenſaſti.

II. Inſuper Reges præcipuos arcto inter ſe matrimoniorum vinculo colligaſti, ſimulque omnibus idem ſtudium hæreſis ſeditioſæ & rebellis extirpandæ aſpiraſti. Indidiſti enim eis hanc ſapientiam, vt clarè cognoſcerent eneruè & imbelle eſſe regnum, in quo ciues inter ſe de religione digladiantur, vbi hæretici pro ſua perfidia vſque ad mortem dimicant, perfideque non tantùm ciues, ſed & Principes ſuos produnt perduntque. Fidei enim & religionis diſſidium, neceſſariò parit Eccleſiæ & reipubl. diſſidium, idque internecinum, vt Rex orthodoxus regni ſui dominus & rex non ſit, quamdiu in eo talis graſſatur hæreſis & hæretici, qui & ſeditiones conflare, & Turcæ aditum patefacere, & vicinos Principes ad bellum ſollicitare ſolent. Qua ratione enim Regi ſuo fideles ſint, qui Deo ſunt iniurij, blaſphemi, infideles? Qua ratione Principi fidem ſeruent, qui fidem Chriſto & Eccleſiæ datam violarunt, & aſſiduè ac pertinaciter violant, quique ſuam hanc perfidiam rebellione armant & propugnant? Non id ipſorum, non naturæ, non indolis, ſed phreneſis, hæreſis inquam ſeditioſæ & infidæ, eſt vitium. Aperuiſti Regum oculos, vt id liquidò cernerent, ideoque ſinguli in Caluiniſmum, vt regni ſui peſtem inſurgerent. Ita dediſti Chriſtianiſſimo Galliarum Regi LVDOVICO XIII. S. Ludouici heredi & æmulo, ſupra ætatem animos & vires, vt vrbes & arces plurimas quas Hugonotti inſederant, armata manu eis extorqueret, cæteras penè omnes ad deditionem cogeret, quod nemo maiorum cogitare, nedum aggredi auſus fuerat; vt iam ipſe Franciæ totius ſit Rex, qui ante triennium dimidiatus & precarius eius tantùm Rex eſſe videbatur. Ita FERDINANDVM Imperatorem inuictum, ſpem & columen Germaniæ, tot tantiſque victorijs, iiſque continuis decoraſti, vt te pro eo manifeſtè pugnante, illud Iulij Cæſaris, imò verò propartui ſui Caroli V. Imper. iure dicere poſſit: *Veni, vidi, vicit Chriſtus*. Et illud Deboræ Iudic. 5. *Noua bella elegit Dominus, portas hoſtium ipſe ſubuertit*, &c. *De cælo dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo, aduerſus Siſaram pugnauerunt.* Inſtar fulminis enim victor eius exercitus, Duce Bauaro, quaſi rediuiuo Iuda Machabæo, peruaſit ſubegitq; Auſtriam, Bohemiam, Morauiam, Sileſiam, Hungariam, Palatinatum vtrumque, ex iiſq; hæreticorum patriarchas Huſſitas, ac rebellionum faces Caluiniſtas, expulit & profligauit, qua in re ſuas quoq; egregiè præſtitère partes inſignes ex Italis Belgiſq; Duces, cum validis copijs ab optimo Rege Catholico oportunè in auxilium ſubmiſſi, vt iam Germania putidis & peſtiferis membris reſectis libera, redintegrari, reualeſcere, priſtinaſque vires & robur queat colligere: quibus in vnum collectis roborata, non tantùm Turcis reſiſtere, ſed & eos bello laceſſere & inuadere audeat, Hungariamque hæreſis diſſidio perditam, vnitis Germanorum & vicinorum armis repetere & recuperare valeat. Hæc eorum æterna erit gloria, hi immortales triumphi, hæc trophæa, quæ in omne æuum perennabunt. Agite Principes generoſi, pergite magnis animis, opus felicibus, adeò auſpicijs cœptum cõficite, paribus ſtudijs rebellem Caluini hæreſim penè euulſam ſtirpitus vbilibet eradicate.

Quare

Quare procul abſit à Chriſtiano fidelium pectore, vt hæreticos contra Orthodoxum ſuum Principem rebellantes adiuuare, aut fouere ſatagat. Qui enim hæreticos iuuat, hæreſin iuuat & propugnat, ipſamque Chriſti fidem & Eccleſiam oppugnat. Qui rebelles iuuat, rebellionem iuuat & propugnat. Quocirca iuſto Dei iudicio reddetur ei talio, vt in quo peccauit, in eodem puniatur, & ab hæreticis bello, à ſubditis rebellione exagitetur; vt, quod alijs fecit iniuſtè, idem iuſtè à ſuis patiatur. Sapienter Thucydides libr. 1. *Nullus Princeps*, inquit, *à ſuis ſubditis iniuſtè puniendis arcendus eſt: & qui id facit, parem in ſe legem ſtatuit, ne & ipſe ſuos puniat delinquentes.* Ita grauem non tantùm cenſuram, ſed & vindictam Dei ſubijt Ioſaphat, pius alioqui Rex Iuda, quando oraculo Iehu caſtigatus audiuit: *Impio prebes auxilium, & his qui oderunt Dominum amicitia iungeris; & idcirco iram quidem Domini merebaris, ſed bona opera inuenta ſunt in te, eò quòd abſtuleris lucos de terra Iuda, & præparaueris cor tuum vt requireres Dominum.* Grauiorem verò excepit ab Eliezer Propheta, in eum detonante: *Quia habuiſti fœdus cum Ochozia, percuſſit Dominus opera tua, contritæque ſunt naues, nec potuerunt ire in Tharſis.* Et tamen Ioſaphat Ochoziam adiuuarat, non in impietate, ſed in re politica dumtaxat, nimirum ad nauigandum in Tharſis. Porrò veriſſimum eſt iſtud, licèt nonnullis paradoxum: *Chriſtianorum de Chriſtianis parta, cadit victoria victa*, vti euidenter demonſtrat in Politica pereruditus Chriſtophorus Varſeuicius in Paradoxis. Quamobrem ſapientes Conſiliarij hoc ſuis Principibus inſtillant principium: *Vt tuum regnum firmes & amplifices, omni ſtudio cole pacem & fœdus cum vicinis Chriſtianis Principibus. Horum enim amicitia, tibi erit murus antemurale.* Nam, vt ait Rex ſapientiſſimus: *Frater qui adiuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma.* Quin & Atticus Orator: *Præcipuum*, ait, *boni Principis opus eſt, amicos parare. Nullum enim maius boni imperij inſtrumentum, quàm boni amici.* Audiant Chriſtiani ſaluberrimum Anchiſæ apud Virgilium, Romanos à ciuilibus bellis dehortantis, conſilium:

2. Paral. 19. v. 2.

2. Paral. 20. v. 37.

Prou. 18. 19.

Plinius in panegyr.

Ne quæſo, ne tanta animis aſſueſcite bella;
Neu patriæ validas in viſcera vertite vires.

Iſta ergo magnifica Dei ſunt opera, qui Principibus ſibi fidelibus facit mirabilia magna ſolus; cui proinde tota Germania, tota Gallia, tota Polonia, imò totus orbis Chriſtianus ob tantas tamque recentes victorias, cum gratiarum actione canticum nouum concinat, totoque hoc Iubilæo cum Moſe & Hebræis iubilet: *Cantemus Domino; glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem proiecit in mare.* Eia S. Trinitas, tribus virtutis tuæ lanceis, tua inquam potentia, ſapientia & gratia, trium hoſtium tuorum, pariter ac Prophetarum, Saracenorum inquam, Hæreticorum, & Schiſmaticorum mentes cordaque feri & ſaucia, vt omnes ſeſe tibi ſubdant, te agnoſcant, credant, ament, glorificent: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto: ſicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.* Tunc tuæ Maieſtati & clementiæ verè & exultanter omnium gentium iubilis, illud regij Vatis oraculum iubilabimus: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Pſallite Deo noſtro, pſallite: pſallite Regi noſtro, pſallite: quoniam Rex omnis terræ Deus: pſallite ſapienter. Iubilate Deo omnis terra, pſalmum dicite nomini eius, date gloriam laudi eius. Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam & honorem: afferte Domino gloriam nomini eius.*

Exod. 15.

Pſal. 46.

Pſal. 65. & 95.

Tu Rex ſæculorum immortalis, inuiſibilis, glorioſus, qui lucem habitas inacceſſibilem, per Verbum incarnatum te mundo pandere, apparere & cerni, ac loqui, verſari, & conueſci nobiſcum dignatus es: per illud nos tibi reconcilias & vnis: in illo diuitias gloriæ tuæ nobis oſtendis, *vt dum viſibiliter Deum cognoſcimus, per hunc in inuiſibilium amorem rapiamur.* Chriſtus enim dum noſtram carnem aſſumpſit, nobiſq; conſanguineus & cognatus, imò frater, fieri dignatus eſt, nos Deo concorporauit, ac S. Trinitatis affines effecit. Ipſe ergo eſt ſalus noſtra, honor noſter, amor noſter, deliciæ noſtræ. Nimirum hoc *manifeſtè magnum eſt pietatis tuæ ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu; apparuit angelis, prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.* Hoc diuini tui conſilij arcanum Prioribus generationibus incognitum, & æternis temporibus tacitũ reuelaſti Prophetis, quaſi aquilis cæleſtibus, vt idipſum nobis diſcordi vocum concordia præcinerent. Hoc eſt Verbum infans, puer ſapiens, Deus lactens, Chriſtus crucifixus, qui factus eſt nobis ſapientia, iuſtitia & redemptio. Hic eſt fidei noſtræ axis, ſapientiæ baſis, ſanctitatis apex, charitatis illicium, felicitatis centrum. Intonat de eo Michæas cap. 5. *Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te egredietur qui ſit dominator in Iſrael: & egreſſus eius ab initio, à diebus æternitatis.* Inſonat Aggæus cap. 2. *Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam: & mouebo omnes gentes. Et veniet deſideratus cunctis gentibus.* Conſonat Malachias c. 2. *Statim veniet ad templum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius? Et quis ſtabit ad videndum eum?* Succinit Zacharias cap. 3. *Adducam ſeruum meum Orientem.* Et c. 9. *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* In Chriſto ergo, ô increata S. Trinitas, cui viuam imaginem expreſſiſti, & triadem creatam efformaſti, quod admirans S. Iohannes epiſt. 1. c. 5. *Tres ſunt*, inquit, *qui teſtimonium dant* (Verbo incarnato, Chriſto Ieſu) *in cælo: Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus. Et tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, Spiritus, & aqua, & ſanguis, & hi tres vnum ſunt.*

1. Timot. 3.

Felix Bethlehem, felix Iudæa, felix Ieruſalem, quæ non tantùm Prophetas, ſed & ipſum Verbum incarnatum gignere, videre & audire digna fuiſti; quæ diuinis eius pedibus calcata, eius ſermonibus, ſudoribus, lachrymis, ſuſpirijs, quin & ſanguine pretioſo irrigata, eum hoſpitem, imò ciuem & filium, redemptorem & ſaluatorem habere meruiſti; ſcilicet, Pſal. 131. *factus eſt in pace locus eius; & habitatio eius in Sion. Quæſiuimus locum Domino, Tabernaculum Deo Iacob. Ecce audiuimus eam in Ephrata, inuenimus eam in campis ſiluæ. Introibimus in tabernaculum eius: adorabimus in loco vbi ſteterunt pedes eius.* Ibi ſuam ipſe fundauit Eccleſiam, ibi refulſit aurora legis nouæ in ſplendoribus Sanctorum, Virginis Deiparæ, Apoſtolorum, Euangeliſtarum, ac primorum fidelium fide & charitate ardentium. Quocirca Chriſtus ſponſus hunc thalamum ſibi adamans, indeque ſponſam Eccleſiam alliciens: *Veni*, inquit, *de Libano* (de Ieruſalem & Iudæa) *Sponſa mea: veni de Libano, veni: coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir &* Cant. 4. *Hermon* (vtique Iudææ montium) *de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Idipſum præcinuit Zachar. c. 13. *In die illa erit fons patens* (gratiæ & baptiſmi) *domui Dauid, & habitantibus Ieruſalem, in ablutionem peccatoris & menſtruatæ. Et erit in die illa dicit Dominus exercituum, diſperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra.* Et cap. 14. *Stabunt pedes eius in die illa*

ſuper montem Oliuarum, qui eſt contra Jeruſalem ad Orientem. Et erit in die illa, exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem, &c. *Et erit Dominus rex ſuper omnem terram; in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum.* Michæas verò c. 4. *De Sion,* ait, *exibit lex, & Verbum Domini de Ieruſalem.*

Infelices ergo & miſeri Chriſtiani, qui à ſuis incunabulis exulant, qui ſanctam vrbem, ſanguine Chriſti purpuratam, quæ aurora fuit Eccleſiæ, primumque regnum, à Turcis & Saracenis poſſideri, profanari & ſacrilegè pollui cernunt & tolerant. Non tolerauit id Conſtantinus Imp. qui loca ſancta Chriſtianis reſtituit: cuius nutu & ſumptu mater S. Helena Hieroſolymam profecta, loca ſancta religiosè venerata in Bethlehem, monte Caluariæ & Olíueti, alibique regiâ magnificentiâ templa & baſilicas exædificauit. Quare cœpit tum eo peregrinatio à fidelibus frequentari, confluentibus è toto orbe deuotionis ergò Chriſtianis. Ipſe S. Hieronymus relictâ Româ in Bethlehem ſe tranſtulit, vt ad Chriſti incunabula viueret & moreretur; quem ſecuta S. Paula, magnum poſt ſe trahens nobilitatis Romanæ agmen, ibidem quatuor extruxit monaſteria, in quibus ipſa cum filia Euſtochio Chriſti paupertatem, humilitatem & ſanctitatem imitata, vitam egit religioſam & cæleſtem. *Bethlehem ingreſſa,* ait S. Hieron. *& in ſpecum Saluatoris ingrediens, me audiente iurabat, cernere ſe oculis fidei infantem pannis inuolutum, vagientem in præſepi Dominum, Magos adorantes, ſtellam fulgentem deſuper matrem Virginem, paſtores nocte venientes, vt viderent Verbum quod factum erat, & iam tunc Iohannis Euangeliſtæ principium dedicarent: In principio erat Verbum, & Verbum caro factum eſt, mixtiſque gaudio lachrymis loquebatur. Salue Bethlehem domus panis, in qua natus eſt ille panis, qui de cælo deſcendit. Salue Ephrata regio vberrima, cuius fertilitas Deus eſt.* *In epitaph. Paulæ.*

Conſtantinum ſecutus Heraclius Imp. anno Domini 628. cæleſtibus de Coſroë Perſarum rege potitus victorijs, crucem Chriſti ipſi ereptam, Hieroſolymam victor reportauit, ac depoſito regali cultu, detractiſque calceis, & plebeio amictu indutus, illam proprijs humeris retulit in eum montem, quò eam Saluator tulerat; ac in eodem Caluariæ loco ſtatuit, vnde à Perſis fuerat aſportata. Ita S. Trinitatis Chriſtiq; iniurias vltus Heraclius haſce de Perſis vindicias dedit, imò reddidit Hieroſolymæ. Ieruſalem enim eſt ciuitas Dei electa, ſancta & glorioſa, fundata in montibus ſanctis, centrum & vmbilicus mundi, vrbs perfecti decoris, gaudium vniuerſæ terræ, paradiſus orbis: quæ tamquam regia inter omnes vrbes, velut caput in corpore, ſicut ſol inter aſtra effulget; quaſi Eccleſiæ militantis Capitolium, triumphantis typus & præludium.

Poſt Conſtantinum & Heraclium Vrbanus II. Pontif. æternum decus & gloriam ſibi peperit (vnde & monumento eius hoc elogium inſcripſerunt, *Vrbanus II. auctor expeditionis in infideles*) cùm concilio apud Clarum montem habito anno Domini 1095. ita Principes Galliç ad recuperandam Hieroſolymam à Saracenis iamdiu occupatam, animauit, vt non dubitarent mori pro illa ciuitate, in qua Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Quare effecit vt trecenta hominum millia nomen in militiam Chriſti dederint ſignumque crucis ſuſceperint, atque inter illos multi Principes, Duces & Comites: in quibus eminuit Godefridus Bullonij Dux, præſtantis animi, religionis & fortitudinis vir: qui quàm facilè terra ſancta à Chriſtianis recipi poſſit, oſtendit, dum paruis copijs reſiduis Hieroſolymam anno Domini 1099. expugnauit, feria ſexta, hora qua Chriſtus mortuus eſt, ipſeque

primus conſcenſis muris vrbem ingreſſus, primus deinde Hieroſolymæ Chriſtianus Rex, quaſi nouns Dauid creatus, regnum in poſteros ſex Reges, per LXXX. annos propagauir; idque merito ſuæ virtutis, pietatis & modeſtiæ, qua, vt alia prætercam, Chriſtianis Principibus eum de more regio diademate coronare ſatagentibus, humilitatis ſtudio reſtitit, dictitans: *nolle ſe aurea corona inſigniri in vrbe ſancta, in qua Chriſtus Dominus pro noſtra ſalute ſpineam tuliſſet: vnde ea contentus, illique reuerentiam exhibens, regiam reſpuit, Regum optimus, lumen & ſpeculum cæterorum*, ait Wilhelmus Archiepiſcopus Tyri, lib.9. Belli ſacri c.9. Viuet Godefride, viuet Vrbane, tua virtus & gloria, quam diu ſæculorum omnium viuet ÆTERNITAS.

Porrò orationem Vrbani, qua in Concilio Clarimontano omnes ad bellum ſacrum accendit, recitat idem Wilhelmus, in qua inter cætera ait: *Hæc igitur ſalutis noſtræ incunabula, Domini patriam, religionis matrem, populus abſque Deo, ancillæ filius Ægyptia poſſidet violenter, & captiuitatis liberæ filijs extremas imponit conditiones, quibus versâ vice meritò ſeruire tenebatur: Saracenorum gens impia, loca ſancta, in quibus ſteterunt pedes Domini, iam à multis retrò temporibus violenta premit tyrannide, ſubactis fidelibus & in ſeruitutem damnatis. Ingreſſi ſunt canes in ſancta: profanatum eſt ſanctuarium, humiliatus eſt cultor Dei populus, angarias patitur indignas genus electum, ſeruit in luto & latere regale ſacerdotium, princeps prouinciarum facta eſt ſub tributo ciuitas Dei. Templum Domini, de quo zelans Dominus videntes eiecit, ne domus Patris eius fieret ſpelunca latronum, facta eſt ſedes dæmoniorum Templum Domini inquam, vt ait Mathathias, quaſi vir ignobilis, vaſa gloriæ eius abducta ſunt captiua. Ciuitas Regis Regum, quæ alijs regulas intemeratæ tradidit fidei, Gentium ſuperſtitionibus cogitur inuita deſeruire. Sancta reſurrectionis eccleſia, requies dormientis Domini eorum fœdatur ſpurcitijs. Loca venerabilia, quæ* Dominum *in carne ſuſceperunt hoſpitem, ſigna viderunt, ſenſerunt beneficia, facta ſunt gregum præſepia, ſtabula iumentorum. Accingimini ergo & eſtote filij potentes, vt pugnetis aduerſus infideles: quoniam melius eſt mori nos in bello, quàm videre mala gentis noſtræ & ſanctorum.* Audite hæc Principes, audite Chriſtiani, ſummi Paſtoris veſtri, Chriſti Vicarij lamenta, imò oracula.

VI. Vrbani cœpta conſtanter proſecuti ſunt ſuccedentes ex ordine Pontifices; Paſchalis II. Gelaſius II. Calliſtus II. Lucius II. ſed maximè Eugenius III. qui anno Domini 1143. vrgente Ludouico Rege Francorum, & S. Bernardo, expeditionem in terram ſanctam ſuſcitauit, ac S. Bernardum ad omnes Galliæ & Germaniæ populos (qui eum vt Prophetam, vel Apoſtolum ſuſcipiebant) in eam concitandos auctorauit, quare ſequenti anno omnium conſenſu, S. Bernardus totius belli dux & Princeps militiæ electus eſt. Verùm ſatis viſum eſt Eugenio, ſi ille tuba ſacerdotali indiceret bellum, & tam verbis, quàm literis Chriſtianos ad id excitaret: quod illum fœliciſſimè ſequentibus innumeris ſignis & prodigijs præſtitiſſe, teſtantur Acta vitæ ipſius, & Epiſtolæ ab eo conſcriptæ, nec non & Otto Friſingenſis; ſed magis ipſe rerum ſucceſſus, dum non ſolum Ludouicus Rex celebrato apud Verzelacum conuentu, crucem, quaſi belli ſacri inſigne, ab eodem S. Bernardo ſumpſit vnà cum multis regni ſui Principibus & optimatibus, quos tam ingens populi multitudo ſecuta eſt, vt vacuarentur vrbes & caſtella; ſed & eiuſdem hortatu Conradus Romanorum Rex, generali apud Spiram conuentu indicto, æquè crucem vnà cum fratre ſuo Henrico Duce Noricorum alijſque Principibus & nobilibus plurimis (etiam Polonis, adeoque Henrico Boleſlai Regis fratre, teſte Cromero l.6. Polon.)

Polon.) accepit: quibuſcum etiam ſignati ſunt nonnulli Epiſcopi, atque inter alios ipſe Otto Friſingenſis, virtutibus & meritis clarus. Qui demum addit, non ſolùm ex Romano Imperio, ſed etiam è vicinis regnis, putà Francia, Anglia, Pannonia, innumeris populis ac nationibus hac expeditionis famâ ad ſumendam crucem commotis, repentè ſic totum penè Occidentem ſiluiſſe, vt non ſolùm bella mouere, ſed & arma quempiam in publicq portare nefas haberetur. Vtinam nunc iterum S. Bernardus, vel è cęlo idem claſſicum fidelibus canat!

Ludouicum & Conradum æmulatus eſt S. Ludouicus, Francorum gloria dicam, an ſanctitas, an veriùs vtrumque? qui in Palæſtinam non tantùm copias tranſmiſit, ſed ipſe quaſi earum dux, relicto auito ſolo & regno, per tot terrarum mariumque ſpatia, maximis impendijs, laboribus & conatibus, ſemel & iterum traiecit, vt eam Saracenis extorqueret, & Chriſtianis priſtinis heredibus aſſereret: ſed cùm peccatis fidelium exigentibus, idipſum, quod tanto conamine, virtute & animo moliebatur, perficere non poſſet; mortem tamen in tam glorioſa expeditione oppetere anno Domini 1270. non dubitauit, fidenſque cygnæum cecinit: *Introibo in domum tuam Domine, adorabo ad templum ſanctum tuum, & confitebor nomini tuo*; nimirum *tendit ad aſtra per aſpera virtus*: quin & operis tam Chriſtiani proſequendi & perficiendi decus filijs poſteriſque ſuo exemplo, æquè ac reſtamento reliquit. Reſuſcita, Domine, hunc S. Ludouici zelum in Catholicis Regibus & Principibus, præſertim Turcæ limitaneis & confinibus, vt vnanimes in tantum opus conſpirent; ſed & remotiores excita, vt in partem tam glorioſi operis veniant, ac nominatim S. Ludouici ſequaces, heredes, & cognomines, vt victricia arma ab Hæreticis in Saracenos transferant, ac Francos, cæteroſque otiari neſcios opere tam ſancto occupent, ne ipſorum ardor quietis impatiens in bellum vel ciuile, vel Chriſtianum, quo ſeſe inuicem collidant, turpemque dent maculam in gloriam ſuam, ac iram Dei in ſe concitent, erumpat; ſed potiùs in Turcas, Tartaros & Saracenos, iuratos S. Trinitatis Chriſtique hoſtes, ad auitam & immortalem eorum gloriam, ſeſe exerat. Hoc nomen Chriſtianiſſimum eis hereditarium, hoc S. Ludouicus progenitor, hoc generoſa indoles & animi celſitudo, hoc S. Eccleſiæ amor & fidei ardor, hoc victoriæ & trophæa contra Chriſti perduelles cælitus data, hoc Præſules, hoc Pontifices, hoc fideles omnes iure ſuo ab eis efflagitant.

Sapienter S. Catharina Senenſis theodidacta (vti refert Raymundus Generalis Ordin. Prædicat. & ex ipſo Ambroſ. Catharinus in eius vita) Summos Pontifices, Gregorium XI. & Vrbanum VI. anno Domini 1375. & ſequent. acriter ad Bellum Turcis inferendum exſtimulauit. Cumque Pontifex tegereret, illud in tot inteſtinis Principum Italiæ, aliarumque regionum diſſidijs, importunum videri; inſtitit illa, *Imò verò*, inquit, *nunc maximè opportunum eſt, adeoque nullum efficacius remedium ad diſſidia hæc tollenda ſuppetit, quàm ſi fœdus ſanctum ſanciatur, quo omnes paribus animis in communes Chriſti & Chriſtianorum hoſtes conſpirent: ibi ſuos animos & impetus, ſuos pugnandi ardores iraſque effundent, eaque ratione priuatas ponent lites & odia.* Ita, vt alios taceam, Rogerius & Boëmundus fratres, Siciliæ, Apuliæ & Calabriæ Principes, continuò inter ſe de Principatu digladiantes, ab Vrbano II. fœdere belloque ſancto conciliati, arma fraterna in Saracenos verterunt. Boëmundus enim occupatâ Melphi, VII.

cupi-

cupiditate gloriæ incenſus, cum duodecim millibus delectæ iuuentutis Italicæ in terram ſanctam profectus, ſuâ hac virtute animique præſtantiâ adeò fratrem Rogerium permouit, vt poſitis armis dixerit, ſibi omnia cum fratre deinceps fore communia, ac ſtatim Tancredum filium pugnandi cupidum, belli comitem fratri tradiderit, ait Platina in Vrbano II. Pari modo acerba Germanorum, Bauarorum, Belgarum, Polonorum diſſidia ſopita fuiſſe expeditione in terram ſanctam duce Conrado Imper. narrat Otto Friſing. lib. 1. de geſtis Frederici I. Imper. cap. 29. Sapienter Liuius libr. 2. *Bella externa*, inquit, *ſedant domeſticas ſeditiones. Externus timor, magnum concordiæ vinculum.* Idipſum peruidet metuitque Turca, quocirca omni ratione Chriſtianos Principes à ſeſe inuicem diuellere, ac inter eos lites & bella ſerere molitur: ea de cauſa dum vicinum aggreditur, cum remotioribus fœdus init, imò eos in vicinum concitat, itaque eum Chriſtianorum armis expugnat: quo facto remotiores gradatim eâdem arte & fraude circumuentos, ac ab alijs deſertos aggreditur, occupat & ſubiugat; Fœdifragus enim ipſe cùm ſit, fœdus initum, dum ei lubet, quæſitâ occaſione abrumpit: cùm ex aduerſo Chriſtiani, inſidioſi fœderis nomine magis quàm religione irretiti, vicinos ab eo inuaſos protegere non audeant, itaque ipſos eius prædæ exponant, mox & ipſi eius præda futuri. Norunt hiſtoriarum & rerum Turcicarum periti, Turcam ſubinde iurare ſuper libro ſmegmatico, itaque impoſturam Chriſtianis facere, ac iuramentum violare, dictitando, ſe ſuper libro ficto, non vero, ac proinde fictè non verè iuraſſe. Quare iure ei regerant Chriſtiani: *Frangenti fidem, fides frangatur eidem.* Nimirum fœdifragus fuit Baiazetes, qui Venetis contra pacta Coronem, Methonem & Naupactum ademit. Baiazetem imitatus nepos Solymannus, qui anno Domini 1537. totis viribus Italiam aggredi deſtinabat, ſed temeritate cuiuſdam Veneti trierarchæ offenſus, omnes iras & copias in Venetos ſibi fœderatos effudit, Corcyrâ ipſorum inſulâ longè lateque vaſtatâ, & inſulis Cycladibus direptis, negotiatoribuſque Venetis toto Turcico imperio cum vniuerſis eorum opibus & pecunijs in prædam datis; inſuper eoſdem Nauplij & Epidaurici conceſſione, ac duabus in Dalmatia arcibus, Nadino & Lubiana, mulctauit. Solymanni enim erat vox: *Dummodo regnem, nil moror: ſicut in cælo vnus Deus, ita in terra vnus Solymannus eſt colendus.* Solymannum patrem æmulatus Selymus, fœdus iureiurando cum Venetis initum violans, eis Cyprum extorſit: quin & eis inſultans, *Barba*, inquit, *mihi à Venetis apud Naupactum abraſa ſuccreuit; ego verò eis brachium dextrum capta Cypro amputaui, quod numquam recreſcet.* Annon hæc ſocietas leonina? Pari modo fecêre & faciunt cæteri. Cùm enim ab origine fuerint ſintque orbis prædones, toti opibus regniſque Chriſtianorùm per fas & nefas inhiant. Interim lethargo quaſi ſopiti altùm dormiunt Chriſtiani; quia quiſque longè à ſe Turcam, & ſe ab eius iugo, abeſſe autumat. Qua in re errant omnes grauiſſimè. Idem cenſebant olim Conſtantinopolitani, Trapezuntij, Thraces, Bulgari, Boſnij, Seruij, Hungari, cæterique; etiam à Turca capti, errorem ſuum vident, & ſeriò, ſed ſerò, lugent. Turca in limine, & penè in viſceribus, eſt Chriſtianorum omnium, & illi eum à ſe remotum dictitant? O cæcitas! ô ſtupor! Nuper tempore Pij V. inhiauit Cretæ, Venetijs, totique Italiæ: Viennam ſemel iterumque obſedit, inhians Auguſtæ totique Germaniæ. Ante triennium Poloniam ſe vnico prælio euoraturum pollicebatur. Imminet ergo, & penè incubat Italiæ, Germaniæ, Poloniæ. Nunc

ſilet,

ſilet, quia domeſticis diſtinetur diſſidijs: at occaſionem præſtolatur, eâ datâ ilico more ſuo imparatos Italos, Germanos, Polonos adorietur & opprimet. Vtinam periculum hoc adeò quàm certum eſt & præſens, conſpiciant, & inito contra eum communi fœdere diſcutiant Chriſtiani, dum res eſt integra! ne ſerò cum cæteris iam à Turca occupatis ſuum torporem, ſuaque diſſidia accuſent & defleant. Nunc cùm domi rebellione graui variaque agitatur; cùm in Perſam omne exercitus robur tranſmiſit; cū puer eſt; cùm Ducibus, conſilio & ærario deſtituitur; cùm Principes Catholici tot victorijs à Deo datis ad bellum ſacrum inuitantur, tempus eſt oportunum eum inuadendi & profligandi: quod ſi præterire neglexerimus, ſerò pœnitentes illud requiremus. Nihil enim tam volucre eſt, quàm occaſio: nihil leuiùs, cùm ſe offert, penditur: nihil magis, cùm abijt, deſideratur: nihil periculoſiùs amittitur: nihil difficiliùs recuperatur. Porrò quis dubitet Turcam Italiæ & Chriſtianis imminere, cùm Tunetanum regnum ab eo occupatum à Sicilia, Epirum & Macedoniam à Dalmatia, Foroiulium à Dalmatia tenuiſſimo tractu videat diſtetminari? cùm Apolloniâ, Turcico oppido, Hydruntum regni Neapolis vrbem, antea quoque à Turcis poſſeſſam, vnius noctis ſpatio annauigari poſſe intueatur? Quid Hiſpanis, Italis, Gallis inſidioſius Alligerio? Quid Feſſa, Marroco, Biſerta, & tota illa Afrorum vafrorum ſocietate eſt infeſtius? An gallia ergo expers? Nequaquam. Maria quæ vtramque eius partem alluunt, adeò Turcicis ſunt infeſta latrocinijs, vt non ora, non ſinus, non portus aliquis tutus & ijs non exploratus eſſe videatur. Quocirca Iohannes ille Tarnouius Comes, qui ſæpiùs Poloniæ exercitibus victor præfuit, dictitabat, *omnia Polonica Comitia perpetuam belli Turcici meditationem eſſe debere.* Idem dicas de Comitijs Germanicis, Gallicis, Italicis, Hiſpanicis. Celebre eſt illud Græcorum apud Pachymerem lib. 5. hiſtoriæ: *Cum hoſtibus Crucis geratur bellum, vbi & victoria laudabilis eſt, & vinci ſalutare.* Item: *Pax colenda, vbi Dei iacturam non facimus: bellum gerendum, vbi religio periclitatur totaque Reſp.*

Quapropter vt ad Pontifices ſacri belli fæciales, imò tubicines redeam, Eugenij III. pro terra ſancta zelum æmulati ſunt Alexander III. Lucius III. Vrbanus III. Gregorius VIII. Clemens III. Cæleſtinus III. Innocentius III. Honorius III. Gregorius IX. cui mox mox ſuccedens Innocentius IV. teſtibus Platina, Onuphrio & alijs, Legatos per Franciam & cæteras prouincias miſit, qui fidelibus ſuaderent militiam Chriſti ſuſcipere, & S. Ludouici ſigna caſtraque in terram ſanctam ſequi. Ad eamdem Chriſtianos incitauit Alexander IV. Vrbanus IV. Nicolaus IV. Innocentius VI.

Eugenius IV. verò Pontificatum iniens anno Domini 1431. in Turcas mari claſſem, terra exercitum Legato Iuliano Cæſarino Cardinale miſit, ac duce Ladiſlao Poloniæ Rege triginta Turcarum millia vno prælio inter Hadrianopolim & Danubiū cecidit. Tunc quoque Iohannes Hunniades à Ladiſlao Tranſyluaniæ præfectus, multos Amuratis exercitus deleuit, Moldauiam recepit, maximam Seruiæ & Bulgariæ partem victricibus armis percurrit.

Eugenio IV. ſuccedens Nicolaus V. anno Domini 1447. vehementer inſtitit, vt bellum communi omnium Chriſtianorum conſenſu in Turcas decerneretur, quos iam parare arma contra Conſtantinopolitanos ſenſerat: & ob eam Cardinalem Rutenum Conſtantinopolim miſerat, qui Imperatori & ciuibus auxilium polliceretur, ſi ad Catholicam fidem, vt in Concilio Florentino promiſerant, redire voluiſſent: ſed illis in ſchiſmate

per

perſiſtentibus, iuſtâ numinis vindictâ Mahomet Turcarum Imp. Conſtantinopolim paulò poſt expugnauit anno Domini 1453. ac occiſo Imp. Palæologo, crudeliſſimè vrbem ferro flammaque vaſtauit, teſte Chalcondyla lib. 8. & alijs. Cuius rei labem Pontificatui ſuo impactam, dum abolere coactis in Turcas copijs ſtudet Nicolaus, arthriticis doloribus extinguitur.

VIII. Nicolai ſtudijs inſiſtens ſucceſſor Calliſtus III. creatus Pontifex anno Domini 1455. ilico Turcis bellum indixit. Repertum eſt in ſcrinio ipſius hac de re votum, ante Pontificatum hiſce verbis futuri præſagis conceptum: *Ego Calliſtus Pontifex Deo omnipotenti voueo, & ſacțæ indiuiduæ Trinitati, me bello, maledictis, interdictis, execrationibus, & demum quibuſcumque rebus potero, Turcas Chriſtiani nominis hoſtes ſæuiſſimos perſecuturum.* Ea de cauſa ilico prædicatores per totam Europam miſit, qui Chriſtianos omnes ad arma contra Turcas concitarent; quin & per legatos Vſumcaſſanū Perſarum regem contra eoſdem accendit. Ipſe ſedecim triremes Romę ędificatas in hoſtem miſit Ludouico Patriarchâ Aquileienſi Præfecto, qui triennio maritima hoſtium Aſianorū vexauit, inſulas quaſdā cepit, ac magnas clades hoſtibus intulit. Alfonſus autem Rex & Burgundiæ Dux crucis ſignum ſuſcipientes, ituros ſe quoque in hoſtem profitebantur, vel armatos milites eò miſſuros. Iuſſit inſuper Calliſtus in meridie campanæ ſono fideles admoneri, vt orationibus eos iuuarent qui contra Turcas dimicabant. Hac ratione parta fuit illuſtris illa de ipſis victoria. Chriſtiani enim duce Iohanne Vaiuoda, adhortatore Iohanne Capiſtrano Minorita, apud Belgradum anno Domini 1456. ſexaginta Turcarum millia ceciderunt, captis centum ſexaginta bellicis tormentis: Mahometes tyrannus ſaucius, fugâ ſalutem quæſiuit. Ea victoriâ Pontifex Feſtum, putà, officium ſolemne, Transfigurationis Ieſu Chriſti die ſexta Auguſti inſtituit. Actum de crudeliſſimo hoſte tunc fuiſſet, ſi Chriſtiani Principes omiſſis inteſtinis odijs & bellis, terra ac mari tantam victoriam proſecuti fuiſſent, ſicut Calliſtus monebat & vrgebat. Verùm, dum illi ſegniter rem agunt, Turca reſumptis viribus Trapezuntem priùs, Imperatore interempto, Boſniam deinde Rege capto atque interfecto, cepit. Præuidebat hæc è ſpecula Calliſtus & gemebat, nec ceſſabat litteris & nuncijs Principes Chriſtianos adhortari, vt in tantis malorum periculis oculos aliquando aperirent, fruſtra remedia deinceps quæſituros, vbi iam hoſtis inualuiſſet. Vide hîc, quàm Pontificibus ex officio continua, & quaſi hereditaria fuerit cura ſacri fœderis contra Turcas ſanciendi.

Platina Onuph. Geneb. in Chronol. Suarez to. 1. de Relig. lib. 2. c. 5. Azor. to. 2. lib. 1. c. 15.

Quapropter Calliſto III. ſuccedens Pius II. magni animi, ſapientiæ, facundiæ & zeli vir, conuentu Principum è tota Europa Mantuæ indicto, neruosâ & efficaci oratione ijſdem perſuaſit, vt bellum communi omnium decreto Turcis indiceretur. Verùm decretum hoc infregerunt mox inteſtina bella, quibus Germani, Hungari, Britanni, Hiſpani, Itali in ſe mutuo arma verterunt. Stetit tamen in ſententia animoſus Pontifex, dumque claſſem, quæ paſſim in portubus Superi Inferique maris ad tantum bellum fuerat ædificata, atque Venetorum Ducem belli ſocium Anconæ exſpectat, diutinâ, & lentâ febri afflictatus moritur anno Domini 1464. Pontificatus 6 Sepultus in baſilica S. Petri, cum hoc elogio: *Pius II. Pontifex Max. natione Tuſcus, patria Senenſis, ſedit annos ſex. Breuis Pontificatus ingens fuit gloria. Oppugnatoribus Romanæ Sedis intra atque extra Italiam reſtitit. Conuentum Chriſtianorum Mantuæ pro fide habuit. Catharinam Senenſem inter*

Sanctas

Sanctas Chriſti retulit,&c. Cultor iuſtitiæ & religionis. Admirabilis eloquio. Vadens in bellum quod Turcis indixerat, Anconæ deceſſit: ibi & claſſem paratam, & Ducem Venetorum cum ſuo Senatu commilitones Chriſti habuit.

Pio II. ſuffectus eſt Paulus II. anno Domini 1464. qui accepto nuncio Turcas captâ Epiro in Illyricum iter parare, legatos miſit ad Reges & Principes, eos oratum, vt, compoſitis rebus ſuis, de bello Turcis inferendo ad propulſandam iniuriam cogitarent.

Paulum II. excepit Sixtus IV. anno Domini 1471. qui, vt Chriſtianos Principes inter ſe diſſidentes ad concordiam reuocaret, & ſacro in Turcas fœdere ſociaret, Beſſarionum Cardin. Nicæuum miſit in Galliam, Rodericum Borgiam in Hiſpaniam, M. Barbum in Germaniam & Pannoniam; Oliuerum Carafam maritimæ 24. triremium claſſi præfecit: hiſce ſe iunxere quinquaginta Venetorum, 24. Ferdinandi Regis Aragonum, adeò vt illis Turcæ ex Boſphoro in Ægæum obuiàm prodire non ſint auſi. Smyrna tunc in Aſia capta, incolæque omnes abacti. Conſtans fama eſt, Chriſtianos eo anno magnam Aſiæ partẽ occupaturos fuiſſe, ſi ipſi mari, ſicut Vſumcaſſanus Perſarum Rex terrâ, Turcas vexare perrexiſſent. Mox cùm Scodra, ditionis Venetæ oppidum, à Turcis oppugnaretur, Sixtus Scodranos commeatu & pecuniâ inſtruens, ad hoſti reſiſtendum animauit. Rurſum cùm Turca, Hydrũte in Salentinis repentè vi captâ, Italiam omnem incredibili terrore compleſſet, Sixtus comparatâ claſſe hoſtem retrogredi compulit. Sub id tempus Cyprum occuparunt Veneti, ne in Turcarum poteſtatem veniret: Mahometes maximis viribus Rhodum oppugnans, eam fortiter tuente magno Rhodienſium Equitum Magiſtro, re infectâ diſcedere coactus eſt.

In Sixti IV. morientis locum ſuffectus Innocentius VIII. anno Domini 1484. omnes Chriſtianos Principes ſequentibus nuncijs hortatus eſt, vt, mutuis diſſenſionibus & bellis compoſitis, fœderibus iuncti, Turcarum vires toto iam orbe formidabiles retunderent. Zizimum Sultanum Baiazetis Imp. fratrem excepit, ac eius operâ bellum Baiazeti inferre meditabatur: qui vt illud à ſe auerteret, quotannis Romam quadraginta aureorũ millia ad alendum fratrem ſubmiſit, atque Pontifici dono dedit ferrum lanceæ, quo latus Chriſti in cruce perforatum eſt, quod religioſè in Vaticana S. Petri Baſilica aſſeruatur & viſitur. Igitur ad vnum omnes ab Eugenio IV. vſque ad Alexandrum VI. ex ordine Pontifices, fœderi belloque ſacro totis animi viribus incubuêre, nimirum Nicolaus V. Caliſtus III. Pius II. Paulus II. Sixtus IV. Innocentius VIII. Horum veſtigijs inſtitêre Leo X. Adrianus VI. Paulus III. Pius IV. cuius operâ Solymannus Melitenſem obſidionem ſoluere coactus eſt.

Atque vt cæteros taceam, horum, ac nominatim Pij II. & IV. tam ſpiritus quàm nominis heres & æmulus Pius V. ſuis ſuorumque commodis neglectis, curas omnes ad publicam ſalutem conuertens, bellum ſociale cum Rege Catholico & Venetis inijt, ac de Turcis memorabilem illam apud Naupactum in Sinu Lepantino victoriã retulit anno Domini 1571. Græciam multaque alia ijs erepturus, ſi ducum nationumque concordia conſtitiſſet, & expeditionem feliciter cœptam conſtanter proſecuta fuiſſet: ſed Chriſtianis accidit quod Maharbal à Cannenſi pugna dixit Hannibali: *Vincere ſcis Hannibal, at victoria vti neſcis.* Hoc ergo illuſtrium Pontificum Vrbanorum, Eugeniorum, Calliſtorum, Piorum, cæterorumq; penè omnium ab Vrbano II. vſque ad Gregorium XIII. illuſtre fuit opus, hoc IX.

decus: quorum proinde nomen & gloria in terra apud homines, æquè ac in cælo apud Deum & Angelos Sanctoſque in omne æuum perennabit. Vtique meminerant illi ſe Paſtores eſſe non vrbis dumtaxat, ſed & vniuerſi orbis. Sciebant primas Pontificis curas eſſe debere, vt fidem, Eccleſiam, cultum & regnum Chriſti vbiuis gentium propaget. Sciebant Præſules Apoſtolici proprium eſſe munus, imitari S. Petrum, cæteroſq; Apoſtolos, qui vel per ſe, vel per ſuos vniuerſum mundum Chriſto ſubegerunt. Norant fideles, etiam infidelibus ſubditos, ſuas eſſe oues, ſibi à Chriſto & B. Petro concrediras, ac proinde ſui officij eſſe eas paſcere, tueri, & in libertatem aſſerere. Quocirca muneri huic ſuo plenè ſatisfacere ſategetunt, eſto voluntati eorum & voto exitus non ſemper reſponderit, ſiue Imperatorum Græcorum perfidiâ; ſiue quia promiſcua, inops & imbellis fidelium turba deuotione excita ad bellum concurrit, ſiue quòd eadem acephala fuit & carens idoneo duce; ſiue quia inter Duces concordia non conſtitit. Ad tantam enim expeditionem opus eſt vno ſummo, eoque inſigni Imperatore, lecto & veterano milite, ac ærario ſolido: quæ tria Reges Chriſtiani hoc tempore facilè præſtare poſſunt. Auxilia deinde valida variæ prouinciæ & gentes vltrò præbebunt. Sanè Chriſtiani qui prouincias Turcæ ſubditas incolunt, duramq; ſeruiunt ſeruitutem; quin & ſola Chriſtiana Turcarum mancipia multis ſubinde partibus ipſos Turcas numero ſuperant, vti oculati teſtes referunt; adeoq; hic Turca tria, ille decem, alius viginti poſſidet mancipia, quæ vt tyrannicũ herile iugum excutiant, decertabunt vſque ad mortem; cùm ſeruitus Turcica eis ipſa morte ſit acerbior. Exemplo ſit Georgius Caſtriotus, qui anno Domini 1443. Amuratis iugum excutiens Epiri ſe Principem conſtituit, ac ſolus cum ſuis Epirotis per omnem vitam ἄσπονδον πόλεμον cum Turca geſſit, multaſque & magnificas de eo victorias reportauit. Vnde Turcis ita formidabilis extitit, vt ab eis Scanderbegius, id eſt Alexander Magnus, ſit nuncupatus; quin & ſolo eius nomine audito, eum ſcilicet aduentare, ilico velut viſo fulmine diffugerent: de cuius geſtis planè heroicis libri tredecim extant. Coæuus & quaſi ei collega fuit Ioannes Hunniades, cuius paulò antè memini, cognomento Fulmineus, Turcarum terror pariter & fulmen, qui varijs prælijs facilè millionem Turcarum cecidit, cuius hoc erat axioma: *Turcam à Chriſtianorum prouincijs, putà ab Italia, Germania, Polonia, longiùs eſſe ſubmouendum; nec exſpectandum donec ipſe Chriſtianorum regiones inuadat, ſed in Thraciam & Turciam Chriſtianis eſſe tranſeundum, ibique cum eo confligendum; perinde ac Alexander Magnus cum Dario in Aſia, Hannibal cum Romanis in Italia, Scipio cum Carthaginenſibus in Africa dimicarunt.* Hunniadis & Scanderbegij, æquè ac Ladiſlai aſſeclæ, imò ſucceſſores ſunt Reges & Principes Poloni & Hungari, qui, vtpote Turcis & Tartaris contermini, cum eiſq; aſſiduè belligerantes & triumphantes, penè ſoli rem hanc conficient, ſi quis eis portionem pecuniæ ad tantum opus neceſſariæ ſuppeditet, imò dũtaxat prænumeret: facilè enim ipſi eam deinde ex victorum ſpolijs, & prouinciarũ, quas ſubiugabunt, tributis refundent. Atq; videtur Deus idipſum nupera eorum tam inſigni victoriâ præſignificaſſe, adeoque inchoaſſe. Sanè apud Turcas in fatis eſt, & certum quaſi oraculum, ſuum imperium à Polonis euertendum. Quocirca hæc præ alijs expedita viris ſapientibus videtur ratio ſine moleſtia, ſine inuidia, ſine ambitione & diſcordia, quæ inter plures intercedere ſolet, omne hoc negotium abſoluendi. Polonum enim Principem vltrò ſequentur non ſolùm Koſaki Turcarum terror,

ſed

ſed & plurimi nobiles Poloni, Hungari, Germani, Itali, Walachi, Moſchi, &c. ſuis expenſis, ſpe gloriæ vel prædæ illecti. Sanè à Danubio ex Walachia, quæ Poloniæ adiacet, Conſtantinopolim vſque non niſi decem dierum eſt iter. Quare idipſum animo deſignabat Stephanus Battoreus, ſapiens æquè ac magnanimus Poloniæ Rex, eaque de cauſa fœdus contra Turcam cum Philippo II. Hiſpan. Rege pepigerat, dictitans ſe Philippi in hoc bello fore ſtipendiarum: qui ſi vixiſſet, vtrique vnus ille Turcam profligaſſet & imperio exuiſſet, pręſertim Perſâ ex altera parte eumdem inuadente. Polono enim & Perſa ex fœdere in exitium Turcę conſpirantibus, Turca reſiſtendo non eſt, ſed ſuccumbat & pereat oportet. Porrò Polonis Turcicum bellum penè eſt neceſſarium, tum vt Turcam longiùs à finibus ſuis ſubmoueanr; tum vt perpetuos & furtiuos Tartarorum incurſus à ſeſe in Turciam auertant, ibique cum vtriſque aperto marte confligant, vti nuper feliciter & glorioſè fecerunt. Poloni ergo & Germani cum auxilijs Summi Pontificis & Regis Catholici, Walachiam, Hungariam, cæteraſque prouincias nuper à Turcis fraude ſibi ereptas, facilè recuperabunt.

Proh pudor! proh ſcelus! Chriſtiani in Chriſtianos ob terræ angulum, ob exile honoris punctum internecinis odijs & prælijs inter ſe decertant. A Chriſtianis effunditur ſanguis Chriſtianus, Chriſti ſanguine redemptus: madent manus Chriſtianæ Chriſtianorum ſanguine, & carnem Chriſtianam carni Chriſti conſanguineam conſcindunt, mactant, diſcerpunt. Vbi fides? vbi ſpes? vbi charitas? vbi philadelphia & amor fraternitatis? Chriſtiani vno Chriſto patre, vna Eccleſia matre regenerati & alti, vna fide, vna ſpe, vna charitate conſociati; vnius Dei, vnius religionis vinculo & ſacramento conſtricti, ſeſe quaſi lupi ſpoliant, laniant, excarnificant. Hæc videt, & in ſinu ridet Turca, ac quaſi tigris hinnulos de gleba graminis interſe arietantes, occupat, rapit & deuorat. Nimirum Chriſtianorum diſſidia perdiderunt & Turcis prodiderunt Aſiam, Græciam, Hũgariam, aliaque opulentiſſima regna. Hoc eſt quod queritur Michæas: *Filius contumeliam facit patri, &c. & inimici hominis domeſtici eius*. Et Ieremias? *Omnes amici eius ſpreuerunt eam, & facti ſunt ei inimici*. Et Sponſa Cant. 1. *Filij matris meæ pugnauerũt contra me*. Prophetæ ad vnum omnes non aliud penè vaticinantur, dolent & deplorant, quàm exitium terrę ſanctę, quòd ipſa ob fidei, morum & animorum diſſidia Chaldęis alijſque infidelibus tradenda ſit; atque omnes hortantur, orant & obſecrant, vt qua vitam corrigendo, qua orando, qua armis propugnando, qua in vnam fidem & ſententiam conſpirando, tantam Eccleſię & Reipubl. cladem auertant. Clamat Oſee c. 5. *Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, vlulate in Bethauen*. Et Ieremias cap. 6. *Confortamini filij Beniamin in medio Ieruſalem, & in Thecua clangite buccina, & ſuper Bethacarem leuate vexillum*. Idipſum non ſolis Iudæis, ſed & Chriſtianis inſonant: magis enim Chriſtianis quàm Iudæis ſuas ſcripsêre prophetias; atque Chriſtianis terra ſancta magis propria, longeque ſanctior, charior & venerabilior effecta eſt per Chriſtum, B. Virginem, Apoſtolos, primitiuos fideles, primamque Eccleſiam, quæ ibi nata adoleuit, ſeq; per totum orbem ſparſit & propagauit. Quid ergo hæremus? Quid moramur? Prophetis obtemperemus, maiores noſtros æmulemur: ſatagamus terram Chriſti, Chriſto aſſerere; prima Eccleſię prędia illi reſtituere; domicilium SS. Trinitatis, ſublatis execrandis ſacrilegijs, illi reddere, eiuſque laudibus conſecrare.

Numquam tanta rei benè gerendæ ſpes affulſit, quanta nunc. Videtur Deus eam vltrò Chriſtianis offerre, & in manus dare, quando, vt alia taceam, Turcas animis cadere, copijs viribuſque minui, internecinis agitari diſcordijs, pauidos regni ſectæque ſuæ interitum expectare; Chriſtianos verò animoſos hiſce omnibus aſſurgere erigique conſpicimus; quando Catholicos Principes oppreſsâ vel ſuppreſsâ rebellium hæreſi dominari, arctoque inter ſe connubiorum vinculo fœderari, ac vniuerſos zelo religionis agi accendique cernimus & gratulamur. Quid enim debellatâ penè rebellium hæreſi ſupereſt, niſi vt eius reliquias ſubigant, ac deinde eius ſororem, alteram inquam rebellis infidelitatis ſpeciem, Mahometiſmum debellent? Ille iam effœtus conſeneſcit, & ſponte ſuâ ad interitum ruit: peregit ſuum ipſe ſæculum, ſuam vixit ætatem, magnam vtique mille annorum, quibus ſtetit viguitque impia Mahometi lex, iiſque elapſis occaſurum olim Mahomet ipſe prædixit: iam ergo decrepitus occaſui vicinus eſt: occidentem & prolabentem impellant dumtaxat, & coniunctis manibus protrudant Chriſtiani, & acta res eſt; ilico eius ruinam videbunt & exultabunt. Et ſanè eam iam inchoatam conſpicimus, dum aſſidua & Vatiniana eorum inter ſe diſſidia, tumultus & ſeditiones intuemur. Falli enim neſcit & nequit æternæ Veritatis vox. *Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur.* Concidunt ſeſe inuicem Turcæ, conciſos occupent Chriſtiani. Euigilent ergo, & occaſione tam commodâ vtantur. Vetus ſapientum fuit eſtque omen, Ianizerorum potentiam indomitamque audaciam Ottomannicum perdituram imperium. Id iam in procinctu eſt. Ipſi Turcæ dum vident ſe deſtitui Principe, milite, conſilio, pecuniâ, concordiâ, animo, viribus, propalàm profitentur de ſuo iam conclamatum eſſe imperio: ipſi Chriſtianis vltrò ſe offerunt, ac tantùm non aduocant. Tot Chriſtianorum millia miſerè ſub iugo Turcico gementia, paſſis manibus per ſacra omnia opem noſtram implorant, ſeque & fortunas omnes offerunt, vt iugum hoc excutiant. Hæc ipſa, à tam dira tyrannide & manicis ad pileum & libertatem vocata, ſi dumtaxat eis arma ſuggerantur, ac Deum qui bellum inchoet videant, ilico ſequentur, ac penè ſola rem conficient: quia in eam immane tributum quod Turcæ pendunt, conferent. Multi etiam inter Chriſtianos, licet in fide heterodoxi, tamen quia Principibus ſuis fideles, & quia Chriſti profeſſores, lubentes præſentem occaſionem arripient, vt, ſi inuitentur, in ſocietatem belli vltrò veniant; tum vt contra communem Chriſtiani nominis hoſtem conſpirent (*Commune enim periculum concordiâ propulſandum eſt,* ait Cornel. Tacitus) eiuſque iugum quàm longiſſimè à ſe amoliantur; tum vt Chriſtianum Imperium propugnent & propagent; tum vt ſuas ditiones & fortunas ex opimis Turcarum ſpolijs augeant & locupletent.

Porro agitur hic non modò de ampliſſimo & ditiſſimo Ottomannorum imperio occupando, ſed & de multorum millium, imò millionum animarum ſalute æterna: quæ ſanè ſine impia crudelique ſocordia negligi nequit. Nunc enim magis quàm vmquam procliue & facile eſt Chriſtianis, vt Turcæ adimant regna omnia ſuis maioribus per ſummum ſcelus erepta, vt Eccleſiæ ſibique reſtituaut Aſiam, Hungariam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Armeniam, Galatiam, Cappadociam, Epirum, Cyprum, Bithyniam, Pontum, Syriam, Palæſtinam (primas vtique

orbis

orbis prouincias à S. Petro & Paulo ad Chriſtum conuerſas, eorumque & Eccleſiæ prima quaſi prædia & patrimonia) Ægyptum, Africam, Æthiopiam, totumque Orientem. Quis hîc dormitet? Quis non protinus euigilet? Quis non opes omnes & vires, omne ingenium & conſilium in opus tantum, tantique momenti offerat & conferat?

Quòd ſi Perſa (aut quis nouus Tamerlanes, mundi terror, bellicoſus & acer in armis) nobis otiantibus aut dormientibus, regiones illas præoccupet, vti cœpit, ſanè magno terrori euadet Chriſtianis, eiſque, vtpote duplo iam potentior, in armis exercitatior, tot victorijs inſolentior, formidabiliùs quàm Turca imminebit; vt eum Monarchiam Europæ ambientem, ab vrbibus tectiſque noſtris ſubmouere non valeamus, quem à vicinis arcere non voluimus. Sanè videtur Deus opt. max. claris ſuæ mentis indicijs oſtendere, ſe velle, vt bellum hoc ſacrum capeſſamus; cùm occaſiones vndique tam euidentes illius conficiendi, quales à mille annis non dedit, modò ſuggerit, vltroque offert: quas ſi elabi è manibus ſinamus, numquam ampliùs illæ redibunt. *Rerum occaſiones tarditatem noſtram & ignauiam non expectant*, ait ſapienter Demoſth. Philipp. 1. Sed niſi ilico prehendantur, cùm ſeſe oſtentant, diffugiunt, & irreuocabiles ſunt. *Fronte capillata eſt, à tergo occaſio calua.* Earum neglectum grauiter vlciſcetur iuſtus omnium iudex vindexque Deus; atque illos ipſos dorſo noſtro dabit in flagellum, quos nunc vltrò in ſinum offert, vt ſubijciat. Ita Chananæos Iudæis dedit in flagellum perpetuum, eò quòd ipſi eos ſubigere & delere, ſicuti iuſſerat Dominus, omiſiſſent, ac pacis fœdera cum eis inijſſent; vti videre eſt in tota Iudicum Hiſtoria: idque moriens eis prædixerat, & comminatus erat Ioſue cap. 23. 13. *Vt ſint*, inquit, *vobis in foueam ac laqueum, & offendiculum ex latere veſtro, & ſudes in oculis veſtris, donec vos auferat atque diſperdat de Terra hac optima, quam tradidit vobis.*

Ambabus ergo vlnis accipiemus & amplectamur præſens hoc tam liberale Dei donum; vtamur occaſione quam nobis in manum dat, ſubdamus Mahometanos nobis, ne cogamur eis colla ſubdere, eoſque habere dominos, imò tyrannos & tortores, quos modò poſſumus habere ſubditos & ſupplices; Deo opt. max. ad id tam manifeſtis oſtentis vocanti pareamus, ne in die iudicij tantæ occaſionis, totque millium animarum ſalutis neglectæ, rigidam à nobis rationem repoſcat rigidus munerum ſuorum, æquè ac occaſionum & bonorum operum exactor Chriſtus Dominus. Si paruerimus, Prophetas honorabimus, Prophetarum votis ſatisfaciemus, Prophetarum oracula adimplebimus; adeoque Prophetas, Chriſtum Dominum, Deiparam, Apoſtolos, eorumque fidem & religionem, quaſi exules poſtliminio terræ ſanctæ reſtituemus; Angelos ſanctos miro gaudio afficiemus; Dei hominumque gratiam, & gloriam æternam nobis conciliabimus. XII.

Pecunia, neruus belli, deeſſe non poterit, ſi quælibet vrbs & prouincia vel modicum conferat. Vnus S. Ludouicus olim omnes belli ſacri expenſas per plures annos præſtitit, nunc eas non præſtabunt vniuerſi Principes Chriſtiani illo longè ditiores? præſertim ſi militaris pragmatica obſeruetur, vt milites frugales ſint in victu & veſtitu, nec auro vel cyathis, ſed ferro & haſtis depugnent, vti faciunt Turcæ & Tartari. Quin & hoſtiles prouinciæ, vtpote diuites & vaſtæ, ſi ſubigantur, exercitus noſtros alent, vti priſcorum Romanorum aluerunt. Ita anno elapſo Aſianus Baſſa copias ſuas contra Ottomannos aluit ex ipſis prouinciarum

Ottomannicarum vectigalibus & tributis,idque copioſè & ſplendidè. Ita olim Alexander Magnus non niſi ſeptuaginta talentis bellum orſus, ſpolijs hoſtium & gazâ Darij ſe & milites omnes locupletauit. Idem fecêre Iulius Cæſar, Scipio, Pompeius, Hannibal, Cyrus, Nabuchodonoſor, ac nuper Saladinus, Tamerlanes, Iſmael, Sophus, cæteriq́; magni Duces, qui hoſtium opibus ſuos dirarunt, ſeque vel Aſiæ, vel Europæ, vel orbis monarchas effecerunt. Soli penè Coſ. ki, ſi hæc præda illis offeratur, rem feliciter à ſe ſæpiùs tentatam conficient, nec aliud ſtipendium depoſcent. Opes Aſiæ offeruntur, ſpolia Orientis; quis ad manubias tam opimas non accurrat, imò aduolet? Beſſarion Card. memoriæ prodidit, Mahometem, qui duo imperia, duodecim regna, & trecentas vrbes ipſamq́; Conſtantinopolim expugnauit, non niſi duos milliones annui cenſus habuiſſe. Quis Chriſtianorum Regum non habet longè plures? Sed vna Conſtantinopolis dedit ei prædam ſedecim millionum. Porrò facile erit Pontifici Max. ſolidum belli ſacri ærarium in annos aliquot erigere, ſi à ſingulis Regibus & Principibus Chriſtianis corroget id, quod quiſque pro re tam pia, tam vtili, tam ſibi & tot Reipubl. Chriſtianæ neceſſaria volens lubensq́; conferet. Vnus Rex Catholicus pro ſuo fidei zelo iam à 37. annis quotannis in Belgicum bellum, in vnam inquam modicam prouinciam, plures milliones expendit; quid non impendet in totum Orientem, ipſamque Ieruſalem, cuius ipſe ſe hereditario iure Regem indigitat? Rex quilibet conferat millionem, Princeps vel Reſpubl. quælibet aliquam millionis portionem; exurget ærarium non tantùm ſufficiens, ſed & abundans. Omitto vltroneas mercatorum, aliorumq́; diuitum in tam pium bellum oblationes, penſiones opimis beneficijs, eleëmoſynas fidelibus in Iubilæo in hanc rem à Pontifice indicendas; ex quibus multorum millionum ſumma conflabitur. Si quilibet ditiorum vel aureum conferat, ex tot diuitum per totum orbem millionibus, quot aureorum milliones conſurgent? Taceo diſpenſationum, priuilegiorum, peccatorum aliorumq́; mulctas, quę piè ad tam pium opus exigi queunt & applicari. Sanè Innocentius III. Pontif. quadrageſimam redditum partem Clericis omnibus in vſum belli ſacri indixit: Regi verò Galliæ, & Regi Angliæ ita ſcribit & præſcribit lib. 2. epiſt. 239. *Tu ipſe ad defenſionem terræ ſanctæ competentem in expenſis tuis dirigas numerum bellatorum, quaſi decimas ſaltem Chriſto perſoluens, ita quòd ex hoc diuinam gratiã poſſis pleniùs promereri.* Idem rurſum Clericis per triennium vigeſimam redditum partem, in eumdem finem ſub pœna excommunicationis indixit. Euntibus verò ad bellum ſacrum tribura, quin & vſuras creditoribus debitas relaxauit: ac generalem inter Chriſtianos toto orbe pacem per quadriennium ſeruandam, ſub pœna anathematis ſanxit. Paulus III. Carolo V. in Africam contra Saracenos caſtra mouenti, decimas omnium in Hiſpania beneficiorum attribuit. Pius V. Pontificios reditus omnes in vſum belli ſacri, ſimiliumque piorum operum contulit, ideoque illuſtrem illam de Turcis apud Naupactum victoriam retulit.

Iam verò diſſenſionis aut diſcordiæ inter nationes & principes numquam minus fuit periculum, quàm hoc ſæculo. Deus enim opt. max. nobis dedit Reges & Principes mirè Catholicos, optimos, piiſſimos, Sedi Apoſtolicæ ſummè addictos & deuotos (vt taceam omnes affinitate arctà inuicem deuinctos) cuius proinde diſtributionem, arbitrium & ſententiam omnes promptè ſequentur. Sic ſæculo elapſo Alexander VI. Pont. Indiarum limites diuiſit, proprioſque ſtatuit Hiſpanis & Luſitanis: hinc

vtrorum-

vtrorumque mira in ijs concordia. Hæc ergo Sedes Apoſtol. ſacræ huius expeditionis, vti aliàs ſemper fuit, ita & nunc erit arbiter & iudex; imò choragus, director, moderator. Hæc cuique ſuas operas & prouincias partietur. Hæc ſpolia & lucra diuidet. Hæc lites omnes iudicabit & componet. Hæc nouos Principes & Reges, ſi opus ſit, inſtituet & creabit. Atque iſta eſt propria huius æui gratia & felicitas, ad commune hoc Eccleſiæ negotium conficiendum vti maximè opportuna & accommoda, ita hoc fine à Deo prouiſa & donata. Denique obuia eſt concordiæ ratio, ſi quiſque deorſim loco ſibi commodo communem hoſtem inuadat, & quidquid ei adimit, iure belli occupet, ſibiq; vendicet. Achilles Terduccius libello, *Quòd Turca vincibilis*, demonſtrat Turcam à ſolis Hungaris vinci poſſe, quinquaginta Chriſtianorum millibus in aciem productis. Suffragatur Anonymus illi additus *De ſtatu imperij Turcici*, qui per calculum arithmeticum oſtendit bellum contra Turcam geri conficique poſſe quotannis quatuor auri millionibus; exercitu verò quadraginta millium peditum, & bis mille equitum, addita ei claſſe centum triremium. Rurſum fœdus Chriſtianorum Principum à Leone X. Pont. contra Selymum ſancitum, ac prouincias cuique ad inuadendum occupandúmque attributas, recenſet Fr. Guicciardinus, & ex eo Lazarus Sorantius in Ottomanno cap.118. Qui & addit Leonem decreuiſſe, ante omnia vim auri maximam congerendam, tum ex ordinarijs Principum contributionibus, tum etiam vt ſingulis Chriſtianis certum aliquod tributum, huius belli nomine imperaretur.

Porrò experientiâ conſtat, omnem in debellando hucuſque Turca difficultatem conſtitiſſe in diuiſione & diſſenſione Principum Chriſtianorum, adeoque Reipubl. Chriſtianæ languorem tum prodijſſe & ſe prodidiſſe, cùm Monarchia tranſijt in Polyarchiam; ſicut ex aduerſo Turcarum robur emicuit, cùm Polyarchiam Ottomannus in Monarchiã tranſtulit: quocirca Turcæ, cùm ſit Monarcha ſingulis Regibus potentior, à Chriſtianis reſiſti nequit, niſi ad Monarchiam redeant, vt Monarchæ infideli Monarcham fidelem opponant. Et quis hìc magis idoneus, quàm Summus Pontifex? Beſſarion Cardin. ſapientiſſimus aſſerebat, *Turcam ſimilem eſſe lupo, qui cùm ſit pili concoloris, canes pilo diſcolores vel infinitos non metueret, paucis verò vnius pili conſpectis, fugam adornaret.* Ita prorſus Chriſtianos Principes, licèt plurimos & potentiſſimos, ſi diſcordes ſint, non metuit, ſed ridet Turca: paucos, ſi concordes ſint, reformidat & fugit. Quin & Solymannus ipſe Caroli V. æmulus & antagoniſta, vt Ferdinando Imp. Caroli fratre ſe potentiorem oſtenderet, eius Legato inſultans dixit: *Se eſſe draconem vnius capitis, ſed multarum caudarum; Ferdinandum verò & Chriſtianos eſſe draconem multorum capitum, ſed vnius caudæ.* q.d. Chriſtianorum imperium eſt polyarchicum, ideoque diſcors & imbecille: meum verò eſt monarchicum, ideoque concors & validum. Igitur in hoc bello ſubdant ſe Principes Chriſtiani, vti faciunt, Romano Pontifici; atque hac ratione Monarchiam Chriſtianam redintegrabunt, eamque Turcicâ longè validiorem conſtituent, ac mari æquè ac terra Turcam inuadent: quod omnino faciendum cenſuit Carolus V. Porrò ne quis fidelis vel hæreticus ditiones Principum, eo tempore quo bellum ſacrum capeſſunt, quouis titulo inuaderet, Eugenius III. cauit ſub pœna anathematis. Idem cauit Innocentius III. quem paulò antè citaui. Cauent & Principes fœderati: fœderis enim prima conditio eſt, vt, ſi quis vnum inuadat, cęteri omnes eum,

quaſi publicum Chriſti & Chriſtianæ Reip. hoſtem & proditorem perſequantur, ac regno, principatu, dominio, opibus, rebuſq; omnibus priuent & ſpolient. Det Deus, vt omnes omninò ad priſtinam vnionem & Monarchiam ab eo ſancitam, hoc Iubilæo reuertantur.

Quapropter de felici belli exitu optimè ſperandum eſt, & vix dubitandum, præſertim ſi, vti Moſe orante Ioſue vincebat Amalec, ita & nos cum Machabæis Numinis opem, precibus, ieiunijs, ſanctâ vitâ, boniſque operibus aſſiduè nobis conciliemus: quarum rerum Iubilæum hoc illicium eſt, imò inchoatio & præludium. Sanè hiſce annis plures viri Religioſi ſanctitatis & prophetiæ opinione celebres, prædixerunt certò inſtare ruinam Turcici imperij, ac Chriſtianos breui potituros terra ſancta.

XIII. Emitte, ô Sanctiſſima Trinitas, ex alto, per Verbi tui incarnati acerbiſſimos dolores, crucem & merita, Spiritum tuum ſanctum, ſpiritum ſapientiæ, conſilij, pietatis & charitatis, vt omnes fideles & Principes in tua fide, cultu & amore concordes, ſtudeant reſiſtere, imò tuo regno ſubigere omnes Saracenos, Paganos & infideles, vt tuum nomen & gloriam agnoſcant & celebrent omnes gentes; vt omnis terra confiteatur nomini tuo ſancto. Dilexiſti *Domine portas Sion ſuper omnia tabernacula Iacob.* Vt quid ergo *Deus venerunt Gentes in hereditatem tuam, polluerunt nomen ſanctum tuum, poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam?* Terra in qua te laudauerunt patres noſtri, tradita eſt alienigenis, qui aſſiduè ſacrilego ore blaſphemant nomen tuum, & Chriſti tui. Locus in quo Chriſtus operatus eſt ſalutem in medio terræ, poſſidetur ab Antichriſtianis. Exurge, Domine, vindica probrum tuum. Excita è Chriſtianis Machabæos, qui gentes conterant & conuertant, qui tibi tuam gloriam, Eccleſiæ ſuum regnum, terræ ſanctæ auitam fidem & ſanctitatem aſſerant, ac poſtliminio reſtituant. Excitaſti nuper inuictum Poloniæ Regem, qui prælia hæc inchoaret tanta fortitudine, æquè ac felicitate, vt vnus ipſe non ſolùm omnes Turcarum vires ſuſtinuerit, ſed & aſſiduis prælijs eos attriuerit, fregerit, & ad pacem coëgerit; planè vtique protriturus, ſi auxiliarijs aliorum Principum copijs opibuſq; ſuffultus, bellum hoc fuiſſet proſecutus. Sanè Chriſtianis Regibus ipſe vnus, Deo auſpice, viam præiuit ſtrauitque, ac pariter oſtendit, quàm facilè communis ille Eccleſiæ hoſtis hactenus cunctis formidabilis, ſubigi, imò deleri & exterminari poſſit, ſi Chriſtiani Principes iunctis animis malint bellum in ipſum capeſſere, quàm inerti deſidiâ, & priuatarum rerum reſpectu communibus incendijs deflagrare; ſi communibus viribus eum impetant, diuerſiſque copijs & locis inuadant, vt non tantùm eum procul à ſuis finibus arceant, ſed & planè profligent ac extirpent; ſi concordibus ſtudijs in communi periculo quod quiſque poteſt præſidij, id in medium conferat. Ita res Chriſtiana beata, inuicta, & æterna hac concordiâ eſt futura. Idipſum ergo ingere & perſuade cæteris Principibus, eoſque ſancto fidei & charitatis fœdere conſtringe, vt vnanimes, læti & alacres conſtanter prælientur prælium Domini, prælium Chriſti, prælium Patris & Filij & Spiritus S. ita vbique terrarum ſeruiemus tibi humero vno, vno corde & ore; vbique tibi pſallemus; vbique agemus Iubilæum, cùm terra ſancta, totuſque orbis ad priſtinam fidem, ad priſtinum herum & dominum ſuum reuertetur; vbique tibi in linguæ mentiſque iubilo, exultantibus animis & vocibus iubilabimus, *Gloria Patri & Filio & Spiritui ſancto.* Hocce fidelium, hocce meum vnicum eſt votum, quod mihi ab olim ô SS. Trinitas inſpiraſti, & inſpirare non deſinis,

vt

vt aſſiduè deſiderem, & obſecrē te pro excidio Mahometiſmi, Hæreſis & Paganiſmi. Vtinam triplicem trium horum tuorum hoſtium ruinam, ante mortē videre contingat, vt toto orbe ſit vnum Chriſti ouile & vnus paſtor! Tunc vtiq; lætus occumbam, canamq; & iubilabo cum S. Simeone: *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundùm verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei ſalutare tuum: quod paraſti ante faciem omnium populorum: Lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael.* Tunc pariter occinet S. Iohannes Apc.21.
ſuum illud: *Vidi ſanctam ciuitatem Ieruſalem nouam deſcendentem de cælo à Deo, paratam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo,* Tunc modulabitur Tobias illud c. 13. *Ieruſalem ciuitas Dei, luce ſplendida fulgebis, & omnes fines terræ adorabūt te,* &c. *Portæ Ieruſalem ex ſapphiro & ſmaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioſo omnis circuitus murorum eius. Ex lapide candido & mundo omnes plateæ eius ſternentur, & per vicos eius Alleluia cantabitur. Benedictus Dominus, qui exaltauit eam, & ſit regnum eius in ſæcula ſæculorū ſuper eam. Amen.* Tunc rurſum pſallet regius
Vates: *Omnes Gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Elegit* Pſal.46.
nobis hæreditatem ſuam, ſpeciem Iacob, quem dilexit. Magnus Dominus, & laudabi- 47.95.96
lis nimis in ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius. Fundatur exultatione vniuerſæ 97.150.
terræ mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas Regis magni. Deus in domibus eius cognoſcetur, cùm ſuſcipiet eam. Lætentur cæli, & exultet terra, commoueatur mare, & plenitudo eius. Dominus regnauit, exultet terra, lætentur inſulæ multæ: Adorate eum omnes angeli eius; audiuit & lætata eſt Sion. Exultauerūt filiæ Iudæ propter iudicia tua Domine. Viderunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri. Laudate eum in cymbalis bene ſonantibus, laudate eum in cymbalis iubilationis: omnis ſpiritus laudet Dominum. Alleluia. Tunc exultabit Iſaias: *Laudate cæli, quoniam miſericordiā fecit* c.44.23.
Dominus: iubilate extrema terræ, reſonate montes laudationem, ſaltus & omne lignum eius: quoniam redemit Dominus Iacob, & Iſrael gloriabitur. Ecce iſti de lon- c.49.12.
gè veniēt (ad Ieruſalem) *& ecce illi ab Aquilone & mari, & iſti de terra Auſtrali. Laudate cæli, & exulta terra, iubilate montes laudem: quia conſolatus eſt Dominus populum ſuum, & pauperum ſuorum miſerebitur. Surge, illuminare Jeruſalem, quia* c.60.1.
venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Et ambulabunt Gentes in lumine tuo, & rēges in ſplendore ortus tui, &c. Tunc buccinabit Sophonias: *Lau-* c.3.14.
da filia Sion, iubila Iſrael: lætare, & exulta in omni corde filia Ieruſalem. Abſtulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Iſrael Dominus in medio tui: gaudebit ſuper te in lætitia, ſilebit in dilectione ſua, exultabit ſuper te in laude. Tūc
iubilabit Zacharias: *Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem: Ecce rex tuus* c.9.9.
veniet tibi iuſtus & ſaluator, &c. *quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius. Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?*

Fac me voti mei, imò tui compotem Ieſu Chriſte Saluator, amor noſter. *Hæc eſt enim*, ſicut ipſe Patrem pro nobis precando dixiſti, *vita æterna, vt* Ioan.17.3.
cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum; ac viciſſim Pater tibi promiſit dixitque: *Filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Tu quoque ſancta Dei genitrix, Patris æterni filia, Verbi incarnati mater, Spiritus ſancti ſponſa, quæ ſola cunctas hæreſes interemiſti in vniuerſo mundo, has quoq; noſtri æui interime. Aſſere tibi terram ſanctam, quaſi tuum natale ſolum; aſſere Hungariam, olim tibi clientem & ſupplicem, ideoque regnum Virginis nuncupatam; aſſere cæteras prouincias: quia cunctarum es Regina & Domina. *Tu enim* (ait S. Cyrillus hom. 6. contra Neſtorium) *es pretioſa margarita orbis terrarum: tu lucerna inextincti luminis, cora-*

na

na virginitatis, ſceptrum orthodoxæ fidei, templum indiſſolubile, continens eum qui nuſquam contineri poteſt, mater & virgo. Per te Trinitas ſanctificatur. per te crux pretioſa dicitur. Per te exultat cælum, lætantur Angeli & Archangeli, fugantur dæmones, & homo ipſe ad cælum reuocatur; omnis creatura idolorū errore detenta conuerſa eſt ad notitiam veritatis, & in toto orbe terrarum conſtructæ ſunt Eccleſiæ. Te adiutrice gentes veniunt ad pœnitentiam. Per te vnigenitus Dei filius, vera illa lux, effulſit ſedentibus in tenebris & vmbra mortis. Te Prophetæ prænunciarunt, te Apoſtoli ſummis laudibus celebrarunt. Dirige ergo vniuerſos, ô inclyta maris ſtella inter æſtuātes huius ſęculi fluctus & turbines, recto curſu ad orthodoxam fidem, virtutem, ſanctitatem, & tandē ad portum ſalutis æternæ: Monſtra te eſſe matrē monſtrantium ſe tuos cupere eſſe filios. Da per potentes tuas ad Filium preces nobis omnibus, VIVERE DEO, VIVERE CÆLO, VIVERE ÆTERNITATI: DA CHRISTO FRVI, ILLI IVBILARE PER OMNIA SÆCVLA. Hoc eſt enim omnis homo. Amen.

ANNOTATIO

addenda ad Minores Prophetas.

NOnnulli nouitij & rudiores Theologi non capientes titulum Epiſt. Dedicatoriæ, quam Prophetis Minoribus præfixi, *Sanctiſſimæ Trinitati increatæ, & creatæ in Chriſto Ieſu trinum Prophetarum iubilum & votum*; ſed admirantes (ignorare enim facit admirari, ait Ariſtot.) à me flagitarunt, ut illum conciſè obſcurum fuſiùs enucleem & explicem. Id ergo in eorum gratiam nunc facere aggredior, quia cum S. Paulo, inſipientibus, æquè ac ſapientibus debitor ſum,

Clarum eſt ex ipſis terminis & vocibus hic librum dedicari non vni, ſed duplici, Trinitati; priori increatæ, poſteriori creatæ. Nec enim vna eademque Trinitas poteſt eſſe increata ſimul & creata, ſicut idem non poteſt eſſe creator & creatura: hoc enim implicat & contradictionem inuoluit.

Trinitas ergo increata eſt Deus in eſſentia vnus, ſed in perſonis trinus, ſcilicet Deus Pater, Filius, & Spiritus ſanctus quæ ſunt tres perſonæ diuinæ reales, & realiter à ſe mutuo diſtinctę, quæ eamdem numerò habent eſſentiam & diuinitatem, ideoque per omnia omnipotentes ſunt, immenſę & æquales, eademque latriâ adorandæ. Quocirca Seraphini, tum angelici, tum humani, putà Prophetæ omnes, ter quaternis vocibus triſagion, *Sanctus ſanctus ſanctus, Dominus Deus ſabaoth*, iugiter illis accinunt, vti in Dedicatoria mox ſubijcio. Hoc auguſtiſſimum & ineffabile Trinitatis myſterium, in S. Script. diſertè expreſſum, contra Sabellium, Arrium & Macedonium omni æuo conſtanter docuit & propugnauit Eccleſia. Idem in Concilijs Oecumenicis multoties eſt definitum, intentato Arrianis & Sabellianis illud negantibus anathemate. Idem tradiderūt Apoſtoli in Symbolo, ac Patres Syri, Græci, Latini quolibet æuo, ut *S.* Iuſtinus, *S.* Ephrem. *S.* Epiphan. *S.* Athanaſius, *S.* Damaſcen. *S.* Baſilius, *S.* Gregor. Nazianz. *S.* Chryſoſtomus, *S.* Auguſtinus, *S.* Hieronymus, *S.* Ambroſius, *S.* Gregorius, cæterique orthodoxi ad vnum omnes, vti pluribus locis demonſtraui, ſed præcipuè in Dedicatoria Prophet. Maiorum, vbi magna & mira, ſed minora longè quàm meretur, *S.* Trinitati dedi elogia; & in Iſaia c. 6. v. 3. ad illa, *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus ſabaoth*: & Rom. 11. 33. ad illa: *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei!* &c. *Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi gloria in ſæcula. Amen.* & Hebr. 1. 3. *Qui* (filius) *cùm ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius, portanſq; omnia verbo virtutis ſuæ*; & alibi ſæpiùs: paſſim enim inſector Arrianos & Ebionæos, velut hæreticos iuratos *S.* Trinitatis, & Chriſti Paulique hoſtes, ac blaſphemos atheoſque.

Trinitas creata in Chriſto, eſt Chriſti ſanctiſſima anima, caro & ſanguis: hæc enim tria creāta ſunt, ac à Deo creatore Chriſti humanitati, velut partes ſubſtātiales in incarnatione inditæ, cùm *Verbum caro factum eſt.* Alludo enim ad illud 1. Ioan. 5. 7. *Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant* (quòd *Ieſus eſt filius Dei* ut dixi v. 5.) *in cælo: Pater, Verbum & Spiritus ſanctus; & hi tres vnum ſunt. Et tres ſunt qui teſtimonium dant in terra: ſpiritus, & aqua, & ſanguis: & hi tres vnum ſunt.* Spiritus enim eſt ſanctiſſima Chriſti anima; aqua eſt illa quam Chriſtus è carne lateris ſui cum ſanguine moriens emiſit. Ibi enim *S.* Iohannes Trinitatem increatam aſſignat, Patrem, Verbum ſiue Filium, & Spiritum ſanctum: creatam verò, ſpiritum, aquam & ſanguinem, quarum vtraque teſtatur Chriſtum eſſe Dei filium & mundi ſaluatorem, vti ibidem fusè expoſui. Simili modo Prophetæ omnes prophetant & docent Trinitatem vtramque, putà myſterium S. Trinitatis & incarnationis Verbi, vt vtrique Prophetias ſuas ipſi dicaſſe videantur, ideoque vtrique ego illas dedicaui. Idque repræſentat imago *S.* Trinitatis in ſinu geſtans Chriſtum crucifixum, cui ſinguli Prophetæ circumcirca ſua oracula depromunt, quam epiſtolæ Dedicatoriæ præfixi. Dedicatoria enim ad imaginem reſpicit, illamque explicat.

Porrò Trinitatis nomen licèt abſolutè poſitum, ex vſu fidelium ſoli increatæ competat, ſi tamen addatur τὸ *creata*, non niſi rei in tempore creatæ, qualis eſt Chriſti humanitas, conuenire poteſt, atque hoc modo nomen Trinitatis vſurpant Patres, cùm dicunt in anima humana eſſe imaginē *S.* Trinitatis, imò Trinitatem participatam; quia in anima ſunt tres potentiæ, ſcilicet memoria, intellectus & voluntas

(imò

(imò hæc tria reipſa idem ſunt cum anima, ſi Philoſophis nonnullis credimus) ſicut in eſſentia diuinâ ſunt tres perſonæ diuinæ, ſcilicet Pater, Filius & Spiritus ſanctus. *Ea enim ipſa*, ait S. Auguſt. lib. 14. de Trinit. c. 8. *imago Dei eſt mens, quo capax eius eſt, eiuſq; particeps eſſe poteſt. Iam ergo in ea Trinitatem, quæ Deus eſt inquiramus. Ecce enim mens meminit ſui, intelligit ſe, diligit ſe: hoc ſi cernimus, cernimus trinitatem, nondum quidem Deum, ſed imaginem Dei. Hæc tamen quædam apparet trinitas, memoriæ, intelligentiæ & amoris.* Et S. Iſidor. lib. 7. Etymol. c. 4. *Trinitas appellatur*, inquit, *quòd fiat totum vnum ex quibuſdã tribus, quaſi triunitas, vt memoria, intelligentia & voluntas, in quibus mens habet in ſe quamdam imaginem diuinæ Trinitatis; nam dum tria ſint, vnum ſunt.* Et S. Bonauent. in 1. diſt. 24. *Trinitas dicitur*, inquit, *quaſi ter vnitas, vel trium vnitas.* Hinc & S. Bernar. ſerm. 11. in Cant. de eâdem agens: *O beata, ait, & beatificans Trinitas, ad te mea miſera trinitas miſerabiliter ſuſpirat, quoniam à te infeliciter exulat. Diſcedens à te quantis ſe intricauit erroribus, doloribus, timoribus! Heu me, qualem pro te commutauimus trinitatem! Cor meum conturbatum eſt, & inde dolor: dereliquit me virtus mea, & inde pauor: & lumen oculorum meorum non eſt mecũ, & inde error. En quàm diſſimilem trinitatem, ô anima mea trinitas exulans, offendiſti.* Simili phraſi Plinius li. 2. c. 31. ait in patelio viſos eſſe ſæpiùs trinos ſoles, & trinas lunas. Quid enim eſt trinus ſol & trina luna, niſi trinitas ſolis & lunæ: Si Latinè licèt dicere trinas eſſe animæ potentias, & trinas eſſe Chriſti incarnati partes; cur pariter non liceat dicere animam habere trinitatem trium potentiarum, & Chriſtum trium partium?

Denique ſi quis τὸ *& creata in Chriſto Ieſu*, ita accipiat & detorqueat, ut velit in Chriſto Ieſu nihil eſſe niſi creatum; hic hæreticus eſt, Arrianus & Ebionita, hoc eſt Iudæus vel iudaizans. Chriſtiana enim fides docet in Chriſto vnam eſſe perſonam diuinam, ſed duas naturas, nimirum diuinam, quam Chriſtus ab æterno à Patre accepit, iuxta quam verus eſt Deus Patri ὁμοούσιος & conſubſtantialis, ideoq; in Trinitate increata ſecundus & medius; & humanam, quæ in tempore creata eſt, cùm ipſe qua homo, conceptus eſt de Spiritu ſancto, & natus ex Maria Virgine. Primus id negauit impius Ebion, primus poſt Simonem Magum hæreſiarcha anno Chriſti 74. Hic enim ſacrilegus iudaizans, cum Cherintho negauit Chriſtum eſſe Deum, eumque merum hominem eſſe aſſeruit, quia Moyſem prętulit Chriſto, ac legem Euangelio; ideoque S. Paulum Euangelij præconem. Legis apoſtatam nuncupabat. Vnde illi coæuus S. Ignatius epiſt ad Philadelphenſes: *Si quis*, inquit, *dicat vnum eſſe Deum, & confiteatur Chriſtum Ieſum, ſed eum nudum eſſe hominem putet, non autem Deum vnigenitum, Sapientiam & Verbum Dei, ſed ſolum anima & corpore conſtare cenſeat; huiuſmodi ſerpens eſt, fraudem & errorem prædicans in exitium hominum; & eſt eiuſmodi inops ſenſu cognomento Ebion.* Et S. Epiphanius hęreſ. 30. quę eſt Ebionis: *Quemadmodum*, inquit *ſi quis copulaſſet ſibi ornamentum ex diuerſis lapillis pretioſis, & veſtem variegatam & ſplendidè ſe ornaſſet: ſic hic* (Ebion) *vice verſa quidquid horrendum eſt, & pernicioſum & abominabile, informeq; & incredibile, & odio plenum, id à ſingulis ſectis accepit, & ſeipſum in omnes efformauit: Samaritarum enim habet abominationem, Iudæorum nomen, Oſſenorum verò & Nazaræorum opinionem, Cherinthianorum formam, Carpocratianorum improbitatem, & Chriſtianorum vult habere appellationem.* Et Euſebius li. 3. Hiſto. c. 27. *Sed & alios*, inquit, *idem dæmon alia arte decepit, id eſt, Ebionæos, qui interpretantur pauperes* (Ebion enim hebr. אביון idẽ eſt quod *pauper*. Ebion enim reuera fuit mentis inops, & pauper, non tam ære & cenſu, licèt id ipſe iactaret, quàm fide & ſenſu) *verè enim pauperes ſunt & egeni in ſcientia gloriæ Chriſti; quoniam quidem eum ſolum hominem putant, communi etiam natiuitate ex viro & fœmina procreatum.* Quocirca eum ut hæreſiarcham & atheum acriter impugnant S. Iren. Tertull. S. Epiph. S. Auguſt. Theodor. Philaſtrius, Card. Bellarminus, Hoſius, Gregorius de Valentia, Stapletonus, Alfonſus à Caſtro, ac cæteri Doctores Orthodoxi priſci & moderni, qui contra hęreſes ſcripſerunt; ut mirum ſit hoc ſæculo nonnullis in locis infamem & ſceleſtum Ebionem, toties damnatum, rurſum ex orco eſſe reuocatum, & monſtroſam eius hæreſim iam diu ſepultam, rurſum in lucem prodiiſſe operâ Iudæorum & iudaizantium cum inſigni probro Chriſtiani nominis, æquè ac ingenti fidelium damno. Hoc ergo eſt opus, hic aſtus Satanæ, qui transfigurat ſe in angelum lucis, ut per Iudæos Chriſtum & Chriſtianos ſupplantet, ac homines quaſi piſces decipiat capiatque, & ſecum trahat ad æterna gehennæ incendia. Quocirca S. Ioannes Apoſtolus adeò deteſtatus eſt blaſphemum Ebionem, ut, cùm caſu balneum adiiſſet, intellexiſſetque in eo lauari Ebionem, ilicò cum ſuis aufugerit, dicens: *Feſtinate, fratres, egrediamur hinc, ne cadat balneum, & pereamus cum Ebione, qui intus eſt in balneo, propter ipſius impietatem*, vti narrat S. Epiphan. hæreſi 30.

MVTIVS

MVTIVS VITELLESCVS, SOCIETATIS IESV PRÆPOSITVS GENERALIS.

CVm Commentarios in duodecim Minores Prophetas P. Cornelij Cornelij à Lapide, noſtræ Societatis, aliquot eiuſdem Societatis Theologi, quibus id commiſimus, recognouerint, ac in lucem edi poſſe probauerint, facultatem concedimus, vt typis mandentur, ſi ita ijs ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has litteras manu noſtrâ ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus Romæ 10. Octobris, anno 1623.

Mutius Vitelleſcus.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS.

EGo Florentius de Montmorency Societ. IESV in Prouincia Flandro-belgica Præpoſitus Prouincialis, poteſtate ad id mihi factâ à Reuer. Admodum. P.N. Mutio Vitelleſco, Præpoſito Generali, concedo Ioanni Meurſio Typographo Antuerpienſi facultatem typis mandandi Commentarium in XII. Prophetas Minores, auctore R. P. Cornelio Cornelij à Lapide, Societ. noſtræ Theologo. In quorum fidem has litteras manu meâ ſubſcriptas, & officij mei ſigillo munitas dedi Louanij 7. Martij, anno 1624.

Florentius de Montmorency.

APPROBATIO CENSORIS.

HÆc Commentaria R. Patris Cornelij Cornelij à Lapide Soc. IESV *in Prophetas Minores, ſtudio ac labore magno conſcripta, ſunt docta ac pia, & maximè digna, quæ tam doctiorum, quàm ſtudioſorum manibus terantur. Quod iudico 22. Ianuarij anno 1625.*

Egbertus Spitholdius, S.T. Licentiatus, Canonicus & Plebanus Antuerp. Librorum Cenſor.

SVMMA PRIVILEGII.

CAROLVS Dei gratia Hiſpaniarum, &c. Rex Catholicus, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Sereniſſimus Belgarum Princeps; diplomate ſuo ſanxit, ne quis præter Iacobi Meurſij Typographi Antuerpienſis voluntatem, *R.P. Cornelij Cornelij à Lapide Soc.* IESV *ſacerdotis, & Sacrarum Litterarum in Collegio Romano Profeſſoris, Commentaria in duodecim Prophetas Minores*, intra decennium in Belgio excudat, aut alibi terrarum vel locorum excuſa in has Inferioris Germaniæ ditiones importet, venaliáve exponat. Qui ſecùs faxit, prĉter exemplarium confiſcationem, triginta florenorum Rhenenſium pro vnoquoq; exemplari perſoluendorum pœnâ mulctabitur, vti latiùs patet in litteris datis Bruxellæ die VI. Octob. anno M.DCLXXI.

Signat

LOYENS.

IN DVODECIM MINORES PROPHETAS COMMENTARIVS.

PROOEMIVM.

PROLEGOMENA hîc pauciora præmitto: quæ enim Prophetis maioribus præfixi, eadem minoribus ſeruiunt. Rem ergo aggredior: ſtudeo enim breuitati, vt totam S. Scripturam octo vel nouem tomis complectar, quod viri ſapientes poſtulant. Notat S. Auguſt. l. 18. de Ciuit. c. 19. & Ruffinus præfat. in Oſeam, duodecim Prophetas minores dici reſpectu quatuor maiorum, putà Iſaiæ, Ieremiæ, Ezechielis & Danielis, non eò quòd iis ſententiarum grauitate, & rerum verborumque maieſtate cedant; ſed ob ſermonis & librorum breuitatem. Potuiſſent & ipſi paria maioribus volumina ſcribere, ſi voluiſſent: per multos enim annos munere concionandi & prophetandi functi ſunt, vti Oſeas vſque ad annum ætatis nonageſimum ſtrenuè hoc officio perfunctus eſt. Ex quo liquet, eos multa vaticinando & concionando dixiſſe, quæ ſcriptis non tradiderunt; idque ex ſtudio modeſtiæ & humilitatis, vt minores eſſent & haberentur, nec maioribus æquarentur. Quo ſtudio impulſus humilis S. Franciſcus, ſe & ſuos fratres Minores eſſe & nuncupari voluit. Vnde cùm Cardin. Hoſtienſis, qui poſteà creatus Pontifex, Gregorius IX. dictus eſt, ab eo quæſiſſet; vtrùm ſibi placeret, vt fratres ſui promouerentur ad Eccleſiaſticas dignitates; reſpondit: *Domine Minores ideo vocati ſunt fratres mei, vt maiores fieri non præſumant. Si vultis vt faciant fructum in Eccleſia Dei, tenete illos & conſeruate in ſtatu vocationis eorum, & ad Eccleſiaſticas prælationes nullatenus aſcendere permittatis.* Ita refert S. Bonauentura in vita S. Franciſci c. 6. Eodem ſtudio & ſpiritu actus S. Paulinus Nolæ Epiſcopus, vir nobilis genere, ingenio, virtute, ſapientia & eloquentia, quam mirè extollunt S. Hier. & Auguſt. rogatus vt ſcriberet in S. Scripturam, reſpondit ſe minùs peritum eſſe, & indignum qui tam ſublimes & diuinos libros interpretaretur. Quare numquam calamum huic operi admouere voluit, ſed alijs minus ſublimibus, epiſtolis & carminibus, quæ etiamnum extant, & viri doctrinam, æquè ac modeſtiam, reli-

Hi Prophetæ cur vocentur minores.

A gionem, mundique contemptum teſtantur. Ita habet eius Vita. Addit S. Chryſ. hom. 9. in Matt. *Multa*, inquit, *ex Propheticis perierunt monumentis: deſides enim cùm eſſent Iudæi, nec deſides modò, ſed & impij, alia quidem perdiderunt negligenter, alia verò tum incenderunt, tunc conciderunt. Et de profanitate quidem tali Ieremias refert c. 36. 32. De negligentia verò 4. Reg. 22. legimus, quoniam poſt multum temporis vix Deuteronomij volumen ſit repertum, defoſſum quodam in loco, ac penè deletum.*

Itaque maluerunt hi noſtri Prophetæ multis omiſſis, pauca tantùm, nimirum præcipua, capita ſuorum oraculorum & concionum conſcribere, quæ Iudæis dictorum à ſe, & ab ijs auditorum, memoriam iugiter refricarent, quæque ipſi, æquè ac poſteri, præſertim Chriſtiani, ob prolixitatem non faſtidirent, ſed ob breuitatem auidè legerent. B Verbo enim paucis, ſcripto toti conſulitur poſteritati. *Zacharias* (& quilibet doctor) ait Tertull. l. de Idolol. c. 23. *loquitur in ſtylo, auditur in cera: manus omni ſono clarior, littera omni ore vocalior.* In hac ergo Prophetarum breuitate magna & prægnans eſt rerum copia, magnus dicendi neruus, magnum pathos, denſus & multiplex ſenſus. Audi S. Hier. proœmio in epiſt. ad Philemon. *Sed*, ait, *mihi videntur dum Epiſtolam ſimplicitatis arguunt, ſuam imperitiam prodere, non intelligentes quid in ſingulis ſermonibus virtutis ac ſapientiæ lateat. Si autem breuitas habetur contemptui, contemnatur Abdias, Nahum, Sophonias, & alij duodecim Prophetæ, in quibus tam mira, & tam grandia ſunt quæ feruntur, vt neſcias vtrùm breuitatem ſermonum in illis demirari debeas, an magnitudinem ſenſuum.* Quocirca idem hîc in proœmio, Oſeam C vocat *commaticum, & quaſi per ſententias loquentem*: breuibus enim ſententijs quaſi per commata interciſis; multas magnaſque res patheticè eloquitur; nimirum ſapiens vti verum vno mentis cernit in ictu, ita idem enunciat, vnoque dentis verbique dicit & dictat in ictu. Sed audi ipſummet S. Hier. *Oſee commaticus eſt, & quaſi per ſententias loquens. Ioel planus in principijs, in fine obſcurior. Et vſque ad Malachiam habent ſinguli proprietates ſuas.* Et in prologo Galeato: *Duodecim*, ait, *Prophetæ in vnius voluminis anguſtias coarctati, multò aliud, quàm ſonat in littera præfigurant.* Hic ergo verum eſt iſtud quod de apibus cecinit Virgil. in Georgic.

In tenui labor, at tenuis non gloria.

Nam, vt ait Eccleſ.c.11.3. *Breuis*, græcè μικρὰ, id eſt parua, *in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius*. Hinc iſta vox apum:

Magna etenim eſt nobis in paruo corpore virtus.

S. Paulus corpore Tydeus, animo Hercules.

Vt Tydeo illi, puſillo mole corporea, ſed mente gigantea, qui Tydeus fuit ſtatura, ſed animo Hercules, ſolertia Vlyſſes. Virtus enim compreſſa fit fortior, & maiores impetus plagaſque aduerſarijs infligit. Apoſtolus, vti nomine, ita corpore Paulus fuit & puſillus; ſed ſapientia & ſpiritu excelſus, imò longius. *Tricubitalis eſt*, ait S.Chryſoſt. *& cœlos ſideraq; tranſcendit*. Ita Prophetæ minores tricubitales ſunt, ſi verba & ſententias ſpectes; ſed ſapientia & ſenſibus æthera tranſcendunt. Egregiè S. Paulinus epiſt. 1. inter ſex quas ſcripſit ad Amandum: *Sicut mellis*, inquit, *gutta idem ſapit, quod totus fauus; ſic & in vno licèt verbo ſtillicidium linguæ veſtræ, totum ſanctæ animæ veſtræ ſaporem refert. Nec ideo margarita vilis eſt quia exigua, ſed ideo magis pretioſa, quia & in exiguo modo magnum pretium habet. Sed & granum ſinapis, quod minimum videtur in ſemine, maximum tamen extat in olere: ideo etiam breuis ſermo veſter, dulcedinem ſimul ac vigorem verbi cæleſtis tenet*. Sic Alanus in Anticlaudiano laudat Symmachum vrbis præfectum ſub Theodoſio Imp. à nervoſa ſtyli breuitate, dicens:

Symmachus in verbis paruus, ſed mente profundus:
Prodigus in ſenſu, verbis anguſtus; abundans
Mente, ſed ore minor: fructu, non fronde, beatus,
Senſus diuitias verbi breuitate coarctat.

Non dubitat Poëta muſcam exiguam cum rege componere.

Deus in minimo eminet maximus.

An quiſquam conferre negat cum principe muſcam?
Eminet in minimis maximus ipſe Deus.

Tria parua, ſed efficacia:

Vipera, ſi memini, prima eſt, formica ſecunda,
Tertia cui proprio nectare luteæ apis,
Non tu parue culex formica, aut vipera, non tu
Vatis Biblici clarior eſſet apis.

Porrò Virgil. lib. 4. Georg. apim eſſe, vel habere quid numinis aſſerit:

Eſſe apibus partem diuinæ mentis, & hauſtus
Æthereos dixere: Deum namque ire per omnes
Terraſq; tractuſq; maris, &c.

Homines ſtatura parui, communiter magnanimi ſunt. Cor membrorum minimum, ipſum tamen eſt quaſi focus & arx corporis, & alterum quaſi animal, primum viuens & vltimum moriens, vitæ, ſenſus & motus fons & origo: quin & animalia generoſa, vt leo, paruum habent cor; quæ verò magnum habent, vt hyæna, lepus, ceruus, aſinus, panthera, muſtela, timida & pauida ſunt, ait ex Ariſtot. Plinius l.11.c.37. Adeò Deus & natura, paruos & parua amant: & in paruis vaſis ſua cimelia recondunt. *Nulli enim paruus eſt cenſus, cui magnus eſt animus*, ait S. Leo ſerm. 2. de Quadraget. Quocirca Philoſophus interrogatus, quid minimum eſſet ſimul & maximum; cùm vnus dixiſſet eſſe oculum, eò quòd membrorum ſit minimum, & tamen totum mundum, qui maximus eſt, viſu comprehendat; reſpondit non eſſe oculum, ſed cor, tum ob rationem iam allatam, tum quia cor non ſolùm mundum, ſed & ea quæ ſupra mundum ſunt, adeoque res infinitas mente, amore & affectu complectitur, nec vlla re niſi Deo, qui immenſus eſt, repleri & ſatiari poteſt. Denique cor humilitate minimum,

A virtute & gloria eſt maximum, vti docet Chriſtus Matth. 18.4. & c.19 26.

Præclarè Sapiens Prouerb. 30. 24. *Quatuor*, ait, *ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientioribus. Formicæ populus infirmus, qui præparat in meſſe cibum ſibi. Lepuſculus plebs inualida, qui collocat in petra cubile ſuum. Regem locuſta non habet, & egreditur vniuerſa per turmas ſuas. Stelio manibus nititur, & moratur in ædibus regis*. Sapienter quoque Manilius l. 4. Aſtron.

Nec contemne tuas, quaſi paruo in corpore vires.
Quod valet, immenſum eſt. Sic auri pondera parui
Exuperant pretio numeroſos æris aceruos.
Sic adamas punctum lapidis pretioſior auro eſt.
Parvula ſic totum peruadit pupula cælum;
Quodque vident oculi, minimum eſt, cùm maxima cernant,

B *Sic animi ſedes tenui ſub pede locata.*
Per totum anguſto regnat de limite corpus.

Gaudet ergo natura, æquè ac Deus qui eſt natura naturans auctorq; naturæ, magna, imò magnitudinem ſuam imminuere, contrahere & coarctare ad parua, vt ibi vnita denſetur, eoque magis reſplendeat, quo in minori minor eſſe geſtit. Quid maius macrocoſmo & vniuerſo? hoc tamen Deus totum collegit in homine, dum eum microcoſmum effecit. Quid ſublimius Verbo æterno, Dei filio? hic tamen in infantili corpore integer inhabitare voluit, eique ſe adæquauit. Hoc eſt Verbum abbreuiatum, per totum ſeculorum, de quo Apoſtolus Roman. 9. 28. ait: *Verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram*. Nam, vt de eodem vaticinatus eſt Iſaias c. 10. 12. *Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam*. Quid magnificentius Chriſto, vero Deo & homine? & tamẽ

C ipſe in exigua Euchariſtiæ hoſtia, imò in quolibet eius puncto totum ſe ſiſtit. Magnus ergo eſſe cupis? Deum imitare: ab eo viam & modũ grandeſcendi diſce: humilia, abbreuia, coarcta te, & magnus euades, Deoque ſimilis. Sic angelus in punctum loci ſe contrahit: ſic & anima tota eſt in qualibet, corporis particula. Sic Orator conuoluulum florem vocauit, rudimentum naturæ, lilium facere condiſcentis: pari modo humilitas conuoluula eſt rudimentum animæ, qua ad apicem virtutum ſcandere condiſcit. Denique aureum eſt iſtud Poëtæ:

Quidquid præcipies eſto breuis, vt citò dicta
Percipiant animi dociles, teneantq; fideles.

Et Cicero l. 1. de Orat. oratori hoc dicendi dat

D præceptum: *Satius eſt minus quàm nimis. Facilius enim cuiuſque rei in vnum contracta ſpecies, quàm diuiſa temporibus, oculis animiſq; inhæret*, inquit Velleius Paterc. l. 1. Hac de cauſa hi Prophetæ breues & contracti potiùs, quàm fuſi & prolixi eſſe maluerunt.

Argumentum minorum Prophetarum idem eſt quod maiorum, nimirum arguunt idololatriam, aliaque Hebræorum peccata, quæ Ieroboam erigendo vitulos aureos, quaſi Deos in Dan & Bethel, inuexerat, ad hoc, vt per ſchiſma religionis, faceret & ſchiſma regni decem tribuum à regno duarum, Iudæ ſcilicet & Beniamin, ne videlicet decem tribus occaſione ſacrorum & cultus diuini, ex lege celebrandi in Ieruſalem, à ſe ſuoq; regno ad duas tribus, & regem Roboam redirent, vt patet 3. Reg. 12. 26. Deus ergo quaſi pius pater, ad eos reuocandos miſit

Argumentum minorum Prophetarum.

Prophe-

Prophetas, qui tum decem tribus, tum duas reliquas hoc quoque idololatriæ contagio, ob vicinitatem & affinitatem decem tribuum, infectas, de hiſce ſceleribus corriperent, comminando eis captiuitatem Aſſyriacam & Babylonicam; itaq; eas ad auitam patrum fidem & pietatem reuocarent, ac ad Dei cultum & amorem accenderent: quâ de causâ addunt vaticinia lætaque promiſſa de Chriſto, deque Eccleſia, Sacramentis, gratia, omnique fœlicitate ab eo afferenda in nouo teſtamento: ideoque ſæpè hi Prophetæ à Chriſto, Paulo & Apoſtolis citantur. Nam, vt ſapienter ait S. Auguſt. in Sententiis n. 214. *Stultus eſt qui non credit denunciationibus Prophetarum in paucis quæ reſtant, cùm videat tam multa completa, quæ tunc non erant, quando prædicebantur implenda.*

Porrò facillimum eſt mutato tantùm nomine, quæ Iudæis hîc ob idololatriam, aliaque ſcelera ad litteram intentant Prophetæ, tropologicè applicare Chriſtianis, atque animæ cuilibet, quæ per peccatum à Deo ad ſuas cupiditates abit, ac præſertim ad hæreſin, cui paſſim hæc tropolog. adaptat S. Hieron. nam, vt ipſe ait in c. 14. Oſee, guloſi deus & idolum eſt venter, auari mammona, hæretici ſua hæreſis, ſuumque commentum & dogma, & ita de cæteris. Quocirca æquè Chriſtianis ac Iudæis ſua oracula dictarunt & conſignarunt Prophetæ.

Sunt XII. numero. Iam verò Prophetæ minores numero ſunt duodecim, inſtar duodecim Patriarcharum, & duodecim tribuum ad quas mittebãtur. Fuerunt enim ipſi Patriarcharum ſuppares, imò ſui æui, duodecim Patriarchæ, duodecim tribuum duodecim Doctores, duodecim Apoſtolorum, duodecim prodromi & antitypi, imò veri veteris teſtamenti Apoſtoli & Euangeliſtæ.

Meritò ergo Eccleſiaſticus celebrans heroës Hebræorum, hoc elogio duodecim hoſce Prophetas celebrat & condecorat c. 49. 12. *Duodecim Prophetarum oſſa pullulent de loco ſuo.* q. d. Oſſium & ſepulchri, ac per conſequens ipſorum duodecim Prophetarum virens ſemper, grata & florida ſit memoria; nomen & fama eorum cum ſepulchris & monumentis ipſorum perennet, vt videantur reuiuiſcere, & magis viuere defuncti, quàm cùm reipſa viuerent; adeò eorum laus, decus & gloria promanet ad poſteros, imò permaneat in æternum, vt, quoties poſteri inſpexerint eorum oſſa & ſepulchra, toties eorum virtutum & oraculorum glorioſam memoriam renouent & celebrent, dignoſque prædicent quorum oſſa inter Patriarchas & Apoſtolos, ad gloriam cæleſtem reſurgant in vniuerſali hominum reſurrectione. Eſt metalepſis: oſſa enim ponuntur pro ſepulchro, ſepulchrum pro ſepultis, putà pro ipſiſmet Prophetis; nimirum contentum ponitur pro continente: & pullulare idem eſt quod ſemper vigere & florere. Cauſam ſubdit: *Nam corroborauerunt Iacob* in fide & pietate vnius veri Dei & Meſſiæ, quem prædixerunt venturum: *corroborauerunt*, inquam, tum vaticinando, tum ſuis meritis & precibus robur & auxilium Dei populo impetrando: *& redemerunt ſe in fide virtutis*, putà in fide non quali quali, ſed valentiſſima & potentiſſima; vel *in fide virtutis*, id eſt, in fidelitate maximè ſtrenua & efficaci, *redemerunt*, id eſt liberarunt & immunes præſeruarunt ſe ab omni culpa, pœna & calumnia: quia non

A niſi ea quæ Deus eis reuelabat, fideliter & conſtanter prolocuti & vaticinati ſunt. Simili enim phraſi de Ioſue, aliiſque Iudicibus Iſrael dicit idem Eccleſ. c. 46. 13. *Et Iudices, quorum non eſt corruptum cor, qui non auerſi ſunt à Domino, vt ſit memoria illorum in benedictione, & oſſa eorum pullulent de loco ſuo*, hoc eſt, vt explicans ſubdit, *& nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, ſanctorum virorum gloria.* Oſſa ergo hæc Prophetarum etiamnum pullulant, & pullulabunt vſque ad finem mundi, dum ipſi per ſua monumenta & oracula Chriſtianis, Iudæis, omnibuſque gentibus aſſiduè prædicant, & prædicabunt Meſſiæ aduentum, eiuſque fidem, mores, ſpiritum, omnemque virtutem & ſanctimoniam.

B Myſticè S. Bernard. ſerm. 2. ad Fratres, in illud, *Hæc eſt generatio quærentium Dominum, quærentium faciem Dei Iacob*, docet omnes verè Religioſos, myſticè eſſe Prophetas, eò quòd perſpicaci mentis acie eminus proſpiciant ſuperna, abſentia & futura; quòd eorum mens, cogitatio & conuerſatio in cælis ſit, indeque ex ſummo cælorum vertice, quaſi aquilæ, exiguum hoc terræ punctum reſpiciant & deſpiciant; quòd in altis æternitatis montibus commorentur, indeque ſub ſe videant & rideant inanes honorum opumq; pompas, reges & principes quaſi formicas intueantur; regnorum ortus & occaſus, rerum omnium viciſſitudines, temporum gyros & circumuolutiones, cunctoſque ſæculi turbines, flexus & reflexus, quaſi bullas naſcentes & mox denaſcentes, contemplentur. Hi nimirum veri videntes, veri vates, veri myſtæ ſunt; cæteri cæcutientes, præſentia exigua conſpicantur, futura licèt maxima, non præuident; *in terrenis lynces, in cæleſtibus talpæ. Magnum ſanè*, inquit Bernard. *prophetandi genus, cui vos* (Fratres ſuos alloquitur) *deditos eſſe conſpicio; magnum prophetiæ ſtudium, cui vos video mancipatos. Quid illud? Nempe iuxta Apoſtolum, non conſiderare quæ videntur, ſed quæ non videntur, ſine dubio prophetare eſt. Ambulare in ſpiritu, ex fide viuere, quærere quæ ſurſum, non quæ ſuper terram, obliuiſci quæ retrò ſunt, extendi in anteriora, ex magna parte prophetare eſt. Alioqui quonam modo, niſi per ſpiritum prophetiæ, conuerſatio noſtra in cælis eſt? Sic nimirum Prophetæ olim quaſi non inter homines erant ſui temporis, ſed virtute & impetu quodam ſpiritus dies illos tranſilientes, exultabant vt viderent diem Domini; & videbant & lætabantur in ea.* Talis Propheta, talis videns erat regius Vates, ſibi occinens: *Credo videre bona Domini, in terra viuentium.* Talis S. Hilarion, teſte S. Hieron. *qui monebat omnes præterire figuram huius ſæculi; & eam eſſe veram vitam, quæ vitæ præſentis emeretur incommodo.* Talis Paulus, qui in tertium cælum raptus exclamabat: *Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Quod enim momentaneum eſt & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Et: *Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum*, ergo futurarum; *argumentum non apparentium*, ergo obſcurarum & propheticarum. Fides eſt mente cernere bona cæleſtia, quæ oculis non vides. Talis videns & videntium pater erat Abraham, qui *fide demoratus eſt in terra repromiſſionis tamquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob, coheredibus repromiſ-*

promiſſionis eiuſdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus. Iuxta fidem & prophetiam defuncti ſunt Abel, Henoch, Noë, Iſaac, Iacob, Ioſeph, *non acceptis repromiſſionibus, ſed à longè eas aſpicientes & ſalutantes, & confitentes quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram. Qui enim hæc dicunt ſignificant ſe patriam inquirere. Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum: parauit enim illis ciuitatem. Fide Moſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem: aſpiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum.* Quare? *Inuiſibilem enim tamquam videns ſuſtinuit.* Alij fidei & prophetiæ heroës, res ſperandas & futuræ gloriæ brauia ſpeculantes, pro iis *diſtenti ſunt, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus, non ſuſcipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent reſurrectionem.* Myſtici ergo Prophetæ ſunt, qui vita magis quàm voce, ſingulis inclamant: *Deorſum corpora, ſurſum ſint corda: deſpice terrena, cæleſtia ſuſcipe.*

Quibus prophetarunt

Iam QVÆRITVR PRIMÒ, Ad quas gentes propriè miſſi ſunt hi Prophetæ; quibus populis prophetarunt? RESP. Aliqui Prophetarum vaticinati ſunt duabus tribubus tantùm, putà Iuda & Beniamin, alij cæteris decem, alij vtriſque: idque nominibus regum, ſub quibus ſe propheta ſſe ſcribunt; aut nomine populi Iuda, vel Iſrael, aut alijs modis & circumſtantijs ſubindicant, imò ſæpè idipſum clarè exprimunt. Vbi rectè notat S. Hier. in proœmio: Quoties, inquit, ad decem tribus prophetia tenditur, ſub his nominibus ferè deſignantur, ſcilicet *Ephraim, Samaria, Iſrael, Ioſeph Iezrahel, Bethel, Bethauen*, & interdum *Iacob*; cum verò ad duas tantùm, tunc notantur nomine *Iuda, Ieruſalem, Beniamin, domus Dauid.* & aliquando *Iacob* Porò decem tribus vocantur *Ephraim* & *Ioſeph*: quia primus eorũ rex Ieroboam, & multi deinceps oriundi fuerunt ex tribu Ephraim, qui fuit filius Ioſeph Patriarchæ. Dicuntur eædem *Samaria* & *Iezrahel*: quia hæ duæ erant metropoles regni earumdem. Dicuntur *Iſrael* & *Iacob*: quia poſterorum eius maior erant pars; vnde quaſi plures parentis nomen ſibi appropriarunt. Iacob enim alio nomine vocatus eſt Iſrael, Geneſ. 32. 28. Dicuntur *Bethel*: quia in Bethel à Ieroboam erecti fuerunt vituli aurei, putà idola, quæ ipſi coluerunt. Vnde & Bethel dicta eſt per antiphraſin *Bethauen*, id eſt domus iniquitatis: quæ enim tempore Iacob vocabatur eratq; *Bethel*, id eſt domus Dei, Geneſ. 28. 19. à Ieroboam facta eſt Bethauen, id eſt, domus idoli & peccati. Porrò Prophetæ Iſraelitis, ob idola aliaque peccata minantur excidium, & captiuitatem Aſſyriacam quam eis inflixit Salmanaſar anno 6. Ezechiæ regis Iuda: Iudæis verò minantur excidium & captiuitatem Babylonicam, quam eis irrogauit Nabuchodonoſor anno 11. & vltimo Sedeciæ. ſub vtraque verò repræſentant captiuitatem ſtragemq; extremam, quam eiſdem inflixit Titus & Romani, ob occiſum ab eis Chriſtum. Illi ergo hæc facilè eſt adaptare, mutato tantùm nomine Salmanaſar & Nabuchodonoſor in nomẽ Titi, & Chaldæorum in Romanorum.

Nota, initio horum Prophetarum aliquibus

A Prophetis addi nomina patrum & auorum, alijs non addi. Cauſam diſcriminis nonnulli hanc aſſignant, quòd ex traditione Hebræorum (quam refert S. Hier. initio in Sophoniam, & S. Baſil. in Iſaiæ c. 1.) patres & aui Prophetarum, qui in titulo eorumdem nominantur, fuerint quoque Prophetæ; cæteri taceantur, eò quòd non fuerint Prophetæ. Sed hæc traditio incerta eſt & dubia, etiam ipſi S. Hieronymo; quinimò eam reijcit & confutat Paulus Burgenſis Hebræorũ doctiſſimus, in Oſee c. 1. Facilior ergo & magis conſona S. Scripturæ ratio eſt, nomina patrum addi iis, quibus ad diſtinctionem & notitiam addere ea opus fuit. Plures enim eodem loci erant tunc viri illuſtres & ſapientes, qui vocabãtur Oſee, Ioël, Ionas, Sophonias, Zacharias: hinc vt Prophetæ habentes eadem nomina ab illis ſecernerentur, addiderunt nomen patris, dicendo:

Cur aliqui patres ſuos nominent, alij taceãt

B Oſee filius Beeri, Ioël filius Phatuel, Ionas filius Amathi, Sophonias filius Chuſi, Zacharias filius Barachiæ. Hanc cauſam dat S. Chryſoſt. initio comment. in Iſaiam, Theod. initio comment. in Ioëlem, & S. Greg. hom. 2. in Ezech. Secunda cauſa eſt: patres aliquorum nominãtur, eò quòd fuerint nobiles; vel virtute, ſapientia, officio & auctoritate illuſtres: horum enim nominatio Prophetis aliquam dignitatem & fidem apud populum conciliabat. Ita S. Baſil. & S. Hier. in Iſaiæ 1. Hac enim de cauſa regibus & regali proſapia ortis, quales fuerunt Iſaias & Daniel, patrum nomina (vel certè ſtirps regia) adiiciuntur. Adde, nomina patrum aliquando iuuare ad Prophetæ intelligentiam, & ad quædam myſteria ſignificanda, quæ eleganter aperit S. Hier. in

C cuiuſque Prophetæ initiis, quæque inferius ex eodem recitabo.

Eædem cauſæ ſunt, cur in aliquibus nomen patriæ recenſeatur, putà in tribus ſcilicet Amos qui oriundus fuit ex Thecua: Michæa, qui ex Moraſthi: Nahum, qui fuit Elceſæus. Ex patria enim quiſque facilè dinoſcitur, & ab alijs ſecernitur. Quod ergò Rabbini nonnulli, vt R. Dauid, cenſent eum cui patria non additur, fuiſſe Hieroſolymitanum, commentum eſt, & falſum eſſe patet in Iona, cui patria non additur, qui tamen fuit Gethæus, non Hieroſolymitanus, vt patet 4. Reg. 14. 25.

QVÆRITVR SECVNDÒ, de tempore & ordine duodecim Prophetarum: Quando nimirum & quo ordine prophetarint?

Quando prophetarint?

D Dico Primò: Aliqui Prophetæ non notant tempus quo prophetarunt, quia generales ſunt eorum prophetiæ, & ad omnia ſpectant tempora. Tales ſunt Abdias, Ioël, Nahum, Malachias, Ionas. Alij tempus prophetiæ exprimunt, quia eam aptant certo tempori, aut vt ex tempore adiecto faciliùs & meliùs ipſa materia & ſeries prophetiæ intelligatur. Ita S. Baſil. in Iſaiæ 1. & Ruffinus initio comment. in Oſee. Secundò, aliqui tempus omittunt, quia breuitati ſtudent, æquè ac obſcuritati, vt videantur eſſe Prophetæ, non hiſtorici, ac lectoris ſtudium exerceant & acuant. Ita Chriſtoph. à Caſtro l. 4. de Prophetis c. 6. Tertiò, continua eſt traditio, ait S. Hieron. initio in Oſee, & Ruffinus in c. 1. Ioëlis, medios Prophetas qui tempus non præferunt in titulo, propheta ſſe ſub illis regibus (ſaltem ſub

extremo

extremo illorum) ſub quibus prophetauit præcedens Propheta, qui temporis titulum præfert, excepto fortaſſe Ioële, qui non ſub Oxia, Ioatham, Achaz & Ezechia, vti Oſee, qui Ioëlem præcedit, ſed ſub Manaſſe ab Hebræis prophetaſſe perhibetur: & Habacuc, qui pariter ſub Manaſſe prophetauit, non ſub Ioatham, Achaz & Ezechia, vti Michæas & Nahũ, qui Habacuc immediatè præcedunt. Id patebit ex chronotaxi, quam mox ſubijciam.

Dico Secundò, probabile eſt hoſce Prophetas penè omnes in Biblijs ordine temporis quo prophetarunt, eſſe collocatos. Hunc enim ordinem dedit eis tam Synagoga in Biblijs Hebraicis, quàm Eccleſia in Biblijs Latinis. Negat id S Hier. hic in prologo; ſed locum eius vitiatum eſſe, liquet ex proœmio eiuſdem in Ioëlem: quare pro *apud Hebræos*, legendum eſt *apud Græcos*. Græci enim in ordine Prophetarum à Latinis diſſentiunt, ſed Hebræi conſentiunt. Quocirca vltimi fuerunt Zacharias & Malachias: hos enim fuiſſe vltimos patet ex l. 1. Eſdræ 5. 1. & ex eorum titulo, in quo aſſerunt ſe prophetaſſe ſub Dario Hyſtaſpis, qui poſt Cyrũ quartus fuit Perſarum rex. Primus ergo, qui ante omnes, etiam ante Iſaiam, prophetauit, fuit Oſee. Ipſe enim ita orditur: *Principium loquendi Domino in Oſee*, c. 1. 2. ita Euſeb. in Chron. S. Hieron & alij in Oſee 1. 2. Negant hoc nonnulli, vt Chriſtoph. à Caſtro, cenſentque primum fuiſſe Abdiam: putant enim eum prophetaſſe tempore Ioſaphat & Achab. Hi enim exciderunt Idumæos, vti prædicit Abdias, vt patet 4. Reg. 34. & 2. Paral. 20. 1. Secundum eſſe Ionam, qui prophetarit excidium Niniues, quod factum eſt ſub Sardanapalo, anno 8. Azariæ vel Oziæ regis Iuda. Tertium eſſe Oſee. Verùm hunc ordinem minùs verum videri, oſtendam in Abdia & Iona. Certè in omnibus Biblijs Hebræis, Græcis & Latinis Oſee primus ponitur; quin & ante Iſaiam collocatur à Septuag. qui tamen in alijs nonnullis ordinem inuertunt. Nam in Biblijs Septuag. duodecim Prophetæ hoc ordine collocantur: Primò, Oſee; Secundò, Amos; Tertiò, Michæas; Quartò, Ioël; Quintò, Abdias; Sextò, Ionas; Septimò, Nahũ; Octauò, Habacuc; Nonò, Sophonias; Decimò, Aggæus; Vndecimò, Zacharias; Duodecimò, Malachias. Deinde ſubnectuntur Prophetæ maiores, Iſaias, Ieremias, Ezechiel, Daniel: idq; vel quia Oſee tempore fuit primus; Oſee autem in eodem libro annectuntur cæteri minores: vel quia minores maioribus oraculorum & ſententiarum pondere non cedunt, eoſque numero ſuperant: ſunt enim duodecim, cùm illi ſint quatuor. Dixi *penè omnes*: quia ſi initium cuiuſque Prophetæ ſpectes, putà annum quo quiſque cœpit prophetare, præponendi ſunt nonnullis Ionas & Nahum & poſtponendus Ioël. Hoc enim ordine cœperunt prophetare: Primus omnium fuit Oſee, Secundus, Ionas; Tertius, Amos; Quartus, Abdias; Quintus, Michæas; Sextus, Nahum; Septimus, Ioël; Octauus, Habacuc; Nonus, Sophonias; Decimus, Aggæus; Vndecimus, Zacharias; Duodecimus, Malachias. Id ita eſſe patebit ex harmonia, ſiue chronotaxi, quam mox ſubiungam. Vnde S. Chryſ. præfat. in ep. ad Rom. probat in epiſtolis S. Pauli non ſeruari ordinem temporis,

A quo ſunt ſcriptæ: Quia, inquit, is ordo non ſeruatur in Prophetis. Iam verò voluit Deus prophetare per duodecim Prophetas, vt nemo de eorum veritate dubitare poſſet, vtpote cùm videt oraculum vnius cæterorum omnium oraculis confirmari, totque habere teſtes, quot ſunt Prophetæ. Blaſphema enim & mendaciſſima apud Euſebium libr. 5. Hiſtor. cap. 13. eſt Apellis vox: *Prophetias ſe ipſas redarguere: eſſe enim eas à ſe inuicem diſcordes, mendaces, & ſibi ipſis contrarias*; ac proinde à contrario ſpiritu & ſibi repugnante editas.

Qui in minores Prophetas ſcripſerunt.

Porrò ſcripſerunt in minores Prophetas S. Hieronymus, Cyrillus, Theodor. Theoph. Ruffinus, non ille Aquileienſis antagoniſta S. Hier. nam ſtylus diſſentit; & Gennadius, qui ſtudioſè opera Ruffini Aquileienſis collegit, huius commentarij non meminit; alius ergo fuit hic Ruffinus ab illo. Scripſit & in omnes, vno Oſee excepto, Remigius Altiſiodorenſis, qui vixit ſub annum Domini 880. ſub Carolo Caluo Imp. Extat in Bibliot. SS. Patrum. Item Rabanus, Rupertus, Lyranus, Hugo, Dionyſius. Et nouiſſimè ac exactiſſimè Chriſtoph. à Caſtro, Gaſpar Sanchez & Franc. Ribera, qui paſſim poſt litteralem, minutim ſingulorum moralem ſenſum perſequitur. Breuiſſimè ſcripſerunt Emmanuel Sa & Ioannes Mariana, qui punctim multa tangunt. Hos omnes magno laboris & temporis impendio à capite ad calcem perlegi, diſcuſſi, & in compendium redegi: ac penè decreueram poſt eos non ſcribere, iuxta illud: *In ſyluam ne ligna feras; ne ſidera cælo, lucem ſoli, noctuas Athenis Addas*; vt *videare Sapientum octauus, tertius Cato, quintus Euangeliſta*. Verùm multa alia vt hæc ederem impulerunt, nimirum, vt æquabili tenore commentarium in totam S. Scripturam pertexerem: ſua enim cuique dicendi ſcribendique eſt methodus ab alijs omnibus diuerſa & diſpar. Ruſum vt multa propria adderem. S. Scriptura enim eſt abyſſus, quæ nullis ſcriptis, vel commentationibus exhauriri, imò nec penetrari poteſt. Inſuper, quia multa docet, nouaque affert ætas & tempus. Proficit enim Eccleſia ſapientia, ac velut aurora creſcit ſenſim ad claram vſque meridiem. Alioqui de me ſentio & dico quod de ſe S. Bernard. epiſt. 87. ad Ogerium, poſtulantem à ſe inſtitutionem rectè viuendi: *Itáne lanam quæris ouis à capra, molendinum aquam à furno, ſapiens verbum à ſtulto?* Extant hîc Romæ in Bibliotheca Vaticana & Medicea, verſiones vetuſtæ Bibliorum duæ, Syriaca & Arabica; eaque duplex, Antiochena & Alexandrina, quas vti ſubinde citaui in Prophetis maioribus, ita & hîc citabo. Vtramque in Latinum idioma tranſtulit Illuſt. & Reuerendiſſ. Dom. Sergius Riſius Moranita, Archiepiſcop. Damaſcenus, cui Arabica lingua materna eſt, Syriaca familiaris; ea enim vtuntur Damaſceni & Maronitæ in ſacris. Citabo vtramque in locis difficilioribus & illuſtrioribus ad Prophetas hoſce vel illuſtrandos, vel locupletandos. Varietas enim hæc verſionum antiquarum ſeruit ad S. Scripturæ tum claritatem, tum copiam, quam ambiunt concionatores; quorum rogatu & commodo ad publicum bonum (cui omnes ad Dei gloriam conſulere ſatagimus) hęc mihi edenda communicauit Illuſtriſſ. Dom. Riſius, cui proinde ea accepta referat lector. Nota,

eſt verſio Pagnini, item Tigurina, quam Leo Hebræus, & Theodorus Bibliander, alijq; eorum Symmiſtæ Zuinglij aſſeclæ Tiguri in Heluetia concinnarunt, eamq; commentarijs breuibus illuſtrauit Franciſcus Vatablus, regius Hebrææ linguæ Pariſijs Profeſſor: quæ quia ab hæreticis edita eſt, multaq; nouat, & à Vulgata ſtudio diſſidet, vt eam tacitè carpat & ſubruat, hinc ſæpè lima & cenſura indiget.

Denique extat Targum, id eſt, Chaldaica paraphraſis in Prophetas (æquè ac in cæteros veteris teſtamenti libros) cuius auctor eſt R. Ionatham filius Vzielis; ſicut Targum Pentateuchi auctor fertur R. Aquila, qui chaldaicè Onkelos dicitur; cæterorum verò R. Ioſeph cęcus. Verùm hæc paraphraſis in cæteris libris præterquam in Pentateucho (vbi tamen aliquos quoque næuos habet, vti rectè oſtendit Bellarm. l. 2. de Verbo Dei c. 3.) corrupta eſt aliquibus in locis & fabulis meriſque Thalmudiſtarum nugis de duobus Meſſijs, de tertio templo ædificando Iudæis, de liberatione à captiuitate Titi & Veſpaſiani, de lamentatione Dei, de aſcenſione Moſis in cælum, de tabulis legis ex ſapphiro throni diuini excisis, &c. conſperſa. Quocirca Franciſcus Ximenius Cardinalis & Archiepiſc. Toletanus, in editione Bibliorũ Complut. profitetur in Proœmio ſe ſolum Targum edere in Pentateucho. Verùm quia in cæteris libris nonnulla habet quæ valdè fauent Chriſtianæ religioni, hinc illud ibidem quoque edidit Arias Montanus in editione Bibliorum Regiorum: vbi & Apologiam eiuſdem ſcripſit Franciſcus Lucas. Citabo illud frequenter ad verſionis vel illuſtrationem, vel copiam, exploſis fabulis Iudaicis.

QVÆRITVR TERTIÒ, De phraſi & obiecto Prophetarum, nimirum quo ſtylo vtantur, & quod obiectum ſpectent, quidque ad litteram ſignificent?

Vtuntur phraſi & ſtylo ſymbolico.

Dico primò, omnes quidem Prophetas, ſed præcipuè hoſce duodecim minores, abundare parabolis, ſymbolis, ænigmatibus: idq; tum quia Prophetæ ſunt, ideoq; prophetìcè, id eſt obſcurè & ænigmaticè, loquuntur; tum quia breues ſunt & conciſi: tum quia hoc poſcit maieſtas Spiritus ſancti, ne hæc eius oracula, quaſi patula & omnibus perſpicua, vileſcant, ſed velut arcana ſapientia plena, cunctis ſui venerationem, æquè ac ſtudiũ excitent: qua de cauſa Pythagoras, Heraclitus, Pherecydes, Plato & Ægyptij ſua dogmata per ſymbola & ænigmata tradiderunt. Quocirca Origen. homil. 7. in Exodum, cæleſtia eloquia comparat cum manna, quod cùm eſſet minutum & rotundum, plenum tamen erat interna ſuauitate, & vigore admirabili. Et R Moſes apud Galatin. l. 5. c. 6. *Scito, ait, quòd clauis intelligentiæ vniuerſorum, quæ Prophetæ dixerunt, eſt intelligere parabolicas & metaphoricas ſimilitudines, ac ænigmata. Scit enim apud Oſeam c. 12. dictum eſſe: In manu Prophetarum aſſimilabo. Et apud Ezech. c. 17. Fili hominis ænigmatiza ænigma, & parabolizа parabolam ad domum Iſrael. Scis etiam quod dicit Sapiens Prou. 25. Poma aurea in cancellaturis argenteis, verbum dictum ſecundùm ambas facies ſuas. Cancellaturæ argenteæ ſunt retiacula argentea, in quibus oculi ſunt minutiſſimi, penetrabiles tamen viſu. Eſt ergo ſenſus, quòd verbum dictum ſecundùm ambas facies ſuas, id eſt, ſecundùm interiorem & exteriorem (putà myſticum & litteralem ſenſum) eſt ſicut pomum aureum in retiaculo argenteo: ac ſi dicat, neceſſarium eſſe, vt ſit ſenſus exterior pretioſus & bonus velut argentum, interior verò multò melior ſicut aurum, neceſſe quoque eſt, vt ſit aliquid in exteriori ſenſu quod ducat conſiderationem ad interiorem; quemadmodum pomum aureum veſtitum retiaculo argenteo, cùm procul reſpicitur, vel abſque multo intuitu, totum videtur argenteum; cùm habens viſum acceſſerit penetratus argenti decore, videbit profectò aureum pomum intus latere. Sic ſunt verba Prophetarum.* Hucuſq; R. Moſes. Extat hic Romæ in picturis perelegantibus Bibliothecæ Vaticanæ hieroglyphicum prophetiæ. Pingitur enim ipſa quaſi matrona velatis oculis; dextra tenet gladiũ euaginatum & tubam; ſiniſtra catenam, quæ è ſole ſupereminente deſcendit, capiti imminet columba. Velati oculi ſignificant prophetię obſcuritatem; tuba clangorem prædicationis; gladius minas necis; catena ſeriem providentiæ omnes res & euentus inter ſe aptè connectentia, quæ à ſole, id eſt à Deo, deriuatur: columba index eſt Spiritus S. qui locutus eſt per Prophetas. Verè ergo dixit S. Chryſoſt. hom. 23. in Acta: *Abyſſus quæſtionum S. Scriptura eſt.* Et S. Aug. ſerm. 11. de verb. Domin. ſec. Matth. *Scriptura vbi aperta eſt, famem paſcit; vbi obſcura faſtidium leuat.* Ruſum: *Scriptura vbi dilucescit, ibi dulceſcit.* Vide Clementem Alexandr. l. 5. Stromat. Vbi inter cætera docet, non tantùm Gręcos & Ægyptios, ſed & barbaros hiſce ſymbolis vſos. *Aiunt, inquit, Idanthuram, Scytharum regem (vt refert Pherecides Syrus) Dario qui iſtrum traiecerat, bellum minitantem ſymbolum miſiſſe pro litteris, Murem, Ranam, Auem, Iaculum & Aratrum. Cùm autem de ijs exorta eſſet dubitatio, Orontopagas tribunus militum dicebat eos tradituros imperium, coniectans ex Mure quidem domos, ex Rana aquas, ex Aue aërem, ex Iaculo arma, ex Aratro regionem. Xiphodres autem contrà eſt interpretatus. Dicebat enim, Niſi tamquam aues euolauerimus, aut tamquam mures terram, vel tamquam ranæ aquam ſubierimus, illorum tela non effugerimus: non enim ſumus domini regionis.*

Hinc liquet, quàm profundum, ſententioſum & elaboratum ſit hoc exiguum Prophetarum opus, vtpote in quo per ſymbola conſcribendo & concinnando, duodecim Prophetæ tanto tempore deſudarint: per omnem enim vitam non ſcripſerunt aliud. Fertur Virgilius vix quindenos verſus per dies ſingulos compoſuiſſe, vt eos toto die lamberet, relamberet, limaret & expoliret, ideoq; quælibet eius verba plena ſunt elegantiæ & doctrinæ. Quocirca paruo hoc ſuo poëmate inter Poëtas primas tulit, iureque habetur Poëtarum princeps. Verùm eſt illud Apuleij in Floridis: *Nulla res poteſt eſſe eadem feſtinata, ſimul & examinata, nec eſſe quidquam omnium, quod habeat & laudem diligentiæ, ſimul & gratiam celeritatis.* Idem ego in hiſce meis commentarijs ſolitaq; breuitate conſector, vt pauca ſcribam; ſed ſucculenta, ac diu ſæpiuſq; per annos viginti quinque, quibus tertiò hoſce Prophetas in ſcholis pertractaui, librata, diſcuſſa & expenſa.

Dico ſecundò, Prophetas aliquando ad litteram loqui de Cyro, Nehemia, Zorobabele, &c. qui Iudæos è captiuitate Babylonica reduxerunt in patriam: aut de Dauide, Salomone,

Eze-

Ezechia, qui regnum Iſraelis euexerunt tam opibus & gloria, quàm pietate & Dei cultu; allegoricè verò de Chriſto: aliquando tamen ad litteram loqui de Chriſto, etſi cum alluſione aliqua ad Ezechiam, Dauidem, Zorobabelem &c.

Error Mopſueſteni.

Negabat id Theodorus Mopſueſtenus Iudaiſãs & ebionizans (contendebat Chriſtum non eſſe Deum, ſed purum hominem) qui omnia auguſta de Chriſto oracula, ad literam referenda eſſe cenſebat ad Aaronem, Zorobabelem, Dauidem & Iudæos, ab Apoſtolis verò & Euangeliſtis ea accommodari Chriſto ſenſu tantùm allegorico, vel accommodatitio. Quod eius dogma generatim recenſetur & damnatur in Conc. Oecumen. V. quod fuit Conſtantinopol. II. act. 5. ac particulariter in Concilio Romano ſub Vigilio Papa quod extat in Bibliotheca Vaticana, indeque illud tranſſcripſit Antonius Auguſtinus, & noſter B Prado proœmio in Ezech. ſect. 3. ac Turrianus, vt ipſe refert commentans in l. 2. Conſtit. Apoſtol c. 5. Porrò Concilium Romanum hęc affert exempla. Primum Ioël 2. 28. *Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem.* Mopſueſtenus hoc interpretabatur de fauore quo proſecutus eſt Dominus exercitum Zorobabelis, pugnantem cõtra Scytas. Secundum, Michęę 5. 2. *Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael.* Mopſueſtenus per dominatorem hunc accipiebat Zorobabelem. Tertium, Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum: & ſtatim veniet ad templum ſuum dominator:* Mopſueſtenus per dominatorem accipiebat Eſdram, vel quem ſimilem, qui olim cultum Dei in templo Iudaico reſtituit. Quartum, Amos 9. 11. *In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & readificabo aperturas murorum eius*, &c. Mopſueſtenus. *Hoc loco*, inquit *Amos reditum è Babylone* C *prædixit, quando Zorobabel ex ſtirpe Dauid regem habuerunt: Iacobus verò Actor. 15. 16. hunc locum ad Chriſtum tranſtulit, in quo res eſt ad exitum verum perducta.* Quintum, Zachar. 9. 9. *Ecce rex tuus veniet tibi:* Mopſueſtenus hunc regem aiebat eſſe Zorobabel redeuntem cum ſuis è Babylone. Ita & alij nonnulli, quorum ratio erat. Quia, inquiebant, glorioſius eſt Chriſto & Eccleſiæ præſignari perſonis & rebus, quàm verbis. Sextum, pſ. 15. 10. *Non derelinques animam meam in inferno.* Mopſueſtenus id ad litteram non de Chriſto, ſed de populo Iſrael erepto ex periculis prędictum eſſe cenſebat. Rurſum illa pſ. 21. 18. *Foderunt manus meas & pedes meos. Dederunt in eſcam meam fel. Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea.* Mopſueſtenus aiebat hæc ad litteram non de Chriſto, D ſed de Dauide eſſe prædicta propter tyrannidem Abſalonis, qui regiam vrbem ſubſtantiamque peruaſerat, & in terra omnia patris ſui dinumerauerat; ſed Euangeliſtam hæc ex euentu ad Chriſti traxiſſe perſonam. Quibus omnibus recitatis Vigilius Papa ſubiungit: *Qui hæc ita ſapit, docet, credit aut prædicat anathema ſit.* De fide ergo eſt hæc loca ad litteram non de Dauide, aut Iudæo aliquo, ſed de Chriſto eſſe intelligenda. Similiter in Synodo V. generali act. 5. vbi damnatur Mopſueſtenus, de eo eiuſque erroribus ex Eccleſiaſtica hiſtoria Heſychij ſic dicitur: *Prima elementa doctrinæ ſuæ ex Iudaico vaniloquio inſipiens, codicem in prophetiam Pſalmorum conſcripſit, omnes de Domino* (Chriſto) *prædictiones abnegantem.* Quo- A circa iure D. Thomas præfatione in pſalmos, ait damnatum in V. Synodo Theodorum Mopſueſtenum, eò quòd doceret in veteri Scriptura & Prophetis nihil expreſsè haberi de Chriſto, ſed ex ſola quadam accommodatione.

De abuſu S. Scripturæ.

Porrò cauendi hic moderni nonnulli, præſertim Concionatores, qui à Prophetis & Patribus degeneres, nouum concionandi, nouum Prophetas explicandi & pertractandi modum commenti ſunt. Vt enim apud populum plauſum inueniant, verba S. Scripturæ ad miros ſuos conceptus, ſibi, vt videtur, ingenioſos & elegantes, violenter inflectunt & trahunt. Quapropter nec ſenſum litteralem S. Scripturæ & Prophetarum, nec myſticum, qui litterali quaſi baſi & fundamento inſiſtere, ipſique appoſitè ex æquo reſpondere debet, ſed ingenij ſui ſpeculationes parergas pro verbo Dei populo proponunt, imò ſupponunt. Hi enim non Dei, ſed ſua ſenſa populo pro diuinis venditant, ipſamque S. Scripturam in alienas, imò in ipſi contrarias ſubinde expoſitiones detorquent; ac proinde eam temerant, illique violentas manus inferunt, quæ ſanè audax & grauis in Deum, eiuſque ſacras Litteras eſt irreuerentia & iniuria, graue probrum, & penè ſacrilegium, eſt enim ingens ſacrarum Litterarum abuſus & profanatio.

Exempla.

Vis exempla? accipe. Extat liber concionum, qui aſſerit Dauidem vxoria difficultate, vtpote ſe in hac vita moleſtiſſima, afflictum, quotidie pro ea, proque vxore oraſſe. Probat id ex verbis pſal. 37. 69. *Deus in adiutorium meum intende*, id eſt, inquit, Deus in vxorem meam intende, fac eam facilem & morigeram: vxor enim vocatur *adiutorium viri*, vt patet Geneſ. 2. 18. *Faciamus ei* (Adæ) *adiutorium* (putà Euam) *ſimile ſibi.* Spectatum admiſſi riſum teneatis amici. C Alterum audiui qui docebat, S. Scripturam aſſerere Moſen mortuum eſſe in oſculo Domini: quia nimirum Deuter. 34. 5. in Hebræo dicitur, *Moſes mortuus ſuper os Domini:* Ergo, inquit, in oſculo Domini. At quis neſcit *os Domini* in Scriptura ſignificare dictum, iuſſum, præceptum Domini? Quocirca Noſter, Chald. Septuag. & alij paſſim vertunt *iubente Domino.* Tertius ex illo Thren. 1. 15. *Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda: idcirco ego plorans*, probabat B. Virginem conceptam eſſe ſine peccato originali. Hunc enim loci ſenſum dabat: Chriſtus torcular paſſionis præcipuè ſubijt pro B. Virgine, eique illius merita ſingulariter applicauit, curando vt præſeruaretur à peccato originali: idcirco ego Ieremias ploro, quòd conceptus ſum in peccato originali, licèt in vtero ab eo fuerim expiatus: eſto enim hac re ſim D ſuperior cæteris hominibus qui in hoc peccato naſcuntur, inferior tamen ſum B. Virgine, quæ in eo nec nata, nec concepta eſt. Hæc erat ipſi demonſtratio: quaſi verò hîc de B. Virgine agatur, & non potiùs de impia Ieruſalem, quæ à peccatis non fuit expiata, ſed ob ea oppreſſa & exciſa. Torcular enim hoc fuit excidij Ieruſalem, non paſſionis Chriſti. At, inquies, conceptus hi lepidi populo placent, videnturque appoſiti & elegantes. Non audiat lepores hos Satyricus, ne ſubſannans exclamet; O lepidum, ſed leporinum caput, quod vt plebis rudis & indoctæ aures mulceat, & ſe, & S. Scripturam facit fabulam, quod

Humano capiti ceruicem iungit equinam.

Et alter:

Id ſibi negotij credidit ſolùm dari,
Populo vt placerent quas feciſſet fabulas.

Lepôres hi illepidi ſunt, elegantiæ inelegantes, facetiæ inficetæ, ſales inſulſi, fabulæ ineffabiles, imò infandæ. Quis Philoſophorum ferret, Ariſtotelem: quis Oratorum, Ciceronem; quis Theologorum, S. Thomam ſubtilibus explicationibus & commentis, in alios, & ab eius mente alienos ſenſus torqueri? Qui hoc auderet, falſarius apud omnes audiret. Quis ergo ferat S. Scripturam, quæ ipſius Dei ad homines eſt epiſtola, vti ex S. Aug. ait S. Greg. l. 4. epiſt. 84. ad Theodorum, in proprios conceptus, qui à mente Dei alieni ſunt, rapi & diſtorqueri? Quis rex ſuſtineret præconem ſuas literas, ſua edicta, aliena à ſua mente explicatione interpretantē? ſanè in eum vt læſæ maieſtatis reum animaduerteret. Et Deus ſuſtinebit verbi ſui præcones illud aliena, imò ſibi aduerſa, interpretatione peruertere & adulterare?

Damnauit Eccleſia Originem, quòd ſui cerebri commenta fecerit S. Litterarum ſacramenta, dum Euæ ex Adami coſta formationem ſpiritaliter, arbores paradiſi angelicam fortitudinem, tunicas pelliceas humana corpora; & plura ſimilia myſticè interpretatus eſt, ac litteræ veritatem fugiens ad myſticos ſenſus confugit, ſymbolicus ſemper interpres, ait S. Hier. Atque hæc vna lapſus eius fuit occaſio. Præclarè Caſſiodorus de Inſtit. diuin. lect. *Origenes*, inquit, *vbi benè, nemo melius, vbi malè, nemo peius.* Quare ſic legendus eſt, ſicut Virgilius dum Ennium legeret, à quodam quid faceret interrogatus, reſpondit: *Aurum ex ſtercore quæro.*

Eadem damnat Hæreticos, qui S. Scripturæ cereum naſum aſſuunt, eamque in ſua ſenſa volentem nolentem flectere & trahere conantur. Quis pariter non damnet Orthodoxos, qui eidem Scripturæ ſenſum attexunt quem ipſa non habet, imò non patitur? Hęreſis eſt aliquid ſacrę Scripturæ contrarium aſſerere: hæreſis ergo eſt S. Scripturæ alienos ab eius mente, & contrarios ſenſus affingere. Hoc enim eſt reipſa diſertè cõtrarium dicere eius, quod dicit & ſignificare intendit S. Scriptura. Non enim S. Scriptura in ſyllabis & verbis, ſed in ſenſu & ſententia conſiſtit. Quod enim eſt gladius ad vaginam, granum ad ariſtam, anima ad corpus, hoc eſt ſenſus genuinus ad ipſa verba S. Scripturæ. Si hunc ſenſum tollis, & alienum ſubſtituis, ipſam Scripturam exanimas, imò pro anima propria quam ei auellis, ſpuriam ipſi ſubſtituis. Hac de cauſa idipſum ne fieret, graui ſanctione vetuit S. Tridentina Synodus, cuius verba mox recitabo, omneſque Patres. Vnus omnium inſtar ſit S. Hieron. qui ſcribens in c. 13. Iſaiæ, vbi ad litteram agitur de Babylonis excidio, taxat eos qui poſthabito litterali ſenſu ad allegoricos & myſticos confugiunt, qui cum litterali non cohærent, nec ei ſuperſtruuntur. *Audiuimus*, inquit, *Medos, audiuimus Babylonem & inclytam in ſuperbia Chaldæorum. Volumus intelligere quod fuit, & quærimus audire quod non fuit. Et hoc dicimus, non quòd tropologicam intelligentiam condemnemus, ſed quia ſpiritalis interpretatio ſequi debeat ordinem hiſtoriæ, quod plerique ignorantes lymphatico in Scriptura vagantur errore.* Au-

A diant hoc conceptuum aëreorum architecti: ſciant ſe nodum in ſcirpo quærere, ſe mente concipere quod non eſt in rerum natura, ſe fabricare chimæram: quærunt enim ſenſum in Scriptura quem ipſa non habet, ac proinde in ea lymphatico vagantur errore. Hic ergo eorum conceptus non eſt veritas, ſed error fanaticorum, ideoq; furor, ſi credimus S. Hieronymo. Monet S. Paulus Timotheum ep. 2. c. 4. *Prædica verbum, argue, obſecra, increpa. Erit enim tempus cùm ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros, prurientes auribus.* Pariter hi ſanam doctrinam, puta ſenſum genuinum, non ſuſtinent, ſed eum quaſi vulgarem faſtidiunt, ac vt auditoribus, qui prurientes habent aures, ſe accommodent, pruriunt mẽte pariter & lingua. Pruritus hic arguit iudicium minùs ſolidum, mentem leuem, puerilem & curioſam, quæ talibus commentis & figmentis paſcitur; cùm ſoli-
B dum in S. Scripturę germano ſenſu pabulum habeat, illudq; nauſeans reijciat: perinde vt ſtomachi malè ſani, vento turbidi & cacochymici, ſolidum vtilemq; cibum faſtidiunt, appetuntq; cibos leues, fungoſos, prauos & noxios. De Chryſippo argutiarum opifice verè dixit Cicero: *Chryſippi acumen in ſeipſo frangitur & euaneſcit.* Ita acumina hæc aures plebis prurientes titillant, ſed ſi diſcutiantur, minùs vera, minùs germana inuenientur, & quaſi fumi tenues vaneſcent in auras. Vbique enim verum eſt illud. Quæ nimis acuta & arguta, ea minùs ſunt ſolida, & non rarò ſtolida. S. Scriptura pulcherrimas, æquè ac acutiſſimas, difficillimas & obſcuriſſimas habet ſenten-
C tias & ſenſus de qualibet virtute & vitio; adeoq; ſenſus eius ſunt conceptus ipſius Spiritus ſancti, vt quid ergo exiles homuncionum imaginationes, futiles ſæpè & nugaces conſectamur? Deus per Ieremiam c. 23. acriter increpat pſeudoprophetas, qui ſuis ſomnijs prętendebant viſiones & verba Dei: *Audiui*, inquit, *quæ dixerunt Prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, atq; dicentes: Somniaui, ſomniaui. Vſquequo iſtud eſt in corde Prophetarum vaticinantium mendacium, & prophetantium ſeductiones cordis ſui? Propheta qui habet ſomnium, narret ſomnium, & qui habet ſermonem meum, loquatur ſermonem meum verè. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus. Numquid non verba mea ſunt quaſi ignis, dicit Dominus, & quaſi malleus conterens petras?* Arguit Deus Prophetas, qui cùm ſui cerebri commenta populo venditarent, dicebant, Hæc dicit
D Dominus: iubetq; vt eo, vtpote falſo, omiſſo, dicant, Hæc ego commentus ſum, hæc ego ſomniaui, hæ ſunt paleæ meæ; Dei verò verbũ eſt ignis, & malleus conterens petras. Itidẽ dicant & hi, Hic eſt conceptus meus, hoc commentum meum, non Dei, non S. Litterarum. Apoſtolus iubet Timotheo paſtori & prędicatori ep. 2. c. 2. *Sollicitè*, inquit, *cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, rectè tractantem verbum veritatis: rectè*, inquit, non prauè, non contortè, non fictè; nimirum vt primò ſenſum litteralem S. Scripturæ genuinum tradas, deinde myſticum & moralem appoſitè illi inhærentem ſuperſtruas & quaſi inædifices. Vnuſquiſque, ait idem Paulus 1. Corinth. 3. videat quomodo ſuperædificet: alij enim aurum, argentum, lapides pretioſos ſuperædificant; alij lignum, fœnũ, ſtipulam. Sed hæc ignis in die Domini comburet:

buret:

buret: ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem. Quocirca S. Hier. in c. 40. Ezech. *Eiſdem, ait, lineis, & hiſtoria currit & tropologia: ſed illa humilior eſt, iſta ſublimior.* Idem, vel quiſquis eſt auctor. in c. 3. ep. 2. ad Coſins. *Ille, ait, verè ſpiritualis intellectus eſt, qui non veriſimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit ſed veritas verum ipſam rem exprimit veritatis.* Et S. Greg. hom. 4. in Euang. *Tunc allegoriæ fructus ſuauiter carpitur, cùm priùs per hiſtoriam in veritatis radice ſolidatur.* Denique extat hâc de re graue iuſtumq; decretum ſacroſancti Oecumenici Concilij Tridentini ſeſſ. 4. quod ſic habet: *Præterea ad coërcenda petulantia ingenia decernit, vt nemo ſuæ prudentiæ innixus, in rebus fidei & morum ad ædificationem doctrinæ pertinentium, S. Scripturam ad ſuos ſenſus torquens, contra eum ſenſum quem tenuit & tenet ſancta mater Eccleſia, cuius eſt iudicare de vero ſenſu & interpretatione Scripturarum* B *ſanctarum, aut etiam contra vnanimem conſenſum Patrum, ipſam Scripturam ſacram interpretari audeat, etiamſi huiuſmodi interpretationes nullo vnquam tempore in lucem edendæ ſint. Qui contrauenerint per Ordinarios declarentur, & pœnis à iure ſtatutis puniantur.* Et inferiùs, agens contra eos qui ſententias S. Scripturæ ad fabuloſa, vana, adulationes, &c. detorquent, iubet *vt omnes huius generis homines, temeratores & violatores verbi Dei, iuris & arbitrij pœnis per Epiſcopos coërceantur.* Aduigilent ergo Epiſcopi, eorumq; vicarij, & idipſum ſtrenuè exequantur, atque effrænem hanc nouos S. Scripturæ ſenſus effingendi, imò in eccleſijs deprædicandi licentiam, coërceant, ideoque theatrales hoſce mimos, comœdos, fabulones è ſacris pul- C pitis deturbent, vel emendent, vt auctoritatis S. Scripturæ, quæ liber eſt ipſiuſmet Dei, ſint tutores & vindices, vtque ab Eccleſia ſcandalum hoc, & monſtrum adeò fœdum & infame exterminent; meminerint huiuſce rei ſe Deo reddituros rationem, quam exactam ab eis in hora mortis ipſe iudex, vtpote S. Scripturæ auctor & dictator, expoſcet.

Diſpoſitio ad prophetiam prima, eſt quies mentis.

QVÆRITVR QVARTÒ] Quis fuit habitus, quæ diſpoſitio interna Prophetarum? Reſpond. Prima diſpoſitio animæ fuit quies, tranquillitas & ſerenitas: per hanc enim anima liberatur ab omni turbatione, & tumultu paſſionum & cogitationum diſtrahentium in diuerſa, ac colligitur in ſeipſam, vt planè pleneque poſſit intendere reuelationi diuinæ, quæ eſt cauſa prophetiæ. Ita B. Baſil. proœmio in Iſaiam: *Prophetarunt*, inquit, D *pura ac pellucida anima, veluti ſpecula facta diuinæ operationis, quæ imaginem integrã & inconfuſam, nullaq; ex parte turbatã carnis affectibus, repræſentabant. Nam omnibus quidem adeſt Spiritus ſanctus, verùm in his qui puri ſunt affectibus, peculiarem vim oſtendit.* Quocirca S. Hieron. in c. 28. Matthæi: *In veteri, ait, & nouo teſtamento hoc ſemper obſeruandum eſt, quòd, quando auguſtior aliqua apparuit viſio, primùm timor pellitur, vt ſic mente placata poſſint quæ dicuntur audiri.* Ita Chriſtus ſe poſt reſurrectionem reuelans mulieribus, viam præmunit dicens: *Nolite timere*, Matth. 28. & Gabriel oraculum de Iohanne Baptiſta naſcituro daturus Zachariæ, Luc. 1. 13. animum eius præparat abſtergendo timorem, dicens: *Ne timeas Zacharia.* Vbi Theophyl. auream dat regulam, & quaſi indicem boni maliue ſpiritus: *Si mens*, inquit, *primùm turbatur, &*

A *ſtatim timor ſoluitur, & iterum quieſcit, reuera diuina viſio eſt: ſi autem timor ac turbatio magis ac magis creſcat, dæmoniaca viſio eſt.* Hinc Caſſianus, & alij rerum ſpiritualium magiſtri docent, hoc indicio conſolationem angelicam ab illuſione diabolica ſecerni & dinoſci, quòd angeli primo aſpectu terreant, mox terrore abſterſo animam ſedent & conſolentur: ex aduerſo diabolus primò animam falſa conſolatione mulceat, mox eamdem multis pauoribus & angoribus implicet.

Secunda. abſtractio mentis.

Secunda diſpoſitio fuit, animæ à ſenſibus & ſenſibilibus abſtractio, per crebram & aſſiduam orationem & meditationem. Hæc enim animã à rebus terrenis auellunt, & in Deum eleuant. vt eius inſpirationi excipiendæ tota vacet & attendat. Rationem dat S. Auguſt. libr. 10. de Trinit. cap. 4. nimirum, quòd anima, cùm ſit limita- B tæ virtutis non poſſit ſimul attendere rebus ſenſibilibus & diuinis, præſertim cùm hæ ab illis multùm diuerſæ, & quaſi contrariæ ſint: quocirca cùm attendit ſenſibilibus, parum ei reſtat virium, parumque attentionis quod impendat diuinis: quo ergo minùs attendit terrenis & corporalibus, eo magis poteſt attendere ſpiritualibus & cæleſtibus. Quocirca Patriarchæ maximè prophetarunt cùm morti eſſent vicini, vtpote quaſi iam ſeparati à curis, cogitationibus & affectibus huius vitæ: vti prophetauit moriturus Iacob Geneſ. 49. & Moſes Deuter. 33. Vide de hac re S. Gregor. 4. Dial. 26. Ad hoc quoque iuuat pſalmodia: hæc enim mentem excitat, eleuatque ad ſublimia. Vnde Eliſæus 4. Reg. 3. 15. poſtulaturus Dei oraculum, vocauit pſaltem: C *Cumq; caneret pſaltes, facta eſt ſuper eum manus Domini, & ait: Hæc dicit Dominus*, &c. Huc quoque facit fuga voluptatum carnis & ſenſuum: hæc enim mentem valdè deprimit, incraſſat & inquinat, vt cæleſtes illuminationes & influxus cernere, excipere, haurire & guſtare nequeat. Quocirca Moſes ieiunio 40. dierum purgauit corpus & mentem, ad excipienda Dei oracula & præcepta in Sina, Exodi 34. 28. Huc quoque confert ſolitudo. Quocirca Orpheus & Zoroaſtres multis annis vixerunt in ſolitudine vt ſupernis intenderent. Talibus competit illud quod de Tireſia canit Homerus, & ex eo Plato in Menone:

Hic ſolus ſapit, aſt illi volitant velut vmbræ.

Tertia. ſanctitas.

Tertia, eſt ſanctitas vitæ: Licèt enim Deus D ſubinde impiis det donum prophetiæ quaſi obiter, & per tranſennam: nam in die iudicij, vti docet Chriſtus Matth. 7. 22. improbi nonnulli dicent: *Domine, Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus?* atque talis fuit Caiphas Iohan. 11. 51. & Balaam. Num. 22. 32. & Saul 1. Reg. 19. 24. qui cùm eſſent impij, prophetarunt: tamen donum prophetiæ continuum, & quaſi habituale non ſolet dare niſi Sanctis, vti videre eſt in hiſce duodecim, qui omnes catalogo Sanctorum in Martyrologio adſcripti ſunt. Ratio eſt, Prima, quòd deceat tantum donum (Prophetæ enim ſunt quaſi os Dei) non dari niſi ſanctis: impij enim eo non tantùm indigni, ſed & ad id inepti ſunt. Secunda, quòd ſanctitas mentem eleuet, diſponatque ad Dei illuſtrationes hauriendas. Tertia, quòd Prophetæ mittantur à Deo vt ſint concionatores, qui quaſi mallei contundant

Prophetia continua, non datur niſi Sanctis ob tres cauſas.

ſaxea

ſaxea hominum corda. Ad hoc autem ſanctitas non vulgaris, ſed eximia requiritur, putà ingens zelus, tum gloriæ diuinæ, tum ſalutis animarum promouendæ. Nam qua ratione peccator conuertat peccatorem ad vitam puram & ſanctam? quomodo frigidus accendat frigidum? Calore & amore opus eſt, eoque ingenti, vt quis alium Dei amore inflammet: non aqua, ſed ignis maior minorem accendit. Præclarè S. Chryſoſt. hom. in titulum pſalm. 50. *Prophetæ*, inquit, *velut quidam pictores ſunt virtutis:* virtus autem meliùs pingitur vita quàm voce. Viuacior enim eſt imago morum, quàm verborum. Quocirca Philo lib. *Quis rerum diuinarum heres: Malum*, ait, *virum non eſt fas interpretem eſſe numinis, ſed in ſolum ſapientem hoc competit: quia is ſolus eſt inſtrumentum Dei, reſonans ab eo contactum & pulſatum inuiſibiliter.* Et Origen. l. 3. Periarch. c. 3. *Sanæ*, inquit, *& immaculatæ animæ, ſi tum omni affectu omnique puritate ſe vouerint Deo, & alienas ſe ab omni dæmonum contagione ſeruauerint, & per multam abſtinentiam purificauerint, & pijs ſacræ religionis imbutæ fuerint diſciplinis, participium per hoc diuinitatis aſſumunt, & prophetiæ, ac cæterorum diuinorum donorum gratiam merentur.* Præclariùs S. Baſil. proœmio in Iſaiam, *Cùm anima*, inquit, *omni virtutis ſtudio dedita, vehementi in Deum amore perpetuam Dei memoriam ſibi impreſſam ſeruat, atque hac re primùm apparat ſeſe, vt Deum habeat velut inhabitantem, ex vehementiſſima in Deum intentione, & arcano amore numine afflata, digna prophetiæ dono redditur, Deo diuinam virtutem impertiente, animique oculos aperiente ad intelligendas quas velit ſpeculationes:* S. Maximus centuria 1. de Charitate c. 95. *Quemadmodum*, inquit, *ſol exoriens & mundum illuminans, cùm ſeipſum, tum res à ſe illuminatas demonſtrat, ita quoque ſol iuſtitiæ purgato animo exoriens, & ſeipſum videndum exhibet, & rerum quæ à ſe facta ſunt, & deinceps fient, rationes demonſtrat.*

Prophetæ ſunt pictores virtutis.

Modus aſſequendi prophetiã.

Quocirca S. Bernard. l. de Interiori domo c. 69. in fine: *Certum*, ait, *ſignum tibi ſit, quæcumque es anima, quòd dilectum tuum minùs diligis, vel ab illo minùs diligeris, ſi ad ſecretos illos exceſſus nondum vocaris, vel vocantem ſequi nondum merueris. Vis noſſe quia ſublimitas diuinarum reuelationum ſit manifeſtum diuinæ dilectionis indicium? Iam non dicam*, inquit, *vos ſeruos, ſed amicos: quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis. Satage ergo Deum tuum intimè & ſummè diligere, & omni hora in diuinæ contemplationis gaudium ſummo cum deſiderio anhelare. Collige teipſam ad temetipſam, & in ſolo diuinitatis deſiderio requieſce.* Prophetæ ergo Deo fuerunt familiariſſimi, eiuſque quaſi ſecretarij, interpretes & præcones.

Porrò inter cæteras virtutes, animam diſponentes ad illuſtrationem & reuelationem Dei, prima & maximè neceſſaria eſt humilitas. Nam, vt ait S. Laurent. Iuſtinian. libr. de Connubio Verbi, ſub finem. *Cùm humilitatis virtus animum compleuerit, deiecerit, liquefecerit, tunc incipiet dilatari dilectione, irradiari veritate, repleri lumine, eleuari ſpiritu. Hinc ſecretorum oritur reuelatio, Scripturarum declaratio, futurorum cognitio, ſenſuum corporalium alienatio.* Humilitas enim ſubiicit & ſubſternit mentem Deo, vt in eam illuſtrationes ſuas immittat. Vnde S. Gregor. l. 1. Dialog. c. 1. *Mens*, ait, *quæ diuino ſpiritu impletur, habet euidentiſſima ſigna ſua, virtutes ſcilicet, & humilitatem, quæ ſi vtraque perfectè in vna mente conueniunt, liquet quòd de præſentia ſancti Spiritus teſtimonium ferant.* Hoc eſt quod ait Sapiens cap. 7. 27. *Sapientia Dei per nationes in animas ſanctas ſe transfert, amicos Dei & Prophetas conſtituit.* Quinimò id per vmbram vidit Gentilis licèt, Ariſtoteles lib. de Diuinat. per ſomnium cap. 1. dicens: *Si diuinatio ſomniorum à Deo eſt, inconueniens eſt eam immittere quibuſlibet, & non optimis viris.* Hac ratione poſterioribus ſæculis multi Anachoretæ & Sancti ſpiritum propheticum adepti ſunt. Audi Ruffinum oculatum teſtem, præfatione in Vitas Patrum libr. 2. *Vidimus*, ait, *apud eos multos Patres, cæleſtem vitam in terra agentes, & nouos quoſdam Prophetas, tam virtutibus animi, quàm vaticinandi officio ſuſcitatos, quibus ad teſtimonium meritorum, nec ſignorum quidem, ac prodigiorum deerat efficacia. Cur enim hi qui nihil terrenum, nihil carnale cupiunt, non accipiant cæleſtium poteſtatem? Nonnullos namque eorum ita ab omni malitiæ cogitatione ac ſuſpicione vidimus defæcatos, vt nec ſi aliquid mali adhuc gereretur in ſæculo, meminiſſent. Tanta in eis inerat tranquillitas animi, tantuſque inoleuerat eis bonitatis affectus, vt meritò de eis dictum ſit. Pax multa diligentibus nomen tuũ Domine.* Et mox: *Tanta namque in eis fides eſt, quòd etiam montibus vt transferantur valeat imperare, &c. Sunt ergo ornati moribus, quieti, lenes, tranquilli, & charitatis vinculo velut quadam germanitate conſtricti. Ad æmulationem verò virtutum certamen ingens exercent & agones: ſtudet enim vnuſquiſque clementior altero, benignior, humilior ac patientior inueniri: ſi quis autem ſapientior cæteris fuerit, hic ita communis erga omnes & mediocris exiſtit, vt ſecundùm mandatum Domini, omnium minimus & omnium ſeruus eſſe videatur.* Ecce quâ ratione, quibus virtutibus Sancti illi donũ prophetiæ & miraculorum meruerunt & obtinuerunt; quin & hodie merentur & obtinent.

Humilitas ad reuelationem Dei accipiendã, maximè neceſſaria & ſpiritus.

Denique quatuor ſunt indicia, quibus verus Propheta & prophetia à pſeudopropheta, falſiſque oraculis ſecernitur & dignoſcitur. Primum eſt ſanctitas: Prophetæ enim erant viri ſancti: pſeudoprophetæ verò erant idololatræ, hæretici, impij, ſuperbi, vani, luxurioſi, &c. vti etiamnum ſunt. Secundum eſt, quòd vera prophetia conſormis ſit verbo Dei, fidei & doctrinæ Eccleſiæ, eiſque quaſi iudici ſe ſubmittat: pſeudoprophetia verò vtrique difformis eſt; quocirca nullius iudicium aut cenſuram admittit. Tertium eſt rei euentus: nam veræ prophetiæ reipſa eueniunt, falſæ neutiquam. Hoc ſignum dat Deus Deuter. 18. verſ. 22. Quartum, vera prophetia vtilis eſt ad ædificationem Eccleſiæ, prodeſtque pietati & moribus: pſeudoprophetia inutilis eſt, vana, curioſa, futilis, imò noxia & peſtilens. Ita S. Chryſ. homil. 19. in Matth. & S. Petrus apud S. Clementem lib. 3. Recognit. Accedunt non raró miracula, quæ vera & ſolida patrant Prophetæ, ficta verò & ſimulata pſeudoprophetæ.

Quatuor ſigna veri Prophetæ.

QVÆRITVR QVINTÒ] Quiſnam fuit habitus exterior Prophetarum? Reſpond. Primò, nonnulli cenſent eodem ſacro vnctionis oleo ex eodem cornu, quo ex præſcripto legis inungebantur ſacerdotes & reges, inunctos quoque fuiſſe Prophetas. Verùm hoc de vnico dumtaxat Eliſeo legimus, ſcilicet eum iuſſu Dei vnctum ab

Prophetæ an vncti oleo?

Elia,

Elia, itaque auctoratum & quaſi conſecratum Prophetam. Ita enim Eliæ iuſſit Deus 3. Reg. 19. 16. de cæteris id non legimus: imò Iſaias c. 6. 7. ait ſe conſtitutum Prophetam tactu Seraphini carbone ignito labia ſua tangentis, & purgantis: Ieremias verò voce diuina c. 1. 4. eadem cæteri conſtituti & auctorati ſunt Prophetæ. Accedit, quòd aliqui remotè à Ieruſalem & templo, imò in Samaria & Bethel apud idololatras prophetarint, vbi non erat oleum ſacrum, quo vngi poſſent, nec idololatræ vnctionem hanc permiſiſſent. Quare non eſt veriſimile omnes Prophetas oleo ſacro vnctos & conſecratos fuiſſe. Ita à Caſtro l. 4. Proleg. c. 5. quin & S. Chryſ. hom. 1. in epiſtol. ad Rom. initio ad illa verba, *Seruus Ieſu Chriſti*; & S. Aug. l. 1. Retract. c. 26.

Veſtiebantur ſacco. Secundò, veſtis Prophetarum erat ſaccus, ſiue B cilicium ex pilis hircorum, vel camelorum, vel equorum, &c. contextum. Patet id Iſaiæ 20. 2. *Solue*, inquit, *ſaccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis.* Et Elias erat *vir piloſus, & zona pellicea accinctus*, 4. Reg. 1 8. Et Zacharias c. 13. 4. loquens de falſis Prophetis habitum virorum aſſumentibus; *Nec operientur*, inquit, *pallio ſaccino*; Septuag. *veſte cilicina*. Vbi S. Hieron. aſſerit Prophetas, cùm prophetarent, induiſſe cilicium, vt populum incitarent ad pœnitentiam. Idem docet Clemens Alexandr. l. 3. Strom. Ita S. Ioannes Baptiſta pœnitentiæ præco, veſtitus erat cilicio è pilis camelorum, & zona pellicea, Matth. 3. 4. Porrò ſacco huic, ſiue tunicæ ſaccinæ vel cilicinæ inijciebant pallium, vti patet de Elia, qui pallium ſuum inijciens Eliſæo, eum ad ſe ſequendum & prophetandum vocauit, imò vi diuina C compulit, 3. Reg. 19. 17. Id ipſum tradit Orig. hom. 13. in Num. Incedebant ergo Prophetæ tali, vel ſimili habitu, quali iam Patres Capuccini, quaſi contemptores mundi, & prædicatores regni vitæque cæleſtis. Sic qui olim à gentiliſmo ad chriſtianiſmum conuertebantur, reiecta toga pallium induebant, quaſi modeſtiæ profeſſores, & mundi contemptores, vti Tertull. ſe feciſſe narrat & gloriatur l. de Pallio. Subinde iuſſu Dei alia quoque oraculis ſuis conformia aſſumebant, & induebant, vti Ieremias c. 27. 2. iuſſu Dei induit catenas & vincula, vt repræſentaret inſtantem captiuitatem, in qua vinciendi erant Iudæi aliæq; gentes à Chaldæis. Eadem de cauſa iuſſus eſt Ezechiel. c. 12. 3. aſſumere habitũ tranſmigrantis, & incedere raſo capite c. 5. 1. D

Victus & geſtus Prophetarum qualis? Tertiò, victus Prophetarum fuit ſobrius, adeoque vilis & aſper; vox grauis, oculi in cælum ſuſpicientes, imò ſuſpenſi, vita auſtera & inſolita, inceſſus motuſque omnis ad modeſtiam & pietatem compoſitus, factuſq; ad commouendos & compungendos duros Iudæorum animos; ita vt viderentur eſſe homines noui & alterius ſæculi, ac quaſi angeli è cælo venientes, & legati à Deo miſſi ad homines conuertendos. Hoc eſt quod ait Iſaias c. 8. 18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in ſignũ, & in portentum Iſrael.* Ita Amos cibus erant ſycomori, id eſt, ficus fatuę & inſipidæ, vt patet c. 7. 14. Ezechielis c. 4. 12. panis hordeaceus ſubcinericius, & aqua; Danielis legumina: ea enim ipſe refutatis cibis regijs popoſcit, ideoque meruit donum prophetiæ, vt patet Daniel. 1. 17. Ioannis Baptiſtæ locuſtæ & mel ſylueſtre, Matt. 3. 4. Sic & filij Prophetarum A victitabant oleribus, vt patet 4. Reg. 4. v. 39. Similis fuit victus & vita Chriſti & Apoſtolorum, iuxta illud Apoſtoli: *Caſtigo corpus meum & in ſeruitutem redigo, ne fortè, cùm alijs prædicauero, ipſe reprobus efficiar*, 1. Corinth. 9. 27. Et, *Bonum eſt non manducare carnem, & non bibere vinum*, Rom. 14. 21. Apoſtolus enim fuit perfectionis magiſter, & magis opere quàm ore docuit, non ſolùm præcepta, ſed & conſilia Euangelica, quale eſt non bibere vinum, nec edere carnem. Hinc rurſum ait: *Vſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus*, 1. Corinth. 4. 11. Quocirca abſtemium fuiſſe Paulum, & numquam bibiſſe vinum cenſet Baron. anno Chriſti 36. Porrò S. Hieron. contra Iouin. c. 10. cùm dixiſſet homines initio mundi, toto tempore quod diluuium præceſſit, abſtinuiſſe carnibus, æquè ac vino (eas enim poſt diluuium B primùm conceſſas Noë Gen. 9. v. 3. qui & primus vitem plantauit, vinumque ex ea elicuit) ſubdit: *Poſtquam Chriſtus venit in fine temporum, & extremitatem traxit ad principium, nec repudium nobis dare permittitur, nec circumcidimur, nec comedimus carnes, dicente Apoſtolo: Bonum eſt vinum non bibere, & carnem non manducare. Vinum enim cum carnibus poſt diluuiũ dedicatum eſt.* Sic Hegeſippus, & ex eo S. Hieron. lib. de Viris illuſtr. ſcribit de Iacobo fratre Domini: *Hic ex vtero matris ſuæ ſanctus fuit, vinum & ſiceram non bibit, carnem numquam manducauit.* S. Petrum lupinis, herbis & leguminibus victitaſſe, tradit S. Greg. Nazianz. orat. de amore pauper. Sic & S. Marcum Alexandriæ cũ ſuis Eſſęis quotidie ieiunaſſe, ita vt veſpere dumtaxat pane & ſale, aut herbis veſcerentur ac a- C quam biberent, tradit Euſeb. Ioſeph & Philo l. de Eſſæis. Rurſum S. Hieron. epiſt. ad Lucinum Bæticum, *Vtinam*, ait, *omni tempore ieiunare poſſemus, quod in Actibus Apoſtolorum, diebus Pentecoſtes, & die Dominica Apoſtolum Paulum, & cum eo credentes, feciſſe legimus.*

An Chriſtus & Apoſtoli comederint carnes? Ex quibus locis Vincentius Conſentinus, Doctor & Prouincialis Ordinis Minimorum, libello hac de re edito probare contendit Chriſtum & Apoſtolos numquam carnes comediſſe; & ad illud quod obijci poſſet ex Lucæ 10. 8. *Manducate quæ apponuntur vobis*, reſpondet limitando, *quæ apponuntur*, ſcilicet vilia & modica, inter quæ carnes numerari nequeunt. Hoc enim grano ſalis accipiendum, nimirum hoc ſenſu, quòd Apoſtoli abſtinentiæ & ædificationis ſtu- D dioſi, vtpote perfectionis magiſtri, vitarint quantum honeſtè poterant, delicias, carnes & vina; non tamen ea religione & voto, quo faciunt Minimi. Nam ſi neceſſitas cogeret, aut ſi pietas & vtilitas aliud ſuaderet, v. g. ſi inuitati commodè alium cibum habere non poterant, liberè carnibus veſcebantur. Hoc enim poſcebat vita illorum Apoſtolica, vt per totum orbem diſcurrere, & cum omnibus agere viuereque poſſent, vt omnibus omnia fierent. Vnde hoc eis permiſſum, imò præceptum eſt verbis iam citatis Lucæ 10.

Prophetæ angeli terreſtres. Denique mores, geſtus & actiones omnes Prophetarum tales erant, vt viderentur eſſe homines cæleſtes, & angeli terreſtres. Ad hoc enim eos Deus mittebat in mundum, vt homines à terrenis cupiditatibus auocarent, & cæleſtium deſiderium eis imprimerent. Eadem de cauſa in mundum miſſus fuit S. Dominicus, qui quaſi

ſui

tui æui Paulus è cælo lapſus, & verbo & vita omnes, etiam Prælatos & Cardinales, ad mundi contemptum, ac Dei amorem incitabat. Quocirca præter alia, ter ſingulis noctibus acriter ad ſanguinem ſeſe diuerberabat, vt peccata aliorum in ſuo corpore lueret; multas Albigenſium perſecutiones ſuſtinuit, ſuaque patientia eos ab hæreſi ad fidem conuertit: zelo martyrij, ſalutis animarum, & gloriæ Dei flagrabat. Orabat adeò ardenter, vt ſpiritus in Deum eleuatus eleuaret & corpus in aëre pendulum. Hinc proceres & plebeij eum vt virum diuinum audiebant, & vt angelum Dei ſequebantur, beatoſque ſe exiſtimabant ſi vel eum contingere poſſent: plurimi in eius diſciplinam ſe dantes, eumque moribus exprimentes orbi admirationi & ſaluti fuêre. Circinatus enim ad illius normam B Religioſus (quod de Philoſopho dixit Tertull. lib. de Pallio) dum videtur, auditur: magis enim exemplo quàm verbo loquitur & concionatur. Socius ei à Deo datus eſt S. Franciſcus, qui proinde animo oculiſque in cælum intentus, non aliud vita & voce, habitu & vultu concionabatur, quàm, *Ad cælum, ad cælum.* Audi S. Bonauent. in Vita eius cap. 4. *Euangelicus præco,* inquit, *ciuitates circuibat & caſtra, non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in virtute ſpiritus annuncians regnum Dei. Videbatur intuentibus homo alterius ſæculi. quippe qui mente ac facie in cælum ſemper intuens, omnes ſurſum trahere conaretur.* Vnde & fructum ingentem ſubdit: *Nam prædicationis ipſius feruore ſuccenſi quàm plurimi, ſecundum formam à Dei viro acceptam, nouis ſe pœnitentiæ legibus vin-* C *ciebant, quorum idem Chriſti famulus Ordinem fratrum de pœnitentia nominare decreuit. Conuertebantur etiam virgines ad perpetuum cælibatum: inter quas virgo Deo chariſſima Clara, ipſarum plantula prima, tamquam flos vernans & candidus odorem dedit, & tamquam ſtella præfulgida radiauit. Multi etiam non ſolum deuotione compuncti, ſed & perfectionis Chriſti deſiderio inflammati, omni mundanorum vanitate contempta, Franciſci veſtigia ſequebantur: qui quotidianis ſuccreſcentes profectibus, vſque ad fines orbis terræ celeriter peruenerunt.* Et c. 12. *Erat enim verbum eius velut ignis ardens, penetrans intima cordis, omniumque mentes admiratione replebat, cùm non humanæ inuentionis ornatum prætenderet, ſed diuinæ reuelationis afflatum redoleret.* Et mox: *Tam efficacibus ſubitò cœpit verbis affluere, tamque potenti virtute illorum mentes virorum ſublimium* (Papæ ſcilicet, & D Cardinalium) *ad compunctionem inflectere, vt apertè claréret, quòd non ipſe, ſed ſpiritus Domini loquebatur. Neſciebat aliquorum culpas palpare, ſed pungere; nec vitam fouere peccantium, ſed aſpera increpatione ferire. Eadem mentis conſtantia magnis loquebatur & paruis, eodemque ſpiritus iucunditate paucis loquebatur, & multis: omnis ætas, omniſque ſexus properabat virum nouum mundo cælitus datum & cernere, & audire.* Eius aſſeclæ fuêre S. Antonius de Padua, de qua Auctor vitæ ita ſcribit: *Videbatur quaſi alter quidam prodyſſe Elias, zelo Dei feruens, inflammatuſque igne Spiritus ſancti igneis ſermonibus accendebat & vrebat auditorum tepida, torpentia, frigida & obſcura corda.* Idem B. Petrus Martyr, cuius hoc continuum concionis erat thema, è noſtro Iona petitum, *Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur.* Et S. Bonauentura, S. Thomas, S. Bernardinus, S.

A Vincentius Ferrerius, alijque ſimiles oratores cæleſtes. Hoſce ſibi imitandos proponant noſtri Prophetæ, Concionatores inquam & Doctores, qui Clerum & populum reformare, ſanctificare, ad cælum deducere contendant.

Homonymus & ſuppar S. Franciſco Aſſiſio fuit noſtro ſæculo noſter S. Franciſcus Xauerius, hoc anno Domini 1622. inter cælites relatus, qui mente oculiſque in cælum defixus, non niſi cælum cogitabat, aſpiciebat, prædicabat, ac quaſi homo cælo lapſus ad cælum omnes traducere ſatagebat. Huius enim vnius rei cauſa à Deo in mundum miſſus videbatur. Cæleſtia enim iugiter non tantùm contemplabatur, ſed & reipſa guſtabat & ſapiebat, vt ineffabiles illas cælitum delicias præcipere & prælibare vi- B deretur. Hinc illæ eius voces: *Satis eſt Domine, ſatis eſt, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Hinc ardens eius vultus inſtar Seraphini ſpirans amorem, imò ardorem diuinum effulgurans. Hinc illa corporis eius in oratione à terra eleuatio, vt inter cælum & terram ſuſpenſus, ſpiritu ſecum rapiente molem corporis, in alta conſcenderet, vt videretur, quod ait S. Greg. hom. 37. *angelorum choris intereſſe, cum beatiſſimis ſpiritibus gloriæ conditoris aſſiſtere, præſentem Dei vultum cernere, incircumſcriptum lumen videre, incorruptionis perpetuæ munere lætari.* Quapropter patria exul, parentibus amiciſque orbus, quaſi terræ hoſpes & ciuis cæli, inter cæteros, extremóſque Indos viuere & mori ambiuit, ſciens vtique eo ſe Deo viciniorem, quo à notis & amicis eſ- C ſet remotior. Deo ergo nixus, eius vnius amore inſtar fulguris, imò inſtar angeli, tanta terræ mariſque ſpatia, totumque Orientem euangelizando, celerrimè peruaſit. Xauerius enim (quod de S. Paulo Prophetarum & Apoſtolorum patriarcha ait Chryſoſt. hom. 2. de eius laudibus) *in terra gradiens ſic ſe agebat in cunctis, quaſi angelorum ſocietate frueretur. Paſſibili enim colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantiſque fragilitatibus ſubditus, in nullo inferior ſupernis virtutibus apparere certabat. Quippe vt pennatus totum docendo peruolauit orbem, & velut incorporeus labores omnes periculaque contempſit, ac quaſi iam cælum poſſidens, tamquam cum ipſis iam incorporeis degeret, ita iugi mentis intentione vigilauit. Angelis quidem diuerſarum gentium cura commiſſa eſt, ſed nullus eorum ita creditum ſibi gubernauit populum, vt Paulus orbem,* & Franciſcus *vniuerſum illu-* D *minauit* Orientem. *Quàm hoc admirabile, tam ex terrena lingua ſermo proſiliens velut oraculum, mortem fugauit, peccata diſſoluit, tenebras infidelitatis diſcuſſit, atque mutatione mirifica terram conuertit in cælum? Hac de cauſa ad confuſionem & iniurias, quas ob prædicandi ſtudium ſuſtinebat, magis quàm ad honorum oblectamenta properabat, mortem potiùs quam vitam appetens, paupertatem quàm opulentiam, & multò magis laborem deſiderans quàm alij requiem poſt laborem; ſtudioſius pro inimicis orans, quàm alij aduerſus inimicos. Conuertebat enim orbem terrarum, quem nos peruertimus. Huius rei ſtudio non tantùm vrbes, gentes, exercitus, prouincias, pecunias, poteſtates velut arenam vilia reputauit; ſed & præ Chriſti dulcedine non angelorum, non Archangelorum admiratus eſt dignitatem, nec quidquam ſimile concupiuit. Perfrui enim Chriſto, hoc illi vita erat, hoc mundus, hoc angeli, hoc præſentia, hoc futura, hoc regnum,*

regnum, hæc promiſſio, hæc bona videbantur innumera. Præter hæc verò nihil in triſtium parte ponebat. Horum enim quæ hîc habentur nihil aſperum, nihil etiam ſuaue reputabat. Sic deſpiciebat vniuerſa quæ cernimus, vt ſolet herba iam putrefacta contemni. Tyrannos verò ipſos, ac populos ſpirantes furorem, velut quoſdam culices æſtimabat. Mortem verò & cruciatus, & mille ſupplicia, quaſi ludum putabat eſſe puerorum, dummodo propter Chriſtum aliquid ſuſtineret. Hanc enim amplectebatur libenter, & decorabatur vinctus catena magis, quàm diademate coronatus. Etenim coarctatus carcere habitabat cælum, ac libentiùs verbera excipiebat & vulnera, quàm alij brauia diripiunt; dolores non minùs quàm præmia diligebat, cùm ipſos vtique dolores loco duceret præmiorum: propterea enim illos & gratiam nominabat. Denique illi viuere Chriſtus erat, & mori lucrum. Hucuſque Chryſoſt. de Paulo, nos de Xauerio. Hæc apoſtolatus Pauli & Xauerij inſignia, hæc prophetiæ decora, hæc heroica virtutum facinora, quibus infidelitatis monſtra, & vitiorum portenta vbique debellauit, imò in Euangelicæ veritatis & virtutum ſplendorem tranſmutauit, ac paucorum annorum ſpatio ſeipſum meritis, Europam & Indiam beneficiis, Societatem Ieſu exemplis, orbem fama, Eccleſiam gloria, cælum ciuibus ſanctiſque quos eò tranſmiſit, impleuit & decorauit. En tibi ideam veri Prophetæ, veri Apoſtoli.

Cœtus & filij Prophetarum qui?

Quartò, de cœtu Prophetarum legimus 1. Reg. 10. 5. dictum Samuelis ad Saulem: *Cùm ingreſſus,* inquit, *fueris ibi vrbem, obuium habebis gregem Prophetarum deſcendentium de excelſo, & ante eos pſalterium, & tympanum, & tibiam, & citharam, ipſoſque prophetantes. Et inſiliet in te ſpiritus Domini, & prophetabis cum eis, & mutaberis in alium virum.* Hi Prophetæ erant viri religioſi, ſemoti à ſæculo, vacantes Dei laudibus & pſalmodiæ, ideoque pſalterio, tympano, tibia & cithara, tum Deum laudabant, tum ſe inuicem ad laudes Dei concinendas prouocabant. Inter eos tamen erant aliqui Prophetæ propriè dicti, vt Elias, Eliſæus, &c. 4. Reg. 6. 1. Vnde S. Hieron. epiſt. 4. ad Ruſticum, Religioſos & Monachos vocat filios Prophetarum. Horum enim in vita & moribus piis ſunt imitatores & aſſeclæ, æquè ac Eſſenorum & Therapeutarum, tum eorum qui apud Iudæos ante Chriſtum, tum eorum qui Chriſtiani extiterunt, quorum parens & dux fuit S. Marcus, de quibus Euſebius, Ioſeph. & Philo lib. de Eſſæis.

Porrò ſecedebant à populo Prophetæ, tum orationis & ſanctitatis, tum auctoritatis cauſa. Nam, vt ait Tacitus, *Maior eſt rebus ex longinquo honor;* & vt B. Petrus Damiani in epiſtolis, ſicut pictura ſi procul abſiſtat, inhianter & cum cupiditate perſpicitur; ſi iuxtà ſit, contemptibilis iudicatur: ita ex ſeceſſu doctis & ſanctis orietur apud omnes reuerentia; ex aduerſo *minuit præſentia famam.*

Porrò; an aliqui è duodecim hiſce Prophetis fuerint ex hoc cœtu Prophetarum, incertum eſt: certum eſt non omnes fuiſſe. Nam Amos cap. 1. 1. ab armentis raptus eſt ad prophetandum. Rurſum eos certas non habuiſſe ſedes & domos, liquet ex eo, quòd diuerſis in locis, vrbibus & prouinciis prophetarunt. Alij enim in Iudæa, alij in Samaria, alij in Bethel, &c. prophetarunt. De Holda propheteſſa legimus 4. Reg. 22. 14. eam Hieroſolymis habitaſſe *in ſecunda*, ſcilicet in media vrbis parte. Ieruſalem enim in tres partes, quaſi vicos & regiones, erat diſtributa, ſcilicet in primam, ſecundam ſiue mediam, & tertiam, vti patet ex eius chorographia. Tradunt Hebræi in ſecunda, vtpote quietiori & ſecuriori vrbis parte, fuiſſe gymnaſia, ibique habitaſſe viros literatos & ſtudioſos. Quocirca veriſimile eſt ibi pariter nonnullos habitaſſe Prophetas.

Etyma Prophetarum.

Denique nominum Prophetarum etymologias & ſignificata ita paucis perſtringit S. Hieron. præfat. in Ioëlem: *Oſee,* inquit, *interpretatur σώζων, quem nos Saluatorem poſſumus dicere. Ioel ἀρχόμενος, id eſt, incipiens. Amos βαστάζων, qui apud Latinos portans dicitur. Abdias δοῦλος κυρίου, id eſt, ſeruus Domini. Ionas περιστερά, id eſt, columba. Michæas ὁ τίς ἦν, quod apud nos ſonat, quis quaſi, aut quis velut? Nahum παράκλησις, id eſt, conſolatio. Habacuc περιλαμβάνων, id eſt, amplexans, ſiue luctans. Sophonias κεκρυμμένος κυρίου, hoc eſt, arcanus Domini. Aggæus ἑορτάζων, quem nos feſtiuum, ſiue ſolemnem poſſumus dicere. Zacharias μνήμη κυρίου, id eſt, memoria Domini. Malachias ἄγγελός μου, id eſt, nuncius meus. Quæ omnia quo ſenſu accipienda ſint, in ſuis voluminibus diſſeretur.* Attexit deinde etyma quatuor maiorum Prophetarum: *Iſaias,* ait, *σωτηρία κυρίου dicitur, id eſt, ſalus Domini. Ezechiel κράτος κυρίου, id eſt, robur Domini. Ieremias ὕψηλος κυρίου, id eſt, excelſus Domini. Daniel κρίνει με κύριος, id eſt, iudicauit me Dominus.*

Denique mores, vitam & mortem ſingulorum Prophetarum ſcripſerunt S. Epiphan. Iſidorus, & Dorotheus; quem multi cenſent fuiſſe Epiſcopum Tyri, & Martyrem ſub Iuliano Apoſtata. Verùm Baronius vtrumque negat recteque oſtendit Dorotheum hunc alium eſſe à Dorotheo qui fuit presbyter (non Epiſcopus) Tyri. Martyrque à Iuliano effectus eſt annum agens ætatis 107. de quo in Martyrolog. die 5. Iunij. Conſentit Bellarmin. de Script. Eccleſ. aſſeritque Synopſin hanc Dorothei de vita Prophetarum plenam eſſe fabulis. Nam Priſcam vxorem Aquilæ ponit inter 72. Chriſti diſcipulos, facitque Epiſcopum Colophonæ. Imò omnes quos S. Paulus in epiſtolis ſuis nominat aut ſalutat, facit diſcipulos Chriſti. Vide de Synopſi Epiphanij & Iſidori Bellarminum libro citato; Baronium, & Poſſeuinum in Bibliotheca.

Finis & fructus Prophetarum.

QVÆRITVR SEXTO, Quis ſit ſcopus, quis vſus, quis fructus Prophetarum? Reſp. finis eſt, enarrare nobis ipſa ſenſa & arcana mentis diuinæ: fructus, docere nos ſapientiam diuinam, æquè ac vitam cæleſtem; docere nos ſapere ſecundùm Deum, ſapere diuina, viuere Deo, ex Deo, cum Deo. S. Carolus Borromæus, Italiæ & noſtri æui fulgor, & fulgur, aſſerebat hanc eſſe baſin vitæ ſapientis & ſanctæ, nimirum ſemper & vbique tendere ad Deum, vt omnes actiones & paſſiones noſtræ incipiant, dirigantur & deſinant in Deum. Si vis, inquit, proficere in vita Chriſtiana, perfici in doctrina, virtute & ſpiritu Chriſti, hæc tria obſerua: Primum, quotidie incipere & inchoare te exiſtima, vt ſcilicet eo feruore quotidie ſeruias Deo, ac ſi eo die primùm ei ſeruire inciperet. Secundùm, in mente ſemper habeto Deum, & iugiter cogita te in eius præſentia verſari: ſpectaculum enim facti ſumus mundo & angelis & hominibus. Tertium, effice vt omnia tua

opera tendant ad Deum. Ita habet auctor Vitę S. Borromæi libr.8. cap.18. *Indicabo tibi ô homo*, ait, Michæas cap. 6. 8. *quid ſit bonum & quid Dominus requirat à te: vtique diligere iudicium, & facere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cum Deo tuo*, vt quaſi altior terra, maior homine, cæli ciuis, par angelis cum Deo ambules, cum Deo iugiter verſeris & agas, ex Deo omnes tuas cogitationes, ſermones & actiones haurias, metiaris & dirigas. Sollicitudo hæc ambulandi cum Deo multa magnaque complectitur, magnorum & heroicorum operum eſt parens, vt in Michæa oſtendam. Prophetæ ergo ſunt *os & oraculum Dei*, per quos ſecreta ſua, ſenſa & placita mundo Deus reuelauit, præſertim quid credere, ſperare, amare, agere debeamus, vt vitam beatam aſſequamur. *Multifariam*: ait Paulus Hebr. 2.1. *multiſq; modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio.* Et Zacharias Luc.1.70. *Sicut locutus eſt per os ſanctorum, qui à ſæculo ſunt, Prophetarum eius.*

Tria ad proficiendum in virtute media

Prophetæ ergo non ex ſe, ſed ex Deo locuti ſunt, fueruntque os eius & lingua. Quocirca docent ipſi nos ſapientiam Dei, *ſcientiam ſanctorum*, & prudentiam ſanctorum, vt eamdem & alios doceamus, ac cum Iohanne Baptiſta paremus Domino plebem perfectam. D. Thom. 1. p.q.1.art.1. quærit, an præter ſcientias naturales neceſſaria ſit alia reuelata & ſupernaturalis? ac reſpondet, omnino eam neceſſariam eſſe, quam deinde ponit baſin totius Scripturæ ſacræ, & Theologiæ, totiuſque doctrinæ & vitæ Chriſtianæ. Cauſam à priori aſſignat, quòd finis noſter & beatitudo ſupernaturalis ſit, quam lumen naturale, ratio & ſcientia naturalis non cognoſcunt, non attingunt; ac proinde ad eam eiuſque viam demonſtrandam, neceſſarium eſt lumen reuelatum & ſupernaturale: fini enim ſupernaturali media ſupernaturalia danda & coaptanda ſunt. Multa ſubtiliter de natura, de elementis, de animalibus, de homine, de vita œconomica & politica diſſeruerunt Gentilium Philoſophi; ſed hæc omnia intra naturæ fines conſiſtunt, terræ limites non excedunt: aliis ergo doctoribus opus qui viam in cælum, iter ad Deum nobis commonſtrent. *Narrauerunt*, inquit Pſaltes pſal. 118. *mihi iniqui fabulationes: ſed non vt lex tua.* Quæ Plato, quę Pythagoras, quæ Socrates, quæ philoſophi omnes de mundo, de moribus, de beatitudine ſcripſerunt, fabulę ſunt, ſi cum lege tua, ô Domine, ſi cum oraculis, cum Prophetis tuis comparentur. *Vani*, inquit Sapiens cap.13.1. *ſunt omnes homines, in quibus non ſubeſt ſcientia Dei*: hanc autem Dei ſcientiam enunciant Prophetæ. Ipſe enim Deus per Oſee cap. 12. 10. proclamat: *In manu* (in oraculo) *Prophetarum aſſimilatus ſum.* Diſertè verò Baruch veram ſapientiam inueſtigans cap.3.14. *Audi*, ait, *Iſrael, diſce vbi ſit prudentia, vbi ſit virtus, vbi ſit intellectus, vt ſcias ſimul vbi ſit longiturnitas vitæ & victus, vbi ſit lumen oculorum & pax. Vbi ſunt principes Gentium*, &c. *qui in auibus cæli ludunt, qui argentum theſaurizant & aurum: exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt; viam autem diſciplinæ ignorauerunt. Non eſt audita in terra Chanaan, neque viſa eſt in Theman. Filij quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terra eſt, negotiatores Merrhæ & Theman, & fabulatores, & exquiſitores prudentiæ & intelligentiæ: viam autem ſapientiæ neſcierunt. Non eſt qui*

A *poſſit ſcire vias eius, ſed qui ſcit vniuerſa nouit eam, & adinuenit eam prudentia ſua. Hic eſt Deus noſter: hic adinuenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam* (per Prophetas) *Iacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo. Poſt hæc*, vt ore tenus hanc ſapientiam doceret homines, *in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt*, cùm ſcilicet *Verbum caro factum eſt.*

Hic ergo fuit error, hæc caligo vitæ humanę, quòd mortales quaſi talpę, terram & terrena tantùm ſaperent, diuina verò, iterque ad diuinam beatitudinem ignorarent. Quinimo hic error etiamnum multos tenet Chriſtianos, qui vitam ſuam inſtituunt ſecundùm prudentiam politicam & humanam, ſecundùm rationes naturales & temporaneas, vt honeſtè, decorè, honoratè, ſapienter inter homines viuant; vt ſuam ætatem commodè tranſigant, eaque tranſacta cum Auguſto Cæſare morituro dicant: Sat commodè,
B ſat decorè perſonam noſtram egimus: valete & plaudite. Interim non conſiderant, non prouident, non conſulunt animæ ſuæ, ſaluti ſuæ, æternitati ſuæ. Ad hunc ſcopulum allidit, diſſilit & perit maior hominum pars. Deus ergo huic malo mederi, huncque errorem diſpellere volens, miſit Prophetas, qui quaſi videntes ea quæ remota, cæleſtia, futura & æterna ſunt, ex alta prophetię ſpecula, quaſi è cælo, ſpeculantes oſtendant nobis viam ad ſalutem, erudiant nos ſapere & viuere ſecundùm rationes, non naturales, terrenas & temporaneas, ſed ſupernaturales, cæleſtes & æternas, quę conſcriptæ ſunt viuuntque in mente Dei, quęque ſolæ mentem ſatiant & beant. Veriſſimum enim eſt illud Auguſt. epiſt. 39. *Vincula huius mundi aſperitatem habent veram, iucunditatem falſam: certum dolorem, incertam voluptatem: durum laborem, timidam quietem: rem plenam miſeriæ,*
C *ſpem beatitudinis inanem.* Hoc eſt quod Zacharias de filio S. Iohanne Baptiſta, qui Prophetarum fuit vltimus, finiſque legis & prophetiæ, ac Euangelij Chriſtique lucifer, canit: *Tu puer Propheta Altiſſimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius, in remiſſionem peccatorum eorum: per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.* Quapropter Prophetæ fuerunt quaſi ſtellæ noctem orbis illuminantes, imò quaſi ſoles mundi. Nam, vt ait Origen. S. Scriptura & verbum Dei, quod præferunt Prophetæ, & ſol, non corporalis lux & materialis, ſed ſpiritalis & intelligibilis, mundum vniuerſum illuſtrans. Quantum ergo cælum ſuperat terram, quantum ſol lumine &
D fulgore vincit candelam & lampadem, tantum oracula S. Scripturæ & Prophetarum ſuperant ſapientiam & dogmata omnium Philoſophorum. Viderat S. Petrus in transfiguratione Chriſti, cominus oculis corporeis gloriam Chriſti, vocem audierat ſuis auribus: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipſum audite*, & tamen hanc ipſam viſionem recenſens epiſt. 2. cap.1. 17. prophetiæ poſtponit: oculus enim perſtringi poteſt, auris falli: ſed prophetia perſtringi aut falli nequit. *Hanc vocem*, inquit, *nos audiuimus de cælo allatam, cùm eſſemus cum ipſo in monte ſancto. Et habemus firmiorem propheticum ſermonem: cui bene facitis attendentes, quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies illuceſcat, & lucifer oriatur in*

cordi-

cordibus veſtris. Lucifer eſt clarior illa Chriſti doctrina, putà fulgor Euangelij, ſuccedens nocti tenebrarum gentiliſmi & iudaiſmi, ducenſque ad claram meridiem beatæ æternitatis & viſionis Dei. *Hoc primùm intelligentes, quòd omnis prophetia propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia: ſed Spiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines.*

Quocirca cæleſti luce hîc opus, vt cæleſtes Dei voces, cæleſtes hoſce doctores capiamus & intelligamus. Ea propter cum D. Thoma meditatione & oratione magis, quàm ſtudio hîc nitendum & vtendum. Hinc S. Bernardi hoc fuit axioma: *Mens hominis ſapientis qui Deum diligit, non eſt in terra, ſed in cælo*: quia ſemper cæleſtia conſiderat & deſiderat. Sanctus verò Auguſt. in pſal. 64. *E cælo*, ait, *miſit ad nos epiſtolas. Pater noſter miniſtrauit nobis Scripturas Deus, quibus epiſtolis fieret in nobis redeundi deſiderium: quia peregrinationem noſtram diligendo ad hoſtes facies poſueramus, & dorſum ad patriam.* Et S. Gregorius libr. 4. epiſtol. 84. ad Theodorum medicum: *Imperator*, ait, *cæli Dominus, hominum & angelorum, pro vita tua tibi ſuas epiſtolas tranſmiſit: & tamen glorioſi filij, eaſdem epiſtolas ardenter legere negligis. Stude ergo, quæſo, & quotidie Creatoris tui verba meditare. Diſce cor Dei in verbis Dei, vt ardentiùs ad æterna ſuſpires, vt mens veſtra ad cæleſtia regna maioribus deſiderijs accendatur. Tanto enim tunc maior ei erit requies, quanto modò ab amore conditoris ſui requies nulla fuerit.* Ita S. Bernardus totus meditationi deditus, *confeſſus eſt aliquando ſibi meditanti, vel oranti ſacram omnem velut ſub ſe poſitam & expoſitam apparuiſſe Scripturam*, ait Auctor vitæ eius libr. 3. c. 4. De S. Franciſco ſcribit S. Bonau. in eius Vita cap. 11. *Ad tantam*, ait, *mentis ſerenitatem indefeſſum orationis ſtudium, cum continua exercitatione virtutum, virum Dei perduxerat, vt, quamuis non habuerit S. literarum peritiam per doctrinam, æternæ tamen lucis irradiatus fulgoribus, Scripturarum profunda miro intellectus ſcrutaretur acumine. Penetrabat enim ab omni labe purum ingenium myſteriorum abſcondita, & vbi magiſtralis ſcientia foris ſtat, affectus introibat amantis.* Vnde & Doctor quidam Theologus admirans eius reſponſa dixit: *Verè Theologia ſancti Patris iſtius, puritate ac contemplatione tamquam alis in altum ſubuecta, eſt quaſi aquila volans: noſtra verò ſcientia ventre graditur ſuper terram. Nec abſonum, ſi vir ſanctus Scripturæ à Deo intellectum acceperat, cùm per imitationem Chriſti perfectam, veritatem ipſarum deſcriptam geſtaret in opere; & per Spiritus S. vnctionem plenariam, doctorem earum apud ſe haberet in corde.*

Meditatio ergo, oratio, & ſancta vita ſunt claues S. Scripturæ & Prophetarum: & hi viciſſim claues ſunt cælorum. Nam Prophetarum & *Scripturarum lectio cælorum eſt reſeratio*, ait S. Chryſoſt. hom. 2. in verba Iſaiæ, *Vidi Dominum*, &c. Idem conc. 3. de Lazaro: *Fieri*, ait, *non poteſt, vt quiſquam ſalutem aſſequatur, niſi perpetuò verſetur in lectione ſpirituali.* Ex quo infert, non tantùm Monachos, ſed & laicos coniugatos debere lectioni S. Scripturæ vacare, idque eo magis, quo maioribus quàm Monachi diſtractionibus, tentationibus & periculis implicantur. *Vnde neceſſe eſt*, inquit, *indeſinenter à Scripturis armaturam ſumere.* Additque: *Vbicumque fuerint libri ſpirituales, illinc omnis expellitur vis diabolica, multaque inhabitantibus accedit conſolatio: quia ipſe etiam ſacrorum librorum*

A *aſpectus ſegniores nos reddit ad peccandum. Rurſum ſiue in ſanctimonia perſtiterimus, ex libris reddimur cautiores firmioreſque. Quòd ſi acceſſerit ſacra lectio, non aliter quàm in ſacris adytis rebus diuinis vacans anima, ſic repurgatur, meliorque redditur. Deo enim ipſa per illas Scripturas colloquente.* Et inferiùs: *Memento Eunuchi reginæ Æthiopum* (Actor. 8.) *qui cùm eſſet homo barbarus, innumeriſque diſtentus curis, nec intelligeret quæ legebat, legebat tamen in curru ſedens* Iſaiam Prophetam: *quòd ſi in via tantam præſtitit diligentiam, cogita qualis fuerit domi verſans. Magna aduerſus peccatum munitio eſt Scripturarum lectio; magnum præcipitium, profundum barathrum Scripturarum ignoratio, magna ſalutis perditio*, &c. *Sicut mordent conſcientiam, ita non parum afferunt vtilitatis animis eorum qui mordentur.* Auctor Im-
B perfect. in S. Matth. homil. 27. Prophetas nuncupat angelos & paranymphos Chriſti. *Ecce*, ait, *omnes Prophetæ ante faciem Chriſti tranſmiſſi ſunt, & angeli ſunt vocati: ſicut ſcriptum eſt.* Actor. 7. *Qui accepiſtis legem in præceptis angelorum, & non cuſtodiſtis.* Et ſuperiùs: *Prophetæ eſt, de Chriſto prædicare. Prophetæ eſt, pro merito conuerſationis & fidei prophetiam accipere. Prophetæ eſt, beneficium à Deo accipere. Prophetæ eſt, verbum ante tempus ſignificare de Chriſto. Prophetæ eſt, vt ipſe de Deo prophetet.* Et homil. 14. *Via eſt Chriſtus, quæ ducit ad vitam. Et viæ dicuntur omnes Prophetæ, & omnes Apoſtoli: hæ enim omnes viæ ducunt ad Chriſtum: Chriſtus autem ad Patrem. Sic generalis & publica via eſt diabolus, quæ ducit ad mortem: & viæ ſunt omnes profeſſiones ſæculi iſtius, vt putà profeſſio philoſophiæ* (vanæ, gentilitiæ & erroneæ) *vna eſt via: profeſſio militiæ via altera, mundialis dignitas, altera.* Quocirca S. Chryſoſt. hom.
C in tit. pſalm. 50. *Prophetæ*, ait, *velut quidam pictores ſunt virtutis, ac militia qua contra peccata & diabolum decertamus.* Idem homil. 1. in cap. 1. Iſaiæ initio, docet prophetias eſſe oracula diuina, ac literas è cælis delatas. Vnde homil. 4. in cap. 6. Iſaiæ, aſſerit *ſilentium Prophetarum eſſe ſignum iræ diuinæ.* Idem in cap. 8. Iſaiæ: *Deus*, ait, *confecit medicamentum prophetiæ, delinquentes erudiens præſcientia pœnarum, non item doctrice experientia earum; vt ſi quidem reſipiſcerent comminationibus auditis, experimentum euitarent intentati ſupplicij.*

Porrò, in Prophetis non eſt quærenda eloquentia, ſed ſapientia. Audi memorabilem hiſtoriam, quam in hoc argumento ſibi in iuuentute obueniſſe narrat S. Hieron. ſcribens ad Euſtochium de cuſtodia virgin. *Poſt noctium*, inquit, *crebras vigilias, poſt lachrymas, quas mihi præteritorum*
D *recordatio peccatorum ex imis viſceribus eruebat, Plautus ſumebatur in manus. Si quando in memetipſum reuerſus, Prophetas legere cœpiſſem, ſermo horrebat incultus: & quia lumen cæcis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam eſſe, ſed ſolis. Dum ita me antiquus ſerpens illuderet*, &c. *raptus in ſpiritu ad tribunal iudicis pertrahor*, &c. *Interrogatus de conditione, Chriſtianum me eſſe reſpondi. Et ille qui præſidebat, Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Chriſtianus. Vbi enim theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum.* Subdit deinde ſe acriter flagellatum, donec promitteret, & iuraret: *Domine ſi vnquam habuero codices ſæculares, ſi legero, te negaui.* Quia de cauſa idem S. Hieron. proœmio in lib. 3. Comment. in Amos: *In explanatione*, ait, *S. Scripturæ non verba compoſita & oratoriis floribus adornata, ſed eruditio & ſimplicitas quæritur veritatis.* Nimirum hiſce ſublimibus Prophetarum my-

Flagellatur S. Hieron. quod profanos legeret non S. Scripturam.

ſteriis congruit illud Manilij: *Ornari res ipſa vetat, contenta doceri.* Et illud Fabij: *A Philoſopho ſi afferas eloquentiam, non aſpernor: ſi non afferas, non admodum efflagitem. Res magnæ ſeipſis ornatæ ſunt, non indigent fuco vt amentur.* Et S. Baſil. Græcorum facundiſſimus ad Diodorum: *Lectionis,* ait, *inaffectata & incompoſita ſimplicitas, decora mihi videbatur, & conueniens profeſſioni Chriſtiani hominis; cuius eſt non ad oſtentationem magis ſcribere, quàm ad publicam vtilitatem.* Rurſum S. Hieron. ad Damaſum quæſt. 2. *Scio,* ait, *hæc moleſta eſſe lectori, ſed de Hebraicis literis diſputantem non decet Ariſtotelis argumenta conquirere, neque ex flumine Tullianæ eloquentiæ ducendus eſt riuulus, neque aures Quintiliani floſculis, & ſcholarum declamatione mulcendæ: pedeſtris, & quotidianæ ſimilis, & nullam lucubrationem redolens oratio neceſſaria eſt, quæ rem explicet, ſenſum ediſſerat, obſcura manifeſtet, non quæ verborum compoſitione frondeſcat.*

A

Obſcuritas Prophetarum

B Porrò tanta eſt obſcuritas & profunditas Prophetarum, vt ſingulæ penè eorum ſententiæ ænigmata videantur: nimirum prophetia obſcuritatem in ſua ratione & eſſentia incluſit: eam ergo affectant Prophetæ. *Mira,* inquit S. Auguſtin. libr. 12. Conf. cap. 14. *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos ſuperficies blandiens paruulis, ſed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas. Horror eſt intendere in eam, horror honoris, tremor amoris.* In iis itaque verum eſt illud Auctoris Imperf. apud S. Chryſoſt. homil. 4. *Sicut in cœlo celatur Deus, ſic in Scriptura abſconditur.* Et ſicut hoc cælum omnes homines vident, Deum autem inhabitantem cernere nequeunt; ſic & ſacras Literas omnes fere legunt, non tamen omnes Deum veritatis in arcanis ſenſibus latentem intelligunt, niſi ſapientiæ lumine illuſtrati. Quocirca Origenes aſſiduè verſabat, meditabatur &

C ſcrutabatur S. Scripturas, indeque orbis doctor & penè oraculum euaſit, qui vtique maior extitiſſet, ſi minori affectu plauſus orbis excipiens, minor eſſe voluiſſet. Audi de eo S. Hieron. ad Marcellam epiſt. 18. *Ambroſius, quo chartas, ſumptus, notarios miniſtrante, tam innumerabiles libros verè Adamantius & Chalcenterus noſter explicauit, in quadam epiſtola quam ad eumdem de Athenis ſcripſerat, refert, numquam ſe cibum Origene præſente ſine lectione ſumpſiſſe: numquam iniſſe ſomnum, niſi vnus è fratribus ſacris literis perſonaret: hoc diebus egiſſe & noctibus, vt & lectio orationem exciperet, & oratio lectionem. Quid nos ventris animalia tale vmquam fecimus? quod ſi vel ſecunda hora legentes inuenerit, oſcitamus,*

D *manu faciem defricantes continemus ſtomachum: & quaſi poſt multum laborem, mundialibus rurſum negotiis occupamur.* Perdius & pernox in S. Literis fuit Origenes; at nimis ingenio & ſtudio ſuo confiſus in errores iuſto Dei, qui excelſa deprimit ſternitque, iudicio prolapſus, ſuo malo nos docuit non altum ſapere, ſed cum metu & reuerentia ad Deum Deique libros accedere, ipſi fidere, nobis ipſis diffidere: ab ipſo humili prece aſſiduè poſcere, vt in ſacra ſua adyta, ſenſáque mentis ſuæ nos introducere dignetur.

Iam penè à quadraginta annis ſacro huic ſtudio incumbo, à triginta annis non aliud ago, quin & continuè S. Literas doceo: & tamen ſentio quàm parum in eis profecerim, longè plura me ignorare quàm didicerim, imò quo profundiùs eas ſcrutor, eo maiorem ſapientiæ abyſſum intueor. Vt clarè videam verum hic eſſe vetus Sapientis dictum: *Cùm conſummauerit homo, tunc incipiet.* O æterna veritas, & vera charitas, & chara claritas. Deus meus & omnia, cui ſuſpiro die ac nocte, illumina tenebras meas (quas indies in me maiores deprehendo) fulgore lucis tuæ irradia menti meæ in ſplendoribus Sanctorum, vt in lumine tuo videam lumen; quo & alios pariter illuminem, & tui amore inflammem. Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua, tu qui mentes, & linguas infantium facis diſertas. *Omne enim datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, descendens à Patre luminum, apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſsitudinis obumbratio.* Iacob. 1. 17. Profiteor palàm, dicoque cum S. Auguſtin. libr. 1. Confeſſ. cap. 15. *Ecce tu Domine, rex meus & Deus; tibi ſeruiat quidquid vtile puer didici; & tibi ſeruiat quod loquor, quod ſcribo, & lego, & numero.* Tibi enim, & tuæ gloriæ, tuæque Eccleſiæ vſibus laboro, ſcribo, viuo, non mihi, nec meis. Faue ergo, & cœptis meis radiis tui fauoris benignus aſpira. Hominum iudicia aut plauſus non moror: tibi enim ſoli placere cupio, & diſplicere timeo, dicoque cum Apoſtolo: *Mihi pro minimo eſt vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neque me ipſum iudico: qui autem iudicat me, Dominus eſt.* Et cum S. Hieron. præfat. lib. 2. Comment. in Oſee: *Optarem illud mihi contingere, quod Titus Liuius ſcribit de Catone, cuius gloriæ neque profuit quiſquam laudando; neque vituperando quiſquam nocuit; cùm vtrumque ſummis præditi fecerint ingeniis. Significat autem M. Ciceronem, & C. Cæſarem, quorum alter laudes, alter vituperationes ſupradicti ſcripſit viri. Dum enim viuimus, & in vaſe fragili continemur, videntur amicorum prodeſſe ſtudia, & nocere æmulorum opprobria. Poſtquam autem reuerſa fuerit terra in terram ſuam, & tam nos qui ſcribimus, quàm eos qui de nobis iudicant, pallida mors ſubtraxerit, & alia venerit generatio, primiſque cadentibus foliis virens ſylua ſucceſſerit, tunc ſine nominum dignitate, ſola iudicantur ingenia, non honorum diuerſitate, ſed operum merito.* Si quid in me, meiſque dictis & ſcriptis eſt veritatis, virtutis, pulchritudinis, totum, quantum quantum, tuum eſt, ô Sacroſancta Trinitas, quæ es prima, increata & fontalis veritas, virtus, pulchritudo. Ergo non nobis Domine, non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. Omnia enim noſtra bona, tua ſunt dona. Si quid verò in me meiſque eſt erroris, vitij, deformitatis, vti plurimum eſt, totum ex me eſt, totum mihi deputo, in me recipio, & ſupplex veniam poſco. Tibi itaque laus, tibi decus omnis boni; mihi dedecus omnis mali, & confuſio faciei meæ: tibi benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus Deo noſtro in ſæcula ſæculorum. Amen. Dixiſti Domine tuis Apoſtolis & Prophetis, eorumque aſſeclis & interpretibus: *Vos eſtis ſal terræ, vos eſtis lux mundi,* Matth. 5. 13. Dixiſti, ac dicendo ſanxiſti & effeciſti. Nam, vt ait ibidem S. Hilarius *Apoſtoli ſunt rerum cæleſtium prædicatores, & æternitatis velut ſatores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum ſermo aſperſus fuerit, conferentes.* Da Domine, vt eorum adinſtar ſimus & nos cæli prædicatores, & æternitatis ſatores, vt inſtar ſalis mentes hominum terrenas & infulſas condiamus, eiſque incorruptionem impertiamur; vt quicumque hæc legunt, ex S. oraculorum tuorum cognitione, ex

tua-

tuarum promiſſionum minarumque grauitate & pondere, illecebroſas terræ cupedias deſpiciant, ac cæleſtium bonorum amore, & beatæ æternitatis deſiderio ſtudioque efficaci accendantur. Hoc vnum ſpecto, hoc vnum poſtulo; huc omnis mea lectio & ſcriptio, huc omnis labor deſudat, vt ſanctum nomen tuum ſanctificetur, tuaque ſancta voluntas fiat ſicut in cælo, ſic & in terra; ac ſanctum tuum regnum gratiæ, gloriæ & felicitatis ſempiternæ, vbi tu eris omnia in omnibus, nobis adueniat. Amen.

CANONES
IN PROPHETAS MINORES.

PRÆTER canones quos maioribus Prophetis præfixi hos minoribus penè proprios accipe.

Can. 1. Prophetæ in nominibus propriis hominum vel vrbium, alludunt ad eorum ſignificata, tum ad elegantiam, tum ad vim & energiam: quocirca Noſter interpres ſæpè pro ipſis nominibus Hebraicis, eorum ſignificata reddidit. Tale eſt Primò, Oſee 1. v. 6. vbi Oſee, cùm iuſſu Dei filiam ex fornicaria genuiſſet, à Deo audit: *Voca nomen eius Abſque miſericordia*, hebr. לֹא רֻחָמָה *lo rachuma*. Hoc ergo erat nomen proprium filiæ. Verùm quia *lo rachuma* ſignificat *abſque miſericordia*, ac ſignificatum hoc vrget hîc Deus, dicens: *Quia non addam vltrà miſereri domus Iſrael*; hinc Interpres ſolerter vertit, *Abſque miſericordia*. Ibidem v. 9. cùm Oſee rurſum ex ea genuiſſet filium audit: *Voca nomen eius. Non populus meus*, hebr. לֹא עַמִּי *lo ammi*. Hoc ergo erat nomen proprium filij. Verum Interpres perſpicax videnſque ad nominis ſignificatum alludi, rectè vertit, *non populus meus*. Sequitur enim: *Quia vos non populus meus, & ego non ero veſter*. Sic c. 10. 5. *Vaccas*, inquit, *Bethauen coluerunt habitatores Samariæ*. Ieroboam enim vaccas, ſiue vitulos aureos colendos erexit in Bethel, quod hebraicè idem eſt quod domus Dei Geneſ. 28. 17. Verùm quia Ieroboam ibidem collocauit idola, hinc Oſee & Prophetæ Bethel vocant Bethauen, id eſt domum idoli. q. d. Vos Bethel mutaſtis in Bethauen, id eſt, vos ex domo Dei feciſtis domum idoli & diaboli.

Secundò, tale eſt Michææ. 1. 10. *In domo pulueris puluere vos conſpergite*. Pro *pulueris* hebraicè eſt עַפְרָה. *aphra*, quod eſt nomen proprium vrbis. Verùm quia *aphra* ſignificat puluerem, eoque alludit Propheta, hinc eleganter vertit Noſter: *In domo Aphra*, id eſt *pulueris*, *puluere vos conſpergite*. Et v. 11. *Tranſite vobis habitatio pulchra*, hebr. שָׁפִיר *ſapir*, quod eſt nomen vrbis; ſed ſignificat pulchram. Et mox: *Non eſt egreſſa quæ habitat in Exitu*, hebr. *in Saanan*, quod eſt nomen vrbis, ſed exitum ſignificat. Et verſ. 12. *Infirmata eſt in bonum quæ habitat in Amaritudinibus*, hebr. in *Maroth*, quod eſt nomen vrbis, ſed ſignificat amaritudines. q. d. Quæ habitat in Maroth, id eſt in amaritudinibus, iuxta nomen ſuum infirmata & amaricata eſt. Et v. 14. *Dabit, &c. domus mendacij in deceptionem regibus Iſrael*, hebr. אַכְזִיב *aczib*, quod eſt nomen vrbis, ſed ſignificat mendacium, eoque alludit dicens: לְאַכְזָב *leaczab*, id eſt, ad mentiendum & decipiendum reges Iſrael.

Tertiò, tale eſt Zachar. 3. 8. *Adducam ſeruum meum Orientem*, hebr. צֶמַח *tſemach*, quod eſt nomen Chriſti; ſed ſignificat germen naſcens, & oriens ex terra virgine, vti Chriſtus ex matre virgine ſine patre natus eſt.

Quartò, tale eſt Geneſ. 26. 20. vbi Iſaac ex iurgio paſtorum puteum vocauit *Calumniam*, hebr. עֵשֶׂק *eſec*. Hoc ergò erat nomen proprium putei. Et v. 21. alium ob ſimilem cauſam vocauit *Inimicitias*, hebr. שִׂטְנָה *ſitna*. Et v. 22. tertium vocauit *Latitudo*, hebr. רְחֹבוֹת *rechobot*, *dicens: Nunc dilatauit nos Dominus*. Et v. 33. quartum vocauit *Abundantiam*, hebr. שִׁבְעָה *ſabea*. *Vnde nomen vrbi impoſitum eſt* Berſabee, q. d. Puteus ſaturitatis & abundantiæ.

Quintò, tale eſt 2. Reg 8. 1. *Tulit David Frænum tributi de manu Philiſthiim*, hebr. *Tulit Dauid Metheghamma*, quod eſt nomen proprium loci, vel vrbis, ſignificatque *Frænum tributi*.

Sextò, tale eſt 2. Reg. 21. 19. *A Deo datus filius ſaltus*, hebr. *Elehanan ben iaare*, quod fuit nomen proprium viri vnius ex fortibus Dauidis: ſed *El* idem eſt quod Deus, *ehanan* dedit, *ben* filius, *iaare* ſaltus.

Septimò, tale eſt Prouerb. 30. 1. *Verba congregantis filij vomentis*; hebr. *verba Agur filij Iake*. Agur enim fuit vir & doctor, filius Iake, qui verba ſequentia dictauit, ſed *Agur* ſignificat congregantem. *Iake* vomentem.

Octauò, tale eſt 1. Paral. 4 22. *Qui ſtare fecit ſolem, viriq. mendacij, & ſecurus, & incendens*. Hebr. eſt, *Ioakim, & viri Kozba, & Ioas, & Saraph*: quæ ſunt nomina propria virorum: vnde ea retinuerunt Septuag. Sequitur enim: *Qui principes fuerunt in Moab*. Sed *Ioakim* idem eſt quod ſtare faciens, *Kozba* eſt mendacium, *Ioas* ſecurus, *Saraph* incendens. Ibidem cap. 2. 55. *Cinæi venerunt de Calore patris domus Rechab*. Hebr. *Cinæi venerunt de Chamath patre domus Rechab*. ita Septuag. Pagnin. & Tigurina; ſed *Chamath* hebr. ſignificat calorem.

Nonò, tale eſt nomen Petrus: nam S. Petrus in Syria Syriaco nomine à Chriſto vocatus eſt *Cephas*, cùm priùs vocaretur *Simon*. Iohan. 1. 42. ſed quia ſyriacè *Cephas* idem eſt quod græcè & latinè Petrus & petra, ſcilicet ſuper quam Chriſtus ædificauit Eccleſiam; hinc à S. Matthæo cap 16. 18. & veniens Romam à Romanis deinceps vocatus eſt *Petrus*: ſicut Saulus vocatus eſt Paulus: *Saulus* enim eſt nomen Hebræum, *Paulus* Romanum.

Decimò, tale eſt quod Iob vltimo v. 14. de tribus filiabus Iob dicitur: *Et vocauit nomen vnius Diem, & nomen ſecundæ Caſſiam, & nomen tertiæ Cornuſtibij*. Hebr. *& vocauit nomen eius Iemima*, id eſt diem, aut preſſiùs Diariam (*Iom* enim eſt dies: inde *Iemima* eſt diaria) *& nomen ſecundæ Keſia*, id eſt Caſſiam, *& nomen tertiæ Kerenhappuc*, id eſt Cornu

ſtibij. Hæ ergò tres filiæ propriè à Iobo vocatæ ſunt, *Iemima, Keſia, Kerenhaphuc*; ſed Interpres nominum earum ſignificata reddidit, quia ad ea alluſit Iob. Audi Nicetam: *Ideo*, inquit, *primam filiam Diem nominauit, quòd ab obſcuriſſima ærumnarum nocte ad felicitatem reſtitutam dimittitur, quaſi ad diei aſpiciendam lucem, eſſet reuocatus: ſecundam Caſſiam appellauit, quòd iam ſimilis odoris quadam ſuauitate bonorumque voluptate frueretur. Tertiam Amaltheæ cornu* (ſic enim vertunt Septuag.) *vocauit, quòd vitam deinde vixerit omni bonorum genere peraffluentem.* Et Olympiodor. atque ex eo Vatabl. Filias, ait, ita vocauit in monumentum vtriuſque fortunæ, proſperæ & aduerſæ, quaſi iam ex tenebris ad diem & lucem, à fœtore ſterquilinij, in quo ſederat, ad fragrantiam; ex ſordibus ſaniei & vlcerum, ad nitorem & elegantiam rediiſſet. Vnde pro *cornu ſtibij*, R. Abraham vertit, *cornu*, vel *robur immutatum* (hoc enim ſignificat Hebr. *haphuc*) ſcilicet ex infirmitate & aduerſitate in hanc fortitudinem & felicitatem, priori & priſtina longè maiorem. Tropol. Olympiod Dies ſumus, inquit, cùm lucifer Domini ortus fuerit in cordibus noſtris. Caſſia, cum ſuauis Chriſti odor progreſſu virtutum euadimus: Cornu ſtibij, vel Amaltheæ cùm ſpiritualium chariſmatum vbertate complemur, & ad perfectionem properamus. Symbolicè, S. Gregor. per tres haſce Iobi filias accipit tres ſtatus generis humani. Qui enim lux fuimus conditi, & nunc redempti, inquit, ſumus Caſſia, id eſt, fragrantes fortitudine, patientiâ & pœnitentiâ, erimus aliquando Cornu ſtibij, in clangorem & exultationem æternæ laudis aſſumpti. Ita ipſe in verba citata Iobi c. 42.

CAN. 2. Metonymiâ crebrò vtuntur Prophetæ, æquè ac Poëtæ (vtrique enim ſunt vates) metonymia enim inter omnes figuras & ſchemata eſt elegantiſſima. Sic ciuitas capitur pro ciuibus. Samaria pro Samaritis. Ieruſalem pro Hieroſolymitis, idolum pro idololatris, templum pro ſacerdotibus, ſchola pro diſcipulis, Bacchus pro vino, peccatum Ieroboam pro cultu vitulorum aureorum, Iſaias pro ſuis oraculis, Vulcanus pro igne, cælum pro cælitibus, terra pro terrigenis, Ceres pro frugibus, bene morata vrbs pro bene moratis incolis, mors pallida pro mortuis pallidis, ſidera pro cælo, penates pro domo, os pro vultu; cuſpis pro telo, ignis pro excidio, arx pro vrbe, acies pro oculis, Mars pro bello, vertex pro capite, tellus pro terra, Neptunus pro mari, Pluto pro inferis, vnda pro flumine, oliua pro oleo; toga pro pace, merces pro merito, peccatum pro ſupplicio, meritum pro præmio. Iuxta hoc ſchema Troiam in Latio conſignat. Virgilius, dum ita canit.

Non Xanthus tibi, non Simois, non Dorica caſtra
Defuerint, alius Latio iam partus Achilles,

Natus ipſe Dea. Vbi Latinum Achillem vocat Turnum, Dorica caſtra Rutulos, Xanthum & Simoënta Anienem, Tiberim, &c.

CAN. 3. Abblatiui, Infinitiui, Gerundia ſuis verbis iuncta, eorumdem ſignificationem adaugent, & actionem complent, ſimulque important & indicant modum, quo ea fieri & peragi ſolet. Sic *videndo videre*, eſt clarè & dilucidè videre; quia viſio fit media luce: *Audiendo audire* eſt rectè audire & percipere; quia auditio fit auribus excipiendo, & mente retinendo verbum quod profertur: Sic *ore loqui*, vel *loquendo loqui*, eſt cordatè vel præmeditatè loqui: quia verè verbum oris eſt id, quod corde, id eſt mente, præconcipitur & præcogitatur.

CAN. 4. Oculis corporis ſignificat oculum mentis, putà intellectum: ſic & auris ſignificat aurem mentis, putà voluntatem, quæ iuſſa audit, iiſque obedit, ſic Matth. 13. 9. dicitur: *Qui habet aures audiendi, audiat*, q. d. Qui habet voluntatem obſequentem & morigeram, hiſce meis dictis obſequatur & obediat. Geminatio enim eiuſdem vocis, putà *auris*, & *audiendi*, ſignificat perfectionem & complementum actionis, vti dixi can. 3.

CAN. 5. Metalepſis eſt crebra apud Prophetas hoſce minores, quâ verbum, vel nomen ſumitur, non præcisè pro eo quod ſignificat, ſed pro eo quod inde conſequitur: vt Oſee 2. 21. *Exaudiam cælos, & illi exaudient terram*, hoc eſt, ego reſpondebo cælis in ſiccitate tacitè petentibus pluuiam, quâ terram ſibi ſubiectam irrigent, nimirum eos ipſos nubibus complendo: & viciſſim cæli reſpondebunt terræ ſitienti & petenti pluuiam, illam in eam diſtillando. Ex reſponſione enim intelligitur poſtulatio: hanc enim illa conſequi ſolet; nemo enim reſpondet niſi rogatus. *Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel*, q. d. Iezrahel, id eſt ſemen & populus Dei, putà Iſraelitæ petunt triticum, vinum & oleum, illiſque quaſi dicunt. Eia date nobis copiam veſtri, cibate & paſcite nos, hæc viciſſim dicunt terræ. Eia eſto fœcunda, parturi nos, vt ſatiemus Iezrahel; terra rurſum inuocat cælum. Eia da mihi pluuiam, vt germinare poſſim triticum, vinum & oleum. Cælum denique inuocat Deum, Eia Domine imple me nube, rore & pluuia, vt ea diſtillem in terram, eamque fœcundem. Deus exaudit cælum, dando ei nubes & pluuiam: cælum exaudit terram, diſtillando ea: terra deinde exaudit triticum, vinum & oleum germinando & producendo ea: hæc denique exaudiunt Iezrahel, copiosè germinando & naſcendo, dandoque ſe Iezrahel in meſſem & cibum. Itaque omnium votis ſatisfit à Deo, qui omne animal implet benedictione; ſed debito ordine & gradatione iam dicta.

CAN. 6. Prophetæ minores mira quadam harmonia maioribus concinunt: quia eaſdem penè res prænunciant quas maiores, putà captiuitatem Aſſyriacam & Babylonicam, aduentum Meſſiæ, Eccleſiæ Sacramenta, &c. Voluit enim Deus oraculi ſui tot teſtes dare, vt nemo de eo dubitare poſſit, cùm idem omnes prænuncient, ac in omnibus conſonent, in nullo diſſonent. Hoc enim inuincibile veritatis, veræq; diuinationis eſt argumentum, quo paſſim vtuntur S. Auguſtin. contra Manichæos, & Tertullianus contra Marcionem, vt probent auctoritatem tam noui quàm veteris teſtamenti, ac vtriuſque auctorem fuiſſe Deum, ex eo quòd per omnia vnum alteri pulchra & diſcordi quadam concordia, velut voces diuerſæ & diſcordes in muſico concentu, conſonet & conſentiat. Sicut enim vmbra conſentit, & ad amuſſim correſpondet corpori, ſic & vetus teſtamentum nouo. Hinc minores Prophetæ maioribus ſunt quaſi ſuppares: quod enim hi fuſiùs & fluentiùs, hoc illi conciſiùs & neruoſiùs dicunt. Ita Michæas ſuppar & æmulus eſt Iſaiæ, imò ad verbum ſubinde idem cum eo dicit; vt cùm c. 4. v. 4. ait: *Et erit in nouiſſimo dierum mons domus Domini præparatus in vertice montium*, & cætera vſque

ad

ad v. 4. Eadem penè ad verbum habet Iſaias c.2. Rurſum quod Michæas de caſtris Sennacherib ait c.5.1. *Nunc vaſtaberis filia latronis, obſidionem poſuerunt ſuper nos*; hoc idem de iiſdem ait Iſaias cap. 33.1. *Væ qui prædaris, nónne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nónne & ipſe ſperneris?* &c. Sic quod ait Oſee cap.10.8. *Et dicent montibus, Operite nos, & collibus, Cadite ſuper nos*; hoc Iſaias cap.2.19. dicit: *Et introibunt in ſpeluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria maieſtatis eius, cùm ſurrexerit percutere terram.* Sic prophetia Abdiæ contra Idumæos, eadem eſt cum prophetia Ieremiæ contra eoſdem cap.49. 14. & ſeq. vt patet conferenti vtramque. Sic quod ait Nahum. c.1.15. *Ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem*, totidem verbis habet Iſaias cap. 52. 5. Sic quod ait Zacharias c.9.9. *Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem: ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator*; iiſdem verbis recenſet Iſaias c.62. 11. Similia ſunt perplura.

CAN. 7. Apud prophetas, præſertim minores, creber eſt ſarcaſmus, id eſt, hoſtilis irriſio, vel iocus cum amaritudine; qualis eſt ille Pyrrhi ad Priamum iamiam occidendum apud Virgil. Æneid.2.

——Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea triſtia facta,
Degeneremq́; Neoptolemum narrare memento.

Talis eſt Prouerb. 1. 26. *Deſpexiſtis omne conſilium meum, &c. Ego quoque in interitu veſtro ridebo, & ſubſannabo, cùm vobis id quod timebatis euenerit.* Sic regem Babylonis à Cyro cæſum irridet Iſaias c. 14.12. *Quomodo cecidiſti de cælo lucifer, qui manè oriebaris?* Et Ezechiel regem Tyri c. 28. 12. *Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientiâ, & perfectus decore, in delicijs paradiſi Dei fuiſti, &c. donec inuenta eſt iniquitas in te: & eieci te de monte Dei, & perdidi te ô Cherub.* Talis eſt illa gentium vox de Ieruſalem: *Lapidetur, & aſpiciat in Sion oculus noſter*, Michææ 4.11.

CAN. 8. Creber quoque eſt myctériſmus, id eſt, ſubſannatio, ſiue irriſio cum ſuſpenſione naſi, ac riſus Sardonius, de quo Cicero libr.7. epiſt.26 ad Fabium Gallum: *Videris*, inquit, *mihi vereri, ne ſi iſtum habuerimus, rideamus, γέλωτα σαρδώνιον* ſignificans futurum, vt, ſi Cæſar rerum poiiretur, multis arridere atque applaudere cogeremur quæ magnopere diſplicerent: μυκτὴρ enim græcè ſignificat naſum, qui index eſt iræ & irriſionis. Vnde Plin. lib.11. c.37. *Et alter (naſus) hominum tantùm, quem noui mores ſubdolæ irriſioni dicauere.* Hinc naſum ſuſpendere, eſt tacitè & vafrè irridere. Vnde Horat. lib.1. ſatyr.6.

Naſo ſuſpendis adunco.

Et Perſius ſatyra 1. Horatio:

Callidus excuſſo populum ſuſpendere naſo.

Idem ſatyra 5.

Diſce, ſed ira cadat naſo, rugoſaq́; ſanna.

Et Martial. lib.1. epigram.32.

Et pueri (dicaces) naſum Rhinocerotis habent.

Hinc *naſutus* vocatur, qui doctè nouit alios irridere. Vnde Martial. lib.13. epigr.2.

Naſutus ſis vſque licet, ſis denique naſus.

Ita Cicero ſubſannat Verrem, comparans eum verri, id eſt porco, actor.3. *Homines, ait, negabant mirandum eſſe, ius tam nequam eſſe verrinum.* Verres enim & hominem, & ſuem ſignificat, ac ius tam ciuile eſt, quàm ſuillum. Et act.6. *Siculi, ait, Sacerdotem execrabantur, qui Verrem tam nequam reliquiſſet.* Nam

A C. Sacerdos Siciliæ prætura abiens, ſucceſſorem reliquerat Verrem; & ſacerdos, id eſt mactator, reliquit verrem: id eſt ſuem, quam non mactauit, vtpote victimam fœdam & Diis ingratam. Talis eſt Michææ 6.3. *Popule meus quid feci tibi? aut quid moleſtus fui? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo ſeruientium liberaui te, & miſi ante faciem tuam Moſen & Aaron, & Mariam?* q.d. Quid mali tibi feci ô Iſrael? anne ſumma mea beneficia quæ in te contuli, maleficia æſtimas, & vt talia mihi improperas? Liberaui te ex Ægyptio carcere, deduxi per Moſen vſque in Chanaan: hæccine mihi obiicis? non enim habes aliud quod mihi obiicias. Similis eſt Oſee 7.16. *Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo, facti ſunt quaſi arcus doloſus: cadent in gladio principes eorum à furore linguæ ſuæ. Ita ſubſannatio eorum in terra Ægypti.* Et Amos c.2.13. *Ecce ego ſtridebo

B ſubter vos ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.* Et c. 4.12. *Quæ propter hæc faciam tibi Iſrael: poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui.* q.d. Occurre, ſi potes, Deo te inuadenti, cum illo manus conſere, vim vi propulſa, ſi vales. Et Iſaiæ 57. 13. *Cùm clamaueris, liberent te congregati tui.* q.d. Reliquiſti me ô Sion! vade ergo ad Deos tuos: in tribulatione eos inclama, illi liberent te.

Solent Prophetæ poſt oracula excidij & exdium, ſubiungere carmen funebre, ſiue epitaphia, vel ad maius pathos, vel ad leniendam oraculi atrocitatem. Ita Michæas cap.2.4. Samariæ exſcindendæ hoc pangit carmen funerale: *In illa die ſumetur ſuper vos parabola, & cantabitur canticum cum ſuauitate dicentium: Depopulatione vaſtati ſumus, pars populi mei commutata eſt. Quomodo recedet à me, cùm reuertatur qui regiones noſtras diuidat.* Simile Baby- CAN. 9.

C loni & Balthaſſari pangit Iſaias c.14.4. Et Ezechiel Tyro cap.26.17. *Quomodo*, inquit, *periſti, quæ habitas in mari vrbs inclyta?* &c. Et Ægypto c. 32. 19. Et Ieremias Hieroſolymę in Threnis. Porrò primum orbis & communæ Patriarcharum epitaphium extat Geneſis 5. *Vixit Adam nongentis triginta annis, & mortuus eſt. Vixit Seth nongentis duodecim annis, & mortuus eſt*, &c. Ita Dauid Sauli & Ionathæ occiſis hunc planctum planxit 2. Reg.1. 18. *Inclyti Iſrael ſuper montes tuos interfecti ſunt: quomodo ceciderunt fortes? Montes Gelboe nec ros, nec pluuia veniant ſuper vos, quia ibi abiectus eſt clypeus fortium. Sagitta Ionathæ nunquam rediit retrorſum, & gladius Saul non eſt reuerſus inanis. Saul & Ionathas amabiles, & decori in vita ſua, in morte quoque non ſunt diuiſi: aquilis velociores, leonibus fortiores.* Solebant enim in hoc car-

D mine defunctorum virtutes & victorias decantare. Vnde Virgil. ecloga 5. Daphnidis, id eſt Cæſaris, vel Quintilij Vari, eadem deflens, hoc eius epitaphium, imò apotheoſin canit:

Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen,
Daphnis ego in ſyluis, hinc vſque ad ſidera notus.

Et paulò antè:

Daphni tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, monteſq́; feri, ſyluæq́; loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres
Inſtituit (quia Cæſar ſacra Liberi patris ex Armenia Romam tranſtulit) *Daphnis thyaſos inducere Baccho,*
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas, &c.

Nimirum epitaphia hæc duplici fine inuenta ſunt. Prior eſt, vt viuentibus ſint mortis ſpecula, eoſque moneant vitam hanc eſſe comœdiam, in qua quiſque perſonam agit vel ruſtici, vel regis, vel *Epitaphiorum quatuor cauſæ Prima.*

 Pon-

Pontificis, donec finiatur actio comica, vel tragica. Poſterior, vt iiſdem ſint virtutum exempla & incitamenta. Ita Virgil. 11. Æneid.

Ite, ait, *egregias animas, quæ ſanguine nobis*
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus.

Secunda. Idipſum ad viuum in ſeipſo repræſentauit moriens Auguſtus Cæſar, vti refert Sueton. in eius vita. Nam aſtantibus dixit: *Satiſne bellè, amici, perſonam noſtram egimus?* Illis reſpondentibus, *Bellè, Valete ergo*, inquit, *& plaudite*: ac reducta cortina animam exhalauit, ſignificans vitam hanc eſſe fabulam, in eaque ſe egiſſe perſonam Imperatoris: eam ſe nunc in morte ponere, ac in terram, è qua formatus erat, redire; poſteris autem fortunati Imperatoris effigiem relinquere, vt iure ſinguli ei ſuccedentes ſibi acclamari optent: *Auguſto felicior, Traiano melior.*

Tertia. Tertiò, epitaphia hæc ſunt heroicorum facinorum decora, æquè ac defunctorum monumenta, vt viuant in memoria charorum & poſterorum, itaque æternitatem nominis conſequantur. hanc enim ex inſtinctu naturæ optat & ambit homo, quod ipſum ſignum eſt immortalitatis & æternitatis animæ, ac reſurrectionis: niſi enim ipſa æterna eſſet, non ambiret æternam ſui memoriam: nam ideo in mentibus hominum ſemper viuere exoptat, quia in ſeipſa ſemper viuit ſentitque, & gaudet ſe viuere in mentibus aliorum. Adde, cùm natura hoc æternitatis deſiderium animis hominum inſeuerit, ſequitur ipſos æternos eſſe. Natura enim nihil facit fruſtra, nec appetitus fruſtraneos inſerit, aut à ſe inſertos fruſtrari patitur.

Quarta. Denique quartam cauſam aſſignat S. Auguſtin. ſcilicet vt pro defunctis fidelibus oretur. Audi eum libr. de Cura pro mortuis cap. 4. *Non ob aliud*, ait, *Memoriæ, vel monumenta dicuntur ea, quæ inſignita ſunt ſepulchra mortuorum, niſi quia eos qui viuentium oculis morte ſubtracti ſunt, ne obliuione etiam cordibus ſubtrahantur, in memoriam reuocant, & admonendo faciunt cogitari.* Et mox: *Cùm itaque recolit animus, vbi ſepultum ſit chariſſimi corpus, & occurrit locus nomine Martyris venerabilis, eidem Martyri animam dilectam commendat recordantis & precantis affectus. Qui cùm defunctis à fidelibus chariſſimis exhibetur, eum prodeſſe non dubium eſt iis, qui cùm in corpore viuerent, talia ſibi poſt hanc vitam prodeſſe meruerunt.* Pergit deinde oſtendere hæc monumenta non tantùm eſſe viuorum ſolatia, ſed & mortuorum adiumenta. Iiſdem de cauſis quotidie in Martyrologio legimus Sanctorum eo die defunctorum agones & triumphos.

Can. 10. Prophetæ minores, quia conciſi ſunt & pathetici, hinc affectibus abundant, eoſq; alternant & miſcent, vt nunc peccatoribus minentur iram Dei, nunc blandiantur, nunc terreant, nunc conſolentur; nunc iraſcantur, nunc miſereantur: nunc fulminent, nunc gemant; nunc rideant, nunc plorent: perinde vt videmus homines in ira, mœrore, gaudio, vel deſperatione conſtitutos, hoſce affectus alternare: loquuntur enim quæcumque affectus varij & inter ſe pugnantes, putà nunc ira, nunc ſpes, nunc timor, nunc mœror, viciſſim exurgentes ſuggerunt. Hac de cauſa abundant hyperbatis, apoſiopeſibus, emphaſibus, aliiſque figuris patheticis, quæ vel indignationem, vel miſericordiam concitant: hinc etiam ſententiæ ſequentes, ſubinde immediatè præcedentibus non ſunt connexæ; ſed eas quæ multò antè præceſſerunt, reſpiciunt: vt Michææ 7. v. 5. τὸ *Nolite credere amico*, non cohæret cum eo quod præceſſit. *Nunc erit vaſtitas eorum*, ſed cum eo quod ſuperiùs dixit v. 2. *Periit vir ſanctus de terra*, &c. *Vir fratrem ſuum ad mortem venatur.*

Can. 11. Omnes Prophetæ pro fine & ſcopo habent Chriſtum, in eumque toti collimant. Quocirca ſæpè ad eum auolant: & quod obſeruatione dignum eſt, omnes, excepto Iona & Nahum, expreſsè in Chriſto deſinunt, in eoque oracula ſua finiunt, quaſi ei coronidem operis ſui aſſignantes. (Prophetæ deſinunt in Chriſto.) Primus enim Oſee cap. vlt. v. 6. ita Chriſtum pingit: *Ero quaſi ros Iſrael: germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani.* Secundus Ioel c. 3. verſ. 18. ita concludit: *Et erit in die illa* (Euangelij) *ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ*, &c. *Et Dominus commorabitur in Sion.* Tertius Amos cap. 9. 11. *In die illa*, inquit, *ſuſcitabò tabernaculum Dauid* (putà regnum & Eccleſiam Chriſti) *quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius*, &c. *Vt poſſideant reliquias Idumææ & omnes nationes, eò quòd inuocatum ſit nomen meum ſuper eos.* Quartus Abdias ita deſinit: *Et aſcendent ſaluatores in montem Sion, iudicare montem Eſau, & erit Domino regnum.* Quintus Michæas ita finit: *Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum?* &c. *Reuertetur & miſerebitur noſtri & deponet iniquitates noſtras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra: dabis veritatem Iacob, miſericordiam Abraham, quæ iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.* Chriſtus enim eſt veritas & miſericordia, olim promiſſa Abrahæ & Patribus. Sextus Habacuc ita clarè in Chriſto exultans conquieſcit: *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.* cap. 3. 18. Septimus Sophonias cap. vlt. verſ. 9. *Tunc*, ait, *reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & ſeruiant ei humero vno. Vltra flumina Æthiopiæ, inde ſupplices mei filij diſperſorum meorum deferent munus mihi.* Et verſ. 14. *Lauda filia Sion, iubila Iſrael, lætare & exulta in omni corde filia Ieruſalem*, &c. Octauus Aggæus ita concludit: *Ego mouebo cælum pariter & terram. In die illa, dicit Dominus exercituum, aſſumam te Zorobabel* (in Chriſto ex te naſcituro) *fili Salathiel, ſerue meus, dicit Dominus, & ponam te quaſi ſignaculum: quia te elegi.* Zorobabel enim hic repræſentat Chriſtum, quaſi pater filium. Nonus Zacharias cap. vlt. verſ. 7. *Et erit*, ait, *dies vna, quæ nota eſt Domino, non dies, neque nox, & in tempore veſperi erit lux. Et erit in die illa, exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem. Et erit Dominus rex ſuper omnem terram: in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum.* Decimus Malachias ita finit in Elia, qui ſecundum Chriſti aduentum præcurret: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum.* Vndecimus Daniel pari modo capit. 12. oracula ſua obſignat reſurrectione & iudicio Chriſti. *Multi*, inquit, *de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in vitam æternam, & alij in opprobrium, vt videant ſemper. Qui autem docti fuerint fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.* Duodecimus Iſaias ſimili argumento librum terminat: *Aſſumam ex eis*, inquit, *ſacerdotes & Leuitas, dicit Dominus: quia ſicut*

ſicut cæli noui & terra noua, quæ ego ſtare facio coram me, dicit Dominus, ſic ſtabit ſemen veſtrum & nomen veſtrum. Et erit menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſabbato, &c. Decimos tertius Ezechiel, cùm nouam Ieruſalem, putà Eccleſiam Chriſti, deſcripſiſſet, in ea definit, dicens: *Et nomen ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem.* Decimus quartus Ieremias, Threnos ita claudit cap. 4. 20. *Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus, captus eſt in peccatis noſtris, cui diximus: In vmbra tua viuemus in gentibus.* Ita Prophetæ, Apoſtoli, Sanctique omnes quodlibet opus in Chriſto incipiunt, in Chriſto finiunt & definunt, eique quaſi centro cordis ſui dicunt cum S. Nazianzeno: *A te principium, tibi deſinet:* vt S. Paulus omnes omnino epiſtolas ſuas orditur à Ieſu Chriſto, & penè omnes in eodem terminat. Vides hic vt finis legis & Prophetarum, æquè ac Apoſtolorum & Sanctorum, ſit Chriſtus. Sicut enim is qui aliquid vehementer amat, de eo crebrò cogitat, loquitur, ſomniat; ſic & Prophetæ quaſi diuini amoris ſauciati vulnere, quo futurum Meſſiam ardebant, omnes ſuos cogitatus, verba & facta eò flectebant, vt illum quærerent; illum ſonarent; illius denique, in quo vno ſalus & redemptio mundi poſita erat, vitam, mores & myſteria, vbicumque commodè poſſent, repræſentarent.

Can. 12. Verba S. Scripturæ & Prophetarum diuerſos, imò contrarios ſubinde habent ſenſus, idque quia à diuerſis, imò contraria ſentientibus proferuntur; vel diuerſas, imò contrarias cauſas, effectus aut fines reſpiciunt. Exemplum illuſtre eſt Iohan. 11. 50. vbi Caiphas de Chriſto ait: *Expedit vobis vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat.* Quibus verbis Caiphas intendebat ſignificare, expedire Iudæis vt Chriſtum neci darent, ne Romani Iudæam, quæ Chriſtum quaſi Meſſiam regem Iudæorum Cæſari oppoſitum colebat, inuaderent; quod ſanè politicum, ſceleſtum & diabolicum erat conſilium. Verùm Spiritus S. qui mouebat linguam Caiphæ, non cor, vt ait S. Chryſoſt. per hæc eius verba longè aliud intendebat ſignificare; nimirum, expedire vt Chriſtus pro ſalute populi moreretur, ac morte ſua redimeret Iudæos, omneſque gentes; quod non intelligebat Caiphas. Vnde ſubdit S. Iohannes: *Hoc autem à ſemetipſo non dixit, ſed cùm eſſet Pontifex* (ideoque caput Eccleſiæ veteris) *anni illius, prophetauit* (materialiter, non formaliter) *quòd Ieſus moriturus erat pro gente & non tantùm pro gente, ſed vt filios Dei qui erant diſperſi, congregaret in vnum.*

Sic 4. Reg 8. v. 10. Hazael conſulens Eliſæum, roganſque an Benadad rex Syriæ à morbo reualeſceret nec ne, ab eo audit: *Vade, dic ei: Sanaberis: porrò oſtendit mihi Dominus, quia morte morietur.* Si ſanabitur, quomodo morte morietur? An verò iubet Propheta Hazaeli, vt regi ſuo mentiatur? Abſit. Itaque duo contraria ſignificat hic Propheta, quorum vtrumque erat verum. Prius, morbum regis non eſſe lethalem, vnde ait, *Sanaberis*, ſcilicet quantum eſt ex parte morbi. q. d. Morbus tuus non eſt lethalis, morbo tuo non morieris; idque erat verum: poſterius, *morte* tamen *morietur*, ſcilicet non naturali, ſed violenta: nam Hazael regnum ambiens, & inuadens, verſ. 15. *tulit ſtragulum, & infudit aquam, & expandit ſuper faciem eius*, itaque ſuffocauit eum prætexto refrigerationis: *quo mortuo regnauit Hazael pro eo.*

Similis antiphraſis eſt 3. Reg. 22. 15. vbi Michæas Propheta conſultus ab Achab rege Iſrael, an oppugnatio vrbis Ramoth ſibi foret proſpera, nec ne, reſpondet: *Aſcende, & vade proſperè, & tradet eam Dominus in manus regis.* q. d. Quia vis aſcendere, aſcende, optoque vt proſper hic ſit aſcenſus, vrbſque tibi tradatur: verumtamen per prophetiam ſcio contrarium euenturum: ſcio enim quia ibi occideris, vti paulò pòſt occiſus eſt. Eſt ergo ironia, vt notant ibidem Abulenſ. & Vatabl.

Huc facit quod ſcribit Ambroſ. Catharinus in Vita S. Catharinæ Senenſis libr. 1. cap. 28. & 29. ipſi à Deo reuelatos eſſe duos ſenſus illius orationis Chriſti in horto: *Pater mi, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte; verumtamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu*, Matth. 26. 39. Senſus, inquam, nouos & diuerſos, imò in ſpeciem contrarios vulgari expoſitioni. Prior eſt. q. d. Pater mi, illico da mihi bibere calicem paſſionis; illum enim auidiſſimè ſitio: da vt illico patiar & moriar: ardor enim meus patiendi nullas patitur moras, ne quidem horæ, vel inſtantis vnius: fac ergo vt illico per me tranſeat, ac deinde à me tranſeat calix iſte, vt per paſſionem meam abolita morte & peccato, illico redimam genus humanum, itaque ad te reuertar, vt te fruar, mi pater. Hoc enim Chriſtus optabat ſecundùm ſpiritum: optabat enim accelerare & abſoluere opus redemptionis noſtræ, ad quod à Patre erat miſſus. Vnde ipſe ait: *Baptiſmo habeo baptizari, & quomodo coarctor vſque dum perficiatur?* Lucæ 12. 50. Et paulò ante paſſionem: *Deſiderio deſideraui hoc paſcha manducare vobiſcum.* Voluit enim dare exemplum S. Ignatio, Laurentio, Vincentio, aliiſque generoſis Martyribus deſiderandi cruces, & ambiendi martyria. Secundùm carnem tamen optabat contrarium, nimirum, *tranſeat*, id eſt, auferatur à me calix paſſionis. Porrò hi duo ſenſus ſe inuicem compatiuntur: poterat enim Chriſtus vnum orare ſecundùm carnem, alterum ſecundùm ſpiritum. Si poterat, probabile eſt eum feciſſe. Nam ſi Apoſtolus ait 1. Corinth. 14. *Orabo Spiritu, orabo & mente*; multò magis Chriſtus orans carne, orauit & ſpiritu: ſpiritus autem deſiderium erat contrarium deſiderio carnis: caro ergo hiſce verbis optabat transferri à ſe paſſionem, ſpiritus verò optabat eam accelerari, & celeriter pertranſire. Poſterior ſenſus illius orationis S. Catharinæ reuelatus eſt hic: Videbat, inquit ipſa, Chriſtus Dominus multos fore ingratos ſuæ paſſioni, manſuros in peccatis, ac damnandos: hic erat ei ſummus dolor, huncque vocat ſuum calicem, q. d. Tranſeat à me calix iſte, id eſt, amoue à me hunc dolorem, hoc tormentum, putà hunc numerum damnandorum: fac vt omnes meæ paſſionis ita ſint participes, vt ſaluentur. Et ſi hoc Chriſtus abſolutè & efficaciter oraſſet, vtique impetraſſet; quia Pater nil negat Filio: ſed maluit Chriſtus ex reuerentia ſe conformare Patris voluntati & iuſtitiæ, ideoque ſubiunxit: *Verumtamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu.* Ita S. Catharina. Hoſce S. Catharinæ Senenſis ſenſus citat & ſequitur inter alios noſter Ludouicus de Ponte, Meditatione de oratione Chriſti in horto. Verùm hæc ſobriè accipienda ſunt, nec imitanda, niſi

ROMA

niſi ex Dei reuelatione, vel aliunde conſtet illos ſenſus intentos fuiſſe à Spiritu ſancto. Qua in re peccant multi concionatores, qui ex cerebro ſuo fingunt ſenſus S. Scripturæ, ſæpè ipſi literæ & menti Spiritus S. contrarios, contra quos egi ſuperiùs quæſt. 3.

Simili modo vox carnis afflictiſſimæ eſt illa Iob, maledicentit diei ſuo cap. 3. 2. *Pereat dies in qua natus ſum*; vox verò ſpiritus eſt: *Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Dominus dedit Dominus abſtulit. Sicut Domino placuit, ita factum eſt. Sit nomen Domini benedictum.* Iob 1. 21. Sic vox carnis eſt illa Ieremiæ cap. 20. 14. *Maledicta dies in qua natus ſum*, &c. *Quare de vulua egreſſus ſum, vt viderem laborem & dolorem, & conſumerentur in confuſione dies mei?* Vox verò ſpiritus: *Cantate Domino, laudate Deum: quia liberauit animam pauperis de manu malorum.* Ibidem verſ. 13. Sic æquè aliud caro noſtra orat, aliud per eamdem orationem petit & impetrat Spiritus ſanctus. Nam, vt ait Apoſtolus Rom 8. 26. *Quid oremus ſicut oportet, neſcimus, ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret ſpiritus: quia ſecundùm Deum poſtulat pro ſanctis.* Pari modo in Scriptura ſolerter ſecernendæ ſunt ſententiæ fidelium & piorum, à ſententiis dictiſq; infidelium & impiorum: vt Eccleſiaſtæ 3. 19. *Vnus interitus eſt hominis & iumentorum, & æqua vtriuſque conditio*, &c. *& nihil habet homo iumento amplius.* Quæ verba S. Greg. l. 4. Dialog. 4. Olympiod. & alij interpretes, cenſent dici à Salomone, non in perſona propria, ſed in perſona Epicureorum, negantium animæ immortalitatem. Sic in libro Iob ſolerter diſtinguenda ſunt verba Iob à verbis Eliphaz, aliorumque amicorum eius: illa enim probantur à Deo, hæc improbantur. Iob vlt. v. 7. Simili modo in Euangelio S. Iohannis, ſecernenda ſunt verba Iudæorum Chriſto credentium, à verbis incredulorum. In eadem enim turba alij credebant Chriſto, alij non credebant. Vnde contraria ſentiunt & dicunt: illi enim probant, hi improbant dicta Chriſti. Quare videndum quid cuique ſit tribuendum. Hoc canone multas ſoluemus antilogias, multa loca in ſpeciem contraria conciliabimus.

CAN. 13. Hebræum כִּי *ki*, id eſt. *quia, quoniam*, ſæpè non cauſam ſignificat, nec rationale eſt, ſed exceptiuum, vel aduerſatiuum, vel ſermonis inchoatiuum, vel ecliticum, & ornatus dumtaxat gratiâ additum. Hinc Primò, *ki*, id eſt, *quoniam*, ponitur pro *quamuis*, pſalm. 77. 20. *Quoniam*, id eſt quamuis, *percuſſit petram, & fluxerunt aquæ*, &c. *numquid & panem poterit dare, aut parare menſam in deſerto?* Habacuc 2. 18. *Quid prodeſt ſculptile, quia*, id eſt quamuis *ſculpſit illud fictor ſuus?*

Secundò, *ki*, id eſt *quoniam*, eſt nota aſſeuerationis, & capitur pro *ſanè, certè, enimuerò*. Pſalm. 17. 30. *Quoniam*, id eſt enimuerò, *in te eripiar à tentatione*. Pſalm. 51. 13. *Quoniam*, id eſt, ſanè, *ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique.*

Tertiò, *ki*, ſæpè eſt nota initij ſermonis, & periodum inchoat, vti videre eſt in Pſalmis. Sic Lucæ 1. 61. dicitur: *Et dixerunt ad illam, Quia nemo eſt in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.* Oſee 11. 1. *Quia puer Iſrael, & dilexi eum.*

Quartò, *ki*, id eſt *quia*, ponitur pro *quòd*. Lucæ 2. verſ. 13. *Sicut ſcriptum eſt in lege Domini, quia*, id eſt quòd, *omne maſculinum adaperiens vuluam, ſanctum Domino vocabitur.*

Quintò, *ki*, id eſt, *quia*, ſumitur pro *porrò, adhæc, inſuper*. Sophon. 3. 9. *Quia*, id eſt inſuper, *tunc reddam populis labium electum.*

Sextò, *ki*, ponitur pro אֲשֶׁר *aſcer*, relatiuo, id eſt *qui*. Geneſ. 4. 25. *Poſuit mihi Deus ſemen aliud pro Abel, quem* (hebr. *ki*, id eſt *quia*) *occidit Cain* Exodi 13. 17. *Non eos duxit Deus per viam terræ Philiſthym, quia* (hebr. *ki*, id eſt, *quia*) *vicina eſt.*

Septimò, *ki*, id eſt, *quia* eſt aduerſatiuum, capiturque pro *ſed*. 2. Reg. 16. 18. *Nequaquam, quia*, id eſt ſed, *illius ero, quem elegit Dominus.*

Octauò, *ki* eſt nota temporis, ſignificans *quando, cùm* Geneſ. 4. 12. *Cùm* (hebr. *ki*) *operatus fueris eam, non dabit tibi fructus ſuos.*

Nonò, *ki* eſt exceptiuum, idem valens quod *niſi*. 1. Reg. 30. 17. *Et non euaſit ex eis quiſquam niſi*, hebr. *ki, quadringenti viri.* Eſt apocope כִּי *ki* enim ponitur pro כִּיאִם *kiim*, id eſt, niſi.

Decimò, *ki* cùm geminatur, eſt diſiunctiuum, ſignificans *aut, vel*, vt 3. Reg. 19. 27. *Aut*, hebr. *ki, in diuerſorio eſt, aut in itinere, aut certè dormit* veſter Deus Baal.

Vndecimò, eſt negatiuum, ſignificans *ne, non*. Iſaiæ 30. 21. *Hæc eſt via, ambulate in ea, & non* (hebr. *ki*) *declinetis, neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram.*

Poſt ſchiſma Ieroboam & decem tribuum à duabus, earumque rege Roboam, vſque ad captiuitatem Babylonicam, diſtinguuntur hæc duo nomina, *Iſrael* & *Iuda*. *Iſrael* enim decem, *Iuda* duas tribus ſignificat. Poſt captiuitatem verò Babylonicam, *Iſrael* & *Iuda* pro eodem accipiuntur; ſcilicet pro duabus tribubus, tum quia in his ſolis perſtitit familia & nomen Iſraelis, id eſt, Iacobi Patriarchæ; cæteræ enim tribus toto orbe diſperſæ fuerunt; tum quia multi fideles è decem tribubus, iunxerunt ſe Iudæ. Tribus ergo Iuda cæteras decem, quæ Iſrael vocabantur, complexa eſt. ita S. Cyrill. Ribera & Arias in cap. 12. Zachariæ v. 1. Sic Zacharias pater Iohannis Baptiſtæ canit: *Benedictus Dominus Deus Iſrael*, id eſt Iudæorum. Sic Chriſtus ait ſe miſſum ad oues quæ perierunt domus Iſrael. Sic Euangeliſtę ſæpè nominant *Iſrael*, nec alium intelligunt, quàm populum Iudaicum, vtpote qui ſolus ex ſtirpe Iſraelis reſtabat, eratq; heres promiſſionum Abrahæ & Iſraeli, id eſt Iacobo à Deo factarum. CAN. 14.

Verba actiua Hebræorum ſępè non actionem & effectum, ſed agendi virtutem, vim & potentiam ſignificant. Sic Chriſtus Iohannis 1. vocatur *Agnus, qui tollit peccata mundi: Lux quæ in tenebris lucet, & illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, ſcilicet quantum in ſe eſt. q. d. Chriſtus in ſe habet virtutem tollendi peccata, diſpellendi tenebras & illuminandi omnem hominem, nimirum, niſi ipſe oculos claudat & lucem hanc videre nolit, vti multi infideles & impij fecerunt, & faciunt. Simili modo dicimus: Hic ignis vrit; hæc aqua humectat, id eſt, habet vim vrendi, humectandi, &c. etiamſi ſępè nil vrat, nec humectet. Ita intellige illud Marci vltimo: *Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit*, ſcilicet quantum eſt ex natura & vi fidei & baptiſmi; ſi nimirum is qui credidit leges & præcepta fidei, ac ſpiritum baptiſmo acceptum ſequatur, & exequatur in ſeruandis Chriſti mandatis. Et illud Iohann. 6. 55. *Qui manducat meam carnem: & bibit* CAN. 15.

meum

meum ſanguinem, habet vitam æternam, ſcilicet A quantum eſt ex vi Euchariſtiæ, cui tamen peccator obicem ſuis peccatis ponere poteſt, eamque elidere. Sic ſæpè Scriptura cùm enarret opera Dei, magis ſignificat ea quæ facere poteſt, quàm quæ re ipſa facit: vt, *Qui reſpicit terram, & facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigant*, pſalm. 103. 32. *Qui præcipit ſoli, & non oritur: & ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo.* Iob 9. 7. Et clariùs verſ. 6. *Qui commouet terram de loco ſuo & columnæ eius concutiuntur*, hoc eſt, concutere & commouere poteſt. Sic Zacharias cap. 12. 12. dicit, quòd omnes familiæ Iudæorum videntes Chriſtum in cruce confixum, plangent, id eſt, iure plangere poterunt & debebunt. Quem enim ad planctum non moueat Deus in cruce fixus? etiamſi de facto B multi increduli eum non planxerint, ſed ſubſannarint. Et Amos cap. 8. 10. *Conuertam*, inquit, *omnes feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum, & inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum, & ſuper omne caput caluitium.* Non eſt neceſſe omnes ſacco indui, aut omnia capita decaluari; ſed ſenſus eſt, q. d. Tanta erit clades, vt meritò omnes poſſint ſaccum induere, & caput decaluare. Et Iſaiæ cap. 4. 1. *Apprehendent ſeptem mulieres virum vnum in illa die.* Id factum nuſquam legimus; ſed ſenſus eſt. q. d. Tanta erit cædes virorum, vt vix vnus maritus ſeptem mulieribus reperiatur, ac conſequenter vt ſeptem mulieres pro vno marito certare poſſint, vel debeant, ſi more gentis ſuæ nubere velint.

Can. 16. *Apologis vtitur Zacharias*

Prophetæ, præſertim Zacharias, ſæpè vtuntur apologis, tum ad obſcuritatem, quæ propria eſt prophetiæ, tum ad elegantiam; tum ad excitan- C dam auditorum torpentium, imo oracula Dei auerſantium iiſque aduerſantium, attentionem: ſicut Demoſthenes iudicium oſcitantium attentionem excitauit, narrando fabulam mulionis, de vmbra aſini in ardente ſole contendentis cum aſini conductore. Ea enim eſt curioſitas hominum, vt ad fabulas & res nouas aures arrigant, ad graues & ſerias demittant, velut iniquæ ſortis aſelli. Inſignis apologus eſt Ioas filij Gedeonis, *& Ibar.* dictatus ab eo contra Sichimitas, qui regem ſibi crearant ſpurium & tyrannum Abimelech, Iudic. 9. 8. *Ierunt*, ait, *ligna vt vngerent ſuper ſe regem, dixeruntq́, oliuæ: Impera nobis. Quæ reſpondit: Numquid poſſum deſerere pinguedinem meam, qua & dij vtuntur & homines, & venire vt inter ligna promonear? Dixeruntq́, ligna ad arborem ficum: Veni, & ſuper nos regnum accipe. Quæ reſpondit eis: Numquid poſſum deſerere dulcedinem meam, fructuſq́, ſuauiſſimos, & ire vt inter cætera ligna promonear? Locutaque ſunt ligna ad vitem: Veni, & impera nobis. Quæ reſpondit eis: Numquid poſſum deſerere vinum meum, quod* D *lætificat Deum & homines, & inter ligna cætera promoueri? Dixeruntq́, omnia ligna ad rhamnum: Veni, & impera ſuper nos. Quæ reſpondit eis: Si verè me regem vobis conſtituitis, venite & ſub vmbra mea requieſcite: ſi autem non vultis, egrediatur ignis de rhamno, & deuoret cedros Libani.* Senſus eſt, q. d. Vos ò Sichimitæ, elegiſtis vobis in regem Abimelech parricidam & tyrannum, quaſi rhamnum, qui proinde vos punget & cruciabit. Iuſto ergo Dei iudicio vobis eueniet, vt bis & bellum inter vos & Abimelech concitetur, quo & vos ipſum conficiatis, & ipſe viciſſim vos, vt vtrique pereatis. Tyrannus enim in ſuos, etiam nobiliſſimos, ſi, vt communiter fit, ob tyrannidem ei litem mouicant, exitium immittit; quo tamen & ipſe afflatur pariter, interitque, vti in pleriſque tyrannis viſum eſt. Verus Propheta fuit Ioas: nam Sichimitæ & Abimelech ſe inuicem confecerunt. Similis apologus eſt Ioas regis Iſrael, ad Amaſiam regem Iuda ſe prouocantem ad bellum: *Carduus*, inquit, *Libani miſit ad cedrum quæ eſt in Libano, dicens: Da filiam tuam filio meo vxorem. Tranſieruntq́; beſtiæ ſaltus quæ ſunt in Libano, & conculcauerunt carduum.* Apologum explicat dicens: *Percutiens inualuiſti ſuper Edom, & ſubleuauit te cor tuum: contentus eſto gloria & ſede in domo tua: quare prouocas malum, vt cadas tu & Iudas tecum?* 4. Regum 14. 9. Similis eſt Zachariæ 11. 2 *Vlulate abies, quia cecidit cedrus.* q. d. Vlulate plebeij, quia ceciderunt magnates. Et verſ. 1. *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuos*, hoc eſt, aperi ò Ieruſalem portas tuas Tito & Romanis, qui domos tuas cedrinas comburent. Idem toto cap. 5. eleganti apologo deſcribit captiuitatem Iudæorum in Babylone, per mulierem impoſitam amphoræ, & ab aliis miluiis tranſlatam in Sennaar, id eſt in Babylonem. Plurimi ſimiles ſunt apud Zachariam & cæteros Prophetas, quos paulò pòſt inter Hieroglyphica, vel Ænigmata, ordine recenſebo.

Can. 17.

Prophetæ ſubinde alludunt ad fabulas. Gentilium & Poetarum: tum quia hæ fabulæ apud Gentiles erant tritæ & celebres: tum quia ſubinde non tam fabulæ, quam ænigmata, aut mythologiæ ſunt, ad morum informationem compoſitæ: quales ſunt fabulæ Æſopi, quæ magnam ſapientiam & prudentiam continent; Ethicam enim docent per appoſitas rerum fictiones & fabulas. Hinc celebris fuit apud veteres Theologia μυθικὴ, id eſt fabuloſa (& Mythologi habiti ſunt Philoſophi, imò Theologi) de qua Fulgentius librum ſcripſit: eiuſque meminit S. Auguſtin lib. 6. de Ciuit. cap 5. & Euſeb. lib, 3. Præpar. cap. 2. Sic Malachias cap. 4. 2. dicens: *Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius*, alludit ad fabulam phœnicis: quia phœnix ſymbolum eſt & ænigma ſolis, qui radiis ſuis quaſi pennis veſtitur, iiſque vitam & ſanitatem cunctis viuentibus impertit. Senſus ergo eſt, q. d. Orietur Chriſtus, qui à morte rediuiuus quaſi phœnix, id eſt, quaſi ſol ſalutaris, radiis gratiæ & gloriæ ſuæ, velut pennis contingens iuſtos mortuos & ſepultos, eos à morte ad vitam ſuſcitabit, ſanabit, beabit & glorificabit. Sic Iudith cap. 16. 8. dicitur: *Nec filij Titan percuſſerunt eum*, Holofernem. Vbi alluditur ad fabulam Titanum, quos Poetæ fabulantur fuiſſe gigantes, cæli & terræ filios, ac bellum geſſiſſe cum Ioue, ab eoque fulmine adactos in tartara: de quibus Virgil. 6. Æneid.

Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine deiecti fundo voluuntur in imo,

Non quòd fabulas Poetarum approbat S. Scriptura, ſed vt loquatur more vulgi, eiuſque ſermone rem veram ſignificet; quia *non bene poſſumus intelligere quod dicitur, niſi per ea vocabula quæ vſu didicimus, & errore combibimus*, ait S. Hieron. in c. 5. Amos v. 8. & S. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 6. præſertim quando fabulæ ex S. Scriptura ortum ducunt, vti Pererius aliiq; viri docti cenſent, fabulam Titanum originem accepiſſe ex hiſtoria & factis gigan-

gigantum Geneſ.6.4 & cap.11.4. Filij ergo Titan, per catachreſin vocantur bellicoſiſſimi & robuſtiſſimi gigantes, quales poëtæ nuncupant, cenſentque fuiſſe Titanes. Vnde explicando ſubdit Scriptura Iudith. 16.8. *Nec excelſi gigantes oppoſuerunt ſe illi; ſed Iudith filia Merari in ſpecie faciei ſuæ diſſoluit eum.* Ita S.Hieron.in cap.3. epiſt.ad Galat. ſub initium. Sic Iſaias cap. 34. 14. alludit ad fabulas Onocentaurorum & Lamiarum, vt ibi dixi. Sic Iob 42.14. filia Iob, quæ hebr. & à Noſtro vocatur *Cornu ſtiby*, à Septuag. nuncupatur *Cornu Amaltheæ*, quàm Poëtæ fingunt eſſe capram altricem Iouis. Sic Iob 21 33. dicitur: *Dulcis fuit glareis Cocyti*: glarea eſt terra prope fluuium, arenoſa & lapidoſa. Cocytus eſt fluuius in Arcadia, à Styge palude fluens, quem inferorum eſſe fluuium Poëtæ finxerunt, eò quòd in
B illam paludem multa cadauera coniiciebantur, vt citò exederentur. Veterum enim ſepulchra erant iuxta flumina, vt cadauera flumine conſumerentur, eoque purgaretur aër. Senſus ergo eſt. q.d. Impio bene conuenit cum ſepulchro: nihil enim ibi mali ſentit, ſed in eo dulciter & ſuauiter quieſcit, vti Poëtæ fingunt defunctos quieſcere in Cocyto. Myſticè S. Gregor. Impius, ait, dulcis eſt Cocyto, id eſt, diabolo & inferno, qui morte & pœnis improborum gaudet & paſcitur. Alludit itaque Iob ad fabulam tritam Cocyti: dictus enim eſt Cocytus ἀπὸ τοῦ κωκύειν, id eſt lugere: luctus enim conuenit mortuis. Hinc Cocytum fingunt vicinum Acheronti. Audi Virgil. 6. Æneid.

C *——— Tenent media omnia ſiluæ.*
Cocytuſq́; ſinu labens circumfluit atro.

Et Claudian.

——— Preſſo lachrymarum fonte reſedit
Cocytus, Acheron tacitis obmutuit vndis.

Rurſum Virgil. 6. Æneid.

Acheron omnem Cocyto eructat arenam.

Vbi Seruius, ad Phyſiologiam hoc figmentum pertinere ait, quòd qui caret gaudio, ſine dubio triſtis eſt. Triſtitia autem vicina luctui eſt, qui ex morte procreatur: rectè ergo in Cocytum per Stygem arenas eructare ſuas Acherontem fingit Virgil. Quocirca iure hæc quaſi fabuloſa ridet Cicero Tuſcul. 1. *Dic quæſo*, ait, *num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, tranſuectio Acherontis, mento ſummam aquam attingens ſiti enectus Tantalus?* Sic Amos c.5. 8. ait de Deo: *Fa-*
D *cientem Arcturum & Orionem.* Vbi alludit ad fabulas Poëtarum: ex illis enim impoſita ſunt nomina ſtellis, Vnde Virgil.

Arcturum, pluuiaſq́; Hyadas, geminoſque Triones,
Armatumq́; auro circumſpicit Oriona.

Can. 18. Ex titulo prophetiæ ſæpè colligere licet qualis ſit futura, an triſtis, an læta, an mixta. Nam cùm titulus eius eſt משא *maſſa*, id eſt onus, vel pondus, ſignum eſt euidens triſtem fore. Onus enim ſignificat pondus graue & importabile vindictæ & pœnæ, ex certo & irreuocabili Dei decreto inferendum impiis, vt duram eorum ceruicem premat & curuet, vel frangat, qui Dei patientiam expectantem eos ad pœnitentiam contempſerunt, & in ſceleribus ſuis obdurati perſtiterunt. Vnde ſæpè ſignificat plenum vrbis & gentis excidium, vt, *Onus verbi Domini in terra Hadrac, & Damaſci requiei eius*, Zachar.9.1. *Onus verbi Domini ſuper Iſraël*, Zachar. 12.1. Onus domus Achab,
A quo exciſa eſt eius familia, 4. Reg.9. 25. Vidè Ierem.23.33. & ſequent. Cùm verò titulus prophetiæ eſt *viſio*, vel certè *verbum Domini*: tunc ordinariè læta eſt, *& proſpera pollicetur, ſiue poſt comminationem meliora promittit*, ait S. Hieron. in cap.23. Ierem. ſub finem. Cùm denique titulus eſt, *Onus viſionis*, vt Iſaiæ 22. 1. aut, *Onus verbi Domini*, vt Malach. 1. 1. tunc partim triſtis eſt, partim læta. Hic canon S.Hieron. crebrò verus eſt, non tamen ſemper. Nam viſio exhibita Ieremiæ cap 1.& Ioeli cap.1. & Amos cap.1. & Nahum cap 1. nil ferè lætum habet, ſed omnia triſtia, ac proinde onus includit, vti rectè aduertit Ribera Oſee 1.1. Porrò ſolus Abdias prophetiam ſuam inſcribit, & vocat Viſionem: Nahum verò, Habacuc & Malachias eam inſcribunt Onus; cæteri omnes Prophetæ minores eam inſcribunt Verbum Domini. In de-
B curſu tamen prophetiæ, illam ſubinde viſionem nuncupant, vt eius certitudinem indicent. Viſus enim omnium ſenſuum eſt certiſſimus. Vnde Theophraſtus apud Rhodig. libr. 10. 28. viſum ſcitè appellauit formam ſenſuum: quia ſcilicet experimenta illorum ille ſolus quaſi actuat, perficit & certificat. Et S. Auguſtin. libr.10. Confeſſ. cap.35. experientiam ſenſuum, & eorum quaſi fidei reſolutionem, in viſu ſitam eſſe docet: quocirca omnes ſenſus quaſi oculatos exhibentes, dicere ſolemus: Vide vt ſapiat, vide vt ſonet, &c. Et Ariſtot. gnome eſt libr. 2. Metaphyſ. finem contemplationis eſſe veritatem viſam: vnde & beatitudo noſtra conſiſtit in viſione Dei: Prophetæ ergo abſtracti à cæteris rebus, & mentis intuitum
C figentes in contemplatione vnius ſimplicis veritatis, habuerunt prægustum quemdam & initium beatitudinis, iuxta illud Apoſtoli. 1. Corinth. 13. *Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* quæ verba citant S.Auguſtin. libr.2. de Trinitat. cap.8. *Hîc*, inquit, *nobis contemplatio promittitur, actionum omnium finis, atque æterna perfectio gaudiorum.*

In viſum fit fidei ſenſuum reſolutio.

Differunt prophetia & ecſtaſis. Prophetæ enim ſæpè viderunt futura ſine ecſtaſi; ſubinde tamen fuerunt alienati à ſenſibus, raptique in ecſtaſin, vti contigit Adæ Geneſ. 2.21. Abrahæ Geneſ.15. verſ.12. S.Petro Actor.10. verſ.10. & S. Iohanni in Apocalypſi (quæ ecſtaſes ordinariè factę ſunt, fiuntque per angelos: hi enim ſunt adminiſtri Dei.) omnibus enim hiſce locis gręcè eſt
D ἔκστασις, quæ propriè eſt raptus mentis alienatæ à ſenſibus in aliquid ſublimius. Vnde S. Gregor. libr. 5. Moral. cap. 22. docet in ecſtaſi mentem à ſenſibus auulſam dormire mundo, ſed laborioſiùs vigilare Deo. *Eſt* ergo *ecſtaſis dormitio vigilans* ſeu *vigilia dormiens*, iuxta illud Cant. 5. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* q. d. Senſus meus dormit, ſed mens vigilat. Nota. S.Thom. quęſt.13. de veritate art. 2. ad vlt. & 2. 2. quęſt.175. art.3. ad 1. & in 2. Cor.12. lect. 1. docet, quòd exceſſus mentis, ecſtaſis & raptus aliquando contingat ſine alienatione mentis à ſenſibus, nimirum cùm quis exterioribus ſenſibus & rebus vtitur, ſed tota eius intentio diuinis contemplandis & amandis vacat. qua ratione S. Dionyſ. cap.4. Diuin. nom. aſſerit, quòd diuinus amor ecſtaſim facit: amor enim transfert amantem à ſe in Deum amatum. Anima enim magis eſt vbi amat, quàm vbi animat: magis eſt ergo in Deo, quàm in ſeipſa. Vnde S. Bonau. tract. de Gradibus contempl. *Ecſtaſis*, ait, *eſt defectio*

Can. 19. *Ecſtaſis differt à prophetia.*

exte-

exterioris hominis ſui ipſius ſuper ſe voluptuoſa quadam eleuatio, ad ſuperintellectualem diuini amoris fontem. A Aliter verò, & ſecundùm magis vſitatam ſignificationem. *Fit*, inquit S. Thomas, *dictus exceſſus mentis, ecſtaſis & raptus cùm aliquis etiam actu ab vſu ſenſuum & ſenſibilium rerum abſtrahitur ad aliqua ſupernaturaliter videnda; idq; per abſtractionem à ſenſibus exterius ad imaginariam viſionem, vel ab imaginatione quoque ad intellectualem: & hoc iterum aut per intelligibiles immiſſiones, aut ſecùndùm quod intellectus videt Deum per eſſentiam.* Quod S. Tho. cenſet conceſſum S. Paulo in raptu, 2. Corinth. 12. 2. ſed contrarium eſt verius, ſcilicet S. Paulum non vidiſſe Dei eſſentiam, vt ibidem oſtendi. Cæteris verò vt Adæ, Abrahæ, S. Petro & S. Iohanni cenſet ecſtaſim contigiſſe per abſtractionem à ſenſibus, ſed cũ imaginaria viſione, quod verùm eſt, & liquet ex locis citatis Scripturæ. B Ordinariè enim mens in cognitione vtitur phãtaſmatibus: vnde licèt rapiatur, habet tamen comites cogitationes phantaſiæ.

Porrò operâ dæmonis, imò vi morbi, poſſe aliquem alienari à ſenſibus, rapique in ecſtaſin quaſi naturalem, docet noſter Delrio lib. 2. Diſquiſ. Magic. q. 25. Vbi refellit Cardanum, qui aſſerit, *cùm libeat, poſſe quempiam vi naturali rapi*; & Bodinum, qui cenſet, *in eiuſmodi ecſtaſi animam reipſa migrare de corpore.* Denique S. Aug. lib. 12. de Geneſi ad liter. c. 26. *Cùm rapitur*, inquit, *anima ad ea viſa, quæ ſpiritu cernuntur ſimilia corporalibus, omnino à ſenſibus corporis auertitur, ampliùs quàm in ſomno ſolet, ſed minùs quã in morte.* Nam in ſomno non ita auertitur à ſenſibus, quin illi leui ſono, motu pulſuq; euigilent; in ecſtaſi autem nullum motum, ſonum pulſumque, etiamſi acriùs velliceetur aut pulſetur, ſentit: in morte verò auertitur non tantùm à ſenſibus externis, ſed etiam internis, imò à toto corpore; ita vt illud ampliùs non informet, nec animet aut viuificet. C

Lingua Dei ad animã. Iam verò linguam, qua loquitur Deus animæ, & anima Deo, piè explicat S. Bernard. ſerm. 45. in Cant. *Verbum & anima*, inquit, *habent linguas ſuas, quibus ſe alterutrum alloquantur, præſentesq; inducunt, Verbi lingua, fauor dignationis eius: anima verò deuotionis feruor. Elinguis eſt anima atque infans, quæ hunc non habet, & non poteſt illi eſſe ſermocinatio cum Verbo: ergo cùm huiuſmodi linguam ſuam mouet, volens ad animam loqui, non poteſt anima non ſentire. Viuus eſt enim ſermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ. Et rurſum cùm ſuam linguam anima mouet, Verbum latere multo minus poteſt, non ſolum quia vbique præſens, ſed quia niſi ipſo ſtimulante, deuotionis lingua minimè ad loquendum mouetur.* D *Verbo ergo dicere animæ, Pulchra es, & appellare amicam, infundere eſt vnde amet, & ſe præſumat amari.* Et S. Gregor. libr. 5. Moral. 20. explicans illud Iob cap. 4. 12. *Quaſi furtiuè ſuſcepit auris mea venas ſuſurri eius: Venas*, inquit, *ſuperni ſuſurri auris cordis furtiuè ſuſcepit, quia ſubtiliſſimam locutionis intimæ afflata mens, & raptim, & occultè cognoſcit: niſi enim ſe ab exterioribus deſiderijs abſcondat interna non penetrat: occultatur autem vt audiat, & audit vt occultetur; quia & ſubtracta à viſibilibus, inuiſibilia conſpicit; & repleta inuiſibilibus, viſibilia perfectè contemnit.* Cùm ergo loquitur Deus animæ, & illa loquentem audit; non duæ actiones ſunt, ſed vna eademque, quæ vt à Deo proficiſcitur, voca- A tur locutio: vt recipitur in homine, vocatur auditio. In phantaſia loquitur Deus per angelos, in mente per ſe. Solus enim ipſe illabi poteſt immediatè intellectui & voluntati, quod facere nequit angelus. Angeli autem in phantaſia loquũtur, per motum humorum & ſpirituum animalium, in quibus deſeruntur æternæ rerum ſpecies; nimirum ita illos commiſcendo & componendo, vt hanc illámue ſpeciem, & conſequẽter rem quam volunt, phantaſiæ, & per phantaſiam intellectui repræſentent. Varios locutiõnis Dei & angelorum modos recenſet S. Gregorius 18. Moral. 2.

Prophetia omnis cùm ſit ſupernaturalis, expoſcit pariter lumen ſupernaturale, quod vulgò propheticum vocatur; ſicut enim ad viſionem corporalem tria requiruntur, ſcilicet Primò, B obiectum emittens ſui ſpeciem in oculum; Secundò, lumen obiectum illuminans, Tertiò, ipſa viſio, putà oculus recipiens ſpeciem, & per illam obiectum illuminatum inſpiciens & videns, eáque ratione viſionem in ſe eliciens & producẽs; ita pariter ad viſionem propheticam requiruntur tria, ſcilicet Primò, obiectum putà res futura quæ præuidetur; Secundò, lumen propheticum mentem Prophetæ eleuans, vt quaſi ex alto eminus rem futuram videat; Tertiò, ipſa viſio & cognitio rei futuræ. Porrò lumen propheticum non eſt aliud, quàm ipſa Dei illuſtratio & reuelatio, ſiue locutio interna qua mentem Prophetæ illuſtrat, eique reuelat futura; quæ partim Dei eſt, quatenus à Deo immittitur; partim Prophetæ, quatenus in eius mente recipitur, imò in C ea, & per eam vitaliter concurrentẽ à Deo producitur, quà Dei eſt, vocatur illuſtratio; quà Prophetæ eſt, vocatur viſio, auditio, cognitio, vt dixi in fine can. 19. Lumen ergo hoc, ſiue illuſtratio eſt inſtar coruſcationis, vel fulguris ſpiritalis mentem perſtringens & illuſtrans (iuxta illud pſ. 76. 19. *Illuxerunt coruſcationes tuæ orbi terræ.* Et illud pſ. 143. 6. *Fulgura coruſcationem, & diſſipabis eos*) qua mens certò cognoſcit rem futuram quæ à Deo reuelatur, & ſimul eam non à dæmone, ſed à Deo reuelari, vti fit in actu fidei: illius enim obiectum materiale eſt res reuelata, formale reuelatio diuina, vel ipſe Deus reuelans. Ideo enim fide credo Deum eſſe trinum & vnum quia Deus ipſe, qui eſt prima veritas quæ nec falli nec fallere poteſt, id reuelauit. Quocirca Prophetæ excipientes Dei reuelationem, fide diuina tenebantur credere tam ſua oracula, D quàm illa ſibi reuelata eſſe à Deo.

CAN. 20.

Lumen propheticũ quod.

Similes illuſtrationes, quaſi coruſcationes ſentiunt ſæpè viri ſpirituales, præſertim vacantes orationi & contemplationi, quibus mens eorum partim illuſtratur, ad clariùs & ſublimiùs cognoſcenda attributa Dei, vaticinia Prophetarũ, aliaque myſteria fidei & Scripturæ: partim amore Dei rerumque cæleſtium afflatur & accenditur. Similes ſentiunt ſubinde peccatores, cùm Deus eis immittit cogitationes & illuminationes pias de morte, de iudicio, de breuitate vitæ, de vanitate concupiſcentiarũ, de inferno, de cælo, quibus clarè vident ſe malè & imprudenter agere, ac in periculo ſalutis verſari, ideoque timore & dolore percellũtur, qui eos impellit ad pœnitẽtiã vitæque mutationem. Porrò iſtæ illuſtrationes menti non ſunt liberæ, ſed neceſſariò in ea

Eſt neceſſarium, non liberum menti.

recipiuntur, cùm Deus illas ei immittit: perinde ac viſio fulguris aperto ac vigilanti oculo eſt neceſſaria, non libera: iis tamen receptis, libera manet mens, vt circa eas liberum fidei actum eliciat, libereque cedat illa eſſe vera, atque exinde alios liberos doloris pœnitentiæ, amoris, aliacũque virtutum actus in ſe concipiat & efformet. Illuſtrationes enim, quas intellectui; & pij impulſus affectuſque, quos voluntati Deus immittit & indit, ſunt gratiæ præuenientes, & excitantes mentem peccato vel torpore ſopitam, vt euigilet, & iis liberè cooperetur, itaque in ſe actus pœnitentiæ, timoris, amoris & heroicarum virtutum producat. Pro talibus vt ſcilicet crebrò eas nobis immittat Deus, continuè orare

Illuſtrationes pie quã optandæ.

debemus. Ex iis enim omnis noſter profectus & ſalus pendet. Ita pro iis orat Pſaltes pſalm. 12.4. *Illumina*, ait, *oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte; ne quando dicat inimicus meus: Præualui aduerſus eum.* Pſalm. 17. verſ. 19. *Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine: Deus meus illumina tenebras meas.* Pſalm. 33. 6. *Accedite ad eum, & illuminamini.* Pſalm. 66. 1. *Deus miſereatur noſtri, & benedicat nobis: illuminet vultum ſuum ſuper nos.* Pſal. 75. 5. *Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.* Iſaiæ 60. 1. *Surge, illuminare Ieruſalem: quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt.* Lucæ 1. 79. *Illuminare his qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent.* Iohannis 19. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Epheſ. 5. 14. *Exurge qui dormis, & illuminabit te Chriſtus.* Pſal. 26. 1. *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo?* Iob 11. 17. *Quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam; & cùm te conſumptum putaueris, orieris vt lucifer.* Pſal. 96. 4. *Illuxerunt fulgura eius orbi terræ.* Ezech. 13. *Hæc erat viſio diſcurrens in medio animalium, ſplendor ignis, & de igne fulgur egrediens. Et animalia ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis.* Iob 36. 29. *Si voluerit*, &c. *fulgurare lumine ſuo deſuper.* Pſ. 89. 17. *Sit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos, & opera manuum noſtrarum dirige.* Iſaiæ 58. 11. *Implebit ſplendoribus animam.* Habacuc 3. 4. *Splendor eius vt lux erit.* Baruch. 4. 2. *Ambulabimus per viam ad ſplendorem eius.*

Can. 21.

In anima moribundi, vel maniaci non eſt vis diuinandi.

Ex dictis patet errare veteres Philoſophos, qui cenſuerunt diuinationem fieri naturaliter: nam in anima ineſſe vim fatidicam, putà virtutem diuinandi, præſertim dum ea morti vicina eſt, aut melancholia, mania, vel furore poëtico exagitatur. Ratio eorum erat, quòd anima habeat aliquid diuinitatis, ſitque quaſi diuinæ particula auræ: creata enim eſt ad imaginem Dei: ergo & diuinationis Deo propriæ eſt particeps. Ita cenſuit Plato dialog. de Natura: *Quod*, inquit, *dementiæ humanæ Deus diuinandi vim dederit, illud argumento eſſe poteſt, quòd nemo dum ſanæ mentis eſt, diuinum & verum vaticinium vllum aſſequitur; ſed cùm vel ſomno prudentiæ vis præpedita eſt, vel oppreſſa morbo, vel diuino aliquo raptu à ſua ſede dimota, fieri diuinatio ſolet.* Et in Apolog. pro Socrate, ex eius mente aſſerit, eos qui proximi ſunt morti, ſolere diuinare. Et Ariſtot. in Problem. ſect. 3. probl. 1. *Multi*, inquit, *propterea quòd ille calor ſedi mentis in vicino eſt, morbis veſaniæ implicantur, aut inſtinctu lymphatico infermeſcunt: ex quo Sibyllæ efficiuntur, & Bacchæ, & omnes qui diuino ſpiraculo inſtigari creduntur, cùm ſcilicet id non morbo, ſed naturali intemperie accidit.* Similia habet Cicero lib. 1. de Diuinat. additque rationem. *Cùm eſt*, inquit, *ſomno ſeuocatus animus à ſocietate & contagione corporis, tum meminit præteritorum, præſentia cernit, futura prouidet. Iacet enim corpus dormientis vt mortui, viget autem & viuit animus. Quod multò magis faciet poſt mortem, cùm omnino ex corpore exceſſerit: itaque appropinquante morte multo eſt diuinior.* Quocirca concludit triplicem eſſe diuinationem: *omnem enim diuinandi vim à Deo, à fato, & à natura dimanare.* Et lib. 2. *Sæpè audiui*, ait, *poëtam bonum neminem ſine inflammatione animorum exiſtere poſſe, & ſine quodam quaſi afflatu furoris.* Nam.

Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo.
Impetus ille ſacræ ſemina mentis habet.

B Idem cenſuit Porphyrius, vti refert Iamblicus lib. de Myſter. Ægypt. 5. de ſomniis diuinis. Videtur huic ſententiæ fauere S. Aug. lib. 12. Confeſſ. citatus à S. Thoma 1. p. q. 86. ar. 4. ad 2. *Anima*, inquit, *habet quamdam vim ſortis, vt ex ſui natura poſſet futura cognoſcere; & ideo quando retrahitur à corporis ſenſibus, & quodammodo reuertitur ad ſeipſam fit particeps notitiæ futurorum.* Sed rectè eum excuſat, mentemque eius explicat ibidem D. Tho. dicendo, animam ſeparatam à ſenſibus fieri aptam & diſpoſitam, vt recipiat impreſſiones Dei, angelorum, vel dæmonum, ac per eas accipiat notitiam futurorum, quam non habet ex ſeipſa; & hoc dumtaxat velle S. Auguſtinum. Adde, quæſiui hæc verba ſtudioſè in S. Aug. nec hactenus ea reperire potui. Illud tantùm reperi li. 4. Confeſſ. c. 3. & lib. 7. 6. Mathematicos planetarios ſubinde diuinare, & futura prædicere, non

C arte, ſed ſorte, putà caſu, quod verum eſt, nec ad rem præſentem facit, imò eius oppoſitum inſinuat, inter multa enim quæ prædicunt, ſubinde caſu verum tangunt, dicuntque: ergo non naturæ vi, non artis certitudine, ſed ſortis caſu coniectant verumque attingunt, quaſi aleatorea rei futuræ.

Hæc Philoſophorum ſententia eſt erronea, & repugnans non tantùm S. Scripturæ, ſed & Philoſophiæ. De fide enim eſt, prophetiam eſſe opus diuinum, & prænotionem futurorum contingentium eſſe dotem propriam Deo, adeoque eſſe notam & indicem diuinitatis. Nam vt ait Tertull. Apolog. 20. *Teſtimonium diuinitatis eſt veritas diuinationis.* Vnde Deus cum idolis decertans. *Annunciate*, inquit, *quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus quia dij eſtis vos*, Iſaiæ 41. 23. Et S.

D Petrus epiſt. 2. c. 1. *Omnis*, inquit, *prophetia propria interpretatione non fit; non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed Spiritu ſancto inſpirante locuti ſunt ſancti Dei homines.* Hinc & Prophetæ omnes paſſim hunc titulum oraculis ſuis præfigunt: *Verbum Domini: Hæc dixit Dominus*, &c. Prophetia ergo eſt verbum à Deo præſcitum & prædictum, non ab homine. Ratio phyſica eſt. Prima, quia futura contingentia ſunt planè indeterminata: determinabuntur enim ab agẽte libero, cùm ſcilicet voluntas libera in tempore futuro, liberè ad alteram contradictoriorum partem ſe determinabit. Ergo impoſſibile eſt, vt homo, dæmon, vel angelus ea determinatè præſciat & præcognoſcat; ſed id eſt virtutis & omniſcientiæ diuinæ, quæ infinita mentis ſuæ acie & vi præuidet quid libera voluntas

Prophetia eſt verbum Dei reuelans rem futuram.

tali-

tali tempore, loco & circumſtantijs ſit electura, & determinatura. Secunda: Mens humana pendet à phantaſia & ſenſibus. Nihil enim eſt in intellectu, quod non fuerit priùs in ſenſu, vt ait Ariſtot. At futura contingentia nullo ſenſu percipi poſſunt: ergo nec ab homine intelligi queunt, non magis quàm à cæco colores videri. Tertia: Quod non exiſtit vel in ſe, vel in ſua cauſa, ab homine & angelo cognoſci nequit. At futura contingentia nec in ſe, nec in ſuis cauſis, vtpote adhuc futuris & indeterminatis, exiſtunt. Ergo ab homine & angelo prænoſci nequeunt. Ita S. Auguſt. lib. de Diuinat. dæmon. & S. Tho. 2.2.q.55.art.1.ad 3.

Maniaci quomodo diuinent. Porrò argumentum Platonis & Ciceronis tantùm probat, animam, cùm morti vicina ſeparatur à ſenſibus, aut cùm amore, vino, igne, mania, bile, &c. incaleſcit, excitari & acui, vt quaſi ſe ſupra ſe attollat, videatque & cognoſcat ea, quæ aliàs non videret & cognoſceret, ſed intra terminos & limites naturæ. Vnde tunc præſagit ea, ad quæ vel ipſa bilis & humor inclinat, vel quorum cauſas & principia videt, vel quæ ſpiritus animales excitati & feruidi naturaliter ei ſuggerunt, vt patet in Poëtis. Quocirca viri prudentes ſimili praxi vtuntur, cum carmen, orationem, aut concionem, vel quid aliud componere volunt: curant enim, vt corpus & caput igne, ſomno, veſte, &c. incaleſcat, itaque calente cerebro ſua componunt. Calor enim excitat ſpiritus animales, qui excitati multos & inſignes conceptus ſuggerunt: ſed deinde deferueſcente calore, ea relegunt, ſeligunt, iudicant, digerunt. Ingenium enim in calore conſiſtit, iudicium in frigore. Vnde iuuenes ingenio & inuentione pollent, ſenes iudicio & cenſura, vtpote qui habent ſedatas paſſiones, frigidoſquè affectus. Adde, ſæpè in maniacis immiſcere ſe dæmonem, & ſuggerere ea quæ remota ſunt, vel futura: illa enim præſciunt ex probabili & ſubtili coniectura cauſarum præcedentium. Hac enim coniectandi vi & ſagacia, mens eorum acerrima, præ homine prædita eſt: Sanctis verò in morte ſuggerunt ſubinde angeli, vel Deus oracula de futuris, vti contigit Iacobo Gen. 49. & Moſi Deut. 33. Altera Philoſophorum ratio, petita ab imagine, non concludit. Anima enim eſt imago Dei naturalis, non ſupernaturalis: quocirca naturaliter tantùm naturalia Dei attributa repræſentat, & participat; qualia ſunt intellectus, voluntas, memoria, cognitio, amor, libertas, &c. non verò ſupernaturalia; qualis eſt præuiſio futurorum contingentium, vis patrandi miracula, charitas, gratia, gloria, beatitudo, &c. Adde, anima habet aliquid diuinationis vti & diuinitatis, dum ex ſignis & cauſis præuijs præſagit futura naturaliter, ſed ſagaciter.

CAN. 22. Prophetæ & ſcriptores hagiographi, dum ad certas prouincias & gentes prophetant aut loquuntur, conſuetudines, ritus, leges, merces, &c. quin & multas voces illis gentibus proprias conſultò vſurpant, vt eis ſe accommodent, vtque meliùs res ſuas eis dilucidas faciant. Ita S. Hier. in Abdiam, ſcribit eum vſurpare vocem Aſſyriacam *Sepharad*, id eſt, *terminum*, quam ipſe in textu Abdiæ vertit *Boſphorum*, quia de Aſſyrijs erat ſermo. Sic Daniel c. 2. 3. & ſeq. multa ponit Babylonica nomina muſicorum inſtrumentorum, æquè ac Magiſtratuum, vti ſunt Satrapæ, Signæi, Adargazæi, Gedrebazi, Detrabazi, Tiphthazi. Sic Iob, quia in Arabia vixit, & arabicè liber eius primitus conſcriptus fuit; hinc multas voces, æquè ac conſuetudines Arabicas vſurpat, vti teſtatur S. Hieron. in eius prologo. Idem ad Algaſiam epiſt. 151. qu. 10. ſcribit Apoſtolum *humanum diem* nominare ex Cilicum lingua (erat enim ipſe Cilix putà Tharſenſis) dum dicit 1. Corinth. 4. 3. *Mihi pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die.* Tale quoque eſſe καταβραβευέτω, Coloſſ. 2. 18. Vide ibi dicta. Additque. *Multa ſunt verba, quibus iuxta morem vrbis & prouinciæ ſuæ, familiarius Apoſtolus vtitur.* Rurſum Prophetæ ſæpè alludunt ad hiſtorias & geſta ſui temporis quæ tunc omnibus erant nota, nunc autem ſunt incognita, eaque de cauſa ſubinde nobis obſcuri ſunt.

CAN. 23. Prophetia propriè eſt de tempore futuro: per catachreſin tamen ad præteritum quoque & præſens ſeſe extendit. Vnde Homerus Iliad. 1. ait, Calchantem vatem noſſe omnia, præterita, præſentia & futura. Quod imitatus Virg. 4. Georg. ait:

——*Nouit namque omnia vates,*
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.

Exempla dat S. Greg. hom. 1. in Ezech. *Prophetia*, ait, *de futuro eſt: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, Iſaiæ 7. Prophetia de præterito: In principio creauit Deus cælum & terram. De illo enim tempore dixit homo; quo non erat homo. Prophetia de præſenti 1. Corinth. 14. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: occulta enim cordis eius manifeſta fiunt, &c. Quod rectè prophetia dicitur, non quia prædicit futura, ſed quia prodit occulta. Ventura etenim res occultatur in futuro tempore, præſens autem cogitatio abſconditur in latenti corde:* vtriuſque ergo notitia eſt paris virtutis, putà non humanæ, ſed diuinæ. Sic Eliſæus Propheta abſens vidit Giezi petentem, & accipientem pecuniam à Naaman: *Nónne*, inquit, *cor meum in præſenti erat, quando reuerſus eſt homo de curru ſuo in occurſum tibi?* 4 Reg. 5. Addit S. Greg. Prophetas præteritis ventura permiſcere, itaque feciſſe Moſen, *vt dum implentur ea quæ de futuro prædiceret, oſtenderet etiam quia de præterito vera dixiſſet.*

CAN. 24. *Octo modi prophetiæ.* Ex prædicto canone 23. S. Gregorius eadem homil. 1. in Ezech. colligit octo prophetiæ modos & ſpecies. Prima eſt: *Aliquando*, inquit, *ſpiritus prophetiæ ex præſenti tangit animum prophetantis, & ex futuro nequaquam tangit.* Dat exemplum: *Sicut Iohannes Baptiſta venientem Dominum videns, ait, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: ſed cùm iam moriturus eſſet, miſſis diſcipulis requirebat dicens: Tu es qui venturus es, an alium exſpectamus? In quibus verbis oſtenditur, quia in terris quidem veniſſe redemptorem nouerat, ſed an per ſemetipſum ad aperienda inferni clauſtra deſcenderet, dubitabat. Ex præſenti enim prophetiæ ſpiritu tactus fuerat, qui humanitatem mediatoris videns, & diuinitatem eius intelligens, confitebatur agnum qui peccata mundi tolleret. Sed tactus ex futuro non fuerat, quia aduentum illius in infernū neſciebat.*

Secunda: *Aliquando verò prophetiæ ſpiritus animum prophetantis ex futuro tangit, atque ex præſenti non tangit, ſicut apertè libri Geneſeos hiſtoria teſtatur, cùm Iſaac Eſau filium ſuum ad venandum mi-*

ſit, cui minorem filium Rebecca ad benedicendum ſuppoſuer, qui hœdinis pellibus indutus, paterno palpatui corpus fraternum finxit. Cui ille minori filio tamquam maiori benedictionem dedit, quæq; ei eſſent longè futura nunciauit: ſed quis eſſet qui coram ſe aſſiſteret, ſcire non potuit. Prophetiæ ergo ſpiritus ex futuro animum prophetantis tetigit, atque ex præſenti non tetigit, quando caligantibus oculis pater & ventura prædicebat, & præſentem filium neſciebat.

Tertia: *Aliquando prophetantis animum ex præſenti, pariter & ex futuro tangit; quod ex eodem libro Geneſeos liquidò docemur. In illo quippe ſcriptum eſt, quia cùm ad vitæ iam terminum propinquaret Iacob, & duos filios ſuos Ioſeph feciſſet aſſiſtere ante eum, vt ex benedictione illius poſſent longe poſt futura promereri, eius maiorem ad dexteram, minorem verò poſuit ad*

B *ſiniſtram. Cumq; ille oculis ſenectute caligantibus nepotes ſuos, quis prior, quiſue eſſet minor, humano viſu diſcernere nequaquam poſſet, ductis in obliquum brachijs, dexteram manum minori, ſiniſtram maiori impoſuit. Quod dum corrigere filius vellet, ait: Non ita conuenit pater; quia hic eſt primogenitus; audiuit: Scio fili, mi, ſcio. Et iſte quidem erit in populos, & multiplicabitur: ſed frater eius iunior maior illo erit. Prophetiæ ergo ſpiritus ex præſenti pariter & ex futuro, prophetantis animum tetigit, dum Iacob & ventura nunciabat, & eos quos corporeis oculis videre non poterat, ante ſe poſitos per ſpiritum diſcernebat. Sic Abiæ Prophetæ animum prophetiæ ſpiritus & ex præſenti, atque ex futuro tetigerat, cùm caligantibus oculis eam, quæ ſe eſſe aliam ſimulabat, & vxorem Ieroboam eſſe cognouit, & quidquid ei futurum eſſet aperuit, dicens: Ingredere vxor Ieroboam; hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Quia operatus es malè ſuper omnes qui fuerunt*

C *ante te, & feciſti tibi Deos alienos & conflatiles, vt me ad iracundiam prouocares, me autem proiecisti poſt corpus tuum, idcirco ego inducam mala ſuper domum Ieroboam. Ex præſenti ergo, atque ex futuro pariter prophetantis animus tactus fuerat, qui ingredientem deprehendere potuit, & ei ventura nunciare.*

Quarta: *aliquando autem ex præterito, & ex præſenti, atque ex futuro pariter tangitur animus prophetantis; ſicut Eliſabeth venire ad ſe Mariam conſpiciens, quia incarnatum Verbum geſtaret in vtero, agnouit, eamq; iam Domini ſui matrem vocauit, dicens: Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? De cuius conceptione per angelum quoque ad Ioſeph dicitur: Quod enim in ea natum eſt, de Spiritu ſancto eſt. Quæ videlicet Elizabeth dicit. Beata quæ credidiſti, quoniam perficientur ea quæ dicta ſunt tibi à Domino. Dicens enim: Beata quæ credidiſti, aperte indicat, quia verba angeli quæ dicta ad Mariam fuerant, per ſpiritum agnouit; atque ſubiungens: Perficientur ea quæ ſunt dicta*

D *tibi à Domino, quæ eam in futuro ſequerentur præuidit Simul ergo de præterito, & præſenti, atque ex futuro per prophetiæ ſpiritum tacta eſt, quæ & eam promiſſionibus angeli credidiſſe cognouit; & matrem nominans, quia redemptorem humani generis in vtero portaret, intellexit. Et cùm omnia perficienda prædiceret, quid etiam de futuro ſequeretur, aſpexit.*

Quinta: *Aliquando verò prophetiæ ſpiritus ex præterito tangit animum, nec tangit ex futuro: ſicut in Paulo Apoſtolo apertè oſtenditur, qui Diſcipulis dicit: Notum vobis facio fratres Euangelium, quod euangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. Vnde alijs quoque diſci-*

A *pulis dicit: Secundum reuelationem notum factum eſt mihi ſacramentum. Qui tamen hoc ipſum Euangelium, quod per reuelationem cognouerat, tùm Hieroſolymam prædicaturus aſcenderet, ait: Ecce ego alligatus ſpiritu vado in Ieruſalem, quæ in ea ventura ſunt mihi ignorans.*

Sexta: *Aliquando prophetiæ ſpiritus tangit ex futuro, nec tangit ex præterito: ſicut in Eliſæi facto ſcriptum eſt, quia cùm vnus ex filijs Prophetarum materiam ſuccideret, huic ferrum ſecuris in aquam cecidit, qui exclamauit: Heu, heu Domine mi, & hoc ipſum mutuo acceperam. Dixit autem homo Dei: Vbi cecidit? At ille monſtrauit ei locum. Præcidit ergo lignum, & miſit illud, natauitque ferrum. In quo videlicet prophetæ facto cognoſcitur, quia qui requirit vbi ceciderat, quid eſſet facturus nouerat: ſed tamen cùm requirit,*

B *conſtat, quia vbi ferrum cecidiſſet, ignorabat. Prophetiæ ergo ſpiritus Eliſæi mentem ex futuro tetigerat, ſed ex præterito non tangebat, qui & ferrum ex profundis demerſum quia reuocaturus eſſet ad ſuperficiem ſcire potuit; ſed vbi ceciderat omnino neſciuit.*

Septima: *Aliquando prophetiæ ſpiritus in præſenti ex parte tangit, & ex parte non tangit. Quod Petri Apoſtoli hiſtoria teſtatur, cùm miſſi ad eum à Cornelio milites, ei ſunt per ſpiritum nunciati. Scriptum quippe eſt: Et dixit ſpiritus ei: Ecce viri tres quærunt te. Ad quos ille deſcendens, & requirens dixit: Quæ cauſa eſt propter quam veniſtis? In cuius verbis oſtenditur, quia eamdem cauſam per ſpiritum non audierat, quam à militibus requirebat. In præſenti ergo mentem Petri ſpiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tetigerat, qui & adiſſe milites dixit, & pro qua cauſa venerant, tacuit.*

Octaua: *Aliquando ſpiritus in futuro ex parte*

C *tangit; & ex parte non tangit: ſicut Prophetarum filij de auferendo Elia ad Eliſæum dicunt: Numquid noſti quia hodie Dominus tollet dominum tuum à te? Quo tamen ablato ſeſe per diuerſa diſpergunt, eumq; in rupibus & vallibus quærunt. In futuro ergo eorum mentem prophetiæ ſpiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tangebat, quando eum quem tollendum nouerant, non inueniendum quærebant. Ex parte itaque tacti ſunt, atque ex parte non tacti, qui & ſciebant quòd tolli poſſet, & neſciebant quòd inueniri non poſſet. Idem quoque Eliſæus per prophetiæ ſpiritum de futuro ex parte tactus eſt, & ex parte non tactus, cùm regi Iſrael diceret: Percute iaculo terram. Et cùm percuſſiſſet tribus vicibus, & ſtetiſſet, iratus eſt contra eum vir Dei, & ait: Si percuſſiſſes quinquies, aut ſexies, ſiue ſepties, percuſſiſſes Syriam vſque ad conſumptionem; nunc autem tribus vicibus percuties eam. Qui itaque nouerat quia toties percuteret Syriam, quoties percuſſiſſet terram; ſed cùm ei diceret: Percute terram,*

D *quoties eam percuſſurus eſſet ignorabat: quippe & indignatus eſt terram tertiò fuiſſe percuſſam; profectò conſtat quia de futuro ex parte tactus fuerat, & ex parte non tactus, qui Syriam percuti prædixit, ſed terram ampliùs percuti voluit.*

Aliquando, inquit ibidem S. Gregor. *prophetiæ ſpiritus Prophetis deeſt, nec ſemper eorum mentibus præſtò eſt, quatenus cùm hunc non habent, & hunc agnoſcant ex dono habere cùm habent. Vnde Eliſæus cùm flentem Samaritem mulierem à ſuis pedibus per Giezi puerum auelli prohiberet, dixit: Dimitte illam, anima enim eius in amaritudine eſt, & Dominus celauit à me, & non indicauit mihi. Sic quoque cùm eum Ioſaphat de futuris requireret & prophetiæ ei ſpiritus deeſſet,* Cap. 5.

deeſſet, pſaltēſ ſecit applicari, vt prophetiæ ad hunc ſpiritus per laudem pſalmodiæ deſcenderet, atque eius animum de venturis repleret. Vox etenim pſalmodiæ cùm per intentionē cordis agitur, per hanc omnipotenti Domino ad cor iter paratur, vt intentæ menti vel prophetiæ myſteria, vel compunctionis gratiam infundat.

Can. 26. *Aliquando Prophetæ ſancti dum conſuluntur*, inquit ibidem S. Greg. *ex magno vſu prophetandi quædam ex ſuo ſpiritu proferunt, & ſe hæc ex prophetiæ ſpiritu dicere ſuſpicantur: ſed quia ſancti ſunt, per Spiritum ſanctum citiùs correcti, ab eo quæ vera ſunt audiunt, & ſemetipſos quia falſa dixerunt, reprehendunt.* Ita Nathan, inquit S. Greg. Propheta fuit, quia occultum Dauidis adulterium & homicidium ei reuelauit & redarguit; ſed prædicens Dauidi fabricam templi, quaſi Deus illud à Dauide vellet ædificari, errauit. Vnde mox de errore admonitus à Deo, eum correxit. *Quæ in re inter Prophetas falſos ac veros iſta diſtantia eſt, quia Prophetæ veri ſi quid aliquando per ſuum ſpiritum dicunt, hoc ab auditorum mentibus per Spiritum S. eruditi citiùs corrigunt. Prophetæ autem falſi & falſa denunciant, & alieni à ſancto Spiritu, in ſua falſitate perdurant.*

Can. 27. Hæ voces *non ampliùs, non vltrà*, in Scriptura & Prophetis ſæpè non ſignificant æternitatem, ſed longitudinem temporis, ſcilicet rem illam non fore longo admodum tempore, etiamſi poſtea futura ſit, ſcilicet poſt hominum tum viuentium mortem & memoriam; tunc enim videtur fore quaſi aliud nouumque ſæculum, ad quod non ſe extendit vulgaris hominum ſermo, vti nec vita, vel memoria. Sic de ortu Chriſti ait Iſaias ca. 2. 4. *Nec exercebuntur vltrà ad prælium:* quia naſcente Chriſto fuit pax vniuerſalis in orbe, eaque durauit diu. Sic idem c. 23. 12. ait de Tyro: *Non adijcies vltrà vt glorieris.* Et Ezechiel de eadem c. 26. v. 13. *Sonitus cithararum tuarum non audietur ampliùs.* Et v. 14. *Non ædificaberis vltrà*, ſcilicet ad longum tempus; nam poſtea reædificata eſt, & priſtinam gloriam reſumpſit: vnde ab Alexandro Magno rurſum vaſtata eſt. Simili modo *æternum, ſæculum, generatio generationis*, ſæpè non æternitatem abſolutam, ſed temporariam & humanam, hoc eſt longum tempus denotant; vt cùm lex Moſis dicitur fore æterna. vide can. 4. in Pentateuch.

Can. 28. Verba Hebræorum nunc actum perfectum nunc continuatum, nunc inchoatum, nunc deſtinatum dumtaxat ſignificant, v. g. *credo*, nunc ſignificat credere deſtino, nunc credere incipio, nunc credere pergo & in fide confirmor, nunc planè & perfectè credo, vt alibi oſtendi. Rurſum, id fieri dicitur, quod aptum eſt & procliue vt fiat: atque id facere dicitur quis cuius faciendi poteſtatem habet: vt *facio* ſit idem, quod poſſum facere. Sic Iob c. 9. 7. ait: *Qui præcipit ſoli, & non oritur*, id eſt præcipere poteſt. Et v. 6. *Qui commouet* (id eſt, ad nutum commouere poteſt) *terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur.* Amos 9. 5. *Qui tangit terram, & tabeſcet. tangit*, id eſt ita tangere poteſt, vt tabeſcat. Plura vide apud Salmer. prolegom. 20. quin. 2. can. 12. Sic Prophetæ dicunt ſub Chriſto abolenda omnia peccata; iuſtitiam, pacem, ſanctitatem, omnemque virtutem toto orbe germinaturam: quia ſcilicet hoc natum erat fieri, atque Chriſtus idipſum, quantum eſt ex parte ſua, effecit. Dedit enim nobis lytrum ſanguinis ſui, & gratiam ſuam potentem & co-

A piosam, qua quiſque omnia peccata abolere, omneſque virtutes menti inſerere poteſt, ſi ea vti eique cooperari velit; eſto multi ea non aboleant, nec virtutes inſerant, quia Chriſti gratiam reſpuunt, vel negligunt. Rurſum, non ſimul & ſemel id fit, ſed ſenſim, creſcente anima, æquè ac Eccleſia, in fide & virtutibus.

Can. 29. Dicitur conditor, vel auctor rei, qui illam ornauit & auxit, etſi eam primus non fecerit. Sic Alexander Magnus dicitur conditor Alexandriæ, quia eā tamdiu conditam auxit & decorauit eique nomē ſuū indidit. Sic Nabuchodonoſor de Babylone ait Dan. 4. 17. *Nónne hæc eſt Babylon ciuitas magna, quā ego ædificaui?* id eſt amplificaui & decoraui: nam Babylon diu antè condita eſt à Nemrod Gen. 10. v. 10. Sic Romulus dicitur condidiſſe Romam, cùm tamen de Euādro,
B qui ante Romulum fuit, dicat Virg. Æneid. 8.

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

Sic ſæpè in Scriptura dicitur ædificaſſe locum, vel vrbem, qui eam collapſam, dirutam, vel vaſtatam reædificauit aut reſtaurauit.

Can. 30. Datiuus ſæpè apud Hebræos per paragogen redundat, vt Cant. 1. *Si ignoras te* (hebr. *tibi*) *o pulcherrima inter mulieres, egredere:* vbi *te*, & *tibi* redundant. Ibidē c. 2. 10. & 13 *Surge & veni:* hæb. *Surge tibi, veni tibi.* Sic Hebræi dicunt: *Vade tibi*, id eſt vade, abi. Sic Iſaiæ 6. 8. *Quem mittam, & quis ibit nobis?* nonnulli cenſent τὸ *nobis*, per paragogen addi ornatus cauſa; vti & τὸ *ſibi* Iſaiæ 59. 16. *Saluauit ſibi brachium ſuum*; eſto alios iſtorum locorum ſit ſenſus magis genuinus, vt ibidem dixi.

Can. 31. In Prophetis ſæpè eſt climax, id eſt ſcala, ſiue gradatio ad orationis tum elegantiam, tum energiam. Talis & Oſee 2. 21. *Exaudiam cælos, & illi exaudient terram; & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.* Talis eſt Ioëlis 1. 4. *Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus & reſiduum bruchi comedit rubigo.* Talis eſt illa, quæ ſepties iteratur Amos cap. 1. & 2. *Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum.* Similis eſt illa B. Petri Damiani ſerm. de S. Andrea: *Solum cor hominis capax eſt rationis & myſteriorum Dei. Cor eſt in pectore, anima in corde, mens in anima, fides in mēte, Chriſtus in fide; & hoc eſſe puto quod ait Apoſtolus, habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris.* Et illa S. Gregorij hom. 29. Euang. *Ecce iſte venit ſaliens in mōtibus, tranſiliens colles; nam de cælo venit in vterum, de vtero venit in præſepe, de præſepi venit in crucem, de cruce venit in ſepulchrum, de ſepulchro re-*
D *dijt in cælum.* Porrò *Gradatio*, inquit Cicero ad Herenn. lib. 4. *eſt, in qua non ante ad conſequens verbum deſcenditur, quàm ad ſuperiùs conſcenſum eſt, hoc modo: Nam quæ reliqua ſpes libertatis manet, ſi illis & quod libet licet, & quod licet poſſunt, & quod poſſunt audent, & quod audent faciunt, & quod faciunt vobis moleſtum non eſt.*

Can. 32. Paradoxa crebra ſunt apud Prophetas. Tale eſt Oſee 1. 2. *Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac filios fornicationum.* Et Oſee 13. 14. *Ero mors tua, ô mors, morſus tuus ero inferne.* Et Ionæ 1. 2. *Erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus, & tribus noctibus.* Et Michææ 5. 2. *Ex te* (ô Bethlehē) *mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.* Si enim egreſſus eius eſt ab æterno, quomodo fiet in tempore? Tale eſt: *Qui totum cupit, totum perdit: dimidium*

ergo plus eſt toto, de quo dixi Habacuc 1. 15. Sic Zacharias c. 58. vidit impietatem quaſi mulierem amphoræ incluſam, ferri in Babylonem. Et cap. 9. 17. vinum germinans virgines, cùm vinum incitet ad libidinem. Maximè verò paradoxa dicunt cùm vaticinantur de Chriſti incarnatione, vita, paſſione, reſurrectione, Eccleſia, miſſione Spiritus ſancti. Tota enim œconomia vitæ Chriſti plena eſt paradoxis, æquè ac doctrina & philoſophia eiuſdem. Quid enim magis apud mundi ſapientes paradoxum & incredibile, quàm *humilitas exaltat, paupertas ditat, ieiunium ſatiat, in luctu ſita eſt conſolatio, in cruce gaudium*? Hæc tamen Chriſtus palàm edicit: *Omnis qui ſe humiliat, exaltabitur: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum: Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur: Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur: Beati eſtis cum maledixerint vobis, & perſecuti vos fuerint;* &c. *gaudete & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis*, Matth. 5. 1. & ſequent. *Prophetæ* enim fuerunt *viri portendentes*, vt ait Zachar. c. 3. 8. & *portentum Iſrael*, vt ait Iſaias c. 8. v. 18. Sic Cicero ſcripſit ſua, aut potiùs Stoicorum Paradoxa, id eſt, admirabilia, inquit, & contra opinionem omnium, nimirum hæc: Solum honeſtum eſſe bonum, virtute præditò nihil deeſſe ad beatè viuendum: æqualia eſſe peccata, & rectè facta (ſed hoc nõ tam eſt paradoxum, quàm error exploratus Stoicorum) ſolum ſapientem eſſe liberum, & omnem ſtultum ſeruum; ſolum ſapientem eſſe diuitem.

Can. 33. Pleræque omnes veteris teſtamenti prophetiæ adimpletæ ſunt vel ante Chriſtum, vel per Chriſtum. Excipio pauculas de Gog, Magog, Antichriſto, iudicio & fine mundi, quæ extant Ezech. 38. & 39. Daniel. 7. 25. & c. 11. 36. & ſequent. & cap. 12. Nonnulli tamen ex iis diuinarunt adhuc futura. Primò, per accommodationem, vti Proclus Epiſcopus Conſtantin. Theodoſio iuniori contra Scythas pugnanti accommodauit ea, quæ Deus intentat Gog & Magog (nam hi erant Scythæ & Tartari) Ezech. 34. 42. quia ex plagis cælitus in Scythas immiſſis, probabiliter coniectabat eorum excidium, vti refert Socrates lib. 7. Hiſtor. cap. 42. Secundò, per omen diuinum, vt cùm S. Antonius, S. Franciſcus, S. Martinus, Clodouæus, & alij, quorum exempla recenſui Iſaiæ 8. v. 20. iuſſu, vel inſtinctu Dei, ex lectione Prophetarum, vel S. Scripturæ primò occurrente acceperunt normam viuendi, vel didicerunt euentum belli, aut alterius rei futuræ. Dixi, inſtinctu Dei: quia alioqui id facere eſt ſuperſtitio, & tentatio Dei. Tertiò, per nouam prophetiam. Ita Ioachim Abbas Floriacenſis ſcribens in Iſaiæ c. 13 & ſeq. Onus Babylonis, ait, tangit Romam; Chaldæorum, Alemanniam; Philiſtinorum, Lombardos; Moabitarum, Græcos; Tyri, Siculos; Ægypti, Francos, &c. vti dixi in fine procemij in Iſaiam. Verùm in omnibus ipſe obſcurus & ænigmaticus eſt, in nonnullis falſus & fallens; eſto à multis habitus ſit Propheta. Ita ſæculo præcedenti Hieron. Sauanarola per oracula Amos, Zachariæ & Danielis, vaticinatus eſt aduerſa & proſpera, quæ intra centum annos euentura erant Florentinis: quòd Turcarum Imperator occupaturus eſſet Italiam & Romam, ac futurus Chriſtianus, æquè ac cæteri Turcæ & Saraceni; quòd Pontifex cathedram è Roma tranſlaturus eſſet Hieroſolymam; quòd breui venturus eſſet Papa angelicus, qui totam Eccleſiam reformaret, quæ ita aſſeueranter aſſerebat, vt diceret ea ſibi reuelata eſſe à Deo, & multos audientium viſuros illa reipſa compleri. Sed experientia docuit in pleriſque eum à vero aberraſſe, & illuſum fuiſſe, ac Florentiam paulò pòſt expugnatam: vnde tandem ipſe miſero fine vitam concluſit. Vnde Ambr. Cathar. lib. de Prophetiis Sauanarolæ, & Raphaelem Volater. lib. 5. Geogr. in fine. Similis eſt liber propheticus, qui circumfertur nomine Methodij Martyris, ſed falsò: nam libri auctor non eſt Methodius Martyr, Olympiæ in Lycia Epiſcopus, & poſtea Tyri; ſed Methodius Cyrenſis: in quo cùm citetur Magiſter ſentent. & alia non ſatis rationi conſona, videri poſſet hic liber ab aliquo magno nebulone compoſitus. ait Salmeron tom. 1. Proleg. 7. ſub finem. Dixi *veteris teſtamenti*: nam in Apocalypſi, quæ eſt prophetia noui teſtamenti, multa prædicantur adhuc futura, vti in ea oſtendam: ſed in ea multi errant, dum oracula eius generalia, & totam Eccleſiam ſpectantia, ad particulares homines, vel euentus detorquent. Et Romæ cum quodam, qui integrum volumen talium diuinationum, vel potiùs imaginationum coniecturalium in Apocalypſim conſcripſerat, ac nominatim quinam futuri eſſent Pontifices & Cardinales, ex ea ſe colligere iactitabat. Verè Comicus: *Amantes ſibi ſomnia fingunt*: & ſunt, qui indigent helleboro.

Multùm valet ad genuinum ſenſum S. Scripturæ capiendum, capitum, ſententiarum & vocum eius apta vel coniunctio, vel diſpunctio, ſyſtole, vel diaſtole. Exemplis res erit clara. Eccleſ. 24. 20. multi Codices legunt: *In plateis ſicut cinnamomum & balſamum aromatizans odorem dedi*, & ita etiamnum legitur in Officio Eccleſ. B. Virginis ad Nonam, ſenſu obſcuro & difficili, quem Romana Biblia illuſtrant aliter diſpungendo, nimirum ſic: *Quaſi platanus exaltata ſum iuxta aquam in plateis. Sicut cinnamomum, & balſamum aromatizans odorem dedi.* In plateis enim plantantur platani, non cinnama & balſama. Sic 1. Reg. 3. 2. multi legunt: *Oculi eius* (Heli) *caligauerant, nec poterat videre lucernam Dei antequam extingueretur.* Quid hoc? Ergòne extincta lucerna in tenebris melius videbat Heli, quàm in luce, ea ſplendente? ergóne noctuæ ſimilis erat Heli, & noctiluca? Rem elucidant Romani Codices, dum ita legunt & diſpungunt *Oculi eius caligauerant, nec poterat videre: lucerna Dei antequam extingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini.* Eſt periphraſis noctis. q. d. Cùm adhuc arderent lucernæ, & Samuel dormiret, apparuit ei Dominus: noctu enim ardebant lucernæ in tabernaculo, manè extinguebantur. ita S. Hieron. Sic Aggæi c. 2. verſus primus referendus eſt ad finem capitis primi: alioqui enim manifeſtè pugnat cum verſu ſecundo, qui proximè ſequitur, vt patet intuenti. Similem diaſtolen eſſe Ierem. 28. v. 1. cenſet S. Hieron. & alij, vt ibi dixi. Talia nonnulla ſunt, quæ ſuis locis annotaui. Can. 34.

Vbi Nota. Diſtinctio moderna capitum S. Scripturæ non eſt facta à Prophetis, nec à Patri-

tribus Græcis aut Latinis, ſed ijs poſterior & recentior eſt, vti fusè docet Sixtus Senenſis lib. 3. Biblioth. in methodo partitionis. Excipio Pſalmos, qui ſinguli ſeorſim dictati & ſcripti ſunt. Patres enim citant S. Scripturam, per citationem non capitum, ſed hiſtoriarum, vel materiarum. Sic S. Auguſt. dicit ſe ſcripſiſſe Comment. à principio Geneſis vſque ad eiectionem Adæ de paradiſo, quod nos diceremus, in tria prima capita Geneſis, S. Gregor. ait ſe ſcripſiſſe in librum Regum, à principio vſque ad vnctionem Dauidis regis, quod nos diceremus, in quindecim prima capita l. 1. Regum. Sic Elias Leuita Præfat. in Maſor. ait olim legem totam, putà Pentateuchum, fuiſſe vnum Paſue, id eſt, vnum tractatum ſine inciſione, vel diuiſione. Hinc S. Hilar. ſcribens in Matthæum, eum diſtinxit in canones 33. & Ambroſius S. Lucam diuiſit in 64. titulos, Beda verò in 93. capita: licèt Sixtus Senenſis ſuſpicetur hanc diuiſionem ab alijs eſſe factam. Ammonius Alexandrinus, vel, vt alij volunt, Euſebius Cæſarienſis, aut Tatianus pro numero materiarum concordiæ Euangelicæ diſtribuit S. Matthæum in cap. 350. Marcum in 235. Lucam in 345. Ioannem in 232. Porrò in Interpretibus Græcis à ſexcentis annis, putà Euthymio, Oecumenio, Areta, Andrea Cretenſi, Suida, in nouo Teſtamento capitum diſtributio inuenitur ſimilis noſtræ, ſed ea paulò maior. Ergo paulò poſt illud tempus videtur facta ea capitum diuiſio, quam nunc in Biblijs cernimus. Vnde illa vtuntur S. Thomas, Alenſis, Albertus, S. Bonauentura, illiſque coæui. Denique veteres, libros æſtimabant numero verſuum, non capitum: verſus autem conſtabat ſex dictionibus. Sic S. Hier. præf in hom. Orig. ſuper Cant. ait Origenem ſcripſiſſe in Cantica verſus ferè viginti millia. Idem de Script. Eccleſ. ait Nazianzenum omnia opera ſua concluſiſſe verſibus triginta millibus. Et Apolog. in Ruffinum, ait Hilarium mutuatum ex Origene verſus propè quadraginta millia: ſeipſum verò, dum exponeret epiſtolam ad Epheſios, dictaſſe quotidie verſus mille. Ita Sixtus. Non mirum ergo ſi diuiſio hæc ſubinde minùs apta aut commoda ſit, vti ſuis locis annotaui.

CAN. 35. Euphemiſmus Græcis eſt boni ominis captatio; Rhetoribus eſt figura, qua nomina, vel res mali ominis in boni commutant, aut certè auertunt, & deprecantur; vt Terent. in Andria: *Si euenerit (quod Dij prohibeant) diſceſſio.* Hæc non rarò occurrit in Script. Sic enim maledictionem & blaſphemiam ob ſui enormitatem & execrationem, non audent ſuo nomine nominare, ſed per euphemiſmum eam contrario nomine vocant benedictionem: vt, *Benedixit* id eſt maledixit, *Naboth Deum & regem*, 3. Reg. 21. 13. *Benedic*, id eſt maledic, *Deo, & morere.* Iob 2. 9. Sic in iuramento execratorio dicunt: *Hæc faciat mihi*

A *Deus, & hæc addat*: ſed per euphemiſmum ſilent malum quod quis ſibi imprecatur, quaſi rem triſtem & mali ominis. Sic milites Dauidis à Nabal tondente oues petunt alimoniam, dicentes per euphemiſmum: *In die enim bona venimus*, 1. Reg. 25. 9. Huic vicinus eſt *Charientiſmus*; id eſt, vrbanitas, lepos & feſtiuitas ſermonis; quæ figura eſt Rhetorices, qua dura dictu gratiùs proferuntur, vt ſi interrogantibus, num quis nos quæſierit? reſponſum detur, *Bona fortuna*, exinde intelligitur nos neminem quæſiſſe. Sic roganti matri: Audio filium meum in bello eſſe captum, eſtne verum? reſpondent amici eius dolorem feſtiuè leuantes, Non, eſt redemptus: quo tacitè ſignificant eum fuiſſe captum & malè habitum, ſed iam eſſe redemptum. Sic Cicero pro lege Manilia, ne diceret conſulares faſces eſſe B captos, dixit eſſe redemptos. Sic ſanatum eſſe vulnus libentiùs auditur, quàm illatum; inſtauratam eſſe domum, quàm dirutam, ſupplemento nouo refectas eſſe legiones, quàm occiſis militibus imminutas. Sic ait Iſaias cap. 40. 1. *Conſolamini, conſolamini popule meus*, &c. *quoniam completa eſt malitia eius, dimiſſa eſt iniquitas eius.* quo tacitè ſignificat eam fuiſſe malam & iniquam. Sic ſapiens illa mulier Thecuitis, feſtiuè Abſalonis ſcelus & fratricidium in ſe ſuoſque filios tranſtulit, vt ei à Dauide veniam impetraret, 2. Reg. 14. 6. Sic Nathan Propheta, vt regem Dauidem de adulterio & homicidio Vriæ corriperet, vſus eſt apologo diuitis, qui pauperi ouiculam rapuit, & mactauit, vt in eius enormitate rex videret immanitatem ſui flagitij, 2. Reg. 12. v. 2. Atque hic eſt modus commodiſſimus corripiendi magnates, qui opibus & titulis ſuperbi, C non ferunt ſe apertè & in fronte reprehendi. Charientiſmi illuſtres extant in epiſt. Valerij ad Ruffinum, quá ei ſuadet ne ducat vxorem, tom. 9. operum S. Hier. Sic enim habet: *Pacuuius flens ait Arrio vicino ſuo: Amice arborem habeo in horto meo infelicem, de qua prima vxor mea ſe ſuſpendit, poſtmodum ſecunda, iam nunc tertia. Cui Arrius: Miror te in tot ſucceſſibus lachrymas inueniſſe. Dij boni, quot tibi diſpendia arbor illa ſuſpendit. Da mihi & de arbore ſurculos, quos ſeram. Timeo ne & te oporteat arboris illius ſurculos mendicare, cùm iam inueniri non poterunt. Cato Vticenſis dixit: Si abſque fœmina poſſet eſſe mundus, conuerſatio noſtra non eſſet abſque Dijs. Phoroneus rex ait Leontio fratri ſuo: Ad ſummam felicitatem nihil mihi deeſſet, ſi vxor mihi ſemper defuiſſet. Metellus Mario reſpondit, cùm eius filiam dote diuitem, forma nobilem, genere claram, fama felicem ducere noluit: Malo meus eſſe, quam ſuus. Cui Marius: Imò ipſa tua erit. At ille: Imò virum oportet vxoris eſſe. Logicum eſt enim: Talia erunt ſubiecta, qualia permiſerunt prædicata. Lais Corinthia petiuit à Demoſthene centum talenta pro conſenſu. At ille ſuſpiciens in cælum, ait: Non emo tanti pœnitere.*

HARMONIA CHRONOLOGICA

DVODECIM PROPHETARVM.

HOc eſt, tabula chronologica, per annos mundi & Chriſti conſignans oracula duodecim minorum Prophetarum, conformis & ſubalterna illi, quam quaſi probabilem tum Pentateucho, tum Propheris maioribus præfixi. Scio varios variè hęc conſignare, omneſq; probabiliter; ſed paucis annis, quibus vna chronologia ab alia diſtat, additis, vel demptis, hæc tabula cuilibet computui & chronologiæ ſeruiet.

Reges Iuda ſibi continuò ſuccedentes, ſub quibus prophetarunt Prophetæ.

Ozias, vel Azarias regnauit annis	52
Ioatham	16
Achaz	16
Ezechias	29
Amon	2
Ioſias	31
Ioachas menſibus	3
Ioakim annis	11

A Ioakim anno XI. finito, putà ab eius cæde, & filij eius Ioachin tranſmigratione in Babylonem, incipiunt anni 70. captiuitatis Babylonicæ, de quibus Ieremias c. 25. 11. Vnde hinc annos prophetiæ ſuæ inchoat, & conſignat Ezechiel in tota ſua prophetia, vt ibidē dixi.

Ioachin menſibus	3
Sedecias annis	11

Anno 11. Sedeciæ Nabuchodonoſor Ieruſalem & regnum Iuda euertit, anno regni ſui 18.

Regnauit poſt exciſam Ieruſalem Nabuchodonoſor annis	26
Vniuerſim enim regnauit annis	44
Et ſucceſſit ei filius Euilmerodach, ſiue Baltaſſar, qui regnauit annis	34

Baltaſſarem capta Babylone occidit Darius Medus & Cyrus.

Itaque poſt Baltaſſarem in Babylone regnauit Darius Medus anno	1
Poſt Darium, Cyrus iam Monarcha regnauit annis	3

In anno 3. Cyri finiuntur prophetiæ Danielis, qui vltimus omnium quatuor maiorum Prophetarum prophetauit.

Cyro ſucceſſit Cambyſes regnans annis	8
Cambyſi poſt magos (qui paucis menſibus regnarunt) ſucceſſit Darius Hyſtaſpis, qui regnauit annis	36
Dario ſucceſſit filius Xerxes, qui regnauit annis	20
Xerxi ſucceſſit filius Artaxerxes, à manu vna longiore altera, cognominatus Longimanus, qui regnauit annis.	40

ANNO MVNDI 3136. ante Chriſtum 814. qui fuit à diluuio annus 1479. à natiuitate Abrahæ annus 1187. ab exitu Hebræorum ex Ægypto annus 682. cœpit regnare in Ieruſalem & Iuda Ozias, ſiue Azarias rex, regnauitque per 52. annos ſub quo prophetauit Oſee, Ionas, Amos, & Iſaias. Itaque Oſee, qui fuit primus omnium prophetarum, cœpit prophetare ſub initia A regni Oziæ. Nam Iſaias, qui eum ſecutus eſt, cœpit prophetare ſub annum 17. Oziæ, vt habet Euſeb. in Chronico, qui fuit annus ante Chriſtum 797. Ionas verò cœpit ante annum 14. Oziæ, vti mox oſtendam. Inſuper ſub Ozia rege cœperunt Olympiades. Annus enim 40. Oziæ, qui fuit ante Chriſtum 774. fuit annus primus Olympiadis 1. Ante Olympiades autem omnia apud Gentiles ſcriptores & hiſtoricos ſunt incerta. Ab Olympiadibus enim cœpit apud eos hiſtoriæ fides. Audi Euſebium in Chronico ad Olympiadem 1. *Ab hoc tempore Græca de temporibus hiſtoria vera creditur: nam ante hoc, vt cuique viſum eſt, diuerſas ſententias protulerunt.* Vnde Varro apud Cenſorinum de Die natali c. 21. duplicem ponit ſæculorum ordinem: priorem à B diluuio ad primam Olympiadem, eumque vocat μυθικὸν, id eſt fabuloſum: poſteriorem ἱστορικὸν id eſt hiſtoricum. Prophetæ ergo noſtri anteceſſerunt omnem Gentilium hiſtoriam & ſapientiam, æquè ac Romam. Roma enim condita eſt anno 23. poſt inchoatas Olympiades, vti paſſim docent Chronologi.

Olympiades cœperunt anno 40. Oziæ.

Oſee ergo ſub initia regni Oziæ, iuſſu Dei duxit vxorem fornicariam, & ex ea procreauit duos filios & vnam filiam: primum nominauit *Iezrahel*: ſecundam filiam, *Lo rachuma*. id eſt, *Abſque miſericordia* tertium, *Lo ammi*, id eſt, *Non populus meus*; vt tam factis, quàm verbis portenderet ſanguinem Iezrabel breui vindicandum ſuper domum Iehu; ac Iſraelem ob fornicationem cum idolis, aliaque ſcelera grauiſſimè ſine miſericordia puniendum; atque eum vitulo au- C reo quem colebat in Dan & Bethel, transferendum in Aſſyriam. Poſt Oziam perrexit Oſee prophetare ſub Ioatham, Achaz & Ezechia, vt ipſe ait cap. 1. 1. ſed quid præciſè ſub hoc illoue rege prophetarit ignoramus: quia ipſe, vt & alii minores Prophetæ, ſua oracula per annos regum ſigillatim non conſignant, vti conſignant Ieremias, Ezechiel, Daniel, & ſubinde Iſaias. Porrò ſub hiſce regibus Oſee prædixit, Chriſtum deuicta morte & inferno, die tertia reſurrecturum; Synagogam Iudæorum, tamquam adulteram, à D Deo repudiandam; Eccleſiam verò ex Gentibus, Chriſto per fidem ſponſandam in ſempiternum: denique Synagogam diebus multis fore ſine rege & lege, ſine ſacerdotio & ſacrificio, exſpectantem Meſſiam, ad quem in fine mundi conuertetur.

Oſee quando cœperit prophetare.

Paulò poſt Oſee prophetauit Ionas contra Niniuen, nimirum regnante in Iuda Ozia, in Iſrael Ieroboam, vt patet 4. Reg. 14. 25. Quare neceſſe eſt Ionam propheraſſe primis 14. annis regni Oziæ: illis enim dumtaxat cum Ozia regnauit Ieroboam. Ipſe enim vita & regno deceſſit anno 14. Oziæ, vt colligitur ex 4. Regnum 15. 1. iuncto cum cap. 14. 23. Eodem tempore in Latio regnabat Procas Syluius, auus Romuli, & in Aſſyria Sardanapalus, qui videtur fuiſſe rex Niniues à Iona conuerſus ad pœnitentiam. Ionas ergo præceſſit Amos paucis annis

Ionas.

annis. Amos enim cœpit anno 25. Oziæ, vt iam A dicam.

Amos. Anno mvndi 3161. ante Chriſtum 789. qui fuit Oziæ regis annus 25. cœpit prophetare Amos. Cœpit enim *ante duos annos terræmotus* (vt ipſe ait c. 1. 1.) qui contigit anno 27. Oziæ. Prophetat autem vindictam Dei in Damaſcum, Philiſtæam, Tyrum, Edom, Ammon, Moab, Iudam, & maximè contra Iſrael, id eſt, decem tribus, quibus ob idololatriam aliaque flagitia excidium per Aſſyrios intentat. Ad hæc, tenebras è Solis eclipſi, meridie futuras per totum orbem in paſſione Chriſti; ac per eum tabernaculum Dauidis collapſum reſtaurandum vaticinatur. Inſuper in Bethel prædicat captiuitatem & excidium Iſraelis. Quocirca ab Amaſia ſacerdote idolorum accuſatur rebellionis, ac tandem vecte per tempora transfixus, Martyr occumbit.

Abdias. Paulò poſt Amos cœpit prophetare Abdias, B qui Idumæis excidium per Chaldæos prædicit, eò quòd ipſi perpetui fuerint Iudæorum hoſtes.

Michæas. Anno mvndi 3188 ante Chriſtum 762. cœpit regnare in Iuda Ioatham, filius Oziæ: ſub quo cœpit prophetare Michæas, vt ipſe ait c. 1. 1. Prædicit autem initio Samariæ & Iſraelis excidium per Aſſyrios.

Roma quando condita. Anno mvndi 3193. ante Chriſtum 751. qui fuit regni Ioatham xi. Roma condita eſt à Romulo, qui in ea regnauit annis 29. Quocirca ſolerter & appoſitè notat S. Auguſtin. lib. 18. Ciuit. 27. hoſce Prophetas cœpiſſe prophetare ſub exordia vrbis Romæ, quia eorum oracula Romanis, & Gentibus Chriſti fidem amplexuris ſcribebantur. Audi eum: *Ezechias quippe rex Iuda eò vſque regnauit, ac per hoc per ea tempora, iſti velut fontes prophetæ pariter eruperunt, quando regnum defecit Aſſyriorum, cœpitque Romanorum; vt ſcilicet* C *quemadmodum regni Aſſyriorum primo tempore extitit Abraham, cui promiſſiones apertiſſimæ fierent in eius ſemine benedictionis omnium gentium; ita in Occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Chriſtus imperante venturus, in quo implerentur illa promiſſa oracula Prophetarum, non ſolùm loquentium, verùm etiam ſcribentium in tantæ rei futuræ teſtimonium ſoluerentur. Cùm enim Prophetæ nunquam ferè defuiſſent populo Iſrael, ex quo ibi reges eſſe cœperunt, in vſum tantummodo eorum fuere, non Gentium. Quando autem ea Scriptura manifeſtiùs prophetica condebatur, quæ Gentibus quandoque prodeſſet, tunc oportebat incipere, quando condebatur hæc ciuitas, quæ Gentibus imperaret.*

Anno mvndi 3220. ante Chriſtum 730. cœpit in Iuda regnare Ezechias: ſub huius annū 7. vel 8. cum iam euerſa eſſet ab Aſſyrijs Samaria, & Iſrael abductus in Aſſyriam anno 6. Eze- D chiæ, ita vt ſola reſtaret intacta Ieruſalem & Iuda, Michæas c. 3. 12. prædicit quòd Ieruſalem à Chaldæis exſcindetur. *Sion*, inquit, *quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſiluarum.* vide Ierem. 26. 18.

Nahum. Sub idem tempus prophetauit Nahum excidium Niniues, eò quòd Niniuitæ poſt prædicationem Ionæ, in priſtina ſcelera relapſi eſſent, vti dicam proœmio in Nahum.

Anno mvndi 3230. ante Chriſtum 720. Ezechias in regno agebat annum decimum: ſub hunc annum edidit Michæas illuſtre illud oraculum c. 5. 2. de Chriſto in Bethlehem naſcituro, vti ibidem oſtendam.

Anno mvndi 3234. ante Chriſtum 716. Ezechias agebat annum regni 14. ſub hunc annum Michæas protulit prophetiam illam c. 4. 1. de Eccleſia in Sion, à Chriſto inſtituenda, vti ibidem demonſtrabo.

Anno mvndi 3249. ante Chriſtum 701. cœpit in Ieruſalē & Iuda regnare Manaſſes rex impius: ſub quo probabile eſt prophetaſſe Ioël; quia ipſe ſoli Iudæ (quaſi Iſraeli iam vaſtato anno 6. Ezechiæ) vaticinatur excidium ob idololatriam, & ob occiſos ab eis Prophetas, quod factum eſt tempore & iuſſu Manaſſis, S. Hieron. *Ioël.* tamen Euſeb. & alij permulti cenſent, Ioëlem prophetaſſe longè anteriùs, ſcilicet paulò poſt Oſee, ſub Ozia rege. Porrò Ioël prædicit Iudææ inſtare vaſtitatem per noxias beſtias, & hoſtes Chaldæos, quos ſub ſpecie locuſtarum, erucarū & bruchorum depingit; ideoque hortatur omnes, & præſertim ſacerdotes, ad planctum, ieiunium & orationem; & conuerſis magnam pollicetur proſperitatem, dandum Doctorem iuſtitiæ, Spiritum ſanctum effuſum iri ſuper credentes, inuocantes Dominum ſaluos fore. Denique diem iudicij prænunciat, ac graphicè deſcribit eius horrorem, & prodigia præuia; locum quoque ſignificat, nimirum in valle Ioſaphat peragendum eſſe.

Sub Manaſſe etiam prophetauit Habacuc, qui *Habacuc.* pariter Manaſſi, ac toti Iudææ ob impietatem, extremam cladem per Chaldæos prænunciat.

Anno mvndi 3306. ante Chriſtum 644. cœpit regnare in Iuda Ioſias: ſub quo prophetauit Sophonias, vt patet c. 1. 1. æquè ac Ieremias: *Sophonias.* C quos ſecuti ſunt Ezechiel & Daniel, qui prophetarunt ſub Ioakim filio Ioſiæ. Quocirca hi ſoli Iudæ, vtpote Iſraele iam ſub Ezechia vaſtato, comminantur Dei vindictam: *Scrutabor*, inquit Deus per Sophoniam c. 1. 12. *Ieruſalem in lucernis* atque in typo excidij Ieruſalem, æquè ac Niniues, orbi excidium, diemque horribilem iudicij graphicè depingit.

Nouem Prophetæ iam recenſiti, prophetarūt ante excidium Ieruſalem, & ante captiuitatem Babylonicam. Nam hæc contigit ſub Ioakim & Sedecia filijs Ioſiæ. Cæteri tres qui ſequuntur, putà Aggæus, Zacharias & Malachias, prophetarunt poſt captiuitatem Babylonicam, poſtque reditum Iudæorum ex Babylone, qui contigit anno 1. monarchiæ Cyri. Quocirca

Anno mvndi 3433. ante Chriſtum 517. qui fuit annus 2. Darij Hyſtaſpis, Tarquinij Superbi, Romanorum ſeptimi & vltimi regis, an- D nus 27. ait S. Hieron. cœpit prophetare Aggæus, ac Iudæos hortari, vt templum à Chaldæis com- *Aggæus.* buſtum reædificent. Aggæi oraculis excitati Ieſus pontifex & Zorobabel dux, cum populo templi fabricam ordiuntur, quibus Aggæus promittit tum frugum copiam, tum maiorem fore huius templi, quàm prioris Salomonici gloriam. Chriſtum enim ex Zorobabel naſciturum, hoc templum ſua præſentia, concionibus & miraculis condecoraturum.

Eodem anno, ſed bimeſtri poſt Aggæum (putà menſe 8. Aggæus enim menſe 6.) cœpit prophetare Zacharias, Aggæi adiutor, ſtimulans po- *Zacharias.* pulum vt, poſtpoſitis priuatis ſuis commodis &

domi-

domibus fabricæ templi inſiſtat. Vnde vidit virum metientem ciuitatem c.2. 1. & Ieſum pontificem templi c. 3. & candelabrum templi c.4.

ANNO MVNDI 3434. ante Chriſtum 516. qui fuit annus 3. regni Darij Hyſtaſpis, Zacharias cap. 5. vidit amphoram, in qua ſedebat mulier nomine impietas per aërem raptari in Babylonem. Et cap.6. vidit quatuor quadrigas, repræſentantes quatuor imperia, & monarchias ſibi inuicem ex ordine ſucceſſuras; ac poſt eas Chriſtum. Chriſtique regnum: *Ecce*, inquit, *vir, Oriens nomen eius.*

ANNO MVNDI 3435. ante Chriſtum 515. qui fuit annus 4. Darij Hyſtaſpis, Zacharias, vt ipſe aſſerit c.7.1. rogatus, an priſtina captiuitatis ieiunia, ea iam ſoluta, adhuc ſeruanda forent? reſpondet, ea commutanda in feſtiuitates præclaras, ac Iudæos hortatur, vt in fabrica templi
B animosè pergant. Vnde c.9. monet, ne timeant Philiſtæos; eò quòd hi ipſis à Deo ſint ſubiugandi, ac rurſum promittens Chriſtum. *Ecce*, ait, *rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam, & pullum filium aſinæ.*

ANNO MVNDI 3437. ante Chriſtum 513. qui fuit annus 6. Darij Hyſtaſpis, perfecta eſt templi fabrica: in cuius dedicatione Aggæus & Zacharias cecinerunt alleluia. ita Epiphan. & Doroth. in eorum Vita. Quocirca Zacharias ſequentibus annis vaticinatus ea, quæ cap. 10. & deinceps enarrat, nimirum ſummam vrbis & templi fore felicitatem, per Machabæos pontifices, duces & vindices populi: ac præſertim per Chriſtum qui in eo verſabitur, & victimam pro hominibus ſe offeret Deo, ideoque à Iuda vendetur Iudæis 30. argenteis; percutietur vt paſtor,
A & diſpergentur oues: denique perfoſſis manibus affigetur cruci. *Quid ſunt*, inquit, *plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum qui diligebant me.* Zachar. 13.6. Quocirca per Chriſtum effundendum ſpiritum gratiæ, & fontem baptiſmatis ſuper habitatores Ieruſalem omneſque gentes ad Chriſtum & Eccleſiam concurſuros prædicit & promittit.

ANNO MVNDI 3467. ante Chriſtum 483. qui fuit annus Darij Hyſtaſpis 36. & vltimus, Aggæum & Zachariam diem obijſſe tradunt Hebræi in Seder Olam, & innuunt S. Epiphan. & Doroth. in eorum Vita.

ANNO MVNDI 3487. ante Chriſtum 463. cœpit in Perſide regnare Artaxerxes Longimanus, filius Xerxis: ſub cuius annum 5. vel 6. prophetat Malachias, Prophetarum omnium vltimus, contra vitia ſacerdotum & populi, præſertim quòd contra legem vxores alienigenas duxiſſent. Nam anno ſequenti, putà 7. Artaxerxis, venit Eſdras in Ieruſalem, omnibuſque perſuaſit vt eas repudiarent. Inſuper prædicit Malachias ſacrificia Iudæorum à Deo repudianda, ac eorum loco oblationem mundam Euchariſtiæ à Chriſto ſanciendam, quæ vbiuis gentium toto orbe offeratur & ſacrificetur: denique Chriſtum venturum ad templum quaſi angelum teſtamenti, eiuſque præcurſorē fore minorem angelum, ſcilicet Iohannem Baptiſtam: Eliam verò venturum ante ſecundum Chriſti aduentum, qui conuertet corda patrum ad filios. *Malachias*

Ex dictis patet, hoſce duodecim Prophetas viciſſim & ſucceſſiuè prophetaſſe per 300. annos: tot enim fluxerunt ab Ozia rege Iuda vſque ad Artaxerxem Longimanum. *Propheta- runt per 300. annos.*

HIEROGLYPHICA E DVODECIM
MINORIBVS PROPHETIS EXCERPTA.

Ex Oſee.

Ca.1.v.2. V*Ade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac filios fornicationum.* Ad literam iubet Deus Prophetæ, vt ducat meretricem in vxorem, indeque procreet filios qui à matre infami vocentur filij fornicationum, id eſt, filij fornicariæ & meretricis: idque ad hoc, vt repræſentet idololatriam Iſraelis. Oſee enim repræſentat Deum, vxor meretrix Synagogam, filij Iſraelitas. Vnde explicans ſubdit; *Quia fornicans fornicabitur terra à Domino.* q.d. Quia incolæ terræ, putà Iſraelitæ, à Deo apoſtatabunt, & colent idola quaſi amaſios ſuos.

Verſ.4. *Et peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen eius Iezrahel: quia adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu.* Iezrahel, id eſt ſemen Dei, repræſentat Iſrael, qui erat populus Dei. Oſee ergo iubetur à Deo primogenitum ſuum vocare Iezrahel, vt per eum repræſentet ſtragem poſterorum Iehu, regum Iſrael. q.d. Succidam poſteros Iehu ob idololatriam, & quia ipſi Iezrahel, id eſt, pios Iſraelitas, Deum verum colentes perſecuti ſunt, ſicut ſuccidi ſtirpem Achab in Iezrahel ob idololatriam,
C & quia ipſe in Iezrahel pium Naboth occidit. Vnde ſubdit: *Et conteram arcum Iſrael in valle Iezrahel.*

Et peperit filiam. Et dixit (Dominus) *ei: Voca nomen eius, abſque miſericordia.* Cauſam ſubdit, ſcilicet vt ſuo nomine repræſentet, *quia non addam vltrà miſereri domui Iſrael, ſed obliuione obliuiſcar eorum.* Verſ.6.

Et concepit, & peperit filium. Et dixit; Voca nomen eius, non populus meus, vt hic filius ſuo nomine Iſraeli aſſiduè in os ingerat. *Quia vos non populus meus & ego non ero veſter.* Verſ.9.

D *Dilige mulierem dilectam amico & adulteram, ſicut diligit Dominus filios Iſrael. Et fodi*, id eſt pretio conduxi, *eam. Et dixi ad eam: Dies multos exſpectabis me, non fornicaberis, & non eris viro; ſed & ego exſpectabo te.* Quid hoc ſymbolum ſignificet, explicat ſubdens: *Quia dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, & ſine principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine ephod, & ſine theraphim: & poſt hæc reuertentur & quærent Dominum, &c. in nouiſſimo dierum.* Cap.3.3.

Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius: & veniet quaſi imber nobis temporaneus & ſerotinus terræ. Chriſti aduentum, eiuſque gratiam & Euangelium Cap.6.3.

gelium rectè denotat per ſymbolum auroıæ: ſicut enim hæc poſt longam noctem, lucis & diei omniſque boni eſt initium & cauſa, ita & Chriſtus: atque per ſymbolum imbris temporanei, qui ſementem rigat, ac ſerotini, qui meſſem impinguat & maturat: pari enim modo Chriſtus & ſemen gratiæ, & meſſem bonorum operum, ac gloriæ æternæ in nobis operatur.

Cap.9.9. *Profundè peccauerunt ſicut in diebus Gabaa.* q. d. Sicut Gabaitæ grauiſſimè peccauerunt, enormi ſtupro occidentes vxorem Leuitæ, illudque inſano bello contra cæteras omnes tribus defendentes, quo proinde vſque ad internecionem cæſi ſunt, Iudic. 19. & 20. ita nunc Iſraelitæ grauiſſimè peccant ſtupro ſpirituali, id eſt idololatria: quia illam pertinaciſſimè retinent & tuentur, ideoque exſcindentur ab Aſſyrijs.

Verſ.13. *Ephraim Tyrus erat fundata in pulchritudine.* q. d. Iſrael cùm Deum coleret, erat pulcherrimus, opulentiſſimus & fortiſſimus, vti eſt Tyrus, quæ in rupe ſita, & mari cincta, pulcherrima eſt, opulentiſſima & inexpugnabilis, omniumque gentium accolis & opibus, quaſi regina coronatur. At iam cùm Deum dereliquit: vaſtabitur & perdetur vt Sodoma.

Cap.10.1 *Vitis frondoſa Iſrael: fructus adæquatus eſt ei.* q.d. Iſrael vitis eſt frondibus luxurians, & in eas totam ſe effundens; hinc ſimiles parit fœtus, folia nimirum inania, non ſolidos fructus. q.d. Iſrael frondibus abundat, fructu vacuatur: quia opes reſque externas conſectatur, internum verò in mente pietatis cultuſque Dei fructum negligit: fructus ergo eius eſt ventris, non mentis; carnis, non ſpiritus, putà opes, fruges, luxus, indeque conſequens impietas & idololatria.

Verſ.11. *Ephraim vitula docta diligere trituram.* Idem dicit metaphora vitulæ, quod priùs dixit per metaphoram vitis. q. d. Ephraim diligit trituram, id eſt, fruges & opes, ideoque amat laborem triturandi, id eſt, colendi idola: quia per ea ſe putat baſce fruges nanciſci. Hinc facta eſt pinguis & obeſa: ſed ego collum eius pingue & craſſum domabo, faciamque vt Aſſyrij in illud inſcendant, eumque frænent & regant, vti eques frænat & regit equum. Hoc eſt quod ait; *Aſcendam ſuper Ephraim.*

Cap.11.3 *Et quaſi nutricius Ephraim: portabo eos in brachijs meis: & neſcierunt quòd curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis.* Funiculi Adam ſunt amor & beneficentia, quibus allici trahique ſolent homines ad redamandum: illex enim & magnes amoris eſt amor.

Cap.13.3 *Idcirco* (quia ſcilicet vitulos aureos coluerunt meque Deum ad iram concitarunt, exſcindam eos per Aſſyrios: vnde tunc) *erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus præteriens, ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumaria,* id eſt, de camino, qui in aëre mox diſpellitur & euaneſcit: pari enim modo ipſi in captiuitate diſpergentur.

Verſ.7. *Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut pardus in via Aſſyriorum* (ab Aſſyrijs enim quaſi pardis in Aſſyriam ducentur) *occurram eis quaſi vrſa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum.* Solent enim leones & feræ prædam findere & lacerare vſque ad cor, illudque cum iecore primò deuorare. q.d. Pari modo ego cor, id eſt, mentem, & iecur, id eſt, appetitum & concupiſcentiam, Iſ- A raelitarum triſtiſſimis cogitationibus, anxietatibus, melancholijs, pauoribus, & mœroribus affligam, & quaſi dirumpam.

Ero mors tua, ô mors: morſus tuus ero inferne. Verſ.14. Chriſtus moriens fuit mors mortis, quia moriendo mortem occidit: momordit verò infernum, cùm poſt mortem eò deſcendit, & patres ex ipſo eduxit, ac vires inferorum & dæmonum confregit.

Ero quaſi ros Iſrael: germinabit ſicut lilium, & Ca.13.6. *erumpet radix eius vt Libani. Ibunt* (diffundent ſe) *rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani.* Iſraelis, id eſt fidelis & iuſti, fœcunditatem, gratiam & felicitatem comparat Primò, rori & irrorationi; Secundò, lilio; Tertiò, cedro, pino, alijſque arboribus Libani proceris, latis & odoratis. Quartò, oliuæ pingui & fertili. Ad- B dit Quintò, *Conuertentur ſedentes in vmbra eius.* Sextò, *Viuent tritico.* Septimò, *Germinabunt quaſi vinea.* Octauò, *Memoriale eius ſicut vinum Libani.* q.d. Iſraelitæ, id eſt, fideles verique Chriſtiani, abundabunt omni annona ſpirituali verbi Dei & Sacramentorum, præſertim Euchariſtiæ; ideòque florebunt & creſcent omnibus virtutibus, bonis operibus & meritis.

Ex Ioële.

RESiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit Cap.1.4. *rubigo.* q.d. Vna clades alteri ſuccedit, ſequens antecedentem continua ſerie excipit: Aſſyrij aſſiduis incurſionibus populantur & vaſtant terrã Iſrael. Loquitur enim de Aſſyrijs figuratè, quaſi C de locuſtis & bruchis agros & vineas depaſcentibus, dicens: *Gens enim aſcendit ſuper terram meam fortis & innumerabilis: dentes eius vt dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis. Poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticauit.*

Reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, Cap.2.25 *& rubigo, & eruca, fortitudo mea magna, quam miſi in vos.* q.d. Priſtinam cladem & vaſtitatem noua pace & vbertate ſarciam & compenſabo.

Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & Verſ.28. *prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ.* Id factum in Pentecoſte, Act.2.

Et dabo prodigia in cælo, & in terra, ſanguinem Verſ.30. *ignem & vaporem fumi,* in fine mundi; *antequam veniat dies Domini magnus & horribilis,* putà dies iudicij.

Congregabo omnes gentes, & deducam eas in val- Cap.3.2. D *lem Ioſaphat, & diſceptabo cum eis ibi.* In valle enim Ioſaphat, quæ eſt prope Ieruſalem, fiet iudicium ac ſuper eam ſedebit in nube glorioſa Chriſtus Iudex.

Mittete falces, quoniam maturauit meſſis. Venite Verſ.13. *& deſcendite, quia plenum eſt torcular.* Meſſis eſt conſummatio ſæculi, tunc enim angeli quaſi falce demetent homines impióſque prement quaſi in torculari, *in valle concißionis,* id eſt, in gehenna inferni.

In die illa ſtillabunt montes dulcedinem, & colles Verſ.18. *fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum,* Hebr. *torrentem Setim.* Ligna Setim erant imputribilia: vnde ex eis facta erat arca, & tabernaculum, hinc ſignificat Eccleſiam triumphantem & Beatos. q. d. In cælo omnia erunt

plena

plena dulcedinis, ſuauitatis & gaudij, & per beatiſſimos riuos, id eſt, choros laudantium Deum, aquæ voluptatum decurrent, & fons, id eſt, lumen gloriæ, & viſio beatifica de throno Dei egredietur, irrigans & beans omnes electos.

Ex Amos.

Ca.3.v.3 N*Vmquid ambulabunt duo pariter, niſi conuenerit eis?* q.d. Sic ego non ambulabo cum Iſraele, quia ille meeum non conuenit, ſed cum idolis.

Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam? Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit? q.d. Sic Deus rugire nō deſinet contra Iſrael, donec eum quaſi prædam capiat & laniet per Aſſyrios.

Verſ.5. *Numquid cadet auis in laqueum terræ abſque aucupe? Numquid auferetur laqueus de terra antequã quid ceperit?* q.d. Sic Deus laqueum Aſſyriorum, quẽ quaſi auceps tetendit Iſraeli, non auferet, donec eodem Iſraelem capiat & ſtranguletur.

Verſ.6. *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expaueſcet?* Sic Deo clangente per Amos, ac indicente prælium & ſtragem, meritò expaueſcat Iſrael. Vnde hæc omnia hieroglyphica explicans, & applicans ſubdit: *Si erit malum in ciuitate, quod Dominus nō fecerit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus eſt, quis non prophetabit?*

Verſ.12. *Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: ſic eruentur filij Iſrael qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in Damaſci grabato.* q.d. Sicut paſtor leoni ex oue deuorata eripit duo crura ſic pauci Iſraelitæ euadent manus Aſſyriorum, ijque viles & inutiles, ſcilicet pauperes, & ægri macie morboque confecti, qui in plaga, id eſt latere & angulo, lecti decumbunt, vel in Samaria, vel in Damaſco.

Ca.4. 13. *Formans montes, & creans ventum, & annuncians homini eloquium ſuum: faciens matutinam nebulam, & gradiens ſuper excelſa terræ Dominus Deus exercituum nomen eius.* Eſt hypotypoſis potentiæ & magnificentiæ Dei.

Ca.5. v.5 *Bethel erit inutilis* Hebr. *Bethel erit in Auen.* q.d. Domus Dei fortis fiet domus vanitatis, doloſis & diaboli.

Verſ.19. *Quomodo ſi fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrſus, & ingrediatur domum, & innitatur manu ſua ſuper parietem, & mordeat eum coluber.* q.d. Samaritæ ex vno periculo in aliud, ex vno hoſte in alium, v.g. ex Phul in Teglatphalaſar, ex hoc in Salmanaſar incident.

Cap.7. 1. *Ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.* Locuſtæ ſunt Aſſyrij, fictor eſt Deus, imber ſerotinus eſt Ieroboam, tonſio regis eſt vaſtatio Iſraelis facta à Benadad. q. d. Poſt vaſtitatem Iſraeli inflictam à Benadad, res Iſraelis per Ieroboam regem refloreſcere cœperunt: ſed ecce mox Deus immiſit Phul & Aſſyrios, qui quaſi locuſtæ eas depaſcerent.

Verſ.4. *Et ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus, & deuorauit abyſſum multam, & comedit ſimul partem.* q.d. Poſt Phul, qui mille talẽtis à Manahen rege Iſrael acceptis, ſine noxa abijt, Deus iuſto ſuo iudicio immiſit Iſrael *ignem*, id eſt, Salmanaſar, qui ignitò quaſi ardore & impetu eum in-

A uadens, deuorauit *abyſſum multam*, id eſt, magnam multitudinem populi, putà tribum Ruben, Gad, & dimidiam Manaſſe trans Iordanem humili loco quaſi in abyſſo habitantes: *Et comedit ſimul partem* Iſraelis ſelectam, ſcilicet tribum Nephthalim, Aſer & Zabulon, cis Iordanem commorantes.

Et ecce Dominus ſtans ſuper murum litum (calce Verſ. 7.
incruſtatum, id eſt, elegantem & firmum) *& in manu eius trulla cæmentarij. Et dixit Dominus ad me. Quid tu vides Amos? Et dixi: Trullam cæmentarij. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullã in medio populi mei Iſrael: non adijciam vltrà ſuperinducere eũ.* Trulla eſt cura & prouidentia, qua Deus murum Iſraelis calce illiniuit, id eſt, ſpecioſum, æquè ac fortem & hoſtibus inuictum effecit, quamdiu Iſrael Deo fidelis adhæſit. At nunc cùm infide-
B lis ad vitulos aureos deflexit, Deus deponit trullam, id eſt curam eiuſdem, ſinitque eum inuadi ab Aſſyrijs, & ruere in interitum.

Ecce vncinus pomorum, Et dixit: Quid tu vides A- Cap.8.1.
mos? Et dixi: Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis ſuper populum meum Iſrael. q.d. Sicut vncino poma ex arbore carpuntur, ſic per Aſſyrios carpam Iſraelitas, & in captiuitatem abducam. ita S. Hieron. Myſticè, poma ſunt homines, quos vncinus, id eſt, mors carpit nunc hunc, nunc illum, donec omnes colligat.

Aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & ejicietur, & de- Verſ.8.
fluet quaſi riuus Ægypti. q.d. Sicut Nilus exundans opplet totam Ægyptum, eamque abluit & euertit ſecum in mare, in quod defluit; ita Aſſyrij operient terram Iſrael, omneſque eius opes & incolas in cumulum colligent, eoſque ſecum ab-
C ducent in Aſſyriam.

Vidi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit (an- Cap.9.1.
gelo) *Percute cardinem, & commoueantur ſuperliminaria.* Iubet hic Deus angelo, vt conuulſo cardine euertat templum, ob auaritiam & ſcelera populi.

In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod teci- Verſ.11.
dit, &c. Vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, &c. & ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. q.d. Regnum Dauidis, collapſum reſtaurabo per Chriſtum, faciamque vt ipſe per fidem poſſideat Idumæam omneſque gentes; tanta donorum ſpiritualium vbertate & felicitate, vt montes & colles vina & mella fundere videantur, patet Actos. 15.16.

Ex Abdia.

D

E*Rit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma &* Verſ.18.
domus Eſau ſtipula. q. d. Iudæi & Iſraelitæ ſubigent ſibi Idumæos, ſicut ignis ſubigit ſibi ſtipulam. Vnde explicans ſubdit: *Et ſuccendentur in eis, & deuorabunt eos.*

Ex Iona.

E*T erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus, & tri-* Cap.2.1.
bus noctibus. Sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus, Matth. 12. 40. Poſt triduum piſcis *euomuit Ionam in aridam*, v. 11. Sic Chriſtus poſt triduum ex inferis rediuiuus & glorioſus reſurrexit.

Et præparauit Dominus Deus hederam, & aſcendit Cap.4. 6.
ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius. Et lætatus eſt Ionas. Et præparauit Deus vermem, & per-

cuſſit

cuſſit hederam, & exaruit, &c. *Et percuſſit ſol ſuper caput Ionæ*, &c. Tropol. docet Deus omnes res & ſpes humanas eſſe vmbram hederæ, quam ſubitò vermis aduerſitatis erodit, tumque homines in ea recumbentes ferit ſol angoris & tribulationis. Qui ergo ſapit, non in creatura aliqua, ſed in creatore ſpes reſque ſuas deponat. Ille iuge præbebit vmbraculum, ille iugis certuſque erit protector:

Ex Michæa.

Cap. 4. 1. E*T erit in nouiſſimo dierum, mons domus Domini præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles: & fluent ad eum populi, & properabunt gentes multæ, & dicent: Venite aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos de viis ſuis, & ibimus in ſemitis eius: quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* Eſt hieroglyphicum Eccleſiæ quam Chriſtus inchoauit in Sion. Hæc eſt enim ciuitas in monte poſita, quam eminus intuentur omnes gentes, & ad eam confluunt, vt diſcant legem Dei & Chriſti, ac iuxta eam vitam Chriſtianam & ſanctam ineant in pace, concordia & gaudio Spiritus ſancti. Vnde ſubdit: *Et concident gladios ſuos in vomeres, & haſtas ſuas in ligones: non ſumet gens aduerſus gentem gladium, & non diſcent vltrà belligerare. Et ſedebit vir ſubtus vineam ſuam, & ſubtus ficum ſuam, & non erit qui deterreat*, &c. *& regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc & vſque in æternum.*

Verſ. 8. *Et tu turris gregis nebuloſa* (hebr. *ophel*, quæ erat turris altiſſima iuxta templum, ideoque intuentibus apparebat caliginoſa) *filiæ Sion, vſque ad te veniet: & veniet poteſtas prima, regnum filiæ Ieruſalem.* q. d. Tu ô Sion quæ turribus Ophel, gregis, & aliis celſis & nebuloſis excelſa es, nebuloſa & munita, felix eris & beata. Nam ad te primò veniet Chriſtus, ipſe primò in te regnabit, prima eius poteſtas & imperium tibi ab eo communicabitur, nimirum priſcum & auitum regnum Dauidis, qui regnauit in Sion & Ieruſalem, ipſe quaſi eius filius & heres ſuſcipiet, & reſtaurabit, ac fortiſſimum efficiet, non corporale, ſed ſpirituale; illudque tibi conſignabit. Eccleſia enim quæ cœpit in Sion, quaſi regina regis Chriſti, dominatur omnibus Chriſtianis toto orbe diſperſis. Vnde ſubdit v. 13. *Surge & tritura* (hoſtes tuos infideles, eoſque tibi ſubige) *filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos, & interficies* (hebr. הַחֲרַמְתִּי *hacharamti*, id eſt, quaſi anathemata conſecrabis) *Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino vniuerſæ terræ.*

Cap. 5. 2. *Et tu Bethlehem* (ſita in regione) *Ephrata*, id eſt, frugifera & fertili) *paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur* (Chriſtus) *qui ſit dominator in Iſrael; & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.* Egreſſus Chriſti duplex, ſymbolum eſt duplicis natiuitatis Chriſti. Prior fuit in cælo æterna, in qua Chriſtus genitus eſt à ſolo Patre, fuitque ἀμήτωρ. Poſterior eſt temporalis, in qua Chriſtus natus eſt in Bethlehem ex Virgine Deipara, fuitque ἀπάτωρ.

Ex Habacuc.

Cap. 3. 4. C*Ornua in manibus eius.* q. d. *Manus*, id eſt, potentia, operatio & vindicta Dei eſt cornuta, id eſt, valida, acris & penetrans. Myſticè, cornua ſunt anguli & claui in manibus Chriſti crucifixi. Nam *ibi abſcondita eſt* (diuinitas &) *fortitudo eius.* Vnde quaſi in triumphum, *ante faciē eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius*, &c. *Incuruati ſunt colles* (putà reges & principes) *mundi ab itineribus æternitatis eius.* In quemcumque enim locum pedem ſuum intulit Chriſti æternitas, & æterna maieſtas circumiens orbem, & euangelizans per Apoſtolos, illum, eiuſque principes, ſibi ſuæque fidei & cultui ſubiugauit.

Cornel. in Proph. Min.

A

Ex Sophonia.

V*Æ prouocatrix & redempta ciuitas columba.* Columba ſymbolum eſt ſtoliditatis: quia ablatis pullis è nido, ad illum tamen reuertitur. q. d. Væ Hieroſolymæ, quæ ſtolida eſt & excors vt columba: nam cùm à me ex Ægypto, & aliàs ſæpè ſit redempta & liberata, ipſa tamen mei obliuiſcitur, ad idola pergit, itaque me ad iram prouocat. Cap. 3. 1.

B

In igne zeli mei deuorabitur omnis terra. Hic ignis zeli apparuit in Pentecoſte, quando Spiritus ſanctus, in linguis igneis inſedit Apoſtolis, per quos conſumpſit & deuorauit omnem terram Gentilium & gentiliſmi. *Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & ſeruiant ei humero vno.* Labium electum eſt lingua fidelis & Chriſtiana, qua omnes gentes ab Apoſtolis conuerſæ inuocant nomen Domini, eique ſeruiunt humero vno, id eſt, vnanimiter, ſumma concordia & charitate. Vnde de iis ſubdit: Verſ. 8.

C

Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit; gaudebit ſuper te in lætitia, ſilebit in dilectione ſua, id eſt, in tui amore ſilenter & gaudenter conquieſcet, *exaltabit ſuper te in laude*, laudando tuam fidem, conſtantiam, patientiam, martyrium, &c. Verſ. 17.

Nugas qui à lege receſſerant, congregabo. Nugas vocat nugaces, leues & viles Iudæos, qui à lege receſſerant, quos Chriſtus in Sionem, id eſt in ſuam Eccleſiam, congregauit & adunauit. Verſ. 18.

Ex Aggæo.

A*Dhuc vnum modicum, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam. Et mouebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria.* Deſideratus eſt Meſſias, qui fuit gloria templi ſecundi, dum illud ſua præſentia, doctrina & miraculis condecorauit. Commota ſunt cælum & terra, dum prodigia ſtupenda ediderunt in eius natiuitate & morte, quibus quaſi clamabant ſe ſtupere hanc creatoris ſui exinanitionem & dignationem, ac homines ad ſimilem ſtuporem, gratitudinem, amorem & laudem Dei prouocabant. Vnde explicans ſubdit: *Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ*, id eſt templi Zorobabelis, *pluſquam primæ*, puta templi Salomonis. Cap. 2. 8.

D

In die illa dicit Dominus exercituum, aſſumam te Zorobabel fili Salathiel, ſerue meus, dicit Dominus, & ponam te quaſi ſignaculum: quia te elegi. Signaculum, id eſt, ſigillum, vel annulus ſignatorius; quia hic omnia obſignat & cuſtodit, ac literis & edictis regiis dat fidem: vnde regi eſt ad manum, eiuſque digito inſeritur: hinc ſymbolum eſt amoris, fidei, auctoritatis, honoris, excellentiæ, quæ Verſ. 24.

Deus contulit Zorobabeli, dum ex eius ſtirpe A fecit naſci Chriſtum, quem ſtatuit ſuum in vrbe Legatum, Regem, Doctorem, Prophetam, Pontificem, Redemptorem, vt legem Euangelicam, ſalutem & reconciliationem à Deo decretam, omnibus ſibi credentibus promulgaret, & ipſa conferret: *Hunc enim Pater ſignauit Deus*, Iohan. 6. 27.

Ex Zacharia.

Cap. 1. 8. *ECce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta quæ erant in profundo* (in valle, v. g. ad ripam Euphratis, cui adiacet Babylon:) *& poſt eum equi rufi, varij, & albi.* Hic vir fuit S. Michael cuſtos Synagogæ: inſidet equo rufo, quaſi vindex, ſuſurus ſanguinem hoſtium populi Dei: ſtat inter myrteta, id eſt, inter Prophetas B pioſque Iudæos, qui in profundum captiuitatis & ærumnarum in Babylone fuerant demerſi. Sequuntur eum equi & equites rufi, id eſt, angeli præſides gentium, quæ perſecutæ fuerant Iudæos: & albi, id eſt, angeli præſides gentium Iudæis beneuolarum: & varij, id eſt, angeli præſides gentium variantium affectum, vt nunc Iudæis eſſent amicæ, nunc inimicæ. Omnes hi peragratis regionibus ſibi commiſſis, dicunt gentes omnes in pace degere. Vnde orat Michael, vt eadem Iudæis detur: *Vſquequo*, inquit, *tu non miſereberis Ieruſalem? iſte iam ſeptuageſimus annus eſt* deſolationis vrbis & templi.

Verſ. 19. *Ecce quatuor cornua*, &c. *Et oſtendit mihi Dominus quatuor fabros*, &c. *Hæc ſunt cornua quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput ſuum. Et venerunt iſti deterrere ea, ut deijciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu ſuper terram Iuda.* Quatuor cornua ſunt quatuor gentes C degentes ad quatuor mundi plagas, quæ vexarunt Iudæos, ſcilicet ab Oriente Ammonitæ, ab Occidente Philiſtini, à Meridie Idumæi, ab Aquilone Aſſyrij & Chaldæi. Porrò quatuor fabri, ſunt quatuor angeli tutelares Iudææ, qui haſce gentes & timore perculerunt, & perculſas proſtrauerunt.

Cap. 2. 5. *Ego ero ei* (Ieruſalem, & magis Eccleſiæ) *ait Dominus, murus ignis in circuitu.* q. d. Inſtar muri ignei cingam & tuebor Eccleſiam, ne quis hoſtis eam inuadat: ſicut Cherub flammeo gladio tuetur paradiſum, Gen. 3. Vnde ſubdit: *Et in gloria ero in medio eius.* q. d. Intrinſecus ciuibus ero conſolationi, & gloriæ: forinſecus verò hoſtibus, inſtar D muri ignei ero terrori & vaſtitati.

Verſ. 8. *Hæc dicit Dominus exercituum: Poſt gloriam miſit me ad gentes.* Eſt vox Chriſti, q. d. Olim ego Dei filius, gloriam meam oſtendi in Ieruſalem & Iudæis: nunc mittor à Patre in carnem, vt maiorem gloriam oſtendã in Eccleſia & gentibus Chriſtianis. *Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

Cap. 3. 3. *Et Ieſus pontifex filius Ioſedec, erat indutus veſtibus ſordidis. Et ſtabat ante faciem angeli. Qui reſpondit, & ait ad eos qui ſtabant coram ſe* (angelos inferiores) *dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.* q. d. Abſtuli à te peccata tua, & reſtituo tibi pontificatum, ideoque pro veſtibus ſordidis reddo tibi ſtolam pontificiam, vt deinceps templum cultumque meum inſtaures, in eoque pontificatu fungaris. Allegoricè, Ieſus filius Ioſedec repræſentat Ieſum Chriſtum, ob peccata noſtra ſputis & plagis in paſſione ſordidatum, ſed die tertia reſurgentem, & ſtola gloriæ circumdatum.

Audi Ieſu ſacerdos magne, tu, & amici tui qui habitant coram te, quia viri portendentes ſunt, hebr. *viri portenti.* q. d. Tu ô Ieſu, Zacharia, Aggæe, &c. eſtis Prophetæ, & tam verbis, quàm factis portenditis Chriſtum, eiuſque Eccleſiam. Vnde ſubdit: *Ecce enim ego adducam ſeruum meum Orientem*, hebr. צמח *tſemach*, id eſt, germen orieos ex Virgine & radice Ieſſe, puta Chriſtum. Verſ. 8.

Quia ecce lapis quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Ecce ego cælabo ſculpturam eius, ait Dominus. Lapis hic angularis & fundamentalis templi, id eſt Eccleſiæ, eſt Chriſtus. Septem eius oculi, ſunt ſeptem angeli primarij protectores Eccleſiæ: ſculpturæ, ſunt vulnera & ſtigmata Chriſto in paſſione inciſa, per quæ abſtulit iniquitatem terræ, vt ſequitur: Verſ. 9.

Vidi, & ecce candelabrum aureum totum: & lampas eius ſuper caput ipſius: & ſeptem lucernæ eius ſuper illud: & ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput eius. Et duæ oliuæ, ſuper, id eſt iuxta, *illud vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius.* Candelabrum repræſentat lucidiſſimam Dei prouidentiam, quæ futurum erat, vt mox candelabrum materiale, id eſt, templum a Iudæis reædificaretur. Lampas eſt ipſa diuinitas & mens diuina omniſcia. Septem lucernæ lucentes inſtar oculorum, ſunt ſeptem angeli primarij, adminiſtri & executores diuinæ prouidentiæ, præſertim in hac templi fabrica. Sic enim eas explicat angelus v. 10. dicens: *Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.* Septem infuſoria, id eſt, calami concaui inſtar canalium & fiſtularum, per quos oleum è lampade deriuabatur & defluebat in ſeptem lucernas, totidem calamis inſiſtentes, ſignificant varias diuinæ prouidentiæ rationes, modos & influxus, quas ſeptem angelis adminiſtris ſuis communicat, vt eas exequantur. Duæ oliuæ, ſunt Ieſus Pontifex & Zorobabel princeps, qui aſtant candelabro repræſentanti Deum Deique prouidentiam, vt eam exequantur, templumque reædificent, ac Eccleſiam, æquè ac rempubl. Iudæorum inſtaurent. Ita enim explicat angelus v. vltimo dicens: *Iſti ſunt duo filij olei, qui aſſiſtunt Dominatori vniuerſæ terræ.* Cap. 4. 2.

Allegor. Candelabrum eſt Eccleſia: Lampas eſt Chriſtus: Oleum eſt Chriſti ſanguis, merita & gratia. Hæc enim Chriſtus per ſeptẽ Sacramenta, quaſi infuſoria, influit in ſeptem lucernas, id eſt, in omnes fideles & Eccleſias. Duæ oliuæ, ſunt S. Petrus & Paulus, qui Chriſto aſſiſtunt quaſi primipili in fundanda & exornanda Eccleſia. Item Elias & Henoch in fine mundi, qui Iudæos gentesque omnes ad Chriſtum conuertent: itaque conſummationem & culmen imponent Eccleſiæ, tam militanti, quàm triumphanti.

Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum. Verſ. 7. q. d. Quis tu ô Sanaballat potens & ſuperbe, vt reſiſtas Zorobabeli in fabrica templi? complanare, deprime tuam potentiam & ſuperbiam, Non enim valebis Zorobabelẽ Deo nixum impedire, quo minùs templum conſummet. Myſticè: Quis tu, ô Satan potens & ſuperbe, vt Zorobabelis filio, id eſt, Chriſto & Chriſtianis, reſiſtas in erigenda & propaganda Eccleſia? complanare:

nare: illi enim te calcabunt, & te inuito Eccleſiæ fabricam conſummabunt.

Et educet lapidem primarium, qui in culmine emineat. q. d. Zorobabel culmen templo imponet, illudque conſummabit. *Et exæquabit gratiam gratiæ eius.* q. d. Faciet Zorobabel vt gratia conſummationis templi, gratiæ inchoationis eiuſdem commenſuretur, & quaſi ex æquo reſpondeat. Vnde explicans ſubdit: *Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius perficient eam.*

Verſ.10. *Quis enim deſpexit dies paruos?* Dies paruos vocat, quibus parua & exilia templi fundamenta iaciebantur à pauperibus Iudæis, ita vt non viderentur ad culmen poſſe deduci, multò minùs æquare magnificentiam prioris templi à Salomone ædificati.

Et lætabuntur, & videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel. q. d. Videbunt mox Zorobabelem perpendiculo dimetientem & perficientem fabricam templi, tumque lætabuntur quaſi in die magno & mirabili. Lapis enim ſtanneus eſt, qui funem perpendiculi diſtendit, vt rectà & ad libellam fabrica menſurari & aſſurgere poſſit.

Cap.5.2. *Ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.* Volumen hoc continebat furta, periuria & ſcelera impiorum, æquè ac pœnas cuique pro menſura ſcelerum debitas, & imminentes: hinc volat & quaſi inuolat in fures, periuros, &c. præſertim qui opes à Dario aliiſque datas pro fabrica templi, in ſuos vſus ſacrilegè conuertebant. Quocirca viſum fuit egredi ex templo, vel circa illud volare: vnde & ei in menſura fuit par. Tabernaculum enim Moſis, quod erat inſtar templi, longum erat viginti cubitis, latum decem; tantumdem longum & latum erat hoc volumen. Ita explicat Zacharias dum ſubdit: *Hæc eſt maledictio quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ: quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt, iudicabitur; & omnis iurans ex hoc ſimiliter iudicabitur.*

Verſ.6. *Hæc eſt amphora egrediens. Et dixit: Hæc eſt oculus eorum in vniuerſa terra. Et ecce talentum plumbi portabatur: & ecce mulier vna ſedens in medio amphoræ. Et dixit: Hæc eſt impietas. Et proiecit eam in medio amphoræ, & miſit maſſam plumbeam in os eius. Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earum, & habebant alas quaſi milui; & leuauerunt amphoram inter terram & cælum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quò iſtæ deferunt amphoram? Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & ſtabiliatur, & ponatur ibi ſuper baſem ſuam.* Amphora eſt menſura peccatorum, qua impleta Deus ea caſtigat & vindicat. Oculus omnium impiorum in eam reſpicit: quia impij non niſi ad ſuas cupedias & ſcelera reſpiciunt, itaque eam ſenſim adimplent, qua impleta, talento plumbi ipſa obtegitur; quo ſignificatur grauis Dei vltio & ſententia, quæ impietatem amphoræ, id eſt, menſuræ pœnarum, culpis parium, adæquat & includit; vt eam euadere nequeat. Impietas eſt idololatria, aliaque crimina. Duæ mulieres, ſunt Nabuchodonoſor & Nabuzardan, qui quaſi milui alati celerrimè & rapaciſſimè impietatem cum amphora, putà impios Iudæos, qui iam menſuram ſcelerum ſuorum impleuerant, tranſtulerunt in Babylonem, vt ibi quaſi in ſua ſede & regno commoretur impietas, tam quoad culpam, quàm quoad pœnam. Vide dicta Zachariæ 5.

Et quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium; & montes, montes ærei. Cap.6.1. Quatuor quadrigæ ſunt quatuor monarchiæ, quarum vna alteri continuè ſucceſſit, hę prodierunt è duobus montibus, id eſt è celſitudine & arcana profunditate diuini conſilij & prouidentiæ; cuius duæ ſunt partes, quaſi duo montes, ſcilicet ſapientia & potentia, ſiue prædeſtinatio & executio: vtraque fortis & efficax inſtar æris, adeò vt nemo eis reluctari potuerit, aut poſſit.

In quadriga prima equi rufi, & in quadriga ſecunda equi nigri, & in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij & fortes. Verſ.2. Equi rufi ſignificant primam monarchiam Chaldæorum, qui rufa veſte, id eſt purpurea & coccinea, amiciebantur; quique erant rufi, id eſt, crudeles & ſanguinarij, præſertim in Iudæos. Nigri ſignificant ſecundam monarchiam Perſarum: nigror repræſentat pauorem & horrorem, quem incuſſerunt Iudæis ſub Cambyſe, & ſub Aſſuero marito Eſther per dolos Aman. Albi ſignificant Græcos, qui albati incedebant, ait Cyril. quique in Iudæos fuerunt clementes & beneuoli. Varij ſignificant Romanos, quorum varium fuit regimen, nunc monarchicum, nunc ariſtocraticum, nunc democraticum.

Equi nigri egrediebantur in terram Aquilonis. Verſ.6. q. d. Perſæ aggreſſi ſunt & vaſtarunt impiam Babylonem. Vnde de iis ſubdit v. 8. *Qui egrediuntur in terram Aquilonis, requieſcere fecerunt ſpiritum* (Septuag. *furorem*) *meum in terra Aquilonis*, putà in Babylone, quæ Aquilonaris eſt Iudææ.

Et albi egreſſi ſunt poſt eos. Quia Alexander & Græci ſucceſſerunt Perſis, eoſque cum ſuo rege Dario profligarunt iuxta Babylonem. *Et varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri.* q. d. Auguſtus & Romani inualerunt Ægyptum, quæ Iudææ eſt ad Auſtrum eamque deuicto apud Actium Antonio & Cleopatra (quæ vltima ex Græcis putà Ptolemæis, fuit Ægypti regina) ſibi ſubiugauit, eaque ratione, extinctis planè Græcis, eorum monarchiam ad ſe tranſtulit.

Sumes aurum & argentum, & facies coronas duas, Verſ.12. vnam pontificiam, alteram ducalem; *& pones in capite Ieſu filij Ioſedec, ſacerdotis magni*, vt ſignifices deinceps pontifices fore duces & principes Iudæorum: ac magis, vt allegoricè Ieſus filius Ioſedec, id eſt, iuſtitiæ Dei, repræſentet Ieſum Chriſtum fore ſummum orbis Pontificem, æquè ac regem. Vnde de eo ſubdit: *Ecce vir oriens* (Chal. *Meſsias*) *nomen eius. Et ſubter eum orietur*; multitudo fidelium & ſanctorum. *Et ædificabit templum*, id eſt, Eccleſiam tam militantem, quam triumphantem, *Domino: & ipſe portabit gloriam*, &c. glorioſè reſurgens, & aſcendes cum triumpho in cælum, ibique reſidens ad dexteram Patris, quaſi Rex regum & Dominus dominantium.

Et habitabo in Ieruſalem: & vocabitur Ieruſalem ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum, mons ſanctificatus. Cap.8.3. Ieruſalem typus eſt Eccleſiæ, quæ eſt columna & firmamentum veritatis; ac mons ſanctitatis, tam doctrinæ, quàm vitę diuinę. Vnde ſubdit:

Ecce ego ſaluabo populum meum de terra Orientis, & de terra occaſus ſolis. Verſ.7. Hoc eſt quod Iudæis ait Chriſtus de Gentibus: *Multi venient ab Oriente &*

Occidente, & recumbent cum Abraham, & Iſaac, & Iacob in regno cælorum. Matth. 8. 11. Vnde & ſubdit Zacharias v. 23. *Apprehendent decem*, id eſt multi, *homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi* (id eſt, confitentis Deum, & credentis in Chriſtum, eumque prædicantis, putà Apoſtoli, virique Apoſtolici) *dicentes: Ibimus vobiſcum: vidimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt.*

Verſ. 19. *Ieiunium quarti* (menſis) *& ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi, erit domui Iuda in gaudium & lætitiam, & in ſolemnitates præclaras.* Hæc fuerunt ſymbola ieiunij quatuor temporum, quod vſurpat Eccleſia, vt docet S. Leo. Vide dicta Zach. 8. 19.

Cap. 11. 12. *Et dixi ad eos: Si bonum eſt in oculis veſtris, afferte mercedem meam; & ſi non, quieſcite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad ſtatuarium, decorum pretium quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos: & projeci illos in domo Domini, ad ſtatuarium.* Zacharias hac actione ſua ſymbolica, per viſionem ipſi, vt videtur, in mente à Deo obiecta & efformata, repræſentauit venditionem Chriſti, qua Iudas eum vendidit triginta argenteis; quod proinde per ironiam vocat decorum, id eſt vile & infame, pretium. Vnde iuſſu Dei proiecit illud in templo, vt eo à ſtatuario, id eſt a figulo, emeretur ager in ſepulturam peregrinorum. Matt. 27. 3.

Cap. 13. 1. *In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ieruſalem in ablutionem peccatoris & menſtruatæ.* Fons hic eſt Chriſtus in cruce lancea & clauis perfoſſatus, ex quo ſcaturiuit Baptiſmus, Euchariſtia, ceteraque Sacramenta, ac omnis gratia: quibus abluitur peccator, & menſtruata, id eſt peccatrix. Peccatum enim eſt menſtruum, id eſt ſordes & vitus, animæ. Vnde hunc fontem explicans ſubdit:

Verſ. 6. *Et dicetur ei: Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum* (putà in Iudæa & Ieruſalem) *qui diligebant me.* q. d. Has plagas mihi inflixerunt mei ciues & cognati, putà Iudæi, qui erant populus colens & diligens Deum, & conſequenter me. Ego enim ſum Deus, & Dei filius.

Verſ. 7. *Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum.* Eſt vox Dei Patris, qua ſignificat ſuo decreto occidendum eſſe Chriſtum. q. d. Iubeo tibi, ô framea, ô gladie (ſub quo claues; lanceam, flagella, & omnia mortis inſtrumenta, per ſynecdochen intellige) vt ferias & occidas Chriſtum, qui eſt vir cohærens mihi, & paſtor quem dedi meis fidelibus, vt ipſi eius morte redimantur. *Percute ergo Paſtorem, & diſpergentur oues.*

Cap. 14. 4. *Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem Oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem: & ſcindetur mons Oliuarum ex media parte ſui ad Orientem, & ad Occidentem prærupto grandi valdè, & ſeparabitur medium ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem.* Symbolum eſt Chriſti ex monte Oliueti aſcendentis in cælum, indeque mittentis Apoſtolos in quatuor mundi plagas. Anagog. Chriſto ibidem conſidente ad iudicium, findetur totus mons, vt impios, æquè ac Antichriſtum, abſorbeat, mittatque in tartara.

Verſ. 7. *Et erit in die illa: non erit lux ſed frigus & gelu. Et erit dies vna quæ nota eſt Domino, non dies, neq; nox,*

A *& in tempore veſperi erit lux.* Ad literam dies hic fuit tempus perſecutionis Antiochi Epiphanis, qua Iudæis afflictis dies videbatur non eſſe dies, ſed nox. Verum veſpere, id eſt in fine perſecutionis, ſucceſſit lux, id eſt, lætitia & conſolatio per victorias Iudæ & Machabæorum. Anagog. dies iudicij qui ſoli Deo eſt notus, ita erit horridus, vt ſub illud tempus ſol obſcurandus ſit, & ſtellæ de cęlo caſuræ: ſed veſpere, id eſt in fine eius, ſuccedet Sanctis lux beatitudinis & gloriæ æternæ.

Et erit in die illa: exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouiſſimum: in æſtate & hieme erunt. Alludit ad fontes Gihon, qui ad Occidentem; & Cedron, aliosque qui ad Orientem cingebant & decorabant Ieruſalem. Per hos intelligit Machabęos, qui ſuis prælijs & victorijs, quaſi fontes aquas viuas conſolationis, lætitiæ, & rerum abundantiæ attu- Verſ. 8.
B leſunt Iudæis. Parabolicè ſignificantur Apoſtoli, qui è Ieruſalem exeuntes in totum orbem emanarunt aquas gratiæ & doctrinæ Euangelicæ. Anagog. ſignificantur gaudia Beatorum ex viſione Dei, quaſi ex fonte manantia. Vnde huc alludens S. Iohannes Apoc. 22. 1. in deſcriptione cæleſtis Ieruſalem: *Et oſtendit mihi*, inquit, *fluuium aquæ ſplendidum tamquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei, & agni*, &c.

Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis gentibus, quæ venerunt contra Ieruſalem, aſcendent ab anno in annum, vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent feſtiuitatem tabernaculorum. Tenuiter id factum à Machabæis, qui Idumæos, Philiſtæos aliaſque vicinas gentes coëgerunt ad ſuſcipienda ſacra Iudaica, eorumque feſta colenda. Plenè id factum ab Apoſtolis, qui omnes gentes conuer- Verſ. 16.
C terunt & induxerunt ad celebranda feſta Chriſtiana, adumbrata per Iudaica; & præſertim vt myſticè agant feſtum tabernaculorum, nimirum vt quaſi peregrini degant in hoc mundo, tamquam in tabernaculo; ac fide, ſpe & charitate iugiter contendant ad patriam cæleſtem.

In die illa erit quod ſuper frenum equi eſt, ſanctum Domino. q. d. Machabæi phaleras equorum, aliaſque manubias hoſtium conſecrabunt Deo, quaſi victoriæ auctori. Idem facient de ſuis ſpolijs & opibus Principes, Reges & Imperatores conuerſi ad Chriſtum: quorum primus fuit Conſtantinus, qui proinde ad literam clauum ſanctum quo crucifixus eſt Chriſtus, impoſuit fræno equi ſui, tum ad oſtendendam ſuam fidem & pietatem in Chriſtum, tum vt eius ope communitus in prælijs, victorijs poriretur. Verſ. 20.

D *Et erunt lebetes in domo Domini, quaſi phialæ coram altari.* q. d. Ob victorias Machabæorum multi confluent ad ſacrificandum Deo: hinc plurimos adducent lebetes ad coquendas carnes victimarum, quos deinde relinquent templo, Deoque conſecrabunt: ita fiet, vt tot ſint lebetes ſanctificati, quot phialæ; ac lebetes in nitorem & ſanctitatem phialarum quaſi tranſeant. Myſticè, lebetes ſunt corda fidelium, in quibus igne charitatis excoquitur quidquid carnale eſt, vt fiant ſancta inſtar thymiamatis quod eſt in phialis, iugiter exhalantia incenſum orationis & laudis Deo. Hinc de S. Magdalena canit Eccleſia:

Fit ex lebete phiala,
In vas tranſlata gloriæ,
Ex vaſe contumeliæ.

q.d. Prius erat lebes concupiſcentiæ, deinde facta A eſt phiala continentiæ & pœnitentiæ.

Ex Malachia.

Cap.1.11. A*B ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus: & in omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda* hebr. מִנְחָה *mincha*, id eſt, ſacrificium farreum; putà farinæ & panis, Leuitici 2. quod erat typus Euchariſtiæ, quæ hic ad literam ſignificatur, & prædicitur in lege noua fore non tantùm Sacramentum, ſed & ſacrificium.

Cap.3.1. *Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et ſtatim veniet ad templum ſuum* B *dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti quem vos vultis.* Duos hic angelos prænunciat Malachias, vnum communem & priorem, qui ſit præcurſor poſterioris. Hic eſt S. Iohannes Baptiſta, qui fuit angelus, id eſt legatus, Chriſti, iſque ante faciem eius, id eſt, coram eo: quia Chriſtum præſentem populo oſtendit, & digito demonſtrauit. Alterum angelum teſtamenti, putà Chriſtum, qui fuit angelus, id eſt legatus; Patris ad ſanciendum nouum teſtamentum, id eſt, fœdus inter Deum & homines. Hic poſt Iohannem concionantem & præſertim incarceratum, venit ad templum, ibique prædicauit & miracula patrauit, quibus comprobauit ſe eſſe angelum teſtamenti, pu- C tà Meſſiam. Vnde de eo ſequitur: *Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius. Et quis ſtabit ad videndum eum?* q. d. Ecce ego Malachias eminus in ſpiritu eum aduentantem conſpicio. Et quis comprehendat, imò quis appendat, ponderet & penetret pro dignitate, vti meretur, eius in carnem aduenientis dignationem, charitatem, potentiam, ſapientiam, maieſtatem, gloriam? Quis verò coram tanta maieſtate conſiſtere queat? quis tantam lucem irretortis oculis intueri valeat? Quis hominum impurorum coram tanta puritate imò igne conflante & purificante, illæſus conſiſtat?

A *Ipſe enim quaſi ignis conflans & quaſi herba fullonum.* q.d. Chriſtus inſtar ignis conflabit, & inſtar Verſ.2. herbæ ſaponariæ, qua fullones expurgant pannos emundabit ab omni peccato & immunditie, ſuos fideles, præſertim ſacerdotes.

Et ſedebit conflans, & emundans argentum. Et Verſ.3. *purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum, & quaſi argentum: & erunt Domino ſacrificia offerentes in iuſtitia.* q.d. Chriſtus quaſi aurifex, igne diuino excoquet ſuos ſacerdotes, vt niteant inſtar argenti, & ſplendeant inſtar auri, itaque iuſta & ſancta Deo offerant ſacrificia. Aaronici enim ſacerdotes fuerunt terreni, Chriſtiani verò ſunt argentei & aurei.

B *Ecce dies veniet ſuccenſa quaſi caminus: & erunt* Cap.4.1. *omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem ſtipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen.* Dies hæc eſt dies iudicij, *ſuccenſa* igne, tum conflagrationis mundi, tum gehennæ, tum acris examinis & iudicij diuini, in qua impij cum omni ſua gloria, opibus, delicijs & pompis funditus exſcindentur, & comburentur vt ſtipula, cuius nulla radix ſupereſt, aut germen; ita tamen vt illæſi ipſi ſemper perdurent in igne, ad pœnam continuam & æternam.

Ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam, antequam Verſ.5. *veniat dies Domini magnus & horribilis. Et conuertet* C *cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, ne fortè veniam & percutiam terram anathemate.* Hinc patet Eliam Theſbitem, vt habent Septuag. cum Henoch venturum ante diem iudicij, vt Iudæos conuertat. Elias ergo cor, id eſt, mentem, fidem & deuotionem patrum erga Chriſtum venturum reducet, imprimetque filijs, ut cor, id eſt, mens, fides & deuotio filiorum erga Chriſtum iam præſentem, imitetur & ſequatur cor, id eſt, mentem, fidem & ſpem patrum; ne veniens Chriſtus ad iudicium, incolas terræ terrenis bonis affixos perdat anathemate, id eſt, pleno excidio & exterminio; ſed credentes in ſe ſaluet beetque.

ÆNIGMATA.

Ex Oſee.

Cap.1.10. E*T erit in loco vbi dicetur* (dicebatur) *eis: Non populus meus vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis. Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſrael pariter. Et ponent ſibi caput vnum, & aſcendent de terra.* Eſt ænigma vocationis Iudæorum, & Gentium ad fidem & ſalutem per Chriſtum. Hi enim antea non erant populus Dei, ſed per fidem in Chriſtum facti ſunt populus Dei, & filij Dei, vtrique Iudæi & Iſraelitæ, cùm ſcilicet vnum caput ſibi poſuerunt Chriſtum, & cum eo aſcendere cœperunt mente & conuerſatione ſancta de terra in cælum.

Verſ.7. *Quia magnus Dies Iezrahel.* q. d. Celeberrimus & feliciſſimus erit dies ille, quo Iezrahel, id eſt, ſemen & filij Dei antea diſperſi, per Chriſtum vnigenitum Dei filium congregabuntur in vnam Eccleſiam, nunc militantem, poſtea triumphantem in cælis.

Cornel. in Proph. Min.

D *Dabo vallem Achor* (id eſt turbationis) *ad ape-* Cap.2.15. *riendam ſpem.* q.d. Turbatio & deſperatio erit occaſio, & initium ſpei: ibi omnia videbuntur perdita & deſperata, ubi affulgebit ſpes ſalutis. Deus enim in arctis extremiſque difficultatibus maximè adeſſe ſolet, ſuiſque aperire viam ad euadendum.

Exaudiam cælos, & illi exaudient terram. Et terra Verſ.21. *exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.* q. d. Dabo cælis pluuiam, quam tacitè poſcunt, vt eam communicent terræ, quæ per eam fœcundata dabit triticum, vinum & oleum, quo alatur Iezrahel, id eſt, populus Dei: Iezrahel enim poſcit triticum, &c. triticum poſcit terram fœcundam, terra fœcunda poſcit pluuiam è cælo. Horum omnium votis ſatisfacit Deus, dum facit vt cælum impluat terræ, ex eaque producat fruges, ad alendum Iezrahel.

Laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expanſum Cap.5.1. *ſuper Thabor.* *Speculationem* vocat populum ſpecu-

 landum,

landum, ſiue ſpeculationi & cuſtodiæ ſacerdotū & procerum commiſſum. q.d. Veſtrum erat ſpeculari, præmonere, itaque auertere pericula à populo: at vos pro ſpecula eidem facti eſtis laqueus; quia verbo & exemplo eum idolis implicaſtis & illaqueaſtis, itaque in ruinam & exitium egiſtis: perinde ac venatores retibus capiunt & illaqueant feras & aues in monte Thabor.

Verſ.7. *Deuorabit eos menſis*, Aquila, *neomenia*, id eſt, noua luna, putà nouus rex, nouum imperium, quæ ſub luna, cum luna, & inſtar lunæ mutantur & innouantur.

Cap.6.3. *Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos.* Ad literam primus dies, eſt captiuitatis Aſſyriacæ: ſecundus, Babylonicæ: tertius, redemptionis & libertatis per Cyrum, & multo magis per Chriſtum. Allegoricè primus dies fuit paſſionis Chriſti, ſecundus ſepulturæ, tertius reſurrectionis, quo ſe ipſum, noſque in ſe ipſo à morte ad vitam Chriſtus ſuſcitauit. Tropolog. q.d. Cito Deus pœnitentem ſua gratia viuificat; & patientem in tribulatione citò conſulatur & liberat.

Verſ.5. *Propter hoc dolaui in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei* q.d. Iudæi erant duri vt marmora: conatus ergo ſum eos dolare & ſcalpere per Prophetas, aſſiduè eos tundens & pulſans, nunc minando, nunc blandiendo, adeo vt Prophetas tot oraculis, verbis & concionibus fatigarim, & quaſi enecarim: ſed fruſtra: ſcalpra enim mea hebetaui, & Prophetas meos tantùm non occidi; at ipſi marmora manent, ſculpi ſcalpique nolunt.

Cap. 8.7. *Ephraim factus eſt ſubcinericius panis qui non reuerſatur*, qui non inuertitur, ideoque ab igne aduritur. q.d. Iſrael quaſi panis ſubcinericius, manet in ſuo cinere & ſordibus idololatriæ nec ſe ab iis auertit, vt per pœnitentiam redeat ad Deum: quocirca igne Aſſyriaco ſenſim comburetur & conſumetur. Vnde ſubdit: *Comederunt alieni robur eius*, putà fruges & opes eius diripuerunt, & deuorarunt Aſſyrij: *& ipſe neſciuit*, ipſe non aduertit ſe conſumi, tendere in ruinam.

Cap.8.7. *Ventum ſeminabunt, & turbinem metent.* q.d. Sicut qui ſerit ventum, metit turbinem, qui in cauſa eſt ventus in terram iactus & conclufus: ita qui ſeminant idololatriam, ſuperbiam, aliaque ſcelera, metent turbinem calamitatum & ærumnarum, quarum cauſa eſt idololatria, ſuperbia, &c. Vnde affini adagio idem explicans ſubdit:

Culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam. q.d. Sicut ex vento ſeminato naſci nequit culmus conſiſtens, germenque creſcens in granum quod faciat farinam: ita & ex idololatria & ſuperbia naſci nequit aliquid boni, quod operantem paſcat & reficiat; ſed potiùs omne malum, quod eum cruciet, affligat, & mille moleſtiis curiſque exagitet.

Verſ.8. *Iſrael factus eſt quaſi vas immundum*, putà matula, in quam Aſſyrij aliæque gentes ſuas ſordes conjiciant; ita S. Hieron.

Verſ.9. *Iſrael eſt onager ſolitarius ſibi.* q.d. Iſrael iugum Dei & legis excuſſit: vult eſſe liber, ſibique, vt lubet, viuere, inſtar aſini feri & ſylueſtris.

Cap.9.8. *Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta loquens ruina factus eſt.* q.d. Propheta qui debebat eſſe ſpeculator populi, verſarique cum Deo, & ex eius ore loqui, hic factus eſt populo laqueus

A ruinæ: quia ſuis falſis oraculis & doctrinis populum ſeduxit in exitium & ruinam.

Da eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia. q.d. Inflige Iſraelitis pœnam ſuam & acrem, ſcilicet ſterilitatem & orbitatem, vt vel filios non concipiant; vel ſi conceperint, lactare & educare nequeant, idque quia in filiis ſuperbierunt, iiſque ſacrilegè abuſi ſunt, immolando eos Moloch. Verſ.14.

Ex Ioële.

E*Vm qui ab Aquilone eſt procul faciam à vobis.* Scilicet Nabuchodonoſorem & Holofernem, qui ex Aquilonari plaga, puta Chaldæa & Aſſyria, venerunt, auertam ab Iſraele. Myſticè, diabolum auertam à fidelibus. Ipſe enim eſt frigidus Aquilo, qui ſuo frigore omnia bona deſiccat, acediam & torporem piorum operum inducit. Cap.2.20.

B

Ex Amos.

S*Vper tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad.* q.d. Oſtria, id eſt multa, ſcelera Damaſci, ſed maximè ob quartum, quia ſcilicet crudeliter ſæuiit in Iſraelitas, puta Galaaditas, triturando eos quaſi triticum, non parcam ei; ſed puniam eum ſæuiam, & acriter eum puniam. Cap.1.3.

Numquid currere queunt in petris equi, aut arari poteſt in bubalis? quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium & fructum iuſtitiæ in abſynthium. q.d. Equi & bubali ſequuntur naturæ ductum: vnde nil tale natura repugnans, v.g. vt equi currant in petris, vt bubali indomiti iugo domentur, & arent. At vos, ô Iſraelitæ, naturas rerum inuertitis; quia factis naturæ repugnantia, nam iuſtitiam in iniuſtitiam, virtutem in vitium, dulcedinem in amaritudinem conuertitis. Cap.6.13.

Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, id eſt thronum, ad quem ſancti è terra aſcendunt; *& faſciculum ſuum ſuper terram. Faſciculum* vocat colligationem trium elementorum, aëris, aquæ, & terræ. Myſticè, faſciculus Dei eſt Eccleſia, fide, lege & charitate Dei conſtricta & colligata: Eccleſia, inquam, tum mixta & militans, tum electa & triumphans. Cap.9.6.

C

Ex Michæa.

D Q*Via de mercedibus meretricis congregata ſunt, & vſque ad mercedem meretricis reuertentur.* q.d. Quia Samaria ſuas opes collegit ex idololatria (hæc enim eſt meretricatus ſpiritualis) hinc eædem ad idololatras, putà ad Aſſyrios raptores deuoluentur. Cap.1.7.

Adhuc heredem adducam tibi quæ habitas in Mareſa. Eſt ſarcaſmus: *heredem* enim vocat Aſſyrios; qui vaſtabunt & hæreditabunt Mareſa, cæteraſque vrbes Iudææ. Vnde ſubdit: *Vſque ad Odollam veniet gloria Iſrael.* q.d. Gloria Iſrael propulſa quaſi ab Aſſyriis, qui eius vrbes capient, fugiet vſque ad Odollam, quæ eſt in finibus Iudææ, ibique cadet & extinguetur, cùm Odollam capiet Aſſyrius. Ergo tu, ô Samaria, æquè ac tu, ô Iudæa, *decaluare & tondere* (in ſignum extremi luctus) *ſuper filios deliciarum tuarum* (Septuag. *ſuper filios tuos delicatos*) *dilata caluitium tuum ſicut* Verſ.15.

aquila,

aquila, quæ ſeneſcens toto corpore deplumatur & decaluatur: *quoniam captiui ducti ſunt ex te.*

Cap 6.10. *Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis, & menſura minor iræ plena.* q.d. adhuc ignis cupiditatis, toties à nobis Prophetis repreſſus & reſtinctus, quaſi ſopitus reuiuiſcit, inardeſcit & increſcit, nimirum theſauri qui ex iniquitate comparantur, & vſus menſurarum quę iuſto ſunt minores, ſed ira Dei plenæ: quia quod is deeſt in pondere, hoc Deus ſupplebit & implebit ſua vindicta, onereque ſupplicij.

Ex Nahum.

Cap.1.10. Q*Via ſicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur; ſic conuiuium* (id eſt, cœtus conuiuarum, ſiue conuiuæ) *eorum pariter potantium, conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.* q.d. Conuiuantes & compotantes Aſſyrij, qui in ſympoſiis inſtar coronæ è ſpinis contextæ & implexæ, ſibi inuicem in orbem ſociantur, dum menſas & vina coronant: hi, inquam, ab angelo, & à Medis, quaſi ſtipula aridiſſima comburentur & conſumentur.

Cap.3.16. *Plures feciſti negotiationes tuas, quàm ſtellæ ſint cæli: bruchus expanſus eſt & auolauit.* q.d. Sicut bruchus ſole calente alas expandit & auolat, ita merces & opes tuæ, ô Niniue, quæ numero certant cum ſtellis, perſequente te Chaldæo, à te ad eum auolabunt.

Verſ.17. *Cuſtodes tui quaſi locuſtæ, & paruuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum, quæ conſidunt in ſepibus in die frigoris: ſol ortus eſt, & auolauerunt.* q.d. Sicut locuſtę tam magnæ, quàm paruæ, nocturno frigore torpentes, ſolis radiis excitatæ, & calefactæ auolant, ita tui duces & milites, ô Niniue, qui te cuſtodiebant, veniente Chaldæo aufugient.

Ex Sophonia.

Cap.1.7. P*Ræparauit Dominus hoſtiam, ſanctificauit vocatos ſuos.* Hoſtia pro peccato immolanda diuinæ vindictæ, eſt impia Ieruſalem. Sacerdotes eam immolaturi, ſunt Chaldęi, quod Deus ad hoc vocauit, & *ſanctificauit*, id eſt, auctorauit, deſignauit, & quaſi conſecrauit miniſtros & executores ſuæ iuſtitiæ & ſententiæ.

Verſ.12. *Scrutabor Ieruſalem in lucernis.* q.d. Scrutabor Iudæos in ſpeluncis ſe abdentes, per Chaldæos, qui eos vbique inueſtigabunt, vt occidant, vel capiant. Vnde ſubdit: *Et viſitabo* (puniendo) *ſuper viros defixos in fæcibus ſuis*, putà in peccatis ſuis. q.d. Sicut vinum iugiter reſidens in fæcibus ſuis fit olidum, vapidum & inſipidum; ideoque ab œnopola ab iis depromitur, & in aliud vas transfertur: ita Iudæi in Iudæa degentes in otio, & rerum abundantia, laſciuiunt & luxuriant, putent & fœtent; quocirca eos inde transferam in Babylonem.

Verſ.15. *Dies iræ, dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris.* Dies hęc ad literam, eſt dies excidij Ieruſalē per Chaldæos. Allegor. eſt dies mortis, & dies iudicij. Vnde de ea ſubdit: *In igne zeli eius deuorabitur omnis terra; quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram.* Deus enim iudex & vindex, quaſi zelotes impulſus zelo iuſtitiæ, honoris & amoris ſui, ad vindicandum iniurias ſibi irrogatas, acriter puniet Iudæos, & fideles, qui

A quaſi ſponſę ab eo adamatę, eo ſpreto, cum creaturis adulteratæ ſunt.

Ex Zacharia.

E*X ipſo* (Iuda) *angelus, ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælij, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.* Hęc ſunt quatuor ænigmata principis, puta Machabæorum, & myſticè Apoſtolorum. Princeps enim Primò, eſt angulus reipubl. vtpote qui omnia eius latera ſtringit, continet & roborat. Secundò, eſt quaſi paxillus, quia ex ipſo omnium ſubditorum fortunæ, res & ſpes pendent, quaſi ex paxillo. Tertiò, eſt quaſi arcus, hoſtes Reip. ſternens & profligans. Quartò, eſt exactor, id eſt victor qui victis leges, iura & tributa imponit. Cap.10.4.

B *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.* q.d. Aperi ô Ieruſalem, portas tuas Tito & Romanis, qui domos tuas cedrinas comburent. Libanus enim eſt ænigma Ieruſalem & templi, tum quia ex cedris piniſque Libani erant conſtructa: tum quia vt Libanus arboribus, ita Ieruſalem populis abundabat. Cap.11.1.

Vlula abies, quia cecidit cedrus. Vlulate plebeij, quia ceciderunt magnates, qui vos protegebant: illis ergo cadentibus, cadetis & vos. Vnde explicans ſubdit: *Quoniam magnifici vaſtati ſunt.* Verſ.2.

Et aſſumpſi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui, Funiculum: & paui gregem. Duæ virgæ paſtorales, ſiue duplex pedum ſignificat duplex regimen Dei. Primò enim rexit Iudæos amore, ſceptro quaſi decoris, per promiſſa & beneficia, deditque principes & pontifices beneuo- Verſ.7.

C los & beneficos; quales fuerant ante Zachariam Moſes, Ioſue, Dauid, &c. poſt eum Machabæi, & maximè Chriſtus. Verùm, quia Iudæi bis recalcitrarunt, hinc fracto ſceptro decoris aſſumpſit ſceptrum funiculi, quo cœpit eos regere terroribus, minis, vinculis & flagellis, præſertim poſt Chriſtum, ac tandem planè eos abiecit, tradiditque vaſtandos Tito & Romanis, vti in ſequentibus docet Zacharias.

Et dixit Dominus ad me: Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti, id eſt improbi; qui gregem negligit, imò expilat, vt ſe vnum paſcat & ditet. Huius vaſa, id eſt inſtrumenta, ſunt machæra, vel culter ad iugulandum oues; baculus ad confringendum earum crura; laqueus ad eas ſtrangulandum; cithara, quam neglectis ouibus pulſet, vt ſe oblectet. Vnde ſubdit: Verſ.15.

D *O paſtor & idolum, derelinquens gregem*, q.d. Tu ô ſtulte & improbe paſtor, non es paſtor, ſed vmbra & idolum paſtoris. Habes nomen & pedum, ſed curam & vigilantiam paſtoris non habes. Tales fuere Iaſon & Menelaus tempore Machabæorum, atque Annas, Caiphas & Scribæ tempore Chriſti. Talis erit Antichriſtus in fine mundi, qui volet adorari vt idolum & numen. Verſ.17.

Ecce ponam Ieruſalem in ſuperliminare crapulæ omnibus populis in circuitu. Alludit ad profanationem templi factam ſub Antiocho, adeò vt in eo comeſſationibus & ſcortationibus vacarent, vt patet 2. Machab. 6. Quocirca templum iam non erat templum, ſed popina, ganea & domus crapulæ, ita vt in eius ſuperliminari tituli loco ſcyphus, quaſi inſigne compotationis & crapulæ, exponi potuerit, & fortè reipſa expoſitus ſit. Cap.12.2.

 q.d.

q.d.Græci,& nonnulli Iudæi ex domo Dei fecerunt domum crapulæ : ego faciam, vt quaſi ebrij in illam impingant, vtq; à Machabæis cædantur, & iam non vino, ſed ſanguine ſuo inebrientur : propinabo eis calicem tremoris, ſtuporis & ſoporis (hæc enim omnia ſignificat Hebr. רעל raal) vt eo conſopiti æternum ſomnum dormiant.

Verſ.3. *Ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis : omnes qui leuabunt eam, conciſione lacerabuntur.* Alludit ad palæſtram Gentilium, quam impius Iaſon in Ieruſalem induxit, in qua certabant diſco, id eſt, maſſa plumbea, vel ſaxea, quis ſcilicet eam altiùs eleuare, vel longiùs projicere poſſet, qua ſæpè lacerabantur manus leuantium, imò ipſi leuantes ſubinde opprimebantur. q.d. Certant Græci, vt Iudæos, quaſi diſcum & lapidem oneris è Iudæa in Græciam projiciant; ſed ego faciam, vt ab eodem per Machabæos lanientur & opprimantur.

Ex Malachia.

Cap.4.5. *ORietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius: & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento.* Alludit ad ænigma phœnicis: huius enim ſunt pennæ. Phœnix enim eſt auis ſolaris, quia ſymbolum eſt ſolis. q.d. Chriſtus ex morte rediuiuus orietur vobis, ò iuſti, quaſi phœnix, id eſt, quaſi ſol iuſtitiæ poſt occaſum exoriens, qui ſuis radiis, quaſi pennis expanſis, vobis irradians, à morte vos reſuſcitabit, ac gloria beatitudinis & dote agilitatis donabit, vt vegeti, læti & felices exiliatis, ſicut exiliunt vituli bene paſti & ſaginati.

A D A G I A.

Ex Oſee.

Cap.2.6. *SEpiam viam tuam ſpinis.* Hoc eſt, impediam ne curras ad tuos amaſios, putà ad idola.

Verſ.9. *Liberabo lanam meam & linum meum.* Auferam à te veſtes laneas & lineas, quibus abuteris ad cultum idolorum. Significat creaturas inuitè ſeruire impietati, ideoque ab impiis quaſi captiuari, quia creatæ ſunt & deſtinatæ ad hunc finem, vt ſeruiant piis in cultu Dei. Ab hac captiuitate liberat eas Deus, dum illas impiis adimit, & transfert ad pios vel homines, vel vſus.

Verſ.13. *Viſitabo ſuper eam dies Baalim.* Puniam eam ob cultum Baal.

Verſ.14. *Lactabo eam, & ducam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius.* Seducam eam ab amaſiis, & ſolus cum ſola agam, eique abblandiar.

Verſ.19. *Sponſabo te mihi in ſempiternum: & ſponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio, & in miſericordia & miſerationibus.* Aſſumam te mihi in ſponſam cum ſumma miſericordia, æquè ac iuſtitia, qua te tuebor & hoſtes tuos proſternam.

Cap.3.1. *Diligunt vinacia vuarum.* Peccator relicta vua pingui & plena, id eſt, vero ſummoque bono, diligit vinacia, id eſt, folliculos vuæ paſſæ, putà picta & ficta bona, falſas delicias, falſos honores, falſas opes, falſa gaudia.

Cap.4.2. *Sanguis ſanguinem tetigit.* Cædes cædibus adduntur, peccata peccatis cumulantur.

Verſ.11. *Fornicatio & vinum, & ebrietas auferunt cor,* id eſt, rationem, iudicium, mentem, ſpiritum, hominemque dementant & infatuant.

Verſ.15. *Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat ſaltem Iuda,* habens Dei templum, Deoque quaſi dedicatus & intimus. *Quoniam ſicut vacca laſciuiens declinauit Iſrael.* Iſrael vt vacca laſciuiat, Iuda Dei in lege conſiſtat vt leo.

Cap.5.3. *Ego ſcio Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me.* q.d. Ego ſum cardiognoſtes, ideoque video intimas Iſraelitarum cogitationes, deſideria, & propenſiones in fornicationem & idololatriam. Vnde ſequitur: *Quia nunc fornicatus eſt Ephraim, contaminatus eſt Iſrael. quia ſpiritus fornicationum in medio eorum.*

Verſ.5. *Reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius:* q.d. Arrogans faſtus Iſraelis Deiq; contemptus publica clade ſternetur, & punietur; hecque humiliatio & pœna oſtendet eius ſcelera; eique interroganti, Cur adeò punior? in faciem non voce, ſed facto & reipſa reſpondebit: Quia tam arrogans fuiſti. q.d. Pœna reſpondebit culpæ; pœna culpam prodet, totique orbi demonſtrabit. Vnde ſequitur: *Et Iſrael, & Ephraim ruent in iniquitate ſua.*

Verſ.12. *Ego quaſi tinea Ephraim, & quaſi putredo* (hebr. teredo) *domui Iuda.* q.d. Vt tinea molli lentoque, ſed certo morſu corrodit veſtem, ac teredo lignum: ita ego corrodam & conſumam Iſraelitas & Iudæos.

Verſ.14. *Ego quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda.* q.d. Laniabo Iſraelitas quaſi leæna, & Iudæos quaſi leunculus.

Cap.6.6. *Miſericordiam volui, & non ſacrificium: & ſcientiam Dei pluſquam holocauſta.* q. d. Requiro internam pietatem, non externam ; actus, non ceremonias; victimas mentis, non carnis; cordis, non oris.

Cap.7.4. *Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus à coquente.* Sicut adulterandi libido adulterando increſcit, magiſque accenditur, ita libido colendi idola in Iſraelis, ipſa eorum cultura magis increbuit, & incenſa eſt inſtar fornacis, quam ſuccendit piſtor; ita vt viderentur in idola furere & inſanire.

Verſ.11. *Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta; non habens cor.* Sicut columba ſtolida ſinit ſibi pullos auferri, & ad eumdem nidû redita rurſum, ob eſcam in retia ſe dat, ſinitque ſe capi: ita Iſraelitæ ſtolidi implorant opem deorum & Aſſyriorum, à quibus vident ſe ſenſim ſpoliari, & vaſtari, agique in exitium.

Verſ.16. *Facti ſunt quaſi arcus doloſus.* Videbantur Iehu & Iſraelitæ, euerſo Baal, ſtudia ſua directuri ad ſtabiliendum Dei cultum; ſed ecce reſilierunt ad colendos vitulos Ieroboam.

Cap.8.4. *Ipſi regnauerunt; & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui.* q. d. Reges Iſrael fecerunt ſchiſma à domo Dauid, & regnarunt in Iſrael non me auctore, ſed populo tumultuante, & deficiente à Roboam. Ego enim vnum inſtitui regnum, putà Iuda, non Iſrael; ego ſum auctor

vnius

vnius Synagogæ & regni, non duplicis: odit enim diuiſionem & ſchiſma, præſertim tendens ad idololatriam.

Cap. 9. 4. *Sacrificia eorum quaſi panis lugentium.* q. d. Iſraelitæ idololatræ, & mœrentes in captiuitate offerunt & comedunt victimas immundas & illegitimas, æquè ac lugubres & funeſtas, quale eſt epulum funebre.

Verſ. 10. *Facti ſunt abominabiles ſicut ea* (idola, & meretrices Beelphegor, id eſt Priapi obſcœniſsimi) *quæ dilexerunt.*

Cap. 10. 12. *Seminate vobis in iuſtitia* (hebr. *iuſtitiam*, id eſt, opera pia, iuſta & ſancta) *& metite* (id eſt, certò metetis) *in ore miſericordiæ.* hebr. *iuxta os miſericordiæ*, ſcilicet Dei. Os ſymbolum eſt capacitatis & amplitudinis. q. d. Ampliſſimam à Deo recipietis mercedem, gratiam & miſericordiam, tantam ſcilicet, quanta decet os, id eſt, amplitudinem miſericordiæ Dei.

Innouate ergo vobis nouale. q. d. Cor veſtrum, euulſis vitiorum ſpinis & loliis, quaſi nouale, id eſt nouum agrum, Deo præparate, vt in eo ipſe ſerat copioſa ſua gratiæ & miſericordiæ ſemina.

Verſ. 13. *Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis.* q. d. Hactenus araſtis, & ſeminaſtis impietatis ſemina & opera, ideoque pœnas iniquitati debitas meſſuiſtis: *ac comediſtis frugem mendacij.* q. d. Paucas tenueſque comediſtis fruges, ideoque mendaces & fallaces: quia ſpem magnæ ſegetis, quam dabant in germine, in meſſe non præſtiterunt.

Verſ. 11. 9. *Deus ego, & non homo.* q. d. Homo regitur ira, ego iram moderor & rego: homo offenſus ſpirat vindictam, ego miſericordiam: hominis cogitationes ſunt naturales, terrenæ & depreſſæ; meæ ſunt ſupernaturales, cæleſtes, & tranſcendentes omnem angelorum intellectum: homo eſt inconſtans, & mutabilis, ego conſtans & immutabilis.

Verſ. 12. *Circumdedit me in negatione Ephraim; Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelis.* q. d. Cùm Ephraim, id eſt decem tribus, abnegauit Dei cultum, & coluit vitulos aureos, tunc Iudas, id eſt duæ tribus Deo fideliter, cum ſanctis ſacerdotibus aliiſque fidelibus adhæſit, ac quaſi deſcendit cum Deo: Deus enim parte ſui regni & Eccleſiæ ab Ephraim quaſi ſpoliatus, deſcendere & deprimi videbatur: illi tamen in hoc deſcenſu & contumelia, fidelis comes & aſſecla fuit Iudas. Iudas ergo fidem & amicitiam ſuam ſtabilem Deo in hac perſecutione, & tribulatione probauit. Vulgò enim fieri ſolet illud Poëtæ:

Cùm fueris felix, multos numerabis amicos;
Tempora ſi fuerint nubila, ſolus eris.

Cap. 12. 1. *Ephraim paſcit ventum, & ſequitur æſtum.* q. d. Iſrael facit rem futilem, perinde ac ſi quis ventos vellet paſcere & regere, quaſi oues; imò rem noxiam, perinde ac ſi quis perſequeretur æſtum: eum enim non comprehendet, nec lædet, ſed potiùs ab eo læderur & vretur. Colit enim idola vana & noxia, in iiſque ſpes ſuas reponit; ob quę vaſtabitur & comburetur.

Verſ. 7. *Chanaan in manu eius ſtatera doloſa.* q. d. Iſrael iam non eſt Iſrael, ſed Chanaan, id eſt, mercator fraudulentus: in manu enim eius eſt ſtatera doloſa; quia per iniqua pondera & menſuras decipit ementes & vendentes, ac iniqua lucra aucupatur.

Verſ. 11. *Si in Galaad idolum, ergo fruſtra erant in Galgal*
A *bobus immolantes.* q. d. Si Galaaditæ, id eſt Iſraelitę, experti ſunt ſuos deos eſſe *idolum*, id eſt rem vanam & noxiam, ideoque ſe cum iis excifos eſſe, & in vanum abiiſſe: ergo fruſtra eoſdem colunt Iudæi in Galgal: pariter enim ſentient eos eſſe idolum, id eſt, rem vanam & noxiam, cum eoque exſcindentur & euaneſcent:

Perditio tua Iſrael: tantummodò in me auxilium Cap. 13. 9.
tuum. q. d. Excidium tuum tibi tuiſque ſceleribus aſcribe, non mihi, meæque ſæuitiæ: ego enim tantùm tibi auxiliari poſſum, idque deſidero, ſi pœnitere & ad me redire velis. Tuum ergo exitium habes ex te; ex me verò non niſi auxilium.

Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indi- Verſ. 11.
gnatione mea. q. d. Non eſt quòd ſperes auxilium à regibus tuis, Ieroboam & poſteris eius quia ſicut eos tibi iratus dedi, ita & iratos auferam, tra-
B damque vnà tecum Aſſyriis. Id fecit Deus in Hoſee vltimo rege Iſrael.

Dicite ei (Deo quem offendiſtis) *Omnem aufer* Cap. 13. 4.
iniquitatem, accipe bonum (id eſt, da veniam, gratiam, omneque bonum, quod rurſum per gratiarum actionem à nobis accipias. Vnde ſubdit) *& reddemus vitulos labiorum noſtrorum*, putà laudem & hymnodiam labiis noſtris expreſſam. Præſcribit Propheta Iſraeli pœnitenti formulam confeſſionis & deprecationis.

Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & ſciet Verſ. 10.
hæc? quia recta via Domini & iuſti ambulabunt in eis. q. d. Soli ſapientes, id eſt, fideles & iuſti intelligunt vias legeſque Domini, ac in eis ambulant rectè in cælum: cæteri, infideles ſcilicet & impij, inſipientes ſunt: quia vias Dei practicè non co-
C gnoſcunt, nec in eis ambulant, ſed in eis impingunt, corruuntque in ſcelera, ac deinde in ſupplicia, putà in gehennam.

Ex Ioële.

AA diei: quia propè eſt dies Domini, putà dies Cap. 1. 15.
excidij Samariæ, & typicè totius mundi. q. d. Inſtat extrema clades vrbi & orbi, *& quaſi vaſtitas à potente veniet.* Vnde de eodem ait cap. 2. 1. *Canite tuba in Sion, vlulate in monte ſancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: quia venit dies Domini; quia propè eſt dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quaſi mane expanſum ſuper montes populus multus & fortis.* q. d. Sicuti ſummo manè ſol expandit ſpargitque radios in montes, eoſque præoccupat: ita Aſſyrij ſumma celeritate aduolarunt, & præoccuparunt montes Iſraelis,
D antequam eos aduentare ſcirent & ſentirent Iſraelitæ.

Ante faciem eius ignis vorans, & poſt eum exurens Cap. 2. 3.
flamma: quaſi hortus voluptatis terra coram eo, & poſt eum ſolitudo deſerti: neque eſt qui effugiat eum. q. d. Exercitus Aſſyriorum ita omnia vaſtabit, ac ſi ignem cuncta afflantem ante ſe præferret, & poſt ſe exhalaret, ita vt terram, quæ antea erat florens quaſi paradiſus, redigat in ſolitudinem & vaſtitatem. Hinc

A facie eius contremuit terra: moti ſunt cæli, ſol & Verſ. 10.
luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum. Hæc propriè fient in fine mundi; ſed impropriè facta ſunt in excidio Iſraelis: quia ſcilicet Iſraelitis pauore perculſis, cæli & terra inuerti, concuti & obſcurari viſa ſunt. Eſt hypallage.

Ex Amos.

Cap. 5. 7. *QVi conuertitis in abſynthium iudicium.* Qui iniuſtas, amaras & acerbas tertis ſententias in pauperes & innocentes, itaque eos quos iuuare & conſolari debebatis, exacerbatis & mœrore conficitis.

Verſ. 9. *Qui ſubridet vaſtitatem ſuper robuſtum.* Qui ludens, & quaſi ſubridens immittit plagas in robuſtos, quibus eos vaſtat & conculcat.

Verſ. 11. *Pro eo quod diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantiſſimas, & non bibetis vinum earum.*

Verſ. 13. *Prudens in tempore illo* (excidij, conſiderans iuſtum Dei iudicium & vindictam) *tacebit, quia tempus malum eſt.*

Verſ. 23. *Aufer à me tumultum carminum tuorum, & cantica lyræ tuæ non audiam.* Quia Deus quærit cantica cordis, non oris; planctum mentis non vocis.

Verſ. 24. *Et reuelabitur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi torrens fortis.* q. d. Dei iuſta vindicta vos obruet, inſtar torrentis longè lateque exundantis, qui omnia ſecum conuoluit & abripit.

Cap. 6. 1. *Væ qui opulenti eſtis in Sion, & confiditis in monte Samariæ, optimates capita populorum ingredientes pompaticè domum Iſrael. Qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris. Qui comeditis agnum de grege. Qui canitis ad vocem pſalterij. Bibentes vinum in phialis, &c. & nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph* (populi ſui.) *Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium* (in captiuitatem Aſſyriacam) *& auferetur factio laſciuientium. Iurauit Dominus Deus in anima ſua, &c.*

Verſ. 12. *Quia ecce Dominus mandabit, & percutiet domum maiorem* (decem tribus) *ruinis* (excidio pleno & perpetuo) *& domum minorem ſciſſionibus*; id eſt, duas tribus ſcindet & carpet; ſed non delebit: quinimò poſt 70 annos captiuitatis Babylonicæ, eas ſibi & patriæ reſtituet.

Cap. 7. 14. *Non ſum Propheta, & non ſum filius Prophetæ, ſed armentarius ego ſum, vellicans ſycomoros. Et tulit me Dominus cùm ſequerer gregem, & dixit Dominus ad me. Vade, propheta ad populum meum Iſrael.* Ita ſtulta & ignobilia mundi eligit Deus, impletque ſuo ſpiritu, vt confundat nobiles & ſapientes.

Cap. 8. 11. *Emittam famem in terram, non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini.* q. d. Redigam Iſrael in obſidione Samariæ, ad tantas anguſtias, vt Prophetas, quos antea ſpreuit, vndique conquirat, vt ex iis ſuſcitetur oraculum de futuro obſidionis euentu, an, & quomodo manus Aſſyriorum poſſit euadere.

Cap. 9. 7. *Numquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi filij Iſrael?* Quia ſicut Æthiopes colore, ita vos moribus atri eſtis, deformes, obdurati & immutabiles.

Ex Abdia.

Verſ. 3. *DIcis* (ô Edom) *in corde tuo: Quis detrahet me* (ex rupe in qua ſecurus habito) *in terram? Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.*

Ex Iona.

Cap. 2. 9. *QVi cuſtodiunt vanitates fruſtra, miſericordiam ſuam derelinquunt.* q. d. Qui colunt idola, quique voluptates ſuas à Deo vetitas ſectantur, derelinquunt Deum, à quo omnem miſericordiam, & omne bonum exſpectare debent.

Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. Cap. 3. 4.

Ex Michæa.

QVod ſcelus Iacob? nónne Samaria? & quæ excelſa Iudæ? nónne Ieruſalem? q. d. Samaria quaſi metropolis, quæ decem tribubus debebat eſſe dux fidei & religionis, facta eſt eiſdem dux idololatriæ, æquè ac Ieruſalem Iudæ, ſiue duabus tribubus. Cap. 1. 5.

Super hoc plangam & vlulabo, vadam ſpoliatus & nudus: faciam planctum velut draconum, & luctum quaſi ſtruthionum. q. d. Miſerabiliter & inconſolabiliter plangam excidium Samariæ. Verſ. 8.

In domo pulueris (hebr. *in Aphra*) *puluere vos conſpergite.* q. d. Aphra, vrbs Samariæ, rectè vocatur Aphra, id eſt puluis: quia in puluerem ab Aſſyrijs eſt redigenda. In ea ergò quaſi in domo pulueris, vos ô Samaritæ, puluere vos conſpergite, & lugete excidium eius & veſtrum. Verſ. 10.

Aſcendet pandens iter ante eos: diuident, & tranſibunt portam, & ingredientur per eam: & tranſibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum. q. d. Chriſtus præibit panderque viam fidelibus in Eccleſiam, tum militantem, tum triumphantem? Cap. 2. 13.

Propterea nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione: & occumbet ſol ſuper Prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies. q. d. Quia vos, ô pſeudoprophetæ non lucem, id eſt veritatem, ſed noctem & tenebras, id eſt mendacia, prophetaſtis, prædicendo impiis pacem, id eſt proſpera: ideirco puniam vos, faciamque vt viſiones, id eſt prophetiæ veſtræ vertantur in noctem, tum falſitatis, vt omnibus appareat eas fuiſſe tenebras, id eſt errores & figmenta: tum calamitatis & excidij. Redigam enim vos in eas anguſtias, vt ſol vobis pauidis & attonitis occumbere, dieſque in meridie obtenebrari videatur. Cap. 3. 6.

Verumtamen ego repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, iudicio & virtute, vt annunciem Iacob ſcelus ſuum, & Iſrael peccatum ſuum. Doctori & concionatori neceſſaria ſunt hæc tria: Primò, fortitudo, id eſt libertas, & conſtantia docendi & arguendi peccata, & peccatores potentes; Secundò, iudicium, id eſt veritas, æquitas & diſcretio; Tertiò, virtus, id eſt efficacia dicendi. Verſ. 8.

Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate. q. d. Qui domos magnificas in Ieruſalē ædificatis ex iniuſtis vectigalibus, donis, vſuris, contractibus, fraudibus, rapinis & oppreſſionibus pauperum. Vnde explicans ſubdit: *Principes eius in muneribus iudicabant, &c.* Verſ. 10.

Propter hoc cauſa veſtri (ob veſtras rapinas & ſcelera) *Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit & mons templi in excelſa ſiluarum.* q. d. Demoliar Sionem, & in ea domos veſtras: quia eas ædificatis ex rapinis & ſanguine pauperum. Vrbs enim plectitur, propter ciues: & templum igni deſtinatur, propter impios & ſacrilegos indigenas. Satius enim eſt illud dari igni, quàm ſceleri; excidio, quàm ſacrilegio, hoſti Chaldæo, quàm idololatriæ & homicidæ Iudæo. Verſ. 25.

Popule meus quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo ſeruientium liberaui te, & miſi ante faciem Cap. 6. 3.

tuam

tuam Moyſen, & Aaron, & Mariam? q.d. Eſtne hoc maleficium quod mihi imputas, nimirum beneficium, quo te è carcere Ægyptiaco redemi, & ex mancipio effeci ingenuum & liberum? Eſt myctériſmus.

Verſ.8. *Indicabo tibi ô homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te: vtique facere iudicium* (iuſtitiam) *& diligere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cum Deo tuo.* Sicut reus ſupplex & ſollicitus ambulat cum iudice, à quo veniam & vitam petit: & ſicut famuli ſolliciti ambulant cum dominis ſuis, à quibus victum & omnia bona ſperant.

Verſ.14. *Humiliatio tua in medio tui.* In te reſidet tam culpa, quàm pœna afflictionis tuæ.

Cap.7.1. *Væ mihi; quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedendum.* q.d. Heu mihi: nam ego Michæas prædicatione mea excolui vineam Iuda; ſed oleum & operam perdidi: vix vnum alterúmue conuerti: diabolo & idolis cedunt botri groſſi & plurimi; Deo & mihi pauculi acini. Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi.

Verſ.4. *Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus; & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe.* q.d. Optimus inter Iudæos, nocens eſt & aculeatus, pungitque & lædit vt paliurus & ſpinæ: cogitate ergo quales ſint cæteri, quales peſſimi.

Verſ.5. *Ab ea quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra oris tui.* q. d. Vxori ne reueles ſecreta tua: prodet enim te, vtpote infida & garrula: *Nam inimici hominis domeſtici eius.*

Verſ.8. *Ne læteris inimica mea* (ô æmula Idumæa) *ſuper me* (Ieruſalem, quæ vaſtata ſum à Chaldæis) *quia cecidi: conſurgam, cùm ſedero in tenebris: Dominus lux mea eſt. Iram Domini* (captiuitatem 70. annorum in Babylone) *portabo, quoniam peccaui ei, donec cauſam meam iudicet: educet me in lucem* (in libertatem per Cyrum, & magis per Chriſtum) *videbo iuſtitiam eius*, iuſtam vindictam in Chaldæos, aliosque fidelium tyrannos.

Verſ.18. *Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum reliquiarum hereditatis tuæ? Reuertetur & miſerebitur noſtri: deponet iniquitates noſtras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Dabis veritatem Iacob, miſericordiam Abraham, quæ iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.* q.d. Tu, ô Domine Deus, verè & fideliter præſtabis libertatem per Cyrum & magis per Chriſtum, Iacobo, id eſt Iacobæis, ſiue Iudæis, quam miſericorditer olim promiſiſti, & iuraſti Abrahæ cæteriſque Patriarchis, te daturum poſteris eorum.

Ex Nahum.

Cap.1.9. *NOn conſurget duplex tribulatio*, id eſt, vt Septuag. *non vindicabis bis in idipſum in tribulatione.* q.d. Deus idem ſcelus non punit bis; ita S. Cyril. & Theoph.

Verſ.15. *Ecce ſuper montes pedes* (greſſus, aduentus: horum enim ſymbolum & cauſa ſunt pedes) *euangelizantis & annunciantis pacem: celebra Iuda feſtiuitates tuas, & redde vota tua: quia non adiiciet vltrà vt pertranſeat in te Belial, vniuerſus interiit.* Belial hic ad literam eſt Sennacherib: allegoricè eſt diabolus: tropologicè eſt peccatum: anagogicè eſt mors, quæ tolletur in reſurrectione, qua ſublata Beati in cælo celebrabunt perenne feſtum & iubileum.

A *Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum?* Vbi eſt Niniue, quæ erat luſtrum leonum, id eſt tyrannorum, qui prædabantur omnes gentes, earumque ſpolia & opes diſtribuebant ſuis catulis, id eſt, filiis & optimatibus? q.d. Euerſa eſt & expilata à Chaldæis, ſicut ipſa euertit & expilauit alias. Cap.2.11.

Væ ciuitas ſanguinum, vniuerſa mendacij dilaceratione plena: non recedet à te rapina. q.d. Væ ciuitati Niniue, quæ tota eſt ſanguinaria, mendax, plena rapinis & prædis: quia ſicuti prædata eſt, & lacerauit alias gentes, ſic pariter ipſa lacerabitur, eritque prædæ Chaldæis. Cap.3.1.

Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficiis Verſ.4.
B *ſuis.* q.d. Exſcindetur Niniue ob idololatrias ſuas, ſuperſtitiones & veneficia, quibus infecit & imbuit omnes gentes ſibi ſubiectas.

Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitas in fluminibus? aqua in circuitu eius: cuius diuitiæ, mare: aquæ, muri eius: Æthiopia, fortitudo eius. q.d. Ne fidas tuis viribus & opibus ô Niniue: nam Alexandria quæ te eſt fortior & opulentior, vtpote adiacens mari, & aquis cincta, iis ſe tutari non poterit, ſed capietur à Chaldæo: pariter ergo ab eo capieris & tu. Verſ.8.

Ex Habacuc.

ECce ego ſuſcitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, ambulantem ſuper latitudinem terræ, &c. Cap.1.6.
Leuiores pardis equi eius & velociores lupis veſpertinis,
C *&c. Volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.*
In pardo notatur Chaldæorum ſæuitia, in lupo voracitas, in aquila rapacitas; in omnibus velocitas.

Quare non reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe? Et facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens principem? q.d. Cur permittis, ô Domine, Nabuchodonoſorem quaſi balænam impunè graſſari, noſque quaſi piſciculos tyrannicè opprimere & deglutire? Cur nos quaſi lumbricos, ſinis ab eo iniuſtè calcari & proteri? Verſ.13.

Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo: quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, & cibus eius electus. *Sagenam & rete* vocat arma, vires & caſtra Nabuchodonoſoris, quibus quaſi retibus ipſe illaqueabat, & capiebat gentes inſtar piſcium. q.d.
D Ipſe ſibi ſuiſque viribus, non Deo, aſcribit ſuas victorias. Vnde eas habet pro numine: quocirca ipſe vt Deus, in ſtatua aurea quam erexit, Daniel.c.3. coli & adorari voluit. Verſ.16.

Super cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradum ſuper munitionem, & contemplabor vt videam, quid dicatur mihi. q. d. Ego diſputans & argumentans cum Deo, cur ſinat impios Chaldæos vaſtare populum Dei, vt meam theſin quaſi munitionem propugnem, ſtabo vigil in excubiis, vt argumenta Dei excipiam, eaque aliis argumentis, ſi poſſim, repellam & refellam. Cap.2.1.

Et reſpondit mihi Dominus, &c. apparebit in finem, & non mentietur: ſi moram fecerit, exſpecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit: iuſtus autem in fide ſua viuit. q.d. Tandem Deus puniet Chaldæos, & è Babylone liberabit Iudæos, ſcilicet poſt 70. annos: quare ſi moram fecerit, exſpectate Verſ.2.

eum,

eum; quia certò veniet, idque breui. Nolite ergo in iſta mora eſſe impatientes, increduli, & diffidentes de breue Dei promiſſis; ſed in eorum fide & ſpe veſtram captiuitatem,& ærumnas generoſè ſuſtentate, alacreſque viuite.

Verſ.6. *Væ ei qui multiplicat non ſua? vſquequò & aggrauat contra ſe denſum lutum?* q.d. O miſer Nabuchodonoſor,cur rapis alienas opes?quid enim hę ſunt aliud, quàm denſum lutum, quo te opples & aggrauas?

Verſ.11. *Quia lapis de pariete clamabit.* q.d. Lapides,ligna & ſigna quæ rapuiſti, vel ex rapto emiſti, ad ſuperba tua palatia exſtruenda, propalam omnibus inclamabunt tuam auaritiam & rapinam, ideoq; te iuſtè à Deo puniri, vaſtari & diſperdi.

Verſ.18. *Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus, conflatile, & imaginem falſam?* q.d. Quid in idolo tui Beli confidis? Hoc enim non eſt numen,ſed numinis Imago falſa, quam plaſtes finxit. *Dominus autem in templo ſancto ſuo:ſileat à facie eius omnis terra.*

Cap.3.16. *Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, vt requieſcam in die tribulationis, vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum.* q.d. Veniant in me omnes ærumnæ, omnes morbi, omnes afflictiones, vt in die illa horrendâ excidij Babylonis, communem Chaldæorum cladem euadam, & aſcendam ad populum accinctum ad iter,cum eoque ſoſpes redeam in Iudæam. Alleg. vt in die excidij mundi,dieque iudicij ſim ſecurus, & aſcendam ad populum electorum, iam accinctum ad iter in cælum.

Verſ.18. *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo*,id eſt, liberatore & ſaluatore meo, tum è Babylone, tum myſticè à peccato & gehenna. *Deus Dominus fortitudo mea,& ponet pedes meos quaſi ceruorum, & ſuper excelſa mea deducet me victor*, in Ieruſalem tum terreſtrem, tum cæleſtem, *in pſalmis canentem.*

Ex Sophonia.

Cap.2.9. *MOab vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarum, & aceruí ſalis,& deſertum vſque in æternum.* Eſt periphraſis extremæ vaſtitatis & deſolationis, qua Moab & Ammon regiones olim florentes per Chaldæos conuertendæ erant in ſpineta, & aceruos ſalis inſtar Sodomæ. Cauſam ſubdit v.10. *Hoc eis eueniet pro ſuperbia ſua: quia blaſphemauerunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini*,hebr. *magnificauerunt*, ſcilicet os & linguam, ſubſannando Iudæos eùm vaſtarentur à Chaldæis, & blaſphemando, ac dicendo, quòd Deus eorum non potuiſſet eos contra Chaldæos tutari. Quocirca *horribilis*, hebr. *terribilis*, erit *Dominus ſuper eos, & de loco ſuo, omnes inſulæ gentium.* Hoc impletum eſt per Euangelium Chriſti, & prædicationem Apoſtolorum.

Verſ.13. *Ponet ſpecioſam (Niniuen) in ſolitudinem,&c. Hæc eſt ciuitas glorioſa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt alia. Quomodo facta eſt in deſertum,cubile beſtiæ?* q.d. Niniue, vrbs illa inclyta,ſuperba & glorioſa, orbis domina, à Chaldæis vaſtabitur, ita vt in ea deinceps non habitent homines,ſed beſtiæ & feræ.

Ex Aggæo.

SEminaſtis multum, & intuliſtis parum; comediſtis & non eſtis ſaturati; bibiſtis, & non eſtis inebriati; Cap.1.6. *operuiſtis vos, & non eſtis calefacti; & qui mercedes congregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum.* Cauſam dat v.9. *Quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam.* q.d. Quia vos prætuliſtis veſtras domos & commoda Deo, indeque neglexiſtis fabricam templi, vt illud maneret deſertum; hinc Deus punit vos ſterilitate & penuria, vt agri, horrea, vineæ & cellaria veſtra ſint arida, deſerta & ſqualida, nec vos ſatient aut reficiant. Vnde v.11. *Vocaui*, inquit, *ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, & ſuper triticum, & ſuper vinum*, &c.

Ex Zacharia.

ET reſpondit Angelus Domini & dixit: Domine exercituum vſquequo tu non miſereberis Ieruſalem Cap.1.12. *& vrbium Iuda, quibus iratus es? iſte iam ſeptuageſimus annus eſt.* Hi 70 anni ſunt deſolationis, ſiue excidij Ieruſalem & templi; qui inchoantur anno 18, Nabuchodonoſoris, & finiuntur anno 2. Darij Hyſtaſpis, quo hæc dixit angelus: ac proinde diuerſi ſunt ab annis 70 captiuitatis Babylonicæ. Hi enim finiuntur anno 1. Cyri, & inchoantur anno 11. Ioakim,vel, vt alij,anno 3. eiuſdem.

O, ô fugite de terra Aquilonis Purà de Babylone, Cap.2.6. quæ eſt confuſio errorum & viciorum, ideoque rursum breui capietur & vaſtabitur à Dario Hyſtaſpis. Tropol. fugite de mundo, qui plenus eſt pompis, vanitatibus, erroribus, concupiſcentiis, ærumnis, periculis.

Numquid non iſte torris eſt erutus de igne? q.d. Ieſus filius Ioſedec rediens à captiuitate, eſt quaſi Cap.3.2. torris vſtulatus & fuliginoſus,è fornace Babylonia erutus,id eſt miſer, ſqualidus & pauper. Cur ergo tu,ô Satan,ei aduerſaris,vt eum planè comburas & diſperdas, ne templum cultumq; meum quaſi pontifex reſtauret?

In die illa,&c. vocabit vir amicum ſuum ſubter vi- Verſ.10. *neam,& ſubter ficum*, q.d. Tempore Chriſti & Euangelij erit ſumma pax, lætitia & communicatio, vt fideles inter ſe bona habeant communia, in iiſque conuiuentur, tum corporaliter, tum potius ſpiritualiter in Euchariſtia, vita, doctrina & gratia Chriſti. Ipſe enim eſt noſtra vitis & ficus.

Et factum eſt ſicut locutus eſt (Deus) *& non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiam.* q.d. Lege talionis par pari referam: ipſi me vocantem noluerunt audire, viciſſim ego quoque eos in neceſſitate me inuocantes non exaudiam. Cap.7.13.

Domini eſt oculus hominis, & omnium tribuũ Iſrael. Cap.9.1. q.d. Deus eſt *oculus*,tum actiuus,& videns omnes gentes, æquè ac tribus Iſrael, iiſq; prouidens, tum paſſiuus & viſus. q.d. Deus eſt obiectum oculi: Deus eſt in quem oculũ intendunt omnes homines, ab eo ſperantes opẽ & omne bonũ. Sic Ægyptij Deum & numen, ſiue prouidentiam, pingebant quaſi oculũ baculo inſiſtentẽ. Baculus ſignificat ſceptrum, purà dominium & poteſtatem regis; oculus, vigilantiam & prouidentiam Dei.

Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem. Ecce Verſ.9. *rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator: ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ,*

Rex eſt Chriſtus, qui in die Palmarum, quaſi rex certò debellaturus dæmones, peccata & mortem, triumphans ingreſſus eſt Ieruſalem, vectus aſina, Matth. 21. 5.

Verſ. 11. *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua.* q.d. Tu ô Chriſte, merito & pretio ſanguinis tui, quo ſanciuiſti nouum fœdus inter Deum & homines, liberaſti Patres in limbo detentos, vt tecum reſurgerent, & aſcenderent in cælum.

Verſ. 13. *Et ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos, Græcia, & ponam te quaſi gladium fortium. Et Dominus Deus ſuper eos videbitur, & exibit vt fulgur iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Auſtri.* q.d. Apoſtoli ex Sione, id eſt, è Iudæa oriundi, erunt quaſi gladius fortis, arcus, iacula fulgurantia, lapides fundæ, tubæ & turbines Dei, quibus Græcos, id eſt omnes gentes, clangore, & B potenti virtute Euangelij proſternet, ſibiq; ſubijciet. Vnde de iiſdem ſubdit.

Cap. 16. *Quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius,* q.d. Apoſtoli erunt quaſi lapides ſancti, in titulum & trophæum victoriæ, de toto mundo partæ, erecti & eleuati; vt quiſquis eos viderit, vel nominari audierit, cogitet & ſtupeat tantam eorum gratiam & vim, qua pauci totum orbem Chriſto ſubegerunt.

Verſ. 17. *Quid enim bonum eius eſt. & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* q.d. Apoſtoli eorumque aſſeclæ tantæ erunt virtutis, tantáque patiabunt, non vi ſua, ſed ope Dei, qui omne ſuum bonum & pulchrum eis communicabit, ſcilicet S. Euchariſtiam, quæ eos quaſi frumentum alet; roborabit; & velut iuuenes, agiles, electos & validos reddet; ac quaſi vinum cæleſte, eos virgines, cæleſtes & angelicos efficiet. C

Cap. 10. 3. *Poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ. Eos,* ſcilicet Machabæos pugnaces & victorioſos. Myſticè Apoſtolos. Sic equus gloriæ Chriſti fuit S. Paulus. Vnde de ijs ſubdit v. 5. *Et erunt quaſi fortes conculcantes lutum viarum in prælio, & bellabunt; quia Dominus cum eis.* Et v. 12. *Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt.*

Cap. 12. 6. *In die illo ponam duces Iuda ſicut caminum ignis in lignis, & ſicut faciem ignis in fœno, & deuorabunt ad dexteram & ſiniſtram omnes populos in circuitu.* q.d. Ponam Machabæos quaſi caminos & faces, qui omnes gentes in circuitu ſuccendant, ſibiq; ſubijciant. Allegor. Dabo Apoſtolos, qui inſtar ignis totum mundum amore Dei inflammabunt. D

Verſ. 8. *Et erit qui offenderit ex eis in die illa,* vt reſurgat fortior, *quaſi Dauid: & domus Dauid quaſi Dei, ſicut angelus Domini in conſpectu eorum.* q. d. Iudæi qui metu Antiochi à fide apoſtatarint, videntes Machabæorum victorias, animos reſument, & fortiores reſurgent inſtar Dauidis poſt lapſum. Rurſum proceres & poſteri Dauidis, erunt validi quaſi angeli Dei. Hoc verum in Machabæis, verius in Apoſtolis & Chriſtianis.

Verſ. 10. *Effundam ſuper, &c. Ieruſalem ſpiritum gratiæ & precum, & aſpicient ad me quem confixerunt.* Eſt prophetia de Chriſto in cruce ſpinis, clauis & lancea transfixo, quem Iudæi pij aſpexerunt cum intimo dolore & compaſſione, precantes Deum,

A vt tam indignam filij ſui & Meſſiæ necem auerteret, & vleiſceretur.

In die illa magnus erit planctus in Ieruſalem, ſicut planctus Adadremmon in campo Mageddon. q.d. Magno planctu plangent mortem Chriſti; ſicut olim planxerunt necem Ioſiæ, qui occiſus eſt in Mageddo, iuxta Adadremmon vrbem, ita dictam à copia malogranatorum. Verſ. 12.

Ex Malachia.

Dilexi Iacob, Eſau autem odio habui. Quia ſcilicet Iacobæos è Babylone in patriam reduxi, Idumæos autem in captiuitate reliqui. Vnde explicans ſubdit: *Poſui montes eius in ſolitudinem, & hereditatem eius in dracones deſerti.* Et v. 4. *Iſti ædificabunt, & ego deſtruam. & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.* Cap. 1. 3.
B Allegor. Iacob, id eſt ſanctos & electos, dilexi, & elegi ad vitam æternam: Eſau, id eſt impios & reprobos, odio habui, & damnaui ad gehennam. Vide dicta Rom. 9. 13.

Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus; & ſi Dominus ego ſum, vbi timor meus? Verſ. 6.

Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in gentibus. Deo enim ſummo & optimo, ſumma & optima ſunt danda, præſertim quæ illi voto promiſſa ſunt. Verſ. 14.

Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt. Angelus, id eſt nuncius & legatus, vt vertit Vatabl. quem ſcilicet Deus legat ad homines, vt eis C ſuam voluntatem & legem enunciet. Cap. 2. 7.

Ego Dominus, & non mutor. Sum immutabilis ideóque non reuoco mea decreta, promiſſa & minas. Cap. 3. 6.

Dixiſtis: Vanus eſt qui ſeruit Deo: & quod emolumentum, quia cuſtodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum? Ecce nunc beatos dicimus arrogantes: ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem. Eſt vox impiorum negantium numen & prouidentiam Dei, eò quòd videant pios in hoc mundo deprimi, impios exaltari. Hiſce reſpondet Propheta: *Et attendit Dominus, & audiuit* hoſce ſermones impiorum prouidentiam Dei impugnantium, & piorum eum defendentium: *& ſcriptus eſt liber monumenti,* id eſt memoriæ, *coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus no-* D *men eius.* q. d. Deus in memoria & mente ſua, quaſi in libro conſcripſit omnium hominum dicta & facta, eaque in die iudicij leget, & cuique pro merito præmium vel pœnam decernet: præmium, ſcilicet timentibus & aſſiduè cogitantibus Dominum. Nam *hi erunt mihi,* ait, *Dominus exercituum, in die qua ego facio,* id eſt faciam, ſcilicet iudicium, *in peculium,* hoc eſt populus peculiaris, peculiariter à me electus, dilectus & exaltatus, quem omnibus meis bonis beabo & glorificabo, *& parcam,* id eſt miſerebor, indulgens & munificus ero *eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.* Quocirca in die iudicij *videbitis, quid ſit* differentiæ *inter iuſtum & impium, & inter ſeruientem Deo & non ſeruientem ei.* Verſ. 14.

COMMENTARIA
IN
OSEE
PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

Oſee idem quod Ioſue, Ieſus, vti & Iſaias.

OSEE vti oraculis, factis & moribus, ita & nomine præfigurat, imò repræſentat Chriſtum, vti notat S.Hieron. & Leo Caſtrius hic. Oſee enim idem eſt quod Ioſue, & Ieſus, id eſt ſaluator: vnde Ioſue antè vocatus eſt Oſee, vt patet Numer.13.17. Sicut ergo Ioſue in ducatu & regimine populi, Iſaias in prophetia & geſtis, ita pariter & Oſee ſua voce & vita repræſentauit Chriſtum: ac proinde hi tres idem nomen, putà Ieſu, prætulerunt, Ab eadem enim radice יָשַׁע *iaſca*, id eſt ſaluauit, deducitur nomen Ioſue, vel Ieſus, id eſt ſaluator; & nomen Iſaias, id eſt ſalus Dei; & nomen Oſee, id eſt ſaluans populum, nimirum ſanctitate doctrinæ ſuæ, æquè ac precum & motum vitæque exemplo. Vbi Nota, *Oſee* propriè hebr. ſignificare *ſalua*: hebr. enim הוֹשַׁע *hoſcea* eſt imperatiuus *hiphil*, à rad. *iaſca*, ſignificans *ſalua*. Appoſitè: Oſee enim optat oratque Dominum, dicens: Salua nos Domine ab Aſſyrijs, Chaldæis, & præſertim à peccato & morte per Meſſiam, quem miſſurus es. Huic optioni reſpondit Deus mittendo Ieſum, id eſt, Saluatorem poſtulatum.

Prophetat Iuda & Iſraeli.

Fuit ergo ipſe iuxta nomen ſuum Oſee, id eſt ſaluator, quia ſalutem populi ſui qua orando, qua prædicando, qua ſanctæ vitæ exempla dando procurauit, æquè ac Ioſue pugnando: de quo ait Eccleſ.c.46,2. *Qui fuit magnus ſecundum nomen ſuum in ſalutem electorum.* Ac proinde vterque typus fuit Ieſu Chriſti. Hinc & noſter hic fuit filius *Beeri*, id eſt *putei mei*, quia ex Deo quaſi puteo hauſit aquas doctrinæ cæleſtis, quas in Iudæos, velut agros aridos effunderet, iuxta illud Iſaiæ 12.3 *Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris.* ita S.Hier.hic,& epiſt.131.ad Ruffin.

Porrò Oſee tam ad Iuda, quàm ad Iſrael ſiue decem tribus prophetat: vnde vtriuſque reges in titulo præfigit.

Synchronos Iſaia, imò Prophetarum primus.

Oſee fuit ſynchronos Iſaiæ, ait S.Hieron.imò ante Iſaiam Prophetarum primus, vt patet c.1.2. Oſee ergo cœpit prophetare ſub initium regni Oziæ vel Azariæ, ante Olympiades, & ante Romam conditam: cùm Albæ regnaret Procas Siluius, auus Romuli. Itaque Oſee prænunciat Iſrael, id eſt, decem tribus exſcindendas ab Aſſyrijs, quòd primum regem ſuum Ieroboam, eiuſque poſteros in idololatria vitulorum aureorum ſecuti ſint: Iudam verò ab hac Aſſyriorum clade

A immunem ſeruandum, quòd Prophetarum vocibus obtemperans reſipuerit, ſecutuſque ſuum regem Ezechiam idola abiecerit, templumque purgarit, licèt poſtea ad eadem redierit; ideóque ſub Sedecia à Chaldæis vaſtatus ſit. Quocirca Chriſtum ſaluatorem & conſolatorem ei alijſque fidelibus miſeris & afflictis, qui ſunt veri Iſraelitæ in ſpiritu, eſto non in carne, promittit. Primò ergo prædicit Iſraelitarum carnalium excidium & reprobationem, ac ſpiritualium Iſraelitarum, præſertim Gentilium, vocationem & electionem; idque reipſa repræſentat, dum Dei iuſſu ducit vxorem meretricem, ex eáque gignit proles, quibus dat nomina, primo, *Iezrahel*, ſecundo, *Abſque miſericordia*; tertio, *Non populus meus: quia*, inquit, *vos non populus meus, & erit in loco vbi dicetur eis. Non populus meus vos: dicetur eis. Filij Dei viuentis.*
B Secundò, continua oratione idololatriam aliáque peccata populi acriter inſectatus, minando ei Dei plagas & excidium tantum, vt dicant *montibus, Operite nos: & collibus, Cadite ſuper nos.* Tertiò, Dei clementiam, gratiam & gloriam pœnitentibus promittit. Hinc ait cap.13 14. *Ero mors tua, ô mors: morſus tuus ero inferne.* Et cap.14.6. *Ero quaſi ros, Iſrael germinabit ſicut lilium*, &c.

Cenſet Alcazar, Apoc.5.2. angelum fortem, qui ibi inducitur, ad litteram eſſe Oſee Prophetam. De angelo enim hoc ibidem ita legimus: *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius?* Quibus verbis alludit Iohannes ad illud Oſee 14.10. *Quis ſapiens, & intelliget? intelligens &*
C *ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis*, Liber enim, ille ſignatus Apocal.5. continet vias tam piorum, qui legem Domini ſequendo beantur; quàm impiorum, qui eam ſpernendo damnantur. Iure autem Oſeas nuncupatur angelus fortis, tum ob robur animi, quo primus concionando perfregit glaciem duricordium Iudæorum, & profligauit idola ac vitulos aureos: tum quia Epiphan. in eius Vita ſcribit, eum verborum ſuorum vi, ingentem quercum in duodecim partes diuiſiſſe, vt probaret Dominum venturum cælitus in terram, hocque fore ſignum aduentus eius: *Si quercus*, inquit, *in Selom ſindatur à ſeipſa in portiones bis ſenas, & fierent totidem quercus. Et accidit ita.* Hæc appoſitè dicuntur, veráque ſunt in ſenſu non litterali, ſed myſtico. Nam ad litteram angelus ille Apocal.5. non fuit homo, ſed verus & propriè

An angelus de quo Apocal.5.

propriè dictus angelus, vti ibidem oſtendi.

Eſt commaticus, quia patheticus. Porrò patheticus eſt Oſee, ideóque commaticus, vt ait S. Hieron. hoc eſt conciſus. Agit enim perſonam Dei, qui quaſi ſponſus ſponſam Synagogam deperiens, eamque in adulterio deprehendens, grauiſſimos concitat affectus, hinc indignationis & minarum, inde amoris & zeli. Inde pariter obſcurus eſt, tum quia affectus plenè non eloquitur, ſed per apoſiopeſim ob pathos in-
A cidit; tum quia verum eſt illud Poëtæ: *Breuis eſſe laboro, obſcurus fio*: tum quia profundus eſt. *Oſee Propheta quanto profundius loquitur, tanto operoſius penetratur*, ait S. Aug. lib. 18. Ciuit. 28.

Denique Oſee obedientia & vitæ ſanctitate illuſtris ab Eccleſia Sanctorum catalogo aſſcriptus eſt 4. Iulij. Vide Epiph. Doroth. & Iſidor. in vita Oſee.

C A P V T   P R I M V M.

S Y N O P S I S   C A P I T I S.

IVbetur Oſee vxorem ducere fornicariam, & fornicationis ex ea filios procreare, vt hoc ſuo facto & connubio repræſentet Synagogam, puta Iſraelitas, religionem & fidem vni Deo datam violaſſe, & ad idola quaſi adulterinos Deos declinaſſe. Obedit Propheta, & meretricem ducit, ex eaq́ gignit tres proles, quarum primæ dat nomen Iezrahel, *id eſt ſemen Dei; ſecundæ* Lo rachuma, *id eſt, abſque miſericordia; tertiæ* Lo ammi, *id eſt, non populus meus; quibus Iſraelis impietatem, ideoq́; punitionem & repudium, velut in quotidiana imagine Iudæis obijcit: quæ deinde fuſius per ſequentia capita conſequitur. Denique v. 10. promittit ſpiritalem Iſraelem innumerabilem, fore populum Dei & filios Dei viuentis.*

Verſ. 1. VErbum Domini, quod factum eſt ad Oſee filium Beeri, in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas Regis Iſrael.

2. Principium loquendi Domino in Oſee, & dixit Dominus ad Oſee: Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

VERS. 1. VERBVM DOMINI, QVOD FACTVM EST AD OSEE FILIVM BEERI] Eſt hic titulus prophetiæ, præfixus non ab Eſdra (vti aliqui putarunt) qui poſt captiuitatem reſtituiſſe & reſtauraſſe dicitur codices S. Scripturæ; ſed ab ipſomet Oſea, vti & tituli cęterorum Prophetarum ab ipſiſmet, prophetijs eorum, præfixi ſunt, quibus teſtabantur ſe eſſe earum auctores, ſeque eas à Deo per reuelationem accepiſſe; cui proinde omnes credere & fidem adhibere debeant. *Verbum* ergo idem eſt quod oraculum, prophetia, ſermo Domini, vt vertit Chald. Addit Caiet. in illud Lucæ 3. *Factum eſt verbum Domini ſuper Iohannem*: Diuina, inquit, inſpiratio, inſtructio & miſſio, vocatur verbum Domini: verbum ergo non tantùm prophetiam, ſed & miſſionem ſonat. Hoc enim Dei verbo mittebantur ad populum, eique hæc Dei oracula dicere iubebantur. Hoc ergo verbo conſtituebantur legati Dei, Prophetæ, Doctores & præcones ad populum. Cur prophetia nunc vocetur *verbum*, nunc *viſio*, dixi can. 1. in Prophetas maiores.

AD OSEE FILIVM BEERI] Hebræi, & ex eis Lyran. Arias & Guadalupenſis, cenſent hunc Beeri eſſe Beera, qui fuit princeps tribus Ruben, ac à Teglathphalaſar captus ductus eſt in Aſſyriam 1 Paral. 5. 6. Verùm obſtat ratio temporum: nam Oſee & pater eius Beeri diu præceſſerunt Teglathphalaſar. Oſee enim cœpit prophetare initio regni Oziæ: Teglathphalaſar verò inuaſit Samariam, ex eáque captiuos abduxit anno Oziæ 52. vt patet 4. Reg. 15. v. 27. & 29. Accedit quòd S. Epiphan. Dorotheus & Iſidorus in vita Oſee, aſſerunt Oſee fuiſſe oriundum ex tribu Iſſachar, non Ruben. Quare fabuloſum eſt quod tradit R. Dauid, & ex eo Vatabl. Oſee & cæteros Prophetas qui nomen patriæ non præferunt, fuiſſe Hieroſolymitas.

Allegor. Allegor. S. Hier. Oſee, inquit, eſt Ieſus, eſt filius Beeri, id eſt putei mei, hoc eſt, Dei Patris. Deus enim Pater non eſt ciſterna nunc aquis plena, nunc vacua & ſicca; ſed eſt quaſi puteus perennes viuaſque ſcaturiens aquas, tum generationis
B Filij, tum ſapientiæ, & bonorum omnium, quæ ſuo filio communicauit & iugiter communicat, quibus ipſe per Oſee aliuſque Prophetas & Apoſtolos, Iudæorum & Gentium ſiccitatem rigat, humectat & fœcundat.

Aliter Leo Caſtrius: Beere, inquit, idem eſt quod *in lumine meo*. Significat ergo Ieſum, qui quaſi lumen de lumine, eſt Verbum à Patre & in Patre exiſtens. Verùm ſic dicendum fuiſſet באורי *beeri*, non *Beeri*, vti rectè aduertit S. Hier.

IN DIEBVS OZIÆ, IOATHAN, ACHAZ, EZECHIÆ REGVM IVDA, ET IN DIEBVS IERO-
C BOAM FILII IOAS REGIS ISRAEL] Nominat reges tam Iuda quàm Iſrael; quia tam contra Iudam, quàm contra Iſrael, id eſt decem tribus, prophetat, magis tamen contra Iſrael; vnde toties nominat Ephraim, Iſrael, Bethel, Bethauen, quæ non niſi Iſrael, id eſt decem tribus, ſignificant. ita S. Hieronym. Athanaſ. in Synopſi, & Euſeb. in libr. de Appellationibus librorum propheticorum. Hinc patet Primò, has prophetias licet breues, ſucceſſiuè tamen & per longum tempus fuiſſe dictas, deinde ſcriptas. Secundò, Oſee fuiſſe primum Prophetarum, vti mox oſtendam, ac diutiſſimè propheta ſſe, nec tantùm prædixiſſe, ſed etiam vidiſſe excidium decem tribuum à ſe prædictum: hoc enim contigit anno 6. Ezechiæ. ita S. Hieron. & Ruffin. Quocirca tradunt Hebræi Oſee prophetando ſuperaſſe

Annis 90. prophetauit Oſee.

annos 90. quibus multa dixit quæ non ſcripſit, multa etiam à populo rebelli perpeſſus, confeſſionis, id eſt lenti, ſed longi martyrij palmam obtinuit.

IEROBOAM] Hic non fuit primus rex Iſrael, qui ſchiſma fecit ſub Roboam 3. Regum 12. 20. ſed eo longè fuit poſterior, nimirum fuit pronepos Iehu regis Iſrael, cui Deus 4. Reg. 10. 3. promiſerat regnum vſque ad quartam generationem, itáque præſtitit. Nam Iehu ſucceſſit filius Ioachas, huic Ioas, huic Ieroboam hic, huic Zacharias, quem regno ac vita ſpoliauit Sellum: in quarto ergo rege ſuæ proſapiæ, putà in Zacharia, defecit ſtirps regalis Iehu. 4 Reg. 15. 10.

Nominat Oſee præter reges Iuda etiam Ieroboam regem Iſrael, vt ſignificet ſe tam, imò magis, contra Iſrael, quàm contra Iudam prophetare. Sed cur è regibus Iſrael ſolum nominat Ieroboam, omittens Zachariam, Sellum, Manahem, Phacee, Phaceam & Hoſee, qui in Iſrael regnarunt eo tempore, quo in Iuda regnabant Ozias Ioathan, Achaz, & Ezechias, ſtam anno 6. Ezechiæ, qui fuit annus 9. Hoſee, euerſum eſt ab Aſſyrijs regnum Iſrael. Reſpond. varij varias dant cauſas, ſed vera & genuina eſt, vt Propheta indicet ſe non extremo, nec medio tempore regni Oziæ vel Azariæ, (vtpote qui 52. annos regnauit) ſed eius initio prophetare cœpiſſe. Nam anno Ieroboam regis Iſrael 27. cœpit in Iuda regnare Ozias: Ieroboam autem regnauit 41. annis: vnde ſequitur vltimos tantùm 14 annos Ieroboam concurrere cum primis 14. annis Oziæ, quibus ſimul regnarunt, Ieroboam Iſrael, Ozias in Iuda, quibus neceſſe eſt prophetaſſe Oſee: cœpit enim cùm vterque ſimul regnaret. Vide 4. Regum 14. 23 & 4. Regum 15. 1 Tunc quoque, putà paulò poſt Oſee, prophetare cœpit Amos ſub vtroque hoc rege. vti ipſe ait c. 1. v. 1. ita Arias, Ribera & à Caſtro. Ex dictis ſequitur, Oſee prophetaſſe excidium Samariæ & regni Iſrael ferè nonaginta annis (tot enim ſunt ab initio regni Oziæ vſque ad 6. Ezechiæ, quo capta eſt Samaria) antequam illud contingeret: excidium verò Ieruſalem & Iuda prædixit circiter 224 annis (tot enim ſunt à 1. anno Oziæ vſque ad vltimum Sedeciæ, quo euerſa à Chaldæis eſt Ieruſalem) antequam eueniret. Nam excidium Ieruſalem poſterius fuit excidio Samariæ 34. annis. Ita tempeſtiuè Deus peccatores præmonet de imminenti plaga, datque ſignificationem vt fugiant à facie arcus, eumq; pœnitendo euadant, ne querantur ſe ſeriùs eſſe monitos. Ita centum annis ante diluuium iuſſit Noë fabricare arcam, & monere homines de inſtante diluuio. Hinc rurſum ſequitur, Oſee cœpiſſe prophetare paulò ante Iſaiam. Nam Iſaias cœpit anno 17. Oziæ, vti habet Euſeb. in Chronico.

Capit 90. annis ante excidium Samariæ, & 224. ante excidium Ieruſalem.

VERS. 2. PRINCIPIVM LOQVENDI DOMINO IN OSEE] Duplex hîc eſt ſenſus litteralis Prior, q. d. Primò omnium ante Iſaiam, Ioëlem aliosque Prophetas locutus eſt Dominus ipſi Oſee, vel ad Oſee. Vnde ſequitur, Oſee fuiſſe primum omnium Prophetarum. Negat hoc Chriſt. à Caſtro; ſed aſſerunt S. Hieron. Rupert. Haymo, Vatabl. Albert. Hugo Cardin. Dionyſ. hîc, & S. Baſil. ac Ruffin. in Iſaiæ c. 1 Idque confirmant Hebræa, prout nunc punctantur. Sic enim habent: *Prin-*

A *cipio locutus eſt Dominus per Oſee*, vt vertit Vatabl. Iam enim punctans דבר *dibber*, id eſt, *locutus eſt* in præterito, cùm Noſter & Septuag. legerint in infinitiuo *dabber*, id eſt *loquendi*. Fauet inſuper noſtra verſio. Nam *principium loquendi Domino* (ſubaudi *fuit*) *in Oſee*, idem eſt quod, principium loquendi Dominus ſumpſit fecitque in Oſee, ſiue primò loqui cœpit in Oſee.

Secundus ſenſus eſt. q.d. Hoc eſt principium quo Dominus cœpit loqui cum Oſee. ſcilicet illud quod ſequitur: *Sume tibi vxorem fornicationum*, &c. Ita quinque explicat S. Hier. Theodor. Haymo, Hugo, Lyran. à Caſtro & Vatab. qui rurſum ſic vertit, *initio quo locutus eſt Dominus per Oſeam, dixit ad ipſum Oſeam: Vade ſume tibi vxorem*, &c. q. d. Aduerte, ô lector, & admirare, quale principium oraculis ſuis dederit Deus, nimirum iubendo

B Oſee ducere meretricem, vt hoc meretricios populi mores repræſentaret & carperet.

Verùm hoc ſenſu cæteri omnes Prophetę idem principium vſurpare potuiſſent, ac pari modo dicere: principium loquendi Domini in Iſaia, Abdia, Ioël, &c. Iam autem nemo alius hoc dicit, ſed ſolus Oſee. Signum ergo eſt eum non tantùm hunc ſenſum, ſed vel maximè priorem, qui ſoli ei competit, expoſcere.

DOMINO] id eſt *Domini*, vtrouis enim modo ex Hebræo vertas, ſignificantius tamen *Domino*, *Tò* enim *Domino* ſignificat cauſam & auctorem principij loquendi, q.d. Dominus principium & quaſi fundamentum oraculorum ſuorum dedit & iecit in Oſee.

IN OSEE] Interiùs inſpirando illi ea quæ faceret & diceret populo. Secundò, *in*, id eſt ad, *Oſee*, vt vertunt Septuag. Vatabl. & alij. Tertiò, *in*

C id eſt, per Oſee ad populum Quartò, *in*, id eſt cum Oſee. Hæc enim omnia ſignificat Hebr. *beth* præpoſitionis.

VADE SVME TIBI VXOREM FORNICATIONVM] Id eſt, multis fornicationibus deditam & infamem, inſignem fornicariam, publicam meretricem vel in taberna, vel in lupanari, vel alio loco corpus pro turpi lucro cuilibet proſtituentem. Simili hebraiſmo vocatur vir ſanguinum, vir dolorum, vir miſericordiæ. vir virtutis, is qui valdè eſt ſanguinolentus, valdè dolens, inſigniter miſericors, inſigni virtute præditus. Iubetur ergò Oſee ducere famoſam meretricem, eamque ſibi legitimo copulare matrimonio, ac filios ex ea procreare, vt hoc ſymbolo quaſi verbis & ſermone reali, carpat apoſtaſiam & idololatriam populi ſui. Propheta enim hic Deum refert. vxor

D fornicaria Synagogam, id eſt, populum Iſrael ſiue decem tribuum, vt patet ex ſequent. fornicatio enim hîc, & paſſim apud Prophetas ſignificat peccata, præſertim idololatriæ, qua Iſraelitæ, relicto Deo ſponſo ſuo, licentioris vitæ deſiderio, idolis voluptatibuſque ſuis quaſi amaſijs adhærebant. Ita enim explicat Propheta, dum mox cauſam huius ſui connubij à Deo præcepti ſubnectens, ſubdit: *Quia fornicans fornicabitur terra*, id eſt, quia Iſraelitæ valdè addicent ſe idololatriæ, prono & communi impetu proruent ad colenda idola q. d Ego Deus te, ô Oſee, habere volo vxorem fornicationi hactenus addictiſſimam, vt deſignem vxorem meam, putà Synagogam, myſticè fornicariam, id eſt idololatriam,

latram, eſſe & fore, vt quod cœpit eſſe ſub Jero-boam, deinceps ſit magis. ita S. Hieron. Chald. & alij.

Primus error, Oſee non iubetur fornicari.

Errant ergo illi qui cenſent, hoc loco iuberi Prophetæ vt fornicetur, vt ſcilicet accedat ad meretricem manentem meretricem, ita vt eam non ducat in vxorem. vnde colligunt, fornicationem eſſe licitam. Hic enim eſt error manifeſtus, quem Græcis attribuit Alfonſus à Caſtro lib. 7. contra hæreſ. v. *Fornicatio*: fornicatio enim non tantùm in nouo, ſed & in veteri teſtamento iure naturali & diuino fuit prohibita, vti oſtendi in fornicatione Thamar. Gen. 38. 16. ex communi Patrum & Interpretum ſententia. Et fuſiùs 1. Corinth. 6. 9.

Denique iubet Deus Prophetæ: *Sume tibi vxorem*: ergo iubet vt eam matrimonio ſibi copulet, non vt cum ea fornicetur. ita paſſim Patres & Interpretes.

Dices, S. Tho. 1. 2. qu. 100. ar. 8. ad 3. & 2. 2. q. 154. art. 2. ad 2. Caiet. & nonnulli Thomiſtæ dicunt Oſee fornicatum eſſe, & tamen non peccaſſe, quia Deus matrimonij rerumque omnium dominus cum eo diſpenſauit, eique dedit poteſtatem & ius in corpus meretricis. Hæcque omnia putant ſignificari verbis Dei ad Prophetam, quibus ait: *Sume tibi vxorem*, non matrimonij, ſed *fornicationum*.

An Deus poſſit diſpenſare vt fornicatio ſit licita.

Reſp. diſputant Theologi an Deus diſpenſare poſſit in lege naturæ, putà in Decalogo: ac varij variè reſpondent. Primò, Occam in 2. q. 19. ad 3. & 4. dubium, Gerſon in tract. de Vita ſpirituali lect. 1. corol. 10. in Alphabeto 61. litt. E. & Almainus tract. 3. Moral. cap. 15. aſſerunt Deum in omni omnino præcepto Decalogi & legis naturæ poſſe diſpenſare: imò Occam ait, Deum poſſe præcipere odium Dei, facereque vt illud non ſit malum, ſed bonum. Ratio eorum eſt: omne peccatum, inquiunt, ideo eſt peccatum, quia voluntate Dei prohibitum eſt. Si ergo Deus velit vt aliquid non ſit peccatum, hoc ipſo non erit peccatum.

Secunda eſt S. Bonauenturæ in 1. d. 47. qu. 4. Scoti in 3. d. 37. q. 1. §. *Hic dicitur*. & Gabriel in 3. d. 37. q. 1. ar. 2. concl. 1. Deum poſſe diſpenſare in præceptis ſecundæ tabulæ, non verò primæ, putà poſſe in ijs quæ tangunt proximum, non verò in ijs quæ tangunt Deum.

Tertia eſt Durandi in 1. d. 47. q. 4. n. 16. Deum poſſe diſpenſare in præceptis affirmatiuis ſecundæ tabulæ, non verò in negatiuis.

Verùm dico, Deum in nullo præcepto legis naturæ directè & formaliter poſſe diſpenſare. Ratio eſt, quia lex naturæ continet & præcipit id quod natura ſua & intrinſecè bonum eſt. quocirca quæ contra eam fiunt, natura ſua & intrinſecè mala ſunt, non quia voluntate Dei prohibita, ſed quia ſuapte natura contraria & diſſentanea ſunt naturæ & rationi naturali. Sicut enim res poſſibiles ſunt poſſibiles, non quia Deus voluit eas eſſe poſſibiles, ſed quia ex ſe non implicant contradictionem vt eſſe poſſint: eodem modo opera contra legem naturæ ſuapte natura ſunt mala, non quia Deus voluit ea vt mala prohibere, ſed quia ex ſeipſis naturæ rationali, vt rationalis eſt, contraria ſunt & repugnantia. Cùm ergo Deus non poſſit pro voluntate ſua mutare naturas rerum, non poterit etiam mu-

A tare legem naturæ, vt quod illa dictat eſſe conueniens rationi eſſeque bonum, Deus decernat non eſſe conueniens eſſeque malum. Quocirca nullus, ne Deus quidem, facere poteſt vt odium Dei ſit bonum, vel licitum (hoc enim repugnat non tantùm rationi & naturæ, ſed & ipſi diuinitati) vt furari, mœchari, mentiri liceat: furari enim eſt accipere rem alienam inuito domino: mœchari eſt turpiter vti femina non ſua, ſed aliena; mentiri eſt contra mentem loqui & fallere. Hæc autem intrinſecè & natura ſua ita mala & praua ſunt, vt nequeant eſſe bona & honeſta. Quocirca Deus vti hæc non poteſt ſuadere, ita nec facere, nec præcipere, multò minùs velle & efficere vt ſint honeſta & licita. Hinc patet falſam eſſe primam ſententiam, eiuſque fundamentum. Non enim ideo fornicatio eſt mala,

B quia Deus ita vult, eamque odit; ſed potiùs ideo eam odit, quia ipſa in ſe ſuáque natura eſt inhoneſta & turpis. Sicut ergo creaturæ ſuam exiſtentiam habent à voluntate Dei, ſuam verò poſſibilitatem habent ab ipſa natura Dei; poſito enim quòd ſit Deus omnipotens, naturaliter ſequitur & quaſi reſultat quòd poſſit creare hominem, equum, &c. ac conſequenter quòd illæ creaturæ ſint poſſibiles quæ ſine Deo eſſent impoſſibiles: ita pariter lex poſitiua, tam diuina quàm humana, pendet & fit à voluntate Dei, lex verò naturalis deriuatur à lege æterna, quæ eſt in mente & ratione Dei. ita S. Thom. Caietan. Richard. & ex ijs Gabr. Vaſquez 1. 2. diſp. 179. num. 12. indirectè tamen & materialiter poteſt

C Deus in ijſdem diſpenſare, nimirum mutando materiam rei præceptæ, itáque eam ſubtrahendo legi naturæ & obligationi Decalogi. Hoc autem ferè fit in præceptis dumtaxat ſecundæ tabulæ non verò primæ, vti dixerunt auctores ſecundæ ſententiæ. Explico: poteſt Deus mihi dare ius in bona, corpus & vitam alterius, & tunc licitè potero illi eripere bona, quòd aliàs fuiſſet furtum; vti corpore alterius, quod aliàs fuiſſet mœchatio; occidere alterum, quod aliàs fuiſſet homicidium. Sic Deus iuſſit Hebræis Exodi 12. v. 36. vt ſpoliarent Ægyptios, quia hoc ipſo eis dedit bona Ægyptiorum, fecitque vt illa iam non eſſent Ægyptiorum, ſed Hebræorum: quocirca Hebræi ea occupantes, non aliena, ſed ſua occuparunt, ſua, inquam, ex donatione Dei, qui eſt ſummus omnium, imò vitæ necíſque dominus. Sic hîc dedit Oſee ius in corpus fornicariæ,

D & hoc ipſo fecit vt illa eſſet ſua vxor, non aliena. Quocirca vtens ea Oſee non eſt fornicatus, ſed actu maritali in coniugio illi quaſi ſuæ vxori eſt copulatus: Sic ſi Deus alicui præciperet, vel permitteret ire ad lupanar, ibique copulari meretrici ſemel dumtaxat, ad prolem ex ea ſuſcitandam, illa copula iam non eſſet fornicario, ſed eſſet actus coniugij temporarij, copularetur enim non alienæ, ſed ſuæ; ac conſequenter vxori ſaltem temporariæ ex diſpenſatione Dei. Deus enim poteſt remittere obligationem, qua ſe vxor marito in coniugio ad perpetuam fidem obligauit, ideóque poteſt diſpenſare in matrimonij vinculo, ac facere vt non ſit perpetuum, ſed temporarium, quamdiu ſcilicet ei libuerit; præſertim quia poteſt educationem prolis, ob quam matrimonium requirit perpetuitatem, vel negligere tamquam eius dominus, vel alijs modis

procurare. Ita olim diſpenſauit cum Iudæis in matrimonio, cùm eis permiſit dare vxoribus libellum repudij, quo verè ſoluebatur matrimonium, ita vt vterque coniux quaſi liber & ſolutus poſſet cum alio aliud coniugium contrahere. Sicut ergo tunc maritus quolibet tempore, imò poſt primam copulam poterat vxorem repudiare; ita poſſet & nunc copulari ſemel cum vna, ac mox illam dimittere, ſi Deus pari modo nunc cum illo diſpenſaret.

Cenſet ergo S. Thom. Oſee iuſſo & diſpenſatione Dei cum fornicaria copulatum fuiſſe tantùm copula temporali (ideòque eam copulam per catachreſin vocat fornicationem) non verò matrimonio ſtabili & perpetuo. Itaque opinatur hanc Oſee vxorem fuiſſe temporariam, & matrimonium cùm ea temporarium, ſcilicet ad aliquos actus generationis, & ad tres proles ex ea generandas; deinde dimiſiſſe illam, itáque ſolutum fuiſſe temporarium cum ea matrimonium. Ergo docet S. Thomas Oſee acceſſiſſe ad fornicariam, non tamquam ad concubinam, ſed tamquam ad vxorem, licèt temporariam tantùm: cenſet enim Deum cum eo diſpenſaſſe, vt ad tempus dumtaxat cum ea contraheret; eáque vteretur vt ſua, cenſet ergo Oſee non eſſe fornicatum, ſed vſum matrimonio licèt temporali tantùm. Verba eius ſunt: *Oſee accedens ad vxorem fornicariam vel mulierem adulteram, non eſt mœchatus, nec fornicatus: quia acceſſit ad eam quæ ſua erat ſecundum mandatum diuinum, qui eſt auctor inſtitutionis matrimonij.* Quomodo verò hic eius actus matrimonij vocetur fornicatio, explicat 2. 2. qu. 154. art. 2. ad 2. *Oſee, ait, non peccauit fornicando ex præcepto diuino, nec talis concubitus propriè fornicatio debet dici, quamuis fornicatio nominetur* (dum dicitur: *Sume tibi vxorem fornicationum*) *referendo ad curſum communem,* quo ſcilicet communiter à vulgo vocatur fornicator, qui cum fornicaria ad tempus copulatur, & expleta libidine eam deſerit. Vnde liquet D. Thomam docere, quòd Oſee hic non ſit fornicatus, ſed cum fornicaria quaſi ſua vxore, concedente & diſpenſante Deo, ad tempus ſit copulatus. Verùm verius eſt quod paſſim cenſent alij Doctores & Interpretes, ſcilicet Oſee nõ temporarium, ſed ſtabile & perpetuum cum fornicaria iniiſſe coniugium. Ideo enim iubetur eam ducere vxorem: atque ex ſequentibus patet, eum per quatuor, imò plures annos illi cohabitaſſe: nam dicitur ex ea tres proles genuiſſe, eaſque deinde per eam lactaſſe & educaſſe. Quo fit vt nulla hic fuerit diſpenſatio, ſed ſola iuſſio Dei: licitè enim poterat Oſee fornicariam in vxorem accipere, ſed non tenebatur: vt ergo teneatur iubet & obligat eum Deus.

Inſtabis: Vxor hæc fornicaria repræſentat Synagogam idololatrantem; atqui hæc poſt connubium cum Deo initum rediit ad ſua idola, ergo & hæc fornicaria poſt connubium cum Oſee rediit ad ſuas fornicationes; alioqui enim non ex æquo repræſentaret Synagogam, nec typus reſponderet antitypo. Reſp. Simile per omnia non eſt ſimile; ſed in eo tantùm, in quo collocatur ſimilitudo: quocirca non eſt neceſſe in allegorijs & typis, vt omnes circumſtantiæ temporis, modi actionis, &c. reſpondeant rei ſignificatæ, ſed eæ tantùm in quibus fit repræſentatio, & comA paratio ſignificantis cum ſignificato, putà typi cum antitypo. Ita hic iubetur Propheta ducere fornicariam, vt per hoc repræſentet Synagogam eſſe fornicariam. In eo ergo tantùm ponitur hic comparatio & ſimilitudo, quòd, ſicut Propheta ducit fornicariam, ex eáque gignit proles, quæ à probro matris vocantur filij fornicationum, id eſt fornicariæ: ita Dei vxor, id eſt Synagoga, ſit fornicaria, id eſt idololatra, ſimileſque ſibi gignat & educet filios, putà idololatras. Nec enim hæc res licitè aliter repræſentari potuit. Non enim potuit Deus præcipere Prophetæ fornicationem, vt ad fornicariam accederet tamquam non ſuam, ſicut Synagoga idola colebat & Deos non ſuos: aut vt poſt copulam & proles, remitteret eam ad lupanar, & ad ſua ſtupra: hoc enim fuiſſet peccatum. Erat ergo hic matrimonium Oſee cum fornicaria (etiam ex ſententia S. Thomæ, ſaltem temB porarium) ac conſequenter filij fornicationum vocantur, filij ex matrimonio hoc nati; ideoq; verè non erant filij fornicationum, ſed tantùm hoc nomine vulgò cenſebantur & nominabantur, ob præcedentes ante connubium matris fornicationes. Simpliciter ergo & in genere iubetur hic Propheta per vxorem fornicariam repræſentare Synagogæ idololatriam, abſtrahendo à tempore & loco, vbi & quando; an ante connubium cum Deo, an poſt eam perpetraret. Adde, Iudæos poſt hanc Oſee prophetiam, putà poſt punitionem & excidium à Chaldæis illatum, poſtquam puniti & pœnitentes cõnubium cum Deo per Eſdram renouarunt, ampliùs non rediiſſe ad ſua idola, ſicut vxor hæc Oſee poſt connubium cum eo, non legitur rediiſſe ad ſuas fornicationes. Verum eſt, maiorem eſſe ſpeciem fornicationis, & conſequenter ſimilitudinis, ſi cum D. C Thoma quis dicat, non ſtabile, ſed temporarium fuiſſe matrimonium: ſed ex altera parte, res ipſa turpior & magis inhoneſta apparet: videtur enim reuera eſſe fornicaria copula, & ſimulatum tantùm matrimonium.

Errat Secundò, Haymo, qui vxorem fornicationum interpretatur vxorem quæ poſt matrimonium ex priori fornicandi habitu rurſum cum alijs procis fornicetur, id eſt adulteretur, ex eiſque gignat filios, qui proinde vocantur filij fornicationis, id eſt, ex adulterio nati, quos Propheta iubeatur ſibi aſciſcere & educare, æquè ac matrem retinere & alere. Hoc enim fuiſſet non tantùm infame, ſed & ſcandaloſum, ideòque illicitum, viſus enim fuiſſet Propheta vxorem in adulterijs fouere, eiſque conſentire. Vnde edicit D Sapiens: *Qui tenet adulteram, ſtultus eſt & impius.* Prouerb. 18. 22. vide Sanchez l. 10. de Diuortio diſput. 13. Quocirca infamis, & publicum orbis probrum fuit Claudius Imp. eò quòd eius vxor Meſſalina publicè ſcortaretur. ita Sueton. in Claudio. & M. Antonius Philoſophus ob Fauſtinam coniugem, quæ in continuis ſtupris verſabatur: cumq; de ea re moneretur, amicique ſuaderent vt eam repudiaret, ſi nollet occidere, effeminatè reſpondit: *Si vxorem dimittimus, reddamus & dotem:* dotis nomine ſignificans Imperium, quod ab Antonio Pio patre Fauſtinæ, ita volente Adriano Imper. adoptatus acceperat. ita Iulius Capitolinus in Antonino.

Secundò, Oſee non aſciuit ſibi filios adulterinos, ſed ſuos procreauit.

Errant Tertiò, Lyran. & Burgenſ. qui fornicationem

Tertiò, Oſee non duxit idololatram.

tionem hic myſticè accipiunt pro idololatria, putantque Oſee hic iuberi vt ducat vxorem fornicationum, id eſt, Gentilem & idololatram. Ratio eorum eſt, quia hæc vxor repræſentat Synagogam idololatrantem: ergo ipſa quoque vxor fuit idololatra. Reſp. negando conſequentiam. Idem enim non repræſentatur per idem, ſed per ſimile: atque Prophetæ ſolent repræſentare idololatriam per fornicationem; quia hæc illius aptiſſimum eſt ſymbolum, ſpeculum & imago. ita S. Hier. Theod. Haymo, Hugo, & paſſim Interpretes. Quocirca cùm Deus Prophetæ ait: *Sume tibi vxorem fornicationum*, fornicationem litteraliter vt ſonat accipit: cum verò huius iuſſionis cauſam & ſymbolum ſubdit, explicatque dicens, *Quia fornicãs fornicabitur terra*, fornicationem myſticè accipit, pro idololatria: quia illam ſymbolicè per veram & realem fornicationem vxoris, Prophetæ repræſentari iuſſerat.

Quæres, an verè & realiter hæc geſta ſint, an verò tantùm per viſionem imaginariam; ſiue, an reuera Oſee duxerit fornicariam, ex eaq; genuerit filios fornicationum, an verò Deus idipſum tantùm in imaginatione illi repræſentarit, vt videretur ſibi eam ducere, & ex ea gignere; quomodo ſomniantes videntur ſibi facere ea, quæ ſomniant? Viſionem tantùm fuiſſe cenſent Chaldæus & Rabbini nonnulli, quos ſequuntur Origenis ſectatores, teſte Ruffino, Haymo, Iſidorus, Burgenſis & Vatabl. imò S. Hier. idipſum cenſet ſcribens in Ezech. 4. Et hic in proœmio, *Oſee*, ait, *audiens à Domino, Accipe vxorem fornicariã, non frontem rugat, non mærorem pallore teſtatur, non verecundiam mutato genarum rubore demonſtrat: ſed pergit ad lupanar, & ſcortum ducit ad lectulum. Et non erudiat illam pudicitia matronali, ſed ſe luxurioſum & nepotem probat. Qui enim adhæret meretrici, vnum cum ea corpus efficitur. Quis ſapiens, & intelliget iſta?* ac poſtea reſpondet, inſertque hæc typicè & figuraliter eſſe interpretanda. Ratio ergo fundamentalis huius ſententiæ eſt hæc, quia res turpis & indigna fuiſſet, ſi vir ſanctus & Propheta duxiſſet ſcortum.

Verùm longè verius eſt quod communiter cenſent alij omnes Patres & Interpretes, rem hanc non per viſionem, ſed realiter eſſe peractã. Ita Theod. Cyrill. Hebræi, Arias, Hugo, Dionyſ. & alij hic ac S. Aug. li. 3. de Doctrina Chriſt. cap. 12. & lib. 22. contra Fauſtum c. 23. S. Baſil. in Iſaię 8. Irenæus l. 4. contra hær. c. 37. S. Thomas loco citato & alij paſſim: imò idem cenſet hic S. Hier. vti videbit qui verba eius accuratè expenderit. Ait enim more ſuo, hiſtoriam hanc ad antitypum eſſe referendam, id eſt, Oſee duxiſſe fornicariam, non ex eius amore & libidine, ſed vt Chriſti & Eccleſiæ coniugium repræſentaret. Hoc ergo, non aliud, voluit, cùm dixit, hoc Oſee factum typicè & figuraliter eſſe interpretandum. Ratio huius ſententiæ eſt, quia hoc exigit ſimplex narratio præcepti diuini & facti putà obedientiæ Prophetæ; aliàs enim cùm viſio eſt, ſolet id exprimere, vel ſigno aliquo indicare Script. vt patet Apocal. 1. 4. Ezech. 40. 1. & alibi. Adde, nominatur hic maritus, ſcilicet Oſee; vxor, ſcilicet Gomer; vxoris mater, ſcilicet Debelaim; tres eius proles, ſcilicet *Iezrahel*, *Lo ammi*, *Lo rachuma*, quæ omnia ſignificant non eſſe parabolam, ſed veram hiſtoriam. Cauſa eſt, quòd populus in ido-

A lis & peccatis ſuis obdormierat, itáque ordinarias increpationes & monitiones Prophetarum ſpernebat, imò non audiebat: voluit ergo Deus reali & portentoſa prophetia, iubendo ſcilicet Prophetæ ducere fornicariam, ex eáque proles procreare, populum in peccatis dormientem à ſomno ſcelerum excitare, & commovere ad pœnitentiam. Eadem de cauſa iuſſit Iſaiæ c. 20. vt ipſe, cùm eſſet vir nobilis & magnæ auctoritatis, nudus per vrbem Ieroſalem media luce diſcurreret, vt hoc portento omnium oculos in ſe conuerteret, ac reipſa daret eis typum & ſpeciem imminentis ſpoliationis & excidij, itaque populum ad lamenta conuerteret. Eadem de cauſa iuſſit Ezechieli 4. ſtercore boum veſci, vt eo inſtantem vrbi famem & cladem præmonſtraret.

Ad argumentum reſpondeo, Dei iuſſionem & B auctoritatem abſterſiſſe ab hoc Prophetæ cõnubio, omnem infamiæ & turpitudinis maculam, præſertim quia aſſumebatur ad prophetiam & sei futuræ ſacramentum. Adde, non eſſe turpe, ſed ſanctum & honeſtum, fornicariam ducere hoc fine, vt ipſa vitam turpem cum honeſta, fornicationem cum matrimonio cõmutet; imò confeſſarij ſolent, & debent concubinariis ſuadere vt concubinatum in connubium vertant.

Ita S. Aug. l. 22. contra Fauſt. c. 80. reſpondet Manichæis impugnantibus vetus teſtamentum, & obiicientibus illi, quòd in eo fornicatio Prophetæ ſit imperata. Reſpondet enim S. Auguſt. Non imperata eſt fornicatio, ſed meretrix relicta fornicatione in caſtum & ſanctum coniugium aſſumpta eſt, de quo mox plura.

C Idem Gentilibus reſpondet hic S. Hier. eiſque ſimilia Gentilium exempla opponit. *Qua ratione*, inquit, *prædicent virum erudítiſſimum Xenocratem, qui Polemonem luxurioſiſſimum iuuenem, & inter pſaltrias atque tibicines & impudicas mulieres ebrium, & hedera coronatum fecit obedire ſapientiæ, & adoleſcentem turpiſſimum mutauit in ſapientiſſimum Philoſophum? Cur Socratem ad cælum leuent, qui Phædonem, ex cuius nomine Platonis liber eſt, de lupanari, ob crudelitatem & auaritiam domini, multorum libidini ſeruientem, in Academiam tranſtulerit? Et quidquid illi de Philoſophiæ magiſtris reſponderint, nos ad Prophetæ defenſionem referemus.*

Et fac tibi filios fornicationum] τὸ *fac* non eſt in Hebræo, nec in Septu. nec in Syro, nec in Arabico. Sic enim habent: *accipe tibi matrem fornicationũ, & filios fornicationum*. Vnde Primò, aliqui *filios fornicationum* propriè accipiunt D filios ex fornicatione procreatos, quos velut teſtes fornicationis maternæ, Oſee cum matre iubeatur vt ſuos recipere, alere, & quaſi adoptare. quæ ingens erat ignominia & pœna Prophetæ; idque ad hoc, vt per hæc repræſentaret pari modo Synagogam peperiſſe filios idololatras, quos tamen Deus quaſi Patriarcharum ſuoſque filios, cum ignominia & dolore alat in Ieruſalem. Ita explicat Theod. Hugo Lyran. & Arias.

Filij fornicationum qui.

Prima expoſitio.

Verùm hos filios non fuiſſe adoptiuos, ſed naturales; nec antea genitos, ſed à Propheta ex fornicaria generandos, patet ex ſeq. Ait enim; *Et abijt* (Oſee) *& accepit Gomer filiam Debelaim, & concepit & peperit ei filium*, &c. Vox ergo *fac*, licèt expreſsè non ſit in Hebræo, tamen ſubauditur: imò includitur in voce, *accipe*. Accipere enim ex vxore filios, Hebræis idem eſt quod ſuſcipere & pro-

creare. Verbum enim לָקַח *lacach*, id eſt accipio, ſumo, tollo, apud Hebræos eſt ampliſſimæ ſignificationis. ita S. Hieron. Aug. Baſil. Vatabl. & alij ſuperius citati.

Secunda.

Secundò, Ribera cenſet vocari *filios fornicationum*, id eſt fornicariæ; quia erant filij matris idololatræ. Verùm hoc ſuperius refutaui. Idololatria enim eſt fornicatio myſtica, non litteralis, de qua hîc agitur.

Tertia & genuina.

Dico ergo, filij procreandi ab Oſee ex legitimo cum fornicario coniugio, vocantur *filij fornicationum*, id eſt, filij matris, quæ antea tota fornicationibus fuit dedita. Hanc enim ſuam turpitudinem & infamiam prolibus afflabat mater, quæ fuerat publica meretrix; nec eam matrimonium ſubſequens apud populum detergere & delere poterat. A matre ergo proles infamiæ notam & fornicationis nomen ſortiuntur. ita S. Hier. & alij iam citati.

Adde, vocantur hi *filij fornicationum*, quòd & ipſi in fornicationem futuri ſint procliues, hocq; vitium, hancque libidinoſam indolem vnà cum natura à matre fornicaria ſint hauſturi & ſucturi. Hoc enim aptè reſpondet rei ſignificatæ. hi enim filij libidinoſi, ſignificant Iudæos myſticè libidinoſos, id eſt, in idola procliues: vnde ijs æquè ac matri exitium intentat c. 2. 4. dicens: *Filiorum eius non miſerebor, quia filij fornicationum ſunt*. Ita Emmanuel Sà, Mariana, & Pineda lib. 1. de Rebus Salom. c. 4. n. 3. Simili enim phraſi in Script. vocantur filij obedientiæ, diffidentiæ, ſuperbiæ ij qui in obedientiam, diffidentiam, ſuperbiam ſunt valdè propenſi, adeò vt ex ipſa obedientia, diffidentia, ſuperbia geniti & procreati videantur. Vnde Syrus vertit, *ſume tibi mulierem quæ fornicatur, & filios qui fornicantur: quia fornicando fornicabitur terra de poſt Dominum*, à Domino.

Meretrices indolem ſuam proli communicant.

Vbi moraliter Nota. vitia parentum, præſertim matrum, transfundi in filios: vitiata enim matre, vitiatur ſemen, quod vitiat prolem quæ ex ſemine formatur. Quocirca ſponſis qui quærunt ſponſas, valdè inquirendum eſt non tam an ſponſæ ſint opulentæ & pulchræ, quàm an ſint caſtæ, honeſtæ, virtuoſæ, ne, ſi ſint inceſtæ, inhoneſtæ, vitioſæ ſimiles generent proles. *Iuſti ergo mores*, ait Antiphanes Philoſ. *ſunt peculium præſtantiſſimum, & dos omni auro nobilior*.

Id ita eſſe docent Phyſici & Medici, ipſaque ratio & experientia. Hac enim de cauſa paſſim in libris Regum, Salomonis, Abiæ, Ioſaphat, Manaſſis, aliorumque regum matres ſtudioſè nominantur, quia à matre pendet indoles & educatio prolium vel in bonum, vel in malum; & qualis eſt mater, talis eſt & proles: præſertim quia proles ſequitur affectum & amorem, quem magis in matre, quàm in patre experitur. Cauſam dat Ariſtot. lib. 9. Ethic 7. Magis, inquit, à matribus amantur proles, quia generatio earum laborioſa eſt, & magis ſciunt eas eſſe ſuas. Ita Spartani, teſte Plutarcho in Apophtheg. Lacon. continentes fuerunt, forteſque in bellis & laboribus, quia matres habebant viragines, quæ ex inſtitutione Lycurgi continentiæ, laboribus & duritiei tam ſe quàm proles aſſuefaciebant. Vnde Gorgoo Leonidę vxor cuidam ſibi exprobranti: *Vos Sphartanæ ſolæ viris veſtris imperatis*; reſpondit: *Quia ſolæ viros parimus*. Hinc filius meretricis vocatur is, qui habet mores meretricios. Ita Saul Ionatham filium

A ſuum pro Dauide intercedentem, vocat filium *mulieris vltro virum rapientis*, 1. Reg. 20. 30. id eſt, filium meretricis, q. d. Meretricius es, quia mater tua fuit meretrix. Aut q. d. Non videris filius meus; ſed filius adulteræ, quia Dauidem hoſtem meum magis amas quàm me; quaſi mater tua non ex me, ſed ex Dauide te genuerit; ideóque Dauidis amorem tibi ingenerarit. Ita Agrippina Neronis mater in libidines fuit effuſa, adeò vt & Neronem ad ſui inceſtum prouocaret, ideoq; quale libidinis & crudelitatis monſtrum, Neronem, orbi dedit? Ita ex Cornel. Tacito Sabell. lib. 2. Enn. 7.

Heliogabalus Imp. Græcæ meretricis filius ab ea ſuam ſpurcitiem & obſcœnitatem hauſit. ita Lamprid. & Rhodigin. lib. 11. c. 13.

Quin & Salomon trecentarum vxorum mari-
B tus, & ſeptingentarum pellicum concubinus, matrem habuit Betſabee adulteram.

Semiramis Ninum filium ad ſtuprum compellauit, ideoque ab eo interfecta eſt, ſi credimus Cteſiæ, quem citat Sabell. lib. 1. Enn. 1.

S. Aphra Martyr, antea meretrix (quæ à Narciſſo Hieroſolymorum Epiſcopo à turpi & immundo quæſtu reuocata fuit) matrem habuit Hilariam, quæ ſolis lenocinijs ſibi victum comparabat. ita habet eius Vita.

Venus inceſta inceſtuoſiſſimi Iouis fuit filia, ait Ouid. 10. Metamorph.

Iulia Cæſaris Auguſti filia, libidinum paternarum fuit æmula, teſte Sueton. in Auguſto. Hac de cauſa, æquè ac ob ignominiam, ſpurij Iure Canonico arcentur ſacerdotio, ſuntque irregolares: ſacerdotium enim angelicam puritatem
C requirit.

Simili modo infantes dum ſugunt, nutricum indolem, affectus, & vitia vnà cum lacte ſugere & imbibere, multis exemplis oſtendi Geneſ. 21. verſ. 7.

Denique filios matribus, quàm patribus ſimiliores naturam efficere ſolere, tum corpore, tum moribus, docent Ariſt. lib. de Gener. anim. cap. 4. & in Probl. lib. 10 c. 12. ac Hippocrates de Genitura. Quocirca pium æquè ac prudens eſt nonnullarum vrbium inſtitutum, vt impudicarum matrum ſpuriæ proles per magiſtratum à matribus auellantur, ne matres vitiatam in ſemine filiorum indolem, magis vitiata educatione prauoque exemplo corrumpant; ac grauibus matronis alendæ tradantur, quæ deprauatam natiui-
D tatem graui ſeueráque inſtitutione caſtigent & reforment: quales videmus Romæ in Hoſpitali S. Spiritus, & in monaſterio S. Catharinæ de Funarijs. Simili modo in alijs vrbibus ſpuriotrophia erecta & dotata ſunt.

Cur Oſee iuſſus ducere fornicariã.

Quæres quibus de cauſis voluit Deus vt Propheta fornicariam duceret, ex eáque filios procrearet. Reſpond. litteralis cauſa primaria eſt ea, quam paulò antè dedi, vt nimirum hoc quaſi viuum ſpeculum daret Iudæis, in quo clarè conſpicerent & contemplarentur ſuam turpitudinem & idololatriam. Secundaria fuit, charitas, vt ſcilicet fornicariæ pudori & conſcientiæ conſuleret, dum eam commutat in vxorem. Ita S. Auguſtinus lib. 22. contra Fauſtum capit. 80. *Quid*, ait, *aduerſum clementiæ Veritatis* (qua Chriſtus, qui eſt veritas, dixit Phariſæis, *Meretrices & publicani præcedent vos in regno cælorum*

Prima cauſa.

Secunda.

quid

quid inimicum fidei Chriſtianæ, ſi meretrix relicta fornicatione in caſtum coniugium commutetur? Et quid tam incongruum & alienum à fide Prophetæ, quàm ſi non crederet omnia peccata impudicitiæ dimiſſa eſſe in melius commutatæ? Itaque meretricem Propheta (Oſee) *facit uxorem, & ad vitam corrigendam mulieri conſultum eſt, & figuræ Sacramentum, de quo mox loquemur, expreſſum.* Subdit deinde ibidem, & fuſius cap. 89. Manichæos carpſiſſe hoc factum Oſee, non quia infame, ſed quia ipſi matrimonia damnabant, malebantque liberi fornicari, quàm prole grauare vterum vxoris, & ſe onere illam alendi: idcóque fingebant Deum, ſiue diuinæ ſubſtantiæ partem, in prole quaſi ligari & vinculis conſtringi.

Tertia. Inſuper voluit hîc Deus Prophetæ obedientiam exercere æquè ac patientiam, *vt quanto illa* (vxor) *ſordidior eſt, tanto ſit Propheta patientior, qui talem vxorem duxerit*, ait S. Hier. præſertim quia Oſee erat iuuenis, virgineus, ſanctus, & in flore ætatis, æquè ac puritatis & virtutis, dum meretricem duxit: fuit enim hæc prima eius prophetia quam habuit initio regni Oziæ, ac deinde prorogauit vitam per annos 52. Oziæ, 16. Ioathan, totidem Achaz, peruenitque ad tempora Ezechiæ. Iuuenis ergo dum duxit fornicariam fuerit oportet.

Allegor. Allegorica cauſa eſt, vt Oſee per connubium cum fornicaria repræſentaret ſimile, ſed myſticum, idque duplex, Chriſti coniugium: Prius cum carne noſtra, quæ erat fornicaria, id eſt caro peccati, quam deputatam ſibi vniuit & deſpondit per incarnationem. Ita S. Ambroſ. lib. 2. Apolog. Dauid. ca. 10. myſticè explicat non tantùm hoc Oſee connubium, ſed & Dauidis adulterium. *Ad Prophetam*, inquit, *dictum eſt: Vade, accipe tibi vxorem fornicariam. Dominus iubet cum ea quæ fornicaria fuerit, eſſe coniugium, cuius coniugij fructus eſt Chriſtus. Namque filio qui ex fornicatione* (id eſt, ex vxore Oſee, quæ antea fuerat fornicaria) *eſt natus, à Domino nomen impoſitum eſt: Iezrahel, quod eſt diuina generatio. Si ergo pia illa copula fornicariæ, etiam iſta vtique pia ſocietas adulteræ copula eſt*, &c. Et mox: *Ex diſparibus copulis contubernium pium factum eſt, quando ſcilicet Verbum caro factum eſt, non ſunt legitima conſortia diuinitatis & carnis. Suſcepit carnem Deus, aſſumpſit animam, per inuſitatam nec legitimam incarnationem conſortium fecit eſſe legitimum, vt ſit Deus omnia in omnibus.* Vnde nomen filij eſt Iezrahel, id eſt ſemen Dei, vel brachium Dei. Chriſtus enim eſt brachium, id eſt virtus, Dei, vti eum vocat Iſaias cap. 53. 1. Chriſtus etiam eſt ſemen Dei, quia non ex ſemine viri, ſed ex Spiritu ſancto conceptus & natus eſt. Quocirca Tertull. lib. de Carne Chriſti cap. 18. & 19. *Dei filius*, inquit, *ex Patris Dei ſemine, id eſt Spiritu, vt eſſet hominis filius, caro ei ſola erat ex hominis carne ſumenda ſine viri ſemine: vacabat enim viri ſemen apud habentem Dei ſemen.* Et cap. 19. *Quid eſt ergo? Non ex ſanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo natus eſt.* Ita & Leo Caſtrius, qui tamen perperam contendit hunc ſenſum ſolùm eſſe litteralem, & alios omnes excludit. Obiter hîc Nota, Spiritum ſanctum propriè non eſſe ſemen Dei. Deus enim nullum ex ſe ſemen decidit, vti facit homo: impropriè ergo & per catachreſin Tertull. Spiritum ſanctum vocat ſemen Dei, quia ſcilicet ipſe diuina virtute à Patre & Filio accepta fecit in Virgine, quod in vxore facit ſemen viri: vocatur ergo *ſemen*, quia fuit loco & vice ſeminis: formauit enim & organizauit corpus Chriſti in Virgine, vti embryonis corpus in vtero matris ex eius ſemine & ſanguine coagulat, coagmentat, format & organizat ſemen virile.

Poſterius Chriſti connubium eſt cum Eccleſia, quod Oſee ſuo hîc repræſentat. Ita S. Ambr. lib. de Salomone ca. 5. *Meretrix*, inquit, *iſta Eccleſiæ typus eſt, aliquando in Gentibus conſtituta, idolorum cultibus verſata, quam vanæ ſuperſtitionis ſtupra polluerant, quam falſorum Deorum adulteram fecerat multitudo: laſciuoſq; ac turpes incompoſitis motibus ſaltus, nemorum & lucorum inculta luſtrabat, dedita luxuriæ, pompæ Gentilium mancipata. Hanc poſteaquam Dominus noſter Ieſus Chriſtus puro baptiſmatis fonte perfudit, ablutionem & criminis accepit & nominis.* Ita & S. Aug. l. 22. contra Fauſtum ca. 89. & S. Proſper lib. de Prædictionib. & promiſſ. cap. 15. p. 2. imò S. Paulus Rom. 9. 24. In huius rei typum Moſes duxit vxorem Æthiopiſſam Num. 12. 1. *contra quam*, inquit S. Hier. in proœmio, *Aaron & Maria, carnale ſacerdotium Iudæorum & prophetiæ litteræ ſermones, muſſitant & offendunt Deum. Quæ dicit in Cantico canticorum: Fuſca ſum & formoſa, filiæ Ieruſalem.* Chriſto ergo venienti in mundum dixit iuſſitque Pater: *Sume tibi vxorem fornicariam*, putà Eccleſiam ex Gentibus, ex eáque procrea filios, qui ſunt filij fornicationum, id eſt, matris Gentilis; ſed ex patre, vtpote filio Dei, ſint & ipſi filij Dei, ex quibus multi ad priſtinam matris fornicationem ſunt redituri, id eſt, concupiſcentias ſuas ſecuturi & peccaturi, ideoq; à Deo puniendi & reijciendi.

Mira ſanè miſericordia & dignatio fuit Oſee ducentis fornicariã, ſed longè maior Chriſti carnem & Eccleſiam noſtram arctiſſimè ſibi vnientis & deſpondentis, vt eam depuraret, ſanctificaret, & glorificaret, & quaſi diuinam redderet, tumque Oſee, id eſt, Ieſu & Saluatoris nomen adeptus eſt. Ita Oſee æmuli & Chriſti ſectatores ſunt, qui ad dura, vilia & abiecta quæuis ſeſe demittunt, & quoſlibet labores & dolores ſubeunt, vt animas cum concupiſcentijs fornicantes, ſordidas, & horridas conuertant, puraſque efficiant, & ad Deum ſponſum reducant.

Vnde tropologica cauſa eſt, vt hoc exemplo doceret Deus Oſee, id eſt prædicatores, confeſſarios, aliosque zelo proximorum flagrantes, abducere animas à Satana, carne & peccato; eaſque per pœnitentiam & caſtimoniam deſpondere Chriſto, vti Paulus Corinthios deſpondit epiſt. 2. cap. 11. v. 2. Anima enim peccatrix eſt fornicaria, imò adultera, gignitque filios fornicationum, id eſt, opera luxuriæ, gulæ, ſuperbiæ.

Tropol. Vnde S. Hier. in proœmio, per fornicariam hanc tropologicè accipit S. Magdalenam, quam pœnitentem ſibi Chriſtus deſpondit: *Hæc*, inquit, *eſt meretrix & adultera, quæ in Euangelio pedes Domini lauit, crine detерſit, & confeſsionis ſuæ honorauit vnguento.* Et inferiùs: *Hæc eſt meretrix de qua loquitur Dominus ad Iudæos: Amen dico vobis, meretrices & publicani præcedent vos in regno Dei. Iſta meretrix* (Rahab, Ioſue 2.) *exploratores meos duos, fortiſſimos iuuenes, quorum alterum in circumciſionem miſi, alterum ad Gentes, humanitate ſuſcepit, abſcondit ſtudio, leuauit in tectum, operuit lini ſtipula.*

Quo

Quæ raſa perſecutionibus, & lota in baptiſmate immutat colorem, & de tetro in album vertitur.

QVIA FORNICANS FORNICABITVR TERRA] Hoc eſt, impensè & continuò fornicabitur Iſrael, id eſt, decem tribus. De his enim loquitur, non de Iuda, vt patet ex ſeq. Nam futurum iunctum participio vel gerundio eiuſdem verbi, Hebræis ſignificat actus vehementiam, & continuationem, ſiue conſuetudinem. Fornicationem hic myſticam intellige, putà idololatriam: hic enim Deus ſymbolum ſiue parabolam applicat, & explicat. q. d. Iuſſi te, ò Oſee, ducere fornicariam, & ex ea generare filios fornicationum, vt per hoc Iudæis repræſentem quod ipſi pari modo myſticè fornicabuntur, id eſt, amabunt colentque idola me vero Deo relicto.

3. Et abijt, & accepit Gomer filiam Debelaim: & concepit, & peperit ei filium.

4. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen eius Iezrahel, quoniam adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu, & quieſcere faciam regnum domus Iſrael.

5. Et in illa die conteram arcum Iſrael in valle Iezrahel.

Vers. 3. ET ABIIT, ET ACCEPIT GOMER FILIAM DEBELAIM] Perperam Hugo & Dionyſ. per diaſtolen legunt *de Belaim*, quaſi *Belaim* ſit nomen proprium loci, ex quo oriunda fuerit Gomer. *Debelaim* enim vnam eſſe vocem, eamque Hebręam patet ex Hebræo. *Debelaim* ergo eſt nomen matris Gomer, ait S. Hier. & Rupert. licèt aliqui velint eſſe nomen patris eiuſdem. Notat vxorem ex nomine & ſtirpe, vt ſciamus hanc eſſe hiſtoriam, non viſionem. Suſpicatur Sanchez Debelaim quoque fuiſſe fornicariam, tum quia tacetur nomen mariti eius, tum quia talis fuit eius filia Gomer: nam *ſicut mater, ita & filia eius*, ait Ezech. c. 16. v. 44. Appoſitè vxor vocata eſt Gomer, & parens Debelaim: Gomer enim hebr. idem eſt quod conſummatio vel conſumptio; Debelaim idem eſt quod duæ maſſæ ficuum aridarum; quo ſignificatur conſumendam & vaſtandam eſſe Synagogam; *quæ conſummata in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quæ fruentibus ſuauis videtur & dulcis*, ait S. Hieron. eò quòd animo & corpore idolis & voluptatibus ſeruierit. Debelaim enim id eſt ficus geminæ, ſymbolum eſt voluptatis & dulcedinis geminæ. Vnde Vatabl. *Gomer*, ait, *ſignificat conſumptionem, & Debelaim palatas duas, quibus animi & corporis voluptates intelliguntur, quæ pariunt conſumptionem & interitum*, iuxta illud Apoſtoli: *Qui ſeminat in carne, de carne metet corruptionem.* Poteſt quoque hæc gemina voluptas accipi, ſpiritus & carnis, ſiue ambitionis & ventris, putà gulæ & libidinis. Ex his enim duabus oritur omnis concupiſcentia, omne peccatum; omnis ruina hominum. Eſt ergo elegans hic gnome: Gomer eſt filia Debelaim, id eſt, corruptio eſt filia ficuum, putà eſt filia voluptatis, pœna eſt filia culpæ: hæc enim quaſi mater illam parit; vti enim ficui & pomo vermis, ita & amori ac voluptati dolor, putor & pudor innaſcitur. Præclarè Valer. lib. 9. cap. 1. *Campana*, ait, *luxuria inuictum armis Hannibalem, ſuis illecebris amplexata, vincendum Romano militi tribuit.*

Tropol. corruptio eſt filia voluptatis.

Denique Arias per geminas ficus ad litteram accipit geminum regnum Hebræorum, ſcilicet Iſrael & Iudæ: vtrumque enim idolis & cupedijs ſuis erat deditum, ideoque excidio à Deo addictum. Licèt enim hæc prophetia capitis primi propriè & primariò ad Iſrael (hunc enim vocat Iezrahel verſ. 4.) dirigatur, tamen ſecundariò & conſequenter ad Iuda Iſraelis æmulum & aſſeclam quoque dirigitur.

Vers. 4. VOCA NOMEN EIVS IEZRAHEL] Oſee iubetur à Deo primum filium ſuum ex fornicaria vxore genitum vocare Iezrahel, vt per eum Hebræis repræſentet cladem imminentem Iezraheli, id eſt Iſraeli, ſiue decem tribubus.

Iezrahel ſignificat quatuor.

Iezrahel hebr. quadruplex habet etymon, & quatuor ſignificat. Primò, Iezrahel dicitur quaſi זֶרַע אֵל *zera el*, id eſt, ſemen Dei. Secundò, quaſi זְרוֹעַ אֵל *zeroa el*, id eſt, brachium Dei. Tertiò, quaſi יִזְרֶה רַע אֵל *izzera ra el*, id eſt, aſperget malum vel contritionem Deus. Quartò, quaſi זָרַע אֵל *zara el*, id eſt, ſparget vel diſperget Deus ſcilicet Iſraelitas, vt captiui eant in Aſſyriam, & ſpargantur per totum orbem. Rurſum Iezrahel notat Iſrael, imò idem eſt cum Iſrael, ſi litteram ז commutes in ש, & ע in א affine.

Nota. Iezrahel erat vrbs regalis, & metropolis decem tribuum, ait S. Hier. eratque terminus tribus Manaſſe & Iſſachar, ſita in pede montis Gelboë ad Occidentem, inſigni turri & ſpecula, qua per totam Galilęam vſque ad Carmelum, Thabor, Libanum, ac vltra Iordanem patebat proſpectus, illuſtris. Iuxta hanc vrbem erant campi amœniſſimi & fertiliſſimi, ac vallis vaſtiſſima, quæ plus quàm decem millibus paſſuum tendebatur, quæ ab vrbe vicina, vallis Iezrahel dicebatur; ſicut viciſſim vrbs à valle fertiliſſima dicta eſt Iezrahel, id eſt, ſemen Dei, quod ſemen in meſſe vberrimum, putà centuplum redderet, vt videretur eſſe ſemen Dei, & à Deo benedictum. Ante vrbem erat vinea & ager Nabot, qui adhuc temporibus Borchardi & Bredembachij oſtendebatur, vt ipſi ſcribunt in deſcriptione terræ ſanctæ. Porrò Deus iubet Oſee, vt ſuum primogenitum ab hac vrbe & valle vocet Iezrahel, vt per eum repræſentet Iſrael. Vnde cauſam nominis ſubdit dicens:

QVONIAM ADHVC MODICVM, ET VISITABO SANGVINEM IEZRAHEL SVPER DOMVM IEHV] *Iehu*, nominat, quia eius poſteri tum regnabant in Iſrael, erantque propagatores idololatriæ. Regnabat enim tunc Ieroboam, qui fuit tertius à Iehu: Iehu enim ſucceſſit Ioachas filius, huic Ioas, huic Ieroboam, huic Zacharias qui occiſus eſt à Sellum, in eóque ſtirps Iehu exciſa eſt.

Ex verbis Oſee liquet, & omnes fatentur alludi hic ad hiſtoriam Achab, Iezabel, Nabot, & Iehu. Iezabel enim vxor Achab per calumniam curauit occidi Nabot in Iezrahel, vt eius vineam ibidem ſitam inuaderet & poſſideret. Quocirca Deus per Eliſæum vnxit Iehu in regem, iuſſitque ei vt hoc ſcelus eodem in loco vindicaret. Iehu ergo occidit Iezabel, & curauit eam ſepeliri in agro Iezrahel. Inſuper omnes filios Achab iuſſit occidi in Samaria, eorumque capita ad ſe mitti in Iezrahel. 4. Reg. c. 9. & ſeqq.

Prima explicatio.

Iam Primò, Arias verba textus ſic explicat, q. d. Voca ò Oſee filium tuum Iezrael, id eſt brachium

brachium Dei, quia ſicut ego Deus brachio meo in Iezrahel effudi ſanguinem Iezabel & filiorum eius, ita eodem effundam ſanguinem poſterorum Iehu, quia Achabo & Iezabeli ſimiles ſunt in ſcelere. Hic ſenſus alienior videtur. Sanguis enim Iezrahel in genitiuo hîc accipiendus eſt, quaſi ſanguis Iezrahelis velut perſonæ cuius ſanguis effunditur: non in datiuo vel ablatiuo, quaſi ſanguis Iezrahele vt brachio, vel inſtrumento effuſus.

Secunda. Secundò, Theodoret. quem ſequitur noſter Emmanuel, Iezrahel, inquit, id eſt, ſemen Dei eſt Iſrael, qui eſt populus Dei, putà decem tribus. Sanguis autem in Scriptura vocatur homicidium, & per catachreſin quoduis enorme peccatum & ſcelus, quale hîc eſt idololatria, præſertim quia idololatræ non rarò fundebant ſanguinem occidendo pueros, alioſque homines, eoſque immolando Moloch, Baal, alijſque idolis, atque ſemper occidebant animas tum ſuas, tum ſuorum. Hic ſenſus myſticus potiùs videtur, quàm litteralis.

Tertia. Tertiò, Rupert. Vatabl. & Anton. Fernan. in viſione 1. ſect. 3. exponunt, q.d. Puniam ſanguinem Iezabelis & filiorum eius à Iehu effuſum in Iezrahel, quia licèt me iubente id fecerit, tamen ipſe in illa cæde non tam ſtuduit meæ voluntati, quàm ſuæ ambitioni ſeruire: vt ſcilicet occiſo ſemine regio, ipſe regnum inuaderet, & quaſi tyrannus regnaret. Hic ſenſus non ſatis reſpondet Scripturæ, quæ ob hoc factum laudat Iehu, eique regnum promittit vſque ad quartam generationem 4. Reg. 9. & ſeq.

Quarta. Quartò, Chriſt. à Caſtro, Iezrahel, inquit, eſt Iſrael, eiuſque primus rex Ieroboam, cæterique eius reges: q. d. Vindicabo ſanguinem Iezrahel, id eſt Iſraelitarum, effuſum per Ieroboam & cæteros Reges, præſertim oriundos è familia Iehu, eò quòd ipſi pios Iſraelitas renuentes ire in Dan & Bethel ad adorandos eorum vitulos aureos, occiderunt. Id enim feciſſe Ieroboam patebit cap. 5. quocirca euertam domum Iehu, totumq; regnum Iſrael. Verùm hoc incertum eſt: nuſquam enim legimus quòd Iehu renuentes adorare idola occiderit. Hic tamen ſenſus, vti & alij iam recenſiti, quaſi acceſſorij & partiales locum habere & admitti poſſunt, ſuntque probabiles. Sed quærendus eſt ſenſus principalis & genuinus.

Quinta & genuina. Dico ergo, quia verba Prophetæ manifeſtè alludunt ad ſtragem domus Achab editam à Iehu in Iezrahel, eique ſimilem minantur; hinc primus & principalis ſenſus hic eſt. q.d. Ego Deus; ô Iehu, elegeram te vt idololatriam inuectam à Ieroboam, & promotam ab Achab & Iezabel in Iſrael, euerteres; ideóque te regem conſtitui, iuſſique vt occideres & ſepelires omnes poſteros Achab, idque in valle Iezrahel, eò quòd ipſe in eadem fidelem meique cultorem Nabot interemerat. Quòd ſi id non faceres; ſed eis occiſis foueres nihilominus eorum idola, ſcires te ſimilem horribilem, imò horribiliorem. Dei vindictá experturum. At tu quaſi vecors & temerarius, huius ſeueræ vltionis Dei contra Achab, cuius ipſe miniſter & carnifex fueras, oblitus, in eumdem lapidem impegiſti, eadem idola coluiſti. Hoc eſt enim quod dicitur 4. Reg. 10. 29. *Deleuit itaque Iehu Baal de Iſrael; veruntamen à peccatis Ieroboam,*

A *qui peccare fecit Iſrael, non receſſit, nec dereliquit vitulos aureos. Viſitabo* ergo *ſanguinem Iezrahel ſuper domum* tuam, hoc eſt, domui tuæ ſimilem plagam & ſtragem inducam, qualem tu meo iuſſu: induxiſti, ſuper domum Achab in Iezrahel. Itaq; ſicut tu filiorum eius omnium ſanguinem effudiſti, ita & omnium tuorum effundetur, omneſque poſteri tui regno & vita ſpoliabuntur; ac paulò poſt, putà poſt quadraginta annos, totus Iſrael qui te in idololatria ſecutus eſt, vel occidetur, vel captiuus abducetur in Aſſyriam. Quocirca vt hoc Iſraelitis, ô Oſee, repræſentes, iubeo vt filium tuum voces Iezrahel, eiſque explices ideo eum vocari Iezrahel, vt meminerint Iezabelis & filiorum Achab occiſorum & ſepultorum in Iezrahel ob idololatriam, ſciantque ſe ob eamdem cauſam pari modo occidendos vt quoties nominarint vel

B audient nominari nomen filij tui Iezrahel, toties recurrat & redeat in mentem ſtrages domus Achab, facta in Iezrahel, & eorum ſimilis propediem facienda, quam ego hic per te eis intento. ita Mariana & alij. Vnde Iezrahel, æquè ac Sodoma, prouerbialiter ſignificat ingentem vindictam, ingens excidium, ait Sanchez.

Vbi Nota. Pro *viſitabo* Syrus vertit, *vleiſcar*, hebr. eſt פָּקַדְתִּי *pakadti*, quod valdè generalis & anguſtæ eſt ſignificationis; nec tantùm vindicare, vlciſci & punire ſignificat, ſed in genere idem eſt quod requirere, recenſere, imponere, inducere Senſus ergo eſt, q.d. *Viſitabo*, id eſt requiram, *ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu*; dicamque: Cur tu ô Iehu effudiſti ſanguinem domus A-

C chab in Iezrahel? nónne id feciſti meo iuſſu quia idololatræ erant, & idololatriæ duces in Iſrael? Quare ergo tu non es veritus eadem idola colere & propugnare? Eſto ergo eis ſimilis in pœna, quibus fuiſti ſimilis in culpa: illorum ſanguis à te effuſus eſt; tuus quoque effundatur: ſtirps illorum exciſa eſt; & tua exſcindatur. *Viſitabo* ergo, id eſt requiram. & recenſebo ac annumerabo ſupplicia domus Achab domui tuæ, dicamque: Ecce Achab peccauit in tot tantiſque idolis & ſceleribus, tu ô Iehu in totidem peccaſti. Quocirca ſicut Achab tot plagis, omniumque (putà ſeptuaginta) filiorum ſtrage puniui, ita & totidem plagis te puniam: ac ſicut numerum culparum, ita & plagarum Achab, tibi tuæque domui annumerabo & accenſebo, hoc eſt, inducam & infligam.

D Hic eſt ſenſus principalis, cui tamen cæteri annexi & connexi ſunt. Itaque ſecundam Theodoreti expoſitionem & quartam Chriſtophor. à Caſtro hic iam addas, hoc modo. q. d. Quia tu ô Iehu, inſtar Achab, piorum Iſraelitarum Deum verum colentium, tuoſque vitulos aureos ſpernentium, qui erant Iezrahel, id eſt ſemen, hoc eſt populus, Dei, ſanguinem effodiſti; & quia omnes Iſraelitas ad ſanguinem, id eſt ad enorme ſcelus idololatriæ, compuliſti, ideo inſtar Achab ſanguis tuorum omnium effundetur. Et ſicut ſanguinem Nabot ab Achab effuſum, in Achabi domo omnem eius ſtirpem occidendo vltus ſum, ita & ſanguinem fidelium à te & tuis effuſum in tua familia, eam euertendo, vlciſcar; graue enim crimen, & in cælum clamans vindictam eſt occiſio innocentis, præſertim fidelis & ſancti. Nam, vt ait S. Auguſtinus in pſal. 9. explicans illud: *Sedet in inſidijs*, &c. *vt interficiat*

inno-

innocentem; Innocentem interficere eſt ex innocente facere nocentem, quæ eſt peruerſio tam iuſtitiæ, quam naturæ.

Dices, Sanguis poſterorum Achab effuſus eſt in Iezrahel, non ob eius idololatriam, ſed quia ipſe ibidem effuderat ſanguinem Nabot, vt eius vineam occuparet. Ergo hæc non rectè adaptantur ſanguini poſterorum Iehu effundendo ob idololatriam. Reſpond. antecedens eſſe falſum. Hæc enim ſtrages inducta eſt domui Achab ob idololatriam, vti diſertè dicitur 4. Reg. 21.22.26. determinatio vero loci, quòd ſcilicet fieret in Iezrahel, facta eſt ob occiſum ibidem Nabot, qui erat idolorum hoſtis, & vnius veri Dei cultor.

Nam ad idololatriæ pœnam hæc omnia ſpectare, patet ex eo, quòd ea de cauſa iubeatur Oſee ducere fornicariam; & gignere filios fornicationum, vt idololatriam Iſraelitarum repræ- B ſentet. Vnde ait: *Quia fornicans fornicabitur terra*, myſticè ſcilicet cum idolis; ideòque ei ſanguinem & exitium intentat.

Huc pertinet explicatio quam ex Chaldæo afferunt Haymo, Hugo, & Albertus, quæ talis eſt: Viſitabo, id eſt, imputabo ſanguinem domus Achab à Iehu effuſum in Iezrahel, ipſi Iehu eiuſque domui, eò quòd ipſe eadem idola coluerit, ob quæ filios Achab occidit, eiuſque ſtirpem euertit; ac proinde opere ipſo oſtendit ſe iniquè & iniuſtè occidiſſe idololatras; nec tam paruiſſe Dei iuſſui, quàm ſecutum eſſe ſuam ambitionem & tyrannidem, vti dixit Vatabl. cùm ipſe æquè ac illi fuerit idololatra. Itaque ſanguis Iezrahel contra ipſum reuertetur, & in eius domum recurret: meruit enim ipſe qui iniquè idololatras occidit, vt eius, vtpote pariter idololatræ, domus C & ſtirps tota ſimiliter exſcindatur, vt, ſicut ipſe idololatras gladio puniuit, ita & eius idololatria gladio puniatur & ſuccidatur. In Iezrahel pulchra eſt annominatio ad eius etymon. q. d. Viſitabo ſanguinem Iezrahel, id eſt ſeminis & populi Dei, putà piorum Iſraelitarum, quos afflixerunt & occiderunt Achab (vt patet 4. Reg. 9.7. & Iehu, ſuper eorum domum & familiam, eroque eis Iezrahel, id eſt, יזרה רע אל *izzara ra el*, id eſt, inducens malum & contritionem Deus, putà conteram & euertam eos.

Allegor. Denique Septuag. & poſt eos Arabicus, planè aliter vertunt, nimirum, *vlciſcar ſanguinem Iſrael ſuper domum Iuda*. Suſpicor eum S. Hieronymo in eis typographicum eſſe mendum, & pro *Iſrael* legendum eſſe *Iezrahel*, ac pro *Iuda Iehu*. Sic enim habent Hebr. Chald. Latina, & Syrus. D Perperam ergo Leo Caſtrius ex verſione Sept. & ex eo quòd non dicit Propheta, Viſitabo vitulos Ieroboam, ſed, *Viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iuda*, contendit hæc ad literam accipienda eſſe de excidio Iudææ & Hieroſolymæ per Titum. Senſum enim eſſe. q. d. Sanguinem Iezrahel, id eſt Chriſti (hic enim dicitur Iezrahel, id eſt ſemen Dei quia non ex ſemine viri, ſed ex Spiritu ſancto eſt conceptus) à Iudæis occiſi vlciſcar ſuper Iuda, euertendo Ieruſalem & Iudæam per Romanos. Perperam, inquam: nam ex toto contextu liquet hìc agi de idololatria Iſrael, eiuſque punitione per Aſſyrios non de excidio, Iudæ per Titum. Hic ergo eius ſenſus myſticus eſt & allegoricus, iſque congruus, non litteralis.

A Moraliter diſce hìc, quàm ſeuerè puniat Deus illos, qui Dei iudicia & caſtigationes impiorum non æſtimant, nec propter eas ad Dei timorem & vitæ mutationem inducuntur, ſed eadem peccata perpetrant, ob quæ vident alios à Deo caſtigari, imò ſe iuſſu Dei alios caſtigaſſe, quales ſunt impij Principes, Iudices, Prætores, Prælati, Prædicatores, &c. qui ea quæ in alijs puniunt; ipſimet perpetrant. Hac enim de cauſa excidium minatur Deus domui Iehu, quòd peccata Achab, quæ per eum caſtigauerat, non deuitarit. Qui enim tam manifeſtis & acribus diuinæ vindictæ exemplis non emendantur, merentur vt eamdem ſubeundo, alijs ſtatuantur in exemplum. Tropolog.

Simili modo & ſenſu dixit Lamech Geneſ. 4. 24. *Septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech verò ſeptuagies ſepties*, q. d. Si Cain qui vnum oc- B cidit, ſeptuplum, id eſt multipliciter, punitus, eſt, ergo ego Lamech, qui duos occidi, quique pœnam Caini vidi, nec tamen ab eius peccato abſtinui, ſeptuagies ſepties, id eſt, longè grauiùs & multipliciùs puniendus ſum. ita S. Chryſoſt. ibidem. Sic & Ezech. cap. 16. vt & alij Prophetæ Iudæ intentat excidium, eò quòd habuerit legem & tabernaculum Dei (ideòque vocat illum Oolla) ac conſequenter debuerit caſtigare idololatriam Iſraelis ſiue decem tribuum (quas proinde vocat Ooliba) & tamen huc adeo non fecerit, vt etiam dum videret Iſraelem puniri & exſcindi à Deo, nihilominus in eius ſcelere & idololatria perſtiterit. Talibus meritò intonat Apoſtolus Rom. 2.1. *Propter quod inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicat. In quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas. Eadem enim agis, quæ iudicas. Exiſtimas autem hoc ô homo, qui iudicas eos qui* C *talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei?* Et v. 21. *Qui ergo alium doces, teipſum non doces: qui prædicas non furandum; furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, ſacrilegium facis*, &c.

Et quiescere faciam regnum domus Israel] Id eſt abolebo & euertam regnum Iſrael, ſiue decem tribuum. ita Vatabl. *Domum* vocat tribum & gentem: Hebræi enim ſub Roboam in duas quaſi tribus & gentes fuerunt diuiſi, ſcilicet in Iſrael & Iuda. Præſtitit id Deus paulò poſt hanc prophetiam, ſed ſenſim & paulatim. Hæc enim prophetia facta eſt vltimis annis Ieroboam, qui fuit pronepos Iehu, & pater Zachariæ. Zacharias autem tantùm ſex menſibus regnauit, occiſus à Sellum: ac paulò pòſt regnum D Iſrael inuaſit Phul rex Aſſyriorum, eique tributum indixit: deinde Teglathphalaſar, qui cepit & tranſtulit in Aſſyriam tribum Ruben, Gad, & dimidium Manaſſe. Denique Salmanaſar, qui anno 9. Hoſee vltimi regis Iſrael (qui erat anno 6. Ezechiæ regis Iuda) Samariam cepit totumque regnum Iſrael euertit. Poſt Ieroboam ergo & Zachariam circiter 40. anno (mendosè codex S. Hieron. habet 49.) euerſus & captus eſt Iſrael. Vide hiſtoriam 4. Reg. 15. & ſeq.

Et in illa die conteram arcum Israel in valle Iezrahel] *Arcum* vocat robur, vires, arma, milites Iſraelitarum, ſiue decem tribuum. ita S. Hieron. Rupert. Haymo, Lyran. Hugo & alij. Malè ergo Arias per *Iſrael* accipit duodecim tribus, putà tam Iuda, quàm Iſrael. Vers. 5.

Quæres

Quæres, quando & quomodo in valle Iezrahel contritum ſit regnum Iſrael? nihil enim de eo in Scriptura legimus. Aliqui per Iezrahel accipiunt Samariam: ad illam enim confluxit totus populus imminente Aſſyrio, ibidemque ab eo victus & captus eſt. Verùm nuſquam *vallis Iezrahel* capitur pro Samaria, præſertim quia Samaria ſita erat in monte, non in valle. Meliùs ergo alij cenſent ex hoc loco Prophetæ, ante excidium Samariæ & gentis, Iſraelitas de more collatis ſignis conflixiſſe cum Aſſyriis in vicina valle Iezrahel. Hæc enim longiſſimè patet, & aptiſſima erat conflictui. Ibi ergo ſuperati & cæſi ſunt Iſraelitæ ab Aſſyrijs, qui deinde victoriam proſecuti Samariam obſederunt, & euerterunt cum toto regno. ita S. Hieron. Cyrill. Theodoret. Haymo & alij Interpretes. Vnde Borchard. Bredemb. & ex eis Adrichomius in Deſcriptione terræ ſanctæ, de hac valle ita ſcribit: *Vallis Iezrahel lata duobus milliaribus* (ſed multò longior) *qua & planities Galilææ. In valle hac ſeu planitie intermedia magni & multi habiti ſunt conflictus. Hic enim pugnauit Gedeon contra Madianitas, Iudic 6. & 7. Et Saul contra Philiſthæos 1. Reg. 31. Item Achab contra Syros, 3. Regum 20. & poſtea Tartari ibi conflixerunt contra Saracenos.*

Porrò aptè Deus ſtatuit vt Iſrael in Iezrahel cæderetur. Eſt enim magna vis & emphaſis in verborum & rerum tum vicinitate, tum alluſione. q.d. Olim ô decem tribus eratis Iſrael, id eſt, populus dominans Deo, cùm pietatem veſtri patris Iacobi ſecuti vni Deo ſeruientes, ab eo impetrabatis benedictionem &, omne bonum quod petebatis, qua de cauſa Iacob vocatus eſt Iſrael, Geneſis 32. 28. Eratis pariter tunc Iezrahel, id eſt, ſemen & populus Dei. At nunc Deo rebelles & apoſtatæ, cùm ad idola deflexiſtis, non eſtis Iezrahel, id eſt, ſemen Dei, nec Iſrael, id eſt dominantes Deo; ſed Deus iam iam dominabitur vobis, quaſi hoſtis dominans, ſæuiens & graſſans in vrbe quam capit & vaſtat.

Ipſe ergo cædet vos per Aſſyrios in valle Iezrahel: tum quia ibidem cæſa eſt ſtirps Achab idololatræ, quem vos imitati eſtis: tum quia huic loco aptè conuenit triplex etymon Iezrahel, quòd recenſui initio capitis. Eo enim alludit, quaſi dicat: In hac valle ſentietis Iezrahel, hoc eſt Primò, זְרֹעַ אֵל *zeroa el*, hoc eſt, brachium Dei vos feriens & occidens. Secundò, quia ibidem erit Iezrahel, hoc eſt, יְזָרֵה רַע אֵל *iezara el*, id eſt, aſperget in vos malum & contritionem Deus. Tertiò, ibidem erit Iezrahel, id eſt, זָרָה אֵל *zara el*, hoc eſt, diſpergens vos Deus in Aſſyriam omnémque ventum & plagam orbis. Alium ſenſum affert Leo Caſtrius: Vallis, inquit, Iezrahel, id eſt, ſeminis Dei, putà Chriſti, eſt Ieruſalem; quia Chriſtus in Ieruſalem docuit, vixit, crucifixus & mortuus eſt: q d. Adhuc modicum, id eſt poſt paruum tempus, ſcilicet 40. poſt Chriſti crucem anno, *viſitabo ſanguinem Iezrahel*; hoc eſt, Chriſti à Iudæis crucifixi, *ſuper domum Iehu*, id eſt, ſuper decem tribus. *& conteram Iſrael*, id eſt, Iudæos omnes tam ex decem, quàm ex duabus tribubus, *in valle Iezrahel*, id eſt, in Ieruſalem per Titum. Succreuerant enim poſt captiuitatem decem tribus ex reſiduis captiuitatis, itaque tam regnum Iſrael, quàm Iuda deletum eſt à Tito & Romanis. Verùm hic ſenſus non eſt litteralis, vt ipſe contendit; ſed allegoricus & myſticus, iſque appoſitus. Si enim Deus ſanguinem Iezrahel, id eſt Iſrael, vindicauit tam atrociter in domo Iehu; quidni atrociſſimè vindicaret ſanguinem vnigeniti filij ſui in gente Iudaica, tam perfidè & ſceleratè ab ea trucidati?

Tropol. pari modo vindicabit Deus & puniet Chriſtianos impiè viuentes, qui, vt ait Apoſtol. Hebr. 10. 29. *Filium Dei conculcauerint, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerint, in quo ſanctificati ſunt, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerint. Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis.*

6. Et concepit adhuc, & peperit filiam. Et dixit ei: Voca nomen eius, Abſque miſericordia: quia non addam vltrà miſereri domui Iſrael: ſed obliuione obliuiſcar eorum.

7. Et domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos in Domino Deo ſuo: & non ſaluabo eos in arcu & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.

Vers. 6. *Secunda proles Oſee quid ſignificet?*

Et concepit adhuc, et peperit filiam] Quia Iſraelitæ duri erant & obſtinati, hinc multis Prophetarum ictibus tundendi erant. Priori ergo filio & oraculo triſti additur hic ſecundum oraculum & portentum æquè triſte & minax, imò triſtius & minacius; quaſi ſecundus aries, qui ferrea eorum pectora feriat & quatiat. Audi S. Cyrill. lib. 6. Glaphyrorum: *S. Oſeas*, inquit, *meretricem duxit vxorem, neque infames deprecatus eſt nuptias, & paſſus eſt ſe eſſe patrem infamium liberorum, quorum nomina fuerunt, Non populus meus, Non conſecuta miſericordiam. Prophetarum prædictionibus aduerſabantur Iſraelitæ, neque recipiebant, neque legebant legem Dei. Iubebat ergo Deus facere ea quæ velut pictura eſſent rerum futurarum, vt velut in tabula quadam futura planè & apertè depingerentur, vt in aures & in oculos vel nolentium incurrerent, vt qui ſaperent diligerent potiora; vt quos poſſent ab impietate abducerent.* Quoties enim Iſraelitæ has proles Prophetæ, toties ſeipſos quaſi in imagine intuebantur; & quoties eas nomine ſuo compellabant, toties ſeipſos ſuaque fata ſibi à Deo decreta nuncupabant & recenſebant; v.g. cùm vocantes hoſce pueros dicebant, Veni huc *lo rachuma*, id eſt *abſque miſericordia*; adeſdum *lo ammi*, id eſt *non populus meus*, tacitè ſibiipſis dicebant & cogitabant, *Mutato nomine de te fabula narratur.* Tu es quem puer hic repræſentat, tui ille perſonam gerit. Tu ergo es non populus Dei, tu es abſque miſericordia, quem Deus reiecit & reprobauit.

Cur filia, non filius?

Filiam]. Filia hæc idem repræſentat quod primus Oſee filius Iezrahel, ſcilicet Iſraelis ſiue decem tribuum vaſtationem. Sed cur primus eſt filius, ſecunda filia? Reſp. cauſa phyſica eſt, quia ſolent coniuges nunc filios, nunc filias generare. Cauſa ſymbolica eſt prima, vt repræſentet tam viros, quàm feminas, vtpote idololatriæ participes, hac clade inuoluendas. Secunda, filia repræſentat infirmitatem & debilitatem Iſraelitarum, qua ob peccata non tam viri, quàm feminæ facti, Aſſyrijs non potuerunt reſiſtere, ita S. Hieron. Chaldæus, Cyrill. Haymo, Hugo & Rabbini. Tertia, hi tres filij repræſentant idem,

ſcilicet Iſraelitarum cladem & excidium, ſed ſimul repræſentant huius cladis tres quaſi partes & gradus. Itaque primus Iezrahel repræſentas ſtragem ſtirpis Iehu, vti expreſsè dicitur verſ. 4. nam regnante ea ſtirpe validum adhuc & quaſi maſculum erat regnum Iſrael. Iehu autem ſtirps exciſa eſt in Zacharia abnepote quem occidit Sellum tyrannus. Secunda filia repræſentat ſtatum debilem & infirmum, quem habuit regnum Iſrael poſt Zachariam ſub Sellum, Manahen, & Phacea regibus Iſrael; quando Salmanaſar multis rapinis, cladibus & captiuitatibus ita attriuit & attenuauit regnum Iſrael, vt iam inclinaret ad ruinam. Tertius filius repræſentat plenam gentis ſtragem & regni excidium ſub Phacee penultimo, & ſub Hoſee vltimo rege Iſrael. ita Iſidorus Clarius & R. David. Phacee enim rex impius & crudelis centum Iudæorum millia occidens, & Ieruſalem cum Raſin rege Syriæ obſidens, concitauit in ſe ſuumque regnum Iſraeliram Dei, eiuſque excidium accelerauit, vti prædixit Iſaias cap. 8. 6. & ſeq. Poſſent quoque tres hæ proles repræſentare tres reges Aſſyriorum, ſcilicet Phul, Teglatphaſar, & Salmanaſar, qui vaſtarunt & carpſerunt regnum Iſrael, donec Salmanaſar capta Samaria illud planè euertit.

Et dixit (Deus) ei (Oſee) Voca nomen eius, absque misericordia] vt per hanc prolem ſignifices Iſraelitas miſericordia Dei indignos & incapaces, iuſto Dei decreto certo exitio eſſe deſtinatos; vnde explicans ſubdit, *Quia non addam vltrà miſereri domus Iſrael*; Septuag. *non addam vltrà vt diligam eos*, q.d. Sæpiùs ante hac Iſraelitis ob peccata afflictis & pœnitentibus miſertus ſum, dum eis miſi Gedeonem, Samſonem, Dauidem, alioſque reges & iudices, ſiue vindices populi: at nunc, quia peccandi & idololatrandi finem nullum faciunt, & quia in ſceleribus ſuis ſunt obſtinati & impœnitentes, eorum ampliùs non miſerebor, ſed ſine vlla ſpe veniæ aut miſericordiæ, tradam eos gladio & igni Aſſyriorum.

Hebr. pro *abſque miſericordia*, eſt לֹא רֻחָמָה *lo rachuma*. Hoc ergo fuit nomen proprium filiæ Oſee. Cenſet Arias τὸ *lo*, id eſt *non*, ſcilicet, *miſerebor*, ad Iſrael ſiue decem tribus ſpectare: τὸ verò *rachuma*, id eſt *miſericordiam conſecuta*, ſpectare ad Iuda: de quo ſubdis, *Et domui Iuda miſerebor*: quia Iuda ex captiuitate rediit, non Iſrael. Verùm hoc ſubtilius eſt, quàm ſolidius: τὸ enim *lo rachuma* vnicum eſt nomen, vnumque ſignificat, ſcilicet Iſraelis derelictionem à Deo: quare τὸ *lo* à *rachuma* diuelli nequit. De Iſraele enim propriè hîc agitur, non de Iuda: obiter verò tantùm additur illud, *Et domus Iuda miſerebor*, vt per hoc Iſraelis pœna augeatur, dum ſe ſolum exitio deſtinatum, ſibique vindictam, Iudæ verò vicino & fratri ſuo miſericordiam parari audit.

Sed oblivione obliviscar eorum] Hebr. כִּי נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם *ki naſo eſſa lahem*, quòd variè vertitur: Hebr. enim נָשָׂא *naſa* varia ſignificat, ſcilicet portare, tollere, eleuare, parcere.

Quocirca Primò, Chald. vertit, *ſi reſipuerint parcendo parcam eis*. Sed hæc verſio repugnat nomini, *Abſque miſericordia*.

Secundò, Vatabl. vertit, *tollendo tollam eos à facie mea*.

Tertiò, R. David, *eleuando eleuabo ſuper eos*. ſcilicet, hoſtes Aſſyrios.

Quartò, Septuag. non verbotenus, ſed ſenſum reddentes vertunt, *aduerſans aduerſabor eis*, vel potius, vt alij legunt, *auerſans auerſabor eos*.

Quintò, alij, *exportando exportabo eos* in captiuitatem.

Sextò, alij, *decipiendo decipiam eos*, vel *ſeducendo ſeducam eos*. Hebr. enim *naſa*, ſi *ſein* habeat punctum in dextro cornu, ſignificat ſeducere, decipere.

Septimò, Noſter & alij vertunt, *obliuiſcendo obliuiſcar eorum*, id eſt, planè & omnino obliuiſcar eorum; eradam eos ex mea memoria, vt numquam ampliùs velim de eis cogitare aut loqui. Hebr. enim *naſa* per *he* ſignificat obliuiſci. Literæ enim *aleph* & *he* apud Hebræos ſunt commutabiles, & ſæpè vna pro alia ponitur.

Nota catachreſin. in Deo enim propriè nullius rei eſt obliuio, vtpote qui ſumma pollet ſapientia, cuique omnia & præterita & futura obiectiuè ſemper præſentia ſunt: dicitur tamen obliuiſci, cùm abiicit, negligit, & derelinquit aliquem, ita vt hominibus videatur eius eſſe oblitus. Sicut ergo iraſci dicitur, cùm punit, recordari, cùm benefacit; dormire, cùm differt vel pœnam, vel præmium: ita obliuiſci, cùm negligit & abiicit. Pulchrè S. Auguſtin. lib. 1. Confeſſ. cap. 4. *Amas*, inquit (ô Domine) *nec æſtuas, zelas, & ſecurus es; pœnitet te, & non doles, iraſceris & tranquillus es; opera mutas, nec mutas conſilium.*

Moral. ingens eſt pœna peccatoris cùm Deus illius obliuiſcitur: quia ſignum eſt eius impœnitentiæ & obſtinationis, æquè ac derelictionis & reprobationis diuinæ. Talis ergo nihil gratiæ, nihil ſapientiæ, nihil boni expectare poteſt à Deo, à quo quaſi à ſole omnis lux & omne bonum dimanet neceſſe eſt. Cauſa huius obliuionis Dei eſt, quòd peccator priùs obliuiſcatur Dei; quæ ei omnium malorum eſt cauſa. Vnde vt hanc ſui obliuionem Deus populo excutiat, clamat per Ieremiam cap. 2. 31. *Numquid obliuiſcetur virgo ornamenti ſui, aut ſponſa faſciæ pectoralis ſuæ? populus verò meus oblitus eſt mei diebus innumeris.* & Iſaias cap. 17. 1. *Oblita es Saluatoris tui.* Et cap. 51. 13. *Oblitus es Domini factoris tui.* Et cap. 44. 21. *Memento horum Iacob & Iſrael, quoniam ſeruus meus es tu: formaui te, &c. ne obliuiſcaris mei.* Ex aduerſo orat. Pſaltes pſalm. 12. 2. *Vſquequo Domine obliuiſceris mei in finem?* Et pſalm. 41. 10. *Quare oblitus es mei, & quare contriſtatus incedo dum affligit me inimicus?* Porrò hanc pœnitentiam infligit Deus peccatori iuſtè & congruè: qui enim obliuiſcitur Dei, lege talionis meretur viciſſim vt Deus eius obliuiſcatur.

Mor. Obliuio Dei quantum malum.

Vis ergo vt Deus tui non obliuiſcatur, ſed iugiter recordetur? noli eius obliuiſci, ſed iugiter eius recordare, ſemper eum ante oculos & in mente habe. Hinc B. Catharinæ Senenſi hoc dogma dedit Chriſtus: *Filia recordare mei, & ego recordabor tui. De me ſemper cogita, & ego de te pariter cogitabo.* ita habet eius Vita. Quocirca S. Dominicus ſuis edicebat, *vt continuò cum Deo, vel de Deo loquerentur.* & S. Thomas Aquinas dicere ſolebat: *Religioſus non eſt, qui non ſemper in mente habet Deum.* Hoc eſt quod clamat Pſaltes pſalm. 63. 7. *Miſerationum Domini recordabor.* Et Ieremias c. 51. 50. *Recordamini procul Domini.* Ita Ionas in vonare

tre cœti c. 2. 8. *Cùm anguſtiaretur*, ait, *in me anima mea, Domini recordatus ſum, vt veniat ad te oratio mea*: & mox Deus viciſſim eius recordatus *dixit piſci, & euomuit Ionam in aridam.* Rurſum Pſaltes fructum huius memoriæ ſignificat dum ait pſal. 76. 4. *Memor fui Dei, & delectatus ſum.* Et pſalm. 113. 12. *Dominus memor fuit noſtri, & benedixit nobis.* Ergo cum Iſaia c. 26. 8. aſſiduè dicamus: *Domine nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ. Anima mea deſiderauit te in nocte: ſed & ſpiritu meo in præcordiis meis manè vigilabo ad te.*

VERS. 7. ET DOMVS IVDA MISEREBOR] Quia Iuda licèt aliquos habuerit impios reges, & nonnullos è populo; multos tamen habuit fideles & pios reges, quos ſecutus eſt populus: vt Ioſaphat, Oziam, Ezechiam, Ioſiam, & præſertim Dauid, cui Deus promiſit & iurauit pſalm. 88. miſericordiam & regnum ſtabile, ac Chriſtum ex eius ſemine naſciturum. Iſrael verò cum omnibus ſuis regibus à primo Ieroboam, vſque ad vltimum Hoſee per annos 256 continuè coluit idola, putà vitulos aureos in Dan & Bethel, ideoq; Deus eius miſereri noluit, ſed eum funditus excidit. Secundò, quia ex Iuda naſciturus erat Chriſtus, ita enim decreuerat Deus. vnde ſubdit, *Et ſaluabo*, &c. Nota. In Deo nulla eſt paſſio, ſed ſola omniſque virtus. Miſericordia ergo qua virtus, eſt in Deo, non qua paſſio. Miſericordia enim in Deo eſt affectus beneuolentiæ, quo cupit ſuccurrere miſeriæ noſtræ, eamque leuare & tollere, vel certè mitigare. In hominibus verò eſt virtus, & ſimul eſt paſſio, concitans teneritudinem animi, compaſſionem & ſenſum miſeriæ alienæ, lachrymas, planctum, &c. quæ in Deo eſſe nequeunt. Deus enim eſt ἀπαθὴς & impaſſibilis. Quocirca verè Lactant. libr. de Ira Dei cap. 16. reprehendit eos, qui nullum animi motum, nullum affectum putant eſſe in Deo, ac ſubdit: *Et quia ſunt aliqui affectus qui non cadunt in Deum, vt libido, timor, auaritia, mœror, inuidia, omni prorſus affectu eum vacare dixerunt: his enim vacat, quia vitiorum affectus ſunt: eos autem qui ſunt virtutis id eſt, ira in malos, charitas in bonos, miſeratio in afflictos, quoniam diuina poteſtate ſunt digni, proprios, & iuſtos, & veros habet.*

Miſericordia quæ virtus eſt in Deo, non quæ paſſio.

Vnde & Eccleſia orat: *Deus cui proprium eſt miſereri ſemper & parcere*, &c. In Deo ergo eſt verus & proprius actus miſericordiæ, æquè ac charitatis, ſapientiæ, aliarumque virtutum. Deus enim cùm ſit vita, habet hoſce actus vitales virtutum; ſed hi non ſunt in eo accidentia, vti ſunt in nobis, ſed ſunt idem cum eius eſſentia. Hæc enim cùm ſit immenſa, & infinitæ virtutis, perfectionis, & actiuitatis (eſt enim ipſa actus quidam immenſus & efficaciſſimus) in ſe continet & abſorbet omnes actus virtutum, qui in angelis & hominibus ſunt diuiſi & diſereti, quia finiti & terminati. Sicut ergo mare abſorbet omnia flumina, nec ijs augeſcit vel imminuitur, quia vaſtum eſt & quaſi immenſum, vt eius reſpectu flumina ſint inſtar guttæ, quam illico ſorbet; ita & diuinitas eſt mare quod omnes dotes & perfectiones ſorbet, aut potiùs in ſe continet. Rurſum, ſicut diuina eſſentia ob ſui immenſitatem eadem eſt cum Patre, & eadem cum Filio, & eadem cum Spiritu S. quæ ſunt tres perſonæ diſtinctiſſimæ & realiter diuerſæ, ita multò magis eadem eſſentia diuina identificatur cum intellectu, voluntate, amore, alijſq; potentijs & actibus diuinis tum circa ſe; tum circa creaturas. Cùm enim ipſa quaquauerſum plenè & planè ſit infinita, hinc nihil prorſus ei addi poteſt: quia quidquid cogites vel optes, iam antè in ipſa extitit, illudque ipſum communicat creaturis ſine vlla ſui imminutione vel mutatione. Tanta enim eſt in ipſa omnis boni plenitudo, vt nulla fingi poſſit acceſſio; tanta firmitas, vt nulla diminutio. Quidquid ergo in tota multitudine angelorum, hominum, & creaturarum omnium ſparſim habetur boni, id totum in Deo eſt collectum in ſimplicem vnitatem, idque ſine limitatione & infinitè. Hinc fit vt Deus per ſimpliciſſimam ſuam eſſentiam formaliter ſit ſapiens, iuſtus, miſericors, &c. adeoque ſit ipſa ſapientia, bonitas, iuſtitia, miſericordia, &c. Ipſa ergo eſſentia Dei per ſe præſtat ſola, quod in creaturis præſtant bonitas, ſapientia, miſericordia, aliæque plurimæ & diuerſiſſimæ virtutes, ſed modo eminentiſſimo & illimitato. Quis iam non amet hoc bonum in quo omne bonum? imo quis amet aliud bonum, quod cum eo comparatum vmbra eſt, & potiùs priuatio boni quàm bonum?

ET SALVABO EOS IN DOMINO DEO SVO] Id eſt, per Dominum, ope & viribus non ipſorum, ſed Domini. Nota hebraiſmum. Hebræi enim de ſe loquuntur in tertia perſona, ac ſi de aliquo alio loquerentur. Sic dicitur Geneſ. 19. 24. *Dominus pluit ſuper Sodomam ignem à Domino*, id eſt, à ſeipſo. Et Numer. 12. 7. *At non talis ſeruus meus Moſes, qui*, &c. *palàm Dominum*, id eſt me, *videt.*

Chald. vertit, *ſaluabo eos per verbum Domini Dei ſui*, id eſt, per Dei promiſſionem fidelem & firmam, quia ſalutem à ſe promiſſam reipſa præſtabit. Myſticè per *verbum*, id eſt, per filium ſuum, qui ex Iudæis carnem aſſumet & homo naſcetur; q. d. Saluabo eos per Ieſum, id eſt, ſaluatorem mundi. Ita S. Hieron. & S. Hilar. libr. 4. de Trinit. ſub finem. Imò Leo Caſtrius ad literam putat Prophetam hic loqui de Chriſto, qui ſalutem attulit Iudæ, id eſt, credentibus. & repulit Iſrael, id eſt, incredulos. Verùm patet ex dictis, hæc allegorica eſſe, non litteralia. Porrò licèt hæc verba ſint generalia & communia toti S. Trinitati, tamen myſticè appropriari poſſunt Filio: illi enim appropriatur ſalus, liberatio & redemptio. Quæres, de qua ſalute Iudæ ad literam loquitur hic Propheta? Primò, S. Hieron. Cyrill. Haymo, Theodor. Rupert. Lyran. Hugo & Vatab putant eum loqui de ea qua liberauit Ezechiam, & duas tribus à manu Sennacherib, occidendo in eius caſtris vna nocte per angelum 185. millia Aſſyriorum, 4. Reg. 9.

Secundo, & potiùs, loquitur Propheta de ſalute, quam Iudæis attulit Cyrus liberans eos è captiuitate Babylonica. Hæc enim longè maior magiſque optata, iucunda, plena, & vniuerſalis omnium fuit ſalus: & in hac rectè Iuda opponitur & anteponitur Iſraeli, qui numquam ex captiuitate Aſſyriaca redijt. Ita ijdem auctores paulò antè citati.

Nota. Duas tribus, ſcilicet Iuda & Beniamin, ſub Cyro eas laxante ex Babylone rediiſſe in Iudæam, certum eſt ex 1. Eſdræ c. 1. Idem de decem tribubus quæ ante duas abductæ erant in Aſſyriam, ſcilicet eas inde rediiſſe in Samariam, cen-

ſent S. Cyril. in Oſee 11. Theodor. & Theoph. in Oſee 3. Verùm contrarium, ſcilicet has ex Aſſyria numquã rediiſſe patet ex hoc loco, & ex 3. Reg. 17.23. & ex Ioſepho lib. 11. Antiq. c. 5. Eſtq; communis S. Hieron. hîc & in Malach. 2. Catholicorum æquè ac Hebræorum omnium ſententia. (A)

An decem tribus ex Aſſyria redierint?

Dices, eas redituras prædicit hîc Oſee v. 11. & c. 11. v. 8. & ſeq. & c. 12. v. 9. & c. 14. v. 6. ac Ezechiel c. 37. v. 16. & 22. & Ieremias c. 50. 4. ac Tobias c. 14. v. 6. dicens: *Prope erit interitus Niniue, & fratres noſtri qui diſperſi ſunt à terra Iſrael, reuertentur ad eam.* Reſpondeo, Oſee, Ieremias, Ezechiel loquuntur de reditu & libertate ſpirituali (non corporali) quam multi ex Iſraelitis, æquè ac ex Iudæis, adepti ſunt per fidem in Chriſtum, de quo plura inferiùs. Tobias verò loquitur de reditu Iudæorum non in Samariam, ſed in Ieruſalem. (B) Ait enim: *Domus Dei quæ in ea incenſa eſt iterum readificabitur, ibiq; reuertentur omnes timentes Deum, & relinquent Gentes idola ſua, & venient in Ieruſalem, & inhabitabunt in ea.* Fateor tamen non paucos ex Iſraelitis ſiue Samaritis, exciſa Niniue vbi detinebantur captiui, fugiſſe in Ieruſalem, ibique cum Iudæis in templo coluiſſe Deum: & hoc videtur innuere Tobias, cùm poſt exciſam Niniuen ſtatim ſubiungit: *Et fratres noſtri qui diſperſi ſunt à terra Iſrael, reuertentur ad eam.* Verùm hæc reuerſio fuit priuata paucorum fugientium, non communis & publica; quia nec auctoritate publica Aſſyriorum vel Chaldæorum, nec communi conſilio & conſpiratione Iſraelitarum peracta eſt (vti Iudæorum reuerſio è Babylone facta eſt auctoritate Cyri, & (C) communi populi conſenſu duce Nehemia & Eſdra) ſed quiſque vel manſit in Niniue, vel rediit in Iudæam, vel aliò migrauit, prout cuique libuit, vel commodius fuit. Simili modo anteriùs non pauci Iſraelitæ fideles & pij, fugientes idololatriam Ieroboam & cladem Iſrael inſtantem, ex Samaria fugerunt in Iudæam, ibique ſedem fixerunt, vt patet 2. Paral. 15. 56. & c. 15. v. 9. & cap. 30. v. 1. & ex Ioſepho lib. 8. Antiq. c. 3. Hi cum Iudæis in Babylonem abducti, indeque cum iis reducti, poſtea valdè multiplicati ſunt. Multi etiam in ipſo excidio Samariæ profugerunt in vicinam Iudæam Multi etiam pauperiores relicti ſunt in Samaria, ad eam colendam, cùm cæteri ducerentur in Aſſyriam: ſicut in excidio Iudææ & Hieroſolymæ, (D) Chaldæi in ea reliquerunt aliquot Iudæos, vt eſſent vinitores, agricolæ, &c. vt patet 4. Reg. vlt. 12. Vnde his, putà ex Zabulon & Nephthalim prognatis, prædicauit Chriſtus Matth. 4. 13. & ex his pleroſque Apoſtolos elegit, vt patet pſalm. 67. 28. & Iſaiæ 9. 1. Hinc & Anna Propheteſſa quæ erat ex tribu Aſer, habitabat in Iuda & Ieruſalem, Lucæ 2. 36.

8. Et ablactauit eam, quæ erat Abſque miſericordia. Et concepit, & peperit filium.

9. Et dixit: Voca nomen eius: Non populus meus: quia vos non populus meus, & ego non ero veſter.

10. Et erit numerus filiorum Iſrael quaſi arena maris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur.

(A) Et ablactavit eam] Hæc ablactatio filiæ typicè ſignificabat pari modo Iſraelitas priuandos eſſe lacte, id eſt, doctrina, oraculis, promiſſis, lege, gratia, omnique fauore & conſolatione Dei. ita S. Hieron. Haymo, Lyran. & Vatabl. ac iugi captiuitati tradendos, in qua Gentilium cibis, moribus & ritibus ſuſtentarentur. ita Rupert. & à Caſtro. Vers. 8.

Et concepit, et peperit filium puta tertiam prolem. Et dixit ei, ſcilicet Deus Oſee, vt patet verſ. 4. Voca nomen eius, Non populus meus] Nomen ergo tertiæ prolis erat לא עמי *lo ammi*, id eſt, *non populus meus*. Iam Primò, Ruffinus & Albertus putant hanc prolem ſignificare duas tribus, putà Iudæos in Babylonicam captiuitatem à Deo abiectos: Vatabl. & Arias eoſdem à Tito & Romanis planè exciſos. (B) Verùm hoc cap. vaticinatur Propheta excidium Iſraelis, ſiue decem tribuum; non duarum, ſiue Iudæorum. De his enim paulò antè contrarium dixit v. 7. nimirum: *Domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos.* Secundò, alij putant hîc ſignificari Cuthæos, id eſt, Aſſyrios, qui ex Cuth aliiſque locis à Salmanaſar tranſlati ſunt in Samariam, cum ipſe inde Iſraelitas in Aſſyriam abduceret. Cuthæi enim non fuerunt populus Dei, quia cum Deo Iſrael coluerunt idola Aſſyriorum, vti dicitur 4. Reg. 17. v. 41. Verùm Cuthæi non fuerunt Iſraelitæ, ſed Gentiles. Pergit ergo Propheta prophetare de excidio & vaſtitate Iſraelis, ſiue decem tribuum; earumque omnimodam abiectionem & reprobationem à (C) Deo, tertiæ huius prolis nomine repræſentare iubetur, quòd ſcilicet Iſrael ampliùs non ſit futurus populus Dei, ſed Gentium & idolorum, atque inter Gentes victurus, ibique prole & robore creſcens, quaſi puer maſculus in gentiliſmo vir fortis & robuſtus ſit euaſurus. Ita S. Cyrill. S. Hieron. Theodor. Chald. Rupert. Haymo & alij. Sic ex aduerſo Iſaias cap 8. 3. à Deo iubetur vocare filium ſuum, *Sear Iaſub*, id eſt, reliquiæ conuertentur, vt ſignificet reliquias Iudæorum ad Deum & Chriſtum conuertendas, vti ibidem dixi. Talia nomina prophetica, & quaſi omina à Deo indita, crebra ſunt in Scriptura: vt, *Tu es Petrus, & ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam meam*, Matth. 16. 18. Sic Chriſtus Iacobum & Iohannem vocauit *Boanerges*, id eſt, filios to- (D) nitrui, tonantes ſcilicet & fulminantes. Sic Iſaias c. 8. 1. nomen pueri Emmanuelis dicit fore: *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari.* Simili ſchemate dixit Poëta: Vers. 8. & 9.

Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones.

Et virgil. eclog. 4. Iulium Cæſarem 23. vulneribus in curia confoſſum vocat Daphnidem, eiuſque apotheoſin canit:

Candidus inſuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibuſq; videt nubes, & ſidera Daphnis.
Ipſa ſonant arbuſta, Deus, Deus ille Menalca.

Porro Gentiles ſæpè ab euentu, vel præſenti, vel futuro nomina accipiebant, vel commutabant. Sic apud Græcos teſte Cicer. lib. de Orat. Tyrtamus, poſtea ab eloquentia Euphraſtes, tandem à diuinitate loquendi Theophraſti nomen inuenit. Philoſophorum Homerus, qui ab auo Ariſtoclis nomen acceperat, à pectoris latitudine, vel potiùs à latiſſima feliciſſimi ingenij ad diſputandũ copia, Plato fuit appellatus teſte Plutarch.

Plato priùs vocatus Ariſtocles.

In

in Platon Apud Romanos ille Tyrius, qui priùs Malchus (quod priſca Hebræorum & Phœnicum lingua regem ſonat) dicebatur, demum Longino Caſſio præceptore ſuo id volente, à regum purpura Porphyrium ſe tranſnominauit. Ita Porphyrius in Vita Plotini. Ita & Imperatores recens creati noua accipiebant vel nomina, vel cognomina. Seuerus Afer vt populo Romano placeret, Pertinacis, Iulianus vt militibus voluptuarijs ſatisfaceret, Commodi cognomen accepit. Ita Herodian. lib. 2. Sic nunc in Sacramento Confirmationis cuique licet nomẽ ſuum permutare: quin & in ingreſſu Religionis multi illud permutant, vt v. g. apud Franciſcanos Franciſci, apud Dominicanos Dominici, apud Benedictinos Benedicti nomen accipiant, vt fundatorum Ordinis ſui virtutes cum nomine ſemper ante oculos ponant, eaſque æmulari & moribus exprimere conentur.

B

QVIA VOS NON POPVLVS MEVS, ET EGO NON ERO DEVS VESTER] Hebr. *ego non ero vobis*, ſcilicet, Deus, gubernator, tutor, prouiſor, nutritor, pater, mater, vti hactenus fui. Quanta ſit felicitas & benedictio eſſe populum Dei, Deumque habere patrem; ex aduerſo quanta ſit infelicitas non eſſe populum Dei, Deumque habere hoſtem, fusè deſcribit Moſes in Leuitico toto c. 26 & in Deuter. toto c. 28 Myſticè hæ tres proles ſignificant tres gradus peccati, & tres gradationes peccatoris, quibus ſenſim ruit in gehennam. Prima enim proles Iezrahel, id eſt, ſemen Dei, ſcilicet perditum & effuſum, ac quaſi occiſum, vti dixit verſ. 4 ſignificat primum gradum peccati, quo peccator ſuis illecebris irretitus negligit & non curat monitiones, conciones, inſpirationes Dei, ideoque Deus illas ſuamq. gratiam ſenſim ei ſubtrahit. Hinc deſcendit ad ſecundum gradum, qui eſt impœnitentia & obſtinatio, vt ſit abſque miſericordia. Inde ruit ad tertium, vt non ſit è populo Dei, ſed à Deo reprobatus trudatur in gehennam.

Myſticè tres proles ſunt tres gradus peccatorum.

C

VERS. 10. ET ERIT NVMERVS FILIORVM ISRAEL QVASI ARENA MARIS, QVÆ SINE MENSVRA EST, ET NON NVMERABITVR.] Hic aliò tranſit Propheta, & à triſtibus ad læta de more ſe conuertit. vnde Hebræi & Lyranus hic inchoant caput ſecundum. Quocirca minùs rectè Theodor. & Cyrill. hæc connectunt præcedentibus per exaggerationem hoc ſenſu, q. d. Firmum manet manebitque meum decretum de excidio Iſraelis, etiamſi ille creſceret vt arena maris, fieretque innumerabilis. Nam contrarium ſignificat τὸ *&* *erit*, & quæ ſequuntur. Itaque hoc loco aſſurgit Propheta ab Iſraele carnali ad ſpiritualem, à bonis terrenis ad cæleſtia & diuina. Ne quis enim obiiciat, dicatque. Quomodo, ô Propheta, prædicis Iſrael perdendum & exſcindendum, cùm Deus Abrahæ promiſerit, ſemen eius, putà Iſraelem, fore inſtar arenæ maris innumerabilem Geneſ. 22. 17. occurrit & reſpondet, id verum ratumque eſſe & fore, ſed in Iſraele ſpirituali, non carnali.

D

Quæres, quando & per quem impleta ſit hæc prophetia? Primò, Hugo cenſet impletam eſſe per Ezechiam, qui 2. Paral. 30. vndequaque Iſraelitas euocauit ad colendum Deum in Ieruſalem: item per Ioſiam, qui inſtituit ſolemne paſcha, ad quod tam Iſraelitæ, quàm Iudæi vndi-

Iſraelitæ quando ſaluati, & qui?

A. que confluxerunt. Hi ergo tunc caput vnum ſibi conſtituerunt, ſcilicet pium regem Ioſiam, vel Ezechiam.

Verùm Ezechias conuocauit Iſraelitas initio regni ſui, cùm nondum eſſet exciſa Samaria, nec diſperſi Iſraelitæ. Oſee autem loquitur hic de Iſraelitis iam diſperſis, imò reiectis, à Deo rurſum congregandis. Ioſias verò poſt exciſam Samariam eos diſperſos quidem congregauit, ſed paucos; at Oſee ait eos fore innumeros.

Secundò, Ruffinus, Theodor. & Hugo putant impletam eſſe ſub Cyro: tunc enim Iſraelitæ mixti Iudæis duce Zorobabele è Babylone redierunt in Ieruſalem. Verùm & hi perpauci fuerunt.

B

Dico ergo, prophetiam hanc impleri cœptam eſſe à Chriſto, qui tam Iſraelitis quàm Iudæis per ſe euangelizauit; prædicauit enim in Galilæa & Samaria, ac nominatim in terra Zabulon & Nephthali, vt ait S. Matth c. 4. 15. indeque ſuos euocauit & collegit Apoſtolos. Rurſum paulò pòſt Samaria per Philippum recepit verbum Dei, quocirca eò miſſus eſt S. Petrus & S. Iohannes Act. 8. Adde, in dies plures ex Iſrael cõuertuntur. Denique omnes Iſraelitæ conuertentur in fine mundi, vt ait Apoſtolus Rom. 11. v. 26. tuncque perfectè implebitur hæc Oſee prophetia. ita S. Hieron & Chriſtoph à Caſtro hic. Verùm quia hi Iſraelitæ ſunt eruntq; pauci, nec poſſunt dici innumerabiles hinc.

C

Dico Secundo, ſub Iſraelitis intelligi quoque Gentiles conuerſos ad Chriſtum, in iiſque perfectè impleri hanc prophetiam. Hi enim ſunt innumerabiles, & hi ſunt veri Iſraelitæ ſecundùm ſpiritum, non ſecundùm carnem: quia ſecundùm fidem ſunt filij Abrahæ & Iſraelis, & conſequenter benedictionis & bonorum à Deo vtrique promiſſorum heredes. Per fidem enim cooptantur in familiam Abrahæ & Iſraelis, ideoq; vocantur & coram Deo ſunt filij Iſrael: ſicut filij adoptati ciuiliter, vocantur & ſunt filij & heredes adoptantis. Senſus ergo eſt q. d. Licèt dixerim Iſraelitas ſecundùm carnem exterminandos & proiiciendos à Deo, tamen promiſſio Abrahæ facta Geneſ. 22. 17. qua ait: *Benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli, & velut arenam, quæ eſt in littore maris*, non excidet nec erit irrita: quia eorum loco in familiam Abrahæ ſuccedent & adoptabuntur alij qui ex

D

Gentibus credent in Chriſtum, eruntque filij Abrahæ ſecundùm fidem & ſpiritum: hi enim erunt inſtar arenæ maris quaſi innumerabiles Id ita eſſe patet Primò, quia Apoſtolus Roman. 9. 25 diſertè hunc Oſee locum explicat de Gentibus, ex eoque contra Iudæos probat non ſolùm Iudæos, ſed & Gentes Chriſti vocationis & gratiæ participes fore. *Quos &*, inquit, *vocauit nos non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex Gentibus, ſicut in Oſee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; & non dilectam, dilectam; & non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam. Et erit in loco vbi dictum eſt eis: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui* Deinde Iſraelitas, ſiue Iudæos quoque vocandos & ſaluandos per Chriſtum, ſed paucos, non innumerabiles, probat ex Iſaia dicens: *Iſaias autem clamat pro Iſrael: ſi fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, reliquiæ ſalue fient*, &c. Quid clarius?

Dices,

Dices, Oſee verba ad literam intelligenda ſunt de Iſraelitis naturalibus, Apoſtolus verò per analogiam & ſimilitudinem tantùm accommodat ea Gentibus: quia vti Iſraelitę, ita & Gentiles non erant populus Dei, ſed à Chriſto vocati facti ſunt populus Dei, vti explicant S. Chryſoſt. Theophyl. & Chriſt. à Caſtro. Verùm hoc dici nequit. Nam Apoſtolus didacticè loquitur, & contra Iudæos ſcholaſticè argumentatur, probatque ex hoc loco Oſee Gentes vocandas à Chriſto: ergo de Gentibus verè & propriè locutus eſt Oſee. Alioqui enim reſpondiſſent Paulo Iudęi, hocque eius argumentum eluſiſſent dicendo: Oſee loquitur de Iſraelitis tantùm, non de Gentibus: ergo tu, ô Paule, perperam & falsò trahis, imò detorques eius verba ad Gentes.

Secundò, quia Apoſtolus clarè alibi docet benedictionem Abrahæ & Iſraeli promiſſam, ac bona quæ Iſraelitis eorum poſteris per Chriſtum promittunt Oſee alijq; Prophetæ, non pertinere ad carnales Iſraelitas, ſed ad ſpirituales, id eſt ad credentes tam ex Gentibus, quàm ex Iſraelitis: optimus autem interpres Prophetarũ eſt S. Paulus. Audi eum clarè id pronunciantem Rom. 9. 6. itaque ſoluentem & explicantem ſimilia veteris teſtamenti loca à Iudæis obiecta: *Non autem quòd exciderit verbum* (promiſſio poſteris Abrahæ & Iſraelis facta) *Dei: non enim omnes qui ex Iſrael ſunt, Iſraelitæ: neque qui ſemen Abrahæ, omnes filij: ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, id eſt, non qui filij carnis, hi filij Dei; ſed qui filij ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine*, &c. Et Galat. 3. 6. *Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam: cognoſcite ergo quia qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahæ. Prouidens autem Scriptura, quia ex fide iuſtificat Gentes Deus, prænunciauit Abrahæ dicens: Quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham.* Ergo hæc Oſee promiſſio pertinet ad Gentes Iſraelis fidem imitatores & credentes in Chriſtum.

Tertiò, hæc eſt communis Patrum expoſitio; ſcilicet per Iſrael hic tam intelligi Gentes, quàm Iſraelitas naturales ad Chriſtum conuerſos. ita S. Hieron. Cyrill. Ruffinus, Haymo, Hugo. Albertus, & alij hic, ac S. Auguſt. l. 22. contra Fauſtum c. 8. 9. & ſæpè alibi, Cyprian. l. 1. teſtimon. contra Iudęos c. 19. Tertul. l. 4. contra Marc. c. 16 Irenæus l. 2. c. 4. Proſper. l. 2. de Vocat. Gentium c. 18. Primaſ. Anſelm. & S. Thom. in Rom. 9.

Denique id ipſum verba ſequentia planè ſignificant, quibus ait eos qui aliquando non erant populus Dei, vocandos filios Dei viuentis, congregandos in vnam Eccleſiam ſub vno capite Chriſto, aſcenſuros de terra, foreque hunc magnum diem Iezrahel, quæ omnia magis Gentibus fidelibus, quàm Iſraelitis conueniunt.

10. Et erit in loco vbi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filij Dei viuentis.

11. Et congregabuntur filij Iuda, & filij Iſrael pariter: & ponent ſibimet caput vnum, & aſcendent de terra; quia magnus dies Iezrahel.

VERS. 10. ET ERIT IN LOCO VBI DICETVR (id eſt, dicebatur tam à Deo, quàm ab hominibus, ita Vatabl. vnde Septuag. vertunt, *vbi dictum eſt*) EIS: NON POPVLVS MEVS VOS; DICETVR EIS: FILII DEI VIVENTIS] Locum hunc intellige non Chaldæam, in quam abducti erant Iudæi, vti vult Albert. nec Ieruſalem & Iudæam, vti cenſent Haymo & Hugo, ſed quemcumque locum in toto orbe vbi fuerint fideles & credentes Chriſto. Ita ex Chald. S. Hieron. & S. Auguſt. l. 1. ad Simplic. q. 2. imò S. Petrus epiſt. 1. cap 2. Scribens enim Chriſtianis diſperſis per Bithyniam, Pontum, Galatiam, Aſiam, &c. quibus ipſe euangelizauerat, graphiceq; explicans hæc Oſee verba, ait: *Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti.* Locus ergo hic eſt Eccleſia Chriſti vbiuis gentium & toto orbe diſperſa.

FILII DEI VIVENTIS] Maxima eſt hæc hominis dignitas & ſublimatio, per quam ſimus diuinæ conſortes naturæ, ait S. Petrus. Verè S. Leo ſerm 6. de Natiuit. *Omnia*, inquit, *dona excedit hoc donum, vt Deus hominem vocet filium, & homo Deum nominet patrem.* Quocirca idem ſerm. 1. de Natiuit. docet hominem debere imitari Deum patrem, eiuſque mores induere, vt vitam agat diuinam, non terrenam, non animalem. *Agnoſce*, inquit, *ô Chriſtiane dignitatem tuam, & diuinæ conſors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degeneri conuerſatione redire.* Et ſerm. 6. *Genus electum & regium regenerationis ſuæ reſpondeat dignitati: diligat quod diligit pater, & in nullo ab auctore ſuo diſſentiat, ne iterum dicat Dominus illud Iſaiæ c. 1. Filios enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me*; ſed ſequatur illud Chriſti Matth. 5. *Eſtote perfecti ſicut & pater veſter cæleſtis perfectus eſt.* Hi ergo *non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt*, ſimiles vnigenito Dei, cui Pater ab æterno dixit: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Porrò *τὸ viuentis habet* emphaſin; q. d. Non ſunt deorum mutorum & mortuorum, non idolorum; ſed Dei veri & viuentis filij, qui eſt ipſa vita diuina & increata, eamque illis aſpirat & communicat.

Filiatio Dei quæ & quanta ſit.

Nota, In hac generatione & filiatione pater eſt Deus, ſemen eſt gratia præueniens, mater eſt voluntas ei conſentiens & cooperans, proles eſt homo iuſtus, anima eſt charitas. Ruſum exemplar huius filiationis eſt filiatio Verbi Dei: ſicut enim Deus Pater ab æterno genuit filium ſibi conſubſtantialem & æqualem per omnia, ita illius adinſtar in tempore gignit filios, qui per gratiam ſint id quod filius Dei eſt per naturam. Noſtra ergo filiatio eſt imago filiationis diuinæ. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Rom. 8. 29. *Quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.* Et v. 14. *Quicumque Spiritu Dei aguntur ij ſunt filij Dei. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater.* Idipſum probat ſubdens; *Ipſe enim Spiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei. Si autem filij, & heredes quidem Dei, coheredes autem Chriſti: ſi tamen compatimur, vt & conglorificemur.*

Porrò vt hanc Dei adoptionem profundiùs inſpiciamus, ambiamus & ſuſpiciamus, notandũ eſt, in ea nõ tantùm animæ infundi gratiã, charitatem, aliaq; dona Spiritus ſancti, ſed etiam ipſum Spiri-

Fit per Spiritum S. qui perſonaliter datur filijs Dei.

A Spiritum ſanctum, qui eſt primum & increatum donum, quod Deus donat hominibus. Potuiſſet Deus in iuſtificatione per gratiam & charitatem infuſam non tantùm facere iuſtos & ſanctos : illaque magna fuiſſet Dei gratia & beneficentia, etiamſi nos in filios ſuos non adoptaſſet: ſed hac non contentus, voluit nos ita facere iuſtos, vt ſimul faceret & adoptaret in filios. Rurſum hanc adoptionem facere potuiſſet, dando nobis ſolam charitatem, gratiam & dona creata : gratia enim eſt participatio diuinæ naturæ in ſummo gradu, quantum ſcilicet deitas à creatura non tantùm naturaliter, ſed & ſupernaturaliter participari poteſt. Maius itaque priori fuiſſet hoc Dei beneficium. Verùm eo non contenta immenſa Dei bonitas, voluit ſimul nobis dare ſeipſam, ac per ſe nos ſanctificare & adoptare. B Quocirca Spiritus ſanctus ſponte ſua ſe annexuit ſuis donis, gratiæ & charitati, vt quandocumque ea infundit animæ, ſimul cum eis & per ea infundat, ſeipſum perſonaliter ac ſubſtantialiter, iuxta illud Apoſtoli : *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis*, Rom. 5. 5. Quocirca Apoſtolus eum vocat *Spiritum adoptionis*. *Non enim*, inquit, *accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater. Ipſe enim Spiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei : ſi autem filij & heredes : heredes quidem Dei, coheredes autem Chriſti: ſi tamen compatimur, vt & conglorificemur*, Rom 8. 15. Et, *Quicumque ſpiritu Dei aguntur, ij ſunt filij Dei*, ibid. v. 14. Et, *Quoniam autem eſtis filij, miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda veſtra, clamantem: Abba, Pater*, Galat. 4. 6. C Hæc ergo eſt ſumma Dei noſtri dignatio, æquè ac noſtra ſumma dignitas & exaltatio, qua recipientes charitatem & gratiam, ſimul recipimus ipſam perſonam Spiritus ſancti, quæ ſe ſponte charitati & gratiæ inſerit & annectit, ac per ea nos inhabitat, viuificat, adoptat, deificat, agitque ad omne bonū. Vis maiora? Accipe. Spiritus ſanctus deſcendens perſonaliter in animam iuſtam, ſecum adducit cæteras diuinas perſonas, Patrem & Filium, vtpote à quibus ſeparari nequit. Tota ergo Trinitas perſonaliter & ſubſtantialiter venit ad animam quæ iuſtificatur & adoptatur, in eaque quaſi in ſuo templo manet & inhabitat, quamdiu illa in iuſtitia perdurat, iuxta illud. 1. Iohan. 4. 16. *Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*. Et 1. Corinth. 6. 17. *Qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt*. D Hoc eſt quod Chriſtus moriturus, in diuiniſſima illa oratione ad Patrem rogauit & impetrauit, dicens: *Vt omnes vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint*, Iohan. 17. 21. vt ſcilicet Spiritum ſanctum vnum & eumdem participent, & in ipſo vniantur, & per ipſum cæteris perſonis diuinis: itaq; in ipſo omnes vnum ſint: quia Spiritus ſanctus, qui ab omnibus participatur, & qui in omnibus eſt, vnus & idem eſt. Vnde omnes in vnica re indiuidua vnum ſunt, ſcilicet in Spiritu ſancto, ſicut tres perſonæ diuinæ vnum ſunt in vna natura diuina, eaque ſingulari & indiuidua. ita explicat S. Cyrill. libr. 11. in Iohan. c. 26. S. Athanaſ. orat. 4. contra Arrian. & ex eis Toletus. In iuſtificatione ergo & adoptione animæ infunditur gratia & charitas, ac cum ijs Spiritus ſanctus, totaq; deitas, & SS. Trinitas, quæ ſe hiſce ſuis donis ſubſtantialiter quaſi annexuit & incluſit, vt nos ſibi ſubſtantialiter vniat, ſanctificet, deificet & adoptet: qua adoptione primò accipimus ſummam dignitatem filiationis diuinæ, vt reipſa non tantùm accidentaliter per gratiam, ſed & quaſi ſubſtantialiter per naturam ſimus filij Dei, & quaſi dij: Deus enim ſuam naturam realiter nobis cōmunicat & donat. Secundò, per eandem quaſi filij accipimus ius ad hereditatem cæleſtem, putà ad beatitudinem omniaque Dei patris noſtri bona. Tertiò, per eamdem nanciſcimur miram dignitatem operum & meritorum, vt ſcilicet opera noſtra quaſi filiorum Dei ſubſtantialium, vt ita dicam, maximæ ſint dignitatis, valoris & pretij, ac planè commenſa & condigna ſuo præmio, puta æternæ vitæ & gloriæ cæleſti, vtpote B quaſi procedentia ab ipſo Deo ſpirituque diuino, qui nos inhabitat, ad eaque nos impellit, ijſque cooperatur.

Ex dictis ſequitur Primò, quòd iuſtitia inhærens, ſiue gratia iuſtificans, per quam ſanctificamur & adoptamur in filios Dei, non ſit vna ſimplex qualitas, vt quidam imaginantur, ſed multa complectatur, ſcilicet remiſſionem peccatorum, fidem, ſpem, charitatem, aliaque dona, ac ipſum Spiritum ſanctum donorum auctorem (ac conſequenter totam S. Trinitatem.) Hæc enim omnia in iuſtificatione infuſa accipit homo, vt ait Concilium Trident. ſeſſ. 6. c. 7.

Sequitur Secundò, falli eos, qui in iuſtificatione & adoptione cenſent dari Spiritum ſanctum dumtaxat quoad ſua dona, non autem quoad ſuam ſubſtantiam & perſonam. *Deum ſubſtantialiter nouo modo mitti iuſtis.* Contrarium enim docet S. Bonauent. in 1 ſent. d. 14. art. 2. q. 1. C qua tota oſtendit Spiritum ſanctum non tantùm in effectu, ſed etiam in propria perſona, quaſi donum increatum iuſtis dari, vt ſit eorum perfecta poſſeſſio. Idem docet Magiſter ſent. lib. 1. diſt. 14. 15. ex S. Auguſtino & alijs. Et Scotus, Gabriel. Marſilius ibidem. Idem clarè aſſeuerat S. Thomas 1. p. q. 43. art. 3 & 6. q. 38. art. 8. Vbi oſtendit Spiritus ſancti nomen proprium eſſe donum, quia ipſe donatur omnibus iuſtis. S. Thomam ſequuntur eius diſcipuli, ac noſtri PP. Vaſquez, Valentia, & maximè Suarez lib. 12. de Deo trino & vno c. 5. n. 8. 11. 12. qui inde infert, quòd Spiritus ſanctus nouo modo ſecundùm ſubſtantiam ſuam incipiat præſens eſſe in anima iuſti, quo antè non erat: citatque pro hac ſententia S. Leonem, S. Auguſt. S. Ambroſ. adeòq; eam certam eſſe aſſerit, D vt contrarium dicere cenſeat eſſe errorem. Probatque ex S. Scriptura: 1. Corinth. 6. *Membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti, quem habetis à Deo*. Roman. 5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis*. 1. Iohan. 4. *Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*. Iohan. 14. *Quē mittit Pater in nomine meo*. Et, *Apud vos manebit, & in vobis erit*. Et, *Ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus*. Et Iohan. 16. *Si abiero, mittam eum ad vos*. Rationem dat Suarez n. 12. *Quia*, inquit, *dona gratiæ vi ſua & quaſi connaturali iure, poſtulant realem ac perſonalem præſentiam Dei in anima, per talia dona ſanctificata: quia ſi per impoſſibile fingamus, Spiritum ſanctum non eſſe aliàs realiter præſentem intra animam, eo ipſo quod anima talibus donis afficeretur, ipſemet Spiritus ſanctus veniret ad eam per præſentiam perſonalem, & maneret quamdiu gratia in illa duraret*.

ret. Simili modo, inquit, Verbum præſens eſt humanitati Chriſti, vt, ſi per impoſſibile antea non fuiſſet illi præſens, iam per vnionem hypoſtaticã illi fieret perſonaliter & intimè præſens. Addit deinde rationem moralem, quòd ſcilicet per gratiam fiat perfectiſſima amicitia inter Deum & hominem, quæ poſtulat præſentiam amici, putà Spiritus ſancti, qui manet in anima amici ſui, vt illi intimè vniatur, in eáque tamquam in templo ſuo reſideat colatur, ametur & adoretur. A

Ex hac communicatione ipſiuſmet perſonæ Spiritus ſancti & diuinitatis, ſequitur animæ ſumma cum eo vnio, eleuatio, & quaſi deificatio, ac conſequenter adoptio perfectiſſima, ſcilicet non tantum per gratiam, ſed & per ſubſtantiam diuinam: quia per eam non tantùm ius ad hereditatem Dei patris, ſed & naturæ diuinæ participationem, ipſumque Spiritum ſanctum ac Dei filiationem, non tantum accidentaliter, ſed quaſi ſubſtantialiter, eo ſenſu quo paulò antè dixi, adipiſcimur. Sicut enim apud homines propriè pater dicitur, qui naturam ſuam filio communicat; ſic Deus, dando nobis cum donis & per dona Spiritum ſanctum, naturam ſuam diuinam communicat, eóque modo propriè & perfectè nos facit & adoptat in filius. Vnde S. Baſil. hom. de Spiritu ſancto ait Sanctos propter inhabitantem Spiritum ſanctum eſſe Deos. Dictum enim eſt illis à Deo: *Ego dixi: Dij eſtis, & filij Excelſi omnes*, indeq; probat Spiritum ſanctum eſſe Deum. *Neceſſe eſt enim*, inquit, *diuinum eſſe Spiritum, & ex Deo eſſe, qui diuinitatis eſt cauſa.* Iam ſicut prioris adoptionis per gratiam cauſa formalis eſt ipſa gratia, ita huius ſecundæ adoptionis, quæ fit per communicationem ipſius Spiritus ſancti, cauſa formalis eſt ipſe Spiritus ſanctus animam iuſti inhabitans, medium verò eſt ipſa gratia. B C

Sequitur Tertiò, quòd adoptio noſtra licèt in ſe vna ſit, virtute tamen ſit duplex. Prior eſt, qua adoptamur in filios Dei per charitatem creatam, & gratiam animæ infuſam. Hæc enim eſt ſumma participatio diuinæ naturæ. Poſterior eſt, qua per gratiam adipiſcimur ipſum Spiritum ſanctũ eiuſque naturam diuinam; ac per eum quaſi deificamur, & in filios Dei adſciſcimur. Porrò vtraque hæc adoptio hîc inchoatur per gratiam, ſed in cælo perficietur & ſoli dabitur per gloriam æternam, qua hereditatis Dei poſſeſſionem reipſa nanciſcemur (idq; firmè & immobiliter, ſine vllo timore vel periculo eam vnquam amittendi) Deoque intimè vniemur & fruemur per viſionem beatificam, qua nouo modo Deus ſeipſum ſubſtantialiter animæ beatæ communicabit, illique intimè & ſuauiſſimè illabetur, ſeq; inſinuabit. De hac ait Apoſt. Rom. 8. 23. *Ipſi intra nos gemimus, adoptionem* (id eſt, adoptionis, putà hereditatis ad quam adoptati ſumus, poſſeſſionem) *filiorum Dei exſpectantes.* Et S. Iohan. Apoc. 21. v. 3. *Ecce*, ait, *tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus.* Et v. 7. *Qui vicerit, poſſidebit hæc, & ero illi Deus, & ille erit mihi filius.* D

Sequitur Quartò, quòd, ſicut Chriſtus eſt filius Dei naturalis, tum qua Deus per generationem æternam, tum qua homo per vnionem hypoſtaticam; ita nos ſimus filij Dei adoptiui, ſed longè nobiliùs, quàm ſunt filij adoptiui hominum. Illi enim nihil phyſicum recipiunt à patre A adoptante, ſed tantùm denominationem moralem, per quam ius ad eius hereditatem conſequuntur: nos verò recipimus à Deo gratiam, & cum gratia ipſam Dei naturam, vt ſicut apud homines pater propriè dicitur, qui alteri communicat ſuam naturam humanam, generatque hominem; ita Deus dicatur pater non tantum Chriſti, ſed & noſter: quia naturam ſuam nobis communicat per gratiam, quam Chriſto communicauit per vnionem hypoſtaticam, vt eius fratres nos efficeret, iuxta illud Rom. 8. 29. *Quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.* Et Iohan. 1, 12. *Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: qui non ex ſanguinibus, &c. ſed ex Deo nati ſunt.*

B Moral. Ex his diſce, quantum, & quàm inæſtimabile ſit filiationis & adoptionis diuinæ beneficium. Pauci illud tantæ dignitatis eſſe ſciunt, quantæ iam eſſe oſtendi: pauciores illud ponderant eo pondere quod meretur. Sanè quiſque in ſe illud venerabundus admirari deberet, ac doctores & prædicatores illud populo; eo modo quo iam expoſui, explicare & inculcare, vt fideles & ſancti ſciant ſe eſſe templa animata Dei, ſéque Deum ipſum in corde portare: ac proinde diuinè cum Deo ambulent, & dignè cum tanto hoſpite conuerſentur, qui vbiq; eos comitatur, vbique adeſt, vbique intuetur. Meritò Apoſtolus 1. Corinth. 6. 19. *An neſcitis*, ait, *quoniam membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti qui in vobis eſt, quem habetis à Deo, & non eſtis veſtri? Empti enim eſtis pretio magno: glorificate & portate Deum in corpore veſtro.* Et Leo ſerm. 1. de Natiuit. *Agnoſce*, ait, *ô Chriſtiane dignitatem tuam, & diuinæ conſors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degeneri conuerſatione redire. Memento cuius capitis & cuius corporis ſis membrum. Reminiſcere quia erutus de poteſtate tenebrarum, translatus es in Dei lumen & regnum. Per baptiſmatis Sacramentum Spiritus ſancti factus es templum. Noli tantum habitatorem prauis de te actibus effugare, & diabolo te iterum ſubiicere ſeruitutí: quia pretium tuum ſanguis eſt Chriſti, qui in veritate te iudicabit, qui in miſericordia te redemit.* Et S. Auguſtin. ſerm. 24. de Tempore, tomo 10. *Prima*, ait, *natiuitas ex maſculo & femina: ſecunda natiuitas ex Deo & Eccleſia. Ecce ex Deo nati ſunt. Vnde factum eſt, vt habitares in nobis. Magna mutatio, ille factus caro, iſte Spiritus. Quid eſt hoc? qualis dignatio, fratres mei? Et erigite animum ad ſperanda & capienda potiora, nolite adiicere cupiditatibus ſæcularibus. Pretio empti eſtis: propter vos Verbum caro factum eſt, propter vos qui erat filius Dei, factus eſt filius hominis, vt qui eratis filij hominum, efficeremini filij Dei.* Idem in pſalm. 52. *Filij*, ait, *hominum ſunt, quando malè faciunt, quando bene, filii Dei. Hos enim facit Deus ex filijs hominum filios Dei, quia ex filio Dei fecit Deus filium hominis. Videte quæ ſit illa participatio diuinitatis! Filius enim Dei particeps noſtræ mortalitatis effectus eſt, vt mortalis homo fiat particeps diuinitatis ſuæ. Qui tibi, promiſit diuinitatem, oſtendit in te charitatem.* C D

Morale de dignitate filiorum Dei.

Audi & S. Cyrillum Hieroſol. catecheſi 7. *Hæc itaque*, ait, *cognoſcentes ſpiritaliter conuerſemur, vt adoptione Dei digni efficiamur. Qui enim ſpiritu Dei ducuntur, iſti ſunt filij Dei, &c. Ne fortè & illud nobis dicatur: ſi filij Abraham eſſetis, opera Abraham faceretis. Si enim eum patrem vocamus, qui opus cuiuſq; ſi-*

ne

vt perſonæ acceptionē indicat, non ſine timore, incolatus ſeu peregrinationis noſtræ tempus tranſigemus, non diligentes mundum, nec ea quæ in mundo ſunt. Qui enim diligit mundum, non eſt dilectio Patris in illo. Itaque dilectiſſimum Patrem cæleſtem per opera glorificemus, vt videant opera noſtra bona, & glorificent Patrem noſtrum qui in cælis eſt. Omnem ſollicitudinem noſtram in illum proijciamus: ſcit enim Pater noſter, quibus opus habeamus.

Audi & S. Ambr. l. 5. de Fide c. 3. *In quibus,* inquit, *Deus filium ſuum ad imaginem ſuam tenuit, eos per Filium adſciſcit in gratiam filiorum: vt quemadmodum per imaginem ad imaginem ſumus, ſic per generationem filij in adoptionem vocemur.* Et mox. *Eſtote perfecti, ſicut & pater veſter cæleſtis perfectus eſt. Quòd ſi ille ſecundum plenitudinem maieſtatis ſuæ perfectus eſt, nos autem perfecti ſecundum virtutis accedentis profectum.*

Hoc eſt quod admirans ſtupenſque Chriſtianis inculcat S. Iohan. epiſt. 1. c. 3. 1. *Videte,* ait, *qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & ſimus. Chariſſimi, nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus: quoniam videbimus eum ſicuti eſt.* Cogita in humanis quanta ſit dignitas eſſe filium principis, regis, Imperatoris (hic enim fillus hoc ipſo dignior eſt cęteris omnibus totius regni hominibus) & ſcito idem in diuinis eſſe, cenſeri filium Dei. Eſſe ergo filium Dei in immenſum amplius eſt, quàm eſſe Regem, Pontificem, Imperatorem, dominum cæli & terræ; imò quàm eſſe angelum, Archangelum, Cherubinum, Seraphinū. Quàm ergo hæc filiatio Dei ambienda, quàm ſuſcipienda, quàm ſollicitè conſeruanda, &, ſi amiſſa ſit recuperanda! Quantæ pro ea à quolibet iuſto gratiæ Deo agendæ? Quanta fiducia, amore & reuerentia ipſe iuſtus cum Deo, quaſi filius cum patre, iugiter agere & verſari debet? Nimirum cum Noë, Enoch Abraham, in generatione ſua ſit perfectus, ambuletque cum Deo; & angelis potiùs ſit familiaris, quàm hominibus. Verè S. Cyprian. lib. de Spectaculis: *Nunquam,* inquit, *humana opera mirabitur, quiſquis ſe cognouerit filium Dei. Deijcit ſe de culmine generoſitatis ſuæ, qui admirari aliquid poſt Deum poteſt.* Idem tract. de Orat. Domin. *Quando,* ait, *Deum Patrem dicimus: quaſi filij Dei agere debemus; vt quomodo nos nobis placemus de Deo Patre, ſic ſibi placeat & ille de nobis. Conuerſemur quaſi Dei templa, & Deum in nobis conſtet habitare, vt qui cæleſtes & ſpiritales eſſe cœpimus, non niſi ſpiritalia & cæleſtia cogitemus & agamus.*

VERS. 12. CONGREGABVNTVR FILII IVDA ET FILII ISRAEL] Tum naturales putà Iudæi & Iſraelitæ, qui conuertentur ad Chriſtum, ait S. Hieron. Haymo, Albert, Vatabl. Arias & à Caſtro: tum filij Iuda & Iſrael ſecundùm ſpiritum, putà Gentiles qui familiæ Iudæ & Iſraelis accenſebuntur, in eamque tranſibunt imitando Abrahæ fidem in Chriſtum, itaque erunt eius filij adoptiui: *congregabuntur*, inquam, in vnam Chriſti Eccleſiam. Scio S. Auguſt. locis citatis & Lyran. hæc duo diſtinguere, & per Iſrael accipere Gentes, per Iudam Iudæos: ex aduerſo S. Hieron. & Rupert. per Iudam accipere Gentiles, per Iſrael Iudæos ad Chriſtum conuerſos. Sed puto hac diſtinctione opus non eſſe, cùm enim per Iſrael & Iuda fundamentaliter intelligantur veri Iſraelitæ & Iudæi, qui ad Chriſtū conuertentur, ſymbolicè verò & myſticè Gentiles ad Chriſtum conuertendi, qui tam Iudæis quàm Iſraelitis conuerſis in vna eademque Eccleſia aſſociabuntur; non video, ad quid, vel quomodo in Gentibus fidelibus ea diſtinguere debeamus, aut poſſimus. Quocirca cenſeo in Gentibus Iſrael à Iuda non ſecerni; ſed Gentes tam Iudæ, quam Iſraeli fideliū & credentiū in Chriſtum aſſociari & accenſeri, ac proinde eas tam Iuda, quàm Iſrael vocari.

ET PONENT SIBI CAPVT VNVM] Putà Chriſtum ducem & ductorem, eiuſque vicarium Romanum Pontificem.

ET ASCENDENT DE TERRA] Alludit ad reditum è captiuitate Babylonica, vti notant Chald. Theodor. & Hugo, q. d. Vti olim Iudæi in Babylone depreſſi, & quaſi mancipia curuato collo & capite incedentes, dum per Cyrum liberi effecti ſunt, inde erecto capite exultabundi exierunt & aſcenderunt in Ieruſalem: ita è ſimili captiuitate ſpirituali, qua ſub peccato & dæmonis poteſtate incarcerati tenebantur Iudæi, Iſraelitæ & Gentes, per Chriſtum liberabuntur, indeque exibunt, & alacres ac lætabundi aſcendent pergentque in terram promiſſam, putà in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſiam tum militantem in terris, tum per eam ad triumphantem in cælis.

Vocatur hic tranſitus ab infidelitate, gentiliſmo & iudaiſmo, ad fidem & Eccleſiam, aſcenſus, tum quia fuit è tenebris & carcere in lucem & ciuitatem, putà in Eccleſiam ſublimem, & in admirabile lumē Dei, vt ait S. Petrus. Secundo, quia fuit tranſitus à ſeruitute in libertatem: ſerui enim curui, depreſſi & quaſi deſcendentes; liberi verò ceruice erecta, & quaſi aſcendentes incedunt.

Tertiò, vox *aſcendere* notat Chriſtianorum vitam non eſſe terrenam, vti eſt infidelium; ſed cæleſtem, eiuſque à terris mente & conuerſatione conſcendere in cælum: *noſtra enim conuerſatio in cælis eſt*, vt ait S. Paulus.

Quartò, addit Lyran. & Ribera, voce aſcendendi ſignificari incrementum & propagationem fidei & Eccleſiæ, q. d. *Fideles aſcendent de terra,* id eſt creſcent ſenſim, lateq; ſe per vniuerſum orbem ſpargent & propagabunt inſtar fontis, qui è terra exiliens eructat aquas, ſed modicas, quæ tamē partim continua fontis eructatione, partim aliorum fontiū & riuulorum confluxu ita creſcunt, vt ingentem lacum vel flumen efficiant. Sic aſcendere pro creſcere capitur Ierem. 46. 6. vbi de Pharaone, eiuſque copioſo exercitu dicitur: *Quis eſt iſte qui quaſi flumen aſcendit, & velut fluuiorum intumeſcunt gurgites eius? Ægyptus fluminis inſtar aſcendit, & velut flumina mouebuntur fluctus eius; & dicet: Aſcendens operiam terram.* Et de Nabuchodonoſoris copijs c. 47. 2. *Ecce,* inquit, *aquæ aſcendunt ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans, & operient terram.* Sic Ezech. c. 19. 3. ait, *Eduxit vnum de leunculis ſuis, & leo factus eſt:* pro *eduxit* hebr. eſt *aſcendere fecit*, id eſt, exaltauit eum & promouit in regem: Et Pſaltes pſalm 96. 9. *Nimis exaltatus es*, hebr. *nimis aſcendiſti* (ô Domine) *ſuper omnes deos*, hoc eſt præ omnibus Gentium dijs tuum robur & gloriam exaltaſti & dilataſti.

Quia (hebr. כִּי *ki*, quòd ſæpè non eſt cauſale, ſed aſſertiuū & admiratiuum, idemq; valet quod *ſanè, equidem, profectò*) MAGNVS EST DIES IEZRAHEL] *Magnus*, id eſt celeberrimus, iucundiſſimus *Magnus dies Iezrahel quia*

&c.

& feliciſſimus. Sic Romani magnos dies vocabant eos qui magnis moleſtijs, longiſque laboribus & miſerijs finem dabant, ideoque erant lætiſſimi, optatiſſimi & fauſtiſſimi. Sic de hoc eodem Oſee die, putà de diebus Meſſiæ, cecinit Sibylla apud Virgil. ecloga 4.

Incipient magni procedere menſes.

Sic Mathematici magnum annum vocant eum, quo ſeptem planetæ expletis proprijs curſibus ſibi concordant, de quo Cicero lib. 2. de Natura deorum. Magnus, inquit, annus eſt, qui tenet duodecim millia quingentos quinquaginta quatuor annos, poſt quos Platonici dicebant omnium rerum fore reditum & reuolutionem. Ita Chriſtus reduxit magnum annum, dum omnia reparauit, & ad primæuam originem & felicitatem reduxit. Ex aduerſo dies parui vocantur dies humiliationis, paupertatis & anguſtiæ, Zachar. 4. 10. *Quis*, inquit, *deſpexit dies paruos*? quibus ſcilicet Zorobabel parua & exilia iecit noui templi fundamenta.

Iam *Iezrabel*, id eſt ſemen Dei, vocatur populus Dei, ſiue Eccleſia ex Iudæis, Iſraelitis & Gentibus congregata, cuius caput eſt Chriſtus, quem Apoſtolus Galat. 6. 16. vocat *Iſrael Dei*. Senſus ergo eſt q. d. Equidem magnus, illuſtris, fauſtus, admirabilis, & terq; quaterq; beatus erit ille dies, illud ſæculum, quo Iſraelitæ & Iudæi tum naturales, tum myſtici & adoptiui, putà Gentiles conuerſi ad Chriſtum, antea diſperſi & errabundi, congregabuntur in vnum, vt fiant *Iezrabel*, id eſt vnus populus, vna Eccleſia, putà filij Dei viuentis, vt ponant ſibi vnum caput Chriſtum, & aſcendere incipiant de terra in cælum. O quàm felix, quàm nouus & numquam viſus, quàm clarus & glorioſus erit, quantamque mutationem ſingulis fidelibus totique orbi inducet dies ille, quo *lo ammi* fiet *ammi*, id eſt non populus meus, fiet populus meus; quo *lo rachuma* fiet *rachuma*, id eſt, ea quæ erat abſque miſericordia, plena erit gratia & miſericordia Dei. ita Albert. Haymo, Hugo. Lyran. & Vatabl. O quàm ſalutaris, auguſtus, cæleſtis & beatus erit dies ille, ſæculum illud quo naſcetur, prædicabit, & regnabit *Iezrabel*, id eſt filius Dei, *putà* Chriſtus Dominus, qui *Iezrabel*, id eſt ſemen benedictum, putà plurimos filios fideles, ſanctos & glorioſos Deo pariet per prædicationem & cæleſtem vitam, tum ſuam, tum Apoſtolorum ſuorum. Ita S. Hier. Rupert. Albert. Leo Caſtrius, Emmanuel & Mariana.

Hinc dies hic *Iezrabel* accipi poteſt dies Incarnationis, Natiuitatis, Paſſionis, Reſurrectionis, Aſcenſionis Chriſti, ac Pentecoſtes, ſiue miſſionis Spiritus ſancti, & prædicationis Apoſtolorum per totum orbem. Hiſce enim omnibus Chriſtus operatus eſt & operatur indies ſalutem noſtram, noſque Deo generauit & generat: vnde Haymo magnum diem Iezrabel interpretatur totum tempus chriſtianiſmi, putà totum quod fluxit à Chriſto, fluetq; ad finem mundi: toto enim hoc tempore generatur & propagatur Iezrabel, id eſt Eccleſia, ſiue populus Dei.

Hinc Primò, Leo Caſtrius hic, & S. Cyril. in Glaphyris l. 5 hæc intelligunt de die Incarnationis & Natiuitatis Chriſti: Magnus, inquiunt, dies Iezrahel, quia de Iezrahel, id eſt de ſemine Dei, putà de Spiritu S. conceptus eſt filius Dei, de quo dixit Pſaltes: *Hæc dies quam fecit Dominus*. Et Paulus: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis*. Et Ieremias cap. 31. 22. *Creauit Dominus nouum ſuper terram: fœmina circumdabit virum*. Et Iſaias c. 6. 9. *Paruulus natus eſt nobis, filius datus eſt nobis: & factus eſt principatus ſuper humerum eius: & vocabitur nomen eius, Admirabilis, conſiliarius, Deus, fortis, pater futuri ſæculi, princeps pacis.* Quin & Sibylla apud Virgilium ecloga 4. de eo ita canit:

Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo:
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam noua progenies cælo demittitur alto,
Chara Deûm ſoboles, magnum Iouis incrementum.
Tu modò naſcenti puero, quo ferrea primùm
Definet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta faue Lucina.

Secundò, magnus erit dies Iezrahel, quo ſcilicet in cruce diriſſima paſſurus & moriturus eſt filius Dei *pro gente, & non tantùm pro gente, ſed vt filios Dei qui erant diſperſi, congregaret in vnum*, ait S. Iohan. cap. 11. 52. Hi enim ſunt *Iezrabel*, id eſt, *ſemen cui benedixit Dominus*, Iſaiæ, 61. 9. de quo idem Iſaias ait c. 6. v. 13. *Semen ſanctum erit id, quod ſteterit in ea.*

Tertiò, magnus erit dies Iezrahel, quo ſcilicet ſemen Dei, id eſt Chriſtus, reſurget & reuiuiſcet. *Magnus*, inquit Rupert. *erit dies, & magna illuſtratio ſeminis Dei, quod eſt Chriſtus; ſeminis, inquam, reſurgentis ex mortuis, cum quo conſurgentes vtique aſcendunt de terra, faciendo quod ait Apoſtolus: Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram. Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Sic nimirum prima aſcenſione facta, quæ eſt reſurrectio prima, tandem aſcendent corpora quoque de terra, quæ erit reſurrectio ſecunda; & ſequentur caput ſuum ſicut membra capiti coniuncta, & ſicut ipſe Chriſtus expreſſit dicendo: Vbicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.*

Hinc Quartò, magnus dies Iezrahel erit dies iudicij & reſurrectionis, quo Chriſtus iudex diſcernet ſemen Dei à ſemine diaboli, putà electos à reprobis; illoſque ad beatam & glorioſam vitam euocabit, ſecumque ducet in cælum ad triumphum æternum. ita Cyrill. *Magnus*, ait, *reuera dies Chriſti, quo omnes vita functos excitabit, & deſcendet quidem de cælo, ſedebit autem ſuper throno gloriæ ſuæ, & reddet vnicuique iuxta opera ſua.* Vnde de hac die ait Ioël c. 2. 11. *Magnus dies Domini, & terribilis valde, & quis ſuſtinebit eum?* Et verſ. 31. *Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et erit, omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit: quia in monte Sion & in Ieruſalem erit ſaluatio, ſicut dixit Dominus, & in reſiduis, quos Dominus vocauerit.* Hi ecce ſunt dies Iezrahel.

Rurſum Iezrahel ſignificat brachium Dei. Ita hi omnes dies ſunt Iezrahel, id eſt, dies & opera magni brachij id eſt, magnæ virtutis & potentiæ diuinæ. ita Arias. Simili modo magnus fuit dies Madian, quo ſcilicet Gedeon contriuit Madianitas, & ab eorum iugo Hebræos liberauit, qui dies fuit typus huius diei Chriſti redemptoris noſtri, de quo proinde canit Iſaias c. 9. 4. *Iugum oneris eius, & virgam humeri eius, & ſceptrum exactoris eius* (putà diaboli. ô Chriſte) *ſuperaſti, ſicut* (Gedeon) *in die Madian.* Vbi Nota, In hac eadem valle Iezrahel Gedeon Madianitas proſtrauit,

uit, vt dicitur Iudic. 6. 33. vt planè eò alludere A videatur hic Propheta. vide quæ de die Madian dixi Iſaiæ 9.4.

Hic eſt ergo magnus dies Iezrahel, quo per Chriſtum incarnatum magnum illud myſterium vocationis & adoptionis fidelium peractum eſt, quod in omnibus ſuis epiſtolis Apoſtolus ita ſtupet & admiratur. Vnde Epheſ. 2. 11. Gentes ad gratiarum actionem & iubilum excitans: *Memores*, inquit, *eſtote quòd aliquando vos Gentes, &c. eratis ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſrael, & hoſpites teſtamentorum, & promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti.* Et mox: *Ergo iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei.* Hinc rurſum attonitus exclamat: *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei! Quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles* B *viæ eius!* Rom. 11.33.

Tropolog. Tropolog. Magnus dies Iezrahel Eccleſiæ eſt, quo multi ad illam conuerſi facti ſunt Iezrahel, id eſt ſemen, hoc eſt filij, Dei. Talis fuit dies quo Conſtantinus Magnus conuerſus conuertit orbem ſibi ſubiectum. Magnus dies genti vel vrbi eſt, quo ab hæreticorum vel Turcarum iugo liberata, tranſit in libertatem filiarum Dei, & in regnum Chriſti; vt illum iugiter recolere debeat, ac gratulabunda cum Pſalte canere: *Hæc dies quam fecit Dominus: exultemus & lætemur in ea*. Sic magnus dies fideli animæ eſt, quo baptizata & A fidelis effecta eſt; quo relapſa in peccatum per pœnitentiam ad Dei gratiam rediit; quo è ſæculi turbinibus ad ſtatum perfectionis à Deo euocata eſt, quo profeſſionem emiſit; quo ſacerdotio initiata eſt, &c. Hiſce enim diebus vel ſimpliciter, vel excellentiùs facta eſt Iezrahel, id eſt ſemen ſiue filia, Dei; vt meritò illos quotannis recurrentes cum ingenti gratiarum actione, laude & iubilo celebrare debeat, ac canere cum B. Virgine: *Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo. Quia fecit mihi magna qui potens eſt: & ſanctum nomen eius. Fecit potentiam in brachio ſuo.*

Sic magnus dies Iezrahel fuit, quo Iudith occidens Holofernem, patriam liberauit, quem proinde Hebræi annuo feſto celebrarunt, vt patet Iudith vlt. verſ. 31. Sic magnus fuit dies Iezrahel, quo Eſther Iudæos neci deſtinatos eripuit, B quem proinde annuo feſto phurim, id eſt ſortium, recoluerunt poſteri, Eſther c.9. verſ. 26. & 31. Sic magnus fuit dies Encæniorum, id eſt dedicationis templi, tum factæ primitus per Salomonem 3. Regum 8. tum reſtauratæ per Eſdram 1 Eſdræ 6. & poſtea per Iudam Machabæum, 1. Machab. 4. 52. Sic magnus fuit dies cæſi à Iuda Nicanoris, annuumque feſtum, 1. Machab. 7. 49. Sic magnus fuit dies cœlitus dati Aaroni, & ſub Iuda Machabæo recuperati ignis ſacri, quo comburendæ erant victimæ, 2 Machab. 1. 18. Sic magnus dies, imò annus, fuit quinquageſimus, putà iubileus, Leuit. 25.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVbet Deus argui Iſraelem de idololatria & ingratitudine. quòd nimirum vinum, frumentum, linum, &c. quæ acceperat à Deo, & accepta tulerat idolis, vnde ſe ea ablaturum minatur, quodq́ue viſitabit ſuper eum dies Baalim. Hinc Secundo, prædicit Iſraelis pœnitentiam; ac conſequenter verſ. 14. promittit quòd eum lactabit, ducet in ſolitudinem, & loquetur ad cor eius, eritque vir eius. Denique verſ 18. Percutiam, *inquit*, cum eis fœdus. Et ſponſabo te mihi in ſempiternum. Et ſeminabo mihi eam in terra, & miſerebor eius quæ fuit abſque miſericordia.

Verſ. 1. DIcite fratribus veſtris, Populus meus: & ſorori veſtræ, miſericordiam conſecuta.

2. Iudicate matrem veſtram, iudicate: quoniam ipſa non vxor mea, & ego non vir eius, auferat fornicationes ſuas à facie ſua, & adulteria ſua de medio vberum ſuorum.

3. Ne fortè expoliem eam nudam, & ſtatuam eam ſecundùm diem natiuitatis ſuæ: & ponam eam quaſi ſolitudinem, & ſtatuam eam velut terram inuiam, & interficiam eam ſiti.

4. Et filiorum illius non miſerebor: quoniam filij fornicationum ſunt.

5. Quia fornicata eſt mater eorũ, confuſa eſt, quæ concepit eos: quia dixit: Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linũ C meum, oleum meum, & potum meum.

DICITE FRATRIBVS VESTRIS]. Hæc videntur pertinere ad finem capitis primi: vnde S. Hieron. Lyran. Vatabl. & alij hæc connectunt cum cap. 1. & caput ſecundum inchoant à verbis proximè ſequentibus, *Iudicate matrem*. Planè enim alludit ad tres proles Oſee, ſcilicet, *Iezrahel, Lo ammi, & Lo rachuma*; quaſi *Iezrahel*, id eſt ſemen Dei loquatur fratri ſuo *Lo ammi*, id eſt non populus meus, & eum conſoletur, eique congratuletur de tam felici mutatione, quia à D Deo iam factus ſit *Ammi*, id eſt populus meus; itemque ſorori ſuæ *Lo rachuma*, id eſt abſque miſericordia, quòd iam ſit *Rachuma*, id eſt, miſericordiam conſecuta: vnde ex Hebræo ſi pro puncto *tſere* ſubſtituas *chirie*, vt pro אֲחֵיכֶם *achechem*, legas אֲחִיכֶם *achiechem*, vertas, *dic fratri veſtro*, æquè ac, *dic ſorori veſtræ*. ſed eòdem res redit, ſiue in ſingulari, ſiue in plurali vertas, fratri, vel fratribus; ſorori, vel ſororibus; tuæ, vel veſtræ: ſingula enim hæc filiorum nomina licèt voce ſint ſingularia, ſignificatione tamen & repræſenta- VERS. 1.

tione

tione ſunt pluralia: ſignificant enim ſemen Dei, A
& populum Iſraeliticum, in quo hominum erat
multitudo & pluralitas.

Hinc patet fratres & ſorores hic vocari eos,
quos cap. 1. 10. vocauit filios Iſrael, & filios Dei
viuentis. Iam, cùm ex dictis cap. 1. pateat, hos
tres Oſee filios ſignificaſſe Primò, Iſraelem, ſiue
decem tribus, ob impietatem à Deo deſertas; Se-
cundò, Gentes paris impietatis & idololatriæ,
ſed quæ æquè ac Iſraelitæ poſtea per gratiam
Dei ad Chriſtum conuerſæ, factæ ſunt populus
Dei, & miſericordiam conſecutæ, hinc ſenſus
huius loci eſt, q. d. O vos viri Iuda, qui eſtis fide-
lis Dei populus, nolite abijcere decem tribus &
Gentes, qui fratres veſtri ſunt per Dei prædeſti-
nationem, vocationem & gratiam, per quam ad
Chriſtum ſunt conuerſi, vocate ergo eos, popu-
lum meum & miſericordiam conſecutum, qui
olim erant & vocabantur. Non populus meus, & B
abſque miſericordia. Nam τὸ *dicite fratribus*, ſci-
licet Iſraelitis, eſt vox Iudæ. Hic enim fuit frater
Iſrael; quia duæ tribus erant fratres duodecim
tribuum: aut, ſi mauis, eſt vox Iezrahelis: hic
enim fuit frater *Lò ammi* & *Lo rachuma*. Iam per
Iuda aut Iezrahel intelligit primos fideles Chri-
ſto credentes. Hi enim fuerunt ex Iuda & ex I-
ſrael: hi enim mirè gauiſi ſunt, cùm viderunt Sa-
maritas, Galilæos, & Gentes ad Chriſtum con-
uerti: ijſque quaſi iam fratribus ſuis in Chriſto
& Eccleſia applaudebant, eoſque vocabant fratres
& populum Dei, ac miſericordiam conſecutum,
vti eos vocat S. Petrus epiſt. 1. cap. 2. 10. & S. Pau-
lus Rom. 9. 25.

Hunc ſenſum expoſcunt nomina, *Ammi*, id eſt
populus meus; & *Rachuma*, id eſt miſericordiam
conſecuta: his enim planè alludit ad finem capi- C
tis primi, vbi Iſraelitis iam conuerſis ad Chriſtum
hæc nomina indidit. ita cenſent S. Hieron. Albert.
Hugo, Haymo, Lyran. Iſidor. Vatabl. & Arias.
Audi S. Hieron. qui ita explicat, q. d. *O homines
tribus Iuda, nolite deſperare decem tribuum ſalutem;
ſed eam quotidie & ſermone, & voto, & literis ad pœ-
nitentiam prouocate: quia frater veſter appellatur &
ſoror; frater ex eo quòd dicitur, populus meus: ſoror
ex eo quòd appellatur, Miſericordiam conſecuta.* Dein-
de aliter explicat, hæc applicando Iudæis: *Qui*,
inquit, *in Chriſtum creditis, & eſtis tam ex Iudæis,
quam ex Gentibus, dicite fractis ramis & priori po-
pulo, qui proiectus eſt: Populus meus, quia frater tuus
eſt: & miſericordiam conſecuta, quia ſoror tua eſt: cùm
enim intrauerit plenitudo Gentium, tunc omnis Iſrael
ſaluus fiet.* Additque tropolog. *Hoc idem nobis præ-* D
*cipitur, ne hæreticos penitus deſperemus; ſed prouoce-
mus ad pœnitentiam, & illorum ſalutem germanitatis
optemus affectu.*

Verùm quia in Biblijs Latinis & Græcis hæc
diuelluntur à fine capitis primi, ita vt ab his in-
cipiat caput ſecundum, hinc iuxta hanc diſtin-
ctionem aliter hæc explicanda ſunt, cum Chald.
& Chriſtoph. à Caſtro. nimirum vt ſpectent ad
ſequentia, *Iudicate matrem*; quaſi Propheta
hic redeat ad initium cap. 1. ac per eum iubeat
hîc Deus Prophetis, & pijs quibuſlibet viris
Iſraelitis, vt, dum adhuc retinent nomen popu-
li Dei, & miſericordiam conſecuti, plebem Iſ-
raeliticam matrem ſuam, cuius ſinguli ipſi ſunt
membra ac filij, iudicent, id eſt moneant, & co-
arguant; ne, ſi in ſua impietate perſeueret, & ſi-
bi & filijs interitum pariat. Vnde Chald. ver-
tit, *prophetæ dicite fratribus veſtris: Populo mi, con-
uertimini ad legem meam, & congregationis veſtræ
miſerebor.* Senſus ergo eſt, quaſi dicat, Vos ô
Prophetæ dicite fratribus veſtris, ſcilicet ij, qui
ſunt veri Iſraelitæ, id eſt Dei cultores, qui pro-
inde ſunt & vocantur *Ammi*, id eſt populus
meus; & ſororibus veſtris, ſcilicet mulieribus
quæ ſunt veræ Iſraelitides, ideoque ſunt & vo-
cantur *Rachuma*, id eſt, miſericordiam conſe-
cuta; vt iudicent, id eſt arguant, & increpent
matrem ſuam, ſcilicet Synagogam, ſiue cœtum
Iſraelitarum colentium idola; eique denun-
cient ex me & meo nomine, quòd ipſa iam non
ſit vxor mea, nec ego maritus eius: auferat er-
go fornicationes, id eſt, idololatrias ſuas, vt me-
reatur ad me redire, & in gratiam thorumque
recipi. Vnde Syrus vertit: *vocate fratres veſtros,
Populum meum, & ſorores veſtras miſericordiam
conſecutas, inite iudicium* (indicate) *cum matre
veſtra*; & Arabicus Antiochenus, *dicite, Popu-
le meus, fratri veſtro, & ſorori veſtræ dilectæ, & iu-
dicium decernite ad matrem veſtram*; & Arabicus
Alexandrinus diuerſis verbis, ſed eodem ſenſu,
dicite fratribus veſtris (Iudæis infidelibus) *Vos
non populus meus; & ſorori veſtræ, quòd non eſt mi-
ſericordiam conſecuta: inite iudicium cum matre ve-
ſtra.*

SORORI VESTRÆ] Hebraicè eſt *iod* plurale
לַאֲחוֹתֵיכֶם *laachotechem*, vnde Vatabl. Pagnin.
& alij recentiores vertunt, *ſororibus veſtris*. Sed
eòdem res redit, ſiue in ſingulari, ſiue in plura-
li vertas, vt paulò antè oſtendi. Congruentius
tamen Noſter interpres vertit in ſingulari: quia
vna erat filia Gomer, nomine *Lo rachuma*, ſo-
ror *Iezrahel* & *Lo ammi*, filiorum Oſee: ad illam
enim alludit. Porrò *iod* iſtud additur voci huic
etiam in ſingulari, vt patet Cantic. 8. verſ. 8. *Quid
faciemus ſorori noſtræ?* hebraicè לַאֲחוֹתֵנוּ *laa-
chotenu*.

IVDICATE MATREM VESTRAM] Hic pro- Vers. 2.
priè iuxta S. Hieronym. & alios permultos, quos
paulò antè citaui, incipit caput ſecundum. Hîc
enim redit Propheta à ſæculo Chriſti de more ad
ſuum, & ad ſuos Iſraelitas, putà ad ſui ſæculi de-
prauatos mores; ſcilicet vt Iſraelitas qui toti ido-
lolatriæ deditì ruebant in exitium, increpet & ab
ea reuocet.

Quæritur, quænam hæc mater? Aliqui acci-
piunt Iudam & Ieruſalem, ſiue Synagogam dua-
rum tribuum, quaſi hîc Propheta increpet duas
tribus, ſicut primo cap. increpauit decem. ita Ri-
bera, vt ſenſus ſit, q. d. Vos, ô pij Iudæi, qui pios
Iſraelitas vocatis fratres, & pias Iſraelitides ſoro-
res; arguite Ieruſalem & Synagogam, ſiue cœtum
populi, qui in ea eſt, quæ eſt quaſi mater veſtra (ad
vos enim loqui cœpi:) arguite, inquam, eam. eò
quòd iam cœperit imitari decem tribus, & cùm
eſſet vxor cultrixque Dei, iterum ſe adulterijs, id
eſt, idololatriæ ſordibus inquinarit: ne idem illi
faciam, quod feci decem tribubus; ſcilicet vt, eam
repudiem & abijciam. Hoc enim facere planè co-
gito & deſtino.

Meliùs alij per matrem accipiunt Samariam,
ſiue Synagogam Iſraelitarum. Alludit enim ad
Gomer vxorem Oſee, quæ fornicando repræ-
ſentabat idololatriam Iſrael, vt dixi cap. 1. 2. Iubet
ergo Propheta, vt *Ammi* & *Rachuma*, id eſt fra-

tres

tres & ſorores, putà fideles Iſraelitæ & Iſraelitides, arguant hanc matrem ſuam de infidelitate & idololatria, vnde v. 4. ait, *Et filiorum eius non miſerebor, quia filij fornicationum ſunt: quia fornicata eſt mater eorum*, vbi planè notatur Gomer eiuſque filij, id eſt Iſraelitæ impij. Denique v. 13. & 14. expreſſè nominantur eius filij, ſcilicet *Iezrahel, Lo ammi, Lo ruchama*. Pergit ergo Propheta hîc inſectari Iſraelis idola. Iam ſenſus eſt idem quē paulò antè dedi; illum ergo hîc repete & applica, mutato tantùm nomine Iuda in Iſrael. ita S. Hieron. Chald. Albert. Hugo, Arias & alij. Hinc patet Prophetam hîc increpare Iſraelitas idololatras ſui æui, non autem Iudæos qui erant futuri tempore captiuitatis Babylonicæ, vt vult Theodor. multò minùs Iudæos futuros tempore Chriſti. Allegor. tamen hæc rectè ijs adaptes hoc ſenſu, quaſi ſcilicet hîc veri Iſraelitæ, putà Apoſtoli, iubeantur increpare Synagogam, eò quòd Chriſtum ſponſum ſuum non recipiat nec agnoſcat. ita Haymo & Vatabl.

Iudicare pro accuſare. Nota. Pro *iudicate*, alij vertunt, *litigate*, id eſt iudicio contendite, litem ei intentate; Vatabl. *expoſtulate*. Iudicare ergo hîc non eſt ſententiam ferre; ſed accuſare, ſiue partes accuſatoris agere: hoc enim ſignificat Hebr. ריבו *ribu*. Eſt catachreſis, vel metonymia; ponitur enim cauſa pro effectu, antecedens pro conſequente; ſcilicet accuſatio pro iudicio, ſiue lata ſententia, hæc enim certò ferenda eſt in reum certum & confeſſum, putà in publicos idololatras Iſraelitas, ſicut ex lege Deuter. 13. 6. certa & lata erat ſententia mortis, putà lapidationis, in adulteram. Sententia ergo de iure lata, & per iudicem certò ferenda, habetur moraliter quaſi iam lata.

Septuag. vertunt κρίϑητε, id eſt, *iudicamini cum matre veſtra*, eodem ſenſu: qui enim iudicio contendit cum parte aduerſa, vti facit actor ſiue accuſator cum reo, hic dicitur cum eo iudicari, id eſt in iudicio diſceptare, in iudicio agitari & ventilari, vt à iudice ſententiam vel fauorabilem, vel aduerſam excipiat. Aliter à Caſtro: *iudicamini*, inquit, id eſt, vos iudicem arguite & increpate. Sed prior expoſitio eſt genuina, eamque expoſcit vox Hebr. *ribu*, & conſenſus cæterorum Interpretum.

VT AVFERAT FORNICATIONES SVAS A FACIE MEA, ET ADVLTERIA] Tritum eſt in Scriptura apud Prophetas, fornicationes & adulteria vocari idololatriam, eiuſque actus, præſertim ſacrificia, quia per hæc anima, vel gens, relicto Deo ſponſo ſuo, copulatur idolo & dæmoni, quaſi fornicario & adultero. Fornicatio ab adulterio diſtinguitur quaſi genus à ſpecie: fornicatio enim eſt copula tam cū ſoluta, quàm cùm coniugata: adulterium, cum coniugata tantùm. Aliter S. Hieron.: *Fornicaria*, inquit, *eſt quæ cum pluribus copulatur, adultera quæ vnum virum deſerens, alteri iungitur*. Hinc pſalm. 72. cùm Pſaltes dixiſſet v. 25. *Quid mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram?* pro quo Hebr. S. Hieron. & Aquila habent. *Quis mihi eſt in cælo? & tecum nolui in terra*, ſcilicet habere alium ſponſum, amicum, & adiutorem, vt exponit Theod. & vt Chald. ſocium. Arnobius legit. *Quid mihi reſtat in cælo, & à te quid volui ſuper terram?* q. d. Ego Chriſtus in terra poſitus ita cæleſtem vitam egi, vt, cùm in cælum aſcendero, nihil mihi ſuperſit, quod in terra poſitus non impleuerim: nil enim præter te ô Deus meus volui ſuper terram; nihil ergo in terra relinquo niſi obedientiam & adimpletionem voluntatis tuæ; nihil in cælo niſi amorem & cultum tui: tu enim es omne quod in cælo & in terra volo & adamo. Subdit v. 27. *Quia ecce qui elongant ſe à te peribunt, perdidiſti* (perdes) *omnes qui fornicantur abs te*, qui ſcilicet à te ſponſo ſuo ſuaque fide, amore & cultu deficiunt adhærendo idolis vel creaturis, quaſi adulteris. *Quorum anima*, inquit Arnob. *alterum ducit Deum* (quaſi maritum) *aut à veritatis & ſanctitatis coniugio ſe falſitate & iniquitate commiſcet*. Quocirca ſubdit & infert Pſaltes v. 28. *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt*, græcè προσκολλᾶσθαι, id eſt, mihi agglutinari Deo bonum eſt. Triplici vinculo, inquit S. Bernard. anima colligatur Deo. Primò, honeſtate & promiſſione, quaſi fune; Secundò, timore inferni, quaſi clauis, de quo dicitur pſ. 118. *Confige timore tuo carnes meas: à iudicijs enim tuis timui*. Tertiò, amore, quaſi glutino.

A FACIE MEA] Eſt emphaſis. q. d. Non pudet te, ô impudens meretrix & adultera, quòd me vidente, & in oculis meis forniceris. Scis me zelotypum, & non metuis, ne te in flagranti delicto confodiam, ſiderem aut fulmine afflem?

ET ADVLTERIA DE MEDIO VBERVM SVORVM] Per hæc grammaticè intelligit illecebras & ſigna adulterij; putà omnem ornatum & geſtum meretricium. Solent enim meretrices nuda oſtentare vbera, eaque onerare floribus, gemmis, bullis, vnguentis, philtris & amatorijs carminibus, vt amaſios in ſui concupiſcentiam illiciant. Denique contrectatione vberum inchoatur, accenditur & expletur libido. Iam per hæc literaliter intelligit ornamenta faciei, capitis pectoris, bullas, annulos, torques, aliaque quæ ad vbera geſtabant in honorem idolorum, ac præſertim medallia & imagines idolorum quas è collo ſuſpenſas, vel in lamina cælatas ad pectus deferebant. Idipſum poſcit ſponſus à ſponſa, ſed ſancto & caſto amore dicens, Cant. 8. *Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum*. q. d. O ſponſa, cor tuum æquè ac brachium mei imagine obſigna, mei imaginem cæla & geſta tam in bullis appenſis ad cor, id eſt ad pectus, quàm in armillis appenſis ad manus & brachia, vt hæc tibi iugem mei memoriam & amorem refricent & ingerant, vt aſſiduè non aliud, quàm me cogites & ames.

NE FORTE EXPOLIEM EAM NVDAM, ET STATVAM EAM SECVNDVM DIEM NATIVITATIS SVÆ] Vers. 3.
Diem natiuitatis Iſraelis vel Synagogæ, vocat ortum vel propagationem primam Gentis Iſraeliticæ in Ægypto: in Moſe enim, & cum Moſe quaſi orta eſt Synagoga, creuit & adoleuit, ac quaſi pubes deſponſata eſt Deo, quando in Sina per Moſen à Deo legem, & cæremonias, & ritum ſacrorum, quibus Deum coleret, accepit. Ita S. Hier. Theodor. Rupert. Haymo, Hugo & alij. Paulò aliter Arias: cenſet enim ortam Synagogam in Chaldæa, cùm Abraham eius parens ibidem ortus eſt. Verùm ibi non tam gens ipſa, quàm gentis pater, putà Abraham, ortus eſt.

Nuditatem vocat, tum inopiam & paupertatem Iſraelis in Ægypto, vbi affligebatur, viuebat & victitabat quaſi mancipium Ægyptiorū, tum infirmitatem & impotentiā eiuſdem, qua quaſi iner-

inermis & imbellis, carenſque duce, ſe tutari nō poterat, ideoque Pharaoni erat in prædam & rapinam: tum quòd deſtitutus lege, religione, tabernaculo, Prophetis, à Deo quaſi derelictus & nudus, omnique veſte tam corporali, quàm ſpirituali deſtitutus videretur. Senſus ergo eſt, q. d. In Ægypto Iſrael natus eſt nudus, miſer, pauper, imbellis, abiectus, informis; carens rege, duce, lege, religione, Synagoga, repub. imò Deo omnique bono, expoſitus prædæ & neci, ac infanticidio Pharaonis. Ego eius miſerrimi commiſeratus eum per Moſen collegi, liberaui, eduxi, armaui, ſpolijs Ægyptiorum ditaui, manna paui, lege & ſacris inſtruxi, in Synagogā & rempubl. efformaui, mihique eam deſpondi. At illa iam diues facta, luxúque abundans, laſciuire & recalcitrare cœpit, fornicari & idola colere, me aſpernari. Itaque moneo, vt priſtinæ ſuæ conditionis, meæque beneficentiæ memor reſipiſcat, alioqui eam derelinquam, ſinámque reuolui in primæuam infantiæ ſuæ miſeriam & nuditatem; vt ſit ſine opibus, ſine rege, ſine lege, ſine Deo; vt vaſtetur & ſpolietur ab Aſſyrijs, omnibuſque bonis & rebus ſuis nudetur. Hoc eſt quod ſubdit: *Ponam eam quaſi ſolitudinem; eam*, ſcilicet terram, & conſequenter gentem Iſrael: deſolatio enim gentis, eſt deſolatio terræ; & viciſſim deſolatio terræ, eſt deſolatio gentis. Quocirca Oſee, alijque Prophetæ de Iſraele nunc loquuntur quaſi de gente, nunc quaſi de regione & terra. vnde ſubit: *Et ſtatuam velut terram inuiam*; Heb. & Septuag. *terram ſine aqua*; Chald. *terram deſertam*: hæc enim eſt inuia. *Et interficiam eam ſiti*, q. d. Faciam eam arentem & ſiticuloſam, ita vt ſiti enecetur tam terra, quàm gens quæ eam incolit. Cùm enim agri & prata carent aqua, itáque ſitiunt & areſcunt, nullas dant fruges, nullam ſegetem, nullos fructus, nulla germina, ac conſequenter iumenta & homines tunc ſuo pabulo potúque deſtituti, ſitiunt & tabeſcunt. Hoc idem ſchema Synagogæ, quaſi puellæ recēs natæ, nudæ & miſeræ, à Deo veſtitæ, ditatæ, & deſponſatæ, ac deinde laſciuientis, adulterantis & idololatrantis; ideóque à Deo rurſum derelinquendæ, ac per Chaldæos denudandæ & vaſtandæ graphicè & fusè proponit Ezech. c. 16. & Ierem. c. 2. Vide ibi dicta. Tropol. pari modo Deus gentes & animas ſui olim cultrices, ſi eo ſpreto ad hæreſin aliáque ſcelera deflectant, omnibus ſuis gratijs, beneficijs & donis denudat; itáque facit, vt incultæ & inutiles iaceant, ac redigantur in ſolitudinem: punitque eas ſiti, id eſt deſiderio voluptatum, quas obtinere nequeant; vt inſtar Tantali ſitientes aquas videant & tangant; ſed eas ore contingere & haurire nequeant. Rurſum ſiti, id eſt deſiderio felicitatis, quam aſſequi non poſſunt: vera enim & ſolida felicitas ſolis iuſtis à Deo deſtinatur & obtingit.

Secundò, ſicut in locis aridis ſunt feræ, quæ venenum ab immodico æſtu trahunt virulentiſſimum, vti ſunt ſerpentes & dracones, eorumque variæ ſpecies; ita anima arida & ſitiens non parit niſi cupiditatum feras, & vitiorum venena.

Tertiò, terra arida generat monſtra; vnde de Libya dicitur, *Semper Libya aliquid mali affert*; & de Africa. *Semper Africa aliquid noui parit.* Rationem dat Ariſtot. lib. 2. de Gener. animal. cap. 5. quòd, cùm regio ſit æſtuans & arida, paucos habeat fontes, ad quos ſitis leuandæ cauſa congregantur animalia, & feræ, ibique inter ſe commiſcentur, itáque è commixtione diuerſarum ſpecierum generentur monſtra; & è monſtrorum commixtione noua rurſum procreentur monſtra, fœtúſque biformes, imò triformes & quadriformes. Ita anima cùm relicto ſponſo Deo, vagatur per opum, bonorum, deliciarum amores, innumera parit peccatorum monſtra, vti videre eſt in aulis, ciuitatibus, imò & collegijs Clericorum & Monachorum, in quibus dominatur ambitio, auaritia, gula, libido, &c. ita Sanchez.

Vers. 4. Et filiarvm illivs non miſerebor. Notat parabolicè filios Gomer, puta *Iezrahel, Non populus meus, abſque miſericordia*, & per eos ad literam intelligit Iſraelitas idololatras, Synagogæ idololatrantis filios; vti dixi cap. 1. Horum dicit Deus ſe non miſerturum; ſed eos per Aſſyrios exciſorum. Qvia filii fornicationvm ſvnt] id eſt, quia imitati ſunt matrem ſuam in idolorum cultu, quem ab ea didicerunt & imbiberūt. Alioqui enim ſi ſola mater peccaſſet, filijque innoxij fuiſſent & pij, ſola mater merita fuiſſet ſupplicium, non filij. *Anima enim quæ peccauerit, ipſa morietur; & filius non portabit iniquitatem patris*, vti ſancit Deus Ezech. 18. 20. ita S. Hieronym, Chald. Theodor. & Lyran. Nota. Per matrem intelligit Synagogam, id eſt, primores & ſenes Synagogæ; hos enim quaſi duces, iuniores & populus in idolorum cultu ſequebantur. vnde ſubdit *Quia fornicata eſt mater eorum*; q. d. Principes ſuo exemplo, inſtitutione & iuſſu docuerunt, imò compulerunt populum ſecum fornicari & idola colere.

Vers. 5. Confvsa eſt qvæ concepit eos] Primò, Rupert. & Albert. *confuſa*, inquiunt, confuſione non verecundiæ, ſed ignominiæ: quia in peccato (adulterij, id eſt idololatriæ) deprehenſa eſt.

Secundò & meliùs, confuſa eſt, quia ſpe ſua fruſtrata eſt; quia id quod ſperabat non obtinuit. Sperabat enim luxuriari cum ſuis amaſijs, id eſt Idolis & idololatris, ab ijſque ditari; ſed Deus ei iter ad illos intercluſit. Hoc eſt enim quod ſubdit. *Quia dixit: Vadam poſt amatores meos*; ſed à Deo viam intercipiente audit, *Sepiam viam tuam ſpinis.* Sic ait Apoſtolus, *Spes non confundit*, id eſt, non fruſtratur ſitientem & ſperantem; ſed eum certò deducit ad rem ſperatam. Sic ſæpè Pſaltes orat, dicitque: *In te Domine ſperaui, non confundar in æternum*; id eſt, ſpe mea non excidam, ſed certò à te aſſequar quod à te ſpero. Spes enim & ſperans pudeſit & confunditur, cùm ſpe ſua deluditur, nec rem ſperatam aſſequitur.

Qvia dixit: Seqvar amatores meos] Meretrix hæc, ait S. Hieron. *in tantam venit impudentiam, vt audiret per Ieremiam: Facies meretricis facta eſt tibi, impudorata es tu. An non eſt hoc duræ frontis, & meretriciæ impudentiæ, vt in ſuo ſcelere glorietur, & dicat: Sequar amatores meos, vadam ad idola, quæ mihi & ad victum, & ad veſtitum neceſſaria præbuerunt*: ita quoque Theod. Haymo & Vatablus.

Alij per *amatores* intelligunt ipſos Gentiles, quorum idola Iſrael colebat, ſperans ab eis protectionem & auxilium contra hoſtes; vt ſuis agris & bonis ſecurè frui, indéque honeſtè imò lautè viuere poſſet. ita Chald. Haymo, Hugo & Iſidor.

Iſidor. nec malè. Nam Prophetæ *amatores* vocant tam idololatras, quàm eorum idola; vt patet Ezech. 16. 36. Sed eodem res redit: ab idolis enim, quaſi dijs, alimoniam, ab idololatris amicitiam & ſubſidia ſperabant Iſraelitæ.

QVI DANT PANES MIHI. Hebr. *panem meum*: per panem Hebræi ſignificant quemlibet cibum, quodlibet obſonium, quaſuis delicias: ET AQVAS MEAS, tum fontium, tum pluuiarum, ad irrigandam & fœcundandam terram. nam de potu mox ſequetur. LANAM MEAM ET LINVM, ex quibus veſtes laneas & lineas mihi meiſque conficiam: OLEVM MEVM, quo vtar ad cibum, ad lumen, & ad vnctionem: ET POTVM MEVM] tum vini, tum ſiceræ, quæ fiebat nunc ex aqua in farina tritici & hordei elixa & cocta (qua etiamnum vtuntur Tranſalpini, vocantque cereuiſiã) nunc ex contuſis pomis, pyris, ceraſis aliiſque fructibus; quin & ex herbis, ſaluia, cicorea, origano, &c. & ex radicibus, atque ex inciſione arborum: inde enim lachryma copioſa ſtillans potum dat, vti fit in Braſilia, quæ proinde multis in locis alio non vtitur potu.

6. Propter hoc eccè ego ſepiam viam tuam ſpinis, & ſepiam eam maceria, & ſemitas ſuas non inueniet.

7. Et ſequetur amatores ſuos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inueniet, & dicet: Vadam; & reuertar ad virum meum priorem: quia bene mihi erat tunc magis quàm nunc.

8. Et hæc neſciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.

9. Idcirco conuertar, & ſumam frumentum meum in tempore ſuo, & vinum meum in tempore ſuo, & liberabo lanam meam & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius.

10. Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius: & vir non eruet eam de manu mea.

11. Et ceſſare faciam omne gaudium eius, ſolemnitatem eius, neomeniam eius, ſabbatum eius, & omnia feſta tempore eius.

12. Et corrumpam vineam eius, & ficum eius: de quibus dixit: Mercedes hæ meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei: & ponam eam in ſaltum, & comedet eam beſtia agri.

13. Et viſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus accendebat incenſum, & ornabatur inaure ſua, & monili ſuo, & ibat poſt amatores ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit Dominus.

VERS. 6. PROPTER HOC] Hic verſus, & proximè ſequens recto ordine collocandi eſſent immediatè ante v. 14. *Propter hoc ecce ego lactabo eam.* Sic enim omnia optimè cohærẽt. Primò enim Deus ſponſæ ſcelera recenſens ei pœnam infligit, illa afflicta de more confugit ad ſuos deos; ſed Deus

A viam ſepit & intercludit; illa ergo pœnitens ad Deũ reuertitur: Deus miſericors eam pœnitentem & reuertentem excipit, dicitque: *Propter hoc ecce ego lactabo eam.* Hic enim eſt rectus ordo, quem paſſim videmus ſeruari in reconciliatione coniugum. Quocirca nonnulli hos duos verſus, ſextum ſcilicet & ſeptimum parentheſi intercludendos cenſent. Eſt enim hic vehemens pathos ſponſi Dei, indignantis ſponſæ ob adulteria; in quo proinde affectus ex vehementia & copia inciduntur, miſcentur & turbantur.

SEPIAM VIAM TVAM SPINIS] Syrus, *ſepiam viam tuam ſpina*, ſcilicet Arabica, quæ acuta, denſa & multa eſt in Palæſtina. Senſus eſt. q. d. Quia tu, ô Synagoga, confugis ad deos Gentium; quia frumentum, lanam, linum, omneque bonum petis, non à me, ſed à tuis amaſijs, puta idolis & idololatris; idcirco ego tibi viam ad eos intercludam; nimirum tot calamitatibus te premam, tanta hoſtium incurſione & obſidione te cingam, vt ad tuos amaſios egredi, opemque ab eis poſcere non valeas. Fecit hoc Deus, cùm in Samariam immiſit Phul, Teglathphalaſar & Salmanaſar reges Aſſyriorum. Hi enim ſuis copijs omnes vias ita obſidebant, vt Iſraelitæ neque in Syriam, neque in Ægyptum, neque in Aromonitidem, Damaſcum, Idumæam profugere poſſent.

Moral. Deus ſepit & obſtruit vias peccatoribus, cùm eos à peccatis, morbo, ærumnis, odijs, perſecutionibus (hæ enim ſunt ſepes & maceria, quibus Deus iter eis ad peccata intercludit) cohibet, vel ipſas occaſiones peccatorum aufert: quæ ingens eſt Dei miſericordia, licèt peccatori ſuas delicias concupiſcenti, ingrata & exoſa. Ita Adamo ſuperbienti, & ex ligno ſcientiæ boni & mali ambienti omniſcientiam & diuinitatem, Deus ſepiuit viam, ponens ante paradiſum Cherubim, cum flammeo & verſatili gladio, qui eum aditu paradiſi prohiberet, ne ad lignum ſcientiæ boni & mali poſſet accedere. Ita ſepit viam libidinoſis, dum occultas eorum libidines orbi pandit & prodit; percutiens eos lue Gallica, vt publicè confundantur, ſubeantque grauem cruciatum æquè ac ignominiam & infamiam: hæc enim eſt ſepes & maceria, qua à peccatis cohibentur, vitamque emendant. Sic ſepiuit viam Iſraelitis fornicantibus cum filiabus Moab, occidendo 24. millia. Num. 25. 9. & Sodomitis, afflando eos igne cæleſti, Gen. 19. Ita ſepit guloſis viam ad delicias & vina, dum eos paupertate vel morbo affligit, vt ad omnem cibum nauſeent; vti fecit filijs Iſrael, deſiderantibus carnes pro mãna; Num. 11. 20. & 34. Sic ſepit auaris viam ad lucra, dum merces per naufragium perdit, aut per piratas & latrones diripit. Sic ambitioſis ſepit viam ad honores, dum eis patronorum, per quos promoueri ſperabant, fauorem & gratiam aufert; vt eis ſint odio, quibus antea erant in delicijs: dum eis æmulos opponit, dum eis alios maiori pollentes dexteritate, prudentia, gratia anteponit, vti quotidie in aulis & ſæcularium, & Eccleſiaſticorum principum fieri videmus. Hæ ſunt ſepes, hæ maceriæ, quæ aſſiduè eis inclamant: *Filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium,* imo ſpinas & cruces?

Mor. Deus obſtruit vias peccatorum.

Audi S. Greg. 34. Moral. cap. 2. & hom. 36. in Euang. *Spinis electorum viæ ſepiuntur, dum dolorum* G 2 *pun-*

punctiones inueniunt in hoc, quod temporaliter concupiſcunt. Quaſi interpoſita maceria vis eorum obuiat, quorum nimirum deſideria perfectionis difficultas impugnat. Horum profectò animæ amatores ſuos quærũt, & non inueniunt; dum ſequendo malignos ſpiritus, nequaquam eas, quas appetunt, huius ſæculi voluptates apprehendunt. Tunc dicit: Vadam ad virum meum priorem, id eſt ad Deum: *quem tunc mens vniuſcuiuſque deſiderat, cùm multiplices amaritudines, velut quaſdam ſpinas inuenit in ijs delectationibus, quas temporaliter concupiſcit. Nam dum aduerſitatibus mundi, quem diligit anima, morderi cœpit, tunc pleniùs intelligit, quanto illi cum priori viro meliùs fuit. Eos ergo quos voluntas praua peruertit, plerumque aduerſitas corrigit*, vti correxit filium prodigum fame pereuntem, Lucæ 15.17.

Vers. 7. Et semitas svas (quibus ad idola & idololatras currebat) non inveniat] vtpote ſpinis à me obſeptas. Eſt enallage perſonæ, crebra apud Prophetas. Tranſit enim à ſecunda perſona in tertiam, à *tuas* in *ſuas*. vnde explicans ſubdit:

Et seqvetvr amatores svos et non apprehendet eos] q.d. Implorabit opem idolorum & Gentium, quibus religione & fœdere ſe deuinxit; ſed non obtinebit, tum quia ipſæ vias medias ſpinis à me interclusas tranſire non poterunt; tum quia ſine me imbelles ſunt, & inualidæ ad opitulandum. Quocirca Synagoga omni eorum ſpe deſtituta, ad ſe & ad Deum redibit & dicet: *Vadam & reuertar ad virum meum priorem* (ad Deum) *quia bene mihi erat tunc magis, quàm nunc*. Comparat deos Gentium amatoribus, eò quòd Synagogam comparauerit meretrici.

Tropolog. Tropolog. hoc dicit & ſentit anima pœnitens, dum videt ſe à ſuis amaſijs, id eſt, ſocijs, voluptatibus, applauſibus, derelictam & deceptam. Tunc enim damnat illas, & ad Deum, in quo antea veram experta eſt requiem & gaudium, recurrit. Ita ad Chriſtum recurrit Magdalena, filius prodigus, S. Paulus, & S. Matthæus, & alij. Pulchris apologis fallaciam harum amaſiarum declarat Damaſcenus in hiſtoria Barlaam & Ioſaphat c. 12. & 13.

Et hæc nescivit] Redit ad v. 5. eò enim
Vers. 8. hæc pertinent, vt dixi initio v. 6. q.d. Synagoga coluit Deos, dicens. Hi dant mihi panes, aquas, lanam, linum, oleum; & tam impudens fuit, vt neſciret, id eſt non recognoſceret, me illi hæc dediſſe, quin & argentũ & aurum, quod ipſi dedi, cõſecrauit Baal, ex eiſq; fecit ſimulachra Baal. In voce *neſciuit*, eſt catachreſis: ſciebat enim Synagoga ſe habere hæc à Deo; ſed *neſciuit*, id eſt, ſcire noluit, non agnouit, ita ſe geſſit ac ſi neſciret. ita Vatabl. Sic Terent. in Andria ait: *Tu edepol ſi ſapis, quod ſcis neſcies*, id eſt, neſcire te ſimulabis.

Tropolog. Tropol. S. Hier. Panis, inquit, hæreticorum eſt luctus perpetuus: aqua, cœnoſa doctrina, qua etiam baptizatos ſuffocant: lana & linum, ſimulata ſanctitas & munditia, quia veniunt in veſtimentis ouium: oleum eſt adulatio, vnde dicitur: Oleum peccatoris non impinguet caput meum potus, S. Scriptura, quam illi peruerterunt.

Qvæ fecervnt Baal] *Baal* eſt datiui caſus, vt patet ex articulo Hebr. *lamed* לַבַּעַל *lebaal*, q.d. Quæ fecerunt, id eſt obtulerunt, & accepta tulerunt ipſi Baal, quaſi eorum auctori & datori; vel quæ dedicarunt ipſi Baal. Sic *facere* Latinis idem eſt quod ſacrificare; vnde τὸ *quæ*, non

A tantùm ad argentum & aurum, ſed & ad frumentum, vinum & oleum referri poteſt: hæc enim faciebant, id eſt, offerebant & libabant Baal, vide Ezech. 16. 17. Secundò, *quæ fecerunt*, id eſt, ex quibus fabricarunt & ornarunt *Baal*. Vnde ex Hebræo verti poteſt, *aurum fecerunt Baal*, q.d. Ex auro Dei, & à Deo accepto, fabricarunt idolum Baal; facere enim aurum, vel argentum, eſt illud cælare, polire, aut in vas vel effigiem aliquam efformare: infectum enim dicitur, quod rude eſt & impolitum. Audi Iſidorum l. 15. c. 17. *Tria ſunt genera argenti, & auri, & æris; ſignatum, factum, infectum. Signatum eſt, quod in nummis eſt: factum eſt, quod in vaſis, & ſignis: infectum, quod in maſſis, quod & grave dicitur, id eſt maſſa.*

Tropol. peccatores ſuas cupiditates faciunt B ſuos deos. Vnde S. Hier. in pſ. 80. 10. *Non erit in te Deus recens. Cui Deus*, ait, *venter eſt, Deus ei recens eſt: quotcumque vitia habemus, quotcumque peccata, tot recentes habemus Deos. Iratus ſum, ira mihi Deus eſt: Vidi & concupiui mulierem, libido mihi Deus eſt. Vnuſquiſq; enim quod cupit & veneratur, hoc illi Deus eſt.* Ita fornicatores corpus, vires, opeſque quas à Deo acceperunt, mancipant ſuis veneribus. Vnde Syrus vertit, *ex eo* (auro & argento) *fecerunt Baal*; Arabicus, *conflarunt ea Baal*. Porrò Baal, ſiue Baalim, ſiue Bel, Bal, Belus, erat Iupiter Belus, qui fuit Deus primus Chaldæorum, de quo plura dixi Gen. 10. 9. & Daniel. 14. 2.

Tropol. Origenes hom. 2. in Cant. per aurum accipit ſenſum & intellectum; per argentum facundiam & gratiam ſermonis; quæ dum ad vanam gloriam, vel ad lucra ſectanda, non verò ad Dei gloriam, & animarum ſalutem expendimus C tunc ea Baalim offerimus. *Dedi*, inquit Origen. *vobis ſenſum & rationem, qua me Deum & ſentire poſſetis, & colere: vos autem ſenſum & rationem, quæ in vobis eſt, ad colenda dæmonia tranſtuliſtis.* Simile eſt Ezech. 7. 20. vide ibi dicta. Gloſſa verò ex Haymone: *Per vinum*, inquit, *lætitia ſpiritualis ſignatur, quam non in hoc ſæculo, ſed in Deo habere debuerunt; per oleum, ſenſus illuminatio; per argentum, nitor eloquij; per aurum, præceptum dilectionis Dei & proximi in quibus omnibus non Deum ſed dæmones venerabantur.* Similia habet S. Greg. 3. p. Paſtor. admon. 25.

Idcirco convertar, et svmam frvmentvm mevm] Conuertar ab amore in odium, à beneficentia in vindictam; conuertar, inquam, ab alimonia qua tam liberaliter eam alui, dedique frumentum, vinum, &c. ad puniendum eam Vers. 9.
D ſterilitate & fame; vt ex prophetia hac, & ipſa eius experientia diſcat, ſciatque meum eſſe frumentum & vinum, illáque à me dari, non ab idolis. *Sumam* ergo, *& auferam frumentum meum in tempore ſuo*, putà in tempore meſſis; *& vinum meum in tempore ſuo*, putà in tempore vindemiæ. q.d. Faciam vt parum frumenti in meſſe, & parum vini in vindemia colligant, aut ſi multum collectum ſit, euanidum ſit, parumque det panis & vini; aut certè incendio, graſſatione hoſtili alióue modo illud diſperdam.

Et liberabo lanam meam et linvm mevm] *Liberabo*, ſcilicet, quaſi è captiuitate, qua detinentur ab iniquo vel iniuſto poſſeſſore. vnde Chald. vertit, *detraham veſtem ſericam & byſſinam, quam dederam ei ad operiendum ignominiam ſuã*; Septuag. *auferam linteamina mea, & veſtimenta mea*,

mea, ne tegant ignominiam eius: ignominiam, id eſt, nuditatem: hanc enim ſignificat Hebr. עֶרְוָה *erua*, & hæc eſt turpis & ignominioſa. q.d. Spoliabo & nudabo eam veſtibus, nudamque ignominioſè ad ludibrium exponam, vt ab omnibus rideatur & illudatur. Eſt proſopopœia: tamquā enim lana & linum inuitè ſeruirent ingratis & impijs idololatris, quaſi iniuſtis poſſeſſoribus; inde ea dicit ſe liberaturum. Ergo *τὸ liberabo*, ſignificat quòd creaturæ coactè ſeruiant impijs, ſuperbis & ingratis: Deus enim eas creauit ad hunc finem, vt homini ſeruirent ad cognoſcendum & amandum Deum, earum creatorem & largitorem. Quocirca dum hoc ſuo fine, ad quē conditæ ſunt, priuantur, imò contra Deum aſſumuntur ad ſuperbiam & luxum, naturaliter idipſum auerſantur, captiuantur, & vim patiuntur, ac ſeipſa dolerent, gemerent, & de iniuria proteſtarentur, ſi ſenſum haberent. Hoc eſt quod ait Apoſt. Rom. 8. 20. *Vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens: ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe.* Et mox: *Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit, parturit vſque adhuc.*

Deus ergo creaturas ita gementes ſub hac ſeruitute liberat, dum impijs eas aufert, & pijs eas tradit, aut facit eas ſibi ſuóq; obſequio, ad quod cōditæ ſunt, & ad quod naturaliter propendent, totóque naturæ pondere feruntur impendi.

Audiui in Belgio celebrem concionatorem, qui calumniatoribus nonnullis obiectantibus Clericos & Religioſos quoſdam lautè viuere, pro concione reſpondit. Primò, hanc eſſe calumniam & mendacium. Secundò, eſto id verum eſſet, non eſſe iniquum, ſed ſecundùm ordinem rerum: Deus enim creauit creaturas vt ſeruirent pijs, non impijs; famulis, non hoſtibus. Quocirca, inquit, ſi panis, ſi vinum, ſi oua, ſi perdices loqui poſſent: clamarent. Comedant nos viri ſancti, ſerui Dei noſtri, non comedamur ab inimicis Domini noſtri, Subſtantia noſtra, caro noſtra incorporetur ſanctis, vt in ijs ad gloriam reſurgat, non peccatoribus: in illis enim reſurget ad gehennam. Quæ enim creatura non malit eſſe in cælo & gloria, quàm in inferno & igne?

Hac de cauſa in fine mundi, & maximè in die iudicij omnes creaturæ, quaſi vindices creatoris ſui, inſurgent in impios, eóſque diſperdent. Hoc eſt enim quod ait Sapiens c. 5. v. 21. *Pugnabit cum eo orbis terrarum contra inſenſatos. Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tamquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur. Et à petroſa ira miſtentur grandines, & flumina concurrent duriter. Contrà illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tamquam turbo venti, diuidet illos.*

Vers. 10. Et nunc reuelabo stultitiam eius] Septuag. *immunditiam*; Vatabl. *turpitudinem*; Pagnin. *ſpurcitiam*; Chaldæus, *ignominiam eius*. Propriè Hebr. נַבְלוּת *nablut*, ſignificat rem ſtolidam, & ſtultam: vnde de Nabal marito ſtolido, appoſitè dixit Abigail vxor Dauid: *Ne ponat, oro, Dominus meus rex cor ſuum ſuper virum iſtum iniquum Nabal: quoniam ſecundùm nomen ſuum ſtultus eſt, & ſtultitia eſt cum eo*, 1. Regum 25. 25.

Porrò *ſtultitia* Iſraelis ſiue decem tribuum (de his enim loquitur, vt antè dixi) erat hæc, quòd relicto Deo optimo patre & prouiſore, à quo percipiebant frumentum, vinum, linum, omniaque bona, colerent muta & ſurda idola, eiſque

A ſuum frumentum, vinum, &c. aſcriberent, & accepta referrent: quæ ſanè ingens erat ſtoliditas, ingratitudo & impietas. Hanc reuelaturum ſe toti orbi minatur hîc Deus, idque reipſa præſtitit, cùm Iſraelem bonis omnibus nudauit, eumque prædæ, captiuitati & irriſioni Aſſyriorum (quorum deos Iſrael colebat) expoſuit.

Similis eſt ſtultitia cuiuſque peccatoris, vtpote qui creaturam creatori, terram cælo, diabolum Deo, infernum paradiſo, peccatum ſanctitati, malum bono præfert.

Et cessare faciam omne gaudium eius] Vers. 11. quia ceſſare faciam omnes fruges eius; item omnia ſabbata, omneſque dies feſtos eius, vt ſequitur; in his enim feriari, gaudere, & recreare ſe ſolent Iudæi æquè ac Chriſtiani.

B Et corrumpam, Vatabl. *deuaſtabo*, tum per Vers. 12. grandinem & procellas, tum per Aſſyrios, vineam eius, et ficum. q. d. Non tantùm vuas & ficus; ſed & ipſas vineas, ipſaſque ficuum arbores exſcindam & demoliar. Cauſam ſubdit: de quibus dixit: Mercedes (meretricatus, id eſt culturæ idolorum) hæ meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei] q. d. Exſcindetur, quia fruges & opes quas ego ei dedi, ipſa ingratè & ſtolidè acceptas retulit ſuis idolis.

Et ponam eam in saltum] Ribera ex Hebræo, Chald. & Septuag. contendit legendum *ea*, ſcilicet vineam & ficum: verùm Romana legunt *eam*, ſcilicet Synagogam, & terram Iſrael; hæc enim ab Aſſyrijs vaſtata, data eſt beſtijs terræ deuoranda; hinc enim continuè loquitur, eamque peccati coarguit. Minùs ergò genuinè S. Hieron. Theod. & Lyran. Ieruſalem, eiuſque C excidium hîc ſignificari volunt: nam, vt dixi agit hîc Propheta de decem, non de duabus tribubus. Septuag. pro יַעַר *iaar*, id eſt ſaltum, vt ſiluam, legentes עֵד *iaad*, id eſt teſtimonium, vertunt, *ponam eam in teſtimonium*, vt ſcilicet toti orbi atteſtetur, quanta ſit Dei in ſceleratos ira, iuſtitia, potentia & vindicta.

Et visitabo super eam dies Baalim] q.d. Vers. 13. Puniam *dies*, id eſt, peccata illis diebus, putà idolorum feſtis, commiſſa, quibus ornabat ſe, coluitque Baalim, id eſt, varios Gentium deos, feſtiuis ſacrificijs & veſtibus, vti ſequitur. ita Chaldæus, Haymo, Hugo & Vatabl. Nota Baal heb. Primò, ſignificat dominum à rad. בָּעַל *baal*, id eſt dominatus eſt: inde Secundò, ſignificat ſponſum & maritum, maritus enim eſt caput & dominus vxoris ſuæ, 1. Cor. 11. 3. hinc Tertiò Gen-D tiles ſuum Iouem vocabant Baal, quaſi dominum cæli & terræ. Baal in plurali habet *Baalim*, quaſi dicas, multi domini, multi mariti, multi dij: hos multos opponit ſolitudini, & ſingulari *Baali*, vti mox dicam.

Aliter S. Hieron. q.d. Faciam vt illis ipſis feſtis diebus, quibus colebat Baalim, puniatur & exſcindatur. Sic tropol. dies Baalim ſunt, quibus quis ſeruit Veneri, Mammonæ, ſpiritui ſuperbiæ & ambitionis, quaſi Baalim, id eſt, amaſijs, dominis & heris, imò dijs ſuis. Hos Deus viſitat cùm peccatorem punit lue venerea, paupertate, amiſſione honoris & ſtatus. *Myſticè dies Baalim quid*

Rurſum viſitat dies Baalim, cùm peccatorem licèt pœnitentem, punit tribulationibus, rebus aduerſis, deſolationibus; & præſertim tentationibus priſtinorum peccatorum, ad eum quaſi ad

veterem amicum recurrentium; vti S. Maria Ægyptiaca totidem annos, putà 17. quot peccarat obſcœnis cogitationibus tentata fuit. Idem paſſim alijs contingit. Vide S. Bernard. ſerm. 3. & 4. in Cantic.

Qvibvs accandebat incensvm, ſcilicet Baalim, putà idolis: et ornabatvr inavre sva, et monili svo] quaſi meretrix, quæ ſe adornat & fucat amaſijs ſuis. Iudæi enim in feſtis cultiores induebant veſtes, ad cultum feſti & idoli ſui; vti & faciunt Chriſtiani, ſed in honorem Dei & Sanctorum quorum feſta colunt.

14. Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem: & loquar ad cor eius.

15. Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam ſpem: & canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti.

16. Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me: Vir meus: & non vocabit me vltra Baali.

17. Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltrà nominis eorum.

18. Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum beſtia agri, & cum volucre cæli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium; & bellum conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter.

19 Et ſponſabo te mihi in ſempiternum: & ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus.

20. Et ſponſabo te mihi in fide: & ſcies quia ego Dominus.

21. Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cælos, & illi exaudient terram.

22. Et terra exaudiet triticū, & vinum & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.

23. Et ſéminabo eam mihi in terra, & miſerebor eius, quæ fuit abſque miſericordia.

24. Et dicam non populo meo: Populus meus es tu: & ipſe dicet, Deus meus es tu.

Propter hoc ecce ego lactabo eam] Difficile eſt τὸ *propter hoc*: quæ enim eſt cauſa, imò quæ conſequētia & connexio dicere, Vxor adulterata eſt, idcóque puniam & perdam illam, propterea lactabo eam? Primò, aliqui ſic connectunt & exponunt; q.d. Quia Iſrael tam grauiter peccauit, quia tam grauiter errat & delirat, quia in tantis verſatur animæ miſerijs & periculis ſalutis, vt mihi miſerationem potiùs moueat, quàm iram & bilem; hac de cauſa ego poſt eius caſtigationem, iram in miſericordiam vertam; & oſtendam ei diuitias potentiæ & miſericordiæ meæ; nimirū lactabo eam, & loquar ad cor eius: itáque eam ad me conuertam & reducam. ita Ribera. Secundò, Lyran. hæc connectit cum

A initio capitis: *Dicite fratribus veſtris, Populus meus; & ſorori veſtræ, Miſericordiam conſecuta.*

Verùm dico eſſe hic hyſterologiam, vti oſtēdi v. 6. Hæc ergo verba, *Propter hoc ecce ego lactabo eam*, reſcīdēda & connectenda ſunt cum v. 6. & 7. Sic enim omnia ordinatè cohærent & fluunt, Senſus ergo eſt. q.d. Dixi v. 6. & 7. *Sepiam viam eius ſpinis*, vexabo & caſtigabo eam; ne ſcilicet ſponſa mea Synagoga, Gentes & deos alienos adire & colere poſſit: vnde ipſa in ſe reuertetur, pœnitenſque vitæ prioris, dicet: *Vadam & reuertar ad virum meum priorem. Propter hoc*, quia ſcilicet ipſa pœnitens ad me redit; *ecce ego lactabo eam*. q.d. Ego priorum eius ſcelerum oblitus, eam redeuntem excipiam, quaſi ſponſus amantiſſimus, & in eius amplexus ruam, vt ruit pater in amB plexus filij prodigi ad ſe redeuntis, Lucæ c. 15.

Præclarè S. Bernardus ſer. 83. in Cant. docet tantum eſſe ſponſi Dei noſtri amorem, vt anima quantumcumque vitijs corrupta, adhuc per amorem caſtum & ſanctum poſſit redire ad nuptias, & thalamum ſponſi. *Magna*, inquit, *res eſt amor, ſponſa res & ſpes vnus eſt amor. Hoc ſponſa abundat; hoc contentus eſt ſponſus; nec aliud quærit, nec illa aliud habet, Hinc ille ſponſus, & ſponſa illa eſt.* Et inferiùs: *Quidni amet ſponſa, & ſponſa amoris? Quidni ametur amor?* vide ſequentia.

Ecce ego lactabo eam] Ruffinus, *Lactabo*, inquit, id eſt, dabo manna Hebræis in deſerto: manna enim dicitur lac, quia lacti erat ſimile in colore & ſapore. Verùm hoc manna olim dederat Deus; hic autem ait, *lactabo*, in futuro. Rurſum, *lactare* hic non ſignificat lac dare, vel lacte nutrire; ſed eſt verbum frequentatiuum, C deriuatum à primitiuo lacio; cuius ſignificatio patet ex compoſitis allicio, illicio, pellicio, & ex frequentatiuis lacto, illecto, delecto: lactare ergo idem eſt, quod allicere, ſuadere, pellicere, & velut lacte dato ineſcare, decipere & capere: vti docet Feſt. Pompeius l. 10. Sic vulgò dicimus: Herus meus hac ſpe me lactat, magnis promiſſis lactor. &c. Sic Prou. 1. dicitur: *Si te lactauerint*, id eſt, pellicere & ſeducere voluerint, *peccatores, ne acquieſcas eis*. Et hoc ſignificat Hebr. מְפַתֶּיהָ *patha* vnde Græcum πείθω, id eſt ſuadeo, perſuadeo. Quocirca Septuag vertunt, *ἐγὼ πλανῶ αὐτὴν, ego ſeduco eam, & ponam eam quaſi deſertum*; Vatabl. *ego pelliciam eam*; Syrus, *ecce decipiam eam*; Arabicus Antioch. *errare faciam eam*; Arabicus Alexand. *perdam eam*; alij, *ego ineſcabo eam*; ſicut piſces & aues data eſca ineſcantur, itaque capiuntur. Iam Primò, Theodor. & Theoph hoc in malam partem accipiunt, atque ex Septuag. D hunc dant ſenſum, quaſi dicant: *Ecce ego faciam eam ſeduci, & erroribus implicari, ac labi; vt ducatur in captiuitatem* (in Aſſyriam) *& captiuam factam his omnibus bonis faciam deſtitui.* Verùm hęc in bonum accipienda eſſe, & ſignificare læta promiſſa, non triſtia & minas, docent paſſim alij Interpretes; & patet ex ſequentibus. Ait enim: *Loquar ad cor eius: dabo ei vinitores eius; canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ: vocabit me, vir meus: auferam nomina Baalim, percutiam cum eis fœdus: ſponſabo te mihi in ſempiternum. Lactabo* ergo *eam*, id eſt ſuadebo, illiciam, & quaſi pio dolo ineſcabo, & decipiam eam; vt vltrò idola ſua contemnat, & mihi quaſi ſponſo & Deo ſuo ſe totam addicat & mancipet. Vnde Chald. vertit, *ecce ego ſubijciam eam legi,*

ec

& operabor illi miracula, & grandia facinora, qualia edidi illi in deſerto. Hoc eſt, quod ait Ezech. c. 36. 25. *Dabo vobis cor nouum, & ſpiritum nouum ponam in medio veſtri, & auferam cor lapideum de carne veſtra, & dabo vobis carneum.*

Mor. quomodo lactet Deus ſuos.

Tropól. ita Chriſtus lactabat S. Magdalenam vt opes, delicias, venerea, & quidquid eſt in mundo faſtidiret; vt famam & iudicia Phariſæorum contemneret, qui putabant eam non tantùm deceptam; ſed & inſanam, cùm in publico conuiuio Chriſti pedes lachrymis lauit, & capillis terſit. Sic lactauit Deus S. Antonium, Hilarionem, Franciſcum, Claram, totque nobiles & diuites, qui ſpretis ſæculi oblectamentis, religioſam & auſteram pœnitentiæ vitam amplexi ſunt, & in dies amplectuntur, quos mundani deceptos, imò fatuos æſtimant. Ita lactatus S. Paulus dicebat: *Domine quid me vis facere?* Actor. 9. Et, *Mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Et, *Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus.* Ita lactauit primos Chriſtianos & Martyres; vt dulcedine diuinæ conſolationis, & amore Chriſti pro eis crucifixi illecti, imò ebrij procurrerent ad martyria, ambirent ignes, beſtias, cruces; ac in ipſis cataſtis, craticulis, & ignibus exultarent, tyrannisque & tortoribus inſultarent, vti videre eſt in vita S. Ignatij, Laurentij, Vincentij, Agathæ, & aliorum plurimorum.

Iſrael ductus in ſolitudinem, quam?

ET DVCAM EAM IN SOLITVDINEM] Alludit Primò, ad ſponſam adulterantem, quæ turbis ſeſe inſerens, & per multorum adulterorum cubilia & lupanaria diuagata, tandem pœnitens à marito domum reducitur, quaſi in ſolitudinem; vt ibi ſola cum ſolo marito degat. Secundò, alludit ad Synagogam Hebræorum; quæ in Ægypto turbis Ægyptiorum & Idolorum, putà Apis, Iſidis, Oſiridis, Canopi, Hammon, & aliorum plurimorum commiſta, iuſſu Dei à Moſe educta eſt in deſertum Sina; ibique à Deo legem, tabernaculum, & religionem accipiens, in ſponſam, id eſt Eccleſiam & rempubl. ab eo electa & aſſumpta eſt. Senſus ergo eſt. q.d. Sicut olim te ô Iſrael vagantem, & meretricantem cum turba Gentilium, & deorum Ægypti, inde eduxi in ſolitudinem; ita pariter nunc ex turba Aſſyriorum, Medorum, Chaldæorum, Perſarum, Parthorum, inter quos captiuus & diſperſus diuagaris, nunc horum, nunc illorum deos colens, ducam te in ſolitudinem, qua itur in Iudæam & in Ieruſalem, vt per illam te in patriam ſedem & religionem, quaſi in ſolitudinem reducam. Erant enim Iudæi in Iudæa à Gentibus ſeparati; imò poſt excidium, Iudæa erat ſolitudo. Hoc eſt quod ait Ezechiel c. 20. 34. *Educam vos de populis & congregabo vos de terris, in quibus diſperſi eſtis, &c. Et adducam vos in deſertum populorum, & iudicabor vobiſcum ibi facie ad faciem; ſicut iudicio contendi aduerſum patres veſtros in deſerto terræ Ægypti*, qui locus huic noſtro perſimilis eſt, eumque explicat. ita Chald. Haymo & alij.

Tertiò, & potiùs, ducam eam in ſolitudinem, hoc eſt, ducam Synagogam, putà Iſraelitas, ab idololatria Ægyptia & Aſſyria, æquè ac à ſuperſtitione Iudaica, ad Eccleſiam Chriſti, in qua quaſi ſponſus ſolus cum ſola ſegregata iam à priſtinis amaſijs & peccatis, & à multitudine ac tumultu ſæculi, cum illa agam blandè & ſecretè; illam protegam, illi miracula faciam, qualia olim feci Hebræis in deſerto.

Nota. Hunc locum R. Salomon & Iudæi accipiunt de ſolo reditu ex captiuitate Babylonis; tunc enim multi Iſraelitæ cum Iudæis redierunt in Ieruſalem, nec deinceps nominarunt aut coluerunt Baalim: ſed quieti & læti Deo vero ſeruierunt. Chriſtiani verò permulti, vt Hier. Cyrill. Ruffin. Theodor. Theophyl. Lyran. Vatablus, Arias, Ribera & alij, hæc accipiunt de redemptione hominum à captiuitate diaboli, facta per Chriſtum.

Verùm mediam ſententiam ego ſequor, dicoque Prophetam alludere ad reditum è captiuitate Babylonica, eumq; obiter perſtringere, ſed ſub eo quaſi tenui typo, potiùs ſignificare reditum è captiuitate diaboli, per redemptionem Chriſti. ita Theodor. *Hæc*, inquit, *typicè & adumbratè ſub Zorobabel acciderunt: expreſſè verò, & veritate ipſa, vbi Chriſtus ſe hominem fecit.* Idque patet ex verbis & promiſſis Prophetæ, quæ anguſtiora ſunt, quàm vt Iſraelitis, iiſq; paucis è Babylone cum Iudæis redeuntibus, conueniant. Talia ſunt: *Arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.* Nam Iudæi Babylone redeuntes, mox ſeruierunt Perſis, Græcis, Romanis. Et, *Sponſabo te mihi in ſempiternum.* Et, *Dicam non populo meo; Populus meus es tu; & ipſe dicet: Deus meus es tu.* Quod Apoſt. Rom 9. 25. & S. Petrus 2. ep. 1. 10. de populo Chriſtiano explicat.

Eccleſia vocatur ſolitudo, cur?

Quæres, cur Eccleſia vocetur *ſolitudo*, cùm in ea ſit Gentium multitudo? Reſpond. Primò, quia ipſa colit vnum Deum, qui ſolus verus eſt Deus; ideoque eſt Baal, vel Baali v. 16. Hunc enim opponit Baalim, id eſt multis amaſijs, dominis, & dijs, quos Iſrael coluit in Ægypto, & in Aſſyria. In Eccleſia ergo eſt ſolitudo Dei, & conſequenter ſolitudo fidei, & ſolitudo religionis, cùm apud idololatras, & hæreticos, ſit multitudo & confuſio vti deorum, ita & errorum, & ſectarum. Hoc eſt quod ait Apo. Epheſ. 4. 5. *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptiſma.* Hinc conſequenter Eccleſia eſt ſola, id eſt vna, cùm hæretici & idololatræ plurimas, ſibique inuicem contrarias habeant ſynagogas & congregationes.

Prima. cauſa.

Secunda.

Secundò, quia, ſicut Deus Hebræos duce Moſe deduxit per mare rubrum merſis Ægyptijs, in deſertum Sina; ibique eos in ſuam Synagogã efformauit, dando legem & ſacerdotium; ita & Chriſtianos per mare rubrum ſanguinis Chriſti in baptiſmo, merſis peccatis & vitijs, deducit in Eccleſiam; ibique eis dat ſuas leges, & ſacra.

Tertia.

Tertiò, ſicut Hebræos in deſerto aluit manna, & aqua ex petra; ita Chriſtianos in Eccleſia alit Euchariſtia, alijſque Sacramentis & gratijs, ac conſolationibus ſpiritualibus.

Quarta.

Quartò, ſicut Hebræis in deſerto dedit victoriam contra Amalec, Og, Sehon, alioſque hoſtes; ita Chriſtianis in Eccleſia dat victoriam contra dæmones, carnem & mundum.

Quinta.

Quintò, ſicut Hebræos per deſertum duce columna ignis per noctem, & nubia per diem, protexit ab æſtu & procellis; eóſque illuminauit & deduxit in terram promiſſam: ita Chriſtianos in Eccleſia per deſertum huius vitæ deducit, duce Spiritu ſancto, qui in aduerſis eos illuminat & inflammat, in proſperis protegit & humiles facit, vt ſecuri tendant in terram viuentium, promiſſam in cælis.

Mor. de bono ſolitudinis.

Teopol. Deus verè pœnitentes deducit ad ſolitudinem, ibique eos diuinis donis exercet & perficit, vbi ſcilicet ſeparati ſunt ab omni ſæculi, illecebrarum, & hominum turba & tumultu. Ita Magdalenam ſeparauit à turba, fecitque vt ſe ſequeretur in ſolitudinem; ac poſt mortem & reſurrectionem deduxit eam in ſolitudinem, montémque vicinum Maſſiliæ, vbi in Bauma peccata priſtina deflens, cum Chriſto & angelis verſabatur, vitam angelicam magis quàm humanam agens. Sanè, qui è peccatis emergere, vitámque ſeriò emendare & mutare volunt, neceſſe eſt, vt à turba declinent, & in ſolitarium locum, ſaltem ad tempus ſe recipiant; vbi & priſtina vitia dediſcant, & occaſiones peccatorum diſtractionúmque declinent; & meditationibus ſanctis, piiſque exercitijs inſiſtentes, diſcant qua ratione & modo vitam corrigere debeant; denique vbi à Deo viſitentur, illuminentur, & corroborentur in hoc melioris vitæ propoſito. Nam, vt ait Iob c. 12. *Ad me dictum eſt verbum abſconditum, & quaſi furtiuè ſuſcepit auris mea venas ſuſurri eius.* Loquitur enim Deus, ait S. Dion. lib. de Diuin. nom. aut per lumen quoddam, aut per inſpirationes internas, raró verò per vocem ſenſibilem. Vt quis ergo eum audiat, recipiat ſe in ſolitudinem & ſilentium, vbi mentem & aures à rebus alijs auulſas introuertat, & ad Deum qui in centro cordis eſt reflectat: ibi ſilentem eius ſibilum & ſuſurrum excipiet. Quæ cauſa mouit Carolum V. Imp. vt abdicatis tot regnis in ſolitarium locum ſe reciperet, vbi liber à curis & turbis, totus ſibi & Deo vacaret, atque ad inſtantem mortem vitámque beatam ſe compararet, vti reipſa præſtitit perſtititque vſque ad vitæ finem. Quocirca Franciſcus Burja, olim ſub eo Dux Gandiæ, in eius funere rogatus vt oratione funebri illi parentaret, hoc thema propoſuit, Carolóque adaptauit: *Elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine*, oſtendens quàm piè & ſapienter egiſſet, qui mūdū priùs reliquiſſet quàm mundus ipſum: quod propediem futurum erat. Nouum hoc, & orbi noſtro ſæculo inauditum fuit tanti viri exemplum. Maior fuit Carolus in ſua eremo quàm in imperio: quia maior mundo æquè ac ſeipſo, ita noſter P. Sacchinus tom. 2. Annal. Societatis Ieſu ad annum Domini 1558.

Caroli aui ſui ſenſa animi ſecutus eſt Philippus III. Hiſp. Rex, moriens hoc anno Domini 1621. licèt enim vitam iuſtè, innocenter & piè traduxiſſet, adeò vt hoc obfirmatum haberet, malle ſe omnibus regnis priuari, quàm ſcienter Deum vel venialiter offendere; tamen in mortis agone penitiùs rationem regni adminiſtrati Deo mox reddendam conſiderans, & expaueſcens, in has voces & vota erupit: *Vtinā numquam fuiſſē Rex; vtinā annos quos in regno egi, exegiſſem priuatus in eremo; vtinam vitam ſolitariam cum Deo duxiſſem in Thebaide! Quàm nūc ſecuriùs morerer? quàm fidentiùs ad Dei tribunal pergerem?* Ita habet eius mors typis vulgata, & teſtantur quotquot ei interfuere. Audit Lot in Sodomorum incendio: *Salua animam tuam, noli reſpicere poſt tergum, neque ſtes in omni circà regione; ſed in monte ſaluum te fac*, Gen. 19. Ita S. Ioannes Baptiſta ſeceſſit in deſertum, vt ibi verbo & exemplo prædicaret pœnitentiam, eóque ab vrbium ſtrepitu ſeuocans turbas, omnibus inclamabat: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum.* Ita Chriſtus Dominus inchoaturus opus ſuæ prædicationis, & noſtræ redemptionis, ſibi à Patre impoſitum, à Spiritu ſancto ductus eſt in deſertum, ibique ad illud quadraginta dierum meditatione, oratione & ieiunio ſe comparauit, Matth. 4 eodemque prædicaturus turbas eduxit, vti & Apoſtolos in montem apicem Euangelij eos docturus, Matt. 5. 1. Solitudo enim facit mentem quietam, ſibi præſentem, collectam, eamque compungit cogitatione rerum cæleſtium & æternarum. Ita S. Hier. pœnitens abijt in ſolitudinem Syriæ, & ad illam inuitans Heliodorum, epiſtolam hoc epilogo quaſi celeuſmate concludit: *O deſertum Chriſti floribus vernans! ô ſolitudo in qua illi naſcuntur lapides, de quibus in Apocalypſi ciuitas regis magni extruitur! O eremus familiarius Deo gaudens! Quid agis frater in ſæculo, qui maior es mundo? quamdiu te tectorum vmbræ premunt? quamdiu fumoſarum vrbium carcer includit?* Tertull. l. de Pallio c. 5. *Seceſſi*, inquit, *de populo, imo vnicum mihi negotium eſt, nec aliud nunc curo quàm ne curem. Vita meliore in ſeceſſu fruere, quam in promptu*, id eſt, in publico. *Nemo alij naſcitur moriturus ſibi.* *Ex S. Hier.*

S. Baſilius cum S. Gregor. Nazianz. in eremo orationi & ſtudio ſacrarum Literarum vacans, ſcripſit tractatum de laudibus eremi, quem ſic inchoat: *Solitaria vita cæleſtis doctrinæ eſt ſchola, ac diuinarum artium diſciplina. Illic Deus eſt totum, quod diſcitur; via, qua tenditur: totum, per quod ad ſummæ veritatis notitiam peruenitur. Eremus eſt paradiſus deliciarum, vbi ſpirant ornamenta virtutum: ibi roſa charitatis igneo rubore flammeſcunt: ibi lilia caſtitatis niueo candore candeſcunt, inter quibus etiam humilitatis violæ: ibi myrrha mortificationis, non ſolum carnis ſed, quod glorioſius eſt, propriæ voluntatis exudat: & thus aſſiduæ orationis indeſinenter emanat.* Et paulò pòſt: *O eremus ſanctarum mentium delectatio, & intimi guſtus inexhauſta dulcedo. Tu caminus ille Chaldæus, vbi ſancti pueri, feruentis incendij vires orationibus reprimunt, & extinguunt. Tu fornax, vbi ſuperni regis vaſa formantur, & ad perpetuum nitorem malleo pœnitentiæ percuſſa, ac lima ſalutiferæ correctionis eraſa perueniunt. O cella negotiatorum cæleſtium apotheca. Felix commercium, vbi terrenis cæleſtia, tranſitorijs mutantur æterna.* Et inferiùs: *O cella ſpiritalis exercitij mirabilis officina, in qua humana anima creatoris ſui imaginem in ſe reſtaurat, & ad ſuæ redit originis puritatem. Tu das vt homo mundo corde Deum conſpiciat, qui ſuis obuolutus tenebris, Deum & ſeipſum priùs ignorabat. Tu facis vt homo in mentis arce conſtitutus, cuncta ſub ſe videat terrena defluere, ſemetipſum quoque proſpiciat in ipſa rerum labentium decurſione euadere. O cella caſtrum Dei, turris Dauid, angelorum ſpectaculum, palæſtra fortiter dimicantium. O eremus mors vitiorum, fomes & vita virtutum. Tibi Moyſes debet bis acceptæ legis decalogum. Per te Elias nouit Domini pertranſeuntis aduentum. Per te Eliſæus duplicem magiſtri ſortitus eſt ſpiritum. Tu ſcala illa Iacob, quæ homines vehis ad cælum, & angelos ad humanum deponis auxilium. O vita eremitica, balneum animarum, purgatorium ſordidorum; cella nempe eſt conciliabulum Dei & hominum.* Et ſub finem: *O eremus mundi perſequentis felix effugium, laborantium quies, mœrentium conſolatio, ab æſtu ſæculi refrigerium, peccandi repudium, reclusio corporum, libertas animarum, exedra gemmarum cæleſtium, curia cæleſtium ſenatorum; vbi* *Ex S. Baſilio.*

victo-

victor dæmonum, ſocius efficitur angelorum: exul mundi, heres eſt paradiſi: abnegator ſui ſectator eſt Chriſti.

Ex S. Bernardo.

S. Bernard. ep. ad Fratres de Monte Dei: *Cellæ, ait, & cæli habitatio cognata ſunt. ſicut enim cælum & cella ad inuicem videntur habere aliquam cognationem nominis ſic & pietatis. A celando enim cælum, & cella nomen habere videntur: & quod celatur in cælis, hoc & in cellis. Quod quæritur in cælis, hoc & in cellis. Quidnam eſt hoc? vacare Deo, frui Deo. Quod cum ſecundum ordinem piè & fideliter celebratur in cellis, audeo dicere, Sancti angeli Dei cellas habent pro cælis, & æquè delectantur in cellis ac in cælis.* Et paulò pòſt: *A cella in cælum ſæpè aſcenditur: vix autem vnquam à cella in infernum deſcenditur: quia vix vnquam niſi cælo prædeſtinatus, in ea vſque ad mortem perſiſtit.* Et inferiùs: *Cella terra ſancta, & locus ſanctus eſt, in qua crebrò fidelis anima cum Verbo Dei coniungitur, ſponſa ſponſo ſociatur, terrenis cæleſtia, humana diuinis vniuntur. Siquidem ſicut templum ſanctum Dei, ſic cella eſt ſerui Dei.* Et, *In templo enim & in cella diuina tractantur, ſed crebriùs in cella.* Idem tract. de Modo bene viuendi ad ſororem, c. 58. *Si*, ait, *propter Deum in terra vitaueris ſocietatem virorum, per Deum in cælo habebis ſocietatem angelorum.*

Porrò hic ſeceſſus maximè quærendus eſt ei, qui deliberat de vitæ ſtatu, dubitatque quem capeſſere debeat. Docet id S. Bern. ep. 107. in fine, Thomam Præpoſitum, vt, ſi cupiat cæli vocem audire, ſecedat. *Hanc, ait, vocem Dei tui, dulciorem ſuper mel & fauum ſi præparas aurem interiorem, fuge curam exteriorem, vt expedito & vacante interno ſenſu, dicas & tu cum Samuele: Loquere Domine, quia audit ſeruus tuus. Vox hæc non ſonat in foro, ſed nec auditur in publico: ſecretum conſilium, ſecretum quærit auditum. Audiui tuo gaudium pro certo dabit & lætitiam ſi ſobria aure perceperis.* Hoc modo ſe præparabat Dauid, cùm dixit: *Audiam quid loquatur in me Dominus, quia loquetur pacem in plebem ſuam, & ſuper ſanctos ſuos, & in eos qui conuertuntur ad cor:* id ſignificans, quòd Deus non loquatur iis qui extra cor ſunt in res externas effuſi. ſed iis qui ſe recipiunt ad interna cogitanda. B. Petrus Damian. epiſt. ad Teuzonem ait, ſe quemdam ſanctum Eremitam conſuluiſſe de ſe ſuoque ſtatu; an ſcilicet ſibi expediret, Eccleſiæ & proximis ſeruire in cardinalatu & Epiſcopatu Oſtienſi: an verò iis abdicatis recipere ſe ad monaſterium, eò quòd vitam illam actiuam ſentiret ſpiritum ſuum diſtrahere & minuere, eiuſque profectum impedire. Cui Eremita: *Quid prodeſt lucerna ſi aliis luceat, & ipſa ſe flamma vorax abſumat?* Quocirca Petrus relicto epiſcopatu & cardinalatu ad ſuũ monaſterium rediit, ibique totus ſuæ ſaluti & perfectioni vacauit. Hæc enim erat prima eius vocatio, putà monaſtica.

Iam verò non ſufficit ſolitudo corporis, ſi deſit ſolitudo mentis, ad quam illa ducit, ſi nimirum mens per ea, quæ vidit vel audiuit, diuagetur, totùmque mundum cogitando oberret. Deus, inquit S. Bernard. ſer. 40. in Cant. eſt ſpiritus, requirit ergo à nobis ſolitudinem ſpiritalem magis, quàm corporalem. *Sola*, inquit, *iudicitur tibi mentis & ſpiritus ſolitudo. Solus eſ ſi non communia cogites, ſi non affectes præſentia, deſpicias quod multi ſuſpiciunt. ſi faſtidias quod omnes deſiderãt, ſi iurgia deuites, ſi damna non ſentias, ſi non recorderis iniuriarum. Alioquin nec ſi ſolus corpore es, ſolus es.* Et paulò ſuperiùs docẽs quomodo anima fiat ſponſa Dei: *Omnino*, inquit *ſupra te eſt angelorum Domino deſponſari. Annon ſupra te, adhærere Deo, atque vnum ſpiritum eſſe cum eo? Sede itaque ſolitarius ſicut turtur, nihil tibi & turbis; etiã ipſum obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui, & concupiſcet rex decorem tuum. O ſancta anima ſola eſto, vt ſoli omnium ſerues teipſum, quem ex omnibus tibi elegiſti. Fuge publicum, fuge & ipſos domeſticos. An neſcis te verecundũ habere ſponſum, & qui nequaquã ſuã velit tibi indulgere præſentiã præſentibus cæteris? Secede ergo, ſed mẽte, non corpore ſed intentione ſed deuotione ſed ſpiritu.*

S. Greg. 30. Mor. 12. explicans illud Iob 39. *Quis dimiſit onagrum liberum in ſolitudinem, & vincula eius quis ſoluit? Viri*, inquit, *contemplatiui quaſi onagri ſolitudinem mentis inhabitant, & liberi à ſæcularium negotiorum tumultibus, Deum ſitiunt. Quid enim prodeſt ſolitudo corporis, ſi ſolitudo defuerit cordis? Itaq; benè conuerſantibus primùm ſolitudo mentis tribuitur, vt exurgentem intrinſecus ſtrepitum terrenorum deſideriorum premant; vt ebullientes ab infimis turas cordis, per ſupernam gratiam reſtringant amoris, omneſq; motus importune ſe offerentium leuium cogitationum, quaſi quaſdam circumuolantes muſcas, ab oculis mentis abigant manu grauitatis, & quoddam ſibi cum Domino intra ſe ſecretum quærant, vbi cum illo, exteriori ceſſante ſtrepitu, per interna deſideria ſilenter loquantur.*

Denique ſcripſit Cornelius Muſius, illuſtris noſtro æuo Delfis in Hollandia Chriſti Martyr, carmen doctum in laudem vitæ ſolitariæ, cui hanc patheticam dat clauſulam:

Viue vt vis, ſed cùm ægrotabis
Iuſtis lachrymis damnabis
Omnes mundi infulas.
Et cùm morti propinquabis,
Tunc, ſed ſerò, prouocabis
Ad beatas cellulas.
O beata ſolitudo,
O ſola beatitudo,
Piis ſeceſſicolis,
Quàm beati candidati,
Qui ad te volant alati,
Porrò à mundicolis!

Notatu dignum eſt quod ſcribit Ioannes Mauburnus Abbas Liuriacenſis in Roſeto 1. c. 3. ſub finem, nimirum varios Ordines variis de cauſis à primæua ſanctitate & ſplendore decidiſſe, vt Cluniacenſes propter otium, Ciſtercienſes propter negotia nimia ruralia, Præmonſtratenſes ob nimia Miſſarum & chori onera; Mendicantes ob nimiam cum ſæcularibus familiaritatem, quia nimis ſe populo immiſcuerunt, iuxta illud pſ. 105. 35. *Commiſti ſunt inter Gentes, didicerunt opera eorum, & factum eſt illis in ſcandalum.* Benedictinos ob nimias opes, iuxta illud: *Filia ampla dotationis, ſuffocauit matrem deuota religionis.* Addit, præ cæteris in ſuo nitore & vigore ſtetiſſe Carthuſienſes ob ſtudium ſolitudinis & ſilentii, ac ob ſtrenuam obſeruantiam viſitationum. Vnde hæc tria carmine complexus, ait:

Per tria, ſi, ſo, vi, Carthuſia permanet in vi, id eſt vigore.

Si eſt ſilentiũ, *ſo* ſolitudo, *vi* viſitatio. Epiſcopus enim, Rector, Superior viſitans ſubditos, corrigit eos ſi prolapſi ſint; ſi ſtent integri, vigiles & conſtantes, eos conſeruat. Silentium & ſolitudo faciunt Primò, ne ſubditi ſuas murmurationes & tentationes inuicem communicent &

affri-

A afficient. Secundò, ne mentem terrenis & vanis phantaſmatibus, quæ concupiſcentiarum ſunt excitamenta, impleant. Tertiò diſponunt animũ vt ſtatus diuinos excipiat. Deus enim hoc ſuum balſamum nõ infundit niſi animo libero, puro, & fæcibus terræ ſecreto, & ſoli Deo attendenti, hoc enim dignum & iuſtum eſt. Audi Thomam Theodidactum l. 1. de Imitat. Chriſti c. 20. *Dixit quidam: Quoties inter homines fui, minor homo redij. Nemo ſecurè apparet, niſi qui libenter latet. Nemo ſecurè loquitur, niſi qui libenter tacet. Nemo ſecurè præeſt, niſi qui libenter ſubeſt. Qui ſe abſtrahit à notis & amicis, appropinquabit illi Deus cum angelis ſanctis. Maximi ſanctorum humana conſortia, vbi poterant, vitabant, & Deo in ſecreto viuere eligebant.*

Ex Gentilibus. Idipſum Gentiles per vmbram viderunt, ſuaſerunt, & reipſa præſtiterunt. Scipio Africanus, teſte Plutarc. in eius vita, dicebat, *numquam ſe* B *minùs eſſe ſolum, quàm cùm ſolus eſſet; nec vmquam minùs otioſum, quam cùm otioſus eſſet.* Alius ex aduerſo aiebat, *numquam ſe minùs hominem eſſe, quàm cùm inter homines verſaretur.* Ptolemæi, vt habetur in eius vita, in prologo Almageſti, hæc erat gnome: *Securitas ſolitudinis dolorem remouet, pauor multitudinis conſolationem aufert.* Cicero ſeneſcens forenſis vitæ pertæſus Tuſculum ſeceſſit, ibique philoſophatus eſt, ac Tuſculanas quæſtiones, quibus alterum Senecam ſe exhibet, conſcripſit. Seneca epiſt. ad Lucilium, c. 7. dans ei præcepta honeſtæ & beatæ vitæ: *Quid tibi*, inquit, *vitandum præcipuè exiſtimem, quæris? Turbam. Nondum illi tutò te committeris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam, numquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod compoſui turbatur, aliquid ex his quæ fugaui, redit.* Et mox: *Inimica eſt multorum conuerſatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat,* C *aut imprimit, aut neſcientibus illinit. Nihil verò eſt tã damnoſum, quàm in aliquo ſpectaculo deſidere. Tunc enim per voluptatem faciliùs vitia ſubrepunt. Quid me exiſtimas dicere? Auarior redeo, ambitioſior, luxurioſior, imò verò crudelior & inhumanior, quia inter homines fui.* Et inferiùs: *Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem ſuam diſſimilis multitudo potuiſſet; adeò nemo noſtrum qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium poteſt; conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit; vicinus diues cupiditatem irritat; malignus comes quantumuis candido & ſimplici, rubiginem ſuam affricat.* Et paulò pòſt: *Recede in te ipſum quantum potes, cum his verſare qui te meliorem facturi ſunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuò iſta fiunt, & homines dum docent, diſcunt. Non eſt ergo* D *quòd gloria publicandi ingenij te producat in medium, vt recitare iſtis velis. Cui ergo, inquis, iſta didici? Tibi didiciſti. Democritus ait: Vnus mihi pro populo eſt, & populus pro vno. Alius cùm quæreretur ex illo, quò tanta diligentia artis ſpectaret ad paucos peruentura: Satis, inquit, mihi ſunt pauci, ſatis eſt vnus, ſatis eſt nullus. Epicurus cùm vni ex conſortibus ſtudiorum ſuorum ſcriberet: Hæc, inquit, ego non multis, ſed tibi: ſatis enim magnum alter alteri theatrum ſumus.* Et c. 8. *Seceſſi non tantùm ab hominibus, ſed etiam à rebus, & primùm à rebus meis. Duriùs tractandum eſt corpus, ne anima malè pereat. Contemne omnia, quæ ſuperuacuus labor velut ornamentum ad decus ponit. Cogita in te præter animum nihil eſſe mirabile, cui magno nihil magnum eſt.* Nonne hæc aurea ſunt? nonne quot ſententiæ, tot margaritæ?

A Qui ergo ad vitam ſolitariam vel monaſticam à Deo vocantur, hac ſolitudine iugiter gaudeant, vitamque angelorum agant in Dei laudibus: ac ea vtantur non tantùm ad ſuam, ſed & ad aliorum ſalutem orando, docendo, concionando, ſcribendo, &c. pro ſuo quiſque talento. Non enim ſibi ſolis ſunt nati, ſed & alijs. Atque ea eſt perfecta contemplatio, quæ in actionem dimanat: hæc enim illam fouet, oblectat, perficit & conſummat. Qui verò ad vitam actiuam deſtinantur, ſubinde ad ſolitudinem hanc ſe recipiant, mentemque à curarum tumultu reuocent, & ſe ſibi reddant; vt interquieſcat tam corpus, quàm ſpiritus: vtque errata ſua multiplicia introſpiciant & corrigant; vtque Deo ſe vniant, ab eoque ad cor loquente nouum lumen, nouas vires & animos hauriant, ad labores vitæ B illius moleſtæ ſuſtinendos, & difficultates omnes fortiter ſuperandas propter Eccleſiæ & Reipub. publicum bonum.

Memorabilis hac in re fuit Thomas à Kempis, auctor libri de Imitatione Chriſti, anno Domini 1441. qui inter fratres ſui Ordinis occupatus, cum iiſque colloquens, quoties ſentiebat cæleſtis ſponſi vocem & inſpirationem, ſe quaſi ſponſam ad colloquium euocantem, humiliter, ſed liberè fratribus valedicens & ſecedens, aiebat: *Chariſſimi fratres oportet me ſecedere: eſt enim qui in cella me expectat.* Illico ergo in cellam ſe proripiens, deuotè inſtar Samuelis inquiebat: *Loquere Domine, quia audit ſeruus tuus.* ita habet eius Vita à viro graui ipſi coæuo conſcripta. Lege c. 20. lib. 1. & videbis profunda eius ſenſa, de amore ſolitudinis & ſilentij, ac aſſeres eum in cella C ex Dei inſtinctu hauſiſſe illum cæleſtem ſpiritum, quem ipſe cuique eius libellum legenti iugiter exhalat & afflat. Denique Hugo de S. Victor. lib. 4. de Arca Noë cap. 4. *Scrutemur*, ait, *Scripturas, & inueniemus vix aut numquam Deum locutum fuiſſe in multitudine, ſed quotieſcumque innoteſcere voluit aliquid hominibus, non gentibus & populis, ſed vel ſingulis, vel admodũ paucis, & à communi hominum frequentia ſegregatis, vel per nocturna ſilentia, vel in campis & ſolitudinibus, & montibus & vallibus ſe manifeſtauit. Sic locutus eſt cum Noe, cum Abraham, cum Iſaac, cum Iacob, & Moſe, Samuele, Dauid, & omnibus Prophetis.* Ac paulò pòſt: *Quid eſt quòd ſemper loquitur in ſecreto Deus, niſi quòd nos ad ſecretum vocat? Et quid quòd cum paucis loquitur, niſi vt nos colligat ſine vnitas?*

ET LOQVAR AD COR EIVS] Senſus eſt Primò, D q. d. Loquar ei interiùs non exteriùs; loquar ei in mente & voluntate, non in aure, ingerendo ei ſuæ ingratitudinis & peccatorum pudorem, terrorem, odium, ac ſpem veniæ, & deſiderium & amorem melioris vitæ; vt ad ſponſum ſuum Deum pœnitens redeat.

Secundò, q. d. Cor eius verbis meis mulcebo, flectam, & ad me, meiq; amorem & cultum conuertam. Vnde Leo Hebræus vertit, *loquar in cor eius.* Hoc eſt, quod ait Ezechiel c. 36. 26. *Dabo vobis cor nouum & ſpiritum nouum.* Vide ibi dicta.

Tertiò, ex Hebr. propriè vertas, *loquar ſecundum cor*, id eſt affectum, *eius*, q. d. Alloquar eum blãdis verbis & plenis conſolatione, quaſi ſponſus ſponſam ad me reuertentem; quibus eius cor, id eſt amorem & affectum, lactabo, vt præceſſit, mulcebo, & ad me rapiam. Sicut Iſaias

cap. 40.

cap. 40. 2. ait: *Loquimini ad cor Ieruſalem*, id eſt, *conſolamini eam*, vti præceſſit. Vnde Syrus vertit, *demulcebo cor illius*: Arabicus, *loquar in corde eius, & detrimentum non ingredietur intellectum illius*, vti fit ab amaſijs carnalibus & fallacibus. Sic Gen. 34. 3. de Sichem conſolante Dinam à ſe violatam, dicitur: *Triſtemq́, deliniuit blanditijs*; hebr. *locutus eſt ad cor puellæ*. Sic Booz conſolatus eſt Ruth: *Et locutus eſt ad cor eius*, Ruth 2. 13. Fecit hoc Deus Synagogæ per Eſdram, vt patet l. 2. c. 8. 10. vbi Eſdras legens populo legem illi flenti dixit: *Ite, comedite pinguia, & bibite mulſum &c. quia ſanctus dies Domini eſt, & nolite contriſtari: gaudium enim Domini eſt fortitudo noſtra.* Sed maximè fecit id Eccleſiæ per Chriſtum & Apoſtolos, præſertim in Pentecoſte mittendo Spiritum ſanctum quaſi paracletum, id eſt, conſolatorem fidelium; in quo, vt ait Apoſt. Rom. 8. *clamamus: Abba Pater.* Vnde ipſe hoc Spiritu plenus & exultans, in omnibus ſuis laboribus & tribulationibus iubilabat dicens: *Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, pater miſericordiarum & Deus totius conſolationis, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra.* Et c. 12. 9. *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti: propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtijs pro Chriſto. Cùm enim infirmor, tunc potens ſum.* Ita Deus Eremitas in ſua auſtera vita Magdalenam & pœnitentes in ſuis lachrymis, Martyres in tormentis conſolatus eſt; adeò, vt illa omnibus epulis præferrent. Hoc eſt quod ait Iſaias cap. 10. 27. *Computreſcet iugum à facie olei.* vide ibi dicta.

Myſticè, loquitur Deus ad cor ſanctorum, qui ſe totos illi deſpondent, imò conſecrant, cum ſtudent illi per omnia placere, illi iugiter inhærere, cum illo ambulare & colloqui. His enim præſentem ſe ſiſtit quaſi ſponſus, loquitur, erudit, conſolatur: *quo præſente*, ait Richard. Victor. in Cantica (explicans illud c. 3. 4. *Paululum cùm pertranſiſſem eos, inueni quem diligit anima mea*) *innouatur anima, & quaſi ei adhærens ſentit internis guſtus dulcedinem, intelligentiam ſpiritualem, fidei illuminationem, ſpei augmentum, charitatis incentiuum, compaſſionis affectum, iuſtitiæ zelum, delectationem virtutum. Habet in oratione cum Deo familiare colloquium, audiri ſe ſentiens, & plerumque exaudiri, facie ad faciem cum Deo loquens, & audiens quid loquatur in ea Dominus Deus, in oratione Deum cogens, & interdum ſomnians.* Ecce hæc loquitur ad cor ſponſæ ſponſus, facitque eam loqui, vt ei poſtulanti eadem largiatur.

Idem docet S. Bernard. ſerm. 57. & 58. in Cant. vbi explicans illud: *En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera amica mea*, ait Deum in anima deuota loqui humilitatem, patientiam, fraternam charitatem, obedientiam, pacem, mortificationem vitiorum, compunctionem omnemque ſanctimoniam. *Porrò*, inquit, *hoc igne conſumpta omni labe peccati, & rubigine vitiorum, ſi iam emundata ac ſerenata conſcientia, ſequatur ſubita quædam atque inſolita latitudo mentis, & infuſio luminis illuminantis intellectum, vel ad ſcientiam Scripturarum, vel ad myſteriorum notitiam, quorum alterum propter nos oblectandos, alterum propter proximos ædificandos reor dari, oculus procul dubio reſpicientis eſt iſte, educens quaſi lumen iuſtitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem.* Subdit ſponſum hortari ſponſam, id eſt, viros perfectos ad regimen imperfectorum, vt ex eis vitia extirpent, & virtutes inſerant, dicendo: *Surge propera amica mea.* Idem ſerm. 74. *Viuum*, ait, *& efficax eſt Dei verbum, moxq́, vt intus venit, expergefecit dormitantem animam meam, mouit & molliuit & vulnerauit cor meum, quoniam durum lapideumque erat, & malè ſanum. Cœpi quoque euellere & deſtruere, ædificare & plantare, rigare arida, tenebroſa illuminare, clauſa reſerare, frigida inflammare, nec non & mittere praua in directa, & aſpera in vias planas, ita vt benediceret anima mea Domino, & omnia quæ intra me ſunt nomini ſancto eius.*

ET DABO EI VINITORES EIVS EX EODEM LOCO] Ita & Chald. qui proinde in Hebræo legit cum Noſtro כֹּרְמֶיהָ *coremeha*, id eſt, vinitores eius. Iam alij punctis legunt כְּרָמֶיהָ *kerameha*, id eſt, vineas eius: vnde & Septuag. vertunt, *poſſeſſiones eius*. q. d. Vineta quæ in terra Chanaan *eodem loco*, putà in ſolitudine, de qua præceſſit, incipiunt, quæque Iſraelitis abſtulerunt Aſſyrij v. 12 reſtituam eis ibidem. ita Vatabl. Et Myſticè, per Chriſtum reſtituam eis gratiam & dona Spiritus ſancti quod eſt pignus hereditatis æternæ, Epheſ. 1. 23. hæ enim ſunt vineæ, quas fideles hic poſſident inchoatè, ſed planè poſſeſſori ſunt in cælo. ita Arias. Verùm eodem redit ſenſus, ſiue vineas legas, ſiue vinitores: vbi enim eſt vinea, ibi eſt & vinitor, & vice verſa. Quocirca Sanchez cenſet hic alludi ad ritus nuptiales, in quibus dos ſponſæ data, erat dotalis ager. ita enim Deum hic ſuæ ſponſæ, putà Synagogæ, in dotem dare vineam fertiliſſimam Engaddi: illam enim vel eamdem, vel vicinam eſſe valli Achor. Vnde eò alludit Cant. 1. 14. *Dilectus meus in vineis Engaddi.* Et Cant. 8. 11. *Vinea fuit pacifico in ea, quæ habet populos*, hebr. *in Baal hamon.* Idem enim videtur locus qui hic vocatur *vallis Achor*, & ibi *Engaddi*, ac *Baal hamon.* Vallis Achor hic ergo præ cæteris Iudææ locis meminit Oſee, quia hæc fuit velut prima dos à Deo data Synagogæ, per quam quaſi accepit ſpem & arrham totius Chananææ breui poſſidendæ. Vers. 15.

Aptiùs tamen Noſter legit, *coremeha*, id eſt, vinitores eius: vinea enim Dei erat olim Synagoga, nunc eſt Eccleſia, vt patet Iſaiæ 5. 7. *Vinea Domini exercituum, domus Iſrael eſt.* Et Matth. 21. v. 23 vinitores ſunt Prophetæ & Apoſtoli. Vnde Chald. vertit, *conſtituam ei inde gubernatores eius.* Senſus ergo eſt. q. d. Sicut olim vineæ meæ, id eſt Synagogæ, putà Iſraeli exeunti ex Ægypto dedi curatores & cultores, putà Moſen, Ioſue, & Aaronem: ita poſtea eidem redeunti ex Aſſyria & ex Babylone, dabo ſimiles, putà Eſdram, Nehemiam, Aggæum, Malachiam, &c. ac tempore Chriſti dabo ei Apoſtolos, Euangeliſtas, alioſque paſtores & doctores, qui primi erunt *ex eodem loco*, putà oriundi ex Iſraele æquè ac Moſes, Eſdras, &c. nam poſtea eorum ſucceſſores erunt alieni & peregrini, vti prædicit Iſaias c. 61. 5. putà Gentiles conuerſi ad Chriſtum; cùm ſcilicet Eccleſia per Gentes ſparſa & propagata fuerit. Hi ergo erunt vinitores maximè ſeduli & ſtrenui, qui aſſiduè Eccleſiam, putà fideles, cuſtodient, dirigent, corrigent, excitabunt, vt fructus bonorum operum, quibus vitã æternam mereãtur, proferant; perinde ac vinitores vineam ſolent plantare, dirigere, putare, ablaqueare, &c.

vt vuarum copiam proferat. ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana & alij paſſim. Moraliter diſcăt hic paſtores & Prælati, ſe eſſe vinitores ſuæ parochiæ vel diœcèſeos, illámque tanta cura & aſſiduitate excolere debere, quanta vinitor excolit vineam.

ET VALLEM ACHOR AD APERIENDAM SPEM] Vallis Achor ſita eſt iuxta Iericho: dicta eſt *Achor*, id eſt, turbationis, eò quòd Hebræis duce Ioſue ingredientibus terram promiſſam, ob ſacrilegium Achan, ibidem Iſrael turbatus ſit & cæſus ab hoſtibus. Nam Ioſue c. 7. 25. dixit ad Achan: *Quia turbaſti nos, exturbet te Dominus in die hac. indeq́; vocatum eſt nomen loci illius, vallis Achor vſque hodie.* Erat hæc vallis amœna, compaſcua & fœcunda, vt patet Iſaiæ 65. 10. Vnde Iſrael ingrediens in Chanaan, in ea primùm ex longa quadraginta annorum peregrinatione conquieuit, ſéque refecit & recreauit.

Vallis Achor aperit ſpem, quomodo?

Pro *ad aperiendam ſpem*, heb. eſt, *ad*, vel *in oſtium ſpei*, vt vertit Vatabl. Pagnin. R. Dauid, & alij. Sic Latini dicunt, aperire fores amicitiæ, cùm cui ad eam aditum vel occaſionem præbent. Theod vertit, *ad aperiendam ὑπομονὴν* id eſt, *ſuſtinentiam & expectationem eius.* Heb. enim תקות *tiqva* ſignificat filum, lineam & extenſionem; indéque per metaphoram longam ſpem & expectationem: ſpes enim eſt quaſi linea, qua ſe animus ſperantis ad rem ſperatam extendit & prolongat, dum ad eam ſperando anhelat. Huc ſpectaſſe videtur Chald. dum vertit, *ad delicias animæ.* Anima enim rem ſperatam adipiſcens, ea deliciatur. Mirum eſt Septuag. & Syrum vertere, *ad aperiendam intelligentiam*, vel, vt Syrus, *ſenſum ſuum* quod tamen Theod. & Theoph. congruè ſic exponunt. q. d. Sicut ex pœna Achan, & conturbatione Iſrael in valle Achor, ob furtum Achan, intellexit & didicit Iſrael timere Deum, eiuſque plagas & vindictam; ita pariter ex captiuitate Babylonica didicit eumdem reuereri, eique obedire, multò magis exinde Chriſtiani timent Chriſtum, eiuſque legi parent, ne in vallem Achor, id eſt, perturbationis & gehennæ, vbi nullus eſt ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat, detrudantur; ſicut Achan in valle Achor lapidatus & combuſtus eſt. Ita moraliter ex aduerſis eruditur anima, & deuenit ad conſolationem ſperatam.

Porrò noſtræ verſionis multiplex eſt ſenſus. Primò, à Caſtro explicat. q. d. Sicut in valle fertiliſſima, quæ poſtea à peccato & punitione Achan, dicta eſt Achor, Iſrael ex longo itinere recreatus eſt, & vberrimos terræ promiſſæ fructus prælibare & guſtare incepit; indéque intellexit quanta eſſet totius terræ illius vbertas, eamque certa ſpe concepit & quaſi deuorauit: ita pariter eadem vallis Achor, prima eidem ex Babylone redeunti occurret, in qua requieſcat, & primitias fructuum terræ cum gaudio prælibet: ac tempore Chriſti Iſraelitis ex captiuitate diaboli redeuntibus, & ingreſſis terram Euangelicam prima occurret eadem vallis, putà Eccleſia Hieroſolymitana, omni virtutum genere florens; indéque aperietur ianua ſpei, ſimili modo totum orbem ſubijciendi Chriſto & Euangelio, ex eoque vberrimos virtutum fructus colligendi. Nã ex vbertate vallis illius, tamquam ex vngue leonem, & ex filo glomum eruerunt, collegerunt & intellexerunt vbertatem terræ reliquæ, quam inuolutè cognoſcebăt & ſperabăt. Vnde Chald. vertit, *vallem Achor, ad delicias animæ*, illas enim guſtarunt primi Chriſtiani, qui cum Apoſtolis primitias ſpiritus hauſerunt. Idem experiuntur qui vitam malam in bonam, aut bonam in meliorem & perfectiorem commutant: ſentiunt enim miram animæ quietem, ſuauitatem, conſolationem, ac ex illa coniiciunt longè maiorem ſentire eos, qui prouecti ſunt: & maximam, qui poſt luctam in cælis coronantur; *vbi erit vita ſine morte, ſine errore veritas, ſine perturbatione felicitas*, ait S. Aug. Enchir. 23. ex quo ſpem concipiant idem ſibi euenturum, ſi perſeuerent.

Hic ſenſus appoſitus eſt; ſed non plenus, nec adæquatus: non enim explicat, nec applicat, cur hæc vallis dicatur Achor: in voce enim Achor magna eſt emphaſis, vti omnes interpretes docent. Quocirca

Secundò, Vatabl. putat hîc eſſe antitheſin vallis Achor & Eccleſiæ q. d. Non erit in iſta mutatione, putà in Eccleſiæ fundatione, tale initiũ, quale fuit in ingreſſu terræ ſanctæ: illic enim fuit turbatio; hîc, nempe initio Eccleſiæ, læta & proſpera erunt omnia.

Tertiò, optimè S. Hieron. quem ſequuntur Haymo, Rupert. Lyran. Ribera, & alij, cenſent hîc alludi ad factũ Ioſue, qui Achan ſacrilegum occidit, omniaque quæ eius erant, igne conſumpſit; indéque potitus eſt vrbe Hai, totaque Chananæa. Significat ergo quòd *in prima Iſraelis victoria*, inquit S. Hieron. *mœror in gaudium commutatus ſit: ibiq́; aperta eſt ſpes, vbi fuerat deſperatio; vt punitis his qui peccauere in Chriſto, & commiſere ſacrilegium, ſaluentur ex eis qui blaſphemantes Iudæos fuerint deteſtati, & quantum in ſe eſt, interfecerint.* q. d. Olim in valle Achor punito Achan conturbatio in quietem, & in ſpem conuerſa eſt deſperatio Iſraelis. Ita & tempore Chriſti punientur Iudæi ſacrilegi, & Chriſticidæ; tumque ſalutis ſpem concipient veri Iſraelitæ, qui eorum incredulitatem & ſcelus fuerint deteſtati; & quantum in ſe eſt, ſuſtulerint. Ioſue enim fuit typus Ieſu Chriſti; Achan, Iudæorum incredulorum; vallis Achor, Iudææ & Ieruſalem. Quocirca Beda, & ex eo Haymo: *Sicut*, inquit, *occiſo Achan populi perturbatore, omnis Iſrael ſpem concepit hoſtes ſuos deuincendi, eorumque vrbes capiendi; ita deſtructa Ieruſalem per Romanos, Apoſtolis cæteriſq́; credentibus aperta eſt ſpes victoriæ de vniuerſo mundo reportando*, vt ſcilicet Gentes ſubijcerentur Chriſto & Eccleſiæ.

Moraliter hîc ſignificatur Primò, Eccleſiam ob ſcelera impiorum, præſertim ſacrilegorum, puniri & turbari: ideóque illam impios plectere & expellere debere, túmque fore ei omnia proſpera: ſic enim punito Achan, Iſrael habuit maximas victorias contra Chananæos. Sic ergo ait S. Aug. q. 8. in lib. Ioſue, *Diſciplina ſancitur, vt non ſe ſolùm quiſque curet in populo, ſed inuicem adhibeant diligentiam, & tamquam vnius corporis & vnius hominis, alia pro alijs ſint membra ſollicita* Sicut enim manu furis peccante & furante, totum eius corpus plectitur: ita fit & in corpore politico, putà in Eccleſia, vt ſcilicet Deus eam caſtiget ob membrorum, id eſt fidelium paucorum, & ſubinde vnius, enormia peccata. Vallis ergo Achor, eſt vallis iuſtitiæ & vindictæ: ac conſequenter ſpei.

Secun-

Secundò, hîc docemur pœnitentiam aperire A oſtium ſpei & ſalutis: pœnitentia enim eſt vallis Achor qua mens timore Dei percellitur. Nam, vt ait Albert. & Dionyſ. *Interfecto Achan, debilitas populi verſa eſt in fortitudinem, paupertas in abundantiam, triſtitia in gaudium, & hæc omnia in valle pœnitentiæ ſeu contritionis promittuntur: in ea enim aperitur ex perceptione præſentium bonorum ſpes futurorum.*

Tertiò, diſcimus hîc Deum permittere Eccleſiam & fideles tentari, vexari, turbari extremè, & ad reſtim quaſi adigi, tuncque ſi ipſi in ſpe, & inuocatione Dei perſiſtant, celerem & admirabilem afferre opem: vallis enim Achor, eſt humiliatio & tribulatio, quæ eſt ianua ſpei. Ita Chriſto crucifixo & occiſo, turbati ſunt Apoſtoli & Eccleſia, illaque videbatur peritura; ſed B mox tertio die Chriſtus reſurgens, eam in miram lætitiam & ſpem erexit. Ita ſub Diocletiano ſumma erat fidelium perſecutio: iurauerat enim ipſe ſe illos extirpaturum, aut imperium depoſiturum, quod proinde de facto depoſuit, & ecce ſubitò Deus affuit, ac per Conſtantinum Eccleſiæ libertatem & triumphum dedit. Idem paſſim in particularibus Eccleſijs, congregationibus, Ordinibus, & fidelibus quibuſque ſemper fuit, & etiamnum eſt videre. Qui ergo eſt in valle Achor, id eſt, in turbatione, tentatione & perſecutione, ſtet in fiducia Dei, ſciatque certò vicinam eſſe conſolationem, Deumque mox apertuum oſtium ſpei & ſalutis. Hoc eſt Dei paradoxum: *Vallis Achor aperit oſtium ſpei*, nimium deſperatio (res deſperata) parit ſpem, turbatio C quietem, tentatio gaudium, tribulatio coronam, lucta triumphum. Sic ſæpè deſperatio victis eſt ſtimulus & cauſa victoriæ. Hinc ait Abner ad Ioab in conflictu nimis ſe ſuoſque vrgentem: *An ignoras quòd periculoſa ſit deſperatio?* 2. Reg. 2. Hinc illud in prælijs aureum præceptum: *Hoſti fugienti aureum ſterne pontem.* Qui enim deſperant de vita & ſalute, extrema tentant, & in rabiem acti, ne inutili moriantur, victores ſecum in exitium trahunt. Talibus enim *vna in audacia eſt ſpes ſalutis*, ait Tacitus lib. 4. Vnde Ouidius l. 3. de Ponto eleg. 7.

Proximus huic gradus eſt bene deſperare ſalutem,
Seq; ſemel vera ſciſſe periſſe fide.

Et Seneca in Medea:

Qui nihil poteſt ſperare, deſperet nihil.

Et alius: D

Vnica ſpes victis eſt deſperare ſalutem.

Verè Triuerius apohtheg. 50. *Qui in ſummo*, inquit, *periculo omnem liberationis ſpem abijcit, Deum cum malo duce comparat, qui militis oblectatur interitu, aut exercitum in præcipitio collocat.*

Quocirca Abbas Iſidorus apud Sophron. in Prato ſpirit. c. 110. dicebat: *Dæmonum opus eſt vt cùm animam in peccatum deiecerint, tunc nos in deſperationem præcipitent, vt perfectè nos perdant: ſemper enim dæmones dicunt animæ: Quando morietur & peribit nomen eius? At pœnitens è contra clamabit: Non moriar, ſed viuam, & narrabo opera Domini. Ipſi impudentes rurſum clamant: Tranſmigra in montem ſicut paſſer. Idcirco & nos ad illos dicere debemus: Nam & ipſe Deus meus, & ſaluator meus, adiutor meus, non emigrabo.*

Idem Iſidorus dæmoni ſuggerenti ei deſperationem, ac dicenti: *Quoniam poſt hæc omnia iturus es in tormenta*; reſpondebat: *Quamuis ego in tormenta mittar, tamen vos ſubtus me inueniro*, teſte Ruffino in Vitis Patr. l. 3. n. 101. cui ſimilia refert n. 102. & ſequenti.

Moral. ex deſperatione oritur ſpes.

Porrò cauſa cur Deus ſuos permittat ad extrema adigi, eſt, vt planè diffidant ſibi omnique opi creatæ, ac toti fidant Deo, in eumque ſe totos conijciant; quod dum faciunt, non poteſt non ſuccurrere. Ipſe enim promiſit dicens: *Quoniam in me ſperauit, liberabo eum: protegam eum, quoniam cognouit nomen meum*, pſal. 90. 14. Hoc eſt quod Propheta ait ad Ioſaphat regem hoſtibus circumſeſſum 2. Paral. 20. 15. *Nolite timere, nec paueatis hanc multitudinem: non eſt enim veſtra pugna, ſed Dei: non eritis vos qui dimicabitis, ſed tantummodo confidenter ſtate, & videbitis auxilium Domini ſuper vos.* Sic & Moſes Hebræos à Pharaone cinctos ac pauidos animans, ait Exodi 14. 13. *Nolite timere: ſtate & videte magnalia Domini quæ facturus eſt hodie: Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.* Hoc eſt quod canit Pſaltes pſal. 21. 5. *In te ſperauerunt patres noſtri, & liberaſti eos: ad te clamauerunt & ſalui facti ſunt; in te ſperauerunt & non ſunt confuſi.* Et Ezechiel c. 2. 11. *Reſpicite filij nationes hominum, & ſcitote quia nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt.* Et Iob 13. 15. *Etiamſi occiderit me, in ipſo ſperabo.* q. d. Dum ſpiro ſpero, & viuens, & moriens ſpero in Deo meo. Et Ioſue cæſus ab hoſtibus c. 7. 9. *Quid facies*, inquit, *nomini tuo magno?* & Pſaltes rurſum pſal. 113. 9. *Non nobis Domine, non nobis, ſed nomini tuo da gloriam.* Idem ſecurus & exultans in Deo: *Dominus*, ait, *illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo?* pſal. 26. 1. vide ſequentia. Hoc eſt quod Græci dicunt, *Θεὸς ἀπὸ μηχανῆς*: & Latini, *Deus ex machina, Deus ex improuiſo apparens.* Et Eurip. in Oreſte: *Apollo in medijs tumultibus apparens, eos turbatiſſimos ſubitò componit.* Sic Priamus apud Homerum Iliade ω.

Numen adhuc aliquod dextrã mi obtendit amicam.

Et adagium vetus: *Adhuc aliquis Deus reſpicit nos.*

Alleg. Leo Caſtrius (licèt ipſe id putet eſſe literale) vallis Achor, id eſt, paſſio & turbatio Chriſti, ac nominatim vallis Getſemani, vbi orans captus eſt Chriſtus, turbatique ſunt & fugerunt Apoſtoli, facta eſt credentibus ſpes & ianua vitæ æternæ: per illam enim redempti & ſaluati ſumus.

Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ] Septuag. & Syrus, *& humiliabitur ibi*; Symmach. *& affligetur ibi*; Theodotion, *reſpondebit ei*; Aquila, *& audiet*; Chald. *dedent ſeſe ibi verbo meo*; Noſter, Vatabl. & alij meliùs vertunt, *& canet ibi*, licèt enim Hebr. אָנָה *ana* & humiliari, & affligi, & reſpondere, & audire, & canere ſignificet: & licèt Iſrael in Ægypto à Pharaone afflictus ſit: tamen hîc non agitur de afflictione, ſed de liberatione, & ob eam lætitia & cantu. q. d. Sicut olim Synagoga Iſraelis liberata à Pharaone merſo in mari rubro, cecinit alternis choris Deo carmen euchariſticum dicens: *Cantemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem proiecit in mare*, Exod. 15. ita pariter canet cùm ex Aſſyria, & ex Babylone liberata à Cyro redibit in patriam; ac multò magis cùm è captiuitate peccati & diaboli liberata à Chriſto redibit in Eccleſiam, vt tendat in patriam & Ieruſalem cæleſtem: canet, inquam, quaſi alternis

choris, his præcinentibus, alijs ſuccinentibus, A tamquam exultans de tanto dono, tripudians & triumphans. Ita S. Hieron. Vatabl. & alij. Simili modo anagogicè Beati in cælo qui mare huius ſæculi feliciter quaſi victores tranſierunt, canunt canticum Moſis & Agni Apoc. 15. 3.

Nota. Dies *iuuentutis* Synagogæ, vocat tempus Moſis quo illa recèns nata, euocata à Deo ex Ægypto, & educta per Moſen, lætabunda cecinit, gratiaſque egit Deo, Exodi 15. vnde explicans ſubdit; *Et iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti.* Vox enim *&*, eſt ἐξηγητική, idemq; valet quod *id eſt*.

VERS. 16. ET ERIT IN DIE ILLA, AIT DOMINVS: VOCABIT ME, VIR MEVS; ET NON VOCABIT ME VLTRA, BAALI] Ita legendum cum Hebr. Rom. & Septuag. non *Baalim*. Nota. *Baali* idem eſt quod dominus meus, habens vel poſſidens me, maritus meus. B Et ſic vocabant vxores Hebrææ maritos ſuos, dicentes: *Baali*, id eſt, domine & marite mi, peto hoc vel illud abs te, vnde idem eſt *Baali*, quod אִישִׁי *iſci*, id eſt, vir meus: quo ſenſu Arabicus vertit, *vocabunt me Baali, & non Baalim.* Verùm quia Baal in plurali addita litera, ni, putà Baalim, ſignificat deos & idola; & quia Baal, ſiue Bel, & Belus, Deus erat Gentium idololatrarum; hinc in odium idololatriæ, & ad eius extirpationem, nomen hoc abolet Deus, *ne, dum Iſrael aliud loquitur, alterius recordetur; & virum nominans idolum cogitet*, ait S. Hier. q.d. Eſto ſim veſter Baal, id eſt, dominus & maritus; nolo tamen me hoc nomine compelletis, ne videar eſſe Baal, vel Baalim, id eſt, Deus Chaldæorum, Tyriorum, & aliarum gentium. Simile eſſet ſi diceret: Nolo à vobis vocari Iehoua, vel Ioua (vti Caluinus, Caſtalion, & alij Nouantes vertunt C vocantque Deum) ne me Iouem æſtimetis. q.d. Iſraelitæ Babylone redeuntes, & multò magis credentes in Chriſtum, adeò Baalim, id eſt idola, deteſtabuntur, vt nec nominare ea velint, nec memores eorum futuri ſint per labia ſua, ita Rupert. Haymo, Dionyſ. Vatabl. Emmanuel & alij. Vnde Syrus vertit, *vocabit me, Vir meus, & non Baal meus.*

Deus vult vocari vir, non Dominus. Primò.

Secundò. Aliter R. Salomon, Lyran. Leo Caſtrius, Mariana, Iſidorus, & Arias exponunt. q.d. Iſrael in lege noua compellabit me *Iſci*, id eſt, vir meus, quod amoris eſt nomen: ſponſum enim amantiſſimum ſignificat; non Baali, quod timoris & dominatus eſt nomen: Baal enim ſignificat herum, ſiue dominum imperioſum, vxori & alijs herili iure dominantem. Sic Auguſtus Cæſar noluit vocari Dominus eò quòd domini ad ſeruos D referantur, vt tyranni; non vt reges in ſubditos, qui eis ſint id quod eſt paſtor ouibus. Dominus enim & ſeruus correlatiua ſunt. Hoc eſt quod ait Apoſt. Rom. 8. 15. *Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed ſpiritum adoptionis filiorum Dei.* Iudæis ergo Deus fuit Baal, id eſt Dominus: Chriſtianis eſt *iſc*, id eſt, vir & ſponſus. Verùm priorem ſenſum exigit id quod ſequitur: *Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltrà nominis eorum.* Poteſt tamen hic ſecundus ſenſus vt acceſſorius & alluſiuus admitti. Ad vaſia enim alludunt Hebrææ voces.

Tertiò. Vnde voce *iſci*, id eſt, vir meus, alluſio eſſe poteſt ad אֵשׁ *eſc*, id eſt, ignis. q.d. Deum inuocabis nomine *Iſci*, id eſt vir meus; quaſi *eſci*, id eſt, ignis meus, amor meus, Deus enim noſter ignis conſumens eſt, totus amor, totus ardor: ardet enim amore noſtri. Quocirca Hebræi dicunt virum vocari *iſc* ab אֵשׁ *eſc*, id eſt ignis, eò quòd calidæ ſit naturæ & igneæ complexionis, cùm fœmina ſit aqueæ & phlegmaticæ. Ita in Pẽtecoſte Deus oſtendit ſe eſſe *eſci*, id eſt, ignem noſtrum; quando in ſpecie ignis, & linguarum ignearum deſcendit in Apoſtolos, eiſque dedit cor igneum, & linguam igneam.

Quartò. Alij, vt Forſterus, cenſent virum dici hebr. *iſc* à verbo יֵשׁ *ieſc*, id eſt *eſt*, vel *exiſtit*; eò quòd vir prior ſit eſſentia ſeu exiſtentia fœminâ; fœmina enim ex viri coſta formata eſt, indeque dicta eſt אִשָּׁה *iſſa*, quaſi virago, aut potiùs vira à viro, vt vt eſt, ſicut Latinis vir dicitur à virtute, Græcis ἀνὴρ ab ἀνδρεία, id eſt fortitudine: ita Hebræis *iſc* ſignificat virum, qui ætate, aucto- B ritate, dignitate, virtute, robore, iudicio & gloria non tantùm fœminis, ſed & iuuenibus, omnibuſque plebeijs præſtat & anteponitur, vir ergo idẽ eſt quod virilis, præſtans, illuſtris. Sicut ergo homo dicitur *Adam* ab *adama*, quaſi terrenus à terra, luteus à luto, & אֱנוֹשׁ *enoſc* ab infirmitate, quaſi deſperatæ vitæ, & breui moriturus: ita ex aduerſo dicitur *iſc* à robore, præſtantia, virtute. Quocirca appoſitè hîc iubet Deus ſe à Synagoga vocari *iſc*, vtpote qui omnibus rebus præſtet & tempore, & dignitate, & potentia, & prouidentia. Ipſius enim nomen eſt Iehoua, ſiue *Ego ſum qui ſum.* Et, *Qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt*, Apoc. 1. 4. Et ſic appoſitè opponitur Baalim, id eſt idolis, quæ non habent eſſe verum, ſed fictum; ſuntque dij non veri, ſed mendaces. *Idolum* enim *nihil eſt in mundo*, ait Apoſt. 1. Cor. 8. 4. C vide ibi dicta.

ET PERCVTIAM CVM EIS FOEDVS IN DIE ILLA, CVM BESTIA AGRI] Pro *cum eis*, Hebr. & Septuag. habent *eis*. Vnde S. Hier. in comment. legit: *Percutiam fœdus inter eos, & beſtias.* Loquitur de Synagoga ſiue Iſraele nunc in ſingulari, nunc in plurali: quia in populo ſunt multi. Theodor. & Theophyl. putant hæc præſtita Iſraelitis Babylone redeuntibus. Hi enim Deo auctore fœdus & pacem habuerunt cum beſtijs, id eſt, cum barbaris, putà cum Perſis, Græcis & Romanis: item propriè cum beſtijs, inquit Theophyl. quia Deus effecit vt feræ & beſtiæ fruges eorum non conſumerent aut læderent. Verùm hæc leuia & exilia fuerunt: quare pleniùs & perfectiùs hæc eis præſtita ſunt per Chriſtum.

D Vbi Nota. Symbolicè hîc *beſtiæ* ſignificant homines barbaros & truces: *volucres* ſignificant timidos, & ambitioſos: *reptilia* denotant vafros & ventri deditos, q.d. Hi omnes per Chriſtum & Apoſtolos contrarijs virtutibus exculti & manſuefacti, pacem inibunt & colent tam cum Deo, quàm inter ſe. Hoc eſt quod prædixit Iſaias c. 11. 6. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit*, &c. Hinc & S. Petrus Act. 10. 13. mittendus ad Cornelium alioſq; Gentiles, vidit linteum plenum quadrupedibus, ſerpentibus & volatilibus, audijtque, *Occide, & manduca*: ex quo intellexit Gentibus eſſe prædicandum Euangelium, eaſque conuertendas ad Chriſtum. Ita S. Hier. Theod. Haymo, Albert. Hugo, Vatabl. Riberà & alij. Vide dicta Iſaiæ 24.

In-

Inſuper Apoſtoli alijque nonnulli illuſtres Sancti, vt S. Antonius, Franciſcus, verè & propriè acceperunt à Chriſto poteſtatem in ſerpentes, ſcorpiones, piſces, aues & beſtias terræ, Lucæ 10. 9. ita Rupert. Iſidor. & Arias. Verùm hoc paucorum fuit priuilegium: prius verò omnibus fidelibus eſt commune. Prior ergo ſenſus eſt genuinus & plenus.

Vers. 18. ET SPONSABO TE MIHI IN SEMPITERNVM] q. d. Iſraelem olim ob adulteria, id eſt idololatriam, repudiaui, & Aſſyrijs in prædam dedi: at iam Babylone reduces, & longè magis tempore Chriſti veros Iſraelitas, eos ſcilicet qui ex Iſraele & ex Gentibus ab infidelitate & impietate conuertentur, credentq; in Chriſtum, aſciſcam mihi in ſponſam, putà in Eccleſiam, quam numquam repudiabo, ſed mihi copulabo in æternum; ideoque vt ſponſalia hæc & connubium confirmem ſanciamq; in æternum, dotem et excellentem & multiplicem dabo, qua exornata non poſſit non mihi iugiter placere, vt eam cogar ſemper amare, & vt coniugem retinere. Dotes hæ ſunt iuſtitia, iudicium, miſericordia & fides. Rectè Theodor. Rupert. Lyran. Arias & alij & paſſim ex τῷ *in ſempiternum*, inferunt hic agi de Eccleſia Chriſti: nam Synagoga eſt repudiata, & eſſe deſijt. Senſus ergo eſt. q. d. Synagogam mihi deſponſabo vſque ad Chriſtum, tuncque per Chriſtum vertam eam in Eccleſiam, quæ erit mihi ſponſa æterna. Hinc patet Eccleſiam numquam in fide defeciſſe, nec poſſe deficere.

Vers. 19. ET SPONSABO TE MIHI IN IVSTITIA ET IVDICIO] Primò, Sanchez explicat q. d. Regam te, & in officio (hoc enim eſt iuſtitia & iudicium) continebo, ac viuendi leges præſcribam, quaſi maritus vxori, quomodo filia in officio continetur a patre, à quo leges accipit, quas ſequatur, vtpote qui illius pudori & honori conſulit, deque rebus omnibus neceſſarijs prouidet. Cui per paternum nomen ac poteſtatem licet admonere liberè, atque etiam ſeuerè, ſi quando in eo quod ius exigit coniugale, peccauerit. Maritus enim ſuccedit in locum patris, quem ſponſa relinquit, vt totum amorem & ſtudium in maritum transferat. Vnde Ierem. 3. v. 4. à Deo ſponſo audit Synagoga: *Amodo voca me, Pater meus, dux virginitatis meæ.* Hæc ergo eſt mutua inter ſponſum & ſponſam iuſtitia, ſiue officium. Rurſum. q. d. Iuſtificando te & iudicando, ſiue vindicando te in ſponſam accipiam. *Iuſtitia* enim hic Primò, ſignificat iuſtificationem Eccleſiæ & fidelium: qua Deus eis infundit iuſtitiam, id eſt, gratiam, charitatem, cæteraſque virtutes, quibus abolentur peccata, & conſtituuntur iuſti gratique Deo, Deique filij & heredes; imò vxores & ſponſæ, vt hic ait Propheta. *Iudicium* ſignificat ius & ſententiam iudicialẽ, quam pro Eccleſia tulit Deus contra diabolum, qui vt tyrannus eam iniuſtè poſſidebat, eique dominabatur. Secundò, *iuſtitia & iudicium* cùm iunguntur in Scriptura, ſignificant duas partes, ſiue duo officia iuſti iudicis & iudicij. Iudex enim per iuſtitiam iuſtos defendit, eiſq; dat & conſeruat, id quod eſt ipſorum: per iudicium verò iudicat & condemnat impios, qui iuſtos iniuſtè vexant & perſequuntur. q. d. Ego, ô Eccleſia, ô ſponſa, te tuaque ſemper tuebor, ego hoſtes & perſecutores tuos puniam & diſperdam.

ET IN MISERICORDIA ET MISERATIONIBVS] Eſt hendiadys: q. d. In miſericordia ſummæ miſerationis, in miſericordia maxima, vtpore profecta ex intimis viſceribus, & ex viſcerali commiſeratione; hanc enim ſignificat Heb. רַחֲמִים *rachamim*. Eſt hæc ſecunda arrha & dos ſponſæ, qua Deus eam in æternum ſibi deſpondet; nimirum intima miſeratio & ſumma miſericordia illi à Deo exhibita, & iugiter exhibenda. Hoc eſt quod ait Paulus Tit. 3. 5. *Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus ſancti, quem effudit in nos abunde per Ieſum Chriſtum.* Hæc ſunt viſcera miſericordiæ Dei, quæ in nos effudit per Chriſtum, Luc. 1. 78.

ET SPONSABO TE MIHI IN FIDE] Tertia dos ſponſæ eſt fides, vnde tertiò repetit τὸ *ſponſabo*, vt certam, plenam, perfectam, & in æternum duraturam deſponſationem ſanciat, & ſignificet. Quocirca Chald. vertit, *conſolidabo & ſtabiliam ſedem meam in te.* Sicut enim in matrimonio eſt mutua corporũ traditio, ita hic ſponſa ſe tradit Deo ac viciſſim Deus ſe tradit ſponſæ, vt in ea thronum ſibi æternum conſtituat, in quo quaſi rex & iudex habitet & ſedeat, ac iudicium exerceat iuſtos tuendo, impios puniendo. Vnde thronus hic Dei quatuor virtutibus quaſi columnis fulcitur: nimirum iuſtitia, iudicio, miſericordia, & fide. Sic pſal 88. 15. *Iuſtitia & iudicium præparatio* (id eſt fulcimentum: hoc enim ſignificat Hebr. מְכוֹן *mechon*) *ſedis tuæ.* Et Prouerb. 20. 28. *Miſericordia & veritas cuſtodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius.* Porrò fides hæc in Deo eſt fidelitas & conſtantia in promiſſis, quæ in Scriptura vocatur veritas. Per hãc enim Deus ſponſæ aſſecurat nuptias has cũ illa fore perpetuas, nec vllo repudio diuellendas. Ita à Caſtro. In ſponſa verò accipi poteſt, tum eadem fidelitas, qua ſponſa ſe fidelem promittat & præſtet ſuo ſponſo, vt nil præter eum amet: tum fides Chriſtiana quæ eſt initium iuſtitiæ & gratiæ, per quam deſpondemur Deo. Hæc enim Chriſti fides initio Eccleſiæ maximè inculcanda fuit, vt homines crederent in Deum incarnatum & crucifixum, itaque fierent fideles, & ſponſæ Dei ac Chriſti. Vide de deſponſatione animæ cum Deo ea quæ dixi 2. Cor. 11. 2. ad illa verba: *Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Intuere hic amorẽ & zelum ſponſi Dei in ſponſam Synagogã. Meritò S. Bernard. ſerm. 5. de Dedicat. Eccleſ. citans hæc Oſee verba ſubdit: *Si non fecit ille quod ſponſus, ſi nõ tamquam ſponſus amauit, ſi non zelatus eſt tamquam ſponſus, noli acquieſcere ſponſam te arbitrari.*

Porrò Philo Carpathiorum Epiſcopus ordinatus à S. Epiphanio, tempore Arcadij & Honorij Imp. ſcribẽs in Cãtica Cant. to. 1. Biblioth. SS. Patrum, explicans illud Cant. 3. 11. *Egredimini & videte filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater ſua in die deſponſationis illius,* docet Chriſtum ter, ſiue tribus diebus, ſibi deſpondiſſe Eccleſiam. Primò, dum incarnatus eſt: tunc enim ſibi carnem noſtram, & per eam hominum Eccleſiam cœtumq; hypoſtaticè copulauit. Secundò, in paſſione: tũc enim ſuo ſanguine Eccleſiam lauit, ſibique in ſponſam emit. Tertiò, in Pentecoſte: tunc enim deſponſationis arrham Eccleſiæ dedit, nimirum Spiritũ ſanctum.

Denique hac Oſee ſententia, quaſi formula ſponſaliorum, Chriſtus Dominus S. Catharinam Senenſem in ſponſam aſſumpſit, eamque ſibi viſibiliter deſpondit. Rem miram narrat Auctor grauis Vitæ eiuſdem P. Raymundus, qui Generalis fuit Ordinis S. Dominici Magiſter, S. Theologiæ Doctor, & S. Catharinæ Confeſſarius. *Vt poſſet*, inquit, *ſponſo cælesti, immutabili quodam modo & inuiolabili fidelitate ſemper manere ſubiecta, valde aſpirabat ad perfectum fidei gradum, dicens cum Apoſtolis: Domine, adauge mihi fidem, eamq; adeò in me perfice, vt nulla poſſit vi aduerſantium concuti vel proſterni. Cumq; ſæpè illi id oranti, ſæpe etiam reſponderet Dominus: Deſponſabo te mihi in fide: tandem in Bacchanalibus, alijs ventris feſta celebrantibus, ipſa ſe incluſit in ſuam cellulam, non reſpiciens in vanitates & inſanias falſas, ſed ardentiſſime petens à Domino eam, quam diximus, fidei perfectionem. Et quia veriſſime dixit Propheta: Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui; Chriſtus ei apparuit cum ſanctiſſima matre ſua & aliquot Sanctis, & eam mirabili modo ſibi deſpondit, hortatuſq; eſt eam, vt deinceps ageret viriliter & incunctanter ea, quæ ex diuina prouidentia ipſi facienda incumberent. Poſt eam autem deſponſationem cœpit Dominus eam ſenſim trahere ad hominum conuictum & conſuetudinem. Volebat enim eius operâ vti ad multorum hominum promouendam ſalutem.* Ex hac deſponſatione ſecuta eſt mira virginis cum Chriſto familiaritas & vnio. Nam etiamſi familiæ & ægris ſeruiret, *nihil ab æterni ſponſi caſtis amplexibus recedebat. Verſa enim propemodum ei in naturam videbatur incredibilis quædam habilitas & promptitudo mentem ſuam cum Chriſto coniungendi, etiam quouis loco & tempore, vt ab hac feliciſſima coniunctione vllo actu externo impediretur, ſemper & vbique tendens ad cæleſtia. Vnde fiebat, vt propè innumeris vicibus extra ſe raperetur.* Porrò cauſam deſponſationis & quaſi meritum, hanc dedit Chriſtus: *Quia tu*: inquit, *ſpreuiſti vanitates mundi, amplexa es crucem & pœnitentiam, quæris ſummum & æternum bonum; atque hiſce diebus Bacchanalium, quibus mundani vacant gulæ & luxuriæ, tu ſtudes mortificationi & orationi, ideirco ego te mihi deſponſabo.* Modus eiuſque fuit hic: *B. Virgo accipiens dexteram Catharinæ, extendendo eius digitum annularem petebat à Filio, vt illam ſibi deſponderet. Matri annuit Chriſtus, ac accipiens Catharinæ dexteram, digito eius annulum ſponſalitium* (qui etiamnum Romæ ſeruatur in monaſterio Virginum Dominicanarum in Magnanapoli, vbi eum clarè intuitus ſum) *inſeruit; dicens: Ecce ego qui ſum Creator & Saluator tuus, te mihi deſpondeo in fide, quæ per durabit in te ex hac hora ſemper immutabilis, donec nuptijs æternis tibi in cælo coniungar, vbi videbis me facie ad faciem, meq; perfrueris. Supereſt ergo, vt viriliter decertes, & in robore fidei, quam tuo cordi infixi, ſuperes omnes illecebras & anguſtias mundi, omnes ſtimulos carnis, & omnem tentationem inimici.* Ita Raymundus in Vita S. Catharinæ Senenſ. quam in Italicum idioma tranſtulit Ambroſ. Catharinus, l. 1. c. 23.

Verſ. 21. EXAVDIAM CÆLOS] Nimirum mandando id quod mando per Ezech. c. 38. 8. *Vos montes Iſrael ramos veſtros germinetis, & fructum veſtrum afferatis populo meo Iſrael.*

Nota Primò, ad emphaſim & elegantiam hic in cælis, &c. proponi proſopopœiam per gradationem. q. d. Cæli appetitu naturali, quo terræ, hominum, totiuſq; vniuerſi, cuius ipſi pars ſunt, bonum & commoda deſiderant, videntur à me Deo poſcere nubes & pluuiam: ego illam eis annuam, ſtatimque dabo; & ſic conſequenter cæli reſpondebunt votis terræ ſitientis, & pluuiam fœcundam deſiderantis, eam diſtillando; & terra ſatisfaciet votis tritici multiplicitet creſcere cupientis, & triticum explebit vota Iezrahel, id eſt, ſeminis & populi Dei, qui hasce fruges exoptat. Hæc gradatio ſignificat tum miram fertilitatem bonorum, etiam temporalium, quam populo ſuo pollicetur Deus; tum ſubordinationem congruam, & ordinatam cauſarum ſecundarum ſeriem à Deo inſtitutam, qua infimæ à medijs, mediæ à ſummis, ſummæ à Deo pendent & reguntur, quam Gentiles fatum, fideles harmoniam mundi appellarunt, de qua Iob. 38. 37. *Concentum cæli quis dormire faciet?* Sic hic Iſraelis, id eſt populi Dei, vita pendet & ſuſtentatur à tritico; hoc à terra, hæc à cælo, hoc à Deo; vnde pro *exaudiam*, hebr. eſt אענה *ana*, quod, vt dixi, inter alia ſignificat reſpondere, & canere alternis. Vnde hic vertas, *reſpondebo cælis*, vel *illis præcinentibus ſuccinam*, & accinam: cæli enim poſtulando canent Deo: Domine da nobis pluuiam vt terra producat triticum, vinum, & oleum, quo alatur Iezrahel, id eſt, populus tuus, cui nos & omnia creata ſeruire decreuiſti. Reſpondebit & ſuccinet Deus: Æquum mihique gratum poſtulatis: idipſum præſtabo: amo enim Iezrahel, id eſt Iſrael, quaſi ſponſam chariſſimam.

Vnde moraliter hic aduertit Pineda in Iob 37. v. 11. num. 3. quòd vniuerſitas creaturarum cum ſuo creatore conſpirans in commoda hominum, præſertim fidelium & Sanctorum, videatur mirabilem concentum efficere, &, vt Sapiens ait c. 19. 17. *ſicut in organo ſuum ſonum cuſtodire.* q. d. Sicut cùm in muſico inſtrumento ſonus vnius chordæ ex variatione modulationis & toni, aliam & aliam efficit harmoniam in gratiam audientium; ita Deo ludente in elementis Ægypti, elementum ſuam naturam & ordinem retinens, iunctum alteri, in eius conditionem & vſum tranſiiſſe viſum eſt, ad punitionem Ægyptiorum, in gratiam Hebræorum. Nam iumenta Hebræorum terreſtria tranſeuntia mare rubrum à Deo diuiſum, videbantur piſcium naturam induiſſe; & natantia, putà ranæ, in terra degentia Ægyptios affligebant, ac ſi fuiſſent terreſtria. Simili ſchemate ait Euripides apud Ariſt. 8. Ethic. c. 1. *Concentus creaturarum.*

Cùm eſt ſicca tellus, ipſa certè tunc imbrem amat.
Cùm turget æther imbre, cùm cælum tumet,
Affectat, vt telluris in ſinus cadat.

Tollit hic Deus prius maledictum, quod Iſraeli adulteranti cum idolis intentauit v. 9. *Sumam frumentum meum in tempore meo.* De Iezrahel dixi c. 1. 4. Chaldæus cenſet Iezrahel hic ſignificare populum Dei antea diſperſum, nunc à Deo in Eccleſia collectum & benedictum.

Nota Secundò, hic eſſe continuam allegoriam. Alludit enim ad Iſraelem ex Aſſyria & Babylone redeuntem in Iudæam, cui Deus dedit pluuiam; triticum, oleum & vinum, vti notant S. Hier. Theodor. Theophyl. Albert. & Hugo: ſed ſub his allegoricè ſignificat Deum tempore

Chriſti

Chriſti pro votis fidelium eis abundantiam gratiæ, Sacramentorum, concionum, omniumque donorum ſpiritualium daturum. Ita S. Hier. & Rupert. Vterque ſenſus eſt literalis; ſed prior eſt quaſi typus & vmbra poſterioris; vnde ad illum tantùm alludit eumque obiter perſtringit: intendit verò per eum ſignificare poſteriorem, in eoque hæret, ſeſeq; explet, vti fieri ſolet in allegoria. Deus enim & populus Dei, putà veri Chriſtiani, parui æſtimant omnia bona temporalia & caduca. Hi enim didicerunt à Chriſto calcare terrena, & amare cœleſtia eiſq; toto affectu inbiare, vt viuát æternitati. Hinc ſymbolicè ex Theophyl. Leo Caſtrius. Vinum, ait & frumentum, id eſt Euchariſtia, aliaque Sacramenta exaudient Iezrahel, id eſt, ſemen vel brachium Dei, putà Chriſtum, qui conceptus eſt de Spiritu ſancto, quique eſt virtus & brachium Patris, vt ſcilicet ipſa Sacramenta faciant opus ſuum, quod eſt fideles Chriſti purgare, ſanctificare, paſcere, roborare: Chriſtus enim eſt qui per ea hæc operatur in fidelibus. Rurſum Deus Pater Chriſti causâ è cælo depluit in Eccleſiam vbertatem bonorum ſpiritualium. Idem Caſtrius ex Aug. Exaudiam, inquit, cælos, id eſt cælites, putà angelos & Sanctos, qui pro Iezrabel, id eſt fidelibus militantibus, Deum precantur: & cæli, id eſt ſancti, exaudient terram, id eſt Eccleſiam, vt à Deo pluuias cæleſtium bonorum Iezraheli, id eſt fidelibus, impetrent. Ante Chriſtum enim eiuſq; ſanctos, iuſſum erat cælis ne pluerent: Mandabo, inquit Deus, nubibus cæli ne pluant ſuper terram. Ita ipſe ad literam, ego ſymbolicè. Hinc & anagogicè Cyril. *Exaudiam cælum*, inquit, *id eſt, munerum meorum largum diſpenſatorem faciam cælum, ſiue cælicolas, vt & ipſi miſericordiam conſecutos exhortari poſſint. Et tunc planè terra exaudiet frumentum, vinum & oleum, id eſt, fructum ferent qui ſunt in terra, ſpem vitæ, lætitiæ, hilaritudinis. Et typus quidem vitæ frumentum eſt, vinum autem lætitiæ, oleum hilaritatis & bonæ habitudinis.*

Vers. 23. ET SEMINABO EAM MIHI IN TERRA] *Seminabo*, id eſt, inſtar ſeminis ſpargam ipſam, ait Vatabl. q.d. Ego Eccleſiam, eiuſque Apoſtolos & Principes ſpargam per totam terram, vt illi per ſemen doctrinæ & martyrij ſui multam fidelium & ſanctorum ſegetem producant. Ita Haymo & Rupert.

Nota. Vox *eam* grammaticè non refert *Iezrahel*, vtpote maſculinum; ſed *matrem eius*, putà Synagogam: de ea enim egit hoc capite. Alludit & obiter perſtringit, vti iam dixi Iſraelitas è Babylone redeuntes Iudæam, vbi inſtar ſeminis iacti in terram vbertim creuerunt & propagati ſunt. Ita Chald. Theod. Theoph. & alij. Simile eſt Ieremiæ 31. 27. vide ibi dicta. Nota. *τὸ ſeminabo*, ſignificat actionem & mortificationem ſeminis, putà Apoſtolorum & poſterorum. Nam, vt ait Chriſtus Iohan. 12. 24. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Non minuitur*, ait S. Leo ſer. 1. de S. Petro & Paulo, *Eccleſia perſecutionibus, ſed augetur: & ſemper Dominicus ager ſegete ditiore veſtitur, dum grana quæ ſingula cadunt, multiplicata naſcuntur.* Idem fit in qualibet anima fideli & ſancta.

ET MISEREBOR EIVS QVÆ FVIT ABSQVE MISERICORDIA] Hæc explicata ſunt c. 1. 6. Tantùm Nota. Pro *miſerebor*, &c. Vaticana Biblia legunt, *diligam non dilectam*. Hebr. enim רחם *racham*, ſignificat intimum affectum tam dilectionis, quàm miſerationis & miſericordiæ. Vnde S. Paulus citans hunc locum Rom. 9. 25. vtrumque ponit. Ait enim: *Sicut in Oſee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam.* Quod enim Paulus dicit: *Vocabo non plebem meam, plebem meam*; Oſee dicit: *Dicam non populo meo, Populus meus es tu.* Præponit enim ea Paulus, quæ Oſee poſtponit. Porrò quod addit Paulus: *Et erit in loco vbi dictum eſt eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viuentis*, non ex hoc c. ſed ex c. 1. v. 10. deſumpſit. Ibi enim dixit Oſee: *Et erit in loco vbi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filij Dei viuentis.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVbetur Oſee adulteram domum ſuam abducere, cum eaq; paciſci vt ibi multo tempore cælebs ſedeat, nec fornicetur, nec ad virum ſuum redeat; ac per hoc repræſentat Iſrael multo tempore fore ſine Deo, ſine idolis, ſine lege, ſine rege, ſine theraphim: ſed in nouiſſimo dierum reuerſurum ad Dominum.

Verſ. 1. ET dixit Dominus ad me: Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram: ſicut diligit Dominus filios Iſrael, & ipſi reſpiciunt ad deos alienos, & diligunt vinacea vuarum.

2. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei.

3. Et dixi ad eam: Dies multos exſpectabis me; non fornicaberis, & non eris viro; ſed & ego exſpectabo te.

Vers. 1. ADHVC VADE] Iubetur hic Oſee amare & pretio conducere, inque domum ſuam inducere adulteram: quia prior fornicaria Gomer non plenè repræſentabat Iſraelis adulteria, id eſt, idololatrias cum dijs Gentium quaſi adulteris commiſſas, ſpreto vero amico, putà Deo.

Quæres, contra quos hoc ſignum aſſumitur, ſiue quoſnam repræſentat hæc adultera? Duodecim tribus repræſentare cenſet S. Hieron. & Lyran. Duas tantùm, putà Iuda & Beniamin, ſignificare cenſent alij, vt, ſicut Ezechiel c. 23. per duas ſorores meretricantes notauit omnes Hebræos idololatrantes, putà per Oolla decem tribus,

bus, per Ooliba duas; ita hîc Oſee per Gomer (A) fornicariam c. 1. ſignificet decem tribus, per adulteram verò hoc capite ſignificet duas, quæ decem in idolorum cultu ſecutæ & imitatæ ſunt: Ita Haymo, Rupert. Albert. Hugo, Vatabl. Ribera & Sanchez.

Verùm meliùs Chald. Theodor. Theoph. & à Caſtro, cenſent hîc eoſdem notari, qui c. 1. notati ſunt: puta Iſraelem, ſiue decem tribus. Hiſce enim comminatur ob idololatriam plenum excidium & deſolationem, vt ſint ſine rege, ſine lege, Deo, republ. &c. quod ita eueniſſe poſt Samariæ excidium anno 6. Ezechiæ regis peractum cernimus: cùm ex aduerſo duæ tribus Babylone redeuntes habuerint duces, legem, & rempubl. vſque ad excidium per Titum, quod non ob idololatriam, ſed ob occiſum Chriſtum perpeſſæ (B) ſunt, & etiamnum perpetiuntur.

DILIGE MVLIEREM DILECTAM AMICO] Ita & Chald. S. Hieron. & alij paſſim: legunt enim in Hebr. רֵעַ *rea*, id eſt amico. Verùm Septuag. alijs punctis legentes רַע *ra*, id eſt malum, vertût, *dilige mulierem diligentem mala*, ſcilicet adulteria: & ita legunt Theod. & Theoph. vtpote Græci, qui proinde Græcam verſionem Septuag. ſequuntur, ſed eodem redit ſenſus.

Quænam ſit mulier dilecta amico.

Quæres, quænam hæc? an Gomer quam duxit Oſee c. 1. an quæ alia? Primò, Ruffinus, Ribera, & aliqui alij cenſent fuiſſe Gomer: quæ, inquiunt, poſt coniugium cum Oſee, treſq; proles ex eo ſuſceptas, adulteris ſe miſcuerat: vnde Oſee eius repudium cogitabat. Sed Deus eam recipi, diligi & retineri renouato & redintegrato (C) per nouum contractum cum ea matrimonio, iubet; vt hoc facto repræſentet Synagogam Deo deſponſam, licèt adulterantē, diligi à Deo, eamq; ipſum poſt adulteria idololatriæ amare, & retinere ſibi ſponſam. Ratio eſt, quia Oſee non potuit aliam adulteram, quæ alterius eſſet vxor, in vxorem ducere: fuiſſet enim hoc nouum adulterium: debuiſſet ergo illa ad priorem verumque maritum remitti (eius enim erat vxor) non ab Oſee duci.

Secundò, Chald. S. Hieron. Cyrill. Theodor. Hugo, Iſidor. Paulus à Palatio, à Caſtro, Emmanuel, & alij, cenſent hanc mulierem non fuiſſe Gomer, ſed aliam (vti verba textus innuunt, præſertim τὸ *adhuc* & *fodi*, id eſt emi: ergo hactenus non erat empta nec comparata) quæ à viro ſuo diſcedens adultera effecta ſit, quam Oſee iube- (D) tur à ſcelere auocare, & emere non in vxorem, ſed in ancillam, ac domi retinere caſtam, vt nec cum viro, nec cum adultero copuletur; donec poſt multum tempus ad virum ſuum reuocetur, & in eius gratiam thorumque redeat. Audi S. Hier. *Propheta diligit adulteram, & tamen non ei matrimonio copulatur neque fornicatione coniungitur, ſed tantùm diligit delinquentem.* Hoc enim verba Oſee ſignificant v. 7. *Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro: ſed & ego expectabo te.* Quod deinde explicans, & ad ſcopum per eam prophetice repræſentatum applicans ſubdit: *Quia dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, &c. & poſt hæc reuertentur, & quærent Dominum Deum ſuum.*

Tertia ſententia, quam Theoph. Rupert. (qui vult hanc fuiſſe ſororē Gomer) Vatabl. Sanchez & alij ſequuntur, media eſt; nimirum mulierem

(A) hanc aliam fuiſſe à Gomer, emptamque ab Oſee in ſponſam & vxorem, non in ancillam. Hoc enim ſignificat τὸ *dilige mulierem*. q.d. Duc in vxorem, & vt vxorem dilige. Ruſum τὸ *Expectabis me, ſed & ego expectabo te*, vnde liquet eam ab Oſee fuiſſe deſponſatam, vt fieret vxor; ſed Oſee conſummatione coniugij & copula abſtinuiſſe ad longum tempus, quo expleto, ei copulatus eſt, vt repræſentaret pari modo Synagogam multo tempore fore ſine rege, lege, Deo, eoque expleto, ad Dei amplexus redituram. Oſee enim videtur hîc perſonam Dei gerere, mulier Synagogæ, coniugium & copula religionis & cultus Dei. Ergo fuit hæc vxor Oſee, ſicut Synagoga fuit vxor Dei. Vnde ſequitur, virum eius priorem, ſub quo adulterata erat, iam fuiſſe mortu- (B) um, aut certè per libellum repudij ei à viro ob adulteria datum, ſciſſum & ſolutum fuiſſe prius cum eo côiugium, ita vt iam ſoluta potuerit nubere Oſee Prophetæ.

Hæ ſententiæ probabiles ſunt, ſed ſecunda probabilior, ob noſtram verſionem, quæ vertit; *dilectam amico*, id eſt marito: ſequitur enim, *Sicut Dominus Deus diligit filios Iſrael*. q.d. Sicut hæc mulier, licet multùm dilecta à marito, tamen adulteratur; ita filij Iſrael, licèt multùm dilecti à Deo, tamen copulantur idolis. Amicus ergo hîc non poteſt accipi adulter, ſed maritus: talis enim erat Deus reſpectu Synagogæ. Hinc ſequitur, mulierem hanc habuiſſe amicum, id eſt, maritum ſuperſtitem, ac proinde non potuiſſe appeti ab Oſee in vxorem, ſed tantùm in ancillam, aut (C) potiùs Oſee eam perditam & profugam adamaſſe ex charitate, vt proximam, eique dediſſe pretium & hoſpitium, vt adulterare deſineret. Ita auctores citati, ac nominatim per amicum hunc accipiunt maritum, non adulterum, Chald. Lyran. Iſidor. Paulus à Palatio, Arias. Guadalupenſis, Vatabl. & alij multi: licèt S. Hier. Theodor. & Theoph. ex Septuag. intelligant adulterum. Et ſic *rea*, id eſt, amicus vel ſocius, ſignificat maritum Ierem. 3. 20. *Quomodo ſi contemnat mulier amatorem ſuum*, hebr. *rea*, id eſt amicum, puta maritum. Hic ergo amicus gerit typum Dei, non Oſee, qui tantùm mulieris huius eſt conductor.

Porrò Chald. Iſidor. & Vatabl. cenſent hæc facta eſſe in Oſee non realiter, ſed tantùm in ſpiritu per viſionem imaginariam. Meliùs Theod. (D) à Caſtro, & alij cenſent reipſa ab eo eſſe facta & patrata. Vide dicta c. 1. 2.

ET ADVLTERAM] Septuag. Complut. & Regia legunt, καὶ μοιχαλίδας, id eſt *& adulteras*, ſed corruptè: legendum enim cum Codice Vatic. S. Hier. & Theoph. καὶ μοιχαλίδα, id eſt, *& adulteram*. Patet ex Hebræo, Syro, Arabico, & alijs. Vide hîc tenerum Dei cor, quo amat & ſequitur peccatores à ſe auerſos.

Moral. S. Auguſt. homil. 38. inter 50. *Euelle*, ait, *cor tuum ab amore creaturæ, vt inhæreas creatori, quia ſi amas illa quæ fecit, adulter es, & quaſi meretrix, quia amicitia huius ſæculi inimica eſt Deo. Quicumque ergo voluerit eſſe amicus huius ſæculi, inimicus conſtituitur Dei. Anima deſerto creatore, amans creaturam adultera eſt. Illius enim amore nihil caſtius, nihil delectabilius. O anima vt illius amplexibus digna ſis, dimitte iſta, & illi inhære gratis. Nam inde dixit Pſaltes pſal. 72. Mihi adhærere Deo bonum eſt, ideoq;*

verſum

verſum priorem præmiſit dicens: Perdidiſti omnes qui fornicantur abs te.

Vinacea ſunt folliculi vuarum.

Et diligvnt vinacea vvarvm] Pro *vinacea*, hebr. eſt אֲשִׁישֵׁי *aſiſçe*, quod Chald. Lyran. Marinus, Forſterus, R. David, & ex eo Vatabl. & Pagnin. vertunt *œnophora*, vel *lagenas vuarum*, quaſi notetur hic idololatrarum gula & ebrioſitas. Solebant enim idololatræ in ſuis ſacrificiis & feſtis ſolemnioribus epulari & potare, imò præſentibus certam vini & cibi menſuram diſtribuere, vti & fecit Dauid cùm arcam tranſtulit in Sion 2. Reg. 6. 19. Hinc & Septuag. vertunt πέμματα, id eſt bellaria, panes ex ſimila factos & placentas, quæ idolis offeruntur, ait S. Hier. & Theophyl.

Verùm melius S. Hieronym. Vatabl. & alij vertunt *vinacea*. Nam & Aquila vertit, παλαιά, id eſt *vetuſta*; & Symmach. ἀκάρπους, id eſt *infrugiferos*, ſiue aridos & ſteriles vuarum folliculos: vinacea enim ſunt folliculi ſiue pelliculæ vuarum, quæ in torculari expreſſa vua, vinoque defluente remanent. Vnde hebr. vocantur אֲשִׁישִׁים *aſiſçim*, quaſi dicas *ima*, ſeu *fundamenta*, quæ in torculari ſubſidunt; à rad. אָשַׁשׁ *aſçaſç*, id eſt fundauit. Ita Columella libr. 6. cap. 3. (vbi vocat *fiscata vinacea*) & Varro libr. 3. de Re ruſtica c. 11. & Cato c. 10. & Plinius libr. 17. 22. Eadem vocantur *lora*, *quod lota acina: at pro vino operarys datur hieme*, ait Varro l. 1. c. 54. & Plinius libr. 14. 10. *Non poſſunt*, ait, *iure dici vino*, *quæ Græci deuterias appellant*, *Cato & nos loram*, *maceratis aqua vinaceis: ſed tamen inter vina operaria numerantur.* Audi & Hugonem: *Vinacea*, ait, *ſunt pelliculæ, botrus plures racemi, racemi plures vuæ, acinum granum, glarea liquor.* Significat ergo hic Propheta idololatras idolis ſuis obtuliſſe hæc vinacea, inquit Theodor. & Theophyl. aut potiùs acri ſarcaſmo perſtringit eos, quòd relicto domi vino puro & præſtanti, adirent idola & idolothyta, vbi ob aduenarum turbam ſingulis dabatur lora ex vinaceis aqua dilutis, non vinum.

Vnde tropol. vinacea & inanes vuarum folliculi ſignificant res vanas & futiles, in quibus nihil eſt ſucci, nihil medullæ, nihil boni, quales erant idola & idolothyta, aliaque quæ amabant Iſraelitæ relicto Deo: omnis enim peccati voluptas inanis eſt, inſipida & exſiccata, non ſolida, non ſatians. Hinc Hugo: *Vinacea*, inquit, *ſunt dæmones, qui creati in magna pinguedine Spiritus ſancti, ſed per ſuperbiam areſacti, proiecti ſunt de cælo. Nam Deus in eis, ait S. Auguſt. fuit ſimul & largiens gratiam, & condens naturam*; ſed effuſa gratia per peccatum manſit natura vacua, quaſi vinaceum. Sic, ô peccator, cùm ſectaris honores & dignitates, vina & veneres, vinacea ſectaris, folliculos inanes, & mero aëre aut vento turgidos ſectaris. Veſcebaris in domo Dei pane cæli, pane angelorum; nunc vagus & profugus cum filio prodigo ambis ſiliquas porcorum. Quod enim in tritico ſunt ſiliquæ, hoc in vuis ſunt vinacea. Itáne, ô ſtolide, mundo te credis, qui pro tritico ſiliquas, pro vino loram tibi propinat? Argentum tuum verſum eſt in ſcoriam, vinum tuum miſtum eſt aqua, imò aqua eſt mera, eaque putrida. Quin ad patrem, ad Deum tuum redis? Inuitat te ille ad menſam ſuam vino & delicijs inſtructiſſimam, ac clamat: *Venite, comedite panem meum, & vinum quod miſcui vobis.* Prouerb. 9. 5. *Ego ſum panis viuus, qui de cælo deſcendi: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum*, Iohan. 6. 51. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Zachar. 9. 17 *Venite, & bibite, & inebriamini chariſſimi*, Cantic. 5. 1. Quin accedis, quin accurris? vt ſentias dicaſque cum ſponſa: *Introduxit me rex in cellaria ſua: exultabimus & lætabimur in te.* Pulchrè S. Bernardus in Sent. *Vinum*, inquit, *gratiæ eſt, quod ex botro Cypri, id eſt, conditoris largitate decurrit: & hoc eſt muſtum quo ſponſi filij inebriantur, quod mittitur etiam in vtres nouos.* Et rurſum: *Triforme vinum eſt in ſcypho Dei: rubicundum in longanimitate ſanctorum, quod lætificat Iſaac in ægritudine: album in remuneratione iuſtorum, quo ebriatur Noë: nigrum & acidum in damnatione prauorum, quod Ieſus guſtat, ſed non vult bibere.* Et ex hoc vino, ait idem tract. de Diligendo Deo, *ſobria illa ebrietas vero, non mero, ingurgitans: non madens vino, ſed ardens Deo.* Et ſerm. 18. in Cant. *Orando bibitur vinum lætificans cor hominis, vinum ſpiritus quod inebriat, & carnalium voluptatum ſufundit obliuionem.*

Vers. 2. Fodi, id eſt emi. Curt

Et fodi eam] Id eſt conduxi, comparaui eã. Ita Septuag. Chald. S. Hier. Hugo, Lyran. Vatabl. Arias, & alij paſſim. Vnde Syrus vertit, *emi eam*; Arabicus, *conduxi eam*. Nota. hebr. כָּרָה *cara* propriè ſignificat fodere, exſcindere, excauare: inde per metalepſin ſignificat comparare vel emere. Olim enim quiſque fodiebat ſibi cryptas ad habitationem & ad ſepulturam, ac multò magis vineas, agros, puteos & ciſternas, quibus maximè in Meſopotamia locisque vicinis (vbi habitarunt Patriarchæ Iſraelis) ob terræ ſiccitatem & calorem indigent, indeque tot & tanta iurgia paſtorum Iſaac cum paſtoribus Abimelech ob hoſce puteos, Geneſ. 26. v. 17. 20. 22. adeò vt etiamnum viatores ibidem ad puteos communes anhelent & diuertant, æquè ac in Europa anhelant ad hoſpitia, vt mihi retulit oculatus teſtis R.P. Marietus. Puteos ergo olim fodiendo ſibi comparabant, vt patet Gen. 50. 5. & alibi. Hinc *fodere* ſignificat *emere*, *comparare*, vt Deuter. 2. 6. pro *aquam emptam haurietis*, hebr. eſt, *aquam fodietis ab eis argento*, id eſt, emetis argento, emptamque haurietis. Addit S. Hieron. Haymo & Lyran. Oſee vti hoc verbo fodiendi, quia alludit ad vinacea iam dicta. Iſrael enim erat quaſi vinea, quæ fodi ſolet. Vnde c. 2. 15. dixit: *Dabo ei vinitores ex ea.* Quocirca Leo Caſtr. Fodi, inquit, & paſtinaui vineam, impendens in foſſores quindecim argenteos. Secundò, Forſterus: *Cara*, inquit, ſignificat fodere & ſcindere, indeque emere: quia ementes & vendentes dextras inuicem percutiendo quaſi diſcindunt, earumque diſciſſione & diuiſione ſtipulantur venditionem vtriuſque eſſe factam, ratamque emptionem ſignificant. Tertiò, Arias: *fodi eam*, id eſt, emi in ſeruam perpetuam: huic enim fodi & perforari ſolebant aures, iuxta legem Exodi 21. 6. Deuter. 15. 16.

Vnde Nota. Licèt Ruffin. & Ribera paulò antè citati cenſeant hanc feminam ab Oſee fuiſſe emptam in vxorem: apud veteres enim, etiã Hebræos, ſponſi & mariti emebãt ſponſas & vxores tum ab earum parentibus, tum ab ipſiſmet dando eis pro dignitate cuiuſque munera: ac ſponſæ

viciſſim dotem dando, ea ſibi maritos coëmebant. Ita Dauid emit Michol centum præputijs Philiſtinorum, Iacob Rachaelem emit ſeruitio ſeptem annorum, Gen. 29. 18. Sephora emit Moſen ſanguine filij, quẽ circumcidit, Exodi 4. 25. vide ibi dicta. Idem mos fuit apud Romanos, vt patet ex Cicerone oratione pro Murena, & Gellio l. 18. 6. atque apud Græcos: vnde Iliad. 9. Agamemnon Achilli offert filiam ſine ἔδνων, id eſt donis, quæ ſponſi ſolent dare ſponſis. Vnde ab Ouidio dona iugalia vocantur; ab alijs ſponſalia. Sic ergo Oſee hic videtur emiſſe vxorem. Tamẽ verius eſt, ipſum eam non emiſſe in coniugem, ſed conduxiſſe in ancillam, ad hoc vt adulteris & adulterijs abſtineret. Vnde Septuag. vertunt, ἐμισθωσάμην αὐτήν, id eſt, *mercede & pretio conduxi eam*, μισθὸς enim eſt merces. Ita S. Hier. Albert. Hugo, & alij ſuprà citati.

Qvindecim argenteis] ſcilicet ſiclis. Siclus autem pendebat quatuor drachmas Atticas, id eſt ſemiunciam, putà 4. regales Hiſpanicos, ſiue quatuor Iulios Italicos, vti dixi Exodi 30. 13. Ergo ſiclus argenteus erat florenus Brabanticus & 15. ſicli 15. floreni Brabantici.

Coro hordei] Corus, hebr. חֹמֶר *chomer*, (diuerſus eſt ab עֹמֶר ſiue *gomor*, quæ menſura erat victus diurni, Exodi 16. 16.) erat menſura continens 30. modios. Ita S. Hier. & Epiphan. lib. de Menſuris, qui ait, corum continere 30. modios eſſeque cameli onus. Addit Paulus à Palatio, corum ſiue chomer eſſe onus aſinarium quod ſcilicet fortis aſinus ferat, indeq; dici *chomer* à חֲמוֹר *chamor*, id eſt aſinus. *Antiquiſſimum*, ait Plinius 18. 7. *in cibis hordeum, ſicut in athenenſium ritu apparet, & gladiatorum cognomine, qui Hordearij vocantur.*

Et dimidio coro hordei] Heb. eſt שְׂעֹרִים לֶתֶךְ *letech ſeorim*, quod mirum eſt Septuag. vertere νέβελ οἴνου, id eſt lagenam vini: *ſeorim* enim hordeum ſignificat, non vinum. Et cæteri Interpretes verterunt ἡμικόρον, id eſt medium corum, hoc eſt quindecim modios hordei. Ita S. Hier. Epiphan. & alij.

Porrò empta fuit hæc vxor dimidio coro hordei: quia olim confarreatione nuptiæ contrahebantur, cùm certis verbis coram teſtibus ſolemni ſacrificio, in quo panis farreus adhibebatur, in manum conueniebant, ait Vlpianus; quod à Romulo inſtitutum fuiſſe teſtatur Dionyſ. nam farreatio illa ſignificabat vitæ communionem; quocirca diffarreatio apud Feſtum eſt diſſolutio matrimonij confarreatione contracti. Ita Vlpian. l. 9. Inſtit. Plinius l. 18. c. 3. & ex ijs Pineda l. 5. de Rebus Salomonis c. 2.

Quæres, quidnam hæc ſignificent? Primò, Chald. S. Hieron. Hugo, Lyran. & alij cenſent quindecim argenteis ſignificari decimam quintam diem primi menſis Niſan, putà Paſcha, quo Hebræi ſanguine agni paſchalis à morte, quam inferebat angelus percutiens primogenita Ægyptiorum, redemerunt ſuos primogenitos, ideoq; deinceps eoſdem quinque ſiclis redimere ſunt iuſſi. Corus & dimidius, id eſt, 45. modij, ſignificant 45. dies quibus ex Ægypto peruenerunt ad montem Sina, vbi legem acceperunt, in qua ſanxit Deus primitias hordei ſibi offerri altera die Paſchatis, inquit Chald. Verùm eſto eò alludi poſſit, tamen hæc iam pridem tranſacta erant: hic autem eſt prophetia de futuro, quæritur ergo quid in futurum portendant?

Secundò, Arias cenſet quindecim argenteis ſignificari quindecim Prophetas tam maiores, quàm minores, qui Iſraeli prædicarunt eumque conduxerunt ad pœnitentiam: corus, ſiue chomer, inquit, eſt cumulus; *ſeorim* eſt hordeum, item turbo & tempeſtas, 45. modij ſunt 45. pœnæ quas Deus Iudæis Leuit. 26. intentauit, ſi legem violarent, quas Propheta hic Iudæos ſubituros ſignificat. Alij alia afferunt, ſed impertinentia, quæ vide, ſi lubet, apud Chriſt. à Caſtro.

Simpliciùs dicendum videtur, hoc pretium taxatum fuiſſe huic mulieri ad annuum victum: ad hunc enim Romani deſignabant modios ſuos 48. quos efficiunt Hebræorum modij 45. putà corus cum dimidio. Vnde Terentius in Phormione docet, quòd ſerui quatuor modios in menſe accipiebãt pro victu: iam multiplica quatuor per duodecim (tot enim ſunt menſes in anno) habebis modios 48. quæ erat menſura annui victus Romæ. Porrò hordeum & hordeaceus panis erat cibus ſeruorum, ancillarum & pauperum; apud Hebræos etiam adulterarum: vnde mulieri de adulterio accuſat, ait S. Hier. iubetur accipere gomor farinæ hordeaceæ. Nũ. 51. 5. Per hæc ergo omnia ſignificat Propheta, quòd Deus Iſraelitis ob peccata ſeruituti deſtinatis, & quaſi iumentis terrenis (horum enim pabulum eſt hordeum) dabat bona terrena, ſed cum labore & pauca, putà tanta quanta ad victum ſufficiunt, tale enim eſt corus cum dimidio hordei ad victum annuum, ac quindecim ſicli ad veſtiuum & cætera neceſſaria; idque ad hoc, ne cogantur Gentes & idola ſequi ſicut olim faciebant, ſed ſciant ſe non omnino à Deo eſſe derelictos, quinimò eius in ſe curam, alimoniam & bonitatem agnoſcant, & ſpe maiorum donorum ad Deum reuertantur, quod fiet in nouiſſimo dierum, vt dicitur v. 5 Hoc eſt quod ait Apoſtolus Roman. 11. *Non repulit Deus plebem ſuam quam præſciuit*, ſed exſpectat donec in fine *omnis Iſrael ſaluus fiat*. Ita Ribera, à Caſtro & alij. Moral. de pretio hoc vide S. Hier. hîc, & S. Ambroſ. l. 4. ep. 39. & l. 8. epiſt. 77.

Et dixi] Propheta conduxit alteram pretio quindecim argenteorum, & ſeſquicoro hordei: Vers. 3.
nunc conductionis pacta & conditiones quas ab ea exigit, illi proponit.

Prima eſt, *Dies multos* (putà annum integrum: hunc enim Hebræi vocant יָמִים *iamim*, id eſt dies; quia annus eſt omnium dierum complexio & reuolutio: & ad annuum victum dederat ei pretium, vti iam dixi) *exſpectabis me*, hebr. *ſedebis mihi*, vel mecum. q. d. Per annum apud me habitabis & deſidebis, nec vagaberis per domos & hoſpitia tuorũ amaſiorum. Ita Theod. Theoph. Pagnin. & alij. vnde Iſidor. & Vatabl. exponunt. q. d. *Multos dies in luctu ſedebis quaſi vidua*. Oſee hic repræſentat non Deum, ſed Salmanaſar, qui Iſraelitas in Aſſyria quaſi in hoſpitio captiuos detinuit. Noſter vertit, *exſpectabis me*, quia reſpicit rem ſignificatam: ad hoc enim ſedebat domi Prophetæ, vt exſpectaret tempus quo ab eo reconciliaretur, & reduceretur ad maritum. Ita S. Hier. Haymo & alij.

Secunda eſt, *Non fornicaberis*: hic enim fuit præ-

præcipuus ſcopus Prophetæ, nimirom vt auocaret eam à fornicatione. Vbi Nota inſignem eius charitatem & zelum animarum. Ita S. Ephrem celebrat zelum & ſoleniam Abramij Eremitæ (in eius vita) qui Mariam neptem ſuam in fornicationem lapſam, indeque publicè in hoſpitio meretricantem, re cognita inſecutus, magno labore æquè ac induſtria inde abduxit, & in eremum ad priſtinam vitæ ſanctitatem perennemque pœnitentiam reduxit. Ita S.P.N. Ignatius Romæ monaſterium S. Marthæ extruendum curauit, vt in eo reciperentur mulierculæ, quæ à turpi quæſtu abductæ vitam in melius mutare vellent, ipſeq; exiſtens Generalis illas eò deducebat. Cumq; ei obijceretur in illis operam perdi, quòd facilè ad vomitum redirent: *Minimè ſanè*, inquit Ignatius, *ſed ſi omnibus vitæ meæ curis atque laboribus id poſſim efficere, vt vel vnam noctem peccato vacuam prætereire iſtarum aliqua velit, omnes ego quidem neruos contendam, vt vel illo tam exiguo tempore Deus & Dominus noſter non offendatur, etiamſi ſciam illam ſtatim ad ingenium redituram.* Ita Ribaden. l. 3. Vitæ eius c. 9. Nimirum clarè perſpiciebat quantum malum, quanta Dei offenſa & iniuria ſit vnum peccatum mortale, vna fornicatio, ad quam proinde auertendam quilibet Dei zelotes omnes vires corporis & animi contendere & impendere debeat.

Tertia eſt, *Et non eris viro*, id eſt nulli viro nubes, aut copulaberis: & conſequenter nec ad tuum virum (ille enim te ob adulteria negligit & ſpernit) redibis, eiúe copulaberis; multo minùs mihi, qui ſum merus tui cuſtos, hoſpes & conductor.

Quarta eſt, *Et ego exſpectabo te*; heb. *& ego ad te*, ſcilicet reſpiciam & veniam, vt ſuo tempore, putà poſt annum, te ex hoc meæ domus hoſpitio educam, & ad maritum reducam. Noſter vertit, *exſpectabo*, quia reſpicit rem ſignificatam. q.d. Exſpectabo vt tu pœnitens conuertaris, tumq; ego te marito reſtituam. Ita Chald. S. Hier. Haymo, Hugo, & Lyran. Aliter Ribera, Exſpectabo, inquit te, vt tecum copuler, & ex te rurſom liberos procreem. Cenſet enim hanc fuiſſe Gomer vxorem Oſee, à qua ipſe ad tempus iuſſu Dei abſtinuerit, iuſſeritq; eam domi ſedere quietam, nec fornicari; ſed exſpectare ſe, ſuumq; thorum, ad quem denuo eam reuocaturus erat, vt repræſentaret quòd Deus qui Synagogam Iudæorũ iam quaſi dereliquerat, data interim frugali ſuſtentatione bonorum temporalium, exſpectaret eam vſque in finem mundi, vt tunc ei rurſum deſponſetur, eiq; liberos procreet. Aliter quoq; Vatabl. Pagnin. & Arias: vertunt enim, *non eris viro, nec etiam ego ad te*, ſupple, ingrediar, vt tecũ copuler. Significationem & cauſam harum conditionum explicat Oſee, & applicat Iſraeli dum ſubdit:

4. Quia dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, & ſine principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine ephod, & ſine theraphim.

5. Et poſt hæc reuertentur filij Iſrael, & quærent Dominum Deum ſuũ, & Dauid regem ſuum: & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouiſſimo dierum.

QVIA DIES MVLTOS SEDEBVNT, deſolati & VERS. 4. diſperſi, ideoque lugentes, afflicti & ſqualidi, FILII ISRAEL SINE REGE, &c.] Primò, Rabbini, Ruffin. Albert. & Hugo, hæc accipiunt de captiuitate Babylonica duarum tribuum, vſq; ad eius laxationem per Cyrum. Verùm obſtat quòd in illa captiuitate habuerint hæ tribus pontificem, ſcilicet Ioſedec: item legem & iudices, vt patet Daniel. 13. 5. quin & regem Ioachin, & principes Zorobabel & Salathiel: inſuper altare, vt patet Baruch. 1. 10. & ſacerdotes ac Prophetas, vt Danielem, Ezechielem, &c. atque Deum colebant, quæ tamẽ omnia hîc eis defore prædicitur. Rurſum Zorobabel aut Salathiel non poteſt dici Dauid rex. Ita S. Hier. Cyrillus, Rupert. & S. Auguſt. 18. Ciuit. 28.

Secundò, R. Dauid hæc contigiſſe putat tempore Machabæorũ & Herodis: tunc enim ſubacti fuerunt Iudæi ab Antiocho Epiphane eiuſque poſteris, qui ſacra Iudæorum profanarunt, & pontificatum vendebant; ac licèt tunc Machabæi eſſent principes, non tamen erant legitimi, quia oriundi ex tribu Leui non Iuda, cui ſceptrum dedit Deus, Gen. 49. 10. Verùm errat: tunc enim ſub Machabæis maximè floruit religio, virtus & fortitudo Iudæorum, erantq; ipſi legitimi principes, vtpote à toto populo electi. Nec obſtat locus Gen. 49. 10. vt ibi oſtendi.

Tertiò S. Hier. Cyril. Haymo, Hugo, Lyran. Paulus à Palatio, Vatabl. Ribera, Sanchez & paſſim alij, ac S. Aug. l. 18. Ciuit. 28. cenſent hæc pati Iudæos nunc, putà poſt Chriſtum, & paſſuros eadem vſque ad finem mundi. Iam enim carent rege, ſacerdotio, altari, &c. Verùm hoc patiuntur Iudæi ob occiſum ab eis Chriſtum, non ob idololatriam; quod tamen aſſerit hîc Propheta. Rurſum hucuſque Propheta egit de Iſraelitis, id eſt decem tribubus, non de duabus, putà Iudæis: Iudæorum enim dixit ſe miſerturum, c. 1. 7. Fateor tamen à pari ad eos hæc poſſe extendi. vnde

Quartò, dico cum Theodor. Theoph. Chaldæo, & à Caſtro. Prophetam pergere loqui de Iſraelitis, id eſt decem tribubus, ac prædicere earum excidium, & deſolationem duraturam vſq; ad finem mundi. In Aſſyriam enim abducti, inde numquam redierunt, niſi perpauci mixti Iudæis; ſed ſparſi, & incogniti vagantur etiamnum toto orbe: vnde carent rege, lege, repub. ſacerdotio, &c. ſeruiuntque viles, pauperes & miſeri alijs gentibus & principibus, vti mulier illa (quæ horum erat typus) ſedebat apud Oſee deſolata, quaſi vidua, carens marito, omniq; alia ope diuina & humana, habens ſolam tenuem ſuſtentationem quam dabat illi Oſee. Hoc eſt quod etiam pariter prædixit Azarias Propheta 2. Paral. 15. 3. *Tranſibunt multi dies in Iſrael abſque Deo vero, & abſque ſacerdote, doctore, & abſque lege.* q.d. Exciſa Samaria ab Aſſyrijs anno 6. Ezechiæ regis Iuda, Iſraelitæ captiui erunt & profugi, carebuntque tam repub. quàm Eccleſia; tam rege, quàm pontifice, tam curia, quàm templo; tam ciuili iure, quàm ſacro.

SINE ALTARI] Heb. eſt מַצֵּבָה *matſeba*, id eſt ſtatua. vnde Leo Hebr. Iſidor. Arias, Pagnin. & alij vertunt, *ſine idolis*. Verùm melius vertit Noſter, *ſine altari*: ita enim vertunt Septuag. altare enim directè & correlatiuè reſpondet ſacrificio,

quod

quod anteceſſit. Hinc & Chald. vertit, *neque erit in Samaria excelſum*, ſcilicet altare. *Matſeba* enim ſignificat omne id quod erigitur, ſtatuitur, firmatur, quale in primis eſt altare, à rad. נצב. *iatſab*, id eſt *ſtetit*: & in hiphil הציב *hiſib*, id eſt *ſtatuit*, erexit, firmauit.

SINE EPHOD] *Ephod*, ſiue ſuperhumerale, erat primaria veſtis pontificum, vt dixi Exod. 28.6. Vnde ſignificat pontificatum & ſacerdotium Iſraeli auferendum, vti iam pridem ablatum eſt. Ita S. Hier. Theodor. Theoph. Hugo & Lyran. quocirca Septuag. vertunt, *ſine ſacerdotio*. Verùm quia in τῷ *ſine ſacrificio, & ſine altari*, ſat ſignificauit auferendum pariter ſacerdotium, hoc enim ſine altari & ſacrificio eſſe nequit; hinc preſſiùs & meliùs per ephod accipiemus oracula & prophetiam, quæ fiebat per vrim & thummim poſita in ephod. vti dixi Exodi 28.30. B ſignificat ergo ab Iſraele auferẽdos Prophetas & pontifices, qui per vrim & thummim dent oracula, & conſulti reſpondeant de futuris. Ita S. Cyrill. Theodor. & Theoph.

Theraphim quid? Prima ſententia. SINE THERAPHIM] Quæres, quid eſt *theraphim*? Primò, Iudæi cenſent fuiſſe ſacras imagines, quibus priuandæ erant decem tribus in Aſſyriaca captiuitate; vnde Aben-ezra & alij Rabbini ex hoc loco colligunt ſacras imagines non fuiſſe Iudæis vetitas, ſed tantùm profanas & idololatricas. Sileat ergo Lutherus & hæretici, qui volunt theraphim fuiſſe ſacras imagines ſimiles imaginibus Catholicorum, vnde eas eſſe vetitas, quia alibi paſſim Scriptura vetat & damnat theraphim. Legant hi fabulones Bellarm. libr. 2. de Sanctis.

C *Secunda.* Secundò, Arias & Caiet. in Iudic. 17. & Oleaſter in Geneſ. 31. 19. cenſent eſſe imagines quas certo aſtrorum ſitu conficiebant Aſtrologi, vt ex ijs loquentibus, reſponſaque dantibus cognoſcerent futura. Vnde R. Eliezer in ſuis capitulis c. 36. *Quare*, inquit, *vocantur theraphim*? ac reſpondet: *Adducebant hominem primogenitum & mactabant, eiq; caput abſcindebant; atque hoc ſale & aromate condiebant, ac inſcribebant ſuper laminam nomen cuiuſdam ſpiritus immundi. Porrò ſupponebant nomen illud ſub lingua ipſius, eamq; reponebant in pariete, atque coram eo accendebant lucernas, & adorabant eum; ipſe verò alloquebatur eos.* Et Aben-ezra in Gen. 31. Teraphim, ait, erant hominum imagines, ad ſuperiorum virtutem & cælorum influxum ſuſcipiendum. Sic & Lyranus in Iudic. D cap. 17.

Tertia Tertiò, alij Rabbini cenſent eſſe inſtrumenta quædam ærea, ad horarum partes internoſcendas, ſeu eſſe horologia, cylindros, aſtrolabos.

Quarta. Quartò, Monceius l. 1. de Vitulo aureo c. 8. & 20. putat theraphim fuiſſe Cherubim, alij Seraphim. Vnde Cedrenus referens hiſtoriam Iudic. 17. pro *theraphim* habet *Seraphim*. Chaldæi enim ita dicunt: nam pro litera, s, ponunt, t, vt pro *ſcalos*, id eſt tria, dicunt *thelath*, pro *ſces*, id eſt ſex, dicunt *ſiet*: pro *meſcalim*, id eſt prouerbia, dicunt *methalim*: pro *matſeta*, id eſt fuſile, *matheta*: pro *ſcaar*, id eſt ianua, dicunt *therah*, cum metatheſi, è qua Græcorum θύρα, & Germanorum *thur*, inquit Serarius in Iudic. 17. q. 5. Hinc & S. Hier. Theraphim, ait, ſunt Cherubim & Seraphim, ſiue alia quæ in templi ornamenta iuſſa ſunt fieri, hæc enim omnia per ſynecdochen ſignificantur in ſui parte, putà theraphim, hoc eſt, Cherubim & Seraphim. Ita & Haymo, Albert. Hugo & Dionyſ.

Quintò, Chriſt. à Caſtro, Sanchez & Leo Caſtrius cenſent theraphim eſſe vrim & thummim, quæ erant duo lapides, vel duo ſimulachra, vt putat Chriſt. à Caſtro, in rationali pontificis, dantia oraculum & reſponſa conſulentibus. *Quinta* Probant, quia Septuag. & Aquila vertunt, *illuminationes*, vel *manifeſtationes*: ſic autem ijdem vertunt vrim & thummim Exodi 28. v. 30. Verùm hoc vti nouum, ita parum veriſimile videtur: præſertim quia hoc periculoſum valdè fuiſſet apud Iudæos, ſi imagines vidiſſent, vel audiſſent loquentes & vaticinantes. Erant enim ipſi in imaginum adorationem & idololatriam propenſiſſimi.

Sexta & germana. Quocirca dico Primò, *theraphim* ſignificat imagines ſiue ſimulachra. Patet, quia ita vertit Noſter 1. Reg. 19. 16. in ſtatua quam pro Dauide profugo ſuppoſuit vxor Michol. vbi Septuag. vertunt κενοτάφια, id eſt ſtatuas repræſentantes mortuum hominem, ſed inanes & euanidas, cum ipſum corpus hominis non adſit, ſed abſit. Secundò, quia Aquila vertit μορφώματα, id eſt, figuras ſeu imagines: Chald. צלמניא *tſalmenaia*, id eſt, ſimilitudines & ſimulacra.

Dico Secundò, hinc conſequenter theraphim, ſicut & ſimulacra, ſumuntur pro idolis, quia priſcæ imagines, præſertim apud Iudæos, vix fiebant niſi dijs & idolis. Patet, quia Noſter interpres & alij Gen. 31. 19. Iudic. 17. 5. Ezech. 21. 21. & alibi paſſim *theraphim* vertunt idola. Hæc dicuntur *theraphim*, vel à rad. רפה *rapha*, id eſt demittere, vt vult Marinus & Forſter. quòd idololatræ coram ijs ſe demitterent & humiliarent, ea adorando: vel à Chaldæo תרף *teraph*, id eſt putreſcere, exprobrare, & probris afficere. Vnde Chaldæi *beth hatturpha*, id eſt domum turpitudinis, vocant fanum idoli: & fortè inde manauit Latina vox turpis & turpitudo, ait Serarius loco citato. *Theraphim* ergo idem eſt quod turpe, probroſum, immundum, putridum & putrefactione dignum: tale enim eſt idolum, quod proinde hebr. vocatur ſtercus & ſordes: vel potiùs *theraphim* dicta ſunt à ſeraphim & cherubim, de quo mox plura.

Porrò *theraphim* hic, vti & alibi, ſignificare idola, ex eo colligitur, quòd per τὸ *ſine theraphim*, explicat illud quod de muliere dixit v. 3. *Non fornicaberis, & non eris viro.* q. d. Volo te ô mulier domi meæ degere ſolam, ita vt nec adulteris, nec marito tuo copuleris; vt repræſentes quòd Iſraelitæ poſt excidium pari modo ſedebunt ſine ſacrificijs & altari, vt non colant Deum verum, quaſi maritum ſuum; & ſine theraphim, vt non colant deos alienos, quaſi adulteros. ſignificat ergo Iſraelitas longo tempore non colituros Deum verum, nec theraphim, id eſt idola.

Dico Tertiò, *theraphim* ſignificat idola, tum qua deos, tum qua dabant oracula, & conſulentibus reſpondebant de futuris euentis. Patet, quia Ezech. 21. 21. de rege Babylonis dicitur: *Interrogauit idola* (hebr. *theraphim*) *exta conſuluit.* Et Zachar. 10. 2. *Quia theraphim locuta ſunt, & diuini viderunt mendacium.* Vnde & Chald. vertit, *non erit qui reſponſum reddat.* Idem patet Iudic. 17. 5. &

& c. 18 20 in theraphim Michæ. Secundò, quia Septuag. pro *theraphim*, vertunt δήλωσιν, id eſt manifeſtationem; & Aquila φωτισμῶν, id eſt illuminationem, hoc eſt, prophetiam & oraculum. Denique Rabbini *theraphim*, inquiunt, *ſunt imagines futura prænuntiantes*.

Theraphim ergo erant ſimulachra & idola, quæ idololatræ domi habebant, inuocabant, & in omnibus difficultatibus dubijſq; conſulebant, quaſi Lares & Penates ſuos. Sic Rachel furata eſt theraphim, id eſt idola & Lares, patris ſui, Gen. 31. 19. Sic Micha habuit theraphim, quaſi Penates ſuos, Iudic. 17. v. 5. Itaque ſignificatur hîc quòd Iſrael in captiuitate carebit theraphim, id eſt, dijs patrijs, Laribus & Penatibus ſuis, putà vitulis aureis, & Baalim, quos colebat in Samaria. licèt enim mixtus Gentibus coluerit earum idola; tamen hi non erant eius theraphim, id eſt dij patrij, Lares & proprij Penates quos coluerat in Samaria. Ita Hebræi, Lyran. Vatabl. Pagnin. Iſidor. Arias. Serarius loco citato, & alij. Simili modo Gentiles coluerunt ſuos Lares, adeò vt etiam poſt excidium domo & vrbe fugientes, eos ſecum peregrè aſportarent, vti Æneas exciſa Troia extulit ſecum idola patria, quaſi Lares ſuos: quod tacitè irridens Virgil. ait:

Illum in Italiam portans victoſq; Penates.

Hinc narrant Gentiles, quòd, cum Troiæ in honorem Palladis arx, & in eius ſummo templum illi ædificaretur, è cælo ceciderit Palladium, id eſt, Palladis ſimulachrum ligneum mouens oculos & haſtam quam manu geſtabat, vt ſcribit Seruius. Hoc Palladium ſibi locum in eo templo delegit, moxq; oraculum ab Apolline datum eſt Troiam exſcindendam ſi Palladium hoc ex vrbe efferretur. Quocirca Diomedes & Vlyſſes clanculum occiſis cuſtodibus, illud extulerunt; ac paulò pòſt à Græcis capta eſt Troia. Ita Ouid. 5. Faſtor. & Virgil. 2. Æneid.

Fatale, inquit, *aggreſſi ſacrato auellere templo Palladium*, &c.

Palladium enim erant Penates Troiæ. Et S. Auguſt. in libr. de Ciuit. ridet hoſce deos vrbiumque tutores, qui oculos habent & non vident, pedes & non ambulant, manus & non poſſunt opitulari. *Tales*, inquit, *fuerunt præſides & cuſtodes Capitolij, qui cùm ſeipſos non poſſent defendere, quanto minùs valebant ciuitatem tueri?* De his ait Plautus:

Ego Lar ſum familiaris ex hac familia.
Vnde exeuntem me aſpexiſti.

Inde Lararium vocabatur locus ſiue oratorium in quo theraphim, id eſt Lares & dij domeſtici ſeruabantur & colebantur. Scribit Lampridius Alexandrum Seuerum Imp. in Larario rem diuinam manè factitaſſe ad effigies deorum, in quibus habebat Abrahamum & Chriſtum: in ſecundo autem Larario habebat ſimulachrum Virgilij & Ciceronis. Iidem dicti ſunt Penates, *ſiue à penu ducto nomine (eſt enim omne quo veſcuntur homines penus) ſiue ab eo quòd penitus inſident, ex quo etiam penetrales à Poëtis vocantur*, inquit Cicero libr. 2. de Natura deorum. Et Macrob. lib. 3. Saturn. c. 4. *Penates*, ait, *eſſe dixerunt per quos penitus ſpiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi poſſidemus.* Vnde Plaut. in Mercat. *Ego mihi alios Penates deos perſequar, alium Larem.* Et Terent. in Phormione: *At ego deos*

A *Penates hinc ſalutatum domum deuertar.*

Hinc rurſum ſuſpicari quis poteſt, theraphim ortum habere à cherubim & ſeraphim, vti ſuperiùs dixi. Cum enim Gentes viderent Iudæos tanta veneratione proſequi cherubim & ſeraphim, tum poſt fabricam arcæ & cherubim per Moſem, tum ante eam. Nam ante eam Gen. 31. Rachel dicitur furata theraphim, id eſt idola patris ſui: atque ab initio mundi cherubim poſiti erant ad cuſtodiam paradiſi; deniq; ex traditione Adæ, Noæ, Abrahæ, filij & nepotes eorum ante Moſen cognoſcebant & venerabantur angelos, ſeraphim & cherubim, inde Gentiles ſuſpicati ſunt hæc eſſe eorum numina & deos tutelares: vnde ipſi pariter ſuos Lares & Penates nonnihil B immutata & corrupta voce (vti fieri ſolet, cùm voces è primæua lingua in aliam peregrinam transferuntur) pro ſeraphim & cherubim vocaſſe videntur theraphim, præſertim Chaldæi, qui litera t gaudent, & s in t commutant, vti initio dixi. Hinc & theraphim ſæpè iunguntur cum ephod, vti hoc loco, & Iudic. 17. 5. & c. 18 v. 4. 17. & 20. conſtat enim ephod veſtem fuiſſe ſacerdotalem Iudæorum.

v

ET QVÆRENT Iſraelitæ, ſiue decem tribus, Vers. 5.
tot centenorum annorum deſolatione & derelictione afflicti, pœnitentes, & reſipiſcentes, DOMINVM DEVM SVVM ET DAVID REGEM SVVM] *Dauid*, id eſt Meſſiam, ſiue Chriſtum Dauidis filium, & in regno (non temporali, ſed ſpiritali Eccleſiæ) ſucceſſorem. Ita Chald. S. Hier. Hugo, Vatabl. Iſidor. Arias & alij paſſim. Ita Chriſtus vocatur Dauid Ezech. 34. 23. *Suſcitabo ſuper eos ſeruum* C *meum Dauid.* Ierem. 30. 9. *Seruient Dauidi regi ſuo, quem ſuſcitabo eis.* & alibi, vti docet S. Aug. tom. 4. libr. de octo Dulcitij quæſtionibus q. 5. & vlt. ac fusè Galatin. l. 3. c. 23. nomina enim parentum apud Hebræos ſæpè patronymicè ſumuntur pro filijs & poſteris.

ET PAVEBVNT AD DOMINVM ET AD BONVM EIVS] Pauor in Scriptura, cùm Deo & rebus diuinis tribuitur, ſignificat ſummam venerationem & reuerentiam. q. d. Summa reuerentia proſequentur & colent Dominum. Septuag. vertunt, *ſtupebunt in Domino, & in bonis eius.* Porrò *ad Dominum*, id eſt, audito nomine Domini. q. d. Solo nominis diuini auditu perculſi & attoniti, eum reuerebuntur. Bonum autem hic ſignificat Dei erga Iſraelitas largitatem & beneficentiam, quam D Deus fidelibus per innumeras gratias, dona & beneficia demonſtrat, & teſtatiſſimam facit, ita vt fideles ijs viſis in Dei tam liberalis & benefici admirationem & ſtuporem rapiantur: q. d. Iſraelitæ mira deuotione & reuerentia venerabuntur Dei bonitatem & magnificentiam; quia videbunt tam magnifica dona & beneficia ab ea ſibi, licèt tam diu rebellibus poſt tot ſæcula exhiberi, iuxta promiſſa Abrahæ & patribus facta. Vnde Primò, particulatim S. Hieron. Albert. & Hugo per *bonum* accipiunt Ieſum Chriſtum, quem vnigenitum ſuum (ac conſequenter omnia dona per eum & cum eo) nobis donauit Deus Pater. Secundò, Haymo, Albert. & Arias per *bonum* accipiunt Spiritum ſanctum, hic enim eſt primum & increatum bonum & donũ Patris & Filij, qui omnia creata dona in ſe cõplectens, ea vbertim in nos effundit. Tertiò, alij per *bonum* accipiunt Euchariſtiam: in hac enim ſummam

boni-

Y

bonitatem, opus & gratias nobis in dies oſtendit, & communicat Deus Pater, & Chriſtus Dominus iuxta illud Zachariæ 9. 17. *Quid eſt bonum eius, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorū, & vinum germinans virgines?*

In novissimo dierum] in fine mundi, quando ſub aduentum Antichriſti, maximè poſt eum occiſum, Iſraelitæ & Iudæi, qui ei viuenti & regnanti adhæſerant, partim memores concionum & miraculorum Eliæ & Enoch, partim aliorum

A concionatorum exhortatione, conuertentur ad Chriſtum, vti dixi Apocal. 15. tunc enim omnis Iſrael ſaluus fiet, Roman. 11. 25. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. & alij paſſim. Secundò, Iſidor. & Caſtro hæc facta putant in incarnatione, & primo aduentu & prædicatione Chriſti, ſcilicet inchoatè: tunc enim pauci ex Iſrael conuerti cœperunt. Errant alij, qui hæc præſtita putant in laxatione Iudæorum è Babylone facta per Cyrum.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cauſas iræ Dei & vindictæ in Iſraelem recenſet, maledictum, mendacium, homicidium, furtum, adulterium, &c. quorum omnium origo fuit, quòd in eo non eſſet ſcientia Dei. Rurſum horum omnium cauſam, v.g. aſſignat ignorantiam & malitiam ſacerdotum, qui peccata populi adulando fouebant, vt pro ijs hoſtias ab eo acciperent. Tertiò, v. 19. arguit Iſraelis laſciuiam & libidinem, ideoq; ei ignominioſum excidium & captiuitatem comminatur.

Verſ. 1. AVdite verbum Domini filij Iſrael, quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ: non eſt enim veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra.

2. Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit.

3. Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in beſtia agri, & in volucre cæli: ſed & piſces maris congregabuntur.

4. Verumtamen vnuſquiſque non iudicet: & non arguatur vir: populus enim tuus, ſicut hi, qui contradicunt ſacerdoti.

5. Et corrues hodie, & corruet etiam Propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam.

6. Conticuit populus meus, eò quòd non habuerit ſcientiam: quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego.

7. Secundùm multitudinem eorum ſic peccauerunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo.

Verſ. 1. AVdite verbum Domini filij Israel] Hinc patet Prophetam adhuc alloqui decem tribus. Ita Chald. S. Hieron. Hugo, Vatabl. & alij: hæ enim vocantur Iſrael, & Ephraim v. 17. licet aliqui, vt Haymo & Arias, hæc accipiant de duabus tribus, eò quòd v. 15. nominet Iuda: ſed id facit obiter, per ſubitam depreſſionem, imò per comparationem & oppoſitionem ad Iſrael, id eſt ad decem tribus. Alij denique, vt Ribera, hæc accipiunt, tam de Iſrael quàm de Iuda, id eſt, de duodecim tribubus, quod non eſt improbabile; licèt primum quod dixi ſit probabilius, magiſque proprium & connexum.

B Quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ] *Iudicium*, id eſt, accuſatio & expoſtulatio: vnde Chald. vertit, *diſceptatio*. q.d. Habet Deus quod in iudicio accuſet, iuſteq; expoſtulet cum incolis Samariæ. Ita Vatabl. & alij.

Non est enim veritas] id eſt fidelitas, ſiue fides promiſſorum & factorum: q. d. Iſraelitæ non ſeruant fidem, ſed doloſi ſunt & fraudulenti: decipiunt enim & fraudant proximos ſuos. Ita paſſim Interpretes. Solus Albert. quem ſequitur Dionyſ. accipit veritatē morum & vitæ, quâ ſcilicet vita dicitur vera, id eſt recta, iuſta & conformis ſuæ regulæ, putà rectæ rationi.

Non est misericordia] q. d. Non eſt qui miſereatur, & miſerendo ſubueniat egenti & afflicto. Ita Haymo, Hugo, Vatabl. Arias, ac S. Cyprian. epiſt. ad Demetrianum: vbi & addit:

C *De ſterilitate aut fame quereris, quaſi famem maiorem ſiccitas quàm rapacitas faciat, quaſi non de captatis annonarum incrementis & pretiorū cumulis flagrantior inopiæ ardor exceſcat. Quereris claudi imbribus cælum, cùm ſic horrea claudantur in terris. Quereris minus naſci, quaſi quæ nata ſunt, indigentibus præbeantur. Peſtem & luem criminaris, cùm peſte ipſa & lue detecta ſint vel aucta crimina ſingulorum: dum nec infirmis exhibetur miſericordia, & defunctis auaritia inhiat ac rapina; ijdem ad pietatis obſequium timidi, ad impia lucra temerarij, fugientes morientium funera, & appetentes ſpolia mortuorum; vt appareat in ægritudine ſua miſeros ad hoc forſitan & derelictos eſſe, ne poſſint dum curantur, euadere.* Ita ſanè & hodie ſæpè

D immiſericordia eſt cauſa miſeriarum priuatarum & publicarum.

Et non est scientia Dei in terra] *Et*, id eſt, *quia* (hoc enim ſignificat Hebr. *vau*) q.d. Defectus ſcientiæ Dei, quaſi luminis practici, eſt cauſa cur deficiat miſericordia & veritas, ſiue fidelitas. Porrò *ſcientiam Dei* accipe non ſpeculatiuam ſed practicam, qua cognoſcimus, æſtimamus, & reueremur Dei numen, prouidentiam, iuſtitiam, vindictam, &c. ideoque hæc Dei ſcientia cum eiuſdem timore, amore, cultu & obedientia coniuncta eſt. Hæc enim eſt ſcientia, ſapientia & prudentia quam paſſim commendat Scriptura, præſertim in Prouerbijs, Eccleſiaſtico, & alijs libris

libris ſapientialibus, q.d. Non eſt qui Deum practicè cognoſcat, puta qui eius maieſtatem & prouidentiam apprehendat & æſtimet vti par eſt, qui eum timeat, colat & reuereatur; vt cogitans eius prouidentiam qua punit impios, & præmiat pios, ſtudeat ei placere, ideoque vacet operibus pijs, & abſtineat ab impijs: de quo ait S. Iohan. epiſt. 1. cap. 2. 4. *Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt.* Vnde Chald. vertit, *non eſt qui ambulet in timore Domini.* Sic & S. Cyrill. & S. Cyprian. lib. ad Demetrianum. Quod enim homines à peccato abſterret, & ad bonum impellit; eſt Numinis metus & reuerentia: hoc ſi tollas, homines impunè fræna laxabunt ſuis concupiſcentijs, & ruent in omnia ſcelera. Hoc eſt quod queritur Pſaltes pſal. 13. *Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus*: hac de cauſa *corrupti ſunt, & abominabiles facti.*

Beatitudo eſt noſſe Deum.

Ex aduerſo S. Auguſt. ſerm. 112. de Tempor. *Cognitione*, ait, *Dei nihil melius eſt, quia nihil beatius eſt, & ipſa vera beatitudo eſt. Vnde & Saluator ad Patrem ait; Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te vnum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* Et mox: *Beata ſiquidem vita eſt cognitio diuinitatis: cognitio diuinitatis, virtus boni operis eſt: virtus boni operis, fructus eſt æternæ beatitudinis. Qui vult cum Deo ſemper eſſe, frequenter debet orare & legere. Nam cùm oramus, ipſi cum Deo loquimur: cùm verò legimus, Deus nobiſcum loquitur.* Idem ſcripſit librum de Beata vita, quo toto docet non aliud eſſe beatam vitam, quàm perfectam Dei cognitionem. S. Bernard. tr. de Interiori domo in fine: *Deum*, ait, *cognoſcere, plenitudo eſt ſcientiæ: plenitudo autem huius ſcientiæ, plenitudo eſt gloriæ, conſummatio gratiæ, perpetuitas vitæ. Ad huius verò ſcientiæ plenitudinem, opus eſt potiùs intima compunctione, quàm profunda inueſtigatione; ſuſpiriis, quàm argumentis: lachrymis, quàm ſententijs: oratione quam lectione; cæleſtium potiùs contemplatione, quàm terreſtrium occupatione.* Idem lib. de Conſcientia, docet multos quærere ſcientiam, paucos conſcientiam, cùm vera ſcientia conſiſtat in pura & ſancta coram Deo conſcientia.

Verſ. 2. MALADICTVM ET MENDACIVM] Chald. vertit, *peierant incolæ huius terræ, mentiuntur, &c. committunt adulteria, perfringunt* (ſcilicet ſeptem mandatorum Dei) *& ſanguis ſanguinem tangit, cædes cædem excipit.* Sic & Vatabl. Alij vertunt, & explicant: *Maledictis, calumnijs, contumeijs & execrationibus inſectantur proximos.* Ita Theoph. Haymo. Lyran. & Hugo. Vtrumque ſignificat Hebr. אָלֹה *ala*, ſed magis prius: oſtendit enim non eſſe veritatem in terra ex contrario, quia ſcilicet in ea regnat *ala*, id eſt periurium execratorium, vt vertunt Septuag. q.d. Execrantur, dicuntque: Diſperream, terra mihi dehiſcat ſi hoc non ſit verum, vel ſi hoc non fecero, & mentiuntur fidemque fallunt; ideoque ſunt periuri.

INVNDAVERVNT] Chald. & Vatabl. *eruperunt inſtar diluuij*, quod omnes aggeres & ſepes ſua vi diſtringens & dirumpens, campos implet & opplet aquis. Hoc enim eſt Hebr. פָּרָצוּ *parats*: pari enim modo Iſraelitæ ſuis ſceleribus plurimis & maximis diſfringebant omnia iura iuſſaque Dei, atque omnia replebant furtis, fraudibus, adulterijs, cædibus, &c.

ET SANGVIS SANGVINEM TETIGIT] Septuag. *ſanguines in ſanguinibus miſcent.* Sic enim legit codex Vatican. Hebr. ad verbum eſt, *ſanguines in ſanguines tetigerunt. In ſanguines*, id eſt *ſanguines*: verba enim contactus apud Hebræos conſtruuntur cum *beth*, id eſt *in*. Dicunt enim percutere in manu, pro, percutere manum: occidere in anima, id eſt occidere animam. *Sanguis* in Scriptura ſignificat Primo, homicidium, per metonymiam, qua obiectum ponitur pro actu; putà ſanguis, pro effuſione ſanguinis, indeque extenditur per catachreſin ad quamuis vim, fraudem & iniuriam proximo illatam: hæc enim viam ſternit ad homicidium, eiuſque eſt quaſi inchoatio: vnde prohibetur quinto Decalogi præcepto, *Non occides.* Secundo, ſignificat omnem contaminationem, pollutionem & immunditiem: ſanguis enim effuſus omnia contaminat, polluit, cruentat & fœdat. Tertiò, per ſynecdochen ſignificat quodlibet ſcelus: quia enim maximum ſcelus in proximum eſt homicidium, hinc ab eo tempore famoſiori, ſumitur denominatio, vt quodlibet aliud facinus à pari vel ſimili vocetur ſanguis. Hiſce omnibus modo hîc accipitur.

Primò, ergo Vatabl. exponit, *ſanguis ſanguinem tetigit*, id eſt, cædes cædi fuit continua, vel cædes cædem tetigit: q.d. Sunt continuæ cædes in Samaria, mutuis vulneribus ſeſe paſſim interficiunt. Sic Latinis priſcis alternum dare ſanguinem dicebantur qui ſe inuicem vulnerabant. Vnde Seneca in Thyeſte:

Quis vos exagitat furor
Alternum dare ſanguinem,
Et ſceptrum ſcelere aggredi?

Vnde Syrus vertit, *ſanguinem ſanguine miſcuerunt*; Arabicus; *ſanguinem ſuper ſanguinem effuderunt*. In Hebræo maior eſt emphaſis. Habet enim in plurali *ſanguines tetigerunt ſanguines.* q.d. Tanta eſt effuſio ſanguinis, vt non guttatim is ſtillet, ſed inſtar riui & torrentis decurrat, atque ad ſanguinem alibi effuſum confluat, efficiatque quaſi lacum ſanguineum, & campos ſanguinantes. Inde *vir ſanguinum* vocatur homicida & latro, vti Dauid vocatur à Semei 2. Reg. 16. 7.

Secundò, Rupert. ſanguinem accipit pro commixtione ſeminis & ſanguinis (ſemen enim eſt ſanguis optimus, & planè per coctus) conſanguineorum, q.d. Conſanguinei inuicem ſanguinem, id eſt ſemen, commiſcent, inuicem inceſtant & polluunt.

Tertiò, pleniſſimè, Chald. S. Cyril. S. Hieron. Haymo & Hugo *ſanguines* accipiunt pro peccatis, q.d. Addunt peccata peccatis, ſcelera ſceleribus accumulant. Audi S. Gregor. hom. 11. in Ezech. *Sanguis ſanguinem tangit, quando peccatum peccato additur, vt ante Dei oculos adiunctis iniquitatibus anima cruentetur. Paulus Apoſtolus ait: Vt impleant peccata ſua ſemper. Iohanni quoque per angelum dicitur: Qui nocet, noceat adhuc: & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc:* q.d. Domus, vici, fora, templa, muri, agri peccatis inundant & exundant.

Quæres, cur ſanguis ſit ſymbolum peccati? Reſp. Primò, quia effuſio ſanguinis, putà homicidium, inter homines cenſetur grauiſſimum eſſe peccatum. Secundò, quia ſanguis eſt ſedes & inſtrumentum concupiſcentiæ, quæ eſt cauſa peccati. Sanguis enim ſubminiſtrat materiam tam libidini, quàm iræ & ſuperbiæ, eaque accendit & inflammat. Vnde ſanguis eſt ſymbolũ carnalis ſenſus & cupiditatis, vti ex Theod. docui

Peccatum vocatur ſanguis ob quatuor analogias.

Digitized by

Leuit. 17. 11. Tertiò, quia ſanguis Iudæis ex lege erat immundus & abominabilis, nec eo licebat veſci, idque in odium & deteſtationem homicidij, Leuit. 17. 10. Rurſum, ſanguis menſtruatarum & naturaliter, & ex lege immundiſſimus erat, Leuit. 15. 19. & ſeq. Tale eſt & peccatum quod eſt menſtruum, & teterrimum virus animæ. Quartò, quia peccatum occidit animam, eiuſque quaſi ſanguinem & vitam effundit.

Allegor. Theoph. & ex eo Leo Caſtrius (qui hunc ſenſum affert quaſi literalem) Iudæi ſanguini Prophetarum miſcuerunt ſanguinem Chriſti, Apoſtolorum, & Martyrum, dum eos æquè ac Prophetas occiderunt, vti Chriſtus eis obijcit Matt. 23. 33. Rurſum ijdem, ait Caſtrius, Chriſtum inter duos latrones crucifixerunt, vt crederetur eſſe latro. Sic ergo ſanguinem Chriſti ſanguini latronum miſcuerunt.

VERS. 3. PROPTER HOC LVGEBIT TERRA] Hic pœnam tot tantiſque ſceleribus debitam intentat. B Alij ergo: *Lugebit*, id eſt, vt Chald. *vaſtabitur & deſolabitur, terra*, vt metaphoricè lugere videatur; ſicuti ex aduerſo prata ridere dicuntur, cùm germine, floribus & fructibus vernant. Ita Lyran. Arias & Vatabl. Secundò, *lugebit*, metonymicè, quia vaſtata luctum incolis inducet. Ita Haymo & Hugo. Quocirca huius luctus terræ effectum ſubdit, dicens:

ET INFIRMABITVR] id eſt languebit, fame conficietur, tabeſcet & morietur. Ita Chald. Eſt metonymia: ponitur enim antecedens pro conſequente, putà infirmitas pro morte.

OMNIS QVI HABITAT IN EA, IN (id eſt cum) BESTIA AGRI, ET IN (id eſt cum) VOLVCRE CÆLI] q.d. Deſolata terra non tantùm homines, ſed & beſtiæ aueſque, quin & piſces morientur: tum C quia hæc omnia ex terræ frugibus viuunt; ijs ergo ſublatis emoriuntur: tum quia per hæc omnia punitur à Deo homo peccans, qui eſt eorum dominus.

ET PISCES MARIS CONGREGABVNTVR] id eſt, deficient & morientur. Ita Sept. & Chald.

Congregari, id eſt mori. Cur? Quæres, cur defectus animalium & mors, vocatur congregatio? Reſpond. Primò, quia animalia, etiam feræ, vt leones, cerui, lupi, apri, ſparſa per agros & ſyluas dum periculum mortis ſentiunt, naturæ inſtinctu ſolent congregari in vnum agmen, vt ſimul iuncta validiùs periculo reſiſtant. Secundò, quia piſces cùm ob vitium aquarum, aëris, aliáue de cauſa (vt ob fœturam, vel cùm balæna grauida onus ventris ſentiens agitat ſeipſam, totumque mare, & conſequenter omnes D piſces) aliò migraturi ſunt, ſolent congregari in vnum agmen, itaque ſimul proficiſci: vnde tunc piſcatores qui id præſentiunt, eos piſcari ſolent; vti quotannis ſtato tempore videmus fieri piſcationem halecum, mugilum, ſalmonum. Tertiò, Ribera & alij exponunt: *Congregabuntur*, ſcilicet ad multitudinem & congregationem mortuorum, id eſt, tabeſcent & morientur. Hinc enim illa trita phraſis, *Apponi* vel *congregari ad patres*, id eſt mori. Eſt metalepſis, vel metonymia: ponitur enim conſequens pro antecedente, ſcilicet deſcenſus in ſepulchrum & limbum, pro morte præuia. Quarta & genuina, quia Hebr. אסף *aſaph*, ſignificat congregare, colligere, auferre. Sic enim poma dicuntur congregari, vel colligi, dum carptim auferuntur. Sic piſces congregan-A tur in ſagenam, dum expiſcando auferuntur. Vnde Lucilius:

Rus hoc, & colligis omnia furtim.

Congregare ergo vel colligere, idem eſt quod auferre.

Porrò hæc mors vel deſcenſus piſcium in deſolatione terræ contingit partim naturaliter; ſiccitas enim & combuſtio terræ areſacit torrentes & riuos, qui alebant piſces; partim & potiùs iuſto Dei iudicio, qui hominum impiorum terra & aqua, beſtijs & piſcibus abutentium luxum caſtigat, omnium defectu & deſolatione. Hoc eſt quod minatur Iſaias Ægyptijs cap. 19. v. 5. *Areſcet aqua de mari, & flumen deſolabitur atque ſiccabitur; & deficient flumina, & mœrebunt piſcatores.* Ita in hiſtorijs legimus, & hoc ſæculo vidimus, in Francia, Scotia, Hollandia vrbes olim piſcatione & piſcibus diuites, poſt-B quam hæreſim admiſerunt, piſcibus emorientibus, vel aliò commigrantibus ſterilitate & paupertate à Deo vindice punitas. Refert Platina ſub Victore III. Pontif. ob peccata illius æui, piſces tam in mari quàm in fluminibus defeciſſe. Idem Hiberniæ contigiſſe, ſed precibus S. Malachiæ correctum eſſe, in eius Vita ſcribit S. Bernard. Sic ex aduerſo Chriſtus ſemel & iterum ingentem copiam piſcium adduxit in retia S. Petri, vtpote fidelium principis, Lucæ 5. 6. & Iohan. 21. 6. Theodor. per aues accipit diuites, qui in piſces, id eſt pauperes, graſſantur, eoſque conſumunt, ſed hoc myſticum eſt, non literale.

VERVMTAMEN VNVSQVISQVE NON IVDICET (id eſt, non expoſtulet, vt vertit Vatablus, non increpet) ET NON ARGVATVR VIR] q.d. Nemo VERS. 4.
C increpet & arguat homines huius regionis: fruſtra enim id faciet, nam monenti obſtrepunt & contradicunt. Ita S. Hieron. Lyran. & Vatabl. Loquitur quaſi deſperans de eorum emendatione, ſimulque ſignificat eos planè indignos eſſe monitione & correptione, ait Rupert. Audi S. Hieron. *Prouocati erant ad iudicium Dei filij Iſrael, vt cauſas Dominicæ indignationis audirent, & præterita peccata cognoſcerent, propter quæ hoſtibus traderentur. Nunc quia in ſcelere perſeuerant, & impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt: Non neceſſe eſt vt veniatis ad iudicium, vt in veſtris flagitijs arguamini: quia tanta eſtis impudentia, vt nec conuicta quidem, pudorem habeatis & verecundiam; ſed contradicatis mihi, quaſi ſi diſcipulus magiſtro, ſacerdoti plebecula contradicat.*

D POPVLVS ENIM TVVS SICVT HI, QVI CONTRADICVNT SACERDOTI] Vatabl. *ſicut hi qui litigant cum ſacerdote*, q. d. Iſraëlitæ contradicunt mihi & Prophetis, ſicut improba & impudens plebs contradicit ſacerdoti, eumque litigat. Ita S. Hier. Alleg. Iudæi contradixerunt Chriſto, qui eſt ſummus ſacerdos, dicentes: Non habemus regem niſi Cæſarem, ait Leo Caſtr. Secundò, *τὸ ſicut* poteſt accipi vt nota non ſimilitudinis, ſed veritatis, vti eſt Iohan. 1. 14. q.d. Populus tuus eſt obſtreperus & vitilitigator, vti decet eum qui litigat & iurgatur cum ſuis ſacerdotibus. Quocirca Arias ſic exponit, q.d. Nemo eſt qui arguat populum. Nam ſacerdotes quorum eſt eum arguere, æquè improbi ſunt. Vnde ſi hi populum increpent, illi recalcitrat, & ſcelus ſceleri regerit, illud occinens.

Væ tibi tu nigra dicebat cacabus ollæ.

Vers. 5. Et corrves hodie] id eſt breui: q. d. Iam iam tibi, ô Iſrael, imminet ruina & calamitas captiuitatis Aſſyriacæ; tibi, inquam, & tuis pſeudoprophetis, qui tibi quaſi numquam vaſtandæ falſò abblandiebantur. Ita Chald. S. Hieron. Theodor. Lyran. & Iſidor.

Alij pro *hodie*, vertunt, *interdiu*, aliterque ſequentia diſpungentes, ſic transferunt: *Corrues igitur interdiu*, id eſt palàm, media luce, non per tenebras & inſidias, *corruet & Propheta tecum nocte*, id eſt in ſua calamitate & ſtrage, æquè ac ignorantia, imprudentia, & inopia conſilij: ita Chald. Vatabl. Pagnin. Iſidor. & Arias; vnde ſequitur.

Nocte tacere feci (præ pudore & confuſione) matrem tvam] Putà Synagogam, ſiue Samariam. q. d. Puniam eius obſtreperam contradictionem ſilentio, vt ſe excuſare, imò loqui nec audeat, nec poſſit. *Nulla flendi maior eſt cauſa, quàm flere non poſſe*, vel metu tyranni fletum prohibentis, vel præ grauitate mali, quæ oculis mentique ſtuporem inducit. *Cùm miſerrimum ſit flere, quàm infelix ſum, cui ne hoc quidem licet!* ait Seneca lib. 1. Controu. 1. *Noctem* vocat tempus calamitatis & excidij, putà captiuitatis, cædis & ſpoliationis Samariæ: fortè etiam quia noctu capta eſt ab Aſſyrijs. Vnde hebr. eſt, *nocte, & tacere feci*, vel compeſcui *matrem tuam*. q. d. Cùm nox erit, tunc tacebit. Rurſum Hebr. דָּמִיתִי *damiti*, verti poteſt cum Vatabl. Pagnino & alijs *ſuccidi*, q. d. Nocte ſuccidi matrem tuam. Tertiò, verti poteſt cum Septuag. *nocti aſſimilaui matrem tuam*. q. d. Ita cladibus obruetur, vt dies videatur eſſe nox, vtque ipſa nocti tenebroſæ & horridæ ſimilis eſſe videatur.

Vers. 6. Conticvit popvlvs mevs] Vatabl. *ad ſilentium redactus eſt*, vel *ſucciſus eſt populus meus*, *eò quòd non habuerit ſcientiam Dei*, de qua v. 1.

Qvia tv scientiam repvlisti; repellam te, ne sacerdotio fvngaris mihi] *Scientiam* vocat Dei legiſque diuinæ ſtudium & cognitionem, non tantùm ſpeculatiuam, ſed & practicam, vti dixi v. 1. vnde Chald. vertit, *quia tu repuliſti timorem Dei, repellam te*, &c. Nota Primò. Alloquitur Synagogam ſiue populum Iſrael vnde de ea loquitur nunc in genere maſculino, nunc in feminino dicens: *Oblita es legem Dei tui*, q. d. Repellam te ô Iſrael, ne vllus ex filijs tuis, aut ex cœtu tuo ſit mihi ſacerdos. Maximè tamen alloquitur ipſos ſacerdotes, vt patet ex ſequentibus. Nam v. 8. ait, *Peccata populi mei comedent*, ſcilicet ſacerdotes; ita Chald. & Arias. Iam ſacerdotium intelligit non falſum & idololatricum, inſtitutum à Ieroboam, vt vult Albert. hoc enim non *mihi*, id eſt Deo, ſed vitulis aureis fuit dicatum: ſed verum & diuinum. Senſus ergo eſt, q. d. Quia tu ô Iſrael, & maximè vos ô ſacerdotes ſparſi per Iſraelem, vt eum Dei cultum & timorem doceretis, repuliſtis ſtudium meæ legis; hinc ex lege & pœna talionis vobiſcum agam: nimirum quia vos legem meam adeò neglexiſtis, vt nec eam legeretis, nec ipſos legis libros haberetis, ego viciſſim vobis ipſam legem, ſcientiam, ſacerdotium, omnemque mei cultum & religionem auferam, vt quaſi ad atheiſmum & paganiſmum redigamini. Ex ſacerdotio enim pendet totius populi fides, cultus, & religio. Eo ergo oblato neceſſe eſt vt hæc pariter auferantur & pereant. Ingens ergo

A pœna quam Deus Iſraeli hîc ſocordi in ſui cultu comminatur, eſt ſacerdotij ablatio. Videant nunc reſpubl. hæreticæ, quæ ſacerdotes & ſacerdotium Chriſtianum exterminant, quàm non tantùm illis & Chriſto, ſed & ſibi ipſis ſint iniuriæ: hoc enim ipſo auferunt ſibi Dei fidem, Dei Eccleſiam, Dei cultum, veramque religionem. Denique Arabicus vertit, *quia tu es qui dilexiſti ſæculum, & conſolationem eius, & ego repellam te, ne fungaris mihi ſacerdotio.* Quod norint ſacerdotes, ne ſe implicent rebus ſæcularibus, vt monet Apoſtolus, ſi Deo ſeruire & frui velint. Rurſum ex hac Oſee ſententia, Synodus VII. generalis probat arcendos eſſe epiſcopatu indoctos, qui carent Sacræ Scripturæ ſcientia, vt habetur diſt. 38. cap. *Omnes.*

Secvndvm mvltitvdinem eorvm sic pec- Vers. 7.
B caverunt mihi *Eorum*, ſcilicet, *filiorum*, vt præceſſit. q. d. Multiplicaui Iſraelitas ſicut ſtellas cæli, ſed quo plures fuerunt, eo plus peccarunt, & grauiùs: et quot Iſraeli filios dedi, tot mihi videar hoſtes genuiſſe: ipſe enim eos educat in mei odio, & in idolorum amore cultuque. Quocirca gloriam eorvm in ignominiam commvtabo] q. d. Auferam eis filios (hi enim ſunt gloria parentum, præſertim in lege veteri) quod eis erit valdè probroſum & ignominioſum. Ita S. Cyril. Theod. & Theoph. Secundò, S. Hieron. explicat, q. d. *Quot homines habuit Iſrael, tot aras extruxit dæmonibus, in quorum victimis peccauit mihi, Propterea gloriam eorum, in qua gloriabantur ſibi, cùm Deo idola præferebant, in ignominiam commutabo; vt & ſacerdotes rapiantur, & populi. Siquidem ſacerdotes peccata populi mei comedunt: quia cùm eum peccare perſpexerint, non ſolum non arguunt, ſed laudant, atque*
C *ſuſtollunt, ac beatos prædicant.* Tertiò, Chald. τὸ eorum, ad opes & prouentus refert: vertit enim, *ſicut multiplicaui eis prouentus, ſic ipſi multiplicauerunt contra me peccata.* Ita ſæpè videmus non tantùm laicos, ſed & ſacerdotes ex opibus inſoleſcere & luxuriari, iuxta illud Deuter. 32. 15. *Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit.* Quocirca appoſitè, ait S. Ambr. *Diuitiæ de vitijs nomen acceperunt*, quia diuitiæ vitiorum ſunt fomes.

8. Peccata populi mei comedent & ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum.

9. Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos: D & viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei.

10. Et comedent, & non ſaturabuntur: fornicati ſunt, & non ceſſauerunt: quoniam Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.

11. Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor.

12. Populus meus in ligno ſuo interrogauit, & baculus eius annunciauit ei: ſpiritus eius fornicationum decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo.

13. Super capita montium ſacrificabant, & ſuper colles accendebant thymiama: ſubtus quercum, & populum, & terebinthum, quia bona erat vmbra

eius: ideo fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt.

14. Non viſitabo ſuper filias veſtras cùm fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cùm adulterauerint: quoniā ipſi cum meretricibus conuerſabantur, & cum effeminatis ſacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.

VERS. 8. PECCATA POPVLI MEI COMEDENT] *Comedent*, id eſt comedere ſolent: futurum enim Hebræis ſæpè ſignificat morem, conſuetudinem actionis. *Peccatum* in Scriptura tripliciter ſumitur. Primò, pro peccato propriè dicto. Secundò, metonymicè pro pœna peccati. Tertiò, pro hoſtia pro peccato; vt, cùm ait Apoſtolus 1. Corinth. 5. 21. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum*, id eſt hoſtiam pro peccato, *fecit*. B

Peccata populi comedunt ſacerdotes tripliciter.

Triplex ergo hîc affertur ſenſus. Primus, q. d. Sacerdotes comedent, id eſt, luent pœnas peccatorum populi, quorum cauſa fuere ſua diſſimulatione: efficiam ergo vt quæ comederunt peccata, & quorum ipſi fuerunt cauſa, euomant cum viſceribus, inquit Chriſt. à Caſtro. Vnde & Theodor ſic exponit, q. d. *Metent quæ ſeuerunt, & ſuorum peccatorum fructum vindemiabunt*. Verùm cum hac explicatione non rectè cohæret id quod ſequitur: *Et ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum.*

Secundus, q. d. Peccata, id eſt, hoſtias pro peccato à populo oblatas comedunt ſacerdotes, in ijſque conuiuantur, & epulantur. Vnde S. Bernard. ſerm. 77. in Cant. *Peccata*, inquit, *populi mei comedunt. q. d. Peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam ſollicitudinem non impendunt. Quem dabis mihi de numero præpoſitorum, qui non plus inuigiles ſubditorum vacuandis marſupijs, quàm vitijs extirpandis?* C Vnde Proſper l. 2. de Vita contempl. cap. 10. ex hoc loco docet grauiter peccare eos qui ex bonis Eccleſiæ locupletari volunt. *De Clericis*, inquit, *dicit Spiritus ſanctus. Peccata populi mei comedunt: ſed ſicut nihil habentes proprium non peccata, ſed alimenta quibus indigere videntur, accipiunt, ita poſſeſſores non alimenta quibus abundant, ſed aliena peccata ſuſcipiunt.*

Tertiùs, *Peccata populi comedunt*, qui precibus & victimis ſuis ea abolent & conſumunt. Ita Ruffinus, & alij. Verùm hæc eſt laus ſacerdotis, non probeum, de quo hîc agitur.

Dico ergo, ſenſus eſt q. d. Sacerdotes *peccata populi mei comedunt*, non ea conſumendo per orationes & oblationes, vti par erat (hoc enim eorum officium, æquè ac oblationes fidelium poſcunt & exigunt) ſed ea laudando, diſſimulando, & in ſe ſuamque conſcientiam ac caput ea ſuſcipiendo. D Ita enim agendo quaſi hauriebant & abſorbebant peccata populi, erantque cauſa vt illa multiplicarentur, idque ad hoc vt *peccata*, id eſt, hoſtias pro peccato plurimas à populo acciperent & comederent. Dicebant enim adulando, & extenuando peccata populi: Illud nullum, vel leue eſt peccatum; Deus ſcit nos eſſe fragiles & infirmos: tales ergo ſciens tolerat, ijſque compatitur; non ergo ſtis anxij, ego illud in me ſuſcipio, ego pro te ſatisfaciam Deo; &, vt ait Theophyl. *ſuper nos ſit condemnatio*, vti Iudæi dicentes Pilato: *Sanguis eius ſit ſuper nos, & ſuper filios noſtros*; ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Ribera & alij. Et S. Greg. hom. 17. in Euang. *Cur*, inquit, *peccata populi comedunt, niſi quia peccata delinquentium fouent, ne temporalia ſtipendia amittant?* Et Arias: *Optant*, inquit, *magnam peccatorum eſſe copiam, quæ ſuam illis mercem cum quæſtu compendioq́; ſuppeditent.* Hic apud Iapones peccata populi comedunt ſacerdotes, quos ipſi Bonzios vocant, qui cuilibet omnium ſcelerum impunitatem ſpondent, dummodo eis largas det oblationes & eleēmoſynas: huiuſque ſponſionis ſuæ dant ſyngraphas, quas morituri ſecum deferunt ad ſepulchrum, quaſi eas exhibituri iudici & vindici Deo; ita habent epiſt. Iaponiæ.

Duo ergo hac phraſi ſignificat Propheta, adeoque peccatum accipit dupliciter: ſcilicet propriè, & metaphoricè, pro hoſtia pro peccato: hanc enim offerebant, & ex parte comedebant ſacerdotes iuxta legem Leuit. 7. 7. eò ergo alludit, q. d. Hi ſacerdotes ex lege comedunt peccata, id eſt, hoſtias pro peccato à populo oblatas; & quia auari ſunt & guloſi, inhiant hiſce oblationibus & hoſtijs, ideoque ipſa peccata populi extenuando & adulando ſorbent & deglutiunt, &, vt ait S. Iob, bibunt quaſi aquam iniquitatem. Ita ſorbebat peccata Henrici VIII. regis Angliæ ille palpo, qui regi volenti ducere Annam Bolenam, quæ putabatur regis eſſe filia ex pellice, ac roganti quantum peccatum eſſet cognoſcere matrem & filiam, reſpondit: Tantum, quantum ſi quis deuoret pullum cum matre, putà cum gallina, vti refert Sanderus l. 1. de Schiſmate Anglicano. Hunc ſenſum poſcit id quod ſequitur:

ET AD INIQVITATEM EORVM SVBLEVABVNT C ANIMAS EORVM] Hebr. ad verbum præcisè ſic habent, *peccata populi mei comedent* ſacerdotes: *& ad iniquitatem eorum* (ſcilicet ſacerdotum, id eſt ſuam) *eleuabunt*, vel *portabunt animam eius*, ſcilicet populi, in quo quia ſunt multi, hinc Noſter vertit in plurali, *eorum*, ſcilicet populorum: q. d. Sacerdotes reſpuentes Deum, Deique ſcientiam, epulantur in hoſtijs & oblationibus populi, indulgent genio & ventri: & ad hanc ſimileſque iniquitates ſuas imitandas inuitant, erigunt, & inducunt animas populi verbo & exemplo. Vnde ſubdit: *Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos*; q. d. Sacerdos qui populum præire debebat virtute, par eſt ei, imò præit eum, in ſcelere. Hinc Secundò, R. Dauid, Vatabl. Arias ſic explicant, q. d. Inhiant, & auidè exſpectant iniquitates populi, D ſiue vt contra legem peccet populus, vt exinde ab eo hoſtias pro illis peccatis expiandis accipiant, quibus epulentur: inhiant ergo peccatis populi, quaſi inde toti pendeant & viuant; nam ſubleuare animam hebr. ſignificat erigere animam in ſpem, ſperare, inhiare, vt patet Ezech. 24. 25. & alibi. Tertiò, Haymo: *Subleuant*, inquit, *dicentes: Quoniam populus Dei eſtis, ex genere Abraham deſcendiſtis, propter illius amicitiam parcet vobis Deus, ſi peccaueritis.* Et Ribera ſic explicat, q. d. Sacerdotes addunt animos popularibus ad hoc vt magis peccent, dum peccatis eorum conniuent, ea palpant, ijſque adulantur. Quartò, alij *ſubleuant* exponunt per *exonerant*, q. d. Sacerdotes animas oneratas peccatis adulando ſubleuant, alleuiant, exonerant; ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. & alij. Quintò, pro

ſuble-

ſublenabunt; Septuag. vertunt, *accipient*. q.d. Sacerdotes pro iniquitatibus populi accipiunt, id eſt, offerunt Deo animas ſuas, ſeipſos deuouendo iræ Dei pro populo. Ita Cyril. Verùm primus ſenſus maximè genuinus eſt, ac deinde ſecundus, & tertius. Porrò Cyril. pulchrè docet ſacerdotes debere ſe orando & ſanctè viuendo, hoſtiam Deo pro peccatis populi offerre. *Talis enim*, ait, *poteſt populum qui in offenſam Dei incurrit, legemq́; Dei laſit, in gradum priſtinum reſtituere.*

Et erit sicvt popvlvs sic sacerdos] Hebr. *& erit* (vel *& eſt*) *ſicut populus, ſicut ſacerdos*, Eſt hebraiſmus. Hebræi enim ſimilitudinem exprimunt nota ſimilitudinis, puta τὸ *ſicut* apponendo vtrique rei comparatæ, vel ſimili: quod Latinus interpres aptè Latina phraſi reddidit vni apponendo τὸ *ſicut*, alteri τὸ *ſic*, quod reſpondet voci *ſicut*, eſtque redditio ſimilitudinis. Senſus eſt, q.d. B Similis eſt vtique populus ſacerdoti, & ſacerdos populo; qualis populus, talis ſacerdos, & vice verſa. Hoc enim exigit non tantùm ipſa notæ ſimilitudinis reciprocatio, vt vult Martin. Martines l.8. Hypotyp.c.8. Sed & ipſa ſimilitudinis ratio, ſimile enim eſt ſimili ſimile, & vice verſa: ſimile enim eſt relatiuum æquiparantiæ. Siue ergo dicas, *Sicut populus ſicut ſacerdos*, ſiue dicas, *Populus eſt ſicut ſacerdos*. Idem dicis, idemque ſignificas: ſimilis, inquam, eſt in culpa. Vnde Vatabl. vertit, *hinc fit vt ſit talis populus, qualis ſacerdos*: ac conſequenter ſimilis erit in pœna. Hanc enim ſententiam infert tum ex eo quod proximè præceſſit, ſcilicet: *Peccata populi mei comedent* (ſacerdotes) *& ad iniquitatem eorum ſublenabunt animas eorum*, quibus verbis ſacerdotes æquantur, imò præferuntur, populo in culpa; C tum ex eo quod paulò antè dixit, *Gloriam eorum in ignominiam commutabo*; q.d. Nulla erit differentia inter ſacerdotes & plebeios: nam omnes erunt captiui citra delectum; & ob id omnes afficientur ignominia & contumelia. *Eximiorum enim & magnatum rationem hoſtes habere non ſolent*, ait Procop. in Iſaiæ 24.2. vnde & ſequitur. *Et viſitabo ſuper eum vias eius.* Nam ſacerdotes erant decus & gloria Iſraelis, vtpote conſecrati Deo, & mediatores inter Deum & populum. Debebant ergo hanc ſuam gloriam tueri antecellendo populo tum in legis ſcientia, tum in ſanctitate Deique cultu. At quia neutrum præſtiterunt, ſed populo tam in ignorantia, quàm nequitia fuerunt pares, imò Superiores; hinc iiſdem pares, imò Superiores fuerunt in pœna & ignominia. Ita S. D Hieron. Haymo & Hugo. Simili modo dicas de indiſciplinatis clericis & Religioſis: Qualis laicus, talis clericus: qualis ſæcularis, talis Religioſus. Tolle habitum, hunc ab illo non diſcernes: quia eadem vtriuſque eſt lingua, ſermo, actio, vita & mores.

Præclarè vrget hunc locum S. Gregor. hom. 17. in Euang. & 2. p. Paſtor. c.7. Verè S. Chryſoſt. *Sacerdotes multi, ſacerdotes pauci: non omnis ſacerdos ſanctus, ſed omnis ſanctus eſt ſacerdos*, ſcilicet myſticus, qui myſticas laudis, orationis & ſanctorum operum hoſtias Deo offert. Audi & Gilbertum Abbatem in append. ad ſerm. S. Bernardi in Cant. ſerm. 13. *Factus eſt ſacerdos ſicut populus, vt licentiùs populus ſicut ſacerdos fiat. Mundo ſe monachi ſtudio conformant, & qui in mundo ſunt errorem ſuum noſtrorum ſatis verſutè & nimis verè tuentur*

A *exemplo. Mutuis ad vitia ſeſe aut informant aut fouent exemplis paſtores, populi, ſæculares & Religioſi: promptuaria plena ſunt huiuſmodi, conflantia ex hoc in illud, aut turpis, aut tepida conuerſionis ſpiritum peſtilentem. Heu quàm auido cordis ore prauum hunc attrahimus ſpiritum, & corrumpentem haurimus aerem! Ieſu bone quando erit, ſi tamen aliquando erit, ſicut fides integra, ſic & incorrupti mores.*

Et visitabo svper evm vias eivs] q.d. Puniam eius actus & peccata. *Viæ* enim in Scriptura vocantur actus, modus viuendi, tenor vitæ, conuerſatio: per hæc enim mens incedit, ſicut per vias corpus.

Et cogitationes eivs reddam ei] Heb. מַעֲלָלָיו *maalalau* ſignificat ſtudia, machinationes, molitiones, opera. Hæc ergo vocantur hic *cogitationes*, ſcilicet ipſæ machinationes ſcelerum: has B reddit Deus peccatori, cùm illum propter eaſdem ex æquo punit & affligit.

Et comedent, et non satvrabvntvr] Vers. 10. Pauperes ſpiritu, qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, ſaturabuntur, ideoque beati prædicantur à Chriſto, Matth. 5.6. At hi auari ſacerdotes & epulones, qui peccata populi comedunt, iiſque inhiant inexplebili auiditate, iuſto Dei iudicio ad tantam famem redigentur in captiuitate Aſſyriaca, vt eam ſaturare & explere nequeant. Ita Theoph. & Arias, qui addit: *Qui beſtias captant ipſi in beſtias conuertentur*, vt ſpolientur & mactentur ab Aſſyriis.

Secundò, Ribera & Arias, q. d. Licèt gulæ, ventri, & ſceleribus ſe immergant, numquàm tamen deſiderium ſuum explebunt. Nam, vt ait S. Hieron. & ex eo Haymo, *voluptas inſatiabilis* *Voluptas eſt inſatiabilis.* C *eſt, & quanto magis capitur, tanto plus viventibus ſe famem creat. E contrario beati eſurientes & ſitientes iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur. Sicut iuſtitia ſatiat, ſic iniquitas ſubſtantiam non habens, vana comedentes fronde deludit, & vteros deuorantium vacuos derelinquit.*

Alienius Theodor. Comedent, inquit, pœnas & ſupplicia, at numquam iis ſaturabuntur, id eſt numquam illa deſinent: quia vnum alteri continuò ſuccedet.

Fornicati svnt, et non cessavervnt] Chald. Vatabl. Pagnin. Arias & Iſidor. hæc accipiunt de corporali fornicatione, de qua ſequitur: *Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor*; vnde vertunt, *ſcortabuntur, & non prorumpunt*; Syrus, *non ſunt multiplicati*, id eſt non creſcent, non D augebuntur filiis, q.d. Quærunt liberos, ideoque non tantùm vxoribus, ſed & meretricibus copulantur: ſed Deus puniet eos ſterilitate, vt filios non procreent: ſicut paulò antè eoſdem, quia epulones puniuit fame, vt eam ſaturare nequeant. Congrua enim & iuſta pœna fornicantium eſt ἀτεκνία & ſterilitas illiberis, vt qui ex matrimonio ad proles à Deo inſtituto eas procreare nolunt, ex meretricibus eas procreare cupientes non poſſint, aut ſi procreent, prauæ ſint & miſeræ, breuiſque æui; vti hodierna ſæpè docet experientia. Hoc eſt quod dicitur Sapient. 4. 3. *Spuria vitulamina*, græcè μοσχεύματα, id eſt propagines, & noui ſurculi, *non dabunt radices altas*. quod clarè explicans c.3.16. ait: *Filij adulterorum in inconſummatione erunt*, id eſt conſummati erunt, nec peruenient ad perfectam ætatem: *& ab iniquo thoro ſemen exterminabitur.*

Secundò, & meliùs S. Hieron. Theodor. Cyrill. Theoph. Haymo, Hugo & Lyran. hæc accipiunt de fornicatione myſtica, id eſt de idololatria: de hac enim continuè agit hic Propheta, de eáque ſtatim, cauſam huius ſui dicti dans, ſubdit: *Quoniam dereliquerunt Dominum.* Senſus ergo eſt, q.d. Comedent, & non ſaturabuntur: quia fornicati ſunt cum idolis, & non ceſſauerunt, nec ſua fornicatione ſaturati ſunt; ſed inexplebili libidine fornicari, id eſt idololatrare, continuè pertexerunt. *Vires*, inquit S. Hieron *in fornicatione deficiunt, & fornicandi deſiderium non quieſcit*; vnde pro *ceſſauerunt*, hebr. eſt לא יפרצו *lo iprotſu*, id eſt, *non ſunt diuiſi*, ſcilicèt à ſua fornicatione, ſuiſque amaſijs, putà idolis: ſed ijs iugiter copulati ſunt: radix enim פרץ *parats* ſignificat diuidere. Inde locus in quo Deus pro Dauide pugnans, diuiſit & diſperſit Philiſthæos, dictus eſt *Baal pharaſim*, id eſt habens diuiſionem, q.d. Planities diuiſionum, vel campus fracturæ & rupturæ, dicente Dauide: *Diuiſit Dominus inimicos meos coram me, ſicut diuiduntur aquæ*, 2.Reg. 5.20. Vterque ſenſus verus & genuinus eſt. Fornicatio enim hîc & in ſequent. tum propriè pro ſcortatione, tum myſticè pro idololatria capitur. Ratio eſt, quia illa huius erat non tantùm imago & ſymbolum, ſed comes quoque & aſſecla, imò & inſtrumentum. Idola enim, præſertim Beelphegor, ſiue Priapum, colebant fornicatione, omnique obſcœnitate, etiam infanda & Sodomitica cum effeminatis, vt patebit v.14.

QVONIAM DOMINVM DERELIQVERVNT IN NON CVSTODIENDO] ſcilicet eius legem & præcepta. Ita S.Hieron. Hugo, Albert. Lyran. & alij. Hebr. habent, *quia deſeruerunt Dominum ad cuſtodiendum*, id eſt, quia deſeruerunt cuſtodire Dominum, ſiue cuſtodiam Domini. *Cuſtodia Domini* hebr. vocantur leges, præſertim cæremoniales Domini. Hæ vocantur cuſtodia per metonymiam, quia ſummè obſeruandæ & cuſtodiendæ ſunt; vt qui eas cuſtodit, Deum ipſum qui eas ſanxit, quique ijs colitur & honoratus, Cuſtodire videatur. Vnde Chald. vertit, *quia cultum Domini dereliquerunt, & non cuſtodierunt*, & Vatabl. *quia deſeruerunt Dominum, quo minùs eum* (id eſt, eius iuſſa) *obſeruarent*. Sicut ergo aulici & ſtipatores, putà Heluetij, ſumma cura iugiter cuſtodiunt principem, & omnia quæ eum tangunt, nec faciunt aliud tota vita: ita nos, præſertim ſacerdotes, cuſtodire decet cultum ritusque ſacros Dei. Sic Sapient. 6. 19. dicitur: *Cura diſciplinæ dilectio eſt; & dilectio cuſtodia legum illius eſt: cuſtoditio autem legum conſummatio incorruptionis eſt.* Alludit ad Leuitas, qui dicuntur in tabernaculo excubare, & cuſtodire cuſtodias Domini, id eſt, tabernaculum, vaſa, ritusque Domini, Leuit. 8.33. Numer. 1.53. & c.3.32.36.38. & c.8.26. c.18.4.5.8. & alibi.

Cuſtodia, id eſt leges. Cær.

Quocirca minùs rectè Cyril. & Theoph. ſic exponunt, q.d. Dereliquerunt Dominum, vt cuſtodirent vias ſuas malas, ebrietatem, fornicationem, &c. Rupert. qui ex aduerſo, *Non cuſtodierunt ſe*, inquit, *ne ſeruirent peccatis.*

VERS. 11. FORNICATIO, ET VINVM, ET EBRIETAS AVFERVNT COR] *Fornicatio*, tum corporalis, iungitur enim vino & ebrietati; tum quæ inde conſequi ſolet ſpiritalis, id eſt, infidelitas & idololatria, aufert cor, id eſt, mentem, rationem, iudicium, animum, ac hominem dementat, facitque vecordem. Ita Theodor. Theoph. & alij. Idque tum quia ipſa fornicatio eſt fœda & veſana, ac repugnans rectæ rationis: tum quia corporalis ſubjicit hominem meretriculæ, quæ veſanis cupiditatibus agitur: ſpiritalis verò ſubjicit hominem idolo & dæmoni, qui eſt iuratus eius hoſtis; tum quia exhaurit & perdit eius opes, famam ſanitatem, conſcientiam. Ita Dalila Philiſthina cor, vires & vitam eripuit Samſoni. Ita ſeptingentæ concubinæ Salomonis dementarunt regem ſapientiſſimum, cumque ad ſua idola colenda pertraxerunt, & perdiderunt, 3.Reg. 11.v.1. Porrò fornicatio & peccatori excordi cor reſtituit timor Dei, iudicij & gehennæ: Deus enim per timorem cor pulſat, & ad vitam ſpiritalem excitat. Nam vt ait Sapiens Eccli. 25. *Qui timet Dominum, conuertetur ad cor ſuum.* Iuſtos verò & generoſos, ſed dormitantes vel incogitantes: excitat Deus per amorem & beneficia: vt Dauidis cor excitauit 2.Reg. 7. cùm dixit: *Reuelaſti autem ſerui tui dicens: Domum ædificabo tibi: propterea inuenit ſeruus tuus cor ſuum, vt oraret.*

Moral. Diſce hîc, quàm bruta ſit libido, quæ præ alijs vitijs homini, etiam ſapienti & principi, cor & mentem eripit. Quocirca Diogenes teſte Laërtio lib. 6. dicebat *ſcorta eſſe regum reginas*; quòd reges dementarent, ac ab illis quidquid collibuiſſet, peterent & impetrarent, ideoq; in ipſos reges quaſi regnum, imò tyrannidem exercerent, reges enim à populo non ſemper obtinent quod exigunt: at ſcorto nihil negatur. Idem Diogenes dicebat ſcorta ſimilia eſſe mulſo lethalibus venenis temperato: eò quòd afferrent quidem initio voluptatem, ſed quam perpetuus dolor conſequeretur.

Mor. libido eripit homini cor.

Quocirca Demoſthenes Corinthi poſtulans à Laide famoſa meretrice corporis copiam, cùm illa pro nocte ſtipularetur drachmarum decem millia, deterritus magnitudine pretij, mutauit ſententiam dicens: *Non emo tanti pœnitere*, ſignificans inhoneſtæ voluptati comitem eſſe dementiam, æquè ac pœnitentiam.

Xerxes iratus Babylonijs quòd à ſe defeciſſent, poſtquam illos in ſuam poteſtatem redegit, vetuit ne ferrent arma; ſed pſalterijs tibijſque canerent, ſcorta alerent, caupones haberent, quò voluptatibus euirati & excordes, non molirentur denuò defectionem. Teſtis eſt Plutarch. in Apophtheg. regum.

Demetrius Phalareus cùm vidiſſet iuuenem luxurioſum: *Ecce*, ait, *quadratam ſtatuam, habentem ſyrma, ventrem, pudenda & barbam.* Ita Bruſſon. lib. 3. c.33.

Hæc Gentiles, quid iam dicant Chriſtiani, quibus maior à Chriſto puritas & ſanctitas indicitur, quibuſque magis nota eſt libidinis turpitudo, noxa, & vindicta æternorum ignium?

Præclarè Salomon ſua experientia & periculo (ideo enim fortè damnatus eſt, eius enim ſalus eſt dubia) edoctus: *Vinum*, inquit, *& mulieres faciunt apoſtatare ſapientes*; nam, vt ait Poëta:

Nox & amor, vinumq; nihil moderabile ſuadent;
Illa pudore caret, Liber amorq; metu.

Præclarè S. Ambr. lib. 4. in Lucam cap. 4. *Nec minorem*, ait, *febrem amoris eſſe dixerim quàm caloris. Itaque illa animum, hic corpus inflammat. Febris*

A *enim noſtra auaritia eſt, febris noſtra libido eſt, eò quod ignita ſint cupiditates.* Et mox: *Vehementior tamen eſt animi, quàm corporis febris, & ideo pro animi voluptate corporis ſalus plerumque contemnitur, nec à periculis abſtinetur.* Affert exemplum illuſtre: *Theotimus cùm graui oculorum incommodo laboraret, & amaret vxorem, interdicto ſibi à medico facultate coëundi, cupiditatis impatiens, atque impetu libidinis raptus: vale,* inquit, *amicum lumen.* In æſtu ergo cupiditatis ſciens ſe oculos amiſſurum, maluit illos amittere, quàm libidine abſtinere. An non libido ei cor mentemque eripuerat? Vtique: idque ſenſit cùm libido deferbuit, & oculos amiſit. tunc enim errorem cæcitatemque ſuam deflens, ſed ſerò, nec libidinis voluptatem retinere, nec oculos perditos recuperare voluit.

Appoſitè quoque tres illi Heroës cuſtodes
B Darij regis, cùm inter ſe quærerent & diſputarent quidnam eſſet fortiſſimum? primus eorum reſpondit: *Forte eſt vinum.* Alius: *Fortior eſt rex.* Tertius *Zorobabel: Fortiores ſunt mulieres: ſuper omnia autem vincit veritas,* 3. Eſdræ 3. 10. Mulieres ergo ſunt Sirenes, quæ ſocios Vlyſſis ſua forma & cantu inefcarunt, dementarunt, & perdiderunt. Vis remedium? Vnicum eſt in fuga. *Fugite fornicationem,* ait Apoſtolus, fugite aſpectum vocemque mulierum. Illuſtre hac de re exemplum extat in vita S. Martiniani apud Surium, qui grauiter & crebrò tentatus à mulieribus, vt eas effugeret toto orbe factus eſt profugus, cuius hic iugis erat ſtimulus: *Fuge Martiniane.*

Denique fornicatio eripit homini cor, id eſt, mentem & cerebrum: quia in ipſo eius actu homo videtur eſſe impos ſui, æſtuare & furere inſtar epileptici. Vnde Philoſophi nonnulli dixerunt actum venereum eſſe meram epilepſiam; præſertim quia ille ſi frequentetur, realiter hanc inducit, vti experientia vidi, & ratio phyſica clarè id demonſtrat. Quocirca Alexander Magnus licèt ab adulatoribus audiret ſe eſſe Filium Iouis, tamen hominem ſe fateri coactus: *Ex vſu,* inquit, *Veneris, & ex ſomno manifeſtè me eſſe hominem conuinco.* Ita Plutarch. in eius vita.

VINVM ET (& capitur pro, *id eſt*: ita Emmanuel) EBRIETAS AVFERVNT COR] Septuag. hæc aliter diſpungunt & vertunt, nimirum: *Fornicationem, vinum, & ebrietatem ſuſcepit cor populi mei*: verum alij paſſim diſpungunt, & vertunt, vti Noſter interpres. Hebr. ad verbum eſt, *fornicatio, vinum, & muſtum* (vel, vt Vatabl. vertit. *potus inebrians capiunt,*) vel accipiunt, vel eripiunt, *cor.* Alludit Hebr. תירוש *tiroſ*, id eſt, muſtum, ſiue vinum
D recèns expreſſum, ad rad. ירש *iaraſ*, id eſt, poſſedit & occupauit; eò quòd cùm craſſum ſit, turbidum, bulliens & fumoſum, ſtatim occupet & poſſideat cor, id eſt, arcem mentis, faciatque hominem ebrium & amentem. Notat originem idololatriæ, omniſque mali fuiſſe comeſſationes & compotationes: hæ enim eripiunt mentem, & iudicium rectæ rationis, ſimulque libidinem inflammant, itaque hominem præcipitant in fornicationem, aliaque ſcelera, ac tandem in infidelitatem & idololatriam; eius enim Deus eſt venter. Id ita eſſe patet ex prima hominum poſt diluuium propagatione. Cùm enim vinum inuentum fuit à Noë, mox ipſi, & multò magis eius poſteris cor ad ſe rapuit, & mentem eripuit, adeò vt plerique omnes ad vitia, imò ad idololatriam

A deflexerint. Noë enim moriens, gemens fremenſque vidit penè totum orbem, id eſt, omnes ſuos poſteros impios idololatras, vti dixi Gen. 9. ſub finem capitis. Hinc nonnulli notarunt vinum à Noë inuentum, adeò auidè citoque ab omnibus arreptum tentumque fuiſſe, vt ipſum eius nomen in omnes linguas transferit, idemque quod priùs, apud omnes, licèt iam linguis diuiſos, remanſerit. Vinum enim hebr. dicitur יין *iain*, vel *iein* inde Ianus (putà Noë) vini inuentor: inde Græcum οἶνος: inde Latinum *vinum*: Gallicum *vin*: Italicum, Sclauonicum, & Hiſpanicum *vino*: Germanicum, Anglicum, & Belgicum *wyn*, & ita de cæteris gentibus & linguis. Porrò quàm vinum & deliciæ eripiant cor non tantùm Prophetæ, ſed & Gentium Philoſophi docuerunt.

B Antiſthenes quodam prædicante delicias, *Hoſtium,* inquit, *filijs contingat in delicijs viuere,* vt rem amentem & peſtilentem deteſtans delicias, quas plerique pro ſummo bono complectuntur. Ita Laërtius lib. 6. de Vitis Philoſ. c. 1. *Mor. vinum eripit cor.*

Diogenes apud Laërtium eodem lib. diſtomachabatur in eos, qui pro bona valetudine dijs munera offerrent, & in ipſo ſacro omnibus voluptatibus ſe obruentes perderent. Idem eos qui per luxum in coquos, nepotes, ſcorta & adulatores facultates ſuas profunderent, ſimiles dicebat arboribus per præcipitia naſcentibus, quarum fructus homo non guſtaret, ſed à coruis & vulturibus ederentur: ſentiens eos qui gulæ ventrique ſeruiunt, non eſſe homines.

Socrates apud Laërtium l. 2. c. 5. aiebat eſſe tur-
C pe, ſi quis ſua ſponte ſeruiens voluptatibus talem ſe faceret, quales nemo domi ſuæ vellet habere ſeruos. Talibus autem nullam ſalutis ſpem reliquam eſſe, niſi ſi pro eis deos comprecarentur alij, vt bonos dominos naniſci poſſent, quando prorſus decretum eſſet ſeruire: indicans nullos fœdiorem & miſeriorem ſeruire ſeruitutē, quàm qui & animo & corpore ſeruirent voluptatibus. Idem admonebat, voluptates non aliter quàm Sirenas eſſe prætereundas, obturata aure inſtar Vlyſſis, ei, qui properat vt Ithacam, id eſt, virtutem veluti patriam, conſpiciat.

Plato cùm videret Agrigentinos magnis impenſis ædificare, eodemque modo cœnare: *Agrigentini,* inquit, *ædificant quaſi ſemper victuri & comedunt quaſi ſemper morituri.* Ita Ælian. lib. 12.

Arceſilaus Scytha percunctanti, qui fieret vt ab alijs ſectis multi deficerent ad Epicureos, ab
D Epicureis nulli deficerent ad alios: *Quoniam,* inquit, *ex viris Galli fiunt, ex Gallis viri nequaquam.* Gallos dixit ſacerdotes Cybeles euiratos, quaſi diceret: In voluptatem proniores ſumus, quàm in virtutem, cùm tamen hæc ex feminis viros, illa ex viris feminas efficiat. Ita Laërt. lib. 4. c. 6. Idem reſpondit B. Thomas Morus cuidam roganti, cur tam multi ad Lutheri hæreſin voluptuariam deficerent.

Cato ſenior vinoſo cuipiam & guloſo eius familiaritatem ambienti abnuit, cauſamque addidit: *Quia,* inquit, *viuere non poſſum cum eo, qui meliùs & ſubtiliùs palato, quàm corde ſentit.* Ita Bruſſon. lib. 3. c. 7.

Tiberius Cæſar Attilio Butæ viro prætorio, cùm ad inopiam per luxum redactus eum deploraret: *Serò,* inquit, *experrectus es.* Dormiunt

nimirum temulentiæ ac luxui dediti veriùs, quàm viuunt. Nam *vita mortalium vigilia eſt.* Ita Seneca in epiſtol.

Scipio Æmilianus Cenſor declaratus, audiens iuuenem placentam ex melle in vrbis formam compactam, Carthaginemque nuncupatam conuiuis diripiendam dediſſe, equo priuauit. Rogatus cur? *Quia*, inquit, *me prior Carthaginem diripuit.* Quo dicto militem damnauit ignauum & vecordem, qui gulę deditus cum placentis potiùs melle conditis, quàm contra hoſtes pugnaces belligeraret. Ita Bruſſo lib. 3. c. 1.

Sed accipe propria vini & crapulæ. Pythagoras dicere ſolebat: *ebrietatem eſſe inſaniæ meditationem.* Ita Maximus ſerm. 30.

Leontichidas Spartiata rogatus cur parum biberent Spartiatæ? *Ne*, inquit, *alij pro nobis conſulerent.* q. d. Nequit prudenter de rebus conſultare, cui ſanum iudicium à vino ablatum eſt. Ita Plutarch. in Lacon.

Aſtyages cùm rogaſſet Cyrum, cur vinum non hauſiſſet? *Quia*, inquit, *metuebam, ne in cratere mixta venena forent. Etenim cùm tu in natalitijs amicum adhibuiſti, perſpicuè didici eum vobis venena infudiſſe. Et quo pacto*, inquit ille, *ô fili, hoc dignouiſti? Quid videbam vos*, reſpondit, *neque corpore eſſe, neque mentis compotes.* Xenophon in Pædia.

Anroclides vir ſapiens ad Alexandrum Magnum vino deditum dixit: *Vinum potaturus, rex, memento te bibere terræ ſanguinem: cicuta homini venenum, ſicuta eſt vinum.* Ita Bruſſo lib. 1. c. 19.

De Bonoſo bibaciſſimo, qui poſtea Imperator creatus eſt, dixit Aurelianus: *Non vt viuat, ſed vt bibat natus eſt.* Ita Vopiſcus in Aureliano. Idem Bonoſus ſe ſuſpendit: ac roganti cuipiam quis eſſet ſuſpenſus, reſpondet alter; non hominem eſſe, ſed amphoram. Æſchines dicebat, *Speculum formæ eſt æs* (olim enim ſpecula fiebant ex ęre polito) *vinum autem animi*: nihil enim tam occultum in corde, quod ebrius non effutiat. Ita Maxim. ſerm. 30.

Luxurioſa res eſt vinum & tumultuoſa ebrietas. Prouerb. 20. 1.

Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui fouea? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffuſio oculorum? Nónne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis? Ne immearis vinum quando flaueſcit, cùm ſplenduerit in vitro color eius; ingreditur blandè, ſed in nouiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut regulus venena diffundet. Prouerb. 23. 29.

Noli regibus ô Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum ſecretum eſt, vbi regnat ebrietas. Prouerb. 31. 4.

S. Baſil. & Ambroſ. dicunt ebrietatem eſſe voluntariam inſaniam. Amplius ait S. Bernard. lib. de Modo bene viuendi c. 25. *Multi*, ait, *per vinum à dæmonibus capti ſunt, nec eſt aliud ebrietas, quàm manifeſtiſſimus dæmon.* Et paulò antè: *Ebrietas corporis debilitas: ebrietas generat perturbationem mentis, auget furorem cordis; ita alienat mentem, vt homo neſciat ſeipſum.*

Monachus quidam Ægyptius interrogatus, cur aſſiduè ſibi voluptates ſubtraheret? reſpondit: *Subtraho eas mihi, vt iræ cauſam & occaſionem præcidam. Scio enim illam ſemper de voluptatibus belligerari, mentemque meam perturbare, & cognitionem ipſam fugare.* Ita Niceph. lib. 11. hiſt. cap. 43.

VERS. 12. POPVLVS MEVS IN LIGNO SVO INTERROGAVIT].

A Probat quòd fornicatio & ebrietas auferant cor, ex eo quòd homines deducant ad idololatriam, vt idola lignea, ſurda, cæca, muta & inania interrogent quaſi deos ſuos, & conſulant de futuris rerum euentis. Aut potiùs ſenſus eſt, q. d. Adeò luxus & libido tam fornicandi, quàm idololatrandi dementauit eos, vt à lignis & baculis oracula poſcant.

Quæres quodnam ſit hoc lignum? Primò, Chald. Rupert. & Lyran. reſpondent eſſe ligneum idolum. Secundò, Iſidor. eſſe pſeudopropbetas quos conſulebat populus. Hi metaphoricè vocantur *lignum*, quia eis quaſi ligno & ſcipioni innitebantur vulgus. Tertiò, meliùs S. Hieron. Haymo, Hugo & Vatabl. per *lignum* hoc accipiunt baculum diuinatorium, eo enim quaſi
B inſtrumento diuinabant. Vnde Septuag. vertunt, *in ſymbolis eorum interrogabant*: erant enim hi baculi ſuperſtitionis & diuinationis ſymbola. Hinc & ſubdit: *Et baculus eius* (ab eo interrogatus) *reſpondit ei.*

Nota. Veteres Chaldæi, eoſque ſecuti Hebr. vtebantur ῥαβδομαντείᾳ & βελομαντείᾳ, id eſt, diuinatione per virgas & ſagittas. Ita Nabuchodonoſor dubitans an Ieruſalem, an Philadelphiā oporteret bello appetere, accepit duas ſagittas, quarum vni inſcripſit nomen Ieruſalem, alteri nomen Philadelphiæ; deinde ſorte eas commiſcuit, vnamque eduxit, cui cùm videret inſcriptum nomen Ieruſalem, coniecit illam ſibi primò eſſe expugnandam. Ezech. 21. 21. vide ibi dicta. Rurſum ſagittas iaciebant in altum, & aſpiciebant quò illæ caderent: an antrorſum, an retrorſum; an ad
C dextram, an ad ſiniſtram, eoque ſibi pergendum eſſe coniectabant. Ita Theoph. Tertiò, Moſes Samſonis filius, in explicatione præcepti negatiui 52. commemorat huiuſmodi ritum: decorticabant baculum ligneum vno tantùm ex latere, tum in aërem proijciebant; ſi primo iactu apparuiſſet ſuperior pars decorticata, ac ſecundo iactu ſuperior pars adhuc veſtita, proſperum ſucceſſum augurabantur; ſin è contra priori [illegible] pars veſtita, infelicem: ſi vtroque iactu veſtitum vel nudatum latus ſuperius fuiſſet, mixtum euentum ſibi pollicebantur; & hoc ab Oſee hîc notari & carpi. Vide Rhodiginum lib. 4. c. 29. & Delrio lib. 4. Diſquiſ. Magic. c. 2. q. 7. ſect. 1. ſub finem, & ſect. 3. ſub initium.

SPIRITVS ENIM FORNICATIONVM DECEPIT EOS] Aliqui per hunc *ſpiritum* accipiunt ſtimulum carnis, putà vehementem inclinationem &
D impulſum ad fornicandum. Huc accedit Caſſian. collat. 7. cap. 32. qui ex Sereno Abbate docet ſpiritum fornicationis eſſe dæmonem incitantem ad fornicationem: licèt enim dæmones ſint incorporei, & quiſque eorum homines ad quælibet vitia ſollicitet, tamen vt ſit inter eos aliquis ordo, vtque ordinatiùs ideoque potentiùs & efficaciùs homines oppugnet, ipſimet inter ſe operas & vitia diſtribuerunt; ita vt hi præſint huic vitio, ad illudque ſollicitent; iſti illi, alij aliter, inde enim in Script. notari videntur ſpiritus iræ, ſuperbiæ, gulæ, luxuriæ, &c. Sic Moabitides puellæ deceperunt Hebræos, dum eos primò induxerunt vt ſecum fornicarentur, deinde vt idolum ſuum Beelphegor colerent, itaque Dei iram & plagam eis acciuerunt, Numer. 25.

Secun-

Secundò, *ſpiritus fornicationum* eſt ardor & impetus animi, incitans eum ad idololatriam; ita Theodor. Theophyl. Arias & alij. Hoc ſpiritu quaſi œſtro acti veſani Iſraelitæ ruebant ad idola colenda, vti fornicator ruit ad ſcorta; vti patet ex Prophetis, qui paſſim in hunc ardorem inuehuntur & detonant. Vnde ſequitur: *Et fornicati ſunt cum Deo ſuo.* q. d. Fornicando, id eſt, idololatrando deſciuerunt à Deo, Deique cultu. Vterque ſenſus huic loco congruit, vti dixi verſ. 10. ſed poſteriorem magis intendit Spiritus ſanctus.

Vers. 13. SVPER CAPITA MONTIVM SACRIFICABANT] Hæc capita ſunt quæ à loci altitudine *excelſa* vocantur paſſim in libris Regum.

ET SVPER COLLES ACCENDEBANT THYMIAMA] id eſt incenſum, ſuffitum. Græcum enim θυμιᾶν ſignificat ſuffire, ſuffumigare, adolere incenſum, & hoc ſignificat Hebr. קָטַר *katar*: thymiama ergo hic non tantùm eſt illud compoſitum ex ſtacte, onyche, galbano, & thure, quod Deus iuſſit adoleri in altari thymiamatis, Exodi 30. 34. ſed etiam thus, ambra, & quodlibet incenſum, edens ſuffitum.

QVIA BONA, amœna, iucunda, ERAT VMBRA EIVS] Idem de arbore populo candida (hanc enim ſignificat Hebr. *libne*: ſunt enim & populi nigræ) ait Virgil. ecloga 9.

Hic candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt vmbracula vites.

IDEO FORNICABVNTVR FILIÆ VESTRÆ] q. d. In pœnam veſtræ fornicationis, tum corporalis, tum ſpiritalis, ſcilicet idololatriæ, Deus permittet, vt filiæ veſtræ corporaliter fornicentur, tum cum amaſijs ſuis, tum cum hoſtibus veſtris, putà Aſſyrijs; qui eis abutentur, cùm eas captiuas abducent, nec eas impediet aut puniet: quo fiet vt magis & magis fornicentur, ac maiori dolore & ignominia vos afficiant, animoſque veſtros vulnerent. Ita Theod. Haymo, Albert. & Hugo.

Secundò, Chald. Vatabl. & Pagnin. vertunt in præſenti, *ideo fornicantur filiæ veſtræ.* q. d. Quia vos fornicamini, hinc veſtro exemplo fornicantur & filiæ & ſponſæ veſtræ præſertim quia abſunt ab ædibus & oculis veſtris, ac verſantur apud excelſa in locis ſyluoſis & amœnis, quæ ſcelus illectant; vt, ſicut vos fidem frangitis Deo, ita iuſto Dei iudicio frangant & ſponſæ fidem vobis datam. Lex enim eſt talionis:

Frangenti fidem fides frangatur eidem.

Pro *ſponſæ* hebr. eſt כַּלּוֹת *callot*, quod verti poteſt cum Chald. Theophyl. & Vatabl. *nurus*, id eſt, vxores filiorum veſtrorum. q. d. Hæ fidem frangent datam filijs veſtris, fornicando cum adulteris; ſicut vos fidem fregiſtis Deo datam, fornicando cum idolis: itaque tam vos, quàm filios veſtros, maritos ſuos pudore & mœrore afficient & conficient.

NON VISITABO] Id eſt, deſeram, negligam, peccare impunè permittam. Ita S. Hier. Theod. Hugo, Lyran. aut, vt Iſidor. & Vatabl. q. d. Non puniam tam ſeuerè vt vos, filias & ſponſas veſtras, cùm adulterauerint. Cauſam ſubdit: QVONIAM IPSI CVM MERETRICIBVS CONVERSABANTVR] Eſt enallage perſonæ: ex indignatione enim quaſi auertens faciem ab ipſis, mutat ſecundam perſonam in tertiam dicens, *Ipſi*, id eſt, vos

A ipſi, q. d. Quia vos relictis filiabus & vxoribus, aditis meretrices, cum eiſque ſcortamini; hinc ipſæ veſtro exemplo irritatæ, & à vobis derelictæ, pari modo & iure relictis vobis adibunt amaſios & adulteros, cum eiſque fornicabuntur. Hebr. habent: *quoniam ipſi cum meretricibus ſeparabantur*, id eſt, ſeparatim relictis filiabus & vxoribus conuerſabantur & ſcortabantur: licèt Marinus in Lexico Hebr. יְפָרֵדוּ *iippaređu*, id eſt ſeparabuntur, deriuet à פֶּרֶד *pered*, id eſt, mulus (qui ſic dicitur, quòd ſit generatione ſeparatus) q. d. Mulos, id eſt ſpurios gignent; vel q. d. Ad inſtar mulorum abutuntur matrimonio, non generandi causâ, ſed explendæ libidinis ergò duntaxat. Porrò meretrices hæ erant ſacerdotiſſæ Beelphegor, id eſt Priapi, & ſua proſtitutione eum colebant, ait S. Hieron. Cyrill. & Theo-

B dor. de quibus 3. Reg. 15. 12. aut Veneris cultrices, vt vult Albert. quæ ſedentes ad eius templum aduentantibus ſe proſtituebant, vti dixi Baruch 6. 42.

Moraliter diſce hic proles & vxores imitari parentes & maritos in ſcelere, Deumque horum peccata, prolium & vxorum peccatis & ignominia vlciſci. Ita vitus eſt adulterium Dauidis ſcelere Abſalonis, qui vxores Dauidis patris ſui inceſtauit, 2. Reg. 12. 11. Præclarè Iuuenalis ſatyra 4. *Mor. Deus punit peccata patrum peccatis filiorum & vxorum.*

Et quod maiorum vitio ſequitur que minores,
Et nitidis maculam ac rugam figentia rebus,
Quæ monſtrant ipſi pueris traduntque parentes.
Si damnoſa ſenem iuuat alea, ludit & heres
Bullatus, paruoque eadem mouet arma fritillo.
Sic natura iubet.

C Quocirca illud in mente recondant parentes:

Et peccaturo obſiſtat tibi paruulus infans.

Et illud Plauti in Pſeudol.

Probum patrem eſſe oportet, qui gnatum ſuum
Probiorem, quàm ipſus fuerit, poſtulet.

Denique illud Verini:

Et verbo & facto paruis ſit regula natis,
Optima ſitque omni tempore norma pater.

Sæpè pueri dum circa mores inconditos monentur vel arguuntur, illam quaſi naturâ inſitam excuſationem regerunt: A patre hoc didici: Id mater me docuit: Sic faciebat mater mea, ſic pater; vulgò dicitur, *Mali corui, malum ouum.* Audiui non rarò parentes grauiter querentes de filijs, quòd eſſent ſpurci, vinoſi, maledici, ceruicoſi, inobedientes, intractabiles. Quibus ego, Parentes horum ſæpè ſunt cauſa: quia ipſi ijſdem vitijs addi-

D cti filijs prauo exemplo præeunt, illoſque eadem verbis & factis docent. Si ergo cuperent filios mores corrigere, ipſi priùs ſuos corrigerent, quibus illos dedocerent ea quæ antè docuerant.

Ita Auguſti Cæſaris libidines & ſordes imitatæ ſunt duæ Iuliæ, filia & neptis; quæ proinde publicum illi probrum extiterunt: vnde ipſe tertiam adoptauit, Agrippinam; ſed & hanc mox ob ſordes abdicauit: nec aliter tres illas, quàm tres vomicas, ſeu tria carcinomata ſua appellare ſolebat: quin & teſtamento cauit, ne mortuæ in ſepulchrum ſuum inferrentur. Denique exclamare ſolebat illud Homericum:

O vtinam cælebs vixiſſem, orbuſque periſſem!

Ita Sueton. in eius vita.

Eadem, imò maior eſt ratio vxorum, quàm filiorum. Nam, vt ait Seneca epiſt. 95. *improbus eſt,*

qui ab vxore pudicitiam exigit, ipſe alienarum corruptor vxorum: vxor enim mariti adulteri exemplo ipſo incitata, aut imitari ſe putat, aut vindicare, ait Quintil. Quocirca de multis dici poteſt, quod de Clytæmneſtra ait Ouid. libr. de Arte amandi:

Dum fuit Atrides vna contentus, & illa
Caſta fuit: vitio eſt improba facta viri.

Et illud Euripidis de eadem:

Stultæ quidem ſumus mulieres, non nego;
Cùm autem iniſt hoc animis, peccat maritus
Faſtidiens connubia, imitari vult
Mulier virum, & alium parare amaſium.

Denique Ariſtot. in Oeconom. *Primùm itaque*, inquit, *leges ſint viro ad vxorem, vt iniuria ceſſet; ſic nec ipſe iniurias patietur*: alioqui talionem rependet ei vxor, & lege talionis ſe vlciſcetur.

ET CVM EFFEMINATIS] hi erant viri ſiue ſcorta maſcula, vt ſunt pueri pathici, ſacerdotes Priapi, B qui mollitie & venere ſuccuba Sodomitis ſeruiẽdo, ex viris quaſi feminas ſe efficiebant, ideoque vocantur effeminati. Vnde Aquila vertit, *ἐνηλλαγμένων*, id eſt mutatos, ſcilicet ex officio virili, in femineum; Sept. *τετελεσμένων*, id eſt conſecratos, ſcilicet Priapo aut Veneri; Theodotio, *κεχωρισμένων*, id eſt, ſeparatos à vulgo, quaſi ſacerdotes Priapi. Ita Cyril qui ait, Erant viri, ſed in feminas mollitie mutati, qui muliebri vociferatione & cymbalis vtentes, faceſque ferentes circumcurſabant. Sic & Theodor. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. & alij, qui & addunt aliam cauſam cur vocentur effeminati, quia, inquiunt, multi ex illis caſtrabantur, fiebantque eunuchi; vt ad venerem tantùm paſſiuam valerent, quaſi feminæ, non actiuam. Porrò hoſce viros ſuccubos Beelphegor, id eſt Priapo conſecratos fuiſſe C in Iſrael & Iuda, patet 3. Reg. 14. 24. & 4. Reg. 23. 7. Sed audi S. Hieron. *Nos*, ait, *effeminatos vertimus. Hi ſunt quos hodie Roma matri non deorum, ſed dæmonum ſeruientes, Gallos vocant, eò quòd de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys (quem eunuchum meretrix fecerat) ſacerdotes illius manciparint: propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, vt qui vrbem Romam ceperant, hac feriantur ignominia. Iſtiuſmodi idololatria erat in Iſraël, colentibus maximè feminis Beelphegor, ob obſcœni magnitudinem, quem nos Priapum poſſumus appellare.*

Secundò, tamen non minùs aptè pro effeminatis, vertas meretrices. Has enim propriè ſignificat Heb. קְדֵשׁוֹת, *kedeſcot*, quod eſt femininum; D viri enim & mares maſculinè vocantur קְדֵשִׁים, *kedeſcim* (poſſunt tamen & hi femininè vocari *kedeſcot* per catachreſin, quia erant effeminati, vti iam dixi,) fauet S. Hieron. *Sciendum*, inquit, *quod in præſenti kedeſcot, meretrices Tipoias, id eſt, ſacerdotes Priapo mancipatas vocet.* Verùm rectè ſuſpicatur Ribera in codice S. Hier. eſſe mendum librariorum, & legendum eſſe, *iepoυs, ſacerdotes Priapo mancipatos vocet*, ne ſecum pugnet: nam paulò antè eos viros vocauit. Erant ergo viri ſexu, ſed meretrices & feminæ abuſu libidinis & naturæ. Fauet & Symmachus, qui *ἑταίρας* (id eſt ſocias, amicas, amaſias) propriè meretrices appellauit. Sic & Theoph. *Initiatos*, inquit, *huiuſmodi vocat ſacros myſtas, dignos iam arcanis apud illos ſacris initiatos, ceu perfectiores: qui mares eſſe viſi, femellæ fuerunt, cymbalis vtentes, femineiſque vlulatibus circumA ibant triuia, Beelphegor ſacramenta perficientes.* Et Chald qui vertit, *iam ſcortis iameſſantur & potant.* Vbi Nota. Hebræis plus eſt *kedeſca*, quàm זֹנָה *zona*: *zona* enim ſignificat quamlibet meretricem, *kedeſca* verò famoſam publicam, quaſi lupanari iam auctoratam & conſecratam: hæc enim dicitur *kedeſca*, id eſt ſancta, per antiphraſim, quia ſpurciſſima & fœdiſſima, ac ſpurcitie ſua infamis & celebris. Rurſùm *kedeſca*, id eſt ſancta, vocabatur meretrix, quæ Priapo aut Veneri erat conſecrata quaſi ſacerdos, quales hæ erant.

ET (id eſt, idcirco, ſcilicet ob ſcelera iam recenſita) POPVLVS NON INTELLIGENS VAPVLABIT] cùm ſcilicet tandem a me punietur, exſcindetur, & in captiuitatem, putà in Aſſyriam, ducetur. Ita S. Hier. Tigur. vertit, *& populus qui intelli*B*gere noluit, varijs tactabitur malis*; Vatabl. *populus non intelligens peribit*, vel *corruet*: q. d. *Populus ignorans Deum, corruere ſolet. Aut ſtupore afficietur, cùm ſcilicet ſentiet tanta Dei flagella, qui licèt ſit miſericors, eſt tamen & iuſtus in puniendis peccatis*, & tarditatem ſupplicij grauitate compenſat.

Hebr. לָבַט *labat* propriè ſignificat impingere, offendere, ruere, vapulare; R. Dauid vertit, *peruertetur*; R. Ioſeph *claudicabit*; Thargum, *capietur*; R. Salomon, *laborabit, fatigabitur*; Pagnin. *feſtinabit, anceps erit & dubius, neſciens quo ſe vertat.*

15. Si fornicaris tu Iſraël, non delinquat ſaltem Iuda: & nolite ingredi in Galgala & ne aſcenderitis in Bethauen, neque iurauerītis: Viuit Dominus.

16. Quoniam ſicut vacca laſciuiens C declinauit Iſrael: nunc paſcet eos Dominus, quaſi agnum in latitudine.

17. Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum.

18. Separatum eſt conuiuium eorum, fornicatione fornicati ſunt, dilexerunt afferre ignominiam protectores eius.

19. Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis, & confundentur à ſacrificijs ſuis.

SI FORNICARIS TV ISRAEL, NON DELINQVAT SALTEM IVDA] Ab Iſrael ſermonem conuertit D ad Iuda, eumque monet vt memor templi & regni Dei (in Iuda enim regnabat Deus per poſteros Dauidis, ibique ſuam habebat domum & templum) non imitetur Iſrael fornicando, & fornicatione ſua honorando & colendo Beelphegor, alioſque deos, id eſt dæmones. Vers. 15.

ET NOLITE INGREDI IN GALGALA] Galgala locus erat & ciuitas inclyta, diſtans à Iordane ſtadijs quinquaginta, à Iericho ſtadijs decem: miraculis & religione patrum ſancta & illuſtris. Nam primò hìc tranſito Iordane caſtra longo tempore poſuerunt filij Iſrael, ibique prima publica facta eſt gentis circumciſio. Ibi enim Ioſue circumcidit omnes maſculos Hebræorum, qui per 40. annos peregrinationis nati erant in deſerto, ibique primum in Chanaan Paſcha celebrauit: vnde in Galgala Hebræi adieſunt quaſi poſſeſſionem terræ promiſſæ. Nam *Galgala vbi & quotuſ*

deficiente

deficiente manna, ibidem primùm comederunt A de frugibus terræ. Inde locus nomen accepit, dictuſque eſt Galgala, Ioſue 5.9. vbi ſic legimus: *Dixitq́, Dominus ad Ioſue* (peracta circumciſione) *Hodie abſtuli opprobrium Ægypti à vobis*: quia hodie vos à vita & moribus incircumciſorum Ægyptiorum, per circumciſionem tranſtuli in ſanctam meam legem & gentem: ideoque *vocatum eſt nomen loci illius Galgala*. Galgala enim, vel Gilgal, vel Galgal, vel, vt S. Hieron. vocat, Golgol, hebr. idem eſt quod amotio & ablatio; ſcilicet præputij, & conſequenter opprobrij, & gentiliſmi Ægyptiorum: radix enim גלל *galal*, ſignificat deuoluere, remouere, auferre: inde geminatā *ghimel* litera, *ghilghal*, vel *gulgal*, idem eſt quod deuolutio, remotio, ablatio.

Secundò, in Galgala Ioſue accepit omen victoriæ & poſſeſſionis Chananææ: videns enim B angelum euaginatum habentem gladium, perrexit ad eum, & ait: *Noſter es, an aduerſariorum?* audiuitque ab eo: *Nequaquam, ſed ſum princeps exercitus Domini, & nunc venio*, vt tibi Chananæam ſubiugem. *Solue calceamentum tuum de pedibus tuis: locus enim in quo ſtas, ſanctus eſt*, Ioſue 5.13.

Tertiò, in Galgalis Ioſue repoſuit duodecim lapides, quos tulerat de medio Iordanis alueo, idque vt ibi eſſent in perpetuum monumentum tranſitus miraculoſi, quo duodecim tribus ſicco pede per Iordanem tranſierunt in Chananæam, Ioſue 4.20. Vnde S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ ait, hoſce lapides ibidem viſos à S. Paula. Hi duodecim lapides repræſentant duodecim tribus, & patriarchas; ac conſequenter duodecim Apoſtolos, quaſi duodecim petras & fundamenta Eccleſiæ Apocal. 21. 14. Ita Tertul. lib. 4. contra Marcion c. 13.

Quartò, in Galgalis per multos annos conſtitit tabernaculum Dei, cum arca & propitiatorio: vnde ibidem Samuel iudicabat populum, ibique Saulem ſecundò in regem vnxit, 1. Reg. 10. 8. Ibi quoque Agag regem Amalec occidit, 1. Regum 15. 33.

Quintò, Elias & Eliſæus frequenter verſabantur in Galgalis, ibique prophetabant, & faciebant miracula, 4. Reg. 2. 1. & c. 4. 38.

Hac de cauſa idololatræ idola ſua iam inde ab initio ſtatuerunt in Galgalis; vtpote loco ſancto adeò, & celebri. Nam tempore Aod, qui tertius à Ioſue fuit Iudex Iſraelis, erant idola in Galgalis: vt patet Iudic. 3. 19.

Vbi Nota, dæmonem eſſe ſimiam Dei, ideoque coli velle vbi cultus fuit Deus, tum vt Deum poſſeſſione ſua excludat, tum vt celebrior ſit eius honos & veneratio. Idcirco Antichriſtus ſedem regiam conſtituet in Ieruſalem, vti oſtendi Apocal. 11. 8. ibique in templo ſedebit & coletur vt Deus, tum vt habeatur verus rex Sionis, id eſt Meſſias, ſucceſſor Dauidis & Salomonis: tum vt profanet vrbem olim ſanctam, & pro templo Dei ſuum conſtituat: tum vt euertat monumenta omnia paſſionis, reſurrectionis, & aſcenſionis Chriſti, cuius ipſe erit hoſtis, & Antichriſtus. Sic experientia conſtat dæmonem maximè inſidiari monaſterijs tum virorum, tum feminarum, vt magum vel magam, lubricam, turbulentam, &c. aliquam in illud induat, quæ cæteras omnes vel turbet, vel inficiat, vt vbi maximè cultus fuit Deus, colatur ipſe, inqu-

A Deum ſuo templo quaſi expellat, de eoque ſe vindicet.

In Bethaven] *Bethauen* vrbs fuit Iudææ, ſed ignobilis, ſita iuxta Bethel; de qua Ioſue 7.2. & de ea hîc loqui Prophetam cenſet à Caſtro. Verùm S. Cyril. Hieron. Theophyl. Theod. Haymo, Lyran. Vatabl. & alij paſſim, putant ipſam Bethel vocari *Bethauen*: tum quia ei erat vicina: tum quia Bethel erat celeberrima: primò ſanctitate & pietate, poſtea idolis & idololatria. Ieroboam enim vitulos aureos collocauit in Dan & Bethel, quaſi in duobus regni limitibus, ibique hiſce vitulis per ſe ſacrificauit. Nota. Bethel priùs dicta eſt Luza, ob copiam nucum & amygdalarum (hæc enim hebr. vocantur לוז *luz*) à Iacobo verò Patriarcha, qui ibi vidit Deum ſcalæ innixum, & angelos per ſcalam aſcenden-

B tes & deſcendentes, vocata eſt Bethel, id eſt, domus Dei, Geneſ. 28. 19. Eadem à Prophetis per antiphraſin vocatur *Bethauen*, id eſt, *domus iniquitatis*, vt vertit Theodotion: aut *domus nihili*, vt vertit Symmachus & aquila. Septuag. pro און *auen* per craſin legentes און *on*, vertunt, *domus doloris*, vel *domus idoli*: quia in ea erat templum, in quo colebantur vituli aurei Ieroboam. Id ita eſſe patet Amos 5. 5. vbi Propheta eadem penè verba, quæ hîc habet Oſee, vſurpat, aitque: *Nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare*, &c. *quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis*, hebr. *auen*. Bethel ergo eſt Bethauen. Monet itaque Iudam, putà duas tribus, ne adeant idola vicina poſita in Galgalis, & in Bethel. Dico vicina, quia Galgala & Bethel erant in ſorte

Bethel eſt Bethauen, id eſt, domus idoli.

C te tribus Beniamin, vt patet Ioſue 18. v. 12. & 22. ideoque ea potiùs nominat, quàm Dan aut Samariam. Dicit autem: *Ne aſcenderitis in Bethauen*, quia Bethel ſita erat in loco alto. Vatabl.

Tropol. Bethel fit Bethauen, cùm regnum, populus, vrbs, vti Anglia, Scotia, Dania, à fide & cultu Dei ad hæreſim deficit: cùm templa in ſtabula, monaſteria in armamentaria, hoſpitalia in tabernas & ganeas conuertuntur; quibus competit illud Ieremiæ, & Chriſti: *Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum*, Matth. 21. 13. Rurſum ſancta anima fit Bethauen; cùm à Dei gratia per peccatum excidit: tunc enim à regno & dominio Dei tranſit in ius & poteſtatem diaboli.

Nota, Prophetam hîc, & deinceps vſque ad finem capitis, maximè loqui duabus tribubus: ad

D illas enim conuertit ſermonem v. 15. dicens: *Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat ſaltem Iuda.*

Neque iuraveritis: Vivit Dominus] q.d. Ne iuretis per vitam idoli, quod eſt in Galgalis, vel in Bethel, ei attribuendo nomen *Dominus*, hebr. *Iehoua*, quod eſt nomen incommunicabile, & proprium Deo vero. Iuramentum enim eſt actus latriæ: iurando enim per aliquem, teſtabantur eum eſſe infallibilem, primam & increatam veritatem; ac conſequenter eſſe numen & Deum: eum enim iurantes in teſtem ſuæ aſſertionis vocabant dicentes v. g. Viuit Dominus, quòd hoc illudve fecerim, aut faciam: quaſi dicerent: Iuro per Deum, vitamque Dei, quòd hoc illudve feci, aut faciam. Sicut ergo paulò ante vetuit cultum idoli, ita hîc vetat iuramentum per idolum: hoc enim eſt proteſta-

tio

tio & inuocatio numinis, Deique veri. Ita Theod. Albert. Hugo Lyran. & alij.

Alij exponunt, q. d. Ego Deus & Dominus, ſiue Iehoua veſter, nolo vt per me meamque vitam amplius iuretis, cùm ſitis idololatræ; nolo vt ore, quod inuocatione idolorum polluiſtis, iuretis, nominetis, & inuocetis, itaque polluatis nomen ſanctum meum. Ita S. Hieronym. Cyril. Theoph. Haymo, Iſidor. Vatabl. & alij. Verùm hæc expoſitio non rectè cohæret cum eo quod præceſſit: *Nolite ingredi in Galgala, & ne aſcenderitis in Bethauen*; huic enim annectit: *Neque iurauerìtis; Viuit Dominus*: hæc enim tria pari eaſu, tenore & nexu dicuntur, vt patet ex Hebræo. Eodem ergo ſpectant; ſcilicet ad hoc ne colant idola in Galgalis & Bethauen, neue per ea iurent. Alioqui quæ aſſet connexio dicere: Nolite colere idola in Galgalis & Bethauen, &, Nolite iurare per nomen meum? Contrarium enim potiùs dicendum eſſet, hoc modo: Nolite colere nec iurare per idola, quæ ſunt in Galgalis; ſed potiùs colite me, & iurate per nomen meum.

Vers. 16. QVONIAM SICVT VACCA LASCIVIENS DECLINAVIT ISRAEL] Proponit Iudæ petulantiam & laſciuiam Iſraelis, quaſi rem fœdam, indignam, & Dei indignationem exitiumque gentis prouocantem; vt Iuda aliena infamia & periculo ſapiat, illudque declinet, q. d. Iſrael carens cerebro laſciuiat vt vaca; at tu ô Iuda, perſta in Dei lege, quaſi leo: huic enim te aſſimilaui Geneſ. 49. 10. Ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Haymo & alij.

In Hebræo eſt elegans paronomaſia: *Sicut vacca* vel *vitula* שָׂרַר פָּרָה *farera ſarar Iſrael*, q. d. Sicut vacca rebellis rebellauit Deo Iſrael. Ita Vatabl. *Sarera* enim ſignificat vaccam quæ laſciuia vel æſtro agitatur, ideoque indomita & rebellis iugum omne excutit, & quaſi furens huc illucque diſcurrit.

Quocirca Septuag. vertunt, *ſicut vacca aſilo percuſſa inſanum Iſrael*: aſilo, id eſt œſtro, vti ex Virgilio docet S. Hieron. ſic enim canit Virgil. lib. 3. Georg.

Eſt lucos Silari circa, ilicibuſq; virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen aſilo
Romanum eſt, œſtron Graij vertêre vocantes,
Aſper, acerba ſonans; quo tota exterrita ſyluis
Diffugiunt armenta.

C Aſilum ſignificat furorem Hebræorum, quo impetu inſano ferebantur & ruebant ad cultum idolorum. Noſter generaliùs, magiſque propriè & adæquatè vertit *laſciuiens*: nõ enim ſolo œſtro, ſed & paſtu, amore, aliiſque de cauſis laſciuiunt vaccæ. Vnde Chald. vertit, *ſicut bos qui ſaginatur & recalcitrat, ſic rebellat Iſrael propter multitudinem bonorum*: iuxta illud Deuter. 32. 15. *Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit*, &c. Noſter verò meliùs vertit *vacca*, quàm *bos*: tum quia Hebr. פָּרָה *para* vaccam ſignificat non bouem; tum quia feminæ omnium penè animantium magis laſciuæ ſunt, petulcæ & deliræ, quàm mares, vti docet Ariſtot. lib. de Phyſiognomia, & ex eo Auguſtin. Niphus, qui huiuſce rei phyſicas rationes adducit. *Magis malefica*, inquit Ariſtotel. *ſunt feminea maſculis, & proteruiora, & minùs defenſiua.* Rurſum: *Maſculina natura ſunt fortiore, & ingenere: feminina autem ſunt timidiora & in-*

A *inſtiosa natura.* Feminina tamen quia minus habent cerebri, iudicij, animi & virium, hinc natura id aliunde compenſante, plus habent affectus, paſſionum, procaciæ & impudentiæ: hiſce enim illa ſupplet.

Denique Propheta comparat Iſraelem vaccæ, non cani vel aſino. Primò, quia coluit vaccas, putà vitulos aureos, vbcatur vacca potiùs, quàm vitulus, ad maiorem confuſionem; quia ſic miro fornicationis modo à vitulis ſubigebatur, quibus ſibiilleret adorando ſe ſubſternebat: inuiſibiliter verò ſuam animam tauro, id eſt dæmoni, proſtituebat. Secundò, quia Deus eius erat venter, & vt ait Dauid, *prodijt quaſi ex adipe iniquitas eorum*. Tertiò, quia eius laſciuia commutanda erat in iugulationem, iubilus in mugitum & planctum. Ita Ruffinus, Rupert. & ex ijs Delrio adagio 977.

B Denique quia vitulabatur & laſciuiebat, vti vaccæ & vituli quos colebat.

NVNC PASCET EOS DOMINVS QVASI AGNVM IN LATITVDINE] id eſt, in loco lato & ſpatioſo. q. d. Sicut agnus qui ſaginatur, latiſſimè in paſcuis vberrimis paſci ſinitur, vt impinguatus ſtatim mactetur: ita Deus ſinit Iſraelem bonis affluere & laſciuire, vt ſit præda Aſſyrijs, ab eiſque ſpolietur & iuguletur. Ita S. Hieron. Vatabl. & Lyran.

Secundò, alij, q. d. Iſrael captiuus ibit in Aſſyriam, vbi non laſciuiet vt vacca; ſed ducetur quo hoſtes volent, agetur que ad nutum Aſſyriorum tamquam agnus manſuetus. Ita Haymo, Hugo & à Caſtro. Aut ſicut agnus manſuetus vbique matris vbera requirit; ita Iſrael in captiuitate domitus & manſuefactus, me meaque vbera requiret. Ita Theod. & Theoph.

Tropol. S. Hieron. per Iſrael hæreticum, per Iuda fidelem & Eccleſiaſticum accipit. *Si ſemel*, inquit, *fornicaris hæretico; ſaltem tu, Eccleſiaſtice, non delinquas; nec ingrediaris in Galgala, hæreticorum conciliabula, vbi peccata omnia reuelantur, & inſtar porcorum volutantur in cœno* (alludit enim Galgala ad גָּלָה *gala*, id eſt reuelauit, & ad גָּלַל *galal*, id eſt reuoluit, volutauit) *ne te aſcendere putes ad ſuperbas & arrogantes falſorum dogmatum fictiones. Non eſt enim ibi domus Dei, ſed domus idoli. Sicut enim vacca percuſſa aſilo, percuſſi ſunt hæretici ardentibus diaboli ſagittis, & legis notitiam relinquentes: ideò paſcentur in lata & ſpatioſa via, quæ ducit ad mortem, & patientia Domini boniq; paſtoris eos nutriet ad interitum.* Idem mutato nomine hæretici,

D adaptes ambitioſo, luxurioſo, auaro, & cuilibet peccatori.

PARTICEPS IDOLORVM EPHRAIM, DIMITTE EVM] q. d. O Iuda, dimitte Ephraim, id eſt Iſrael, putà decem tribus, quæ ſunt participes cultus & menſæ idolorum: comedunt enim idolothyta, ſcilicet carnes & cibos idolis immolatos: noli ergo eum imitari, noli cum eo participare in idolis & idolothytis. Ita S. Hieronym. Theoph. Hugo, Lyran. & alij. Minùs rectè Rupert. & Vatabl. cenſent hæc eſſe verba Dei ad Prophetam, q. d. Laſſis operam ſi ad pœnitentiam inuitaris Ephraim: dimitte ergo eum eum ſuis cupiditatibus & idolis. Grauiſſima enim eſt pœna dimitti à Deo, & tradi ſibi ſuiſque concupiſcentijs. Vers. 17.

SEPARATVM EST CONVIVIVM EORVM] Dat cauſas Iudæ, cur Iſraelis commercium & ſocieta-

tem

tem vitare debeat. Prima eſt hæc. q.d. Quia illorum cultus, religio & conuiuium à tuo, ô Iuda, ſeparatum & diuerſum eſt: tu enim abſtines cibis lege Leuit. 11. vetitis; illi ſine ſcrupulo iis veſcuntur: tu participas ex hoſtijs pacificis Deo immolatis; illi participant & comedunt Idolothyta. ita S. Hieron. Albert. & Hugo: tu poſt epulas caſtum te conſeruas; illi epulis diſtenti ardent in libidines. Hoc eſt quod ſequitur; *Fornicatione fornicati ſunt*. Pro *ſeparatum eſt conuiuium*, hebr. eſt סָר סָבְאָם *ſar ſabeam*, id eſt, receſſit potatio vel compotatio, id eſt conuiuium eorum. Hebræi enim vocant, *miſte*, id eſt compotationem, vti & Græci *συμπόσιον*, à communione potus, quòd Latini à communione victus & cibi vocant conuiuium. Eſt metaphora à vinis acidis. Nam recedere venuſtè ab Hebræis vſurpatur de vino, quando in vappam reſoluitur. Vnde & Græci tale vinum ἐξεστηκὸς, Cicero *vinum fugiens*, Flandri *afgaenden wyn* vocant. Chald. R. Dauid, Vatabl. Pagnin. & alij recentiores vertunt, *putruit vel fœtuit potus eorum*. q. d. Vinum eorum erat olim vinum roſ, id eſt coloratum, odoratum, ſapidum; iam per ſcelera eorum receſſit à ſuo colore, odore, ſapore; factumque eſt decolor, putidum, acidum. q. d. Lætitia eorum in triſtitiam verſa eſt, gaudia in luctum, epulæ in abſynthium.

Mirum eſt Septuag. vertere, *prouocauit Chananæos*. quod ſic explicat S. Hier. q. d. *Tantum ſtudium habuit Iſrael in idolorũ cultu, vt non imitatus ſit Chananæos, id eſt Ethnicos, ſed ad imitationem ſui eos prouocauerit erroris*.

Denique Iſidor. vertit, Receſſit ebrietas & crapula eorum, quaſi Iſraelitis hic tacitè obijciatur, quòd vſque ad crapulam & vomitum ſeſe ingurgitarent.

DILEXERVNT IGNOMINIAM PROTECTORES EIVS] Altera ratio qua vrget Propheta Iudam, vt recedat ab Iſrael; quia, inquit, *protectores* id eſt, dij quos colunt, vel, vt Chald. Hebr. Pagnin. & Vatabl. principes eius, qui ſanciunt idololatriam, fornicationem, crapulam, illumque ad ea inducunt verbo & exemplo, ijſdem non niſi ignominiam & probrum ipſi accerſunt. Itaque per ignominiam intellige probroſam & ignominioſam tam idololatriam, cum S. Hier. Haymone, Hugone & Lyſano; quàm gulam & fornicationem, cum Aria & Chaldæo, qui vertit, *fornicationem dilexerunt, vt venirent ſibi in ignominiam proceres eorum*.

Legis Interpres הֵבוּ *habo*, id eſt afferre: iam alijs punctis legunt, הָבוּ *habu*, id eſt afferte, date. Vnde vertunt, *diligunt, date ad ignominiam, clypei eius*, id eſt, protectores eius qui eum tuentur vt clypei, q.d. Protectores & principes Iſraelis, diligunt munera, dicuntque, Date, date nobis dona, quod eſt illis, æquè ac populo ignominioſum. ita Vatabl. Pagnin. Iſidor. Rabbini. Aut, vt Arias, *date*, ſcilicet vina & delicias, q.d. Aſſiduè poſtulant vina & delicias, quaſi Epicurei, quæ eſt ſumma ignominia. Verùm hæc verſio obſcurior eſt, ac textui nonnulla addit & ſupplet: noſtra verò clarior, planior, magiſque adæquata eſt, ideóque verior & germanior.

VERS. 19. LIGAVIT EVM SPIRITVS (id eſt ventus, ſiue turbo) IN ALIS SVIS] Septuag. *turbo ſpiritus ſibilabit in alis eius*, q. d. Turbo diuinæ indignationis & vindictæ, quaſi alis ſuis colligabit Iſraelem, ſiue Synagogam, eamque auferet in captiuitatem Aſſyriacam, ibique celerrimè diſperget in omnes mundi plagas: ſicut turbo contorquere, iactare & diſpergere ſolet paleas. Aut q. d. Quocumque ventus perflauerit, eò ſecum deferet alligatum Iſraelem: quare celerrimè hinc auolabit quaſi impulſus velociſſimo & rapidiſſimo vento. Ventis enim dantur alæ per metaphoram, ob velocitatem: vnde & pinguntur alati æquè ac angeli, ait Iſidor. lib. 7. Etymol. c. 5. Hinc Ouid. 1. Metam.

Emittitq́; Notum, madidis Notus euolat alis.

Sic aquæ pluuiæ dicuntur in nubibus, non tantum includi, ſed & ligari, Iob 26. v. 8. vt niſi ſimul cum nubibus, moueri & diſcurrere non poſſint: nubes enim ſunt pluuiæ vehiculum. ita Pineda ibidem. Vnde Syrus vertit, *colligabitur ſpiritus in alis eorum*; Arabicus, Antiochenus, *venit ſpiritus inflexus* (retortus) *in alis eius*; Arabicus Alexandrinus *flauerunt venti ex alis eius*.

B Eſt Poëtica deſcriptio captiuitatis. ita Ruffin. Theodoret. Theophyl. Pro *ligauit*, hebr. eſt צָרַר *tſarar*, id eſt ligauit, conſtrinxit, contorſit, arctauit, afflixit, tribulauit. Cyrill. & Theophyl. pro אוֹתָהּ *ota*, id eſt, *eam*, alijs punctis legunt אַתָּה *atta*, id eſt *tu*; vnde vertunt, *turbo ſpiritus tu es in alis eius*, quaſi Propheta loquatur Deo, dicatque eum eſſe ipſum turbinem, qui auferet Iſraelem: aut, vt Cyrill. q. d. Tu Iuda fuiſti Iſraeli quaſi turbo ſpiritus in alis volueris: cùm enim Iſrael vidit te, qui habes templum, tam inertem & ſupinum, ijſdemque peccatis illigatum, magis citiuſque apoſtatauit.

Ex aduerſo S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo & Lyſan. per ſpiritum hunc accipiunt diabolum, q. d. Diabolus eſt qui impellit Iſraelem ad

C idololatriam, aliáque ſcelera, adeò vt videatur ei mentem & voluntatem colligaſſe, eaque aſtrinxiſſe idolis. Sic dæmon peccatorem alligat amaſiæ, vino, ambitioni, itáque ligatum agitat & raptat, quaſi mancipium, quocumque vult, vti magas & ſagas tam corpore, quàm ſpiritu raptat vbilibet.

Secundò, Leo Hebr. vertit, *ligauit ventum in alis ſuis*. quod Vatabl. exponit, q.d. *Ventus conſtrictam tenebat illam congregationem* (hanc enim ſignificat Hebr. אוֹתָהּ *ota*, quod eſt femininum) *Iſraelitarum in alis ſuis, & ita eos aliò transferet*, putà in captiuitatem Aſſyriacam: alas enim vocat oras & ſinus veſtium, quaſi Iſrael in ijs ligatum habeat ventum ſiue turbinem, qui eum ita alatum celerrimè transferat in Aſſyriam. Vnde

D & Symmach. vertit, *ligauit ventum in alis venti*. quod explicans S. Hieron. *Ligauit*, ait, *eos diaboli ſpiritus in alis ſuis, qui circumferuntur omni vento doctrinæ, & ſtabili in Eccleſia pede permanere non poſſunt*.

Secundus hic ſenſus coincidit cum primo: ſiue enim dicas Iſraelem in Aſſyriam abreptum alis turbinis iræ Dei, ſiue alis turbinis ſui, eodem res redit: turbo enim Iſraelis non eſt alius, quàm turbo iræ Dei, quem ſcilicet ei ira Dei indidit & impreſſit, vt eum auferat in Aſſyriam; ſicuti vis iacientis lapidem, & vis iacti lapidis, eadem eſt. Iaciens enim vim ſuam lapidi iacto imprimit, vt eum proijciat quò vult: vis ergo hæc tam eſt hominis iacientis, quaſi efficientis; quàm lapidis iacti, quaſi recipientis & patientis. Denique

Hebr. *eta*, id eſt eam, aliqui referunt ad ignominiam, q.d. Turbo iræ Dei ligauit ignominiam in alis Iſraelis, vt illam excutere nequeat: vnde ſubdit: *Confundentur à ſacrificijs ſuis*, id eſt ob ſacrificia quæ idolis obtulerunt.

Tropolog. diſce hic peccata creare turbinem qui peccatores ignominiosè diſpergat, & tan- A dem deturbet in tartara. Quocirca Zacharias c. 5.v.7. vidit mulierem, cui nomen erat impietas, amphoræ inſidentem, à duabus mulieribus habentibus alas milui, & ſpiritum in alis, rapi in Babylonem, quæ eſt ſymbolum gehennæ. Vide quæ de funibus & vinculis peccatorum dixi Iſaiæ 5.18.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Vocat Deus ad iudicium ſacerdotes & primores, eoſq́; accuſat quod laqueus fuerint populo, eumq́; ſuis idolis & ſceleribus implicarint: Quia ſpiritus, *inquit*, fornicationum in medio eorum. *Hinc eis cum populo, & cum Iuda, qui Iſraelis ſcelus ſecutus eſt, hoſtile excidium intentat, dicens v.5,* Reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius: ruet etiam Iudas cum eis. *Denique v,12. ait ſe eos quaſi tineam & cariem corroſurum, ac v.14. quaſi leænam diſcerpturum.*

Verſ. 1. AVdite hoc ſacerdotes: & attendite domus Iſrael, & domus regis auſcultate: quia vobis iudicium eſt, quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expanſum ſuper Thabor.

2. Et victimas declinaſtis in profundum: & ego eruditor omnium eorum.

3. Ego ſcio Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me: quia nunc fornicatus eſt Ephraim, contaminatus eſt Iſrael.

4. Non dabunt cogitationes ſuas vt reuertantur ad Deum ſuum: quia ſpiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognouerunt.

VERS. 1. AVDITE HOC SACERDOTES] Increpat primò ſacerdotes, deinde populum, præſertim primores populi, demum regis aulicos & principes Iſraelis de idololatria: hanc enim ſacerdotes & primores abolere, & populum dedocere debebant, eumque docere verum Dei cultum. Per ſacerdotes S.Hieron. Haymo, Hugo, Ribera, & alij accipiunt pſeudoſacerdotes idolorum in Iſrael: hi enim non erant veri & legitimi; tum quia non erant ex tribu Leui; tum quia erant idolorum; tum quia non à Deo, ſed à Ieroboam idololatra rege cōſtituti, 3.Reg.12.v.28. Poſſunt tamen accipi veri Dei ſacerdotes. Hi enim ſparſi erant per Iſrael, vt eum in Dei cultu continerent; ſed cùm Ieroboam vitulos ſuos induxit, non tantùm populus, ſed & ſacerdotes regis ſui imperium ſecuti, Vitulos hoſce & Baalim coluerunt, alioſque colere docuerunt, imò compulerunt.

D

QVIA VOBIS (Septuag. *ad vos*) IVDICIVM EST] q.d. Vos Deus vocat ad iudicium, & condemnationem; vt ſcilicet vos ob idololatriam in iuſto iudicio accuſet, & condemnet ad excidium inferendum ab Aſſyrijs. *Iudicium* ergo hic Primò, propriè ſumi poteſt: Secundò, impropriè, per catachreſin pro diſceptatione, accuſatione, redargutione, increpatione, quæ fieri ſolet in iudicio; Tertiò, metonymicè pro condemnatione. q.d. Adeſte in iudicio Dei, vt veſtram ſententiam & condemnationem audiatis. ita S.Hieron. Theod Theophyl. Hugo, Ribera & alij. Aliter Chald. & Iſidor. q.d. Quia veſtrum eſt iudicium, id eſt, quia ad vos ſpectat iudicare, quia polletis

B auctoritate in iudicijs; hinc adeſte in hoc Dei iudicio, verùm non vt iudices, ſed vt rei.

QVONIAM LAQVEVS FACTI ESTIS SPECVLATIONI, ET RETE EXPANSVM SVPER THABOR] Pro *ſpeculationi* hebr. eſt *mitſpha*, vulgò *maſpha*, quod Vatabl. Arias, Pagnin. & paſſim hebraizantes ac Nouantes accipiunt, vt nomen proprium vrbis, Maſpha enim fuit vrbs ſita in monte, eaque celebris: nam in ea fuit arca teſtamenti: vnde eò conueniebat populus ad orationem. Hinc & Samuel in Maſpha iudicabat popolum. 1.Reg.7.20. In Maſpha quoq; habitauit Godolias & Ieremias, Ierem.40.41. Vertunt ergo hebraizantes, *nam laqueus facti eſtis in Maſpha, & rete expanſum ſuper Thabor.* Idque dupliciter exponunt. Primò, Vatabl. Kimchi & Pagnin. ſubaudiendo vocem *ſicut*, exponunt, q.d. Vos ſcanda- C lo & offendiculo eſtis populo, vt eum capiatis & inducatis ad idololatriam, indéque in exitium & ruinam; ſicut venatores laqueos extendunt in Maſpha, & retia in Thabor, ad capiendas aues & feras. Secundò, Arias exponit. q.d. Ieroboam in Maſpha & Thabor ſtatuit ſpeculatores & cuſtodes, qui capiebant Iſraelitas euntes Ieruſalem ad templum, eoſque cogebant ire in Dan vel Bethel, ibiq; adorare vitulos aureos Ieroboam. Verùm, vt alia omittam, huic verſioni obſtat, quòd Maſpha non erat in Iſrael, vbi regnabat Ieroboam; ſed in Iuda, vbi regnabat Roboam, vti docet S.Hieron. in Locis Hebr. Adrichom. & paſſim alij.

Quocirca noſter à Caſtro cenſet vrbem hanc Maſpha aliam fuiſſe ab iſta Maſpha Iudææ, ac fuiſſe ſitam in Iſrael, putà in monte Galaad, D Mons enim Galaad dictus eſt Mitſphe vel Maſpha, id eſt ſpecula; vel, vt Septuag. vertunt, *ὅρασις*, id eſt viſio: ex eo quòd Laban ſanciens fœdus cum Iacob, ibi Deum, quaſi ſpeculatorem, in teſtem & vindicem ſui fœderis per iuramentum vocarit, vt dixi Geneſ.31.48. Itaque cenſet à Caſtro, Ieroboam ſpeculatores conſtituiſſe in Galaad, qui populum auerterent à templo, & cogerent adorare in Dan & Bethel. Hic ſenſus probabilis & plauſibilis videtur.

Verùm obſtat Primò, quòd de his ſpeculatoribus in libris Regum, & in tota Script. nulla fiat mentio; aliquid tamen de ijs innuitur Oſee c.6.9. vti eo loco dicam. Secundò, quòd Galaad nuſquam vocetur Maſpha, niſi Geneſ.31. v.48.

idque

idque tantùm in Hebræo. Tertiò, quòd *Mitſpha* A hîc in Hebræo habet articulum datiui caſus: ſic enim Hebr. ad verbum habent: *Quia laqueus fuiſtis ipſi Mitſpha, & rete expanſum ſuper Thabor.* Malè ergo recentiores vertunt, *in Mitſpha*, vel *ſuper Mitſpha*: *Mitſpha* enim hic eſt datiui caſus. Quartò, quia Sept. Chald, S. Hier. planè conſentiunt noſtræ verſioni, vertuntque, *quia laqueus facti eſtis ſpeculationi*, vel ſpeculæ. Itaque *Mitſpha* hic eſt nomen non proprium vrbis, ſed appellatiuum ſignificans ſpeculationem, vel ſpeculam.

Speculatio qua? Quæres, quænam eſt hæc *ſpeculatio*? Primò, S. Hier. exponit, q.d. Facti eſtis laqueus pro ſpeculatione, eo ſenſu quem mox aſſeram. Hebr. enim *lamed* in *lemitſpha*, ſubinde ſignificat *pro*. Secundò, abſtractum hic accipi poteſt pro concreto, more Hebræo: *ſpeculatio* ergo accipi poteſt pro populo ſpeculato, ſeu veſtræ, ô ſacerdotes & principes populi, curæ & ſpeculationi commiſſo, q.d. Vos ô primores (hos enim alloquitur) qui debebatis ſpeculari, excubare, & cuſtodire populum in cultu Dei, eumdem verbis & exemplis pertraxiſtis ad idololatriam. Sic Ezechiel à Deo conſtitutus eſt ſpeculator populi cap. 3. 17. vide ibi dicta. ita Cyril. Albert. Hugo, Emmanuel. Mariana & Lyran. Aut certè *ſpeculationi*, id eſt prophetiæ, hoc eſt Prophetis, q.d. Vos ô Iſraelitæ facti eſtis laqueus Prophetis & doctoribus, quia eis inſidias tenditis, eoſq; capitis & occiditis. ita Chald. Theod. Theoph. *Mitſpha* ergo, id eſt ſpeculatio, ſignificat vel *mitſphe*, id eſt ſpeculatum, ſcilicet populum; vel *tſophim*, id eſt ſpeculatores, ſcilicet Prophetas; perinde ac ſi dicas, Laqueus facti eſtis epiſcopio, id eſt Epiſcopo, & ſubditis Epiſcopo, vnde Syrus vertit, *laquei enim facti eſtis ſpeculatori.*

Quocircà allegor. Cyrill. hæc accipit de Iudæis Chriſto (hic enim eſt ſpeculator & Epiſcopus animarum noſtrarum, vt ait S. Petrus epiſt. 1. c. 2. v. vlt.) eiuſque verbis & factis vbique inſidiantibus, vt eum in necem & crucem agerent, vti tandem fecerunt. Sic & Leo Caſtrius, qui putat hunc eſſe ſenſum litteralem, adeóque de Chriſto totum hoc caput, imò totum Prophetam explicat ad litteram, in quo hallucinatur, de Chriſto enim Propheta loquitur allegoricè, non litteraliter.

Nota. In Hebr. pulchra eſt paronomaſia inter מִשְׁפָּט *miſpat*, id eſt iudicium, & מִצְפָּה *mitſpha*, id eſt ſpeculationem, q.d. *Vobis mitſpat*, id eſt *iudicium, eſt*, hoc eſt, cito vos ad iudicium, quia fuiſtis laqueus *lemitſpha*, id eſt ſpeculationi. Ruſſum inter פַּח *pach*, id eſt laqueus, & מִצְפָּה *mitſpha*, id eſt ſpecula, q.d. Pro ſpecula facti eſtis laqueus: veſtrum enim erat ſpeculari, & præmonere ac cuſtodire populum; ſed vos ipſi eum illaqueaſtis, & in laqueum, id eſt, in captiuitatem hoſtium induxiſtis, iuxta expoſitionem S. Hier. primo loco aſſignatam. Perinde ac ſi latinè ludas, ac dicas: Vos ſpeculatores facti eſtis expilatores aut ſpiculatores, vos tutores traditores; vos curatores proditores; vos defenſores direptores; vos paſtores perditores: vos Epiſcopi apoſtatæ. Ita Synodus generalis V. actione 5. ex verbis S. Cyrilli, hunc Oſee laqueum ait eſſe Theodorum Mopſueſtenum, & ſimiles hæreſis & falſitatis doctores.

Et rete ſuper montem Thabor] Subaudi voculam *ſicut*, q.d. Sicut venatores rete tendunt auibus & feris in Thabor, ita vos inſidias tetendiſtis vel populo, vel Prophetis & prædicatoribus. Porrò Thabor, vel, vt Septuag. & Ioſeph *Thabor qualis?* vocant. Itabyrius, mons eſt pulcherrimus in medio Galilææ campo, mira æqualitate ex omni parte rotundus: in vertice viginti ſex ſtadiorum campeſtris planicies patet: cæli temperie eſt ſaluberrimus: vineis, oliuis, aliiſque arboribus fructiferis vndique conſitus: rore perpetuo vuidus, arborum frondibus, & verſicoloribus herbis ſemper viridis, atque ſuaui omnigenûm florum odore fragrantiſſimus. Hinc magna ferarum, maximéque auium in eo eſt frequentia, quarum & grato concentu amœniſſimus eſt, & venatu celebris: vnde in eo venatores retia tendebant, vt ait hic Oſee. Denique totus hic mons paſcen- B dis oculis, reficiendiſque animis natus factuſque videtur: ideóque eum Chriſtus Dominus meritò delegit tum orationi, tum transfigurationi ſuæ, in quo ſole lucidior & niue candidior refulgens coram Moſe & Elia, cæleſtis beatitudinis & gloriæ ſpecimen aliquod diſcipulis ſuis dedit. ita Borchard. Bredembac. & Adrichom. in Deſcript. terræ ſanctæ.

Tropolog. Theophyl. ſpeculatores, id eſt Epiſcopi, Paſtores & Prælati, quorum erat inuigilare ſaluti ſubditorum eis fiunt rete, cùm vel falſa doctrina, aut prauis conſiliis, vel moribus & exemplis eos ſecum implicant, trahuntque ad ſcelera, & in ruinam: idque in Thabor, quod nomen hebraicè ſignificat, puritas, vel veniens lu- C men, ait S. Hier. quia in ipſa ſacerdotii pulchritudine animis fœditatem afferunt; in ipſa puritate inquinant; in ipſo lumine tenebras offundunt; in ipſa celſitudine in profundum plebem præcipitant, ait Sebaſt. Barrad. lib. 7. cap. 5. Vnde Arabicus Antioch. vertit. *quia facti eſtis laqueus in offenſionem, & quaſi rete expanſum ſuper abyſſum*; & Arabicus Alexandr. *iam facti eſtis ſicut laquei in locis inſidiarum, & ſicut cibus qui ponitur in venationem in nemoribus animalium.*

Et victimas declinaſtis, ſcilicet à Deo, Vers. 2. eiuſque templo, & altari Hieroſolymitano, ad idola eorumque aras erectas in Dan & Bethel: idque in profundum] ſcilicet impietatis. Vnde Chald. vertit, *ſacrificant idolis largiſſimè.* Hebræi enim ſumunt verba pro aduerbiis. ita Ribera. Hebr. ad verbum habent; *victimam declinantes* D *profundauerunt*, id eſt, in profundum ſcelerum abierunt, profundè deſcenderunt, in fundum idololatriæ prolapſi ſunt, &, vt ait Oſee cap. 9. 9. *profundè peccauerunt.* Eadem phraſi vtitur Iſaias ca. 31. 6. *Conuertimini ſicut in profundum receſſeratis* (hebr. *ſicut profundaſtis*) *filii Iſrael.* Et c. 30. 33. dicitur Tophet, id eſt gehenna, profunda & dilatata; hebr. *profundauit & dilatauit ſe.* ita S. Hieron. Albert. Lyran. Arias, Ribera & alii. Aliter Vatabl. & Clarius, qui per profunditatem intelligunt calliditatem & verſutiam, q.d. Apoſtatæ qui declinant à vera religione, rationem ſubtilem & callidam inuenerunt immolandi diis alienis: dicunt enim ſe colere idola in honorem Dei. Sic Galli dicunt: *Voyla vn homme profond*, cùm callidum & aſtutum denotare volunt.

Septuag. hæc referunt ad rete quod præceſſit: vertunt enim, *qui inſipiunt venationem confixerunt*; vt Hebr. *profundauerunt*, idem ſit quod, profundè

vel retia in terram, vel lanceas & venabula in corpora defixerunt, ſcilicet venatores: legendum enim *confixerunt*, vt habet editio Romana Caraffæ, S. Hieron. Theodor. & Theophyl. non *timuerunt*, vt habent Complut. & Regia. Syrus vertit, *& venatores qui venantur operuerunt laquei*, q.d. Capti ſunt laqueis ſuis, quos alijs tetenderunt; *ego autem erudiam* (corripiam) *eos omnes, ego ſcio.* Myſticè S. Gregor. homil. 4. in Ezech. *Sunt*, ait, *nonnulli qui idcirco ſe in prece lamentis afficiunt, vt aut terrena commoda acquirant, aut hominibus ſancti videantur. Quid hi niſi victimas in profundum deferunt? qui per hoc quod in imo ſunt quæ requirunt, orationis ſuæ, ſacrificium deorſum deponunt.*

ET EGO ERVDITOR OMNIVM EORVM] q.d. Profundè peccant, cùm tamen ego numquam deſtiterim eos corripere per Prophetas & erudire, ne tantum ſcelus patrarent. ita S. Hieron. & Septuag. qui vertunt, *& ego magiſter eorum.* Minùs rectè vertit Lyran. *& ego cognitor eorum*, q.d. Non pudet eos peccare in mea præſentia; ego enim omnium eorum ſcelera cognoſco & video. Nam Hebr. מוּסָר *muſar*, non ſignificat cognitionem, ſed correptionem, obiurgationem, caſtigationem: vnde diſciplina & caſtigatio puerorum vocatur *muſar.* Quocirca Chald. vertit, *ego adduco correptiones*, vel *caſtigationes ſuper omnes illos*: quod Theodor. & Theophyl. exponunt per futurum, q.d. Ego caſtigabo eos excidio, puniam eos captiuitate.

VERS. 3. EGO SCIO EPHRAIM, id eſt, vt rhythmicè more Hebr. quaſi per carmen antiſtrophum explicat, dum ſubdit: ET ISRAEL NON EST ABSCONDITVS A ME] Aut potiùs Ephraim vocat tribum regiam & capitalem; Iſraelem verò reliquas nouem, quę Ephraim idololatriam & imperium ſecutæ ſunt, diſtinguit enim Ephraim ab Iſrael v. 5. q.d. Noui ingenium & indolem Iſraelis, quòd ſcilicet in idola ſit propenſiſſimus, & à me maximè auerſus, quodque idololatriam & vitulos Ieroboã, qui fuit primus eorum rex ex tribu Ephraim, mox prono animo ſecutus ſit, adeóque altè animo ſuo impreſſerit, vt eum quaſi contribulem ſuum totus populus, omneſque deinceps reges in ſcelere imitati & affectati ſint; nec vllis Prophetarum monitis, aut minis ab eo reuocari poſſint, niſi excidio conterantur, & captiuitate dura eorum corda frangantur. ita S. Hier. Theodoret. Rupert. Albert. Arias, Lyran. & Vatabl.

Tropol. hic Nota, Deum cognoſcere & præuidere intimas & ſecretiſſimas mentium cogitationes, deſideria, propenſiones, intentiones, vnde in Script. vocatur cardiognoſtes, quia ſcrutatur renes & corda. Quocirca Iſaias c. 29. 15. grauiter redarguit impios, qui putant ſe Deum latere dicentes: *Quis videt nos, & quis nouit nos?* quod tantumdem eſt, ac ſi *figmentum*, inquit, *dicat fictori ſuo; Non intelligis*, non me cognoſcis, quod impium eſt: Dei enim eſt creaturas ſuas quas ex nihilo creauit & finxit regere & conſeruare: ergo qui eas creauit, eas pariter intimè cognoſcit, penetrat & peruidet. Præclarè Sapiens Prouerb. 15. 11. *Infernus*, ait, *& perditio coram Domino, quanto magis corda filiorum hominum: perditio*, id eſt, damnatio æterna, q.d. Nouit Deus ima inferni; & qui, quot, quantumque ob ſcelera ſua ſint damnandi, aut damnati: ergo multò magis nouit ſecreta cordium cuiuſque. Ita valet, ſtringitque hoc argumentum à maiore ad minus, q.d. Cùm in cubili, imò in corde occultiſſimè peccas, cùm te latere credis, adeò Deum non lates, vt ſimul ipſe videat pœnas, quas præcisè mereris, quaſque ipſe tibi in gehenna pro illo crimine præparauit. Tu peccas, & inanem concupiſcentiam exples, interimque non cogitas gehennam & ignes æternos, qui tibi à Deo parantur. Hoc eſt quod grauiter & ſignificanter ait Apoſt. Hebr. 4. 12. *Viuus eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus, compagum quoque & medullarum, & diſcretor cogitationum & intentionum cordis. Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius.* vide ibi dicta. Atque hæc eſt cauſa cur Deus præuideat & præcognoſcat omnia contingentia futura, omneſque actus voluntatis liberos futuros, vel abſolutè, vel conditionatè, ſi videlicet in tali, vel tali rerum ſerie, talibuſque circumſtantijs voluntas poneretur, quid ipſa factura & electura eſſet: quia ſcilicet ipſe præuidet, & planè comprehendit totam voluntatem, omneſque eius occultas affectiones & propenſiones, vti & circumſtantiarum rerumque omnium, itáq; videt ipſam poſitam & compoſitam cum tali gratia, tentatione, alijſque circumſtantijs certò & infallibiliter, ſed liberè ad hoc illudúe ſe determinaturam: Qui enim cauſam comprehenſiua cognitione cognoſcit & comprehendit, comprehendit & omnes eius effectus actuſque, etiam liberos.

NON DABVNT COGITATIONES SVAS VT REVERTANTVR AD DOMINVM] VERS. 4. Aliter verti poteſt ex Hebręo, ſcilicet, *non permittent opera eorum* (impia & idololatrica, quibus aſſiduè vacant) *vt reuertantur ad Dominum.* ita Chald. & Vatabl. cui aptè cohæret quod ſequitur.

QVIA SPIRITVS FORNICATIONVM IN MEDIO EORVM] q.d. Ita deditì ſunt idololatriæ, vt videantur ſpiritu & œſtro idololatrandi agi & furere, vti vaccæ actæ œſtro furentes diſcurrunt, & à bubulco reuocari compeſcique nequeunt. Aliter Vatabl. intelligit enim ſpiritum pſeudoprophetarum, q.d. Decepti ſunt à pſeudoprophetis, illorumque doctrina & ſpiritu idololatrico imbuti, in idola inſaniunt.

5. Et reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius: & Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua, ruet etiam Iudas cum eis.

6. In gregibus ſuis & in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient: ablatus eſt ab eis.

7. In Dominum præuaricati ſunt, quia filios alienos genuerunt: nunc deuorabit eos menſis cum partibus ſuis.

8. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: vlulate in Bethauen, poſt tergum tuum Beniamin.

9. Ephraim in deſolatione erit in die correptionis: in tribubus Iſrael oſtendi fidem.

10. Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumentes terminum: ſuper eos effundam quaſi aquam iram meam.

Vers. 5. Et respondebit arrogantia Iſrael in facie eius) *Arrogantiam* vocat ſuperbiam Iſraelis, quâ ſpernens Deum ſequebatur idola: rurſum *arrogantia* hîc ſumitur pro pœna culpæ arrogantiæ debita. q. d. Punietur hęc arrogantia Iſraelis, ita vt pœna reſpondeat culpæ, eique publicè, quaſi in faciem dicat; Ecce, quia ô Iſrael, tam arrogans fuiſti & rebellis in Deum tuum, hinc meritò nunc ab eo humiliaris & plecteris: Hinc Vatabl. & Pagnin. vertunt, *teſtificabitur faſtus Iſraelis contra eum*, idque *in faciem eius*. Vnde explicans ſubdit: *Et Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua*. Quocirca Sept. pro *reſpondebit*, vertunt, *humiliabitur iniuria* (iniurioſa in Deum arrogantia) *Iſrael in faciem eius*; Chald. *deprimetur gloria Iſrael ipſis videntibus*. *Reſpondebit* ergo id eſt, ex æquo punietur & humiliabitur; vt conquerenti iuſtè reſpondere poſſit, eum ita puniri, qui fuit tam arrogans. Nam pœna debetur & commenſuratur, itaque ex æquo reſpondet culpæ ac peccanti, ſicut præmium virtuti, merces labori, fructus agricolæ, vti ait Iacob ad Laban. Geneſ. 30. 33. quo hîc alluditur. ita S. Hieron. Theodot. Albert. Hugo, Lyran. & Ribera.

In facie] Id eſt palam, publicè, ipſis aliiſque omnibus videntibus, & iuſtum Dei iudicium ac vindictam approbantibus. ita Chald. Theophyl. & alij iam citati. Aliter Arias, qui τῷ *in facie*, putat ſignificari impudentiam. q. d. Arrogantia & faſtus Iſraelis cernitur & relucet in facie eius, oculis & ſuperciliis inflatis, altis & tumidis, iuxta illud Iſaiæ 3. 9. *Agnitio vultus eorum reſpondit eis*. Vide ibi dicta. Verè dixit B. Cæſarius Epiſcopus Arelat. hom. 23. *Quiſquis ſuperbus eſt, dæmone plenus eſt.*

Mor. Ibido eſt pœna ſuperbiæ. Moraliter S. Gregor. lib. 26. Moral. cap. 13. ex hoc Oſee loco docet luxuriam eſſe pœnam arrogantiæ: *Occultam*, inquit, *culpam ſequitur aperta percuſſio; vt malis exterioribus interiora puniantur, & cor publicè corruat, quod latenter tumebat*. Probat id ex eo quod Oſee hîc dixit: *Spiritus fornicationũ in medio eorum*. eiuſque cauſam aſſignans ſubdit: *Et reſpondebit arrogantia Iſrael in faciem eius; ac ſi diceret: Culpa quæ per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto reſpondit. Proinde per humilitatis cuſtodiam ſeruanda eſt munditia caſtitatis. Si enim piè ſpiritus ſub Deo premitur, caro illicitè ſuper ſpiritum non leuatur. Habet quippe ſpiritus commiſſum ſibi dominium carnis, ſi tamen ſub Deo recognoſcit iura legitimæ ſeruitutis. Nam ſi auctorem ſuum ſuperbiendo contemnit, iure & à ſubiecta carne prælium ſuſcipit*. Probat id exemplo Adæ, qui mox vt inobediens contra Deum ſuperbiuit, ſtimulum carnis ſenſit; ideóque erubeſcens, nuda membra foliis ficus contexit; *vt ſuperatus diſceret, quod elatus amiſiſſet.*

Et Iſrael et Ephraim ruent in iniquitate sua] Hæc eſt reſponſio realis, non verbalis; de qua iam dixit: *Et reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius*. Diſtinguit Iſrael ab Ephraim, vti corpus à capite, regnum à metropoli. Tribus enim Ephraim dedit primum regem Ieroboam, multoſque deinde eius ſucceſſores Iſraeli: vnde Ephraim continebat imperium & regnum Iſraelis, ſiue decem tribuum, earumque erat quaſi caput & metropolis. Senſus ergo eſt, q. d. Decem tribus ruent cum ſuo capite, putà cum ſuo imperio, cum ſua tribu regali Ephraim, eiuſque rege

A & regno, idque *in iniquitate ſua*, id eſt, merito iniquitatis, propter iniquitatem ſuam. Sic enim præpoſitio *in*, Hebræis ſæpè ſignificat meritum vel demeritum, idemque valet quod, propter, vti legenti Pſalmos notiſſimum eſt.

Ruet etiam Iudas cum eis] q. d. Etiam duæ tribus, ſiue regnum Iuda ruet; quia Iſraelis idololatriam ſecutum eſt.

In gregibus ſuis et in armentis] q. d. Poſiti in calamitate, & ab hoſte circumdari, quærent Deum per victimas gregum & armentorum; ſed fruſtra: nec enim eum inuenient, vtpote qui derelinquentes ſe pariter dereliquerit. ita S. Hieron. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Ablatus eſt ab eis*; Chald. *ſubduxit ſe maieſtas eius ab eis*. Alleg. q. d. Iudæi poſt Chriſtum volent Deo offerre priſtinas gregum victimas, iiſque Deum placare; ſed fruſtra: ipſe enim receſſit ab eis ad Chriſtianos, & gregum victimas in Euchariſtiam corporis Chriſti commutauit. ita Theophyl. & Leo Caſtrius. Vers. 6.

Quia filios alienos genuerunt] *Alienos*, ſcilicet à Deo, Deique cultu; ſiue quos ab infantia in idololatria educarunt, aut Moloch aliiſque idolis per ignem conſecrarunt. Hi enim me non cognoſcunt, nec ego illos vt meos cognoſco, ſed vt alienos æſtimo. ait S. Hieron. Cyrill. Albert. Hugo & Clarius. Huc accedit Rupertus & Lyran. qui per *filios alienos* intelligunt diſcipulos familiares, aut ſubditos, quos ipſi docebant ſuam idololatriam. Vers. 7.

Secundò, Cyrill. Theodoret. Theophyl. Clarius, Emmanuel & Mariana, cenſent vocari *filios alienos*, quos ex alienigenis, putà ex filiabus Gentium, quarum connubia eis erant à Deo vetita, Exodi 34. v. 16. & Deuteron. 7. v. 3. procreabant. vnde Chald. vertit, *in verbum Domini perperam egerunt, quia filios de filiabus gentium ſibi ſtatuerunt.*

Nunc devorabit eos menſis] q. d. Per ſingulos menſes irruet in eos hoſtis & plaga, eoſque percutiet & vaſtabit. Vnde Chald. vertit, *nunc adducam aduerſus eos populos per ſingulos menſes, qui populabuntur fructus terræ eorum*; & Arabicus Antiochen. *nunc deuorabunt eos latrones, & gentem eorum*; & Arabicus Alexandr. *comedit eos Aſſur, & omnia bona eorum*. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Vatabl. Emmanuel & alij: & patet ex 4. Reg. 15. v. 19. & 29 ſub Phul, Teglathphalaſar, & Salmanaſar crebras fuiſſe irruptiones Aſſyriorum in Samariam. Rurſum Deum plagas alias & alias ſucceſſiuè & continuè in Iſraelitas immiſiſſe, ſignificat illud Ioël ca. 1. 4. *Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo.*

Secundò, Clarius & Vatabl. per menſem, ſynecdochicè accipiunt breue tempus. Declarat, inquiunt, illud *nunc*, quod dixerat, cùm dicit *menſis*, q. d. Poſt tempus menſtruum, id eſt breuiſſimum, perituri ſunt cum ſuis facultatibus: aut, hoc menſe vaſtabuntur & deuorabuntur. Videtur enim Propheta hæc dixiſſe iamiam imminente hoſte & clade: vnde ſubdit: *Clangite buccina in Gabaa*. Hic ſenſus plenus videtur & facilis.

Tertiò, Lyran. Mariana & Arias ex R. Salomone, per menſem accipiunt *Ab*, id eſt Iulium; cenſent enim in Iulio captam & exciſam eſſe Samariam

mariam cum regno Iſrael. Sed hoc incertum eſt: certum eſt eodem menſe Iulio combuſtam eſſe Ieruſalem cum templo à Chaldæis, totumque regnum Hebræorum, ſiue poſterorum Iſraelis, 4. Reg. 25. 8. illi ergo certiùs hæc attribuas.

Denique Septuag. pro *menſis*, vertunt, *rubigo*, videntur ergo pro חוֹדֶשׁ *chodeſc*, id eſt menſis legiſſe, חָסִיל *chaſil*, id eſt rubigo, Aquila verò vertit, *neomenia*, fortè quia cenſuit primo die menſis excilam eſſe Samariam. Hæc Aquilæ verſio illuſtrem dat allegoriam & tropologiam. Neomenia enim, ſiue noui lunium, quod erat Hebræis prima dies menſis (hunc enim inchoabant à noua luna) ſymbolicè repræſentat nouum imperium, ac conſequenter mutationem ſtatus gentis & regni, q. d. Breui veniet neomenia, id eſt nouus monarcha, putà Salmanaſar, & Nabuchodonoſor, ac nouum eorum imperium, quod deuorabit Iſraelitas & Iudæos veteremque eorum gentem, mores & regnum. *Nouus enim rex, noua lex, noua plebs*, vt vulgò dicitur. Et hoc ſignificat Hebræum חֹדֶשׁ *chodeſc*, ſcilicet innouationem, nouitatem, à rad. חָדַשׁ *chadaſc*, id eſt innouauit, nouum fecit: inde enim neomenia ſiue calendæ vocantur *chodeſc*, eò quòd tum fiat innouatio lunæ, & conſequenter menſis lunaris, quo vtebantur Hebræi. Itaque omnes res humanæ, omnes gentes, omnia imperia ſub luna ſunt, & reguntur à luna, id eſt à viciſſitudine, mutabilitate, & quaſi à fortuna. Sunt ergo lunatica, ac inſtar lunæ, & cum luna citò decurrunt, tranſeunt, & finiuntur in nouilunio, dum ſcilicet nouus rex, nouumque imperium aſſurgit.

Quocirca mulier illa cæleſtis Apocal. 12. 1. Eccleſiam & fideles repræſentans lunam habet ſub pedibus: quia fideles & ſancti terra ſunt altiores & luna, id eſt, omni rerum temporalium mutabilitate, ac cum S. Paulo mentem & conuerſationem habent in cælis.

CVM PARTIBVS SVIS] Septuag. *& kleroi eorum: kleros*, id eſt ſortes, putà terras & agros, quæ ſortitò cuilibet tribui & familiæ obuenerant, Ioſue c. 15. vnde Leo Hebr. vertit, *cum agris ſuis*.

Vers. 8. CLANGITE BVCCINA IN GABA, TVBA IN RAMA] *Buccina* erat è cornu cornea: *tuba* ex ære ærea, ſubinde ex argento argentea, q. d. Adeſt hoſtis, imminet prælium, vel obſidio; ergo clangite & conuocate populum ad arma, vt hoſti reſiſtat. Nota. *Gabaa & Rama* vrbes erant celebres in tribu Beniamin, vicinæ, & in monte ſitæ: vnde & nomen acceperunt. *Rama* enim ſignificat excelſum, *Gabaa* collem. Quocirca Septuag. vertunt, *clangite tuba ſuper colles, reſonate in excelſis*. Porrò Beniamin Iudæ adhęſit, fueruntq; hę duæ tribus vnitæ ſceptro & familiæ Dauidis tempore Roboam, cùm ab ea decem reliquæ tribus fecerunt ſchiſma, electo rege Ieroboam. Hiſce ergo poſt Iſraelem exitium denunciat, explicat enim illud quod dixit, *Ruet etiam Iudas cum eis*. q. d. O duę tribus, ne putetis vos immunes fore à clade & excidio Iſraelis; quin potiùs tubis clangite: video enim in ſpiritu imminere bellum & excidium decem tribubus, quæ colunt idola in Bethel & Bethauen: video pariter quòd ijs abductis in vos quaſi vicinos ſeſe conuertet hoſtis, voſque pariter vaſtabit & exſcindet. ita S. Hier. Hugo, Lyran. Ribera, à Caſtro, & alij. Hac de cauſa cum dixiſſet: *Vlulate in Bethauen*, quæ vrbs erat decem tribuum, ſubdit: *Poſt tergum tuum Beniamin*. q. d. Poſt Bethauen, quæ tibi à tergo eſt ô Beniamin, te hoſtis quaſi flamma proſerpens pariter inuadet & corripiet:

Nam tua res agitur paries cùm proximus ardet.

Aliam cauſam cur in Gabaa & Rama clangere iubeat, dat Chald. dum vertit, *buccinate, prophetate venturos contra eos populos interfectores, eò quòd crearunt regem ſuper ſe Saulem, qui erat de Gabaa Beniamin, &c. & eò quòd minimè ſuſceperint verba Samuelis prophetæ, qui erat de Ramata.* Verùm eſto hęc de Saule & Samuele vera ſint, tamen remotiora ſunt; nec de ijs hic agitur, ſed de pręſenti idololatria, ob quam Iſraelitæ puniendi erant excidio ab Aſſyrijs, & Iudæi à Chaldæis.

VLVLATE] Hebr. הָרִיעוּ *hariu*, id eſt vociferamini, conclamate, ſcilicet ad arma, eò quòd hoſtis adſit. Vnde Vatablus vertit, *clangite*; Septuag. *prædicate in domo on*; aut *vociferamini*, quaſi de re iam deſperata & conclamata, quòd ſcilicet hoſtis iam expilet & incendat vrbem, omneſque trucidet: tunc enim ſolet audiri clamor & vlulatus puerorum & feminarum: & hoc videtur voluiſſe Noſter, dum vertit, *vlulate*. ita Rupert. Haymo & Albert. Porrò Septuag. vertunt, *in domo on*, in quo Græci interpretes ſe torquent; ſed dico Septuag. pro בֵּית אָוֶן *bet hauen*, per craſin legiſſe בֵּית אוֹן *beth on*. Idem ergo eſt *Bethauen*, id eſt domus iniquitatis, putà idoli, quod *Bethon*, id eſt *domus doloris*, idolum enim & ſcelus hebr. vocatur *labor & dolor*, quia eius eſt cauſa. Ex *Bethauen* ergo, id eſt ex domo peccati, itur in *Bethon*, id eſt, in domum doloris tum præſentis, tum æterni; putà in gehennam.

POST TERGVM TVVM BENIAMIN] q. d. A tergo tibi inſtat & imminet hoſtis ô Beniamin; iam enim expugnat Bethauen, quæ tibi à tergo adiacet. ita Clarius. Vatabl. & alij. Hebr. eſt, *poſt te Beniamin*, ſcilicet eſt hoſtis in Bethauen. Mirum Septuag. vertere ἐξέστη, id eſt mente exceſſit, vel in mentis ſtuporem & eeſtaſin raptus eſt Beniamin.

IN DIE CORREPTIONIS, punitionis, vindictę & excidij. Refer hęc verba tum ad id quod præcedit: *Ephraim in deſolatione erit*. ita Hebr. Chald. Sept. & Latina Romana, q. d. O quantum deſolabitur Ephraim in die excidij! tum ad id quod ſequitur: IN TRIBVBVS ISRAEL OSTENDI FIDEM] q. d. In die excidij *oſtendi*, id eſt, oſtendam fideles & veras fuiſſe meas minas, quibus per Prophetas eis hoc excidium intentaui & prædixi; oſtendam ergo eis meam fidem, id eſt, veritatem ſeu fidelitatem: fiet enim excidium quod prædixi, & comminatus ſum. ita S. Hier. Theodoret. Theoph. Arias & Ribera. Alij tamen hæc à ſequentibus dirimunt, ac tantùm ad id quod præcedit referunt. Vnde id quod ſequitur *oſtendi*, propriè accipiunt in præterito, q. d. Sæpius fideliter admonui decem tribus de excidio futuro, niſi reſipiſcerent: liberaui ergo fidem meam per fidelem admonitionem: ideo me accuſare ſeque excuſare non poſſunt, quòd à me non fuerint præmonitæ. Hiſce ergo verbis occludit eis os: fidem enim vocat ſinceram, amicam & fidelem præmonitionem. ita Chald. Clarius, Vatabl. & à Caſtro. Hic ſenſus appoſitus eſt magiſque reſpondet diſpunctioni Bibliorum Hebr. Chald. Græcor. & Latinorum Roman.

FACTI

Vers. 9. Facti ſvnt principes Ivda qvasi aſſvmentes terminvm] ſcilicet alienum, putà alieni agri, & fundi, id eſt *transferentes*, vt vertunt Septuag. ac Syrus, & promouentes terminum, id eſt lapidem, ſtipitem, vel columnam terminalem (quo agri proprij limitantur, & ab alienis diuiduntur (ſcilicet ad hoc, vt eos, vel eorum partem ſuis agris & fundis adiungant: quod eſt peccatum iniuſtitiæ & furti, vetitum lege Dei. Deuteron. 19. 18. Solebant enim veteres vel lapide in terram defoſſo, vti etiamnum fit, vel erecta columna, aut titulo fundos ſuus limitare, vt conſtaret quouſque eorum fundus porrigeretur, ne ab alio inuadi aut occupari poſſet. Hic lapis, limes, & ſignum diuidens agrum ab agro, vocabatur terminus. Hinc Terminus Gentilibus erat Deus, in cuius tutela credebant eſſe fines agrorum, cuius feſta dicebantur Terminalia. Tales deos Terminos paſſim Romæ, quaſi antiquitatis monumenta, in hortis magnatum aſſeruari & exponi videmus. Iam ſenſus hic eſt multiplex. Primò, q.d. Principes Iuda transferunt terminos agrorum, & alienos agros inuadunt, ſuiſque contra ius & fas adijciunt. ita Chald. Vatabl. Arias & à Caſtro. Verùm eſto huc alludat, & quaſi obiter hoc eorum ſcelus perſtringat, tamen omnia præcedentia & ſequentia aliò, ſcilicet ad idololatriam, ſpectant.

Secundò, S. Hieron, Haymo, Hugo, Lyranus, Mariana & alij exponunt. q. d. Principes Iuda, ipſique Iudæi gaudent decem tribus eſſe abductas ab Aſſyrijs, vt ipſi ſuos terminos prorogare, eorumque terram occupare poſſint. Verum hoc parum credibile eſt de Ezechia pio rege, ſub quo decem tribus abductæ ſunt. Rurſum, eſto id feciſſet, licitè feciſſet: iuſtè enim potuiſſet Iudas Iſraele abducto, eius terram occupaſe, erat enim eius proximus heres, eique vt frater fratri ſuccedere poterat & debebat. Tota enim Chananæa data erat à Deo Iacobo, & poſteris eius; vnde ſi qui ex eis moriebantur, vel abducebantur, fratres in eorum poſſeſſiones ſuccedebant. Denique obſtat ratio priori ſententię oppoſita.

Tertiò, ergo meliùs ſic exponemus, q.d. Principes Iuda ſimiles ſunt raptoribus, qui terminos ſuos transferunt, vt alienos inuadant. Pari enim modo ipſi terminos fidei & cultus mei, meæque Eccleſiæ transferunt, voluntque ſibi adiungere & copulare deos Gentium, eorúmque cultus, templa & aras, ipſaſque Gentes & Synagogam infidelium. ita Theophyl. Theodor. & Theodorus Antioch. qui ait: *Transferunt terminos meos, & iura, honorem qui mihi debetur in idola transferentes, more eorum qui contra ius alienos terminos transferunt*. Hoc enim exigit vox *quaſi*: hæc enim ſignificat eos non eſſe propriè tranſlatores terminorum, ſed tantùm illis eſſe ſimiles. Addit Ribera, q.d. Iudęi non contenti adorare idola, quæ erant in Iudæa, tranſierunt quoque in alienos terminos, vt in Bethauen, quæ erat decem tribuum, imò in Aſſyriam, vt earum idola coleret, templáque & aras victimis ſuis impleret, imò vt idola hæc ex Aſſyria traduceret in Iudæam, vti fecit Achaz 4. Regum 16. v. 10. & 18. Hunc ſenſum expoſcunt ſequentia, ſequitur enim. *Quoniam cœpit abire poſt ſordes*, id eſt idola. Et clariùs v. 13.

A *Et abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem*. Iudęi enim, æquè ac Iſraelitæ, preſſi ab hoſtibus, ad vicinas gentes opem poſtulantes confugiebant; vtque eam impetrarent, eis in fide & religione ſe ſociabant, eorumq; idola colebant, imò transferebant in Iudæam: vnde hoc paſſim redarguit Ieremias, Ezechiel, Oſee hic, alijque Prophetæ. Hac de cauſa Noſter vertit, non *transferentes*, ſed *aſſumentes terminum*: quia idola, hæc Gentium aſſumebant ſibi Iudæi quaſi Deum ſuum tutorem & terminalem, qualis Romanis erat Deus Terminus. Prophetæ enim minores loquuntur conciſè, ænigmaticè & parabolicè, ideóque obſcuri ſunt, quia paucis verbis multa ſignificant, & ad multa alludunt.

Denique Arabicus Alexandr. vertit, *tamquam qui immutati ſunt in funibus ſuis*: olim enim agros B & fundos demetiebantur funibus, Arabicus verò Antioch. *facti ſunt principes Iuda, tamquam qui dimiſſus eſt cum alijs ſuis*. Videtur reſpicere ad id quod dictum eſt c. 4. 19. *Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis*.

Tropol. *aſſumentes terminum* in fide, ſunt hæretici, qui tranſgredientes terminos religionis à Patribus ſancitos, aſſumunt ſibi quaſi idolum hæreſin Lutheri, Caluini, &c. In moribus verò, qui tranſgredientes iuſtitiæ aut charitatis terminos Decalogo ſancitos, aſſumunt ſibi concubinas, vſurpant fundos, domos & prædia aliena. Rurſum qui actionum ſuarum ſcopum & finem ſibi præfigunt, non Dei honorem, ſed ſuum; qui ambiunt dignitates & prælaturas; qui nomen & famam non in cælis, ſed in terris aucupantur; qui familias ſuas præter ius & fas euehere & extollere moliuntur.

C Svper eos effvndam qvasi aqvam iram meam] q.d. *Hoſtium multitudine velut inundatione quadam fluminis* (aut torrentis) *occupabo eos*, ait S. Hieron. & Theodoret. Vnde à Caſtro: *Effundam*, ait, *ſuper eos quaſi diluuium indignationem meam*. Videtur alludere ad diluuium Noë, quo Deus omnes impios obruit. Verùm quia ait, *aquam*, non flumen, non torrentem, non diluuiũ, hinc Secundò, ſimpliciùs cum Vatablo & Ribera accipiemus de aqua, quæ è vaſe euerſo & inuerſo tota effunditur, ita vt vix gutta hæreat aut reſtet: aqua enim tota eſt liquida & fluida, quia nihil habet glutinoſum aut viſcoſum, quod vaſi adhæreat, vti habet oleum, lac, mel, &c. quæ proinde ſi effundantur, ſui partem vaſi adhærentem relinquunt. q. d. Sicut aqua ex vaſe inuerſo vniuerſa ſimul effunditur, ita ego meam excandeſcentiam totumque furorem meum, ſimul & ſemel in eos effundam. Sic Chriſtus pſal. 21. 15. ait: *Effuſus ſum ſicut aqua*, q.d. Omnes vires, ſpiritus, & ſanguinem effudi inſtar aquæ effuſæ. Sic Iſraelitæ cincti à Philiſthæis, pœnitentes inuocarunt Dominum, *hauſeruntque aquam & effuderunt in conſpectu Domini*, quaſi dicerent: Sumus coram te Domine vt aqua iſta effuſa vnde ſequitur: *Atque dixerunt: Tibi peccauimus Domine*. Quocirca Chald. vertit, *& impleuerunt aquas, & effuderunt cor ſuum in pœnitentia*. Et S. Gregor. in illum locum: *Quid enim*, ait, *eſt aquam haurire, niſi de profunda animi pœnitentis confuſione fluenta lachrymarum producere?* &c. Vers. 10.

11. Calumniam patiens eſt Ephraim, fractus iudicio: quoniam cœpit abire poſt ſordes.

12. Et ego quaſi tinea Ephraim, & quaſi putredo domui Iuda.

13. Et vidit Ephraim languorem ſuum, & Iuda vinculum ſuum: & abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem: & ipſe non poterit ſanare vos, nec ſoluere poterit à vobis vinculum.

14. Quoniam ego quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda: ego ego capiam & vadam: tollam, & non eſt qui eruat.

15. Vadens reuertar ad locum meum: donec deficiatis, & quæratis faciem B meam.

Vers. 11. Calvmniam patiens est Ephraim. *Calumniam* Hebræi vocant oppreſſionem, ſiue ab hoſte, ſiue ab accuſatore fiat, ſiue à quo alio, vim aut iniuriam faciente: hanc enim ſignificat עָשֻׁק *aſcer*. q. d. Iſrael opprimetur ab Aſſyrijs iniuſtè vtpote tyrannis, iuſtè tamen reſpectu ſuorum ſcelerum, Deique iuſti vindicis: vnde fractvs est ivdicio] tum iuſto Dei, tum iniuſto Aſſyriorum. ita S. Hieron. Haymo, Hugo & Lyran. Alludit ad iudicium in quo quis per calumniam falſorum teſtium, aut iniuſti iudicis opprimitur, damnatur, plectitur. vnde pro *fractus* hebr. eſt רָצוּץ *retſuts*, id eſt concuſſus, oppreſſus, conculcatus, ſtratus, proſtratus eſt. Sic enim hic quaſi iudex erat tyrannus Salmanaſar, qui Iſ- C raelitas iniuſtè concuſſit, oppreſſit, ſpoliauit, occidit. Iudicium ergo hic eſt vindicta & ſupplicium per iudicium quaſi irrogatum, quod ex parte Dei erat iuſtum iuſtaque ſcelerum vltio, ex parte Salmanaſar iniuſtum: ei enim non nocuerant Iſraelitæ.

Secundò, Vatabl. *iudicium* propriè accipit, q. d. Iſrael vi opprimetur & iniquis iudicijs apud gentes, inter quas erit captiuus. Sic enim fieri ſolet peregrinis, præſertim captiuis. Cùm ergo Iſraelitæ oppreſſi ab Aſſyrijs iudicio cum eis contenderent, ſuumque ius & res in eos repeterent, ab Aſſyrio iudice quaſi exteri & captiui repellebantur, & cauſa Aſſyrio oppreſſori adiudicabatur.

Tertiò, Septuag. cenſent hic denotari crimen D Ephraim, ob quod Deus in eum iram effundere decreuit, vnde vertunt, *oppreſſit Ephraim aduerſarium ſuum, conculcauit iudicium; quia cœpit abire poſt vana*, putà poſt idola. Iniuria enim in Deum per idololatriam, eſt origo iniuriæ, oppreſſionis & iniuſtitiæ in proximum: ſicut ex aduerſo qui fideles ſunt Deo, fideles ſunt & proximo. Nimirum pro עָשׁוּק *aſuc*, id eſt calumniam patiens, Septuag. alio puncto legerunt עָשַׁק *aſcoc*, id eſt opprimere, calumniam facere; & pro רָצוּץ *retſuts*, id eſt fractus legerunt רָצַץ *ratſots*, id eſt frangere, hoc eſt oppreſſit, fregit: Hebræi enim infinitiuis vtuntur pro præterito.

Qvoniam coepit abire post sordes] id eſt poſt idola. hæc enim Scriptura vocat ſordes & ſtercora: quia ſunt numina vliſſima & putidiſſima; vt ea adducat in odium & contem- A ptum. Secundò, Chald. vertit, *quia abijt vt erraret poſt mammona iniquitatis*: q. d. Ideo Ephraim vim patitur & iudicio opprimitur, quia ipſe pari modo pro muneribus in iudicio oppreſſit pauperes, inſonteſque damnauit. Tertiò, Clarius, Arias, Vatabl. & Pagnin. vertunt, *quia cœpit abire poſt præceptum*; ſicque exponunt, q. d. Ephraim volens & vltrò ſecutus eſt præceptum Ieroboam de adorandis vitulis, quos proinde adorauit. In Hebræo enim iam legitur צָו *tſau*, id eſt præceptum. Verùm aliter legerunt priſci, Septuag. Chald. S. Hieron. & alij, nimirum צוא, & eliſo א quieſcenti, צֹא *tſo*, id eſt ſordes, ſtercora, putà idola. Hæc enim Septuag. vocant *vana*.

Vers. 12. Et ego qvasi tinea Ephraim, q. d. Senſim per Aſſyrios carpam, corrodam, conſumam B & perdam decem tribus. Et qvasi pvtredo, hebr. רָקָב *racbab*, id eſt teredo, (& ſic aliqui hìc legendum cenſent cum R. Dauid: teredo enim reſpondet tineæ, quæ præceſſit) vel caries (hæc enim eſt putredo oſſium & lignorum, quæ ea corrodit & conſumit) domvi Ivda] q. d. Decem tribus per Aſſyrios conſumam citius, vti tinea pannum, vtpote mollem, citò exedit; duas verò tribus tardius, vti caries lignum, vtpote durum, tardiùs erodit. ita S. Hieron. Lyran. Vatabl. Porrò Septuag. vertunt, *ego quaſi conturbatio Ephraim, & quaſi ſtimulus domus Iuda*; Syrus, *ego ero quaſi commotio Ephraim, & commotio domus Iuda*; Arabicus Antiochen. *ego qui perturbaui Ephraim, & ego tamquam mordens domum Iuda*; Arabicus Alexandrinus, *& ego deturbabo Ephraim*. Ita & hodie Deum videmus inſtar tineæ familias, vrbes C & prouincias ſceleratas ſenſim ſine ſenſu corrodere, depauperare & conſumere. Idem Tropol. ſentit fidelis, clericus & Religioſus in anima, dum peccat, aut in Dei obſequio ſuóque officio intepeſcit: nunc enim hanc gratiam, virtutem & fortitudinem, nunc illam, nunc aliam ſibi auferri perſentiſcit.

Nota. Appoſitè Deum comparat tineæ & teredini; quia Iſraelem eiuſque idololatriam vocauit ſordes; tinea enim & teredo inuadunt veſtem aut lignum, non ſanum & elimatum, ſed vetuſtate, puluere, alijſque ſordibus obſitum, ſqualidum, & quaſi emaciatum. Nam tineas ex puluere, ſitu & putredine naſci docet experientia, vnde Plinius lib. 11. cap. 35. Idem, ait, *puluis in lanis & veſte tineas creat, præcipuè ſi aranens vnà inclu-* D *datur: ſitit enim, & omnem humorem abſorbens, ariditatem ampliat.* Et Horat. l. 2. Serm. ſatyr. 3.

Cur ſtragula veſtis,
Blattarum ac tinearum epulæ, putreſcat in arca.

Hinc homini ſordido tineas minatur Martial. lib. 2.

Non metuas mortem Næuole, ſed tineas.

Quocirca tropolog. tinea aptè repræſentat homines carni & voluptati deditos: hos enim ipſa voluptas quaſi tinea conſumit. Vnde S. Gregor. explicans illud Job 4. 19. *Qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, conſumentur velut à tinea*, ſic ait, *Tinea quippe damnum facit, & ſonitum non facit: ita iniquorum mentes, quia damna ſua conſiderare negligunt, integritatem quaſi neſcientes perdunt. Amittunt namque à corde innocentiam, ab ore veritatem, à carne continentiam, & per acceſſum temporis ab ætate vitam.* Sed id non

Voluptas eſt tinea, ob quatuor analogias.

ſentiunt,

ſentiunt, *dum toto deſiderio curis temporalibus implicantur. Quaſi ergo à tinea conſumuntur, quia ſine ſonitu culpæ morſum tolerant, dum quanta detrimenta vitæ & innocentiæ patiantur, ignorant.* Rurſum tinea, ait idem Greg. 18. Moral. 15. *ſibi domum corrumpendo ædificat*, ita gula & luxuria carnem in qua exoritur, corrumpit. Inſuper tinea chartas & pannos ſine vllo cuiuſquam fructu, ac tandem ſeipſam conſumit; itidem facit gula & luxuria. Extat hac de re elegans ænigma tineæ:

Littera me pauit, nec quid ſit littera noui.
In libris vixi, nec ſum ſtudioſior inde.
Exedi Muſas, nec adhuc tamen ipſa profeci.

Denique tinea clanculum rodens pannos, ſignificat occultum Dei iudicium, indéque occulta damna & ſtrages, vti notat Pineda in locum Iob citatum.

Vers. 13. Et vidit Ephraim languorem suum] B Putà ſuum imperium infirmari, langueſcere, deficere, & ad occaſum tendere.

Et Iuda vinculum suum. Hebr. מְזוֹר *mazor*, id eſt colligationem ſuam, hoc eſt plagam ſuam pannis obuolutam & obligatam. Significat plagam & cladem quam accepit Iuda à Raſin rege Syriæ, & à Phacce rege Iſrael, qui multos Iudæos abduxerunt, 4. Regum 15.38. & c. 16 v. 5. & 6. ita S. Hieron qui ſecundò addit, per vinculum hoc poſſe accipi colligationem & conſociationem, qua Iuda Iſraeli in idololatria & ſcelere fuit colligatus; aut potiùs conſpirationem & coniurationem, qua Raſin & Phacee contra Achaz & Iudam coniurarunt. Porrò Ephraim, vt hanc plagam ſuam ſanaret, abiit ad Assur] quaſi ad medicum & chirurgum, hoc eſt, miſit legatos ad regem Aſſyriorum, petens ab eo opem C & protectionem. Id fecit Manahem rex Iſrael, mittens ad Phul regem Aſſur mille talenta argenti ad hoc, vt ſuum regnum confirmaret & protegeret 4. Reg. 15. 19. ita S. Hier. Haymo & Hugo. Rurſum id fecit Hoſee vltimus rex Iſrael qui ſe quaſi vaſallum ſubdidit Salmanaſar, pendens ei annuum tributum, vt ſub eius alis tutò & quietè viueret & regnaret, 4. Regum 17. 3. ita Theoph. & Arias.

Et misit ad regem vltorem] *Miſit*, ſcilicet Iudas, vt ſolueret vinculum ſuum, de quo paulò antè dixit. Alternè enim Propheta hic loquitur de Iſrael & de Iuda, vt patet ex antecedentibus & ſequentibus. ita S. Hier. Cyrill. Haymo, Dionyſ. Arias Ribera & alij, qui ſic exponunt: Iudas, inquiunt, id eſt, Achaz rex Iudæ, D preſſus & quaſi obſeſſus à Raſin rege Syriæ, & Phacee rege Iſrael, miſit legatos & munera opis petendæ cauſa ad Teglatphalaſar regem Aſſur. 4. Regum 16. 7. Hunc ergo vocat Propheta *regem vltorem*; Aquila & Theodor. *iudicem*; Symmach. ὑπερμαχοῦντα id eſt *defenſorem* (vindicare enim, vel vlciſci apud veteres, ſignificabat defendere, & ita ſubinde capitur in Scriptura, vt dixi Roman. 12. 19.) qui erat monarcha potentiſſimus: ita vt ad eum quaſi tutorem & vindicem omnes principes & reguli confugerent. Hebr. eſt יָרֵב *iareb*, id eſt, qui vlciſcetur, id eſt vltor; Chald. *vt aduentaret vltum eos*; Septuag. Syrus, Arabic. Vatab. Pagnin. Arias & Clarius retinent Hebr. *iareb*: ſed falluntur in eo quòd putent illud nomen eſſe vrbis Aſſyriæ in qua rex regnarit. Sic Gedeon à *iareb* dictus eſt *Ierobaal*, id eſt vltor vel vindex

Rex vltor quis?

A Baal, eò quòd deſtructo ab eo altari Baal, Ioas pater vt eum contra vim vicinorum tueretur, dixerit: *Vlciſcatur ſe de eo Baal, qui ſuffodit aram eius*, Iudic. 6. v. 31. Videtur ergo alludere ad Gedeon, æquè ac ad Ieroboam: vterque enim fuit *iareb*, id eſt vltor, iudex & vindex Iſraelis: ille contra Madianitas, hic contra Roboam: ab eo enim oppreſſus Iſrael, miſit ad Ieroboam, poſtulans eum libertatis ſuæ vindicem & principem 3. Regum 12. 20.

Minùs rectè Chald. Theodoret. & Lyranus per *regem vltorem* accipiunt Sua regem Ægypti, ad quem confugit Hoſee rex Iſrael, preſſus à Salmanaſar, ideoque ab eodem cum toto regno captus & euerſus eſt 4. Reg. 17. 4. hæc enim pertinent ad Iuda, non ad Iſrael, vt dixi. Adde, Sua impotens erat, nec potuit Iſraelitas tutari. Vnde non B rectè vocatur rex *Iareb*, id eſt iudex & vindex.

Myſticè, aliqui, ait S. Hieron. per regem *Iareb*, id eſt vltorem, accipiunt Chriſtum, qui peccatores ſaluare non poterit in die iudicij, ſicut ſcriptum eſt. *In inferno quis confitebitur tibi?* Allegor. Theoph. & Leo Caſtrius per *regem vltorem* accipiunt Romanos, quorum opem inuocauit Hyrcanus pontifex & Iudæi, ſed ab eis per Titum exciſi ſunt; aut certè Iulianum Apoſtatam, qui Chriſtianis infenſiſſimus, in eorum odium ſe fecit Iudæorum vindicem, eiſque templum reſtaurare aggreſſus eſt; ſed fruſtra: Deus enim immiſſo in fabricam igne, opus conſumpſit. ita Socrates lib. 3. 20.

Quoniam ego quasi leæna Ephraim] Vers. 14. q. d. Rex vltor non poterit ab hoſte liberare quia ego Deus ſum qui hoſtes immitto & roboro, C imò ego ſum veſter hoſtis, qui quaſi leæna inuado Ephraim. Aptè Dei vindicta comparatur leænæ; quia hæc fortiſſima eſt & ferociſſima, præſertim cùm peperit alitque catulos; ad quos, omnibus inuitis & fruſtra obſiſtentibus, prædam quam cepit & diſcerpſit, domum aſportat. Docent Phyſici, & ex eis Geſnerus in leone, leonem tam eſſe ferum, vt ad retundendam eius feritatem indita ei ſit à natura febris quartana, qua iugiter laborat, quamque abſtinentia ſuperat. Hæc enim ei eſt medicina, cui horologium eſt fames & venter. Hebr. שַׁחַל *ſcachal* ſignificat beſtiam quamuis trucem & efferatam, qualis eſt leo; Septuag. vertunt, perdalim, quæ velociſſima eſt & ſæuiſſima. ita S. Hieron. qui addit: *Vt quidquid ſæuum in beſtijs eſt, hoc in Dei indignatione* D *cognoſcas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius. In panthere velox per Aſſyrios regni Samariæ ſignificatur interitus: & in leone fortiſſimum contra Ieruſalem & Iudam aliquanta pòſt tempore oſtenditur regnum Chaldæorum, &c. vt fiat* (Deus) *quaſi panther, vertatur in leonem, mutetur in beſtias.* Vnde ſubdit: *Ego ego capiam & vadam; tollam, & non eſt qui eruat.*

Ira Dei comparatur leænæ, cur?

Nota. Sicut v. 12. Deum quaſi tineam oppoſuit ſordibus Iſraelis, ita hic appoſitè Deum quaſi leænam opponit regi vltori, ad quem recurrebat Iſrael: hoc enim fortior eſt leæna; ſic & Deus fortior erat Teglathphalaſare. Symbolicè, Deus in hac vita peccatores caſtigat leniter vt tinea, at in die iudicij & in gehenna ſæuiet & lacerabit eos quaſi leæna. Tunc horrendo ſonitu in eos rugiet: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*, Matth. 25.

Et

ET QVASI CATVLVS LEONIS DOMVI IVDA] A Hi enim catuli ſolent eſſe audaciores, vtpote ignari periculorum & inſidiarum: ac ferociores, vtpote auidiores ſanguinis, quem recens deguſtarunt, præſertim quia feruet & bullit in iuuentute ſanguis. Quocirca Iudas aggrediens hoſtes, comparatur catulo leonis; quieſcens verò, leoni, Geneſ. 49. 9. *Catulus leonis Iuda. Ad prædam fili mi aſcendiſti, requieſcens accubuiſti vt leo.* Iuſti quoque confidentiâ comparatur catulo leonis. Prouerb. 28. 1. *Fugit impius nemine perſequente: iuſtus autem quaſi leo* (Hebr. כְּפִיר *kephir*, id eſt leunculus) *confidens abſque terrore erit.* Leunculus enim animoſus eſt & ſæuus, quia iugiter eilatrat ſtomachus ac fame, æquè ac ſpecie & forma, oriſque rictu & rugitu, videtur eſſe quaſi latrator Anubis, præſertim cùm grandeſcit, fitque leo.

VADENS REVERTAR AD LOCVM MEVM] Vti B ſolent leænæ laniata fera raptáque præda in ſpeluncam reuerti, eamque ibi cum catulis deuorare: ita ego per Aſſyrios & Chaldæos tam Iſraelitas, quàm Iudæos prædabor, eoſque in captiuitatem abducam, ibique eos ſeruitute, tributis & oneribus conſumam & quaſi deuorabo. ita Haymo, Arias & Vatabl. Chald. vertit, *auferam maieſtatem meam, & in locum ſanctuarij mei reuertar, qui eſt in cælis donec norint ſe peccaſſe.* q. d. Deſeram Iudæos cum templo, & quaſi oblitus eorum tradenſque eos hoſtibus, abibo in cælum: hic enim eſt locus ſolij & gloriæ Dei, ex quo eminus ſpectat reorum carceres & ſupplicia. ita S. Cyrill. Hieron. Theod. & alij. Vatabl. hæc refert ad ca. ſequens, hicque inchoat ca. 6. cum eo enim cohærent; eóque ſpectant, vti mox patebit.

DONEC DEFICIATIS] Hebr. עַד אֲשֶׁר יֶאְשְׁמוּ *ad ieſcemu*, id eſt, donec peccatum ſuum & culpam agnoſcant. ita Chald. Vatabl, Clarius; Arias & alij אָשַׁם *aſcam* enim peccare & peccatum ſignificat. Verùm *aſcam* ſubinde ponitur pro שָׁמֵם *ſcamam*, id eſt deſolauit: ordines enim verborum imperfectorum ſæpè apud Hebræos inter ſe commutantur, v. g. defectiua *Pe aleph*, quale eſt *aſcam*, commutantur cum duplicantibus ſecundam, quale eſt *ſcamam*. Vnde Septuag. vertunt, *donec diſpereant*; Noſter, *donec deficiatis*. Hic ſenſus priori ſubſeruit, cumque antecedit. Iudæi enim per cladem & excidium excitati peccata ſua agnouerunt, & pœnitentes ad Deum redierunt, vti patet ex libro Baruch. Huc enim tendunt plagæ omnes à Deo in vrbes, gentes, familias & homines immiſſæ, vt ſcilicet ijs ſternat eorum ſuper- B biam, vtque cor concupiſcentijs obſtructum & obduratum aperiat, cruciet & ſauciet, quo afflicti ſua ſcelera Deumque vindicem agnoſcant, ad eumque pœnitentes recurrant: cum videant non eſſe alium qui plagas haſce depellere, maliſque tantis ſuccurrere poſſit, iuxta illud pſal. 15. *Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſtea accelerauerunt.* Dum ergo flagellaris à Deo, non ad Aſſyrios, id eſt, non ad principes & potentes, qui te è manibus Dei eripere non poſſunt, ſed ad Deum ipſum cum Dauide & Niniuitis recurre, ac ſupplex dicito: *Miſerere mei Deus, ſecundum magnam miſericordiam tuam. Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci.* Ita mulcebis iram Dei, ac flagellum ex manibus irati extorquebis priſtinumque eius fauorem, gratiam & opem tibi conciliabis & reſtitues.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRomittit afflictis Chriſtum redemptorem, qui eos viuificabit tertia die, quiá orietur quaſi diluculum & quaſi imber temporaneus & ſerotinus. Inde v. 4. redit ad ſua tempora, & accuſat duritiem Ephraim, quòd eum per Prophetas dolare voluerit, ſed ipſe omnes dolabras reſpuerit: item immiſericordiam, cùm Deus miſericordiam velit non ſacrificium. Denique v. 8. inuehitur in Galaaditas, qui cultores euntes in Ieruſalem in via occidebant.

Verſ. 1. IN tribulatione ſua manè conſurgent C
ad me: Venite, & reuertamur ad Dominum.
2. Quia ipſe cepit, & ſanabit nos: percutiet, & curabit nos.
3. Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos, & viuemus in conſpectu eius. Sciemus, ſequemurque vt cognoſcamus Dominum: quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius, & veniet quaſi imber nobis temporaneus, & ſerotinus terræ.

VERS. 1. IN TRIBVLATIONE SVA CONSVRGENT AD ME] Hæc pertinent ad finem capitis quinti, vnde eò hæc referunt Hebræi, Chald. & Pagnin. & caput ſextum inchoant ab illis verbis: *Venite & reuertamur ad Dominum.* Vatabl. verò caput ſextum inchoat à v. vlt. cap. 5. vti ibi dixi. Sed eòdem omnia recidont, indicantque initium huius C capitis connexum eſſe cum fine cap. præcedentis, hoc modo & hoc ſenſu: Reuertar ad locum meum, ait Dominus, donec tribulatione afflicti & deficientes Iſraelitæ culpam ſuam agnoſcant, & quærant faciem meam. Cùm enim fuerint in tribulatione, manè conſurgent ad me. Hinc patet tribulationem hîc intelligi tum eam, quam paſſi ſunt Iſraelitæ in captiuitate Aſſyriaca, tum eam quam paſſi ſunt Iudæi in captiuitate Babylonica. ita S. Hier. Theod. & Theoph. vtramque enim vtriſque comminatus eſt cap. præced. v. 5. dicens: *Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua, ruet etiam Iudas cum eis.* Et v. 12. *Ego quaſi tinea Ephraim, & quaſi putredo domui Iuda.* Vnde eius remedium quærens tam Iſrael quàm Iuda, *abijt ad regem vltorem, & ipſe*, inquit, Propheta, *non poterit ſanare vos*: quocirca opem humanam ab ijs deſperantes, in tribulatione recurretis ad me Deum veſtrum, vti hîc dicitur.

Aliter Arias, qui per *tribulationem* accipit captiuitatem Iudæorum, quam paſſi ſunt à Tito & Roma-

Romanis. Verùm illius nulla cap. præced. facta eſt mentio: nec in illa Iudæi conuerſi ſunt ſincerè ad Dominum, nec Deus tertia die illos viuificauit; quin potiùs eos excidit & internecione deleuit.

MANE] Id eſt cito, maturè, feſtinè petentes à me vt eos tribulatione liberem: putà manè hoc ſymbolicum fuit, cùm tranſacta nocte captiuitatis, impletiſque eius ſeptuaginta annis à Deo decretis, Iudæi excitante eos in ſpem Daniele, Eſdra, Aggæo, alijſque Prophetis, ad vicinam ſub Cyro liberationem anhelantes, ſupplices à Deo eam poſtularunt & impetrarunt: manè enim & aurora Iudæis captiuis fuit ſpes vicinæ liberationis, mox expletis 70. annis præſtandæ per Cyrum.

Myſticè S. Hieron. *manè*, inquit, id eſt, cùm ortum fuerit eis lumen pœnitentiæ per facem fidei. Allegor. Lyran. *manè*, ait, id eſt, in prædicatione Iohannis Baptiſtæ, qui quaſi lucifer & aurora præiuit Chriſtum ſolem iuſtitiæ, exhortans homines ad pœnitentiam, vt per eam illos ad Chriſti gratiam & iuſtitiam præpararet. Tertull. l. 4. contra Marc. 43. hæc accipit de mulieribus pijs, quæ afflictæ ob mortem Chriſti, venerunt manè ad monumentum vt eum vngerent: vnde meruerunt primæ videre eum reſurgentem, qui mirè eas conſolatus eſt. Verùm hic ſenſus eſt accommodatitius.

VERS. 1. & 2. VENITE, ſubaudi, dicentes, & ſe inuicem adhortantes, ET REVERTAMVR AD DOMINVM QVIA IPSE CEPIT] Hebr. טָרָף *taraph*, id eſt rapuit, vel abripuit nos, q. d. Non Salmanaſar, non Nabuchodonoſor, ſed Deus vindex fuit, qui ob ſcelera noſtra, per Salmanaſar & Nabuchodonoſor nos vinctos abripuit in Aſſyriam & Babylonem: vnde ipſe ſolus poteſt nos liberare, & plagam hanc ſanare, vti ſe ſanaturum promiſit ideoque breui reipſa ſanabit. Reſpicit ad illud quod dixit cap. præced. v. 14. *Ego quaſi leæna Ephraim: ego capiam & vadam: tollam, & nõ eſt qui eruat*; & v. 13. *Ipſe* (rex vltor, putà Aſſyrius) *non poterit ſanare vos, nec ſoluere poterit à vobis vinculum*; ſed ego ſolus qui illud vobis induxi, vnde ſubdit.

VERS. 2. PERCVTIET ET CVRABIT NOS] Hebr. יַחְבְּשֵׁנוּ *iachbeſcenu*, id eſt, obligabit nos, putà faſcijs vulnera noſtra alligabit, itaque curabit. Vnde Sept. vertunt μοτώσει: μότα enim, ait S. Hieron. *appellantur linteola quæ inſeruntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulentias: artiſque medicorum eſt grandia vulnera longo ſanare tempore, & per dolorem reddere ſanitatem. Percutit ergo nos Dominus, & curat nos: quia quem diligit corripit, & non ſolum curat, ſed & viuificat poſt duos dies.* Sic & Iſagoge Galeno adſcripta; vbi μότος dicitur eſſe quadruplex, στρεπτὸς, id eſt tortilis: ξυστὸς, id eſt raſilis, quòd de raſa linteorum materia formaretur: πλατὺς, id eſt concerptilis, à concerptu vellicatuque materiæ: ἐλλυχνιωτὸς, quod ex ellychnio conflaretur. Interpres Biblior. Reg. μοτώσει vertit, *turbabit nos*: quia chirurgus vt vulnus curet & pus eximat, penicillo illud expurget, turbet & radat oportet: vt deinde μότων, ſiue ellychnium ſanans inſerat. Eleganter S. Aug. in pſal. 50. *Illa*, ait, *eſt vox Domini: Ego percutiam, & ego ſanabo. Percutit putredinem facinoris, ſanat dolorem vulneris. Faciunt hoc medici, ſecant, percutiunt, & ſanant: armant ſe vt feriant, ferrum geſtant & curare veniunt.*

A Moral. diſce hic tribulationem eſſe telum Dei, quo Deus homines à ſe fugientes & abeuntes in ruinam, ad ſe & ad ſalutem reuocat. Tribulati enim hoc telo confixi, proſtrati & humiliati, ponunt faſtum, culpam agnoſcunt, & pœnitentes poſcunt à Deo veniam; qui mox ſupplicibus parcit, eoſque vlnis maternis amplectitur. Hoc eſt quod ait Pſalmiſta: *Sagittæ tuæ infixæ ſunt mihi, & confirmaſti ſuper me manum tuam*, pſal. 37. 3. Ita S. Auguſt. in pſal. 21. ſerm. 2. docet Deum eſſe medicum, qui tribulatione quaſi medicamento curat vitia noſtra. *Sub medicamento*, inquit, *poſitus vreris, ſecaris, clamas: non audit medicus ad voluntatem, ſed ad ſanitatem.* Et lib. 1. de Verbis Domini ſerm. 18. *Bibe*, ait, *amarum calicem ut enim tibi feceſti. Præcepta illa mea quæ ſano data ſunt tam dulcia, tam lenia, contempta ſunt: cæpiſti laborare*

B *ſanari non potes niſi amarum bibas calicem tentationum, tribulationum, anguſtiarum & paſſionum. Bibe vt viuas. Et ne reſponderes ei languidus, Non poſſum, non fero, non bibo; prior bibit medicus ſanus, vt bibere non dubitares ægrotus. Quid enim amarum eſt in tali poculo quod ille non biberit? Si contumelia, prior audiuit cùm dæmones expelleres: In Beelzebub eijcit dæmonia. Si dolores amari ſunt, ligatus, & flagellatus, & crucifixus eſt. Si mors amara eſt, etiam mortuus eſt. Si genus mortis exhorreſcit infirmitas, nihil illo tempore fuit ignominioſius quàm mors crucis.* Idem ſermone 3. de Machabæis: *Totus mundus fornax aurificis eſt. Ibi iuſtus tamquam aurum, impij tamquam palea. Ibi tribulatio ſicut ignis, ibi Deus ſicut aurifex. Pius Deum laudat, aurum rutilat,*

C *impius Deum blaſphemat, palea fumat: iſte purgatur, ille vaſtatur eodem igne; Deus in vtroque laudatur.* Idem in Pſal. 40. *Patitur quis tribulationes, docetur amare meliora per amaritudinem inferiorum, ne viator tendens ad patriam, ſtabulum amet pro domo ſua.* Idem lib. de Vera innocentia: *Cùm Dominus permittit, aut facit vt aliqua tribulatione vexemur, etiam tunc miſericors eſt: qui exercitans fidem, & differens adiutorium, non auxilium negat, ſed deſiderium mouet.* Idem epiſtol. 87. *Res proſpera donum eſt conſolantis, res autem aduerſa donum eſt monentis Dei.* S. Gregor. in Moral. *Aurem cordis*, inquit, *tribulatio aperit, quam ſæpè proſperitas huius mundi claudit.* S. Chryſoſt. hom. 4. de Pœnitentia, tribulationem vocat aratrum: *Illo ergo*, inquit, *corda ſcindamus, vt ſi qua doloſa herba, & improba cogitatio nobis ineſt, radicitus eam euellamus, vt puras pietatis ſeminibus terras exhibeamus.* Idem homil. 4. de diuite & paupere:

D *Niſi tentatio*, inquit, *nec corona: niſi certamina, nec brauia: niſi ſtadia, nec honores: niſi tribulatio, nec remiſſio: niſi hiems, nec æſtas. Et hoc non tantùm in hominibus, ſed & in ſeminibus intueri licet. In his enim multam pluuiam, multam nubium colliſionem, multam glaciem fieri oportet, ſi vernans ſpica exurgere debet. Cùm ergo ingruit hiems animarum, feramus & nos in hac hieme, vt in æſtate metamus.* Hic fuit ſenſus, hæc praxis Sanctorum omnium. Saræ, Tobiæ c. 3. 21. *Hoc habet pro certo omnis qui colit te, quòd vita eius ſi in probatione fuerit, coronabitur: ſi autem in tribulatione fuerit, liberabitur.* Iob cap. 5. 17. *Beatus homo qui corripitur à Deo: increpationem ergo Domini ne reprobes, quia ipſe vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius ſanabunt.* Pſaltis. pſalm. 15. v. 4. *Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſteà accelerauerunt.* Salomonis. Prouerb. 3. v. 11. *Diſciplinam Domini fili mi ne abijcias, nec deficias cùm ab*

Morale, tribulatio eſt telum Dei, quo fugientes ad ſe retrahit.

eo corriperis: quem enim diligit Dominus corripit, & quaſi pater in filio complacet ſibi. Ieremiæ cap. 31. 18. *Caſtigaſti me, & eruditus ſum quaſi iuuenculus indomitus.* Ionæ ca. 2. 8. *Cum anguſtiaretur in me anima mea, Domini recordatus ſum.* Danielis c. 11. 35. *Et de eruditis ruent, vt conflentur, & eligantur, & dealbentur,* Zachariæ ca. 13. 9. *Vram eos ſicut vritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum.* Malachiæ, cap. 3. 2. *Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum: & ſedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum & quaſi argentum.* Quin & Philo cum alijs Iudæis apud C. Caligulam accuſatus ab Appione, quòd Cæſari diuinos honores non tribueret, eiectus ex aula, ſocijs Iudæis reſpondet: *Bono animo nos eſſe oportet, quibus iratus eſt Caius: quia neceſſe eſt adeſſe diuinum, vbi humanum ceſſat auxilium.* Ita Euſeb. lib. 2. Hiſtor. ca. 5. Denique S. Bernardus in Sententijs. *Tribulatio, ait, tria confert: Exercitium, ne virtus amoris, otij tepore frigeſcat. Probationem, vt noſtræ conſtantiæ fortitudo, ad exemplum hominibus innoteſcat. Præmium, vt iuxta tribulationis modum immenſum gloriæ pondus accipiat.* Subdit deinde totidem remedia. *Aduerſitati, ait, tria ſunt opponenda. Electorum agones & anguſtiæ, quas patiuntur qui piè viuunt. Redemptoris afflictiones & moleſtiæ, quas ei ſæuiſſimi principes intulerunt. Diſpoſitio moderatricis iuſtitiæ, cuius altitudinem, quaſi virgæ Ioſeph ſummitatem, non diſcutere ſed adorare debemus.*

Vers. 3.

VIVIFICABIT NOS POST DVOS DIES] Primò, Hebræi ſic exponunt, q. d. Poſt duos, id eſt paucos, dies Deus liberabit nos Babylone, in qua captiui, afflicti, & quaſi mortui, &, vt ait Ezech. ca. 37. quaſi oſſa arida in ſepulchro degimus: liberans ergo nos ab hac morte ciuili, putà captiuitate, *viuificabit nos*, vt videamur nobis reſurgere in libertatem, quaſi in nouam vitam. Sicut enim ſeruitus, carcer, mæror, ſunt mors quædam ciuilis & moralis, ita libertas, lux & lætitia eſt vita moralis & ciuilis: *nec enim viuere, ſed vigere & valere eſt vita,* ait Poëta. Verùm id locum habet in ſolis Iudæis, non in Iſraelitis: hi enim ex Aſſyria numquam liberati ſunt. De vtriſque autem egit, & agit Propheta. Adde, Catholicos omnes hæc referre ad Chriſtum. Fateor tamen ad liberationem Iudæorum è Babylone per Cyrum hic alludi, eamque obiter & alluſiuè perſtringi. Loquitur enim Iſraelitis, quorum primus dies fuit tempus captiuitatis Aſſyriacæ, & Iudæis, quorum fuit ſecundus æquè miſer dies captiuitatis Babyloniæ: poſt quos ſucceſſit tertius dies lætus & fauſtus redemptionis & liberationis, quam inchoauit Cyrus, perfecit Chriſtus.

Viuificauit nos Chriſtus die tertia, quo ſurgit

Secundò, ergo Patres & Interpretes & Orthodoxi omnes, docent hic prædici Iudæis & Iſraelitis aduentum Chriſti redemptoris. Hunc enim eis in captiuitate afflictis identidem ingerebant Eſdras, Zorobabel, Aggæus, Zacharias, Ieſus filius Ioſedec, alijque ſacerdotes & Prophetæ. Senſus ergo eſt. q. d. Suſtinete, ô Hebræi, modicum, ſperate, inuocate Deum: quia poſt duos dies, id eſt, poſt breue tempus, ipſe vos liberabit, inchoatè per Cyrum, ſed planè & perfectè per Chriſtum (à Cyro enim ad Chriſtum aſſurgere, & ſubitò quaſi auolare ſolent Prophetæ, vti dixi Iſaiæ 45. 8. qui Abrahæ, nobiſque à tot ſæculis promiſſus eſt ſaluator & redemptor. Ipſe enim nos à peccato, morte & inferno liberabit, ac gratiæ, vitæ & cælo reſtituet; itáque viuificabit nos vita ſancta, cæleſti & diuina. Sic *duo dies* ſumuntur pro paucis & breuibus, Numer. 9. 22. *Si verò biduo* (id eſt, pauco tempore) *aut vno menſe, vel longiore tempore fuiſſet* (columna nubis) *ſuper tabernaculo* Sic & c. 11. 19. Iſaiæ 17. 6. & alibi. Tempus ergo 591. annorum (tot enim fluxerunt à captiuitate Babylonica, vſque ad natiuitatem Chriſti) vocatur hic duo dies: quia Deo (& Prophetis in lumine Dei eleuatis) reſpectu æternitatis ſuæ, & reſpectu æternæ & cæleſtis ſalutis afferendæ per Chriſtum, *mille anni ſunt ſicut dies heſterna quæ præterijt,* vt ait Pſaltes pſal. 89. 4. Hinc eodem reſpectu & ſenſu ait de Chriſto Aggæus c. 2. 7. *Adhuc vnum modicum eſt,* &c. *& veniet deſideratus cunctis gentibus,* ita Cyrill. Arias, Vatabl. à Caſtro, &

B alij. Itaque tempus natiuitatis & primi aduentûs Chriſti, putà tempus gratiæ, noui teſtamenti & chriſtianiſmi, vocatur hic dies tertia, tum quia breui erat aduentura, tum quia plenam vitam, lætitiam, lucem, cumulumque (hunc enim ſignificat ternarius) bonorum omnium erat allatura: tum quia poſt primam diem legis naturæ, & ſecundam diem legis Moſaicæ, immediatè quaſi tertia erat ſucceſſura: propriè verò poſt primam diem captiuitatis Aſſyriacæ, & ſecundam captiuitatis Babyloniæ, quaſi tertia erat hæc dies liberationis futura, vti paulò antè dixi; tum quia alludit hic Oſee ad diem tertium quo Chriſtus à morte reſurrexit. Vnde dico

Tertiò, planè reſpicit hic Propheta ad reſurrectionem Chriſti, quæ tertio die à paſſione eius facta eſt, eamque hic ſignificat & Prophetat. Li-

C beratio enim & redemptio Iſraelitarum & Iudæorum, æquè ac noſtra, facta per Chriſtum, completa & planè perfecta fuit in eius reſurrectione: hæc enim eius fuit terminus & coronis. In ea ergo Chriſtus, plenè nos viuificauit, tum quia in ea plenè nos redemit & ſanctificauit, tum quia ipſa noſtræ reſurrectionis eſt cauſa tam exemplaris, quàm efficiens: vnde in ea Chriſtus nos ſecum quaſi viuificauit, & ſuſcitauit ad vitam beatam & immortalem. Vnde Arabicus Antioch. vertit. *ſanabit nos poſt duos dies, & in tertia ſurgemus, & manebimus* (habitabimus) *in conſpectu eius,* coram eo & Arabic. Alex. *ipſe eſt qui ſanabit nos, & liberabit nos poſt duos dies, & in tertia ſtabimus viui coram eo.* Hoc eſt quod ait Apoſtolus Rom. 4. 25. *Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.* Et Epheſ.

D 2. 5. *Cùm eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Chriſto, cuius gratia eſtis ſaluati, & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu.* Ex reſurrectione enim Chriſti tam certam habemus fidem & ſpem noſtræ reſurrectionis, ac ſi iam cum ipſo de facto reſurrexiſſemus: vide ibi dicta. Ita hunc locum paſſim intelligunt Patres, qui ex hoc loco probant reſurrectionem Chriſti & noſtram, vt S. Hieron. Theodoret. Haymo, Hugo, Lyran. Emmanuel, Mariana & alij hic, Origen. hom. 5. in Exod. Tertull. li. 4. contra Marc. c. 43. Cyprian. l. 2. contra Iudæos c. 25. Lactant. l. 4. 19. Cyril. Hieroſol. catech. 14. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 28. Ruffin. in expoſ. Symbol. Gregor. hom. 20. in Ezech. Nyſſen. libr. de Cognitione Dei, qui tres putant hæc dici in perſona Sanctorum qui reſurrexerunt cum Chriſto Hieroſolymis, ibique multis apparuerunt, Matth. 27. 53. Idem docue-

runt veteres Hebræi apud Galatin. lib. 8.22. Et R. Moſes in Bereſith rabba, id eſt, in Geneſi magna, explicans illud Gen. 22. *Die autem tertia eleuatis oculis vidit locum procul*, dicit: *Multæ ſunt in S. Script. dierum trinitates, quarum vna eſt reſurrectio Meſsiæ.* Vnde illud 1. Corinth. 15.4. *Et quia reſurrexit tertio die ſecundùm ſcripturas*, Anſelm. ibi, & Doroth. in vita Oſee, exponunt de hac Scriptura Oſee: nec enim alibi dies tertius reſurrectioni Chriſti præſcribitur. Accedit Iſidorus Peluſ. qui l. 2. epiſt. 112. ſic legit: *Tunc mors lugebit ſeruiet morte deuicta. Sanabit nos poſt duos dies: in tertio reſurgemus, ac viuemus cum eo*; atque explicat de reſurrectione Chriſti, in qua & ſuam & noſtrã mortem ipſe ſuperauit & profligauit.

B Porrò hos tres dies ita conſignant Orig. loco iam citato, S. Aug. ſerm. 90. de Tempore, & alij, primum diem numerant eum, quo paſſus & crucifixus eſt Chriſtus: ſecundum, quo ſepultus eſt & deſcendit ad inferos: tertium, quo reſurrexit. Aliter Ribera: Primus, inquit, dies fuit, decima quarta luna, qua poſt celebrationem paſchæ & inſtitutionem Euchariſtiæ, in horto orans captus eſt, parique cœpit Chriſtus. Secundus eſt luna decima quinta, putà paraſceue, qua paſſus & occiſus eſt. Tertius, eſt luna decima ſexta qua reſurrexit. Verùm ſic ſabbatum eſſet luna decima ſexta: hoc enim ſuccedit lunæ 15. ſiue paraſceuæ; cùm tamen conſtet Chriſtum non ſabbato, ſed Dominico die reſurrexiſſe. Vide Interpretem in Matth. 12. v. 40.

Tertia die Chriſtus reſurrexit ob ſex cauſas.

C Porrò Chriſtus reſurrexit præcisè tertio die, varijs de cauſis. Prima eſt, quia Ionas c. 2. tribus diebus fuit in ventre ceti, & hoc facto portendit Chriſtum tribus diebus fore in ſepulchro, ac tertio die reſurrecturum, vt ipſe tertio die viuus è ventre ceti prodijt. Hanc cauſam dat Chriſtus Matth. 12.40. Secunda, quia Chriſtus idipſum prædixerat Ioan. 2.19. *Soluite*, ait, *templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Tertia, quia, ſi caro eius diutiùs manſiſſet in ſepulchro, fuiſſet corrupta. Hoc autem non decebat, iuxta illud pſal. 15.10. *Non dabis ſanctum tuum videre corruptionẽ.* Quarta, ne videretur quis alius reſurrexiſſe. Quinta, quia Chriſtus moriendo mortem deſtruxit: decebat ergo, vt in morte diu non teneretur, ſed mox quaſi eius domitor & triumphator glorioſè reſurgeret. Sexta, quia vita Chriſti hominis fuit diuina, & inter res omnes creatas D nobiliſſima: decebat ergo eam peractâ redemptione & ſatisfactione noſtra, illico reſtaurari, præſertim quia diuinitas ſemper, etiam in morte, manſit tam corpori, quàm animæ Chriſti coniuncta. Quod enim ſemel aſſumpſit, hoc numquam dimiſit. Audi S. Leonem ſerm. 1. de reſurrect. *Ne turbatos diſcipulorum animos longa mæſtitudo cruciaret, denunciatam tridui moram tam mira celeritate breuiauit, vt dum ad integrum ſecundum diem, pars primi nouiſsima, & pars tertij prima concurrit, & aliquantum ſpatio temporis decideret, & nihil dierum numero periret.* Et mox: *Tam velox incorruptæ carnis viuificatio fuit, vt maior ibi eſſet ſoporis ſimilitudo, quàm mortis. Quoniam Deitas, quæ ab vtraque ſuſcepti hominis ſubſtantia non receſsit, quod poteſtate diuiſit, poteſtate coniunxit.* Moralis cauſa fuit, vt doceret crucem & mortem fidelium breuem fore, & quaſi triduum reſpectu beatæ æternitatis. Ergo, quaſi animat eos ad crucem &

A mortem, quòd ex ea quaſi ex ſomno ſecum mox reſuſcitandi ſint ad vitam æternam.

Myſticè tres dies qui?

Myſticè, varij variè tres hoſce dies annumerant. Primò, S. Auguſt. ſerm. 90. de Tempore: *Tres, ait, dies non incongruè poſſumus dicere, Patrem, & Filium, & Spiritum S. quia & Pater dies eſt, & Filius dies eſt, & Spiritus S. dies eſt, & hi tres, vnus dies.* Viuificauit nos Pater, creando & dando naturam: Filius, redimendo, & dando ſuum ſanguinem: Spiritus S. ſanctificando & dando gratiam & iuſtitiam. Secundò, Fulgentius apud Albertum, primum diem numerat quo ab æterno à Deo Patre genitus eſt Filius: ſecundum, quo in tempore ex Virgine natus eſt homo: tertium, quo è ſepulchro reſurrexit. Tertiò, alij: Primus, B inquiunt, dies eſt natiuitatis Chriſti; ſecundus, paſſionis; tertius, reſurrectionis. Quartò, Lyran. & R. Salomon, per tres dies tria templa, eorumque tempora accipit: Primus: inquit, dies fuit tempus templi Salomonici, cui ſucceſſit nox captiuitatis Babylonicæ: ſecundus templi Zorobabelis, cui ſucceſſit nox excidij Titi & Romanorum: tertius templi Chriſti, id eſt, Eccleſiæ ſemper duraturæ.

Tropolog.

Tropol. S. Bernard. Tres dies, ait, ſignificant triplicem vitam; primam naturæ & culpæ putà peccati originalis: ſecundam gratiæ: tertiam gloriæ: nam ſerm. 72. in Cant. explicans illud Cant. 2. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia, donec aſpiret dies, & inclinentur vmbræ*, ſic in fine ait: *Cum igitur duo in nobis præcedant dies, vnus quidem inſpirans pro corporis vita, alter verò reſpirans in ſanctificationis gratia, porrò tertius ſupereſſit in reſur-* C *rectionis gloria; claret profectò aliquando implendum in corpore quod præceſſit in capite, magnum vtique pietatis Sacramentum, & Prophetæ teſtimonium, quo ait: Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos, & viuemus in conſpectu eius.* Et ſuſiùs ſerm. 2. in vigilia Natiuit. *Tres, ait, dies ſunt de quibus legimus: Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia reſuſcitabit nos; vnus ſub Adam, alter in Chriſto, tertius cum Chriſto. Vnde & ibi ſubditur: Sciemus, ſequemurque vt cognoſcamus Dominum. Et hic dicitur: Cras egrediemini, & Dominus erit vobiſcum. His enim dicitur, qui dimidiauerunt dies ſuos, in quibus perit dies in qua nati ſunt, quæ eſt dies Adæ; dies peccati, cui Ieremias quoque maledicebat: Maledicta dies in qua natus ſum: omnes enim in illa naſcimur. Vtinam pereat in nobis omnibus dies illa, dies nebulæ* D *& caliginis, dies, tenebrarum & turbinis, quam nobis fecit Adam.* Deinde agens de ſecundo die gratiæ Chriſti: *Ecce, ait, illuxit nobis dies redemptionis nouæ, reparationis antiquæ, fœlicitatis æternæ. Hæc eſt dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea: quia cras egrediemur. Vnde, niſi de conclaui huius ſæculi, de ergaſtulo huius corporis, de compedibus neceſſitatis, curioſitatis, vanitatis, voluptatis. Quid enim ſpiritus noſtro cum terrenis, &c. Agite diem iſtum in Chriſto, vt ambuletis ſicut & ipſe ambulauit.* Tertium deinde explicans ait: *O Iuda & Ieruſalem nolite timere, cras egrediemini, id eſt, quàm citò à corpore exierit anima, omnes ſimul affectiones, omnia deſideria, quibus per vniuerſum interim mundum diſperſa & ligata tenebatur, diſſoluentur, & egreditur de viſco hoc, & Dominus erit vobiſcum, &c.* Idem ruſſus ſerm. 5. inter paruos: *Viuificabit, ait, nos poſt duos dies, ſcilicet cognitionis & conuerſionis: in die tertia ſuſcitabit nos voce Verbi incarnati per primam ſuam*

reſurrectionem: & viuemus in conſpectu eius viuificati per paſsionem, ſerenius illuminati per miraculorum cognitionem: ſequemurq́, vt cognoſcamus Dominum, inſtructi per doctrinæ conuerſionem.

Anagog. S. Hieron. quem ſequuntur Albert. Hugo & Clarius, putant hic notari tres Chriſti aduentus: *primum in humilitate*, cùm natus eſt homo: *ſecundum in gloria*, cùm reſurrexit: *tertium in habitu iudicantis*; itaque dies tertia erit dies iudicij & reſurrectionis vniuerſalis, qua Sancti reſurgent ad vitam & gloriam æternam. Vnde Chald. vertit, *vita donabit nos in diebus conſolationis qui venturi ſunt, & in die reſurrectionis mortuorum ſuſcitabit nos, & viuemus cum eo.*

IN DIE TERTIA SVSCITABIT NOS] Explicat quod dixit, *Poſt duos dies* hoc enim idem eſt quod *die tertia*. Vnde Lactant. loco iam citato, *Viuificabit*, inquit, *nos poſt biduum die tertio.* Sic & Tertull. Theodor. Clarius, Arias & à Caſtro hîc, & S. Gregor. ac Origenes ſuperiùs citati. Quis ſit hic dies tertius, iam dixi. Pro *ſuſcitabit*, Hebr. eſt יְקִמֵנוּ *iekimenu*, quod Hebræi & Chald. vertunt *ſtare faciet, fulciet, ſuſtentabit nos.* Sed alij paſſim vertunt, *ſuſcitabit nos*; ſequitur enim, *Et viuemus*; & præceſſit, *viuificabit nos.* Agitur ergo hîc de ſuſcitatione ad vitam, non de ſuſtentatione in vita.

ET VIVEMVS IN CONSPECTV EIVS] Primò, Theodor. Theophyl. & Rupert. exponunt q.d. *Viuemus*; ſcilicet vita gloriæ & beatitudinis, præſertim cùm poſt generalem reſurrectionem, in corpore glorioſo reſurgemus; tunc enim non tantùm Deum oculis mentis videbimus facie ad faciem, ſed & Chriſtum oculis corporeis. Verùm quia ſequitur, *Sciemus, ſequemurq́, vt cognoſcamus Dominum*, hinc meliùs hæc accipiemus de vita gratiæ. q.d. Viuemus in eius (Dei & Chriſti) gratia & cura quam habet de nobis, imo in eius cōſpectu: videbimus enim eum facie ad faciem, & viciſſim videbimur ab eo, ac proinde illi vt nos intuenti ſemper placere conabimur, itaque eum eiuſque leges & doctrinam ſequemur in ſancta conuerſatione, vt in dies eum magis magiſque cognoſcamus, amemus, colamus, donec eum aſſequamur, & videamus facie ad faciem in cælis. Ita S. Hier. Albert. Hugo, Lyran. Arias, Vatabl. Ribera & à Caſtro. Vbi Nota. τὸ *in conſpectu eius*, tripliciter exponi poteſt: Primò, q. d. Viuentes videbimus eum facie ad faciem, inquit Vatabl. putà Chriſtum in carne natum.

Secundò, q. d. Ita ſanctè viuemus, vt ſemper ſimus memores nos in eiùs præſentia oculiſque verſari, ac proinde ei per omnia placere & obſequi ſtudebimus; quomodo Henoch, Noë, alijq́; viri ſancti & perfecti dicuntur ambulaſſe cum Domino, Geneſ. c. 5. 22. & c 6. 9. vide ibi dicta.

Tertiò, q.d. Securi & felices viuemus in conſpectu eius, ſcientes eum iugiter nos intueri, curare, regere, tueri, qui antea cùm viueremus in peccatis, oculos mentemque & curam à nobis auerterat. τὸ enim *in conſpectu eius*, opponit ei quod dixit c. 5. v. vlt. *Reuertar ad locum meū donec deficiant, & quærant faciem meam*, ſiue, vt ait Ieremias c. 7. 15. *Proijciam vos à facie mea, ſicut proieci fratres veſtros, vniuerſum ſemen Ephraim.* Sicut enim Deus Cainum Geneſ. 4. 14. omneſque impios proijcit à facie ſua, ita ex aduerſo pios iugiter in oculis & mente habet. Quocirca id ſibi ſuiſque expoſcens David orabat Pſalm. 122. 2. *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum, donec* ipſe viciſſim oculos ſuos benignè conuertat ad nos, & *miſereatur noſtri.* Sicut enim ſol quæcunque luce ſua, quaſi oculo aſpicit, ea illuſtrat, calefacit, viuificat, lætificat, fœcundat: ita proſus facit & Deus, qui eſt ſol increatus & immenſus. Hinc rurſum Pſaltes paſſim orat dicens: *Reſpice in me & miſerere mei*; reſpiciendo enim miſereris & benefacis: *Non auertas faciem tuam à me: ne proijcias me à facie tua: oſtende mihi faciem tuam: faciem tuam Domine requiram.* Item: *Illuſtra faciem tuam ſuper ſeruum tuum*, Pſal. 30. 17. *Dominus illuminet vultum ſuum ſuper nos*, Pſal 66. 2. *Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum*, Pſal. 118 135. q.d. Lucidam, id eſt ſerenam, lætam, hilarem, benignam, amicam & beneficam mihi faciem vultumque oſtende, non atram, ſeueram, triſtem, iratam, minacem.

Quartò, *viuemus*, id eſt erimus viuaces, ſani, vegeti, alacres fortes, glorioſi. Hæc enim omnia complectitur vita, quaſi mater & radix omnium. Nam vt ait Martial. l. 9. epigram. 69.

Non eſt viuere, ſed valere, vita.

Et Seneca:

Mortis habet vices
Lentis quæ trahitur vita gemitibus.

Hinc gloria Beatorum vocatur vita æterna.

QVASI DILVCVLVM PRÆPARATVS EST EGRESSVS EIVS] q. d. Chriſti natiuitas & ortus quo è cælo in terram deſcendo & conuerſando egredietur à Deo paratus eſt inſtar auroræ: quia vt aurora depellet tenebras ignorantiæ & peccati, ac Iſraelitas omneſq; homines luce ſuæ doctrinæ & ſanctæ vitæ colluſtrabit. Hoc eſt quod ait Apoſt. Rom. 13 *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit.* Pro *præparatus eſt*, hebr. eſt נָכוֹן *nachon*: id eſt, firmiter & certiſſimò præparatus, ac fixo Dei decreto confirmatus eſt, putà in Dei prædeſtinatione, aduentus Chriſti. Ita S. Hier. Theodor. Rupert. Hugo, Lyran. & Vatabl.

Anagog. Iſidor. hæc accipit de gloria reſurrectionis, qua Chriſtus cœpit toti orbi velut aurora coruſcare, ſuámque vim & fortitudinem exerere, iuxta illud Pſal. 109. v. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ in ſplendoribus ſanctorum.* q. d. Princeps eris, ô Chriſte, in die, non humilitatis & crucis, ſed in die virtutis, id eſt, potentiæ & regni tui, cum ſplendore, gloria & maieſtate ſanctiſſima & ſacratiſſima, quæ apparebit in tua diuina reſurrectione, aſcenſione, ſeſſione ad dexteram Patris, miſſione Spiritus ſancti, & conuerſione omnium gentium.

Nota. Chriſti ortus tum diuinus, tum humanus, rectè comparatur auroræ. Primò, quia, ſicut aurora eſt prima diei lux, ita primum opus Dei Patris fuit generatio æterna Filij, per auroram ergo ſignificatur eius antiquitas & æternitas, iuxta illud Pſal. 109. 3. *Ex vtero ante luciferum genui te.* Pari modo primum opus redemptionis noſtræ fuit eius generatio humana, ſiue incarnatio. Vnde S. Auguſt. & Iuſtin. contra Tryphon. illud, *Ex vtero ante luciferum genui te*, ſic exponunt. Quia, inquiunt, ex ſolo vtero Virginis, ſine viri ſemine, ante luciferi ortum, poſt mediam noctē genitus & natus eſt Chriſtus. Addit Tertul. l. 5. contra Marcion. c. 9. Sicut in diluculo apparent ſtellæ, ſic in diluculo quo natus eſt Chriſtus,

Chriſti generatio eſt quaſi aurora ob quamque analogias. Probat.

ſtella

ſtella noua Magis apparuit, indicans eis Chriſti quaſi auroræ ortum.

Secunda. Secundò, ſicut aurora ſolem tegit, & quaſi parit, ita caro Chriſti naſcens tegebat eius diuinitatem, eamque nobis ſecum afferebat, & quaſi pariebat.

Tertia. Tertiò, ſicut aurora eſt lux exigua, quæ creſcit vſque ad meridiem; ita & creuit Chriſtus infans ætate, ſapientia & gratia apud Deum & homines, vſque ad crucem.

Quarta. Quartò, ſicut in aurora producitur ros ex aëre qui herbas & Plantas irrorat, vegetat & fœcundat; ita & Chriſtus ex cælo per Virginem operâ Spiritus S. prodijt, qui animas peccato mortuas ſua gratia irrorans viuificat, & bonis operibus meritiſque fœcundat. *Christus genitus quasi ros.* Vnde pro *Ex vtero ante luciferum genui te*, Hebræa, Symmach. Aquila & V. editio habent, *ab aurora tibi ros adoleſcentia tua*; alij vertunt, *ab aurora rorem genui te*. Sic Iſaias comparat Chriſti generationem rori c. 45. 8. dicens: *Rorate cæli deſuper*. vide ibi dicta. Rurſum ros adoleſcentiæ Hebræis idem eſt, quod flos & decor adoleſcentiæ. Ros ergo Primò, deſignat ſuauitatem, hilaritatem & dulcedinem Chriſti. Secundò, eius generationem cœleſtem ex Virgine, ſicut ros naſcitur ex aurora virtute cæleſti, ait R. Hadarſan. Vnde ex Hebræo verti poteſt, *ex vtero auroræ ros iuuentutis tuæ*. Tertiò, gratiarum copiam, quæ inſtar roris in Chriſtum effuſa eſt. Hinc Chald. vertit, *miſericordiæ Dei præſtò erunt tibi tamquam ros, ſedebunt confidenter nati tui*. Vnde ex hoc loco probat Vatabl. & Suarius 3. p. tom. 1. diſp. 18. ſect. 3. plenitudinem gratiæ animæ Chriſti infuſam eſſe in vtero, putà in primo conceptionis eius inſtanti. Sic ergo Chriſtus genitus vt ros fuit filius auroræ, id eſt, Patris æterni qua Deus, & matris virginis qua homo. Hinc ſumpſit Triſmegiſtus ſuum illud: *Deus tùm maris & fœminæ vim haberet, peperit verbum*: atque ex eodem Lactant. l. 4. 13. docet quòd Deus eſt ἀπάτωρ & ἀμήτωρ, ac proinde oportuiſſe vt bis naſceretur filius, in prima ſpiritali natiuitate ἀμήτωρ, in ſecunda carnali ἀπάτωρ. Inſuper per rorem ſignificatur filium eſſe tam patri, quàm matri conſubſtantialem: ros enim eiuſdem ſubſtantiæ eſt cum materiâ ex quâ fit. Ita Molina 1. p. q. 27. a. 1. diſp. 2. Denique noſter Maldon. (cui fauet Caiet. & verſio Chaldæi iam recitata) commentans in Pſal. 109. ſic exponit: Ex vtero, id eſt ex baptiſmo, tibi ô Chriſte naſcetur ros pueritiæ, id eſt, multitudo puerorum; vel ros adoleſcentiæ & iuuentutis, id eſt, multitudo adoleſcentiũ & iuuenum, putà fidelium & Chriſtianorum: ros enim in copia gignitur, totamq; terram quaſi operit: eſt enim inſtar minutiſſimæ pluuiæ, ſiue ſtillarũ, quæ frequentiſſimè & creberrimè cadunt. Rurſum ros ſignificat gratiam largam fidelibus hiſce Chriſti filijs datam. Senſus ergo eſt. q. d. Generatio, progenies & poſteritas tua, ô Chriſte, non erit carnalis, ſed ſpiritalis, eaque copioſa tum numero, tum gratia, qualis eſt roris.

Quinta. Quintò, ſicut auroræ lux hominibus, qui cæcis longæ noctis tenebris fatigantur, optatiſſima eſt, gratiſſima & iucundiſſima, ita & hominibus ſedentibus in tenebris & in vmbra mortis exoptatiſſimus & fauſtiſſimus fuit Chriſti ortus. Hinc enim eſt iſtud quod ait Iob c. 11. 17. *Cum te conſumptum putaueris, orieris vt lucifer*. Et S. Petrus

A Criſtum, Chriſtique Euangelium vocat luciferum, epiſt. 2. c. 1. 19. *Donec dies illuceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris*.

Et venIet qvaſi imber nobis temporaneus et ſerotinvs terræ] Imber temporaneus, vel tempeſtiuus in Palæſtina eſt, qui cadit in autumno iactis in terra ſeminibus, vt ea radices figant in terra, & germinare incipiant: ſerotinus, qui cadit in vere, vt ſegetem incraſſet, impinguet & maturet. Dicitur ille tempeſtiuus, quia eſt ſementis, hic ſerotinus, quia eſt ſegetis & meſſis. In Syria enim tota æſtate vix pluit, ſed ſudi ſereniique ſunt dies. Ita S. Hier. & Vatabl. Vtrique Chriſtum comparant Prophetæ; quia æquè vt illi optatus aduenit, terramque, id eſt

B hominum animas, fœcundauit & viuificauit.

4\. Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? miſericordia veſtra quaſi nubes matutina, & quaſi ros manè pertranſiens.

5\. Propter hoc dolaui in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei: & iudicia tua quaſi lux egredientur.

6\. Qui miſericordiam volui, & non ſacrificium: & ſcientiam Dei, pluſquàm holocauſta.

7\. Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactum, ibi præuaricati ſunt in me.

Qvid faciam tibi Ephraim] *Parentis in perditos filios monſtrat affectum*, ait S. Hieron. iuxta *Vers. 4.*

C illud Iſaiæ 5. *Quid eſt quod vltrà debui facere vineæ meæ, & non feci?* & Michææ 6. *Popule meus quid feci tibi?* Redit hic Propheta ad ſua tempora, ac mores incorrigibiles Hebræorum ſui æui, ob quos à Deo deſtinati ſunt exeidio, vti ait in ſequentibus. Hic ergo oſtendit ipſos ſuæ perditionis eſſe cauſam, non Deum, qui de ea dolet, eamque omnibus modis auertere conatus eſt, pulſando aſſiduè animos eorum duros & rebelles per Prophetas, nunc minis, nunc promiſſis, nunc flagellis; ita vt ex parte ſua omnia adhibuerit, quæ eos ſanare, & ad ſalutem tam animæ quàm corporis perducere poterant. Quocirca moral. Dionyſ. Carthuſ. *Hæc*, ait, *poſſunt eſſe verba clementiſſimi Dei ad Chriſtianos peccatores temporalia congregantes, & labijs tantùm confitentes, vel alijs vitijs implicitos, quos Deus ad pœnitentiam indeſinenter*

D *inuitat, eorum damnationi velut compatiens. De quo dicit Apoſtolus, quòd vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hinc & S. Petrus epiſt. 2. c. 3. ait: Patienter agit Dominus propter vos, nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiã reuerti. Cui conſonat Iſaias c. 30. Propterea, inquit, expectat Dominus vt miſereatur veſtri. Non ergo diuitias bonitatis & longanimitatis eius contemnamus. Mallet etiam Chriſtus animarum amator denuo crucifigi, quàm fineret quempiam (quantum in ſe eſt) condemnari.* Hæc ergo voluntas in Deo ſincera eſt, ſeria, & quantum eſt ex eius parte, efficax: eſt ergo voluntas non ſigni tantùm, vt quidam volunt, ſed beneplaciti: alioqui enim fictè & ſimulatè Deus ageret, dum inuitat peccatores ad ſe tanto dolore & affectu, ſi eum tantùm in ore & verbis haberet, non in mente & corde, quod cogitare eſt nefas, de quo plura c. 11. 9.

A Misericordia vestra] Hebr. חַסְדְּ *chesed*, ſignificat pietatem & miſericordiam, indeq; ſanctitatem; huius enim ſignum & cauſa eſt miſericordia. vnde *chaſidim* vocantur viri miſericordes & pij. Senſus eſt. q. d. Quid faciam vobis, ô Hebræi? obſtinati enim eſtis in veſtris ſceleribus, nec pia mea monita & inſpirationes in mentem admittitis: licèt enim aliquando aliqua pietatis & miſericordiæ in proximos egentes & miſeros vos tangat cogitatio & ſenſus, tamen is inſtar nubis & roris matutini, qui ſtatim ad ortum & calorem ſolis euaneſcit, ſubitò præterit & pertranſit. q. d. Pietas & miſericordia veſtra inconſtans eſt, inſtabilis & euanida. Ita Chald. Rupert. Lyran. Vatabl. & Arias. Secundò, alij hic accipiunt *miſericordiam* Dei, non Iudæorum. q. d. Ego Deus cuperem veſtri, ô Iudæi, miſereri, idq; aſſiduè & continuò; ſed vos hanc meam voluntatem & miſericordiam veſtra nequitia diſpellitis, æquè ac B ventus ſubitò diſpellit nubes, & ſol oriens ſubitò ſorbet rorem. Ita S. Hier. Theoph. Hugo, & Ribera. Priori ſenſui magis fauet id quod ſequitur: *Miſericordiam volo, & non ſacrificium.*

Verſ. 5. Propter hoc dolavi in Prophetis] Pro *dolaui* hebr. eſt חָצַבְתִּי *chatſabti*, id eſt excidi, ſuccidi, occidi; ac tribuitur lignis & lapidibus, dum cæduntur vt dolentur & quadrentur: vnde Sept. vertunt, *propterea ſuccidi* (Syrus, *dilaceraui*; Arabicus, *meſſui*) *Prophetas veſtros*: quod S. Hier. Haymo, Rupert. & Hugo exponunt de falſis Prophetis. q. d. Occidi pſeudoprophetas, qui vos à me, & à pietate vera abducebant ad impietatem & ſuperſtitionem, vt qui cauſa erroris fuerunt proſpera promittentes, interfecti verterentur in occaſionem ſalutis, ait S. Hier. Ita Deus per Eliam occidit 450. Prophetas Baal, 3. Reg. 18. C Leo Caſtrius verò, vti & Theoph. accipiunt veros Prophetas, ſicq; exponunt. q. d. Occidi, id eſt, occiſioni & neci certæ expoſui, meos Prophetas, dum eis iuſſi vt aſſiduè veſtram impietatē redarguerent: ſciebam enim ideo illos à vobis occidendos. Aut, vt Vatabl. & à Caſtro. q. d. Obtudi Prophetas meos, & quaſi enecaui: nam eos fatigaui aſſiduis ſtimulis, adeò vt eos quaſi ad necem redegerim; iugiter ſcilicet eos impellendo & pulſando, vt vos aſſiduè monerent & pulſarent, nunc minis, nunc promiſſis.

Verùm, quia Hebræa habent, *in Prophetis*, itaque vertit Noſter, Chald. & alij; hinc melior & illuſtrior ſenſus erit, ſi hanc dolationem ad populum referamus. Vnde S. Hier. quem ſequuntur Haymo, Albert. & Hugo, ſic exponit: *Dolaui vos in Prophetis* (id eſt per Prophetas) *& verbis terribilibus comminatus ſum, ſcalpellum; ignes & cauteria protuli, vt quem clementem contemnebatis, timeatis offenſum.* D Explicat & probat id quod dixit: *Quid faciam tibi Ephraim?* tua enim pietas & miſericordia leuiſſima eſt, impietas ſolidiſſima, & duriſſima inſtar marmoris & adamantis: propterea eam frangere & dedolare conatus ſum per Prophetas ſed fruſtra: nam dum marmora iſthæc ſilice duriora ſculpere nitor, hebetaui dolabras & ſcalpra mea, ſcilicet miniſtros & Prophetas meos; nam *occidi vos in verbis oris mei*. q. d. Continuis oraculis, monitis & iuſſis eos fatigaui, & confeci: hæc enim magno eis ſtabant: oportuit enim illos ſæpiùs cum ſermone omnia bona, & vitam ipſam ſimul exponere & profundere: ſed obdurerunt marmora, cælari recuſant, nihil profecimus tanto labore, tantis impendijs, nolunt effingi ad imaginem Dei homines ipſius figmenta. Similis eſt querela & pathos Dei per Ieremiam c. 6. 27. *Probatorem dedi te in populo meo robuſtum, &c. æs & ferrum. vniuerſi corrupti ſunt. Defecit ſufflatorium, in igne conſumptum eſt plumbum, fruſtra conflauit conflator: malitiæ enim eorum non ſunt conſumptæ. Argentum reprobum vocate eos: quia Dominus proiecit illos.* Vide ibi dicta. Ita Hieron. Prado in Ezech. 24. 12. Emmanuel, Mariana, & alij.

Et occidi eos in verbis oris mei] S. Hieron. hoc æquè ac præcedens refert ad Iudæos. q. d. *Occidi negligentes in verbis oris mei, vt antè peccatores verborum terrore punirem, quàm captiuitas immineret.* q. d. Occidi eos, non reipſa, ſed verbis & minis. Meliùs & efficaciùs alij, τὸ *dolaui* ad *Iudæos*, τὸ verò *occidi* ad Prophetas referunt. Ita Lyran. Arias, à Caſtro & Prado iam citatus. Senſus eſt, quem paulò antè dedi.

Et ivdicia tva qvasi lvx egredientvr] q. d. Dolaui & occidi vos ad hoc, vt *iudicia* id eſt iuſtitiæ veſtræ, inſtar lucis orientis ac ſplendeſcerent. Sicut enim ſol per radios ſplendet, ita iudicia & leges Dei per opera emicant, ait à Caſtro. Secundò, Vatabl. q. d. Res tuæ feliciter & proſperè tibi ceſſerunt. Sicut enim tenebræ infauſta, ita lux proſpera & fauſta ſignificat. q. d. Propter Prophetas quibus te dolaui, cumulaui te beneficijs meis. Verùm *iudicia* non ſignificant beneficia. Tertiò, ergo aptiſſimè. q. d. *Et*, id eſt idcirco, *iudicia tua*, id eſt, condemnatio tua velut in luce clara videbitur, & apparebit omnibus eſſe iuſta, tuumque ſcelus eſſe inexcuſabile, vtpote obſtinatum poſt tot Dei monita, dolationes & verbera. C Ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Lyran. Arias & alij.

Qvia misericordiam volvi, et non sacrificivm] Verſ. 6. S. Hier. hic, & S. Chryſoſt. Hilar. & Euthym. in Matth. c. 9. 13. accipiunt miſericordiam non hominum, ſed Dei, quaſi dicat, Iucundius mihi eſt miſereri veſtri, quàm à vobis ſacrificia recipere; magis delector veſtra conuerſione & ſalute quàm victimis. Fauet Chriſtus Matth. 12. 7. Cùm enim Phariſæi carperent Apoſtolos, quòd ſabbato vellerent ſpicas, vt famī ſuæ ſuccurrerent; Chriſtus eis hæc Oſee verba obijcit, dicens: *Si autem ſciretis, quid eſt, miſericordiam volo, & non ſacrificium, numquam condemnaſſetis innocentes.* q. d. Si ſciretis quanta ſit Dei miſericordia, ſciretis pariter gratius ei eſſe, ad famem pauperum ſubleuandam velli ſpicas in ſabbato, D quàm ſabbatum tam rigido ab operibus otio, cum tanta meorum fame obſeruari. Verùm ſic non rectè cohærent hæc cum præcedentibus, quibus minatus eſt eis iudicia, id eſt condemnationem; nec cum ſequentibus, *Et ſcientiam Dei plusquam holocauſta.* Hæc enim ſcientia eſt hominum: ergo & miſericordia. Adde, non congruè miſericordiam Dei cum victimis hominum comparari.

Meliùs ergo hæc accipiemus de miſericordia, id eſt, eleëmoſyna & beneficentia hominum in proximos egentes & miſeros. Ita Chald. Theod. Theoph. Haymo, Albert. Lyran. Arias, Vatab. & Auguſt. l. 10. Ciuit. S. Cyprian. l. 3. contra Iudæos c. 5. & alij, imò Chriſtus Matth. 12. 7. Senſus enim eius eſt. q. d. Permiſi diſcipulos meos

famep-

famentes ſabbato vellere ſpicas, quia miſereor eorum, cupioque vt fami ſuæ ſuccurrant. Scio enim Deo gratiorem eſſe miſericordiam quàm otium ſabbati, imò ſacrificium: hoc ergo à me diſcite, mecumque miſericordiam hanc in diſcipulos meos famentes induite & exercete, vt eos non accuſetis ob ſabbatum violatum, ſed ob famem leuatam excoſetis, eiſque compatiamini.

Nota Primò. Vox *quia* dat cauſam præcedentium, præſertim eorum quæ dixit v.4. vbi accuſauit eorum miſericordiam, qua vnâ ſcelera ſua expiare, Deumque placare poterant, quòd eſſet inſtabilis & fallax, eò quòd mox in ſolitam immiſericordiam & crudelitatem (idololatria enim crudelis eſt, æquè ac hæreſis) relaberentur. q.d. Commendaui vobis miſericordiam, & immiſericordiam accuſaui, quia illa Deo gratiſſima eſt, hæc exoſa & ingratiſſima: miſericordiam enim Deus mauult & præfert ſacrificio. Erant enim Iudæi, vti immiſericordes in proximos, ita miſericordes & propenſi ad ſacrificia & oblationes externas, quaſi in illis tota pietas Deique reconciliatio conſiſteret, putantes ſi illa præſtarent, omnia ſibi fore ſecura, Deumque eorum ſcelera diſſimulaturum, quem errorem eis hic Deus adimit, aſſerens contrarium, nimirum: *Miſericordiã volo, & non ſacrificiũ.* Et Chriſtus Matt. 23. 23. *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethũ, & cyminũ & reliquiſtis quæ grauiora ſunt legis, iudicium, & miſericordiam, & fidem.*

Nota Secundò, ex eo quod ait, *non ſacrificium*, putarunt aliqui vetera ſacrificia Deo non placuiſſe, imò ei exoſa fuiſſe. Sed hic eſt error: erant enim ab eo inſtituta & præcepta toto Leuitico, erantque actus religionis & latriæ Dei. Itaque τὸ *non ſacrificium*, idem eſt quod *quàm ſacrificium*, vti vertunt Septuag. Chald. & alij. Hebræi enim quia carent comparatiuo, hinc eum exprimunt per negationem eius quod minus eſt. Itaq; quod Hebræi dicunt, *Miſericordiam volo* (id eſt, amo, cupio, diligo, opto; hoc enim eſt Hebr. חָפַץ *chaphats*) *non ſacrificium*, hoc Latini dicunt: Miſericordiam malo quàm ſacrificium, vel miſericordiam præopto, præeligo, profero, præpono ſacrificio. Vnde S. Auguſt. l. 10. de Ciuit. c. 5. *Vbi ſcriptum eſt*, inquit, *Miſericordiam volo magis quàm ſacrificium, nihil aliud quàm ſacrificium* (myſticum miſericordiæ) *ſacrificio* (propriè dicto) *prælatum oportet intelligi.*

Miſericordia præſtat ſacrificio. Cur?

Quæres, quomodo reuera miſericordia præſtet ſacrificio? Reſp. & dico Primò: actus ſacrificij, vti manat à religione & deuotione interna, melior & nobilior eſt actu miſericordiæ. Patet, quia ille Deum, hic hominem ſpectat: ille eſt actus religionis & latriæ; hic miſericordiæ, quæ eſt virtus moralis: religio autem præſtat omnibus virtutibus moralibus: eſt enim cultus ipſius Dei. Ita S. Thom. 2. 2. q. 81. a. 6.

Dico Secundò: Miſericordia tamen præſtat ſacrificio externo, quia illud in lege veteri ſecũdùm ſe, ſiue ex opere operato Deo non placebat, ſed tantùm ex deuotione offerentium: miſericordia autem per ſe placet Deo. Et hoc intendit hic Propheta: Iudæi enim immiſericordes ſummam ſanctitatem, pietatem & placationem Dei ponebant in externis hiſce ſacrificijs, quaſi per ſe Deo placerent, eumque placarent victimæ ouium & boum. Hoc Deus hic reprehendit per Oſee, vti & per Iſaiam c. 1. 11. *Quo mihi, multitudinem victimarum veſtrarum?* &c. *quieſcite agere peruerſè*, &c. *ſubuenite oppreſſo*, & Ierem. 7. v. 22. *Holocauſtomata veſtra addite victimis veſtris, & comedite carnes: quia non locutus ſum cum patribus veſtris, & non præcepi eis*, &c. *de verbo holocautomatum & victimarum.* Et Pſal. 49. 13. *Numquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo?* Et Pſal. 50. 18. *Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium, dediſſem vtique: holocauſtis non delectaberis.* Simili modo dicitur 1. Reg. 15. 22. *Melior eſt obedientia quàm victimæ.* Et Pſal. 50. 19. *Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus.* Simili ergo modo verè dici poſſet charitatem, humilitatem, obedientiam, pœnitentiam internam volo, non ſacrificium, id eſt, præfero ſacrificio externo. Rurſum licèt ſacrificium nobilius ſit ratione obiecti, quod eſt honor Dei, tamen ratione neceſſitatis ſæpè nobilior eſt miſericordia, ideoque præferenda, adeò vt tunc malum eſſet ſacrificare, v.g. cùm ægroto eſt miniſtrandum. Sic Chriſtus reprehendit filios, dicentes parentibus egentibus *corban*, hoc eſt, munus illud Deo offerre præſtat, quàm dare tibi ô pater, Matth. 15. v. 6. Sic S. Auguſtin. damnat parentes, qui bona ſua dant monaſterio, cùm habeant filios indigentes, adeoque talium oblationes ipſe refutare ſolebat, vti refert Poſſidonius in eius Vita c. 24. Tertiò, quia miſericordia ſæpè imperatur à charitate, eamq; includit: conſtat autem actus charitatis nobiliores eſſe actibus religionis. Vbi Nota, per ſacrificium hic omnem cultum externum, vt cultum ſabbati Matth. 12. 7. intelligi; per miſericordiam verò, omnia opera charitatis & pietatis internæ: hanc enim ſignificat Hebræum חֶסֶד *cheſed*, idque patet ex eo quod ſubdit: *Et ſcientiam Dei pluſquã holocauſtum.* Vnde Pineda libr. 8. de Rebus Salom. cap. 1. ſic explicat: *Miſericordiam*, id eſt, animum bene erga me affectum, *volo, non ſacrificium.* Quartò, miſericordia præſtat ſacrificio, ſi miſericordia referatur ad cultum Dei, & imperetur à virtute religionis; tunc enim ſunt duo actus, vnus elicitus à miſericordia, alter imperatur à religione, qui duo præſtant vni religioni & ſacrificio.

Moral. de præſtantia miſericordiæ.

Moraliter diſce hic, quanta ſit excellentia miſericordiæ, quamq; ea grata ſit Deo, qui eam præfert ſuis ſacrificijs. Ratio eſt, quia ipſa eſt virtus diuina & propria Deo: ſummum enim bonum ſummè eſt miſericors & beneficum. Hinc ait Pſaltes: *Miſerationes eius ſuper omnia opera eius.* Et Eccleſia orat: *Deus cuius proprium eſt miſereri ſemper & parcere.* Præfert ergo Deus ea quæ per miſericordiam homini conferuntur ijs, quæ ipſi per ſacrificium donantur, tum quia ijs non indiget, ijſque nihil honoris aut gloriæ ei accreſcit; tum quia plus quærit hominis vtilitatem quàm ſuam: quod puri eſt amoris quodque glorioſius eſt & ſummè magnanimum, planeque regium & diuinum. Hinc B. Nazianz. orat. de cura pauperum: *Eſto*, inquit, *calamitoſo Deus.* Et S. Cyprian. tract. de orat. Dominica: *Quando*, ait, *quis miſeretur pauperis, Deo fœnerat: & qui dat minimis, Deo donat, ſpiritaliter Deo ſuauitatis odorem ſacrificat.* Neque enim, ait idem tract. de Opere & eleẽmoſyna, *promereri miſericordiam Domini poterit, qui miſericors ipſe non fuerit.* Vnde inferiùs docet in fame miſericordiã eſſe cibo præponendam, exem-

plo viduæ, quæ primò fecit panem Heliæ, deinde ſibi & filijs 3. Reg. 17. *Eſurientibus, ait, liberis alter prius paſcitur, neq; in penuria & fame cibus ante quàm miſericordia cogitatur.* S. Chryſoſt. homil. 36. ad popul. *Miſericordia, ait, maior eſt gratia quàm mortuos ſuſcitare.* Idem hom. 51. in Matth. docet plotis eſſe miſericordiam facere, quàm templa magnifica condere: *hoc enim templum* (viuum, putà pauperū) *illo* (materiali) *eſt multo præſtantius.* Et hom. 53. *Miſericordia, ait, ars quædam liberalis eſt in cælis habens officinam, & non hominem, ſed Deum magiſtrum poſſidet. Hæc nobis manſionem in cælo ædificat, & æterna tabernacula præparat.* S. Aug. l. de Eleēmoſyna: *Hæ ait, ſunt hoſtiæ gratiſſimæ, miſericordia, humilitas, confeſſio, pax & charitas.* Idem l. 9. de Ciuit. c. 5. *Cicero, ait, in Cæſaris laude locutus eſt, dicens: Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec gratior eſt miſericordia.* Idem ſer. 34. de reſurrectione Domini. *Vide, ait, ſi non magnam Deus tibi dat miſericordiæ mercedem. Si dim ttis homini in quo te læſit homo hominem, & Deus tibi ignoſcet in quo offendiſti homo Deum.* Idem tract. de Auaritia & luxuria: *Ego, inquit, Dominus accepi, ego reddam. Eſuriui, & dediſtis mihi manducare, &c. Terram accepi, cælum dabo: temporalia accepi, æterna reſtituam: panem accepi, panem dabo, ſed cæleſtem & æternum: hoſpitium accepi, domum dabo: æger viſitatus ſum, ſalutem dabo: in carcere viſitatus ſum, libertatem dabo,* &c. Idem ſer. 203. de Tempore: *Multa, ait, ſunt genera miſerationum quæ cùm facimus adiuuamur, vt dimittantur nobis noſtra peccata. ſed eâ nihil eſt maius, quâ ex corde dimittimus quæ quiſque peccauit.* Auctor ſerm. ad Fratres in eremo ſerm. 5. *Sola, ait, miſericordia ad Deum deducit hominem, ſola Deum deduxit ad hominem ſola Deum humilians nos ſublimat.* Quocirca Ioſaphat rex apud Damaſc. in hiſt. c. 36. relicto regno tendens ad vitam anachoreticam, Barachiæ, quem ſibi in regno ſubſtituerat, valedicens, hoc ei primum dedit præceptum, non ſuum, ſed Chriſti: *Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.* Et rurſum: *Eſtote miſericordes, ſicut & pater veſter cæleſtis miſericors eſt. Hoc enim præceptum,* inquit, *potiſſimùm ab eis expoſtitur, qui in ſummo imperio conſtituti ſunt, vt eum imitentur à quo potentiam acceperunt. Hac porrò in re maximè quis Deum imitabitur, ſi miſericordia nihil potius antiquiuſq; habeat. Hæc accedit, quòd ſubditos nihil æquè ad beneuolentiam alliciat, vt beneficij gratia egentibus conceſſa.*

Iohannis eleemoſynarij miſericordia in pauperes.

S. Ioannes, qui à miſericordia, Eleēmon, id eſt miſericors, vel Eleēmoſynarius eſt dictus, omnes miſeros iuuabat, & veſperi lachrymabatur, ſi nemo afflictus eo die opem eius poſtulaſſet. Hinc ditatus à Deo eſt bonis tam temporalibus, quàm ſpiritalibus. Porrò originem huius ſuæ virtutis ita ipſe alijs enarrat apud Leontiū: *Mihi, ait, cùm eſſem quindecim annos natus, & verſarer in Cypro, quadam nocte puella quædam apparuit in ſomnis eximia pulchritudine ſplendidè veſtita, & oleagina corona in capite redimita. Cùm verò prope me ſtetiſſet, & manu latus pupugiſſet, me territum è ſomno exitat. Rogaui autem eam, quænam eſſet, & vnde veniret, & quomodo auſa eſſet accedere ad me dormientem. Illa autem ſubridens & læto vultu me hilariter & placidè intuens: Sum, inquit, prima ex filiabus magni regis. Si tu me tibi amicam paraueris, potero te ei efficere familiarem: nulli enim maior eſt apud eum, quàm mihi, fiducia: quoniam ei, vt è cælo deſcenderet in terram, & carnem acciperet humanam, ego perſuaſi. Ego verò cùm ad me rediſſem, & id quod viſum fuerat mente verſarem, iudicabam eam eſſe miſericordiā. Statim ergo ſurgens, iui ſolus ad Eccleſiam: & fio obuiam pauperi, qui erat nudus, & valdè affligebatur frigore. Et, cùm me mea veſte exuiſſem, eam trado, apud me dicens: Sciam, an ſit verum, & non deceptio, id quòd à me eſt viſum: & priùs quàm veniſſem in eccleſiam, ad me accedens vir quidam candidatus, tradit mihi centum nummos, qui mox euanuit. Tum intellexi viſionem non eſſe phantaſiam, ſed apertam viſionem.* Vnde ipſe deinceps in miſericordiæ opera ita ſe effudit vt in ijs fuerit exemplum & portentum orbis. Dictitabat autem ſe cùm quid erogaret, mox à Deo duplum, imò centuplum recipere. Proinde eius hæc erant axiomata.

Eius axiomata. Primum. *Non eſt ſtultum vllius alterius rei curam nos gerere priùs quàm Chriſti. Ite ergo per vrbem, & ſigillatim deſcribite dominos meos.* Cumque rogarent ſui, quos ſuos vocaret dominos? *Quos vos, inquit, pauperes & mendicos ſoletis appellare, eos ego dominos meos & adiutores nomino. Nam ij ſoli mihi poſſunt opem ferre, vt à Chriſti regno non excidam.*

Secundum. *Si nobis qui homines ſumus, licet omnino ad Deum accedere abſque vllo interceſſore, & de quibus volumus eum rogare; quomodo non ipſi quoque noſtris conſeruis portas aperuerimus, abſque vllo impedimento? & non cuilibet, cui eſt opus, benignam aurem præbuerimus?* Scimus enim, qua menſi fuerimus menſura eadem nobis remetiendum.

Tertium. Sophronius videns eum quadam die triſtem, cauſam rogans audiuit: *Hodie miſerandus Ioannes non ab aliquo vllam accepit mercedem, neq; vllum vel minimum piaculum potuit offerre Chriſto pro multis & magnis ſuis delictis.* Quid hoc minus illo Titi Imper. *Hodie non regnauimus, quia neminem affecimus beneficio?*

Quartum. *Chriſtus iubet dare cuiuis petenti: ſi autem dicitis, vos eſſe alienum alterius, qui imperat vt examinetis vitam & ſtatum mendicantium, ſciatis quòd neque Chriſtus, neque humilis Ioannes opus habet curioſis miniſtris.*

Quintum. *Si noſtra eſſent quæ dantur, & ea à nobis illata eſſent in mundum, fortè aliqua venia danda eſſet ei qui parcè vteretur. Si autē Dei ſunt omnia quæ ſunt, eius omnino iuſſum in ijs quæ ſunt eius, ſeruare oportet.*

Sextum. *Si ſubit vos timor ex incredulitate, ne fortè multitudo impenſarum ſuperet Eccleſiaſticos reditus, ego ne tantillum ſuſtineboeſſe ſocius veſtræ modicæ fidei. Perſuaſum enim habeo, quòd, etiamſi totus mundus veniret ſimul Alexandriam, egtus beneficentia, hos Dei theſauros nequaquam in anguſtum redigeret.* Hæc omnia narrat Leontius in eius Vita. Palladius in Lauſiaca c. 115. narrat Eleēmonem monachum adeò in omnes fuiſſe miſericordem, vt etiam libros venderet, eorumq; pretium mox in pauperes erogaret. Rogatus cur id faceret, dixit: *Qui poſſum meo perſuadere magiſtro, me eius artem accuratè didiciſſe, niſi illo ipſo vſus fuero ad artem rectè exercendam?*

Et cap. ſequente Biſarionem ab eadem virtute commendat, quòd nudum pauperem veſtiret ſuo habitu, ipſe interim nudus; quin & Euangelium vendiderit vt pauperi ſubueniret, dicens: *Vt illis habeamus fiduciam, propter obedientiam vendidi ipſum ſermonem, qui mihi ſemper dicebat: Vende quæ habes, & da pauperibus.*

Et cap. 118. celebrat Melaniam Romanam,

quòd

quòd in totum orbem fuerit benefica: & Olympiadem neptem Ablauij Præfecti c. 144. quòd omnia ſua in pauperes erogaret.

Denique vt alia omittam, viuum & ardens miſericordiæ ſpeculum, æquè ac ſpiculum nobis eſt Chriſtus Dominus, qui per viſcera miſericordiæ ſuæ viſitauit nos oriẽs ex alto, vt noſtris miſerijs, quæ plurimæ erant & grauiſſimæ, ſubueniret. Quamobrem hæc ipſa tota in nos effudit, tum in incarnatione, tum in vita, tum in cruce, vt verè dixerit Iſaias. c. 53:4. de eo: *Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit.* Vis ergo viuam miſericordiæ effigiem, intuere Chriſtum in cruce, vbi totus eſt miſeria, quia totus eſt miſericordia noſtra. Nec tantùm in cruce, ſed & poſt mortem per omnia ſæcula, imò in æternum totum ſe per miſericordiam in ſuos effundit: *ſe naſcens enim dedit ſocium, conueſcens in edulium, ſe moriens in pretium, ſe regnans dat in præmium.* Naſcendo enim curauit miſerias natiuitatis & vitæ noſtræ, eas in ſe ſuſcipiendo, moriendo curauit miſerias peccatorum noſtrorum, pro ijs ſatisfaciendo; conueſcendo dandoque ſe in Euchariſtia ad manducandum, curat ſingulorum infirmitates & paſſiones animæ, cibando eam alimonia cæleſti; regnando curat miſeriam mortis & mortalitatis, dando corpus ſuo conforme, puta immortale & glorioſum. Sanè qui miſerias infinitas animæ ſuæ, æquè ac corporis clarè perſpicit, videtque eas per ſingula momenta à Chriſto curari nouis & infinitis miſerationibus, non poteſt non eos admirari, æmulari, in eaſque transformari, vt iugiter canat cum Pſalte: *Miſericordias Domini in æternum cantabo.*

Et scientiam Dei plvsqvam holocavsta] Scientiam Dei practicam intellige, putà coniunctam cum interna Dei reuerentia, pietate, charitate, miſericordia. Opponit enim internam pietatem externæ, putà holocauſtis. Vnde ſequitur, Hebr. חסד *cheſed*, hic non tantùm miſericordiam, ſed quoſlibet veræ & internæ pietatis actus denotare & comprehendere, vti ſuperiùs dixi. *Cheſed* enim propriè ſignificat pietatem tum in Deum, tum in homines, putà pium & propenſum affectum, benignitatem, beneficentiam, gratiam, charitatem, beneuolentiam, gratitudinem, ſanctitatem ſiue bonitatem. Inde enim חסיד *chaſid*, id eſt pius, vocatur vir bonus & ſanctus, & *chaſida* vocatur ciconia, auis pia in parentes, ideoque pietatis ſymbolum. Ita à Caſtro hic, & Marinus, Forſterus, Pagnin. & alij in lexicis. Sic Ionæ 2. 9. dicitur: *Qui cuſtodiunt vanitates* (idola) *fruſtra miſericordiam ſuam* (hebr. חסדם *chaſdam*, id eſt, pietatem ſuam erga Deũ, & conſequenter erga homines) *derelinquunt*: vbi *cheſed* propriè ſignificat Dei timorem & cultum.

Ipsi avtem sicvt Adam (primus parens in paradiſo violans pactum cum Deo, eiuſque conditionem & legem de non comedendo pomo vetito) transgressi svnt pactvm] q.d. Imitantur parentem ſuum, putà primum legis & pacti Dei præuaricatorem, ideoque ſicut ille paradiſo expulſus eſt, ita & ipſi terra ſua, quæ inſtar paradiſi eſt, putà Iudæâ, expellentur. Ita S. Hieron. Cyrill. Rupert. Hugo, & Lyran. Addit Clarius: ſicut Adam non fame preſſus, non concupiſcentia incitatus, ſed mera ſua lubentia po-

A mum vetitum comedit, ita hi peccant ex mera petulantia.

Secundò, Sept. τὸ *Adam* acceperunt vt nomen commune, non proprium, ſignificans hominem; vnde vertunt, *ipſi vero ſunt ſicut homo præuaricans teſtamentum*, vel *fœdus*. Sic & Vatabl. & Clarius: ſed hi duo cum Theodor. vertunt in genitiuo, *ipſi autem tranſgreſſi ſunt fœdus meum ſicut hominis*, id eſt, vt fœdus ictum cum homine. q.d. Non pluris fecerunt fœdus mecum initum, quàm ſi cum homine iniuiſſent: vnde ex leuitate mox illud reſciderunt & violarunt. Aut, vt Arias, q.d. Ipſi externis victimis me colunt, quaſi cum hominibus agerent, qui non vident cor, falluntur: ego enim ſum cardiognoſtes, ideoque internam pietatem & miſericordiam volo, non ſacrificiũ.

Ibi prævaricati svnt in me] τὸ *ibi* quadrupliciter exponi poteſt. Primò, *ibi*, ſcilicet in
B Adamo. q.d. Ex eo tempore quo Adam peccauit cœperunt præuaricari in me: inſigniter ergo hanc Adæ præuaricationem imitati ſunt, imò continuarunt. Secundò, *ibi*, ſcilicet in paradiſo. q.d. In terra ſua, putà in Iudæa, quæ amœna & fertilis erat inſtar paradiſi terreſtris, in qua ego eos benignè collocaueram, vti Adamum in paradiſo, ibi, inquam, paradiſo hoc ſuo, meaque benignitate abuſi & laſciuientes recalcitrarunt. Ita S. Hier. Chald. & Vatabl.

Tertiò, *ibi*, ſcilicet in ſuo ſacrificio & holocauſto, quod vel idolis cum idololatria, vel mihi cum impia mente & conſcientia ſcelerata offerunt. Quartò & genuinè, *ibi*, ſcilicet in tranſgreſſione qua pactum meum tranſgreſſi ſunt, ſicut Adam *præuaricati ſunt in me*, quia hoc pactum mecum, non cum angelo, non cum homine
C inierunt.

8. Galaad ciuitas operantium idolum ſupplantata ſanguine.

9. Et quaſi fauces virorum latronum particeps ſacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem: quia ſcelus operati ſunt.

10. In domo Iſrael vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim; contaminatus eſt Iſrael.

11. Sed & Iuda pone meſſem tibi, cũ conuertero captiuitatem populi mei.

Galaad civitas operantivm, id eſt, fabricantium, ornantium & colentium, idolvm] Galaad erat mons celebris terræ ſanctæ, ita dictus à fœdere inito inter Laban & Iacob, Gen.
D 31. 48. qui ceſſit in ſortem tribubus Ruben & Gad. Inde ciuitas in eo ædificata dicta eſt pariter Galaad, & ab altitudine Ramatha, ex qua ortus eſt Iephte Iudic. 11. 1. & Ramoth Galaad, in qua vnctus fuit Iehu in regem, 4 Reg. 9. 1. Hæc erat ciuitas refugij, vt patet Ioſue 21. 36. & 1. Paral. 6. 78. ideoque in ea erat multitudo ſacerdotum. Quocirca ob vrbis celebritatem idololatræ poſuerant in ea ſedem idololatriæ, templumque & aras idolis exædificarant, vti hic ſignificat & taxat Propheta. q.d. Galaad ciuitas ſacerdotalis & ſancta, facta eſt metropolis idololatriæ & iniquitatis, adeò vt ad eam tota compoſita factaque videatur. Ita S. Hieron. Chald. vertit, *Galaad ciuitas vim inferentium*. Hebræum e-

Vers. 8. *Galaad quæ?*

nim אָוֶן *auen*, ſignificat iniquitatem, indéque violentiam, vti & idololatriam. Vtraque enim inſignis eſt iniquitas.

Sᴠᴘᴘʟᴀɴᴛᴀᴛᴀ ꜱᴀɴɢᴠɪɴᴀ] q.d. Galaad ſupplantabitur, capietur & vaſtabitur ob ſanguinem piorum Deum colentium, quem ipſa idololatra copioſè & iniuſtè effudit. Eſt emphaſis in verbo *ſupplantata*. q.d. Ipſa ſupplantauit, & per dolos ac inſidias deiecit Dei cultores, hinc ipſa pari modo ſupplantabitur, decipietur & deiicietur in ruinã. Vnde hebr. eſt *Supplantata à ſanguine*; & ita latinè legendum hîc contendit Ribera. Ita reipſa factum eſt, vt Galaad quæ prima erat in ſcelere, prima pariter eſſet in clade & excidio. Nam quia Syris erat vicina, hinc prima expugnata eſt ab Aſſyrijs tempore Phacee, 4. Reg. 15. 29. Ita S. Hier. Haymo, Hugo, Ribera & alij.

Hinc ſecundò, pro *ſupplantata à ſanguine*, Leo Hebr. vertit, *oppreſſa ſanguine*; Hebræi & Pagnin. *fœdata ſanguine*; Chald. *doloſè effundens ſanguinem*; Lyran. *inſidiatrix ſanguinis* q.d. Galaad ita dedita fuit inſidijs & cædibus piorum & innocentiũ, vt eorum ſanguine quaſi ſupplantata, oppreſſa & ſubmerſa videatur: natauit in ſanguine alieno & innocenti, iam natabit in ſanguine ſuo & nocenti.

Tertiò, Septuag. pro מִדָּם *middam* legentes מַיִם *maim*, vertunt, *perturbans aquas*, id eſt, ſanam doctrinam, vti faciunt idololatræ & hæretici, inquit Theodor.

Alleg. *Galaad*, id eſt, tumulus teſtimonij, eſt Ieruſalem polluta ſanguine Prophetarum, Chriſti & Apoſtolorum, aliorumque eius teſtium, quos ipſa cũ ſuis Scribis & Sacerdotibus occidit & tumulauit, vti eis obijcit Chriſtus Matth. 23. 29. Ita Leo Caſtrius ad litteram, ego allegoricè.

Eᴛ ǫᴠᴀꜱɪ ꜰᴀᴠᴄᴇꜱ ᴠɪʀᴏʀᴠᴍ ʟᴀᴛʀᴏɴᴠᴍ] q.d. Galaaditæ habent fauces hiantes ad prædam inſtar latronum, imò luporum: ſitiunt enim ſanguinem & cædem innocentium. Sic de voraci famelico ait Silius l. 3.

Immani fauces diducit hiatu.

Legit Interpres in Hebr. חִכֵּי *chike*, id eſt fauces, iam legunt alio puncto חַכֵּי *chacke*, id eſt expectare, inhiare; vnde vertunt, *ſicut latrones qui expectant virum*, vt eum occidant vel ſpolient, putà qui prędę inhiant. Ita R. Dauid, Pagnin. Vatabl. & alij. Alio caſu & ſyntaxi, ſed eodem redeunte ſenſu, vertit Chald. *ſicut obſeruat vir latrunculos, cõſociati ſunt ipſi & ſacerdotes eorum*. q. d. Deicolæ euntes ad templum in Ieruſalem, ita timebant & cauebant Galaaditas eorumque ſacerdotes, vt viator timet & cauet latrunculos.

Aliter Haymo & Albert. per fauces enim metaphoricè accipiunt ſtrictos ingreſſus vallium aut collium, in quibus latere ſolent latrones, & inſidiari viatoribus, eoſq́ inopinantes repentè aggredi. Sic enim vocantur fauces terræ, fauces portus, fauces ſcopuli, fauces Orci, de quibus Virgil. 6. Æneid.

Veſtibulum ante ipſum primiſq́; in faucibus Orci.

Ita Græci pauci numero expectarunt Xerxem cum innumeris copijs ad fauces Thermopylarum, ibique eum ceciderunt. Sic ergo ſenſus eſt. q.d. Galaaditæ inſidebant fauces montium, vt euntes Hieroſolymam caperent, ſpoliarent, occiderent. Vnde Symmach. vertit, *fauces tuæ quaſi viri inſidiatoris*.

Verùm Heb. *chike*, fauces hominis, non terræ ſignificat: à radice enim חָכָה *choka*, id eſt expectare, anhelare, inhiare, deducitur non en חֵךְ *chec*, id eſt palatum, gula, fauces, eò quòd cibo inhient: ſunt enim ipſæ quaſi os ſtomachi, ſcilicet interior pars gulæ, vbi os anguſtatur tenditque in ſtomachum, quam partem Græci & Latini laryngem, vel pharyngem vocant. Vnde de ea Plin. l. 11. 37. *Summum gulæ*, inquit, *fauces vocantur, extremum ſtomachus*. Hæ enim fauces magis ſignificant auiditatem inexplebilem cædis & ſanguinis, quàm illæ montium & vallium. Sic Cæſar apud Lucan. Pompeium comparat tigridi, quæ aſſueta ſanguini ferarum, ſemper eum ſitit.

Sic & Syllanum ſolito tibi lambere ferrum,
Durat Magne ſitis: nullus ſemel ore receptus
Pollutas patitur ſanguis manſueſcere fauces.

Porrò Sept. pro כְּחַכֵּי *kechake*, alijs punctis legentes כֹּחֲכִי *cochachi*, vertunt, *fortitudo tua quaſi viri pirata*. q.d. Summa vi & fortitudine inuadis tranſeuntes in Ieruſalem, vti faciunt piratæ: כֹּחַ *coach* enim eſt vis, virtus & fortitudo.

Pᴀʀᴛɪᴄᴇᴘꜱ ꜱᴀᴄᴇʀᴅᴏᴛᴠᴍ, putà Galaad habens fauces latronum, particeps & ſocia fuit ſacerdotum, qui in via interficiebant, ᴘᴇʀᴏʀɴᴛᴇꜱ ᴅᴀ Sɪᴄʜᴀᴍ] q.d. Galaaditæ fuerunt ſocij ſacerdotum Bethel, putà idolorum & vitulorum aureorum, qui Deicolas euntes à Sichem in Ieruſalem in Paſchate, Pentecoſte, & Scenopegia, vt iuxta legem Deum in templo adorarent, trucidabant vel per ſe, vel per ſubmiſſos à ſe ſicarios. Ita S. Hieron.

Hebr. iam ad verbum habent, *ſicut latrones qui obſeruant virum, ita conſpiratio ſacerdotum in via qua itur Sichem, trucidant*: ſcilicet viatores. Pro *conſpiratio*; Vatabl. vertit *congregatio*; Pagnin. *collegium*; alij, *ſocietas*. Notatur hic ſceleris atrocitas & imperium. Nam vbi in illud multi conſpirant, nihil non perficiunt: armata enim tot manibus, totque conſilijs impietas, omnia perſtringit & ſternit.

Pᴀʀᴏᴀɴᴛᴀꜱ ᴅᴇ Sɪᴄʜᴀᴍ] Hebr. שְׁכֶמָה *ſechma*, id eſt, in Sichem: hoc enim ſignificat ה locale. Ita Vatabl. & Arias. Verùm dico ה hîc non eſſe locale, ſed terminatiuum nominis proprij. Vrbs enim hæc dicta eſt *Sichem*, vel addito ה *Sichema*. Vnde Septuag. & Symmach. vertunt, *interfecerunt Sichema*, id eſt, *Sichimitas*. Noſter verò, quia hîc fit mentio viæ in Ieruſalem, rectè ſubaudiens præpoſitionem מִן *min*, id eſt *de*, vertit *pergentes de Sichem*. Hi enim idololatræ non occidebant euntes in Sichem, ſed ex *Sichem* euntes in Ieruſalem. *Sichem* enim vrbs, dicta à Sichem principe, qui vitiauit Dinam Iacobi filiam Gen. 34. 2. tempore Chriſti dicebatur *Sichar*, quam Chriſtus per mulierem Samaritanam conuertit Ioan. 4. 5. deinde dicta Neapolis, hodie Napoloza. Errant qui putant ad has inſidias alluſiſſe Chriſtum Lucæ 10. in parabola euntis è Ieruſalem in Iericho, qui incidit in latrones. Nam Iericho erat ad Orientem Hieroſolymæ, Sichem verò ad Septentrionem. Quare nulla erat via, quæ ex Ieruſalem per Sichem tenderet in Iericho. Nominat Sichem præ alijs vrbibus, tum quia ex Samaria, quæ erat metropolis decem tribuum, recta erat via Ieruſalem per Sichem: tum quia Sichem religione erat celebris: in ea enim habitaſunt

runt Abraham & Iacob, cuius & puteus ibidem oſtenditur: in ea quoque ſepultus eſt Ioſeph, Ioſue 24. 32. Rurſum Sichem erat iuxta montes Hebal & Garizim, in quibus Moſes proclamauit legem, & benedictiones eam ſeruantibus, & maledictiones eam præuaricantibus Deut. 27. 4. Hinc multi Sichimitæ in cultu Dei perſtiterunt cùm alij declinarunt ad vitulos Ieroboam. Hinc quoque peregrini vlſentes loca ſancta, viſebant (vt etiamnum viſunt) Sichem & Ieruſalem. Sicut Chriſtiani in Italia viſitant Lauretum & Romam: tum denique quia iuxta Sichem erat Dan & Bethel, vbi Ieroboam poſuit vitulos aureos. Ibi ergo erat ſedes idololatriæ: ac conſequenter ibi vigebat perſecutio in pios & fideles euntes in Ieruſalem, quos in via intercipiebant & malè mulctabant.

A

Porrò Chald. Aquila, Theodor. Vatabl. Clarius & Pagnin. τὸ *Sichem* accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum, ſignificans humerum. Vnde vertunt, *turma, vel conſpiratio ſacerdotum in via interficit humero vno*, id eſt, conſenſu vnanimi, pari ſtudio & conatu. Sic enim fures & milites dum conſpirant in domus vel vrbis expilationem, vno quaſi humero ferunt ſcalas, trabes aliaque inſtrumenta quibus turres conſcendant, aut oſtia ſternant ad irrumpendum & prædandum. Aquila vertit in acculatiuo, *participatio ſacerdotum in via occidebant*, id eſt amputabant, *humeros* viatorum euntium in Ieruſalem.

B

Qvia scelvs operati svnt] q. d. Inſidiantur Galaaditæ Deicolis eoſque occidunt, quia totos ſe ſceleribus dediderunt. Pro *ſcelus* Hebr. eſt זִמָּה *zimma*, id eſt, piaculum, nefas, abominatio, puta ſcelus horrendum & execrabile.

Dilce hic moraliter, quantum ſcelus ſit impedire opera pietatis, ac remorari eos qui tendunt ad ſalutem & ad Dei cultum, v.g. ad ſtatum perfectionis. Vnde S. Hieron. hæc applicans hæreticis: *Nos dicamus*, inquit, *hæreticos* (tu dic libertinos aliàs Catholicos, vt irriſores & ſanniones operum piorum) *intercludere viam, ne de Sichem, id eſt de bonis operibus, pergamus in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſiam. Iſti ſunt quaſi fauces latronum, & interficiunt eos qui per huius ſæculi viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichem interpretatur ὦμοι, id eſt, humeri: in humeris opus intelligimus: & omnes falſi ſacerdotes abſcondunt viam, & occidunt homines malis operibus, ne perueniant Ieruſalem. Quid autem humerus opus ſignificet, illud oſtendit Ierem 31. iuxta Septuag. Da cor tuum in humerum tuum, hoc eſt, quæ intelligis verte in opera. Et de Iſſachar legimus Gen. 49. quod ſuppoſuerit humerum ſuum ad laborandum, & vir agricola ſit.* Quocirca S. Chryſoſt. l. 3. Contra vituper. vitæ monaſt. hunc ponit nonum & ſummum malitiæ gradum. Primus, ait, malitiæ & impietatis gradus eſt iumenta & pecora ipſa inimicorum errantia, vel lapſa negligere. Secundus & maior, inimicis ipſis, ſi qua re egeant, non ſubuenire. Tertius, proximos ignotos aſpernari. Quartus, deſpicere familiares. Quintus, non ſolùm corpora, ſed etiam animas fratrum pereuntes negligere. Sextus, ipſos filios pereuntes negligere. Septimus, nec eos per ſe curare, nec alios qui curent comparare. Octauus, prohibere inſuper eos qui ſponte iuuare illos velint. Nonus, non modò eos à ſalute arcere, ſed etiam eorum ſalutem vltrò oppugnare. Hoc eſt quod tam ſedulò

C

Nouem gradus impietatis.

D

monet & præcipit Apoſt. 1. Theſſal. 5. v. 19. *Spiritum nolite extinguere*. Vide ibi dicta, ac præſertim mirum hac de re exemplum Prætextatæ, quod refert S. Hier. epiſt. 7. ad Lætam.

In domo Israel, putà in regno decem tribuum, vidi horrendvm, putà fornicationes Ephraim] ſcilicet idola & vitulos aureos, quos induxit Ieroboã rex oriundus ex Ephraim quemque tribus Ephraim quaſi ciuem & regem ſuum ſecuta eſt, & mox totus Iſrael, hoc eſt quod ait, *Contaminatus eſt Iſrael*. Pro *horrendum* heb. eſt שַׁעֲרוּרִיָּה *ſcaaruria*, idem quod *ſcaarurit*, ſed per auxeſin quid amplius & maius ſignificat, vt notat Marinus in lexico. Vatabl. vertit, *pollutionem*, inquinamenta; Pagnin. & Marin. *turpitudinem*, fœditatem; Noſter Ierem. 5. 3. *mirabilia*. *Stupor*, inquit, *& mirabilia facta ſunt in terra*. Hic verò propriè vertit *horrendum*, quod horripilationem excitet, faciatque vt pili & crines audientium ex horrore erigantur: שֵׂעָר *ſear* enim pilum ſignificat; & inde *ſeirim* vocantur ſatyri piloſi & hirſuti. Talis eſt idololatria, præſertim communis totius gentis, Deo olim addictæ & deuotæ, quæ vnum hominem, putà Ieroboam, ſecuta eſt, Deo omnium Domino relicto & ſpreto. Vers. 10.

Sed et Ivda] Hæc verba connectenda ſunt cum præcedentibus hoc modo: *Contaminatus eſt Iſrael, ſed & Iuda*. Ita Hebr. Chald. & Sept. Iuda enim ſecutus eſt idola Iſraelis. Vers. 11.

Pone messem tibi] *Pone*, ſcilicet, ô Iſrael, vel potiùs, tu ô Iuda. q. d. O Iuda tu etiam capieris, æquè ac Iſrael, quia eius ſcelera imitatus es: nec tu, vt putas, pones & recondes meſſem tuam quia eam hoſtis Chaldæus vaſtabit: is enim metet ea quæ tu ſeminaſti: pones tamen & recondes tibi meſſem, quæ ex ſpicis deciduis per tot annos captiuitatis tuæ ſponte & copioſè ſuccreſcet, cùm te è captiuitate reduxero per Cyrum. q. d. Antè ne ponas, quia hoſtes id non permittent; tunc verò pones: tu enim redibus è captiuitate, non Iſrael, qui in ea iugiter manebit. Oſee enim conciſè loquitur; & paucis multa complectitur, vti dixi proœmio. Ita Hugo, Dionyſ. Ribera & Lyran. qui ſic breuiter & planè exponit: Relinque meſſem tuam in tempus quo conuertam captiuitatem tuam, & nunc ei ne implicetis: tunc enim meſſem colliges, licèt nunc captiua ducaris. Simili ſchemate Virgil. in perſona paſtoris Mantuani, finibus ſuis à milite veterano pulſi, ait eclog. 1.

Poſt aliquot mea regna videns mirabor, ariſtas?
Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? en quò diſcordia ciues
Perduxit miſeros! en queis conſeuimus agros!

Secundò, Haymo & Hugo per meſſem intelligunt filios. q. d. Pone meſſem, id eſt, genera filios, quos demetat, id eſt, capiat, vel occidat hoſtis Chaldæus Sed huic expoſitioni non conſentiunt, nec cohærent ſequentia: *Cùm conuertero captiuitatem populi mei*. Licèt enim id Ruffinus ſic exponat. q. d. Tu quoque ô Iuda, demeteris, cùm captiuitas populi mei Iſrael conuertetur ad te, vt tu ſimiliter capiaris; tamen id non reſpondet hebraiſmo, quo conuertere captiuitatem ſignificat liberare è captiuitate, non verò in captiuitatem ducere.

Tertiò, Arias hæc refert ad tempora Chriſti, q. d. Demetetur Iudæa à Tito & Romanis, cùm capti-

captiuitatem generis humani è poteſtate diaboli ſoluam per Chriſtum. Hoc allegoricum eſt. Adde, ponere meſſem ſignificat metere, non demeti: eſt enim actus eius qui metit, non qui metitur; vnde Septuag. vertunt τρυγᾷν, id eſt, vindemiare.

Recentiores aliter vertunt, ideoque aliter explicant: pro *pone* enim legunt שִׁת *ſiat* in præterito, id eſt, poſuit; vnde vertunt, *etiam Iudas poſuit*, vel *ponis meſſem*, vel plantarium. Quod Primò, aliqui ſic explicant. q. d. O Iuda tuis ſceleribus continuis paras tibi demeſſionem, id eſt excidium, cùm conuertenda erat captiuitas populi mei, id eſt, dum ego cogito de captiuitate ſua auertenda. Vnde Theodor. & Theoph. ex Septuag. legunt, *ſed & Iudas demeſſit meſſem ſuam*, putà ſuas ſegetes & opes, quia ſecutus eſt idola Iſraelis, ideoque à Chaldæis ſpoliatus & exclus eſt.

Secundò, Clarius vertit & explicat. q.d. Etiam ô Iuda, Ephraim poſuit plantulam tibi, vel contra te. Nam plantauit tibi lucos, & docuit idololatriam, qua te effecit ne te conuerterem, ſed à me abiectus abires in captiuitatem.

Tertiò, Vatabl. putat hic notari factum Ieroboam, quo reſtituit Damaſcum & Emath Iudæ 4. Reg. 14. 25. & 28. q. d. Ephraim, id eſt Ieroboam filius Ioas, rex in Ephraim, poſuit tibi, ô Iuda, plantarium in Damaſco & Emat: ipſe enim has vrbes tibi reſtituit, in iiſque Iudæos incolas plantauit tunc, cùm conuertit captiuitatem populi, cùm ſcilicet iugum regis Syriæ à populo ſuo, putà ab Iſraele, depulit & excuſſit: & tamen tu, ô Iuda, cùm acceperis tantum à Deo beneficium, ei ingratus fuiſti, eum ſpreuiſti, & deos Gentium tibi adſciuiſti.

Cvm convertero, vſque dum conuertam: Hebr. enim eſt בְּשׁוּבִי *beſcubi*, id eſt in, vel ad conuerſionem, captivitatis popvli mei] id eſt, tuam, ô Iuda. Eſt hebraiſmus: Hebræi enim eum quem alloquuntur, ſæpè compellant in tertia perſona, vti faciunt & Germani dum honoris cauſa dicunt: Dominus hoc dicat, vel faciat, id eſt, tu ô Domine hoc dicas, vel facias.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deſcribit nequitiam & malitiam Iehu, & Iſraelis idololatrantis, comparando eam Primò, furno ſuccenſo; Secundò, fermento v. 4. & pani ſubcinericio v. 8. Tertiò, columba ſeducta non habenti cor v. 11. Quartò, arcui doloſo v. 16.

Verſ. 1. Cvm ſanare vellem Iſrael, reuelata eſt iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operati ſunt mendacium: fur ingreſſus eſt ſpolians, latrunculus foris.

2. Et ne fortè dicant in cordibus ſuis, omnem malitiam eorum me recordatũ: nunc circumdederunt eos adinuentiones ſuæ, coram facie mea factæ ſunt.

3. In malitia ſua lætificauerunt regem: & in mendacijs ſuis principes.

4. Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquente: quieuit paulùm ciuitas à commiſtione fermenti donec fermentaretur totum.

5. Dies regis noſtri: cœperunt principes furere à vino: extendit manum ſuam cum illuſoribus.

6. Quia applicauerunt quaſi clibanum cor ſuum, cùm inſidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquens eos, manè ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ.

7. Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus, & deuorauerunt iudices ſuos: omnes reges eorum ceciderunt, non eſt qui clamet in eis ad me.

Verſ. 1. Cvm sanare vellem Israel, revelata est iniqvitas Ephraim] Multi hæc accipiunt de tempore Ieroboam, qui fecit ſchiſma à Roboam, factuſque rex decem tribuum induxit idola, putà vitulos aureos in Iſrael. q. d. Cùm ſanare vellem Iſrael à ſceleribus & idololatria quam induxit Salomon colens deos concubinarum ſuarum alienigenarum, 3. Reg. 11. 31. tunc erupit Ieroboam ortus è tribu Ephraim, qui vitulos aureos erexit in Dan & Bethel, quem ſecuta eſt tota Samaria operans mẽdacium, id eſt, colens idola vitulorum. Ita S. Hier. Cyrill. Haymo, Hugo, Lyran. Clarius & Ribera. Huc accedunt Theodor. Theoph. Arias & Sanchez, qui hæc accipiunt de Ieroboam, cæteriſq; omnibus regibus Iſrael: hi enim Ieroboam ducem in ſcelere & idololatria ſunt æmulati. Verùm obſtat, quòd tempore Ieroboam necdum erat Samaria: quia illa condita eſt poſt 60. annos ab Amri patre Achab, 3. Reg. 16. 14. Rurſum, Deus tunc ſanare volebat non ſolùm Iſrael, ſed magis Iuda, qui erat fons mali & idololatriæ: nec tunc reuelata eſt, quaſi antea latuiſſet abſcondita iniquitas Ephraim, ſed eſſe & exiſtere cœpit.

Dico ergo Prophetam loqui de tempore Iehu: ſub Iehu enim cœpit prophetare; vnde eum nominat initio prophetiæ dicens c. 1. 4. *Adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu.* Per Iehu enim Deus volebat ſanare & extirpare idololatriam: vnde iuſſit ei 4. Reg. 9. 6. euertere Baal & domum Achab, eiuſque prophetas 450. occidere; quod & præſtitit Iehu initio regni. Verùm mox metuens idem quod Ieroboam, ne ſcilicet, ſi populus ad Deum eiuſque templum in Ieruſalem rediret, pariter ad regnum regemque Iuda rediret; hac de cauſa in idololatriam relapſus eſt, populoque vitulos aureos Ieroboam colendos propoſuit. Quocirca in eum hic detonat Deus.

Porrò Deus hic perſonam medici induit, qui chirurgum ſibi aſciuit Iehu ad reſecanda putida membra Iſraelis, & reliqua ſananda. Alludit

enim

enim ad Ramoth. Galaad, vbi rex creatus eſt Iehu, 4. Reg. 9. 1. & ſeq. In Galaad enim erant aromata & pharmaca optima, æquè ac chirurgi & medici. Vnde de ea ait Ierem. c. 8. 22. *Numquid reſina non eſt in Galaad? aut medicus nō eſt ibi? Quare igitur non eſt obducta cicatrix filiæ populi mei?* Vide ibi dicta. Senſus ergo eſt. q. d. Cùm per Iehu quaſi chirurgum meum in Galaad ſanare vellem vulnus idololatriæ Iſraelis, ideóque per eum reſecaſſem Achab & Iezabelem (quæ, vtpote Tyria, fuerat fax & incentrix cultus Baal Dei Tyri) eiúsque proſapiam, putà ſeptuaginta filios; videbatur iam euerſum regnum idololatriæ, omneſque idololatræ timentes Iehu quaſi vindicem & exciſorem Baalitarum, diffugiebant aut latitabant: ſed ecce Samaria, quæ erat metropolis in Ephraim putà conſiliarij regij alijq; politici in Samaria, fraudulenter ſuggeſſerunt & ſuaſerunt Iehu ſtabilire cultum vitulorum in ſuo regno, ſi illum ſtatúmque ſuum conſeruare vellet. Hoc enim exigere politiam; alioqui enim populum, ſi permitterut redire ad Dei cultum in Ieruſalē, pariter rediturum ad priſtinum eius ſceptrum & regnum putà ad ſtirpem Dauidis. Hoc conſilio politico & ſatanico ictus captúſque Iehu, in eorum ſententiam conceſſit, cultúmque vitulorum reſtituit & ſanxit. Tunc ergo reuelata eſt malitia Samariæ, à Iehu paulò antè compreſſa, ideóque latitans poſtquam ſcilicet Samaritę ſubdolè pertraxerunt Iehu in ſuam idololatriam, idque paulò ante hanc Oſee prophetiam; ipſe enim prophetauit ſub Ieroboam pronepote Iehu, vt patet ex procemio.

Ita etiamnum videmus politicos ſuadere principibus hæreſin, vt ſtatum & principatum ſuum tueantur, vel adaugeant. Ita hæreſis inuecta eſt in Hollandiam: qui enim in ea dominari cupiebant, hæreſin induxerunt hoc prætextu, quòd, ſi Hollandi Catholicam fidem permitterent, certò iugum Hiſpanicum eſſent ſubituri: Catholici enim, inquiebant illi, ſcrupulo conſcientiæ adacti ad ſuum auitum & legitimum principem, putà ad regem Hiſpaniæ, redire volent: vt ergo excludamus Hiſpanum, excludamus fidem Catholicam oportet. Idem fuit paralogiſmus Elizabethæ reginæ Angliæ. Cùm enim ipſa ob natales ſpurios, & à Pontifice Romano damnatos, incapax eſſet regni, vt fulmen Pontificis & Pontificiorum auerteret, regnumq; ſibi ſtabiliret, ſchiſma fecit à Pontifice & fide, ac hæreſim inuexit: ideóq; Deus illico ſuccidit eius regnum ſtirpemque, vti olim ſuccidit domum Ieroboam, Achab, Iehu, aliorumque regum, qui cultum Dei abiecerunt, & cultum idolorum ſanxerunt. Idem euenit Hollandis, qui cùm caput ſibi præciderint, acephali ſunt, ac inter ſe hæreſibus odijſque internecinis digladiantur, quibus ſeſe conſumēt, niſi ad vnitatem priſcæ religionis, æquè ac reipubl. & ad caput auitum redeant. Det eis Deus idipſum ſapere.

Veritas triplex. QVIA OPERATI SVNT MENDACIVM] In Script. vti triplex eſt veritas, mentis, oris & operis: mentis, cùm eius cognitio adæquatur & conformis eſt ſuo obiecto, putà cùm mens res cognoſcit prout verè à parte rei ſunt: oris, cùm verba conformia ſunt menti: operis, cùm opera conformia ſunt ſuæ regulæ, putà rectæ rationi, officio & legis: Ita ex aduerſo triplex eſt mendacium,

A ſcilicet mentis, oris, & operis: mentis, eſt error quo mens difformis eſt ſuo obiecto, putà quo falsò iudicat de re: oris, eſt mendax locutio, qua contra quàm in mente ſentit, proloquitur: operis, eſt ſcelus quo homo deuiat à ſuo officio, à recta ratione & lege. Tribus hiſce modis hic accipi poteſt. Samaritæ enim inuehentes idololatriā & falſam religionem, inuehebant menti errorem in fide; blaſphemiam in lingua, qua ſpernebant Deum & laudabant idola; ſcelus in opere, putà in ſacrificio & cultu idolorum.

Propriè ergo *mendacium* ſignificat hîc cultum falſum & mendacem idolorum, ipſumque idolum. Idolum enim eſt numen & Deus mendax: cùm enim ſit lapis vel lignum, mentitur ſe eſſe Deum, ſeq; opponit Deo, qui eſt veritas verumq; numen. Ita S. Hier. Haymo, Hugo, Theodor.
B Theophyl. & alij. Quocirca Socrates dicebat *ſe malle adorare canem quàm idolum*, eò quòd canis cùm ſit opus naturæ, idque viuum, dignior ſit idolo, quod eſt opus artis, idque inanime. Idem aiebat ſe mirari quòd, cùm ſimulacrorum artifices id ſummo ſtudio cōniterentur, vt lapis quàm ſimillimus homini redderetur, non pariter hoc curarent, ne ipſi lapidibus ſimiles & viderentur, & eſſent. Hoc eſt quod ait Propheta Pſal. 131. *Simulacra Gentium argentum & aurum, opera manuum hominum: oculos habent, & non vident: aures habent, & non audiunt, &c. ſimiles illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.* Diogenes teſte Laërtio l. 6. ſolebat ſubinde adire ſimulacra, & aliquid ab eis petere Demirantibus cur id faceret? *Vt conſueſcam*, inquit, *non commoueri, ſi quan-*
C *do ab hominibus nō impetro quod peto.* Idem rogatus à tyranno, è cuiuſmodi ære potiſſimum oporteret fieri ſimulacra? *Ex eo*, inquit, *ex quo fuſi ſunt Harmodius & Ariſtogiton*, innuens illa cum ipſo eſſe tollenda quòd illi tyrannicidæ fuerint. Idem dicebat *bonos viros eſſe deorum ſimulacra.* Deorum, cùm ſint optimi, naturæ proprium eſt benefacere omnibus, nocere nemini. Hæc imago meliùs relucet in ſapientibus ac bonis viris, quàm in ſtatuis, cùm dij ſint incorporei. Fabius Hannibalis domitor, capto direptoque Tarento, ſcribæ percunctanti quid de ſtatuis templorum ſtatuiſſet? *Relinquamus*, inquit, *Tarentinis deos iratos.* Ita Plutarch. in Apophth. Roman.

Secundò, vt Clarius & Arias, ſicut *facere veritatem* in Script. eſt facere id quod officium cuiuſ-
D que requirit, ita *facere mendacium* eſt facere contra officium & debitum. Sic diabolus mendax, *in veritate*, id eſt, in officio, ſubiectione & fide quam Deo debebat, *non ſtetit*, Ioan. 8. 44. Senſus ergo eſt. q. d. Conſiliarij & primores Samariæ tranſgreſſi ſunt officium ſuum, fidemque quam Deo & reipubl debebant. Debebant enim regi Iehu ſuadere veram religionem, verùmq; vnius Dei cultum: at ipſi induxerunt eum in idololatriam, indeq; in excidium & ruinam, tum ſuam, tum gentis totius & regni. Mentiebantur enim regnum Iehu ſtabile fore, ſi populū domi in cultu vitulorum contineret, vt non iret in Ieruſalē. Mentiebantur, inquam: nam omne regni firmamentum eſt vera religio, vera fides, verus Dei cultus. Docet hoc S. Auguſt. in l. de Ciuit. quos hoc argumento conſcripſit: vbi l. 1. cap. 33. ait: *Scipio non cenſebat felicem eſſe rempub. ſtantibus mænibus, ruentibus moribus*, inter quos primas tenet religio

Digitized by Google

ligio & pietas. Et l. 2. 18. anarratis vitijs quæ Romam Gentilem inuaſere & penè perdidere, addit eius imperium cruce Christi firmatum eſſe & ſtabilitum. Ait enim: *In iſta colluuione morum peſſimorum, maximè venire ac ſubuenire debuit cæleſtis auctoritas, quæ voluntariam paupertatem, continentiam & beneuolentiam, iuſtitiam atque concordiam, veramque pietatem perſuaderet, cæteraſque vitæ luminoſas validaſque virtutes, non tantùm propter iſtam vitam honeſtiſſimè gerendam, nec tantùm propter ciuitatis terrenæ concordiſſimam ſocietatem, verùm etiam propter adipiſcendam ſalutem ſempiternam, & ſempiterni cuiuſdam populi cæleſtem diuinamque rempub. cui nos ciues adſciſcit fides, ſpes, charitas.* Et mox: *Deus enim ſic oſtendit in opulentiſſimo & præclaro imperio Romano, quantùm valerent ciuiles etiam ſine religione virtutes, vt intelligeretur hac addita fieri homines ciues alterius ciuitatis, cuius rex veritas, cuius lex charitas, cuius modus æternitas.*

Tertiò, aliqui vertunt, *quia ſibi mutuò non ſeruant fidem*: qui enim fidem Deo non ſeruant, nec ſeruant homini: quocirca vbi eſt hæreſis, ibi pariter graſſantur fraudes & doli. Caſtrius hoc refert ad Samaritas, qui contra fidem Achab regi datam, occiderant 70. eius filios, cùm Iehu id iuberet, 4. Reg. 10. 7. Verùm hos occidi iuſſerat Deus: ergo magis ob idololatriam, quàm ob hanc cædem eos per Perphetam hic redarguit, præſertim quia periculum erat, ne impij parentis idola impiæ proles ſequerentur. Taxat tamen quoque Propheta hanc cædem ob perfidiam, vti inferiùs dicam.

Et fur ingressus est spolians, latrunculus foris] τὸ & explicat *mendacium*, idemque valet, quod *id eſt*, aut certè &, id eſt; *ideo*, quaſi dicat. Quia Samaritæ fraudulenter & mendaciter ſuaſerunt cultum vitulorum regi Iehu (S. Hieron. cum alijs, vti dixi initio capitis hæc attribuit regi Ieroboam) idcirco ipſe Iehu ſecutus eorum fraudulenta conſilia, clanculum in regni gubernacula ingreſſus eſt, vt fur diſſimulans occultam ſuam nequitiam & idololatriam: at vbi rerum planè potitus eſt, quaſi latro publicè graſſatus eſt, cogens omnes ad ſua idola & nolentes ſpolians, vel occidens. Sic Nabuchodonoſor vocatur latro Ierem. 18. v. 22. vide ibi dicta.

Secundò, ſic exponas, q. d. &, id eſt, idcirco fures & latrones tum domeſtici, tum externi inuadunt vrbes & agros Iſraelitarum, eoſque vaſtant & expilant. Nam dum in republ. eliminatur vera religio, ſubintrant furta, latrocinia, omniaq; ſcelera, vti hæc in Galaad & Samariam ſubintraſſe dixit c. præced. v. 9. ita Chald. Lyran. & Arias. Rurſum, Deus in eos Syros & Aſſirios, qui eos vaſtarent, immiſit, vti dicitur 4. Reg. 10. v. 32. ita Theodor. Theoph. Dyoniſ. & Ribera. Hi enim in libris Regum vocantur latrunculi, id eſt, prædones, graſſatores, quos Belgæ vocant *vrybuyters*, Septuag. vertere ſolent μονοζωμένους id eſt, vnius, ſcilicet eximiæ, zonæ, quaſi dicant, excellentes bello, & qui cingulo eximio à ceteris differunt, egregiéque ſunt accincti & armati. ita Suidas. Hebr. enim גְּדוּד *gadid*, ſignificat accinctum & expeditum militem. Sic & olim milites vocabantur latrones, vel ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, id eſt, à ſeruiendo, vt vult Feſtus l. 10. vel à latendo, quia ex inſidijs more latronum hoſtes adoriuntur. Nota. Iehu hic Primò, comparatur furi & latroni: Secundò, v. 4. piſtori ſuccendenti furnum idololatriæ, eiuſque fermento fermentanti populum: Tertiò columbario ſeducenti & capienti columbas v. 11. Quartò, arcui doloſo v. 16. quia euertendo Baal, videbatur idola euerſurus, at mox ea reſtituit.

Et ne forte dicant] q. d. Ne cogitent & querantur me in memoriam reuocare præterita parentum ſuorum peccata, ac propterea filios plectere ex vindicta magis, quàm ex deſiderio ſanandi eos, enumerabo illis modernas eorum machinationes impias, quas hiſce diebus coram facie mea impudenter perpetrarunt, vt eas negare vel excuſare non potuerint. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Ribera & Arias. Vers. 2.

Septuag. hæc referunt ad præcedentia, vertuntque, *vt concinant quaſi canentes in corde ſuo*, id eſt, vt S. Hieron. vt quaſi ſocij conſentiant cum fure & latrone: & cum eis quaſi canant eamdem cantilenam, vel, vt Theodor. vt videntes tantas ſuas clades gemant canantque threnos; non publicè, ne hoſtis eos ſubſannet, vel acriùs puniat, ſed tacitè in corde ſuo.

Tertiò, Chald. vertit, *nec interim reputant in cordibus ſuis, omnia ipſorum maleficia manifeſta eſſe coram me; mox circumuenient eos opera eorum mala* (id eſt, vindicta & ſupplicia operum malorum) *quæ coram me aperta ſunt*. q. d. Breui fiet, vt videant me opera eorum cognoſcere & videre, cùm ſcilicet ſentient mea verbera & flagella. Ita Vatabl.

In malitia sua lætificaverunt regem] Vers. 3. Ieroboam, ait S. Hieron. vel potiùs Iehu. q. d. Sua mala & impia volũtate applauſerunt Iehu, eiuſque principibus, deficiendo à ſuo rege Achab, eiuſque familia regia, ac in gratiam Iehu colendo vitulos pro Baal; item perfidè occidendo 70. filios Achab fidei ſuæ commiſſos, & 40. fratres Ochoziæ: hanc enim defectionem & perfidiam vocat mendacia. Licèt enim Iehu à Deo per Prophetam vnctus & creatus rex, mandante Deo, eos occidi iuſſerit, tamen Samaritæ ignorabant Dei iuſſu hæc fieri. Secreto enim vnxerat propheta Iehu in regem: quocirca non Dei iuſſu, ſeu metu Iehu tyranni eos occiderũt, ideóque iniuſtè & perfidè. Septuag. vertunt *reges*: non enim ſoli Iehu, ſed & anteceſſoribus & ſucceſſoribus eius in idololatria conſenſerunt. Ita ſolet vulgus mobile adulari regibus, & ad eorum libitum mutare fidem & religionem inſtar arundinis, vti hodie in Germania fieri videmus. Quàm verum eſt illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis!

Quocirca melior eſſe nequit oratio, quàm illa qua oratur pro regibus & principibus, tum Eccleſiaſticis, tum ſæcularibus, vt eos prudentes & pios, & ſtrenuos vel largiatur, vel efficiat Deus. Hoc eſt quod inculcat Apoſtol. 1. Timot. 2. v. 1: *Obſecro igitur primò omnium fieri obſecrationes, &c. pro regibus & omnibus qui in ſublimitate ſunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate.*

Viderunt idipſum Gentiles. Euripidis eſt hæc vox: *Gubernari oportet malos à bonis, & parere ſe melioribus.: ſi verò impios in ciuitate promoueris, ſurſum atque deorſum vita noſtra inopinatò tota peruertetur.* Platonis iſta: *Sutores, ſi praui & perditi ſint, quamquam diſſimulent, nihil inde periculi ciuitati imminet: cuſtodes verò legum & ciuitatis, ſi non re-*

nera ſunt, ſed videantur tantùm, vrbem totam funditus perdunt. Vallejj Paterculi: *Princeps optimè faciendo docet; cumque ſit imperio maximus, exemplo eſt maior.* Neoptolemi apud Sophoclem in Philoct.

Principibus omnia, quos penes rerum fuit
Summa, imputo: nam vrbs à magiſtratu, à duce
Exercitus dependet: exemplo ducum
Peccant frequenter milites.

Hoc eſt quod clamat Eccleſiaſt. cap. 10. 2. *Secundum iudicem populi, ſic & miniſtri eius: & qualis eſt rector ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Rex inſipiens perdet populum ſuum.* Hinc Arabicus hoc loco vertit, *lætati ſunt reges eorum in iniquitate, & principes eorum in mendacio: & fiduciæ eorum ſicut ſues grunniunt, & ſicut qui paſtam conficit, & exſpectat eam donec fermentetur, ſic erunt dies regum ipſorum;* & Syrus, *in malitia ſua lætificauerunt regem, & in malitia ſua omnes principes eorum: exardeſcunt quaſi clibanus ardens in decoctionem.*

VERS. 4. OMNES ADVLTERANTES] Id eſt, omnes idololatrantes. Eſt metaphora à piſtore furnum accendente, q. d. Iſraelitæ inſtar furni accenſi æſtuant libidine & ardore colendi idola. ita S. Hieron. Cyrill. Vatabl. Vnde Hebr. habent, *omnes illi adulterio* (idololatria) *incaleſcunt, vti fornax ſuccenſa à piſtore.* Hebræi enim coquentem vocant piſtorem, vti & veteres Latini. Vnde Feſtus Pompeius: *Cocum, ait, & piſtorem apud veteres eumdem fuiſſe accepimus.* Grammaticè ſignificat libidinem & concupiſcentiam adulterandi, ipſo adulterij actu non extingui, ſed quaſi fornacem iniectis ſarmentis magis accendi. Vnde Salonius in Parab. Salom. qui extat tomo 1. Biblioth. SS. Patrum, ſic explicat illud Prouerb. 30. *Sanguiſugæ duæ ſunt filiæ, dicentes, Affer, affer; & numquam ſatiantur.* Sanguiſuga diabolus eſt qui ſemper ſanguinem ſitit, id eſt, ad peccata homines trahere cupit, & ſitim peccandi inceſſanter accendit: duæ filiæ ſunt luxuria & auaritia: quæ diaboli ſitim & ardorem imitantur, dicentes, Affer, affer: quia ſicut ille numquam peccando ſatiatur, ſic nec luxuria & auaritia. Nam quanto quiſque magis luxuriatur & fornicatur, tanto amplius delectatur. Similiter quanto quiſque diuitias ſibi accumulat, tanto magis eas ſemper augmentat. Hinc & S. Gaudentius Epiſc. Brixien. tempore S. Ambroſij, tomo 2. Biblioth. SS. Patrum tract. 13. ad Neophytos: *Stupri, inquit, aſſiduitas luxuriam carnis non cohibet ſed accendit, dicente Propheta: Omnes fornicantes, velut ardens clibanus corda eorum. Prædatoris quoque rapacitas non comprimit auaritiam, ſed irritat. Scriptum eſt enim. Qui amat* D *pecuniam, non ſatiabitur pecunijs.* Eccleſ. 5. Sic guloſus gula, iratus ira, ſuperbus honore, &c. magis inflatur & accenditur. Nam,

Quo plus ſunt potæ plus ſitiuntur aquæ.

QVIEVIT PAVLVLVM CIVITAS A COMMISTIONE FERMENTI, DONEC FERMENTARETVR TOTVM] q. d. Sicut piſtor fermentum indit maſſæ farinæ ac deinde ſuccenſa fornace quieſcit: mox enim fermentum quietè & tacitè proſerpit per totam maſſam, eamque ſuo acore inficit & fermentat: quo facto piſtor in fornacem ſuccenſam maſſam infert, in eaque coquit panem (vnde Syrus vertit, *ceſſabit de ciuitate conficiens paſtam donec fermentetur;*) Ita Iehu noluit vim facere populo. *Quidquid enim neceſſitate fit* A *ſoluitur, quod voluntate arripitur, perſeuerat,* ait S. Hieron. Iehu ergo non coëgit populum ad colendos vitulos, ſed permiſit idololatras ſenſim & occultè fermentum idololatriæ ſuæ per populum ſpargere, donec eius permiſſione & conniuentia, imò beneuolentia, totus populus hoc ſcelere inficeretur & corrumperetur; tunc eo conuocato ſuo decreto cultum vitulorum ſanxit, quod populus auidè excepit, fauſtáque regi acclamauit. Ita totus ab eo in clibanum ſuccenſum, id eſt, in impetum & ardorem, imò furorem idololatrandi coniectus eſt, atque idololatria publica ardenſque inſtar fornacis ab eo ſuccenſæ exarſit. ita S. Hieron. Cyril. Albert. Hugo Lyran. & Ribera.

Eleganter hunc Oſee locum tractat Petrus Abbas Cellenſis anno Domini 1181. libr. de Panibus cap. 4. in fine, tomo 8. Biblioth. SS. Pa- B trum: *Etiam quieſcens Ægyptius ab operatione exteriori,* inquit, *dum non animaduertit, fermentatur. Sicut paſta, non ſolum cùm ei admiſcetur fermentum, fermentatur; ſed multò magis cùm à commixtione ceſſat qui commiſcuit, & ipſa paſta bene cooperta quaſi quieſcens obdormit: ſic animo concepta malitia, etſi videatur aliquanto tempore (fortè, quia deeſt occaſio) à malo opere ceſſare: eo tamen quaſi acriùs ſæuit in corde, quo non tranſit in opere. Vnde Oſeas: Paululùm ciuitas ceſſauit à commixtione fermenti, donec fermentaretur totum, q. d. Vt ſtudioſiùs cogitatum perpetret malum, callidiùs pro tempore retrahit manum. Confotum enim ſtuparum ſuperiniectione incendium, non dormit, ſed ſerpit, non extinguitur, ſed reficitur: ſic voluntas mala, velut flamma latens, vorat tandem ſuperpoſitos neceſſitatis, & reſſis velut torrens dilationum obices.* Vnde infert: er- C go Religionem profeſſus, periculosè guſtat ſæculi fermentum. Audit Nouitius verbum ſæculare, ambitioſum, illecebroſum, non mouetur; ſed phantaſia excipit fermentum, quod in celſa menti recurret, eumque ad ſæculum repetendum ad ambitionem, ad nuptias ſollicitabit, & fortè expugnabit. Idem videmus in pueris & puellis innocentibus.

Ad hanc Oſee ſententiam pertinet illud Oedipi: *Ab inquieto ſæpe ſimulatur quies.* Sic Tropol. *Hæretici,* ait S. Hier. initio quieſcunt & omnia pacificare promittunt, ſed occultè ſua docent, itaque cancer paulatim ſerpit in populos. Addit S. Hieron. ex *Hebræorum* traditione, Ieroboam (de eo enim ipſe hæc accipit, vti dixi: ergo de Iehu) cùm ſubito religionem nouare non auderet metu ſeditionis & rebellionis, occultè quoſdam D ſubmiſiſſe qui populum excitarent, vt à rege peteret Deum domeſticum, putà Lares & Penates, ſcilicet vitulum quem coluerant in Ægypto: id ita factum libentibus illis, ſed maximè rege Ieroboam. *Ergo,* inquit, *ſimiles erant clibano ardenti, parato ad coquendum ſi quid immitteretur: ardebant enim cupiditate.* Ita Eliſabetha regina Angliæ, teſte Sandero de Schiſm. Angliæ reſtitutam à Maria ſorore ſua regina fidem Catholicam in Anglia, ſuccedens ei primo anno regni ſui ſubuertit, conſtituens magiſtratus hæreticos, qui in parlamento hæreſim reſtitui peterent, imò decernerent. Politicè, principes ſapientes & boni hoc Ieroboam, vel Iehu conſilium imitentur, ſed in bono. Ita Alfonſus Aragonum rex, teſte Guicciardino, cùm cogitaret bellum, aut quid aliud

 moli- ipſo

molirerur, priuſquam deliberationes animiq; ſui cogitata intelligerentur, tacitè per ſuos tumorem ſpargebat, regem his illiſue de cauſis meritò talia moliri debere. Hinc fiebat, vt magno omnium applauſu & laude conſilia & molimina eius probarentur, cùm publicè proponebantur ea, quæ iam omnium calculis, & quaſi præiudicijs iuſta aut neceſſaria habebantur.

Hebr. eſt hendiadys: *Quieuit à ciuitate, à commiſtione*, id eſt, quieuit rex à commiſtione, id eſt deprauatione, ciuitatis, quod in re idem eſt cum eo quod vertit Noſter: *quieuit ciuitas*, rege videlicet quieſcente, & tacitè diſſimulante, *à commiſtione*, id eſt, à corruptione & deprauatione regis aperta. ita Ribera. Hebr. enim מֵעִיר *meir*, idem eſt quod *à ciuitate*. Recentiores vertunt, *ab excitando*, ſcilicet, quieuit furnarius, vt furnum accendat, hunc que dant ſenſum: Quibus in locis furni ſunt publici, ſolent furnarij noctu vicatim inclamare mulieres & excitare, vt paſtam ſubigant: quas poſtquam excitare quieuerunt, furnum interim accendunt, tamdiuque vehementer calefaciunt, donec fermentatam paſtam & in panes conformatam ipſæ afferant, vt coquatur in furno vehementiſſimè calido, cuius calori comparat hic Propheta feruentiſſimum idololatrarum ſtudium in colendis idolis. Sunt, inquit, vt fornax à furnario accenſa, quam accendere ſolet ſtatim, poſtquam ceſſauit excitare mulieres ſubigendæ paſtæ cauſa, quæ tantiſper vehementiſſimè æſtuat, donec à mulieribus inſeratur panis ita Vatabl. & Clarius ex R. Dauid. Hæc verſio conſentit cum eo quod præceſſit: *Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus à coquente*, illudque explicat.

Verùm iuxta Noſtrum interpretem eſt hic alia ſimilitudo, eáque valdè appoſita: ſicut enim priùs ardorem idololatrandi Iehu & Iſraelis comparauit fornaci ſuccenſæ, ita hic comparat fermento, quod totam maſſam illico peruadit. Vnde eadem comparatione vtitur Apoſt. 1. Cor. 5. *Neſcitis quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio.* Quamquam eòdem res redit, & ſecundus ſenſus primum continet & includit, Iehu ergo fuit quaſi furnarius, qui fornacem idololatriæ accendit, tum permittẽdo vitulos aureos, tum ſua conniuentia excitando alios, qui fermentum idololatriæ in maſſam, id eſt, in cœtum populi ſpargerent, qui dum totus eo infectus fuit, Iehu eam publico decreto, templo & cultu in hanc idololatriæ ſuæ fornacem intulit, & percoxit.

Denique Pagnin. vertit, *ceſſauit piſtor à ciuitate*, id eſt, vt Chald. vertit, *migrabunt citò à ciuitatibus ſuis.*

Allegor. Leo Caſtrius (licèt id ipſe putet eſſe litteralem) hæc refert ad Iudæos, qui fermento iræ & ſuperbiæ tumidi, cùm plebem corrupiſſent, Chriſtum cruci affigi à Pilato poſtularunt, & impetrârunt. Sic ait Plautus: *Mea vxor propter illam tota in fermento iacet*, id eſt, præ ira tumet & turget, vti fermentum eleuat & tumefacit paſtam.

Vers. 5. Dies regis nostri] Eſt mimeſis: imitatur enim & exprimit vocem populi applaudentis, & congratulantis tam regi, quàm dijs ſuis, putà vitulis à rege ſancitis & erectis, q.d. Populus cùm iam omninò fermento idololatriæ eſſet corru-

A ptus, acclamauit regi Ieroboam, ait S. Hier. vel potius regi Iehu dicens: Hæc eſt dies regis noſtri, ſcilicet regalis, læta & fauſta (ſic ait Pſaltes: *Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea*) tumque & ipſi principes cœperunt furere quaſi ebrij, & comeſſantes Deique obliti idola colere: tumque ipſe rex extendit manum suam (ad calices) cum illusoribus] id eſt, cœpit agere idem quod illuſores iam dicti, putà principes eorumque aſſeclæ, qui Deo, aut potiùs regi vanis laudibus & acclamationibus illudebant. q.d. Libenter cœpit cum eis potare, illudere, ſcurram agere, laudare idola, ſpernere Deum. ita S. Hieron. Haymo. Hugo, Lyran. Ribera & alij. Vide hic, vt magis adulatio, quàm hoſtis reges & principes perdat, ita Mariana

Nota. Hebr. לֵץ *lets*, quod Noſter illuſorem
B vertit, ſignificat hominem ſuperbum, irriſorem, qui omnia diuina & humana irridet, planè corruptum, peſtilentem, qui quaſi peſtis alios inficit & corrumpit, quales ſæpè ſunt in aulis, qui principes etiam bonos omnino immutant & deprauant. Aliter Chald. Arias, Pagnin. & Vatabl. exponunt enim. q.d. Die illo quo regem inaugurarunt, cœperunt principes cum eo compotare indéque iugiter vacant compotationi, non reipubl. aut, vt Clarius, ægrotare eum fecerunt propinantes ei lagenam vino plenam, vt eum aſſuefacerent potationi, itáque encruarent, mentemque & conſilium ei adimerent, vt cum potatoribus aſſiduè potaret, cum nugatoribus nugaretur, cum illuſoribus alijs illuderet. Hebr. enim הֶחֱלוּ *hechelu*,
C ſignificat tam ægrotare, quàm incipere. Rurſum pro חֵמַת *chamat*, id eſt furere (eſt enim infinitiuus à rad. יָחַם *iacham*, id eſt incaluit, iratus eſt, furit) ipſi legunt חֵמֶת *chemet*, id eſt vtrem, lagenam.

Quia applicaverunt quasi clibanum cor suum cum insidiaretur eis. Vers. 6.
Tò quia cauſam dat, cur Ieroboam, vel potiùs Iehu tam facilè populum totum, putà omnes Iſraelitas induxerit ad cultum idolorum, ſcilicet vitulorum. Cauſa eſt hæc: quia Iſraelitæ in corde & mente erant corrupti, & libidine, id eſt, amore idololatriæ, æſtuabant: vnde cùm rex Iehu inſidiaretur eis, vt eos pelliceret ad idololatriam, ipſi ei mox applauſerunt, corque ſuum quaſi clibanum idololatria æſtuantem aperuerunt & applicuerunt, idcóque totius populi communi conſenſu & de-
D creto vitulorum cultus receptus, ſancitus & ſtabilitus eſt. Quocirca rex Iehu priùs anxius & timens, ne aliqui ex populo volũtati & idololatriæ ſuę reſiſterent, cognita populi mente & conſenſu dormiuit, id eſt, ſecurus fuit inſtar hominis qui tota nocte dormit, coquens eos, id eſt, permittens eos per ſe coqui, hoc eſt, fermentari planè, maſſamque impietatis efficere: vnde ſicut piſtor per noctem fermentata maſſa; manè eam infert in furnum, quem eadem nocte calefecit, quemq; rurſum eodem manè extremo igne & flamma calefacit: ita Iehu populum in idololatrię furnum conſentientem & volentem iniecit; imò mane ipse succensus quasi ignis flammæ. q. d. Ipſe Iehu non tantum quaſi piſtor flammam idololatriæ, qua idololatras percoqueret, ſuccendit; ſed & quaſi conuerſus in ipſam flammam, inflammauit omnes Iſraelitas. Quocirca hac flamma omnes calefacti sunt quasi clibanus Vers. 7.

ſum-

A ſummo ardore, quo inſtar ignis DEVORAVERVNT IVDICES SVOS, alliciendo & cogendo eos, vt & ipſi furentem populum ſequerentur, cumque idola colerent, imò ſuo decreto colenda præciperent: hinc & OMNES REGES EORVM, qui Ieroboam, aut potiùs Iehu ſecuti ſunt, in eumdem impietatis furnum CECIDERVNT] ita S. Hieron. Albert. Haymo, Hugo, & Lyran.

Amor eſt ignis & ardor.

Nota. Amor ardens vocatur ignis, & clibanus ſuccenſus: quia amor ciet motum cordis vehementem, qui cauſat calorem in homine, imò feruorem & æſtum. Vnde Iob. 31. dicitur: *Ignis eſt vſque ad perditionem deuorans.* Et iſtud Sapientis: *Qui non zelat, non amat.*

Quocirca Epictetus rogatus ab Adriano Imper. *Quid eſt amor?* reſpondit: *Otioſi pectoris moleſtia, in puero pudor, in virgine rubor, in femina furor, in iuuene ardor, in ſene riſus.* Cur Venus Vulcano nupta dicitur? *Vt oſtendat amorem ardore incendi.* Hinc Virgil. de Didone amante Æneam Æneid 4. *Et cæco carpitur igne. Vritur infelix Dido. Ardet amans Dido.* Et alibi:

Eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacito viuit ſub pectore vulnus.

Porrò amor, quia ignis eſt & calor, hinc emollit & liquefacit partes corporis: & quia eo calore reſoluuntur ſpiritus vitales & animales, adiuuante ad eam reſolutionem & cõſumptionem vehementi cogitatione, quæ fixa eſt in re amata; hinc ex amore vehementi ſequitur deliquium & languor totiuſque corporis infirmitas: ad quam iuuat triſtitia, & ægritudo animi de abſentia rei amatæ. Vide Richardum de S. Victore libr. de Gradibus charitatis cap. 4. & libr. de Gradibus violentæ charitatis, vbi fusè explicat, quomodo amor vulneret, liget, liquefaciat, deliquium & languorem adducat. Hos amoris æſtus & effectus ſentiebat ſponſa, dicens Cant. 2. 5. *Fulcite me floribus, ſtipate me malis: quia amore langueo.* Et cap. 8. 6. *Lampades eius lampades ignis atque flammarum.*

Secundò, Chald. & alij hanc flammam cenſent eſſe inſidiarum, iniuriæ & violentiæ in proximos, quæ ex flamma idololatriæ proſerpere & exoriri ſolet: Chald. enim ſic vertit, *inſtar clibani ardet cor eorum in inſidijs ſuis: tota nocte portabitur furor eorum, vſque manè æſtuat in morem ignis flammigeri,* q. d. Vti piſtor noctu ſuccenſo furno dormit vſque manè, tumque rurſum ignem furni ſuſcitat & auget, quo furnus ſuccenſus nouas & ſcintillantes emmit flammas: ita Iſraelitæ noctu quieſcunt, cogitantes & meditantes modos inſidiandi & nocendi proximo, vſque manè: tum enim quiſque ſurgit, vt quaſi ignis ſuccenſus inſidias & noxas noctu meditatas in proximum emmat, & opere conſummet: quocirca Iſraelitæ *omnes calefacti ſunt* hac malignitate *quaſi clibanus,* vt regi Iehu placerent, ideòque *deuorauerunt,* id eſt occiderunt, *iudices ſuos: & omnes reges,* id eſt 70. filij Achab regis *eorum,* manu ipſorum cæſi *ceciderunt: non eſt qui clamet in eis ad me,* q. d. Nullum eis ſpatium dederunt ante mortem conuertendi ſe ad Dominum, eumque inuocandi, ſed ſubitò omnes trucidarunt, itaque tam animas quàm corpora eorum perdiderunt. ita Theodor. Theophyl. Arias & Vatabl.

Tropol. rex impius, qualis fuit Ieroboam, eſt piſtor cacodæmonis; regi enim omnes ſubditi applicant cor ſuum quaſi clibanum ſuccendendum, videat rex quem ignem iniciat, cæleſtémne diuini amoris, an tartareum vitiorum. Rex impius tartareum inijcit, eóque panes ſuauiſſimos id eſt peccata, coquit cacodæmoni, qui parem illi gratiam referet: nam in inferno clibanum ei ſuccendet, quo in æternum ardeat. ita Sebaſt. Barrad. lib. 9. c. 12. Concord. Euang.

8. Ephraim in populis ipſe commiſcebatur: Ephraim factus eſt ſubcinericius panis, qui non reuerſatur.

9. Comederunt alieni robur eius, & ipſe neſciuit: ſed & cani effuſi ſunt in eo, & ipſe ignorauit.

10. Et humiliabitur ſuperbia Iſrael in facie eius, nec reuerſi ſunt ad Do-
B minum Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his.

Vers. 8.

EPHRAIM IN POPVLIS IPSE COMMISCEBATVR] Dat cauſam tantorum ſcelerum, q. d. Cauſa cur Ephraim, id eſt, Iſrael ſuccenſus fuerit vt fornax impietatis, eſt, quòd fœdus & amicitiam inierit cum vicinis populis & gentibus, cum ijſq; conuerſans eorum impietatem & ſcelera imbiberit, iuxta illud pſal. 105. 35. *Commiſti ſunt inter Gentes, & didicerunt opera eorum, & ſeruierunt ſculptilibus eorum,* &c. ita Theodor. Vatabl. & Arias.

EPHRAIM FACTVS EST SVBCINERICIVS PANIS, QVI NON REVERSATVR] q. d. Sicut paſta quæ ſub cineribus iuxta ignem coquitur, ſi non
C vertatur, inſenſibiliter exuritur & conſumitur, ita & Iſrael in cineribus & ſordibus idololatriæ manens, nec per pœnitentiam ſe conuertens ad Deum, exuretur ab hoſtibus, Nam *comederunt alieni robur eius, & ipſe neſciuit:* q. d. Aſſyrij paulatim vires Iſraelis atterent, eumque expilabunt, quod tamen ipſe non aduertet, putà ſe in ruinam & exitium tendere, ſeque à Deo puniri ob eum derelictum per cultum vitulorum. ita Cyrill. Theodor. & Theophyl. Vel *neſciuit,* id eſt, non ſapuit, non reſipuit. vnde Chald. vertit, *ſimilis eſt domus Ephraim ſubcinericio pani, qui antequam verſetur comeditur,* vel à famelico, vel potius ab igne quo coquitur; *diripuerunt populi ſubſtantias eorum.*

Iſrael ſubcinericius panis. cur?

Nota. In pane ſubcinericio multas notat Iſraelis conditiones. Primò, pertinaciam, ſcilicet
D eum cinere, id eſt ſordibus, vndique eſſe circumdatum, in ijſque perdurare, nec ab ijs recedere & reuerti ad Deum: etiam dum ab eo igne tribulationis excoquitur. ita S. Hieron. Cyrill. Theod. & Theophyl. Vnde tropol. S. Gregor. libr. 32. Moral. 7. *Factus eſt, ait, Ephraim quaſi panis ſubcinericius qui non reuerſatur. Ex natura quippe bene condita eſt nobis intentio, qua ſurgat in Deum, ſed ex conuerſatione nequiter aſſueta imeſt voluptas, quæ praſens premat in ſæculum. Panis autem ſubcinericius ex ea parte mundior eſt, quam inferiùs occultat; atque ex ea parte ſordidior, quæ deſuper cinerem portat. Quiſquis ergo intentionem qua Deum debuiſſet quærere negligit, quaſi more panis ſubcinericij mundiorem partem inferius premit: & cùm curas ſæculi libenter tolerat, quaſi congeſtum cinerem ſuperiùs portat.* Et libr. 11. cap. 6. *Si terrenarum cogitationum cinerem à mente excutimus, quaſi panem ſubcinericium reuerſamus.*

Tropolog.

Secundò, celerem vindictam & exitium: panis enim ſub cinere coquitur, non in furno, à pauperibus & ſamentibus, vt ſtatim ab eis comedatur; curſum panis ille ſi non vertatur, mox exuritur: ſic & Iſrael ſtatim ab Aſſyrijs deuoratus & exuſtus eſt. ita Chald. Albert. & Vatabl.

Tertiò, imprudentiam, quòd ſcilicet Iſrael in cupidinibus ſuis ſordidis & exitioſis reſidens, nō verterit ſe in alteram partem, vt videret clades & exitium ob illas ſibi imminens. ita Clarius. Cupiditates enim & peccata ſunt inſtar panis ſubcinericij, qui duas habet facies, ſiue ſuperficies; inferiorem, qua terræ; ſuperiorem, qua igni & cineribus adhæret: ita peccati facies inferior eſt voluptas terrena, quam intuetur & arripit peccator; ſuperior eſt cinis, id eſt mora & ignis, hoc eſt pœna & gehenna quæ voluptatem peccati certò quaſi à tergo ſequitur, eique connexa eſt. hanc non intuetur peccator: vnde ab ea imprudens & incautus cùm minimè putat, comprehenditur & exuritur. Quocirca Syrus vertit, *Ephraim factus eſt placenta paruuli, decocta eſt, comeſta eſt.* q.d. Mox vt facta & cocta, comeſta quoque eſt. Sic enim pueri placentam mox vt cocta eſt comedunt. Arabicus Alexand. *Ephraim factus velut locus combuſtus, & ipſe non mutatur;* Arabicus Antioch. *Ephraim erat ſuccenſus, non reuertens.*

Vers. 9. COMEDERVNT ALIENI (Aſſyrij) ROBVR EIVS] *Robur*, id eſt, fruges & opes eum roborantes: *panis* enim *cor hominis confirmat*, pſalm. 103. 15. Myſticè, alieni ſunt dæmones, qui vires animæ, ſuggerendo cupiditates, eneruant, eo non aduertente. vnde ait: *Et ipſe neſciuit, aduerſarios amicos putans, & deuoratores ſuos arbitrans eſſe conuiuas;* ait S. Hieron. Sic & S. Greg. 34 Moral. c. 3. Quocirca rectè S. Bernard. ſerm. 2. de Quadrag. id adaptat Religioſo, qui in exteriora cor effundit, itaque eius robur ſpirituale diſſipat & perdit. *Miſer*, ait, *homo, qui totus pergens in ea quæ foris ſunt, & ignarus interiorum ſuorum, putans aliquid ſe eſſe cùm nihil ſit, ipſe ſe ſeducit. Sicut aqua effuſus ſum (ait Pſalmiſta in perſona hominis) & diſperſa ſunt omnia oſſa mea. Et alius quidam Propheta: Comederunt, inquit, alieni robur eius, & ignorauit. Exteriorem quippe ſuperficiem intuens, ſalua ſibi omnia ſuſpicatur, non ſentiens vermem occultum, qui interiora corrodit. Manet tonſura, veſtis necdum mutata eſt, ieiuniorum regula cuſtoditur, ſtatutis pſallitur horis; ſed cor longè eſt à me, dicit Dominus. Attende ſolerter quid diligas, quid metuas, vnde gaudeas aut contriſteris: & ſub habitu religionis animum ſecularem, ſub pannis conuerſionis inuenies cor peruerſum.*

SED ET CANI EFFVSI SVNT IN EO. q. d. Iam Iſrael captiuitati & excidio proximus eſt, vti homo ſenex & canus morti: Iſrael caneſcit, ſeneſcit, tendit ad interitum. Eſt catachreſis. ET IPSE IGNORAVIT] ſe excidio proximum, multò magis ignorauit ſe ob derelictum Deum, & ob idola exſcindendum. ita S. Hier. Aliter Haymo, Hugo & Lyran. q.d. Iſrael peruenit ad canitiem, mortē & excidium: itaque tunc cœpit ſapere, & agnoſcere ſuam culpam cauſamque excidij. Nemo enim tam inſipiens eſt, qui non in morte ſapiat. Sic Ptolemæus, vt habetur in eius vita præfixa Almageſto, dicere ſolebat: *Vltimæ promiſſiones hominis canæ ſunt*, id eſt ſapientes, ſeriæ, æquè ac ſeræ & vltimæ. Verùm cum hac explicatione non rectè cohæret τὸ *& ipſe ignorauit.*

Tropolog. Tropolog. S. Hieron. hæc referens ad hæreticos, alioſque impios: *Comederunt*, inquit, *alieni, id eſt dæmones, robur eius; ſed & cani effuſi ſunt in eo, id eſt effloruerunt, id eſt multo errant tempore, & nihilominus ignorant ſenectutem & vetuſtatem ſuam, de qua ſcriptum eſt Hebr. 4. Quod veteratur & ſeneſcit prope exterminium eſt. Et ſi ad iuſtum virum, & ad Eccleſiaſticum dicitur Sapient. 4. Cani hominis ſapientia eius; quare non dicatur ad iniquum & hæreticum, Cani hominis ſtultitia eius? De hac ſenectute Daniel dicebat ad presbyterum: Inueterate dierum malorum. Vnde & in libro Paſtoris (ſi cui tamen placet illius recipere lectionem) Hermæ primùm videtur Eccleſia cano capite; deinde adoleſcentula & ſponſa crinibus adornata.*

Appoſitè ergo hæc Oſee verba Pelagio hæreſiarchæ ſeni, & inueterato malorum dierum, cùm iam ipſe hæreſin, antea occultatam detegeret, ac inſtar Cain vagabundus eamdem per Ægypti monaſteria ſpargeret, adaptat & intorquet B. Iſidorus Peluſiota, ſcribens ad eum ſub annum Domini 405. libr. 1. epiſt. 314. *Cani*, inquit, *effuſi ſunt in Ephraim, & ipſe ignorauit, vitioſis nimirum affectibus iuueneſcens. Eodem modo tibi quoque ingens annorum turba canitiem inuexit, & tamen rigidum & inflexum animum habes, ex alio monaſterio in aliud migrans, atque omnium menſas perſcrutans & explorans.*

Vers. 10. ET HVMILIABITVR SVPERBIA ISRAEL IN FACIE EIVS] Hebr. *reſpondebit ergo faſtus Iſraelis ei in faciem*, id eſt, teſtificabitur contra eum palàm & apertè, quòd ſcilicet iuſtè ob ſuperbiam deprimatur & euertatur. vide dicta c. 5. 7.

11. Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta non habens cor: Ægyptum inuocabant, ad Aſſyrios abierunt.

12. Et cùm profecti fuerint, expandam ſuper eos rete meum: quaſi volucrem cæli detraham eos, cædam eos ſecundùm auditionem cœtus eorum.

13. Væ eis, quoniam receſſerunt à me: vaſtabuntur, quia præuaricati ſunt in me, & ego redemi eos; & ipſi locuti ſunt contra me mendacia.

14. Et non clamauerunt ad me in corde ſuo, ſed vlulabant in cubilibus ſuis: ſuper triticum & vinum ruminabant, receſſerunt à me.

15. Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum: & in me cogitauerunt malitiam.

16. Reuerſi ſunt vt eſſent abſque jugo, facti ſunt quaſi arcus doloſus: cadent in gladio principes eorum, à furore linguæ ſuæ. Iſta ſubſannatio eorum in terra Ægypti.

Vers. 11. ET FACTVS EST EPHRAIM QVASI COLVMBA SEDVCTA NON HABENS COR] *Cor*, id eſt mentem, ſenſum, prudentiam. Simile adagium eſt apud Suidam, *Columba ſedens:* hæc enim ſimplex, facilè ſeducitur & capitur vel à miluo, vel ab aucupe. Pro *ſeducta* hebr. eſt, פּוֹתָה *potha*, id eſt flexilis, facilis, ſeductilis; Septuag. ἄνους, id eſt inſipiens, *amens*, vti legit Iſidor. Peluſ. l. 4. epiſt. 137. Aquila

&

A & Symmach. *decepta*; Leo Hebræus *ſtolida*, quæ ſcilicet facilè ſe ſinit capi & decipi, quia ſimplex & carens corde, id eſt, intelligentia & ſagacitate: rurſum corde, id eſt, cordato animo & memoria. Vnde Syrus vertit, *factus eſt Ephraim quaſi columba puella* (paruæ ætatis, ideóque ignara, inexperta & ſeductilis, *cui non eſt cor*, animus, animique fortitudo; Arabicus Alexand. *factus eſt Ephraim vt aues inſipientes, & non eſt illi intelligentia*; Arabicus Antioch. *factus eſt Ephraim ſicut columba, non habens intellectum, neque cor.*

Columba excors. Primò. Nam Primò, columba cùm ſingulis menſibus oua pariat & pullos excludat, videatque ſingulos è columbario & nido continuè auferri, ad eum tamen obliuioſa & ſtolida iterum iterumque, & millies redit: ibique rurſum oua fouet, pullos excludit, qui iterum auferantur. Secùs faciunt aliæ aues, quæ ouis aut pullis ſublatis B aufugiunt, nidumque mutant: ita Iſrael licèt videret ſe ſpoliari, ſuaſque proles capi nunc à Phul, nunc à Teglatphalaſar, nunc à Salmanaſar regibus Aſſyriorum, tamen identidem ad Aſſyrios recurrebat opem poſtulans. Nota Ariſt. l. de Generat. & part. animalium docet, nec columbam, nec vllum animal quod ſanguinem habeat, poſſe viuere ſine corde: cor hic ergo non phyſicè, ſed ſymbolicè accipiendum pro ſenſu & ſapientia, qua præ reliquis auibus carent columbæ. Id maximè verum eſt in columbis Syriæ, quæ ita nidum & columbarium ſuum adamant, vt etiamſi per centum milliaria & amplius ab eo abducantur, & in peregrina ignotáque regione conſtituantur, tamen vel ex odoratu, vel ex ſagacitate & inſtinctu naturæ cognoſcentes vbi ſit ſuum columbarium, ſi liberè ex alto euolare ſinantur, C mox ad illud directè paucis horis contento volatu reuolent: vnde Syri columbis pro nuncijs & veredarijs vtuntur, vti oculati teſtes mihi retulerunt, de quo plura cap. 11. 11. Tales erant Iſraelitæ in Syria, qui opes ſuas in idola ſtolidè profundebant, quin & filios proprios idolo Moloch comburendos quaſi inani tradebant, atque ob hæc vallabantur ab Aſſyrijs: ipſi tamen ſpoliati opibus & orbati filijs, ſine vllo quaſi doloris aut diſpendij ſenſu redibant ad ſua idola, æquè ac ad Aſſyrios, eorumque opem & amicitiam ambiebant, quod æquè vecors & ſtultum erat, ac ſi quis lupo ouem aut prolem committeret. Erat ergo Iſrael excors, ingens ſine medulla pepo, & cucurbita. ita S. Hieron. Chald. Theodor. Theoph. Hugo, Arias, Ribera, Maria- D na & alij.

Secundò. Secundò, columba eſt vecors & excors, quia vt ait Arias, cùm reliquæ aues retia caueant & aucupem fugiant, columba tamen adeò ſtupida eſt, vt propter obiectam eſcam, præſertim tempore niuis, ſponte in retia incurrat: mox enim vt videt abeuntem eum qui retia tetendit, in illa ad eſcam deuolat. Rurſum S. Baſil. epiſt. 175. ad Iulittam: *Ars*, ait, *quædam eſt aucupandi columbas, videlicet talis: vbi vnam ceperunt qui capiendis illis ſtudent, cicurem illam reddunt, & ad humanum conuictum aſſueſaciunt. Deinde vnguento alas illius perungunt, ſinuntq́ue coniungi agreſtibus; illa verò per vnguenti fragrantiam agreſtem illum ac liberi paſtus gregem, ad poſſeſſionem transfert eius cuius ipſa domeſtica eſt. Bene olentes autem ſequuntur & reliquæ, atque ita in poteſtatem columbarij veniunt.* Prudentius quoque in Hamartigenia luculenter omnes modos enumerans, quibus ab aucupibus columbæ decipiuntur, oſtendit totidem ferè illuſionibus hominum animas à dæmone in tartara detrudi. Hinc & Chriſtus Matth. 10. 16. monet, vt ſimplicitatem columbæ cum ſerpentis prudentia copulemus, eáque illam acuamus & cuſtodiamus, vt ſcilicet ita ſimus ſimplices, ne alijs noceamus; ſed & prudentes, ne aliorum inſidijs capiamur, prudentia enim ſine ſimplicitate, calliditas eſt: ſimplicitas ſine prudentia, ſtultitia eſt. Hinc Prudentius Euam a ſerpente deceptam columbæ comparat:

Eua columba fuit tum candida, nigra deinde
Facta per anguinum maleſuada fraude venenum.

Inſuper columba domeſtica à columbis alterius columbarij, ſibilóq; aucupis illecta, in illud ſponte ſe inſert, ſeque capi permittit. Denique ſolent aucupes exoculatam columbam in reti ponere, quæ ſubſultans & in reti ludens, eóque ſe illaqueans, ad idem cæteras columbas allicit. Ea Græcis παλεύτρια teſte Suida, dicitur, à παλεύειν, quod eſt ſeducere, ſeu in laqueum inducere. Vnde Ariſtophan. in Auibus loquens de columbis, ait: *Et cogit paleutriam agere* (columbas) *alligatas in reti.* Similes paleutrias anates vidi in Belgio, quæ in lacubus & paludibus iungentes ſe anatibus ſiluestribus eas abducebant in retia, magna herorum voluptate & quæſtu. Ita Iſraelitæ ſponte in laqueos & aucupes, putà in Aſſyrios & Ægyptios incurrebant, ſe ſuáque illis dedebant, hoſteſque ſuos æſtimabant amicos. Hoc eſt quod explicans ſubdit Oſee: *Ægyptum inuocabant, ad Aſſyrios abierunt. Et cùm profecti fuerint, expandam ſuper eos rete meum, & quaſi volucrem cæli detraham eos.* Id maximè verum fuit in Hoſee vltimo rege Iſrael: hic enim cùm eſſet tributarius Salmanaſar regis Aſſyriorum potentiſſimi, ſtolidè rebellauit, ac contra eum implorauit opē Sua regis Ægypti: quare indignans Salmanaſar, Samariam cum rege & regno euertit, 4. Reg. 18, 10.

Moraliter, tales ſunt qui occaſiones peccatorum, v. g. ſocietatem puellarum, aut prauorum ſociorum non vitant, imò ambiunt, vnde corruunt in peccata & gehennam. Quid ſtolidius quàm ſpontè Aſſyrio, id eſt dæmoni, ſe dedere, quàm ſponte in ruinam æternam ſe præcipitare? ita Theoph. Verè S. Auguſt. l. 1. Confeſſ. 13. *Quid eſt miſerius miſero non miſerante ſeipſum?* Sapienter monet S. Ephrem ode in eos qui aſſiduè peccant & raro pœnitent; tom. 1. *Fuge*, ait, *ſcorpionem, cuius noſti ſtimulum: fuge ſerpentem, cuius exploratam habes perniciem. Qui ſecundò in eumdem impegerit lapidem, cæcus eſt aut mente captus.*

Tertiò, columba notat ingratum erga bene de ſe meritum. Nam mas vbi robuſtior euaſerit, ex conſortio matris patrem expellit, itáq; ei connubio iungitur, ait Horus hierogl. 54. & Aldrouandus in columba pag 418. Sic Iſrael ingratus fuit Deo optimè de ſe merito, eumq; expulit è thoro matris ſuæ, putà Synagogæ; quam ſua idololatria conſtuprauit, & conſpurcauit. *Tertiò*

Quartò, columba eſt vecors, quia, vt docet Plinius l. 10. c. 36. & ex eo Sanchez ſibi in colorum varietate mirè placet, vnde vt eam columbæ in pennis ſuis alijſq; oſtentent, inani quadam iactantia eas inter ſe collidunt & implicant, vt reſonent ſtrepitumq; edant. Ad ſtrepitum excitantur *Quartò.*

accipitres, qui aduolant, eaſq; implicitis alis auolare non potentes, facilè capiunt. Ita dum vanæ gloriæ, ſuæq; pulchritudini indulgent, vltrò ſibi mortem adſciſcunt: ſic & Iſrael ſua ſuperbia, iactando ſuas opes, ſuæque terræ fertilitatem & amœnitatem, illexit Aſſyrios ad eam inuadendam & capiendam. Sic & hodie multis venuſtas & oſtentatio eſt cauſa ruinæ & interitus. Verè Poëta:

Sed tacitus paſci ſi poſſet coruus haberet
Plus dapis, & rixæ multo minus inuidiæq;.

Denique Iſraelem imprudentem comparat columbæ ſeductæ & inſipienti, quia eſt & columba ſapiens, de qua dicitur: *Quis dabit mihi pennas, ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam?* &c. *cuius pennæ deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in pallore auri,* pſal. 67. ita S. Hieron.

Symbol. Symbolicè, cor eſt bulla pectoris, & bulla eſt cordis ſymbolum. Bullam enim geſtabant nobiles in pectore, vt eam inſpicientes ſe homines & rationales cogitarent, ſi corde & mente excellerent. Rurſum cor arcano ſermone notat conſilium, ait Pierius hierogl. 34. & viciſſim bulla Macrobio dicitur ἀπὸ τῆς βουλῆς id eſt conſilio: tam ergo bulla, quàm cor ſymbolum eſt, monitor, indexque conſilij. Hinc Salomon orat. 3. Regum 3. 9. *Dabis ſeruo tuo cor docile*, id eſt ſapiens plenumque conſilio, *vt populum tuum iudicare poſſit*. Ex aduerſo carent corde principes & ſubditi, qui ſine ratione & conſilio regunt aut reguntur, qui non animaduertunt quid eligant, quid faciant, quem finem ſit res habitura, in quas difficultates & ærumnas ſe coniiciant; ſed temerè obiecta voluptatis, opum aut honorum eſca, eam inuadunt cum iactura vitæ, ſtatus & animæ. Sic Iudæis ait Ierem. c. 5. 21. *Audi popule ſtulte qui non habes cor.* Et Sapiens Prouerb. 6. 32. *Qui autem adulter eſt, propter inopiam cordis perdet animam ſuam.* Et cap. 11. 12. *Qui deſpicit amicum, indigens corde eſt.* Et cap. 10. 13. *Virga in dorſo eius qui indiget corde.* Sic Plautus ait de muliere: *Cor pectus ſapiat; nam cor non poteſt*: quia nullum habet. Sic Tertul. l. 4. c. 10. contra Marcionem ait, eum nec cor, nec cerebrum habere.

Videtur ergo peccator, qui ſtultè & imprudenter parua præ magnis, caduca præ ſolidis, momentanea præ æternis ambit & amplectitur, non habere cor; quia illud ei eripuit Plutus, Venus, faſtus, &c. Exempla ad literam illuſtria ſuppetunt. Narrat ex Proſpero Gabriel Inchino Canon. Eccleſ. Lateran. ſerm. 1. de puritate cordis, rem miram de diuite auaro; qui cùm mortuus eſſet, heredes aperuerunt corpus, ac ſingula luſtrantes, non inuenerunt cor: quod vndequaque requirentes, tandem in cumulo nummorum eius aureorum reconditum & ſepultum inuenerunt: quin & dæmonem ſpecie draconis cordi aſſidentem, illudque diſcerpentem viderunt, eumque ſibi dicentem audierunt: *Hoc aurum & argentum eſt pretium cordis, quod mihi vendidit amicus veſter, ideoq; iure meum eſt, eoq; pro arbitratu vti poſſum.* Simile eſt quod in Vita S. Antonij de Padua legimus: cùm enim ipſe orationem funebrem haberet in funere diuitis cuiuſdam auari, vrgeretque verba Chriſti: *Vbi eſt theſaurus tuus, ibi eſt cor tuum.* enthuſiaſmo actus: Inſpicite, ait mortui theſaurum, videbitis quàm hoc Chriſti dictum ſit verum: ibi cor diuitis inuenietis. quare illud in eo quæſierunt, & inuenerunt.

Eleganter verbiſque neruoſis docet S. Bernard. lib. de Natura & dignitate amoris cap. 5. Impios & carnales non habere cor hominis, illudque in ventrem eorum diffluxiſſe, & mutatum eſſe in brutum. Applicans enim eis illud pſalm 21. *Factum eſt cor meum tamquam cera liqueſcens in medio ventris mei*, ſubdit: *In anguſta quippe corporis parte cor locatum eſt, vbi quaſi medium ſuperiorum ſenſuum arcem, & corporis inferioris ſicut populi humilioris, quaſi quamdam regeret & diſpenſaret remp. totamq; circumquaque cogitatuum & actionum regionem, ſed ad concupiſcentiæ carnalis ignem degeneri quadam mollitie liqueſcens, totum diffluxit in ventrem, & in medium ventris, videlicet non ſapiens niſi ea quæ ventris ſunt, & de ventre in ventris inferiora omnia confundens, omnia degenerans, omnia adulterans, amoris naturalem affectum peruertens in brutum quemdam carnis appetitum; non ſolum quæ non licet appetentem, tum contumelijs corporis in paſſionibus ignominiæ, ſed adeò oblitum antiquæ generoſitatis, vt qui creatus erat Deo ſoli, à corruptis & corruptoribus ſuis æſtimetur eſſe potiùs luxuriæ naturale domicilium, & vitiorum omnium proſtibulum. Infelices qui tantum natura reclamante ſibi vulnerunt, vt animæ ſuæ locum, qui proprius Dei creatoris erat, & nulli creaturæ communicabilis, ſedem Satanæ, ſedem ſpurcitiarum & omnis immunditiæ conſtituerent.*

ÆGYPTVM INVOCABANT, AD ASSYRIOS ABIERVNT. q. d. Nunc Ægyptiorum, nunc Aſſyriorum opem inuocare ſolent Iſraelitæ. Vnde mox de more rurſum eam inuocabunt: ET CVM PROFECTI FVERINT, EXPANDAM SVPER EOS RETE MEVM] vt ab Aſſyrijs reti quaſi capiantur, à quibus opem ſperabant, patet 4. Reg. 15. 29. & cap. 17. 24. ita Theod. *Rete* vocat exercitum Aſſyriorum. Hinc Secundò, q. d. Cùm Hoſee opem Sua regis Ægypti inuocabit, *abierunt*, id eſt, abibunt & captiui ducentur Iſraelitæ, *ad Aſſyrios*. ita S. Hieron. Vnde ſic τὸ *abierunt* non reſpondet τῷ *cùm profecti fuerunt expandam ſuper eos rete.* Nam hoc ſenſu rete expanſum erat à Deo, antequam abirent & proficiſcerentur in Aſſyriam, quia hoc reti capti & abducti ſunt. Vers. 11. & 12.

Tropol. Tropol. Ægyptios & Aſſyrios inuocant, qui non Dei, ſed hominum fauorem ambiunt, ijs adulantur, dant munera, vt præbendam, vel ſtatum ad quem aſpirant aſſequantur, ſed Deus ſuper eos expandit rete; putà faſtidia, moleſtias, æmulationes, ignominias, morbos, mortem, &c. quibus illaqueantur, & miſerè viuunt, & contabeſcunt.

QVASI VOLVCREM CÆLI DETRAHAM EOS] q. d. Detraham Iſraelitas ex altiſſima & munitiſſima vrbe Samariæ (hæc enim ædificata erat in monte Somer indeq; vocata eſt Samaria 4. Reg. 16. 24.) quam dabo expugnandam & vaſtandam Aſſyrijs perinde ac aues arte aucupum, putà per immiſſos falcones, ex altiſſimis arboribus detrahuntur, capiuntur & occiduntur. Vers. 12.

SECVNDVM AVDITIONEM] q. d. Sicut olim audiuit & monitus eſt Iſrael à Moſe Deuter. cap. 27. cap. 28. ſcilicet ſe puniendum à Deo, ſi ab eo deflecteret ad deos Gentium, ita nunc ab eo punietur & cædetur. ita Vatabl. Clarius & à Caſtro. Aliter alij, q. d. Sicut totus eorum cœtus auditus eſt inclamare & poſcere opem

pem deorum & Gentium, ita totum pariter cædam & plectam. ita S.Hieron. Haymo, Hugo & Lyran.

Vers. 13. Ego redemi eos, liberaui eos tū ex Ægypto. tum ab alijs hoſtibus, putà Madianitis per Gedeonem, Philiſthæis per Samſonem, Ammonitis per Iephte, &c. Et ipſi locuti ſunt contra me mendacium] q.d. Ipſi tamen hanc redemptionem non mihi, ſed vel idolis, vel alijs Gentibus mendaciter aſcripſerunt, mentiti ſunt quòd dij Gentium eos ſaluaſſent, non ego. ita S.Hieron. Chald. Theodor. Cyril. Vatab. & alij. Sic Hebræi educti ex Ægypto cùm Moſes abeſſet, accipetque legem a Deo in Sina, fabricarunt ſibi vitulum, putà Apin, eique acclamarunt: *Iſti ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, Exodi 32. 8.

B Vlulabant] q.d. Iſraelitæ vlulabant præ miſerijs & ærumnis, putà præ defectu tritici & vini, præ fame, ſiti, &c. neſcientes aliud quàm gemere & plorare, nec memores tunc opem meam eſſe implorandam. ita Arias, Ribera & à Caſtro. Secundò, S.Hier. Theophyl. Hugo & alij. q.d. Vlulabant more Gentilium baccbantium aut furentium, qui vlulatu & horrendis clamoribus deorum opem expoſcunt, putantes quòd ijs aures deorum ferient & pertundent, vti fit apud homines.

Vers. 14. Super triticum et vinum ruminabant] Non dicit, Comedebant, ſed *ruminabant*, vt eos ſimiles beſtijs oſtenderet, ait S Hieron. quæ non faciunt aliud quàm comedere & ruminare, id eſt, cibum comeſtum in os regerere. ſurſumque mandere, itáque iugiter cibum ex ore in ſtomachum, & ex ſtomacho in os mittere & remittere. q. d. Non aliud cogitant, non aliud ſomniant, quàm eſcas & ventrem, C modúmque ea comparandi, ob hoc plorant, ob hoc vlulant, dicentes cum patribus ſuis: *Quis dabit nobis carnes ad veſcendum? Recordamur piſcium quos comedebamus in Ægypto: in mentem nobis veniunt cucumeres & pepones*, Num. 11.4. De cætero non cogitant à quo ea petere, aut ſi eis donentur, cui gratias agere debeant: quia *receſſerunt à me*. Hinc omnia tribuunt fortunæ, aut dijs ſuis, non meæ prouidentiæ. ita Vatabl. Clarius & Arias.

Aliter S.Hieron. & Chald. quaſi dicant: Præ copia tritici & vini, quæ ruminant quaſi beſtiæ, recalcitrarunt & receſſerunt à me. Verùm quia vlulabant præ fame, hinc potiùs inopia laborabant, quàm copia. Pro *ruminabant*, hebr. eſt, יִתְגּוֹרָרוּ *itgorara*, quod recentiores vertunt, D conueniebant, congregabant ſe; Septuag. verò, *concidebant ſe*, ſcilicet cultris ad placandos deos, vt ab ijs impetrarent triticum & vinum. Sic enim fecerunt ſacerdotes Baal ad eliciendum ignem è cælo, 3. Regum 18. 28. ita Cyril. & Theoph. qui addit, Virilia ſibi amputabant, vt ſanctiùs dijs miniſtrarent, vt faciebant cultores Rheæ matris. Noſter optimè vertit, *ruminabant*, quia hoc rectè ſignificat gulam Hebræorum, ob quam murmurare & vlulare ſolebant: & *iit gorara* id propriè ſignificat. Nam גָּרוֹן *garon* eſt guttur, inde גָּרַר *gorer* idem eſt quod gargarizo, guttur mulceo, vel proluo, vti Philoxenus, teſte Ariſtot. in Ethicis, optabat ſibi guttur gruis, vt diutiùs cibi potuſque voluptatem & delicias ſeq*ui*-

A tiret. Et Alciatus hoc dat emblema guloſi:

Gurgulione gruis, tumida vir pingitur aluo.
Qui larum, aut manibus geſtet onocrotalum

Ita Forſterus; Marinus, & paſſim Hebræi in Lexicis, docent quòd גֵּרָה *ghera* ſignificat pabulum præmanſum, quod animal ex imo trahit & denuo ruminat, quaſi dicas: Trahenda, ſeu rumen, radix enim *gar*, vel *gorer*, vel *gara*, ſignificat trahere, attrahere, quod in beſtiarum ſtomacho & ore eſt ruminare, indeque deducitur *garon*, & גַּרְגְּרָה *gargbera*, id eſt guttur, gurgulio, eò quòd gutture trahitur & retrahitur cibus æquè ac halitus, inſtar ſerræ, quæ proinde ab eadem radice à continuo tractu & retractu hebr. dicitur מְגֵרָה *meghera*, quaſi dicas, traha: gulonibus enim terra, æquè ac horologium, eſt gula & venter.

B Et ego erudivi eos, docui eos legem viamque ſalutis per Moſem. Secundò, *erudiui*, id eſt, reprehendi & caſtigaui prauos eorum mores per Prophetas: hoc enim ſignificat Hebræum יִסַּרְתִּי *iſſarti*. ita Leo Hebræus. Tertiò, Arias, *Erudiui*, inquit, id eſt, inſtar medici dedi doque eis ſana conſilia & remedia. Quartò, *erudiui* eos ad bellum, putà conſtrinxi & accinxi eos gladio, inquit Vatablus, ſequitur enim: *Et confortaui brachia eorum*, vt hoſtes ſuos debellarent. Sic ait Dauid pſalm. 143 1. *Qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum*. Erudiui ergo eos, & roboraui tot tantiſque modis; et, id eſt ar, ipſi in me cogitaverunt malitiam] vt mihi rebellarent, ac deos Gentium ſequerentur & colerent. Vers. 15.

Reversi sunt, ad priſtinum ſuum ingenium, prauamque indolem & mores, vt essent absque ivgo] vt ſcilicet eſſent filij Belial, effrænes, C exleges, rebelles, qui omne legis Deique iugum, quaſi vaccæ indomitæ, excutiunt. vnde Chald. vertit, *auerſi ſunt vt deſererent à lege*. Legit interpres cum Chaldæo עֹל *ol*, id eſt iugum, ſam legunt עַל *al*, quod Rabbini, Vatabl Pagnin. & Clarius vertunt, excelſus, altiſſimus, à rad. עָלָה *ala*, id eſt aſcendit in altum. Vertunt ergo, *reuertuntur, at non ad Altiſſimum*, ſed ad vitulos aureos. Videtur notare Iebu, qui cùm euertiſſet Baal, videreturque Deum verum culturus, mox rediit ad vomitum, iterumq; cultum vitulorum, quos Ieroboam erexerat, reſtituit. Septuag. vertunt, *reuerſi ſunt in vanum*, id eſt idola, Tropol. ad vanas opes & honores ſæculi. Alleg. Chriſtus erudiuit Iudæos, ſed ipſi ab eo auerſi; eius legem excuſſerunt, & ſagittis linguæ ſuæ eum confixe- Vers. 16.
D runt, clamantes: *Crucifige, crucifige eum*. Ita ex Cyrillo Leo Caſtrius.

Facti sunt quasi arcus dolosus] Qui ſcilicet, cùm ſuam ſagittam mittere & iaculari videatur in vnam partem, in quam à iaculante dirigitur, eam diuertit, & in aliam partem, imò in ipſum iaculantem, eam reflectit & retorquet, vel ex ſe, vel quia collimat & iaculatur in materiam duram, aut validam, quæ miſſam ſagittam reſilire facit in iacientem, vti accidit militibus Eugenij tyranni, pugnantibus contra Theodoſium Imp. quod miraculum ita celebrat Claudianus in eius Panegyr. *Arcus doloſus quis.*

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduerſas acies, reuolutaque tela.
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas.

Pari modo Iſrael & Iehu, cùm à me dirigeretur ad excidium Baal & idolorum, reflexus eſt in me, meumque cultum excidit, & ſtatuit aras vitulorum, eaſque ſuo arcu propugnauit. Propriè *arcus doloſus*, ſiue prauus, diſtortus & obliquus eſt, qui inter iaculandum alio mox vertitur (vel à vafro iaculatore, vel ob fabricam arcus ita compoſitam, vel caſu, vel ob defectum arcus) quàm in directum quò reuditur & reſpicit, ſicq; alium, vel etiam ipſum iaculantem nec opinantem, dimiſſa ferit ſagitta. Vnde Illyrica verſio pſal. 77. 57. habet: *Conuerterunt ſe in arcum inuerſum*, quales arcus arte fiunt, in quibus ſemicirculus cum ſagitta in aduerſam partem leni ferri motu reflectitur, inſciumque iaculantem configit. Ita Fenella Kemethum regem Scotorum occidit, porrigens ei pomum aureum, ita fabrè factum, vt quicumque illud tetigiſſet, ſtatim multis telis à pomo proſilientibus transfigeretur, vti narrat Cardan. l. 12 de Rerum variet. c. 56.

Arcus doloſus, ait S. Hieron. *eſt qui percutit dirigentem, & vulnerat dominum* ita Iſrael qui contra Gentes, earumq; deos ſe armare debebat, aduerſus ſe ſuumque Deum armatus eſt. Seipſum enim lædit, qui Deum offendit. Vnde tropologicè S. Gregor. 27. Moral. 27. Conuertitur, ait in arcum prauum arrogans doctor, quia dum contra elationem verba facit, in ſeipſo ſagittas figit, ſicut arcus peruerſus ipſum à quo intenditur, percutit, quod vulgò dicitur, *Cornicum oculos configere*. Addit S. Cyrill. Deus, ait, tetendit Iſraelem, pugnans cum tyrannide diaboli, quaſi proprium arcum aduerſus idololatriam: quæ vniuerſum mundum occupauerat: verùm ipſi conuerſi ſunt in contrarium, ſcilicet in Dei contumeliam & contemptum, ait Ruffinus. Alludit ad pſal. 77. 9. *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli*: & ad arcum Iehu, quo doloſè occidit Ioram regem Iſrael, clamantem, *Inſidiæ Ochozia*, 4. Reg. 9. 23.

Rurſum Iſrael eſt arcus doloſus, quia aliò mittit ſagittas fiduciæ & orationis ſuæ, ſcilicet ad idola me relicto; ad quem eas mittere debebat, ait à Caſtro. Secundò, arcus doloſus eſt, qui videtur tenſus & paratus ad iaculandum, cum ſit remiſſus & ineptus. vnde Theodor. legit ex Septuag. *facti ſunt vt arcus non contentus*, ſed laxatus, qui nullam perniciem hoſtibus infert: quamquam verſionis Septuag. vera lectio ſit contraria, ſcilicet *facti ſunt quaſi arcus intenſus*. Quod S. Hieron. ſic tropologicè de hæreticis explicat: *Quia*, inquit, *ſemper parati ſunt ad pugnas & contentiones in perniciem audientiũ.* Iidem ſunt arcus doloſi, vt habet noſtra verſio, *quia, ſicut eorum patriarchæ Iudæi, inſtructi*

A *de ſcripturis ſanctis, aduerſus Dominum legis, & Prophetarum, & Euangelij verba vertunt*: deprauant enim ſcripturas, eiſq; Deum earum auctorem, ipſamque eius fidem & veritatem impugnant, quibus rectè competit illud pſal. 77. 57. *Conuerſi ſunt in arcum prauum.* vbi S. Auguſt.: *Arcus*, inquit, *peruerſus non pro nomine Domini, ſed contra nomen Domini, iuxta illud. Non erunt tibi dij alij præter me. Per arcum autem ſignificat animi intentionem.*

Hinc Tropol. arcus praui vel doloſi ſunt, qui intentionem quam in Deum dirigere debebant, dirigunt ad creaturas, v. g. qui ieiunia, orationes, eleëmoſynas, quæ dirigere debebant in Dei honorem, dirigunt, ad auram popularem. ita Guadalupenſis. *Tropolog.*

Rurſum arcus doloſi ſunt, qui per immanem ingratitudinem, opibus & potentia ſua abutuntur
B aduerſus illos, quorum operà fuerunt ea conſecuti; vti de Eutropio & Habundantio narrat Claudianus libr. 1. in Europ. ita Delrio adagio 946. Sic maledicta lingua ferit Deum, qui eam dedit ad ſui laudem. Sic homicida manu quaſi ferit Deum datorem, dum Dei imaginem, putà hominem, occidit. Sic omnis qui peccat, vel ingenio ſuo, vel facundia, vel opibus, vel alijs naturæ aut fortunæ dotibus à Deo datis, contra Deum pro dæmone pugnat.

Cadent in gladio (Aſſyriorum) principes eorum (Iſraelitarum) a furore linguæ suæ] Quia ſcilicet furente & indignante inſana lingua, blaſphemias in me, pro ſuis idolis certantes euomuerunt, cùm ab ijs opem contra hoſtes peterent, me ſpreto. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo & Lyran. Vnde Chald. vertit, *propter*
C *prauitatem linguæ eorum.* Septua. *propter imperitiam* (id eſt ſtoliditatem) *linguæ eorum*, qua dicunt ligno: Deus meus es tu, & lapidi: Tu me genuiſti, ait Cyrill. Aliter Vatablus & Arias: furorem enim Dei accipiunt, q. d. Cadent, quia maledica ſua lingua concitarunt furorem Dei, qui eos diſperdet.

Iſta eſt ſubſannatio eorum in terra Ægypti] q. d. Hic eſt mos olitanus, hæc auita indoles eorum: ſic enim me deriſerunt & ſubſannarunt olim habitantes in Ægypto, colenteſque Apin. Vnde Chald. vertit, *iſta ſunt opera eorum dum eſſent in terra Ægypti.* ita S. Hieron. Theoph. Albert. & Hugo. Aliter Clarius & Vatab. *Subſannationem* enim paſſiuè capiunt, q. d. Ridebuntur ab Ægyptijs, cùm ab eis opem poſcent: dicent enim. Ite ad Dominum Deum veſtrum, ite ad veſtros Aſſyrios, illi vos iuuent. Aut, vt Lyran. ridebuntur ab ipſo Deo, iuxta illud pſal. 2. 4. *Qui habitat cælis irridebit eos, & Dominus ſubſannabit eos.*

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Minatur Deus Iſraeli excidium, quòd Ieroboam poſteroſq́; eius, ſe inconſulto, crearit reges, cum eiſq; vitulos aureos coluerit. Vnde ait: Ventum ſeminabunt, & turbinem metent. *Secundò, taxat quòd amicitiam Aſſyriorum ambierit, & dato tributo emerit, ideoque ab illis ipſis exſcindendum prædicit. excisis pariter vrbibus & delubris, quæ magnificè ædificauerat tam Judas quàm Iſrael. Nota, Iſraelem, eiuſq; opera & idola comparat Primò, v. 6. aranearum telis; Secundò, v. 7. vento & turbini, ac culmo euanido; Tertiò, v. 8. vaſi immundo, id eſt matulæ; Quartò, v. 9. onagro.*

IN

IN gutture tuo ſit tuba quaſi aquila ſuper domum Domini: pro eo quòd tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & legem meam præuaricati ſunt.

2. Me inuocabunt: Deus meus cognouimus te Iſrael.

3. Proiecit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum.

4. Ipſi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui: argentum ſuum & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, vt interirent.

5. Proiectus eſt vitulus tuus Samaria, iratus eſt furor meus in eos. Vſquequo non poterunt emundari?

6. Quia ex Iſrael & ipſe eſt: artifex fecit illum, & non eſt Deus: quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ.

VERS. 1. IN GVTTVRE TVO] q.d. Admoue tubam ori tuo, aut potiùs maxima voce & clamore tubali, ac ſi tubam haberes in gutture, proclama & expectora id quod ſequitur, ſcilicet: Veniet hoſtis *quaſi aquila ſuper domum Domini*. Sic Iſaiæ cap. 58.1. ait iubetque Deus: *Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam*. Septuag. vertunt, *in ſinu eorum quaſi terra*. Cur ita verterint neſcire ſe fatetur S. Hieron. nec enim quid tale eſt in Hebræo. Suſpicor pro שׁפר *ſcophar*, id eſt tuba, eos legiſſe עפר *aphar*, id eſt pluuia terræ; & pro חכך *chicecha*, id eſt in gutture tuo, legiſſe חיקך *chekecha*, id eſt, in ſinu tuo. Theod. refert iſtud ad finem capitis præcedentis, hoc ſenſu: *Subſannatio iſta recidet in ſinum eorum: fient enim quaſi terra inuia: nam* hoſtis veniet *quaſi aquila*. Porrò Theodor. miſcens verſionem Theodotionis verſioni Septuag. legit, *quaſi terra inuia ſicut tuba*; Syrus vertit, *tonitruum tuum velut tuba ſit, & quaſi aquila ſuper domum Domini*; Arabicus, *& erat in foraminibus eorum quaſi terra, & quaſi aquila in domo Domini*.

QVASI AQVILA SVPER DOMVM DOMINI] Subaudi veniet, aduolabit, inſiliet hoſtis. Hunc enim comparat aquilæ, quæ in ſublime elata, ex improuiſo inſtar tormenti inuolat in prædam, putà in agnos, capras, lepores. Per *aquilam* multi intelligunt Nabuchodonoſor: hoc enim domum Domini, id eſt templum, vaſtauit & incendit, idemque ab Ezechiele c.17.3. Ieremia c.48.40. & Habacuc c.1.8. comparatur aquilæ. ita S. Cyrill. Theodor. Hier. Theoph. Albert. Hugo, Lyran. Vatabl. & Ribera. Verùm Nabuchodonoſor euertit regnum Iuda, non Iſrael, de quo continuè hîc agitur.

Secundò, Arias accipit Sennacherib, qui poſt exciſos Iſraelitas inuaſit Ieruſalem & templum. Alij accipiunt Salmanaſar, qui euertit *domum Domini*, id eſt Iſrael, qui erat populus quem inhabitabat Dominus.

Tertiò, à Caſtro hîc explicat, q.d. Veniet Salmanaſar tantis copijs & animis, vt videatur non tantùm Samariam, ſed & Ieruſalem templumque exciſurus: vnde ex Hebræo vertas, *quaſi aquila vſque ad domum Domini*, putà vſque ad Iudam & templum veniet, ſed Deo adhuc parcente Iudæis & templo, eumque ab illis auertente,

A Iudam & templum reipſa non inuadet. Denique aliqui per *domum Domini* accipiunt fanum vitulorum: hoc enim idololatræ vocabant domum, id eſt templum, Domini.

Quartò & meliùs, iungendo primam expoſitionem cum ſecunda, per aquilam intelligas hoſtem in genere, tam Chaldæum, quàm Aſſyrium, putà Nabuchodonoſorem, qui Iudam & templum, ac Salmanaſar, qui Iſraelem euertit. Loquitur enim Propheta breuis confuſè & conciſè, miſcetque ſubinde Iudam cum Iſraele, & vtrique hoſtes excidiumque intentat: eſto crebriùs vaticinetur Iſraeli, vti hîc mox ad eum reſilit. Iſraelis enim excidium fuit præuium, vicinum, & affine, ac quaſi præludium excidij Iudæ; eò quòd tam Iudæ, quàm Iſraelitæ tranſgreſſi ſint fœdus legemque Dei, vt ſeſequitur.

B Porrò *domus Domini* hîc vocatur templum, quod ex ſui origine, Deiq; inſtitutione commune erat Iudę & Iſraeli: hinc ſymbolicè tam Iſrael, quàm Juda, erat domus Domini: quia in vtroque populo à ſe electo per ſui cultum & templum habitabat Deus. Sic Ierem. 12. 7. dicitur *Reliqui domum meam; dimiſi hereditatem meam*. id eſt, reliqui Iudęam. Et c. 11. 15. *Quid eſt quod dilectus meus in domo mea* (in terra ſancta) *fecit ſcelera multa*? Sic paſſim apud Prophetas, populus Dei vocatur domus Iacob, domus Iſrael, domus Iuda. Senſus ergo eſt, q.d. Veniet hoſtis Aſſyrius & Chaldęus cum magno impetu, feritate & velocitate aduolans quaſi aquila ad prædam, vt domum Domini, id eſt terram ſanctam, tam duarum, quàm decem tribuum diripiat, imò ipſum Dei templum ſuccendat. Cur Chaldæi comparentur aquilæ, dixi Ezech. 17. 3.

C Quintò & optimè, totus hic verſus ſic connecti (vti in Biblijs paſſim ſine diſpunctione media connectitur) explicarique poteſt: *In gutture tuo ſit tuba quaſi aquila*, ſupple clange & exalta vocem tuam *ſuper domum Domini*. Clangor enim propriè aquilarum vox eſſe dicitur. Vnde auctor Philomelæ:

Dum clangunt aquilæ, vultur pulpare probatur.

Et Homer. Iliad μ. *Ipſa vero* (aquila) *clangens volabat flatibus venti*. Quidam aquilæ vocem vocarunt, reboarum, propter ſtrepitum grauem auibus alterius ſpeciei, maximè nocentibus, tam inimicum adeóque terribilem, vt earum feratur tardare motum & obtundere, qualis ſanè regiam auem decebat: quin & draco ipſe clangorem aquilæ audiens, terrore perculſus intra latebras *An clangant aquilæ*

D ſuas mox ſe abſcondere dicitur. Verùm hoc verum eſt tantùm in degeneri aquila, quam vulturinam, vel ſubaquilam vocant. Nam vera aquila tantùm abeſt vt vocem aliquam edat, aut canat, vt mutam penè Phyſici tradant, aut vix vocalem, idque ex animi magnitudine, qua fame & ſiti ſuperior, animæ affectus & cupiditates regere & moderari nouit: voces enim huiuſmodi plerumque intemperantis impotentiſque animi affectus, putà inopiam, aut cupiditatem, aut timorem, aut lætitiam indicant. ita ex Plinio & Æliano Aldrouandus in Aquila pag. 33. Quin & Ariſtot. lib. 9. Hiſt. anim. cap. 32. melanæetum, ſiue pullam aquilam, quam liberalem votat, inuidiæque expertem, ideò non clangere nec murmurare autumat, quia modeſta minime

méque petulans, affectus moderari ac cobibere melius poſſit quàm cæteræ. Hic ſenſus planus & appoſitus videtur. Iubetur enim Propheta tuba clangere inſtar aquilæ, vt repræſentet clangorem tubarum Chaldæorum & Aſſyriorum, qui quaſi aquilæ feroces inuolabunt in Samariam, Iudæam & templum. Vnde huc videtur alludere Iohan. Apoc. 8. 13. *Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cælum, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra.* Hæc enim aquila erit Propheta, prædicens orbi calamitates imminentes ſub tempora Antichriſti, vti Oſee hîc prædicit clades Iſraeli inſtantes, vide dicta Apocal. 8. Porrò in Scriptura non rarò aquila vocatur ſubaquila, vt Matth. 24. 28. *Vbicumque fuerit corpus* (cadauer) *illic congregabuntur & aquilæ*, ſcilicet vulturinæ, ſiue ſubaquilæ: vera enim aquila, quia generoſa, non cadauer quærit, ſed prædam viuam; nec comedit niſi quod ipſa necauerit, teſte Ariſtot. Plinio, aliiſque Phyſicis. Allegor. Leo Caſtrius: Aquila, ait, ſignificat Titi & Romanorum exercitum ac vexilla: in his enim præferebant aquilas. q. d. Romani vaſtabunt Ieruſalem & templum, in eóque ſua vexilla, purà aquilas, collocabunt, ob cæſum à Iudæis Chriſtum.

VERS 2. ME INVOCABVNT, cùm ſibi exitium imminere ſentient, dicentque: DEVS MEVS COGNOVIMVS TE ISRAEL] q. d. Nos qui ſumus Iſrael, id eſt Iſraelis, purà Iacobi Patriarchæ filij & heredes, inuocamus opem tuam: quia cognouimus & colimus te, ô Deus noſter: tu enim nobis tui cognitionem & cultum per Moſem & patres noſtros indidiſti. Verè Lactantius lib. 1. cap. 1. *Nullus, ait, ſuauior eſt animæ cibus, quàm cognitio veritatis*, præſertim primæ increatæ. Dicit *meus* in ſingulari pro noſter: quia reſpicit nomē *Iſrael*, quod pariter eſt ſingulare quoad vocem, ſed plurale quoad ſignificatum: ſignificat enim totum populum. Vnde ait, *Inuocabunt* in plurali. Hîc à toto cœtu Hebræorum, tam duarum, quàm decem tribuum, deſcendit ac ſalit Oſee ad vnam eius partem, purà ad Iſrael, id eſt decem tribus: contra has enim maximè prophetat: eò quòd ipſæ idololatriæ & ſchiſmatis fecerint initium eo ipſo tempore, quo viuebat & hæc prædicabat Oſee; cùm duæ tribus poſt mortem Oſee, ſub Achaz & Manaſſe regibus ad idola deflexerint. ita S. Hieron, Cyrill. Theodor. Haymo, Hugo, Ribera & alij. Chald. vertit, *omni tempore in quo adduco ſuper eos anguſtiam erant rogantes me dicentes: Nunc certò cognoſcimus quòd non ſit nobis Deus præter te: redime nos, quia ſumus populus tuus Iſrael.* Sed fruſtra clamabunt, méque inuocabunt: cauſam ſubdit, dicens:

VERS. 3. PROIECIT enim ISRAEL BONVM] Deum ſcilicet, eiúſque fidem & religionem. Deus enim eſt omne bonum, tam ſuum, quàm noſtrum; vt ei ſinguli meritò dicere debeamus cum S. Franciſco; *Deus meus, amor meus, & omnia.* Secundò, *proiecit Iſrael bonum* virtutis & pietatis, æquè ac diuinitatis meæ. Idcirco ego pariter à me abijciam & proijciam eum, quo facto, *inimicus perſequetur eum.* Cauſam primam & fontem mali ſubdit, dicens:

VERS 4. IPSI REGNAVERVNT, ET NON EX ME] Primò, taxatur hîc populus, quòd inconſulto Deo reges ſibi crearit proprios, eóſq; ſchiſmaticos: vnde & ſtatim cum eis à Deo ad idola vitulorum defecit, tamq; ſchiſma à fide, quàm à domo Dauidis fecit 3. Reg. 12. ita S. Hieron. Theophyl. Theodor. Vbi Nota. Pro *regnauerunt*, hebr. & Chald. eſt המליכו *himlichu*: id eſt regnare fecerūt, reges ſibi conſtituerunt. Quocirca Origen. hom. 4. in lib. Iudic. & Cyprian. epiſt. 55. legunt, *ſibimet regem conſtituerunt, & non per me; principem, & non per conſilium meum*: clariùs Chald. *regem ſibi crearunt, & non ex ſententia mea: conſtituerunt ſibi principes, ſed non ex voluntate mea.* Porrò Origen. & S. Hieron. putant hîc notari Saulem, cùm populus à Samuele regem peteret. Tunc enim Deus dixit Samueli: *Non te abiecerunt, ſed me, ne regnem ſuper eos.* Verùm hoc factum iam exoletum erat, & emendatum per Dauidem, quem Deus ipſe Sauli ſubſtitui, regemque à Samuele vngi iuſſit: nec Saul fuit cauſa ſchiſmatis & idololatriæ, ſed tam Iudam, quàm Iſraelem, in vnius Dei cultu continuit.

Meliùs ergo idem S. Hieron. Cyrill. Theodor. Haymo, Lyran, Hugo, Ribera, cum Rabbinis, cenſent, hîc notari Ieroboam: hic enim ab Iſraele creatus fuit rex, fecitque ſchiſma tam à Roboam & ſtirpe Dauidis, quàm Deo, eiuſque cultu & templo, erigendo vitulos aureos in Dan & Bethel.

Dices, Ieroboam à Deo per Ahiam Silonitem Prophetam deſignatus fuit rex. Sciſſo enim pallio in duodecim partes, dixit ei Ahias: *Tolle tibi decem ſciſſuras. Hæc enim dicit Dominus: Ecce ego ſcindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus.* Quocirca Abulenſ. in 3. Reg. 12. quæſt. 8. & 9. cenſet decem tribus licitè feciſſe ſchiſma à Roboam, & elegiſſe Ieroboam in regem. Ratio eius eſt: Quia, inquit, ipſæ tribus liberæ erant, populuſque liber; Roboam autem volebat eas in ſeruitutem redigere, eaſque regere vt tyrannus, non vt rex: poterant ergo ab eo recedere, & nouum regem ſibi creare. Populus enim vel reſpubl. principibus & regibus dedit imperium in ſe, purà poteſtatem & ius regendi populum, ſed certis iuſtiſque conditionibus: vnde & poteſt illud iiſdem auferre, vel imminuere, ſi ipſi eo abutantur & tyranni euadant. Non enim populus abſolutè ſe dedit regi, vti quis dat aurum vel equum amico, ita vt omne ſuum ius in eum transferat, nec vnquam illud reuocare poſſit; ſed certis pactis interuenientibus, inter quæ primum eſt, vt iuſtè ab eo regatur, vtque contra hoſtes ab eo defendatur, quod ſi id negligat aut violet rex, poteſt populus reuocare poteſtatem quam illi dedit, eumque regno deponere. ita Abulenſis.

An Ieroboam fuerit rex, an tyrannus.

Regem fuiſſe cenſet Abul.

Pro reſponſione Nota. Duplex de Ieroboam eſt ſententia, vtraque probabilis. Prior aſſerit eum creatum eſſe regem tam à Deo, quàm à populo: poſterior cenſet eum creatum à ſolo populo, non à Deo.

In primis ergo Pineda l. 2. de Rebus Salomonis cap. 2. ita reſpondet: Ieroboam, inquit, accepit à Deo ius regni ſuper decem tribus miniſterio Ahiæ Prophetæ, dicentis 3. Reg. 11. 37. *Te autem aſſumam, & regnabis ſuper omnia quæ deſiderat anima tua, eriſq; rex ſuper Iſrael.* Sed poſtea ſuffragijs populi non tam cepit ius regni, quàm poſſeſſionem, 3. Reg. 12. 20. *Cùm audiſſet Iſrael quòd reuerſus eſſet Ieroboam, miſerunt & vocauerunt eum*

A Deo creatum cenſet Pineda.

con-

congregato cœtu: & conſtituerunt eum regem ſuper omnem Iſrael. Quod non tam pertinet ad ius regni, quàm ad ſolemnitatem quamdam inaugurandi regis, atque regij muneris exercendi. Qua ratione Origen. Cyprian. Theoph. & Theod. docent accipiendum hoc Oſee 8.4. *Ipſi regnauerunt, & non ex me*, id eſt me inconſulto, ſuo tantùm libito & cupiditatis temeritate regem conſtituerunt Ieroboam. Queritur enim Deus non de ipſo Ieroboam, cui diuinitus ius regni collatum fuerat; ſed de decem tribubus, quæ ira potiùs & animi impatientia, quàm idonea aliqua ratione ductæ à domo Dauid defecerant, & alteri ſe regi regendas permiſerant. vnde in Hebr. pro *regnauerunt*, eſt הִמְלִיכוּ *himlichu*, id eſt regnare fecerunt, regem crearunt. ita ipſe.

Alij. à populo.

Alij ex aduerſo, & fortè probabiliùs, cenſent, Ieroboam non à Deo, ſed à populo creatum eſſe regem, idque Deum tantùm prædixiſſe, 3. Reg, 12.37. nam illa verba, *Regnabo eriſque rex*, prædictio ſunt tantùm & promiſſio regni, non verò eius donatio, regiſq; creatio, regni, inquam, dandi à populo per eius ſchiſma & defectionem à Roboam, quod tamen permittere & non impedire intendit Deus, quia per illud punire volebat idololatriam Salomonis, vt ipſe eidem prædixerat 3. Reg. 11. 31. Quod ergo ait, *Te autem aſſumam*, idem eſt quod, Te autem aſſumi faciam, ita animos populi reſque omnes diſponam, meaque prouidentia dirigam, vt aſſumaris in regem tu, non alius. Idipſum, non aliud, nec amplius ſignificat Deus, dum ait 3. Reg. 12.24. *A me factum eſt verbum hoc*, putà ſchiſma Iſraelis, quo nouum regem ſibi creauit. Huic ſententiæ planè fauet noſtra verſio hîc, quæ habet: *Ipſi* (ſcilicet Ieroboam, & poſteri eius reges Iſrael) *regnauerunt, & non ex me*. Hebræum enim *himlichu*, tam ſignificat regnarunt, quàm regnare fecerunt: ſæpè enim ſumitur in ſignificatione *kal*, eſto ſit *hiphil.* Fauet & hiſtoria lib. 3. Regum: nam cùm cap. 11. Dominus tantùm prædixerit & promiſerit Ieroboam regnum, dandum per populum, nuſquam autem de facto ipſum vnxerit aut crearit regem, ſed cap. 12. ſolus populus faciens ſchiſma à Roboam per ſe inconſulto Deo eum regem conſtituerit; planè videtur à ſolo populo, non à Deo, ipſe creatus fuiſſe rex. Populus autem creando eum regem peccauit: quia temerè, ſine conſilio & conſenſu Dei id fecit. Debebat enim in re tam graui ex priſco more conſulere Deum per Pontificem, vel per Prophetam. Deus enim inſtituerat regnum Hebræorum per Samuelem, volueratque vnum eſſe, non duo: Hebræi enim erant populus & regnum Dei; ac proinde regnum hoc non tantùm humanum erat, vti eſt aliarum gentium, ſed & ſpirituale & diuinum. Peccarunt ergo Iſraelitæ qui inconſulto Deo hoc regnum immutarunt, & merè humanum effecerunt, ac diuiſerunt, nouumque regem ſibi crearunt. Sic peccaret populus & clerus, ſi Pontificem, etiam tyrannicè regentem, deponeret: Pontifex enim à Deo auctoritatem accipit & poteſtatem, non ab Eccleſia, ideóque à ſolo Deo deponi poteſt. Ieroboam quoque peccauit; quia licèt ſciret à Deo prædictum & promiſſum ſibi regnum, tamen illud inijt ſine Deo, neque vnctus fuit à Pontifice, aut Propheta, ſed ſolius populi tumultuantis vocibus & acclamationi-

A bus creatus, illud acceptauit & vſurpauit. Secùs eſt de Iehu, qui ſchiſmate iam facto, & regno Iſraelis iam inſtituto, à Deo creatus & vnctus eſt rex per Prophetam, 4. Reg. 9. 6. Quid ergo Deus per Ahiam dicit Ieroboam. 3. Reg. 11. 31. *Scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus*, intellige non actiuè per me, ſed obiectiuè & permiſſiuè per Iſraelem, putà per populum. Obijciam enim eius oculis & animis imprudens & tyrannicum reſponſum & regimen Roboam, quo fiet vt ipſe ab eo auerſus, conuertat ſe ad Ieroboam, eumque erect: quod ego permittam, vt puniam peccata tam Salomonis, quam Roboam. Sicut ergo Chriſtus ait, ob hominum malitiam & infirmitatem neceſſe eſſe vt fiant ſcandala, væ tamen homini illi per quem ſcandalum venit: ita poſita duritie Roboam, & auerſione populi ab eo, neceſſum quaſi erat alium, putà

B Ieroboam, à populo regem creari: væ tamen illi, qui huius creationis fuit cauſa & ſcandalum. Deo enim irato, ideóque inuito ea facta eſt; vnde Iſraelitæ non leguntur Deum conſuluiſſe, nec ex eius oraculo aut directione, ſed motu proprio & temerario regem ſibi ſubitò creaſſe. ita S. Hier. Theodor. Cyrill. Vatabl. Ribera, à Caſtro & alij. Prædixit ergo Deus Ahiæ & Ieroboam, eum regem futurum per tumultum populi, non verò ipſe per ſe eum regem conſtituit. Taxat itaque Deus hîc Primò populum, quòd ſine ſuo nutu regnum Dauidis vnum à ſe conſtitutum, in duo diuiſerit, quodq; ab eo fecerit ſchiſma, ac nouum ſceptrum & regnum ſibi erexerit, creando ſibi regem Ieroboam; præſertim quia per hoc ſchiſma præuidebat eum inducturum ſchiſma in fide, & idololatriam. Itáque peccauit populus contra

C ius non humanum, ſed diuinum, ac conſequenter contra religionem, non contra iuſtitiam. Iure ergo queritur Deus, quòd reges in Iſrael non regnarunt ex ſe, vti regnarunt reges Iuda: quia ipſe non inſtituit regnum Iſrael, vti inſtituit regnum regeſque Iuda.

Secundò, taxat ipſos reges Iſrael, quòd non ex Deo, ſed ex ſe regnarint: quia ſcilicet aliqui ex eis tyrannicè regnum inuaſerunt, vt Zamri, Amri, Sellum, Manahem, Phaceia. Phacee & Hoſee, ſub quibus hæc Prophetauit Oſee, 4. Reg. 15. & ſequent. Alij verò, vt Ieroboam, Iehu, &c. licet à Deo viderentur deſignati vel electi, tamen non tam ex diuina auctoritate & voluntate, quàm ex propria cupiditate & regnandi libidine regnum iniuerint: vnde & ſtatim ad idola defecerunt, vt ſequitur. Quocirca Septuag. vertunt *ex*

D *ſemetipſis regnauerunt, & non ex me, principes extiterunt, & non indicauerunt mihi.* Deniq; regnarunt, id eſt, regnum adminiſtrarunt, non ex me, id eſt, non iuxta meam legem & voluntatem, ſed iuxta ſuam tyrannidem & impietatem, præſertim quia per leges & edicta ſua ſanxerunt idololatriam. ita Sanchez.

Tropol. ambitioſi non regnant ex Deo.

Tropolog. hæc facile eſt adaptare tyrannis, qui regnum vel inuadunt, vel legitimè adeptum tyrannicè adminiſtrant, præſertim qui hæreſim, ſchiſma, ſacrilegia in regnum inuehunt. Rurſum ijs qui ex ambitione potiùs, quàm virtute imperium regimenque ambiunt, & capeſſunt principatum vel prælaturam. contra quos ait S. Gregor. 1. p. Paſtor. cap. 1. *Dominus per Prophetam queritur dicens: Ipſi regnauerunt, & non ex me,*

prin-

principes extiterunt, & ego ignoraui. Ex ſe namque, & non ex arbitrio ſummi rectoris regnant, qui nullis fulti virtutibus, nequaquam diuinitus vocati, ſed ſua cupidine accenſi, culmen regiminis rapiunt potiùs, quàm aſſequuntur. Quos tamen internus iudex & prouehit, & non cognoſcit: quia quos permittendo tolerat, profectò per iudicium reprobationis ignorat. Et S.Bernard. de Conuerſ. ad cleric. cap.27. taxans clericos ambientes prælaturas: *Tollitis*, inquit, *& non accipitis claues. De quibus Dominus queritur per Prophetam: Ipſi regnauerunt, & non ex me; principes extiterunt, & ego non vocaui eos. Vnde tantus prælationis ardor, vnde ambitionis impudentia tanta, vnde veſania tanta præſumptionis humanæ? Audeátne aliquis veſtrûm terreni cuiuſlibet reguli, non præcipiente, aut etiam prohibente eo, occupare miniſteria, præripere beneficia, negotia diſpenſare? Nec tu Deum putes, quæ in magna domo ſua à vaſis iræ aptis in interitum ſuſtinet, approbare. Multi quidem veniunt, ſed conſidera quis vocetur.*

Aptiùs hæc adaptat S.Cyprianus Fortunato & feliciſſimo, alijſque ſchiſmaticis, qui cathedram Pontificiam S. Cornelij legitimi Papæ conuellere & inuadere moliebantur. vnde ſcribens ad Cornelium epiſt.3.lib.1. habet hanc auream ſententiam: *Neque enim aliunde hæreſes obortæ ſunt, aut nata ſunt ſchiſmata, quàm inde quod ſacerdoti Dei non obtemperatur, nec vnus in Eccleſia ad tempus iudex vice Chriſti cogitatur: cui ſi ſecundùm magiſteria diuina* (notent hoc hæretici) *obtemperaret fraternitas vniuerſa, nemo aduerſum ſacerdotum collegium quidquam moueret: nemo poſt diuinum iudicium, poſt populi ſuffragium, poſt Coepiſcoporum conſenſum, iudicem ſe iam non Epiſcopi, ſed Dei faceret: nemo diſsidio vnitatis Chriſti Eccleſiam ſcinderet, nemo ſibi placens ac tumens ſeorſim foris nouam hæreſin conderet.* Et inferiùs: *Planè Epiſcopi* (ſchiſmatici) *non de voluntate Dei fiunt; ſed qui extra Eccleſiam fiunt, ſed qui contra diſpoſitionem & traditionem Euangelij fiunt, ſicut ipſe Dominus in duodecim Prophetis ponit & dicit: Sibimet regem conſtituerunt, & non per me.*

Reges à Deo dantur.

Viderunt idipſum per vmbram Gentiles, qui reges & principes legitimos à Deo dari creariq; aſſerunt. Ita Callimachus: *Ex Ioue ſunt reges.* Et Homerus paſſim reges vocat *διογενέας*. Ioue genitos, & *διοτρεφέας*, quaſi Iouis alumnos. Romulus quoque primus Romanorum rex hanc legem ſanxit, *vt nemo regnum magiſtratumq; iniret, niſi auctor fieret Deus ipſe*, vti refert Pompon. Lætus de Magiſtr. Rom. Titus Imp. teſte Suetonio in eius vita cap.9. duos patricios in necem ſuam coniurantes non occidit, ſed monuit vt deſiſterent; *principatum fato dari*, inquiens, *fruſtraq; tentari facinus potiundi ſpe, vel amittendi metu.* Plinius in Panegyr. Traiani, *Principem*, ait, *dat Deus, qui erga genus humanum vice ſua fungitur.*

Non cognovi] Practicè, id eſt, non approbaui principes Iſraelis. ita S.Hieron. Vatabl. & alij paulò antè citati. Sic dicet Chriſtus reprobis: *Neſcio vos*, id eſt auerſor vos. Matth.25.12. Similes phraſes plures recenſet S.Gregor. l.2. Moral.4.

Argentvm svvm et avrvm svvm fecervnt sibi idola, q. d. Ex auro & argento ſuo conflauerunt ſibi idola, vt interirent] id eſt, ad interitum eorum; vel, vnde interibunt. *Vt* enim *vt* euentum & effectum ſignificat, non cauſam. Hebræa habent in ſingulari, *vt exſcindatur*, id eſt vt intereat, ſcilicet argentum & aurum eorum, cùm ab hoſte Aſſyrio vel rapietur, vel incendio conſumetur. Quare minùs rectè hoc aliqui ad homines referunt eo ſenſu. q. d. Totam copiam auri & argenti contulerunt in fabricam idolorum; ita vt multum de ſuis opibus detraxerint. Hebr. enim כָּרַת *carat* ſignificat exſcindere, ſuccidere, perdere; & ad hoſtes pertinet. vnde ſequitur, *Proiectus eſt vitulus tuus*, quem ex auro tuo fabricaſti.

Moral. propriè auari aurum & argentum faciunt ſuum idolum: quia illud præ rebus omnibus adamant, quærunt, tuentur, Deoq; ſæpè præferunt: vnde auaritia ab Apoſtolo vocatur idolorum ſeruitus, Ephe.5.5. vide ibi dicta.

Proiectvs est vitvlvs tvvs Samaria] Vers.5.
Hebr. *proiecit* (ſcilicet Deus) *vitulum tuum, ô Samaria*, quia fecit vt tecum caperetur ab Aſſyrijs Septuag. legentes alijs punctis זְנַח *zenach*, in imperatiuo, vertunt, *proijce vitulum tuum, ô Samaria.* R. Dauid & Arias vertunt, *elongabit ſe à te*, vel, *proijciet te vitulus tuus*, putà Apis, quem colis quem amas, & in quo omnem ſpem tuam reponis. Hebræi enim carent caſibus: vnde עֵגֶל *eghel* tam eſt *vitulus* in nominatiuo, quàm *vitulum* in accuſatiuo. Porrò præterita accipe pro futuris: *proiectus eſt*, id eſt proijcietur: *proiecit*, id eſt proijciet. Eſt enim prophetia.

Vsqvequo non potervnt emendari?] q. d. Quamdiu durabit iſta obſtinata voluntas vitulos & idola colendi? vtique vſque ad excidium & captiuitatem Aſſyriacam. *Quæ tanta inſania*, ait S.Hieron. *me dante locum pænitentiæ, illos ad ſanitatem nolle reuerti?* Chaldæus nectit hæc præcedentibus, itáque vertit, *exarſit furor meus in eos, quamdiu non potuerunt* (quia obſtinatè noluerunt) *ſe purgare* ab idololatria. Hebr. eſt, *vſque quando non poterunt innocentiam*, ſupple comparare ſibi Iſraelitæ, id eſt, quamdiu impuris & immundis animis erunt propter idololatriam? ita Vatabl.

Qvia ex Israel et ipse est] q.d. Iſraëlis Vers.6.
opus & figmentum eſt hoc idolum vituli, putà Apis Ægyptij, vti & alia idola aliarum gentium ſtulta figmenta ſunt, patet ex ſeqq. *Hunc enim vitulum primò finxerunt Ægyptij: inde Hebræi exeuntes ex Ægypto, eumdem formarunt in deſerto*, Exodi 23.4. *Hos imitatus Ieroboam eumdem conflauit*, cùm fecit ſchiſma à Roboam & Iuda. Senſus eſt, q. d. Apis non eſt Deus, non eſt numen, nil ex ſe habet diuinitatis aut potentiæ: ſed Deus effectus & formatus eſt à ſtultis Ægyptijs & Iſraelitis.

Qvoniam in aranearvm telas erit vitvlvs] Probat Apin non eſſe Deum, quia ab Aſſyrijs diſperdetur, q. d. Licèt aureus hic vitulus, quaſi Deus iam magnificetur ab Iſraelitis, tamen breui ab hoſtibus exterminabitur, & diſſlabitur vt tela araneæ, ſiue vt fila in autumno per aërem volantia, quæ per ventum in atomos & in auram diſſoluuntur & abeunt. Vult dicere: Idolum eſt opus inutile, euanidum; ac proinde ſe ſuoſque cultores adiuuare impotens planeque infirmum & inualidum.

Pro *telas aranearum* hebr. eſt שְׁבָבִים *ſchebabim*, quod R. Dauid, Arias & Vatabl. vertunt, *ſciſſilia, fragmenta, fruſta*; Chald. *aſſeres*; Symmach. *inſtabile*; V. editio, *vagus & fluctuans*; Se-

pt uag.

ptuag. πλανῶν, id eſt, *ſeducens* vel *decipiens*. q.d. A Aſſyrij confringent & captiuum abducent Apin, qui Iſraelitas ſeducit. R. Dauid, R. Abraham, & ex eis Pineda in Iob 18. 5. vertunt, *ſcintillas*, q. d. Samaritæ fecerunt vitulum æreum, ſplendentem & ſcintillantem: ſed ſcintillæ ſplendoris in ſuos cultores deſæuient, velut ſcintillæ ignis. Inſuper ipſi velut leuiſſimæ ſcintillæ ſtatim peribūt, & extinguentur. Moral. peccator per vſuras, fraudes, &c. parans ſibi opes, præbendas, dignitates magnis laboribus & moleſtiis, quid niſi telas aranearum texit? quæ mox vento caſuum humanorum, ac præſertim mortis, diſſlabuntur & euaneſcent, nec eum in Dei iudicio tegere aut veſtire poterunt; imò quæ quaſi ſcintillæ ignem gehennæ illi ſuccendent. vide dicta Iſaiæ c. 59. 6.

7. Quia ventum ſeminabunt, & turbinem metent: culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam: quod & B ſi fecerit, alieni comedent eam.

8. Deuoratus eſt Iſrael: nunc factus eſt in nationibus quaſi vas immundum.

9. Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur, onager ſolitarius ſibi: Ephraim munera dederunt amatoribus.

10. Sed & cùm mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos: & quieſcent paulisper ab onere regis & principum.

11. Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum: factæ ſunt ei aræ in delictum.

12. Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ ſunt. C

13. Hoſtias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum: ipſi in Ægyptum conuertentur.

14. Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui, & ædificauit delubra: & Iudas multiplicauit vrbes munitas: & mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius.

Verſ. 7. VENTVM SEMINABVNT, ET TVRBINEM METENT] q. d. Fruſtra laborarunt colendo Apin: nullum enim ex eo fructum capient, niſi turbinem excidij & captiuitatis. Nota pulchram metaphoram, ab agricola ſeminante & metente mutuatā, D quæ crebra eſt in Script. nam ſeminare ſignificat operari; metere, mercedem operis recipere; ventus, opus inane, ſterile, futile; turbo, calamitatem, ſcilicet captiuitatem. ita Mariana & alij. Rurſum, alluditur ad ventum, qui quaſi ſemen intra terram ex exhalationibus conceptus & genitus, cùm in lucem & aërem eruperit, eiet puluerem, turbinemque infeſtum excitat. Significat ergo hoc adagium, laborem idololatrarum & impiorum in colendis ſuis idolis non tantùm eſſe fruſtraneum, ſed & noxium. Quid enim fructus ſperet qui ventum ſeminat, niſi terræ motum & pulueris nubem? horum enim cauſa eſt ventus in terra concluſus. Vnde Arabicus Alexand. vertit, *ſeminauerunt ventum, & in perditione auferentur; non implebitur manipulus de bordeo*. Arabicus Antioch.

verò, *ſeminauerunt planities maiores eorum, vt poſſideretur* (vitulus Samariæ, de quo præceſſit) *eas: non ſunt autem illis arundo, neque virtus ad faciendum.*

Notat Anton. Fernand. in viſion. 13 ſect. 2: quòd turbo puluerem diſſipans appoſitè quadret in tribulationes quibus homo iactatur, homo, inquam, qui eſt puluis & cinis à primæua illa maledictione peccati. vnde eſt illud pſal. 1. 4. *Non ſic impij, non ſic, ſed tanquam puluis quem proiicit ventus à facie terræ*. vbi S. Hilar. *Vt ſit*, inquit, *pœna ludibrioſa: leuiſſimus quippe terræ puluis, paleæ, & huiuſmodi aliæ quiſquiliæ nihil aliud ſunt, quàm rapidi ludibria venti*. Et quid eſt homo poſt peccatum, niſi, merum ludibrium tentationum & calamitatum vndique ingruentium, eumque huc illucque raptantium? Hoc eſt quod ait Iſaias c. 21. 1. excidium Babyloni miſerrimum denuncians: *Onus deſerti maris: ſicut turbines veniunt de terra horribili.*

B. Quærit S. Gregor. in illud Iob 38. 1. *Reſpondens autem Dominus Iob de turbine dixit*, cur Deus de turbine ſit locutus? ac reſpondet quia flagellato loquebatur: durabat nempe illa adhuc tempeſtas malorum, qua Deus flagellabat Iob: idcirco non alius flagellanti è quo loqueretur conueniebat thronus, quàm turbo.

Tropol. ventum ſeminant, & turbinem metunt, qui bonum operantur vt inanem gloriam, vel quæſtum ſordidum aucupentur: hæc enim, vt turbo, mille curarum, ſollicitudinum & dolorum flatibus æſtibuſque eos exagitat. ita Cyrill. Sic ferè & Theoph. quem audi: *Seminans in carne, & ex carne corruptionem metens, ventus corrumpenda, leuia & vacua ſeminat, à ſpiritu, ſeu flamine nequitiæ noxam hanc recipiens. Nec tam robore præſtat, vt faciat opus animam alens. Nec enim dicere cum D. Paulo poteſt: Omnia poſſum in eo qui me confortat, Chriſto. Si vnquam quidquam operetur boni, non tanta diuinum hoc ſcopum faciens, ſed ad humanam quamdam gloriam, vel aliam rationem non commendabilem, dæmonibus illud impertit*. Vbi Nota, Theoph. de more ſequi verſionem Septuaginta. Septuag. enim ſic vertunt, *corrupta vento ſeminauerunt, & ſubverſio eorum ſuſcipiet ea*. quod tropologicè de hæreticis explicans S. Hieron. *Iſti*, inquit, *ventum ſeminant, ſiue ἀνεμόφθορα, quæ à vento corrupta ſunt ſemina, quæ medullam non habent, quam Græci ἐντεριώνην vocant: & idcirco vacua ſeminantes, inania vacuaque recipiunt: imò ſeminantes in carne, de carne metunt corruptionem, & circumferuntur omni vento doctrinæ*. Ita ſementi ſeges reſpondet.

D CVLMVS STANS NON EST IN EO, GERMEN NON FACIAT FARINAM] Ex Septuag. S. Cyrill. legit & explicat. q. d. *Similes erunt manipulo ſpicarum carentium granis, quæ inutiles ſunt ad conficiendum panem*. Adagium eſt ſimile priori, imò prioris pars & explicatio, q. d. Idololatræ ventum ſeminant, & turbinem metent: quia ex ſemine eorum non naſcetur culmus & germen, quod creſcat & matureſcat in grana & ſegetem, vt ex ea fiat farina & panis edulis; ſed totus culmus in germen & inanem ſpicam abibit. q. d. Omne opus eorum, putà cultus idolorum, nullum eis afferet fructum, nil opis diuinæ, nil conſolationis, nil boni pariet; ac nominatim culmum, & germen faciens farinam, id eſt, meſſem & ſegetem, rerumque copiam & opes, quas ab hiſce ſuis diis ſperant, eis non dabit. Vnde Chald. vertit, *omnes eorum opes*

& ſegetes deprædabitur hoſtis, vel diſperdet Deus, vt fiant extremè pauperes. Eſt synecdoche: ex culmo enim & germine ſegetem, omneſque opes intelligendas relinquit. ita S. Hieron. & Ruffin. quem audi: *Apud te*, inquit, *nihil fertilitatis firmitatiſq; remanebit, vt ſolet in culmo, cuius proceritas per aliquam aëris iniuriam ſpicæ plenitudinem non creauerit. Ita igitur & tu nihil emolumenti conſequeris, nec vlla culturæ reſpondebit induſtria.*

Loquitur, vt dixi, de idolis & idololatris: à pari tamen & ſimili hoc adagium adaptes, ait Delrio adagio 948. oſtentationi virtutis non ſolidæ, rebuſque modicè duraturis, nec ad felicem exitum peruenturis: quales eſſe ſolent diuitiæ malè partæ, immodicæ diligentiæ, ſtudia intemperata, præcocia puerorum ingenia, conciones, diſputationes & ſcriptiones ſupra vires, ſupra doctrinam & ingenium. De quibus verū eſt illud Ptolemæi dictum prol. in Almageſtum: *Qui ſcientiam ſuam vltra aſtutiam quæ in ipſo eſt extendit, eſt ſicut paſtor debilis cum multis ouibus*: has enim regere, paſcere & impinguare nequit. Quocirca S. Gregor. 18. Moral. c. 28. tropologicè hæc Prophetæ verba hypocritis adaptat: *Culmus*, inquit, *germen non habet, cùm vita virtutum meritis caret. Farinam culmus non facit cùm is qui in præſenti ſæculo proficit, nil ſubtilitatis intelligit, nullum boni operis fructum reddit. Sed ſæpè & cùm fecerit, hanc alieni comedunt: quia & cùm bona opera hypocritæ oſtendunt, de his malorum ſpirituum vota ſatiantur. Qui enim per hæc placere Deo non appetunt, nequaquam agri dominum, ſed alienos paſcunt. Fæcundo itaque hypocrita & neglecto palmiti ſimilis, ſeruare fructum non valet; quia botrus boni operis in terra iacet. Sed tamen hac ipſa vecordia ſua paſcitur* (vt ait Iob) *quia pro bono opere à cunctis honoratur, cæteris præeminet, ſubiectas hominum mentes tenet, maioribus locis attollitur, fauoribus nutritur, ſed tunc ſe ſtultè egiſſe intelliget, cum pro delectatione laudis ſententiam diuinæ correptionis acceperit.*

Tropol.

Denique Leo Caſtrius per culmum & germen non faciens farinam, accipit diram famem, qua à Deo puniti ſunt Iudæi ob occiſum Chriſtum, quando obſeſſi à Tito fame extabuerunt, adeò vt & matres comederent filios.

Vers. 8. DEVORATVS EST ISRAEL, opes Iſraelis, vires, fama & gloria attrita & abſumpta ſunt ab Aſſyriis, q. d. Iſrael miſtus idolis & Gentibus, proprium & nobile Iſraelis nomen amiſit, FACTVSQVE EST QVASI VAS IMMVNDVM] ſordibus & fæcibus plenum, putà matula, vt omnium gentium ſordes, ignominiam & probra vnus exciperet, matulam enim verterunt alij interpretes, teſte Ruffino. Idem rectè dicas de quouis fideli peccatis inquinato & polluto. *Immundum vas ſiue inutile*, vt vertunt Septuag. *Hebræi matulam vocant*, ait S. Hieron. *quo ad proiicienda ſtercora vti ſolemus.* Et Ruffinus: *Numquam*, ait, *Iſrael honeſto delegatus officio eſt, vt poſt libertatis ac donationis inſignia, ſaltem inter ſeruos liberalitèr cenſeretur; ſed quaſi vas ad naturæ requiſita compoſitum, ita contumeliarum ſordibus implebatur.* Sic Varro Plautus, & alij hominem viliſſimum & ſordidum vocant *matulam*, dicuntque, *non homo eſt, ſed matula.* Vnde & Martial.

Diſpereant ſi tu Pyladi præſtare matellam
Dignus es, aut porcos paſcere Pirithoi.

Ita Iudæi ob cæſum Chriſtum à Romanis capti, & ad ſtercora exportanda damnati, ſtabularij & matularij effecti ſunt. Vnde Iuuenal. ſatyra 3.

Iudæi, quorum cophinus fœnumq; ſupellex.

Quin & fœtorem genti toti proprium contraxerunt, quem non niſi baptiſmo eluere poſſunt, ſi conuertantur ad Chriſtum. Vnde à Poëtis *fœtentes* appellantur, & tales experientia ſentimus. Ita Martialis lib. 4 epig 4 fœtentem Iudæorum halitum coniungit cum exhauſta palude, cum aqua ſulphurea, cum fumante lychno, cum vulpino ſtercore, cum viperino cubili. Et Fortunatus l. 5. Carm. epiſt. ad Gregorium:

Abluitur Iudæus odor baptiſmate diuo,
Et noua progenies reddita ſurgit aquis.
Vincens ambroſios ſuaui ſpiramine rores,
Vertice perfuſo chriſmatis efflat odor.

Pari modo peccatores, præſertim ſcorta, ſunt hominum, imò diaboli, matulæ, ait Delrio adagio 949. venter enim guloſi & luxurioſi quid aliud eſt, quàm matula, quàm latrina, quàm cloaca? Dum ergo hanc per diem ſæpè viſere, inſpicere & olfacere cogitur, cogitet talem eſſe ventrem & multò magis talem eſſe animam ſuam. Huc pertinet illa meditatio S. Bernardi: *Cogita, ò homo, quid fuiſti, quid es, quid eris? Fuiſti ſperma fœtidum: es vas ſtercorum: futurus eſca vermium.* Ita tentationem gulæ ſuperauit B. Iacoponus, carnes putidas identidem applicando ori & naribus: ac libidinis ignem ſuperauit odorando cadauer purulentum mulieris adamatæ monachus ille in Vitis Pat lib. 5. tract. 5. de fornicatione § 22.

Scorta matulæ diaboli.

Porrò quàm hoc nomen & obſequium matulæ vile & infame ſit, docuit adoleſcens Spartanus, qui, vt refert Plutarc. in Apophtheg Lacon. ab Antigono captus ac venditus, paruit quidem in omnibus emptori quæ non eſſent indecora ingenuis: cæterùm iuſſus afferre matulam, detrectauit obſequium, addens: Non ſeruiam. Surgente domino puer, Senties, inquit, quem emeris, ſimulque conſcenſo tecto ſeſe præcipitem dedit, malens mori, quàm tam viliter ſeruire.

Vers. 9. QVIA IPSI ASCENDERVNT AD ASSVR, ONAGER SOLITARIVS SIBI] q.d. Iſrael petiit opem ab Aſſyriis ad hoc, vt quaſi onager, id eſt aſinus ſilueſter, omne iugum legis Dei excuteret, viueretq; liber, ac faceret quidquid libet more onagrorũ & more Gentium quibus idola hanc peccandi dant licentiam: ita Theodor. Theophyl. Arias, Vatab. Ribera & à Caſtro. Hinc iuſto Dei iudicio Iſrael derelictus, ſolus erit vt onager, deſtitutus tam Aſſyriorum, quàm Dei quem dereliquit auxilio. Idem dicas de hæreſi & hæretico. Aliter S. Hieron. & ex eo Haymo, Hugo & Lyran. *Aſcenderunt*, inquit, id eſt, *aſcendent, imitantes onagrum ſolitarium, nequaquam vt oues paſti à Domino, ſed malè abutentes libertate ſua, & educti in captiuitatem.* q.d. Aſcendent Iſraelitæ captiui in Aſſyriam, quia voluerunt viuere vt onagri liberi, & abſque iugo diſciplinæ; ideoq; Aſſyriorum amicitiam & opem magnis muneribus & tributis coemerunt. vnde Chald. vertit, *aſcendent ad Aſſyrios pro eo quòd ambulauerint in voluntate animæ ſuæ, tanquam onager efferus*; Septuag. vertunt, *germinauit* (fructificauit, fœtus produxit) *apud ſemetipſum Ephraim.* Tradit enim Oppianus, onagrum marem ita eſſe zelotypum, vt pullos ſuos dentibus exſecet, ne generare queant, vt ipſe ſolus onagra ſua fruatur. Vnde & vocatur ſolitarius: licèt

enim

enim feminarum agmine ſtipatus incedat, tamen eis ſolus imperare & frui vult, nec alium marem riualem, vt æmulum patitur. Incedit ergo ſolus non ab onagrarum, ſed ab onagrorum conuictu. Audi Solinum Polyhiſt. cap. 30. *Africa onagros habet, in quo genere ſinguli imperitant gregibus feminarum, æmulos libidinis ſuæ metuunt. Inde eſt quod grauidas ſuas ſeruant, vt in editis maribus, ſi qua facultas fuerit ſpem generandi morſu detruncent: quod cauentes feminæ in ſeceſſibus partus occulunt.* Idem tradit Plinius lib 8. cap. 30.

Allegor. Leo Caſtrius: Iſrael, ait, poſt occiſum Chriſtum eſt onager ſolitarius, quia ſolus in ſuo errore & perfidia Iudaica pertinaciter perſiſtit; nec cum cæteris gentibus omnibus in religione cultuque Dei communicat.

Tropol. hæc facilè adaptes ſuperbis præſertim apoſtatis à fide, vel Ordine. vnde Rupert, *Onager, ait, id eſt agreſtis aſinus, hominem ſtultum atque ſuperbum ſignificat, ſicut in Iob cap. 11. 12. ſcriptum eſt. Vir vanus in ſuperbiam erigitur & quaſi pullum onagri liberum ſe natum putat.* Et inferiùs: *Onager ergo dicitur id eſt, aſinus ſed ſuperbus, aſinus per ſtultitiam; ſed infrænis, & præſepij dominici contemptor, vel ignarus præ ſuperbia: ſolitarius, à rectore Deo profugus, & ſolus, vtpote Dei deſertor, & à Deo deſertus.* vide & S. Greg. in citatum S. Iob. locum l. 10. Moral. c. 15.

EPHRAIM MVNERA DEDERVNT AMATORIBVS] Aſſyriis, quorum opem & amicitiam ambiebant, ideoque eorum idola colebant. Sic enim Phul regi Aſſyriorum in tributum dederunt mille talenta, ideoque Manahem rex Iſrael ſingulis induxit tributum quinquaginta ſiclorum, 4. Reg. 15. verſ. 19. & 20.

VERS. 10. SED ET CVM MERCEDE CONDVXERINT NATIONAS. q. d. Quia muneribus & mercede conduxerunt Aſſyrios, hinc ne fruſtra conducti videantur, NVNC contra ipſoſmet Iſraelitas, in excidium Samariæ CONGREGABO EOS] ita Arias, Clarius, Vatabl. & Pagnio. Dicit *eos*, & non *eas* (vti dicendum erat; reſpicit enim *nationes*) quia Hebr. גוים *goim*, id eſt *nationes*, eſt maſculinum. Secundò, planiùs per *eos* accipias Ephraim, id eſt Iſraelitas. ita Chald. S. Hieron. Theodot. Haymo & Lyran. q. d. *Nunc congregabo eos*, ſcilicet Iſraelitas in Samariam aliaſque vrbes, vt in iis præſidiis Ægyptiorum adiuti contra Aſſyrios ſe muniant, ibique quieſcant paululùm à tributo & muneribus, quæ pendebant regi Aſſyriorum & principibus, ſed modica erit hæc quies: nam mox ſequetur, vt ab Aſſyriis ob rebellionem indignantibus obſideantur, expugnentur & vaſtentur. vnde 4. Reg. 17. Ita hæretici vt excutiant iugum fidei & Catholicorum principum, implorant opem Turcarum: itaque paululùm videntur quieſcere à iugo & onere; ſed mox longè grauius iugum Turcicum ſubeunt, vti in Hungaria factum & fieri videmus & lugemus

ET QVIESCENT PAVLISPER] Nota. Pro *quieſcent*, vti vertit Noſter & Septuag. hebr. eſt ויחלו *vaiachelu*, quod ſi à חול *chul* deducatur, ſignificat dolere, cruciari: ſi à חלל *chol*, in hiphil ſignificat incipere. vnde Arias & Pagnin. vertunt, *dolebunt & cruciabuntur paululùm propter onus regis & principum*: q d. Modicum dolebunt ob tributum quod pendunt Aſſyriis, ſed paulò pòſt longè magis dolebunt, cùm ab eiſdem vaſtabuntur. Alij verò vertunt, Incipient paululùm ab onere regis & principum, puta à tributo quod eis pendunt, ſupple *liberi eſſe & quieſcere*, vt vertit Noſter. Rurſum Clarius vertit, *incipient eos onerare* (tributis) *tam rex quàm principes*: & R. Dauid, Vatabl. & Pagnin. *incipient conqueri & murmurare paululùm propter onus regis & principum*, putà propter tributum, q. d. Iam incipiunt grauari & queri ob tributa, ſed multò magis querentur, cùm mox exſcindentur & abducentur in captiuitatem. Ita impij, inquit à Caſtro, incipiunt deguſtare in oneribus quibus grauantur, æterni exilij inſtantis, & carceris gehennalis anguſtias & ſupplicia.

QVIA MVLTIPLICAVIT] q. d. Habuit Iſrael ſat idolorum & altarium quid opus fuit ea ad inſaniam multiplicare, & cumulare peccata peccatis, vt ſibi iram Dei, vindictam & excidium accelerarent? Quocirca multipliciter punietur. Verè S. Ephrem tract. de Timore Dei tom 3. *Cui* ait, *non placet miniſtrare Domino vni, ſeruiet multis: & qui non vult ſubeſſe præfecto vni, ſubiicietur multis.* VERS. 11.

SCRIBAM ET MVLTIPLICES LEGES MEAS, QVÆ VELVT ALIENÆ COMPVTATÆ SVNT] VERS. 12.
Hic expletur ſenſus prioris ſententiæ aliàs pendentis. q. d. Quia multiplicauit Iſrael altaria, idcirco & ego multiplicabo leges capitales contra eum. Nota. Alludit ad ſcripturam legis in lapidibus factam à Moſe, iuſſu Dei Deuter. 27. & 28. idque ad perpetuam legis memoriam apud Iſraelitas, vt eam eiuſque præmia, ſi eam obſeruarent; ac pœnas, ſi eam negligerent, cordi imprimerent; ac iugiter præ oculis haberent. Senſus ergo eſt. q. d. Leges meas earumque pœnas multiplices olim ſcripſi per Moſen in lapide; at iam ſcribam eas in dorſo Iſraelitarum virga & ſtylo ferreo, nimirum multiplices illas plagas à Moſe deſcriptas infligam eis gladio hoſtili, eò quòd leges meas, quaſi alienas, obliti neglexerint & contempſerint. Leges ergo hic pœnales intellige, puta pœnas lege decretas iis qui eam violent eſt metonymia. ita Ruffinus. Sicut enim vir plus eſt quaſi lex viua, quæ ſuis moribus clamat quid facto opus. quid lex. quid Deus, quid religio poſcat, vt docet S. Auguſt. lib. de Mendacio c. 15. & S. Gregor. homil. 10. in Ezech. *In ſanctorum*, ait, *vita cognoſcimus, quid in Scriptura legere debeamus.* Et Philo lib. de Abraham ait legem ſcriptam eſſe commentarium vitæ ſanctorum: ita impius à lege punitus eſt lex viua, inclamans cæteris vt impietatem fugiant, ne in eaſdem pœnas incurrant. Sic fur ſuſpenſus, è patibulo reipſa omnibus inclamat: Cauete à furto, ne ſuſpendamini ſicut ego. Tradit Herodotus lib. 2. Aſſyrios depinxiſſe regis Sennacherib cladem & cæleſtem vindictam cum hoc lemmate: *In me intuens pius eſto.* Et Virgil. 6. Æneid.

Phlegyaſq; miſerrimus omnes
Admonet, & magna teſtatur voce per vmbras:
Diſcite iuſtitiam moniti, & non temnere Diuos.

Aliter Vatabl & alij recentiores vertunt, minimum, *præſcripſeram eis* רבי *rubbe*, id eſt, *multiplicitates* vel *excellentiora*, vel *axiomata legis meæ, ſed reputarunt ea ceu quid alienum.* q. d. Dedi legem Iſraeli quaſi margaritam, eamque digito meo conſcripſi: at ipſe quaſi alienam eam reſpuit, tamquam ad eum non pertineret. Quid ergo vltrà ei faciam? ſcribam aliam legem? Nequaquam: quia pari modo eam ſpernet. ita S. Hieronym. & Syrus, qui vertit, *ſcripſi illi multitudinem legum*

mearum, & velut aliena computauit ipſa verba mea.

Verùm hic ſenſus non cohæret cum τῷ *quia* nec cum verſu præcedenti; additque notam interrogationis, qua carent Biblia: legunt enim hæc aſſertiuè, non interrogatiuè. Veriſimiliùs Sanchez hæc accepit quaſi ironicè dicta à Deo, ac ſi Deus ſuum conſilium reprehendat, quòd laboret de corrigendis Iſraelis moribus, cùm tamen ipſi nihilo idcirco futuri ſint meliores. q. d. Scilicet ſcribam Iſraeli nouas leges, quas æquè vt veteres contemnet: non ſcribam. Similis ironia eſt Iſaiæ 26.11. *Miſereamur impio, & non diſcet iuſtitiam facere.* Et apud Virgil.

En quem conſeuimus agros!

Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites.

Sic vulgò dicitur: *Ale luporum catulos, & canes qui te lanient.*

Vers.13. Hostias (victimarum & *oblationum mearum*, vt addunt Hebræa) offerent, et Dominus non suscipiet eas] Hebr. *Dominus non volet illa*, vel *non delectabitur illis*. q. d. Si quando mihi ſacrificarunt, non idolis, hoc fecerunt vt veſcerentur ſacrificatis, non ad me placandum. ita Vatabl. Nota. Samaritæ cum idolis colebant quoque Deum verum & auitum, eique ſubinde ſacrificabant, vt patet 4.Reg.17 33. Verùm quia id faciebant, non propter Deum, vt eum colerent, ſed ad hoc, vt inde epularentur & opipara inſtruerent conuiuia, hac de cauſa reprehendit hîc eos Deus, eiſque minatur excidium. ita S. Hieron. Vatabl. Ribera, à Caſtro & alij.

Ipsi in Ægyptum convertentur] q. d. Cogentur fugere & reuerti in Ægyptum. Ita factum: nam poſt excidium Samariæ multi Iſraelitæ ex illo elapſi, vt ſe ſaluarent fugerunt in Ægyptum, ibique mortui ſepulti ſunt in Memphi, vt patebit cap.9. 3. ita S. Hieron. Theoph. Theodor. Arias & Vatabl. Idem fecerunt Iudæi poſt excidium Ieruſalem, vt patet Ieremiæ cap. 44.12. Ægyptus enim erat iuge & commune Iſraelis refugium & aſylum. Secundò, S. Hieron. ſic quoque exponit q. d. Ipſi reuertentur ad eum viuendi modum, quem tenuerunt in Ægypto: colent enim idola, & vitia Gentium induent, ſicut fecerunt in Ægypto. Tertiò, Lyran. & Sanchez q. d. Reuertentur in Ægyptum, hoc eſt, talia breui apud Aſſyrios patientur, qualia ipſorum patres paſſi ſunt ab Ægyptiis, ſcilicet duram ſeruitutem, miniſteria ſordida, pauperem, famem, &c. vt more Hebræo ſubintelligatur nota ſimilitudinis *ſicut, velut*. Ipſi ibunt in Aſſyriam, velut in nouam Ægyptum, hoc eſt, nouum carcerem. Primus ſenſus planiſſimus eſt, eique fauet v. 6. cap ſequentis, *Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos.*

Oblitus est Israel factoris sui] Dei creatoris ſui, qui eum ſibi populum peculiarem fecerat, & ſelegerat ex omnibus Gentibus, vti eidem prædixit & exprobrauit Moſes in Deut. toto c. 32. præſertim v. 18. *Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui.*

Vers.14. Et ædificavit delubra] putà templa, vel fana idolis, ſpreto Deo: ſpes enim ſuas omnes

A collocauit in idolis. *Delubra* dicta ſunt loca ante aras, quòd in iis eſſent labra, id eſt, conchæ & vaſa ad abluenda mortuorum cadauera, inquit Aſconius in Diuinat. vel, vt alij, à diluendis tum cadaueribus, tum manibus ſacerdotum ante ſacrificium. Quocirca delubra erigebant iuxta magnatum ſepulchra, ibique captabant in ſomnis oracula per necromantiam. vnde Iſaias cap. 65.4. *Qui habitant*, inquit, *in ſepulchris, & in delubris idolorum dormiunt*, ad captandam diuinationem. Feſtus verò *delubrum* dici putat quaſi delibratum, id eſt, decorticatum fuſtem, quem pro Deo venerabantur. Seruius autem: Delubrum, inquit, dictum eſt, quòd vno tecto plura complectitur numina, vt eſt Capitolium, in quo eſt Minerua, Iupiter, Iuno.

B Et Iudas multiplicavit urbes munitas, iis, non Deo, confidens, ſe fore tutum ab hoſte Chaldæo, idcirco ego mittam ignem in civitates eius, et devorabit ædes (hebr. אַרְמְנוֹת *armenot*, id eſt palatia, ædes magnificas) illius] Fecit id Deus per Nabuchodonoſ. ita S. Hieron. Hugo, Lyran. & alij, licèt Haymo & Hugo hæc quoque facta putent per Sennacherib, qui cepit omnes vrbes munitas Iuda, excepta Ieruſalem. Ciuitates & palatia, tum Iuda, tum à pari Iſraelis intellige: ſicut enim vtrumque culpauit de obliuione & neglectu Dei, ita vtrumque pariter reum damnat ad excidium & incendium vrbium & ædium. Minùs ergo rectè aliqui *ciuitates* referunt ad Iſrael, palatia ad *Iudam*: quia, inquiunt Oſee vſurpat hebr.

C Iſrael in genere maſculino, Iuda in feminino; ſubaudit enim terram Iuda. Verùm hæc ratio non ſubſiſtit: nam Oſee hîc Iudam vſurpat in genere maſculino, dicens: *Iudas* הִרְבָּה *hirba*, id eſt, *multiplicauit vrbes*: *hirba* enim verbum eſt maſculinum; femininè enim dicendum fuiſſet הִרְבְּתָה *hirbeta*, vti norunt hebraicè periti. Rurſum cùm ait, *Mittam ignem in ciuitates*, planè intelligit eas de quibus paulò antè dixit, *Iudas multiplicauit vrbes*: in Hebræo enim vtrobique eſt eadem vox עָרִים, *arim*. Ergo ciuitates intelligit Iudæ. Si quis tamen hæc diſtinguere velit, meliùs cum Aria vice verſa, *ciuitates* ad Iudam, *ædes* vel palatia ad Iſrael referet: אַרְמְנוֹת *armenot* enim, id eſt palatia, vel domus auguſtæ & templa, ſunt הֵיכָלוֹת *hechalot*, id eſt baſilicæ, delubra, templa,

D quæ paulò antè dixit ædificaſſe Iſrael.

Verùm, vt dixi, verius eſt eòdem pertinere ciuitates, & ædes ſiue palatia ſcilicet primò ad Iudam, deinde à pari ad Iſrael. vnde & Septuag. vertunt, *mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit fundamenta illius*: fundamenta enim ſunt ciuitatum, quæ cum ciuitatibus deuorabit immiſſus ab hoſte ignis. Porrò de Iuda, æquè ac de Iſraele, loquitur Propheta nunc in genere feminino, intelligens terram, vti cùm dicit אַרְמְנֹתֶיהָ *armenoteha*, id eſt, ædes illius femininè; nunc maſculinè, intelligens populum, vt cùm dicit הִרְבָּה *hirba*, id eſt, multiplicauit; & עָרָיו *arav*, id eſt, vrbes eius, cum affixo, ſiue pronomine maſculino.

CAPVT

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iſraeli in frugibus & opibus laſcivienti, deoſq. Gentium quaſi earum datores ludis & feſtis colenti, minatur captiuitatem, in qua panem lugentium & pollutum comeſturus ſit. Secundò, verſ. 9. docet quòd imitetur parentes ſuos, qui coluerunt Beelphegor. Num. 25. & Gabaitas, qui vxorem Leuitæ ſtupro enecarunt. Hinc v. 11. minatur eis cædem filiorum, vuluam ſine liberis, & vbera arentia, quodq. eos in perpetuum deſerens & abdicans tradet hoſtibus, vt planè exſcindantur, fiantq. toto orbe vagi & profugi.

Verſ. 1. NOli lætari Iſrael, noli exultare ſicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.

2. Area & torcular non paſcet eos, & vinum mentietur eis.

3. Non habitabunt in terra Domini: reuerſus eſt Ephraim in Ægyptum, & in Aſſyriis pollutum comedit.

4. Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei: ſacrificia eorum quaſi panis lugentium, omnes qui comedent eum, contaminabuntur: quia panis eorum animæ ipſorum, non intrabit in domum Domini.

5. Quid facietis in die ſolemni, in die feſtiuitatis Domini?

6 Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos: deſiderabile argentum eorum vrtica hereditabit, lappa in tabernaculis eorum.

7. Venerunt dies viſitationis, venerunt dies retributionis: ſcitote Iſrael ſtultum Prophetam, inſanum virum ſpiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.

8. Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ factus eſt ſuper omnes vias eius, inſania in domo Dei eius.

VERS. 1. NOLI LÆTARI ISRAEL q.d. Ne exultes, ô Iſrael, ne publica feſta, ait Chald. tripudia & ludos inſtituas, vti inſtituunt Gentes in honorem deorum, quorum cultum numquam dereliquerunt, cùm ab eis abundantiam opum, victoriam, aut aliud inſigne beneficium accipere ſe putant: quia tu FORNICATVS ES, id eſt, coluiſti idola, itaque auerſus es A DEO TVO] ergo tibi lugendum eſt iugiter, non exultandum. Ita Chald. Hugo, Clarius & alij. Aliter Arias q.d. Noli lætari, ô Iſrael, vt cæteri populi; quia tu iam diſperſus per captiuitatem, non amplius es populus, ſed mancipium & fæx populorum omnium.

DILEXISTI MERCEDEM, ſcilicet meretriciam, vt nimirum pro mercede idola coleres SVPER AREAS, id eſt pro areis, TRITICI] Merces ergo fuerunt areæ tritici; q.d. Fornicatus es cum idolis quaſi meretrix, pro pretio & merce-

A de tritici, vt ſcilicet idola darent tibi eius copiam. Vnde Chald. vertit, *dilexiſti ſeruire idolis pro omnibus areis frumenti.* q.d. Vbicumque erat ſpes frumenti, lucri, aut copiæ rerum, ibi quaſi meretrix, illorum ſpe idolis te ſubſternebas, eáque colebas, ſperans te ab eis ditandum; ideoque iuſtè à Deo hac mercede, putà frugibus & opibus priuaberis, vt ſequitur. ita S. Hieron.

Secundò, *ſuper* id eſt, *apud*, *omnes areas tritici fornicatus es*, puta coluiſti idola: quia in ipſis areis, æquè ac in torcularibus, vel iuxtà eas, tripudia & ludos inſtituebant in gratiarum actionem, laudando deos ſuos, quòd copioſam meſſem aut vindemiam dediſſent. ita S. Hieron. Hugo, Lyran. & Arias q.d. Plena horrea, & copioſam meſſem, quam Deus tibi dederat, tu non Deo, ſed idolis acceptam tuliſti, iiſque feſta & ludos inſtituiſti, quæ ſumma eſt ingratitudo, æquè ac impietas. ita Theodor. & Theophyl. ac S. Cy-

B rill. quem audi: *Solebant*, ait, *Gentiles, cùm interpendarerat arato. ſacrificare dæmonibus, petentes fertilitatem: item cùm metendum erat, & vindemia raſtanda, libabant & ſacrificabant canentes odas Dionyſiacas* (vindemialis) *in ſumma lætitia. Accuſat ergo nunc Dominus Iſrael, qui hoc idem faciebat quod Gentes, quæ Deum non cognouerant. Fornicatus es ergo, inquit, dilexiſti munera &c. petiſti non à Deo, ſed ab idolis fertilitates agrorum, quas tibi non dederunt; hoc enim ſignificat, Area non cognouit eos*, &c.

AREA ET TORCVLAR NON PASCET EOS, q.d. Vers. 2. & 3.
Quia Iſrael dilexit areas & horrea meſſis, eaque petebat & accepta referebat, non mihi eorum datori, ſed idolis, qui nihil in ea iuris & poteſtatis habent: idcirco ego hæc Iſraeli ingrato & impio auferam, faciamque vt nec area det frumentum, nec torcular vinum quod paſcat eos: quocirca VINVM MENTIETVR EIS. q.d. Vineæ quæ

C eis multas vuas, multum vini promittere videbantur, fallent eos, & parum vel nihil vuarum & vini proferent, itaque ſpe ſua eos fruſtrabunt; quinimo faciam vt vaſtentur ab Aſſyriis: vnde NON HABITABVNT IN TERRA DOMINI, & Chananæa, quam Deus eis promiſit & dedit, ſed REVERSVS EST (reuertetur) EPHRAIM; putà Iſrael, excisus & profugus, IN ÆGYPTVM, ET IN ASSYRIIS captiuus POLLVTVM COMEDIT] Hoc eſt, comedet idolothyta, ac cibos lege Leuit. 11. vetitos, ideoque immundos. Ita S. Hieronym. Chald. Theoph. Haymo, Hugo, Lyran, & alij. Vide dicta cap. 8 8. Erat ingens probrum ac pœna, æquè ac peccatum apud Iudæos, pro pane ſanctu comedere pollutum. Vnde Machabæi excarnificari maluerunt, quàm ſuilla carne lege vetita veſci, 2. Machab. 6. 18. Sic & Daniel cap. 1. 8. S. Petrus Actor. 11. 8. exhorruerunt cibos

Gentilium immundos. Simile eſt illud Horatij lib. 2. epiſt. 2.

Verùm vbi oues furto, morbo periere capellæ,
Spem mentita ſeges, bos eſt enectus arando.

VERS. 4. NON LIBABVNT DOMINO VINVM] q.d. Non Deo, ſed idolis & dæmoni ſacrificabunt & libabunt, &, vt ait Apoſt. 1. Corinth. 10. 20. bibent *calicem dæmoniorum*(id eſt, dæmonibus oblatum, non Domini. ita S. Hieron. Haymo, Arias & Vatabl. Secundò & potiùs. q.d. Puniam eos ſterilitate & fame, vt ne quidem habeant vinum quod Deo in ſacrificiis libent. patet ex paulò antè dictis.

Nota. Deus in Leuitico & Numer. 15 ſanxit, vt in omni ſacrificio carneo, putà ouis, capræ & bouis, adhiberentur libamina, quaſi condimenta. putà panis, vel ſimilia oleo conſperſa, ſal & vinum; Sacrificium enim erat quaſi conuiuiũ Dei. Vnde victimæ in Scriptura vocantur panis, id eſt cibus Dei. In conuiuio autem requiritur tam cibus, putà panis & caro cum ſale, quàm potus, putà vinum; quod in honorem Dei vel in terram effundebatur, vel à ſacerdotibus bibebatur, hocque vocabatur libare, & libamen. Vnde & Chriſtus in ſacrificio Euchariſtiæ inſtituit ſpeciem panis, quaſi cibum & ſpeciem vini, quaſi potum libandum, id eſt, hauriendum à ſacerdote in honorem Dei. Vide dicta in Leuit. & Num. 15.

Nota Secundò. Videntur Iſraelitæ ſaltem ſapientiores, errorem & dementiam ſuam in cultu vitulorum agnouiſſe, & damnaſſe; ac voluiſſe Deo vero ſacrificare, cui ſacrificarant patres eorum. Vnde de eis ait Deus cap. 8. 2. *Me inuocabunt: Deus meus cognouimus te Iſrael.* Verùm, quia non ex toto corde ad Deum ſe conuertebant, ſed partim Deo in occulto, partim vitiis & idolis in publico, vt communi populo ſe accommodarent, ſeruiebant, hinc Deus eos eorumque victimas reſpuit & reprobat, ita ferè Sanchez. Vnde ſequitur:

ET NON PLACEBVNT EI] q. d. Hoſtiæ & ſacrificia Iſraelis deficiente libamine, putà vino, non placebunt Deo, quia imperfecta & illegitima, & quia ab idololatris oblata extra Ieruſalem & templum in Aſſyria, vbi captiuus detinetur Iſrael. Hebr. *non dulceſcent ei*, id eſt, non erunt Deo dulcia & iucunda, ſicut iniucundum & ingratum eſt epulum, in quo deeſt vinum, in quo editur tantùm, non bibitur. Vnde ſubdit.

SACRIFICIA EORVM QVASI PANIS LVGENTIVM] Supple immunda erunt, æquè ac triſtia & inſuauia, vti ſunt prandia lugentium; tum quia carentia vino; tum quia ab idololatris oblata inter idola & idololatras, ſæpè etiam ipſis idolis, vti cenſet S. Hieron. & Cyrill. eſtque valdè veriſimile: tum quia contra legem, extra templum & Ieruſalem in Aſſyriaca captiuitate oblata, in qua Iſrael degit mœrens & lugens, ac proinde feſta & ſacrificia ſua lætè & feſtiue celebrare nequit, vti fecit in Ieruſalem & templo.

Nota. explicat hic cibum Iſraelis *pollutum*, de quo dixit v. 3. per panem lugentium, qui ſcilicet comedi ſolet in exequiis & funeribus, quæ Græcis *νεκρόδειπνα*, id eſt, lugentium cœnæ dicuntur: Latinis *parentalia*, quòd parentibus mortuis immolentur, ait S. Hieron. iiſque hæc quaſi vltima iuſta & pietatis officia ſoluantur. Porrò hic panis & cibus Iudæis immundus erat: nam Num. 19.

A v. 11. 14. & 16. ſancit Deus, vt omnes contaminentur; ſintque immundi per ſeptem dies, qui mortuum tetigerint, aut funeri interfuerint, aut ex pane epulóve funebri comederint. Panis ergo luctus, ſiue domus funeſtæ, tangentes comedentes funeſtabit & contaminabit. Significat ergo totam vitam Iſraelis in Aſſyriaca captiuitate, fore continuam quamdam quaſi funebrem & feralem cœnam: in qua ſqualens & mœrens comedet cibos Gentium pollutos, eiuſque oblatio non ſuperis, ſed inferis erit aptior, inquit Ruffin. Albert. Hugo, Vatablus, & Arias.

Tropol. S. Hieron. Hæretici, ait, qui nonniſi lucra & ſympoſia aucupantur, omniaque deliciarum cauſa faciunt, vt populum decipiant, & domos deuorent viduarum, habent panem lu- B gentium, id eſt, verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum, qui panis non ingreditur in domum Domini. Sic omnis peccator comedit panem lugentium, quia ei nihil eſt lætum, etiamſi epuletur & tripudiet; non enim poteſt eſſe vera lætitia, vbi eſt mala conſcientia. hæc enim vermem rodentem & remorſum pungentem ſemper ſecum defert.

QVIA PANIS EORVM ANIMÆ IPSORVM, ſcilicet, erit. q d. Animæ, id eſt, concupiſcentiæ & gulæ ſuæ conſulunt & ſatisfaciunt ſacrificando, non autem ſacrificant vt Deum, vel idola colant: ac propterea indigni ſunt vt panis, id eſt, victimæ eorum AD DOMVM DOMINI] id eſt ad templum, deferantur, quod proinde me puniente à Chaldæis igne ſuccendetur: in Aſſyria autem & Chaldæa *ad domum Domini* deferri non poterunt, quia C nulla erit ibi domus Domini ita S. Hier. Theophyl. Hugo, Arias. & alij.

Tropol. hæc rectè adaptes ſacerdotibus indignè ſacrificantibus, non pietatis, ſed lucri & gulæ cauſa: horum enim ſacrificium, licèt ex parte hoſtiæ, putà filij Dei, ſit Deo gratiſſimum; tamen ex parte offerentium eſt quaſi qui patri filium necat, ipſumque ſe offerentem occidit. Eſt ergo panis lugentium. vnde Chald. vertit, *Sacrificia eorum erunt inſtar panis abominabilis.* ita Delrio adagio 951. Rurſum Theophyl. hæc adaptat ſacrificio quod fit ex iniuſtè partis; hoc enim eſt panis lugentium, quia eſt de bonis oppreſſorum, ideoque lugentium.

Symbolicè hic diſce, Deo non placere oblationes & victimas, quæ triſti, lugubri & melancholico animo ei offeruntur, ſed hilarem datorem diligere, vt ait S. Paul 2. Cor. 9. 7. D *Triſtis oblatio diſplicet Deo.*

Hermes Epiſcopus & Martyr, S. Pauli diſcipulus, in libro Paſtoris, quem probauit S. Dorotheus, Damaſus, & multi veterum, viſione 5. mandato 10. narrat ſibi apparuiſſe angelum in figura paſtoris, & inter alia dixiſſe: *Triſtitia omnium ſpirituum nequiſſimus eſt, & peſſimus ſeruis Dei, & omnium ſpiritus exterminat, & contribulat Spiritum ſanctum, & oratio triſtis non habet virtutem vt aſcendat ad altare Dei. Quoniam triſtitia ſedet in corde eius. Cùm ergo mixta fuerit oratio viri cum triſtitia, hæc non patietur orationem mundam aſcendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum eamdem ſuauitatem non habet: ſic & triſtitia Spiritus ſancto mixta eamdem orationem mundam non habet.* Hoc eſt quod ait Aaron, lugens in ſtrage filiorum: *Quomodo potui placere Domino in ceremoniis mente lugubri.* Quocirca Caſſianus collat.

9. cap.

9. cap. 3. docet, quòd ad rectè orandum, iræ præ omnibus, ac triſtitiæ perturbatio funditus ex animo ſit eruenda.

Vers. 5. Qvid facietis in die solemni, in die festivitatis Domini?] Primò, ſenſus eſt. q.d. In captiuitate non poterit Iſrael celebrare feſtum Paſchæ, Pentecoſtes, & ſimilia, quæ cum gaudio celebrabat in Ieruſalem. ita Theodor. Arias, & Lyran.

Secundò & neruoſiùs, S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo, Clarius & alij exponunt. q.d. Feſta priſtina non celebrabitis, ô Iſraelitæ, in templo, vtpote poſiti in captiuitate; ſed facietis perenne feſtum & ſolemnitatem vindictæ meæ, quo ſcilicet publicè puniam vos captiuitate, paupertate & gladio. Hæc enim dicitur ſolemnitas Domini, quia in ea ſolemnis Dei iuſtitia & gloria toto orbe ſplendebat, & ab omnibus gentibus celebrabatur. Sic ait Ierem. Thren. 2. verſ. 22. *Vocaſti quaſi ad diem ſolemnem, qui terrerent me de circuitu.* Ex eadem phraſi & tropo, impij exſcindendi & occidendi in hac Dei ſolemnitate vocantur hoſtiæ & victimæ, quæ immolantur iuſtitiæ diuinæ; ac Aſſyrij & Chaldæi, qui eos occidunt & immolant, vocantur ſacerdotes Dei. Sic ait Iſaias cap 34. 6. *Victima Domini in Boſra, & interfectio magna in terra Edom, &c. quia dies vltionis Domini, annus retributionis iudicij Sion.* Hinc bellum contra impios vneatur ſanctum, militeſque ſancti, quaſi auctorati & conſecrati à Deo ſacerdotes. Sic ait Ierem. c. 6. 4. *Sanctificate,* ô Chaldæi, *ſuper eam* (Ieruſalem) *bellum.* Vide ibi dicta.

Anagog. S. Cyrill. lib 4. in Iohannem cap 35. q.d. Vos, ô impij qui ſpreuiſtis viam arduam, laboreſque virtutis, non poteritis ingredi ſolemnitatem cœnæ & beatitudinis cæleſtis. Dicet enim vobis paterfamilias. Quomodo intraſtis huc abſque veſte nuptiali?

Vers. 6. Ecce enim profecti svnt a vastitate] Id eſt proficiſcentur & fugient in Ægyptum, propter excidium & vaſtitatem Samariæ. Vide dicta c. 8. 8.

Ægyptvs congregabit eos, Memphis sepeliet eos] Memphis, nunc Cairus, vulgo *Alcairo* dicitur, aut potiùs Memphis vetus fuit è regione Cairi, ab alia parte fluminis Nili. vide dicta Ierem 44. v. 1. Hieron Haymo, Albert. & Hugo hæc accipiunt de Iudæis, qui occiſo Godolia, quem Chaldæi præfecerant Iudææ, timentes eorum vindictam, fugerunt cum Ieremia cap. 43. 7. in Ægyptum. Verùm hic non agitur de Iudæis, ſed de Iſraelitis, id eſt Samaritis: eorum ergo excidium & fuga in Ægyptum hic prædicitur, quodque morituri & ſepeliendi ſint in Memphi.

Desiderabile argentvm eorvm vrtica hereditabit] Per *vrticas* ſignificat longam fore captiuitatem & Samariæ vaſtitatem q.d. Domos ſplendidas, quas Samaritæ magno argento comparauerant, vaſiſque argenteis & pretioſis exornauerant, ac in quibus ſuos theſauros argentumque condiderant, vaſtabit & radet Aſſyrius vſque ad ſolum; adeò vt in eo tribuli, lappæ & vrticæ germinent. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Arias. Vnde Chald. vertit, *in domo deſiderabili argenti eorum vrticæ degent.*

Lappa in tabernacvlis eorvm] Pro *lappa* Septuag. vertunt, *ſpina*, alij, *tribulus*. Eſt enim lappa ſpinoſa teſte Dioſcor. libr. 3. cap. 98. floſculum habens aculeis plenum, qui iniectus in veſtem tenaciter adhæret, quo ludo ſolent pueri delectari. Cuius tria ſunt genera, ait Perottus. Nam quædam dicitur canaria, quæ eſt exigua, canibus adhærens. Altera maior eſt, & philanthropos appellatur, quòd veſtibus hominum adhærens, eos amare videatur. Tertia appellatur perſonata, & maxima eſt, naſciturque iuxta riuos & flumina. Folia habet ampliora cucurbitis: ideoque veteres ea vtebantur ad perſonatos faciendos. Porrò Plinius lib. 21. 17. *Notabile,* ait, *eſt in lappa quæ adhæreſcit, quoniam in ipſa flos naſcitur non emidens, ſed intus occultus, & intra ſe germinat, velut animalia quæ in ſe pariunt.* Hebr. חוח *choach* propriè hamum ſignificat, indeque omnem plantam ſpinoſam, quæ inſtar hami tenet & capit id cui applicatur. Vnde noſter Interpres nunc lappam, nunc carduum, nunc tribulum, nunc paliurum vertit.

Vers. 7. Venervnt dies visitationis, id eſt, punitionis & excidij, qui erunt dies retribvtionis] quibus Deus rependet eis ſupplicia pro ſceleribus. ita Syrus.

Scitote] Legit interpres דעו *deu* in Imperatiuo, iam legunt ידעו *iedeu* in futuro, id eſt, ſcient. Septuag. verò legerunt ירעו *iaroa*, id eſt, *affligetur Iſrael ſicut Propheta inſaniens.* Senſus eſt, q.d. Nemo vobis adulетur, nemo vos decipiat; nam inſtant dies caſtigationis & ſupplicij veſtri, proinde ſcitote nunc, vel nunc ipſa experientia ſcietis, ſtultos fuiſſe & inſanos Prophetas, qui vos non capiendos nec exſcindendos, ſed ſecurè & lætè victuros, omniaque proſpera pollicebantur; me verò, Iſaiam, Ioëlem, & ſimiles fuiſſe veros Prophetas, qui cladem hanc & ſtragem vobis prædiximus.

Secundò, S. Hieron. & Lyran. cenſent, hîc ipſummet Iſrael vocari. *Prophetam ſtultum*, q.d. Scitote, vel tunc ſcient omnes, Iſrael fuiſſe Prophetam ſtultum & inſanum, hoc eſt multa effutientem temerè, inſtar inſani & furore quodam aut ſpiritu perciti: quia ipſe ſecuritatem & fauſta omnia ſibi promittebat, cùm ecce iam captus & vaſtatus ſit.

Tertiò, S. Hieron. rurſum, Haymo, Albert. & Hugo, hæc intelligunt de veris Prophetis. q.d. Scitote & aduertite nunc, vel tunc ſcietis & aduertetis, Prophetas qui excidium minabantur, quos vos ſtultos vocabatis, an inſani fuerint, an potiùs viri ſpirituales, id eſt, afflati Spiritu ſancto. Primus ſenſus & ſecundus aptiores & planiores ſunt: comparat enim populum auiculis, pſeudoprophetas aucupibus, prædicationem eorum laqueo. ita Vatabl.

Virvm spiritvalem] Id eſt, Prophetam, hunc enim Hebræi vocant *virum ſpiritus*, id eſt, ſpiritu Dei afflatum. Pro *virum ſpiritus*, vertas, *virum venti*, & pro *ſpiritualem*, *ventoſum*, id eſt, vanum & mendacem. Sic Ierem. 5. 13. ait: *Prophetæ fuerunt in ventum locuti, & reſponſum* (oraculum, prophetia) *non fuit in eis.* Syrus, *cognoſcet Iſrael ſtultus Prophetam inſanum. virum qui amictus eſt Spiritu ſtoliditatis;* Arabicus, *conſumetur Iſrael vt veſpera perturbata, aut ſicut homo indutus ſpiritu malo.*

Propter mvltitvdinem iniqvitatis tvæ, et mvltitvdinem amentiæ] q.d.

A Habuiſti falſos ſtultoſque Prophetas qui te deciperent, & in exitium agerent; quia id merebatur multa tua iniquitas & amentia, qua Deum tuum, eiuſque veros Prophetas ſemper ſpreuiſti: aut, vt Hieron. Prado in Ezech. 13. v. 3. q. d. Propheta quidem veſter ſtultus fuit, ſed in hanc amentiam præcipitarunt eum iniquitates veſtræ, atque odium Dei, veſtris impietatibus conceptum. Pro *amentia* hebr. eſt מַשְׂטֵמָה *maſtema*, quod R. Dauid, Vatabl. & alij recentiores vertunt, odium, iram, furorem (nam ira furor breuis eſt) radix enim שָׂטַם *ſatam* ſignificat odiſſe, inimicari, aduerſari: odium ergo eſt amentia, & odire Deum ſumma eſt amentia. Senſus eſt q. d. Adhæſiſti idolis, eorumque falſis Prophetis; quia odiſti Deum, eiſque Prophetis aduerſatus es, quæ ſumma eſt veſania & dementia.

B Vers. 8. Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ (hebr. *aucupis*, qui autem capit agitque in ruinam) factus est super omnes vias eius, insania (hebr. *maſtema*, id eſt *odium*, vti iam dixi) in domo Dei eius] Primò, Theodor. ſic explicat, quaſi dicat, Ephraim per legem & Prophetas, quos à Deo accepit, conſtitutus eſt quaſi ſpeculator & doctor gentium omnium, vt eas doceret verbo & exemplo Dei cultum, viamque virtutis & ſalutis. At ipſe factus eſt eis laqueus, dum inſanè coluit idola & vitia idololatrarum.

Secundò, Vatabl. q. d. Ephraim fecit ſibi ſpeculatorem, id eſt, pſeudoprophetas, eoſque vult audire ſimul cum Deo ſuo. q. d. Vult audire & colere tam idola, quàm Deum, tam falſos quàm veros Prophetas, quæ eſt mera inſania.

C Tertiò, Chald. & Lyran. q. d. Speculator Dei, id eſt verus Propheta, eſt in Iſrael: at Iſrael ei laqueum tetendit, vt eum interficiat, itaque concitat ſibi odium Dei, qui hunc ſpeculatorem in domo, id eſt Eccleſia ſua, conſtituit.

Quartò & genuinè. q. d. *Speculator cum Deo meo*, id eſt, Propheta qui debuerat ſecundùm Deum, & quaſi à Deo auctoratus & conſtitutus Propheta, aut qui dicebat ſe Deo familiarem & ab eo miſſum, ideoque debebat Iſraeli vera prædicere & docere, ac hoſtes & imminentia mala ex alta prouidentiæ ſuæ ſpecula proſpicere, præmonere & auertere, hic eum illaqueauit, & quaſi laqueus aucupis eum decepit ſua falſa prophetia & doctrina, qua inter alia prædicabat, quaſi acceptum ex ore Dei, Iſraeli nihil timendum eſſe D ab hoſte & vaſtitate, itaque cauſa fuit, vt Iſrael perduraret in ſuis viis, id eſt, impiis actionibus, ac præſertim in ſua idololatria, quæ ſumma eſt *inſania*: nam *in domo Dei eius*, id eſt, in templo idoli eius, quod ipſe colit vt Deum ſuum, incitat eum ad adorandum idolum, id eſt, ligna & lapides: ea his enim compactum eſt idolum. Speculator ergo hic eſt pſeudopropheta, & falſus fallaaque doctor, At quis? S. Hieron. Haymo, & Hugo accipiunt Ieroboam. Hic enim creatus rex illaqueauit populum, eumque coëgit adorare vitulos aureos à ſe erectos in Dan & Bethel. Secundò, Albert. & Dionyſ. Carthuſ. accipiunt Abiam Silonitem: qui licèt eſſet verus ſpeculator, id eſt Propheta Dei, tamen per accidens factus eſt laqueus Iſraeli, quia prædixit, & quaſi promiſit regnum impio Ieroboam, qui cauſa fuit idololatriæ & ruinæ Iſraelis. Tertiò, plA niùs & pleniùs accipias quoſuis falſos prophetas. hi enim mentiebantur ſe à Deo miſſos, itaque illaqueabant & decipiebant populum. Hi quoque ſunt ſtulti Prophetæ & inſani; de quibus dixit v. præced.

Tropol. hæc rectè adaptes Tertulliano, Lucifero Calaritano, Origeni, aliiſque viris ſapientia & virtute illuſtribus: hi enim fuerunt quaſi oraculum Dei, & quaſi ſpeculator cum Deo conuerſans; ſed per apoſtaſiam, & lapſum facti ſunt laqueus in Eccleſia, multoſque fideles ſecum traxerunt in ruinam, quibus rectè competit verſio Arabica v. 11. *Ephraim quaſi auis volauit, & eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quaſi vallis, & quaſi vada.* Tropol.

9. Profundè peccauerunt, ſicut in
B diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis
eorum, & viſitabit peccata eorum.
10. Quaſi vuas in deſerto, inueni Iſrael: quaſi prima poma ficulneæ in
cacumine eius, vidi patres eorum, ipſi autem intrauerunt ad Beelphegor, &
abalienati ſunt in confuſionem, & facti ſunt abominabiles, ſicut ea quæ dilexerunt.
11. Ephraim quaſi auis auolauit, gloria eorum à partu, & ab vtero, & à conceptu.
12. Quòd & ſi enutrierint filios ſuos:
abſque liberis eos faciam in hominibus,
ſed & væ eis cùm receſſero ab eis.
13. Ephraim, vt vidi, Tyrus erat fun-
C data in pulchritudine: & Ephraim educet ad interfectorem filios ſuos.

Profunda peccaverunt, sicut in diebus Gabaa] Hebr. eſt *profundarunt*; Syrus, *profundum petierunt*, id eſt, in profundum, putà in barathrum ſcelerum, prolapſi ſunt; &, vt Vatabl. profundam fecerunt defectionem, ex qua ſcilicet emergendi vix videtur vlla eſſe ſpes, aut poſſibilitas, &, vt Prado in Ezechiel 13. 3. q. d. Ex profundo & imo corde; ex toto affectu receſſerunt à Deo, & coluerunt idola. Porrò *dies Gabaa* S. Hieron. Haymo & Hugo referunt ad tempus, quo Saul creatus eſt rex in Gabaa, cùm populus inuito Deo à Samuele regem ſibi poſtularet. q. d. Vt Iſrael olim Saulem, ita nunc Ieroboam me D inuito regem ſibi conſtituit. Meliùs idem Hieron. Cyrill. Theophyl. Lyran. Vatabl. Ribera & alij, hæc referunt ad enorme ſtuprum à Gabaitis commiſſum in vxorem Leuitæ; ob quod omnes cæſi ſunt. vide hiſtoriam Iudic. c. 19 & 20. Senſus ergo eſt, q. d. Sicut profundè, id eſt grauiſſimè, peccarunt viri Gabaa, & Beniaminitæ, fœdo & inſano ſtupro occidentes vxorem Leuitæ, illudque deinde contra alias omnes tribus pertinaciſſimè defendens ſtolido bello, quo omnes penè vſque ad internecionem totius tribus Beniamin occiſi ſunt: ita nunc Iſraelitæ grauiſſimè peccant ſtupro ſpirituali, id eſt, idololatria publica, & communi omnibus decem tribubus, illamque pertinaciſſimè tuentur & defendunt, nec vllis Prophetarum monitis aut minis ab ea auocari ſe ſinunt; quin potiùs Pſeudoprophetarum vocibus & oraculis in ea confirmari & perfici Vers. 9.

perfici gaudent? quocirca à Deo exſcindentur A vt Cabaitæ.

VERS. 10. QVASI VVAS IN DESERTO INVENI ISRAEL, q.d. Elegi Iſrael, eduxique per Moſen ex Ægypto in deſertum, fuitque ipſe mihi chariſſimus & in deliciis, vt ſolent eſſe viatori in deſerto fame, ſiti & fatigatione afflicto, vuæ repertæ, & PRIMA POMA FICVLNEÆ] id eſt, primæ & præcoces ficus (*pomum* enim Latinis ſignificat fructus omnes qui molliori ſunt cortice) quæ Ieremiæ 24.2. vocantur *præcoquæ* alibi *primitiuæ*, vel *primi temporis*. Septuag. Iſaiæ 28.4. vertunt, *præmaturas*. Hæ enim, quia poſt longam earum carentiam auidè expetuntur, in prouerbium abierunt, ſignificantque rem valdè deſiderabilem, diuque expetitam, primos enim fructus, præſertim ficus, mirè concupiſcimus: quia iis, vtpote immaturis, diu, putà toto anno, abſtinuimus. Immaturitas enim & mora cupiditatem acuit, vt B vbi primùm maturuerunt, aut ſeſe oſtenderint, cupidè arripiantur. Simili modo ego Iſraelem inopem & famelicum in deſerto manna de cælo alui. At ipſe ingratus & recalcitrans, me ſpreto defecit ad Beelphegor, id eſt Priapum, eumque adorauit. Num. 25.1. vide ibi dicta. Senſus ergo eſt, q.d. Iſrael colens nunc vitulos, imitator parentes ſuos, qui primitus coluerunt Beelphegor. ita Chald. Albert. & Arias. Ita quoque explicant S. Hieron. Theodor. Theophyl. Rupert. Haymo, Hugo & Lyran. niſi quòd ipſi per *patres* accipiant Abraham, Iſaac, Iacob, non Moſen. Verùm hi non fuerunt in deſerto.

Nota. Pro *quaſi prima poma ficulneæ*. Septuag. vertunt, *ſicut ſcopum in ficu temporaneum*. Sicut enim ſcopus, id eſt, ſpeculator rem longè venientem annunciat, ita præcox ficus maturitatem, vti erudité annotauit Billius in orat. 32. Nazianz. C

ABALIENATI SVNT IN CONFVSIONEM] q.d. Conuerterunt ſe ad colendum pudendum idolum Priapi, quod vti obſcænum, ita per obſcænas libidines & fornicationes colebant. ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Theophyl. & Lyran.

ET FACTI SVNT ABOMINABILES, SICVT EA QVÆ DILEXERVNT] Putà, ſicut idolum Priapi erat fœdiſſimum & abominandum, ac ſicut abominandæ erant meretrices Madianitæ quas dilexerunt, & cum quibus fornicabantur, quæ eos ad cultum Priapi illexerunt: vnde Arias & Vatabl. vertunt, *facti ſunt abominabiles ſecundum amorem eorum*, ſcilicet meretricum, id eſt, ſicut meretrices hæ, amorque earum & fornicatio erant abominabiles. Sicut ait Pſaltes pſal. 113.8. *Similes* D *illis* (ſimulacris & idolis) *fiant qui faciunt ea*, q.d. Idoloplaſtæ & idololatræ fiant trunci, ſtipites, ſtupidi ingenio, omnique ſenſu homine digno, ac viribus deſtituti clauſis & mortuis mentibus, ait S. Auguſt. & Hier. tales enim ſolent eſſe idololatræ, idolis ſuis ſimiles. Hinc ſcholaſticè rectè docet D. Thomas 1.2. q. 18. art. 2. actus humanos ſumere ſpeciem ex obiecto, vt ſi obiectum ſit bonum, actus ſit bonus, ſi obiectum ſit malum & abominandum, actus ſit malus & abominandus, idque in tali ſpecie virtutis vel vitij, cuius eſt obiectum: obiectum enim à voluntate amatum & concupitum, ſuam bonitatem vel malitiam ſis eamdem transfundit. Arabicus vertit, *illuſi ſunt in operibus ſuis, & aſſimulati ſunt amenti*. Peccator ergo eſt ſtultus & amens.

A Moral. Diſce hîc, quòd voluntas noſtra natura ſua ſit quaſi chamæleon: ſicut enim ille rerum omnium quibus ſe applicat, colorem induit, præter rubrum & candidum, inquit Plin. lib. 8. c. 33. ideoque in omnes formas & ſpecies ſe tranſmutat: ſic & voluntas omnium rerum ſpeciem & faciem quaſi induit, quibus ſe per amorem iungit & applicat. Hinc dixit vir ſapiens: *Quod per voluntatem reſolutè & efficaciter vis, hoc abſolutè es.* Vis reſolutè eſſe humilis, hoc ipſo humilis es: vis eſſe temperans, caſtus, obediens, patiens; ſi id efficaciter vis, de facto es temperans, caſtus, obediens, patiens. Hoc eſt quod ait S. Auguſtin. epiſt. 52. ad Macedonium: *Non faciunt bonos vel malos mores niſi boni vel mali amores.* Sicut ergo facti ſunt abominabiles, qui dilexerunt peccata; ita facti ſunt, fiuntque ſpecioſi & gratioſi, qui diligunt Deū ſpecioſiſſimum & gratioſiſſimum. *Voluntas eſt chamæleon.*

B Nam, vt ait S. Auguſt. tract. 2. in epiſt. S. Iohan. *talis eſt quiſque, qualis eſt eius dilectio, terram diligis? terra es: Deum diligis? quid dicam? Deus eris.* Amor enim transformat amantem in rem amatam. vnde *anima*, ait S. Auguſt. *magis eſt vbi amat, quàm vbi animat.* & viciſſim res amata magis eſt in amante, quàm in animante. Quocirca Cato Cenſorius amantis animum dicebat in alieno corpore viuere, vti refert Plutarch. in eius vita. Et Plato aſſerebat omnes qui perditè amarent, in ſuo & proprio corpore mortuos eſſe, eò quòd in alieno viuerent, vti refert Fulgoſ. lib. 7. cap. 2. Et Panætius Philoſophus amorem turpem aiebat eſſe rem impotentem alteri emancipatam, vilem ſibi, vti refert Briſſon. lib. 1. c. 2. Eius enim officium non eſt aliud quàm corpus proprium & creaturas alias, putà carnes, panes, vina, delicias, &c. C in putredines deuorando, vel voluptuando conuertere. Hæc eius vtilitas, imo vilitas; hæc eius poteſtas, imò infirmitas, vt per eum noſtra ſanies tranſeat affluentes: non enim facere valet, vt maneat. Hoc eius ſtudium, hæc eius beatitudo, vt voluptatum creaturarum ſordibus affluat, quibus votiuè ſuccumbit, corrumpente eum per illas diabolo: qui mirè gaudet de hominis deceptione & interitu, cùm rei creatæ quam ſtupiter homo adamat, imago ei maneat impreſſa, tamquam ſimulachrum in templo ſuo; cui non bouem, non hircum, ſed animam rationalem & corpus, id eſt, ſeipſum totum peccator immolat, cùm ea fruitur. An non ergo abominabilem ſe facit, cùm ſe pro vili delectatione, eaque momentanea, putri carni, imò teterrimo dæmoni man- D cipat, & ſeruum addicit? quando creaturas quas fœdè diligit, ac cum eis ſeipſum in putidas vomicas, carcinomata, aliaſque ſordes & putredines tranſmutat.

Ex aduerſo anima amans Deum, fit ſpiritalis, angelica, diuina, & in Deum illi inhærendo tranſit. Vnde S. Ambr. lib. de Iſaac & anima c. 3. *Tunc*, ait, *nos oſculatur Dei Verbum, cùm cor noſtrum lumine cognitionis illuminat, & amore bonitatis inflammat, vt adhæreat ipſi, & vnus cum ipſo ſpiritus efficiatur.* Nervoſiùs S. Gregor. explicans illud Cant. 1.1. *Oſculetur me. Cùm eius* (ſponſi ait ſponſa) *oſculum ſentio, ſubita mutatione me derelinquo, & in eius ſimilitudinē illico liquefacta transformor.* Amor enim eſt motus & impulſus, quo amans fertur in rem amatam, eique ſe vnit, & in eam ſe transformat. Secus eſt in intellectu & intellectione. Hic enim

non

non tendit extra ſe, ſed res intellectas per ſpecies & cognitionem ad ſe trahit, ſibi imprimit & incorporat, vt docet S. Thom. 1.2. q.22. art.2. Denique ex hoc loco & ſimilibus, rectè probant Theologi, quòd actus peccati tranſiens, poſt ſe relinquat in anima peccantis maculam habitualem peccati, per quam ipſa formaliter fit exoſa & abominabilis Deo. ita Iohannes Salas 1.2. q.86. initio.

Ephraim qvasi avis avolavit, gloria eorvm a partv] Eſt Hebraica metatheſis, ſiue verborum tranſpoſitio: ſic enim illa ordinanda ſunt: Gloria Ephraim quaſi auis, id eſt velociſſimè, auolauit à partu, &c. Gloriam vocat filios: hi enim ſunt parentum decus & gloria, vti dicitur Prouerb. 10.8. Senſus ergo eſt. q.d. Filij Ephraim in quorum multitudine, ſpecie & robore ipſe gloriabatur, citò morituri ſunt; alij *à partu* cùm ſcilicet primùm prodierint in lucem, alij *ab vtero*, quia ſcilicet abortiui erunt. q.d. Faciam vt matres patiantur aborſum, fœtuſque ſuos abortiant, alij *à conceptu*, quia ſemen conceptum mox diffluet, vt ex eo embryo formari nequeat; q.d. Puniam vxores veſtras ſterilitate & vitio matricis, faciamque vt fœtum non concipiant, aut conceptum abortiant, aut natum mox perdant. Hunc eſſe ſenſum patet ex ſequentibus: *Quod etſi enutrierint filios ſuos, abſque liberis eos faciam* q.d. Quòd ſi filios aliquos procrearint & educarint, illos vel gladio hoſtili, vel peſte, aut morbo occidam, vt ad ætatem maturam non perueniant, nec computentur *in hominibus*. Idem patet ex v.14. vbi dicit: *Da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia.* ita S. Hieron. Chald. Vatabl. Arias & alij. Aliter Theodor. Haymo & Lyran quaſi dicat. Ephraim citò quaſi auis auolabit in captiuitatem Aſſyriacam, qui gloriabatur de ſobole copioſa, de vtero conceptuque fœcundo. Aliter quoque Theophyl. q.d. Ephraim citò quaſi auis auolauit, & receſſit à viis & moribus patrum ſuorum: quia gloriam ſuam non in me, ſed in prole, partu & conceptu vbere conſtituit. Hinc ego illam ei adimam & ſuccidam.

Arabicus Antiochenus vertit, *Ephraim quaſi auis volanti, & eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quaſi vallis, & quaſi vada*; Arabicus Alexandrinus, *Ephraim velut auis volans, & quaſi dolor parturientis: ſic gloria eorum; quia enutrit filios ſuos vt extorres è filiis hominum. væ illis, quia receſſerunt à viis meis.*

Tropol. Tropol. *Gloria Ephraim à partu, ab vtero, à conceptu tranſit*, inquit Iulianus Archiepiſc. Toletan. qui in Nahum exſtat tom. 2. Biblioth. SS. Patrum, *quando mens priùs honore, gloria quaſi ſemidea, pro fama infamiam, pro gloria miſeriam. odium pro gratia, contemptum pro reuerentia, lucrum pro iactura, mediam pro copia iuſto Dei iudicio recipit: partus eſt operatio, venter intentio, conceptus cogitatio. Gloria igitur Ephraim auolat à partu, à conceptu, ab vtero, quando priùs ſplendidè ſoris ſpecie viuentium, & de vitæ extrinſeca honeſtate in ſe gloriantium inhoneſtatur actio, corrumpitur intentio, fœdatur cogitatio,* de quo plura verſ. 14.

Sed et væ eis cvm recessero ab eis] Eſt gradatio: Primò enim minatus eſt eis, quòd ſobolem impediret ne naſceretur: Secundò, quòd natam occideret; & hic Tertiò, minatur eis omnimodam deſolationem, indeque vaſtitatem & excidium. q.d. Væ eis cùm eos orbabo non tantùm filiis, ſed & mea cura & prouidentia, atque à me abdicabo; tunc enim inuadent eos perdentque Aſſyrij.

Nota. Eſt hic duplex lectio: prior בְּסוּרִי *beſuri*, per *ſin*, quod idem eſt cum *ſameeh*, id eſt, *cùm receſſero*. ita legunt & vertunt Noſter, Aquila, Symmach. Ionathan Chaldæus Paraphraſtes (quem Galatinus libr. 5. de Arcan. fidei cap. 3. aſſerit 42. annis præceſſiſſe Chriſtum) qui vertit, *væ eis cùm ſuſtulero maieſtatem meam ab eis*, R. Dauid. R. Abraham, R. Salomon. Vatabl. & alij. Poſterior בְּשָׂרִי *beſari*, id eſt, caro mea: vnde vertunt, *væ eis cùm caro mea ex eis.* ita Septuag. & Theodor. quos ſequuntur Græci, vt Cyrill. Theodor. Theophyl. Doroth. in Synopſi, Cyrill. Hieroſol. catecheſi 12. Quocirca Theodor. & Theophyl. putant hic eſſe prophetiam de incarnatione Chriſti, imò Raymundus quem citat Lyran. ſic legit, *væ eis, incarnatio mea ex eis*: q.d. Væ nunc Iſraelitis cùm exſcindentur ab Aſſyriis, ſed longè magis væ cùm ex eis carnem ego Chriſtus aſſumam: tunc enim ipſi me, licèt cognatum ſuum perſequentur & occident, ideoque a Tito, & Romanis funditus delebuntur, & in æternum deſolabuntur. Sic & Lyran. Burgenſ. Mariana, Galatin. libr. 5. cap 8. & Leo Caſtrius, qui contendunt Iudæos hunc locum corrupiſſe, ac pro *beſari*, id eſt, *caro mea*, ſcripſiſſe *beſuri*, id eſt, *cùm receſſero*; idque, quia Verbum incarnatum oderunt & repudiarunt. Verùm id perperam dicitur, Primò: nam Chriſtus carnem ſumpſit ex Iudæis, non ex Iſraelitis. Secundò, quia paſſim in Bibliis ſcribitur בְּסוּרִי *beſuri*, per *vau*; quod nequit eſſe in בְּשָׂרִי *beſari*, id eſt, caro mea, vt patet intuenti. *beſuri* ergo, id eſt, *cùm receſſero*, legendum eſt, non *beſari*, id eſt, *caro mea*. Tertiò, quia verſionem hanc Vulgatam, qua legimus, *cùm receſſero*, recepit & probauit Eccleſia à mille annis: impium autem eſt dicere, Eccleſiam vitiata & falſa verſione vti.

Quocirca Cyrill. & Theophyl. aliam meliorem & Vulgatæ editioni viciniorem huius verſionis Septuag. dant interpretationem, ſcilicet hanc: *Auditis*, inquit Theophyl. *Propheta minis Dei aduerſus Iſraelem precatur, ne vel ipſe, vel ſui contribules, & ſecundum carnem cognati ſint participes futuræ iſtius iræ. Idcirco inquit: Caro mea ex ipſis, hoc eſt extra ipſos. Longè quaſi ab ipſis remouear, & ego, & caro mea, ſiue cognati & contribules.* Sic Apoſtolus Iudæos vocat *carnem ſuam*, id eſt, cognatos, ſecundùm carnem, Roman. 11.14. Simili modo Creon. in tragœd. apud Senec. Iaſonem à communi culpa cœtuque eximit, dicens:

Proculq; veſtro purus à cœtu ſietit.

Ephraim, vt vidi. Tyrvs erat] q.d. Ephraim, prout ego ipſe vidi, par erat Tyro in opibus, proſperitate, fortitudine, munitione, copia prolium, omnique decore & gloria, cùm Deum coleret eiuſque legem ſeruaret, inquit Chald. quia ſic vallabatur Dei auxilio, ſicut Tyrus mari, ait S. Hieron. At quia nune Deum relinquit, ſibi ſuiſque idolis præfidens, hinc omnem ei gloriam Deus adimet, ac præſertim filios, in quibus ipſe adeò ſolet gloriari, dabit tum in bello pugnantes, tum poſt bellum victos & captos, occidendos Aſſyriis eorumq; regi. Hunc enim vocat Vers. 13. *Ephraim vt Tyrus quomodo.*

inter-

interfectorem, ita S. Hieron. Albert. Lyran. Vatabl. & alij. Tyrus olim erat quod nunc Venetiæ. De gloria Tyri dixi Iſaiæ 23. & Ezech. 26. Huc accedit Vatabl. qui ſic vertit & explicat. Vidi Ephraim ſicut Tyrum, putà primò florentem pace rerumque copia, mox ob idololatriam vaſtatum.

Secundò, Arias putat eſſe antitheſin Ephraim & Tyri. q. d. Eſto Tyrus ad Ephraim, putà ad tribum Aſer, pertineret, vt patet Ioſue 19. 29. tamen vidi Ephraim à Tyro toto cælo differre: vidi enim Tyrum florentiſſimam opibus & prolibus. Ephraim verò ei vicinum vidi viriſque orbarum & deſolatum.

Tertiò, Aquila, Symmach. & Theodor. pro *Tyrus*, vertunt, *petra*: hanc enim ſignificat Hebr. צור *tſor*, indeque vrbs in petra fundata dicta eſt

B hebr. *Tſor*, chald. *Tor*, græcè & latinè *Tyrus*. q. d. Ephraim erat vt arx munitiſſima, putà vt petra & ſcopulus duriſſimus, qui fixus in terra omnes contemnit procellas, turbines & ventos, putà omnes hoſtium incurſus: ſed quia in Deum peccauit, Deus ei vires roburque adimet, vt filios cogatur tradere Aſſyriis mactandos. ita S. Hier.

Quartò. Septuag. pro ר legentes ד putà pro צור *tſor*, id eſt, Tyrus, צוד *tſud*, id eſt, venatio vel captura, vertunt, *Ephraim, ſicut vidi, in θήραν*, id eſt, *venationem vel captionem præbuit filios ſuos, vt educeret ad interfectionem.*

Nota. Deus Ephraim, id eſt Iſrael, intentat filiorum necem & orbitatem præ cæteris ærumnis: tum quia ipſe in iis gloriabatur & præfidebat, quaſi ob eorum & ciuium copiam eſſet inexpugnabilis; vnde eos vocauit gloriam Ephraim verſ. 11. tum quia Ephraim filiis ſuis abuſus erat

C non tantum ad faſtum, ſed & ad idololatriam; eos enim immolauerat idolo Moloch: iure ergo iiſdem à Deo ſpoliatur & orbatur: tum quia imitabatur fornicationem & idololatriam Gabaſtarum, & parentum colentium Beelphegor. Fornicationis enim congrua & propria pœna eſt ἀτεκνία, ſiue liberorum orbitas, vti dixi c. 4. 10.

14. Da eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia.

15. Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exoſos habui eos: propter malitiam adinuentionum eorum, de domo mea eiiciam eos: non addam vt

D diligam eos, omnes principes eorum recedentes.

16. Percuſſus eſt Ephraim, radix eorum exſiccata eſt, fructum nequaquam facient. Quod & ſi genuerint, interficiam amantiſſima vteri eorum.

17. Abiiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus.

Vers. 14. Da eis Domine, pœnas & ſupplicia quæ merentur. Sed quas? Quid, inquam, dabis eis? quas pœnas in particulari decet me iis imprecari, & te, ô Domine, iis infligere? Vtique vt filios, quos perditè amant, quibuſque abutuntur, perdant, itaq; ſummè crucientur. Da ergo eis vul-

A vam sine liberis, et vbera arentia] q. d. Puni vxores Ephraim ſterilitate, vt libros non concipiant, aut ſi quos conceperint & pepererint, lactare & nutrire nequeant: vbera enim arentia ſunt, quæ lacte carent. Sic nimirum eis occaſionem faſtus & idololatriæ, quam per filios committunt, præcides, ô Domine: ſic pariter tolles ſtirpem tibi inuiſam. ita S. Hieron. Cyrill. Chald. Theophyl. Haymo, Hugo, Lyran. & alij. Solus Arias hæc in bonum accipit, quaſi Deus hîc pœnam Iſraelitis decretam moderetur & imminuat, vt ſenſus ſit: Ne Iſraelitæ nimis crucientur, videndo filios iam maturos ab Aſſyriis capi & interfici, fac, ô Domine, vt illi vel non concipiantur, vel concepti & nati mox tabeſcant & moriantur. Paulò aliter quoque Vatabl. vertit, nimirum ſine interrogatione, ſic: *Da eis Domine quod daturus es: dabis vuluam abortientem, & vbera arentia*;

B Arabic. Alexand. *da eis ô Domine, ſecundum retributionem eorum, & da eis non parturientes, & mammam arentem*, Arabicus Antioch. *Ephraim vidi in ſtatu quo vidi ſteriles. Da eis Domine vuluam non parturientem, & vber ſiccum*, Syrus, *da eis Domine id quod das* (dabis) *eis: da illis matricē ſterilē, & vbera arida.*

Moral. diſce hîc Deum punire parentes orbitate filiorum, dum ipſi matrimonio turpiter, vel prolibus ſuperbè vel impiè abutuntur ad Dei offenſam: ex aduerſo Deum pios parentes, ſæpè donare egregia multaque ſobole. Exemplum eſt pia Anna, eiuſque æmula Phenenna: hæc enim in filiis ſuperbiens, Annamque ſterilem irridens, ab ea ſupplantata eſt: Deus enim Annæ filium dedit Samuelem Prophetam, ac inſuper quinque alias proles, 1. Reg. 2. 21. vnde ipſa gratias agens *Moral. impij ſunt diberis.*

C Deo carmen eucharisticum cecinit, dicens *Exultauit cor meum in Domino, & exaltatum eſt cornu meum in Deo meo: dilatatum eſt os meum ſuper inimicos meos* (Phenennam, eiuſque filios & aſſeclas, mihi ſterili inſultantes) & c. *donec ſterilis* (vti ego) *peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata eſt*. Tradunt Hebræi, ex eis S. Hieron. Abulenſ. Vatabl. & alij, Phenennæ tot mortuos eſſe filios, quot naſcebantur Annæ. Celebris eſt apud Gentiles Niobe, quæ ſeptem filiis totidemque filiabus pulcherrimis ſuperbiens, ſeque Latonæ præferens, ab Apolline Latonæ filio filiis & filiabus omnibus interfectis orbata præ dolore attonita obmutuit, ac velut lapideſcens malis diriguit, vti deſcribit Ouid. 6. Metamorph. & Statius libr. 5.

D Sic Auguſtus, Tiberius, Caligula, Nero, Domitianus, Traianus, Adrianus, cæterique penè omnes Imperatores Gentiles, ob libidines & faſtum ſobole caruerunt, neque vllum ex ſe tanti imperij reliquerunt heredem.

Myſticè id verius eſt in anima, quæ ob virtutes Deique gratias & dona vanè gloriatur & ſuperbit, quaſi illa ſua ſint opera, non Dei munera. Hæc enim cum humilis agnoſceret Deum datorem, eique gratias ageret, pulchra erat & florens rerum ſpiritualium copia, vt Tyrus: vt iam ſuperbiens, ſibique præfidens deſeritur à Deo ſponſo, itaque ab eo ſemen & lac gratiæ non accipit, vt opera bona parturiat; aut ſi acceperit & pepererit, ea lactet & nutriat: vbera enim animæ arent, id eſt, ſucco gratiæ & ſpiritus deſtituta ſunt: vnde proles, id eſt, opera bona grandeſcere nequeunt, ſed tabeſcunt & euaneſcunt. Idem maximè locum habet in Prædicatoribus, Prælatis, *Sic & anima Dei dona ſuperbiens.*

Con-

Confeſſariis, aliiſque qui animas Deo parere ſa- A tagunt. Dum enim puro zelo gloriæ Dei & ſalutis animarum id faciunt, florent filiorum ſpiritualium copia & fructu; dum verò ſe, putà plauſum, lucra, aut commoda aucupantur, mox matrix eorum ſterileſcit, & vbera areſcunt, vt nec filios in ſpiritu gignere, nec ſi quos genuerint alere & promouere poſſint. Hoc eſt quod ait Chriſtus: *Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite; ſic nec vos, niſi in me manſeritis.* Et mox: *Si quis in me non manſerit mittetur foras ſicut palmes, & areſcet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.* Iohan. 15. 4. Omnis enim ſuccus vigorque gratiæ, qua ſpiritaliter viuimus, vegetamur, creſcimus, & fructificamus, deriuatur à Chriſto, quaſi à radice & humo. Vide S. Gregor. homil. 17. in Euangelia.

B Præclarè S. Bernard. ſerm. 51. in Cant. *Ingratitudo*, inquit, *inimica eſt animæ, exinanitio meritorum, virtutum diſperſio, beneficiorum perditio. Ingratitudo ventus vrens, ſiccans ſibi fontem pietatis, rorem miſericordiæ, fluenta gratiæ.* Idem tract. de Interiori domo cap. 41. *Superbia*, inquit, *ſicut eſt origo omnium criminum, ita eſt ruina omnium virtutum. Sola ſuperbia contra cunctas animi virtutes ſe erigit, & quaſi generalis ac peſtifer morbus omnes corrumpit.* Idem ſerm. 54. in Cant. *Argumentum ſuperbiæ primario eſt gratia.* Ea aduerſo, argumentum humilitatis, eſt copia gratiarum. Si quem ergo videris priuari gratia & donis ſuis, ſcias eum eſſe ſuperbum; ſi verò aliquem videris iis abundare & creſcere, ſcito eum eſſe humilem. Humilitas enim eſt mater & conciliatrix donorum, quorum C diſſipatrix eſt ſuperbia: Deus enim humilibus dat gratiam, quam ſuperbis aufert.

OMNES NEQVITIÆ EORVM IN GALGAL] In Galgal enim Iſraelitæ abiecerunt omnes regimen Dei, tam politicum quàm ſacrum. Politicum, quia à Deo regi nolentes, in Galgal petierunt à Samuele dari ſibi regem, qui proinde dedit eis Saulem. Sacrum, quia in Galgal ſtatuerunt idola, quæ ſpreto Deo coluerunt. ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Lyran. Vatabl. & alij. de Galgal vide dicta c. 4. 20.

VERS. 15. QVIA IBI EXOSOS HABVI EOS] Hebr. כִּי *ki*, id eſt, *quia*, ſæpè non cauſam ſignificat, ſed encliticum eſt, & ornatus cauſa additur, imò ſubinde effectum ſignificat. Ita capitur hic. q. d. *Quia*, D id eſt idcirco, ibi cœpi eos odio habere & auerſari. ita Ribera, à Caſtro, & alij.

DE DOMO MEA EIICIAM EOS] Puta de templo, vt explicat Chald. vel potiùs de terra ſancta, quæ tota erat quaſi vna domus & familia Dei, in qua ſub eius alis & protectione ſecuri & felices degebant Iſraelitæ, quaſi filij ſub parentis cura, vnde in ea habebant nomen Iſraelis & populi Dei: ibi quoque Deus ſuos Prophetas, quaſi paterfamilias ad eos erudiendos & formandos mittebat. *De domo* ergo *mea eiiciam eos* vt alienis à me abeant captiui ad Gentes, & idola quæ coluerunt. ita S. Hieron. Theophyl. Lyran. Arias & alij.

NON ADDAM VT DILIGAM EOS] Id eſt, *non amplius diligam eos*, vt vertit Vatabl. Nam, vt ſequitur, & vt ait S. Hieron. *Abiecit eos Deus omnium Prophetarum, quia non audierunt eum: & vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non ſedem, non principem, donec ad Chriſtum conuertantur.*

OMNES PRINCIPES EORVM RECEDENTES] q. d. Omnes reges Iſrael à primo Ieroboam vſque ad vltimum Hoſee, à Deo ad vitulos aureos receſſerunt.

PERCVSSVS EST EPHRAIM, RADIX EORVM EXSICCATA EST] Comparat Ephraim arbori, VERS. 16. priùs frondibus & fructibus luxurianti, poſtea percuſſæ aurugine & areſcenti, quòd radix eius ſiccata ſit, ideoque fructum producere non valenti. q. d. Ephraim, id eſt, populus Iſrael, inſtar B arboris percuſſæ & areſcentis in radice, paucos vel nullos proferet fructus, id eſt filios. Patet ex ſequenti. Vnde Chald. vertit, *domus Iſrael ſimilis eſt arbori, cuius radix vredine percuſſa eſt deorſum, & ſiccatur folium eius ſurſum, fructum non faciet.* Porrò radix Iſrael accipi poteſt fœcunditas illi à Deo indita, cum Riffin. & Lyrano; vel regia poteſtas, ſiue reges & principes, cum Theodor. & Theophyl. Hi enim inſtar radicis ſuſtentabant, & vegetabant totum populum. Vnde Arias appoſitè: Radix, inquit, eſt rex, truncus eſt regia tribus Ephraim, folia & rami cæteræ nouem tribus. q. d. Vltimus Samariæ rex (qui eſt quaſi radix) putà Hoſee, cum Samaria, totaque tribu Ephraim, quæ eſt quaſi truncus arboris, C vaſtabitur à Salmanaſar: vnde ab eodem mox vaſtabuntur cæteræ omnes (quæ ſunt quaſi rami) vt planè areſcat, vtpote ſiccata radice, regnum & reſpub. Iſrael; adeò vt, etiamſi aliquos genuerint, *interficiam amantiſſima*, vel vt Vatabl. & alij vertunt, *deſiderabilia, vteri eorum*, id eſt, chariſſimos filios, qui erant eorum deſiderium & deliciæ: vnde Chald. vertit, *interficiam viſcerum eorum pulchritudinem.* Proles enim ſunt parentum pignora, & quaſi viſcera.

Myſticè, radix regni & reipubl. eſt Deus, hic enim regnū & rempubl. ſuſtentat, auget, florere & fructificare facit. ita S. Hieron. qui rurſum per radicem accipit Patriarchas Iſraelis, putà Abraham, Iſaac & Iacob. Hi enim licèt in ſe viui, aridi tamen & quaſi mortui erant ſuæ ſoboli dege- D neri, putà Iſraelitis idololatris: quia eos auerſabantur, nec eos merito & prece ſua iuuabant.

ABIICIET EOS DEVS MEVS, non illorum. VERS. 17. QVIA NON AVDIERVNT EVM: ET ERVNT VAGI IN NATIONIBVS] Hoc eſt quod deplorat Ieremias Thren. 1. 8. *Peccatum* (fornicationis ſpiritalis, putà idololatriæ, loquitur enim de Ieruſalem quaſi de virgine meretricante) *peccauit Ieruſalem: propterea inſtabilis facta eſt*, q. d.

Æſtueret ſcelus hoc ægrè tulit ira mariti,
Inque ſuam vetuit te remeare domum.
Inde vaga, huc illuc incertis ſedibus erras:
Nulla tibi domus eſt, cùm ſit vbique domus.

CAPVT

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò comparat Iſraelem viti frondoſæ, ſed fructibus vacuæ, quòd Dei opibus abuſus ſit ad augendum cultum idolorum, ideoq; minatur ei excidium, quodq; idolum eius, putà vitulus aureus, deferetur munus regi vltori, ſcilicet regi Aſſyriorum; tantaſq; ſtrages & ærumnas, vt dicturi ſint montibus, Operite nos; & collibus, Cadite ſuper nos. *Additq; id iure fieri, quia priſcum eſt hoc Iſraelis peccatum, putà ex diebus Gabaa, in quo pertinaciter perſiſtit, quod non niſi excidio extirpari poteſt. Secundò, v. 11. comparat eum vitulæ amanti trituram, id eſt, fruges & opes, vnde ait: Hactenus araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis; nunc ſapite, ac ſeminate in iuſtitia, vt metatis in ore miſericordiæ. Deinde hortatur vt nouale cordis ſui innouent, & præparent ad gratiam quam afferet Chriſtus, iuſtitiæ doctor ac dator. Deniq; v. 14. ſi in impietate perſtent, minatur quòd Bethel, id eſt, idola Bethel perdent eos, ſicut Beth Arbel, id eſt domus Gedeonis, perdidit Salmana cum Madianitis.*

Verſ. 1. VItis frondoſa Iſrael, fructus adæquatus eſt ei; ſecundùm multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ ſuæ exuberauit ſimulacris.

2. Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt: ipſe confringet ſimulacra eorum, depopulabitur aras eorum.

3. Quia nunc dicent: Non eſt rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis?

4. Loquimini verba viſionis inutilis, & ferietis fœdus: & germinabit quaſi amaritudo iudicium ſuper ſulcos agri.

Verſ. 1. VItis frondosa Israel] Pro *frondoſa* hebr. eſt בקק *boker*, id eſt euacuans, quia ſcilicet ſe totam in frondes effundit, in eaſque ſuccum B ſuum exhaurit & euacuat, vt nil, vel parum ſuperſit quod in fructus & vuas transferat. Vnde Chald. & Vatab. vertunt, *vitis vacua*, vel *diſſipata*, id eſt, *ſucco carens & humore*. Sic Nahum 2. 2. dicitur: *Vaſtatores diſſipauerunt eos*; hebr. eleganter *bokekim bokekum*, id eſt, euacuatores euacuarunt eos, hoc eſt prædatores prædati ſunt eos. Hinc & *Aquila*, ait S. Hieron. *bokec interpretatus eſt ἔνυδρον, quam nos aquoſam, vel ἔξοινον poſſumus dicere, eò quòd vini perdat ſaporem: Symmachus ὑλομανοῦσαν, quæ tota in frondibus creuerit: vites enim quæ putatæ à vinitore non fuerint, in flagella (id eſt palmites) frondeſq; luxuriant, & humorem quem debuerant in vina mutare, vana frondium & foliorum ambitione diſperdunt. Talis fuit Iſrael creſcens in multitudine populorum, & non reddens fructus agricolæ Deo.*

Addit deinde aliam, imò contrariam interpretationem: *Vitis, inquit, frondoſa, ſiue iuxta Sept. εὐκληματοῦσα, id eſt, bonos habens propagines & flagella fructifera, multos botros attulit; & vuarum fecunditas ramorum magnitudinem coæquauit, ſed hæc quæ priùs talis erat antequam offenderet Deum, poſtea abundantiam fructuum vertit in offenſa multitudinem; vt quanto plures haberet populos, tanto plura ædificaret altaria, & abundantiam terræ numero vinceret idolorum.* Hæc deinde more ſuo tropologicè appoſitè adaptat hæreticis: hi enim ſimiles, imò peiores ſunt idololatris.

Ratio huius diuerſæ, imo contrariæ verſionis A & explicationis eſt, quòd *boker*, idem ſit, quod *euacuans ſe*. Iam autem vitis ſe euacuare poteſt in frondes ſolas (ita vt nil, vel parum poſſit ſuppeditare fructibus & vuis) aut partim in frondes, partim & magis in vuas, itaque erit frondoſa, ſimulque fructifera. Sic Iſrael olim tempore Patriarcharum erat fructifer, id eſt affluebat tum vuis & fructibus, æquè ac hominibus, iuxta illud pſal. 78. *Extendit palmites ſuos à mari vſque ad mare*, tum pietate, Dei cultu, boniſque operibus; ita S. Hieron. Haymo, Hug. Lyr. & alij. Sic ait Iſaias c. 5. *Vinea Domini ſabaoth domus Iſrael eſt, & viri Iuda germen delectabile*; vnde *fructus adæquatus eſt ei*, id eſt, fructus eius reſpondit palmitum, id eſt familiarum, multitudini; tot tulit fruges, quot numero incolarum alendo ſufficerent.

Verùm prius veriſimilius eſt: *boker* enim propriè euacuantem ſe, id eſt, vacuam & euanidam B ſignificat, vt vertit Symmach. Aquila Chald. & Vatabl. quin & Sept. nam εὐκληματοῦσα idem eſt quod, bonos habens palmites, ſurculis luxurians: κλήματα enim à Theophraſto, Columella & alijs vocantur palmites & pampini vitis, vel faſciculus ſarmentorum vitis: vnde ex eo fiebant κλήματα, id eſt, virgæ centurionales, quibus ſcilicet centuriones cædebant milites delinquentes. Hinc Macrobius vocat vitem centurionalem; lege enim Romana ſancitum erat, vt ciues non virgis cæderentur, ſed ſarmentis vitium; teſte Liuio lib. 57. Huc facit quod Plutarch. in Apophthegm. & ex eo Valerius Maxim. l. 6. c. 4. ſcribunt, Popilium Lenam à Romanis miſſum ad Antiochum Epiphanem, vt eum iuberet recedere ab Ægypto, nec pugnare in Ptolemæos, C cùm Antiochus moram faceret, deliberans quid eſſet reſponſurus, Antiochum κλήματι, id eſt virga, circumſcripſiſſe, eique dixiſſe: Non exibis hoc circulo, niſi reſponſum des mihi & Romanis. εὐκληματοῦσα ergo idem eſt, frondoſa & pampinoſa.

Itaque de hac vinea in frondes euaneſcenti, id eſt, de Iſraele in opes bonaque terræ effuſo, ait: *Fructus adæquatus eſt ei*, id eſt, eum fructum tulit, quem promittebat pampinorum & ſarmentorum laſciuia, ſcilicet nullum verum & ſolidum, quia totus abiit in frondes & ſurculos, totus terrenis bonis inhians, iiſque & prolibus luxurians, atque ea idolis accepta referens ſpreuit Deum, ita-

itaque nullum pietatis, timoris Dei & ſanctitatis fructum dedit; non vuas religionis, ſed labruſcas protulit idololatriæ; ita S. Hieron. Vatabl. Arias, Prado in Ezech. c. 15. v. 2. fructus enim reſpondens & adæquatus viti frondoſæ, ſunt frondes & labruſcæ. Vnde Vatabl. vertit, *ponétne, vel aſſeretne fructum?* q. d. Non, niſi foliatum & futilem: alij vertunt, *fructus mentietur illi*, id eſt fallet eum & fruſtrabit ſua ſpe. Hebr. enim ישׁוה *iſſavue*, id eſt, *adæquatus eſt*, ſi à שָׁוְא *ſave*, id eſt mendacium, deducatur, ſignificat, *mentietur*. Aliter Arabicus Alexandrinus vertit, *vitis florida habens ramos eſt Iſrael. multi ſunt fructus eius in templis eorum*, putà multæ in idolis victimæ & impietates; Arabicus Antiochenus, *Iſrael quaſi vitis fertilis, & fructus eius facilis eſt ei*; Syrus, *vitis pampinorum* (pampinoſa) *Iſrael, quæ fecit fructus ſecundum multitudinem fructuum eius, multiplicauerunt altaria.* Iuxta hos Sanchez ſic explicat, q. d. Iſrael quaſi vitis, vti frondes, ita & fructus multos protulit, & opibus abundauit, ſed has omnes ſuis idolis impendit, plures impenſurus, ſi plures habuiſſet. Alij, q. d. Vitis euacuat, id eſt, dementat Iſraelem. Nam *fornicatio & vinum auferunt cor*, cap. 4. 11. Sic Ierem. c. 51. ait, *ieboke ku*, id eſt euacuabunt, terram eius Chald. hæc ad captiuitatem refert: vertit enim, *vitis vaſtata eſt Iſrael, quæ erat plantata cum legem exequeretur: & fructus reſpondet ei. Nam opera eius mala facient vt exules.* Vitis ergo vaſtata ſimilem fructum feret, ſcilicet exilium & captiuitatem.

Vinea eſt Eccleſia & anima ob varias analogias.

Allegor. vinea eſt Eccleſia, & tropologicè anima quæuis fidelis, idque Primò, quia antiquis, præſertim Patriarchis, potiſſimum prædium erat vinea. Ita Noë mox à diluuio plantauit vineam, Gen. 9. v. 20. Sic Deus Iſraëlitis in terra promiſſa promiſit vineta, Deut. 6. 11. Sic ſponſa Cant. 8. 12. hereditatem ſuam vocat vineam: *Vinea*, ait, *mea coram me eſt*, q. d. Mihi cariſſima eſt & viciniſſima, in ea vel iuxta eam dego, illa oculis meis ſemper obuerſatur. Solebant enim veteres, vti & moderni, in atrio domus ad ianuam plantare vineam, ad vmbram, & ad amœnitatem. Eſt enim vinea quid medium inter hortum & agrum: nam hic quæſtuoſus eſt, ille delicioſus; vinea & quæſtuoſa, & delicioſa.

Secundò, quia vinea maximè fructifera eſt: tum quia vinum fert, quod Deum lætificat & homines, Iudic. 9. 13. tum quia nulla arbor vite feracior, ſi eius tenuitatem ſpectes: tum quia multæ vineæ bene excultæ copioſum dant fructum, vti fuit illa, de qua Cato, quæ ex ſingulis iugeribus dabat decem vini culeos. *Efficaci exemplo*, ait Plinius libr. 14. 4. *non maria plus temerata conferre mercatori, non in rubrum litus Indicúmve merces petitas, quàm ſedulum ruris larem.* Hinc Sapientia ſeſe deprædicans: *Ego*, ait, *quaſi vitis fructificaui*, Eccli. 24. 23. Talis vitis fuit S. Polycarpus, diſcipulus S. Iohannis Apoſtoli, Chriſtianorum in Aſia doctor pater, & dux ad martyrium, de quo proinde verè Poëta:

Fructificas Polycarpe Deo, more, ore, & amore:
A fructu meritò nomen & omen habes.

Nimirum polycarpos poſcit, amat & prouehit Deus, non polyphyllos, fructiferos, non frondoſos. Denique vinũ quod profert vitis, ita vires hominis reficit & recreat, vt non tantùm lac ſenum, ſed lignum vitæ, imò vita hominis dici poſſit.

Tertiò, quia vinea iucundiſſima eſt, ſiue ordines vitium, ſiue pampinos, ſiue botros vernantes & rubeſcentes ſpectes. Quocirca ſponſa ſponſum ad ambulandum per vineam inuitat in Canticis. Denique muſti ex vuis recèns expreſſi tanta eſt vis, vt lagenas & vaſa ſæpè diffringat, vt homines non tantùm ebrios, ſed & mentis impotes, & quaſi amentes efficiat.

Ita Eccleſia & anima fidelis, Primò, eſt prædium Deo chariſſimum; Secundò, fertiliſſimum bonorum operum; Tertiò, amœniſſimum; Quartò, efficaciſſimum: licèt enim exteriùs inſtar ligni vitis ſit vilis & deſpecta, interiùs tamen habet ſuccum viuificum, putà ſpiritum Chriſti, quo languidi & quaſi emortui reuiuiſcunt, incaleſcunt, aliosque Dei amore inflammant ad ardua virtutum opera. Hoc ergo eſt vinum germinans virgines, id eſt, caſtos & immortales: virgo enim viuido roſeoque colore floreſcens, iuuentæ nunquam ſeneſcentis & immortalis vitæ eſt ſymbolum; ita Prado loco citato. Et S. Bernard ſerm. 63. in Cant. *Viro ſapienti*, ait, *ſua vita vinea eſt, ſua mens, ſua conſcientia, nil quippe incultum deſertúmve in ſe ſapiens derelinquet.* Et mox: *Cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum teſtimonium conſcientiæ, cui lingua torcular expreſſionis; ſermo, cogitatis, conuerſatis, & ſi quid aliud eſt ex eo; quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio eſt & vinea Domini ſabaoth.* Vinea ergo hæc non tantùm frondoſa; ſed & florens, fructifera & vinoſa eſt. Idem ſerm. 65. Eccleſiam vocat vineam *grandem nimis*, Domini plantatam manu, redemptam ſanguine, rigatam verbo, propagatam gratia, fœcundatam ſpiritu. Et ſerm. 60. *Si vinea animæ ſit opus, odor opinio eſt, fructus quid? martyrium. Et verè fructus vitis, ſanguis eſt Martyris. Quidni muſtum rubens probatum, pretioſum, planè de vinea Sorec, torculari paſſionis expreſſum?* Denique vide eumdem libr. de Paſſione Domini, qui totus eſt de myſtica hac vite & vinea. Explicans enim illud Iohan. 15. *Ego ſum vitis vera*, docet Chriſtum eſſe veram vitem, cuius proinde præciſionem, circumfoſſionem, vincula, culturam & ſpeciem Chriſto accommodat. Deinde c. 8. & ſeq. ſeptem vitis huius folia myſtica recenſet: mox c. 16. eiuſdem flores: *Habuit*, inquit, *vitis iſta vera non vnius, ſed omnium florum ſpeciem, violam humilitatis, lilium caſtitatis, roſam patientiæ & charitatis, & florem abſtinentiæ, quem crocum appellamus.* De his dicitur in Cant. *Fulcite me floribus, ſtipate me malis, quia amore langueo.* Et, *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.*

SECVNDVM MVLTITVDINEM FRVCTVS SVI MVLTIPLICAVIT ALTARIA) *Fructus* vocat frondes; non enim vuas, ſed frondes proferebat hæc vitis, vti paulò antè dixi: per frondes intelligit filiorum frugúmque copiam. q. d. Quanto plures habebat ciues & opes Iſrael, tanto plura ædificauit idola & altaria; quia inſtar vitis frondoſæ, in ea totus effluxit: ita S. Hieron. Theodor. Theoph. Chald. Lyran. & Vatabl. in Hebr. eſt elegans paronomaſia inter טוֹב *tob*, & הֵיטִיבוּ *hetibu*, q. d. Secundum bona terræ fecerint bona idolis, quaſi earum largitoribus, vt quo plus bonorum ab iis ſe accipere putabant eo plus iis impenderent. Sic ait de Deo frugum Virgil. eclog. 7.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu,
Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.

Hoc

Hoc eſt quod ſubdit hic Propheta: *iuxta vbertatem terræ exuberauit ſimulacris.* Ita Impij Deo reddunt mala pro bonis, & beneficia vertunt in maleficia, ac fruges in gladios, diuitias in vitia, quibus contra auctorem eorum pugnant pro diabolo.

Vers. 2. DIVISVM EST COR EORVM] Hebr. *diuiſit cor eorum*; Septuag. *diuiſit corda ſua*, quia ſcilicet Iſrael, purà Samaritæ, ſepararunt mentem ſuam Primò, à Deo, Deique lege, ait Chald. & Theoph. Secundò, à ſeſe inuicem, q.d. Animis & odiis inter ſe diſſident, dum hi hæc, illi illa idola, alij alia inducere conantur; ita S. Cyrill. Theod. Albert. & Hugo. Simili modo inter hæreticos perpetua videmus ſchiſmata & iurgia, quæ parit ſuperbia. Cùm enim faſtu tumeant, nolunt aliorum hæreſes ſequi eſſeque eorum diſcipuli; ſed ipſi nouorum dogmatum auctores & magiſtri eſſe satagunt. Porrò Hugo putat hic notari ſchiſmata inter Iuda & Iſrael, ſiue inter Roboam & Ieroboam, ac conſequenter inter Deum & vitulos aureos: hos enim coluit Iſrael, illum Iuda. Verùm hoc remotius eſt: viciniùs S. Hieron. Haymo & Albert. putant hic ſignificari ſchiſma inter Hoſee vltimum regem Iſrael, & populum, dum populus vitulos, rex Deum colendum cenſeret: ſed huius ſchiſmatis in Scriptura nulla eſt mentio, imò de Hoſee rege dicit 4. Regum 17. 2. *Fecitq́; malum coram Domino*, quia, vt videtur, coluit vitulos aureos, non Deum. Tertiò, *diuiſum eſt cor eorum in ſeipſis*, dum partem eius Deo, partem idolis dare volunt. Cupiunt enim tam Deum, quàm idolum colere, vt vtrumque habeant propitium, vt patet 4. Reg. 17. 33. ita Lyran. Sic Romani colebant deos omnium gentium, vt omnes haberent propitios & fauentes, ne, ſi quem negligerent, eum contra ſe concitarent, vti Troiani colendo Venerem, concitarunt contra ſe Iunonem, vti narrat Virgil. 1. Æneid. Putabant enim inter Deos eſſe lites & bella, vti ſunt inter homines.

NVNC INTERIBVNT] q.d. Idcirco iam iam exſcindentur, & deſolabuntur, vt vertunt Septuag. diuiſio enim & ſchiſma eſt cauſa ruinæ & interitus. Verum enim eſt illud Chriſti: *Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur.* Secundò, cum Chald. Aria & Vatablo verti poteſt, *nunc delinquent.* q.d. Inſigne delictum & enorme flagitium eſt, hęc cordis eorum diuiſio à Deo & proximis, imò à ſeipſis. Hebr. enim *aſcam* delinquere, & deſolari, ſiue exſcindi & interire ſignificat.

IPSE, ſcilicet Deus, CONFRINGET per Aſſyrios SIMVLACRA EORVM] Iſraelitarum; ita S. Hieron. Theod. Theop. Albert. & Vatabl. Hebræi enim ſæpè ſuppoſitum ſubticent, & ex circumſtantiis ſubintelligendum & ſupplendum relinquunt. Secundò, *ipſe*, id eſt *ipſum*, ſcilicet, cor diuiſum: *leb* enim, id eſt *cor*, hebr. eſt maſculini generis, æquè ac *ipſe*: vel certè *ipſe*, ſcilicet Iſrael, qui diuiſit cor ſuum, vt habent Hebræa, q.d. Ipſe diſſenſus animorum, ipſa diſcordia, ipſa ſchiſmata & factiones perdent eos, tradentque hoſti qui ſimulacra, æquè ac domos & vrbes eorum euertet; ita à Caſtro. Vnde ſequitur:

Vers. 3. QVIA TVNC DICENT: NON EST REX NOBIS, &c.] q.d. Cùm viderint aduentare Aſſyrios, ac Samariam obſidere, nec Hoſee regem ſuum poſ- A ſe eis reſiſtere, tunc dicent: Non eſt rex qui nos poſſit tueri: rex noſter perinde eſt, ac ſi non eſſet rex, idque iuſtè accidit nobis, quia non timemus, nec colimus Dominum, ſed idola. Deo enim, qui eſt Rex regum & dominus dominantium, irato, quis mortalis rex iuuare & ſaluare poterit? ita Lyran. & Vatabl. Vnde Secundò, S. Hieron. Theod. & Albert. exponunt. q.d. Cùm Hoſee rex capietur ab Aſſyriis, dicet Iſrael: Iam orbati ſumus rege; quia Deum regem regum reliquimus. Tertiò, à Caſtro, q.d. Deus qui ſolet nos regere, eſſeque rex noſter, nos deſeruit, quia non coluimus eum: quid ergo opis nobis conferet Hoſee rex miſer, & ruinæ proximus? Denique Hugo & Aria exponunt. q.d. En regnum Iſrael quod inuito Deo inſtituimus, iam ſucciſum eſt: quia Deum non timuimus. Quid ergo illud nobis B profuit, aut proderit, quod nos ſecum trahit in ruinam?

Moral. diſcant hic reſp. & reges, omnem eorum potentiam eſſe imbellem & inualidam, niſi Dei cultu & ope fulciatur. Hoc profeſſus Salomon. 3. Reg. 2. 24. *Viuit, ait, Dominus, qui firmauit me, & collocauit me ſuper ſolium Dauid patris mei.* Et Dauidi ait Deus pſalm. 88. 36. *Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauid mentiar: ſemen eius in æternum manebit, & thronus eius ſicut ſol in conſpectu meo?* Quocirca Dauid moriens Salomoni hæc vltima dedit monita: *Obſerua cuſtodias Domini Dei tui, vt ambules in viis eius, &c. vt confirmet Dominus ſermones, quos locutus eſt de me, dicens: Si cuſtodierint filij tui vias meas, & ambulauerint coram me in veritate in omni corde ſuo, & in omni anima ſua, non auferetur tibi vir de ſolio Iſrael.* Quin imò Moſes moriturus, C ex ore Dei de regibus ita ſanxit Deuter. 17. 18. *Poſtquam ſederit* (rex) *in ſolio regni, deſcribet ſibi Deuteronomium, &c. legetq́; illud omnibus diebus vitæ ſuæ, vt diſcat timere Dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba, & ceremonias eius, &c. vt longo tempore regnet ipſe, & filij eius.* Hoc ipſum æterna Sapientia edicit Prouerb. 8. v. 15. *Per me reges regnant.* Hinc de Ioſaphat pio rege dicitur. 2. Paral. 2 *Fuit Dominus cum Ioſaphat; quia ambulauit in viis Dauid patris ſui, &c. confirmauitq́; Dominus regnum in manu eius, &c. factæq́; ſunt ei infinitæ diuitiæ, & multa gloria.* Hac de cauſa Agapetus rectè monuit Iuſtinianum Imp. vti refert Baron. tom. 7. in Iuſtin. *Sceptrum*, inquit, *imperij cùm à Deo ſuſceperis, cogitato quibuſnam modis placebis ei, qui id tibi dedit, cumq́; omnibus hominibus ab eo ſis prælatus, præ omnibus eum* D *honorare feſtina.*

Moral. vis regni ſine Deo eſt inualida.

Viderunt idipſum Gentiles. Scribit Plinius de Viris illuſtr. c. 2. Numam Pompilium ſecundum Romanorum regem, ferum populum *religionis inſtitutione & vtilibus legibus domuiſſe, ſuumq́; regnum ita firmaſſe, vt pendente eius regno nemo illi bellum mouerit.* Apud Liuium lib. 44. eſt illa vox C. Marcij, *fauere pietati fideiq́; deos, per quæ populus Romanus ad tantum faſtigij peruenit.* De Ageſilao Spartanorum duce ita ſcribit Xenophon in eius laudibus: *Exiſtimabat diuina auxilia non minùs in hoſtili; quàm amica in ſolo imploranda eſſe.*

LOQVIMINI VERBA VISIONIS INVTILIS] Legit Interpres *dabberu* in Imperatiuo, id eſt, *loquimini*: nam legunt *dibberu* in præterito, id eſt locuti ſunt. Chald. vertit in præſenti, *loquuntur verba violenta*: quia Hebræi carent præſenti, & pro eo vtuntur præterito. Rurſum, pro Vers. 4.

A *viſionis inutilis*, hebr. eſt אלות שוא *aloth ſcau*, id eſt *iuramenti mendacis*, vel futilis & *inutilis*. Solebant enim Prophetæ ſuas viſiones, ſiue prophetias confirmare iuramento, dicendo : *Viuo ego, dicit Dominus*, id eſt, iuro per vitam meam ; aut potiùs ſe diris deuouendo, dicere ; *hæc mihi faciat Deus, & hæc addat, ſi mentior*. Hebr. enim *alot* ſignificat iuramentum execratorium, maledictionem & imprecationem triſtium. Talis ergo viſio & prophetia vocatur *ala*, id eſt execratio : quia fiebat cum execratione. Senſus eſt ergo, q. d. Loquimini ſanè, & iactate verba pſeudoprophetarum, qui afferunt ſuas viſiones, eaſque iurando & peierando confirmant ; ſed mendaces & futiles. Pollicentur enim omnia proſpera, nec timendos eſſe Aſſyrios, ſed mentiuntur & decipiunt vos, aguntque in ruinam. B Eſt ironia: ridet enim & ſubſannat eos, quòd falſis Prophetis & ſeductoribus fidem habeant in ſuam perniciem : loquuntur enim viſiones, ſed futiles & mendaces, putà non Dei oracula, ſed cerebri ſui ſomnia ; ita S. Hier. Haymo, Hugo & alij.

Feriatis foedus] Hæc ſunt *verba viſionis inutilis*, ſeu oracula pſeudoprophetarum. Dicebant enim: *Ferietis*, vel ferite *fœdus*, ſcilicet cum diis veſtris, æquè ac regibus, iurando & deuouendo vos diris, ſi vnquam eos, eorumque ſchiſma deſeratis, & ad Deum domumque Dauid in Ieruſalem & templum redeatis ; ita Vatabl. Arias & Clarius. Secundò, ferite fœdus cum Aſſyriis, aut cum Ægyptiis: ſi hoc feceritis, omnia erunt vobis ſecura & proſpera; ita ipſi. At fallunt: nam inſtat vobis amaritudo captiuitatis; vnde de ea ſubdit. C

Et germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri] Pro *amaritudo* hebr. eſt ראש *roſc*, quod ſignificat venenum, amaritudinem, reſque venenatas & amariſſimas, vti eſt fel, virus ſerpentum (vnde Chald. vertit ; *caput ſerpentum maleficorum*) colocyntides, abſynthium, &c. Septuag. vertunt, *germen*, ſcilicet amarum & noxium. Senſus ergo eſt, q. d. *Iudicium*, id eſt, ſupplicium Iſraelis *germinabit*, & prodibit quaſi *amaritudo*, id eſt, amaræ & noxiæ herbæ, v. g. abſynthium, *ſuper ſulcos agri*, vbi copioſiùs germinant; vtpote terra ſulcata & elaborata, q. d. Vti noxiæ herbæ copioſè germinant in terra culta; ita copia ſuppliciorum germinabit in Iſrael, qui in agro tam terræ, quàm cordis duxit ſulcos non pietatis, ſed impietatis : hiſce enim cor ſuum ſulcauit, id eſt, ſtudioſè & data opera peccauit, ſculpendo & colendo idola, ac Deum Deique D legem & minas ſpernendo ; idque ex eo, quod credidit pſeudoprophetis dicentibus, eum, ſi id faceret, fœduſque cum idolis feriret : tutum & ſecurum fore ; ita Theodor. Theoph. Arias, Vatabl. & S. Hieron. qui & addit de hac amaritudine ſupplicij : *Vt qui ſeminauerunt copioſè in gaudiis, copioſè metant in lachrymis ; qui riſerunt, fleant ; qui habuerunt conſolationem, lugeant*. Alludit ad minas & execrationes Moſis Deuter. 29. 18. *Ne fortè ſit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cuius cor auerſum eſt hodie à Domino, vt vadat & ſeruiat diis illarum Gentium, & ſit inter vos radix germinans fel & amaritudinem. Cumq́; audierit verba iuramenti huius benedicat ſibi in corde ſuo dicens : Pax erit mihi, & ambulabo in prauitate cordis mei. Et Dominus non ignoſcat ei, ſed tunc quàm maximè furor eius fumet*; imò hæce minas in Iſraele iam implendas Oſee hic prædicit. Secundò, *iudicium*, id eſt vindicta, *ſuper ſulcos agri*, accipi poteſt ſterilitas inducta agris. q. d. Deus puniet eos agrorum ſterilitate, vt, licet ſulcati & ſeminati, non proferant ſegetem, ſed potiùs ſpinas, tribulos, lolia, herbaſque amaras & venenatas.

5. Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ : quia luxit ſuper eum populus eius, & æditui eius ſuper eum exultauerunt in gloria eius, quia migrauit ab eo.

6. Siquidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus regi vltori : confuſio Ephraim capiet, & confundetur Iſrael in voluntate ſua.

7. Tranſire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ.

8. Et diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſrael : lappa & tribulus aſcendet ſuper aras eorum : & dicent montibus : Operite nos; & collibus : Cadite ſuper nos.

9. Ex diebus Gabaa peccauit Iſrael, ibi ſteterunt: non comprehendet eos in Gabaa prælium ſuper filios iniquitatis.

10. Iuxta deſiderium meum corripiam eos : congregabuntur ſuper eos populi, cùm corripientur propter duas iniquitates ſuas.

Vaccas Bethaven colvervnt habitatores Samariæ] *Bethauen* eſt Bethel. Bethel enim, id eſt Domus Dei, dicta eſt, ob viſum ibi à Iacobo Deum ſcalæ innixum. Eadem deinde dicta eſt *Bethauen*, id eſt domus iniquitatis, vel idoli, ob vitulos aureos quos ibi adorandos propoſuit Ieroboam. *Vaccas* ergo, ſiue iuuencas, vocat hoſce vitulos. Vnde Septu. hic vertunt, *vitulum*, & de eo mox ſequitur: *Quia luxit ſuper eum* (vitulum) *populus*. Pro quo Nota. Vitulus hic fuit Apis, ſiue Serapis, Deus Ægyptiorum. Hunc enim cū Ægyptiis coluerunt Hebræi degentes in Ægypto, ideoque Deus, vt eos ab hoc idolo auelleret, iuſſit Moſi vt eos educeret ex Ægypto in Sina : vbi cùm Moſes accepturus legem, diutiùs cum Deo hæreret in monte, mox populus volens redire in Ægyptum, Apin, putà vitulum aureum, quaſi ducē viæ ſibi conflauit, Exodi 32. 4. Eumdem renouauit & reuocauit Ieroboam, faciens ſchiſma à Deo, & à domo Dauid, lege hiſtoriam 3. Reg. 12. v. 28. Porrò Ieroboam non vnum, vti videtur velle S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo & Lyran. ſed plures erexiſſe vitulos patet, tum 3. Reg. 12. 28. tum quia hic eos vocat *vaccas* in plurali; *vaccæ* ergo *Bethauen*, ſunt duo vituli aurei, quos fecit Ieroboam, vnumque poſuit in Bethel, alterum in Dan. Dan ergo, æquè ac Bethel, vocatur hic *Bethauen*, id eſt, domus idoli. Vers. 5.

Nota. Scriptura hos deos nunc vocat *vitulos*, nunc *vitulas*, vel *vaccas*. Primò, quia Patres quos citaui Exodi 32. v. 4. docent eos non fuiſſe integros vitulos, ſed tantùm capita vitulina, ita vt Aaron Hebræis tantùm conflauerit caput vituli, vnde an is mas eſſet, an femina putà an vitulus,

an vitula, vix dignoſci poterat. Secundò, quia valdè veriſimile eſt, ſi è capite ſexus dignoſci poterat, fuiſſe vitulas potiùs quàm vitulos: tum quia Herodot. lib. 2. id docet: *Boues mares*, inquit, *eoſdemq́, mundos, ac vitulos vniuerſi Ægyptij immolant: feminas eis immolare non licet, vtpote Iſidi conſecratas. Nam Iſidis ſimulacrum muliebre eſt bubulis præditum cornibus, quemadmodum Io Græci deſcribunt, bouesq́; feminas omnes itidem Ægyptij venerantur ex omnibus pecudibus longè plurimum*: tum quia hebr. vocantur עֶגְלוֹת *eglot*, femininè, id eſt vitulæ, vti vertunt Septuag. 3. Reg. 12. 28. ac Ioſep. l. 8. Ant. c. 3. ſiue vaccæ, vti vertit Noſter hîc. *Vaccas* ergo nouellas accipe, id eſt vitulos adultos, aut potiùs adultas: vitulus enim, vti & bos, aſinus, equus, ouis, camelus, & cætera animalium nomina vtrumque ſexum, putà tam feminam, quàm marem ſignificant. Hæc ſententia valdè probabilis eſt: contraria tamen, ſcilicet fuiſſe vitulum, potiùs quàm vitulam, non eſt improbabilis, eamque videtur ſequi S. Hier. Rupert. Vatabl. & Arias. Ratio eſt, quia paſſim vocatur *vitulus*; hîc tantum vocatur *vacca* ad irriſionem. Apis ergo, ſiue Serapis, erat bos, vel vitulus corpore nigro, candida fronte, habens in tergo albam notam vel maculam, vti dixi Exodi 32. 4.

Tropol. peccator qui carni, abdomini, ventri & veneri indulget, colit vitulos & vaccas Bethauen, cum iisque vitulatur, fitque quaſi vitulus. Sicut enim vituli & vaccæ ſtupidi ſunt petulci, iugum ſubeunt, terram aratro ſubigunt, & collum oneri ſupponunt: ita & carnales ſtupidi ſiunt mente, laſciuiunt, labores maximos ſubeunt vt ſuis deliciis fruantur, onera grauiſſima & penè importabilia ſuſcipiunt, fœno paſcuntur, totique in terram & terrena proiecti ſunt.

COLVERVNT] Hebr. eſt יָגוּרוּ *iaguru*, id eſt timuerunt, hoc eſt, coluerunt & venerati ſunt, vt vertit Noſter, Chald. & alij: nam *primus in orbe deos fecit timor*. Hinc in Script. timor Dei, ſignificat venerationem & cultum Dei. Timor ergo hîc eſt reuerentia Dei; ita S. Hier. Theod. Haymo & alij.

Aliter Vatabl. Arias, Pagnin. & Clarius. q. d. Samaritæ videntes ab Aſſyriis vaſtari Bethel & vitulos ſuos, pauebunt, timentes quòd & ipſimet propediem ſimili clade vaſtabantur. Septu. vertunt, *morati ſunt*: גּוּר *gur* enim ſignificat propriè peregrinari, morari, degere: inde גֵּר *gher* eſt peregrinus: & quia peregrini peregrè, apud exteros & incognitos ſunt timidi & pauidi, hinc *gur* ſignificat quoque timere, pauere. Vertunt ergo Sept. *apud vitulum domus On* (pro אָוֶן *auen* enim legunt ipſi per craſin אוֹן *on*) *morabuntur habitatores Samariæ*. Hinc & Vatabl. vertit, *ad vitulas Bethauen concurrunt Samaritæ*.

QVIA LVXIT SVPER EVM POPVLVS EIVS. *Eum*, ſcilicet vitulum, vt vertunt Septuag. Itaque quas antè *vaccas* vocauit, hîc *vitulum* vocat, ob cauſas iam dictas: & quia voluit ſubſtantiam tantum idoli, non ſexum, non numerum ſignificare, ſcilicet quòd eſſet bos, ſiue vitulus, non equus, non hircus, non aries. Senſus ergo eſt: *Luxit*, id eſt lugebit, populus ſuper vitulum Deum ſuum, cùm ſcilicet videbit eum ab Aſſyriis capi, & captiuum vehi in Aſſyriam, lugebunt ET ÆDITVI EIVS, putà ſacerdotes & cuſtodes vituli eiuſque templi, qui antea EXVLTAVERVNT IN GLORIA EIVS,

A cum ipſe ab omnibus coleretur: QVIA GLORIA hæc vituli MIGRAVIT AB EO.]

SIQVIDEM ET IPSE (vitulus) IN ASSVR (Aſſyriam) OBLATVS EST, MVNVS REGI VLTORI] Sept. Vers. 6
& ipſum vincientes duxerunt xenia regi. q. d. Vitulum hunc captiuum, quaſi munus & xenium inſigne abtulerunt Aſſyrij regi ſuo. Nota Primò, *Iu quia* hîc non cauſam ſignificat, ſed euentum: Hebr. enim כִּי *ki*, ſæpè tantùm conſequentiæ & ornatus cauſa additur, idemque valet quod *hinc*, *hac de cauſa, idcirco*. Secundò, poſt τὸ *adtum*, more Hebræo ſubauditur relatiuum אֲשֶׁר *aſcer*, id eſt *qui*. Tertiò, regem Aſſyriorum vocari *vltorem*, id eſt vindicem, Symmach. ὑπερμαχοῦντα, id eſt præſulem & defenſorem, ob cauſam quam dedi c. 5. 13. Allegor. Tertull. li. 4. contra Marcion. c. 42. *Oſeas*, inquit, *de Chriſto prophetauit: Et vinctum eum*
B *ducent xenium regi*; nempe cum Pilatus eum miſit ad Herodem. Sed perperam; donum enim hoc fuit idolum, putà vitulus aureus, qui nequit eſſe typus Chriſti.

CONFVSIO EPHRAIM (Ephraimitas, id eſt Iſraelitas, ſiue Samaritas) CAPIET ET CONFVNDETVR ISRAEL IN VOLVNTATE SVA] Hebr. מֵעֲצָתוֹ *meatſato*, id eſt, *à conſilio ſuo*, vt vertunt Sept. Vatabl. & alij.

Quæres, quænam hæc confuſio, quæ voluntas, quodnam conſilium? Primò, S. Hieronym. Theodoret. Theophyl. Haymo & Hugo: *Tradunt*, inquiunt, *Hebræi vitulos aureos à ſacerdotibus furto eſſe ablatos, & pro his æneos & deauratos repoſitos. Cùm igitur lugeret populus tempore neceſſitatis & anguſtiæ, etiam vitulos aureos inter munera cætera Aſſyrus regibus, & maximè regi Sennacherib, ab Iſrael*
C *eſſe directos; exultabant æditui quòd fraus eorum nequaquam poſſet argui & deprehendi. Et hoc eſt quod ait: Æditui eius ſcilicet vituli, ſuper eo exultauerunt in gloria populi, hoc eſt, in vitulo quem habebant pro gloria; quia migraſſet ab eo, id eſt à populo, & tranſlatus eſſet ad Aſſyrios. Siquidem ipſe delatus eſt munus regi vltori, ſtatimq́; ſequitur: Confuſio capiet eos, &c. Deprehenſa enim fraus vitulorum deauratorum, regi Iſrael litteris indicatur; & vnde ſe placere exiſtimauerant, inde vel maximè confundentur, & offendunt eos quibus munera miſerant, exiſtimantium non furto ſacerdotum, ſed fraude regum atque conſilio hoc eſſe perfectum.* Additque S. Hieron. *Legimus* 4. Reg. 15. 19. *regem Iſrael Manahem regi Aſſyriorum Phul mille talenta argenti miſiſſe, vt ei praberet auxilium inter quæ nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos eſſe directos*: Conſilium ergo hoc ſacerdotum fuit, quòd ſua-
D ſerint regi Iſrael, vt vitulos deauratos mitteret dono regi Aſſyriorum, vt ſic fraus eorum lateret, qua ipſi furati vitulos aureos, ſuppoſuerant æneos deauratos: confuſio & pudor eorumdem fuit, cùm fraus eorum detecta per regem Aſſyriorum, redundauit in caput regis Iſrael, & tandem in caput ipſorummet ſacerdotum. Aliter Theophyl. opinatur enim ſacerdotes ſuaſiſſe principibus, vt vitulos hoſce mitterent in Aſſyriam, quòd ſperarent eos ab Aſſyriis adorandos, ſed confuſi ſunt: nam Aſſyrij eos confregerunt. Aliter & Theodor. Conſilium, ait, hoc fuit de mittendo vitulo in donum Sua regi Ægypti, vt is Iſraelitas tueretur contra Salmanaſar. Sed confuſi ſunt: nam & vitulum perdiderunt, & à Sua adiuti non ſunt.

Verùm hæc omnia incerta ſunt, & fabulas

Rabbinicis olent, præſertim quia Oſee ſatis ſignificat, vitulum hunc non datum, ſed captum ab Aſſyriis c. 8. 5. *Proiectus eſt*, inquit, *vitulus tuus Samaria*. Et hic v. 2. *Ipſe confringet ſimulacra eorum*. Et v. 8. *Diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſrael.*

Dico ergo: Voluntas hæc & conſilium Iſraelis fuit, quòd vitulum quaſi numen ſuum elegerint, & Deo vero prætulerint, eique, non Deo, ſeruire voluerint, ſperantes eius ope ſe tutos fore ab Aſſyriis, ſed confuſi ſunt; nam vaſtati ſunt cum vitulo, qui ab Aſſyriis captus & irriſus, in donum oblatus fuit regi vltori, putà Salmanaſar, qui vltus eſt defectionem Iſraelitarum tam à Deo, quàm à ſe, quòd ſcilicet contra fœdus ſecum initum confugiſſent ad Sua regem Ægypti; ita Lyran. Arias, Vatabl. Ribera, à Caſtro & alij.

Tropol. S. Gregor. explicans illud S. Iob cap. 21. 16. *Conſilium eorum longè ſit à me. Quod eſt*, inquit, *iniquorum conſilium, niſi terrenam gloriam quærere, æternam negligere; ſalutem temporalem cum damno interiori appetere, & dolores tranſitorios ad æternos gemitus commutare?*

B

VERS. 7. TRANSIRE FECIT SAMARIA REGEM SVVM] Hebr. נִדְמֶה *nidme*, quod Primò, verti poteſt, *exſcindetur in Samaria rex eius*, ſcilicet rex Samariæ, putà Hoſee occidetur in ea; ita Vatabl. Secundò, *Similis eſt cum Samaria rex eius ſpumæ, quæ eſt in ſuperficie aquarum*, q. d. Rex cum regno inſtar ſpumæ diſſipabitur & euaneſcet; ita Arias. Tertiò, *In ſilentium redacta eſt*, vel *obmuteſcta eſt*: id eſt periit, diſperiit *Samaria cum rege ſuo*; ita Forſter. Quartò, Noſter paſſiuum *nidme* accepit pro actiuo דִּמָּה *dama*, vel *dimma*, id eſt excidit; vnde vertit *tranſire fecit*: Septuag. *abiecit*, fortè pro נִדְמֶה *nidme* legerunt נִדְּפָה *niddepha*, id eſt impulit, propulit, propulſauit Samaria regem ſuum

C

quaſi ſpumam: ſpuma enim ab vnda & fluctu propriè propelli dicitur, q. d. Samaria idola colendo tranſire fecit, impulitque in exitium regem ſuum quaſi ſpumam. Suo enim ſcelere apud Deum meruit & effecit, vt regnum ſuum cum rege ab eo exſcinderetur, & tranſiret celerrimè, euaneſceretque vt ſpuma aquæ propulſa & diſpulſa à fluctibus. Rurſum, q. d. Cùm rex populo in idololatriam propenſo obſecundaret; & hic ſceleris auidus regi aſſentiretur & aſſentaretur, fecit populus, quem aquæ multæ repræſentabant, regem ſuum perire quaſi ſpumam ex ſe natam, eam ſcilicet in ſeipſo, velut in aqua conſumens, perdens & euaneſcere faciens. Aliter Sanchez qui per regem accipit idolum, putà Moloch, vel vitulos aureos, quos ſecum perdiderunt Samaritæ.

Nota. Pro *ſpumam* hebr. eſt קֶצֶף *keſeph*, quod propriè ſignificat ebullitionem & efferueſcentiam, inde iram ebullientem, inde bullam & ſpumam. Septuag. vertunt, φρύγανον, quod interpres *cremium* vertit, putà ſarmenta, ſtipulæ, omniaque ignis fomenta ad cremandum facilia, quibus fornax incenditur, vel torretur aliquid atque frigitur: à frigendo enim vocatur φρύγανον; ita ex Columella & Plinio S. Hieron. Hæc enim ſarmenta vel ſtipulæ, inſtar ſpumæ ab aqua propelluntur, & ſi accenſa ſint, ab ea mox extinguuntur, ait Theodor. Symmachus vertit, ἐπίζεμα, *volens oſtendere feruentis ollæ ſuperiores aquas, & in ſpumam bullaſque ſurgentes, quas Græci πομφόλυγας vo-*

A

cant, ait S. Hieron. Syrus vertit, *reiecit Samaria regem ſuum quaſi paleam*, vel *quaſi teſtudinem* (pro *ghelo* enim aliis punctis legi poteſt *golo*) *ſuper faciem aquæ*. Arabicus Antioch. *deflexit Samaria regem ſuum quaſi herbam ſuper aquas*, v. g. algam. Arabicus Alexandr. *ſuſtulit Samaria regem ſuum ſicut ſpumam, quæ eſt ſuper faciem* (ſuperficiem) *aquarum.*

ET DISPERDENTVR EXCELSA, altaria, ſacella VERS. 8. & templa (hæc enim Iudæi more Gentilium erigebant in montibus, locisque excelſis, IDOLI putà vituli aurei in Bethel erecti, quod eſt PECCATVM ISRAEL] *Peccatum* vocat non actum, ſed obiectum peccati, putà idololatriæ.

ET DICENT. Iſraelitæ in excidio Samariæ per Salmanaſar, MONTIBVS: OPERITE NOS] q. d. Tanta erit clades & cædes Iſraelitarum, tantus clamor, pauor & horror Aſſyriorum, vt qui poterunt abdant ſe in ſpeluncas & cauernas: qui non poterunt, optent montibus & collibus operiri & contegi, ne hanc ſtragem videant & ſentiant, *vt nemo futurus ſit*, ait Theophyl. *qui non malit obrui aut terra diſcedente, aut repentino montium caſu, quàm mala ab hoſtibus admiſſa ſuſtinere*. Et Cyrill. *Dicent*, inquit, *montibus, in quibus idola colebant: Cadite ſuper nos, & anticipate crudelitatem Babyloniorum, & captiuitatis extremam miſeriam.*

Nota, ad litteram, vt patet ex antecedentibus & ſequentibus, hæc intelligi de excidio & calamitate extrema ac deſperata decem tribuum, cùm ab Aſſyriis exciſa eſt Samaria. Ita S. Hieron. Cyrill. Ruffin. & alij. Allegor. verò hîc dari typum calamitatis & excidij tum Ieruſalem per Titum & Romanos, quæ tanta fuit, vt in cryptas & cloacas ſe abderent Iudæi, teſte Ioſepho, excidium enim Samariæ fuit typus & præludium excidii Ieruſalem: vnde eidem hæc accommodat Chriſtus Lucæ 23. 30. ita S. Hieron. Haymo, Theophyl. & Hugo; imò Rupert. vult hunc eſſe ſenſum litteralem; ſed perperam: tum totius orbis in fine mundi: vnde eidem hæc adaptat S. Iohannes Apocal. 6. v. 16. Simile eſt Iſaiæ 2. 19. *Introibunt in ſpeluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini*. Sic apud Senecam in Troadibus vidua Hectoris occultans filium in ſepulchro, ait ei:

Fata ſi miſeros iuuant,
Habes ſalutem: fata ſi vitam negant,
Habes ſepulchrum.

D

Quod Malchus Monachus, teſte S. Hieron. in eius Vita, herum inſequentem fugiens, abdenſque ſe in ſpeluncam, ſibi adaptans: *Si*, inquit, *Dominus miſeros iuuat, habemus ſalutem: ſi deſpicit peccatores, habemus ſepulchrum.*

Anag. hæc planè pleneque congruunt damnatis in gehenna, qui optant mortem, vt pœnas euadant, & mori nequeunt. De quibus S. Bernard. lib. 5. de Conſid. cap. 12. *Horreo*, ait, *vermem mordacem, & mortem viuacem. Horreo incidere in manus mortis viuentis, & vitæ morientis. Quis det illis ſemel mori, vt non moriantur in æternum? Qui dicunt montibus, Cadite ſuper nos; & collibus, Operite nos, quid niſi mortem mortis beneficio aut finire, aut euadere volunt? Denique inuocabunt mortem, & non veniet*; ait S. Iohannes Apocal. 9. Vnde Arabicus vertit, *& dicent montibus, & rupibus, & collibus: Cadite ſuper nos.*

EX DIEBVS GABAA PECCAVIT ISRAEL] q. d. VERS. 9.

Priſcum

Priſcum & inolitum eſt hoc idololatriæ Iſraelis peccatum, olitana & pertinax hæc in eo eſt labes & macula, quæ proinde non niſi igne & excidio purgari & euelli poteſt.

Quæres, quinam ſunt dies Gabaa? Primò, Chald. hæc refert ad Saulem, qui creatus eſt rex in Gabaa: peccauit enim Iſrael petendo regem contra voluntatem Dei: q. d. A tempore Saulis peccauit Iſrael, & Deo rebellare cœpit in Gabaa ergo tam populus, quàm rex ſteterunt coram Domino: imò contra Dominum; & tamen non comprehendit eos prælium ſuſceptum *ſuper*; id eſt contra, *filios iniquitatis*, putà Philiſthinos incircumciſos & infideles. q. d. Licèt Iſrael peccauerit creando regem Saulem, tamen Deus eum non deſeruit, nec tradidit Philiſthæis, ſed potiùs eos illi ſubiugauit. Nam, vt dicitur I. Reg. 14. 52. *Erat bellum potens aduerſus Philiſthæos omnibus diebus Saul.* At Iſrael tantæ Dei clementiæ immemor & ingratus, ab eo deſciuit ad idola. Ergo acriter ab eo punietur. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Iuxta deſiderium meum corripiam eos*. Verùm in creando Saule rege non peccauit ſolus Iſrael, de quo hîc agitur, ſed & Iuda: nec ſub Saule, aut poſt Saulem ſub Dauide & Salomone à Deo deſciuit ad idola, ſed ſub Roboam.

Secundò ergò, meliùs alij hæc referunt ad tempora Iudicum, putà ad tempus quo ſtuprum in Gabaa eſt commiſſum à Beniamitis in vxorem Leuitæ, ob quod omnes penè in prælio deleti ſunt, Iudic. 19. 20. Senſus ergo eſt q. d. Ex eo tempore, quo viri Gabaa & Beniaminitæ ſcelus in Leuitam, eiuſque vxorem admiſerunt, peccauit Iſrael, ſcilicet idololatriâ publicâ, putà colendo idolum à Micha erectum in vrbe Dan Iudic. 17. 5. & c. 18. 30. Nam vtramque hiſtoriam; putà ſtuprum Gabaa & idolum Michæ eodem tempore contigiſſe, patet Iudic. 17. 1. nimirum ſtatim poſt tempora Ioſue, viuente adhuc Caleb, ſub Othoniele, vt docent Hebræi, S. Hieron. Ruffin. Rupert. Theodoret. Theoph. Lyran. à Caſtro & alij. Vnde & Ioſephus vtrumq; morti Ioſue illico ſubnectit, ante hiſtoriam Iudicum. Idque demonſtratur ex eo quòd Phinees filius Eleazari filij Aaron iam tum viuebat, vti ibidem dicitur cap. 17. 6. & c. 18. 1. & c. 20. 27. & ex eo quòd Ionatham filius Gerſam, filij Moſi, conſecratus fuerit ſacerdos idoli Michæ, vti dicitur c. 18. 30. Rurſum, quòd tum needum ab Iſraelitis expugnata eſſet Ieruſalem, vt dicitur cap. 19. 11. Cùm igitur Ieruſalem expugnatio narretur initio libri Iudic. c. 1. ſequitur ſtuprum Gabaa & idolum Michæ contigiſſe ante tempora Iudicum, & hiſtorias eorum libro Iudicum eſſe præponendas; vide Abulenſ. ibid. Porrò nominat ſcelus & ſtuprum Gabaa, potiùs quàm idolum Michæ, quia illud enorme erat, infame & execrabile, non tantùm coram Deo, ſed & coram hominibus: & quia ſtuprum hoc myſticè repræſentabat idololatriam; hæc enim in Scriptura vocatur *fornicatio, adulterium*, &c. Denique, quia hæc duo vicina & coniuncta ſunt: libido enim eſt mater idololatræ, æquè ac hæreſis; & vice verſa idololatræ ſunt libidinoſi: ac Gabaitæ vtrumque fuiſſe videntur, & ex vno vitio in alterum prolapſi.

Tertiò, pro *ex diebus*, hebr. eſt מִימֵי *mime*, quod verti poteſt, *præ diebus Gabaa* peccauit Iſrael, q. d. Grauiùs peccauit Iſrael colendo idola, quàm Gabaitæ violando vxorem Leuitæ: grauius ergo punientur quàm illi, cumque illi penè ad internecionem deleti ſint, multò magis Iſrael internecione delebitur; ita Vatabl. & Sanchez. Aliter Clarius, q. d. O Iſraelitæ grauiùs nunc peccaſtis colendo vitulos Ieroboam; quàm in diebus Gabaa per ſtuprum: illud enim pauci Gabaitæ commiſerunt, totus verò reliquus Iſrael illi reſtitit, ſceluſque publico bello vindicauit, hic autem nullus eſt qui idololatriæ vitulorum reſiſtat, ſed omnes in eam conſpirant. Ego ergo Deus ſceleris, æquè ac honoris mei vindex exurgam, omneſque vos ſontes plectam per Aſſyrios.

IBI STETERVNT] q. d. A diebus Gabaa, in idololatria Michæ immobiles perſtiterunt, vt patet Iudic. 18. verſ. 30. & 31. æquè ac Gabaitæ in defenſione ſtupri; ita Theodoret. & Theophyl. perſtiterunt, inquam, vſque ad Ieroboam, qui idololatriam in vitulis ſuis renouauit & auxit. Aliter Rupert. & Lyran. q. d. Cum Iſraelitæ vindicaſſent ſtuprum Gabaa, ibi ſteterunt, nec perrexerunt vindicare grauius ſcelus, putà idolum Michæ, vti facere debebant. Aliter & Clarius, q. d. In Gabaa vnanimiter ſteterunt Iſraelitæ ad vltionem ſceleris, & conſpirarunt ad vindicandum ſtuprum.

NON COMPREHENDET EOS IN GABAA PRÆLIVM, eſt hebraiſmus: cùm enim ait, *In Gabaa*, ſubauditur particula ſimilitudinis *ſicut*. q. d. *Comprehendet* Iſraelitas *prælium*, at *non tale* quale fuit Gabaitarum, vel ſicut fuit *in Gabaa*, SVPER, id eſt contra, FILIOS INIQVITATIS] putà Gabaitas, qui abuſi erant vxore Leuitæ, ſed longè grauius, quo ſcilicet planè exſcindetur tam Samaria, quàm rex & regnum totum Iſrael.

Aliter à Caſtro, q. d. In Gabaa filios iniquitatis, id eſt Gabaitas, non comprehendit prælium Iſraelis: quia primo & ſecundo prælio Iſrael à Gabaitis victus & cæſus eſt. Verùm obſtat quod ait, *comprehendet* in futuro: loquitur ergo de futuro, non de præterito. Adde, ſenſum illum videri extra propoſitum, & difficulter toti ſententiæ adaptari.

IVXTA DESIDERIVM MEVM CORRIPIAM EOS, Vers. 10.
q. d. Cùm omnes ſtent & conſpirent in priſca idololatria, quam cœperunt à tempore Michæ, deſidero & aueo eos inſigniter corripere & caſtigare. Meo ergo nutu & prouidentia CONGREGABVNTVR SVPER EOS POPVLI (Aſſyrij) CVM CORRIPIENTVR, id eſt punientur, PROPTER DVAS INIQVITATES SVAS] putà duos vitulos (eſt metonymia: idololatria enim ponitur pro ipſo idolo) quos coluit, ſcilicet vnum in Bethel, quam v. 5. vocauit *Bethauen*, alterum in Dan, vbi primitùs fuit idolum Michæ in diebus Gabaa, vti innuit v. 9. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. & Clarius: qui Secundò, *duas iniquitates* accipiunt duplicem idololatriam, ſcilicet vnam priſcam idoli Michæ in diebus Gabaa, alteram recentem vitulorum Ieroboam. Tertiò, Arias exponit, q. d. Gabaitæ vnam ſtupri iniquitatem admiſerunt, hi verò duas putà fornicationem, & idololatriam. Quartò, S. Hieron. addit vnam, iniquitatem eſſe, quòd non coluerit Deum; ſecundam, quòd coluerit vitulos. Simile eſt Ieremiæ 2. 13. Interpres noſter Hebr. אָסְרָם *aſram* accepit quaſi deriuatum à יָסַר *iaſar*, id eſt corripere;

pere. Ordines enim verborum imperfectorum, qualia ſunt אָסַר *aſar*, & יָסַר *iaſar*, ſæpè commutantur, ita vt vnum ab alio modos & tempora mutuetur. Recentiores verò propriè *aſram* ab אָסַר *aſar*, id eſt vincire, ligare, deriuant; vnde vertunt, *cùm colligarint*, vel coniunxerint *ſe in duobus iugeribus*, vel *ſulcis*; huncque dant ſenſum vt ſit metaphora à iugo, vel à pari boum arantium, q.d. Sicut duo boues vno iugo conſtringuntur ad arandum, & ad ſulcandos agros, v.g. duo iugera; ita Iſrael & Iuda conſpirabunt in eamdem idololatriam, putà ad colendos duos vitulos aureos. Cùm ergo vterque ſic conſpirauerit, tunc vtrumque, quaſi duos boues colligatos, cædam & mactabo. Addit Chald. q.d. Sicut Iſraelitæ laborarunt in cultu duorum vitulorum, ita ipſimet capti & conſtricti ab hoſtibus, quaſi duo illi vituli arabunt: damnabit enim eos hoſtis quaſi boues & mancipia ad aratrum, & ad agricolationem. Vbi Aduerte pro *iniquitates* hebr. eſt עֹנוֹתָם *onoth*, quod Chaldæus, R. Dauid, Vatablus & alij vertunt, *iugera* vel *ſulcos*. Verùm aliis punctis legendum eſt עֲוֹנוֹתָם *auonoth*: aut certè *onoth* per craſin ponitur pro *auonoth*, id eſt iniquitates; ita enim vertunt Septuag. Noſter, Arias, Pagnin. Forſter. in lexico & alij; nuſquam enim alibi *ona* ſignificat iugerum aut ſulcum.

11. Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius: aſcendam ſuper Ephraim, arabit Iudas, confringet ſibi ſulcos Iacob.

12. Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit qui docebit vos iuſtitiam.

13. Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis: comediſtis frugem mendacij: quia confiſus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum.

14. Conſurget tumultus in populo tuo: & omnes munitiones tuæ vaſtabuntur, ſicut vaſtatus eſt Salmana à domo eius qui iudicauit Baal in die prælij, matre ſuper filios alliſa.

15. Sic fecit vobis Bethel, à facie malitiæ nequitiarum veſtrarum.

VERS. 11. EPHRAIM VITVLA DOCTA DILIGERE TRITVRAM] Sicut v. 1. Iſraelem comparauit viti frondoſæ, ſed fructibus vacuæ; ita hîc eumdem comparat vitulæ, quæ arauit impietatem, & meſſuit iniquitatem: in eaque metaphora perſiſtit vſque ad finem capitis. Porrò alludit ad multa. Primò, in voce *Ephraim*, id eſt frugifer, fertilis, ad fertilitatem terræ Ephraim. Secundo, in *vitula* ad aureos vitulos, vel potiùs vitulas, ſiue vaccas, vti dixi v. 5. quas colebat, q.d. Ephraim colendo vitulas vitulatur, œſtroque inſaniæ agitur quaſi vitula. Tertiò, *docta*, id eſt aſſueta, vt vertit Vatablus & alij. Vnus Lyran. vertit, *ſtimulata*, quod eòdem reduci poteſt: conſuetudo enim illi erat pro ſtimulo.

A Alludit ad Apim, id eſt vitulum, quem Iſrael in Ægypto coluit; indeque eius cultui ſe aſſuefecit, eique pertinaciter adhæſit in Chanaan. Rurſum ad fruges copioſas Ægypti, quibus Iſrael inEſcatus in Ægypto, ad eas earumque triturationem, æquè ac ad Apim, quaſi eorum datorem iugiter anhelabat. Quartò, pro *trituram* hebr. eſt לָדוּשׁ *laduſ*, id eſt ad triturandum, putà ad excutiendum grana è ſegete. In Paleſtina enim, æquè ac in Italia, Canaria, aliiſque regionibus grana excutiunt, non homines ligneis flagellis, vti faciunt Germani & Galli, ſed boues & vaccæ, ſiue pedibus & vngulis ſegetem calcando & terendo, ſiue, vt ait S. Hier. ferreos orbes ſuper aceruum ſegetum trahendo. Quintò, in voce *docta & diligere*, ſignificatur vitulas ad hanc laborioſam tri-

B turam condoceri per pabulum, quod ex area capiunt, ſed lentum (ſæpè enim laxantur) itaque ſpe pabuli diſcunt ſponte ad aream, & ad triturandum redire; eò quòd dum triturant, ſubinde ſegetem ore carpere, ex eaque edere ſinuntur, iuxta legem Deuter. 25. 4.

Senſus ergo huius allegoriæ eſt, q.d. Ephraim inſtar vitulæ amantis trituram & triturationem, eique aſſuefactæ, didicit idola colere, & idololatriæ ſe aſſueſecit; ac licèt ſubinde ea dimiſerit, tamen mox ad ea recurrit: quia per ea ſibi frugibus ditari, diueſque fieri & proſperari videbatur. Vnde labores & moleſtias, quas in idolorum cultu ſuſtinet, vel non ſentit, vel facilè ſuperat: quia ex eo putat ſe frui libertate, opibus, rerumq; copia. ita Rupert. Haymo, Lyran. Hugo. Notat S. Hieron. τὸ *docta* ſignificare conſuetudinem & amo-

C rem. *Ephraim*, inquit, *ſimilis eſt vaccæ, vel vitulæ quæ à iuuentute ſua didicit aream terere, & ferreos orbes ſuper aceruum ſegetum trahere, vt paleæ à tritico ſeparentur: & non ſolùm didicit, verùm nimia conſuetudine cœpit amare quæ didicit*, &c.

Aliter explicat Vatabl. q. d. Ephraim mauult triturare, quàm arare, id eſt, mauult comedere quàm laborare: vnde eſt inſtar vitulæ ſaginatæ pinguis & obeſus. Et alij: Ephraim, inquiunt, amat trituram, id eſt regnum, quo triuret, id eſt ſibi ſubdat, & tributis exhauriat alias tribus, & gentes. Hinc

Tertiò, Septuag. pro *trituram* vertunt, *contentionem* & vexationem: *Ephraim*, inquiunt, *vitula docta diligere* νεῖκος, id eſt *contentionem*: ſicut enim tritura affligit & vexat ſegetem, ita contentio vexat homines, præſertim ſubditos. Aut potiùs, vt Theod. Cyrill. Theophyl. & S. Hieron. con-

D tentio hæc eſt cum Deo. Sicut enim vitulus triturans contendit cum ſegete, vt ei grana adimat & excutiat; ita Iſrael contendebat cum Deo, nec eius iugum ſuſcipere volebat, ſed illud excutiebat, quocirca ego, inquit Deus, collum eius obeſum & ſuperbum & premam & ſubigam per Aſſyrios. Verſioni Septuag. conſentit Chald. qui vertit, *ſimilis eſt domus Iſrael vitulæ quam arare docent, & non diſcit*. Perperam Leo Caſtrius pro νεῖκος legit νῖκος, id eſt victoriam. q.d. Ephraim aſſuetus fuit non domari & vinci, ſed vincere, vt ait S. Cyrillus. Senſus tamen eòdem redit.

Verùm prima expoſitio eſt genuina. Eſt enim adagium, ſignificans indolem, vſumque & morem Iſraelis, quo aſſuetus libertati, gulæ & ventri ardenter & conſtanter diligebat idola, quaſi

per

per ea libertatem & gulam ſuam expleret. Alludit ad ingenium meretricum: hæ enim ſunt, & vocantur vitulæ laſciuientes. Meretrices enim aſſuetæ amaſijs, ſcortationi & ſympoſijs, ad ea iugiter redeunt, nec vllis vel amicorum monitis, vel amaſiorum contumelijs, vel lue venerea, dolore & ſordibus, vel infamia, &c. ab illis auocari ſe ſinunt, ſed ad illa ſemper reuertuntur, velut canis ad vomitum, etiamſi cum dolore, labore & confuſione turpitudinem ſuam expleant. Sic & Iſrael aſſuetus idolis, & idololatrarum gentium commercijs, cum quibus epulabatur, quibuſque ſe ditari putabat, nullis Dei minis, plagis, aut probris ab iis auocari poterat; ſed quaſi vitula & meretrix laſciuiens, cum iis comeſſabatur, & ſcortabatur aſſiduè; ita Martinus de Roa lib. 3. Singul. c. 13. & Delrio adagio 954.

Mor. de vi conſuetudinis. Moral hinc diſce, quanta ſit vis conſuetudinis, præſertim meretriciæ. Vulgò & verè dicitur: *Conſuetudo eſt altera natura.* Et Sapiens Prou. 22. 6. *Adoleſcens iuxta viam ſuam, etiam cùm ſenuerit, non recedet ab ea.* Vnde S. Gregor. lib. 20. Moral. 16. *Vitula, ait, trituræ laboribus aſſueta, relaxata plerumque ad eumdem laboris vſum, etiam non compulſa reuertitur. Ita prauorum mens huius mundi ſeruitiis dedita, & rerum temporalium fatigationibus aſſueta, etiamſi ſibi liberè vacare liceat, ſubeſſe tamen terrenis ſudoribus feſtinat, & vſu miſeræ conuerſationis trituram laboris quærit, vt à iugo mundanæ ſeruitutis ceſſare nõ libeat, etiamſi liceat.* Et hom. 10. in Ezechiel. *Nonnulli, ait, vt in hoc mundo aliquid eſſe videantur, terrenis laboribus inſudant, infiſtunt cauſis, permiſcētur iurgiis. Et quamuis ſe torpore deficere inter labores ſentiãt, amore tamen terrenarum rerum deuicti, delectabiliter fatigantur. Quibus per Prophetam dicitur: Ephraim vitula docta diligere trituram, &c. Rogant vt premantur, graue ſe incurriſſe periculum quietem putant.* Talibus congruit illud Iobi c. 30. 7. *Qui inter huiuſmodi lætabãtur, & eſſe ſub ſentibus delicias computabant.* Et illud Iſaiæ 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in vinculis vanitatis, & quaſi vinculo plauſtri peccatum;* vide ibi dicta. Vide & S. Aug. l. 8. Confeſſ. c. 5. vbi ſe à concubinatu, cui aſſueuerat, non potuiſſe expedire narrat, etiamſi is diſpliceret, ideoque gemeret & ſuſpiraret, donec efficaci Dei gratia tactus, nodum hunc quo concubinæ alligabatur diſcidit. Sic & hodie qui tractant animas, audiunt ſæpè concubinarios, vſurarios, ebrioſos, &c. ſuam infelicitatem plangentes, ſibiq; indignantes, quin & verè pœnitentes, qui tamen data occaſione ad vomitum ſtatim redeunt. Nam, vt ibidem ait S. Aug. *Ego ſuſpirabam ligatus non ferro alieno, ſed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat, & conſtrinxerat me. Quippe ex voluntate peruerſa facta eſt libido; & dum ſeruitur libidini, facta eſt conſuetudo; & dum conſuetudini non reſiſtitur, facta eſt neceſſitas. Quibus quaſi anſulis quibuſdam ſibimet innexis, vnde catenam appellaui, tenebat me obſtrictum dura ſeruitus.*

Peccator non eſt homo, ſed beſtia. Nota Secundò, Iſraelem vocari vitulam, quia vitulando cum vitulis, vitula potiùs erat quàm homo. Pulchrè Boëtius lib. 4. Conſol. phil. proſa 3. oſtendit, quomodo vitium hominē ſua humanitate deiiciat, & in beſtiam transformet: *Auaritia, inquit, feruet alienarum opum violentus ereptor? Similem lupi dixeris. Ferox atq; inquietus, linguam litigiis exercet? cani comparabis. Inſidiator occultus ſurripuiſſe fraudibus gaudet? Vulpeculis exæquetur. Ira intemperans fremit? Leonis animum geſtare credatur. Pauidus ac fugax non metuenda formidat? Ceruis ſimilis habeatur. Segnis ac ſtupidus torpet? Aſinum viuit. Leuis atque inconſtans ſtudia permutat? Nihil ab auibus differt. Fœdis immundiſq; libidinibus immergitur? Sordidæ ſuis voluptate detinetur. Ita fit, vt qui probitate deſerta, homo eſſe deſierit, cùm in diuinam conditionem tranſire non poſſit, vertatur in belluam.*

A

Et ego transivi super pulchritudinem colli eius] Vatabl. *& ego tranſiui ceruicem eius pinguem.* q. d. Quia Ephraim, id eſt Iſrael, pertinaciter diligit trituram idolorum, ex eaque facta eſt pinguis & obeſa, vti ipſa putat, &, id eſt *ideo*, ego tranſiui, id eſt, tranſibo ſuper pulchrum pinguemque collum eius, & tumentes eius ceruicum toros iugo impoſito edomabo, ait S. Hieron. ſcilicet per Aſſyrios. Nota. Tranſit Deus cùm plagas infligit; hinc *tranſire* in Scriptura ſignificat punire; ita tranſiuit per domos Ægyptiorum occidens primogenita eorum, indeque ſancitum & nuncupatum eſt Paſcha, Exodi 12. 12. ita S. Hieron.

B

Ascendam super Ephraim] vti ſolet eques aſcendere ſuper equum: hoc enim eſt Hebr. אַרְכִּיב *arkib*, q. d. Deinceps omnino Iſraelem mihi ſubiugabo faciamque vt, Aſſyrij inſcendant in collum eius, perinde ac Sapores Perſarum rex conſcenſurus equum, Aureliani Imper. dorſum quaſi ſcabellum priùs inſcendebat. Idem fecit Tamberlanes Baiazeti Turcarum Imperatori. Simili ſchemate ait Ieremias c. 46. 20. *Vitula elegans atque formoſa Ægyptus: ſtimulator* (hoſtis & vaſtator Nabuchodonoſor) *ab Aquilone veniet ei.*

C

Arabit Iudas] Nota Hebræam metaphoram, qua *arare* ſignificat operari & colere. Hebr. enim חָרַשׁ *charaſ* ſignificat operari, arare & fabricare. Dicit ergo, quòd, cùm Deus vltor aſcendet ſuper Ephraim, id eſt, cùm decem tribus ſubiugabit Aſſyriis, traheteque eas captiuas in Aſſyriam, tunc Iudas, id eſt, duæ tribus hanc Iſraelis cladem videntes, ſibique de eadem metuentes, reſipiſcent, & ſub Ezechia pio rege aratrum legis reſument, ideoque perſiſtent in terra ſua, ibique colent Deum verum: ac confringent sulcos, id eſt opera & idola, Iacob] puta Iſraelis, ſiue decem tribuum: ita Theodor. & Theophyl. Aut q. d. Iacob, id eſt, reliqui ex decem tribubus profugi ex Samaria, confugient ad Iudam, cum eoq; in vnum populum coaleſcent & conſpirabunt in verum vnum Dei cultum, vti in agricolatione conſpirant agricolę, dum vnus arat, alter ſulcos & glebas confringit; ita S. Hieron. Haymo, Albert. Lyran. & alij. Huc accedit Vatabl. vertit enim, *Iuda arabat, Iacob confringebat ei glebas,* quod tamen alij paulò aliter accipiunt. q. d. Ephraim, id eſt Iſrael, dilexit trituram, id eſt regnum: at Deus ſubjiciet illum tribui Iudæ, & Iudas arabit tamquam paterfamilias, Iacob verò, ſiue Iſrael confringet in glebas, quaſi miniſter & famulus. Duo ergo hic ſignificantur: prius, quòd Iſrael profugus conſpirabit cum Iuda in vnum ſceptrum, vnamque religionem: poſterius, quòd in hac re minor erit Iuda, eique ſubditus ſubſeruiet; Iuda enim tenuit ſceptrum, iuxta promiſſa Iacobi patriarchæ, Geneſ. 49. 10.

D

VERS. 12. SEMINATE VOBIS IN IVSTITIA, ET METITE, id eſt, metetis certiſſimè (Imperatiuum enim vſurpant Hebræi pro futuro, cùm eius certitudinem, quaſi illa ſit in manu noſtra, denotare volunt) IN ORE MISERICORDIÆ] Hebr. *ad os miſericordiæ*: & ita legit Origen. tract. 12. in Matth. & S. Ambroſ. lib. de Naboth c. 7. Iam *miſericordia* tripliciter accipi poteſt. Primò, vt idem ſit quod iuſtitia, & ſignificet opera pia, iuſta & ſancta, q. d. Date operam iuſtis, piis & ſanctis operibus; metetis enim & recipietis præmium in ore, id eſt ſecundùm menſuram miſericordiæ, hoc eſt, eorumdem ſanctorum operum; ita Chald. Theophyl. Haymo, Hugo, Dionyſ. & alij. *Os enim* hebraicè ſæpè ſignificat capacitatem, proportionem, menſuram: vnde לְפִי *lephi*, id eſt *ad os*, idem eſt quod *ſecundùm, iuxta, pro ratione, menſura* vel *merito* operum, cùm de iis agitur, vti norunt hebraicè periti, & docent Marinus, Pagninus & alij in lexicis. Sic Exodi 12. 4. dicitur: *Aſſumet vicinum iuxta* (hebr. *lephi*) *numerum animarum, quæ ſufficere poſſunt ad eſum agni.* Et cap. 16. 16. *Colligat vnuſquiſque ex eo* (manna) *quantum ſufficit ad veſcendum*; hebr. *lephi achlo*, id eſt, *ſecundùm os tibi eius*, hoc eſt iuxta edacitatem eius, quantum os eius poteſt capere & comedere. Sic & Geneſ. 47. 12. de Ioſeph dicitur: *Alebat eos omnemq; domum patris ſui, præbens cibaria ſingulis*, hebr. לְפִי הַטָּף *lephi hattaph*, id eſt, *ſecundum os paruuli*, hoc eſt, quantum quiſque etiam paruulus, comedere poterat. Porrò *miſericordia* in Scriptura ſæpè ſumitur pro ſanctitate & iuſtitia, putà pro operibus ſanctis & piis; quia propria ſanctorum virtus & index eſt miſericordia vti oſtendi Daniel. 4. 24. & 2. Corinth. 9. v. 8. Senſus eſt, q. d. Exercete vos in actibus miſericordiæ & iuſtitiæ, id eſt quarumlibet virtutum, & referetis mercedem ampliſſimam, *ſecundùm os*, id eſt, amplitudinem miſericordiæ & piorum operum, quæ exercuiſtis. Explicat enim id quod dixit verſ. præcedenti. *Arabit Iudas conſtringet ſibi ſulcos Iacob*; vnde perſiſtens in metaphora arationis & agricolationis, explicans ſubdit: *Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ*, q. d. Quantum iuſtitiæ, id eſt pietatis, miſericordiæ, cæterarumque virtutum quaſi arando ſeminaueritis, tantum meſſis & præmij ex ijs percipietis. Huic Prophetæ adagio ſimile eſt illud S. Ephrem in ſerm. ad fratres tom. 2. *Poſt formicam apis, poſt laborem requies* & fructus, poſt tribulationem refrigerium. q. d. Poſt labores formicæ colliges mel & fauos apis. *Acerbitatem enim laboris dulcedo quietis excipit, & aſperitatem vitæ gaudium.* Sic Chriſtus *fauos poſt fella* (crucis & paſſionis) *guſtauit*, ait Tertull. lib. de Corona militis c. 14.

Miſericordia triplex.

Secundò planiùs *miſericordia* hîc propriè accipi poteſt, & ad Deum referri. q. d. Seminate *in iuſtitia*, hebr. *iuſtitiam*, vel *ad iuſtitiam*, hoc eſt, iuſtitiæ & ſanctitatis ſemina, putà pia de Deo ritè colendo deſideria & propoſita cordi veſtro inſerite, vt inde opera iuſta & ſancta germinent, ſicque metetis eorum ſegetem, id eſt, mercedem ampliſſimam, quam Deus *in ore miſericordiæ*, id eſt, iuxta miſericordiam ſuam immenſam, quæ merita noſtra ſuperat & vota, vobis promittit, & reipſa præſtabit; ita Vatabl. qui vertit, *ſeminate vobis ad iuſtitiam, metite beneficentiam*, ſcilicet Dei; & Septuag. *ſeminate vobis in iuſtitia, vindemiate*

A *fructum vitæ*. Huc accedit explicatio Riberæ: *Seminate*, inquit, *opera iuſta, & metetis in ore miſericordiæ*, id eſt: quantum miſericordia voluerit, hoc eſt largiſſimè. *Os* enim ſubinde pro voluntate capitur, vt cum dicitur: *Percuſſit eos in ore gladij*, id eſt, quantum gladius percutere & occidere valebat & volebat. q. d. Omnes occidit, nemini pepercit. Hæc explicatio ſubtilior videtur: planiùs & ſolidiùs dixerimus *os* ſignificare amplitudinem, capacitatem, quantitatem, menſuram. q. d. Seminate opera pia & ſancta, & metetis ſecundùm os, id eſt, ſecundùm capacitatem & amplitudinem miſericordiæ Dei, hoc eſt, ampliſſimam ab eo mercedem recipietis, tantam ſcilicet, quanta decet Deum Deique miſericordiam, quæ ampliſſima eſt, vtpote diuina & immenſa. Quocirca ex Hebræo verti poteſt cum Marino, *metite ori miſericordiæ, ori*, id eſt, amplitudini, hoc eſt, am-

B pliſſimè. Vnde Syrus vertit, *ſeminate vobis iuſtitiam, & metite os miſericordiæ*. q. d. Ex ſemine iuſtitiæ metetis os ipſius miſericordiæ & gratiæ, vt illud totum, quantum quantum eſt, metatis & capiatis. Porrò miſericordia hæc eſt remiſſio culparum præcedentium, & pœnarum eis debitarum, ac præſertim inſtantis excidij & captiuitatis. q. d. Parcet vobis Deus, nec ſinet vaſtari, quin & bonis temporalibus ac ſpiritualibus vos cumulabit, vt iis cumulatus eſt Iudas ſub Ezechia pro rege ac liberatus de manu Salmanaſar & Sennacherib.

Tertiò, S. Ambr. lib. de Naboth c. 7. *iuſtitiam* accipit pro miſericordia, vti accipitur pſal. 111. 9. *iuſtitia*, id eſt miſericordia & eleemoſyna, *eius manet in ſaeculum ſaeculi*, & alibi. Et *miſericordiam* propriè capit pro eleemoſyna q. d. Studete miſeri-

C cordiæ & eleemoſynæ, & amplam eius mercedem recipietis, iuxta illud 2. Corinth. 9. 6. *Qui parcè ſeminat, parcè & metet; & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Sed audi Ambroſ. *Bonorum enim fructus numerum, in eos ipſos qui contulerunt conuertuntur, & gratia liberalitatis in auctorem boni operis redit. Denique ſcriptum eſt: Seminate vobis ad iuſtitiam. Eſto ſpiritalis agricola, ſere quod tibi proſit. Bona ſatio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus vberiores quam acceperit, quanto magis miſericordiæ remuneratio reddet multiplicia quam dederis?* Deus enim liberalior eſt, quàm ſit terra vel natura. Si ergo terra ex vno ſemine dat centum, imò ſubinde trecenta grana; multò magis Deus pro vna eleemoſyna dabit centum, trecentas, imò mille? Rurſum bonum opus ſemen eſt

D melioris. Humilias te, inde incitaris ad magis te humiliandum. Oras, magis cupis orare. Das eleemoſynam, plura dare exoptas. Nam vti ſomnus ſomnum, ita virtus virtutem adeſcat: labor laborem, vigiliæ vigilias pariunt, vti aiebat S. Dominicus Loricatus.

Quartò, pro *miſericordia* hebr. eſt חֶסֶד *cheſed*, quæ vox tam pietatem, quàm miſericordiam ſignificat. Vnde vertit Marinus, *metite ori pietatis.* Propriè enim hîc agitur de operibus piis, quibus colitur Deus, quæ contraria ſunt operibus impietatis, quibus Iudæi coluerunt idola, de quibus ſubdit verſ. 13. *Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis.* q. d. Eſtote iuſti & pij in Deum, & Deus viciſſim pius, fidelis ac beneficus erit in vos: ſicut antea cùm impij eratis in Deum, Deus pariter quaſi iniquum, id eſt minùs humanum & malefi-

cum,

eum, ſe vobis exhibuit. Primus ſenſus, & magis ſecundus, planiſſimus & pleniſſimus eſt, huncque quartum in ſe complectitur. Quarto fauet Arabicus, dum vertit, *inquirant Dominum, & veniat fructus iuſtitiæ eorum.*

Symbolicè S. Hieron. Haymo, Arias & Hugo, ſic exponunt: Seminate in lege, & metetis in gratia, q.d. Studete legi, ô Iſraelitæ, ita præparabitis vos ad gratiam Chriſti. Lex enim Moſis fuit lex iuſtitiæ & rigoris, lex verò Chriſti eſt lex gratiæ, amoris & liberalitatis; vnde ſubdit: *Tempus autem requirendi Dominum.*

Anagog. S. Bernard. de Conuerſ. ad Clericos cap. 15. ſeminate in gratia, & metetis in gloria; ſeminate in terra cum labore, & metetis in cælo cum iubilo. *Nec enim*, inquit, *opera noſtra tranſeunt, vt videntur, ſed temporalia quæque velut æternitatis ſemina iaciuntur, ſtupebit inſipiens, cùm ex hoc exiguo ſemine copioſam videbit exurgere meſſem.* Nota, opera bona eſſe ſemina beatæ æternitatis. Idem ſerm. de S. Benedicto: *Seminemus*, inquit, *hominibus exemplum bonum per aperta opera: ſeminemus angelis gaudium magnum per occulta ſuſpiria. Seminate & vos, quia tam multi ante vos ſeminauerunt: fructificate, quia vobis ſeminauerunt. O genus Adam, quàm multi ſeminauerunt in te, & quàm pretioſum ſemen, quàm malè peribis, & quàm meritò: ſi perierit in te tantum ſemen, ſimul & ſeminantium labor! Seminauit in terra noſtra Trinitas, ſeminauerunt Angeli pariter & Apoſtoli, ſeminauerunt Martyres, Confeſſores & Virgines, &c. Seminauit Pater panem de cælo, Filius veritatem, Spiritus S. charitatem. Apoſtoli ibant, & flebant mittentes ſemina ſua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos. Duo manipuli ſunt quos quæro, honoris ſcilicet & quietis. Qui ſeminauerunt laborem & vtilitatem, metent honorem pariter & quietem.*

INNOVATE VOBIS NOVALE] *Nouale* eſt ager nouus, cùm ſcilicet is excisis ſpinis, loliis, herbiſque noxiis, primò colitur & ſeritur, q.d. Euellite è corde veſtro lolia cupiditatum & ſpinas vitiorum, quæ crebrò repullulant, vt innouati, velut nouus ager, ſemen diuinum gratiæ & virtutum excipiatis. Vatabl. vertit, *arate vobis arationem*, ſicque explicat, q.d. *Interim præparate corda veſtra ad aduentum Chriſti.* Sept. vertunt, *illuminate vobis lumen ſcientiæ.* Id eſt, vt Theoph. illuſtrate lucernam mentis veſtræ lumine cognitionis Dei, deficientes ab idolis, eorumque tenebris & erroribus. Hebr. enim ניר *nir*, ſulcum & deriuationem tam luminis, quàm fluminis, æquè ac agrorum ſignificat. Quocirca rectè S. Clemens Rom. libr. 2. Conſt. Apoſt. c. 5. *Habe*, inquit, *curam verbi Epiſcope, vt poſſis omnia ſecundùm verbum interpretari, ac multa doctrina populum tuum copiosè nutrias, & illuſtratione legis illumines. Accendite vobis, ait Dominus, lumen cognitionis dum tempus eſt.*

Mor. cognitio ſui eſt via ad cognitionem Dei.

Moral. ex hac verſione Sept. docet S. Ambroſ. cognitionem ſui debere præcedere cognitionem Dei, nec niſi per illam, perque bona opera ad hanc perueniri. Audi eum in pſalm. 118. octonario primo: *Seminate vobis ad iuſtitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis: non priùs illuminate, ſed ſeminate: nec ſolum priùs ſeminate ad iuſtitiam, ſed etiam vindemiate, inquit, ad fructum vitæ, & ſic illuminate, lumen cognitionis, vt perfectio non ſolùm conſitis, ſed etiam receptis fructibus approbetur.* Per lumen enim cognitionis ſ.

Ambroſ. hic & clariùs libr. de Iſaac c. 4. accipit perfectionem charitatis. Pleniùs verò & ſapientiùs S. Bernard. ſerm. 37. in Cant. *Seminate*, ait, *vobis ad iuſtitiam, metite ſpem vitæ, & tunc demum illuminate vobis* (ait) *lumen ſcientiæ. Vltimam poſuit ſcientiam tamquam picturam, quæ ſtatum habere nequeat ſuper inane; & inde illa duo præmiſit, & ſubiecit illi tamquam ſe ſolidum aliquid picturæ ſubſterneret. Securus iam intendam ſcientiæ, ſi vitæ priùs per beneficium ſpei ſecuritatem accepero. Tu ergo ſeminaſti tibi ad iuſtitiam, ſi ex vera notitia tui euigilaſti timere Deum, temetipſum humiliaſti, fudiſti lachrymas, eleemoſynas profudiſti, ieiuniis & vigiliis afflixiſti corpus, ſi pectus tunſionibus, cælos clamoribus fatigaſti. Hoc ſiquidem ſeminare eſt ad iuſtitiam. Semina ſunt bona opera, bona ſtudia, ſemina lachrymæ ſunt. Ibant, inquit, & flebant mittentes ſemina ſua*, Idcirco metent manipulos gloriæ quin & ſtatim metunt ſpem vitæ & gloriæ futuræ. Et epiſtol. 108. *Veram ſcientiam*, inquit, *ſoli Chriſti diſcipuli, id eſt mundi contemptores Dei munere aſſequuntur. Nec enim hanc lectio docet, ſed vnctio; non littera, ſed ſpiritus; non eruditio, ſed exercitatio in mandatis Domini. Seminate, inquit, vobis ad iuſtitiam, metite ſpem vitæ: illuminate vobis lumen ſcientiæ; vides, quia non rectè proditur ad lumen ſcientiæ niſi iuſtitiæ germen præcedat ad animam, ex quo formetur granum vitæ, & non palea gloriæ.*

Huc accedit S. Hilar. qui in pſalm. 118. ſic legit & explicat: *Serite in iuſtitia* (alij legunt, in iuſtitiam) *voſmetipſos, & metite vos in fructu* (alij, in fructum) *vitæ, & illuminate vos in lumine ſcientiæ. Non illuminatio primùm, ſed ſatio noſtra præcepta eſt vt cùm antè noſmetipſos, id eſt vitæ noſtræ vſum, in ſpem fructuum ſeuerimus, deinde cùm quæ ſata ſunt meſſuerimus, tunc nos lumine ſcientiæ illuminemur. Tenendus igitur hic ordo eſt ſationis, meſſis & illuminationis. Plures enim noſtrûm illuminari ſe priuſquam ſerere ac metere feſtinant, cùm ſatio atque meſſis quædam conſequendi luminis præparatio ſit.*

TEMPVS AVTEM REQVIRENDI DOMINVM CVM VENERIT QVI DOCEBIT VOS IVSTITIAM] q. d. Cùm venerit Chriſtus doctor iuſtitiæ, tunc erit tempus requirendi ea quæ Dei ſunt & ſalutis: illud ergo obſeruate, ô Iſraelitæ, & ne ſinatis illud vobis elabi & effluere; ita S. Hieron. Haymo & Hugo, qui cenſent Prophetam hic de more auolare ad Chriſtum.

Secundò, Lyran. hæc de Ezechia explicat: hic enim reduxit populum ad Dei cultum, itaque fuit doctor iuſtitiæ, ſed inchoatè & imperfectè, ac quaſi in typum Chriſti, qui plenè & perfectè idipſum præſtitit.

Tertiò, pro *cùm venerit*, ex Hebr. Septuag. Vatabl. & alij vertunt, *donec veniat, & depluat ſuper vos iuſtitiam.* q. d. Nunc eſt tempus quærendi Dominum voſque præparandi ad aduentum Meſſiæ; ille enim veniens docebit vos, imò dabit veram iuſtitiam, qua coram Deo iuſti ſitis, filij & heredes regni eius. Vnde Chald. vertit, *recipite vos ad timorem Domini: nunc enim reuelabitur, & afferet vobis iuſtitiam*; ita veteres Hebræi apud Galatin. lib. 3. cap. 29. Theoph. Vatabl. & alij.

Mor. de vſu temporis.

Moral. diſce hic vti tempore gratiæ & ſalutis, dum datur: nam poſt hoc tempus non erit aliud gratiæ, ſed iuſtitiæ. Pulchrè S. Ephrem tract. de Morte tom. 1. *Nemo, ait, finitis mundinis*

merca-

mercaturam exercet : neque ille qui poſt certamina accedit, coronatur : neque qui iam confecto bello venit, ſanctitatem conſequitur. Meritò ergo nec is, qui vna iam exacta poſt mortem pietatem exercet, pius eſſe cenſendus eſt. Ponderent hoc temporiperdæ.

Vers. 13. Arastis impietatem] Hebr. חרשתם *haras* ſignificat Primò, arare; Secundò, fabricare; Tertiò, machinari : vnde Primò exponas. q. d. Agrum quem araſtis hactenus, & ſemen quod ſeminaſtis, fuit impietas, ac conſequenter ſeges non fuit alia, quàm impietas. q. d. Nihil cogitaſtis aliud, quàm impietatem impietati addere, ſcelera ſceleribus cumulare. Secundò, q. d. In corde veſtro extirpaſtis ſulcos & ſemina pietatis, cognitionis cultuſque Dei, ac duxiſtis & ſeminaſtis ſemina impietatis & idololatriæ : idcircò iniqvitatem messvistis] putà fraudes, dolos, omneque nefas in Deum & proximum operati eſtis. Ex corde enim impio & iniquo, non niſi impietatis & iniquitatis fructus & opera proueniunt. Rurſum, q. d. Ex impietate in Deum prodiit omnis iniquitas in proximum, vt docet Apoſt. Roman. 1. 28. & 29. ita S. Hieron. Tertiò, *iniquitas* accipi poteſt pro pœna iniquitatis, putà pro deprædatione & captiuitate. q. d. Perpetraſtis culpam iniquitatis, hinc eius pœnam, putà ſpoliationem ab Aſſyriis & captiuitatem, luitis & ſuſtinetis; ita Theophyl. Opponit enim Propheta hunc v. 13. verſui 12. q. d. *Hactenus araſtis & ſeminaſtis impietatem*, ideoque iniquitatis huius pœnas meſſuiſtis: deinceps ergo ſapite, & ſeminate in iuſtitia, vt metatis miſericordiam & beneficentiam Dei, alioqui ſi perſiſtatis in ſcelere, certò vaſtabimini & exſcindemini, vt ſequitur.

Comedistis frvgem mendacii] Id eſt mendacem & fallacem. Nota, Fructus & fruges dicuntur mentiri, cùm tantum non reddunt, quantum in germine promittebant, putà cùm ſeges ſiccitate vel aurugine in agro deperit, aut in horreis à vermibus, aut vento aëreue corrupto atteritur, conſumitur & euaneſcit. q. d. Simili modo vos, ô Iſraelitæ, ex veſtra impietate & idololatria non percipietis pacem, proſperitatem, rerum copiam, quæ ſperabatis, quæque pſeudoprophetæ vobis promittebant.

Omnis impius edit fructum mendacij. Tropol. omnis guloſus, omnis auarus, omnis luxurioſus, omniſque impius comedit fructum mendacij. Nam, vt ait S. Hieron. *guloſus cor habet in ventre, luxurioſus in libidine, cupidus in lucro.* Lucrum autem mendax eſt, libido mendax, gula mendax : nec enim ſatiant appetitum, nec veram afferunt delectationem, ſed fucatam, vmbratilem & euanidam; vnde Pſaltes pſal. 3. *Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?*

Præclarè S. Gregor. hom. 36. in Euang. docet hoc diſtare inter delicias corporis & cordis; quòd *corporales*, inquit, *deliciæ cùm non habentur, graue in ſe deſiderium accendunt; cùm verò auidè eduntur, comedentem protinus in faſtidium per ſatietatem vertunt. At contrà ſpiritales deliciæ cùm non habentur, in faſtidio ſunt; cùm verò habentur, in deſiderio, tantoque à comedente ampliùs eſuriuntur, quanto & ab eſuriente ampliùs comeduntur. In illis appetitus placet, experientia diſplicet; in iſtis appetitus vilis eſt, & experientia magis placet. In illis appetitus ſaturitatem, ſaturitas faſtidium generat : in iſtis autem appetitus ſaturitatem, ſaturitas appetitum parit. Augent enim ſpiritales deliciæ deſiderium in mente, dum ſatiant; quia quanto magis earum ſapor percipitur, tanto amplius cognoſcitur quod auidiùs ametur : & idcirco non habitæ amari non poſſunt, quia earum ſapor ignoratur;* vide eumdem lib. 20. Moral. c. 16. Accedit, quòd carnales deliciæ ſpiritales & veras excludant, iiſque viam obſtruant, dum ipſæ omnes ſenſus occupant, totumque hominem poſſident. Quocirca aſſerit verè S. Hieron. *animas in nimio ſanguine & adipibus quaſi luto inuolutas, nihil tenue, nihil cæleſte, ſed ſemper de carnalibus eructare, & ventris ingluuiem cogitare.* Tertiò, deliciæ & diuitiæ ſunt mendacium, quia pro delectatione ingerunt, deſinuntque in faſtidium & cruciatum tam animæ, quàm corporis. Ita Cicero pro Cœlio: *Amores, ait, & deliciæ maturè & celeriter defloreſcunt, & in omnibus rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt.* Et Boëtius l. 3. metro 7.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes,
Apiumque par volantum
Vbi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morſu.

Quocirca Epictetus art. 120. *Dignus eſt*, inquit, *deorum conuiuio, qui rebus creatis moderatè vtitur, qui verò licitas etiam voluptates contemnit, non iam conuiua Dei eſt, ſed conſors.*

Qvia confisvs es in viis tvis] in operibus tuis impiis, ac præſertim in cultu idolorum. Eſt enallage numeri : tranſit enim à plurali numero ad ſingularem, quia loquitur populo, qui ſingularis eſt, ſi cœtum ſpectes; pluralis, ſi capita & homines.

In mvltitvdine fortivm tvorvm] tum ciuium, tum amicorum Gentilium, tum idolorum : idcirco.

Consvrget tvmvltvs in popvlo tvo, cùm te inuadent hoſtes Aſſyrij, et omnes mvnitiones tvæ vastabvntvr.

Sicvt vastatvs est Salmana a domo (à familia, ſeruis & militibus) eivs qvi ivdicavit (ita legendum cum Hebr. & Roman. non *vindicauit*, vti legunt nonnulli codices Latini) Baal] putà à domo Gedeonis. Comparat enim excidium Iſraelis futurum per Salmanaſar regem Aſſyriorum, excidio Madianitarum, quorum princeps erat Salmana, facta per Gedeonem Iudic. 8. 2. & pſal. 82. 12. ita S. Hieron. Cyrill. Ruffin. Theod. Rupert. Albert. Hugo & alij paſſim. Senſus ergo eſt. q. d. Sicut Gedeon cecidit Salmana idololatram, hoſtem populi Dei, ita & Salmanaſar cædet Iſraelem, ob idola quæ coluit in Bethel.

Nota Primò. *Salmana* quem occidit Gedeon ſcribitur per *tſade*, hic verò *Salmana* ſcribitur per *ſcin*. vnde hunc eſſe diuerſum ab illo contendit Lyran. cum Chaldæo, qui proinde *Salmana* hic accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum ſignificans pacificum; idemque quod Salomon. ſic enim Turcarum Imp. vocatus eſt Solymannus, id eſt Salomon : vtrumque enim nomen ab eadem rad. שלם *ſcalam*, id eſt pacificus fuit, deducitur. Vnde vertunt, *ſicut vaſtari ſolet pacificus per inſidias belli*, vel *ab inſidiatore bello*; ſic vaſtabitur Iſrael. Verùm auctores iam citati aſſerunt vnanimiter, hunc *Salmana* eſſe eumdem cum illo quem occidit Gedeon, idque mox clariùs patebit,

patebit. Nec obſtat, quòd hic per *ſcin*, ille per *tſade*, ſcribatur: quia hæ duæ literæ vicinæ ſunt & commutabiles, vtraque enim includit *σίγμα*, licèt illud in *tſade* addito t, roboretur & durteſcat, idemque valeat quod ts.

Arbel quid? Nota, Secundò. Pro *qui iudicauit Baal*, hebr. eſt vna vox אַרְבְּאֵל *arbel*, quod variè à variis explicatur. Primò, Chald. & Lyran. vti iam dixi, vertunt *inſidias*, vel *inſidiatorem*, à rad. אָרַב *arab*, id eſt, inſidiatus eſt. Secundò, alij cenſent eſſe nomen proprium principis, vel vrbis, de qua 1. Macbab. 9. v. 2. dicitur: *Caſtra poſuerunt in Maſaloth, quæ eſt in Arbellis*, huocque dant ſenſum: Sicut Salman, id eſt Salmanaſar, 1. anno Hoſee regis Iſrael, vaſtauit vrbem Arbel crudeliſſimè, ita vt infantes coram matribus, & matres coram infantibus colliderer; ſic Deus vaſtabit Iſrael & Samariam. Licèt enim hæc hiſtoria in Scriptura non narretur, B tamen tempore Oſee erat apud omnes vulgata & celebris. Porrò vrbs hæc dicta eſt *Arbel*, aut ab אַרְבַּע *arba*, id eſt quatuor & אֵל *el*, id eſt *Deus*, vel *fortis*, quòd in ea celebres extarent & colerentur quatuor dij, vel quatuor Heroës: ſicut dicta eſt *Cariat arbe*, id eſt ciuitas quatuor, ſcilicet Gigantum, Ioſue 14. 15. aut ab אָרַב *arab*, id eſt inſidiatus eſt, & אֵל *el*, id eſt Deus, vel Deo. ita Arias, Vatabl. & Martinus in Lexico. Syrus pro *Arbel* legit *Il*, vel *El*, id eſt Deus, vnde vertit, *ſicut vaſtatio Salmana de domo El in die prælij*.

Verùm dico, *Arbel* idem eſſe per craſin quod *Ierobaal* (vt vertunt Septuag. vnde perperàm in Complut. æquè ac in Arabico vtroque legitur *Ierobaam*, pro *Ierobaal*) id eſt Gedeon. ita auctores iam citati. Audi S. Hieron. *Arbel idipſum ſignificat quod & Ierobaal, ſed breuiori diſertiorique ſermone.* C *Arbel* enim idem eſt quod litigator, vel iudex Dei, putà Baal: idem ſignificat *Ierobaal*: רוּב *rub* enim idem eſt quod litigauit, contendit, iudicauit: *Baal*, eſt Deus Baal. Ex eo enim quòd Gedeon iudicauit, id eſt damnauit, & infirmum conuicit eſſe Baal, dum eius aram euertit, dictus eſt Ierubbaal, dicente Ioas patre Gedeonis: *Vlciſcatur ſe de eo Baal* (ſi eſt Deus) *qui ſuffodit aram eius.* Iudic. 6. v. 31. Rurſum Gedeon dicitur *Arbel*, id eſt inſi- A diator Dei: quia Deum Baal clanculum noctu per inſidias euertit.

MATRE SVPER FILIOS ALLISA] Quæres, vnde hoc petitum? Reſp. S. Hier. ſcriptum eſſe Iudic. 8. *Sicut fecit abſque liberis mulieres gladius tuus, ſic abſque liberis erit inter mulieres mater tua.* Verùm id non reperi in Iud. 8. ſed 1. Reg. 15. 33. ſunt enim verba Samuelis ad Agag regem Amalec, cùm eum occidi mandaret. Lapſus ergo memoria videtur S. Hier. Dico ergo, id in libro Iudicum & hiſtoria Gedeonis non narrari, reipſa tamen accidiſſe, vti hic aſſeritur, nimirum fuit tantus pauor, conſternatio & confuſio in caſtris Madian, dum Gedeon & ſocij eius clangerent tubis trecentis, & faces trecentas ardentes oſtentarent, vt vel gladijs Madianitarum in ſeſe inuicem conuerſis, vel feſtinatione & trepidatione fu- B gientium, matres cum filijs alliderentur. ita Ribera, Emmanuel, Mariana & alij.

SIC FECIT (id eſt faciet) VOBIS BETHEL] q.d. *Vers. 15.* Sic vos punient & cædent non tam hoſtes Aſſyrij, quàm *Bethel*, id eſt peccata, à vobis commiſſa, putà idola adorata in Bethel, ſicut Salmana punitus & cæſus eſt à *Beth Arbel*, id eſt, à domo & exercitu Gedeonis. In Hebræo eſt elegans paronomaſia, & antitheſis inter *Beth Arbel* & *Bethel*. q.d. Sicut cecidit & proſtrauit Madianitas idololatras *Beth Arbel*, id eſt domus Gedeonis, qui fuit *rub*, id eſt, iudex & vindex *El*: id eſt Dei falſi putà Baal, ita cædet vos *Bethel*. id eſt, domus Dei veri, quam vos violaſtis, & feciſtis *Bethauen*, id eſt domum idoli: propter ſacrilegia enim commiſſa in Bethel exſcindemini. vnde ſubdit

A FACIE MALITIÆ NEQVITIARVM VESTRA- C RVM] id eſt, propter peſſimas nequitias veſtras, quibus polluiſtis Bethel, id eſt domum Dei. Hac de cauſa ait Iſaias ca. 31. 9. *Dixit Dominus, cuius ignis eſt in Sion, & caminus eius in Ieruſalem.* vide ibi dicta.

Simili elegantia & tropo Iſaias Ieruſalem vocat *Ariel* in eaque voce variè ludit c. 29. v. 1. & 2. dicens: *Væ Ariel Ariel, ciuitas quam expugnauit Dauid, &c. Et circumuallabo Ariel, &c. Et erit mihi quaſi Ariel.*

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

INculcat Deus, & in os inijcit Iſraeli amorem & beneficia à ſe ei iugiter præſtita, vt oſtendat eius ingratitudinem, quod à ſe ad vitulos aureos deſciuerit. Puer, *inquit*, Iſrael, & dilexi eum: & ex Ægypto vocaui filium meum. Et ego quaſi nutricius Ephraim, & portabam eos in brachijs meis. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. *Quocirca ingrato captiuitatem & iram intentat, quam tamen ita miſericordia temperat, vt ei reditum in patriam ſpondeat. Ab hac clade eximit Iudam, quia ipſe fidelis à parte Dei ſtetit cum ſanctis Leuitis.*

Vers. 1. SIcut manè tranſit, pertranſijt rex Iſrael. Quia puer Iſrael, & dilexi eum: & ex Ægypto vocaui filium meum.

2. Vocauerunt eos, ſic abierunt à facie eorum: Baalim immolabant: & ſimulacris ſacrificabant.

3. Et ego quaſi nutricius Ephraim, portabam eos in brachijs meis: & ne- D ſcierunt quòd curarem eos.

4. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis: & ero eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas eorum: & declinaui ad eum vt veſceretur.

5. Non reuertetur in terram Ægypti, & Aſſur ipſe rex eius: quoniam noluerunt conuerti.

6. Cœpit gladius in ciuitatibus eius, & conſumet electos eius, & comedet capita eorum.

7. Et populus meus pendebit ad reditum meum: iugum autem imponetur eis ſimul, quod non auferetur.

Vers. 1. SICVT MANE TRANSIT, PERTRANSIIT REX ISRAEL] Chald. Arias, Pagnin. & Vatabl. hæc verba referunt ad finem præcedentis capitis, quia eò pertinere videntur. Verùm Noſtes, Septuag. & paſſim veteres Græci & Latini ab his ce verbis inchoant caput vndecimum. Hebr. eſt, *in aurora*, (vel *inſtar auroræ*: ב enim, id eſt *in*, ſæpè ſumitur pro כ, id eſt, *inſtar*, *ſunt*) *planè exciſus eſt rex Iſrael*, q. d. Sub initium regni Hoſee, rex Iſrael cum Samaria & regno excindetur ab Aſſyrijs. Comparat Hoſee auroræ, quia ſicut aurora medium quid eſt inter noctem & diem, lucem & tenebras, eſtque poſt noctem initium diei & lucis; ita poſt longas ærumnas & ſpoliationes, quas Iſrael ſuſtinuerat ab Aſſyrijs, ſub Hoſee rege reſpirauit, & in ſpem melioris ſortis ſe erexit, præſertim cùm Sua rex Ægypti videretur illi opitulaturus: ſed hæc ſpes velociter inſtar auroræ, ſole oriente & auroram fugante, pertranſijt & euanuit. ita S. Hier. Cyrill. Ruffin. Theodos. & Theoph. Simili modo Iſraelis regem comparauit ſpumæ cap. præced. v. 7. cùm ait: *Tranſire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ*, vbi pro *tranſire fecit* in Hebræo eſt idem verbum quod hic, ſcilicet נִדְמָה *nidme*, quod, vt ibi dixi, variè exponi poteſt.

Secundò, S. Cyrill. per *manè* accipit experrectionem Dei ad vindictam, qui antè diſſimulans peccata Iſraelis, dormire videbatur. *Cùm*, inquit Cyrill. *Deus nondum peccata aliquorum punit, dormire dicitur; vt ait Ieremias: Ne, inquit ſis Domine tamquam ſomno dormiens, aut tamquam vir non potens ſaluare. Et Dauid: Surge Domine. Et aliàs videns auxilium Domini: Surrexit inquit, tamquam dormiens. Manè itaque vocat hìc tempus ipſius velut euigilationis in eos: manè enim ſolemus euigilare.* Verùm prior ſenſus & alluſio eſt aptior; manè enim hìc tribuitur regi pertranſeunti, non Deo euigilanti: quamquam hoc cum illo coniunctum eſt. Ideo enim rex manè pertranſijt & exciſus eſt, quia Deus in eius excidium euigilauit.

Tertiò, nonnulli ex eo quod ſequitur, *Ex Ægypto vocaui filium meum*, id eſt Chriſtum, vti explicat. S. Matth. cap. 2. v. 15. hæc omnia de Chriſto ad literam accipiunt, q. d. Chriſtus in mundo naſcetur quaſi aurora, ſed & citò tranſibit vt aurora: poſt tres enim prædicationis annos redibit ad Patrem. Ergo, ô Iſraelitæ, venientem ſtudioſè excipite, eiuſque tempus diligenter obſeruate. Ego enim vos, quaſi Abrahæ amici mei filios, dilexi, ideoque ex Ægypto vocaui filium meum, vt vos eius præſentia, doctrina & gratia frueremini.

Verùm ad Hoſee regem hæc pertinere ad literã, non ad Chriſtum, patet ex eo quod ait, *Pertranſijt rex Iſrael*. Idem patebit ex ſequẽtibus: toto enim capite agitur de iudicio & excidio Iſraelis. Vnde moraliter diſce, reges terrenos ſimiles eſſe auroræ, quæ aurea videtur, ſed mox euaneſcit: eorum enim *vita* eſt quaſi *vapor*, vt ait S. Iacobus epiſt. c. 4. *ad modicum parens*; vapor, inquam, aurea quadam honoris regiæque pompæ luce perfuſus. Somnia ſunt hominum regna, ideoque meritò in ſomnis à Nabuchodonoſore, Chaldæorum, Perſarum, Græcorum & Romanorum Imperia viſa ſunt Daniel. 2. Quid ergo ſunt dignitates, ſtatus & ſceptra? omne aureus quidam nubium color, temporis momento euaneſcens?

QVIA PVER ISRAEL, ET DILEXI EVM] Vox *quia* more Hebræo redundat, vti dixi cap. 10. 17. vnde Leo Hebræus vertit, *quando Iſrael adhuc puer erat, dilexi eum*, cùm ſcilicet in Ægypto degeret, & quaſi oriretur creſceretque populus Iſrael, eſſetque paruus, imbellis, ignorans, afflictus quaſi puer, ex tunc dilexi eum, curamque eius egi, & quaſi puerum per Moſen inde liberaui & eduxi. ita S. Hieron. Vatabl. & alij.

Secundo tamen, *τὸ quia* propriè vt cauſale accipi poteſt. q. d. Quia Iſrael in Ægypto erat puer tenellus, ſui impos, ſe regere impotens, neglectus ab omnibus, ab Ægyptijs oppreſſus & opei deſtitutus, opiſque indigus; hac de cauſa eum dilexi, & enutriui quaſi mater. Solet enim puerorum paruitas, imbecillitas & pericula, matres allicere ad eorum amorem & curam, ita Theophyl.

Adde, *dilexi eum*, quia *puer* erat, quòd eſſet filius Iacobi Patriarchæ, quem puerum, imò in vtero adhuc exiſtentem dilexi, dicens Malach. 1. 2. *Iacob dilexi, Eſau autem odio habui*. & Geneſ. 25. 23. *Maior ſeruiet minori*, puta Eſau Iacobo, nimirũ Idumæi ſeruient Iacobitis, id eſt Iſraelitis. Sicut ergo Iacobum puerum, ita & filium eius Iſraelem puerum dilexi. Denique *τὸ quia* connectit hæc præcedentibus, q. d. Rex Iſrael cum ſuo populo tranſijt. id eſt, breui tranſibit & interibit, quia Iſrael, quem à puero dilexi, ex Ægypto eduxi, alui & nutriui vt mater, huic meæ dilectioni & beneficijs ingratus & rebellis, me ſpreuit, & ad Baalim declinauit.

ET EX ÆGYPTO VOCAVI FILIVM MEVM] *Et*, id eſt, idcirco, q. d. Quia Iſrael puerum dilexi, idcirco eum quaſi filium meum, ex Ægyptia ſeruitute per Moſen euocaui & eduxi. ita Septuag. & Chald. qui vertunt, *ex Ægypto vocaui filios eius*, ſcilicet Iſraelis: licèt enim in Hebræo ſit בְּנִי *beni*, id eſt, *filium meum*, tamen hoc in re idem eſt quod, *filios eius*: filij enim Iſraelis erant filij Dei; & quia Iſrael, vt ait S. Hier. *ſingulariter dicitur, ſed pluraliter intelligitur*, vtpote populus, fortè etiam Septuag. & Chald. pro *beni* legerunt בָּנָיו *banau*, id eſt, filios eius, vt opinatus Maldon. in Matth. 2. 15. Porrò populum ſuum Deus vocat filium, dicens Exodi 4. 22. *Filius meus primogenitus Iſrael*. Et, *Dimitte filium meum vt ſeruiat mihi*. ita S. Hieron, Theodor. Theophyl. Rupert. Hugo, Lyran. Arias, Vatabl. hìc, Ianſen. Maldon. Barrad. & alij in Matth. 2. 15. Et patet ex ijs, quæ hìc antecedunt & ſequuntur: hæc enim ſpectant populum Iſrael. Hic enim dicitur filius Dei primogenitus, quia dilectus ab eo fuit vt primogenitus, & ſolus primò electus ex omnibus gentibus, vt eſſet Dei peculium, reſpubl. regnum, ſacerdotium.

Dices, quomodo ergo S. Matt. c. 2. 15. ait hoc Oſee oraculum impletum eſſe in Chriſto puero cùm ex Ægypto reuocatus eſt in terram Iſrael? Iulianus Apoſt. teſte S. Hieron. hìc, hoc obijciebat Chriſtianis, vt S. Matthæum vel falſitatis, vel inſcitiæ argueret. Reſpondet Primò, Ianſenius

in

in Matth. 2. id impletum eſſe in Chriſto per accommodationem, quia quod dictum eſt de populo Iſrael, rectè Chriſto quaſi ſimili aptari & accommodari poteſt: perinde atque ſi quis de filio qui patri percharus eſt, diceret: A

Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.

Verùm hoc liberiùs dicitur, & penè temerariè, inquit Suarez loco mox citando: nec enim prophetiæ impleri dicuntur, niſi cùm eueniunt ea quæ per eas prophetata ſunt. Quare aliud eſt accommodari, vel aptari Scripturam, aliud eam impleri. Igitur prophetia propriè impleri dici nequit, niſi cum fit quod ipſa in ſenſu vel literali, vel allegorico futurum prædicit, vti docent communiter Interpretes.

Secundò, Euſebius lib. 9. Demonſtr. Euang. c. 4. Lyranus & Dionyſ. cenſent hunc locum ad literam intelligi de Chriſto. Verùm ex antecedentibus & ſequentibus patet, hîc agi de populo Iſrael. B Dices, duplicem hîc eſſe ſenſum literalem, vnum de populo, alterum de Chriſto. ita Prado procemio in Ezech. ſect. 8. & 9. Reſpond. id minùs congruè dici, tum quia cætera non ſpectant Chriſtum, ſed populum: in ſenſu enim literali omnia & ſingula congruere debent rei de qua agitur; ſecùs eſt in allegorico: tum quia populus Iſrael fuit typus Chriſti. Ergo ad literam ſermo eſt de populo, typicè de Chriſto, ſenſus enim literalis non eſt typicus, ſed typici figura & imago: populus enim Iſrael exulans in Ægypto, Chriſti ibidem exulaturi figura fuit; ſicut nunc corpus myſticum Eccleſiæ, corporis naturalis Chriſti figura eſt.

Tertiò ergo, meliùs dicemus ad literam hanc ſententiam impletam eſſe in populo Iſrael per Moſen educto ex Ægypto, allegoricè verò & C typicè in Chriſto puero reducto ex Ægypto: licèt autem hic ſenſus ſit allegoricus, tamen eſt priore literali dignior, potior & magis intentus à Spiritu ſancto: populus enim Iſrael in hoc reditu ex Ægypto geſſit typum Chriſti, præſertim quia Chriſtus illius populi fuit pars & propago, eaque nobiliſſima. Hac de cauſa ait, *filium meum*, non *filios meos*, vt denotet Chriſtum. Neque hoc mirum aut nouum eſt: nam magis noua & inſolens videtur allegoria, qua Sina & Sion, item Sara & Agar ſignificant duo teſtamenta, vetus & nouum, vti explicat Apoſtolus Galat. 4. 24. ita S. Hieron. Ribera & alij initio citati, ac S. Chryſoſt. & Theophyl. in c. 2 Matth. atque Franciſc. Suar. 3. p. q. 37. art. 4. diſp. 7. ſect. 1. & Gabriel Vaſq. 1. p. q. 1. a. 10. diſp. 14. c. 4.

D Obijcit Oſiander in c. 2. Matth. Fieri nequit vt populus Iſrael innumerabilis, vnius hominis ſit figura: ergo in ſenſu allegorico hic locus nequit accipi de Chriſto. Reſp. negando antecedens. Si enim vnus homo poteſt repræſentare totum populum ex ſe generandum, vti Patriarchæ; ſicut de Iacob & Eſau dicitur Rebeccæ matri Gen. 25. *Duæ gentes ſunt in vtero tuo*, &c. vel ſibi ſubditum, vti rex repræſentat regnum; cur vice verſa vnus populus vnum hominem, quaſi Patriarcham & regem, ac præſertim Chriſtum Dominum, repræſentare non poſſit? ita Patres paſſim & Doctores. Porrò qua ratione populus Iſrael fuerit figura Chriſti peregrinantis in Ægypto, & inde redeuntis, fuſè explicat Rupert. in locum citatum Matth. 2.

Ex hoc loco oſtendit S. Hieron. quædam non haberi in verſione Septuag. quæ habentur in Hebræo, ideoque ſe nouam ex Hebræo verſionem edidiſſe, idque ei obtrectantibus obijcit: *Qui*, inquit, *detrahunt noſtræ tranſlationi, videant Scripturam de qua Euangeliſta hoc teſtimonium ſumpſerit, & interpretatus eſt de Domino Saluatore, quando de Ægypto reductus eſt in terram Iſrael: & cùm inuenire non quiuerint, deſinant rugare frontem, adducere ſupercilium, criſpare naſos, digitis concrepare.*

Vocavervnt eos, ex Ægypto & idololatria Moſes, Aaron, alijque Prophetæ, vt eos ad autum Dei cultum reducerent; ſed ipſi licèt sic id eſt, adeò & toties vocati & mutati, abiervnt a facie eorvm] id eſt, obuerterunt eis terga, euntes ad Baalim. Vnde planè vertunt Septuag. *ſicut vocaui eos, ita abierunt à facie mea*, Hebræi enim ſæpè ſubaudiunt voculam *ſicut*, & ſimiles, quaſi dicant: Vti ego eos vocaui, ita ipſi impudentes auerterunt ſe à me: quanta fuit mea benignitas & aſſiduitas in vocando, tanta fuit eorum durities & contumacia in reſiſtendo, & reſpuendo meam vocationem, ita Chald. Cyrill. Hieron. & alij. Poteſt Secundò, *ſic* accipi pro *propterea*, q. d. Quia ego vocaui eos toties, propterea abierunt, vti ſolent facere pueri proterui & refractarij, qui eò quòd vocentur à parentibus, vt hoc illudve faciant, idcirco rebelles auertunt faciem & abeunt, qua expoſitione ſignificatur Iſraelis maior plenaque obduratio & pertinacia. Sic Hebr. כֵּן *ken*, id eſt *ſic*, ſomitur pro עַל־כֵּן *alken*, id eſt, *ſuper ſic*, hoc eſt, *propterea*. Pſal. 60. 9. *Miſericordiam & veritatem eius quis requiret? ſic* (id eſt propterea, idcirco) *pſalmum dicam nomini tuo.* Ioan. 4. 6. *Ieſus autem fatigatus ex itinere ſedebat ſic* (id eſt, idcirco, quia ſcilicet fatigatus) *ſuper fontem*, vti exponunt Tolet. & Maldon. ibidem. Sic enim vulgò dicimus, *Venit feſſus, & ita* (id eſt ideo) *conſedit*. Quin & Cicero 4. Tuſcul. *Sic*, inquit (id eſt, idcirco) *tot ſimul virtutes, continentia, grauitatis, iuſtitiæ, fidei defecerunt.*

Aliter Arias: Vocauerunt, ait id eſt, inuocauerunt Iſraelitæ *eos*, ſcilicet deos Gentium: *ſicque abierunt*, videlicet vt non tantùm eos inuocarent, ſed & ijs ſacrificarent. vnde ſequitur: *Baalim immolabant*. *Abierunt*, inquam, *à facie*, id eſt, ante faciem, *eorum*, vti ſolet grex ouium ire ante faciem paſtoris, populus ante Epiſcopum, milites ante ducem, filij ante parentes. Verùm de dijs Gentium nulla hic præceſſit mentio.

Baalim, id eſt, dijs Gentium, putà idolis, nimirum vitulo aureo, Exodi 32. 4. & Beelphegor, D ſiue Priapo, Num. 25. 1. immolabant] Quia enim Deus primarius Chaldæorum, Tyriorum, Carthaginenſium &c. erat Baal, vel Bel, ſiue Belus; hinc quoſlibet deos vocarunt *Baalim* in plurali.

Et ego qvasi nvtricivs Ephraim portabam eos in brachiis meis] Legit Interpres זְרוֹעֹתַי *zerootai*, id eſt, *in brachijs meis* iam addito *vau* legunt זְרוֹעֹתָיו *zeroqtau*, id eſt, *brachijs eius*. Pro *nutricius* hebr. eſt תִרְגַּלְתִּי *tirgalti*, quod Rabbini, Vatabl. Arias, & alij hebraizantes dicunt poni pro הִרְגַּלְתִּי *hirgalti*, id eſt, incedere feci, in pedes erexi, ambulare docui, pedetentim deduxi, vti faciunt nutrices, dum infantes deducunt docentque incedere. Vnde vertunt, ego Ephraim, id eſt Iſraelem, puerum deduxi, & am- Vers. 3.

 bulare

bulare docui per deſertum. Aut, vt Vatabl. Ego ſenſim & pedetentim eum deduxi, ne conficeretur labore viæ. Alij vertunt, *ego dedi pædagogum Ephraim* (putà Moſen) *qui portaret eos ſuper brachia ſua.* quaſi alludit ad illud Moſis, *Vt dicas mihi: Porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum.* Num. 11. 12.

Verùm meliùs magiſque præciſè vertit Noſter, *nutricius*, id eſt nutritor, vel nutrix. Hoc enim propriè ſignificat תִּרְגַּלְתִּ *tirghelet*, & addito iod paragogico תִּרְגַּלְתִּי *tirgalti* (quod planè diuerſũ eſt ab *hirgalti*, id eſt, incedere feci: hoc enim verbum eſt, illud nomen: deducitur enim à רֶגֶל *reghel*, id eſt, pes. Vnde Marinus in Lexico vertit, *pedatio*, q.d. *Itio*, vel *ambulatio mea erat ad Ephraim*) *tirghelet* ergo eſt nutrix, quæ pedes infantium format & firmat, eoſque deducit, docet & aſſuefacit inceſſui. Vnde Sept. vertunt, συνεπόδισα, id eſt, colligaui pedes, ſcilicet faſcijs infantilibus, quod etiam eſt nutricum, ait Theoph. Iam ſenſus eſt is, quem dat S. Hier. *Narrat*, inquit, *Deus, quo Iſrael amore dilexerit, ſecundùm illud Deut. 1. 31. Portauit te Dominus Deus tuus, vt ſolet homo geſtare paruulum filium ſuum, in omni via per quam ambulaſti, donec venires ad locum iſtum Et in alio loco* (Deut. 32. 11.) *Expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portauit in humeris ſuis.* Et pſal. 79. 2. *Qui deducis velut ouem Ioſeph. Ego*, inquit, *qui pater eram, nutricius factus ſum, & paruulum meum in vlnis meis ipſe portabam ne læderetur in ſolitudine, & ne vel æſtu, vel tenebris terreretur; in die nubes eram in nocte ignis columna, vt quos protexeram, meo illuſtrarem, & ſanarem lumine: cumque peccaſſent, & feciſſent ſibi vituli caput, dedi eis locum pænitentiæ, & ignorauerunt quod curarem eos, vt vulnus idololatriæ quadraginta annorum ſpatio obducerem, & priſtinæ redderem ſanitati.* Quod ergo ſubdit, *Et neſcierunt*, idem eſt ac ſi dicat. Et tamen poſt tot beneficia, quibus quaſi nutrix eos educaui, ipſi hæc officia prouidentiæ & maternæ curæ meæ erga ſe non agnouerunt, ſed me ſpreto dixerunt vitulo: *Hi ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, Exodi 32. 4.

PORTABAM EOS IN BRACHIIS MEIS] In deſerto enim per Moſen, per columnam ignis & nubis, per manna, per veſtium eorumdem conſeruationem, &c. tam ſuauiter & benignè Deus Iudæos tractauit & deduxit, ac ſi quaſi nutrix eos brachijs ſuis portaſſet.

VERS. 4. IN FVNICVLIS ADAM TRAHAM EOS, IN VINCVLIS CARITATIS] *Adam* hîc accipi poteſt vel vt nomen proprium protoplaſti, vel, vt commune, ſignificans *hominem*. Si vt proprium, ſenſus erit quem dat S. Hieron. q. d. Sicut ex amore Adamum natura ſimul ac gratia, & amicitia mea donaui, ita & vos poſteros eius donabo. Adam enim ex mea gratia eſt veſter protogenes & archigenes, id eſt, humanæ generationis princeps. Aut, vt noſter Prado in Ezech. c. 6. v. 9. Funiculi, inquit, ſunt dolores: illis enim quaſi funibus homo arctatur & conſtringitur, iuxta illud pſal. 17. 6. *Dolores* (hebr. חֶבְלֵי *chable*, id eſt funes) *inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis.* Hebræum enim *chebel* funiculum, ligamen, vinculum indeque dolorem, quaſi ligantem & vincientem ſignificat. Senſus ergo eſt. q. d. Ego Iſraelitas per dolores & afflictiones, quos ab Adamo parente ſuo hereditarunt, ad me traham, quæ ſunt mei erga illos amoris pignora. Vnde ſequi-

A tur: *In vinculis charitatis*, id eſt, in vinculis quibus ſoleo ad me allicere chariſſimos filios, quæ ſunt caſtigationes & flagella.

Secundò, alij paſſim *Adam* accipiunt vt nomen commune, vertuntque, *hominum.* ita Aquila, Syrus, Symmach. Theodot. & Septuag. q.d. In funiculis, quibus ſolent homines ligari & trahi, nempe amore & beneficijs, traham illos ad me. Vnde Chald. vertit, *ſicut moris eſt trahi filios dilectos, traxi eos fortitudine charitatis*; Arabicus, *attraxi eos pugillo protractionis meæ.* Alludit ad c. 10. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram.* q.d. Vitulæ laſciuientes, qualis eſt Iſrael, trahuntur funibus canabinis, vel ferreis; at ego Ephraim, licèt ſubinde mihi renitentem, nolo vt beſtiam tractare, traherèque inuitum fune verberum & terrorum; B ſed vt hominem (non ſeruum ſed filium) traham eum funiculis amoris: illis enim trahi ſolent homines, præſertim ingenui, & filij. ita S. Hieron. Vatablus, Emmanuel, Mariana & alij. Porrò S. Hieron. per *hominum* ſpecialiter accipit Patriarchas, Abraham, Iſaac & Iacob. *Curaui*, inquit, *eos propter funiculos & vinculo charitatis, quibus mihi Abraham, Iſaac & Iacob aſtrinxeram.* Hi enim fuerunt parentes Iſraelis, ob quos Deus Iſraelem amabat & curabat. Verùm planiùs quilibet homines accipi poſſunt: omnes enim trahuntur amore.

Tertiò, nonnulli funiculos Adam, id eſt hominis, actiuè accipiunt, non paſſiuè, id eſt, non quibus homo trahitur à Deo, ſed quibus homines ſancti, putà Abraham, Iſaac, & Iacob traxerunt Deum in ſui, ſuæque familiæ & gentis a- C morem, vt eam diligeret, & eligeret ex omnibus gentibus in ſuam Eccleſiam & regnum. Verùm prior ſenſus eſt magis genuinus.

Quartò; Hebr. חֶבֶל *chebel*, verti poteſt, *corruptio, vaſtatio.* Vnde Septuag. vertunt, *in corruptione hominum extendi eos in vinculis charitatis meæ*, q.d. Eſto ſint peccatis infecti & corrupti, tamen adhuc conabor eis mederi ex charitate, ſicut medicus ægro, v.g. contracto, volens mederi, extendit membra eius contracta, alligans ea vinculis, non vt eum affligat & torqueat, ſed ex charitate vt ſanet.

Nota Primò, *traham* poteſt propriè accipi vt futurum, q.d. Licet Iſrael me offenderit, tamen adhuc traham illum ad me. Verùm meliùs accipias pro præterito: *Traham*, id eſt, traxi: clariùs enim liquet, quòd Deus traxerit eos in deſerto, D quàm quòd poſt tempora Oſee eos tracturus ſit: paulò enim pòſt eos vaſtauit, & tradidit Aſſyrijs: & quia ſequitur, *Declinaui ad eum* &c. in præterito. ita S. Hieron. Septuag. Chald. Rupert. Hugo, Lyran. Dionyſ. Arias & Sanchez. Præceſſit enim præteritum: *Portabam eos in brachijs meis.* Rectè S. Aug. in pſal. 3. 6. *In prophetia*, ait, *bene miſcentur futura præteritis, quo vtrumque ſignificetur.*

Nota Secundò. Tractus & funiculi ſignificant copiam, æquè ac ſuauitatem amoris, qua Deus homines ad ſe trahit: *Magnes enim amoris eſt amor.* Hoc eſt quod ait S. Auguſtin. de ſua ad Deum conuerſione & tractu, lib. 9. Confeſſ. 1. *Quàm ſuaue mihi ſubitò factum eſt carere ſuauitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eijciebas enim eas à me tu vera & ſumma ſuauitas, eijciebas & intrabas pro eis omni voluptate dulcior.* Idem Aug. ſerm. 2. de verbis Apoſtoli

tom.

tom. 10. *Nemo venit ad me, niſi Pater qui miſit me traxerit eum: Non dixit*, inquit, *Duxerit, ſed traxerit. Iſta violentia cordi fit, non carni. Quid ergo miraris? crede, & venis; ama, & traheris. Non arbitreris iſtam aſperam moleſtamq́; violentiam; dulcis eſt, ſuauis eſt; ipſa ſuauitas te trahit. Nónne ouis trahitur, cùm eſurienti herba monſtratur? Et puto quia non corpore impellitur, ſed deſiderio colligatur: ſic & tu veni ad Chriſtum. Ad illum enim qui vbique eſt, amando venitur, non nauigando.*

Nota Tertiò. Ruffinus funiculos Adam cenſet eſſe beneficentiam, qua Deus Adamum poſt peccatum proſecutus eſt, dans ei cibos illaboratos, & ſponte naſcentes; ſic vice verſa funiculos Iſraelis eſſe manna, & aquam de petra, quæ ei ſine ſatione & foſſione in deſerto Deus dedit, quibus quaſi charitatis vinculis eum alligauit: quæ fuerunt typus Euchariſtiæ. Vnde

Allegor. Allegor. traxit nos Chriſtus in funiculis Adam, cùm pro nobis factus eſt Adam, id eſt, homo, caro noſter, & frater noſter, vt docendo, patiendo & moriendo pro nobis, nos ad ſe & ad Deum traheret, ac terrenum Adam redimeret, transformaret, faceretque cæleſtem; cumque hominum morbos, tam corporis, quàm animæ curauit, inquit Theoph. & Rupert. ac præſertim cùm quaſi nutritius Ephraim, corpus & ſanguinem ſuum nobis dedit in Euchariſtia. Hic enim eſt funiculus Adam, quo nos ſibi Deóque aſtrinxit. Eſt enim Chriſtus in Euchariſtia *amor amorum*, vt ait S. Bernard. ſerm. de Cœna Domini. ita Delrio adagio 956. Audi & S. Hieron. *In tantum dilexi, & ita demens paſtor fui, vt morbidam ouem humeris meis ipſe portarẽ: ipſi verò ignorauerunt, quòd mea illos paſſione curarem; & qui amator ſum omnium hominum, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis.*

Symbol. Symbol. Paulus à Palatio: Funiculi Adam, ait, ſunt leges veteres datæ Iudæis, & multò magis nouæ datæ Chriſtianis: hæ enim ligant, id eſt, obligant populum quaſi funiculi, ſuntq; Adam, id eſt hominum, non beſtiarum: quia humanæ ſunt, & rectæ rationi ac æquitati conformes. Eædem ſunt vincula charitatis: quia finis legis eſt charitas, vt ſcilicet nos ducat ad amorem Dei & proximi. Tales & debent eſſe leges humanæ, ſcilicet, vincula charitatis, non tormina cupiditatis: quia publicæ vtilitati, non propriæ auiditati ſeruiant oportet.

Tropol. amor eſt telum violentiſſimum. Tropol. diſce hîc amorem eſſe telum violentiſſimum, quod hoſtes expugnat, immò immutat, & ex inimicis facit amicos. Errat hîc mundi ſapientia, quæ hoſtem odijs, maleficijs & plagis vult vincere, cùm ijs magis accendatur odium & hoſtilitas. Vera ratio vincendi hoſtem eſt, eum vincere amore, & vincere beneficijs. Vidit hoc Philippus Macedo, qui, vt teſtatur Plutarch. in eius vita, cùm capitaneum quemdam haberet, qui iugiter illi eiuſque famæ detrahebat, cenſerentque amici eum terrore & minis compeſcendum, Philippus alijs armis vtens, miſit ad eum magnam pecuniæ vim, addens, ſi plura cuperet, ſe plura daturum. Hoc dono vincta eſt eius lingua, victa maledicentia, ac qui primò Philippum carpebat, nunc eum laudabat & in cælum euehebat. Mirabantur amici domi ignari tantam in calumniatore mutationem, quibus Philippus: *En*, ait, *in mea manu eſt facere, vt detractores mei ſint laudatores.* Idem obſeſſurus arcem in rupe ſitam, cùm ſui diſſuaderent, dicerentque eam eſſe inacceſſam, ideóq; inexpugnabilem, rogauit, num aſinus onuſtus auro eò aſcendere poſſet? aſſerentibus viam patere aſino: Ergo, inquit, acceſſu & expugnatu facilis eſt. Quare ſubmiſſa ingenti auri vi arcis præfectum ſibi deuinxit, fecitque vt arcem ſibi dederet. Nimirum *validiùs & faciliùs aureis haſtis pugnatur, quàm ferreis.* Norunt hoc ſapientes principes & duces. Docuerat id Philippum Apollo Pythius, dum ab eo conſultu reſpondit:

Si telo ex auro pugnaueris, omnia vinces.

Seneca epiſtol. 9. ad Lucill. *Si vis amari, ama.* Et Poëta:

Vt præſtem Pyladen, aliquis mihi præſtet Oreſtem.
Hoc non fit verbis: Marce, vt ameris, ama.

Præclarè S. Chryſoſt. hom. 13 ad pop. explicans illud Chriſti, *Omnia ergo quæcumque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis*. ait: *Vis beneficia capere? confer beneficium alteri: vis laudari? lauda alium: vis amari? ama: vis partibus primis potiri? cede illas priùs alteri.*

ET ERO EIS QVASI EXALTANS IVGVM SVPER MAXILLAS EORVM] *Ero*, id eſt, *eram*: ſicut paulò antè *traham*, id eſt traxi. Sequitur enim, *& declinaui* in præterito. Iam quoad ſenſum, Albert. explicat. q.d. Faciam vt maxillæ eorum premantur iugo Aſſyriorum. Vnde Symmach. vertit, *putauerunt quòd imponerem iugum ſuper maxillas eorum.* Iugum ſcilicet, vel hoſtis, vel legis meæ, quam ipſi æſtimant duriſſimum eſſe iugum. Meliùs alij contrariè exponunt, q.d. Exaltabo, id eſt, auferam ab eis iugum aliarum gentium. Tertiò, Septuag. vertunt, *ero eis quaſi dans alapas homo ſuper maxillas eius*, quod explicans S. Hieron. *Quia*, inquit, *nõ ſua ſponte currebant, ſed vincti funibus trahebantur, paululum maxillas eorum verberaui, non puniens, ſed corrigens & emendans. Iudex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atq; ignibus cruciat; qui autẽ pater eſt, laſciuientem filium palma percutit manus.* Sic & Cyrill. & Theodor. per alapam hominis accipiunt caſtigationem leuem, qua Deus quaſi pater leniter caſtigat ſuos, quaſi pueros: *quem enim diligit Deus, caſtigat.* Imò aliqui hæc accipiunt de alapa qua pater leniter tangit maxillas pueri, quaſi applaudens ei poppyſmo blandientis, vt doceant Dei alapas non eſſe aliud, quàm plauſus quoſdam, & manuum colliſiones, quibus equiſones, ſeu poppyzontes voce ſimul & manuum tractatione equos animare ſolent, & indomitos cicurare, vti Deus hîc cicurauit Iſraelem. ita Delrio adagio 957. Quare minùs rectè Leo Caſtrius hæc refert ad alapam à milite datam Chriſto in paſſione, coram Caipha Pontifice; præſertim quia ipſe contendit. in Hebræo pro *exaltans* על *ol*, id eſt *iugum*, legendum eſſe *exaltans* יד *iad*, id eſt *manum*, ſcilicet ad dandam alapam, quod eſt contra omnes codices.

Sed quæres, qua ratione & qua alluſione ad rem ruſticanam, in noſtra verſione dicatur: *Ero eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas?* Nec enim ruſtici exaltant iugum ſuper maxillas, ſed ſuper collum, vel cornua boum. Primò, Ruffinus cenſet alludi ad boues qui trahunt currus. *In quibus*, inquit, *iuga cùm ſoluuntur, eriguntur*: cùm enim boues è curru ſoluuntur & abeunt, eleuatur currus temo, qui pariter ſecum eleuat iugum. Ve-

iùm ſolutis bobus ſolet & iugum eorum ſolui, nec dimitti alligatum temoni. Adde, hîc magis ad boues arantes, vel triturantes, quàm ad currum trahentes reſpici. Alludit enim ad id, quod paulò antè dixit c.10.v.11. *Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius: aſcendam ſuper Ephraim, arabit Iudas, &c.*

Secundò, alij cenſent reſpici ad morem ruſticorum, qui ad ſingulos ſulcos eleuant iugum boum ad caput & cornua, ne eo collum nimis incaleſcat & grauetur. De eo enim ſic præcipit Columella lib.2.c.2. *Sulcum longiorem facere quam pedum centum viginti contrarium eſt pecori, quoniam plus æquo fatigatur, vbi hunc modum exceſſit. Cùm ventum erit ad verſuram, in priorem partem iugum propellat, vt boues inhibeat; vt colla eorum refrigeſcant, quia celeriter conflagrant, niſi aſſiduè refrigerentur; & ex eo tumor, ac deinde vlcera inuadunt.* ita Figuerius. Verùm hæc ſpectant eleuationem iugi ad caput & cornua, non verò ad maxillas, quod quærimus.

Tertiò, veriſimiliùs Sanchez cenſet per *iugum* hîc ſignificari capiſtrum, quod os boum & maxillas tegit & ſtringit, ne inter arandum germina carpant: hoc enim capiſtrum alligatur iugo, ne boues caput demittant, ſed eo erecto incedant. Hoc enim faciendum eſſe docet Columella loco citato, *Vt boum colla*, inquit, *minùs labefactentur, iugumque meliùs aptatum ceruicibus inſideat.* Cùm enim boues ab arando vel triturando ceſſant, eleuatur & aufertur iugum, vnaque capiſtrum quod erat ori & maxillis alligatum; imò ſubinde inter arandum & triturandum agricolæ laxant eleuantque capiſtrum à maxillis, vt boues caput demittere, & germina vel grana quæ triturant carpere & edere poſſint. Sub iugo ergo hîc intellige frænum ſiue capiſtrum: hoc enim propriè tangit maxillas, & eleuatur ſuper eas, vt boues comedere poſſint. Vnde & ſequitur: *Et declinaui ad eum cibum, vt veſceretur.* q.d. Iſrael quaſi traxit iugum meum peregrinans per deſertum 40. annis: ſed cùm aliquid laboris & moleſtiæ ſubiuit, in tam diuturno & difficili itinere, ego ſic eum releuaui & refeci, ſicut agricola ſolet laborantem bouem, à quo iugum & laborem amouet, vt ſuis ſe temporibus pabulo reficiat & reſtauret.

Quocirca optimè Hebræa vertit Chald. *verbum meum fuit ſicut bonus agricola, qui alleuat humerum boum, & relaxat* (frænum) *in maxillas eorum.* Alludit enim ad vitulos vel boues arantes & triturantes (his enim comparauit Iſrael cap.10.11.) quibus iugum ceruici, capiſtrum ori imponitur, vt aſſiduè arent vel triturent, nec ab hoc opere diuertere poſſint os ſegeti vel cibo admouendo: hos agricola, ſi clemens & benignus ſit, ſubinde à iugo ſoluit aut laxat, vt quieſcant & comedant. q.d. Pari modo ego ceruicem Iſraelis iugo, maxillas capiſtro liberaui, dum in deſerto hoſtium arma & iugum ab eo auerti, feci que vt à labore itineris ſæpè interquieſceret, *& declinaui*, id eſt, demiſi è cælo manna, quo *veſceretur.* ita S.Hieron. Exaltatur ergo iugum ſuper maxillas, cùm ab illis attollitur & aufertur, aut, vt Vatabl. cùm more ruſticano è collo boum aufertur, & in cornibus eorum ſuſpenditur, vt per maxillas dependeat & defluat. Sic enim reſpirant boues, & refocillantur aliquantulum in medijs arandi & triturandi laboribus. Alleg. Chriſtus exaltat & aufert à nobis iugum peccati, dæmonis, & concupiſcentiæ dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos*, Matth.11.v.28. Aut enim tentationes & difficultates tollit, aut ſua gratia ita eas emollit, vt hoc earum iugum non videatur maxillas ſtringere, neq; collum arctare.

Et declinavi ad evm vt vesceretvr] id eſt, vt Symmach. & Vatabl. *declinaui ad eum cibum*: hunc enim ſignificat Hebr. אוכיל *ochil*: quod alij vertunt, *comedere faciam*, putà tum bona terræ Chanaan, tum manna, quo Iſraelem alui in deſerto. ita S.Hieron. Chald. Haymo, Albert. Lyran. & alij Allegor. per manna accipe Euchariſtiam, qua Chriſtus ſuos alit, de qua ait S.Hier. *Declinaui* (ego Chriſtus) *ad eos, deferens regna cælorum, vt cum eis veſcerer aſſumpta forma hominis: ſiue dedi eis eſum corporis mei ipſe & cibus & conuiua.*

Pro *declinaui* hebr. eſt, אט *at*, quod per apocopen ponitur pro אטה *atte* futuro biphil, à rad. נטה *nata*, id eſt declinauit. Aliqui *at* accipiunt vt aduerbium, ſignificans *quietè*, quaſi dicat, Exaltaui iugum gentium, abſtulique à maxillis Iſrael, fecique vt quieſceret à bellis in Chananæa per Ioſue, vtque quietè eius frugibus veſceretur. Sed hæc ſignificatio & verſio dubia eſt & incerta. Docti enim Hebræi cenſent *at* eùm aduerbiaſcit, ſignificare abſconditè, clàm, *rectè*, à rad. לאט *laat*, id eſt, abſcondit.

Vers. 5. Non revertetvr in terram Ægypti] Eſt hîc oratio pathetica, ideóque confuſa, in qua multa ſupplenda ſunt: Deus enim hîc induit pathos parentis, vel nutricis zelotypæ, q.d. Ego tanta charitate, tot beneficijs aſtrei, & allexi ad me Iſraelem: ſed ille cor habet algidum, & à me auerſum, ad me reuerti non vult, ſed reuerti cogitat in Ægyptum, vt eius opem imploret contra Aſſyrios. Quid ergo? impunè hoc feret? Non feret: ſepiam viam eius ſpinis, faciamque vt vijs ab hoſte obſeſſis in Ægyptum reuerti nequeat, vtque Aſſyrius eas ex improuiſo præoccupet, & in Aſſyriam captiuum abducat, ſitque *Aſſur ipſe Rex* (imò tyrannus) *eius.* Vnde Chaldæus vertit, *non reuertentur in terram Ægypti, ſed Aſſur* (putà Salmanaſar) *dominabitur eis.* ita S.Hieron. Albert, Lyran. & Hugo. Aliter Arias, q.d. Debebant ire & opem implorare, non Ægypti, nec Aſſur, ſed Domini Dei, vt לא *reuertetur*, non rem futuram, ſed debitum & obligationem ſignificet, idemque ſit quod *reuerti debet*: ſic enim Hebræi ſubinde loquuntur dicentes, *Hoc non fiet*, id eſt, hoc fieri non debet.

Vers. 6. Coepit gladivs] q.d. Iam Aſſyrij per crebras excurſiones cœperunt vaſtare, & occidere Iſraelitas, nec deſiſtent donec, *electos & capita*, id eſt, conſiliarios (vt habent Hebræa) & principes eorum cum tota gente conſummant. Id ita factum eſſe patet ex hiſtoria l.4.Reg.c.15.& ſequent.

Vers. 7. Et popvlvs mevs Iſrael pendebat ad reditvm mevm, q.d. Iſrael animo pendulus ſperabit & expectabit, vt ego de more rediens liberem eum ab Aſſyrijs, qui velut recedens iam eum deſerueram, ſed falletur: quia enim ipſe in ſua contra me rebellione & vitulorum cultu perſiſtit, faciam, vt ivgvm Aſſyriorum imponatvr eis omnibus simvl, nemine excepto: qvod non afferetvr] ſed erit perpetuum. ita S.Hieron. Albert. Haymo, Clarius & alij.

Secun-

Secundò, q. d. Iſraël pendet & hæſitat an ad me conuerti & redire velit, necne. ita Leo Hebræus & Chald. qui vertit; *populus meus hæſitat ſe conuertere ad legem meam.* Accedit Arias, qui explicat, q. d. Iſrael ſuperbus & peruicax non vult prius me de reconciliatione compellare, ſed expectat vt ego prior ei reconciliari poſtulem, quaſi ego ſim offendens & reus, ille offenſus & actor.

Huc quoque accedit R. Dauid, quem ſequitur Pagnin. & Vatabl. qui Hebr. מְשׁוּבָתִי *meſcubati*, quod noſter vertit, *reditum meum*, vertunt, *auerſionem*, vel *rebellionem meam*, hincque dant ſenſum: Iſrael in ſua à me auerſione vndique preſſus anguſtijs & hoſtibus hæſitat quid agere, quò confugere, cuius opem implorare debeat.

Nota. Pro *iugum imponetur ei*, hebr. eſt, *ad iugum vocabunt eum.* Legit interpres עֹל *ol*, id eſt iugum æquè ac Chald. qui vertit, *infirmitatem grauem incurrent ſimul.* Iam legunt alio puncto עַל *al*, id eſt, altus, excelſus, putà Deus. Vnde vertunt, *ad Altiſſimum vocabant eum*, q. d. Prophetæ vocabant Iſraelem vt ad Deum rediret. Septuag. vertunt, *Deus ſuper pretioſa eius iraſcetur.*

Rurſum pro *non auferetur*, hebr. eſt, *non exaltabit*, vel *non exaltabitur*, ſcilicet iugum, id eſt, non auferetur à maxillis Iſraelis, vti expoſui v. 4. Alij aliud ſuppoſitũ verbi ſubaudiunt, ſcilicet Theodot. *non exaltabit*, putà *eos Deus*; Chald. *non exaltabit*, ſupple *caput* Iſrael depreſſus ab Aſſyrijs; Vatabl. *non exaltabit*, ſupple *Iſrael Deum*, id eſt, non laudabit, nec celebrabit Deum, quia ab eo auertit ſe ad idola, q. d. Hæſitat Iſrael an mecum in gratiam rediturus ſit: & licèt Prophetæ eum crebrò vocent, vt ad Altiſſimum redeat, nemo tamen eſt qui ad Deum redeat, eumque exaltet & colat.

8. Quomodo dabo te Ephraim, protegam te Iſrael? quomodo dabo te ſicut Adama, ponam te vt Seboim? Conuerſum eſt in me cor meum, pariter conturbata eſt pœnitudo mea.

9. Non faciam furorem iræ meæ: non conuertar vt diſperdam Ephraim: quoniam Deus ego, & non homo; in medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem.

Vers. 8. QVOMODO DABO TE EPHRAIM, PROTEGAM TE ISRAEL?] Pro *protegam* hebr. eſt אֲמַגֶּנְךָ *amagghen.* Quod ſi à radice גָּנַן *ganan*, id eſt tegere, obtegere, deducas, ſignificat *protegam*, obtegam, &, vt Sept. ac Aquila vertunt, *ſcuto circumdabo te.* Nonnulli tamen cenſent *amagghen* eſſe contrariæ ſignificationis (talia enim ſunt multa Hebræorum verba, quæ aliquando vnum, aliquando eius contrarium ſignificant) vnde Theodotion vertit, *ἀφοπλίσω σε*, id eſt, nudabo te, & *auferam à te ὅπλον*, id eſt ſcutum, quo te antè protexeram, ait S. Hier. & Chald. *exterminabo te.*

Secundò, ſi *amagghen* à rad. מָגַן *magan*, id eſt tradere, deducas, ſignificat *tradam te*, ſcilicet hoſtibus Aſſyrijs. ita Symmach. Leo Hebræus & Pagnin. Hi ſenſus licèt verbotenus diuerſi, imò contrarij, in eumdem tamen ſcopum, quaſi finem & ſcopum, collimant. Deus enim hîc duas perſonas & duos affectus alternantes induit, ſcilicet amantis patris, qui filium peccantem punire ex

A amore refugit; & ſeueri iudicis, qui eum vt reum plectere deſtinat. Eſt enim in hac Dei interrogatione ingens pathos, in quo quaſi luctatur amor cum dolore & ira, putà ſumma Dei miſericordia cum eiuſdem iuſtitia & vindicta. Deus enim, ait Cyrillus hîc, quaſi pendulus ſe verſat vtrimque, hæſitatque an protegere, an perdere debeat Iſraelem tam perditæ & profligatæ vitæ, vt oſtendat quàm eius miſereri cupiat, ſi reſipiſcere velit, quamque inuitus ad eius impœnitentis excidium deſcendat. Senſus ergo eſt, q. d. *Quomodo dabo*, id eſt, quid de te, vel tibi faciam, ô Iſrael? protegámne te more ſolito vt pater? at tua obſtinata à me auerſio & rebellio obſiſtit: tuáque ſcelera atrocia clamant in cælum, & vindictam à me efflagitant. Perdámne te per Aſſyrios, vt Sodomam, Adamam, Seboim, vrbes Pentapo-
B leos? at quomodo id paternus meus in te affectus patietur? Cùm Sodomam perdidi, tactus fui dolore cordis intrinſecus: at nunc ſi te filium meum perdam, magis cor meum, quàm tuum, dolore ſauciabo. Cor enim mihi findi, conuelli & diſſecari (anthropopathῶs) videtur, ſi te, quem amaui vt filium, vt viſcera mea, abijciam, tradam Aſſyrijs, vaſtem & diſperdam. Quid ergo faciam? quò me vertam? vincet amor, an dolor? miſericordia, an iuſtitia? Vincat amor, vincat miſericordia. Ait ergo:

CONVERSVM EST IN ME COR MEVM, PARITER CONTVRBATA EST POENITVDO MEA] Leo Hebræus vertit, *inuerſum eſt in me cor meum, ſimulq́ue accenſa ſunt in me pœnitudines meæ.* q. d. Dum ita mecum luctor, miſericordia & pietate paterna
C na vincor. Itaque cor meum conuerto & inuerto, muto ſententiam, reuoco decretum de exſcindendo prorſus Iſraele; ac quaſi pœnitens conturbor intimo animi ſenſu, percellorque quòd eum omnino perdere voluerim. Non ergo eum exſcindam vt Sodomam, ſed caſtigabo vt filium: puniam, non vt perdam, ſed vt emendam. NON FACIAM FVROREM IRÆ MEÆ, vt eum extermi- Vers. 9.
nem, prout ſcelera eius poſtulabant. Denique NON CONVERTAR VT DISPERDAM EPHRAIM] ita S. Cyril. Hieron. Theodor. Theophyl. Albert. Hugo & alij. Cauſam ſubdit:

QVONIAM DEVS EGO ſum, ET NON HOMO] q. d. Non ſum ego ſimilis hominibus, qui in inferendo ſupplicio plerumq; ex ira tranſiliunt metas iuſtitiæ: Deus ſum, qui in puniendo, non ſolùm metas iuſtitiæ æquare non ſoleo, ſed citra
D illas me contineo, ait Anton. Fernan. viſ. 29. ſect. 3. Nimirum homo furore ebrius naturæ moderari neſcit, ego ſcio: homo in vindictam ſe effundit; ego vindictam miſericordia tempero, imò ſupero: in me enim miſericordia ſuperexaltat iudicio: quantum ergo Deus homini, cælum terræ eminet, tantum magnifica & diuina clementia mea eminet iuſtitiæ & vindictæ, ipſiſque omnibus hominum omnium ſceleribus, quæ tam facilè abſorbet, quàm mare ſorbeat guttam aquæ, ita S. Cyrill. Theodor. & alij.

Aliter Chald. & R. Dauid. q. d. Homo offenſus reuocat promiſſa: at ego licèt offenſus ab Iſraele, promiſſa tamen, quæ Abrahæ, Iſaac & Iacob, patribus eius feci, ſeruabo & opere præſtabo.

Omnes ergo hæc in bonum accipiunt: vnus Arias hoc in malum accipit. q. d. Fixum maneat decretũ meum de exſcindendo Iſraele: *quia Deus*

ego ſum, non homo. q.d. Quia ſum Deus immutabilis, non homo, qui facilè flectitur mutatque ſententiam. Verùm perperàm: cetera enim omnia hîc non vindictam & odium, ſed ſummum amorem & clementiam ſpirant.

Mor. quam decorum ſit præuenire offenſum.

Moral. diſce hîc, quàm in offenſis condonandis diſpar ſit ſenſus Dei & hominum. Homo offenſæ vindictam machinatur, Deus reconciliationem. Homo punit vt perdat, Deus punit vt emendet. Homo paſſione & ira, Deus ratione & iuſtitia mouetur. Homo ſtultè reputat ſibi fore dedecus, ſi prior reconciliationem poſtulet: Deus idipſum ſibi honori ducit. Eſt hæc mundana, imò diabolica, hominum magnanimitas, vt pertinaces ſint in offenſis & litibus: eáque de cauſa multi iuges alunt inimicitias, quia neutra pars vult prior reconciliationem, multò minùs veniá, etiamſi offenderit prior, poſtulare. Concionatores eos dedoceant hanc mundi ſapientiam, imò ſtultitiam & dementiam, oſtendantque non dedecus, ſed decus & laudem eſſe eximiam, ſi quis prior de reconciliatione aduerſarium interpellet. Hoc enim ſignum eſt animi liberalis iræ potentis, manſueti, humani, imò diuini: Deum enim ducem imitatur, qui prior nos peccatores ſua gratia præuenit, & inuitat ad reditum in gratiam. Vide S. Chryſoſt. hom. de ſimultate & ira, to. 5. vbi præclarè docet honorificum eſſe præuenire partem aduerſam, eamque inuitare ad reconciliationem; eò quòd hæc reconciliatio & præuentio, ſit heroica virtus, ingenſque bonum vtrimque, cuius cauſa & auctor eſt non rogatus, ſed rogans. *Qui enim prior venit, is,* inquit, *totum lucrum anticipat. Si enim ab alio exoratus iram relinquis, illi imputatur, cuius precibus impetratum eſt. Non enim Deo obtemperans, ſed illi gratificans legem adimpleuiſti.* Chriſtus prior è cælis deſcendit ad nos, vt nos ad ſe reuocaret. Chriſtianus ergo eſt, & Chriſti aſſecla, qui idipſum imitatur. Puſilli & arcti animi eſt fouere iniurias, ampli & celſi eas abolere. Vnde Moſes poſtulans à Deo veniam rebellionis à populo admiſſæ: *Magnificetur ergo,* inquit, *fortitudo Domini, ſicut iuraſti dicens: Dominus patiens & multæ miſericordiæ, auferens iniquitatem & ſcelera,* Nu. 14. 17. Sic Theodoſius Imp. teſte S. Ambroſ. ſerm. de eius obitu, beneficium ſe accepiſſe dicebat, cum ignoſceret, quin & Hadrianus, licèt Gentilis, Imperator creatus dixit, ſibi iam ereptam eſſe facultatem iniuriæ priuatæ vlciſcendæ; quòd Imperatorem deceat non niſi publicas reip. iniurias vindicare, priuatas verò condonare: eius enim dotem propriam eſſe clementiam. ita Sanchez ad v. 7.

IN MEDIO TVI SANCTVS, ET NON INGREDIAR CIVITATEM] q.d. Hoſtes crudeles dum ciuitatem obſeſſam capiunt, eam ingrediuntur, & vaſtant: non ita ego, non ingrediar vrbes tuas vt eas vaſtem: quia ſanctus ſum, & in medio tui habito, ideoque cupio te corrigere & correctum ſaluare. ita Ruffin. Rupert. & S. Hier. Non ergo ponam te vt Sodomam, ſed tui reliquias conſeruabo, imò te totam, ô Ieruſalem, ſub Ezechia pio rege à Sennacherib tutabor & protegam. Hoc eſt enim quod prædixit Iſaias c. 36. 4. *Non ingredietur vrbem hanc, & non iaciet ibi ſagittã.* Licèt enim hæc ſpectent ad Ephraim, tamen ſpectant quoque ad Iuda & Ieruſalem, vti iam dicam: magis tamen ſpectant ad Ephraim. Vnde rectè noA ſter Prado in Ezech. 4. 3. ſic explicat: *In medio tui ſanctus,* id eſt, hucuſque à te cultus & honoratus ſui, *& non ingrediar ciuitatem.* q. d. Non ergo decet me ciuitatem Sichem (vel Samariam, quæ erat metropolis Ephraim) idolorum ſentinam ingredi: quia decreui eius ciues ſeruare. Suſtinet enim Deus perſonam iudicis, qui aduertere animum non vult ad ea quæ plectere recuſat; ac proinde non ingreditur loca ſceleratorum, ne videns ſcelera, vrgente iuſtitia, cogatur ea punire.

Secundò, Hebræi, Haymo, Albert. & Hugo exponunt, q.d. Ego in medio tui, ô Iſrael, moror & colo; nec te ſedemque meam derelinquam, vt ingrediar aliam ciuitatem vel gentem. Hinc R. Salomon, R. Abraham, R. Dauid, & etiamnum Iudæi deliri exiſtimant, Deum tantùm apud Iudæos habitare. Huc accedit Chald. qui de Ieru-B ſalem explicat, q.d. Ieruſalem eſt mea ciuitas, ibi habeo templum, in medio eius habito: non ergo illud deſeram, vt aliud templum vel vrbem ingrediar. Licet enim hæc ſpectent ad Iſrael, id eſt, ad decem tribus primariò, ſecundariò tamen ſpectant ad Iudam: vtriſque enim prophetat Oſee: præſertim quia decem tribus pariter ex Dei inſtitutione ius habebant ad Ieruſalem, & ad templum, nec illud à ſe abdicare poterant, quantumuis ad idola deflecterent.

Tertiò, q.d. Ego Deus dignor in medio tui habitare, ô Iſrael, eſto nullam ingrediar ciuitatem aut locum: tum quia omnibus locis ſum præſens: tum quia loco non egeo, nec capior: ſum enim toti orbi infuſus, effuſus, & circumfuſus. ita Theodor. & Lyran.

Quartò, aliter Sanchez. q.d. In te ô Ephraim, C ſunt aliqui ſancti (vt Oſee, Ioël, Amos, aliique Prophetæ) qui in Sodoma totaque Pentapoli non fuerunt, qui ſi non omnino cohibere, obtundere tamen poſſint diſtrictum gladium vindicis iracundiæ. Quare non ingrediar ciuitates Ephraim eo modo, quo olim per angelos ſum ingreſſus Sodomam, ad eius ſcelera videndum, & incendio vindicandum.

Moraliter, vide hîc viſcera charitatis, clementiæ & dignationis Dei noſtri, qua peccatores ſceleratiſſimos, quales erant Iſraelitæ, ad ſe trahere conatur in funiculis Adam; dolet & pœnitet, gemit & ſuſpirat ex intimo corde, quòd eos caſtigare debeat, mutat & reuocat ſententiam de eorum excidio. Audi S. Hier. *In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem, hoc eſt, non ſum vnus de his* D *qui in vrbibus habitant, qui humanis legibus viuunt, qui crudelitatem arbitrantur iuſtitiam. Ius ſummum ſumma malitia eſt: mea autem lex, meaq́; iuſtitia eſt ſaluare correptos.*

Neminem Deus reprobat ex ſe, ante præuiſa demerita.

Conſiderent hæc penitiùs Theologi illi, qui ponunt in Deo reprobationem, vel poſitiuam, vel negatiuam damnandorum, non ob eorum demerita, ſed ex mero Dei beneplacito: cenſent enim Deum ante omnem præuiſionem operum, imò ante præuiſionem lapſus Adami & peccati originalis (vti illorum nonnulli volunt) ex hominibus hos, putà electos, abſoluta & efficaci volũtate elegiſſe ad gloriam, illiſque ſolis deſtinaſſe media & auxilia congrua & efficacia ad ſalutem; cæteros verò omnes, vtpote damnandos, neglexiſſe, reprobaſſe negatiuè, & poſuiſſe in ſerie damnandorum; ex quo infallibiliter fiet, vt hi ad vnum omnes damnentur; ideoque Deum

negare

negare eis auxilia cógrua, imò, vt (aliqui volunt) etiam ſufficientia ad ſalutem, vtpote qui ſtatuerit eos relinquere in maſſa peccato originali damnata, ideoque permittere eos labi in peccata actualia, in iiſque obdurari & mori, itaque damnari.

Prob. Primò. Quomodo quæſo hæc conſentiunt cum verbis Prophetæ noſtri, & cæterorum omnium, in quibus proteſtatur, imò iurat Deus, ſe ex animo cupere omnium hominum, etiam peccatorum & obſtinatorum (quales erant hi Samariæ) ſalutem, nolle ſe eorum mortem & perditionem; de eaque ex intimis viſceribus dolet & ingemiſcit, ideóq; aſſiduè per Prophetas eorum ſcelera arguit, minatur pœnas, hortatur & inuitat ad pœnitentiam, promittens eis veniam & gratiam? Si quis rex, aut princeps hæc omnia præſtaret populo rebelli, nonne diceretur ab omnibus ſincerè ſummeque cupere, vt populus ad ſe ſibique B reconcilietur, itàque mortem rebellibus debitam euadat, viuat & ſaluetur? At Deus longè melior, benignior & clementior, longè ſincerior, longè veracior eſt quouis rege aut principe.

Sanè qui aliter ſentiunt, videntur Primò, Deo fucum vel hypocriſin aſcribere, vt exteriùs dicat & promittat, quod interiùs non putat, vel vult. Si enim Deus damnandos omnes ante præuiſionem demeritorum eiecit & reprobauit negatiuè, ergo interiùs in animo ſuo noluit eos ſaluare, imò voluit derelinquere vt perirent & damnarentur: ergo cùm exteriùs per Prophetas dicit ſe velle eorum ſalutem, nolle mortem; ſimulatè, & quoad ſpeciem & apparentiam externam tantùm id dicit: non enim reuera & ex animo poteſt velle contradictoria, nimirum velle eorum C ſalutem, eamdemque ſimul nolle. Ficta ergo & ſimulata (quod cogitare horret mens Chriſtiana, imò humana) erit illa Dei per Iſaiam c. 5. 4. ad Iudæos vox: *Quid eſt quod debui vltrà facere vineæ meæ, & non feci?* & Ierem. c. 2. v. 5. *Quid inuenerunt patres veſtri in me iniquitatis, quia elongauerunt à me, & ambulauerunt poſt vanitatem?* Et v. 12. *Obſtupeſcito cæli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini vehementer; duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas diſſipatas.* Similibus querelis Dei plenus eſt Ieremias. Talia quoque ſunt Prouerb. 1. 24. *Vocaui & renuiſtis: extendi manus meas, & non fuit qui aſpiceret.* Ezech. 20. 31. *Conuertimini & agite pœnitentiam, facite vobis cor nouum, &c. Et quare moriemini domus Iſrael? quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus: reuertimini & viuite.* D

Secundò. Secundò, hæc ſententia valdè coarctat Dei clementiam & bonitatem, ſcilicet ad ſolos electos, qui pauci ſunt; circa alios verò omnes qui plurimi ſunt, facit eum rigidiorem quàm ſit vllus rex, Turca aut Tartarus in populum ſuum. Abſit crudelitas à Deo benigniſſimo. Inſuper reprobationem, damnationem, obdurationem, & conſequenter peccatorum patrationem, quæ inde ſequitur, aſcribit Deo optimo & ſanctiſſimo, eiuſque prouidentiæ & curæ; cùm & Scriptura, & rei natura doceat ea aſcribenda eſſe peccatori. Cur Deo clementiſſimo illa tribuunt, à quo ſunt alieniſſima, & non homini, cuius ea ſunt propria? Clamat Oſee c. 13. 9. *Perditio tua Iſrael, tantummodo in me auxilium tuum.* Quàm ergo perperam dicunt nonnulli: Perditio tua, non tua, ſed ex Deo eſt reprobante! Quid enim eſt reproba-A tio, etiam negatiua, niſi perditio, eaque extrema & æterna? Clamat Eccl. c. 15. 11. *Non dixeris: Per Deum abeſt* à me ſapientia & ſcientia ſalutis: *quæ enim odit ne feceris.* q. d. Non per Deum, ſed per te ſtat, quòd non capeſſas viam ſalutis, quia facis ea quæ Deus odit, ac proinde à via iſta recedis. Si enim non facias illa quæ Deus odit, accedet ad te Deus & ſapientia, ſiue ſcientia ſanctorum. *Non dicas: Ille me implanauit;* id eſt, in errorem impulit: *Non enim neceſſarij ſunt ei homines impij.* Iã ſi Deus ex ſe, ante præuiſionem operum impios reprobauit, nónne rectè dicere poterunt impij? Non per me, ſed per Deum ſtat, quòd primitus ſim reprobatus ab eo: huic autem eius decreto reſiſtere ergo non potui, nec reprobationem eius euadere, illi ergo imputanda eſt prima mei reprobatio, omneſque eius effectus, non mihi. Quis B enim ego ſum, qui reſiſtam Deo, eiuſque prouidentiæ ſeriem fruſtrer & euertam?

Adde, reprobare, punire, damnare ſunt actus iuſtitiæ vindicatiuæ: ergo non præcedunt, ſed ſequuntur & præſupponunt peccatum, & culpam reprobandi & damnandi. Princeps enim eſſet iniuſtus & tyrannus, ſi ſubditos impelleret vel induceret ad peccata eo fine, vt eos poſſet punire, damnare & occidere. *Tertiò.*

Tertiò, Chriſti filij Dei vnigeniti redemptionem & œconomiã valdè hi doctores extenuant, eiuſque gratiam & gloriam imminuunt: nam eam ad paucos electos reſtringunt; cæteros ab ea reipſa excludunt, etiamſi nomine tenus partem eius aliquã, aut potiùs apparentem aliquam vmbram ad eos extendere videantur. Iam ex aduerſo, ex C S. Scriptura, & ex doctrina Patrum & Eccleſiæ conſtat, quòd Chriſtus hac de cauſa incarnatus ſit, laborauerit, ſudauerit, paſſus, crucifixus, & atrociſſima quæque perpeſſus ſit, vt omnes omnino homines, etiam eos qui ſua culpa damnantur, redimeret, vt omnibus gratiam non tantùm ſufficientem, ſed & copioſam ad ſalutem impetraret, pro eaque aſſiduè Patrem orauit, atque ad eam omnes toto Euangelio ex animo inuitat. Hinc amarè fleuit ſuper Ieruſalem, dicens: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodũ gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti?* Hac de cauſa per totum orbem miſit Apoſtolos, quia ſcilicet, vt ait Apoſtolus 1. Tim. 2. v. 4. *Omnes homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire.* Idcirco rurſum ſingulis ſæculis, imò ſingulis annis per vrbes ſingulas, vicos & caſtella mittit D prædicatores, qui doceant & inuitent omnes ad eius gratiam & ſalutem: ergo neminem ab ea excluſit vel excludit, niſi nolentem venire.

Quartò, multi ex iis qui damnabuntur ſunt baptizati, pœnitentes & iuſti, in quibus omne peccatum, etiam originale, planè deletum & abolitum eſt. Ergo Deus eos tunc odiſſe, reprobare, negligere aut deſerere nequit; ſed amat, iuuat, protegit & deſtinat vt fiant heredes gloriæ & regni ſui, vti docet S. Scriptura, & Concil. Trid. quod inter cætera ait ſeſſ. 6. c. 11. Deum gratia ſua non deſerere iuſtum, niſi priùs ab eo deſeratur. *Quartò.*

Quintò, ex hac ſententia Deus videtur inſidiari ſaluti omnium eorum qui damnantur. Nam ante omnem præuiſionem decreuit eos reprobare, vtque hoc decretum ſit infallibile & efficax, debet procurare illis paſſim offendicula *Quintò.*

&

& gratias inefficaces & incongruas, vt peccent iuſteque damnari poſſint, vti rectè argumentatur Gregor. de Valentia. Hoc enim inuoluit id quod dicunt auctores illius ſententiæ, ſcilicet Deum ante omnem præuiſionem ponere reprobos in ſerie damnationis & damnandorum.

Quocirca viri ſapientes non pauci auerſantur iſta dogmata, & præſertim reprobationem tam negatiuam, quàm poſitiuam ante præuiſionem operum & finis vitæ cuiuſque, eamque è cathedris & pulpitis eliminandam cenſent, tamquam Dei æquitati, ſanctitati, bonitati & clementiæ, æquè ac Chriſti redemptioni, meritis & charitati iniuriam; quæque hominibus teporem ad bona opera, & pronitatem ad peccata ingerat, ad eáque ſollicitet. Sanè noui plures, qui ex illius ſententiæ prædicatione & doctrina, vel in deſperationem, vel in inſaniam acti miſeri vixerunt; aliquos etiam qui ſe occiderunt. Semper enim decretum Dei de ſua ſalute vel damnatione, quaſi fatum quoddam ineluctabile, idque dubium & incertum, capiti ſuo impendens phantaſiæ ſuæ obijcientes, nec illud excutere valentes, ſuccubuerunt tandem, ac in diffidentiam, vel amentiã prolapſi ſunt. Denique hæc ſententia impulit Caluinum & hæreticos ad hoc, vt dicant Deum eſſe auctorem operum malorum, æquè ac eſt bonorum.

Itaque ſentiamus, dicamus, doceamus & prædicemus quod Prophetæ & Apoſtoli prædicarunt, ſcilicet Deum benignum eſſe in omnes, velleque & optare ex animo omnium ſalutem, ideóque reprobationis cuiuſq; cauſam eſſe peccata propria, non quæcumque, ſed ea tantùm in quibus quis vitam finit; Deumque neminem reprobaſſe, niſi quem in peccatis moriturum præuidit, vti docet S. Auguſt. lib. de Correp. & gratia c. 13. & Proſper in reſponſ. ad c. 2. & 3. Gallorum. Deus enim cuique hanc vitam dedit quaſi ſtadium, in quo vſque ad mortem decurrat, & decertet, ſi rite decertarit, eum eliget, coronabit & glorificabit: ſi nequiter, eum reprobabit & damnabit. Quamdiu ergo in hac vita ſumus, in via, ſtadio & agone ſumus, id eſt, in ſtatu merendi gloriam, vel demerendi gehennam: in morte erit terminus, vti vitæ, ita & meriti vel demeriti. Quocirca in cuiuſque arbitrio eſt quamdiu viuit, vel bene agere, itaque mereri & eligi ad gloriam, vel malè, itaque reprobari. Hoc eſt quod per Moſen Deut. 30. 15. Deus Hebræis edixit: *Conſidera quod hodie propoſuerim in conſpectu tuo vitã & bonum; & è contrario mortem & malum, vt diligas Dominũ, &c. & viuas.* Et Eccl. 15. 14. *Deus ab initio conſtituit hominẽ, & reliquit illum in manu conſilij ſui. Adiecit mandata & præcepta ſua: ſi volueris mandata facere, conſeruabunt te. Appoſuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris porrige manum tuam. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei dabitur illi.* Ita feciſſe Deum cum angelis & Adamo clarum eſt, & fatentur auctores illius ſententiæ: ergo & idem facit cum hominibus poſt lapſum: per Chriſtum enim homines lapſos erigere, & in priſtinum, imò altiorem gradum reſtituere decreuit, & de facto reſtituere dignatus eſt, vti manifeſtiſſimum eſt in ijs qui baptizati & iuſti, imò magni Sancti euaſerunt, è quibus tamen poſtea nonnulli ſua ſuperbia, aliáve culpa perierunt, & etiamnum pereunt & damnantur.

Hic ſenſus dignus eſt Deo, dignus Chriſto, dignus Eccleſia. Sentiamus ergo cum Sapiente de Deo in bonitate, à quo, vt ait Iſaias c. 28. 21. mala infligere vel inferre alienum eſt & peregrinum, proprium verò miſereri & parcere. Nam, vt ait Pſaltes, *Miſerationes eius ſuper omnia opera eius.* Et Sapiens c. 11. 27. *Parcis autem omnibus, quoniam tua ſunt Domine, qui amas animas*, græcè ſignificantiùs, δέσποτα φιλόψυχε. Ipſe ergo eſt φιλόψυχος, &, vt ait Apoſtolus Tit. 3. 4. φιλάνθρωπος, qui ex mero amore animas creauit, eaſque perditas Chriſti ſui ſanguine redemit, ac proinde non vult eas perire, ſed ſaluari, ideoque ſingulis gratias & media ad ſalutem ſufficientia, imò copioſa & abundantia, ex immenſo hoc amore quo eas proſequitur, ſuppeditat; vt qui pereunt, non Deo, ſed ſuæ ignauiæ, vel malitiæ id tribuere debeant, vti ait hic Propheta. Vide inter alios Gregor. de Valentia 1. p. q. 23. diſp. 1. puncto 3.

Dices, Deus elegit hanc rerum ſeriem, in qua præuidebat hoſce, putà reprobos omnes, peccaturos, ideoque damnandos: ergo voluit & intendit eos negligere, & reprobare ante omnem præuiſionem operum. Cur enim eos poſuit in hac ſerie rerum in qua infallibiliter damnandi erant, niſi quia voluit eos abijcere? alioqui enim poſuiſſet eos in alia ſerie, in qua præuidebat illos ſaluandos. Reſp. negando conſequentiam: inde enim à pari ſequeretur, Deum intendiſſe peccata reproborum, quia ea pari modo præuidit in tali ſerie, in qua eos poſuit, certò futura: hoc autem dicere eſt impium & blaſphemum. Cauſa ergo cur eos poſuerit in tali ſerie, non fuit illa, quòd intenderet eos reprobare aut damnare; ſed quia liberum ei fuit eligere ſeriem quamcumque voluit, præſertim quia præuidebat Deus, quòd quamcumque ſeriem eligeret, ſemper aliqui cum cõmunibus gratiæ auxilijs (noluit enim omnibus dare extraordinaria & potentiſſima: hoc enim quaſi priuilegium paucis reſeruauit) ex arbitrij libertate, facilitate & fragilitate deficerent & peccarent, ideoque reprobarentur & damnarentur. Quòd ergo hanc ſeriem de facto elegerit, in qua præuidebat hoſce defecturos & damnandos; non illàm, in qua præuidebat hoſce in gratia perſtituros & ſaluandos, ſed alios defecturos & damnandos; hoc liberæ eius electionis & poteſtatis fuit: eſt enim ipſe ſummus rerum omnium Dominus. Taceo occultas alias huius electionis cauſas, quas plures in mente ſua habuit & habet: has enim homini ſcrutari nec poſſibile, nec fas eſt, ſufficiat nobis non fuiſſe hanc cauſam, quòd hos præ alijs vellet reprobare ante præuiſionem operum, vti iam oſtendi. Nam dedit eis, æquè ac alijs, communia gratiæ auxilia, cum quibus facilè bene viuere & ſaluari poterant & debebant (hocque volebat & intendebat Deus) ſicut multi alij ijſdem bene vixerunt, & ſaluati ſunt. Tribuant ergo ſuæ libertati, fragilitati & negligentiæ, non Deo, nec Dei reprobationi, quod gratiæ Dei cooperari ſtrenuè, prout res tanta poſcebat, noluerint, ideoque reprobati ſint.

10. Poſt Dominum ambulabunt, quaſi leo rugiet: quia ipſe rugiet, & formidabunt filij maris.

11. Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto, & quaſi columba de terra Aſſyriorum:

rum: & collocabo eos in domibus ſuis, dicit Dominus.

12. Circumdedit me in negatione Ephraim, & in dolo domus Iſrael; Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelis.

Vers. 10. Post Dominvm ambvlabvnt, quia Dominus qvasi leo rvgiet] ſuoque metu percellet cogetque omnes vt ſe ſequantur, & poſt ſe ambulent. Id reipſa factum eſt Primò, cùm Deus in vaſtitate & captiuitate Iſraelitarum rugijt & ſæuijt quaſi leo. Tunc enim multi ex ijs plagis fracti, & pauore Dei perculſi ad Deum redierunt; eumque in captiuitate Aſſyriaca coluerunt, & inuocarunt petentes veniam & liberationem. ita S. Hieron Haymo, & alij.

Secundò, cùm Ezechias conuocauit & inuitauit Iſraelitas in Ieruſalem ad Dei cultum, 2. Paral. 30. Rurſum & potiùs, cùm Iudæi è Babylone redierunt in Iudæam: tunc enim multi ex Iſrael, id eſt è decem tribubus, Iudæis permiſti, cum eis redierunt in Ieruſalem, ibiq; in templo Deum coluerunt. ita S. Cyril. Theodor. Chald. Albert. & Hugo.

Tertiò & maximè, Chriſto incarnato & prædicante & rugiente quaſi leone tum per ſe, tum per Apoſtolos, multi Iſraelitæ tam ex Samaria & Iudæa, quàm ex Ægypto, Aſſyria, omnique mundi plaga ad eum conuerſi ſunt, & quaſi columbæ aduolarunt, quos ipſe collocauit in domibus ſuis, putà in particularibus Eccleſijs, vbi piè ſanctèque Deo ſeruierunt, ſeruiunt & ſeruient. Ad Chriſtum enim auolare hîc Prophetam cenſent Hebræi, S. Hieron. & alij paſſim.

Nota. Chriſtus per ſe & Apoſtolos euangelizans comparatur leoni: Primò, quia ipſe vt leo terrore & minis iudicij & gehennæ terruit peccatores, & reipſa in iudicio terrebit damnatos infligendo illis ignem æternum. Secundò, quia vti leo quaſi rex dominatur cæteris feris & animalibus, ita Chriſtus dominatus eſt philoſophis, ſectis & erroribus tam Gentilium, quàm Iudæorum. Tertiò, quia ſumma auctoritate & maieſtate loquebatur quaſi leo. Quartò, quia ſumma & leonina fortitudine à captiuitate peccati, diaboli, & gehennæ veros Iſraelitas eduxit.

Qvia ipse rvgiet, et formidabvnt filii maris] id eſt, homines marini, v.g. inſulani. Sic Iſaiæ 23. 10. Tyrus dicitur *filia maris*, quia inſula. Aut *filij maris*, id eſt, Occidentis (mare enim Mediterraneum eſt ad Occidentem Iudææ; hinc *mare* in Scriptura ſignificat Occidentem) hoc eſt, Occidentales populi. q.d. Remotiſſimi quiq; Iſraelitæ qui in Occidentem profugerant, æquè ac gentes Occidentales, audito hoc leonis, id eſt Dei & Chriſti, rugitu, *formidabunt*, hebr. יֶחֶרְדוּ *iecherdu*, id eſt, trepidabunt, eiq; ſe ſubdent. Nam vt ait Amos c. 3. 8. *Leo rugiet, quis non timebit?* Significat quòd ad remotiſſimos quoſque Iſraelitas, æquè ac nationes, perueniet vox, terror, potentia, & dominans gratia Chriſti.

Aliter Theodor. nam per *filios maris*, accipit piſces, quaſi dicat. Tam horrendus erit Dei rugitus, vt piſces etiam fugituri ſint, & in maris imo ſe abdituri.

Myſticè. *mare* eſt ſæculum hoc varium, æſtuans & tempeſtuoſum: filij ergo maris ſunt filij huius ſæculi, quos Chriſtus rugiens perculit & conuertit.

Vers. 11. Et avolabvnt qvasi avis ex Ægypto et qvasi colvmba de terra Assyriorvm] Cùm ſcilicet ego Deus rugiam per Cyrum proclamando libertatem, vt Iudæi Babylone redeant in patriam; & multò magis cùm rugiam per Chriſtum proclamando libertatem à peccato & gehenna, tunc Iſraelitæ inter Gentes diſperſi vndique ad me confluent, ſcilicet à mari, id eſt, ab Occidente; ab Ægypto, id eſt, à Meridie; & ab Aſſur, id eſt, ab Aquilone & Oriente, vt me duce redeant per Eſdram in Iudæam, & multò magis per Chriſtum redeant ad Eccleſiã, quæ eſt prima veraque eorum patria, vbi *eos in domibus ſuis* & ſedibus, putà in localibus Eccleſijs, *collocabo*. Ita Chald. qui vertit, *poſt Dominum ambulabunt, & verbum eius ſicut leo erit qui rugit: ſtatim enim ac rugiet congregabuntur exules ab Occidente. Sicut auis quæ apertè venit, ſic venient qui in exilium acti fuerint in terram Ægypti: & ſicut columba quæ reuertitur ad columbare ſuum, ſic redibunt qui deportati ſunt in terram Aſſur.* q.d. Iſraelitæ, æquè ac Gentes, leonis, id eſt Dei & Chriſti, auguſta voce territi & exciti, ad eum eiuſque fidem & ſequelam confluent.

Nota, Per Aſſyrios & Ægyptios, quaſlibet regiones & gentes accipit per ſynecdochen: hos tamen præ alijs nominat, quia eò fugerant, vel abducti erant Iſraelitæ tempore captiuitatis, indeque quaſi columbæ reuolarunt.

Quæres Primò, quænam ſit auis Ægypti, & cur ei comparetur Iſrael rediens è captiuitate? *Auis Ægypti quæ.* Reſp. eſſe ibin, vel accipitrem: vtraque enim Ægyptijs erat in honore, & ſacra, imò diuinis honoribus colebatur. Per eam ergo ſignificat Iſraelis, non tantùm celerem reditum, ſed & indemnitatem, ac dignitatem, honorem & reuerentiam, quibus ab hoſtibus ipſis dimiſſus honorificè & glorioſè in patriam ſit reuerſurus. Ægyptij enim, ait Strabo, è terreſtribus tria coluerunt, ſcilicet bouem, canem & felem: è volatilibus duo, accipitrem & ibin: ex aquatilibus duo, lepidotum piſcem & oxyrynchum. Accipiter auis eſt rapax, ab accipiendo dicta, ideòque celerrima. Vnde Æthiopes rem citò factam ſignificaturi pingunt accipitrem; quòd hæc aliarum fermè omnium auis ſit velociſſima, ait Diodor. libr. 4. cap. 1. Eadem à Virgilio 11. Æneid. *ſacra* vocatur, dum ita canit:

Quàm facilè accipiter ſaxo ſacer ales ab alto,
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam.

Porrò accipiter Ægyptijs erat in honore & veneratione. Primò, quia accipiter eſt hieroglyphicum ſolis, tum ob vim prolificam qua præditus eſt; eſt enim inter aues fœcundiſſimus; tum quia viuaciſſimus eſt: tum quia iubar radioſque ſolis firmiter intuetur: tum quia oculos & viſum habet acutiſſimum. Vnde Plutarch. accipitrem interpretatur Oſirim & ſolem. Origines eundem vocat Apollinis nuncium: tum quia trigeſimo quoque die feminæ ſolet coniungi æquè ac ſol lunæ. Hinc & Zoroaſtres, teſte Euſebio, dixit Deum accipitris habere caput: Deus enim eſt ſol iuſtitiæ, Malach. 4. 2. Secundò quia cæteræ aues dum in ſublime tendunt, non rectò, ſed obliquo feruntur tractu: ſolus autem accipiter ſublimipeta recto meatu volat. Tertiò, quia accipi-

ter

ter ſymbolum eſt animi alati, ac in altum cælumque euolantis, ac conſequenter ſacerdotis & ſacerdotij; quod verum & legitimum ſolus Iſrael poſſidebat. Quartò, quia accipiter ſymbolum eſt gloriæ & victoriæ, tum quia agilitatis in volatu principatum obtinet: tum quia auis eſt pugnaciſſima & fortiſſima; quo fit, vt dimicans alias aues ſemper vincat, vincatur numquam. Quocirca Darius Perſarum rex, qui ſibi totius orbis victoriam promittebat, pallam geſtabat auro diſtinctam, in qua accipitres velut roſtris inter ſe concurrebant, inſcripta hac voce, νικητικώτατος, id eſt, victorioſiſſimus. Et Antiochus tot victorijs illuſtris, accipitris cognomine vocari geſtiebat. Hæc & plura tradit Pierius hierogl. 21. c. 2. 6. & 19.

Ibis verò ita propria eſt Ægypto, vt alibi non reperiatur. Ibis autem eſt ciconiæ ſpecies, excelſa, rigidis cruribus, procero roſtro. Hinc Ægyptus in obeliſcis & nummis repræſentatur per ibin: tum quia ibis alibi quàm in Ægypto viuere nequit: tum quia Ægyptus habet ſpeciem Δ, vnde & delton vocatur; eamdem habet ibis, tum in roſtro, ſi illud patefaciat; tum in inceſſu, quo pedes ad æquales trianguli lineas deducit. Porrò ibis Mercurio dicata erat, qui totius cordis & ſermocinationis dominus habebatur: hinc & cordis eſt ſymbolum, præſertim quia ibis mirificè cordi confert, vti aſſerunt medici: & quia ibis duas æquè drachmas ponderat, teſte Plutarcho: quod vtique pondus eſt cordis pueri recèns nati. Inſuper ibis roſtro purgans aluum, docuit homines vſum clyſteris; hinc ſanitatis & ſalutis eſt ſymbolum præſertim, quia, vt ait Cic. l. 1. de Natura deorum, *ibes maximam vim ſerpentium conficiunt, itaque auertunt peſtem ab Ægypto, cùm volucres angues, ex vaſtitate Libyæ vento Africo inuectas, interficiunt atque conſumunt ex quo fit, vt illæ nec morſu viuæ noceant, nec odore mortuæ.* Vnde Poeta vocat *faturam ſerpentibus ibim.* Hinc & ſcribit Ioſephus l. 2. Antiq. 5. Moſen copijs Ægyptiorum à Pharaone præfectum, cùm in Æthiopias caſtra moueret, quia per loca ſerpentibus plena profecturus erat, vim ibum ingentem papyraceis arcis incluſiſſe iiſque in ſerpentes immiſſis, ab ijs illæſum in Æthiopiam penetraſſe, eamque ſubiugaſſe. Hæc Pierius hieroglyph. 24.

Columba cur vocetur auis Aſſyria. Reſp Primò. Secundò.

QVÆRAS Secundò, cur *auem Aſſyriorum* vocat columbam, potiùs quàm aquilam, & cur Iſraelem reducem comparat columbæ, non alteri aui? Reſpond. Primò, quia volatus columbæ directus eſt, æquè ac conſtans. Secundò, quia apud Aſſyrios columbæ ſacræ habebantur, & nefas erat eas occidere: vnde tanta ibi creuit harum volucrum copia, vt accedentium mercatorum ora peruolarent. Hac de cauſa ait hic Oſee: *Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto, & quaſi columba de terra Aſſyriorum.* Hinc Tibullus l. 1.

Quid referam, vt volitet crebras intacta per vrbes,
Alba Palæſtino ſancta columba Syro.

Teſtatur Euſeb. l. 8. Præpar. 5. ſe, cùm ad Aſcalonem Syriæ ciuitatem appuliſſet, miratum eſſe multitudinem columbarum, cumque cauſam rogaret, audiuiſſe, lege apud eos columbarum vſum eſſe prohibitum. Cauſa fuit, quòd adulatores Semiramidis, reginæ primæ Aſſyriorum, finxerint eam commutatam in columbam, eaque ſpecie eam quaſi deam coluerint. Quocirca

A Martialis l. 13. de columba ita canit:

Ne violes teneras perdere dente columbas,
Tradita ſi Gnidiæ ſunt tibi ſacra Deæ.

Tertiò, quia columba timida, ad vmbram etiam accipitris celeriter auolat. Nam vt ait Poëta: *Tertiò.*

Terretur minimo pennæ ſtridore columba.

Ita Iſraelitæ timidi data licentia à Cyro, ſtatim è Babylone aufugerunt, & deinceps ad ſolum Babylonis & idololatrarum nomen trepidarunt, iuxta vetus prouerbium:

Timeo naufragus omne fretum.

Et, *Vitaret cœlum Phaëthon ſi viueret.*

Quartò, quia columbæ voicè amant ſuum columbare, æquè ac nidum & pullos, vnde etiamſi aliò abducantur, mox vt liberæ euadunt, eò ſtatim reuolant: quocirca columbis vti ſolent in obſidione vrbium, quaſi tabellarijs. Obſeſſi enim *Quartò.*
B per eas ad amicos vltro citroque litteras tranſmittunt, & recipiunt. Ita ijs vſus eſt Brutus in obſidione Mutinenſi, de quibus Poëta: *Columba tabellaria.*

Quid vigil obſidio, quid arces
Aut valla proſunt per ſpatia inuij
Euntem tali nuntio?

ait Plin. lib. 10. c. 37. Ita Chriſtiani Ptolemaidem obſidentes, per columbam tabellariam eam miro ſtratagemate obtinuerunt. Cùm enim per columbam Sultanus miſiſſet litteras, quibus ſe breui obſidionem ſoluturum ſignificabat, Chriſtiani eam intercipientes, contrarias fictaſque, Sultani nomine inſcriptas litteras, per eamdem in vrbem miſerunt, quibus ſignificabatur Sultanum alijs diſtrictum vrbi ſuccurrere non poſſe: ergo cum hoſte optimis conditionibus compo-
C nerent. Ita obſeſſi vrbem Chriſtianis dediderunt, vti narrat Ignatius, & ex eo Aldrouandus prolegom. in Ornithol.

Quin & patresfamilias, vt docet Lipſius l. 2. Saturnal. c. 6. qui in theatrum aut circum ibant, vnde non tam citò dabatur reditus, columbas ſecum in ſinu ferebant, eaſque emittebant cum tabellis nuncias domum quid vellent, idque probat ex Varrone l. de Re ruſtica, qui ait: *Columbas redire ſolere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è ſinu miſſas faciunt, atque ad locum redeunt, quæ niſi reuerterentur non emitterentur.* Id maximè verum in columbis Syriæ & Paleſtinæ, quæ etiamſi ad centum milliaria à columbari abducantur, ſi è loco alto liberè auolare ſinantur, ſtatim directè mira vel odoratus, vel naturæ ſagacitate, ad columbare ſuum paucis horis re-
D uolant: quibus proinde etiamnum mercatores & ciues, vt merces aduectas aliaque nuncient, pro tabellarijs vtuntur. Nam eas ſecum deferentes ad portus, vel ad alias vrbes, inde cum litteris domum remittunt, vti mihi Romæ narrarunt viri graues, qui in Syria vixerunt oculiſque idipſum conſpexerunt.

Idipſum fusè narrat & confirmat R. P. Stephanus Mantegazza Ordinis S. Dominici, in ſuo Hieroſolymę itinerario l. 2. c. 22. & 23. vbi narrat ſe id vidiſſe Cairi in Ægypto, additque in toto Oriente incolas columbis vti pro nuncijs & veredarijs, quibus carent, magno & pretij & temporis compendio, eaſque ad id edoceri: atque Godefridum Bullonium, qui terram ſanctam ante ſexcentos annos recuperauit, primuſque è Chriſtianis creatus eſt Hieroſolymæ rex, in obſidione Hieroſolymæ intercepiſſe columbam,

quæ

quæ à Sultano cum litteris ad obſeſſos mittebatur: ipſum viciſſim columbam cum litteris miſiſſe ad obſeſſos in caſtello Heſaræ.

Hiſce ergo columbis ſuis rectè Iſraelitas comparat Propheta q. d. Auolabitis è captiuitate ad patriam, vti columbæ veſtræ alicubi detentæ auolant ad ſuum columbare & nidum.

Tropol. fidelis amet Eccleſiam, Religioſus ſuum Ordinem, vti columba amat ſuum columbare, & ſi quo caſu inde abducatur, mox vt poteſt eò reuolet, vt dicat cum Iob c. 29. 28. *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.* Et cum Pſalte pſal. 83. 4. *Etenim paſſer inuenit domum, & turtur nidum, vbi ponat pullos ſuos*: mea autem domus eſt templum, meus nidus altare; de quo ſubdit: *Altaria tua Domine virtutum, rex meus & Deus meus.* q. d. Altaria tua ſunt ad quæ anhelo, vti auis ad nidum ſuum. De his ait Iſaias c. 60. 8. *Qui ſunt iſti qui vt nubes volant, & quaſi columba ad feneſtras ſuas?* vide ibi dicta.

Vers. 12. CIRCVMDEDIT ME] Hic redit Oſee ad ſua tempora & ad priſtinas minas. Vnde Lyran. Arias, Pagnin & Vatabl. hinc inchoant c. 12. Senſus ergo eſt. q. d. Cupitis ſcire cauſam, cur non obſtante mea tanta miſeratione & amore, Ephraim æterna captiuitate, vti iugiter inclamo, damnandus ſit? Ea in promptu eſt, quia ſcilicet circumuenit me ſuo mendacio, negauit enim cultum mihi debitum; & reliquas tribus dolo: nam doloſè eas ſeduxit ad colendos vitulos aureos, quos mihi aſtutè ſubſtituit.

IVDAS AVTEM TESTIS DESCENDIT CVM DEO, ET CVM SANCTIS FIDELIS] q. d. Iudas autem non fecit ſic: quia eodem tempore ſub Ezechia pio rege, ſua fide, cultu & vita Deo adhæſit, ad eiuſque partes ab Iſraele neglectas ideoque quaſi inferiores, *deſcendit teſtis* veritatis, putà diuinitatis Dei, itaque *cum ſanctis* tum Patriarchis & Prophetis, tum potiùs Sacerdotibus & Leuitis (hi enim in ſchiſmate Ieroboam retinuerunt cultum Dei, ideoque ex Iſrael ad Iudam & Ieruſalem confugerunt, vt patet 2. Paral. 13. 9.) *fidelis* Deo fuit, veramque eius religionem & obedientiam fideliter, ſtabiliter & conſtanter (hoc enim ſignificat Hebr. נֶאֱמָן *neeman*) conſeruauit: ideoque cùm exſcinderetur Ephraim & Samaria, tunc Iudas & Ieruſalem ſtabit & florebit; ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Emmanuel, Mariana & alij. Perperam Compluten. pro *fidelis* legunt *fidelibus*. Nota Noſter interpres legit עֵד *ed*, id eſt teſtis, iam legunt עֹד *od*, id eſt adhuc. Ruſum רָד *rad* accepit vt infinitiuum à יָרַד *iarad*, id eſt, *deſcendit*: iam accipiunt vt præteritum verbi רוּד *rud*, id eſt, dominatus eſt; vnde vertunt, *Iudas autem adhuc dominatur cum Deo*; ita Chald. Leo Hebræus, Lyran. & Pagnin. quaſi alludat ad luctam Iacobi cum angelo vices Dei gerente, cui cùm præualeret Iacob, vocatus eſt, *Iſraël*, id eſt, dominans Deo, Gen. 32. 28. Verùm eòdem redit ſenſus. q. d. Cùm Ephraim vaſtabitur, Iudas ſuum retinebit dominatum & ſceptrum: quia cum Deo conſentit & conſpirat, retinet enim eius fidem & cultum quaſi teſtis eius fidelis: vnde regnat adiutus, & protectus à Deo, adeoque à Deo & cum Deo regnare videtur: Dei enim regnum terrenum erat in Iuda, vt cæleſte eſt in cælo. Vnde Chald. vertit, *proles verò Iuda validæ fuerunt*

in cultu Domini; & Arabicus Alexand. *Iudas teſtis cum Deo remotus ab eis, & factus eſt fidelis & ſanctus.*

Aliter Arias & Albert. q. d. Iudas ſtetit in cultu Dei quaſi teſtis eius fidelis, etiam cùm deſcendit de ſplendore regni, dum ſcilicet Ephraim, id eſt Ieroboam; potiorem regni partem occupauit, eamque ad vitulos aureos abduxit.

Ruſum Vatabl. & Lyran. cenſent hic innui myſterium S. Trinitatis. Nam pro *fidelis*, vertit in datiuo, *& cum ſanctis fideli*: ac pro τὸ *ſanctis*, accipit Deum qui præceſſit, In perſonis trinum, in eſſentia vnum. q. d. Iudas deſcendit cum Deo, cum Deo, inquam, qui ſanctiſſimus eſt, ac ter ſanctus in tribus perſonis (vt pluraliter vocari poſſit קְדֹשִׁים, *kedoſcim*, id eſt ſancti: tum quia
B ſanctiſſimus eſt, tum quia in eo ſunt tres perſonæ ſanctiſſimæ) æquè ac fideliſſimus. Simili enim modo & cauſa Deus vocatur *Eloim* in plurali. Verùm primus ſenſus vti planiſſimus, ita maximè genuinus eſt. Porrò Septuag. hæc aliter diſpungunt, itaque vertunt, *circumdedit me in mendacio Ephraim, & in impietate domus Iſrael & Iudas: nunc cognouit eos Deus, & populus ſanctus vocabitur Dei*; Septuag. ſequitur Syrus, *circumdedit me Ephraim in mendacio, & domus Iſrael & Iuda dolo, donec deſcendit cum ipſo Deo populus ſanctus & fidelis*: & Arabicus Antiochenus, *conſiderate* (reperite modum) *quomodo remoueatis mendacium, ô domus Ephraim & iniquitatem, ô domus Iſrael & Iuda; quoniam iam cognouiſtis Dominum, & vocabimini Deo populus ſanctus.*

Denique Hebræi hæc referunt ad tranſitum
C maris rubri, de quo hiſtoriam vel fabulam hanc narrant, ait S. Hieron. *In exitu Iſrael ex Ægypto, quando ex alia parte mons, ex alia rubrum mare, & ex alia Pharaonis cingebatur exercitu, & incluſus populus tenebatur; cæteris tribubus deſperantibus ſalutem, & aut reuerti in Ægyptum, aut bellare cupientibus, ſolus Iuda fideliter ingreſſus eſt mare: vnde & regnum meruit accipere; & hoc eſt quod nunc dicitur: Iudas teſtis ſermonum Dei, & aſtipulator ac vindex deſcendit cum Deo in mare, & inter ſanctos fuit fideliſſimus, vt verbis iubentis crederet Dei.*

Verùm quicquid ſit de hac hiſtoria, certè de ea hic non agitur (eſto eò alludi poſſit) ſed de ſchiſmate Iſraelis facto per Ieroboam, in quo Iudas fideliter perſtitit in cultu veri Dei.

Moral. Iudas, id eſt, confeſſor & teſtis fidelis Dei, cum eo deſcendens in apoſtaſia Iſraelis, eſt
Moral. teſtes fideles Dei ſunt Apoſtoli, Doctores & Martyres.
D verus Chriſtianus, qui cæteris à fide, pietate, caſtitate vel iuſtitia metu pœnarum, vel ſpe opum & honorum deficientibus, in iis cum Deo & pro Deo conſtans vſque ad mortem perſiſtit, cum iactura bonorum, famæ & vitæ. Sic toto penè orbe arrianizante, vnus pro fide Homouſij inuictus ſtetit S. Athanaſius, quaſi Atlas Eccleſiæ, hæreſimque profligauit, ac de ea triumphum egit. Horum dux & anteſignanus eſt Chriſtus, de quo ait S. Iohan. Apoc. 1. 5. *Qui eſt teſtis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo* Tribunus eſt Moſes, dicens Deut. 4. 26. *Teſtes inuoco hodie cælum & terram, citò vos perituros eſſe*; ſi à Deo ad idola deſciſcatis. Chiliarchæ ſunt Apoſtoli, à Chriſto ad id deputati, Actor. 1. 8. *Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & omni Iudæa & Samaria, & vſque ad vltimum terræ.* Signifer eſt

Teſtium Dei acies.

S.Paulus, ad id à Chriſto electus, Actor.22.15. *Eris teſtis illius* (Chriſti) *ad omnes homines eorum quæ vidiſti & audiſti.* Hinc ipſe ait Rom.1.9. *Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſeruio in ſpiritu meo in Euangelio filij eius, quòd ſine intermiſſione memoriam veſtri facio.* Et Philip.1.8. *Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti.* Et 1. Theſſal.2.10. *Vos teſtes eſtis, & Deus, quàm ſanctè, & iuſtè, & ſine querela vobis qui credidiſtis, fuimus.* Primicerius eſt S. Stephanus, vt patet Actor.7. de quo proinde ait Paulus Actor.22.20. *Et cùm funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego aſtabam & conſentiebam.* Prodromus eſt Ioſue c.24.22. *Teſtes,* inquit, *vos eſtis, quia ipſi elegeritis vobis Dominum, vt ſeruiatis ei.* Propheta eſt Samuel 1.Reg.12.5. *Teſtis,* ait, *eſt Dominus aduerſum vos, & teſtis Chriſtus eius in die hac, quia non inueneritis in manu mea quippiam* muneris, oppreſſionis, vel iniuſtitiæ aut criminis. Milites ſunt Chriſtiani, qui aliis ad hæreſim, libidinem, aliaùe ſcelera deficientibus, perſtant in fide, continentia & virtute. Triarij ſunt Martyres, qualis fuit Antipas, qui boui æneo includi & cremari maluit, quàm Chriſti fidem negare. Apoc.2.13. *In diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos.* Agmen claudent Elias & Henoch, Martyres Chriſti futuri, & occidendi ab Antichriſto. Apoc.11.3. *Dabo,* inquit, *duobus teſtibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta.*

Atque vt veteres prætercàm, illuſtre, idque recens & domeſticum habemus exemplum quadraginta Martyrum è Societate noſtra, quorum Prouincialis & dux fuit P. Ignatius Azebedo, qui anno Domini 1570. die 15. Iulij, miſſi in Braſiliam ad docendum & conuertendum barbaros, iuxta Palmam inſulam intercepti à pirata Caluiniſta Iacobo Soria, ſegregati à cæteris omnibus laicis & Eccleſiaſticis, qui eadem naui vehebantur, quia Ieſuitæ, ad vnum omnes pro fide Chriſti proque conſtanti profeſſione religionis ſuæ confoſſi pugionibus, ſclopis & lanceis, in mare præcipitati ſunt; cùm Ignatius quaſi dux, elata in altum imagine B. Virginis, hortaretur omnes ad mortem & martyrium animosè obeundum; qui proinde capite gladio diffiſſo, immotus mortem operiens, tribus confoſſus lanceis vociferando cecidit: *Teſtes,* inquit, *appello mortales & angelos, me pro fidei Catholicæ Romanæ profeſſione occumbere, à qua ne latum quidem vnguem reſiliendum cenſeo,* ſociosque reſpiciens: *Filioli,* inquit, *mei mortem ne expaueſcite, præliate fortiter prælium Domini: Deus vires ſuggeret, qui coronas oſtentat. Illi gratias agite, qui vos ad eas vocat.* Ei proximus Didacus Andrada, cùm pugionibus confoſſus in mare præcipitaretur: *Pugnemus,* inquit, *ſocij fortiter, ſanguinis prodigi: Chriſti enim ſanguine redemptiſumus.* Quocirca duo è ſociis infirmi, qui facilè latere potuiſſent, in pedes vltrò è lectulo deſiliunt, iniectaque veſte ſeminudos ſe, iugulumque offerunt. Quin & Iohannes Sanctius, cùm è Societate non eſſet, cæteris tamen Sociis ſe adiunxit, vt hanc martyrij palmam aucuparetur; quam & obtinuit. Denique Emmanuel Aluarez martyrij ardore incenſus, increpans hæreticos, multis plagis & vulneribus acceptis, contritis manibus, pedibus & oſſibus, longa duraque nece emoriens: *Mihi,* inquit, *ô fratres nolite compati, ſed potiùs inuidete: profiteor enim palàm me*

A *numquam tantum bonum, tam glorioſam mortem promeritum: quindecim annis ſeruiui Deo & Societati; oppido quàm liberaliter Deus omnia obſequia mea, labores omnes hac nobili martyrij laurea compenſat & remuneratur!* ita Petrus Ribadeneira in vita P. Franciſci Borgiæ lib.3. c.11. *Nimirum ſanctorum vita eſt interpretatio Scripturæ,* ait S.Hieron. imò viva concio, lectorem delectans, docens & mouens.

Martyr elogia.

Præclarè S.Clemens lib.5. Conſtit. Apoſt. c.1. *Qui,* inquit, *propter nomen Domini Dei noſtri damnatus eſt, hic eſt ſanctus Martyr, frater Domini, filius Altiſſimi, receptaculum Spiritus ſancti; per quem illuminationem gloriæ Euangelij ſinguli fideles acceperunt, cùm digni habiti ſunt immortali corona & teſtimonio paſſionum eius, ac ſocietate ſanguinis ipſius, vt conformarentur morti Chriſti in adoptionem.* Et S. Cy-

B prian. ad Fortunat. de Exhort. martyr. *Martyrium,* ait, *eſt baptiſma in gratia maius, in parto ſublimius, in honore pretioſius: baptiſma, in quo angeli baptizant: baptiſma, poſt quod nemo peccat: baptiſma, quod fidei noſtræ incrementa conſummat: baptiſma, quod de mundo recedentes ſtatim Deo copulat.* Et in fine: *Clauduntur oculi in perſecutionibus terræ, ſed patet cælum: minatur Antichriſtus, ſed Chriſtus tuetur: mors infertur, ſed immortalitas ſequitur: occiſo mundus eripitur, ſed reſtituto paradiſus exhibetur: vita temporalis extinguitur, ſed æterna reparatur. Quanta eſt dignitas, & quanta ſecuritas exire hinc lætum, exire inter preſſuras & anguſtias glorioſum, claudere in momento oculos, quibus homines videbantur & mundus, & aperire eoſdem ſtatim vt Deus videatur & Chriſtus?* Sicut balſami frutex inciſus, balſamum ſtillat ſuauiſſimum, quo vulnera ſa-

C nantur: ita Martyres ſecti & cæſi, virtutis ſuæ odorem & exemplum toto orbe ſparſerunt, quo infirmorum animi ſanantur, & ad idem decus excitantur; de quibus S. Chryſoſt. homil. de S. Martyr. *Flamma,* ait, *illos vndique obſidente, ac ſcintillis in vlcera proſilientibus, & quauis fera crudelius vulnera vellicantibus, perinde atque ſi oſſent adamantini, & in alienis iſta corporibus fieri cernerent, ita generosè, ac tum ea quæ illos decebat fortitudine, in confeſſionis verbis conſtantiſſimè perſeuerabant; & in omnibus his malis durantes ſimul & animi ſui robur inuictum, & Dei gratiam egregiè præ ſe ferebant.* Deinde eos comparans ſoli: *Dum,* ait, *velut crocei quidam radij riui ſanguinis vndique illos diffluerent, eorumque corpus multò quàm cælum ſol ipſe ſplendidiùs illuſtrarent.* S. Gregor. Nazianzen. vti ci-

D tat S. Maximus ſerm. de patientia, apologum narrat arboris, quæ reſecta pullulat, & cùm ferro certat, & tantum abeſt vt moriatur, vt potiùs morte ipſa viuat, ſectione germinet, ac decerpta ſuccreſcat. Arbor hæc, ait Nazianz. eſt *vir philoſophus, qui infortuniis illuſtratur, & moleſta quæque in virtutis materiam transfundit, ipſiſque aduerſis venuſtatur.* Hunc Horatius ode 4. lib.4. ita pingit:

Duris vt ilex tonſa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipſo
Ducit opes animumque ferro.

Ita *nimirum iuuat ire periclis ad Deum.*

Scribit Plinius l.37.c.9. & Iſidor.l.13.16. alectoriam gemmam eſſe cryſtallina ſpecie, magnitudine fabæ, quæ inuenitur in ventriculis gallorum gallinaceorum, eaque vſum Milonem

Cro-

A Crotoniatem, in certaminibus inuictum fuiſſe.
Vt vt hoc ſit, talis alectoria eſt animi conſtantia,
quæ omnia hoſtium tela illæſa excipit & retun-
dit, de qua Chryſoſt. apud Nicetam, *Beatus, ait, ille
vndique petitus, firmiùs ſtetit, & ſexcenta tela clypea
excipiens deditionem non fecit, exhauſit dæmonis phare-
tram, nec concidit, imò nec de gradu quidem tantiſper
motus eſt.* Hic eſt amianthus lapis, qui impoſitus
igni ignescit, ſed exemptus candidatus apparet &
purior, teſte Plinio l. 36. c. 19. Hic eſt ſalaman-
dra, quæ in igne viuit: proinde eam pro inſigni
aſſumpſit Franciſcus I. Galliarum rex, ſubſcripto
hoc diſticho:

Vrſus atrox, aquilæq; truces, & tortilis anguis
Ceſſerunt flammæ iam ſalamandra tuæ.

Sed audi ipſos Martyres è carcere ſcribentes
B & buccinantes ad S. Cyprian. lib. 5. epiſt. 12. *Quid
glorioſius, quidùe felicius vlli hominum poterit ex diui-
na dignatione contingere, quàm inter ipſos carnifices
interritum confiteri Dominum Deum? quàm inter ſæ-
uientia ſæcularis poteſtatis varia & exquiſita tormen-
ta, etiam extorto, & excruciato, & excarnificato cor-
pore Chriſtum Dei filium, etſi recedente, ſed tamen li-
bero ſpiritu confiteri? quàm relicto mundo cælum petiiſſe?
quàm deſertis hominibus inter angelos ſtare? quàm im-
pedimentis omnibus ſæcularibus ruptis, in conſpectu Dei
iam ſe liberum ſiſtere? quàm collegam paſſionis cum
Chriſto in Chriſti nomine factum fuiſſe? quàm imma-
culatam conſcientiam de confeſſione nominis reportaſſe?
quàm humanis & ſacrilegis legibus contra fidem non
obediſſe? quàm veritatem publica voce conteſtatum
fuiſſe? quàm ipſam quæ ab omnibus metuitur moriendo
C mortem ſubegiſſe? quàm per ipſam mortem immortali-
tatem conſecutum fuiſſe? quàm omnibus ſæuitiæ in-
ſtrumentis excarnificatum & extortum, ipſis tormen-
tis tormenta ſuperaſſe? quàm omnibus dilaniati corpo-
ris doloribus robore animi reluctatum fuiſſe? quàm
ſanguinem ſuum profluentem non horruiſſe? quàm ſup-
plicia ſua poſt fidem amare cœpiſſe? quàm detrimentum
vitæ ſuæ putare, non exiſſe?* ô robora, ô nobiles tri-
umphi!

Quid ſupereſt? niſi vt claſſicum Apoſtoli Heb.
12. 1. audientes, eorum virtutis æmuli, cum Iuda
quaſi teſtes fideles cum Deo deſcendamus in are-
nam, ac generosè pro Chriſto, religione & iuſti-
tia decertantes, eamdem, vel ſimilem martyrij
palmam conſequamur. *Ideoq; & nos tantam ha-
bentes impoſitam nubem teſtium, deponentes omne pon-
dus & circumſtans nos peccatum, per patientiam curra-
mus ad propoſitum nobis certamen, aſpicientes in aucto-
D rem fidei & conſummatorem Ieſum, qui propoſito ſibi
gaudio ſuſtinuit crucem, confuſione contempta.* Nemo
ſe excuſet, dicatque, Felicia iſta martyrij tempora
iam tranſierunt, deſierunt perſecutores, tranſiit
Nero, Decius, Diocletianus, nam hoſtis nulli de-
eſt: perſecutor iugiter te infeſtat, nunc dæmon,
nunc caro, nunc mundus: cum his acriter con-
flige, hos ſupera, martyr eris. Si ſocios, ſi mulier-
culas ad obſcœna te ſollicitantes fortiter repu-
dies, & cum Ioſeph effugias, martyr eris pudici-
tiæ: ſi bonorum rapinas, fraudes, iniurias patien-
ter ſuſtineas, martyr eris patientiæ: ſi tui contem-
ptum, depreſſionem, opprobria hilariter feras,
martyr eris humilitatis: ſi Superioris iuſſa varia &
ardua ſtrenuè capeſſas & adimpleas, martyr eris
obedientiæ.

Martyrium eſt obedientia, conſtantia, mortificatio, caſtitas, &c.

Ita B. Petrus Faber, primus S. Ignatij funda-
toris noſtri ſocius, ab eo per omnem vitam variis
A iuſſionibus mandatiſque exercitus, tandem Ro-
mam reuocatus, licèt medici ob intenſos calores
iter diſſuaderint, maluit obedire quàm viuere: vi-
tam ergo quam in obedientia traduxerat, in obe-
dientia poſuit, ideoque inter alias in cælo laureas
hanc vnam præcipuam obtinuit, quòd ſit hoſtia
obedientiæ. Poſt mortem enim apparens ipſe
cuidam perſonæ ſanctæ, oſtendit ei ſuam gloriam,
cùm lætiſſimus ſæpiùs diceret, ſe obedientiæ no-
mine mortem oppetiuiſſe, ideoque miris in cælo
gaudiis perfrui. Ita in eius Vita lib. 2. c. 28. narrat
Nicol. Orlandinus, idque ſe accepiſſe ex litteris
R. P. Andreæ Ouiedo Patriarchæ Æthiopiæ aſ-
ſeuerat.

Hoc eſt quod ait S. Bernard. ſerm. 2. in feſto
omnium Sanctorum: *Martyrij veri genus eſt pauper-
B tas voluntaria*, multò magis caſtitas & obedien-
tia. *Quid mirabilius, aut quod martyrium grauius,
quàm inter epulas eſurire, inter veſtes multas & pretio-
ſas algere, paupertate premi inter diuitias, quas offert
mundus, quas oſtentat malignus, quas deſiderat noſter
ille appetitus? An non meritò coronabitur, qui ſic cer-
tauerit mundum abijciens promittentem, irridens ini-
micum tentantem, & (quod glorioſius eſt) de ſemetipſo
triumphans: & crucifigens concupiſcentiam prurien-
tem?* Idem ſerm. 1. in octaua Paſchæ: *Memento, ait,
& vnicum, & quotidianum eſſe baptiſmum, ſimiliter
& martyrium. Eſt enim & martyrij genus, & quædam
effuſio ſanguinis in quotidiana corporis afflictione, Eſt &
baptiſmus aliquis in compunctione cordis, & lachryma-
rum aſſiduitate.* Idem ſerm. de B. Virgin. in illud
Apoc. 12. *Mulier amicta ſole, & in capite eius corona
ſtellarum duodecim*, duodecimam eius ſtellam &
C gemmam aſſignat *martyrium cordis*. Ipſa enim, vt
idem ait ſerm. 4 in cœna Domini, fuit *Martyr non
ferro carnificis, ſed acerbo dolore cordis: quàm amarè
flebat, quàm amarè dolebat* aſtans Chriſto crucifixo!
Idem in Sententiis: *Martyrium ſine ſanguine tri-
plex eſt: Parcitas in vbertate, quam habuit Dauid &
Iob: Largitas in paupertate, quam exercuit Tobias &
vidua: Caſtitas in iuuentute, qua vſus eſt Ioſeph in Æ-
gypto.* Idem docet S. Auguſt. ſerm. 250. de Temp.
Contra mortifera, inquit, *blandimenta luctemur,
ſcientes in eo etiam quotidiana martyria Chriſtianis
non deeſſe.* Et S. Greg. hom. 35. in Euangel. *Ferre,*
ait, *contumelias, odientes diligere, martyrium eſt in oc-
culta cogitatione.* Et S. Hieron. In Epitaphio S. Pau-
læ, eam vocat Martyrem: *Nam*, inquit, *non ſolum
effuſio ſanguinis in martyrio reputatur, ſed & deuotæ
quoque mentis ſeruitus immaculata, quotidianum mar-
D tyrium eſt. Illa corona de roſis & de violis texitur, iſta
de liliis.*

Quocirca ſapienter S. Pachomius (vt habet e-
ius vita) cuidam monacho volenti clauſtris e-
gredi ad captandum martyrium: *Frater*, inquit,
*monachi certamen fortiter & ſtrenuè ſuſtine, & cùm
vitam tuam nulli reprehenſioni affinem ita geſſeris, vt
Chriſto placeas, habebis in cælis communicationem mar-
tyrij.* Vide S. Cyprianum (vel quiſquis eſt auctor)
tract. de Duplici martyrio, paſſionis ſcilicet, &
actionis, puræ ſanctæ vitæ: hac enim teſtimo-
nium perhibemus Deo, illumque glorificamus
æquè ac illa. *Fidelis*, inquit, *tota vita martyrium,
hoc eſt teſtimonium, reddat Deo: quod adeò negligen-
dum non eſt, vt, niſi ea præceſſerit, martyrium quod
ſanguine perhibetur, non ſit martyrium. Fruſtra enim
ceruicem præbueris carnifici, niſi prius occideris mem-
bra quæ ſunt ſuper terram, hoc eſt, affectus qui militant*

aduerſus ſpiritum, odium, inuidiam, ſuperbiam, libidinem, &c. Quiſquis ergo ſatagit eſſe Iudas & teſtis, cum Deo deſcendat in arenam, & perſiſtat cum ſanctis eius fidelis. Huic enim vtraque corona promiſſa eſt, & debetur dabiturque. Congruit enim, vt qui cum Deo & Sanctis eius fidelis deſcendit in arenam, cum eis pariter glorioſus ad palmam aſcendat in cælum.

Denique præ cęteris, Eccleſia Martyribus annumerat eos, qui morbo laborantibus miniſtrantes ex charitate, eodem efflantur & emoriuntur. Exemplum illuſtre eſt in Martyrol. Romano die 28. Februarij, vbi ſic legimus: *Alexandriæ commemoratio SS. Presbyterorum, Diaconorum,* A *& aliorum plurimorum, qui tempore Valeriani Imp. cùm peſtis ſæuiſſima graſſaretur, morbo laborantibus miniſtrantes, libentiſſimè mortem oppetiere, quos velut Martyres religioſa piorum fides venerari conſueuit.* Vbi Baronius ex Euſebio l. 7. Hiſtor. c. 16. & ſeq. citat S. Dionyſium Alexandrinum Epiſcopum, epiſt. ad Hieracem, de eiſdem ſic loquentem: *Ex Patribus qui virtute erant præſtantiſſimi, in hunc modum mortem oppetierunt, quorum nonnulli erant Presbyteri, alij Diaconi, quidam è populo, virtutis ergò multum laudati: adeò vt iſtud mortis genus, quod propter incredibilem pietatem & robuſtam fidem ſuſcipiebatur, nihil à martyrij ſplendore abeſſe videretur.*

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DIſceptat, litemq́ intentat Iudæ & Iſraeli. Primò, quòd paſcat ventum implorando opem, non Dei, ſed Dei Ægyptiorum & Aſſyriorum. Secundò, quod ingratus ſit Dei beneficijs, tam Iacobo patri præſtitis, vt quòd eum prælegerit & prætulerit Eſau, quòd eum fecerit Iſrael, id eſt, dominantem Deo, &c. quàm ſibi; vt quòd per Moſen eductus ſit ex Ægypto. Tertiò, quòd Iudas videns vanitatem & punitionem idololatriæ in excidio Iſraelis, eam tamen non cauerit: vnde offenſus minatur ei necem & opprobrium.

Verſ. 5. EPhraim paſcit ventum. & ſequitur æſtum: tota die mendacium & vaſtitatem multiplicat: & fœdus cum Aſſyriis iniit, & oleum in Ægyptum ferebat.

2. Iudicium ergo Domini cum Iuda, & viſitatio ſuper Iacob: iuxta vias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei.

3. In vtero ſupplantauit fratrem ſuum: & fortitudine ſua directus eſt cum angelo.

4. Et inualuit ad angelum, & confortatus eſt: fleuit & rogauit eum: in Bethel inuenit eum, & ibi locutus eſt nobiſcum.

5. Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale eius.

6. Et tu ad Deum tuum conuerteris: miſericordiam & iudicium cuſtodi: & ſpera in Deo tuo ſemper.

VERS. 5. EPHRAIM PASCIT VENTVM] Primò, S. Hieron. Albert. Clarius & Dionyſius exponunt. q. d. Ephraim perdit oleum & operam, facitque rem inanem, inutilem, & futilem, imò noxiam & impoſſibilem, dum relicto Deo ad idola & ad idololatras in afflictione & vaſtatione confugiens, ab eis ſperat opem & ſalutem: perinde enim facit, ac ſi paſtor ventū, velut gregem ſuum, vellet paſcere, vt eo ſe aleret & ſuſtentaret: hoc enim futile eſt & noxium (ventus enim homine eſt potentior, eique flando noxam infert;) imò impoſſibile. Pari enim modo Ephraim colit idola ſaxea, quæ iuuare nequeunt, imò nocent: prouocant enim iram & vindictam Dei. Secundò, ex Hebræo vertas, *Ephraim paſcitur vento.* Vnde R. Dauid explicat. q. d. Ephraim colens vitulos ſimilis eſt homini aperienti os ſuum vento, & paſcenti illum, ex quo non viuit. Paſcor enim eſt B verbum deponens, tamq́ue accuſatiuum regit, quàm ablatiuum. Vnde Virgil. l. 4. Georg. ait, *Aſpis paſcuntur arbuſta.* Et lib. 3. *Paſcuntur verò ſiluas.* Sic dicimus, Equus paſcitur gramen, æquè ac, paſcitur gramine. Itaque *Ephraim paſcit ventum*, partim poteſt accipi actiuè, vt *paſcit*, ſit idem, quod paſcitur vento; ſic Ouid. ait lib. 2. Faſtor.

Paſcit ouis pratum, verbenas improba carpſit.

Partim paſſiuè, vt *paſcis*, ſit idem quod, facit ſe cibum ventis, vt venti, putà Aſſyrij, eum deuorent. Sic S. Auguſt. lib. 5. contra Creſc. explicans illud Prouerb. 6. 10. *Qui nititur falſis, hic paſcit ventos: id eſt*, inquit, *fit eſca malis ſpiritibus.* Potiùs actiuè accipiendum hic videtur. Sic enim qui vana ſpe lactatur, aut ſeipſum lactat, dicitur paſci vento aut paſcere & comedere ventum.

Tropol. ambitioſi paſcuntur vento. Quid enim eſt honor, niſi popularis aura, & ventus in omnem partem mobilis, ſtatimque euaneſcens? ſunt ergo quaſi chamæleontes, qui feruntur viuere & nutriri ventoſitate Sanchez. Similia huic prouerbia C ſunt: Reti ventos venaris: cribro aquam hauris: in arena ædificas: in ſaxis ſeminas: ignem diſſecas: littus aras: Æthiopem lauas: lapidem elixas: laterem abluis: araneарum telas texis: ſurdo canis: vndas numeras: arenam metiris: ferrum natare doces: aquam in mortario tundis: aſinum ſub fræno currere doces.

ET SEQVITVR ÆSTVM] Idem dicit alia ſimilitudine. Pro *æſtum* hebr. eſt קדים. *kadim*, id eſt, ventus Orientalis, qui vrens eſt & noxius, putà ſubſolanus, qui collaterales habet duos, ſcilicet Vulturnum ad Septemtrionem, Eurum ad Meridiem. Vnde R. Danid intelligit Euroauſtrum, Chald. vertit, *turbinem Iſrael*, inquit, *ſeminat ventum, & metit turbinem.* Quin & S. Hieron. alibi ſæpè *kadim* vertit. Notum, ſiue Auſtrum; imò Geneſ. 41. 6. vertit, *vredinem. Kadim* ergo ſignificat omoem ventum vrentem, ipſamque vredinem & æſtum, quem LXX. vertunt *καύσωνα*,

qui

qui febres, inflammationes, alioſque morbos cauſare, frugeſque adurere & conſumere ſolent. ſic enim vertunt Septuag. *Spiritus malus* (id eſt voluntas mala, ait Theodor.) *perſecutus eſt* καύσωνα; id eſt æſtum. *Iſrael*, inquit Cyrill. *appetiuit cauſonem, cùm poſſet ſe ſub meam umbram recipere. Cauſonem*, id eſt *æſtum, vocat calamitates incendentes, & inflammantes dolore.* Cauſon, inquit Ariſtot. morbus eſt, quo pars extima corporis leuicula febri calet, intima tamen feruentiſſimo calore æſtuant. Et ab Hippocrate cauſon vocatur febris, quam ardentem, & tertianam exquiſitam vocamus. Et Celſus lib. 2. c. 8. *Febrem*, inquit, *ardentem, quam Græci* καυσώδη *vocant, ſubitus horror excutit.* Sic ſæpè in animi morbis, ait Delrio adagio 958. æſtus venis alitur, & in anima immane incendium eſt luxuriæ, auaritiæ, vel iræ, vix ſe foris prodens, ſed ſuo tempore lethale fouenti, & in publicam tandem vrbis & reipubl. erumpens conflagrationem.

Talis eſt hæreſis præſertim Caluini, quæ ſuos aſſeclas zelotas facit erroris, atque quaſi cauſon occultè ſerpens, in publicum tandem ciuitatis, vel prouinciæ graſſatur incendium, vti in Gallia, Scotia, Belgio, aliiſque regnis hoc ſæculo vidimus. Hoc eſt quod ait S. Hieronymus: *Secundùm tropologiam omnes hæretici peſſimo dæmonum ſpiritu continentur, de quo Epheſ. 6. Aduerſus ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus. Et immundus ſpiritus cùm exierit ab homine, & requiem non inuenerit, ſeptem alios ſpiritus nequiores ſe ſibi copulat, & priſtinam reuertitur ad domum. Spiritum ergo peſſimo ſequuntur* καύσωνα, *id eſt ariditatem, ſiue ventum vrentem, qui contrarius eſt floribus, & germinantia cuncta* (virtutum opera) *diſperdit: tota die inania vacuaque ſectatur; nec proprio errore contentus eſt, ſed multos diſcipulos, imò ſomites ſuæ vanitatis erroriſque multiplicat. Fœdus quoque facit cum Aſſyrius, quorum princeps eſt ſenſus magnus, vt quæcumque finxerit, ſapienter ſimulaſſe videatur ea ſapientia quæ deſtruitur à Deo.* Hinc & Theophyl. & ex eo Leo Caſtrius, per cauſonem accipit zelum Iudæorum contra Chriſtum. Hoc allegoricum eſt, non litterale, vt ipſi volunt.

Tota die mendacium et vastitatem multiplicat] q. d. Iſrael iugiter concinnat res & ſpes fallaces, quæ ei vaſtitatis & excidij erunt cauſa. S. Hieron. hæc refert ad Manahem regem Iſrael, qui tributo emebat opem Aſſyriorum, 4. Reg. 15. 19. Meliùs Lyranus, & alij referunt ad Hoſee vltimum regem Iſrael: hic enim primò fœdus iniit cum Aſſyriis, deinde contra eos implorauit opem Sua regis Ægypti, miſſis ei muneribus, 4. Reg. 17. 4. Porrò Lyranus hæc ita aptè diſtribuit, *Ephraim*, ait, *paſcit ventum*, tribuendo tributa Aſſyrio: *ſequitur æſtum*, dum opem petit ab Ægyptiis: *mendacium multiplicat*, dum fœdus cum Aſſyrio abrumpit, negans ei pactum tributum: *& vaſtitatem*; hanc enim illi attulit violatio & negatio tributi.

Et oleum in Ægyptum ferebat] Sub oleo per ſynecdochen cæteras fruges & munera intellige, quæ Iſraelitæ mittebant regi Ægypti, vt eius fauorem & opem contra Salmanaſar ſibi conciliarent; ita S. Hieron. Chald. Arias & alij; *oleum* præ cæteris notat, quia illo excellebat Samaria (vti Roma excellit oleum Tybure allatum) carebat Ægyptus.

A Iudicium ergo Domini cum Iuda. *Iudicium*, id eſt, iuſta querela, iuſta expoſtulatio, hebr. eſt רִיב *rib*, id eſt lis, diſceptatio, accuſatio iudiciaria. q. d. Quia Iuda ſecutus eſt Iſraelem in apoſtaſia à Deo, & cultura vitulorum, idcirco litem ei intentat Deus, reumque impietatis in iudicio peragit. Et visitabo super Iacob] Per *Iacob* accipe Iſrael, ſiue decem tribus. q. d. Deus litem intentat Iudæ, ſed Iſraeli viſitationem, id eſt certam punitionem, qua eum viſitet; id eſt, puniat & plectat: vterque enim eſt reus idololatriæ, ſed Iſrael magis; ita Lyranus. Vatabl. Arias, licèt S. Hieron. Theodor. Hugo & alij, per *Iacob* accipiant Iudam, vt idem dicatur & repetatur alio nomine. Porrò Lyranus τὸ *cum Iuda*, exponit *pro Iuda*. q. d. Litigat Dominus pro Iuda contra Iacob, vt ex pœna qua plectetur Iacob B ſapiat Iudas, nec eius ſcelera imitetur, ſed reſipiſcat. Meliùs Arias. q. d. Litigat Dominus cum Iuda, eumque obiurgat, ne miretur Iacob, qui longè grauiùs peccauit, quòd à Deo viſitetur & plectatur. Optimè. q. d. Iudicium, ſiue litem intento Iudæ, quia eius ſcelus necdum liquidum eſt, quia necdum publicum & commune: eget ergo inquiſitione & examine, antequam ſententiam in eum pronunciem, eumque condemnem & plectam. *Viſitationem* verò id eſt condemnationem, ſupplicium, & excidium intento Iacob, quia eius ſcelus eſt clarum, vniuerſale & inexcuſabile. — Vers. 2.

Similem differentiam & gradationem ponit Chriſtus inter iudicium, & viſitationem, putà gehennam, dum hanc & illud diuerſis iræ gradibus, quaſi pœnam commentam aſſignat. *Qui*, inquit, *iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio: qui autem* C *dixerit fratri, raca, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis.* Matth. 5. 22. Similis gradatio fuit in trina voce Doctoris Pariſienſis defuncti, qui in vita vulgò habitus ſanctus, in exequiis, cùm ad illam lectionem ventum eſſet, *Reſponde mihi, quantas habeo iniquitates & peccata?* è feretro exurgens, primo die exclamauit: *Iuſto Dei iudicio accuſatus ſum.* Secundo die: *Iuſto Dei iudicio iudicatus ſum.* Tertiò die: *Iuſto Dei iudicio condemnatus ſum.* Qua voce perculſus S. Bruno cum ſociis, mundo rebuſque omnibus valedicens, in eremum ſeceſſit, & ordinem Carthuſienſem inſtituit.

In utero supplantavit (Iacob) fratrem suum Esau] Iacob enim naſcens tenebat plantas Eſau: quo ſignificabat Deus, ſe Iacobum D præeligere & prædiligere, ac prælaturum Eſau primogenito, quodque Iacob prærepturus eſſet Eſau ius primogenituræ & patris benedictionem, itaque eum ſupplantaret; Indeque vocandus eſſet Iacob, id eſt ſupplantator; vide dicta Geneſ. 25. 25. ita S. Hieronym. Theodoret. & Chald. qui ita vertit, *nónne de Iacob patre veſtro antequam natus eſſet prædictum eſt, quòd maior euaderet fratre ſuo?* Commemorat hîc Propheta beneficia Iacobo olim in vtero, ante omne meritum ex mera Dei gratia præſtita; itemque Iacobi ſanctitatem, vt Iſraelitæ poſteri eius patrem imitentur, Deoque ſeruiant, & gratias agant. Hæc enim prælectio Iacob, qua à Deo prælatus eſt Eſau fratri, magis ad poſteros eius ſpectabat, putà ad Iſraelitas, quos Deus præelegit & prætulit Idumæis, poſteris Eſau. Nam alioqui — Vers. 3.

lioqui Eſau dum viueret, potentior & ditior fuit Iacobo.

ET IN FORTITVDINE SVA DIRECTVS EST CVM ANGELO.] *Directus*, id eſt, ſcilicet luctatus eſt cum angelo: quia, vt vertunt Septuag. & Chald. *præualuit angelo* vicem Dei gerenti, vnde angelus hic in Hebræo vocatur *Elohim*, indeque Iacob vocatus eſt Iſrael, id eſt dominans Deo, Geneſ. 32. 28. vide ibi dicta. Hinc Tigurina verſio habet, *præualuit Deo, præualuit, inquam, angelo.* Verùm Hebr. יָשַׂר; *iaſcar*, propriè ſignificat *directus eſt*, indeque congruè ſequitur: *Et inualuit*, id eſt præualuit, *ad angelum*, id eſt angelo, vel contra angelum: licèt in Hebræo hæc verba tranſpoſita ſint. Eſt hoc ſecundum Dei erga Iacobum & Iacobæos inſigne beneficium. Nota, *Dirigi* in Scriptura eſt proſperè agere, vt pſalm. 139. 12. *Vir linguoſus non dirigetur in terra*, & ſæpè alibi. *Directus eſt* ergo Iacob cum angelo, id eſt proſperè egit, rectè ei ſucceſſit lucta cum angelo; quia vicit. Rectiùs forſan, *directus eſt cum angelo*, id eſt; non ſuccubuit angelo, ſed recto & imperterrito vultu & pectore aggreſſus eſt eum, latus lateri quaſi commiſcens, ac fortiter ſtringens, iuxta illud Poëtæ:

Hæſit pede pes, denſuſq; viro vir.

Et inualuit, id eſt, ſuperior euaſit & vicit, vt vertit Chald. nam angelus quaſi victus dixit Gen. 32. 26. *Dimitte me.* Et Iacob arctiùs eum ſtringens reſpondit: *Non dimittam te*, &c.

In voce *directus* alludit ad nomen *Iſrael*, quod deduci poteſt dicique quaſi יָשַׁר אֵל, *ieſcar el*, id eſt rectus Dei, vel cum Deo, vel apud Deum; etſi hæc non fuerit nominis origo, nec proprium etymon. Iſrael ergo dicitur hic directus, vel dirigens ſe cum Deo, quia non quomodolibet, ſed recto & imperterrito vultu ac pectore adorſus eſt angelum, eumque luctando vicit, vt per hoc ſignificaretur eum intrepidum fore contra Eſau & omnes hoſtes, eoſque ſuperaturum. Hinc Sap. 10. 10. de eo dicitur: *Certamen forte dedit illi vt vinceret*; ita Anton. Fernand. viſione 2. in præfatione, & viſione 22. ſect. 2. Vnde Syrus vertit, *& potuit fortitudine angeli* (vt angelus) *fortitudine congreſſus eſt cum Angelo*; Arabicus Alexand. *& corroboratus eſt in angelo*; Arabicus Antiochen. *reſtitit angelo, & potuit*, id eſt præualuit.

FLEVIT ET ROGAVIT EVM] putà angelum, q. d. Iacob timens fratrem ſuum Eſau contra ſe venientem cum quadringentis armatis, luctans cum angelo, ſupplex & flens petiit ab eo benedictionem, vt hoc fratris periculum ope angeli euaderet. Hæc de lachrymis & precibus Iacob in Geneſi, non habentur expreſſa, ſed hic ea ſupplet Oſee quaſi ex traditione, vel ex reuelatione Dei acceptas; ita S. Hieron. Theodor. Haymo & Hugo. Vnde Aquila, Theodot. & Symmach. vertunt, *fleuit & deprecatus eſt me*, quaſi Deus loquatur. Aliter R. Salomon, & ex eo Lyran. & Vatabl. ipſi enim hæc de angelo, non de Iacob accipiunt. q. d. Fleuit angelus, & ſuppliciter rogauit Iacobum, qui eum luctando tenebat, vt ſineret ſe abire, quia aurora aſcendebat. Verùm prior expoſitio eſt verior: flendi enim occaſio erat in Iacobo, non in angelo. Iacob enim nolebat eum dimittere, niſi ſibi benediceret, flenſque petebat hanc eius benedictionem: poterat ergo angelus ei benedicere, itaque dimiſiſſet eum Iacob, ac liber abiiſſet angelus, vti de facto data ei benedictione ab eo dimiſſus liber abiit.

IN BETHEL INVENIT EVM] Putà Iacob angelum, vel etiam angelus Iacobum; eòdem enim res redit: ſignificatur enim reciprocatio occurrentium, putà mutuus occurſus Iacobi & angeli.

Eſt hoc tertium Dei in Iacob & Iacobæos beneficium, quòd ſcilicet Deus Iacobo, ob fratris iram profugo & miſero, apparuerit ſcalæ innixus, eum conſolans & confortans: indeque locus vocatus eſt Bethel, id eſt domus Dei, dicente Iacobo: *Verè non eſt hic aliud niſi domus Dei, & porta cœli*, Geneſ. 28 13. & ſequent. Qua viſione ſignificabat Deus, ſe Iacobi & poſterorum eius Deum fore, tutorem & prouiſorem in omnibus aduerſis, æquè ac proſperis, æque Iacobo, id eſt poſteris eius, terram illam lacte & melle manantem daturum in hereditatem; ita S. Hieron. Theod. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. Dionyſ. & alij.

Nota Primò Pro *inuenit eum*, heb. eſt יִמְצָאֶנּוּ *iimtſaennu*: pro quo Aquila, Symmach. & Theodotion, aliis punctis legentes יִמְצָאֵנוּ *iimtſaenu*, vertunt, *inuenit nos*, ſcilicet non in perſona noſtra, ſed in perſona patris noſtri Iacob, in cuius lumbis continebamur, dum ei in Bethel apparuit Deus; Septuag. verò legentes יִמְצָאוּנִי *iimtſauni*, vertunt, *in domo on* (id eſt idoli & vitulorum, putà in Bethauen: hæc enim eſt Bethel, vti iam ſæpiùs dixi) *inuenerunt me*. Perperam Lyranus legit, *inuenieмus eum*.

Nota Secundò. Iacob bis inuenit & vidit Deum, putà angelum Dei vicarium in Bethel. Primò, enim vidit eum ſcalæ innixum, vti iam dixi. Secundò, dum è Meſopotamia rediens cum tota familia, iuſſu Dei aſcendit in Bethel, ibique erigens altare, ſe ſuoſque omnes obſtrinxit ad iugiter colendum Deum, ac proinde à Deo accepit promiſſionem terræ Chanaan, & magnæ longæque poſteritatis audiuitque: *Creſce & multiplicare*, Gen. 35. De hac ſecunda apparitione hic vel maximè agitur. Sequitur enim:

ET IBI LOCVTVS EST NOBISCVM] ſcilicet Deus per angelum, promittens nobis in patre noſtro Iacob Chananæam, & poſteritatem iam dictam.

Aliter Vatabl. ex Chaldæo. q. d. *Ibi locutus eſt* Deus *nobiſcum*, id eſt mecum (putà cum Oſee Propheta) & cum Amos, iubens nobis, vt prædicatione noſtra inuitaremus populum Iſrael ad pœnitentiam. Nam Amos cap. 7, 12. dixit Amaſias pſeudoſacerdos Bethel ad Prophetam Amos: *Gradere, fuge in terram Iuda: in Bethel non adiicias vltrà vt propheres, quia ſanctificatio regis eſt.*

ET DOMINVS DEVS EXERCITVVM, DOMINVS MEMORIALE EIVS] Hebr. eſt, *& Iehoua Elohim* (id eſt Deus) *exercituum*; *Iehoua* (inquam) *eſt memoria*, vel *memoriale eius*. Eſt hic multiplex ſenſus, iſque congruus & illuſtris. Primò q. d. Deus in Bethel locutus eſt nobiſcum, inuitans & iubens vt eum coleremus: ſed videte, ô Iſraelitæ, ne ab idololatris decipiamini: ne, inquam, erretis in Deo falſo (quales pſeudoprophetæ & Gentiles multos vobis obtrudunt, mihique per fraudem Vers. 5.

dem ſupponunt; vti diabolus pro Deo, perinde ac ſimia pro homine, ſe ſupponit, ſeque Deum ementitur) pro vero colendo. Ecce dico & repeto, nomen meum proprium eſt Iehoua; Deum ergo colite, qui eſt Iehoua, id eſt ipſum Ens, & eſſe tam ſuum, quam creaturarum omnium, putà qui eſt plenitudo entis, creator rerum omnium, pelagus eſſentiæ, ſapientiæ, gloriæ, omniſque boni immenſum. Alludit ad Exodi 3. 14. *Qui eſt* (id eſt Iehoua) *miſit me ad vos, &c. hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum in generatione & generationem.* q.d. O Iſraelitæ ne colatis Apin Ægyptium pro Deo; iſte enim eſt vitulus, non Deus; ſed colite me, qui ſum Iehoua, id eſt, *ſum qui ſum*, vel, *qui eſt*, fuit & erit. Hoc nomen mihi eſt æternum: hoc ergo nomine mei memoramini, meque inuocate; ita Chald. Arias, & Lyran. Secundò. q.d. Deus qui Iacob prætulit Eſau, aliaque beneficia ei & poſteris præſtitit, non eſt Baal, ſed Iehoua; hoc eſt nomen & memoriale eius, quo coli & nominari vult; ita à Caſtro.

Tertiò. q.d. Iacob Deum verum, putà Iehouā, ſemper in mente & memoria quaſi præſentem habebat, vel actu, vel virtute. Ergo & tu, ô Iſrael patrem tuum imitare, iugemque Dei memoriam conſerua; ideoque ad Deum tuum conuertere, *miſericordiam & iudicium cuſtodi, & ſpera in Deo tuo ſemper*; ita Theodor. & Lyran. Quod vt faciliùs præſtes, voluit Deus nomen ſuum patri tuo tibique imponere, vocando eum & te Iſrael, id eſt, Dominans Deo, vt in hoc nomine iugiter Dei memoria apud te perſeueraret, nec poſſes eius obliuiſci, ſicut tui nominis non potes obliuiſci: ac proinde quoties patrem tuum vel te nominas, aut nominari audis, memoreris & recorderis *El*, id eſt Dei tui, qui ita includitur in nomine *Iſrael*, vt ab eo ſeparari nequeat: quàm ergo *El* includitur in *Iſrael*, tam Deum in te tuaque mente include, vt ab eo numquam oculos vel mentem auertas; ita S. Hieron. & Haymo: licèt enim hîc in Hebræo nomen Dei ſit *Iehoua*, non *El*, tamen reipſa *Iehoua* idem eſt quod *El*.

Moral. de præſentia Dei. Moraliter hîc diſce, quàm Dei iugiter memorari debeamus, vtpote qui nobis eſt præſentiſſimus vbique & intimus, magis quàm anima & ſpiritus vitalis, quo reſpiramus & viuimus. Ipſe enim eſt in quo viuimus, mouemur, & ſumus. Ipſe eſt qui halitum noſtrum manu ſua continet. Ipſe eſt qui mortem & vitam noſtram tam præſentem, quàm æternam in poteſtate habet, à quo pendemus vt radij à ſole, vt vmbra à corpore, qui ſemper nos aſpicit, ſemper in nobis operatur; dénique eſt omnia in omnibus. Præclarè S. Auguſt. epiſt. 3. ad Fortunatianum: *Deus, ait, totus oculus eſt, totus manus eſt, totus pes eſt. Totus oculus eſt, quia omnia videt: totus manus eſt, quia omnia operatur: totus pes eſt, quia vbique eſt.* Quocirca idem in Soliloqu. cap. 13. enumeratis perennibus Dei beneficiis: *Hæc, ait, & multa alia beneficia feciſti mihi Domine Deus meus, vita animæ meæ, de quibus dulce eſſet mihi ſemper loqui, ſemper cogitare, ſemper tibi gratias agere, vt poſſim te pro omnibus bonis tuis laudare & amare.* Idem libr. de Verbis Domini ſerm. 6. *Sicut, ait, vita corporis anima eſt, ſic vita animæ Deus. Sicut expirat corpus cùm animam emittat, ita expirat anima cùm Deum amittit.* Meritò ergo Pſaltes pſalm. 76. 4. *Memor, ait, fui Dei, & delectatus ſum.* Cauſam delectationis dat S. Bernard. tract. de Diligendo Deo, dicens: *Iuſtum quippe eſt vt quos præſentia non delectant, præſtò eis ſit memoria futurorum; & qui de rerum fluentium qualibet affluentia deſpiciunt conſolari, recordatio illos delectet æternitatis. Et hæc eſt generatio quærentium Dominum. Dei ergo quærentibus & ſuſpirantibus præſentiam, præſto interim & dulcis memoria eſt, non tamen qua ſatientur, ſed qua magis eſuriant vnde ſatientur.* Hoc ſapiebat Iſaias c. 26. 8. *Domine nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ. Anima mea deſiderauit te in nocte, ſed & ſpiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te.* Et Ierem. Thren. 3. 20. *Memoria memor ero, & tabeſcet in me anima mea*; vide ibi dicta.

Vers. 6. ET (id eſt idcirco) TV AD DEVM TVVM CONVERTARIS] id eſt conuertaris, vel conuertere. Eſt Hebræa enallage: ponitur enim futurum pro imperatiuo. q.d. Tu ergo, ô Iſrael, ad Deum patris tui Iacob ab idolis redi & conuertere, quaſi genuina Iacobi proles, hereſque pacti ab eo cum Deo initi.

IVDICIVM, id eſt iuſtitiam, CVSTODI] Tranſit enim à Deo ad proximum, vt ex honore & amore Dei id iubentis, proximo ſuum ius, æquè ac miſericordiam debitam præſtet: veram enim fidem cultumque Dei ſequitur fides, id eſt, fidelitas erga proximum; ſicut ex aduerſo infidelitatem in Deum, ſequitur infidelitas & iniuſtitia in proximum. Vnde ſubdit:

7. Chanaan in manu eius ſtatera doloſa, calumniam dilexit.
8. Et dixit Ephraim: Verumtamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi: omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem, quam peccaui.
9. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, adhuc ſedere te faciam in tabernaculis, ſicut in diebus feſtiuitatis.
10. Et locutus ſum ſuper Prophetas, & ego viſionem multiplicaui, & in manu prophetarum aſſimilatus ſum.

Vers. 7. CHANAAN, IN MANV EIVS STATERA DOLOSA] Hoc eſt, vt Syrus, *ſtatera doloſa* (Arabicus *ſtatera oppreſſionum*) *eſt in manu Chanaan.* Hebræi enim repetunt relatiuum, ponuntque cum ſuo antecedente. q.d. Ephraim eſt Chanaan, id eſt, mercator fraudulentus: in manu enim eius eſt ſtatera doloſa & iniuſta. Nota, hîc Ephraim, id eſt Iſrael, ſiue decem tribus, vt ſequitur, vocari *Chanaan* per catachreſin. Primò, quia Iſraelitæ impij erant vt Chananæi, vt potiùs filij Chanaan, quàm Iacob viderentur. Sic ait Daniel cap. 13. 56. ſeni Suſannæ caſtitati inſidianti: *Semen Chanaan, & non Iuda.* Et Ezech. c. 16. 3. *Radix tua & generatio tua de terra Chanaan.* Sic Iſaias cap. 1. 10. Scribis & Iudæis ait: *Audite verbum Domini principes Sodomorum*; ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Rupert. Hugo, Dionyſ. Emmanuel & Mariana. Secundò, quia *Chanaan* hebraicè ſignificat mercatorem, vti vertit hîc Leo Hebręus, Chald. Pagnin. Lyran. & Arias. Vnde Prouerb. 31. 24. dicitur: *Cingulum tradidit Chananęo*, id eſt mercatori. Chananæi enim terreni & auari, ob maris vicinam mercaturæ, & in ea fraudibus,

doſis, furtis & rapinis vacabant: inde Hebr. כנעני *kenaani*, id eſt Chananæus, ſignificat mercatorem. Alludit ergo Oſee hîc ad dolos & fraudes mercatoris. q.d. Iacob pater tuus ob ſanctitatem meruit vocari Iſrael, id eſt, dominans Deo: tu verò ô Ephraim non mereris hoc nomen, ſed potiùs vocandus es Chanaan, quia habes mores Chananæorum, & quia defraudas proximos in pondere, vti facit mercator, præſertim Chananæus, qui doloſa ſtatera defraudat ementes, vtens maiori pondere dum merces emit, minori dum eas vendit. Vnde Chaldæus vertit, *ne ſitis ſicut mercatores, in quorum manibus ſunt bilances doloſæ, rapinæ ſtudentes.* Sicut ergo ſerui vocantur *Phryges*, fures *Lacones*, guloſi & delicioſi *Sybaritæ*, infames *Ambrones*; ita impij & iniuſti mercatores vocantur *Chananæi*, quorum vnicum eſt ſtudium decipere, & quæſtu iniuſto diteſcere, B Ideoque bilances habent fallaces, ſiue, vt ait Sapiens Prouerb. 20. 10. *pondus & pondus, menſuram & menſuram*, id eſt duplicia pondera, duplices menſuras. Tales etiamnum multi ſunt inter Iudæos, qui meri lucriones nil niſi fœnerari norunt, quos proinde in ſpiritu præuidens Propheta, meritò Chananæos ſtateræ doloſæ vocauit; adeò vt ſi inſtitorem auarum & fraudulentum pingere velis, pingas Iudæum inſtar Chananæi, cum bilance & ponderibus iniuſtis.

Moral. de nimia lucri auiditate. Tales pariter ſunt non pauci mercatores, qui toti lucro inhiant. Fieri enim nequit, quin huiuſmodi ex tanta lucri auiditate, ſæpè extra metas iuris & iuſtitiæ ferantur. Quocirca de talibus ait S. Chryſoſt. hom. 38. in Matth. & habetur c. 11. *Eiciens*, diſtinct. 88. *Eiciens Dominus vendentes & ementes de templo, ſignificauit quod mercator numquam poteſt Deo placere: & ideo nullus* C *Chriſtianus debet eſſe mercator.* Loquitur enim de lucrionibus qui finem vltimum, ſummumque bonum in lucro conſtituunt, parati peccare mortaliter vt lucrentur, vti exponit S. Thom. 2.2. quæſt. 77. art. 7. quique fraudibus & periuriis negotiationem exercent, vti exponit noſter Leſſius libr. 2. de Iuſtitia cap. 21. dub. 1. Sic Thales Mileſius aſſiduè in ore habuiſſe fertur: *Noli ditari nequiter: lucrum enim fraude partum, damnum eſt, non lucrum*; ita Laërt. lib. 1. de Vitis Philoſ. cap. 1. Chilon Lacedæmonius dicere ſolebat: *Damnum turpi lucro præferendum eſt: illud enim ſemel dolet, hoc autem ſemper.* Iactura facta farciri facilè poteſt addita induſtria, infamia autem ex lucro iniquo contracta numquam apud viros D bonos diluitur; & [illegible] lucrum ſcelere partum, damnum eſt, non lucrum; ita Laërt. libr. 3. cap. 4. Antiphanes dictitabat: *Vſuram quæſtumq; breues habere delicias, longam autem calamitatem.* Ageſilaus fœneratorum chirographa publicè in foro combuſſit, dicens, *numquam ſe puriorem ignem vidiſſe*; ita Plutarch. in Lacon. Alfonſus rex Aragon. teſte Panorm. in eius vita, *fœnus* non aliud eſſe dixit, quàm *animæ funus.* Muſonius: *Iupiter*, inquit, *non fœneratur, multò minùs fœnerat.* q.d. Deus non accipit ad vſuram, multò minùs dat. Diuiniùs Pſaltes pſal. 70. 81. ait: *Quoniam non cognoui litteraturam* (hebr. ספרות *ſphrot*, id eſt ciphras, numeros, vt vertit Symmach. & Rabbini, ac Septuag. γραμματείας, vel, vt S. Auguſt. A nob. & Chryſoſt. legunt, πραγματείας, id eſt *negotiationem*, vti habet Roman. Pſalterium) *introibo in potentias Domini.* Vide ibi S. Auguſt. qui & in pſalm. 132. *Lucrum, ait, feciſti, ſed vt lucrum faceres Deum offendiſti: acquiſiuiſti aurum, fidem perdidiſti. De auro gaudes, de corde non plangis? plus perdidiſti quàm acquiſiuiſti, & perdidiſti quod nec naufragio tibi poſſet auferri.* Et inferiùs: *Ille habet aurum, qui nouit vti auro: qui autem auro vti non nouit, habetur, & non habet; poſſidetur, & non poſſidet. Eſtote domini auri, & non ſerui auri: quia & aurum Deus fecit, & te ſuper aurum ipſe fecit. Aurum fecit ad ſubſidium tuum, te ad imaginem ſuam. Vide quod ſuper te eſt, & calca quod infra te eſt. Quid ergo acquiſiuiſti? Tolle tecum ad inferos quod acquiſiuiſti. Cor tuum inane fidei ad pœnas exit, quod plenum fide ad coronam exiret.*

Mercator ergo hoc lucri ſtudium temperet, B & moderetur timore Dei, & deſiderio opum maiorum & cæleſtium, ſuæcamque illam Sapientis ſententiam menti inſcribat: *Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles*, Prouerb. 15. 16. Et: *Melius eſt parum cum iuſtitia, quàm multi fructus cum iniquitate*, Prouerb. 16. 8. Secundò, iugiter audiat ſibi intonantem Apoſtolum: *Diuitibus huius ſæculi præcipe non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto diuitiarum, ſed in Deo viuo (qui præſtat nobis abundè omnia ad fruendum) bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare, theſaurizare ſibi fundamentum in futurum, vt apprehendant vitam æternam*, 1. Timoth. 6. 17. Tertiò, crebrò ruminet illud Iob c. 20. 15. de diuite impio & iniquo: *Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus.* Et quod vulgò dicimus & canimus:

C *De malè quæſitis non gaudet tertius heres.*

Denique illud Chriſti: *Stulte hac nocte animam tuam repetent à te; quæ autem paraſti, cuius erunt?* Luc. 12. 20.

Tropolog. Primò Chananæus eſt hæreticus, *Chananæum eſt primò, hæreticum.* Chanaan quippe, ait S. Hieron. interpretari poteſt *quaſi mouentes.* Et Nota, quòd dixerit *quaſi mouentes*, & non, *mouentes. Mouentes* ſunt eos, quos deceperint; *quaſi mouentes ſunt* eos, quos mouere tentauerint; ſed quia fundati ſunt ſupra petram, nullo poſſunt turbine concuti, nec pedum ſuorum mutare veſtigium. In iſtiuſmodi Chananæi manu, id eſt operibus, eſt *ſtatera doloſa* & iniqua: quidquid enim hæreticus loquitur, Dei iuſtitiam non habet, & plenum eſt doli & fraudum. Hinc & eques equuſque niger Apocal. 6. 5. denotans D hæreſim, *habebat ſtateram in manu.* Vide ibi dicta.

Secundò, ſtatera doloſa eſt praua intentio, *Secundò, ambitioſum.* ambitio & cupido primatûs. Audi Theodor. *Tu, ô Ephraim, imitans malitiam Chanaan, iniquam mercis ſtateram habes. Iuſtitiam ſemper vilipendis, iniquam potentiam exoptas, in diuitiis elato ſpiritu es, & plurimum tibi arrogas in earum rationibus perſcribendis.* Et Proſperum p. 2. de Prædict. cap. 24. qui admonens reges & principes: *Ipſi*, inquit, *timeant qui has accipiunt poteſtates, ſi cupiditate dominantis, nec conſulentis affectu ſuſcipiunt: ſi miniſtrari eligunt, ac non potius miniſtrare, quod Dominus per ſeipſum, & per Prophetam Oſee increpat dicens: Chanaan in manu eius ſtatera iniuſtitiæ; dominationem enim eligit. Et in Euangelio ipſe: Qui voluerit*

maior

minor eſſe in vobis, erit veſter ſeruus; ſicut filius hominis A
non venit miniſtrari, ſed miniſtrare.

Tertiò, auarorum hypocriſia. Tertiò, Rupert. *Statera doloſa*, inquit, *eſt malitioſa terrenæ cupiditatis duplicitas.*

Quartò, ſtatera doloſa ipſa malitia, & propoſitum deliberatum peccandi. Hoc enim, ait Ruffin. *cùm ſuſpenſis ab vtraque parte ponderibus nefanda committitur, dicitur peccaſſe ſub trutina, de quo Dauid pſalm. 61. 10. Verumtamen mendaces filij hominum in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum. Cùm ergo hoc ſit præcipuum huiuſmodi munus ingenij, vt quid obire debeat, quid vitare, perpendiculo rationis & momentis collationis examinet, profanatus populus veritatem in mendacio detinens, admouit quidem ſtateram negotiis, ſed doloſam. melioribus videlicet deteriora præponens, & noxiis magis quàm vtilibus acquieſcens.*

Calvmniam dilexit] Leo Hebr. *gaudet vim facere*; Septuag. τὸ δυναστεύειν ἠγάπησεν, id eſt, *opprimere per potentiam dilexit.*

Vers. 8. Et dixit Ephraim: Vervmtamen divas effectvs svm, inveni idolvm mihi] *Idolum* vocat ſuas opes & diuitias. q.d. Obſtrepunt mihi Prophetæ, meque ob ſtateras doloſas culpant & arguunt: at ego has voces non moror, ſed vt garritus graculorum deſpicio: habeo enim penes me idolum, id eſt Deum fortiſſimum (putà Mammonam, id eſt diuitias, quas mea vnius induſtria mihi peperi) quo præſente neminem timeo: quia omnibus bonis abundo; ita S. Hieronymus.

Nota. Pro *idolum* hebr. eſt אֹן *on*, quod propriè ſignificat iniquitatem, & *rapinam*, vt vertit Chald. aut *vim & robur*, vt vertit Arias & Vatabl. Porrò Lyran. & Pagnin. vertunt, *diuitias*, C ſcilicet iniquè partas; Septuag. *requiem*: opes enim auaro ſunt Primò, idolum; Secundò, rapina; Tertiò, omne eius robur; Quartò, eius diuitiæ; Quintò, omnis eius ſpes & requies; ſed futilis, fallax & euanida. Ex Chaldæo aliqui ſic vertunt & explicant, *inueni vim mihi*; ſcilicet pecuniam, quæ quaſi dominus mihi vim inferat, meque violenter opprimat. Ita S. Gregor. Nazianz. orat. 24. initio: *Aurum*, inquit, *eſt occultus tyrannus, per quem multa ſurſum deorſumque velut in talorum ludo iactantur*: Quæ verba ſic explicat Elias Cretenſis: *Tyrannum vocat, quòd auri cupidis vim afferre, eoſq́; velut tyrannide opprimere poſſit: inuiſibilem verò, propterea quòd tacens, minimeque conſpectum auaros ſubuertat, ab eiſq́; quæ decreuerit, per vim abducat.*

Omnes labores mei non invenient mihi D iniqvitatem qvam peccavi] q.d. Non poterit inueniri in meis negotiis, contractibus, ponderibus (eſto ſcrutetur ea quiſquis volet) vlla iniuſtitia qua peccauerim. Nota hîc vocem diuitum, quos excæcauit cupiditas & auaritia, qui Deo ſuo, putà Mammona, & opibus ſuperbientes & tumidi omnia iuſta & licita ſibi putant. Vni enim intendunt lucro: hoc eorum idolum eſt, hoc eorum ius, ſiue per fas, ſiue per nefas illud conquirant; ita Arias & Vatablus.

Tales etiamnum ſunt inter Chriſtianos, qui cùm iugiter vſurarios, alioſque illicitos contractus ineant, nullum tamen ſibi mouent ſcrupulum, imò in confeſſione ſacramentali etiam hac de re rogati reſpondent, ſe nullos niſi licitus iniiſſe; ita in lucro & auaritia occalluerunt & obſurduerūt.

A Secundò, lucra mea *non inuenient iniquitatem*, id eſt iudicem qui ea iniquitatis & iniuſtitiæ damnare audeat: quia enim diues ſum & potens, nullum iudicem timeo. aut ſi quem timeam, muneribus oculos eius excæcabo: ego enim nullis, omnes mea ope indigent. q.d. Non refert quomodo habeam opes, dummodo habeam; ita S. Hieron. & Albert.

Tertio, Septuag. paſſiuè & contrariè vertunt, *omnes labores eius non inuenientur ei, propter iniquitates quibus peccauit.* q.d. Malè parta citò dilabuntur. Et Chald. *omnes diuitiæ veſtræ non permanebunt vobis in die retributionis peccatorum*; iuxta illud pſal 75. 6. *Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis.*

Huic verſioni noſtram accommodat Lyran. quaſi ſit hîc correctio Prophetæ. q.d. Vos ô di- B uites, diuitiis veſtris velut idolo confiditis & præfiditis; attamen ſcitote ex me, quòd ipſæ quantumuis labore veſtro partæ, non *inuenient* vobis *iniquitatem*, id eſt expiationem iniquitatis.

Et ego Dominvs Devs tvvs ex terra Ægypti] q.d. Ex eo tempore quo ex Ægypto te eduxi, fui magis tui cuſtos, dux, Deus, pater. Vers. 9.

Adhvc te sedere faciam in tabernacvlis] q.d. Expectabo an pœnitere velis, ac proinde differam pœnam captiuitatis, quam tuis ſceleribus decreui, faciamque te in tuis ſedibus & vrbibus lætum habitare, & ideirco lætam feſtiuitatem Scenopegiæ, ea de cauſa olim inſtitutam Leuit. 23. 39. quotannis de more celebrare, ſicut hactenus illam celebraſti; ita S. Hieron. Quare minùs rectè Theodor. hæc accipit vt minas, ac contrariè exponit. q.d. Quia immemor es liberationis C tuæ, qua te eduxi ex Ægypto, è domo tua expellam te in Aſſyriam, vbi quaſi exul in tabernaculis habitabis, ac mœrens recordaberis Paſchatis, quo te ex Ægypto exultantem eduxi, aliarumque feſtiuitatum, quas in patria feſtiuè celebrare ſolebas.

Secundò, Albert. & à Caſtro hæc referunt ad reditum è captiuitate Babylonica: ex ea enim multi Iſraelitæ cum Iudæis miſti redierunt. q. d. O Iſrael ibis in captiuitatem ob tua ſcelera; at faciam vt inde redeas, tuncque in memoriam reditus & tranſitus felicis per deſertum, celebrabis feſtum tabernaculorum, ſicut olim illud celebraſti in memoriam exitus ex Ægypto, & tranſitus per deſertum, quando ſcilicet Deus ipſos quadraginta annos te, duce columna ignis & nubis, D per horridam ſolitudinem deduxit vſque in Chanáan.

Allegor. q. d. Tempore Chriſti faciam te habitare in tabernaculis, id eſt in Eccleſiis, primò militantibus in terra, deinde triumphantibus in cælo, vbi continuas & perennes ages feſtiuitates, longè læuiores, quàm olim egiſti celebrando Paſcha. Pentecoſten, Scenopegiam, &c ita Lyran. & Clarius, qui putant hunc eſſe ſenſum litteralem.

Et locvtvs svm svper (id eſt, *ad*, vt vertunt Septuag. Vatab. & alij) Prophetas, vt te ad pœnitentiam, & conſequenter ad feſtiuitatem hanc tabernaculorum inuitarent, ideoque visiones, prophetias & correptiones tibi ingerendas, eis mvltiplicavi, et in manv Prophetarvm assimilatvs svm] q.d. Per Prophetarum facta Vers. 10.

&

& verba várias formas & ſimilitudines aſſumpſi, nunc monendo, nunc minando, nunc blandiendo. Rurſum aſſimilaui me nunc paſtori, nunc aurigæ, nunc patri, nunc regi, nunc ſponſo, &c. Denique iuſſi Prophetis, vt varias figuras & ſimilitudines induerent, quibus te permouerent ad emendationem. Sic Oſee cap. 1. iuſſi vt ſuo matrimonio aſſimilaret me ſponſo, ambienti ſponſam fornicariam: ita S. Hieron. Theodor. Lyran. & alij.

Nota hebraiſmum: *in manu Prophetarum*, id eſt per Prophetas, quaſi per meum organum & inſtrumentum: manus enim eſt organum organorum, ait Ariſtot. *In manu* ergo, id eſt miniſterio, opera, ſermonibus *Prophetarum aſſimilatus ſum.* q. d. Quis ego ſim & qualis, quid velim, quid exigam, ex Prophetarum dictis & factis cognoſci poteſt: Prophetæ enim ſuis me actionibus geſtiſque, æquè ac verbis repræſentarunt; ac meæ non tantùm mentis voluntatiſque, ſed & indolis ac ingenij quamdam quaſi ſimilitudinem & imaginem oculis hominum ſubiecerunt; ita Pineda l. 7. de Rebus Salom. c. 23. Emmanuel & Mariana hic. Sic legatus repræſentat ſuum principem, Apoſtolus Chriſtum.

Allegor. q. d. Ego Chriſtus meam incarnationem, humanitatem, paſſionem, &c. variis Prophetarum figuris adumbraui, aſſimilaui, & repræſentaui; ita S. Chryſoſt. hom. 58. in Gen. *Tunc*, ait, *quoniam initium & principia erant, in figura vniuſcuiuſque illorum apparebat, ſicut ipſe per alium Prophetam dicit: Ego viſiones multiplicaui, &c. quando autem dignatus eſt Dominus humanam formam ſuſcipere, & primitias noſtras recipere, non putatiuam tantum, neque apparentem ſed veram carnem induit.* Sic de Cyro ait Deus Iſaiæ 45. 4. *Aſſimilaui te, & non cognouiſti me.* q. d. Feci te ſimilem Chriſto, eiuſque typum: ſicut enim tu Iudæos Babylone liberabis, ita Chriſtus homines inferno liberabit: ſed tu hoc non cognoſcis. Hoc eſt quod ait Paulus Hebr. 1. 1. *Multifariam multiſq; modis olim loquens Deus patribus in Prophetis, nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio*; vbi pro *multiſq; modis* græcè eſt πολυτρόπως, id eſt, multis modis, formis, figuris, ſimilitudinibus.

11. Si Galaad idolum, ergo fruſtra erant in Galgal bobus immolantes: nam & altaria eorum quaſi acerui ſuper ſulcos agri.

12. Fugit Iacob in regionem Syriæ, & ſeruiuit Iſrael in vxorem, & in vxorem ſeruauit.

13. In propheta autem eduxit Dominus Iſrael de Ægypto: & in propheta ſeruatus eſt.

14. Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis, & ſanguis eius ſuper eum veniet, & opprobrium eius reſtituet ei Dominus ſuus.

VERS. 11. SI GALAAD IDOLVM, ERGO FRVSTRA ERANT IN GALGAL BOBVS IMMOLANTES] Nota. *Galaad* erat vrbs & regio trans Iordanem pertinens ad decem tribus, purà ad Ruben & Gad, vnde primò occurrit Aſſyriis inuadentibus terram Iſrael, & ab eis expugnata eſt, 4. Reg. 15. 29. Galgal verò cis Iordanem erat, & ſpectabat ad tribum Iuda, ait S. Hieron. Porrò tam Galaad fuit celebris idolis, vt patet c. 6. v. 9. quàm Galgal, vt patet c. 9. v. 15. Sermo eſt ad duas tribus, purà ad Iudam. q. d. Vos ô duæ tribus agnoſcitis Galaaditarum vitulos eſſe idolum, id eſt, rem vanam, numen fictum & pictum, ideoque iniquum & impium (hoc enim ſignificat אָוֶן *auen*) eaque de cauſa vidiſtis aras illius diuì ab Aſſyriis, verti que in aceruos lapidum, terramque eius deſolari, ac deſolatam aratro & ſulcis ſubigi, cur ergo ſimile idolum, purà vitulos, ſiue boues fruſtra colitis, iiſque immolatis in Galgal? Idcirco enim terra veſtra in ſimiles aceruos lapidum redigetur ac deſolabitur, & aratro ſulciſque à bobus ſubigetur; ita S. Hieron. Lyran. Clarius & alij. Vnde ex Hebræo expreſſius ſic verti poteſt cum Vatabl. *Si in Galaad iniquitas, vel vanitas*, purà idolum iniquum & vanum *fuit, vtique vani facti ſunt*, id eſt, idcirco in vanum abierunt, exciſi ſunt & euanuerunt: *cur in Galgal bobus* (vel boues) *ſacrificarunt?* Hoc eſt *iudicium Iuda*, de quo dicit v. 2. *Iudicium ergo Domini cum Iuda, & viſitatio ſuper Iacob.* q. d. Si Galaaditis idolum non profuit, ſed obfuit, pariter & tibi, ô Iuda, idolum in Galgalis non proderit, ſed oberit. In Hebræo eſt neruoſa paronomaſia in vocibus אָוֶן *auen*, אוֹן *on*, & עָוֹן *auon*. Reſpicit enim ad v. 8. q. d. *Dixit Ephraim. Diues effectus ſum, inueni idolum*, hebr. *on*; *omnes labores mei non inuenient iniquitatem*, hebr. *auon*. Huic reſpondet hic Galaad eſſe *auen*, id eſt iniquitatem, vanitatem & *idolum*, ideoque laborem & dolorem, idque probat ex eo, quòd eius aræ in aceruos & ſulcos redactæ ſint. Videtur ergo hæc prophetia edita ab Oſee poſt vaſtatam ab Aſſyriis vrbem Galaad in tribu Gad, antequam ab eiſdem vaſtaretur Samaria & Galgala, quæ erant trans Iordanem, cùm eis cum eſſet tribus Gad & Galaad; ita Sanchez.

Secundò, pro *ergo*, hebr. eſt אַךְ *ach*, id eſt certè, vtique, ergo, verumtamen, *tamen*, vti legunt Biblia Plantin. & Haymo, qui proinde exponit. q. d. Si Galaad, id eſt Iſrael, colit idolum, ei ex parte condonandum eſt, quia templo & altari Dei caret: tibi tamen, ô Iuda, colenti eadem idola in Galgalis, condonandum non eſt: quia tu poſſides Dei templum, altare, ſacerdotes, ſcribas, &c.

Tertiò, alij. q. d. Si vultis idola colere, ite in Galaad: ibi enim eſt ſedes idololatriæ: nolite ergo ea colere in Galgalis; quia hic locus pertinet ad Iudam, & conſequenter ad Deum, Deique templum.

NAM ET ALTARIA EORVM QVASI ACERVI SVPER SVLCOS AGRI] q. d. Ne mihi negetis idolum Galaaditis fuiſſe vanum, fruſtraneum & noxium; en appello ipſa altaria idolorum. Hæc enim redacta ſunt in aceruos & terram arabilem, vti iam dixi. Aliter Clarius. q. d. Miſeri vbique aceruos lapideos colligunt, vt ex eis altaria idolis conſtruant, & diis terminalibus immolent relicto Deo vero. Prior ſenſus eſt verus & genuinus. Sic enim in terris ſaxoſis, qualis eſt Iudæa, ſolent eximi ſaxa, vt poſſint arari & ſulcari, quod ruſtici vocant exoſſare agros: ſaxa enim ſunt in agris, quod oſſa in homine. Sic Perſius ſatyra vlt. ait:

Exoſſa-

Exoſſatus ager iuxtà eſt.

Vers. 12. Fvgit Iacob in regionem Syriæ] *Fugit*, ſcilicet à facie Eſau fratris ſui, indignantis ob ereptа ſibi ab eo primogenita, Gen. 28. Redit Propheta ad oſtendendam Dei prouidentiam & curam, quam habuit de Iacob patre Iſraelitarum, & per conſequens de ipſiſmet Iſraelitis, vt demonſtret eorum ingratitudinem, vtque eos ad Deum redamandum rurſumque colendum reuocet.

Servivit Israel in vxorem. q. d. Iacob pro vxore Rachel ſeruiuit Laban ſeptem annis: at in vxorem, id eſt pro vxore altera, ſcilicet Lia, servavit] id eſt, cuſtodiuit & pauit oues Laban. Hic enim *ſeruauit* legendum cum Hebr. Septuag. & Rom. non *ſeruiuit*, vti paulò antè.

Senſus eſt. q. d. Deus ſua prouidentia effecit, vt Iacob ſeruiens Laban ditaretur, tam in ouibus, quàm vxoribus ac prolibus, purà duodecim patriarchis, ex quibus vos prognati eſtis. Nota hebraiſmum: Hebræi enim per *beth*, id eſt *in*, ſignificant pretium: dicunt enim, Emi domum in argento, id eſt argento: Comparaui mihi opes in labore, id eſt labore: Seruiui in vxore, id eſt pro vxore, hoc ergo eſt *beth* pretij, vel *in vxorem*, id eſt ad, propter vxorem ſibi comparandam.

Vers. 13. In Propheta, id eſt per Prophetam, purà Moſen, edvxit Dominvs Israel de Ægypto, et in Propheta (per eumdem Moſen) servatvs est] à Pharaone alijſque hoſtibus.

Vers. 14. Qvocirca ad iracvndiam me provocavit Ephraim, (id eſt Iſrael) quia tot beneficiis meis ingratus me ſpernit, & vitulos adorat, in amaritvdinibvs svis] id eſt, in peccatis ſuis, præſertim idololatriæ, quæ mihi amaritudinem, id eſt dolorem & bilem, mouent. Loquitur anthropopathῶς. Nota hic, peccata & idola vocari *amaritudines* Dei: quia maximè Deum offen-

A dunt, adeò vt, ſi dolor, mœror, anxietas, imò mors & interitus in Deum cadere poſſent, hæc non aliundè, nec alia ſagitta, quàm peccato ei obuenirent.

Sangvis eivs svper evm veniet] *Sanguis* in Script. vocatur homicidium, & metonymicè pœna homicidij, vti hic. q. d. Occidetur vt reus, ac pœna ſuæ necis & ſui interitus ipſi obueniet, ipſique imputabitur.

Et opprobrivm eivs, id eſt pœnam opprobrij, restitvet ei Dominvs svvs] ſcilicet pro opprobrio quo ipſe Deum affecit, adimens ei diuinitatem, eamque ſacrilegè tranſcribens idolis. Deus enim peccatum nullum, præſertim tàm enorme, ſinit inultum. Nam vt ait S. Auguſt. in pſal. 44. *Peccatum puniturus eſt* (Deus) *quia virga directionis eſt virga regni ipſius. Puniendum eſt peccatum. ſi puniendum non eſſet, nec peccatum eſſet. Præueni illum: non vis vt ipſe puniat? tu puni.* Et mox: *Puniendum ergo erit aut à te, aut ab ipſo. Tu agnoſce,*

Deus nullum peccatum, impunitum relinquit.

B *vt ille ignoſcat.* Idem in pſalm. 58. *Quid eſt*, inquit, *Operantem æquitatem? quia hoc tu te odiſti quod & odit ille, vt incipias placere Deo, dum hoc in te punis quod diſplicet Deo. Nam non poteſt impunitum relinquì peccatum, quia verum eſt: Non miſerearis omnium qui operantur iniquitatem.* Idem in pſal. 50. explicans illud: *Ecce enim veritatem dilexiſti*, id eſt, inquit, *impunita peccata eorum, etiam quibus ignoſcis, non reliquiſti: veritatem dilexiſti, ſic miſericordiam præerogaſti, vt ſeruares & veritatem. Ignoſcis confitenti, ignoſcis, ſed ſeipſum punienti. Ita ſeruatur miſericordia & veritas: miſericordia, quia homo liberatur: veritas, quia peccatum punitur.* Vide eumdem epiſt. 122. ad Victorianum, vbi docet Deum nemini peccanti, ne ſancto quidem, parcere; ideoque permiſiſſe Barbaris Italiam & Hiſpaniam inuadentibus affligere etiam ſanctos viros, & violare ſacras virgines.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Iſraeli minatur excidium, eo quòd homines immolauerit vitulis, vt diſpergatur, & euaneſcat quaſi nubes, ros, gluma & fumus: quia Deus inuadet eum quaſi leæna, pardus, & urſa raptis catulis. Ergo perditio tua, id eſt ex te, eſt Iſrael: in me verò auxilium tuum. Secundò v. 14. auolat ad Chriſtum, docetque quòd Chriſtus moriens eos, omneſque credentes à morte liberabit, & ex inferno educet: erit enim quaſi ventus vrens, qui per ignem conflagrationis perdens mundum impium in die iudicij, cuique ſortem promeritis diuidet & retribuet.

Verſ. 1. LOquente Ephraim, horror inuaſit Iſrael, & deliquit in Baal, & mortuus eſt.

2. Et nunc addiderunt ad peccandum: feceruntque ſibi conflatile de argento ſuo quaſi ſimilitudinem idolorum, factura artificum totum eſt: his ipſi dicunt: Immolate homines vitulos adorantes.

3. Idcirco erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus præteriens, ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario.

4. Ego autem Dominus Deus tuus

C ex terra Ægypti: & Deum abſque me neſcies, & ſaluator non eſt præter me.

5. Ego cognoui te in deſerto, in terra ſolitudinis.

6. Iuxta paſcua ſua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt: & leuauerunt cor ſuum, & obliti ſunt mei.

7. Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut pardus in via Aſſyriorum.

8. Occurram eis quaſi vrſa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum: & conſumam eos ibi quaſi leo, beſtia agri ſcindet eos.

Lo-

VERS. 1. LOQVENTE EPHRAIM, *Ephraim* vocat Ieroboam, qui ortus fuit ex tribu Ephraim, primuſque ex ea creatus eſt rex Iſraelis. q. d. Dum loqui cœpit Ieroboam Ephraimita, ac incitare plebem ad idola, putà ad vitulos aureos colendos, HORROR, vel, vt Symmach. & Theodotion, *tremor*, INVASIT ISRAEL, vt regi idololatræ reſiſtere non auderet, ſed eius metu quaſi tremore perculſus, Baal, id eſt idola, putà vitulos aureos ab eo propoſitos, coleret: itaque MORTVVS EST] tam ipſe, quàm rex eius, id eſt captiuitati, & morti temporali fuit addictus, ac multò magis ſpiritalem animæ mortem incurrit, perdens eum qui dicit: *Ego ſum vita*, Iohan. 14. 6. iuxta illud Ezech. 18. 20. *Anima quæ peccauerit ipſa morietur*; ita S. Hieron. Rupert. Hugo, Lyran. Emmanuel & Mariana. Ad litteram Baaſa, occidit Nadab filium Ieroboam, eiuſque ſtirpem euertit, ac regnum ad ſe tranſtulit. 3. Reg. 15. 29. Aliter Arias: *horrorem* enim accipit auerſionem à Roboam, quam populo impreſſit Ieroboam, proponens ei illius tyrannidem, & tributorum immanitatem, itaque à populo auerſante Roboam, creatus eſt rex Ieroboam.

Secundò, pro *inuaſit*, hebr. eſt נָשָׂא *naſa*, quod inter alia ſignificat *extulit*, *alienauit*. Vnde Chald. & Vatabl. ſic vertunt & explicant: Olim cùm ipſe Ephraim Deum coleret, tremebant omnes dum ipſe loqueretur, tuncque extulit caput factuſque eſt rex; ſed poſtquam deflexit ad Baal, mortem incurrit, vitaque & regno priuatus eſt. Per *Ephraim* intellige Ieroboam, vel ipſammet tribum regiam: tribus enim Ephraim in Ieroboam & poſteris, regnum in cæteras tribus obtinuit.

VERS. 2. ET NVNC ADDIDERVNT AD PECCANDVM] q. d. Inſuper peccata peccatis, idola idolis addunt & accumulant: nam FECERVNT SIBI CONFLATILE (conflauerunt idolum) DE ARGENTO SVO, vel auro, alióve metallo, QVASI SIMILITVDINEM IDOLORVM] hebr. *iuxta intelligentiam*, vel *conceptionem ſuam idolorum*, ſiue quam habebant de idolis, hoc eſt, prout cuique in mentem venit, prout quiſque phantaſia ſua concepit, prout cuique viſum fuit, vel libuit effingere aut formare hoc vel illud idolum; tali vel tali ſpecie, forma & figura; quòd clarè Noſter vertit, *ſimilitudinem idolorum*. Hæc enim eorum mentis conceptio, vel idea non erat aliud, quam idea & ſimilitudo idolorum. Vnde ſubdit:

FACTVRA ARTIFICVM TOTVM EST] q. d. Idolum nil habet numinis, vel diuini, ſed totum eſt artificis idea conceptum, & eiuſdem manu fabricatum, dum ergo idolum adoras; ideam & phantaſiam fabri adoras: illius enim eſt opus & imago, nec aliunde quàm ex hac eius officina prodiit, ſicut enim artifex mente priùs concipit ideam domus quam fabricare cogitat, ac deinde iuxta eam domum conſtruit & fabricat; ita & idoloplaſtes ſiue artifex idoli, priùs format, ſibi ideam idoli in mente, vt v. g. talem habeat menſuram, talem vultum, tales oculos, talem ſitum, &c. ac deinde iuxta eam illud ex argento vel auro conflat & efformat. Heb. ergo תְּבוּנָה *tebuna* propriè intelligentiam ſignificat, non ideam, à rad. בִּין *bin*, id eſt intellexit; ſed in re, intelligentia architecti, artificis & fabri non eſt

A aliud, quàm exemplar & idea rei ædificandæ & fabricandæ, quam Hebræi propriè תַּבְנִית *tabnit* vocant, à rad. בָּנָה *bana*, id eſt ædificauit.

Hinc patet, magis ſubtiliter quàm ſolidè & genuinè aliquos per *ſimilitudinem idolorum* accipere *imagines idolorum*. q. d. Quanta eſt Iſraelitarum vanitas & ſtultitia, quòd non tantùm ipſa idola, ſed & eorum effigies ac imagines expingant & exſculpant, eaſque colant quaſi deos!

HIS IPSI DICVNT: IMMOLATE HOMINES VITVLOS ADORANTES] Vox *homines* eſt accuſatiui caſus, non vocatiui; patet ex Hebr. זֹבְחֵי אָדָם *zobeche adam*: & ex Septuag. θύσατε ἀνθρώπους, id eſt *immolate homines*; v. g. filios quaſi victimas, vituli enim defecerunt. Senſus eſt q. d. De idolis dicunt idololatræ, præſertim eorum ſacerdotes: Vos, ô Iſraelitæ, qui vitulos aureos Ieroboam adoratis,

B immolate eis non tantùm oues & boues, ſed & homines; quia id faciunt Gentes, & quia id fecit Abraham, immolans Iſaac filium ſuum, Geneſ. 22. Sed vera cauſa erat, quia dæmon ſitit cruorem humanum, eorumque necem ſibi depoſcit. Eſt neruoſa antitheſis inter vitulos & homines. q. d. Quanta ſtupiditas eſt vitulis immolare homines, cùm vituli quaſi beſtiæ homini ſeruire debeant, non homo vitulis? ita S. Hieron. Cyril. Hugo & alij. Aliqui tamen, vt Lyran. Pagnin. Vatab. & Arias τὸ homines accipiunt in vocatiuo. q. d. Vos ô homines, immolate victimas vitulis aureis, eos adorantes.

Nota. Pro *adorantes*, hebr. eſt יִשָּׁקוּן *iſſakun*, id eſt *oſculantes*. Vnde Vatabl. vertit, *vos ô homines qui ſacrificatis vitulis, oſculamini eos*. Solebant enim idololatræ, in ſignum venerationis & adorationis,

C oſculari idolum, aut ſi id non poſſent, manum propriam loco idoli. Hoc eſt quod ait Iob c. 31. 27. *Si vidi ſolem cùm fulgeret, &c. & oſculatus ſum manum meam*, hoc eſt, ſi ſolem fulgentem adoraui oſculando manum meam. Et Ezech. 8. 17. *Ecce applicant ramum ad nares ſuas*, quaſi adorantes & oſculantes Deum, cui ramus hic ſacer erat; vide ibi dicta. Hinc *adoro* idem eſt quod ad ora applico, ſcilicet manum oſculando; ita Plinius lib. 28. c. 2.

INCIRCO ERVNT QVASI NVBES MATVTINA] VERS. 3.
Culpæ intentat pœnam excidij, eamque celerem, acrem & plenam, quam proinde quatuor parabolis explicat & exaggerat. Prima eſt: *Erunt*, in-

D quit (ſcilicet Iſraelitæ qui vitulos adorarunt) *quaſi nubes matutina*, quæ citò à ſole oriente diſſoluta, vel diſpulſa interit.

Secunda, ſicut *ros matutinus præteriens*, quem ſc. ſol matutinos ſtatim ſorbet, ſiccat & aufert.

Tertia, *ſicut puluis turbine raptus ex area*: puluerem intellige, non arenæ, nec terræ, ſed palearum frumenti triturati, putà glumam & quiſquilias palearum (has enim ſignificat Hebr. מֹץ *mots*) quas ventus turbinis rapit ex area, & huc illucque difflat. Pari enim modo Iſraelitæ exciſa Samaria, ex ea quaſi area ſua abrepti ſunt ab Aſſyriis in captiuitatem, indeque quaquauerſum diſperſi.

Quarta, *ſicut fumus de fumario*, putà de fumibulo, vel camino, exit & propellitur, qui ſtatim tenues vaneſcit in auras: ita è Samaria expellentur Iſraelitæ in Aſſyriam. Pro *fumaria* hebr. eſt אֲרֻבָּה *arubba*, quod Aquila, *cataractam*;

Sym-

Symmach. *foramen*; Theodot. *καπνοδόχον*, id eſt fumibulum, vertit. Cataractam autem propriè vocant foramen in pariete fabricatum, per quod fumus egreditur, ait S. Hieron. Verùm Sept. alijs punctis legentes אַרְבֶּה *arbe*, vertunt, *locuſtam*; quod explicans S. Hier. Audiat, ait, Ephraim ſe ἀτμῷ, id eſt vapori, ſiue auræ & ſpiritui, comparari; qui ita tenuis de ore locuſtæ egreditur, vt non ſentiatur.

Vers. 4. Ego autem Dominus Deus tuus, fui continuò ex terra Ægypti] q.d. Ex olitano tempore, quo ex Ægypto te per tot portenta eduxi, ingentem tui curam geſſi, te protexi, alui, proſperaui quaſi Deus, imò pater tuus. Quocirca dixi, & mandaui tibi viciſſim id quod ſequitur, ſcilicet: Deum abſque, id eſt præter, me neſcies. q.d. Non agnoſces, nec coles, alium Deum quàm me: Et ſaluator non eſt præter me] Hebr. *vau*, ſignificans *&*, eſt cauſale. *Et ergo* id eſt *quia*. q.d. Coles me, quia redemptor & ſaluator tibi non eſt alius, quàm ego, qui ex Ægypto, alijſque hoſtibus te ſaluaui & liberaui. Ita Cyrill. Theodor. Lyran. & alij.

Vers. 5. Ego cognoui, practicè, id eſt amaui, benefeci, rexi, & direxi, te in deſerto] ita S. Hier. Vnde Septuag. vertunt, *ego te paui in ſolitudine*, nempe dans manna de cælo quotidie. Verè Pſaltes pſal. 22. 1. *Dominus*, ait, *regit me* (hebr. *paſcit me*, vel *eſt paſtor meus*) & *nihil mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit.*

Vers. 6. Iuxta paſcua ſua adimpleti ſunt] q.d. Cùm tam largiter & miraculosè eos per manna, coturnices, & aquam de petra paſcerem in deſerto aridiſſimo, ac ſi in paſcuis vberrimis eos collocaſſem; ipſi ſaturi mihi recalcitrarunt. Ita Chald. itaque impleuerunt illud Moſis de ſe vaticinium: *Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem ſuum*, Deuter. 32. 15. ita S. Hier. Chald. Hugo, Lyran. & alij.

Vers. 7. Et, id eſt idcirco. q.d. Quia ipſi mihi, ſe tam affluenter paſcenti, ingrati & rebelles fuerunt, idcirco, ero ijs quaſi leæna] Deum vindicem acrem & terribilem, ac conſequenter Aſſyrios, quibus ad hanc vindictam vſus eſt Deus comparat Primò, leænæ, quæ ſæuior eſt leone, præſertim dum catulos nutrit. Secundò, pardis *in via Aſſyriorum*, qui ſcilicet ſolent graſſari in deſerto, per quod ex Iudæa & Samaria itur in Aſſyriam. Notat captiuitatem per Aſſyrios factâ: Aſſyrij enim quaſi pardi, per hoc deſertum Iſraelitas vexando, onerando, & verberando quaſi mancipia, deduxerunt in Aſſyriam. Hebr. eſt אַשּׁוּר *Aſſur*, id eſt Aſſyrius: verùm Chal. Rabbini, Clarius, Arias, Pagnin. & Vatabl. pro Aſſur legunt אָשׁוּר *aſur*, id eſt aſpiciam, accingar ad prædam, inſidiabor, à rad. שׁוּר *ſur*, id eſt aſpexit, inſidiatus eſt. Vnde vertunt. *ſicut pardus ad viam aſpiciam, & inſidiabor eis*, vt eos deprædер & dilaniem.

Vers. 8. Tertiò: Occurram eis quaſi vrſa raptis catulis] ſæuiens in raptorem, & conſequenter in obuios quoſque. Mira eſt ſæuitia vrſæ raptis catulis: quia mirus illius in eos amor. Vrſa enim catulos informes gignit, eoſq; deinde lambendo ſenſim format & perficit, quod non faciunt alia animalia. Vnde B. Iſidorus Peluſiota, diſcipulus S. Chryſoſtomi, libr. 3. epiſt. 267. legit: *Occurram eis vt vrſa anxia*, aitque hoc ſimili ſignificari vim Dei vltricem.

Tropol. ſi tantus eſt vrſæ amor in fœtus informes, tantuſque furor in eum qui illos ſibi eripit; quantus eſt amor Dei in ſuos fideles & filios, quantuſque furor in eos, qui illos malo exemplo, vel prauis conſilijs, illecebris, &c. à Deo auertunt, & in venerem aliaque ſcelera pelliciunt? Sanè in tales ſæuiet Deus magis, quàm vrſa in raptorem catulorum. Vide de vrſæ in catulos ſtudio Plinium libr. 8. c. 36. & Ælian. libr. 2. c. 19.

Et dirumpam interiora iecoris eorum] Hebr. Chald. & Septuag. *dirumpam clauſuram cordis eorum*; Leo Hebr. *lacerabo pertinax cor eorum*. Alludit ad leones aliaſque feras, quæ ſolent captæ prædæ corpus ſcindere & findere vſq; ad cor, ipſumque cor primò deuorare. Porrò Heb. לֵב *leb*, id eſt cor, in Scriptura per ſynecdochen ſignificat interiora omnia, putà iecur, præcordia, aliaq; viſcera. Itaque noſter interpres maluit vertere *iecoris* quàm *cordis*, quia iecur eſt ſedes amoris & concupiſcentiæ; ac proinde iuſtè à Deo punitur, & dirumpitur. Hàc de causâ in hymno ſabbathi, ad matutinas Horas orat Eccleſia:

Lumbos, iecurq; morbidum
Adure igni congruo.

q.d. Concupiſcentiam adure, quæ in lumbis & iecore maximè reſidet.

Ita ſentiunt quoque & loquuntur Philoſophi & Poëtæ, vt Plato & Horat. libr. 1. ode 25. cùm ait:

Cùm tibi flagrans amor & libido
Sæuiet circa iecur vlceroſum.

Et lib. 4. ode 1. ad Venerem:

Si torrere iecur quæris idoneum.

Et lib. 1. ep. 18.

Non ancilla tuum iecur vlceret.

Rurſum dirumpet Deus iecur, id eſt vitam, felicitatem & gloriam Iſraelitarum; horum enim ſymbolum eſt iecur, vt dixi Thren. 2. 8.

Et conſumam eos ibi ſicut leo beſtia agri ſcindet eos] *Ibi*, ſcilicet *in via Aſſyriorum*, ipſaque Aſſyria. Ita S. Hieron. Lyran. & Vatabl. Aliter Arias: *Ibi*, inquit, *id eſt in corde.* q.d. Sicut leo cor prædæ petit & vorat, adipemque & ſanguinem circa cor diffuſum exugit, cætera verò membra permittit vrſis, lupis, alijſq; beſtijs deuoranda: ita ego corda Iſraelitarum immiſſis aſſiduis curis, mœroribus, anxietatibus & terroribus excedam & conſumam: ſed beſtia agri, id eſt, Aſſyrij reliquas corporis partes ſcindent, & laniabunt. Hæc expoſitio appoſita eſt, æquè ac erudita.

Moraliter, Deus credentibus & pœnitentibus eſt mater, aitque: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos.* Matth. 11. 28. *Incredulis verò & nolentibus agere pœnitentiam, panther, pardus, vrſa, & leo efficitur*, ait S. Hieron.

9. Perditio tua Iſrael: tantummodo in me auxilium tuum.

10. Vbi eſt rex tuus? maximè nunc ſaluet te in omnibus vrbibus tuis, & iudices tui, de quibus dixiſti: Da mihi regem, & principes.

11. Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.

12. Colligata eſt iniquitas Ephraim, abſconditum peccatum eius.

13. Dolores parturientis venient ei: ipſe filius non ſapiens, nunc enim non ſtabit in contritione filiorum.

Vers. 9. PERDITIO TVA ISRAEL: TANTVMMODO IN ME AVXILIVM TVVM] *Tua*, id eſt ex te, tuiſque peccatis & demeritis tibi obuenit. q. d. Tu ô Iſrael tibi es cauſa perditionis, id eſt, captiuitatis & excidij, non ego: quia in me non eſt perditio, ſed auxilium tuum: nullus enim eſt qui tibi auxiliari poſſit & velit niſi ego. Tu vadis te perditum, ego non niſi tibi auxiliari, teq́; ſaluare opto & conor. Hinc Leo Hebr. Pagnin. & Vatabl. pro שחת *ſcaheth*, id eſt perdere, perditio, legentes שחת *ſcaheth*, id eſt perdidit, excidit, deleuit, vertunt, *perdidit te* vitulus tuus, quem me relicto coluiſti; *ſed in me auxilium tuum. Perditio* ergo hîc nõ ſignificat peccatum & culpam, ſed peccati pœnam & excidium: hoc enim ſignificat Hebr. *ſcaheth*. Ita Septuag. S. Hier. Lyran. Vatabl. à Caſtro, Mariana & alij. Senſus ergo eſt. q. d. Tu, ô Iſrael ſemper tua rebellione, idolis & ſceleribus aſciuiſti tibi clades, ruinas, & mille calamitates: ego ex aduerſo, quantũ in me eſt, curaui & curo tuam ſalutem mittendo Prophetas, qui te ad pœnitentiam, qua clades imminentes euaderes, hortarentur: tibi ergo tuum excidium imputa, non mihi, eſto enim tandem occurſurus ſim tibi per Aſſyrios quaſi leo, pardus, & vrſa ſæuiens; tamen tu ad hoc me cogis tua obſtinatione & impœnitentia, quæ tanta eſt, vt ipſa volenti mihi tui miſereri & parcere, quaſi inuito flagellũ quo caſtigeris extorqueat. Hinc Chald. vertit, *cùm vos deprauatis opera veſtra, ô domus Iſrael, dominantur in vos populi: ſed quoties conuerſi eſtis ad legem meam, verbum meum fuit vobis præſidio*; Syrus verò, *corrupi* (perdidi) *te Iſrael; quis adiuuabit te?* Arabicus Alexandr. *in perditione tua ô Iſrael, quis eſt qui te adiuuet?* Arabicus Antioch. *corrumpent te* (hoſtes, v. g. Aſſyrij) *quis eſt qui te adiuuet?*

Vbi Nota. Vox *tantummodo* licèt expreſsè nõ ſit in Hebræo, tamen per antitheſin intelligitur, duoq́ue ſignificat. Prius, Iſraelem nec ab Aſſyrio, nec ab Ægyptio, nec ab Hoſee rege ſuo, nec ab vllo alio ſperare debere auxiliũ, niſi tantùm à Deo. Poſterius, Dei tantùm eſſe auxiliari, non perdere. q. d. Sicut tibi proprium eſt te perdere, ita Dei proprium eſt tibi auxiliari, teq́; ſaluare: per accidens enim ei eſt, & quaſi alienum ab eo, ſi ob peccata cogatur te punire. Ita noſter Emmanuel Sà.

Secundò, S. Hier. ex Hebræo hunc quoque dat ſenſum: *Diſperєas Iſrael, quia nihil tibi reliquum eſt, niſi vt mea ſolum clementia conſeruaris.*

Tertiò, Septuag. vertunt, *corruptioni tuæ Iſrael quis auxiliabitur?* id eſt captiuitati tuæ, *& vltimæ ſeruituti quis eorum, quos tibi præſules æſtimaſti, poterit ferre auxilium?* ait S. Hier. Vnde ſequitur: *Vbi eſt rex tuus?*

Loquitur Propheta de perditione & auxilio primò corporeo & temporali, deinde ſpirituali & æterno. Hoc enim illo longè grauius, maximiq́; momenti eſt. Vnde ſequitur perditionem, reprobationem, obdurationem & damnationem, non eſſe propriè & per ſe ex Deo perdente, reprobante, obdurante, & damnante; ſed ex ho- *Reprobatio eſt ex homine, prædeſtinatio ex Deo.*

mine peccante, ſeq́ue in peccatis vſque ad finem vitæ obdurante. Ex aduerſo prædeſtinationem, vocationem & gratiam non eſſe ex præuijs prædeſtinatorum meritis; ſed ex Deo prædeſtinante, vocante, & gratia ſua prædeſtinatos præueniente. Hæc enim ſunt auxilium Dei. Ita Theologi 1. p. q. 23.

Quocirca licèt in prædeſtinatis non ſit cauſa vel ratio cur prædeſtinentur, tamen in non prædeſtinatis eſt ratio ſeu cauſa cur non prædeſtinentur. Si enim Deus ex ſeipſo motus, aliquos excluderet à beneficio prędeſtinationis, ipſe eſſet prima cauſa perditionis illorum, cùm certum ſit perituros qui non ſunt prædeſtinati, ait Gregorius de Valentia 1. p. q. 23. puncto 4. diſp. 1.

Eſt ergo hæc ſententia, *Perditio tua ex te Iſrael, tantummodo in me auxilium tuum*, generalis & vniuerſalis, quam ſic quaſi per partes & parallela explices:

Captiuitas tua Iſrael ex te: redemptio tua ex me.
Interitus tuus ex te: ſalus tua ex me.
Mors tua ex te: vita tua ex me.
Malum tuum ex te: bonum tuum ex me.
Reprobatio tua ex te: prædeſtinatio tua ex me, qui ſemper ad oſtium cordis ſto & miſericorditer pulſo.
Derelictio tua ex te: vocatio tua ex me.
Miſeria tua ex te: felicitas tua ex me.
Damnatio tua ex te: ſaluatio & beatificatio tua ex me.

Nam, vt ait S. Aug. in Sententijs n. 311. *Multa bona facit Deus in homine, quæ non facit homo: nulla verò facit homo, quæ Deus non facit vt faciat homo.*

Quod ergo nõnulli Doctores ſic exponunt: *perditio*, id eſt, peccatum & culpa tua, qua te perdis, ô homo reprobe, eſt ex te, tuaq́ue mala voluntate: perditio verò, id eſt reprobatio & permiſſio peccati, ex qua infallibiliter ſequitur peccatum & damnatio, eſt ex Deo reprobante. Hæc, inquam, expoſitio huic loco eſt impertinẽs: quia perditio, vti oſtendi, hîc pœnam ſignificat, non culpam. Eſt & falſa, vt videtur: prima enim permiſſio primi peccati hominis in Deo, nõ eſt effectus reprobationis, nec à Deo reprobante: ſed eſt effectus communis prouidentiæ, qua Deus cauſas ſecundas & liberas permittit ſuæ libertati, vt liberè benè faciant aut malè, prout voluerint, hoc enim exigit hominis libertas, & ſuauis diuinæ prouidentię diſpoſitio. Nam reprobatio non eſt cauſa peccati, ſed potiùs eius effectus. Deus enim neminem reprobat ideò, vt peccet; ſed omnem reprobũ ideo reprobat, quia peccauit & reproba geſſit, ideoq́ue ſe reprobum & damnatione dignum effecit. Reprobatio enim eſt actus iuſtitiæ vindicatiuæ, quæ neceſſariò peccatum vindicandum & puniendum, quaſi obiectum proprium præſupponit, non facit, nec cauſat. Vide dicta c. 11. v. 8. & 9.

Præclarè S. Bernard. ſer. 8. in natali Domini: *Rectè*, inquit, *Deus, non pater iudiciorum vel vltionum dicitur, ſed pater miſericordiarum, eò quòd miſerendi cauſam & originem ſumat ex proprio, iudicandi vel vlciſcendi magis ex noſtro.* Et S. Auguſt. ſententia 379. *Neminem*, ait, *Deus ad peccandum cogit: prævidet tamen omnes qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non vindicet iuſtus, quæ fieri non cogit præſcius? Sicut enim nemo memoria ſua cogit facta eſſe*

quę

quæ prætereunt, ſic Deus præſcientia ſua non cogit facienda quæ futura ſunt. Et ſicut homo quædam quæ fecit meminit, nec tamen omnia quæ meminit fecit; ita Deus omnia quorum ipſe auctor eſt præſcit, nec tamen omnium quæ præſcit ipſe auctor eſt: quorum autem non eſt auctor malus, iuſtus eſt vltor. Clariùs idem epiſt. 106. *Si Deus,* inquit, *quemquam immeritũ damnare creditur, immunis ab iniquitate non creditur.* Et libr. de Bono perſeuer. c. 8. *Qui liberatur, gratiam diligat: qui non liberatur, debitum agnoſcat.* & c. 11. *Inueſtigabilis ergo eſt miſericordia Dei, qua cuius vult miſeretur, nullis eius præcedentibus meritis; & inueſtigabilis veritas* (id eſt iuſtitia) *qua quem vult indurat, eius quidem præcedentibus meritis; ſed tum eo cuius miſeretur plerumq; communibus.* Et ep. 105. *Quærimus cauſam prædeſtinationis, nec inuenimus: reprobationis autem cauſam quærimus, & inuenimus. Nam quibus Deus miſericordiam non impertit, vt non impertiatur merentur.* Et l. 1. ad Simplician. quæſt. 2. *Ille cui ſubuenit, & ille quem deſerit, ex eadem maſſa ſunt peccatorum. Et quamuis debeat vterque ſupplicium, ab vno tamen exigitur, alteri donatur.* Ibidem aſſerit Eſau odio habitum à Deo propter peccata. Cùm ergo reprobatio ſit odium; Deus autem nihil odiat in homine niſi peccata, vt ait S. Auguſt. ep. 105. ſequitur, Deum neminem reprobare niſi propter peccata.

S. Auguſtinum ſequitur S. Proſper ad capitula Gallor. in ſententia ſuper c. 7. vbi dicit: *Gratia Dei non priùs eos* (reprobos) *deſeruit, quàm ab eis deſereretur. Et quia hoc ipſos voluntaria facturos defectione præuidit, ideo in prædeſtinationis electione illos non habuit.* Vtrumque ſecutus S. Fulgentius l. 1. ad Monimum: *Quæſo,* inquit, *Monime chariſſime, vt hunc locũ Apoſtoli diligenter attendas. Notum nam que eſt, iram Dei dici non poſſe, niſi vbi creditur hominis iniquitas præceſſiſſe.* Deus enim cùm reprobat, dicitur ab Apoſtolo velle *oſtendere iram*, Rom. 9. 22. Idem docent Scotus, Herueus, Caietan. Ferrarienſis, Iohannes Maior, Silueſter, Dom. Soto & alij, quos citat & ſequitur Lud. Molina 1. par. q. 23. ar. 4. & 5. diſp. 3. Vaſquez, Bellarm. Suarez & Gregor. de Valentia ibid. Hi omnes aſſerunt Deum neminem reprobare niſi ob eius peccata, in quibus vitam finit.

Tropolog. *perditio tua Iſrael,* non hoſtium, nõ infecti aëris, non concurſus ſiderum, non virium accenſi ignis, non armorum, non ducum, non hoſtium, nec exercituum validiſſimorum: hæc enim omnia imbellia & euanida forent, nec te perdere poſſent, niſi tu tuis peccatis iram Dei in te concitares, eamq́ue in tui perditionem laceſſeres & euocares: tibi ergo eam aſcribe, tibi imputa, non hoſti. Idem dicat quælibet reſpubl. ciuitas, & anima peccatrix, quæ ſuis ſceleribus Dei vindictam ſibi acceſſit, ſuoſq́ue hoſtes in ſuum exitium concitat & armat.

Rurſum idem S. Auguſt. l. 2. de Peccat. mer. & remiſſ. c. 5. pulchra ſimilitudine idipſum explicat. Sicut, inquit, corporis oculus non adiuuatur à lumine, ſi oculum claudas, aut ſi eum à luce auertas: ita ſi te auertas à Deo, qui lumẽ eſt quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, aut ſi claudas mentis oculos, incurres in laqueos dæmonum, & peribis: ſi verò te conuertas ad Deum, ille tuam mentem illuſtrabit, & te ad ſe conuertet. Itaque ô Iſrael, tua perditio ex te eſt, quia te auertis à Deo: ſalus tua tantum-

A modo ex me, quia conuerſio ad Deum ex peccato à Deo incipiat neceſſe eſt. Hinc D. Thom. 1. 2. q. 112. a. 3. ad 2. ſic explicat: *Defectus gratiæ prima cauſa eſt ex nobis; ſed collationis gratiæ prima cauſa eſt à Deo, ſecundùm illud Oſee: Perditio tua ex te Iſrael, tantummodo in me auxilium tuum.*

Simili ſchemate de excidio Troiæ cecinit Poëta:

Non tibi Tyndaridæ facies inuiſa Lacænæ,
Culpatusue Paris; verùm inclementia Diuûm
Has euertit opes.

VBI EST REX TVVS? MAXIME NVNC SALVET Vers. 10.
TE] q. d. Reges quos tibi petiuiſti & creaſti, nõ poſſunt te ab inſtante Aſſyriorum excidio eripere & ſaluare; ſed ego ſolus quem tu negligis & ſpernis. Probat id quod dixit v. præcedenti: *Tantummodo in me auxilium tuum.* q. d. Reges &
B principes tui non poſſunt tibi in hac clade auxiliari: diſce ergo ipſa experientia, quòd ego ſolus tibi opitulari poſſim.

Pro *vbi* hebr. eſt אֱהִי *ehi*, quod Septu. Chald. Noſter, Leo, Hebr. & alij vertunt *vbi*. Aliqui tamen vertunt *ero*, quaſi *ehi* ſit futurum ab הָיָה *haia*, id eſt *fuit*, vt ſenſus ſit: *Ero rex tuus nunc.* q. d. Nunc regam & frænabo te quaſi equum rebellem & indomitum. Verùm huic verſioni repugnant ſequentia, *Saluet te*, &c. quæ de rege, non de Deo, accipienda eſſe liquet.

ET IVDICES (conſiliarij & principes, vt ſequitur) TVI DE QVIBVS DIXISTI, 1. Reg. 8. 5. DA MIHI REGEM ET PRINCIPES] Hinc videtur, quòd populus petens regem à Samuele (qui ei annuens iuſſu Dei, dedit Saulem) ſimul ab eo petierit iudices, quaſi regis conſiliarios: licèt hoc in hiſtoria 1. Regum non exprimatur.

C DABO TIBI REGEM IN FVRORE MEO] *Dabo,* Vers. 11.
id eſt, dedi tibi Saulem iratus, quòd regem alium à me peteres: item Ieroboam, cæteroſq́ue reges Iſrael; quos proinde mox abſtuli, eò quòd impiè viuerent. Simili modo breui auferam vltimum regem. Hoſee pariter impium, & in eo, ac cum eo regnum tuum euertam. Verè S. Aug. in Sentent. ſententia 252. *Deus, ait, cùm malè aliquid poſcitur, dando iraſcitur, non dando miſeretur.*

Vnde S. Hier. & Lyran. ſic explicant: Dedi tibi Saulem primum regem in furore, & vltimũ regem Sedeciam auferam pariter in furore. Aut potiùs, dedi Ieroboam primum regem tuum, ô Iſrael, in furore (de eo enim hîc agitur, non de
D Sedecia & Iuda) & auferam vltimum regem tuum Hoſee in furore.

Nota. Ieroboam, cæteroſq́ue reges ſequentes Iſraeli dedit Deus in ira, quia offenſus peccatis populi, voluit eum abijcere à Ieruſalem, temploq́ue ac regno ſuo, quod erat in Iuda: vnde in pœnam peccatorum eius, dedit ei reges qui ſchiſma facerent à Iuda & Deo, populumq́ue ad vitulos aureos abducerent.

Probat quod dixit, Iſraelẽ à regibus ſuis non *Mor. Deus*
debere exſpectare tutelam contra Aſſyrios & *impijs im-*
ſalutẽ: quia, inquit, ego reges hoſce dedi Iſraeli *pios dat re-*
non ex amore, ſed ex ira; ac proinde pariter au- *ges.*
feram eos cum regno & populo ex ira. Quocirca ipſi non tam ſunt ſceptrum, quàm flagellũ Dei: quia ſunt virga, qua Deus, non regat gregem ſuum, ſed caſtiget hoſtes ſuos. Verè dixit Liuius l. 9. *Imperia malè parta, malè geſta, malè retenta obruuntur.* Hoc eſt quod ait Iob cap. 34. 30. *Qui*

regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Quę verba explicans S. Gregor. l. 25. Moral. 14. docet ſubditos non debere conqueri de regum & principum vitijs, ſed de ſuis proprijs, quia ob ea Deus iniquos eis dat principes. *Culpam ergo,* inquit, *proprij magis accuſet operis, quam iniuſtitiam gubernantis. Scriptum namque eſt: Dabo reges in furore meo. Quid ergo illos nobis præeſſe deſpicimus, quorũ ſuper nos regimina ex Domini furore ſuſcipimus?* Vnde concludit: *Sic ergo ſecundum merita ſubditorum, tribuuntur perſonæ regentium. Sic pro qualitatibus ſubditorum, diſponuntur acta regentium, vt ſæpè pro malo gregis etiam verè boni, delinquat vita paſtoris.* Idem l. 6. epiſt. 7. *Ita, ait, ſibi regentium merita connectuntur & plebium, vt ſæpè ex culpa præcedentium deterior fiat vita ſubiectorum, & ſæpè ex merito plebium delinquat vita paſtorum.* Probat id exemplo Dauidis: *Ille enim Deo atteſtante laudatus, ille ſupernorum myſteriorum conſcius, tumore repentè elationis inflatus, populum numerando peccauit, & tamen vindictam populus Dauid peccante ſuſcepit.* Cur hoc? *quia videlicet ſecundum meritum plebium, diſponuntur corda regentium.* Vnde infert, ſubditos maximè debere orare tam pro regibus, quàm pro ſolo populi cœtu. Sic Deus Iudæis & improbis in fine mundi, dabit Antichriſtum regem in furore ſuo, vti docet ibidem S. Greg. imò S. Paulus, *eò quòd charitatem veritatis,* inquit, *non receperunt, vt ſalui fierent; ideo mittet illis operationem erroris, vt credant mendacio,* 2. Theſſ. 2. 10. q. d. Quia Iudæi noluerunt recipere Chriſtum veracem, ideo mittet eis Deus Antichriſtum mendacem. Scelera ergo impiorum quæ in fine mundi erunt maxima, parturient quaſi Antichriſtum, eumq; à Deo regem extorquebunt.

Præclarè Plutarch. lib. de Sera numinis vindicta c. 4. docet impios principes & tyrannos dari à Deo, quaſi carnifices, ad ſumendum de impio populo pœnas, ſicut enim fel hyænæ vtile eſt ad morbos ſanandos, ſic & ſæuitia tyranni, vel magiſtratus, valet ad expurganda vitia populi: *Tale medicamentum,* inquit, *Agrigentinis fuit Phalaris, Marius Romanis, Orthagoras Myſo, Cliſthenes Sycionijs.* Hinc Theognidea, cùm videret vrbem faſtu & luxu tumentem:

Vterum, inquit, *fert ciuitas hæc: timeo autem ne pariat*
Virum correctorem mala inſolentia veſtra.

Anaſtaſ. Nicenus qu. 15. in Script. duo illuſtria refert exempla. Primum, cùm Phocas, inquit, Imp. quaſi tyrannus ſæuiret in innocentes, Monachus quidam ſæpè cum Deo expoſtulabat: *Cur Domine eum feciſti Imperatorem?* Cui reſponſum eſt cælitus, *Quoniam non inueni peiorem.* Secundum: Monachus quidam hypocrita: ſed ſceleſtus, angeli monitu creatus Thebaidis corruptiſſimę Epiſcopus, cùm ex ſacro honore inſoleſceret, audiuit ab angelo: *Cur ſuperbis, ô infelix? non es creatus Epiſcopus, quòd dignus ſacerdotio ſis, ſed quòd ciuitas tali digna erat Epiſcopo.* Quin & S. Ambr. in Apolog. Dauid agens de eius lapſu: *Regum, ait, lapſus pœna populorum eſt: ſicut enim eorum virtute ſeruamur, ita etiam errore periclitamur.* Porrò inter alia peccata, quæ impios principes merentur, Deumque ad eos dandum prouocant, excellit contemptus ſacerdotum & ſacrorum: hunc enim Deus tyrannide principum caſtigat, inquit S. Cypr. ep. 67. ad Rogatianũ, idq; probat exem-

A plo Samuelis. Huic enim dixit Deus: *Non te ſpreuerunt, ſed me, atque vt hoc vlciſceretur, excitauit eis Saul regem, qui eos iniurijs grauibus affligeret, & per omnes contumelias & pœnas ſuperbum populum calcaret & premeret; vt contemptus ſacerdos, de ſuperbo populo vltione diuina vindicaretur.*

COLLIGATA EST INIQVITAS EPHRAIM, q. d. Scelus Iſrael repoſitum & reconditũ eſt in ſcrinio memoriæ meæ, vti pecunia in arca & loculis colligatur & reconditur: colligatur, inquam, ne excidat, ideoque in mente mea ABSCONDITVM eſt PECCATVM EIVS] quia in ea reſeruatur ad tempus vltionis, quod breui aderit, vt puniatur. Ita Chald. S. Hier. Theodor. Vatabl. & alij. Alludit ad Deut. 32. 34. *Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?* Vers. 12.

Tropol. nonnulli hæc referunt ad fideles, qui ex verecundia aut ſuperbia nolunt Confeſſario ſua peccata confiteri: & ad Religioſos, qui nolunt Superiori detegere ſuam conſcientiam, animæque infirmitates & malas inclinationes. In his enim colligata eſt lingua, & conſequentes iniquitas: ſicut enim morbus ægri curari nequit niſi ipſe eum detegat medico, ita nec vitia animi: quibus hoc proprium eſt, vt ſola humilitate confeſſionis, & charitate, conſolatione & inſtructione Patris ſpiritualis, vel ſanentur, vel mitigentur, vti docet Caſſianus. Vitæ Patrum, ipſaq; experientia. Vnde ſequitur: *Dolores parturientis venient ei:* quo enim diutiùs quis ſilet peccatum, eo difficiliùs illud pandit & expellit: ſicut puella quæ fœtum mortuum vtero geſtat, quo diutiùs eum tacet & diſſimulat, eo difficiliùs parturiet; quia in dies magis is corrumpitur, vt à matrice & virtute pariendi eijci nequeat. Audi Caſſian. Collat. 2. c. 10. *Illico vt patefacta fuerit cogitatio maligna, marceſcit, & antequam diſcretionis iudiciũ proferatur, ſerpens teterrimus velut è tenebroſo & ſubterraneo ſpecu, confeſſionis virtute protractus ad lucem, & traductus quodammodo, ac dehoneſtatus abſcedit. Tamdiu enim ſuggeſtiones eius noxiæ dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde.* Confirmat deinde idipſum exemplo Serapionis, qui ſolitus furari panẽ ad famem ſatiandã, furtum confitens, mox tentatione & fame omni liberatus eſt, vide & Dorotheum ſerm. 5. Huc ſpectat illud pſal. 31. v. 3. *Quoniam tacui inueterauerunt oſſa mea.* Et Eccl. 4. 24. *Pro anima tua ne confundaris dicere verũ. Eſt enim confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gratiam & gloriam.* Et S. Aug. l. de Decem chordis: *Melior eſt modica amaritudo in faucibus, quàm æternus cruciatus in viſceribus.* Moral. de confeſſione.

DOLORES PARTVRIENTIS VENIENT EI, &c. NVNC ENIM NON STABIT IN CONTRITIONE FILIORVM] q. d. Iſrael dolebit vt parturiens, dum cernet filios ſuos ab Aſſyrijs occidi & conteri. Pro *in contritione filiorum,* Pagnin. & Vatabl. vertunt, *in confractione fœtuum,* id eſt in ipſo partu, & partus anguſtijs: per confractionem enim intelligit anguſtias vteri materni, ab effectu, eò quòd fœtus illic confringantur. q. d. Grauiſſimas de Iſraele ſumam pœnas, & tamen non reſipiſcet: nam eſt tamquam fœtus inſipiens, qui non conatur ſtatim egredi ex anguſtijs vteri materni & prodire in lucem; ſed illic diu moratur in confractione. Tam ſtolidi ſunt peccatores, qui cùm ſint ſæpè in extremis anguſtijs, in illis hæſent, ab ijſque confringuntur & conteruntur, Vers. 13.

vec

nec ad pœnitentiã & ad Deum recurrunt, quod ſi facerent, mox ab ijs ſe expedirent: à Deo enim liberarentur. Aliter Rupert. & Arias. q.d. Ephraim non agnoſcit ſuam culpã & ſcelus, *dicitq́, Cuncti labores non inuenient mihi iniquitatem*: facit ergo ſicut ſtolida puella, quæ cùm fornicata ſit, ſcelus occultat: ſed dum ei partus anguſtiæ obueniunt, illud cum ſummo dedecore & dolore prodit: nam non ſtabit in contritione filiorum, id eſt, tantos in pariendo cruciatus & contritiones patietur; vt ſuſtinere & diſſimulare nequeat; ſed ſe patere vultu & voce prodat, imò proclamet. Pari modo accidet Iſraeli in excidio: tanta enim erit eius clades & dolor, vt omnes agnoſcãt eius ſcelus fuiſſe enorme, ob quod adeò punitur; licet illud nunc neget & occultet. Ita Rupert. Arias, & Sanchez, quem vide.

Tropolog. ſicut puella fœtum, ſic peccator peccatum concipit cum modica & breuiſſima voluptate, ſed illud parturit & parit cum magno & longo dolore, præſenti & æterno. Vide S. Hier. hîc ad v. 15.

14. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos; ero mors tua, ô mors, morſus tuus ero inferne; conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis.

15. Quia ipſe inter fratres diuidet; adducet vrentem ventum Dominus de deſerto aſcendentem; & ſiccabit venas eius, & deſolabit fontem eius, & ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.

Vers. 14. De manv mortis liberabo eos] Chald. vertit in præterito, *liberaui eos*. q.d. Hactenus ſæpiùs Iſraelitas pœnitentes, & me inuocantes liberaui ab hoſtibus, morte & excidio: at iam impœnitentes, mihique rebelles tradam hoſtibus & morti: imò ipſe ero eis mors, vt ſequitur. Verùm Hebr. Septuag. & alij paſſim legunt in futuro, *liberabo & redimam*. Secundò, Leo Hebræus & Clarius ſubaudiunt conditionalem voculam *Si*, vertuntque per ſubiunctiuum. q.d. Si populus Iſrael eſſet filius ſapiens, & reſipiſceret à peccatis, ac ad me rediret; de faucibus inferni & mortis liberarem eum: at quia manet inſipiẽs & impœnitens, morti à me tradetur. Vbi Nota. Pro *mortis*, hebr. eſt שאול *ſeol*, id eſt *inferni*, vt vertit Syrus, ſed eòdem res redit: quia hæc duo tunc erant coniuncta. Nam ante reſurrectionem Chriſti, qui ibant in mortem, ibant pariter in infernum.

Verùm nec Hebr. nec Septuag. nec Chald. nec alij habent voculam *Si*, ſed legunt abſolutè *liberabo & redimam*. Hæc ergo eſt vera & genuina lectio.

Quæres, quis eius ſit ſenſus, & de qua liberatione hîc agatur? Primò, Ruffinus hæc accipit de liberatione vrbis Hieroſolymæ è manu Sennacherib eam obſidentis, quæ facta eſt per angelũ cædentem 185. millia Aſſyriorum, 4. Regum 19. 35. Verùm illa fuit liberatio Iudæ & Hieroſolymæ, hîc verò agitur de liberatione Ephraim, id eſt decem tribuum, vt patet v. 1.

Meliùs Theodor. & à Caſtro, cenſent hîc agi de liberatione è captiuitate Babylonica: licèt enim ea primariò fuerit Iudæorum, tamen ſecundariò fuit quoque Iſraelitarum: multi enim ex ijs miſcentes ſe Iudæis, cum ijs è captiuitate in Iudæam redierunt. In captiuitate enim erant quaſi in morte & inferno, erantque ibi morituri & in infernum deſcenſuri, niſi Deus inde eos liberaſſet. Typicè autem agi hîc de liberatione & redemptione Chriſti, qui moriens & reſurgens Patres è limbo & morte liberauit, vitæque reſtituit. Simili ſchemate Ezechiel c. 37. 1. per oſſium aridorum viuificationem, repræſentat liberationem Iudæorum è captiuitate, & typicè reſurrectionem mortuorum.

Verùm alij paſſim hæc non typicè, ſed ad literam accipiunt de Chriſto, qui ſua reſurrectione Patres inferno & morte liberauit, ſecumque reſurgere fecit; ac in fine mundi omnes pariter à morte ad vitam reuocabit in vniuerſali reſurrectione. Tunc enim perfectè hoc oraculum implebit Chriſtus, qui inchoatè illud impleuit in ſua reſurrectione: in ea enim nos ſimul cum eo quaſi reſurreximus per fidem & ſpem. Ita cenſent S. Hieron. Haymo, Hugo, Rupert. Lyran. Vatabl. Arias, Ribera & alij paſſim hîc, & S. Auguſt. ſerm. 157. de Tempor. Euſeb. l. 4. Demonſtrat. c. 12. S. Greg. hom. 22. in Euangel. & veteres Rabbini apud Galatin. l. 8. cap. 21. vbi refert verba R. Moſis Hadarſan. dicentis: *Ibat mecum Meſſias filius David, quouſque perueni ad portas gehennæ, cumq́, viderent captiui qui in gehenna erant, lumẽ Meſſiæ, gauiſi ſunt eum recipere dicentes: Hic educet nos de his tenebris, ſicut dictum eſt Oſee 13. De manu inferi redimam eos, de morte liberabo eos.* Probatur hæc ſententia, Primò: quia ita de Chriſto hæc explicat Apoſt. 1. Cor. 15. 54. dicens: *Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem* (in communi reſurrectione) *tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Vbi manifeſtè citat verba Oſee hoc loco, vti mox pleniùs dicam. Secundò, quia id arguunt ipſa verba ſequentia: *Ero mors tua, ô mors; morſus tuus ero, inferne*, quæ vmbraticè tantùm, & tenuiter admodum conueniunt Cyro Iudæos è Babylone liberanti; propriè verò competunt Chriſto, victori & triumphatori mortis & inferni, vt liquet ex ipſis verbis, & paſſim docent Patres & Interpretes, adeò vt hîc videatur communis eſſe fidelium & Eccleſiæ ſenſus, cui contradicere eſt nefas. Tertiò, quia Iſraelitæ, de quibus hîc agi nonnulli cenſent, è captiuitate Aſſyriaca numquam ſunt liberati, ſed in ea manſerunt. Ergo de ijs dici nequit, *Liberabo & redimam eos*: licèt enim aliqui cum Iudæis è Babylone redierint, tamen id per accidens fuit, illique fuere perpauci. Hæc autem ſententia & promiſſio, *De manu mortis liberabo eos*, eſt generalis & vniuerſalis: ergo omnes ſpectat, & ad paucos arctanda non eſt.

Dico ergo, Prophetam hîc de more ab Iſraelitis ſui temporis auolare ad Chriſtum: ſolent enim Prophetæ triſtibus læta ſubiungere, ne populi animos in deſperationem adigant, ſed ad ſpẽ meliorem erigant. Illa autem læta ſunt, liberatio & redemptio facienda per Chriſtum. Cùm enim hîc Propheta plenum Iſraelis prædixiſſet excidium, quæ erat res triſtiſſima, & extremæ deſperationis occaſio, vt hoc leniat, conſolatione melioris ſortis, vtque hoc quaſi fel melle iucunditatis dulcoret, ſubdit eos non tantùm è

captiuitate, ſed & à morte ac inferno liberandos A per Chriſtum; Chriſtum enim eos, ſi in ipſum credant, æquè ac alios omnes ſibi credentes à morte & inferno liberaturum.

Fateor tamen alludi hîc ad liberationem è captiuitate Babylonica, iuxta ſenſum ex Theodoreto paulò antè allatum; tamen vt in ea non ſiſtat Propheta, ſed eam obiter tantùm, quaſi vmbram perſtringat & prætervolet, ac mentis ſuæ aciem ſcopumque figat in Chriſto, quem vnum ad literam ſignificare intendit. Simili modo Iſaias à Cyro auolat ad Chriſtum, dicens c. 45. v. 8. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum.* Vide can. 4. & 5. quos præfixi Prophetis maioribus.

ERO MORS TVA, Ô MORS; MORSVS TVVS ERO, B INFERNE] Rupert. lib. 6. in Iohannem poſt medium, *morſum* paſſiuè accipit pro cibo qui mordetur & comeditur, ac talem fuiſſe Chriſtum, qui deſcendens ad inferos, ſeipſo pauit, creauit, & viuificauit Patres in limbo: *Quem,* inquit, *agnum in truce torridum, illa ſacratiſſima veſpera ſimul omnes in inferno poſiti velociter comederunt, impleta prophetia quæ dicit: O mors ero mors tua, morſus tuus, inquit, ero inferne: quem, inquam, agnum mortui in inferno comederunt, nos eundem manducamus* (in Eucbariſtia) *vt in æternum viuamus.* Verùm hoc myſticum eſt, non literale, nec genuinum. Potiùs enim morſus hîc actiuè capitur, æquè ac mors, quo ſcilicet Chriſtus momordit infernum, æquè ac mori fecit mortem, eamque moriendo occidit. Hoc enim ſignificat vox Hebræa, vt mox dicam. Vnde & pro *morſus,* Septuag. vertunt, *aculeus,* per quem Rupert. rurſum hîc & 1. C Cor. 15. accipit diuinitatem Chriſti. Ait enim: *Libera eos à morte. Sed quomodo id fiet? Mordebis me, ô inferne, & vt hamum deuorabis; ſed poſtea hamo diuinitatis meæ diſrumpam ventrem tuum, & exibo, ac ſimul exibunt Patres. Chriſtus eſt de quo ait Iob c. 40. 20. An extrahere poteris Leuiathan hamo?* Hoc accommodatitium eſt & elegans: nam ad literam ſtimulus hîc eſt mortis, non Chriſti: vertunt enim Septuag. *vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Ergo quoad ſenſum literalem, Theodor. & à Caſtro per mortem & infernum accipiunt captiuitatem Babylonicam. q. d. E Babylone, quaſi è faucibus mortis & inferni, Iſraelitas liberabo, itaque ipſis quaſi mortem interficiam, & infernum deſtruã. Chaldæus contrariè vertit, *erit,* inquit, *verbum meum contra eos in necem, & verbum meum ad diſperdendum.* q. d. Verbo & iuſſu meo per Aſſy- D rios occidam Iſraelitas, trudamque in infernum. Huc accedit Clarius: vertit enim, *ero peſtes tuæ ad mortem, ero excidium tuum ad ſepulchrum.* q. d. Conſumam te ô Iſrael, vſque ad internecionem, vſq; ad mortem & ſepulchrum.

Verùm ex definitione Eccleſiæ, & Concilij Tridentini ſeſſ. 4. ſancientis, Vulgatam verſioné eſſe genuinam S. Scripturam, de fide certum eſt, hanc huius loci eſſe ſententiam: *Ero mors tua, ô mors; ero morſus tuus ô inferne:* ſic enim habet Vulgata verſio. Certum pariter eſt, de Chriſto victore mortis, & inferni hîc eſſe ſermonem, vti paulò antè probaui. Mors enim & infernus ſignificant regnum mortis & inferni, quo mors per Adæ peccatum in orbem inducta, omnibus eius poſteris dominabatur, vti docet Apoſtolus Rom. 5. 12. & ſequentibus, ac in omnes mortuos ius & imperium exercebat, eoſque inferno, quaſi aſſeclæ & carcerario ſuo dedebat & mancipabat vſque ad Chriſti aduentum. Eſt proſopopœia: mors enim & infernus hîc quaſi duæ perſonæ, & duo reges inducuntur latè dominantes, quos regno & vita ſpoliauit Chriſtus è morte & inferno reſurgens, ac de vtroque triumphauit: mortem quidem, quia poſt reſurrectionem mors nulla erit; infernum verò, quia poſt eamdem nullum ampliùs poterit capere, & deuorare.

Hinc reſurrectionis Chriſti & noſtræ ſymbolum eſt Primò, phœnix, qui fertur emori, reſurgere & iuueneſcere: moriendo ergo occidit mortem, & ſuſcitat vitam. Vnde illud Iob 29. 18. *Dixit: In nidulo meo moriar, & ſicut palma* (Tertull. libr. de Reſurrect. c. 13. Vatabl. R. Salomon & alij vertunt, *& ſicut phœnix*) *multiplicabo dies.* Hic enim longæuus eſt, & in nidulo moritur. *Symbolum reſurrect. phœnix & hydrus.*

Secundò, ſicut hydrus crocodilum interficit, ſic Chriſtus mortem & tartarum. Audi B. Petrum Damiani l. 2. epiſt. 18. ad Cardin. *Hydrus,* ait, *animal eſt habitans in gurgitibus fluminum, crocodilis feraliter inimicum. Hic itaque cùm viderit crocodilum aperto ore in crepidine fluminis dormientem, prouoluitur in limo luti, vt faucibus illius lubrico corpore faciliùs poſſit illabi. Tunc in ore crocodili dormientis permeater inſilit, quem ille deſubitatus repentè deglutit. Hydrus verò viſcera eius cuncta dilaniat, donec eo iam prorſus extincto, de cadauere illius viuus & victor erumpat. Quid hic crocodilus, niſi figuram tenet mortis & tartari? Quid hydrus niſi victoriam innuit Saluatoris? Limo ergo hydrus obuoluitur, dum Redemptor noſter humanæ carnis luto veſtitur. Hic ventrem ingreditur crocodili, quia Dominus clauſtra penetrauit inferni. Hic demolitur intima viſcerum, & Dominus mortis euertit imperium. Ille corroſo ac penetrato cadauere poſt victoriam redit, quia Saluator noſter poſtquam infernum moriendo momordit, cum triumphali de ſepulchro gloria reſurrexit. Vnde morti per Prophetam victor inſultat: Vbi eſt, inquit, ô mors, victoria tua? vbi eſt ſtimulus tuus? Et iterum: O mors, ero mors tua: morſus tuus ero, inferne.*

Citat hunc Oſee locum S. Paulus 1. Cor. 15. 54. ſed ex verſione Septuag. hoc modo: *Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Vnde patet hîc duplicem eſſe ex Hebræo verſionem, vtramque canonicam: tam enim noſtra hîc in Oſee, quàm Septuag. quos ſequitur Paulus, eſt canonica.

Vbi Nota Primò Hebræum אֱהִי *ehi* ſignificat *ero,* vti vertit Noſter hîc v. 14. Secundò, vt R. Iona, *ehi* per metatheſin ſumitur pro אַיֵּה *aie,* id eſt *vbi,* vti vertunt Septuag. & Paulus 1. Cor. 15. v. 55. & ita τὸ *ehi* vertit Noſter, Septuag. & Chald. hîc v. 10.

Nota Secundò. Pro *mors tua,* hebr. eſt דְּבָרֶיךָ *debarecha:* quod ſi à דֶּבֶר *deber* deducas, ſignificat *peſtes tuæ.* q. d. O mors ero pleniſſima peſtis & mors tua: &, vt Symmachus vertit, *ero plaga tua.* Sin à דָּבָר *dabar,* id eſt verbum, deducas, ſignificat, *vbi verba tua,* vel *ſermones tui?* vt vertit Aquila & V. editio. Septuag. vertunt δίκη, hoc eſt, cauſa; pro quo Paulus hîc habet νῖκος, id eſt victoria. Vnde putant aliqui Paulum apud Sept. legiſſe νῖκος, vel νίκη, pro δίκη, ſed omnia vetera exemplaria Septuag. interpretum, teſte Hieronymo, habent δίκη, id eſt cauſa. Meliùs ergo dicemus

cemus, Apoſtolum immutaſſe verba, non ſenſū, A cùm pro *cauſa* poſuit, *victoriam*: Græcum enim δίκη quatuor ſignificat. Primò, cauſam forenſem & , vt Hier. in Oſee 13. vertit, contentionem. q. d. Vbi eſt, ô mors, cauſa tua contentioſa, qua in Dei iudicio homines ob peccatum mortis reos peragebas & vincebas? Secundò, ſignificat δίκη ſententiam. q. d. Vbi eſt ô mors, ſententia tua, qua ſcilicet omnes tibi, id eſt morti, adiudicati ſunt? Tertiò, ſignificat ius. q. d. Vbi eſt ius quod olim habebas in omnes? Quartò, ſignificat pœnam. q. d. Vbi eſt pœna illa duriſſima qua homines puniebas & perdebas? & hoc quartum alludit ad Hebræum *deuer*, id eſt peſtis; priora tria alludunt ad *dauar*, id eſt, verbū. Ex quibus patet in re cauſam idem eſſe quod victoriam.

Nota Tertiò. Pro *morſus tuus* hebr. eſt קָטָבְךָ, *katabcha*, quod Symmachus occurſum vertit, B Theodotion & V. editio plagam & concluſionem, Septuag. κέντρον, id eſt ſtimulus, aculeus, quo ſcilicet mors homines confodiebat & occidebat. Propriè *katabcha* ſignificat exciſionem, qua Chriſtus mortem omnia ſuccidentem ſuccidit. Hoc enim eſt *keteb*, ſcilicet euulſio, exciſio, excidium, ſeu exitium hoc eſt, lues ſubitò euellens & exſcindens, qualis eſt febris valida, peſtis, apoplexia, quæ ſubitò mortem adfert, ipſaque mors ſubitanea, quæ hominem auellit & exſcindit.

Noſter aptè vertit *morſum*. Vbi aduerte, *morſus* hic tam paſſiuè, quàm actiuè ſumi poteſt. q. d. Ego Chriſtus mordebor à te, ô mors, & ô inferne; ſed ita vt à te morſus te viciſſim mordeā, ita vt à te quaſi abſorptus viſcera tua diſrumpam, itaque fideles electos educam à ventre tuo.

Nota Quartò. Pro *inferne*, vt habent Hebræa, & Noſter, & Græca, 1. Cor. 15. 55. ποῦ σου ᾅδη C τὸ νῖκος, *vbi eſt ô inferne victoria tua?* interpres Noſter hic vertit, *vbi eſt mors victoria tua?* eodem ſenſu: infernus enim & mors ſignificant ſtatum mortuorum: omnes enim olim ante Chriſtum poſt mortem in limbum deſcendebant. Sic Act. 2. 24. & alibi, Græcum θανάτου, id eſt *mortis*, Noſter interpres vertit *inferni*. Eòdē ergo redit verſio Sept. quam ſequitur Paulus, cum noſtra & Hebræo. Senſus ergo eſt, Vbi eſt mors victoria & ſtimulus tuus, quo ſoles homines occidere, eiſque dominari? q. d. Periit, confractus eſt à Chriſto, qui eſt mors tua, ô mors, & morſu ſuo te, ô inferne, diſrupit & abſorpſit.

Vbi aduerte, hoc cœptum eſt impleri cùm Chriſtus reſurrexit, & animas ſanctorum è limbo reduxit, ſicque ex inferis quaſi morſu hanc partem abſtulit. Ita Anſelm. & Origen. hom. 22. D in Euangelia, & S. Aug. ſerm. 137. de Tempore: perfectè autem implebitur in communi reſurrectione, vt docet Apoſtolus. Pulchrè S. Hier. in Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum, mortem alloquens, illique cum Paulo inſultans: *Qui* inquit, *per Oſee quondam tibi rigidus minabatur, Ero mors tua, ô mors, ero morſus tuus, inferne, illius morte tu mortua es, illius morte nos viuimus? deuoraſti, & deuorata es, dumq; aſſumpti corporis Chriſti ſollicitaris illecebra, & auidis faucibus prædam putas, interiora tua adunco dente* (vel, vt alij legunt, *vnco*) *confoſſa ſunt. Gratias tibi Chriſte Saluator, tua agimus creatura, quòd tam potentem aduerſarium noſtrum, dum occideres, occidiſti.*

Denique Syrus ſecutus Septuag. vertit, *vbi eſt igitur victoria tua, ô mors? aut vbi eſt aculeus tuus, inferne?* & Arabicus Alexandr. *vbinam ſcientia tua, ô mors? & vbi ſpina tua?* purà ſtimulus tuus, & Arabicus Antioch. *vbi eſt cauſa tua* (lis tua, ius tuum) *ô mors? Et vbi telum* (vel gladius) *tuum, ô inferne?*

Audi S. Auguſt. ſerm. 137. de Tempore, & ex eo S. Gregor. hom. 22. in Euang. *Ero*, ait, *mors tua ô mors, ero morſus tuus, inferne. Id namque quod occidimus, agimus vt penitus non ſit: ex eo enim quod mordemus, partem abſtrahimus, partemq; relinquimus. Quia ergo in electis ſuis funditus occidit mortem, mors mortis extitit: quia verò ex inferno partem abſtulit, & partem reliquit, non occidit funditus, ſed momordit infernum. Ait ergo: Ero mors tua, ô mors, ac ſi apertè dicat: Quia in electis meis te funditus perimo, ero mors tua. Ero morſus tuus inferne, quia ſublatis eis, te ex parte transfigo.* Celebrant veteres robur, victorias & triumphos Achillis, Herculis, Samſonis, Alexandri, Iulij Cæſaris, & ſimilium, quibus nemo in hac vita reſiſtere valuit: ſed hi omnes à morte victi ſunt, & ad inferos deſcenderunt. Solus Chriſtus domitor eſt mortis & inferni. Vnde ait ipſe Apoc. 1. 18. *Habeo claues mortis & inferni.* Et c. 20. 13. *Mors & infernus dederunt* (Chriſto iudici) *mortuos ſuos. Et infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis.* Itaque in die iudicij mors & infernus in triumphum ducentur à Chriſto, eiuſque currum triumphalem ſequentur, iuxta illud Habac. 3. 4. *Ante faciem eius ibit mors. Egredietur diabolus ante pedes eius.* Inſuper fecit Chriſtus, vt non tantùm ipſe, ſed & omnes eius milites & ſequaces infernum & mortem vincant de iiſq; triumphent.

Mors per Chriſtum Chriſtiani inſultant morti.

Præclarè S. Bernard. ſerm. 26. in Cantic. deſcribens mortem lætam & felicem Gerardi fratris ſui: *Non*, inquit, *dubium quin ad illos veris, quos circa medium extremæ noctis tuæ inuitabas ad laudem cùm in vultu & voce exultationis ſubitò erupiſti in illud Dauidicum, ſtupentibus qui aſſidebāt. Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelſis. Iam tibi, frater mi, nocte adhuc media dieſcebat, nox ſicut dies illuminabatur. Prorſus illa nox illuminatio tua in delicijs tuis. Accitus ſum ego ad id miraculi, videre exultantem in morte hominem, & inſultantem morti: Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? Iam non eſt ſtimulus, ſed iubilus. Iam cantando moritur homo, & moriendo cantat. Vſurparis ad lætitiā mater mœroris, vſurparis ad gloriam gloriæ inimica, vſurparis ad introitum regni porta inferi, & fouea perditionis ad inuentionem ſalutis, idq; ab homine peccatore.* Cauſam ſubdit: *Iuſtè mmerito, quia tu iniquè in hominem innocentem & iuſtum poteſtatem temerariā vſurpaſti. Mortua es ô mors & perforata hamo, quem incauta glutiſti, cuius illa vox eſt in Propheta: O mors ero mors tua, morſus tuus ero inferne. Illo inquam hamo perforata, tranſeuntibus per medium tui fidelibus, latū lætumq; exitum pandis ad vitam. Gerardus te non formidat laruales effigies. Gerardus per medias fauces tuas tranſit ad patriam, non modo ſecurus, ſed & lætabundus & laudans.*

Ita S. Vincentius, Laurentius, Sebaſtianus, alijque Martyres tortoribus, tormentis, & morti per Chriſti gratiam & robur inſultarunt. Ita SS. Confeſſores, Anachoretæ, Religioſi in morte exultarunt, & etiamnum exultant: quia mortem moriendo ſuperant, & ad beatam im-

mortalitatem tranſeunt, vti multis demonſtrat noſter Hier. Platus l. 1. de Bono ſtatus religioſi c. 31. Neque Religioſi tantùm, ſed & fideles quique. Hinc illæ eorum voces; *Mors Chriſtianis ludus eſt. Maturus autem eſt, qui pro Chriſto poteſt mori. Vita mihi in tædio, mors in deſiderio. Vita mihi non eripitur, ſed in melius commutatur. Non mori deſino, & viuere incipio.* In hac enim vita *propter te*, ô Domine, *mortificamur tota die.* S. Cyprianus audiens ſententiam mortis: *Gratias*, inquit, *ago Deo omnipotenti, qui me à vinculis huius corporis dignatur abſoluere.* Idem epiſt. 1. ad Cornelium, laudans eius & populi Rom. in fidei confeſſione conſtantiam: *Intellexit aduerſarius*, inquit, *milites Chriſti vinci nō poſſe, mori poſſe, & hoc ipſo inuictos eſſe, quia mori non timent.* Nam, vt ait S. Bernard. tractat. de Natura & dignitate diuini amoris c. 15. *Hunc tranſitum ad vitam miſeri infideles mortem appellant, fidelis autem quid, niſi Paſcha? quia moritur mūdo, vt perfectè viuat* B *Deo: ingreditur locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei.*

Denique ex hoc loco, & ex 1. Petr. 3. 19. vbi dicitur Chriſtus prædicaſſe inferis, Origenes, & nonnulli alij opinati ſunt, Chriſtum aliquando omnes damnatos ex inferno liberaturum, ac cōſequenter omnes damnatos aliquando ſaluandos. Ita cenſuit Marcion, Chriſtum in ſuo ad inferos deſcenſu omnes animas damnatas liberaſſe, vti referunt Iren. l. 1. c. 29. & Epiph. hær. 24. Sic multi putant animam Traiani Imp. precibus S. Gregorij ex inferno fuiſſe liberatam. Et in nonnullis Patrum hiſtorijs (teſte Niceta in orat. 42. Nazianzeni) refertur, Platonem apparuiſſe cuidam Chriſtiano, qui ei ſæpè maledicebat, ac dixiſſe: *Ego quidem peccatorem me eſſe non inficior; verùm cùm Chriſtus in infernum deſcendit, nemo ante* C *me ad fidem acceſſit.* Verùm hæc apocrypha ſunt, fabuloſa & hæretica, vti docet Bellarm. lib. 2. de Purgat. c. 8. Suarez 3. p. q. 52. art. 8. diſp. 33. ſect. 3. & alij.

Chriſtus in limbo primum dedit iubileum.

Chriſtus ergo deſcendens ad inferos, ſolùm Patres è limbo, & animas purgatas, vel purgantes è Purgatorio liberauit. Piè enim multi cenſent, Chriſtum triumphatorem in ſuo deſcenſu ad inferos, omnibus in Purgatorio exiſtentibus dediſſe iubileum, & primas indulgentias, nimirū plenariam culparum ac pœnarum remiſſionem. Sic enim ſolent reges cùm alicubi inaugurantur, reos omnes è carceribus liberare. Hoc enim decet beneficentiam & magnificentiam noui principis, vt felix ſit regni auſpicium, vtque opinionem clementiæ ſibi conciliet. Vnde S. Gregor. l. 13. Moral. 20. aſſerit Chriſtum deſcendendo ad inferos liberaſſe omnes electos. Et S. Auguſt D ſer. 137. de Temp. *De electis ſuis*, inquit, *nullum apud inferos reliquit.* Et S. Anſelm. in Elucidario: *Omnes abſoluit, & in gloriam duxit rex gloriæ*, iuxta illud Iſaiæ 49. 9. *Dices his qui vincti ſunt: Exite; & his qui in tenebris ſunt: Reuelamini.* Huc quoque inclinat Marſil. in 3. qu. 13. ar. 2. dub. 3. Maior in 3. diſt. 22. Gabriel ibid. dub. vlt. Dom. Soto in 4. diſt. 45. qu. 1. ar. 1. Gerſon Alphabeto 83. lit. F. dicens, Chriſtum fortè Purgatorium euacuaſſe: licèt D. Thom. 3. p qu. 52. art. 8. & ibid. Suarez, ſuſpicentur Chriſtum non omnes Purgatorio liberaſſe, ſed aliquibus tantùm hanc gratiam indulſiſſe, nimirum illis ſolis, qui ad illam magis diſpoſiti erant, v. g. qui ſingularem aliquam perfectionem fidei ac deuotionis erga Chriſtum, vel paſſionem, aut gloriam eius habuerunt dum viuerent. Durius eſt quod cenſent Durand. in 3. d. 22 q. 4. Richard. ibid. a 3. q. 2. Abul. parado. 20 5. c. 118. Chriſtum nil penitus indulſiſſe animabus Purgatorij, ſed tantùm illas liberaſſe, quæ iam omne debitum pœnæ exſoluerant.

Mor. mors eſt concupiſcentia.

Myſticè, S. Auguſtin. libr. 83. quæſt. 70. & epiſtol. 57. ad Dardanum, per mortem accipit concupiſcentiam, ſiue fomitem peccati: hæc enim concupiſcit & contendit contra ſpiritum: hanc enim mortem, inquit ipſe, peccato meruimus. Hæc mors & contentio auferetur in reſurrectione & gloria cæleſti: nulla enim erit contentio inter carnem & ſpiritum, cùm mortale hoc induerit immortalitatem: *Mortem*, inquit, *ſignificari arbitror hoc loco carnalem conſuetudinem, quæ reſiſtit bonæ voluntati delectatione bonorum temporalium fruendorum. Non enim diceretur, Vbi eſt contentio tua: ſi non reſtitiſſet & repugnaſſet. Ipſius contentio etiam illo loco deſcribitur: Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Hæc enim ſibi inuicem reſiſtunt & aduerſantur, vt non quæcumque vultis, illa faciatis. Fit ergo per ſanctificationem perfectam, vt omnis carnalis appetitus ſpiritui noſtro illuminato & viuificato, id eſt, bonæ voluntati ſubijciatur. Hanc autem mortem meruimus.* Et mox: *Ergo aculeus mortis peccatum eſt, quia peccato facta eſt delectatio, quæ iam poſſit reſiſtere bonæ voluntati, & cum dolore cohiberi: quam delectationem, quia in defectu eſt animæ deterioris effecta, iure mortem vocamus. Tunc itaque abſorpta erit mors in victoriam, cùm per ſanctificationem in omni parte hominis perfectam delectatione ſpiritualium delectatio carnalis obruitur.*

C CONSOLATIO ABSCONDITA EST (hebr. *abſcondit ſe*) AB OCVLIS MEIS] Ita Hebr. Septuag. & alij paſſim. Perperam ergo Chald. & Theodot. vertunt, *ab oculis ipſorum*, putà Iſraelitarum cùm exſcindentur. q. d. Auferam ab illis omnem conſolationem, auferendo meam præſentiam & maieſtatem, & conſequenter omne bonum ab eis. Iam *abſcondita eſt*, id eſt, breui certóque abſcondetur.

Rurſum pro *conſolatio*, hebr. eſt נחם *nocham*; quod tria ſignificat, conſolationem, commiſerationem, & pœnitentiam. *Conſolationem* vertit Noſter & Septuag. ac recentiores, vt R. Dauid, & ex eo Leo Hebr. Pagnin. & Arias vertunt, *pœnitudinem.* q. d. Abſcondetur, id eſt, non veniet in conſpectum meum pœnitudo, hoc eſt, non mutabo ſententiam meam de Iſraelis excidio pœnitentia ductus, vt ſæpè hactenus feci, ſed ſine vlla D commiſeratione certò & obfirmatè eum diſperdam. Verùm quomodo hæc cohærent cum conſolatione ſumma quæ præceſſit, *Ero mors tua, ô mors; morſus tuus ero, inferne?* Rurſum hæc ad Chriſtum ſpectant, non ad Iſraëlem, vti paulò antè demonſtraui.

Dico ergo, ſenſus eſt quem dat S. Hieron. *Dum video & conſidero*, inquit, *duram mortis neceſſitatem (eò quòd nullus ſit hominum qui viuat, & non moriatur) non valeo conſolari: quidquid mente concepero, dolorem meum non poteſt mitigare, cernentis chariſſima inter ſe nomina morte ſeiungi: ipſe, inquit, infernus inter fratres diuidit.* q. d. Dum contemplor omnes homines mori & ad infernum deſcendere, dum video mortem omnia depaſci, &

fratres

fratres à fratribus ſeparare, valdè contriſtor: ſed A me conſolor, dum ad Chriſtum mortis dominorem oculos reflecto. Ille enim id quod promiſit, *Ero mors tua, ô mors; morſus tuus ero inferne;* ſine dubio reipſa præſtabit. Huc accedit Lyrannus, qui hanc accipit quaſi vocem à morte per Chriſtum ſuſcitandorum, ſed anxiorum, eò quòd neſciant ſuam ſortem, an ſcilicet in die iudicij inter electos ad dexteram, an inter reprobos ad ſiniſtram collocandi ſint, donec Chriſtus iudex inter fratres diuidat, & cuique ſuam ſortem, locum & mercedem pro meritis attribuat. Hæc expoſitio huic loco congrua eſt, & appoſita.

Vers.15. QVIA IPSE INTER FRATRES DIVIDET] *Ipſe*, ſcilicet *infernus*, nō captiuitatis Aſſyriacæ, vt vult Theodor. & Arias. q. d. Quia Ephraim fecit ſchiſma, & diuiſit ſe à fratribus, putà à duabus tribubus, idcirco adducet Deus ventum vrentē, B putà Salmanaſar, qui eum in captiuitate diuidat & diſpergat, ſed infernus propriè dictus: hic enim diuidit fratres viuos à mortuis, quos abſorbet: ipſos etiam mortuos diuidit, dum vnus hoc loco, alius alio in inferno pro operū diuerſitate collocatur. Ita S. Hieron. & Haymo. Aliter Lyran. Ipſe, inquit, ſcilicet Chriſtus, diuidet in iudicio homines iuſtos ab iniuſtis, putà electos à reprobis.

Nota. Pro *diuidet*, vti vertunt Noſter & Sept. legentes in Hebr. יַפְרִיד *iaphrid*, iam in Hebræo legitur יַפְרִיא *iaphri*, id eſt multiplicabit, creſcet, fructificabit: vnde deducitur nomen Ephraim id eſt frugifer, creſcens, multiplicans. Inde enim Ioſeph filium ſibi natum vocauit Ephraim, dicens: *Creſcere me fecit Deus in terra paupertatis meæ*, putà in Ægypto, in qua fui incarceratus, pauper & miſer, Gen. 41. 52. Quam nomenclaturam confirmans & extendens Iacob, pater Ioſeph. C benedicens Ephraim dixit: *Semen illius creſcat in gentes*, Geneſ. 48. 19. Alludit ergo *iaphri* ad *Ephraim*, de quo eſt ſermo. q. d. Ephraim iuxta etymon ſuum erat Ephraim, id eſt frugifer; creuit enim & germinauit in multam ſobolem, iuxta benedictiones aui ſui Iacob, quamdiu in cultu & lege Dei ſtetit: at quia iam ab eo deſciuit, adducam ventum vrentē, qui omnia hæc eius germina areſaciat. Ita Clarius & Pagnin. Aut, vt Chald. *Quia*, inquit, *multiplicauerunt opera corrupta, ideo adducam regem fortem*, putà Salmanaſar, qui eos puniat & perdat. Meliùs Vatabl. & alij hoc de Chriſto accipiunt. q. d. Chriſtus eſt Ephraim, qui *iaphri*, id eſt, multiplicabit electos ſuos in die iudicij, tum numero, tum gloria; vti in hac vita multiplicauit eos gratia, meritis & virtutibus. Optimè de inferno accipias, hunc enim demonſtrat pronomen *ipſe*. q. d. Quia infernus in immenſum creuit, itaque dilatauit os ſuum, vt maiorem hominum partem abſumpſerit, idcirco adducet vrentem ventum Dominus, &c.

ADDVCET VRENTEM VENTVM DOMINVS] Per *ventum vrentem* Theodor. accipit Cyrum, Arias & Clarius Salmanaſar, hic enim Iſraelitarum, ille Babyloniorum terram, venaſq; opum, omniaque deſiderabilia & pretioſa quaſi ventus vrens ſiccauit, perdidit & rapuit.

Verùm dico, *ventum vrentem* eſſe Chriſtum. q. d. Quia infernus fratres à fratribus diuiſit, idcirco Deus pater Chriſtum quaſi Auſtrum vrentem in orbem induxit, cùm eum de inculto huius mundi deſerto, æquè ac de inarato B. Virginis vtero, quaſi de deſerto ſuſcitauit, vt venas B mortis, putà peccata quibus ad mortem & infernum, quaſi ad communem plerumque malorum fontem tendimus, ſiccaret & aboleret, ipſumque fontem, putà mortem & infernum, deſolaret, ac diriperet animas SS. patrum & Sanctorum, quas mors & infernus, vt ſupellectilem maximè pretioſam & deſiderabilem, in theſauris ſuis habebat, & arctè retinebat. Ita S. Cyrill. Hier. Rupert. Haymo & alij.

Rurſum non incongruè Lyran. & Vatabl. per *ventum vrentem* accipiunt ignem conflagrationis mundi, quem Chriſtus quaſi adminiſtrum præmittet, vt omnes mortis & inferni venas, putà peccata & peccatores, omnemque mundi concupiſcentiam perdat & comburat. Hic enim ignis admixtum habebit ventum, quo propelletur per omnes mundi partes, vt vniuerſa quaquauerſum conſumat. Ad Chriſtum enim hæc omnia ſpectant, ad eum enim auolare cœpit v. C 14. de eoque loqui pergit vſque ad finem capitis. Hiſce enim omnibus deſcribit Chriſti de morte & inferno victoriam, ſpolia & triumphum, Ita tamen vt alludat ad Cyri, vel Salmanaſar victorias, ſpolia & triumphos. Sicut enim hi impios perdiderunt, ita & Chriſtus: & ſicut Cyrus pios Babylone, ita Chriſtus credentes in ſe à morte & inferno liberauit. Quare accommodatitium eſt, non literale, quod S. Hippolytus Epiſcop. & Martyr tract. de Conſummat. mundi, initio, per ventum hunc vrentem intelligit Antichriſtum; *Et quis*, inquit, *alius ventus vrendinis à deſerto, quàm Antichriſtus, qui temporibus ſuis deleturus eſt & deſiccaturus venas aquarum, & fructus arborum, propterea quòd homines amplexuri ſunt opera eius? Itaque delebit eos, ipſiq; ſeruient in impuritate ipſius.*

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRædicit Samariæ excidium, eò quòd toti Iſraeli fuerit dux idololatriæ. Hortatur ad pœnitentiam, eiq; formulam pœnitentiæ, confeſſionis & deprecationis præſcribit, qua poſtea vſi ſunt Iſraelitæ conuerſi ad Chriſtum quibus proinde v. 5. veniam omnemq; Dei gratiam & benedictionem pollicetur, quam varijs promiſſis & parabolis explicat & exaggerat: verſu enim 5. auolat ad Chriſtum, indeq; vſque ad finem capitis felicitatem Iſraelis, id eſt, populi fidelis & Chriſtiani, amplè fuſeq; deſcribit.

Pereat

Verſ. 1. PEreat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum: in gladio pereant, paruuli eorum elidantur & fœtæ eius diſcindantur.

2. Conuertere Iſrael ad Dominum Deum tuum: quoniam corruiſti in iniquitate tua.

3. Tollite vobiſcum verba, & conuertimini ad Dominum: & dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum: & reddemus vitulos labiorum noſtrorum.

4. Aſſur non ſaluabit nos, ſuper equum non aſcendemus, nec dicemus vltrà: Dij noſtri opera manuum noſtrarum: quia eius, qui in te eſt, miſereberis pupilli. B

VERS. 1. PEREAT SAMARIA] τὸ *pereat* poteſt propriè accipi vt optatiuum, quaſi Propheta conformans ſe voluntati Dei vindicis, ex zelo iuſtitiæ iuſtæque vindictæ, ad ſarciendum Dei honorem à Samaria violatum, optet vt ipſa diſpereat. Meliùs tamen accipias optatiuum pro futuro, ſcilicet *pereat* pro *peribit*, vt ſit propheticum. ita Hebr. & Septuag. Sic & alibi optationes extremorum malorum in viris ſanctis, pro prophetijs & prædictionibus eorumdem accipiuntur, vt pſalm 68. 29. *Deleantur*, id eſt delebuntur, *de libro viuentium, & cum iuſtis non ſcribantur*, id eſt non ſcribentur. Senſus ergo eſt, q. d. Prima peccauit Samaria inducendo vitulos aureos, prima ergo C & vltima puniatur: prima in ſuis contribulibus, quos videbit ab Aſſyrijs iugulari & vaſtari; poſtrema in ſeipſa, cùm ab iiſdem ipſa eiuſque populus iugulabitur & vaſtabitur, itaque diſperibit.

Pro *pereat* hebr. eſt תֶּאְשַׁם *teſcam*, quod & deſolari ſiue perire, & peccare ſignificat, quia ſæpè peccatum eſt cauſa deſolationis & perditionis. Vnde Chald. vertit, *peccati rea eſt Samaria*, Leo, Hebr. & Pagnin. delinquet, vel peccabit, id eſt peccauit, Samaria. Vtrumque ſenſum nexuit Symmach. dum vertit, *pœnitebit*, id eſt, pœnam peccati luet *Samaria*, ideoque propriè pœnitebit eam peccari, ſed ſerò.

QVONIAM AD AMARITVDINEM CONCITAVIT (Leo Hebr. *exacerbauit*) DEVM SVVM] Septuag. D ὅτι ἀντέστη πρὸς τὸν Θεὸν, *quia reſtitit contra Deum.* Mira ergo eſt peccati acerbitas, vtpote quæ Deum benigniſſimum & dulciſſimum amaricet & exacerbet.

PARVVLI EORVM ELIDANTVR] id eſt elidentur, vt habent Hebr. putà ad ſaxa & muros, itaque occidentur.

ET FOETÆ, id eſt, matres granidæ & prægnantes. Ita Hebr. Septuag. & Chald. EIVS DISCINDANTVR] id eſt, diſcindentur vnà cum fœtu quem vtero geſtant. Vtrumque notat extremam iram, furorem & ſæuitiam barbaram hoſtium Aſſyriorum, ac conſequenter grauiſſimum ſcelus Samariæ, quod hanc in ſe Dei iram concitauit. Quocirca Eliſæus prædicens Azaeli quòd futurus eſſet rex Syriæ, quodq; paruulos Iſraelis elideret, & prægnantes diuideret, conturbatus eſt vſq; ad ſuffuſionem vultus & fleuit, 4. Reg.

A 8. v. 11. Ita accidiſſe re ipſa Samariæ certum eſt ex hoc oraculo, etiamſi in libris Regum id non narretur.

CONVERTERE ISRAEL AD DOMINVM] Nota hîc alternantes Dei & Prophetæ affectus. A minis enim ſubitò tranſeunt ad blanditias, vt oſtendant pietatem & clementiam Dei, quæ minatur non vt perdat, ſed vt corrigat, ſaluet & ad ſe reducat Iſraelem. VERS. 2.

Moral. Nota hîc veram & plenam conuerſionem eſſe, qua mens à venere, vino, alijſque cupedijs, quas priùs adamabat, auerſa, tota conuertitur ad Deum, illique tota copulatur & adhæret: Conuerſio, ait Albert. & ex eo Sanchez hîc, eſt mutatio ſitis, vt quæ ſiniſtra ſunt, dextra fiant; & contrà ſiniſtra, quæ dextra fuerant; quæ anteriora, poſteriora; quæ ſuperiora, inferiora. *Moral. de plena ad Deum conuerſione.*

B Ad quem locum & gradum niſi peruenerit quis ſibi in pœnitentiæ nomine gratulatur, ſanè ad Dominum vſque non perueniet. Auarus dextras, anteriores & ſuperiores habuit opes terrenas & caducas; ſiniſtras, poſteriores & inferiores habuit opes ſpirituales & cæleſtes: neceſſe eſt vt harum ſitum & ordinem conuertat, ſi Deo perplacere velit, vt ſcilicet ad dextram, antè & ſuperiori loco conſtituat opes cæleſtes; ad ſiniſtrā verò poſteriùs & inferiori loco terreſtres. Vnde S. Gregor. in l. 1. Reg. c. 7. l. 3. *Perfectè*, inquit, *conuertitur, qui quod ſemel prauè egerat, plangit; quod rurſum plangat, vltrà non repetit.* Et S. Aug. ſerm. 3. in Domin. 1. Quadrag. docet illum non eſſe conuerſum, qui priorum vulnerum cicatrices aperit & reſauciat. Idem l. 8. de Gen. ad liter. c.

C 12. *Tota*, inquit, *hominis actio bona eſt, conuerti ad eū à quo factus eſt, & ab eo conſtitui pius, ſapiens, beatuſq; ſemper fieri, non fieri & recedere, ſicut à corporis medico ſanari & abire.* Cùm enim quis ſanatus eſt, recedit à medico, & manet ſanus: cùm verò quis à peccato ſanatur, & conuertitur ad Deum, debet ſemper illi adhærere, ac dicere: *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt: quia eius præſentia iuſtificatur, & illuminatur, & beatificatur, operante & cuſtodiente Deo, dum obedienti ſubiectoq; dominatur, &c. eo autem abſente, continuò tenebratur.* S. Bernard. ſerm. 1. de S. Paulo, eum ſtatuit exemplar perfectæ conuerſionis. *Hæc planè fratres*, inquit, *perfectæ conuerſionis eſt forma. Paratum*, inquit, *cor meum Deus, paratum cor meum. Domine quid me vis facere? O verbum breue ſed plenum, ſed viuum, ſed efficax, ſed dignum omni ac-*

D *ceptione! Quàm pauci inueniuntur in hac perfectæ obedientiæ forma, qui ſuam ita abiecerint voluntatem, vt ne ipſum quidem cor proprium habeant, ſed quid Dominus velit, omni hora requirant, dicētes ſine intermiſſione: Domine quid me vis facere? &c. Sic enim decet, ſic omnino dignum eſt, non meam à te, ſed à me tuā quæri & fieri voluntatem.*

CORRVISTI IN INIQVITATE TVA] q. d. per & propter iniquitatem tuam corruiſti in tot ærumnas.

TOLLITE VOBISCVM VERBA, ſcilicet mollia & lachrymoſa, æquè ac pia & ſancta, quaſi dona & munera gratiſſima, quæ Dei irati & exacerbati cor mulceant, leniant & ad miſericordiam inflectant, putà verba humilitatis, pœnitentiæ, confeſſionis, deprecationis & laudis Dei, nimirū DICITE EI: OMNEM AVFER INIQVITATEM] pœnitet nos peccaſſe, condona ergo, & condonando aufer, quæſumus, iniquitatem noſtram. VERS. 3.

Et

Et accipe bonum] tam animum noſtrum, quàm verbum. q.d. Accipe cor noſtrum contritum, accipe bonum pœnitentiæ & deprecationis noſtræ.

Secundò, *accipe bonum*, id eſt, effice vt malitia & iniquitate noſtra ſublata, per te bono gratiæ tuæ cum vita & ſalute donemur, vt ſic deinceps bona noſtra tum opera, tum ſacrificia, noſque totos quaſi tibi deditos, tuoſque in gratiarum actionem accipias. Vnde Chald. vertit, *accipe nos tam bonos*, & tibi deuotos, ſimul & bona opeſq; quas tacitè à te petimus, vt ea tibi reddamus, tuque ea à nobis in ſacrificium, vel oblationem eucharisticam accipias. *Accipe* ergo, id eſt *da bonum*, quod viciſſim à nobis accipias. Eſt metalepſis: ad blandiendum enim artificioſi mendici dicunt. Accipe, non, Da q.d. Da non tam nobis, quàm tibi: quia nos illud tibi reddemus, tuque illud rurſum à nobis in oblationem & gratiarū actionem accipies. Simili ſchemate dicitur pſal. 67.19. *Aſcendiſti in altum, &c. accepiſti dona in hominibus, accepiſti*, id eſt *dediſti*, mittens Spiritum ſanctum, eiuſque dona in Apoſtolos in Pentecoſte, rurſus ab eis illa accepturus per laudem & eucharistiam, vti explicat Apoſtolus Epheſ. 4.8. vide ibi dicta. Eſt ergo antitheſis. q.d. *Aufer iniquitatem*, & pro ea *accipe bonum*, id eſt confer gratiā, da iuſtitiam. Rurſum aufer iniquitates, pœnas & mala ob eam nobis inflicta, vel infligenda, & pro eis confer bonum, putà tuum fauorem, beneficentiam, omniaque bona, tum corporalia, tum ſpiritualia, quæ tuis amicis conferre ſoles, vti patribus noſtris nobiſque olim, dum te coleremus, ea contuliſti.

Et reddemus vitulos labiorum noſtrorum] Hic explicat quod dixit, *Accipe bonum*: bonum enim hoc, aut boni huius effectus & fructus ſunt vituli, id eſt hoſtiæ, *labiorum*, putà Dei laudes & gratiarum actiones, quas pro venia boniſque à te acceptis, labijs noſtris tibi offeremus loco vitulorum. Ita S. Hier. Chald. Vatabl. Arias & alij, vel, vt alij, reddemus tibi vitulos, quos tibi labijs noſtris vouimus & oblaturos promiſimus. Ridiculè hæc accipiunt Iudæi. q.d. Cùm ob vaſtatum templum non poſſimus Deo offerre vitulos veros & reales, offerimus ei vitulos labiales, putà lectionem Leuitici de ſacrificijs in Synagogis, itaq; ſatisfacimus Deo & legi, vti prædixit Oſee. Septuag. verterunt, *fructus labiorum*. Hebr. enim פרים ſi punctes פָּרִים *parim*, ſignificat vitulos; ſi פְּרִים *perim*, ſignificat fructus. Huc alluſit Apoſt. Hebr. 13.15. cùm ait: *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructus labiorum confitentium nomini eius*; vox enim *id eſt*, ſignificat eum aliò, ſcilicet huc, alludere. Præſcribit hîc Propheta Iſraeli, & cuiuis pœnitenti formulam confeſſionis, pœnitentiæ & deprecationis, nimirum, vt dicant Deo, Primò, *Omnem aufer iniquitatem*; Secundò, *Accipe bonum*; Tertiò, *Reddemus Vitulos labiorum noſtrorum*; Quartò, *Aſſur*, &c. Hac vtamur in culpis & cladibus tum priuatis, tum publicis. Vnde S. Ambr. epiſt. 28. ad Theodoſium, per vitulos labiorum accipit confeſſionem peccatorum. *Erant*, inquit, *tunc* (tempore Dauidis) *ſacrificia pro delictis: hæc nunc ſunt ſacrificia pœnitentiæ*, qua quaſi cultro occidimus priores iniquitates & cupiditates, hominemque veterem cum dolore &

A pudore, vt nouus homo incipiat viuere Deo, legi & virtuti.

Assvr non salvabit nos] q.d. Poſthac non Vers. 4.
confidemus Aſſyriorum potentiæ, nec equitatui & equis Gentium, præſertim Ægyptiorum, vti hactenus fecimus, Iſaiæ 31.1. Spem ſalutis non in hominibus, nec in Gentibus, ſed in te Domine collocabimus. Ita S. Hier. Cyrill. Chald. & alij. Ægyptij enim valebant equorum copia & ſobole: vnde ex Ægypto equos acciuit Salomon, 2. Paral. 1.16. Porrò equitatus & equorum copia vetita fuit Iudæis, eorumq; regibus Deuter. 17.16. tum ne illis præſiderent & ſuperbirent, tum ne equorum emendorum cauſa in Ægyptum redirent, itaq; ſenſim in Ægyptiorum idololatriam & vitia relaberentur. vide dicta Deut.
B 17. & Iſaiæ 2.8.

Qvia eivs, qvi in te est, misereberis pvpilli] q.d. Miſereberis, ô Domine, Iſraelis, qui quaſi ſine patre & matre, ac ab omnibus derelictus, quaſi pupillus *eſt in te*, id eſt, tuus eſt, ac tuæ curæ relictus & creditus, ideoque in te vno omnes ſpes ſuas reponit: *Tibi enim derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor*. Sic 1. Petri 5.2. dicitur: *Paſcite qui in vobis eſt*, id eſt, qui vobis creditus & veſtræ quaſi paſtorum curæ cōmiſſus eſt *gregem Domini*. Ita S. Hier. Theodor. Cyrill. & alij.

Secundò, pupillus *eſt in te*, ô Domine, per memoriam, miſerationem & curam: ſicut enim obiectum amatum eſt in amante per amorem, ita miſer, v.g. pupillus, eſt in Deo miſerante per miſericordiam. Hebræa enim habent: *Quia in te eſt*
C *miſeratio pupilli*; Sept. *in te miſereberis pupilli*. q.d. In te tuiſque viſceribus, ô Domine, intimam & viſceralem compaſſionem, miſerationem & miſericordiam habet pupillus: hoc enim ſignificat יְרַחֵם יָתוֹם *ierucham iatom*. Hæc ergo eſt ingens conſolatio pupillorum & miſerorum, quòd in Deo, Deique memoria, miſeratione & prouidentia, quaſi in Dei viſceribus ſint, in eaque ſecuri viuant & habitent, iuxta illud pſalm. 90.1. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur*. Hucuſque formula precationis Iſraelis pœnitentis. Huic occurrit benignus Dominus ac reſpondet:

5. Sanabo contritiones eorum, diligam eos ſpontaneè: quia auerſus eſt furor meus ab eis.

D 6. Ero quaſi ros, Iſrael germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani.

7 Ibunt rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani.

8. Conuertentur ſedentes in vmbra eius; viuent tritico, & germinabunt quaſi vinea: memoriale eius ſicut vinū Libani.

9. Ephraim quid mihi vltrà idola? ego exaudiam, & dirigam eum ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus eſt.

10. Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.

Vers. 5. SANABO CONTRITIONES EORVM] Hebr. מְשׁוּבָתָם *meſcubatam*, id eſt, auerſionem eorum, putà apoſtaſiam qua à me ad idola deſciuerunt: *Sanabo*, inquam, cùm pœnitebunt, dicentque; *Omnem aufer iniquitatem*, &c. vti præceſſit: quod fiet vmbraticè & typicè cùm è captiuitate dimittentur per Cyrum, inquit Ruffinus; planè vero & plenè fiet per Chriſtum. q. d. Per Chriſtum euangelizantem ſanare incipiam, & ſub finem mundi per eumdem iudicantem & beantem perfectè ſanabo contritiones, id eſt vulnera, Iſraelitarum, quæ ex contritione vel confractione fieri ſolent, vulnera, inquam, animæ putà auerſionem à Chriſto & Deo. Faciam enim vt videant ſuas ærumnas eſſe pœnas auerſionis ſuæ à me indeque pœnitentes conuertantur ad me, Chriſtumque meum Saluatorem & Meſſiam ſuum agnoſcant. Sequentia enim ſublimiora ſunt quàm vt Cyro conueniant. Ergo ad Chriſtum tranſit hîc de more Propheta, ſuaque oracula concludit læto de Chriſto eiuſque redemptione nuncio. Ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Haymo, Vatabl. & alij paſſim. *Diligam eos ſpontaneè*, putà ſine eorum meritis, gratuitè & ex mera beneuolentia. hebr. eſt נְדָבָה *nedaua*, id eſt, animo liberali, regio, magnifico. Vnde Leo Hebr. vertit *liberaliſsimè*.

Vers. 6. ERO QVASI ROS ISRAEL, &c.] Syrus, *ero quaſi ros Iſraeli, & germinabit quaſi lilium*; Arabicus verò que, *ero quaſi ros Iſraeli, germinabit autem vt roſa*. q. d. Sicut ros herbas leniter humectat & fœcundat, ita ego lege, doctrina & gratia mea ſuauiter irrorans Iſraeli, eum virtutibus & bonis operibus fœcundabo. Ita S. Hier. Theodor. & Vatabl. Hinc Ægyptij, ait Horus Apollo l. 1. hierogl. 35. doctrinam indicantes cælum pingebant rorē fundens, innuentes quòd, ſicut ros mollit herbas non ſaxa, ſic doctrina molliat & imbuat dociles, non ſtupidos, duros & indociles.

Secundò, q. d. Sicut ros è cælo in terram noctu occultè deſcendit, ita ego Chriſtus, qui ſum filius Dei, è cælo in vterum Virginis Iſraelitæ occultè deſcendam, ex eaque carnem aſſumam, vt Iſraelem ſaluem: perinde ac ros in vellus Gedeonis deſcendit, ſignificans Gedeonem liberaturum Iſraelitas de oppreſſione Madianitarum, Iudic. 6. 37. Hoc eſt quod ait Iſaias c. 45. 8. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem.* Ita Rupert. Lyran. & veteres Rabbini apud Galatin. l. 3. c. 17. & l. 9. c. 11. Cur Chriſtus comparetur rori & irrorationi, varias rationes & analogias aſſignaui Iſaiæ 45. 8.

Tertiò, aliqui per rorem accipiunt Euchariſtiam, in quà Chriſtus ſilenter & latenter inſtar roris illabitur, germinatque lilia virginitatis, de quibus mox; præſertim quia manna, quod fuit expreſſus typus Euchariſtiæ, erat quaſi ros concretus & conglaciatus, imò Hebræi tradunt cū manna depluiſſe rorem, qui manna tegeret, ſicut ſpecies panis in Euchariſtia tegunt velantq; corpus Chriſti, de quo plura dixi Exodi 16. v. 13. & ſequent. Eſt ergo hîc proportio analogica primi ad ſecundum, qualis eſt tertij ad quartum. Sicut enim ſe habet ros ad terram cui illabitur, eam fœcundādo, ſic ſe habet diuinitas, ſiue Verbum ad humanitatem tum Chriſti, cui per gratiam vnionis hypoſtaticæ; tum noſtram, cui per

A gratiam creatam & Euchariſtiam illabitur, eam omnibus donis & bonis operibus fœcundans.

GERMINABIT, Leo Hebr. *florebit*, SICVT LILIVM] q. d. Iſrael rore gratiæ meæ irroratus, creſcet & florebit vt lilium: Primò, amplitudine & propagine. Sicut enim lilium mirificè creſcit, ſeque propagat; Ita Iſrael, id eſt populus fidelis, per Chriſtum & Apoſtolos toto orbe propagatus eſt. Secundò, candore caſtitatis & puritatis vitæ. Tertiò, odore & fragrantia bonæ famæ. Ita Cyrill. & Theoph. Lilium, inquit, odoris fragrātiam habet, magnitudinem non habet. q. d. Sic vir doctus & ſanctus quo humilior eſt, eo maiorem virtutis & ſapientiæ exhalat fragrantiam. Quartò, admirabili ſplendore virtutum: nam, vt ait Theodor. *admirationem excitat lilij ſplendor*: & Theoph. *Cum*, ait, *in Eccleſia videris aliquem bene viuere, & luce virtutum coram hominibus ſplendere,* B *illum vocato lilium*. Quintò, ſicut lilium folia ſurſum erigit, etiam inter nimbos & grandines; ita Iſrael, id eſt, ſanctus, cor in cælum ad Deum erectum habet tam in aduerſis, quàm in proſperis. Ita Hebræi apud Galat. l. 3. c. 17. Iſrael ergo, id eſt fidelis & iuſtus, ſimilis eſt Chriſto, qui, vt ait S. Hier. Cant. 2. 1. *Ego flos campi, & lilium conuallium: ſicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias.* Sicut enim Chriſtus in mundi huius cāpo quaſi lilium æſtibus & imbribus laborum, perſecutionum & dolorum, in medio ſpinarum, id eſt Iudæorum, expoſitus fuit, inquit S. Ambr. l. de Inſtit. virg. c. 14. ita & iuſtus. Sextò, lilium ſymbolum eſt ſpei. Hinc in Rom. Imperat. nummis ab altera parte viſitur Deus dextera lilium protendens, cum hac inſcriptione, *ſpes publica*, vel *ſpes Auguſta*, vel *ſpes R. P.* teſte Pierio hierogl. 55. Vn- C de & Virgil. ſignificans ſpem de Marcello conceptam, ſic de eo canit 6. Æneid.

Nec puer Iliaca quiſquam de gente Latinos
In tantum ſpe tollet auos.

Et mox:

Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis.

Sicut enim lilium conuallium expoſitum eſt radijs ſolis corporei, ab ijſque expectat & haurit ſpiritum, vitam, decorem, & omne bonum; illis enim vegetatur & viuificatur: ita & vir bonus, præſertim ſi ſit excellens, radijs diuinæ prouidentiæ iugiter irradiatur, ijſque alitur & augeſcit; ideò ab ijs omne bonum ſperat, & poſtulat. Septimò, Gregor. Nyſſenus homil. 4. in Cant. & S. Ambr. libr. 1. de Virgin. *Lilium*, inquiunt, *inter ſpinas ſignificat caſtitatem & virtutem ſpiritalium nequitiarum ſentibus obſideri; vnde nemo fructum referat, niſi qui cautus incedat.* Idem Ambroſ. l. 3. de D Virgin. explicans illud, *Lilium inter ſpinas: Nónne*, ait, *inter aſperitates laborum contritioneſq́; animorum boni flos odoris aſſurgit? quia contrito corde Deus placatur.* Vide S. Bernard. ſerm. 48. in Cant. vbi inter cætera ait: *O candens lilium, ò tener & delicate flos, increduli & ſubuerſores ſunt tecum; vide quomodo cautè ambules. Plenus eſt mundus ſpinis, in terra ſunt, in aere ſunt, in carne tua ſunt: verſari in his, & minimè lædi, diuinæ potentiæ eſt, non virtutis tuæ.* Idem ſerm. 70. in Cant. *Quot*, ait, *virtutes, tot lilia. Hinc Chriſtus ſe lilium appellauit, quòd totus verſetur in lilijs; & omnia quæ ipſius ſunt, lilia ſunt: conceptio, ortus, conuerſatio, eloquia, miracula, ſacramenta, paſſio, mors, reſurrectio, aſcenſio; quid horum non candidum, & non ſuauiſsimè redolens? Porrò ortū*

candi-

Moral. fidelis eſt lilium ob ſeptem analogias.

A *candidaut incorrupta virginitas matris, conuerſationem innocentia vita, eloquia veritas, miracula puritas cordis, ſacramenta pietatis arcanum, paſſionem patiendi voluntas, mortem libertas non moriendi, reſurrectionem fortitudo, aſcenſionem exhibitio promiſſionum.*

Et ervmpet radix eivs vt Libani] Id eſt iaciet Iſrael & fidelis radices ſuas ita profundas, vt cedri aliæque arbores Libani, quæ cùm ſint excelſæ & vaſtæ, ac ventorum flatibus agitentur, profundè iaciunt radices, nimirum quantum in auras conſurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, vt nulla tempeſtate quatiantur, ſed ſtabili mole diu cōſiſtant, ait S. Hier. q.d. Pari modo Iſrael in Dei præſidio tutus firmuſque per multa, imò omnia ſæcula conſiſtet, nec vllo hoſtium vel aduerſæ fortunæ vento loco ſuo dimoueri poterit. ita S. Hieron. Vatab. & Chald. qui ita vertit, *habitabunt in robore terræ ſuæ* B *ſicut arbor Libani quæ diffundit ſuam propaginem.*

Secundò, Libanus hebr. ſignificat *thus*. Vnde de thure ſic explicat Cyrill. *Erit Iſrael ſic tutus & firmus, vti eſt thuris planta, quæ altè iacit radices: talis eſt mens credentium, qui non mouentur ventorum impulſu.* Talis fuit, & eſt conſtantia Martyrum.

Tertiò, Sanchez radicem metonymicè ſumit pro germine è radice pullulante, quomodo Chriſtus vocatur *radix Dauid*, id eſt, germen è Dauide quaſi radice prognatum, Iſaiæ 11. & Apoc. 22. Germen enim propriè erumpere dicitur, non radix, quæ ſub terra ſe abſcondit. Germen autem hoc Libano familiare eſſe cedrum, quæ eſt arbor procera & firma, idcóque immortalitatis & æternitatis ſymbolum. Vnde Perſius: *Et cedro digna locutus*: quin & Plinius lib. 16. 40. cedrum & cupreſſum vocat arbores æternas, eò quòd vetuſtatem & cariem non ſentiant. Senſus ergo erit. q.d. Iſrael penè emortuus reuiteſcet vt germen cedri, vt eius adinſtar in magnam celſitudinem & gloriam, eamque æternam excreſcat. Verùm primus ſenſus videtur genuinus, Primò, quia Hebræa & Septuag. habent, *mittet*, vel *proiiciet radices ſuas*: mittere autem vel iacere radices, eſt profundè eas in terra quaquauerſum ſpargere & firmare. Secondò, quia ſi radices, propriè accipias, habebis hîc cauſam propriam eius quod ſequitur: *Ibunt rami eius*; *ibunt*, id eſt, ſpargent ſeſe longè latéque. Nam quantum arbor deorſum in profundum & latum mittit radices, tantum ſurſum in altum & latum ſpargit ramos, iuxta illud Virg. 4. Æneid. de quercu:

Ipſa hæret ſcopulis, & quantum vertice ad auras
D *Æthereas, tantum radice ad tartara tendit.*

Tertiò, quia ita ſeipſum in Comment. interpretatur S. Hieron. ipſe enim eſt auctor verſionis Vulgatæ. Vnde huic ſenſui nō obſtat vox *erumpet*, quia radix non tantùm in germina, ſed & in fibras ſuas erumpere dicitur: cùm enim ipſa quę priùs videbatur arida & emortua, vim vitalem & vegetantem in ſe latentem foras emittit, & in fibras, quibus ſe in terra ſpargat & figat, exerit, erumpere dicitur.

Vers. 7. Ibvnt, id eſt, promouebunt ſe, creſcent, diffundent ſe, rami eivs] Per ramos accipit ſobolem & liberos, præſertim ſpirituales. q.d. Iſrael magnam habebit ſobolem filiorum, putà fidelium, quos ad Deum conuertet, æquè ac virtutum & bonorum operum. Vnde Chald. vertit, *Iſraelitæ creſcent filiis & filiabus.*

Cornel. in Proph. Mino e.

Et erit qvasi oliva gloria eivs. q.d. Erit Iſrael fœcundus, ſpecioſus & glorioſus inſtar oliuæ frondibus, & fructibus vndique circumdatæ & quaſi coronatæ, hæc enim eſt gloria oleæ. Hoc eſt quod dicitur pſal. 127. *Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.*

Nota, Eccleſiam & ſanctum quemlibet vocari oliuam, ob fœcunditatem bonorum operum, ob præſtantem charitatem, miſericordiam, lenitatem, & ſplēdorem virtutum, horum enim ſymbolum eſt oleum. Sic de Elia & Henoch dicitur Apoc. 11. 4. *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in cōſpectu Domini terræ ſtantes.* Et Ieremiæ 11. 16. de Iſraele dicitur: *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, ſpecioſam vocauit Dominus nomen tuum.* vide ibi dicta. Addit Martin. de Roa lib. 4. Sing. c. 6. oliuam pacis, deditionis & obedientiæ eſſe ſymbolum: ramos enim oliuæ victoribus prætendunt dedititij, vti fecerunt Iudæi Chriſto, dum in die palmarum quaſi rex, victor & triumphator ingreſſus eſt Ieruſalem: ſicque explicat illud pſal. 127. *Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.* q.d. Filij tui tibi ſe ſubmittent, eruntq; obedientes, atque inter ſe non rixabuntur; ſed concordes erunt & pacifici quaſi oliuæ nouellæ. Chald. vertit, *ſplendor eorum ſicut ſplendor candelabri ſanctitatis.* Candelabrum enim templi habebat lucernas ſeptem ardentes oleo oliuarum.

Moral. ſanctus eſt oliua, cur?

Et odor eivs vt Libani] Per *Libanum* mōtem, vel etiam thus accipe: לְבוֹנָה *lebona* enim heb. vocatur thus; inde mons thure, cedro, pino, aliíſque reſinoſis & odoriferis arboribus abundans, vocatus eſt Libanus. Hinc Chald. vertit, *odor eorum velut odor incenſi aromatum.* Et Cyrill. C *Odor*, inquit, *eius vt thuris, odoris optimi eſt. Idcirco lex Moſis enim ſacrauit Deo. Odoratus itaque eſt fructus electorum & vocatorum.* Et Theophyl. *Significatur*, ait, *eum qui ſeipſum offert Deo mente & ſpiritu orans inſtar Libani fragrantiam ſuauis odoris habere.*

Convertentvr sedentes in vmbra eivs] q.d. E captiuitate reuertentur Iſraelitæ, vt ſedeant planè ſecuri, ſtabiles & fortunati in vmbra, id eſt tutela, Chriſti. ita Chald. S. Hier. Rupert. Lyran. & alij paſſim. Pronomen enim *eius*, reſpicit Chriſtum, ipſe enim eſt dux Iſraelis, id eſt, populi fidelis: de Chriſto enim continuò agit hîc Propheta à v. 5. vſque ad finem capitis. Vers. 8.

Aliter à Caſtro: *Eius*, inquit, id eſt Iſraelis. q.d. Qui ſederit in vmbra Iſraelis, id eſt, qui ſe coniungunt Eccleſiæ & populo fideli, *conuertentur* à vita carnali ad Chriſtum, eiuſque mores puros D & ſanctos induent.

Aliter & Arias: *Eius*, inquit, id eſt Libani. q.d. Fideles conuertentur vt ſedeant ſemper ſub vmbra Libani, eiuſq; ſuauiſſimo odore recreentur.

Vivent tritico] q.d. Iſraelitæ, id eſt, fideles tempore Chriſti abundabunt annona ſpirituali, qua affluenter & delicioſè paſcant recreentque animas; annona, inquam, tum verbi Dei, vt ait Chald. S. Hier. & Theodor. tum Euchariſtiæ, vt ait Emmanuel. Hæc enim panem cæleſtem, putà corpus Chriſti viuificum manducandum nobis exhibet ſub ſpecie panis triticei, & ſanguinem eiuſdem potandum præbet ſub ſpecie vini, de quo hîc ſubditur: *Germinabunt quaſi vinea, memoriale eius ſicut vinum Libani.* Hoc eſt *frumentum electorum*, de quo Zachar. 9. 17. & panis vitæ de quo Chriſtus Iohan. 6. 50. *Hic eſt panis de cælo*

S *deſcen-*

deſcendens, vt ſi quis ex ipſo manducet non moriatur. A
& v. 59. *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum.* ita Haymo, Albert. & Lyran. Hinc & Septuag. vertunt, *bibent*, (vel, vt Romani codices Caraffæ legunt *viuent*) *& inebriabuntur* (licet Compl. legant *μεθυσθήσονται*, id eſt firmabuntur, vel *confortabuntur*) *tritico.* Triticum enim bibitur in potu ex eo confecto, putà in cereuiſia, qua Tranſalpini vt vino deliciantur & inebriantur. Triticum ergo eis eſt cibus & potus, æquè ac Euchariſtia fidelibus. Vnde S. Hier. exponens Septuag. *bibent & inebriabuntur tritico*, hoc eſt ait, *rerum omnium abundantia. Quòd autem ebrietas hic non euerſionem mentis, ſed copiam rerum omnium ſignificet, verſiculus ille declarat dicens: Viſitaſti terram, & inebriaſti eam*, pſ. 64. *& Ioſeph conuiuium, in quo inebriaſſe dicitur fratres ſuos*, Gen. 43. *Et Dominus loquens ad Apoſtolos: Comedite amici mei, & bibite, &* B
inebriamini fratres, Cant. 5. *Sicut quia Dominus noſter ipſe eſt frumentum, & vinea, quicunque ex eo derit in eo, inebriari dicitur. Denique ſequitur: Et efflorebit quaſi vinea, memoriale eius ſicut vinum Libani.* Euchariſtiæ ergo effectus vnus è multis eſt, vt ex ea fideles fiant ſpiritualiter ebrij, iuxta illud pſal. 22. *Calix tuus inebrians quàm præclarus eſt?* Et pſal. 35. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ*, vbi S. Aug. *Hoc calice*, ait, *inebriati erant Martyres, quando ad paſſionem euntes ſuos non agnoſcebant. Quid tam ebrium, quàm non agnoſcere vxorem flentem, non filios, parentes? Nolite mirari, ebrij erant. Vnde ebrij erant? Videte, acceperunt calicem vnde inebriarentur* idem in pſ. 103. ad v. 15. *Et vinum lætificet cor hominis. Videbitur*, inquit, *iſta ebrietas in operibus veſtris, videbitur in ſancto amore iuſtitiæ, videbitur poſtremò in alienatione mentis veſtræ, ſed terrenis in cælum.* C

Quin & Rabbini ex hoc ſimilibuſque locis agnoſcunt, Meſſiam mutationem quamdam miram in frumento facturum, putà tranſſubſtantiationem panis in corpus ſuum; hocq; prædici pſ. 71. 16. *Erit firmamentum in terra in ſummis montium, ſuperextolletur ſuper Libanum fructus eius: firmamentum* enim idem eſt, quod panis cor hominis confirmans. nam hebr. eſt פִּסַּת בַּר *piſſat bar*, quod Burgenſis vertit, *placentula frumenti*; R. Emmanuel, *vola*, id eſt manus plena, *frumenti*, propriè *biſſat bar* eſt particula, libum, vel pugillus frumenti. S. Hier. vertit, *erit memoriale triticum*; Chald. *erit ſubſtantificus panis*; Ionatha clarè, *erit placenta tritici in vertice ſacerdotum.* Deniq; veteres Rabbini verba hæc Pſaltis exponunt de ſacrificio panis delicatiſſimo, tempore Meſſiæ offerendo & comedendo. Leo Hebræus hic pro, D
viuent frumento, vertit, *reminiſceat vt frumēta*; quod Vatab. exponit. q. d. Fideles Chriſti gratia fortiſſimè ferent afflictiones & perſecutiones, iiſque quaſi viuificabuntur, vti triticum fert frigora hiemis, ex iiſque vegetius & copioſius reſurgit. Tribulationes ergo non enecant, ſed viuificant fideles, eóſque in vita ſpirituali corroborant, vt magnum in ea faciant incrementum, æquè ac fructum in proximis. Vnde Arabicus Antioch. vertit, *& viuent & permanebunt ſine peccato, & permanebit memoria eius ſicut vitis, & ſicut ligna* (arbores) *Libani, quæ ſunt Ephraim. quid illi eſt cum idolis? Et ego qui corroboro eum velut arbores platani viberis*, quæ ſcilicet ramis & frondibus luxuriat, & Arabicus Alexandrinus, *& viuent & ſaturabuntur de tritico, & germinabit quaſi vinea, & erit ſicut incenſum.* Denique de hoc vino quod germinat virgines æquè ac de frumento iuuenum, ſiue electorum, plura dicam Zachar. 9. 17.

Germinabvnt qvasi vinea] q. d. Fideles latiſſimè, vberrimè feliciſſimè inſtar vineæ felicis & fertilis propagabunt ſe ad hanc, non vpupæ, ſed cycneam Dei vocem & promiſſionem. Nam vpupa, ait Horus Apollo l. 2. hierogl. 88. canens ante tempus vitium, magnam vini bonitatem & copiam prænunciat. Vnde Ægyptij præſagium copiæ vini ſignificantes, pingebant vpupam.

Memoriale eivs, hebr. זִכְרוֹ *zichro*, id eſt *memoria eius*, sicvt vinvm Libani] ita Syrus q. d. Memoria & commemoratio Iſraelis erit gratiſſima & ſuauiſſima, vti erat vinum creſcens in Libano. Nam hoc præſtantiſſimum fuiſſe, æquè ac odoratiſſimum ex afflatu arborum odoratarum, quibus abundabat Libanus, docent Geographi terræ ſanctæ. Audi Burchardum in Antilibano: *Antilibanus*, ait, *diſtat ab iſta ciuitate* (Sidone) *per leucam & dimidiam, & ibi habetur vinum delicatiſſimum, de quo dicit Propheta* (Oſee hoc loco) *Memoriale eius vt vinum Libani.* Quocirca Arabicus Alexand. vertit, *& erit ſicut incenſum*, vinum ergo Libani, eſt vinum incenſi; putà odoratum ſicut thus, vel incenſum: *Libanus*, enim hebr. ſignificat thus, vel incenſum. Vnde R. Dauid ex libro Aſaph medici, docet vinū Libani fuiſſe vinum *tob*, id eſt colore, odore, ſapore, imò & vi medica excelluiſſe. Certè Byblus vrbs eſt ad Libanum ſita, quæ nomen dedit Biblino vino, quod ab Heſiodo, Achæo. Theocrito & alijs celebratur. Deniq; Patres Societ. noſtræ oriundi è Libano, putà Maronitæ, Romæ mihi aſſeuerarunt, vinum Libani etiamnum eſſe valdè generoſum & præſtans, ideóque vim ſuam per multos annos conſeruare. Adhæc, botros & vuas, è quibus exprimitur, eſſe ingentes, ſimiles illis quas exploratores è terra ſancta in vecte extulerunt Num. 13. 14. Idem ſuadet ſitus loci: Libanus enim eſt in regione calida, frugifera, montoſa & vitifera. Bacchus enim amat colles calidos. Quocirca Theod. ſic explicat: *Iſraelitæ ſimiliter vt vinum odoratum in Libano cultum, virtutis fragrantiam poſſidebunt; atque illinc manantem bonam exiſtimationem quaſi fructum percipient.* Et S. Cyrill. *Talis*, inquit, *eſt omnis Chriſti ſermo & doctrina*, tum vitæ eius myſteria & Sacramenta, præſertim Euchariſtiæ, quæ ſub ſpecie panis & vini corpus & ſanguinē Chriſti nobis exhibet. Hæc enim eſt memoria, & memoriale iuge Chriſti, de quo pſaltes pſal. 110. 4. *Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus, eſcā dedit timentibus ſe; &* Chriſtus ipſe: *Hoc facite in meam commemorationem*, Matt. 26. 26. *Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis*, ait Paulus 1. Corinth. 11. 26 Sic de Ioſiæ pijſſimi regis fama dicitur Eccli. 49. 1. *Memoria Ioſiæ in compoſitione odoris facta opus pigmentarij. In omni ore quaſi mel indulcabitur eius memoria, & vt muſica in conuiuio vini.*

Aliter aliqui apud S. Hieron. nam per *vinum Libani* accipiunt vinum thure conditum. Verùm hoc inſuaue eſt. Aliter & Chald. S. Hieron. & Haymo: nam per vinū Libani accipiunt vinum templi, quod ſacrificijs adhibebatur vt libamen, dicitúrq; Libani, quia ex vuis Libani confectū. Vnde Chald. vertit, *erit memoriale bonitatis eorum*

fruct i-

fructificans & indeficiens, iuxtà ac memoria tubarum clangoris ſuper vino veteri, quod libari ſolet in domo ſanctuarij. Primus ſenſus vti ſimplex & planus, ita & germanus eſt; cui adde alium valdè appoſitum, quem tradit Sanchez, nimirum vinum Libani vocari vinum aromatibus Libani conditũ, ideóque odoratum. Libanus enim adeò odoratis guttis, herbis & aromatibus abundat, vt pro ipſis odoribus vſurpetur. Tale eſt vinum myrrhatum, foliatum, nardinum. Addit Sanchez, vinum condiri ſolitum non ſolùm ad ſuauitatẽ guſtûs, & ad ſalubritatem corporis, ſed etiam ad vim odoris & vnguenti. Sic vinum in quo ſpica Ciliſſa, id eſt crocus, incoquitur, pro vnguento pretioſo ſpargebatur in theatris. Sic ait Martial. in Amphith. epigr. 3.

Et Cilices nimbis hic maduere ſuis.

Nimbi enim Cilicum ſunt vina, quæ ſibi odorem ex croci coctione traxerunt. Senſus ergo eſt. q. d. Iſraelis nuper apud omnes Gentes exoſi, iam ad Deum conuerſi tam grata erit memoria, eiúſque nomen & commemoratio tantam audientibus ſuauitatem inhalabit, quantam inhalat vinum aromate Libani conditum, ſiue vnguentum fragrantiſſimum.

Vers. 9. Ephraim (ſupple, tot à Chriſto affectus beneficijs dicet; vt habent Hebræa & Chald.) QVID MIHI VLTRA IDOLA?] quid mihi cum idolis? abeant in malam crucem: mihi deinceps ſolus Deus paſtor & director erit, Chriſtus amor meus. Septuag. vertunt, *Ephraim quid vltrà & idolis?* Huc alluſit Apoſtolus 2. Corinth. 6. 15. *Quæ conuentio Chriſti ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem conſenſus templo Dei cum idolis? vos enim eſtis templum Dei viui.*

C Aliter S. Hier. & Albert. accipiunt hæc verba, ſcilicet, non vt Iſraelis, ſed vt Dei. q. d. Quid mihi ô Ephraim, obiectas idola? vides eſſe idola, id eſt, res vmbraticas & vanas; ea ergo deſere, me vnum ſequere & cole.

Ego exavdiam, et dirigam evm (Ephraim ſiue Iſraelem) ego vt abietem (Arabicus, *vt platanum*) virentem] Abies enim ſemper viret, nec hieme folia amittit, vt docet Plin. lib. 16. 21. q. d. Vt abies arbor enodis, procera, ſemper virens, recta, ſemper directè in altum aſcendit; ita ego Iſraelem virtutibus ſemper virentem dirigam in cælum ad me, & ad vitam beatam. ita Rupert. Abies, inquit Plinius l. 16. 10. *è cunctis ampliſſima eſt, feminæ etiam prolixior* (eſt enim abies mas & femina) *materia mollior vberiórq́ue, arbore rotundior, folio pinnato denſa, vt imbres non tranſmittat, atque hilarior in totum.* Talis eſt & Iſrael, id eſt fidelis, quem Deus facit virere ſemper, denſari, & hilareſcere gratia & virtutibus. ita S. Hier.

Septuag. pro *abies* vertunt, *iuniperus*. Hebr. enim בְּרוֹשׁ *berosch*, & abietem, & iuniperum, & cupreſſum ſignificat. vertunt ergo, *ego ſicut iuniperus condenſa cooperiens*, Iuniperus enim, ait Cyrill. adeò frondibus denſatur, vt nec ſolis radios, nec imbres, quantumuis vehementes, tranſmittat: ſic & Deus Chriſtiſque fidelibus ſuis in omni tentatione & tribulatione denſam præſtat vmbram & protectionem: licet enim Virgil. iuniperi vmbram vocet grauem, nimirum dormienti ſub ea; eadem tamen ſuauis eſt & tuta confugienti, vt imbrem vitet vel æſtum, ait Delrio adagio 965. Addit Theodoret. *Iuniperus*, in-

A quit, *ſemper viridis exiſtit, nec putreſcit, & coma redimitur aculeata. Ita oſtendit, quòd omni ſtudio te tuebo, ab omniq́ue pernicie tutum efficiam, & inuadentem quaſi quibuſdam aculeis perterrefaciam.* Aculeos hoſce, ſiue ſpinas aliter interpretatur Theoph. nimirum Deum eſſe ſpinam, quia ſuis fidelibus, qui ſecundùm Deum cupiunt viuere, imperat vitam aſperam, quæ eos pungat & compungat ex conſideratione iudicij extremi.

Ex me frvctvs tvvs inventvs est] q. d. Dixi quòd faciam te pulchrum & virentem vt abietem; & ne putes te frondoſum tantùm fore, non fructiferum, vti eſt abies, addo me inſuper fructus bonorum operum, gratiæ & gloriæ tibi daturum. Eris ergo abies frondibus, vitis & oliua fructibus. ita Chald. S. Hier. Lyran. & alij.

Moraliter, fidelis in verbis & præceptis ſan-
B ctis ſit abies, ſed ſimul in operibus & fructibus ſit oliua. Ita Ieſus erat potens in opere & ſermone. Cur? quia eius verba & dicta erant facta: quod docebat verbo, mõſtrabat exemplo. Phocion teſte Plutarcho in eius vita, dicentes & docentes bona, ſed non facientes, aiebat ſimiles eſſe cupreſſis, quæ cùm ſint ſublimes & pulchræ, nullum tamen edunt fructum. Ita hic Oſee ait, eos ſimiles eſſe abieti virenti.

Qvis sapiens, et intelliget ista? ſcilicet oracula mea: illa enim profunda & remota ſunt à ſenſu hominum carnalium & impiorum ſoliſque iuſtis peruia. ita S. Hier. & Rupert. Aut potiùs *iſta*, ſcilicet myſteria & promiſſa Chriſti. q. d. Quàm pauci erunt Iudæi qui hæc Chriſti, qui eſt via, veritas & vita, myſteria credant, ſapiant, ament & faciant! Vers. 10.

C Qvia rectæ ſunt viæ Domini, rectáque ducunt in altum ad Deum rectiſſimum: vnde à ſolis rectis cognoſci terique poſſunt. Soli enim ivsti ambvlabvnt in eis: ſed depreſſæ & curuæ in terras animæ, ac cæleſtium inanes, quales ſunt Iudæorum, has ſapere & ingredi nequeunt, quin verò impingent & corrvent in eis] præſertim cùm detrudentur ruentque in gehennam, eò quòd eos agnoſcere noluerunt, nec per eas ambularint.

Secundò, ex Hebræo ſic verti poteſt cum Leone Hebræo, Vatabl. Lyrano & Aria, *ſi quis ſapiens eſt intelligat iſta, ſi quis prudens, cognoſcat ea, quòd rectæ ſint viæ Domini, & iuſti in eis ambulabunt, prævaricatores verò corruent in eis.* q. d. Qui ſapiens eſt, intelligit & videt iuſta eſſe opera & iudicia Domini, tam circa iuſtos, quàm iniuſtos;
D dum illos dirigit, fouet & præmiat, hos negligit, reijcit & punit. Iuſtum enim eſt quidquid à Deo fit. Vnde iuſti qui ſoli ſapiunt, ambulant, id eſt, obſeruant vias Domini, laudantque Deum in omnibus operibus ſuis: peccatores verò inſipientes eas negligunt, ſpernunt, vituperant, ideóque corruent in eis.

Cenſent Alcazar ad hæc Oſee verba alludere S. Iohannes Apocal. 5. 2. vbi ait: *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius?* imò cenſet hunc angelum fortem eſſe ipſummet Oſee, de qua re quid ſentiendum ſit dixi in prooemio.

Moraliter: Pauci ſunt qui viam in cælum, iterque ad beatitudinem cognoſcant & capeſſant. *Mor. pauci viam in*
Meritò ingemuit Moſes: *Gens abſque conſilio eſt, cælum cognoſcunt.*
& ſine prudentia. Vtinam ſaperent, & intelligerent,

ac nouiſsima prouiderent. Deuter. 32. 28. & Chriſtus: *Intrate per anguſtam portam, quia lata porta, & ſpatioſa via eſt quæ ducit ad perditionem, & multi intrant per eam. Quàm anguſta porta, & arcta via eſt quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt qui inueniunt eam!* Matth. 7. 13. *Sequamur ergo Domine Ieſu te, per te, ad te; quia tu es via, veritas & vita: via in exemplo, veritas in promiſſo, vita in præmio*, ait S. Bernard. ſerm. 2. de Aſcenſione.

Porrò ſapientum, putà fidelium, qui Chriſtum ſequuntur, felicitatem hîc quatuordecim partim promiſſis, partim phraſibus & parabolis graphicè depingit omnibúſque ſpectandam & amplectendam proponit Propheta. Nam Primò, ijs promittit v. 5. *Sanabo contritiones eorum*; Secundò, *Diligam eos ſpontaneè*; Tertiò, *Ero quaſi ros*; Quartò, *Iſrael germinabit ſicut lilium*; Quintò, *Erumpet radix eius vt Libani*; Sextò, *Ibunt rami eius*; Septimò, *Erit quaſi oliua gloria eius*; Octauò, *Odor eius erit vt Libani*; Nonò, *Conuertentur ſedentes in vmbra eius*; Decimò, *Viuent tritico*; Vndecimò, A *Germinabunt quaſi vinea*; Duodecimò, *Memoriale eius ſicut vinum Libani*; Decimo tertiò, *Ego exaudiam, & dirigam eum, ego vt abietem virentem*; Decimoquartò, *Ex me fructus tuus inuentus eſt.*

O ſtulti ergo filij Adæ, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? vt quid inſtar chamæleonti aëre & aura inani vos paſcitis? ô ſtolidi, vt quid caduca ſolidis, exilia immenſis, terrena cæleſtibus, humana diuinis, momentanea æternis anteponitis? vt quid creaturâ Creatori, amaſiam Chriſto, Mammonam Deo antefertis? vt quid viliſſima, breuiſſima & fœdiſſima voluptate ſempiternos gehennæ ignes, dolores & angores emitis? Pœnitebit vos, & in æternum pœnitebit; ſed ſerò, & fruſtra. Sapite dum licet, operamini dum lux eſt, capeſſite gratiam dum offertur; ne cum fatuis virginibus in morte eam cum lacrymis requiratis, nec inueniatis; ne cum ijs nuptijs cæleſtibus excluſi, audiatis à Chriſto: *Neſcio vos. Suſpicite in cælum*, deſpicite in tartara, Deum vindicem cogitate. viuite

Æ T E R N I T A T I.

Appende mille annos contra Æternitatem, imò millia millium, quid appendis cum infinito quantumcumque finitum? ait S. Auguſt. in pſal. 36.

COM-

COMMENTARIA IN IOELEM PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

IOEL, ait Epiphan. lib. de Vita & obitu Prophet. natus eſt in agro Bethor, de tribu Rubē, ſic & Dorotheus in vita Ioëlis, niſi quòd agrum nuncupat Bethomeron in Ruben. R. Salomon putat Ioëlem fuiſſe filium Samuelis Prophetæ, qui vnxit Dauidem in regem; eò quòd eius filius vocetur Ioël à Ioſepho 6. Antiq. 3. Sed alius eſt iſte Ioël à noſtro: noſter enim eo longè poſterior fuit tempore, vt mox patebit. Cenſent nonnulli Ioëlem, æquè ac Oſee prophetaſſe tā contra decem, quàm contra duas tribus, putà tam contra Samariam, quàm contra Iudam. Ita S. Hiëron. ex ſententia Hebræorum epiſt. 103. ad Paulinum: *Ioël*, ait, *filius Phatuel deſcribit terram duodecim* (licet Albertus legat duarum) *tribuum eruca, brucho, locuſta, rubigine vaſtante corruptam, & poſt euerſionem prioris populi effuſum iri Spiritum ſanctum ſuper ſeruos Dei & ancillas, id eſt ſuper centum viginti credentium nomina, & effuſum iri in cœnaculo Sion.* ita & Theod. Remigius, R. Salomon, Lyran. Vatabl. & alij recentiores Hebræi, qui putant Ioëlem vixiſſe, & prophetaſſe cum Eliſæo ſub Ioram rege, ideoque c. 1. prophetare famem, quæ illo tempore tam Samariam quàm Iudam afflixit, vt patet 4. Reg. 6. 25.

Ioël prophetat ſoli Iudæ. Verùm meliùs idem S. Hieron. præf. in Ioëlem, cenſet Ioëlem ſolis duabus tribubus, Iudæ ſcilicet & Beniamin, prophetaſſe. *Quomodo*, inquit, *in Oſee Propheta ſub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Iſrael ſæpè nominatur; ſic in Ioël omne quod dicitur, ad tribum Iuda & ad Ieruſalem pertinere credendum eſt, & nullam omnino Iſraelis, id eſt decem tribuum, in hoc fieri mentionem.* Ita & Epiphan. lib. de Vita Prophetarum, in Ioële, Hugo, Albertus, Haymo, Ribera, Dionyſ. à Caſtro, Sanchez & alij, & patet ex verbis Ioëlis c. 1. 13. *Plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris*, & c. 2. v. 1. 15. & 17. *Canite tuba in Sion. Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes.* &c. Altare enim erat in Ieruſalem, non alibi.

Quando. Porrò Ioël prophetauit eodem penè tempore quo Oſee, ſub Ozia, Ioatham, Achaz & Ezechia regibus Iuda, ait S. Hieron. Cyrill. Theod. Ruffin. & S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 27. licèt Hebræi in Seder Olam, & ex eis R. Dauid, Genebrard. in Chronol. Arias & à Caſtro hîc, putent eum propheteſſe ſub Manaſſe ac conſequenter poſt excidium Samariæ & decem tribuum: hoc

A enim contigit anno ſexto Ezechiæ, qui fuit pater Manaſſis: idque veriſimile fit ex eo, quòd Ioël ſolis duabus tribubus prophetet, non reliquis decem; eò quòd illæ iam eſſent exciſæ & abductæ. Rurſum ex eo quòd Scriptura dicat, Deum miſiſſe Prophetas, qui Iudææ clades nomine Dei intentarent ob ſcelera Manaſſis, 4. Reg. 21. 10. & c. 23. 26. Videtur ergo ex his fuiſſe Ioël, ipſe enim Iudææ clades baſce comminatur, æquè ac Ieremias c. 15. 4. qui ob ſcelera Manaſſis eas irrogandas diſertè aſſerit. Hæc ſententia eſt valdè probabilis; vnde in editione Sept. Romana, Ioël poſt Michæam ponitur. Hinc & diem excidij Hieroſolymæ ita viuè & horrificè depingit, vt quaſi inſtantem, & penè præſentem

B oculis eum cernere videatur.

Ex dictis ſequitur, Ioëlem comminari captiuitatem non Aſſyriacam, qua vaſtata eſt Samaria; ſed Babylonicam, qua vaſtata eſt Ieruſalem & Iuda à Chaldæis.

Argumentum ergo Ioëlis eſt, prædicere Dei vindictam & captiuitatem Babylonicam, indeque eius antitypum iudicium extremum, in quo reprobi gehennæ, probi cælo adiudicabuntur. *Argumentum.*

Primò ergo, c. 1. Iudæis excidium per Chaldæos comminatur, vtque hoc euadant, hortatur omnes ad lamenta & ad pœnitentiam.

Secundò, cap. 2. pergit atrocitatem huius diei & excidij deſcribere, indeque excitat omnes ad luctum, & publicas ſupplicationes. Deinde pœnitentibus reditum è captiuitate & Babylone pollicetur. Adhæc promittit aduentum Chriſti, qui Spiritum ſanctum in ſuos fideles effundet. Indè tranſit ad ſecundum Chriſti aduentum, ei

C iuſque ſigna præuia enarrat.

Tertiò, cap. 3. docet Chriſtum in valle Ioſaphat quaſi iudicem iudicaturum omnes gentes, ac damnaturum impios ad gehennam; pios verò tranſlaturum in cæleſtem Ieruſalem, cuius delicias, gloriam & felicitatem deſcribit.

Tropol. *Ioël* hebr. idem eſt quod *volens, incipiens*, vel *Domini deſcenſus*: *Phatuel* verò pater eius, hebr. idem eſt quod *latitudo*, aut *oſtium*, aut *ſuaſio Dei*, vel *aperiens Deus*; vt moraliter ſignificetur, quòd qui oſtium, ſuaſionem & ſcientiam habuerit Dei, rectè incipit prophetare, vt cum Paulo poſſit dicere: *Os noſtrum patet ad vos, ô Corinthij, cor noſtrum dilatatum eſt*; quia audiebat à Domino: *Dilata os tuum, & implebo illud.* Ipſa *Ioëlis etymon.*

enim oris adapertio non in hominis, ſed in Dei poteſtate eſt, dicente eodem Paulo: *Oſtium mihi apertum eſt magnum & euidens*, 2. Corinth. 6. ita S. Hieron. qui in c. 5. Oſee ait: *Ioël* idem eſt quod

A *Dominus Deus*; vt Ioël per craſin idem ſit quod *Iehoua el*, vel *Ia el*, quæ omnia ſunt nomina Dei. Denique Ioël relatus eſt inter Sanctos, ac Romano Martyrologio inſcriptus legitur 13. Iulij.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVdææ excidium per erucam, locuſtam, bruchum & rubiginem, putà per varias hoſtium Chaldæorum populationes, prædicit. Hinc v. 13. ſacerdotes & populum hortatur ad pœnitentiam & ſupplicationem, vt ijs Deum ſibi reconcilient, plagaſque ab eo hîc comminatas auertant.

Verſ. 1. VErbũ Domini, quod factum eſt ad Ioël filium Phatuel.

2\. Audite hoc ſenes & auribus percipite omnes habitatores terræ: ſi factum eſt iſtud in diebus veſtris, aut in diebus patrum veſtrorum.

3\. Super hoc filijs veſtris narrate, & filij veſtri filijs ſuis, & filij eorum generationi alteræ.

4\. Reſiduum erucæ comedit locuſta & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo.

VERS. 2. AVDITE HOC SENES] Initio Propheta hiſce verbis ſibi attentionem conciliat, quòd res (putà C clades) graues, nouas, & ab hominum, quantumuis ſenum, memoria inauditas ſit dicturus, quæ tamen Iudæos maximè tangant, vt eorum planè interſit hæc noſſe, poſteriſque tradere, vt ipſi hiſce patrum ſuorum flagellis moniti reſipiſcant, vnique Deo toto corde ſeruiant, cuius prouidentiam & vindictam in parentibus ſuis aſpiciunt, itaque eamdem euitent, eiúſque gratiam & beneficentiam ſibi concilient.

SI FACTVM EST ISTVD] quod ſequitur, quódque mox enarro.

VERS. 3. SVPER HOC (de hoc) FILIIS VESTRIS NARRATE] iuxta præceptum Moſis Exodi 10.2. *Narres in auribus filij tui & nepotum tuorum quoties contriuerim Ægyptios, & ſigna mea fecerim in eis, & ſciatis quia ego Dominus*, & Pſaltis pſal. 77.6. *Quanta mandauit patribus noſtris nota facere ea filijs ſuis, vt cognoſcat generatio altera: filij qui naſcentur, & ex-* D *urgent, & narrabunt filijs ſuis: vt ponant in Deo ſpem ſuam, & non obliuiſcantur operum Domini, & mandata eius exquirant.*

VERS. 4. RESIDVVM ERVCÆ COMEDIT LOCVSTA] Quatuor hîc peſtes & plagas recenſet & comminatur. Prima eſt *eruca*; Septu. κάμπη; Chald. חַסִּילָא *zachala*, id eſt, vermis qui poſt pluuiam naſcitur, ac per caules, olera, arborúmque ſola repit, eáque pigro & lento, ſed exitiali morſu arrodit & depaſcitur. Vnde hebr. vocatur גָּזָם *gazam*, id eſt tonſor, raſor, roſor, exciſor. Sic & *eruca* latinè ab eodem erodendo dicitur, ait Iſidor. lib. 12. Orig. cap. 5. licèt Apuleius erucam ab hærendo dictam velit, quòd braſſicis, alijſque herbis quas occupat tenaciter adhæreat. Vnde Columella lib. 11. de Re ruſtica c. 3. *Eru-*

Quatuor plagæ. Prima eſt eruca.

B *cæ*, ait, *vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti: ſic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, ſi deciderint, non iterum ampliùs in ſuperiorem partem prorepunt.*

Secunda eſt locuſta, quæ erucam ſuperat acrimonia, volatu & numero. Vnde hebr. dicitur אַרְבֶּה *arbe*, id eſt *plurima*, à rad. רָבָה *raba*, id eſt, *multus fuit*. ita Arias & Pagnin. tanta eſt enim locuſtarum copia, vt volando ſolem cælúmque operiant, cubando verò integras prouincias obtegant, vt nil niſi locuſtas videas; quin & maria volando tegant & tranſeant, vt vnam regionem depaſtæ, aliam inuadant & aliam, ſingulas ex ordine deuorantes. Vnde locuſtarum plaga fuit vna ex plagis grauiſſimis Ægypti; Exodi 10. v. 4. Vide ibi dicta. Quocirca *locuſta* dicta eſt quaſi *loca vrens*, vel exuſtulans, inquiunt Grammatici: licèt Iſidorus & Lyrân. ita C dictam velint, quòd *longis ſit pedibus*: Albertus Magnus verò *locuſta*, inquit, dicitur quaſi *loco ſtans*. ita Aldrouandus in locuſta.

Secunda, locuſta.

RESIDVVM LOCVSTÆ COMEDIT BRVCHVS] Tertia eſt hæc plaga, putà bruchus, pro quo hebraicè eſt יֶלֶק *ielec*: quod ſepties reperitur in Scriptura, & vbique Noſter *bruchum* vertit. Pſ. 104.34. *Dixit, & venit locuſta* (hebr. *arbe*) *& bruchus* (hebr. *ielec*,) Ierem. 51.4. *Replebo te hominibus quaſi brucho*: & verſ. 27. *Adducite equum quaſi bruchum.* Eodem modo vertit hîc, & c. 2. 25. & Nahum 3. 15. *Deuorabit te vt bruchus; congregare vt bruchus, multiplicare vt locuſta*: & v. 16. *Bruchus expanſus eſt & auolauit.*

Tertia, bruchus.

Dicitur *ielec*, id eſt *ligurio*, quòd herbas lingat, lambat & rodat: radix enim לָקַק *lacac*, ſignificat lingere, lambere: vnde Aquila, teſte S. Hier. in Nahum c. 3. vertit *comeſtor*.

D Quæres, quid ſit *ielec* & *bruchus*? Primò, Suidas, & Scaliger exerc. 36. Bruchus, inquiunt, eſt κάμπη, id eſt, eruca, quam Lombardi *bruch*, Galli *bruyers* vocant; verùm erucam hîc Ioël diſtinguit à brucho. Secundò, Ambr. Calepinus ex Sipontino, & nonnulla Lexica Latina & Græca: bruchus, inquiunt, eſt vermiculus ſimilis locuſtæ, herbas erodẽs, ſine alis. Verùm Nahum c. 3. brucho dat alas. Tertiò, R. Dauid hîc, cẽlet bruchum eſſe animalculum alatũ inſtar crabronis, ſed minoris quantitatis, quod arborum ſolia depopuletur, & in maxima multitudine vaſtet: vnde aliqui putant bruchum eſſe inſectum illud rubea tunica veſtitum (quod ſtatis annis humidioribus turmatim enaſcitur) quam dum expandit, alas oſtẽtat, quibus volat in arbores, earumque ſolia depaſcitur: ſolẽt id ruſtici colligere, &

foſſa

foſſa facta ſepelire, vti de brucho ait Iſaias c. 33. 4. Verùm hoc inſectum genus eſt ſcarabæi, non bruchi, nec ab vllo claſſico auctore vocatur bruchus etiamſi pueri in Gallia bruchum, vel *bruyant* vocent à bombo, quem volando edit, à quo & Flandri eum vocent *praduantem*.

Bruchus eſt pullus locuſtæ.

Dico ergo, bruchum eſſe paruam locuſtam, ſiue pullum locuſtæ, varij enim ſunt locuſtarum gradus, &, vt ita dicam ſpecies, ſecundùm earum ætates & incrementa diſtinctæ. Primò enim *locuſta* relinquit ſemen: ex eo naſcitur parua locuſta inſtar vermis, qui vocatur *bruchus*: qui dum creſcit & grandeſcit, ac modicis alis veſtitur, vocatur *attacus*, vel *attelabus*. Hic rurſum dum increſcit corpore & alis vocatur *ophiomachus*, qui dum mole corporis & alis perficitur, vocatur *locuſta*. Vnde appoſitè ait Propheta: *Reſiduum locuſtæ comedit bruchus.* Locuſtæ enim cùm grandiores ſint, grandiora tantùm depaſcuntur, ſed poſt ſe relinquunt pullos paruos, qui reſiduum, & minima germina quæque vſque ad radices ſtirpitus depaſcuntur. Id ita eſſe patet Primò, quia Septu. Ierem. 51. 14. & alibi, pro *ielec*, id eſt brucho, vertunt ἀκρίδας, id eſt locuſtas. Secundò, quia omnes Phyſici, & claſſici ſcriptores dicunt; bruchum eſſe ſpeciem locuſtæ, vel locuſtam inchoatam & imperfectam. Vnde in Scriptura paſſim bruchus iungitur cum locuſta, quaſi proles cum matre. Et Ariſtot. lib. 5. Hiſt. animal. c. 29. bruchum nectit & ſubiungit locuſtæ. Sic & S. Hier. in Nahum c. 3. *Bruchus*, ait, *eſt animal nihil volare valens, ventri tantùm ſtudens: attelabus ſaltans potiùs, quàm volans paruis alis: locuſta iam perfectas alas habens.* Albert. Magnus lib. 26. de Animal. *Bruchus*, inquit, *eſt primus partus locuſtæ, & cum effuitar maior, vocatur archilabus* (corrige attelabus) *& quando perficitur, eſt locuſta. Bruchus autem eò quòd immobilis eſt, totum depaſcitur vſque ad radices, nihil viroris relinquens.* Lyranus bruchum & locuſtam differre ſcribit ſicut perfectum & imperfectum in eadem ſpecie. *Bruchus* ait Gloſſa, *vocatur fœtus locuſtæ antequam alas habeat: deinde cùm parum incipit volare, attelabus dicitur; cùm verò plenè volat, locuſta dicitur: multóque grauior eſt bruchus quam locuſta, vel attelabus; quòd iacens in vno loco, radicitus comedit fructus;*

S. Chryſoſt. in illud pſal. 104. 34. *Venit locuſta & bruchus*: Locuſta, inquit, & bruchus non ſimul exiſtere ſolent; aut enim præcedens locuſta bruchum parit, aut bruchus auctus in locuſtam tandem euadit, Βροῦχος, inquit Varinus, eſt εἶδος ἀκρίδος, παρὰ τὸ βρύκειν, ἢ τὸ ἐσθίειν: τὸ αὐτὸ δὲ καὶ μάσταξ καλεῖται, παρὰ τὸ μασᾶσθαι: καὶ βροῦχος ἡ κάμπη ἡ νεογνός, καὶ ἄπτερος ἀκρίς. *Bruchus*, inquit, *eſt ſpecies locuſtæ, ita dicta à vorando, quæ maſtax dicitur, à mandendo. Idem, bruchus eruca primùm nata, & locuſta carens alis.* Sic & Heſychius in Lexico, ait, bruchum eſſe locuſtarum ſpeciem, ac Cyprios viridem locuſtam vocare bruchum, Tarentinos attelabum.

Bruchus ergo dicitur vel à βρύκω, id eſt comedo; vel à βρύχω, id eſt dêtibus ſtrido & frendeo; vel à βρόχω, id eſt ſorbeo, deglutio, voro, inde βρόγχος eſt guttur: quia bruchus non videtur habere aliud quàm guttur & ventrem: pedes enim licet oblongos, graciles tamen habet: vnde fortè Italorum *broccare* pro vorare; & Germanorum *bruchen*, quod conſumere & con-A ficere ſignificat, & Belgarum *brocken*, quod eſt minutim conſcindere ait Aldrouandus. Hoc etymon verius eſt quàm illud quod dat Anonymus in pſal. 104. dicens: Bruchus dicitur quaſi βραχὺν, id eſt breuis & paruus: eſt enim paruus vermis à locuſta generatus. Denique bruchos eſſe genus locuſtæ, cenſent Remigius, Pagninus, Forſterus, Marianus (qui illud gryllum vocat: gryllus autem eſt parua locuſta cinerei vel griſei coloris) in lexicis, Cælius l. 3. c. 25. Aldrouandus lib. de Inſectis in locuſta, qui & pag. 414. omnes locuſtarum ſpecies, ac nominatim bruchũ depingit, eiuſque formam in imagine ſpectandam exhibet. Accedit Syrus, qui vertit, *quod reliquit locuſta non alata* (vermis corrodens frumentum in agro) *comedit locuſta volans; & quod reliquit* B *locuſta volans comedit locuſta parua* (vel locuſta quæ vocatur *ſeparata*) *& quod reliquit locuſta ſeparata, comedit ſarſur*, quæ etiam eſt locuſtæ ſpecies, vt mox dicam. Vnde patet, Syrum per has quatuor Ioëlis plagas accipere quatuor locuſtæ ſpecies. Syro planè conſentit Arabicus vterque.

Dices, ſi bruchus eſt pullus locuſtæ inſtar vermis, carẽs alis, quomodo ergo Ieremias c. 51. 14 dat ei aculeum, eumque vocat aculeatũ, & Nahum c. 3. 16. dat ei alas, eumque vocat alatum?

Reſp. nomen bruchi ſubinde extendi ad alias locuſtarum ſpecies, ac complecti attelabos & ophiomachos. Opponitur enim locuſtę: ergo ſicut locuſta omnem perfectam, ita bruchus omnem imperfectam locuſtam (quales ſunt attaci, attelabi, ophiomachi, qui alati, & pedibus, dentibus & caudâ aculeati ſunt) ſignificat. Sic agnos, hœdos, vitulos ſubinde vocamus, non tantùm C pullos recenter natos, ſed adultiores etiam & grandiores, putà iuuencos anniculos, vel biennes, vſque dum generare incipiant: imò Hebræi vaccas nouellas dum primò pariunt, vocant עֶגְלוֹת *eglot*, id eſt vitulas. Id ita eſſe patet ex S. Hieron. qui eſt auctor verſionis noſtræ: ipſe enim ſcribens in Nahum 3. per *ielec*, quem hîc vocat bruchum, accipit attelabum. *Attelabus*, ait, *quem ſignificantiùs comeſtorem interpretatus eſt Aquila, parua locuſta eſt inter locuſtam & bruchum, & modicis pẽnis reptans potiùs quàm volans, ſemperque ſubſiliens, & ob hanc cauſam vbicumque orta fuerit, vſque ad puluerem cuncta conſumit: quia donec creſcant pennæ, abire non poteſt.* Et mox: *Confertur exilienti attelabo*, &c. Hinc Aldrouandus lib. de Inſectis cap. de brucho pag. 406 *Bruchus*, inquit, *S. Scripturæ differt à Brucho profanorum, ſicut perfectum ab eo quod ſuam perfectionem necdum eſt conſecutum.* Et Cœlius li. 3. Variar. lect. 25. docet lo-D cuſtas quaſlibet rodentes ſata, vocari bruchos, & attacos, & maſtaeas, vti eſt apud Nicandrum. Et Quinquarboreus in cap. 4. Amos, cenſet bruchum eſſe locuſtæ genus, quod præter numerũ & copiam, volatu etiam præſtet celeriore, & latiùs quàm cætera extenditur, pluresque agros celeriùs conficit & conſumit, ideoque à Ieremia vocari aculeatum. Quocirca Chald. hîc pro *ielec*, ſiue brucho vertit פִּרְחָא *pircha*, id eſt mutitans, curſitans, volitans, (radix enim פְּרַח *perach* ſignificat mutitauit ſe, volitauit, curſitauit) eò quòd huc atque illuc vaſtando fruges curſitet, & ſubſiliat. Ex dictis patet, vocem bruchus ſignificare infimam & minimam ſpeciem locuſtæ, cùm cæteræ omnes ſpecies numerantur; cùm verò illæ

ſubricentur, pro illis ſubſtitui, vt bruchus iam ſit attelabus, iam ophiomachus, iam quælibet alia locuſtarum ſpecies. Quocirca cùm Ieremias bruchum vocat aculeatum, & Nabum alatum, nomen bruchi extendunt ad attelabum, ophiomachum, aliaſque locuſtæ maioris ſpecies, haſce ſpecies enarrat Moſes Leuit. 11. vbi earum eſum Hebræis concedit.

Quarta plaga eſt rubigo. ET RESIDVVM BRVCHI COMEDIT RVBIGO] Quarta eſt hæc ſegetum & germinum peſtis & plaga; ſcilicet rubigo, Hebr. eſt חָסִיל *chaſil*, id eſt perditor, depaſtor, abſumptor, à rad. חָסַל *chaſal*, id eſt abſumpſit, eò quòd omnia vaſtet & perdat, ac nil reliquum faciat. Recentiores, Pagnin. Arias & alij cēſent eſſe tertiam locuſtæ ſpeciem, eamque voraciſſimam: primam enim vocauit Ioël bruchum, ſecundam *locuſtam*, tertiam *chaſil*: **B** itaque pro *chaſil* vertunt *locuſtam* Septuag. & Noſter Iſaiæ 33.4. & 2. Paral. 6.28. Vnde nonnulli per rubiginem hîc accipiunt animal: rubigo, inquiunt, eſt vermis qui maximè rorem ſequitur. Hinc Aldrouandus in locuſta citans S. Hier. Rubigo, inquit, rorem noxium ſequitur, qui cùm in folia depluit, ſole ſuperueniente animatur & viuit, variéque plantis nocet.

Suffragatur Syrus, qui pro *chaſil* vertit *ſarſur*: de quo Illuſtriſſ. Dominus Serſius Riſius, Archiep. Damaſcenus, natione Syrus, hæc mihi Romæ aſſeuerauit: Sarſor, inquit, eſt animal in Syria paruulum vt locuſta, imò è genere locuſtarum; ſed à locuſtis vulgaribus differt, quòd locuſtæ interdum, & certis quibuſdam annis pro cæli & auræ temperie proueniunt; hoc autem continuum & perpetuum eſt. Eſtq; duplex: eius enim vnum genus domeſticum eſt, aliud ſilue- **C** ſtre. Quatuor prorſus vt locuſta pedes habet, & alios duos paruulos quibus cibum ad ſe trahit & comedit. Colorem habet nigrum, & dorſum planum. Differt etiam à locuſtis, quòd ſilueſtre valde nocet frumento & herbis, non autem arboribus vt locuſtæ, quæ ficuum & aliarum arborum corticem omnino corrodunt. Permoleſtum eſt ob ſonum & ſtrepitum, quem ingentem præcipuè noctu excitat, præſertim apud aquas in Ægypto, vbi poſt Nili inundationem vnà cum ranis procreatur & remanet; adeo vt vbi horum animalium copia fuerit, homines ob eorum ſtrepitum & damna quę inferunt, habitare nequeant. Aliud eius genus eſt domeſticū, habitans cum hominibus quod in trabibus degit, earumq; puluere & excremētis veſci perhibetur, **D** moleſtumquoque ob rumorem & ſtrepitum.

quid Verùm pro Hebr. *chaſil*, hîc vertunt, *rubigo*, non *locuſta*, Septuag. Chald. Vatabl. & alij, æquè ac pſalm. 78.4. & alibi. Hebræa enim nomina, præſertim animalium, arborum, gemmarum, lapidum, &c. ſunt amplæ & variæ ſignificationis, nuncque vnum, nunc aliud ſignificant. Quocirca *chaſil*, vertunt nunc locuſtam, nunc bruchum, nunc rubiginem: rubigo enim non minùs quàm locuſtæ ſegetes abſumit. Porrò rubigo, vel robigo Latinis ſignificat vitium ſegetum, non locuſtam. Eſt enim rubigo, ſiue aurugo, vel ærugo vitium ſegetum ex corrupto aëre, & quaſi earum morbus regius, quo ſcilicet culmi palleſcunt in modum auri vel æris, itaque paulatim areſcunt & euaneſcunt. *Rubigo*, inquit Albertus hîc, *eſt ros incenſus ab aëre defluens, qui primò ad minij colorem,* **A** *poſtea in fuliginem conuertit ſegetes marcidas, & in puluerem fœtidum verſas, ac friabiles.* Agricolæ nebulam vocant. Dicitur *rubigo* à rubedine: quia rubras facit ſegetes, vti & metalla, cùm ſitum contrahunt. Hinc Apuleius lib. 3. Florid. *Profectò*, ait, *vt gladius vſu ſplendeſcit, ſitu rubiginatur, ita vox in vagina ſilentij condita diutino torpore hebetatur.* Et Plinius lib. 18.17 *Rubigo maxima ſegetum peſtis, lauri ramis in arua defixis, tranſit in earum folia ex aruis.* A rubigine dicta ſunt Rubiginalia, id eſt, feſti dies & ſacra ad amoliendam rubiginem inſtituta à Gentilibus, quales ſunt ſupplicationes amburbiales in diebus Rogationum apud Chriſtianos, quæ eadem de cauſa peraguntur. Hine Plinius lib. 18.18. *Rubiginalia*, inquit, *Numa conſtituit, quæ nunc aguntur ad ſeptimum Calend. Maij:* **B** *quoniam tunc fere rubigo ſegetes occupat.* Hæc de littera. Iam

Quæritur, quid eruca, locuſta, bruchus, & ærugo ſignificent? Quæritur, quid hæ quatuor plagæ, putà eruca, locuſta, bruchus & ærugo ſignificēt? & an litteraliter vt ſonant, an ſymbolicè ſint accipiēdæ?

Reſp. Primò, ſterilitatem. Multi eas vt ſonant accipiunt, vt ſignificet Ioël verè ab hiſce animalculis ob ſcelera ſua vaſtatam fuiſſe Iudæam, indeque ſterilitatem ac famem ei inductam. Vnde cenſent hîc prædici famem ſeptem annorum, quam Eliſæus quoque prædixit ſub Ioram 4. Reg. 8 v. 1. & 2. Hanc enim famem aiunt fuiſſe inductam per erucas, locuſtas, bruchos & rubiginem per quatuor annos ſibi inuicem ſuccedentes, ac inſuper duraſſe tres alios annos, quibus Deus clauſit cælum ne plueret. ita Remigius, Ruffinus, Lyran. Vatabl. Arias. R. Salomon, & alij Rabbini. Theodoret. verò putat prædici hîc ſterilitatem & famem **C** biennalem, quam prædicit Amos c. 4. 9. vbi minatur Iſraelitis auruginem, ſiue rubiginem & erucas, æquè ac Ioël hîc. Verùm Ioël diu poſt Eliſæum & Ioram prophetauit cum Oſee, ſub Ozia & poſteris eius, vti dixi in proœmio. Amos autem prophetat Samariæ, id eſt, decem tribubus, vt patet Amos 1. 1. nō duabus, vti facit Ioël: nec meminit locuſtæ & bruchi, quæ nominat Ioël. Quare ſi ad litteram hæc accipias vti ſonāt, de ipſa eruca, brucho, locuſta & rubigine, alio tempore in Iudæa illa cōtigiſſe neceſſe eſt. Multa enim comminantur Prophetæ, quæ omnia re ipſa accidiſſe credimus, etiamſi illa alibi nō narrentur. Vnde Ioël cap 2. 24. conſolans ſuos hiſce plagis afflictos, ſpe melioris ſortis & fertilitatis: *Implebuntur*, inquit, *areæ frumento, & redundabunt* **D** *torcularia vino & oleo. Et reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca, fortitudo mea magna, quam miſi in vos*, &c. Ergo verè eis immiſit erucas, locuſtas, bruchum & rubiginem. Adde, haſce & plures alias plagas comminatus eſt Hebræis Moſes Leuit. 26.22. & Deut. 28.22. ſi ipſi Deum dererent, eumque offenderent. Ergo cùm eum tempore Ioëlis offenderint, ideoque exciſi ſint, veriſimile eſt illas plagas Deum eis irrogaſſe, ac minas ſuas expleſſe. Inſuper, naturale & ordinarium Dei flagellum eſt ſterilitas & fames inuecta per erucas, locuſtas, bruchos & rubiginem.

Præclarè S. Chryſoſt. hom. *Quòd nemo læditur niſi à ſeipſo. Omne*, inquit, *quod eſt in rebus, habet aliquid quo corrumpi poſſit ac lædi: lanam tinea, ouium greges lupus, vinum aceti permutatio; dulcedinem mellis amaritudo corrumpit: lolium ſegetibus nocet, grando*

vineam

vineam lædit, virgulta ac diuerſa plantaria locuſtæ ac bruchi exercitus vaſtant, & ſingulis quibuſque corporibus varia morborum ſpecies inferunt corruptelam. Plinius lib.11.29. cùm oſtendiſſet quàm ingenti copia locuſtæ vento ſublatæ gregatim maria volando tranent: *Tamquam*, inquit, *parum ſit maria tranſiſſe, immenſos tractus permeant, diráque meſſibus contegunt nube, multa contactu adurentes, omnia verò morſu erodentes, & fores quoque tectorum.* Quanta damna locuſtæ varijs prouincijs intulerint multis exemplis & hiſtorijs docet Aldrouandus in locuſta pag. 422. & ſequ. Extat emblema Alciati cum lemmate: *Nihil reliqui*, hoc carmine explicatum:

Scilicet hoc deerat poſt tot mala, denique noſtris
Locuſtæ vt raperent quid ineſſet agris.
Vidimus innumeras Euro duce tendere turmas,
Qualia non Attilæ, caſtráque Xerxis erant.
Hæ fœnum, milium, farra omnia conſumpſerunt:
Spes & in anguſto eſt, ſtant niſi vota ſuper.

Hinc Ægyptijs locuſta erat hieroglyphicum famis, ait Pierius l. 28. Porrò refert Theodoretus in Philotheo, S. Aphraatem agrum cuiuſdam ſupplicis ſibi, aſperſione aquæ benedictæ ab exercitu locuſtarum, qui Perſidem vaſtabat, tutatum eſſe, ita vt eum tangere non auderent. Idem feciſſe S. Vincentium Fererium in agro Murſiæ, ciuitatis in Hiſpania, teſtatur auctor vitæ eius l.3. ſub finem. Sic S. Theodorum prece ſua locuſtas agros populantes enecaſſe, ſcribit Georgius presbyter in eius Vita lib 2.

Verùm eſto hæ plagæ ad litteram accipi poſſint vt ſonant, tamen per eas ſymbolicè, & potiùs ſignificantur hoſtes vaſtaturi Iudæam. Sic enim eas explicat ipſe Ioël v. 6. *Gens enim aſcendit ſuper terram fortis & innumerabilis, dentes eius vt dentes leonis.* Et v. 15. *Aaa diei, quia propè eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à potente veniet.* Et c. 2.1. *Venit dies Domini, dies tenebrarum, &c. quaſi manè expanſum ſuper montes, populus multus & fortis.* Et verſ. 4. *Quaſi equites ſic current, &c.* Ita S. Hier. Theodor. Lyran. Hugo, Ribera, Emmanuel, Sanchez, & Mariana, qui ait: Vtrûque, ſcilicet famés & bellum, hîc ſignificatur. Eſt ergo hîc ænigma, ſiue allegoria & parabola continua, ſignificans hoſtem hoſti ſucceſſurum, cladem cladi vſque ad excidium & internecionem Iudæorum. Simile eſt Iſaiæ 24. v. 17. *Formido, & fouea, & laqueus ſuper te, qui habitator es terræ. Et erit, qui fugerit à facie formidinis, cadet in foueam: & qui ſe explicauerit de fouea, tenebitur laqueo.* Et Ierem. 48. 43. *Pauor, & fouea, & laqueus ſuper te ô habitator Moab. Qui fugerit à facie pauoris, cadet in foueam: & qui conſcenderit de fouea, capietur laqueo.* Et c. 15. 2. *Qui ad mortem*, ſcilicet deſtinati ſunt à Deo, *ad mortem*, ſupple ibunt: *& qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem. Et viſitabo ſuper eos quatuor ſpecies, dicit Dominus: gladium ad occiſionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cœli, & beſtias terræ ad deuorandum & diſſipandum: & dabo eos in feruorem vniuerſis regnis terræ, propter Manaſſen filium Ezechiæ regis Iuda, ſuper omnibus quæ fecit in Ieruſalem.* quò fortè alludit hîc Ioël. Simile eſt illud Homeri Odyſſ. ε.

Tradebat Notus hunc Boreæ quandoque vehendum:
Nunc rurſum Zephyro iactandum tradidit Eurus.

Et iliad. τ.

Triſtia perpetuò mihi triſtibus excipiuntur,

Secundò hoſtes, & clades aliæ alijs ſucceſſuras.

A Sic Auſonius in Epigram. eleganter hoſce vocat *labores* (& dolores) *catenatos*, cùm labor ex labore, dolor ex dolore ſeritur. Hinc adagium: *Malorum panegyris*, quo vtitur Piſides apud Suidam: *Omnes*, inquit, *ſimul malorum vt in panegyre, alios tenebat aliud infortunium.* Huc ſpectat illud Diogenianum: *Mali thripes, mali rurſum ipes*, de dupliciac multiplici malo dici ſolitum. Thrips enim vermiculus eſt, qui lignis innaſcens, ea vitiat: ipſ item cornibus & vitibus infeſtus. Et illud Socratis apud Athenæum lib. 9. *Malis ter mala eueniunt.* Et illa, *Ilias malorum; theſaurus, & lerna malorum; agmen & mare malorum*, cùm malum malo velut vnda vndæ, fluctus fluctui ſuccedit, eumque protrudit; quibus vtitur Euripides in Ione dicens: *Me miſeram, vt ingens panditur theſaurus, ac penus malorum!* Et Æſchylus in Supplicibus:

B *Tantum malorum pelagus aſpicio miſer,*
Vnde enatandi nulla ſpes alluceat.

In hoc pelago voluuntur damnati in gehenna. Cauſa adagij eſt, quòd ſæpè erucis ſuccedant locuſtæ, locuſtis bruchi, bruchis ærugo, eaque ingentes calamitates afferant, idque agminatim inſtar exercitus, & aciei hoſtilis. Hinc caſtra Madian, quæ proſtrauit Gedeon, comparantur locuſtis, Iudic. 5. 6. vti & Apoc. 9. 1. exercitus dæmonis in fine mundi afflicturos impios, turmis locuſtarum aſſimilatur. Adde, locuſtas, bruchos & erucas non rarò præire & prænunciare hoſtium aduentum, & bellorum ſtrages, vt liquet ex hiſtorijs. Inde locuſta ab Heſychio, Nicandro, Suida, Theocrito idyl. 10. & alijs vocatur *μάντις*, id eſt vates, vel diuinatrix & prænuncia, quòd ſemper famem prænunciet & inferat, ſæpè etiam hoſtium incurſus & clades, licèt aliam

C quoque cauſam det Cælius lib. 30. 22. *Mantes*, inquit, *locuſtæ genus eſt, quæ in ſtipulis enaſcitur, virenti colore, corpore prælonga, pedibus item prælongis, quos & agitat aſſiduè. Ariſtarchus in Commentario Lycurgi ſcribit, locuſtam hanc ſi quod inſpexerit animal, protinus illi quippiam præducere mali: vnde mantis vocatur, quæ noxij moleſtíque aſpectus eſt: vel dicitur mantis, quòd locuſtis aduentantibus præſagium ſit ingruentis penuriæ.*

Exempla pauca, ſed rara è multis accipe, quæ recenſet Aldrouandus pag. 425. Anno, inquit, Domini 1534. locuſtæ illæ quæ ab Oriente per Illyricum ſtupendis agminibus in Italiam conuolarunt, maximáque paſſim damna dederunt, Turcarum aduentū portendere viſæ ſunt. Nam & Turca Rhegium occupauit, Romæque trepi-

D datum eſt, dum Hoſtiæ ſubſediſſet; Nicæam cepit. Chriſtianorum multa millia in ſeruitutem abduxit. Tamberlanes, referente Crantzio, Hieroſolymam expugnare ſtatuerat, ſed cùm bruchi exercitum eius vexarent, admonitum ſe interpretatus à Deo, ea re temperauit. Primam expeditionem ſacram (vt Sigonius teſtatur) Hieroſolymitanam anno Domini 1096. Claromóte inſtitutam, locuſtarum repentè nata vis tanta præceſſit, vt nubium inſtar Solis lucem adimerent. Mirum quod ſcribit Greg. Turonenſ. duas acies locuſtarum per Aruernum atque Lemouicum tráſeuntes Romaniacum campum ingreſſas, ibidem prælio inter ſe conflixiſſe, ingentemque ſtragem edidiſſe, cùm Clotharius cum Chramno filio ſuo eſſet pugnaturus: quem deinde victum vnà cum vxore & filijs comburi iuſſit,

Locuſtæ portendunt bella.

Quinam hi quatuor hoſtes, & clades Iudæorum: Prima ſententia.

A Sed quinam fuerunt hi hoſtes vaſtatores Iudææ, quos per erucas, locuſtas, bruchos & rubiginem denotat & repræſentat Propheta? Hebræi, & eos ſecuti S. Hier. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. & Dionyſ. reolent hic ſignificari quatuor orbis monarchias ſibi inuicem ſuccedentes quæ afflixerunt Iudæos; ſcilicet per erucam ſignificari Aſſyrios & Babylonios: per locuſtam Medos & Perſas: per bruchos Græcos, ac præſertim Antiochum Epiphanem, contra quem pugnarunt Machabæi; per rubiginem Romanos. Has enim quatuor monarchias ſimili modo recenſet & depingit Daniel c. 2. & c. 7. per quatuor beſtias, ac Zacharias c. 1. & c. 6. per quatuor quadrigas. Verùm Perſæ & Medi, vt Cyrus & Darius, Iudæos non afflixerunt, quin potiùs è Babylone eos liberarunt: afflixit tamẽ eos Cambyſes, impediens fabricam templi 1. Eſdræ 2. Per **B** rubiginem verò non intelligi Titum & Romanos, qui Hieroſolymam exciderunt, patet ex eo, quòd hiſce plagis Propheta c. 2. 18. remedium afferendum dicit à Chriſto: Chriſtus autem cladem Hieroſolymæ per Titum illatam non reparauit, imò eam anteceſſit ac prædixit.

Secunda. Secundò, Theod. per quatuor haſce plagas accipit ſolos Aſſyrios & Babylonios, qui Iſraelitas vaſtarunt: ſcilicet per erucam accipit Teglathphalaſar, per locuſtam Salmanaſar, per bruchum Sennacherib, per rubiginem Nabuchodonoſor. Verùm primi duo tantùm vaſtarunt decem tribus, non duas, de quibus hic agitur. Ioël enim Iudæ dumtaxat & Ieruſalem vaticinatur, cladémque minatur, vti oſtẽdi in proœmio, ac vt ibidem dixi, videtur id feciſſe ſub Manaſſe, quando iam exciſæ erant decem tribus. **C**

Tertia & genuina. Tertiò ergo, aptiùs & veriùs S. Hieron. per quatuor haſce plagas accipit Nabuchodonoſorem, qui in ſuis caſtris habebat varias gentes quaſi erucas, locuſtas & bruchos, quæ populatæ ſunt in Iudæam, vt quod vna relinquebat, altera raperet vel vaſtaret. Aut potiùs, magiſque particulatim, appoſitè & genuinè, per quatuor haſce plagas intellige quatuor expeditiones Nabuchodonoſoris, quibus ſenſim magis & magis carpſit Iudæam & Ieruſalem, donec eam exſcinderet; nimirum prima fuit anno 1. regni eius (qui fuit annus 3 Ioakim regis Iuda) quo ipſe inſtar erucæ terram perrepentis, leuiter tantùm Iudæam raſit & perſtrinxit. Nam dumtaxat Ioakim regem cum Daniele & ſocijs Babylonem abduxit, Daniel. 1. v. 1. Secunda fuit anno 8. eiuſdem (qui fuit 11. & vltimus Ioakim) quo turmas ſuas inſtar **D** locuſtarum alatarum & validarum in Iudæam immiſit, ac ſumma germina carpſit. Nam regem Ioakim rebellantem cepit & occidit, eique ſubſtituit filium Ioachin, quem poſt tres meſes Babylonem abduxit, ſurrogans ei patruum Sedeciam. Tertia fuit anno 18. eiuſdem, qui fuit 11. Sedeciæ, quo inſtar bruchi reſidua germina etiam minima, eroſit. Nam totum populum vel occidit, vel cepit, vrbem excidit, regẽ Sedeciam excæcauit, filios eius necauit, regnúmq; Iudæorum euertit. Quarta fuit, cùm poſt quatuor mẽſes ſubmiſit Nabuzardan; qui vt rubigo tẽplum incendit, æquè ac regiam, domoſque principum omniaque in fauillas & cineres conuertit.

Huc accedit, imò in re penè eadem eſt, expoſitio Chriſt. à Caſtro, qui haſce quatuor plagas **A** adaptat quatuor Ioſiæ filijs, ſcilicet Ioachas, Ioakim, Ioachin & Sedeciæ, qui ob ſcelera Manaſſis vaſtati & occiſi, vel in captiuitatem abducti ſunt: nimirum, vt eruca, quæ leuiter tangit terram, ſignificet Pharaonem Nechao, qui Ioachas abduxit in Ægyptum, relinquens Iudæam intactam, imò præficiens illi Ioakim, fratrem Ioachas: locuſtæ ſignificent latrunculos Chaldæorum, Syrorum, Moab & Ammon, qui inſtar locuſtarum turmatim inuaſerunt Iudæam, & Ioakim occiderunt: bruchus ſignificet Nabuchodonoſorem, qui poſt eos quaſi pullus locuſtarum, putà bruchus, cepit Ieruſalem, ac Ioachin pullum, id eſt filium, Ioakim, auexit in Babylonem; rubigo ſit idem Nabuchodonoſor, qui poſt vndecim annos rurſum Ieruſalem cum rege Sedecia cepit, templumque ac palatia combuſſit, **B** & quaſi rubigo in fauillas redegit, regnumque & remp. Iudæorum funditus euertit.

Alleg. Hugo de S. Victore ſcribens in hunc Ioëlis locũ, per quatuor has plagas accipit quatuor perſecutiones Eccleſiæ, quarum prima fuit Gentilium Imperatorum, Neronis, Domitiani, Decij, Diocletiani, &c. Secunda Arrij & hæreticorum, qui elati ſaliut in alia quaſi locuſtæ, quæ priori ceſſanti, per imperium Conſtantini, mox ſucceſſit. Tertia malorum Chriſtianorũ, qui carnales ſunt & ventres, vt bruchi. Quarta Saracenorum & Antichriſti, quæ quaſi rubigo ferro & flamma omnia vaſtat, & vaſtabit. Vnde eaſdem penè quatuor equis, ſcilicet primo albo, ſecundo rufo, tertio nigro, quarto pallido repræſentat S. Iohannes Apoc. 6. 2. & ſequentibus, vt ibi dixi. *Allegoria.*

Trop. plagæ hæ ſibi ſuccedentes ſignificant, *Tropolog.* **C** quòd vnũ vitium alteri, imò ſubinde virtuti ipſi ſuccedat, quodq; vno abeunte, aliud nos oppugnet, vt reſiduum, quod prius reliquit, poſterius depaſcatur & deſtruat: nimirũ poſt erucam, quæ toto corpore repens in terra, repræſentat libidinem, ſuperatam, vel recedentem, ſuccedit & inuadit nos volans locuſta, id eſt, vana gloria & ſuperbia. Locuſta enim pedibus ambulare neſcit, & cùm alas vix habeat, volare nititur, ideoq; inanes dat ſaltus. Sic & Lucifer ambijt æqualitatẽ Dei, ad quam aſſurgere nõ potuit, ſed corruit. Idẽ facit ſuperbus. Poſt hanc ſequitur ventroſus bruchus (totum enim eius corpus penè in ventrẽ colligitur) id eſt gula. Poſt hanc ſuccedit ignea rubigo, quæ quidquid tangit incẽdit, putà Ira & impatiẽtia, cuius flamma omnes virtutum fructus exhæſcunt. Quare reſiduum erucæ, id eſt **D** libidinis, eſt caſtitas: reſiduum locuſtæ, id eſt vanæ gloriæ, eſt humilitas; reſiduum bruchi, id eſt gulæ, eſt ſobrietas, reſiduum rubiginis, id eſt iræ, eſt patientia. Reſiduum ergo erucæ comedit locuſta, & locuſtæ bruchus, & bruchi rubigo: quia ſæpè accidit, vt è continentia & caſtitate oriatur inanis gloria: humilitatem ſequatur ebrietas & crapula, ſobrietatem excipiat ira & impatientia. ita Hugo loco citato, & S. Greg. l. 33. Mor. c. 27. Alij per rubiginem vel æruginem accipiunt auaritiam, quæ verſatur in illis quæ ærugo & tinea demolitur: ærugo enim aurum & argentum depaſcitur. Porrò primum, putà luxuriam, docuit corrupta natura: ſecundum, putà ſuperbiam, inuenit Lucifer: tertium, ſcilicet gula, parentes noſtros perdidit, Adamũ & Euam: quartum gigantes & tyranni à Cain progniti adinuenerunt.

Sym-

Symbolicè ſunt quatuor paſſiones animi.

Symbolicè, ſiue phyſicè, S. Hieron. per hæc quatuor accipit quatuor paſſiones & ægritudines animi putà gaudium, triſtitiam, ſpem & metum, quæ faciunt quaſi quadrigam curſus & volubilitatis vitæ noſtræ: mox enim gaudio ſuccedit triſtitia, triſtitiæ ſpes, ſpei metus, hiſque quatuor affectionibus continua ſucceſſione agitatur & iactatur anima hominis, præſertim mundani & peccatoris.

Eruca repræſentat ægritudinem triſtitiæ, locuſta gaudium, bruchus metum, rubigo ſpem. Audi S. Hieron. *Has perturbationes vno, & nec pleno verſiculo illuſtris Poëta comprehendit: Hi metuunt, cupiuntq́, (hoc de futuro) dolent, gaudentq́, (hoc de præſenti) neque auras, inquit, reſpiciunt clauſi tenebris & carcere cæco. Qui enim perturbationum tenebris obuoluuntur, clarum ſapientiæ lumen non valent intueri. Cauendum eſt igitur, ne ægritudo quaſi eruca nos comedat, ne locuſta vaſtet in gaudio, huc illucq́, volitans, & geſtiente lætitia per diuerſa ſe iactans: ne bruchus, id eſt, pauor & futurorum metus, radices ſapientiæ deuoret: ne rubigo & deſiderium futurorum res inutiles concupiſcat, & nos perferat ad ruinam: ſed vt in omnibus quatuor quadrigas, & quatuor cornua, & quatuor equos, rufos, & varios, & albos, & nigros, id eſt vel aduerſa, vel proſpera, vel ex vtroque ſociata frænis ſapientiæ gubernemus.* Subdit deinde: *Ego reor erucam eſſe inſipientem in anima paſſionem, quæ tarda eſt & diſcurrere non poteſt, & mora ipſa ac pertinacia ebibit & exugit omnem vigorem, quam ſi non occiderimus, in nobis creſcit, & auolat, & nunc deuorat quidquid attigerit, nunc ſemeſa dimittens pergit ad alia, reuerſuſq́, ad priſtinam ſedem bruchus efficitur, vt non ſolùm fruges, & folia, & cortices, ſed & ipſam medullam deuoret tarditate.* Hiſce verbis, vt hoc obiter notem, indicat S. Hier. erucam eſſe vermiculum, qui creſcens fiat bruchus, ac deinde euadat locuſta. Sic & alij nonnulli, pullum locuſtæ vocant vermem & erucam.

Audi S. Paulinum ep. 30. quæ eſt ad Aprum ſecunda: *Vide*, inquit, *qualiter iſta ſibi congruant in cordibus noſtris monſtra vitiorum, qualia in frugibus accidunt vitia monſtrorum. Nam (verbi gratia) ſi quid vetitum concupiſcam, & mox abijciam cogitationem, eruca eſt in folio ſedens, quæ decuſſa, ſi abſceſſero quidem, ſed rurſus redierit cogitatio, & cœperit abijci, & redire crebreſcat, locuſta eſt auolans & reuertens. Quòd ſi cœperit immorari, & maius habuerit ſpatium in comedendo, quàm auolando, bruchus dicitur. Quòd ſi ipſe bruchus qui non ſatis auolat, ſed magis ſidet, non fuerit abiectus, in rubiginem vertitur: quæ iam penitus inhæreſcens, vt de ſtipula, ſic de anima numquam, aut difficilè expellitur.*

Qui ergo mentis quietem & celſitudinem ambit, has paſſiones inter ſe iugiter confligantes ſupprimat & edomet: ſic erit imperturbabilis, quietus, excelſus, felix: vide dicta Apoc. 3. v. 21. in fine.

5. Expergiſcimini ebrij, & flete, & vlulate omnes, qui bibitis vinũ in dulcedine: quoniam perijt ab ore veſtro.

6. Gens enim aſcendit ſuper terram meam, fortis & innumerabilis: dentes eius vt dentes leonis: & molares eius vt catuli leonis.

7. Poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticauit: nudans ſpoliauit eam, & proiecit: albi facti ſunt rami eius.

8. Plange quaſi virgo accincta ſacco ſuper virum pubertatis ſuæ.

9. Perijt ſacrificium & libatio de domo Domini: luxerunt ſacerdotes miniſtri Domini.

10. Depopulata eſt regio, luxit humus: quoniam deuaſtatum eſt triticum, confuſum eſt vinum, elanguit oleum.

11. Confuſi ſunt agricolæ vlulauerunt vinitores ſuper frumento & hordeo, quia perijt meſſis agri.

12. Vinea confuſa eſt, & ficus elanguit, malogranatũ, & palma, & malum, & omnia ligna agri aruerunt: quia cõfuſum eſt gaudium à filijs hominum.

EXPERGISCIMINI EBRII (propriè à *vino*, vt habent Septuag.) ET FLETE QVI BIBITIS VINVM IN DVLCEDINE (Chald. *vinum merum*; Pagnin. & Vatabl. *muſtum* iam expreſſum: hoc enim eſt עָסִיס *aſis*, à rad. עָסַס *aſas*, id eſt preſſit, expreſſit) QVONIAM PERIIT, hebr. *exciſum eſt*, breui exſcindetur, AB ORE VESTRO] per erucas, locuſtas, bruchos & rubiginem, id eſt, per Chaldæorum turmas, incurſus & populationes, quas Deus vinetis, agriſque veſtris immittet, ita Chald. Lyran. & Arias. *Vers. 5.*

Mor. quàm paſſio mentem dementat.

Tropol. voluptates omnes, æquè ac paſſiones & perturbationes mentem inebriant, id eſt dementant, recto iudicio priuant, ſopiunt, excæcant, ac inſenſibilem ſuique impotem efficiunt, perinde ac ebrietas hæc eadem cauſare ſolet in corpore & capite. ita S. Hier. Remigius, Theod. Albert. Hugo. Audi S. Hier. *Nulla res ita inebriat, vt animi perturbatio. Et ira quæ iuſtitiam Dei non operatur, & furori proxima, mentis ſuæ impotentem facit, in tantum vt labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutetur, rectèq́, illud laudatur Archytæ Tarentini, qui cùm villico ſuo eſſet iratus: Iam te, inquit, occiderem, niſi iratus eſſem. Quid referam de gaudio & voluptate & maximè de amore, qui excæcat cordis oculos, & nihil aliud amantem niſi id quod amat cogitare permittit? An non eſt dicenda ebrietas, cùm propter vile ſcortum, & ignominioſam corporis partem animæ libertas in ſeruiles blanditias inclinatur? cùm laborem ſuum alterius facit eſſe delicias? cum furto ſcelere atque periurijs opes futuræ præparat voluptati & cùm videatur ab omnibus, ſe æſtimat non videri, dummodo potiatur eo quod deſiderat. Sed & auaritia excæcat animum eius cui nihil ſatis eſt, & muliebris amor, & dulcium cupido vitiorum.* Addit S. Hier. Deum peccatori non rarò auferre hæc dulcia, quæ eum deceperant, *vt qui*, inquit, *Deum non cognouerunt in proſperis, cognoſcant in aduerſis: & qui diuitijs malè vſi ſunt, ad virtutes penuria corrigantur*, imò cogantur. Sicut ergo virtus eſt animæ ſobrietas & ſapientia, ita vitium quodlibet eſt animæ ebrietas & inſania, quam cauſat vinum malitiæ expreſſum ex vua cupiditatis, quod ei propinat dæmõ. Audi & S. Greg. 33. Mor. c. 27. *Ebrij vocati ſunt, qui mundi huius amore confuſi, mala non ſentiunt quæ patiuntur.* Quid eſt ergo dicere. *Expergiſcimini ebrij, & flete, niſi ſomnum veſtræ inſenſibilitatis excutite, & in deuaſtatione cordis tot ſibi ſuccedentibus vitiorum peſtibus, vigilantibus lamentis obuiate?*

GENS

Vers. 6. Gens enim] S. Hieron. per *gentem* metaphoricè accipit locuſtas. Simili enim tropo de ijs dixit Sapiens Prou. 30. 25. *Formicæ populus infirmus, lepuſculus plebs inualida.* Et, *Locuſta regem non habet, ſed egreditur vniuerſa per turmas ſuas.* Et Apoc. 9. v. 1. & ſequ. myriades exercitus dæmonis immittendi in impios in fine mundi, vocantur locuſtæ. Sic & Theodor. Ruffin. à Caſtro, Mariana, Emmanuel & alij. Vnde c. 2. Ioël locuſtas baſce comparat equis, equitibus & quadrigis: *Quaſi aſpectus*, ait, *equorum aſpectus eorum, & quaſi equites ſic current*, &c. *Velut populus fortis præparatus ad prælium.* Eſt ergo hîc cõtinua metaphora, ſiue allegoria. Nam toto hoc cap. & ſeq. loquitur de exercitu Chaldæorum Iudæam populantium, ſub allegoria locuſtarum, quæ agros vaſtare ſolent & omnia obuia, quacumque eunt; *vt, cùm locuſtas legeris, hoſtes cogites: cùm hoſtes cogitaueris, redeas ad locuſtas*, ait S. Hieron. Vnde conſequenter B populum Iudæorum comparat vineæ & ficui, quas arrodere ſolent locuſtæ, iuxta illud Iſaiæ 4. 7. *Vinea Domini exercituum domus Iſrael eſt, & vir Iuda germen eius delectabile.* Locuſtæ ergo ſunt Chaldæi: ficus & vinea ſũt Iudæi & Iudæa. Hinc & Chriſtus Lucæ 13. 6. Iudæorum impiorũ excidium ſignificauit per ficum ſterilem, quam paterfamilias iuſſit exſcindi: & Ieremias c. 24. per ficus bonas & malas, ſignificauit Iudæos bonos & malos. Sic Virgil. de formicis ait Georg 4.

It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Conuectat.

Dentes eius (gentis, putà locuſtarũm, hoc eſt Chaldæorum) vt dentes leonis] q. d. Chaldæi numero innumeri, robore fortiſſimi, gladijs quaſi dentibus omnia lacerabunt & ſuc- C cident, ac ſi leones eſſent, & leoninis dentibus prædam auidè, celeriter, audacter & crudeliter diſcerperent. Sic S Iohannes locuſtis, id eſt, exercitui dæmonis in fine mundi, qui omnia vaſtabit, dat dentes leonum, Apoc. 9. v. 8. vtique alludens ad has Ioëlis locuſtas, quaſi præambulas & antitypas.

Et morales (dentes) eius, vt catuli leonis] Ita & Septuag. & Chald. *Catulum* intellige grandiorem & prouectum (hunc enim ſignificat Hebr. לְבִיָּם *labi*) qui vt iuuenis ferox & robuſtus, dentibus ſuis omnia molit, frangit & comminuit. Habet enim dentes acutiores & firmiores, vtpote non attritos, ſed recentes & integros. Vnde Scriptura dentes leunculorum celebrare Iob 4. 10. *Rugitus leonis, & vox leænæ, & dentes catulorum leonum contriti ſunt.* Horum D enim dentes valentiores & violentiores ſunt: nam ob ætatem, & continuam prædæ lacerationem leonibus grandæuis dentes ſæpè comminuuntur, vel excidunt, vti docet noſter Pineda ibidem. Notat Theod. quòd, ſicut locuſta poſt ſe ducit bruchos minores & graciliores, & ſicut leo poſt ſe ducit catulos; ſic Chaldæi bellicoſi & ſtrenui ſecum ducunt alias gentes minùs fortes, minuſque in bello expertas, non minùs tamen feroces & noxias, ad vaſtandam Iudæam. Rurſum, ſicut per dentes, Chaldæorum gladios; ſic per molares baliſtas, arietes, aliáſque machinas, quibus concuſſerunt Hieroſolymam, intellige. ita à Caſtro.

Tropol. Rupert. notat per locuſtas hîc nos doceri, quòd etiam infirmi, viles & abiecti, vti A ſunt locuſtæ, contra eos quibus Deus iraſcitur, robuſti ſint, inuicti & ſæui, Deo dante illis robur, animos & iras: vnde Deum per tales ſolere contundere faſtum arrogantiam, vel per locuſtas, ciniphes, muſcas & ranas contudit arrogantiam Pharaonis tempore Moſis. Rurſum, detractor vocatur locuſta: blandus enim & gracilis videtur in narratione lepida, ſed habet linguam & dentes leonis, vti docet noſter Viegas Apoc. 9 8. com. 2. ſect. 9. Denique de peccato quolibet dicitur Eccli. 21. 3 *Dentes leonis dentes eius, interficientes animas hominum.*

Vers. 7. Et ficum meam decorticavit] Solent locuſtæ arrodere cortices arborum, qui arborum ſuccum & calorem quaſi veſtes fouent & continent. Vnde ijs arroſis vel ablatis, rami quaſi tunicis ſuis exuti, vigore deperdito, albi fiunt & B exſucci, & areſcunt, ac quaſi proiecti in terram corruunt. ita S. Hier. *Ficus* ſignificat ſacerdotes & principes, qui in populo Iudaico eminebant, ſicut ficus in vinea, quique populum S. Script. ſapore diuino, & legum ſanctarum dulcedine, quaſi ficus paſcebant & recreabant, quos Chaldæi vel vita, vel libertate, vel opibus, quaſi corticibus ſpoliarunt. ita Ribera.

Tropolog. Tropol. cortex & tegmen virtutum eſt humilitas, quam ſi tollas, peribunt omnes. ita S. Greg. cuius mox verba recitabo.

Et proiecit] tum fructus, cortices & folia, quæ arroſit; tum ſurculos, & ramos teneriores: hos enim arrodendo ſuccidit & deijcit locuſta: ipſamque denique ficum omni ſua veſte ſpolians, & areſaciens talem efficit, vt à colono ſuc- C cidi, & in focum proijci debeat. Tales fuere Iudæis Chaldæi, æquè ac Chriſtianis Hunni, Alani, Gothi, Wandali, & etiamnum ſunt Turcæ; qui quaſi erucæ, bruchi, locuſtæ & rubigo, ſibi ordine ſuccedentes, orbem Chriſtianum populati ſunt, & etiamnum populantur.

Tropolog. Tropolog. idem in animabus fidelium faciũt dæmones, ait S. Hieron. item hæretici, vt Lutherus, Caluinus: ac lenones, paraſiti & morum corruptores. Hi enim omnes pietatis fructus, omnes cæremonias, quaſi folia, omnem Sacramentorum efficaciam, quaſi corticem arrodunt, omnémque Eccleſiæ, æquè ac animæ ornatum, opes, felicitatem & gloriam euertunt & diſſipant, eámque faciunt inopem, aridam, deſolatam & mortuam, inſtar ficus & vineæ à locuſtis eroſæ, ac in deſertum redactæ.

Vana gloria bona opera decorticat. Rurſum, id in bonis operibus facit vana glo- D ria. Audi S. Greg. 8. Moral. 30. *Inſidiantibus ſpiritibus* (dæmonibus) *Dei vinea in deſertum ponitur, cùm plena fructibus anima humana laudis cupiditate diſſipatur. Ficum Dei gens iſta decorticat, quia ſeductã mentem in fauoris appetitum rapiens, quo hanc ad oſtentationem pertrahit, tegmen* (quaſi corticem) *quo veſtitur, ei humilitatis tollit, eamq́; nudam expoliat*, &c. *Albi facti ſunt rami eius: quia oſtenſa humanis oculis eius opera candeſcunt; de ſanctitate nomen ſumitur, cũ recta, actio diuulgatur; ſed ſubducto cortice rami areſcunt: quia facta arrogantium humanis oculis oſtenſa, vnde placere appetunt, inde ſiccantur. Mens, itaque quæ per iactantiam proditur, decorticata rectè ficus vocatur: quia & candida eſt, per hoc quod cernitur; & ſiccitati proxima, per hoc quod tegmine corticis nudatur. Intus ergo ſeruanda ſunt quæ agimus, ſi ab interno arbitro vitam recipere noſtri operis expectamus.*

Plange

Vers. 8. Plange quaſi virgo accincta ſacco] q. d. O Ieruſalem dirè plange & lamentare, quòd à Deo ſponſo tuo, cui in adoleſcentia & virginitate tua (ſcilicet cùm primùm naſcereris in Ægypto nupſiſti, ſis deſerta, & tradita hoſtibus Chaldæis; ſicut virgo quæ recèns nupta fuit, amariſſimè ſolet plangere cùm perdit virum ſuum, cui primò pubes effecta nupſerat, quem proinde intimè & tenerrimè diligebat. Vnde Septuag. vertunt, *ἄνδρα παρθενικὸν*, id eſt virum virgineum, cui ſcilicet ſe virginem in vxorem tradiderat: *Plange*, inquiunt, *ſuper virginem* (id eſt, præ virgine, magis quàm virgo) *præcinctam cilicio, quæ plangit ſuper virum ſuum virgineum*, quem mors ei abſtulit. Vbi aduerte, Heb. *ſac*, id eſt ſaccum, Septuag. vertere *cilicium*. Erat enim ſaccus veſtis aſpera & lugubris lugentium & pœnitentium, qua vtebantur in funere ſuorum luctus ergò, vel in publica calamitate pœnitentię cauſa, ad Deum propitiandum, vt is cladem averteret. Simili modo Ezech. c. 16. 8. hortatur Synagogam ad pudorem & dolorem, quòd Deum ſponſum ſuum dereliquerit, qui eam iuuenculam, & miſeram ac proiectam in Ægypto ſibi deſpondit, vt reginam veſtiens ſubtilibus, armillis, torquibus, ac corona in capite eam coronans. Sic & Ierem. c. 2. 2. *Recordatus*, ait, *ſum tui, miſerans adoleſcentiam tuam & charitatem deſponſationis tuæ, quando ſecuta es me in deſerto, in terra quæ non ſeminatur.* Et c. 3. 4. *Saltem amodò voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es.* Porrò cubabant in ſacco non ſolùm noctu, ſed & perdiem in graui calamitate, cùm Deo fiebant ſupplices, vt eum ad commiſerationem hoc habitu commouerent; vide Sanchez hîc.

Moral. de pœnitentia. Tropol. plangat anima quę per peccatum deſeruit Deum, cui in baptiſmo ſe deſponderat, iuxta illud Apoſtoli 2. Cor. 11. 2. *Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Hæc enim à Deo viciſſim deſerta, omni gratiæ & virtutum dulcore & decore ſpoliata, quaſi vinea & ficus comeſta à locuſtis, mancipata & proſtituta eſt dæmoni, qui ea quaſi ſcorto viliſſimo abutitur pro ſua libidine & tyrannide ad omnem malitiam, iniuriam, opprobrium & miſeriam. *Anima enim*, inquit Hugo de S. Victor. *eſt virgo conditione naturæ, virgo priuilegio gratiæ, virgo quoq; præmio gloriæ. Animam ſiquidem meretricem facit inordinata concupiſcentia; caſtitatem ei reddit virilis pœnitentia: virginitatem ſapiens innocentia. Fornicaria eſt igitur anima in proſtibulo: coniugata in atrio: continens in domo: virgo in thalamo. In primo exponitur concupiſcentiæ: in ſecundo opera facit pœnitentiæ: in tertio plangens virum, deſiderio afficitur iuſtitiæ: in quarto virgineis iucundatur amplexibus & oſculis ſapientiæ. Fornicaria igitur eſt anima per concupiſcentiæ iniquitatem: caſta per continentiæ humilitatem: continens per iuſtitiæ puritatem: virgo per contemplationis ſublimitatem. Vir eius pubertatis Chriſtus eſt deſponſator virginitatis.*

Pœnitentia S. Fabiolæ. Ita peccatum ſuum planxit S. Fabiola Romana matrona prænobilis, quæ marito adultero repudiato, alteri nubens, putans id ſibi licere, eo mortuo errorem ſuum & culpam agnoſcens, publicam egit pœnitentiam, ac omnibus ſuis in pauperes erogatis, ſeipſam in noſocomio ægrorum miniſterio mancipauit. Audi de ea S. Hieron. in eius Epitaphio ad Oceanum. *Quis hoc*, ait, *crederet, vt poſt mortem ſecundi viri in ſe reuerſa*, &c. *ſaccum*

A *indueret, errorem publicè fateretur, & tota vrbe ſpectante Romana, ante diem Paſchæ in baſilica quondam Laterani, qui Cæſariano truncatus eſt gladio, ſtaret in ordine pœnitentium: Epiſcopo, presbyteris, & omni populo collachrymantibus, ſparſum crinem, ora lurida, ſqualidas manus, ſordida colla ſubmitteret?* Et inferiùs: *Non eſt confuſa Dominum in terris, & ille eam non confundet in cælo. Aperuit cunctis vulnus ſuum, & decolorem in corpore cicatricem flens Roma conſpexit: deſcendit de ſolio delitiarum ſuarum, & diſcalceatis pedibus tranſiuit fluenta lachrymarum: ſedit ſuper carbones ignis. Faciem, per quam ſecundo viro placuerat, verberabat: oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat.* Et mox: *Omnem cenſum quē habere poterat (erat autem ampliſſimus, & reſpondens generi ſuo) dilapidauit ac vendidit, & in pecuniam congregatum in vſum pauperum præparauit, & prima* B *noſocomium inſtituit. Quoties morbo regio & pædore confectos humeris ſuis ipſa portauit! quoties lauit purulentam vulnerum ſaniem, quàm alius aſpicere non valebat! Præbebat cibos propria manu, & ſpirans cadauer ſorbitiunculis irrigabat*, &c. *Anguſta miſericordiæ eius Roma fuit. Peragrabat ergo inſulas, & totum Hetruſcum mare, imò Hieroſolymam nauigauit*, &c. Quare meritò S. Hier. eam nuncupat, *laudem Chriſtianorum, miraculum Gentilium, luctum pauperum, ſolatium Monachorum.*

Quin & S. Paula poſt conuerſionem in Bethlehem commigrans, ita delicias vitæ prioris caſtigauit & planxit, vt ieiuniis, lacrymis, aliiſque pœnis penè ſe conficeret. *Mollia*, ait S. Hieron. in eius vita, *etiam in grauiſſima febre lectuli ſtrata non habuit, ſed ſuper duriſſimam humum ſtratis cilicIolis quieſcebat; ſi tamen illa quies ducenda eſt, quæ iugibus* C *penè orationibus dies noctesque iungebat, illud implens de pſalterio: Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, & lacrymis meis ſtratum meum rigabo: in qua fontes crederes lacrymarum: ita leuia plangebat peccata, vt illam grauiſſimorum criminum crederes ream. Cumq; à nobis crebrius moneretur, vt parceret oculis, vt eos ſeruaret Euangelicæ lectioni, aiebat: Turpanda eſt facies, quam contra Dei præceptum purpuriſſo & ſtibio ſæpè depinxi: affligendum corpus, quod multis vacauit delicijs: longus riſus perpeti compenſandus eſt fletu, mollia linteamina aſperitate cilicij commutanda: quæ viro, & ſæculo placui, nunc Chriſto placere deſidero.* Verè S. Gregor. hom. 10. in Ezech. *In ſanctorum vita cognoſcimus*, inquit, *quid in Scriptura legere debeamus.* *S. Paula.*

Periit sacrificium et libatio de domo Domini] Pro *ſacrificium* heb. eſt מִנְחָה *mincha*, id D eſt, ſacrificium ex farre, vel pane, de quo Leuit. 2. *Libatio* erat oblatio libaminis, putà vini & olei, quo ſacrificia tum farrea, tum carnea condiebantur. q. d. Quia locuſtæ, putà Chaldæi, vaſtarunt agros, vineas & olineta Iudæorum, hinc perijt frumentum, vinum & oleum, quod Domino de more ſacrificaretur & libaretur. Quocirca *luxerunt ſacerdotes*, tum quia perijt cultus & oblatio Dei in templo; tum quia deficientibus oblationibus quibus viuunt (nec enim aliam habent hereditatem) non habent vnde ſe ſuſtentent. Ita S. Hieron. Theod. Ribera, à Caſtro & alij. Vers. 9.

Confusum est vinum] eſt proſopopœia, q. d. Erubuit vinum & quaſi pudore ſuffuſum eſt, videns ſe non reſpondere votis & laboribus vinitorum, nec ſpei à ſe datæ. Vnde Septuag. vertunt, *aruit vinum, aruerunt vites* Hebræum enim הוֹבִישׁ *hobiſſ*, propriè eſt præteritum *hiphil* à Vers. 10.

rad. יָבֵשׁ *iabaſſ*, id eſt aruit; ſed quia ordines verborum imperfectorum apud Hebræos ſępè commotantur, hinc *hobiſſ* poteſt deduci à בוש *boſc*, id eſt confuſus eſt, pudefactus eſt. Adde, ſi legas alijs punctis הוֹבִישׁ *hubaſſ*, propriè ſignificabit, *confuſū eſt gaudium*, hoc eſt, perijt, defecit, vt iam dixi.

13. Accingite vos, & plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris: ingredimini, cubate in ſacco miniſtri Dei mei: quoniam interijt de domo Dei veſtri ſacrificium & libatio.

14. Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate ſenes, omnes habitatores terræ in domum Dei veſtri, & clamate ad Dominum.

15. A a a, diei, quia propè eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à potente veniet.

16. Numquid non coràm oculis veſtris alimenta perierunt de domo Dei noſtri, lætitia & exultatio?

17. Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo, demolita ſunt horrea, diſſipatæ ſunt apothecæ: quoniam confuſum eſt triticum.

18. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? Quia non eſt paſcua eis: ſed & greges pecorum diſperierunt.

19. Ad te Domine clamabo: quia ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omnia ligna regionis.

20. Sed & beſtiæ agri, quaſi area ſitiens imbrem, ſuſpexerunt ad te: quoniam exſiccati ſunt fontes aquarum, & ignis deuorauit ſpecioſa deſerti.

VERS. 13. ACCINGITE VOS, ſcilicet ſaccis, ſiue cilicijs, vt dixit v. 8. ET PLANGITE SACERDOTES] veſtrum enim eſt pro populo Deum propitiare planctu, precibus & pœnitentijs.

VERS. 14. SANCTIFICATE IEIVNIVM] Nota. *ſanctificare* Hebræis propriè eſt ſegregare ab vſibus profanis, & addicere ſacris; q.d. vos, ô ſacerdotes; & pontifices, ac principes, ſegregate, deſignate & indicite tempus aptum ieiunio, illudque cùm toto populo purè & ſanctè obite & celebrate, vt placetis Deum peccatis veſtris offenſum. Ita Theodor. Arias, & alij. Vnde Chald. vertit, *decernite ieiunium*; Vatabl. *indicite ieiunium*, Tertul. libr. de Ieiunijs c. 16. *ſancite ieiunium*.

Sanctificatur ieiunium dupliciter. Primò.

Secundò. Secundò, S. Hieron. Haymo, Hugo & Lyran. *Sanctificate*, inquiunt, id eſt ſanctum facite, & condite ieiunium per eleemoſynas, preces, aliaque pia opera, vt v.g. quod ieiunando ſubtrahitis ventri, detis pauperibus. Vnde S. Gregor. homil. 16. in Euang. *Ieiunium*, ait, *ſanctificare, eſt adiunctis bonis alijs dignam Deo abſtinentiam carnis oſtendere. Ceſſet ira, ſopiantur iurgia. Incaſſum enim caro atteritur, ſi à prauis voluptatibus animus non refrænatur, cùm per Prophetam Dominus dicat: Ecce in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra.* Et ſuperiùs: *Illud ergo ieiunium Deus approbat, quod ad eius oculos manus eleemoſynarum leuat, quod cum proximi dilectione*

A *agitur, quod cum pietate conditur. Hoc ergo quod tibi ſubtrahis, alteri largire; vt vnde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparetur.*

VOCATE COETVM] Symmach. *ſynodum*; Aquila. *detentionem collectæ*, ſcilicet populi, quod fiebat in die feſto, vt in die octaua Paſchæ, & feſti tabernaculorum. Vnde dies hæc octaua vocabatur hebr. עֲצָרָה *aſara*, id eſt cœtus, ſiue collecta populi. Septuag. κηρύξατε θεραπείας, id eſt, *prædicate curationem*, id eſt, ieiunium quo curantur peccata, ait S. Hieron. aut potiùs *curationem*, id eſt, orationem & ſupplicationem publicam, qua curetur Dei cultus, inuocatio & propitiatio: θεραπεία enim ſignificat famulatum, obſequium, cultum. Vnde S. Dionyſ. Eccl. hierar. c. 10. monachos vocat θεραπευτὰς, id eſt cultores & famulos, qui iugiter

B aſſiſtunt & obſequuntur Deo. Quocirca Tertul. lib. de Ieiunijs c. 16. vertit, *prædicate officia curantia Deum*, additque: *Vnde, & qui in idolis commendis, & in hac re (alij meliùs legunt, in aris) ornandis, & ad ſingulas horas ſalutandis adulantur, curationem facere dicuntur.* Curatio ergo idem eſt quod cultura, & curator idem quod cultor. Sic Parochi vocantur à vulgo Curati, vel Curatores, quia curam cultum Dei gerunt, que curant Eccleſiæ & Parochianorum. Ita ex Platone Leo Caſtrius hîc, & Pamelius in Tertull. Sic apud Gentiles, ait Tertul. *cùm ſtupet cælum, & aret annus nudipedalia denuntiantur: magiſtratus purpuras ponunt, faſces retrò auertunt, preces indigitant, hoſtias inſtaurant.* *Cultores & curatores qui?*

A A A DIEI] q. d. Væ diei quo Ieruſalem vaſtabitur à Chaldæis, væ Hieroſolymis, væ Iudæis in illo die. Heb. eſt vnica dictio diſſyllaba אֲהָהּ *ahah*, quæ eſt interiectio dolentis & deſperantis. Noſter vertit vnica dictione, ſed triſyllaba, *A a a*, tum quia hæc apud Latinos & Europæos eſt vox & ſuſpirium ſummè afflicti: tum quia Hebræa aſpiratio h ſæpè per a vertitur, vt docet S. Hieron. in Tradit. Hebr. in Geneſim: ſic enim pro Hebr. *Aharon* vertunt, Aaron, pro *Habel* Abel, pro *Halleluia* Alleluia. VERS. 15.

C

Iam quia in Hebræo *ahah* duplex eſt h, & ſecundum eſt mappicatum in ventre, ac forte, quod proinde ſonare & audiri debet, ita vt *ahah* licèt vox ſit diſſyllaba, virtute tamen ſit triſyllaba; hinc per duplex A noſter vertit, cui adde primum A in *ahah*, habebis triplex *a a a*. Quocirca Sept. trinam pariter pro *ahah* habent vocem, ac ter repetunt, οἴμοι οἴμοι οἴμοι, id eſt, *oime, oime, oime*, vel *hei mihi, hei mihi, hei mihi in diem*; Syrus & Arabicus vterque, *heu, heu huic diei, quia proximus eſt dies*

D *Domini, & direptio à Deo veniet.* q.d. O triſtem diem excidij, qui nobis imminet! Hinc Hugo de S. Victore per tria *a a a* putat ſignificari trinam calamitatem & cladem Iudæis à Deo per Chaldæos infligendam: *Tria ſiquidem*, inquit, *Babylonicæ captiuitatis fuerunt infortunia: templi ſcilicet euerſio, vrbis deſtructio, populi transmigratio. q.d. A ciuitas deſtruetur, ſed miſerere ciuitati ſanctificationis tuæ. A templum euertetur; ſed audi Domine orationem quam ſerui tui orant coram te hodie, vt ſint oculi tui aperti ſuper domum hanc die ac nocte. A populus tuus in captiuitatem ducetur; ſed miſerere Domine plebi tuæ ſuper quam inuocatum eſt nomen tuum.*

Allegor. Idem pathetice & eleganter refert hæc ad ruinam Iudæorum tempore Chriſti, & ad excidium eorum per Titum & Romanos, ob repudiatum, imò occiſum ab eis Chriſtum. q.d. *Alleg.*

A vn-

A veniet qui auertet iniquitatem à Iacob, & eripiet iugum ab Iſrael? A & non eſt ei ſpecies, neque decor, & vidimus eum, & non erat ei aſpectus. A & quaſi abſconditus vultus eius & deſpectus: vnde nec reputauimus eum, & putauimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo & humiliatum. A quia vidimus, & non cognouimus. A quia audiuimus, & contempſimus. A quia operantem bona accepimus, & pro nobis orantem interfecimus. Audiuimus verba, accepimus beneficia, vidimus miracula, ſed A verba contempſimus: A beneficiis ingrati fuimus: A miraculis detraximus. Audiuimus docentem in monte; ſed A ſurda aure tranſiuimus: inde dolor. Vidimus eum turbas paſcentem; ſed A non curauimus: inde mæror. Vidimus eum pendentem in cruce; ſed A contempſimus: & inde terror. Audiuimus doctrinam, accepimus vitam, vidimus mortem. Doctrina illius noſtram cæcitatem illuminauit: A cui non obtemperauimus. Vita eius noſtram informauit: A quam non recepimus. Mors eius mortem noſtram captiuauit; A quam contempſimus, imò quam fecimus. Idem concionator facilè accommodet animæ quæ damnanda eſt in iudicio, tum particulari, tum vniuerſali.

Tropol. Symbol. & Tropol. idem: *A a a, quia ſunt mala quoque tria* Iudæorum, æque ac quorumlibet peccatorum: *ignorantia, concupiſcentia & miſeria. Legis naturalis præuaricatio attulit ignorantiam: legis ſcriptæ tranſgreſſio inordinatam propagauit concupiſcentiam: prophetiæ contemptus miniſtrauit miſeriam. A præuaricata eſt lex naturalis: inde dolor; ſed vindicatum eſt in ea captiuitate Ægyptiaca. A præuaricata eſt lex ſcripta: inde mæror, ſed vindicatum eſt in ea captiuitate Aſſyriaca. A contemnitur prophetia; inde terror; ſed & hoc diſponis vindicare captiuitate Babylonica. A incidimus in miſeriam quam vindicaſti: A decidimus in concupiſcentiam quam puniſti: A incidemus in miſeriam horrendam quam diſpoſuiſti.* Vnde cauſam doloris fuſiùs explicans Iuël ſubdit, atque Synagogam, æquè ac animam, peccando perdidiſſe omnes ſuas opes & delicias: *Periit*, inquit, *ſacrificium, id eſt, mortificatio carnis: & libatio, id eſt fletus compunctionis; & regio, id eſt ſerenitas conſcientiæ: humus, humilitas cognitionis propriæ: triticum amor iuſtitiæ: vinum feruor ſapientiæ: oleum, odor miſericordiæ: ficus dulcedo contemplationis, & æternorum ſuauitas: hordeum, abiectio pœnitentiæ: agricolæ, tum efficaces concionatores & paſtores, tum gemitus & motus confeſſionis: vinitores, deſideria compunctionis & ſuſpiria contemplationis: palma, contemptus terrenorum: malogranatum, tum charitas vnionis fraternæ, tum ardor & ſitis præmiorum: malum ſimplex: boni affectus: ligna alia, cæterarum virtutum ſunt deſideria: vel potius opera & profectus. His amiſſis, confuſum eſt gaudium; quibus poſſeſſis, ordinatum & glorioſum diſponitur præmium.*

QVIA PROPE EST DIES DOMINI, putà dies iudicij, & vindictæ Domini, quam in Ieruſalem exeret per Chaldæos, ET QVASI VASTITAS A POTENTE VENIET] Hebr. eſt pulchra & neruoſa paronomaſia כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי *keſcod miſſcadai*, id eſt, quaſi vaſtitas potens à vaſtante potente veniet: *ſcadai* enim eſt nomen Dei, & Deum vel miſericordem, vel potentem & vaſtantem ſignificat, vti dixi Geneſ. 17. 1.

VERS. 16. CORAM OCVLIS VESTRIS. Ita & Septuag. licèt Hebr. & Chald. habeant *coram oculis noſtris*: ſed eodem redit ſenſus. q. d. Vobis & nobis ſpectantibus vaſtabitur Iudæa, ideoque ALIMENTA, ſci-

A licet ſacerdotum, putà ſacrificia & oblationes, PERIERVNT, id eſt peribunt. DE DOMO (templo) DEI NOSTRI, ac conſequenter peribit LÆTITIA ET EXVLTATIO] qua in feſtis & ſacrificiis exultare ſolebant, Deumque feſtiuè colere pſalmis, hymnis, organis, tympanis, &c.

COMPVTRVERVNT IVMENTA IN STERCORE SVO] q. d. Hæc Chaldæorum ſtrages non tantùm homines, ſed & iumenta affliget. Nam illa ob metum hoſtium Ieruſalem obſidentium, educi non poterunt ad paſcua, ſed in ſtabulis & ſtercore ſuo, deficiente herba & fœno, fame morientur, contabeſcent & computreſcent: ita Remigius, Lyran. Albert. Ribera & à Caſtro. Pro *computruerunt* hebr. eſt עָבְשׁוּ *abeſcu*, quod verbum hìc tantùm reperitur, Septuag. vertunt, *ſubſultauerunt vitula in præſepibus ſuis*, non præ laſciuia, ſed præ fame corruentes, pedeſque ad terram alli- VERS. 17.
B dentes, ait Theodor. Arabicus Antioch. *vox animalium ſuper præſepibus, & non ſaltant animalia, & greges boum plorant præ carentia pabuli*; Arabicus Alexandr. *non geſtant animalia, & armenta boum boant præ defectu paſcuorum*; Syrus, *dormierunt vitulæ ieiunæ* (incœnatæ) *in præſepibus ſuis*. Meliùs Noſter, R. Ionathan, R. Dauid & Aben Ezra vertunt, *computruerunt*, id eſt, putredine corrupta ſunt.

Pro *iumenta* hebr. eſt פְּרֻדוֹת *perudot*, aut potiùs aliis punctis פִּרְדוֹת *pirdot*, id eſt *mulæ*, à rad. פָּרַד *parad* id eſt diuiſit, ſeparauit: mulæ enim à patre & matre, putà ab equo & aſina, ſpecie diſtinguuntur, nec enim ſunt equi, nec aſini, ſed tertia ſpecies, puta mulæ. Sub mulis, qui frequentes erant apud Iudæos (adeo vt filij regum iis vterentur, vt patet 2. Reg. 13. 29.) equos, aſinos, bo-
C ues, cæteraque iumenta per ſynecdochen intellige. Septuag. vertunt, *vituli*; Chald. vertit, *dolia*: *Computruerunt*, inquit, *dolia vini ſub operculis ſuis*: Tigurina vertit, *ſemina ſparſa & ſata in agro*: *computruerunt*, inquit, *ſemina diſperſa ſubter glebas ſuas*; ac proinde ex tali ſemente nulla ſperari poterat meſſis.

Tropol. in ſtercore & fœtoribus libidinis ſuæ computreſcunt luxurioſi, inquit Remigius, Albert. & Hugo, ac S. Gregor. 24 Moral. cap. 6. vel iuxta aliam editionem, 8. *Iumenta*, ait, *in ſtercore ſuo computreſcere, eſt carnales homines in fœtore luxuriæ vitam finire. Non enim eſſe homines, ſed iumenta declarantur, de quibus per Prophetam* (Ieremiam cap. 5.) *dicitur: Vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat. Et de quibus Propheta alius* (Ezechiel cap.
D 23.) *dicit: Vt carnes aſinorum carnes eorum, & fluxus equorum fluxus eorum.* Idem ad verbum habet Rupert. cenſetque id impletum in Iaſone, aliiſque apoſtatis, 2. Machab. 4. æquè ac hoc æuo in Luthero, Caluino, Petro Martyre, Bucero, aliiſque ab Ordine ad nuptias tranſuolantibus, completum vidimus. Et S. Bern. ſerm. 10. in pſal. 90. *Quomodo*, ait, *dicunt nobis carnales homines: Crudelis eſt vita veſtra, non parcitis carni veſtræ? Ergo non parcamus ſemini, in quo et magis parcere poteramus? Annon melius eſt illi renouari & multiplicari in agro, quàm in horreo putreſcere? Hæc computruerunt iumenta in ſtercore ſuo, ſic vos parcitis carni veſtræ? Simus nos crudeles interim non parcendo, at vos planè parcendo crudeliores: ſiquidem etiam nunc caro noſtra requieſcit in ſpe: videritis vos ipſi quid ignominiæ interim veſtra ſuſtineat, quid miſeria eam maneat in futurum.*

Denique S. Hieron. *Computreſcit*, inquit, *in ſtercore cuius Deus venter eſt, & qui dicit. Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Sicut enim luxurioſus in morbo Gallico, ita guloſus in phlegmonibus, vomitu & ſordibus ſuis putreſcit. Et ſic accipi poteſt verſio Chaldæi: *Computruerunt debita vini*, id eſt, ebrioſi & guloſi ventripotentes, vtpote quorum venter dolium eſt; ita Delrio adagio 967.

Demolita svnt (vaſtata vel combuſta à Chaldæis) horrea.

Dissipatæ svnt apothecæ] q. d. Apothecæ in quibus grana & annona recondebantur, euerſæ ſunt ab hoſte, vel collapſæ ex incuria colonorum, eò quòd non haberent frumenta quæ in illis reponerent, ac conſequenter nec ſumptus ad earum ſarta tecta reſtauranda: *quoniam confuſum eſt* (exaruit, periit, vt dixi v. 10.) *triticum*.

Vers. 18. Qvia non est pascva eis] Veteres Latini vſurparunt *paſcuum* in genere neutro, & in plurali *paſcua* ſubſtantiuè; ſed adiectiuè vocabant ſiluam, vel regionem paſcuam, æquè ac agrum paſcuum, & rura paſcua. Hinc vox *paſcua* adiectiua, ſcilicet regio, vel terra, tranſiit in ſubſtantiuum. Script. enim tam vſurpat paſcua paſcuæ in ſingulari, quàm paſcua paſcuorum in plurali, vt pſ. 22. 2. *In loco paſcuæ ibi me collocauit.* Iob 39. 15. *Montes paſcuæ ſuæ.* 1. Paral. 4. 40. *Inueneruntq; paſcuas vberrimas.* Pſ. 78. 13. *Oues paſcuæ tuæ.* Iſaiæ 37. 27. *Gramen paſcuæ.* Ezech. 38. 18. *Reliquias paſcuarum.* Denique Anton. Nebriſſenſis in Dictionario, notat tam dici paſcua paſcuæ, quàm paſcua paſcuorum. Deſinant ergo Nouantes noſtrum Interpretem quaſi illatinum ſugillare, eique barbariſmum impingere.

Vers. 19. Ad te Domine clamabo] In tantis tamque immedicabilibus malis vnum ſupereſt confugiū, vt ſcilicet tuam, ô Domine, opem implorem: tu enim ſolus potes & ſoles extremis malis mederi, cùm à tuis toto corde inuocaris.

Qvia ignis ſuccenſus ac homine comedit speciosa deserti] q. d. Chaldæi ſuccenderunt ſpecioſas villas, hortos, arbores, ſegetes, &c. Iudæorum; ita S. Hieron. Theod. Ribera & alij.

Cauſam doloris & planctus, ait Hugo de S. Victor. *ſubdit magna detrimenta. Detrimenta verò ſunt hæc, putredo fœtida iumentorum, anxietas animalium, interitus pecorum, demolitio horreorum, apothecarum diſſipatio, paſtuæ inanitio; quorum cauſa hæc eſt, ſpecioſorum combuſtio, lignorum ſuccenſio, fontium exſiccatio.*

Myſticè idem: quatuor ſunt *ſpecioſa deſerti*, putà bona ſpiritualia Eccleſiæ, & animæ ſanctæ, quæ ipſe peccando deperdit, ſcilicet, *præcepta, exercitia, virtutes, chariſmata. Præcepta ſunt ad ſanitatem: exercitia ad fortitudinem: virtutes ad formam: chariſmata ad audaciam. Lætitia eſt de tranſitoriis: exultatio de æternis. Hæc autem alimenta, quæ ſunt exultatio & lætitia, perierunt de domo Dei, id eſt, de Eccleſia: quia præcepta calcantur, virtutes contemnuntur, exercitia perierunt, chariſmata receſſerunt.*

Sed et bestiæ agri] q. d. Non ſolus ego, nec ſoli homines, ſed & beſtiæ eſurientes & ſitientes, vti ſolet area ſicca imbrem ſitire, v. g. oues ſuo balatu, boues & vaccæ mugitu, aſini ruditu, &c. ad te, ô Domine, ſuſpiciunt & vociferantur, diuerſis, ait Ruffin. faucium ſonis, velut diſſona conſonantia, & muſico concentu, tacitèque opem tuam implorant, poſtulantes à te in tanta fame & ſiti pabulum & potum: fontes enim *exſiccati ſunt* à Chaldæis, qui eos vel obturauerunt, vel riuos eorum interruperunt & auerterunt, ne in vrbem influerent; ita S. Hieron. Theodot. Lyran. Vers. 20.

Tropol. Rupert. Homines, ait, brutis ſimiles ſunt, qui ingemiſcere neſciunt, niſi pro penuria cibi, nullum habentes dolorem de peccatis ſuis, & ſolum eſſe miſerum ſive dolendum reputantes, ſi ventri quippiam deſit.

Rurſum Hugo de S. Victore: *Iumenta, ait, ſunt luxurioſi: armenta curioſi: pecora, guloſi: animalia, petulantes & cupidi: beſtiæ, ſimplices & idiotæ: horrea, authentica eloquia: apothecæ, expoſitorum volumina: paſcua, paſſiones ſanctorum & geſta: ſtercora, ſunt vitia & peccata: fontes aquarum, doctores populorum: ignis, cupiditas: flamma, luxuria.*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit horrorem diei excidij Ieruſalem per Chaldæos, & ſub eius typo allegoricè horrorem diei iudicij deſcribere & comminari. Inde v. 12. hortatur omnes ad pœnitentiam & planctum, vt Deum ſibi reconcilient, itaq; has eius minas euadant. Tertiò, v. 18. pœnitentibus promittit ſalutem per Cyrum & multo magis per Chriſtum Doctorem iuſtitiæ, per quem effundet Spiritum ſanctum in fideles. Denique v. 30. dat ſigna præuia iudicio & Iudici Chriſto.

Verſ. 1. CAnite tuba in Sion, vlulate in mon-
te ſancto meo: conturbentur omnes
habitatores terræ: Quia venit dies Do-
mini, quia propè eſt.
2. Dies tenebrarum & caliginis, dies
nubis & turbinis: quaſi manè expanſum
ſuper montes populus multus & fortis:
ſimilis ei non fuit à principio, & poſt
eum non erit vſque in annos generatio-
nis & generationis.
3. Ante faciem eius ignis vorans, &
poſt eum exurens flamma: quaſi hortus
voluptatis terra coram eo, & poſt eum
ſolitudo deſerti, neque eſt qui effugiat
eum.
4. Quaſi aſpectus equorum, aſpectus
eorum: & quaſi equites ſic current.
5. Sicut ſonitus quadrigarum ſuper
capita montium exilient, ſicut ſonitus
flammæ ignis deuorantis ſtipulam, velut
populus fortis præparatus ad prælium.
6. A facie eius cruciabuntur populi:
om-

omnes vultus redigentur in ollam.

7. Sicut fortes current: quaſi viri bellatores aſcendent murum: viri in vijs ſuis gradientur, & non declinabunt à ſemitis ſuis.

8. Vnuſquiſque fratrem ſuum non coarctabit, ſinguli in calle ſuo ambulabunt: ſed & per feneſtras cadent, & non demolientur.

9. Vrbem ingredientur, in muro current: domos conſcendent, per feneſtras intrabunt quaſi fur.

10. A facie eius contremuit terra, moti ſunt cæli: ſol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum.

11. Et Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui: quia multa ſunt nimis caſtra eius: quia fortia & facientia verbum eius: magnus enim dies Domini, & terribilis valdè: & quis ſuſtinebit eum.

Vers. 1. VLVLATE] non tam voce, quàm buccina, Heb. enim eſt תְּרִיעוּ *tariu*, id eſt, *taratantara inſonate*; Tigurina, *claßicum canite*, ſcilicet triſte & horrisonum, quale ſolet cani in aduentu hoſtium in prælio, in ſtrage & excidio. q.d. En aduentat hoſtis, adeſt Chaldæus, inſtat vrbi obſidio & vaſtitas: perſonate ergo tubis, tum vt ad arma, tum potiùs vt ad Deum in templum omnes confugiant, Deique opem implorent & impetrent; ac ibi habeant aut aſylum, aut ſepulcrum.

IN MONTE SANCTO MEO] in templo & arce montis Sion.

CONTVRBENTVR (Tigurina *contremiſcant*) OMNES HABITATORES TERRÆ] noſtræ, putà Iudææ; ac tremuli & conſternati Dei auxilium vnanimes vna voce omnes inclament.

Vers. 1. & 2. QVIA VENIT DIES DOMINI, putà dies iudicij & vindictæ Domini, quam Dominus in Iudæos exercebit per Chaldæos. Vnde hæc dies à Ioële mox vocatur DIES TENEBRARVM ET CALIGINIS, DIES NVBIS ET TVRBINIS] id eſt, ſummè funeſta, triſtis, nubila & calamitoſa, in qua præ mœrore Iudæi caligabunt oculis, vt videatur meridies eis eſſe caligo, omniaque videantur ſibi videre tenebroſa & atra. Sicut enim lux eſt ſymbolum, & cauſa lætitiæ & proſperitatis; ita tenebræ ſunt ſymbolum triſtitiæ, aduerſitatis, & carceris ac captiuitatis. Ad literam loquitur de die excidij Ieruſalem: tropol. de die mortis, iudicij & excidij orbis, cùm Archangelus canet, tuba nouiſſima, 1. Cor. 15. 52. ita S. Hieron. Theodor. Albert. Hugo, Arias, Ribera & alij.

Vers. 2. QVASI MANE] q.d. Vti manè quaquauerſum ſe ſpargit aurora, & prima lux ſolis, qui ſtatim vt oritur omnia ſuis radijs illuſtrat, omniaque ſua luce occupat; ita populus multus & fortis, nimirum locuſtæ hæ, de quibus dixi c. 1. 4. putà Chaldæorum agmina, celerrimè omnes Iudææ montes occupabunt. Perſiſtit enim in parabola & allegoria locuſtarum. *Hoc autem*, inquit S. Hieron. *de locuſtis dicitur, vt de hoſtibus intelligatur; vt dum locuſtas legimus, Babylonios cogitemus*; ita & Theo-

A dor. Remig. Hugo. Clarius & alij, & patet ex ſequent. vbi eos comparat equis & equitibus. Hiſce enim ſimiles ſunt locuſtæ, non Chaldæi, qui non ſimiles, ſed ipſimet erant equites.

Aliter Arias, q. d. Sicut manè luce oriente & occupante montes, tenebræ coguntur in valles; ita venientibus Chaldæis monteſque occupantibus, tenebræ calamitatis & vaſtitatis cogentur in Iudæam & in Ieruſalem. Illi ergo erit *dies tenebrarum & caliginis*, vt præceſſit; cùm Chaldæis, alijſque Gentibus erit manè lucidum, lætum & felix.

SIMILIS EI NON FVIT A PRINCIPIO, ET POST EVM NON ERIT VSQVE AD ANNOS GENERATIONIS ET GENERATIONIS] q. d. Per duas, vel per multas generationes & ſecula, nullus hoſtis nocentior fuit, aut erit Iudææ, quàm Chaldæi. Vers. 3.

B Nam poſt plura ſæcula, Romanos ſub Tito & Veſpaſiano magis illi nocuiſſe, planeque eam euertiſſe & deſolaſſe, liquet ex Ioſepho, & ex moderna Iudæorum per totum orbem diſperſione. Ita Theodor.

ANTE FACIEM EIVS IGNIS VORANS] q.d. Quidquid attigerit hic populus locuſtarum, putà Chaldæorum, idipſum totum ipſe quaſi flamma vorax conſumet, ita vt ignem manibus præferre, eóque omnia afflare & concremare videatur, adeo vt omnia in ſolitudinem redigat, & poſt ſe non niſi carbones & cineres relinquat. Ita S. Hier. Eſt catachreſis.

Aliter Sanchez, Ignis hic, inquit, eſt is qui præferebatur regibus & caſtris Chaldæorum, quaſi comes & dux viæ: ignem enim vt Deum colebant

C Chaldæi. Ignis ergo erat eis quaſi militare ſignum, minans & portendens incendia, cædes & ſtrages. Idem à Chaldæis, ijs euerſis, acceperunt Perſarum reges, quibus prælatum fuiſſe ignem docet Xenophon l. 8. Cyripædiæ, Curt. l. 3. & alij. Sic & Holoferni præferebantur lampades ardentes & ignitæ, Iudith 10. 17. iuxta Septuag. Hunc ergo huius loci ſenſum dat: Præcedet caſtra hoſtilia in Iudæam properantia ignis vorax, proprium inſigne Chaldæorum: ſubſequetur alius quem ſparget hoſtis, vt Iudæam, quæ priùs erat hortis voluptatis, comburat & deſolet. Simili modo & cauſa vidit Ieremias c. 1. ollam accenſam, qua portendebatur aduentus Chaldæorum, qui omnia ferro & flammis erant vaſtaturi. S. Greg. Nazianz. orat. 15. ex Septuag. ſic legit: *Anteriora eius, hortus voluptatis poſteriora autem, campus exterminij*; ſicq; explicat: *Ioël*, inquit, *hiſce verbis deplorat terræ corru-*

D *ptionem, & famis cruciatum, eiuſque priſtinæ pulchritudini poſteriorem deformitatem opponens*. q.d. Terra quæ priùs erat florida & frugifera, poſtea effecta eſt arida & ſqualida, ac quaſi exterminata.

QVASI ASPECTVS EQVORVM, ASPECTVS EORVM] q.d. Hæc caſtra locuſtarum, quæ repræſentant Chaldæorum agmina, erunt ſimilia equis & equitibus. Ita S. Hier. Locuſta enim ſpeciem habet equi armati, & equitis cataphracti: vnde Italicè vocatur *cavalletta*, id eſt equulus. Huc alludit S. Ioan. in ſuis locuſtis futuris ſub finem mundi Apoc. 9. 7. *Similitudines*, ait, *locuſtarum ſimiles equis paratis in prælium*. & v. 9. *Et habebant loricas ferreas, & vox alarum earum ſicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum*. Vers. 4.

SICVT SONITVS (ſtrepitus & crepitus) FLAMMÆ IGNIS DEVORANTIS STIPVLAM] quaſi dicat, Vers. 5.

Sicut flamma ſtipulam allambens ſuccendens ſtrepit & crepat, ſic ſtrepent hæ locuſtæ, id eſt, Chaldæi, cùm arua Iudææ inſtar ſtipularum atrodent & adurent.

Vers. 6. Omnes vvltvs redigentvr in ollam] Chald. *nigreſcent quaſi ollæ*, ſcilicet præ timore & pauore. Timor enim ſanguinem reducit ad cor, vt illi quaſi arci in periculo conſulat; vnde extremæ partes velut exanimæ & exſangues palleſcunt, mox metu ingraueſcente nigreſcunt. Leuis enim metus pallorem; grauis, vt eſt mortis, nigredinem inducit, vt facies, inquit Ruffinus, *futuræ mortis lurido veſtiantur: hinc non ſolùm palleſcent, ſed etiam penitus atrahuntur* (ſic enim lego cum Delrio adagio 969. non *attrahentur*.) Sic Iſaias c. 13, 6. de Babyloniorum clade ait: *Facies combuſtæ facies eorum*, id eſt, nigreſcunt pauore & mœrore: ſicut enim lætitiâ vultus fit ſerenus & ſplendidus, ita triſtitiâ & metu fuſcatur & obnubilatur, ait S. Hier. & Theoph. Secundò, Theodor. hæc refert ad famem, quaſi ad cauſam. q. d. Præ fame fient luridi & atri: item ſolis ardore, cùm in Chaldæa quaſi mancipia cogentur laborare in luto, & alijs ſordidis miniſterijs, ait Sanchez, præſertim cùm fient ollarij, cacabarij, ferrarij, furnarij, carbonarij: qui quàm atri ſint, videre eſt in fodinis Leodienſibus.

Tropol. hic eſt typus, hic color decolor, hæc ſpecies, hæc facies peccatorum omnium coram Deo & angelis eius.

Vers. 7. Ascendent mvrvm] Chaldæi. Nota. In parabolis miſcetur res cum parabola; vnde quædam dicuntur in ijs quæ magis propriè rei quam parabolæ ipſi conueniunt. Tale eſt hic, aſcendere muros Ieruſalem, & per eos in vrbem obſeſſam irrumpere, quod magis Chaldæis, quàm locuſtis eorum antitypis, conuenit. Talia ſunt & quæ ſequuntur: *Vrbem ingredientur, in muro current, in domos conſcendent*, & v. 11. *Multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia: viri in vijs ſuis gradientur. Viri*, id eſt, ſinguli quaſi viri fortes more exercitus, in acie & ordine ſuo procedent. Hebr. enim *vir* duo ſignificat: primò *vir*, id eſt vnuſquiſque; ſecundò, *vir*, id eſt fortis & virilis.

Ita locuſta *egreditur vniuerſa per turmas ſuas*, ait Sapiens Prou. 30. 27. *Hoc nuper*, inquit S. Hier. *in hac prouincia* (Iudæa) *vidimus. Cùm enim locuſtarum agmina venerunt, & aërem qui inter cælum & terram eſt occuparent, tanto ordine & diſpoſitione iubentis Dei volitant, vt inſtar teſſerularum, quæ in pauimentis artificis figuntur manu, ſuum locum teneant, & ne puncto quidem, vt ita dicam, vngue tranſuerſo declinent ad alteram.* Hoc eſt quod ſubdit Ioël: *Vnuſquiſque fratrem ſuum non coarctabit, ſinguli in calle ſuo ambulabunt*; Syrus, *ſinguli in ſemita ſua ibunt, de pondere* (grauitate) *induuij ſui cadent, & non aſcendent ad ſummum.* Per has locuſtarum acies, ordinatam Chaldæorum aciem intellige.

Vers. 8. Sed et per fenestras cadent] *Nihil enim locuſtis inuium eſt, cùm & agros, & ſata, & vrbes, & domos, & cubiculorum ſecreta penetrent*, ait S. Hier. vti fecerunt locuſtæ à Moſe immiſſæ in Pharaonem & Ægyptios, Exodi 10. 14. Notat Chaldæorum impetum, impudentiam & audaciam; quòd quaſi locuſtæ per feneſtras portis clauſis in domos Iudæorum irruituri ſint.

Et non demolientvr] paſſiuè, id eſt non lædentur, non ſauciabunt ſe in hoc ſaltu per feneſtras. q. d. Molem corporis ſui armis grauati ad humum non allident, de mole & robore ſuo nihil hoc caſu decerpent. Hoc ſigno notat eorum dexteritatem, & exercitationem in pugnando, ſaltando, &c. æquè ac audaciam, qua in ipſos hoſtium gladios intrepidi irruent; quin & illæſi, ex vſu & habitu ſaliendi & digladiandi. Ita Sanchez. Poſſet quis ſuſpicari, pro *demolientur*, legendum eſſe *demorientur*, id eſt, vulnerabuntur adeò vt moriantur. Hoc enim ſignificat Hebr. יִבְצָעוּ *ibtſau*. Verùm codices Latini, etiam antiquiſſimi quos Romæ inſpexi, conſtanter legunt *demolientur*, id eſt deſtruentur, &, vt Septuag. apud S. Hieron. *conſumentur*; idque Latinum eſt, non barbarum. Veteres enim actiuè dicebant demolio, demoliui, pro deſtruo, deſtruxi; ac conſequenter paſſiuè demolior, demolitus ſum, pro deſtruor, deſtructus ſum. Sic c. 1. 17. dicitur. *Demolita*, id eſt deſtructa, *ſunt horrea*. Ita Alphenus in l. *Qui inſulam*, in prin. ff. *Dominus*, ait, *inſula, quia ædificia vitium facere diceret, demoliuerat eam* Et Vlpianus in l. *Quid tamen*, §. 1. ff. Quibus modis vſusfructus amit. *Si demolitis*, ait, *ædibus teſtator alias nouas reſtituerit*. Et, *ædificium demolitum*, in l. *Qui inſulam*, in prin. ff. locat. Senſus ergo eſt, q. d. Audaces Chaldæi prædæ auidi, clauſis oſtijs per feneſtras irrumpent in domos, & non demolientur, id eſt, non concidentur, non lædentur, vel à ſe ſuiſque armis in hoc ſaltu, vel ab incolarum, putà Iudæorum, ſe ſuaſque domos defendentium, gladijs: tam enim fortes & dexteri erunt, vt ſaliendo in arma ſua non impingant; tam terribiles, vt Iudæi eos inuadere non audeant, ſed in latebras ſe abdant.

Nota. Pro *feneſtras* hebr. eſt שֶׁלַח *ſcelach*, id eſt immiſſio & emiſſio putà feneſtra, per quam lux & aër in domum immittitur, ſordes verò in plateam immittuntur & ejiciuntur. Rurſum, *ſcelach* ſignificat miſſile, putà telum, vel iaculum. Vnde Septuag. vertunt, *in iaculis cadent, & non conſumentur*; Pagnin. & Varabl. *ſuper gladium deijcient ſe, & non ſauciabuntur*. q. d. Chaldæi irruent in gladios Iudæorum, iiſque non lędentur, ſed eos ſternent, ſuiſque ipſorum gladijs eos confodient. Rurſum, pro *demolientur* hebr. eſt יִבְצָעוּ *ibtſau*, quod ſignificat vulnerare, item eſſe auarum, ambire pecuniam. Vnde Chald. vertit, *ad locum ad quem miſſi ſunt vadunt trucidantes, & non recipient pecuniam*. q. d. Chald. vitam Iudæis eripient, nec aurum ab eis pro lytro oblatum recipient. Arias & Tigurina vertunt, *lucro non inhiant*. Sic & tropol. dæmones animas quærunt, non aurum. Denique diſce hic auaritiam appoſitè hebr. vocari, בֶּצַע *betſa*, id eſt vulnus: quia lædit & vulnerat proximum per vſuras, fraudes, iniquos contractus, &c. Nam, vt ait Philoſophus, *Pecunia eſt anima & ſanguis mortalibus*.

Vers. 10. A facie eivs (populi, de quo v. 2.) contremvit terra, moti svnt cæli] Eſt poëtica hyperbole, in qua partim alludit Propheta ad locuſtas, partim ad Chaldæos, per eas ſignificatos. q. d. Tanta, tamque numeroſa & denſa erit hæc locuſta, id eſt, exercitus Chaldæorum: tantus pariter erit eius horror & pauor in Iudæis, vt ipſis hoc metu perculſis & attonitis, per locuſtas haſce quaſi nubes, perque puluerem ab eis excitatum, ſol & luna obuelari & obtenebrari videantur (ſolent enim agmina locuſtarum ita denſarà ſub-

ſubinde, vt dum volant expanſis alis, ſolem cælumque obtegant:) quin & pro horriſono tubarum clangore, tympanorum & tormentorum ſonitu, equorum fremitu & curſu, vngularum ad ſaxa colliſione, militum clamore, & furore, *cælum ruere, terra fluctuare videatur*, ait S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Ribera & alij. Simili modo Iſaias c. 13. 10. & 13. ait in excidio Babylonis ſolem, lunam & ſtellas retraxiſſe ſuum lumen, cælum fuiſſe turbatum, & terram motam de loco ſuo. Sic Pſaltes pſ. 17. poëticè pingit Deum deſcendentem ad vindictam impiorum, quaſi cælos, aëra, terram, totamque mundi machinam quatientem, &, vt Poëta ait, *qui nutu concutit orbem.* Vide can. 32. in Prophet. maiores.

Secundò, Theodor. & Arias hæc non hyperbolicè, ſed propriè accipiunt; cenſet enim Deum ante exercitum Chaldæorum præmiſiſſe procellas, fulgura & tonitrua ad percellendum Iudæos. Hiſce enim cælum, id eſt aër totus, æquè ac terra commouetur & quatitur, iuxta illud Virgilij. Æneid. 4.

Tonitru cælum omne ciebo.

Rurſum procellis hiſce ſol cælumque obducitur & obtenebratur. Vnde ſequitur:

VERS. 11. ET STELLÆ RETRAXERVNT SPLENDOREM SVVM] Syrus, & Arabicus vterque, *accidit lumen* (fulgor) *ſtellarum.*

ET, id eſt quia, DOMINVS DABIT VOCEM ANTE FACIEM EXERCITVS SVI] id eſt, ante exercitum ſuum, purà ante Chaldæos. Vox enim Dei eſt tonitru, vt patet pſ. 28. 2. & ſeq. Alludit ad vocem ducis, qui ſuos milites ad inſtans prælium ingenti animo & voce cohortatur & acuit. q. d. Deus quaſi dux belli milites ſuos, purà Chaldæos venientes in Iudæam, per tonitru animabit ad bellum; Iudæos verò per idem percellet & perterrefaciet, quia eius benignam vocem & inuitationem ad pœnitentiam audire noluerunt, eiuſque legatos, purà Prophetas, contempſerunt: tonitru ergo Dei audient & ſentient qui eius blandiloquia audierunt & ſpreuerunt. Nota Chaldæi hic vocantur milites & exercitus Dei: quia quaſi lictores fuerunt iuſtitiæ & vindictæ diuinæ exercitæ in Iudæos, aliaſque gentes. Licèt enim ipſi dominandi libidine, & ſpolijs ditandi ſe cupidine Iudæos Genteſque tyrannicè inualerint, ac proinde ad hoc directè à Deo excitari & poſitiuè immitti non potuerint: Deus tamen hanc eorum tyrannidem, libidinem & cupidinem directè permittere decreuit, reque ipſa permiſit ad hoc, vt per eam Iudæorum Gentiumque luxum, idololatriam, aliaque peccata caſtigaret. Vnde can. 36. in maiores Prophetas.

Allegoricè, hæc veriora & maiora erunt in die mortis, & magis in die iudicij, cuius hic viua imago datur in excidio Hieroſolymæ per Chaldæos. Itaque hæc dies erit tenebrarum & caliginis, qua locuſtæ, id eſt, dæmones innumeri armati peccatis noſtris quæ in vita commiſimus; animam inuadent, percellent, lancinabunt, & in extremas anxietates redigent, vt terra, aër ac cælum nimis ei anguſtum videatur.

12. Nunc ergo dicit Dominus: Conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, & in fletu, & in planctu.

13. Et ſcindite corda veſtra, & non ueſtimenta veſtra, & conuertimini ad Dominum Deum veſtrum: quia benignus & miſericors eſt, patiens & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia.

14. Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat, & relinquat poſt ſe benedictionem, ſacrificium & libamen Domino Deo veſtro?

15. Canite tuba in Sion, ſanctificate ieiunium, vocate cœtum.

16. Congregate populum, ſanctificate eccleſiam, coadunate ſenes, congregate paruulos, & ſugentes vbera: egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.

17. Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes miniſtri Domini, & dicent: Parce Domine, parce populo tuo: & ne des hereditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. Quare dicunt in populis: Vbi eſt Deus eorum?

VERS. 12. CONVERTIMINI AD ME, qui auerſi eratis à me, conuerſi ad varias illiciteſque veſtras cupidines: CONVERTIMINI, inquam, IN TOTO CORDE] tota mente, tota anima, toto ſpiritu, toto affectu. Ego enim cordis & mentis ſum creator & dominus, ideoque totum illud mihi dedi, imò reddi volo, nec patior ex eo partem aliquam quæ idolis, veneri aut ventri detur, mihi ſuffurari. Vide S. Gregor. l. 7. Moral. c. 12. ad illud Iobi: *Inuolutæ ſunt ſemitæ greſſuum eorum*: vbi docet peccatores ſæpè facere bona propoſita, ſed occurrente tentatione illico ad ſua vitia relabi, quia cor non mutant, nec ſeriò & ex toto corde ſe ad Deum conuertunt. *Eſſe quippe humiles*, inquit, *ſed tamē ſine deſpectu: eſſe contenti proprijs, ſed ſine neceſſitate: eſſe caſti, ſed ſine maceratione corporis: eſſe patientes, ſed ſine contumelijs volunt: cumq; adipiſci virtutes quærunt, ſed labores virtutum fugiunt, quid aliud quàm exhibere belli certamina in campo neſciunt, & triumphare in vrbibus de bello concupiſcunt?* Cùm ex aduerſo, vt ait S. Bern. humiliatio ſit via ad humilitatem, paſſio ad patientiam, mortificatio ad caſtitatem, ieiunium ad abſtinentiam. Vera ergo conuerſio fit per ſolidum, ſerium & efficax voluntatis propoſitum de mutanda vita, ſi illud crebrò innouetur, & in opus cooperatur, *Auerſio à Deo*, inquit Hugo de S. Victor. *fit tribus modis, vanitate mundi, voluptate ſui, curioſitate proximi. At conuerſio fit confeſſione oris, compunctione mentis, mortificatione carnis; vt ſcilicet in ore veritas, in mente puritas, in carne pudica ſit ſobrietas.* Porrò internam hanc cordis conuerſionem, & compunctionem oſtendite *in ieiunio*, quo puniatis peccata carnis & gulæ, *& in fletu & in planctu*: quo non tantum lacrymis profuſis defleatis, ſed & cum gemitibus, ſuſpirijs, tunſione pectoris, comploſione manuum, &c. ploretis & plangatis priſtina ſcelera & cæcitatem veſtram, ac ingratitudinem & iniurias mihi illatas.

Rectè enim Tertul. lib. de Pœnit. c. 9. pœnitentibus hoſce actus & geſtus ex priſco Eccleſiæ more præſcribit: *Exhomologeſis*, inquit, *proſternendi, & humilificandi hominis diſciplina eſt, conuerſionem iniungens miſericordiæ illicem. De ipſo quoque*

habitu ac victu mandat, ſacco & cineri incubare, corpus ſordibus obſcurare, animum mœroribus deiicere, illa quæ peccauit triſti tractatione mutare: cæterùm paſtum & potum pura noſſe, non ventris ſcilicet, ſed animæ cauſa: plerumque verò ieiuniis preces alere, ingemiſcere, lachrymari, & mugire dies noctéſq; ad Dominum. Idem lib. 3. contra Marc. c. 18. ait, *afflictos in rebus attonitis, genibus poſitis, & manibus cadentibus pectus, & facie humi volui ante orationem commendare debere.*

Conuertimini ergo *ad me in toto corde*, vt ſcilicet omnes affectiones in vnum Deum referatis. Audi S. Bern. ſerm. 2. de Quadrag. *Attende ſolerter quid diligas, quid metuas: vnde gaudeas, aut contriſteris: & ſub habitu religionis animum ſecularem ſub pannis conuerſionis inuenies cor peruerſum. Totum enim cor in his quatuor affectionibus eſt, & de his accipiendum puto quod dicitur, vt in toto corde tuo conuertaris ad Dominum. Conuertatur proinde amor tuus, vt nihil omnino* B *diligas niſi ipſum, aut certè propter ipſum. Conuertatur etiam ad ipſum timor tuus, quia peruerſus eſt timor omnis, quo metuis aliquid præter eum, aut non propter eum, ſic & gaudium tuum & triſtitia æquè conuertatur ad ipſum. Hoc autem ita fiet, ſi non niſi ſecundùm eum doleas, aut læteris.*

VERS. 13. SCINDITE CORDA VESTRA] Solebant enim Iudæi in blaſphemia & ſimili atroci ſcelere, equè ac in graui luctu ſcindere veſtimenta à capite vſque ad pectus, ait Arias, vt hac ſciſſione oſtenderent internum animi dolorem & diſplicentiam. Sed in multis hæc ſciſſio erat mera ceremonia, hærens tantùm in veſte, nec ex corde promanans. Iubet ergo Deus hìc cor ſcindi, potiùs quam veſtem.

Quinque epitheta clementiæ Dei. QVIA BENIGNVS] Quinque epithetis declarat immenſam Dei pietatem & clementiam erga peccatores pœnitentes. Primum eſt, quòd in eos ſit *benignus*, hebr. חַנּוּן *channun*, id eſt miſericors gratioſus, benignus. Secundum eſt, quòd in eos ſit *miſericors*, hebr. רַחוּם *rachum*, id eſt miſerator viſceralis, ſiue commiſerans ex intimis viſceribus. Tertium eſt, quòd ſit *patiens*, heb. אֶרֶךְ אַפַּיִם *erech appaim*, hoc eſt *longis*, id eſt latis, *naribus*, hoc eſt longanimis, patiens, tardus ad vindictam, facilis ad veniam. Qui enim latas habent nares, tardè iraſcuntur, & citò placantur, quia iræ fumos naribus efflant; ex aduerſo קְצַר אַפַּיִם *ketſar appaim*, id eſt, *anguſtis naribus*, ſignificat facilem ad iram, & tardum ad veniam: quia iræ ſpiritus & fumos efflate nequit, ſed reſeruat, & in corde mentéque continet, vti dixi Exodi 34. 6. Quartum eſt, *multa miſericordiæ*, hebr. eſt *multus pietate* & bonitate. Quintum: *præſtabilis*, id eſt placabilis & pœnitens, *super* D *malitia*, id eſt, afflictione & punitione, quam cóminatus eſt peccatoribus, vt ſcilicet pœnitente homine pœniteat & Deum, nec minarum decreta iis infligat, ſed ea reuocet & aboleat; ita Hebr. Chald. S. Hier. & alij. Hebr. enim eſt נִחָם *nicham*, id eſt *pœnitens ſuper malitia*, vt vertunt Septuag. & Vatabl. *Deus*, ait Hugo Victor. *benignus eſt, quia iram inimicorum vertit in manſuetudinem. miſericors, quia ſæuitiam in pietatem: patiens, quia contemptum in compunctionem: multus miſericordia, quia odium in dilectionem: præſtabilis ſuper malitia, quia barathrum deſperationis in gratiam prouehit contemplationis.* Vnde Arabicus vertit, *multa miſericordia potentia eius, & gratia eius, & auertens malum*; Syrus, *conuertens malitiam.*

Præſtabilis, id eſt placabilis cur?

A Nota hîc rurſum latinitatem, imò elegantiam noſtri interpretis. Nam *præſtabilis ſuper malitia* latinè ad verbum idem eſt, quod præſtans, vel qui præſtat, excellit & eminet malitiæ, hoc eſt iræ & vindictæ; qui maior & melior eſt malitiâ, nec ſinit ſe ab ea vinci aut regi, ſed eam ipſe vt dominus vincit & regit; ita Ribera. Ira enim eſt quaſi fera tigris, & quaſi indomabilis leæna: quis enim hominum furens ira & cholera, eam domet & regat? Ira ergo dominatur irato, eique habenas rationis & imperij excutit, imò verò eum quaſi mancipium ſibi ſeruire & obſequi facit. Vnde Poëta:

Ira furor breuis eſt.

Et Cicero Tuſcul. 4. *An*, ait, *eſt quicquam ſimilius inſaniæ, quàm ira? Quam bene Ennius initium dixit inſaniæ: color, vox, oculi, ſpiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent ſanitatis? Quid* B *Achille Homerico fœdius? Quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit.* Deus autem tam potens, tam ſanctus, tam manſuetus eſt, vt iræ & vindictæ ſuæ ad nutum imperet: tam præſtans & excellens eſt eius bonitas, vt omnem malitiam culpæ, quàm pœnæ peccatoribus decretæ, omnem vindictæ cupidinem, omnem puniendi ſententiam in eos latam, ſi pœniteant, mox reuocet & deleat. Vnde Heb. *nicham* verti poteſt *conſolabilis ſuper malitia*, q. d. Deus malitiam, id eſt, iram & vindictam, quantumuis trucem, amariſſimam & acerbiſſimã conſolari, flectere & dulcorare poteſt, imò ipſam irã vertere in conſolationem & beneuolentiam ſummam. Quanta eſſet vis & dulcedo mellis, quod fel, imò mare felleum dulcoraret? Longè maior eſt vis bonitatis Dei, dulcorantis omnem mali- C tiam & amaritudinem. Hanc ſibi proponant irati, in eaque quaſi abyſſo iras ſuas mergant & ſepeliant.

Porrò *præſtabilis* Latinis idem eſſe quod præſtans, excellens, eximium, patet ex Cicerone lib. de Amicitia, vbi ait: *Nihil amicitia præſtabilius eſſe putetis.* Et lib. 2. de Natura deorum: *Nil melius mundo, nihil præſtabilius, nihil pulchrius.* Et lib. 2. de Orat. *Sumenda autem res* (oratori) *erunt aut magnitudine præſtabiles, aut nouitate prima, aut genere ipſo ſingulares. Neque enim parua, neque vſitata, neque vulgares admiratione, aut omnino laude digna videri ſolent.* Et Gellius: *Chilo*, ait *præſtabilis homo ſapientiæ.* Sic Deus *præſtabilis*, id eſt præcellentis, eminentis & tranſcendentis, eſt miſericordiæ, quæ oritur partim ex eius celſitudine & magnitudine animi immenſa. Verum enim eſt illud Ouidij lib. 3. D Triſtium eleg. 5.

Quo quiſque eſt maior, magis eſt placabilis iræ,
Et faciles motus mens generoſa capit.
Corpora magnanimo ſatis eſt proſtraſſe leoni,
Pugna ſuum finem, cùm iacet hoſtis, habet.
At lupus, & turpes inſtant morientibus vrſi,
Et quæcunque minor nobilitate fera eſt.

Partim ex eius infinita bonitate. Boni enim viri proprium eſt, ait Plato, opus ſuum non deſtruere, ſed perficere: perficitur autem pœnitentia ex parte deſtructi, & remiſſione ex parte Dei. Quod videns Moſes inter alia arcana ſibi oſtenſa in Sina, dum Deum corpore veſtitum à tergo intueretur, exclamauit: *Dominator Domine Deus, miſericors & clemens, patiens & multæ miſerationis, ac verax, qui cuſtodis miſericordiam in millia*, id eſt, in

mille

mille generationes, &c. *qui reddis iniquitatem patrum filijs ac nepotibus in tertiam & quartam generationem.* Quantum ergo mille excedit quatuor, tantum bonitas & clementia Dei excedit iuſtitiam. Hoc eſt quod Eccleſia profitetur dicens: *Deus cui proprium eſt miſereri ſemper & parcere.* Vide dicta Exodi 34 6.

Moral. de imitando Dei in quindecim attributis.

Moral. fidelis hæc Dei ſui, ad cuius imaginem creatus & per Chriſtum recreatus eſt, attributa iugiter conſideret, eaq; imitari, induere, & moribus exprimere ſtudeat. Scripſit S. Thomas hac de re opuſc. 62. quod inſcribitur, *De diuinis moribus*, quo docet quomodo quindecim attributa Dei æmulari debeamus, itaque fieri diuini. *Primum.* Primum, inquit, eſt immutabilitas. *Apud* Deum enim *non eſt mutatio, nec viciſſitudinis obumbratio*, Iac. 3. & ideò immutabilia ſunt opera eius ſecundùm eſſentiam, ſcilicet angelus, anima, cælum & quatuor elementa, mutat quidem multa in mundo, ſed omnis hæc mutatio eſt in creaturis, non in creatore, ſæculares aſſiduè mutantur, & conſtantes ſunt in ſua inconſtantia; ſancti verò tendunt iugiter ad mentis conſtantiam, vt nec aduerſis fracti, nec proſperis illecti à via recta deflectant; inſuper eumdem ſempes in ſtatu, inceſſum, omniq; conuerſatione vitæ piæ tenorem ſeruant. *Secundum.* Secundum; omne bonum Deo placet, omne malum diſplicet: ita & ſanctis placet omne bonum ſemper & vbique, & in qualibet creatura, omnibuſq; bonum, id eſt, gloriam Dei & ſalutem proximi impugnantibus fortiter reſiſtunt, multò magis, omni malo, id eſt, peccato. *Tertium.* Tertium, Deus præuidet & prouidet omnia: ita ſancti præuident tentationes, contra eaſq; ſe muniunt; item nouiſſima; putà mortem, iudicium, itaque ſuis rebus & saluti æternæ proſpiciunt. *Quartum.* Quartum, Deus patiens eſt, quin & ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, ac pluit ſuper iuſtos & iniuſtos: ita & ſanctorum propria virtus eſt patientia, qua inimicos non tantùm tolerant, ſed & amant, eoſque benefactis obruere & amicos reddere ſtudent. Rurſum, patienter ſuſtinent tot ſcelera, tot rapinas, tot oppreſſiones, tot ſtrages & clades, publicas & priuatas, quæ in hoc mundo fiunt; ſicut Deus eadem ſuſtinet. Hoc enim commendat omnipotentiam Dei: non enim eſt magnæ potentiæ iniquum in foueam inferni demergere; ſed miſericordiam ſuam parcendo maximè, & miſerendo manifeſtare. *Quintum.* Quintum, Deus eſt iuſtus, adeò vt quantum eſt ex parte ipſius, nullus ex alterius malitia recipiat detrimentum. Nihil enim nocet S. Michaeli caſus Luciferi, nec Iudæ malitia Petri charitatem imminuit: ſecùs faciunt mundani, qui vnius, v. g. Religioſi aut clerici peccatum, in totum Ordinem & ſtatum Eccleſiaſticum refundunt: at ſancti Dei iuſtitiam imitantur. *Sextum.* Sextum, Deus eſt rectus, nihil facit ex priuato amore vel odio, numquam propter iuſtitiam miſericordiam deſerit, nec propter miſericordiam iuſtitiam derelinquit: idem facere ſtudent ſancti. *Septimum.* Septimum, Deus eſt liberalis & communicat ex ſuo quicquid communicabile eſt, etiam ijs qui id non petunt, imò negligunt & contemnunt. Ita angelis communicauit ſuam beatitudinem, Apoſtolis ſuam poteſtatem ligandi & ſoluendi, Prophetis ſuam præſcientiam, Doctoribus ſuam ſapientiam, Martyribus ſuam fortitudinem, Confeſſoribus ſuam conſtantiam inter

A læta & triſtitia, virginibus ſuam puritatem: ac ſpeciatim Moſi ſuam manſuetudinem, Ioſepho ſuam prouidentiam, Eliæ ſuum zelum, Samſoni ſuum robur, Salomoni ſuam prudentiam, Dauidi ſuam miſericordiam, B. Petro ſuam charitatem, S. Ioanni ſuam caſtitatem, S. Paulo ſuam magnanimitatem: ſic & ſancti oculos habent ad videndam pro alijs, aures ad audiendum confeſſiones, os ad prædicandum, pedes ad ambulandum, cor ad meditandum pro aliorum ſalute. Octauum, *Octauum.* Deus eſt placabilis, tam pœnitentibus ita offenſas etiam grauiſſimas, condonat, vt numquam illarum recordetur, eoſque ita diligit, imò magis, quàm antè: ita & ſancti iniuriæ obliuiſcuntur, familiaritatem ſuam lædentibus non ſubtrahunt, imò omnia probra condonant, & pro exprobrantibus orant. Nonum, Deus eſt benignus ijs qui *Nonum.* B eum grauiſſimè offenderunt, imò ſuis irriſoribus & crucifixoribus, quos gratia ſua præuenit, vocauitque ad pœnitentiam, gratiam & gloriam: ita nihil facit Deo ſic ſimilem, ait S. Chryſoſt. atque malignis & lædentibus eſſe benignum & clementem, cùm ſit cumulus perfectionis inimicos diligere, & pro ipſis orare, vti fecit Chriſtus in cruce. Rurſum, Deus à nemine exigit quidquam ſupra vires in pœnitentijs, ieiunijs, orationibus, eleëmoſynis, omnique diſciplina; ſed paucis lachrymis & gemitu, imò corde dolente & contrito contentus, omnia ſcelera indulget: ſic ſanctus neminem grauat ſupra vires, ſed tantùm exigit id, quod facile præſtare poteſt. Decimum, *Decimum.* Deus eſt verax in dictis & promiſſis, vt patet in oraculis hiſce Prophetarum: ita ſanctus verax & fidelis eſt, tum Deo in fide, cultu, obedientia ac votis; tum proximo in omnibus dictis & factis: C quia *qui veritatem odit, odit Chriſtum*: &, vt ait S. Chryſoſt. *veritatis proditor eſt non tantùm ille qui mentitur, ſed etiam qui liberè veritatẽ non pronunciat aut defendit, cùm opus eſt.* Vndecimum, Deus non *Vndecimum* eſt acceptor perſonarum, vt diuites & potentes præferat pauperibus & miſeris, imò hos illis anteponit & euehit; vti euexit Dauidem, Saulem, Gedeonem, Ioſue, &c. ad regnum & principatum, & in donis gratiæ non reſpicit naturæ dotes; atque in donis gloriæ nil niſi merita intuetur; denique æqualis eſt ei cura de omnibus: ita & ſanctus tam amat & curat pauperes quàm diuites tam peregrinos quàm ciues, tam imò magis, afflictos quàm felices; nam æquè omnes iuD uare, & ad ſalutem dirigere ſatagit. Duodecimũ, *Duodecimum.* Deus nulla re turbatur, ſed in omnibus rebus & euentis eſt æquanimis: ita ſanctus vitat omnem turbationem; quia modica, vel potiùs nulla gratia quieſcere poteſt in anima turbata. Hinc maledicta & malefacta proximorum, diſſimulat, & cum Dauide quaſi ſurdus ea non audit, & quaſi cæcus ea non videt: quia totus in Deo, Deique voluntate & dilectione defixus eſt & conquieſcit. Decimumtertium, Deus non quærit com- *Decimumtertium.* modum ſuum, ſed in omni opere creationis, conſeruationis, gubernationis, redemptionis, &c. ſpectat bonum hominum & creaturarum: ſic & ſanctus non quærit quæ ſua ſunt, ſed purè Dei gloriam, & proximorum vtilitatem in omnibus actibus ſuis procurat: quia quantò magis & puriùs Deum reſpicimus, & quantò minus noſtram, magiſque proximi vtilitatem attendimus, tantò acceptabilius eſt Deo, & tantò

vni-

Decimum-quartum. vniuerſitati fructuoſius eſt opus noſtrum. Decimumquartum, Deus omnia bene & perfectè facit in operibus naturæ, æquè ac gratiæ, ſiue ſit ventus, ſiue pluuia, ſiue calor, ſiue frigus, ſiue ſterilitas, ſiue vbertas, &c. pro illo tempore nil melius fieri poteſt: quia immenſa ſua ſapientia ſingula perfectè ſuo tempore operatur. ſic & ſanctus ſtudet eſſe in ſingulis operibus ſuis perfectus, quia tota ſalus eius, & omnis laus Dei, ac vniuerſitatis vtilitas ex vno opere penderet; & quaſi numquã ad illud eſſet reuerſurus, neque aliud opus incepturus; vnde in eo conquieſcit, donec illud abſoluat & compleat. Qui enim cupit aliquid abſoluere, ideoque feſtinat, vt ad illud ſe transferat, minuit affectum, & conatum operis laſſeſcit, & facilè ab incepto deſiſtit. *Decimum-quintum.* Decimumquintum, Deus non punit bis idipſum: idem facit ſanctus, qui in hoc, & in reliquis vniuerſis ſtudet ſe per omnia conformare ſanctiſſimæ Dei voluntati. Hæc ſummatim, quæ fusè D. Thomas opuſc. 62.

VERS. 14. QVIS SCIT SI CONVERTATVR?] Ita vertunt & Septuag. Vatab. & alij paſſim, licèt enim τὸ *ſi* non ſit in Hebræo, tamen de more ex phraſi Hebræa ſubintelligitur. Vox *ſi* ſignificat dubitationem Prophetæ de venia Iudæis, etiam pœnitentibus apud Deum impetranda: licèt enim certò ſciret Deum pœnitentibus ſemper remittere offenſam, id eſt, culpam & pœnam æternam; tamen ſciebat pariter Deum non ſemper pœnitentibus remittere pœnam temporalem, qualis hic erat excidiũ Iudææ per Chaldæos à ſe decretum & comminatum. De illa ergo dubitans Propheta, ait: *Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat?* id eſt, an fortè ignoſcat: q. d. Spero eum ignoſciturum, at aſſerere & promittere non audeo. Simili modo Deus Dauidi pœnitenti culpam homicidij & adulterij remiſit, non pœnam: nam eum puniuit morte filij, & priuatione regni in perſecutione Abſalonis, 2. Reg. 12. 10. ita S. Hieron. Theod. Rufin. Rupert. & alij. Chald. ex Hebræo, omiſſo *ſi* vertit aſſertiuè, & paraphraſticè hoc modo: *Qui ſcit apud ſe eſſe peccata, diſcedat ab eis, & miſericordia applicabitur ei, & quicumq; pœnitentiam egerit, remittentur ei peccata ſua, & recipiet benedictiones ac conſolationes, & erit eius oratio ſicut viri qui offert oblationes, & libamina in domo ſanctuarij Domini.*

ET IGNOSCAT] נִחַם *venicham*, id eſt *& pœniteat*, hoc eſt, reuocet ſententiam, non vaſtando Iudæam per Chaldæos, uti decreuerat.

ET RELINQVAT POST SE BENEDICTIONEM] Eſt proſopopœia: loquitur enim de Deo, quaſi de homine offenſo, qui pœnitentia amici à quo offenſus eſt placatus, iram & offenſam ponens, ad amicum redit blandus & ſerenus, imò cum munuſculis & donis, quæ deinde abiens illi relinquit, tamquam ſymbola amicitiæ redintegratæ, q. d. Simili modo Deus vobis, ô Iudæi, relinquet benedictionem, id eſt, frugum & bonorum omnium copiam, ex qua illi in gratiarum actionem *ſacrificium & libamen* crebrò & largè offerre poſſitis. Paulò aliter τὸ *poſt ſe* explicat Chriſtoph. à Caſtro. q. d. Poſt tuam vindictam, putà poſt 70. annos captiuitatis Babylonicæ.

VERS. 15. CANITE TVBA IN SION] vt ſono tubæ omnes conuocetis ad publicam ſupplicationem & litaniam ad tantam cladem auertendam. Iudæi enim ad populum conuocandum vtebantur tubis, ex præſcripto Dei Num. 10. 2. non campanis; hæ

A enim propriæ ſunt Chriſtianorum: & initio quidem fuerunt minores, ſed pace Eccleſiæ reddita per Conſtantinum paulatim grandiores factæ, nomen autem campanarum acceperunt à loco, vbi primò maiores factæ ſunt, nempe à ciuitate Nola in Campania; vnde & minores campanulæ, dicuntur Nolæ. Ita Ration. diuin offic. lib. 1. c. 4. n. 1. Cardinal Baron. tom. 1. anno Chriſti 58. Iudochus Lorichius in Theſaur. Theolog. verbo *Campana*.

Moral. de publicis litanijs. Ex hoc loco refellitur Lutherus, & eum ſecuti Magdeburgenſes centuria 3. c. 10. in Tertull. qui proceſſiones & litanias publicas referunt ad Montani hæretici cæremonias, & Tertulliani errores. Nam illas hoc loco Deus indici iubet per Prophetam, vti & Ioſue c. 6. v. 4. vbi per illas corruerunt muri Iericho. Eaſdem indixit Dauid 1. B Paral. 13. 2. & Ioſaphat 2 Paral. 20. 21 imo eas ſanxit Chriſtus ſuo facto & exemplo, dum publica populi proceſſione ingreſſus eſt Hieroſolymam in die palmarum, Matt 21. 8: Ita Gregor. magnus in publica lue & peſte publicas litanias indixit, quibus auerſa eſt ira Dei & plaga, vt ipſe teſtatur l. 11. Epiſt 2. Et Carolus Magnus Imp. l. 6. legum c. 74. *Litania*, inquit, *maior more Romano ſeptimo Calend. Maij celebretur.* Eandem ſanxit Concilium Moguntinum habitum anno Chriſti 813 c 33 Ita an. 30. imperij Theodoſij Imp. cùm Conſtantinopolis terræ motu quateretur, totus populus ſupplicans inclamauit *Kyrie eleiſon*, ac puer raptus in cœlum iuſſus eſt Epiſcopo & populo nunciare, vt litanias facerent, dicerentque: *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis, miſerere nobis.* Proclus ergo Epiſcopus hac ſuſcepta C litania præcepit populo ſic canere, & ſtatim terræ motus ceſſauit, inquit Paulus Diaconus lib. 14. Var. hiſt. Plura vide apud Iodocum Coccium in Theſauro Cathol. l. 2 p. 2. l. 3. a. 7. Verè S. Leo ſerm. 3 de ieiunio ſeptimi menſis c. 3 *Pleniſſima*, ait, *peccatorum obtinetur abolitio, quando totius Eccleſiæ vna eſt oratio, & vna confeſſio: ſi enim duorum vel trium ſanctorum pio conſenſui, omnia quæ popoſcerit, Dominus præſtanda promittit, quid negabitur multorum millium plebi vnam obſeruantiã pariter exequenti & per vnum ſpiritum concorditer ſupplicanti?* Et Tertul. in Apologetico: Publica, ait, omnium oratione, *quaſi manu facta expoſtulamus, & vim facimus Deo. Sed hæc vis grata eſt Deo.*

SANCTIFICATE IEIVNIVM, indicite ſanctum ieiunium. Vide dicta c. 1. v. 14. VOCATE COETVM] Myſticè S. Bernard. ſerm. 4 de ieiunio Qua- D dragesimæ, ait, *ieiunio noſtro, vt facilè cælos penetret, duæ alæ orationis ſcilicet & iuſtitiæ*, vt reddas fratri vnitatem & pacem, quam debes, vnde ait: *Vocate cœtum. Quid eſt enim cœtum vocare? Vnitatem ſeruare, diligere pacem, fraternitatem amare. Superbus ille Phariſæus ieiunium habuit, ieiunium ſanctificauit, qui nimirum & ieiunauit bis in ſabbatho, & gratias egit Deo. ſed non vocauit cœtum, dicens: Non ſum ſicut cæteri hominum, ideò, ala vna nitens ieiunium eius, non peruenit in cælum. Vos ergo chariſſimi lauate manus veſtras in ſanguine peccatoris, & omnino ſolliciti eſtote vt alas duas habeat ieiunium veſtrum, ſanctimoniam ſcilicet, & pacem, ſine qua nemo videbit Deum ſanctificate ieiunium, vt pura intentio & deuota oratio diuinæ illud offerat Maieſtati. Vocate cœtum, vt congruat vnitati; laudate Dominum in tympano & choro, vt tamen ſit mortificatio carnis.*

Vers. 16. Sanctificate ecclesiam] q.d. Facite qua moriendo, qua exhortando, qua minando, qua ſanctæ vitæ exemplo præeundo, vt totus eccleſiæ populus ſe Deo ſuo ſanctum præſtet, itaque eius offenſam placet, eumque ſibi reconciliet, ita S. Hieron.

Coadunate senes] q.d. Congregate omnis ætatis, ordinis & ſexus homines, vt omnes clament in cælum, flagitentq; miſericordiam, eamq; communi omnium voce, quaſi armata manu, à Deo extorqueant, Nominat præ cæteris *ſenes*, quia hi effœta ætate ſolent eſſe puriores à vitiis carnis, & ob affectam debilemque valetudinem proniores ad preces & vota. Item *paruulos & ſugentes vbera*, vt hi innocentes ſuo miſerabili vagitu aures Dei pulſent, flectantq; ad miſericordiam. Sic de paruulis ab Herode occiſis ait S. Aug. ſerm. 3. de Innocentibus: *Miſerebatur lamentatio matrum, & ad cælum tranſibat oblatio paruulorum*, Deū concilians matribus totique Iudææ. Sic pullos coruorum lamentabili crocitatione, quaſi naturali prece, poſcere cibum à Deo, docet Pſaltes pſ. 146. 9. *Qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum*. Et leunculos ſuo rugitu, *Catuli leonum*, inquit, *rugientes vt rapiant, & quærant à Deo eſcam ſibi*, pſal. 103. 21. Et v. 27. de omnibus animalibus ait: *Omnia à te exſpectant, vt des illis eſcam in tempore*. Hæ enim ſunt quaſi naturales animalium obſecrationes, quibus tacitè ab auctore naturæ poſtulant cibum & potum ſibi congruum. Vnde Deus illorum conditor eas audit & exaudit, dum cuique eſcam prouidet & largitur. Adde, paruulos hos ſuo ploratu excitare parentes & vicinos, vt feruentiùs orent & plorent.

Egrediatur sponsus] q.d. Sponſi & ſponſæ complexibus & voluptate thalami abſtineant, ac dent ſe pœnitentiæ & lachrymis, adeantque eccleſiam, vt vna voce omnes vociferentur in cælum, flagitantes veniam. Docet hic Propheta, tempore publicæ calamitatis, pœnitentiæ & ſupplicationis coniugibus abſtinendum coniugio, vt meliùs ſe dent orationi. quod & docet Apoſt. 1. Cor. 7. 5. Et Rituale Romanum iubet, vt Paſtores hac de re moneant coniuges, dum eos matrimonio coniungunt. Ita Nicolaus I. in reſponſ. ad quæſt. Bulgar. c. 50. ſcribit vt toto tempore Quadrageſimæ, vtpote orationis & ieiunij, vſu coniugij abſtineant. Ita Noë eo abſtinuit toto tempore diluuij degens in arca, idque volente Deo, vti ex S. Ambroſ. dixi Gen. 8. 16.

Symbol. Hugo Victor. *Sponſus*, inquit, id eſt ſapiens, *egrediatur de cubili ſuo, id eſt, de ſtudio ſapientiæ; & ſponſa de thalamo ſuo, id eſt, de priuilegio deſcendat contemplatiuæ gratiæ: & ſqualorem ſubeant pœnitentiæ, obtentu quærendæ veniæ*.

Vers. 17. Inter vestibulum et altare] Nota ex lib. 3. Reg. 6. templum Iudæorum propriè tantùm duas continuiſſe partes, ſcilicet Sanctum, & Sanctum ſanctorum; ſed ante ſe habuiſſe veſtibulum, ſiue porticum, quam Aquila vertit, *πρόδομον*, quaſi præuiam templo. Hebr. vocatur אולם *vlam*, id eſt, colligatum & connexum templo; Symmach. vertit, *προπύλαιον* q.d. *Anteſores*, *proforium*: idque duplici de cauſa; prior, ad dignitatem baſilicæ, & ad maieſtatem incolarum. Hac enim de cauſa palatiis addi ſolent veſtibula, vt docet Vitruuius li. 6. c. 8. ſic Romæ ante baſilicam S. Petri, S. Laurentij, S. Clementis, S. Crucis, &c.

A videmus veſtibula, ſiue porticus ſuis columnis ſubnixas. Poſterior, ad aduenientium ſtationem. Vnde Macrobius lib. 7. c. 8. *veſtibulum* dici putat quaſi *veſtabulum*, vel *veſtatio*: *ve* autem tum intenſionem ſignificat, tum munitionē. Nam *vetus* dicitur ab ætatis magnitudine, quaſi ve, id eſt magna ætas: *vehemens* quaſi vi mentis inſtructum. *Vecors* autem & *veſanus* priuationem ſignificant ſanitatis & cordis. Ergo locum ante fores relictū dici putant veſtibulum à ſtationis exceſſu: quia in eo diu ſtabant aduentantes, domus dominum ſalutaturi, exſpectantes audientiam. Et Gellius l. 16. c. 5. Veſtibulum dici putat, quaſi venientium ſtatio: Seruius verò, quòd ianuam veſtiat, vel quòd Veſtæ conſecratum eſſet. Vnde nubentes puellæ limen non tangunt. Hinc Lucanus lib. 2.

Veſtibulum quod eius etymon.

Tranſlatá vetuit contingere limina planta.

B Porrò veſtibulum hoc templi ad magnificentiam habebat in altitudine 120. cubitos, vti docet Villalpando l. 3. de Templo c. 46. Erat ergo inſtar ingentis turris: vnde in eius pinnaculo, hoc eſt culmine, ſtatuit diabolus Chriſtum, eum tentans & dicens: *Mitte te deorſum*. q.d. Si tu es filius Dei, ergo hoc tuum eſt templum: mitte ergo te deorſum, vt illæſum te ſiſtas inter veſtibulum & atriū ſacerdotum; illique æquè ac laici, hoc miraculum videntes, te vt templi dominum, Deique filium agnoſcant & colant; ita Franc. Lucas in Matth. 4. Nam ante hoc templi veſtibulum, erat atrium ſacerdotum ſub dio. & in eo erat altare holocauſtorum: poſt hoc atrium ſacerdotum ſequebatur atrium extimum laicorum, quod ab atrio ſacerdotum diuidebatur muro trium cubitorum altitudinis, teſte Ioſepho lib. 8. Antiq. ita vt populus

C ſpectare poſſet ſacerdotes, holocauſta, cæteraque quæ fiebant in atrio ſacerdotum, non autem illud ingredi.

Iubet ergo hic Propheta ſacerdotibus, vt inter templi veſtibulum & altare holocauſtorum, id eſt in atrio ſuo, ſed proximè ad veſtibulum & templum, ſupplices orent & plorent: idque Primò, quia decebat eos proximè ad templum, in tanta populi neceſſitate ſupplicare. Secundò, vt populus eos ſpectare poſſet, & eorum exemplo accendi ad communes preces & comploratiōnes; ita S. Hieron. Lyran. Ribera, à Caſtro, Villalpando & alij. Tertiò; quia ſacerdotes priùs ſacrificabant, & per victimas pro peccato, & holocauſta parabant ſibi aditum ad Deum, vt deinde accedentes ad veſtibulum templi, ſua vota preceſque Deo ſupplices offerrent. Quare tropol.

D ſignificabatur, accedenti ad orationem præmittendam eſſe mortificationem: altare enim holocauſtorum ſymbolum erat mortificationis, templum orationis.

Denique in hoc loco à Ioële hîc deſignato occiſus eſt & Martyr occubuit Zacharias Propheta, de quo Chriſtus Matth. 23. v. 35. ait, *Vſq; ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare*: quod hîc dicitur, *Inter veſtibulum & altare*. Veſtibulum enim templo erat connexum, & quaſi pars extima templi: quare nomine templi comprehendit illud Chriſtus. *Plorabunt*, id eſt proſtrati, cinereque & ſacco operti plorent & dicant: *Parce Domine*. Hebræi enim ſæpè futurum capiunt pro imperatiuo vel ſubiunctiuo; ita S. Hieron.

Nota hîc, ſacerdotum eſſe flere & plorare peccatà

eſta populi. Ità olim pij ſacerdotes fluebant lachrymis in ſacrificio. Hac de cauſa ſudario vtebantur, vti etiamnum vtuntur. Audi Amalarium l. 3. de Eccleſ. offic. c. 24. *Propter effuſionem lachrymarum tergendam fertur ſudarium, vt in Martyrologio Bedæ legitur 19. Iuly, quòd Pater noſter Arſenius propter redundationem lachrymarum tergendam, ſemper ſudarium in ſinu vel in manu habuerit. In manu ſiniſtra portatur, vt oſtendatur in temporali vita, tædium nos pati ſuperflui humoris, hoc eſt, carnalis delectationis.* Porrò Beda in Collectan. agens de veſtibus ſacerdotum tom. 3 hoc ſudarium vocat mappulam, ſiue amapham, ita dictam, à mundando ſudore & humore; eamque ait ſacerdotem geſtare in ſiniſtra. Vnde videtur, quòd mappula hæc fuerit manipulus: nam & manipulus videtur dici quaſi manus mappula; quodque in locum mappulæ, deficiente deuotione & lachrymis ſacerdo- B tum, ſucceſſerit noſter manipulus. Quocirca Amalarius inter veſtes ſacerdotis non nominat manipulum, ſed eius loco ponit ſudarium. Hinc & ſacerdos induens manipulum ait: *Merear Domine portare manipulum fletus & doloris, vt cum exultatione recipiam mercedem laboris.* Manipulus ergo eum moneat compunctionis, deuotionis & lachrymarum priſcorum ſacerdotum.

Manipuli ſacerd. origo & vſus.

NE DESHEREDITATEM TVAM (populum tuum, de quo dixiſti: *Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hereditatis eius*, Deut. 32. 9. &, *Eritis mihi in peculium de cunctis populis*, Exodi 19. v. 5.) IN OPPROBRIVM, VT DOMINENTVR EIS NATIONES] Chaldæi.

QVARE DICVNT (id eſt dicent; Septuag. *ne dicant*) VBI EST DEVS EORVM?] q. d. Si nos tradis Chaldæis, Gentes & nos, & te, ô Domine ſubſannabunt & blaſphemabunt dicentes: Deus Hebræorum ſuos Iudæos deſeruit, quia infirmus eos contra Chaldæos tutari non valuit; aut, ſi valuit, immiſericors & crudelis noluit. Auerte hæc probra à te, à nomine tuo glorioſo.

18. Zelatus eſt Dominus terram ſuam. & pepercit populo ſuo.

19. Et reſpondit Dominus, & dixit populo ſuo: Ecce ego mittam vobis frumentum; & vinum, & oleum, & replebimini eis: & non dabo vos vltrà opprobrium in Gentibus.

20. Et eum, qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inuiam & deſertam: faciem eius contra mare Orientale, & extremum eius ad mare nouiſſimum: & aſcendet fœtor eius, & aſcendet putredo eius, quia ſuperbè egit.

21. Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificauit Dominus vt faceret.

22. Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt ſpecioſa deſerti, quia lignum attulit fructum ſuum, ficus & vinea dederunt virtutem ſuam.

23. Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro: quia dedit vobis doctorem iuſtitiæ, & deſcendere faciet A ad vos imbrem matutinum & ſerotinum, ſicut in principio.

24. Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.

25. Et reddam vobis annos, quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam miſi in vos.

26. Et comedetis veſcentes, & ſaturabimini: & laudabitis nomen Domini Dei veſtri, qui fecit mirabilia vobiſcum: & non confundetur populus meus in ſempiternum.

27. Et ſcietis quia in medio Iſrael ego ſum, & ego Dominus Deus veſter, & B non eſt amplius: & non confundetur populus meus in æternum.

ZELATVS EST (zelabitur, id eſt, amore & zelo proſequetur) DOMINVS TERRAM SVAM, Iudæam: ET PEPERCIT, id eſt parcet, POPVLO SVO] cùm Cyrum flectet, vt eos è Babylone in Iudæam liberos dimittat, ſcilicet poſtquam eos captiuitate ſeptuaginta annorum punierit, in eaque contritos, pœnitentes ſibique ſupplicantes, vti præceſſit, audierit. Conſolatur de more Propheta ſuos poſt minas & ſupplicia; vide canon. 12. ita S. Hieron. & alij paſſim. Vnde Arabicus vertit, *zelatus eſt Dominus terræ, & pepercit populo ſuo.* Vers. 18.

Tropolog. vide hîc fructum contritionis & pœnitentiæ quæ Deum non tantùm ad miſericordiam & amorem, ſed & ad zelum parcendi, & C tuendi pœnitentes excitat & accendit. Quare meritò exclamat hîc Hugo Victor. *O fructuoſa & virilis pœnitentia! O virago amplectenda, mediatrix peccatorum fideliſſima! O ſecunda naufragij tabula! O refugium pauperum, miſerorum auxilium! exulum ſpes, debilium fomes, lumen cæcorum, petulantium virga, vitiorum ſera, virtutum apotheca! quæ ſola iudicem flectis, conditorem arguis, Omnipotentem ſternis, dum vinceris vincis, dum cruciaris crucias, dum vulneras ſanas, dum ſalubriter ſuccumbis glorioſè triumphas. Tu ſola cæteris ſilentibus, thronum gratiæ audacter conſcendis.* Probat id & illuſtrat exemplis *David*, inquit, *manu ducens reconcilias, Petrum reſtituis, Paulum illuminas, Publicanum ſumptum de telonio Apoſtolorum ſidenter inſeris choro: Mariam de proſtibulo leuas in æthera, & iungis Chriſto: Latronem affixum patibulo adhuc vernantem ſanguine inſeris paradiſo. Quid plura? Tui iuris eſt cæleſtis curia.* Et mox per antitheta, mala culpæ inflicta D c. 1. 10. bonis (quæ ſequuntur v. 22.) pœnitentiæ opponens, & emendans: *Contra terræ vaſtitatem*, inquit, *ipſius opponit vbertatem, contra famem ſaturitatem: contra opprobrium gloriæ ſecuritatem: contra crudelitatem & incurſionem hoſtium, ipſorum fœtorem & interitum: contra ſterilitatem fructuum, & arborum ariditatem, ipſorum germina & vbertatem: contra famem verbi & ſitim doctrinæ fontem vitæ inducit, & doctorem iuſtitiæ: contra triſtia gaudium, contra confuſionem ſolatium, contra ignominiam gloriam, contra mortem vitam, contra cinerem coronam.*

Elogia pœnitentiæ.

RESPONDIT DOMINVS, per me Ioëlem hoc loco] ECCE EGO MITTAM VOBIS FRVMENTVM] quod abſtuli per erucam, locuſtam, bruchum & rubiginem, c. 1. 4. Vers. 19.

ET NON DABO VOS VLTRA OPPROBRIVM] *Vltrà*, id eſt in longum tempus, putà hoc ſæculo,

vel

vel quamdiu durabit veſtri memoria. Sic *τὸ non vltrà*: non perpetuum, ſed longum, & immemoriale tempus ſignificat, 3. Reg. 10. 10. 4. Reg. 6 23 & alibi.

VERS. 20. ET EVM QVI AB AQVILONE EST (Aquilonarem tyrannum) PROCVL FACIAM A VOBIS.]

Veniens ab Aquilone quis.

Quæres, quiſnam hic Aquilonaris? S. Hieron. Theodor. Remigius, Albertus & Hugo accipiunt Sennacherib, quem Dominus longè fecit à Ieruſalem: quia dum eam obſideret, angelus Domini vna nocte percuſſit centum octuaginta quinque millia militum, itáque eum fugere compulit, 4. Reg. 19. 35.

Verùm Ioël tota prophetia agit de vaſtitate Iudæis imminente, non à Sennacherib, ſed à Nabuchodonoſor & Chaldæis, vti iam ſæpiùs dixi. Hic enim veniens ab Aquilone, id eſt è Chaldæa, cepit & vaſtauit Ieruſalem, ac Iudæos in captiuitatem Babylonem abduxit. Vnde Ierem. ca. 1. 14. comminans eius cladem, eumdem vocat Aquilonem: *Ab Aquilone*, inquit, *pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ.* Hunc Deus procul fecit & abegit à Iudæis, dum eius filium, vel nepotem Baltaſarem cum vrbe Babylone, totóque regno per Cyrum euertit. Quocirca Chaldæi, qui tum in Iudæa degebant, illique præſidebant, vt patet Ierem. 40. 10. audita hac Baltaſaris domini ſui clade, perterriti fugerunt in inuias ſolitudines, partim verſus mare mortuum, ſitum ad Orientem Iudææ; partim verſus mare Mediterraneum ſitum ad Occidentem eiuſdem, multiq; ex illis à Iudæis & Perſis cæſi ſunt, ita vt occiſorum fœtor & putredo aërem compleret, ſicque punita eſt eorum ſuperbia & tyrannis, qua populum Dei ſuperbè opprimebant. ita Theodor. & à Caſtro.

Secundò, S. Hieron. & alij multi mox citandi, per hunc venientem ab Aquilone, meliùs & pleniùs intelligunt Holofernem, qui miſſu alterius Nabuchodonoſoris regnantis in Niniue, Iudæos Babylone reuerſos inuaſit, ſed euerſus & cæſus eſt à Iudith. De eo enim dicitur: *Venit Aſſur ex montibus ab Aquilone, in multitudine fortitudinis ſuæ.* Iudith 16. 5. Cæſo enim Holoferne, milites

Eſt Holofernes.

Aſſyrij fugerunt in inuia, diſperſique ſunt verſus mare Occidentale & Orientale. Iudæa enim ab Occaſu habet mare Mediterraneum, quòd hîc nouiſſimum dicitur, ab Oriente verò habet mare Galilææ, quod & Genezareth & Tiberiadis dicitur, è regione cuius erat Bethulia, vbi fugati ſunt Aſſyrij. q. d. Exercitum immenſum Holofernis, qui videbatur pertingere à mari Galilææ vſque ad mare Mediterraneum, quaquauerſum in omnem mundi plagam diſpergam. Probatur hæc explicatio ex eo, quòd poſt reditum populi è Babylone in Iudæam, ſo eáque pacem & copiam frugum, Deus promittit hanc de tyranno ab Aquilone venturo victoriam: at nec in Scriptura, nec apud Ioſephum, alium tunc ex Aquilone veniſſe legimus, niſi Holofernem. Adde, huic magis congruit, quòd hîc dicitur de fuga militũ ad mare Galilææ & Mediterraneum, quàm Nabuchodonoſori & Chaldæis. ita Ribera. Licet enim Pererius in c. 1 Danielis, Genebr. l. 2. Chronol. Canus l. 11. de Locis c. 6. à Caſtro hîc, Serarius in ca. 1. Iudith, & nonnulli alij putent hiſtoriam Iudith contigiſſe ante captiuitatem Babylonicam ſub Manaſſe rege Iuda; tamen Suidas

A v. *Iudith*, & Iulius Africanus apud eumdem, S. Aug. l. 18. de Ciuit. 26. Euſeb. in Chron. Beda de Tempor. Rabanus, Hugo Card. Dion. in Iudith c. 1. Gerardus Mercator in Chronol. Ribera & alij multi putant poſt eam contigiſſe, regnante vel Cambyſe, vel Dario Hyſtaſpis, vel eius filio Xerxe, de quo plura dixi in libro Iudith.

Alleg. Aquilonaris hic tyrannus eſt diabolus, qui quaſi Boreas frigus, id eſt acediam & torporem, mentibus hominum immittit, hiememque virtutum & bonorum operum inducit: ſed hunc fugauit Chriſtus, qui quaſi Auſter, calorem & feruorem mentibus Apoſtolorum & fidelium aſpirauit. Vnde de eo dicitur Cant. 4. 16. *Surge* (tranſi, abi) *Aquilo, & veni Auſter: perfla hortum meum, & fluant aromata illius*, putà aromata virtutum, ait ibidem Theodor. & Nyſſenus. Vnde

Chriſtus eſt Auſter, diabolus Aquilo.

B Richard. de S. Victore ibidem addit: *Per Aquilonem enim colliguntur aquæ ne fluant; vnde dictus eſt Aquilo quaſi aquas ligans.* Hinc & *Deus ab Auſtro veniet*: ait Habacuc ca. 3. 3. Porrò Hugo Victor. ſingula ita adaptat: *Is qui ab Aquilone eſt apoſtata angelus, qui per incarnationem Chriſti, per verbum fidei, per gratiam baptiſmi expulſus eſt in terram inuiam, id eſt, in ariditatem Gentilis & Iudaici populi.* Vnde Chriſtus: *Cùm*, ait, *immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem*, Matth. 12. 43. Pergit Hugo: *Mare Orientale ſunt electi, nouiſſimum reprobi, facies intentio, extremum incluſio, vel mare Orientale ſunt primitiæ electionis Gentium, nouiſſimum crudelitas Iudæorum: fœtor eius eſt mors Antichriſti: putredo ſuper eum, ſententia iudi-*

C *cij.* Vnde de his ait Iſaias cap. vlt. v. vlt. *Egredientur* (beati) *& videbunt cadauera virorum qui præuaricati ſunt in me: vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt vſque ad ſatietatem viſionis omni carni.* Vide ibi dicta. Arabicus vterque vertit *Occidentalem* (vel *Occidentem*) *expellam à vobis.* Sub Aquilone enim intelligitur ei vicinus Occidens, in quem tendunt reprobi: diabolus enim eos trahit in occaſum; ſicut ſub Auſtro intelligitur ei vicinus Oriens, in quem tendunt ſancti & beati.

Moraliter: *terra eſt reproba anima: inuia eſt, quia ſine viſitatione angelorum: deſerta, quia ſine fructu virtutum, & ſemine morum: dæmonis expulſio eſt peccati confeſſio: mare Occidentale, eſt mens per compunctionem amara. per deuotionem contemplationis Oriens facta: mare nouiſſimum, eſt mens fœtore conſcientiæ ama-*

D *ra, deſperatione veniæ abſorpta: facies eius, aſtuta intentio nocendi: extremum eius, furor & inſania triumphandi: fœtor eſt odium peccati, putredo contemptus mundi.* Hucuſque Hugo.

MARE ORIENTALE] *Mare Orientale* eſt mare Galilææ, vel potiùs mare mortuum, ſiue lacus Aſphaltites, in quem verſa eſt Sodoma & Pentapolis, dum cæleſtis igne cõflagrauit, quod proinde vocatur mare ſalſiſſimum, & ponitur limes Iudææ, ſiue terræ Iudæis promiſſæ ab Oriente, Nu. 34. 3. Sicut ibid. v. 9. limes eiuſdem ab Occidente ponitur mare magnum, ſiue Mediterraneum. ita S. Hieron. Albert. Lyran. Minus rectè ergo aliqui per *Mare Orientale* accipiunt Oceanũ. Hic enim non tangit Iudæam, atque tam verſus Meridiem aliaſque mundi plagas, quàm verſus Orientem porrigitur.

Loquitur hîc iugiter Propheta de exercitu Aſſyriorum, vel Chaldæorum ſub allegoria lo-

cuſtarum, atque alludit ad plagam locuſtarum, Ægypto à Moſe inflictam. Has enim orante Pharaone tollens Moſes, induxit ventum occidentalem, putà Zephyrum, qui *arreptam locuſtam proiecit in mare rubrum.* Exodi 10.19. Simili enim modo Deus Aſſyrios diſperſit ex Iudæa, vt fugerent verſus eius limites, putà verſus mare mortuum, & ad mare Mediterraneum in cæteras regiones.

Ascendet pvtredo eivs] Hebr. צַחֲנָתוֹ *tſachanato*, quod S. Hieron. Tigur. & alij vertunt, *putredo eius*; Septuag. vertunt βρόμος αὐτοῦ, quod Romani vertunt pariter *putredo eius.* Sed Complut. vertunt *ſonitus eius*: quia βρόμος & putredinem ſiue fœtorem putidum, & ſonitum ſiue crepitum, fremitum & mugitum ſignificat. Hic tamen potiùs putredinem & fœtorem vertas: hunc enim ſignificat hebr. *tſachanato*, vt vertit S. Hier. Tigur. & alij.

Vers. 21. Noli timere terra] Iudææ ſcilicet. Iudææ enim, id eſt eius incolis, putà Iudæis poſt reditum è Babylone promittit bona quælibet temporalia, eaque per antitheſin malis ſingulis, quæ iiſdem comminatus eſt c. 1. v. 4. & ſequ. opponit. ita S. Hieron. Theodor. Hugo & alij. Myſticè ſub hiſce temporalibus intelligit bona ſpiritualia per Chriſtum danda, ad quę ſenſim aſſurgit: *Omnibus*, ait S. Hieron. *quibus ſuprà comminatus fuerat, nunc contraria pollicetur, & lætis triſtia mutigat, & lachrymas vertit in riſum.*

Qvoniam magnificavit Dominvs vt faceret] Hoc eſt magnificè Deus tecum fecit, id eſt faciet: magnifica tecum facturus eſt, magna tua rerum damna maiore copia & magnificentia farciet, imò obruet. Eſt hebraiſmus: reperitur enim לַ *vt faceret*, quod continetur in voce *magnificauit.*

Vers. 22. Nolite timere animalia regionis, præ fame & defectu paſcuorum ſqualentia & tabeſcentia, vt dixit c. 1. v. vlt. Qvoniam germinaverunt speciosa deserti] q.d. Poſt reditum è Babylone faciam vt germina loca amœna, antea deſolata & deſerta, faciam vt prata, imò & ſteriles ericæ proferant pinguia paſcua & agri lætas ſegetes, quibus vos, ô animalia, paſcamini & impinguemini.

Ficvs et vinea dederunt virtvtem svam] Id eſt, fructum vigoris ſui, ait Chald. putà vigoroſas, ſapidas & ſucculentas vuas & ficus. Eſt metonymia: ponitur enim cauſa pro effectu, *virtus*, ſiue vigor pro fructu vegeto & vigoroſo.

Vers. 23. Et filii Sion exvltate et lætamini in Domino Deo vestro] Qui licèt omnium ſit cõmunis Dominus, tamen propriè ſe veſtrum dumtaxat Deum oſtendit, dando vobis tanta & tam magnifica dona, ac ſi veſter tantùm eſſet pater, prouiſor & procurator; cęteras verò gentes præ vobis negligeret. Porrò *Sion*, non carnalem, ſed ſpiritualem hic accipit. *Filij* ergo *Sion*, ſunt omnes filij Eccleſiæ Chriſti, omnes fideles & Chriſtiani. Ad Chriſtum enim ſalit & euolat Propheta: hic enim eſt Doctor iuſtitiæ, vt iam dicam. Solent enim Prophetæ à ſolutione captiuitatis Babylonicæ, & libertate data per Cyrum quaſi à typo ſalire ad antitypum, putà ad ſolutionem captiuitatis humanæ è poteſtate diaboli; & libertatem filiorum Dei datam per Chriſtum.

A Qvia dedit vobis doctorem ivstitiæ] Pro *doctorem* hebr. eſt מוֹרֶה *more*; quod aliqui vertunt pluuiam, ſicque hunc locum transferunt, *quia dedit vobis pluuiam propter iuſtitiam.* Vnde appoſitè ſequitur: *Et deſcendere faciet ad vos imbrem matutinum & ſerotinum.* Fauet verſio Septuag. *quoniam dedit vobis eſcas* (triticum ex pluuia fœcundante agros) *in iuſtitiam.* q.d. Poſt reditum è Babylone dabit vobis Deus pluuiam, indeque meſſem & annonam copioſam, in præmium veſtræ pietatis & iuſtitiæ, vtque ſtudioſiùs ei ſeruiatis in iuſtitia. ita S. Hieron. & Theodor. Hinc & Syrus, & Arabicus vterque vertit, *dedit vobis cibum iuſtitiæ.*

Verùm meliùs *more* vertas *doctorem.* Primò, quia ita vertit S. Hieron. Chald. Vatabl. Clarius, Arias & paſſim alij. Secundò, quia de pluuia mox ſubdit: *Et deſcendere faciet ad vos imbrem*: ergo
B hic *more* non imbrem, ſed doctorem ſignificat; alioqui eſſet tautologia, & idem bis diceretur. Tertiò, quia hebr. eſt, *Dedit vobis more ad iuſtitiam*, quod propriè de doctore accipi debet, non de pluuia: nec enim pluuia, ſed doctor datur ad docendam iuſtitiam. Quartò, quia *more* ſemper alibi à Noſtro, Septuag. & alijs vertitur doctor, aut legiſlator: pluuia enim hebr. non *more*, ſed יוֹרֶה *iore* vocatur. Ita pſalm. 83. 8. *Etenim benedictionem dabit legiſlator*, hebr. *more*; licèt R. Dauid ibi vertat, *piſcinas operiet pluuia.* Iſaiæ 30. 20. *Et non faciet auolare doctorem tuum.* hebr. מוֹרֶךָ *moreca.* Et alibi paſſim. Vnde à *more* dicitur Syrum *mara* (vnde *maranata*, id eſt, *Dominus noſter venit*) Arabicum *mir*, id eſt magiſter, dominus: vnde *maria* idem eſt quod magiſtra, domina. Alludit tamen *more* ad תּוֹרָה *thora*, id eſt lex, & ad יוֹרֶה *iore* id eſt pluuia: quia Hebræi doctrinam vocant
C rorem vel pluuiam, eo quòd illam doctor inſtar pluuiæ ſuauiter, ſenſim & guttatim inſtillet auribus & mentibus diſcipulorum, eaſque ſapientia irriget, lætificet & fœcundet. Vnde Moſes Deuter. 32. 2. *Concreſcat, ait, vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina.* Quocirca in Hebr. hic eſt pulchra paronomaſia inter *more*, id eſt doctorem, *iore*, id eſt pluuiam, & יוֹרִד *iored*, id eſt deſcendere faciet. q.d. Deus dabit vobis *more*, id eſt doctorem, qui *iored*, id eſt deſcendere faciet, & quaſi è cælo ſtillabit in vos *iore*, id eſt, pluuiam cæleſtis doctrinæ. Sic Iſaias Chriſtum comparat rori è cęlis deſcendenti & terram irroranti c. 45. 8. *Rorate, ait, cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum.* Vide ibi dicta.

D Quæres, quiſnam hic *doctor iuſtitiæ*? Rabbini, quos ſequitur Ruffinus, aſſerunt eſſe Ezechiam regem qui populum excitauit ad pietatem Deique cultum 2. Paral. 30. Ideoque Ieruſalem ab obſidione Sennacherib liberauit. Alij volunt eſſe Ioſiam, pium pariter regem, qui aras idolorum euertit. Verùm hic non agitur de Sennacherib, ſed de Nabuchodonoſor, vel Holoferne: hunc enim doctorem promittit poſt captiuitatem Babylonicam, vt dixi v. 20. Adde, hic auguſtus titulus *Doctor iuſtitiæ*, in Scripturis non datur Ezechiæ, Ioſiæ aut Prophetis, ſed ſoli Meſſiæ, vt patet Iſaiæ 30. 20. & ca. 55. 4. *Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus*, quò hic alludit Ioël, præſertim quia hic doctor in Hebræo habet articulum, & vocatur הַמּוֹרֶה *hammore*, *Doctor iuſtitiæ quis?*

A *more*, id eſt, ille eximius & ſingularis orbis doctor, putà Doctor doctorum & Prophetarum omnium, quem ſinguli auidè exſpectamus, vtpote à Prophetis omnibus promiſſum. Vnde Ieremias c.23 6. loquens de Meſſia: *Hoc, ait, eſt nomen quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter.* Et Daniel cap 9. 24. *Vt adducatur iuſtitia ſempiterna, & vngatur Sanctus ſanctorum*, putà Chriſtus. Tertiò, quia ſequentia v.28. *Effundam ſpiritum meũ ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri: & dabo prodigia in cælo, &c. Sol conuertetur in tenebras: & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis*, ad nullum niſi ad Chriſtum pertinent.

Iiſdem rationibus confutatur ſententia recentiorum Rabbinorum, quos ſequuntur Lyran. Hugo, & Dionyſ. qui per *doctorem* accipiunt doctores, id eſt, Prophetas Iudæorum poſt captiuitatem Babylonicam, quales fuerunt Zacharias, Aggæus & Malachias: fateor tamen ad eos alludi, eoſque quaſi obiter perſtringi (alludit enim Ioël ad fœlicitatem populi Babylone redeuntis, cui dedit Deus frugum copiam. Vnde ſubdit: *Et implebuntur areæ frumento. Et reddam vobis annos quos comedit locuſta:*) ſed ita, vt acies Prophetæ primariò & directè figatur, finiatur & expleatur in Chriſto: ſicut Moſes Deut. 18. 18. promiſit poſt ſe Prophetam, id eſt Prophetas, & inter eos vnum eximium & ſingularem, putà Chriſtum. Chriſtus enim eſt vnus noſter Magiſter & Rabbi per excellentiam, vt ipſe ait Matth. 23. 8. ita Remig. Rupert. Haymo, Albert. Arias, Vatabl. Ribera, à Caſtro & alij.

Imber matutinus & ſerotinus quid?

C Et descendere faciet Dominus ad vos imbrem matutinum et serotinum] Apud Prophetas *imber matutinus* vocatur, qui in autumno depluit, cùm ſementis fit in Iudæa, vt illius grana ſoluantur, & radices figant in terra. *Serotinus*, qui matureſcente ſegete deſcendit in Aprili aut Martio. ita Chaldæus, Rabbini, & paſſim Interpretes. In Iudæa enim calida & ſicca regione, tota æſtate, id eſt, à Maio vſque ad Octobrem, per quinque menſes non pluit, ſed ſudum iugiter & ſerenum eſt cælum, tam nocte quàm die: vnde noctu in tectis ſub dio dormiunt, vti à viris grauibus qui ibi habitarunt accepi. Quocirca duplex ibidem eſt tempus pluuiæ, prius poſt æſtatem cùm iaciuntur ſemina, illudque dicitur manè, ſiue matutinum reſpectu ſegetis quæ tunc è terra erumpit, vti manè in aurora exurgit ſol: poſterius, ante æſtatem, quod ſegetes incraſſat & maturat, illudque dicitur ſerotinum reſpectu matutini iam dicti. Segetes enim ſuum quaſi habent diem, cuius aurora eſt germen & germinatio: veſpera, ſeges & meſſis, cùm ſcilicet in horrea conduntur.

D Nota Per hunc imbrem ſignificat meſſem, & fruges temporales copioſè dandas Iudæis poſt reditum è Babylone. ita S. Hier. Theodor. Remig. Albert. Hugo & Lyran. Verùm ſub his tropicè & metaphoricè, longè magis intendit ſignificare fruges, & bona ſpiritualia danda per Chriſtum. q. d. Chriſtus doctor iuſtitiæ talem vobis doctrinam, & tantam vbertatem bonorum ſpiritualium dabit, qualis & quanta olim in veteri teſtamento, imbre illo matutino & ſerotino adumbrabatur. ita Rupert. Haymo, Arias. Ribera, à Caſtro & alij. Id ita eſſe patet ex rationibus paulò antè allatis, & ex eo quòd hæc bona promittat *in æternum*: æterna autem ſunt bona ſpiritualia Chriſti, non temporalia Iudæorum. Quocirca imber matutinus, eſt prædicatio prima, ſiue doctrina, illuſtratio & gratia præueniens, quæ primò peccatorem conuertit, facitque iuſtum: ſerotinus eſt illuſtratio, & gratia conſequens, quæ iuſtum in iuſtitia promouet, & ad perfectionem deducit, ac præſertim eſt donum perſeuerantiæ, hoc enim iuſtum ad gratiam conſummatam, id eſt, ad gloriam & beatitudinem cæleſtem perducit. ita S. Hieron. Arias, à Caſtro & alij.

Symbol. imber matutinus fuit vetus teſtamentum, quod prima pietatis ſemina pullulare fecit: ſerotinus eſt nouum, quod veteris ſemina maturauit, & ad meſſem virtutum perduxit. ita S. Hieron. & Haymo.

B Ruſum Rupert. Matutinus, ait, imber fuit prædicatio Euangelij facta Iudæis à Chriſto & Apoſtolis: ſerotinus erit, quæ fiet ab Elia & Henoch in fine mundi cùm omnis Iſrael ſaluus fiet.

Et implebuntur areæ frumento] Perſtringit obiter fertilitatem Iudææ poſt reditum è Babylone, ſed per hanc intelligit præcipuè copiam chariſmatum & virtutum datam agris, & areis, ac oliuetis & vinetis, id eſt, Eccleſijs particularibus per Chriſtum. Porrò *torcularia*, in quibus exprimitur vinum & oleum, ſunt tum gymnaſia, monaſteria, collegia, aliaque aſceteria: tum perſecutiones & tribulationes, quibus vinum ſapientiæ & fortitudinis; ac oleum conſolationis diuinæ exprimitur & hauritur. Vers. 24.

C Tropolog. *Torcularia*, ait Hugo Victor. *ſunt ipſa corda inter ſpem & timorem poſita, conſtantiam ſuperiùs, patientiam inferiùs habentia: conſtantiam in tentatione, patientiam in tribulatione. Conſtantia ſiquidem premit, & deſuper arcet: patientia inferiùs iacet, & pondus ſuſtinet. Inter hæc duo mens ſancta quaſi in torculari poſita premitur, defæcatur, eliquatur. Premitur flagellis, defæcatur vitijs, eliquatur ab otijs. Premitur à calamitate, defæcatur ab iniquitate, eliquatur à vanitate. Hinc namque elicitur gemitus puræ confeſſionis: hinc fluunt lachrymæ anxiæ compunctionis: hinc manant ſuſpiria iucundæ deuotionis: hinc liqueſiunt deſideria ſuauiſſimæ dilectionis: hinc eluuntur ſtillicidia limpidiſſimæ contemplationis. Frumentum eſt perfectio iuſtitiæ: vinum claritas ſpiritualis intelligentiæ: oleum ſuauitas puriſſimæ conſcientiæ.* *Torcular eſt cor preſſum.*

D Et reddam vobis annos quos comedit locusta, brucus, &c.] q. d. Præteritam inopiam, quam vobis intulerunt Chaldæi, tum literales, tum potiùs myſtici, id eſt, dæmones & vitia, compenſabo gratiarum & opum cæleſtium vbertate. Vnde Chald. vertit, *reddam vobis annos bonos pro annis quibus vexarunt vos populi, gentes & reges*; Chaldæi enim fuerunt *fortitudo mea magna*; Hebr. & Chald. *exercitus meus robuſtus*. Alludit ad id quod de locuſtis ſignificantibus caſtra Chaldæorum dixit v. 11. *Dominus dedit vocem ante faciem exercitus ſui: quia multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia, & facientia verbum eius.* Vers. 25.

Porrò per locuſtas & Chaldæos, intelligit exercitum ſpiritualium hoſtium. q. d. Ego Deus tentationes, peccata, dæmones, carnem & mundum, quaſi hoſtes & prædones veſtros immiſi in vos (eo ſenſu & modo quo dixi can. 27. in Prophetas maiores) ad puniendam veſtram ſuperbiam,

aliaque peccata priora. Hi vaſtarunt agros Eccleſiarum & animarum veſtrarum, ac depaſti ſunt omne germen virtutum & bonorũ operum. At iam idem ego placatus & reconciliatus vobis, omnia hæc damna ſarciam, vobiſque priſtinam bonorum cœleſtium copiam reſtituam, imò maiore fœnore cumulabo, vt dicatis cum Pſalte pſal. 89. 15. *Lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti, annis quibus vidimus mala.*

Tropol. ſignificatur hic vis pœnitentiæ, quæ lapſo, ſed pœnitenti, omnes priores virtutes, omnia priora merita reſtituit, vt docet S. Hier. hîc, ac S. Thom. & Theologi tr. de pœnitentia, ideóque facit vt homo lapſus ſemper ad maiorem gratiam reſurgat: præter enim gratiam præteritam, quam omnem reducit, addit inſuper propriam, tum virtuti, tum Sacramento pœnitentiæ commenſam. Vide Franc. Suar. opuſc. 5. de Reditu bonorum operum, vbi diſp. 2. ſect. 3. cum Iohan Maiore, Gabriele, Ockam, Medina & Henrico à Gandauo docet, hunc reditum fieri vi pœnitentiæ non in altera vita, vti cenſuit Scotus & Durandus; ſed in præſenti, adeoque in eodem pœnitentiæ inſtanti; nec tantùm per actus pœnitentiæ prioribus virtutum actibus intenſiores, vti cenſuit D. Thomas & Paludanus, ſed etiam per actus eiuſdem remiſſiores.

Symbol. Hugo Victor. *In aduentu*, ait, *Chriſti redduntur nobis anni quos præfata peſtis deuorauerat: quia in eo nobis contra locuſtam veram, id eſt contra faſtum, dedit humilitatem, dicens: Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde: contra bruchum, id eſt gulam, perfectam ſobrietatem, dicens: Videte ne grauentur corda veſtra crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ: contra rubiginem, id eſt iram, perfectam patientiam, dicens: Si quis te percuſſerit in dexteram maxillam, præbe illi & alteram: contra erucam, id eſt luxuriam, perfectam caſtitatem, dicens: Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris. Locuſtam igitur exterminauit, dicens: Beati pauperes ſpiritu: beati qui lugent. Bruchum, dicens: Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam: beati miſericordes. Rubiginem, dicens: Beati pacifici: beati mites. Erucam, dicens: Beati mundo corde.* Vides hîc quatuor hæc animalia & peſtes octo beatitudines depaſci, eaſque reduci per Chriſtum & per pœnitentiam.

VERS. 26. ET COMEDETIS VESCENTES, ET SATVRABIMINI: ET LAVDABITIS NOMEN DOMINI] Ille enim dedit vobis eſcam, eamque talem, tamque ſucculentam & copioſam, vt vos abundè ſaturaret, forteſque, vegetos & alacres efficeret.

Moral. diſce hîc fruges, eſcas, omniaque bona naturalia, & multò magis ſupernaturalia, eſſe dona Dei, eorumque laudem & gloriam non noſtro labori, ſed Deo, eiuſque beneficentiæ aſcribendam. Qui ſecùs facit, Deo quod ſuum eſt ſuffuratur, & ſe Dei donis indignum facit, ijſque ſpoliari meretur. Deus enim eſt zelotes ſuæ gloriæ, vtpote quæ ei omni iure debetur: vnde ait ipſe: *Gloriam meam alteri nõ dabo*, Iſaiæ 48. 11. Quocirca S. Franciſcus hoc mirè ſuis inculcabat, ac inter alia documentum dabat: *Quando*, inquit, *ſeruus Dei orans, viſitatur diuinitus dicere debet: Iſtam conſolationem mihi peccatori & indigno de cælo miſiſti Domine & ego illam tuæ committo cuſtodiæ, quia theſauri tui me ſentio eſſe latronem*, dum eius laudem & gloriam tibi ſuffuror, & mihi aſcribo. ita S. Bonau. in eius Vita c. 10.

A 28. Et erit poſt hæc; effundã ſpiritum meum ſuper omnem carnem; & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ; ſenes veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt.

29. Sed & ſuper ſeruos meos & ancillas in diebus illis effundam ſpiritum meum.

ET ERIT POST HÆC: EFFVNDAM SPIRITVM] Hebræi hinc inchoant nouum caput. Iam ijdem, & ex ijs Ruffinus, ſicut per doctorem iuſtitiæ v. 23. acceperunt Ezechiam; ita ſpiritum à Deo effuſum cenſent in eius nuncios, quos ipſe miſit per totam Iudæam, vt omnes ad auitam fidem, Deique cultum reuocaret: S. Petrum verò in concione ſua Actor. 2. tantùm hæc accom- VERS. 28.
B modaſſe ſuo tempori, eò quòd illi quoque congruerent; ac Ruffinus audaces vocat eos qui contrarium cenſent. Sed audacior eſt hæc eius cenſura, vtpote repugnans SS. Patribus & interpretibus penè omnibus, ipſique S. Petro Act. 2. 17.

Alij ſicut per doctorem accipiunt doctores, putà Prophetas qui fuerunt poſt reditum è Babylone, v. g. Aggæum, Zachariam, Malachiam; ita per eoſdem ardenter concionantes, putant effuſum ſpiritum pietatis in populum. Verùm cùm ſuperiùs probatum ſit, doctorem iuſtitiæ intelligi Chriſtum, ſequitur ad illius tempora hæc pertinere, præſertim quia numquam aliàs effuſum Spiritum S. legimus. Adde, pro *Et erit poſt hæc*, S. Petrus Act. 2. vertit, *& erit in diebus nouiſſimis*, putà in diebus Meſſiæ. Illius enim ætas, lex
C & tempus in Script. vocatur *nouiſſimum*: quia illi nulla alia lex, religio, vel Eccleſia ſuccedet. De fide ergo eſt, hæc ad literam non de Ezechia, Aggæo, aut quouis alio, ſed de Chriſto eſſe intelligenda. Ita enim definit Vigilius Papa in Concil. Romano contra Theodor. Mopſueſtenum, vt dixi in procemio.

Ait ergo & promittit dicens: *Poſt hæc*, id eſt, poſt Chriſtum doctorem, eiuſque mortem, & aſcenſum in cælum, ego Deus effundam Spiritum ſanctum in Pentecoſte, ac deinceps, primo Eccleſiæ ſæculo viſibiliter in Apoſtolos, & Chriſti diſcipulos; ſequentibus verò ſæculis, inuiſibiliter eumdem effundam in omnes, quotquot per baptiſmum in Chriſto renaſcentur, eiuſque Eccleſiæ incorporabuntur. De Pentecoſte enim hunc locum explicat S. Petrus Actor. 2. 17. quem ſe-
D quuntur omnes Patres, & Interpretes orthodoxi, vt S. Hier. Cyrill. Theodor. Remig. Rupert. Albert. Haymo, Lyran. Hugo vterque, ſcilicet Cardinalis, & Victorinus, Dionyſ. Vatab. Arias, Clarius, Ribera, à Caſtro hîc, Chryſoſt. Oecum. & alij in Act. 2. Didymus & Ambroſ. l. 1. de Spiritu S. c. 7. Iuſtin. contra Tryph. Hilar. l. 8. de Trinit. & alij. Quin & Rabbini, vt Chald. R. Salomon, R. Dauid, R. Ieſua apud Lyran. & Galat. li. 8. c. vlt. & alij hanc miſſionem Spiritus ſancti ad tempus Meſſiæ referunt. Portò cùm ait *Effundam*, loquitur idem qui dixit, *Mittam doctorem iuſtitiæ*, ſcilicet Deus Pater; eſto ipſe ſimul cum Filio vti ſpirat, ita & mittat Spiritum ſanctum. ita Chryſoſtom. in Actor. 2. *Hinc* Cyrill. *Hieroſol.* catech. 17. cenſuit hîc loqui Chriſtum, cùm inquit,

Inquit, Pater omnia dedit in manus, ac poteſta-
tem dandi Spiritum S. quem non ad menſuram
accepit.

Nota. Vox *effundam* ſignificat vbertatem & co-
piam donorum Spiritus ſancti, tum gratum fa-
cientium, vt gratiæ, charitatis, fortitudinis, alia-
rumque virtutum; tum gratis datorum, vt pro-
phetiæ, &c. effundendam in Apoſtolos & fide-
les. Vnde in Scriptura hæc effuſio vocatur bap-
tiſmus, vt Matth. 3. 11. ait Iohannes Baptiſta de
Chriſto: *Ipſe vos baptizabit Spiritu ſancto & igni*. q. d.
Ipſe vos replebit Spiritu ſancto, in eumque eiuſ-
que ignem quaſi immerget, vt homo immergi-
tur in aquam dum baptizatur. Et Chriſtus aſcen-
ſurus in cælum Act. 1. 5. ait: *Iohannes quidem bapti-
zauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto,
non poſt multos hos dies*. Quocirca pro *effundam*, A-
rabicus Antioch. vertit, *inundare faciam ſpiritum
meum ſuper vniuerſos homines*; & Arabicus Alex-
and. *inundabo de ſpiritu meo ſuper omnes homines*. Si-
cut ergo flumen, vel mare turgidum exundat in
agros, ita Spiritus S. in homines. ita S. Chryſoſt.
& Theoph. Act. 2. Audi Hugonem Vict. *Chriſtus*,
ait, *ſpiritum ſuum effudit, non Moſi abſtulit, nec Eliæ
rapuit, ſed ſuum largiter diſtribuit*.

Nota Iò *effudit*. *Primò enim fudit, ſecundò infudit,
tertiò effudit. Fudit in paradiſo, infudit in deſerto, effu-
dit in cœnaculo. In paradiſo legem dando naturæ: in de-
ſerto præcepta & ceremonias legis ſcriptæ: in cœnaculo
plenitudinem gratiæ. Fudit ergo primò, rigando aream
naturæ: ſecundo, infudit torrentem doctrinæ: tertiò, effu-
dit flumina gratiæ*. q. d. *In exordio mundi rigaui ari-
dam naturam: in ſqualore deſerti Moſi in ſinum ſtilla-
ui legis doctrinam: In plenitudine temporis vbertatem
gratiæ effundam*. Et paulò pòſt neceſſariam do-
cet fuiſſe hanc effuſionem: *Tria namque*, inquit,
*erant hominis mala: ignorantia boni, concupiſcentia
mali, malitia impœnitendi. Venit ergo Filius, Sapientia
Dei & virtus; miſſus eſt Paraclitus, benignitas ipſius, Sa-
pientia fuſa neuum ſuſtulit ignorantiæ: virtus infuſa
ſordes purgauit concupiſcentiæ: effuſio Spiritus munda-
uit faces malitiæ, ſiquidem ſapientia illuminauit,
virtus ſanauit, benignitas ſedauit. Quod Pſalmiſta præ-
uidens ait: Secundùm multitudinem miſerationum
tuarum dele iniquitatem meam. Ampliùs laua me Do-
mine ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me*,
q. d. *Dele fundendo, laua infundendo, munda effunden-
do: fundendo ſapientiam ab oculis dele ignorantiam: in-
fundendo virtutem ab intimis laua concupiſcentiam:
effundendo benignitatem à toto corpore extermina ma-
litiam*.

Nota Secundò. Pro *effundam ſpiritum meum*,
S. Petrus Actor. 2. 17. ait: *Effundam de ſpiritu meo*;
vbi particula, *de*, ſignificat hanc communicatio-
nem gratiæ, & donorum Dei prouenire à Spiri-
tu ſancto, tanquam patre luminum. Rurſum
Spiritum ſanctum partiri inter fideles ſua dona,
vt vni det gratiam docendi, alteri exhortandi,
alteri miraculorum, &c. vti docet Apoſtolus Ro-
man. 12. 6.

Nota Tertiò. Didymus & S. Ambroſ. libr. de
Spiritu ſancto, ex hoc loco probant Spiritum
ſanctum eſſe Deum: quia, inquiunt, non dicitur
effundi à Deo, niſi quod de ipſo participale eſt.
Angelus enim non dicitur effundi: qui cùm ſit
creatura, non eſt participabilis. Licèt enim cha-
ritas, donaque Spiritus ſancti, dicantur effundi
quoque à Deo: tamen nulla ſubſtantia, vel per-

A ſona (qualis eſt Spiritus ſanctus) dicitur effundi
in animam, mentemque, ita vt eam poſſideat, il-
luminet, ſanctificet, ſatiet & impleat, niſi Deus:
ſolus enim Deus menti illabi poteſt, eamque do-
cere, ignire, implere, flectere & mouere quocum-
que vult: hoc enim nequit angelus. Vbi Nota.
cùm anima ſit iuſta & ſancta, aut iuſtior & ſan-
ctior non tantùm gratia & charitas, vel eius in- *Spiritus S. realiter illabitur animæ ſanctæ.*
crementum, ſed ipſe Spiritus ſanctus, adeoque
tota Trinitas realiter per ſanctificationem menti
noſtræ illabitur, in eaque inhabitat quaſi in thro-
no, & templo ſuo: perinde ac Verbum aſſumens
humanam naturam, eidem illapſum eſt perſona-
liter, ita vt in illa habitaret plenitudo diuinitatis
corporaliter, vt ait Apoſt. Coloſſ. 2. 9. Hoc eſt
quod ait Chriſtus Iohannis 14. 23. *Si quis diligit
me ſermones meos ſeruabit, & Pater meus diliget eum:*
B *& ad eum veniemus, & manſionem apud eum facie-
mus*. Sicut ergo Beatis Deus realiter eſt præſens,
cùm illis ſuam eſſentiam per viſionem beatificā,
& lumen gloriæ oſtendit, eamque eis fruendam
& poſſidendam communicat; ſic & idem ipſe eſt
in anima ſancta, ac proinde in ea ſuam gratiam,
charitatem, aliáque dona diuina diffundit: perin-
de ac ſol vbi oritur, mox ſuam lucem, radios &
calorem ſpargit. Poſita ergo vltima diſpoſitione
ad iuſtitiam, v. g. contritione, ſtatim ſubintrat in
animam quaſi in templum ſuum, Spiritus S. to-
taque S. Trinitas, eam ſanctificans, ſibique qua-
ſi dedicans & conſecrans; ac deinde eodem in-
ſtanti temporis, ſed poſteriùs natura, eidem ſuam
charitatem & gratiam communicat, Hoc ſigni-
ficat Iò *ad eum veniemus, & manſionem apud eum
faciemus*. Eſt enim hæc ſumma Dei vnio cum
C anima ſancta, qua nulla puræ creaturæ maior da-
ri poteſt, quia per eam ſimus diuinæ conſortes
naturæ, vt ait S. Petrus epiſt 2. c. 1. 4. Vide hic, ô
Chriſtiane, dignitatem ſanctitatis ad quam vo-
catus es, eamque omni ſtudio conſectare, conſer-
ua & adauge.

Denique Nazianzen. orat. 49. ſub finem,
probat Spiritum ſanctum mitti à Filio de pro-
pria ipſius ſubſtantia, ex hoc loco: *Effundam de ſpi-
ritu meo*, & ex illo Iohan. 16. *De meo accipiet & an-
nunciabit vobis*; *Ex eo vtique*, inquit, *quod eſt Filius,
quia & filius de eo, quod Pater, eſt*, q. d. Spiritus ex
eo quod à Filio accipit, annunciabit; ſicut Filius
annunciat Spiritui ſancto, ex eo quod accepit à
Patre.

SVPER OMNEM CARNEM] Id eſt, ſuper omnem
D hominem; per ſynecdochen enim pars capitur
pro toto, caro pro homine, vt cùm dicitur: *Ver-
bum caro factum eſt*; *caro*, id eſt homo: poterat di-
cere pariter, Verbum anima, id eſt, animatus ho-
mo factum eſt; ſed maluit dicere, *caro*: tum vt ſi-
gnificaret ſummam dignationem Verbi, qua, vt
ait S. Auguſtin. epiſt. 120. ca. 4. ſe humiliauit ad
noſtram carnem, quæ inter omnes animalium
carnes miſerrima eſt & infirmiſſima: tum quia
morbus noſter, purà concupiſcentia, reſidet in
carne: hanc autem curare venit cæleſtis Medi-
cus, purà Chriſtus, æquè ac Spiritus ſanctus, vn-
de Græcis σάρκωσις vocatur incarnatio, &, vt
Tertull. ait l. de Carne Chriſti c. 1. incorporatio,
id eſt, viuificatio carnis corruptæ, ait S. Thom.
denique, quia per eam pro, corde lapideo
& duro, accepimus cor carneum, id eſt molle,
flexile, obediens, 2. Corinth. 3. 3. Senſus ergo eſt,

30. Et dabo prodigia in cælo, & in terra ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi.

31. Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem: antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis.

32. Et erit: omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit: quia in monte Sion, & in Ieruſalem erit ſaluatio, ſicut dixit Dominus, & in reſiduis, quos Dominus vocauerit.

Vers. 30. Et dabo prodigia] Prodigium id eſt, quod porrò dicit, id eſt futura prædicit, ait Cicero l. 1. de Diuin. & ex eo S. Auguſt. l. 21. Ciuit. 8. *ſignum quo ſignificatur aliud illudq; in magnis eſt, & in cælo; hoc in paruis, & in terris*, ait Hugo Card. Origenes verò in Ioan. τέρατα, ait, id eſt prodigia, *vocantur, quæ præter opinionem ſunt, & humanam conſuetudinem excedunt*: σημεῖα, id eſt ſigna, *quæ aliquid ſignificant*, &, vt Ammonius ait in Catena Græc. in Iohannem. *quando non fit aliquid præter naturam*. Verùm ſæpè hæc duo confunduntur, idemque ſignificant. Iam quoad ſenſum, Rabbini, qui hæc referunt ad Ezechiam, cenſent prodigia hæc reuera vti ſonant accidiſſe in cælo & terra, cùm angelus percuſſit caſtra Sennacherib, etſi in libris Regum id non narretur. Verùm hæc prodigia ſunt Iudæorum commenta & figmenta: nec enim Script. nec Ioſephus, nec Ioſippus, nec quis alius, tunc prodigia aliqua in cælo extitiſſe commemorat.

Prodigia hæc quando acciderint.

Secundò, Catholici nonnulli putant hæc prodigia contigiſſe, Primò, in Chriſti natiuitate cùm ſtella apparuit Magis, & angeli cecinerunt: *Gloria in excelſis Deo*. Secundò, in Chriſti reſurrectione, cùm angeli fulgurantes perculerunt milites cuſtodes ſepulchri Chriſti, ac conſolati ſunt Magdalenam eiuſque comites. Tertiò, in paſſione Chriſti, cùm ſol vniuerſali eclipſi toto orbe obſcuratus eſt, terra contremuit, lapides ſciſſi ſunt, monumenta aperta, &c. tunc enim è latere Chriſti mortui, lancea militis aperto, exiuit ſanguis & aqua, quæ ignem charitatis in diſcipulis & fidelibus accenderunt, idque ante diem reſurrectionis Chriſti, qui Iudæis fuit horribilis. ita S. Hieron. Remig. Hugo. Quartò, in Pentecoſte: tunc enim Spiritus ſanctus in igne & linguis igneis apparuit & inſedit Apoſtolis. ita S. Hieron. Et videtur fauere S. Petrus Actor. 2. 17. vbi agens de miſſione Spiritus S. in Pentecoſte, allegat hæc prodigia Ioëlis: ergo illa circa tempus Pentecoſtes videntur edita, puta tempore paſſionis & reſurrectionis Chriſti. Hæc expoſitio probabilis eſt, ſed incompleta, tunc enim cœperunt hæc prodigia, ſed complebuntur ſub diem iudicij, vti mox dicam.

Tertiò, S. Chryſoſt. & Oecum. hæc prodigia patrata putant paulò ante excidium Hieroſolymæ per Titum: hic enim dies fuit Iudæis horribilis. Tunc enim plurimus Iudæorum fuſus eſt ſanguis, vrbs & templum igne combuſta in fumum & vaporem abierunt. Et P. Prado in Ezech. 10. 2. *Dabo*, inquit, *Hieroſolymæ tria ſupplicia*, ſcilicet, *ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi, id eſt, cædem ciuium, & ædificiorum incendium, & quod grauius eſt, veritatis ignorationem, excæcationemque oculorum, quæ eadem tria in pſalm. 68. 25. Iudæis vaticinatus eſt Chriſtus: Furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deſerta obſcurentur oculi eorum ne videant*. Hanc autem cladem ſoli Chriſtiani euaſerunt, inuocantes nomen Domini: quia diuinitus præmoniti de vrbe exſcindenda, ex illa fuga ſe proripuerunt in alias regiones & vrbes, vti docet Euſeb. l. 3 hiſt. c. 5.

Quartò & genuinè, certum eſt hîc agi de ſignis & prodigijs quæ præibunt diem iudicij extremi: hîc enim erit dies magnus & horribilis. Et de eo hîc agi patet ex ſequentibus initio c. 3. cui hæc connectenda ſunt (imò Hebræi hæc referunt ad caput 3. vt dixi v. 28.) *Quia ecce in diebus illis*, &c. *congregabo omnes gentes & deducam illas in vallem Ioſaphat, & diſceptabo cum eis*. Hoc autem fiet in die iudicij. Porrò ante diem iudicij prodigia exiſtent quæ prædixit Chriſtus Matt. 24. 29. & Lucæ 21. 25. dicens: *Erunt ſigna in ſole, & luna, & ſtellis: nam ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cælo*. Rurſum luna videbitur ſanguinea, Iſaiæ 24. 23. item mare videbitur ſanguineum, Apocal. 8. 8. multus etiam fidelium ab Antichriſto, & tandem ipſius Antichriſti, eiuſque exercitus Gog & Magog ſanguis effundetur. Ignis erit fulgurum & ſtellarum cadentium de cælo: rurſum ignis conflagrationis mundi, quo omnia mundana in fumum & vaporem abibunt. Vnde Syrus & Arabicus fumum à vapore diſtinguunt, & quatuor prodigia aſſignant, vertunt enim, *dabo ſanguinem, & ignem, & vaporem, & fumum*. Vapor enim eſt exhalatio ſubtilior & albior, fumus verò denſior & nigrior. Hæc ſigna prædicta ſunt à S. Ioanne Apocal. cap. 8. & 9. ita Theodor. Rupert. Lyran. Vatabl. Arias, Ribera, à Caſtro hîc, S. Chryſoſt. & Oecum. in Actor. 2. Tertul. l. 4. contra Marc. 39. Origen. tract. 30. in Matth. S. Thom. in c. 24. Matt. & alij paſſim. Quin & S. Hieron. huc tandem inclinat, cenſetque hæc ſigna magis ad diem iudicij quàm ad paſſionem Chriſti eſſe referenda. Cauſam horum ſignorum dat S. Chryſoſtom. in Matth. 24. *Moriente*, ait, *patrefamilias domus turbatur, familia plangit, & nigris ſe veſtimentis induit: ſic humano genere, propter quod facta ſunt, circa finem conſtituto, cæli myſteria lugent, & candore poſito tenebris induuntur*.

Dices, Quomodò ergo S. Petrus hæc prodigia refert ad Pentecoſten Act. 2. Reſp. S. Petrus recenſet ea, non quaſi tunc contigerint, ſed hoc ſenſu, q. d. Ne miremini, ô Iudæi, hæc Spiritus S. & linguarum ignearum prodigia, quæ cernitis in hac Pentecoſte: videbitis enim maiora dari à Chriſto in vindictam infidelium in fine mundi. q. d. Aut ergo nunc in Chriſtum credite, aut terribilem eius manum & vindictam tunc exſpectate. Ideo enim Propheta poſt doctorem Chriſtum, & effuſionem Spiritus S. ſtatim ſubiungit hæc prodigia futura in fine mundi, vt ſignificet poſt Chriſti legem, nullam aliam eſſe exſpectandam, ideoque illam ab omnibus qui ſalui eſſe velint, capeſſendam. ita Ribera. Adde, hæc prodigia inchoari cœpiſſe tempore Chriſti: nam in eius paſſione obſcuratus eſt ſol & luna, in Pentecoſte & deinceps Spiritus S. in ſpecie ignis apparuit, &c. perfectè verò & completè fient in fine mundi. q. d. Ioël, O Iudæi cùm veniet Chriſtus, licèt humilis & pauper, eum recipite:

quia ipſe effundet Spiritum ſanctum in vos, dabitque prodigia benefica credentibus, malefica & horrifica incredulis, eáque inchoabit viuens, ſed perficiet in fine mundi, quando pro igne Spiritus ſancti, quem increduli reſpuerunt, dabit eis ignem conflagrationis mundi, indeque flammas gehennæ. Simili modo Iacob benedicens filijs ſuis ante mortem Geneſ. 49. quædam prædicit quæ paulò poſt, quędam quæ poſt longum tempus ſub Chriſto euenerunt, quædam in fine mundi euentura.

Symbol. prodigia. Symbol. Hugo Victor. *Sol, ait eſt Chriſtus, Luna Eccleſia: Sol in tenebras verſus, Chriſtus cruci affixus. Vnde de cæcitate Iudæorum Ieremias loquens Thren. 3. Dabis* inquit, *eis Domine ſcutum cordis laborem tuum. Luna verſa in ſanguinem, Eccleſia eſt Chriſti imitans paſſionem. Sanguis profeſſionem deſignat Martyrum: ignis chorum virginum ardore dilectionis æſtuantium. Vapor eſt frequens & deuota compunctio continentium. Dies magnus & horribilis, dies eſt paſſionis & reſurrectionis: magnus fidelibus, horribilis non credentibus, horribilis ijs qui dixerunt, Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros: magnus ijs qui dixerunt, Verè filius Dei erat hic. Aliter: Sol in tenebras verſus, Chriſtus eſt in cordibus electorum in articulo mortis obſcuratus. Vnde & dixerunt: Nos autem ſperabamus quòd ipſe eſſet redempturus Iſrael. Luna in ſanguinem verſa, Synagoga eſt Chriſti paſſione rubrata.* Deinde per ſanguinem accipit Iudæorum ſtragem ſub Tito: per ignem, incendium vrbis & templi: per vaporem, Iudæorum per maria & inſulas relegationem.

Tropol. Tropolog. *Viſio eſt propria cognitio ſui, ſomnium exceſſus animi, prophetia contemplatio ſponſi, cælum animus, terra caro: vel cælum contemplatio, terra actio: vapor compunctio mentis, ſanguis mortificatio carnis, ignis feruor dilectionis. Sol verſus in tenebras, animus eſt in ſui confuſus cognitione: Luna in ſanguinem, caro in ſui mortificationem.* Hucuſque Hugo. Et inferiùs: *Poſt data in cælo prodigia, poſt lucem propriæ cognitionis, poſt fumum deuotæ compunctionis, poſt ſanguinem iuſtæ mortificationis, poſt ignem perfectæ dilectionis, ſola reſtat ſuauitas contemplationis.* Hæc eſt inuocatio nominis Dei, de qua ſequitur, *Quicumque inuocauerit nomen Domini ſaluus erit.* hæc Hugo.

ANTEQVAM VENIAT DIES DOMINI] Dies
Vers. 31. huius vitæ ſunt noſtri, quibus agimus quod lubet: ille dies erit Domini, id eſt iudicis, quo aliorum dierum noſtrorum omnium rationes exiget, iuxta illud pſ. 74. 3. *Cùm accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo.* Sic dies ſinguli hebdomadæ ſunt ſcholarium, ſed ſabbatum eſt dies magiſtri, quo rationem profectus & modeſtiæ à ſingulis exigit, & negligentes petulanteſque flagellat.

Dies iudicij magnus. MAGNVS] Magnus erit dies iudicij quia Primò, finem dabit orbi, ſceleri, merito & demerito. Secundò, quia erit horizon temporis & æternitatis: hanc enim ab illo diuidet & diſterminabit. Nam hic dies erit vltimus temporis, & primus æternitatis. Tertiò, quia magna in eo fient, nimirum Chriſtus cum omnibus angelis deſcendet in vallem Ioſaphat, ibique in magnifico throno ſedebit iudex: omnes homines qui vnquam fuerunt, ſunt & erunt, coram eo iudicandi ſiſtentur: omnium cogitata, dicta & facta exactiſſimè diſcutientur: de omnibus feretur ſententia abſoluta, & irreuocabilis per omnem æternitatem: ſancti cælo, impij inferno addicentur. ſtatuetur chaos magnum & medium, quod in æternum hos ab illis ſecludet, vt impij numquam Sanctos, numquam cælum, numquam Deum viſuri ſint; ſed carcere æterno concluſi igni cremabuntur, quamdiu cęlum erit cælum, quamdiu Deus erit Deus. Sic Oſee 1. 4. vocatur *magnus dies Iezrahel.* Sic apud Romanos *magnus dies* vocabatur, qui dabat victoriam, belloque aut grauibus malis finem imponebat, vt docet Corn. Tacitus in vita Agricolæ, & Turnebus l. 1. Aduerſ. c. 24.

ET HORRIBILIS] Hebr. eſt נורא *nora*, quod Primò propriè deductum à radice ירא *iare*, id eſt timuit, ſignificat tremendum, terribilem; & per catachreſin mirabilem, glorioſum, auguſtum & reuerendum ob ſummam poteſtatem, æquitatem maieſtatem & gloriam. Hinc Chald. vertit דחילא *dechila*, id eſt formidabilis. Secundò, *nora*, deduci poteſt à ראה *raa*, id eſt vidit, vt *raa* mutuetur tempora à *iara*: ſæpè enim ordines verborum imperfectorum apud Hebræos inter ſe commutantur, vt vnus ab alio ſuam inflexioné deſumat, & tunc *nora* ſignificat illuſtrem & manifeſtum. Vnde Septuag. vertunt ἐπιφανής, id eſt clarus, conſpicuus. Eos ſequitur S. Petrus Act. 2. dicens: *Ante quam veniat dies Domini magnus & manifeſtus.* Erit enim in die illa lux magna, & magna claritas Chriſti glorioſi omniumque eius angelorum & Sanctorum. Et, *ignis in conſpectu eius exardeſcet*, pſal. 49. 2. quæ omnia reis & damnandis extremum horrorem incutient. Videbunt enim ſe ſuaque in tanta luce latere non poſſe: videbunt ſe oculos & manus Iudicis nuſquam euaſuros: videbunt excuſationi, ſimulationi, fraudi, appellationi nullum fore locum: videbunt gehennæ incendia flammantia ſibi parata & decreta in æternum, ſeque certiſſimè in illa præcipitandos.

Præclarè S. Baſil. in illud pſal. 33. *Venite filij, timorem Domini docebo vos*, horrorem huius diei deſcribit, aitque: *Cùm te appetitus inuaſerit peccandi, velim cogites horribile illud & intolerabile Chriſti tribunal, in quo præſidebit iudex in alto & excelſo throno, aſtabit autem omnis creatura ad glorioſum eius conſpectum contremiſcens. Adducendi etiam nos ſumus ſinguli, eorum quæ in vita geſſimus rationem reddituri. Mox illis qui multa mala in vita perpetrarunt, terribiles quidam & deformes aſſiſtent angeli, igneos vultus præ ſe ferentes, atque ignem ſpirantes, noctiq; vultu ſimiles, propter mærorem & odium in humanum genus. Adhæc cogita profundum barathrum, & inextricabiles tenebras, & ignem carentem ſplendore, vrendiq; vim habentem, ſed priuatum lumine, deinde vermium genus venenum emittens, & carnem vorans, inexplebiliter eſuriēs, neque vmquam ſaturitatem ſentiens, atque intolerabiles dolores corroſione ipſa infigens. Poſtremò, quod ſupplicium omnium grauiſſimum eſt, conſidera opprobrium illud & confuſionem ſempiternam. Hæc time, & hoc timore inſtructus, animam à peccatorum concupiſcentia, tamquam fræno quodam reprime.* *Moral. de horrore diei iudicij.*

Huius horribilis diei ſchema, & viuam hypotypoſin dedit Deus in iudicio Vdonis, Antiſtitis Magdeburgenſis. Cum enim ille impurè & ſcandaloſè viueret, cælitus ad eum miſſa eſt vox *exemplum Vdonis.*

Da finem ludo, quia luſiſti ſatis Vdo.

Eaque tertiò ab eo audita. Verùm cùm ille, licet ad horam perculſus, mox ad ſuas veneres rediret, cita-

citatus eſt ad tribunal Dei. Nam S. Mauricius euaginatum tenens gladium, in Eccleſia ſua (cuius Vdo erat Antiſtes) valenter exclamauit: *Omnes ſancti quorum reliquiæ hic habentur ſurgite, & venite ad iudicium Dei.* Mox maxima & præfulgida apparuit vtriuſque ſexus multitudo: Chriſtus ſole ſplendidior, ſtipatus B. Virgine, & duodecim Apoſtolis, regali ſolio conſedit, iuſſitque Vdonem adduci. Raptus ille è lecto adductus eſt. Accuſauit eum S. Mauricius, conclamarunt omnes: *Reus eſt mortis.* Tulit ergo Chriſtus in eum ſententiam mortis, quam executor S. Mauricius eum decollauit. Vidit hæc Canonicus quidam; ſimulque alius conſpexit animam eius à dæmonibus ad gehennæ incendia abripi, ibique maledicere diei natiuitatis ſuæ, ſuiſque amaſijs; ac manè clericis venientibus ad Eccleſiam, Vdonem in ſuo ſanguine tabefactum oſtendit. Porrò cruor Vdonis etiamnum adeò indelebiliter adhæret pauimento, vt quaſi de eſſentia marmoris eſſe videatur. Cumque creantur noui Antiſtites, ibidem oraturi proſternunt ſe, vt videntes Vdonis ſanguinem, ſibi caueant, ne fortè pereant ſicut ille. Rem geſtam fuſè & graphicè narrant Nauclerus volum. 2. gener. 34. noſter Caniſius l. 5. Marial. cap. 20. Fulgoſ. lib. 9. ca. 12. & alij.

Chryſaorij. Simile iudicij ſchema, imò exemplum reale extat in Chryſaorio, cuius horribilem iudicij ſui viſionem & mortem enarrat S. Greg. hom. 12. in Euang. & in Aulico Coënredi regis Merciorum, apud Bedam lib. 5. Hiſt. Angl. c. 14. & in viſione *Mauricij.* Mauricij Imper. qui ob peccata citatus ad Dei tribunal, petijt in hac vita potiùs puniri, quàm in futura, idque obtinuit: vnde à Phoca & imperio & vita cum vxore & prolibus eſt *Petri Telonarij.* ſpoliatus; vti narrat Eutropius l. 17. Zonaras l. 3. Nicephor. l. 18. ca. 40. Et in viſione Petri Telonarij, qui auarus & immiſericors, vidit ſe ſiſti iudici Chriſto, omniáque peccata in vnam lancem ſeponi, in alteram verò vnam dumtaxat eleëmoſynam ſuam, qua à manibus dæmonum liberatus, audiuit: *Recedens adde huic pani, & operare.* Quare vitam & mores mutans, totum ſe dedit operibus miſericordiæ & charitatis, vti narratur *S. Hieronymi.* in vita S. Iohannis Eleëmoſynarij. Quin & S. Hieron. raptus ad tribunal Chriſti, audiuit: *Ciceronianus es, non Chriſtianus;* ideóque acriter vapulauit, vti ipſe refert ep. ad Euſtochium, quæ incipit. *Audi filia.* Ecce vt vita Sanctorum eſt commentarius legis ſcriptæ, imò ipſa eſt lex viua, ſuis moribus edicens quid formidare & fugere, quid amare & proſequi debeamus. Graphicè quoque hunc iudicij diem deſcribit Daniel c. 7. & S. Iohan. Apoc. 1. & Chriſtus Matth. c. 24. & 25. & S. Petrus epiſt. 2. c. 3.

Patheticè etiam S. Hieronym. ad Heliodor. *Tunc,* ait, *ad vocem tubæ pauebit terra cum populis, tu gaudebis. Iudicaturo Domino lugubre mundus immugiet, & tribus ad tribum pectora ferient. Potentiſſimi quondam reges nudo latere palpitabunt. Adducetur cum ſuis ſtultus Plato diſcipulis: Ariſtotelis argumenta non proderunt. Tunc tu ruſticanus & pauper exultabis, & dices: Ecce iudex, qui inuolutus pannis in præſepio, vagijt,* &c. S. Chryſoſtom. in cap. 24. & 25. Matt. *In illo,* ait, *die nihil eſt quod reſpondeamus, vbi cœlum, terra, aër, aqua & totus mundus ſtabit aduerſum nos in teſtimonium peccatorum noſtrorum: & ſi omnia taceant, ipſæ cogitationes noſtræ, & ipſa opera ſpecialiter ſtabunt ante oculos noſtros nos ante Deum accuſantes.*

S. Bernard. ſer. de Virginibus: *Meritò,* ait, *dies illa dies iræ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis prædicatur, in qua*

Iudicij ſignum tellus ſudore madeſcet
in qua
Decidet è cœlis & ſulphuris amnis,
Tartareumq; chaos monſtrabit terra dehiſcens.

Ignis enim ante Dominum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius, quos tunc inſtar Sodomitarum inueniet nudos & intectos. Et paulò antè: *Canet tuba, ad cuius clangorem timebit mundus. Fragor igitur tubæ illius, dum tubabit angelus, dum expergiſcentur homines, tartara etiam tenebroſa concutiet. Audient miſeri qui ibi ſunt, audient tunc qui nunc audiunt & facere nolunt: Exite obuiàm ei: quando Dominus aduocabit cœlum deſurſum, & terram diſcernere volens populum ſuum ante ſe, & prudentes virgines ab infatuatis ſeparare. Aduocabit cœlum deſurſum, vt virtutes illæ cœlorum de ſuis ſedibus moueantur, & omnes angeli cum eo ad iudicandum congregentur. Tunc plangent ſe omnes tribus terræ. Tunc dicent montibus: Cadite ſuper nos & collibus: Operite nos.* Idem in Cant. *Veniet dies illa, in qua plus valebunt pura corda, quàm aſtuta verba, conſcientia bona, quàm marſupia plena: quoniam quidem iudex non falletur verbis, nec flectetur donis.*

S. Anſelm. l. de Similitud. *A dextris,* ait, *erunt peccata accuſantia, à ſiniſtris infinita dæmonia, ſubtus horrendum chaos inferni, deſuper iudex iratus, foris mundus ardens, intus conſcientia vrens. Ibi vix iuſtus ſaluabitur. Heu miſer peccator ſic deprehenſus quo fugies? latere enim erit impoſſibile, apparere intolerabile.*

Quàm ſapiunt, qui hunc diem ſemper præ oculis habent, & ad illum ſe ſuaſque actiones componunt, vt nihil dicant vel faciant, quod in illo die eis periculum ſalutis creare poſſit, quodque iuſtam Dei cenſuram & vindictam ſubeat! Nil, ait S. Ambroſ. in Offic. *eſt quod magis proficiat ad vitam honeſtam, quàm vt credamus eum iudicem futurum, quem & occulta non fallunt, & indecora offendunt, & honeſta delectant.* Ita S. Hieronym. *Siue comedo,* inquit, *ſiue bibo, ſiue quid aliud facio, ſemper tuba illa inſonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Hoc eſt quod Chriſtus ſeriò præmonuit, Lucæ 21. 36. *Vigilate omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere iſta omnia quæ futura ſunt* (in die iudicij) *& ſtare ante filium hominis.* Hac de cauſa indictæ fuerunt olim nocturnæ vigiliæ & preces, quòd Chriſtus ad iudicium media nocte venturus crederetur, iuxta illud Matth. 25. 6. *Media nocte clamor factus eſt, ecce ſponſus venit, exite obuiam ei,* inquit S. Hier. & Hilarius ibidem, & Lactant. l. 7. c. 19. vide dicta Apoc. 6. in fine. Quocirca S. Bern. ep. vltima hanc regulam vitæ ſanctæ præfigit: *Talis ſtudeas viuere, qualis affectas in extremo iudicio inueniri.*

ET ERIT: QVICVMQVE INVOCAVERIT NOMEN DOMINI, SALVVS ERIT] q.d. In die iudicij, ab hoc eius terrore, & horribili tot reorũ & damnãdorum ſententia, liberabũtur, euadent (hoc enim ſignificat Hebr. פלט *palat*) & ſaluabuntur veri Dei cultores, qui ſcilicet in hac vita Deum puro corde, in vera fide, ſpe & charitate coluerint, inuocarint, prædicarint & celebrarint. Hæc enim omnia ſignificat vox *vocare,* vel *inuocare* apud Hebræos, *Vers. 32.* *Inuocare nomen Dñi quid.*

biæos, nimirum omnem tam internum, quàm externum Dei cultum, publicamq; veræ fidei & religionis profeſſionem in eius Eccleſia. Eccleſia enim dicta eſt hebr. מִקְרָא *micra*, à קָרָא, *cara*, id eſt vocaui: græcè ἐκκλησία, ab ἐκκαλεῖν, id eſt, à vocando & inuocando; quòd à Deo vocata ſit ad ſincerum & publicum eius cultum & inuocationem. Vnde de ea ſubdit: *Quia in monte Sion*. &c. Porrò nomen Domini eſt ipſe Dominus, quem per nomen inuocamus. Rurſum, eſt ipſe Chriſtus, qui eſt nomen, id eſt notio & definitio, Patris, ait Cyrill. l. 11. in Iohan. c. 20.

Symbol. nomen Dei eſt eius virtus, gloria, potentia omniſque perfectio. Hinc pſ. 8. 2. dicitur: *Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum*, id eſt, tua ſapientia, potentia, clementia, &c. *in vniuerſa terra!* B. Virgo canit: *Fecit mihi magna qui potens eſt, & ſanctum nomen eius*: in incarnatione enim Verbi omnis Dei ſanctitas, virtus & perfectio eluxit.

Deus ſemper inuocandus. Moral. diſce hìc quàm Deo grata ſit ſui inuocatio, quamq; inuocantibus adſit, opem & ſalutem afferat. Cauſa eſt, quòd inuocans Deum fateatur ſuam miſeriam & impotentiam, Dei verò gloriam & omnipotentiam, vtpote à qua auxilium ſperat & flagitat. Sibi ergo honori ducit Deus, quòd quis ad ſe in tribulatione confugiat, & ſua magis vti velit, quàm aliena ope & miſericordia, iuxta illud pſ. 49 *Inuoca me in die tribulationis, eruam te, & honorificabis me*: quia qui Deum inuocat, fidem & ſpem in eo collocat, eumque quaſi facit Deum ſuum. Vnde Martialis l. 8. epigram. 24. docet Deos non tam fieri ab idoloplaſtis, quàm à cultoribus eos inuocantibus:

Qui fingit ſacros auro vel marmore vultus,
Non facit ille Deos; qui rogat, ille facit.

Hinc paſſim in Pſalmis Pſaltes Deum inuocat, eumq; in afflictione inuocari iubet. Nā Deus ipſe promittit Ier. 33. 3. *Clama ad me, & exaudiam te.*

QVIA IN MONTE SION ET IN IERVSALEM ERIT SALVATIO] Per *Sion* & *Ieruſalem* intelligit Eccleſiam, quam Chriſtus primò erexit in Sion & Ieruſalem, q. d. Qui fidem & pietatem Eccleſiæ, quam Chriſtus docuit in Iudęa & Ieruſalem,

A ſectati fuerint, hi ſaluabuntur. ita S. Hier. Theodoret. Rupert. Lyran. Arias & alij. Alludit ad Iſaiæ 4. 3. *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, & reſiduus in Ieruſalem, ſanctus vocabitur, omnis ſcriptus ad vitam in Ieruſalem*. vide ibi dicta. Vnde ſubdit Ioël: *Sicut dixit Dominus*, ſcilicet tum mihi hic, tum Iſaiæ cap. 4. & cap. 2. 2. tum alijs Prophetis.

ET IN RESIDVIS] Repete, *erit ſaluatio*, q. d. In die iudicij ſoli ſaluabuntur qui in Sion, id eſt in Eccleſia, Deum inuocarint, ſancteque coluerint: item *reſidui*, id eſt, reliquiæ Iudæorum, quæ in fine mundi à Deo vocatæ & electæ, Chriſto & Eccleſiæ aggregabuntur, itaque ſaluæ fient, vti docet Apoſtolus Rom. 11. 26. Secundò, à Caſtro B explicat. q. d. Qui ſuperioribus ſæculis Deum inuocantes in Chriſti gratia obierint, hi in die iudicij ſaluabuntur: inſuper reſidui, id eſt, ij qui in perſecutione Antichriſti cæteris cadentibus, fortes ſteterint in fide & profeſſione Chriſti, itaque ſuperſtites remanſerint tantæ fidelium cladi & ruinæ.

Nota. Pro *reſiduis* hebr. eſt בַּשְּׂרִידִים *baſſeridim*, quod Rabbini nonnulli, teſte S. Hier. putant eſſe nomen loci, puta montis vel vrbis. q. d. Cladem iſtius diei effugient qui profugerunt in Sion, in Ieruſalem, aut in Siridim. Septuag. legerunt בַּשְּׂרִים *baſſeurim*, id eſt, *euangelizati quos Dominus vocauit*, vti legunt codices Romani: licèt Theodor. legat *euangelizantes*, vel *annunciantes* C actiuè, & S. Hieron. *euangelizans*, vel *annuncians* in ſingulari, quod ſic explicat: *Hos reſiduos Dominus vocauit, ſiue euangelizauit eos quos vocauit: Sic enim Septuag. interpretati ſunt*. Omnes enim ſaluandi vel ſunt euangelizantes, vel euangelizati; nemoque niſi per Euangelium Chriſti ſaluatur. Hoc enim *virtus Dei eſt in ſalutem omni credenti*, vt ait Apoſt. Rom. 1. 16.

Simile huic loco eſt, quod pathenticè proclamat Iſaias c. 1. 9. *Niſi Dominus exercituum reliquiſſet nobis ſemen* (reſiduos & reliquias aliquas, qui proſeminarent & propagarent ſtirpem Iſrael) *quaſi Sodoma fuiſſemus, & quaſi Gomorrha ſimiles eſſemus*, ita S. Hieron.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEſcribit diem iudicij, pœnam reproborum, & gloriam electorum. Primò ergo docet, Chriſtum in valle Ioſaphat iudicaturum Tyrios, Sidonios, aliaſq; gentes, quæ Iudæos & fideles afflixerunt, impieq; vixerunt. Secundò, v. 13. mittit Chriſtus angelos cum falcibus, qui demetant omnes gentes, eaſque adducant in vallem conciſionis vbi Chriſto contra eas irato & rugiente, ſol, luna & ſtellæ obſcurabuntur, ac cæli & terra mouebuntur. Tertiò, v. 17. docet Ieruſalem cæleſtem tunc fore ſanctam, felicem & glorioſam in æternum: Stillabunt, *inquit*, montes dulcedinem, & colles fluent lacte, *&c. Ita paſſim Interpretes. Quare minùs rectè Mariana in fine capitis, ſuſpicatur hoc capite deſcribi ad literam ſtragem caſtrorum Sennacherib factam ab angelo 4. Reg. 19. 35. hanc enim factam eſſe prope Ieruſalem in valle Ioſaphat, ac ſub eius typo depingi cladem impiorum in die iudicij. Fateor tamen ad ſtragem Sennacherib hîc alludi, eamq; alluſiuè perſtringi.*

Verſ. 1. QVia ecce in diebus illis, & in tempore illo, cùm conuertero captiuitatem Iuda & Ieruſalem.

2. Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat; & diſceptabo cum eis ibi ſuper populo meo,

meo, & hereditate mea Iſrael, quos diſperſerunt in nationibus, & terram meam diuiſerunt.

3. Et ſuper populum meum miſerunt ſortem: & poſuerunt puerum in proſtibulo, & puellam vendiderunt pro vino vt biberent.

VERS. 1. QVIA ECCE IN DIEBVS ILLIS] In die extremi iudicij, de quo præceſſit in fine cap. præced *Cùm conuertero captiuitatem Iuda*, non Babylonicam, ſed ea longè acerbiorem, eaque tantùm adumbratam, ſcilicet captiuitatem peccati & cæcitatis, qua Iudæi tenentur captiui, & obcæcati ſub iugo legis Moſaicæ, quam pertinaciſſimè retinent; quod fiet in fine mundi. q. d. Poſtquam Iudæos in fine mundi à Iudaiſmo conuertero ad chriſtianiſmum, & à ſeruitute Iudaica traduxero ad libertatem Euangelij, ad ſortem, inquam, & gloriam filiorum Dei, *congregabo omnes gentes* ad iudicium extremum. ita S. Hieron. Rupert. & alij mox citandi.

VERS. 2. *Quando gentes ba iudicandæ?* ET DEDVCAM EAS IN VALLEM IOSAPHAT] Quæres Primò, quando, & vbi id factum? Primò, aliqui Rabbini cenſent hîc ſignificari victoriam, quam Ioſaphat rex Iuda conſecutus eſt de Ammunitis, Moabitis & Idumæis, cùm illi ipſi mutua ſe cæde trucidarent; idque in valle Ioſaphat, id eſt iudicij & vindictæ diuinæ, quam popoſcit Ioſaphat 2. Paral. 20. 12. dicens: *Ergo non iudicabis eos?* Verùm hæc vallis longè diſtabat à Ieruſalem, eratque in Aſaſonthamar, quæ eſt Engaddi, vt ibi dicitur v. 3. Et licèt v. 26. vocetur vallis illa benedictionis, nuſquam tamen ab hiſtoricis, vel chorographis vocatur vallis Ioſaphat. Adde, hæc victoria diu præceſſit tempora Ioëlis, qui de futuro tempore vaticinatur hîc contra Tyrios, Sidonios & Ægyptios, non contra Ammonitas Moabitas & Idumæos. Inſuper ſub Ioſaphat nulla fuit captiuitas Iuda: imò Iuda tunc erat hoſtibus ſuis dominans, & formidabilis. Iiſdem rationibus refelluntur alij, qui hæc intelligunt de clade Sennacherib, cùm angelus eccidit in eius caſtris 185. millia, 4. Reg. 19. Fateor tamen hîc alludi ad hanc vallem & victoriam Ioſaphat. q. d. Impij iudicabuntur & damnabuntur à Chriſto & Sanctis eius in valle Ioſaphat, ſicut Moabitæ cæſi ſunt à Ioſaphat in ſua valle, huius antitypa. Vnde & in valle Ioſaphat, aliàs amœniſſima, erat Tophet & gehenna, vbi cremabant filios idolo Moloch: quæ proinde erat viua imago inferni, & damnatorum qui igne æterno cruciantur, ad quem à Chriſto in eadem valle damnabuntur. ita Sanchez.

Secundò, Cyril. & Theodor. hæc referunt ad tempora Eſdræ & Nehemiæ: tunc enim Iudæi redierunt è captiuitate Babylonica. Verùm tunc nullæ gentes hoſtiles à Iudæis cæſæ ſunt in valle Ioſaphat. Porrò toto cælo errant Iudæi moderni, qui hæc accipiunt de captiuitate & clade Romana, quâ ipſi à Tito & Veſpaſiano vaſtati ſunt, quaſi hîc eis promittatur eius ſolutio & liberatio, cæſis Romanis, Gog & Magog in valle Ioſaphat. Nam hæc non fuit captiuitas, ſed excidiũ gentis, durabitq; vſque ad finem mundi, vt prædixit Daniel cap. 9. 26. Vnde ipſi eamdem nunc patiuntur per 1600. annos nec affulget, vel vm- A quam affulſit eis vlla ſpes reſtaurationis. Adde, nullam hîc Romanorum fieri mentionem, ſed Tyri, Sidonis & Ægypti.

Tertiò, Chriſtiani aliqui hæc referunt ad tempora perſecutorum Eccleſiæ, puta Neronis, Decij, Diocletiani, &c. à quibus liberauit eos Chriſtus per Conſtantinum. Verùm tunc gentes omnes congregatas in vallem Ioſaphat, ibique cæſas nuſquam legimus.

Dico ergo, certum eſt hæc ſpectare ad diem iudicij. De eo enim egit in fine cap. præced. cui hæc proximè ſubijcit Propheta, dicens; *Quia ecce in diebus illis, & in tempore illo*, vtique iam paulò ante à me deſignato, purà iudicij extremi. Tunc enim omnes omnino gentes congregabit Deus, & iudicabit in valle Ioſaphat: nunquam enim aliàs Deus congregauit omnes gentes toto orbe B diſperſas. ita S. Hieron. Rupert. Remigius, Haymo, Lyran. Vatab. Clarius, Ribera, a Caſtro & alij paſſim; quin & veteres Hebræi, quos citat S. Hieron. & Galat. l. 12. c. 1.

Vallis Ioſaphat quæ? Quæres Secundò, quænam, & vbinam ſit vallis Ioſaphat, in quam congregabuntur omnes homines, & ad quam è cælo deſcendet Chriſtus iudex, vt in eo omnium iudicium peragat? Aliqui cenſent nomen *Ioſaphat* hîc non eſſe proprium, ſed appellatiuum ſignificans *Domini iudicium*; ac proinde non deſignare certum, locum aut vallem, ſed indefinitè ſignificare locum iudicij, quiſquis ille ſit futurus. Vnde v. 14. vocatur hæc vallis *conciſionis*, quòd in ea Deus concidet gentes. ita Chaldæus, vertit enim, *congregabo omnes gentes in vallem diuiſione iudicij*. Et S. Hieron. hîc, & ep. 142. ad Damaſum, ait gentes congregandas ad vallẽ iudicij Domini, hoc eſt in iudicium Do- C mini profundum: Græcum enim κατάξω idem eſt, quod *deorſum ducam*. S. Hieronymum ſequuntur Haymo & Albertus. Alij cenſent vallem Ioſaphat certam eſſe vallem, ſed adhuc innominatam & incognitam, quæ ab euentu, putà à iudicio Chriſti in ea peragendo, nominanda ſit vallis Ioſaphat, id eſt, iudicij Dei: Ioſaphat enim idem eſt quod יְהוָה שָׁפָט *Ie ſcaphat*, id eſt, *erit iudicium*, ſcilicet tali loco quem Deus nouit & decreuit. Sic locus in quo ſedebat Antichriſtus, vocatur, id eſt vocabitur, *Apadno*, id eſt, palatium regale, Daniel. 11. 45. Sic locus in quo cædentur reges ſub finem mundi, Apocal. 16. 16. vocatur, id eſt vocandus dicitur, *Armagedon*, id eſt, anathema excidij, ſiue plenum excidium. Sic locus in quo cædetur Gog Ezech 39. 11. nominatur, id eſt nominandus prædicitur, Polyandrium, vel D *vallis multitudinis Gog*. ita Rupert. Arias & Clarius.

Verùm meliùs, magiſque genuinè cum Syro, Arabico vtroque, & alijs, nomen Ioſaphat hîc accipias vt proprium. Eſt enim vallis Ioſaphat ſita inter Ieruſalem & montem Oliueti, quam perluit torrens Cedron: *vbi hortus erat, in quo Iudas proditor tradidit Saluatorem*, ait S. Hieronym. in Ieremiæ 31. ita V. Beda, Borchardus, Salignìacus, Adrichomius, & alij in Deſcriptione terræ ſanctæ. *Vallis Ioſaphat*, ait Adrichom. *quæ & vallis Cedron, & vallis montium vocatur, vallis eſt lata & profunda, inter Ieruſalem & montem Oliueti interiecta, totam ab Oriente cingens vrbem. quam torrens Cedron tranſiens ſuis aquis egregiè fœcundat, In hac valle pij ac religioſi reges Iudæ Aſa, Ezechias & Ioſias*

templi

templi combuſſerunt idola, eorumq́; cineres in torrentem Cedron proiecerunt. Hæc vallis commune totius ciuitatis erat cœmeterium, vbi vulgus & ignobiles ſepeliebantur: extra vrbem enim Iudæis ſepeliri mos erat: ibiq́; nunc Turcæ ſepeliuntur. In hac quoque valle die illa cunctis mortalibus tremendo omnes vndique homines ad extremum iudicium ſunt congregandi, vt à Chriſto iudice recipiant debita pro meritis præmia quiſque ſuis. Vnde & vallis comionis appellatur, quòd ibi mali à bonis ſeparabuntur. Tempore quo Chriſtiani Palæſtinâ potiebantur, erat hîc Abbatia quædam, in qua Domina Meliſendis regina Ieruſalem ſepulta eſt. In valle ergo Ioſaphat erat villa Gethſemani, & hortus, in quo Chriſtus orans ſudanſque ſanguinem, proditus à Iuda, captus eſt à Iudæis, & in eadem ſepulta eſt B. Virgo Maria, vt notat Adrichom. Porrò vallis hæc nomen accepit à Ioſaphat rege, quòd eam ipſe inſigni titulo & fabrica, v. g. arcu triumphali poſt victoriam de Ammonitis & Idumæis, ornauit: vel quòd in ea mauſolæum illi erectum ſit, pulchra pyramide inſignitum, vt tradunt Beda & Saligniacus: licèt enim Ioſaphat ſepultus ſit in Sion, vti dicitur 2. Paral. 21. 1. tamen mauſolæum illi erigi potuit in ha valle, in qua fortè eius oſſa tranſlata ſunt.

Hæc ſententia probatur Primò, ex eo quòd Sept. Noſter, & alij retinent nomen Hebræum *Ioſaphat* quaſi proprium. Et ſanè qui hebraicè ſciunt, ex ipſa compoſitione & terminatione norunt Ioſaphat eſſe nomen proprium, æquè ac Ioſias, Iohannes, Ioſue &c. Secundò, quia in hac valle Ioſaphat, Ezechias & Ioſias idololatras & idola combuſſerunt, in typum quòd Chriſtus in eadem iudicaturus eſſet infideles & impios, eoſque in ignem gehennæ detruſurus. Tertiò, quia in eadem valle erat cœmeterium Ieruſalem: ergo par eſt vt ibidem reſurgant Hieroſolymitæ, id eſt fideles Eccleſiæ ciues iudicandi à Chriſto. Rurſum in valle Ioſaphat erat gehenna, in qua cremabant infantes idolo Moloch: ergo par eſt vt illi ibidem à Chriſto damnentur ad gehennam ignis æterni. Addit S. Thomas in Iſaiæ 30. 33. Hebræos opinari, ibidem eſſe fauces inferni, ſiue quædam infernalis incendij ſpiracula, qualia nonnulli opinantur eſſe in Etna, olla Vulcania, Veſuuio, Hecla & ſimilibus montibus qui flammas vomunt. Iudicium afferunt, quòd ibi duæ palmæ iugiter ſument, vti ſumat Ætna. Verùm huius rei fides ſit penes ipſos: apud Latinos enim nil tale legi. Quartò, quia vallem Ioſaphat eſſe iuxta Ieruſalem, patet ex eo, quòd v. 16. ſubdit Ioël: *Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam.* Confirmatur, quia Ieruſalem cenſetur eſſe medium terræ, in quo Deus vt ait Pſaltes pſalm. 73. 12. ſalutem operatus eſt per paſſionem, mortem & aſcenſionem Chriſti: ergo decet vt ibidem Sancti fructum ſanguinis & paſſionis eius, ac gloriam aſcenſionis participent. Quintò, quia Chriſtus Hieroſolymis vixit, docuit, miracula fecit, iudicatus & occiſus eſt: ac in monte Oliueti, qui huic valli imminet, gloriam & maieſtatem ſuam aſcendens in cælum oſtendit, ibique angeli eum rediturum ad iudicium prædixerunt Actor. 1. 11. dicentes: *Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis in cælum, ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem in cælum.* Ergo decet & conuenit, vt in eadem iudicet in-

A credulos & inobedientes ſibi, qui tantæ eius charitati, redemptioni, doctrinæ & miraculis, quibus doctrinam ſuam cæleſtem eſſe, ſeque à Deo miſſum Meſſiam & Saluatorem probauit, credere & obedire noluerunt. Iuſtum enim eſt, vt ibi Chriſtus ſuæ gloriæ maieſtatem oſtendat, vbi ſummam ignominiam ſuſtinuit; vtque ibi iudicet, vbi iudicatus eſt, & vindictam ſumat de ſuis perſecutoribus, alijſque omnibus qui ſuo ſanguine vti noluerunt. Ita S. Hilar. can. 25. in Matt. *Congregantibus, ait, angelis conuentum futurum in loco paſſionis oſtendit: & dignè illic claritatis aduentus exſpectabitur, vbi nobis gloriam æternitatis paſſione corporeæ humilitatis operatus eſt.* ita & Remigius. Lyran. Vatab. Emmanuel, Mariana hic, D. Thomas & Albert. in cap. 24. & 25. Matth. D. Soto, Paludanus, & paſſim alij Scholaſtici in 4. d. 47.
B aut 48. ac nominatim Suarez 3. p. q. 57. a. 6. diſp. 53. ſect. 3.

Porrò Chriſtus iudex non deſcendet in ipſam vallem Ioſaphat: ſic enim à tot hominum millionibus iudicandis videri non poſſet, ſed in aërem huic valli & monti Oliueti incumbentem, & vicinum. Sedebit enim in nube lucida & glorioſa. Aſſidebit ei Virgo Mater, quæ in hac valle ſepulta eſt & reſurrexit: item Apoſtoli & viri Apoſtolici. In valle verò, locisque ei vicinis conſiſtent homines iudicandi, circumſtantibus angelis: ſed electi & beati rapientur in nubibus obuiàm Chriſto in aëra, vt ait Apoſt. 1. Theſſal. 4. 16.

Et disceptabo cvm eis ibi] Hebr. *& iudicabor*, id eſt, *iudicio contendam cum eis*, vt vertit Syrus; Arabicus, *& diiudicabo eas ibi pro populo meo.*
C Alludit per paronomaſiā in voce נִשְׁפַּטְתִּי *niſpatti*, id eſt *iudicabor*, hoc eſt, diſceptabo, ad nomen *Ioſaphat*, quod hebr. ſignificat *Domini iudicium*. q. d. In valle Ioſaphat, id eſt, iudicij Domini, ego Chriſtus, quaſi Deus & iudex, iudicio contendam cum omnibus gentibus, omneſque infideles & impios ſceleris conuincam & condemnabo, quòd ſcilicet meam redemptionem vel non crediderint, vel neglexerint, & aſpernati ſint. Atque inter cætera argumenta hoc proferam: Ecce ego reſurgens à morte ex hoc monte Oliueti, publicè coram Apoſtolis, plurimiſque diſcipulis in cælum conſcendi, vt oſtenderem me è cælis veniſſe, indeque à Patre æterno miſſum, eius legem & doctrinam cæleſtem vobis tradidiſſe, ac per vera miracula confirmaſſe: ideo-
D que eò me, peracto legationis & redemptionis officio, à Patre reuocari, & regredi, ac conſequenter vitam meam fuiſſe innocentem & cæleſtem, nec mortem crucis me meis peccatis promeritum, ſed pro veſtris eamdem amplexum ſponte ſubijſſe. Cur ergo mihi non credidiſtis? cur meam redemptionem & ſalutem non accepiſtis? cur meæ legi non paruiſtis? Sanè nihil habetis cauſæ, quod veſtræ incredulitati & inobedientiæ prætendatis, inexcuſabiles eſtis: conuincit vos veſtra ipſorum mens & ratio, iudicat & condemnat vos veſtrum ipſorum iudicium, veſtra ipſorum ſententia, veſtra conſcientia vos reos & ingratos, mortem & gehennam promeritos; me verò æquum, miſericordem & pium eſſe proclamat. Chriſtus ergo ſupra vallem Ioſaphat in throno iudiciario conſidens diſceptabit, & indignans rugienſque dicet impijs in valle

Diſceptatio Chriſti cum impijs in die iudicij.

valle conſiſtentibus, & pauidis: Ecce ego in hoc ipſo loco pro vobis laboraui, & atrocia paſſus ſum: ecce hic in Gethſemani pro vobis ſudaui aquam & ſanguinem, proditus & captus ſum, ligatus quaſi latro, tractuſque per Cedron in vrbem: ecce iuxta hanc vallem in domo Caiphæ, ac mox in domo Pilati, pro vobis iudicatus & damnatus ad mortem, flagellatus, ſpinis coronatus, colaphis cæſus, irriſus & conſputus ſum: ecce hic totam vrbem circumductus crucem baiulans tandem in Caluariæ monte pro vobis crucifixus ſum: ecce hic nudus inter cælum & terram ſuſpenſus, diſtenſis manibus, pedibus, totoque corpore memetipſum pro vobis in victimam Deo Patri obtuli. Teſtis es Pilate, teſtis Anna, teſtis Caipha, teſtis Iuda, teſtes pontifices, teſtes Iudæi, qui hoc ipſo loco contra me contentis vocibus clamaſtis: *Reus eſt mortis: crucifigatur, crucifigatur.* Meminiſti Pilate, quòd quaſi reus hic ſteterim coram tuo tribunali, & ſententiam mortis à te acceperim; cùm tamen tu innocentem me ferres, diceréſque: *Innocens ego ſum à ſanguine iuſti huius.* Meminiſti Caipha; meminiſtis pontifices, quòd in concilio à vobis adiuratus *Dic nobis, ſi tu es Chriſtus filius Dei viui,* reſponderim: *Tu dixiſti: verumtamen dico vobis: Amodo videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli.* Mihi tamen non credidiſtis, imò ſubſannaſtis, & quaſi blaſphemum condemnaſtis & crucifixiſtis. Ecce nunc dies illa quam vobis prædixi, & intentaui: ecce nunc ſors mea cum veſtra commutata: iudices ſediſtis, ſteti ego reus: nunc rei vos, iudex ego. Nunc videtis me eum eſſe quem dixi, Meſſiam filium Dei, orbis dominum & iudicem: quomodo vos in me ſceleratas manus immittere, quomodo ſacrilegè filium Dei blaſphemare & occidere auſi fuiſtis? Cernite manus quas fodiſtis, pedes quos perforaſtis: cernite ſacra ſtigmata, quæ corpori meo impreſſiſtis. Hæc vos iudicant, hæc contra vos clamant, hæc condemnant. Ite ergo ſacrilegi, ite deicidæ cum Lucifero in ignem æternum. Et vos, ô infideles, ô Turcæ, ô praui Chriſtiani, hæc ſciuiſtis, vel ſcire potuiſtis & debuiſtis; & tamen neglexiſtis, ſpreuiſtis meos labores ſudores, dolores: ſanguinem teſtamenti pollutum duxiſtis: maluiſtis ſequi veſtras concupiſcentias, quàm me, meamque doctrinam & legem: delicias, opes, honores momentaneos æternæ ſaluti à me promiſſæ prætuliſtis, gehennæ incendia minitantem me contempſiſtis. Ecce nunc videtis quem contempſeritis: nunc cernitis minas meas non fuiſſe vanas, ſed veras: promiſſa mea non vana, ſed certa: nunc cernitis vanas & fallaces fuiſſe veſtras amaſias, diuitias, dignitates: nunc cernitis vos in earum amore fuiſſe ſtultos & inſenſatos: nunc gemitis & plangitis, nunc pectora tunditis: ſed ſerò & fruſtra. Ite ergo improbi, ite ingrati, ite increduli, ite inſenſati, ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius à conſtitutione mundi.

Vos verò, ô Apoſtoli, qui me hoc in loco damnari, flagellari, crucifigi, occidi vidiſtis, & tamen in me credidiſtis, me ſecuti eſtis vſque ad mortem & crucem: vos pariter, ô viri Religioſi & Apoſtolici, qui meam paupertatem, humilitatem, mundi contemptum & crucem amplexi

A eſtis; quique meam fidem, doctrinam & religionem toto orbe propagaſtis: vos denique, ô fideles, qui me redemptorem veſtrum credidiſtis, ſperaſtis, amaſtis, coluiſtis, qui per omnia meæ legi paruiſtis, qui Chriſtianam, meque dignam vitam egiſtis; qui ſobriè, piè & iuſtè in hoc ſæculo vixiſtis expectantes beatam ſpem, & hunc meum aduentum gloriæ magni Dei: Venite ô dilecti & electi, venite ô benedicti Patris mei, poſſidete regnum cælorum vobis paratum ante ſæcula, ab omni æternitate. Et ibunt illi in ignem æternum, iuſti autem in vitam æternam. Beatus qui hæc iugiter cogitat, præuidet & prouidet. Similem exprobrationem Chriſti iudicis ad impios habet S. Auguſt. ſerm. 67. de Temp. qui eſt de die iudicij.

Hæc cogitabat S. Pelagia pœnitens, quæ à va- *Exempl. S. Pelagiæ.*
B nitate mundi conuerſa per B. Nonnum Epiſcopum Heliopoleos, perpetuæ pœnitentiæ ſe addixit, ad eamque delegit hunc locum. Nam in monte Oliueti tugurium erexit, ex quo in valle Ioſaphat deſpectus eſt, vt iugem Chriſti patientis, æquè ac iudicis venturi imaginem ſibi ob oculos poneret. Ita habet eius Vita 8. Octob. & Adrichom. in Deſcript. terræ ſanctæ.

Ad hanc quoque vallem B. Xauerius citauit *B. Xauerij.* Præfectum Malacæ, qui cupidine auri victus, iter eius in Sinas, ac conſequenter Sinarum conuerſionem impediebat: *Ego,* inquit, *numquam poſthac illum, neque ille me viſurus eſt in hac vita, niſi cùm apud ſummum illum Iudicem in valle Ioſaphat eum accuſaturus ſum, quòd improbiſſima turpiſſimaque cupiditate occæcatus, tantam animarum impedierit meſſem.*
C Ita Turſell. in eius Vita libr. 5. cap. 7. Ad eamdem nos oraculo Ioëlis citat hic Deus, reipſa citaturus per archangelum, cùm ille tubali voce omnes è monumentis euocabit ad tribunal Chriſti.

Patheticè S. Cyrillus orat. de animæ exceſſu, quam fusè recitat noſter Raderus in Viridario Sanctorum pag. 186. *Metuo,* inquit, *mortem, quoniam acerba mihi eſt. Metuo gehennam, quoniam æterna eſt. Metuo tartarum* (ita vocat gehennam frigoris & glaciei, qua æquè ac igne torqueri damnatos in inferno multi cenſent, moti illo Iobi c. 24. verſ. 19. *Ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium.* Ita ibidem Philippus presbyter, S. Thomas, Titelm. Stunica & alij) *qui nullum nihil habet caloris. Metuo vermem veneniferum, quoniam æternus eſt. Metuo angelos iudicio præficiendos, quo-*
D *niam immiſericordes ſunt. Metuo cùm cogito illius diei terribile, & muneribus inexpugnabile concilium, tribunal horribile, iudicium incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementiſſimaque flamma torrens, & acutos enſes. Metuo ſeueriſſimas pœnas. Metuo ſupplicium finem non habens. Metuo teterram illam caliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, ſtridorem dentium, fletum inconſolabilem. Metuo ineuitabiles probationes. Nihil enim accuſationibus eget iudex ille, neque teſtibus, neque demonſtrationibus, neque probationibus, ſed quæcumque fecimus, diximus, decreuimus, ea in medium adfert ob oculos nocentium. Tum nullus eſt qui adſit & pœnis eripiat, non pater, non mater, non filius, non filia, non amicus, non defenſor, non pecuniarum largitor, non diuitiarum abundantia, non potentiæ faſtus: quin hæc omnia cineris ritu in puluerem abeunt, ſoluſque reus ex ſuis factis abſoluentem aut condemnantem ſuſtinet*

ſententiam. Et inferiùs: *Tunc vbi huius mundi iactantia? vbi inanis gloria? vbi apparatus? vbi reges? vbi ornatus? vbi pecunia? vbi nobilitas? vbi delectatio? vbi corporis virilitas? vbi ſalſa illa & inutilis mulierũ pulchritudo? vbi tunc veſtimentorum comptus? vbi qui cum tympanis & cithara vinum potant? vbi theatra? vbi venationes?* Et poſt nonnulla: *Acerbum eſt in igne eſſe, & clamare, neq; ſubuenire. Inſuperabiles fauces, immenſus gurges, vbi incluſus quis & detentus euadere aut aufugere nequeat: inſuperabilis cuſtodia murus, immites cuſtodes, tenebricoſus carcer, tetri Æthiopes infracta vincula, incomulſa catena, diri ſeriiq. flammæ illius miniſtri graneſilla quæ ad ſupplicium adhibentur ſcutica, ferrei vngues & infracti, duri uermes, turbida pix atque torrens, fœtens ſulphur, ignea illa tubicula. inextincta pyra, putidus viroſuſq; vermis: inexorabile concilium, inuictus gratia iudex, inexcuſabilis defenſio: notis compuncti magnatum vultus, exoleti optimates, mendici reges, imperiti ſapientes, fatui oratores, dementes diuites: non audita falſæ ſcribentium aſſentationes: manifeſta malitioſorum verſutia, perſpicuæ fraudatorum calliditates: væ improbis. Profani, ſcelerati & impuri ſunt in conſpectu Dei: væ contumacibus, contentioſis & turbulentis: væ periuris: væ helluonibus, quorum Deus venter eſt.*

Vers 3 SVPER POPVLO MEO ET HEREDITATE MEA ISRAEL] *Populum* ſuum, ſiue *Iſrael,* vocat ſuos fideles & ſanctos. Horum enim typus erat populus Iſrael, olim à Deo electus, fidelis & ſanctus: illique in eius à Deo & Chriſto apoſtatantis locum ſubrogati & adoptati ſunt, vt docet Apoſt. Rom 9.8. nam, vt idem ait Galat. 6.16. *Quicunque hanc regulam* (Chriſti & Euangelij quod ego prædico) *ſecuti fuerint. pax ſuper illos, & miſericordia & ſuper Iſrael Dei.* Vox & ſignificat *id eſt*, q. d. *Pax ſit ſuper illos*, id eſt, ſuper Iſraelitas: quia illi ſunt veri Iſraelitæ, non carne, ſed fide & ſpiritu: ſequuntur enim fidem & virtutem Iſraelis, Iſaaci & Abrahæ. Horum ergo diſperſionem, id eſt perſecutiones & exilia ſe vindicaturum hic dicit Deus. Senſus ergo eſt. q. d. In valle Ioſaphat diſceptabo cum infidelibus & impijs, qui populum meum Iſrael, id eſt, fideles meos, & pios, verbiq; Dei cultores afflixerunt, eoſq; condemnabo & puniam æterna morte.

ET TERRAM MEAM (populi mei, ideoque meam, illo eiecto, inter ſe) DIVISERVNT] Perſiſtit in typo & allegoria vaſtationis & excidij Iudææ per Chaldæos; ſed per hoc intelligit expilationes & iniurias fidelibus irrogatas. Sic enim Turcæ Chriſtianorum prædia & prouincias inuaſerunt, occuparunt, diuiſerunt: ſic Angli etiamnum Orthodoxorum bona confiſcãt, & per mulctas exhauriunt, vti olim fecerunt Nero, Decius, Diocletianus, &c. quibus rectè competit id quod ſequitur:

ET SVPER POPVLVM MEVM MISERVNT SORTEM] ſortitò inter ſe diſpertientes tam ipſum, quàm ipſius bona, vti milites Chriſti crucifixi veſtimenta eo inſpectante ſortitò inter ſe diuiſerunt: quæ ingens fuit contumelia & afflictio. Alludit ad ſortem quam iecit Aman ſuper Iudæos de die & menſe, quo eos trucidare deſtinabat, Eſther 3 7. Arguit Gentium turbam *ſuper tribus*, ait Hugo Victor. *De auaritia, de luxuria, de gula. De auaritia, quia ſuper populum Domini ſortem miſit. De luxuria, quia puerum proſtituit. De gula, quia pro vino puellam vendidit.*

A Tropol. *Dæmones terram Domini, id eſt fidelem animam, vitijs diuidunt; ſuperq; populum virtutum, peccatorum ſortem mittunt. Tunc puerum, id eſt puritatem mentis, proſtituunt illicitis deſiderijs. Tunc puellam, id eſt cordis innocentiam, vendunt pro vino, id eſt, lætitia temporali & terreno delectamento.* huc uſque Hugo.

ET POSVERVNT PVERVM IN PROSTIBVLO] q. d. Pueros populi mei poſuerunt in lupanari, vt ſcilicet ex eorum corpore expoſito pæderaſtis ad innaturalem & execrandam libidinem, lucrum & quæſtum facerent, ſic & puellas vendiderunt partim ad libidinem, partim ad ſeruitiũ, vt ex earum pretio vinum emerent, eoque gulam ſuam explerent. Vnde Hebræa ad verbum habent, *dederunt puerum in meretricem*, vel pro meretrice, quam S. Hier. vertet. & vocare ſolet *proſtibulum*, Vnde in comment. hic ait: *Poſuerunt puerum in proſtibulum*, hoc eſt, proſtituerunt puerum lenonibus quaſi ſcortum maſculum, *vt eum* B *virilem cogerent mutare naturam*, vti fecit Iaſon 2. Machab. 4 9. Sic & Theodor. Remig. Rupert. Hugo & Vatabl. Quocirca Arabicus vterque vertit, *commutauerunt pueros in mercedem meretricum*, ſcilicet meretricibus ſubſtituendo pueros meritorios, ex quibus captarent turpem mercedem, qualis ſolet dari meretricibus. Syrus verò vertit, *dederunt pueros in mercedem adulterarum*, vt eis ſeruirent quaſi famuli. Noſter rectè vertit, *in proſtibulum. Proſtibulum* enim latinè non tantùm lupanar, ſed & meretricem ſignificat. Audi Plautum in Aulul. *Bellum & pudicum verò proſtibulum populi.* Eadem dicebatur proſtibula femi- C ninè. Audi Feſtum: *Alicariæ meretrices appellabantur, in campis ſolitæ ante piſtrina alicariorum verſari quæſtus gratiâ; ſicut hæ, quæ ante ſtabula ſedebant, dicebantur proſtibula.*

Secundò, Septuag. vertunt, *puerum dederunt meretricibus*; ſcilicet pro pretio corporis earum ſibi proſtituti. q. d. Tam vili æſtimarunt pueros Iudæorum, vt eos loco pretij darent meretricibus pro vſu corporis earum, ſiue pro mercede meretricandi. Ita Chald. Lyran. Vatabl. Pagn. Clarius, Arias, & à Caſtro. Huic ſenſui fauet Hebr. בַּזּוֹנָה *bazzona*, id eſt, pro meretrice, ſicut mox de puellis ait, eas venditas בַּיַּיִן *baiain*, id eſt, *pro vino*; vtrobique enim eſt *beth* pretij.

Tertiò, Hieron Prado in Ezech. 16. 15. *Poſuerunt puerum in proſtibulo*, hoc eſt, inquit, ad edulia in caupona proſtituta, vt vendantur hoſpitibus, D emenda & comparanda. q. d. Dederunt in pretium eſculentorum puerum Iudæum captiuum, æquè ac pro vino dederunt in pretium puellam Iudæam. Hebr. enim זוֹנָה *zona*, id eſt proſtibulum, ſignificat propriè cauponam, quæ proſtituit edulia, vel merces, vel operas ſuas, vel etiam corpus, & tum vocatur meretrix. Verùm Latinum *proſtibulum* numquam cauponam, nec eſculenta venum proſtituta ſignificat. Primus ergo ſenſus eſt genuinus, eumque exigit noſtra verſio Latina deinde ſecundus, qui valdè congruit textui Hebræo. Pauca hic, ſed enormia in innocentes pueros & puellas ſcelera, in die iudicij iudicanda & punienda recenſet Propheta, atque per ſynecdochen ſub his quæuis alia ſubintelligit. Ita Lyran.

4. Ve-

4. Verùm quid mihi & vobis Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæſtinorum? numquid vltionem vos reddetis mihi? & ſi vlciſcimini vos contra me, citò velociter reddam viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrum.

5. Argentum enim meum & aurum tuliſtis: & deſiderabilia mea & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra.

6. Et filios Iuda, & filios Ieruſalem vendidiſtis filijs Græcorum: vt longè faceretis eos de finibus ſuis.

7. Ecce ego ſuſcitabo eos de loco, in quo vendidiſtis eos; & conuertam retributionem veſtram in caput veſtrum.

8. Et vendam filios veſtros, & filias veſtras in manibus filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabæis genti longinquæ quia Dominus locutus eſt.

9. Clamate hoc in gentibus, ſanctificate bellum, ſuſcitate robuſtos; accedant, aſcendant omnes viri bellatores.

10. Concidite aratra veſtra in gladios, & ligones veſtros in lanceas. Infirmus dicat; Quia fortis ego ſum.

11. Erumpite, & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occumbere faciet Dominus robuſtos tuos.

12. Conſurgant, & aſcendant Gentes in vallem Ioſaphat, quia ibi ſedebo vt iudicem omnes gentes in circuitu.

Vers. 4. VERVM QVID MIHI ET VOBIS TYRVS ET SIDON, ET OMNIS TERMINVS PALÆSTINORVM?] Phraſis illa, *Quid mihi & vobis eſt?* auerſantis, indignantis, abiicientis, reprobantis & condemnantis eſt, quòd aduerſus ipſum Deum bella mouere, odiaq; & ſimultates exercere præſumpſerint, cùm populum Dei perſequebantur. Nam, vt ait S. Hieron. *qui populum Dei perſequitur, ipſũ Deum perſequitur, cuius eſt populus.* Vnde Chriſtus Saulo ait: *Quid me perſequeris? Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris,* Actor. 9. 4. Iam Haymo, Rupert. Arias, Vatabl. & Ribera cenſent Tyrum, Sidonem & Palæſtinos hìc ad literam capi metaphoricè, pro quibuſuis impijs: ac vice verſa per Iudæos, ſignificari omnes pios & ſanctos. *Tyrus* enim hebr. idem eſt quod coarctatio, & Tyrij idem quod coarctantes, anguſtiantes, affligentes: Sidonij, idem quod venantes, ſcilicet ad mortem: Philiſtioi, idem quod conſpergentes cinere, id eſt, luctum afferentes, vt notat S. Hieron. Alij, & meliùs, hæc propriè accipiunt: ſicut enim Ioël ex multis ſceleribus in die iudicij iudicandis, pauca tantùm per modum exempli paulò antè recenſuit, ex his cætera omnia ſynecdochicè ſubintelligens, ita & hìc ex omnibus gentibus tum iudicandis per modum exempli producit paucas & fama & vicinia & ſcelere apud Iudæos, inſigniores, atque ex his cæteras omnes partim per ſynecdochen, partim per metaphoram intelligẽdas relinquit. Tyrij enim, Sodonij, & Philiſthini fuere acres, & penè perpetui, populi Dei, purà Iudæorum, hoſtes, in eoſque ſæpè crudeliter deſæuierunt ſpoliando, occidendo & vendendo eos Græcis, id eſt, gentibus Aſianis. Vnde contra eos tonant Prophetæ vno ore, & excidium per Chaldæos eis intentant, vt Iſaias c. 14. 29. & toto c. 23. Ieremias toto c. 47. Ezechiel toto c. 27. & 28. Eadem de cauſa Ioël hìc eiſdem idem per Chaldæos temporale excidium (ſed obiter perſtringendo id tantùm) ac multò magis æternum in die iudicij, purà condemnationem & gehennam, intentat. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Lyran. Ribera & alij. Miſcet ergo Ioël literam allegoriæ: quia miſtim loquitur de hoſtibus Iudæorum ſui temporis, & hoſtibus fidelium & ſanctorum quouis æuo. Sic Iſaias c. 14. miſcet caſum Baltaſaris cum caſu Luciferi; & Ezech. c. 28. miſcet caſum regis Tyri cum caſu Cherubini. vid. can. 4. & 52. in Prophetas maiores.

Quare minùs rectè aliqui hæc referunt ad Tyrios, Sidonios & Palęſtinos, qui tempore Titi & Romanorum Iudæos afflixerunt. Alij ad eos, qui Chriſtianos & naſcentem Eccleſiam Chriſti in Iudæa perſecuti ſunt; præſertim cùm non legamus Tyrios, ſed Iudæos ipſos perſecutos fuiſſe Chriſtum & Chriſtianos. Senſus ergo eſt ad literam. q. d. Quid mihi vobiſcum eſt, ô Tyrij, Sidonij & Palæſtini, qui acerbi & continui fuiſtis hoſtes populi mei (Iudæorum) ac conſequenter mei ipſius, qui populi huius mei tutor ſum & Deus? Num vltionem de me, quòd ſæpè per Iudęos vos ceciderim, ſumere vultis hoc ipſo, quòd cùm me non poſſitis, populum meum opprimitis, eiuſque aurum & opes diripitis; templum meum ſpoliatis, vt delubra Beli & idolorum veſtrorum ornetis, ac Iudæos quaſi mancipia venditis Græcis, id eſt gentibus, vti fecit Nicanor 2. Machab. 8. 14. Sed agite, ecce ego viciſſim vlciſcar me, & haſce populi mei iniurias, ac talionem vobis rependam: ſuſcitabo enim & liberabo populum meum de manu veſtra, faciamque vt ille veſtri dominetur, & viciſſim filios veſtros vendat Sabæis, qui ſunt prædones notiſſimi, vt patet Iob 1. 15. licet enim hoc reipſa factum alibi non narret Script. hìc tamen futurum prædicit, vnde factum eſſe, non dubium: ſic enim multa à Prophetis prædicta, facta non legimus, & tamen facta non dubitamus. Credimus enim oracula eorum fuiſſe vera, ac proinde reipſa impleta. Vide can. 41. in Prophetas maiores. Ita Theodor. Remig. Lyran.

Hic eſt ſenſus primus & quaſi fundamentalis ſed ſub hoc alium magis præcipuum intendit Propheta: nimirum per hęc Tyriorum, Sidoniorum & Palæſtinorum ſcelera, & eorumdem punitionem, ſignificat ſimilia crimina tum Turcarum & Saracenorum in Chriſtianos, tum quorumuis impiorum qui pios perſequuntur, quos Deus in die iudicij, cùm ſuos fideles & pios à morte ſuſcitabit ad vitam, & in libertatem gloriæ filiorum Dei aſſeret, puniet, & vendet Sabæis, id eſt, tradet cruciandos dæmonibus. Hiſce enim Sabæi moribus & nomine erant ſimiles. Sabæi etymon. Sabæi enim per *ſin*, ſignificat hebr. captiuitatem vti vertunt hic Septuag. & captiuantes, quales ſunt dæmones. Vnde & Arabicus Alexand. vertit, *venundabunt eos in captiuitate, captiuitatem* (captiuos abducendos) *ad gentem remotam.* Ita Ru-

pert. Clarius, Arias, Vatabl. Ribera & à Caſtro. A Rurſum Sabæi per *ſin* hebr. ſignificat epulantes, ſaturos, à rad. שָׂבַע *ſaba*, id eſt ſaturatus eſt; vel potantes, & ebrios, à rad. סָבָא *ſcaab*, id eſt potauit, vt ſit metatheſis. Dæmones enim laniabunt impios in gehenna, eorumque carnibus, ſanguine & pœnis ſe paſcent, & quaſi inebriabunt. De iudicio enim extremo agit hîc Propheta in præcedentibus, æquè ac in ſequentibus: vnde ſymbolicè per Tyrios, Sidonios & Palæſtinos notantur hic tres, id eſt omnes, claſſes impiorum.

Tyrij ſunt ſuperbi, Sidonij auari, Palæſtini gulosi. Tyrus enim ſuperba, & inſtar arcis in mari eminens, notat ſuperbos: Sidon mercaturæ dedita, venanſque opes, notat auaros: Palæſtini, id eſt cadentes, notant carnales, qui quaſi porci corruunt in ventrem & venerem, ac volutantur in cœno gulæ & libidinis. Nam, vt ait S. Iohan. ep. 1. c. 2. 16. *Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum* (auaritia, ſiue cupiditas auri & argenti) *& ſuperbia vitæ.* B Hos Deus, eiuſque Sancti iudicabunt & damnabunt in die iudicij, iuxta illud pſalm. 149. *Exultabunt ſancti in gloria &c. gladij ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium conſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius.*

Et omnis terminus Palæstinorum] Ita & Tigurina, & alij paſſim. q. d. Et omnes fines omneſque regiones Palæſtinorum. Verùm Septuag. Hebr. גְּלִילוֹת *ghelilot* retinuerunt quaſi nomen proprium, verteruntque, *& omnis Galilæa alienigenarum*, id eſt, Philiſthinorũ. Mirum hoc: C nam nulla Galilæa fuit in Philiſthæa: vnde in Hebræo non eſt alienigenarum, ſed Palæſtinorum. Audi S. Hier. *Pro Galilæa in Hebræo ſcriptum eſt gelilot, quod Aquila, θῖνας: Symmachus, terminos tranſtulit: θῖνας autem, id eſt, tumulum arenarum, referamus ad littora Palæſtinæ, non ad Galilæam Philiſthijm, quæ omnino nulla eſt.* Quare credo Sept. qui id ſciebant, voluiſſe retinere Hebr. nomen *gelilot*, vt Galilæa ſit nomen appellatiuum, non proprium, ſignificans fines, terminos: hi enim hebr. vocantur *gelilot*, indeque regio Galilæa nomen accepit, putà à reuolutionibus & molibus arenarum, quibus diſterminatur, quia enim mari adiacet, hinc ab eo ſe diuidit, & tutatur congeſtis in littore arenarum tumulis: radix enim גָּלַל *galal* ſignificat voluere, conuoluere. Ita Andreas Maſius in Ioſue 13. v. 2. D Vbi pariter Noſter vertit, *omnis Galilæa Philiſthijm & Geſſuri*: Sept. verò, Chald. & Rabbini vertunt, *omnes limites* vel *littora Philiſthinorum & Geſſuri.*

Vers. 8 *Sabæi qui & vbi ſ.* Sabæis] Sic & Aquila, & Symmachus: licèt Septuag. vertant, *in captiuitatem* שְׁבִי *ſcebi* enim hebr. eſt captiuitas. Sabæi autem ſunt vel Æthiopes, vel Arabes Arabiæ Felicis, de quibus Poëta: *Centumq; Sabæo thure calent aræ.* Duplex enim eſt Saba, vna in Æthiopia, altera in Arabia: vtraque longinqua, longeque diſtans à Iudæa, vti doctè docet P. Pineda l. 5. de Rebus Salom. c. 6. nu. 3. & 4. vnde Preto-Iohannes Imperator Abyſſinorum hoc titulo gloriatur: *Dominus Sabaim* (id eſt vtriuſque Sabææ, & vtrorumque Sabæorum) *& ſucceſſor Reginæ Saba*, quæ cum muneribus venit ad Salomonem 3. Reg. 10. Porrò *Iudæi*, inquit S. Hier. *promittunt ſibi, imò ſomniant,* A *quòd in vltimo tempore congregentur à Domino, & reducantur in Ieruſalem. Nec hac felicitate contenti, ipſum Deum ſuis manibus Romanorum filios & filias aſſerunt tradituros, vt vendant eos Iudæi non Perſis, & Æthiopibus, & cæteris nationibus, quæ vicinæ ſunt, ſed Sabæis, genti longiſſimæ: quia Dominus locutus ſit, & populi ſui vlciſcatur iniuriam. Hæc illi, & noſtri iudaizantes* (Chiliaſtæ) *qui mille annorum regnum in Iudæa ſibi ſimbus polliceantur, & auream Ieruſalem & victimarum ſanguinem, & filios ac nepotes, & delicias incredibiles, & portas gemmarum varietate diſtinctas* (de quibus Apoc. c. 21.) *Nos autem dicamus, quòd & ſuſcitauit Dominus poſt aduentum ſuum & quotidie ſuſcitat, & ſuſcitaturus eſt eos, quos varius error eduxerat de finibus ſuis: pulchreq;, Suſcitabo, ait, quaſi iacentes & torruentes, vt qui iacebant in hæreſi, ſtent in Eccleſia, reddens hæreticis quod fecerant, vt filios eorum & filias, quos in myſticis & carnalibus erudierãt, tradat in manus filiorum Iuda, id eſt, in manibus eorum* B *qui Eccleſiarum principes extiterunt, vt ad meliora conuerſi, Eccleſiaſticis dogmatibus incipiant eſſe ſubiecti.* Hoc tropologicum eſt: nam ad literam agit Ioël de impijs, quos in die iudicij æternæ ſeruituti & carceri Deus mancipabit.

Clamate hæc in Gentibus, proclamate hæc voce præconis apud Gentes: Sanctificate: Tigurina, *indicite*; Chald. *præparate*, Bellum] Vers. 9 Eſt catachreſis: quia enim feſta futura ſolebant apud Iudæos ſanctificari, id eſt, indici & præconis voce publicari, vt ad ea quaſi ſancta populus ſe ſanctè compararet, hinc ſanctificare idem eſt quod indicere & proclamare. Vide dicta Ieremiæ 6. 4. vnde Theodor. *Sanctificate bellum*, hoc C eſt, inquit, *excitate pugnatores & ſegregate ad bellum: quoniam enim ſanctus ſeipſum à ſceleribus ſegregat, hinc omne quod ſegregatur ad aliquid, vocat ſanctificare.*

Tropol. Hugo, Victor. *Sanctificare bellum, eſt bellum ſanctitate donare, nónne bellum ſanctificatur, vbi virtus triumphat, & vitium necatur?*

Nota hæc per ironiam dici. q. d. Defendite vos, ô Tyrij, aliæque quælibet Gentes, quantum poteſtis; at non euadetis iudicium meum, manũ meam, vindictam meam, quam exercebo in vos tum per Chaldæos, tum potiùs per Chriſtum & angelos in die iudicij. Ita S. Hier. Lyran. Clarius & Vatabl. Addit Arias, omnes impios quaſi claſſico euocatos, ruituros in bellũ contra Chriſtum & Sanctos, ac properaturos in vallem Ioſaphat, itaque inſtar furentium ruituros in ſuum D exitium, quod ibidem eis inferet Chriſtus. Verùm hoc parum eſt veriſimile: nam morientur omnes ante iudicium, ac claſſicum archangeli audient: *Surgite mortui, venite ad iudicium*, ſcient ergo ſe euocari ad iudicium, non ad bellum. Minùs etiam veriſimile eſt quod cenſent Rupert. & Hugo, hæc dici concionatoribus, vt bellum indicant peccatis & peccatoribus; aut viris ſanctis vt contra impios parent arma, de iiſque ſe vlciſcantur. Patet enim ex ſeq. hæc ad impios in fine mundi ironicè dici. Vnde ſequitur:

Ascendant] prodeant in prælium, acies ſuas explicent, arma vireſque ſuas oſtentent.

Concidite aratra veſtra in gladios] Vers. 10 Hæc phraſis ſignificat bellandi cupidinem, æquè ac neceſſitatem extremam, tantã ſcilicet, vt opus ſit ex aratris fabricare gladios, quibus pro vita pugnetur, etiam à languidis & infirmis. Hoc eſt

enim

enim quod ſubdit: INFIRMVS DICAT: QVIA FORTIS EGO SVM] q.d. Infirmus in tanta neceſſitate infirmitatem excutiat, vires & arma ſuſcitet: agitur enim de eius & omnium aliorum capite & ſalute. Ex aduerſo Iſaias c. 2. 4. ſignificans pacem ſummam à Chriſto naſcente orbi afferendam, ait: *Conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces.* Simili phraſi tempus belli exprimit Virgil. 1. Georg.

Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.

Et Ouidius lib. 1. Faſtor.

Sarcula ceſſabant, verſiq; in pila ligones:
Factaq; de raſtri pondere caſsis erat.

Et Martialis l. 4 epigr. 34. cuius titulus: *Falx ex enſe:*

Pax me certa ducis placidos conflauit in vſus.
Agricolæ nunc ſum, militis antè fui.

Sic S. Paulum gladium perſecutionis vertiſſe in vomerem Euangelij, cùm ex lupo factus eſt agnus, docet Tertul. contra Gnoſticos c. 13. *Paulus Apoſtolus*, inquit, *de perſecutore, qui priùs Eccleſiæ ſanguinem fudit, poſtea gladium ſtylo mutans, & conuertens machæram in aratrum: lupus rapax Beniamin deinde afferens etiam ipſe eſcam.*

Tropol. Hugo Victor. *Quid, ait, ſunt aratra, niſi membra mortificata? Quid eſt aratra in gladios concidere, niſi membra mortificata pro cura fidei, pro virtute verbi nos frequenter apponere? Ligones ſunt variæ mentis compunctiones: lanceæ ſunt ſeueræ comminationes. Quid eſt autem ligones in lanceas concidere, niſi è varia mentis compunctione ardorem fidei, virtutem verbi, vim ſententiarum concipere? Gladius eſt, de præſenti vitiis conceptio: lancea, de futuris ſalubris comminatio.* Vnde ſequitur:

Vers. 11. IBI OCCVMBERE FACIET DOMINVS ROBVSTOS TVOS] q.d. Quantumcumque, ô gentes, ſitis armatæ, quantumlibet fortes & pugnáces, tamen in valle Ioſaphat cædemini à Domino, occumbetis, & in tartara detrudemini. Dicit *robuſtos tuos* non veſtros, quia loquitur collectiuè toti gentium populo, tamquam vni. Omnes enim hi Dei hoſtes & impij, vnus cenſentur reproborum cœtus, vnus damnatorum populus. Sic ſæpè alibi Script. de iiſdem loquitur nunc in plurali, reſpiciens ſingulos, qui ſunt plures; nunc in ſingulari reſpiciens populum, qui eſt vnus.

Pro *occumbere faciet* hebr. eſt הַנְחַת *hanchet*, id eſt, deſcendere fecit, hoc eſt, faciet: propheticè enim præteritum capitur pro futuro. Vnde Tigurina verſio habet, *ibi ſternet Dominus heroës tuos.* Sic & Chald. & Pagninus. Rurſum *hanchat*, poteſt accipi vt Imperatiuus. Vnde Vatabl. vertit, & explicat: *Deſcendere fac, ô Domine, fortes tuos, vt ſcilicet contra gentes pro Eccleſia tua dimicent:* vel *deſcendere facies è cælis angelos tuos fortes*, iuxta illud Iudic. 5. 20. *De cælis dimicatum eſt contra eos.*

Septuag. aliter hæc accipiunt: vertunt enim *manſuetus ſit pugnator.* q.d. Fac, ô Domine, vt tui bellatores deſcendant de ſua ferocia, ponant animos & iras, ſintque manſueti, vt vindictam clementia temperent, fortè etiam pro *henchat* legerunt הַכְנַע *haqne*, id eſt, homilia, humiles fac & mites.

Nota. Loquitur Ioël & Prophetæ de die iudicij quaſi de die prælij, quo Chriſtus confliget & proteret reprobos, vtpote hoſtes ſuos, calcans eos quaſi in torculari, & concidens eos in valle conciſionis. Idem Chriſti prælium deſcribitur Apocal. 19. v. 11. Sapient. 5. 18. Iſaiæ 66. v. 15. & 24.

CONSVRGANT ET ASCENDANT GENTES IN VALLEM IOSAPHAT] Sunt verba Chriſti omnes gentes euocantis & citantis ad ſuum tribunal. Vers. 12. q.d. Gentes vbilibet mortuæ & ſepultæ, à morte & è ſepulchro reſurgant, pergantque in vallem Ioſaphat: *Quia ibi ſedebo vt iudicem omnes gentes.* Ita S. Hier. Rupert. Remig. Lyran. Hugo, Vatabl. & alij. Dicit *aſcendant*. Primò, quia aſcendere Hebræis idem eſt quod ire, pergere. Secundò, quia Ieruſalem ſita eſt loco alto, vt aliunde venientes eò ſcandere oporteat: alioqui ex ipſa Ieruſalem in vallem Ioſaphat deſcenditur, non aſcenditur. Tertiò, quia tribunalia iudicum ſolent eſſe loco ſublimi & cōſpicuo, vt eò euntibus ſcandendum ſit: ſic Chriſti tribunal erit loco edito ſuper vallem Ioſaphat, vt gentes ad illud euntes, rectè aſcendere dicantur. Quartò, aſcendere Hebræis eſt verbum militare & forenſe. Milites enim dicuntur aſcendere in prælium, cùm pergunt contra hoſtem, eum eoque confligunt, aſcendere enim ſignificat aggredi rem arduam, ad quam animos erigere, vireſque excitare & acuere opus: tale autem eſt prælium, vel militare, vel iudiciale, putà quo reus cum teſtibus, & iudice diſceptat, & quaſi confligit pro ſe ſuoque capite.

13. Mittite falces, quoniam maturauit meſſis; venite, & deſcendite; quia plenum eſt torcular, exuberant torcularia; quia multiplicata eſt malitia eorum.

14. Populi populi in valle conciſionis; quia iuxtà eſt dies Domini in valle conciſionis.

15. Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum.

16. Et Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam; & mouebuntur cæli, & terra & Dominus ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum Iſrael.

MITTITE FALCES] Loquitur hic Chriſtus ad Vers. 13. Apoſtolos alioſq; qui ſecum ſeſſuri ſunt iudices in die iudicij, vt impios condemnent. Ita S. Hier. & Remig. vel potiùs ad angelos, qui demetent homines in fine mundi, ac mox eoſdem reſuſcitabunt, & ducent ad tribunal Chriſti, ab eoque damnatos detrudent in tartara. q.d. Vos ô angeli, demetite omnes homines viuentes, vt moriantur: *quoniam maturauit*, id eſt matura eſt, *meſſis*, id eſt, quia complētus eſt electorum omniumq; hominum numerus, ac mundi ſęcula à Deo præſtituta iam euoluta ſunt; ac proinde Deus illis finem imponere decreuit. Ita Rupert. Haymo, Lyran. & Vatabl. Propriè autem impiorum maturitas ſignificat tempus eorum poſt felicem vitam decurſam, cùm nimirum illa in omni voluptate & turpitudine vſque ad maturam ætatem eſt tranſacta: tunc enim maturitas eſt tam ætatis quàm iniquitatis, quaſi ſegetis quæ poſcit manum & falcem meſſoris, vt in tartaro, velut horreo condantur. Huc alluſit Chriſtus Matth. 13. 39. *Meſſis, ait, conſummatio ſæculi eſt: meſſores autem angeli ſunt.* Et mox v. 41. *Mittet filius homi-*

nit angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis. Huc quoque alluſit S. Joannes Apoc. 14. 15. vbi vidit tres angelos cum falcibus demetentes meſſem, & vindemiantes botros terræ. Ibidem P. Alcazar cenſet, primum angelum, qui v. 15. dicit: *Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ,* ad literam eſſe Ioëlem, qui hic idem dicit quod angelus ille Iohannis: ſecundum, qui v. 17. vindemiat botros terræ, eſſe Moſen, qui eſt typus ſapientiæ: tertium v. 18. qui ſecundum admonet vt botros vindemiet, eſſe Eliam, qui eſt typus zeli: hæc enim demeſſio & vindemia terræ, erit opus ſummæ Dei ſapientiæ, æquè ac zeli.

Porrò addit Alcazar, Ioëlem, æquè ac Iohannem, meſſi iungere vindemiam hoc ſenſu. q. d. Vos ô meſſores, id eſt prædicatores Euangelici, ſtrenuè prædicando inſiſtite meſſi Dei colligendæ; neque enim vobis laborantibus & ſudantibus deerit vini copia & affluentia, quæ vos reficiat & ſoletur. Nam cùm vos totos in meſſem Domini impenderis, Dominus viciſſim vindemiæ curam ſuſcipiet, imò meſſem veſtram illicò in vineam maturam conuertet, & ex ea exprimet muſtum delicatiſſimum. Nihil enim eſt quod prædicatores ita recreet, nullum vinum ſapidius, quàm copioſa ſeges & fructus prædicationis ipſorum. Dum enim vident tot conuerti, adeò ſanctos euadere, imò Martyres fieri, bibunt vinũ conſolationis ſuauiſſimum. Verùm hic ſenſus nec eſt literalis, vt patet, ſed potiùs literali, qui eſt de damnatione reproborum, aduerſus & oppoſitus: ac conſequenter nec eſt myſticus. Hic enim fundari debet in literali, eique congruè & ex æquo reſpondere, vt ei naturaliter inſertus, & quaſi innatus videatur.

VENITE ET DESCENDITE, QVIA PLENVM EST TORCVLAR] botris & vuis: in illud ergo vos, ô angeli, deſcendite, vt haſce vuas prematis & calcetis, vti habent Sept. Torcular hoc, ſiue prælum plenum vuis, id eſt impijs premendis & conculcandis, erit gehenna, ſiue infernus. Vnde Chald. vertit, *conculcate interfectos*. Nota metaphoram: *calcare* enim *torcular*, in Scriptura ſignificat vlciſci, & acres pœnas de reo ſumere: quia ſicuti torculari vinum, ita vindicta & ſupplicio ſanguis, anima & vita exprimitur. Sic Thren. 1. v. 15. dicitur: *Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda.* Et Iſaiæ 63. 3. *Torcular calcaui ſolus,* &c. *calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea.* Et Apocal. 19. 15. *Ipſe,* Chriſtus, *reget eas* (gentes infideles & impias) *in virga ferrea, & ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.* Vide ibi dicta.

Vers. 14. POPVLI POPVLI: hoc eſt plurimi populi, ſcilicet erunt, IN VALLE CONCISIONIS] id eſt, Ioſaphat, vbi concidentur, id eſt, perdentur impij, iuxta illud pſal. 128. *Dominus iuſtus concidet ceruices peccatorum.* Ita S. Hier. q. d. O quot populi, quot turbæ, ô quot gentes concidentur in valle Ioſaphat! ita Vatabl. Vnde Septuag. vertunt, *ſonitus auditi ſunt in valle iudicij.* Hebr. enim הֲמוֹנִים *hamonim* ſignificat tumultus & ſtrepitus turbarum & populi multi. Vnde Syrus vertit, *murmur* (fremitus) *clamoris in profundo cœtuum* (in valle congregationis populi) Arabicus, *hic eſt tumultus populorum, quorum incurſus in valle Ioſaphat.*

Nota. Hebr. חָרוּץ *charutz*, Primò, verti poteſt *conciſionis*. ita vertunt Aquila, Symmach. V. editio & Noſter.

Vallis charutz, id eſt, conciſionis multipliciter.

Secundò, *charutz* verti poteſt *tribulationis, triturationis*, vel tribulæ, ſiue trahæ ferratæ & dentatæ, inſtar ſerræ ad ſerrandum, quâ grana ex ariſtis quaſi ſerrando excutiuntur, triturantur & à paleis ſeparantur. Vnde Tigurina vertunt, *turbæ, turbæ conueniunt in valle excuſsionis*; alij: *in valle ſerrationis*; Chald. *in valle diuiſionis iudicij*; alij *in valle conciſionis*, id eſt, *ſeparationis*, in qua ſcilicet boni à malis, triticum à palea, agni ab hœdis ſeparabuntur. Ita Remigius, & Lyran. Vbi Nota, congruè reſpondet hæc tribula paſſiua impiorũ tribulæ actiuæ eorumdem, qua ipſi tribularunt in hac vita pios & iuſtos. Iuſtum eſt enim, vt tribulationem iniuſtam, quam alijs intulerunt, ipſi ſentiant & ſubeant. Rurſum, tribula hæc aptè reſpondet torculari, de quo præceſſit. Tunc enim excutienda eſt, æquè ac exprimenda omnis impiorum felicitas, & humor priſtinæ felicitatis, ait P. Pineda in Iob 24. v. 24.

Tertiò, Vatabl. vallis, ait dicitur *charutz*, id eſt conciſionis, vel deciſionis, id eſt *iudicij definiti, determinati, & conciſi.* Vnde Sept. & Theodotion vertunt, δίκης καὶ τῆς κρίσεως id eſt, *cauſæ & iudicij.* Rurſum vallis *conciſionis*, id eſt decurtationis & abbreuiationis, vt vertit Syrus hic & Noſter Iſaiæ 10. v. 23. eſt vallis in qua conciſus, curtus, breuis & exiguus conſtabitur Beatorum numerus. Vbi Nota. Pulchra eſt antitheſis inter gentiom omnium immenſam multitudinem, & cõciſionem ſiue abbreuiationem: amputatis enim, reſectis & reiectis impijs, quorum infinitus eſt numerus, colliget Deus breuem quamdam iuſtorum & electorum ſummam & numerum, iuxta illud Iſaiæ 10. 23. *Conſummationem & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ:* ſicut in tritura reiectis paleis, pauca reſtant tritici grana.

Quartò, vallis *charutz* verti poteſt, *vallis excidionis, conſumptionis, exidij*, ſcilicet impiorum.

Quintò, *charutz* ſignificat aurum conciſum, vel confuſum, aut potiùs præciſum, diſcretum & ſeparatum, id eſt expurgatiſſimum, quod obrizum vocant. Sicut ergo Romæ Vaticanus vocatur mons aureus, quia in eo crucifixus eſt S. Petrus Apoſtolorũ princeps: ita vallis Ioſaphat vocari poteſt vallis aurea, tum quia ſanctis & electis erit aurea & feliciſſima, æquè ac reprobis ferrea & infeliciſſima: tum quia excoctis in iudicio ſordibus peccatorum, purum aurum remanebit, inquit ex Hebræis S. Hieron. tum quia in iudicio, Chriſti iuſtitia, & Sanctorum charitas & gloria fulgebit vt aurum.

Sextò, *charutz*, id eſt conciſus, vel præciſus vocatus vir acutus, ſollicitus, acer & ſtrenuus. Vallis ergo *charutz*, verti poteſt Primò, *vallis acuta* vel aſpera, nimirum reprobis, vti apud Louanium eſt *Aſper collis*, ita dictus ab aſcenſu arduo olim & prærupto, in quo viſitur imago miraculoſa B. Virginis, quæ inde Aſpericollenſis nuncupatur. Secundò, *vallis ſollicitarum & anxiorum*, vbi ſcilicet impij dicent montibus: *Cadite ſuper nos, & collibus. Operite nos*; Tertiò, *vallis acrium, fortium & ſtrenuorum*; vbi ſcilicet ſancti Apoſtoli, virgines & Martyres, qui fortiter vſque ad mortem pro virtute laborarunt & certarunt, à Chriſto

iudice

iudice coronabuntur. Ita P. Pineda in Salom. præuio l. 4. c. 18. Vbi Nota. Hebræi non habent verba compoſita, ſed ea per ſimplex ſignificant, v.g. חָרַץ *charats* ſignificat cædere cum ſuis compoſitis, putà concidere, excidere, præcidere, ſuccidere, &c. Hinc tanta ex Hebræo ſenſuum varietas, & verſionum multiplicitas, quæ magnam conceptuum rerumque copiam concionatoribus ſubminiſtrat, vti patet hîc in *charats*.

VERS. 15. SOL ET LVNA OBTENEBRATI SVNT] in die iudicij tam calamitoſo & horribili: non enim agit hîc de ſignis iudicio præuijs: de his enim egit c. 2. 30. ſed de ipſo iudicio, cùm ad illud omnes cogentur in vallem Ioſaphat. Nota hyperbolicam hypallagen crebram apud Prophetas, qua dicunt, ſolem, lunam & ſtellas obſcurandas eſſe, cùm ſignificare volunt magnitudinem & atrocitatem afflictionis, timoris & horroris. q.d. Dies

B

ille (iudicij) tantæ calamitatis erit, vt hominibus ex illa attonitis & conſternatis, ac ad vultum irati iudicis expauescentibus, ſol, luna & ſtellæ deficere & obſcurari videantur. Mœſtis enim & pauidis omnia videntur triſtia, mœſta & atra. Similis phraſis eſt Iſaiæ 13. 10. Amos 8. 9. & alibi. Vide can. 32. in Iſaiam. Ita S. Hier. Remig. & Rupert.

Addunt aliqui, reuera in die iudicij obſcurandum eſſe ſolem, lunam & ſtellas, vt iudici creatori ſuo ſe conforment, eiuſque iram & indignationem partim induant, partim excipiant, eo quòd impijs in ſuis ſceleribus luxerint & ſeruierint, ideoque verecundentur, & quaſi ſibi timentes à vultu irati iudicis ſe abſcondant. Ita S. Hieron. Aut quia tanta erit claritas Chriſti aliorumque corporum beatorum, vt ſuo fulgore offuſcent lucem ſolis & ſtellarum. Ita Remig. & Lyran.

C

Alij apud Origen. tract. 30. in Matth. cenſent ſolem & ſtellas obſcurandas à fumo, qui prodibit ex igne conflagrationis mundi. Alij ex defectu nutrimenti: cenſent enim ſicut lucerna alitur oleo, ſic & ſolem & ſtellas vapore, ſimiliue re ali, eoque deficiente extingui, ſed hoc refellunt Phyſici.

Symbol. ſo- Symbol. Origen. ibidem: *Sicut*, inquit, *in di-*
cubra ſolis. *ſpenſatione crucis* (dum Chriſtus in cruce pendetet) *ſole deficiente tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram; ſic ſigno* (crucis) *filij hominis apparente in cælo in die iudicij, deficiet ſolis lumen, & luna, & ſtellarum, quaſi conſumptum à multa virtute ſigni il-* D *lius.*

Allegor. Haymo: Sol, ait, eſt Chriſtus, luna B. Virgo, ſtellæ Sancti, qui lucem, id eſt ſerenitatem & fauorem vultus ſui, retrahunt à reprobis. Ex aduerſo Origen. loco citato: Sol, ait, mundi huius eſt diabolus, luna eſt Eccleſia malignantium, ſtellæ ſunt pſeudoprophetæ & hæretici, qui quaſi ſtellæ cadent de cælo, id eſt, de ſua dignitate & gradu excident in die iudicij, quando ſententiam damnationis à Chriſto accipient.

Tropolog. Tropol. Hugo Vict. *Sol, ait, eſt mundi Philoſophia: luna ſæcularis potentia: ſtella cætera poteſtates ſubdita. Sol ergo & luna in Ioſaphat, id eſt, in humilitate iudicij obtenebrati ſunt: quia ex quo ſapientes huius mundi, potentes huius ſæculi ad fidei claritatem acceſſerunt, ſtatim ſui erroris tenebras agnouerunt. Stellæ verò retraxerunt ſplendorem ſuum: quia dum diſcipulos*

A *Chriſti in cauſa fidei contemptum arripere mundi, & abiectionem ſui, agonemque ſubire martyrij; dum eos fulgentes ſignis, ornatos prodigijs, glorioſos miraculis proſpexerunt, mox ab elatione conuerſi, à dignitate terrena proſtrati, humilitatem Chriſti ſectati, colla fidei ſubdiderunt.*

DOMINVS DE SION RVGIET] Chriſtus iudex impijs terribilis, tamquam leo de tribu Iuda Apoc. 5. 5. rugiet de Sion, vti leo rugit cùm è ſpecula ſpeculatur & proſpicit hoſtem. q.d. Chriſtus iudex ſedens in aëre ſuper vallem Ioſaphat, & ſupra Sion & Ieruſalem (hæc enim vicina ſunt & contigua) ſpirans iras & ignes in impios quaſi leo, fulmen, id eſt, ſententiam æternæ damnationis, horribili voce, & quaſi rugitu in eoſdē pronunciabit & intorquebit, adeò vt hac voce cæli & terra concuti & tremere videantur, ſicut B ad rugitum leonis tremit tota domus. Eſt hyperbole. Ita Lyran. VERS. 16.

Myſticè Rupert. de Sion & de Ieruſalem, id eſt, inquit, dè medio angelorum & hominum beatorum, quibus in die iudicij cingetur, Chriſtus rugiet in impios. Minùs rectè Arias vertit, *pro Sion & pro Ieruſalem*, id eſt, pro vindicanda Eccleſia ſua, ſuiſque electis rugiet Chriſtus contra ſceleratos, qui eam afflixerunt.

ET MOVEBVNTVR CÆLI ET TERRA] Cenſent aliqui, cælos & terram, totumque orbem quaſi conturbatum, & indignantem ad paſſionem ſui creatoris, in Chriſti cruce & morte fuiſſe concuſſum, & è ſuo centro conuulſum, parique modo concutiendum & conuellendum cùm Chriſtus iudex eius ſedebit in valle Ioſaphat. C Pugnabit enim cum illo orbis terrarum contra inſenſatos; Sapient. 5. 21. Prius probant ex Matt. 27. v. 51. vbi dicitur, quòd Chriſto pendente in cruce, non tantùm petræ ſciſſæ, & monumenta aperta, ſed & terra (vtique tota, putà globus ipſe terræ) mota ſit. Terra enim ſuo motu, & quaſi ſenſu ſignificabat, Chriſtum qui patiebatur eſſe Deum, cumque terram conquaſſare; terramque ob tantum ſcelus in Dominum ſuum admiſſum hominibus quaſi indignari, in eoſque vindicem inſurgere.

Myſticè ſignificabatur noua terra & nouus mundus fidelium, per Chriſtum inſtituendus. Inſuper commouenda fore per hanc Chriſti necē, terrea & ſaxea hominū corda ad pœnitentiam. Vtrumque probant ex illo Iob 9. 6. *Qui commo-* D *uet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur.* Ita cenſet Didymus in catena Græcorum Iob 1. 9. & fauet ibidem Philippus Presbyter, & Hugo Victor. hîc, qui ait: *Vox Chriſti tam excelſa erit atque terribilis, vt cælorum cardines & terrarum fundamenta quatiantur.*

Secundò, mouebitur terra, quia dehiſcet & abſorbebit reprobos, mittetque in tartara: mouebitur & cælum, quia ſinu ſuo excipiet beatos, eiſque quaſi applaudet. Ita Lyran.

Tertiò, *mouebuntur cæli*, id eſt cælites, putà Beati, ad exultandum & iubilandum, cùm à Chriſto iudice audient: *Venite benedicti patris mei & terra*, id eſt, reprobi terrigenæ & terræ filij, ad tundendum pectora, vellendum crines, complodendum manus & brachia, cùm ab eodem iudice audient: *Ite maledicti in ignem æternum.* Ita Remigius & Haymo.

ET DOMINVS SPES POPVLI SVI] q.d. In illa

X 4 die

die (iudicij) rugiente Chriſto contremiſcent cæli & terra: populus autem eius, purà verus Iſrael, non carnalis, ſed ſpiritualis, hoc eſt, fideles & ſancti, ſecuri & confidentes ſtabunt: nam confident in Deo ſuo, ab eoque ſperabunt ſalutem, gloriã & regnum æternum: ſperabunt, & obtinebunt. Deus enim erit *ſpes*, id eſt, complementum ſpei, ſiue adimplens & complens ſpem ipſorum. Idem erit eis *fortitudo*, corroborans eorum mentes & corpora, faciensque ea immortalia, æterna & glorioſa. Hoc eſt quod ait Sapiens c. 5. 1. *Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos qui ſe anguſtiauerunt.*

17. Et ſcietis quia ego Dominus Deus veſter, habitans in Sion monte ſancto meo, & erit Ieruſalem ſancta, & alieni non tranſibunt per eam amplius.

18. Et erit in die illa, ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.

19. Ægyptus in deſolationem erit, & Idumæa in deſertum perditionis: pro eo quod iniquè egerint in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua.

20. Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generationem & generationem.

21. Et mundabo ſanguinem eorum, quem non mundaueram: & Dominus commorabitur in Sion.

Vers. 17. ET SCIETIS QVIA EGO DOMINVS DEVS VESTER, HABITANS IN SION] Promittit hic Deus Sioni & Hieroſolymæ ingentia & multiplicia bona, quæ Iudæi carnales carnalia expectant in aduentu ſui Meſſiæ. Accedunt iudaizantes Chiliaſtæ, qui ex hoc loco, & ex Apoc. 20. 4. putarunt poſt reſurrectionem & diem iudicij, ſanctos hic in terra, purà in Ieruſalem, cum Chriſto victuros in omnibus carnis delicijs, & in omni felicitate terrena per mille annos, quibus exactis eos rapiendos in cælum ad æternam gloriam, vti dixi Apoc. 20. Verùm hic agi de Sione ſpirituali, non carnali, id eſt, de Eccleſia & electis Dei, non de Synagoga & Iudæis, deque ſpiritualibus eius bonis, non carnalibus, patet Primò ex eo, quòd hæc futura ſint in fine mundi, cùm ſcilicet Chriſtus in valle Ioſaphat iudicabit omnes omnium ſæculorum gentes, vti dixit v. 2. & 12. Vnde v. 13. iubet mitti falces, quibus omnes gentes demetantur. Quocirca, vt ait, ſol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum, & mouebuntur cæli & terra. Quæ omnia ſignificant hæc futura in fine, commotione & mutatione totius mundi. Fruſtra ergo Iudæi hæc in hoc mundo, & in hac vita expectant.

Secundò, quia Dan. c. 9. 26. prædixit euerſionem Hieroſolymæ & templi factam à Tito & Romanis fore perpetuam, & duraturam vſque ad finem mundi: ergo hæc non ſpectant ad Sionis & Ieruſalem terreſtris reſtaurationem.

A Tertiò, quia certum eſt multa hic non poſſe, niſi abſurdiſſimè, ad literam carnaliter, vti ſonant, accipi, ſed accipienda eſſe myſticè. Talia ſunt v. 18. *Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum*, &c. Quartò, quia v. 20. ait: *Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generatione & generationem*: ergo agit de Iudæa & Ieruſalem cæleſti, non terreſtri: illa enim æterna erit, cùm hæc ſit temporalis.

Secunda ſententia eſt S. Hier. Remig. Rupert. Hugon. & Vatabli, qui hæc omnia vſque ad finem capitis referunt ad primitiuam Eccleſiam, & ad chariſmata Spiritus S. in Pentecoſte, de qua dixit c. 2. 28. *Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem. Montes* ergo, inquit Vatabl. *ſunt Apoſtoli eorumq; ſucceſſores: muſtum, verbum Dei & doctrina* B *Euangelica: itidem & lac: ſed vinum robuſtis, lac paruulis datur. q. d. Apoſtoli aſſiduè docebunt Euangelium: Alues & riui, ſunt Eccleſiæ particulares: aqua viua, verbum Dei: fons aquæ viuæ, copia prædicationis Euãgelicæ, & inexhauſta illa doctrina Euangelij, vnde animæ fidelium irrigantur: domus Dei Eccleſia: Egredietur autem opera prædicatorum. Torrens, Eccleſia: ſpinarum genus cedri electi, quod vt cedrus neſcit corruptionem. ita fideles viuent vita æterna. Ægyptus & Idumæa omnes nationes quæ non receperunt Chriſtum, quæ gratijs illis erunt vacuæ: Iuda & Ieruſalem, Eccleſia militans, in qua fideles ſunt viri Iudæi verè confitentes Deum. q. d. Licet Eccleſia à multis opprimatur, tamen manebit intacta. Et mundabo fonte baptiſmatis, vel ſanguine Chriſti, ſanguinem electorum, quem non mundaueram ante paſſionem Chriſti.*

C Verùm etſi hæc inchoatè facta ſint, & fiant in Eccleſia militante, tamen plenè & perfectè fient in triumphante, de ea enim propriè agit Propheta. Omnia enim hæc conſequenter & connexa erunt cum die iudicij, quod fiet in valle Ioſaphat, de quo egit toto c. hucuſque. Subiungit ergo congruo ordine, iudicio & damnationi impiorum gloriam piorum & electorum, quam ipſi à Chriſto iudice in illa die accipient, eiuſque copiam & magnificentiam per varias metaphoras deſcribit. Idem rurſum confirmatur ex eo, quòd S. Iohannes alludens, imò citans & interpretans Ioelem, iiſdem penè verbis deſcribat cæleſtem Ieruſalem cap. 21. vti patebit ex parallelis vtriuſque, quæ mox combinabo. Ita explicant Remigius, Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Ribera, à Caſtro & alij.

D De hac ergo cæleſti Ieruſalem, ſiue cœtu Beatorum triumphante dicit Ioel Primò, quòd eius ciues, purà beati, ſcient, id eſt ſentient, videbunt & guſtabunt, quod in ea, & in illis ipſis, habitet Deus per gratiam & gloriam, illiſq; ibidem ſuas opes, felicitatem & magnificentiam oſtendat & communicet, itaq; eos beet, & ineffabili gaudio repleat. Hoc eſt quod huc alludẽs, totidem, imò pluribus verbis de eadem ait S. Iohannes Apoc. 21. 3. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus & habitabit cum eis. Et ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus.* *Ieruſalem cæleſtis elogia. Primum.*

Secundò, quòd ſit mons ſanctus: quia ſublimis eſt eius felicitas, æquè ac ſanctitas, quod S. Iohannes Apoc. 21. 10. ait: *Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnum & altum.* *Secundum.*

Tertiò, quòd ſit Ieruſalem ſancta; quod S. Iohannes *Tertium.*

hannes ibidem ait: *Et oſtendit mihi ciuitatem ſanctam, Ieruſalem deſcendentem de cælo à Deo.* Dicitur *Ieruſalem*, id eſt, viſio pacis: quia in viſione Dei Beati fruentur pace ſumma, ampliſſima & æterna, putà bonorum omnium affluentia, hâc enim Hebræis ſignificat pax. Dicitur ſancta, quia in cæleſti Eccleſia non eſt macula vel ruga, vt ait Apoſt. Epheſ. 5. 27. ſed plena puritas, plena integritas, perfecta ſanctitas. Vnde de ea ſubdit: *Et alieni non tranſibunt per eam ampliùs.* Alludit ad alienigenas, putà Tyrios, Sidonios, Philiſthæos, Chaldæos, Romanos, qui profanarunt & vaſtarunt Ieruſalem. q.d. Pari modo Eccleſiam militantem polluerunt, vexarunt & afflixerunt Pagani, Saraceni, hæretici, impij; ſed eam tranſlatam in cælum, & triumphantem non pollucnt, nec affligent ampliùs. Huic parallelum eſt quod Iohannes Apoc. 21. 27. *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens.* Tropol. Hugo Victor. *Ieruſalem*, ait, *id eſt Eccleſia, eſt ſancta, in Sacramentis, in præceptis, in iudicijs, in conſilijs, in promiſſis. Sacramenta ſiquidẽ eius ſunt ſine fæce: præcepta ſine mole: iudicia ſine lite: conſilia ſine zelo, promiſſa ſine fuco fallaciæ, ſine zelo inuidiæ, ſine lite controuerſiæ, ſine mole angariæ, ſine fæce concupiſcentiæ. Eſt ergo ſancta, cuius eſt contemplatiuus intellectus, cæleſtis affectus, ſpiritualis ſenſus, angelicus actus.*

Quartum. Quartò, quòd in ea *ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibũt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.* Huic reſpondet quod ait Iohannes Apocal. 22. 1. *Et oſtendit mihi fluuium aquæ vitæ ſplendidum tamquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei, & agni; & ex vtraque parte fluminis lignũ vitæ afferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fructum ſuum, & folia ligni ad ſanitatem gentium.*

Quintum. Quintò, *Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generatione & generationem.* Huic æquipollet id quod ait Iohannes c. 21. 16. *Ciuitas in quadro poſita eſt.* Et v. 18. *Et erat ſtructura muri eius ex lapide.* Et 22. 5. *Nox vltrà non erit, &c. quoniam Dominus illuminabit eam, & regnabunt in ſæcula ſæculorum.*

Ysai. 18. STILLABVNT MONTES DVLCEDINEM] q.d. Tunc in montibus illis cæleſtibus, putà in Sione cæleſti, quæ ſita eſt & fundata in montibus tum cæli empyrei, tum æternitatis & diuinitatis S. Trinitatis, implebitur illud toties de terra ſancta lacte & melle manante promiſſum, ac decantatum; hoc eſt, tunc Beatis in cælo vita erit iucundiſſima, omnibus bonis & delicijs affluens: & omnes *riui Iuda*, id eſt omnes potentiæ, omnes vires, omnes ſenſus, omnia ora, omnes linguæ Sanctorum Deo confitentium & laudantium (hos enim hebr. ſignificat Iuda) manabunt, ſcilicet perennibus aquis laudis, gratiarum actionis & iubili, æquè ac voluptatum & bonorum omnium.

Symbolicè, à Caſtro per *montes* accipit tres perſonas diuinas, quæ creatis omnibus totoque mundo eminent, quaſi diuini montes. Ex his enim omne genus ſuauitatis profluet in terram illam viuentiũ, qua inebriabuntur omnes Beati: & colles beatorum ſpirituum fluent candidiſſimum lac cognitionis, & puritatis angelicæ: atque per omnes riuos, putà per cæteros beatos homines, fluent aquæ gaudiorum: quia omnes

A affluent Dei poſſeſſione, & fruitione. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente* (non ſcypho, non poculo, ſed torrente) *voluptatis tuæ potabis eos.* Torrens, ait ibidem S. Aug. tum impetum, tum copiam voluptatis ſignificat. *Quoniam apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.*

Tropol. Hugo Victor: *Montes, ait, ſunt contemplationum ſublimia: colles innocentiæ opera: riui pœnitentiæ exercitia: dulcedo eſt perfecta dilectio: lac eſt ſancta deuotio: aqua deuota compunctio. In illa ergo die, hoc eſt, in illa vnionis felicitate, ſponſa per gaudium contemplationis dulcedinem accipit perfectæ dilectionis: à qua deſcendens, & ad ſeipſam rediens affluit lacte deuotionis: vnde ſeſe præ amore ſupernorum crucians, immergitur aquis compunctionis, indeq; egrediens per pœnitentiam exercetur aſperam. Poſt hæc ad innocentiæ*
B *trahitur opera: demum ad contemplationis euolat faſtigia, dicens: Quid enim mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram?*

ET FONS DE DOMO DOMINI (de throno Dei) EGREDIETVR] Fons hic, ſiue, vt S. Iohan. Apoc. 22. 1. vocat; fluuius procedens de ſede Dei & agni, eſt profluuium bonorum, quod Deus emanat & effundit in Beatos per ſui viſionem beatificam, vti dixi Apoc. 22.

ET IRRIGABIT TORRENTEM SPINARVM] Nota Primò. Pro *torrentem* hebr. eſt נַחַל *nachal*, quod ſignificat vallem anguſtam, indeque torrentem qui per eam decurrere ſolet. Vnde *torrens* hîc metonymicè pro valle tali capitur: & Symmach. vertit, *vallem*; ſed maluit Interpres vertere *torrentem* quàm vallem, vt perſiſtat in
C metaphora fontis, & eius exuberantiam oſtendat. Nam, vt ait S. Bernard. in Meditat. cap. 4. *in torrente illius voluptatis nihil vltrà appetet cumulata ſatietas, tanta erit felicitas. Ibi ſiquidem erit cumulus felicitatis, ſupereminens gloria, & ſuperabundans lætitia.*

Secundò, pro *ſpinarum* hebr. & Chald. eſt *Settim*, illudque quaſi nomen proprium in Latina Settim & torrens ſpinarum
verſione retinent Lyran. & Vatabl. item Syrus, quaſi
& Arabicus vterque: ſed Theodot. Symmach. & Noſter vertunt, *ſpinarum*; Septuag. *funiculorum*, Nazianz. orat. 40. in S. Baptiſma, *iuncorum*. Audi S. Hieron. *Septuag. tranſtulerunt torrentem funiculorum, id eſt, χείμαῤῥον τῶν σχοίνων, quod aut funiculum ſignificat, aut iuxta Ægyptios menſuram certi itineris. In Nilo enim ſolent naues funibus trahere*
D *certa habentes ſpatia, quæ appellant funiculos, vt labori defeſſorum recentia trahentium colla ſuccedant.* Torrens ergo funiculorum, eſt torrens hereditarius, quem ſcilicet funiculis dimetiuntur, & inter heredes, putà cæli ciues, diuidunt. Porrò *Settim* locus eſt trans lacum Aſphaltitem in Moab, ſex milliaribus diſtans à Liuiade vrbe, vbi filij Iſrael fornicati ſunt, colueruntque Beelphegor, ideoque à Deo cæſi ſunt. Num. 25. 1. Ibi arbores naſcentes, à loco dictæ ſunt ſettim: erantq; hæc ligna ſettim imputribilia, &, vt vertunt Septuag. Exodi 25. 5. ἄσηπτα. Vnde Hebræi cenſent ea fuiſſe optimum cedrorum genus. Erant enim leuiſſima, fortiſſima, ſolidiſſima, pulcherrima, & tam graues arbores, vt latiſſima ex illis tabulata cæderentur, ait S. Hieron. quocirca ex illis facta erat arca teſtamenti, tabernaculum, eiuſque vaſa, vti dixi Exodi 25. 5. Noſter hîc, & Iſaiæ 30. *ſettim* vertit *ſpinam*, non quòd ſpina ſit, ſed

quòd

quòd ſpinę albę colore & folijs ſit ſimilis. Minùs A ergo veriſimile eſt quod cenſet Lyran. *Settim* eſſe *Cettim*, id eſt Græciam, vnde egreſſus dicitur Alexander Magnus 1. Machab. 1. 1. nam *Settim* per *ſamech*, *Cettim* per *caph* ſcribitur, & longiſſimè diſtat à Ieruſalem. Nec placet quod ex R. Saadia ſcribit Arias, torrentem Settim eſſe torrentem qui in Iordanem influit iuxta vrbem Settim. Nemo enim chorographorum huius torrentis, vel vrbis meminit.

Ex dictis patet, hæc omnia non carnaliter, vt ſonant, ſed myſticè eſſe accipienda: nec enim vllus vnquam fuit, vel erit fons, qui de Ieruſalem egrediatur, & tanto terrarum tractu tranſmiſſo effundat ſe in campeſtria Moab, vbi eſt torrens & vallis Settim. Vallis ergo Settim, æquè ac arca & tabernaculum, facta ex lignis Settim, ſignificant locum Beatorum in cælo empyreo, quem B Deus in ſua amœnitate, delicijs & pulchritudine in æternum conſeruabit: quia iugiter velut fons perennis in illum, æquè ac incolas eius, putà in Beatorum animas & corpora, influet perpetuũ virorem omnis gratiæ & gloriæ, vt fiant ſetim, id eſt immortalia & imputribilia, ac candicantia vt ſpinæ; inſtar fluuij irrigantis & fœcundantis paradiſum, qui perennem ei virorem & fructus amœniſſimos afferebat, Gen. 2. 6. ita Rupert. Lyran. Ribera, Emmanuel & alij. Vide dicta Apoc. 22. 1. & 2.

Alleg. S. Hiero. in apolog. ad Pammachium pro l. aduerſus Iouin. in fine: *Chriſtus*, inquit, *virgo, mater virginis noſtri, virgo perpetua, mater & virgo, &c. Hortus concluſus, fons ſignatus, de quo fonte ille fluuius manat iuxta Ioël, qui irrigat torrentem vel funium, vel ſpinarum; funium peccatorum, quibus antè alligabamur; ſpinarum, quæ ſuffocant ſementem patrisfamilias.* B. Virgo ergo eſt fons, ex quo manauit C fluuius, id eſt, Chriſtus irrigans torrentem funiũ & ſpinarum, id eſt, peccatorum & vitiorum noſtrorum.

Hinc myſticè Naz. loco citato, per hunc fontem accipit baptiſmum: S. Hieron. hîc, gratiam Spiritus ſancti, quæ à Deo promanans, ex terra cordis ſpinas vitiorum euellit, & pro eis virtutes quaſi arbores fructiferas inſerit, vt ſpinas noſtras ait S. Hieron. *& vitia atque peccata quæ nullam frugem habuere iuſtitiæ, commutent in Domini naualia, & ariditatem noſtram rigent aquis largiſſimis, & pro ſpinis & vepribus flores virtutum multiplices germinent: & in eo loco vbi quondam fornicatus eſt Iſrael, & initiatus eſt Beelphegor* (deo obſcenitatis) *lilia caſtitatis, & roſæ pudoris ac virginitatis exuberent.* D Sic & Remigius, Hugo, Arias.

Vnde Hugo Vict. Torrens, ait, ſpinarum, eſt impetus, feruor & crudelitas gentium. Porrò fons de domo egreſſus torrentem ſpinarum rigauit, quando per Apoſtolos & eorum ſucceſſores, Euangelica doctrina Gentilem populum à crudelitate cõuertit, fide initiauit, & ad baptiſmi gratiam perduxit.

Settim fuit typus cæli ob ſeptem analogias. Prima. Quæres, cur *Settim* ſignificet locum Beatorum? Reſp. Primò, quia in Settim fuit vltima manſio Hebræorum in deſerto, Num. 33. 49. vbi Settim vocatur Abelſatim, ex qua proximè ingreſſi ſunt Hebræi in terrã promiſſam. Vnde in eam ex Settim exploratores miſit Ioſue c. 2. 1. Sicut ergo terra promiſſa typus erat cæli, ſic & ei vicinum Settim.

A Secundò, quia in Settim, vt patet Num. 25. 1. *Secunda.* Iſrael benedictus fuit à Deo per Balaam, magnificis multiſque benedictionibus, quæ recenſentur Num. 23. & 24. qui fuit typus, ſimili modo Sanctos in cælis benedicendos à Deo omni benedictione cæleſti.

Tertiò, quia Balaam Num. 24. 5. inter alias *Tertia.* benedictiones, quas Deo afflatus Iſraeli imprecatur, affert hanc: *Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Iſrael, vt valles nemoroſæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula quæ fixit Dominus, quaſi cedri prope aquas! Fluet aqua de ſitula eius, & ſemen illius erit in aquas multas.* Quæ optimè conueniunt myſtico Iſraeli & Settim, id eſt cælitibus & cælo, eoque videtur hîc alludere Ioël, dum ait: *Per omnes riuos Iudæ ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum*, hebr. *ſettim.* S. Gregentius Archiepiſc. Thephrenſis diſputat. cum Herbano Iudæo, tom. 4. Biblioth. SS. Patrum legit *torrentem iuncorum*; & per *fontem* hunc accipit *inenarrabile illud gaudium & lætitiam inexplicabilem, & fruitionem, & odoris ſuauitatem Spiritus ſancti, quæ ex ipſo præpotente Deo ineffabiliter & perenniter manat, & rigabit ſanctorum agmina, & cor ipſorum tremenda illa & incomparabili ſuauitate implebit.* Hæc comparantur iuncis; quia ſicut iunci, vtpote ſicci & fungoſi, ſitiunt & bibunt aquam copioſam; ita Sancti ſitiunt & bibunt pelagus diuinæ voluptatis, iuxta illud: *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

Quartò, ligna ſettim imputribilia, ſignificant *Quarta.* corpora Beatorum impaſſibilia. Rurſum, ſicut C arca & tabernaculum compacta erant ex tabulis ſettim, ſic Eccleſia cæleſtis compaginabitur ex ſanctis & electis Dei: arca enim exiſtens in Sancto ſanctorum, habens ſuper ſe propitiatorium quaſi thronum Dei, & vtrimque Cherubinos, Eccleſiæ cæleſtis typum geſſit.

Quintò, in Settim Phinees ſuo zelo occidens *Quinta.* fornicantes, placauit Deum, expiauit ſcelus populi & maledictionem plagamque ei à Deo immiſſam vertit in benedictionem, Num. 25. 7. Ita Chriſti zelus, quo aboleuit peccatum, & ab eo ſuos expiauit, in cælo ſettim, id eſt ſpinas mortalitatis, & maledictionem laborum & dolorum, à Deo Adæ & poſteris inflictam Gen. 3. 18. conuertet in benedictionem gaudiorum & bonorum omnium.

D Sextò, in Settim Balaam dixit & prædixit de *Sexta.* Iſraele: *Orietur ſtella ex Iacob.* Stella eſt Chriſtus, qui licèt corporaliter ortus & natus ſit ex Iacobæis ſiue Iſraelitis in Bethlehem, tamen ſpiritualiter & glorioſè orietur ex eis, imò præ eis poſt reſurrectionem, quaſi ſol in cælo, illuminans & beans omnes veros Iſraelitas: ſtellæ enim proprius locus eſt cælum non terra.

Denique iuxta Settim, putà in Cades, Mo- *Septima.* ſes è petra elicuit fontem aquarum decurrentem per ſolitudinem, & fortè per Settim, Numer. 20. 11. Rurſum, Num 21. 16. Deus dedit Moſi & Hebræis puteum aquarum, cui ipſi accinuerunt: *Aſcendat puteus, puteus quem foderunt principes, & parauerunt duces multitudinis in datore legis & in baculis ſuis.* Ad hæc loca, & aquas haſce videtur alludere hîc Ioël in hiſce riuis Iuda, & fonte Dei irrigante Settim; præſertim quia Chaldæus, & alij cenſent, petram illam

lam Moyſis, eiuſque fontem aquarum comitatam fuiſſe Hebræos per Settim, aliaque deſerti loca, illudque velle Apoſtolum 1. Cor. 10. 4. cùm ait: *Bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra.* Vide dicta Num. 21. v. 19. Pari enim modo fons ille aquarum viuentium vbiq; comitabitur Beatos in cælo empyreo.

VERS. 19. ÆGYPTVS IN DESOLATIONEM ERIT: ET IDVMÆA IN DESERTVM PERDITIONIS] Nominat *Ægyptum*, quia ipſa ſuperſtitionis & idololatriæ fuit inuentrix & magiſtra, ideoque Iudæis & animo infeſta, & exemplo ac viciniâ ſuâ noxia, vtpote pelliciens eos ad ſuum Apim: hunc enim Ieroboam expreſſit vitulis aureis, quos in Dan & Bethel erexit, populoque quaſi numina adorandos propoſuit. Nominat *Idumæam*, quia perpetuò fuit æmula & hoſtis populi Dei, ſcilicet Iudæorum. Vnde Edom vel Idumæa hebr. idem eſt quod terrena & cruenta: Miſraim, id eſt Ægyptus, idem eſt quod anguſtians, coarctans, tribulans, ait S. Hieronym. ſed ſub his per ſynecdochen cæteras gentes idololatras, infideles & impias intelligit. q. d. Ægyptij, Idumæi, & eis in impietate ſimiles cæteræ gentes perdentur, earumque regiones tot peccatis pollutæ deſolabuntur, atque ipſi ibunt in tartara in die iudicij, cùm Iudæi, id eſt, fideles confitentes & laudantes Deum, ſaluabuntur ibuntque in Sion cæleſtem.

VERS. 20. IVDÆA IN ÆTERNVM HABITABITVR] Patet hoc de terrena Iudæa, vt volunt Iudæi, non intelligi. Nam hæc in fine mundi pariter ſuum habebit finem: & quia S. Script. promittit Iudæis, æquè ac alijs gentibus, poſt hanc vitam, & poſt reſurrectionem in fine mundi regnum æternum & glorioſum in cælis. Ergo neceſſe eſt hæc accipere de Iudæa & Ieruſalem cæleſti, vti pluribus oſtendi v. 17. Cælum ergo empyreum dicitur Iudæa, id eſt, confeſſio & laus Dei: quia in eo iugiter Sancti Deum laudant, laudabuntque in æternum; & vt ait Tobias c. 13. 22. *Per vicos eius alleluia cantabitur.* Et Pſaltes pſ. 83. 5. *Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te.* Hoc enim eſt otioſum eorum negotiũ, & negotioſum otium.

Idem cælum, vel potiùs pars & ciuitas cæli, in qua ſimul quaſi ciues degent Beati, fruentes Deo & Chriſto, vocatur Ieruſalem, id eſt, viſio pacis, id eſt, poſſeſſio bonorum omnium, totiuſque æternitatis, quin & ipſius Dei ac ſanctiſſimæ Trinitatis: hæc enim erit ſors & hereditas æterna Sanctorum. Ibi enim Deus erit omnia in omnibus, iuxta illud Sapientis:

Te cernere finis,
Principium, rector, dux, ſemita, terminus idem.

Tropol. Hugo Vict. *Iudæa*, inquit, *& Ieruſalẽ in æternum habitabuntur: Iudæa confeſſio, Ieruſalem dicitur pacis viſio. Mens enim deuota & perfecta, vel ad ſui deſcendens cognitionem delicta confitetur Deo per humilitatem compunctionis: vel ad Dei aſcendens cognitionem, per gratiam contemplationis ſublimatur ad viſionem pacis; & tunc in voce exultationis & confeſſionis ſonus in ea fit epulantis: numquam fidelis anima deſerit Iudæam: quia vel compuncta confitetur ſcelera, vel deuota gratias agit propter gratiæ munera, vel ſublimata eructat hymnum recipiens præmia.*

VERS. 21. ET MVNDABO SANGVINEM EORVM, QVEM (malè Complutenſ. legunt *quos*) NON MVNDAVERAM] Rabbini, vt R. Abraham & R. Kimchi, ex Hebræo ſic vertunt & explicant, *& mundabo*, id eſt, ſpoliabo Ægyptios ſuis opibus, eaſq; dabo Iudæis in aduentu Meſſiæ: at *ſanguinem eorum* (ab eis iniuſtè in Iudæa effuſum) *non mundabo*, q. d. Non cõdonabo eis cædes & ſtrages Iudæis illatas, ſed ob eas illos morte puniam. Verùm hiulca & torta eſt hæc verſio & explicatio. Nam τὸ *ſanguinem eorum*, pertinet ad *mundabo*, quod præceſſit, non ad *non mundabo*, quod ſequitur. Ergo ſupplendum eſt in Hebr. de more relatiuũ אֲשֶׁר *aſcer*, id eſt *quem*, ſicque cum noſtro vertendum, *& mundabo ſanguinem eorum*, (putà Iudæorum & Hieroſolymitanorum, de quibus proximè fuit ſermo, id eſt, fidelium & electorum meorum) *quem non mundaui.*

Iam tripliciter id exponi poteſt. Primò, q. d. B Sanguinem, id eſt homicidia, & quæuis alia ſcelera (horum enim ſymbolum in Script. eſt ſanguis) quæ ante paſſionem Chriſti, & ante aduentum Spiritus ſancti non mundaui, eo adueniente in Penteeoſte emundabo: luſtrationes enim & cæremoniæ veteris teſtamenti corpus tantùm abluebant, & conſcientiam non emundabant, Hebr. 9. 9. ita S. Hier. & Arias, qui putant Ioëlem redire ad effuſionem Spiritus ſancti, de qua dixit cap. 2. 28. aut, vt Haymo. q. d. Peccata quæ electi in hac vita perpetrarunt, nec plenè emendarunt, ego in morte, vel poſt mortem in Purgatorio expiabo, vt mundati cælum ingredi poſſint. Aut, vt Ribera. q. d. Auferam peccata, & pœnam ſanguinis Chriſti & Apoſtolorum à Iudæis, quem ipſi olim ſibi imprecati ſunt, dicentes: *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros:* nam C ſub diem iudicij conuertentur Iudæi ad Chriſtum.

Secundò, & meliùs Lyran. & Dionyſ. *mundabo*, id eſt, mundum declarabo ſanguinem ſeruorum meorum, ab Ægyptijs & Idumæis, alijſque tyrannis quaſi immundum, & reum damnatum & effuſum, quod antea non declaraui. Hebr. enim נִקָּה *nuka*, ſignificat mundare innocentem declarare, abſoluere & eximere. Vnde Marinus in Lexico hunc locum ita vertit, *abſoluam ſanguinem quem non abſolueram*; Syrus & Arabicus vterque, *vlciſcar ſanguinem eorum, & non parcam:* qui enim non abſoluit reum, ei non parcit, ſi ſit iudex, vti hic eſt.

Tertiò & genuinè. q. d. In die iudicij *mundabo*, D id eſt, vlciſcar ſanguinem fidelium meorum, iniuſtè ab Ægyptijs alijſque impijs effuſum, quem antea non ſum vltus: quo facto *Dominus*, Chriſtus, *commorabitur*, & glorioſè cum ſuis fidelibus regnabit perpetim *in Sion* cæleſti. Vnde Chald. Septuag. Syrus, & Arabicus vterque pro *mundabo* vertunt, *vindicabo*. Hanc enim vindictam petunt animæ Sanctorum dicentes: *Vſquequo Domine ſanctus & verus, non iudicas & vindicas ſanguinem noſtrum:* Apocal. 6. 10. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & à Caſtro. Planè enim reſpicit ad ſanguinem de quo paulò antè dixit: *Pro eo quòd iniquè egerint* (Ægyptij & Idumæi) *in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua.* Nec mireris *mundare ſanguinem* ſignificare vindicare ſanguinem. Nam phraſi Script. terra recipiens ſanguinem innocentem & iniuſtè effuſum, eo ipſo cenſetur pollui fierique immunda, à qua pollutione & immunditie mundatur

datur & expiatur, dum à iudice & vindice puniuntur & plectuntur homicidæ qui eum effuderunt, vt patet pſalm. 105. 39. *Infecta eſt terra in ſanguinibus*. Ierem. 2. 34. *In alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum pauperum*. q. d. Ob ſanguinem fuſum immunda es: ergo per vindictam emundabo te. Sic Salomon ait Banaiæ 3. Reg. 2. 31. *Amouebis ſanguinem innocentem qui effuſus eſt à Ioab, à me, & à domo patris mei: amouebis*, vindicando eius homicidia, quibus occidit Abner & Amaſam, eumque pari modo occidendo. Ezech. 7. 23. *Terra plena eſt iudicio*, id eſt reatu, *ſanguinum*. Iſaiæ 26. 21. *Ecce enim Dominus egredietur de loco ſuo, vt viſitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum, & reuelabit terra ſanguinem ſuum, & non operiet vltrà interfectos ſuos*: ad quem locum videtur alludere hic Ioël: idem enim dicit. Hac de cauſa iubebat Deus Iudæis, vt inuento cadauere alicuius occiſi, magiſtratus vrbis vicinæ pro expiatione terræ offerret vitulam Deuter. 21. 3. Vide ibi dicta. Clariſſimè verò Ezechiel c. 24. 6. *Væ*, ait, *ciuitati ſanguinum*, &c. *Sanguis enim eius in medio eius eſt, ſuper limpidiſſimam petram effudit illum*, &c. *vt ſuperinducerem indignationem meam & vindicta vlciſcerer, dedi ſanguinem eius ſuper petram limpidiſſimam, ne operiretur*. Quod explicans v. 13. *Immunditia*, ait, *tua execrabilis, quia mundare te volui, & non es mundata à ſordibus tuis; ſed nec mundaberis priùs, donec quieſcere faciam indignationem meam in te*, donec ſcilicet vindictam exeram in te: vindicta ergo ſanguinis & ſcelerum, eſt eorumdem emundatio & expurgatio.

Dices, Hoc ſenſu potiùs mundatur terra, quàm ſanguis innocentium in terram effuſus. Reſp. vtrumque mundari. Nam ſicut terra excipiens ſanguinem iniuſtè effuſum cenſetur polluta, ita pariter ſanguis ipſe, iniuſtâ & impiâ hac ſui effuſione cenſetur violatus, maculatus & pollutus: tum quia vis ei facta eſt, & iniuria ac læſio illata: tum quia maculam nominis & famæ apud homines incurrit; damnatus enim & effuſus eſt quaſi noxius & reus: vnde talem eum homines æſtimarunt. Iam per vindictam vtraque hæc macula tollitur: nam & iniuria talione ſarcitur, & infamia tollitur vindicta, qua declaratur eius in-

A nocentia hoc ipſo, quo Deus iuſtè eum vindicat. Hac enim vindicta Deus declarat nocentes eſſe eos qui eum effuderunt, ac conſequenter ipſum fuiſſe innocentem, & iniuſtè ab eis effuſum.

Notent hoc principes & iudices, ſcilicet, ſe dum puniunt homicidas & ſontes emundare ſanguinem innocentium qui clamat vindictam in cælum, ac ſimul expiare terram ſuam eo pollutam, eiuſque vindictam diuinam à ſuo capite & domo auertere. Ad hæc, ſe innocentibus occiſis, quaſi Manibus iuſta perſoluere & parentare; ac diuinæ iuſtitiæ & vindictæ placabilem & gratiſſimam hoſtiam offerre. Denique ſe imitari, imò præuenire iudicium rigidum Chriſti, quo omnes omnino ſontes plectet in valle Ioſaphat.

Vindicta expiatur terra, & ſanguis innocens effuſus.

B Porrò cogitent ſe non tantùm ſanguinem fuſum, ſed & fundendum emundare: dum enim homicidas plectunt, terrent maleficos, eorumq; audaciam, iras & rixas frænant, itaque multas multorum cædes inhibent. Nam, vt ait Apoſtolus, *Magiſtratus non ſine cauſa gladium portat: Dei enim miniſter eſt, vindex in iram ei qui malum agit*, Rom. 13. 4. Meminerint oraculi diuini intentati Achab regi: *Quia dimiſiſti virum dignum morte* (Benadad regem Syriæ, homicidam & hoſtem Iſraelis) *de manu tua, erit anima tua pro anima eius & populus tuus pro populo eius*, 3. Reg. 20. 42. Quippe, vt ait Seneca, *delictorum impunitas homines audaciores facit ad malum*; & vt Cicero l. 3. Offic. *impunitas peccandi maxima eſt illecebra*, veterem enim

C ferendo iniuriam, inuitas nouam. Quocirca Socrates apud Platonem l. 2. de Legibus aſſerit, *ciuitates optimè gubernari, cùm iniuſti dant pœnas*. Idem dixit Solon teſte Cicerone ad Brutum, Theophraſtus apud Stobæum c. 41. rogatus quidnam vitam humanam conſeruaret? reſpondit, *Beneficentia, honor, & pœna*. Lycurgus apud Ciceronem loco citato, cenſet Spartam omneſq; reſp. ſtare pœna & præmio. Quin & Democritus duos tantùm Deos credidit, pœnam & beneficium, ait Plin. l. 2. c. 17. Modeſtius Pius IV. Pontif. emblema habuit laurum & virgam, hoc lemmate: *Pœna & præmium*. Denique Sapiens c. 14. 7. *Benedictum*, ait, *eſt lignum, per quod fit iuſtitia*.

COM-

COMMENTARIA IN AMOS PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

Amos qualis & cuius fuerit.

S. Epiphan. In vita Amos, & Clemens Alexand. l. 1. Strom. cēſent Amos fuiſſe patrem Iſaiæ: ipſe enim c. 1. 1. vocat ſe filium Amos. Verùm hunc Amos alium eſſe ab Amos patre Iſaiæ, docent S. Hier. S. Baſilius in c. 1. Iſaiæ, S. Aug. 18. Ciuit. c. 27. Iſidorus in vita Amos, & alij. *Amos Propheta*, inquit S. Hier. *non eſt ipſe, quem patrem Iſaiæ Prophetæ legimus, ille enim* אָמוֹץ *Amos ſcribitur per primam literam aleph & vltimam tſade, & interpretatur fortis atque robuſtus: hic verò* עָמוֹס *amos per ain & ſamech, & interpretatur populus auulſus.* Et mox: *Fuit de oppido Thecue,*

Thecue vbi.

quod ſex millibus ad Meridianam plagam abeſt à ſancta Bethlehem, quæ mundi genuit ſaluatorem: & vltrà nullus eſt viculus, ne agreſtes quidem caſæ & furnorum ſimiles, quas Afri appellant mapalia. Tanta eſt eremi vaſtitas, quæ vſque ad mare Rubrum, Perſarumque & Æthiopum, atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humus arido atque arenoſo nihil omnino frugum gignitur, cuncta ſunt plena paſtoribus, vt ſterilitatem terræ compenſent pecorum multitudine. Ex hoc numero paſtorum & Amos Propheta fuit, imperitus ſermone, ſed non ſapientia. Idem enim qui per omnes Prophetas, in eo Spiritus ſanctus loquebatur. ita S. Hier. De ſolo arido diſſentit S. Cyrill. qui cenſet Thecue fuiſſe irriguam, adeoque cōpaſcuam: *In qua, ait, gentes quamplurimæ paſcunt pecudes: eſt enim propter amplitudinem, irrigationem, herbarumque diuerſitatem, ad ouium greges alendos percommoda.* Fuit ergo Amos ruſticus & armentarius, indeque à Spiritu S. qui humiles exaltat euectus ad prophetiam, æquè ac Dauid, & alij quos recenſet Naz. orat. 25. & S. Greg. hom. 30. in Euang. Hinc crebrò ſumit ſimilitudines a rure. Fabulantur R. Salomon & R. Dauid, terram Thecue, vtpote oliuarum fertilem, progenuiſſe viros ſapientes: regiones enim oleis abundantes gignere viros ſapientes, ideoque Amos locum originis nominare Thecue, vt inde liqueat eius ſapientia. Verùm hæc eorum de more fabella eſt, fortè à Gētilibus hauſta, qui Mineruam, quæ Dea eſt ſapientiæ, faciunt oliuæ inuentricem, iuxta illud Virgil. Georg. 1.

> *Adſis ô Tegeæ pater, oleæque Minerua*
> *Inuentrix.*

In hoc deſerto Thecue, vbi vixit Amos, vitam egerunt poſtmodum multi miræ ſanctitatis monachi, qui à Saracenis ſunt interfecti, vti narrat Caſſian. collat. 6. c. 1.

A Amos apud Septuag. & in codice Vaticano ſecundus eſt inter duodecim minores Prophetas, & proximè ſequitur Oſee: illi enim fuit coæuus, cum eoque prophetauit: cœpit enim prophetare anno 25. Oziæ, vti oſtendam cap. 1. v. 1. Verùm Hebræi, æquè ac Latini, ponunt tertium; ſecundum enim collocant Ioël.

Argumentum Amos

Argumentum Amos eſt: directè prophetat ad Iſrael, id eſt, ad decem tribus; ſed obiter quoque ad Iudam, aliáſque gentes: vtrique captiuitatem prænunciat, Iſraeli Aſſyriacam, Iudæ Babyloni-cam. Incuſat Iſraelis ſcelera, ac nominatim immiſericordiam, quòd fratres egenos ope & opibus non adiuuerit, ſed vendiderit & oppreſſerit: ac tandem more Prophetarū læta triſtibus ſub-
B iungens, promiſſione Meſſiæ, qui libertatem, pacem, felicitatem, & quaſi aureum ſæculum ſit allaturus, Iſraelitas conſolatur.

Prophetam Amos luculenter citat S. Stephanus diſputans contra Iudæos Act. 7. 42. Iſidorus in vita Amos ſcribit eum prophetaſſe ſub Amaſia rege Iuda, ab eoque percuſſum, & ab eius filio Ozia vecte tranſfixum & occiſum. Verùm lapſus eſt memoria, & deceptus identitate nominum Amaſiæ & Oziæ. Nam hic Amaſias percuſſor Amos, non fuit rex, ſed ſacerdos idolorum in Bethel, vt patet Amos 7. 10. Idipſum patet ex chronologia: Amos enim cœpit prophetare, non ſub Amaſia rege, ſed ſub filio eius Ozia, vt ipſe ait c. 1. 1. ita Epiphan. in vita Amos, Rom. Martyr. 31. Martij, Torniellus in Annal. anno mundi 3208. & alij paſſim. Amos, inquit Adrichom. in Deſcriptione terræ ſanctæ, in Be-

Martyrium.

thel prophetans contra Iſraelem, vecte per tem-
C pora transfixus, in Thecua ex dolore expirauit, cuius ſepulchrum ibi adhuc oſtendebatur ætate S. Hieron. vti ipſe ſcribit hic c. 1. & in Ierem. c. 6. & in Locis Hebr. Sed audi ipſum S. Hieron. *Amos aliquantulum exorſus eſt prophetare antequam Iſaias* (vnde & Euſebius in Chronico, Amos æquè ac Oſee, præponit Iſaiæ) *maximè autem contra decem tribus locutus eſt, pauca de duabus interſerens. Hunc ablatum de numero paſtorum miſit Dominus, vt in Samaria prophetaret, quem Amaſias ſacerdos* (vitulorum in Bethel) *frequenter plagis afflixit; tandem filius eius Oſee vecte per tempora tranſfixit. Poſt hæc ſemiuiuus in terram ſuam deuectus, poſt aliquot dies dolore vulneris expirauit, ſepultuſque eſt cum patribus ſuis.*

pert. Clarius, Arias, Vatabl. Ribera & à Caſtro. Kiriſuo Sabæi per *ſin* hebr. ſignificat epulantes, ſaturos, a rad. שָׂבַע *ſaba*, id eſt ſaturatus eſt; vel potantes, & ebrios, à rad. סָבָא *ſaab*, id eſt potauit, vt ſit metatheſis. Dæmones enim laniabunt impios in gehenna, eorumque carnibus, ſanguine & pœnis ſe paſcent, & quaſi inebriabunt. De iudicio enim extremo agit hic Propheta in præcedentibus, æquè ac in ſequentibus: vnde ſymbolicè per Tyrios, Sidonios & Palæſtinos notantur hic tres, id eſt omnes, claſſes impiorum.

Tyrij ſunt ſuperbi, Sidonij auari, Palæſtini guloſi. Tyrus enim ſuperba, & inſtar arcis in mari eminens, notat ſuperbos: Sidon mercaturæ dedita, venanſque opes, notat auaros: Palæſtini, id eſt cadentes, notant carnales, qui quaſi porci corruunt in ventrem & venerem, ac volutantur in cœno gulæ & libidinis. Nam, vt ait S. Iohan. ep. 1. c. 2. 16. *Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum* (auaritia, ſiue cupiditas auri & argenti) *& ſuperbia vitæ.* Hos Deus, eiuſque Sancti iudicabunt & damnabunt in die iudicij, iuxta illud pſalm. 149. *Exultabunt ſancti in gloria &c. gladij ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium conſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius.*

ET OMNIS TERMINVS PALESTINORVM] Ita & Tigurina, & alij paſſim. q. d. Et omnes fines omneſque regiones Palæſtinorum. Verùm Septuag. Hebr. גְּלִילוֹת *ghelilot* retinuerunt quaſi nomen proprium, verteruntque, *& omnis Galilæa alienigenarum*, id eſt, Philiſthinorũ. Mirum hoc: nam nulla Galilæa fuit in Philiſthæa: vnde in Hebræo non eſt alienigenarum, ſed Palæſtinorum. Audi S. Hier. *Pro Galilæa in Hebræo ſcriptum eſt gelilot, quod Aquila, θῖνας: Symmachus, terminos tranſtulit: θῖνας autem, id eſt, tumulum arenarum, referamus ad littora Palæſtinæ, non ad Galilæam Philiſthijm, quæ omnino nulla eſt.* Quare credo Sept. qui id ſciebant, voluiſſe retinere Hebr. nomen *gelilot*, vt Galilæa ſit nomen appellatiuum, non proprium, ſignificans fines, terminos: hi enim hebr. vocantur *gelilot*, indeque regio Galilæa nomen accepit, putà à reuolutionibus & molibus arenarum, quibus diſterminatur, quia enim mari adiacet, hinc ab eo ſe diuidit, & tutatur congeſtis in littore arenarum tumulis: radix enim גָּלַל *galal* ſignificat voluere, conuoluere. Ita Andreas Maſius in Ioſue 13. v. 2. Vbi pariter Noſter vertit, *omnis Galilæa Philiſthijm & Geſſuri*: Sept. verò, Chald. & Rabbini vertunt, *omnes limites* vel *littora Philiſthinorum & Geſſuri.*

Vers. 8 Sabæi qui & vbi? SABÆIS] Sic & Aquila, & Symmachus: licèt Septuag. vertant, *in captiuitatem* שְׁבִי *ſcebi* enim hebr. eſt captiuitas. Sabæi autem ſunt vel Æthiopes, vel Arabes Arabiæ Felicis, de quibus Poëta: *Centumq; Sabæo thure calent aræ.* Duplex enim eſt Saba, vna in Æthiopia, altera in Arabia: vtraque longinqua, longeque diſtans à Iudæa, vti doctè docet P. Pineda l. 5. de Rebus Salom. c. 6. nu. 3. & 4. vnde Preto-Iohannes Imperator Abyſſinorum hoc titulo gloriatur: *Dominus Sabaim* (id eſt vtriuſque Sabææ, & vtrorumque Sabæorum) *& ſucceſſor Reginæ Saba*, quæ cum muneribus venit ad Salomonem 3. Reg. 10. Porrò *ſidæi*, inquit S. Hier. *promittunt ſibi, imò ſomniant,*

A *quòd in vltimo tempore congregentur à Domino, & reducantur in Ieruſalem. Nec hac felicitate contenti, ipſum Deum ſuis manibus Romanorum filios & filias aſſerunt traditurum, vt vendant eos Iudæi non Perſis, & Æthiopibus, & cæteris nationibus, quæ vicinæ ſunt; ſed Sabæis, genti longiſſimæ: quia Dominus locutus ſit, & populus ſuus vlciſcatur iniuriam. Hæc illi, & noſtri iudaizantes* (Chiliaſtæ) *qui mille annorum regnum in Iudæa ſibi ſinibus pollicentur, & auream Ieruſalem & victimarum ſanguinem, & filios ac nepotes, & delitias incredibiles, & portas gemmarum varietate diſtinctas* (de quibus Apoc. c. 21.) *Nos autem dicamus, quòd & ſuſcitauit Dominus poſt aduentum ſuum & quotidie ſuſcitat, & ſuſcitaturus eſt eos, quos varius error eduxerat de finibus ſuis: pulchreq́;, Suſcitabo, ait, quaſi iacentes & corruentes, vt qui iacebant in hæreſi, ſtent in Eccleſia, reddens hæreticis quod fecerant, vt filios eorum & filias, quos in myſticis & carnalibus erudierãt, tradat in manus filiorum Iuda, id eſt, in manibus eorum*
B *qui Eccleſiarum principes extiterunt, vt ad meliora conuerſi, Eccleſiaſticis dogmatibus incipiant eſſe ſubiecti.* Hoc tropologicum eſt: nam ad literam agit Ioël de impijs, quos in die iudicij æternæ ſeruituti & carceri Deus mancipabit.

CLAMATE HÆC IN GENTIBVS, proclamate hæc voce præconis apud Gentes: SANCTIFICATE: Tigurina, *induite;* Chald. *præparate,* BELLVM] *Vers. 9*
Eſt catachreſis: quia enim feſta futura ſolebant apud Iudæos ſanctificari, id eſt, indici & præconis voce publicari, vt ad ea quaſi ſancta populus ſe ſanctè compararet, hinc ſanctificare idem eſt quod indicere & proclamare. Vide dicta Ieremiæ 6. 4. vnde Theodor. *Sanctificate bellum*, hoc
C eſt, inquit, *excitate pugnatores & ſegregate ad bellum: quoniam enim ſanctus ſeipſum à ſceleribus ſegregat, hinc omne quod ſegregatur ad aliquid, vocat ſanctificare.*

Tropol. Hugo, Victor. *Sanctificare bellum, eſt bellum ſanctitate donare, nónne bellum ſanctificatur, vbi virtus triumphat, & vitium necatur?*

Nota hæc per ironiam dici. q. d. Defendite vos, ô Tyrij, aliæque quælibet Gentes, quantum poteſtis; at non euadetis iudicium meum, manũ meam, vindictam meam, quam exercebo in vos tum per Chaldæos, tum potiùs per Chriſtum & angelos in die iudicij. Ita S. Hier. Lyran. Clarius & Vatabl. Addit Arias, omnes impios quaſi claſſico euocatos, ruituros in bellũ contra Chriſtum & Sanctos, ac properaturos in vallem Ioſaphat, itaque inſtar furentium ruituros in ſuum
D exitium, quod ibidem eis inferet Chriſtus. Verùm hoc parum eſt veriſimile: nam morientur omnes ante iudicium, ac claſſicum archangeli audient: *Surgite mortui, venite ad iudicium*, ſcient ergo ſe euocari ad iudicium, non ad bellum. Minùs etiam veriſimile eſt quod cenſent Rupert. & Hugo, hæc dici concionatoribus, vt bellum indicant peccatis & peccatoribus; aut viris ſanctis vt contra impios parent arma, de ijſque ſe vlciſcantur. Patet enim ex ſeq. hæc ad impios in fine mundi ironicè dici. Vnde ſequitur:

ASCENDANT] prodeant in prælium, acies ſuas explicent, arma vineſque ſuas oſtentent.

CONCIDITE ARATRA VESTRA IN GLADIOS] *Vers. 10*
Hæc phraſis ſignificat bellandi cupidinem, æquè ac neceſſitatem extremam, tantá ſcilicet, vt opus ſit ex aratris fabricare gladios, quibus pro vita pugnetur, etiam à languidis & infirmis. Hoc eſt

enim quod ſubdit: INFIRMVS DICAT: QVIA FORTIS EGO SVM] q.d. Infirmus in tanta neceſſitate infirmitatem excutiat, vires & arma ſuſcipiat: agitur enim de eius & omnium aliorum capite & ſalute. Ex aduerſo Iſaias c. 2. 4. ſignificans pacem ſummam à Chriſto naſcente orbi afferendam, ait: *Conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces.* Simili phraſi tempus belli exprimit Virgil. 1. Georg.

Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.

Et Ouidius lib. 1. Faſtor.

Sarcula ceſſabant, verſiq; in pila ligones:
Factaq; de raſtri pondere caſſis erat.

Et Martialis l. 4 epigr. 34. cuius titulus: *Falx ex enſe:*

Pax me certa ducis placidos conflauit in vſus.
Agricolæ nunc ſum, militis antè fui.

Sic S. Paulum gladium perſecutionis vertiſſe in vomerem Euangelij, cùm ex lupo factus eſt agnus, docet Tertul. contra Gnoſticos c. 13. *Paulus Apoſtolus,* inquit, *de perſecutore, qui priùs Eccleſiæ ſanguinem fudit, poſtea gladium ſtylo mutans, & conuertens machæram in aratrum: lupus rapax Beniamin deinde afferens eſcam ipſe eſcam.*

Tropol. Hugo Victor. *Quid, ait, ſunt aratra, niſi membra mortificata? Quid eſt aratra in gladios concidere, niſi membra mortificata pro cura fidei, pro virtute verbi nece frequenter apponere? Ligones ſunt variæ mentis compunctiones: lanceæ ſunt ſeueræ comminationes. Quid eſt autem ligones in lanceas concidere, niſi è varia mentis compunctione ardorem fidei, virtutem verbi, vim ſententiarum concipere? Gladius eſt, de præſenti virilis conceptio: lancea, de futuris ſalubris comminatio.* Vnde ſequitur:

Vers. 11. IBI OCCVMBERE FACIET DOMINVS ROBVSTOS TVOS] q.d. Quantumcumque, ô gentes, ſitis armatæ, quantumlibet fortes & pugnaces, tamen in valle Ioſaphat cædemini à Domino, occumbetis, & in tartara detrudemini. Dicit *robuſtos tuos* non veſtros, quia loquitur collectiuè toti gentium populo, tamquam vni. Omnes enim hi Dei hoſtes & impij, vnus cenſentur reproborum cœtus, vnus damnatorum populus. Sic ſæpè alibi Script. de iiſdem loquitur nunc in plurali, reſpiciens ſingulos, qui ſunt plures; nunc in ſingulari reſpiciens populum, qui eſt vnus.

Pro *occumbere faciet* hebr. eſt הַנְחַת *hanchat,* id eſt, deſcendere fecit, hoc eſt, faciet: propheticè enim præteritum capitur pro futuro. Vnde Tigurina verſio habet, *ibi ſternet Dominus heroës tuos.* Sic & Chald. & Pagninus. Rurſum *hanchat,* poteſt accipi vt Imperatiuus. Vnde Vatabl. vertit, & explicat: *Deſcendere fac, ô Domine, fortes tuos, vt ſelices contra gentes pro Eccleſia tua dimicent:* vel *deſcendere facies è cælis angelos tuos fortes,* iuxta illud Iudic. 5. 20. *De cælis dimicatum eſt contra eos.*

Septuag. aliter hæc accipiunt: vertunt enim *manſuetus ſit pugnator.* q.d. Fac, ô Domine, vt tui bellatores deſcendant de ſua ferocia, ponant animos & iras, ſintque manſueti, vt vindictam clementia temperent, fortè etiam pro *hanchat* legerunt ה,עַנֵּ *haque,* id eſt, humilia, humiles fac & mites.

Nota. Loquitur Ioël & Prophetæ de die iudicij quaſi de die prælij, quo Chriſtus confliget & proteret reprnbos, vtpote hoſtes ſuos, calcans eos quaſi in torculari, & concidens eos in valle conciſionis. Idem Chriſti prælium deſcribitur Apocal. 19. v. 11. Sapient. 5. 18. Iſaiæ 66. v. 15. & 24.

Vers. 12. CONSVRGANT ET ASCENDANT OMNTES IN VALLEM IOSAPHAT] Sunt verba Chriſti omnes gentes euocantis & citantis ad ſuum tribunal. q.d. Gentes vbilibet mortuæ & ſepultæ, à morte & è ſepulchro reſurgant, pergantque in vallem Ioſaphat: *Quia ibi ſedebo vt iudicem omnes gentes.* Ita S. Hier. Rupert. Remig. Lyran. Hugo, Vatabl. & alij. Dicit *aſcendant.* Primò, quia aſcendere Hebræis idem eſt quod ire, pergere. Secundò, quia Ieruſalem ſita eſt loco alto, vt aliunde venientes eò ſcandere oporteat: alioqui ex ipſa Ieruſalem in vallem Ioſaphat deſcenditur, non aſcenditur. Tertiò, quia tribunalia iudicum ſolent eſſe loco ſublimi & cõſpicuo, vt eò euntibus ſcandendum ſit: ſic Chriſti tribunal erit loco edito ſuper vallem Ioſaphat, vt gentes ad illud euntes, rectè aſcendere dicantur. Quartò, aſcendere Hebræis eſt verbum militare & forenſe. Milites enim dicuntur aſcendere in prælium, cùm pergunt contra hoſtem, cum eoque confligunt, aſcendere enim ſignificat aggredi rem arduam, ad quam animos erigere, vireſque excitare & acuere opus: tale autem eſt prælium, vel militare, vel iudiciale, putà quo reus cum teſtibus, & iudice diſceptat, & quaſi confligit pro ſe ſuoque capite.

13. Mittite falces, quoniam maturauit meſſis; venite, & deſcendite; quia plenum eſt torcular, exuberant torcularia; quia multiplicata eſt malitia eorum.

14. Populi populi in valle conciſionis; quia iuxta eſt dies Domini in valle conciſionis.

15. Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum.

16. Et Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam; & mouebuntur cæli, & terra & Dominus ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum Iſrael.

MITTITE FALCES] Loquitur hic Chriſtus ad Apoſtolos alioſq; qui ſecum ſeſſuri ſunt iudices in die iudicij, vt impios condemnent. Ita S. Hier. & Remig. vel potiùs ad angelos, qui demetent homines in fine mundi, ac mox eoſdem reſuſcitabunt, & ducent ad tribunal Chriſti, ab eoque damnatos detrudent in tartara. q.d. Vos ô angeli, demetite omnes homines viuentes, vt moriantur: *quoniam maturauit,* id eſt matura eſt, *meſſis,* id eſt, quia complètus eſt electorum omniumq; hominum numerus, ac mundi ſecula à Deo præſtituta iam euoluta ſunt; ac proinde Deus illis finem imponere decreuit. Ita Rupert. Haymo, Lyran. & Vatabl. Propriè autem impiorum maturitas ſignificat tempus eorum poſt felicem vitam decurſam, cùm nimirum illa in omni voluptate & turpitudine vſque ad maturam ætatem eſt tranſacta: tunc enim maturitas eſt tam ætatis quàm iniquitatis, quaſi ſegetis quæ poſcit manum & falcem meſſoris, vt in tartaro, velut horreo condantur. Huc alluſit Chriſtus Matth. 13. 39. *Meſſis, ait, conſummatio ſeculi eſt: meſſores autem angeli ſunt.* Et mox v. 41. *Mittet filius homi-* Vers. 13.

mittet angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis. Huc quoque alluſit S. Ioannes Apoc. 14. 15. vbi vidit tres angelos cum falcibus demetentes meſſem, & vindemiantes botros terræ. Ibidem P. Alcazar cenſet, primum angelum, qui v. 15. dicit: *Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ*, ad literam eſſe Ioëlem, qui hic idem dicit quod angelus ille Iohannis: ſecundum, qui v. 17. vindemiat botros terræ, eſſe Moſen, qui eſt typus ſapientiæ: tertium v. 18. qui ſecundum admonet vt botros vindemiet, eſſe Eliam, qui eſt typus zeli: hæc enim demeſſio & vindemia terræ, erit opus ſummæ Dei ſapientiæ, æquè ac zeli.

Porrò addit Alcazar, Ioëlem, æquè ac Iohannem, meſſi iungere vindemiam hoc ſenſu. q. d. Vos ô meſſores, id eſt prædicatores Euangelici, ſtrenuè prædicando inſiſtite meſſi Dei colligendæ; neque enim vobis laborantibus & ſudantibus deerit vini copia & affluentia, quæ vos reficiat & ſoletur. Nam cùm vos totos in meſſem Domini impenderis, Dominus viciſſim vindemiæ curam ſuſcipiet, imò meſſem veſtram illicò in vineam maturam conuertet, & ex ea exprimet muſtum delicatiſſimum. Nihil enim eſt quod prædicatores ita recreet, nullum vinum ſapidius, quàm copioſa ſeges & fructus prædicationis ipſorum. Dum enim vident tot conuerti, adeò ſanctos euadere, imò Martyres fieri, bibunt vinũ conſolationis ſuauiſſimum. Verùm hic ſenſus nec eſt literalis, vt patet, ſed potiùs literali, qui eſt de damnatione reproborum, aduerſus & oppoſitus: ac conſequenter nec eſt myſticus. Hic enim fundari debet in literali, eique congruè & ex æquo reſpondere, vt ei naturaliter inſertus, & quaſi innatus videatur.

VENITE ET DESCENDITE, QVIA PLENVM EST TORCVLAR] botris & vuis: in illud ergo vos, ô angeli, deſcendite, vt haſce vuas preſſatis & calcetis, vti habent Sept. Torcular hoc, ſiue prælum plenum vuis, id eſt impijs premendis & conculcandis, erit gehenna, ſiue infernus. Vnde Chald. vertit, *conculcate interfectos*. Nota metaphoram: *calcare* enim *torcular*, in Scriptura ſignificat vlciſci, & acres pœnas de reo ſumere: quia ſicuti torculari vinum, ita vindicta & ſupplicio ſanguis, anima & vita exprimitur. Sic Thren. 1. v. 15. dicitur: *Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda.* Et Iſaiæ 63. 3. *Torcular calcaui ſolus*, &c. *calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea.* Et Apocal. 19. 15. *Ipſe*, Chriſtus, *reget eas* (gentes infideles & impias) *in virga ferrea, & ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.* Vide ibi dicta.

Vers. 14. POPVLI POPVLI: hoc eſt plurimi populi, ſcilicet erunt, IN VALLE CONCISIONIS] id eſt, Ioſaphat, vbi concidentur; id eſt, perdentur impij, iuxta illud pſal. 128. *Dominus iuſtus concidet ceruices peccatorum.* Ita S. Hier. q. d. O quot populi, quot turbæ, ô quot gentes concidentur in valle Ioſaphat! ita Vatabl. Vnde Septuag. vertunt, *ſonitus auditi ſunt in valle iudicij.* Hebr. enim הֲמוֹנִים *hamonim* ſignificat tumultus & ſtrepitus turbarum & populi multi. Vnde Syrus vertit, *murmur* (fremitus) *clamoris in profundo tectorum* (in valle congregationis populi;) Arabicus, *hic eſt tumultus populorum, quorum interitus in valle Ioſaphat.*

Nota. Hebr. חָרוּץ *charuts*, Primò, verti poteſt *conciſionis*, ita vertunt Aquila, Symmach. V. editio & Noſter.

Vallis charuts, id eſt, conciſionum multiplices.

Secundò, *charuts* verti poteſt, *tribulationis, triturationis*, vel tribulæ, ſiue trahæ ferratæ & dentatæ, inſtar ſerræ ad ſerrandum, quâ grana ex ariſtis quaſi ſerrando excutiuntur, triturantur & à paleis ſeparantur. Vnde Tigurina vertunt, *turba, turba tonnentium in valle excuſſionis*; alij: *in valle ſerrationis*; Chald. *in valle diuiſionis iudicij*; alij *in valle conciſionis*, id eſt, *ſeparationis*, in qua ſcilicet boni à malis, triticum à palea, agni ab hœdis ſeparabuntur. Ita Remigius, & Lyran. Vbi Nota, congruè reſpondet hæc tribula paſſiua impiorũ tribulæ actiuæ eorumdem, qua ipſi tribularunt in hac vita pios & iuſtos. Iuſtum eſt enim, vt tribulationem iniuſtam, quam alijs intulerunt, ipſi ſentiant & ſubeãt. Rurſum, tribula hæc aptè reſpondet torculari, de quo præceſſit. Tunc enim excutienda eſt, æquè ac exprimenda omnis impiorum felicitas, & humor priſtinæ felicitatis, ait P. Pineda in Iob 24. v. 24.

Tertiò, Vatabl. vallis, ait dicitur *charuts*, id eſt conciſionis, vel deciſionis, id eſt, *iudicij definiti, determinati, & conciſi*. Vnde Sept. & Theodotion vertunt, δίκης καὶ τῆς κρίσεως, id eſt, *cauſæ & iudicij*. Rurſum vallis *conciſionis*, id eſt decurtationis & abbreuiationis, vt vertit Syrus hîc & Noſter Iſaiæ 10. v. 23. eſt vallis in qua conciſus, curtus, breuis & exiguus conflabitur Beatorum numerus. Vbi Nota. Pulchra eſt antitheſis inter gentium omnium immenſam multitudinem, & cõciſionem ſiue abbreuiationem: amputatis enim, reſectis & reiectis impijs, quorum infinitus eſt numerus, colliget Deus breuem quamdam iuſtorum & electorum ſummam & numerum, iuxta illud Iſaiæ 10. 23. *Conſummationem & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ*: ſicut in tritura reiectis paleis, pauca reſtant tritici grana.

Quartò, vallis *charuts* verti poteſt, *vallis excidionis, conſumptionis, excidij*, ſcilicet impiorum.

Quintò, *charuts* ſignificat aurum conciſum, vel confuſum, aut potiùs præciſum, diſcretum & ſeparatum, id eſt expurgatiſſimum, quod obrizum vocant. Sicut ergo Romæ Vaticanus vocatur mons aureus, quia in eo crucifixus eſt S. Petrus Apoſtolorũ princeps: ita vallis Ioſaphat vocari poteſt vallis aurea, tum quia ſanctis & electis erit aurea & feliciſſima, æquè ac reprobis ferrea & infeliciſſima: tum quia excoctis in iudicio ſordibus peccatorum, purum aurum remanebit, inquit ex Hebræis S. Hieron. tum quia in iudicio, Chriſti iuſtitia, & Sanctorum charitas & gloria fulgebit vt aurum.

Sextò, *charuts*, id eſt conciſus, vel præciſus vocatur vir acutus, ſollicitus, acer & ſtrenuus. Vallis ergo *charuts*, verti poteſt Primò, *vallis acuta* vel aſpera, nimirum reprobis, vti apud Louanium eſt *Aſper collis*, ita dictus ab aſcenſu arduo olim & prærupto, in quo viſitur imago miraculoſa B. Virginis, quæ inde Aſpericollenſis nuncupatur. Secundò, *vallis ſollicitorum & anxiorum*, vbi ſcilicet impij dicent montibus: *Cadite ſuper nos, & collibus. Operite nos*; Tertiò, *vallis acrium, fortium & ſtrenuorum*; vbi ſcilicet ſancti Apoſtoli, virgines & Martyres, qui fortiter vſque ad mortem pro virtute laborarunt & certarunt, à Chriſto

iudice

iudice coronabuntur. Ita P. Pineda in Salom. præuio l. 4. c. 18. Vbi Nota. Hebræi non habent verba compoſita, ſed ea per ſimplex ſignificant, v.g. חרץ *charas* ſignificat cædere cum ſuis compoſitis, putà concidere, excidere, præcidere, ſuccidere, &c. Hinc tanta ex Hebræo ſenſuum varietas, & verſionum multiplicitas, quæ magnam conceptuum rerumque copiam concionatoribus ſubminiſtrat, vti patet hic in *charuts*.

Vers. 15. Sol et lvna obtenebrati svnt] in die iudicij tam calamitoſo & horribili: non enim agit hic de ſignis iudicio præuijs: de his enim egit c. 2. 30. ſed de ipſo iudicio, cùm ad illud omnes cogentur in vallem Ioſaphat. Nota hyperbolicam hypallagen crebram apud Prophetas, qua dicunt, ſolem, lunam & ſtellas obſcurandas eſſe, cùm ſignificare volunt magnitudinem & atrocitatem afflictionis, timoris & horroris. q.d. Dies B ille (iudicij) tantæ calamitatis erit, vt hominibus ex illa attonitis & conſternatis, ac ad vultum irati iudicis expaueſcentibus, ſol, luna & ſtellæ deficere & obſcurari videantur. Mœſtis enim & pauidis omnia videntur triſtia, mœſta & atra. Similis phraſis eſt Iſaiæ 13. 10. Amos 8. 9. & alibi. Vide can. 32. in Iſaiam. Ita S. Hier. Remig. & Rupert.

Addunt aliqui, reuera in die iudicij obſcurandum eſſe ſolem, lunam & ſtellas, vt iudici creatori ſuo ſe conforment, eiuſque iram & indignationem partim induant, partim excipiant, eo quòd impijs in ſuis ſceleribus luxerint & ſeruierint, ideoque verecundentur, & quaſi ſibi timentes à vultu irati iudicis ſe abſcondant. Ita S. Hieron. Aut quia tanta erit claritas Chriſti alio- C rumque corporum beatorum, vt ſuo fulgore offuſcent lucem ſolis & ſtellarum. Ita Remig. & Lyran.

Alij apud Origen. tract. 30. in Matth. cenſent ſolem & ſtellas obſcurandas à fumo, qui prodibit ex igne conflagrationis mundi. Alij ex defectu nutrimenti: cenſent enim ſicut lucerna alitur oleo, ſic & ſolem & ſtellas vapore, ſimiliue re ali, eoque deficiente extingui, ſed hoc refellunt Phyſici.

Symbol. tenebræ ſolis. Symbol. Origen. ibidem: *Sicut*, inquit, *in diſpenſatione crucis* (dum Chriſtus in cruce penderet) *ſole deficiente tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram; ſic ſigno* (crucis) *filij hominis apparente in cælo in die iudicij, deficiet ſolis lumen, & lunæ, & ſtellarum, quaſi conſumptum à multa virtute ſigni il-* D *lius.*

Allegor. Haymo: Sol, ait, eſt Chriſtus, luna B. Virgo, ſtellæ Sancti, qui lucem, id eſt ſerenitatem & fauorem vultus ſui, retrahunt à reprobis. Ex aduerſo Origen. loco citato: Sol, ait, mundi huius eſt diabolus, luna eſt Eccleſia malignantium, ſtellæ ſunt pſeudoprophetæ & hæretici, qui quaſi ſtellæ cadent de cælo, id eſt, de ſua dignitate & gradu excident in die iudicij, quando ſententiam damnationis à Chriſto accipient.

Tropolog. Tropol. Hugo Vict. *Sol*, ait, *eſt mundi Philoſophia: luna ſæcularis potentia: ſtellæ ceteræ poteſtates ſubditæ. Sol ergo & luna in Ioſaphat, id eſt, in humilitate iudicij obtenebrati ſunt: quia ex quo ſapientes huius mundi, potentes huius ſæculi ad fidei claritatem acceſſerunt, ſtatim ſui erroris tenebras agnouerunt. Stellæ verò retraxerunt ſplendorem ſuum: quia dum diſcipulos* A *Chriſti in cauſa fidei contemptum arripere mundi, & abiectionem ſui, agonemque ſitire martyrij; dum eos fulgentes ſignis, ornatos prodigijs, glorioſos miraculis proſpexerunt, mox ab elatione conuerſi, à dignitate terrena proſtrati, humilitatem Chriſti ſectati, colla fidei ſubdiderunt.*

Vers. 16. Dominvs de Sion rvgiet] Chriſtus iudex impijs terribilis, tamquam leo de tribu Iuda Apoc. 5. 5. rugiet de Sion, vti leo rugit cùm è ſpecula ſpeculatur & proſpicit hoſtem. q.d. Chriſtus iudex ſedens in aëre ſuper vallem Ioſaphat, & ſupra Sion & Ieruſalem (hæc enim vicina ſunt & contigua) ſpirans iras & ignes in impios quaſi leo, fulmen, id eſt, ſententiam æternæ damnationis, horribili voce, & quaſi rugitu in eoſdē pronunciabit & intorquebit, adeò vt hac voce cæli & terra concuti & tremere videantur, ſicut B ad rugitum leonis tremit tota domus. Eſt hyperbole. Ita Lyran.

Myſticè Rupert. de Sion & de Ieruſalem, id eſt, inquit, de medio angelorum & hominum beatorum, quibus in die iudicij cingetur, Chriſtus rugiet in impios. Minùs rectè Arias vertit, *pro Sion & pro Ieruſalem*, id eſt, pro vindicanda Eccleſia ſua, ſuiſque electis rugiet Chriſtus contra ſceleratos, qui eam afflixerunt.

Et movebvntvr cæli et terra] Cenſent aliqui, cælos & terram, totumque orbem quaſi conturbatum, & indignantem ad paſſionem ſui creatoris, in Chriſti cruce & morte fuiſſe concuſſum, & è ſuo centro conuulſum, pariquemodo concutiendum & conuellendum cùm Chriſtus iudex eius ſedebit in valle Ioſaphat. C Pugnabit enim cum illo orbis terrarum contra inſenſatos, Sapient. 5. 21. Prius probant ex Matt. 27. v. 51. vbi dicitur, quòd Chriſto pendente in cruce, non tantùm petræ ſciſſæ, & monumenta aperta, ſed & terra (vtique tota, putà globus ipſe terræ) mota ſit. Terra enim ſuo motu, & quaſi ſenſu ſignificabat, Chriſtum qui patiebatur eſſe Deum, eumque terram conquaſſare, terramque ob tantum ſcelus in Dominum ſuum admiſſum hominibus quaſi indignari, in eoſque vindicem inſurgere.

Myſticè ſignificabatur noua terra & nouus mundus fidelium, per Chriſtum inſtituendus. Inſuper commouenda fore per hanc Chriſti necē, terrea & ſaxea hominū corda ad pœnitentiam. Vtrumque probant ex illo Iob 9. 6. *Qui commo-* D *uet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur.* Ita cenſet Didymus in catena Græcorum Iob 1. 9. & fauet ibidem Philippus Presbyter, & Hugo Victor. hic, qui ait: *Vita Chriſti tam excelſa erit atque terribilis, vt cælorum cardines & terrarum fundamenta quatiantur.*

Secundò, mouebitur terra, quia dehiſcet & abſorbebit reprobos, mittetque in tartara: mouebitur & cælum, quia ſinu ſuo excipiet beatos, eiſque quaſi applaudet. Ita Lyran.

Tertiò, *mouebuntur cæli*; id eſt cælites, putà Beati, ad exultandum & iubilandum, cùm à Chriſto iudice audient: *Venite benedicti patris mei: & terra*, id eſt, reprobi terrigenæ & terræ filij, ad tundendum pectora, vellendum crines, complodendum manus & brachia, cùm ab eodem rugiente audient: *Ite maledicti in ignem æternum.* Ita Remigius & Haymo.

Et Dominvs spes popvli svi] q. d. In illa die

die (iudicij) rugiente Chriſto contremiſcent cæli & terra: populus autem eius, putà verus Iſrael, non carnalis, ſed ſpiritualis, hoc eſt, fideles & ſancti, ſecuri & confidentes ſtabunt: nam confident in Deo ſuo, ab eoque ſperabunt ſalutem, gloriã & regnum æternum: ſperabunt, & obtinebunt. Deus enim erit *ſpes*, id eſt, complementum ſpei, ſiue adimplens & complens ſpem ipſorum. Idem erit eis *fortitudo*, corroborans eorum mentes & corpora, facienſque ea immortalia, æterna & glorioſa. Hoc eſt quod ait Sapiens c. 5.1. *Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos qui ſe anguſtiauerunt.*

17. Et ſcietis quia ego Dominus Deus veſter, habitans in Sion monte ſancto meo, & erit Ieruſalem ſancta, & alieni non tranſibunt per eam ampliùs.

18. Et erit in die illa, ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.

19. Ægyptus in deſolationem erit, & Idumæa in deſertum perditionis: pro eo quod iniquè egerint in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua.

20. Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generationem & generationem.

21. Et mundabo ſanguinem eorum, quem non mundaueram: & Dominus commorabitur in Sion.

Vers. 17. ET SCIETIS QVIA EGO DOMINVS DEVS VESTER, HABITANS IN SION] Promittit hîc Deus Sioni & Hieroſolymæ ingentia & multiplicia bona, quæ Iudæi carnales carnalia expectant in aduentu ſui Meſſiæ. Accedunt iudaizantes Chiliaſtæ, qui ex hoc loco, & ex Apoc. 20.4. putarunt poſt reſurrectionem & diem iudicij, ſanctos hîc in terra, putà in Ieruſalem, cum Chriſto victuros in omnibus carnis delicijs, & in omni felicitate terrena per mille annos, quibus exactis eos rapiendos in cælum ad æternam gloriam, vti dixi Apoc. 20. Verùm hîc agi de Sione ſpirituali, non carnali, id eſt, de Eccleſia & electis Dei, non de Synagoga & Iudæis, deque ſpiritualibus eius bonis, non carnalibus, patet Primò ex eo, quòd hæc futura ſint in fine mundi, cùm ſcilicet Chriſtus in valle Ioſaphat iudicabit omnes omnium ſæculorum gentes, vti dixit v. 1.2.12. Vnde v. 13. iubet mitti falces, quibus omnes gentes demetantur. Quocirca, vt ait, ſol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum, & mouebuntur cæli & terra. Quæ omnia ſignificant hæc futura in fine, commotione & mutatione totius mundi. Fruſtra ergo Iudæi hæc in hoc mundo, & in hac vita expectant.

Secundò, quia Dan. c. 9.26. prædixit euerſionem Hieroſolymæ & templi factam à Tito & Romanis fore perpetuam, & duraturam vſque ad finem mundi; ergo hæc non ſpectant ad Sionis & Ieruſalem terreſtria reſtaurationem.

A Tertiò, quia certum eſt multa hîc non poſſe, niſi abſurdiſſimè, ad literam carnaliter, vti ſonant, accipi, ſed accipienda eſſe myſticè. Talia ſunt v. 18. *Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum*, &c. Quartò, quia v. 20. ait: *Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generatione & generationem*: ergo agit de Iudæa & Ieruſalem cæleſti, non terreſtri: illa enim æterna erit, cùm hæc ſit temporalis.

Secunda ſententia eſt S. Hier. Remig. Rupert. Hugon. & Vatabli, qui hæc omnia vſque ad finem capitis referunt ad primitiuam Eccleſiam, & ad chariſmata Spiritus S. in Pentecoſte, de qua dixit c. 2.28. *Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem. Montes* ergo, inquit Vatabl. *ſunt Apoſtoli eorumq; ſucceſſores. Muſtum, verbum Dei & doctrina* B *Euangelica: ibidem & lac: ſed vinum robuſtis, lac paruulis datur. q. d. Apoſtoli aſſiduè docebunt Euangelium. Alueus & riui, ſunt Eccleſiæ particulares: aqua viua, verbum Dei: fons aquæ viuæ, copia prædicationis Euangelicæ, & inexhauſta illa doctrina Euangelij, vnde animæ fidelium irrigantur: domus Dei Eccleſia: Egredietur autem opera prædicatorum. Torrens, Eccleſia: ſpinis, genus cedri electi, quod vt cedrus neſcit corruptionem. ita fideles viuent vita æterna. Ægyptus & Idumæa omnes nationes quæ non receperunt Chriſtum, quæ gratijs illis erunt vacuæ: Iuda & Ieruſalem, Eccleſia militans, in qua fideles ſunt viri Iudæi verè confitentes Deum. q. d. Licet Eccleſia à multis opprimatur, tamen manebit intacta. Et mundabo fonte baptiſmatis, vel ſanguine Chriſti, ſanguinem electorum, quem non mundaueram ante paſſionem Chriſti.*

Verùm etſi hæc inchoatè facta ſint, & fiant C in Eccleſia militante, tamen plenè & perfectè fient in triumphante, de ea enim propriè agit Propheta. Omnia enim hæc conſequenter & connexa erunt cum die iudicij, quod fiet in valle Ioſaphat, de quo egit toto c. hucuſque. Subiungit ergo congruo ordine, iudicio & damnationi impiorum gloriam piorum & electorum, quam ipſi à Chriſto iudice in illa die accipient, eiuſque copiam & magnificentiam per varias metaphoras deſcribit. Idem rurſum confirmatur ex eo, quòd S. Iohannes alludens, imò citans & interpretans Ioëlem, iiſdem penè verbis deſcribat cæleſtem Ieruſalem cap. 21. vti patebit ex parallelis vtriuſque, quæ mox combinabo. Ita explicant Remigius, Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Ribera, à Caſtro & alij.

D De hac ergo cæleſti Ieruſalem, ſiue cœtu Beatorum triumphante dicit Ioel Primò, quòd eius ciues, putà beati, ſcient, id eſt ſentient, videbunt & guſtabunt, quod in ea, & in illis ipſis, habitet Deus per gratiam & gloriam, illiſq; ibidem ſuas opes, felicitatem & magnificentiam oſtendat & communicet, itaq; eos beet, & ineffabili gaudio repleat. Hoc eſt quod huc alludens, totidem, imò pluribus verbis de eadem ait S. Iohannes Apoc. 21.3. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus & habitabit cum eis. Et ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus.*

Ieruſalem cæleſtis do-tes.
Primum.

Secundò, quòd ſit mons ſanctus: quia ſublimis eſt eius felicitas, æquè ac ſanctitas, quod S. Iohannes Apoc. 21.10. ait: *Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnum & altum.*

Secundum.

Tertiò, quòd ſit Ieruſalem ſancta; quod S. Iohannes

Tertium.

hannes ibidem ait: *Et oſtendit mihi ciuitatem ſanctam, Ieruſalem deſcendentem de cælo à Deo.* Dicitur *Ieruſalem*, id eſt, viſio pacis: quia in viſione Dei Beati fruentur pace ſumma, ampliſſima & æterna, putà bonorum omnium affluentia, hāc enim Hebræis ſignificat pax. Dicitur ſancta, quia in cæleſti Eccleſia non eſt macula vel ruga, vt ait Apoſt. Epheſ. 5.27. ſed plena puritas, plena integritas, perfecta ſanctitas. Vnde de ea ſubdit: *Et alieni non tranſibunt per eam ampliùs.* Alludit ad alienigenas, putà Tyrios, Sidonios, Philiſthæos, Chaldæos, Romanos, qui profanarunt & vaſtarunt Ieruſalem. q.d. Pari modo Eccleſiam militantem polluerunt, vexarunt & afflixerunt Pagani, Saraceni, hæretici, impij; ſed eam tranſlatam in cælum, & triumphantem non polluent, nec affligent ampliùs. Huic parallelum eſt quod Iohannes Apoc. 21.27. *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens.* Tropol. Hugo Victor. *Ieruſalem, ait, id eſt Eccleſia, eſt ſancta, in Sacramentis, in præceptis, in iudiciis, in conſilijs, in promiſſis. Sacramenta ſiquidē eius ſunt ſine fæce: præcepta ſine mole: iudicia ſine lite: conſilia ſine zelo, promiſſa ſine fuco fallaciæ, ſine zelo inuidiæ, ſine lite controuerſiæ, ſine mole angariæ, ſine fæce concupiſcentiæ. Eſt ergo ſancta, cuius eſt contemplatiuus intellectus, cæleſtis affectus, ſpiritualis ſenſus, angelicus actus.*

Quartum. Quartò, quòd in ea *ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibūt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.* Huic reſpondet quod ait Iohannes Apocal. 22. 1. *Et oſtendit mihi fluuiūm aquæ vitæ ſplendidum tamquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei, & agni; & ex vtraque parte fluminis lignū vitæ afferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fructum ſuum, & folia ligni ad ſanitatem gentium.*

Quintum. Quintò, *Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generatione & generationem.* Huic æquipollet id quod ait Iohannes c. 21. 16. *Ciuitas in quadro poſita eſt.* Et v. 18. *Et erat ſtructura muri eius ex lapide.* Et 22. 5. *Nox vltrà non erit, &c. quoniam Dominus illuminabit eam, & regnabunt in ſæcula ſæculorum.*

Vers. 18. STILLABVNT MONTES DVLCEDINEM] q.d. Tunc in montibus illis cæleſtibus, putà in Sione cæleſti, quæ ſita eſt & fundata in montibus tum cæli empyrei, tum æternitatis & diuinitatis S. Trinitatis, implebitur illud toties de terra ſancta lacte & melle manante promiſſum, ac decantatum; hoc eſt, tunc Beatis in cælo vita erit iucundiſſima, omnibus bonis & delicijs affluens: & omnes *riui Iuda*, id eſt omnes potentiæ; omnes vires, omnes ſenſus, omnia ora, omnes linguæ Sanctorum Deo confitentium & laudantium (hos enim hebr. ſignificat Iuda) manabunt, ſcilicet perennibus aquis laudis, gratiarum actionis & iubili, æquè ac voluptatum & bonorum omnium.

Symbolicè, à Caſtro per *montes* accipit tres perſonas diuinas, quæ creatis omnibus totoque mundo eminent, quaſi diuini montes. Ex his enim omne genus ſuauitatis profluet in terram illam viuentiū, qua inebriabuntur omnes Beati: & colles beatorum ſpirituum fluent candidiſſimum lac cognitionis, & puritatis angelicæ: atque per omnes riuos, putà per cæteros beatos homines, fluent aquæ gaudiorum: quia omnes

A affluent Dei poſſeſſione, & fruitione. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente* (non ſcypho, non poculo, ſed torrente) *voluptatis tuæ potabis eos.* Torrens, ait ibidem S. Aug. tum impetum, tum copiam voluptatis ſignificat *Quoniam apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.*

Tropol. Hugo Victor: *Montes, ait, ſunt contemplationum ſublimia: colles innocentiæ opera: riui pœnitentiæ exercitia: dulcedo eſt perfecta dilectio: lac eſt ſancta deuotio: aqua deuota compunctio. In illa ergo die, hoc eſt, in illa vnionis felicitate, ſponſa per gaudium contemplationis dulcedinem accipit perfectæ dilectionis: à qua deſcendens, & ad ſeipſam rediens affluit lacte deuotionis: vnde ſeſe præ amore ſupernorum crucians, immergitur aquis compunctionis, indeq; egrediens per pœnitentiam exercetur aſperam. Poſt hæc ad innocentiæ* B *trahitur opera: demum ad contemplationis auolat faſtigia, dicens: Quid enim mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram?*

ET FONS DE DOMO DOMINI (de throno Dei) EGREDIETVR] Fons hic, ſiue, vt S. Iohan. Apoc. 22. 1. vocat; fluuius procedens de ſede Dei & agni, eſt profluuium bonorum, quod Deus emanat & effundit in Beatos per ſui viſionem beatificam, vti dixi Apoc. 22.

ET IRRIGABIT TORRENTEM SPINARVM] Nota Primò. Pro *torrentem* hebr. eſt נחל *nachal*, quod ſignificat vallem anguſtam, indeque torrentem qui per eam decurrere ſolet. Vnde *torrens* hîc metonymicè pro valle tali capitur: & Symmach. vertit, *vallem*; ſed maluit Interpres vertere *torrentem* quàm vallem, vt perſiſtat in C metaphora fontis, & eius exuberantiam oſtendat. Nam, vt ait S. Bernard. in Meditat. cap. 4. *in torrente illius voluptatis nihil vltrà appetet cumulata ſatietas, tanta erit felicitas. Ibi ſiquidem erit cumulus felicitatis, ſupereminens gloria, & ſuperabundans lætitia.*

Secundò, pro *ſpinarum* hebr. & Chald. eſt *Settim*, illudque quaſi nomen proprium in Latina verſione retinent Lyran. & Vatabl. item Syrus, & Arabicus vterque: ſed Theodot. Symmach. & Noſter vertunt, *ſpinarum*; Septuag. *funiculorum*, Nazianz orat. 40. in S. Baptiſma, *iuncorum*. Audi S. Hieron. *Septuag. tranſtulerunt torrentem funiculorum, id eſt, χείμαῤῥον τ̃ σχοίνων, quod aut funiculum ſignificat, aut iuxta Ægyptios menſuram certi itineris. In Nilo enim ſolent naues funibus trahere* D *certa habentes ſpatia, quæ appellant funiculos, vt labori defeſſorum recentia trahentium colla ſuccedant.* Torrens ergo funiculorum, eſt torrens hereditarius, quem ſcilicet funiculis dimetiuntur, & inter heredes, putà cæli ciues, diuidunt. Porrò *Settim* locus eſt trans lacum Aſphaltitem in Moab, ſex milliaribus diſtans à Liuiade vrbe, vbi filij Iſrael fornicati ſunt, colueruntque Beelphegor, ideoque à Deo cæſi ſunt. Num. 25. 1. Ibi arbores naſcentes, à loco dictæ ſunt ſettim: erantq; hæc ligna ſettim imputribilia, &, vt vertunt Septuag. Exodi 25. 5. ἄσηπτα. Vnde Hebræi cenſent ea fuiſſe optimum cedrorum genus. Erant enim leuiſſima, fortiſſima, ſolidiſſima, pulcherrima, & tam graues arbores, vt latiſſima ex illis tabulata cæderentur, ait S. Hieron. quocirca ex illis facta erat arca teſtamenti, tabernaculum, eiuſque vaſa, vti dixi Exodi 25. 5. Noſter hîc, & Iſaiæ 30. *ſettim* vertit *ſpinam*, non quòd ſpina ſit, ſed

Settim & torrens ſpinarum quot

quòd

A quòd ſpinę albę colore & folijs ſit ſimilis. Minùs ergo veriſimile eſt quod cenſet Lyran. *Settim* eſſe *Cettim*, id eſt Græciam, vnde egreſſus dicitur Alexander Magnus 1. Machab. 1. 1. nam *Settim* per *ſameth*, *Cettim* per *caph* ſcribitur, & longiſſimè diſtat à Ieruſalem. Nec placet quod ex R. Saadia ſcribit Arias, torrentem Settim eſſe torrentem qui in Iordanem influit iuxta vrbem Settim. Nemo enim chorographorum huius torrentis, vel vrbis meminit.

Ex dictis patet, hæc omnia non carnaliter, vt ſonant, ſed myſticè eſſe accipienda: nec enim vllus vnquam fuit, vel erit fons, qui de Ieruſalem egrediatur, & tanto terrarum tractu tranſmiſſo effundat ſe in campeſtria Moab, vbi eſt torrens & vallis Settim. Vallis ergo Settim, æquè ac arca & tabernaculum, facta ex lignis Settim, ſignificant locum Beatorum in cælo empyreo, quem B Deus in ſua amœnitate, delicijs & pulchritudine in æternum conſeruabit: quia iugiter velut fons perennis in illum, æquè ac incolas eius, putà in Beatorum animas & corpora, influet perpetuũ virorem omnis gratiæ & gloriæ, vt fiant ſetim, id eſt immortalia & imputribilia, ac candicantia vt ſpinæ; inſtar fluuij irrigantis & fœcundantis paradiſum, qui perennem ei virorem & fructus amœniſſimos afferebat, Gen. 2. 6. ita Rupert. Lyran. Ribera, Emmanuel & alij. Vide dicta Apoc. 22. 1. & 2.

Alleg. S. Hiero. in apolog. ad Pammachium pro l. aduerſus Iouin. in fine: *Chriſtus*, inquit, *virgo, mater virginis noſtri, virgo perpetua, mater & virgo, &c. Hortus concluſus, fons ſignatus, de quo fonte ille fluuius manat iuxta Ioël, qui irrigat torrentem vel* C *funium, vel ſpinarum; funium peccatorum, quibus antè alligabamur; ſpinarum, quæ ſuffocant ſementem patrisfamilias.* B. Virgo ergo eſt fons, ex quo manauit fluuius, id eſt, Chriſtus irrigans torrentem funiũ & ſpinarum, id eſt, peccatorum & vitiorum noſtrorum.

Hinc myſticè Naz. loco citato, per hunc fontem accipit baptiſmum: S. Hieron. hîc, gratiam Spiritus ſancti, quæ à Deo promanans, ex terra cordis ſpinas vitiorum euellit, & pro eis virtutes quaſi arbores fructiferas inſerit, vt ſpinas noſtras ait S. Hieron. *& vitia atque peccata quæ nullam frugem habuere iuſtitiæ, commutent in Domini naualia, & ariditatem noſtram rigent aquis largiſſimis, & pro ſpinis & vepribus flores virtutum multiplices germinemus: & in eo loco vbi quondam fornicatus eſt Iſrael,* D *& initiatus eſt Beelphegor* (deo obſcenitatis) *lilia caſtitatis, & roſæ pudoris ac virginitatis exuberent.* Sic & Remigius, Hugo, Arias.

Vnde Hugo Vict. Torrens, ait, ſpinarum, eſt impetus, feruor & crudelitas gentium. Porrò fons de domo egreſſus torrentem ſpinarum rigauit, quando per Apoſtolos & eorum ſucceſſores, Euangelica doctrina Gentilem populum à crudelitate cõuertit, fide initiauit, & ad baptiſmi gratiam perduxit.

Settim fuit typus cæli ob ſeptem analogias. Prima. Quæres, cur *Settim* ſignificet locum Beatorum? Reſp. Primò, quia in Settim fuit vltima manſio Hebræorum in deſerto, Num. 33. 49. vbi Settim vocatur Abelſatim, ex qua proximè ingreſſi ſunt Hebræi in terrã promiſſam. Vnde ex Settim exploratores miſit Ioſue c. 2. 1. Sicut ergo terra promiſſa typus erat cæli, ſic & ei vicinum Settim.

A Secundò, quia in Settim, vt patet Num. 25. 1. *Secunda.* Iſrael benedictus fuit à Deo per Balaam, magnificis multiſque benedictionibus, quæ recenſentur Num. 23. & 24. qui fuit typus, ſimili modo Sanctos in cælis benedicendos à Deo omni benedictione cæleſti.

Tertia. Tertiò, quia Balaam Num. 24. 5. inter alias benedictiones, quas Deo afflatus Iſraeli imprecatur, affert hanc: *Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Iſrael, vt valles nemoroſæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula quæ fixit Dominus, quaſi cedri prope aquas! Fluet aqua de ſitula eius, & ſemen illius erit in aquas multas.* Quæ optimè conueniunt myſtico Iſraeli & Settim, id eſt cælitibus & cælo, eoque videtur hîc alludere Ioël, dum ait: *Per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit tor-* B *rentem ſpinarum*, hebr. *ſettim*. S. Gregentius Archiepiſc. Thephrenſis diſputat. cum Herbano Iudæo, tom. 4. Biblioth. SS. Patrum legit *torrentem iuncorum*; & per *fontem* hunc accipit *inenarrabile illud gaudium & lætitiam inexplicabilem, & fruitionem, & odoris ſuauitatem Spiritus ſancti, quæ ex ipſo præpotente Deo ineffabiliter & perenniter manat, & rigabit ſanctorum agmina, & cor ipſorum tremenda illa & incomparabili ſuauitate implebit.* Hæc comparantur iuncis; quia ſicut iunci, vtpote ſicci & fungoſi, ſitiunt & bibunt aquam copioſam; ita Sancti ſitiunt & bibunt pelagus diuinæ voluptatis, iuxta illud: *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

Quarta. Quartò, ligna ſettim imputribilia, ſignificant corpora Beatorum impaſſibilia. Rurſum, ſicut C arca & tabernaculum compacta erant ex tabulis ſettim, ſic Eccleſia cæleſtis compaginabitur ex ſanctis & electis Dei: arca enim exiſtens in Sancto ſanctorum, habens ſuper ſe propitiatorium quaſi thronum Dei, & vtrimque Cherubinos, Eccleſiæ cæleſtis typum geſſit.

Quinta. Quintò, in Settim Phinees ſuo zelo occidens fornicantes, placauit Deum, expiauit ſcelus populi & maledictionem plagamque ei à Deo immiſſam vertit in benedictionem, Num. 25. 7. Ita Chriſti zelus, quo aboleuit peccatum, & ab eo ſuos expiauit, in cælo ſettim, id eſt ſpinas mortalitatis, & maledictionem laborum & dolorum, à Deo Adæ & poſteris inflictam Gen. 3. 18. conuertet in benedictionem gaudiorum & bonorum omnium.

D *Sexta.* Sextò, in Settim Balaam dixit & prædixit de Iſraele: *Orietur ſtella ex Iacob.* Stella eſt Chriſtus, qui licèt corporaliter ortus & natus ſit ex Iacobæis ſiue Iſraelitis in Bethlehem, tamen ſpiritualiter & glorioſè orietur ex eis, imò præ eis poſt reſurrectionem, quaſi ſol in cælo, illuminans & beans omnes veros Iſraelitas: ſtellæ enim proprius locus eſt cælum non terra.

Septima. Denique iuxta Settim, putà in Cades, Moſes è petra elicuit fontem aquarum decurrentem per ſolitudinem, & fortè per Settim, Numer. 20. 11. Rurſum, Num. 21. 16. Deus dedit Moſi & Hebræis puteum aquarum, cui ipſi accinuerunt: *Aſcendat puteus, puteus quem foderunt principes, & parauerunt duces multitudinis in datore legis & in baculis ſuis.* Ad hæc loca, & aquas haſce videtur alludere hîc Ioël in hiſce riuis Iuda, & fonte Dei irrigante Settim; præſertim quia Chaldæus, & alij cenſent, petram illam

lam Moyſis, eiuſque fontem aquarum comitatam fuiſſe Hebræos per Setim, aliaque deſerti loca, illudque velle Apoſtolum 1. Cor. 10. 4. cùm ait: *Bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra.* Vide dicta Num. 21. v. 19. Pari enim modo fons ille aquarum viuentium vbiq; comitabitur Beatos in cælo empyreo.

Vers. 19. ÆGYPTVS IN DESOLATIONEM ERIT: ET IDVMÆA IN DESERTVM PERDITIONIS] Nominat *Ægyptum*, quia ipſa ſuperſtitionis & idololatriæ fuit inuentrix & magiſtra, ideoque Iudæis & animo infeſta, & exemplo ac viciniâ ſuâ noxia, vtpote pelliciens eos ad ſuum Apim: hunc enim Ieroboam expreſſit vitulis aureis, quos in Dan & Bethel erexit, populoque quaſi numina adorandos propoſuit. Nominat *Idumæam*, quia perpetuò fuit æmula & hoſtis populi Dei, ſcilicet Iudæorum. Vnde Edom vel Idumæa hebr. idem eſt quod terrena & cruenta: Miſraim, id eſt Ægyptus, idem eſt quod anguſtians, coarctans, tribulans, ait S. Hieronym. ſed ſub his per ſynecdochen cæteras gentes idololatras, infideles & impias intelligit. q. d. Ægyptij, Idumæi, & eis in impietate ſimiles cæteræ gentes perdentur, earumque regiones tot peccatis pollutæ deſolabuntur, atque ipſi ibunt in tartara in die iudicij, cùm Iudæi, id eſt, fideles confitentes & laudantes Deum, ſaluabuntur ibuntque in Sion cæleſtem.

Vers. 20. IVDÆA IN ÆTERNVM HABITABITVR] Patet hoc de terrena Iudæa, vt volunt Iudæi, non intelligi. Nam hæc in fine mundi pariter ſuum habebit finem: & quia S. Scipt. promittit Iudæis, æquè ac alijs gentibus, poſt hanc vitam, & poſt reſurrectionem in fine mundi regnum æternum & glorioſum in cælis. Ergo neceſſe eſt hæc accipere de Iudæa & Ieruſalem cæleſti, vti pluribus oſtendi v. 17. Cælum ergo empyreum dicitur Iudæa, id eſt, confeſſio & laus Dei: quia in eo iugiter Sancti Deum laudant, laudabuntque in æternum; & vt ait Tobias c. 13. 22. *Per vicos eius alleluia cantabitur.* Et Pſaltes pſ. 83. 5. *Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te.* Hoc enim eſt otioſum eorum negotiũ, & negotioſum otium.

Idem cælum, vel potiùs pars & ciuitas cæli, in qua ſimul quaſi ciues degent Beati, fruentes Deo & Chriſto, vocatur Ieruſalem, id eſt, viſio pacis, id eſt, poſſeſſio bonorum omnium, totiuſque æternitatis, quin & ipſius Dei ac ſanctiſſimæ Trinitatis: hæc enim erit ſors & hereditas æterna Sanctorum. Ibi enim Deus erit omnia in omnibus, iuxta illud Sapientis:

Te cernere finis,
Principium, rector, dux, ſemita, terminus idem.

Tropol. Hugo Vict. *Iudæa*, inquit, *& Ieruſalẽ in æternum habitabuntur: Iudæa confeſſio, Ieruſalem dicitur pacis viſio. Mens enim deuota & perfecta, vel ad ſui deſcendens cognitionem delicta confitetur Deo per humilitatem compunctionis: vel ad Dei aſcendens cognitionem, per gratiam contemplationis ſublimatur ad viſionem pacis; & tunc in voce exultationis & confeſſionis ſonus in ea ſit epulantis: nunquam fidelis anima deſerit Iudæam: quia vel compuncta confitetur ſcelera, vel deuota gratias agit propter gratiæ munera, vel ſublimata eructat hymnum recipiens præmia.*

Vers. 21. ET MVNDABO SANGVINEM EORVM, QVEM (malè Complutenſ. legunt *quos*) NON MVNDAVERAM] Rabbini, vt R. Abraham & R. Kimchi, ex Hebræo ſic vertunt & explicant, *& mundabo*, id eſt, ſpoliabo Ægyptios ſuis opibus, eaſq; dabo Iudæis in aduentu Meſſiæ: at *ſanguinem eorum* (ab eis iniuſtè in Iudæa effuſum) *non mundabo*, q. d. Non cõdonabo eis cædes & ſtrages Iudæis illatas, ſed ob eas illos morte puniam. Verùm biulca & torta eſt hæc verſio & explicatio. Nam τὸ *ſanguinem eorum*, pertinet ad *mundabo*, quod præceſſit, non ad *non mundabo*, quod ſequitur. Ergo ſupplendum eſt in Hebr. de more relatiuũ אֲשֶׁר aſcer, id eſt *quem*, ſicque cum noſtro vertendum, *& mundabo ſanguinem eorum*, (putà Iudæorum & Hieroſolymitanorum, de quibus proximè fuit ſermo, id eſt, fidelium & electorum meorum) *quem non mundaui.*

B Iam tripliciter id exponi poteſt. Primò, q. d. Sanguinem, id eſt homicidia, & quæuis alia ſcelera (horum enim ſymbolum in Script. eſt ſanguis) quæ ante paſſionem Chriſti, & ante aduentum Spiritus ſancti non mundaui, eo adueniente in Pentecoſte emundabo: luſtrationes enim & cæremoniæ veteris teſtamenti corpus tantùm abluebant, & conſcientiam non emundabant, Hebr. 9. 9. ita S. Hier. & Arias, qui putant Ioëlem redire ad effuſionem Spiritus ſancti, de qua dixit cap. 2. 28. aut, vt Haymo. q. d. Peccata quæ electi in hac vita perpetrarunt, nec plenè emendarunt, ego in morte, vel poſt mortem in Purgatorio expiabo, vt mundati cælum ingredi poſſint. Aut, vt Ribera. q. d. Auferam peccata, &
C pœnam ſanguinis Chriſti & Apoſtolorum à Iudæis, quem ipſi olim ſibi imprecati ſunt, dicentes: *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros*: nam ſub diem iudicij conuertentur Iudæi ad Chriſtum.

Secundò, & meliùs Lyran. & Dionyſ. *mundabo*, id eſt, mundum declarabo ſanguinem ſeruorum meorum, ab Ægyptijs & Idumæis, alijſque tyrannis quaſi immundum, & reum damnatum & effuſum, quod antea non declaraui. Hebr. enim נִקָּה *nika*, ſignificat mundare innocentem declarare, abſoluere & eximere. Vnde Marinus in Lexico hunc locum ita vertit, *abſoluam ſanguinem quem non abſolueram*; Syrus & Arabicus vterque, *vlciſcar ſanguinem eorum, & non parcam*: qui enim non abſoluit reum, ei non parcit, ſi ſit iudex, vti hic eſt.

Tertiò & genuinè. q. d. In die iudicij *mundabo*,
D id eſt, vlciſcar ſanguinem fidelium meorum, iniuſtè ab Ægyptijs alijſque impijs effuſum, quem antea non ſum vltus: quo facto *Dominus*, Chriſtus, *commorabitur*, & glorioſè cum ſuis fidelibus regnabit perpetim *in Sion* cæleſti. Vnde Chald. Septuag. Syrus, & Arabicus vterque pro *mundabo* vertunt, *vindicabo*. Hanc enim vindictam petunt animæ Sanctorum dicentes: *Vſquequo Domine ſanctus & verus, non iudicas & vindicas ſanguinem noſtrum*: Apocal. 6. 10. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & à Caſtro. Planè enim reſpicit ad ſanguinem de quo paulò antè dixit: *Pro eo quòd iniquè egerint* (Ægyptij & Idumæi) *in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua.* Nec miteris *mundare ſanguinem* ſignificare vindicare ſanguinem. Nam phraſi Script. terra recipiens ſanguinem innocentem & iniuſtè effuſum, eo ipſo cenſetur pollui fierique immunda, à qua pollutione & immunditie mundatur

COMMENTARIA IN AMOS PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

Amos qualis & cuius fuerit.

S. Epiphan. In vita Amos, & Clemens Alexand. l.1.Strom. cēſent Amos fuiſſe patrem Iſaiæ: ipſe enim c.1.1. vocat ſe filium Amos. Verùm hunc Amos alium eſſe ab Amos patre Iſaiæ, docent S. Hier. S. Baſilius in c.1. Iſaiæ, S. Aug. 18. Ciuit. c.27. Iſidorus in vita Amos, & alij. *Amos Propheta*, inquit S. Hier. *non eſt ipſe, quem patrem Iſaia Propheta legimus, ille enim* אמוץ *Amots ſcribitur per primam literam aleph & vltimam ſade, & interpretatur fortis atque robuſtus: hic verò* עמוס *amos per ain & ſameth, & interpretatur populus auulſus.* Et mox: *Fuit de oppido Thecue,* (*Thecue vbi.*) *quod ſex millibus ad Meridianam plagam abeſt à ſancta Bethlehem, quæ mundi genuit ſaluatorem: & vltrà nullus eſt viculus, ne agreſtes quidem caſa & furnorum ſimiles, quas Afri appellant mapalia. Tanta eſt eremi vaſtitas, quæ vſque ad mare Rubrum, Perſarumque & Æthiopum, atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humi arido atque arenoſo nihil omnino frugum gignitur, cuncta ſunt plena paſtoribus, vt ſterilitatem terræ compenſent pecorum multitudine. Ex hoc numero paſtorum & Amos Propheta fuit, imperitus ſermone, ſed non ſapientia. Idem enim qui per omnes Prophetas, in eo Spiritus ſanctus loquebatur.* ita S. Hier. De ſolo arido diſſentit S. Cyrill. qui cenſet Thecue fuiſſe irriguam, adeoque cōpaſcuam: *In qua*, ait, *gentes quamplurimæ paſcunt pecudes: eſt enim propter amplitudinem, irrigationem, herbarumque diuerſitatem, ad omnium greges alendos percommoda.* Fuit ergo Amos ruſticus & armentarius, indeque à Spiritu S. qui humiles exaltat euectus ad prophetiam, æquè ac Dauid, & alij quos recenſet Naz. orat. 25. & S. Greg. hom. 30. in Euang. Hinc crebrò ſumit ſimilitudines a rure. Fabulantur R. Salomon & R. Dauid, terram Thecue, vtpote oliuarum fertilem, progenuiſſe viros ſapientes: regiones enim oleis abundantes gignere viros ſapientes, ideoque Amos locum originis nominare Thecue, vt inde liqueat eius ſapientia. Verùm hæc eorum de more fabella eſt, fortè à Gētilibus hauſta, qui Mineruam, quæ Dea eſt ſapientiæ, faciunt oliuæ inuentricem, iuxta illud Virgil. Georg. 1.

> *Adſis ô Tegææ pater, oleæque Minerua*
> *Inuentrix.*

In hoc deſerto Thecue, vbi vixit Amos, vitam egerunt poſtmodum multi miræ ſanctitatis monachi, qui à Saracenis ſunt interfecti, vti narrat Caſſian. collat. 6. c. 1.

A Amos apud Septuag. & In codice Vaticano ſecundus eſt inter duodecim minores Prophetas, & proximè ſequitur Oſee: illi enim fuit coæuus, cum eóque prophetauit: cœpit enim prophetare anno 25. Oziæ, vti oſtendam cap. 1. v. 1. Verùm Hebræi, æquè ac Latini, ponunt tertium; ſecundum enim collocant Ioël.

Argumentum Amos eſt: directè prophetat ad Iſrael, id eſt, ad decem tribus; ſed obiter quoque ad Iudam, aliáſque gentes: vtrique captiuitatem prænunciat, Iſraeli Aſſyriacam, Iudæ Babylonicam. Incuſat Iſraelis ſcelera, ac nominatim immiſericordiam, quòd fratres egenos ope & opibus non adiuuerit, ſed vendiderit & oppreſſerit: ac tandem more Prophetarū læta triſtibus ſub- *Argumentum Amos*

B iungens, promiſſione Meſſiæ, qui libertatem, pacem, felicitatem, & quaſi aureum ſæculum ſit allaturus, Iſraelitas conſolatur.

Prophetam Amos luculenter citat S. Stephanus diſputans contra Iudæos Act. 7. 42. Iſidorus in vita Amos ſcribit eum prophetaſſe ſub Amaſia rege Iuda, ab eóque percuſſum, & ab eius filio Ozia vecte transfixum & occiſum. Verùm lapſus eſt memoria, & deceptus identitate nominum Amaſiæ & Oziæ. Nam hic Amaſias percuſſor Amos, non fuit rex, ſed ſacerdos idolorum in Bethel, vt patet Amos 7. 10. Idipſum patet ex chronologia: Amos enim cœpit prophetare, non ſub Amaſia rege, ſed ſub filio eius Ozia, vt ipſe ait c. 1. 1. ita Epiphan. in vita Amos, Rom. Martyr. 31. Martij, Torniellus in Annal. anno mundi 3208. & alij paſſim. Amos, inquit Adrichom. in Deſcriptione terræ ſanctæ, in Bethel prophetans contra Iſraelem, vecte per tem- *Martyrium.*

C pora transfixus, in Thecua ex dolore expirauit, cuius ſepulcbrum ibi adhuc oſtendebatur ætate S. Hieron. vti ipſe ſcribit hic c. 1. & in Ierem c. 6. & in Locis Hebr. Sed audi ipſum S. Hieron. *Amos aliquantulum exorſus eſt prophetare antequam Iſaias* (vnde & Euſebius in Chronico, Amos æquè ac Oſee, præponit Iſaiæ) *maximè autem contra decem tribus locutus eſt, pauca de duabus interſerens. Hunc ablatum de numero paſtorum miſit Dominus, vt in Samaria prophetaret, quem Amaſias ſacerdos* (vitulorum in Bethel) *frequenter plagis afflixit; tandem filius eius Oſee vecte per tempora transfixit. Poſt hæc ſemiuiuus in terram ſuam deuectus, poſt aliquot dies dolore vulneris expirauit, ſepultuſque eſt cum patribus ſuis.*

Ead em habentur in Romano Martyrol. 31. Martij, vbi Amos Sanctorum catalogo quaſi Martyr aſcriptus legitur, Thecuæque ſepultus dicitur. Eadem habent Iſidorus, Dorotheus, ac Epiphan. in vita Amos, qui & cauſam martyrij addit, *quòd ipſum* (Oſee) *de inſidijs duarum iuuencarum ex auro ſuggillaſſet*, putà, quòd eum ob cultum vitulorum aureorum, quibus ſeducebat po-

A pulum, increpaſſet. Arias cen ſet Amos per biennium dumtaxat prophetaſſe, ſcilicet quod præceſſit terræ motum, & lepram Oziæ regis, ob quam regno eſt amotus, de quo cap. 1. v. 1. idque valdè probabile eſſe cenſet Sanchez. Verùm incertum eſt an illi duo anni c. 1. v. 1. tantùm initium prophetiæ Amos, an totam eius prophetiam ſpectent.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

D Amaſco ob tria & quatuor ſcelera, præſertim eò quòd ſæuierit in Iudæos, excidium intentat. Idē facit Gazæ v. 6. & Tyro v. 9. & Idumææ v. 11. & Ammonitis v. 13.

Verſ. 1. VErba Amos, qui fuit in paſtoribus de Thecue: quæ vidit ſuper Iſrael in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Ieroboā filij Ioas regis Iſrael, ante duos annos terræ motus.

2. Et dixit: Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam: & luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exiccatus eſt vertex Carmeli.

VERS. 1. IN PASTORIBVS] Ita legunt Rom. Chald. Symmach. & V. editio q. d. Amos vnus è paſtoribus Thecue. Minùs rectè Aquila vertit, ἐν ποιμνιοτρόφοις, id eſt, in paſtoralibus (& ita legunt Biblia Plantini, ac textus S. Hier. in comment.) quia tunc ſubaudire, & ſupplere oportet ſubſtantiuum *locis*, vel *ouilionibus*. Septuág. retinent nomen Hebraicum, quaſi proprium loci, vertuntque, *qui facti ſunt in accarim*, quia pro ד legerunt ר, putà pro נֹקְדִים *nokedim*, נַקָּרִים *naccarim*. Vnde in Septuag. pro *Accarim* legendum videtur *naccarim*. Quare perperam Theodot. & alij legunt *Cariathiarim*; Complut. *Accarpi*. Putant aliqui Amos non fuiſſe paſtorem, ſed mercatorem gregibus diuitem, qui ſub ſe plures haberet ſuorum gregum paſtores, qualis fuit Abraham, Iob, & Meſa rex Moab 4. Reg. 3. 4. qui in Hebræo vocatur נֹקֵד *noked*, æquè ac vocatur Amos hoc loco. Verùm idipſum ſefellit Amos c. 7. 14. dicens: *Armentarius ego ſum vellicans ſycomoros, & tulit me Dominus cùm ſequerer gregem*: fuit ergo Amos bubulcus, vel, vt S. Hier. ait, opilio. Vterque hebr. vocatur *noked* (vnde *nekoda* Eſdræ c. 2. v. 48. id eſt *Nicodemus*, ait Marinus in Lexico) id eſt punctator, inuſtor, hoc eſt, armentarius & paſtor, qui pecudes ſuas proprijs notis, punctis vel maculis inurit, vt eas ab alienis ſecernat, omnibúſque conſtet eas eſſe ſuas. Radix enim נָקַד *nakad*, ſignificat punctum, ſtigma, maculam, quæ pecudi inuritur vel imprimitur. Vnde S. Iſidorus in vita Amos: *Amos* inquit, *paſtor & ruſticus*, &c.

Mor. quòd Deus eminentes & eligat abiectos Moral. diſce hìc, quòd infirma mundi eligat Deus, vt confundat fortia, virtus enim Dei in noſtra infirmitate perficitur, 1. Cor. 12. 9. Spiritus enim ſanctus tam potens eſt, vt inopes, ignorantes & miſeros euehat ad ſummam ſcientiam,

B dignitatem & gradum. Audi S. Gregor. hom. 30. in Euang. *Ecce, ait, Dauid, Amos, Danielem, Petrum, Paulum, Matthæum intueor, & ſanctus iſte Spiritus qualis ſit artifex conſiderare volo, ſed in ipſa mea conſideratione deficio. Implet namque in hæredum puerum, & pſalmiſtam facit: Implet paſtorem armentarium ſycomoros vellicantem, & Prophetam facit. Implet abſtinentem puerum, & iudicem ſenum facit. Implet piſcatorem, & prædicatorem facit. Implet perſecutorem, & doctorem Gentium facit. Implet publicanum, & Euangeliſtam facit. O qualis eſt artifex iſte Spiritus! nulla ad diſcendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim vt tetigerit mentem, docet; ſolumq; tetigiſſe docuiſſe eſt. Nam humanum animum ſubitò vt illuſtrat, immutat: abnegat hoc repentè quod erat, & habet repentè quod non erat.*

C DE THECVE] Vrbs erat Iudææ, ex qua oriunda fuit mulier ſapiens & diſerta, quam Ioab miſit ad Dauidem, vt Abſaloni reditum ab exilio impetraret, quæ inde dicta eſt Thecuitis, 2. Reg. 14. 4. *Thecua*, inquit Adrichomio Deſcript. terræ ſanctæ, *ciuitas eſt in monte ſita: vberrimis abundat paſcuis: diſtat à Bethlehem milliaribus* (leucis, quarum quæque continet tria millia paſſuum: diſtabat enim à Bethlehem ſex millibus paſſuū, vti initio dixi ex S. Hier.) *duobus. Hanc Roboam muniuit ædificijs: de hac fuit Amos paſtor.* Ait Guil. Tyrius l. 8. Belli ſacri c. 1. & 15. *etiam fuiſſe domicilium Prophetæ Habacuc. Eſt autem nunc Thecua vicus, ait S. Hieron. in nono ab Ælia milliaris, contra Meridionalem plagam.*

Myſticè, *Thecua* hebr. idem eſt quod clangor tubæ, vel buccinæ: quia, vt ait S. Hier. *verba Amos, quo tempore populus Iſrael auulſus erat à Domi-*
D *no, & aureis vitulis ſeruiebat, ſiue auulſus à regno ſtirpis David, clara voce cecinerunt inſtar clangentis tubæ.* Amos enim hìc claſſicum canit Chaldæis ad inuadendum, & puniendum Iſraelem: vnde & homine ſuo prophetat. Amos enim idem eſt quod populus auulſus, vt quoties Iſraelitæ eum nominarent, meminiſſent ſe eſſe Amus, id eſt, populum à Deo & à Dauidis domo auulſum.

QVÆ VIDIT (quæ reuelatione diuina accepit, hæc enim reuelatio & prophetia vocatur viſio vel verbum Domini, de quo plura Iſaiæ 1. 1.) SVPER ISRAEL] Poteſt verti *contra Iſrael*; ſed melius *ſuper Iſrael*: quia Amos non tantùm aduerſa, ſed & proſpera Iſraeli prænunciat. *Primus Oſee*, ait S Hieron. *prophetat ad decem tribus, quæ appellantur Ephraim, Samaria, domus Ioſeph, & Iſrael. Secundus Ioël ad Ieruſalem & duas tribus, nullam*

omni-

omnino Iſraelis faciens mentionem. Tertiò Amos nequaquam ad Ieruſalem, quæ regebatur à tribu Iuda, ſed ad Iſrael & in Samaria prædicat. Idipſum patet ex c. 7. 10. vbi dicitur: *Miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Ieroboam regem Iſrael, dicens: Rebellauit contra te Amos in medio domus Iſrael, non poteſt terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Ieroboam, & Iſrael captiuus migrabit de terra ſua. Et dixit Amaſias ad Amos: Qui vides gradere, fuge in terram Iuda, & comede ibi panem, & prophetabis ibi: & in Bethel non adjicies vltra vt prophetes.* Obiter tamen Amos etiam de alijs gentibus, ac de Iuda quaſi per contentionem, & oppoſitionem prophetat: cum illis enim confert, componit, & opponit Iſraelem.

IN DIEBVS OZIÆ REGIS IVDA] qui alio nomine Azarias dicitur: *Quando*, inquit, S. Hier. *apud Aſſyrios regnabat Sardanapalus, de quo inſignis orator: Turpior, inquit, vitijs quàm nomine: apud Latinos Procas Syluius, cui Amulius expulſo Numitore germano ſucceſsit in regnum: quo interfecto, congregata paſtorum & latronum manu, Romulus ſui nominis condidit ciuitatem.* Ergo ſub initia Romæ prophetauit hæc Amos. Porrò Azias dictus eſt Azarias, id eſt, auxilium Dei: quia adiuuit eũ Deus, vt occiſo à rebellibus patre, regnum paternum occuparet, & victorias illuſtres contra Philiſtinos, Arabes & Ammonitas obtineret, vti narratur 2. Paral. 26. v. 7. & 16. Dictus eſt Ozias, id eſt, fortitudo Dei, eadem de cauſa: vel quia, vt ait S. Hier. fortitudine Dei percuſſus fuit lepra, cùm vſurpans ſacerdotium obtulit incenſum.

ET IN DIEBVS IEROBOAM] Hic Ieroboam non eſt filius Nabath, qui peccare fecit Iſrael erectis vitulis aureis; ſed filius Ioas, filij Ioathan, filij Iehu, ac conſequenter pronepos eiuſdem Iehu, ſub quo prophetarunt Oſee, Ioël & Amos, ait S. Hieron.

Synchroniſmus annorum Oziæ & Ieroboã.

Nota ex 3. Reg. 14. 23. Ieroboam cœpit regnare anno 15. Amaſiæ patris Oziæ, & regnauit 41. annis, Amaſias verò regnauit 29. annis: deſijt ergo Amaſias regnare & viuere anno 15. Ieroboam. Succeſſit Amaſiæ filius Ozias: ſed quia puer erat trium dumtaxat annorum, per tutores adminiſtratum eſt regnum per 13. annos, vſque ad annum 27. Ieroboam: illo enim anno per ſe regnare cœpit Ozias, vel Azarias, cùm iam 16. eſſet annorum, & regnauit deinceps 52. annis, vt dicitur 4. Reg. 15. 2. vnde ſequitur, vltimis 14. annis quibus in Iſrael regnauit Ieroboam, regnaſſe in Iuda Oziam; ſic vt vltimi anni 14. Ieroboam coincidant cum annis primis 14. regni Oziæ, quibus neceſſe eſt prophetaſſe Amos. ita Arias & Ribera hîc. Meliùs alij, vt Torniellus in Annal. Caiet. in 4. Reg. 15. & à Caſtro hîc, negãt hoc inter regnum inter Amaſiam & Oziam, cẽſentque eumdem annum Ieroboam nunc vocari 15. nunc 27. quia ſcilicet annus hic erat decimus quintus ab eo tempore, quo ipſe poſt mortem patris ſolus regnauit: idem erat vigeſimus ſeptimus, ſed ab eo tempore, quo viuente adhuc patre ab eo creatus rex, cum eo regnare cœperat: quo fit vt hi 27. anni inchoandi ſint ab anno 4. Ioas, patris Ieroboam, quo ipſe à patre regni conſors factus, cum eo regnauit 11. annis. Ex qua ſententia ſequitur, Ieroboam cum Ozia regnaſſe non tantùm 14. ſed 27. annis, vti fuſiùs dixi Iſaiæ 7. 8. vnde & Amos regnantibus Ozia

A & Ieroboam, prophetauit hoc annos 25. Oziæ, putà duobus annis ante terræ motum, qui contigit anno 27. Oziæ, vti iam oſtendam. Fauet Euſebius in Chronico, dum ad annum 27. Oziæ, & ſequentes annotat: *Prophetabant apud Hebræos Oſee, Amos, Iſaias, Ioël & Ionas Prophetæ.*

ANTE DVOS ANNOS TERRÆ MOTVS] Huius terræ motus meminit & Zachar. c. 14. 5. dicens *Fugietis ſicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oziæ regis Iuda.*

Terræ motus Amos quando?

Quæres, quis, quando, & qua de cauſa fuit hic terræ motus? Primò, Lyran. ſecutus R. Salomonem, & Arias cenſent eſſe illum, de quo in viſione Iſaiæ c. 6. cùm ſcilicet ipſe vidit Deum ſedentem in throno, & Seraphinos illi acclamantes *Sanctus* dicitur: *Et commota ſunt ſuperliminaria cardinum à voce clamantium, & domus repleta eſt fu-* B *mo.* Verùm obſtat Primò, quòd hæc fuerit viſio imaginaria, Iſaiæ menti obiecta, non autem realis terræ motus. Secundò quòd hæc fuerit imaginaria concuſſio templi; & cæli (in templo enim cæleſti reſidebat Deus) non terræ. Tertiò, quòd illa viſio contigerit anno quinquageſimo ſecundo Oziæ, quo ipſe mortuus eſt, vt ait Iſaias: nunc autem non regnabat, nec viuebat Ieroboam, vtpote qui mortuus ſit anno 14. vel potiùs 27. Oziæ, vti paulò ante oſtendi. Reſpondet Lyran. viſionem illam Iſaiæ contigiſſe eo anno quo mortuus eſt Ozias morte, non naturali, ſed ciuili, ſcilicet cùm percuſſus lepra ob vſurpatum officium ſacerdotale, templo, & hominum conuictu regnoque eiectus eſt, ac pro eo filius eius Ioathan regni adminiſtrationem ſuſcepit. Vnde Chald. vertit, *in anno quo percuſſus* C *eſt Ozias.* Verùm τὸ *mortuus*, ad literam mortem naturalem non ciuilem ſignificat, vti cæteri omnes Interpretes docent; qui proinde communiter cenſent, viſionem illam Iſaiæ exhibitam fuiſſe anno 52. & vltimo Oziæ.

Dico ergo, hunc terræ motum contigiſſe anno 27. Oziæ, ac conſequenter Amos hæc prophetantem biennio antè terræ motum, prophetaſſe ea anno 25. Oziæ. Vndè ab hoc anno 25. Oziæ, & ab hac prophetia Amos, Iſaias cap. 7. 8. computat 65. annos, poſt quos regnum Iſraelis euertendum prædicit. Nam præcisè 65. anni fluxerunt ab anno 25. Oziæ, vſque ad annum 6. Ezechiæ, quo ab Aſſyrijs euerſa eſt Samaria & regnum Iſrael, vti oſtendi Iſaiæ 7. 8. Hæc ſententia eſt communis Doctorum, & Interpretum, putà Hebræorum, S. Hieronymi, Cyrilli, Remi- D gij, Procopij, Ruperti, Hugonis, Lyrani, Clarij & aliorum. Accedit ferè Torniellus, & alij Chronologi, qui hunc terræ motum cenſent contigiſſe anno 25. Oziæ, ac conſequenter Amos biennio antè, putà anno 23 Oziæ, cœpiſſe prophetare.

Porrò ijdem omnes, excepto Torniello, & vno alteroue, ſecuti Ioſephum l. 9. Antiq. 11. addunt, hunc terræ motum contigiſſe ob faſtum Oziæ regis, quo ipſe victorijs & ſecundis rebus inflatus, arrogauit ſibi munus ſacerdotale, obtulitque incenſum in altari thymiamatis. Hunc enim regis faſtũ Deus tribus plagis, æquè ac portentis puniuit, ait Ioſephus. Nam Primò, mox vt rex ſacerdotibus, probibentibus eum aditu altaris, minatus eſt mortem, *ecce ibi terra vehementer concutitur.* Secundò, *fiſſo supernè templo, radij ſolis*

Quatuor plagæ Oziæ.

os regiſ ferit quod è veſtigio lepra contactum eſt. Tertiò, *eodem terræ motu ante vrbem, in loco qui dicitur Eroge, dimidium montis ad Occidentem vergentis reuulſum, per quattuor ſtadia volutum, obiectu domum Orientalis montis conſtitit, obſtructa via publica, & oppreſſis ruina hortis regijs.* Hæc Ioſephus, & alij iam citati ex ipſo. Vide hîc obiter, quàm acriter Deus ſuperbos, præſertim ſacrilegos & ſacra inuadentes, puniat. Acceſſit quarta plaga, quòd rex lepra tactus templo & regno eiectus, vſque ad mortem vitam priuatam & ſeparatam, iuxta legem egerit: quocirca regnum adminiſtrauit filius eius Ioathan. Hæc Script. & Ioſephus.

Cenſent ergo Auctores citati, anno 27. Oziæ eum adoleuiſſe incenſum: ideóque percuſſum lepra, & terræ motu perculſum, è templo & regia receſſiſſe, ac vixiſſe priuatum per annos 25. putà ad annum 52. quo mortuus eſt, ſucceſſitq; ei filius Ioathan, qui tum erat 25. annorum. Vnde ſequitur, Ioathan natum eſſe eodem anno 27 quo Ozias pater percuſſus eſt lepra. Quare neceſſe eſt dicere, Oziam per optimates deinceps regnum adminiſtraſſe, donec Ioathan adoleſceret & regeret: quod quia nuſquam legimus, hinc aliqui de tota hac re dubitant, putántque hunc terræ motum ad peccatum & lepram Oziæ non pertinere, ſed alio tempore, aliáque de cauſa accidiſſe, præſertim quia Ioſephus loco citato innuit Oziam pauco dumtaxat tempore fuiſſe leproſum. Ait enim: *Et cùm aliquamdiu priuatus extra vrbem vixiſſet, filio Ioathamo remp. adminiſtrante mœrore tandem confectus obijt anno ætatis ſexageſimo tertio, regni quinquageſimo ſecundo.* Vnde Torniellus in Annal. cenſet Oziam lepra percuſſum anno 48. regni ſui, cùm iam Ioathan filius eius 16. eſſet annorum, vt pro eo regnum adminiſtrare poſſet. Fauet tamen priori ſententiæ tot Auctorum iam dictæ, quòd ipſa appoſitè combinet & conciliet Amos cum Iſaia c. 7. 8. ex eáque liquet Amos hæc prophetaſſe 65. annis ante excidium Samariæ, putà anno 25. Oziæ. Fauet etiam quòd Script. 2. Paral. 26. v. 16. & 21. indicet Oziam citiùs lepra percuſſum, longiore tempore leproſum vixiſſe. Ait enim v. 16. *Cùm roboratus eſſet* (quod factum eſt victorijs, quas contra Philiſthinos, Arabes & Ammonitas primis viginti quinque, vt videtur, annis regni obtinuit, vt ibidem dicitur v. 6. & ſeq.) *eleuatum eſt cor eius in interitum ſuum, & neglexit Dominum Deum ſuum, ingreſſúſque templum Domini adolere voluit incenſum.* Et v. 21. *Fuit igitur Ozias rex leproſus vſque ad diem mortis ſuæ, & habitauit in domo ſeparata plenus lepra, ob quam eiectus fuerat de domo Domini:* vbi verba *vſque ad diem mortis;* &, *habitauit;* &, *eiectus fuerat*, indicant diutinam fuiſſe eius lepram, & ſeparationem. Fauet Tertiò quòd videatur Deus inſoleſcentem iam Oziam voluiſſe præmonere per Iſaiam & Amos, ne imitaretur ſcelera & ſacrilegia regum Iſrael, qui per ſe, & ſacerdotes à ſe conſtitutos offerebant incenſum ſuis dijs, putà vitulis aureis in Dan & Bethel, 3. Reg. 13. 1. & 33 alioqui ſciret ſe regno eijciendum, ſicut ob idem peccatum poſt 65. annos exſcindendum erat regnum Iſrael cum ſuo rege. Viciſſim, vt reges Iſrael viſa poſt biennium punitione & eiectione Oziæ ob vſurpatum ſacerdotium, conijcerent ſibi idem euenturum, veráſque eſſe prophetias & comminationes excidij, quas Amos & Iſaias eis intentarunt. Atque hæc videtur eſſe cauſa, cur Amos & Iſaias tam præciſè tempus ſuæ prophetiæ conſignent: Amos dicendo, *Ante duos annos terræ motus;* Iſaias, *Adhuc ſexaginta anni, & deſinet Ephraim eſſe populus.* Fauet Quartò, quòd de alio terræ motu, & diuerſo ab hoc Oziæ, nec in Script. nec apud Ioſephum, Ioſippum, Euſebium, alióſque Hiſtoricos quidquam legamus. Ergo non videtur fuiſſe alius quàm hic Oziæ.

Denique Amos, vti nomine ſuo (Amos enim hebr. idem eſt quod *populus auulſus*, vt dixi) ita & hoc terræ motu ſignificat motum animorum Iſraeliſ, quo ipſe auulſus ſe à Deo & à regno Dauid, ſchiſma & diuortium fecerat, erigens coléńſque vitulos aureos, eáque de cauſa, tunc, vti & aliàs ſæpè, hunc terræ motum Deus immiſit, vt ſimul minaretur regi & populo, eiuſque exilium & excidium portenderet. Ita anno Domini 458. Antiochia, cùm Neſtorij ſchiſma & hæreſim amplexa eſt, ingenti terræ motu conquaſſata eſt, vti narrat ex Marcellino Baronius. Eodem Pontica regio ob Eutychetis hæreſim concuſſa eſt anno Domini 499. vt idem narrat ex Theodoro Collectan. l. 2. Ob eamdem hæreſim anno Domini 518. in Dardania aſſiduo terræ motu viginti quatuor caſtella vno momento collapſa ſunt, & ex ijs duo cum omnibus, alia cum multis habitatoribus demerſa; ac paulò pòſt eodem anno Anaſtaſius Imp. Eutychianus fulmine à Deo ictus interijt. ita Marcellin. in chronico. Ita cùm S. Ioannes Chryſ. in exilium pulſus eſt. Conſtantinopolis terræ motu contremuit, quo cubilis imperatorij pars collapſa eſt. Vnde territus Imperator miſſo notario eum reuocauit vt planè conſtiterit *propter iniuſtum ſuum Dominum commouiſſe terram*, ait Pallad. in Dial. & Theodoretus l. 5 c. 33. Huc uſque titulus Prophetæ, nunc orditur ſuam prophetiam, aitque:

Terra motus, ſunt pœna ſchiſmatis: hæreſim indicat & punit, ſciſſo terra.

De Sion rvgiet] quaſi dicat, Deus verus, cuius in Sione (non autem in Dan & Bethel, vti vos ô Iſraelitæ, imò idololatræ, falsò præſumitis) eſt templum, ſolium & oraculum ex propitiatorio à Cherubinis ſuſtentato; hic, inquam, Deus potens & acer ſui templi, cultúſque & ſanctitatis vindex, per me, perque Oſee, Iſaiam, alióſque Prophetas, ex Sione & Iudæa à ſe miſſos, inſtar leonis rugiet, dum horribilem vaſtationis & excidij ſententiam contra impios Iſraelitas, aliáſque vicinas gentes, ob varia earum ſcelera per nos proferet & proclamabit. Simili ſenſu ait Iſaias c. 31. v. 4. *Quomodo ſi rugiat leo & catulus leonis ſuper prædam ſuam, &c. ſic deſcendet Dominus exercituum vt prælietur ſuper montem Sion.* Et v. 9. *Dixit Dominus, cuius ignis eſt in Sion, & caminus eius in Ieruſalem*, quaſi dicat Deus qui in Sione reſidet, ibique igne ſacro & ſacrificijs colitur, inde quaſi leo rugiens exiliet grauis vltor in hoſtes ſuos, putà in impios, qui eius cultum & numen vel idololatria, vel alijs ſceleribus violarunt. ita S. Hieron.

Lvxervnt (id eſt lugebunt) speciosa pastorvm] ſcilicet paſcua: per quæ metaphoricè intelligit ſpecioſas vrbes & palatia, æquè ac agros & prata Iudææ. q. d. Sicut leone rugiente aufugiunt paſtores cum gregibus, ideóque paſcua deſerta ac deſolata lugere & ſqualere videntur; ita Deo rugiente, & per Chaldæos ſæuiente

uiente contra Iſraelitas aliaſque gentes, omnes eorum ſpecioſæ vrbes & domus, æquè ac agri & campi vaſtabuntur & deſolabuntur, cæſis, vel abductis eorum incolis & cultoribus, ita vt mœrere & lugere videantur. Sicut enim metaphoricè agri & prata ridere dicuntur, dum florent; ita & lugere, cùm deſolantur. ita Remig. Hugo, & Vatablus, ac S. Hieron. qui notat Amos, vtpote paſtorem, appoſitè vti metaphoris deſumptis à paſcuis. *Naturale eſt*, inquit, *vt omnes artifices ſuæ artis loquantur exemplis, & vnuſquiſque in quo trinit ætatem, illius ſimilitudinem proferat v.g. qui nauta eſt & gubernator, triſtitiam ſuam comparat tempeſtati, damnum naufragium vocat, inimicos ſuos ventos contrarios appellat. Rurſum, proſperitatem & lætitiam auram placidiſſimam & ſecundos nominat ventos, tranquilla maria & æquora. E regione miles quidquid dixerit, ſcutum, gladium, loricam, galeam, lanceam, arcum, ſagittam, mortem, vulnus & victoriam ſonat. In ore Philoſophorum ſemper Socrates, Plato & Ariſtoteles, Oratores, Gracchos & Catones, Tullios & Hortenſios in cælum laudibus ferunt, &c. Sic & Amos qui paſtor fuit, non in locis cultis, ſed in lata eremi vaſtitate, in qua verſatur leonum ferocitas, & interfectio pecorum, artis ſuæ vſus eſt ſermonibus; vt vocem Domini terribilem, rugitum leonum & fremitum nominaret, euerſionem Iſraelitarum vrbium paſtorum ſolitudini, & ariditati montium comparans.* Hoc eſt quod vulgò dicitur:

Nauta de ventis, de bobus narrat arator.

Et Eccl. 38.26. *Qui tenet aratrum, & qui gloriatur in iaculo, ſtimulo boues agitat, & conuerſatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum*, &c. Denique Arabicus Antioch. vertit, *contriſtati ſunt paſtores gregum*; Arabicus Alexandr. *lugent paſcua paſtores, quia exſiccatum eſt caput Carmeli.*

Carmeli duo.

Exsiccatvs est vertex Carmeli] *Duo*, ait S. Hieron. *ſunt montes hoc nomine. Alter, in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail ad Auſtralem plagam* 1. Reg. 25. *Alter iuxta Ptolemaidem, qui primò vocabatur Acho, mari imminens, in quo Elias Propheta flexis genibus pluuias impetrauit. Si ergo de Carmelo dixit in quo habitauit Nabal, magis paſtorum gregibus conuenit: quia eſt iuxta ſolitudinem. Sin autem de illo qui vicinus eſt littori, ad reges, & ad ſuperbiam pertinet regni Iſrael, quos imminente captiuitate inſtar montium deſertorum dicit eſſe vaſtandos.* Vterlibet ergo Carmelus hic accipi poteſt, & vterque fertilis in prouerbium abijt, eſtque ſymbolum fertilitatis, abundantiæ & lætitiæ. Vnde lingua Punica, ſiue Arabica, quæ Hebrææ vicina eſt, adhuc hodie in Bætica, amœniſſimæ & pulcherrimæ villæ vocantur *Carmenes*, ait Delrio adagio 970. Commodiùs tamen accipias de priore, qui paſcuorum & paſtorum erat: ab eo enim Amos, vtpote paſtor, paſtoritiam duxit ſimilitudinem. Senſus ergo eſt quaſi dicat, Iſraelis, & vicinarum gentium Carmeli, id eſt, villæ, agri, vineæ, paſcua, opes, copia & gaudium diſperdentur per Chaldæos. Rurſum, in voce *vertex* notantur reges, regumque arces, palatia, horti & villæ; & ſymbolicè potentia, imperium & gloria deſtruenda à Babylonijs. Vnde Chald. vertit, *deſolabuntur habitacula regum, & deſertum fiet præſidium arcium illorum.* Accedit Theodor. qui per *verticem* accipit tum Ieruſalem, quæ erat caput & vertex Iudææ; tum Samariam, quæ erat vertex Iſraelis, ſiue decem tribuum, Iſaiæ 7. 8. & 9. Denique Albert. & Hugo cenſent, hîc ad literam prædici ſiccitatem, ſterilitatem, & famem Iſraeli & gentibus impijs immittendam & infligendam à Deo.

Porrò *Carmelus* hîc non tantùm notat agros & opes Iudææ, ſed & aliarum gentium: omnis enim ager & locus fertilis, diues & ſpecioſus, prouerbialiter vocatur *Carmelus*. Id ita eſſe patet ex ſequentibus: nam hanc propoſitionem, *Dominus de Sion rugiet*, &c. *& luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exſiccatus eſt vertex Carmeli*, initio quaſi thema propoſitum, ſic in ſequentibus explicat, de Damaſco v. 4. dicens, *Et mittam ignem in domum Azael, & deuorabit domos Benadad.* Specioſa ergo paſtorum, & vertex Carmeli Damaſci, ſunt domus Azael & Benadad. Et de Gaza v. 7. *Mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius.* Specioſa ergo paſtorum, & vertex Carmeli Gazæ, ſunt murus & ædes eius. Et de Tyro v. 10. *Mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius.* Specioſa ergo & Carmelus Tyri, ſunt murus & ædes eius. Idem de Idumæa dicit v. 12 & de Ammon v. 14. & de Moab c. 2. v. 2. & de Iuda c. 2. v. 5 de Iſrael c. 2. v. 6. 13. & 15.

3. Hæc dicit Dominus: Super tribus
ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor
non conuertam eum: eò quòd triturauerint in plauſtris ferreis Galaad.
4. Et mittam ignem in domum Azael, & deuorabit domos Benadad.
5. Et conteram vectem Damaſci, & diſperdam habitatorem de campo idoli, & tenentem ſceptrum de domo voluptatis; & transferetur populus Syriæ Cyrenem, dicit Dominus.
6. Hæc dicit Dominus; Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum; eò quòd tranſtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderent eam in Idumæa.
7. Et mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius.
8. Et diſperdam habitatorem de Azoto, & tenentē ſceptrum de Aſcalone; & conuertam manum meam ſuper Accaron: & peribunt reliqui Philiſthinorum, dicit Dominus Deus.

Vers. 3.

Hæc dicit Dominvs: Svper tribvs sceleribvs (perperam Arabicus Antioch. vertit *regionibus*, vel *climatibus*) Damasci, et svper qvatvor non convertam evm] Incipit Amos à minis, quas Deus gentibus Iſraeli inimicis intentat, eò quòd Iſraelem afflixerint. Primò, vt ex hoſtium ſuorum vindicta ſciat Iſrael, ſe Deo ſuo curæ & cordi eſſe. Secundò, vt ex pœna infidelium, putà Damaſcenorum, Gazenſium, Tyriorum, Idumæorum, Ammonitarum & Moabitarum, ſuam, putà fidelium, æſtimet. *Si enim in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* ait Chriſtus Lucæ 23. 31.

Tria & quatuor ſcelera Damaſci quæ, & quot.

Quæres Primò, quid ſibi vult τὸ *ſuper tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor?*

Vatablus, Clarius, Emmanuel & Mariana per tria & quatuor accipiunt ſeptem, id eſt, plurima

ſcelera Damaſci q.d. Damaſcus nullum facit finem peccandi, ſed iugiter ſcelera ſceleribus accumulat: ſi tantùm bis aut ter peccaſſet, pepercissem illi; nunc quia non ceſſat, ſed alia alijs iugiter addit, non parcam ei. Septenarius enim In Script. ſymbolum eſt multitudinis & vniuerſitatis, ex eò quòd ſeptem diebus Deus omnia creauit, Gen. 1. & ſeptem diebus hebdomadæ iugiter recurrentibus decurrant omnes dies, omniaque tempora. Sic dicitur Eccleſiaſtæ 11.2. *Da partem ſeptem, nec non & octo*, id eſt, omnibus Indigentibus diſtribue partes panum & eleemoſynarum. Prou. 24.16. *Septies*, id eſt frequenter, *in die cadit iuſtus*. Zachar. 3.9. *Super lapidem vnum ſeptem oculi*, id eſt, multæ excubiæ. 1. Reg. 2.5. *Donec ſterilis peperit ſeptem*, id eſt multos filios, Pſal. 118. 164. *Septies in die laudem dixi tibi*. Hic ſenſus videtur planus: tria enim & quatuor faciunt ſeptem, præſertim quia repetit τὸ *ſuper*, dicens, *& ſuper quatuor*: ergo hæc quatuor ſcelera alia ſunt à tribus quæ præceſſerunt: ſi alia, ergo iuncta tribus prioribus faciunt ſeptem. Meliùs alij cenſent, hic quatuor tantùm Damaſci ſcelera denotari: τὸ enim *quatuor* idem eſt quod *quartum*, vt vertit Syrus & Arabicus: Hebræi enim ſæpè numeros cardinales ſumunt pro ordinalibus. Exempla ſunt in hac eadem voce Prou. 30.15. *Tria ſunt inſaturabilia, & quartum* (hebr. וְאַרְבַּע *vearba*, id eſt, *quatuor*) *quod numquam dicit Sufficit*. Et v. 18. *Tria ſunt difficilia mihi, & quartum* (hebr. *vearba*, id eſt, *& quatuor*) *penitus ignoro*. Similia ſunt v. 21. & 29. Porrò hac phraſi vtuntur ad auxeſin, vt ſignificent quarti eminentiam ſuper tribus quæ præceſſerunt. ita S. Hieron. Theod. Remig. Haymo, Hugo, Lyran. & alij. Simile eſt illud Virgilij ecloga 3.

Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imber,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.

q.d. Quartum & vltimum, putà iræ Amaryllidis nobis ſunt triſtiſſimæ. Et Theocritus idyl. 8. ex quo more ſuo id mutuatus eſt Virgil. *Arboribus metuendum malum tempeſtas, aquis cauum, auibus laqueus, feris agreſtibus retia; viro autem tenera virginis amor*. q. d. Virginis amor præ cæteris omnibus viro metuendus eſt: quia illi eripit cor & mentem. Tale eſt illud Prou. 30. *Tria ſunt inſaturabilia, & quartum quod numquam dicit: Sufficit: infernus, & os vulua, & terra quæ non ſatiatur aqua; ignis verò numquam dicit: Sufficit*. q. d. Ignis omnium maximè eſt inſaturabilis. Et Prou. 6. *Sex ſunt quæ odit Dominus, & ſeptimum deteſtatur anima eius*, putà *eum qui ſeminat inter fratres diſcordias*. q.d. Hunc maximè odit Deus.

Tria ſunt omnia. cur?

Senſus ergo eſt, q.d. Super tribus ſceleribus Damaſci, & maximè ſuper quarto iraſcor, nec parcam, ſed puniam illam: quodnam ſit hoc quartum explicat dicens: *Eò quòd triturauerint in plauſtris ferreis Galaad*. Similiter explicat quartum ſcelus Gazæ v. 6. & quartum Tyri v. 9. & quartum Idumææ v. 11. & quartum Ammon v. 13. & quartum Moab. c. 2. 1.

Quæres Secundò, quænam ſint hæc quatuor ſcelera Damaſci? Rurſum. An hic numerus ſcelerum ſumendus ſit definitè, an indefinitè? Definitè accipiunt Ropertus, Albertus, Lyranus, Dion. Palacius, & Arias, qui cenſent tria ſcelera eſſe idololatriam, inceſtum, homicidium: Albertus verò, eſſe rapinam, mulctam & gladium, quibus Damaſceni perſecuti ſunt & afflixerunt Iſraelitas. Quartum verò exprimit Propheta dicens: *Eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad*. Verùm tria priora non exprimit Propheta: quocirca illa ex cerebro Interpretum conficta videntur.

Dico ergo, tria & quatuor hic indefinitè ſumi, & ſignificare plurima ſcelera Damaſcenorum, quæ ipſi perpetrarunt ſub Azael rege, tum contra Hebræos, tum contra alias gentes, 4. Reg 8. Ternarius enim familiaris eſt S. Scripturæ, & primus eſt numerus multitudinis: hinc eius eſt ſymbolum: *Tria enim ſunt omnia, & ipſum ter in omnem partem ſe effundit*, ait Ariſt. l. 1. de Cælo c. 1. Intellige *omnia*, non ſola, ſed prima: nec enim vnitas, nec duo, faciunt omnia, ſed mox vt ſunt tria, ſi ea ſingula adſint, dicimus adeſſe omnia. Vnde S. Chryſoſt. hom. 41. in Matth. explicans illud c. 13.33. *In farina ſatis tribus*: Tria, inquit, lata, ſunt multa. Quando verò ternario vnitas additur, vt fiat quaternarius, tunc maxima multitudo, quæ communem & ordinariam ſuperat, ſignificatur. Sic Virgil.

O terq; quaterque beati,

id eſt plurimùm beati, imò beatiſſimi. Et Seneca in Hippolyto: *O terque quaterque proſpero fato dati*. Hinc & Deus vocatur *ter maximus, ter felix, ter ſanctus*. Cauſa & origo huius rei & phraſis eſt, increatus ternarius, putà ipſa Sanctiſſima Trinitas; hæc enim eſt ſanctiſſima, feliciſſima, maxima, ac omnia, imò infinita bona in ſe complectitur, eaque ternarijs à ſe creatis cōmunicat, ideoque mentibus hominū, etiam Gentilium S. Trinitatem ignorantium, inſeruit hanc auguſtam de ternario opinionem, vt cum Ariſt. l. 1. de Cœlo c. 1. cenſerent ternarium eſſe principium multitudinis, eoque in arcanis vterentur, quaſi ſacratiore, quòd vehementior atque efficacior ad omnia putaretur, vti ait Plin. l. 18. c. 3. & Macr. l. 1. Saturn. c. 6. Hinc priſcis ternio, abſolutiſſimus & ſacer erat, adeò vt quidquid ter dictum aut factū eſſet, id ratum & efficax haberetur. Hinc & Galli per *tres*, id eſt ter ſignificant ſuperlatiuum, putà ſummum & maximum in ſuo genere, vt *treſbon*, id eſt optimus; *treſſage*, id eſt ſapientiſſimus, *treſriche*, id eſt ditiſſimus, &c. Inſuper *ternarius ad quaſcumque controuerſias dirimendas maximè idoneus eſt, vt qui principium, medium & finem in ſe contineat* ait Dion. Halicar. l. 3. Quocirca Plutarch. tract. de Pythag. diſcip. tradit vnitatem à Pythagoræis Apollinem nuncupari, dyada (id eſt dualitatem) litem & audaciam, triada iuſtitiam & virtutem, quæ eſt medium duorum vitiorum. In ternario enim aiebant, ipſum vnum eſt medium, quaſi centrum & numen, quo æqua diſtributio regitur, & ad quod quaſi finem refertur, hoc ternarius eſt quaſi circulus, & complexio omniū in ternario enim eſt principium medium & finis: vnde & tria ſunt omnia. Et priſci Theologi vt deſignarent principium, medium & finem referenda eſſe in Deum, tria in ſacrificijs offerebant. Et tria poſita ſunt à Philoſophis in cultu Dei; adoratio propter reuerentiam; thus ob diſtributionem ſuauiſſimæ cognitionis diuinæ, & cæleſtium ac terreſtrium virtutū; hymnus ſecūdùm Pithagorā, propter concentum cæli. Hinc Nicomachus: *Ter, ait, libant, & ter ſacrificant, qui vota ſua petunt à Dijs conſummari*. Theocritus idyl. 2.

Myſterium ternarij.

Ter

Ter libo, ter & hæc pronuncio myſtica verba.

Virgil. 4. Georg. de ſacriſ. Oceani:

Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam:
Ter flamma ad ſummum tecti ſubiecta reluxit.

Ouid. 3. Faſt.

Ter caput irrorat, ter tollit ad æthera palmas.

Idem dicunt alij paſſim. Seraphini ter clamant, *Sanctus, ſanctus, ſanctus*, Iſaiæ 6.

Tres ſunt virtutes Theologicæ, quibus Deũ colimus, fides, ſpes, charitas. Tres partes pœnitẽtiæ, quibus eum conciliamus, contritio, confeſſio ſatisfactio. Tria opera bona, quibus eum demereremur, oratio, ieiuniũ, eleemoſyna. Arithmetica docet ternarium in qualibet re inueniri. Mundus enim eſt triplex, ſcilicet angelicus, corporeus, humanus. *(Ternarium Deus cuiq; rei inſeruit.)* Anima tres habet potentias, intellectum, memoriam, volũtatem. Tres ſunt angelorũ hierarchiæ, & in ſingulis tres ordines. Tria eorum officia, purgare, illuminare, perficere. Triplex eorum cognitio: matutina, quæ eſt in Verbo: veſpertina, quæ eſt rerum in ſe: meridiana quæ eſt aperta Dei viſio. Caſtitas triplex, virginalis, vidualis, coniugalis. Cælum triplex, empyreum, ſidereum, aëreum. In ſole ſunt tria, ſubſtãtia, radius & lumẽ: ſic in Deo, qui eſt Sol increatus, ſunt tres perſonæ, Pater, Filius & Spiritus S. In omni re ſunt tria, eſſentia, virtus, operatio: vel entitas, ſpecies, ordo. In compoſitis eſt materia, forma & vnio. Tres ſunt aëris regiones, infima, media, ſumma. In arbore & planta ſunt tria, folia, flores, fructus. Ita in rebus omnibus S. Trinitas ſui veſtigia poſuit, ex quibus eam agnoſceremus & contemplaremur. Tres in homine ſunt ſpiritus: animalis, vitalis, naturalis. Tres animæ vegetatiuæ operationes: nutritio, augmentatio, generatio. Bonum eſt triplex: vtile, delectabile, honeſtum. Tres rerũ ſunt ordines: naturæ, gratiæ, gloriæ. Tres præcipuæ corporis partes: venter, cor, cerebrum. Tres cauſæ artificiales & artificum: efficiens, formalis, finalis. Philoſophia triplex. Ethica, Phyſica, Mathematica. Syllogiſmi tres ſunt propoſitiones: Maior, Minor, Concluſio. Triplex lex: naturæ, Moſis, Chriſti. Tres temporis differentiæ & partes: præteritum, præſens, futurũ. Locus triplex: ſummus, medius, infimus. Triangulus tres habet angulos, æquè ac lineas. Anguli ſunt tres: rectus, acutus, obtuſus. Quantitas corporis trina eſt: longitudo, latitudo, craſſities. Denique omnia in ternario, putà in menſura, numero & põdere creauit & diſpoſuit Deus, Sap. 11. v. 21. Hæc & plura Petrus Bongus l. de Numer. myſterijs, in ternario. Hiſce ergo de cauſis ternarius ſymbolum eſt multitudinis, plenitudinis, perfectionis, vniuerſitatis.

Itaque ſenſus huius loci eſt, ait S. Hieronym. q. d. *Expectaui multo tempore, vt Damaſceni de ſuis ſceleribus agerent pœnitentiam, & ideo nolui punire peccantes, vt aliquando conuerſi reciperent ſanitatem: verùm quia tertiò & quartò eadem faciunt, cogor mutare ſententiam, & plagis corrigere delinquentes.* Sic & Theodor. *Quod verò*, inquit, *ſuper tribus & ſuper quatuor, multitudinem ſignificat, hoc eſt, vt ſubdit, infinitas iniquitates.* Sic & Ribera, Delrio adagio 971. alijq́ue ſuprà citati. Hic ſenſus appoſitus eſt, planeq́ue genuinus videretur, ſi Propheta dixiſſet (*ſuper tribus & quatuor ſceleribus*) ſic enim dicimus: *O terq; quaterq; beati.* Verùm quia tribus non iungit quatuor, ſed potiùs quatuor à tribus ſeparat & diſiungit, dicens: *Et ſuper quatuor*; hinc magis genuinus videtur ſenſus, quem quæſt. 1. indicaui, nimirum vt *quatuor* ſumatur pro *quarto*, ſenſuſque ſit: Quia Damaſcus tria, id eſt plurima, perpetrauit ſcelera, nec his contenta addidit quartum, præ cæteris omnibus inſigne & enorme, hac de cauſa indigna planè eſt venia, ideoq́ue non parcam, ſed plectam eam. Aut vt à Caſtro q. d. Cùm ſemel, iterum & tertiò pepercerim Damaſcenis, quarto enormi ſceleri, quod cæteris addiderunt, nequaquam parcam, ſed puniam. Quartum hoc ſcelus eſt, quod ſubdit: *Eò quòd triturauerint in plauſtris ferreis Galaad.* Cur enim inter tot ſcelera hoc vnum exprimit & ſubdit Propheta, niſi quia hoc quartum erat, & enorme? Idem facit, idemq́ue vt quartum ſcelus Gazæ, Tyri, Edom, Ammon & Moab nominat & taxat v. 6. 9. 11. 13. & c. 2. 1. Cùm enim poſt *quatuor*, id eſt quartum ſcelus, hoc vnum ſubijciat, planè ſignificat illud ipſum eſſe quartum. Omnino enim enorme, cæteraq́ue omnia ſuperans erat hoc ſcelus, quòd inaudita crudelitate plauſtris ferreis triturarent Iſraelitas, putà Galaaditas.

Tropol. S. Hier. *(Tropolog.)* *Primum*, ait, *peccatum eſt, cogitaſſe quæ mala ſunt: ſecundum, cogitationibus peruerſis acquieuiſſe: tertium, quod mente decreuerit, opere compleſſe: quartum, poſt peccatum non agere pœnitentiam, & in ſuo ſibi complacere delicto. Hoc faciunt omnes hæretici, qui non ſolùm cogitant & faciunt mala, ſed doctrina ſua quoſque ſimplices decipiunt, & in morem Damaſcenorum, qui interpretantur ſanguinem bibentes, eorum quos deceperint ſanguinem bibunt.* Et Rupert. *Primum*, ait, *ſcelus eſt voluntas peruerſa, & tunc peccator moritur interius. Secundum, voluntatem opere compleuiſſe, & hoc facto mortuus eſt peccator, & foras elatus; ſed adhuc ſuſcitari poteſt, ſicut illum iuuenem Dominus ſuſcitauit, qui per portam ciuitatis mortuus efferebatur. Tertium ſcelus eſt, opus in conſuetudinem vertiſſe: & tunc peccator mortuus & ſepultus eſt; ſed adhuc ad vitam ſuſcitari poteſt, ſicut Lazarum ſepultum iam quatriduanum & fœtentem Dominus ſuſcitauit. Quartum ſcelus eſt, in ſuo ſibi peccato complacere, Deoq; ad pœnitentiam reuocanti & legi eius redarguenti ſuperbiæ ſpiritu reſiſtere. Hoc ſcelus diabolicum eſt, eſt enim cor impœnitens, & rebellio, ac defenſio ſcelerum*, ideoque planè venia indignum, & penè irremiſſibile.

Denique Hebræi nonnulli, quos ſequitur Georgius Venetus in probl. S. Script. to. 5. n. 114 cenſent Amos hîc ſignificare, quòd difficilè cõuertantur ij, qui quater vel pluries in idem peccatum corruunt. q. d. Super tribus ſceleribus cõuertam eos, ſuper quarto autem non conuertã; ſed ipſos ſibi ſuiſque ſceleribus & conſuetudini voluntariæ derelinquam. Hoc tropologicum pariter eſt, non literale, vt ipſi cenſent.

NON CONVERTAM EVM] Aliqui codices legunt *eam*, ſcilicet Damaſcum: ſed Romana, Heb. & Interpretes paſſim legunt *eum*, ſcilicet populum, hũc enim Damaſcus ſignificat: metonymicè enim ponitur continens pro contento, ciuitas pro ciuibus & incolis Hebraicè eſt לא אשיבנו *lo aſcibennu*, id eſt, non faciam reuerti eum, non reducam eum, Vatabl. *non reuocabo eum*, ſcilicet furorem meum, ſed effundam & complebo eum in Damaſco; Septuag. *non auerſabor eos*, id eſt, non auertam faciem meam, inquit Theodor. à Damaſce-

maſcenis, ſed iratus firmiter illam conuertam ad eos, vt iras meas in eos effundam. Vnde Arabicus ſubinde vertit, *non reuertar ab eis*. Cùm enim Deus ſcelera alicuius vlciſcitur, dicitur firmare in eum vultum ſuum: ex aduerſo Dauid petens veniam & gratiam Dei, ait: *Auerte faciem tuam à peccatis meis*, pſal. 50. 11. Verùm quia nulla furoris, nec faciei Dei præceſſit mentio: hinc Secundò & genuinè, *non conuertam eum* (Damaſcum, id eſt, Damaſci populum) ſcilicet ad me, ſeu ad veniam & miſericordiam meam; ſed eum in ſuis ſceleribus, æquè ac ira & vindicta mea, derelinquam. Vnde Chald. & Pagninus vertunt, *non parcam ei*, ſed acriter puniam. ita S. Hier. Albert. & Hugo. Hinc Syrus vertit, *non retraham, non reuerti faciam ab eis*; Arabicus Antioch. *non ero pœnitens ſuper eo*: vel, *non conuertam eum in locum ſuum* q.d. E captiuitate non reducam eum in ſolum patrium. Huc pertinet expoſitio Sanchez. q.d. *Non conuertam eum*, id eſt, non reuocabo eum à morte, quæ ex iudicio & decreto Dei tam certò ei eueniet, vt iudicari debeat iam aduenisſe. Videtur ergo iam eſſe mortuus, quia certæ morti deſtinatus: ab hac ego eum non conuertam, id eſt non reducam, non liberabo.

Tertiò, Arias, *aſſebennu* vertit *retribuam ei*, hoc eſt, ſcelera eius vlciſcar, ſicque per interrogationem legit, & explicat: Numquid ob tria & quatuor, id eſt plurima, ſcelera non retribuam ei? omnino retribuam, & plectam eum. Arabicus Alexandrinus vertit nouè, *ſuper tribus & ſuper quatuor ſceleribus Damaſci non ſum triſtitia affectus*. q.d. Peccata me non affligunt, ſed ipſum peccantem. Meliùs idem c. 2. 1. *Non differam, non prolongabo*, ſcilicet vindictam.

Impertinens eſt Ruperti expoſitio: *non conuertam eum*, ſcilicet verticem Carmeli, ad priſtinum ſuum virorem & fertilitatem. Erronea eſt R. Salomonis, qui ex hoc loco contendit tribus tantùm vicibus peccatorem pœnitentem à Deo recipi, quartò non recipi. Quin & Theologi nonnulli, peccatorem quandoque adeò grauiter & ſæpè peccare cenſent, vt in pœnam Deus deneget illi auxilium ſufficiens ad pœnitendum: quo fit vt pœnitere & conuerti nequeat. Id autem fieri, cùm impleuit menſuram peccatorum à Deo determinatam, de qua accipiunt illud Matth. 23. 22. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum*. Verùm hoc de copioſo & efficaci auxilio verum eſt, de ſufficienti falſum: ſic enim peccator non eſſet amplius viator, ſed cum damnatis quaſi damnatus, vtpote priuatus auxilio neceſſario ad ſalutem, ſine quo impoſſibile eſt eum ſaluari, & neceſſe damnari.

Impunitas eſt ingens flagellum.

Moraliter diſce hic grauem Dei eſſe punitionem, cùm ipſe peccatores non conuertit, nec à peccatis reuocat, ſed in ijs derelinquit & obdurat, vti obdurauit Pharaonem: tunc enim ruunt in interitum præſentem, & æternum, vti contigit Pharaoni Exodi 7. 3. vide ibi dicta. *Impunitas incuriæ ſoboles, inſolentiæ mater, radix impudentiæ, transgreſſionum nutrix*, ait S. Bern. l. 3. de Conſid. cap. 5.

Eo qvod trityraverint in plavstris ferreis Galaad] Quartum & ſummum hoc eſt ſcelus Damaſci, ideoque irremiſſibile quoad vindictam: ob hoc enim Deus Damaſcum deſtinauit gladio & excidio Aſſyriorum, q.d. Damaſcus tria, id eſt plurima, ſcelera perpetrauit: ea diſſimulaui, ijſque adhuc pepercisſem. Verùm quia quartum addidit, tam crudele & horrendum, hinc vlteriùs non parcam, ſed vltor exurgam, in eumque deſæuiam, vti ipſe ſæuit in Iſraelem. Certa ergo eum manet vltio, certum excidium. Nota. Perpetua à tempore Ioſue fuere bella inter Syros, quorum caput erat Damaſcus, & Iſraelitas: tum ob viciniam, tum ob diſparitatem fidei & morum. Syri ergo ſæpè afflixerunt Iſraelem, diſſimulante Deo; ſed intoleranda fuit afflictio, qua eos plauſtris ferreis triturarunt, quam proinde Deus diſſimulare & decoquere non potuit. Hæc afflictio contigit ſub Azael rege Syriæ, illamque ei flens prædixit Eliſæus, cùm ei regnum promitteret: *Scio*, inquit, *quæ facturus ſis filijs Iſrael mala: ciuitates eorum munitas igne ſuccendes, & iuuenes eorum interficies gladio, & paruulos eorum elides, & prægnantes diuides* 4. Reg. 8. 12. itaque factum eſſe patet ibid. c. 13. v. *Attriuerat*, inquit, *eos rex Syriæ*, & v. 7. *Interfecerat eos rex Syriæ, & redegerat quaſi puluerem in trituram areæ*. Vnde perſpicuum eſt, ait Theod. *quid Damaſceni in aream quamdam mulieres Iſraelitides proijcientes, rotis ferratis tamquam ſpicas crudeliter triturabant.*

In plavstris ferreis] Hebr. חרוץ *charuts* ſignificat traham, ſiue tribulam, qua ſuper ſegetem circumacta grana ex ea excutiuntur, teruntur & triturantur, vnde & *tribula* à terendo dicta videtur. Radix enim חרץ *charats* ſignificat ſtringere, excutere, concidere, excidere. Hebræi enim triturabant plauſtris ferratis & dentatis, quaſi tribulis. Hoc, ait S. Hier. eſt genus plauſtri, quod rotis ſubter ferreis atque dentatis voluitur, vt excuſſis frumentis, ſtipulam in area conterat & comminuat. Vnde Septuag. vertunt, *ſecuerunt in ferris ferreis*; Symmach. *in rotis ferreis*; Tigurina, *in raſtris ferreis*, alij, *in carpentis ferratis*; Vatabl. *in tribulis ferreis*.

Aliqui hæc metaphoricè accipiunt, vt hac phraſi tantùm ſignificetur acerbitas afflictionis, qua Azael afflixit Iſraelitas, vt eos *inſtar tribulorum frumentum in areis triturantium, iugularet atque contereret*, inquit S. Hier. & Clarius. Verùm alij paſſim idipſum propriè accipiunt: tum quia idipſum Azaeli prædixit Eliſæus loco citato: tum quia enormis hic ſæuitia ſignificatur, & punitur, tum quia olim victores victos, præſertim infideles, ſæuos & barbaros ita mulctabant. Sic Dauid Ammonitas, eò quòd legatos à ſe miſſos violaſſent & ſubſannaſſent, *ſerrauit, & circumegit ſuper eos ferrata carpenta, diuiſitque cultris, & traduxit in typo laterum*, 2. Regum 12. 13.

Moral. de crudelitate.

Moral. diſce hic, quàm crudelitas Deo & hominibus ſit exoſa, quamque Deus par pari referat, vt crudelis ſit in crudeles, imò eos ſimili quod alijs intulerunt, tormento occumbere cogat: quia crudelitas hæc iuſtitia eſt, iuſtaque vindicta. Hac de cauſa hic per Amos, æquè ac per Iſaiam c. 14. 29. & ſequ. Ieremiam c. 47. & ſequ. Ezech. c. 25. & ſequ. alioſque Prophetas Philiſthinis, Idumæis, Tyrijs, alijſque gentibus acerrima ſupplicia intentat, eò quòd ſæuierint in Iſraelem populum Dei. Quocirca Ariſtoteles ad Alexand. hoc ei dat documentum: *Parcè effunde humanum ſanguinem: quia hoc illius eſt, qui nouit ſecreta cordium*. Periander Apud Auſon.

Multis terribilis caueto multos.

Caſſio-

Caſſiodor. in pſ. 10. *Quid prodeſt crudelibus perſequi, quos videns perſecutionibus ſemper augeri?* Exoſa & exploſa fuit vxor Hannibalis, ipſeque Hannibal, qui inſpecta humani ſanguinis foſſa, pulchrum in ea ſpectaculum dixerunt. ita Fulg. l. 9. c. 11. Crudeli Syllæ dixit Q. Catulus. *Cum quibus tandem victuri ſumus, ſi in bello armatos, in pace inermes occidimus?* ita Eutrop. in Sylla. Auguſtus Cæſar audito Herodis infanticidio: *Mallem*, inquit, *Herodis porcus eſſe quàm filius*, porcos enim non mactabât Iudæi. ita Macrob. l. 2. Saturn. c. 4. Neroniana vox eſt: *Me mortuo terra miſceatur incendio.* ita Dion. Nicæus in vita Neronis. Quocirca mater Neronis Agrippina, cùm eius iuſſu occideretur, Centurioni ferrum ſtringenti ventrem oſtendens, clamabat: *Hunc percute: hic eſt ferro fodiendus, qui portentum iſtud genuit.* ita Sueton. in

B Nerone. Hi ſunt Phalarides, Mezentij, Maximini, Timones, Diocletiani. C. Caligula frequenter exclamare ſolebat: *Vtinam vniuerſus populus Rom. vnicam ceruicem haberet*, ſcilicet ad eam vno ictu amputandam. ita Eutrop. Eiuſdem fuit hæc vox: *Mementote mihi omnia in omnes licere.* Vitellius occiſo Othone cum ſuis, dum eius aſſeclæ tabem cadauerum abhorrerent, dixit, *optimè olere occiſum hoſtem, & meliùs ciuem.* Sed hic tandem religatis poſt tergum manibus, iniecto ceruicibus laqueo, veſte diſciſſa, ſeminudus in forum tractus inter ludibria, tandem apud ſcalas Gemonias minutiſſimis ictibus excarnificatus, confectúſque eſt, indéque vnco in Tiberim tractus. ita Fulgoſ. l. 9. c. 11. Sic miſerè periit Deo vindice, imò ſe occidit Nero. Sic & miſerè perierunt Caligula, Maximianus, Diocletianus, Hannibal,

C Herodes. Verè Thales Mileſius, rogatus quid difficilè vnquam vidiſſet, reſpondit, tyrannum ſenem. Quocirca Phalaris tyrannus dicere ſolebat: *Ego qui expertus vtrumque ſum, tyrannidi malim ſubeſſe quàm præeſſe. Subditus enim aliorum malorum ſecurus, vnum tyrannum metuit: tyrannus autem & eos qui ſoris inſidiantur, & illos per quos ſeruatur.* ita Stobæus ſer. 47. Quidam tyrannicidã optans Bruti ſtatuæ ſubſcripſit: *Vtinam viueres!* quòd operâ Bruti Tarquinius ex vrbe pulſus eſſet, & Cæſaris ſtatuæ hos verſus ſubſcripſerunt.

Brutus quia reges eiecit, primus conſul factus eſt:
Hic quia conſules eiecit, rex poſtremus factus eſt.

Nec multò pòſt Cæſar à ſenatoribus viginti tribus vulneribus in curia confoſſus eſt. Mithridates vna epiſtola octoginta millia Romanorum in Aſia, per vrbes negotiandi cauſa diſperſa, in-

D teremit; tantamque prouinciam iniuſto, ſed non inulto, ſanguine reſperſit. Nam à Romanis in eas anguſtias redactus eſt, vt veneno mortem ſibi conſciuerit. Quocirca ipſe cum maximo cruciatu, veneno repugnantem (ex longo eius vſu) ſpiritum ſuum tandem ſuccumbere coëgit. S. Cyprianus tract. de Oration. Domin. ait, homines ſuperare beſtias crudelitate: leones enim pepercerunt Danieli in lacu, in quem eum coniecerant Medi: & cùm Achab perſequeretur Eliam, pauerunt eum corui. 3. Reg. 17. *O humana malitia*, inquit, *deteſtanda crudelitas! feræ parcunt, aues paſcunt, & homines inſidiantur & ſæuiunt.* Idem ad Demetrianum ſub Decio, & cum Decio ac Valeriano, perſecuturem Chriſtianorum: *Innoxios*, ait, *iuſtos, Deo charos domo priuas, patrimonia ſpolias, catenis premis, carcere includis, beſtijs, gladio, ignibus punis. Nec ſaltem contentus es dolorum noſtrorum compendio, & ſimplici ac veloci breuitate pœnarum admoues laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis viſceribus numeroſa ſupplicia; nec feritas, neque inmanitas tua vſitatis poteſt contenta eſſe tormentis: excogitat nouas pœnas ingenioſa crudelitas. Quæ hæc eſt inſatiabilis carnificinæ rabies? quæ inexplebilis libido ſæuiendi?* Sed & Decio vices rependit Deus, effecítque vt à Gothis acie victus, fugiens cum equo in paludem inciderit, à qua abſorptus numquam poſtea comparuit. Valerianum verò Sapori Perſarum regi captiuum tradidit, qui conſcenſurus equum eo pro ſcabello vtebatur. Denique ſeptem illi Machabæi fratres, crudeliter ab Antiocho excruciati & frixi, eidem quaſi leones inſultarunt, & crudelem æquè necem ei quaſi Prophetæ intentarunt, 2. Machab. 7. inter

B quos minimus natu v. 31. *Tu verò*, ait, *qui inuentor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei.* Et mox: *Tu autem, ô ſcelesté, & omnium hominum flagitioſiſſime, noli extolli vanis ſpebus, in ſeruos eius inflammatus: nondum enim omnipotentis Dei, & omnia inſpicientis iudicium effugiſti: nam fratres mei modico nunc dolore ſuſtentato ſub teſtamento æternæ vitæ effecti ſunt; tu verò iudicio Dei iuſtas ſuperbiæ tuæ pœnas exſolues.* Verus fuit vates: nam Antiochus paulò pòſt acerrimo viſcerum dolore, & fœtore intolerabili excruciatus, corroſus à vermibus, blaſphemam animam dæmoni exhalauit, 2. Machab. 9.

ET MITTAM IGNEM IN DOMVM AZAEL] putà VERS. 4.
in familiam & poſteros Azael. Iam enim Azael mortuus erat, & regnabat filius eius Benadad, de

C quo ſequitur, vt patet 4. Reg. 13. 22. & ſeq. Ignem intellige, tum propriè dictum: ſolent enim victores dum vrbes rebelles capiunt & exſcindunt, ferro flammáque in eas graſſari: tum acres pœnas & efficaces ſtrages, ac excidium gentis & regni. Hoc enim in Script. per catachreſin ſignificat ignis, quia omnia depaſcitur & in cineres redigit. Porrò hæc ſtrages Damaſci facta eſt à Teglathphalaſar rege Aſſyriorum, qui vocatus ab Achaz rege Iuda, preſſo & penè oppreſſo à Raſin rege Syriæ, & à Phacee rege Iſrael, in auxilium, Damaſcum obſedit, cepit, excidit. Raſin occidit, Damaſci ciues tranſtulit Cyrenem, vt patet 4. Regum 15. 5. ita S. Hier. Theod. Remig. Lyran. Arias & alij. Nominat Azael, quia is vixit, & afflixit Iſraelem paulò ante tempora Amos, putà ſub Ioachaz, auo Ieroboam ſub quo

D prophetauit Amos. Porrò Deus non puniuit Damaſcum & Azaelem ſtatim, ſed de more exſpectauit, vt poſteri implerent menſuram peccatorum à ſe vindictæ præſtitutam, quod factum eſt tempore Raſin: vnde tunc & filios, & patres in filijs puniuit, & euertit.

ET DEVORABIT DOMOS (palatia) BENADAD] Benadad hic fuit filius Azaelis, 4. Reg. 13. 24. ac proinde diuerſus à Benadad, qui pugnauit contra Samariam tempore Achab. 3 Reg. 20. 1. illum enim occidit Azael, eiuſque regnum occupauit 4. Reg. 8. 7. & ſeq. Porrò illo tépore multi reges Syriæ vocati ſunt Benadad. Adad enim, ſiue Adarezer fuit primus rex Syriæ, quem deuicit Dauid 2. Reg. 8. ab hoc ſucceſſores dicti ſunt Benadad, id eſt filius, vel heres & ſucceſſor Adad. Iã ſtrages hæc facta eſt, non ſub Benadad filio Azaelis, ſed ſub nepote eius Raſin, vt iam dixi.

Vers. 5. Et conteram vectem Damaſci] *Vectem*, id eſt portas: hæ enim vectibus obſerari ſolent. Rurſum *vectem*, id eſt robur, vt vertit Chald. (robur enim portarum eſt in vectibus: hinc vectis typus eſt roboris) puta duces, milites, arma, animos, munitiones, annonã, quibus quaſi vectibus ſe communierant, & inuictos putabant Damaſceni: ſed nil horum Deo, per Aſſyrios oppugnanti eos, reſiſtere valuit, imò omnia ab eo contrita, illicò prolapſa corruerunt.

Et diſperdam habitatorem de campo idoli] Damaſcus, eique adiacens planities, vocatur hìc *campus*, iſque *idoli*: quia idolis abundans, iiſque addictiſſima, inquit S. Hier. & Theodor. Tigurina & Arias vertunt, *de valle vanitatis*. Talis & fuit Damaſcus: quæ vanitati dedita, ideoque Deo puniente exciſa & euaneſcẽs, toti orbi vanitatis ſpeculum dedit. Septuag. & Theodor. retinent vocem Hebræam, vertuntque *de domo On*; Symmach. & V. editio, *de domo iniquitatis*; Aquila, *de domo inutili*. Eadem Damaſcus mox vocatur *domus voluptatis*, id eſt delicijs affluẽs: in qua ſceptrum tenebat rex Raſin, quando ea, illo occiſo, ab Aſſyrijs euerſa eſt. Pro *voluptatis* hebr. eſt עֵדֶן *eden*: vnde Græcũ ἡδονή, id eſt voluptas. Hinc pro *eden* Septuag. vertere ſolent ἡδονή, hoc tamẽ loco vertunt *Charran*: quia Eden regio, in qua ſitus erat paradiſus terreſtris, fuit in Meſopotamia, & locis vicinis, in quibus ſunt Charræ vrbs Parthorum, vbi cæſus eſt Craſſus Romanus, vt oſtendi Gen. 2. 8. Porrò Theodor. idipſum ſic exponit. q. d. Non ſolùm Damaſcum, ſed & accolas omnes, & eos qui ex Charran eò habitatũ commigrarunt, captiuos efficiam. Complut. retinent *Eden*, ſed corruptè legunt *Adam*; vel, vt Villalpando in c. 27. Ezech. 23. legit, *Adam*, eò quòd Eden fuerit locus Adami: ipſe enim à Deo in Eden collocatus eſt. Hinc & Syrus vertit, *in domo Aden*. Porrò Damaſci regio & ditio non longè abeſt à Meſopotamia, in qua fuit Eden & paradiſus terreſtris. Rurſum ipſa Damaſcus vrbs & regio amœna eſt & fertilis: quocirca & ipſa ſuã habuit Eden vrbem, vel regionem, ad quam hic alludit Amos. Vnde de hac Damaſcena Eden loqui Ezech. c. 27. 23. & Iſaiam c. 37. 12. cenſet Marinus in Lexico, & alij nonnulli. Alludit ergo Amos ad Eden paradiſi, & ad Adam, quem nonnulli à Deo creatum cenſent in Damaſceno agro, ex terrà rubea, indéque dictum Adam. Adam enim, vel Edom, hebr. idem eſt quod rubeus, vel rufus, de quo dixi Gen. 2. 7. q. d. Sicut Adamum ob peccata expuli ex Eden paradiſi, ſic Damaſcenos ob ſcelera expellam ex ſua Eden, id eſt loco voluptatis. Addunt alij, in Damaſco occiſum eſſe Abelem à Cain, indéque nomen accepiſſe: Damaſcus enim hebr. idem eſt quod *ſanguinem bibens* (ait S. Hier. in c. 27. Ezec.) ſcilicet Abelis. ita Sanchez. Sic etiamnum hodie Deus gentes ſuis regionibus, & priuatos ſuis ditionibus opulentis, & viridarijs, ac paradiſis delicioſis expellit ob eorum crimina, præſertim illa ipſis locis commiſſa, vti vidimus in Belgio. Denique Arabicus vertit, *& concidam elationem* (faſtum) *de virtute* (robore) *eius*.

Et transferetur populus Syriæ Cyrenem] Duæ vrbes dictæ fuerunt hebr. קִיר *kir*, & latinè Cyrene. Prima fuit in Libya, à qua denominata eſt regio Cyrenaica, S. Hieron. & Strabo l. 17. de hac ait Lucas Act. 2. 10. *partes Libyæ quæ eſt circa Cyrenem.* Secunda fuit in Media. Hìc agitur non de prima, vt cenſuit S. Hieron. Remig. & Hugo: ſed de ſecunda, hæc enim Aſſyrijs erat ſubiecta & vicina: vnde eò Syros expugnatâ Damaſco tranſtulerunt Aſſyrij, 4. Reg. 16. 9. idque disertè aſſerit Ioſeph, dicens l. 9. 13. *Teglathphalaſar Damaſcenos* (à ſe victos & expugnatos) *in ſuperiorem Mediam deſtinauit.*

Dicta eſt Cyrene ab Hebræo, & Chaldæo (lingua enim Aſſyria & Chaldæa vicinæ ſunt & dialecti duntaxat linguæ Hebrææ) *kir*, id eſt paries, murus; quòd egregiè murata & munita eſſet quaſi arx & propugnaculum regionis. Id ita eſſe patet ex Iſaiæ 16. 7. vbi tertia *kir*, ſiue Cyrene in Moab, hebr. vocatur קִיר חֲרֶשֶׂת. *kir chareſeth*, id eſt, habens muros lateritios. Vnde Noſter vertit, *muros cocti lateris*: vide ibi dicta. Sept. pro Cyrene vertunt, ἐπίκλητος, id eſt nominatus: *Transferetur*, inquiũt, *populus Syriæ nominatus*: quia heb. קִיר *kir*, id eſt Cyrenen, acceperunt non vt proprium vrbis, ſed vt appellatiuum: rurſum *kir* cẽſuerunt idem eſſe quod קְרָא. *kira* per *aleph*, id eſt vocatio, nominatio. ita S. Hier. Verùm *kira* eſt femininum, non maſculinum. Melius ergo Noſter & alij vertunt vt proprium, *Cyrenem*.

Super tribus ſceleribus Gazæ] A minis & onere Damaſci tranſit ad minas & onus Gazæ & Philiſtinorum, ob tria, id eſt plurima, eorum ſcelera, & quatuor, id eſt quartum, ſcilicet, quòd *tranſtulerint captiuitatem perfectam*, de quo mox. Phraſin hanc iam explicui in onere Damaſci v. 3. Porrò Philiſthæa quinque habuit vrbes & ſatrapias, totidem ſatrapis, ſiue principibus ſubiectas. Vrbium nomina ſunt, Geth, ex qua natus eſt Goliath, quem occidit Dauid; Accaron, Azotus, Aſcalon & Gaza, quæ Iudæis fuerunt infenſiſſimæ, & perenne cum eis bellum geſſerunt. Dicitur *Gaza* hebr. עַזָּה. *hazza*, vel *Gaza* (Hebræum enim *ain* quia gutturale, imò pectorale, ſolet ſæpè verti per g. vt patet in Gomor, Gomorrha, Phegor, in quibus pro g. hebr. eſt *ain*) id eſt fortis à munitione. ita S. Hier. & alij. Errat ergo Pomponius Mela l. 1. de Situ orbis c. 11. dum ait, huic vrbi inditum eſſe nomen Perſicum, dicique Gazã, id eſt ærarium: gaza enim perſicè pecuniam opéſque ſignificat, eò quòd Cambyſes, inquit, cùm Ægyptum inuaderet & ſpoliaret, in Gazam belli opes contulerit. Nam tempore Amos, imò Moſis & Abrahæ, qui longè præceſſerunt Cambyſen, hæc vrbs vocabatur Gaza, vt patet Gen. 10. 19. & Deut. 2. 23. Illud ergo etymon Gazæ quod affert Mela, verum eſſe poteſt de Gaza Mediæ (hæc enim Perſis erat vicina) de qua Ptolem. l. 9. c. 2. aut Æthiopiæ, de qua Ptolem. lib. 4. c. 7. non Palæſtinæ, vt ipſe habet, Gaza poſtea dicta eſt Gazara.

Contra Gazam & Philiſthæos prophetat quoque Ieremias cap. 47. eiſque excidium per Chaldæos intentat. Vide ibi dicta.

Trop. S. Hieron. *Gaza*, inquit, hebr. idem eſt quod fortitudo, vel imperium. *Edom* eſt rufus, ſanguinarius & terrenus. *Azotus*, vel, vt hebr. *aſdod*, idem eſt quod ignis vberis, ſiue patrui. *Aſcalon* idem eſt quod ignis homicida, ſiue appenſa & ponderata. *Accaron* idem eſt quod στείρωσις, id eſt ſterilitas; & ἐκρίζωσις, id eſt eradicatio. Hiſce omnibus ſignificantur Iudæi (æquè ac hæretici) Tropolog.

qui

qui perſecuti ſunt fideles. Hi enim dicũtur Gazæi: quia fortitudinem ſcientiæ ſuæ, & imperiũ ſibi repromittunt. Vocantur Azotus: quia vbera Synagogæ iam non lacte, ſed igne ſunt plena; & quæ mentitur ignem habere ſe patrui, eius vniuerſa generatio ignibus deputanda eſt. Vocantur Aſcalon: ſicut enim ignis Domini ſaluos faciet eos, quorum corda penetrauerit; ſic ignis ille qui de cælo decidit quaſi fulgur, qui ſuccẽdit diaboli ſagittas, quoſcumque afflauerit interficiet. Vocantur Accaron: quia ſteriles ſunt & eradicati, iuxta illud Oſee 9. *Quid dabis eis: Da eis vuluam ſterilem, & vbera arentia.* Vocantur Geth, id eſt torcolar, ſcilicet diaboli. Vocantur Philiſthiim, id eſt cadentes populo: cùm enim inebriati fuerint corruent, & in ſuo vomitu volutabuntur, hucuſque S. Hieron. Preſſius Rupert. *Gaza*, ait *ſonat fortitudinem, & Iudæorum deſignat rebellionem aduerſus veritatem. Azotus interpretatur ignis vberis, ſiue patrui; & ardentem in illis ſignificat inuidiam patris eorum diaboli, quæ exuberat in eis. Aſcalon interpretatur ignis homicida, & homicidialem illorum furorem deſignat. Accaron, ſterilitas, & inopiam illorum, quia fructum ſpiritus fugiunt, & paleam literæ ſectantur, ſignificat. Philiſthiim, potione cadentes, & illorum verè ebrioſum hoc nomine intelligimus ſcandalum, iuxta illud pſal. 68. Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributionem, & in ſcandalum: Obſcurentur oculi eorum ne videant, &c.*

Eo qvod transtvlerint (Gazæoſes & Philiſthæi) captivitatem perfectam, id eſt, plenam & abſolutam, ita vt vix vnum Iudæum reliquerint, quem non captiuum abduxerint; vt conclvderent eam in Idvmæa] Vatabl. *& traderint eam ipſi Edom.* q. d. Philiſthini omnes penè Iudæos abduxerunt, eóſque vendiderunt Idumæis infenſiſſimis Iudæorum hoſtibus, vt ibi velut æterno carcere clauderentur; ſine vlla ſpe liberationis & libertatis, ibique agerent vitam ſeruilem & aſperam in ſordidis, duris & continuis laboribus, ſeminudi, famelici, afflicti, oppreſſi, hæc enim eſt perfecta captiuitas. ita S. Hier. Theod. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Ribera, Sanchez & alij. Quando hanc captiuitatem ex Iudæa abduxerint Philiſthæi, nec ex Script. nec ex Ioſepho liquet. Nam quòd Remigius & Hugo putant, eam contigiſſe in excidio Samariæ & decem tribuum: alij, in excidio Ieruſalem & Iudææ per Chaldæos: alij, tempore Achaz 2. Paral. 28. v. 17. & 18. falluntur. Hæc enim omnia contigerunt poſt tempora Amos: ipſe enim prophetauit ſub Ozia, qui fuit auus Achaz: captiuitas autem hæc eius prophetiam anteceſſit, eratque iam præterita, vti ipſe hîc ait. Pro *perfectam* hebr. eſt שְׁלֵמָה *ſcelema*, id eſt perfecta vt vertunt Noſter, Aquila, Symmach. & Theodot. Verùm Septuag. alijs punctis legentes שְׁלֹמֹה *ſcelomo*, vertunt *Salomonis*. Iam captiuitas Salomonis, eſt captiuitas Iudæorum, qui fuerunt populus & poſteri Salomonis: à rege enim tam præclaro & illuſtri, ſplendorem & claritatem populi demonſtrat, inquit Theod.

Vers. 7. Et mittam ignem in mvrvm Gazæ] *Ignem*, id eſt cladem & ſtragem, vel etiam ignem propriè dictum. Minatur Gazæ & Philiſthinis excidium per Nabuchodonoſor. Hic enim Philiſthæos vaſtauit, vt patet Ierem. 25. 20. & c. 47. v. 4. vide dicta illis locis.

9. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Tyri, & ſuper quattuor non conuertam eum: eò quòd concluſerint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non ſint recordati fœderis fratrum.

10. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius.

11. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quattuor non conuertam eum: eò quòd perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum, & violauerit miſericordiam eius, & tenuerit vltrà furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerit vſque in finem.

12. Mittam ignem in Theman; & deuorabit ædes Boſræ.

13. Hæc dicit Dominus; Super tribus ſceleribus filiorum Ammon, & ſuper quattuor non conuertam eum; eò quòd diſſecuerit prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum ſuum.

14. Et ſuccendam ignem in muro Rabba: & deuorabit ædes eius in vlulatu in die belli, & in turbine in die commotionis.

15. Et ibit Melchom in captiuitatem, ipſe, & principes eius ſimul, dicit Dominus.

Svper tribvs sceleribvs Tyri. A Phili- Vers. 9.
ſthæis tranſit ad Tyrios, eiſque præter tria, id eſt plurima ſcelera, idem quartum de Iudæis in captiuitatem abductis obijcit, pœnamque eamdem ſubijcit & intentat: non convertam evm] ſcilicet ad gratiam & veniam. q. d. Non parcam Tyro, ſed *mittam ignem* in eam. Eadem ſcelera, idemque excidium per Chaldæos intentat Tyro Iſaias c. 23. Ezechiel c. 27. Ieremias c. 47. 4. vide dicta illis locis.

Eo qvod conclvserint captivitatem perfectam in Idvmæa] Hebr. לֶאֱדוֹם *leedom* id eſt *ipſi Edom*. q. d. Quia captiuarunt omnes Iudæos, eoſq; vendiderunt Idumæis, qui nati ſunt hoſtes Iudæorum æquè ac Philiſthini; cum quibus, alijſque vicinis gentibus conſpirarunt in excidium Iſraelitarum, iuxta illud pſ. 82. 2. *Aduerſus te teſtamentum diſpoſuerunt tabernacula Idumæorum, & Iſmaelitæ, Gebal, & Ammon, & Amalec, & alienigenæ* (Philiſthini) *cum habitantibus Tyrum.* ita S. Hier. Theodor. Lyran. Hugo & alij. Porrò quando hanc captiuitatem intulerint Iudæis Tyrij, ignoratur, vnde Philiſthinis dixi v. 6. Albert. & Vatabl. cenſent eam illis intuliſſe, quando illi fugientes è Iudæa, ob inuaſionem Aſſyriorum & Chaldæorum, in Tyrum, quaſi in aſylum, à Tyrijs capti & venditi ſunt Idumæis. Remigius venientes Tyrijs comprehenſos venditoſque fuiſſe. Theod autem: *Externi*, inquit, *Iudæ tribus vicini, continenter cum hac bellum gerentes, quos capiebant non alijs quàm Idumæis vendebant, qui illorum inimici, & maximi hoſtes erant.*

Et non sint recordati foederis fratrvm] quod ſcilicet Hiram rex Tyri pepigit cum Salomone rege Iudæorum: illud enim tantum

rum tamque arctum fuit, vt ſe inuicem fratres nominarent, vt patet 3.Reg.c.5.& 9.ita S.Hieron.Theod. Hugo, & Lyran.

Aliter Vatabl.*fœderis fratrum*, id eſt, quod debuerat eſſe inter fratres, putà inter Iacob & Eſau, eorumque poſteros Iſraelitas & Idumæos. q.d. Tyrij inter fratres excitarunt odia, nimirum Idumæos concitarunt contra Iudæos, dum eis Iudæos quaſi ſeruos vendiderunt. Hoc ſcelus eſt ingens mihique diſplicens: ideoque excidio Tyri illud puniam & vindicabo.

VERS. 10. MITTAM IGNEM IN MVRVM TYRI] *Ignis* ſynecdochicè, vel catachreſticè ſt quamuis pœnam, ſtragem & calamitatem ſignificat, vt dixi v.4. Hæc vaſtatio Tyri facta eſt per Nabuchodonoſorem, qui poſt tredecim annorum obſidionem, eam expugnauit & vaſtauit, vti docet Ezechiel c.29.18. & Ieremias c.27.3. & c.47.4. vide ibi dicta. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. & alij paſſim.

VERS. 11. SVPER TRIBVS SCELERIBVS EDOM] A Tyrijs tranſit ad Idumæos, idémque ſcelus perſecutionis Iudæorum in ijs culpat & plectit. Cœpit enim hoc diſſidium ab ipſo Eſau, qui ob erepta ſibi primogenita à Iacobo, eum internecino odio perſecutus eſt: vnde factum, vt odium fratrum ſeruaretur in poſteris, ait S. Hieron. nam illud cum ſemine propagarunt, non tam ipſe, quàm nepotes eius in poſteros: quod iam acre & continuum fuit, vt pſ.136.7. Num.20.18.& alibi, acerbè de eo querantur prophetæ. Porrò, quàm hoc ſcelus Deo diſplicuerit, declarat hîc ipſe dicens: *Quòd perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum* (alludit ad Gen. 24.41. & magis ad Num. 20.18. vbi Idumæi armati Iſraelitas ex Ægypto tendentes in Chanaan, tranſitu prohibuerunt) *& violauerit miſericordiam eius*; Tigurina, *corrupit viſcera miſerationis ſuæ*, quibus ſcilicet debebat fratrem ſuum proſequi, eiuſque afflicti misereri. Septuag. *quòd violauerit* μήτραν, id eſt *matricem*, ſiue vuluam matris (Hebr. enim רֶחֶם *rechem*, & vuluam, & miſericordiam ſignificat, ait S. Hieron) *in terris*. Iacob enim & Eſau fuerunt gemini, & ex eadem Rebeccæ matrice eodem tempore prodierunt: vnde inter ſe diſſidentes, videntur vuluam matris, ipſamque matrem violaſſe & laceraſſe. Quocirca Romana editio Septuag. habet, *quòd violauerit* μητέρα, id eſt *matrem*; & Symmachus, *quòd violauerit viſcera propria, vt obliuiſceretur germanitatis, & obduraret viſcera miſericordiæ, fratremq́; ſe eſſe neſciret, & contemneret vuluam Rebeccæ, quæ vno partu geminos edidiſſet infantes*, ait S.Hier. Et mox tropologicè Idumæos, id eſt terrenos & ſanguinarios, ait eſſe Iudæos, qui perſecuti ſunt fratres, id eſt Chriſtum, Apoſtolos & Chriſtianos. *Hi enim violauerunt miſericordiam ac iura naturæ, oblitique ſunt matris ſuæ Rebeccæ, quæ interpretatur patientia, & ſimul eos generauit in Chriſto, & dummodo nos interficiant, volunt igne comburi.* Denique Arabicus vertit, *& eſurire fecerunt anxios in terra eorum, & furtim rapuerunt teſtimonium debitum animis eorum.*

Moral. de fratrum diſcordia. Moral. Nota hîc, quàm diſpliceat Deo fratrum diſcordia, lites & bella, quamque ſeuerè illa puniat & vindicet. Arctiſſima enim in fratribus ſanguinis coniunctio, iure naturæ, diuino & humano, ſummam poſtulat concordiam & amorem. *Frater* enim dicitur, quaſi *ferè alter*, ait

A Gellius l.13.& Cic.l.3.epi.7. *Fratris*, ait, *officium eſt, erga fratrem ceu ferè alterum affici.* Hinc Salluſtius in Iugurtha: *Quis*, ait, *amicior, quàm frater fratri? aut quem alienum fidum inuenies, ſi tuis hoſtis fueris?* Quocirca Antiſthenes, *fratres concordes* dicebat *omni pariete eſſe fortiores*. in Laërt. l.6. c.1. Et Sapiens Prou.18.19. *Frater*, inquit, *qui adiuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma.* Cain fratrem Abel occidens, à Deo maledictus, tremulus, vagus fuit & profugus, Gen.4.14. Et Iſmael, quia perſecutus eſt fratrem Iſaac, iuſſu Dei ab Abrahamo domo pulſus, & exheredatus eſt. *Iſmael*, ait S. Aug.l.1. de Vnico baptiſmo, & habetur diſt. 56.can. *Iſmael, vt ſeparaetur à populo Dei, non obfuit mater ancilla, Agar; ſed fraterna diſcordia.* Pygmalion rex Tyri, quia Sichæum patruelem occidit, vt eius opibus potiretur, orbis fuit probrum, de quo Virgil.1.Æneid.

B

Pygmalion ſcelere ante alios immanior omnes,
Quos inter medius venit furor. Ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum ſuperat.

Romulus Remum fratrem occidit, itáque, vt ait Lucan. *e*.Pharſal.

Fraterno primùm maduerunt ſanguine muri.

Quocirca Horat. Epod.7.

Acerba, ait, *fata Romanos agunt,*
Scelusq́; fraternæ necis,
Vt immerentis fluxit in terram Remi,
Sacer nepotibus cruor.

Antiochus Epiphanes Demetrium, fratris Seleuci filium, regno paterno excluſit: hinc inter vtrinſque poſteros, continua per ducentos annos fuerunt bella, altero alterum viciſſim obtruncante, & pro eo regnante. Audi Plutarch. tract. de Fraterno amore: *Antiochi, Seleuci, Gryphi, Cyziceni, cùm non didiciſſent ſecundo à fratribus eſſe loco, ſed purpuras ac diademata appeterent, ſeipſos inuicem, ipſamque adeò Græciam multis calamitatibus impleuerunt.*

C

Iugurtha rex Numidarum, perfidè fratres regno ſpoliauit, ideóque à Mario Conſule cæſus, captuſque Romæ in carcere necatus eſt, vt patet ex Salluſtio in Bello Iugurthino.

Verè Petrarcha Dial. 83. *Vt fermè nullus amor æquior fraterno, ſic nullum, vbi inceperit, iniquius odium, nulla acrior inuidia. Sic paritas incitat animos, atque incendit, cùm cedendi pudor, & amor excellentiæ ardentior, quo incunabulorum recordatio, & quæcumque beneuolentiam paritura viderentur, vbi ſemel à recto calle deflexum eſt, odium & contemptum pariunt.*

D

Et Ariſt.l.7. Polit. 7. *Fratrum contentiones & iræ ſunt acerbiſſimæ, & qui ſe nimiùm amant, hi ſe nimiùm oderunt.* Caracalla Imp. occidit fratrem Getam: ad mitigandam inuidiam parricidij, ſuaſit ei Baſſianus præfectus, vt fratrem Getam appellaret diuum: *Sit*, inquit, *diuus, dum non ſit viuus*, & ſic fratrem in diuos retulit. *Ita regnandi cupiditas neſcit iura pietatis*, inquit Spartian. Quocirca Deo vindice pari modo à Martiali Tribuno Caracalla obtruncatus eſt, cùm paulò antè ei in ſomnis apparuiſſet pater cum gladio, dicens: *Vt tu fratrem tuum interfeciſti, ita ego te interficiam.* ita Dionyſ. Caſſius l.78. Hiſtor. Romanæ.

Ex aduerſo amor fraternus Dei & hominum gratiam conciliat. Cyrus apud Xenophontem l.8. *Qui*, inquit, *ex eodem ſemine ſunt orti, & nutriti ab eadem matre, & in eadem domo adoleuerunt, ab* *Fratrum amor quantum bonū.*

eiſdem

eiſdem parentibus amati, eam matrem, eundemq́ patrem appellant; quomodo hi non ſint omnium inter ſe coniunctiſſimi? Tales inter Ethnicos fuere Agamemnon & Menelaus, Eumenes & Attalus, Ariamenes & Xerxes, Craterus & Antigonius, Caſſander & Piſilaus, Caſtor & Pollux, ait Plutarch. loco citato. *Dulcior*, ait S. Chryſoſt. *ante Deum eſt oratio, non quam neceſſitas tranſmittit, ſed quam charitas fraternitatis commendat.*

Hierocles lib. de Fraterno amore: *Sicut oculi*, inquit, *manuſq́; ſi animæ & mentis per ſe compotes fierent, reliquas partes omni ſtudio curarent, propter intercedentem ipſis communionem; quoniam ne ipſa quidem functionem ſuam rectè adminiſtrare poſſunt citra præſentiam aliarum partium; ita nobis etiam qui homines ſumus, & animam nos habere fatemur, omnibus viribus annitendum eſt, vt fratribus decenter vtamur. Magis enim quàm partes corporis, ad auxilium mutuum fratres compoſiti eſſe videntur.* q. d. Fratres quodammodo corporis ſui partes ſunt, ficus oculi tui, pedes, manus, &c. eos ergo dilige & iuua, vt pes iuuat manum, manus pedem. Intaphernis vxor Dario permittente vt vnum ex ſuis eligeret, cuius vitam ſibi depoſceret, fratrem elegit. Rege admirante, & cauſam ſciſcitante: *Alius*, inquit, *maritus, alij liberi, ſi Deus volet, poſſunt contingere; alium fratrem parentibus vita functis, non eſt quod ſperem.* ita Plutarch. loco citato, qui & addit: *Sunt*, inquit, *minores numeri additi maioribus, eos multiplicant, & viciſſim multiplicantur ipſi: ſit frater obſequens fratri euectis ad honores, auget illius dignitatem, & viciſſim ornatur illius ſplendore.*

Amoris fraterni baſes quinque.

Porrò Ioſeph Abbas apud Caſſian. collat. 16 cap. 6. Fraterni, ait, amoris primum fundamentum eſt, ſuperbiam mundi contemptui habere: iniuſtum enim eſt, vt ſupellex viliſſima pretioſiſſimæ rei, putà dilectioni fratris, præferatur. Secundum, vt vnuſquiſque ſuas reſecet voluntates, ne ſe ſapientem & conſultum eſſe iudicans, ſuis malit, quàm fratris definitionibus obedire. Tertium, vt ſciat omnia, etiam quæ vtilia ac neceſſaria æſtimat, poſtponenda bono charitatis & pacis. Quartum, vt credat nec iuſtis, nec iniuſtis de cauſis penitus iraſcendum. Quintum, vt aduerſus ſe iracundiam fratris, etiam ſine ratione conceptam, eo modo quo ſuam, curare deſideret, ſciens æqualiter ſibi pernicioſam eſſe alterius triſtitiam, ac ſi aduerſus alium ipſe moueatur, niſi eam quantum in ſe eſt, de fratris etiam mente depulerit. Ita Pimerius Abbas in Vitis Patr. lib. 7. cap. 42. iuſſit fratribus, vt idolum laceſſerent iniurijs: cumq́ue idolum nulla iniuria mouerent, ait: *Fratres ecce ſeptem ſumus: ſi vultis ergo pariter manere, vt lucrum animæ faciamus, ſit idolum iſtud nobis in exemplum, non quando iniuriatur aliquis, iraſcatur; ne, quando ab eo venia petitur, glorietur aut extollatur, quòd ſi non ita vultis, vnuſquiſque vadat quò vult.* Præclarè S. Hier. lib. 1. in Thren. c. 3. *Ille verè & non ex parte perfectus eſt qui & in eremo ſqualorem ſolitudinis, & in cœnobio infirmitates fratrum æquali magnanimitate ſuſtentat.* Fratrum ergo & ſororum concordia ſuauiſſimum edit concentum in auribus Dei & hominum, adeoq́ue ſorores concordes ſunt quaſi Muſæ. Nam ob beneuolentiam & amorem ſororium, Muſæ quaſi ὁμοῦ οὖσαι, id eſt, ſimul ſemper degentes, nuncupantur, ait Plutarch. loco citato.

Sorores concordes ſunt Muſæ.

Tales Muſæ diuini conſenſus & concentus fuerunt SS. Fides, Spes & Charitas, tres filiæ S. Sophiæ: quæ tam ſanguine, quàm ſanctitate ac martyrio ſorores, ſicut in vita dilexerunt ſe, ita & in morte non ſunt ſeparatæ, quam glorioſam pro Chriſto obierunt die prima Auguſti. Tales SS. Ruffina & Secunda die 10. Iulij: tales SS. Nymphodora, Menodora & Metrodora ſorores, virgines & Martyres ſub Maximiano 10. Septembris: tales S. Taſilla & Æmiliana materteræ S. Greg. de quibus ipſe hom. 28. in Euang. Tales S. Pulcheria, Placilla, Arcadia & Marina, ſorores Theodoſij Imp. quas S. Pulcheria in aula quaſi in cœnobio educauit, ſecumq́ue virginitatem Deo conſecrare docuit. Ita Cedrenus. Zonaras & alij, atque ex his noſter Raderus in aula Theodoſij; vt meritò Patres omnes in Côc. Chalcedonenſi, Pulcheriæ iam Auguſtæ, vno ore acclamarint: *Noua Helena, munimen orthodoxorum, & gloria Eccleſiarum!* Tales Muſæ & Muſici cæleſtes, fuere S. Iohannes & Paulus ſub Iuliano Apoſtata, quos eadem fides & paſſio verè fecit eſſe germanos: tales S. Baſilius & S. Greg. Nyſſeus: tales S. Gregorius Thaumaturgus & Athenagoras: tales S. Gregorius Nazianzenus & Cæſarius cum S. Gorgonia: tales ſeptem fratres Machabæi 2. Machab. 7. tales ſeptem filij S. Felicitatis, & totidem S. Symphoroſæ, quos ardens charitas & in vita & in morte coniunxit, ac ſimul omnes eadem martyrij laurea decorauit: tales Godefridus Bullonius & Balduinus eius frater, qui coniunctis animis & armis terram ſanctam recuperarunt, primiq́ue Hieroſolymæ reges coronati ſunt: tales Iudas, Ionathas & Simon Machabæi, qui conſpirantes, paucis copijs, ſed vnitis, numeroſos Antiochi exercitus profligarunt. Funiculus triplex difficilè rumpitur. Nota eſt Sciluri hiſtoria.

Et tenuerit vltra furorem ſuum] Hebr. יִטְרֹף *itroph* id eſt *& rapuerit*, id eſt, inſtar animalis rapacis ſæuierit, ait Vatabl. Septuag. vertunt, *& rapuit in teſtimonium horrorem ſuum, & impetum ſuum cuſtodiuit in victoriam*, id eſt, vt S. Hieron. legit, *in æternum*, Heb. enim לָנֶצַח *lanetſach*, id eſt *in victoriam* idem eſt quod *in finem* vt patet in inſcriptione Pſal. 4. 5. 6. 8. Complut. legunt εἰς νεῖκος, id eſt *in contentionem*, pro εἰς νῖκος, id eſt *in victoriam*. Rurſum pro לָעַד *laad*, id eſt, *vltrà*, vel *in ſæcula*, vt vertit Syrus; vel *in æternum*; Septuag. & Arabicus legerunt לָעֵד *led*, id eſt *in teſtimonium*. Noſter optimè *itroph* vertit, *tenuerit*: quia rapere vltrà furorem ſuum, Hebræis idem eſt, quod eum ſeruare & retinere, nimirum ex furore rapere, ſæuire & lacerare prædam, vel hoſtem: vel rapere furorem vltrà metas humanitatis, & inhumaniter ſæuire. Vnde Marinus in Lexico vertit, *eò quòd lacerarit in æternum furore ſuo*, Denique Hebr. אַפּוֹ *appo*, & furorem, vt vertit noſter, & horrorem, vt vertût Septuag. ſignificat: atque עֶבְרָתוֹ *ebra*, tam indignationem, vt vertit Noſter, quàm impetum, vt vertunt Septuag. denotat. Ita S. Hieron.

Mittam ignem] per Chaldæos & Nabuchodonoſorem, vt patet Ierem. ca. 25. 27. & Ezech. 27. Vers. 12.

THEMAN] Vrbs eſt & regio Idumææ, cuius rex fuit Eliphaz amicus Iob, qui inde dictus eſt Themanites: diſtat à Petra vrbe Arabiæ quinque millibus paſſuum. In hac vrbe viguit ſtudium ſapientiæ, vt patet Baruch 3.22. Tempore S. Hieronymi villa erat. Ita ipſe in Locis Hebr. Borchardus, Bredemb. & alij in Deſcript. terræ ſanctæ.

BOSRA] Vrbs eſt in Idumæa, non longè à Theman, ita dicta à firmiſſima munitione, vel arce, *Boſra* enim hebr. idem eſt quod munita. Eſt alia Boſra in Arabia, & tertia in Moab. Eſt ſynecdoche: à parte enim præcipua, totam Idumæam intelligit.

Vers. 13. SVPER TRIBVS SCELERIBVS FILIORVM AMMON] Ab Idumæis tranſit ad Ammonitas, eodem ſtylo & cenſura. Ammon fuit filius Lot nothus ex eius inceſtu cum filia: inde prognati dicti ſunt filij Ammon, vel Ammonitæ: habitarunt in Arabia: metropolis eorum erat Rabba, quæ poſtea dicta eſt Philadelphia. ita S. Hier. & Theodor.

EO QVOD DISSECVERIT PRÆGNANTES (Syrus & Arabicus, *ventres prægnantium*; Arabicus verò Antioch. *quia ſerris ferreis ſecabant prægnantes*) GALAAD] Ne ſcilicet ex matribus grauidis filij naſcerentur, qui terram occuparent: ſed heredibus & incolis deficientibus, ipſi terram eorum inuaderent & occuparent. Vnde ſequitur: *Ad dilatandum terminos ſuos.* Idem auaritiæ crimen, & cupidinem dilatandi ſuos terminos, obijcit Ammonitis Ieremias c. 49. 1. *Numquid*, ait, *non filij ſunt Iſrael, aut heres non eſt ei? cur igitur hereditate poſſedit rex eorum Gad, & populus eius in vrbibus eius habitauit?* ita Theod. Remig. Hugo, & Lyran. ac S. Hieron. qui cenſet Ammonitas diſſecuiſſe prægnantes Iſrael eo tempore, quo regnabat Saul, cùm ſcilicet Naas rex Ammon vaſtauit Iabes Galaad, 1. Reg. 11. licèt ibi diſſectionis prægnantium non fiat mentio. Nota. Pro *prægnantes*. heb. eſt הָרוֹת *haros*: quod ſi ab הָרָה *hara*, id eſt concepit, deducas, ſignificat *prægnantes*; ſi ab הַר *har*, id eſt mons, ſignificat *montes*. Vnde Arias, Vatabl. & Pagnin. vertunt; *eò quòd diſſecuerunt montes Galaad*, vt ſcilicet ditionem tramontanam Galaaditarum ſuæ coniungerent: verùm Septuag. Chald. Noſter. Tigurina & alij iam citati, vertunt *prægnantes*. Hoc enim eſt quartum enorme ſcelus, ob quod Ammonitæ à Deo excidio deſtinantur. Diuidere autem montes non eſt enorme ſcelus; ſed diuidere, ſiue ſecare prægnantes, vti fecit Azael rex Syriæ Iſraelitis grauidis, 4. Reg. 15. 16.

Symbol. Villalpando in Ezech. 24. 14. Prægnantes, ait, vocantur ciuitates munitæ & populoſæ: has enim meritò prægnantibus compares, vtpote populis plenas.

Secare prægnantes Galaad myſticè quid? Tropolog. S. Gregor. 3. p. Paſtor. cap. 25. *Galaad*, inquit, *id eſt, aceruus teſtimonij, eſt Eccleſia, quæ ore cunctorum fidelium de Deo, quæ vera ſunt teſtatur. Prægnantes autem Galaad vocantur animæ, quæ intellectum verbi ex diuino amore concipiunt, & ſi ad perfectum tempus veniant, conceptam animæ intelligentiam, boni operis oſtenſione parituræ ſunt. Terminum verò ſuum dilatare, eſt opinionis ſuæ nomen extendere. Secuerunt ergo prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum ſuum: quia nimirum hæretici mentes fidelium, quæ iam aliquid de veritatis intellectu conceperant, peruerſa prædicatione perimunt, & ſcientiæ ſibi nomen extendunt: paruulorum quippe corda iam de verbi conceptione grauida, erroris gladio ſcindunt, & quaſi doctrinæ ſibi nomen faciunt.* Sic & S. Hieronymus: *Prægnantes*, ait, *ſunt animæ credentium, quæ in principio fidei poſſunt dicere: A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus*, &c. Notent hæc illi, qui puſillos ſcandalizant, atque eos qui parturiunt meliorem vitam, ſeducunt, & partum ſpiritualem impediunt. Hi enim ſunt homicidæ, non corporum, ſed animarum, ac vt tales horrendè à Deo punientur, qui hanc animarum à ſe creatarum & redemptarum ruinam ita ſentit, ſicut ſentit mater dolorem, cùm eius diſrumpuntur viſcera, vt fœtus tradatur lacerandus canibus. Ipſe enim de ſuis ait: *Qui portamini à meo vtero, qui geſtamini à mea vulua*, Iſaiæ 46. 3.

IN VLVLATV IN DIE BELLI. Vlulatum tum tubarum, tum militum confligentium, ac victorum & occiſorum, æquè ac vincentium intellige. Hinc Tigurina vertit, *in claſsico in die belli*; Vatabl. *in vociferatione*, quæ ſcilicet fit ſub conflictum. ET IN TVRBINE] Tigur. *in tempeſtate*, id eſt, in valido impetu, in horribili incurſu hoſtium. Hunc enim comparat turbini, qui rapit & ventilat paleas, æquè ac hoſtes hi ventilaturi erant Ammonitas. Hoſtes hi fuere Chaldæi, vt patet Ezech. 21. 20. Ierem. 27. 6. Ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo & alij. Poſtea rurſum vaſtati ſunt Ammonitæ ſub Antiocho, à Iuda Machabæo, 1. Machab. 5. 6. Vers. 14.

Vbi Nota ex Ioſepho. Nabuchodonoſor anno 28. regni ſui, qui fuit vndecimus Sedeciæ regis Iuda, cepit & vaſtauit Ieruſalem: deinde quinto anno pòſt, putà anno regni ſui 23. vaſtauit Ammonitas, Moabitas, Idumæos, cœpitque obſidere Tyrum, quam poſt 13. annos expugnauit anno regni ſui 35. vti oſtendi Daniel. c. 2. initio.

ET IBIT MELCHOM IN CAPTIVITATEM] Vers. 15. Melchom, ſiue Melech, vel Moloch, erat idolũ Ammonitarum, ſpeciem habens regis, putà Iouis. Vnde *Melchom* heb. idem eſt quod *rex eorum*, vt vertit Chald. & Vatab. Quis fuerit Melchom, an Iupiter, an Saturnus, dixi Leuit. 18. 21. Septuag. in Vaticano, & apud S. Hier. habent: *Et ibunt reges eorum in captiuitatem, principes eorum, & ſacerdotes eorum ſimul.* Hæc de litera: nunc tropologiam totius capitis accipe.

Per haſce ſeptem gentes, quæ perſecutæ ſunt Iudam, id eſt, animam & populum fidelem, ſignificantur ſeptem vitia capitalia, putà Primò, per Damaſcum (quæ hebr. idem eſt quod ſanguinis ſaccus, vel ſanguinem potans) gula & guloſi, qui toti in carne & ſanguine volutantur. *Tropol. totius capitis.* Secundò, per Gazam, auaritia & auari, quorum totum robur eſt in gaza, id eſt in auro & argento. Idem ſignificat *Aſcalon*, id eſt, vt vertit S. Hieron. in Nomin. Hebr. in Actis, *ignis infamus*, vbi corrige, *ignis infamis*, אֵשׁ *eſs* enim eſt *ignis* קָלוֹן *calon* eſt *infamia*. Idem ſignificat *Accaron*, id eſt, *ſterilitas* (hanc enim parit auaritia) vel *eradicatio* (malè in S. Hier. in Nom. Hebr. in Ioſue legitur *eruditio*) *triſtitia*, ait S Hier. hîc. Tertiò, per Tyrum, ſuperbia & ſuperbi: Tyrus enim ſuperba in mari eminebat quaſi arx. Quartò, per Edõ, id eſt ſangui-

ſanguinarium, ira & iracundi, qui in verba, verbera & cædes prorumpunt. Quintò, per Ammon, libido & libidinoſi: Ammon enim ex inceſtu Lot cum filia natus eſt. Sextò, per Moab, de quo cap. ſequenti v. 1. inuidia & inuidi: Moab enim idem eſt quod *de patre*: quia ipſe patris ſui ex filia fuit filius, ſimul & nepos; ac conſequenter Lot ei fuit tam auus, quàm pater. Sic inuidi fratres excludunt, eorumque locum, opes & nomen ſibi arrogant, perinde ac nepotes non rarò excludunt patruos, imò fratres & parentes ſuos ab auita hæreditate. Septimò, Iſrael ſunt acedia & acedi, qui ex pigritia ad paupertatem redacti, vendunt pro argento iuſtum, & pauperem pro
A calceamentis, vti de ijs dicetur c. 2. v. 6.

Cuiuſque horum quatuor ſcelera ſunt, quatuor gradus vitij cuiuſque: ſcilicet Primus eſt, peccatum voluntatis; Secundus, operationis; Tertius, conſuetudinis; Quartus, gloriationis, vti dixi verſ. 3. ex S. Hier. & Ruperto. Hoſce omnes Deus diſperdet in die iudicij, mitteíque in ignem gehennæ, eò quòd pios perſecuti ſint, & fœdus fratrum ruperint, ſuſcitando bellum inter carnem & ſpiritum, imò faciendo vt caro incarceraret & opprimeret ſpiritum, cui quaſi frater, imò quaſi ſeruus obſequi & ſeruire debuerat.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

OB tria & quatuor ſcelera Moab v. 1. & Iuda v. 4. & Iſraelis v. 6. cladem & excidium intentat, ac deinceps Iſraeli pergit exprobrare ingratitudinem, eò quod cùm Chananaam, expulſis Chananæis, dono à Deo acceperit, inſuper Prophetas & Nazaræos, ijs tamen ingratè contra Deum, Deiq; iuſſum abuſus ſit. Vnde minans ſubdit v. 13. Ecce ego ſtridebo ſubter vos. *&c.*

Verſ. 1. HÆc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Moab, & ſuper quatuor non conuertam eum: eò quòd incenderit oſſa regis Idumææ vſque ad cinerem.

2. Et mittam ignem in Moab, & deuorabit ædes Carioth: & morietur in ſonitu Moab, in clangore tubæ.

3. Et diſperdam iudicem de medio eius, & omnes principes eius interficiam cum eo, dicit Dominus.

4. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Iuda, & ſuper quatuor non conuertam eum, eò quòd abiecerit legem Domini, & mandata eius non cuſtodierit; deceperunt enim eos idola ſua poſt quæ abierant patres eorum.

5. Et mittam ignem in Iuda, & deuorabit ædes Ieruſalem.

Vers. 1. SVPER TRIBVS SCELERIBVS MOAB] Cap. 1. quatuor gentium quatuor ſcelera arguit, eiſque punitionem meritam intentauit; nunc hoc capite tres alias gentes ſubnectit, putà Moab, Iſrael & Iuda, iiſque ſingulis eodem ſchemate totidem ſcelera obijcit, & ſimilem pœnam comminatur.

EO QVOD INCENDERIT (Moab) OSSA REGIS IDVMÆÆ] R. Dauid, Clarius, & Arias cenſent, hunc regem fuiſſe filium regis Idumææ, qui à Meſa rege Moab in conflictu captus eo tempore, quo Meſa pugnabat contra Ioſaphat regem Iuda, & contra regem Edom regemque Iſrael; quem tandem Meſa à tribus hiſce regibus obſeſſus, & ad extrema redactus, ex ira & deſperatione mactauit & obtulit dijs ſuis, eúmque quaſi catharma & piaculum cum oſſibus concremauit, & in cineres redegit in conſpectu patris vrbem obſidentis: quo facto pater, putà rex Edom
B indignans regi Iſrael, quòd eum ad hoc bellum excitaſſet, quo in conſpectu ſuo filius mactabatur & cremabatur, fœdus abrupit, & domum rediit, idque cenſent ſignificari illis verbis 4. Reg. 3. 27. *Accipienſq;* (rex Moab) *filium ſuum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocauſtum ſuper murum*, vbi τὸ *filium ſuum*, exponunt *filium eius*, ſcilicet regis Edom: Hebr. enim *vau*, quæ eſt nota pronominis affixi, tam eum, quàm ſuum ſignificat. Verùm Septuag. Chald. Hebræi, S. Hier. Ruffin. Rupert. Lyran. Abulenſis, Burgenſis, Caietan. Vatabl. Pagnin. quin & Philo Biblius, vetus Phœnicum hiſtoricus apud Euſeb. l. 4. Præpar. Euang. ac Ioſephus l. 9. Antiq. c. 3. tradunt regem Moab 4. Reg. 3. immo-
C laſſe filium ſuum, id eſt proprium, non alienum putà regis Edom. Cur id fecerit, varias cauſas afferunt Abul 4. Reg. 3. & Perer. tom. 3. in Geneſ. cap. 22. num. p8. Meliùs ergo Hebræi, S. Hier. Ruffinus, Remigius, Albert. Hugo, Lyran. & Pererius loco iam citato, Ribera & à Caſtro cenſent, hunc fuiſſe ipſummet regem Idumææ, qui cum Ioſaphat & Iorā pugnauit cōtra Moabitas, eóſque obſidens in tantam deſperationem coëgit, vt rex Moab filium proprium dijs ſuis immolaret, vt eorum opem in tanta neceſſitate imploraret & impetraret. Quocirca Moabitas tanto in regem Idumææ odio exarſiſſe, vt eius
D poſteà mortui & ſepulti oſſa effoderint, cremarint & redegerint in cineres. Addunt aliqui, Moabitas ex his cineribus calcem feciſſe, eáque domos ſuas obliniuiſſe, vt perenne odium in regem Edom teſtarentur. Vnde Chald. vertit, *eo quod combuſſerit oſſa regis Idumææ, & oblinierit eis quaſi calce domum ſuam.* Et Hebr. [illegible] *laſid*, tam *in calcem*, quàm *in cineres*, verti poteſt. Vnde & Syrus vertit, *eo quod incenderit oſſa regis Idumææ vſque ad calcem*, vel *cinerem*. Quo præcisè tempore & anno id fecerint Moabitæ, non narrat Scriptura, nec Ioſephus: ſufficit ex hoc loco Amos conſtare, id contigiſſe, & tempore Amos fuiſſe

rem omnibus notam & celebrem: erant enim crebra bella inter regem Moab & Edom, ob viciniam & confinia: & in aliquo horum victor Moab hanc iniuriam & ignominiam intulit regi Edom.

Porrò minatur hic Deus, ſe Moabitarum odia, & crudelitatem in oſſa regis Edom exercitam punitutum, vt oſtendat ſe non tantùm Iudæorum, ſed & aliarum gentium eſſe Deum creatorem, prouiſorem & vindicem, vt quaſi talis ab omnibus agnoſcatur, timeatur & colatur. Porrò inhumanum eſt & probroſum valdè exhumare mortuos, & illorum inſultare cineribus tum quia honor ſepulchri ſunt vltima iuſta naturæ, quæ defunctis decreuit viuorũ pietas apud omnes penè gentes: tum quia hoc eſt cum mortuis dimicare, & eos rurſus quaſi interficere: tum quia animæ fit iniuria cùm eius corpus inhonoratur. Vnde Gentiles ſepulchra dicabant & ſæpè inſcribebant *Dijs manibus*. Hinc peſſimè apud omnes audiuit Cambyſes teſte Herodoto l. 3. qui Amaſis regis Ægypti iam defuncti effodit cadauer, illúdque flagris cædi, vellicari, & ſtimulis pungi iuſſit. Crudelis Sylla C. Marij oſſa effoſſa diſperſit; quod ne ſibi iure talionis fieret, iuſſit ſe poſt mortem cremari. Idem eamdem ob cauſam ſecuti ſunt Romani, vt docet Plin. l. 7. c. 54. Quin & Scythæ cætera deſpicientes, cùm Darius eis metum vel inertiam exprobraret, quòd bellum declinarent, reſponderunt ipſum cogniturum animos & vires Scytharum, cùm ad parentum ſuorum ſepulchra veniſſent: pro ijs enim ſe vſq; ad mortẽ præliaturos. ita Valer. l. 5. c. 4. Hac de cauſa Deus impio Ieroboam, aliíſque regibus Iſrael idololatris, quaſi pœnam extremam minatur, quòd oſſa eorum ſepulchris eruta proijcienda ſint canibus, Ierem. 8. 1. & Baruch. 2. 24.

Hinc moraliter diſce, quantum nefas ſit mortuorum famam lacerare: fama enim pluris eſt quàm oſſa: oſſa laniant canes, famam detractores: canini ergo ſunt, & crudeliores canibus. ita Sanchez.

Vers. 2. Mittam ignem in Moab] per Nabuchodonoſorem, qui quaſi flagellum gentium omnium in manu Dei, quinto anno poſt exciſam Hieroſolymam percuſſit & vaſtauit tam Moabitas, quàm Ammonitas, teſte Ioſepho l. 10. Antiq. c. 11.

Et devorabit ædes Carioth] Aliqui *Carioth* accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum, vertuntque, *vrbes* [illegible]. *kiria* enim in ſingulari eſt vrbs: vnde *carioth* in plurali vocantur vrbes. Vnde Septuag. vertunt, *fundamenta vrbium ſuarum diſperdet*, ſic & Chaldæus.

Melius Noſter, Tigurina & alij, *Carioth* accipiunt vt nomen proprium vrbis & metropolis Moab. Sic enim accipit Ieremias c. 48. 24. Fortè vrbs hæc ab amplitudine dicta eſt *Carioth*, eò quòd vrbes plures in ſe complecteretur, vti Praga, Cracouia, Leodium, Pariſij, tres imò plures vrbes in ſe continent.

Et morietur in sonitu Moab] Tigurina, *in fremitu*. q. d. In ſtrepitu horriſono expugnationis vrbis Carioth, & cæterarum Moabitidarum occidentur & morientur Moabitæ. ita Vatabl. vnde explicans addit: *In clangore tubæ*. q. d. Tubis clangentibus, armis perſonantibus, & hoſtibus vociferantibus cædentur Moabitæ, magno A terrore & horrore.

Svper tribus sceleribus Ivda] A Gentibus tranſit ad Iudam (id eſt, ad duas tribus, Iudam & Beniamin) qui gentium idololatriam & ſcelera imitatus eſt, imò ſuperauit, ideóque ei excidium per eumdem Nabuchodonoſorem & Chaldæos comminatur. Vers. 4.

Trop. S. Hieron. *Auarus*, inquit, *aurum, guloſus ventrem, libidinoſus penem & Beelphegor colit: laſciua mulier, quæ cùm ſit in delicijs, mortua eſt, adorat venereas voluptates.* Hæc ſunt idola Iudæ, id eſt, fidelium & Chriſtianorum.

6. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor non conuertam eum: pro eò quòd vendiderit pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis.

B 7. Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum, & viam humilium declinant: & filius ac pater eius ierunt ad puellam, vt violarent nomen ſanctum meum.

8. Et ſuper veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare, & vinum damnatorum bibebant in domo Dei ſui.

Svper tribus sceleribus Israel] A Iuda Vers. 6.
tranſit ad Iſrael, id eſt, ad decem reliquas tribus, quarum caput erat Samaria; eáſque pariter arguit & plectit ob tria, id eſt multa, ſcelera, & ob quatuor, id eſt quartum, quod eſt crudelitas & C oppreſſio pauperum, nimirum, *eò quòd vendiderit pro argento iuſtum & pauperem.*

R. Samuel Marocchianus tractat. de Aduentu Meſſiæ c. 6. & ex eo Galatin. l. 4. cap. 24. & Adrianus Finus lib. 6. Flagelli Iudæorum ca. 47. cenſent quartum ſcelus fuiſſe, quòd Chriſtum, qui iuſtus fuit per excellentiam & antonomaſiam, vendiderint triginta argenteis. Primum, inquiunt, ſcelus fuit, quòd vendiderint Ioſeph, Geneſ. 37. 28. propter quod puniti ſunt captiuitate Ægyptiaca. Secundum, quòd Dauidem, & in eo Chriſtum ſpreuerint, dicentes: *Non eſt nobis pars in Dauid*: atque adorauerint vitulos aureos, propter quod puniti ſunt captiuitate Aſſyriaca. Tertium, quòd filios ſuos immolarint Moloch & idolis, ac Prophetas eos arguentes occiderint, propter quod puniti ſunt captiuitate Babylonica. Quartum, quòd Chriſtum vendiderint & occiderint, propter quod planè exciD ſi, & deſolatione ſemper duratura vaſtati ſunt à Tito & Romanis. Verùm obſtat, quòd Chriſtus non ab Iſraele, vtpote iam abducto in Aſſyriam, ſed à Iuda venditus, & occiſus ſit, quocirca potiùs Iudæ, quàm Iſraeli hoc ſcelus aſcribendum fuiſſet. Adde, quòd tempore Chriſti nec Iudæi, nec Iſraelitæ coluerunt idola, quæ hic v. 4. in Iuda arguit Propheta. Ad literam ergo loquitur de quolibet iuſto & paupere, ab Iſraelitis iniuſtè vendito & oppreſſo: ſed quia inter hos excelluit Chriſtus, quem Prophetæ habent pro ſcopo, hinc ad Chriſtum quoque videtur acies Prophetæ finaliter dirigi. Primò enim Prophetæ taxant ſcelera ſui ſæculi, deinde ſub ijs taxant ſimilia poſterorum crimina, maximè committen-

da

da tempore Chriſti contra ipſum Chriſtũ: Prophetæ enim omnibus temporibus ſcripſerunt hæc oracula. Vnde & inter ſeptem gentium ſcelera, Amos hoc ponit vltimum, quaſi maximum: tale enim eſt venditio & occiſio Chriſti; præſertim quia non legimus Iſraelitas alio tempore quàm Chriſti, vendidiſſe iuſtum & pauperem verè & propriè. Porrò hoc fuit ſcelus tam Iſraelis, quàm Iudæ: quia poſt vaſtatam ab Aſſyrijs Samariam, Iſraelitæ cladi ſuperſtites fugerunt Hieroſolymam, & cum Iuda commixti coaluerunt in vnam gentem. Nam ab olim, putà à Patriarcha Iacob, Iſrael & Iuda, id eſt, decem tribus & duæ, fuerunt quaſi fratres quocirca ſcelera hìc Iſraeli aſcripta, ad Iudam quoque pertinent. Quartum enim ſcelus Damaſci, & cæterarum gentium, hìc aſſignatur crudelitas: ergo eadem Iudæ quoque aſſignanda videtur: cumque in oraculo Iudæ v. 4. illa non inueniatur, ex onere Iſraelis hoc verſu mutuanda eſt. Id clariùs patebit cap. 3. v. 1. vbi S. Hieron. & alij paſſim, per filios Iſrael intelligunt tam duas, quàm decem tribus, Iſraeli tamen potiùs, quàm Iudæ aſcribit eam Amos: quia ipſe directè & propriè à Deo miſſus fuit ad Iſraelem, non ad Iudam, ac prophetauit in Samaria & Bethel, non in Iudæa & Hieroſolyma; vnde in ſequentibus pergit prophetare contra Iſraelem. Iſraelis ergo onus vltimò ponit, illudque aggrauat, vt de eo continua ſerie prophetet.

Senſus ergo eſt. q. d. Quartum & grauiſſimum ſcelus Iſraelis eſt, *quòd vendiderit pro argento iuſtum*, id eſt iuſtam iuſtorum, putà pauperum innocentiam, cauſam & ſubſtantiam, vt eam in iudicio adiudicaret diuiuibus, propter pecunias & munera accepta ab eis, qui illos illorumque bona iniuſtè inuadebant, & à iudice ſibi dari depoſcebant. Venditio ergo hæc iuſtorum tempore Amos, non fuit ipſorummet iuſtorum; vt cẽſuit Remig. hoc enim eos feciſſe nuſquam legimus, ſed prædiorum & opum eorumdem, qua ſcilicet donis iudici oblatis peruertebant iudicium, ac emebant ab eo ſententiam iniuſtam, per quam ipſe eis adiudicabat bona pauperum. ita Chald. S. Hierooym. Albert. Lyran. Clarius, Arias, Vatabl. Ribera & à Caſtro. Propriè verò quartum hoc ſcelus Iudæ & Iſraelis eſt, *quòd vendiderit*, id eſt venditurus ſit *pro argento*, putà pro triginta argenteis, *iuſtum*, ſcilicet Chriſtum, qui antonomaſticè eſt iuſtus, quia Sanctus ſanctorum. Chriſto enim propriè ſingula hæc verba competunt, & non alteri; & ad Chriſtum, quaſi ad ſcopum & amorem ſuum, data vel leui occaſione & ſimilitudine, ſubitò auolare ſolent Prophetæ. Eſt ergo hìc duplex ſenſus, iſque literalis; vel potiùs prior de iuſtis quibuſlibet tempore Amos literalis, poſterior de Chriſto allegoricus. Denique Arabicus vertit, *eò quòd poſuerunt contra veritatem pro argento & veſtimentis*. q. d. Quia veritatem & iuſtitiam vendiderunt argento, & calceamentis, hoc eſt, viliſſimo pretio.

Et pauperem pro calceamentis] Hebr. eſt duale נַעֲלַיִם *nahalaim*, id eſt, pro duobus calceis, ſiue pro pari calceorum. Perperam R. Salomon, & ex eo Lyran. vertit, *pro clauſuris*. q. d. Sepem qua pauper claudebat agrum, cogebat diues dirui, vt eius agrum inuaderet, & ſuo, qui

A vicinus erat, copularet. Nam Septuag. Chald. & alij paſſim, *nahalaim* vertunt calceos: Remigius propriè id accipit, cenſetque Iſraelitas vendidiſſe pauperes in ſeruos vicinis gentibus, vel ipſis etiam Iſraelitis, idque viliſſimo pretio, putà pro pari calceamentorum. Hoc ſcelus in Iure vocatur plagium, quo ſcilicet homo liber rapitur, venditurque in mancipium; quod proinde lege diuina morte punitur. Exodi 21. 15. *Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxæ morte moriatur*. Lege verò ciuili, putà lege Flauia, punitur verberibus & plagis, à quibus reus dictus eſt plagiarius, & crimen plagium. Verùm hoc iam refutaui, neque veriſimile eſt hominem liberum ab eis tam vili pretio, putà duobus calceis, venditum fuiſſe.

B Meliùs ergo alij cenſent, pauperem hìc dici venditum, eò quòd eius ius, cauſa & ſubſtantia ſit vendita. Sic enim vulgò dicimus hominem vendi, dum in iudicio, vel extra iudicium eius ſtatus vel iura venduntur. ita S. Hieronym. Clarius, Vatabl. Arias, & alij paulò antè citati. Nota adagium, *pro calceamentis*, id eſt, exiguo & vili pretio. Sic vulgò etiamnum dicitur: Non pluris eum facio quàm meos calceos: tanti eum æſtimo, quanti veteres calceos: pro calceis iſtud daba. ita S. Hieron. Sic Chriſtus à Iudæis venditus eſt vili pretio, putà triginta argenteis, qui totidem florenos Brabanticos, vt aliqui; vel, vt alij, dimidiam eorum partem, putà quindecim flor. Brabant. conficiunt. florenus Brabanticus continet quatuor Iulios: quindecim ergo floreni faciunt ſexaginta Iulios, putà quinque aureos. Annon hoc vile pretium, quo Dominus vniuerſorum æſtimatus & venditus eſt? Minùs rectè

C Theodor. ſic exponit. q. d. Iudices, Aduocati & Procuratores, ita affligebant pauperes cauſam ſuam agentes, vt cùm non haberent quod pro ſtipendio eis ſoluerent, ſordida auaritia & tyrannide calceos eis exuerent, & raperent. Et Clarius, q. d. Diues inuadens agrum pauperis, cogebat illum renunciare iuri ſuo extracto calceo, iuxta morem Iſraelitarum, qui narratur Ruth. 4. 7. Denique Arabicus vertit, *fecerunt pauperes loco calceamentorum*, hoc eſt, vili æſtimarunt, non pluris fecerunt quàm veteres calceos, vt vulgò dicitur.

Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum] q. d. Deprimunt pauperes in iudicio, vt cauſa cadant; quin & extra iu- Vers. 7.

D dicium eoſdem deijciunt & conculcant, æquè ac conculcatur mancipiũ, vel beſtia, quæ in puluerem deijcitur, ibique caput & capillos opplet luto & puluere, vt videatur tota eſſe puluerulẽta. ita S. Hieron. Notat diuitum faſtum & ſæuitiam in pauperes. Nam vt rectè aduertit P. Pineda lib. 6. de Rebus Salomon. cap. 20. num. 14. apud inſolentiſſimos diuites Iſraelis res non erat inſolẽs, vt obuios pauperes pro libidine peſſumdarent, & iniectu opprimerent pede, ac tantùm non ſuffocarent, animamque extorquerent. Vnde Septuag. vertunt, *conculcabant ſuper puluerem terræ, & pugnis percutiebant in capite mendicum*; Vatabl. verò & Tigurina, *anhelabant ſuper puluerem terræ in caput tenuium*. q. d. Deſiderant opprimerent pauperes, quos libẽter vident proijci in terram & luto oppleri; Chald. *qui contemnunt quaſi puluerem terræ caput mendicorum*; alij, *qui abſorbent*

bent quaſi puluerem terræ caput pauperum. Hebr. enim סאף *ſcaaph* ſignificat reſpirare, attrahere, anhelare, optare, inhiare, abſorbere. ita Pagnin. Marinus Forſterus, & alij in Lexicis.

ET VIAM HVMILIVM DECLINANT] q.d. *Viam*, id eſt ius, rem & cauſam pauperum in iudicio ob munera ſubuertunt, litémque & victoriam diuiti munera danti transſcribunt. ita Theodor. Vatablus & Arias. Vnde Chald. vertit, *& ius obſcuriorum peruertunt.* Secundo, generaliùs. q. d. *Viam*, id eſt conſilia, inſtituta, conatus pauperum ſubuertunt, eóſque cogunt incœpto deſiſtere, illiſque ſua potẽtia & iniquitate omnis boni aditum & viam præcludunt. Tertiò, ſimpliciùs, & magis connexè ad præcedentia: *viam humilium*, id eſt, humiles & pauperes viatores, vt ſit hypallage, *declinant*, id eſt deijciunt, & in terram proſternunt, ac conculcant. Hoc enim aptè reſpondet priori hemiſtichio, quo dixit: *Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum.* Solent enim Hebræi, in rhythmis præſertim & carminibus, poſteriori hemiſtichio idem aut quaſi idem dicere, quod dixerant priori. Simile eſt Iob 24. 3. *Subuerterunt pauperum viam, & oppreſſerunt pariter manſuetos terræ.* Vbi vide P. Pinedam, qui decem expoſitiones illius æquè ac huius loci affert. Aliter S. Hier. q. d. *In tantum eleuantur ſuperbiâ, vt nolint cum humilibus ambulare vel agere:* & Lyranus. q. d. Cùm in via occurrunt pauperi, ex faſtu cogunt eum ſibi cedere, & de via declinare. Myſticè Albertus. q. d. Pauperum bona diripiũt, itáque cogunt eos vel per impatientiam, vel per indigentiam à via virtutis & iuſtitiæ declinare ad furta, aliáque ſcelera, vt victum ſibi comparent. Primus ſenſus eſt literalis & genuinus: *via* enim in Script. ſæpè rem, negotium, ius & cauſam ſignificat.

Mon. ad Aduocatos iura peruertentes.

Notent hæc iudices & aduocati, qui pauperes opprimunt, cùm ex iuramento eos tueri, imò ex officio cauſam eorum gratis agere teneantur. Audiant fulmen Dei Deuteron. 27. 19. *Maledictus qui peruertit iudicium aduenæ, & pupilli, & viduæ. Et dicet omnis populus: Amen.* Rectè S. Ambr. in ſermon. *Iuſtè Aduocato dicitur: Redde quod accepiſti, quoniam contra veritatem feciſti, iniquitati adſuiſti, iudicem fefelliſti, iuſtam cauſam oppreſsiſti, de falſitate viciſti.* Caſſiod. in pſal. 73. *Hi, ait, ſunt in conuiuijs ſcurræ, in exactionibus harpyiæ, ad fallendum vulpes, ad ſuperbiendum tauri, ad conſumendum minotauri. Hi ſunt, quorum ſi nares afflauerit cuiuſquam rubiginoſi aura marſupij, confeſtim videbit ibi oculos Argi, & manus Briarei, & Sphyngarum vngues, & periuria Laomedontis, Vlyſsis argutias, Sinonis fallacias, fidem Polymneſtoris, & pietatem pigri Leonis adhiberi.* Et Alanus libr. de Conqueſtione naturæ: *Si quis armatus eſt pecuniâ, tamquam loricis argenteis, torrentis impetum Tullianum, fulgur incurſus Hectorei, robur virtutis Herculeæ, verſipelles Vlyſsis vilipendit aſtutias. Intantum enim habendi fames incanduit, vt Dialecticæ muta ſit ſubtilitas, Rhetoricæ langueſcat ciuilitas, vbi nummorum perorat pluralitas. Nummus vincit, nummus regnat, nummus imperat vniuerſis.* Hæc de tabulis litigioſis, & auaris & iniquis: veri enim Aduocati Iuris tutores, pauperum patroni, noui Iuones ſunt.

ET FILIVS, AC PATER EIVS IERVNT AD PVELLAM, *eamdem*, vt habent Septuag. Notat Iſraelitarum inceſtum, quòd filius ſocru, id eſt vxore patris, vel potiùs pater nuru, id eſt ex ore filij abuteretur, inquit S. Hieron. Remig. Hugo & Lyran. Aut certè eamdem puellam & meretricem haberet vterque pro concubina: itáque VIOLARENT NOMEN SANCTVM DEI] exponendo illud infamiæ & ludibrio Gentibus, dicentibus: Ecce quàm ſpurci & obſcœni ſunt Iſraelitæ; quàm ſpurca ergo eorum fides & religio ſit oportet: & qualis eorum Deus, qui iſta tolerat, nec punit! Huius blaſphemiæ cauſam dabant ſuo inceſtu Iſraelitæ.

ET SVPER VESTIMENTIS PIGNORATIS ACCVBVERVNT IVXTA OMNE ALTARE] Iſraelitæ cœnaturi, vel conuiuaturi non ſedebant ad mẽſam, ſed iuxta eam diſcumbebant, id eſt, iacebant in lectulis, qui inde cœnatorij dicebantur. Ita diſcubuit in lectulo Chriſtus in domo Simonis leproſi, cùm à tergo ei Magdalena pedes lachrymis ſuis lauit. Taxat ergo eos quòd immolantes victimas vitulis aureis in Dan & Bethel, ex ijſque deinde iuxta altare epulantes, diſcumberent in lectulis & veſtibus, quas à pauperibus præſertim nolentibus edere hoſce vitulos, vi extorſerant, quaſi pignora pro debitis: aut quòd ijs diuenditis ex pretio victimam & epulum inſtruerent: vnde ad illud accumbentes, cenſebantur ad veſtes pauperum pignoratas diſcumbere, & ſuper ijs epulari; cùm tamen Deus iuſſiſſet pignus pauperi ante noctem reddi, Deut. 24. 12. ita Hebræi, & ex eis S. Hier. Lyran. & Vatabl. Peccabant ergo dupliciter. Primò, quòd has veſtes eriperent pauperi; Secundò, quòd ijs colerent idola. ita Sanchez. Vers. 8.

Aliter Septu. qui per accubitum intelligunt concubitum. *Veſtimenta*, inquiunt, *torum ligantes funibus.* παραπετάσματα, id eſt *velamina, faciebant adhærentia altari*, vt nemo eos ibi in idolio concumbentes & fornicãtes videret. Sic enim Beelphegor colebant fornicando iuxta eius idolum & altare, vt patet Num. 25. 1. ita Sept. explicat S. Hieron. & Theodor. Vndè Syrus & Arabicus vertunt, *colligauerunt veſtimenta ſua funibus, & fecerunt inceſſus coram templo meo, & biberunt vinum cum luſu in domo deorum ſuorum.*

Denique Clarius cenſet, eos dormiendo in veſtibus hiſce in pignus acceptis captaſſe oraculum, vti Græci dormientes in pelle arietis Ioui immolati, captabant eius reſponſum, teſte Herodoto l. 8. Talia fuerunt lectiſternia Gentilium in fano Serapidis, Æſculapij, Podalyrij & aliorum, quibus incubantes ſomnia captabant, de quibus P. Delrio Diſquiſit. Magic. lib. 4. cap. 3. qu. 6. Huc accedit explicatio Martini de Roa libr. 2. Singul. cap. 9. qui per veſtes pigneratas accipit ſacras, quibus ſe ſuis dijs deuouebant & conſecrabant. Erant hæ veſtes inquit, quæ quaſi pignus deuotionis, aut initiationis, dijs conſecrabãtur; aut quæ ipſi initiati deuotique tamquam inſigne eius numinis, cui ſeſe dicauerant, geſtabant. Sic ait Cicero Philip. 14. *Mars ipſe ex acie fortiſſimum quemque pignerari ſolet*, id eſt, tamquam ſuum, ſibique deuotum & debitum vſurpare. Et Suet. in Claudio c. 10. *Primus Cæſarum*, inquit, *fidem militis etiam præmia pigneratus*, id eſt quaſi pignore ſibi obligans. Et Seneca lib. 3. de Benef. cap. 4. *Nemo non victuram in animo ſuo memoriam dixit, nemo non deditum ſe & deuotum profeſſus eſt, & ſi quod aliud humilius verbũ, quo ſe oppigneraret.*

tares, inuenis, id eſt, quo ſe illi conſecratum aut A deuotum ſignificaret. Simili modo erant hæ veſtes dijs eorum oppigneratæ, per eáſque ſeipſos dijs ſuis oppignerabant & deuouebant. Subdit tamen Roa, pignora hic potiùs iudicialia ſignificari, quæ Iuriſperitis ea dicuntur, in quorum poſſeſſionem quis à iudice mittitur: ſiue quæ aliquo iure cuipiam adiudicata attributáque ſunt eſto iniuſtè, vti hic fiebat. Ergo veſtis pignorata non eſt aliud quàm veſtis damnatorum, vt vinum etiam damnatorum, de quo ſequitur.

Et vinvm damnatorvm (quos per calumniam & vim damnarant ad ſpolium, vel ad mortem. Vnde Septuag. vertunt, *vinum de calumnijs bibebant*; Chald. *bibebant vinum rapinæ*. vtique expreſſum ex oppreſſione & conculcatione pauperum) bibebant in domo Dei svi] q.d. Pauperes, præſertim Dei veri cultores, nec in Dan B & Bethel, ſed in Ieruſalem ſacrificantes, calumnijs & falſis teſtibus circumuentos damnabant, boniſque mulctabant; ex quibus inſtituebant ſympoſia, ſéque inebriabant in ſuis idolijs, quaſi hac idololatria, calũnia, rapina & ebrietate deos ſuos honoraturi, & Deum verum Iudæorum offenſuri ita S. Hieron. Theodor. Lyran. & Vatabl. Paulò aliter P. Prado in Ezech. 23.31. Bibebant, ait, vinum damnatorum, id eſt, vinum generoſum, delicatum, pretioſum, quale propinari ſolet damnatis à familiaribus & amicis, vt animoſiùs tolerent cruciatus, & ſupremum mortis agonem; quaſi ſola gula & ebrietas hic eis improperetur. Verùm prior ſenſus ſimplicior, plenior & neruoſior eſt. Simile ſcelus impijs improperat Iob c.24.6. *Agrum*, ais, *non ſuum demetunt, & vineã eius quem vi oppreſſerunt vindemiant*, C vti fecit Achab in agro Naboth, 3 Reg.21. Porrò ex damnatorum bonis olim dijs ſacrificari conſueuiſſe, docet Seruius in illud Æneid. 4.

Simul Diuûm templis indicit honorem.

Indici, inquit, *dicuntur, quia paupertas maiorum ex collatione ſacrificabat, aut certè de bonis damnatorum; vnde & ſupplicia dicuntur.* Ac D. Iſidorus lib.6. ex Feſto: *Supplicatione*, ait, *quæ ſunt de bonis paſſorum ſupplicia.* Hinc etiam ſacer homo, ſacra bona, & ſacrum pro execrando ſumptum, quia ſacræ res de bonis execrandorum fiebant. Audi rurſum Iſidorum, & ex eo Martinum de Roa l. 2. Singular. c.9. *Supplicium propriè dicitur, non qui quoquo modo punitur, ſed ita damnatur, vt bona eius conſecrentur, & in publicum redigantur. Nam ſupplicia dicebantur ſupplicamenta, & ſupplicium dicitur de cuius damnatione delibatur aliquid Deo: vnde & ſupplicare.* Vinum ergo damnatorum eſt, quod ex D damnatorum mulcta & ſupplicio comparabatur; ex quo dijs ſacrificare, ac proinde conuiuari etiam peracto ſacrificio veteres conſueuere.

9. Ego autem exterminaui Amorrhæum à facie eorum; cuius altitudo, cedrorum altitudo eius, & fortis ipſe quaſi quercus: & contriui fructum eius de ſuper, & radices eius ſubter.

10. Ego ſum, qui aſcendere vos feci de terra Ægypti, & duxi vos in deſerto quadraginta annis, vt poſſideretis terram Amorrhæi.

A 11. Et ſuſcitaui de filijs veſtris in prophetas, & de iuuenibus veſtris nazaræos: numquid non ita eſt filij Iſrael, dicit Dominus?

12. Et propinabitis nazaræis vinum: & prophetis mandabitis, dicentes: Ne propheteris.

13. Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.

14. Et peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſaluabit animam ſuam.

15. Et tenẽs arcum non ſtabit, & velox pedibus ſuis nõ ſaluabitur, & aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam.

B 16. Et robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in illa die dicit Dominus.

Ego avtem exterminavi Amorrhævm] Verſ. 9. q.d. Ego duce Ioſue Chananæâ expuli Amorrhæos, aliáſque ſex gentes eius incolas, eámque dedi vobis, ô Iſraelitæ: hæccine ergo mihi rependitis? Recenſet beneficia eis præſtita, vt eorum ingratitudinem & apoſtaſiam acriùs arguat. Nominat Amorrhæos præ cæteris: quia hi tam ſtatura & robore, quàm ſæuitia & ſcelere ſuperabant cæteros Chananæos: inde dicti ſunt Amorrhæi hebr. id eſt, loquentes, ſiue famoſi & frequenti ſermone celebrati, ait S. Hieron. Vnde ſubdit:

Cvivs altitvdo, cedrorvm altitvdo eivs] q. d. Amorrhæi alij & proceri erant inſtar C cedri: q. d. Erant gigantes. Eſt hyperbole: & hebraiſmo redundat pronomen eius. Simile eſt illud Virg.

Abietibus iuuenes patrijs & montibus æquos.

Et fortis ipse (populus Amorrhæus) qvasi qvercvs] De qua Seneca in Herc. Oetæo.

Gemit illa multo vulnere impreſſo minax,
Frangitque cuneos, reſilit excuſſus chalybs:
Vulnuſq; ferrum patitur, & truncum fugit.

Sic Lucan. lib. 1. Pompeium aſſimilat quercui: hæc enim eſt fortitudinis ſymbolum, ait Pierius hierogl. 51. Sic & Philo, ait S. Hieron. Eſau vocat δρύινον, id eſt, quercinum, roboreum, quaſi ex quercu exciſum: imò Feſtus à robore, id eſt quercu, robur dictum putat. Senſus ergo eſt, ait Ruffinus. q.d. *Siluam Gentium longa iam ætate præualidam, ita celſus verticibus comminantem, & profundis radicibus innitentem, ſedulus, quaſi caſtro-* D *rum metator excidi, ne habitationis latæ ſaltem impedimenta ſentiretis. Quidquid ergo roboris fuerat, ſtirpitus amputaui.*

Et contrivi frvctvm eivs desvper, et radices eivs svbter] q.d. Penitus hunc populum euerti, inſtar cedri, cuius tam ſurſum rami quàm deorſum radices ſuccinduntur. Perſtat enim in metaphora & ſimilitudine cedri. Porrò per ramos & radices accipi poſſunt filij & patres. Deus enim volens gentem & ſtirpem tam impiam radicitus delere, iuſſerat Moſi & Ioſue, vt Chananæos omnes, etiam pueros & infantes, occiderent, itáque omne eorum ſemen abolerent Deut. 7.2. Ioſue 6 21. Sapient. 12.15. vbi Chananæi vocantur *ſemen maledictum*. ita Theodor. Remig. & Aſias.

Vers. 11. Et ſuſcitavi de filiis veſtris in Prophetas] q.d. Filios veſtros impleui ſpiritu prophetiæ feciq́ue Prophetas, eaq́ue ratione tam filios veſtros, quàm vos in filijs euexi & honoraui.

Et de iuvenibus veſtris Nazaræos] Repete *ſuſcitaui.* Nazaræi erant quaſi Religioſi legis veteris, qui vt Deo meliùs vacarent, ex voto abſtinebant vino, & geſtabant cæſariem intonſam, ideoq́ue dicti ſunt Nazaræi, id eſt, ſeparati à mundo, & addicti Deo. Vnde & Nazian. orat. in laudem S. Baſilij. Religioſos noſtros vocat Nazaræos. Vide dicta Num. 6. Nota hic nazaræatum, id eſt ſtatum Religionis, & vocationem ad eam, vitamq́ue in ea, eſſe opus Dei, quòd nec niſi Deo auctore ſuſcipi, nec niſi eo adiutore retineri poteſt. Inſuper eamdem eſſe magnum Dei donum quo Deus honorat B familias, eiſq́ue benedicit dum filios earum in eum ſibi, quaſi in ſuam familiam, adſciſcit, eóſque facit quaſi aulicos aulæ ſuæ cæleſtis; vt meritò parentes hoc Dei donum in filijs impedire & euertere non debeant, niſi Deo ingrati eſſe, eique reſiſtere velint; ſed potiùs de eo ſibi gratulari, Deóque gratias agere, ac filios eò impellere, eóſque Deo eorum creatori offerre, imò reddere, vti docent S. Baſil. in Aſcet. S. Chryſ. l. 3. Contra vituper. vitæ monaſt. S. Ambr. l. 1. de Virg. S. Bern. ep. 111. Vide P. Platum l. 3. de Bono ſtatus Religioſi c. 35. & l. 2. c. 12. 13. 14. 15. 16. & 19.

Vers. 12. Et propinabatis eis vinum] Ita legunt omnes Codices Latini, Græci & Hebræi, in præterito. Vnde in Romanis vitio typographico irrepſiſſe videtur, *Propinabitis & mandabitis*, in futuro. Taxat enim præterita eorum ſcelera, ni- C mirum quòd Nazaræis contra votum & profeſſionem eorum, propinarint vinum, & Prophetis à Deo miſſis ad prophetandum mandarint, dixerintque *Ne prophetetis*, itáque Nazaræis & Prophetis, ipſíque Deo eorum datori non tantùm ingrati, ſed & hoſtiliter obluctati fuerint. Qua de cauſa iratus eis vindictam & excidium horribile comminatur. Notent hæc ij qui Clericos & Religioſos ad ſua vota & inſtituta violanda inuitant & ſollicitant. Audiant fulmen Dei quod ſequitur: *Ecce ego ſtridebo*, &c.

Ex hoc loco, ait S. Hieron. *hæreſim ſuam Tatianus Encratitarum princeps ſtatuere nititur, vinum aſſerens non bibendum; cùm & lege præceptum ſit ne Nazaræi bibant vinum; & nunc accuſentur à Propheta, qui propinent Nazaræis vinum.* Eamdem ante ſe- D xennium renouauit fanaticus quidam in Hollandia, dicens Chriſtianis abſtinendum eſſe vino & carne, quòd hiſce veſcens nequeat ſeruare caſtitatem: ſed exploſus ab œnopolis & lanionibus, ac à magiſtratu flagellatus, & in exilium pulſus, inſaniæ ſuæ pœnas dedit.

Vers. 13. Ecce ego ſtridebo ſubter (malè quidam codices legunt *ſuper*. hebr. enim eſt תחת *tachat*, id eſt, *ſubter*, & græcè ὑποκάτω, id eſt, *ſubtus*) vos] Pro *ſtridebo* hebr. eſt מעיק *meic*, quod Primò, Chald. vertit actiuè, *ecce ego adduco ſuper vos anguſtiam, & anguſtijs afficiet vos in loco veſtro, ſicut anguſtijs premitur plauſtrum onuſtum manipulis*; dum ſcilicet manipuli fœni vel ſegetum laxi, ab auriga comprimuntur & ſtringuntur, vt currus capiat multos, itáque iuſtus onus ſuſcipiat. Verſùm Hebr. Græci, & Latini codices legunt, *ſub- A ter vos*, non, *ſuper vos*, vt dixi. Secundò ergo, alij ſic vertunt, *coarctationem*, vel, *compreſſionem facio ſubter vos*, id eſt, coarctabo & anguſtiabo vos vndique, ſubtus & ſupra, ſicut auriga denſat & coarctat manipulos in curru, tam inferiores, quàm ſuperiores. q.d. Multiplicabo & denſabo anguſtias vobis circumquaque, ſicut ſtringuntur & denſantur ſegetes in curru, præſertim imæ, quæ ſubtus ſunt, vt alijs fiat locus, pluréſque ſuper eas poſſint inijci. Vnde Emmanuel & Mariana ex Chald. ſic exponunt: *Stridebo*, id eſt, obſidione vos premam, ſicut plauſtrum premitur & coarctatur plenum manipulis. Hinc & Arabicus Alexand. vertit, *ego deuoluam vos vt plauſtrum voluens.* Tertiò & optimè, vertit Noſter, cui conſentit Tigurina, quæ ſic habet, *en ego onuſtus nimiùm premor, ſtrideoq́; ſub vobis, perinde ac* B *plauſtrũ onuſtum manipulis premitur ac gemit*, quod explicans Vatabl. *Conqueritur*, inquit, *Deus de Iſraelitis, quòd eum onerent peccatis & ſceleribus ſuis: hinc ſequitur, quòd & Deus vos in anguſtias ducturus ſit è quibus eluctari non poſſint.* Et R. Abraham: *Non eſt robur, vt feram vos; ſed gemo ſub onere*, iuxta illud Iſaiæ c. 1. 14. *Laboraui ſuſtinens.* Et c. 43. 24. *Seruire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Optimè S. Hieron. *Idcirco*, inquit, *ſicut plauſtrum ſtipula, vel fœni onere prægrauatum, ſtridore & ſonitu longè exululat, ſic ego peccata veſtra vltrà non ſuſtinens, & quaſi ſtipulam tradens incendio, clamabo & dicam: Peribit fuga à veloce*, &c. Hinc Syrus vertit, *ecce ego anxius* (compreſſus) *ſum* (ero) *ſubter vos vti comprimitur* (angitur) *plauſtrum plenum ſpicis.* Et Arabicus Antioch. *ego deflectar ne ſim veluti* C *index, eo modo quo voluitur plauſtrum plenum arundinibus.*

Vox ergo *ſtridebo* tria ſignificat. Primò, Deũ quaſi grauatum mole peccatorum Iſraelitarum ſub ijs gemere: vnde ait: *ſubter vos.* Secundò, indignari & ſtridere, ac diras omnes impijs cum excidio intentare: ſtridor enim eſt is qui ſequitur: *Peribit fuga à veloce*, &c. Tertiò *ſtridebo*, id eſt, ſtridere faciam, premam, & affligam vos vt ſtrideatis. Hebr. enim מעיק *meic* eſt coniugationis *hiphil*, ac proinde planè actiuum. Vnde Chald. & alij vertunt, *coarctabo vos*, nimirum per Salmanaſar & Aſſyrios, qui obſidebunt & vaſtabunt Samariam. Quocirca Ribera rectè ſic exponit: *Stridebo ſubter vos*, id eſt, *in terra veſtra audiri faciam magnum ſtridorem, & moleſtiſſimum auribus veſtris ſonum*, putà clamorem hoſtium vincen- D tium & exultantium, vlulatum verò veſtrorum ciuium occumbentium, vel captiuorum. Ergo τὸ *ſtridebo*, non tam eſt vox & ſtridor Dei ſub onere gementis, quàm indignantis, vindicantis & punientis. Gemitus enim in Deo non eſt ſignum animi fracti, aut imbecillis; ſed infenſi, ſeſe intendentis, & excitantis ad plagam. Aliter enim gemit qui grauius portat onus quàm vires ferant; aliter gladiator aut lignator, qui tunc gemunt, cùm ſe ad firmitatem & conatum intendunt: ille vt hoſtem ferat, hic vt quercum ſecuri deijciat. Sed in Deo videre eſt vtrumque, & gemitum ac ſtridorem ex faſtidio, & ex offenſione ſuſpirium, quo ſe Dominus excitat ad anhelatã plagam, ait Sanchez. Rurſum *ſtridebo* ſignificat Deũ hic cõparari plauſtro, non tã quatenus ipſe hoſtes inſtar plauſtri onuſti premit & calcat, vti

putant

A putant Abenezra, Lyran. & Palacius, quàm quatenus inſtar plauſtri fœno onuſti, quod ex fœni leuitate nunc in hanc, nunc in illam partem inclinando conquaſſatur, fremit & ſtridet. Vbi Nota, ſtrepitum hoſtium, armorum, prœliorum & bellicæ vaſtitatis, rectè comparari ſtridori plauſtri, quod re leui, putà fœno, vel ſtipula onuſtum magis ſtridet, quàm ſi lapidibus oneretur: lapides enim magis premũt, ſtringunt, onerant, ideòque firmiter degrauant plauſtrum, eiuſque ſucuſſionem & ſtridorem impediunt: contrarium per omnia facit fœnum. Simul appoſitæ voluptates peccatorum rectè comparantur rebus leuibus & vilibus, putà fœno & ſtipulæ, quæ ſtatim marceſcunt, areſcunt, à vento rapiuntur, igne conſumuntur: pari enim modo voluptates tranſeunt, marceſcunt, & igne gehē-
B næ comburuntur. Rurſum pro *fœno* hebr. eſt עָמִיר *amir*, id eſt manipulos, id eſt manipuli, quibus ſignificatur multitudo peccatorum. *Hoc eſt fœnum*, ait, S. Hieronymus, *de quo Propheta pſ.* 128 *Fiant ſicut fœnum ædificiorum, quod priuſquam euellatur exaruit. Et, Omnis caro fœnum: ſtipula autem illa eſt, ſuper cuius incendio flebiliter Propheta Mich. cap.* 7. *complorat dicens: Heu mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit ſtipulam in meſſe, &c. Hoc eſt fœnum, & ſtipula, de quo & Apoſtolus loquitur* 1. *Corinth.* 3. *Ligna, fœnum, ſtipula, vniuſcuiuſque opus manifeſtum fiet: quoniam in die Domini in igne reuelabitur.* Quocirca aliqui apud Vatabl. ſic vertunt, *ecce ego gemere faciam (vos) ſub vobis, id eſt, in locis veſtris*, vel *ſtridere vos faciam*, ſcilicet ſub onere tribulationum. *Muc* enim ſignificat ita aliquid premere, arctare, grauare tot ponderibus & anguſtijs, vt res preſſa & oppreſſa ſub ijs gemat, & ſtridcat in-
C ſtar plauſtri nimis onuſti. Et τὸ *ſub vobis*, vel *ſubter vos*, Hebræis idem eſt quod *in loco veſtro*, vt patet Exodi 16. 29. Habacuc 3. 16. & alibi. ita S. Hier. Remig. Hugo, Lyran. & alij. Conſentiunt Septuag. qui vertunt, *ecce ego voluo* (anguſtias & tribulationes) *ſubter vos* (in loco veſtro) *ſicut voluitur plauſtrum plenum ſtipula*: ita vt eas fugere & effugere non poſſitis. Vnde ſubdit: *Et peribit fuga à veloce*, &c. ita Theod. & S. Hieron. *Voluero*, inquit, *ſe ſubter eos ſicut plauſtrum comminatur Deus, fœno vel ſtipula prægrauatum, vt quia frumentum non habens quod in horrea condatur, fœnum eorum & ſtipula incendio concremetur.* Simili modo *ſtridula plauſtra* dixit Ouid. l. 3. Triſt. eleg. 12. & Virg. l. 8. Æneid. *Stridunt que caminis ſtrictura chalybum.* Et 4. Georg.

Stridere apes vtero & ruptis efferuere coſtis.

Et Æneid. 1.

——*Cardo foribus ſtridebat ahenis.*

D Moral. S. Greg. lib. 32. Moral. cap. 6. *Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno: quia enim fœnum eſt vita carnalium; ſicut ſcriptum eſt: Omnis caro fœnum, in eo quod Dominus vitam carnalium patitur, more plauſtri fœnum ſe portare teſtatur. Cui ſub fœni onere ſtridere, eſt pondera & iniquitates peccãtorum cum querela tolerare.* Addit Ruffinus: Quæritur, ait, Deus, quia diu peccantem populum ſuſtinebat, ſe oneratum inſtar plauſtri, ſed cui onus vilis materiæ contigiſſet. q. d. *Si plauſtrum onuſtum haberet aliquam diſcernendi facultatem, indignantiùs ſine dubio ſtrideret ſi vilia, quàm ſi pretioſa portaret: ſic & Deus noſter maiorem ſe ſarcinam pronunciat experiri, eorum peccata tolerando, in* — *Mor. ſtridor Dei.*

quibus nihil queat de pretioſis ſtudijs perire, ſed qui omnes ad vile fœnum, quod facilè ignibus conſumitur, acceſſerunt. Et Rupert. Fœni, ait, ſimilitudine vtitur, quia plauſtrum fœni tardiùs progreditur, & ideo velociùs comprehenditur ab inſequente, & celerrimè incendio abſumitur.

Allegor. Chriſtus ſtridebit contra reprobos in die iudicij dicens: *Ite maledicti in ignem æternum*: ibique inſtar ferri in igne, iugi follium flatu ſuccenſo, ſtridentes, ſtridere eos faciet: nam, vt ait Matth. 8. 12. *Ibi erit fletus, & ſtridor dentium.*

ET PERIBIT FVGA A VELOCE] Hæc verba accipi poſſunt dupliciter: Primò, quaſi pendentia à verbo *ſtridebo*, quod præceſſit, quaſi ſtridor, vox & rugitus Dei contra impios Iſraelitas, ſit hic: *Peribit* (pereat) *fuga à veloce.* Secundò, quaſi non pendeant à verbo *ſtridebo*, ſed huius ſtridoris Dei ſint fructus & effectus. q. d. Cùm ſtridebit Deus contra Iſrael, omnes communi clade inuoluet, à qua proinde velox eripere ſe non poterit velocitate ſua, nec miles fortis bellica ſua fortitudine, vel agilitate, &c. vt vitam ſuam tueatur & ſeruet. Id ita accidiſſe Iſraeli & Samariæ, cùm eam vaſtauit Salmanaſar, patet 4. Reg. 17. & 18. & 2. Paral. 5. Porrò S. Hieronym. (& ex eo Remig. Albert. & Hugo) ſcribit Rabbinos ſingula hæc adaptare ſingulis regibus Iſrael, à primo Ieroboam vſque ad vltimum Hoſee, hoc modo: *Peribit*, inquit, *fuga à veloci, quem Hebræi Ieroboam filium Nabath intelligunt, qui priùs in Ægyptum fugerat*, perſequente eum Salomone 3. Reg. 11. *Et fortis non obtinebit virtutem ſuam, fortem Baaſam interpretantur, qui fuit ad bella promptiſſimus. Et robuſtus non ſaluabit animam ſuam, hunc Amri ſentiunt. Et tenens arcum non ſtabit, ſiue ſuſtinebit, de Iehu filio Namſi, qui Ioram regem Iſrael ſagitta percuſſit, dictum putant. Et velox pedibus ſuis non ſaluabitur, Manahem intelligunt, qui fruſtra feſtinans, regi Aſſyriorum dona direxit. Et aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam, hunc Phacee filium Romeliæ interpretantur, qui iuncto Aram, id eſt Syro, ſub rege Achaz Iudææ multa vaſtauit. Et robuſtus corde, nudus fugiet in die illa: ſolus Hoſee, qui vltimus rex decem tribuum fuit, & errantem populum ad Dei cultum reuocare conatus eſt, quaſi nudus egreditur de incendio, nudum autem vocat, quia ſub ipſo decem tribus captæ ſunt.* ita Hebræi apud S. Hier. — VERS. 14.

Verùm priora ex his iam erant præterita: hic autem intentatur Iſraeli futura clades extrema, eiuſque excidium, quod cœpit à Phul tempore Manahem; ac perfectum eſt à Salmanaſar tempore Hoſee 4. Reg. 15. 19. & 4. Reg. 18. 9.

TENENS ARCVM NON STABIT] q. d. Sagittarij Iſraelitarum, qui eminus iaciendo ſagittas pugnant, non conſiſtent contra aduerſarios, putà Aſſyrios. ita Vatabl. — VERS. 15.

ROBVSTVS CORDE INTER FORTES NVDVS FVGIET] Tigurina, *qui inter heroës magnanimus eſt, nudus aufugiet in die illa*, putà proiecto clypeo & enſe, inermis. q. d. Viri fortes tam corpore, quàm animo, non ſuſtinebunt imperium Aſſyriorum, ſed cadent animis, & proiectis armis terga vertentes aufugient. Hinc Septuag. vertunt, *fortis non inueniet cor ſuum in potentatibus*; S. Hieronym. legit, *inter potentes nudus fugiet.* Ad literam agitur de Iſraelitis fugientibus Aſſyrios, vt patet ex præcedent. Quare minùs rectè Iſidor. — VERS. 16.

Peluſ.l.1.ep.53.ad literam cenſet hic agi de paſſione Chriſti, & per *nudum* intelligi adoleſcentem, qui *ſindone coopertus ad nudum, carnificum Domini ſæuitiam, relicta ipſis ſindone, effugit.* Myſticè

A cenſet notari hic viros Religioſos, qui ſe terrenis nudant, vt leues & expediti à mortalium fæce, ad eam vitam quæ ab interitu remota eſt, quaſi additis alis euolent.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRophetat Iſraelem Aſſyrijs, & Deo, quaſi leoni rugienti, & aucupi in prædam dandum. Secundò, v.9. aduocat Philiſthinos & Ægyptios, vt videant ſcelera, indeq́; ſtragem Iſraelis, quæ tanta erit, vt ex ea vix duo vel tres, ijq́ue miſeri & ægri euadant; ſed tam ipſe, quàm eius idola & aræ, ac palatia domuſq́ue eburnea diruantur.

Verſ. 1. AVdite Verbum, quod locutus eſt
Dominus ſuper vos filij Iſrael; ſuper
omnem cognationem, quam eduxi
de terra Ægypti, dicens:
2. Tantummodo vos cognoui ex
omnibus cognationibus terræ: idcirco
viſitabo ſuper vos omnes iniquitates
veſtras.
3. Numquid ambulabunt duo pariter,
niſi conuenerit eis?
4. Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi
habuerit prædam? numquid dabit catulus
leonis vocem de cubili ſuo, niſi
aliquid apprehenderit?
5. Numquid cadet auis in laqueum
terræ abſque aucupe? numquid auferetur
laqueus de terra antequam quid
ceperit?
6. Si clanget tuba in ciuitate, & populus
non expaueſcet? ſi erit malum in
ciuitate, quod Dominus non fecerit?
7. Quia non facit Dominus Deus
verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum
ad ſeruos ſuos prophetas.
8. Leo rugiet, quis non timebit?
Dominus Deus locutus eſt, quis non
prophetabit?

Vers. 1. FILII ISRAEL] S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran, & alij, per *filios Iſrael* accipiunt omnes duodecim tribus, ac conſequenter & Iudam, eò quòd ſequatur: *Super omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti.* Verùm ex ſeq. v. 12. & 14. liquet, Prophetam propriè loqui Iſraeli, id eſt, Samariæ & decem tribubus, ita tamen, vt ſermonem mox dilatet & extendat quoque ad Iudam. q. d. Vos ô Iſraelitæ, quin & tu ô Iuda, adeóque omnes quos Deus eduxit ex Ægypto, qui cognati eſtis, vti ſanguine, & ſcelere, futuri & ſimiles in pœna ſtrageque, audite ex ore meo Dei iras, minas & onus, quod vobis imponit. ita Theodor. Albert. Arias & alij.

Vers. 2. TANTVMMODO VOS COGNOVI EX OMNIBVS COGNATIONIBVS TERRÆ] q.d. Vos, ô Iſraelitæ, ſolos ex omnibus gentibus *elegi*, vt vertit Chald. mihi in populum, in familiares, & amicos, imò in filios, vt vos quaſi pater alerem, tuerer, proueherem & exaltarem. Subaudi cum Chald. Vatabl. & alijs: Cur ergo à me ad vitulos aureos

B defeciſtis? *Idcirco viſitabo* (puniam) *ſuper vos omnes iniquitates veſtras.*

Secundò, *cognoui*, id eſt curaui, & curo vos, reſque veſtras per peculiarem prouidentiã, qui vobis legem dedi, tot miracula & bona contuli, pœnas & præmia propoſui, rexi & direxi, imò rego & dirigo, ideoq́ue bene agentibus mihique obedientibus proſpera omnia, malè verò facientibus aduerſa immitto, vt vos quaſi pater caſtigem, eoq́ue quaſi fræno vos infrænem, & per viam virtutis ad me reducam, cùm alias gentes præ vobis non cognoſcere, id eſt, non curare & negligere videar, eaſque vt alienas à me, dimittam ſequi deſideria cordis ſui, in futuro acerrima & æterna pœna eas puniturus. Magnum enim indicium animi verè paterni, & de filiorum commodis ſolliciti eſt, admouere aut ægrotanti cauterium, aut pigritanti aculeos, aut erranti flagellum, ait Sanchez.

C NVMQVID AMBVLABVNT DVO PARITER, NISI CONVENERIT EIS] Septuag. *niſi cognouerint ſe;* Aquila, *niſi conſtituerint inter ſe.* Quæres, quorſum dicitur, & quid ſignificat hoc adagium, & quinque quæ ſequuntur vſque ad v. 6. Et quinam ſunt duo ſimul ambulantes? Reſpondent Primò Theodor. Remig. & à Caſtro in paraphraſi, hoſce duos eſſe Deum & Aſſyrios. q.d. Deus & Aſſyrij pariter ambulant, perguntque ad veſtrum excidium, ô Iſraelitæ: Deus enim eſt qui Aſſyrios in vos immittit, vt ſcelera veſtra puniat. Idem cenſent ſignificari ſequentibus quinque adagijs: putant enim omnia eò ſpectare, vt ſignificent nonniſi Deo vindicante hoſtes immitti, ſicut duo non ambulant ſimul, niſi D priùs inter eos conuenerit, & ſicut leo non rugit, niſi capta præda, & ſicut auceps non aufert laqueum, niſi capta aue, & ita de cæteris: nihil enim eorum fit, niſi poſita conditione; ſic nihil fit in cladibus & excidijs, niſi annuente & puniente Deo. Probant, quia Deus hæc adagia concludens, eorumque ſcopum & ſententiam indicans, ſubdit v. 6. *Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit?* q.d. Hęc duo pariter parique paſſu ambulant, Dominus & malum, ſiue numen & prouidentia, Deus & vindicta, putà caſtigatio impiorum: quia nec eſt Deus ſine prouidentia, ſiue numen ſine vindicta impiorum: nec aliqua eorum vindicta exercetur, ſine Deo & numine. Hic ſenſus ſublimis eſt, & moribus congruens. Vers. 3.

Secundò, Arias cenſet hos duos eſſe Iuda & Iſrael, ſiue duas tribus & decem. Rurſum, eſſe

Nabn-

A Nabuchodonoſor & Salmanaſar. q. d. Iuda & Iſrael ſchiſmate à ſe videntur diuiſi, ſed tamen in idololatria & ſcelere conſentiunt, & pariter ambulant ad colenda eadem idola. Idcirco pariter contra eos ambulabunt Nabuchodonoſor & Salmanaſar: ille vt Iudam, hic vt Iſraelem puniat & perdat. Deus enim vtrumque immittet, & diriget ad idem vtriuſque excidium.

Tertiò, Hugo, Lyranus & Vatabl. per duos hos ſimul ambulantes, accipiunt Deum & Prophetam, v.g. Amos. q.d. ait Vatabl. *Sicut duo nunquam aliquò ſimul proficiſci ſolent ob aliquod negotium, niſi priùs de eo conueniat inter ipſos; ſic Prophetæ per quos prædicam me viſitaturum iniquitates veſtras, vti iam dixi, non accedent ad vos vt hæc annuntient, niſi maximè illis mecum conueniat, vt de hoc vos* B *admoneant. Hac enim ſimilitudine voluit oſtendere præſtantiam prophetiæ, magnumq́ue eſſe inter Deum & Prophetas conſenſum. Vnde paulo poſt v. 7. ſeipſum declarat his verbis: Quia non facit Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos Prophetas.*

Quartò & congruentiùs, magiſque genuinè Rupert. Clarius & Ribera cenſent, hos duos ſimul ambulantes eſſe Deum & populum Iſrael. q.d. Ego Deus ambulaui ſimul cum Iſraele, olim pio & obſequente, cùm ſcilicet eum quaſi manu tenens eduxi ex Ægypto, & per deſertum perduxi in Chanaan: quia tunc ipſe mecum conueniebat, ſinebat ſe à me regi, meumque ductū & legem libens ſequebatur. At nunc me relicto ambulat cum dijs alienis. Quocirca ego pariter non ambulabo cum eo: quòd ipſe cum idolis conuenit, non mecum; ſed potiùs contra eum vt C hoſtis incedam, vti minatus ſum Leuit. 26. 24. putà ambulabo cum eo, vti carnifex cum reo, quem ducit ad furcam; ſicut leo ambulat cum præda quam diſcerpſit; auceps cum aue quam cepit; venator inſtructus laqueo cum fera quam illaqueauit. Rugiam enim in eum quaſi in prædam meam, & per Amos alioſque Prophetas, certum & ineuitabile ei per Aſſyrios exitium prædicam & intentabo.

Tres partes parabolæ. Vt hæc expoſitio explicetur & probetur, ſuppono, quòd, ſicut in fabulis & apologis (v.g. Æſopi) ſunt tres partes, ſcilicet μῦθον, πϱομύθιον, & ἐπιμύθιον, id eſt fabula, profabulatio & affabulatio: profabulatio eſt ipſa prælibatio & quaſi prologus, ſignificans in quos & quorſum dicatur fabula; affabulatio eſt epilogus fabulæ, ſignificans quid ex ea diſcere, quem fructum capere D debeamus: ita pariter in adagijs, ænigmatibus & parabolis ſunt tres partes, putà parabola ipſa, proparabola & poſtparabola. Proparabola eſt ipſe prologus parabolæ, indicans eius finem & ſcopum, qualis eſt illa Lucæ 14. 7. *Dicebat autem ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent.* q. d. Scopus Chriſti in parabola ſequenti, quæ eſt de inuitatis, eſt, taxare ambitioſos, qui primas cathedras & diſcubitus primos ambiunt. Poſtparabola eſt concluſio parabolæ, ſignificans eius vſum & fructum, qualis eſt ibidem v. 11. *Quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, & qui ſe humiliat exaltabitur.*

Hoc ſuppoſito dico, horum ſex adagiorum ſiue parabolarum ſenſum venandum eſſe ex proparabola, ſiue prologo qui immediatè præceſſit; & ex poſtparabola, quæ immediatè poſtea ſubiungitur. Prologus autem hic eſt: *Audite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos filij Iſrael, ſuper omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti, dicens: Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ* & maximè id quod mox ſequitur, & immediatè adagia hæc præcedit, nimirum: *Idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.* q.d. Puniam veſtra in me ſcelera, eò quòd cùm ego eduxerim vos ex Ægypto, & vobiſcum iugiter quaſi pater ambulauerim, vos tamen ſuperbè & ingratè vertentes mihi dorſum, me ſpreto ambulaueritis cum idolis & vitulis aureis. Poſtparabola eſt v. 6. *Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit? quia non facit Dominus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus eſt, quis non prophetabit?* q.d. Vti in proparabola dixi, ita in poſtparabola dico & repeto, me, non alium, mala & clades vobis intentare per Prophetas, eaq́ue mox reipſa per Aſſyrios inflicturum, vt in vos rugiam & ſæuiam, ſicut leo in prædam, eò quòd tamquam hoſtes contra me inceſſeritis, ambulantes cum idolis, qui ſunt iurati mihi inimici. Ecce hìc videmus clarè tam prologum, quàm concluſionem parabolæ ſignificare, eò ſpectare parabolas haſce, vt per eas indicet Deus, ſe olim cum Iſraele ambulaſſe quaſi patrem cum filio, eò quòd rectè illi cum eo conueniret: at iam poſt eius apoſtaſiam, ſchiſma & idololatriam, ſe amicam illam præſentiam, & paternam curam opemq́ue ab eo ablaturum, & contra eum inceſſurum, ac per Prophetas ſuos, ſtrages & exitium ei intentaturum, illudq́ue mox illaturum per Aſſyrios. Ergo hic eſt horum ſex adagiorum & parabolarum ſcopus & ſenſus.

Vbi Nota. Duo hìc in poſtparabola ſignificat Deus: prius, nihil mali immitti ciuitati, v.g. Samariæ, niſi à Deo. Secundum, illud ipſum malū ſe ei non infligere, niſi priùs ipſam de eo præmoneat per Prophetas, vt vitam corrigat & malum euadat; vtq́ue ſciat malum, cùm id ei obuenerit, non aliundè quàm à Deo vindice, qui illud ei per Prophetas comminatus eſt, obuenire. Propheta enim hìc vult fidem & auctoritatem, æquè ac certitudinem conciliare ſuæ prophetiæ ac minis, quas ex Deo Iſraeli intentabit: auctoritatem, dicendo, Deum non facturum quippiam mali Samariæ, niſi illud priùs ſibi reuelarit, & per ſe prænunciarit: certitudinem, dicendo, hæc ſua minacia oracula eſſe ſibi à Deo reuelata, eſſeq́ue minas & verba ipſius Dei, qui eſt prima veritas, falliq́ue aut fallere nequit. Credant ergo Iſraelitæ, has non eſſe minas verbales & inanes, ſed reales & efficaces, vtpote Dei irati & ſæuientis inſtar leonis. Quocirca hìc ſe Propheta non conſtituit alterum, vel ſecundum à Deo, ſed quaſi eumdem cum Deo, ſcilicet vt Dei os & tubam, quæ clangat & rugiat contra Iſrael, qui eſt alter, vel ſecundus à Deo. Duo ergo ambulantes hìc ſunt, Deus per Prophetam minans, & Iſrael minas haſce Dei excipiens. Iam ſecundùm hæc, reliqua quinque adagia ſigillatim explicanda & adaptanda ſunt. Secundum ergo eſt, quod ſequitur: *Numquid rugiet leo,* &c. ita S. Hier. Emman. Mariana & alij.

Allegor. S. Hier. non poſſunt duo, putà Gentiles & Iudæi, ambulare ſimul, niſi conuenerint

in

A THEMAN] Vrbs eſt & regio Idumææ, cuius rex fuit Eliphaz amicus Iob, qui inde dictus eſt Themanites: diſtat à Petra vrbe Arabiæ quinque millibus paſſuum. In hac vrbe viguit ſtudium ſapientiæ, vt patet Baruch 3. 22. Tempore S. Hieronymi villa erat. Ita ipſe in Locis Hebr. Borchardus, Bredemb. & alij in Deſcript. terræ ſanctæ.

BOSRA] Vrbs eſt in Idumæa, non longè à Theman, ita dicta à firmiſſima munitione, vel arce, *Boſra* enim hebr. idem eſt quod munita. Eſt alia Boſra in Arabia, & tertia in Moab. Eſt ſynecdoche: à parte enim præcipua, totam Idumæam intelligit.

Vers. 13. SVPER TRIBVS SCELERIBVS FILIORVM AMMON] Ab Idumæis tranſit ad Ammonitas, eodem ſtylo & cenſura. Ammon fuit filius Lot nothus ex eius inceſtu cum filia: inde prognati

B dicti ſunt filij Ammon, vel Ammonitæ: habitarunt in Arabia: metropolis eorum erat Rabba, quæ poſtea dicta eſt Philadelphia. ita S. Hier. & Theodor.

EO QVOD DISSECVERIT PRÆGNANTAS (Syrus & Arabicus, *ventres prægnantium*; Arabicus verò Antioch. *quia ſerris ferreis ſecabant prægnantes*) GALAAD] Ne ſcilicet ex matribus grauidis filij naſcerentur, qui terram occuparent: ſed heredibus & incolis deficientibus, ipſi terram eorum inuaderent & occuparent. Vnde ſequitur: *Ad dilatandum terminos ſuos.* Idem auaritiæ crimen, & cupidinem dilatandi ſuos terminos, obijcit Ammonitis Ieremias c. 49. 1. *Numquid*, ait, *non filij ſunt Iſrael, aut heres non eſt ei? cur igitur hereditate poſſedit rex eorum Gad, & populus eius in vrbibus eius habitauit?* ita Theod. Remig. Hugo, & Lyran.

C ac S. Hieron. qui cenſet Ammonitas diſſecuiſſe prægnantes Iſrael eo tempore, quo regnabat Saul, cùm ſcilicet Naas rex Ammon vaſtauit Iabes Galaad, 1. Reg. 11. licèt ibi diſſectionis prægnantium non fiat mentio. Nota. Pro *prægnantes*. heb. eſt הָרוֹת *harot*: quod ſi ab הָרָה *hara*, id eſt concepit, deducas, ſignificat *prægnantes*; ſi ab הַר *har*, id eſt mons, ſignificat *montes*. Vnde Arias, Vatabl. & Pagnin. vertunt; *eò quòd diſſecuerunt montes Galaad*, vt ſcilicet ditionem tramontanam Galaaditarum ſuæ coniungerent: verùm Septuag. Chald. Noſter. Tigurina & alij iam citati, vertunt *prægnantes*. Hoc enim eſt quartum enorme ſcelus, ob quod Ammonitæ à Deo excidio deſtinantur. Diuidere autem montes non eſt enorme ſcelus; ſed diuidere, ſiue ſecare prægnantes, vti fecit Azael rex Syriæ Iſraelitis grauidis, 4. Reg. 15. 16.

D Symbol. Villalpando in Ezech. 24. 14. Prægnantes, ait, vocantur ciuitates munitæ & populoſæ: has enim meritò prægnantibus compares, vtpote populis plenas.

Secare prægnantes Galaad myſticè quid? Tropolog. S. Gregor. 3. p. Paſtor. cap. 25. *Galaad*, inquit, *id eſt, aceruus teſtimonij, eſt Eccleſia, quæ per cunctorum fidelium de Deo, quæ vera ſunt teſtatur. Prægnantes autem Galaad vocantur animæ, quæ intellectum verbi ex diuino amore concipiunt, & ſi ad perfectum tempus veniant, conceptam animæ intelligentiam, boni operis oſtenſione parturæ ſunt. Terminum verò ſuum dilatare, eſt opinionis ſuæ nomen extendere: Secuerunt ergo prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum ſuum: quia nimirum hæreti-*

A *ci mentes fidelium, quæ iam aliquid de veritatis intellectu conceperant, peruerſa prædicatione perimunt, & ſcientiæ ſibi nomen extendunt: paruulorum quippe corda iam de verbi conceptione grauida, erroris gladio ſcindunt, & quaſi doctrinæ ſibi nomen faciunt.* Sic & S. Hieronymus: *Prægnantes*, ait, *ſunt animæ credentium, quæ in principio fidei poſſunt dicere: A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus*, &c. Norent hæc illi, qui puſillos ſcandalizant, atque eos qui parturiunt meliorem vitam, ſeducunt, & partum ſpiritualem impediunt. Hi enim ſunt homicidæ, non corporum, ſed animarum, ac vt tales horrendè à Deo punientur, qui hanc animarum à ſe creatarum & redemptarum ruinam ita ſentit, ſicut ſentit mater dolorem, cùm eius diſrumpuntur viſcera, vt fœtus tradatur lacerandus canibus. Ipſe enim de ſuis ait: *Qui portamini à meo vtero, qui geſtamini à mea vulua*, Iſaiæ

B 46. 3.

IN VLVLATV IN DIE BELLI. Vlulatum tum tubarum, tum militum confligentium, ac victorum & occiſorum, æquè ac vincentium intellige. Hinc Tigurina vertit, *in claſſico in die belli*; Vatabl. *in vociferatione*, quæ ſcilicet fit ſub conflictum. ET IN TVRBINE] Tigur. *in tempeſtate*, id eſt, in valido impetu, in horribili incurſu hoſtium. Hunc enim comparat turbini, qui rapit & ventilat paleas, æquè ac hoſtes hi ventilaturi erant Ammonitas. Hoſtes hi fuere Chaldæi, vt patet Ezech. 21. 20. Ierem. 27. 6. Ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo & alij. Poſtea rurſum vaſtati ſunt Ammonitæ ſub Antiocho, à Iuda Machabæo, 1. Machab. 5. 6. Vers. 14.

Vbi Nota ex Ioſepho. Nabuchodonoſor an-

C no 28. regni ſui, qui fuit vndecimus Sedeciæ regis Iuda, cepit & vaſtauit Ieruſalem: deinde quinto anno pòſt, putà anno regni ſui 23. vaſtauit Ammonitas, Moabitas, Idumæos, cœpitque obſidere Tyrum, quam poſt 13. annos expugnauit anno regni ſui 35. vti oſtendi Daniel. c. 2. initio.

ET IBIT MELCHOM IN CAPTIVITATEM] Melchom, ſiue Melech, vel Moloch, erat idolũ Ammonitarum, ſpeciem habens regis, putà Iouis. Vnde *Melchom* heb. idem eſt quod *rex eorum*, vt vertit Chald. & Vatab. Quis fuerit Melchom, an Iupiter, an Saturnus, dixi Leuit. 18. 21. Septuag. in Vaticano, & apud S. Hier. habent: *Et ibunt reges eorum in captiuitatem, principes eorum, & ſacerdotes eorum ſimul.* Hæc de litera: nunc tropologiam totius capitis accipe. Vers. 15.

Per haſce ſeptem gentes, quæ perſecutæ ſunt Tropol. vitia capitalia.

D Iudam, id eſt, animam & populum fidelem, ſignificantur ſeptem vitia capitalia, putà Primò, per Damaſcum (quæ hebr. idem eſt quod ſanguinis ſaccus, vel ſanguinem potans) gula & guloſi, qui toti in carne & ſanguine volutantur. Secundò, per Gazam, auaritia & auari, quorum totum robur eſt in gaza, id eſt in auro & argento. Idem ſignificat *Aſcalon*, id eſt, vt vertit S. Hieron. in Nomin. Hebr. in Acta, *ignis infamus*, vbi corrige, *ignis infamis*, אֵשׁ *eſc* enim eſt *ignis* קָלוֹן *kalon* eſt *infamia*. Idem ſignificat *Accaron*, id eſt, *ſterilitas* (hanc enim parit auaritia) vel *eradicatio* (malè in S. Hiér. in Nom. Hebr. in Ioſue legitur *eruditio*) *triſtitia*, ait S. Hier. hîc. Tertiò, per Tyrum, ſuperbia & ſuperbi: Tyrus enim ſuperba in mari eminebat quaſi arx. Quartò, per Edõ, id eſt ſangui-

ſanguinarium, ira & iracundi, qui in verba, verbera & cædes prorumpunt. Quintò, per Ammon, libido & libidinoſi: Ammon enim ex inceſtu Lot cum filia natus eſt. Sextò, per Moab, de quo cap. ſequenti v. 1. inuidia & inuidi: Moab enim idem eſt quod *de patre*: quia ipſe patris ſui ex filia fuit filius, ſimul & nepos; ac conſequenter Lot ei fuit tam auus, quàm pater. Sic inuidi fratres excludunt, eorumque locum, opes & nomen ſibi arrogant, perinde ac nepotes non rarò excludunt patruos, imò fratres & parentes ſuos ab auita hereditate. Septimò, Iſrael ſunt acedia & acedi, qui ex pigritia ad paupertatem redacti, vendunt pro argento iuſtum, & pauperem pro

A calceamentis, vti de ijs dicetur c. 2. v. 6.

Cuiuſque horum quatuor ſcelera ſunt, quatuor gradus vitij cuiuſque: ſcilicet Primus eſt, peccatum voluntatis; Secundus, operationis; Tertius, conſuetudinis; Quartus, gloriationis, vti dixi verſ. 3. ex S. Hier. & Ruperto. Hoſce omnes Deus diſperdet in die iudicij, mittetque in ignem gehennæ, eò quòd pios perſecuti ſint, & fœdus fratrum ruperint, ſuſcitando bellum inter carnem & ſpiritum, imò faciendo vt caro incarceraret & opprimeret ſpiritum, cui quaſi frater, imò quaſi ſeruus obſequi & ſeruire debuerat.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

OB tria & quatuor ſcelera Moab v. 1. & Iuda v. 4. & Iſraelis v. 6. cladem & excidium intentat, ac deinceps Iſraeli pergit exprobrare ingratitudinem, eò quod cùm Chananæam, expulſis Chananæis, dono à Deo acceperit, inſuper Prophetas & Nazaræos, ijs tamen ingratè contra Deum, Deíque iuſſum abuſus ſit. Vnde minans ſubdit v. 13. Ecce ego ſtridebo ſubter vos. *&c.*

Verſ. 1. HÆc dicit Dominus: Super tribus
ſceleribus Moab, & ſuper quatuor non conuertam eum: eò quòd incenderit oſſa regis Idumææ vſque ad cinerem.
2. Et mittam ignem in Moab, & deuorabit ædes Carioth: & morietur in ſonitu Moab, in clangore tubæ.
3. Et diſperdam iudicem de medio eius, & omnes principes eius interficiam cum eo, dicit Dominus.
4. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Iuda, & ſuper quatuor non conuertam eum, eò quòd abiecerit legem Domini, & mandata eius non cuſtodierit; deceperunt enim eos idola ſua poſt quæ abierant patres eorum.
5. Et mittam ignem in Iuda, & deuorabit ædes Ieruſalem.

VERS. 1. SVPER TRIBVS SCELERIBVS MOAB] Cap. 1. quatuor gentium quatuor ſcelera arguit, eiſque punitionem meritam intentauit; nunc hoc capite tres alias gentes ſubnectit, putà Moab, Iſrael & Iuda, ijſque ſingulis eodem ſchemate totidem ſcelera obijcit, & ſimilem pœnam comminatur.

EO QVOD INCENDERIT (Moab) OSSA REGIS IDVMÆÆ] R. Dauid, Clarius, & Arias cenſent, hunc regem fuiſſe filium regis Idumææ, qui à Meſa rege Moab in conflictu captus eo tempore, quo Meſa pugnabat contra Ioſaphat regem Iuda, & contra regem Edom regemque Iſrael; quem tandem Meſa à tribus hiſce regibus obſeſſus, & ad extrema redactus, ex ira & deſperatione mactauit & obtulit dijs ſuis, eúmque quaſi catharma & piaculum cum oſſibus concremauit, & in cineres redegit in conſpectu patris vrbem obſidentis: quo facto patet, putà rex Edom

B indignans regi Iſrael, quòd eum ad hoc bellum excitaſſet, quo in conſpectu ſuo filius mactabatur & cremabatur, fœdus abrupit, & domum rediit, idque cenſent ſignificari illis verbis 4. Reg. 3. 27. *Accipienſque* (rex Moab) *filium ſuum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocauſtum ſuper murum*, vbi τὸ *filium ſuum*, exponunt *filium eius*, ſcilicet regis Edom: Hebr. enim *vau*, quæ eſt nota pronominis affixi, tam eum, quàm ſuum ſignificat. Verùm Septuag. Chald. Hebræi, S. Hier. Ruffin. Rupert. Lyran. Abulenſis, Burgenſis, Caietan. Vatabl. Pagnin. quin & Philo Biblius, vetus Phœnicum hiſtoricus apud Euſeb. l. 4. Præpar. Euang. ac Ioſephus l. 9. Antiq. c. 3. tradunt regem Moab 4. Reg. 3. immo-
C laſſe filium ſuum, id eſt proprium, non alienum putà regis Edom. Cur id fecerit, varias cauſas afferunt Abul 4. Reg. 3. & Perer. tom. 3. in Geneſ. cap. 22. num. 98. Meliùs ergo Hebræi, S. Hier. Ruffinus, Remigius, Albert. Hugo, Lyran. & Pererius loco iam citato, Ribera & à Caſtro cenſent, hunc fuiſſe ipſummet regem Idumææ, qui cum Ioſaphat & Ioram pugnauit contra Moabitas, eóſque obſidens in tantam deſperationem coëgit, vt rex Moab filium proprium dijs ſuis immolaret, vt eorum opem in tanta neceſſitate imploraret & impetraret. Quocirca Moabitas tanto in regem Idumææ odio exarſiſſe, vt eius
D poſteà mortui & ſepulti oſſa effoderint, cremarint & redegerint in cineres. Addunt aliqui, Moabitas ex his cineribus calcem feciſſe, eáque domos ſuas obliniuiſſe, vt perenne odium in regem Edom teſtarentur. Vnde Chald. vertit, *eo quod combuſſerit oſſa regis Idumææ, & oblinierit eis quaſi calce domum ſuam*. Et Hebr. לשיד *laſid*, tam *in calcem*, quàm *in cineres*, verti poteſt. Vnde & Syrus vertit, *eo quod incenderit oſſa regis Idumææ vſque ad calcem*, vel *cinerem*. Quo præciſè tempore & anno id fecerint Moabitæ, non narrat Scriptura, nec Ioſephus: ſufficit ex hoc loco Amos conſtare, id contigiſſe, & tempore Amos fuiſſe

rem omnibus notam & celebrem: erant enim crebra bella inter regem Moab & Edom, ob viciniam & confinia: & in aliquo horum victor Moab hanc iniuriam & ignominiam intulit regi Edom.

Porrò minatur hîc Deus, ſe Moabitarum odia, & crudelitatem in oſſa regis Edom exercitam puniturum, vt oſtendat ſe non tantùm Iudæorum, ſed & aliarum gentium eſſe Deum creatorem, prouiſorem & vindicem, vt quaſi talis ab omnibus agnoſcatur, timeatur & colatur. Porrò inhumanum eſt & probroſum valdè exhumare mortuos, & illorum inſultare cineribus tum quia honor ſepulchri ſunt vltima iuſta naturæ, quæ defunctis decreuit viuorũ pietas apud omnes penè gentes; tum quia hoc eſt cum mortuis dimicare, & eos rurſus quaſi interficere: tum quia animæ fit iniuria cùm eius corpus inhonoratur. Vnde Gentiles ſepulchra dicabant & ſæpè inſcribebant *Dijs manibus*. Hinc peſſimè apud omnes audiuit Cambyſes teſte Herodoto l. 3. qui Amaſis regis Ægypti iam defuncti effodit cadauer, illúdque flagris cædi, vellicari, & ſtimulis pungi iuſſit. Crudelis Sylla C. Marij oſſa effoſſa diſperſit; quod ne ſibi iure talionis fieret, iuſſit ſe poſt mortem cremari. Idem eamdem ob cauſam ſecuti ſunt Romani, vt docet Plin. l. 7. c. 54. Quin & Scythæ cætera deſpicientes, cùm Darius eis metum vel inertiam exprobraret, quòd bellum declinarent, reſponderunt ipſum cogniturum animos & vires Scytharum, cùm ad parentum ſuorum ſepulchra veniſſent: pro ijs enim ſe vſque ad mortẽ præliaturos. ita Valer. l. 5. c. 4. Hac de cauſa Deus impio Ieroboam, aliiſque regibus Iſrael idololatris, quaſi pœnam extremam minatur, quòd oſſa eorum ſepulchris eruta proijcienda ſint canibus, Ierem. 8. 1. & Baruch. 2. 24.

Hinc moraliter diſce, quantum nefas ſit mortuorum famam lacerare: fama enim pluris eſt quàm oſſa: oſſa laniant canes, famam detractores: canini ergo ſunt, & crudeliores canibus. ita Sanchez.

Vers. 2. MITTAM IGNEM IN MOAB] per Nabuchodonoſorem, qui quaſi flagellum gentium omnium in manu Dei, quinto anno poſt exciſam Hieroſolymam percuſſit & vaſtauit tam Moabitas, quàm Ammonitas, teſte Ioſepho l. 10. Antiq. c. 11.

ET DEVORABIT ÆDES CARIOTH] Aliqui *Carioth* accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum, vertuntque, *vrbes* קריות. *kiria* enim in ſingulari eſt vrbs: inde *carioth* in plurali vocantur vrbes. Vnde Septuag. verterunt, *fundamenta vrbium ſuarum diſperdes*, ſic & Chaldæus.

Melius Noſter, Tigurina & alij, *Carioth* accipiunt vt nomen proprium vrbis & metropolis Moab. Sic enim accipit Ieremias c. 48. 21. Fortè vrbs hæc ab amplitudine dicta eſt *Carioth*, eò quòd vrbes plures in ſe complecteretur, vti Praga, Cracouia, Leodium, Pariſij, tres imò plures vrbes in ſe continent.

ET MORIETVR IN SONITV MOAB] Tigurina, *in fremitu*. q. d. In ſtrepitu horriſono expugnationis vrbis Carioth, & cæterarum Moabitidarum occidentur & morientur Moabitæ. ita Vatabl. vnde explicans addit: *In clangore tubæ*. q. d. Tubis clangentibus, armis perſonantibus, & hoſtibus vociferantibus cædentur Moabitæ, magno terrore & horrore.

SVPER TRIBVS SCELERIBVS IVDA] A Gentibus tranſit ad Iudam (id eſt, ad duas tribus, Iudam & Beniamin) qui gentium idololatriam & ſcelera imitatus eſt, imò ſuperauit, ideóque ei excidium per eumdem Nabuchodonoſorem & Chaldæos comminatur. Vers. 4.

Trop. S. Hieron. *Auarus*, inquit, *aurum, guloſus ventrem, libidinoſus penem & Beelphegor colit: & laſciua mulier, quæ cùm ſit in delitijs, mortua eſt, adorat venereas voluptates.* Hæc ſunt idola Iudæ, id eſt, fidelium & Chriſtianorum.

6. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor non conuertam eum: pro eò quòd vendiderit pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis.

7. Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum, & viam humilium declinant: & filius ac pater eius ierunt ad puellam, vt violarent nomen ſanctum meum.

8. Et ſuper veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare, & vinum damnatorum bibebant in domo Dei ſui.

SVPER TRIBVS SCELERIBVS ISRAEL] A Iuda Vers. 6. tranſit ad Iſrael, id eſt, ad decem reliquas tribus, quarum caput erat Samaria; eáſque pariter arguit & plectit ob tria, id eſt multa, ſcelera, & ob quatuor, id eſt quartum, quod eſt crudelitas & oppreſſio pauperum, nimirum, *eò quòd vendiderit pro argento iuſtum & pauperem.*

R. Samuel Marochianus tractat. de Aduentu Meſſiæ c. 6. & ex eo Galatin. l. 4. cap. 24. & Adrianus Finus lib. 6. Flagelli Iudæorum ca. 47. cenſent quartum ſcelus fuiſſe, quòd Chriſtum, qui Iuſtus fuit per excellentiam & antonomaſiam, vendiderint triginta argenteis. Primum, inquiunt, ſcelus fuit, quòd vendiderint Ioſeph, Geneſ. 37. 28. propter quod puniti ſunt captiuitate Ægyptiaca. Secundum, quòd Dauidem, & in eo Chriſtum ſpreuerint, dicentes: *Non eſt nobis pars in Dauid*: atque adorauerint vitulos aureos, propter quod puniti ſunt captiuitate Aſſyriaca. Tertium, quòd filios ſuos immolarint Moloch & idolis, ac Prophetas eos arguentes occiderint, propter quod puniti ſunt captiuitate Babylonica. Quartum, quòd Chriſtum vendiderint & occiderint, propter quod planè exciſi, & deſolatione ſemper duratura vaſtati ſunt à Tito & Romanis. Verùm obſtat, quòd Chriſtus non ab Iſraele, vtpote iam abducto in Aſſyriam, ſed à Iuda venditus, & occiſus ſit, quocirca potiùs Iudæ, quàm Iſraeli hoc ſcelus aſcribendum fuiſſet. Adde, quòd tempore Chriſti nec Iudæi, nec Iſraelitæ coluerunt idola, quæ hîc v. 4. in Iuda arguit Propheta. Ad literam ergo loquitur de quolibet iuſto & paupere, ab Iſraelitis iniuſtè vendito & oppreſſo: ſed quia inter hos excelluit Chriſtus, quem Prophetæ habent pro ſcopo, hinc ad Chriſtum quoque videtur acies Prophetæ finaliter dirigi. Primò enim Prophetæ taxant ſcelera ſui ſæculi, deinde ſub ijs taxant ſimilia poſteriorum crimina, maximè committen-

da

da tempore Chriſti contra ipſum Chriſtū: Prophetæ enim omnibus temporibus ſcripſerunt hæc oracula. Vnde & inter ſeptem gentium ſcelera, Amos hoc ponit vltimum, quaſi maximum: tale enim eſt venditio & occiſio Chriſti; præſertim quia non legimus Iſraelitas alio tempore quàm Chriſti, vendidiſſe iuſtum & pauperem verè & propriè. Porrò hoc fuit ſcelus tam Iſraelis, quàm Iudæ: quia poſt vaſtatam ab Aſſyrijs Samariam, Iſraelitæ cladi ſuperſtites fugerunt Hieroſolymam, & cum Iuda commixti coaluerunt in vnam gentem. Nam ab olim, putà à Patriarcha Iacob, Iſrael & Iuda, id eſt, decem tribus & duæ, fuerunt quaſi fratres quocirca ſcelera hîc Iſraeli aſcripta, ad Iudam quoque pertinent. Quartum enim ſcelus Damaſci, & cæterarum gentium, hîc aſſignatur crudelitas: ergo eadem Iudæ quoque aſſignanda videtur: cumque in oraculo Iudæ v. 4. illa non inueniatur, ex onere Iſraelis hoc verſu mutuanda eſt. Id clariùs patebit cap. 3. v. 1. vbi S. Hieron. & alij paſſim, per filios Iſrael intelligunt tam duas, quàm decem tribus, Iſraeli tamen potiùs, quàm Iudæ aſcribit eam Amos: quia ipſe directè & propriè à Deo miſſus fuit ad Iſraelem, non ad Iudam, ac prophetauit in Samaria & Bethel, non in Iudæa & Hieroſolyma; vnde in ſequentibus pergit prophetare contra Iſraelem. Iſraelis ergo onus vltimò ponit, illudque aggrauat, vt de eo continua ſerie prophetet.

Senſus ergo eſt. q. d. Quartum & grauiſſimum ſcelus Iſraelis eſt, *quòd vendiderit pro argento iuſtum*, id eſt iuſtam iuſtorum, putà pauperum innocentiam, cauſam & ſubſtantiam, vt eam in iudicio adiudicaret diuitibus, propter pecunias & munera accepta ab eis, qui illos illorumque bona iniuſtè inuadebant, & à iudice ſibi dari depoſcebant. Venditio ergo hæc iuſtorum tempore Amos, non fuit ipſorummet iuſtorum; vt cẽſuit Remig. hoc enim eos feciſſe nuſquam legimus, ſed prædiorum & opum eorumdem, quæ ſcilicet donis iudici oblatis peruertebant iudicium, ac emebant ab eo ſententiam iniuſtam, per quam ipſe eis adiudicabat bona pauperum. ita Chald. S. Hieronym. Albert. Lyran. Clarius, Arias, Vatabl. Ribera & à Caſtro. Propriè verò quartum hoc ſcelus Iudæ & Iſraelis eſt, *quòd vendiderit*, id eſt venditurus ſit *pro argento*, putà pro triginta argenteis, *iuſtum*, ſcilicet Chriſtum, qui antonomaſticè eſt iuſtus, quia Sanctus ſanctorum. Chriſto enim propriè ſingula hæc verba competunt, & non alteri; & ad Chriſtum, quaſi ad ſcopum & amorem ſuum, data vel leui occaſione & ſimilitudine, ſubitò auolare ſolent Prophetæ. Eſt ergo hîc duplex ſenſus, iſque literalis; vel potiùs prior de iuſtis quibuſlibet tempore Amos literalis, poſterior de Chriſto allegoricus. Denique Arabicus vertit, *eò quòd poſuerunt contra veritatem pro argento & veſtimentis.* q. d. Quia veritatem & iuſtitiam vendiderunt argento, & calceamentis, hoc eſt, viliſſimo pretio.

Et pauperem pro calceamentis] Hebr. eſt duale נַעֲלַיִם *nahalaim*, id eſt, pro duobus calceis, ſiue pro pari calceorum. Perperam R. Salomon, & ex eo Lyran. vertit, *pro clauſuris*. q. d. Sepem qua pauper claudebat agrum, cogebat diues dirui; vt eius agrum inuaderet, & ſuo, qui

A vicinus erat, copularet. Nam Septuag. Chald. & alij paſſim, *nahalaim* vertunt calceos: Remigius propriè id accipit, cenſetque Iſraelitas vendidiſſe pauperes in ſeruos vicinis gentibus, vel ipſis etiam Iſraelitis, idque viliſſimo pretio, putà pro pari calceamentorum. Hoc ſcelus in Iure vocatur plagium, quo ſcilicet homo liber rapitur, vendirurque in mancipium; quod proinde lege diuina morte punitur. Exodi 21. 15. *Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxæ morte moriatur.* Lege verò ciuili, putà lege Flauia, punitur verberibus & plagis, à quibus reus dictus eſt plagiarius, & crimen plagium. Verùm hoc iam refutaui, neque veriſimile eſt hominem liberum ab eis tam vili pretio, putà duobus calceis, venditum fuiſſe.

B Meliùs ergo alij cenſent, pauperem hîc dici venditum, eò quòd eius ius, cauſa & ſubſtantia ſit vendita. Sic enim vulgò dicimus hominem vendi, dum in iudicio, vel extra iudicium eius ſtatus vel iura venduntur. ita S. Hieronym. Clarius, Vatabl. Arias, & alij paulò antè citati. Nota adagium, *pro calceamentis*, id eſt, exiguo & vili pretio. Sic vulgò etiamnum dicitur: Non pluris eum facio quàm meos calceos: tanti eum æſtimo, quanti veteres calceos: pro calceis iſtud daba. ita S. Hieron. Sic Chriſtus à Iudæis venditus eſt vili pretio, putà triginta argenteis, qui totidem florenos Brabanticos, vt aliqui; vel, vt alij, dimidiam eorum partem, putà quindecim flor. Brabant. conficiunt. florenus Brabanticus continet quatuor Iulios: quindecim ergo floreni faciunt ſexaginta Iulios, putà quinque aureos. C Annon hoc vile pretium, quo Dominus vniuerſorum æſtimatus & venditus eſt? Minùs rectè Theodor. ſic exponit. q. d. Iudices, Aduocati & Procuratores, ita affligebant pauperes cauſam ſuam agentes, vt cùm non haberent quod pro ſtipendio eis ſoluerent, ſordida auaritia & tyrannide calceos eis exuerent, & raperent. Et Clarius, q. d. Diues inuadens agrum pauperis, cogebat illum renunciare iuri ſuo extracto calceo, iuxta morem Iſraelitarum qui narratur Ruth. 4. 7. Denique Arabicus vertit, *fecerunt pauperes loco calceamentorum*, hoc eſt, vili æſtimarunt, non pluris fecerunt quàm veteres calceos, vt vulgò dicitur.

Vers. 7.

Qvi conterunt super pulverem terræ capita paupervm] q. d. Deprimunt pauperes in iudicio, vt cauſa cadant; quin & extra iudicium D eoſdem deijciunt & conculcant, æquè ac conculcatur mancipiū, vel beſtia, quæ in puluerem deijcitur, ibique caput & capillos opplet luto & puluere, vt videatur tota eſſe puluerulẽta. ita S. Hieron. Notat diuitum faſtum & ſæuitiam in pauperes. Nam vt rectè aduertit P. Pineda lib. 6. de Rebus Salomon. cap. 20. num. 14. apud inſolentiſſimos diuites Iſraelis res non erat inſolẽs, vt obuios pauperes pro libidine peſſumdarent, & inictu opprimerent pede, ac tantùm non ſuffocarent, animamque extorquerent. Vnde Septuag. vertunt, *conculcabant ſuper puluerem terræ, & pugnis percutiebant in capite mendicum*; Vatabl. verò & Tigurina, *anhelabant ſuper puluerem terræ in capita tenuium.* q. d. Deſiderant opprimerent pauperes, quos libẽter vident proijci in terram & luto oppleri; Chald. *qui contemnunt quaſi puluerem terræ caput mendicorum*; alij, *qui abſor-*

bent quaſi pulverem terræ caput pauperum. Hebr. enim שָׁאַף *ſcaaph* ſignificat reſpirare, attrahere, anhelare, optare, inhiare, abſorbere. ita Pagnin. Marinus Forſterus, & alij in Lexicis.

ET VIAM HVMILIVM DECLINANT] q.d. *Viam*, id eſt ius, rem & cauſam pauperum in iudicio ob munera ſubuertunt, litémque & victoriam diuiti munera danti transſcribunt. ita Theodor Vatablus & Arias. Vnde Chald. vertit, *& ius obſcuriorum peruertunt.* Secundo, generaliùs. q. d. *Viam*, id eſt conſilia, inſtituta, conatus pauperum ſubuertunt, eóſque cogunt incœpto deſiſtere, illiſque ſua potẽtia & iniquitate omnis boni aditum & viam præcludunt. Tertiò, ſimpliciùs, & magis connexè ad præcedentia: *viam humilium*, id eſt, humiles & pauperes viatores, vt ſit hypallage, *declinant*, id eſt deijciunt, & in terram proſternunt, ac conculcant. Hoc enim aptè reſpondet priori hemiſtichio, quo dixit: *Qui conterunt ſuper pulverem terræ capita pauperum.* Solent enim Hebræi, in rhythmis præſertim & carminibus, poſteriori hemiſtichio idem aut quaſi idem dicere, quod dixerant priori. Simile eſt Iob 24. 3. *Subuerterunt pauperum viam, & oppreſſerunt pariter manſuetos terræ.* Vbi vide P. Pinedam, qui decem expoſitiones illius æquè ac huius loci affert. Aliter S. Hier. q. d. *In tantum eleuantur ſuperbiâ, vt nolint cum humilibus ambulare vel agere*: & Lyranus. q. d. Cùm in via occurrunt pauperi, ex faſtu cogunt eum ſibi cedere, & de via declinare. Myſticè Albertus. q. d. Pauperum bona decipiũt, itáque cogunt eos vel per impatientiam, vel per indigentiam à via virtutis & iuſtitiæ declinare ad furta, aliáque ſcelera, vt victum ſibi comparent. Primus ſenſus eſt literalis & genuinus: *via* enim in Script. ſæpè rem, negotium, ius & cauſam ſignificat.

Mor. ad Aduocatos iura peruertentes.

Notent hæc iudices & aduocati, qui pauperes opprimunt, cùm ex iuramento eos tueri, imò ex officio cauſam eorum gratis agere teneantur. Audiant fulmen Dei Deuteron. 27. 19. *Maledictus qui peruertit iudicium aduenæ, & pupilli, & viduæ. Et dicet omnis populus: Amen.* Rectè S. Ambr. in ſermon. *Iuſtè Aduocato dicitur: Redde quod accepiſti, quoniam contra veritatem feciſti, iniquitati adſtitiſti, iudicem fefelliſti, iuſtam cauſam oppreſſiſti, de falſitate viciſti.* Caſſiod. in pſal. 73. *Hi, ait, ſunt in contentionibus ſcurræ, in exactionibus harpyiæ, ad fallendum vulpes, ad ſuperbiendum tauri, ad conſumendum minotauri. Hi ſunt, quorum ſi nares afflaueris cuiuſquam rubiginoſi aura marſupij, confeſtim videbit illic oculos Argi, & manus Briarei, & Sphyngarum vngues, & periuria Laomedontis, Vlyſſis argutias, Sinonis fallacias, fidem Polymneſtoris, & pietatem pigri Leonis adhiberi.* Et Alanus libr. de Conqueſtione naturæ: *Si quis armatus eſt pecuniâ, tamquam loricis argenteis, torrentis impetum Tullianı, fulgur incurſus Hectorei, robur virtutis Herculeæ, verſipelles Vlyſſis vilipendit aſtutias. Intantum enim habendi fames inualuit, vt Dialecticæ muta ſit ſubtilitas, Rhetoricæ langueſcat ciuilitas, vbi nummorum perorat pluralitas. Nummus vincit, nummus regnat, nummus imperat vniuerſis.* Hæc de tabulis litigioſis, & auaris & iniquis: veri enim Aduocati Iuris tutores, pauperum patroni, noui Iuones ſunt.

ET FILIVS, AC PATER EIVS IERVNT AD PVELLAM, *eamdem*, vt habent Septuag. Notat Iſraelitarum inceſtum, quòd filius ſocru, id eſt

A vxore patris, vel potiùs pater nuru, id eſt ex ore filij abuteretur, inquit S. Hieron. Remig. Hugo & Lyran. Aut certè eamdem puellam & meretricem haberet vterque pro concubina: itáque VIOLARENT NOMEN SANCTVM DEI] exponendo illud infamiæ & ludibrio Gentibus, dicentibus: Ecce quàm ſpurci & obſcœni ſunt Iſraelitæ; quàm ſpurca ergo eorum fides & religio ſit oportet: & qualis eorum Deus, qui iſta tolerat, nec punit! Huius blaſphemiæ cauſam dabant ſuo inceſtu Iſraelitæ.

ET SVPER VESTIMENTIS PIGNORATIS ACCVBVERVNT IVXTA OMNE ALTARE] Iſraelitæ cœnaturi, vel conuiuaturi non ſedebant ad mẽſam, ſed iuxta eam diſcumbebant, id eſt, iacebant in lectulis, qui inde cœnatorij dicebantur. Ita diſcubuit in lectulo Chriſtus in domo Simo- **Vers. 8.**
B nis leproſi, cùm à tergo ei Magdalena pedes lachrymis ſuis lauit. Taxat ergo eos quòd immolantes victimas vitulis aureis in Dan & Bethel, ex ijſque deinde iuxta altare epulantes, diſcomberent in lectulis & veſtibus, quas à pauperibus præſertim nolentibus edere hoſce vitulos, vi extorſerant, quaſi pignora pro debitis: aut quòd ijs diuenditis ex pretio victimam & epulum inſtruerent: vnde ad illud accumbentes, cenſebantur ad veſtes pauperum pignoratas diſcumbere, & ſuper ijs epulari; cùm tamen Deus iuſſiſſet pignus pauperi ante noctem reddi, Deut. 24. 12. ita Hebræi, & ex eis S. Hier. Lyran. & Vatabl. Peccabant ergo dupliciter. Primò, quòd has veſtes eriperent pauperi; Secundò, quòd ijs colerent idola. ita Sanchez.

Aliter Septo. qui per accubitum intelligunt
C concubitum. *Veſtimenta*, inquiunt, *eorum ligantes funibus.* παραπετάσματα, id eſt *velamina, faciebant adhærentia altari*, vt nemo eos ibi in idolio concumbentes & fornicãtes videret. Sic enim Beelphegor colebant fornicando iuxta eius idolum & altare, vt patet Num. 25. 1. ita Sept. explicat S. Hieron. & Theodor. Vndè Syrus & Arabicus vertunt, *colligauerunt veſtimenta ſua funibus, & fecerunt inceſſus coram templo meo, & biberunt vinum cum luſu in domo deorum ſuorum.*

Denique Clarius cenſet, eos dormiendo in veſtibus hiſce in pignus acceptis captaſſe oraculum, vti Græci dormientes in pelle arietis Ioui immolati, captabant eius reſponſum, teſte Herodoto l. 8. Talia fuerunt lectiſternia Gentilium in fano Serapidis, Æſculapij, Podalyrij & aliorum, quibus incubantes ſomnia captabant, de quibus
D P. Delrio Diſquiſit. Magic. lib. 4. cap. 3. qu. 6. Huc accedit explicatio Martini de Roa libr. 2. Singul. cap. 9. qui per veſtes pigneratas accipit ſacras, quibus ſe ſuis dijs deuouebant & conſecrabant. Erant hæ veſtes inquit, quæ quaſi pignus deuotionis, aut initiationis, dijs conſecrabãtur; aut quæ ipſi initiati deuotique tamquam inſigne eius numinis, cui ſeſe dicauerant, geſtabant. Sic ait Cicero Philip. 14. *Mars ipſe ex acie fortiſſimum quemque pignerari ſolet*, id eſt, tamquam ſuum, ſibique deuotum & debitum vſurpare. Et Suet. in Claudio c. 10. *Primus Cæſarum*, inquit, *fidem militis etiam præmio pigneratus*, id eſt quaſi pignore ſibi obligans. Et Seneca lib. 3. de Benef. cap. 4. *Nemo non viſturam in animo ſuo memoriam dixit, nemo non deditum ſe & deuotum profeſſus eſt, & ſi quod aliud humilius verbũ, quo ſe oppignerares*

A *raret, inuenit*, id eſt, quo ſe illi conſecratum aut deuotum ſignificaret. Simili modo erant hæ veſtes dijs eorum oppigneratæ, per eáſque ſeipſos dijs ſuis oppignerabant & deuouebant. Subdit tamen Roa, pignora hic potiùs iudicialia ſignificari, quæ Iuriſperitis ea dicuntur, in quorum poſſeſſionem quis à iudice mittitur: ſiue quæ aliquo iure cuipiam adiudicata attributáque ſunt eſto iniuſtè, vti hic fiebat. Ergo veſtis pignorata non eſt aliud quàm veſtis damnatorum, vt vinum etiam damnatorum, de quo ſequitur.

Et vinvm damnatorvm (quos per calumniam & vim damnarant ad ſpolium, vel ad mortem. Vnde Septuag. vertunt, *vinum de calumnijs bibebant*; Chald. *bibebant vinum rapinæ*. vtique expreſſum ex oppreſſione & conculcatione pauperum) bibebant in domo Dei svi] q.d. Pau-
B peres, præſertim Dei veri cultores, nec in Dan & Bethel, ſed in Ieruſalem ſacrificantes, calumnijs & falſis teſtibus circumuentos damnabant, boniſque mulctabant; ex quibus inſtituebant sympoſia, ſéque inebriabant in ſuis idolijs, quaſi hac idololatria, calũnia, rapina & ebrietate deos ſuos honoraturi, & Deum verum Iudæorum offenſuri ita S. Hieron. Theodor. Lyran. & Vatabl. Paulò aliter P. Prado in Ezech. 23.31. Bibebant, ait, vinum damnatorum, id eſt, vinum generoſum, delicatum, pretioſum, quale propinari ſolet damnatis à familiaribus & amicis, vt animoſiùs tolerent cruciatus, & ſupremum mortis agonem; quaſi ſola gula & ebrietas hic eis improperetur. Verùm prior ſenſus ſimplicior, plenior & neruoſior eſt. Simile ſcelus impijs improperat Iob c.24.6. *Agrum*, ait, *non ſuum demetunt, & vineã eius quem vi oppreſſerunt vindemiant,*
C vti fecit Achab in agro Naboth, 3 Reg. 21. Porrò ex damnatorum bonis olim dijs ſacrificari conſueuiſſe, docet Seruius in illud Æneid. 4.

Simul Diuûm templis indicit honorem.

Iudici, inquit, *dicuntur, quia paupertas maiorum ex collatione ſacrificabat, aut certè de bonis damnatorum; vnde & ſupplicia dicuntur.* Ac D. Iſidorus lib. 6. ex Feſto: *Supplicatione*, ait, *quæ ſunt de bonis paſſorum ſupplicia.* Hinc etiam ſacer homo, ſacra bona, & ſacrum pro execrando ſumptum, quia ſacræ res de bonis execrandorum fiebant. Audi rurſum Iſidorum, & ex eo Martinum de Roa l. 2. Singular. c. 9. *Supplicium propriè dicitur, non qui quoquo modo punitur, ſed ita damnatur, vt bona eius conſecrentur, & in publicum redigantur. Nam ſupplicia dicebantur ſupplicamenta, & ſupplicium dicitur de cuius damnatione delibatur aliquid Deo: vnde & ſuppli-*
D *care.* Vinum ergo damnatorum eſt, quod ex damnatorum mulcta & ſupplicio comparabatur; ex quo dijs ſacrificare, ac proinde conuiuari etiam peracto ſacrificio veteres conſueuere.

9. Ego autem exterminaui Amorrhæum à facie eorum; cuius altitudo, cedrorum altitudo eius, & fortis ipſe quaſi quercus: & contriui fructum eius de ſuper, & radices eius ſubter.

10. Ego ſum, qui aſcendere vos feci de terra Ægypti, & duxi vos in deſerto quadraginta annis, vt poſſideretis terram Amorrhæi.

11. Et ſuſcitaui de filijs veſtris in prophetas, & de iuuenibus veſtris nazaræos: numquid non ita eſt filij Iſrael, dicit Dominus?

12. Et propinabitis nazaræis vinum: & prophetis mandabitis, dicentes: Ne propheteris.

13. Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.

14. Et peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſaluabit animam ſuam.

15. Et tenẽs arcum non ſtabit, & velox pedibus ſuis nõ ſaluabitur, & aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam.

16. Et robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in illa die dicit Dominus.

Ego avtem exterminavi Amorrhævm] Vers. 9.
q.d. Ego duce Ioſue Chananæâ expuli Amorrhæos, aliáſque ſex gentes eius incolas, eámque dedi vobis, ô Iſraelitæ: hæccine ergo mihi rependitis? Recenſet beneficia eis præſtita, vt eorum ingratitudinem & apoſtaſiam acriùs arguat. Nominat Amorrhæos præ cæteris: quia hi tam ſtatura & robore, quàm ſæuitia & ſcelere ſuperabant cæteros Chananæos: inde dicti ſunt Amorrhæi hebr. id eſt, loquentes, ſiue famoſi & frequenti ſermone celebrati, ait S. Hieron. Vnde ſubdit:

Cvivs altitvdo, cedrorvm altitvdo eivs] q. d. Amorrhæi alti & proceri erant inſtar cedri: q. d. Erant gigantes. Eſt hyperbole: & hebraiſmo redundat pronomen eius. Simile eſt illud Virg.

Abietibus iuuenes patrijs & montibus æquos.

Et fortis ipse (populus Amorrhæus) qvasi qvercvs] De qua Seneca in Herc. Oetæo.

Gemit illa multo vulnere impreſſo minax,
Frangitque cuneos, reſilit excuſſus chalybs:
Vulnuſq; ferrum patitur, & truncum fugit.

Sic Lucan. lib. 1. Pompeium aſſimilat quercui: hæc enim eſt fortitudinis ſymbolum, ait Pierius hierogl. 51. Sic & Philo, ait S. Hieron. Eſau vocat δρύινον, id eſt, querceinum, roboreum, quaſi ex quercu exciſum: imò Feſtus à robore, id eſt quercu, robur dictum putat. Senſus ergo eſt, ait Ruffinus. q.d. *Siluam Gentium longa iam ætate præualidam, ita celſis verticibus comminantem, & profundis radicibus innitentem, ſedulus, quaſi caſtrorum metator excidi, ne habitationis tuæ ſaltem impedimenta ſentiretis. Quidquid ergo roboris fuerat, ſtirpitus amputaui.*

Et contrivi frvctvm eivs desvper, et radices eivs svbter] q.d. Penitus hunc populum euerti, inſtar cedri, cuius tam ſurſum rami quàm deorſum radices ſuccinduntur. Perſtat enim in metaphora & ſimilitudine cedri. Porrò per ramos & radices accipi poſſunt filij & patres. Deus enim volens gentem & ſtirpem tam impiam radicitus delere, iuſſerat Moſi & Ioſue, vt Chananæos omnes, etiam pueros & infantes, occiderent, itáque omne eorum ſemen abolerent Deut. 7.2. Ioſue 6 21. Sapient. 12.11. vbi Chananæi vocantur *ſemen maledictum*. ita Theodor. Remig. & Arias.

Vers. 11. Et ſuſcitavi de filiis veſtris in Prophetas] q.d. Filios veſtros impleui ſpiritu prophetiæ feciq́ue Prophetas, eaq́ue ratione tam filios veſtros, quàm vos in filijs euexi & honoraui.

Et de iuvenibus veſtris Nazaræos] Repete *ſuſcitaui*. Nazaræi erant quaſi Religioſi legis veteris, qui vt Deo meliùs vacarent, ex voto abſtinebant vino, & geſtabant cæſariem intonſam, ideoq́ue dicti ſunt Nazaræi, id eſt, ſeparati à mundo, & addicti Deo. Vnde & Nazian. orat. in laudem S. Baſilij. Religioſos noſtros vocat Nazaræos. Vide dicta Num. 6. Nota hîc nazaræatum, id eſt ſtatum Religionis, & vocationem ad eam, vitamq́ue in ea, eſſe opus Dei, quòd nec niſi Deo auctore ſuſcipi, nec niſi eo adiutore retineri poteſt. Inſuper eamdem eſſe magnum Dei donum quo Deus honorat familias, eiſque benedicit dum filios earum in eum ſibi, quaſi in ſuam familiam, adſciſcit, eóſque facit quaſi aulicos aulæ ſuæ cæleſtis; vt meritò parentes hoc Dei donum in filijs impedire & euertere non debeant, niſi Deo ingrati eſſe, eique reſiſtere velint; ſed potiùs de eo ſibi gratulari, Deóque gratias agere, ac filios eò impellere, tóſque Deo eorum creatori offerre, imò reddere, vti docent S. Baſil. in Aſcet. S. Chryſ. l. 3. Contra vituper. vitæ monaſt. S. Ambr. l. 1. de Virg. S. Bern. ep. 111. Vide P. Platum l. 3. de Bono ſtatus Religioſi c. 35. & l. 2. c. 12. 13. 14. 15. 16. & 19.

Vers. 12. Et propinabatis eis vinum] Ita legunt omnes Codices Latini, Græci & Hebræi, in præterito. Vnde in Romanis vitio typographico irrepſiſſe videtur, *Propinabitis & mandabitis*, in futuro. Taxat enim præterita eorum ſcelera, nimirum quòd Nazaræis contra votum & profeſſionem eorum, propinarint vinum, & Prophetis à Deo miſſis ad prophetandum mandarint, dixerintque *Ne prophetetis*, itáque Nazaræis & Prophetis, ipſiſque Deo eorum datori non tantùm ingrati, ſed & hoſtiliter obluctati fuerint. Qua de cauſa iratus eis vindictam & excidium horribile comminatur. Notent hæc ij qui Clericos & Religioſos ad ſua vota & inſtituta violanda inuitant & ſollicitant. Audiant fulmen Dei quod ſequitur: *Ecce ego ſtridebo*, &c.

Ex hoc loco, ait S. Hieron. *hæreſim ſuam Tatianus Encratitarum princeps ſtatuere nititur, vinum aſſerens non bibendum; cùm & lege præceptum ſit ne Nazaræi bibant vinum; & nunc accuſentur à Propheta, qui propinent Nazaræis vinum.* Eamdem ante ſexennium renouauit fanaticus quidam in Hollandia, dicens Chriſtianis abſtinendum eſſe vino & carne, quòd hiſce veſcens nequeat ſeruare caſtitatem: ſed exploſus ab œnopolis & laniónibus, ac à magiſtratu flagellatus, & in exilium pulſus, inſaniæ ſuæ pœnas dedit.

Vers. 13. Ecce ego ſtridebo ſubter (malè quidam codices legunt *ſuper*. hebr. enim eſt תחת *tachat*, id eſt, *ſubter*; & græcè ὑποκάτω, id eſt, *ſubtus*) vos] Pro *ſtridebo* hebr. eſt מעיק *meic*, quod Primò, Chald. vertit actiuè, *ecce ego adduco ſuper vos anguſtiam, & anguſtijs afficiet vos in loco veſtro, ſicut anguſtijs premitur plauſtrum onuſtum manipulis*; dum ſcilicet manipuli fœni vel ſegetum laxi, ab auriga comprimuntur & ſtringuntur, vt currus capiat multos, itáque iuſtum onus ſuſcipiat. Verùm Hebr. Græci, & Latini codices legunt, *ſubter vos*, non, *ſuper vos*, vt dixi. Secundò ergo, alij ſic vertunt, *coarctationem*, vel, *compoſitionem facio ſubter vos*, id eſt, coarctabo & anguſtiabo vos vndique, ſubtus & ſupra, ſicut auriga denſat & coarctat manipulos in curru, tam inferiores, quàm ſuperiores. q.d. Multiplicabo & denſabo anguſtias vobis circumquaque, ſicut ſtringuntur & denſantur ſegetes in curru, præſertim imæ, quæ ſubtus ſunt, vt alijs fiat locus, pluréſque ſuper eas poſſint inijci. Vnde Emmanuel & Mariana ex Chald. ſic exponunt: *Stridebo*, id eſt, obſidione vos premam, ſicut plauſtrum premitur & coarctatur plenum manipulis. Hinc & Arabicus Alexand. vertit, *ego deuoluam vos vt plauſtrum voluens*. Tertiò & optimè, vertit Noſter, cui conſentit Tigurina, quæ ſic habet, *en ego onuſtus nimiùm premor, ſtrideóq; ſub vobis, perinde ac plauſtrũ onuſtum manipulis premitur ac gemit*, quod explicans Vatabl. *Conqueritur*, inquit, *Deus de Iſraelitis, quòd eum onerent peccatis & ſceleribus ſuis: hinc ſequitur, quòd & Deus eos in anguſtias ducturus ſit è quibus eluctari non poſſint.* Et R. Abraham: *Non eſt robur, vt feram vos; ſed gemo ſub onere*, iuxta illud Iſaiæ c. 1. 14. *Laboraui ſuſtinens.* Et c. 43. 24. *Seruire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Optimè S. Hieron. *Idcirco*, inquit, *ſicut plauſtrum ſtipula, vel fœni onere prægrauatum, ſtridore & ſonitu longè exululat, ſic ego peccata veſtra vltrà non ſuſtinens, & quaſi ſtipulam tradens incendio, clamabo & dicam: Peribit fuga à veloce*, &c. Hinc Syrus vertit, *ecce ego anxius* (compreſſus) *ſum* (ero) *ſubter vos vti comprimitur* (angitur) *plauſtrum plenum ſpicis.* Et Arabicus Antioch. *ego deflectar ne ſim veſter index, eo modo quo voluitur plauſtrum plenum arundinibus.*

Vox ergo *ſtridebo* tria ſignificat. Primò, Deũ quaſi grauatum mole peccatorum Iſraelitarum ſub ijs gemere: vnde ait: *ſubter vos*. Secundò, indignari & ſtridere, ac diras omnes impijs cum excidio intentare: ſtridor enim eſt is qui ſequitur: *Peribit fuga à veloce*, &c. Tertiò *ſtridebo*, id eſt, ſtridere faciam, premam, & affligam vos vt ſtrideatis. Hebr. enim מעיק *meic* eſt coniugationis *hiphil*, ac proinde planè actiuum. Vnde Chald. & alij vertunt, *coarctabo vos*, nimirum per Salmanaſar & Aſſyrios, qui obſidebunt & vaſtabunt Samariam. Quocirca Ribera rectè ſic exponit: *Stridebo ſubter vos*, id eſt, *in terra veſtra audiri faciam magnum ſtridorem, & moleſtiſſimum auribus veſtris ſonum*, putà clamorem hoſtium vincentium & exultantium, vlulatum verò veſtrorum ciuium occumbentium, vel captiuorum. Ergo *τὸ ſtridebo*, non tam eſt vox & ſtridor Dei ſub onere gementis, quàm indignantis, vindicantis & punientis. Gemitus enim in Deo non eſt ſignum animi fracti, aut imbecillis ſed infenſi, ſeſe intendentis, & excitantis ad plagam. Aliter enim gemit qui grauius portat onus quàm vires ferant; aliter gladiator aut lignator, qui tunc gemunt, cùm ſe ad firmitatem & conatum intendunt: ille vt hoſtem ferat, hic vt quercum ſecuri deijciat. Sed in Deo videre eſt vtrumque, & gemitum ac ſtridorem ex faſtidio, & ex offenſione ſuſpirium, quo ſe Dominus excitat ad anhelatã plagam, ait Sanchez. Rurſum *ſtridebo* ſignificat Deũ hîc cõparari plauſtro, non tã quatenus ipſe hoſtes inſtar plauſtri onuſti premit & calcat, vti

putant

putant Abenezra, Lyran. & Palacius, quàm quatenus inſtar plauſtri fœno onuſti, quod ex fœni leuitate nunc in hanc, nunc in illam partem inclinando conquaſſatur, fremit & ſtridet. Vbi *Nuta*, ſtrepitum hoſtium, armorum, præliorum & bellicæ vaſtitatis, rectè comparari ſtridori plauſtri, quod re leui, putà fœno, vel ſtipula onuſtum magis ſtridet, quàm ſi lapidibus oneretur: lapides enim magis premũt, ſtringunt, onerant, ideòque firmiter degrauant plauſtrum, eiuſque ſuccuſſionem & ſtridorem impediunt: contrarium per omnia facit fœnum. Simul appoſitæ voluptates peccatorum rectè comparantur rebus leuibus & vilibus, putà fœno & ſtipulæ, quæ ſtatim marceſcunt, areſcunt, à vento rapiuntur, igne conſumuntur: pari enim modo voluptates tranſeunt, marceſcunt, & igne gehênæ comburuntur. Rurſum pro *fœno* hebr. eſt עָמִיר *amir*, id eſt manipulus, id eſt manipuli, quibus ſignificatur multitudo peccatorum. *Hoc eſt fœnum*, ait, S. Hieronymus, *de quo Propheta pſ.128 Fiant ſicut fœnum ædificiorum, quod priuſquam euellatur exaruit. Et, Omnis caro fœnum: ſtipula autem illa eſt, ſuper cuius incendio flebiliter Propheta Mich. cap. 7. complorat dicens: Heu mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit ſtipulam in meſſe, &c. Hoc eſt fœnum, & ſtipula, de qua & Apoſtolus loquitur 1. Corinth. 3. Ligna, fœnum, ſtipula, vniuſcuiuſque opus manifeſtum fiet: quoniam in die Domini in igne reuelabitur.* Quocirca aliqui apud Vatabl. ſic vertunt, *ecce ego gemere faciam* (vos) *ſub vobis, id eſt, in loco veſtro*, vel *ſtridere vos faciam*, ſcilicet ſub onere tribulationum. *Mec* enim ſignificat ita aliquid premere, arctare, grauare tot ponderibus & anguſtijs, vt res preſſa & oppreſſa ſub iis gemat, & ſtrideat inſtar plauſtri nimis onuſti. Et τὰ *ſub vobis*, vel *ſubter vos*, Hebræis idem eſt quod *in loco veſtro*, vt patet Exodi 16. 29. Habacuc 3. 16. & alibi. ita S. Hier. Remig. Hugo, Lyran. & alij. Conſentiunt Septuag. qui vertunt, *ecce ego voluo* (anguſtias & tribulationes) *ſubter vos* (in loco veſtro) *ſicut voluitur plauſtrum plenum ſtipula*; ita vt eas fugere & effugere non poſſitis. Vnde ſubdit: *Et peribit fuga à veloce*, &c. ita Theod. & S. Hieron. *Voluere*, inquit, *ſe ſubter eos ſicut plauſtrum comminatur Deus, fœno vel ſtipula prægrauatum, vt quia frumentum non habens quod in horrea condatur, fœnum eorum & ſtipula incendio concremetur.* Simili modo *ſtridula plauſtra* dixit Ouid. l. 3. Triſt. eleg. 12. & Virg. l. 8. Æneid. *Striduntque cauernis ſtrictura chalybum.* Et 4. Georg.

Stridere apes vtero & ruptis efferuere coſtis.

Et Æneid. 1.

——*Cardo foribus ſtridebat ahenis.*

Mor. ſtridor Dei. Moral. S. Greg. lib. 32. Moral. cap. 6. *Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno: quia enim fœnum eſt vita carnalium; ſicut ſcriptum eſt: Omnis caro fœnum; in eo quod Dominus vitam carnalium patitur, more plauſtri fœnum ſe portare teſtatur. Cui ſub fœni onere ſtridere, eſt pondera & iniquitates peccantium cum querela tolerare.* Addit Ruffinus: Quæritur, ait, Deus, quia diu peccantem populum ſuſtinebat, ſe oneratum inſtar plauſtri, ſed cui onus vilis materiæ contigiſſet. q.d. *Si plauſtrum onuſtum haberet aliquam diſcernendi facultatem, indignantiùs ſine dubio ſtrideret ſi vilia, quàm ſi pretioſa portaret: ſic & Deus noſter maiorem ſe ſarcinam pronunciat experiri, eorum peccata tolerando, in* A *quibus nihil queat de pretioſis ſtudijs perire, ſed qui omnes ad vile fœnum, quod facilè ignibus conſumitur, acceſſerunt.* Et Rupert. Fœni, ait, ſimilitudine vtitur, quia plauſtrum fœni tardiùs progreditur, & ideo velociùs comprehenditur ab inſequente, & celerrimè incendio abſumitur.

Allegor. Chriſtus ſtridebit contra reprobos in die iudicij dicens: *Ite maledicti in ignem æternum*: ibique inſtar ferri in igne, iugi follium flatu ſuccenſo, ſtridentes, ſtridere eos faciet gehennam, vt ait Matth. 8. 12. *Ibi erit fletus, & ſtridor dentium.*

Et peribit fvga a veloce] Hæc verba accipi poſſunt dupliciter: Primò, quaſi pendentia à verbo *ſtridebo*, quod præceſſit, quaſi ſtridor, vox & rugitus Dei contra impios Iſraelitas, ſit B hic: *Peribit* (pereat) *fuga à veloce*. Secundò, quaſi non pendeant à verbo *ſtridebo*, ſed huius ſtridoris Dei ſint fructus & effectus. q.d. Cùm ſtridebit Deus contra Iſrael, omnes communi clade inuoluet, à qua proinde velox eripere ſe non poterit velocitate ſua, nec miles fortis bellica ſua fortitudine, vel agilitate, &c. vt vitam ſuam tueatur & ſeruet. Id ita accidiſſe Iſraeli & Samariæ, cùm eam vaſtauit Salmanaſar, patet 4. Reg. 17. & 18. & 2. Paral. 5. Porrò S. Hieronym. (& ex eo Remig. Albert. & Hugo) ſcribit Rabbinos ſingula hæc adaptare ſingulis regibus Iſrael, à primo Ieroboam vſque ad vltimum Hoſee, hoc modo: *Peribit*, inquit, *fuga à veloci, quem Hebræi Ieroboam filium Nabath intelligunt, qui prius in Ægyptum fugerat*, perſequente eum Salomone 3. Reg. 11. *Et fortis non obtinebit virtutem ſuam, fortem Baaſam interpretantur, qui fuit ad bella promptiſſimus. Et robuſtus non ſaluabit animam ſuam, hunc* C *Amri ſentiunt. Et tenens arcum non ſtabit, ſiue ſuſtinebit, de Iehu filio Namſi, qui Ioram regem Iſrael ſagitta percuſſit, dictum putant. Et velox pedibus ſuis non ſaluabitur, Manahem intelligunt, qui fruſtra feſtinans, regi Aſſyriorum dona direxit. Et aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam, hunc Phacee filium Romeliæ interpretantur, qui iuncto Aram, id eſt Syro, ſub rege Achaz Iudææ multa vaſtauit. Et robuſtus corde, nudus fugiet in die illa: ſolus Hoſee, qui vltimus rex decem tribuum fuit, & errantem populum ad Dei cultum reuocare conatus eſt, quaſi nudus egreditur de incendio, nudum autem vocat, quia ſub ipſo decem tribus captæ ſunt.* ita Hebræi apud S. Hier.

Verùm priora ex his iam erant præterita: hîc autem intentatur Iſraeli futura clades extrema, eiuſque excidium, quod cœpit à Phul tempore Manahem; ac perfectum eſt à Salmanaſar tempore Hoſee 4. Reg. 15. 19. & 4. Reg. 18. 9.

D Tenens arcvm non stabit] q.d. Sagittarij Iſraelitarum, qui eminus iaciendo ſagittas pugnant, non conſiſtent contra aduerſarios, putà Aſſyrios. ita Vatabl. Vers. 55.

Robvstvs corde inter fortes nvdvs fvgiet] Tigurina, *qui inter heroës magnanimus eſt, nudus aufugiet in die illa*, putà proiecto clypeo & enſe, inermis. q.d. Viri fortes tam corpore, quàm animo, non ſuſtinebunt imperium Aſſyriorum, ſed cadent animis, & proiectis armis terga vertentes aufugient. Hinc Septuag. vertunt, *fortis non inueniet cor ſuum in potentatibus*; S. Hieronym. legit, *inter potentes nudus fugiet*. Ad literam agitur de Iſraelitis fugientibus Aſſyrios, vt patet ex præcedent. Quare minùs rectè Iſidor. Vers. 56.

Per

Nabuchodonoſor & Salmanaſar. q. d. Iuda & Iſrael ſchiſmate à ſe viudentur diuiſi, ſed tamen in idololatria & ſcelere conſentiunt, & pariter ambulant ad colenda eadem idola. Idcirco pariter contra eos ambulabunt Nabuchodonoſor & Salmanaſar: ille vt Iudam, hic vt Iſraelem puniat & perdat. Deus enim vtrumque immittet, & diriget ad idem vtriuſque excidium.

Tertiò, Hugo, Lyranus & Vatabl. per duos hos ſimul ambulantes, accipiunt Deum & Prophetam, v.g. Amos. q.d. ait Vatabl. *Sicut duo nunquam aliquò ſimul proficiſci ſolent ob aliquod negotium, niſi prius de eo conueniat inter ipſos; ſic Prophetæ per quos prædicam me viſitaturum iniquitates veſtras, vti iam dixi, non accedent ad vos vt hæc annuncient, niſi maximè illis mecum conueniat, vt de hoc vos admoneant. Hac enim ſimilitudine voluit oſtendere præſtantiam prophetiæ, magnumq́; eſſe inter Deum & Prophetas conſenſum. Vnde paulo poſt v. 7. ſeipſum declarat his verbis: Quia non facit Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos Prophetas.*

B

Quartò & congruentiùs, magiſque genuinè Rupert. Clarius & Ribera cenſent, hos duos ſimul ambulantes eſſe Deum & populum Iſrael. q.d. Ego Deus ambulaui ſimul cum Iſraele, olim pio & obſequente, cùm ſcilicet eum quaſi manu tenens eduxi ex Ægypto, & per deſertum perduxi in Chanaan: quia tunc ipſe mecum conueniebat, ſinebat ſe à me regi, meumque ductũ & legem libens ſequebatur. At nunc me relicto ambulat cum dijs alienis. Quocirca ego pariter non ambulabo cum eo: quòd ipſe cum idolis conuenit, non mecum; ſed potiùs contra eum vt hoſtis incedam, vti minatus ſum Leuit. 26. 24. putà ambulabo cum eo, vti carnifex cum reo, quem ducit ad furcam; ſicut leo ambulat cum præda quam diſcerpſit; auceps cum aue quam cepit; venator inſtructus laqueo cum fera quam illaqueauit. Rugiam enim in eum quaſi in prædam meam, & per Amos alioſque Prophetas, certum & ineuitabile ei per Aſſyrios exitium prædicam & intentabo.

C

Tres partes parabolæ. Vt hæc expoſitio explicetur & probetur, ſuppono, quòd, ſicut in fabulis & apologis (v.g. Æſopi) ſunt tres partes, ſcilicet μῦθος, προμύθιον, & ἐπιμύθιον, id eſt fabula, profabulatio & affabulatio: profabulatio eſt ipſa prælibatio & quaſi prologus, ſignificans in quos & quorſum dicatur fabula; affabulatio eſt epilogus fabulæ, ſignificans quid ex ea diſcere, quem fructum capere debeamus: ita pariter in adagijs, ænigmatibus & parabolis ſint tres partes, putà parabola ipſa, proparabola & poſtparabola. Proparabola eſt ipſe prologus parabolæ, indicans eius finem & ſcopum, qualis eſt illa Lucæ 14. 7. *Dicebat autem ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent.* q. d. Scopus Chriſti in parabola ſequenti, quæ eſt de inuitatis, eſt, taxare ambitioſos, qui primas cathedras & diſcubitus primos ambiunt. Poſtparabola eſt concluſio parabolæ, ſignificans eius vſum & fructum, qualis eſt ibidem v. 11. *Quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, & qui ſe humiliat exaltabitur.*

D

Hoc ſuppoſito dico, horum ſex adagiorum ſiue parabolarum ſenſum venandum eſſe ex proparabola, ſiue prologo qui immediatè præceſſit; & ex poſtparabola, quæ immediatè poſtea

A

ſubiungitur. Prologus autem hic eſt: *Audite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos filij Iſrael, ſuper omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti, dicens: Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ* & maximè id quod mox ſequitur, & immediatè adagia hæc præcedit, nimirum: *Idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.* q.d. Puniam veſtra in me ſcelera, eò quòd cùm ego eduxerim vos ex Ægypto, & vobiſcum iugiter quaſi pater ambulauerim, vos tamen ſuperbè & ingratè vertentes mihi dorſum, me ſpreto ambulaueritis cum idolis & vitulis aureis. Poſtparabola eſt v. 6. *Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit? quia non facit Dominus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus eſt, quis non prophetabit?* q.d. Vti in proparabola dixi, ita in poſtparabola dico & repeto, me, non alium, mala & clades vobis intentare per Prophetas, eaque mox reipſa per Aſſyrios inflicturum, vt in vos rugiam & ſæuiam, ſicut leo in prædam, eò quòd tamquam hoſtes contra me inceſſeritis, ambulantes cum idolis, qui ſunt iurati mihi inimici. Ecce hic videmus clarè tam prologum, quàm concluſionem parabolæ ſignificare, eò ſpectare parabolas haſce, vt per eas indicet Deus, ſe olim cum Iſraele ambulaſſe quaſi patrem cum filio, eò quòd rectè illi cum eo conueniret: at iam poſt eius apoſtaſiam, ſchiſma & idololatriam, ſe amicam illam præſentiam, & paternam curam opemq́ue ab eo ablaturum, & contra eum inceſſurum, ac per Prophetas ſuos, ſtrages & exitium ei intentaturum, illudq́ue mox illaturum per Aſſyrios. Ergo hic eſt horum ſex adagiorum & parabolarum ſcopus & ſenſus.

Vbi Nota. Duo hic in poſtparabola ſignificat Deus: prius, nihil mali imminere ciuitati, v. g. Samariæ, niſi à Deo. Secundum, illud ipſum malũ ſe ei non infligere, niſi priùs ipſam de eo præmoneat per Prophetas, vt vitam corrigat & malum euadat, vtq́ue ſciat malum, cùm id ei obuenerit, non aliundè quàm à Deo vindice, qui illud ei per Prophetas comminatus eſt, obuenire. Propheta enim hic vult fidem & auctoritatem, æquè ac certitudinem conciliare ſuæ prophetiæ ac minis, quæ ex Deo Iſraeli intentabit: auctoritatem, dicendo, Deum non facturum quippiam mali Samariæ, niſi illud priùs ſibi reuelarit, & per ſe prænunciarit: certitudinem, dicendo, hæc ſua minacia oracula eſſe ſibi à Deo reuelata, eſſeque minas & verba ipſius Dei, qui eſt prima veritas, fallique aut fallere nequit. Credant ergo Iſraelitæ, has non eſſe minas verbales & inanes, ſed reales & efficaces, vtpote Dei irati & ſæuientis inſtar leonis. Quocirca hic ſe Propheta non conſtituit alterum, vel ſecundum à Deo, ſed quaſi eumdem cum Deo, ſcilicet vt Dei os & tubam, quæ clangat & rugiat contra Iſrael, qui eſt alter, vel ſecundus à Deo. Duo ergo ambulantes hic ſunt, Deus per Prophetam minans, & Iſrael minas haſce Dei excipiens. Iam ſecundùm hæc, reliqua quinque adagia ſigillatim explicanda & adaptanda ſunt. Secundum ergo eſt, quod ſequitur: *Numquid rugiet leo,* &c. ita S. Hier. Emman. Mariana & alij.

Allegor. S. Hier. non poſſunt duo, putà Gentiles & Iudæi, ambulare ſimul, niſi conuenerint

in vna fide, vnoque capite Chriſto. Quòd ſi diſcordia ſeparentur, ſtatim eos leo rugiens, & auceps diabolus inuadet & capiet.

Tropolog. Rupert. Non poteſt Deus ambulare cum peccatore, ſi ille peccatum defendat. *Nos duo ſumus*, inquit, *ego qui arguo, vel corripio Deus, & Iſrael qui corripitur; nimirum non conuenit nobis, quia me corripientem Deum correptus Iſrael non audit. In hoc nobis animus diſconuenit: quia ego arguo, ille ſe defendit.* Et S. Auguſt. in pſalm. 75. *Quamdiu* inquit, *non confiteris peccata tua, quodammodo rixaris cum Deo. Quomodo enim non cum illo litigas, qui quod illi diſplicet laudas? Pſalmi vox eſt dicentis: Incipite Domino in confeſſione. Quid eſt, Incipite Domino in confeſſione? Incipite adiungi Deo. Quomodo? Vt hoc vobis diſpliceat, quod & illi diſplicet. Diſplicet illi vita tua mala: ſi placeat tibi, diſiungeris ab illo; ſi diſpliceat tibi, per confeſſionem illi coniungeris.*

Vers. 4. NVMQVID RVGIET LEO IN SALTV, NISI HABVERIT PRÆDAM?] Leo eſt Deus, præda eſt Iſrael, rugitus ſunt minæ Prophetarum, Iſraeli excidium per Aſſyrios ex Dei iuſſu intentantium. q.d. Sicut leo famelicus rugit, dum in vnguibus, vel etiam in oculis habet prædam: rugit, inquã, vt iras & animos excitet, ad feram quam prædari vult inuadendam; aut ſi eam ceperit, ad eam contra lupos, vrſos, aliaſque feras & homines tutandam, ne ſibi eripiatur: ita Deus rugit, indignatur & minatur per me alioſque Prophetas, vobis, ô Iſraelitæ, quos iam inuadit per Aſſyrios, quoſque quaſi iam captos in manu habet, & proximæ cladi & captiuitati deſtinat. Sicut enim leo numquam rugit, quin prædam capiat, laceret & deuoret: ita Deus non minatur obſtinatis pœnas, quin protinus illas eis infligat, eoſque cædat & mactet, vti vos ô Iſraelitæ, mactabit per Salmanaſar. Nota ex Ariſt. Plinio & alijs mox citandis. Leo ſolet rugire bis: primò, cùm famet, & quærit videtque prædam: ſecundò, cùm eam capit, tum enim partim ira ne ſibi eripiatur, partim fame & ingluuie frendẽs & murmurans rugit. Leo enim guloſus eſt & helluatur ita vt partes integras oſſaque deglutiat, antequam dentibus ea comminuat. Vnde ita ſe infarcit, vt repletus ad biduum vel triduum non eſuriat, nec comedat ordinariè niſi alternis diebus, putà ſemel in biduo, vti docet Ariſtot. lib. 8. Hiſt. anim. c. 5. Plinius lib. 8. c. 16. & Ælian. l. 4. Hiſt. anim. c. 33. Hinc & ex ingluuie hac, halitus eius grauis eſt & fœtet. *Anima leonis virus graue*, ait Plinius lib. 11. c. 33. Simili modo rugijt Deus tum ante excidium Iſraelis, per Prophetas ei minando: tum in excidio, Iſraelem per Aſſyrios concidendo, nec permittendo vt Ægyptij, aliſue eum ſibi eriperent. Magis tamen hic Propheta loqui videtur de rugitu leonis ante prædam: ſuas enim prophetias minaces per Amos, Oſee & alios editas de futuro & inſtante excidio, Deus hîc comparat rugitui leonis. Adde, maior & horribilior eſt rugitus leonis cùm videt hoſtem, vt eum inuadat & prædetur, quàm dum eum capit & deuorat. Porrò dicitur tunc eam habere, tum quia eam habet oculis ſuis propoſitam, tum quia in ſpe certa eam habet. Sequitur tertium adagium ſecundo ſimile.

Leo rugit bis, cur

NVMQVID DABIT CATVLVS LEONIS VOCEM DE CVBILI SVO, NISI ALIQVID APPREHENDERIT?] Tigurina, *nam catulus leonis vocem ſuam edit egreſſus de luſtro, cùm nihil prædæ cepit?* Repetitione hac Propheta Dei potentiam & oraculi certitudinem aſtruit. q.d. Si præda ſaluari nequit à leone, & à catulo leonis rugiente, quis veſtrûm, ô Iſraelitæ, euadet manus Dei irati? Leoni ſubiungit catulos: quia hi, vtpote petulci & latrantes ſemper ſtomacho famelici rugiunt magis, iuxta illud pſ. 103. 2. *Catuli leonum rugientes, vt rapiant & quærant à Deo eſcam ſibi.* Vnde in Script. ira Dei æquè ac hoſtium acer inſultus, comparatur rugitui leunculorum, vt Iſaiæ 31. 4. *Quomodo ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam, &c. ſic deſcendit Dominus vt prælietur.*

NVMQVID CADET AVIS IN LAQVEVM TERRÆ ABSQVE AVCVPE] qui aui laqueum poſuit? Vers. 5.
q.d. Non: ſicut ergo auis non capitur laqueo niſi ab aucupe, ita & vos capiemini ab Aſſyrijs, non alio id agente, quam Deo, qui Aſſyrios quaſi laqueum vobis poſuit. Hebr. מוקש *mokes* ſignificat illaqueatorem, putà aucupem, vt vertunt Septuag. Noſter & alij. Poteſt. Secundò, cum Vatablo verti *offendiculum*. q. d. Sicut auis non cadit in laqueum ſine offendiculo, id eſt, quin eo capiatur & ſtranguletur: ſi nec vos cadetis in manus Dei & Aſſyriorum, quin ab eis capiamini & ſtrangulemini. Verùm quia illud ſignificatur proxima parabola, hinc vt ſit gradatio, ſimpliciùs Noſter & Septuag. vertunt *abſque aucupe.* Sequitur ergo quartum adagium tertio connexum.

NVMQVID AVFERETVR LAQVEVS DE TERRA ANTEQVAM QVID CEPERIT?] q.d. Sicut laqueus à venatore non tollitur, niſi eo auem vel feram illaqueauerit & ceperit, ſic nec ego tollam expanſum rete meum putà Aſſyrios è Samaria, donec eam ceperint & vaſtarint, ſed quaſi auceps continuò aſſiſtam & intendam ijs, quaſi meis laqueis, nec deſiſtam donec vos capiant & iugulent. Excludit omnia effugia impiorum & incredulorum, qui hæc eius oracula vel eleuabant, vel eludebant dicendo: Minæ hæ ſunt ſolitæ Prophetarum, ſed minæ dumtaxat, ſicut parentes pueris oſtentant virgam, non vt feriant ſed vt minis eos percellant: veniet Aſſyrius, oſtentabit ſe Samariæ, ſed non audebit vrbem tam potentem & munitam aggredi: nobis ergo intactis & illæſis domum redibit. Hæc effugia, & has eluſiones minarum & oraculorum ſuorum ſuccidit hîc Deus, certoque denunciat Aſſyrium non receſſurum à Samaria, donec eam capiat, ſicut venator non tollit laqueum, donec eo auem conſtrinxerit. Nota minas Prophetarum & prędicatorum hic comparari rugitui leonis, reti aucupis & clangori tubæ v. 6. Verè Nicetas in vita Alexij Comm. *Laqueos*, ait, *& retia diuinæ prouidentiæ nemo euadere poteſt*, vti eoſdem euadere nequiuit Pharao, Diocletianus, Maximianus, Iulianus Apoſtata, Valens Imp. alijque ſimiles. Similem laqueum Iudæis intentat Dauid pſal. 68. 23. *Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributiones & in ſcandalum.* Hæc eſt diuinæ iuſtitiæ venatio: ſicut enim principes viri apros lupoſque, ita Dei vindicta venatur tyrannos & impios. Sic de Sedecia ait Deus Ezech. 12. v. 13. *Extendam rete meum ſuper eum, & capietur in ſagena mea*, per Chaldæos. Sequitur adagium quintum.

Si clangit tuba in civitate, et populus non expavescet?] q. d. Sicut tuba tempore belli perſonante, & claſſico perſtrepente, ac ſignificante hoſtem adeſſe, paranda eſſe arma & aciem, fieri nequit quin populus metu hoſtis & cladis, ac horrore clangoris bellici percellatur; ſic multò magis vos, ô Iſraelitæ, deberetis pauere & percelli ad voces haſce meas quibus ex Deo claſſicum cano, ac hoſtem, ignem & flammam vobis prædico & intento. Clangor ergo tubæ, eſt prophetia: clangens eſt Deus: tuba eſt os Prophetę: hoſtis eſt Aſſyrius: ciuitas, Samaria: populus, Iſraelitæ metu percellendi & exanimandi.

Vers. 6. Si erit malum in civitate quod Dominus non fecerit?] Hic eſt poſt parabola, ſiue concluſio & applicatio parabolarum præcedentium. q. d. Quinque parabolæ quas iam recenſui, ſignificant malum, id eſt, afflictionem & cladem extremam afferendam Samariæ per Aſſyrios, non ab alio, quàm à Deo à quo apoſtararunt, quemque irritarunt, prçponendo ei vitulos aureos. Cùm ergo hæc clades vobis ô Iſraelitæ aduenerit, certò ſcitote à me illam vobis inferri: ideò enim ego ſolus illam per Prophetas vobis prædico & comminor, quia ſolus illam vobis infligam, non Baal, non Chamos, non quis alius inanium deorum. Vnde explicans ſubdit: *Quia non facit Dominus*, &c.

Moral. nil mali, niſi à Deo infligi. Moral. diſce hic, rapinarum, incendiorum, ſtragum & calamitatum omnium, tum publicarum, tum priuatarum, quæ impijs & peccatoribus infliguntur, Deum eſſe auctoré: Deus enim gubernator vniuerſi, iudex eſt & vindex omnium. Rectè Plutarch. in Moral. *Vt amnes*, ait, *quidam repentè ſe condunt ſub terram, nihilominus eò perferuntur quò tendunt: ita numinum ira, licèt occulta, tamen in extremas calamitates auferunt aliquando nocentes*, etiam dum non cogitant *vltorem poſt caput eſſe Deum*. Et Horat.

Rarò antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede pœna claudo.

Et Ierem. Thren. 3. 37. *Quis eſt qui dixit vt fieret, Domino non iubente? Ex ore Altiſſimi nō egredientur, nec mala nec bona? Quid murmurauit homo viuens, vir pro peccatis ſuis?* vide ibi dicta. Et c. 18. 11. *Ecce ego fingo contra vos malum*. Et Iſaię c. 45. 7. *Ego Dominus, & non eſt alter formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum*. Vide S. Baſil. hom. *Quòd Deus non eſt auctor malorum*, vbi oſtendit propriè nihil malum eſſe niſi peccatum, cuius auctor eſt voluntas creata, nō Deus: cætera verò mala pœnæ, quæ vocantur, bona eſſe, non mala, præſertim quia per ea Deus interficit peccatum, & viuere facit iuſtitiam; aut potiùs facit hominem mori peccato, vt viuat iuſtitiæ. *Quantum enim*, inquit, *exterior homo noſter corrumpitur, tantum interior renouatur. Non igitur alium interficit, & alium viuificat; ſed eumdem per ea quæ interficit viuificat. Caro igitur percutitur, vt anima ſanetur. Peccatum perimitur, vt iuſtitia viuat.*

Vers. 7. Quia non facit Dominus Deus verbum, niſi revelaverit ſecretum ſuum ad ſervos ſuos Prophetas] *To quia* poteſt accipi pro *verumtamen*, efficaciùs tamen accipias propriè, vt cauſale eius quod præceſſit. q. d. Non eſt malum in ciuitate quod non faciat Dominus: quia ipſe omnia mala ciuitati euentura priùs reuelat Prophetis, & per eos illa ſe ciuitati mox inflicturum

A comminatur: ergo cùm mox illa ciuitati infligátur, ipſe eſt, non alius, qui ea ciuitati quaſi iudex & vltor infligit, vti comminatus eſt. Porrò Deus hanc cladem ciuitati Samariæ non inferret, niſi vobis, ô Samaritæ, per Prophetas præmonitis, idque duas ob cauſas. Prior eſt, ne cauſari poſſitis vos numquam fuiſſe reprehenſos. Poſterior, vt certi ſitis eam ob ſcelera veſtra vobis infligi, Deumque eorum vindicem eius eſſe auctorem. Quare Propheta declarat tum dignitatem, tum neceſſitatem ſui muneris, putà prophetię, vtpote à Deo accepti, vt ſcilicet ipſe eſſet quaſi legatus Dei ad Iſrael, & inter eos internuncius, ſequeſter & mediator: tum miſericors Dei conſiliū, vti mox oſtendam.

Quocirca Nota. *Verbum* metonymicè ſignificat rem, putà cladem verbo ſignificatam & prę-
B dictam. Vnde mox idem vocat *ſecretum ſuum*, & vt Theodot. *conſilium ſuum*, putà arcanum eius ſecretum de clade hac inferenda. Septuag. vertunt, *παιδείαν*, id eſt, eruditionem, vel potiùs, vt S. Hieron. vertit, *correptionem ſuam*: quo ſignificatur, minas & plagas Dei non proficiſci ex odio, ſed ex amore paterno erga homines. Sicut enim pater corrigit & caſtigat filium quem diligit, vt eum erudiat, ſic & Deus peccatorem. Quapropter caſtigationem hāc inuitus, & quaſi coactus infert, ideoque vt eam pœnitendo euadant homines, priùs per Prophetas & prædicatores eam comminatur & prænunciat, quæ omnia miram Dei clementiam ſignificant, ait S. Hier. Ita ante diluuium præmonuit peccatores per Noē, qui eâ de causâ centum annis arcam fabricauit, vt
C per centum annos homines ſciſcitantes fabricæ huius cauſam, monerentur de inſtante diluuio, illudque pœnitendo auerterent & euaderent, vti excidium euaſerunt Niniuitæ præmoniti à Iona. Sic per Moyſen nullam Ægypto plagam inflixit, niſi priùs per eumdem de eâ Pharaonē & Ægyptios præmoneret, vt patet Exodi c. 7. 8. & 9. Sic clades per Syros, Ammonitas, Madianitas & Philiſthæos, quæ narrantur in libris Iudicum, Hebræis non intulit, niſi ijs præmonitis per Ioſue c. 24. perque Deboram Iudic. 4. 4. & alios Prophetas. Sic excidium per Titum & Romanos Iudæis non irrogauit, niſi ijs præmonitis per Chriſtum Lucæ 19. 42. & Apoſtolos. Sic cladem extremam orbi non inferet, niſi præmiſſis Prophetis & angelis, qui ſeptem tubis in-
D ſonantes eamdem toto orbe proclamabunt, Apocal. c. 16. v. 1.

Leo rugiet, quis non timebit? q. d. Quāto magis Deus rugiens & comminans ab omnibus timendus eſt? Vnde partim explicās, partim inferens ſubiungit: Deus locutus eſt, quis non prophetabit?] Hæc enim propoſitio prioris eſt parallela partim explicatio, partim illatio & cōcluſio, q. d. Si leone rugiente omnes timēt; ergo multò magis Deo fremēte omnes timeant oportet; ac imprimis nos Prophetæ, qui primi hunc Dei in nobis loqnētis rugitum audimus, illius metu percellimur, ideoq; trepidi tacere nō poſſumus, ſed prophetamus & inclamamus omnibus, vt ſibi caueant & proſpiciant, ne eius præda fiant & ab eo diſcerpātur, prçſertim quia ideò in nobis loquitur & rugit, vt nos eumdem rugitum prophetando alijs promamus & exprimamus. q.d. Cùm Deus nos Prophetas mittat, Vers. 8.

iubeatq́ue prophetare, ſilere non poſſumus. ita S. Hier. Emmanuel, Mariana & alij. Amolitur aliud incredulorum Iſraelitarum effugium, vel potiùs improperium. Improperabant enim iugiter Prophetis, quòd ipſi triſtia ſemper prophetantes Iſraeli, viderentur de eius clade gaudere, eiq́ue inſultare. Reſpōdet Amos ſe inuitum hæc prophetare, cogiq́ue à Deo, nec poſſe ſe illi reſiſtere. Deo enim loquente, mandante & mittente Prophetam, quis non prophetet; quis ſilere, quis Dei imperium detrectare audeat? Deus enim eſt quaſi leo rugiens, qui Prophetam inobedientem, æquè ac populum rebellem, diſcerpat: ſicut per leonem diſcerpſit Prophetam illum in re modica inobedientem, ſcilicet quòd contra iuſſum Dei cibum ſumpſiſſet in Bethel, deceptus licèt ab alio Propheta, qui Deum iuſſum ſuum reuocaſſe aſſerebat, 3. Reg. 13.24. Senſus ergo eſt, q.d. Minæ meæ non ſunt meæ, ſed Dei: rugitus meus non eſt meus, ſed Dei: Deus enim quaſi leo rugit in mente noſtra, & inde in ore noſtro, vt vos percellat: ne ergo nobis hæc triſtia oracula imputetis. Deo enim loquente per mentem & os noſtrum, tacere non audemus, nec poſſumus. Rurſum ſi leo fame, vel catulis captis fremens & rugiens è ſaltu incurrat in vrbem, quis eum eminus videns, nō inclamet omnibus: Fugite, leo fremens imminet, proſpicite vobis? quin ergo ego Amos videns Deum iratum in Samariam incurrere, vt eam diſperdat, omnibus inclamem, vt ſibi caueant? Hoc eſt quod Deus Ezechieli edixit c. 3.27. *Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael, &c. ſi dicente me ad impiū: Morte morieris, non annunciaueris ei, &c. ſanguinem eius de manu tua requiram.*

Simile fuit reſponſum S. Aphraatis Eremitæ. Cùm enim ipſe egreſſus eremo Arianis graſſantibus reſiſteret, ac Valentem Imp. de arianiſmo & perſecutione Orthodoxorum increparet, Valens autem ei obijceret: Quid tu monache, qui vitam ſolitariam profiteris, ſilentio & quiete relicta, vrbem & forum ingrederis? reſpondit: Si virgo in thalamo abſcondita, videret quempiā faces domui inijcientem, nónne à domo proſiliret, & inclamaret: Incendium, incendium; vt ſe ſuoſque ab eo liberaret? ne ergo me reprehendas, qui quietem reliquerim; ſed teipſum reprehende, qui hanc flammam in domum Dei inieceris, & non me, qui conor extinguere, ideoq; omnibus inclamo, vt caueant à te, & à tua hæreſi, qua quaſi igne Eccleſiam Dei ſuccendere conaris. Ita refert Theodor. in Philotheo cap. 8. Pari modo Amos obſtrepentibus ſibi Iſraelitis: Quid tu minaris nobis? armentarius es, non Propheta: quid nos flagellas? vade ad tua paſcua, flagella tuos boues, reſpondet: *Leo rugiet, quis nō timebit? Deus locutus eſt, quis non prophetabit?* Hoc eſt quod in eadem cauſa Iudęis reſpondit Ierem. c. 9. v. 20. *Factus eſt*, ait, *mihi ſermo Domini in opprobrium, & in deriſum tota die.* Et mox: *Et factus eſt in corde meo quaſi ignis exæſtuans, clauſuſq́ue in oſſibus meis, & defeci ferre non ſuſtinens:* Et c. 6. 10. *Cui loquar? Et quem conteſtabor vt audiat? ecce incircumciſæ aures eorum, &c. Idcirco furore Domini plenus ſum, laborans ſuſtinens.*

Qvis non timebit] Verè S. Auguſt. in Sententiis num. 77. *Omnia quæ timentur, rationabiliter declinantur: Deus ſic timendus eſt, vt ab ipſo ad ipſum confugiatur*, ſcilicet ab ipſo irato ad ipſum clementem & placidum.

9. Auditum facite in ædibus Azoti, & in ædibus terræ Ægypti: & dicite: Cōgregamini ſuper montes Samariæ, & videte inſanias multas in medio eius, & calumniā patiētes in penetralibus eius.

10. Et neſcierunt facere rectum, dicit Dominus, theſaurizantes iniquitatem & rapinas in ædibus ſuis.

11. Propterea hæc dicit Dominus Deus: tribulabitur, & circuietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.

12. Hæc dicit Dominus; Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: ſic eruentur filij Iſrael, qui habitant in Samaria in plaga lectuli, & in Damaſci grabato.

13. Audite, & conteſtamini in domo Iacob, dicit Dominus Deus exercituū.

14. Quia in die cùm viſitare cœpero præuaricationes Iſrael, ſuper eū viſitabo & ſuper altaria Bethel: & amputabūtur cornua altaris, & cadent in terram.

15. Et percutiam domum hiemalem cum domo æſtiua; & peribunt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

Avditvm facite in ædibvs Azoti] Aduocat Deus vicinas gentes, putà Azotios & Ægyptios, in Samariam. Vers. 9. Primò, vt, viſis eorum ſceleribus ac punitione, teſtes ſint, vti beneficiorum multiplicium & inſignium Iſraelitis, tum in exitu ex Ægypto, tum in deſerto, tum in Chananæa à Deo collatorum; ita & vindictæ mox ab eodem exercendæ in eumdem, vtpote ingratum. Secundò, vt magis doleant Iſraelitæ, videntes ſe gentibus hoſtilibus in probrum & ludibrium exponi, quòdq; hoſtes clades ipſorum videant & rideant, gaudeantq́ue de eorum ſtrage & excidio, iuxta illud pſal. 136.7. *Memor eſto Domine filiorum Edom in die* (excidij) *Ieruſalem: qui dicunt: Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea.* Porro hoc ſchemate & artificio conatur Deus Iſraelitas ad ſe reuocare, dum oculis eorum obijcit infamiam & probra, quæ laturi ſunt à gentibus, ſi in apoſtaſia pergant, ideoq́ue à Deo per Aſſyrios vaſtentur.

Per Azotios ceteros Philiſtinos accipe. Eſt ſynecdoche. ita S. Hieron. Rupert. Hugo, Lyran. Arias & alij. Miratur, & meritò S. Hieron. apud Septuag. pro Azotiis legi *in Aſſyriis*; videtur mēdum librariorum.

Svper montes Samariæ] Hi montes imminent Samarię, quę fuit vrbs ab Amri rege ędificata in monte Somer, indeq́ue & vrbs, & ab ea, vtpote metropoli, tota regio dicta eſt Samaria: eam poſtea Herodes Aſcalonita nominauit Sebaſten, id eſt Auguſtam, in honorem Auguſti Cæſaris: perinde vt nunc vocatur Auguſta Vindelicorum, Auguſta Treuirorum, &c. Herodes enim eam à fundamentis inſtaurans, firmiſſimo

muro

muro per viginti ſtadia circumdedit, & in eius A medio templum maximum ſeſquiſtadij magnitudine, modis omnibus ornatiſſimum Auguſto Cæſari dedicauit, & Sebaſten nuncupauit. Ita Ioſeph. l. 15. Antiq. c. 10. & ex eo Adrichom. in Samaria.

ET VIDETE INSANIAS MVLTAS IN MEDIO EIVS] Hebr. מְהוּמֹת *mehumot*, id eſt *tumultus*, & cōturbationes ingentes, vt vertit Chald. Hinc Sept. vertunt, *admirabilia*, quæ ſcilicet admiraturi erant Philiſthini & Ægyptij, ad ſpectaculum hoc à Deo euocati.

Iam per *tumultus*, Arias accipit tumultus ciuium Samariæ, cùm ea capta ab Aſſyrijs, ciues turmatim fugientes ſe inuicem obtriuerunt, & ab inſtantibus Aſſyrijs obtriti ſunt. Meliùs de culpa quàm de pœna hæc accipias. Vnde Noſter vertit *inſanias*, ſcilicet in colendis vitulis aureis, B ait S. Hier. Rupert. Hugo & Lyran. aut *inſanias*, id eſt, inſanos tumultus & ſeditiones, quibus ſe inuicem obtruncarunt. Ita Theodor. Vnde Vatabl. vertit, *confractiones multas*, has etiam ſignificat Hebr. *mehumot*. Hinc & ſequitur, *Et calumniā patientes*, vel, vt Vatabl. *oppreſſos per vim & calumniam*, ſupple & repete, *videte*.

Tropolog. Inſaniæ ſunt figmenta hæreticorum, ait S. Hieron. *dum vnuſquiſque fingit quod voluerit, & adorat figmentum ſuum: vt Marcion bonum Deum & otioſum: vt Valentinus αἰῶνας triginta, & extremum Chriſtum, quem appellat ἔκτρωμα, id eſt abortiuum: vt Baſilides, qui omnipotentem Deum portentoſo nomine appellat ἄβραξας, & eumdem ſecundum Græcas litteras, & annui curſus numerum, dicit in ſolis circulo contineri.* Talia ſunt hodie Caluini & Lutheri placita: hominem carere libero arbitrio, opera bona nil mereri, fidem ſolam iuſtifi- C care, omnia opera ſanctorum eſſe cōcupiſcentia & peccato contaminata, Deum eſſe auctorem omnium operum, tam malorum, quàm bonorū; Chriſtum in cruce quaſi deſperaſſe, & pertuliſſe; pœnas damnatorum; vota caſtitatis Deo nuncupata eſſe impoſſibilia, nec ſeruanda; Deum præcepiſſe legem impoſſibilem. An non hæ inſaniæ lymphaticorum, quibus nihil inſanius vidit hæc ætas?

Vers. 10. THESAVRIZANTES INIQVITATEM] iniquas opes, ſcilicet partas per vim, calumniam, furta, &c. Vnde Vatabl. vertit, *hi ſunt qui theſaurizant rapinam, & prædam in palatijs ſuis*, cōgregant opes per fas & nefas, vt dicitur.

ET RAPINAS] Septuag. *& miſeriam*; Syrus *& preſſuram*, anguſtiam. Vnde videntur ipſi hæc de pœna Samariæ accipere, cùm potiùs de culpa D accipienda videantur, vti dixi.

Vers. 11. PROPTEREA HÆC DICIT DOMINVS puniens tuas rapinas & ſcelera: TRIBVLABITVR ET CIRCVIBITVR (id eſt, cingetur obſidione, & circumcirca obſidebitur ab Aſſyrijs) TERRA] ne quis effugiat. Tigurina vertit, *anguſtia tibi erunt, idq́; vndique in terra*: quod explicans Vatabl. *Hoſtis*, ait, *venturus eſt, & in circuitu terræ huius caſtra metabitur, ne quis poſſit effugere.* Loquitur hîc Propheta tamquam attonitus magnitudine tribulationis & ſtragis futuræ, quam quaſi præſentem ſpiritu prophetico intuebatur: propterea vtitur locutionibus conciſis, multaq́; ſubticet & ſubaudit, vt admirationem & terrorem incutiat audientibus. Mirum eſt Septuag. hæc de Tyro accipere, eò

quòd Hebr. צֹר *tſor* ſignificet anguſtias, & petram anguſtam, indeque Tyrum in petra conditam. Vertunt enim, *Tyrus, & in circuitu terra tua deſerta erit.* Agitur enim hîc de clade Samariæ, non Tyri. Meliùs ergo Symmach. *tſor* vertit πολιορκίαν, id eſt obſidionem; & Theodotion, *fortitudinem*.

DETRAHETVR EX TE FORTITVDO TVA] Tigurina, *deijciet à te robur tuum, & diripientur palatia tua*: Vatabl. *hoſtes auferet à te opes tuas, in quibus tuum belli robur conſiſtit.* q. d. Aſſyrij rapient tuas opes, quas per vim, dolum & calumniam congeſſiſti.

QVOMODO SI ERVAT PASTOR DE ORE LEONIS DVO CRVRA, &c.] Per *paſtorem*, Deum; per Vers. 12. *leonem* hoſtem; per *crura* & extremum auriculæ paucitatem Iſraelis ab hoſte ſeruandam intellige. q. d. Sicut paſtor leoni rapienti & diſcerpenti B ouem, aut bouem, aliquam ex eo partem, ſed paruam & ad eſum inutilem, v. g. duo crura, quæ leo non curat, eripit; ſic aliqui Iſraelitæ, ſed pauci, ijque infirmi, pauperes & viles ab hac eorum ſtrage & captiuitate eruentur, ij ſcilicet, quos Aſſyrij contemnent, & vt quiſquilias fæceſque plebis relinquent in Samaria ad colēdum agros & vineas. Ita Theodor. Clarius, Arias & Vatabl. Ecce Amos, vtpote paſtor, crebrò à re paſtoritia ſibi familiari petit ſimilitudines.

Aliter, imò contrariè S. Hieron. cenſet enim hæc ironicè per ſarcaſmum dici. q. d. Iſraelitæ præfiſi robori Samariæ, & auxilijs Damaſci, id eſt Syrorum, putant quòd eruent & expedient ſe de manibus Aſſyriorum, ſicut paſtor ope canum de ore leonis extorquet & eripit duo crura, &c. ſed errant & falluntur. Verùm prior ſen- C ſus, vti communior, ita ſimplicior eſt & verior: Deus enim poſt commendatam iuſtitiam, commendat hîc ſuam miſericordiam, eaque illam temperat. q. d. Non omnes omnino peribunt: nam aliqui ſeruabuntur, licèt pauci. Porrò per crura & oſſa ſignificat eos nudos ac ſpoliatos, vita vix ſalua, ſtragi communi eripiendos.

Ruſum cenſet Theodoret. duo hæc crura à paſtore eripi, vt ijs fidem faciat hero, pecus à leone eſſe laniatum, non à ſe venditum, aut furto ſublatum.

Symbol. notat Rupert. duo crura & extremū auriculæ ad hoc reſeruari, vt ex ijs conſtet quale fuerit pecus deuoratum, an ouis, an bos, an equus; ſic videlicet ex paruis Iudæorum reliquijs, colligi quales fuerint ipſi ante peccatum, & ante Chriſtum, atque illas ipſas fidem Chriſtianorum D confirmare, dum teſtimonium legis & Prophetarum nobis circumferunt, ex quibus Chriſtum ſalutis auctorem cognoſcimus eumdemq́; Gentilibus demonſtramus per Iudæorum, fidei noſtræ hoſtium, libros & monumenta.

Tropol. S. Hier. hæc applicat doctoribus & prædicatoribus: *In crure*, ait, *via oſtenditur doctrinarum, in aure ſacramenta dictorum. Vnde Apoſtoli abſque calceamentis & vlla mortui animalis pellicula iubentur incedere*, Matth. 10. *Et ad credentes dicitur: Qui habet aures audiendi audiat*, Lucæ 8. In corporis ergo totius ſtrage auris eripienda eſt, qua monita ſalutis audiamus; & crura, quibus in illis & iuxta illa ambulemus & conuerſemur. Vnde Stephanus Cantuarienſis in Sylua allegor. per duo crura accipit continentiam mentis & corporis,

A poris, per extremum verò auriculæ perſeuerantiam in obedientia: crura verò reſtringit & applicat Prælatis. *Sic enim*, inquit, *cùm multi ſint Prælati, maior pars peribit, & conſumetur à leone ſubditus diabolo, & parua reliquiæ ſaluæ fient per illum paſtorem qui dicit: Ego ſum paſtor bonus.*

In plaga lectuli] Id eſt, in latere vel angulo lecti. Sic enim quatuor plagæ mundi vocantur quatuor eius latera. Nam heb. eſt פְאַת מִטָּה *peath mitta*, id eſt, in angulo, latere, vel extremitate lecti: in angulo enim vtrimque corpus fulcitur; hinc meliùs & pleniùs in eo quieſcit. Huc facit illud Thomæ à Kempis: *In omnibus requiem quæſiui, & non inueni, niſi in angello cum libello.* Porrò plaga vox eſt deſumpta à Græcis: ibi enim πλάγια vocant latera & angulos tranſuerſos. Rurſum plagæ & plagulæ tapetes græcè dicuntur, latinè ſtragula. Vnde Varro de Vita populi Rom. *Eburneis lectis & plagis ſigillatis.* B Et Liuius l. 9. in bello Maced. *Luxuriæ*, ait, *peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico aduecta in vrbem: ij primùm lectos æratos, veſtem ſtragulam pretioſam, plagulas, & alia textilia, &c. Romam aduexerunt.* Nec hoc longè abit ab Hebræo *pea*, id eſt angulus, extremitas: ſtragula enim ſunt angulata, & in angulis ſignata & plagulis inſignita. Senſus eſt, q. d. Pauci Iſraelitæ, vt dixi, habitantes in Samaria, in eaq; ſecurè quaſi in ſuaui lecti ſtragulo, vel angulo quieſcentes eruentur à clade Aſſyriorum. Samariam vocat plagam, vel angulum lectuli, eò quòd inſtar lecti eleuata eſſet & montoſa, æquè ac mollis, delicioſa, opulenta, indéque culta & populoſa vt videretur eſſe angulus & arx decem tribuum. Vnde in ea ſidenter quaſi in lectulo quieſcebant non timentes Aſſyrios. Ita S. Hier. & alij. Adde, per *plagam* accipi poteſt clima, ſitus & regio Samariæ: hæc enim Hebræi vocant *pea*, id eſt, an- C gulum terræ. Rurſum, propriè Samaria ſita erat in angulo reſpectu Iudææ, & montium Samariæ vrbi imminentium, vt patet in tabula eius chorographica, quam exhibet Adrichomius poſt paginam 24.

Iam Primò, Chald. ſic vertit & explicat: *Eruentur qui habitãt in Samaria, in fortitudine poteſtatis, & in Damaſco innitentes.* q. d. Eruentur qui confidunt Samariæ munitioni, & opi Damaſcenorum ac Syrorum, in qua pariter quaſi in grabato quieſcunt & ſecuri dormiunt.

Secundò, Lyran. per *plagam lectuli* accipit Ieruſalem, in qua erat templum, in quo quaſi in lecto requieſcebat Deus. q. d. Saluabuntur pauci ex Iſrael, ſcilicet ij, qui profugerint in Ieruſalem ad alas Dei & Ezechiæ regis, vel in Damaſcum D ad alas Syrorum.

Tertiò, Vatabl. q. d. Cladem Aſſyriacã pauci effugient, ſcilicet ij dumtaxat, qui poſt lectum in angulo ſe abſconderint: aut ægroti, qui in lectis decumbentes ſua ægritudine mouebunt Aſſyrios, vt ijs parcant. q. d. Aſſyrij parcent ſolis miſeris, qui adeò pauperes erunt, vt bini vel terni in lecto, aut non tam in lecto, quàm in parte & angulo lecti requieſcere cogantur.

Quartò, Septuag. pro, *In plaga lecti & Damaſci grabato*, vertunt, *contra tribum & in Damaſco, vt iuxta tropologiam referamus tribum* (Hebr. enim מִטָּה *mitta* lectum, ſed, ſi legas alio puncto מַטֶּה, *matte*, virgam & tribum ſignificat) *ad Iudam, & Damaſcum ad vocationem Gentium, de quibus vnus grex factus eſt Domini: cuius ſæpè oues leonum feritas laniat, de quorum faucibus vix duo crura, aut extremũ auferetur auriculæ*, ait S. Hier.

Quintò, probabiliter P. Prado in Ezech. 24. 40. hæc accipit de lectulis mensalibus. q. d. Qui habitant (quieſcunt) *in Samaria in plaga lectuli*, id eſt, qui primos habent diſcubitus in lectis ſtratiſque inter conuiuas. Nam pro *plaga* hebr. eſt *in angulo lecti*, id eſt, in capite, in loco primario. De quibus rurſum dicit c. 6. 4. *Qui dormitis* (cubatis) *in lectis eburneis, laſciuitis in ſtratis veſtris.*

Ex his omnibus maximè genuina videtur tertia explicatio: tum quia vox *plaga*, vel angulus *lectuli*, ac vox *grabato*, ſignificant hæc ad pauperes & ægros pertinere. Hi enim iacent in grabatis & angulis: tum quia hi rectè comparantur cum duobus cruribus, & extrema auricula, leoni ereptis; alioqui enim non conſtabit ſimilitudo B Prophetæ, eiuſque vis & neruus, niſi his duo crura & extremum auriculæ adaptes. Senſus ergo totius huius verſiculi eſt hic: Sicut paſtor de veruece aut vitulo à leone deuorato eripit, ſeruatq; duo crura, aut extremum auriculæ, ab illo carnibus iam ſatiato, vtpote oſſea & inſipida neglecta, vt ea ad herum deferat, quo demonſtret vitulum non à ſe ſubductum, ſed à leone laniatum: ita ex tota Samaria quaſi è corpore politico; duo vel tres, id eſt, pauci dumtaxat cladi illius eripientur, iique viles & inutiles, putà pauperes macie confecti, vt ſola crura oſſea habere videantur; & ægri, qui bini vel terni in eiuſdem lecti & grabati lateribus decumbant, ſiue in Samaria, ſiue in Damaſco. Ita à Caſtro. Quocirca fortè idcirco Interpres pro Hebr. *pea*, id eſt angulus, vertit *plaga*, quæ & latus, & vulnus morbumque ſignificat, vt innueret eos in latere lectuli decũ- C bere ex vulnere & morbo. q. d. Saluabuntur ij, qui ex plaga vulneris & morbi decumbunt in plaga, id eſt, in latere & angulo, lectuli. Propriè plagæ, vel plagulæ ſunt commiſſuræ, ſiue aſſumenta, quæ tapetibus, caſulis, ſtragulis, lectis, veſtibus attexũtur vel aſſuuntur; pretioſæ (vti ſunt effigies aureæ & gemmeæ in caſulis) à diuitibus ornatus & ſplendoris ergò; rudes & viles à pauperibus neceſſitatis cauſa. Laceris enim ſtragulis, lectis & veſtibus pauperes aſſuunt partes, putà plagulas, vt rupturam farciant, præſertim ad angulos: ibi enim faciliùs ob affrictum parietis, aliarumq; rerum, franguntur. Plaga ergo lectuli eſt angulus lectuli pauperis, aſſumento reſarciti, &, vt S. Franciſcus dicere ſolet, rappeciati. Pauperes enim lectos habent non integros, ſed plagulis tum maioribus, tum minoribus conſarci- D natos inſtar centonum. Quare dormire in plaga lectuli, idem eſt quod dormire in centone, aut potiùs in aſſumento & latere centonis, ita vt in altero lecti latere dormiat alius, vel plures. Senſus ergo eſt. q. d. In Samariæ excidio ſaluabuntur ſoli pauperes & miſeri, qui in centonibus gregatim ob paupertatem dormiunt.

Et in Damasci grabato] Sicut Samariam *lectum*, ſic Damaſcum vocat *grabatum*: quia Iſraelitæ vexati ab Aſſyrijs, miſeri & afflicti confugiebant Damaſcum, ibique quaſi ægri in lecto ſecurè quieſcebant, ſeque recreabant. Damaſcus ergo iis afflictis, feſſis & ægris erat quaſi lectus. Ita S. Hieron. Rupert. Remig. Hugo & alij. *Vt quomodo qui feſſus eſt refocillatur in lecto, ſic illi*

fractas

fractas vires vicinæ gentis (Damaſci) *auxilio robora-rent*, ait S. Hieron.

Perperam Recentiores, vt R. Dauid, Pagnin. & alij, Hebr. דַּמֶּשֶׁק *dammaſſec*, id eſt Damaſci, accipiunt non vt proprium, ſed vt appellatiuum; quaſi compoſitum ex ד *de* & מֶשֶׁק *meſſec*: *meſſec* autem ſignificat tibiam vel crus. Vnde vertunt, *in crure*, id eſt, pede vel ſponda lecti; aut, vt Arias, *in lecto mobili & agitabili*, vt eius agitatione ægro ſomnus concilietur, vti matres agitant cunas infantium, vt hoc motu ipſi ſomnum concipiant. Vnde ipſe exponit. q. d. Aſſyrij ijs ſolis parcent, qui ex graui longaque infirmitate decumbentes in lectulis, ſeipſos mouere, & ab vna parte in aliam conuertere non poterunt, ſed inſtar puerorum moueri, & conuerti ab alijs debeant. Perperam inquam: nam hebr. non eſt *meſcec*, ſed *dammeſcec*, quod non aliud quàm Damaſcum ſignificat, vti vertunt Septuag. Chald. Noſter & alij. Adde ד *de* Hebræis non eſſe articulum, nec ſolere præfigi nominibus.

Tropol. lectus auari eſt mammona, lectus ſuperbi honor, lectus guloſi menſa opipara, lectus luxurioſi cubilia & impudicitiæ, lectus acedi torpor & ſomnus. Nam *ſicut oſtium vertitur in cardine ſuo, ita piger in lectulo ſuo*, Prouerb. 26. 14. Hi lecti varios habent angulos & ſtragula mollia, quæ quiſque ſibi fingit, captat & adaptat.

Vers. 13. Avdita] Vos ô populi, ait S. Hieron. vel potiùs, vos ô Prophetæ, cladem ad quam non ego, ſed Deus per os meum deſtinat domum Iacob, id eſt, poſteros Iacobi ſiue Iſraelis, putà decem tribus earumq; aras & delubra, in quibus colunt vitulos aureos in Dan & Bethel. Ita Albert. Hugo, Arias & Vatabl. Vnde Septuag. habent, *Sacerdotes audite.* Sed rectè notat S. Hieron. *Puto*, inquit, *Septuag. ipſum verbum poſuiſſe, quod quidam non intelligentes, pro* אֶרֶשׁ *areſc legerunt* ἱερεῖς *id eſt ſacerdotes. Ares* enim noſter Interpres, & alij ad verſum præcedentem referunt, vertuntque *lectulum*; ſed Septuag. huc referunt, retinentque vt nomen proprium.

Et contestamini] id eſt, conteſtando Deum, eumque in teſtem vocando prædicite & prædicate inſtans eis exitium, niſi ab idolis & ſceleribus reſipiſcant.

Et percvtiam domvm hiemalem cvm domo æstiva] Ita & Aquila, Symmach. & Theodor. Verùm Septuag. vertunt, *domum pinnatam, eò quòd oſtiola habeat per feneſtras, & quaſi pinnas ad magnitudinem frigoris repellendam*, ait S. Hier. qui hac re ſignificari putat, Iſraelitas delicioſos *tantarum fuiſſe opum, vt duplices haberent domos, hiemales & æſtiuas, quarum aliæ* (hiemales) *verſæ eſſent ad Aquilonem, aliæ* (æſtiuæ) *ad Auſtrū, vt pro varietate temporum, frigoris & caloris calidá temperiem prouiderent.* Sic Ierem. 36. 22. Ioakim dicitur fuiſſe in domo hiemali menſe nono. Ita in Belgio domos æſtiuas in villis ad delicias cōparatas, ob luxum in ijs admiſſum, per bella hæc deſtruxit & raſit Deus. Vers. 12.

Myſticè idem S. Hieron. *Domus*, ait, *hiemalis erat regnum Iſrael, in qua frigus erat religionis & cultus Dei, varijq́; ventorum turbines & ſæua tempeſtas: & domus æſtiua, Iuda & Ieruſalem, in qua erat templum, & offerebantur holocauſta manè & veſperè, & vigebat calor religionis.*

Et peribvnt domvs ebvrneæ] *Legimus Achab regem Iſrael tantis fluxiſſe delicijs, vt domum ſibi eburneam fecerit*, 3. Reg. 22. 39. ait S. Hieron. non quòd fecerit eam ex ebore ſolido: vnde enim tantùm eboris habuiſſet? ſed quòd illam ebore incruſtarit: hæc enim vocatur *domus eburnea*, teſte Plinio l. 16. 43. vide Sanchez.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

M*Inatur Deus Iſraelitis, quòd Aſſyrij leuabunt eos in contis, ſed reliquias eorum in ollis feruentibus. Deinde ob impura & ſacrilega eorum ſacrificia ait ſe eos percuſſiſſe ſex plagis, ſcilicet fame, ſiccitate, vento vrente, aurugine, eruca, peſte: denique penè eos ſubuertiſſe ſicut Sodomam, eos tamen hiſce plagis nihil meliores effectos, nec rediſſe ad ſe. Quocirca dira & extrema quæque illis intentat, additq́;* : Præparare in occurſum Dei tui, *qui creat montes, ventos, nebulas, &c.*

Verſ. 1. AVdite verbum hoc vaccæ pingues, quæ eſtis in monte Samariæ, quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis veſtris: Afferte & bibemus.

2. Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo: quia ecce dies venient ſuper vos, & leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus.

3. Et per aperturas exibitis altera contra alteram, & proiiciemini in Armon, dicit Dominus.

4. Venite ad Bethel, & impiè agite, ad Galgalam, & multiplicate præuaricationem: & afferte manè victimas veſtras, tribus diebus decimas veſtras.

5. Et ſacrificate de fermentato laudē & vocate voluntarias oblationes, & annunciate: ſic enim voluiſtis fiiij Iſrael, dicit Dominus Deus.

6. Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium in cunctis vrbibus veſtris, & indigentiam panum in omnibus locis veſtris: & non eſtis reuerſi ad me, dicit Dominus.

7. Ego quoque prohibui à vobis imbrem, cùm adhuc tres menſes ſupereſſent vſque ad meſſem: & plui ſuper vnā ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatem non plui: pars vna compluta eſt: & pars ſuper quam noo plui, aruir.

8. Et venerunt duæ & tres ciuitates ad

ad vnam ciuitatem vt biberent aquam, & non ſunt ſatiatæ: & non rediſtis ad me: dicit Dominus.

VERS. 1. AVDITE VERBVM HOC VACCÆ PINGVES] Hebr. *vaccæ Baſan.* Ita Septuag. Theodotion, Aquila & Hebræi paſſim. Verùm quia regio Baſan paſcuis opima, pingues alebat boues & vaccas, vt patet Deuter. 32. 14. hinc rectè vertit Noſter, *vaccæ pingues*; & Symmach. *boues ſaginatæ*; alij, *vaccæ laſciuientes.* Iam Theodor. per *vaccas* accipit mulieres Samariæ laſciuas, rapaces & imperioſas. *Vaccas*, inquit, *Baſanitides, mulieres vocat luxu & voluptatibus diffluentes. Eiuſmodi enim erant vaccæ Baſanitides, ob pabuli copiam exultantes. Vnde fiebat, vt bona tenuiorum in rem ſuam conuerterent* (vti vaccæ depaſcebantur prata Baſan) *atque viris, quibus ex diuina lege ſubditæ erant, imperare non vererentur, in ordinemq; eos redigi iuberent: qualis fuit Iezabel, viro* (Achab) *tamquam mancipio vtens.* Sic & Lyran. Arias & Vatabl. Eſt enim vacca, muliebris ingenij, petulantiæ & ſalacitatis ſymbolum. Vnde Ælianus libr. 4. c. 45. ſcribit, in Ægypto vaccam, ſimul & Venerem religioſè coli, eò quòd vacca affinitatem & conuenientiam cum dea habere exiſtimetur: quin & vacca Veneri in Ægypto immolabatur, ait Girald. in Syntag. nam, vt ait Columella l. 6. 24. vaccæ *poſt vernam pinguedinem geſtientes, & pabuli iucunditate exhilaratæ laſciuiunt.* Inſuper *vacca quamuis plena fœtu, non expletur libidine.* Quocirca Amos hîc deſcribere videtur familias & domos impiorum, quæ ſunt *ſicut congregatio taurorum in vaccis populorum*, pſal. 67. 31.

Vaccæ Baſan quæ

Meliùs S. Hieron. Ruffin. Rupert. Albertus, Gloſſa, Hugo, Clarius & alij, cenſent hæc tam imò magis ad viros, quàm ad mulieres Samariæ ſpectare: viri enim quia effeminati, laſciui & impudentes, vocantur vaccæ, vel vitulę populorum pſal 67. v. 31. Oſee 10. 11. & alibi. Id patet ex ſequentibus: *Ecce dies venient ſuper vos*, ſcilicet viri. Hebr. enim כֶם *chem* maſculinum, viros notat: *vaccas* ergo *Baſan*, vocat opulentos (vnde Chald. vertit, *diuites ſubſtantiarum*) & principes Samariæ, qui bona pauperum depaſcebantur, tum quia gulæ & ventri erant dediti, tum quia saginæ & mactationi deſtinabantur. Audi S. Hier. *Loquitur ad principes Iſrael, & optimates quoſque decem tribuū, qui delicijs ac epulis vacabant, vt audiant ſermonem Dei, & non aratores boues, ſed vaccas pingues de armento ſe eſſe nouerint, ſiue quæ nutriantur in paſcuis Baſan, quæ ſunt loca herbarum fertiliſſima, ac per hoc ſignificat eos non agriculturæ, ſed immolationi & eſui præparatos.*

Porrò, cur hi vocentur *vaccæ Baſan*, tres cauſas adfert Ruffinus. Prima, quòd gloria ipſorum in ignominia erat terminanda. *Baſan* enim hebr. confuſionem & ignominiam ſignificat. Secunda, quòd vox eorum humana in vaccinam, putà in mugitum, præ dolore erat commutanda. Tertia, quia Deus eorum erat venter, ac iugibus vacabant conuiuijs & ſympoſijs, ideoque, vt ait Pſaltes, *prodiit quaſi ex adipe iniquitas eorum.* Quartam adde, quòd vaccas, putà vitulos aureos, quaſi deos coluerint. Vnde Rupert. per *vaccas Baſan* accipit ſacerdotes Bethel, qui viſibiliter ſubſtrati vitulis quos colebant, erant inſtar vaccarum; inuiſibiliter verò ſuas animas tauris infernalibus, id eſt dæmonibus, proſtituebant. Hi enim dicebant principibus: Date nobis victimas & oblationes, quas comedamus & bibamus; nos viciſſim vos veſtraque peccata expiabimus apud Deum, & excuſabimus apud populum.

Tropol. S. Hieron. *vaccæ Baſan* ſunt hæretici veneri & gulæ addicti, vti fuit Lutherus, Caluinus, Bucerus, &c. Item diuites & nobiles inſolentes & rapaces, qui ex aliorum, præſertim pauperum bonis ſe ditant, iiſque luxuriantur.

QVÆ DICITIS DOMINIS (putà regibus & principibus) VESTRIS: AFFERTE, ET BIBEMVS] q. d. Afferte ſpolia pauperum, vt inde vobiſcum epulemur, & compotemus, vel, vt S. Hier. *Date nobis, & bibemus, id eſt, iubete tantùm, & nos cuncta vaſtabimus*, id eſt, *diripiemus*, inquit Chald. vt lictores, vel vt ebrij abſorbebimus. Nam *voce, Bibemus, ebrietatem eorum ſignificat in vino atque luxuria, quæ ſtatum mentis euertunt*, ait S. Hier.

Tropol. idem dicunt iniqui Aduocati & Procuratores Iudicibus, Conſiliarijs, Scabini & Prętores Principibus & Magiſtratibus, æquè impijs. Hi enim quaſi harpyiæ inhiant bonis populi, in eáque inuolantes illa inter ſe diſtribuunt, atque ex ijs opipara conuiuia & ſympoſia inſtruunt. Hoc ſcelus enorme, vti rempubl. euertit, ita horrendam certámque Dei iram & vindictam prouocat. Vnde ſubdit:

IVRAVIT DOMINVS DEVS IN SANCTO SVO] VERS. 2. Hebr. בְּקָדְשׁוֹ *becodſco*, id eſt, *in ſanctitate ſua*, hoc eſt, per ſanctitatem ſuam: Hebr. enim *beth*, id eſt *in*, eſt nota iurantis. Ita Chald. Symmach. & paſſim Hebræi. q. d. Iurauit Deus per ſemetipſum: ipſe enim eſt ſumma & increata iuſtitia & ſanctitas, quam vos, ô iudices & principes, in terra imitari & tueri debebatis, nunc autem eamdem violaſtis & euertiſtis. Quocirca hæc Dei ſanctitas iurat, ſe huius violationis, & vt ita dicam ſacrilegij, acerrimum fore vindicem. Ita S. Hier. Remig. Rupert. & alij, qui inſuper tres alios afferunt ſenſus. Primus eſt, iurauit Deus per ſanctitatem, id eſt, per ſanctum templum ſuum. Secundus, per filium ſuum ſanctum. Tertius, per ſanctos Prophetas. Vnde Septuag. vertunt, *iurauit Dominus per ſanctos ſuos.* Verùm quod initio dixi, literale eſt & genuinum.

QVIA ECCE DIES VENIENT SVPER VOS, ET LEVABVNT VOS IN CONTIS] Septuag. Syrus & Arabicus, *in armis*; Symmach. *in clypeis*; meliùs Theodot. *in haſtis*. q. d. Inſtant dies, quibus Aſſyrij vos, ô Samaritæ, cōtis & haſtis ſuis configent. Vnde Tigurina vertit, *auferet vos lanceis. Seruat vaccarum metaphoram*, ait S. Hier. *vt quas eſſe pingues dixerat vaccas, earum carnes narrat in contis, vel ſcutis eſſe portandas.* Fortè etiam alludit ad morem militum, putà ad feros ſæuoſq; victores, qui capita cæſorum in lanceis geſtant quaſi in triumphum, vti faciunt Turcæ. Contus enim vocatur ſudes & haſta longior, vel pertica oblonga nautarum, qua ipſi nauem protrudunt & dirigunt. Vnde Virgil. 5. Æneid.

Et acuta cuſpide conti.

ET RELIQVIAS VESTRAS IN OLLIS FERVENTIBVS] Arabicus, *in ollis ardentibus*; Syrus, *in olla venatoris*; Hebr. בְּסִירוֹת דּוּגָה *beſirot duga*, id eſt, in ollis piſcium, quas ſcilicet piſcatores ſeruant plenas feruenti aqua, vt piſces recentes, quos è mari extrahūt, illico coquātur. q. d. *Sicut lebes feruentiſſi-*

A *uentiſsimus minutos piſces pariter inuoluit, ita & vaccæ Baſan abſque vllo ordine captiuitatis miſerijs opprimentur*, ait S. Hier. Aut preſsiùs & concinniùs. q. d. Sicut laniones capita boum & vaccarum à ſe mactatarum, longis contis & perticis oſtentant, vt inde populus cognoſcat qualis quantaque vacca ſit mactata, & ad eius carnes emendũ accurrat; reliquias verò, putà hepar, ſtomachum, inteſtina conijcit coquitque in ollis ſeruentibus: ita & milites Aſſyrij capita, id eſt optimates Samariæ à ſe occiſos, vel captos oſtentabunt, vt ex ijs aliæ gentes conijciant, qualis quantuſq; fuerit Samariæ populus, quantaque de ijs ſtrages & victoria: reliquias verò, purà milites ciueſque, qui in arces, vrbes, domoſque munitas, aut in cauea & ſpeluncas confugient, in illis ipſis quaſi piſces in ollis ſeruentibus comburent. Ita Lyran. & Dionyſ. *Sicut enim Ieruſalem*, ait S. Hie- B ron. *habens clauſos populos & obſeſſos, aſsimilatur ollæ ſeruenti & plenæ carnium*, Ezech. 24. 3. *ſic & vrbes Samariæ ollis ſeruentibus comparantur, quæ fame & peſtilentia clauſos populos exire compellant, & ire in captiuitatem*. Addit à Caſtro. q. d. Corpora eorum dilacerata, & in fruſta concila in feruentes ollas inijcient, vti fecit Antiochus Epiphanes Machabæis, 2. Machab. 7.

Aliter Rupert. & Remig. q. d. Aſſyrij Samaritas confuſè ſine vllo ordine in Aſſyriacam captiuitatem quaſi in ollam conijcient.

Secundò, Hebr. *beſiroi duga*, Pagnin. Vatabl. & Clarius exponunt, *in hamis piſcatorijs*. q. d. Sicut piſcatores hamis piſces extrahunt ex mari, ita Aſſyrij ſuis armis vos extrahent ex Samaria; abducentique in Aſſyriam.

Tertiò, Chald. vertit, *eleuabunt vos in clypeis, & filias veſtras in ſcaphis*, vel nauibus piſcatorijs. q. d. Per naues quæ excauantur & orbiculantur in- C ſtar clypeorum, è Samaria auehent & ablegabũt vos in Cyprum, aliaſque remotas inſulas.

Quartò, R. Abraham & R. Dauid pro *ollis* vertunt *ſpinis*: has enim quoque ſignificat Heb. *ſirot*. Iam *ſpinis*, id eſt hamis: vel *ſpinis*, id eſt cõtis, & lanceis acutis inſtar ſpinarum, vt more Hebræo idem dicat hemiſtichio poſteriore quod dixit priore, vel *ſpinis*, id eſt flagellis: ex ſpinis enim tyranni faciebant flagella, quæ quia ſuis aculeis carnes pungebant, lacerabant & diſcerpebant, vocabantur ſcorpiones, quos Roboam tyrannus minatus eſt populo dicẽs: *Pater meus cecidit vos flagellis, ego cadã vos ſcorpionibus*, 3. Reg. 12. 14.

Quintò, Arias pro *in contis*, vertit, *in frigoribus*, ſenſumq; dat. q. d. Aſſyrij vos, ô Samaritæ, quaſi vaccas æſtate laſciuientes transferent in regio- D nes ſrigidas & algentes, vbi pro cibis non aliud habeatis quàm viles piſciculos, qui olim mancipijs dabantur in eſcam.

Denique Septuag. vertunt, *tollent vos in armis, & eos qui vobiſcum ſunt in ollas feruentes peſtilentes*: ἔμπυροι enim feruentes ſignificat; pro quo aliqui legunt ἔρημοι, id eſt deſolati, vel deſolatores; Cõplut. ἔμποροι, id eſt mercatores. Vnde ſic habent, *tollent vos in armis, & eos qui vobiſcum ſunt in lebetes negotiatores peſtilentes*.

Vers. 3. Et per aperturas (muri Samariæ, qui ab Aſſyrijs eam obſidentibus arietibus diruetur & aperietur) exibitis altera contra alteram] id eſt, vna cum altera, vel vna poſt alterã, hoc eſt ſinguli, vel ſimul bini & terni, vel viciſſim & ordine ſuo exibunt captiui abducti ab Aſſyrijs, ita S. Hier. Vnde Chald. vertit, *confringent ſuper vos muros, & educent vos quaſi mulieres, ſinguli ante ſe*. Dicit, *altera contra alteram*, id eſt, alter cõtra alterum: quia perſiſtit in nomenclatura vaccarum, qua eos vocauit v. 1. ſolent enim vaccæ gregatim educi per portas, ita vt binæ, ternæ & quaternæ, ſimul egrediantur, aliæ pari ordine & turma ſequantur. Aliter alij. q. d. *Altera*, ſcilicet *vacca, egredietur contra alteram*, ſcilicet aperturam muri. q. d. Quælibet egredietur per aperturam ſibi oppoſitam, quo ſignificat multas fore muri rupturas; ſicuti de muris Iericho circumcirca corruentibus, ait Ioſue c. 6. 5. *Muri funditus corruent, ingredienturq́; ſinguli per locum contra quem ſteterint*. Vnde Vatabl. vertit, *egredemini vnaquæq; ante ſe, id eſt, per rupturam quæ prima vobis occurret*. Sic & Clarius & Arias.

B Et proiiciemini in Armon] q. d. Aſſyrij abducent vos in Armeniã, quæ adiacet Aſſyriæ, ita S. Hieron. Chaldæus, Symmach. Remig. Rupert. Hugo & Clarius. Hebr. eſt הָהַרְמוֹנָה *haharmona*, quod Primò, Noſter & alij iam dicti vertunt, *in Armon*, vel *in Armeniam*. Hæc enim ab Aram filio *Sem*, primo incola, dicta eſt *Aram*, vel *Harmon*: littera enim *aleph* ſæpè cum *he* commutatur. Secundò, alij, *Harmona* per diaſtolen diuidunt. Vnde Theodotion vertit, *in montem* (*har* enim heb. ſignificat montem) *Mona*; Aquila, Syrus & Arabicus, *in montem Armona*; Septuag. *in montem Remnan*, vel, vt Theodor. legit, *Armana*. q. d. Abducemini in montes Armeniæ, hæc enim montoſa eſt: vnde in eius montibus primùm quieuit & ſubſedit arca Noë, Geneſ. 8. 4. imò à montibus dictam eſſe hebraicè Aram, ſiue Armeniam. q. d. Altam, excelſam, cenſent viri do- C cti; eò quòd cæteris prouincijs omnibus excelſior & montoſior ſit. V. editio vertit, *in montem excelſum*.

Tertiò recentiores, R. Dauid, Vatabl. Arias, à Caſtro, Marinus & Pagnin. Harmon, vel Armõ accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum, ſignificans palatium, domum excelſam, arcem: Hebr. enim רָם *ram*, altum, celſum ſignificat: vnde Abram vocatus eſt, quaſi *Ab*, id eſt pater, *ram*, id eſt excelſus. Senſus eſt q. d. Aſſyrius Samariam expugnando, obuioſque trucidando vel capiendo, reliquos veſtrùm ſtringet & coget confugere, & conijcere ſe in arces munitas, ſed fruſtra: nam & illas expugnabit, voſq; capiet & trucidabit. Aliter Pagnin. vertit enim: *Deijcietis palatium*, ſcilicet regis muro adhærens, vt per illud manus inſtantis Aſſyrij effugiatis.

D Tropolog. Vaccæ Baſan, id eſt hæretici proijciuntur à dæmone in monte Armeniæ, id eſt ſuperbiæ: omnis enim hæreticus eſt ſuperbus, quia ſuum iudicium præfert toti Eccleſiæ. Hinc Remnam, idem eſt quod viſio alicuius, ait S. Hier. quia hæretici nõ omnia Eccleſiæ dogmata carpunt, *ſed partis alicuius ſcientiam ſibi promittunt, vt proijciantur, eò quòd ſcire ſe credunt*: ſui enim ingenij & iudicij lima politula limare volunt fidẽ & Eccleſiam.

Vers. 4. Venite] Eſt ſarcaſmus, id eſt, hoſtilis irriſio. q. d. Agite ſacrilegi, vitulamini cũ vitulis veſtris in Bethel, cum idolis in Galgalis; ſatiate vos eorum victimis, ingurgitate vos veſtris idolothytis: at ſcitote vos ibidem ab Aſſyrijs mactandos,

quaſi victimas Deo vltori. Ita S. Hier. Quocirca hunc ſarcaſmum candidè explicant Chald. & Septuag. dum aſſertiuè & increpando vertunt, *ingreſſi eſtis in Bethel, & iniquè egiſtis in Galgala, multiplicaſtis impiè agere.*

Afferte mane victimas veſtras] q. d. Iuge ſacrificium agni, quod ex lege ſolebatis manè & veſperè offerre Deo vero Hieroſolymis nunc vitulatores illud ipſum manè offerte vitulis veſtris. Ita Clarius, Arias, Vatabl. & alij. Quodnam & quale fuerit hoc iuge ſacrificium, dixi Exodi 29.38. Secundò, S. Hier. putat per *mane* ſignificari auiditatem, celeritatem & multitudinem ſacrificiorum. q. d. Agite quod agitis, pergite ſummo manè ex ardore idololatrandi offerre victimas, vt alijs & alijs ſuperuenientibus ante veſperam omnia abſoluere poſſitis, ne dies citiùs vos deficiat quàm ſacrificia & ſcelera veſtra. Addit S. Hieron. *manè* notare victimas pridie immolatas, & contra legem ſeruatas in poſterum manè. q. d. Vos ex lege Leuit. 7.15. debebatis victimas eodem die comedere quo eas immolaſtis: at nunc contra legem vel ex auaritia, vel ex crapula, quia ſcilicet tot victimas eodem die vorare non poteſtis, ſeruatis multas eorũ reliquias in manè ſequentis diei: nam & mox taxat eos, quòd contra legem fermentum offerrent in ſacrificio.

Tribvs diebvs decimas vestras] Sept. *tertia die*, vel, vt habet codex Vatican. *in triduum decimas veſtras* q. d. Vos contra legem Leuit. 7.17. ſeruatis victimas in tertium diem. Ita S. Hier. Remig. & Hugo. Verùm lex illa Leuit. vetat tantùm victimas ſeruari, non decimas, de quibus hîc agitur.

Secundò, Arias, Vatabl. & Pagnin. vertunt, *afferte ad tertium dierum*, id eſt tertio die, hoc eſt, tertio anno decimas idolis veſtris, iuxta legem Deuter. 14.29. Nam *dies* apud Hebr. ſæpè ſignificat annum, vt Geneſ. 24.1. *Erat Abraham ſenex, dierumq́;* (id eſt annorum) *multorum.* Verùm illa lex Deuter. non iubet afferri ad templum, ſed tantùm domi ſuæ ſeruari decimas, eaſque tertio anno diſtribui in Leuitas, peregrinos, pupillos & viduas, vti fecit Tobias c. 1.7. *Ita vt in tertio anno proſelytis & aduenis miniſtraret omnem decimationem.*

Dico ergo, propriè hîc tres dies accipi. Iuſſerat enim Deus Hebræis Exod. 23. v. 14. & 19. vt tribus diebus, ſiue feſtis præcipuis per annum, putà in die Paſchatis, Pentecoſtes, & feſti tabernaculorum, adirent templum ſacrificij & orationis cauſa: & tunc partim ad iter, partim ad oblationes & epulum ſacrum (quo cum Leuitis ex victimis ſuis pacificis epulaturi erant coram Domino, id eſt, in templo coram arca & Sancto ſanctorum in quo reſidebat Deus) ferebant ſecum vnam decimam ſuarum frugum & opum, quam ad hoc ſeparare iubentur Deuter. 14.22. itaque fecit Tobias, vt patet cap. 1.6. & 7. Idem feciſſe Iſraelitas in Bethel, quaſi ſimias Iudæorum, docet hîc Propheta. q. d. Agite, ter in anno ſiue tribus præcipuè feſtis afferte decimas in Bethel vitulis, quas olim afferre ſolebatis Deo in Ieruſalem. Ita Rupert. Lyran. à Caſtro & alij.

Vers. 5. Et sacrificate de fermentato lavdem] *Laudem*, id eſt, *ſacrificium laudis*, vt vertit Tigurina, ſeu *gratiarum actionis.* Vnde Aquila vertit, *eucharistiam*, hoc enim fine vocatur hebraicè תוֹדָה *toda*, id eſt confeſſio, laus, gratiarum actio. Eſt ironia & ſarcaſmus, irridet enim eorum ſacrificia fermentata, ideoque impura: nam Iudæorum erant azyma & pura, idque ex præſcripto Dei Leuit. 2.11. & c. 7.12. & ita S. Hier. Rupert. Lyran. & Hugo. Quare imperitè Græci nonnulli hunc locum citant, vt contra Latinos probent Euchariſtiam celebrandam eſſe in pane fermentato, non azymo. Nam Amos non laudat, ſed culpat & damnat hîc ſacrificium fermentatum.

Nota. Nihil fermentatum inferri poterat altari; poterant tamen panes fermentati afferri tamquam donaria pro ſacerdotibus, vt ipſi illis veſcerentur, vti oſtendi Leuit. 7.13. Quare minùs rectè Vatabl. & Arias cenſent in ſacrificio laudis potuiſſe offerri fermentum: hoc enim diſertè vetatur Leuit. 2.11.

Myſticè fermentum eſt ſymbolum corruptionis & malitiæ. 1. Corinth. 5. v. 6. vnde Chaldæus vertit, *colligunt ex rapina ſacrificium laudis. Quia de fermentato laudem immolat, qui Deo de rapina ſacrificium parat*, ait S. Greg. hom. 22. in Euang.

Et vocate, celebrate, proclamate, & deprædicate veſtras victimas, quaſi liberales, ſpontaneas & volvntarias oblationes] ſed fruſtra. Nam Deus eas, vti impuras & idololatricas, abominatur. Ita S. Hieron. Rupert. Remig. & Hugo. Secundò, *vocate*, id eſt, vt Vatabl. *indicite, voluntaria ſacrificia*, & oblationes, æquè ac feſta vitulorum, atque in ijs conuocate populum, vt voluntarias oblationes ijs offerat, vt fecit Aaron in fabricatione & dedicatione vituli aurei, Exodi 32.2. *Tollite*, ait, *inaures aureas de vxorum, filiorumq́; & filiarum veſtrarum auribus, & afferte ad me. Fecitq́; populus quod iuſſerat, deferens inaures ad Aaron. Quas cùm ille accepiſſet, &c. fecit ex eis vitulum aureum.* Ita homines in rebus diuinis parci & auari ſunt, ſed in ijs quæ ſpectant pompam, aut ventrem, putà in obſequio mundi & diaboli, profuſi ſunt, ſuaſque opes libenter & liberaliter exhauriunt. Vnde Arias vertit, *vota nuncupate*; Pagnin. *vocate ad ſolemnitatem, voluntaria congregari facite.* Nam à קָרָא *kara*, id eſt vocare, dicta eſt מִקְרָא *micra*, id eſt conuocatio, & cœtus populi, indeque ſolemnitas & feſtum. In feſto enim conuocabant *micra*, id eſt, Eccleſiam & cœtum populi, ad celebrandam ſolemnitatem, & ad offerendum victimas ac alias quaſlibet oblationes.

Vnde et ego dedi vobis stvporem dentivm (perperam Arabicus vertit, *benedictionem*) in cvnctis vrbibvs vestris] Ita & Chald. & Septuag. *Stuporem dentium* intellige ex fame: ſubdit enim quaſi explicando: *Et indigentiam panum in omnibus locis veſtris.* nam longa fames, vti hebetat ſopitque appetitum, ita pariter contrahit gingiuas, itaque hebetat, & ſtupefacit dentes. Ita Ruffin. Vnde Hebr. נִקְיוֹן *nikion*, ſignificat vacuitatem (vt dentes vacui ſint à cibo) & *munditiem dentium.* Vti vertunt Aquila, Symmach. Theodotion. S. Hieron. Arias, Vatabl. Pagnin. Marinus & alij. Cùm enim in fame & penuria dentes non habent quod mordeant & mandant, innocentes ſunt & mundi, indeque areſcentibus & contrahentibus ſe gingiuis & neruis hebe- Vers. 6.

hebetantur, conſtipantur & obſtupeſcunt, æquè ac oculi deficientibus ſpiritibus caligant & obſtupeſcunt; idcirco Noſter, & Sept. vertunt, *ſtuporem dentium*. Eſt metalepſis, niſi malis eſſe onomatopœiam, vt vox *aihion* ſuo ſono repræſentet ſonum & ſtridorem dentium ſtupentium. Senſus eſt. q.d. Quia vos me priuatis ſacrificijs mihi debitis, ego pariter priuabo vos pane & cibo neceſſario ad vitam, faciamque vt dentes veſtri ex fame, & ex comeſtione fructuum immaturorum, qui acerbi ſunt & pontici obſtupeſcant. Nota, *dedi*, ſcilicet propriè in præterito, ſæpiùs enim Deus per Eliam & Eliſæum Iſraelitis, ob idola & ſcelera intentauit & induxit ſiccitatem, indeque famem, vt patet 3. Reg. 17. & 4. Reg. 6. 25. ita S. Hier. Theodor. Rupert. Hugo & Lyran. licèt Vatabl. & Clarius propheticè accipiant *dedi* pro *dabo*, quaſi Deus hîc comminetur famē futuram. Plenus foret ſenſus, ſi *dedi* amplè acciperes pro *do, dedi* & *dabo*. q.d. Ob idola & ſcelera veſtra ſæpiùs vobis induxi famem, & etiamnum induco, ac in poſterum inducam, tum per me cohibendo pluuias, tum per hoſtes, præſertim Aſſyrios, populando vrbes & agros Samariæ. Verum primum ſenſum expoſcit id, quod poſt hanc plagam aliaſque quatuor ſequentes ſingulis verſibus ſubdit, *Et non rediſtis ad me.* Et illud v. 12. *Quapropter hæc faciam tibi Iſrael*: quæ verba ſignificant famem hanc aliaſque plagas fuiſſe præteritas, non futuras.

Nota, quod ait, *ſtuporem dentium in cunctis vrbibus*, ſignificat communem & publicam fore hāc cladem & famem, vt non tam ſinguli, quàm vrbes integræ à ſe alienari & oſtupeſcere videantur: Eſt enim ſtupor alienatio quædam vel mentis, vel ſenſuum, quòd ſcilicet ſenſus conſtipentur. Sic ait Liuius lib. 5. *Priuatos deinde luctus ſtupefecit publicus pauor, poſtquam hoſtes adeſſe nunciatum eſt.*

Verſ. 7. EGO QVOQVE PROHIBVI A VOBIS IMBREM, CVM ADHVC TRES MENSES SVPERESSENT] Extraordinaria & miraculoſa fuit hæc ſiccitatis & ſterilitatis plaga, vtpote qua vna pars vrbis innocens & pia fuerit compluta, non altera, quæ erat nocens & impia. Similiter ager heri iuſti fuerit compluuius, cùm vicinus heri iniuſti pluuiam nō ſenſerit, idq; ad hoc vt omnibus manifeſtò pateret, hoc diſcrimen Dei vindicis eſſe opus. Sic diſcriminauit Deus agros Geſſen, vbi erant Hebræi vt non ſentirent plagas, quas cæteris agris Ægypti infligebat Moſes, Exodi 8. v. 22. Simile contigiſſe Græcij per merita & preces S. Franciſci, eiuſ Vitæ c. 8. commemorat S. Bonauent. Cùm enim lupi & grandines agros vaſtarent, S. Franciſcus dixit ad indigenas: *Ad honorem & laudem omnipotentis Dei fideiubeo vobis, quòd peſtilentia hæc omnis abſcedet, & reſpiciens vos Dominus multiplicabit in temporalibus bonis, ſi mihi credentes, miſereamini veſtri, vt veſtra confeſſione præmiſſa, dignos faciatis pœnitentiæ fructus. Iterum hoc annuncio vobis, quòd ſi beneficijs ingrati ad vomitum conuerſi fueritis, innouabitur plaga duplicabitur pœna, maiori in vos ira deſæuiet. Ab illa itaque hora, pœnitentiam ad exhortationem ipſius agentibus illis, ceſſauerunt clades. Imò quod maius eſt, ſi quando vicinorum arua grando peruaderet, iſtorum terminis appropinquans, terminabatur ibidem, aut in partem aliam diuertebat.* Porrò in Palæſtina tantus eſt ardor & ſiccitas, vt, ſi deſit pluuia,

A hominibus & beſtijs ſiti pereundum ſit. *In his locis*, ait S. Hier. *præter paruos fontes omnes ciſternarum aquæ ſunt; & ſi imbres diuina ira ſuſpenderit, maius ſitis quàm famis periculum eſt.*

Quando hæc ſterilitas Amos contigerit, ignoratur. Nam quòd alij ad famem quæ contigit tempore Eliæ, alij ad eam quæ tempore Eliſæi, hæc referunt, non ſatis congruè id fieri videtur: nam illa ſiccitas & fames Eliæ, vti & illa Eliſæi, fuit vniuerſalis & æqua omnibus, ſine diſcriminatione nocentum & innocentum; hæc autem diſcriminabat noxios ab innoxijs. Rurſum illa Eliæ fuit trium annorum, Eliſæi etiam diutina extitit; hæc verò Amos fuit trium duntaxat menſium, illorum ſcilicet, qui præibant meſſem.

B Cœpit ergo hæc ſiccitas in fine Aprilis, quando incipere ſolebat in Iudæa pluuia ſerotina, maximè neceſſaria. Hæc enim faciebat, vt germina creſcerent, & culmi euaderent in ſpicas, ſpicæque turgentes conciperent grana & parerent triticum, quod ſine hac pluuia exaruiſſet, & in fronde ſola, ſine granis & fructo deſijſſet. Erat ergo hæc pluuia ſerotina in Aprile, meſſis; ſicut matutina in Octobri, erat ſeminis, ſcilicet ad ſemina ſataque riganda, vt radices figerent in terra. Ita S. Hieron.

Notent hîc agrorum domini & coloni, ſiccitatem & ſterilitatem agris immitti peculiari Dei prouidentia & vindicta. Cùm ergo eam ſentiūt, ad Deum per pœnitentiam preceſque recurrant, vti faciunt coloni Hiſpani, qui tempore ſiccitatis publicas proceſſiones & diuerberationes agricolarum indicunt, itaque ſæpè pluuiam

C à Deo reconciliato eliciunt, imò quaſi vi facta extorquent.

Tropolog. S. Gregor. hom. 10. in Ezech. Dominus, ait, pluit ſuper vnam ciuitatis partem, nō ſuper aliam, cùm facit vt vna pars populi, prædicationis verbique Dei ſemina excipiat; non alia. Rurſum pars vna eiuſdem agri compluitur, non alia, cùm aliqui vnum vitium edomant, non aliud, v.g. gulam, ſed non iram; aut patientes ſunt, ſed auari remanent; aut caſti ſunt, ſed ſuperbi, &c.

9. Percuſſi vos in vento vrente, & in aurugine, multitudinem hortorum veſtrorum, & vinearum veſtrarum: olíueta veſtra, & ficeta veſtra comedit eruca: &

D non rediſtis ad me, dicit Dominus.

10. Miſi in vos mortem in via Ægypti, percuſſi in gladio iuuenes veſtros, vſque ad captiuitatem equorum veſtrorū: & aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares veſtras: & non rediſtis ad me dicit Dominus.

11. Subuerti vos, ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

12. Quapropter hæc faciā tibi Iſrael; poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſrael.

13. Quia ecce formans mōtes, & creans ventum, & annuncians homini eloquium

quium ſuum, faciens matutinam nebulam, & gradiēs ſuper excelſa terræ; Dominus Deus exercituum nomen eius.

Vers. 9. Percvssi vos in vento vrente] Tres hic nominat agrorum plagas, ventum vrentem, auruginem, & erucam germina depaſcentem, quæ æquè vt ſiccitas, ſterilitatem & famem afferunt. Ventus vrens, vel vredo, eſt Eurus æſtuans, qui ſuo æſtu, omnem ſuccum ariſtarum & germinum deſiccat & adurit: vel Boreas qui ſuo acerrimo frigore, nebula & pruina pariter ſegetes adurit & areſacit. Vnde dicitur frigus vrens. Audi Poëtam:

Illigat æquoream immodici vis frigoris vndam,
Et prata algenti mordet aduſta gelu.

Quocirca Theodot. Symmach. & Aquila vertunt ἀνεμοφθορίαν, id eſt, corruptionem à vento, vel aërem corruptum: à Plinio l. 18. c. 28. vocatur carbunculus in vitibus, eò quòd illæ vredinis quaſi carbone exuſtæ videantur: in ſegetibus ab eodem vocatur rubigo, à rubore quem culmis indit: à Theophraſto l. 4. dicitur ærugo, quod colorem quaſi æneum ſegetibus affleт. Pagnin. & Vatabl. vertunt *ariditas*, ab effectu, quem ſegeti inducit. Secunda plaga eſt aurugo, quæ propriè vitium eſt, & quaſi morbus regius ſegetum, cùm ſcilicet culmi ex nimio humore (vnde heb. vocatur ירקון *ierakon*, quaſi vireſcens) marceſcunt, & palleſcunt in modum auri vel æris vnde & ærugo ac rubigo dicitur: marcidæ verò areſcunt & euaneſcunt. Hinc à Theodotione vocatur ὠχρίασις, id eſt pallor; ab Aquila, Symmacho, & Septuag. ἴκτερος, id eſt, morbus regius: hic enim color eſt in ictericis. Vnde vice verſa, morbus regius, vel ictericus, à Cornelio Celſo & Apuleio vocatur *aurugo*, à colore auri quem in homine producit. Et quia idem color ex timore oritur, hinc Ierem. 30. 6. dicitur: *Conuerſæ ſunt vniuerſæ facies* (Iſraelitarum ex nimio pauore) *in auruginem*. Vbi Nota, *ierakon*, id eſt aurugo, vel ærugo, aut rubigo propriè oritur ex humore, quo marceſcunt ſegetes: quia tamen idē color, eademq; corruptio & areſactio ſegetum oritur ex vredine & æſtu (licèt Plinius loco citato contendat ex ſolo frigore oriri) hinc pariter vredo interdum vocatur aurugo, ærugo & rubigo, vti paulò antè dixi. Tertia plaga eſt eruca, de qua dixi Ioëlis c. 4.

Vers. 10. Misi in vos mortem in via Ægypti] Quinta eſt hæc plaga, ſed hominibus inflicta, ſcilicet *peſtis*, vt habent Hebr. & Chald. quam Noſter vocat mortem, quia peſtis certam mortem affert. Adde, Hebr. דבר *deber*, id eſt peſtis, per catachreſin ſignificare famem, gladium, & quidquid inſtar peſtis exitiale eſt & mortiferū.

Quæres, quænam & quando contigit hæc plaga? S. Hier. Theodor. Rupert. Hugo, Lyran. & alij, putant contigiſſe Iſraelitis illis qui mittebantur ad Ægyptios, vt ab ijs poſcerent opem contra Aſſyrios; Vatabl. & Arias illis, qui cum milite præſidiario ibant in Ægyptum, vt ibi coëmerent frumenta ad leuandam famem Samariæ. Hos enim in itinere partim peſte, partim à latronibus occiſos, ac cadauera eorum inſepulta & putida fœtorem exhalaſſe, qui poſt longam priorum moram, aliorum in eorum locum ſubmiſſorum nares offenderit. Veriſimilius Ribera, & à Caſtro hæc referunt ad cladem quam Ioachaz rex Iſrael accepit à rege Syriæ, quæ tanta fuit, vt ex toto Iſraelis exercitu non ſuperfuerint niſi quinquaginta equites, 4. Reg. 13. 7. Tunc enim partim aër corruptus & æſtuans, partim ex tot cæſorum cadaueribus orta putredo, fœtorem & peſtem ſuperſtitibus afflauit.

Dices, Hæc clades contigit in Samaria, non in via Ægypti. Reſpond. Verùm id eſt; quocirca ſubintelligenda videtur more Hebræo particula *ſicut*, ſicque vertendum cum Chaldæo, *miſi in vos peſtilentiam* (Arabicus, *percuſſi vos febribus, & malis inſipientibus*, incognitis) *ſicut in via Ægypti*; ſcilicet cùm in deſerto patres veſtros ex Ægypto tendentes in Chanaan, ob eorum murmura, peſte, alijſque plagis puniui & occidi, v. g. cùm miſi ſerpentes ignitos, qui ardorem peſtiferum morſu ſuo eis inferrent, Num. 21. 6. Adde, fortè hoc prælium & hanc ſtragem contigiſſe in via, qua ex Samaria tendebant in Ægyptum; ſicut enim nunc ſtrata & trita eſt via Romana, via Mediolanenſis, via Pariſina; ſic tunc celebris & publica erat via Ægypti, vt patet Ierem. 2. v. 18. Iſaiæ 10. 24. vnde eam in tabulis chorographicis terræ ſanctæ depingit Adrichom. & alij.

Denique per hebraiſmum בדרך *bederech*, id eſt, *in via*, exponi poteſt per כדרך *kederech*, id eſt *inſtar viæ, ſecundùm viam*, hoc eſt, ſecundùm rationem, modum & morem Ægypti. q. d. Puniam te peſte ea ratione & acerbitate, qua puniui Ægyptios per Moſen: quinta enim plaga Ægypti fuit peſtis adeò grauis, vt per eam occiſi ſint omnes equi, aſini, cameli, omniſq; animantia quæ erant in tota Ægypto, vt patet Exodi 9. v. 3. & 6. Sic *bederech*, id eſt in via, accipitur pro *kederech*, id eſt ſecundùm viam, id eſt morem, Iſaiæ 10. v. 25. & 26. *Suſcitabit*, ait, *ſuper eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam Madian in Petra Oreb; & virgā ſuam ſuper mare, & leuabit eam in via Ægypti*, id eſt ſecundùm viam Ægypti, hoc eſt, ſecundùm modum quo per virgam Moſis percuſſit Ægyptū, eique decem plagas inflixit; ſimili modo percutiet Sennacherib & Aſſyrios, per Angelum occidens vna nocte 185. millia in eorum caſtris.

Vsqve ad captivitatem (Chald. & Septuag. *cum captiuitate*) eqvorvm vestrorvm] Videtur, vt dixi, alludere ad tempora Ioachas, quando Iſraelitæ à Syris ita attriti ſunt, vt ſolùm eis ſupereſſent quinquaginta equites, 4. Reg. 13.

Ascendere feci pvtredinem] Heb. enim באש *beoſch* ſignificat putredinem & fœtorem: ſed Sept. alijs punctis legentes באש *beeſc*, id eſt, *in igne*, vertunt, *adduxi in igne caſtra veſtra*. Ita Complut. licèt Romana legant *eduxi*.

Svbverti vos] Primò, per Teglathphalaſar regem Aſſyriorum, inquit Arias, qui cepit & euertit omnes vrbes Iſraelis, vna excepta Samaria 4. Reg. 15. 29. Id enim factum eſt ſub annum 52. Oziæ, ſiue Azariæ regis Iuda, vt dicitur ibid. v. 27. Amos autem cœpit prophetare anno 25. Oziæ, vti dixi in prooemio: facilè ergo fieri potuit, vt idem ſuperſtes ſub annum 52. Oziæ, poſt cladem Iſraeli à Teglathphalaſar illatam, hæc proloqueretur: Prophetæ enim per plurimos annos prophetarunt, vt Iſaias annos 96. Ieremias annos 45. Daniel annos 76. Vers. 11.

Secundò, per Syros, qui tum aliàs, tum maximè

me tempore Ioachaz, vti iam dixi, ita attriuerũt Iſrael, vt penè euerterint eum inſtar Sodomæ, paucis dumtaxat euadentibus & reliquis. Id ita eſſe patet ex prophetia Ionæ, quæ refertur 4. Reg. 14. v. 26. *Vidit*, ait, *Dominus afflictionem Iſrael amaram nimis, & quòd cõſumpti eſſent vſque ad clauſos carcere & extremos, & non eſſet qui auxiliaretur Iſrael. Nec locutus eſt Dominus, vt deleret nomen Iſrael de ſub cælo, ſed ſaluauit eos in manu Ieroboam filij, Ioas, qui reſtituit terminos Iſrael ab introitu Emath vſque ad mare ſolitudinis.* Quòd enim hæc prophetia Ionæ ad tempora Ioachaz maximè ſpectet, non ad alia aliorum regum, vt volunt aliqui, patet ex ſerie & geſtis regum Iſrael. Nam Iehu, qui regnum Iſrael familiæ Achab ademit, & ad ſe tranſtulit, fuit bello potens & felix, ſub eoque floruit regnum Iſrael. Succeſſit ei Ioachaz, ſub quo à Syris attritum eſt, vt dixi. Ioachaz ſucceſſit filius Ioas, cui Eliſæus per trinam ſagittæ percuſſionem prædixit trinam victoriam cõtra Syros, quam re ipſa Ioas adeptus eſt, vt patet 4. Reg. 13. v. 18. & 25. ſub Ioas ergo floruit pariter regnum Iſrael. Ioas ſucceſſit filius Ieroboam, qui cœpit regnare ante Oziam regem Iuda, & cum eo regnauit 14. vltimis vitæ ſuæ annis, de quo prædicit Ionas, quòd ipſe reſtituet collapſũ ſtatum Iſrael cunctis diebus Ioachaz, idque diſertè ait Script. 4. Reg. 13. 22. *Igitur Hazael rex Syriæ afflixit Iſrael cunctis diebus Ioachaz.*

Denique Albertus hæc accipit propheticè de futuro, q. d. *Subuerti*, id eſt, ſubuertam Iſrael per Salmanaſar: hic enim anno ſexto Ezechiæ cepit Samariam, & regnum Iſrael planè euertit. Sic & Rupert. qui accipit hæc de excidio Ieruſalem, tum per Chaldæos, tum per Titum & Romanos. Verùm patet ex dictis, hæc propriè pertinere ad Iſrael, id eſt, ad decem tribus; poſſe tamen extendi ad Iudam & Ieruſalem non nego. Prophetæ enim qui Iudæ prophetarunt directè, indirectè quoque reſpexerunt Iſrael, & vice verſa. Rurſum hęc non ad futurum, ſed ad præteritum tempus ſpectare, patet ex eo quod ſubdit Amos: *Et non rediſtis ad me. Quapropter hæc faciã tibi Iſrael.* Quod enim Rupert. reſpondet, hæc omnia præterita exponenda eſſe in actu inchoato, vel deſtinato, hoc modo: *Percuſſi, miſi in vos mortem, ſubuerti*, &c. hoc eſt, percutere, mittere in mortem, ſubuertere vos decreui, & per Prophetas comminatus ſum; ſed tamen vos has minas non curaſtis, nec rediſtis ad me; quocirca hæc faciam tibi Iſrael. Hæc, inquam, expoſitio dura & contorta videtur in tam multis præteritis, quæ omnia actionem realem, non deſtinationem, vel minas ſignificant. Quapropter S. Hieron. Remig. Lyran. Clarius, Dionyſ. Ribera, à Caſtro & alij paſſim, hæc pręterita propriè vt ſonant accipiunt.

SICVT SVBVERTIT DEVS SODOMAM] q. d. Sicut ego ſubuerti Sodomam. Loquitur Deus more Hebręo de ſe ipſo in tertia perſona honoris cauſa, vti faciunt Germani. Sic dicitur Gen. 19. 24. *Pluit Dominus à Domino ſulphur & ignem ſuper Sodomam*, id eſt, pluit à ſeipſo: licèt Euſeb. l. 5. Demonſtr. c. 23. cenſeat Patrem hîc loqui de Filio, q. d. Ego Pater ſubuerti Iſrael, ſicut Filius meus ſubuertit Sodomam. Sic multi exponunt illud Gen. 19. *Pluit Dominus à Domino.* q. d. Pluit Filius à Patre. vide ibi dicta.

QVASI TORRIS] q. d. Penè euerſi & ad internecionem conſumpti eſtis, inſtar Sodomæ; ſed Deus miſerens veſtri, volenſq; ſeruare reliquias ſeminis & gentis veſtræ, manum ſuam hoſteſque cohibuit, & paucos hac clade eripuit, ſicut ex incendio eripitur torris aliquis ambuſtus & fumigans,

QVAPROPTER, quia ſcilicet ſex plagis iam recenſitis, putà fame, ſiccitate, vento vrente, aurugine, erucâ, peſte, quas tibi inflixi, non reſipuiſti, nec rediſti ad me; ſed iis inſtar Pharaonis magis obduruiſti; HÆC FACIAM TIBI ISRAEL] Vers. 12.
Hæc ſcilicet, quæ initio capitis comminatus ſum, nimirum, *Leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus, & proiiciemini in Armon.* ita à Caſtro. Verùm hęc minora videtur plagis quas iam inflixit, dicens: *Subuerti vos, ſicut ſubuertit Deus Sodomam*, &c. Hic autem grauiorem plagam ſe inflicturum minatur, eò quòd pręteritas omnes contempſeſint. Quocirca neruoſiùs & efficaciùs alij: *hæc*, inquiunt, ſcilicet duriſſima & atrociſſima quæ indignans mente concepi, nec eloqui præ horrore poſſum. Loquitur enim antropopathõs, & ad pathos per apoſiopeſin verba minaſque incidit, vti Virgil. Æneid. 1.

Quos ego, ſcilicet acerrimè puniam; *ſed* nunc *motos præſtat componere fluctus.*

Ita ſolent Hebræi in iuramentis, maximè comminatoriis & execratoriis, vti hac formula: *Hæc faciat mihi Deus, & hæc mihi addat*, nec exprimunt quænam ſibi addi vel fieri imprecentur, quaſi non audeant illa nominare præ timore & deteſtatione, vtpote mala horrenda & atrocia. Simili euphemiſmo, id eſt, bona ominatione, maledictionem & blaſphemiam ſignificant voce contraria, eamque vocant benedictionem, vt Iob 2. 9. & 3. Reg. 21. 10.

POSTQVAM AVTEM HÆC (has atroces plagas quas mente concepi) FECERO (facere & infligere cœpero: ſignificatur enim hîc actus inchoatus) TIBI, PRÆPARARE IN OCCVRSVM DEI TVI ISRAEL] q. d. Si præteritæ plagæ tibi leues videntur, ſi hos contemnis ſatellites, ſi cum peditibus pugnare dedignaris, en ego formans montes & creans ventos, &c. te inuadam quaſi eques cataphractus, vires exeram, haſtas telaque mea omnia in te contorquebo: obfirma pectus, clypeum apta, oppone te mihi, mecum manus conſere, ictum dexteræ meæ declina, aut ſuſtine, ſi potes. Eſt ſarcaſmus. Vnde Symmach. & Aquila vertunt, *cùm hoc fecero, præparare vt aduerſeris Deo tuo.* ita Albertus, Arias, à Caſtro & Prado in Ezechiel. c. 5. v. 8.

Ita ſuo Ioui occurrit vecors C. Caligula Imp. qui iratus cælo, quòd turbidiùs ſuis pantomimis & ſpectaculis officeret, Iouem ad pugnam prouocauit, immò ad duellum internecinum, illud Homeri exclamans: *Aut tolle me, aut ego te.*

Secundò alij, iique plurimi contrariè hæc accipiunt, quaſi Deus hîc Iſraelem euerſum, ne planè deſperet, conſoletur inuitetque, vt per pœnitentiã & conuerſionẽ ſe præparet ad Deum (Deique clementiam & gratiam) præſertim poſt aliquot ſæcula naſciturũ in Bethlehem: eò enim cẽſent aſſurgere Amos more prophetico. Vnde in ſequentibus Dei omnipotentiam & magnificentiã graphicè deſcribit, ne eius in carne paupertatem & humilitatem deſpiciat Iſrael, vti fecit. Quocirca Septuag. Syrus & Arabicus vter-

que

que vertunt: *veruntamen quia ſic faciam, præparare* A *vt inuoces Deum tuum Iſrael.* Et in ſequentibus, pro, *Annuncians homini eloquium ſuum,* vertût, *annuncians in homines Chriſtum ſuum;* & Chald. *præpara, ait, te vt ſuſcipias doctrinam legis Dei tui Iſrael,* q.d. Præpara te, vt Deum carnem factum, in aſſumpta humanitate venientem toto mentis affectu excipias. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Vatabl. & Lyran. qui putant hanc propbetiã complendam in fine mundi: tunc enim omnis Iſrael conuertetur ad Chriſtum, & ſaluus fiet, vt ait Apoſt. Rom. 11. Perperam ergo Theodor. hæc refert ad Cyrum, qui Iudæos Babylone liberauit. Agitur enim hîc non de Iudæis, ſed de Iſraelitis in Aſſyriam abductis, quos inde nec Cyrus, nec quis alius vnquã liberauit. Prior ſenſus videtur literalis & genuinus: poſterior, quia plurimorum, probabilis & accommodus eſt, ac B vel vt literalis, vel vt myſticus admittendus eſt, vti mox oſtendam; vt ſit antiphraſis, q.d. Occurre & reſiſte Deo irato & vindici, ſi vales; ſed quia id non vales, occurre ei vt ſaluatori humili & menſueto, venienti in carnem vt te redimat & ſaluet. Aut vt S. Hieron. q.d. *Feci vt te corrigerem quæ præteritus ſermo deſcripſit: & quia noluiſti reuerti ad me, faciam tibi quæ meo continentur arcano. Occidiſti ſeruos meos quos ad te miſeram, mittam nouiſſimè filium meum: tu autem iuxta conſuetudinem tuam qua ſemper voluntati Dei reſtitiſti, præpara te, vt contradicas & aduerſeris Deo tuo, iuxta illud quod ſcriptũ eſt: Ecce hic poſitus eſt in ruinam & in reſurrectionem multorum, & in ſignum cui contradicetur. Loquitur non præcipiendo, ſed prædicendo, quaſi arguens, & increpans, vt ſaltem correptus non, faciat quod prædictũ eſt.* Huic ſententiæ fauet vox *poſtquam,* pro qua hebr. eſt עקב *ekeb,* id eſt finis, vel merces: merces enim eſt finis operis & operantis, Vnde ex He- C bræo ſic vertas, *in fine,* vel vt Aquila, *poſtea;* vel vt Theodot. *nouiſſimè occurre ei.* In fine enim ſæculorum incarnatus eſt Chriſtus, & in fine mundi eidem occurret Iſrael. Aut ſic: *pro mercede,* qua ego te vt filium flagellaui, torq́ue flagellis conatus ſum te ad mẽ reducere: pro hac, inquam, mea in te paterna cura, loco mercedis hoc ſaltem mihi da, vt, cùm in carnem veniam, mihi occurras, meq́ue vt tuum Meſſiam recipias. Vnde Eccleſia in officio Eccleſiaſtico hiſce Amos verbis ſuos excitat, vt Chriſto occurrant. Cauſam ſubdit Propheta, immenſam eius maieſtatem & poteſtatem: *Quia,* inquit, *ecce ipſe eſt formans montes,* &c. Quod tropol. exponens S. Hier. *Excelſus, ait, in excelſis eſt Dominus, & non habitat in humilibus qui excelſus eſt; ſed creator montium aſcendit in* D *montes, in his qui municipatum habent in cæleſtibus, & in carne ambulantes non viuunt ſecundum carnem ſed ſecundum ſpiritum.* Septuag. vertunt, *formans tonitruum,* ne ſcilicet orbem conquaſſet, vti ſuo fragore minari videtur.

Verſ. 13. CREANS VENTVM] Hebr. רוח *ruach,* ſignificat ſpiritum, animam, ventum. Vnde Primò, Chald. Septuag. & S. Hier. in comment vertunt, *creans ſpiritum,* quod Macedoniani hæretici negantes diuinitatem Spiritus ſancti auidè arripiebant, indeque probabant, Spiritum ſanctum non eſſe Deum, ſed creaturam Dei: quos refutant S. Athanaſ. epiſt. ad Serapionem, S. Baſil. lib. 3. contra Eunomium, S. Hieron. hîc, S Ambroſ. l. 2. de Spiritu ſancto cap. 7. non enim agitur hîc de A Spiritu ſancto & cæleſti, ſed de ſpiritu ſublunari & corporeo: iungitur enim nebulæ, montibus, &c. Secundò, S. Hieron. Rupert. & Remig. vertunt, *creans animam;* vel, vt Arias, *creans ſpiritus* & animos militares, id eſt, indens militibus audaciã & virtutem bellicam. Tertiò, Arabicus Alexandr. vertit, *ego ſum qui formaui tonitruum, & creaui ſpiritum;* Arabicus verò Antioch. *& reduco in homines ſpiritum,* halitum.

Verùm optimè noſter & Tertul. libr. contra Hermog. cap. 32. ac Clarius, Vatabl. Paguin. aliiq́ue Recentiores vertunt, *creans ventum.* Rectè enim venti coniunguntur montibus, nebulis &c. aliiſq́ue creatis ſublunaribus, quæ cùm homini obuiæ ſint & admirabiles, oſtendũt ei Dei creatoris potentiam & magnificentiam, præſertim venti, qui, cùm eorum natura ſit inuiſibilis, & tamen ſenſibilis, origo incognita, motus item varius, ſed ſtatus, & pro loco ac tempore fixus, rectè demonſtrant, ſe à Deo creari, regi, mutari ad eius nutum. Vnde Deus dicitur inſidere & inequitare ventis pſal. 17. 11. *Aſcendit ſuper Cherubim, & volauit ſuper pennas ventorum.* Et ventus turbinis vehebat Deum ſedentem in ſolio cherubico Ezech. 1. 4. Quocirca angeli comparantur ventis pſalm. 103. 4. *Qui facit angelos tuos ſpiritus* (ſubtiles, celeres & fortes vt ventos) *& miniſtros tuos ignem vrentem.* Hinc & Deus dicitur ventos educere de theſauris ſuis Ierem. 10. 12. ac proinde ex iis Iob c. 28. v. 25. oſtendit Dei potentiã: *Qui,* inquit, *fecit ventis pondus, & aquas appendit in menſura.* Hinc & Sancti inuitant ventos, vt opus magnificum Dei, ad laudandum creatorem ſuum tam potentem, vt Pſaltes pſal. 148. 8. *Laudate Dominum de cælis, &c. Ignis, grando nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* Nam, vt ait Seneca lib. 5. Natur. quæſt. cap. 18. *Inter cetera prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis vt dignum admiratione ſuſpexerit. Non enim ex vna cauſa ventos aut inuenit, aut per diuerſa diſpoſuit. Primum, vt aera nõ ſinerent pigreſcere, ſed aſſidua vexatione vtilem redderent, vitalemq́ue terris. Deinde, vt imbres terris ſubminiſtrarent, iidemq́ue nimios compeſcerent. Nam modò adducunt nubes, modò deducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi poſſent. In Italiam Auſter impellit, Aquilo in Africam reiicit. Eteſiæ non patiuntur apud nos nubes conſiſtere: iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant.* Et Plinius libr. 2. cap. 47. *Omnes venti vicibus ſuis ſpirant maiori ex parte, aut vt contrarius deſinenti incipiat,* &c. *Sol & auget & comprimit flatus, auget exoriens occidenſq́, comprimit meridianus æſtiuis temporibus. Itaq́, medio diei aut noctis plerumque ſopiuntur: quia aut nimio frigore aut æſtu ſoluuntur,* &c.

Venti oſtendunt Dei magnificentiam.

ANNVNCIANS HOMINI ELOQVIVM SVVM] Hebr. מה שיחו *ma ſicho,* id eſt, quænam ſit meditatio, cogitatio, conſilium, eloquiũ, opus ſuum. שיח *ſiach* enim ſignificat meditationem, & rem meditatam, grauem & ſeriam, quam ore proloquimur & opere perficimus, ita vertunt Aquila, Symmach. Theodot. Chaldæus & paſſim Hebræi. Soli Septuag. verbi ſimilitudine & ambiguitate decepti, ait S. Hier. nimirũ pro מה שיחו *ma ſicho,* legentes משיחו *meſicho,* id eſt Meſſiam vel Chriſtũ eius, verterunt, *annuncians in homines Chriſtum ſuum:* per quem licèt Theodot. accipiat Cyrum, omnes tamen alij accipiunt Chriſtum

Domi-

Dominum. Ita S. Athanaſ. lib. de Fide vnit. & Trinit. Didymus lib. 2. de Sp. ſancto, Tertull. loco citato, Baſil. lib. 4. contra Eunom. Ambr. lib. 2. de Spiritu ſancto c. 7. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 2. imò Concil. Sardicenſe apud Socrat. lib. 2. c. 20. Quare non eſt credibile Septuag. hîc eſſe deceptos, ſed conſilio ita vertiſſe; vel quia in Codicibus Hebræis tunc erat duplex lectio, vna *meſcho*, altera *ma ſicho*; vel quia per *ma ſicho*, intellexerunt ſignificari *meſcho*. Meſſias enim ſiue Chriſtus eſt Patris meditatio, conceptio, dictio, eloquium & opus ſummum, immenſum, increatum, ac diuinum.

Eſt hîc ergo duplex verſio, eſt & duplex ſenſus, ſed prior poſteriori ſubordinatus. Prior *annuncians homini eloquium ſuum*. q. d. Deus per Prophetas annunciat hominibus ſua conſilia, decreta & eloquia. Ita S. Hier. Remig. Rupert. Hugo & Lyran. Quocirca Syrus vertit, *oſtendens hominibus quid ſit gloria* (laus) *ſua*; & Arabicus, *mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus*. Quis enim Dei conſilia, & gloriam agnitam non laudet?

Poſſet quoque verti, ait S. Hieron. *annuncians homini eloquium eius* (quia Hebræi idem habent pronomen reciprocum & abſolutum. Nam per *vau* cum *cholem* ſignificant tam *eius*, quàm *ſuum*) q. d. Deus nouit ſecretas hominis cogitationes, quid ſcilicet animo meditetur & deſtinet, imò illas ipſi, ſi bonæ ſint vel indifferentes, ingerit & ſuggerit, eaſque ipſi per internam inſpirationem, vel alijs per Prophetas enunciare & eloqui poteſt. Ita Arias & Vatabl.

Poſterior eſt, *annuncians homini eloquium ſuum*, putà Chriſtum, qui eſt vnicus Patris conceptus, vnicum verbum, quo omnia dicit, creat, mandat & gubernat: hoc enim Dei verbum & eloquium cætera omnia complectitur. Simile eſt Deuter. 18. 18. vbi Moſes Prophetam, id eſt, Prophetas alios poſt ſe à Deo dandos promittit, ſed inter eos vnum eximium & principem, qui antonomaſticè vocetur Propheta, putà Chriſtus. Senſus ergo eſt, q. d. Deus Pater annunciat per nos Prophetas, ſe ad homines miſſurum in carnem Verbum ſuum, vt hominibus eius voluntatem, legem, ſalutem, gratiam & gloriam reuelet, eamque illis reipſa conferat & impertiatur. Quocirca vos, ô Iſraelitæ, huic Meſſiæ veſtro venienti occurrite, in eum credite, ſperate, illum amate, colite, ſectamini; ipſi obedite: ita ipſe vos ab ira Dei, à peccato, à morte, à gehenna, ab omni hoſte liberabit. Ipſe vos Dei amicos, filios & heredes, ac beatos in æternum efficiet. Solent enim Prophetæ omnium captiuitatum & miſeriarum finem & liberatorem ſtatuere Chriſtum. Vnde cùm multas clades multaque triſtia prædixerunt, omnia hæc mitigant & dulcorant promittendo Chriſtum; Chriſtus enim eſt finis & ſcopus legis & Prophetarum. Confirmatur, quia pro *eloquium ſuum*, Aquila vertit, τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ, Symmach. τὸ φώνημα, αὐτοῦ Theodot. ὁ λόγος αὐτοῦ, id eſt, ſermonem & verbum eius. Atq; ex hoc loco & ſimilibus videtur S. Iohannes ſumpſiſſe nomen λόγος, quo iugiter vocat Chriſtum, dicens: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Vbi pro *Verbum*, græcè eſt λόγος: non quòd vocem λόγος S. Iohannes acceperit à Theodotione, qui duobus ſeculis S. Iohanne fuit poſterior: ſed quòd Hebr. שִׂיחַ *ſiach*,

A idem ſit quod λόγος, ideoque Theodot. vertit λόγος. Denique Theophanes Nicænus in Symbolo noui & veteris Teſtamenti, quem citat Turrianus lib. 2. de Hierar. ordin. c. 5. ex verſione Septuag. cenſet hîc eſſe prophetiam de Transfiguratione Chriſti. *Ecce*, inquit Amos, *firmans tonitru* (id eſt creans nubem, ex cuius colliſu erumpit tonitru) *& creans ſpiritum*, ſiue *ventum*, ex cuius verberatione, cum intentione ſignificandi, exiſtit vox de qua ſubdit: *Et annuncians hominibus Chriſtum ſuum*, ſcilicet cùm vox Patris de nube intonuit: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipſum audite*, Matth. 17. 5.

FACIENS MATVTINAM NEBVLAM] Ita propriè ſonant Hebræa, quæ tamen alij variè vertunt. Primò, Septuag. addentes *&*, vertunt *faciens manè & nebulam*; Secundò, Pagnin. *qui facit auroram &*
B *tenebras*, id eſt, diem & noctem, læta & triſtia, Tertio; Tigurina, *qui auroram facit caliginem*; Quartò, Clarius, *qui facit auroram ex caligine*, id eſt, ex tenebris noctis, vt ſcilicet nocti ſuccedat aurora & dies; Quintò alij ex aduerſo, *qui facit ex aurora caliginem*, id eſt, diem mutat in noctem, proſpera in aduerſa; Sextò, Arabicus vertit, *creans abyſſum abyſſum primò, & aſcendiſuper altitudinem terræ, & mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus*; Septimò, myſticè Chaldæus, *qui præparat lumen iuſtis quaſi lumen auroræ, & præparat tenebras impijs*. Porrò matutina nebula oſtendit magnam Dei potentiam & ſapientiam. Primò, quia hæc nebulam poſt noctes ſerenas ſubitò in aurora producit per ſolem orientem, qui vapores & exhalationes è terra educens & eleuans, iis quaſi nebula tegit aërem. Secundò, quia manè nebula maxima eſt & *Nebulæ commoda quinque.*
C lautiſſima, velatque, veſtit & ornat totum horizontem inſtar tapetis. Tertiò, quia hæc nebula cingit & faſciat ſolem orientem, vti infans dum oritur & naſcitur, faſciatur linteolis. Sic enim de prima nebula, primiſque tenebris recèns erectum mundum & mare inuoluentibus, loquitur Iob 38. 9. *Cùm ponerem nubem veſtimentum eius, & caligine illud quaſi pannis infantiæ obuoluerem*. Vbi auctor Catenæ: *Sicut*, inquit, *infanti panni ſunt perquam commodi, ſic etiam mari nubes ac nebulæ*. Quartò, quia hæc nebula Deum, quaſi eum ſole manè orientem, velat, vt homines eum intueri nequeant: ſed eum vt inuiſibilem ſuſpiciant & reuereantur. Sic Virgil. l. 1. Æneid. ait de Ænea & Achate heroibus,

At Venus obſcuro gradientes aëre ſepſit,
D *Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu.*

Quintò, quia hæc nebula eſt roſcida & fœcunda; Producit enim manna & rorem, quo herbæ & ſata irrorantur & impinguantur. Inſuper calorem & halitum vitalem terræ, & terreſtribus omnibus affert. Hinc experimur *nebulas nec æſtate, nec maximo frigore exiſtere: rores neque gelu, neque ardoribus, neque ventis, niſi ſerena nocte*, ait Plin. lib. 2. c. 60. Quocirca ex nebula Dei magnificentiam celebrat Ierem. c. 10. 13. *Eleuat*, ait, *nebulas ab extremitatibus terræ*, Pſalm. 147. 26. *Qui dat niuem ſicut lanam, nebulam ſicut cinerem ſpargit*. Eccl. 24. 6. *Ego* (Sapientia) *ſicut nebula texi omnem terram*. Et c. 43. 15. *Aperti ſunt theſauri, & euolauerunt nebulæ ſicut aues*. Et c. 50. 6. de Simone pontif. dicitur: *Quaſi ſtella matutina in medio nebulæ*.

GRADIENS SVPER EXCELSA TERRÆ] putà ſuper montes altiſſimos, & petras rupeſque homini-

minibus inſulas & inacceſſas. q. d. Deus omnia terrena, quantumuis celſa & inacceſſa maieſtate ſua peruadit & tranſcendit, ſuáque prouidentia continet & gubernat, ita vt ventos & turbines ciere; nebulas hoſtibus ſuis ſuperbis & impijs offundere, montes transferre, & in valles dejicere poſſit. q. d. Deus eſt qui montes, ventos, fulgura, tonitrua, omneſque res ſublunares, æquè ac cæleſtes producit, temperat, regit. Vnde omnes creaturæ ſunt exercitus Dei, qui illi ad nutum obediunt, ſemperque ei præſtò ſunt, vt ad eius nutum ferantur, eiuſque inimicos & impios inuadant & ſternant. Ita S. Hieron. Albertus. Clarius, & alij. Audi S. Hieron. *Præpara te*, inquit, *in occurſum Dei tui, vt venientem ad te Dominum tota auiditate ſuſcipias. Iſte eſt qui firmat tonitruum, ſiue montes confirmat: ad cuius vocem calorum cardines, & terræ fundamenta quatiuntur. Iſte eſt qui creat ſpiritum.* Quocirca Timæus Pythagoricus Deum vocat *mundum exemplarem.* Sicut enim mundus ſuo complexu omnia cingit & ſtringit, ſic & Deus. Ipſe enim eſt maxima vniuerſaliſque natura, vbique præſens, omnia videns audienſque, cuncta continens, nullius verò ambitu contenta. Ipſe eſt mundus increatus ſapientiæ, ſanctitatis, intelligentiæ, vitæ, rationum, formarum, cauſa, fons, creator & rector cæterorum omnium. *Hieroglyph. Dei. Primum.* Quocirca Ægyptij, ait Euſebius lib. 3. de Præpar. Euangel. cap. 3. Deum, quem ipſi *Eneph* vocant, pingunt humana forma, colore cærulæo, zonam tenentem & ſceptrum, ac pennam gerentem in capite, ouum inſuper ab ore producentem. Teſta enim oui, cæli omnia cingentis imaginem exhibet: vitellus, ignis: ſpiritus qui ſunt in ouo, aëris: albumen, aquæ: terræ porrò ſymbolum ſunt partes magis concretæ. *Secundum.* Addit Euſeb. aliud Dei hieroglyphicum. Illud eſt, homo complicatos habens pedes, veſtem talarem, eamque auream, pilam capite ſuſtinens,

A quo mundi forma, immobilis conſtitutio, rotunditas, & ſtellarum varietas ſignificatur, eaque omnia regi à Deo ſuſtentarique & in Dei cognitionem mentes hominum perducere. Nam ex ventis, nebulis montibus, alijſque creatis Deus agnoſcitur; quaſi ex ungue leo, quaſi ex linea Apelles, quaſi ex voce choraules, quaſi ex carmine poëta. Vnde S. Auguſt. epiſt. 28. docet mundum hunc eſſe Dei carmen & canticum. *Si homo*, inquit, *carminis artifex nouit quas quibus moras vocibus tribuat, vt illud quod canitur ſuccedentibus ac decedentibus ſonis, pulcherrimè currat ac tranſeat: quantò magis Deus, nulla in naturis naſcentibus & occidentibus temporum ſpatia, quæ tamquam ſyllabæ ac verba ad particulas huius ſæculi pertinent, in hoc labentium rerum quaſi mirabili cantico, vel breuius, vel productiùs quàm modulatio præcognita & præfinita depoſcit, præterire permittit?* Inſuper S. Dio-

B nyſ. Cæleſt. hier. c. 15. docet, Deum deſignari per ventum, propter naturalem vim mouendi atque animandi, & celerem inſuperabilemque diſceſſum, ac nobilium principiorum & finium incognitas & inuiſibiles latebras. *Tertium.* Pari modo Euſeb. loco citato docet, Ægyptios, vt Dei prouidentiam ſignificarent, pinxiſſe ſolem radijs circumfuſum in naui, quæ aduerſo flumine rapiebatur remis veliſque incitata, ac deportabatur à ſubſternente ſe crocodilo. Sic enim Deus quaſi gubernator regit hanc mundi nauim, omniaque in eo animalia & inanima, quantumuis fera, horrenda & vaſta, edomat ac regit. Rurſum Deus princeps temporum eſt quaſi ſol, qui vt ait Lucan. lib. 12.

Tempora diuidit æui,
Mutat nocte diem, radijſq; potentibus aſtra
Ire vetat, curſuſq; vagos ſtatione moratur.

Deniqu e S. Paulinus natali 9. S. Felicis.

Eſt naturæ opifex Deus omnis & artis in omni
Fons opere, & finis, faciens bona, factaq; ſeruans.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRædicit & plangit Samariæ vaſtitatem extremam & æternam, infligendam à Deo terribili, qui facit Arcturum & Orionem, ac ſubridet vaſtitatem ſuper robuſtum, ob eius ſcelera, præſertim ob rapinas & oppreſſiones pauperum. Deinde v. 14. hortatur eam ad pœnitentiam. Nam v. 21. aſſerit ſe eius victimas & ceremonias externas non curare, imò deteſtari.

Verſ. 1. AVdite verbum iſtud, quod ego leuo ſuper vos planctum: Domus Iſrael cecidit, & non adjiciet vt reſurgat.

2. Virgo Iſrael proiecta eſt in terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam.

3. Quia hæc dicit Dominus Deus: Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum: & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Iſrael.

4. Quia hæc dicit Dominus domui Iſrael: Quærite me, & viueris.

5. Et nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare, & in Berſabee non tranſibitis: quia Galgala ca-

C ptiua ducetur, & Bethel erit inutilis.

6. Quærite Dominum, & viuite: ne fortè comburatur vt ignis domus Ioſeph. & deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel.

7. Qui conuertitis in abſinthium iudicium, & iuſtitiam in terra relinquitis.

8. Facientem Arcturum & Orionem, & conuertentem in mane tenebras, & diem in noctem mutantem: qui vocat aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ; Dominus nomen eſt eius.

9. Qui ſubridet vaſtitatem ſuper robuſtum, & depopulationem ſuper potentem affert.

Av-

Vers. 1. AVDITE VERBVM ISTVD, QVOD EGO LEVO SVPER VOS (Chald. & Septuag. *aſſume contra vos*) PLANCTVM] Eſt oppoſitio. q. d. Audite verbum, id eſt, planctum & lamentum, ſiue lugubre carmen, quod ego pango & plango de inſtante excidio veſtro, ô ciues Samariæ. Vnde Tigurina clarè vertit, *audite ſermonem iſtum, ô domus Iſrael, quem de vobis ſumo, lugubre ſcilicet carmen*; alij, *audite verbum quod ego leuo ſuper vos in planctum & lamentum.* Propheta ergo præuidens ſuorum cladem, commiſerans & ingemiſcens edit hoc lugubre carmen, quo publicè miſeram Samariæ ſortem iam imminentem deplorat. Simile carmen & lamentum de Tyro, eiuſque rege & ciuibus exciſis canit Ezechiel cap. 27. 2. & de Ægypto ac Pharaone euerſis c. 32. v. 2. ac de Babylone & Balſaſare à Cyro vaſtatis Iſaias c. 14. 4. ac de Hieroſolymæ excidio Ieremias in Threnis. Porrò lugubre hoc carmen, & quaſi epitaphium Samariæ, eſt id quod mox ſubdit Propheta dicens: *Domus Iſrael cecidit*, &c.

DOMVS ISRAEL CECIDIT] Ita & Septuag. S. Hieron. in comment. Remig. Lyran. & alij Licèt enim Hebr. בית *beth*, id eſt domus, ſit maſculinum; נפלה *naphela* verò, id eſt *cecidit*, ſit femininum, tamen in re & ſenſu eſt concordantia; nam per *beth*, id eſt, domum Iſrael, intelligit עדה *eda*, id eſt ſynagogam, & congregationem populi, quæ eſt feminini generis, & rectè concordat cum feminino *naphela*, id eſt cecidit. Comparat enim hîc domum, id eſt populum Iſrael, feminæ, putà virgini afflictæ & proſtratæ. Immeritò ergo Maſſoretæ & Chaldæus Hebræa aliter diſpungentes, nimirum ponentes hypocolon poſt τὸ *domus Iſrael*, ita legunt: *Audite verbum iſtud, quod ego leuo ſuper vos, planctum domus Iſrael: Cecidit, & non adiiciet vt reſurgat virgo Iſrael.* Sed quomodocumque diſpungas & legas, eòdem redit ſenſus.

CECIDIT] Id eſt, cadet proſtrata in terra ſua ab Aſſyriis Samaria eiuſque regnum, adeò vt numquam reſurgat & refloreſcat. Decem enim tribus, quarum fuit hoc regnum, abductæ in Aſſyriam, numquam inde redierunt.

Vers. 2. VIRGO ISRAEL] Solent Hebræi vrbes & regna, ob ſpeciem, opes & gloriam vocare virgines. Hinc Ieruſalem vocatur *virgo filia Sion*, & de Babylone ait Iſaias cap. 47. v. 1. *Deſcende, ſede in puluere virgo filia Babylon.* Sic Ægyptus vocatur *virgo & filia* Ierem. 46. 11. Virgo ergo Iſrael, eſt Samaria, eiuſque regnum ſpecioſum & opimum, quod defloratum & vaſtatum ab Aſſyriis, ſimile fuit virgini regiæ olim ornatæ, nunc ſpoliatæ, violatæ, proſtratæ & conculcatæ. Secundò, vocatur *virgo*, quia intacta à iugo hoſtis: numquam enim antea Samaria ab Aſſyriis, aliiſue gentibus ſubacta fuerat; ſed eius regnum & reſpubl. inſtar virginis, liberum & illibatum effloreſcebat; ita Ruffinus, Clarius & Arias.

Addit S. Hieron. & Theodor. Samariam olim fuiſſe virginem, id eſt, puram in cultu Dei, cùm in ſuis patribus Deum verum coluit. Sed hoc accipi debet de priſcis patribus, qui ſchiſma, quo diuiſum & erectum eſt regnum Iſrael, præceſſerunt. Nam cum ſchiſmate, adeoque cum regno Iſrael cœpit eius impietas & idololatria vitulorum aureorum, quos erexit primus Iſraelis rex Ieroboam.

A PROIECTA EST IN TERRAM SVAM] Hebr. נטשה *nitteſcha*, quod Tigurina vertit, *afflicta eſt ad terram ſuam*; Vatabl. *derelinquetur in terra ſua*; Pagnin. & alij propriè, *dimiſſa eſt in terra ſua*. q. d. Cecidit virgo Iſrael, tamque valido ictu ab Aſſyriis proſtrata eſt, non qualitercumque, ſed vſque in imam terram, vt iaceat humi toto corpore prona, planè afflicta, proiecta eſt quaſi deſperata, ab omnibus derelicta dimiſſaque, ſine vlla ope & ſpe reſurgendi: quia nec ipſa, vtpote conquaſſata & confracta, ſe erigere poterit; nec rex Ægypti, ait Theodor. aut quis alius; tanta eſt eius clades, adeò attrita, membris luxata, & diſtracta eſt, vt nemo eam ſibi reſtituere poſſit: perinde ac olla teſtacea alliſa ad petram, diſſilit & diffringitur, vt à nullo figulo redintegrari queat. Vnde ſequitur:

B NON EST QVI SVSCITET EAM] Alludit ad medicos, qui videntes quem ex turri lapſum & omnibus membris confractum, vt curari & ſibi reſtitui nequeat, eum vt deſperatum humi iacentem dimittunt & derelinquunt. Phyſicè alludit ad virginem, quæ ſi lapſa & corrupta libidine virginitatem amiſit, ſuſcitari nequit, vt decus virginitatis recuperet. Vnde S. Hieron. ad Euſtoch. de cuſtodia virginit. *Caue*, inquit, *quæſo, ne quando de te dicat Deus: Virgo Iſrael cecidit, & non eſt qui ſuſcitet eam. Audenter loquar. Cùm omnia poſſit Deus, ſuſcitare virginem non poteſt poſt ruinam: valet quidem liberare de pœna, ſed non vult coronare corruptam.* Rurſum τὸ *ſuam*, auget cladem, & mouet commiſerationem. q. d. Proiecta eſt, & afflicta in terra, non aliena & hoſtili, quod minùs mirum & miſerandum eſt; ſed in ſua, quam vnicè amabat, & à

C qua viciſſim quaſi à matre & nutrice amabatur & alebatur: ſicuti res miſeranda eſt, ſi filia occidatur in ſinu matris.

VRBS, DE QVA EGREDIEBANTVR MILLE, RELINQVENTVR IN EA CENTVM] q. d. Tot cladibus afficientur Iſraelitæ ab Aſſyriis tum in obſidione triennali Samariæ, 4 Reg. 18. 10. tum ante & poſt eam, vt gladio, fame & peſte plerique omnes abſumantur, ita vt mille redigantur ad centum, & centum ad decem, adeoque ex tanto Iſraelitarum numero vix decimus quiſque tantæ ſtragi ſuperſtes ſit; ita Remigius, Hugo, Arias & alij. Idem Iudæ comminatur Iſaias c. 6. 11. *Et dixi*, ait, *Vſquequo Domine? Et dixit: Donec deſolentur ciuitates abſque habitatore, & domus ſine homine, &c. Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur*, id eſt, Vers. 3.

D rurſum erit in deprædationem & oſtenſionem, vti ibidem explicat S. Hieron.

Tropol. ex Origen. homil. 8. in Ioſue, Ribera, Vrbs, ait, eſt cuiuſque anima, quæ ædificatur à Domino ex lapidibus viuis, id eſt, ex virtutibus variis, de qua quiſque ſanctus pugnando eiicit peccatores, id eſt, cogitationes & cupiditates prauas; ac contra eas ſanctificat bellum, hoc eſt, iis ſancto ſui odio mortificatis, ſanctum ſe efficit corpore & ſpiritu, vt mereatur venire in conſpectum Dei viuentis, & pro palma victoriæ virtutis meritò coronari à Chriſto. Egrediebantur olim ex anima hac feruida, quæ Deo adhærebat, mille, id eſt omnium, virtutum opera, quaſi milites ſtrenui cum diabolo & vitiis pugnaturi: at poſtea, cùm cupiditate rerum terrenarum capta, feruorem hunc remittit, profert centum, numerum decuplo minorem; & ſi priùs *Tropol. de fabrica & ruina animæ.*

centum educebat, decem in ea relinquuntur: quia hæc remiſſio & declinatio animæ, non vnius alicuius, ſed omnium virtutum opera minuit, & omnibus modis efficit perfectiora, idque ſenſim magis & magis, vt tandem planè ab iis ceſſet, totaque à dæmone & vitiis opprimatur & poſſideatur, itaque in extremam ruinam & interitum abeat.

IN DOMO ISRAEL] *Domum* vocat familiam, id eſt remp. & Synagogam Iſrael, in qua multæ erant vrbes, oppida & pagi.

VERS. 4. QVIA HÆC DICIT DOMINVS: QVÆRITE ME ET VIVETIS] *Quia* ponitur pro *igitur*, q. d. Hoc quod iam dictum eſt, accidet domui Iſrael propter idololatriam: agite igitur pœnitentiam, relinquite idola, & quærite Dominum. Nam hebr. כי *ki*, id eſt, *quia*, ponitur pro *igitur*, *quocirca*, vel *verumenimuero*: *ki* enim Hebræis ſæpè tantùm eſt B initium & exordium orationis. Poſt minas enim Deus hîc inuitat Iſraelem ad pœnitentiam, vt minis territus reſipiſcat. Paulò aliter Vatablus: nam pro *quia*, vertit, *ſic enim* dixit Dominus (quærite me) volens ſcilicet reuocare ab idololatria, propter quam multa mala illi euentura erant, niſi reſipiſceret & quæreret Dominum.

VERS. 5. NOLITE QVÆRERE BETHEL] vt colatis vitulos aureos, quos in Bethel erexit Ieroboam.

ET IN BERSABEE NON TRANSIBITIS] *Berſabee* vrbs erat vltima terræ ſanctæ, eiuſque terminus ad Meridiem, ſicut Dan erat eiuſdẽ terminus ad Septemtrionẽ (vnde de tota terra ſancta dicitur, *A Dan vſque Berſabée*) ita dicta à iuramento & fœdere quod ibidem iuxta puteum Abraham iniit cum Abimelech, dando ei ſeptem agnas. C באר *beer* enim hebr. eſt puteus; שבע *ſaba* per *ſin* iuramentum, per *ſin* ſeptem ſignificat. *Berſabee* ergo idem eſt quod puteus iuramenti, vel puteus ſeptem, ſcilicet agnarum. Vide dicta Gen. 21. 31.

Pertinebat hæc vrbs ad tribum Simeonis, ſed quia Simeonis ſors erat exigua, eaque intra ſortem tribus Iudæ continebatur, hinc Ioſue 15. 28. Berſabee ponitur inter vrbes Iuda. Hîc multo tempore habitarunt Abraham, Iſaac & Iacob: vnde & vocatur oppidum Iſaac. Tempore S. Hieron. erat vicus grandis, in eoque erat præſidium Romanorum, & Vicus ſalutaris vocabatur: nunc Gibelina nuncupatur; ita Adricom. in Deſcript. terræ ſanctæ. Porrò in Berſabee poſita erant idola, æquè ac in Bethel & Galgalis, vt patet 4. Reg. 23. 8. Vnde iubet hîc Propheta, ne eò transeant, ad colenda ſcilicet idola. Quia enim Abraham in D Berſabee oratorium Deo ſtatuerat, in quo eum inuocauerat, Geneſ. 21. 33. hinc poſteri eius ibidem altare ſtatuerunt, at non Deo ſed ſuis idolis; ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo, Lyran. & alij. Vnus Arias aliter explicat, q. d. Ne colatis idola in Bethel & Galgalis: ita fiet, vt non abducamini in captiuitatem, nec per Berſabee transeatis in Aſſyriam. Verùm ſic potiùs dixiſſet, *Et in Dan non tranſibitis*; nam per Dan, vtpote Aquilonarem, ibatur in Aſſyriam; per Berſabee verò, vtpote Meridionalem, ibatur in Ægyptum.

QVIA GALGALA CAPTIVA DVCETVR] *Galgala* erat ciuitas duarum tribuum, putà ſortis Iuda; ſed vicina decem tribubus, & cum iis exciſa. In Hebræo eſt elegans agnominatio: *Galgal galo igeleh*, id eſt, volubilitas voluendo voluetur, vel A rota rotando rotabitur, vel migratio migrando migrabit, *Galgal* enim dicitur à גלל *galal*, id eſt voluit, deuoluit, migrauit; vnde Tigurina vertit, *Galgal tranſmigrans tranſmigrabit*, Pagnin. *Galgal demigrando demigrabit*.

ET BETHEL ERIT INVTILIS] Septuag. & Syrus, *Bethel erit quaſi non ſit*; Hebr. *Bethel erit in Auen*. q. d. *Bethel fiet Bethauen*, id eſt, domus fortis fiet domus vanitatis, inanitatis (*inanis & vana*, vt vertit Arabicus) & nihili, vel domus Dei fiet domus iniquitatis, & doloris luctuſque.

Tropol. per peccatum anima quæ erat Bethel, id eſt, domus & templum Dei, fit Bethauen, id eſt, domus ſcelerum & diaboli. Rurſum, domus cæli fit domus gehennæ, vt in ea ardeat in æternum. Hoc videt & ſentit anima peccatrix in hora mortis, quando opes, honores & deliciæ, quibus illecta Deum offendit, vertentur ei in nauſeam, opprobrium, miſeriam, & tormentum æternum.

QVÆRITE DOMINVM, ET VIVITE] id eſt, & viuetis, vel vt viuatis: ita Vatabl. & Pagnin. VERS. 6.

NE FORTE COMBVRATVR, id eſt, ardeat & deflagret, VT IGNIS DOMVS IOSEPH, ET DEVORABIT vicina, ET NON ERIT QVI EXTINGVAT BETHEL] hoc eſt, ignem immiſſum à Deo in Bethel, vt patet ex Hebræo & Græco. Pagnin. & Vatabl. vertunt, *ne fortè diffundat ut ignis domum Ioſeph* diffindat, inquit Vatab. id eſt, perrumpat & diſperdat. Ignis enim validiſſima quæque perrumpit & conſumit. Per *Ioſeph* intelligit Ephraim, qui fuit filius Ioſeph, per Ephraim autem intelligit decem tribus: quia Ieroboam primus earum rex, & regni conditor, fuit ex tribu Ephraim; ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Vatabl. Iſrael ergo nunc vocatur Ephraim, nunc Ioſeph, nunc Iacob, nunc Samaria.

QVI CONVERTITIS IN ABSINTHIVM IVDICIVM] Cohærent hæc cum initio verſus præcedentis, q. d. Quærite Dominum vos, ò Iſraelitæ, qui ab eo auerſi conuertitis iudicium, eiuſque ſuauitatem & dulcedinem in abſinthij amaritudinem; ita Rupert. Aliter Vatabl. connectit enim hæc cum verbo *deuorabit* q. d. Ignis hic deuorabit vos, qui conuertitis iudicium in abſinthium. Iam *iudicium* Primò, accipe propriè dictum. Sæpè enim Prophetæ culpant Iſraelem, quòd peruerteret iudicium adiudicando cauſam nocentibus, vtpote amicis, vel diuitibus & dantibus munera; atque innocentes, quia pauperes vel inimici, condemnando, quibus proinde æquitas & conſolatio, quam quærebant ex iudicio, vertebatur in amaritudinem iniuſtitiæ & condemnationis, quæ illis acerba & amara erat inſtar abſinthij; ita Rupert. Hugo & Lyran. Vnde explicando ſubdit Amos: *Et iuſtitiam in terra relinquitis*; Tigurina, *iuſtitiam in terra affligitis*; Vatabl. *in terra iacere ſinitis*. VERS. 7.

Secundò, S. Hieron. *iudicium* generatim accipit pro iuſtitia & ſanctitate, putà pro debito & officio virtutis, quod quiſque Deo & proximo præſtare debet. Sic ſæpè Pſaltes pſalm. 118. ait, ſe feciſſe iudicium, id eſt, quod æquum eſt, debitum & gratum Deo. q. d. Vos qui conuertitis virtutem in vitium, iuſtam & ſanctam vitam in peccati amaritudinem, eaque quaſi abſinthio potatis Deum. Hinc peccata in Scriptura vocantur amaritudines, quia amaricant, exacerbant, offendunt

&

& ad iram concitant Deum. Ita ait Oſee c. 12. 14. *Ad iracundiam prouocauit me Ephraim in amaritudinibus ſuis.* Rurſum peccatum per catachreſin vocatur, fel, toxicum, abſinthium: Primò, quia animam vellicat, lædit, occidit. Secundò, quia qui peccat, Deo quaſi fel propinat. Tertiò, quia modicum mel & voluptas peccati æternum fel & dolores amariſſimos peccatori accerſit. Hinc ait Moſes Deuter. 32. 32. *Vua eorum vua fellis, & botri amariſſimi. Fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile.* Et S. Petrus ad Simonem Magum, Actor. 8. 23. *in felle amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te eſſe.*

Peccatum eſt abſinthium, cur?

Huc pertinet expoſitio Ariæ, qui per iudicium accipit legem Dei. Hæc enim Pſ. 118. & alibi ſæpè vocatur *iudicium*, quia ſecundùm eam iudicandum eſt quid ſit bonum, quid malum. q. d. Vos legem Dei, quæ ſuauior eſt melle & fauo Pſ. 18. 11. ob veſtras prauas concupiſcentias & conſuetudines, abominamini, quia æſtimatis eam amaram vt abſinthium, illamque vt talem apud alios depingitis & traducitis, itaque eos ab illa ad ſcelera veſtra abducitis.

Tertiò, Septuag. hæc referunt ad Deum, ſic enim vertunt, *quærite Dominum, & viuite*, &c. *qui facit in excelſo iudicium, & iuſtitiam in terra poſuit.* q. d. Quærite Deum, timentes iuſtum æquè ac rigidum eius, vtpote acerrimi vindicis, iudicium. Et Arabicus, *Dominus facitus iudicium in altiſſimis, & ipſe eſt qui fundauit iuſtitiam in terra, & operatur omne, & parat illud.*

ET IVSTITIAM IN TERRA RELINQVITIS] *Iuſtitia* idem eſt quod *iudicium*, de quo iam dixi: Hebræi enim verſu poſteriore explicant priorem. Aliter S. Hieron. Lyran. & Ribera. Hi enim per *iuſtitiam* accipiunt Deum, qui eſt iuſtitia eſſentialis & increata. q. d. Vos adoratis iniuſta & ſordida idola, relinquitis verò, imò in terra quaſi iacentem contemnitis & conculcatis ipſam iuſtitiam, id eſt, Deum iuſtiſſimum & omnipotentem, vtpote *facientem Arcturum & Orionem*, &c. vnde & Chald. vertit, *deſerunt timere à facie Domini, qui facit Arcturum, &c.* Sed prior ſenſus, vti ſimplicior & communior, ita germanior eſt.

VERS. 8. FACIENTEM ARCTVRVM] Ribera ex Remigio hæc connectit cum verbo *relinquitis*: illud enim hîc repetit. q. d. Relinquitis Iuſtitiam, quin & ipſum Deum facientem Arcturum. Vnde Syrus vertit, *dereliquerunt illum qui facit Arcturum & Orionem.* Rurſum planè hæc referas ad v. 6. *Quærite Dominum.* q. d. Quærite Deum creatorem, gubernatorem, iudicem & vindicem, æquè ac remuneratorem omnium; vtpote qui facit Arcturum, Orionem; &c. cætera enim hîc intermedia, quaſi per parentheſin interjiciuntur. Senſus eſt, q. d. Quærite Deum, non idola: ſolus enim Deus creat, gubernat, iudicat, vindicat, præmiat vniuerſa, non idola; vnde Septuag. vertunt, *qui facit omnia & transformat.* Ita S. Hieron. Vatabl. & Lyran. Quocirca ſi illum quæſieritis, viuetis etiam in medijs periculis & hoſtibus, ſecuri & incolumes; ille enim potens eſt dare ſuis vitam, ſalutem & omne bonum; ſin autem, moriemini, & ab hoſte Aſſyrio exſcindemini: Deus enim immittet ignem in domum Ioſeph, vt dixit verſ. 6. ipſe enim facit Arcturum, Orionem, cælum & terram, & omnia quæ in eis ſunt & fiunt.

ARCTVRVM] Ita Hebr. כִּימָה *kima* Arcturum vertunt Septuag. Iob c. 9. 9. Pagnin. Vatab. Arias ble. Secundò Symmach. & Theodotiòn vertunt *Pleiadas*, ſiue *Vergilias*, quæ ſunt ſeptem ſtellæ in cauda Arietis, aut potiùs in Tauro; & ita vertit Noſter Iob 38. 31. Tertiò, Tigurin. vertit *Cynoſuram*, id eſt, vrſam minorem. Quartò, Arabicus & alij vertunt, *ſuculas*, quæ ſunt in capite Tauri, & à Græcis vocantur hyadæ ab ὕειν, id eſt pluere, eò quòd pluuias concitent. Alij aliter vertunt: Hebræa enim nomina arborum, animalium, ſtellarum plures earum ſpecies ſignificant. Porrò *Arcturus* eſt vrſa minor, putà ſeptem ſtellæ quæ ſitæ ſunt iuxta polum Arcticum, ideoque circa eas voluitur axis cæli, nobiſque ſemper apparent & numquam occidunt, inquit Albertus. Veriùs Arcturus eſt ſtella ingens in ſidere Bootæ, ſiue bubulci poſt caudam maioris vrſæ, indeque vocatur Arcturus. q. d. Vrſæ cauda; ἄρκτος enim eſt vrſa, οὐρὰ cauda. Oritur Arcturus die 5. Septembris, ait Columella l. 2. cap. 4. ſuoque ortu, æquè ac occaſu, grandines & procellas ingentes concitat, ait Plinius lib. 2. c. 39. Vnde Virgil. 1. Æneid.

Arcturus quis?

Vnde imber, & ignes.
Arcturum, pluuiaſque Hyadas geminoſque Triones.

Et Horat. lib. 3. Carm.

Stella micans radijs Arcturus nomine claro.

Et Cicero lib. 2. de Natura deorum ait, eam ſitam ſubter præcordia Bootis, qui & Arctophylax, id eſt, cuſtos vrſæ dicitur, quia eam ſequitur quaſi cuſtos. Vnde Cicero ibid.

Arctophylax vulgò quæ dicitur eſſe Bootes,
Quòd quaſi temone adiunctam præ ſe quatit Arctum.

Et Ouid. 3. Faſt.

Siue eſt Arctophylax, ſiue eſt piger ille Bootes.

Horum omnium ſitus clarè patet inſpicienti globum aſtronomicum: in eo enim pingitur Arcturus vt clara ſtella inter femora Bootis, ſiue Arctophylacis, qui ſequitur vrſam maiorem, ſiue plauſtrum, vt vulgus vocat, eò quòd ſeptem eius ſtellæ formam plauſtri vel currus exhibeant. Porrò Arcturus acer eſt & vehemens in ciendis procellis. Vnde Plautus in Rudent.

Arcturus ſignum ſum omnium quàm acerrimum;
Vehemens ſum exoriens, occidens vehementior.

Quocirca Plinius vim ordinaria maiorem, & quaſi diuinam in concitandis tempeſtatibus in Arcturo agnoſcit lib. 18. 28. Et hoc innuit hîc Propheta dicens: Deus eſt *qui facit Arcturum*, hoc eſt, qui vim tantam iaculandi nimbos, grandines, fulgetra ei indit, quantam quotannis cernimus & experimur. Iampridem enim Deus fecit, id eſt creauit, Arcturum, putà ab origine mundi; quare Propheta cùm ait hîc, *facientem Arcturum* in præſenti, non videtur de præterita eius creatione loqui.

ET ORIONA] Sic & Syrus & alij paſſim. Arabicus verò vertit, *Gemmos*. *Orion* ſidus eſt Meridionale ante taurum conſtans 28. ſtellis, & pingitur in globo aſtronomico quaſi vir pede inſiſtens lepori, inter Hyades & Syrium, ſiue canem maiorem. Dictus eſt græcè Orion, ἀπὸ τοῦ ὀρίνειν, id eſt turbare, eò quòd eius ortu oritur pariter hiems, & quia oriens nimbis & procellis aërem terramque turbat. Inde Hebr. dicitur כְּסִיל *keſil*, id eſt inconſtans, eò quòd inconſtans ſit in micando, & inconſtantiam auræ,

Orion quis?

putà ſerenitatis & tempeſtatis adducat: naſcitur nono menſe, putà Nouembri, qui inde hebr. dicitur *kaſleu*. In Nouembri enim magna eſt cæli inconſtantia & intemperies, quam ſignificat & inducit *keſil*, id eſt Orion. Vnde Virgil. 1. Æneid,

Cùm ſubitò aſſurgens fluctu nimboſus Orion.

Hinc Poëtæ fabulati ſunt, Orionem, vel Vrionem filium eſſe Neptuni, itaque dictum ab vrina Iouis. Plautus Iugulam vocat, quòd ſit quaſi armatorum gladius ſtellarum fulgore (vnde Noſter Iſaiæ 13. 10. Hebr. *keſil* vertit *ſplendor*) terribilis. Ideoque ab Ouidio libr. 4. Faſtor. Orion vocatur enſifer. Hic ſi fulget, ſerenitatem; ſi obſcuratur, tempeſtatem denotat. Quocirca Horat. lib. 1. Carm.

Notus, inquit, *deuexi rapidus comes Orionis.*

B Deuexum vocat, quia in deuexa cęli parte, id eſt, in occaſu poſitus: comitem vero eius Notum facit, quia tempeſtatem & ventos ſecum fert Orion.

Sub Arcturo & Orione per ſynecdochen, reliquas ſtellas & aſtra omnia accipe. Vnde Symmach. pro *Orione* vertit, *ſtellas*; Theodotion, *veſperum*, qui ſecum ſtellas omnes abducit, vt idem hîc dicatur quòd Pſalm. 146. 4. *Qui facit multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat.* Quamobrem Septuag. hîc vertunt, *omnia faciens & fabricans.*

Quæres, cur hæc duo aſtra præ cæteris nominat Propheta? Reſp. Primò, S. Hieron. quia hæc duo ſunt celebriora & nobis notiora. Secundò, quia grandines, procellæ, &c. ab horridis ſideribus exeunt, velut Arcturo, Orione & Hœdis, ait Plinius lib. 18. 28. Hæc ergo ſidera cientia tempeſtates, iræ Dei ſunt ſymbola: iram autem & C vindictam hîc Iſraelitis minatur Deus. Ita Ribera & Pineda in Iob 9. 9. quæ ſanè ratio huic loco valdè congruit. Tertiò, quia Orion præcipuum eſt ſidus Meridionale, Arcturus præcipuum Septentrionale: ſub his ergo duobus omnia, putà tam Meridionalia, quàm Septemtrionalia comprehendit.

Addunt aliqui, hæc duo iuuare ad producendos flores & fructos vernos. Vnde Iob 38. v. 31. pro eo quod nos legimus: *Numquid coniungere valebis micantes ſtellas pleiadas* (hebr. *kima*) *aut gyrum Arcturi* (hebr. *keſil*) *poteris diſſipare?* ſic transfert Pagninus, *numquid ligare poteris manibus tuis fructus delicatos Vergiliarum, vel ſerotinos fructus Orionis* D *aperire facies?* & Tigurina, *num prohibebis delicias pleiadum, aut contractiones Orionis aperies?*

Quartò, Chriſt. à Caſtro: Videntur, inquit, poſſe his duobus præcipuis ſideribus æſtatis, & hiemis, ſignificari quatuor anni tempora: nam ver æſtati adiungitur, hiemi autumnus. q. d. Qui facit quatuor anni tempora; ſicut mox adjicit: *Qui facit noctem & hiemem.* Qui enim adeò facilè tempora commutat ex ortu ſiderum, æquè facilè è periculis eruet, & ſortes infeſtas in felices fauſtaſque commutabit, & captiuitatem inſtantem auertet.

Tropolog. S. Gregor. lib. 9. Moral. c. 6. *Arcturus*, inquit, *ſemper verſatur, & numquam mergitur: ſic & Eccleſia perſecutiones iniquorum ſine ceſſatione tolerat, ſed tamen vſque ad mundi terminum ſine defectu perdurat. Arcturus dum verſatur, erigitur: quia tunc S. Eccleſia valentiùs in veritate reſiſtit, cùm ar-*

A *dentiùs pro veritate fatigatur. Quid poſt Arcturum per Oriones, niſi Martyres deſignantur? Ex Orionibus igitur hiems inhorruit, quia clareſcente ſanctorum conſtantia, frigida mens infidelium ad tempeſtatem ſe perſecutionis excitauit. Oriones ergo cælum edidit, cùm S. Eccleſia Martyres miſit. Qui dum loqui rudibus recta auſi ſunt, omne pondus ex frigoris aduerſitate pertulerunt.* Subdit deinde; Poſt Oriones ſequuntur Hyades, id eſt doctores, qui poſt Martyres doctrinæ ſuæ pluuia rigarunt Eccleſiam: nam poſt tria ſæcula Martyrum, ſub Conſtantino cœpit quartum ſæculum Doctorum. *Oriones ſunt Martyres.*

Convertentem in mane tenebras] q. d. Qui tenebras noctis conuertit in mane & lucem auroræ, qui noctem conuertit in diem, ac viciſſim *diem in noctem mutat.* Vnde Pagnin. vertit, *eſt qui conuertit in mane vmbram mortis, & diem in noctem* B *tenebreſcere facit*; Tigurina, *qui tenebras mortis*, id eſt mortiferas, *conuertit in lucem matutinam, & diem nocte obtenebrat.* Nota. Tenebræ noctis hebr. vocantur צַלְמָוֶת *tſalmauet*, id eſt vmbra mortis, hoc eſt, maximæ & denſiſſimæ, æquè ac horribiles, vti eſt vmbra mortis, in ſepulchris, & in inferno. Syrus *conuertit in mane vmbram mortis*, id eſt vmbras triſtiſſimas, & tenebras denſiſſimas.

Porro hæc vmbra & tenebræ ſymbolicè denotant ingentia pericula, ait Theodor. clades & ærumnas. q. d. Deus conſolationem in deſolationem, riſum in luctum, proſpera in aduerſa, ſecuritatem in timores, plauſum in planctum, commutat, & vice verſa deſolationem in conſolationem, &c. prout ei libuerit, & prout merentur vel demerentur homines. Ita Chæremon Abbas apud Caſſian. collat. 12. c. 12. hunc Amos locum explicat de mira mutatione cordium, quam facit C ſua gratia potens æquè ac miſericors Deus. *Quis*, inquit, *plenè non miretur opera Dei, ac toto proclamet affectu: Quia ego cognoui quod magnus eſt Dominus; cùm ſe vel alium quempiam ex rapaciſſimo liberalem, ex prodigo continentem, ex ſuperbo humilem, ex delicato ac tenero ſqualidum hirtumque, perſpexerit, & egeſtate atque anguſtia præſentium rerum etiam voluntariè perfruentem? Iſta ſunt prodigia quæ poſuit Deus ſuper terram, quæ Propheta conſiderans, ad admirationem eorum cunctos populos aduocat, dicens: Venite & videte opera Dei, quæ poſuit prodigia ſuper terram, auferens bella vſque ad fines terræ: arcum conteret, & confringet arma, & ſcuta comburet igni. Quod enim maius poteſt eſſe prodigium, quàm ſub mo-* D *mento breuiſſimo ex rapaciſſimis publicanis Apoſtolos fieri, ex perſecutoribus truculentis Euangelij prædicatores patientiſſimos reddi, ita vt eam quam perſequebantur fidem, etiam effuſione ſui ſanguinis propagarent? Iſta ſunt opera Dei quæ ſe quotidie vna cùm Patre operare Filius proteſtatur, dicens: Pater meus vſque modo operatur, & ego operor, Iohan. 5. De iſtis operibus B. Dauid in ſpiritu canens: Benedictus, inquit, Dominus Deus Iſrael, qui facit mirabilia magna ſolus, Pſal. 71. De iſtis & Amos Propheta: Qui facit, inquit, omnia, & conuertit ea, & tranſmutat in matutinum vmbram mortis. Hæc nempè eſt mutatio dexteræ Excelſi.* *Qui vitia ſanat, noctem in diem conuertit.*

Rurſum Caſſianus collat. 15. cap. 8. hasce mutationes mentium miraculis præfert, dicens: *Et reuera maius miraculum eſt, de propria carne fomitem eradicare luxuriæ, quàm expellere immundos ſpiritus de corporibus alienis. Et magnificentius ſignum eſt, virtute patientiæ truculentos motus iracundiæ cohibere,*

bibere, quàm aëris poteſtatibus imperare: pluſq; eſt exclusiſſe edaciſſimos de corde proprio triſtitiæ morbos, quàm valetudines alterius febreſq; corporeas expuliſſe. Poſtremò multis modis præclarior virtus, ſublimiorque profectus eſt, animæ propriæ curare languores, quàm corporis alieni. Cautam dat. *Quanto enim hæc ſublimior carne eſt, tanto præſtantior eius eſt ſalus; quantoq; pretioſioris excellentioriſq; eſt ſubſtantiæ, tanto grauioris ac pernicioſioris eſt & ruinæ.* Notent hoc qui in animabus conuertendis deſudant: ſciant ſe tot miracula patrare quot animas conuertunt, imò quot vitia extirpant; eaque non corporalia & tranſitoria, ſed ſpiritualia & in omne æuum in cælis ad perenne trophæum manſura.

QVI VOCAT AQVAS MARIS, q.d. Qui calore ſolis euocat & attollit in aërem vapores ex aquis maris, eoſque reſoluit in pluuiam; itaque EFFVNDIT EAS (aquas) SVPER FACIEM TERRÆ: DOMINVS NOMEN EIVS] Pro *Dominus* hebr. eſt *Iehoua*, id eſt, *qui eſt*, vel τὸ ὤν, qui eſt ipſum eſſe, tum ſuum formale, tum cauſale rerum omnium, putà qui eſt plenitudo, vniuerſitas & complexus entis, eſſentiæ & exiſtentiæ; qui eſt Oceanus eſſendi, & immenſum pelagus exiſtendi. Suſpicatur Sanchez, Amos, vtpote ruſticum, alludere ad ruſticorum opinionem, licèt falſam, quæ cenſet iridem bibere & haurire aquas è mari, de qua Rhodigin. lib. 22. c. 29.

Tropol. *S. Paulus*, ait S. Hieron. *quaſi turbo violentus, & ſæua tempeſtas, & immenſus maris gurges perſequebatur & opprimere nitebatur Eccleſiam Dei. Qui vocatus à Domino, effuſus eſt ſuper faciem vniuerſæ terræ, vt prædicaret Euangelium de Hieroſolymis vſque ad Illyricum, &c. vt vſque ad Hiſpanias tenderet, & à mari rubro, imò ab Oceano vſque ad Oceanum curreret, imitans Dominum ſuum, & ſolem, de quo legimus: A ſummo cælo egreſſio eius, & occurſus eius vſque ad ſummum eius; vt antè eum deficeret terra, quàm ſtudium prædicandi.*

VERS. 9. QVI SVBRIDET VASTITATEM SVPER ROBVSTVM] Hebr. eſt מַבְלִיג *mablig*, quod Primò, Septuag. vertunt, *qui diuidit contritionem ſuper fortitudinem*, id eſt, qui varias contritiones quaſi diuiſas & diſſectas iaculatur in fortes & potentes, vt eos ſternat; quique, vt explicat Theodor. facilè infirmos corroborat, & robuſtos infirmat & conterit. Secundò, Chald. Vatabl. & Arias, *qui fortificat debiles, eoſq; facit præualere robuſtis & fortibus*; Tertiò, Lyran. *qui contemnit vaſtationem à robuſto factam, & depopulationem*, id eſt populi ſtragem, & *abductionem è regno potentis facit*; Quartò, Pagninus, *qui roborat vaſtatorem ſuper populum robuſtum*; Quintò, Tigurina, *qui contorquet vaſtatorem ſuper fortem*; Sextò, Arabicus, *exaltans humilem ſuper fortem, & infirmum ſuper magnificantem ſe*; & Syrus, *qui præficit vilem* (abiectum) *forti & humilem ſuper excelſum* (eleuatum) *eleuat*. Hæ omnes interpretationes eòdem tendunt, ſcilicet ſignificant, Deum eſſe qui dat robur & victoriam cui vult, ac ſæpè infirmos roborare, ut præualeant fortibus. Sic tropologicè ait S. Hieron. *Fortitudo corporis imbecillitas animæ eſt: rurſum animæ fortitudo imbecillitas corporis eſt.*

Subriſus ſignum iræ deſpicientis aduerſarium. Noſter eodem ferè ſenſu, ſed neruoſiùs magiſque propriè, cum Aquila vertit, *qui ſubridet*, id eſt, ſubridendo comminatur & immittit vaſtitatem. Iræ enim magnitudo ſubinde ſubridendo

A oſtenditur, aut potiùs ab heroibus per riſum diſſimulatur, vti patet ex illo Virgil. Æneid. 10.

Ad quem ſubridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere.

Ita Deus omnem humanam potentiam ſibi aduerſam ſubridet, id eſt, ſubridendo deſpicit, deridet & ſternit. Riſu ergo oſtendit eam minorem eſſe ſua ira & indignam cui ſuccenſeat & iraſcatur; vti leo canes, lupos, vrſos non dignatur ſua ira; ſed ſi ei obſiſtant, quaſi ludens & ridens eos diſcerpit. Sic Deus ludens in orbe terrarum, deridet faſtum homuncionum, & ſubridens mactat impios; cùm per homines debiles & infirmos, reſque viles eos contundit, vti Pharaonem contudit per ranas, locuſtas, ciniphes & muſcas. Hic eſt ludus, hic riſus Dei omnipo-

B tentis. Hinc à Caſtro ita explicat: *Qui ſubridet*, &c. id eſt, qui ſolet quaſi per riſum extimulare debilem quemque in robuſtiſſimum, vt eum deuaſtet. Et Marian.: Deus, ait, *ſubridet*, id eſt, videtur ludere in noſtris malis. Et Emmanuel: *Subridet*, id eſt ridendo, vel deridendo facilè immittit *vaſtitatem*. Sic de ſtruthione ait Iob c. 39. 18. *Deridet equum & aſcenſorem eius.* Et de Leuiathan c. 41. 20. *Quaſi ſtipulam æſtimabit malleum, & deridebit vibrantem haſtam.* Et Pſaltes de Deo ait pſalm. 2. 4. *Qui habitat in cælis irridebit eos.* Et pſal. 36. 13. *Dominus autem irridebit eum.* Et Prou. 1. 26. *Ego quoque in interitu veſtro ridebo.* Pulchrè verò Sapiens cap. 12. 25. cùm dixiſſet impios Chananæos impiè & inſipienter inſtar infantium inſenſatorum vixiſſe ſubdit: *Propter hoc tamquam*

C *pueris inſenſatis iudicium in deriſum dediſti.* q.d. Velut puerilibus & ridiculis pœnis (putà per veſpas & crabrones) eos quaſi pueros, grauiter tamen & acriter puniuiſti: vbi in Græco pulchra eſt paronomaſia inter παιγνίοις & ἐμπαιγμόν. q. d. Ridiculos ridiculè irriſiſti, pueros puerilitet luſiſti & caſtigaſti. Hoc eſt quod ait Claud. 2. in Eutrop. *Subriſit crudele pater.* Sic felis ſubridet murem quem cepit, id eſt, ſubridens deuorat: nam antequam deuorat, cum eo quaſi ridens geſticulatur & ludit. Sic eſt riſus Sardonicus, riſus equinus, riſus caninus: equi enim & canes dum ringunt & mordere parant, dentes nudant quaſi ridentes. Sic Iupiter, inquit Heſiodus, iratus Prometheo, quòd ignem è cælo furatus in terram detuliſſet, riſit riſum ſubamarulentum. Dioſcorides lib. 6. inter venena prodidit, herbam, quæ latinè ranunculus, græcè batrachion dici-

D tur, & à regione in qua copioſiùs prouenit, Sardoa, vel Sardonia nuncupatur, ſi potetur, vel comedatur, mentem adimere, labiiſque contractis riſus ſpeciem præbere. Atque inde prouerbium de Sardonio riſu. Strabo lib. 11. Geographiæ ſcribit, in Cambyſene, quæ flumen Alazonium accolit, aranearum genus quoddam naſci, quod alios ridendo cogat emori, alios flendo, deſiderio ſuorum. Quin & Ariſtot. lib. 3. de Partibus animalium, ait, ictu etiam traiecta præcordia in præliis, riſum attuliſſe ſubinde, idque accidere calore quem moueat vulnus. Iam verò *ridere de hoſte riſus eſt ſuauiſſimus*, ait Sophocles in tragœdia cui titulus, *Aiax flagellifer*. Ita lætatur non tantùm Deus, ſed & iuſtus, cùm videt vindictam peccatorum.

Porrò Hebr. מַבְלִיג *mablig* ſignificare *qui ſubridet*, patet ex Aquila, qui vertit μειδιῶν, id eſt

ſubridens; & ex S.Hieron. dum ait: *Propriè μειδίαμα dicitur, quod nos ſubriſionem poſſumus appellare, quando quis iraſcitur, & apertis paululùm labiis ſubridere ſe ſimulat, vt iræ oſtendat magnitudinem.* Idem in caput Ierem.8.18. Hebr. ait. מַבְלִיגִית *mabligit eſt μειδίαμα, quod nos interpretari poſſumus rictum oris dolore contracti, & habentis riſus ſimilitudinem, qualis eſt riſus caninus & Sardonicus.* Iam quis non videt magis credendum Aquilæ & S. Hieron. quàm modernis inductis & infidelibus Rabbinis?

10. Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfectè, abominati ſunt.

11. Idcirco pro eo quòd diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantiſſimas, & non bibetis vinum earum.

12. Quia cognoui multa ſcelera veſtra, & fortia peccata veſtra: hoſtes iuſti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta.

13. Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum eſt.

14. Quærite bonum, & non malum, vt viuatis: & erit Dominus Deus exercituum vobiſcum, ſicut dixiſtis.

15. Odite malum, & diligite bonum, & conſtituite in porta iudicium: ſi fortè miſereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Ioſeph.

16. Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus: & in cunctis, quæ foris ſunt dicetur væ væ: & vocabunt agricolam ad luctum: & ad planctum eos qui ſciunt plangere.

17. Et in omnibus vineis erit planctus, quia pertranſibo in medio tui, dicit Dominus.

18. Væ deſiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? dies Domini iſta, tenebræ, & non lux.

19. Quomodo ſi fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrſus, & ingrediatur domum, & innitatur manu ſua ſuper parietem, & mordeat eum coluber.

20. Numquid non tenebræ dies Domini, & non lux: & caligo, & non ſplendor in ea?

Vers.10. ODIO HABVERVNT CORRIPIENTES (Prophetam) IN PORTA] Prophetæ enim prædicabant in publicis plateis, & magis in portis, tum ob confluxum hominum, tum quia in portis ſedebant Iudices, Procuratores & Aduocati iniqui, peruertentes iudicia & cauſas pauperum, quos redarguebat Amos aliique Prophetæ. Iudæi enim ſua tribunalia & iudicia exercebant in portis, quia ad eos liberè & facilè conuenire & con-

A fluere poterant, tam alienigenæ quàm indigenæ, tam coloni quàm ciues. Ita ſanxit Moſes Deuter.21.19. *Ducent*, inquit, *reum ad ſeniores ciuitatis & ad portam iudicij.* Ita in portis prophetauit & prædicauit Ieremias c.17.17. & Eſdras lib. 2. c.8.2 ita S.Hier. Theodor. Lyran. Vatabl. & alij paſſim. In portis ergo erat quaſi forum, tum ciuile rerum venalium, tum iudiciale cauſarum forenſium. Vnde Tigurina vertit, *in foro.* Audi S. Gregor.21 Moral.15. *Mos apud veteres fuit: vt ad portam ſederent ſeniores, qui certantium iurgia iudiciorum examinatione diſcernerent; quatenus vrbem in qua concorditer oportet viuere, diſcordes minimè intrarent. Vnde & per Prophetam dicitur Conſtituite in porta iudicium.* Quocirca ſubdit, portam ſubinde capi pro iudicio quod exercebatur in porta, vt cùm

B Iob ait: *Cùm viderem me in porta ſuperiorem: in porta*, id eſt in iudicio.

LOQVENTEM PERFECTE ABOMINATI SVNT] *Perfectè*, id eſt, perfectum & ſanctum ſermonem, vt vertunt Septuag. & Symmach. ac *immaculatum*, vt vertit Theodotion, Tigurina, *loquentem integra.* Eſt periphraſis Prophetæ.

DIRIPIEBATIS PAVPEREM] Septuag. *pugno percutiebatis pauperem*; alij, *ſpreuiſtis*, confudiſtis & pudore affeciſtis; Pagnin. *oneraſtis pauperem*; propriè Tigurina, *conculcaſtis tenuem*, vt ſcilicet diripperetis & ſpoliaretis. Hebr. enim בּוֹשַׁסְכֶם *boſſes*, poteſt deduci à rad. בוש *boſ*, id eſt confundere, pudefacere; & à rad. בוס *bos* per *ſamech*, id eſt ſpernere, calcare, conculcare, polluere, inquinare, diripere. Porrò *boſ* vicinum eſt alluditque ad בז *baz*, id eſt ſpoliare, prædari, diripere. Vers.11.

C ET PRÆDAM ELECTAM] Septuag. *munera electa*: q. d. Iudices aliique potentes extorquebant à pauperibus dona, non vulgaria, ſed ſelecta & pretioſa. Clarius Pagnin. Vatabl. Arias & R. Dauid vertunt, *& onus frumenti ab eo accepiſtis*, putà vi aut dolo extorſiſtis: onus intellige equi, vel hominis, quantum ſcilicet equus vel homo baiulus portare poteſt. Hebr. enim בר *bar*, & *electum*, & *frumentum* ſignificat. Hinc iuſtam & congruam eius pœnam ſubiungit dicens:

DOMOS QVADRO LAPIDE ÆDIFICABITIS, ET NON HABITABITIS IN EIS: VINEAS PLANTABITIS AMANTISSIMAS, ET NON BIBETIS VINVM EARVM] Iuſta enim vindicta eſt, vt qui rapuit aliena, perdat ſua. Æquum eſt, vt qui ex rapina domos & vineas comparat vel acquirit, eas non poſſideat, iis non gaudeat, earum vſu & guſtu non fruatur, vti ſæpè raptoribus & iniuſtis iuſto

D Dei iudicio accidere videmus.

QVIA COGNOVI MVLTA SCELERA VESTRA, ET FORTIA PECCATA VESTRA] *Fortia*, id eſt, grauia, grandia, crudelia, adeò vt meam clementiam vincant, ligent, & quaſi obruant, illique iuſtam vindictam & flagellum è manu extorqueant. Vers.12.

HOSTES IVSTI, id eſt Iuſtorum, ſupple eratis; Tigurina, *conſtringentes*, Vatabl. *affligentes iuſtum*) ACCIPIENTES MVNVS, vt reum nocentem ob munera abſolueretis, & innocentem impotentem ad ea dandum condemnaretis. Pro *munus*, Septuag. Symmach. & Theodor. vertunt, ἀλλάγματα, id eſt commutationes. Porrò ἄλλαγμα iuxta idioma Scripturæ pretium dicitur, ait S. Hieron. ET PAVPERES DEPRIMENTES (Septuag. *declinantes*; Symmachus, *opprimentes*) IN PORTA] id eſt in iudicio quod fiebat in portis.

IDEO

Vers.13. Ideo prvdens in tempore illo tacebit, qvia tempvs malvm est] Tigurina, *idcirco prudens hoc tempore ſilere cogitur; quandoquidem periculoſum eſt.* q. d. Propter iniuſtitiam iudicum, & imprudentiam hominum huius temporis odientium veritatem, tacent tum ipſi oppreſſi, feruntque in ſilentio ſuas iniurias, & rapinas; ne ſi clament aut conquerantur, grauiùs affligantur, inquit Arias; tum Prophetæ: irridentur enim eorum minæ & monita, nec illa monitio cederet ad emendationem, ſed ad incrementum rapinarum & peccatorum. Ita Remig. Albert. Lyran. & Vatabl. Ita V. Beda lib. 3. Hiſtor. Anglic cap. 19. narrat S. Furſeum raptum ad tribunal Chriſti, accuſatum à dæmonibus, inter alia dicentibus: *Scriptum eſt: Niſi annunciaueris iniquo iniquitatem ſuam ſanguinem eius requiram de manu tua. Hic non annunciauit digne peccantibus pœnitentiam.* Verùm angelum ſanctum pro eo reſpondiſſe: *De hoc tempore ſcriptum eſt: Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus peſſimum eſt: quando enim auditores deſpiciunt verbum, lingua etiam doctoris præpeditur, dum videt quod audita prædicatio deſpicitur.* Subdit Beda: *In omni contradictione dæmonum prævalida nimis extitit pugna, donec iudice Domino, triumphantibus eius angelis, contritis deiectiſq; aduerſarijs, immenſa claritate vir ſanctus circumfuſus eſt, ſanctorum angelorum choris concinentibus: Nullus labor durus videri debet, nullum longum tempus, quo gloria æternitatis acquiritur.*

Secundò, magiſque appoſitè S. Hieron. & Theodor. q. d. Ideirco, ſcilicet ob tot rapinas & ſcelera quæ iam recenſui, prudens in tempore illo captiuitatis Aſſyriacæ, videns Iſraelitas adeò horrendè à Deo puniri, non conqueretur, quia tempus malum eſt, quo ſcilicet Deus decreuit impios plectere & perdere; ſed tacebit, probans & laudans iuſtum Dei iudicium, & impiorum ſupplicium; de hoc enim agit, vt patet ex præcedentibus. Nam alioqui Amos alijque Prophetæ non tacebant, ſed acriter reprehendebant ſceleratos, eiſque dira quæque minabantur; eſto ſceleſti ea contemnerent & riderent.

Tertiò, nouè Iohannes Alba Electorum c. 23. ſic explicat: *In tempore illo prudens tacebit*, q. d. Sapientes & principes populi ad ſilentium redigentur, & obmuteſcent, ac præ malorum pondere profunda ſilentia ſeruabunt. Sic dicitur 1. Reg. 2. 9. *Impij in tenebris conticeſcent*, hoc eſt, præ malis obmuteſcent. Et de Tyro euertenda ait Ezech. c. 27. 32. *Quæ eſt vt Tyrus, quæ obmutuit?* id eſt obmuteſcet. Et Sap. 10. 21. *Sapientia aperuit os mutorum.* Mutos vocat afflictos Hebræos, & ob Ægyptiam ſeruitutem obmuteſcentes: vehemens enim dolor loquelam adimit. Horum Deus ora aperuit, cùm dolorem ademit; & illos exhilarauit liberando ex Ægypto: tunc enim eruperunt in hymnos laudeſque Dei, ac cecinerunt: *Cantemus Domino; glorioſè enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem proiecit in mare.* Exod. 15.

Sicvt dixistis] ſcilicet apud voſipſos, id eſt,
Vers.14. ſicut deſideraſtis. Nil enim aliud optabant, quàm Deum manere ſecum in terra, quam eis dederat: eo enim manente, manſuri erant & ipſi; eo abeunte, ipſi quoque abituri erant in captiuitatem. Ita Lyran. & Clarius. Secundò, q. d. Præſtate quod promiſiſtis, ſcilicet vos quæſituros bonum, non malum, ad hoc, vt Dominus ſit vobiſcum: agite quæ dixiſtis, & facta verbis conſentiant, vt minores malos in bonos conuertatis, quibus Deum vobis concilietis. Ita Theodor. Prior ſenſus ſimplicior, ſecundus plenior eſt.

Constitvite in porta ivdicivm] ſcilicet iuſtum, hoc eſt, iuſtos iudices, qui munera non accipiant, ſed pauperes & innocentes tueantur. Vers.15.

Si forte misereatvr Dominvs reliqviis Ioseph] id eſt regno Iſrael, cuius inſtitutor fuit Ieroboam, ortus ex Ephraim filio Ioſeph.

In omnibvs plateis erit planctvs, et in cvnctis qvæ foris svnt (putà *in cunctis vicis*, vt vertit Vatabl. & Arias, pagis & villis) dicetvr: Væ væ] Hebr. הוהו *hoho*, id eſt heu heu, quæ vox eſt gementis & plangentis ſtragem Samariæ. Ita S. Hieron. Vers.16.

Vocabvnt agricolam ad lvctvm, et ad planctvm eos qvi scivnt plangere] putà planctores, & planctrices, ſiue præficas, qui ad funus mortui vocabantur, vt cum voce, & geſtu, & tibiæ ſonitu plangerent, de quibus dixi Ierem. 9. 17. q. d. Tanta erit clades, vt omnes plangant, & vrbani & ruſticani: hi naturaliter more ruſticano, illi ex arte & vſu ciuili.

Qvia transibo in medio tvi] quaſi fulgus momento omnia peruadens, percellens & ſternens. Vnde Aquila vertit, *ἀνωπερθεσίαν*, quaſi citam & enarrationis minimè capacem calamitatem, ait S. Hieron. Vers.17.

Væ desiderantibvs diem Domini] S. Hieron. Rupert. & Hugo hæc intelligunt de Iudæis, æquè ac Iſraelitis: Arias de ſolis Iudæis. Nam c. ſeq. v. 1. nominat Sionem, quæ erat vrbs & arx Iudæorum, ac hic v. 22. agit de victimis Deo vero oblatis: hæ autem offerebantur in Iudæa, non in Iſraele. Senſus ergo eſt, ait S. Hieron. q. d. Dicunt impudentes Iudæi & Samaritæ: Veniat dies prædicta à Prophetis, veniat intentata captiuitas, dummodo quod promittitur per Prophetas, etiam reſtitutionis tempus conſequatur. Non eſt enim tantum mali in captiuitatis iniuria, quantum boni in his quæ poſt captiuitatem Dominus pollicetur. Quibus Propheta reſpondet, eos falli & falſa præſtolari. Nam poſt 70. annos captiuitatis grauiores clades eis obuenturas. Cùm enim iugum Chaldæorum euaſeritis, inquit, incidetis in vrſum, id eſt Cyrum & Darium, à quo eruti occurretis colubro, id eſt Alexandro Magno, & Antiocho Epiphani. Verùm ad Iſraelitas ſolos hactenus fuit ſermo, hique vocantur v. 15. reliquiæ Ioſeph: hi etiam habuerunt ſua altaria Deo vero dicata, quæ deſtruxit Achab & Iezabel, vti plangit Elias 3. Reg. 19. 10. Loquitur ergo Iſraelitis, qui irridebant minas captiuitatis & excidij, quas eis intentabant Prophetæ, dicentes; *Manda, remanda; exſpecta, reexſpecta*, Iſaiæ 28. 10. Senſus ergo eſt, q. d. Vos, ô Iſraelitæ, irridetis noſtra oracula, & irriſoriè dicitis; Vbi eſt dies Domini? vbi eſt dies & vindictæ & excidij, quam ad rauim inclamant & intentant noui Prophetæ? veniat, veniat. Nam ad hanc diem & vocem iampridem occalluerunt aures noſtræ: dies enim illa ſemper nobis obijcitur, & numquam venit. Quare minas haſce vt inanes ſpernimus: diem illum venturum non credimus, nec timemus. Et ſi veniat, non adeò horribilis Vers.18.

tibilis erit, atque abibit vti venit: nec Deus populum ſuum derelinquet, ſed paulò pòſt reſtituet & reſtaurabit, vti vos, ô Prophetæ, promittitis. Quibus reſpondet Propheta, diem Domini fore terribilem, foreque diem nubis, caliginis & tenebrarum, id eſt plenam miſeriarum, triſtitiæ & ærumnarum, ac omnia infauſta & acerba allaturum. Ita Theodor. Lyran. & Vatabl.

Vers. 19. *Vrſus, leo, coluber quid*

QVOMODO SI FVGIAT VIR A FACIE LEONIS] Senſus eſt, Dies illa periculum ex periculo, cladem ex clade feret, perinde ac ſi quis leonem fugiens incidat in vrſum: & vrſum fugiens in domum, ibi mordeatur à colubro. q.d. In die illa omnia vbique erunt plena periculis & ſtragibus: nec foris, nec domi quis tutus erit: foris enim graſſantur leones & vrſi, domi in parietinis & foraminibus latent angues. Rurſum, minori periculo & malo ſuccedet maius, ſicut ſæuior eſt vrſus leone. leo enim ſupplicibus parcit & mortuis, vrſus nulli, quin & cadauera inuadit & laniat. Addit à Caſtro, per leonem intelligi Teglathphalaſar, cui ſucceſſit vrſus ſæuior, ſcilicet Salmanaſar, excurrens & populans agros Samariæ: vrſum excepit nocentior coluber, id eſt, idem Salmanaſar Samariam euertens, regnumque Iſrael exſcindens.

Allegor. Alleg. Rupert. hæc refert ad duplicem Chriſti aduentum: Leo, inquit, eſt Chriſtus reſurgens vt leo de tribu Iuda, à cuius facie fugerunt Iudæi: ſed in eumdem incident quaſi in vrſum, cùm ſecundo veniet vt iudex orbis, quando Iudæi conabuntur ſe tueri, & abſcondere in maceria & parietinis, hoc eſt, in lege Moſis iam pridem ruente & abolita: ſed ibi comprehendet eos coluber, id eſt, Antichriſtus tyrannorum omnium ſæuiſſimus, de quo dixit Iacob Geneſ. 49. *Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita.* Sic enim de Deo ait Ierem. Thren. 3. 10. *Vrſus inſidians factus eſt mihi, leo in abſconditis.*

Tropol. Tropolog. S. Hieron. Diabolus, ait, eſt leo, vrſus, coluber: purà leo in hac vita, vrſus in morte, coluber in gehenna: ibi enim damnatos mordet & cruciat vt aſpis. Rurſum Clarius: Væ, ait, illis qui deſiderant diem Domini, id eſt diem mortis, vt præſentis vitæ mala euadant; nam incident in vrſum, id eſt, in terribile Chriſti iudicium; & in colubrum, id eſt in gehennam; vbi ab vno dæmone & tortore incident in alium & alium iugiter.

Denique hæc rectè Epicuræis, politicis & atheis adaptes, qui hic voluptuantur, ventrique & veneri indulgent, ideoque ſibi perſuadere conantur animam hominis eſſe mortalem, & in morte cum corpore interituram. Hi enim non timent mortem, ſed ſaturi & oppleti eam optant, vt in ea quieſcant. Verùm in morte incident in vrſum & colubrum, id eſt in dæmones, qui oſtendent eis animam eſſe immortalem, dum eam rapient ad æterna tormenta. Ibi agnoſcent ſuam ſtoliditatem, cùm dæmones eis objicient teſtimonium ipſius animæ, dicentque: Si nolebas credere S. Script. Eccleſiæ, conſenſui SS. Patrum & ſapientum, qui omnes vno ore credunt & docent animam eſſe immortalem, debebas ſaltem credere animæ tuæ, quæ teſtatur ſe liberam, rationalem, creatam ad imaginem Dei, Deumque fore ſuum iudicem & vindicem, præſertim ijs, qui omnem hanc vitam in voluptatibus & ſceleribus tranſegerunt. Vbi? niſi in altera vita, eaque æterna. Id clamauit, id iugiter occlamauit tibi conſcientia tua. Clamorem eius ſurditate tua ſopire voluiſti, at extinguere non potuiſti: ſemper tibi hæſit ſcrupulus, ſemper dubitatio, ſemper metus. Quid ſi anima ſit immortalis? quid mihi poſt hanc vitam accidet? quas ſcelerum pœnas dabo? Stolide, in dubio tanto, ex quo ſciebas æternitatem tuam pendere, eamque vel beatiſſimam, vel miſerrimam, cur non tutiorem, cur non ſecuriorem partem elegiſti? Si dubites an via ſit obſeſſa latronibus, aliam capeſſis, licèt longiorem & difficiliorem. Cur idem non feciſti in hoc cæco animæ biuio? Hoc dilemma (quo nuper politicus quidam moriens conuictus & conuerſus eſt) te ſapientiam & prudentiam docere debebat: Vel eſt numen, & vindex Deus poſt hanc vitam, vel non eſt. Si non eſt, attamen ſi id credidero, non mihi nocebit, imò proderit: inducet enim me ad vitam honeſtam & homine dignam; ſi eſt, & ego illud non credidero, imò negauero, quas eius iras, quæ tormenta ab eo ob hanc perfidiam & blaſphemiam exſpectare me oportet? Potiùs ergo illud credam & confitebor, cùm illud credere nocere nequeat; non credere autem grauiſſimos cruciatus mihi accerſere poſſit. Rurſum, vel ſunt præmia honorum & ſupplicia malorum, vti ipſa ratio dictat, poſt hanc vitam, vel non ſunt. Si non ſunt, ea tamen credere, ſperare & timere non oberit, imò proderit ad omnem virtutem: ſi ſunt, & ego ea non credens turpiter & ſceleratè vixerim, vtique ſupplicijs hiſce æternis mancipabor; longè ergo ſatius & prudentius eſt, ea credere, quàm non credere. Vide Tertull. lib. de Teſtimonio animæ.

Vers. 20.

NVMQVID NON TENEBRÆ DIES DOMINI, ET NON LVX?] Tenebræ ſymbolum ſunt aduerſitatis, calamitatis & mœroris: lux verò proſperitatis, felicitatis & gaudij. q.d. Vt quid contemnitis, imò irridendo prouocatis & deſideratis diem vindictæ Domini? neſcitis illam diem vobis fore tenebroſam, id eſt, ærumnoſam maximè & luctuoſam, in qua bonis, libertate & vita ſpoliabimini? in qua occidet vobis ſol huius lucis, omniſque conſolationis & boni, ac nox vna perpetua vobis erit dormienda, in qua nullus erit ſplendor, ſed vmbra mortis, & æterna caligo, mœror & deſolatio.

21. Odi & proieci feſtiuitates veſtras: & non capiam odorem cœtuum veſtrorum.

22. Quòd ſi obtuleritis mihi holocautomata & munera veſtra, non ſuſcipiam: & vota pinguium veſtrorum non reſpiciam.

23. Aufer à me tumultum carminum tuorum: & cantica lyræ tuæ non audiam.

24. Et reuelabitur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi torrens fortis.

25. Numquid hoſtias & ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, domus Iſrael?

26. Et portaſtis tabernaculum Moloch

loch veſtro, & imaginem idolorum veſtrorum, ſidus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.

27. Et migrare vos faciam trans Damaſcum, dicit Dominus, Deus exercituum nomen eius.

VERS. 21. ODI ET PROIACI FESTIVITATES VESTRAS] Eſt prolepſis. Occurrit enim tacitæ obiectioni. q. d. Vos confidentes in templo eiuſque ſacrificiis, dicitis & ingeminatis: Templum Domini, templum Domini eſt apud nos. Deus non ſinet ſuum templum ab hoſtibus euerti, nec populum ſe tot victimis colentem, ab iiſdem capi & trucidari. Quibus Deus reſpondet: Fruſtra hæc iactatis, fruſtra in hiſce confiditis. Nam ego odi ſacrificia & feſta veſtra; odore & nidore eorum, dum cremantur, æquè ac thymiamatis incenſique veſtri, non capior, imò offendor: quia ab hoſtibus meis, impiis & ſceleratis mihi offeruntur, iuxta illud Iſaiæ 1. 13. *Incenſum abominatio eſt mihi: calendas veſtras, & ſolemnitates veſtras odiuit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laborant ſuſtinens.* Illa enim ſacrificia valebant tantùm & placebant Deo ex opere operantis, non ex opere operato, vti placet ſacrificium legis nouæ; vide ibi dicta.

VERS. 22. ET VOTA] Septuag. vertunt, *& ſalutares*, ſcilicet hoſtias, putà pacificas, quæ pro pace & ſalute domus vel populi offerebantur, vel ſponte, vel ex voto: vnde Noſter vertit, *vota pinguium veſtrorum.* Hoc ſignificat Hebr. מְרִי אֶכֶם *mera echem*: ſed Sept. legentes aliis punctis מַרְאֵכֶם *marechem*, vertunt ἐπιφανείας, id eſt apparitionis, vel præſentiæ veſtræ. q. d. Hoſtias ad quas offerendas vos Deo præſentes in templo ſiſtitis, non reſpiciam.

AVFER A ME TVMVLTVM (Septuag. *ſonitum*; S. Iuſtin. contra Tryphon. *multitudinem*) CARMINVM TVORVM] Canebant Iudæi pſalmos Dauidis & cantica in templo in laudem Dei: ſed Deus ea hic faſtidit, vocatque *tumultum carminum*: Primò, quia eadem canebant idolis. Secundò, quia non prodibant ex interna deuotione, ſed ex vſu & vanitate. Tertiò, quia erant hominum impiorum; ita S. Hieron. Quartò, quia inconditis & confuſis vocibus tumultuariè boabant, vel vlulabant. Vnde Syrus vertit, *transfer à me vocem iubilationis tuæ.*

CANTICA LYRÆ TVÆ NON AVDIAM] Septuag. *Pſalmum organorum tuorum non audiam.* Pſalmos enim & cantica partim canebant voce, partim inſtrumentis & muſicis, putà lyra, pſalterio, organo, &c. Putabant craſſi Iudæi, ſe ſua deliria lyrando tegere, ſe ſuaui concentu aures Dei irati mulcere, eumque quaſi incantare, vti incantantur cerui & ſerpentes. Hinc Ægyptij hominem adulatione deceptum, ſignificabant per ceruum cum tibicine, ait Horus lib. 2. hierogl. 87. Huius enim concentu capitur ceruus, & facilè in venatorum manus incidit. Simili modo Circe voluptuaria incantauit ſocios Vlyſſis, eoſque in porcos & beſtias conuertit, vti fabulantur Poëtæ: ſed Vlyſſes iis aures clauſit, inde incantari non potuit. Verùm errabant: Deus enim canticis cordis, non oris capitur.

Videant hic choraules & cantores Chriſtiani, ne in pſalmodia ex feſtinatione verſus præcipitent, præmordeant, cum altero choro commiſceant & confundant, ne audiant à Deo; *Aufer à me tumultum carminum tuorum.* Videant pariter, ne totam pſallendi deuotionē collocent in voce canora, in ſubtilitate modulandi, in agilitate tonos minuendi, &c. dum inſtar auium minuriunt, vt curioſorum aures titillent, ad ſe rapiant, & ab oratione auocent; ne audiant à Deo, *Cantica lyræ tuæ non audiam.* pro quo Arabicus vertit, *ne diſtinctionem* (varietatem, flexus & gyros) *faciatis mihi in vocibus laudum veſtrarum.* Quocirca diſcant illud Apoſtoli: *Pſallam ſpiritu, pſallam & mente.* Et illud S. Auguſtini, & S. Athanaſij quem citat S. Auguſt. l. 10. Confeſſ. cap. 32. *Tutius, ait, mihi videtur, quod de Alexandrino Epiſcopo Athanaſio ſæpè mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat ſonare lectorem pſalmi, vt pronuncianti vicinior eſſet, quàm canenti.* Et mox *Commoueor non cantu, ſed rebus quæ cantantur, cùm liquida voce & conuenientiſſima modulatione cantantur, magnam inſtituti huius vtilitatem agnoſco, vt per oblectamenta aurium, infirmior animus in affectum pietatis aſſurgat. Tamen cùm mihi accidit, vt me amplius cantus, quàm res quæ canitur, moueat, pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem.* Idem in pſalm. 30 concione initio, docet pſallenti induendos eſſe pſalmi cuiuſque affectus. *Si orat pſalmus,* inquit, *orate: & ſi gemit, gemite: & ſi gratulatur, gaudete: & ſi timet, timete. Omnia enim quæ hîc conſcripta ſunt, ſpeculum noſtrum ſunt.* Idem in pſal. 42. initio: *Eius* (Chriſti) *vocem in omnibus pſalmis, vel pſallentem, vel gementem, vel lætantem in ſpe, vel ſuſpirantem in re, notiſſimam iam & familiariſſimam habere debemus, tamquam noſtram.* Idem in pſalm. 119. *Quàm multi,* inquit, *ſonant voce, & corde muti ſunt? Et quàm multi tacent labiis, & clamant affectu? quia ad cor hominis aures Dei: ſicut aures corporales ad os hominis, ſic cor hominis ad aures Dei. Multi clauſo ore exaudiuntur, & multi in magnis clamoribus non exaudiuntur. Affectibus orare debemus, & dicere: Multum peregrinata eſt anima mea: cum his qui oderunt pacem eram pacificus.* Hoc eſt quod Pſaltes ait pſalm. 46. v. 2. & 7. *Iubilate,* ait, *Deo in voce exultationis. Pſallite Deo noſtro pſallite, pſallite regi noſtro, pſallite. Quoniam rex omnis terræ Deus pſallite ſapienter;* S. Auguſt. legit, *pſallite intelligenter.* Quod explicans S. Bernard. ſerm. 7. in Cant. *Attendite,* ait, *principes veſtros* (angelos) *cùm ſtatis ad orandum vel pſallendum, & ſtate cum reuerentia & diſciplina, & gloriamini, quia angeli veſtri quotidie vident faciem Patris. Vſurpemus officium, quorum fore ſimus conſortium. Dicamus eis: Pſallite Deo noſtro, pſallite, atque audiamus eos viciſſim reſpondentes: Pſallite regi noſtro, pſallite. Laudem ergo cum cæli cantoribus in commune dicentes, vtpote ciues ſanctorum & domeſtici Dei, pſallite ſapienter. Cibus in ore, pſalmus in corde ſapit, &c. Mel in cera, deuotio in littera eſt. Alioquin littera occidit, ſi abſque ſpiritus condimento glutieris. Si autem cum Apoſtolo pſallas ſpiritu, pſallas & mente, cognoſces & tu de illius veritate ſermonis, quem dixit Ieſus: Verba quæ locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt.* Idem de Modo bene viuendi ad ſororem cap. 52. *Hoc,* ait, *tracta in mente, quod cantas in voce. Mens tua cum voce concordet, non aliud cogites, aliud cantes.* Et mox: *Pſalmorum decantatio ſignificat perpetuam laudem Dei in æterna gaudia, ſicut ſcriptum*

Mor. de canen. vt in grauis fit.

ſcriptum eſt. Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Quicumque fideliter & intenta mente pſalmos decantat, quodammodo angelis Dei ſociatur. Quomodo? Quia homo illum pro modulo ſuo laudat in terris, quem angeli ſine intermiſſione adorant & glorificant in cælis. Et inferiùs: *Sacrificium laudis honorificauit me, inquit, & illic iter quo oſtendam illi ſalutare Dei. Ac ſi apertiùs diceret: In pſalmis eſt iter laudis, quo ad æternam laudem peruenire poſſis.*

Vers.24. Et revelabitvr qvasi aqva ivdicivm] *Et*, id eſt *idcirco*, ſcilicet ob ſcelera veſtra iam recenſita, impiaſque veſtra ſacrificia & carmina, reuelabitur & profluet à Deo iudicium, id eſt ſupplicium, quod ipſe ex improuiſo in vos immittet, ſicut reuelatur & profluit aqua è fonte occluſo & obturato, ſi is aperiatur, & multò magis ex B torrente in valle aggeribus coarctato, ſi is increſcat & exundet: tunc enim prata & campos obruit & ſepelit.

Pro *reuelabitur* hebr. eſt יִגַּל *iiggal*: quod ſi à radice גָּלָה *gala* deducatur vt ſit futurum niphal per apocopen, *iggal* pro יִגָּלֶה *iiggale*, tunc ſignificat *reuelabitur*: ſin autem deducas à rad. גָּלַל *galal*, & per craſin גַּל *gal*, tunc ſignificat *voluet, inuoluet, obruet*. Vnde Septuag. vertunt, *voluetur ſicut aqua iudicium, & iuſtitia ſicut torrens inuius*; Pagninus, *voluet ſe ſicut aqua iudicium*, &c. R. Dauid, *iudicium vltionis meæ quaſi moles aquarum inundantium affluet, & reuoluetur ad vos*. q. d. Ira & vindicta mea inſtar torrentis furioſo impetu exundantis vos inuoluet, obruet & auferet. Secundò, Tigurina, Arias & Vatabl. vertunt per optatiuum, vocemque, &, capiunt aduerſatiuè pro, *ſed*. Vnde ſic vertunt, *ſed profluat*, vel *deuoluat ſe, aquæ inſtar, iudicium, & iuſtitia ſeu torrens vehemens*. q d. Corrigite veſtra iudicia iniqua & oppreſſiones pauperum, quas paulò antè reprehendi v. 7. neque iis ampliùs indulgete; ſed ex aduerſo colite iudicium & iuſtitiam, pauperes & innocentes protegendo; quod ſi feceritis, me vobis reconciliabitis, minaſque à me intentatas euadetis. Verùm priorem ſenſum exigit verſio noſtra, Septuag. & Chaldæi: omnia enim hæc pœnam & vindictam inculcant.

Vers.25. Nvmqvid hostias et sacrificivm obtvlistis mihi in deserto qvadraginta annis?] Quibus peregrinati eſtis in deſerto. q. d. Nota.

Quæres, quomodo hoc ſit verum? Reſpondent S. Hieron. Albert. Rupert. Hugo hic, & S. D Chryſoſt. & Beda in Actor. 7. Iudæos primo anno quo in paſchate, putà in Martio, egreſſi ſunt ex Ægypto, adoraſſe vitulum aureum 4. menſe, putà 24. die Iunij: & ab illo tempore non ſacrificaſſe Deo vero ſponte ſua, ſed coactos à Deo & Moſe. Verùm obſtat, quòd mox eos adorationis vituli pœnituerit, Deoque reconciliati ſint; vnde Deus cum eis fœdus iniit, ac tabernaculum ſibi dedicari iuſſit anno 2. ab exitu ex Ægypto, menſe 1. in qua dedicatione Hebræi multas victimas ſponte obtulerunt Deo, vt patet Exodi 40. Leuit. 9. & 10. Num. 7. Secundò ergo meliùs reſpondent alij, Hebræos poſt hanc dedicationem tabernaculi, & conſecrationem Aaronis & filiorum eius in ſacerdotes, numquam, vel rarò obtuliſſe Deo ſolemne ſacrificium in deſerto, ſicut in eodem non fuerunt circumciſi, vt patet Ioſue 5.

A 7. quia verſabantur in continua peregrinatione, nec certi erant de ſtatione ad vnum diem: quia mox vt mouebatur ab angelo columna nubis incubans tabernaculo, debebant mouere caſtra & proficiſci, vnde deinceps poſt c. 10. Leuitici, toto reliquo Leuitico, Numeris & Deuteronomio nuſquam legimus eos ſacrificaſſe, ita Lyran. Vatabl. Arias & alij. Adde, Hebræos in deſerto procliues fuiſſe in murmura, ac crebrò contra Deum & Moſem rebellaſſe, atque ad idola quæ recenter in Ægypto coluerant, rediiſſe.

Nota. Vocantur hic quadraginta anni, cùm fuerint tantùm 38. & aliquot menſes. Nam 2. anno ab egreſſu ex Ægypto erectum eſt tabernaculum, & in eo obtulerunt victimas; deinceps verò nullas, vel raras: hi ergo duo anni ex B quadraginta ſubtrahendi ſunt. Solet enim Script. integros numeros conſignare, etiamſi illis aliquid deſit, vel ſuperſit. Sic vocantur ſeptuaginta diſcipuli Chriſti, cùm fuerint 72. Sic Iudic. 9. 5. dicitur Abimelech occidiſſe ſeptuaginta fratres, filios Gedeonis, cùm fuerint tantùm ſexaginta nouem; nam vnus, putà Ioatham, fuga elapſus euaſit.

Et portastis tabernacvlvm Moloch (*Deo*, vti aliqui codices legunt) vestro] Hebr. Vers.26. וּנְשָׂאתֶם *neſatem*, id eſt eleuaſtis, erexiſtis, ſuſtuliſtis in humeros veſtros. S. Stephan. Actor. 7. legit, *ſuſcepiſtis*. Pro *tabernaculum* hebr. eſt סִכּוּת *ſiccut*, quod Chald. & Vatabl. cenſent eſſe nomen idoli; vnde vertunt, *portaſtis Siccut regem veſtrum*; Arias verò ex R. Iona, *portaſtis*, vel *ſuſtinuiſtis auſcultationem regis veſtri*. Theodotion vertit, *viſionē*. C Verùm *ſiccut* incognitum eſt nomen, nec alibi reperitur. Pro *ſiccut* ergo alio puncto legendum סֻכּוֹת *ſuccot*, id eſt tabernacula, ita Septuag. Symmach. Noſter, Tigurina, & Aquila, qui vertit *συσκιασμοὺς*, id eſt vmbracula. Quin & S. Stephanus Actor. 7. 43. legit *tabernaculum*. Denique pro *Moloch* hebr. eſt מַלְכְּכֶם *malkekem*, id eſt regis veſtri, vel regi veſtro, vt vertunt Symmach. Theodotion & Tigurina, putà Moloch. *Moloch* enim idem erat qui *Melchom*; vt vertit hic Aquila, & *Melech*, id eſt, rex ſummus hominumque Deûmque, putà Iupiter, ſiue Deus Ammonitarum. Quis fuerit Moloch, dixi Leuit. 18. 21.

Quæres, quando Iſraelitæ portarunt tabernaculum Moloch, eumque coluerunt? Lyran. Vatabl. Arias & à Caſtro, hæc propheticè accipiunt quaſi futura: *portaſtis*, inquiunt, id eſt *portabitis*. D q. d. Transferam vos trans Damaſcum in Aſſyriam, ibiq; Aſſyrij cogent vos captiuos humeris portare Moloch, aliaque idola veſtra per ludibrium, quòd illi dij vani ſint, qui vos à clade Aſſyriorum tutari non potuerint. Aut *portaſtis*, id eſt, portabitis & luetis ſupplicium excidij & captiuitatis, propter tabernaculũ & idolum Moloch quod erexiſtis. Verùm hic ſenſus durus eſt: tam enim Hebræa quàm Septu. Chald. & alij omnes vertunt, *portaſtis* in præterito: τὸ enim *portaſtis* pertinet ad 40. annos in deſerto, qui præceſſerunt. q. d. Quadraginta annis in deſerto ſacrificaſtis, non mihi, ſed Moloch & idolis. Ita explicat S. Stephan. Actor. 7. 41. *Et vitulum*, inquit, *fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hoſtiam ſimulacro*, &c. *Conuertit autem Deus, & tradidit eos ſeruire militiæ cæli* (ſtellis) *ſicut ſcriptum eſt in libro Prophetarum* (in Amos hoc loco) *Nũquid victimas & hoſtias obtuliſtis*

mihi

mihi in deſerto quadraginta annis domus Iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch. Vbi vocula, *&*, aduerſatiua eſt, capiturq́; pro *ſed.* q.d. Non meum, ſed Moloch tabernaculum & cultum ſuſcepiſtis. Alij, vt Lyrā. cēſent Hebræos coluiſſe Moloch, non in deſerto, ſed in terra ſancta, vti fecit Salomon 2. Reg. 11. 5. Verùm hoc huic loco non cōuenire, patet ijſdem rationibus iam allatis. Quare alij paſſim, vt S. Hier. Theodor. Remig Rupert. & alij cenſent, Hebræos in deſerto coluiſſe Moloch, Oecumen. in Actor. 7. putat eos coluiſſe Moloch tunc, quando Moſes cum Deo agebat in monte Sina: tunc enim conflarunt vitulum aureum, Exodi 32. Verùm quia id accidit paulò poſt egreſſum ex Ægypto, cùm necdum attigerant fines Ammonitarum, quorum Deus & idolū erat Moloch, hinc verius videtur quod ait Ribera, id eos feciſſe Num. 25. 1. dum fornicantes cum filiabus Moab coluerunt Beelphegor. nam Ioſephus l. 4. Antiq. 6. ait. eos tunc non vnum, ſed multos deos coluiſſe: & Ammonitæ vicini erant & cognati Moabitis: quocirca hi ab illis acceperunt Idolum & cultum Moloch. Nec Moſes id impedire potuit, ſicut impedire non valuit cultum Beelphegor in populo furente, & principibus populo conſentientibus, imò illi in ſcelere præeuntibus, vt habetur Num. 25. 4. Licèt ergo id Moſes in Pentateucho non ſcripſerit, tamen id reuera contigiſſe patet ex Amos, & ex S. Stephano, qui vel traditione maiorum, vel reuelatione Dei id acceperunt.

Senſus ergo eſt. q.d. Iam inde ab initio ſynagogæ vos ô Iſraelitæ, coluiſtis idola in deſerto & exinde numquam ab eorū cultu planè receſſiſtis. Ergo ego Deus deteſtor ſacrificia veſtra, etjam mihi oblata: quia me cum Moloch & idolis componitis & colitis. Quare exſcindam vos, vti minatus ſum v. 1. traducamq́; per Damaſcum in Aſſyriam. Nota τὸ *portaſtis*, Iudæi enim more Gentium, ſolemni pompa in tabernaculo ſecum circumferebant Moloch Deum ſuum, religionis & protectionis ergo, quaſi viæ ſuæ comitem & ducem; ſicut per deſertum portarunt arcam & propitiatorium, in quo quaſi throno reſidebat Deus. Sic Gentes per viam ſecum duxiſſe tutelares deos docet Seruius in illud Æneid. 6.

Erranteſq́, Deos agitataq́, numina Troiæ.

Sic Rachel furata idola patris ſui, ea ſecum duxit in Chanaan, Geneſ. 31. 34. Iacob verò de Deo ait *Socius fuit itineris mei*, Gen. 35. 3.

ET IMAGINEM IDOLORVM VESTRORVM] Pro *imaginem* hebr. eſt כִּיּוּן *kiun*, quod retinuerunt in ſua verſione Aquila, Symmach. & Chaldæus. Quin & Syrus, *portaſtis*, inquit, *tabernaculum Malchum, & Kouon ſimilitudinem* (imaginem, ſimulachrum, idolum) *veſtram ſidus quod feciſtis vobis Deū.* R. Dauid. Pagnin. & Vatabl vertunt, *placentam*, quam ſuis idolis offerebant; Theodor. vertit, *ἀμαύρωσιν*, id eſt obſcuritatem; Noſter rectè vertit, *imaginem*, vel ſtatuām affabrè apparatam, concinnatam & erectam ad cultum: radix enim כּוּן *kon*, ſignificat parare, concinnare, firmare, erigere. Septuag. vertunt, *ſidus Dei veſtri Remphan*, vel potiùs, vt Romani codices legunt, *Rephan.* Septuag. ſequitur S. Stephanus Actor. 7.

Rempham vel Rephā quid. Quæres, vnde Septuag. acceperunt τὸ *Rephan*, quod non eſt in Hebræo, nec in vllo interprete? Theod. Ribera & à Caſtro cenſent, eos τὸ *Re-*

A *phan* de ſuo addidiſſe, vt nomen idoli exprimerent. Verùm dico Septuag. Hebræum *kiun* vertiſſe *Rephan.* Id enim expreſsè aſſerit S. Hieron. *Pro eo*, inquit, *quod in Septuag. legitur Ῥαιφάν, Aquila & Symmach. ipſum Hebraicum transferentes, poſuerunt kiun.* Et patet; nam Hebræo *kiun*, apud Septuag. non eſt vox alia quæ reſpondeat, niſi *Rephan.* Vbi aduerte, Sept. & ex eis. S. Stephanum legiſſe Hebræas voces inuerſo ordine, ac nonnullas tranſpoſuiſſe, ſic enim legerunt: *Cocab elohechem kiun tſalmechem aſcer aſitim*, id eſt, *ſidus Dei veſtri kiun* (pro quo ipſi vertunt *Rephan*) *figuras earum quas feciſtis.* Iam verò in Hebræo legitur: *kiun tſalmechem cocab elohechem aſcer aſitim*, id eſt *kiun* (quod Noſter vertit *imaginem*) *figurarum*, vel *idolorum veſtrorum*, *ſidus deorum ve-*
B *ſtrorum, quos*, vel *quæ feciſtis.* Sed qua ratione Septuag. pro *kiun* verterunt *Rephan*? Reſpondet Primò, Chriſt. à Caſtro, id eos feciſſe, quia idolum & ſidus quod hebr. vocabatur *Kiun*, græcè vocabatur *ῥαιφάν*, à *ῥαιφάνω*, id eſt, purè & caſtè vino, eò quòd purè luceret; ſiue à *ῥαφή*, id eſt ſutura, eò quòd ſidus hoc poſitum eſſet in idoli caluaria, ea parte, qua ipſa ſuturam habet & cōmiſſuram: aut vocari *ῥεμφάν* à *ῥέμφος*, id eſt roſtrum aut os, eò quòd ſidus hoc in ore idoli poſitum eſſet. Verùm obſtat, quòd Rephan, vel Rempham non videatur eſſe Græca vox, ſed Hebræa, aut Arabica, vel Perſica. nam S. Stephanus loquens Hebræis hebraicè, non græcè, Actor. 7. vocat illud *Rephan*, aut potiùs ſignificat, ab illis ipſis vocari & inuocari *Rephan.* Ait enim: *Sidus Dei veſtri Rephan.* q. d. Vos Deum veſtrum vocatis Rephan. Illi autem loquebantur hebrai-
C cè, non græcè; nec cum Græcis vllam adhuc communicationem habuerant.

Secundò, ergo veriſimiliùs nonnulli Hebraicæ periti reſpondent, *kiun* idem eſſe quod *Rephan*, Septuag. enim pro כִּיּוּן *kiun*, alijs punctis legiſſe כֵּיוָן *kenan*: & deinde mutatione vnius literæ ſimilis in ſimilem, putà כ in ר, pro *kenan* legiſſe *Rephan*: aut certè errore librariorum & deſcriptorum id factum eſſe, vt pro k ſcripſerint r. ita Auctor Theſauri Hebraici, Druſus & Forſterus in Lexico, & aliqui ſimiles, in fide licèt heterodoxi. Fauet huic coniecturæ, quòd ſimili modo Nahum. 1. 6. pro eadem litera כ Septu. legerunt ר, nimirū pro כָּאֵשׁ *kaeſſ*, id eſt ſicut ignis, alio puncto legerunt רֹאשׁ *roſſ*, id eſt caput, princeps, vnde vertunt ἀρχάς, id eſt principatus. Sic pro Achan legunt Achar, pro Abimelech Achime-
D lech, pro Caſdin Chaldæi, vbi literā s in l tranſmutant, perinde ac Latini, dum pro Ὀδυσσεύς, vertunt dicuntque Vlyſſes. Sic alibi crebræ ſunt ſimiles litterarum metatheſes. Sic hoc loco pro *Rephan*, Arabicus Alexand. vertit, *Bachan ſimulachrum quod feciſtis vobis.* Verùm obſtat huic ſententiæ, quòd omnes codices Hebræi habeant *Kiun*, non *Rephan*; ex aduerſo omnes codices Græci & Latini Actor. 7. conſtanter habeant *Rephan*, non *Kenan*, aut *Kiun*. Nō ergo eſt veriſimile, ſolos Septu. legiſſe in vno Hebræo codice *Rephan* pro *Kenan*; aut deſcriptores pro *Kenan* in Septuag. deſcripſiſſe *Rephan*, præſertim cum tota Eccleſia in Vulgata editione Actor. 7. conſtanter legat *Rephan*, quaſi hæc vera & genuina ſit lectio. Accedit, quod in Hebræo apud Amos hoc loco non ſit *Kenan*, ſed *Kiun*, vti legit S. Hie-

ron. Aquila, Symmach. & alij paſſim; *Kinn* autem procul abeſt à *Rephan*.

Dico ergo cum Leone Caſtrio Apolog.l.6. *Kiun* & *Kenan* idem eſſe quod *Rephan*, eò quòd hoc idolum primitus nominatum & cultum ab Iſmaelitis & Perſis (vti paſſim Interpretes confitentur, & Rabbini tradunt) eorum lingua dictum ſit *Kiuan*, vel *Keuan*, quam vocem vt barbaram cùm non intelligerent Hebræi, leui vnius literæ commutatione, ſua lingua vocarunt illud *Rephan*, id eſt gigantem: quomodo Syri Deum vocant gigantem ſæculorum, quia ipſe vt gigas omnia mundi, æquè ac temporum ſpatia, ſua immenſitate & æternitate ambit & complectitur: aut certè *Rephan*, id eſt ſanatorē. q.d. Hic eſt qui nos ſanat & ſaluat. Vnde ab eadem Hebræa radice vocatur angelus Raphael. q. d. Medicina, vel ſanatio Dei. Aliqui codices pro *Rephan* legūt *Rompha*, quod hebr. dicitur רומפה *rumpe*, idemque eſt quod *celſitudo oris*, fortè idolum hoc habebat magnum altumque os, vti habent pleraque idola priſca quæ dabant oracula. Talia enim vidi in Vaticano, ac tale eſt celebre illud quod iuxta eccleſiam S. Mariæ in Schola Græca, ſiue in Coſmedin, Romæ viſitur, & vulgò vocatur *Bocca della verità*, id eſt os, vel oraculum veritatis. Porrò licet vulgus Hebræorum nomen barbarum *Keuan* verterit vocaritq; hebraicè *Rephan*, *Rempham* & *Rompha*, doctiores tamen Hebræi retinuerunt originale *Keuan* quoad literas, & leui punctorū ſiue vocalium mutatione, hebræa voce vocarunt illud *Kiun*: ita enim habet hic Amos, Aquila & Symmachus. Nam *Kiun* deducitur à radice כון *kun*, quod ſignificat parauit, aptauit, rectus fuit, direxit, verificauit, certificauit, firmauit, perfecit, decreuit. Vnde *Kiun* idem eſt quod paratus, aptatus, erectus, perfectus, dans vera, certa & firma oracula ac decreta.

Quæres Secundò: Quis fuit hic *Rephan*? Girald. in Syntagmat li. de Hercule, cenſet Repham ſignificare gigantē, ab Hebr. *Rapha*, qui fuit pater gigantū. vnde hebr. gigantes dicti ſunt *Raphaim*, Repham ergo eſſe nomen Herculis; qui etiam à Gentilibus dictus ſit hebræa voce *Con*, vel *Conen*, id eſt ſtator, vel erectus, excelſus; ita vt Hercules dictus ſit *Kon*, vel *Kiun*, & *Rapha*, ſicut Iupiter dictus eſt ſtator. Secundò, Hebræi recentiores cēſent eſſe Saturnum: quia is ab Arabibus & Perſis vocatur *Kiuan*, quod idem videtur eſſe cum *Keuan*, & *Rephan*. Tertiò, Ribera cenſet fuiſſe Iouē, qui habuerit ſtellam in vertice. Quartò, alij volunt fuiſſe Martem. Quintò, veriſimilius S. Hieron. Remig. Albert. Beda, Lyran. & alij cenſent eſſe ſtellam Veneris, quæ manè præiens ſolem vocatur Lucifer, veſpere ſequens ſolem vocatur Heſperus. Probatur idipſum ex eo quòd hanc ſtellam quaſi cæli reginam coluerint olim Syri, teſte S. Hier. in vita S. Hilarionis, & etiamnum colunt Saraceni: quin & Giraldus Syntagm. 13. ex Æliano & alijs docet, Venerem Vraniam, id eſt cæleſtem, quæ non videtur alia eſſe quàm Lucifer, cultam fuiſſe ab Ægyptijs, Phœnicibus & Aſſyrijs. Huc eos pellexit ſplendor & fulgor Luciferi, quem ita depingit Ouidius:

Rephan eſt, Lucifer.

Ecce vigil nitido patefecit ab ortu
Purpureas aurora fores, & plena roſarum
Atria, diffugiunt ſtellæ, quarum agmina cogit
Lucifer, & cæli ſtatione nouiſſimus exit.

A Porrò Lucifer dictus videtur *Kiun*, vel *Kenan*, à rad. כָּוָה *cana*, id eſt ardere, vrere: quia habet ſpeciem ignis. Vnde Poëtas

Heſpere, qui luces cælo iucundior ignis.

Vnde pro *keuan*, Arabicus vertit, *barham*, quod eſt nomen arboris cortice rubeo, quale eſt lignum quod vulgò Braſilicum dicitur, quaſi ex ea fabricarint idolum. Color enim rubeus eſt ardens & igneus, ideoque refert ardorem ſtellæ Veneris. Aut dicitur *kium*, à radice כון *cun*, id eſt dirigere, præparare; quòd ſolem veſperi ſequēs, manè verò præcedens, illum quaſi dirigat, illique viam præparet. Luciferum ergo videntur coluiſſe Hebræi peregrinantes in deſerto, tamquam ducem itineris, inſtar columnæ ignis & nubis: quia Lucifer auroræ, ſolis & diei dux eſt: B ſolem enim adducit. Theodotion, & ex eo Oecumen. Actor. 7. *keuan*, vel *Rephan* vertit *obſcuritatem*. q.d. Vos ô Hebræi lucem à ſtella hac Luciferi, quaſi à Deo & idolo veſtro, petitis, qui non eſt lux, ſed tenebroſus & nocturnus, ipſaque obſcuritas; ac proinde lumine ſuo ad viam vobis præire nequit; ſed vos obſcurat & excæcat, & in auia inuiaque abducit. Porrò veriſimile eſt, idololatras hoſce Luciferum figuraſſe quaſi hominem excelſum & fulgidum, eique affixiſſe in fronte aut vertice ſtellam Luciferi; ſicut Romani ſtatuæ Iulij Cæſaris ſtellam in vertice appingebant, teſte Suetonio in vita eius c. 88. & Plinio lib. 2. 25. Vnde Horat. l. 1. ode 12.

Micat inter omnes
Iulium ſidus, velut inter ignes
Luna minores.

Et Virgil. eclog. 9.

C *Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum,*
Aſtrum quo ſegetes gauderent frugibus.

Hinc patet *Rephan*, vel *Remphan* alium fuiſſe à Moloch: nam Lucifer, ſiue ſidus Veneris, aliud fuit à Moloch; vterque ergo fuit Deus Gentium & Hebræorū, vti hic dicitur. Quare minùs rectè cenſent aliqui, vt Beda, Lyran. & Gloſſa, Rempham fuiſſe ſidus, & ſtellam quæ affixa fuerit fronti, vel vertici Moloch. Non improbabiliter tamen Sanchez hic & Actor. 7. cenſet Moloch eſſe ſolem, Rempham Luciferum. Hinc ſtella, ait, Luciferi poſita erat in fronte Moloch; quia Lucifer Solem orientem antecedit: Sol enim eſt Melech, id eſt rex ſtellarum. Hinc & Iudæi cùm Moloch filios ſuos conſecrarent, eos per ignem traducebant, quia ſolis igneam eſſe naturam putabant. Quocirca reges Perſarum cenſentes Solem eſſe Deum, Solis nomen ſibi aut imaginem aſſumebant, quaſi dij quidam terreſtres. Ita Sa- D por, vt tradit Marcellinus l. 7. ſcripſit ad Conſtantium Imp. *Rex regum Sapor, particeps ſiderum, & frater Solis & Lunæ, Conſtantio fratri ſalutem*. Hac quoque de cauſa ignem ſibi præferri curabant, cuius ſpeciem habet ſtella Lucifer. Ita Q. Curtius l. 3. & Rhodiginus l. 8. c. 2. tradunt in caſtris regum Perſarum, ſuper tabernaculum regis cōſpicuam omnibus promicare ſolis imaginem cryſtallino incluſam globo, & illi ignem prælucere: quia enim Solem Perſæ & Chaldæi colebant, hinc & ignem pro Deo coluere, vtpote qui viua ſit ſolis imago. Hæc Sanchez.

Trop. Repham, id eſt Luciferum, colunt ſuperbi, qui excellere, ſuamq; lucē, id eſt doctrinā & ſapientiam, oſtentare ſatagunt, qui ambiunt hono-

Repham colunt ſuperbi.

honores & prælaturas mox perituras. Hi enim Luciferiani ex Lucifero fient Heſperi, ex ortu ibunt in occaſum, ex ſummo in imum, à luce in tenebras, vti facit ſtella quæ vocatur Lucifer, atque à cælo in gehennam, ſicuti contigit Lucifero angelo ſuperbo. Hinc Lucifer variæ fortunæ & ſortis, ac inconſtantiæ, æquè ac calamitatis eſt ſymbolum, vti dixi Iſaiæ 14. 12. ad illa verba: *Quomodo cecidiſti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris?* Omnis ergo mundi honor & gloria, eſt ſtella cadens: ſplendet enim ad modicum vt Lucifer; ſed mox occidit vt Heſperus, idque occaſu æterno, & in omne æuum duraturo. Verè S. Auguſt. in illud Pſal. 89. *Dies noſtri ſicut aranea meditabuntur. Aranea, ait, texit tota die, & labor grandis eſt, ſed effectus nullus ſic & vita hominum; poſſeſſiones quærimus, diuitias appetimus, procreamus filios, in regna ſuſtollimur, & omnia facimus; & non intelligimus quid araneæ telam teximus*, & interim æternæ felicitatis, ad quam creati & vocati ſumus obliuiſcimur. Ita Heliogabalus Imp. ait Lamprid. in eius vita iubebat ſibi deferri millena pondo aranearum, propoſito præmio, diciturq; collegiſſe decem millia pondo, dicens, & hinc conijciendum, quàm magna eſſet Roma. Quàm multi hodie ſunt Heliogabali, quàm multi aranearum venatores, qui non aliud quàm opes & honores, id eſt aranearum telas, aucupantur!

Vers. 27. ET MIGRARE VOS FACIAM TRANS DAMASCVM] in Aſſyriam: eò enim ab Aſſyrijs ex A Samaria traductæ ſunt decem tribus, vt patet 4. Reg. 17. 6. Ita S. Hier. Theod. Remigius, Hugo Arias & alij.

Dices, quomodo S. Stephanus Actor. 7. 43. citans hunc locum, ait: *Et transferam vos trans Babylonem*? alia enim eſt Babylon, alia Damaſcus. Reſpondet ibidem Oecumen. & Caiet. Damaſcum hic ſumi non pro vrbe, ſed pro regione & ditione Damaſcena, quæ ſe extendebat vſque ad Babylonem. Verùm hoc non videtur verum: quia circum Babylonem quaquauerſum latè dominabantur Babylonij Monarchæ, non Damaſceni. Rurſum S. Stephanus non ait, *Transferam vos Babylonem*, ſed *trans Babylonem*: Damaſceni autem numquam trans Babylonem domi- B nati ſunt. Reſp. ergo S. Stephanum citare Amos non quoad verba, ſed quoad ſenſum & rem. Nam reipſa decem tribus abductæ trans Damaſcum in Babylonem; etiam trans Babylonem in Mediam, Perſicam, aliaſque regiones traductæ & diſperſæ ſunt. Salmanaſar enim *transtulit Iſrael in Aſſyrios, poſuitq; eos in Hala & in Habor iuxta fluuium Gozam in ciuitatibus Medorum*, 4. Reg. 17. 6. Vnde Tobias c. 1. 16. inuiſit ſuos contribules captiuos in Rages, ciuitate Medorum. Idem docet Ioſeph. l. 9. Antiq. c. vlt. & l. 11. c. 5. Ita S. Hier. Beda, Rupert. Ribera, à Caſtro & alij. Porrò S. Stephanus id eſt ex ſe, non ex Septuag. dixit: Septuag. enim hic habent vt Noſter, *trans Damaſcum*, non *trans Babylonem*.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Carpit Deus optimates, qui ex rapinis pauperum laſciuiebant in ſtratis, bibebant vinum in phialis, &c. & nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph (*populi*) *Quocirca verſ. 8. iurat per animam ſuam, quòd illos funditus perdet & mactabit.*

Verſ. 1. VÆ qui opulenti eſtis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: optimates capita populorum; ingredientes pompaticè domum Iſrael.

2. Tranſite in Chalanne, & videte, & ite inde in Emath magnam: & deſcendite in Geth Palæſtinorum, & ad optima quæque regna horum: ſi latior terminus eorum termino veſtro eſt.

3. Qui ſeparati eſtis in diem malum; & appropinquatis ſolio iniquitatis.

4. Qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.

5. Qui canitis ad vocem pſalterij: ſicut Dauid putauerunt ſe habere vaſa cantici.

6. Bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti; & nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph.

7. Quapropter nunc migrabunt in capite tranſmigrantium; & auferetur factio laſciuientium.

C VÆ QVI OPVLENTI ESTIS IN SION] Hinc Vers. 1.
Arias putat, Prophetam hic ab Iſraele diuertere ſermonem ad Iudam: hic enim erat incola Sionis & Ieruſalem. Vnde ipſe ſic vertit, *væ opulentis in Sion, & (id eſt ſicut) confitentibus in monte Samariæ.* q. d. Sionitis idem væ imminet, quod hucuſque intentaui Samaritis. Vox enim, *&*, quando duo ſimilia nectit & iungit, eſt nota comparationis, idemque valet quod *ſicut*, vt patet in Prouerbijs, ſingulis ſæpè verſibus.

Ex aduerſo Theodor. ex Septuag. putat, hic ſermonem eſſe ad ſolos Samaritas. Sic enim vertunt Septuag. *væ ſpernentibus Sion*, id eſt Samaritis; qui deſpiciunt templum Dei in Sion, vt ex- D tollant ſua fana in Dan & Bethel. Verùm mēdia hic via incedendum, vt vtrumque iungamus. Propheta enim hic directè & primariò pergit, vti cœpit, loqui Samaritis; ſecundariò tamen compellat quoque Sionitas & Iudæos. Id enim clarè ſignificat, cùm ait: *Væ qui opulenti eſtis in Sion, & confitentibus in monte Samariæ.* Et quia v. 6. & 8. vocat eos Ioſeph & Iacob, quibus nominibus propriè ſignificantur Samaritæ. Denique clarè v. 15. *Ecce*, inquit, *ſuſcitabo ſuper vos domus Iſrael, &c.* Propriè ergo Iſraelem, id eſt Samaritas, hæc ſpectant, comitanter tamen ad Iudæos quoque qui Iſraelis erant fratres tam ſcelere, quàm ſanguine, ideoque fratres pariter fu-

A turi in pœna & excidio, minas ſuas extendit Propheta, vt illos ab idololatria Iſraelis, per eius cladem & ſtragem imminentem auertat. Vnde Chald. v. 12. ſic habet: *Percuties regnum magnum Iſrael percuſsione forti, & regnum minus Iuda plagâ remiſsiori.* Ita S. Hier. Rem. Hugo, Lyr. & Vat.

Nota. Pro *opulenti*, Hebr. eſt הַשַּׁאֲנַנִּים *haſſcaananim*, id eſt fertiles, diuites, abundantes, ſecuri. Vnde S. Iuſtinus contra Tryphon. vertit *væ qui delicijs affluitis in Sion*; Pagnin. *væ quietis in Sion*; Vatabl. *væ tranquillis*, id eſt, vitam degentibus in ſummo otio. Radix enim שַׁאֲנַן *ſcaan*, videtur conflata ex שֶׁאֵין *ſce en*, id eſt *qui nihil*, ſcilicet timent, nihil curant, nihil agunt. Rurſum, quibus nihil deeſt, ſed in ſumma pace & rerum affluentia ſecuram, tranquillam, otioſam & delicatam agunt vitam. Vnde R. Dauid vertit, *væ diuitibus qui ſunt quieti, qui fidunt quod nihil eis mali continget.* B *Scaanan* ergo eſt diues, qui ſecurè & delicioſè quieſcit in ſuis opibus. Alij, *væ inſolentibus*: ex diuitijs enim & delicijs homines inſoleſcunt, inſtar vitulorum in paſcuis laſciuientium. Hoc ſpectaſſe videntur Septuag. Syrus & Arabicus, qui vertunt *væ ſpernentibus*: inſolentes enim faſtum induunt, aliosque ſpernunt. Aut certe Hebr. *haſſcaananim* deriuarunt à rad. אַיִן *ain*, & per craſin *en*, id eſt *non*, *nihil*, vt litera *ſcin* non ſit radicalis, ſed ſeruilis, idem valens quod אֲשֶׁר *aſcer*, id eſt *qui*, quaſi *haſſcaananim* ſint *annihilantes*, id eſt nihil facientes, qui non æſtimant & nihil faciunt ſuos vicinos & fratres. Hoc enim innuit Græcum ἐξουδενοῦσι, quod pariter ab οὐδὲν id eſt *nullus*, *nihil*, deriuatur. q. d. C Qui alios annullant, nullos putant, nihil pendunt. Niſi quis ſuſpicetur Septuag. pro duplici *nun*, legiſſe literam *tet*, cuius character eſt quaſi duplex *nun*, putà pro הַשַּׁאֲנַנִּים *haſſcaananim*, legiſſe הַשָּׁאטִים *haſſcoatim*, id eſt ſpernentes. Radix enim שָׁאט *ſcaat*, propriè ſignificat, ſpernere, deſpicere, contemnere, diripere.

Huc alluſit Chriſtus Lucæ 6. 24. dicens: *Væ vobis diuitibus, quia habetis conſolationem veſtram: væ vobis, qui ſaturati eſtis, quia eſurietis.*

Optimates] Hebr. נְקֻבֵי *nekube*, id eſt *perforati*, hoc eſt, nominati famoſi, celebres, quos vulgò dicimus currere per linguas & ora hominum, qui ſunt optimates & principes.

Capita populorum] Hebr. רֵאשִׁית *reſcit* ſignificat principium, primitiua, primitias, præcipua, id eſt, duces & capita gentium, id eſt populorum, putà decem tribuum Iſrael. q. d. Ad vos, ô optimates, qui eſtis capita Iſraelis, mihi eſt ſermo. Ita S. Hier. D Aut *Gentium*, id eſt, Gentilium, quia inter eos eminebat Iſrael, eiusque optimates, tamquam populus à Deo electus, Deique quaſi primogenitus. Vnde Arias vertit, *notatiſsimi primitiæ gentium*: Tigurina, *celebratiſsimi primitiarum gentium.* Alij hæc referunt non ad optimates, ſed ad montes Sionis & Samariæ. q. d. Væ opulentis habitantibus in montibus Sionis & Samariæ, qui montes nominati & famoſi fuerunt ab olim, putà *ab initio gentium*, vt vertit Pagnin. vel, vt Vatab. *à primitijs gentium.* q. d. Montes iſti nominati ſunt à gentibus nobiliſſimis: in Sion enim & in Samaria habitarunt Chananæi, Amorrhæi, Iebuſæi, aliæque gentes vſque ad ſeptem, antiquitate & robore celebres, q. d. Ego

A Deus dedi vobis ô Hebræi, montes hoſce inclytos, expuliq; propter vos priores incolas robuſtos & celebres, cur ergo ijs contra me ad luxum, laſciuiam & idololatriam ſuperbè & ingratè abuſi eſtis: Huic ſenſui fauent ſequentia, vbi Sion & Samariam confert & præfert Chalanne, Emath, Geth, alijsq; inſignibus Gentium vrbibus.

Tertiò, Chald. vertit, *væ opulentis*, &c. *qui imponunt nomen filijs ſuis ſecundùm nomen filiorum gentium*, quaſi hîc taxentur Iudæi; quòd filijs ſuis imponunt nomina Gentilia gentium vicinarum, putà Ægyptiorum, Tyriorum, Moabitarum, &c. cum quibus commercia & fœdera inibant. Quod notent Chriſtiani, qui ſuis filijs malunt Gentilium, quàm Chriſtianorum nomina indere. Quartò, Syrus vertit. *ſeiuncti* (deſignati) *ſunt in capita gentium*; Arabicus Antioch. *depaſti ſunt cum capitibus populorum*; Arabicus Alexand. B *dilexerunt capita populorum*; *capita*, id eſt, primas dignitates & Officia. Quintò, nouè vertunt Septuag. in codice Complut. *vindemiaui principatus*, vel *principes gentium.* q. d. Suſtuli principes Chananæos ex Sion & Samaria, vt vos, ô optimates Hebræorum, ijs ſurrogarem. Vnde in codice Romano, & apud Iuſtin. contra Tryphon. legitur: *Vindemiarunt* Iſraelitæ *primitias*, vel *principatus*, id eſt, principes *Gentium*, *& ingreſsi ſunt ipſi*, ſupple in eorum locum & gradum: fortè pro נְקֻבֵי *nekube*, legerūt נָקַבְתִּי *nakabti*, id eſt perforaui, gladio traieci, occidi: vel נָקַמְתִּי *nakamti*, id eſt, vindicaui, puniui; pro quo Septuag. vertunt, *vindemiaui*, eò quòd agatur hîc de montibus Sion & Samariæ vitiferis, in quorum vindemia hi principes opulenti luxuriabantur. q. d. C Vindemiabo vos, ſicut vos vindemiaſtis vineas Samariæ, in ijsque vino & ventri indulſiſtis. *Et confiditis in monte Samariæ.* Ita Hebræa, Syrus & alij paſſim. Quare malè vertit Arabicus, *qui confidunt in ſideribus cæli.*

Ingredientes pompaticè domum Israel] Domum vocat cœtum, congregationem, ſiue populum Iſrael adunatum. Pro *pompaticè* heb. eſt לָהֶם *lahem*, id eſt, ſibi, vel ad ſeipſos. Tanto enim ſatellitio & pompa incedebant, tanto faſtu & oſtentatione pedes figebant, tanto ſtudio per famulos turbam ſubmouebant, ſolique cum ſuis plateas occupabant, vt reliquis contemptis viderentur ſibi ſoli ingredi & incedere; vti videmus & hodie nonnullos potentes, & nonnullas matronas etiam vulgares, ita pompaticè tanto ſyrmate incedere, vt ipſæ ſolæ pompæ, imò pauones & pappi eſſe videantur. Hinc vocauit eos *capita gentium*, quòd Gentilium principum D quibus ſucceſſerant, faſtum, præſertim in inceſſu, imitarentur & referrent. Ita Remig. Rupert. & S. Hieron, qui & addit: *Vt tumorem animi corpus oſtendat, & pomparum ferculis ſimiles eſſe videantur.* de quibus ita præcipit Cicero lib. 1. Offic. *Cauendum eſt, ne tarditatibus vtamur in greſſu mollioribus, vt pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur.* Recentiores vertunt. *& ingreſſa eſt ad eos domus Iſrael.* Ita Pagnin. Tigurina, Vatabl. Rurſum Chald, *quibus innititur domus Iſrael*; aut, *& putant quòd congatur ad eos domus Iſrael*: Arabicus, *ingreſsi ſunt cum parte* (ſecta) *Iſraelis*; Syrus, *captiuauerunt ſibi filios Iſraelis.* Verùm noſtra verſio, vti clarior & ſimplicior, ita germanior & neruoſior eſt. Nam idem in inceſſu pompatico vitium apud

Iſrae-

Iſraelitas & Iſraelitides, taxat Iſaias cap. 3. 16. *Pro eo*, ait, *quòd eleuatæ ſunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, ambulabant pedibus ſuis, & compoſito gradu incedebant; decaluabit Dominus verticem filiarum Sion,* &c. vide ibi dicta. Præclarè Solon dicebat, *magnam curam inceſſus habendam.* Ex inceſſu enim colligitur animus: præceps arguit præcipitem, nimiùm lentus ignauum, pompaticus arrogantem. ita Laërt. lib. 1. cap 4. Imò Sapiens Eccli. 19. 27. tres indices animi aſſignat, veſtitum, riſum, & inceſſum. *Amictus corporis*, inquit, *& riſus dentium, & ingreſſus hominis enunciant de illo.* Quocirca Maximus Tyrius oratione 4. ita virtutem pingit: *Decora*, ait, *aſpectu, inceſſu quieta, ſermone muſica, oculis placidis & clementibus.*

Inceſſus cura.

Vers. 2.

TRANSITE (perperam Arias vertit, *tranſibitis*) IN CHALANNE] Id eſt, in Babyloniam captiui, & in Antiochiam, & in Geth vrbem Palæſtinorum. Nuſquam enim Iudæos Antiochiam, vel Geth abductos legimus. Chalanne autem celebris potenſque fuit ciuitas iuxta Babylonem, condita à Nemrod Geneſ. 10. 10. quæ poſtea aucta à Parthis, ad exhauriendam Babylonem & Seleuciam, dicta eſt Cteſiphon, factaque regni metropolis. vide Plinium lib. 6. cap. 26. Senſus eſt. q.d. Tranſite, ô Hebræi, in Chalanne, Emath & Geth vrbes maximas & potentiſſimas, atque videbitis quòd ipſæ non ſint maiores, fertiliores & melioſes terminis & regione veſtra, quam ex meo dono poſſidetis. Aduertite ergo, quam me ſpernendo, & idola colendo, ac peccata peccatis cumulando, in me ingrati & inhumani ſitis, qui vobis dedi terram hanc, qua nulla eſt feracior nec præſtantior. ita S. Hieron. Theodor. Lyran. Vatabl. & alij.

Hemath & quotuplex

Prima ſententia.

IN EMATH MAGNA] *Emath*, quæ & Hemath, Amath, Hammath. hebr. *Chamath* dicitur, ciuitas fuit potens, ita dicta, ait Ioſeph. 1. Antiq. cap. 7. à conditore Amath, vel Amathæo, qui hebr. *Chamati* vocatur, fuitque filius Chanaan, filij Cham, Geneſ. 10. 18. Porrò duplex erat Emath, ait S. Hieron. Ribera & alij: vna maior, quæ hic vocatur Magna, atque ab Antiocho conditore dicta eſt Antiochia, fuitque caput Syriæ. Altera minor, quæ ab Antiocho Epiphane dicta eſt Epiphania, & Reblata, iuxta Emeſam, vbi à Nabuchodonoſore excæcatus fuit Sedecias, 4. Reg. 25. 6. Vnde Epiphaniam inter Apamiam & Palmyram, verſus Meſopotamiam ponit Ortelius in Theatro orbis. *Hemath magna*, ait S. Hieron. *quæ nunc Antiochia nominatur. Magnam autem vocat ad diſtinctionem minoris Hemath, quæ appellatur Epiphania. Vnde vſque hodie pergentibus Meſopotamiam prima manſio vocatur Emmas, corrupto quidem vocabulo, ſed priſtini nominis veſtigia retinens: cuius regio appellatur Reblata, in qua præſente Nabuchodonoſor regis Iudææ Sedeciæ interfecti ſunt filij, & oculi illius excæcati.* Et in locis Hebr. *Emath*, ait, *Damaſci ciuitas, quam oppugnauit rex Aſſyriorum*, &c. *Diximus de hac & ſuprà, quòd nobis videretur hanc eſſe Epiphaniam iuxta Emeſam, quæ vſque hodie Syro ſermone ſic dicitur.* Nota quod ait, *nobis videretur*: non ergo certò id aſſerit, ſed dubitanter & coniectando. Fauet huic opinioni, quòd etiamnum extet vrbs inſignis nomine Emath, inter Tripolim & Aleppo, vti Romæ accepi à Reuerendiſſimo D. Archiepiſcopo Damaſceno Maronita, & alijs qui recenter Syriam perluſtrarunt, quæ ſanè Emath eodem penè ſita eſt loco, quo fuit veterum Epiphania, vt patet ex tabulis coſmographicis.

Secunda.

Secundò, alij ex aduerſo probabiliùs cenſent, Script. tantùm vnam ponere Emath, ſcilicet Antiochiam, ſitam poſt Libanum, ad Orontem fluuium in Syria Damaſci (vnde numquam nominat Emath minorem) in qua primùm S. Petrus cathedram collocauit, atque diſcipuli primitus vocati ſunt Chriſtiani. Hæc ab Amos, volente ex eius magnitudine oſtendere magnitudinem Hieroſolymæ & Samariæ, dicta eſt *magna*, non reſpectu alterius minoris, ſed quia ampliſſima fuit, adeò vt Strabo lib. 16. tradat eam fuiſſe Tetrapolim, hoc eſt ſuo ambitu complexam quatuor ciuitates. Primam, inquit, Antigonus filius Philippi conſtruxerat: alteram multitudo habitatorum: tertiam Seleucus Callinicus, quartam Antiochus Epiphanes, à quo Epiphania, ſicut & Antiochia, dicta eſt. Vnde liquet eamdem ciuitatem nunc vocari Antiochiam, nunc Epiphaniam, nunc Reblata. hinc Aquila hic vertit, *Epiphaniam*, Sic & Ioſeph. 1. Antiq. 7. & à Caſtro hic. Quin & S. Hieron. in Locis Hebr. videtur dicere Rabbath magnam, id eſt Antiochiam, eſſe Epiphaniam, quamquam conciſè & confuſè loquitur. Iuxta hanc ſententiam, omnia quæ in Script. de Emath dicuntur accipienda ſunt de Antiochia. Antiochia igitur fuit terminus terræ ſanctæ ad Septemtrionem: vnde eius longitudo in Script. ab introitu Emath (Antiochiæ) vſque ad torrentem, ſeu riuum Ægypti cenſetur. Hinc eò vſque peruenerunt exploratores terræ ſanctæ miſſi à Moſe, Num. 13. 22. Inſuper Thou rex Emath, miſſis muneribus pacem à Dauide petijt & impetrauit, 2. Reg. 8. 9. ſed Salomon Emath, id eſt Antiochiam, expugnauit, & eiectis inde Chananæis reſtaurauit, valideque communiuit 2. Paral. 8. 3. Obtinuerunt deinde eam Syri: ſed Ieroboam rex Iſrael tempore Amaſiæ regis Iuda, Ionæ Prophetæ verbis excitatus, eamdem recuperauit & Iſraeli reſtituit. Deinde expugnauit eam Sennacherib. 4. Reg. 18. 24. Hinc eius mentio crebra fit in Iſaia, Ieremia, Ezechiele & Zacharia. Tenuit eam Nabuchodonoſor, in eaque reſedit dum caſtra eius obſiderent Hieroſolymam, 4. Reg. 23. 33. & ca. 25. 21. Poſtea ab Alexandro Magno occupata, & ab Antiocho illuſtrata ſedeſque regni facta dicta eſt Antiochia. Ibidem Ionathas Machabæus contra Demetrium caſtrametatus fuit, 1. Machab. 12. 25. Demum Romani, ac tandem Saraceni eamdem ſui iuris fecerunt, vti etiamnum Turcis ſubiacet.

Tertia.

Obijcit huic ſententiæ Andreas Maſius, exactus locorum terræ ſanctæ indagator, ſcribens in Ioſue 19. 35. quòd Emath à Zacharia c. 9. 2. & Ieremia ca. 49. 23. ponatur intra ditionem & terminos Damaſci: Antiochia autem duobus gradibus cum dimidio, Epiphania verò ſeſquigradu altior Damaſco collocetur à Ptolemæo; quouſque non videtur ſe extendiſſe ditio & regnum Damaſci: ergo Emath non videtur eſſe Antiochia, nec Epiphania, ſed tertia aliqua vrbs poſt Sephaniam infra Iordanis ortum. Nam ibi ponitur Rebla (quæ dicitur fuiſſe in Emath Ieremiæ 39. 5.) Num. 34. 11. eaque vicina erat Nephthalitis, quibus in ſortem cecidit Emath Ioſue 19.

v. 35. Huic opinioni fauet Ortelius, qui in priſcæ Chananææ deſcriprione ponit Chamath, ſiue Emath, iuxta Libanum & Sephaniam, inter Tyrum & Cæſaream Philippi: idem facit Adrichom. in Deſcript. terræ ſanctæ. Videtur id valdè probabile: nam Emath hæc fuit in tribu Nephthalim, cuius ſors non videtur ſe extendiſſe vſque ad Antiochiam. Vnde Marinus in Lexico, Emath Nephthaliam diuerſam ponit ab Emath vulgara & communi, ex eaque prognatos dicit Cinæos, vt liquet 2. Paral. 2. 55. vbi dicitur, *hi ſunt Cinai qui venerunt de calore patris*, Hebr. *de Chamath*, vel *Emath*. Verùm Maſi ratio non planè conuincit: nam ditio Damaſci, æquè ac Iſraelis, primitus longè admodum ſeſe extendit, ſcilicet vſque ad Euphratem, vt patet Ioſue 14. Deut. 11. 24. Imò non deſunt qui cenſeant Damaſci fines ſe extendiſſe vſque ad Babylonem, ideoque pro eo quod ait Amos c. 5. 27. *Tranſferam vos trans Damaſcum*, S. Stephanum Actor. 7. dum citat verba Amos, dicere, *Transferam vos trans Babylonem*. Damaſcus enim totius Syriæ erat caput & domina. Magis vrget ratio Marini, quòd ſors Nephthalim non videatur ſe extendiſſe vſque ad Antiochiam. Sic enim longè ſuperaſſet ſortes aliarum tribuum. Rurſum, quòd ex Stephano li. de Vrbibus, conſtet plures vrbes (facilè decem) dictas eſſe Antiochias, quatuor verò Epiphanias, ſed in diuerſis prouincijs. Ergo pariter plures videntur fuiſſe Emath. Denique maximè vrget quòd Ioſue 1. v. 4. Deuter. 12. 24. pro Emath, terminus terræ ſanctæ ponatur Libanus, imò, vt Septuag. vertunt, Antilibanus, à quo vlteriùs progrediendo Antiochia diſtat itinere quinque dierum. quis credat vltra Libanum tanto ſpatio ſe extendiſſe fines Iſraelis, imò vnius tribus Nephthalim? huic enim Emath attribuitur Ioſue 19. 35. Quocirca nulli chorographi terræ ſanctæ, in eius deſcriptione ponunt Antiochiam quaſi eius terminum, ſed Libanum, & iuxta eum Emath, vt patet ex tabulis Adrichomij, Ortelij & aliorum. Emath ergo, quæ ponitur terminus terræ ſanctæ ad Aquilonem, fuit vicina Libano, nec longè à Damaſco: cui ex aduerſo ad Meridiem, terminus eiuſdem terræ ſanctæ ponitur deſertum, ſcilicet Arabiæ, per quod tranſierunt Hebræi venientes ex Ægypto in Chanaan, ac præcipuè torrens Rinocoluræ: ſicut ad Orientem terminus eiuſdem ponitur Euphrates: ad Occidentem mare Mediterraneum. Tertio ergo hæc ſententia chorographorum valdè probabilis eſt. Sed quidquid de ea ſit, conſentiunt omnes, hîc apud Amos per Emath magnam intelligi Antiochiam ad Orontem, illuſtrem & potentem Syriæ vrbem, quæ & Epidaphois dicta eſt, à ſuburbano & vicino fonte Daphnes; lauris & amœnitate inclyto. Hæc dicta eſt heb. *Chamat*, & *Chamma* id eſt ſol, quòd quaſi ſol inter vrbes Orientis effulgeret, vti poſtea effulſit in chriſtianiſmo, cùm S. Petrus in eadem primò cathedram Pontificiam collocauit.

Et ad optima quæque regna horum] Septuag. *& ad optimas*, ſcilicet ciuitates, *de regnis iſtis*, q. d. Ite & luſtrate optimas vrbes Syriæ, & videbitis Samariam & Sion ijs præſtare. Vnde Arias, Pagnin. & Vatabl. vertunt, *ſi meliora ſunt regna horum regnis veſtris?*

Mor. de finibus pior. Myſticè, Iſrael ſunt fideles & ſancti: hi præ cæteris gentibus latiores habent terminos, eoſ-

A que optimos: quia non exigui temporis limitibus, terræque puncto, vt impij & mundani, ſed immenſis æternitatis cælique ſpatijs ſpes ſuas fineſque felicitatis ſuæ, metiuntur, ita vt fidenter impijs dicere poſſint: *Si terminus veſter latior termino noſtro eſt:* Et illud Zachar. 4. 10. *Quis veſtrum deſpexit dies paruos* huius æui momentanei? Et illud Iob 24. v. 24. *Eleuati ſunt ad modicum, & non ſubſiſtent, & humiliabuntur ſicut omnia, & auferentur.* Et illud Pſal. 36. 35. *Vidi impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani: & tranſiui, & ecce non erat: & quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius.* Impij verò regerant pijs & ſanctis illud Baruch. 3. 24. *O Iſrael quàm magna eſt domus Dei, & ingens locus poſſeſſionis eius! Magnus eſt & non habet finem, excelſus & immenſus.* Ipſi verò gementes ſuam ſortem defleant, eò quòd ſtultè parua magnis, bre- & impiorum.

B uia æternis, terrena cæleſtibus prætulerint, dicantque illud Sap. 5. 8. *Quid nobis profuit ſuperbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt enim omnia illa tamquam vmbra, & tamquam nuncius præcurrens, & tamquam nauis*, &c. Quam ſapit qui cum Magdalena audit illud Chriſti. *Optimam partem elegit ſibi Maria, quæ non auferetur ab ea in æternum.*

Qui separati estis in diem malum] ſcilicet captiuitatis & excidij. q. d. A Deo ob ſcelera veſtra, quaſi anathemata ſeparati, & dicati eſtis mactationi & excidio. Secundò, efficaciùs Hebr. מְנַדִּים *menaddim*, vertas actiuè, *ſeparantes* vos ad diem malum. q. d. Ipſimet vos ſeparatis, & deuouetis excidio, dum minas Prophetarum contemnitis, & vltrò in ſcelerata ruitis, ob quæ quaſi oues à Deo mactabimini: vnde Septuag. Vers. 3.

C vertunt, *venientes*, vel, *qui venitis ad diem malum.* Ita S. Hier. Albert. Hugo & alij. Tertiò, Chald. Clarius, Vatablus & Rabbini vertunt, *ſeparantes diem malum*, id eſt, qui à vobis ſeparatis, & amoliri conamini diem excidij, quem Prophetæ intentant, vt liberiùs peccetis, dicentes illos falſi, vel de futuris & longinquis ſæculis loqui. Vnde Tigurina vertit, *qui in longinquum reijcitis diem malum*; Pagnin. *qui longinquum putant diem malum.* Nam vt ait Ariſtot. 2. Rethor. cap. 5. *Quæ longinqua ſunt, non metuuntur: ſciunt enim omnes fore vt moriantur, ſed quia id propè eſſe non putant, ideo nullam curam ſuſcipiunt.*

Et appropinquatis solio iniquitatis] *Solium iniquitatis*, quod inducet Iſraelitis diem malum; eſt regnum, tyrannis & ſolium imperij Aſſyriorum, qua Iſraelitas iudicabunt; id eſt,

D vindicabunt, capient & punient, quaſi ſubmiſſi iudices & vindices à Deo ad vlciſcendam idololatriam aliaque ſcelera in Deum commiſſa. q. d. Veſtris continuis ſceleribus accerſitis Aſſyrios, & acceleratis veſtrum excidium. Sic tropologicè peccatores qui peccata peccatis cumulant appropinquant ſolio Luciferi & inferno. Ita S. Hieron. Albert. Hugo, Lyran. & S. Auguſt. lib. 4. de Doctr. Chriſt. ca. 7. vbi ex hoc loco Amos oſtendit, quanta in S. Script. ſit eloquentia, neruus & vis dicendi.

Secundò, Chald. Rabbini, Pagnin. Clarius & Vatablus, iam citati ſic vertunt & exponunt per antitheſin: Separatis & amouetis à vobis diem malum excidij, ſolium autem violentiæ & iniuſtitiæ (quo iniuſtè iudicatis, pauperesque opprimitis & ſpoliatis) propè adducitis. q. d. Vultis

amo-

amouere à vobis pœnam;& interim acceditis ad culpam;cùm non poſſitis à vobis amoliri pœnã niſi priùs amoliamini culpam.

Tertiò,alij moraliter ſic exponunt. Septuag. à vobis diem malum,purà diem laboris,ideoque accerſiti ſolium iniquitatis. q. d. Non vultis laborare, otioſi eſtis & pigri, ideoque vos ditare vultis ex iniquitate, iniuſtitia & rapina pauperum, vt eorum bonis otioſè laſciuiatis & luxuriemini, vt ſequitur.

VERS.4. QVI DORMITIS IN LECTIS EBVRNEIS,ET LASCIVITIS IN STRATIS VESTRIS] Ad laſciuiam libidinis hæc referunt S.Hieron.Theod. Remig. Hugo, Lyran.& S.Aug.lib.4.de Doctr.Chriſt. c.7 q.d.Væ vobis laſciui & libidinoſi: vnde pro *laſciuitis*, Vatabl. & Pagnin. vertunt, *indecorè ſe diſtendentes in ſtratis ſuis*; Chald. *qui ſubmergunt ſe in ſtratis ſuis.* Secundò & aptiùs ad tricliniorum & menſarum luxum, putà ad pretioſos tapetes & ſtragulã, quibus veſtiebant cubicula & triclinia, & ad prætioſos toros & lectulos, in quibus molliter iacentes more gentis accumbebant menſæ, hæc referunt R. Dauid, Arias, à Caſtro & Prado in Ezec. c.23.41. Taxantur enim hic optimates & iudices Iſraelis, quòd ex rapinis pauperum luxu diffluerent, ac ſplendida & opipara inſtruerent conuiuia. Vnde ſequitur: *Qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Qui canitis ad vocem pſalterij,&c. bibentes vinum in phialis.* Epulæ enim & cantilenæ triclinio & menſæ adhibentur, non cubili & veneri. Quocirca Septuag. hic vertunt, *qui affluitis delicijs in ſtratis veſtris.* Ex Hebræo ſic vertas, *qui cubatis in toris eboris, & ſuperfluitis in lectulis veſtris*,quaſi dicat. Qui ſuperbo & ſuperfluo apparatu & ornatu condecoratis lectulos veſtros. Rurſum, ſuperfluis ferculis & delicijs inſtruitis menſas, ijſque diſtenditis ventres veſtros: quod eſt peccatum luxus & gulæ, æquè ac laſciuiæ. Vnde Noſter vertit,*laſciuitis*:ſicut enim vituli bene paſti ſunt petulci, & laſciuiunt ſaltitando, cornutando, erecta cauda curſitando: ita & conuiuæ bene ſaginati petulantes ſunt;& quaſi aſoti laſciuiunt indecoris verbis & geſtibus. Vnde Apoſtolus Epheſ.5.v.18. *Nolite, ait, inebriari vino in quo eſt luxuria*, græcè ἀσωτία, id eſt laſciuia,qualis exercetur in ſaltationibus,choreis, pſalterijs, &c.item in pretioſis vnguentis,coronis,balneis, tum præuijs conuiuio, tum illud comitantibus & ſequentibus. Vterque hic ſenſus huic loco congruit & poſterior priori ſubordinatur, in eumque deſinit: nam ex menſis itur ad cubilia, ex gula in venerem: venter enim mero æſtuans deſpumat in libidinem.

Lectuli menſales quales. Porrò lecti menſales dicti ſunt lecti, à legendis herbis & ſtramentis, ex quibus olim fiebant, ait Varro. Iidem dicti ſunt tori à tortis herbis, quæ accumbentium humeris ſupponebantur, ait Iſidor.lib.2.Etymol.& Seruius in illud lib.5. Æneid.

Proximus vt viridante toro conſederat herba.

Inde triclinium dictum à tribus lectis, in quibus veteres epulabantur. Inſuper triclinia fieri, inſterni, & ornari ſolita ebore, auro & argento, docet illud 1.Eſther c.1.v.6. in conuiuio Aſſueri: *Lectuli quoque aurei & argentei ſuper pauimentum, ſmaragdino & pario ſtratum lapide, diſpoſiti erant.* Idem docet Plinius l.33.cap.11.& Varro

A l.8.& Horat.l.2.ſatyr.6. dum ita canit:

———Rubro vbi cocco

Tincta ſuper lectos canderet veſtis eburnos.

QVI COMEDITIS AGNVM DE GREGE] de grege ſelectum, vt pinguiorem & meliorem cæteris.

ET VITVLOS DE MEDIO ARMENTI] ſelectum, pinguem & ſaginatum. Heb. *& vitulum de medio ſaginarij*,id eſt,de loco ſaginæ,in quo ſaginantur & impinguantur. Is locus vitulis grandioribus ſunt paſcua: vnde Noſter 1.Reg.28.24. vertit, *vitulum paſcualem.* Vitulis verò tenerioribus eſt ſtabulum,in quo, vtpote loco obſcuro & quieto(tam enim quies quàm obſcuritas facit ad concoctionem, ruminationem & impinguationem animalium) lacte, præſertim materno, ſaginantur & incraſſantur.

B QVI CANITIS AD VOCEM PSALTERII] Septuag. ἐπικρατοῦντες, id eſt,*præualentes*,(S.Hier. legit ἐπικροτοῦντες, id eſt,*concrepantes*)*ad vocem organorum*; Hebr. הַפֹּרְטִים *happoretim*, id eſt,qui *particularizant ad os nabli*, id eſt, qui propria & particularia cantica concinunt, eaque varia iuxta varium concentum nabli. Ita Pagnin. & Vatabl. Vel,vt R.Dauid,& à Caſtro,qui vocem varijs inciſionibus, minutionibus, tonis, inflexionibus & modulationibus incidunt, & variant inſtar philomelæ, minurientes. Taxat nimiam mollitiem & delicias muſices in conuiuijs optimatum Iſraelis, qui huic ſuæ muſicæ prætexebant exemplum Dauid. Vnde ſubdit;

VERS. 5.

SICVT DAVID PVTAVERVNT SE HABERE VASA CANTICI] id eſt, inſtrumenta muſica, quaſi dicat. Luxum ſuæ muſices conuiualis excuſant

C exemplo Dauidis; ſed perperam; nam ille eam adhibuit ad Dei laudes, eamque grauem; hi verò ea molli & laſciua abutuntur ad gulam & luxuriam. Ita S. Hieron. Mirum eſt Septuag.vertere, *ſicut ſtantia putauerunt, & non ſicut fugientia.* q.d.Putarunt has delicias fore ſtabiles, cùm ſint fugaces & euanidæ. Aurea eſt hæc gnome, quã vrgens & exaggerans S. Chryſoſt. hom. 1. in Gen. *Et hæc,ait, cùm experientia didicerint, quaſi ſtantia arbitrati ſunt & manentia, & non quaſi fugientia, hoc eſt, auolantia, & ne ad momentum quidem permanentia. Talia enim ſunt humana omnia, & carnalia,nondum rectè aduenerunt, & auolarunt: tale quiddam ſunt deliciæ; & tale quiddam humana gloria & potentia; tale quiddam diuitiæ; tale quiddam vniuerſa huius vitæ proſperitas, nihil firmum habens, nihil ſubſiſtens, nihil fixum; ſed magis quàm*

D *fluminum fluenta prætercurrit, nudoſque ac ſolos relinquit eos qui illis inhiant. At quæ ſpiritualia ſunt firma, immobilia, viciſſitudinem non accipientia, ad omne ſæculum ſe extendentia. Quantæ igitur fuerit dementiæ mutantia cum immobilibus commutare, temporaria cum his quæ in ſæculum duratura ſunt, perpetuò manentia cum his quæ auolant; & ea quæ nobis illic graue ſupplicium paritura ſunt, cum his quæ in futuro ſæculo felicitatem ſummam afferunt?*

Nota. Veteres Hebræos & Gentiles in conuiuijs ad recreationem conuiuarum adhibebant muſicam, & vocum & inſtrumentorum, quam ſi moderata ſit & honeſta, laudat Eccleſ. ca.32. v.1.24. loquens enim de ſympoſiarcha, ſiue moderatore conuiuij: *Non impedias, ait, muſicam, Gemmula carbunculi in ornamento auri, &* (ſic eſt, ſic ornat conuiuium) *cõparatio*, id eſt concentus, *Muſica veterum in conuiuijs.*

muſicorum in conuiuio vini. Sicut in fabricatione, auri (in aureo annulo v. g.) *ſignum*, id eſt ſigillum & pala, *eſt ſmaragdi, ſic numerus*, id eſt numeroſa harmonia, *muſicorum in iucundo & moderato vino.* Et c. 40. 20. *Vinum & muſica lætificant cor, & ſuper vtraque dilectio ſapientiæ. Tibia & pſalterium ſuauem faciunt melodiam: ſuper vtraque lingua ſuauis.* Idem vſus fuit tempore Chriſti, vnde Lucæ 15. 25. ſenior filius *audiuit ſymphoniam & chorum*, quibus pater celebrabat conuiuium ob filij iunioris reditum. Verùm Prophetæ ſubinde hanc muſicam carpunt, vel ob exceſſum, vel ob intemperantiam, vel quòd canerent cantica inhoneſta vel irriſoria: aut quòd ita ijs vacarent, vt negligerent curam reip. & iuſtitiæ, imò ea adornarent & inſtruerent ex rapinis pauperum. Ita Iſaias c. 5. 11. *Væ*, ait, *qui conſurgitis manè ad ebrietatem ſectandam*, &c. *Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuijs veſtris*; vt ſuauiùs & pleniùs vos inebrietis. Pſalm. 68. 13. *In me pſallebant qui bibebant vinum*, id eſt, in me dictabant carmina, ego eram eorum cantilena, riſus & fabula. Quocirca Apoſtolus Chriſtianos monet de ſua agape & conuiuio Euchariſtico: *Nolite*, ait, *inebriari vino, in quo eſt luxuria; ſed implemini Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in hymnis & canticis ſpiritualibus*, Epheſ. 5. 18. Idem mos apud Gentiles. Vnde Athen. l. 14. de Cœnis ſapientum, docet lege & more maiorum ſancitum eſſe; vt in conuiuijs canerentur deorum hymni, idque voce communi, omnibus pæana canentibus, ait Clemens l. 2. Pædag. 4. Quin & conuiuis tradebatur lyra, quam iuxta propinationes reſignabant alternatim & tranſuerſè: vnde ob obliquã & tranſuerſam hanc lyræ circumlationem, carmina illa dicebantur σκολιά, id eſt obliqua, de quibus Athenæus lib. 8. & lib. 15.

Vers. 6. Bibentes vinum in phialis] Septuag. *vinum defæcatum*, Hoc enim bibitur ab opulentis in phialis aureis, aut vitreis, vt præſtans & limpidum; Tigurina, *qui bibunt vinum in pateris*; Vatab. *in vaſis amplis & magnis.* q. d. Vinipotentes, qui ingentes pateras & crateres exhauriunt.

Vnguenta in conuiuijs, cur? Et optimo vnguento delibuti] Chald. *excellentia pretioſorum vnguentorum vnguntur*; hebraicè eſt, *capite vnguentorum*, id eſt, præcipuo aromate & vnguento, v. g. balſamo, de quo Iuuenal. ſatyra 2.

Hirſuto ſpirant opobalſama collo.

Ex capite enim defluebant in faciem & collum. Veteres in conuiuijs adhibebant vnguenta, tum ad voluptatem, tum ad ſanitatem; eò quòd cerebrum natura frigidum & concretum, ſuo fragranti odore, calore & lenitate reſoluant & recreent, inquit ex Ariſtot. Plutarch. lib. de Iſide, & Maſſarius apud Athenæum: *O felix*, inquit, *an non noſti ſenſus noſtros qui ſunt in cerebro, excitari ſuauibus odoribus, & puriores ſuauioresq; effici, ſicut Alexis ait: ſanitatis maximam partem bonos odores cerebro conciliare?* Hinc illud Pſal. 103. 13. *Vt exhilaret faciem in oleo.* & Pſal. 22. 5. *Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus eos qui tribulant me: impinguaſti in oleo caput meum.* Ita Magdalena effudit vnguentum ſuper caput Chriſti diſcumbentis Matth. 26. 7. Et Chriſtus Matth. 6. 17. *Tu autem*, ait, *cùm ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua.* q. d. Vt tuum ieiunium diſſimules & tegas, adhibe vnctionem & lotionem in conui-

A uio adhiberi ſolitam, quaſi ex eo prodeas. Denique Eccleſiaſtes cap. 9. 8. *Omni*, ait, *tempore ſint veſtimenta tua candida: & oleum de capite tuo non deficiat.* q. d. Indulge balneis & conuiuijs: nam veſtes candidæ & oleum ſymbola ſunt balnearum & compotationum, eò quòd à balneis exeuntes albis veſtibus induebantur, quas cœnatorias Romani vocabant, quòd cum ipſis in cœna menſæ accumberent. Ita Philo lib. de Vita theoretica, tradit Iudæos in feſtis conuiuia albatos celebrare ſolitos. Idem de Romanis tradit Horat. lib. 2. ſatyr. 2.

Ille repotia, natales, alioſue dierum
Feſtos albatus celebret.

Iiſdem de cauſis coronabant capita conuiuarum coronis roſaceis, myrteis, alijſque floribus &
B herbis odoriferis, ſimul ad hoc, vt cerebrum ijs conſortatum minùs læderetur vino, magiſque reſiſteret ebrietati. Ita Ouid. Faſt. lib. 5.

Tempora ſutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet iniecta ſplendida menſa roſa.

Roſa enim odoris ſui prodiga, citiſſimè euaporatur: emittit enim odoris fluxum, indéque roſa à Græcis ῥόδον vocatur, q. d. Fluẽs odor, ait Plutarch. l. 3. Sympoſ. c. 3. qui & addit: *Quo fit vt etiam celerrimè marceſcat: naturalem enim habet vim refrigerandi, aſpectu igneum aliquid oſtentant. Nam in ſuperficie eius tenuis efloreſcit calor, eò à frigore expulſus.* Hic calor profuſi odoris eſt cauſa. Vnde voluptuarij dicunt Sapient. 2. 7. *Vino pretioſo & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis: coronemus nos roſis antequam marceſcant.* Vide Plutarch. 3. Sympoſ. probl. 1. Athen. lib. 5. Plinium l. 21. c. 3. Meritò nimias in hiſce delicias
C carpit hic Propheta: quia effeminant animos viriles, adiguntque ad dolos, rapinas, aliaque ſcelera. Quocirca Epaminondas dux Thebanorum, à quodam ad cœnam inuitatus, cùm bellariorum, obſoniorum & vnguentorum mirum apparatum inueniſſet, ſubitò receſſit dicens: *Ego te ſacrificare, non laſciuire putabam.* Ita Bruſſon. lib. 2. cap. 2. Et Cicero in Piſonem, de Gabinio: *Erant compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ.* Et Tibullus lib. 3. eleg. 7. *Iamdudum Syrio madefactus tempora nardo.* Hinc videtur quòd Hebræi, æquè ac Romani, inceſſerint nudo capite; alioqui enim indecorè illud perfuſum fuiſſet vnguento. Ita Sanchez.

Et nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph] Tigurina, *neque illis dolet quòd Ioſeph*, id eſt regnum Iſrael, *atteritur*, q. d. Non cõpatiebantur calamitati & paupertati multorum popularium ſuorum inter decem tribus, quæ hic
D à ſuorum regum patre & patriarcha vocantur Ioſeph: nimirum hi optimates Iſrael ex rapinis pauperum ſe ditantes, conuiuantes, & laſciuientes, ærumnas populi tum priuatas, tum publicas non curabant, ac præſertim inſtans illi Dei iudicium & excidium, Aſſyriorum, per ſana conſilia, per pœnitentiã & emendationẽ vitæ, per preces, per leges pias & ſanctas non conabantur ab eo auertere & amoliri. Ita S. Hieron. Theodor. Lyran. Emmanuel, Mariana & Varab. Addit S. Auguſt. l. 4. de Doctr. Chriſt. c. 7. *Ioſeph* pro quouis fratre & proximo hic poni: quia in fratribus, inquit, Ioſeph eſt celebris, vel in malis quæ pertulit, vel in bonis quæ rependit.

Moralit. hic innuitur, quòd voluptatis filia pro-

propia & genuina ſit immiſericordia, iuxta illud Prouerb. 12. v. 10. *Nouit iuſtus iumentorum ſuorum animas, viſcera autem impiorum crudelia.* Ita Sodomitæ ex delicijs crudeles euaſerunt, iuxta illud Ezech. 16. 49. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, &c. ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius & filiarum eius: &* (vnde) *manum egeno & pauperi non porrigebant*; quia putabant ſuo ventri, id eſt, gurgiti voluptatum, deceſſurum id, quod in eus expendiſſent. Ex aduerſo piorum & Sanctorum nota & virtus eſt miſericordia. Vnde ſanctus hebr. vocatur חָסִיד *chaſid*, id eſt miſericors; & eleēmoſyna ſolet vocari iuſtitia, id eſt ſanctitas, vt pſal. 111. v. 9. *Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia* (id eſt miſericordia, eleēmoſyna) *eius manet in ſæculum ſæculi.* Vide S. Chryſoſt. concione 3. de Lazaro.

Ita videmus id quod deplorat hic Amos, etiamnum ſubinde fieri, nimirum optimates & magiſtratus qui ſua quærunt, ſuo genio indulgent, ſuis commodis ſtudent, ærarium in conuiuia expendunt, dies in epulis tranſigunt, rem pauperum & populi negligere, iura habere venalia, muneribus iuſtitiam vendere, pauperes opprimere, atque, vt verbo dicam, remp. perdere, imò hoſti, ſi is eam emere velit, prodere. Ita olim de Roma luxu diffluente dixit Iugurtha, ait Bruſſon. li. 1. cap. 1. *O vrbem venalem, & citò perituram, ſi emptorem inueneris!* Nam vt ait Pythagoras apud Laërt. li. 7. 1. in ciuitates primò deliciæ irrepunt, mox ſaturitas, deinde violentia, denique excidium. Quocirca Sapiens Prouerb. 31. 4. *Noli*, ait, *regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum ſecretum eſt vbi regnat ebrietas: & ne fortè bibant, & obliuiſcantur iudiciorum, & mutent cauſam filiorum pauperis.* Et Eccleſ. 10. 16. *Væ tibi terra cuius rex puer eſt, & cuius principes mane comedunt. Beata terra cuius rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur in tempore ſuo ad reficiendum, & non ad luxuriam.* Huic enim dediti, iam temperantiam & caſtitatem, quàm famam perdunt, vitamque abbreuiant, & mortem accelerant.

VERS. 7. QVAPROPTER MIGRABVNT IN CAPITE TRANSMIGRANTIVM] q. d. Optimates, Iſrael inter primos capientur ab Aſſyriis, ipſi quaſi hirci gregis duces, ducent agmen captiuorum euntium in Aſſyriam. ita S. Hieron.

ET AVFERETVR FACTIO LASCIVIENTIVM, *factionem* vocat cœtum optimatum, qui in ſcelere, putà in rapinis, conuiuijs, luxu & laſciuia, ſimul conuiuantes & compotantes conſpirabant. q. d. Ipſi factiones & ſympoſia inſtituunt; ſed ego Deus illas diſſoluam & diſſipabo. Septuag. vertunt, *hinnitum: Et auferetur*, inquiunt, *hinnitus ex Ephraim.* Eſt metaphora ab equis: ſicut enim equi auena bene paſti & ſaginati hinniunt & laſciuiunt, ita & hi optimates. Hebr. eſt מִרְזַח *marzach*, quod propriè ſignificat conuiuium funebre in exequijs mortui. q. d. Veſtra conuiuia ſunt funebria: quia ex rapinis pauperum quos emaciatis, itaque occiditis, ea inſtituitis. vnde Tigurina vertit, *tunc recedet conuiuium luxurioſorum*; Syrus, *auferetur gaudium à principibus eorum*; Arabicus, *auferetur varietas* (ornatus & variegatæ veſtes) *ab equitibus*; Vatabl. & Pagnin. *tunc appropinquabit luctus extenſorum*, id eſt, eorum qui ſe extendere ſolebant in lectis eburneis, vt dixit v. 4. Hebr. enim סוּר *ſur* ſignificat & recedere, & accedere. Hebræi enim verbum ſimplex vſurpant pro omnibus compoſitis, eò quòd ijs careant.

A

Politicè hic Nota: vt factio & rebellio gentis tollatur, tollendos eſſe optimates: hi enim factionis ſunt capita & duces. Id probè norat Tarquinius Superbus, qui nuncio dubiæ fidei ad filium nullas dedit literas, ſed eo in hortum adducto ſumma papauerum capita baculo decuſſit: quo facto nunciato filius intellexit quid pater vellet, nimirum præcipi ſibi, vt capita & optimates Gabinorum ſibi reſiſtentium demeteret, hoc eſt, vel occideret, vel in exilium relegaret. Ita refert Liuius decad. 1. li. 1. Valer. Maxim li. 7. c. 4. Plinius li. 17. c. 4. & 8. Idē ſuaſit Thraſybulus Mileſiorū tyrannus Periandro Corinthiorum tyranno, qui eum per nuncium rogarat quid facto opus eſſet vt ſecutius regnaret? Reſpondit enim ipſo facto: nam nuncio in meſſem maturam adducto, ſummas frumenti ariſtas baculo decuſſit: ex quo cognouit Periander principum capita tollenda, ſi tyrannide potiri vellet. ita narrat Ariſt. li. 3. Polit. cap. 9. & li. 5. c. 10. & Laërtius in Periandro. *Factio tollenda ſublato capite.*

B

8. Iurauit Dominus Deus in anima ſua, dicit Dominus Deus exercituum: Deteſtor ergo ſuperbiam Iacob & domos eius odi, & tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis.

9. Quòd ſi reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipſi morientur.

10. Et tollet eum propinquus ſuus, & comburet eum, vt efferat oſſa de domo: & dicet ei, qui in penetralibus

C

domus eſt: Nūquid adhuc eſt penes te?

11. Et reſpondebit: Finis eſt. Et dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini.

12. Quia ecce Dominus mandabit, & percutiet domum majorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus.

13. Numquid currere queunt in petris equi: aut arari poteſt in bubalis, quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium, & fructum iuſtitiæ in abſinthium?

14. Qui lætamini in nihilo: qui dicitis: Numquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua?

D

15. Ecce enim ſuſcitabo ſuper vos domus Iſrael, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: conteret vos ab introitu Emath, vſque ad torrentem deſerti.

IVRAVIT DOMINVS DEVS IN ANIMA SVA] VERS. 8.
per animam & vitam ſuam, dicendo: *Viuo ego*, id eſt, iuro per vitam meam.

DETESTOR EGO SVPERBIAM IACOB (Iſraelit) ET DOMOS EIVS ODI] *Domos*, ſcilicet magnificas & ſuperbas, quas ex vſuris & rapinis ædificant, cùm patres eius, Abraham, Iſaac & Iacob in caſis & tentoriis habitarint, quaſi exules & peregrini in terra, ac ciues cæli. Vnde hebr. eſt אַרְמְנוֹת *armanot*, id eſt, palatia. ita Chaldæus. Ita Deus ſuperbas domos Ioakim regis deteſtatur Ierem.

Ierem.22.13 dicens: *Væ qui ædificat domum ſuam in iniuſtitia, & cœnacula ſua non in iudicio. Qui dicit: Ædificabo mihi domum latam, & cœnacula ſpatioſa: qui aperit ſibi feneſtras, & facit laquearia cedrina, pingitq́; ſinopide.* Hinc ei pœnam inſentans v. 19. *Sepultura*, ait, *aſini ſepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ieruſalem.* Et Iſaias c. 5.8. *Væ qui coniungitis domum ad domum: numquid vos ſoli habitabitis in medio terræ?* vide ibi dicta.

ET TRADAM CIVITATEM CVM HABITATORIBVS SVIS] Hebr. *tradam vrbem & plenitudinem eius*, hoc eſt, Aſſyrijs tradam Samariam & incolas eius. Hi enim vocantur eius plenitudo, quia eam ſuo numero & turba implent & replent. Per ciuitatem enim intelligi Samariam probat Theodor. ex eo, quòd agat de decem tribubus: has enim vocat Ephraim, Iacob & Ioſeph: harum autem caput & metropolis erat Samaria. ita & S. Hieron. Remig. & Hugo, qui tamen Secundò, per *ciuitatem* accipiunt Ieruſalem, quæ erat caput, Iacob, id eſt duodecim, & poſtea duarum tribuum. Cenſent ergo excidium Ieruſalem per Chaldæos, ac deinde per Titum & Romanos hîc denotari. Vtramque expoſitionem conciliabis ſi cum Lyrano dicas, per ciuitatem ſynecdochicè hîc accipi ciuitates quaſlibet Hebræorũ. Porrò directè loquitur Propheta de Samaria & decem tribubus, indirectè & comitanter de Ieruſalem & Iudæis, vti dixi initio capitis.

VERS. 9. QVOD SI RELIQVI FVERINT DECEM VIRI IN DOMO VNA, ET IPSI MORIENTVR] q.d. Si qui Iſraelitæ in domu aliquo abſconditi manus Aſſyriorum effugerint, aut ab eis vt pauperes, viles vel ægri derelicti fuerint, hi quoque in eadem domo peſte aut fame morientur.

VERS. 10. ET TOLLET EVM, id eſt, vnumquemque eorum (ita Septuag.) qui ſcilicet peſte & fame mortui ſunt, PROPINQVVS (Pagnin. & Vatablus *patruus*) SVVS] vt comburat nepotis vel cognati ſui cadauer, oſſaque reliqua ſepeliat. Hæc enim erant iuſta funebria, quæ propinqui cognatis defunctis perſoluebant, tam apud Hebræos, quàm apud Romanos.

ET COMBVRET EVM] Heb. ומסרפו *vmeſarepho*, id eſt, *& comburens eum*: *ſaraph* enim ſiue per *ſamech*, ſiue per *ſin* ſcribatur (hæ enim duæ literæ æquipollent) ſignificat comburere. Vnde angeli vocantur Seraphim, id eſt, Incendentes: quia Dei amore ardent, aliosque accendunt. Hinc Tigurina vertit, *veſpillo*: huius enim erat cadauer curare, & more gentis comburere ac tumulare. Et Chald. *tollet eum ab incendio propinquus eius ad efferendum.* Imperitè ergo Rabbini recentiores quos ſequitur Pagnin. & Vatabl. vertunt, *auunculus eius*. Porrò combuſta fuiſſe mortuorum Iſraelitarum cadauera patet ex eo quod ſubdit, *Vt efferat oſſa* reliqua ex combuſtione cadaueris: ex quo patet Iſraelitas ad vitandum cadauerum fœtorem, putrefactionem, tabem & luem, ne ſcilicet illa peſtem viuis afflarent, ea combuſſiſſe. Idem feciſſe Romanos norunt qui Romam viderunt: Romæ enim in priſcis ſepulchris paſſim ingentes vrnas teſtaceas conſpicimus, in quibus cadauerum combuſtorum cineres ſeruabantur. Græcos quoque cremaſſe defunctorum cadauera docet Thucydides l. 2. & Lucianus lib. de Luctu: *Græcus*, ait, *exurit, Perſa defodit.* Porrò fue-

Hebræi, Græci & Romani cadauera comburebant.

A runt hac de re diuerſæ ſapientum ſententiæ. Nam vt ait Seruius in l. 11. Æneid. *Heraclitus qui vult omnia igne conſtare dicit debere corpora in ignem reſolui: Thales verò qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit obruenda corpora, vt poſſint humore reſolui.* Rurſum Varro lib. de Sepultura: *Heraclides*, ait, *Ponticus plus ſapit, qui præcepit vt comburerent, quàm Democritus, qui vt melle ſeruarent*: (quaſi reſurrectura & rurſum victura:) *quem ſi vulgus ſecutus eſſet, peream, ſi centum denarijs calicem mulſi emere poſſemus.* Inſuper Seruius in l. 3. Æneid. Romanos crematione funerum vſos eſſe docet: *Romani*, ait, *contrà faciebant comburentes cadauera, vt ſtatim anima in generalitatem, id eſt, in ſuam rediret naturam.* Et Ouid. lib. 1. Triſt. eleg. 4.

Spiritus hic vacuas priùs extenuandus in auras.
Ibit, in tepido deſerit oſſa rogo.

B Et Silius Italic. l. 10. in funere Pauli, vbi & cauſam aſſignat:

Hæc Libys: atque recens crepitantibus vndique flammis
Æthereas anima exultans euaſit in auras.

Cauſam aliam dat Quintilian. declam. 10. *Dixerunt*, inquit, *animam flammei vigoris impetum perennitatemq́; non ex noſtro igne ſumentem, ſed quò ſidera volant, & quò ſacri torquentur axes, inde venire, vnde omnium rerum auctorem parentemq́; ſpiritũ ducimus, nec interire, nec ſolui, nec vllo mortalitatis affici fato, ſed quotiens humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus leui ſe igne luſtrauerit, petere ſedes inter aſtra.* Chriſtiani hanc cremationem ſuſtulerunt tum vt Dei ſententiæ in Adam eiuſque poſteros latæ Geneſ. 3. magis ſe conformarent, *Puluis es & in puluerem reuerteris*: tum vt naturam ſequerentur, quæ ſponte corpora de-

C functa in elementa ſua reſoluit: tum maximè vt fidem & ſpem reſurrectionis ſuperſtitibus ingererent. Ideo enim cadauera terræ commendabant quaſi in depoſitum, quòd in die reſurrectionis ea repetiturus ſit Deus, vt reſuſcitet & viuificet. Idem feciſſe Iudæos fideles veriq; Dei cultores, patet Geneſ. 50.3. & 25. Ioſue 8.29. 3. Reg. 13.22. Tobiæ 1.22. Io. 29.43. Excipio funera regum, quæ publica pompa cũ aromatibus honoris cauſa cremabantur. Iſraelitæ verò etiam plebeorum oſſa cremabant, vel quia idololatræ gentium idololatrarum ritus ſequebantur: vel quia in communi lue & peſte, eamdem reprimere igneq; purgare, ne in ſuperſtites proſerperet, conabantur. Cadauera ergo cum tabe & peſte comburebãt. Poſt cremationem faciebant oſſilegium: cognati enim & amici oſſa cremati col-

D ligebant, & in æneam, auream, argenteam vel marmoream vrnam recondebant magna cura & cæremonia. Docet hoc Virgil. Æneid. 6.

Oſſaq́; lecta cado texit Corinæus aheno.

Quin & ſuorum coniugum, fratrum, filiorum, parentum, ſi alibi defuncti eſſent, oſſa in patriam reuehebant. Vnde Ouid. in Scythia moriturus, ita de ſuis oſſibus præcipit l. 3. Triſt. eleg. 3.

Oſſa tamen facito parua referantur in vrna:
Sic ego non etiam mortuus exul ero.

Ritum huius oſſilegij deſcribit Tibullus lib. 3. eleg. 20. Primò enim, docet lecta fuiſſe ab amicis & propinquis.

Ergo ego cùm tenuem fuero mutatus in vmbrã, &c.
Mæreat hæc genero, lugeat illa viro.
Pars quæ ſola mei ſuperabit corporis, oſſa,
Incinctæ nigra candida veſte legant.

Oſſilegij ritus in funere.

Vbi Secundò docet, collectores oſſium fuiſſe incinctos, id eſt, ſoluta fluxaque veſte more mulierum; & atratos, hoc eſt, nigra veſte indutos. Inſuper priùs manus abluiſſe, dum ait: *Perfuſæq; pias ante liquore manus.* Tertiò, in oſſa collecta lac & vinum infudiſſe, ac deinde in linteo ea ventilaſſe vt humor vini infuſi exugeretur. Subdit enim:

Et primùm annoſo ſpargant collecta Lyæo:
Mox etiam niueo fundere lacte parent.

(vt aptentur circulo lacteo, ad quem heroum animas poſt mortem deduci cenſebant Romani, teſte Cicer. in Somn. Scip.)

Poſt hæc carbaſeis humorem tollere ventis,
Atque in marmorea ponere ſicca domo:

Quartò, in oſſa immiſiſſe odores & aromata, ac denique lachrymas:

Illic quas mittit diues Panchaia merces,
Eoiq́ue Arabes, diues & Aſſyria.
Et noſtri memores lachrymæ fundantur eodem.
Sic ego componi verſus in oſſa velim.

Sextò, matres & cognatæ oſſa priùs in ſinum colligebant, quàm ea in vrnam inferrent. Docet id Tibullus l. 1. eleg. 3.

Abſtineas mors atra precor: non hic mihi mater,
Quæ legat in mœſtos oſſa peruſta ſinus.

Et Seneca Conſol. ad Heluiam cap. 11. *Modò in eundem ſinum ex quo tres nepotes emiſeras, oſſa trium nepotum recepiſti.*

Porrò Auguſti oſſa, ait Sueton. in eius vita c. 100. legerūt primores equeſtris ordinis, tunicati & diſcincti, pedibuſque nudis. Hoc vltimum reuerentiæ Auguſti datum: nam nudipedes fuiſſe aliorum oſſium collectores, non legimus. Hæc Gentiles Gentilibus, quid iam faciant Chriſtiani Chriſtianorum, imò Sanctorum & Martyrum, oſſibus & reliquijs? quo honore ea proſequētur?

Vers. 10. & 11. Et dicet, ſcilicet propinquus, qui quaſi veſpillo, ſiue pollinctor è domo mortuaria ſibi cognatorum extulit oſſa ad ſepulturam: *dicet*, inquam, cùm à ſepultura redierit, ET QVI IN PENETRALIBVS, id eſt, incolæ DOMVS mortuariæ ſuos defunctos lugenti: NVMQVID ADHVC EST PENES TE, aliquis mortuus, cuius oſſa efferam & ſepeliam? ET RESPONDEBIT incola domus: FINIS EST] q. d. Omnes mortui elati ſunt, nemo ſeſtat præter me, qui meam orbitatem & ſolitudinem lugeo. Vnde Syrus vertit, *& dicet illi: Non eſt, quoniam perierunt, pro eo quòd recordationem non fecerunt in nomine Domini.*

Vers. 11. ET DICET EI: TACE, ET NON RECORDERIS NOMINIS DOMINI] Quæres, quis dicet? an incola domus, an propinquus veſpillo? Et cur? Primò, Chald. Dicet, inquit, propinquus, incolæ domus lamentanti ſuos defunctos. *Tace*, noli flere: defunctus enim tuus iuſtè à Deo morte punitus eſt, quia Deum non colebat, Deique nominis oblitus, eum non inuocabat. Sic enim vertit, *remoue* lachrymas & lamenta, *quia dum vita fruebatur* (cognatus tuus defunctus) *non fundebat preces in nomine Domini.* Secundò, S. Hieron. & Vatabl. Solebant, inquit, in lamentis & ærumnis v. g. in funeribus nominare & inuocare nomen Domini: Iſraelitæ verò adeò erant idolis addicti, vt nec in funere vellent Deum verum nominare & inuocare. Tertiò, Lyran. Sanchez & Ribera cenſent eſſe verba incolæ domus, qui ex impatientia dicat propinquo eum ſolanti, & vt, Dei opem inuocet ſuadenti: Noli mihi refricare nomen Domini, ipſe enim bonorum funerum & malorum omnium mihi eſt auctor. Ita ex impatientia delirant impij, cùm, ſi ſaperent in tribulatione ad Deum recurrerent, & omne ſuum refugium in eo collocarent. Imò Gentiles in afflictione ſuis dijs, quaſi eius auctoribus maledicebant, vti etiamnum faciunt Sinæ & Iapones, qui deos ſuos flagellant. Sic Æneas ob mortuam vxorem Æneid. 2.

Quem non incuſaui amens, hominumq́; Deûmq́;?

Sapienter enim Seneca lib. 8. declamat. *Diligentiùs*, ait, *dij coluntur irati.* Ita ſapuit Iob à Deo tot flagellis exercitus, cùm dixit cap. 23. 3. *Quis mihi tribuat, vt cognoſcam & inueniam illum, & veniam vſque ad ſolium eius?* Quartò, alij cenſent ex deſperatione dici. q. d. Ne mihi nomines Deum, eumq́ue inuocare ſuadeas: perimus enim, actum eſt de nobis, nec ipſa ſalus ſi velit, nos ſeruare poſſit. Quintò, Ruffinus cenſet dici ex omine & terrore. Adeò enim malis à Deo inflictis perculſi erant, vt vel Deum nominare non auderent, formidantes, ne, ſi vel eum nominarent, nouam ab eo cladem & quaſi nouum fulmen exciperent. Vnde Arabicus vertit, *taceto, vt non nominetis in nomine* (nomen) *Domini.* Sextò, Arias & à Caſtro cenſent eſſe verba Amos, qui hoc epiphonemate ærumnas haſce extremas concludat. q. d. Dicet propinquus incolæ domus lugenti ſuorum funera: Tace, ne fleueris: *Et ne recorderis*, id eſt, nam tunc recordari non licebit, *nominis Domini.* Tunc enim tanta omnes obruet calamitas, & afflictio, vt non lubeat, nec liceat Deum nominare & inuocare. Sic ſæpè iuſto Dei iudicio accidit peccatoribus, qui vitam in delicijs tranſigunt, & pœnitentiam in mortem differunt vt in morte tot curis, doloribus & angoribus opprimantur, vt Dei & ſalutis ſuæ obliuiſcantur. Omnes penè hi ſenſus probabiles ſunt: ſecundus tamen, tertius & quartus planiores ſunt. Porrò contrariè vertit Pagnin. *nos enim ſumus aſſueti commemorare nomen Domini.* q. d. Veſpillo ſolabitur incolam domus, dicendo: Noli flere, ſed de more inuoca nomen Domini.

QVIA ECCE DOMINVS MANDAVIT (id eſt ordinauit, diſpoſuit, decreuit, ac ſicut decreuit, ſic & exequetur, atque) PERCVTIET DOMVM MAIOREM RVINIS, ET DOMVM MINOREM SCISSIONIBVS] *τὸ quia* rectè cohæret cum ſenſu tertio Lyrani iam dato. Verùm generaliùs referri poteſt ad omnia præcedentia. q. d. Tantæ clades & ſtrages imminent tam Sioni, quàm Samariæ, quas à v. 1. hucuſque recenſui, quia Dominus iuſtus iniuriarum ſuarum vindex *percutiet domum maiorem*, id eſt regnum decem tribuum ac Samariam, *ruinis*, id eſt, pleno interitu & perpetua captiuitate, vt planè corruat & pereat regnū Iſrael inſtar teſtæ caſu diffractæ, quæ reparari & redintegrari nequit. *Domum minorē* verò, id eſt regnū Sionis & Iudæ, *percutiet ſciſſionibus*, id eſt, rupturas & ſciſſuras ex eo auferet; partem eius ſcilicet occidendo, partem captiuando: ſed has ſciſſuras ſarciet & reſtituet per Eſdram & Nehemiam, cùm annuente Cyro captiuos ex Babylone in Iudæam remitteret. Ita S. Hieron. Chald. Remig. Rupertus, Hugo, Lyranus, Ribera & alij. Vnde Chald. vertit, *& percutiet regnum magnum percuſſione forti, regnum verò minus plaga remiſſiori.*

Nota

Nota. Pro *rimis* Pagnin. & Vatabl vertunt *rimis*, vel fiſſuris, quaſi hic Deus minetur Samariæ terræ motum, quo domus tam magnæ quàm paruæ findendæ, & rimas acturæ ſint. Hebr. eſt רְסִיסִין *reſiſin*, quod Marinus, Forſterus & à Caſtro vertunt, *ſtillis*, vel *diſtillationibus*, quæ cauſant rimas & fiſſuras in domo, iuxtà illud Cant. 5. 2. *Caput meum plenum eſt rore, & cincinni mei reſiſin*, id eſt, diſtillationibus, & *guttis noctium*. Senſus eſt, ait à Caſtro. q. d. Deus per Aſſyrios percutiet & ſubuertet omnes domos Samariæ, tam maiores, quæ multis cõſtant habitatoribus, ſigillatim illos interimendo, quàm minores, quę minus poſſunt reſiſtere, ſimul & ſemel eas confringendo. Verùm primus ſenſus iam datus, vti cõmunior, ita verior & certior eſt. Vnde Hebr. *reſiſin* non tantùm cõplutiones & diſtillationes, ſed & fracturas & cõtritiones validas ſignificat: Ita enim vertunt Septuag. Chald. & Noſter. Alludit enim רְסִיסִין *reſiſin* per *ſamech*, ad רְצִיצִין *reſiſin* per *tſade* quod propriè fracturas & contritiones ſignificat, omnium Hebræorum conſenſu. Adde, hic non agi de vnius Samariæ & decẽ tribuum, ſed & de duarum, id eſt omnium duodecim, tribuum excidio. Hoc enim ſignificãt illa verba v. 15. *Et conteret vos ab introitu Emath vſq; ad torrentem deſerti*. Hic enim limes & terminus ponitur non decem, ſed duodecim tribuum: adeóque totius terræ promiſſæ, vti dixi verſ. 2. ita S. Hieron. Porrò cauſam tanti vtriuſque gentis excidij ſubdit, eius ſcelera, quòd ſcilicet iuſtitiæ, rerumq; naturam & ordinem peruerterit & ſubuerterit: ideo enim lege talionis mereri, vt & ipſa vtraque ſubuertatur & intereat. Ait ergo:

VERS. 13. NVMQVID CVRRERE QVEVNT IN PETRIS EQVI, AVT ARARI POTEST IN BVBALIS] Hebr. eſt, *num current in petra equi? num arabit* (arator) *in bobus?* ſcilicet feris & indomitis, putà bubalis, vris, biſontibus: vnde Noſter vertit, *in bubalis*. Nam alijs bobus cicuribus & domeſticis tam aratur, quàm equis. Porrò bubali olim tempore Amos, præſertim in Iudæa, feri erant & indomiti, vt iugum & aratrum excuterent. Vnde Martial. lib. 1.

Illi ceſſit atrox bubalus atque biſon.

Iam verò in Italia videmus eos eatenus cicurari, vt ſubiugales fiant, iugumque currus admittant, & aratis ſeruiant. Senſus eſt. q. d. Sicut impoſſibile eſt, vt in petris currant equi, & arent iugumque ſuſcipiant bubali indomiti: ita impoſſibile eſt vos currere in via mandatorum Domini, quæ vobis dura & ſaxea videtur; aut ſubire iugum legis Dei: quia vos eſtis quaſi bubali indomiti, iugum omne excutientes. Ita libertas libertate perit. Qui enim renuit ſeruire Deo, cui ſeruire regnare eſt, ſeruiet ſuis concupiſcentijs, ſuęque præfractæ voluntati & diabolo, quæ grauiſſima eſt ſeruitus. Quocirca Chriſtus repudiatis Iudæis, iugi Euangelici impatientibus, quaſi bubalis, elegit Gentes quaſi boues cicures & domitos, dixitque illis: *Tollite iugum meum ſuper vos* qui proinde vomere Euangelicæ doctrinæ, & vitæ terram infidelium proſcindentes, fructum regno Dei operati ſunt, magnamque animarum meſſem collegerunt. Ita Rupert. qui putat ab Amos hic prædici Iudæorum, quaſi bubalorum, reprobationem: Gentium verò, quaſi cicurum, electionem.

Secundò, recentiores paſſim repetunt τὸ *in petris*, ſicque facilè ad quoſuis boues hæc adaptant, hoc modo: *Numquid current in petra equi? numquid arabit arans bobus in petra?* q. d. Vos ô Iſraelitæ perinde agitis, ac ſi in rupe quis equum ad curſum, aut bubalum vel bouem ad arandum incitaret, hoc eſt, agitis omnia ordine inuerſo & præpoſtero. Sicut enim iſta naturæ repugnant, ita vos agitis repugnãtia naturæ, rationi & Deo: quia iudicium, id eſt iuſtitiam, quæ naturæ, Deo & rationi conſona, dulcis eſt, & placet, vertiſtis in peccati abſinthium & amaritudinem, quæ naturæ, Deo & rationi diſſona, amara eſt & execranda. Ita Pagnin. & Vatabl. Rurſum, *ſicut non ſolent equi currere in petris, neque agricola arare in petroſis locis, cùm nullus inde fructus ſit ſperandus; ſic ex tam impœnitenti vita veſtra, nequaquam felicitas erit ſperanda* inquit Clarius. Vnde Syrus vertit, *numquid currunt ſupra petram equi, aut trahunt in ea aratrum*, vel *vomerem?*

Inſuper contra naturam eſt equi, inquit Palacius, *currere ſuper rupe, & contra naturam bouis eſt arare ſuper eadem rupe; itidem contra naturam iudicij eſt currere, & arare ſuper iniuſtitia. Si enim velint bos aut equus currere, vel arare, ſuper petra, frangent crura, & pectora lacerabunt*. Parœmia hæc ergo tria ſignificat. Primò, Iſraelitas in ſua iniuſta & praua vita præpoſterè laborare; Secundò, inutilem laborem eumque moleſtum ſuſcipere, ac rem impoſſibilem tentare. Sic ait Poëta:

Non profecturis littora bobus aras.

Tertiò, laborem hunc non tantùm fore inutilem eis, ſed & noxium ac exitialem. Hic ſenſus facilis eſt & planus, ac valdè Hebræo conſonat. Simile prouerbium eſt: *Fronti ocream, tibiæ galeam applicas.*

Huc pertinet expoſitio Sanches, qui cenſet eſſe amplificationem ab impoſſibili. Cùm enim quid inexpectatum aut valdè abſurdum fieri videmus, dicimus in rerum natura nihil fore iam impoſſibile factu, quaſi dicat. Cùm video quòd Iſrael Deum dulciſſimum amaricarit, & conuerterit in fel & abſinthium, quod videbatur impoſſibile, dico iam naturam rerum inuerti, vt deinceps equi curſuri ſint in petris, bubali araturi, quod hactenus credebam eſſe impoſſibile. Sic Ouidius videns ſe proditum ab amico intimo, quod putabat eſſe impoſſibile, ait, iam nihil impoſſibile eſſe iudicandum. Sic enim canit l. 1. Triſt. eleg. 7.

Terra feret ſtellas, cœlum findetur aratro,
Vnda dabit flammas, & dabit ignis aquas.
Omnia naturæ præpoſtera legibus ibunt,
Parſq; ſuum mundi nulla tenebit iter,
Omnia iam fient, fieri quæ poſſe negabam;
Et nihil eſt, de quo non ſit habenda fides,
Hæc ego vaticinor, quia ſum deceptus ab illo,
Laturum miſero quem mihi rebar opem.

Et paſtor ille videns Niſam nympham ſpecioſam nupſiſſe Mopſo ſtolido, apud Virg. eclog. 8.

Mopſo Niſa datur; quid non ſperemus amantes?
Iungentur iam gryphes equis, æuoq; ſequenti
Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Porrò idem preſſiùs hæc applicat Iſraeli. q. d. Non eſt ô Iſraelitæ, quòd putetis ciuitates veſtras eſſe inexpugnabiles ab hoſte, ſicut petræ ſunt inarabiles ab equis & bubalis: quia cùm vos ſceleribus veſtris rerum naturam immutaueritis,

& Deum ſuauiſſimum in fel conuerteritis; pariter. ipſe ſoli loci que veſtri naturam immutabit, facietque vt equi hoſtiles in petris veſtris currere, eaſque ſubiugare, ac in ijs bubali arare poſſint. Hæc expoſitio videtur concinna & plauſibilis.

Tertiò, S. Hieron. quem ſequuntur Remig. Albert. & Hugo, cenſent Iſraelem ruinis, Iudam ſciſſionibus comparari, quia ſciſſa domus ſarciri poteſt, ruinæ verò debent reædificari, reſtaurari nequeunt: ruinas Iſraelis comparari equis, qui nequeunt in petris currere; ſciſſiones Iudæ comparari bubalis, qui ſilueſtres boues ſunt, & tam indomiti, vt iugum ceruicibus non recipiant, & propter feritatem nolint arare. q.d. Vos ô Iſraelitæ ſtolidiores, duriores & deteriores eſtis equis & bubalis. *Cùm enim hi naturam ſuam mutare non poſſint, vos mutaſtis naturam Dei, vt dulcem amaram faceretis, & fructum iuſtitiæ eius in abſinthium verteretis, quæ eſt herba amariſſima.* Hæc expoſitio mutationem naturæ & repugnantiam non in Iſraelitis eorumque moribus, ſed in Deo conſtituit, quòd ſcilicet Iſraelitæ ſuis ſceleribus irritando Dei naturam, quæ eſt ipſa clementia, eam quaſi commutarint in ſeueritatem & vindictam acerrimam.

Quartò, Ruffinus: Certum eſt, inquit, quòd nec bubalus iuga portet, nec per ſaxa equus ſpontè incedat: vos autem, qui vos & iuga diſcuſſiſſe & fræna rupiſſe gaudentes, videbamini vobis eſſe equi in luxuria, in virtute & libertate bubali, rebus probate quòd ſpebus hauſiſtis, id eſt, quod nullis ſubiaceatis imperiis. Quod cùm vtique in contrarium cadit, atque ad arbitrium hoſtium, per que itinera aſperrima ingredimini, ac graues labores confracta ceruice toleratis, confiteamini neceſſe eſt, nec equos vos eſſe, nec bubalos, nec quidquam præſidij ac virium ad opes veſtras comparaſſe. Senſus ergo Ruffini hic eſt: O Iſraelitę iactabatis vos eſſe liberos, quaſi equos ſalaces & effrenes, qui non in petris, ſed in campis quò volunt currunt: & bubalos indomitos, qui iugum aratri excutiunt. At ego iugum captiuitatis per Aſſyrios veſtro collo impoſui, cogoque incedere & currere per petras & rupes, quaſi mancipia in Babylonem. Ergo non eſtis equi effrænes, ſed frænati; non bubali indomiti, ſed domiti & capiſtrati. Verùm hæc expoſitio multa ſubaudit & ſupplet, quæ in textu non habentur. Quocirca prima & ſecunda expoſitio magis planæ ſunt & genuinæ.

Quintò, Septuag. hæc omnia de equis, non de bubalis accipiunt. Vertunt enim, *ſi perſequentur in petris equi, ſi tacebunt ad feminas?* Hebr. enim יְחָרוֹשׁ *iacharos*, & arare, vt vertit Noſter; & tacere, vt vertunt Septu. ſignificat. Rurſum ipſi pro בַּבְּקָרִים *babbekarim*, id eſt, in bobus, videntur legiſſe בַּנְּקֵבִים *bannekebim*, id eſt in feminis, ad feminas: vtrobique enim Hebraicæ literæ ſunt ſimiles. Alludunt ad id quod v. 7. verterunt, *auferetur hinnitus equorum ex Ephraim*, pro quo Noſter vertit, *auferetur factio laſciuientium*. Porrò verſionis Septuag. hunc ſenſum dat Theodoret. Sicut equi ad equas quas proſpexerunt non tacent, ſed adhinniunt: ſic hoſtes Aſſyrij in vos, ô Iſraelitæ, expeditiſſimo impetu & clamore, quaſi hinnientes ad prædam, irruent & graſſabuntur. Tropol. S. Hieron. per equos accipit dæmones, qui formidant viros, inſaniunt in feminas, id eſt, homines molles & effeminatos. *Quando*, inquit, *virilem viderint animum & Dei fortitudine roboratum, non audent accedere, quando verò effeminatam mentem, vnguentis ac delicijs eneruatam, & in muliebrem verſam mollitiem, ſtatim inſaniunt, & ſe tenere non poſſunt, & geſtiunt ad libidinem.* Vnde Arabicus vertit, *qui currere nimis faciunt equos in tædio, vt ſileant* (quieſcant) *à feminis.*

A

CONVERTISTIS IN AMARITVDINEM IVDICIVM, ET FRVCTVM IVSTITIÆ IN ABSINTHIVM] *Iudicium* & *iuſtitia* Primò, hîc propriè accipi poſſunt, q. d. Peruertitis iura & iuſtitiam in iudiciis, abſoluendo diuites nocentes ob munera, & pauperes innocentes condemnando. Hoc enim taxauit c. 4. 1. Secundò, generatim pro eo quod æquum & iuſtum eſt, q.d. Pro æquo facitis iniqua, pro iuſto iniuſta & impia, pro honeſto inhoneſta, putà pro virtute vitia & ſcelera.

B

QVI LÆTAMINI IN NIHILO] Hebr. *in non verbo*, id eſt, *in non re*, in nihilo, *in eo quod non eſt aliquid*, vt vertit Pagnin. Sed Symmach. ἀλόγως, id eſt fruſtra, abſque ratione & cauſa. q.d. Qui exultatis in veſtris idolis, quę ſunt res nihili, aut in vanis fluxiſque opibus & voluptatibus, ac præſertim in potentia huius ſæculi veſtroque robore ac viribus, dicentes: VERS. 14.

NVMQVID NON IN FORTITVDINE NOSTRA ASSVMPSIMVS NOBIS CORNVA?] id eſt vires, animos & robur, quibus remp. tueamur & hoſtes inuadamus. Ita ſuperbi vires, quas à Deo acceperunt, imò quas non habent, ſibi arrogant. Humiliùs & veriùs Pſaltes pſal. 43. 6. *In te*, ait, *inimicos noſtros ventilabimus cornu, & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis*, in nos. Eſt metaphora à

C

tauris, quorum audacia & robur eſt in cornibus. Vnde tauro rhinocerotem comparans Martial. in Amphith. ſic ait:

Namque grauem gemino cornu ſic extulit vrſum,
Iactat vt impoſitas taurus ad aſtra pilas.

Sic Horatius ait vinum addere cornua, id eſt, animos vireſque, timido & pauperi. Nam l. 3. ode 21. alloquens amphoram:

Tu, ait, ſpem reducis mentibus anxijs
Vireſq̀ue, & addis cornua pauperi.

Sic Plautus ait, *Cornutam beſtiam petis*, id eſt, laceſſis animoſum & paratum vlciſci. Et Moſes Deuter. 33. 17. de Ioſeph ait: *Cornua rhinocerotis cornua illius: in illis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ.* Porrò, quia opes dant animos vireſque, ſuntque quaſi cornua diuitum; hinc per *cornua*

D

aliqui cum Chaldæo hîc intelligunt ſubſtantiam & diuitias.

Tropol. peccator lætatur in nihilo, id eſt, in rebus friuolis & euanidis. Hinc peccatum vocatur nihil: Primò, quia ipſum eſt res nihili, id eſt vana, & nullius pretij vel momenti. Secundò, quia citò voluptas eius tranſit & euaneſcit. Vnde Pſaltes pſalm. 75. 6. *Et nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis.* Tertiò, quia peccatum peccatorem ducit ad nihil, id eſt, ad interitum & mortem, tum præſentem, tum æternam. Quartò, peccatum eſt nihil in genere moris & virtutis, quod eſt bonum morale: peccatum enim non eſt bonum, ſed malum moralè. Quintò, quia peccatum eſt priuatio boni: priuatio autem non eſt ens poſitiuum, ſed negatiuum, putà nihil. Sextò, quia peccatum priuat Deo, qui eſt omnia & omnium opifex, ſine

Mor. peccator lætatur in nihilo ob ſeptem rationes.

quo factum eſt nihil : cùm ergo peccatum & peccator ſit ſine Deo, ſequitur ipſum eſſe nihil in genere moris. Audi S. Auguſt. in Soliloq. c. 3. & 4. *Nihil eſt mors: nam per ipſam ad nihilum tendimus, dum nos nihil facere per peccatum non formidamus. Et iuſtè quidem hoc Domine: nam digno facti recipimus, dum ad nihilum deuenimus tamquam aqua decurrens: quia ſine te factum eſt nihil, & nos faciendo nihil, facti ſumus nihil: quia ſine te ſumus nihil, per quem facta ſunt omnia, ſine quo factum eſt nihil. Væ mihi miſero toties annihilato: quia tu verbum per quod facta ſunt omnia, & ego ſine te, ſine quo factum eſt nihil.* Et cap. 5. *Miſer factus ſum, & ad nihilum redactus ſum, & neſciui: quia tu es veritas, & ego non eram tecum. Ad nihilum duxerunt me iniquitates: quia tu es Verbum per quod facta ſunt omnia, ſine quo factum eſt nihil: &* B *ideo ſine te factus ſum nihil: quia eſt nihil, quod ad nihilum ducit. Quæcumque per Verbum facta ſunt, valdè bona ſunt. Quare bona ſunt? quia omnia per verbum facta ſunt; & ſine ipſo factum eſt nihil: quia nihil bonum ſine ſummo bono eſt; ſed malum eſt, vbi non eſt illud bonum, quod vtique nihil eſt: quia nihil aliud eſt malum, quàm priuatio boni: ſicut nihil aliud eſt cæcitas, quàm priuatio luminis. Malum ergo nihil eſt: quia factum non eſt: ſed qualiter malum eſt, ſi factum non eſt? Quia malum priuatio boni eſt, per quod factum bonum eſt: eſſe ergo ſine Verbo, malum eſt: quod eſſe non eſt: quia ſine ipſo nihil eſt. Separare ergo à Verbo, eſt eſſe ſine via, ſine veritate, ſine vita; & ideo ſine ipſo nihil, & ideo malum quia ſeparatur à Verbo, per quod facta ſunt omnia valdè bona. Separari autem à Verbo per quod omnia facta ſunt, nihil aliud eſt, quàm deficere,* C *& à facto tranſire in defectum: quia ſine ipſo eſt nihil. Quoties ergo à bono deuias, à Verbo te ſeparas: quia ipſum eſt bonum: & ideo nihil efficeris, quia ſine Verbo es: ſine quo factum eſt nihil.* Et paulò pòſt: *Si ergo nihil fui cùm ſine te fui, quaſi nihil fui, & velut idolum quod nihil eſt, quod quidem aures habet, & non audit; nares habet, & non odoratur; oculos habet, & non videt.* Sic Ezechiel de Tyro peccatrice ait cap. 36. *Ad nihilum deducta es, & non eris in perpetuum.* Et de eius rege ſuperbo c. 28. 20. *Nihil factus es, & non eris in perpetuum.* Et Apoſt. Galat 6. 3. *Si quis*, ait, *exiſtimat ſe aliquid eſſe, cùm nihil ſit, ipſe ſe ſeducit.* Septimò, propriè & phyſicè peccatum eſt nihil, quia adhæret & lætatur in creaturis eaſque opponit & anteponit creatori: creaturæ autem ſi cum creatore comparentur, ſunt vmbræ rerum, non veræ res, ideòque ſunt nihil,

Solus Deus eſt, creaturæ ſunt vmbra rerum.

D Dei enim eſſentia & nomen eſt, *Ego ſum qui ſum.* q. d. Ego ſum qui ſolus habeo verum, plenum, ſolidum, æternum & immenſum eſſe: creaturæ verò à me participant vmbram tantùm huius veri eſſe, quia eſſe ipſarum tam eſt exile, diminutum, breue, fugax, inſtabile & caducum, vt ſi cum meo eſſe comparentur, potiùs dicendæ ſint non eſſe, quàm eſſe. Conſequenter creaturę ſicut non habent verum eſſe, ſic nec habent verum bonum, ſed vmbram tantùm boni: ens enim & bonum conuertuntur: quale ergo & quantum eſt eſſe, tale & tantum eſt bonum, quod intima entia eſt proprietas. Hinc Chriſtus: *Quid*, inquit, *me dicis bonum? nemo bonus niſi ſolus Deus.* Luc. 18. 19. q. d. Tu cenſes me eſſe merum hominem, non Deum: noli ergo me vocare bonum; quia vera bonitas, ſicut & vera entitas, non homini, ſed ſoli competit Deo. Hinc & Philoſophi docent,

A Deum in nullo eſſe prædicamento: quia prædicamenta ſunt ſeries rerum dumtaxat creatarum. Deus ergo hæc omnia tranſcendens, ſolus vnum verumque ſubſtantiæ rerumque omnium prædicamentum conſtituit, cuius reſpectu noſtra prædicamenta, omneſque res eis contentæ, ſunt tantùm vmbræ, imò nihil. Quod dixi de bono, idem dico de veritate, ſapientia, potentia, iuſtitia, ſanctitate, aliiſque attributis. Hæc enim in Deo habent verum eſſe, in creaturis vmbram eſſendi dumtaxat. Quocirca Deus in Script. vocatur *ſolus ſapiens*. Rom. 16. 17. *ſolus potens*, 1. Timoth. 6. 15 *ſolus immortalis*; ibidem v. 16 *ſolus Dominus*, Iſaiæ 37. 20 *ſolus bonus, ſolus præſtans, ſolus iuſtus*, 2 Machab. 1. 24. *ſolus pius*, Apoc. 15. 4. *ſolus glorioſus*. 1 Corinth. 1. 17. quia ipſe ſolus habet ve- B ram, plenam, increatam & immenſam ſapientiam, potentiam, bonitatem, &c. Peccator ergo, quia in creaturis delectatur, non in creatore, hinc delectatur in vmbra, in nihili, non in ente vero: ſed quia hæ vmbræ creaturarum in huius vitæ caligine homini cæco magnæ apparent, perinde vt occidente ſole magnæ altæque cadunt de montibus vmbræ; hinc vmbras haſce ipſe admiratur & ſectatur inſtar canis Æſopici, qui viſa vmbra carnis in aqua, eam inuaſit (vtpote quæ maior carne apparebat in aqua) itaque carnem amiſit, nec vmbram obtinuit. Eia Domine, aſpiret dies tuæ claritatis æternæ, & inclinentur vmbræ huius caliginis, vanitatis & mortalitatis. Eia Domine, diſpelle tenebras noſtras, illumina oculos noſtros, vt non vmbras honorum, opum C & deliciarum, quæ quaſi præſtigiæ in terra aciem mentis noſtræ præſtringunt, ſed ipſos veros honores, opes & delicias, quas in cælis diligentibus te abſcondiſti & præparaſti ab æterno, fixo obtutu intueamur, amemus & ambiamus. Amen.

Nota. Peccatum hebr. vocatur אָוֶן *aven*, quod multa ſignificat, ſcilicet mendacium, vanitatem, iniquitatem, laborem, fatigationem, afflictionem, idolum, nihil & nihilum. Hæc enim omnia in ſe reuera habet, imò reipſa eſt peccatum. Rurſum אָוֶן *aven* per craſin eſt אוֹן *on*, id eſt dolor, nimirum peccatum in ſe contrahit paritèque omnem dolorem. Inſuper אָוֶן *aven* per craſin eſt אֵין vel אַיִן id eſt, *en* vel *ain*, hoc eſt *non*, ſiue negatio entis omniſque boni. Hoc enim eſt peccatum, vti iam oſtendi, *Aven* ergo eſt *benoni*, hoc eſt, peccatum eſt filius, imò & pater do- D loris.

Gentem] Aſſyrios, qui vaſtent Samariam; & Chaldæos, qui vaſtent Ieruſalem, itaque totam Chananæam: huius enim terminus Aquilonaris eſt Emath, Meridionalis eſt torrens Ægypti, putà riuus ex Nilo deriuatus de eremo veniens, qui Iudæam diuidit ab Ægypto, & inter Rinocoluram & Peluſium in mare influit. Vnde alibi ſæpè vocatur torrens Ægypti, aliquando torrens deſerti, aliquando fluuius turbidus, id eſt Nilus, quia ex eo oritur & profluit; ita S. Hier. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. & Arias. Alij tamen, vt Theodor. Vatabl. à Caſtro per gentes ſolos Aſſyrios accipiunt: cenſent enim hic agi tantùm de Samariæ & decem tribuum excidio, atque alludi ad robur & potentiam Ieroboam regis Iſrael, ſub quo prophetauit Amos. Hiſce enim verbis obterit eius animos & vires, de VERS. 15.

quibus

quibus dicitur 4. Regum 14. 28. *Reliqua autem ſermonum Ieroboam, & fortitudo eius qua prœliatus eſt, & quomodo reſtituit Damaſcum & Emath Iudæ in Iſrael, nónne hæc ſcripta ſunt*, &c. Et v. 25. *Ipſe reſtituit terminos Iſrael ab introitu Emath vſque ad mare ſolitudinis.* Huic præfidentiæ & robori Ieroboam & Iſraelis opponit ſe Deus per Amos, dicens totidem verbis, ſed antiſtrophis: Ecce ego adducam Aſſyrios qui vaſtent Iſrael, ab Emath vſque ad mare ſolitudinis, imò vlteriùs vſque ad riuum A Ægypti, & tunc videbunt quàm infirma fuerit eorum firmitas, quàm inaoe robur, quàm vana & falſa præuideoria, cùm eorum virtus in debilitatem, gloria io contumeliam, iactantia in gemitus & lamenta tranſibit. Vtraque ſententia ita concilianda eſt, vt dicamus Prophetam primariò agere contra Samariam & decem tribus, ſecundariò contra Ieruſalem & Iudæos, vti initio capitis oſtendi. Quænam ſit Emath dixi v. 2.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Amos Primò, locuſtam depaſcentem terram Iſrael. Secundò, ignem in illam immitti, ſed vtramq; plagam deprecans precibus ſuis auertit; videt Tertiò, Deum deponere trullam ſuæ curæ & prouidentiæ, quæ incruſtare & conſeruare ſolebat murum Iſraelis, indeq; Iſraelem ruere in interitum. Rurſum v. 10. Amaſias accuſat Amos apud Ieroboam, quaſi ſeditioſum, eíque ſuadet vt in Bethel non prophetet; ſed redeat in Ieruſalem. Cui reſpondet Amos, ſe non eſſe Prophetam, ſed armentarium, à Deo tamen iuſſum prophetare in Bethel: quòd eùm impedire velit Amaſias, ex Deo intentat illi vxoris ſtuprum, liberorum necem, expilationem, exilium, totíque Iſraeli captiuitatem & excidium.

Verſ. 1. HÆc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.

2. Et factum eſt: cùm conſummaſſet comedere herbam terræ, dixi, Domine Deus propitius eſto, obſecro quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt?

3. Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: Non erit, dixit Dominus.

Verſ. 1. ECCE FICTOR LOCVSTÆ] *Fictor*, id eſt figulus, plaſtes & formator locuſtarum: hoc enim ſignificat Hebr. יֹצֵר *iotſer*. Alij legerunt aliis punctis יֵצֶר *ietſer*, id eſt figmentum, plaſma. Vnde Chald. vertit, *ecce creatio locuſtarum*; Septuag. *ecce fœtus locuſtarum*; Tigurina, *ecce examen locuſtarum*. q. d. Vide Deum quaſi plaſten, fingere & formare ingens exameo locuſtarum, ipſumque examen ab eo iam formatum & productum iouadere terram Iſrael. Solus Arias vertit, *fingens exactorem*.

Porrò Hebr. גֹּבַי *gobe* ſignificat locuſtas, eò quód eleuent & exaltent pedes, à rad. גָּבָה *gaba*, id eſt exaltauit: *gobe* ergo: q. d. Gibboſi (&, vt Itali dicunt *gobi*) cruribus. Iam *gobim* plurale, in regimine habet *gobe*. Eſt enim hic quaſi regimen genitiui, nimirum, *locuſtæ in principio*, id eſt, locuſtæ principij, hoc eſt, primi temporis germinantis: tunc enim locuſtæ teneram herbam & germen, quo mirè delectantur, depaſcentes, ingens ſatis campiſque damnum inferunt. Nota. Prophetæ non tantùm per verba, putà per locutionem internam, excipiebant & audiebant oracula Dei, ſed ſubinde etiam videbant ideas, vel ſpecies quaſdam oculis, aut potiùs imaginationi ſuæ obiectas, per quas quaſi per ſymbola edocebantur à Deo de futuris rerum euentis. Hæ enim ſpecies ſignificabant, & ſymbolicè repræſentabant res futuras, vel arcanas. Sic Ieremias c. 1. 11. & B 13. vidit virgam vigilantem, & ollam ſuccenſam; per quæ ſignificabatur Nabuchudonoſor, qui quaſi virga percuſſurus, & quaſi olla accenſa combuſturus erat Hieroſolymam. Sic Ezechiel c. 1. vidit currum cherubicum, quaſi ſolium glorioſum iudiciis & vindiciis Dei. Sic Iſaias c. 7. 20. vidit nouaculam acutam, quæ reprætentabat Aſſyrios, qui quaſi nouacula raſuri erant terram Iſrael. Pari modo Amos hîc vidit fictorem quemdam & plaſten, qui agmina locuſtarum fingeret & formaret, vti figulus fingit vaſa vel animalia ex luto, Iam fictor hic eſt Deus, qui omnium animalium rerumque eſt creator & plaſmator: hoc enim ſignificat Hebr. יֹצֵר *iotſer*. Hic ergo C examina locuſtarum, id eſt innumeros milites Aſſyrios, producit, & per turmas educit, vt terram decem tribuum depaſcantur & deuaſtent. Locuſta enim habet ſpeciem militis armati; volentis inſilire in hoſtem. Similes locuſtas vidit Ioël c. 1. 4. & 5. Iohannes Apoc. c. 9. 1. & 2. vbi multa de iis dixi, quæ proinde hîc non repetam. Porrò Lyran. Clarius, Vatabl. & Arias, locuſtas hîc propriè accipiunt, quaſi Deus famem & ſterilitatem, ex frumenti corroſiooe futura à locuſtis, minetur Iſraeli; hoc non eſt improbabile: ſub his tamen potiùs ſymbolicè intelligit Aſſyrios, qui populum corroſerunt, id eſt occiderunt, vel captiuarunt. Vnde Propheta eius clade ingemiſcens, ait v. 2. *Domine Deus propitius eſto, obſecro: quis ſuſcitabit* D *Iacob, quia paruulus eſt?* id eſt, ad paucitatem redactus; ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupert. Haymo, Dion. & alij paſſim.

Moral. Nota τὸ *fictor*, ſignificare Deum artem & curam ſuam iotendere in locuſtis efformandis, ſicut figulus omnem cogitationem & induſtriam adhibet in excogitando & effingendo vaſe figlino. In hiſce enim animalculis elucet ars & potentia diuina, *nec in vllo magis quàm in his tota natura eſt*, ait Plinius l. 11. c. 2. Nimirum locuſta, apis, muſca, &c. ſi naturam, organa, membraque omnia ſpectes, magnum mirumque eſt Dei opus *Moral. Deus fingit pœnam commenſam culpæ.*

& artificium: ſin vſum conſideres, multo eſt malus. Nam Deus quaſi mirus artifex, locuſtas & muſcas ita fingit & format, vt per eas domet tyrannos & reges potentiſſimos (vti Pharaonem) ac grauiſſima eis inferat ſupplicia. Hoc eſt quod ait per Ieremiam c. 18. 11. *Ecce ego fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: fingo*, id eſt excogito & firmo ita appoſitè, vt malum & pœna ad amuſſim culpæ veſtræ reſpondeat, eamque ſuo modo & modulo adæquet: ſicut iudex excogitat ſupplicium ſceleri latronis congruum & commenſum; vide Tertull. lib. 2. contra Marc. c. 24. Sciant ergo coloni, ſciant ciues, cùm grando vuas percutit, cùm aurugo ſegetes afflat, cum tonitru & fulmen agros ſiderant, cùm locuſtæ, erucæ, bruchi, &c. ſata depaſcuntur, ea à Deo immitti: Deus enim horum omnium eſt factor & fictor. Quocirca ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum faciunt verbum eius, vt ad eius nutum feriant peccatores. Itaque procellis hiſce & creaturis non indignentur mortales, vti faciunt ſtolidi canes, qui lapidem quo appetiti ſunt inſectantur & mordent, non hominem iacientem: ſed ad creatorem & vindicem, qui eas fingit & format, oculos conuertant: ab eo veniam & indulgentiam ſcelerum humili confeſſione efflagitent. Qui enim ipſi obſtrepit & obmurmurat, maiorem in ſe eius iram prouocat: *Nam cùm culpa ſua feriri ſe denegat, quid aliud quàm iuſtitiam ferientis accuſat?* ait S. Gregor. libr. 32. Moral. c. 5. Cogitet ergo illud S. Pauli Rom. 9. 20. *Numquid dicit figmentum ei qui ſe finxit? Quid me feciſti ſic?*

In principio germinantium serotini imbris] Id eſt, in principio veris, cùm omnia germinare ſolent per imbrem ſerotinum, id eſt vernum. Hebr. eſt, *in principio cùm aſcenderet ſerotinus*, ſcilicet imber vernus, qui prima educit & creſcere facit germina. Matutinus enim imber Hebræis eſt, qui manè, id eſt tempore ſementis, depluit in Octobri, vt ſemina riget, ſoluat & radicet in terra. Serotinus eſt, qui ſerò, id eſt, tempore ariſtarum & meſſis, depluit in vere, vt ariſtas granis impleat, fœcundet & maturet. Aut potiùs, hunc ſerotinum explicat, dum ſubdit: *Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.* q. d. Serotinum imbrem intelligo eum, qui poſtquam prima herba & gramina luxuriantia detonſa eſſent pro fœno, ad alendos equos regios, depluit, fecitque vt detonſa herba repullularet & recreſceret, ac in culmos ſpicaſque euaderet. Senſus eſt, q. d. Deus has locuſtas, id eſt Aſſyrios, finxit & emiſit in terram Iſrael tempore verno, id eſt, illo quo res Iſraeliticæ à cladibus reſpirare, vernare, proſperari, & in ſegetem ingentem creſcere incipiebant, adeò vt Iſraelitæ regi Aſſyriorum monarchæ tam potenti rebellare auderent; Ita S. Hieron. Pro *ſerotinus* hebr eſt לֶקֶשׁ *lekeſc*, quod propriè ſignificat imbrem ſerotinum: hunc enim ſignificat מַלְקוֹשׁ *malkoſc*, vti omnes Hebræi fatentur, quod ab eadem radice deſcendit, imò idem eſt cum *lekeſc*. Pagnin. tamen *lekeſc* vertit, *herba ſerotina*. Tigurina, *herba renaſcens & repullulans*: per quam Vatabl. accipit fœnum autumnale, ſiue *cordum*, putà herbam quæ in pratis, poſtquam illa falce demeſſa ſunt, ſuccreſcere ſolet, eſtque apprimè commoda ouibus; ſicut vice

A verſa fœnum vernum commodum eſt equis. q. d. Locuſta hæc inuolauit in fœnum autumnale quo paſci ſolent oues, illudque depaſta magnam famem & cladem intulit ouibus. Alij, vt Clarius, meliùs per herbam ſerotinam accipiunt, non autumnalem, ſed vernam, eam nimirum, quę poſt primam graminis luxuriem & copiam receſſa eſt ad alimentum equorum regiorum mox repullulauit, ac in ſpicas & culmos ſuccreuit: & ſic hęc verſio cum noſtra in idem redit. Senſus enim eſt. q. d. Deus finxit locuſtas in principio germinationis, quæ poſt demeſſionem in pabulum equorum regiorum factam, rurſum imbre ſerotino repullulauit in culmos, ac tunc illam inuadens locuſta radicitùs depaſta eſt.

Allegor. S. Cyrill. in Zachar. c. 10. & S. Hie-
B ron. in Iob 28. pluuia matutina fuit lex vetus data per Moſen, qui ſemina iacta per patres legis naturæ germinabant: ſerotina verò eſt lex noua data per Chriſtum, qua ſemina legis veteris germinantia maturuerunt, & ad perfectionem perducta ſunt.

Et ecce serotinus post tonsionem regis] Ita legendum cum Romanis, non, *poſt tonſorem gregis*, vti legunt nonnulli: ſicque explicant q. d. Locuſtæ hæ de more eo tempore enatæ ſunt, quo deplouente imbre ſerotino ſegetes (quas depaſcantur) ſuccreuerunt, & quo pariter tonderi ſolent oues, ſcilicet ſub æquinoctium vernum, *in quo oues neque frigus, ſi lanam detraxeris, neque æſtum, ſi nondum detonderis, ſentiant*, ait Columella lib. 7. c. 4. Verùm legendum eſt, *poſt tonſionem regis*, non *gregis*. Hoc enim ſignificat Hebræū
C אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ *acher ghizzi hammelech*. Secundò, Septuag. pro ז legentes affine ג, ſcilicet pro גִּזֵּי *ghizzi* גג *gog*, verterunt, *& ecce bruchus vnus Gog rex*, vel, vt Complut. *in Gog regem*, nam pro אַחַר *achar*, id eſt *poſt*, legerunt אֶחָד *achad*, id eſt, *vnus*, atque *lekeſc*, quod priùs verterant *ſerotinus*, æquè ac Noſter & alij, hîc vertunt *bruchus*: forte pro *lekeſc*, legerunt לֶקֶק *leket*, id eſt ligurio, qui omnia lambit & lingit, qualis eſt bruchus. Videntur ergo Septuag. bruchi innumerabilem multitudinem, Gog genti ſæuiſſimæ comparaſſe, quæ terram Iudæam vaſtatura deſcribitur, ait S. Hier. Septuag. ſequitur Arabicus Antioch. qui vertit, *oſtendit mihi Dominus, &* (quòd) *ipſe veniens cum pullis* (paruulis) *locuſtæ, adueniens, currens. Et hæc eſt quæ iuit in terram Og regis Baſan, ad comedendum herbam eius.* Et viciniùs Arabicus Alexandr. *locu-*
D *ſta congregata eſt, & efferuet* (ebullit) *de valle prima in principio hiemis, & ignis venit in fine æſtatis: & ipſe eſt Gog rex.* Tertiò, Aquila pro *ghizzi* perperam legens עַזָּה *aza*, id eſt *Gaza*, vertit, *ecce ſerotinus poſt Gazę regem.* Quartò, S. Hieron. in comment. vertit, *ecce poſt ſerotinum tonſor (ſiue tonſura) regis*, ſicque explicat: *Oſtendit*, inquit, *Dominus Sennacherib regem Aſſyriorum cum infinita exercitus multitudine, inſtar locuſtæ vniuerſa tondentis, eſſe venturum in principio imbris ſerotini, quando cuncta virent, & cunctarum rerum abundantiam pollicentur. Has autem locuſtas, quæ primo vere volitabant, bruchus innumerabilis ſequebatur, qui veniebat poſt imbrem ſerotinum, & appellabatur tonſor, vel tonſura regis, eò quòd vniuerſa vaſtauerit. Hunc tonſorem Iſaias cap. 7. 20. acutam nouaculam vocat:*

&

& ſtatim explicat vocatq́ue regem Aſſyriorum : nouacula igitur & tonſor regis, exercitus Chaldæorum eſt, qui in modum bruchi vniuerſa populatus eſt. A Locuſta ergo eſt Sennacherib cum ſuis agminibus: poſt quam ſequitur bruchus, id eſt, Nabuchodonoſor cum ſuis; qui relicta à Sennacherib vaſtauit; ita & Theodor. Remigius, Haymo, Albert. & Hugo. Aliter Rupert. & Ribera: Locuſta, aiunt, eſt Salmanaſar, qui decem tribus vaſtauit: bruchus eſt Sennacherib, qui duas tribus afflixit; ſed orante Ezechia rege, per angelum cæſa ſunt eius caſtra.

Verùm hæc omnia propriè ad decem, non ad duas tribus ſpectare, colligitur Primò, ex eo, quòd in Berhel, quæ erat decem tribuum, prophetabat Amos. Vnde v. 13. ab Amaſia inde iubetur egredi, & pergere ad duas tribus. Secundò, B quia v. 9. in tertia plaga comminatur regi Ieroboam & Iſraeli excidium: ergo prima vel ſecunda plaga nequeunt referri ad Sennacherib, qui duas tribus poſt excidium Ieroboam & Iſraelis afflixit. Tertiò, quia duas priores haſce plagas à ſe intentatas Deus placatus precibus Amos ſuſpendit & remiſit. Conſtat autem cladem à Salmanaſar & Nabucdohonoſor reipſa Iudæis fuiſſe inflictam, non autem ſuſpenſam, eamque fuiſſe integram & extremam; nam Salmanaſar decem tribus, Nabuchodonoſor duas euertit & abduxit. Denique in Hebr. & Latinis codicibus non habetur: *Et ecce poſt ſerotinum tonſor regis*, vt legit S. Hieron. ſed vice verſa *τὸ poſt* tranſponitur, dicturque: *Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.* Quæ verba ſenſum S. Hieron. non admit- C tunt, ſed eliſunt: ſignificant enim ſerotinum imbrem non ante, ſed poſt detonſam & demeſſam à miniſtris regis, pro eius equis herbam, eam feciſſe repullulare, ac tum in eam inuolaſſe locuſtam, vt eam depaſceret, eo ſenſu quem iam ſubiungo.

Dico ergo, hæc tantùm ad decem tribus ſpectare: illarum enim tres clades ab Aſſyriis inflictas, ſibi ordine ſuccedentes, totidem viſionibus præuidit ac prædicit hic Propheta. Vnde ter repetit: *Hæc oſtendit mihi Dominus.* Prima, quam hic deſcribit, inflicta fuit à Phul, qui primus è regibus Aſſyriorum Iſraelem inuaſit. Huic ergo ſingulæ huius prophetiæ & viſionis partes ex æquo reſpondent. Propheta eas conciſè enarrat, aut potiùs conuoluit. Accipe eas explicatas & adaptatas. Vidit Amos Primò, herbam primò germinantem & luxuriantem: illa ſignifica- D bat res Iſraelis efflorеſcentes. Secundò, vidit eam tonderi & demeti à rege: hic eſt Benadad rex Syriæ, qui valdè afflixit Iſraelem, eiuſque opes totondit & demeſſuit. Tertiò, *vidit ſerotinum poſt tonſionem regis*, hoc eſt, vidit herbam à rege Benedad demeſſam, per imbrem ſerotinum, id eſt ſubſequentem, repullulare & refloreſcere. Id factum tempore Amos, per Ieroboam filium Ioas regem Iſrael, qui ſuo robore & armis res Iſraelis afflictas reſtituit, vt patet 4. Regum 14. 25. Inde Quartò, vidit Amos in herbam repullulantem inuolare locuſtas à Deo formatas, eamq́ue depaſci. Id factum per Phul regem Aſſyriorum, qui regnum Iſraelis reſtauratum & reſtitutum à Ieroboam, inuaſit magno exercitu, regnante in Iſraele Manahem, ſub finem regni Oziæ regis Iuda. Quintò, Amos præuidens hanc locuſtarum, id eſt Aſſyriorum, irruptionem, precatur Deum, vt cladem hanc ab Iſraele auertat: precatur & impetrat. *Miſertus enim Dominus ſuper hoc, dixit: Non erit.* Id ita contigiſſe patet: nam Manahem ex tributo quinquaginta ſiclorum ſingulis capitibus indicto, dedit Phul mille talenta argenti, quibus acceptis Phul *reuerſus eſt, nec moratus in terra*, vt dicitur 4. Reg. 15. 20. ita à Caſtro quoad rem, licèt in modo non tam explicatè, nec tam adæquatè.

Et factvm est cvm consvmmasset (locuſta) comedere herbam terræ. *Cùm conſummaſſet*, id eſt, cœpiſſet conſummare: ſignificatur Vers. 2. enim actus inchoatus, non perfectus. Sic dicitur Lucæ c. 2. 21. *Poſtquam conſummati* (id eſt, cœpti ſunt conſummari) *dies octo*, id eſt die octauo. Senſus eſt, q. d. Cùm in viſione vidiſſem locuſtarum agmen incipere depaſcere terram Iſrael, adeò vt videretur eam omnino depaſturum, & intellexiſſem à Deo per hoc ſignificari, quòd exercitus Phul & Aſſyriorum planè expilaturus & vaſtaturus eſſet terram Iſrael, dixi ego Amos, tantam Iſraelis vaſtitatem futuram præuidens, & ingemiſcens: Domine Devs propitivs esto, obsecro, miſerere Iſraelis tui ita affligendi, & atterendi, eiuſque expilationem & ſtragem tantam auerte. Cauſam ſubdit: Qvis svscitabit Iacob, qvia parvvlvs est?] *paruulus*, ſcilicet Primò, numero, id eſt, paucus; Secundò, robore, quia infirmus & inualidus; Tertiò, opibus, quia pauper & miſer. Senſus eſt: Quis eriget Iacob, id eſt Iſraelem, ſi permittas Phul eum atterere, exhaurire & accidere? q. d. Niſi auertas, ô Domine haſce ſtrages Phul: populus Iſrael ab eo ita accidetur & minuetur, ita fiet paruulus, id eſt paucus, & modicus, vt inſtaurari nequeat, ſed intereat & pereat; ita S. Hieron. Dicit, *paruulus eſt*, non quòd iam eſſet: nam iam Iſrael per vires & arma Ieroboam recreuerat; ſed *eſt* ponitur pro *erit*. Dicit tamen *eſt*, quia in ſymbolo locuſtarum terram depaſcentium, ita eum paruulum, id eſt, certò expilandum & atterendum videbat Amos.

Misertvs Dominvs, dicit: Non erit] hæc Vers. 3. plaga locuſtarum quam vidiſti. q. d. Ego exoratus tuis & aliorum Prophetarum precibus, plagam hanc à me comminatam reuoco, faciamq́ue vt non veniat locuſta, id eſt Phul, qui vaſtet terram Iſrael. Ita contigit: quia vaſtationem imminentem auertit & redemit Manahem rex Iſrael, dando Phul mille talenta argenti, vt ſuperius dixi. Hic verum eſt iſtud Themiſtoclis apud Plutarch. in Apophtheg. *Periiſſemus pueri, niſi periiſſemus.* Perditus enim ad Deum confugiens, ab eo ſalutem & omne bonum impetrat; vti impetrauit Themiſtocles exul & profugus à Xerxe rege Perſarum, nuper hoſte ſuo, cùm eius opem implorans, ab eo magnis donis ornatus & ditatus eſt. Ita hic perditio Iſraelis præuiſa à Propheta mouit eum ad ardẽtes preces, quibus illi veniam opemq́ue ac dona Dei conciliauit.

4. Hæc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus: & deuorauit abyſſum multam, & comedit ſimul partem.

5. Et dixi: Domine Deus quieſce, obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? A

6. Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: Sed & iſtud non erit, dixit Dominus Deus.

Vers. 4. HÆC OSTENDIT MIHI DOMINVS. Hæc eſt ſecunda oſtenſio Dei; & viſio Prophetæ, qua vidit Deum iudicem mittere ignem in terram Iſrael, qui priùs abyſſum, id eſt, molem magnam aquarum, abſumpſit; deinde partem terræ ſelectam; ac pari modo reliqua omnia combuſſiſſet, niſi Amos precibus ſuis iram ignemque Dei ſtetiſſet & repreſſiſſet. Hoc eſt enim quod ait: ET ECCE VOCABIT IVDICIVM AC IONEM DOMINVS] Arabicus, *vocauit in iuſtitia ignem*: Syrus, *vocauit ad iudicandum in igne*, per ignem; ſic & Septuag. Eſt proſopopœia; tribuit enim B Deus hîc iudicio perſonam quaſi iudicis, aut lictoris, quaſi dicat, Deus iudicium, id eſt, ſententiam ſuæ condemnationis & vltionis quaſi iuſtum vindicem mittet ad ignem, quaſi ad tormentum, vt ſcilicet ignem exciiet, eoque conſumat terram Iſrael; & deuoret *abyſſum multam*; Tigurina, *abyſſum profundam*; Pagnin. *voraginem magnam*, id eſt populi, domorum & opum immenſitatem; *& partem*, id eſt portionem ſelectam & hereditariam; vnde & Chald. vertit, *hereditatem*, q. d. Deus ſæpiùs varijs ſuppliciis corripuit Iſraelitas, at cùm vidit illos non reſipiſcere, decreuit tandem rem ad ignem reducere, & obduratos concremare; ita Emmanuel, Mariana & alij.

C Secundò, Hebr. לָרִב *larib*, ſic verti poteſt cum Tigurina & Aria, *& ecce vocans ad litem*, vel *ad iurgium in igne Dominus*. q. d. Deus iuridicè citauit, & in ius ad ſuum tribunal vocauit terram Iſrael, prouocans ad ignem; atque illi litem intendit, vt ageret eam ream ignis, & ad incendium damnaret. Tertiò, Vatabl. vertit, *& ecce vocabat Dominus ad litigandum cum igne*, q. d. Vocabat Dominus ad ſeſe angelos miniſtros iuſtitiæ ſuæ, vt iudicio ſuo damnatos plecterent igne, hoc eſt incendio magno abyſſum multam, id eſt, multam terræ regionem, & partem, ſcilicet regiorum pratorum, abſumerent.

Quæres, quodnam fuit hoc iudicium ignis? D Reſp. Lyran. & Vatab. Deum immiſiſſe in terram Iſrael ignem propriè dictum, aut, vt alij, ingentem ſolis ardorem: qui abyſſum, id eſt mare Galilææ, ſiccaret, ac magnam frugum fructuumque partem torreret & perderet. Tale fuit incendium quod ſub Phaëthonte rege contigit tempore Moſi, vti notat Euſeb. in Chron. de quo multa fingunt & fabulantur Poëtæ.

Incendium Phaëthontis quod.

Audi Ciceronem lib. 2. Officior. *Phaëthonti*, inquit, *filio Sol facturum ſe eſſe dixit quicquid optaſſet, optauit vt in currum patris tolleretur: ſublatus eſt; atque is antequam conſtitit, ictu fulminis deflagrauit. Quantò meliùs fuerat in hoc promiſſum patris non eſſe ſeruatum?* Hinc dictus eſt Phaëthon ἀπὸ τοῦ φάως, id eſt à luce, & αἴθω, id eſt vro, ait Seruius in illud Æneid. 5.

Aurora m Phaëthontis equi iam luce vehebant.

Et Ouid. 2. Metamorph. fusè fabulam enarrans ait:

Tum verò Phaëthon cunctis è partibus orbem
Aſpicit accenſum, nec tantos ſuſtinet æſtus:
Et mox arbitrio volucrum rapiatur equorum.
Sanguine tum credunt in corpora ſumma vocato
Æthiopum populos nigrum traxiſſe colorem.
Tum facta eſt Libye raptis humoribus æſtu
Arida.
Arſit & Euphrates, Babylonius arſit Orontes.
Æſtuat Alphæus, ripæ Sperchiades ardent:
Quodque ſuo Tagus amne vehit, fluit ignibus aurum.

Et inferiùs Iouem fulmine afflantem Phaëthontem ita pingit:

Intonat, & dextra libratum fulmen ab aure
Miſit in aurigam, pariterque animaque rotiſque
Expulit, & ſæuis compeſcuit ignibus ignes
At Phaëthon rutilos flamma populante capillos
Voluitur in præceps, longoque per aëra tractu
Fertur.

Hoc eſt quod pater ei prædixerat:

Phaëthon pœnam pro munere poſcis.

Secundò, Arias per *ignem* accipit peſtem, quam ait Deum immiſiſſe Iſraeli, quæ abyſſum, id eſt magnam populi multitudinem, & partem optimatum & principum abſumpſerit.

Tertiò, S. Hier. Remig. Rupert. Hugo & Ribera, cenſent poſt cladem decem tribuum prima viſione Amos præſignificatam, hac ſecunda eius viſione præſignificari cladem duarum tribuum, & excidium ac incendium Hieroſolymæ infligendum à Nabuchodonoſor & Chaldæis; nam cap. præcedenti v. 1. & 12. ſignificauit Amos, ſe non tantùm contra Samariam & decem tribus, ſed etiam contra Sionem & duas tribus prophetare. Hæ enim deuorarunt abyſſum, id eſt, ingentem populi multitudinem & opum, quæ erat Hieroſolymæ (ipſe enim erat quaſi abyſſus & oceanus hominum) ac partem, id eſt templum: hoc enim erit pars & hereditas Dei, æquè ac vrbis ſanctæ. Sed huic expoſitioni obſtat Primò, quòd hoc capite directè contra decem tribus, non contra duas vaticinetur Amos, vti oſtendi v. 1. Secundò, quòd Amos orans hanc cladem precibus ſuis auerterit: conſtat autem eum non auertiſſe excidium Hieroſolymæ. Hoc enim de facto contigit, vbique reipſa inflictum eſt. Dices, Amos ſuis precibus impetrauit, vt hoc excidium ſarciretur, ſcilicet vt Iudæi poſt 70. annos Babylone redeuntes reſtaurarent Ieruſalem. Reſp. id non ſufficit. Nam Deus flexus precibus Amos, dixit. *Sed & iſtud non erit*: quæ verba ſignificant plagæ non reſtaurationem, ſed omnimodam ceſſationem & reuocationem: q. d. Plaga hæc à me comminata non eueniet, retinebo eam, ignem quem comminatus ſum, non immittam.

Quartò ergo & genuinè, iudicium hoc ignis in Iſraelem exercuit Deus per Theglatphalaſar regem Aſſyriorum, qui poſt Phul quaſi ignis ingenti ardore & ferocia inuaſit Iſraelitas, atque abyſſum multam, id eſt innumeram turbam populi, putà tribus Ruben, & Gad, ac dimidiam tribum Manaſſe humiliore loco trans Iordanem, quaſi in abyſſo ſitas, inſuper partem illam inſignem Iſraëlis cis Iordanem poſitam, putà tribus Nephthalim, Aſer & Zabulon, abduxit in Aſſyriam, 4. Reg. 15. 29. qui reliquas omnes pariter abduxiſſet, ac Samariam cum regno Iſrael euertiſſet, ni Deus flexus precibus Amos eius ardorem

rem inbibuiſſet, ac reliquias Iſraelis conſeruaſſet. ita à Caſtro.

Vocare iudicium ad ignem quid. Myſticè, Chriſtus iudex vocabit iudicium ad igneus, id eſt, ignem ad iudicium per hypallagen, vt ignis quaſi lictor ipſi in die iudicij alliſtat, & damnatos ab ipſo comprehendat, & conuoluat in tartara, iuxta illud pſalm. 69. 3. *Ignis ante ipſum precedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Et pſalm. 49. 3. *Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida.*

Audi S. Gregor. 33. Moral. c. 6. *Iudicium*, ait, *ad ignem vocatur, cùm iuſtitiæ ſententia ad pœnam iam æternæ concremationis oſtenditur. Et multam abyſſum deuorat, quia iniquas atque incomprehenſibiles hominum mentes concremat, quæ nunc ſe hominibus etiam ſub ſignorum miraculis occultant. Pars autem domus Domini comeditur, quia illos quoque gehenna deuorat, qui nunc quaſi in ſanctis actibus de electorum numero ſe eſſe gloriantur.*

7. Hæc oſtendit mihi Dominus: & ecce Dominus ſtans ſuper murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij.

8. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? Et dixi: Trullam cæmentarij. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Iſrael, non adiiciam vltrà ſuperinducere eum.

9. Et demolientur excelſa idoli, & ſanctificationes Iſrael deſolabuntur: & conſurgam ſuper domum Ieroboam in gladio.

Vers. 7. Hæc oſtendit mihi Dominvs] Eſt hæc tertia huius capitis viſio, qua Propheta videt Deum quaſi cæmentarium ſtare cum trulla in manu, qua murum Iſraelis oblinere & incruſtare ſolebat, pertæſum iam ſcelerum Iſraelis, deponere trullam, vt ſignificet ſe curam & tutelam Iſraelis, qua eum ſuis legibus, fide & cultu quaſi muris, quos ſua ope & defenſione quaſi trulla & calce oblinere & roborare ſolebat, ob eiuſdem idololatriam & crimina deponere & abiicere; itaque eum reſignare, & tradere Aſſyriis, qui eum ferro flammaque vaſtent; ita S. Hier. Remig. Haymo, Hugo, Lyran. Ribera, Fernandius in viſion. c. 32. & alij. Vbi Nota, maximæ Dei iræ pœnæque ſignum eſſe, cùm ipſe à repobl. vel ab anima cuiuſque abit, eam deſerit & derelinquit: hoc enim ipſo tradit eam hoſtibus, vtpote quibus illa ſine Dei auxilio reſiſtere nequit.

Svper mvrvm litvm] ideoque pulchrum aſpectu, & firmum robore. Hinc & aquila, ait S. Hieron. vertit ἀλείφων, id eſt ſtagnaturam, vel inunctionem, aut illitum, qua murus ſtagnatur, id eſt inungitur, illinitur, incruſtatur à cæmentario per trullam. Theodotion vertit, τηκόμενον, id eſt tabeſcentem. Hinc & Rupertus putat, Amos hîc prædicere excidium Hieroſolymæ per Titum & Romanos. Verùm obſtat quod ſequitur: *Et demolientur excelſa idoli*. Tempore enim Titi Iudæi non coluerunt idola. Agit ergo Amos de excidio Samariæ, poſt quinquaginta circiter annos futuro ſub Hoſee, anno ſexto Ezechiæ regis Iuda.

Nota. Murus litus eſt qui calce illinitur & incruſtatur, non tantùm vt ſit elegantior, ſed etiam, idque magis; vt perſeueret firmior contra nimbos & procellas. Muri enim malè illiti procellis quaſſantur, & finduntur, & tandem in ruinam eunt, iuxta illud Ezech. 13. 11. *Dic ad eos qui liniunt abſque temperatura, quòd caſurus ſit: erit enim imber inundans.* Trulla eſt inſtrumentum quo fabri lapides in fabrica componunt, ac calcem è vaſe hauriunt, & muro iniiciunt illinuntque. Murus ergo illitus trulla Dei, ſignificat Iſraelem dum à Deo oblinebatur & incruſtabatur, id eſt tegebatur, roborabatur & protegebatur, ſtetiſſe integrum & inuictum contra omnes hoſtium inſultus. Porrò trulla in manu Dei ſtantis ſuper, id eſt iuxta, prope (ſic enim dicitur Lucæ 4. 38. *Stans ſuper*, id eſt iuxta, *illam, imperauit febri*) murum, ſignificat peruigilem iugemque Dei in tuendo Iſraele curam ac prouidentiam. Sicut enim cæmentarius cum trulla aſtat parieti, ex quo pluuia calcem deiecit, vt damna ruinaſque omnes impacta trulla ſarciat: ita pariter Iſraeli ab olim hucuſque aſtitit Deus; ſed iam offenſus, & quaſi deſperans de reſtauratione tam ruinoſi muri, id eſt Iſraelis, ponit abiicitque trullam ſuæ curæ & protectionis, ſinitque eum ruere in interitum. Vnde ait, *Non adyciam vltrà ſuperinducere*, ſuperlinere trulla & incruſtare. Heb. *non adyciam vt pertranſeam eum*, ſcilicet cum oblinendo, ſarciendo & roborando. q. d. Non pertranſibo illum impunè, ſed puniam & occidam eum. Sic enim ait c. 8. 2. *Non adyciam vltrà vt pertranſeam eum.* Deus enim ſua clementia, condonatione & gratia, quaſi calce oblinit tegitque peccata, iuxta illud pſ. 31. 1. *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata*: hebr. *Beati dimiſſi præuaricatione, & tecti*, vel *operti peccato*. Cùm verò Deus calcem & trullam ponit, ſinit peccata cum peccatoribus quaſi aperta & hiantia, vt pateant pluuiæ & nimbis, id eſt, diuinæ vindictæ ac hoſtibus, à quibus deiiciuntur & aguntur in ruinam. Ita hîc Deus ponens trullam Iſraelis, hoc ipſo eum tradidit Aſſyriis. Significatur ergo hac depoſitione trullæ, vltima Iſraelis derelictio & ſtrages; ac extremum excidium illi infligendum à Salmanaſar anno 6. Ezechiæ regis Iuda. Vnde ſymbolicè Clarius, per trullam & calcem accipit flagella & clades Iſraeli impactas à Deo, vt reſipiſceret, & rectus in fide cultuque Dei conſiſteret. Has iam deponit Deus, quia eum obduratum & impœnitentem ſtatuit omnino deſerere, & hoſtili ferro ignique tradere & reſignare.

Secundò, pro *trulla* hebr. eſt אֲנָךְ *anac*, quod hîc tantùm repetitur. Rabbini & hebraizantes moderni vertunt, *perpendiculum plumbeum*, vel ſtanneum, aut *normam & amuſſim*, ad quam fabri ædificare ſolent, vt recta, æqualis & commenſa ſit fabrica & muri; ita R. Dauid, Lyran. Pagnin. Arias, Vatabl. vnde vertunt, *ecce Dominus ſtans ſuper murum perpendiculi, & in manu eius perpendiculum*; vel, vt Tigurina, *ecce Dominus conſtitit ſuper murum ad normam extructum, & habebat normam in manu ſua.* Quod eodem ſenſu, quem iam de trulla dedi, accipi poteſt, q. d. Dominus ponit, id eſt deponit, perpendiculum, ad quod ædificare & reſtaurare ſolebat murum Iſraelis, hoc eſt, Dominus deponit reip. & regni Iſraelis curam, ſinitque illud ruere. Alij tamen, vt Vatabl. & Arias, per perpendiculum accipiunt Dei iudicium,

cium, & iuſtæ vindictæ menſuram; quaſi dicat, Deus pro circulo & curuatura ſuæ miſericordiæ, applicuit Iſraeli perpendiculum ſuæ iuſtitiæ, vt cùm ex æquo pro ſceleribus puniat, vt deinceps non miſericorditer ei parcat, ſed iuſtè eum plectat; vnde Chald. vertit, *ecce Dominus conſiſtit ſuper murum iudicij, & coram illo erat iudicium. Et dixit Dominus: Quid tu vides Amos? & reſpondi, iudicium. Dixit ergo Dominus ad me: Ecce ego iudicium exercebo in medio populi mei Iſrael, non addam vltrà vt dimittam eis.*

Tertiò, Symmach. Syrus & Septuag. pro *trulla* hebr. *anach*, vertunt, *adamantem*. Aiunt enim: *& ſtabat ſuper murum adamantinum, & in manu eius adamas. Et dixit Dominus ad me: Ecce ego impono adamantem in medio populi mei Iſrael.* Hebr. enim *anach* nonnulli deducunt à radice נכה *nacha*, id eſt percuſſit, vt *anach* ſit idem quòd *percuſſor*, qui ſcilicet alia omnia percutit & confringit, ac à nullo alio percutitur & confringitur, qualis eſt adamas. Hinc adamas ſymbolum eſt duri iudicij, ac rigidæ, irreuocabilis & ineuitabilis vindictæ, æquè ac perpendiculum, de quo iam dixi. Idem ſignificat ſartago ferrea, quam vidit Ezechiel c.4.3. ſcilicet firmum Dei decretum euertendi Ieruſalem. Hoc enim opponit hic Iſraeli in ſceleribus ſuis obfirmato & obdurato. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit, *oſtendit quaſi hominem ſtantem ſuper arcem de lapide adamantino, & in manu eius lapis ex eo; & ego proijcio hunc lapidem in medio populi mei Iſrael, & non addam requirere eum, & peribit ſubſannatio.* Quare mirum eſt Arabicum Antiochenum pro adamante vertere *legem*, ſenſumque dare contrarium. Sic enim vertit, *& ecce ipſe murus ſtans ſuper reſpicientes. Et dixit mihi Dominus: Quid eſt hoc quod vidiſti? Et dixi: Eſt lex. Et dixit Dominus mihi: Ecce ego confirmo legem in medio populi Iſrael, & non adijciam declinare ab eo.*

Adamas ſymb. eſt Dei decretum rigidum.

Senſus ergo eſt q.d. Etiamſi animus, æquè ac mucro Iſraelis & Samariæ, ſit duriſſimus & adamantinus, ego tamen vt adamas longè durior & fortior, eum confringam & conteram. Significat ergo adamas, cuilibet potentiæ etiam adamantinæ oppoſitam Dei omnipotentiam & vindictã quouis adamante fortiorem, iuxta illud Zachar.7.12. *Et cor ſuum poſuerunt vt adamantem, ne audirent legẽ & verba, &c. & facta eſt indignatio magna à Domino exercituum, &c. Et diſperſi eos per omnia regna quæ neſciunt, & terra deſolata eſt*; ita Fernandez in Viſion.c.33. Simili modo Ezechiel c.3.7. cùm audiſſet à Deo: *Domus Iſrael attrita fronte & duro corde eſt*, audit illicò: *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum: vt adamantem & vt ſilicem dedi faciem tuam.* Malo enim nodo malus quærendus eſt cuneus, & mens ac facies adamantino malleo contundenda eſt; ita Theodor. Rurſum, adamas ſignificat rigidos, & ad miſericordiam inflexiles ſæuoſque Aſſyrios: hos enim impoſuit Deus Iſraeli quaſi malleos adamantinos, vt eum contunderent. Sic Ouidius l.4. Metamorph. dicit inferni aditus clauſos eſſe adamante, vel, vt Virgil.6. Æneid. columnis adamantinis: & Statius l.7. regiam Martis fores obſerat adamante: ac Horatius Marti dat loricam adamantinam, id eſt inuictam & omnia vincentem. Vide quæ de adamante dixi Ezech.3.9.

Audi & S. Hieron. hic ex Xenocrate: *Adamas, ait, ſui nominis lapis eſt, quem nos indomitum poſſumus appellare, eò quòd* Primò, *nulli cedat materiæ, ne ferro quidem. Nam ſi ponatur ſuper incudem, & grandi ictu feriatur mallei, antea incus & malleus vulnus accipiunt, quàm adamas conteratur.* Secundò, *Cùm ignis omnia domet, & vniuerſa metalla reſoluat, reddit adamantem duriorem, vt ne paruulum quidem angulum vis nimij ardoris obtundat.* Tertiò, *Vidi & in auro adamantem magnitudine milij, cumque vicinum conſumatur aurum longo vſu ac nimia vetuſtate, ſolus adamas non atteritur.* Quartò, *Nulla lima imminui poteſt, ſed è contrario limam terit, & quidquid atterit lineis ſulcat.* Quintò, *Hic lapis duriſſimus & indomabilis, ſolo hircorum cruore diſſoluitur, & miſſus in calidum ſanguinem perdit fortitudinem ſuam* (hoc tamen alij negant, vt dixi Ezech.3.) Sextò, *Eſt autem paruus & indecorus, ferrugineum habens colorem, & ſplendorem cryſtalli.* Septimò, *Quatuor adamantes genera deſcribuntur. Primus eſt Indicus: ſecundus Arabicus: tertius Macedonicus: quartus Cyprius, pro qualitate regionum plus vel minus duritiem poſſidentes.* Octauò, *Dicitur quoque in electri ſimilitudinem venena deprehendere, & maleficiis reſiſtere artibus.* Deinde hæc ſymbolicè applicans Chriſto: *Talis, ait, eſt Dominus & Saluator, qui cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit, &c. factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis. De quo Iſaias ſcribit cap.53. Non eſt ſpecies illi, neque decor: vidimus eum, & non erat pulchritudo: deſpectum & nouiſſimum hominum, virum dolorum, & ſcientem ferre infirmitatem. Hic ſtat ſuper murum adamantinum, id eſt, ſuper Sanctos & Apoſtolos ſuos, quibus donauit vt & ipſi adamantes vocarentur, & à nullo ſuperati dicerent: Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an perſecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Certus ſum, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque inſtantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Petrus quoque qui erat fortiſſimus adamas, portæ inferorum non præualuerunt aduerſus eum* (hac de cauſa Pontifices Romani geſtant crucem ex adamante, vt moneantur crucis Chriſti & S.Petri, ac vtriuſque fortitudinis adamantinæ, eamque imitentur.) *Hic vir & Dominus qui ſtat ſuper murum adamantinum, habet in manu ſua adamantem, quia niſi Dei teneatur manu, & illius valletur auxilio, omnem perdit fortitudinem, dicente Domino in Euang.* Iohan.10. *Nemo poteſt rapere de manu patris mei. Et in tantum robuſtus eſt, vt dicatur ad eum: Si tranſieris per ignem, flamma non comburet te,* Iſaiæ 45. *quantoque magis tentationibus tunditur, tanto fortior fit, & pro nomine Saluatoris inter flagella lætatur. Cumque à nullo ſuperari queat, ſolo mortiferæ libidinis calore diſſoluitur. Hæc enim ſanguinis hircorum & ipſius hirci dicitur eſſe natura, vt ſit ad libidinem calidiſſimus, & quod ignis edomare nequeat, ſolus illius diſſoluat tenor. Ponit ergo Dominus huiuſmodi adamantem in medio populi ſui Iſrael, &c. vt omnia hæreticorum myſteria, domumque Ieroboam, qui primus populum Dei ſeparauit, percutiat gladio atque ſubuertat.*

S. Petrus eſt adamas.

Hactenus S. Hieron. quem ſecutus Viegas in c.12. Apoc. comment.1. ſect.2. Adamas, ait, eſt Chriſtus in manu Patris: mucro adamantinus

eſt

eſt Eccleſia, ſuper quam eſt Chriſtus. Pater ergo Chriſtum quaſi adamantem in medio Gentium ac principum miſit, quem tamen nulla potentia frangere vmquam potuit, quam inuictam fortitudinem ipſe muro adamantino, id eſt, Eccleſiæ ſuæ communicauit, dicens S. Petro Eccleſiæ capiti: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam*, Matth. 16. 18.

Vers. 9. Et demolientvr, paſſiuè, & actiuè, id eſt; deſtruentur & deſtruent Aſſyrij,) excelsa idoli] *Excelſa*, intellige fana, & altaria idolis dicata, in quibus iis ſacrificabant. Hebr. *excelſa Iſaac; Iſaac*, id eſt Iſraelis, ſiue populi Iſrael, qui ab Iſaac & Iacob, prognatus eſt; ita Vatabl. vel, vt Clarius & R. Dauid, dicuntur *excelſa Iſaac* quòd in iis ad ſimilitudinem & memoriam Iſaac à patre Abrahamo immolati, filios ſuos idolis, vti Moloch, immolarent & concremarent. Melius Septuag. Arabicus, & Syrus *excelſa Iſaac*, vertunt, *altaria riſus*, vel deriſionis (Iſaac enim hebr. riſum ſignificat, & à riſu nomen accipit: quia naſcens riſum & gaudium ingens ſterilibus parentibus attulit) id eſt, ridicula & deridenda, hoc eſt, *excelſa idoli*, vt vertit Noſter. Idola enim hebr. vocantur *auen*, id eſt, res vanæ, leuiculæ, ludicræ; & *elilim*, id eſt deiculi, ſiue dij leuiculi & ridiculi. Sic Ierem. c. 10. 15. idolum vocat *opus riſu dignum*. Et cap. 51. 18. *Vana*, ait, *ſunt opera* (ſculptilia idolorum) *& riſu digna*. Quid enim magis ridiculum, quàm inanime idolum ex ligno, ære vel auro manu hominis efformatum, æſtimare & colere vt Deum, vt Numen, quod omnia cognoſcat, creet, gubernet? vide Baruch toto c. 6. Aliter Theodor. cenſet enim *aras riſus* dici, quòd
C idololatræ apud eas conuiuiis, hilaritati, riſibus, cantibus & luſibus vacarent, iuxta illud Exodi 32. 6. *Sedit populus manducare, & bibere, & ſurrexerunt ludere*.

Et sanctificationes Israel desolabvntvr] *Sanctificationes*, hebr. מִקְדְּשֵׁי *micdeſce*, id eſt, *ſanctuaria*, putà templa vitulis aureis in Dan & Bethel, aliiſque vrbibus conſecrata: quæ enim paulò antè vocauit *excelſa idoli* ab obiecto, hîc à ſubiecto vocat *ſanctuaria Iſrael*; ita Lyran. Vatabl. Arias & alij; licèt Septuag. vertant, *ſacrificia*, Chald. *ſacra*. Remig. Hugo & à Caſtro intelligunt ipſa idola, putà ipſos vitulos aureos. Verùm Hebr. *micdeſce* propriè ſignificat *ſanctuaria*, id eſt templa. Significat ergo, Aſſyrios combuſturos templa vitulorum & idolorum Iſraelis, in quibus Deum ad iram & æmulationem prouocauerat.

Et consvrgam svper domvm Ieroboam in gladio] q. d. Trucidabo poſteros Ieroboam, eiuſque ſtirpem regiam exſcindam. Ieroboam hîc non eſt filius Nabat, auctor regni, ſchiſmatis & idololatriæ: ſed alter eodem nomine, filius Ioas, nepos Iehu, pater Zachariæ. Id ita contigiſſe, patet: nam Zacharias filius Ieroboam, occiſus eſt à Sellum; qui regnum ab eius familia ad ſuam tranſtulit, 4. Reg. 15. 13. vti Iehu eius proauo interminatus erat Deus 4. Reg. 10. 30. ita S. Hier. Remig. Albert. Lyran. & alij. Quare minùs rectè, & nimis amplè Theodor. per *domum Ieroboam* accipit totum regnum Iſrael. q. d. Regnum Iſrael cum ſuo rege Hoſee exſcindam per Salmanaſar, anno 6. Ezechiæ regis Iuda. Nam Hoſee vltimus rex Iſrael, non fuit è domo & ſtirpe Ieroboam.

A Hæc enim iam exciſa erat in vltimo ex ea rege Zacharia.

10. Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Ieroboam regem Iſrael, dicens: Rebellauit contra te Amos in medio domus Iſrael: non poterit terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius.

11. Hæc enim dicit Amos: in gladio morietur Ieroboam, & Iſrael captiuus migrabit de terra ſua.

12. Et dixit Amaſias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Iuda: & comede ibi panem, & prophetabis ibi.

13. Et in Bethel non adiicies vltrà vt
B prophetes: quia ſanctificatio regis eſt, & domus regni eſt.

Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboam] Amaſias pontifex idolorum, putà vitulorum aureorum in Bethel, timens ne populus Iſrael oraculis & minis Amos perculſus idola abiiceret, & cultum veri Dei amplecteretur, itaque ſibi oblationes & victimæ vitulis offerri ſolitæ decederent, ipſeque pontificatu, fortè etiam vita, priuaretur; tamquam pſeudopontifex & pſeudopropheta: hac de cauſa accuſat Prophetā Amos apud Ieroboam regem, tamquam ſeditioſum & regni perturbatorem, quaſi qui populum à Ieroboam auocare, & ad ſceptrum Iuda traducere & reuocare molitetur. Ita faciunt hodie hæretici, & politici in Anglia, Hollandia, Bohemia, &c. qui Catholicos & ſacerdotes inſectantur, Vers. 10.
C eoſque apud Magiſtratus accuſant & calumniantur, reoſque perduellionis agunt, quaſi qui prætextu religionis reges & principes ſolio ſuo deturbare, aliosque reges & principes Catholicos inducere moliantur, & ad id plebem ſollicitent. *Rebellauit*, inquiunt, *contra te*, nouus hic *Amos*, &, vt Septuag. συστροφὰς, id eſt, *congregationes & coniurationes facit contra te*: omnes enim congregationes ad verbum Dei, & ad Miſſæ ſacrificium, æſtimant eſſe coniurationes contra magiſtratum & ſtatum politicum.

Hæc enim dicit Amos: In gladio morietvr Ieroboam] Mentitur pſeudopropheta. Non enim dixerat Amos: *In gladio morietur Ieroboam*, ſed, *Conſurgam ſuper domum Ieroboam in gladio*, ſcilicet occidendo, non ipſum Ieroboam, ſed eius filium Zachariam, vt dixi v. 9. Vers. 11.

D Et dixit Amasia ad Amos] Cùm videret Amaſias pſeudopropheta, regem Ieroboam ſuis criminationibus contra Amos non moueri, cumque vt Prophetam habere ac reuereri, aggreditur ipſummet Amos, leni oratione & adulatione ſuadens ei, vt relicta Bethel tranſeat in Iudam: Noli, ait, mihi hanc facere iniuriam, cùm ego tibi non ſim iniurius: noli inuadere parochiam & diœceſim meam, ego non inuado tuam: noli populum meum à me auocare, ego non auoco tuum. Ego pontifex & Propheta ſum in Iſrael & Bethel: tu ex Thecua vrbe Iudæ oriundus Iudæus es; vade ergo ad tuos Thecuitas, age Prophetam in Iuda: nil tibi cum meis Bethelitis. Hoc eſt quod ſequitur: Vers. 12.

Qvi vides, id eſt, ô videns, ô Propheta Amos, fvge in terram Ivda] q. d. Ego tamquam amicus tibi amico ſuadeo fugam, quia in Bethel & Iſrael,

Iſrael, vtpote vrbe & regione Idolorum, rex ipſe, cæterique omnes idololatriæ tibi parant inſidias, necemque machinantur. In Iuda verò ſecurus eris, ac in pretio & honore habeberis, vtpote Propheta Domini.

COMEDE ERGO IBI PANEM] Id eſt, ibi exerce munus prædicandi, ex eoque alimoniam & lucrum capta, vti ego capio in Bethel: q. d. Quietè & lautè ibi viue ex tua prophetia, ac ſine me pariter in Bethel pacificè & ſplendidè viuere ex meo ſacerdotio, oblationibus & victimis idolorum; nec mihi hanc offam tam pinguem è faucibus eripias, ita S. Hieron. Remig. & Lyran. Addit Arias, q. d. Fuge in terram Iuda, vt ibi habeas panem, ac euadas famem quam Iſraeli obuenturam vaticinatus es.

Vers. 13. ET IN BETHEL NON ADIICIES VLTRA VT PROPHETES, QVIA SANCTIFICATIO, hebr. מִקְדָּשׁ *micdaſc*, id eſt ſanctuarium, REGIS EST, ET DOMVS REGNI EST] q. d. Bethel eſt locus ſanctus dicatus vitulis aureis, in quo rex habet ſuum palatium, æquè ac templum & baſilicam, in quo eoſdem colit, quod eſt quaſi domus ſacra & ſanum totius regni, ad quod orationis & ſacrificij cauſa confluunt omnes Iſraelitæ ex toto regno decem tribuum. Bethel ergo eſt locus ſacer, quem rex ſuis idolis ſibique ſegregauit & ſanctificauit. Si igitur videat ipſe & populus te contra illud illiuſque Deos vaticinari, planè metuendum eſt, ne capiat & occidat te. Quare conſule tibi, & migra ex Bethel in Iudam; ita Remig. Albertus & Arias. Nota. Templa à regibus in palatio, vel iuxta palatium, aut alibi, pro toto regno regio ſumptu & magnificentia ædificata, dictæ ſunt baſilicæ, q. d. Regales, ſcilicet domus & delubra: *βασιλεὺς* enim Græcis eſt rex. Ita Conſtantinus Romæ palatium ſuum Lateranum in templum conuertit, indeque vocata eſt Baſilica Lateranenſis, & Conſtantiniana.

Secundò, Bethel erat ſanctuarium regis: quia à Ieroboam filio Nabat, primo rege Iſrael, in Bethel erecti ſunt vituli aurei, eiuſque templum erectum 3. Reg. 12. 32. ita Lyran & Arias.

Aliter S. Hier. per regem enim accipit Deum, putà Baal, ſiue Iouem, qui eſt *Rex hominumq́; Deûmq́;*, q. d. Bethel regi, id eſt Baal, eſt ſacra & dicata, ne ergo in illam Deum Iuda, vtpote alienum & contrarium, concionando inducas.

14. Reſponditque Amos & dixit ad Amaſiam: Non ſum propheta, & non ſum filius prophetæ: ſed armentarius ego ſum vellicans ſycomoros.

15. Et tulit me Dominus cùm ſequerer gregem: & dixit Dominus ad me: Vade, propheta ad populum meum Iſrael.

16. Et nunc audi verbum Domini: Tu dicis: Non prophetabis ſuper Iſrael, & non ſtillabis ſuper domum idoli.

17. Propter hoc hæc dicit Dominus: Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij tui, & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur: & tu in terra polluta morieris, & Iſrael captiuus migrabit de terra ſua.

A RESPONDITQVE AMOS, &c. NON SVM PROPHETA] Septuag. *non eram Propheta*, ſcilicet ex arte, inſtituto & profeſſione mea. q. d. Officium meum non eſt prophetare, ſed paſcere armenta: Dominus tamen ab iis me abripuit, vt hæc vobis prophetem & annunciem; quo peracto rurſum rediturus ſum ad mea armenta. Alij enim Prophetæ, ſiue prædicatores, à puero vel à Deo, vel à parentibus, vel ab aliis Prophetis & prædicatoribus inſtituebantur & docebantur prophetare, id eſt prædicare: Amos verò à nullo fuerat inſtitutus, nullas eiuſmodi ſcholas frequentarat, ſed ab armentis ſubitò raptus eſt à Deo, factuſque Propheta; ita S. Hieron. Albert. & Arias. Aliter S. Gregor. lib. 2. Moral. cap. 41. Remigius & Hugo: putant enim eo tempore quo dixit hæc Amos, receſſiſſe ab eo ſpi-

B ritum prophetiæ, vt verè dixerit Amos, *Non ſum Propheta*, id eſt, nunc non habeo, non ſentio ſpiritum prophetiæ. Hic enim ſpiritus per interualla Prophetas corripiebat, docebat, mouebatque ad prophetandum: non enim erat permanens & ſtabilis, ſed tranſiens & abiens. Verùm de hoc non agitur hic: nec enim Amaſias poſtulabat ab Amos, ne hoc inſtanti, ſed vt deinceps nunquam ampliùs prophetaret in Bethel contra vitulos aureos. Prior ergo ſenſus genuinus eſt, cui adde Secundò: *Non ſum Propheta.* q. d. Ex arte prophetandi non viuo, non aucupor lucrum, vt tu facis Amaſia, quia viuo ex meis armentis; ita Sanchez. Tertiò, alij, q. d. *Non ſum Propheta*, veſtitu & habitu, quia veſtitum meum ruſticanum vt ruſticus retineo. Prophetæ enim proprium habebant habitum, putà ſaccum & cilicium, Za-

C char. 13. 4.

SED ARMENTARIVS EGO SVM] Putà paſtor boum, camelorum, mulorum, equorum, & ſimilium maiorum animalium. Hæc enim vocantur armenta, quia idonea ſunt ad opus armorum, ait Feſtus: vel, vt Valla, ab arando, quaſi aramenta, indeque per craſin armenta. Vnde Aquila, Symmachus, & Theodotion vertunt, *βουκόλος*, id eſt; vt Arias, *bubulcus*, vnde Bucolica vocantur carmina ruralia paſtorum apud Virgilium. Hoc enim propriè ſignificat Hebr. בּוֹקֵר *boker*, à rad. בָּקָר *bacar*, id eſt bos, q. d. boum cuſtos. Secundò, Septuag. vertunt, *αἰπόλος*, id eſt *caprarius*, ſiue paſtor caprarum; Hieron. *opilio*, id eſt, *paſtor ouium*, vt vertit Arabicus, qui addit, *& agricola.* Nam mox ait Amos: *Et tulit me Dominus cùm ſequerer gregem*, hebr. הַצֹּאן *hatſon*, id eſt oues, vel capras. Grex

D enim propriè eſt ouium, caprarum, porcorum, & ſimilium minorum animalium; ita S. Cyrill. præfat. in Amos: *Amos*, ait, *fuit opilio; paſtoriciis moribus & inſtitutis educatus.* Et Nazianzen. orat. 25. *Quid ait Amos: nónne caprarius erat, moróſq́; carpebat, cùm Prophetæ illi delegatum eſt munus?* Hinc patet Amos & bubulcum fuiſſe, & caprarium, & opilionem. Nec id mirum: ſolent enim bobus & vaccis immiſceri capræ & oues, cum iiſque ire ad campos pabulatum. Vnde Ouid. 4. Metam.

Mille greges illic, totidemq́; armenta per herbas
Paſcebant.

Et Virgil. 3. Georg.

Hæc ſatis armentis; ſuperat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtaſq́; capellas.

Porrò officio Amos aptè reſpondet eius nomen:

radix

Vers. 14.

Amos fuit armentarius & opilio.

radix enim עמס *amas*, ſignificat onerare: inde Amos, ait S. Hieron. epiſt. ad Paulinum, idem eſt quod *onuſtus*, ſcilicet gregibus; vel *onerans* & exonerans, ſcilicet boues & armenta.

Moral. diſce hîc, Deum eligere infirma & ſtulta mundi, vt in eis oſtendat ſuam ſapientiam & potentiam, ac per ea confundat ſapientes & potentes mundi. Ita elegit pauperes, rudes & viles Apoſtolos, per quos fidei ſuæ totum ſubegit orbem. Ita S. Iohannes Baptiſta ſecutus humilitatem & verba Amos, negauit ſe eſſe Prophetam, dicens ſe meram eſſe vocem: *Ego*, inquit, *vox clamantis in deſerto: Parate viam Domini*, Matth. 3. 3. Quocirca à Chriſto meruit vocari pluſquam Propheta, lucerna ardens & lucens, hominibus maior, par angelis, imò angelus, Matth. 11. v. 9. 10. 11.

Pulchrè S. Auguſt. ſerm. 59. de Verbis Domini: *Veni, ait, tu pauper, nihil habes, nihil noſti? ſequere me, tam la goſonti vaſ ... admonendum eſt.* Et S. Hier. Quia, ait, Amos humiliauit ſe dicens, Non ſum Propheta, ſed armentarius, hinc meruit illicò ſpiritu prophetico donari contra ipſum Amaſiam, cui dura ex Deo ſupplicia liberè intentauit. Hic verum eſt iſtud pſalm. 8. 3. *Ex ore infantium & lactentium* (ruſticorum & rudium inſtar infantium) *perfeciſti laudem propter inimicos tuos, vt deſtruas inimicum & vltorem.*

VELLICANS SYCOMOROS] Sic & Theodot. & Sept. Id tripliciter accipi poteſt. Primò, q. d. *Vellicans*, id eſt, vellendo euellens do & decerpens folia ſycomorum, eaſque defrondans: vt earum frondibus paſcam mea pecora; ita Remig. Albert. & Hugo. Tria, inquit Seruius in 1. Æneid. ſunt frondatorum genera: *Frondator, qui arbores amputat, & qui è frondibus manipulos facit hiemis tempore, animalibus ad paſtum offerendos: & qui manibus vitium folia auellit, quo ardor ſolis vuam maturiorē reddat.* Secundò, *vellicans*, id eſt, auellens & colligens ipſos fructus ſycomorum, putà ipſa ſycomora, vt iis veſcar; ita Pagnin & Tigurin. Vnde aliqui Hebr. בולס *boles*, vertunt *comportator*, *collector* ſycomorum, quaſi *boles* per metatheſin idem ſit quod סובל *ſobel*, id eſt portans, comportans. Hinc Aquila vertit, ἐρευνῶν συκομόρους, id eſt, ſcrutans ſycomoros; Symmach. ἰχῶν συκαμίνων, id eſt ſycamina, vel ſycomoros. Tertiò & propriè, *vellicans*, id eſt, vnguibus ferreis incidens & ſcalpens ſycomora, &, vt Heſychius ait, *pungens*, vt matura fiant: ſycomora enim, quia dura æquè ac amara admodum ſunt, incidi ſcalpique ſolent, vt à ſole penetrentur, matureſcant & dulceſcant, teſte Theophraſto, Athenæo & Dioſcoride l. 1. c. 144. alioqui à culicibus corrumpuntur, ait S. Hieron. idque ad hoc, vt iis veſcantur tum boues mei, inquit Vatabl. tum ego ipſe. q. d. Ego non propheto ſpe panis & lucri, vt tu facis ô Amaſia, ſed ſycomoris agreſtibus contentus victito. Hæc mihi ad victum ſufficiunt: quocirca mentis & burſis alienis non inhio, vt tu.

Sycomorus quid? SYCOMOROS] *Sycomorus*, vel inuersè *moroſycus*, aut fœmininè *ſycomorea*, dicta eſt à σύκη, id eſt ficus, & μόρος, id eſt morus, eò quòd arbor hæc fico ſimilis ſit fructu, moro verò foliis: aut a μῶρος per ω mega, id eſt fatuus, q. d. ficus fatua, quòd inſipidi & fatui ſaporis ſit. A Plinio l. 13. 7. vocatur *ficus Ægyptia*, quod in Ægypto ſola reperiatur, inquit ipſe, ſed fallitur. Nam, vt alia ta-

A ceam, frequens erat hæc arbor in Iudæa, vt patet ex hoc loco & aliis; crebra enim huius mentio eſt in Script. Porrò ſycomorum ex Galeno, Dioſcoride, Theophraſto, Celſo, Plinio, ita deſcribit Ruellius l. 1. de Stirpib. c. 79. *Eſt arbor ampliſſima ficus ſimilitudine, largo ſucco, foliis moro quàm proximis. Fructus ex argumento guſtus ignaui cognominis, ternos aut quaternos anno fundit, eoſque, non ramis vt ficus, ſed caudice ipſo gerit, ſimiles caprificis, dulcioreſque groſſulis, hoc eſt primitiuis in fico pomis, ſine granis interioribus. Nec matureſcunt aliter quàm ſcalpendo ferreis vnguibus, magno prouentu eorum in Caria & Rhodo, locisque prorſus parum irriguis ferentibus, populis in annonæ caritate pro pane frumentoque ſatisfaciunt. Tam feſtiuis pomi eius vbertas & copia eſt. Pomum ventri quidem amicum, ſed minimam præbet alimoniam*, Hebr. vocatur שקם *ſekem*, in plurali *ſekamim*: inde Septuag. & Theodot. vertunt συκάμινον, & Latini ſycaminus. Porrò S. Hieron.

B cenſet per *ſekem* hoc loco Amos non ſignificare ſycomorum, ſed mora quæ in rubis creſcunt: *Nobis*, inquit, (*quia ſolitudo in qua morabatur Amos, Thecue, nullam huiuſcemodi gignit arborem*) *magis videtur rubos dicere, qui afferunt mora, ac paſtorum famem & penuriam conſolantur.* Verùm omnes alij, quin & ipſe S. Hieronym. alibi paſſim. Hebr. *ſekem* vertit morum, vel ſycomorum. Videtur ergo, quòd Thecue tempore Amos abundarit ſycomoris, ſed iis vel excisis, vel arefactis caruerit tempore S. Hieronymi. Sic regionum natura & feracitas variis temporum mutationibus, aut culturæ defectu perit & immutatur. Olim Libanus cedris abundabat, nunc iis penè caret. Olim Iudæa erat terra lacte & melle manans, nunc lapidoſa eſt & ſterilis. Aſia minor olim paradiſus

C erat, nunc ſub Turca multis in locis inculta ſqualet; quinimo vulgare dictum eſt: Quocumque pedem infert Turca, eòdem ſterilitatem inducit, vtpote agricolis ob eius tyrannidem effugientibus.

Porrò ſycomorum, vel ſycaminum Syriæ, ita mihi Romæ deſcripſit Illuſtriſſ. Dominus Sergius Riſius, Archiep. Damaſcenus, oculatus teſtis: Arbor, inquit, hæc in Syria frequens, magna eſt & lata, ſed moderatæ altitudinis, inſtar nucis non nimis altæ, diſſimilis tamen foliis & cortice. Nam folia habet parua & rotunda; corticem planum & penè expolitum, in album colorem vergentem: fructus fert plurimos quidem, ſed admodum paruos, qui meſpilum forma & magnitudine referunt, perguntque in rubedinem: dulces ſunt, ſed non adeò vt ficus. Dicitur autem

D hæc arbor *gemmayz*, indigna quæ in vineis aut hortis inter cæteras habeatur, eò quòd ingratos & inſuaues fructus producens, inutiliter ſua magnitudine terram meliorum feracem occupet: quare in plateis vt plurimum, vel ad viam conſiſtere ſolet, vulgo ſubiecta, vt quiſque ex eius fructibus, vtpote abiectis, & nullius decoris, ſaporis aut pretij colligat quantum libuerit. Hinc in prouerbium abiit, vt de arbore, æquè ac homine inutili, vel nō in loco, qui ei conuenit, commorante dicatur: *Eſt vt gemmayz in horto*: rhamnus inter quercus: anſer inter olores. Hac de cauſa qui eius fructus colligunt, tenues, egeni & viles habentur. Quocirca paupertatem ſuam, humilemque conditionem & ſtatum ſponte confitetur hîc humilis, ſanctus & à Deo electus Propheta,

pheta, dicendo ſe ex eorum numero & ordine eſſe, qui ſycomoros colligunt, iiſque victitant, vt inde elucеat mira Dei opt. max. qui ignobilia & infirma mundi eligit, vt confundat glorioſa & fortia, bonitas & magnificentia, quæ eum ex imo in ſummum euexit, & ex paſtore ac bubulco Prophetam illuſtrem effecit.

Ex dictis liquet Primò, ſycomorum aliam eſſe arborem à caprifico: diſtinguit enim eas Dioſcorides & Ruellius verbis iā citatis: illa tamen huic eſt ſimilis: vnde Theoph. & Euthym. Lucæ 19. 1. pro ſycomoro legunt caprificum. Secundò, ſycomorum in penultima ſcribi tam per omicron, quàm per ω mega, ideoque eam habere in carmine communem, id eſt, breuem & longam; breuem, quia morus arbor à Græcis pleriſque ſcribitur per omicron longam, item quia μῶρος, id eſt fatuus, ſcribitur per ω megа; tum quia morus arbor græcè ſcribitur quoque per ω mega in lexicis Heſychij, Henrici Stephani, Iohannis Scapulæ, æquè ac à S. Luca c. 19. 1. vnde Poëta:

Cornaq; & in duris hærentia mora rubetis.

Et patet ex etymo; dicta eſt enim arbor morus per antiphraſin, quaſi minimè μωρὸς, id eſt fatui, nam vt ait Plinius l. 16. 25. morus arborum eſt prudentiſſima, quia lædi ſe à frigore non ſinit: vnde non niſi planè ex acto frigore germen emittit, ſed cùm germinare incipit, in ramum germinatio erumpit, vt vna nocte peragat etiam cum ſtrepitu. Alij ſycomorum dictam volunt à ficu & mora, eo quòd ſi vnum pomum ex ea decerpas, illico alterum ſine mora protuberet: tantæ enim eſt fœcunditatis, vt vno anno ſepties fructus ferat. Verùm hoc etymon Latinum eſt, nec conuenit Græco μόρος, vel μῶρος.

Sycomorus eſt crux, cur? Symbolicè, ſycomorus eſt crux Chriſti, eiuſq; doctrina, quæ gentibus & terrenis hominibus videtur fatua: ſycomorus enim reſpondet arbori ſcientiæ boni & mali Adamo vetitæ: hæc enim à multis putatur fuiſſe συκῆ, id eſt ficus; ita Theoph. & Beda in Luc. 19. 1. Porrò Amos & viri ſancti hanc ſycomorum, id eſt crucem, cruciſque doctrinam vellicare, id eſt, mente & meditatione ſcalpere, & profundè expendere, ruminare & penetrare debent: quò magis id faciunt, eo magis eius dulcedinem & arcana myſteria penetrant & guſtant; præſertim cùm ſimul vellicant affines ſycomoros, id eſt, expendunt & minutim inſpiciunt corpora Martyrum à tyrannis vellicata, id eſt ſcalpris, pectinibus, cultris inciſa, laniata & lancinata. Huius rei ſymbolo Zachæus cupiens videre Chriſtum aſcendit in arborem ſycomorum Lucæ 19. 1. vti ibidem notat Ambroſ.

Vers. 16. NON STILLABIS SVPER DOMVM IDOLI] q. d. Ne ô Amos prophetes ampliùs in & contra Bethel, quæ olim fuit Bethel, id eſt domus Dei, nunc à regibus noſtris facta eſt Bethauen, vt tu ô Amos eam nuncupas) id eſt, domus idoli, putà vitulorum aureorum. *Stillare quid?* Nota vox *ſtillare* Prophetis eſt frequens, & metaphoricè ſignificat effundere ſenſim, ſiue verba, ſiue res, eaſq; vel bonas & beneficas, vel malas & pœnales. Doctor enim & concionator, quando cum rudibus vel duris agit, debet ſtillare, non profundere ſuum ſermonem, ſi enim profundat, perdet: ſi ſtillet, ſenſim eos imbuet & emolliet. Verum eſt illud vulgi:

Stilla cauat lapidem, non vi, ſed ſæpè cadendo:
Sic homo fit doctus, non vi, ſed ſæpè ſtudendo.

Id ſciebat Moſes, qui docens rudes & duros Hebræos Deut. 32. 2. *Concreſcat, ait, vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina.* Id imitatur ſapientes ludimagiſtri, qui pueros ſenſim lenteque docent: ſicut enim vaſa anguſti oris ſtillando ſenſim implentur, effundendo verò parum vel nihil liquoris hauriunt, ita & ingenia puerorum.

Huc ſpectat exemplum memorabile S. Iſidori Hiſpalenſis archiepiſcopi, qui floruit tempore S. Gregorij Magni Rom. Pontificis, ſuitque frater S. Leandri (cui S. Gregor. libros Moralium dedicauit) ipſique in archiepiſcopatu Hiſpalenſi ſucceſſit. Hic enim in iuuentute à parentibus applicitus ſtudiis, cùm ingenio tardiore parum in iis proficeret, etſi ingenti labore iis incumberet, cogitauit iis relictis alteri rei ſe dedere. Cumque hæc cogitans ſtaret iuxta puteum, vidit & conſiderauit in eius limbo, licèt lapideo, ſulcos, quos funes ſitularum, longo tatum attractu, in lapide ſenſim effecerant. Idipſum ſibi applicans: Si funes, inquit, longo vſu poſſunt excauare lapidem, quidni longo ſtudio potero duritiem ingenij emollire, illique ſcientiam & doctrinam imprimere? Reſumptis ergo ingenti animo libris, continua lectione & meditatione tantum in iis profecit, vt ſui ſæculi vir doctiſſimus in ſacris æquè ac profanis literis, quin & in linguis, Latina, Græca & Hebraica euaſerit, nec illo æuo haberet ſibi parem; cui proinde Hiſpania & doctrinam, & ſeminaria, in quibus S. Ildephonſus, S. Braulius, aliique Prælati ſancti æquè ac eruditi, fuerunt & educati & inſtructi, debet. Ita habet eius Vita apud P. Ribadeneiram & alios, die 4. Aprilis.

Secundò, vox *ſtilla* ſignificat minas & pœnas præſentes, quas intentant ſceleratis Iſraelitis Prophetæ, eſſe tantùm guttam ſi comparentur cum pœnis inferni, vbi imber & torrens, imò Oceanus ignis ardentis pice & ſulphure, qui ing ter cremat, voluit & reuoluit damnatos, iuxta illud Iob 26. 14. *Cùm vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Hic ergo eſt ſtilla & ſibilus, in inferno erit mare & tonitru iræ Dei.

PROPTER HOC HÆC DICIT DOMINVS: VXOR TVA IN CIVITATE FORNICABITVR] q. d. Quia tu ô Amaſia, ob quæſtum & lucra tua populum ad fornicationem ſpiritalem, id eſt ad idololatriam, impellis, mihique eam impugnanti reſiſtis, idcirco congruè & iuſtè punieris hac ignominia & indignatione, vt videas, licèt fremens & frendens, vxorem tuam in ciuitate te relicto fornicari & adulterari, vel cùm amaſiis ſuis, vt vult Arias; vel cum hoſtibus tuis, putà Aſſyrijs, à quibus capta vrbe violabitur; ita S. Hier. Theodor. Remig. & Hugo. Vnde S. Hieron. ex Symmacho vertit, πορνευθήσεται, id eſt, *ſuſtinebit fornicationem.* Vers. 17.

Hæc prima Amaſiæ eſt pœna, de qua S. *Hieron.* *Grandis*, ait, *dolor incredibiliſq; ignominia, quando maritus in media ciuitate vxoris iniuriam prohibere non poteſt. Non eſt tantus dolor in filia conſtuprata, quantus in vxore polluta: maritus enim libentiùs audit vxorem interfici, quàm pollui.* Secunda eſt filiorum ſtrages: *Filij tui*, inquit, *& filiæ tuæ in gladio cadent.* Tertia eſt, ſpoliatio & bonorum

priuatio

priuatio: *Humus, ait, tua funiculo metietur.* q. d. A Aſſyrij & Cuthæi inuadentes & occupantes Samariam & Bethel, tuos fundos agroſque funiculo inter ſe dimetientur, & diuident. Olim enim funiculis pro virgis menſorijs vtebantur, ad menſurandam & diuidendam terram. Hinc funiculus in Script. ſignificat ſortem hereditariam ſiue portionem quæ cuique in hereditatis diuiſione ſortitò obtingit, vt pſalm. 15. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, quod more ſuo, poſteriore hemiſtichio explicat dicens: *Etenim hereditas mea præclara eſt mihi.* Deuter. 32. 9. *Iacob funiculus hereditatis eius.* q. d. Iacobæi, ſiue Iſraelitæ ſunt ſors & hereditas Domini. Ioſue 17. 5. *Ceciderunt funiculi* (id eſt ſortes) *Manaſſe decem.* Et verſ. 14. *Dediſti mihi poſſeſſionem ſortis & funiculi vnius.* Et c. 19. v. 9. *In poſſeſſione & funiculo Iuda.* Et v. 29. *De funiculo Achziba.* Quarta eſt: *Tu in terra polluta* (idololatria, infidelitate & ſceleribus, putà in Aſſyria, ad quam captiuus duceris) *morieris.* Quinta, non tantùm tu, ſed & totus *Iſrael*, quem tu decipis, & in idololatriam ſceleraque adigis, *captiuus migrabit de terra ſua* in Aſſyriam. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Haymo, Hugo, & alij.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

VIdet Amos vncinum pomorum, vt ſignificet, quòd, ſicut vncino poma ex arbore carpuntur, ita Iſraelitas ab Aſſyrijs fore carpendos, & abducendos in Aſſyriam. Cauſam dat v. 4. quòd pauperes oppreſſerint, eiſq; nimis carè & fraudulenter frumenta vendiderint, vtentes menſuris doloſis. Vnde v. 9. tam atrox eorum fore excidium prædicit, vt ſol obtenebreſcat, omneſq; ſaccum & caluitium ſibi inducant. Denique v. 11. famem extremam tum corporalem, tum ſpiritalem eis intentat.

Verſ. 1. HÆc oſtendit mihi Dominus Deus, & ecce vncinus pomorum.

2. Et dixit: Quid tu vides Amos? Et dixi: Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me; Venit finis ſuper populum meum Iſrael; non adijciam vltrà vt pertranſeam eum.

3. Et ſtridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur, in omni loco proiicietur ſilentium.

Verſ. 1. HÆc ostendit mihi Dominvs] q. d. Poſt tot viſiones & minas, Deus hanc quoque vncini pomorum addidit, vt tot comminationibus quaſi ictibus repetitis dura Hebræorum corda molliret & flecteret. Sic de Pharaone & Ægyptijs quos obduratos Deus merſit in mari rubro, ait Pſaltes pſ. 17. 15. *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.*

Vncinus pomorum quid. Ecce vncinvs pomorvm] Hebr. כְּלוּב קָיִץ *kelub kaits*, quod Chald. Rabbini, Pagnin. & Tigurina vertunt, *caniſtrum*, vel *corbem æſtatis*, hoc eſt *fructuum æſtiuorum*, qui ſcilicet in æſtate maturantur & maturi colliguntur. Syrus *ecce ſignum finis*; legit enim קֵץ *kets*, id eſt *finis*; Arabicus vertit, *vaſa venationis*, & mox *ſagittam venationis*, vel capturæ.

Meliùs Noſter vertit, *vncinum pomorum.* Primò, quia agitur hîc de inſtrumento quo poma D attrahuntur & capiuntur: hoc autē eſt vncinus, non corbis: per vncinum enim ſignificantur haſtæ & arma Aſſyriorum. Secundò, quia Hebr. *kelub* ſignificat inſtrumentum venatorium & attractorium: deducitur enim à כֶּלֶב *keleb*, id eſt canis: quia ſicut canis venatur & capit leporem aliaſque feras, ſic *kelub* venatur capitque poma: vterque enim longus eſt, gracilis, & acuto roſtro rictuque. Tertiò, quia Septuag. vertunt *vas*, id eſt inſtrumentum, *aucupis*, Ex Ierem. 5. v. 27. tam Se- B ptuag. quàm Noſter vertunt *decipulam*, qua decipiuntur & capiuntur aues. Quartò, quia vncinus pomorum multis in locis comprehendit & includit corbem, nō verò econtrà corbis comprehendit vncinum. *Vncinus* enim *pomorum* eſt vncus, putà fuſtis ab vno latere incuruus & hamatus, alligatus, vel appenſus corbi, quo hortulani attrahunt ramos, vt poma decerpant & inijciant C in corbem; aut quo corbem ad ramos ſuſpendūt vt ex ijs lecta poma in illum inferant. Vidit ergo Amos vncinum, eique adiunctum corbem, ad colligendum poma. Per poma intellige quoque ficus, pyra, ceraſa, pruna: omnes enim fructus, præſertim qui molliori ſunt cortice, vocantur poma. Quinimò Plin. l. 15. c. 22. etiam nuces pomorum genere comprehendit.

C Symbolicè vncinus hîc ſignificat Dei iram & vindictam, qua Deus tempus captiuitatis populi Iſrael accelerabat, & quaſi attrahebat, vt Iſraelitæ quaſi poma ex ſua regione decerperentur & caperentur ab Aſſyrijs; quorum proinde arma bellica quibus Iſraelitas in poteſtatem redegerunt, rectè quoque per vncinum intelliguntur. Vnde explicans vncinum ſubdit: *Venit finis Iſrael.* Ita S. Hieron. *Eſt*, inquit, *ſenſus: Sicut vncino rami arborum detrahuntur ad poma carpenda, ita ego proximum captiuitatis tempus attraxi.* Vnde Hebr. *kelub*, per metatheſin alludit ad כְּבֶל *kebel*, id eſt compes vel catena ferrea, qua Iſraelitæ captiui conſtringendi erant. Poma enim in æ- *Symbol.* D ſtate matura, ſymbolum ſunt captiuitatis opportunæ, & punitionis tempeſtiuæ. q. d. Iam arbor Iſraelitica maturos dat fructus, ſcilicet ficus peſſimas (quales vidit Ieremias in Iuda c. 24. 1.) reſtat ergo vt colligātur & conterantur. Sic Apoc. 14. 15. ait angelus vnus alteri: *Mitte falcem tuā, quoniam aruit meſſis terræ*, id eſt, quoniam adeſt tēpus maturum & opportunum puniendi impios, vtpote cùm ipſi menſuram peccatorum ſuorum iam impleuerint. Huc eſt quod ait Ezechiel c. 7. 6. *Venit finis: euigilauit aduerſum te*, id eſt, maturo

& opportuno tempore ſurrexit: quaſi ſructus æſtiui, qui in æſtate maturi ſunt, ſic maturauit tuum exitium, ſic finis adeſt tibi: colliges enim fructū arboris quam plantaſti, & frugem quam ſeminaſti metes.

Vncus reorum qualis. Alludit vncinus ad vncum, quo olim vincti trahebantur, vel etiam feriebantur rei, & hoſtes prælio victi captique. Vnde Iuuenalis de Seiano à Tiberio Imp. capitis damnato ſatyr. 10. ait:

Impactus Seianus ducitur vnco.

Et Cicero Philip. 1. *Vncus impactus eſt fugitiuo illi, qui C. Marij nomen inuaſerat.* Idem pro C. Rabirio: *Nos à verberibus, ab vnco, à crucis denique terroribus neque res geſtæ, neque acta ætas, neque noſtri honores vindicabunt.* Et Horat. l. 1. Carm. ode. 35. ad Fortunam:

Te ſemper anteit ſæua neceſſitas,
Clauos trabales, & cuneos manu
Geſtans ahena, nec ſeuerus
Vncus abeſt, liquidumq́; plumbum.

Lampridius in Commodo, ſcribit ipſi mortuo acclamatum à populo: *Qui ſenatum occidit, & templa ſpoliauit vnco trahatur.* Et Suetonius in Vitellio, ſcribit eum poſt mortem vnco tractum in Tiberim: hoc ſummum erat probrum. Inſuper vnco ſuſpendebantur reorum, æquè ac Martyrum, corpora, vti in Actis S. Sebaſtiani legimus, corpus eius inuentum in cloaca pendens ex vnco. Adhæc Martyres vncis perinde ac vngulis lacerabantur, vti legimus in Actis S. Platonis & Pontiani Martyrum. vide Gallonium de cruciatibus Martyrum. Significat ergo vncinus, quòd Iſraelitæ quaſi captiui & damnati, vnco ab Aſſyrijs trahendi ſint vel ad necem, vel in captiuitatem. Secundò, vncino ſolent colligi paucula poma, quæ in arbore poſt excuſſionem ſunt reliqua in ramis altioribus: vncinus ergo ſignificat hic, Iſraelitas poſt varias clades & ſtrages Syrorum & Aſſyriorum reliquos, ad extremum vltimo plenoque excidio vrbis & gentis vaſtandos, etiam illos qui in locis editis, munitis vel abſtruſis, remotis & inacceſſis degebāt, à Salmanaſar anno ſexto Ezechiæ. Ita Lyran. Emmanuel, Mariana & alij. Vnde Chald. vertit, *ecce vas plenum extremis æſtatis fructibus.* q.d. Sicut collectis vuis extremiſque agri vel vineæ fructibus, deſeritur ager, vel vinea, fructuſque in vaſe collecti domum aſportantur; ita deſolabitur Samaria, ciueſque eius vniuerſi in Aſſyriam abducentur.

Idem ſignificant Septuag. ſed alia metaphora caueæ ſcilicet, vel retis & aucupis: vertunt enim, *ecce vas*, id eſt inſtrumentum, *aucupis*, putà rete, cauea, vel bacilli viſco infecti, vt ei ſe implicent aues. Auceps eſt Salmanaſar, rete ſunt eius caſtra & arma, quibus illaqueauit, cepit & abduxit Iſraelitas. Audi Theodoretum: *Viſis*, ait, *hac celerem & expeditam venationem Iſrael ſignificat: ſicut enim aues viſcis facilè capiuntur ſic ab Aſſyrijs populus apprehendetur.*

Tropolog. Rupert. Vncinus, inquit, eſt auaritia: rami & poma ſunt diuites, eorumque opes: pomum quippe res leuis eſt, maximeque pueros mulcet: viris autem & maximè ſanis, pro minimo eſt. Sic nimirum bona præſentis ſæculi leuia ſunt, & eos quidē qui ſenſu paruuli ſunt nimis oblectant; ſapientibus autem qui cæleſtia ſapiunt, contemptibilia ſunt. Hinc primus homo

A cupiditatis crimen per quod perijt, non per aurum, neque per argentum, ſed per exiguum pomum commiſit. Addit Rupert. Sicut hortulanus vncino lenſim ſine ſtrepitu, ramum quo vult crebro motu cōtorquet donec poma decerpat; ſic auarus, fur & fraudulentus mille habet capiendi & attrahendi artes, quibus innectit & aduncat opes aliorum, adeò occultè & doloſè, vt ipſi ſua damna niſi depauperati, ſeroque gementes, non ſentiant: iuxta illud pſ. 10. 9. *Inſidiatur in abſconditis quaſi leo in ſpelunca ſua: inſidiatur vt rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum. In laqueo ſuo humiliabit eum, inclinabit ſe & cadet, cùm dominatus fuerit pauperum.*

Myſticè Ribera: Vncinus, inquit, eſt mors, quæ ramos & poma, id eſt, omnes hominis dotes, virtutes & vitia, quamuis recondita attrahit, vt à Deo expendantur, & ſuis locis ſingula collo-
B centur. Diſtinctiùs Fernādius viſione 28. Mors, inquit varijs vncinis, id eſt, varijs morborum & caſuum generibus, attrahit ramos, in quibus plura ſunt poma, id eſt familias in quibus plures ſunt capita, eaque robuſta & valentia, quæ à morte videntur remotiſſima.

Vita hominis eſt pomum ob octo analogias. Vita enim humana rectè comparatur pomis. Primò, quia, ſicut poma citò in gemmas erumpunt, creſcunt, matureſcunt, carpuntur: ita & homines. Secundò, ſicut è pomis alia matura, alia immatura ſponte decidunt, alia in arbore putreſcunt, alia rubent; ſed ſi aperias, vermibus plena & corroſa inuenies: alia manu carpuntur, alia baculo & vi decutiuntur: ita hominum alij in ætate virili, alij in iuuenili naturali morte decedūt, alij in putri ſenectute; alij exteriùs rubent vt roſæ, ſed intus ſordibus & morbis ſcatent; alij in
C lecto, alij in bello, pugna, &c. violenta morte occumbunt. Hinc ait S. Iob 9. 26. *Dies mei pertranſierunt quaſi naues poma portantes*: hæ enim naues celeriùs aguntur cæteris, ne poma quæ citò putreſcunt, corrumpantur antequam ad portum, vbi vendenda ſunt, appellant. Ita celerrimè tranſit æuum noſtrum.

Tertiò, Varro libr. 1. de Re ruſtica c. 35. pomum dictum eſſe cenſet eò quòd potu indigeat: *Poma*, inquit, *quæ inſita erunt ſiccitatibus, aquam addi quotidie veſperi: à quo, quòd indigent potu, poma dicta eſſe poſſunt.* Ita vita hominum potu non tantùm indiget, ſed & abundat, ac delicitur maximè.

Quartò, pomum Perſicum in Perſide, ob frigus veneni vim habere dicitur, eaque de cauſa in Italiam tranſmiſſum, vt incolis noceret, verùm mutato ſolo mutauit naturam, & ſalubre reper-
D tum eſt, vt ait Columella:

Pomis quæ barbara Perſis
Miſerat, vt fama eſt, patrijs armata venenis
At nunc expoſiti paruo diſcrimine lethi,
Ambroſios præbent ſuccos oblita nocendi.

Ita voluptas vitæ humanæ in ſe, & in ſolo quaſi natiuo, venenata eſt: at, ſi ſolum mutet, & in campum virtutis tranſplantetur, vitium ponit, & pro morte vitam & ſalutem affert.

Quintò, pomum rotundum gerit ſpeciem orbis, qui rotundus eſt; & vitæ humanæ, quæ gyrat & in orbem ſemper recurrit. Quocirca anno Domini 1013. cùm Henricus Imp. recens creatus Romam ingrederetur, Benedictus Papa cum Clero & Senatu ei obuiàm proceſſit: eique

A inſigne Imperij obtulit: pomum id erat aureum, circumcirca pretioſiſſimis gemmis diſtinctum, aurea cruce deſuper eminente, vt dum illud reſpiceret, cogitaret, ſe ſic debere imperare in mundo, vt illum crucis Chriſti vexillo ſubderet. Accipit pomum Imperator, ac manu tractans: *Nullis*, ait, *melius hoc pomum cernere & poſſidere congruit, quàm illis qui pomis mundi calcatis crucem Chriſti ſequuntur*: ac proinde illico miſit illud ad Cluniacenſe monaſterium in Gallia. Ita Glaber, & Baron. anno Chriſti 1013. Sic in bulla aurea Caroli IV. cap. 22. traditur & ſancitur, vt in proceſſione ſolemni, poſtquam creatus eſt Imperator, ante illum deferat enſem Dux Saxoniæ, ſceptrum Marchio Brandeburgenſis, pomum Comes Palatinus, pomum, quia ſphæricum, repræſentat orbem. Vnde Chronicon Hirſaug. in inauguratione Comitis Hollandiæ, B tradit Imperatori inaugurato globum aureum in manum dari his verbis, quæ profert Palatinus Rheni: *Accipe globum ſphæricum, vt omnes nationes Romano Imperio ſubijcias, & Auguſtus glorioſus appellari valeas.* Sic ergo, ſuumque cor in manu Dei ſtatuat Imperator, vt cum mundo geſtet, regatque illum Deus: ac ſimul meminerit orbis imperium paruum eſſe & exile inſtar pomi & globi, ſi cum cæleſti regno comparetur. Ad illud ergo anhelet, ſeque & ſuos omnes transferre ſatagat. Sapienter S. Franciſcus Xauerius l. 2. epiſt. 5. Iohanni III. Luſitaniæ regi (ac in eo cæteris Principibus & Prælatis) hoc ſaluberrimum dat conſilium, vt quotidie per quadrantem horæ diuinam illam ſententiam meditando: *Quid prodeſt C homini ſi vniuerſum mundum lucretur, animæ verò ſuæ detrimentum patiatur?* germanam eius intelligentiam à Deo petat, cum ſenſu animi interiore coniunctam; & ſimul omnium ſuarum precationum illam velit eſſe clauſulam: *Quid prodeſt homini ſi vniuerſum mundum lucretur*, &c. Quoniam propiùs, inquit, quàm ille exiſtimat, adeſt hora, qua illum Rex regum, & Dominus dominantium ad rationem reddendam euocaturus eſt, illud intonans: *Redde rationem villicationis tuæ.* Verus fuit vates: nam paulò pòſt rex vita functus eſt.

Sextò, pomo ſæpè venenum homini propinatur, aut alio modo mors affertur. Mirum hac de re exemplum narrat Cardan. de Rerum variet. lib. 12. c. 56. Cùm, inquit, Kemethus rex Scotorum, Eruthlinthum Fenellæ filium occidiſſet; tum etiam Malconum Druffum regem & D affinem Fenellæ; illa ſtatuam mira arte fabricari iuſſit, in cuius manu pomum aureum gemmis refertum erat; quod quicumque tetigiſſet, ſtatim multis iaculis è pomo proſilientibus confodiebatur: eo regem nihil ſuſpicantem inuitatum in Feſticarij oppido occidit. Ita voluptas huius vitæ blandum eſt, ſed exitiale pomum, quod inani quodam fulgore perſtringit & illectat eorum oculos quos decepturum & necaturum eſt: *Equo ne credite Teucri.* Ita Nicol. Cauſinus l. 11. Parab. hiſtor. c. 5. Rurſum ſi offeras puero pomum & ſimul aureum, puer pomum eliget præ aureo; quia pomi ſpecie capitur, auri pretium non nouit. Annon ergo bis pueri ſenes, qui voluptatem virtuti, id eſt mala bonis, terrena cæleſtibus, caduca æternis, fallacia veris anteponunt? Verè pomum hoc illecebroſum eſt, diciturque malum.

A Quamobrem apud Martial. lib. 13. nuces pineæ ita viatorem affantur:

Poma ſumus Cybeles, procul hinc diſcede viator,
Ne cadat in miſerum noſtra ruina caput.

Præclarè S. Bernard. tractat. de Gradib. humilit. *Serpens Euæ*, ait, *porrigit pomum, & ſurripit paradiſum. Hauris virus peritura, & perituros paritura. Perit ſalus, non deſiſtit partus. Naſcimur, morimur, ideoque naſcimur morituri, quia priùs morimur naſcituri. Propterea graue iugum ſuper omnes filios tuos vſque in hodiernum diem.*

Septimò, eſt & alia pomi cum homine analogia, conſideratione & commiſeratione digna. Vides arborem florentem & floribus comptam imò onuſtam; aduerte, ex quinquaginta floribus quibuſlibet, vix vnus in pomum maturum euadet: antequam enim gemmeſcant, primi vel vento B decuſſi, vel æſtu arefacti, vel à vermibus aroſi vel humore deficiente marceſcentes decident: ex ijs verò qui gemmeſcent, plurimi pariter antequam in poma matureſcant, ſimilibus caſibus in terram corruent. Ita prorſus ex quinquaginta infantibus qui naſcuntur, vix vnus in virum euadit, ſed alij in infantia, alij in pueritia, alij in adoleſcentia moriuntur. Quis non lugeat, quis non gemat miſeram hanc hominum ſortem? Sapienter Philoſophus ille: *Breuis*, ait, *vita prohibet ſuſcipere longas ſpes, vel ad eas aſpirare.*

Octauò, inter arbores *infirmiſſima eſt malus, maximeque quæ dulcis eſt*, ait Plinius lib. 17. 24. qui & addit: *Ægrotant aliquando & poma ipſa per ſe ſine arbore, ſi neceſſarijs temporibus imbres, aut tepores, C vel afflatus defuere, aut contrà abundauere: decidunt enim, aut deteriora fiunt.* Idem l. 17. c. 2. *Si*, ait, *cùm defloruere protinus ſequantur imbres, in totum poma depereunt, adeò vt amygdala & pyri, etiamſi omnino nubilum auſtrinuſue flatus, amittãt fœtus.* Pari modo quid inter animalia infirmius homine? qui catharro, id eſt guttula aquæ, ſuffocatur, æſtu vritur, aura infecta peſtem haurit, qui plurimis, imò innumerabilibus, & ſæpè nouis, ac medicis ignotis morbis laborat. In ſolo hominis oculo morbos centum numerat & nominat Galenus l. qui inſcribitur *introductio*, ſeu *Medicus*, capit. de Oculorum affectibus. Verè S. Iob hæc expertus, hominem deſcribens c. 14. 1. *Homo*, ait, *natus de muliere breui viuens tempore, repletur multis miſerijs; qui quaſi flos egreditur & conteritur, & fugit velut vmbra, & numquam in eodem ſtatu permanet.* Flos pomi mox vt effloruit, flaueſcit; pomum ſi D decortices, aut ſcindas, antequam illud ori admoueas, illico cultrum nigrore inficit, vigorem perdit, marceſcere incipit: ita & iuuenis ætate florenti & vultu roſeo, mox defloreſcit, palleſcit, ſeneſcit. *Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael, quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorũ*, ait Deus Oſee 9. 10. Annon ergo cœtus, hominum eſt vncinus & corbis pomorum? Quotidie ex arbore aliqua aut cadunt, aut leguntur poma, donec omnia in corbem inferantur: quotidie aliqui hominum vita hac decedunt, & in cœtum mortuorum tranſcribuntur, donec omnes ad vnum ſenſim, ſed breui temporis ſpatio, in eumdem transferantur. Quocirca Cæſar à Ripa in Iconographia, mortem pingit cum falce, & vncino pomorum, ex hoc loco Amos: quia ſicut falce omnia demetit, ita vncino omnia carpit, inſtar pomilegi & pomicarpi. Ite nunc iuuenes, flore-

te, gaudete, exultate, dicite: Nos poma natamus, cras mergendi, cras morituri.

Hæc conſiderans Cicero, Gentilis licèt, ſapienter cenſet animum ab omni voluptate caduca & terrena auocandum, atque in ſtabili & cæleſti defigendum. *Altè*, inquit ipſe in Somn. Scipion. *ſpectare ſi voles, atque hanc ſedem & æternam domum contueri, neque ſermonibus vulgi dederis te, nec in præmijs humanis ſpem poſueris rerum tuarum: ſuis te illecebris oportet ipſa virtus trahat ad verum decus. Veſtra quæ dicitur vita, mors eſt.* Idem Quæſt. 4. Academ. *Cogitantes ſuperiora atque cæleſtia, hæc noſtra vt exigua & minima contemnamus.* Et Tuſcul. 1. *Confer noſtram longiſsimam ætatem cum æternitate, & breuiſsima reperietur: tunc erimus beati, cùm corporibus relictis cupiditatum & æmulationum erimus expertes.* Et in Catone Maiore: *Ex ipſa vita diſcedimus tamquam ex hoſpitio, non tamquā ex domo: commorandi enim nobis natura diuerſorium, non habitandi, dedit. Quis eſt, quamuis ſit adoleſcens, cui ſit exploratum ſe ad veſperum eſſe victurum? O dij boni, quid eſt in hominis vita diu? Mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo eſt aliquid extremum. Cùm enim id aduenit, tum illud, quod præterijt, effluxit, tantùm remanet quod virtute & rectè factis ſit conſecutus. Horæ quidem cedunt, & dies, & menſes, & anni nec præteritum tempus vmquam reuertitur, nec quid ſequatur ſciri poteſt.* Rurſum Tuſculan. 1. *Duæ ſunt viæ, vt ait Socrates, duplicesq́ue curſus animorum è corpore excedentium. Nam qui ſe humanis vitijs contaminarunt, & ſe totos libidinibus dediderunt, ijs deuium quoddam iter eſt ſecluſum à concilio Deorum: qui autem ſe integros caſtosq́ue ſeruarunt, quibusq́ue fuit minima cum corporibus contagio, ſeseq́ue in corporibus humanis vitā imitati Deorum, his ad illos, à quibus ſunt profecti, facilis patet reditus.* Quid iam dicat, quid faciat Chriſtianus?

Vers. 2. VENIT FINIS SVPER POPVLVM MEVM ISRAEL] *Finis*, id eſt, excidium Iſraeli à me decretum & præfinitum. In Hebræo pulchra eſt paronomaſia inter קֵיץ *kaits*, id eſt poma æſtatis, & קֵץ *kets*, id eſt finis. Radix enim eſt קוּץ *kots*, quæ ſignificat compungi, anguſtiari, affligi: inde קוֹץ *kots*, ſignificat ſpinam pungentem; & קַיִץ *kaits*, ſignificat æſtatem, qua ſol pungit, vrit & maturat fructus q. d. Vocimus hic *kets*, id eſt pomorum æſtiuorum, vret te, ô Iſrael, vt ſol æſtiuus; & punget te vt *kots*, id eſt ſpina; ac denique tibi *kets*, id eſt finem & exitium, adducet. Quocirca הֵקִיץ *hekits*, id eſt, euigilauit & maturauit prauum tuū *kaits*, id eſt pomum æſtiuum; & tua *kots*, id eſt ſpina; & tuus *kets*, id eſt finis, vt ait Ezech. c. 7. 6.

NON ADIICIAM VLTRA VT PERTRANSEAM EVM] vt diſſimulem peccata eius, vt eum ſontem prætercam & impunitum relinquam, vti pertrāſit prætor, cùm ſcelera & ſceleratos videns præterit & diſſimulat. q. d. Tanta ſunt crimina Iſraelis, vt non poſſim vlteriùs cōniuere, non poſſim tacere & parcere: ſed illa ſui enormitate & multitudine, quaſi clamore iugi & valido cogant me ad ea vindicandum. Ita S. Hier. Theod. Rupert. & alij.

Vers. 3. STRIDEBVNT CARDINES TEMPLI IN DIE ILLA] Ita vertunt quoque Tigurina & Pagnin. q. d. Stridebunt cardines templi, cùm hoſtes vi ianuas eius perrumpent, vt illud ſpolient & vaſtent. Rurſum ſtridebunt ex crepitu poſtium conflagrantium, cùm templum ab hoſtibus incendetur. Ita Theodoret. Arabicus, *cadent altaria templi in die illa*: quia ſcilicet Iſraelitæ templum idolis & ſceleribus contaminarunt. Stridebunt ergo eius cardines, cùm illos illiſus aries, aut mallei hoſtiles frangent, aut reuellent; cumque per illos agmina hoſtium in templum irrumpēt. Aliter quoque Sanchez: Signum, ait, belli priſcis erat, templi portas perfringere, iuxta illud Æneid. 7.

Sunt geminæ belli portæ, ſic nomine Martis.
Has vbi certa ſedet patribus ſententia pugnæ, &c.
Inſignis reſerat ſtridentia limina conſul.

Verùm hic mos fuit Romanorū, non Hebræorum. Adde, agi hic de excidio vrbis & templi, non de belli ſigno. Ad verbum Hebræa vertas, *vlulabunt cantica templi*, id eſt, cantica templi vertentur in vlulatus; Syrus, *corruent laudationes* (cātica, fama & gloria) *templi*. Secundò, Lyran. vertit, *ſtridebunt cardines palatij*, ſcilicet regis & optimatum, cùm hoſtes illorum palatia irrumpent. Tertiò, Chald. vertit, *vlulabunt vice canticorū carmina palatij*, ſiue palatiorum, in quibus feſtiuæ cantiones & muſica inſtrumenta perſonare ſolebant; & Vatabl. *vlulabunt cantica palatij*. Per *cantica* lætitiam intelligit. q. d. Cantica principum & potentum vertentur in vlulatum & mœrorem. Noſter cum Septuag. & alijs iam citatis, meliùs vertit, *cardines templi*: quia Hebr. הֵיכָל *hechal*, propriè auguſtum & potens templum, ſiue baſilicam ſignificat, à rad. יָכֹל *iachol*, id eſt potuit, præualuit. q. d. Baſilica potens, cæteriſque ſua magnificentiā præualens. Quartò, Septuag. vertunt, *vlulabunt laquearia templi*. q. d. Tantus erit clamor hoſtium, & cæſorum ab ijs in templo, vt totum templum vlulatu compleatur, ipſaque laquearia voces vlulantium inſtar echo reuerberantia, vlulare videantur. Sic & noſtram verſionem explicat, & cum Sept. conciliat S. Hieron. *Stridebunt*, inquit, *cardines templi, ſiue laquearia. Hoc autem ὑπερβολικῶς accipiendum eſt, quòd tam grane malorum pondus incumbat, vt ipſi quoque portarum cardines & excelſa laquearia vlulent, & incredibilem ſentiant vaſtitatem.* Vnde patet, licèt Heb. שִׁירוֹת *ſciroth*, paſſim alibi ſignificet *cantica*, hîc tamen ſignificare *cardines & laquearia* (ita enim vertunt Sept. & S. Hier. qui Hebraicæ linguæ erant peritiſſimi) fortè per onomatopœiam: vox enim *ſciroth*, refert & exprimit ſonum cardinum ſtridētium, qui ipſorum quaſi eſt cantus. Adde, à radice שׁוּר *ſcur*, quæ rectà intendere, extendere, canere, multaque alia ſignificat, deducitur nomen שׁוּר *ſcur*, id eſt murus, & ædificium ex quo proſpicitur, vel quod procurrit & foras extenditur: inde *ſcuroth* vocantur laquearia, quæ per totum templū supernè extenduntur, quæque in totum templum proſpiciunt.

Quæres, de quo templo loquatur hîc Amos? an de Hieroſolymitano Dei, an de Bethelino idolorum? De Hieroſolymitano accipiunt S. Hieronym. Theodoret. & Rupert. Alij, & planiùs, accipiunt de eo quod erat in Bethel dicatum vitulis aureis. In Bethel enim degebat & prophetabat cōtra vitulos aureos Amos, vt patet c. 7. v. 13. vnde hic v. 2. celerem ei finem cōminatur, qui & ei obuenit; cùm Ieruſalem multò tardiùs vaſtata ſit. Sicut ergo Iudæi ſuum templum in Ieruſalem vocabant *hechal*, id eſt baſilicam, ita eorum æmuli Samaritæ ſuum fanum in

Bethel

Bethel pariter nuncupabant *bethel.* Id ita eſſe patet ex v. 7. *Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob.* Iacob enim vocantur decem tribus, non dnę. Et ex v. 14. *Qui iurant in delictis Samariæ, & dicunt: Viuit deus tuus Dan.* Vnde liquet hæc dici contra Samaritas, eorumq; deos collocatos in terminis regni, putà in Dan & Bethel. ita Ruffinus, Lyran. Clarius, Arias & à Caſtro.

MVLTI MORIANTVR] Hebr. *multiplicabitur cadauer*, id eſt, multa erunt cadauera, multi occidentur, *in omni loco proiicient tace*, id eſt ſilentium. q. d. *Multi morientur, & captis habitatoribus, vel occiſis, in omni loco proiicietur ſilentium*, ait S. Hier. hoc eſt, ſummam vaſtitatem inducam, omniaque plena populo redigam in ſolitudinem. Eſt metalepſis: ſilentium enim ponitur pro ſtrage & deſolatione: ex occiſione enim & ſtrage ſequetur deſolatio, ex deſolatione ſolitudo, ex ſolitudine ſilentium. Vnde Septuag. vertunt, *in omni loco iniiciam ſilentium.* Sic modò ait S. Hieron. *In toto orbe terrarum promeſſum eſt ſilentium Iudæorum: vbicumque fuerint, muſſitant potiùs quàm loquuntur:* oppreſſi licèt, mutire & hiſcere non audent. Secundò, contrariè vertit & explicat Lyran. nimirum accipiendo *beth*, id eſt *in*, pro *min*, id eſt *à, ab*, ſic vertit, *ab omni loco proiicietur ſilentium*, quia in omni loco erit clamor, tam hoſtium occidentiũ, quàm incolarum occiſorum. Tertiò, Vatabl. ſic vertit, *multiplicabitur cadauer in omni loco* (qui) *proiiciet* (dicet) *tace.* q. d. Pollinctor qui curam habet proiiciendi cadauera in ſepulchrum, agnoſcendo iuſtam Dei vindictam in tanta Iſraelitarum ſtrage, dicet ſocio ſuo: Tace, noli conqueri de Domino Deo, quòd tot nobis det funera: quia iuſtè hæc patimur propter idololatriã & peccata noſtra, Verùm hic multa ſupplenda ſũt, quæ non habentur in textu. Quartò, Tigurina vertit, *multa cadauera* (hoſtis) *proſternet in omni loco, idq; ſilentis.* Quintò, Arias hæc aliter diſpungens, & ad Amaſiam ſacerdotem idolorum referens, ſic vertit & explicat: Adeo multa erunt cadauera, vt in omni loco proiiciantur inſepulta: at tu, ô Amaſia, quia hiſce meis oraculis & minis non credis, tace, & tacens expecta rei euentum; videbis enim hæc omnia compleri, & tunc ſerò credes vel inuitus. Verùm primus ſẽſus planus & genuinus eſt. Simili modo regio vmbræ mortis, id eſt, ſtatus & locus defunctorum, in quo ſumma eſt vaſtitas & horror, vocatur *terra* ſilentium, & hebr. *duma*, id eſt, *ſilentium.* Nam vt ait Ouid. 5. Faſtor.

Mox etiam lemures animas dixêre ſilentum.

Et Virgil. 6. Æneid.

Dij quibus imperium eſt animarum, vmbræq; ſilẽtes
Et Chaos, & Phlegeton, loca nocte ſilentia latè.

Et Inferiùs:

Quæſitor Minos vrnam mouet, ille ſilentum
Conciliumq; vocat, vitaſq; & crimina diſcit.

Moral. diſce hic, ſtrepitum & tumultum Iſraclitarum congruè puniri contrario, ſolitudine & ſilentio. Sicut enim medicorum in morbis axioma & praxis eſt, contraria contrarijs curari, ita & iudex Deus contraria ſcelera contrarijs ſupplicijs curat, nimirum ſuperbiam depreſſione gulam fame, libidinẽ morbis & doloribus, acediam laboribus & ſudoribus, tumultum deſolatione. Quia enim Iſraelitæ magno ſtrepitu, pópâ, turbâ & tumultu celebrabant feſta idolo-

Mor. ſtrepitus pœna eſt ſilentiũ.

A rum, putà vitulorum aureorum, eodemq; inuadebant & vaſtabant bona pauperum, vt dicitur v. 4. & 5. hinc pariter Deus congruè mulctat eos omnium rerum ſpoliatione, ſtrage & vaſtitate. Simili modo apud Chriſtianos, vrbes & prouincias in quibus magnus fuit rerum hominumque luxus, merciumque, vſurarum & fraudum turba, punit deprædatione & deſolatione. Pari ratione & iure monaſteria & Ordines, in quibus abiecto ſilentio viguit diſſolutio, garrulitas, detractio, murmuratio, inuidia, &c. punit ſilentio, ſinendo ea ab hæreticis vaſtari, comburi & redigi in ſolitudinem. Exempla ſunt in Gallia, Germania, Belgio, Anglia, in qua ſola ſub Henrico VIII. teſte Sandero.

Millia dena vnus templorum ſuſtulit annus.

B In cęteris prouincijs ſimiliter plurima monaſteria funditus euerſa videmus, atque in nonnullis cauſa publica fuit omnibuſque nota, nimirum ſilentij & diſciplinæ Religioſæ abiectio, vitaque Monachorum licentioſa, & pluſquam ſæcularis. Dicat ergo talibus Deus: Quia vos proiecciſtis diſciplinam & ſilentium, ego ſilentio, quod vim à vobis patitur, ſuccurram, illudq; in omni loco reſtituam, imò proijciam, redigendo omnia in cineres campoſque ſilentes.

4. Audite hoc qui conteritis paupe-
rem, & deficere facitis egenos terræ.
5. Dicentes: Quando tranſibit men-
ſis, & venundabimus merces, & ſabba-
tum, & aperiemus frumentum: vt im-
C minuamus menſuram, & augeamus ſi-
clum, & ſupponamus ſtateras doloſas.
6. Vt poſſideamus in argento egenos
& pauperes pro calceamentis, & quiſ-
quilias frumenti vendamus?
7. Iurauit Dominus in ſuperbiam
Iacob: Si oblitus fuero vſque ad finem
omnia opera eorum.
8. Numquid ſuper iſto non commo-
uebitur terra, & lugebit omnis habita-
tor eius: & aſcendet quaſi fluuius vni-
uerſus, & eijcietur, & defluet quaſi riuus
Ægypti?

QVANDO TRANSIBIT MENSIS. Ita Roman. Hebr. & Septuag. malè ergo Remig. Rupertus, Hugo & Lyranus legunt *meſſis*, ET VENVNDABIMVS MERCES (Sept. *& negotiabimur*) ET *quando tranſibit* (ita Syrus) SABBATVM, ET APERIEMVS FRVMENTVM] Syrus, *horrea. Menſis & ſabbatum* triplicitet accipi poſſunt. Primò, ſynecdochicè pro quolibet tempore generatim. Hebræi enim tempus omne menſurabant & diuidebant per menſes & ſabbata. Secundò, magis particulatim menſis, hebr. *chodes*, vocabatur neomenia, id eſt, prima dies cuiuſlibet menſis: & ſabbatum propriè erat ſeptima dies hebdomadæ. Tertiò, ſpecialiſſimè, menſis ſacer erat menſis ſeptimus, putà September, quo poſt collectas fruges totum penè menſem ſacrum feſtumque agebant, vti dixi Leuit. 23. 23. & ſequent. ac proinde idem menſis erat ſabbatum, non dierum, ſed menſium: quia erat ſeptimus menſis, iſque feſtus. Iuxta primam menſis & ſabbati acceptio-

Vars. ſ.

D

Triplex menſis & ſabbatum.

-nem, primus huius loci ſenſus erit bic: Quolibet menſe & ſabbato, id eſt, quolibet tempore, quo vos, ô auari frumentipolæ, videtis frumentum vilis eſſe pretij, illud reconditis, vt tempus hoc tranſeat, & ſuccedat poſt tempus copiæ tempus inopiæ, quo illud cariùs vendatis. ita à Caſtro & Vatabl.

Iuxta ſecundam acceptionem ſenſus ſecundus erit bic: Ita inbiatis lucro, vt doleatis aduenire feſtum neomeniæ & ſabbati, ac optetis illa citò tranſire, vt illis tranſactis illico ad mercimonia & lucra veſtra redeatis, ac de more veſtro carè vendatis frumentum. ita S. Hieronym. Theodor. Ruffin. Remig. Lyran. & Ribera. Vbi Nota auarorum marcatorum vota, qui nil niſi merces, mercatus & lucra ſomniant, quibus proinde omnis res diuina eſt longa, adeoque Miſſa dimidiæ horæ ſæpè nimis eſt prolixa. Addit Sãchez: Calendas, inquit, ſiue primum menſis diẽ auidè expectabant auari mercatores: quia tuue pecunias dabant fœnori, & fœnebres exigebant vſuras, vt patet ex Plutarcho lib. de Non fœnerando, & ex Horatio lib. 1. ſatyra 3. vnde tunc debitorum, qui fœnus ſoluere non poterant, pignora vendebant, vel bona inuadebant. Huc refertur oppoſitio Cbaldæi & Pauli Burgenſis, qui per menſem accipiunt non quẽuis, ſed embolismalem, qui ſcilicet tertio quoque anno quaſi decimus tertius, alijs duodecim anni menſibus addebatur ab Hebræis ad hoc, vt annum ſuum lunarem æquarent ſolari, vt dixi Exodi 12. v. 2. q. d. Quando tranſierit annus ille tertius lõgior, poſt quem ob additum menſem ſolet citiùs frumentum deficere, & cariùs vendi, nos illud

C carè vendemus. Rurſum Cbald. Burgenſis, Albert. & Arias ſabbatum accipiunt non dierum, nec menſium, ſed annorum, putà annum ſeptimum remiſſionis, qui totus erat ſacer & ſabatũ, id eſt, feſtus. q. d. Quando tranſierit annus ſeptimus, quo ſerere non licet, vnde ſequetur frumẽti penuria, tunc carè illud vendemus; quaſi hoc Propheta dixerit inſtante vel præſente anno ſeptimo & ſabbatico, taxans abuſus auarorum, qui illo abutebantur ad turpia ſua lucra.

Iuxta tertiam acceptionem tertius ſenſus erit hic: Quando tranſierit tempus meſſis, quo ob copiam vilius ſolet eſſe frumentum; pariter & menſis ſeptimus, quo feriantur Iudæi, ac liberaliter fruges ſuas conſumunt, menſe octauo & ſequentibus, cùm frumentum iam deficere inci-

D pit, nos illud pretio caro ad libitum vendemus. Hunc ſenſum afferunt quoque Remig. Albert. Rupert. Lyran. & Hugo. Fauet huic expoſitioni articulus Hebraicus *he* additus voci *chodeſ*, qui certum menſem, eumque ceteris inſigniorem ſignificat, qui ſanè alius eſſe nequit quàm menſis ſeptimus. Rurſum fauet rei natura: poſt menſem enim ſeptimum carius erat frumentum, idque ordinariè quolibet anno. Non enim videtur loqui Propheta de anno ſeptimo, vel ſimili extraordinario & rariùs occurrente. Denique poſſet quis opinari, per menſem hic ſignificari menſem meſſis, quo ſcilicet metebant nouas fruges, putà Maium, vel Iunium: ac per ſabbatum ſignificari feſtum Pentecoſtes, quo ex meſſe primos panes quaſi primitias Deo offerebant. Sabbatum enim Hebræis erat quintuplex. Primum dierum, putà ſeptima dies hebdomadæ. Secundum hebdo-

A madum, putà ſeptem hebdomades numeratæ à Paſchate, quæ conficiunt quadragintanouem dies, quibus expletis ſequens dies quinquageſima erat Pentecoſte. Tertium menſium, putà ſeptimus menſis, de quo iam dixi. Quartum annorum, putà annus ſeptimus remiſſionis, qui proinde vocabatur ſabbaticus, eratque feſtus. Quintum, hebdomadis annorum: ſeptem enim hebdomades, ſiue ſeptenarij annorum, faciunt quadraginta nouem annos, poſt quos annus ſequẽs quinquageſimus erat iubileus, & totus ſabbatũ, id eſt feſtum. Verùm quia ſtatim à meſſe & Pẽtecoſte erat copia frumenti, ac proinde illud vilis erat pretij, hinc aliud tempus hi auari mercatores hic notare videntur, videlicet poſt ſeptimum menſem, quando iam illud deficere, eiuſque pretium carius effici incipiebat.

ET APERIEMVS FRVMENTVM] aperiemus gra-

B natia tempore copiæ clauſa, vt tempore penuriæ promamus, carèque pro libito noſtro vendamus frumentum. Porrò quàm hoc Deo ſit inuiſum docet ipſe hoc loco, dum mox multas graueſque ſalibus pœnas intentat. Deum imitentur principes & magiſtratus, vt hoſce monopolas, quaſi mures tritici corraſores, imò corroſores, famem publicam afferentes capiant & plectant. Ita fecit B. Carolus Comes Flandriæ: cùm enim Lambertus Stratenſis, frater Bertolfi Præpoſiti S. Donatiani, decimas in multos annos redimiſſet, plenaque horrea haberet, atque ingruẽte annonæ caritate, ea egenis communicare nollet, iuſſit B. Carolus eius horrea effringi, triticique vim ingentem egẽtibus gratis admetiri. Qua de cau- *Moral. in monopolas frumenti.* *Exemplum B. Caroli.*

C ſa à monopolis ei in templo oranti ſacrilegè mors violenta illata eſt, ipſeque iuſtitiæ æquè ac annonæ publicæ tutor pro muneris ſui fortiter obiti merito martyrij palmam tulit. ita habet eius Vita nuper à Belgis edita, & Æmil. lib. 5. Celebris & ſancta huius facti memoria etiamnum Brugis Flandrorum perdurat, vbi locus, in quo Comes occiſus, mihi olim oſtenſus eſt.

Narrat Procopius l. 3. Iohannem præfectum prætorio Beliſarij, bello Wandalico nauticum panem, ne bis coctus pondere leuior redderetur, adhuc crudum ad publici balnei fornacem aſſari feciſſe, ne quid ponderis decederet: at vix Methonem peruениſſe, cùm panes diſſolui cœpere, & militibus per modios diſtributi grauiſſimos morbos inuexere. Ita vnius auaritia totum exercitum afflixit, & penè perdidit. Ad hoſce a-

D uaros Tantali fabulam ingenioſè transfert Horat. l. 1. Serm. ſatyra 1. qui

Congeſtis vndique ſaccis
Indormit inhians, & tamquam parcere ſacris
Cogitur, aut pictis tamquam gaudere tabellis.

Porrò Deus iuſto iudicio auaros penuriâ punit, facitque, vt frumentum quod auarè aſſeruant, à muribus corrodatur, vel tempeſtate aut naufragio mergatur, vel ab hoſtibus diripiatur, vel alio caſu pereat.

Memorabile eſt, quod in vita S. Paulini legimus, eum Chriſti imitatione & amore opes ampliſſimas in pauperes erogaſſe, & ex ditiſſimo factum pauperrimum. Cùm quadam die pauper ab eo ſtipem peteret, dixit B. Theraſiæ olim coniugi, nunc ſorori ſuæ (cum ea enim viuebat in continentia) vt eam illi daret. Reſpondit Teraſia, ſe non habere niſi vnicum panem. Iuſſit *S. Paulini.*

tamen

tamen Paulinus illum dari. Teraſia timens ne in prandio non haberet, quod apponeret Paulino, panem non dedit, ſed ſeruauit. *Interea*, inquit Gregor. Turon. l. de Gloria Confeſſ. c. 107. *aduenerunt quidam dicentes ſe miſſos à dominis ſuis, vt illi annonæ ac vini deferrent ſpeciem; ſed pro hoc ſe moratos, quòd orta tempeſtas vnam ex eis cum tritico abſtulerit nauim. Tunc vir Dei conuerſus ad mulierem ait: Intellige te illi pauperi vnum panem fuiſſe furatam, & ideo hanc nauim eſſe merſam.* Ex aduerſo dum idem Paulinus iam Nolæ Epiſcopus adeò liberalis eſſet, vt cùm fruges omnes erogaſſet in pauperes, tandem ſeipſum pro filio viduæ redimendo ſeruituti manciparet, paulò pòſt Dei nutu à rege Wandalorum agnitus cum ſuis ciuibus omnibus, atque onuſtis frumento nauibus Nolam eſt remiſſus: *ſicq; factum eſt, vt qui ſe in ſeruitium ſolum tradiderat, cum multis à ſeruitio ad libertatem rediret, illum videlicet imitatus, qui formam ſerui aſſumpſit, ne nos eſſemus ſerui peccati. Cuius ſequens veſtigia Paulinus, ad tempus voluntariè ſeruus factus eſt ſolus, vt eſſet poſtmodum liber cum multis*, ait S. Gregorius lib. 3. Dialog. 1.

S. Iohannis Eleemoſ. Simile eſt quod narrat Leontius in vita S. Iohannis Eleēmoſynarij, de mercatore quodā opulento, cuius fruges & merces naufragio perierunt, qui cùm hoc ſuum infortunium lamentans narraret S. Iohanni, audiuit ab eo: *Scias hoc tibi nulla alia de cauſa accidiſſe, niſi quòd hæc nauis nō iuſtè, non honeſtè à te eſſet acquiſita.* Iuſſit ergo ei dari vnam ex nauibus Eccleſiæ, onuſtam viginti millibus modiorum frumenti: cum qua feliciſſimè nauigans mercator, appulit in Britanniam fame tunc laborantem, vbi moderato pretio vēdens frumentum, Britannorum indigentiæ dum conſulit, ipſe ditatus eſt. Hoc eſt quod ait Sapiens Prouerb. 11. 24. *Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt: alij rapiunt non ſua, & ſemper in egeſtate ſunt. Anima quæ benedicit impinguabitur, & qui inebriat, ipſe inebriabitur. Qui abſcondit frumenta maledicetur in populis, benedictio autem ſuper caput vendentium.* Et S. Paulus 2. Corinth. 9. v. 6. *Qui parcè ſeminat, parcè & metet, & qui ſeminat in benedictionibus* (beneficè, largiter, copioſè) *de benedictionibus & metet*, vide ibi dicta.

Quocirca grauiter & acriter monopolas inſectans S. Ambroſ. l. 3. Offic. c. 6. *Cur*, ait, *ad fraudem conuertis naturæ indulgentiam, quæ copioſas dat fruges? Cur inuides vſibus hominum publicos partus? Cur populis minuis abundantiam? Cur affectas inopiam? Cur optari facis à pauperibus ſterilitatem? Cùm enim non ſentiunt beneficia fœcunditatis, te auctionante pretium, recondente frumentum, optant potiùs nihil naſci, quàm te de fame publica negotiari.* Et mox: *Latrocinium hoc, an fœnus appellem? Captantur tamquam latrocinij tempora, quibus in viſcera hominum durus inſidiator obrepas. Lucrum tuum damnum publicum eſt. Ioſeph ſanctus omnibus aperuit horrea, non clauſit. Rectè Salomon* (Prouerb. 11.) *Qui continet, inquit, frumentum, relinquet illud nationibus non heredibus: quoniam auaritiæ emolumentum ad ſucceſſorum iura non peruenit. Quod non legitimè acquiritur, quaſi ventis quibuſdam, ita extraneis diripientibus diſſipatur.*

VT IMMINVAMVS MENSVRAM, ET AVGEAMVS SICLVM] Pro *menſuram* hebr. eſt *epha*, quæ erat certa, vſitata & communis menſura, ſub qua omnes alias per ſynecdochen intelligit. Porrò *epha* erat decima pars cori: corus autem continebat 30. modios Italicos: ergo epha continebat tres modios Italicos & ſex Hiſpanicos (modius enim Italicus duplus eſt ad Hiſpanicum.) Quocirca epha Hebræum idem erat quod medimnus Atticus, teſte Ioſepho l. 10. Antiq. 12. Rurſum ſatū erat tertia pars epha, putà modius vnus Italicus, vide ea quæ dixi de menſuris in fine Pentateuchi. Notat non tantùm auaritiam, qua cariſſimè vendebant, ſed etiam dolum & fraudem mercatorum, quo in vendendo menſuram minuebant, id eſt, menſura æquo minori rē quam vendebant emptoribus admetiebantur; è contrario verò augebant *ſiclum*, ſupponendo ſcilicet ſtateras doloſas, vt ſequitur, quarum videlicet lanx altera, in qua apponendus erat ſiclus (vt videretur an iuſti eſſet ponderis) quem emētes pro merce empta ſoluebant, eſſet depreſſior & grauior, ita vt ſiclus alioqui iuſti ponderis, his doloſis ſtateris appenſus, iuſto leuior videretur, ac per conſequens illi drachmas aliquas argenti vel auri ementes adijcere deberent. Ita Clarius, Ribera, Arias & à Caſtro. Olim enim omnis pecunia, præſertim cùm rudis eſſet, nec ſignata, ſemper ponderabatur, & ad pondus annumerabatur, atque pro pondere maiori vel minori ſuū habebat pretium maius vel minus, vt patet Gen. 23. 16. Ierem. 32. 9. Iſaiæ 55. 2.

Secundò, S. Hieron. & Vatabl. per *ſiclum* accipiunt, non monetam, ſed pondus. Siclus enim hebr. idem eſt quod pondus. q. d. *Augeamus ſiclum*, hoc eſt, cùm ememus merces, maiori æquo ſiclo, id eſt pondere, eas ponderemus; cùm verò eaſdem alijs vendemus, minori æquo pondere eaſdem appendamus. Vnde Vatabl. vertit, *diminuamus modium, & augeamus pondus, & peruertamus bilancem doloſam*, hunc que dat ſenſum: *Vendamus triticum noſtrum menſura æquo minori, & peruertendo ſupponamus bilancem doloſam.* q. d. *In his quæ menſura vendi ſolent, vt modio, vtemur menſura æquo minori: in his verò quæ accipiemus, maiori æquo pondere vtemur.*

Tertiò, Remig. & Lyran. ſic exponunt: *Augeamus ſiclum*, id eſt, augeamus pretium frumenti. q. d. Conſpiremus in pretium iuſto maius, vt nemo noſtrûm infra illud minoris vendat, ita vt cogātur emptores omnes pretio illo iniuſto à nobis taxato merces noſtras emere, quod vitium vocatur monopolium, de quo vide P. Leſſium de Iuſtitiâ & iure l. 2. c. 21. de emptione dub. 21.

Quartò, Mariana explicat. q. d. Poſt venditū frumentum & receptam pecuniam augeamus ſiclum, id eſt ſicli pretium, vt ſic creſcat pretium pecuniæ, opeſque noſtræ.

Nota. *Siclus*, hebr. idem eſt quod pondus, à rad. שָׁקַל *ſcakal*, id eſt appendit, ponderauit. Sic græcè ſiclus dicitur στατὴρ à σταθμὸς, id eſt libra, pondus, ſtatera. Siclus enim erat nummus vulgaris, communis & vſitatus, pondere quatuor drachmarum, ſiue ſemunciæ, quo non tantùm pecunia, ſed & metalla, adeoque res quaſlibet ponderabāt. Valebat ergo ſiclus quatuor Iulios ſiue quatuor regales Hiſpanicos: Iulius enim, æquè ac regalis, pendit drachmam argenti. Erat & ſiclus æreus & aureus, eiuſdem ponderis, ſed pro materiā maioris vel minoris pretij. Vide quæ de ſiclo dixi Exodi 30. 13.

VT POSSIDEAMVS IN ARGENTO (id eſt argento, Verſ. 6.

tô,

ſo, pretio argenti. Hebr. enim *beth*, id eſt *in*, eſt A
notæ pretij) EGENOS, ET PAVPERES PRO CALCEAMENTIS] q. d. Vt hiſce noſtris artibus & fraudibus redigemus pauperes ad extremam inopiam, vt cogantur ſe vendere nobis in mancipia, itaque poſſideamus eos, vt nobis quaſi iumenta ſeruiant, idque paruo pretio; imò pro pari calceamentorum.

ET QVISQVILIAS FRVMENTI VENDAMVS] pro puro frumento. Nota hic auarorum mercatorum varias artes & dolos, quibus alios expilant & ſe ditant. Primus eſt, quòd cariſſimè merces ſuas diuendant. Secundus, quòd minuant menſuras. Tertius, quòd augeant ſiclum, id eſt, pondus. Quartus, quòd ſupponunt ſtateras doloſas. Quintus, quòd cogant pauperes non tantùm ſua, ſed & ſeipſos vendere pro calceamentis. Sextus, quòd frumentum miſtum paleis, cicere, auenâ, arenâ, &c. vendant pro puro frumento. Vnde Arab. vertit, *vendemus vaſorum purgationes*, id eſt, quod poſt ſublatum frumentum ſcopis aream purgando, conuerritur & congeritur. Hinc iræ Dei excita detonat in eos, atque: B

Vers. 7. IVRAVIT DOMINVS IN SVPERBIAM IACOB] id eſt, contra ſuperbiam Iſraelis, qua ſuperbè dominetur pauperibus, eoſque depredatur. ita Septuag. S. Hier. Theodor. Remig. Hugo, Lyran. & alij. Hebr. pro *ſuperbiam* eſt גאון *gheon*, id eſt, magnificẽtia, celſitudo, arrogantia. Vnde Chald. vertit, *iurauit Dominus qui dedit magnitudinem Iacob*; Pagnin. *iurauit Dominus per celſitudinem ſuam notam in Iacob*; Arias & Tigur. *iurauit Dominus per excellentiam ipſius Iacob*. q. d. Iurauit per templum, quod erat gloriæ, præſtantia, magnificentia, & quaſi ſuperbia Iacob. Sic ait Iſaias c. 60. C 15. *Ponam te in ſuperbiam*, id eſt, in magnificentiam & gloriam, *ſæculorum*. Ita Vatabl. & Prado in Ezech. c. 7. v. 24. explicans illud: *Et quieſcere faciam ſuperbiam potentium*. Templum, inquit, vocat ſuperbiã potentium, id eſt arcem potentiſſimam, ſuperbiſſimè, magnificentiſſimã & celſiſſimam. Prima verſio & ſenſus noſtri Interpretis, vti Hebræo congruentior, ita & neruoſior eſt.

SI OBLITVS FVERO] Vox *ſi* eſt nota iurantis, & ſignum iuramenti execratorij apud Hebræos. q. d. Iurauit Deus dicens: Iuro per me, meamq; veritatem, quod non obliuiſcar hæc opera & ſcelera Iſraelis, ſed ea acriter puniam, adeò vt ſi eorum oblitus fuero, non habear verax, non habear Deus. Vox ergo *ſi* in iuramento vel impropriè capitur pro *non*, vel propriè ſi ſubaudies execrationem, v. g. hanc. Non habear Deus. Hanc enim Hebræi per euphemiſmum tam horroris, quàm boni ominis cauſa ſubticent, & ſubaudiendam relinquunt. D

VSQVE AD FINEM] in perpetuum.

Vers. 8. NVMQVID SVPER ISTO NON COMMOVEBITVR TERRA] ſcilicet vaſtitate, vt diripiatur & vaſtetur. Vnde Chald. vertit, *deſolabitur terra*. Secundò, hebr. eſt תרגז *tirgaz*, id eſt *contremiſcet*, vt vertit Tigurina; Pagn. *mouebit ſe*. q. d. Tanta ſunt ſcelera Iſraelis, tantæque ob ea illi clades imminent, vt meritò terra hæc audiens ſuſtinens & ſentiens, quaſi terrore & ſtupore perculſa contremiſcere, omneſque incolæ plangere & eiulare debeant. Eſt proſopopœia: ad pathos enim terræ inſenſili ſenſum, indignationem, horrorem & tremorem attribuit. Omnes enim creaturæ ſenſu A naturali ſentiunt vocem & nutum ſui creatoris, multoque magis eiuſdem offenſam & iram.

ET ASCENDET QVASI FLVVIVS VNIVERSVS, ET DEFLVET QVASI RIVVS ÆGYPTI] Aliqui, vt à Caſtro, per riuum accipiunt torrentem deſerti, qui Iudæam diſterminat à deſerto & ab Ægypto, de quo dixi c. 6. v. 15. q. d. Sicut hic torrens in mare defluit, & ampliùs nõ apparet, aquis eius à mari hauſtis; ita Iſraelitæ haurientur ab Aſſyrijs, ab eiſque abducentur & diſpergentur, vt ampliùs non appareant. Ita à Caſtro, qui & citat pro hac expoſitione S. Hieron. & alios: ſed in S. Hier. idipſum non reperi: atque ille torrens deſerti, torrens eſt & vocatur, non fluuius. Adde, riuus Ægypti non alius eſt quàm Nilus, vel riuus Nili: vnde Septuag. pro *riuus*, vertunt *flumine* B Ægypti.

Meliùs ergo Clarius, Arias, Vatabl. & alij paſſim, per *flumen* intelligunt Nilum: hic enim paulò pòſt vocatur riuus Ægypti, præſertim quia Nilus in ſeptem riuos ſe diuidit, quibus per totidem oſtia in mare defluit. Appoſitè autem adducit Nilum, potiùs quàm alios fluuios: quia Nilus quotannis exundans, & reſtagnans, oblimat fertilemq; facit Ægyptum (non enim pluit in Ægypto, ſed vice pluuiæ eſt Nilus exæſtuans.) Vnde meſſis Ægypti dicitur eſſe in Nilo, quaſi in cauſa, iuxta illud Iſaiæ 23. 3. *In aquis multis ſemen Nili, meſſis fluminis fruges eius, & facta eſt negotiatio gentium*. Adde, Iſraelitæ mercatores frumentum emebant ex Ægypto: Ægyptus enim ita fertilis erat, vt eſſet horreum Romanorum, C imò totius Orientis. q. d. Quia vos, ô Iſraelitæ, frumentum Niliacum in Ægypto vili pretio emptum reconditis, vt carè vendatis, quin & illud mixtis quiſquilijs vitiatis, & iniuſtis menſuris doloſè diuenditis; hac de cauſa ego adducam exercitum Aſſyriorum, qui inſtar Nili copia ſua inundabit Iſraelem, eumque cum ſuo frumento & opibus euertet, & transferet in Aſſyriam. Alludit ergo ad aſcenſum, id eſt, incrementum Nili intumeſcentis & exundantis, qui deinde ſtatim detumeſcit & ſubſidit, ac partim abſorbetur à terra, partim refluit in ſuum alueum, & ex eo in mare delabitur. q. d. Pari modo aſcendente exercitu Aſſyrio in terram Iſrael, vos pariter aſcenderis, & ab eis in magnam turbam conglobabimini, & conglobati turmatim expellemini in Aſſyrios, ibiq; diſpergemini & abſorbebimini, D vt inter numeroſiſſimam gentem diſperſi, vix vlli eſſe appareatis. Vnde Chald. vertit, *irruet in eam rex cum exercitu ſuo maximo ſicut aqua fluuij, & eluet eam omnem, expelletq; habitatores eius vt flumen Ægypti*; alij actiuè vertunt, *& tranſcendit* (Aſſyrius) *ſicut fluuius vniuerſam illam* (terram Iſrael) *& deprimetur tamquam fluuio Ægypti*. q. d. Sicut terra Ægypti obruitur Nilo, ſic terra Iſrael obruetur & opprimetur ab Aſſyrijs. Rurſum, ſicut Nilus exundans euertit totam Ægyptum, ſic Aſſyrij euertent omnes fruges & opes Iſrael. Secundò, Vatabl. vertit, *& aſcendet tamquam amnis vniuerſa ipſa* (terra Iſrael) *& pelletur* (loco ſuo) *& abſorbebitur ſicut flumine Ægypti*, ſicque explicat. q. d. Terra Iſrael tota operietur aquis, & vertetur tota quaſi in amnem: per aquam & amnem ſignificat omnes clades & calamitates quibus illa quaſi aquis obruenda erat ab irâ & vindicta diuina.

Tertiò,

Tertiò, Clarius explicat. q. d. Sicut Nilus A euomit ea quæ ipſi ionatant, ſic terra Iſrael euomet ex ſe Iſraelitas, proijcietque eos in Aſſyriam.

Nota τὸ *aſcendet*, ſcilicet non *habitator*, ſed *terra*: Hebr. enim עָלְתָה, *alta*, cùm ſit femininum, reſpicit terram: terra ergo Iſrael aſcendet, eijcietur & defluet: *terra*, id eſt incolæ, fruges & opes terræ aſcendent, id eſt, in cumulum redigentur, vt auferantur ab Aſſyrijs hoſtibus & prędatoribus.

Hinc conſequenter τὸ *vniuerſus*, ſupple non *habitator*, ſed *fluuius*. q. d. Sicut fluuius vniuerſus, id eſt totus, in Ægypto collectus aſcendit & in altum aſſurgit, ita pariter totus cumulus Iſraelis abducendi ab Aſſyriis ingens erit, & in magnam ſummam aſcendet. Iam in Hebr. legitur כֻּלָּהּ *culla*, id eſt *omnis illa*, ſcilicet terra Iſrael, aſcendet: B ſed noſter Interpres alijs punctis legit כָּלָה *cala*, id eſt completus, perfectus, vniuerſus, ſcilicet fluuius aſcendet. Sic etiam legerunt Septuag. vertunt enim, *& aſcendet quaſi flumen conſummatio, & deſcendet quaſi fluuius Ægypti, conſummatio*, id eſt, tota & conſummata multitudo, æquè ac ſubſtantia Iſraelis, quod myſticè, vel potiùs accommodatitiè electis & reprobis adaptat S. Hieron. *vt qui egerit*, inquit, *pœnitentiam, aſcendat cum flumio ſcandente; qui autem perſeuerauerit in delictis, deſcendat ſicut fluuius Ægypti, & ingreſſus mare abſorbeatur, ac per hoc oſtendit ſuperbiam Iacob, contra quam iurat Dominus, æternis ſupplicijs deuorandam.*

Denique pro *defluet* hebr. eſt נִשְׁקְעָה *niskea*, id eſt, demergatur in profundum, abſorbeatur, eat in abyſſum. Vbi Nota, pro נִשְׁקְה legendum נִשְׁקְעָה vti legendum docent Maſoretæ, littera ergo *ain* ſuppreſſa eſt vel vitio ſcriptorum, vel C ſtudio ab ipſo Propheta, vt omnimodam demerſionem innueret, inquit Marious in Lexico. Radix enim eſt שָׁקַע per *ain*, id eſt profundari, demergi, ad ima trahi; non שָׁקָה per *he*, id eſt irrigari, potari: ſic enim dicendũ fuiſſet נִשְׁקְתָה *nisketa* in genere feminino, eò quòd אֶרֶץ *erets*, id eſt terra, ſit nomen femininum. Iſrael ergo ibit in abyſſum perinde ac Babylon, de qua dicit Ieremias c. 51. verſ. 63. & ex eo S. Iohannes Apocal. 18. 21. *Et ſuſtulit vnus angelus fortis lapidẽ quaſi molarem magnum, & miſit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltrà iam non inuenietur.* Poſtremò Syrus hoc loco vertit, *aſcendet quaſi fluuius finis eius, & repellet* (opprimet) *& deſcendet ſicut fluuius Ægypti*; Arabicus Alexandr. *aſcendet quaſi fluuius, & deſcendet quaſi Nilus Ægypti*; Arabicus Antiochen. *& adueniet finis eius quaſi fluuius, & defluet, & eijcietur quaſi fluuius Ægypti.* D

9. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus, occidet ſol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis.

10. Et conuertam feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum: & inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum, & ſuper omne caput caluitium: & ponam eam quaſi luctum vnigeniti, & nouiſſimà eius quaſi diem amarum.

11. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & mittam famem in terram; non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini.

12 Et commouebuntur à mari vſque ad mare, & ab Aquilone vſque ad Orientem: circuibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient.

13. In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti.

14. Qui iurant in delicto Samariæ. & dicunt; Viuit Deus tuus Dan; & viuit via Berſabee; & cadent, & non reſurgent vltrà.

B OCCIDET SOL IN MERIDIE] Non quòd reuera ſol Iſraelitis occidet & abſcondetur; ſed quòd nimio pauore & mœrore conſternatus occidere & abſcondi videatur. Pauor enim & mœror caliginem oculis, vti & menti inducit, vt mœrentes in meridie videantur ſibi verſari in tenebris, nec lucem ſolis conſpicere. Hoc eſt enim, quod explicans ſubdit: *Et tenebreſcere faciã terram in die luminis*. ita S. Hieron. Theodo. & S. Chryſ. hom. 2. ad populũ, vbi idipſum Antiochenis ſuo illo tempore contigiſſe aſſeuerat, eò quòd ipſi ob violatam Theodoſij Imp. imaginẽ pauidi & anxij, in horas ſingulas ab eius ira laqueos, furcas & ignes exſpectarent. VERS. 9.

Secundò, ſymbolicè, *occidet ſol in meridie*, id eſt, In ſumma proſperitate & felicitate Iſraelis maxima ei accidet calamitas & captiuitas; vt ſit parabolica catachreſis: ſol enim & lux ſunt cauſa & ſymbolum lætitiæ & proſperitatis, æquè ac C tenebræ calamitatis & triſtitiæ. Ita Remig. Rupert. Hugo, Lyran. & S. Greg. l. 5. Moral. c. 1. Rurſum ſol, id eſt mens & ratio, occidit irato & peccatori; quia tenebræ iræ & perturbationum animam eius occupant, vt velut in nocte cæca poſitus, non videat quid agere debeat. Ita Caſſianus l. 8. de Inſtitutis reounc. c. 9.

Allegor. hęc de occaſu & eclipſi ſolis, quę per miraculum facta eſt in paſſione Chriſti qua ſol quaſi pullatus inceſſit, & luxit necem ſui creatoris, exponunt S. Hieron. Ruffin. Rupert. hic, & Euſeb. l. 10. de Demonſt. c. 6. S. Aug. l. quæſt. ex vtroque Teſtamento quæſt. 15. Cyrillus catecheſ. 15. Tertull. l. 4. cõtra Marc. c. 42. S. Cypr. l. 2. ad Quirinum c. 23. Iſidor. l. de Paſſione Domini c. 45.

ET INDVCAM SVPER OMNE DORSVM VESTRVM SACCVM, &c.] Efficiam vt omnes Iſraelitæ induant ſaccum, & capita radant, eaque decaluent: ſaccus enim & caluitium apud Iudæos ſigna erant lugentium, & luctus maximi, vt patet Ierem. 6. 26. VERS. 10. D

ET PONAM EAM QVASI LVCTVM VNIGENITI] q. d. Affligam terram Iſrael grauiſſimè, itaque faciam vt acerbiſſimè lugeat: mortuo enim filio vnigenito parentes, & maximè mater luget inconſolabiliter.

ET NOVISSIMA EIVS (ponam) QVASI DIEM AMARVM] q. d. Efficiam vt nouiſſima & vltima Iſraelis ſint luctuoſiſſima & amariſſima. Tropol. cogitet hoc peccator dum voluptuatur, quòd ſcilicet Deus in hora mortis omnes delicias in

dolores

dolores & angores conuertet. Verè Pythagoras: *Omnium*, ait, *malorum maximum eſt voluptas, quæ tamquam clauo ac fibula animæ nectitur.*

Vers. 11. MITTAM FAMEM IN TERRAM, NON FAMEM PANIS, NEQVE SITIM AQVÆ, SED AVDIENDI VERBVM DOMINI] q.d. Efficiam vt tempore obſidionis & expugnationis Samariæ, ita affligantur, angantur, inopeſque ſint mentis & conſilij Iſraelitæ, vt Prophetas quos iam contemnunt, toto orbe perquirant, vt ex ijs ſciſcitentur & audiant tum oracula de obſidionis exitu, tum conſilia ad eam euadendam: an videlicet, quando & quomodo ſint liberandi.

Tropolog. S. Baſil. homil. de Laudibus ieiunij in fine, citans hæc Amos verba, *Non famem panis, ſed famem audiendi verbum Dei*, ſubdit: *Quam ideo immiſit iuſtus iudex, quòd perſpiceret eorum mentem verorum dogmatum penuria macreſcere, externum verò hominem ſupra modum pingueſcere, & obeſum fieri.* Sæpè enim Deus diuites & gulones punit fame & penuria cibi ſpiritalis, vt qui pingueſcunt corpore, macreſcant & emoriantur in ſpiritu; ſicut ex aduerſo pauperes & abſtinentes ditat & impinguat ſua doctrina & gratia. Rurſum hinc docet S. Gregor. 30. Moral. 35 *Sæpè*, inquit, *doctori verbum pro gratia tribuitur auditoris, & ſæpè propter culpam auditoris ſubtrahitur ſermo doctori*, vt Ezechieli, cui ait Deus c. 3. 26. *Linguam tuam faciam adhærere palato tuo, & eris mutus, quia domus exaſperans eſt.*

Vers. 12. ET COMMOVEBVNTVR AMARI, &c.] q.d. Calamitate iam dicta, & fame, id eſt, deſiderio audiendi oracula commoti Iſraelitæ, vel mittent legatos in omnes terræ angulos, vt à mari Galilææ vſque ad mare Mediterraneum Prophetam aliquem perquirant, qui hæc eis enunciet: fiet enim eis iuxta illud pſalm. 73. 9. *Signa noſtra non vidimus, iam non eſt Propheta, & nos non cognoſcet amplius.* Ita Chald. Lyran. & alij. Secundò, S. Hieron. Remig. Hugo & Arias, hæc ſenſu vel litterali, vel allegorico extendunt ad deſolationem extremam Iudæorum, quam etiamnum ob occiſum Chriſtum patiuntur, & patientur vſque ad finem mundi. Amos enim licèt directè prophetet contra decem tribus, indirectè tamen & comitanter prophetat quoque contra duas, putà contra Iudam & Beniamin. Sicut enim Iudas in ſcelere, ſic & in vaſtitate ſimilis fuit Iſraeli fratri ſuo. Huius ergo exeidium illius fuit typus & præambulum.

Audi S. Hieron. totum hunc locum Chriſto & Iudæis adaptantem: *Poſſumus hunc locum & in Domini paſſione intelligere, quando ſol hora ſexta retraxit radios ſuos, & pendentem in cruce Dominum ſuum ſpectare non auſus eſt: quando tenebris cuncta complentibus, feſtiuitates eorum & cantica, Veſpaſiano Titoq́; ſuperantibus, in planctum luctumq́; mutata ſunt: quando lachrymarum, & pœnitudinis, & ciliciorum repleta ſunt omnia; & capita habuere caluitium, quæ priùs nazaræorum decorata cæſarie comam Domino nutriebant. Tunc primogenitus filius Dei populus Iſrael, qui in vnigenitum & verè filium Dei miſerat manum, æterno luctui traditus eſt. Nunc ergo illis habentibus tenebras qui repulerunt ſolem iuſtitiæ, nos qui ſedebamus in tenebris & in vmbra mortis, vidimus lucem magnam, & illorum vniuerſa feſtiuitas ad Eccleſiæ tranſlata eſt myſteria.* Et poſt pauca: *Illi dormierunt in meretricis Synagogæ genibus, & diabolo tondente de-*

A *raſi, virtutem capitis perdiderunt, amittentes cum robore oculos*, inſtar Samſonis. Et inferiùs: *Ablata eſt ab eis lex, & Prophetæ æterno conticuere ſilentio: mouentur à mari ad mare, & ab Oceano Britannico vſq; ad Oceanum Atlanticum, id eſt, ab Occidente ad Meridiem, & ab Aquilone vſque ad Orientem toto orbe peregrini* (& vagi) *verbum Dei non valent inuenire.* Et mox famem verbi Dei explicans: *Quibus*, inquit, *ingerimus famem eſſe prædictam intelligentiæ ſpiritualis, in qua Chriſtus ieruitur, paſſio Domini & reſurrectio reperitur. Circumeunt orbem, & quærunt verbum Domini, & non inueniunt, quia Verbum Domini negauerunt, quod factum eſt in manibus omnium Prophetarum, quod in principio apud Patrem erat, quod caro factum eſt & habitauit in nobis.*

IN DIE ILLA DEFICIENT VIRGINES PVL- Vers. 13.
B CHRÆ, ET ADOLESCENTES IN SITI] q.d. Non tantùm ſpiritualis, ſed & corporalis fames & ſitis eis obueniet: hac enim tabeſcent virgines innuptæ, æquè ac iuuenes, ita vt ijs enectis nulla poſteritatis ſit ſpes, ſed tota quaſi gens intereat. Vnde Chald. vertit, *in illo tempore deliquium patietur cœtus Iſrael.* Ita Theodoret. Albert. Lyran. & Clarius.

Myſticè, S. Hieronym. *Deficient*, ait, *virgines, quia verbum Domini non inuenient. Ex quo intelligimus, quando doctrina non fuerit in Eccleſia, perire pudicitiam, caſtitatem mori, abire virtutes: quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit, ſaginatus eius cibo audiet per Salomonem: Iuſtus comedens ſaturat animam ſuam, anima autem impiorum eſuriens.* Prou. 13.

C QVI IVRANT IN DELICTO SAMARIÆ] q.d. Vers. 14.
Ideo virgines, adoleſcentes & Iſraelitæ omnes punientur fame, ſiti & morte, quia adorant, colunt & iurant per vitulum aureum, quem Ieroboam erexit, & collocauit in Dan quaſi Deum Samariæ, eumque opponunt & anteponunt Dei verbo.

ET VIVIT VIA BERSABEE] Nota, Iſraelitas nō tantùm per vitulos ſuos in Berſabee erectos iuraſſe, ſed etiam per viam qua ad eos ibatur in Barſabee, quaſi hæc ſancta eſſet à ſancto idolo. q.d. Punientur qui iurant per vitam viæ, qua itur in Berſabee. Non quòd via hæc viueret, ſed vitam vel metaphoricam, vel metonymicam intelligunt. Metaphoricam. q.d. Viuat, id eſt floreat, teratur & frequentetur iugiter via Berſabee. Sic enim ex aduerſo viæ dicuntur mortuæ, vel
D lugere, cùm neglectæ & deſertæ iacent, iuxta illud Thren. 1. 4. *Viæ Sion lugent, eò quòd non ſint qui veniant ad ſolemnitatem.* Metonymicam. q.d. Viuat vitulus aureus Deus noſter, ad quem ducit via tendens in Berſabee: viuat vitulus, cuius colendi cauſa tam longam inimus viam, vt à domo noſtra eamus ad fines Iſraelis: ibi enim ſita erat Berſabee. Ita Albertus & Lyran. Iurant per hanc viam, quia in illa multa erant ſacella & aræ idolis erecta (eò quòd illis in locis diu verſatus fuiſſet Abraham Patriarcha) quæ peregrinantes adibant. Id patet 4. Reg. 23. v. 8. vbi Ioſias dicitur contaminaſſe *excelſa, vbi ſacrificabant ſacerdotes de Gabaa vſque Berſabee.* Addit Vatabl. ſignificari hic idololatrarum ſtudium, qui ſanctitatem conſtituebant in longitudine itineris, ideoq; ab vno termino Iudææ peregrinabantur vſque ad alterum, putà à Dan vſque in Berſabee. q.d. Viuit vigetq; peregrinatio quæ incipit à Berſabee,

&

& defini̧t in Dan. In Dan enim & Berſabee quaſi A in duobus regni ſui limitibus vitulos aureos collocauit Ieroboam, quaſi tutelares Iſraelis Deos, Arabicus vertit, *iurant in indulgentia Samariæ, & dicunt, quòd Dan eſt Deus tuus & Berſabee.* Vide hîc inſanum idololatrandi ſtudium, quo non tantùm idolo, vel templo, ſed & viæ bene precantur, imò per illam quaſi numen iurant.

Cadent (ob hanc idololatriam) et non resurgent vltra] q.d. Omnino & irreparabiliter corruent & peribunt. Ita contigit: nam decem tribus exciſa Samaria abductæ in Aſſyrios numquam inde redierunt.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Amos Deum ſtantem ſuper altare, & iubentem angelo, vt percuſſo cardine illud euertat, ob auaritiam & ſcelera populi, quem ſe perquiſiturum & perditurum aſſerit, etiamſi is ſe cælo, abyſſo, vel inferno abſconderet. Secundò, v. 7. comparat Iſraelitas Æthiopibus, Syris & Palæſtinis, tam in culpa, quàm in pœna excidij & diſperſionis. Tertiò, v. 11. ſe eos per Chriſtum reſtauraturum promittit, daturumq́; copiam frumenti & vini, adeò vt montes ſtillent dulcedinem.

Verſ. 1. Vidi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit: Percute cardinem, & B
commoueantur ſuperliminaria; auaritia enim in capite omnium, & nouiſſimum eorum in gladio interficiam; non erit fuga eis. Fugient, & non ſaluabitur ex eis qui fugerit.
2. Si deſcenderint vſque ad infernum, inde manus mea educet eos: & ſi aſcenderint vſque in cælum, inde detraham eos.
3. Et ſi abſconditi fuerint in vertice Carmeli, inde ſcrutans auferam eos; & ſi celauerint ſe ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo ſerpenti, & mordebit eos. C
4. Et ſi abierint in captiuitatem coram inimicis ſuis, ibi mandabo gladio, & occidet eos: & ponam oculos meos ſuper eos in malum, & non in bonum.
5. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, & tabeſcet: & lugebunt omnes habitantes in ea; & aſcendet ſicut riuus omnis, & deſluet ſicut fluuius Ægypti.
6. Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, & faſciculum ſuum ſuper terram fundauit; qui vocat aquas maris, & effūdit eas ſuper faciem terræ, Dominus nomen eius.

Vers. 1. Vidi Dominvm stantem svper altare] D S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatabl. & Ribera cenſent; Amos hîc prophetare excidium duarum tribuum, & templi Hieroſolymitani per Chaldæos. Probant, quia eius reſtitutio, quæ facta eſt per Eſdram & Nehemiam, promittitur, v. 11. Fauet Chald. qui non verbotenus, ſed paraphraſticè ita vertit, *vidi gloriam Domini conſcendentem à Cherub, quæ manſit ſuper altare: niſi populus domus Iſrael conuertatur ad legem, extinguetur candelabrum, occidetur rex Ioſias, & deſtruetur domus Dei*, putà templum, *& diſſipabuntur atria, & vaſa domus ſanctuarij in captiuitatem ibunt.*

Probabilius eſt quod cenſent Ruffinus, Clarius & à Caſtro, Prophetam hîc pergere prophetare contra decem tribus, ac conſequenter hîc prædicere excidium altaris & templi idololatrici, quod ipſæ ſibi erexerant in Bethel. Probatur Primò, quia ad decem tribus propriè miſſus fuit Amos in Bethel, vt patet c. 7. 13. Secundò, quia c. 8. egit contra decem tribus: ergo & hoc c. 9. Nam nihil eſt quod ſignificet eum diuertere ſermonem à decem tribubus ad duas; imò eum continuare ſermonem ad decem tribus, patet ex v. 5. qui idem eſt cum v. 8. c. 8. Tertiò, quia v. 8. & 9. ait ſe loqui de domo Iacob & Iſrael: ſic autem poſt ſchiſma Ieroboam vocantur decem tribus, non duæ, præſertim quia addit; *Concutiam in omnibus gentibus domum Iſrael.* Hoc autem verum eſt de decem tribubus, non de duabus. Decem enim traductæ in Aſſyriam, Mediam & Perſidem, inde per omnes gentes ſparſæ ſunt, teſte Ioſepho: duæ autem traductæ in Babylonem, ibi manſerunt, indeque poſt ſeptuaginta annos ſub Cyro reductæ ſunt in Iudeam. Ad argumentum prioris ſententiæ reſpōdebitur v. 11.

Quæres, quomodo vidit hæc Amos, an oculis corporis, an mentis? Corpoream fuiſſe viſionem cenſent Albert. Arias & Euſeb. 5. de Demonſtr. c. 18. ac proinde cenſent angelum in corpore aſſumpto reipſa concuſſiſſe cardines templi, idq́ue oculis corporeis vidiſſe Prophetam.

Verius eſt hanc viſionem fuiſſe imaginariam, non corpoream, tum quia tales fuerunt communiter viſiones Prophetarum; tum quia ſi viſio hæc ſpectat templum Hieroſolymitanum, vt multi volunt, non potuit hæc oculis corporeis videre Amos, vtpote qui longè ab eo aberat, agebatque in Bethel: tum quia non eſt veriſimile Deum hîc aſſumpſiſſe corpus humanum, in eoque viſum ab Amos, præſertim cùm id non fecerit Iſaiæ c. 6. 1. vbi viſus fuit ab Iſaia oculis mentis, non corporis, ſedere in throno excelſo; nec Ezech. c. 1. 26. vbi viſus fuit ab Ezechiele oculis pariter mentis inſidere currui cherubico. Sanè ſi Deus voluiſſet videri oculis corporeis, id potiùs conceſſiſſet Iſaiæ & Ezechieli, quorum viſiones fuerunt auguſtiſſimę, quàm Amos Prophetæ ruſticano.

Svper altare] Vel thymiamatis, quod erat

in Sancto ſanctorum, vbi erat ſedes & thronus A Dei, vt vult Arias: vel holocauſtorum, quod erat in atrio ante Sanctum, vt volunt Lyran. & Vatabl. Samaritæ enim æmuli Iudæorum; templum ſimile Hieroſolymitano, ac conſequenter ſimile atrium, Sanctum & Sanctum ſanctorum, atque ſimilia altaria thymiamatis & holocauſtorum in Samaria, Dan & Bethel erexerunt. Porrò de altari Bethel potiùs, quàm Dan aut Samariæ, hic agi, liquet ex eo, quòd in Bethel vaticinabatur Amos, vtpote loco Samaritis ſacratiſſimo: tum quòd Iacob Patriarcha in eodem ſacrificaſſet, & vidiſſet Deum ſcalæ innixum, ideòque locum vocaſſet Bethel, id eſt domus Dei: tum quòd Ieroboam primus Iſraelis rex, ſchiſmatis & nouæ religionis auctor, in Bethel non tantùm altare vitulis aureis dedicaſſet, ſed & ipſe ſua manu ijſdem in eodem ſacerdotis officio B functus incenſum adoleuiſſet, vt patet 3. Reg. 11. 33. tum quòd Iacobi & Ieroboami æmuli & aſſeclæ poſteri eorum, reges Iſraelis, in Bethel ſacrificantes, ibi quaſi commune regni ſui fanum ſtatuiſſent: vnde ab eis Bethel vocabatur *ſanctificatio regis, & domus regni*, vti dixi c. 7. 18. In Bethel ergo, quaſi in publico Iſraelis idolio, viſus eſt Prophetæ Deus templo & altari vltor inſiſtere, ac iubere illud exſcindi, vnà cum idololatria & idololatrico Iſraelis regno. Vnde appoſitè viſus eſt hic Deus ſtans, quaſi inſtans operi, ſcilicet ſubuerſioni altaris & templi.

Et dixit Dominus, vel Prophetæ Amos, vt opinatur S. Hieron. & Remig. vel potiùs angelo ſibi aſſiſtenti, quaſi voluntatis & operis ſui adminiſtro, vt cenſet idem S. Hier. Remigius, Ruffi- C nus, Theodoret. & alij. Per angelos enim ſolet Deus vlciſci & plectere hoſtes ſuos. Angelo ergo dixit: Percvte cardinem] ſcilicet templi, vt hac percuſſione ſymbolica & imaginaria menti Amos obiecta, repræſentes & ſignifices, quòd Aſſyrij templũ à cardine & ab imis fundamentis conuulſuri & ſubuerſuri ſint, vnà cum impio eius cultu & cultoribus Iſraelitis. Ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana, & alij iam citati. Vnde Septuag. vertunt, *percute propitiatorium*; Arabicus Antioch. *percute pauimentum*; Arabicus Alexand. *percute Rationale pontificis*; Heb. eſt *percute* הַכַּפְתּוֹר *haccaphtor*, quod Tigurina vertit, *limen*; Pagnin. & Vatabl. *ſuperliminare*, ſcilicet portæ templi. Propriè *caphtor* ſignificat pomum (vt vertit Syrus) & ſphærulam: & quia hæc ſculpi ſolebant D in liminibus, hinc ſignificat limen. Noſter hic vertit *cardinem*, non limen, vel ſuperliminare, quia ab eo diſtinguitur. Sequitur enim: *Et commoueãtur ſuperliminaria*, hæc enim cõmoueri nequeunt niſi commoto cardine æquè ac limine, cui supernè quaſi inſiſtunt. Cardo ergo dicitur *caphtor*, quia habet figuram ſphærulæ, & quia ſua vertebra tegitur. Radix enim כָּפַר *caphar* ſignificat tegere, inuoluere, operire. Iubet ergo Deus angelo, vt percutiat tam limen portæ templi, quàm cardinem liminis in quo oſtium voluebatur, id eſt, aperiebatur & claudebatur, vt ſignificet portam templi, ipſumque templum, ac ingredientes in illud percutiendos & ſubuertendos ab Aſſyrijs. Cardo enim eſt baſis & fulcrum rei quam ſuſtinet: vnde cardo dicitur quaſi cor ianuæ, quo ſcilicet illa mouetur, ait Seruius in illud Æneid. 1. *Foribus cardo ſtridebat ahenis.* Hinc Romani co-

A luerunt deam Cardineam, quæ cardinibus præeſſet. Ita Seneca in Hippol. Ioui ait: *Celerique polum cardine verſas.* Veriùs S. Anna mater Samuelis 1. Reg. 2. 8. *Domini, ait, ſunt cardines terræ.* Et Sapiẽs Prou. 8. 26. *Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ.* Porrò in cardine notatur ſtridor & horror conuulſi & ruentis templi, iuxta illud Statij Thebaid. 1.

Venti tranſuerſa frementes
Confligunt axemque, emoto à cardine vellunt.

Et Virgil. Æneid. 6.

Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ
Panduntur portæ.

Ita in paſſione Chriſti terram vniuerſali terræ motu concuſſam, & è cardinibus fuiſſe conuulſam cenſent Didymus in Catena Græcorum in Iob c. 9 & alij. Pari modo multi cenſent, totum B orbem in die iudicij concutiendum & è cardinibus conuellendum, idque ſignificari illis verbis Chriſti Matth. 24. 29. *Et virtutes cælorum commouebuntur.* Et Iob 9. 6. *Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur.* Vide dicta Apoc. 6. in fine.

Et commovebantvr svperliminaria] Syrus, *limina*, Hebr. סִפִּים *ſippim*, quod R. Dauid, & ex eo Pagnin. vertit, *& contremiſcent poſtes*; Tigurina, *& commoueantur poſtes*, putà laterales, quos architecti vocant antas. Sed eodem redit ſenſus: concuſſo enim & conuulſo limine & cardine ab angelo, neceſſe erat tam poſtes quàm ſuperliminaria quæ poſtibus incumbebant, concuti & commoueri, imò ruere. Significatur enim hic ruina portæ & templi. Vnde Arabicus vertit, C *commouebuntur portæ extrinſecæ.* Angelus enim tam validè quaſſauit cardines & portam, vt totus murus, ac conſequenter totum templum illi incumbens ruere videretur. Arias & Euſeb. l. 1. de Demonſtr. c. 18. cenſent hæc realiter eſſe peracta, ac realem fuiſſe hunc terræ motum, eſſeque illum cuius meminit Amos c. 1. 1. vbi ex eo numerat & conſignat annum ſuæ prophetiæ. Verùm ex dictis liquet, aliam fuiſſe hanc concuſſionem ab illo terræ motu: ille enim fuit realis, hæc verò fuit imaginaria.

Avaritia (Syrus, *dolus*) in capite omnivm] Cauſam excidij templi, vrbis & totius Iſraelis aſſignat auaritiam. Pro *auaritia* hebr. eſt בִּצְעָם *betſaam*, id eſt *auaritia eorum.* Radix בָּצַע *batſa* propriè ſignificat lædere & vulnerare. He- D bræi enim vſuram & auaritiam vocant vulnus: quia tamquam gladius hominem vulnerat, & ipſius ſanguinem exugit. Pari modo vſuram vocant נֶשֶׁךְ *neſcech*, id eſt morſum, quia mordet & lædit proximũ: ſicut Latini fœnus vocant quaſi funus. Hinc Secundò, Septuag. Hebr. *betſaam* accipientes non vt nomen, ſed vt verbum Imperatiui *kal*, vertunt, *diſſeca in capita omnium. Diſſeca*, ſcilicet tum gladio hoſtili, tum fruſtis poſtium & ſuperliminarium ex percuſſione angeli diſſilientibus: vnde alij legunt *diſiice*. q. d. Diſſilientia fruſta poſtium diſiice in capita eorum, ijſque ea diſſeca. Quocirca Tigurina vertit, *vniuerſorum capitibus vulnus infige*; Arias accipit vt nomen, ſed pari modo vertit, *conciſio eorum in capite omnium.* Tertiò, Vatabl. *betſaam* accipiens vt verbum præteriti temporis, vertit, *in fruſta concidit eos* (nempe qui ſunt) *in capite omnium*, id eſt, qui præſunt alijs omnibus. Hoc pertinet

ad

ad ſacerdotes & magiſtratus: hos enim concidet Deus, vel angelus vice Dei: loquitur enim Deus, vel angelus de ſe in tertia perſona. Hinc Pagninus pro *betſaam* legens in Benoni בֹּצְעָם *Botſeam*, vertit in prima perſona, *in fruſta concidam eos, in capite omnes ipſos.* Hic ſenſus priori ſubornatur hoc modo, q.d. Quia ipſi ſua auaritia, putà ſuis vſuris & fraudibus vulnerarunt & conciderunt pauperes, idcirco pariter ipſi vulnerabuntur & concidentur ab hoſtibus. Hinc aliqui vertunt, *auaritia in capita omnium*, ſcilicet recidet, meritaque ab illis ſupplicia exiget: quæ verſio valde conſonat cum verbis præcedentibus & ſequentibus. Vnde Arabicus vertit, *percute caput vniuſcuiuſque, & reliqui eorum gladio interficientur.*

Porrò auaritia dicitur eſſe *in capite omnium*, quia omnibus dominatur, omnes poſſidet: omnes enim caput, ſenſus, curaſque omnes eò intendunt, vt iniquis lucris ſe ditent, iuxta illud Ierem. 5.13. *A minore vſque ad maiorem omnes auaritiæ ſtudent.* Auarus enim dicitur quaſi auidus, quòd immenſas opes aueat. Vnde P. Nigidius apud Gellium l. 10. c. 5. *Auarus*, inquit, *appellatur, qui auidus æris eſt: ſed in eo copula, E, litera detrita eſt.* Item. *locupletem ait dictum, qui pleraque loca, hoc eſt, qui multas poſſeſſiones tenet.* Sic Thren. c. 1. 5. dicitur: *Facti ſunt hoſtes eius in capite*, id eſt, hoſtes dominati ſunt hieroſolymæ. Auaritia ergo eſt *in capite*, non in calce; quia caput, id eſt, phantaſiam animumque occupat, itaque illi eſt infixa, vt vix euelli poſſit; quia tenet arcem mentis, indeque quaſi regina, imò quaſi dea omnibus cogitationibus, ſenſibus, potentijs, membris & actibus imperat tamquam mancipijs, cogitque ea ſibi ſeruire, ſuum regnum propagare, lucra vbique captare, opes ſine termino coaceruare. Hinc rurſum ipſa eſt *in capite*, id eſt, eſt capitalis, & quaſi caput auari, illi per omnia dominans, ſicut caput dominatur toti corpori. Quocirca S. Paulus auaritiam nuncupat idolorum ſeruitutem, id eſt, idololatriam, Ephes. 5. 5. Auarus enim in mente gerit idolum quod adorat, ſcilicet pecuniam & plutum. Hoc idolum eſt ipſi numen & Deus, cui ſe ſubſternit totumq; ſe mancipat. Ita videmus auaros nil ſomniare, nil cogitare, nil loqui, nil tractare niſi lucra, niſi *affer, affer*, Prouerb. 30. 15. Annon ergò auaritia eſt in capite auari? Secundò, Lyran. Auaritia, ait, eſt in capite, id eſt, in regibus, ducibus & ſacerdotibus populi. Quàm enim hi dediti fuerint auaritiæ, patet tum ex Prophetis, tum ex Chriſto Matth. 15. 5. & c. 23. v. 14. & 23. qui acriter eorum auaritiam incuſant, ſic & modernos Iudæos quoſlibet totos vſuris & lucris intentos videmus. Porrò ſacerdotum auaritiam hic propriè taxari patet ex v. 1. *Vidi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit: Percute cardinem.*

Notat fontem omnis mali, ſcilicet auaritiam, indeque manantes fraudes & dolos. Nam, vt ait Apoſt. 1. Timoth. 6. 10. *radix omnium malorum eſt cupiditas.* Vnde Sapiens Eccl. 10. *Auaro*, inquit, *nihil eſt ſceleſtius.* Porrò hæc auaritia à ſummis manabat ad infimos; perinde vt vitia principum & Prælatorum manant ad ſubditos. Simili modo B. Petrus Damiani li. 2. epiſt. 2. ad S. R. E. Cardinales, & S. Bernard. de Conſid. ad Eugenium Pontif. & in Declamationibus, docent

A omnia mala Eccleſiæ prouenire ex auaritia; hácque validè foueri & augeri cupiditate Eccleſiaſticorum & Prælatorum. Idque verum eſſe luce clariùs vidi dum agerem in prouincijs tranſalpinis. Qui enim laicus credat Paſtori ex Euangelio concionanti bona terrena eſſe contemnenda, & cæleſtia ambienda, ſi terrena ab eodem alijſque Prælatis ita appeti, tam ſtudioſè congeri & conſeruari cernat? Qua fronte Prælatus audebit ſuos hortari ad liberalitatem & eleëmoſynam, ſi ipſe auarè ſuas opes recondat, & in pauperes ſit immitis & immiſericors? Quis non inhiet diuitijs, prædijs, officijs congerendis, ſi Eccleſiaſticos videat beneficijs, penſionibus, redditibus, domibus, prædijs coaceruandis totos intendere? Clericus es, cur ſortem non in cælo, ſed in terra quæris? quo ore impudenter & menda-B citer quotidie Deo, qui cor tuum auarum & terræ inhians intuetur, dicis: *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei, tu es qui reſtitues hereditatem meam mihi?* Annon meritò obijciet laicus Eccleſiaſtico, Deus Leuitis voluit eſſe ſors & hereditas, terram verò inter laicos, putà inter cæteras vndecim tribus, diſtribuit. Noſtra ergo eſt terra, tu cælum & Deum quære: nobis laborandum eſt, vt opes comparemus, quibus nos, vxores, filios, filias, famulos & ancillas alamus; tu qui ſolus es, cuius Deus eſt ſors, eáque ſufficiens & liberalis, cur plura ſemper appetis? vt quid ſtudes ditandis adeò nepotibus & cognatis ex patrimonio Chriſti? Itáne res ſacras Eccleſiæ adimis, eaſque laicis tibi propinquis, carnalis & infidelis Domini diſpenſator impendis? Annon hoc furtum, imò ſacrilegium? ait S. Bernard. Sanxit olim S. Vrban. Pontifex & Martyr anno Domi-C ni 233. qui S. Cæciliam, pluréſque alios docuit, & animauit ad martyrium, ne bona Eccleſiæ in laicorum vſus impendantur, idque ſub graui pœna: *Quia*, inquit, *hæc bona ſunt oblationes fidelium, pretia peccatorum, & patrimonium pauperum*, vt habetur 17. q. 4. cap. *Attendendum.* Idem ſanxerunt alij Pontifices. Vnde S. Hier. ad Pammach. *Pars*, inquit, *ſacrilegij eſt, rem pauperum dare non pauperibus.* Res enim pauperum ſunt res & bona Chriſti crucifixi. Quocirca omnes Doctores cenſent eſſe peccatum mortale, ſi quis Eccleſiaſticus opes, quas ex beneficio ſuo percepit, relinquat cognatis laicis, ijſque eos locupletet. Cur ergo tu immodicè, ait Doctor ſapiens, beneficia beneficijs accumulas, penſiones penſionibus, itáque Eccleſiam miniſtris ſuis defraudas, vt paucos, eoſque indignos habeat? cur D patrimonium pauperum deuoras, vt amicos dites? Itáne demens es, vt animam tuam propter amicos damnare, & æternis gehennæ incendijs addicere velis? ſtulte hac nocte animam tuam dæmones repetent à te, & quæ paraſti cuius erunt? Amici quos ditaſti te ex inferno non liberabunt: imò pro gratijs ſannas & maledictiones tibi in inferno rependent, quòd eis per opes fueris cauſa luxus, ſcelerum, indeque damnationis eiuſdem. Euigilate Prælati, aperite oculos Eccleſiaſtici: Ne vos amor ſtolidus cognatorum infatuet vt ſerò gematis in æternum, dicatiſque: Heu, quàm fui fatuus, quàm inſenſatus, qui non pro me, ſed pro alio ditando, animã meam vendidi, occidi, perdidi. Heu me! nepotes mei, cognati mei traxerunt me ad tartara. *Frater non redimit,*

redimet homo? non dabit Deo placationem pro anima ſua. Deo nemo fucum ſuis ratiunculis efficiet. Quo maior es, eo maius das ſcandalum: quo potentior, eo potentiùs tormenta patieris: quia hereditate poſſediſti ſanctuarium Dei; imò feciſti vt gentes, vt laici venirent in hereditatem Dei, & hereditate poſſiderent ſanctuarium eius: ideoque tam Catholicos, quàm hæreticos à fide & ſalute auertiſti, eoſque ſanctum Chriſti & Eccleſiæ eius Chriſtianæ nomen blaſphemare feciſti. Aſpice ex alto ſponſam tuam, ô Chriſte! maculam hanc è veſte eius, imò tua, emunda. Vtinam vel ſanguine meo illam eluas! quam libens occombam, vt ipſa ſuo nitori & decori cæleſti reſtituatur! Mitte è cælis angelum qui rurſum percutiat cardines templi. Mitte nouum Ieremiam qui iterum intonet illud c. 6. 12. *Extendam manum meam ſuper habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippe vſque ad maiorem omnes ſtudent auaritiæ: & à Propheta vſque ad ſacerdotem cuncti faciunt dolum.*

Moral. de Auaritia.

Moral. diſce quantum malum ſit auaritia quæ cùm omnibus dominetur, omnes vulnerat, atque tam animæ auari, quàm corpori proximi lethale ſæpè vulnus infligit. Narrat Sabellicus lib. 7. Enneade 9. Calipham Mahometanorum Pontificem, inter auri aceruos volutatum fame interiiſſe. Cùm enim Halao Tartarorum regis frater occupaſſet Babylonem, omnemque populum trucidaſſet, Caliphas, qui magnum theſaurum congeſſerat, comprehenſus, cumulo auri ſui impoſitus, & per multos dies aſſeruatus, inedia, vel ſanè pretioſa fame conſumptus eſt. Sic & C. Caligulam pecuniæ auidiſſimum, inter immenſos aureorum theſauros volutari ſolitum ſcribit Suetonius in eius vita c. 43. qui iis non diu gauiſus, paulò pòſt miſerabili nece occubuit. Auaritiæ ſymbolum eſt ſerpens græcè dictus dipſas, quòd inextinguibilem ſitim morſu ſuo excitet. Dipſas ait Lucian. l. de Dipſade, eſt ſerpens non adeò magnus viperæ ſimilis, violento ictu, veneno craſſo, qui dolores inducit intolerabiles. Ardores enim immittit inextinguibiles, & putredines, ac totum corpus adurit incendio. Inſuper qui ab illa icti fuerint, clamant perinde atque illi, qui in ignem coniecti ſunt: quo plus bibunt, eo plus ſitiunt; nec ſitim extinxeris, etiamſi totũ Nilum aut Danubium epotandum præſtiteris. Ita & Ælian. l. 6. de Animal. c. 51. Dipſas eſt auaritia, quæ inexplebili opum ſiti, æquè ac curis, doloribus, periculis & cædibus auaros incendit. Nam

Creſcit amor nummi quantum ipſa pecunia creſcit.

Multò concitatior eſt auaritia in magnarum opum congeſtu collocata, vt flammæ infinitò acrior vis eſt, quo ex maiore incendio emicuit, ait Seneca lib. 2. de Benef. c. 27. Tales fuerunt Æneanes, qui ex oraculo perſuadebantur fore vt patriam terram amitterent, ſi particulam aliquam largirentur, vt ait Plutarch. in quæſt. Græcan. ca. 14. Et illi de quibus Arnobius libr. 2. Contra Gentes: *Exercent*, ait, *auidum atque iniuſtiſſimum fœnus, & è miſerorum ſanguine ſupputandi ſe augent inſania: millibus poſſeſſionum ſemper producunt fines, & quamuis prouincias totas rus faciant vnum, pro arbore vna, pro ſulco ſorum litibus terrent: cum amicis, fratribus inexpiabiles ſuſcipiunt ſimultates.* Verè Cyprian. epiſt. 2. *Nec intelligit miſer auarus*, inquit, *ſpecioſa ſibi eſſe ſupplicia, auro ſe alligatum teneri, poſſideri magis,*

A *quàm poſſidere diuitias atque opes. O deteſtabilis cæcitas mentium, & cupiditatis inſanæ profunda caligo! cùm exonerare ſe poſſis & leuare ponderibus, pergis magis fortunis augentibus incubare, pergis cumulis pertinaciter adhærere.*

S. Auguſt. ſeptem axiomata de auaritia.

Quocirca patres omnes acriter auaritiam & auaros inſectantur, ac imprimis S. Auguſt. cuius hæc de ea ſunt axiomata. Primum: Auaritia duriora iubet quàm Chriſtus. *Quid vis*, inquit, in pſal. 128. *ab auaritia poſſideri? dura iubet, leuia iubeo: onus eius graue, ſarcina mea leuis eſt. Iubet auaritia vt mare tranſeas, & obtemperas. Iubet vt te ventis procellisq; committas. Iubeo ego vt ante oſtium tuum eroges quod habes des pauperi. Piger es ad faciendum ante te opus bonum, & ſtrenuus es ad tranſeundum mare: quia auaritia imperat, facis; quia Deus iubet, odiſti.* Secundum in Pſalm. 30. conc. 3.
B *Dicis auare, quare inuocas Deum? vt det tibi lucrum. Lucrum ergo inuocas, non Deum. Miniſtrum lucri tui facis Deum. Viluit tibi Deus. Deus ſi ad te veniat ſine auro & argento, non vis illum. Quid ergo tibi de his quæ fecit Deus ſufficit, cui Deus ipſe non ſufficit?* Tertium in pſalm. 38. *Vide, ô auare, ne fortè dum colligis, colligaris: ne fortè cum vis eſſe prædo minoris, ſis præda maioris. Non enim ſentis te eſſe in mari, nec cernis minores piſces à maioribus deuorari. Dic mihi, theſaurizas, cui congregabis ea? Dicturus es: Filiis meis ſeruo. Hæc eſt vox pietatis, excuſatio iniquitatis. Seruas tranſiturus tranſituris, imò verò tranſiens tranſeuntibus. Scis eum poſſeſſurum cui ſeruas, aut ſi nondum natus eſt, ſcis naſciturum? Seruas filiis, incertum eſt an futuris, an poſſeſſuris: nec reponis theſaurum vbi reponendus eſt. Theſaurizate vobis theſaurum in cælis.* Quartum in Pſalm. 137. *Aua-*
C *ris etiam ipſa fœcunditas* filiorum (quæ ceteris felicior eſt) *moleſta eſt. Timent enim ne pauperes relinquantur, qui multi naſci potuerunt.* Quintum, Auctor ſerm. ad Fratres in eremo, qui extat tomo 10. S. Auguſt. ſerm. 48. *O homo*, ait, *an ignoras quòd radix omnium malorum auaritia eſt, & ſeruitus idololatriæ, mater vſuræ, genitrix ſimoniæ, fomes culpæ, æterna pœna vae, nutrix gehennæ? O auaritia abyſſus inſatiabilis! Omnia in homine ſeneſcunt vitia, ſola auaritia iuueneſcit.* Deinde ſubdit, quàm fatuum ſit filiis vel nepotibus theſaurizare, qui eos in morte deſerunt. *O admirabilis infidelitas! ecce maritus dilectus ab vxore dilecta relinquitur, filius à matre proiicitur, & pater à filiis, & filii à patre ſub terrâ reconduntur. Solus ille dimittitur, & quilibet ad propria reuertitur, & citò obliuioni traditus*
D *tanquam mortuus à corde.* Et ſub finem: *Memorare nouiſſima tua, quia conceptus es in culpa, natus in pœna, viuens in miſeria, & neceſſariò morieris in anguſtia.* Sextum lib. de Conflictu virtut. & vitior. c. 16. *Auaritiæ morbus numquam melius compeſcitur, niſi cùm dies mortis ſine fine meditatur, cùm qualis poſt modicum in ſepulchro futurus ſit homo conſiderat. Hoc certè fixum manebat in illius* S. Iob ca. 15.) *corde qui dicebat: Homo putredo, & filius hominis vermis. Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Et Apoſtolus: Nihil intulimus in hunc mundum, ſed nec auferre quid poſſumus.* Septimum lib. de Salutar. documen. c. 30. *Auarus vir inferno eſt ſimilis. Infernus enim quantoſcumque deuorauerit, numquam dicit: Satis eſt: ſic etſi omnes theſauri confluxerint in auarum, numquam ſatiabitur.*

S. Ambroſij hæc de auaritia axiomata ſunt.

Prim.

S. Ambroſij ſex axiomata de eodem.

Primum lib. 1. in Lucam ſub finem: *Eſt ærugo mentis, cùm ſæcularium ſordibus cupiditatum religioſæ acies intentionis obducitur, aut fidei puritas decoloratur nube perfidiæ.* Secundum libr. 2. Offic. cap. 21. *Auaritia eſt veluti quædam bonorum ariditas officiorum.* Tertium ſerm. in Domin. 8. poſt Pentec. docet auarum eſſe ſimilem inſanienti, eumque ſemper aurum cogitare, omniaque in aurum conuertere, ac gratiùs aurum intueri quàm ſolem. Vnde concludit: *Caueamus exemplum diuitis iſtius, qui dum præſentes diuitias concludit, & de futuris ſollicitudinem gerit, diuitijs pariter abreptus & vita, protrahitur ad tribunal horrificum, in quo accuſatrix quidem eius aſſiſtit ipſa illa, quæ & totius eius vitæ comes extitit, auaritia, defenſor verò & interceſſor nuſquam vllus apparet.* Quartum ſerm. 13. *Qui pecuniam appetit, fidem perdit: qui aurum redigit, gratiam prodigit. Auaritia enim cæcitas eſt, errorem religionis inducit. Cæca, inquam, eſt auaritia, ſed diuerſis fraudum oculata ingenijs: non videt quæ diuinitatis ſunt, ſed cogitat quæ cupiditatis ſunt.* Quintum in Pſal. 38. *Fides militat Deo, auaritia tentatori* (diabolo.) Sextum lib. 1. Offic. cap. 49. *Sæpè quod auarus ſumma congeſſerit ſollicitudine, præcipiti effuſione dilapidat heres luxurioſus, & diu quæſita turpis helluo, præſentium tactus, futuri improuidus, quadam, abſorbet voragine.*

S. Iſidori Peluſiota.

Vt cæteros prætercam, S. Iſidorus Peluſiota, S. Chryſoſtomi diſcipulus, monachorum Peluſiaci montis in Ægypto Abbas, doctrina & ſanctitate illuſtris, ſub Theodoſio Iuniore anno Domini 440. epiſtola 233. egregiè docet, quantum vulnus capiti totique homini infligat auaritia, dum eum tantùm non mutilat, & truncat oculis, auribus, pedibus, &c. Primò enim graphicè eam comparat hydræ, quæ ventrem habet inexplebilem, & Briareo centum manibus armato, ac Scyllæ, quæ omnia ſorbet. *Deinde feminæ, belluina, ait, forma præditæ, ignemq́; ſpiranti, ac ſexcentas viperas crinium loco in capite habenti, perpetuò ſibilantes ac mortiferum venenum euomentes: ſexcentis item manus vnguibus abundantes, quarum opera alios lacerat, alios ſagittis impetit, ab alijs pecunias extorquet. Ac denique ſexcenta ora. Neque enim minatur dumtaxat, aut calumnias ſtruit; verùm etiam adulatur, ac ſeruilem in modum alloquitur, & peierat, turpiſque quæſtus cauſa innumeras occaſiones excogitat.* Mox eius oculos depingit: *Oculos habet, non vt natura conſentaneum eſt cernentes, aut quemquam verentes, non amicum, non fratrem, non cognatum, non benefactorem: verùm aſperum quiddam & acre, atque crudele, & inhumanum, igneumque obtuentes.* Paulò pòſt aures & pedes ita deſcribit: *Aures adeò ſeptas & obturatas habet, vt nec ſupplices preces, nec gemitus, nec fletus, nec vituperationes audiat. Tantum verò abeſt vt pennas habeat (quæ ſaturitatem deſignant) vt ne pedes quidem ipſi vir vllus cordatus tribuere queat. Neque enim ingredi, atque ab eo qui captus eſt recedere poteſt, verùm manus in omnes immittens, ferro quouis ac plumbo grauior inſidet, vt omnia accipiat & omnes expilet; numquam autem expleatur: verùm eorum quæ accipit multitudinem, fomitis & incitamenti materiam habeat, eorumq́; acceptarum finem accipiendarum initium efficiat.* Vnde concludit; *Ecquis igitur acerrimo huiuſmodi & inexplebili furore, atque innumera peccata, & maledicta, & dedecora, & intemperantias ac petulantias nobis conflante captetur? Ecquis animum* A *inducat, tum in hac vita miſerè viuere, vt dies noctesque velut flagris quibuſdam laceretur, nec requiem vllam aut ſomnum ſentiat; & in futura ſuppliciorum atque cruciatuum initium accipere. Quid autem initium dico? Hic enim eos quos ceperit, tyranno quouis acerbius torquet & excruciat, imò grauiorem eis pœnam infert quàm ij luant, qui ad metalla damnati ſunt: nam illis confecto opere, ſomno ac quiete frui licet; his autem ea ſomni quoque portum velut aggeſta terra obſtruens, noctu quoque ſæua illa & inhumana edicta proponit. Eſt ergo bellua terra, ignem ſpirans, oculis auribuſque capta, execranda, Deo inuiſa, implacabilis & crudelis.*

Et novissimvm eorvm in gladio interficiam] *Nouiſſimum*, id eſt, vltimum, aut abiectiſſimum & viliſſimum. q. d. Omnes Iſraelitas vſq; ad vltimum & viliſſimum gladio occidam. B Loquitur enim de infinita multitudine quæ in Samaria, vel, vt alij volunt, in Ieruſalē obſeſſa, & paulò pòſt expugnanda, erat trucidenda. Eſt hyperbole: *Omnes*, id eſt, pleroſque omnes: nonnullos enim euaſiſſe, & cladi fuiſſe ſuperſtites conſtat; ſed ij reſpectu cæſorum fuere perpauci.

Si descenderint vsqve ad infernvm, inde manvs mea edvcet eos] Pro *deſcenderint*, Heb. eſt יַחְתְּרוּ *iachteru*, quod Septuag. paſſiuè vertunt, *ſi defodiantur in infernum*; Pagnin. & Vatabl. actiuè, *ſi foderint in inferno.* q. d. Si Iſraelitæ ſcrobem aut foueam foderint in inferno, vt in ea ſe abſcondant à conſpectu meo, inde extraham eos ad ſupplicium. Similiter, *Si aſcenderint vſque in cælum, inde detraham eos.* Eſt hyperbole: per foueam enim inferni accipit fo- Vers. 2.
C ueam profundiſſimam, adeò vt videatur vſque ad infernum deſcendere: per cælum intelligit montes altiſſimos, qui ſuo vertice cælum tangere videntur. Ita S. Hieron. Chald. Lyran. & Arias. Aut certè propriè accipit cælum & infernum. q. d. Si fieri poſſet vt in infernum deſcenderent, aut in cælum aſcenderent, inde tamen per Aſſyrios detraham eos. ita Vatab. Simili modo S. Iob immenſitatem & omnipotentiam Dei quam nemo euadere poteſt, deſcribit c. 11. 8. *Excelſior, ait, cælo eſt, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognoſces? Longior terra menſura eius, & latior mari.* Et pſaltes pſal. 38. 7. *Quò ibo à ſpiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? ſi aſcendero in cælum, tu illic es: deſcendero in infernum, ades: ſi ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet me.* Ita manu ſua D claudit homines & creaturas omnes, qui tribus digitis appendit molem terræ, & montes palmo ponderat.

Et si absconditi fverint in vertice Carmeli] Duo erant Carmeli montes: vnus in Iudæa, vbi verſati ſunt Nabal & Dauid, 1. Reg. 25. 2. alter in Iſrael, imminens mari Mediterraneo, vbi verſatus eſt, & latuit fugiens à facie Iezabel Elias, Eliſæus, & filij Prophetarum. De eo videtur hîc agi: quia fit hîc mentio maris, & quia in Iſrael & contra Iſrael vaticinatur Amos. Vers. 3.

Et si celaverint, id eſt, celare conati fuerint (reuera enim nemo celari poteſt) se ab ocvlis meis in profvndo maris, in inſulis maris Mediterranei, ibi mandabo serpenti] id eſt, hominibus feris & ſerpentinis, vt eos trucident, inquit Chald. & Arias. Sic Attila Hunnorum

rege vaſtante Italiam, direptiſque Aquileia, Ticino & Mediolano, cùm infeſtus pergeret Romam, quam vtique cepiſſet, niſi occurrens S. Leo eum auertiſſet, multi ex Italia Hunnorum manus euaderent, profugerunt ad mare, putà ad inſulas & æſtuaria barbaris inacceſſa, ibique vrbem aduenantium, putà Venetorum, condiderunt anno Domini 452. qui fuit Leonis Pontif. primi 13. Valentiniani Imp. 28. Marciani 3. Atque hæc eſt nobilis Venetiarum vrbis & Reipubl. origo. Ita Baron. anno Chriſti 452.

Secundò, ſimpliciùs S. Hieronym Theodor Albert. & alij, propriè accipiunt hîc profundum maris pro ipſo fundo maris, vt vertit Vatabl. Quamobrem Pagnin. transfert, *in pauimento maris*, hoc enim propriè heb. ſignificat קַרְקַע *karka*, ſcilicet pauimentum, fundum, ſolum: deducitur enim per metatheſin à rad. רָקַע *raka*, id eſt firmauit, extendit, ſolidauit. Vnde *rakia* vocatur firmamentum. Quocirca Septuag. vertunt, *ſi merſi fuerint ex oculis meis in fundamenta maris*. q.d. Etiamſi ſe mergant in fundum maris, vt ibi ab oculis & ira mea ſe abſcondant, ibi tamen videbo eos. Eſt hyperbole.

Et mandabo serpenti] Septuag. *draconi*, hoc eſt piſci alicui ingenti & horrido, v. g. ceto, vt mordeat & deuoret eum: *mandabo*, id eſt, dabo illi hunc inſtinctum, & hanc phantaſiã mordendi & deuorandi: bruta enim hunc phantaſiæ inſtinctum ſequuntur quaſi legem naturæ ſibi à Deo inditam. Sic ceto dedit inſtinctum vt abſorberet Ionam c. 2. v. 1. ad quem hîc alludi cenſet S. Hier. Simili modo Deus dicitur mandare peſti, fami, gladio, cùm ea exerit & immittit prouincijs vel vrbibus.

Tropol. S. Greg. in Pſalm. 7. Pœnitent. *Quid eſt*, ait, *celari in profundo maris, niſi in altitudine delitescere deſperationis? Celat verò ſe qui non confitetur peccata ſua: non confitetur autem qui deſperat de miſericordia Dei, vel certè ille ſe ab oculis Dei celat, qui à mandatis eius auertitur. Oculi enim Domini ſpiritus Dei, qui legem, id eſt mandata, dedit. Qui ergo ſe ab oculis Dei in profundo deſperationis celauerint, poteſtatem accipit diabolus vt eos mordeat, & vt in ventrem eos ſua malitia inducat. Ipſe eſt enim ſerpens cui dictum eſt. Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ.*

Vers. 4. Et si abierint in captivitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos] q.d. Quòd ſi non fuerint occiſi in Samaria, faciam vt occidantur in Aſſyria à ſuis hoſtibus, putà ab Aſſyrijs. Sic Romani captiuos aliarum gentium, quos Romam ducebant in triumphum, poſt triumphum iugulabant. Secundò, Arias & à Caſtro *gladium* per catachreſim accipiunt pro miſera & ærumnoſa vita & ſeruitute, quam acturi erant Iſraëlitæ in Aſſyria; ſeruitus enim in Iure æquiparatur morti, vocaturque mors ciuilis. Nam Iſraelitas in Aſſyria occiſos non legimus. Verùm multa à Prophetis prædicta ſunt, quæ expleta non dubitamus, etſi in hiſtorijs id ſcriptum non legamus. Prior ergo ſenſus vti literalior, ita genuinior & communior eſt, putà S. Hier. Remig. Albert. Lyrani & Vatabli.

Et ponam oculos meos super eos in malum, et non in bonum] q.d. Vbique eis maleſaciam, vbique affligam & puniam, donec perdam eos. Ita Vatabl. Nota. negatio illa, *& non in bonum*, magnam auxeſim continet. q. d. Nil boni, ſed omne malum eis afferam & infligam.

Vers. 5. Et Dominus Deus, exercituum qui tangit terram, et tabescet] Arias, *& ſterileſcit*, ſiue fit ſterilis; Tigur. *& liqueſcit*; Pagnin, *& defluit*; Septu. *& commouet eam*: quia, vt ait S. Hier. concutiet fundamenta terræ Hebr. וַתָּמוֹג *tamog* propriè ſignificat *reſolui*, *liqueſcere*, vt cera ad ignem, nix ad ſolem in aquam reſoluitur & liqueſcit. q.d. Ne vanas Dei minas putetis, ſcitote eum tam eſſe terribilem, quàm omnipotentem: ipſe enim ſolo attactu virtutis ſuæ, imò ſolo nutu facere poteſt, facitque interdum, vt terra tabeſcat & conſumatur, vti dum dedit legem in Sina, mons Sina fumo & igne tabeſcere videbatur, Exodi 19. & 20. iuxta illud: *Qui tangit montes, & fumigant*; aut facit vt terra in aquam mergatur vel vertatur & diffluat, vti fecit in diluuio tempore Noë, in mari rubro dum per illud ſicco alueo traduxit Hebræos, inſequentem verò Pharaonem & Ægyptios redeuntibus aquis inuoluit & obruit. Sic ſæpè inſulas, & continentem mari mergit, & in mare conuertit. Simili modo, eſto non eodem, Samariam per Aſſyrios vaſtabit, conſumet, & quaſi tabeſcere faciet. Hoc eſt quod dicitur Pſalm. 17. 8. *Commota eſt & contremuit terra: fundamenta montium conturbata ſunt, & commota ſunt, quoniam iratus eſt eis.* Et v. 16. *Et apparuerunt fontes aquarum, reuelata ſunt fundamenta orbis terrarum ab increpatione tua Domine, ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ.* Et Iſaiæ 64. 1. *Vtinam dirumperes cælos, & deſcenderes, à facie tua montes deſluerent, ſicut exuſtio ignis tabeſcerent, aquæ arderent igni.*

Vers. 6. Et ascendet sicut rivus] Hunc verſum iterat & repetit ex c. 8. 22. vbi eum explicui.

Qui ædificat in cælo ascensionem suam] Hebr. מַעֲלוֹתָיו *maalotav*, id eſt, *aſcenſiones* (ita Syrus) *ſuas*; Vatabl. *gradus ſuos*. q.d. Qui fecit cælum quod multis ſphæris conſtat, quæ certum ordinem habent inter ſe, ac velut gradus, per quos aſcenditur gradatim vſque ad cælum ſummum & empyreum. Probat omnipotentiam & ſapientiam Dei ex rebus creatis, ac præſertim ex cælis. Vnde Pagnin. *qui ædificat in cælo ſphæras eius, & elementa ſeia eius ſuper terram fundauit*; Arabicus Alexandrinus, *qui ædificauit cælum & ſuperiora, qui firmauit pactum ſuum ſuper terram.* Secundo, aſcenſio, vel aſcenſiones, vocatur altiſſimum Dei palatium in cælo, ad quod multis aſcenſionibus ſcandendum eſt. Vnde Chald. vertit, *qui collocauit in excelſo maieſtatem gloriæ ſuæ.* Ita Theodoret. Lyran. Arias, Mariana & alij. Hinc & Arabicus Antiochen. vertit, *qui ædificat cælum quaſi tabernaculum, & præparatio eius in terra dirigitur.* Eſt metonymia; ponitur enim aſcenſio pro ſui termino, putà cælo, in quod aſcenditur. Sic ſæpè actio capitur pro loco, in quo actio exercetur; vt oratio pro oratorio, in quo oratur; cœnatio pro cœnaculo, in quo cœnatur; deambulatio pro ambulacro, in quo ambulatur. Sic congregatio, quies, Eccleſia, manſio, habitatio locum ſignificat illis actionibus deſtinatum. Ita Sanchez.

Myſti-

Myſticè, R. Haccados apud Galatin. libr. 7. c. 15. *Via, ait, aquilæ in cælis, eſt rex Meſsias, qui poſt paſsionem ſuam aſcendet in cælum, ſicut dictum eſt Amos c. 9. Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam.* Vnde & Tertul. lib. 4. contra Marc. c. 34. ſic legit & explicat: *Ad quam* (reſurrectionis promiſſionem) *aſcenſum ſuum Chriſtus ædificat in cælum, ſecundùm Amos: vtique ſuis: vbi eſt & locus æternus, de quo Iſaias: Quis annunciabit vobis locum æternum, niſi ſcilicet Chriſtus incedens in iuſtitia?* Iſaiæ 33.

Tropolog. S. Hieron. Remig. & Hugo, per *aſcenſiones* accipiunt viros ſanctos, quorum conuerſatio in cælis eſt, quique eò aſcenſiones in corde ſuo diſponunt, vt ait Pſaltes pſal. 83. v. 6. eantque de virtute in virtutem, donec videant Deum deorum in Sion. *Deus,* ait Hieron. *quotidie credentes de terris ad cælum leuat, vt in illis conſcendat: Aſcendit Dominus in cælum cum Enoch: aſcendit cum Elia: aſcendit cum Moyſe, cuius ſepultura locus, quia in cælum aſcenderat, in terra non potuit inueniri: aſcendit cum Paulo in tertium cælum.*

ET FASCICVLVM (Syrus vertit, *promiſſionem*; Arabicus Alexand. *pactum*; Arabicus Antioch. *præparationem* (SVVM SVPER TERRAM FVNDAVIT] Primò, Lyran. Clarius & Vatabl. *Faſciculum,* inquiunt, vocat colligationem trium elementorum, putà ignis, aëris & aquæ, quæ in terra quaſi baſi & centro fundata ſunt. Vnde Pagnin. vertit, *& elementa tria eius ſuper terram fundauit.* Hæc enim opponit aſcenſionibus, id eſt, ſphæris cæleſtibus. q. d. Sicut Deus ædificauit magnas multaſque, & tot ſtellis illuſtres ſphæras in cælo, ita pariter in terra fundauit tria rerum omnium ſublunarium elementa, ex quibus cætera omnia fabricauit, eaque apta ſerie, ordine & nexu compaginauit, & quaſi in vnum faſciculum colligauit. Hic ſenſus videtur genuinus: celebrat enim Dei magnificentiam ex fabrica cæli & terræ, Vnde & ſequitur: *Qui vocat aquas maris, & effundit eas* (vel per exundationem ex hoc ſuo alueo, vel per pluuiam ex nubium faſciculo) *ſuper faciem terræ.* Ipſe enim *ligat aquas in nubibus ſuis,* quaſi in faſciculo, *vt non erumpant pariter deorſum,* Iob 26. 8. Secundò, Sanchez per *faſciculum* intelligit ſcabellum: in ſcabello enim eſt colligatio, vel lignorum & aſſerum, vel tomentorum & pannorum, putà cùm ſcabellum eſt puluinar, quod pedibus principum ſubſterni ſolet inſtar ſcabelli. q. d. Dei ſedes & thronus eſt cælum, ſcabellum verò eſt terra, & omnia quæ ſuper eam ſunt.

Tertiò, alij per *faſciculum* intelligunt legem multiplicem, qua Deus homines quaſi colligat & coërcet; ac, ſi eam violent, in ergaſtulo alligat & conſtringit.

Verùm primus ſenſus eſt genuinus. Hebr. enim אֲגֻדָּה *agudda* propriè ſignificat aggregationem, turbam, turmam, congregationem, colligationem, faſcem, conglobationem, globum, vt patet 2. Reg. 2. 25. quod vltimum huic loco optimè congruit. Mundum enim ſublunarem vocat conglobationem, vel globum elementarem, ſicut à Mathematicis idem vocatur globus vel ſphæra terreſtris. Hic ergo globus vocatur faſciculus, Primò, ob rerum aggregationem: quia ſicut faſciculus ex multis lignis, floribus, vel herbis componitur; ita & globus hic terreſtris ex multis elementis, mixtis & compoſitis conſla-

A tur. In eo enim ſunt variæ ſpecies herbarum, arborum, plantarum, animalium, auium, piſcium, lapidum, gemmarum, &c. mixtorum enim innumeræ ſunt ſpecies. Simili modo de damnatis ait Iſaias cap. 24. 22. *Congregabuntur in congregatione vnius faſcis* (inſtar faſcis) *in lacum.* Secundò, globus hic vocatur *faſciculus,* ob rerum tam variarum, tam diſparium, tam inæqualium, tam contrariarum & inter ſe pugnantium coniunctionem, & amicam conſociationem. Deus enim ſphæram hanc ex tam variis & contrariis aptè colligauit, ſicut faſcis ex lignis tortuoſis, rubis & ſpinis à perito baiulo aptè colligatur. Tertiò, faſciculus ſignificat vnam eſſe mundi inferioris congregationem & rempubl. in qua res diuerſiſſimæ & plurimæ quaſi in faſciculo alligatæ & congregatæ ſunt à Deo. Vnde rurſum

B faſciculus ſignificat Dei prouidentiam & curam, qua mundum hunc quaſi ſuum faſciculum in hac vnione & colligatione tuetur & conſeruat, ne elementum vnum deſtruat contrarium, ne lupi deuorent omnes oues, ne ignis omnia comburat, &c. Quartò, vocatur diminutiuè *faſciculus,* non faſcis, quia in manibus Dei, qui, vt ait Iſaias, tribus digitis appendit molem terræ, eſt inſtar exigui faſciculi. Quintò, quia ob ſui elegantiam, in oculis & naribus Dei eſt quaſi faſciculus aromatum vel florum. Vnde faſciculus ſubinde idem eſt quod olfactoriolum. ita Cicero 3. Tuſcul. *Faſciculum, ait, ad nares admouebis, incendes odores, & ſertis redimiri iubebis & roſa.* Et ſponſa Cant. 1. *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi.* Sextò, faſciculus ſignificat ſingularum rerum & ſpecierum inter ſe aptum ordinem & collocationem, vt quaſi in faſce vnaquæque ſuo loco

C appoſitè & congruè ordinata & collocata eſſe videatur; in hoc enim ordine elucet mira Dei ordinatoris ſapientia & prouidentia. Narrat Gellius lib. 5. c. 3. Protagoram ex baiulo per faſciculum factum eſſe philoſophum. Cùm enim ipſe in agro caudices ligni plurimos valdè concinnè colligaſſet in vnum faſciculum, eumque humeris portaret, occurrit ei Democritus philoſophus: *videt eum cum illo genere oneris tam impedito, ac tam intractabili facilè atque expeditè incedentem. Et propè accedit, & iuncturam poſituramq́; ligni ſcitè periteq́; factam conſiderat; petitq́; vt paulum acquieſcat. Quod vbi Protagoras, vti erat petitum, fecit; atque itidem Democritus acervum illum & quaſi orbem caudicum breui vinculo compreſſum ratione quadam quaſi geometrica librari continerìq́; animaduertit, interrogauit, quis id lignum ita compoſuiſſet. Et*

D *cùm ille à ſe compoſitum dixiſſet, deſiderauit vti ſolueret, ac denuo in modum eundem collocaret. At poſtquam ille ſoluit, ac ſimiliter compoſuit, tum Democritus animi aciem ſolertiamq́; hominis non docti demiratus: Mi adoleſcens, inquit, cùm ingenium bene faciendi habeas, ſunt maiora melioraq́; quæ facere mecum poſsis. Abduxitque eum ſtatim, ſecumq́; habuit, & ſumptum miniſtrauit, & philoſophias docuit, & eſſe eum fecit, quantus poſtea fuit.* Si in Protagoræ faſciculo coordinationem lignorum, concinnitatem & ingenium mirabatur Democritus, quis non miretur in hoc Dei faſciculo, & globo ſublunari adeò concinnam & ſapientem tot generum, tot ſpecierum, tot indiuiduorum diuerſiſſimorum, imò inter ſe pugnantium diſpoſitionem, connexionem & ordinem? Quis non excla-

A exclamet cum Sapiente cap. 11. 21. & cum Apoſtolo Rom. 11. *O altitudo diuinarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei!* quàm appoſitè *omnia in menſura, numero & pondere diſpoſuiſti!* imò in vno quaſi faſciculo colligaſti!

Faſciculus eſt Eccleſia. Myſticè, *faſciculus* hic eſt Eccleſia cœtuſque fidelium Iſraelitarum, quos Deus faſciculo legis, æquè ac prouidentiæ ſuæ fortiter colligatos, in terra Chanaan collocauit & formauit, vti pepigit & promiſit. Vnde Chald. vertit, *& Eccleſiam ſuam in terra decorauit.* ita Ruffin. Hugo & Dionyſ.

Faſciculus electorum cœtus. Anagog. *faſciculus* hic eſt Sanctorum & electorum, vinculo charitatis in terra, & vinculo prædeſtinationis in mente Dei colligatus, de quo in Euangelio: *Ne timeas grex paruule, quia complacuit patri meo habitare in te*, inquit S. Hieron. B qui & de eo ita loqui pergit: *Faſciculus vna Domini religione conſtrictus eſt: vnde & ipſa religio à religando, & in faſcem Domini vinciendo nomen accepit.* Septuag. vertunt, *repromiſſionem ſuam fundat ſuper terram, vt omnes illius repromiſſiones, quas* (de Chriſto & Chriſtianis) *SS. Prophetæ ſuo ore cecinerunt, fundentur in terra*, &c. *vt quotidie peccato mortui, & vitiorum funibus alligati* (inſtar Lazari à Chriſto ſuſcitati) *de ſepulchro ſcelerum ſuorum iubeantur exire: quotidie ſanguinis opera conſtringantur*, &c. Sic 1. Reg. 25. 29. Abigail ait Dauid: *Erit anima domini mei cuſtodita quaſi in faſciculo viuentium: porrò inimicorum tuorum anima rotabitur in impetu & circulo fundæ.* q. d. Diutiſſimè & ſecuriſſimè viues; hoſtes verò tui ruent in interitum; nam res recondita in ligamine, quo ligantur vitæ, ſeu viui, ad hoc reconditur, vt ſeruetur inter viuos: C quod verò ponitur in funda, ad hoc ponitur, vt funda illud eiaculetur, ait ibidem Caietan. Anagogicè id ipſum de electis & reprobis exponunt ibidem Eucherius & Angelomus. Faſciculus, inquiunt, viuentium eſt numerus prædeſtinatorum, idque Primò, quia, vt ait Eucher. faſciculus aſtringitur vt conſeruetur, pari modo electi afflictionibus conſtringuntur, vt Deo fidem ſeruent: reprobi verò, quia laxiùs viuunt, quaſi lapides fundæ à Deo abiiciuntur. Secundò, quia, vt ait idem Eucher. ſicut faſciculus vinculo colligatur, ita ſanctorum cœtus eadem fide & ſpe, eodemque charitatis nexu conſtringitur, & vno eodemque Dei præſidio vndique vallatur. Tertiò, quia, ſicut faſciculus florum in manu ad oblectationem geſtatur, ita electos omnes Deus in manu ſua geſtat, & virtutum odo- D re qui ex illis continuò efflatur, mirè delectatur. Quartò, quia ſicut faſciculus non niſi ex certis iiſque ſelectis floribus conficitur; ita electorum numerus ex certis, iiſque ſelectis, ac charitate omnique virtute præſtantibus conſtituitur.

Qvi vocat aqvas maris] Tigurina *qui euocat ad ſe aquas maris*, ſcilicet reſoluendo aquas per calorem ſolis in vaporem, eumque ad ſe ſurſum eleuando in mediam aëris regionem: vbi facit eum concreſcere in nubem, & nubem vi ſolis reſoluit in pluuiam, quam effundit ſuper terram. ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Lyran. & Vatabl. Solus Arias hæc accipit de exundatione maris, qua vicinam terram obruit, Symbolicè Chald. per aquas accipit turmas Aſſyriorum, quaſi Deus hic Iſraeli minetur eorum aduentum.

A 7. Numquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi, filij Iſrael, ait Dominus? numquid non Iſrael aſcendere feci de terra Ægypti: & Palæſtinos de Cappadocia & Syros de Cyrene?

8. Ecce oculi Domini Dei ſuper regnum peccans, & conteram illud à facie terræ: verumtamen conterens non conteram domum Iacob, dicit Dominus.

9. Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Iſrael: ſicut concutitur triticum in cribro: & non cadet lapillus ſuper terram.

B 10. In gladio morientur omnes peccatores populi mei: qui dicunt: Non appropinquabit, & non veniet ſuper nos malum.

Nvmqvid non vt filii Æthiopvm vos eſtis mihi filii Iſrael?] Primò, Chald. vertit, *numquid non vt filij dilecti reputati eſtis vos coram me?* Videntur enim Æthiopes Iudæis ob coloris differentiam & ſingularitatem, quaſi quid rarum & mirabile, fuiſſe in pretio & in deliciis, vti etiamnum principes in ſuis aulis alunt Æthiopem, vel Pygmæum ad delicias, & ad oſtentationem. Vnde & Numer. 12. 1. vxor Moſis Æthiopiſſa, à Chaldæo vocatur vxor pulchra: niſi dicas eſſe antiphraſin, pulchra, id eſt, atra & deformis. Et vice verſa, Æthiops, id eſt, minimè C Æthiops & niger, ſed candidus & ſpecioſus. Vnde ſic ex Hebræo vertas, *numquid ſicut filij Æthiopum vos mihi eſtis, ô filij Iſrael?* q. d. Minimè: nam Æthiopes ſunt atri, deformes, inuiſi, vos verò mihi eſtis candidi, formoſi, gratioſi & dilecti. Porrò hanc dilectionem, æquè ac verum ſic explicat Arias. q. d. Æthiopes ſunt ſymbolum ſeruitutis: ab olim enim à Noë ſeruituti ſunt addicti, cùm dixit Geneſ. 9. 25. *Maledictus puer Chanaan, ſeruus ſeruorum erit fratribus ſuis.* à Cham enim ortus eſt Chanaan, & frater eius Chus, qui fuit pater Æthiopum, qui inde hebr. vocantur *Chuſim* Geneſ. 10. 6. Vos ergo, ô Iſraelitæ, fuiſtis quaſi Æthiopes, cùm ab Ægyptiis, aliiſque gentibus dura ſeruitute premeremini, ſed ego vos diligens ea vos liberaui, mihique aſciui. Æquum D ergo eſt vt me redametis, mihique quaſi liberatori & Domino veſtro ſeruiatis.

Vers. 7. Secundò & aptiùs, Syrus & Arabicus hæc aſſertiuè accipiunt, quaſi dicat, Vos ô Iſraelitæ ſimiles eſtis Æthiopibus; quia ſicut Æthiopes ex Ægypto traduxi in Æthiopiam (hæc enim ſita eſt vltra Ægyptum, illique adiacens & quaſi ſubiecta eſt) ita & vos ex Ægypto traduxi in Chanaan. Vnde explicans mox ſubdit: *Numquid non Iſrael aſcendere feci de terra Ægypti?* Huic etiã conſonat quod præceſſit: *Et faſciculum ſuum ſuper terram fundauit.* q. d. Deus Iſraelem quaſi ſuum faſciculum & peculium ex Ægypto traduxit in Chanaan, ibiq; eum ſtabiliuit & fundauit. Item illud verſ. 5. *Et defluet ſicut flumen Ægypti.* Perſiſtit enim in comparatione Nili & Ægypti: q. d. Nolite gloriari quòd patrem habeatis Abraham, qui proximiores parentes habetis Ægyptios.

Ibi.

Ibi enim nati ſunt Moſes, eiuſque coæui patres veſtri, quos ex Ægypto traduxi in Chanaam, perinde ac Æthiopes ex eadem traduxi in Æthiopiam: vos ergo eſtis congeneres, & quaſi fratres Æthiopum, tum origine & genere, tum moribus. Eſtis enim atri, deformes, indutati, & immutabiles in ſceleribus veſtris, vt non tam Abraham, quàm Æthiopum fratres & filij eſſe videamini, ideòque vos à me abiiciam tradamque Aſſyriis. Simili modo ait Ierem. cap. 13. 23. *Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malè*. Et Ezech. 16. v. 3. *Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa*. Vnde S. Hieron, *In omnibus*, ait, *Script. Æthiopes dicuntur qui penitus in vitia demerſi ſunt*. ita S. Chryſoſt. homil. 55. in Matth. Lyran. Pagnin. Vatabl. & Ribera.

B Huc ſpectant vulgara adagia: *Æthiopem lauas*, id eſt, tentas rem fruſtraneam & impoſſibilem: Æthiops enim quantauis lotione, quantouis lixiuio non albeſcit. *Æthiopem ex vultu iudico*: Æthiops enim nigrore vultus, Intortis capillis, labris tumentibus, dentium candore præ ſe fert patriam ſuam, nam veſtem mutare poteſt Æthiops, faciem non poteſt. Hinc epigramma Luciani:

Abluis Æthiopem fruſtra, quin deſinis artem?
Haud vmquam efficies nox ſit vt atra dies.

Monebat Pythagoras, ne guſtaremus de his quibus nigra eſt cauda, quo vetabat cum iis verſari, qui nigri eſſent morum improbitate. Thren. 4 v. 4. *Candidiores nazaræi eius niue, candidiores la-*

C *cte*, nimirum cùm purè viuebant, cùm caſtè Deum colebant; at cùm impurè & inceſtè, *denigrata eſt ſuper carbones facies eorum*. Porrò licèt quæuis improbitas vocetur nigredo, tamen propriè ita vocatur detractio, qua quis alienam famam, & ſuam conſcientiam denigrat: quocirca *niger* vocatur inuidus, detractor, calumniator. ita in titulo pſalm. 7. Saul Dauidis inſectator vocatur Chus, id eſt Æthipos. Et Horat. ſatyra 4. lib. 1.

——— *Abſentem qui rodit amicum*, &c.
Hic niger eſt, hunc tu Romane caueto.

Hinc vulgare prouerbium: *Albus, an ater ſis neſcio*. Et:

Dat veniam coruis, vexat cenſura columbas.

Candor enim candidi animi, nigror maligni eſt ſymbolum. Addit S. Hieron. Remig. Rupert. & à Caſtro, Deum hic ſignificare ſuam poteſtatem

D & vltionem in gentibus transferendis & euertendis. q. d. Vos, ô Iſraelitæ, non ſuperiores, vt iactatis, ſed pares per omnia eſtis aliis gentibus. Nam æquè ac Æthiopes, Palæſtini & Syri à me creati, pari iure mihi ſubditi eſtis. Vnde pari prouidentia, qua illas gentes in ſuis prouinciis collocaui, collocaui & vos in Chananæa: atque pari iuſtitia, qua illas ex iiſdem ob ſcelera expuli & contriui, etiam vos è Samaria expellam & conteram. Vnde ſubdit: *Ecce oculi Domini Dei ſuper regnum peccans, & conteram illud à facie terræ* Porrò quomodo & quando Æthiopes à Deo expulſi aut contriti ſint, non liquet. Aliqui referunt hoc ad bellum quod Moſes nomine Pharaonis geſſit contra Æthiopes, quo eos ſubegit, vti narrat Ioſeph. lib. 2. Antiq. c. 5. Verùm hiſtoria hæc dubia eſt, quæ ſolo nititur Ioſepho: atque idem addit, illo bello Moſen non contriuiſ-

A ſe Æthiopes, ſed ad pacem coëgiſſe, ac ducta regis Æthiopum filia in vxorem, amicum, imò, generum ex ea receſſiſſe.

Alij probabiliùs id referunt ad Aſa regem Iuda, qui millionem Æthiopum cum ſuo duce Zara cecîdit, 2. Paralip. 14. v. 9. & 13. Verùm hi cæſi ſunt extra Æthiopiam, nec Aſa Æthiopes coëgit mutare ſedes, aut ex Æthiopia in aliam regionem traduxit. Hæ ergo hiſtoriæ notę erant tempore Amos: vnde ipſe de iis quaſi tunc publicis loquitur; fortè etiam conſcriptæ fuerunt in Chronicis illius æui, quæ iam non extant. Nam multi libri ſacri, æquè ac profani per tot annorum centurias, totque vrbium & bibliothecarum exuſtiones aut vaſtationes, perierunt.

B Et Palæstinos de Cappadocia] Cappadoces, hebr. כַּפְתֹּרִים *capthorim*, occùparunt Palæſtinam, excluſis ab ea Heuæis primis incolis, vti narratur Deuteron. 2. 19. & Ierem. 47. 7. vide ea quæ vtrobique dixi. Et Syros de Cyrene] q. d. Cyrenenſes venientes ex *Kir*, vrbe & regione Aſſyriæ (vti dixi cap. 1. v. 5. malè ergo Theodor. cenſet *Kir* eſſe Haran, ſiue Charras vrbem Parthorum, in quam ex Vr, vrbe Chaldæorum, Deus traduxit Abraham cum Thare, Geneſ. 15. 27.) tranſtuli in Syrium Damaſci, quæ priùs ab Aram filio Sem, vocabatur *Aram*, à nouis verò hiſce incolis venientibus ex *Kir*, dicta eſt *Kyria*, indeque, vt nonnulli putant, emphoniæ cauſa *Syria*, ſicut poſtea vice verſa, cùm *Syria etymon.*

C Teglathphalaſar expugnauit Damaſcum, ex ea rurſum tranſtulit Syros in Mediam & Aſſyriam, putà, In Kir, ex qua olim venerant. Senſus eſt, q. d. Ne blandiamini vobis, ô Iſraelitæ, de mea in vos cura & prouidentia, qua vos olim eduxi de Ægypto & collocaui in Chanaan. Nam pari modo Cappadoces collocaui in Palæſtina, Kirenſes in Syria; & tamen illos ob ſua ſcelera Palæſtina per vos expuli, hos Syria per Teglathphalaſar expellam. Scitote ergo me idem vobis facturum, ni ſcelera veſtra caſtigetis, vitamque & mores emendetis. Nominat Palæſtinos & Syros, quia his contermini tam ſitu, quàm moribus erant Iſraelitæ: vndè tacitè eos taxat: Syri enim malè audiebant olim ob morum mollitiem. Vnde prouerbium: *Cùm non ſit Syrus, ne ſyriſſa*, id eſt, ne ſumas perſonam parùm decoram; aut, cùm ſis ingenuus, ne moribus agas ſeruum & barbarum. Eſt acutus iocus ex amphibolia verbi συρίζω, quod ſignificat & ſyriſſare, & fiſtula canere. Et Cicero lib. 2. ad Q. fratrem: *Nos*, ait, *ita philologi ſumus, vt vel cum fabris habitare poſſimus, Habemus hanc Philoſophiam non ab Hymetto, ſed ab area* (aliqui legunt hara) *Syra*, id eſt, à ruſticana ſimplicitate.

Varvmtamen conterens non conteram] q. d. Planè & omnino non conteram Iſraelem, ſed reliquias ex eo ſeruabo & ſaluabo. Vers. 8.

Sicvt concvtitvr triticvm in cribro] Romæ enim, & alibi in Italia cribrant frumentū, cribroq; pro vanno vtuntur. Idem videntur feciſſe Iſraelitæ, vti hic indicat Amos. q. d. Sicut cùm frumenta ventilantur in vanno, vt vertit Tigurina, vel cribrantur in cribro, paleę vel auolant, vel per foramina cribri decidunt in pauimentū, lapilli verò & grana remanent in cribro; Vers. 9.

 ita

ita electi & probi ex Iſrael ſeruabuntur, ceteri improbi peribunt. Vnde Theodor. *Nec verò ſecùs*, ait, *quam agricola à quiſquilijs & purgamentis frumentum ſecernit, ego etiam ſalute dignos ſeruabo, reliquos necandos tradam.* Metaphora cribri, ait S. Hieron. ſignificatur ipſa terra Iſrael, cuius margines Deus magnitudine ſua vtraque manu tenens, quaſi cribrum huc illucque concutiet, vt paleis ac ſordibus peccatorum concuſſis, id eſt, labore & calamitate exagitatis, & in terram cadentibus, ac gladio morientibus, purum frumentorum remaneat, quod in horrea condatur. Quocirca cùm ſubdit Amos:

Et non cadet lapillvs svper terram] per lapillum intelligit *granum*, vt vertunt alij: quia granum eſt durum inſtar ſcrupuli & lapilli. Eſt catachreſis: vnde hebr. צְרוֹר *tſeror* ſignificat faſciculum, & ſacculum; ac metonymicè res quæ in faſciculum colligi, aut in ſacculum colligari ſolent, qualia ſunt grana, item lapilli pretioſi aut pulchri, margaritæ, nummi aurei, argentei, &c. Radix enim צָרַר *tſarar* ſignificat ſtringere, arctare, premere. Vnde *tſeror* eſt res arcta, ſtricta, preſſa, quæ in ſacco vel loculo ſtringi, denſari & arctari ſolet, qualis eſt triticum. Vnde Septuag. vertunt *σύντριμμα*, id eſt, conuolutio, globus, coagmentum, compactile, putà *granum* maiuſculum conglobatum & compactum, vt vertit interpres Complut.

Alij tamen *lapillum* hic propriè capiunt: idque variè. Primò, Rupert. cenſet hic agi de cribro, non frumentario, ſed murario, quo lapides à pulueribus ſecernuntur. hoc refellit Ribera. Secundò, Palacius lapillis cenſet ſignificari improbos, qui per cribri foramina nequeant euadere manum & vindictam Dei, & ideo manu eiuſdem ſint à cribro eijciendi, id eſt, ab hoſtibus occidendi, vel captiuandi; ac conſequenter per triticum ſignificari probos. Sed hoc rectè refellit Delrio adagio 981. Nam triticum per foramina cribri deſcendere, & ſecerni non ſolet; niſi per triticum non grana, ſed farinam accipias: hæc enim à ſuis folliculis & glumis cribro tranſmiſſa ſecernitur.

Tertiò, Ruffinus cenſet purgantes triticum illi iungere lapillos in cribro. *Ad hoc*, inquit, *vt vim concuſſui addant marginibus illiſi, & nihil de quiſquilijs remanere patiantur.* Symbolicè verò, *nomine lapillorum eorum indicat firmitatem, qui malis haud facilè corrumpantur exemplis, vt illis temporibus Prophetas, & alios iuſtos fuiſſe legimus, qui cùm reliquum vulgus, ne ligna ac ſtipulæ deperirent, illi velut ſolidi, perq; hoc pretioſi lapides, permanebant, ſuper quos meritò Eccleſia fundaretur*, ita & Sanchez. Quartò, Ribera putat Prophetam de more hic duas metaphoras iungere, ſcilicet vnam tritici, alteram lapillorum, atque à cribri & frumenti ſimilitudine tranſire ad rem ſignificatam, putà ad domum Iſrael, de qua immediatè antè dixit: *Concutiam in omnibus gentibus domum Iſrael*, ideoque nominare lapillos: lapides enim apti, imò neceſſarij ſunt ad domum Iſrael reædificandam. Verùm primus ſenſus quem dedi vti ſimplicior, ita germanior eſt, eumque exigit verſio Septuag. Alter Iohannes Alba Electorum c. 61. Lapilli, inquit, ſiue lapides parui ſunt infimæ ſortis homines, pauperes, plebeij, totumque ignobile vulgus. q.d. Vniuerſus populus ducetur captiuus; ac proinde non in terra ſua, ſed in captiuitate morietur. Solet enim inter homines loco infelicitatis haberi quòd quis extra patriam moriatur, præſertim in captiuitate. Explicat enim id quod præceſſit: *Concutiam in omnibus gentibus domum Iſrael.* Verùm hæc phraſis nuſquam eo ſenſu ſumitur, præſertim quia Amos non ait, Super terram ſuam, vel ſuper terram Iſrael, ſed abſolutè *ſuper terram*, quod tam de terra Aſſyriæ, quàm Iſraelis accipi poteſt. Conſtat autem Iſraelem in terra Aſſyriæ cecidiſſe & mortuum eſſe.

11. In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit: & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant, inſtaurabo: & reædificabo illud ſicut in diebus antiquis.

12. Vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eò quòd inuocatum ſit nomen meum ſuper eos: dicit Dominus faciens hæc.

13. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & comprehendet arator meſſorem, & calcator vuæ mittentem ſemen. & ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.

14. Et conuertam captiuitatem populi mei Iſrael: & ædificabunt ciuitates deſertas, & inhabitabunt & plantabunt vineas, & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedent fructus eorum.

15. Et plantabo eos ſuper humum ſuam: & non euellam eos vltrà de terra ſua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.

In die illa (Chald. *in tempore illo*) svscitabo (Septuag. *reſuſcitabo*; S. Iacobus Act. 15. *reædificabo*; Syrus, *erigam*, ſcilicet firmiter & ſtabiliter) tabernacvlvm David, qvod cecidit] Aliqui hanc ſuſcitationem factam eſſe cenſent ab Ezechia, qui poſt abductas ab Aſſyriis decem tribus anno ſexto regni ſui, earum reliquias profugas excepit, & in veri Dei cultu veraque Eccleſia confirmauit, 4. Reg. 18 & 19. Alij, vt Ruffin. & Chryſoſt. homil. 33. in Acta, eam factam cenſent eſſe ab Eſdra & Zorobabel, qui Cyro annuente Iudæos è Babylone reduxerunt in Ieruſalem, ibique eorum Rempubl. & Eccleſiam reſtituerunt. Verùm hi à vero ſenſu aberrant. nam exilis fuit vtraque hæc ſuſcitatio: ea autem quæ hîc promittitur, ampla fuit & augu- ſta. Ait enim: *Reædificabo illud ſicut in diebus antiquis, vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes.* Quando quæſo Ezechias, aut Zorobabel poſſedit omnes nationes? Rurſum, quando factum eſt illud: *Et ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt*? Adde Zorobabelem tantùm reduxiſſe duas tribus, æquè ac Ezechias duabus ferè tantùm imperauit: hîc autem promittitur Iſraelis, id eſt decem tribuum, inſtauratio. Reſpondeo ergo; hanc promiſſionem ad

Chri-

Chriſtum ſpectare, per eumque expletam eſſe. Id ita eſſe clarè patet ex oratione S. Iacobi, qui Actor. 15.16. in Concil. Hieroſol. hæc verba Amos de Chriſto & Gentium ad Chriſtum conuerſione interpretatur. S. Iacobum ſequuntur omnes Interpretes Orthodoxi. Quocirca idipſum ſub anathemate definiuit Vigilius Papa. Cùm enim hæc Amos verba Theodorus Mopſueſtenus ſic explicaret: *Hoc loco*, inquit, *reditum è Babylone prædicit, quando Zorobabel ex ſtirpe Dauid regem habuerunt: Iacobus verò in Actis Apoſtol. hunc locum ad Chriſtum tranſtulit, in quo res eſt ad exitum verum perducta*; hanc eius explicationem ſub anathemate damnauit Vigilius Papa in Cõcil. Romano, quod habetur in Bibliotheca Vaticana, & ex ea tranſcripſit P. Turrianus ſuper lib. 2. Conſt. Apoſt. cap. 5. eò quòd locum, qui primariò & in ſenſu litterali ſeu hiſtorico in Actis exponitur de Chriſto, aſſerat, intelligendum eſſe in primo & literali ſenſu de Zorobabele; in ſecundo, & per tranſlationem de Chriſto. Vbi, vt alia omittam, manifeſtè Theodorus errat, cùm Zorobabel facit regem, qui tantùm dux fuit populi ex Babylone redeuntis. Pari modo idem Theodorus cenſebat, oracula omnia quæ àd literam de Chriſto edita ſunt, hiſtoricè ad Dauidem, Ezechiam, Zorobabelem & Iudæoa ſpectare; ſed ex accommodatione, & ex rei euentu Apoſtolis & Euangeliſtis dumtaxat adaptari Chriſto. Hoc eſt quod ſub anathemate damnat Vigilius, & ante eum damnarat Synodus generalis quinta, quæ fuit Conſtantinopolitana ſecunda, vt patet ex eius actione quinta, & ex Leontio, qui vixit tempore Iuſtiniani Imper. & Theodori errores recenſet. Vide dicta in prooemio notat. 5. Propheta ergo hîc de more, poſt expoſitam Dei vltionem, & deſolationem Iſraelis, eius reſtaurationem, & conſolationem per Chriſtum afferendam ſubiungit.

Tabernaculum Dauid eſt regnum Chriſti, putà Eccleſia.

Tabernaculum ergo Dauidis, propriè & formaliter non ſignificat Eccleſiam (nec enim Dauid fuit Eccleſiæ ſacerdos, aut pontifex) ſed regnum Dauidis, putà domum eius regiam, palatium & thronum regium. Orientales enim olim in tabernaculis ex ramis, corio aut tabulis conſtructis degebant: inde quæuis domus aut palatium vocatur tabernaculum, præſertim quia Hebr. סֻכָּה *ſucca*, ad verbum idem eſt quod opertorium, velamentum, tegumentum, tectum; à rad. סָכַךְ *ſacach*, id eſt, velauit, operuit, texit: quod tam domui & palatio, quàm tabernaculo congruit. Tabernaculum verò propriè hebr. dicitur אֹהֶל *ohel*, id eſt, tentorium extenſum & expanſum à rad. אָהַל *ahal*, id eſt, extendit, expandit. Vocat id tabernaculum, potiùs quàm palatium, tum quia Dauid in aſſiduis bellis exercitus communiter in tabernaculis caſtrenſibus degebat: tum vt ſignificet regnum hoc Dauidis mobile fuiſſe & temporaneum: Chriſti verò regnum ei ſucceſſurum fore immobile & æternum. Hoc enim promiſit angelus B. Virgini, dicens Lucæ 1.32. *Regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis*: tum quia alludit ad tabernaculum Moſis in deſerto, quod præerat, & quaſi dirigebat omnia caſtra Hebræorum, quæ circa ipſum diſpoſita erant: vnde erat typus Eccleſiæ peregrinantis & militantis. q. d. Sicut olim tabernaculum, & cum illo Moſes & Hebræi per deſertum peregrinati ſunt, perrexeruntque in terram promiſſam; ita Eccleſia Chriſti per deſertum huius vitæ peregrinatur, tenditque in cælum. Eſt ergo ipſa tabernaculum Dauidis, id eſt, Chriſti & Chriſtianorum, Hebr. 13.14.

Quocirca materialiter & reipſa regnum hoc Chriſti eſt Eccleſia: quia regnum hoc Chriſti ſpirituale eſt & Eccleſiaſticum, quo nimirum Chriſtus credentibus per fidem & gratiam dominatur. Itaque cùm dicit: *Suſcitabo tabernaculum Dauid*, reipſa dicit ſuſcitabo Eccleſiam, ſiue cœtum populi fidelis, cui olim dominatus eſt Dauid. Porrò regnum hoc Dauidis, æquè ac Eccleſia fidelium, per varias rupturas cecidit, ſcilicet Primò, cùm Ieroboam decem tribus à regno Dauidis & ab Eccleſia cultuque Dei ad ſe & ad vitulos aureos traduxit. Secundò, cùm Iſraelitæ à Syris, Philiſthinis, Ægyptijs, alijſque gentibus multoties fuerunt attriti. Tertiò, cùm decem tribus in Aſſyriam, duæ in Babylonem fuerunt abductæ. Quartò, cùm Antiochus Epiphanes eiuſque poſteri, tempore Machabæorum poſteros Dauidis afflixerunt. Quintò, cùm Herodes, ſub quo natus eſt Chriſtus, ſtirpem Dauidis regiam quaſi extinxit, totumque regnum ad ſe, putà ad alienigenam, tranſtulit. *In die* ergo *illa*, id eſt, in tempore illo, quo per tot ruinas, ac tandem per tyrannidem Herodis, regnum Dauidis planè cadet & corruet, Deus, qui in rebus deploratis ſuccurrere ſolet, mittet Meſſiam ſiue Chriſtum, qui in tabernaculum hoc, quaſi in propriam domum & in regnum auitum Dauidis patris ſui, iure hereditario ſuccedit, illudque reſtituet, imò auguſtius reddet, non dominio & dominatione temporali, ſed ſpirituali, quæ ſublimior & diuinior eſt. Chriſtus enim tam Iudæos quàm Iſraelitas in ſuum regnum ſuamque Eccleſiam aſciuit & cooptauit, ac vice incredulorum, qui in illud aſcribi noluerunt, ſurrogauit & adoptauit omnes gentes ex toto mundo, itaque fecit vt hoc regnum ampliſſimum totũ orbem complecteretur, vt à Chriſto omnes vocẽtur Chriſtiani, & profiteantur ſe Chriſti ſubditos & diſcipulos: Gentes ergo loco Iudæorum huic Dauidis tabernaculo, quaſi viui lapides, inædificatæ ſunt, &, vt ait Apoſtolus Rom. 11. 17. in hanc Dauidis Deique oleam inſertæ ſunt. Ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. Vatabl. Arias, Ribera, à Caſtro & alij paſſim.

Allegoricè.

Alleg. tabernaculum Dauid eſt corpus Chriſti à Iudæis occiſum per varias rupturas, id eſt, vulnera ei inflicta, quod Deus tertio die à morte ad vitam glorioſam ſuſcitauit, de quo Chriſtus ait: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, Iohan. 2. v. 19. Chriſtus enim vocatur Dauid, quia Dauidis filius & heres. ita Theodor & Cyrill. lib. 4. in Ioannem c. 35. imò Rabbini apud Galat. l. 8. c. 22. vbi R. Nahaman hunc locum ſic legit: *Suſcitabo caſulam Dauid deiectam*, id eſt, corpus Chriſti crucifixum reſuſcitabo, ex eoque probat Meſſiam moriturum, ideoque eum ab Hebræis vocari *Barnephili*, id eſt, *filium caducum*, aſſeuerat. Hinc conſequenter S. Chryſoſt. hom. 16. in Iohannem, per tabernaculum Dauid accipit naturam humanam peccato Adæ collapſam, quam Chriſtus aſſumens reparauit & reſtaurauit.

Refutatur Meſſias Iudæorum.

Ex dictis patet, perperam Iudæos hoc loco & ſimilibus abuti, vt probent Meſſiam needum veniſſe, ſed venturum, vt temporale Dauidis regnum reſtituat, ac Iudæos in illud quaſi primores regni aſciſcat. Nam, vt alia taceam, Primò Amos hic propriè non agit de Iudæis, ſed de Iſraelitis, id eſt, decem tribubus (has enim v. 8. 9. & 14. vocauit domum Iacob, & domum Iſrael) eiſque poſt eladem reſtitutionem promittit, vt regno Dauidis, à quo per ſchiſma exciderunt, rurſum inſerantur & vniantur. Fruſtra ergo hæc ſibi attribuunt Iudæi moderni. Cumque conſtet Iſraelem numquam ex captiuitate Aſſyriaca rediiſſe, aut rediturum, æquè ac Iudæi è captiuitate Titi & Romanorum per 1600. annos numquam redierunt, nec redibunt, ſequitur hæc de myſtico Iſraelis reditu; putà de Gentium in Chriſtum credentium, qui ſunt Iſraelitæ ſecundùm ſpiritum, non ſecundùm carnem, vt ait Apoſtol. Rom. 9. v. 8. conuerſione & ſalute intelligenda eſſe, vti fuſiùs probaui Danielis c. 2. v. 44. & Daniel. 9. v. 24. Idem rurſus patet ex eo quòd Deus ſimilem reſtaurationem promittat Sodomitis, Aſſyriis, Ægyptijs, Ammon & Moab qualem promittit hic & alibi Iſraelitis: atqui illa non fuit temporalis, ſed ſpiritalis per Chriſtum: ergo talis quoque fuit Iſraelitarum. Maioe liquet Ezech. 16. v. 55. *Et ſoror*, ait, *tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem ſuam*, id, eſt, ad antiquam ſuam ſedem, opes & gloriam. Conſtat autem Sodomam & vicinas vrbes cæleſti incendio cum omnibus ſuis incolis conflagraſſe. Ergo hæc Sodomæ reſtitutio myſticè accipienda eſt, non ad literam vt ſonat. Idem de Samaria promittit ibidem Ezechiel: conſtat autem Samaritas ad litteram ex Aſſyriaca captiuitate non rediiſſe: ergo Samariæ hæc reſtitutio ſpiritualis per Chriſtum, non literalis & temporalis accipienda eſt. Idem Aſſyrijs & Ægyptijs, æquè ac Iſraelitis promittit Iſaias cap. 19. 24. *In die illa erit Iſrael tertius Ægyptio & Aſſyrio, benedictio in medio terræ.* Hoc ad literam vt ſonat falſum eſt nec admittent, aut patientur Iudæi ſibi aſſociari & æquari Ægyptios & Aſſyrios. Ergo myſticè id accipi debet. Idem Moabitis promittit Ieremias cap. 48. 47. *Et conuertam captiuitatem Moab in nouiſſimis diebus, ait Dominus.* Et Ammonitis c. 49. v. 6. *Et poſt hæc reuerti faciam captiuos filiorum Ammon, ait Dominus*, Ad literam autem nec Moabitæ, nec Ammonitæ è Babylone redierunt. Ergo reditus hic myſticus eſt, putà conuerſio ad Deum per Chriſtum. Ergo pariter talis reditus & reſtauratio Iſraelis intelligenda eſt. Simile eſt templum quod promittit Ezechiel cap. 40. & ſeq. ſcilicet magis myſticum quàm literale. Vnde c. 47. v. 1. 8. 9. vidit ex eo egredi aquas, & ſenſim in fluuium ingentem creſcere, cuius riuulo ſanabantur & dulcorabantur aquæ maris mortui, quod in Scriptura vocatur ſalſiſſimum, quæ omnia myſticè accipienda eſſe manifeſtum eſt. Diſce hinc canonem moremque Prophetarum, nimirum ſolent ipſi poſt triſtia læta ſubiungere, poſt deſolationem conſolationem, poſt excidia & ruinas gentium, earumdem reſtitutionem per Chriſtum. Ipſe enim eſt Meſſias, putà ſalus, conſolatio, gaudium & deſiderium cunctarum gentium, Aggæi 2. 8.

Secundò aſſero, hoc Chriſti regnum non tantùm eſſe ſpirituale, ſed & temporale. Chriſtus enim per Imperatores, Reges & Principes Chriſtianos dominatur & imperat etiam ciuiliter toti orbi Chriſtiano. Denique in die iudicij ipſe hoc regnum ſuum tam ſpirituale, quàm corporale perficiet facietque glorioſum, vt toti cælo & terræ cum ſuis fidelibus dominetur in æternum, tumque pleniſſimè hæc & ſimiles prophetiæ implebuntur.

ET REÆDIFICABO APERTVRAS MVRORVM EIVS] Hebr. גִּדְרֹתַי *gadarti*, id eſt *ſepiam*, vt vertit Pagnin. *inſtaurabo*, vt Vatabl. *ſepe circumdabo*, vt Tigurina. q. d. Sarciam hiatus & aperturas murorum Dauidis & Iſraelis. Nimirum Deus inſtaurauit ruinas Iſraelis, eaſque farciuit multitudine Gentium credentium Chriſto, quæ in locum Iudæorum & Samaritarum incredulorum ſucceſſerunt; ſicut dæmonibus labentibus è cælo ſurrogauit homines, iiſque inſtaurauit ruinas cæleſtis Ieruſalem. De fide enim, vocatione & electione Gentium hunc locum explicat S. Iacob. Actor. 15. 16. Cenſet Ribera hanc prophetiam impletam eſſe poſt excidium templi & vrbis Hieroſolymæ factum à Tito: nunc enim Iudæis in ſua cæcitate perſiſtentibus, & per totum orbem diſperſis, eorum loco Gentes in Eccleſiam eſſe aſcitas. Verùm S. Iacobus Actor. 15. ſuo tempore, id eſt, mox à paſſione Chriſti, cùm Paulus & Barnabas primi euangelizantes Gentibus multos ex ijs conuerterunt, impletam, id eſt impleri cœptam, aſſerit. Adde, non agi hîc de Iuda & Hieroſolyma, templique & vrbis excidio & ruina per Titum, præſertim quia Chriſtus templum hoc, iam tum Iudaicum, ſibique è diametro oppoſitum & reſiſtens, non reſtaurauit, ſed vetus Dauidis regnum & Eccleſiam legitimam. Fateor tamen poſt excidium Hieroſolymæ pleniùs hanc prophetiam impletam eſſe: tunc enim S. Iohannes, qui vnus ex Apoſtolis ſuperſtes viuebat, ac viri Apoſtolici relictis Iudæis, vtpote iam excæcatis & diſperſis, conuerterunt ſe ad prædicandum Gentibus.

SICVT IN DIEBVS ANTIQVIS] ſicut in diebus Dauidis & Salomonis. Dauidem enim nominauit paulò antè: & tunc maximè floruit, imò cœpit gloria regni Iſraelis. Ita Remig. Sic antiqua ſæcula vocabantur aurea, in quibus cum virtute florebat reſp. de quibus Virgil. 6. Æneid.

Hic genus antiquum, Teucri pulcherrima proles.
Magnanimi Heroës, nati melioribus annis.

VERS. 12. VT POSSIDEANT RELIQVIÆ IDVMÆÆ] q. d. Vt, ſicut Dauid ſubiugauit Idumæos, cæteraſque vicinas gentes 2. Reg. 8. 14. pſalm. 59. v. 10. & 11. vbi dicitur: *In Idumæam extendam calceamentum meum*, id eſt, poſſeſſionem capiam Idumææ: hæc enim olim capiebatur immiſſione calceamenti in rem poſſidendam: ita Chriſtus per Apoſtolos viroſque Apoſtolicos, Epiſcopos & presbyteros ſubiuget ſibi ſuæque fidei, & ſubiugatas poſſideat eaſdem gentes, imò totum mundum. Nominat Idumæos, quia ſicut Eſau internecino odio perſecutus eſt Iacobum fratrem ſuum, ita & poſteri eius Idumæi perſecuti ſunt poſteros huius, putà Iacobæos & Iſraelitas, eorumque fuere hoſtes iurati & infenſiſſimi. q. d. Idumæi ſub Chriſto & per Chriſtum ponent hæc auita odia, & cum Iſraelitis conſpirabunt in vnum Chriſti iugum & regnum. Rurſum nominat *reliquias Idumææ*,

A *Idumææ*, tum quia litteraliter Dauid per Ioab cæſis pleriſque Idumęis, eorum tantùm reliquias ſeruauit, & ſubiugauit, vt patet 3. Reg. 11. v. 14. Ac rurſum paulò ante tempora Amos, cùm Idumæa Iudęis rebellaret, ſibique proprium regem conſtitueret, Amaſias rex Iuda eamdem rurſum ſubegerat, itaque ceciderat, vt eius tantùm reliquiæ remanerent, 4. Reg 14. 7. Tum quia parabolicè ſicut reliquias Iſraelis, & ſic reliquias Idumęæ aliarumque gentium, putà eas quæ crediderunt prædicationi Apoſtolorum, ſeruauit Chriſtus, cæteris manentibus incredulis, & ob infidelitatem pereuntibus paucos enim ad Chriſtum conuerterunt Apoſtoli, ſi comparentur cum illis qui non fuerunt conuerſi, & perſtiterunt in infidelitate. Ita S. Hieron. & alij. Nota, Septuag. quos ſequitur S. Iacobus Act. 15. hunc B locum non verbotenus, ſed paraphraſticè vertunt hoc modo: *vt quærant me reliqui hominum*. Per Idumæos enim Propheta ſynecdochicè quaſlibet gentes & homines, præſertim à Chriſto alieniſſimas intelligit. Vnde ſe explicans addit, *Et omnes gentes*: hæ enim in regnum Chriſti aſcitæ ſunt, cùm illud requiſierunt: nemo enim niſi volens & poſtulans in regnum Chriſti cooptatur. Quare quærere regnum Chriſti, idem eſt quod illud poſſidere, & ab eo poſſideri. Vnde ex Hebręo verti poteſt, *vt poſſideant*, ſcilicet regnum hoc Dauidis, id eſt Chriſti, *reliquiæ Idumęæ, & omnes gentes*. Qui enim poſſidetur à Chriſto, viciſſim poſſidet Chriſtum, eiuſque regnum. Addunt aliqui Hebr. אֱדוֹם *Edom* ſignificare C Idumęam; Sept. verò alijs punctis legiſſe אָדָם *Adam*, id eſt homo, ideoque vertere, *vt quærant me reliqui hominum*. Verùm Septua. vtpote quos ſequitur S. Iacobus & S. Lucas, veram & genuinam hîc ſecuti ſunt tam lectionem, quàm ſcriptionem. Ea autem habet *Edom*, id eſt Idumæas non *Adam*, id eſt homo, præſertim quia exprimitur litera *vau*, quæ eſt in voce *Edom*, non verò in voce *Adam* Propheta enim vti concionãdo pronunciauit, ita concionem & prophetiam ſuam exarando, ſcripſit *Edom*, non *Adam*. Aliter Ribera: Iudęa, inquit, id eſt, laudans & confitens olim Deum, poſt occiſum à ſe Chriſtum facta eſt, Idumęa, id eſt, terrena & cruenta (Edom enim hebr. ſignificat terrenum, ac rufum, rubrum, cruentum) ſanguine Chriſti quem occidit; & hanc (Iudæam) per cæteros hominum ſignificarunt D Septua. Sed hoc vti obſcurius, ita & alienius artiuſque videtur, vti fatetur ipſe Ribera in Abdiam num. 6. Idumæa ergo hic propriè capitur, ac præ cæteris nominatur, quia vti natura loci (vtpote ſita in rupe & monte) ac gentis robore erat munitiſſima, ſic ad ſuſcipiendum Chriſtum, vtpote è Iudæis ſibi inimiciſſimis prognatum, erat difficillima: cuius rei typo Dauid inuaſurus eam pſal. 59. 11. ait: *Quis deducet me in ciuitatem munitam? Quis deducet me vſque in Idumæam?* Et reſpondet: *Nonne tu Deus*; q. d. Non meis, ſed Dei viribus id fiet. Id verius fuit in Idumæorum conuerſione ad Chriſtum. Vnde Amos pariter hîc ſubdit: *Dicit Dominus faciens hęc*; Syrus, *omnia hæc*.

Eò qvòd invocatvm ſit nomen mevm svper eos] q. d. Eò quòd vocemini populus Dei, cœtus & Eccleſia Chriſti, putà Chriſtiani ac viciſſim Chriſtus vocetur veſter Deus, Dominus, & Pater, quæ ingens eſt gloria, æquè ac tutela & præſidium in omni re, vt meritò de hoc nomine tam nobili vobis gratulari, Deo gratias agere, & apud Gentes gloriari poſſitis. Habetis enim nomen Dei, tamquam res propria illius, & cuius ipſe propriè eſt dominus, quæque eſt eius peculium, ipſique tota dicata.

Alij actiuè exponunt. q. d. Eò quòd inuocetis, id eſt, publicè colatis, celebretis, & prædicetis nomen Domini. Hic ſenſus ſequitur ex priori: ideo enim vocantur Eccleſia Dei, quia Deum colunt & celebrant. Propriè tamen hæc phraſis priorem ſenſum ſignificat, vt patet Iſaiæ 4. v. 1. *Apprehendent ſeptem mulieres virum vnum dicentes: Tantummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos*. q. d. Non aliud à te petimus, quàm vt tu ſis & voceris noſter maritus, noſque ſimus & vocemur tuę vxores, de cætero nos ipſæ nos alemus & veſtiemus. Et Geneſ. 48. v. 16. ait Iacob de nepotibus ſuis Ephraim & Manaſſe: *Inuocetur ſuper eos nomen meum*, id eſt, vocentur filij mei, & conſtituant duas tribus in Iſrael, vti conſtituunt cæteri filij mei, ſicut de facto Ephraim & Manaſſe ſuam quiſque tribum conſtituit, eamque ex nomine ſuo vocauit & denominauit, vt patet ex verſ. 5. ibid.

Et comprehendet arator meſſorem] Vers. 13.
q. d. Tanta erit fertilitas frugum, vt duret meſſis vſque ad tempus arandi, & vindemia vſque ad ſementem ſiue tempus ſeminandi, illudque occupet: non ſufficies frugibus demetendis, ſed nouæ ſementis tempus vrgebit te manum aratro admouere, & copia vuarum ac vini adiget te vuis colligendis & prælo exprimendis vacare, etiam tunc cùm premet te tempus ſerendi. Audi Ruffinum, qui hîc finit ſuum comment. in minores Prophetas: *Frugum quoque vos faciam vbertate gaudere, ita vt toto anno colligenda ſuppeditent, & ad vindemię tempus meſſis nimium opima procedat, vindemiam ſementis excipiat, ſecundùm illud Pſalm. 64. 12. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ* coronam vocat continuationem illam fructuum toto anno, quæ annum vndique quaſi cingit & coronat, quæque homines continuò occupat ad eos colligendos & fruendos. Nota hæc typicè & figuratè dici; nam ad literam vult dicere, tantam fore copiam bonorum ſpiritualium tempore Euangelij, vt ea capere & explicare non poſſimus; tantam fore animarum conuerſionem, vt nullum permittant agricolis, id eſt, Apoſtolis & presbyteris quietis tempus, ſed ipſi agrum hunc Domini, putà Eccleſiam, aſſiduè excolere debeant, nunc arando, nunc metendo, nunc vindemiando ſpiritualiter & myſticè, putà nunc docendo & monendo, nunc baptizando, nunc reconciliando, nunc perfectiori ſtatui conſecrando, &c. ita S. Hieron. Rupert. Hugo, Lyran. Vatabl. Ribera & alij. Audi S. Hieron. *Sic*, ait, *ſibi inuicem cuncta ſuccedent, vt nulla dies ſit abſque frumento, vino & gaudio. In illo tempore plenis torcularibus vua calcabitur, & de Chriſti ac Martyrum ſanguine rubentia muſta fundentur, huiuſcemodi calcator erit ſeminarium ſermonis Dei, vt ſanguis eorum magis clamet in mundo, quàm clamauit ſanguis Abel iuſti. Quicumque autem merito virtutum ſuarum ad montana conſcenderit, melle ſudabit, imò ſtillabit dulcedinem ſermonis Dei, de quo ſcriptum eſt: Guſtate & videte quàm ſuauis eſt Dominus. Et, quàm dulcia eloquia tua gutturi*

mea

meo, ſuper mel & fauum oris mei. Et qui inſra montes, imò ſecundi à montibus fuerint (quos ſponſus tranſilit Cantic. 2. & appellat colles) conſiti erunt, & imitabuntur paradiſum Dei, vt omnia in illis poma pendeant doctrinarum.

Idipſum clarè cernere fuit, & etiamnum eſt in Apoſtolis & viris Apoſtolicis, vt S. Paulo, S. Vincentio Ferrerio, S. Antonio de Padua, S. Xauerio & alijs, qui ſerendo verbum Dei cum ſanctitate, miraculis & efficacia concionandi ita commouerunt populos fideles & infideles, vt cùm tempus adeſſet meſſis, id eſt, eos inſerendi Eccleſiæ, putà baptizandi, confirmandi, abſoluendi, &c. aliæ gentes vrbeſque vicinæ inaudientes de hiſce viris diuinis, eorumque virtute & fructu, certatim eos ambirent, congerentque vt pari modo apud ſe ſererent verbum ſalutis, illicoque ad ſe tranſirent. Perperam ergo Iudæi hæc ad literam, vt ſonant, exſpectant ſub ſuo Meſſia. Perperam quoque Theodor. hæc planè ad literam impleta cenſet in reditu è captiuitate Babylonica, cùm potiùs contrarium Iudæis tunc acciderit, putà ſterilitas frumenti & vini, vt patet Aggæi 1. v. 6. Adde, de Iſraelitis hîc agi, non de Iudæis, vti oſtendi initio capitis. Denique Iudæis non conuenit illud v. 13. *Et plantabo eos ſuper humum ſuam, & non euellam eos vltrà de terra ſua.* Nam Iudæi per Titum è Iudæa euulſi ſunt, manebuntque vſque ad finem mundi, vti prædixit Daniel cap. 9. v. vltimo.

STILLABVNT MONTES DVLCEDINEM, ſuccum dulcem, putà muſtum: hoc enim ſignificat Hebr. עָסִיס *aſis*. ET OMNES COLLES CVLTI ERVNT] Septuag. *conſiti erunt*, ſcilicet, vineis & oleis: nam *Bacchus amat colles*. Hebr. eſt תִּתְמוֹגַגְנָה *titmogagna*, liqueſcent id eſt, præ copia diffluent oleo & vino, aut lacte & melle, ex abundantia apum & pecorum, vt videantur, ait Ruffinus, effluere vina de rupibus, mella de montibus. Montes ſunt Apoſtoli & viri Apoſtolici, qui ſtillarunt muſtum dulciſſimum Euangelicæ doctrinæ, gratiæ, charitatis, lætitiæ, omniumque donorum Spiritus ſancti; colles ſunt concionatores, qui idem muſtum, aut lac, id eſt ſuauitatem doctrinæ, effuderunt. Aut montes ſunt Eccleſiæ magnæ & generales; colles, paruæ & particulares. Aut montes ſunt homines gradu aut virtute eminentes; colles ſunt parui & plebeij. q. d. Omnes tam parui, quàm magni; affluent doctrina & gratia Euangelica. Alludit ad montes vinetis & oliuetis luxuriantes olim in Iudæa, æquè ac ad hortos quibus gaudebant & abundabant Syri. Syria, inquit Plinius lib. 20. cap. 5. *in hortis operoſiſſima: inde quoque Græcis prouerbium, Multa Syrorum olera.*

Vers. 14. ET CONVERTAM CAPTIVITATEM] q. d. Reducam populum meum Iſrael, id eſt, fidelem credentem Chriſto, ex captiuitate Salmanaſar, id eſt diaboli & peccati, vt ædificent ciuitates, id eſt Eccleſias, in quibus plantent vineas & hortos, id eſt cœtus fidelium, ac corda piorum virtutibus & gratijs conſita, quæ dabunt fructus & vinum operum ſuauiſſimorum & ſanctiſſimorum. Hæc enim myſticè debere accipi, non ad literam, patet ex eo, quòd Iſrael, id eſt, decem tribus è captiuitate Aſſyria numquam redierint, nec redituræ ſint. Eſt ergo continua metaphora, petita ab ijs qui è captiuitate redeunt in pa-

A triam. Hi enim ſolent ædificare vrbes, plantare vineas & hortos.

ET PLANTABO EOS SVPER HVMVM] putà in Eccleſia, quæ fundata eſt ſuper petram, & cui portæ inferi non præualebunt, Matt. 16. 18. Pleniùs id fiet in Eccleſia triumphante in cælo. Ita S. Hieron. Albertus, Ribera à Caſtro, & alij. Et hoc fiet, quia Dominus Deus tuus, qui eſt omnipotens, id *dicit* & promittit, *cuius promiſſio lex naturæ eſt*, ait S. Hieron. putà firma & inuiolabilis eſt, vti eſt lex naturæ. Vers. 15.

Tropol. anima fidelis & ſancta eſt tabernaculum Dauidis, id eſt, domus & templum Chriſti, iuxta illud 2. Cor. 6. 16. *Vos eſtis templum Dei viui.* in quo pauimentum eſt humilitas, penuarium timor iudiciorum Dei, tectum charitas, caminus oratio, parietes quatuor virtutes cardinales, fortitudo, iuſtitia, temperantia & pruden- *Domus ſpiritualis partes.*
B tia. Si tectum ſtillet, id eſt, ſoluta vel laxata ſit charitas; ſi caminus, id eſt oratio, corruerit; ſi pauimentum confractum ſit, id eſt, humilitas conuulſa; ſi parietes, id eſt virtutes cardinales, rimas vel ruinas egerint, illico ſingula hæc ſarcienda & reſtauranda ſunt, ne ſenſim creſcentibus rupturis & ruinis tandem tota domus corruat, iuxta illud Sap. 10. 18. *In pigritijs* (in tarda & pigra reſtauratione vnius tabulæ, vnius tegulæ, vnius claui) *humiliabitur* (corruet) *contignatio, & in infirmitate manuum perſtillabit domus.*

Secundò, anima ſancta eſt vinea Domini, ob multas analogias quas recenſui Ezech. 15. Ita S. Bernard. ſerm. 63. in Cant. *Viro*, ait, *ſapienti ſua vita vinea eſt, ſua mens, ſua conſcientia. Nil quippe incultum deſertùmue in ſe ſapiens derelinquet: ſtultus non ita. Cuncta apud eum neglecta inuenies, cuncta* *Cuique ſuū vinea eſt conſcientia.*
C *iacentia, cuncta inculta & ſordida.* Et inferiùs: *Bona vinea iuſtus, cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum teſtimonium conſcientiæ, cui lingua torcular expreſſionis. Vides apud ſapientem vacare nihil: ſermo, cogitatio, conuerſatio, & ſi quid aliud eſt ex eo, quidnì totum Dei agricultura, Dei ædificatio eſt, & vinea Domini ſabaoth?*

Quod ergo facit vinitor in vinea, hoc faciat cultor animæ in anima. Vinitor vites plantat, aggerat, rigat, ligat, putat, ſarrit, ablaqueat, defrondat, vindemiat, torculari premit vt vinum exprimat. Eadem myſticè faciat, qui vineam animæ ſuæ vel alienæ excolit, quales omnes fideles eſſe debent. Hinc Chriſtus Matth. 20. 1. ſingulis horis miſit operarios in vineam ſuam. Et ſponſa Cant. 1. 5. ait: *Poſuerunt me cuſtodem in vineis, vi-*
D *neam meam non cuſtodiui.* Eſſentia ergo animæ eſt quaſi vinea plantata in terra huius corporis, cuius potentiæ, putà intellectus, voluntas, memoria, &c. ſunt quaſi vites, quarum vinum ſunt opera charitatis, miſericordiæ: vites hæ alligandæ ſunt palo crucis, cuius pedi foueam facimus, dum mortem inſtare cogitamus, & foueam ſepulturæ meditamur. Seruanda eſt hæc vinea ab apro exterminatore de ſylua, pſal. 79. 14. id eſt de vitio obſcœnæ voluptatis, quod omnia bona exterminat: & à ſingulari fero, id eſt, à vitio ſuperbiæ, quod ſingularem hominem facit: & à vulpe aſtutæ adulationis: & à lupo voracitatis: & à cane detractionis. Rurſum rogandus eſt Dominus, vt mittat pluuiam doctrinæ ſuæ, & calorem gratiæ ſuæ, & ſtercora, id eſt, memoriam

mortis

mortis filij ſui & SS. Martyrum, quibus hæc vinea ad fructum ferendum excitetur & impinguetur. Flores & folia ſunt ſancta deſideria, & pia colloquia, ac bene ædificantes ſermones, quibus anima quaſi vinea reuireſcit, ac producit lachrymas compunctionis, & ſuauem virtutis odorem emittit, iuxta illud Cantic. 2. 13. *Vineæ florentes dederunt odorem ſuum*: ac tandem edit & producit vuas maturiſſimas, & dulciſſimas bonorum operum & virtutum omnium. Porrò notandum quod ſcribit S. Bernard. ſerm. 60. in Cant. *Aiunt*, inquit, *floreſcentibus vineis omne reptile venenatum cedere loco, nec vllatenus nouorum ferre odorem florum. Quod volo attendant nouitij noſtri, & fiducialiter agant cogitantes qualem ſpiritum acceperint, cuius primitias dæmones non ſuſtinent. Si ſic nouitius feruor, quid erit abſoluta perfectio?* Et mox: *Ceterùm ſi vineæ anima flos, opus; odor, opinio eſt; fructus quid? martyrium. Et verè fructus vitis, ſanguis eſt Martyrum.*

Flos vineæ fugat venenata.

Tertio, anima eſt hortus, imò paradiſus Domini, iuxta illud Cant. 4. 12. *Hortus concluſus ſoror mea ſponſa. Emiſſiones tuæ paradiſus malorum punicorum cum pomorum fructibus, Cypri cum nardo*, &c. *Surge Aquilo, & veni Auſter, & perfla hortum meum, & fluant aromata illius.* Et c. 5. 1. *Veniat dilectus in hortum ſuum, & comedat fructum pomorum ſuorum.* Et c. 6. 1. *Dilectus meus deſcendit in hortum ſuum ad areolam aromatum, vt paſcatur in hortis, & lilia colligat.* Eccli. 24. 42. ait Sapientia: *Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum.* Num. 24. 6. Balaam videns agmina Iſraelis exclamat: *Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, tentoria tua Iſrael, vt valles nemoroſæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula quæ fixit Dominus, quaſi cedri propè aquas!* Quod ergo facit hortulanus in horto vt eum excolat, hoc fidelis faciat in anima, vt in ea plantet nardum humilitatis, lilia caſtitatis, malogranata charitatis, heliotropium reſignationis, qua ſuam voluntatem cum diuina conformet, cedrum ſpei & contemplationis, quercum conſtantiæ, hyacinthum cæleſtium cogitationum & deſideriorum, amaracthum crucis, thus orationis, myrrham mortificationis, roſas odoratas bonæ ædificationis & exempli, palmam contemptus mundi, humanæ laudis & vituperij, &c. Quoties ergo elicis vel exerces actum, præſertim heroicum, humilitatis, charitatis, mortificationis, reſignationis, &c. toties illuſtrem nardum, ſpecioſum malogranatum, inſignem myrrham, præſtans heliotropium, &c. offers Deo, eoque Dei hortum & paradiſum quaſi noua planta, quaſi illuſtri flore & fructu exornas, vt ei cum ſponſa fidenter dicas: *In portis noſtris omnia poma: noua & vetera, dilecte mi, ſeruaui tibi*, Cantic. 7. 13.

Anima ſancta eſt paradiſus Dei.

COMMENTARIA IN ABDIAM PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

DOROTHEVS Epiſcopus Tyri, qui ſub Conſtantino Magno vixit, & ſub Iuliano Apoſtata grandæuus annorũ 107. inter tormenta Martyr obijt, lib. de Vita & morte Prophetarum: *Abdias*, inquit, *iſte ex terra Sichem agro Bethacaram, fuit diſcipulus Eliæ, & cùm illius nomine multa paſſus eſſet, ſeruatus eſt. Tertius fuerat ex quinquagenarijs, cui Elias pepercerat, deſcenderatq́, ad Ochoziam; at miniſterio regis ſui poſtea relicto, prophetiæ gratiam acquiſiuit, mortuuſq́, eſt, ac ſepultus cum patribus ſuis.* Eadem habet S. Epiph. in vita Abdiæ. Audi & S. Hieron. hîc. *Hunc* (Abdiam) *aiunt eſſe Hebræum qui ſub rege Samariæ Achab, & impiiſſima Iezabel*, 3. Reg. 18. 12. *paſcit centum Prophetas in ſpecubus, qui non curauerunt genu Baal. Hic igitur, quia centum Prophetas aluerat, accepit gratiam propheticam, & de duce exercitus fit dux Eccleſiæ.* Additque: *Sepulchrum eius vſque hodie in Sebaſte* (vbi & Eliſæus & Ioannes Baptiſta ſepulti ſunt) *veneratione habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hanc Herodes in honorem Auguſti Cæſaris, Græco ſermone vocauit Sebaſten*, id eſt Auguſtam. Vbi Nota, S. Hier. non dicere hoc ex ſe, ſed ex Hebræorum ſententia: ex qua ſequitur, Abdiam vixiſſe & prophetaſſe tempore Eliæ, ſub Achab rege Iſrael: & Ioſaphat rege Iuda; & fuiſſe primum omnium Prophetarum qui ſua oracula ſcripſerunt. Hanc Hebræorum ſententiam ſequuntur, vel potiùs citant S. Doroth. S. Epiphan. S. Iſidor. Euſeb. in Chronico (ſed mendosè mendo librariorum, ait S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. c. 31.) Clemens Alexand. 1. Strom. Rupert. Hugo, Lyranus, Sanchez & à Caſtro in procemio lib. 4. c. 3. Addit ex Hebræis Mariana, Abdiam hunc eſſe tertium pentacontarchum, quem Ochozias miſit accitum Eliam; cui ſupplici Elias pepercit, 4. Reg. 1. 13. Inde enim videtur renunciaſſe aulæ, adhæſiſſe Eliæ, totumq; ſe Deo tradidiſſe, ac idcirco donum prophetiæ aſſecutus. Immò nonnulli cenſent Abdiã eſſe Obdiam, quem Ioſaphat rex miſit, 2. Paral. 17. 7. cum Michæa & aliis, vt docerent in ciuitatibus Iuda. Vnde Sept. ibi pro *Obdiam* legunt *Abdiam*; verùm ille Obdias dicitur fuiſſe princeps, non Prophetaſſe: vnde alius fuiſſe videtur ab hoc noſtro Abdia.

Abdias an diſcipulus Eliæ?

Totum ergo fundamentum huius opinionis, nimirum quòd Abdias fuerit pentacontarchus

A Achab regis Iſrael, nititur traditione Hebræorum. Hæc autem traditio incerta eſt & dubia. Nam R. Dauid & R. Abraham dicunt, non conſtare quo tempore prophetarit Abdias.

Probabiliùs ergo alij cenſent, Abdiam longè poſteriùs vixiſſe & prophetaſſe, nimirum ſub Ioathan, Achaz & Ezechia regibus Iuda, ac fuiſſe coæuum Oſee, Ioëli, Amos & Michææ Prophetis, vti aſſerit S. Hieron. initio comment. in Oſee, Theodor. Cyril. hîc, Ribera in procemio prçludio 2. & alij. Probatur hæc ſententia. Primò, quia Oſee communiter ponitur primus Prophetarum, iuxta illud: *Principium loquendi Domino in Oſee* c. 1. 2. Oſee autem cœpit prophetare ſub Ozia & Ioathan, vt ibidem dicitur. Ergo Abdias non fuit primus, nec ſub Ioſaphat, ſed ſub Ioathan prophetauit. Secundò, quia Abdias ait v. 1. *Auditum audiuimus à Domino*, ſcilicet, ego & Iſaias c. 21. & Amos c. 1. 11. ſtragem Idumææ. Ergo Abdias non anteceſſit Iſaiam & Amos, ſed eis fuit contemporaneus. Tertiò, ſi Abdias Propheta fuiſſet pentacontarchus Achab regis, vtique hoc non tacuiſſet Script. nec Ioſephus, dum hiſtoriam illam Achab & Abdiæ fusè enarrant. Quartò, ſi Abdias ſub Ioſaphat prophetaſſet, prædixiſſet cladem Idumeæ viciniorem, nimirum factam ab Amaſia rege Iuda 4. Reg. 14. 17. Iam autem eã non prædicit, ſed illam dumtaxat quæ facta eſt à Chaldæis. Ergo poſt Amaſiam, ſub Ioathan prophetauit; præſertim cùm non multò ante tempora Ioſaphat, Idumæi vaſtati & ſubacti ſunt à Dauide 3. Reg. 11. 15. vt non eguerint Propheta, nouoque excidio. Quintò, quia prophetia Amos eadẽ

Reſp. negatiuè.

B

C penè eſt cũ prophetia Ieremiæ contra Idumæos c. 49. 24. Ergo ſub tempora, non Eliæ, ſed Ieremiæ prophetaſſe videtur. Sextò, quia à tempore Eliæ & Ioſaphat vſque ad excidium Iudææ & Idumææ per Chaldæos, fluxerunt 300. anni; quis credat Abdiam omiſſis aliis vicinioribus cladibus, prophetaſſe excidium Idumææ poſt trecentos annos futurum? Deus ergo videtur Idumæos per Dauidem, Amaſiam & alios caſtigare voluiſſe: verùm cùm eos hiſce flagellis emendari non videret, per Abdiam intentauit eis plenum vltimumque per Chaldæos excidium. Porrò cauſam excidij aſſignat eamdem quam Amos & Ieremias, nimirum odium inueteratum & internecinum Idumæorum contra Iudæos, adeò

vt ab hoſtibus profugos occiderint, vel ſpoliarint, imò Chaldæos in expugnatione Hieroſolymæ opibus armiſque adiuuerint. Quocirca eis idem ab eiſdem Chaldæis exitium iure talionis intentat: Iudæis verò reditum è Babylone, & felicitatem tum temporalem, tum ſpiritualem ſub Chriſto pollicetur; ita S. Hieron. Theodor. Remigius, Rupertus, Albert. Vatablus, Hugo & alij. Id ita accidiſſe patet: nam Nabuchodonoſor anno quinto poſt exciſam Ieruſalem, qui fuit annus regni eius 23. inualit & vaſtauit Idumæam, vti narrat Ioſephus libro 10. Antiqu. c. 11. Rurſum Idumæos adiuuiſſe Chaldæos in excidio Ieruſalem, ideoque exciſos eſſe patet 3. Eſdræ 4. 45. *Et tu*, ait, *vouiſti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata eſt Iudæa à Chaldæis.* Et pſal. 136. 7. *Memor eſto Domine filiorum Edom in die Ieruſalem, qui dicunt. Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea.* Addit R. Salomon Abdiam fuiſſe Idumæum, ideoque ad Idumæos miſſum, vt ſcelera ſuæ gentis liberiùs argueret. *Dicunt*, inquit, *Rabbini, Abdiam proſelytum eſſe Idumæum. Dixit ergo Dominus: Ex ipſis adducam aduerſus eos. Veniet Abdias, qui vixit inter duos impios, Achab & Iezabel, neque imitatus eſt mores eorum, & ſumet pœnas de impio Eſau, qui vixit inter duos iuſtos, Iſaac & Rebeccam, & non eſt imitatus opera eorum.* Idem tradit R. Dauid hic, qui proinde Abdiæ applicat illud Hebræorum adagium: *Ipſummet cochleare quod artifex exſculpſit, comburit os ipſius ante ſinapi*; quod dicere ſolent in artifices, qui ex opere ſuo damnum aut moleſtiam capiunt. Sic enim Abdias cum eſſet Idumæus & Propheta, tamen Idumæorum, hoc eſt gentis ſuæ, prædixit excidium vnde ex ſuo artificio, putà ex prophetia, videtur damnum paſſus.

Verùm S. Dorotheus, Epiphan. & alij initio citati, tradunt Abdiam fuiſſe Iudæum, putà Sichemitam, ſicut & cæteri Prophetæ fuere Iudæi. Scribit S. Hieron. in epitaphio S. Paulæ, ipſam in Samaria, ſiue Sebaſte viſiſſe ſepulchrum Eliſæi, Abdiæ & Ioannis baptiſtæ, *Vbi multis*, inquit, *intremuit conſternata mirabilibus. namque cernebat variis dæmones rugire cruciatibus, & ante ſepulchra ſanctorum vlulare homines more luporum* (notent hoc noſtri Hagiomachi) *vocibus latrare canum, fremere leonum, ſibilare ſerpentum, mugire taurorum; alios rotare caput, & poſt tergum terram vertice tangere, ſuſpenſiſq; pede feminis veſtes defluere in faciem.* Aſcriptus eſt Abdias catalogo Sanctorum die 19. Nouemb.

Abdias typus Chriſti. Porro *Abdias* hebr. idem eſt quod *ſeruus Dei*,

A vt nomine repræſentet Chriſtum, qui formam ſerui induit, Deique ſeruus vocatur Iſaiæ 42. 1. ait S. Hier. Qui & in prœmio aſſerit, ſe iuuenem ante triginta annos ſcripſiſſe in Abdiam, eumq; myſticè expoſuiſſe; quod redarguit, eò quòd primò tradi debeat ſenſus literalis Prophetæ, eique deinde congruè inædificari ſenſus myſticus. *Infans*, ait, *eram, necdum ſcribere noueram, titubabat manus, tremebant articuli. Nunc vt nihil aliud profecerim, ſaltem Socraticum illud habeo: Scio quòd neſcio.* Et mox: *Liberè profiteor, & illud fuiſſe pueriles ingenij, & hoc maturæ ſenectutis.*

Rurſum omnium Prophetarum breuiſſimus eſt Abdias & minimus, *verſuum ſupputatione, non ſenſuum*, ait S. Hier. & ex eo Ribera. Homines, inquit, puſilli ita ingenio & arte præſtant, vt locus prouerbio datus ſit, *ἄνους ὁ μακρός*, id eſt amens qui longus. Ariſtot. in Phyſiognom. *Parui valdè*

B *acuti ſunt*, inquit, *motu enim ſanguinis paruum locum continente, motiones quoque valde velociter accedunt ad ſapere. Qui autem ſunt valdè magni, tardi: motu enim ſanguinis magnum locum continente, motus tardè accedunt ad ſapere.* Ex quo reſtè Eccleſ. c. 11. *Non laudes virum in ſpecie ſua, neque ſpernas hominem in viſu ſuo. Breuis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius.* Quid de bombycibus, quid muſcis & apibus dicam? Sanè S. Aug. lib. de Duabus animabus contra Manichæos c. 3. & 4. non dubitat aſſerere, muſcam præſtantiorem eſſe ſole: quia animam, vitam, motum, organaque omnia viuentium habet, quibus caret ſol. Ita res paruæ plus vitæ & vigoris habent quàm magnæ. Quid remoram recenſeam, qui cùm ſit paruus piſciculus, ingentes naues valido vento actas ſiſtit & remoratur, ſi ſe eis applicet & affigat. Ita Deus excelſus in rebus paruis ſuam virtutem, ſa-

C pientiam & magnitudinem oſtendit. Abdias, inquit Hugo de S. Victore (qui in Abdiam ſcripſit more ſuo acutè & argutè, ſed myſticè) *ſermone ſimplex, & ſenſu multiplex: rarus in verbis, ſed copioſus in ſententiis, iuxta illud* Eccli. 20. *Sapiens verbis innoteſcit paucis. Prophetiam ſuam literaliter aduerſus Idumæam dirigit, allegoricè contra mundum, tropologicè contra carnem ſtylum ſuum acuit. Saluatoris typum gerens, ipſius aduentum ſubtiliter introducit, per quem mundus deſtruitur, per quem caro atteritur, per quem libertas redditur.* Quocirca meritò Iſidor. lib. Allegor. S. Scriptur. *Abdias*, inquit, *id eſt ſeruus Domini, inter omnes Prophetas breuior, numero verborum, ſed gratia myſteriorum æqualis.* Vnde Abdiam ad verbum penè imitatur Ieremias cap. 49. 24. & ſequentibus.

CAPVT VNICVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IDumæorum ſuperbiam arguit, quòd in rupe ſiti putarent ſe inuincibiles: vnde ex ea ſe illos per Chaldæos detracturum minatur. Secundò, v. 10. excidij eius cauſam aſſignat, quòd in fratres ſuos Iudæos, ab hoſtibus afflictos, inhumani fuerint & crudeles. Tertiò, v. 17. Sionidis, id eſt Iudæis, è Babylone reditum & imperium pollicetur, nimirum quòd per Machabæos Idumæis, Philiſthæis, viciniſque gentibus, ac multò magis per Chriſtum iiſdem, totiq; Auſtrali plaga dominabuntur.

Verſ.1. VIſio Abdiæ. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom: Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes miſit; Surgite, & conſurgamus aduerſus eum in prælium.

2. Ecce paruulum dedi te in Gentibus: contemptibilis tu es valdè.

3. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in ſciſſuris petrarum, exaltantem ſolium tuum: qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram?

4. Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum: inde detraham te, dicit Dominus.

5. Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem, quomodo conticuiſſes? nónne furati eſſent ſufficientia ſibi? ſi vindemiatores introiſſent ad te, numquid ſaltem racemum reliquiſſent tibi?

6. Quomodo ſcrutati ſunt Eſau; inueſtigauerunt abſcondita eius?

7. Vſque ad terminum emiſerunt te: omnes viri fœderis tui illuſerunt tibi: inualuerunt aduerſum te viri pacis tuæ; qui comedunt tecum, ponent inſidias ſubter te: non eſt prudentia in eo.

8. Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam ſapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Eſau?

9. Et timebunt fortes tui à Meridie, vt intereat vir de monte Eſau.

VERS. 1. VIſio Abdiæ] *viſio* vocatur prophetia, *videns* Propheta. Eamdem mox vocat *auditum*. Cauſas dedi Iſaiæ 1.1.

Hæc dicit Dominvs Devs ad Edom] Hebr. *leedom*, id eſt, *de Edom*, vel *ad Edom*. Eſau, frater Iacobi gemellus, dictus eſt Edom, quia rufus; & Seir, quia piloſus: hinc poſteri eius, putà populus Idumæus ab eo prognatus, vocatur pariter Edom, & Seir. Porrò Hebræi tam antiqui, teſte S. Hieron. quàm moderni, vt R. David, R. Salomon, & ſimiles conſtanter aſſeuerant, Idumæos eſſe Romanos. Primò, quia *Edom*, & per aphæreſim *Duma*, eſt Roma, ſi literam ד in vicinam ר commutes. Secundò; quia tradunt ipſi, hoc eſt fingunt, Iulium Cæſarem primum Rom. Imp. fuiſſe Idumæum. Addunt alij, Æneam fuiſſe Idumæum, atque ex Idumæa veniſſe in Ægyptum, inde in Libyam, inde Carthaginem, inde in Italiam, ibique Albam, ex qua prognata eſt Roma, condidiſſe; ita refert Arias. Origo huius opinionis, id eſt fabulæ, fuiſſe videtur excidium, quod Iudæi paſſi ſunt à Tito & Romanis: inde enim Romanos quaſi hoſtes infenſiſſimos vocarunt nouos Idumæos. Conſequenter, cùm fideles & Chriſtiani vocentur Romani, à ſuo capite Romano Pontifice, & Romana Eccleſia, quæ matrix eſt omnium Eccleſiarũ, hinc Iudæi per Idumæos accipiunt Chriſtianos, quos ex odio Chriſti infenſiſſimos pariter hoſtes ſuos æſtimant. Quare quæcumque contra

Iudæi cenſent Idumæos eſſe Romanos, cur?

A Idumæos ab Abdia aliiſque Prophetis dicuntur, cenſent dici contra Chriſtianos, ac proinde expectant ſuum Meſſiam, qui hoc imperium Romanorum, id eſt Chriſti & Chriſtianorum, euertat, ac Iudaiſmum reſtituat, Iudæoſque opibus & honoribus quaſi alter Salomon ditet & exaltet. Ita refert Burgenſis hic, & Galatin. l. 4. c. 18. Atque hæc eſt cauſa immanis odij in Chriſtianos, quod eis quaſi innatum videtur. Verùm hoc eorum ſomnium (vti vocat S. Hieron.) confutant omnes hiſtoriæ Græcorum, Latinorum, & omnium Gentium, quæ Romam à Romulo Italo & Albano conditam, Iulium Cæſarem ex familia Iulia Romana prognatum, Æneam Troianum fuiſſe, non Idumæum, aſſerunt. Porrò quantum Alba & Roma diſtent ab Idumæa, ſciunt omnes.

B Ridiculum verò eſt, quòd *Duma* transforment in *Roma*. Literæ enim *reſ* & *daleth*, licèt charactere ſint ſimiles, ſono tamen & ſenſu ſunt diſſimillimæ. Perinde ergo faciunt, atque ſi *Cyrum* transformes in *Dirum*, *medicum* in *mendicum*, *matres* in *mares*, aut (quod in metatheſi earumdem litterarum *r* & *d* planè ſimile eſt) ſi *Medum* in *merum*, *modum* in *morum*, *ſedes* in *ſeres* tranſmutes. Longè faciliùs & proniùs Idumæos transformes in Iudæos, præſertim cùm hi illorum ſint fratres, vtrique enim prognati ex Iacob & Eſau fratribus, atque ſede & regione ſint viciniſſimi. Quocirca Iudæos myſticè verè eſſe Idumæos, iam oſtendam.

Ad litteram ergo hic, non Romanos, non Italos, ſed Idumæos, id eſt, poſteros Eſau, degentes in montibus Idumææ iuxta Iudæam, Ammonitidem & Moabitidem, accipe.

C Myſticè, Idumæi ſunt infideles hoſtes populi fidelis, putà Iudæi, Pagani, hæretici. Sicut enim Iacob fidelium, ſic Eſau & Idumæi infidelium ſunt typus, vti docet Apoſtolus Rom. 9. 7 & 13. ita Euſeb lib. 5. Demonſtrat. c. 24. Theod. Rupert. S. Hieron. qui & ex etymo nominis analogiam affert: *Idumæa*, inquit, *terrena interpretatur, & propter colorem rubrum, cruenta quoque intelligi poteſt. Idcirco Saluator reportans ad Patrem de mundo victoriam, quando angeli conclamabant: Aperite portas principes veſtras, & introibit rex gloriæ, & in Iſaia ſtupentes interrogabant: Quis eſt iſte qui aſcendit de Edom ſulgida veſte de Boſor, hic formoſus in ſtola candida, &c. ipſe loquitur in triumpho, exponens palmas crucis ſuæ; Torcular calcaui ſolus, & de gentibus non eſt vir mecum.*

Myſticè Idumæi ſunt Iudæi.

D Tropol. idem S. Hieron. *Sunt, ait, qui Idumæam ad carnem referunt, & aduerſus illam pugnam animam æſtimant prouocari, vt mortificantes membra noſtra ſuper terram fornicationem, immunditiam, paſſionem, æternam in Chriſto victoriam conſequamur.* Nam fratres Iacob & Eſau aſſiduè inter ſe luctantes, ſunt anima & caro. Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem, Galat. 5. 17.

Tropol. Idumæa eſt caro.

Ruſum, Hugo de S. Victor. *Edom, ait, eſt terrenus, Eſau ſanguineus, Seir piloſus: ſanguineus peccatis, piloſus negotiis, terrenus curis: ſanguineus mundus vtique in idololatris, piloſus in hæreticis, terrenus in carnalibus & pſeudochriſtianis.* Et inferiùs ad v. 17. *Iacob ter luctatus eſt cum Eſau fratre ſuo, ſemel cum angelo. Primò in vtero, ſecundò de lentis edulio, tertiò de benedictionis paternæ oraculo. Noſter Iacob, id eſt luctator Chriſtus, ter iam luctatus dicitur contra diabolum,*

bellum, quartò luctaturus pro te toto creditur. Primò in vtero, ſecundò in patibulo, tertiò in ſepulchro, quartò in extremo induta contra agmen hædorum & ſemen peſſimum. In vtero immunitate peccati, in patibulo acquiſitione gloriæ & honore regni, in ſepulchro immortalitate vitæ & gloria triumphi, in iudicio iure victoriæ & rigore iuſtitiæ. Et mox: *Primò luctatus eſt pro te, vt eri diaboli faſtum & eius regna vinceres: ſecundò, vt mundi luxum & gloriam ſuperares: tertiò, vt carnis concupiſcentiam & petulantiam ſenſuum expelleres: vltimam verò faciet luctam, vt præfatis omnibus ſpretis, victor poſſideas gloriæ coronam.*

Avditvm] Nota Primò, hæc eſſe verba non Dei, ſed Prophetæ, vt patet Ierem. 49. 14. vbi eadem verba ex Amos vſurpat, ſibiq; applicat. Vnde ſequitur, hic eſſe hyperbaton, id eſt, inuerſum ordinem. Nec enim hæc verba cohærent cum proximè præcedentibus. Sic ergo totus hic verſus ordinandus eſt; *Viſio Abdiæ ad Edom. Auditum audiuimus, & legatum ad gentes miſit. Surgite, & conſurgamus aduerſus eum in prælium. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce paruulum dedi te in gentibus*, &c. Verba enim Dei ſunt hæc: *Ecce paruulum dedi te.* Verba autem Prophetę ſunt: *Auditum audiuimus*, &c. Aut certè hęc verba, *Auditum audiuimus*, &c parentheſi intercipienda ſunt; q. d. *Hæc dicit Dominus*, idque ſcimus, quia *auditum audiuimus* ab eo; ita Vatabl. idque expeditius & planius videtur. Secundò, *auditus* metonymicè ponitur pro re audita. Vnde Chald. vertit; *nuncium*; Tigurina, *rumorem*; Vatabl. *famam*. Tertiò, non dicit, Audiui, ſed *audiuimus*. q. d. Non ego ſolus, ſed multi Prophetæ mecum hæc Dei contra Idumæos decreta audiuerunt, vel mox audient, putà Iſaias c. 21. 11. Amos c. 1. 11. Ioël c. 3. 19. Ieremias c. 49. 7. Ezechiel c. 25. 31. ita S. Hier. Remig. Albert. Hugo, Lyran. Clarius & Arias Septuag. tamen vertunt in ſingulari, *auditum audiui à Domino*; & ſic habet Ierem. c. 49. 14. Vnde Hugo putat, *audiuimus* plurale, poni pro ſingulari *audiui*. Senſus eſt q. d. Audiuimus à Deo hoc nuncium, vel Deus nobis annunciauit ſe miſiſſe legatum ad gentes, qui eis diceret: Surgite, armate vos ad bellum, vt coniunctis viribus & armis Idumæos inuadamus & vaſtemus: τὸ enim *ſurgite*, non eſt vox gentium ſe inuicem excitantium ad bellum, vti volunt Arias & Vatabl. ſed eſt vox legati, ſiue Dei, qui per legatum gentes excitat, vt ſecum conſurgant in prælium contra Idumæos; ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Lyran. idque patet ex ipſa ſerie narrationis & verborum contextu.

Legatvm ad gentes misit] Quæres quis hic legatus? Albertus & Arias cenſent fuiſſe legatos quos Nabuchodonoſor miſit ad gentes vicinas ſibique ſubditas, vt coniunctis armis inuaderent Idumæam. Secundò, Hugo, Dionyſ. & à Caſtro, cenſent fuiſſe angelum, ſiue bonum, ſiue malum, à Deo miſſum ad Chaldæos, vt eos concitaret ad excidium Idumæorum, iuxta illud pſ. 77. 49. *Immiſſiones per angelos malos.* Tertiò, ſimpliciùs & planiùs dicemus eſſe catachreſin, qua ipſa motio & concitatio Dei vocetur legatus. q. d. Deus concitauit Chaldæos ad bellum Idumæis inferendum; perinde ac ſi legatum ad eos miſiſſet; ita Lyran. Ribera & alij. Id ita eſſe colligitur ex ſimili loco Iſaiæ 5. 26. *Et eleuabit*, ait, *ſignum in nationibus, & ſibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce feſtinus velociter veniet.* Et c. 7. v. 18.

A *Sibilabit Dominus muſcæ quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api quæ eſt in terra Aſſur*; vbi hæc concitatio Dei, & concitatio Ægyptiorum & Aſſyriorum ad bellum, vocatur ſibilus, quo concitantur & concitantur muſcæ & apes, vide ibi dicta. Verùm quia hic ſibilus, hæc motio & concitatio Dei fieri ſolet per angelos, hinc non malè per legatum accipies angelos, iuxta ſecundam expoſitionem. Pari modo Niſus pugnandi auidus dixit ad Euryalum:

Dîne hunc ardorem, mentibus indunt
Euryale, an ſua cuique Deus fit dira cupido?

Porrò qua ratione Deus concitet reges, etiam tyrannos ad bellum vt vindictam ſuam per eos, licèt iniuſtos, in gentes impias exerceat, dixi canone 36. & 37. quos præfixi Iſaiæ.

Allegor. hic legatus eſt Chriſtus, magni conſilij angelus, qui prælio vicit Edom, id eſt mun- *Chriſtus eſt legatus triplex.*
B dum, carnem, diabolum: & ad ſe, æquè ac ad hoc ſuum bellum, vocauit Gentes. Vnde de vocatione Gentium hunc locum accipit Euſeb. libr. 5. Demonſt. 24. ita quoque S. Hier. Remig. Rupert. Hugo Cardin. & Hugo Victor. *Legatus iſte*, ait, Hugo Victor. *tria ſecum attulit: lucem, vnguentum, panem. Lucem cæcis, vnguentum ægrotis, panem famelicis. Lucem expoſuit in monte, panem in cœnaculo, vnguentum in crucis patibulo. Chriſtus namque mundum illuminauit pulſa ignorantia: ipſe eum ſatiauit ordinata concupiſcentia: idem ipſum in melius commutauit exterminata miſeria. Vnde ipſe in Euangelio: Ego ſum, ait, via, veritas & vita: via illuminando, veritas ſanando, vita felicitando: primum contra ignorantiam, ſecundum contra concupiſcentiam, tertium contra miſeriam.* Et inferiùs docet legatum hunc loqui cæteris perſonis SS. Trinitatis, ac dicere: *Surgite, &*
C *conſurgamus aduersùs eum in prælium.* q. d. *Surgat Pater hoſtem Filio potenter proſternendo; ego ſurgam ſapienter neſcium docendo. Pater vincula ſoluat humanæ captiuitatis: Filius tenebras illuſtret humanæ cæcitatis: Spiritus munera ſuggerat & deſideria charitatis.*

Ecce parvvlvm dedi te] Hæc verba pertinent ad, *Hæc dicit Dominus Deus ad Edom.* Hîc enim incipit prophetia & vox Dei contra Edom, vti paulò ante oſtendi. Vatablus, Lyranus & Hugo, præteritum *dedi* exponunt propheticè per futurum *dabo.* q. d. Ob ſuperbiam puniam te ô Edom, teque de faſtigio gloriæ & magnitudinis tuæ deijciam, faciamque paruulum. Verùm melius S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo, Arias, *Vers. 2.*
D Pagninus & alij, propriè accipiunt τὸ *dedi.* Exaggerat enim faſtum Idumææ; quòd cùm paruulus formatus ſit à Deo, caput vſque ad ſidera erigere velit; quaſi dicat, Feci te paruulum, tum numero, id eſt paucum: tum opibus, id eſt pauperem: tum robore, id eſt, inualidum & infirmum, vt vertit Chaldæus. Idumæi enim erant ſicuti noſtri Alpini, habitantes in monte & petra Seir: quare exigui erant, inopes & imbecilles. Vnde ſequitur

Contemptibilis tv es valde] Sept. *inhonoratus tu valdè*, Tigurina, *vehementer deſpectus*, id eſt deſpicabilis; *et tu*, Arabicus, *ecce paruulus appares in gentibus, & tu vilis es valdè.*

Svperbia cordis tvi extvlit te] Chaldæus, Tigurina & alij vertunt, *ſuperbia cordis tui decepit te*: & ſic vertit noſter Ierem. 46. 16. quia Hebr. נשא *naſa*, ſi punctum ponas in dex- *Vers. 3.*

tro cornu ש, ſignificat decipere; ſi in ſiniſtro, ſignificat efferre, extollere. Vtrumq; verum : quam ſuperbia extulit, & pariter decepit eum : ſperantem enim ſublimia duxit ad præcipitia. Porrò ſuperbiæ cauſa erat quam ſubdit: *Habitantem in ſciſſuris petrarum, exaltantem ſolium tuum.* q. d. Superbis, ô Edom, de tuo robore. quia habitas in rupe prærupta & inacceſſa, quaſi ob eam ſis tutus ab hoſtium incurſu & inexpugnabilis; ſed erras; Chaldæi enim Deo duce in rupem hanc conſcendent, teque inde dejicient. Pro *in ſciſſuris*, hebr. eſt בְּחַגְוֵי *bechagve*, quod Septuag. vertunt, *in foraminibus*; Pagnin. *in munitionibus*, Tigurina, *in cauernis*; R. Dauid, *in gyro & circulo*, putà in vertice rupis, eiuſque rotunda circumferentia: *chagve* enim poteſt deduci à חוג *chug*, id eſt circulus. Rurſum pro *exaltantem*, hebr. eſt מְרוֹם *merom*, id eſt, *celſitudinis habitationis tuæ*, vt vertit Pagnin. Septuag. tamen vertunt vt Noſter, *exaltantem*. Vnde videntur legiſſe מֵרִים *merim*, quod eſt *benoni hiphil*. Senſus eſt, q. d. Habitas ô Edom in locis abruptis, editis & inacceſſis, ibique exaltas ſolium, id eſt ſedem, vel, vt Chald. & Septuag. *habitaculum tuum*; ideoque ſuperbis, putans te eſſe inuictum & inſuperabilem; ita S. Hieron. Simili modo ſuperbiebat Arimazes, qui in Sogdiana regione rupem inacceſſam cum triginta armatorum millibus inſidens, rogatus ab Alexandro Magno vt ſeſe dederet, cum irriſit, rogauitque: *An Alexander volare poſſet?* Cui Alexander: *Faciam*, inquit, *proxima nocte vt credas Macedones volare poſſe.* Igitur trecentos iuuenes fortiſſimos ingentibus promiſſis excitatos, noctu per prærupta ſaxa & inuia à tergo rupis verticem clam incredibili niſu auſuque conſcendere iuſſit, ac per eos inſciis hoſtibus rupem occupauit, & Arimazem C cruci affixit; ita Q. Curtius l. 7. de geſtis Alexandri.

VERS. 4. SI EXALTATVS FVERIS VT AQVILA] Syrus, *ſi te exaltaueris vt aquila*; Arabicus, *ſi exaltatus fueris ad aquilam*, quæ in altiſſimis & inacceſſis rupibus montibuſque nidificat, iuxta illud Iob cap. 39. v. 28. *Eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum ſuum: in petris manet, & in præruptis ſilicibus commoratur.* Plinius lib. 10. c. 3. hanc aquilæ ſpeciem vocat melænaëton, *magnitudine minimam, colore nigricantem, viribus præcipuam. Sola*, ait, *ſine clangore, ſine murmuratione conuerſatur in montibus.* Sunt enim aliæ aquilarum ſpecies, quæ amant ſiluas & littora, lacaque plana, ibique nidulantur, teſte Ariſtotel. lib. 9. de Animal. c. 32. Hinc Pindarus aquilam vocat reginam volucrum, delphinum piſcium. Et Athenienſes, ait Ariſtoph. accepere oraculum, ſe fore aquilas vrbium.

Aquila ſunt ſapientes ſuperbi. Myſticè, aquilæ, inquit Hugo Victor. ſunt Philoſophi & Sophiſtæ, dum cordis oculos ad ſolem iuſtitiæ erigunt, dū aciem mentis in ipſum veritatis radium irreuerberatè figunt. Sed aquila inde ſtatim retrahitur, quia poſt acceptam veritatis inſitam notitiam, elationis merito Philoſophus & Sophiſta ad errorum caliginem reuertuntur. Hinc Apoſtolus Roman. 1. *Qui cùm cognouiſſent*, inquit, *Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt; ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis.* Ita & hodie aquilas, id eſt, viros doctos & ſapientes ob ſuperbiam è cælo, id eſt ex Eccleſia, vel certè è ſtatu perfectionis, detrahi

A videmus, & ruere in abyſſum. Vtinam docti illud doctoris Gentium intimis medullis infigant: *Scientia inflat, charitas ædificat.* Et illud: *Noli altum ſapere, ſed time.* Paruus enim, imo nullus, coram Deo eſt vir doctus ſed ſuperbus. Magnus, imò maximus, coram Deo eſt, qui tam humilis eſt quàm doctus, in quo humilitas cum doctrina certat; quales fuere S. Auguſt. S. Thomas, S. Bonauentura, & alij.

ET SI INTER SIDERA POSVERIS NIDVM TVVM INDE DETRAHAM TE, DICIT DOMINVS] Eſt hyperbole, q. d. Etiamſi, ô Edom, in altiſſimis montibus, vti ſunt Olympus, Atlas, &c. imò in ipſo cælo ſedem figas, aut figere tibi videare, inde detraham te.

Nota. Appoſitè vrbes rupibus impoſitas vocat nidos. Sic Paulus Æmilius dixit, *arces eſſe nidos* B *tyrannorum*; vnde ipſe illas è Græcia ſuſtulit. Sic Cicero 1. de Orat. Ithacam in ſcopulis quaſi nidum affixam dixit.

Symbol. Rupertus hæc adaptat iis, qui ſtemmatibus maiorum quaſi petris, vnde exciſi ſunt, gloriantur. Hi enim & ſimiles videntur ſibi cæteros homines longè ſuperare, & inter ſidera habitare. Talis fuit demens iactantia Thraſonis illius, Lyſimachi inquam, qui cùm loca ad Thraciam vergentia obtinuiſſet, ingenti faſtu dixit: *Nunc demum Byzantij ad me veniunt, poſtquam lancea cælum attigi.* Ibi hominem falsè irridens Pazides Byzantius: *Recedamus*, ait, *ne ille lanceæ mucrone cælum perforet*; vti refert Plutarch. in Fortun. Alexand. l. 2. Sic faſtu turgidus Atreus in Thyeſte apud Senecam intonat: *Superbi oſtru ſe æquant.* *Exempla.*

Æqualis aſtris gradior, & cunctos ſuper,
Altum ſuperbo vertice attingens polum.
C *Dimitto ſuperos, ſumma votorum attigi.*
O me cæliſtum excelſiſſimum.
Regumq; regem, vota tranſcendi mea.

Eadem phraſi vtitur Ouidius:

Quo coniuge fœlix,
Et diis thura feram, & ſidera vertice tangam.

Et Horat. lib. 1. Carm.

Quòd ſi me lyricis vatibus inſeris,
Sublimi feriam ſidera vertice.

Moral. Nota, quantus ſit ſuperbiæ & ſuperborum faſtus, nimirum vt putent ſe in cælum in ſolium Dei poſſe conſcendere, illudque inuadere. Idcirco Deo, quaſi riuales & æmuli gloriæ eius, maximè ſunt exoſi & inuiſi. Hinc de ijs ait *Moral. de faſtu.* D Iob c. 20. 6. *Si aſcenderit vſque ad cælum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur.* Ita ſupremus angelus, eiuſque antitypus Nabuchodonoſor, vel Baltaſar rex Babylonis, ſuperbiens dixit: *In cælum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum*; ſed illico audiuit: *Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua: ſubtus te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes*, Iſaiæ 14. 11. & 13. vide ibi dicta.

An non Origenes, Tertullianus, Pelagius, &c. fuerunt quaſi ſtellæ Eccleſiæ, & aſtra cæli, & tamen ob ſuperbiam ceciderunt in abyſſum? quis non expaueſcat, quis non in imum ſe abjiciat & humiliet? Hoc eſt quod in fine mundi circa inſignes viros diabolum per Antichriſtum facturum prædicit S. Ioannes per Apoc. 12. 4. dū ait: *Cauda eius* (draconis) *trahebat tertiam partem ſtellarum*, id eſt, illuſtrium Sanctorum. Et Apocal. 8. v. 10. *Cecidit de cælo ſtella magna ardens velut facula.*

Quod

Quod Ticonius apud S. Auguſt. tom. 9. myſticè exponens ſic ait: *De Eccleſia dicit cecidiſſe homines ſuperbos & impios: Magnam verò ſtellam dixit, quia perſona malorum, & poteſtatem vel diuitias habentium.* Nam, vt ait S. Aug. in pſal. 146. (explicans illum verſ. *Qui numerat multitudinem ſtellarum*) *Sunt ſtellæ quædam lumina in Eccleſia conſolantia noctem noſtram, de quibus Apoſtolus dicit Philip. 2. In quibus apparetis tamquam luminaria in mundo: illas ſtellas numerat Deus, omnes ſecum regnaturos, &c. numeratos habet.* Idem in Soliloquiis tom. 9. cap. 28. electos & impios ob ſua ſcelera reprobandos comparat ſtellis, illos fixis, hos cadentibus, de iiſque ait: *Attamen mors peccatorum peſſima illorum, inquam, quos, antequam faceres cælum & terram, ſecundum abyſſum multam iudiciorum tuorum occultorum, ſemper autem iuſtorum, præſciuiſti ad mortem æternam: quorum dinumeratio nominum & meritorum prauorum apud te eſt, qui numeram arenæ maris dinumeraſti, & dimenſus es profundum abyſſi: quos reliquiſti in immunditiis ſuis, quibus omnia cooperantur in malum, & ipſa etiam oratio vertitur in peccatum, vt ſi etiam vſque ad cælos aſcenderint, & caput eorum nubes tetigerit, & inter ſidera cæli collocauerint nidum ſuum, quaſi ſterquilinium in fine perdentur.* Vnde exclamat: *Magna ſunt hæc iudicia tua Domine Deus, &c. quod cùm conſidero, contremiſcunt omnia oſſa mea: quoniam non ſecuratur homo viuens ſuper terram; vt ſeruiamus tibi piè & caſtè cunctis diebus vitæ noſtræ in timore, & exultemus tibi cum tremore.* Cauſam ſubdit: *Vidimus enim multos aſcendiſſe primitus quodammodo vſque ad cælos, & inter ſidera nidum ſuum collocaſſe, poſtmodum autem cecidiſſe vſque ad abyſſos, & animas eorum in malis obſtupuiſſe. Vidimus ſtellas de cælo cecidiſſe ab impetu ferientis caudæ draconis, & eos qui iacebant in puluere terræ, à facie ſubleuantis manus tuæ, Domine, mirabiliter aſcendiſſe. Vidimus viuos morientes, & mortuos à morte ſurgentes, & eos qui inter filios Dei ambulabant in medio lapidum ignitorum, quaſi lutum ad nihilum defluxiſſe.* Radicem tanti mali ſubdit: *Quare autem iſta omnia, niſi quia in montem illum aſcenderunt, in quem primus aſcendit angelus, & deſcendit diabolus?* Mos enim eſt Dei, vt quo quis altiùs ſe erigit, eo profundiùs eum deprimat, quia ſuperbiam execratur, iuxta illud Iſaiæ 23. v. 9. *Dominus exercituum cogitauit hoc, vt detraheret omnem ſuperbiam, & in ignominiam deduceret omnes inclytos terræ.* Et, *Depoſuit potentes de ſede*, Luc. 1. 52. Viderunt idipſum Gentiles: vnde Æſopus rogatus, quid faceret Deus? *Superbos*, inquit, *humiliat, & humiles exaltat*; quaſi hoc vnum proprium ſit Dei opus. Et Seneca in Hercule Furent.

Dominare tumidus, ſpiritus altos gere,
Sequitur ſuperbos vltor à tergo Deus.

Idem in Thyeſte:

Vos quibus rector maris atque terræ,
Ius dedit magnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos tumidoſque vultus.
Quidquid à vobis minor extimeſcit,
Maior hoc vobis dominus minatur.
Omne ſub regno grauiore regnum eſt.
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimiùm ſecundis.

Quocirca ſapienter Artabanus monet Xerxem regem apud Herod. l. 7. *Vides, ait, vt animalia prægrandia fulmine ferit, neque cogitationibus inſoleſcere ſinit Deus; quæ verò paruula ſunt, ne tantillum quidem vellicat? Vides vt in magna ædificia & arbores eiuſmodi ſemper tela contorqueat? Amat enim Deus incidere omnia quæ eminent. Neminem enim ſinit magni quippiam de ſe ſentire præter ſeipſum.* Denique S. Hieron. ad Euſtochium de cuſtodia virgin. *Cecidit*, inquit, *Lucifer, qui manè oriebatur, & ille qui in paradiſo deliciarum nutritus eſt meruit audire: Si exaltatus fueris vt aquila, inde detraham te dicit Dominus. Dixerat enim in corde ſuo: Super ſidera cæli ponam ſedem meam, & ſimilis ero Altiſſimo. Vnde quotidie ad eos, qui per ſcalam Iacob ſomniantis deſcendunt, loquitur Deus: Ego dixi, Dij eſtis, & filij Altiſſimi omnes. Vos autem ſicut homines moriemini, & tamquam vnus de principibus cadetis.*

Myſticè R. Haccados apud Galatin. l. 7. c. 15. *Via, ait, aquilæ in cælis eſt rex Meſsias, qui poſt paſſionem ſuam aſcendet in cælum, ſicut dictum eſt Amos cap. 9. Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam.*

SI FVRES INTROISSENT AD TE, SI LATRONES PER NOCTEM, QVOMODO CONTICVISSES] Pro *conticuiſſes*, hebr. eſt נִדְמֵיתָה *nidmeta*, à rad. דָּמָה *dama*, quod tria ſignificat, ſcilicet aſſimilari, ſuccidi, & conticeſcere. Vnde Primò, Arias vertit, *quomodo aſſimilatus eſſes*, hoc eſt, cui ſimilis relictus eſſes? vtique viro diſpoliato & depauperato. Secundò, Pagnin. & Tigurin. vertunt *quomodo eſſes exciſus?* Septuag. *vbi proiectus eſſes?* q. d. Quomodo tuis rebus & opibus priuatus eſſes? Aliter à Caſtro, contrariè enim exponit hoc modo: Anne omnino exciſus eſſes? minimè: nam fures hi tantùm ſufficientia ſibi furati eſſent, cætera tibi reliquiſſent. Tertiò, Noſter vertit, *quomodo conticuiſſes?* & Chaldæus, *quomodo ſoporatus eſſes?* id eſt inſtar ſoporati, vel ſoporem fingentis præ metu conticuiſſes: Senſus eſt, ſi fures, vel latrones nocturni magna manu inuaſiſſent tuas ædes, omnino côticuiſſes. Ita enim ſolent timidi, vel viribus impares tacere præ metu, ne, ſi clament, à furibus & latronibus occidantur. q. d. Quanto magis conticeſces & obmuteſces ex pauore, cùm te Chaldæi numeroſiſſimi, validiſſimi & infenſiſſimi inuadent & ſpoliabunt; nec tantùm opes, ſed & vitam auferent; ita S. Hieron. Verſ. 5.

Phyſicè hic Nota: metus, quia ſpiritus & ſanguinem reuocat ad cor in pauore confirmandum, hinc & pallorem extimis partibus, linguæque ſilentium inducit. Ita Ariſtotel. in Phyſiognomig. docet vocem fortem ſignum eſſe fortis, remiſſam autem & imbecillem timidi. Idem l. 4. Ethic. cap. 3. *Magnanimi*, ait, *motus tardus eſſe debet, & vox grauis, & locutio tarda: contraria ſunt in puſillanimi & timido.* Metus enim acuit, ſtringit ligatque os, linguam, mentem, memoriam, animam totumque hominem. *Metus*, inquit Solinus Polyhiſt. cap. 7. *memoriam perimit.* Id videmus in ſcrupuloſis, qui vmbras peccatorum timent, atque ex hoc timore fluctuante imaginatione & memoria ſæpè non meminerunt eorum quæ egerunt, vel confeſſi ſunt, imò obliuiſcuntur ſe eſſe confeſſos; nec recordantur circumſtantiarum, quæ eos in opere perpetrato vel in totum, vel ex parte maiori à peccato excuſabant: quia peccatum & peccati metum dumtaxat præ oculis habent, qui metus apprehenſionem ita validam viuamque efficit, vt videantur ſe peccatum videre vbi non eſt, ſeque illud perpetraſſe quod num-

numquam cogitarunt. Vt ergo ſcopulos ſuperent, opus ſecurim ponant ad radicem, ac metum per contrariam audaciam ex conſilio viri prudentis ſuccidant.

Secundò, in furibus notat clancularíam & timidam rapinam. q.d. Fures clanculum inſcios & imparatos inuadunt & diripiunt: at Chaldæi non ita, palàm & aperto marte te inuadent ô Edom; præſciens eorum aduentum, parabis te, aduenientes & inſilientes videbis & ſenties, nec poteris iis reſiſtere, imò nec fuga elabi vel euadere; ita Vatablus.

NONNE PARATI ESSENT SVFFICIENTIA SIBI] Eſt noua antitheſis. q. d. Fures non omnia rapiunt, ſed ea dumtaxat quæ ſibi ſufficiunt, cætera ſuis heris & locis relinquunt: at Chaldæi omnia tua abripient. Id declarat alia ſimilitudine, vel potius antitheſi vindemiatorum dicens:

SI VINDEMIATORES INTROISSENT AD TE, NVMQVID SALTEM RACEMVM RELIQVISSENT TIBI?] Vtique ſub folijs latentes hinc inde racemos plures de more reliquiſſent: at Chaldæi ſcrutabuntur & diripient omnes & omnia, nihil relinquent. Eſt hyperbole: *Nihil*, id eſt pauciſſima, vix quidquam. Erunt ergo exactiſſimi racematores, æquè ac vindemiatores tui, ô Edom; vnde ſequitur:

VERS. 6. QVOMODO SCRVTATI SVNT ESAV, INVESTIGAVERVNT ABSCONDITA EIVS?] q. d. Quàm operosè & exactè Chaldæi ſcrutabuntur omnia arcana & theſauros Idumæorum, eaque diripient? Pagnin. & Tigurina vertunt, *quomodo peruestigata ſunt ea quæ ſunt Eſau, & theſauri eius perquiſiti?* q.d. C Hoc factum eſt non tam humana ſolertia & voluntate, quàm diuina, vt ſcilicet omnia quæ erant Idumæorum, etiam theſauri, quos abſconderant, exactiſſimo ſcrutinio à Chaldæis perquiſita & inuenta ſint. Oſtendit Chaldæos non fortuitò, non ſua ſponte & motu proprio; ſed Dei voluntate venturos & de Idumæis vindictam ſumpturos, ideoque exactam & acrem fore hanc vindictam, vtpote diuinam potiùs quàm humanam.

VERS. 7. VSQVE AD TERMINVM EMISERVNT TE OMNES VIRI FOEDERIS TVI] q. d. Non tantùm Chaldæi hoſtes tui te vaſtabunt, ſed & gentes vicinæ tibi amicæ & confœderatæ, v.g. Ammonitæ, Moabitæ, &c. ſe iungent cum Chaldæis hoſtibus tuis, tibique illudent, ac te è terra tua ejicient vſque ad fines eiuſdem, imò vſque in terram Chaldæorum; ita Chaldæus, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, D Vatabl. Clarius & paſſim. q. d. O Idumæi, prodemini ab amicis veſtris.

Aliter à Caſtro; cenſet enim hæc ad tempora Ioſaphat regis Iuda, ſub quo vixiſſe putat Abdiam, pertinere, quando nimirum Ammonitæ & Moabitæ confœderati Idumæis inuaſerunt Ioſaphat & Iudam, ſed Deo pro Ioſaphat & Iuda pugnante, ac vertente inſidias eorum in ipſosmet, Ammonitæ & Moabitæ inſurgentes in Idumæos eos conciderunt, ac deinde verſi in ſeipſos mutuis concidêre vulneribus, vti narratur 2. Paral. 20. q. d. Si, ô Idumæi, veſtra prudentia non potuiſtis auertere inſidias Ammon & Moab amicorum veſtrorum, quomodo auerteris extremam hoſtium ſtragem? Verùm in procemio docui Abdiam diu poſt Ioſaphat vixiſſe & prophetaſſe: non ergo agit de clade illius temporis; eò tamen

A alludit, illamque Idumæis reſtieat. q.d. Mementote, ô Idumæi, quid vobis fecerint Ammon & Moab amici veſtri cum quibus pacem & fœdus ſanciebatis tempore Ioſaphat: idem enim vobis facient tempore Chaldæorum, cum iiſque vos vaſtabunt & illudent.

ILLVSERVNT TIBI] Septuag. *reſtiterunt tibi*; Pagnin. Tigurina & Vatablus, *ſeducent te, & prævalebunt contra te viri pacis tuæ, id eſt, qui tecum pacem inierant.*

QVI COMEDVNT TECVM, PONENT INSIDIAS SVBTER TE] Sic & Septuag. ſed Pagnin. vertit, *panem tuum comedentes ponent languorem ſubter te*; Tigurina, *panis tuus ſub te vulnus ponet*, hoc eſt, vt Vatabl. *viri panis tui inflixerunt vulnus illam te*, id eſt tibi imprudenti, nihil tale cogitanti, eò quòd B exiſtimares illos eſſe fideles. q. d. Qui tecum panem edebant domeſtici & familiares, ſiue ſtipendiarij tui, fraudulenter & proditoriè inflixerunt tibi vulnus.

NON EST PRVDENTIA IN EO] ſcilicet populo Idumææ. Eſt enallage perſonæ Hebraica: tranſit enim à ſecunda ad tertiam. Dicit enim *in eo*, pro *in te*. q.d. Neſcis, ô Edom, cauere tua pericula, neſcis tibi conſulere: quocirca venies in poteſtatem hoſtium proditione amicorum, tuaque improuidentia, æque ac prauis conſiliis; ita Vatablus. Sic Deus infatuauit conſilium Achitophel 2. Reg. 17. 14. Eſt enim conſilium & prudentia, eiuſque intellectus & acceptatio, ingens donum Dei.

NVNQVID NON IN DIE ILLA DICIT DOMINVS, PERDAM SAPIENTES DE IDVMÆA?] q.d. Adimam VERS. 8. C illis conſilium & mentem, priuabo eos ratione & prudentia, vt nec imminentes hoſtes præſentiant aut præcaueant, nec præſentes arceant aut effugere poſſint, ſed in eorum manus incidant. Apud Idumæos enim olim viguit ſapientia, vt patet ex Eliphaz Themanite, & alijs amicis Iob, qui fuerunt Idumæi: Theman enim fuit primaria vrbs Idumææ; ita dicta à Theman filio Eliphaz, filij Eſau, Geneſ. 36. 11.

ET TIMEBVNT FORTES TVI A MERIDIE VERS. 9. (Chald. *habitantes ad Meridiem*, ideoque remotiores à Chaldæis, qui venient ex aduerſa plaga, ſcilicet ex Aquilone. q. d. Timebunt fortes tui, etiam ij qui remotiſſimi ſunt ab hoſte) VT INTEREAT VIR, id eſt multitudo virorum fortium, DE MONTE ESAV] id eſt, de Idumæa quæ in montibus ſita eſt, quam primus parens tuus Eſau incoluit. D

Ex Hebræo verti poteſt ad literam cum Septuag. *pauebunt bellatores tui ad Theman*; & cum Pagnino & Tigurina, *formidabunt fortes tui, ô Theman vrbs Idumææ, eò quòd occiſione exſcindetur quiſque è monte Eſau.* Verùm, quia *Theman* Hebræis & proprium eſt nomen, ſignificans vrbem, & appellatiuum ſignificans Auſtrum & Meridiem, hinc Noſter & Chald. vertunt, *timebunt fortes tui à Meridie*; quod tamen eòdem redit: nam vrbs Theman ſita erat ad Meridiem. Notabile modum quo Deus euertit reges, regna, reſp. & vrbes, cùm eas punire vult: nimirum auſert à regibus & magiſtratibus prudentiam; à ciuibus & militibus animos, audaciam & robur ad reſiſtendum; vtroque enim pollebant Idumæi, æquè ac pater Eſau; vtrumque eis abſtulit Deus veniente hoſte Chaldæo. Hoc eſt quod Iſaias comminatur Hieroſo-

roſolymæ c. 3. 1. *Dominus exercituum auferet à Ieruſalem & à Iuda validum, & fortem, &c. conſiliarium & ſapientem.*

10. Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te confuſio, & peribis in æternum.

11. In die cùm ſtares aduerſus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & ſuper Ieruſalem mittebant ſortem: tu quoque eras quaſi vnus ex eis.

12. Et non deſpicies in die fratris tui, in die peregrinationis eius: & non lætaberis ſuper filios Iuda in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die anguſtiæ.

13. Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum: neque deſpicies & tu in malis eius in die vaſtitatis illius: & non emitteris aduerſus exercitum eius in die vaſtitatis illius.

14. Neque ſtabis in exitibus vt interficias eos qui fugerint: & non concludes reliquos eius in die tribulationis.

15. Quoniam iuxtà eſt dies Domini ſuper omnes gentes: ſicut feciſti, fiet tibi: retributionem tuam conuertet in caput tuum.

16. Quomodo enim bibiſtis ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes gentes iugiter: & bibent, & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint.

Vers.10. PROPTER INTERFECTIONEM, ET PROPTER INIQVITATEM IN FRATREM TVVM IACOB] Tigurina, *propter vim & iniuriam* (hæc enim ſignificat Hebr. חָמָס *chamas*) *qua affeciſti fratrem tuum Iacob* (Iacobæos, putà Iudæos) *obteget te pudor.* Vim & interfectionem intelligit, ſpeciatim eam, qua Idumæi iunxerunt ſe Chaldæis, cum eiſque expugnarunt & vaſtarunt Ieruſalem, vt dixi in proœmio.

OPERIET TE CONFVSIO] cùm te videbis ab iiſdem Chaldæis, quod adiuueras, pari modo vaſtari, nudari, ſpoliari, occidi: vox *operiet*, ſignificat Idumæos planè & circumquaque confuſione quaſi veſte cingendos & operiendos, iuxta illud pſalm. 108. 19. *Induantur qui detrahunt mihi pudore, & operiantur ſicut diploide confuſione ſua.* Eſt metalepſis: ponitur enim confuſio pro excidio: ex excidio enim ſecuta eſt ſpoliatio, ex ſpoliatione nuditas, ex nuditate opprobrium & irriſio hoſtium, ex opprobrio confuſio. Hoc eſt quod Idumæis intentat Ierem. c. 25. 9. *Ponam eos in ſtuporem, & in ſibilum & in ſolitudines ſempiternas.*

ET PERIBIS IN ÆTERNVM] Hoc eſt quod iiſdem ait Ezechiel cap. 35. 9. *In ſolitudines ſempiternas tradam te, & ciuitates tuæ non habitabuntur.* Eſt hyperbole: *æternum* enim vocat longum & immemorabile tempus. Nam Idumæos vaſtatos à Chaldæis non planè, nec in omne æuum periiſſe, patet v. 18. vbi Iudæi dicuntur combuſturi Idumæos; & ex 2. Machab. 10. v. 16. vbi Iudas Ma-

A chabæos dicitur ſubegiſſe Idumæos; ac poſtea Tito obſidente Ieruſalem, Idumæi tulerunt opem Iudæis, teſte Ioſepho l. 7. Belli c. 15. Denique Daniel. c. 11. 41. dicitur, quòd Edom euadet manus Antichriſti: durabit ergo vſque ad Antichriſtum & finem mundi.

IN DIE CVM STARES ADVERSVS EVM, cùm ô Vers.11.
Edom, ſtares armatus contra Iſraelem & Ieruſalem, QVANDO CAPIEBANT ALIENI (Chaldæi) EXERCITVM EIVS, ET EXTRANEI INGREDIEBANTVR PORTAS EIVS (capta Hieroſolyma) ET SVPER IERVSALEM (id eſt, ſuper ſpoliis & ciuibus quos ceperant in Ieruſalem) MITTEBANT SORTEM: TV QVOQVE ERAS QVASI VNVS EX EIS] q. d. Tu pari modo quo Chaldæi inuadebas, poſſidebas, capiebas, vaſtabas Iudæos & ciues Hieroſolymæ. Nota. Hæc præterita accipienda ſunt
B prophetice pro futuris: *ſtares* pro ſtabis: *capiebant* pro capient: *ingrediebantur* pro ingredientur: *mittebant* pro mittent: *eras* pro eris. Abdias enim præceſſit excidium Ieruſalem, illudque hîc prædicit, quodque in eo Idumæi adiuturi ſunt Chaldæos.

ET NON DESPICIES IN DIE FRATRIS TVI] Se- Vers.12.
ptuag. omnia hæc futura vſque ad v. 15. vertunt per imperatiuum: *Et non deſpicias diem fratris tui in die alienorum, & non læteris ſuper filios Iuda in die perditionis eorum, & non magna loquaris in die anguſtiæ eorum, & neque ſtabis in egreſſibus eorum, vt perdas qui ſaluantur ex eis, neque concludes fugientes ex eis in die tribulationis.* Quæ verba clara ſunt, iubent enim Idumæis, vt more ſuo Iudæis ampliùs non aduerſentur, nec inſidientur; nec de eorum clade gaudeant, nec iis inſultent. Sic & S. Cyril-
C lus, & Tigurina. Hoc eſt quod monet Sapiens Prouerb. 24. 28. *Cùm ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne fortè videat Dominus & diſpliceat ei, & auferat ab illo iram ſuam.*

Secundò, alij hæc futura vertunt per præteritum, *non deſpicies*, id eſt, deſpicere non debueras: *non lætaberis*, id eſt, lætari non debueras: *non magnificabis*, id eſt, magnificare os tuum non debueras, &c. contra fratres tuos Iudæos. Hic ſenſus valdè congruit Hebræis, & hebraiſmo: Hebræi enim futurum ſæpè per debitum exponunt, vt Geneſ. 20. 9. dicit Abimelech Abrahæ in Hebræo: *quæ non fient*, id eſt, quæ fieri non debent, *feciſti nobis.* Rurſum hic ſenſus aptè congruit præcedentibus: præcedit enim. *Tu quoque eras quaſi vnus*
D *ex eis*, cui rectè ſubnectit, *Et non deſpicies*, id eſt, cùm tamen fratrem tuum deſpicere non debuiſſes, &c. ita Pagnin. Arias, Vatabl. & Prado in Ezech. 25. v. 13. Idipſum voluit Chaldæus, qui licèt verbotenus contrariè vertat, nimirum affirmatiuè, cùm Hebræa & Noſter legant negatiuè, tamen reipſa eumdem ſenſum reddit. Sic enim habet: *Et quia vidiſti diem fratris tui, diem confractionis eius, & quia lætatus es ſuper filios Iuda in die interitus eorum*, &c. q. d. Videre cum voluptate diem excidij Hieroſolymæ, in eaque lætari non debueras, & tamen vidiſti, & lætatus es: idcirco pariter & tu punieris & exſcinderis.

Tertiò, propriiſſimè & planiſſimè hæc omnia futura quaſi minas & oracula, vti ſonant, accipias: toto enim hoc cap. Abdias minatur excidium Idumæis. Quocirca hæc verba, *Et non deſpicies*, &c. non connectuntur proximè præceden-

dentibus, ſed paulò remotioribus, nimirum iis, A *Peribis in æternum.* q.d. Exſcinderis & peribis, ô Idumæa, tuneque ampliùs non deſpicies, vt ſoles, Iudæos, nec in eorum clade lætaberis, ſed tuiipſius clade occupatus & obrutus eiulabis, & lugebis inconſolabiliter; ita S. Hier. Theod. Rupert. Hugo, Lyran. & à Caſtro. Hunc ſenſum exigit verſio Latina, quæ omnia hæc per futurum vertit, non per præteritum, & ſequentia. Sequitur enim: *Quoniam iuxtà eſt dies Domini: ſicut feciſti fiet tibi:* q.d. Vaſtaberis, nec amplius Iudæorum, ſed tuis ipſius malis occupaberis & ingemiſces: quia inſtat tibi dies Domini, putà dies vltionis & excidij per Chaldæos. Nota cùm ait, *ne deſpicies*, deſpicere hîc non ſignificat contemnere, ſed deorſum aſpicere. Hebr. enim eſt אַל־תֵּרֶא *al there*, id eſt non inſpicies, non aſpicies cum voluptate & gaudio. q.d. Cum eris exciſa & proſtrata, ô Idu- B mæa, non ampliùs è rupe tua cum voluptate deſpicies humi iacentem Ieruſalem, vti antea eamdem deſpiciebas. Sic conſiſtens in vertice montis deſpicit in valles, ait Ouidius 11. Metam. Et Cicero de Aruſp. reſp. *Tollam altius tectum, non vt ego te deſpiciam, ſed ne tu aſpicias vrbem eam quam delere voluiſti.* Et Plautus in Ciſtel. *Ad terram aſpice & deſpice, oculis inueſtiga.* Et in Melit. *Me deſpexiſſe ad te per impluuium tuum fateor.* Sic Deus ex alto deſpicit agones & ærumnas noſtras, dum noſtri miſeretur & ſuccurrit.

In die peregrinationis eius] Quo ſcilicet Iudas exciſus & exul peregrinari cœpit apud exteros & alienos. Vnde Sept. vertunt, *in die alienorum*, Tigurina, *in die quo aliena ei acciderunt*; Pagnin. *in die qua alienatus eſt*. Hebr. enim נָכְרוֹ *necbro* propriè idem eſt quod *in die alienationis*, id eſt, exilij & peregrinationis, *eius*. C

Non magnificabis os tuum] q.d. Exciſa non ampliùs magna, id eſt ſuperba, arrogantia & acerba loqueris Iudæis, non ampliùs arroganter eis inſultabis, dicendo: *Exinanite, exinanite* Ieruſalem, *vſque ad fundamentum in ea.* pſ. 136. Sic magnificare ſumitur pro inſultare, pſal. 11. v. 4. & 5. & pſ. 54. 13. ſolent enim inſultantes magnificaſe, id eſt dilatare os, diducere labra, quin & linguam exerere.

Neque ingredieris portam] vt cum Chaldæis ſpolies & occidas, ciues Ieruſalem.

Vers. 13. Neque deſpicies et tu in malis eius] id eſt, non aſpicies cum voluptate malum & calamitatem Iudææ; ita Vatablus, & Pagnin. Eſt hebraiſmus, putà *beth* contactus. Hebræi enim dicunt *aſpicere in malis*, pro *aſpicere mala*.

Et non emitteris] Scilicet à Chaldæis, vt partem exercitus Iudæorum, vel venientem Hieroſolymæ in ſubſidium, vel ex ea iam capta fugientem perſequaris & comprehendas; ita Sept. Aliter vertit Chald. ſcilicet, *non emittes*, vel non extendes, *Manum tuam ad eius opes in die excidij eius*, vt eas rapias. Sic & Pagnin. & Vatabl.

Vers. 14. Neque ſtabis in exitibus] ſcilicet in diuerticulis viarum, id eſt, vt Chald. Vatabl. & Pagnin. *in biuio.* q.d. Deinceps non ſtabis in angulis & diuerticulis, ut interficias Iudæos ſtragem hoſtium fugientes; non opperieris eos ampliùs in biuiis, vt interimas reſiduos qui ex ipſis manus Chaldæorum euaſerint, vti faciunt latrones.

Et non concludes reliquos] reſiduos afflictos & anxios non capies, non arctabis amplius, vti olim feciſti Pagnin. & Vatabl. *non trades hoſti ſuperſtites eius in die afflictionis.* A

Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper Vers. 15.
omnes gentes] S. Dorotheus in vita Abdiæ, citans hæc eius verba, ſic exponit: *Dictum hoc eſt*, inquit, *ſuperficie tenus* (ad literam) *contra Scythas, id eſt, contra Gog & Magog; certius autem & magis propriè Domino Chriſto conuenit: nam paulo poſt ſubiungit: Erit autem ſalus in monte Sion.* Verùm nulla hîc Scytharum, Gog, vel Magog eſt mentio; nec hi euerterunt Idumæam; imo Idumæa eorum manus euadet tempore Antichriſti, vt ait Daniel c. 11. 41. Ad literam ergo *diem Domini* vocat, diem vindictæ & excidij Idumæis, aliiſq; gentibus, Iudæorum hoſtibus, à Deo per Chaldæos infligendi, vt patet Ierem c. 25. 15. & c. 27. v. 6. ita S. Hieron. Cyrillus, Theodor. Hugo, B Lyranus, & alij paſſim. Allegoricè dies Domini eſt dies iudicij, quo Chriſtus Idumæos id eſt impios, mundanos & carnales damnabit & detrudet in tartara.

Sicut feciſti, fiet tibi: ſicut afflixiſti Iudæos, ita affligeris & vaſtaberis tu à Chaldæis: retributionem tuam, quod Iudæis fratribus tuis retribuiſti, ſcilicet, pro amore odium, cædes & ſpoliationem, retribuam tibi, & convertam in caput tuum] Iuſtum enim eſt, ait Rhadamantus apud Ariſtot. 5. Ethic. vt quod quis iniuſtè alijs intulit, idem ſubeat & patiatur, iuxta illud pſalm. 136. 8. *Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuiſti nobis.* Nota hebraiſmum, conuertere vel retribuere retributionem, idem eſt quod retribuere talionem, reddere par C pari. Addit *in caput*, quia ſicut caput eſt cauſa culpæ, ita & *noxa caput ſequitur*: caput enim, vt pote in quo vigent omnes ſenſus, mens & tota anima, maximè ſentit totius corporis noxam & pœnam. Rurſum, quia maxima pœna eſt quæ capiti ipſi tam ſenſibili infligitur; inſuper ait: *Sicut feciſti fiet tibi*, pro, Sicut feciſtis ſic fiet vobis, ſcilicet, ô gentes vniuerſæ, vti præceſſit: tum quia tritum tunc erat prouerbium, *Sicut feciſti fiet tibi*, quod tam ſingulis in ſingulari, quàm multis & omnibus in plurali applicari & explicari poteſt, tum quia inter gentes hoſtiles quæ afflixerunt Iudæos, prima & acerbiſſima fuit Idumæa. Ad illam ergo dirigit ſermonem, ſed ſub ea quaſi ſub capite cæteras intelligit; ita S. Hier. Vnde explicans ſubdit.

Quomodo enim bibiſtis (ita legendum cum Vers. 16.
Hebr. & Roma. licèt Septuag. & quidam Latini D legant, *bibiſti*) ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes gentes iugiter] *Bibere* in Script. dupliciter, id eſt, contrariè ſumitur. Primò enim bibitur calix vini ſuauis, cum quis exultat, conuiuatur, & dies feſtos agit. Secundò, bibitur calix vini amari, aut fellis & iræ Dei, cùm quis ob ſcelera à Deo ærumnis & ſuppliciis afficitur. Sic dicuntur peccatores bibere calicem furoris Dei. Iam Primò, aliqui, tam *bibiſtis*, quàm *bibent*, in malum accipiunt. Vnde Tigurina ſic vertit, *ſicut vos qui eſtis in monte ſancto meo bibiſtis, ſic bibent omnes gentes.* q. d. Sicut vos, ô Iudæi, bibiſtis calicem iræ Dei, ſic bibent omnes gentes, vt vaſtentur à Nabuchodonoſor, ſicut vos ab eodem vaſtati eſtis, quod Rupert. tropologicè applicans probis & improbis, fidelibus & infidelibus, ſic explicat, q. d. Sicut pij bibunt calicem tribula-

bulationis, ſic multò magis bibent impij eumdē ſibi propinatum à Deo, præſertim in die iudicij. Simili modo explicat Theod. ſed de Idumæis, non de Iudæis q.d. Sicut vos, ô Idumæi, bibiſtis calicem afflictionis propinatum à Deo per Chaldæos, *ſupra*, id eſt, *propter montem ſanctum meum*, quia ſcilicet Sionem vaſtaſtis, & Iudæos afflixiſtis, ſic pariter eumdem bibent ceteræ gentes, quæ pari modo quo vos, Iudæos afflixerunt.

Secundò: alij tam *bibiſtis*, quàm *bibent*, in bonum, ſcilicet vt lætitiam ſignificent, accipiunt. q.d. Sicut vos, ô Idumæi, bibiſtis, id eſt bibendo, conuiuia & feſta agitando, lætati eſtis ſuper, id eſt, propter expugnatum à Chaldæis montem Sion: ſic ſuper vos bibent, id eſt, bibendo exultabunt omnes gentes quæ erunt in Chaldæorum exercitu, cum vſque vos ſpoliabunt, veſtraſque opes deuorabunt, & abſorbebunt ſanguinem veſtrum, atque *ad extremum in cunctos veniente cruciatu ipſæ quoque erunt quaſi non ſint*, ait S. Hieron. Chald. Cyrill. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. Explicat enim illud quod dixit: *Sicut feciſti fiet tibi*: idque iugiter, ſcilicet, donec penitus te abſorbeant & conſumant. Idumæi enim primò vaſtati ſunt à Chaldæis, deinde à Iuda Machabæo 2. Machab. 10. 16. iterum omnino domiti ſunt ab Hyrcano Simonis (qui fuit Iudæ Machabæi frater) filio, teſte Ioſepho l. 13. Antiq. 17. idque vſque ad Iudæorum excidium per Titum, quando Idumæi iunxerunt ſe Romanis, & more ſuo ſe vlti vaſtarunt Iudæos, teſte Ioſippo Gorionide l. 4. Hiſt. c. 4. Demum ab aliis & aliis principibus ita attriti ſunt, vt iam ne Idumæorum quidem nomen ſuperſit.

Tertiò, alij aptiùs *bibiſtis* in bonum, *bibent* verò in malum accipiunt. q. d. Sicut vos, ô Idumæi, bibiſtis, id eſt, bibendo & epulando exultaſtis cum Chaldæis aliiſque gentibus ſuper clade Sionis, ſic pariter omnes gentes, inter quas vos eritis primi & præcipui, bibent & abſorbebunt tum calicem iræ Dei, eis propinatum à Deo, tum calicem ſanguinis mutui. Inuicem enim ſe trucidabunt, donec omnes pereant, ita vt non ſint amplius; nam Idumæos ſucciderunt Chaldæi, Chaldæos Perſæ, Perſas Græci, Græcos Romani. Et ſic in omnibus verum erit vulgare prouerbium: *Sicut feciſti fiet tibi*. Ita quoque S. Hieron. Remig. Haymo, Hugo alij. Fauent ſequentia: Gentibus enim excindendis opponit Iudæos ab iis afflictos, iiſque promittit reſtaurationem & ſalutem, dicens: *Et in Sion erit ſaluatio*. Nam *bibent* non in bonum, vti cenſet ſecunda expoſitio, ſed in malum accipi, patet ex eo quod ſubdit: *Bibent & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint*. q. d. Bibent calicem iræ Dei, quo conſumentur ita vt non ſint. Vnde Septuag. Complut. habent *abſorbebuntur*, licet alij codices, vt S. Hieron. habeant *abſorbebunt*; alij, *aſcendent*; alij, *deſcendent*, *& erunt ſicut non exiſtentes*. Denique ſic Abdiam explicat Ierem. c. 25. 15. *Sume*, ait, *calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus: & bibent & turbabuntur, & inſanient à facie gladij*. Et c. 49. v. 12. agens de his ipſis Idumæis, & calice ab eis bibendo: *Ecce*, ait, *quibus non erat iudicium vt biberent calicem, bibentes bibent, & tu quaſi innocens relinqueris? non eris innocens, ſed bibens bibes*. Ludit in voce bibendi, ob cauſam moralem, quam mox afferam; ſicut ludit Apoſtolus in voce peccatum dicens: *De peccato damnauit peccatum*, Rom. 8. 3. & 2. Corinth. 5. 21. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit*. Rurſum, per enallagen mutat perſonam ſecundam in tertiam, putà *bibiſtis* in *bibent*, vt ſignificet Idumæos præcipuè bibiſſe, ſed tamen cum eis bibituras omnes gentes, vti initio thematis propoſuit v. 15.

Voluptas post mel fundit fel.

Moralit. diſce hîc, peccatorem qui bibit calicem voluptatis, bibiturum calicem afflictionis & vltionis Dei. Idem enim calix voluptatis & mellis, in fæces fellis & tribulationis deſinit, iuxta illud pſalm. 74. 9. *Calix in manu Domini vini meri plenus miſto. Et inclinauit ex hoc in hoc: verumtamen fæx eius non eſt exinanita, bibent omnes peccatores terræ*. Scribit Herodot. lib. 4. & Athen. li. 14. fluuium Hypanim è fontibus, quinque dierum via exilem profluere ac dulcem: deinde poſt aliorum quatuor dierum iter, perquam amarum. Talis eſt voluptas, tale eius γλυκύπικρον, id eſt, *dulceamarum*. *Amores & deliciæ celeriter deflороſcunt, & in omnibus rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt*, ait Cicero pro Cælio. Et Boëtius lib. 3. metro 7.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes,
Apiumq; par volantum,
Vbi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morſu.

Ita lege Dei æterna ſancitum eſt, vt illicita voluptas pariat tædia, angores, faſtidia, & vltricis conſcientiæ furias, quaſi præclarum ſui relinquat auctoramentum: inſuper ſupplicia & flagella, quibus eam Deus caſtigat in hoc ſæculo, & in futuro, iuxta illud Apocal. 18. 7. *Quantum glorificauit ſe & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum*. Vide ibi dicta. Ita Venus venuſta apparet oculis, ſed venenat animum: virtus verò quo minùs carneos captat oculos, hoc magis animis eſt illex, ſed ſapiens, ſyncera & ſancta.

ERVNT QVASI NON SINT] quaſi non fuerint. Vnde Pagnin. & Tigur. clariùs vertunt, *erunt quaſi non fuiſſent*, ac ſi nunquam in rerum natura extitiſſent.

17. Et in monte Sion erit ſaluatio, & erit ſanctus: & poſſidebit domus Iacob eos qui ſe poſſederant.

18. Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula: & ſuccendentur in eis, & deuorabunt eos: & non erunt reliquiæ domus Eſau, quia Dominus locutus eſt.

19. Et hæreditabunt hi qui ad Auſtrum ſunt, montem Eſau, & qui in campeſtribus Philiſthiim: & poſſidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Beniamin poſſidebit Galaad.

20. Et tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſrael, omnia loca Chananæorum vſque ad Sareptam: & tranſmigratio Ieruſalem, quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates Auſtri.

21. Et aſcendent ſaluatores in montem Sion iudicare montem Eſau: & erit Domino regnum.

Vers. 17. ET IN MONTE SION ERIT SALVATIO] Eſt hîc vſque ad finem capitis duplex expoſitio extrema, vna alteri ex diametro oppoſita. Prior hęc omnia ad literam accipit de felicitate temporali Iudæorum è Babylone redeuntium, eaque partim ſub Zorobabel & Eſdra, partim ſub Machabæis per quingentos annos, qui ab hoc reditu vſque ad Chriſtum interfluxerunt, impleta eſſe cenſet; ita S. Cyril. Remig. Hugo & alij. Accedunt Chald. R. Salomon, & R. Dauid qui hęc ad litterã corporaliter implenda eſſe cenſent a ſuo Meſſia venturo in fine mundi. Poſterior ex aduerſo, hæc temporaliter in Iudæis adimpleta eſſe negat: quare hæc omnia accipit Symbolicè & parabolicè de redemptione & felicitate ſpirituali quam attulit Chriſtus; ita S. Aug. l. 18. Ciuit. 31. Rupert. Lyran. Clarius, Arias & Vatab. Verum media ſententia, quę vtramque extremã iam dictam conciliat, vnit B & includit, vera eſt, nimirum hæc ad litteram accipienda eſſe de ſoſpitate & proſperitate quę Iudæis à Deo obtigit poſt reditum è Babylone. Idipſum enim ſequentia fusè & plenè exigunt: tunc enim inchoata eſt hæc Iudæorum de Moabitis, Ammonitis & Idumæis victoria. Myſticè verò & plenè per hanc proſperitatẽ temporalẽ, adũbrari & ſignificari Chriſti & Euangelij victoriam, qua Ammonitas, Moabitas, Idumæos, omneſque gentes ſibi ac Deo ſubiecit: tunc enim plena fuit hęc victoria, planeque adimpleta quæ hîc prædicuntur. Solent enim Prophetæ à typo ad antitypum auolare, putà à Zorobabel ad Chriſtum, in eumque deſinere; ac in eo, felici vaticinio & quaſi Euangelio prophetias ſuas terminare; ita S. Hieron. Theodor. Rupert Haymo, Lyra. Burg. Hugo & C alij paſſim. Vide can 5. & 6. quos præfixi Iſaiæ.

Anag. ſignificatur hîc ſalus, felicitas, gloria & triumphus danda electis in Sione cæleſti. Ait ergo Abdias: *Et in monte Sion;* Sept. *in monte autem Sion erit ſaluatio;* Tigur. & Vatabl. *at in monte Sion erit euaſio*, id eſt, reliquię euadent & ſeruabuntur. q. d. Cùm Idumęi aliæque gentes bibent calicem iræ Dei, & à Chaldęis planè vaſtabuntur, tunc ex aduerſo populus Dei, putà Iudæi & Sionidæ, qui eumdem calicem guſtarunt, ſed non exhauſerunt vſque ad fæces, ſaluabuntur. Nam è Babylone poſt 70. annorum captiuitatis reduces patrię, priſtinæ libertati & felicitati à Deo reſtituentur.

Myſticè verò & plenè, iidem à Chriſto in Sion prædicante è captiuitate maiori, putà peccati, diaboli & inferni, liberabuntur, omnique gratia & gloria donabuntur; ita Auctores iam citati. Chriſtus enim in Sion Eccleſiam nouam inſtituit, ad D eamque vocauit omnes gentes, mittens ad eos Apoſtolos, qui eos fidei, gratię, & ſalutis à ſe partæ participes effecerunt.

ET ERIT SANCTVS] Scilicet mons Sion, ob templum in eo reædificandum: vel *ſanctus*, ſcilicet Deus, erit habitans in monte & templo Sion. Heb. eſt, *& in monte Sion erit euaſio*, id eſt ſalus, *& ſanctitas.* Iam *ſanctitas* vel propriè accipi poteſt, vel figuratè pro templo: templum enim Hebr. vocant קֹדֶשׁ *kodeſc*, id eſt ſanctitas, quia ſanctiſſimum eſt, vtpote in quo Dei ſanctitas habitat, & colitur per ſancta ſacrificia, Sacramenta, vota, preces, &c. Vnde Septuag. vertunt *& erit ſanctum* Hinc prior pars templi vocabatur Sanctũ, poſterior Sanctum ſanctorum. Senſus ergo eſt, q. d. Mons Sion erit Primò, ſanctus ob ſanctum A templum cultumque Dei in eo reſtaurandum à Zorobabel & Eſdra; Secundò, ſanctior erit cùm Chriſtus in eo prædicabit; Tertiò, ſanctiſſimus erit cùm Chriſtus in eo effundet Spiritum ſanctum in Apoſtolos, qui hanc ſanctitatem transfundent in totum orbem, ait Theodor.

ET POSSIDEBIT DOMVS IACOB EOS QVI SE POSSEDERANT] *Domus Iacob* ſunt familia, ſtirps & poſteri Iacob, putà duæ tribus Babylone redeuntes. Rurſum Heb. מוֹרָשֵׁיהֶם *moreſchem*. Primò, ſignificat *hereditates ſuas*, q. d. Iudæi redibunt ad ſuas poſſeſſiones quas ante captiuitatem habuerant in Iudęa; ita Pagnin. & Vatab. Secũdò, ſignificat *poſſeſſores ſuos*, id eſt, *eos qui ſe poſſederãt*; ita Noſter, Sept. & Chald. q. d. Iudæi poſſeſſiones ſuas, quas Idumęi aliæque gentes inuaſerant & occuparant dum ipſi abducerentur in Babylonem, recipient excluſis Idumęis aliiſque inuaſoribus & B iniuſtis poſſeſſoribus. Ita narrat Ioſeph. 11. Antiq. 4. Darium Hyſtaſpis, qui Cambyſi filio Cyri in regno Perſarum ſucceſſit, dediſſe Iudæis facultatem reædificandi templi, ac mandaſſe Idumæis, Samaritis & Syris, vt agros Iudæorũ quos occuparant, ipſis, quaſi auitis poſſeſſoribus reſtituerẽt. Nec tantùm Iudæi ſua receperunt, ſed & aliena, putà ditiones Idumæorũ & vicinarum gentium, hoſtium ſuorum, inuaſerunt & occuparunt. Qui enim inuadit aliena, meretur perdere ſua. Id factũ à Iuda Machabæo 2. Machab. 10. 16. & ab eius nepote Hyrcano, qui Idumæos omnino perdomuit & ſubiugauit; ita S. Hier. Theod. Remig. & alij. Myſticè, pleniùs & perfectiùs id factum à Chriſto & Apoſtolis, qui è Sione egreſſi Idumęos C omneſque gentes veræ Sioni, id eſt Eccleſiæ & Chriſto, ſubiecerunt; ita Lyran. Arias Vatab.

ET ERIT DOMVS IACOB IGNIS, ET DOMVS IOSEPH FLAMMA, ET DOMVS ESAV STIPVLA] *Domus* Vers. 18. *Iacob* ſunt duæ tribus, vt dixi: *domus Ioſeph* ſunt decem tribus Iſrael: harum enim caput fuit Ephraim prognatus ex Ioſeph. q. d. Duę tribus, putà Iuda & Beniamin, cum illis qui decem tribubus vel ante captiuitatem, vel poſt eam ſe Iudæ iunxerunt, & in eamdem remp. ac Eccleſiam cũ eo in Ieruſalem & Iudæa conſpirarunt, inuadent Idumæã eamque ſuccendent, aut ſibi ſubdent, ſicut ignis ſibi ſubdit ſtipulam. Factum id literaliter à Iuda Machabæo, & Hyrcano, qui Idumæos ad circumciſionem compulit, fecitque Iudæos, teſte Ioſepho lib. 13. Antiq. c. 17. Vnde obſeſſa Ieruſalem à Tito, viginti millia Idumæorum in Iudęorum auxilium venerunt, ait Ioſeph. lib. 4. Belli c. D 6. ita S. Hier. Theod. Remig. & alij. Myſticè, id factum ab Apoſtolis, qui igne charitatis Chriſti combuſſerunt infidelitatem, vitia & idola Idumæorum, vt peccatis mortui, iuſtitiæ & Deo viuerent; ita Lyran. Arias, Vatabl. & alij.

ET SVCCENDENTVR (*domus Eſau*, id eſt Idumæi) IN EIS, putà per flammam Ioſeph & ignem Iacob: ET DEVORABVNT, Iacobitæ & Ioſephitæ, EOS] ſcilicet Eſauitas & Idumæos.

ET NON ERVNT RELIQVIÆ (id eſt *reſiduus*, vt vertunt Aquila & Theodotion; vel, *effugiens*, vt Symmach.) DOMVS ESAV] Septuag. vertunt, *non erit πυροφόρος domui Eſau:* πυροφόρος, id eſt frumentarius, qui frumenta ſuggerat, qui habeat curam annonæ aduehendæ & admetiendæ: vnde Lucilius, qui Magni Pompeij magnus fuit auunculus, lib. 9. Satyr.

Fru-

Frumentarius eſt, modium hic ſtcum atque rutellum Vnâ adfert.

Rutellum vel rutrum dicitur à radendo, ait Nonius quòd frumentum modium ſuperans abradat. Alij, ait S. Hieron. legunt πυρφόρος, id eſt ignifer, qui geſtare poſſit igniculum, idque longè verius eſt. Alludit enim ad id quod præceſſit: *Erit domus Iacob ignis*, q.d. Domus Eſau non feret, non ſuſtinebit ignem domus Iacob; ſed ei ſuccumbet & comburetur.

Ignifer quid. Quæres Primò, quis ſit hic πυροφόρος, vel πυρφόρος (hæc enim duo idem ſunt) id eſt ignifer? Primò, aliqui πυροφόρον accipiunt pro milite valido qui ignes ſpirat, & ignes tectis hoſtium inijcit. Ignis nomine, ait Theodor. vis ac robur intelligitur, q.d. Nulla vis Idumæis relinquetur.

Secundò, à Caſtro ſic exponit, *non erit ignifer*, id eſt, ſuperſtes Idumeæ, qui poſteris vitæ geneſiſque lampada tradat. In Script. enim generis propagatio vocatur Lucerna: quia ſicut lucerna ignem & lumen, ſic generatio familiam conſeruat. Vnde iſtud, *Vt remaneat lucerna* (id eſt poſteritas) *David*, 3. Reg. 11. 36. Vbi eſt elegans alluſio ad priſcum ritum λαμπαδουχεῖν, quo ſolebant in Promethei (hunc enim dictitant ignem è cælis ſuffuratum, eumdem in terras detuliſſe) ludis curſores defatigati, lampadem recentibus ſibi viciſſim ſuccedentibus in manus dare, quaſi ſymbolum humanæ propagationis, iuxta illud Lucretij:

Et quaſi curſores vitaî lampada tradunt.

Quod imitatus Plato libr. 6. de Legibus, ſcribit ciues oportere liberis generandis atque educandis operam dare, vt vitam quam ipſi à maioribus acceperunt, viciſſim quaſi tedam ardentem poſteris tradant. Quare Græci fortè à Prometheo hoc prouerbium ſumpſerunt? *Non eſt pyrophorus*, id eſt, nullus eſt ſuperſtes, ne Prometheus quidem ignifer. Pyrophorus enim eſt Prometheus, qui ſolus diluuium Deucalionis euaſit, ideoque igne cæleſti genus humanum quaſi alter Noë reſtauraſſe fertur, vel potiùs fingitur. Si enim hic pyrophorus perijſſet, perijſſet planè genus humanum.

Ignifer quaſi prælij per ignem ſignifer. Tertiò & genuinè, Luiſius Legionenſis, & ex eo Delrio adagio 984. per pyrophorum accipiunt priſcum anteſignanum & legatum caſtrorum, quem ita depingit Alex. ab Alex. libr. 5. Genial. cap. 3. *Prævaluit Græcorum mos, vt, quoties procinctæ acies congredi parant, ante prima ſigna ſtaret vates laureos ferens ramos & corollas; cui Pyrophoro dixere nomen, quoniam lampada præferret, quem violare ſummum habebatur nefas, quòd legati munere fungeretur.* Accepit hoc Alex. à Suida voce πυρφόρος, qui & addit, vates hoſce πυρφόρους, fuiſſe ſacerdotes, ideoque inuiolabiles, indeque manaſſe prouerbium: *Ne πυρφόρος*, id eſt *ignifer, quidem ſuperfuit*, quo vtebantur Græci æquè ac Latini, dum crudelem aliquam ſtragem, in qua omnes ad vnum cæſi eſſent, ſignificare vellent. ita & Pollux, & Heſychius: *Pyrphorus*, inquit, *qui fert ignem, & ſolus ſeruabatur in bello.* Quin & Philo Iudæus libr. 1. de Vita Moſis, tantam Ægyptiorum in mari rubro fuiſſe ſtragem ait, *vt nec reliquus eſſet cladis vel ignifer, qui eam nunciaret.* Huc accedit S. Hieronym. qui πυρφόρος interpretatur *frumentarius. Eos enim*, inquit, *quos nunc agentes in* A *rebus vel veredarios appellant: veteres frumentarios nominabant.* q.d. Ne πυροφόρον, id eſt frumentarius, putà veredarius, hoc eſt nuncius, tantæ Idumæorum cladi ſupererit. Nam is vel ab hoſte dedita opera relinqui ſolet ad eam nunciandam. Quocumque alludatur, certum eſt per πυροφόρον ſignificari reſiduum & ſuperſtitem, vt notat Theodor. quia id ſignificat Hebr. שָׂרִיד *ſarid*, itaque vertunt Aquila, Symmach. Theodor. omneſque Interpretes.

Quæres Secundò, an, quando & quomodo reliquiæ omnes Idumæorum perierint? Reſpondent aliqui, ſenſim omnes perijſſe, licèt quando perierint non conſtet. *Idumæi quando perierunt.* Perijſſe enim liquet ex eo, quod iam ne Idumæorum quidem nomen ſuperſit: gens ergo perijt, licèt ex ea pauci aliqui, ijque pauperes & imbecilles, remanſerint. B Verùm obſtat, quòd Abdias ſignificet, à Iudæis perdendos eſſe Idumæos, ita vt ne vnus quidem eorum ſuperſit. Hoc autem falſum eſſe videtur: nam cùm Iudæi excisi ſunt à Tito, ſupererant Idumæi. imò venerunt in auxilium Iudæorum, vti paulo antè dixi. Poſtquam autem Iudæi excisi ſunt à Tito, non potuerunt delere Idumæos. Reſp. ergo, reliquias Idumæorum perijſſe, quia Idumæi ſubacti ab Hyrcano ad vnum omnes circumciſi ſunt; itaque deſierunt eſſe Idumæi, & cœperunt eſſe Iudæi. Hoc eſt quod paulò antè dixit: *Poſſidebit domus Iacob eos qui ſe poſſederant.* & verſ. 21. *Et aſcendent ſaluatores in montem Sion iudicare domum Eſau: & erit Domino regnum.* Vbi planè ſignificat non perituros poſteros Eſau, ſed iudicandos, id eſt regendos. C à Sionidis & Iudæis, ita vt fiant Iudæi & regnum Dei. Myſticè verò, Idumæi conuerſi ab Apoſtolis & viris Apoſtolicis, deſierunt eſſe Idumæi, & cœperunt eſſe Chriſtiani. Denique ſi qui noluerint, vel adhuc nolint conuerti, hi aut perierunt, aut peribunt in die iudicij, cùm Chriſtus omnes infideles exterminabit & relegabit ad tartara.

Dices, Daniel ca. 11. 41. aſſerit Idumæos fore tempore Antichriſti, & ab eius tyrannide fore immunes. Reſp. Idumæos vocat incolas eius montis & rupis quem olim incoluerunt Idumæi, qui iam ſunt alia gens, aliudque nomen obtinent. Hi enim ob rupes & montes inacceſſi, euadent caſtra & furorem Antichriſti.

ET HEREDITABVNT HI, putà domus Iacob & Ioſeph, id eſt Iudæi, EOS QVI AD AVSTRVM SVNT, putà MONTEM ESAV, &c.] Vnde clarè vertit Tigurina & Vatabl. *occupabunt* domus Iacob & Ioſeph, *Auſtrum, nempe montem Eſau.* Nam Iudæa ad Auſtrum habet Idumæam; ad Occidentem Philiſthæam; ad Aquilonem Samariam & Galilæam; ad Orientem Galaad, Moab & Ammon. Vnde verſ. 20. de Ieruſalem dicitur: *Poſſidebit ciuitates Auſtri.* Verùm meliùs cum Noſtro, Pagnino & Septuag. vertas, *Auſter*, id eſt, *qui ad Auſtrum ſunt poſſidebunt montem Eſau: & campeſtria*, id eſt, *qui in campeſtribus habitant, poſſidebunt Philiſthinos.* Hunc eſſe ſenſum patet, ſi quis intueatur Hebræa. *Sepheta* enim eſt nomen proprium regionis campeſtris Iudææ, vt patet ex tabulis Adrichom. quam rectè Campaniam verteris. Vnde & Tigurina poſteriori parte huc inflectit; vertit enim, *& declines campi* (id eſt campeſtria) poſſi- Vers. 19.

debunt *Palæſtinos.* Rurſum hunc ſenſum exigit id quod ſequitur: *Et Beniamin poſſidebit Galaad.* Ergo Auſter, vel ad Auſtrum, non ſunt Idumæi, ſed Iudæi. Hi dicuntur eſſe ad Auſtrum, non reſpectu Idumæorum: horum enim reſpectu ſunt ad Aquilonem; ſed reſpectu Beniamin & aliorum Iudæorum. Senſus ergo eſt q.d. Iudęi illi qui præ alijs magis ad Auſtrum vergunt, ideoque eorum reſpectu Auſtrales vocari poſſunt, hi poſſidebunt Idumæam, vtpote Auſtralem pariter, ideoque ſibi viciniorem: Iudæi verò qui Sephela, id eſt, campeſtrem regionem incolunt, putà eam quæ eſt circa Eleutheropolim, vel eam quæ eſt circa Lyddam & Emaus, id eſt, circa Dioſpolim & Nicopolim, poſſidebunt vrbes & agros Philiſthinorum: vtpote ſibi viciniores, putà Gazam, Aſcalonem, Accaron, Geth & Azotum: inſuper tribum Ephraim, & reliquam Samariam, quæ illis ab Oriente vicina ſunt. Tribus verò *Beniamin poſſidebit Galaad:* illi enim vicina eſt Galaaditis. Ita S. Hieron. Ribera & alij. Senſus ergo eſt q.d. Iudęi redeuntes è Babylone poſſidebunt circumcirca ad quatuor mundi plagas regiones vicinas hoſtium ſuorum, eaſque inter ſe congruè pro ſitu & vicinitate loci diſtribuent: vnde & Ezechiel eiſdem illas diſtribuit c. 47. Id ex parte & inchoatè impletum eſt per Machabæos, Iudam Simonem, Ionatham, Hyrcanum, & Alexandrum Hyrcani filium. Hi enim ſubegerunt Idumæos, item Philiſthinos, putà Azotum, & Gazam, ſiue Gadaram, 1. Machab. 5. 65. & 68. & 2. Machab. 10. 16. 32. & ſeq. Item fortè tribus Ephraim, adeoq; totam Samariam, quam Hyrcanus Simonis filius omnino ſubegit, exciſo templo in monte Garizim Hieroſolymę æmulo, teſte Ioſepho lib. 13. Antiq. c. 17. & 18. Item Galaaditem, 1. Machab. 5. 36. item omnes ditiones Chananæorum vſque ad Sareptam, quæ eſt inter Tyrum & Sidonem, hoc eſt, vrbes omnes maritimas Palæſtinorum vſque ad Sidonem, nimirum Iamniam, Ioppen, Dor, Cæſaream, Ptolemaida, Tyrum ipſamque Sareptam, vt patet ex Ioſepho 13. Antiq. 23. & ex Ioſippo l. 4. 12. Vnde & poſtea Auguſtus Cæſar occupata Iudæa, hæc omnia tamquam Iudææ ſubiecta dedit Herodi Aſcalonitæ, eoque mortuo illa in quatuor tetrarchias diuiſit, tradiditque filijs eius, quos tetrarchas conſtituit, Luc. 3. 1. Verùm quia Machabæi hæc loca ſubiecerunt quidem, ſed nón occuparunt (nec enim in his locis habitarunt Iudæi, ſed Philiſthæi, Samaritæ, Idumæi, &c.) quod tamen fore hîc ſignificat Abdias, dicens: *Et hæreditabunt & poſſidebunt*; hinc Secundò, pleniùs id impletum eſt myſticè ab Apoſtolis, qui fundata Eccleſia in Iudæa, inde exeuntes ad vicinos Samaritas, Idumæos, Philiſthæos alioſque populos, omnes illi ſubiecerunt. Ita Lyran. Arias, Vatab. & à Caſtro in paraphraſi: Apoſtoli, inquit, virique Apoſtolici diſtribuent ſibi omnem circùm regionem, quam Euangelico bello Chriſto ſubijciant, & qui ad Meridiem exierint, perluſtrabunt Idumæam; qui ad Occidentem, terram omnem Philiſthæorum; qui ad Septemtrionem, Galilæam & Samariam; at qui ad Ortum, poſſidebunt Chriſto Galaaditas & Arabes: nominatim verò *Beniamin*, id eſt S. Paulus ortus ex tribu Beniamin, *poſſidebit Galaad*; quia ipſe conuertit Arabiam, cuius pars eſt Galaad: nam, vt ipſe ait Galat. 1. 17. *Abij in Arabiam*, vt ibi ex vocatione & officio meo de more prædicarem, Arabeſque facerem Chriſtianos.

Vers. 20. Transmigratio exercitvs hvivs filiorvm Israel, q.d. Exercitus, vel turma & multitudo hæc Iſraelitarum tranſmigrans, hoc eſt quæ olim è Iudæa captiua à Chaldæis abducta tranſmigrauit in Babylonem, tandem inde feliciter & glorioſè rediens, poſſidebit omnia loca Chananæorvm, putà totam illam plagam maritimam quæ excurrit vsqve ad Sareptam] Sidoniorum: quare plura poſſidebit poſt captiuitatem quàm ante eam poſſederat. Ita S. Hier. Cyril. Theodor. Haymo & Hugo. Pro *Sareptam* hebr. eſt צָרְפַת *Tſarphat*, per quod Hebræi, R. Salomon, R. David, Lyran. Clarius, Pagnin. Arias, Vatabl. & alij accipiunt Franciam: hanc enim eſſe Sareptam Galliarum, ſicut illa Iudaica, in qua vixit Elias, dicta fuit Sarepta Sidoniorum, quia erat prope Sidonem; forte ex eo, quòd hi Sareptani ex ſe coloniam duxerunt in Galliam, ſicut Tyrij duxerunt Carthaginem & Tarteſſum in Hiſpania; aut ex ſiluis & officinis conflatorijs æris, ferri, laterum, &c. quibus Gallia abundarit. Inde enim dictam volunt Sareptam Sidoniorum: radix enim צָרַף *tſaraph* ſignificat accendere, conflare: aut aliunde. Nil enim certi hac de re afferri poteſt. Sic per Chananæos R. David, Arias & alij accipiunt Alemannos: Chananæos enim poſtquam ex Chananæa per Ioſue & Iſraelitas eiecti, per varias gentes, putà Africam, Illyricum, & Germaniam diſperſi ſunt, dictos eſſe Alemannos. Alemannus enim germanicè idem eſt quod omnis vir, omnis gens. q. d. Prædicatores Euangelici Chriſto ſubijcient Africam, Illyricum, Germaniam, omneſque Chananæos, id eſt gentes idololatras & impias, vſque ad Gallias, ad quas venit S. Magdalena, Martha, Lazarus, Maximinus, Martialis & alij, qui eas ad Chriſtum conuerterunt. Perperam Iudæi hæc expectant corporaliter à ſuo Meſſia, nimirum vt omnes haſce regiones eis ſubijciat, quin & Galliam & Hiſpaniam, adeò vt Iudæi toti penè orbi dominentur.

Sarepta Gallia.

Chananæi Germani.

Et transmigratio Ierusalem quæ in Bosphoro est, possidebit civitates Avstri] q.d. Hieroſolymitani qui è Iudęa tranſmigrarunt in Boſphorum, reuerſi in patriam poſſidebunt vrbes Auſtrales, putà ciuitates ſuas, nimirum Iudææ, quæ reſpectu Babylonis & vicinarum regionum eſt Auſtralis. Nota. Pro *Boſphoro* hebr. eſt סְפָרַד *Sepharad*, quod vt nomen proprium retinuerunt Aquila, Symmach. & Theodot. &, vt videtur, Septuag. vertunt enim *Ephrata*. Suſpicor cum Ribera in Septuag. legendum *Sephrata*: ſic enim habet Hebręa, & ſic verterunt alij iam citati. Lyran. vult eſſe locum in Babylonia. Noſter autem Hebręus, ait S. Hier. dixit Boſphorum vocari *Sepharad*, fortè à סוֹף *ſoph*, id eſt terminus, & רַד *rad*, id eſt deſcenſus, vel אֶרֶץ *erets*, id eſt terræ. Boſphorus enim eſt terminus Græciæ, Thraciæ, aliarumque terrarum. Aut certè à *ſoph*, id eſt terminus, *pered*, id eſt diuiſionis, quia diuidit duo maria & duas continentes oppoſitas, adeoque Aſiam ab Europa diſcludit. Vnde & S. Hieron. addit, *Sepharad* aſſyriacè ſignificare vniuerſaliter terminum. Adde, Heb. בִּסְפָרַד *biſpharad*, ſi conſonantes ſpectes, idem penè eſt quod *Boſphorus*. Nam *beth* in *Biſpharad*, poteſt accipi vt radicale,

Boſphorus quid.

dicale, non vt ſeruile ſignificans *in*. Hinc & chaldaicè *ſephara* idem eſt quod terminus, limes, portus, ſtatio; arabicè verò eſt tranſitus ſiue traiectus: ספר *ſaphar* enim arabicè idem eſt quod tranſijt, traiecit, nauigauit. Vnde & Meliteníes (qui multas habent voces mutuatas à Syris & Arabibus) *ſepharad* vocant traiectum ſiue tranationem boum; & *ſepharbeim* vocant tranationem animalium: indeque nonnulli viri docti putant *Sepharuaim* fuiſſe vrbem iuxta Boſphorum, ita dictam à tranatione animalium per illas maris anguſtias, quam expugnauit Sennacherib Iſaiæ 36.19. Porrò Boſphorus eſt anguſtũ mare, quod à bobus tranari poteſt, ait Plinius l.6.c.1. Ita dictus, quòd ſit τοῦ βοὸς πορεία, id eſt, bouis iter & via. Boſphorus eſt duplex, vnus in Propontide, qui Chalcedonem à Conſtantinopoli breui freto diuidit: hic Thracius cognominatur. Alter in introitu Mæotidis paludis, qui à populis accolis Cimmerius dicitur, de quo Ouid.

Boſphorus & Tanais ſuperant, Scythiæq́; paludes.

De Thracio hic agi videtur, euſque enim relegatos & diſperſos fuiſſe Iudæorum captiuos in captiuitate Babylonica, docet S. Hieron. hic, & in Zachar. c. 10. Hebræi, Emmanuel, & Mariana, qui tamen cenſet Iudæos in Boſphorum relegatos ab Adriano Imp. non à Chaldæis. Alij tamen viri docti cenſent hic agi de Boſphoro Cimmerio: in eo enim dominabantur Aſſyrij, indeque colligebant milites. Pontici enim & Cimmerij ex climate frigido & aſpero, erant homines duri & aſperi, ideoque in bellis ſæui & acres. Vnde Diodorus Siculus l.3.c.7. ait Sardanapalum præuidentem excidium ex oraculo dicente, Niniuen tunc capiendam cùm fluuius vrbi hoſtis fieret (tunc enim Tigris imbribus exereſcens muros Niniues deiecerat ad ſtadia viginti) tres filios amandaſſe cum magna auri copia in Paphlagoniam ad Cottam Præſidem, ducum omnium ſibi acceptiſſimum. Paphlagonia autem vergit ad Boſphorum & Pontum: quocirca Strabo hoc regnum vocat Boſphoranum. Eò ergo multos Iudæorũ ab Aſſyrijs & Babylonijs relegatos cenſent, qui in aſpera regione ab aſperis incolis dura patiebantur. Ibi enim eſt Cerberion mons & oppidum, Cocytus, Phlegethon, & Tartarus: quocirca Homerus inferni ſedẽ collocat apud Cimmerios, ſiue ob perpetuas tenebras, ſiue ob metallorum frequentes fodinas, ſiue ob valles opaciſſimas & hiberno ſoli inacceſſas; adeò vt Gentiles cenſerent illic eſſe inferni oſtium. Sicque accipiunt illud Iſaiæ 28.15. *Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum*, putà cum Cimmerijs & regno Boſphorano, ſcilicet cum Aſſyrijs regnantibus in Ponto & Boſphoro. A tam ſæua ergo & horrida captiuitate Iudæos liberandos prædicit Abdias; ac per hoc repræſentat, à morte & inferno nos liberandos per Chriſtum: vt, ſicut Iudæi ab Aquilone rigidiſſimo tranſlati ſunt ad Auſtrum calore ſuauiſſimum; ita à peccato, acedia & vitijs per Chriſtum transferamur ad auram & flatum ſuauiſſimum Spiritus ſancti, quæ nos amore Dei & virtutis faciat ardentes. Huc facit illud Tibulli l.3. eleg. 5.

Elyſios olim liceat cognoſcere campos,
Lethæamq́; ratem, Cimmeriosq́; lacus,

infernos ſcilicet & caliginoſos. Et iſtud Lucani:

Sic ſtat iners Scythicas aſtringens Boſphorus vndas.

A Porrò Plinius l.2 c.15. aſſerit Boſphori Cimmerij latitudinem eſſe mille quingentorum paſſuum. Regni Boſphorani rex poſtmodum fuit Mithridates, eo ſpoliatus à Romanis.

Senſus ergo eſt, Iudæi qui in captiuitate Babylonica in Boſphorum tranſlati ſunt, inde cum cæteris Iudæis è Babylone redeuntibus reuertentur, & poſſidebunt ciuitates Auſtri, putà Iudææ patriæ ſuæ, quæ Auſtralis eſt.

Porrò Hebræi, Chald. Syrus, Arabicus vterque, Ioſippus filius Gorionis l.3. Hiſtor. c.15. & l.5. c.25. R. Salomõ, R. Dauid, Lyran. Clar. Pagn. Arias, Vatabl. Burgenſis, à Caſtro, Emmanuel, Mariana, & alij multi per *Sepharad* accipiunt Hiſpaniam: & ita Rabbini vbicumq; ſint, Hiſpaniam vocant *Sepharad*. Hiſpania enim à Geographis & Poëtis priſcis ponitur vltima pars orbis: vnde iuxta Compoſtellam locus eſt, qui dicitur *finis* *Sepharad Hiſpania.*

B *terræ*. Boſphorus ergo Hiſpanicus ſunt Gades, ſiue fretũ Herculeum, vulgò *Strictum Gibraltar*, vbi ſunt columnæ Herculis, qui eas ibi poſuit quaſi fines ſuæ profectionis ſuarumq; victoriarũ: vnde eas ſuperans Carolus V. mittendo claſſes in Americam, hoc ſibi ſymbolum ſumpſit. *Plus vltrà*, q.d. Superaui Herculem eiuſque columnas & terminos. Accedit, quòd multi cenſeant Hiſpanos oriundos ex Thubal. & Iberis, vel Iberis habitãtibus iuxta Boſphorum & Pontum Euxinum, indeq; vocatos Iberos, vti dixi Geneſ. 10.2. Fauet nomen *Sperida*. quo Græci, ait Arias, Hiſpaniam appellant: *Sperida* enim, ſi literas conſonantes, quas ſolas conſiderant Hebræi, ſpectes, idem eſt quod *Sepharad*; licet Græci Hiſpaniam vocent σπερίδα & Heſperiam, eò quòd Occidentalis ſit regio, fortè à Græco σπερίδα Hebræi Hiſpaniam vocarunt *Sepharad*: Græcis enim vicini erant Phœni-

C ces & Iudæi. Audi rem miram ex Ioſepho lib. 1. contra Appion.: *Nam Gallos & Hiſpanos vſq; adeò ignorarunt ſcriptores, &c. vt Hiſpanos qui tantam occiduæ terræ partem incolunt, vrbem vnam eſſe putauerint, eo quod illæ gentes nullum haberent cum ceteris commercium*. Rurſum fauet huic ſententiæ quòd Ioſephus l.10. Antiq. c.11. ex Megaſthene aſſerit, Nabuchodonoſorem poſt excitam Ieruſalẽ ſubiugaſſe Hiſpaniam; videtur ergo plures Iudæorum eò tranſtuliſſe. Iuxta hanc ſententiam ſenſus erit. q.d. Iudæi in Hiſpaniam traducti, inde cum cæteris Babylone redeuntibus ſub Cyro reuertentur in ciuitates Auſtri, putà in Iudæam.

Myſticè, q.d. Apoſtoli è Iudæa in Hiſpaniam excurrent, atque ab Auſtrali regione Gadium & prouinciæ Bæticæ, in alias Hiſpaniæ prouincias,

D indeq; in Africam, imò in Braſiliam, Americam, Æthiopiam (hæ enim omnes ſunt ad Auſtrum) traijcient, eoſque omnes Chriſto ſubijcient, vti fecit S. Iacobus, S. Paulus, eorumque ſucceſſores. Magna enim gloria Eccleſiæ æquè ac Hiſpanorum & Luſitanorum eſt, noui orbis, putà Indiarum Occidentalium & Orientalium, ſubiugatio & conuerſio. Ita præter alios Acoſta lib. 1. Indicæ Hiſtor. cap. 15. vbi ait, decere ut in Scriptura tantæ rei, putà Americæ conuerſio exter.

Impugnant hanc ſententiam fusè Sanchez & Ribera (licèt qui huius compendium confecit, eam tueatur.) Primò, quia recentiores Hebræi tantùm Hiſpaniam vocant *Sepharad*. Reſpondetur, poteſt Chaldæum Interpretem eſſe veterem, item Ioſippum, eoſq; à veterioribus id accepiſſe.

Secuodò: quia S. Hier. *Sepharad*, vertit Boſphorum, non Hiſpaniam, non Gades. Reſpond. Boſphorus græcè nomen commune eſt, & in genere maris anguſtias quæ à bobus tranari poſſunt ſignificat: latinè maris anguſtiæ inter duas contineotes vocantur Porthmoi, ſicut ex aduerſo terra anguſta inter duo maria, vocatur Iſthmus. Sicut ergo eſt Boſphorus Thracius, & alter Cimmerius, ita eſt & Hiſpanicus, putà Gades, æquè ac Indicus in freto Magellanico, & Arabicus & Perſicus io ſinu Arabico & Perſico. Rurſum Hebr. *Sepharad* aſſyriacè teſte S. Hier. in genere terminum ſignificat: fieri autem poteſt vt hoc nomen genericum appropriatum ſit Hiſpaniæ, quia ipſa ab Occidente eſt finis & limes Europæ, poſt illá enim adeoq; poſt Gades ſequitur Oceanus. Senſus ergo eſt q.d. Iudæi qui per omnes terminos, adeoque vſque ad Boſphorum diſperſi ſunt; ad Auſtrum, id eſt in Iudæam, redibunt. Ita S. Hier.

Myſticè, Apoſtoli & viri Apoſtolici io terminis regiooū, vt in Boſphoro Thracio, Cimmerio, Hiſpanico, &c. conſtituti, inde pergent ad prouincias Auſtrales, eaſque nomine Chriſti poſſidebunt. Chriſti enim ſalus & Euangelium à Chananæa per Meridiem cæteraſque plagas vſque in Galliam, Germaniam, Hiſpaniá, Africam, Americam tranſmigrauit, totumque orbem peroaſit.

Porrò *Sepharad* peregrinum, putà Aſſyriacum, eſſe nomen inde colligi poteſt, quòd Hebrææ radices ſint triliteræ; quadriliteræ ergo, vti eſt *Sepharad*, ſunt peregrinæ & ex alia lingua aſcitæ, vel certè ex duabus radicibus Hebræis conflatæ ſunt & compoſitæ. Id notant peritiores Hebræi. Rurſum Hebræa nomina ſuot communia multis, & plura ſignificant. *Sepharad* ergo Boſphorum Thracium, Ciomerium, Magellanicum, & Gaditanum, indeque Hiſpaniam ſignificat. Ipſa enim eſt terminus (quem ſignificat *Sepharad*) continentis: quia maiori parte mari, tum Mediterraneo, tum Oceano cingitur. Et eſto, poſt tempora Abdiæ ac Chriſti Hiſpania à Iudæis vocata eſſet *Sepharad*, tamen quia ab omnibus omnino Iudæis prætéritorum ſæculorum (quos nouimus) ita vocatur, credendum eſt ad eam quoque reſpexiſſe Abdiam; quia non tantùm hominibus ſui æui, ſed & noſtri, ſua ſcripſit oracula. Sic Iſaias c. 49. 12. prædixit conuerſionem Sioarum, eoſque hebraicè vocat *Sinim*, eſto æuo Iſaiæ non haberent hoc nomen; ſed noſtro, quo eius prophetiam expleri cernimus, vt ibi dixi.

Dices, Abdias prophetat hîc de ſolis Iudæis: illi autem in Hiſpania pauci numero ad Chriſtum fuerunt conuerſi; reliqui in iudaiſmo manſerunt: vnde à Ferdinando & Iſabella Hiſpania excedere ſuot iuſſi. Reſp. ad literam permulti Iudæi per vaſtationem Iudææ in Hiſpanias aliaſque oras diſperſi, ſub Cyro & Machabæis in Iudæam redierunt. Myſticè multi quoq; ex ijs ad Chriſtum ſunt conuerſi. Multi enim ab Adriano Imp. Iudæa expulſi profugerunt in Hiſpanias. Imò Lucius Dexter, cui S. Hieron. inſcribit tractat. de Scriptor. Eccl. in Chronico nuper edito tradit, Iudæos Hiſpanos cùm inaudiſſent de prodigijs Chriſti & Apoſtolorum, miſiſſe legatum ad eos, qui aliquos ex ijs in Hiſpaniam mitti depoſceret: vnde mox miſſum eſſe S. Iacobum, quem ſolis Iudæis io Hiſpania prædicaſſe cenſet quoque Baroo & alij: qua de re plura dicam. Act. 12.

A Denique Iudæi & Iſraelitæ non carnales, ſed ſpiritales hîc iotelliguntur, putà credentes in Chriſtum. Hi enim ſunt veri Iſraelitæ, filij Abrahæ, & promiſſorum Dei heredes, vt docet Apoſtol. Rom. 9. 6. & ſeq.

Tropol. Hugo de S. Victore per ſeptem haſce gentes accipit ſeptem vitia capitalia, quæ Iacob, id eſt fidelis luctator, habitans in Sion, id eſt in ſpecula mentis, ſupplantat tum in ſe, tum in alijs per ſeptem virtutes contrarias, & per ſeptem dona Spiritus ſancti, ac per ſeptem petitiones orationis Dominicæ, ſeptemque primar beatitudines. *Septem gentes ſeptem vitia.* Primò, ergo Eſau & Idumæi odio Iudæorum flagrantes, denotant iram. Hanc ſupplantāt ij *qui ad Auſtrum ſunt*, putà qui vento calido & ſpiritu charitatis dilatati & accenſi, omnes anguſtias omneq; frigus odij & iracundiæ ſuffocant.

B Secundò, Philiſthijm, id eſt conſperſi cinere, vel ruentes potu (à radice נָפַל *naphal*, id eſt cecidit, & à שָׁתָה *ſata*, id eſt bibit, teſte Pagnino in Interpr. nom. Hebr.) denotant gulam & guloſos. Hanc ſupplantant qui *in campeſtribus* frugalitatis, temperantiæ & continentiæ degunt, ac oleribus & leguminibus campeſtribus potiùs, quàm carnibus & delicijs vrbanis veſcuntur. Iidem Tertiò, ſubigunt & poſſident *Ephraim*, id eſt ſuperbiam; & Quartò, *Samariam*, id eſt inuidiam: Ephraim enim dedit reges ſuperbos Iſraeli; Samaritæ inuidi fueruot & æmuli Iudæorum. Quintò *Beniamin*, id eſt filius dexteræ, putà ſtrenuitas, diligentia & fortitudo, *poſſidebit Galaad*, id eſt ſubiugabit acediam: Galaad enim idem eſt quod aceruus teſtimonij, vbi & Laban feſſus deſtitit perſequi filias ſuas, ac receſſit à Iacob. Sextò, *tranſmigratio Iſrael*, id eſt fideles, qui io terra peregrinos ſe æſtimant,

C ac migrant in cælum vt videant Deum, eique dominentur, poſſident omnia loca Chananæorum & Sareptæ, id eſt, omoes auaritiæ artes & ſpecies ſubiguot. Chananæus enim idem eſt quod mercator, cuius propria eſt auaritia: Sarepta idem eſt quod conflatorium, io quo ſcilicet conflatur aurum & argentum. Septimò, *tranſmigratio Ieruſalem, quæ eſt* in Sepharad, ſiue *Boſphoro*, id eſt fideles, qui debellatis animi perturbationibus ad viſionem pacis aſpirant & tranſmigrant, ideoque à carnis delicijs longiſſimè recedunt, ſenſuſque omnes coarctant, & per bouinos labores edomant, hi, inquam, poſſidebunt ciuitates Auſtri, id eſt, omnes libidinis & carnalis concupiſcentiæ æſtus ſupprimcnt & extingoent: itaque quaſi ſaluatores, victores & triumphatores de Idumæis cæteriſque hoſtibus deuictis, glorioſè aſcendent

D in montem Sion, id eſt io cælum, ibique cum Deo regnum felicitatis æternæ inibunt, quod hîc per gratiam, ſuique & vitiorum victoriam inchoarunt. Nota vocem *exercitus*, cùm ait, *Tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſrael*; exercitus enim dicitur multitudo militum, eò quòd exercendo fit melior. *Exercitus dictus ab exercendo.* Ita Vegetius l. 2. de Re milit. *Numerus, inquit, militum exercitatur: vnde & reipſa ab opere exercitus nomen accepit, vt ei nunquam liceret oblimiſci quod vocabatur.* Ita olim Romani (vti etiamnum ſtrenui duces) milites ſuos, præſertim tirones, perpetuò io armis omnique labore & auſteritate caſtrenſi exercebaot. Audi Ciceron. Tuſcul. 2. *Noſtri exercitus primùm vnde nomen habeant vides; deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati menſis cibaria. ferre ſi*

quod

A *quid ad uſum velint, ferre vallum: nam ſcutum, gladium, galeam in onere noſtri milites non plus numerant quàm humeros, lacertos, manus: arma enim membra militis eſſe dicunt, quæ quidem ita geruntur aptè, vt, ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis vt membris pugnare poſſint. Quid exercitatio legionum? quid? ille curſus, clamor, quanti laboris eſt? Ex hoc ille animus in prælijs paratus ad vulnera. Adduc pari modo inexercitatum militem, mulier videbitur.* Exercitatos hoſce imitentur milites & pugiles Chriſti, vt non vno die, menſe, vel anno, ſed iugiter per omnem vitam arma tractent, corpus duris vigilijs, ieiunijs, laboribus; animum pijs orationibus, meditationibus, ſtudijs, lectionibus exerceant. Ita fient fortes & inuicti: ita aduerſarios ſuperabunt: ita aduerſa omnia ſibi ſubdent & ſeruire cogent. Hoc vnum faciebant olim Anachoretæ, qui inde Aſcetæ, id eſt exercitatores, ſunt appellati. Idem faciunt nunc Cœnobitæ & Religioſi.

Rurſum exercitus ſignificat multitudinem, *Exercitum*, inquit Vlpianus, *dicimus non vnam cohortem, neque vnam alam, ſed numeros multos militum.* Vnde Virgil. Æneid. l. 11.

Iam omnis campis exercitus ibat apertis
Diues equûm, diues pictai veſtis & auri.

Ita miles Chriſti omnes ſenſus, omnes animæ potentias, omnes mentis dotes & vires in aciem educat, eaſque numeroſiſſimis hoſtibus opponat. *Quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem; ſed aduerſus principes, & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus. State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate, & induti loricam iuſtitiæ, &c.* Epheſ. 6. 12. Vide quæ ibidem de panoplia militis Chriſtiani annotaui. C

Vers. 21. ASCENDENT, q.d. Exurgent & venient in Sion, putà in Ieruſalem, SALVATORES. id eſt propugnatores, Iudæorum, quales erant Othoniel, Gedeon, Samſon tempore Iudicum, IVDICARE, vt iudicent, id eſt coërceant & ſubijciant, MONTEM ESAV] putà Idumæam. Tales fuere Iudas, Simon, Hyrcanus, Alexander, Ariſtobulus Aſſamonæi, vt ſuperiùs dixi. *Iudicare* enim ſæpè idem eſt quod vindicare. Hinc in l. Iudicum Iudices vocantur vindices populi Iſrael.

Myſticè, ſaluatores ſunt Chriſtus & Apoſtoli, qui Iſraelis hoſtes, putà Idumæos, aliaſque gentes expugnata idololatria & infidelitate ſubegerunt Chriſto, & Sioni, id eſt Eccleſiæ Chriſtianæ; ita Clarius, Vatabl. & alij, ac S. Auguſt. l. 18. de Ciuit. c. 31. Hi exierunt de Sion, id eſt de ſpecula, D orationis ſcilicet in qua ſpiritu Dei animati, igneis verbis quaſi telis ſauciarunt, ac Dei amore accenderunt horridos Eſauitas, id eſt, infideles & peccatores.

ET TVNC ERIT DOMINO REGNVM] q.d. Tunc Dominus in hoc ſuo populo, & per eum alijs omnibus imperabit, atque ab eis ſubditis viciſſim agnoſcetur & colctur. Hoc inchoatè verum fuit in Machabæis, plenè in Eccleſia Chriſti militante, pleniſſimum erit in triumphante, *Cùm ſubiecta fuerint illi* (Chriſto) *omnia, tunc & ipſe Filius ſubiectus erit Patri, qui ſubiecit ſibi omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus*, ait Apoſtolus 1. Corinth. 15. 28. ita S. Hieronym. & Hugo. Minùs rectè Septuag. Aquila, & Theodor. pro *ſaluatores* vertunt, *ſaluati.* Hebr. enim מוֹשִׁעִים *moſcium* eſt actiuum, & ſignificat ſaluatores, non ſaluatos; illorum e-

A nim eſt iudicare, non horum.

Moral. de clementia. Moral. diſce hîc Primò, Deum ſemper vindictam clementiâ temperare, imò ſuperare, ac in eam deſinere: hanc enim oſtendit in Idumæos hoſtes ſuos, dum eos facit ſuum populum & regnum. Idem imitentur reges & principes. Huius rei hieroglyphicum in Antonini Pij priſcis nummis videre eſt, fulmen in thoro collocatum. Inueniuntur alij, in quibus aquila fulmini inſidet, cui ramus oliuæ eſt additus. Hoc in ſuo ſymbolo Carolus V. Imp. vſurpauit. Aquila ſignat imperium, fulmen vindictam, oliua clementiam: vt ſignificet Imperatorem vindictam clementia & ratione moderari debere, nec niſi conſultò eam torquere. Quærit Seneca Natur. quæſt. l. 2. cap. 63. *Quare*, inquit, *id fulmen quod ſolus Iupiter mittit placabile eſt; perniciosum verò id de quo deliberauit, &* B *quod alijs quoque dijs auctoribus miſit?* ac reſpondet: *Quia Iouem, id eſt regem, prodeſſe ſolum oportet, nocere autem non niſi cùm pluribus viſum eſt:* Diſcant hoc, Prælati & Principes, vt fulmen non ſuo animo indulgentes, ſed prudentum conſilio obſequentes, ac penè inuiti vibrent in noxios.

Regni Dei excellentia ex quatuor capitibus. Rurſum diſce hîc, ſummam felicitatem hominis eſſe, ſi fiat Dei regnum, ſi Deus in eo eiuſque anima regnet, idque Primò, quia Deus eſt rex æquiſſimus & benigniſſimus, ac proinde ſumma æquitate & ſuauitate imperat; ſecùs eſt de tyrannis, quales ſunt dæmon, mundus, & caro, qui iniqua & duriſſima imperioſè & tyrannicè iubent animæ quam poſſident. De dæmone patet in magis & ſagis, quibus imperat neces ſuorum vicinorum, cognatorum & parentum, ac ni pareant, ver- C berat eos maleque mulctat, & tractat vt ſua mancipia. De mundo liquet: quid enim non imperat mundus ambitioſo, vt honores; auaro, vt opes conſequatur? quas adulationes, quæ obſequia, quas vigilias, quas curas, quos metus, quas inuidias quas ſimonias, quas fraudes, quas vſuras? De carne manifeſtum eſt in guloſis & libidinoſis, quibus caro fœdiſſima quæque imperat, quibus ſæpè febres, luem veneream, morboſque & cruciatus acerbiſſimos, ipſamque mortem ſibi conciliant. Ex aduerſo de Dei & Chriſti regno cecinit Pſaltes pſalm. 44. 3. *Speciosus forma præ filijs hominum: diffuſa eſt gratia in labijs tuis*, & v. 5. *Specie tua & pulchritudine tua intende, proſperè procede & regna*, & v. 7. *Virga directionis* (recta, æqua) *virga regni tui; dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem.* Et pſal. 71. 2. *Iudicare populum tuum in iuſtitia, & pauperes tuos in* D *iudicio. Suſcipiant montes pacem populo, & colles iuſtitiam*, &c. Et Iſaias ca. 11. 4. *Iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet pro manſuetis terræ.* Et cap. 42. 3. *Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, in veritate educet iudicium.* Secundò, quia regnum hoc Dei conſiſtit in gratia & virtutibus, putà fide, ſpe, charitate, &c. quæ ſunt dona nobiliſſima animæ à Deo communicata, vt ijs dirigatur ad Dei obſequium ſummumque ſuum bonum. Regit enim mentem Deus, cum ei inſpirat ſui, id eſt ſummi boni, cognitionem, amorem, deſiderium, cultum, vnionem, &c. Iam quid melius quàm cognoſcere primam veritatem, quid beatius quàm amare ſummam bonitatem, quid dignius quàm colere immenſam maieſtatem? Tertiò, quia hoc regnum dirigitur non ad Dei regentis, ſed ad animæ quæ regitur vtilitatem, eamque maximam, nimirum, vt ſan-

ctè pieque viuendo mereatur gloriam & regnum cæleſte, in quo Deum omniaque Dei bona poſſideat in æternum. Hinc Apoſtolus Coloſſ. 1. 12. *Gratias*, ait, *agentes Deo, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ* Quartò, quia regnum hoc ſubditos non facit viles, ſed nobiles, imò reges, iuxtà illud Apoc. 5. 10. *Feciſti nos Deo noſtro regnum* (reges) *& ſacerdotes, & regnabimus ſuper terram*, & 1. Petr. 2. 9. *Vos autem genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum.* An non rex eſt, qui ſuis cupiditatibus & paſſionibus per Dei gratiam imperat? qui ſuperbiam humilitate, auaritiam liberalitate, iram clementia, gulam temperantia, libidinem caſtitate coërcet, frænat, regit? Annon rex eſt, qui per rationem, prudentiam, continentiam memoriæ, voluntati, appetitui concupiſcibili & iraſcibili, phantaſiæ, oculis, auribus, linguæ, ori, cæteriſque potentijs & membris ſapienter æquè ac fortiter dominatur? Quare meritò quotidie à Chriſto iubemur orare, *Adueniat regnum tuũ.* Vbi verè S. Cyprian. *Qui*, inquit, *renunciauit iam ſæculo, maior eſt & honoribus eius & regno; & ideò qui ſe Deo & Chriſto dedicat, non terrena, ſed cæleſtia regna deſiderat* imò *Deum ipſum*, quia in illo regnaturi ſumus. Et S. Ambr. l. 6. de Sacram. c. 5. *Si Deus in nobis regnat, locum habere aduerſarius non poteſt. Culpa non regnat, peccatum non regnat, ſed regnat virtus, regnat pudicitia, regnat deuotio.* Ergo ô Domine eſto rex noſter, legifer noſter, regna in nobis, offerimus tibi animas noſtras, omneſque eius potentias, dotes & limites, nos ipſi eas regere non poſſumus; vt eas tyranni, mundus, caro, & dæmon regant, non volumus: tu, qui eas creaſti, & tuo ſanguine redemiſti, illas ipſas vt tuum peculium,

A vt tuum regnum rege, qui ſolus regis ſapienter, clementer, potenter, æquè ac vtiliter & feliciter. Senſit hoc rex ille inclytus, qui dicebat pſal. 22. 1. *Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco paſcuæ ibi me collocauit.* Et Apoſtolus, qui ſuis hoc vnum apprecatur: *Dominus autem dirigat corda veſtra in charitate & patientia Chriſti*, 2. Theſſal. 3. 5. Eia Domine rege cor noſtrum, vt nemini obſequatur, nulli ſe tradat niſi tibi, vt à nemine niſi à te, tuaque charitate & patientia nobis aſpirata dirigatur ad ardua quæque tui amore ſuſcipienda, & dura omnia conſtanter toleranda. Rege pariter linguam noſtram, ut non niſi tuas laudes loquatur: rege manus, vt quæcumque tibi placita ſunt tractent & peragant: rege pedes, ut inoffenſo greſſu ad omne bonum ferantur. Ad te cum ſponſa in Canticis ſuſpiramus & clamamus: *Trahe me poſt te: curremus in odorem vnguentorum tuorum,* B *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia, Ego dilecto meo, & ad me conuerſio eius. Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum.* Hoc vnicum eſt animæ noſtræ deſiderium, hæc ſumma votorum noſtrorum, vt regnes in nobis per gratiam, & facias nos venire ad regnum tuum cæleſte, vbi eſt viſio tui manifeſta, tui dilectio perfecta, tui ſocietas beata, tui fruitio ſempiterna; vt in vltimo illo & decretorio mundi die, qui erit horizon æternitatis beatæ & miſeræ, diſpeſcens electos à reprobis in omne æuum, à te exultantes audire mereamur: *Venite benedicti Patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi, in quo nobis obtinget certa ſecuritas, ſecura tranquillitas, tranquilla iucunditas, felix æternitas, æterna felicitas, vbi eſt amor perfectus, timor nullus, dies æternus, alacer motus, & vnus omnium ſpiritus*, ait S. Aug. in Meditat. c. vlt.

COM-

COMMENTARIA IN IONAM PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

SAnctus Hieron. epiſtol. ad Pauli- A num: *Ionas, ait, columba pulcherrima naufragio ſuo paſſionem Domini præfigurans, mundum ad pœnitentiam reuocat: & ſub nomine Niniue Gentibus ſalutem nuntiat.* Quæres, quis, qualis & quando fuit Ionas? Hebræi nonnulli, quos ſequitur S. Dorotheus in vita Ionæ, aſſerunt Ionam eſſe filium viduæ, quem mortuum Elias vitæ reſtituit, qui factus Propheta miſſusque in Niniuen, poſtea aſſumptâ matre fugit in Aſſyriam; cogitabat enim: Hoc pacto tollam probrum meum, quod falsò contra Niniuen prophetando acquiſiui. *Dedit prodigia ſuper Ieruſalem ac totam terram, lapidem videlicet miſerabiliter clamantem, quòd finis appropinquet, & quando ab omnibus gentibus Ieruſalem calcaretur, quòd tunc ciuitas illa abolenda eſſet.* B Hucuſque Dorótheus. Idem per omnia, excepto lapide clamante, habet S. Epiphan. in vita Ionæ. Audi & S. Iſidor. in Iona: *Ionas columba & dolens, filius Amathi de Geth ciuitate ad Gentium præconium mittitur, miſſus contemnit, contemnens fugit, fugiens dormit, propter quem periclitabatur nauis, ſed ſors dormientem reperit. Tradunt Hebræi hunc eſſe filium viduæ, quem à mortuis Elias ſuſcitauit: cuius ſepulchrum in quadam vrbium Geth in vtculo demonſtratur, qui eſt in ſecundo milliario Sephorim, itinere quo pergitur Tyberiadem.* Addunt Hebræi in Sedet olam, & ex iis Mariana, Ionam fuiſſe illum adoleſcentem, quem Eliſæus miſit vt vngeret Iehu in regem, 4. Regum 9. 1. quique laudauit Iehu ob exciſam domum Achab, 4. Reg. 10. 30. Adiungunt alij, patrem Ionæ fuiſſe Abdiam Prophetam: hunc enim fuiſſe maritum viduæ Sareptanæ.

Ionas non fuit filius Sareptanæ, quem ſuſcitauit Elias.

Verùm quod hi Auctores cenſent Ionam fuiſſe filium viduæ Sareptanæ, ac conſequenter vixiſſe tempore Eliæ, falſum eſt, & iiſdem rationibus refellitur, quibus initio Abdiæ probaui, Abdiam non vixiſſe tempore Eliæ, & Achab regis Iſrael. Adde, Ionam hunc vixiſſe tempore Ieroboam, qui regnauit in Iſrael eo tempore, quo in Iuda regnabat Ozias, ſiue Azarias: ſic enim habetur 4. Reg. 14. 25. *Ipſe* (Ieroboam) *reſtituit terminos Iſrael ab introitu Emath non procul à Damaſco, vſque ad mare ſolitudinis* (is eſt lacus Aſphaltites) *iuxta ſermonem Domini Dei Iſrael, quem locutus eſt per ſeruum ſuum Ionam filium Amathi Prophetam, qui erat de Geth, quæ eſt in Hopher.* Hunc enim Ionam eſſe noſtrum Prophetam A patet; tum quia idem vtrobique nominatur eius pater Amathi, eadem patria Geth: tum quia id aſſerunt Ioſeph. libr. 9. Antiq. cap. 11. S. Hieronym, Theophyl. & paſſim alij hîc. Vbi obiter Nota. Prophetas non ſcripſiſſe omnes ſuas prophetias, vel, ſi ſcripſerint, aliquas periiſſe. Hæc enim prophetia Ionæ de vaſtatione Damaſci & Emath, deque reſtitutione terminorum Iſrael facienda per Ieroboam, in libro Ionæ non exſtat. Rurſum ex verbis iam citatis liquet, Ionam oriundum fuiſſe ex Geth. Hæc autem Geth fuit vrbs, non illa Philiſthinorum (Ionas enim Hebræus fuit, non Philiſthæus) licèt id ſenſerint Epiphan. Doroth. & Rupert. ſed illa quæ eſt in Opher, pertinens ad tribum Zabulon. de qua S. Hieronym. in Prologo: *Geth,* inquit, *in ſe-* B *cundo Sephorim milliario, quæ hodie appellatur Diocæſarea, euntibus Tyberiadem haud grandis eſt viculus, vbi & ſepulchrum eius oſtenditur. Quamquam alij iuxta Dioſpolim, id eſt Liddam, eum & natum, & conditum velint, non intelligentes, hoc quod additur Opher, ad diſtinctionem aliarum Geth vrbium pertinere, quæ iuxta Eleutheropolim, ſiue Dioſpolim hodie quoque monſtratur.* Fuit ergo Ionas Zabulonites, putà Gethæus, non Sareptanus: ergò nec filius viduæ Sareptanæ.

Geth duplex eſt.

Ionas itaque tempore Abdiæ & præcedentium Prophetarum, ſcilicet Oſee, Ioël & Amos ſub Ieroboam, Azaria & poſteris eorum prophetauit. ita tradunt Hebræi, S. Hierôn, Theophyl, Euſeb. in Chron. Clemens Alex. 1. Strom. S. Auguſt. 18. Ciuit. 27. Abulenſ. in lib. 4. Reg. c. 9. q. 3. & alij. Porrò prophetauit Ionas non prioribus C annis regni Ieroboam, quibus regnauit cum Amaſia rege Iuda, vti opinatur à Caſtro libr. 4. Prooemij cap. 3. ſed poſterioribus, quibus ipſe regnauit cum Azaria filio Amaſiæ. Nam ſub Ieroboam & Ozia, vel Azaria, qui quinquaginta duobus annis regnauit, cœpit prophetare Oſee, vt patet Oſee 1. 1. qui fuit primus omnium Prophetarum.

Quando prophetarit. Ionas miſſus ad Sardanapalum.

Hinc ſequitur, Ionam prophetaſſe paulò ante initia vrbis Romæ, putà regnante Sardanapalo, quem Gentilium Hiſtorici ponunt vltimum regem Aſſyriorum. Sardanapalus enim vixit tempore Ieroboam regis Iſrael, & Oziæ regis Iudæ, quo tempore Procas Syluius auus Romuli regnabat in Latio, teſte Euſebio in Chron. S. Aug. lib. 18. Ciuit. 21. & S. Hieron. initio Comment. in Amos, de quo plura cap. 3. v. 5. Ex hac

chronologia magna lux oritur prophetiæ Ionæ. Ex ea enim videmus cauſam, cur Deus præter morem Prophetam Hebræum miſerit ad Niniuitas Gentiles, & valdè remotos. Nimirum cauſa fuit, quòd eo tempore Niniuitarum mores erant corruptiſſimi & flagitioſiſſimi, ita ut clamarent in cælum, poſcerentque vindictam & fulmen, quòd Deus hic eis per Ionam intentat. Id ita fuiſſe diſcimus ex eorum rege Sardanapalo: nam *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Sardanapalus enim fuit molliſſimus & effœminatiſſimus, quem Arbaces Medis præpoſitus, inquit Iuſtin. l. 1. *inuenit inter ſcortorum greges purpuram colo nentem, & muliebri habitu cum mollitie corporis & oculorum laſciuia omnes fœminas anteiret, penſa inter virgines partientem. Quibus viſis indignatus tali fœminæ tantum virorum ſubiectum, ad ſocios refert quid viderit, negat ſe ei parere poſſe, qui ſe fœminam malit eſſe quàm virum. Fit igitur coniuratio & bellum Sardanapalo infertur, quo ille audito non ut vir regnum defenſurus, ſed ut metu mortis mulieres ſolent, primò latebras circumſpicit, mox deinde cum paucis & incompoſitis in bellum progreditur, victus in regiam ſe recipit, & extructa pyra ſe & diuitias in incendium mittit, hoc ſolo imitatus virum.* Inde à Græcis dictus eſt Sardanapalus, id eſt morio: proprium enim eius Aſſyriacum nomen erat Tonoſconcoleros, teſte Euſebio in Chron. & alijs. Hinc & Sardanapali nomen in prouerbium abiit, ſignificatque hominem molliſſimum & effœminatiſſimum, ita Ariſtophanes in Auibus: *Quis*, ait, *Sardanapalus?* Moriens ipſe hoc ſibi epitaphium condidit:

Ede, bibe, lude, poſt mortem nulla voluptas.

Et:

Cùm te mortalem noris, præſentibus exple
Delicijs animum, poſt mortem nulla voluptas.

Vel, ut Cic. 3. Tuſcul. *Quomodo*, inquit, *iucunda vita poteſt eſſe, à qua abſit prudentia, abſit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentiſſimi Syriæ regis error agnoſcitur, qui incidi iuſſit in buſto*

Hæc habeo quæ edi, quæque exaturata libido
Hauſit, at illa iacent multa & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Ariſtot. *in bouis, non in regis ſepulchro inſcriberes? Hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne viuus quidem diutiùs habebat quàm fruebatur.* Hinc Iuuenal. ſatyr.

Et venere, & cœnis, & plumis Sardanapali.

Regem imitati ciues opulenti, ventri & veneri ſe pariter dediderunt, indeque in omnia ſcelera prolapſi ſunt, ut mererentur è cælo ſiderari, vel à terra dehiſcente ſorberi. Mittitur ergo à Deo D clementiſſimo Ionas, qui ſcelera hæc arguat, & immiens exitium comminetur. Ionas onus hoc detrectans fugit in Tharſis: ſequitur eum à tergo Deus, procellam in mari excitat: nautæ iaciunt ſortes, eæ indicant Ionam fluctuum cau- *Series hiſtoriæ Ionæ.*

A ſam. Mittitur ille in mare æſtuans, ſorbetur à ceto, in ventre ceti Deum inuocat, exauditur, liberatur, die tertio à ceto in littus euomitur. Sapit Ionas, Deo obediens vadit in Niniuen, contenta voce clamat: *Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur.* Percelluntur Niniuitæ, reſipiſcunt, pœnitentiam agunt in cinere & ſacco. Placatus Deus minas reuocat, urbi parcit. Indignatur Ionas ſua oracula non impleri, ſed Deus per hederam & vermem docet eum, clementiæ eſſe pœnitentibus parcere.

Nota. Poſtmodùm Niniuitæ ad ingenium & ſcelera ſua redierunt: unde poſt Ionam miſſus eſt ad eos Nahum, qui iterum excidium eis intentaret, quod reipſa eis inflictum eſt, uti dicam Nahum 2. Hoc eſt quod Tobias moriens ca. 14. ſub. filijs ſuis mandat, ut fugiant ex Niniue. *Video* B *enim*, inquit, *quia iniquitas eius finem dabit ei.* Ubi Septuag. uti recitat S. Hieron. hic in prologo, vertunt, *fili ecce ſenui, & in eo ſum ut reuertar de vita mea: tolle filios tuos, & vade in Mediam fili. Scio enim quæ locutus eſt Ionas Propheta de Niniue, quoniam ſubuertetur.* Unde patet ad pœnitentiam Niniuitarum, Dei de eorum excidio ſententiam non fuiſſe planè abolitam, ſed ſuſpenſam dumtaxat: ipſis enim ad ſcelera ſua redeuntibus, Deus laxauit manum ſuam, ſententiam reuocauit, & exitium à Iona comminatum eis inflixit. *Niniuitæ ad vomitum redeunt.*

Allegor. Ionas unus ex omnibus Prophetis miſſus ad Gentes, atque à ceto abſorptus, & tertio die reſtitutus, expreſſus fuit typus Chriſti Gentes vocantis, patientis & reſurgentis, ut patet Matth. 12. 40. de quo plura inferiùs c. 2. 11. Unde C S. Auguſt. 18. Ciuit. 30. *Ionas*, ait, *non tam ſermone, quàm ſua quadam paſſione prophetauit, profectò apertiùs quàm ſi eius mortem & reſurrectionem voce clamaret.* *Ionas typus Chriſti patientis & reſurgentis.*

Denique Ionas vitæ ſanctitate illuſtris, catalogo Sanctorum aſcriptus eſt in Martyrol. die 21. Septemb. Idipſum patet ex viſione, qua præter morem Prophetarum & veteris teſtamenti Sanctorum, quaſi Sanctus ſancto monacho ex hac vita emigranti apparuit. Recenſet eam S. Greg. l. 4. Dial. c. 34. *Quidam*, ait, *noſter Religioſus vir vita valdè laudabilis, cùm ante hoc quadriennium moreretur, &c. in hora exitus ſui Ionam Prophetam, Ezechielem quoque & Danielem cœpit aſpicere, eoſque dominos ſuos ex nomine clamare: quos dum ad ſe veniſſe diceret, & depreſſis luminibus eis reuerentiæ obſequium præberet, ex carne eductus eſt.* Porrò Ionam cum D Chriſto reſurrexiſſe inter ſanctos Prophetas, qui fuerunt teſtes reſurrectionis Chriſti, ac cum eo in anima & corpore glorioſum aſcendiſſe in cælum, probabiliter cenſent nonnulli, de quo plura cap. 2. ſub finem.

CAPUT

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

D*Eus mittit Ionam ad Niniuitas, ille fugit in Tharſis; Deus eum inſequitur, ventum & procellam in mari excitat: nautæ iaciunt ſortes vt cauſam, putà reum, deprehendant, ſors indicat Ionam, ille fugæ culpam agnoſcit, aitque* Tollite me & mittite in mare, & ceſſabit mare à vobis. *Mittitur in mare, & mox procella ſiſtitur.*

Verſ. 1. ET factum eſt verbum Domini ad Ionam filium Amathi, dicens.

2. Surge, & vade in Niniuen, ciuitatem grandem, & prædica in ea: quia aſcendit malitia eius coram me.

3. Et ſurrexit Ionas, vt fugeret in Tharſis à facie Domini, & deſcendit in Ioppen, & inuenit nauem euntem in Tharſis; & dedit naulum eius, & deſcendit in eam vt iret cum eis in Tharſis a facie Domini.

4. Dominus autem miſit ventum magnum in mare: & facta eſt tempeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri.

5. Et timuerunt nautæ, & clamauerunt viri ad Deum ſuum, & miſerunt vaſa, quæ erant in naui, in mare, vt alleuiaretur ab eis: & Ionas deſcendit ad interiora nauis, & dormiebat ſopore graui.

6. Et acceſſit ad eum gubernator, & dixit ei: Quid tu ſopore deprimeris? ſurge, inuoca Deum tuum, ſi fortè recogitet Deus de nobis, & non pereamus.

VERS. 1. ET FACTVM EST] Vocula & non habet hîc vim copulæ: nihil enim præceſſit quod ſequentibus copulet; ſed more Hebræo dat narrationi & libro initium, cuiuſque C eſt index. Hinc Ezechiel quoque ſic incipit: *Et factum eſt.* Vide ibi dicta.

VERBVM] Chald. *verbum prophetiæ Domini.* Prophetia enim nunc dicitur *viſio*, nunc *verbum Domini*, vt dixi Iſaiæ 1.1.

AD IONAM FILIVM AMATHI] Ex hoc loco probare contendunt Hebræi, Ionam fuiſſe filium viduæ Sareptanæ, quia, inquiunt, fuit filius Amathi, id eſt veritatis, eò quòd mater eo reſuſcitato ad Eliam eum ſuſcitatorem dixerit, *Nunc in iſto cognoui quoniam vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt.* 3. Regum 17.24. Verùm hæc friuola ſunt. Clarum enim eſt ad literam non matrem, ſed patrem Ionæ nominatum fuiſſe Amathi.

Alleg. Ionas eſt Chriſtus, qui eſt filius Amathi, id eſt veritatis: quia ipſe Verbum eſt Patris & Sapientia genita; Deus enim veritas eſt, ait S. Hie-

A ron. Huius Ionæ filius eſt S. Petrus (fuit enim ipſe Bar-Ionæ) cuius proinde veritas & fides numquam deficit, vti pro eo Patrem orauit & impetrauit Chriſtus, Luc. 22.32.

SVRGE, ET VADE IN NINIVEN] *Niniue* Hebr. Primò, idem eſt quod pulchra, ſpecioſa, à rad. נָוָה *naue*, id eſt ſpecies, pulchritudo. Ita S. Hieron. & Pagnin. in Interpret. nom. Heb. Secundò, idem eſt quod habitata, frequens, plena populis & domibus; à rad. נָוָה *naua*, id eſt habitauit. Ita Pagnin. ibidem. Tertiò, præcisè & genuinè Niniue dicta eſt quaſi Nini נָוָה *naue*, id eſt Nini habitatio, Nini regia, Nini ciuitas. Ita Serarius in Iudith cap. 1. quæſt. 6. Vnde & Niniue quandoque vocatur *Ninus*, quandoque *Nina*. Porrò Niniue fuit vrbs potentiſſima, in qua prima Aſſyriorum monarchia ſedem ſuam fixit, tenuitque mille annos & ampliùs. Sita eſt non ad Euphra- VERS. 2. *Niniues etymon & ſignificatio.*

B tem, vti ſcribit Diodor. lib. 2. ſed ad Tigrim fluuium, vti aſſerit Ptolemæus lib. 6. cap. 1. Plinius lib. 6. c. 13. Herod. 2. & alij paſſim. Conditam eſſe ab Aſſur filio Sem, filij Noë cenſet Ioſeph. lib. 1. Antiq. cap. 7. S. Hieron. in locis Hebr. idque probant ex illo Geneſ. 10.11. *Ex illa terra egreſſus eſt Aſſur & ædificauit Niniuen.* Verùm ibidem oſtendi per *Aſſur* intelligi Ninum, qui fuit conditor regni Aſſyriorum. Ninus ergo ædificauit, & ex nomine ſuo nominauit Niniuen. Ita docet Euſeb. in Chron. Beda in Geneſ. qu. 69. Strabo lib. 16. S. Auguſt. 16. Ciuit. 3. Diodor. li. 2. & alij. Quanta & quàm ampla fuerit Niniue oſtendam c. 3. Porrò mittit Deus Ionam in Niniuen, vt oſtendat ſe Deum eſſe non tantùm Iudæorum, ſed & Gentium, earumque curam habere & prouidentiam, etiamſi corruptiſſimæ ſint & peſſimæ. Ionas enim hîc mittitur in Niniuen quaſi in nouam Sodomam. *In condemnationem Iſraelis*, ait S. Hieron. *Ionas ad Gentes mittitur, quòd Niniue agente pœnitentiam illi in malitia perſeuerent.*

Allegor. S. Hieron. *Chriſtus eſt Ionas, hoc eſt columba, ſiue dolens; vel quia Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ deſcendit & manſit in eo; vel quia noſtris doluit ipſe vulneribus, & fleuit ſuper Ieruſalem. Et liuore eius ſanati ſumus. Verè filius veritatis mittitur ad Niniuen pulchram, id eſt mundum, quo nihil pulchrius oculis carneis aſpicimus: vnde & apud Græcos κόσμος, (mundus) ab ornatu nomen accepit; vt, quia Iſrael contempſit, totus Gentium mundus exaudiat. Et hoc propterea, quia aſcenderit malitia eius coram Domino. Cùm enim Deus quaſi quamdam pulcherrimam domum ſeruituro ſibi homini extruxerit, deprauatus eſt homo propria voluntate, &c. & exſtructa turri ſuperbiæ, meretur ad ſe deſcendentem filium Dei; vt per pœnitentiam ruinam conſcendat ad cælum,*

cælum, cui per tumorem ſuperbiæ non potuit. Rurſum Chriſtus miſit S. Petrum & Apoſtolos quaſi ſuos Ionas in mundum: ſicut enim Ionas homo abiectus & ignotus conuertit Niniuen vrbem potentiſſimam & maximam; ita Apoſtoli piſcatores conuerterunt totum orbem.

Prædica in ea] non pœnitentiam, vt vult Arias, ſed excidium, nimirum: *Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur*, putabat enim Ionas hanc prophetiam eſſe abſolutam, non comminatoriam. Vnde videns eam fuiſſe comminatoriam, Deum Niniuitis pœnitentibus parcere, indoluit c. 4. 2.

Qvia ascendit malitia] q.d. Scelera Niniuæ tanta, tamque publica & impudentia ſunt, vt vindictam clament in cælum, vt flagellum mihi extorqueant, vt ſilere, vt diſſimulare vltra non poſſim. Sic dicitur Gen. 19. 20. *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggrauatum eſt nimis.* Ita S. Hier. Theoph. Remig. Vatabl. & alij. Punctim, ſed neruoſe S. Gregor 3. part. Paſtor. cap. 32. *Peccatum cum voce*, inquit, *eſt culpa cum actione: peccatum cum clamore, eſt culpa cum libertate.* Et S. Auguſt. in Enchiridio cap. 80. *Peccata*, ait, *quamuis magna & horrenda, cùm in conſuetudinem venerint, aut parua, aut nulla eſſe creduntur, vſque adeò, vt non ſolùm non occultanda, verùm etiam iam prædicanda ac diffamanda videantur.*

Vers. 3. Vt fvgeret]

Quò fugis Encelade? quaſcumque acceſſeris oras
Sub Ioue ſemper eris.

Credidit & cecinit Ethnicus Poëta 4. Triſt.

Nil adeò validum eſt, adamas licet alliget illud,
Vt maneat rapido firmius igne Iouis.
Nil ita ſublime eſt, ſupraq; pericula tendit,
Non ſit vt inferiùs ſuppoſitumq; Deo.

Tu, ô Iona fidelis, imò Propheta, idipſum ignoraſti? Diuinæ omnipotentis oculos & manus te effugere poſſe credidiſti? non credo. Quid ergo fugis Deum? numquid non crebrò in templo pſallentes Leuitas audiſti? *Quò ibo à ſpiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? ſi aſcendero in cælum, tu illic es: ſi deſcendero in infernum, ades. Si ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua*, Pſalm. 138. 7.

Pulchrè S. Chryſoſt. hom. de Iona, docet Ionam fugientem eſſe typum peccatorum, qui quaſi ebrij non aduertunt quò eant, vbi pedem figant, ſed cupiditatem ſequentes propria præcipitantur inſania.

Cauſa fugæ Ionæ. Cenſet Nazianzen. in Apolog. & S. Hieron. cauſam fugę Ionę fuiſſe pietatem nimiam in gentem ſuam, ne ea periret; prophetico enim ſpiritu Ionam cognouiſſe, tunc Iſraelitas perituros, cùm Gentes credidiſſent; *eò quòd pœnitentia Gentium ruina ſit Iudæorum*, ait S. Hieron. *Idcirco amator patriæ ſuæ non tam ſaluti inuidet Niniuæ, quàm non vult perire populum ſuum.* Et mox: *Dolet ſe ſolum electum, qui mitteretur ad Aſſyrios inimicos Iſrael, & ad ciuitatem hoſtium maximam, vbi idololatria, vbi ignoratio Dei. Et, quod his maius eſt, timebat ne per occaſionem prædicationis ſuæ illis conuerſis ad pœnitentiam, Iſrael penitus relinqueretur.* Hinc Secundò, Lyran. & Clarius cenſent, Ionam extimuiſſe potentiam & magnificentiam vrbis & regis Niniuæ, eiuſque hoſtilitatem contra Iudæos, qualis ipſe erat. Tertiò, veram & genuinam fugæ ſuæ cauſam dat ipſe Ionas cap. 4. 2. *Numquid*, ait, *non hoc eſt verbum meum cùm adhuc eſſem in terra mea? Propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis. Scio enim quia tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia.* Fugit ergo, quia præſumebat Niniuitas ad haſce Dei minas à ſe proclamandas pœnitentiam acturos, & Deum pœnitentibus parciturum, itaque ſe quaſi falſum prophetam irridendum fore. Ecce quibus vmbris vanè vanus conturbatur homo. Quid times ô Iona nomen mendacis, cùm Deus idipſum non timeat? In eum hoc probrum recidet, non in te: ille enim eſt legatos, tu legatus. Mendax non eſt qui minatur pœnam, ſi per minas mutanti vitam parcat. Hæc enim conditio mutat ſtatum rei, ideoque excipitur. Quod enim minatur Deus dicitque: *Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur*, intellige, ſi in ſceleribus ſuis perſiſtat, ſi vitam non mutet. Ideo enim minatur Deus, vt peccatores minis territi vitam corrigant, itaque pœnam comminatam euadant: *Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, reuertimini & viuite*, Ezech. 18. 32. Ionam ſequuntur concionatores, honoris ſui, non diuini, ſtudioſi; qui auram popularem aucupantur; qui ingenij ſui theatrum, facundiæ ſuæ laudem venantur.

In Tharsis] Nota, à Tharſis nepote Iaphet Gen. 10. 4. ortos eſſe Cilices, indeque Tharſus Ciliciæ vrbs nomen accepit. Porrò quia Tharſenſes & Cilices tunc maris erant domini, & nauibus opibuſque potentes: hinc omnia vicina loca, mareque vicinum dictum eſt *Tharſis*. Inde extenſa vocis ſignificatione per ſynecdochen, putà ex parte maris Tharſenſis totũ reliquum mare Mediterraneum, imò quoduis vaſtum mare, præſertim Carthaginenſium (qui nauigatione fuerunt celebres) ac tandem ipſe Oceanus dictus eſt *Tharſis*. Hinc & chryſolithus (gemma) quia coloris eſt marini, dictus eſt *Tharſis*, vti ex S. Hieron. Ioſepho & alijs docui Iſaiæ 2. 16.

Quæres, quid hic ſignificet *Tharſis*? Primò, S. Hieron. Chald. Ribera & alij per *Tharſis* accipiunt mare. *Tharſis quid.* Ionas enim pauidus, fugitiuus & vagus non certum locum, ſed quemlibet obuium fugæ ſuæ deſtinabat, ideoque fugit ad mare; tantùm enim faciem Domini effugere ſatagebat. *Non*, inquit S. Hieron. *Propheta ad certum fugere cupiebat locum, ſed mare ingrediens quocumque pergere feſtinabat: & magis hoc conuenit fugitiuo & timido, non locum fugæ otioſè eligere, ſed primam occaſionem arripere nauigandi.* Et mox: *Poſtquam illum* (Deum) *ſenſit in fluctibus, confitetur & dicit: Hebræus ego ſum, & Dominum cæli timeo, qui fecit mare & aridam. Si autem ipſe fecit mare & aridam, cur aridam relinquens, arbitraris te conditorem maris in mari poſſe vitare?* Nimirum volebat Ionas longiſſimè fugere à facie Domini, hinc fugit ad mare; qui enim ad mare & ad tranſmarinas regiones nauigant, videntur cælum & terram omniaque elementa mutare, & in nouum orbem traijcere. Hic ſenſus erat Iudæorum: vnde remotiſſimas regiones vocabant *mare & inſulas*. Hinc Pſaltes ſignificans remotiſſimas gentes venturas ad Chriſtum dicit, *Reges Tharſis*, (id eſt maris) *& inſulæ munera offerent*. Pſal. 71 10. & Iſaias c. 66. 19. *Mittam ex eis qui ſaluati fuerint, ad gentes, &c. ad*

inſulas

inſulas longè. Addit S. Hieron. *Simulque inſtruitur* (Ionas) *per ſalutem conuerſionemq́; nautarum, etiam tantam multitudinem Niniuæ ſimili poſſe conuerſione ſaluari.* Allegor. de Chriſto *poſſumus dicere, quod dimiſerit domum & patriam ſuam, & aſſumpta carne quodammodo de cæleſtibus fugerit, veneritque in Tharſis, id eſt in mare huius ſæculi, ſecundum illud* Pſalm. 103. *Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus.* Anagogicè idem S. Hieron. *Tharſis,* ait, *interpretatur contemplatio gaudij: veniens ad Ioppen Propheta, quæ & ipſa ſpecioſam ſonat, ire feſtinat ad gaudium, & quietis beatitudine perfruens totum ſe tradere theoriæ: meliùs eſſe arbitrans pulchritudine & varietate ſcientiæ perfrui, quàm per occaſionem ſalutis gentium cæterarum, perire populum de quo Chriſtus in carne generandus ſit.*

Secundò, Theodor. & Theophyl. per *Tharſis* intelligunt Carthaginem. Sic & Vatabl per *Tharſis*, ait, intellige Tunetum, vel Carthaginem, vrbes Africæ. A Tuneto enim facilis eſt nauigatio in Ioppen, & vice verſa à Ioppe Tunetum. Sic & Mariana per *Tharſis* accipit Carthaginem, aut Tunetum, quæ etiam arabicè *Tharſis* vocatur. Rurſus P. Pineda l. 4. de Rebus Salomonis cap. 15. in fine, per *Tharſis* accipit Tarteſſum, & Bæticam, cenſetque Ionam voluiſſe fugere in Hiſpaniam, idque multis coniecturis probare contendit.

Tharſis eſt Tharſus vrbs Ciliciæ. Tertiò, veriùs alij per *Tharſis* accipiunt Tharſum vrbem Ciliciæ, ipſamque Ciliciam. Vnde Tigurina vertit *Tharſum.* Probatur Primò, quia Tharſis Primò, & propriè ſignificat Tharſum & Ciliciam, vti paulò antè dixi. Secundò, quia qui volunt transfretare mare, neceſſariò, ſibi aliquem locum in confuſo, quò transfretantur proponunt, dicuntque ſibi v. g. Volo transfretare in Italiam, vel in Africam, vel in Indiam. Nemo enim in mari habitare vult aut poteſt. Ergo & Ionas iuit ad mare, vt tenderet Tharſum, vel certè in Ciliciam in confuſo, nullam certam vrbem animo deſtinans. Tertiò, id ſignificant verba Scripturæ: *Inuenit nauem euntem in Tharſis.* Nauis enim non ibat ad mare, quia erat in ipſo mari, ſed per mare ibat in Tharſum. Rurſum, *Deſcendit in eam vt iret cum eis* (nautis) *in Tharſis:* nautæ autem in certum locum, putà Tharſum, ire & nauigare deſtinabant, ergo & Ionas qui idem deſtinabat, & eòdem tendebat quò nautæ. Quartò, quia ſi mare voluiſſet ſignificare Propheta, clarè dixiſſet, Fugit יַמָּה. *iamma*, id eſt ad mare: *iam* enim ſignificat propriè mare, non aliud. *Tharſis* autem ambiguum eſt, & propriè Tharſum, impropriè mare ſignificat. Ita cenſent Ioſeph lib. 9. Antiq. ca. 11. Rhericius Auguſtod. apud S. Hier. epiſt. 134. ad Marcell. Tertull. lib. de Fuga cap 10. Abulenſis, Lyran. à Caſtro. Villalpando in Ezech. 27. 12. & alij. Dices. Quomodo ergo v. 8. nautæ rogant Ionam: *Quo vadis?* Reſpond. Id rogant, quia certum & vltimatum terminum profectionis Ionæ ab eo diſcere volunt, vt ſciant quò & quorſum vadat; ſciebant enim cum ire ſecum in Ciliciam, & fortè Tharſum: ſed neſciebant quò vltimatè, & cuius rei gratia tenderet. Tantùm enim quærunt hoc, vt cognoſcant viri ſtatum, quis, qualis ſit, quò tendat, quid agat, quid deſtinet. Id patet ex verbis nautarum: *Quod eſt opus tuum? quæ terra tua, & quò vadis, vel ex quo populo es tu?* q. d. Quò tendis? quid in hoc itinere agere cogitas? quem ſcopum tibi deſtinas? Hoc enim in curribus & nauibus à ſeſe inuicem percunctari ſolent vectores.

A facie Domini] q. d. Vt à loco vbi ei locutus erat Dominus, vbi ei ſuam præſentiam exhibuerat, fugeret in remotiſſimas regiones, non quaſi putaret Ionas ſe ibi Deum latere poſſe; erat enim Propheta; ſciebat ergo Deum eſſe vbique, & omniſcium: ſed quòd ſperaret Deum ſe ita profugum & renitentem, ex remotiſſimis illis regionibus non reuocaturum, nec remiſſurum in Niniuen. Vbi Nota. Facies Dei dicitur eſſe ibi, vbi Deus hominibus ſe & ſuam præſentiam, vel loquendo, vel miracula faciendo, vel opera diuinæ vindictæ aut clementiæ patrando exhibet. Sic dicitur pſalm. 67. 2. *Exurgat Deus, & diſſipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius. Sicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei.* Et pſalm. 95. 9. *Commoueatur à facie eius vniuerſa terra.* Et pſalm. 96. 5. *Montes fluxerunt à facie Domini*, cùm ipſe præſens eos concuſſit. Et pſalm. 113. 7. *A facie Domini mota eſt terra, à facie Dei Iacob*, cùm ipſe dans legem in Sina, montem ingenti terræ motu quaſſauit.

Rurſum, quia Deus in templo pontifici & ſacerdotibus, atque in Iudæa fidelibus, præſertim Prophetis, ſuam præſentiam exhibere ſolebat; hinc facies, id eſt præſentia, Dei dicitur eſſe in Iudæa & in templo. Vnde ait Pſaltes pſal. 41. 3. *Quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* in templo ſcilicet, ante Sanctum ſanctorum, in quo ſuper arcam, & Cherubim & propitiatorium, quaſi in throno reſidet Deus. Sic 1. Regum 1. v. 22. Anna ait Elcanæ de Samuele puero: *Non vadam ad templum donec ablactetur infans, & ducam eum, vt appareat ante conſpectum Domini, & maneat ibi iugiter*, & cap. 2. 18. *Samuel autem miniſtrabat ante faciem Domini*, id eſt, in templo ante Sanctum ſanctorum. Sic in Leuitico cap. 1. 5. cap. 3. 1. ca. 4. 4. cap. 6. 7. cap 8. 28. & crebrò alibi dicitur ſacerdos ſtare, vel ſacrificare *coram Domino*, hebr. *liphne*, Id eſt, *ante faciem Domini*, putà in altari ante Sanctum & Sanctum ſanctorum: fugit ergo Ionas *à facie Domini*, id eſt è Iudæa in Tharſis, quia in Iudæa & templo Deus cenſebatur peculiari modo eſſe præſens per ſingularem ſui cultum, prouidentiam & opem, qua gentem ſuam reſpiciebat & dirigebat, ac per oracula, quæ ferè dabat Prophetis in Iudæa, rarò extra Iudæam. ita Hebræi, Theodor. Lyran. Vatabl. Mariana, & alij. Addit S. Cyrill. *Cenſebant aliqui potentiam & imperium Dei ſolis Iudææ finibus circumſcribi, & in ipſam quaſi compactum, ab alijs regionibus excludi*, &c. *Opinor hunc B. Prophetam tale quippiam ſecum cogitantem, à Iudæa ad vrbes Græciæ diſceſſiſſe.* Verùm quis hoc credat de fideli erudito, imò Propheta?

Moni obediendum eſſe Deo vocanti. Moral. diſce hic, eum qui fugit à facie Dei vocantis & blandientis, incidere in faciem Dei indignantis & vlciſcentis. ita Ionas fugiens Deum vocantem, incidit in cetum deuorantem. *Ionas*, inquit S. Gregor. lib. 6. Moral. c. 12. *in culpa deprehenditur, in profundum mergitur, ceto ſorbente repentè deuoratur, atque illuc geſtante bellua peruenit, quò ire ſponte contempſit. Ecce fugitiuum Dei tempeſtas inuenit, ſors ligat, mare ſuſcipit, bellua includit; &*

quod

qui auctori ſuo obedire renititur, ad locum quò miſſus fuerat, ſuo reus carcere portatur. Comprehendit ergo Dominus ſapientes in aſtutia eorum, quando & hoc in vſum ſuæ voluntatis redigit, per quod voluntas humana ſibi contradicit. Ionas ſibi perſuadens durum eſſe Dei imperium, fugit à Deo, qui ſibi obedientium eſt tuta certaque ſalus, & credidit ſe ventis ſæuientibus, mari inſtar Lunę, à qua regitur, inſtabili; fluctibus in cælum ſæpè ſeſe attollentibus; nautis infidelibus, qui eum in mare proiecerunt; naui, quę quatuor digitis è mari eminet, & à ſubmerſione morteque non ampliùs diſtat, iuxta illud Poëtæ:

I nunc, & ventis animam committe, dolato
Confiſus ligno, digitis à morte remotus
Quatuor:

tot enim limbus nauis mari eminet. Idem facit ſtultus ſtolidusque peccator: relinquens enim creatorem ſpes ſuas figit in creaturis, in quibus nil niſi inquietum, turbulentum, periculoſum inuenit, ac cetos & monſtra, quæ eum deuorent. ita Sanchez.

Ex aduerſo ſapienter monet S. Auguſt. in pſ. 70. *Qui vult, ait, fugere Deum iratum, fugiat ad placatum.* Ex Iona ergo docemur, quemque debere obedire Deo vocanti, eiusque vocationem capeſſere, idque ad quod vocat amplecti & exequi: Dei enim eſt creaturas omnes, præſertim homines, regere & dirigere ad fines ſuos, ijs vijs & medijs, quibus ipſi placuerit. Deus etiam omnium eſt dominus; homines verò eius ſerui ſunt; illi ergo vocanti obedire debent, multò promptiùs & alacriùs quàm famuli principi vocanti obſequuntur: ſi quis enim id renueret, princeps eum ilico domo ſua exturbaret. Quid ni idem facere iure ſuo poſſit, & de facto non rarò faciat Deus? Eſt enim hæc fuga, inobedientia & reſiſtentia. Dei contemptus, iniuria & vilipenſio, quam ipſe vlciſci ſolet, vel in hac vita, vel in futura. Extat emblema Alciati ordine 17. *Quà dij vocant eundum:*

In triuio mons eſt lapidum; ſupereminet ille
Trunca Dei effigies, pectore facta tenus.
Mercurij eſt igitur tumulus: ſuſpende viator
Serta Deo, rectum qui tibi monſtrat iter.
Omnes in triuio ſumus, atque hoc tramite vitæ
Fallimur, oſtendat ni Deus ipſe viam.

Hinc celebris Biantis gnome: *Sequere Deum*, ne te perſequatur Deus. Nam, vt ait Seneca in Hercul. Fur.

Sequitur ſuperbos vltor à tergo Deus.

Et in Thyeſte:

Res Deus noſtras celeri citatas
Turbine verſat.

Et Ouid. lib. 8. Metamorph.

Immenſa eſt finemq́; potentia cæli
Non habet & quidquid ſuperi voluere, peractum eſt.

Idem lib. 10.

Cedunt Iouis omnia regno.

Et lib. 5. Triſt.

Plus valet humanis viribus ira Dei.

Ita Abraham Deum vocantem, ex Vr Chaldęorum ſecutus eſt in Chanaan, neſciens quò iret, ideoque tot benedictiones & temporales & ſpirituales à Deo accepit, Gen. 12. 1. Heb. 11. 8. Ita Moſes Deum vocantem ſecutus, petijt à Pharaone miſſionem populi; ideoque tot ſigna & portenta patrauit, ac tandem Pharaonem cum toto

A to exercitu merſit in mari rubro. Idem fecerunt Ioſue, Gedeon, Samſon, Dauid, Iſaias, Daniel, Oſee, alijque Prophetæ. Ita in lege noua Chriſtus ſecutus eſt Patrem vocantem ad prædicandum, & moriendum pro ſalute hominum. Ita Apoſtoli Chriſtum vocantem ad labores & martyria ſecuti, facti ſunt principes Eccleſiæ militantis & triumphantis.

Legimus in vita S. Athanaſ. quòd, cum S. Alex. Epiſc. Alex. animam ageret, ſucceſſorem declararit S. Athanaſium. Ille hoc ſubodoratus fugit vt Ionas: vocauit eum Alexander aliquoties, at ille tacuit & ſe abſcondit. Tum Alexander: *Fugis, ait, Athanaſi, at non effugies.* Clerus enim & populus vim intulit S. Athanaſio, eumque munus Epiſcopale ſuſcipere coëgit, qui videns tandem hanc Dei eſſe voluntatem, illi obſecutus munus B ſuſcepit, ideoq; contra Arrianos columna, & hyperaſpiſtes totius Eccleſiæ à Deo effectus eſt.

Tota ergo ſapientia, tota fęlicitas, totum bonũ hominis in eo ſitum eſt, vt per preces, conſiderationes, eleemoſynas, ieiunia, &c. exquirat quid Deus à ſe fieri velit, in quo ſtatu, gradu, officio, opere velit ſibi ab eo ſeruiri; ac cognita Dei voluntate, ilico eam exequatur, illudq; vnicũ & euidens ſignum eſt prædeſtinationis diuinæ, ſequi Deum vocãtem; ſicut ex aduerſo ſignum & cauſa reprobationis eſt, nolle Deum, ſed ſuas inclinationes, volũtates & cupidines ſequi. Hoc eſt enim quod ait Chriſtus Ioan. 10. 27. *Oues meæ vocem meam audiunt* (ac conſequenter hœdi & reprobi eamdem non audiunt, id eſt ei non obediunt) *& ego cognoſco eas, & ſequuntur me, & ego vitam æternam do eis,* C *& non peribunt in æternum, & non rapiet eas quiſquã de manu mea.* Quocirca qui ſapit, & cui ſua ſalus curæ eſt, hoc iugiter optet, hoc vnum oret, vt Deus eum dirigat ijs vijs, occupationibus, negotijs & medijs, quibus prædeſtinauit eum ad æternam ſalutem deducere, quibuſque præſciuit eum certò & infallibiliter ad illam peruenturum. Hæ enim viæ à Deo cuilibet præparatæ & pręordinatæ, ſecuræ ſunt & certæ, ac proinde nec peccati habent ſcandalum, nec ſalutis periculum, quod habent cæteræ quas homines ſine duce Deo, ſibi velut ſapientes pręſcribere & inire volunt: vti Ionas hic fugiens Deum, perdidit patriã, tẽplum, Deum, Eccleſiam, & penè vitam; dum pro ſolida terra ęſtuans mare, pro altari ſacro profanũ Tharſis elegit, & accepit. Hoc eſt quod de Iacob, & quolibet ſequente Deum dicitur Sap. 10. 10. D Hæc (ſapientia & prouidentia diuina) *iuſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei, & dedit illi ſcientiam ſanctorum, honeſtauit illum in laboribus, & compleuit labores illius.* Et v. 17. de Hebręis quos per deſertum duxit in terram promiſſam. *Reddidit iuſtis mercedẽ laborum ſuorum, & deduxit illos in via mirabili* (iter præſens per columnam ignis & nubis) *& fuit illis in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem, tranſtulit illos per mare rubrum,* &c.

Descendit] ex montibus Zabulon (erat enim Ionas Zabulonites) in quibus ſita eſt Nazaret, de quibus Guliel. Tyrius l. 21. Belli ſacri c. 26. Inter hos montes vnus eſt Thabor, in quo transfiguratus eſt Chriſtus: vel *deſcendit*, id eſt abijt, profectus eſt, venit.

In Ioppan] Portus eſt celebris totius Iudęæ. Hebr. vocatur *Iapho* (vnde hodie *Iaffa* dicitur) *ad quem,* ait S. Hieron. *Hiram rex Tyri ligna de Libano*

ratibus transferebat, quæ Ieruſalem terreno itinere peruehere rentur. Hic locus eſt, in quo vſque hodie ſaxa monſtrantur in littore, in quibus Andromeda religata Perſei quondam ſit liberata præſidio. Ruſum Adrichom. in Deſcript. terræ ſanctæ: *Ioppe, ait, quæ Iapho dicitur, id eſt pulchritudo aut decor, vrbs antiquiſſima à Iaphet filio Noë ante diluuium condita, ſita ad mare in edito promontorio (ex quo Ieruſalem conſpici poteſt) littore ſaxoſo, alto & arduo, arce ac mænibus munita valdè. Portus autem impetuoſiſſimus eſt, ob id ad excurſus piraticos commodus: in quem vſum tempore Machabæorum ſæpè eſt occupatus. In hac S. Petrus Tabitam à morte ſuſcitauit, Act. 9. 10. ibiq; legatus à Cornelio Centurione accepit, didicitq; per viſum non ſolis Iudæis, ſed & Gentibus euangelizandam eſſe fidem Chriſti. Cinxit eam anno Domini 1250. Ludouicus Francorum rex turribus & muris, in eamq; peregrinantes in terram ſanctam primum appellunt.*

Fabula Andromedæ ſumpta ex Iona.

Arbitratur Sanchez ſanè probabiliter, Poëtas & Hiſtoricos Gentilium ex hiſtoria Ionæ fugientis in Ioppen, ibiq; à ceto ſorpti, ſed à Deo liberati, ſumpſiſſe fabulam Andromedæ. Eam enim in Ioppe alligatam fuiſſe ſaxo, vt à marina bellua voraretur, ſed liberatam à Perſeo belluam occidente, tradit non ſolùm Ouidius 4. Metamorph. ſed & Plinius libr. 5. cap. 13. Solinus cap. 13. Polyhiſt. Mela libr. 1. cap. 11. & alij. Simili modo ex diluuio Noë finxerunt diluuium Deucalionis, ait S. Iuſtin. in Apol. contra Gentes. Sic Herculem non alium fuiſſe quàm Samſonem, cenſet S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 19. Hinc ille fatalis crinis, in quo regni ſors & ſtabilitas ſita erat quem filia Scylla dormienti patri Niſo ſubſtulit, & cum ea regnum ereptum patri ad Minoëm patris & patriæ hoſtem detulit. Origenes lib. 4. contra Celſum, aſſerit Platonem fabulas ſuas de hortis & campis Elyſijs, de formatione hominis, de ſerpente, quas tradit in Sympoſio, ex Geneſi Moſis mutuatum eſſe. Clemens Alex. libr. 2. Stromat. docet, quòd Minos legiſlator Græcorum, quem dicunt nouem annis cum Ioue familiariter eſſe verſatum, non alius ſit quàm Moſes, qui in Sina cum Deo colloquens, ab eo legem accepit. Sic Noë finxerunt eſſe Ianum bicipitem, qui duo vidit ſæcula, & quaſi duos mundos, eumdem transformarunt in Bacchum, eò quòd vitem & vinum inueniſſet. Ex Lucifero è cælis deiecto, formarunt Aten à Ioue cælo depulſam, quæ res humanas turbaret & euerteret.

Et dedit navlvm eivs] nauis, q. d. Dedit pretium nautis pro vſu nauis qua vehebatur, putà ſoluit ſtipendium vecturæ, *quaſi transfretare poſſet à Deo*, inquit Tertull. libr. de Fuga c. 10. vbi perperam ex fuga Ionæ, è qua retraxit eum Deus probat non licere fideli fugere in perſecutione. Aliud enim eſt fugere Deum, quod fecit Ionas; aliud fugere tyrannum & perſecutorem, quod fecerunt Apoſtoli & Martyres.

Vers. 4. Dominvs avtem misit ventvm magnvm in mare, et facta est tempestas] Ecce quomodo comprehendit Deus ſe fugientes in fuga, ſapientes in ſuis conſiliis, peccatores in ſuis conceptibus & peccatis, eoſque ad ſe retrahit & conuerti cogit. Putabat Ionas in mari inuenire quietem, & ecce comprehendit eum tempeſtas à Deo immiſſa adeò valida, vt dicat Script. *Et nauis periclitabatur conteri*, ex alliſione ad fluctus confringi, & vt Septuag. διαλυθῆναι id eſt *diſſolui*; Pagnin. *& nauis putabatur conteri*, conterenda; Tigurina, *ita vt cogitare quiſpiam poſſet nauem eſſe conterendam*; hebr. ad verbum eſt, *& nauis illa cogitabat conteri*, id eſt, qui ea naue vehebantur putabant, ſe ſtatim facturos naufragium. ita Vatabl. Huc ſpectat illud Poëtæ:

Pallaſne exurere claſſem
Argiuûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?

Et clamavervnt viri ad Devm svvm] Vers. 5. q. d. Quiſque inuocauit Deum ſuum. Erant enim in naui de more homines diuerſarum regionum & religionum, putà ex variis gentibus quæ varios habebant deos, quiſque ergo ſuum ſuæq; gentis Deum in tanto periculo inclamauit. Nota hebraiſmum, איש *iſch*, id eſt *vir*, capitur pro *quiſque*, & diſtributionem ſignificat.

Tropol. notat S. Hieron. non tantùm Ionam puniri, ſed & nautas, eò quòd Ionam recepiſſent. Sic & hodie qui apoſtatas à fide vel Ordine recептant, cum iis pariter puniuntur. Diſce hîc quàm noxia ſit peccatorum ſocietas. Sic S. Ambr. ſer. de cathedra S. Petri docet, Apoſtolos iactatos fuiſſe tempeſtate propter Iudã. *Tranquillitas*, ait, *eſt, vbi ſolus Petrus nauigat; tempeſtas, vbi Iudas adiungitur: licet eſſet Petrus firmus ſuis meritis, perturbatur tamen criminibus proditoris. Vnius igitur delicto cunctorum merita quaſſabantur.* Atque hinc tam crebra ſunt naufragia, ob peccata vectorum, præſertim quæ in naui committuntur.

Et miservnt vasa, putà merces & onera quæ erant in vaſis, in mare] ad nauem alleuiandam. Hebr. *vt alleuiaretur ab eis.* Hoc eſt quod ait Poëta: *Decidere iactu cœpit cum ventis.* Verè Chryſoſt. hom. 1. de Pœnit. *Nautæ*, ait, *iactum fecerunt, nauis verò nequaquam alleuiabatur.* Quare? *quia nihil tam oneroſum & graue, quàm peccatum & inobedientia.*

Et Jonas descendit ad interiora navis, quaſi ad locum ſecretiorem & tutiorem: et dormiebat sopore gravi] partim ex fatigatione itineris, quod fecerat veniendo ex Zabulon in Ioppen, partim & magis ex animi deiectione & mœrore. Senſit enim Ionas remorſus conſcientiæ de fuga ſua, quaſi Deus illum perſequeretur, puniret & comprehenderet: vnde vt hos remorſus euaderet & ſopiret, dedit ſe ſopori. Mala enim conſcientia parit mœrorem, mœror ſomnum: ſomnus enim mœrorem ſepelit, eùm eius cogitationem & ſenſum adimit. Hinc Apoſtoli Chriſto eunte ad paſſionem, præ triſtitia ſopore correpti ſunt, Matth. 26. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. & Hugo. Audi S. Hieron. *Conſcius erat fugæ & peccati qui Domini præcepta neglexerat, & tempeſtatem ignorantibus contra ſe ſæuire cernebat, ideo deſcendit ad interiora nauis, & triſtis abſconditur, ne quaſi Dei vindices fluctus aduerſum ſe videret intumeſcere.* Tropol. idem. *Sopor*, ait, *Ionæ grauiſſimus, hominem ſignificat erroris ſopore torpentem, cui non ſufficerat fugere à facie Dei, niſi quadam vecordia mens illius obruta ignoraret iracundiam Dei, & quaſi ſecurus dormiret, & profundiſſimũ ſomnum roncha nare ſonaret.* Peccator ergo veternum dormit, imò lethargum: hunc enim illi peccatum inducit. Vnde Chriſtus illi inclamet oportet, *Lazare veni foras.*

Allegor. ſomnus Ionæ repræſentat ſomnum Chriſti in naui orta tempeſtate, à quo excitatus

ventis imperauit & mari, Matth. 8. Vbi S. Hieron. *Huius ſigni typum*, inquit, *in Iona legimus, quando cæteris periclitantibus ipſe ſecurus eſt, & dormit, & ſuſcitatur, & imperio ac ſacramento paſſionis ſuæ liberat ſuſcitantes.* Licet enim Ionas, qua homo fugiens Deum, typus eſſet peccatoris; tamen idem qua Prôpheta, tam actis quàm verbis typum gerebat Chriſti.

7. Et dixit vir ad collegam ſuum: Venite, & mittamus ſortes, & ſciamus quare hoc malum ſit nobis. Et miſerunt ſortes: & cecidit ſors ſuper Ionam.

8. Et dixerunt ad eum: Indica nobis cuius cauſa malum iſtud ſit nobis: quod eſt opus tuum? quæ terra tua, & quo vadis? vel ex quo populo es tu?

9. Et dixit ad eos: Hebræus ego ſum, & Dominum Deum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

10. Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ad eum: Quid hoc feciſti? (cognouerunt enim viri quòd à facie Domini fugeret, quia indicauerat eis.)

11. Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi & ceſſabit mare à nobis? quia mare ibat, & intumeſcebat.

12. Et dixit ad eos: Tollite me, & mittite in mare, & ceſſabit mare à vobis: ſcio enim ego quoniam propter me tempeſtas hæc grandis venit ſuper vos.

13. Et remigabant viri vt reuerterentur ad aridam, & non valebant: quia mare ibat, & intumeſcebat ſuper eos.

14. Et clamauerunt ad Dominum, & dixerunt. Quæſumus Domine, ne pereamus in anima viri iſtius, & ne des ſuper nos ſanguinem innocentem: quia tu Domine, ſicut voluiſti, feciſti.

15. Et tulerunt Ionam, & miſerunt in mare: & ſtetit mare à feruore ſuo.

16. Et timuerunt viri timore magno Dominum, & immolauerunt hoſtias Domino, & vouerunt vota.

VERS. 7. MITTAMVS SORTES] Notat S. Hieron. Theodor. Remig. & Lyran. nautas miſiſſe ſortes, quia videbant maris periti tantam tamq; repentinam in malacia mariq; quieto tempeſtatem non eſſe naturalem, ſed ſubitò à Deo immiſſam ſine prætiis ſignis, præter curſum & ordinem ventorum, ſiderum, temporis, aliarumq; cauſarum ſecundarum & naturalium; alioqui enim ad ſortes non veniſſent, ſi cauſas naturales eſſe cognouiſſent.

Vnde moraliter ex Iona hic diſcant nautæ & vectores, procellas ſępè à Deo immitti ob ſcelera quæ in naui fiunt, aut antea facta ſunt. Ita Bias, nauigans cum ſceleratis, dum periclitarentur in ſumma maris tempeſtate, aliis deos implorantibus, ait: *Silete, ne vos hic nauigare ſentiant dij*, vt refert Laërt. l. 1. cap 6. Idem cum peſſimis nauigans incidit in piratas. Dicentibus illis, *Peribimus, ſi agnoſcamur. At ego*, inquit, *niſi agnoſcamur, peribo.* Quocirca Plato aſſerebat, *fugiendum eſſe mare, perinde ac improbitatis magiſtrum.*

A Notat Secundò, S. Thom. 2. 2. q. 95. a. 8 triplicem eſſe ſortem. Prima eſt diuiſoria. Hæc licità eſt, & adhibenda quotieſcumque non apparet ratio, cur alter alteri in re aliqua vel vtili, vel difficili debeat præferri. Sic fratres hereditates diuidunt ſorte, ſic milites inuadunt opidum iacta ſorte, quæ gens vel acies primò inuadere debeat. Sic princeps in rebellione cùm multi ſunt rei capitis, dat ſortem, vt in quos ſors ceciderit plectâtur in exemplum reip. cæteris parcat. Huc ſpectat contractus ſortium, qualis eſt in luſu aleæ. Sic S. Auguſt. epiſt. 180. ſcribit ſorte eligendum ſacerdotem, qui tempore peſtis vel perſecutionis in vrbe maneat, & fidelibus res ſacras & Sacramenta conferat, ſcilicet ſi cætera ſint paria, vel aliter res hæc non poſſit commodè decidi. vnde in beneficiis Eccleſiaſticis illicita eſt ſors; hæc enim B non ſorte, ſed maximè idoneis ſunt danda. Similis eſt ratio officiorum ſæcularium; vnde & Ariſtot. lib. 1. Ethicor. carpit Athenienſes, eò quòd magiſtratus ſorte crearent. *Sors triplex.*

Secunda eſt conſultoria, quâ per ſortem inquiritur diuinum conſilium, vt ſciatur quid in negotio obſcuro ſit agendum, nam ſi euentus à caſu expectetur, ſors hæc diuiſoria erit potiùs, quàm conſultoria, vti patet in exemplis iam datis, nemo enim caſum conſulit. Conſultoria illicita eſt: pertinet enim ad tentationem Dei, niſi Deus inſpiret, (aut aliis mediis humanis deficientibus neceſſitas cogat ſuadeatque inuocato ſuppliciter Deo) illa vtendum, ſeq; illam directurum, & per illam voluntatem ſuam declaraturum; C vti factum eſt cùm Saul in regem ſorte electus eſt, 1. Reg. 10. 20. & Matthias in Apoſtolum, Act. 1. 26. Plura vide apud P. Leſſium lib. 2. c. 43. de ſuperſtitione, dub. 9. & Delrio de Magia tractat. de diuinat. ex ſortibus.

Tertia ſors eſt diuinatoria, quâ inquiritur cognitio veritatis futuræ, vel pręſentis, ſed arcanæ & occultæ, qualis fuit hæc, qua quærebatur cauſa, & reus huius procellæ & tempeſtatis. Hæc pariter illicita eſt, ni Deus inſpiret ea vtendû, & per eam rem futuram vel arcanam indicare velit; vti indicauit furtum Achan per ſortem, Ioſue 7. 14. Vnde ſortes hæ, ſiue ſortilegia, æquè ac aliæ diuinationes & incantationes damnantur c. 1. de *ſortilegiis*, & 25. quæſt 5. c. *Sortes.* Cùm enim hic occulta veritas non quæratur, nec accipiatur à D Deo, ſequitur eâ quæri & accipi à dæmone. Vbi dupliciter peccatur: Primò, quòd ineatur commercium cum dæmone, iſque quaſi doctor conſulatur, qui mendax eſt & pater mendacij. Secundò, quòd in futuris tribuatur dæmoni prænotio futurorum, quæ ſoli Deo eſt propria: vnde dæmon tunc tacito quodam pacto & conſenſu inuocatur, tum vt ſortes regat, & per eas quid futurum ſit præſignificet; tum vt effectum præſignatum reipſa compleri procuret. Sic apud Suetonium & alios legimus, ſortes Domitiano Cæſari interitum denunciaſſe; Alexandro Seuero autem nil tale ſperanti imperium: ſorte enim illi hi verſus Virgilij 6. Æneid. exierunt:

Tu regere imperio populos Romane memento.

Talis fuit Pythagorica ſors antiquiſſima, per quâ victoria, vita, mors, fauſti infauſtiq; euentus diuinabantur per numerum nominum. Ille enim cuius nomen habebat literas plures maioriſque numeri indices, prædicebatur fore victor; victus verò

verò ille: cuius nomen pauciores literas & minores numeri indices continebat. Sic Patroclum ab Hectore vincendum; & Hectorem ab Achille ſuperandum, numeris nominibus eorum incluſis diuinatum eſt, vti canit Terentius, immò quod mirum eſt, id ipſum habetur apud V. Bedam tract. de Diuinat. mortis & vitæ, qui habetur in fine 2. tom. operum illius, vbi hac de re multa & mira, non credenda, nec practicanda, vtpote vana & ſuperſtitioſa, recenſentur. Quare ſolerter aduertendum eſt, hunc tractatum non eſſe V. Bedæ, ſed Petoſyris (Gentilis aſtromantis vt videtur) qui eum conſcripſit & miſit ad Necepſum regem Ægypti, vt habet eius inſcriptio. forte hic tractatus inuentus fuit in ſcrinio Bedæ, vnde illi ab operum eius compilatore adſcriptus & aſſutus eſt. B

Nota Tertiò, licet ſors hæc nautarum fuerit ſuperſtitioſa, vti iam dixi, Deus tamen illam, licet malam diſpoſuit & ordinauit in bonum; ita enim eam temperauit & direxit, vt Ionas reus deprehenderetur, & culpam agnoſceret, ac ad Deum rediret. Ideò enim excitauit tempeſtatē, vt iacta à nautis ſorte Ionas quaſi eius cauſa & reus caperetur. Simili modo direxit ſortes, vel potiùs omen ſuperſtitioſū, quod captabant Philiſthæi 1. Reg. 6. 9. dicentes. Si vaccæ arcam Domini vehentes aſcendant contra Bethſames, Deus Hebræorum hanc morborum plagam nobis inflixit; ſin autem minimè, ſciemus quia caſu accidit. Fecit enim Deus vt vaccæ tenderent verſus Bethſames, quo facto crediderunt Philiſthæi non caſu, ſed à Deo ſibi plagam immiſſam. Simili modo c. 28. 15. cùm Saul conſuleret Pythoniſſam, fecit Deus vt in C eius præſtigiis compareret Samuel, & Sauli interitum inſtantem prædiceret. Cauſā dat S. Chryſ. hom. 3. in epiſt. ad Titum, quòd Deus ſortilegos & ſacrilegos voluerit ſuis ſortibus & ominibus reuincere, eaque in ipſorum caput retorquere, imò ipſorum accuſatores conſtituere. *Deus*, inquit, *eos* (Philiſthæos) *ſuo ore corripuit atque redarguit. Hoc ipſum & in Pythoniſſa muliere dicendum eſt, quia enim fidem adhibebat, ideirca per hanc Saul audiuit ſecit quòd ſe comprehenſura eſſent mala.* Et S. Hier. *Fugitiuus* (Ionas) *ſorte deprehenditur non viribus ſortium & maximè ſortibus Ethnicorum, ſed voluntate eius qui ſortes regebat incertas.*

Porrò ſortibus & ſortilegiis etiamnum crebrò vtuntur nautæ infideles & Ethnici. Teſtimonio ſit S. Franc. Xauerius, qui deſcribens iter ſuum D Iaponicum epiſt. prima quam ex Iapone dedit ad Socios Goam. ann. Domini 1548 3. Nonas Nouembr. quæ habetur l. 3 epiſt. eius ordine quinta: *Moleſtiſſimè ferebamus*, inquit, *quòd nauicularius & nautæ ſortibus dæmonem identidem conſulerent, verùm ex vſu eſſet in Iaponiam pergere; nec ne; & ſimul exquirerent, an ſecunda nauigatione eo ſum tenere poſſemus. & ſortes modò lætæ, modò triſtes edebantur.* Ac poſt multa de iiſdem, cùm narraſſet nauarchi filiam in mari iactatione nauis excuſſam ac ſubmerſam, ſubdit: *Inde Barbari ad idolum ſacrificiis placandum verſi, diem noctemq; totam mactandis auibus apponendiſq; idolo epulis conſumpſerunt.* Diſce hic ſortibus iungi ſolere ſacrificia ad conciliandum idolum, id eſt, dæmonem qui conſulitur & rogatur vt per ſortes reſpondeat. Pergit Xauerius: *Tum nauarcho cur filia ſua interiiſſet ſortibus percontanti, ſors editur: ſi Emmanuel noſter in ſenti-*

A *na periſſet, eius filiam nequaquam fuiſſe perituram. Vides perfectò quanto in periculo verſaremur, quorum vita ex diaboli ſortibus penderet, eiuſq; ſatellitum voluntate.* Remediis deinde hiſce vſum ſe ſcribit *Sæpiùs à Deo precatus ſum, &c. vt communi hoſti illarum ſuperſtitionum auctori grauiores conſtitueret cruciatus quoties nauarchum ad ſortes ducendas atque ad ſe pro Deo colendum impelleret.* Et paulò pòſt: *Certiſſimum præſidium eſt, vt contra hoſtem magno præſentiq; ſis animo, tibi penitus diffidens & fretus Deo, vt videlicet in illo ſpes omnes ac vires tuas locatas habeas, ac nullo modo committas, vt tali ac tanto defenſore ac patrono timere, aut de victoria dubitare videaris. Sæpius enim mihi minitans denunciabat veniſſe tempus vlciſcendi doloris ſui. Verùm cùm nihil ille nocere cuiquam poſſit, niſi quoad Deus ipſe permittat, magis eo tempore Dei diffidentia timenda eſt, quàm impetus inimici.* Additque Deum permittere diabolo, vt tentet timidos & diffidentes, non autem animoſos & fidentes Deo, quibus omnem vim ſortium & dæmonis infringit, eaſque ita dirigit vt ſuæ gloriæ & ſuorum commodis ſeruiant.

Et cecidit sors svper Ionam] Syrus, *& oſtendit ſors Ionæ*, v. g. chartula nomine Ionæ inſcripta primò educta eſt ex vrna Sic alleg. milites ſorte diuiſerunt veſtem Chriſti, ait S. Auguſtin. lib. 4. de Symbol. ad catechum. c. 6.

Indica nobis, cvivs cavsa malvm istvd sit nobis? cur vento & procellis hiſce iactemur, & tantùm non obruamur? Qvod est opvs tvvm? Qvæ terra tva?] q. d. Indica nobis quid operis agas, de qua terra, de quo populo proficiſcaris, quò abire feſtines? *Notanda breuitas*, inquit, S. Hier. *quam admirari in Virgilio ſolebamus:*

Iuuenes quæ cauſa ſubegit

Ignotas tentare vias? quò tenditis, inquit,

Quod genus? vnde domo? pacémne huc fertis, an arma?

Interrogatur perſona, regio, iter, ciuitas, vt ex his cognoſcatur & cauſa diſcriminis, putà periculi. Dicunt ergo: *Quod eſt opus tuum?* exercéſne vſuras, rapinas, magiam, aut ſimilem artem illicitam, qua tibi numen infeſtum reddideris? eſne ſacrilegus, atheus, magus, prædo, fœnerator, &c. *Quæ terra tua? vnde venis?* q. d. Veniſne ex ſcelerata aliqua regione, cui dij marini ventique aut cælum ipſum, aut ſidera pertinaciter infeſta ſint, atque ita in diuino erga regionem tuam odio laboras? An populi tui fato vexaris, cui cælum aduerſam nauigationem & difficillimas tempeſtates ſemper parit? An verò tu patriam tuam diis charam improbè deſeruiſti, vel nefariè violaſti, aut prodidiſti, cuius ſceleris pœnas à te ſuperi exigunt? *Ex quo populo tu es*, vt eius populi crimine, aut fortuna, aut odio tu primùm & nos deinde tui cauſa affligamur? Omnis enim hæc nautarū inquiſitio eò ſpectat, vt Ionam ingenti aliquo ſcelere aut priuato aut publico obligatū eſſe ſuſpicētur; ſiue illud ſit Ionæ, ſiue patriæ & populi, quod ea tempeſtas vlciſcatur. ita Arias.

Et dixit ad eos: Hebrævs ego svm] q. d. Vers. 3.
Genere & gente Iudæus ſum, non Gentilis. Hebræi nomen, inquit Arias, impoſitum eſt, familiæ ſuæ à Semo Noë filio, cùm ipſa traiecto Euphrate flumio nouas ſedes ſibi quæſiuit. vnde de eo dicitur Gen. 10. 21. *De Sem quoque nati ſunt patre omnium filiorum Heber.* Secundò, alij ab Heber patre Phaleg. cuius tempore facta eſt diuiſio linguarum, cùm in eius familia remanſit vſus linguæ Hebrææ, Hebræos dictos eſſe cenſent. Verū non

omnes poſteri Heber & multò minùs Sem, dicti ſunt Hebræi, ſed tantùm ij qui per Abraham deſcendunt. Tertiò, ergo melius alij cenſent, Abrahamum dictum eſſe Hebræum, id eſt tranſitorem; eò quòd è Chaldæa tranſito Euphrate in Chananæam commigrarit: vnde primò omnium illi hoc nomen tributum eſt Geneſ. 14. v. 13. Ab Abraham ergo poſteri vocati ſunt Hebræi æquè ac Abrahæi. Fuit hoc nomen olim glorioſum: vnde Apoſtolus 2 Corinth. 11. 22. *Hebræi ſunt, & ego: Iſraelitæ ſunt, & ego: ſemen Abrahæ ſunt, & ego.* Chriſtus enim fuit Hebræus. B. Virgo & Apoſtoli, primique Chriſtiani fuerunt Hebræi.

Tropol. Arias, Ionas confeſſus eſt ſeeſſe Hebræum, id eſt prætereuntem, id eſt tranſgreſſorem legis & voluntatis diuinæ. Rurſum Hebræum, id eſt peregrinum & viatorem, qui continuò tendit ad mortem, & per mortem ad immortalitatem. Chald. & Septuag pro ר legentes ד, putà pro עִבְרִי *ibri*, id eſt Hebr. legentes עַבְדִי *abdi*, vertunt, *ſeruus Domini ego ſum.*

Et Dominvm Devm cæli Pro *Deum* hebr. eſt tetragrammaton *Iehoua* q. d. Ego non idola, ſed ipſum verum Deum Hebræorum Hebræus timeo] id eſt colo. Nota in Script. cultus Dei vocatur *timor*; & *timere Deum*, eſt eum colere: tum quia *primus in orbe Deos fecit timor*; tum quia ſumma Dei maieſtas maximè à nobis timorem & reuerentiam exigit. *Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi timor meus?* Malach. 1. 6. Timor enim non ſeruilis, ſed filialis includit amorem & reuerentiam Dei, quaſi ſummi domini & patris noſtri.

Vers. 10. Qvi fecit mare et aridam] qui eſt Deus verus & ſolus, vtpote vniuerſi creator, & dominus cæli, maris & terræ; qui proinde hanc tempeſtatem & procellam à cælo, aëri, mari & terræ induxit: potenſque eſt nos mari mergere, æquè ac terra dehiſcente nos abſorbere; eam autem induxit ob meam inobedientiam & fugã. Hanc enim eis indicaſſe Ionam, patet ex eo quod ſequitur: *Cognouerunt enim viri quòd à facie Domini fugeret, quia indicauerat eis.* Illa enim verba huc ſpectant. Vnde & ſequitur:

Et timvervnt viri timore magno] Tum quòd Dei potentiam & vindictam à Iona expoſitam pertimeſcerent, præſertim quòd quiſque ſibi conſcius eſſet ſe eam ſæpiùs offendiſſe & iritaſſe; tum quòd non tam metuerent, quàm oculis cernerent, quòd Deus hic tam potens & offenſus, Ionam fugientem inſequerentur, eumq; in naui ſua comprehenderet: verebantur ergo ne & ipſi quaſi receptatores Ionæ, cum eo pariter à Deo comprehenderentur, punirentur & mergerentur. Sic enim dum prætor furem & latronem inſequitur, domumque quam fur ingreſſus eſt inuadit, hoſpes & omnes qui in domo ſunt metu percelluntur, ne ſimul cum fure à prætore quaſi ſocij & complices capiantur & plectantur. Multò enim magis idipſum timendum eſt apud Deum, qui ſubinde etiam in populo innoxio peccata aliquorum occulta punit & vlciſcitur; vti furtum occultum Achan puniuit in toto populo Hebræorum inſcio & innoxio, permittens eum cædi à Chananæis, quia *anathema in medio tui eſt Iſrael* (ſic & in te ò nauis & nautæ, putà Ionas) Ioſue c. 7, v. 13. Ita S. Hieron. *Hiſtoria*, inquit, *ordo præpoſterus eſt. Quia enim poterat dici, Nulla cauſa timoris fuit ex eo quod eis confeſſus eſt dicens, Hebræus ego ſum; & Dominum Deum cæli timeo, qui fecit mare & aridam; ſtatim ſubnectitur, quòd idcirco timuerunt, quia eis indicauerat ſe Domini fugere conſpectum, & eius non feciſſe præcepta. Deniq; cauſantur, & dicunt: Quid hoc feciſti? id eſt, ſi times Deum, cur fugis: ſi tantæ potentiæ prædicas quem colis, quomodo te putas poſſe euadere?* Et rurſum: *Timent autem timore magno, quod intelligunt ſanctum & ſanctæ gentis virum: de Ioppe quippe ſoluentes funem, Hebrææ gentis nouerant priuilegium, & tamen fugitiuum celare non poſſunt. Magnum eſt qui fugit, ſed maior ille qui quærit: non audent tradere, celare non poſſunt.*

Et dixervnt ad evm qvid faciemvs tibi?] *Rogant*, inquit S. Hieron *vt ipſe remedio ſit, qui auctor peccati fuerat: ſi culpa eſt quod te ſuſcepimus, quid facere poſſumus ne Dominus iraſcatur? quid faciemus tibi? hoc eſt, interficiemus te? ſed vltorem Domini ſeruabimus? ſed Deum fugis, noſtrum eſt præbere manus quid fieri iubeas; tuum eſt imperare, quo facto quieſcat mare quod nunc iram ſuo tumore teſtatur.*

Et cessabit mare] id eſt vt ceſſet. Eſt hebraiſmus. Vers. 11.

Qvia mare ibat et intvmescebat] *vt oſtenderet vltionem creatoris ſe differre non poſſe*, ait S. Hieron & S. Chryſoſt. hom. de Iona: Sicut, inquit, ſeruus fidelis videns mancipium fugere inſequitur, nec quieſcit donec illud apprehendat, reducat, & præſentet domino; ſic & mare fugientem Ionam perſequitur, nec ceſſat donec eum capiat, & Deo dedat.

Et dixit ad eos, Tollite me, et mittite in mare]Nota hîc Primò, Ionæ charitatem magnanimam, quâ, ne alij pereant; item pœnitentiam, quâ vt Deo offenſo ſatisfaciat, ipſe ſolus perire cupit. Ita S. Hier. Secundò, Ionam hæc dixiſſe ex inſtinctu Dei, quo ſciebat Deum velle vt quaſi piaculum & luſtramentum mitteretur in mare: ideo enim à Deo tempeſtatem hanc eſſe excitatam. Hoc eſt enim quod ait: *Scio enim ego quoniam propter me tempeſtas hæc*, &c. Alioqui enim niſi Deus eum vt fugitiuum ita ſibi dedi popoſciſſet, nec nautæ potuiſſent eum mergere, nec ipſe nautis poteſtatem ſe mergendi & occidendi dare. Porrò volebat Deus Ionam in mari mergi, quia fugiens Deũ ad mare confugerat, mare tibi ò Iona fuit in votis, mare pariter ſit tibi tortor: in quo enim quis peccat, in eo & punitur. Alleg. tamẽ cauſa potior fuit, ſcilicet vt repræſẽtaret Chriſti paſſionẽ & reſurrectionem de qua mox plura. Vers. 12.

Audi S. Chryſoſt. hom 5 ad pop. *Ionas fugiebat terram, & Dei iram non effugiebat. Fugiebat terram, & in mare tempeſtatem induxit; nec tantùm nullum ex fuga bonum nactus eſt, ſed etiam eos qui ſe ſuſceperant in extremum periculum adduxit: vt diſcas quòd, ſicut in peccatis viuenti neque nauigium prodeſt, ſic peccato exutum neque mare perdit, neque beſtia conſumunt: verùm & animal, & elementum incolume depoſitum Deo reddiderunt, & per omnia diſcebat Propheta eſſe manſuetus & humanus, & neq; ſtultis nautis, neque feris vndis, neque beſtijs crudelior eſſe. Redijt ergo, prædicauit, minatus eſt, perſuaſit, ſaluauit. Propterea ipſum non ſtatim de nauigio ad vrbem perduxit, ſed nautæ mari tradiderunt, mare ceto, cetus Deo Deus Niniuitis, & per longum circuitum profugum reduxit.* Vide ſequentia: vbi pulchrè docet peccatori non fugiendum eſſe à Deo, quia effugere eſt

impoſ-

impoſſibile, ſed mutandos eſſe mores prauos, hi enim vulneri cauſam dederunt.

S. Naz. Ionā imitatur. Hoc Ionæ exemplum imitatus eſt S. Gregor. Nazianz. cùm enim in Concil. Conſtantinopol. orta eſſet diſſenſio inter Epiſcopos Ægyptios & Orientales, illis electionem Gregorij in Patriarcham Conſtant. impugnantibus, his defendentibus; ipſe Synodum ingreſſus, cohortatus eſt omnes ad pacem, eiuſq; cauſa quaſi alterum Ionam deuouere ſe mari, & patriarchatui renunciare liberaliter obtulit, quod & ingenuè præſtitit. Audi eum io carm. de vita ſua:

Ego verò Ionæ facinus excelſum æmulor;
Me pro ſalute do lubens noſtræ ratis,
Licet excitati turbinis cauſa haud ſiem:
Nos forte captos mergite inſano mari,
Nos hoſpitalis cetus excipiet: ſit hoc
Concordiæ vobis initium; latitudinis
Locus hic vocetur ſplendidior hic ſurget mihi.

Alludit ad ſimilem ceſſionem puteorum, quam Geraritis fecit Iſaac Geneſ. 26. v. 22. qui proinde tertium puteum pacificum vocauit *latitudo.*

Alleg. S. Hieron. *Apoſtoli*, ait, *deſerentes in paſſione Chriſtum quodammodo in fluctus præcipitabant. Iſte Ionas dicit, Scio quia propter me tempeſtas grandis eſt ſuper vos, quia me vident venti voluiſſe ire in Tharſis, id eſt ad contemplationem lætitiæ nauigare, vt vos perducam ad gaudium, vt vbi ego ſum & Pater, ibi & vos ſitis. Idcirco ſæuiunt, idcirco mundus fremit, me cupit deuorare mors, vt vos pariter occidat, & non intelligit quia velut in hamo eſcam capit, vt mea morte moriatur. Tollite me & mittite in mare, tempeſtas quia propter me ſæuit contra vos, me moriente ſedabitur.*

Vers. 13. ET REMIGABANT VIRI VT REVERTERENTVR AD ARIDAM] Nota hic pietatem nautarum; nam, ne Ionam, licet id indicantem & ſe offerentem, mergant, petunt littus in quod eum exponant, itaque & ipſi, & ſibi conſulant. Propterea, ait S. Hieron. *nitebantur reuerti ad terram & effugere diſcrimen, ne ſanguinem funderent, magis volentes perire quàm perdere.* Verùm cùm vident ſe fluctus obluctantes non poſſe vincere, ſed ab iis vinci, agique rem de omnium vita, ſatius ducunt vnum Ionam perire, quàm omnes. Mittunt ergo eum in mare, ſed antequam id faciant, veniam à Deo precantur. Dicunt ergo:

Vers. 14. QVÆSVMVS DOMINE, NE PEREAMVS IN ANIMA VIRI ISTIVS. *in*, id eſt, vt Sept. propter animam, id eſt vitam, Ionæ, quem mergimus & perdimus: ſed inuiti, coacti, & ab ipſo quem perdimus iuſſi. Vnde explicando ſubdunt, ET NE DES SVPER NOS SANGVINEM INNOCENTEM] q. d. Ne imputes nobis quòd iſtum innocentem coniecerimus in mare: licet enim nobis ſit innocens, noſtrûmque neminem læſerit, tibi tamen eſt nocens: tu enim per ſortes eum ſontem declaraſti.

Vers. 15. ET TVLERVNT IONAM, ET MISERVNT IN MARE] *Non dixit*, inquit, S. Hier. *Arripuerunt, non*

A *ait Immiſerunt; ſed Tulerunt, quaſi cum obſequio & honore portantes miſerunt in mare non repugnantem, ſed præbentem manus ipſorum voluntati.* Addit Arias ex Eleazaro quid memorabile: *In Eleazari*, inquit, *antiquiſſimi diuinorum librorum interpretis tractatu, qui circa ætatem Chriſti ſcripſiſſe dicitur, quintum hoc periculum à viris illis factum traditur, quo diuinum de ea re conſilium diligentiùs exquirerent. Nam* Nota. *poſt priuatas deorum inuocationes, poſt iacturam factam, poſt eductas ſortes, poſt orationem & deprecationem communiter ſuſceptam; illud poſtremum ſæpiùs tentarunt, vt ſublatum Ionam in mare vſque ad collum demitterent, rurſuſq; ad ſeſe in nauim reciperent, eueniſſe verò ait, vt quoties dimiſſus eſſet, mare conquieſceret; cùm autem receptus, rurſum fremere & intumeſcere ſentiretur, quo ſigno diuinæ voluntatis certiores facti, Ionam tantùm in mare coniectum penitus di-*
B *miſere.* Nautarum ſolicitudo in liberando Iona facit idipſum probabile & credibile.

ET STETIT MARE A FERVORE SVO] ceſſauit à ſuo æſtu, tumore & fluctibus, *quia inuenerat quem quærebat*, inquit S. Hieron. *velut ſi quis perſequatur fugitiuum, & concito pergat gradu, poſtquam fuerit conſecutus, deſiſtit currere, & ſtat ac tenet quem apprehenderit: ita & mare quod abſente Iona iraſcebatur, in viſceribus ſuis deſideratum tenens gaudet & conſonet, & ex gaudio tranquillitas redit.* Sic alleg. inquit, Chriſto in mare paſſionis proiecto, ſtetit feruor idololatriæ, omniſque erroris, rediit tranquillitas fidei, orbis pax, ſecura omnia, & Gentium conuerſio ad Deum: ſicut ergo Ionæ ſubmerſio, nauis eſt reuelatio; ita Chriſti interitus,
C mundi eſt ſalus.

Nota. Licet eſſet ventus, *ſed tamen à vento, qui ſuit, vnde furit*: ita hic poſt ventum furebat mare, donec inijceretur Ionas; quo iniecto, ilicò quieuit, vt indicaret tempeſtatem hanc diuinitus excitatam pariter & ſedatam, propter vnicum Ionam.

ET TIMVERVNT VIRI TIMORE MAGNO DOMINVM] q. d. Hoc maris æſtuantis & ilico ſedati miraculo nautæ Deum illius auctorem cognouerunt, ſcilicet Deum Ionæ & Hebræorum eſſe verum Deum, ad cuiuſque fidem, timorem & cultum conuerſi ſunt. ita Hugo, Lyran. & Arias. Vers. 16.

ET IMMOLAVERVNT HOSTIAS, non tantùm ſpirituales precum & gratiarum actionis, vti cenſet S. Hieron. ſed etiam corporales: mox enim
D poſt Ionam in mare miſſum, appulerunt ad littus, ibiq; hoſtias Deo Hebræorum immolarunt. Inſuper VOVERVNT VOTA] offerenda in templo Hebræorum Hieroſolymæ, iuxta legem & ritus quos à Scribis ibidem erant perquiſituri: nec enim à Iona iam miſſo in mare eos diſcere poterant. ita Theophyl. & Hugo. Quare non dubium omnes hoſce nautas hoc miraculum, Deumque eius auctorem deinceps vbiuis locorum prædicaſſe & celebraſſe. Hinc aliquis ſuſpicari poſſet nautas hos Deum Hebræorum colentes ſuſcepiſſe iudaiſmum, & factos eſſe proſelytos.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Onas miſſus in mare ſorbetur à ceto, ibi pulchro carmine Deum inuocat & laudat, cuius proinde iuſſu tertio die euomitur in aridam.

Verſ. 1. ET præparauit Dominus piſcem grandem vt deglutiret Ionam: & erat Ionas in
ventre piſcis tribus diebus, & tribus noctibus.
2. Et orauit Ionas ad Dominum Deum ſuum de ventre piſcis.
3. Et dixit: Clamaui de tribulatione mea ad Dominum, & exaudiuit me: de ventre
inferi clamaui, & exaudiſti vocem meam.
4. Et proieciſti me in profundum in corde maris; & flumen circumdedit me: om-
nes gurgites tui, & fluctus tui ſuper me tranſierunt.
5. Et ego dixi: Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum: veruntamen rurſus
videbo templum ſanctum tuum.
6. Circumdederunt me aquæ vſque ad animam: abyſſus vallauit me, pelagus ope-
ruit caput meum.
7. Ad extrema montium deſcendi: terræ vectes concluſerunt me in æternum: &
ſubleuabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus.
8. Cùm anguſtiaretur in me anima mea, Domini recordatus ſum: vt veniat ad te
oratio mea ad templum ſanctum tuum.
9. Qui cuſtodiunt vanitates fruſtrà, miſericordiam ſuam derelinquunt.
10. Ego autem in voce laudis immolabo tibi; quæcumque voui, reddam pro ſalu-
te Domino.
11. Et dixit Dominus piſci, & euomuit Ionam in aridam.

VERS. 1. ET PRÆPARAVIT DOMINVS PISCEM] q.d. A Fecit Deus vt piſcis quaſi ſatelles ſuæ vindictæ, æquè ac clementiæ præſtò adeſſet iuxta nauim, qui Ionam exciperet & deuoraret vt vindex, & ſeruaret vt cuſtos. Ionas ergo non diu natans, ſed ſtatim ex naui in piſcem, eiuſque ventrem, æquè ac Chriſtus ex cruce ilico in ſepulchrum deſcendit, inquit S. Auguſtin. epiſtol. 49. in fine. Hinc Septuag. vertunt, *& præcepit Deus ceto magno, & deuoranit Ionam.* Hebræi enim præceptum vocant omnem ordinationem, diſpoſitionem, prouidentiam. Pulchrè S. Chryſoſtom. in pſalm. 96. *Dominus regnauit*, &c. docet feras & belluas Deo & Sanctis ſeruire, quodq; Ionas exiſtens in ventre ceti eum gubernabat, vt pergeret, non quò ipſe, ſed quò Ionas volebat; ſcilicet in aridam verſ. 11. *Sic*, ait, *Ionæ cetus tridno ſubiugalis fuit, & quò intus gubernans, non quò ipſe volebat ducēs, quis paſtor ita agnas ſuas placant, vt Daniel efferos leones? quis rex tam pernites Iudas habet, quàm Elias coruos? quis diſcipulum abſque murmure ita hoſpitalitatem exercere docuit, vt Ionas cetum in mari? quorum armorum exercitus regem ſuum ita illæſum ſeruauit, & alienigenas ab impetu coercuit, vt Chaldaicus caminus Chaldæos tines vibus exuſſit, & Hebræos ſeruauit?*

Cetus Ionæ non fuit balæna. PISCEM GRANDEM] Septuag. quos ſequitur S. Matth c. 12. 40. *cetum.* Nota. ceti nomen commune eſt ad balænas, phyſeteres, orcas, priſtas, lamias, thinnos, omneſque piſces prægrandes, & cetaceos. Cetus enim, vt ex Ariſtot. docet Aldrouandus libr. 3. de Piſcibus c. 32. propriè vocatur omne genus piſcium, quod abſque ouificatione viuos excludit fœtus, & verè reſpirat vero reſpirationis inſtrumento, pulmone inquam præditum, imò à Galeno & vulgo quilibet piſces prægrandes cetis accenſentur; non quòd ceti ſint, ſed quòd ad eorum magnitudinem excreſcant. Vnde licet carcharias, de quo mox, pulmonem non habeat, atque oua intra ſe concipiat, ſed ita vt ea intra ſe viuificet, viuoſque fœtus excludat, à Galeno tamen, Æliano & Oppiano inter cete recenſetur.

Licet ergo vulgus putet piſcem hunc qui glutiuit Ionam fuiſſe balænam, negant tamen id Rondeletius lib. 13. de Piſcibus c. 12. & Vlyſſes Aldrouandus libr. 3. de Piſcibus cap. 32. & ex iis Pineda l. 4. de Rebus Salom. c. 12. à Caſtro hîc & alij; eò quòd balæna arctiori ſit gutture & ventriculo, nec facilè hominem integrum & illæſum glutire, & continere poſſit. Quod intellige de paruis & communibus balænis: nam maiores ſunt inſtar montium, quæ facilè homines & boues integros glutiunt. Cenſent ergo ipſi piſcem hunc *ſed carcharias.* B fuiſſe illum, qui carcharias, & Canis, atq; ab Italis & Nicandro aliiſq; vocatur *Lamia*, qui ingens eſt, voracissimus & anthropophagus, rictumque oris & guttur habet immane, prout ea depingit, & in imagine ſpectanda exhibet Aldrouandus l. 3. de Piſcibus c. 32. pag. 381. Carcharias enim ſiue Canis, eſt galeonum omnium maximus, magnitudine thinnos ipſos vincens, & in tantum aliquando excreſcens, ait Rondeletius, vt currui impoſitus, vix à duobus equis vehi poſſit. quare euiſceratus & in fruſta diſſectus, duobus aliquando curribus imponendus fuit. Addit Rondeletius, vidiſſe ſe mediocrem, qui mille libras ponderabat: Nicenſes verò ſibi teſtatos eſſe refert Gillius, ſeſe iſtiuſmodi piſcem ad quattuor millia librarum accedentem cepiſſe, & in eiuſdem ventre ſolidum hominem reperiſſe; ſimileq; quid Maſſilienſes ſibi narraſſe, comprehendiſſe inquam

ſe

ſe Canem, in quo loricatum hominem inueniſſent, vidit inſuper Rondeletius in Santonico littore alium, cuius os & gula tanta erant vaſtitate, vt hominem etiam obeſum commodè capere potuiſſet: imò verò ſi os canis marini ita hians conſeruetur, reliquo corpore contecto, canes terreſtres illud ingredi, & ventriculum ſubire vt piſcium reliquias deuorent. Has de cauſa carcharias à nonnullis vocatur lamia παρὰ τοῦ λαιμοῦ, id eſt à gula & gutture, eò quòd magnum & quaſi immane guttur habeat, ſitque voraciſſimus. A qua ingluuie ſimiliter lamię vocantur maleficæ illæ, quæ pueros & iuuenes ad ſa ſua forma alliciunt, allectoſque deuorant; quod, vt aiunt, Menippo Lucio contigiſſet, niſi grauis & prudentis viri conſilium ab amore iuuenem deterruiſſet, dicendo, ὄφιν θάλπεις, καὶ σε ὄφις, id eſt, *ſerpentem foues, & te ſerpens*, quod percommodè de eo dicitur, qui id amat, fouet, amplectitur, quod tandem certum ei exitium eſt allaturú, uti non rarò amaſiis contingit. Hæc Rondeletius & Aldrouandus, qui proinde opinantur piſcem qui Ionam deuorauit, fuiſſe carchariam ſiue lamiam; qui licet propriè non ſit cetus, cetum tamen dici ea phraſi qua quiuis vaſtus & immanis piſcis vocatur cetus. In eo tamen diſſentit Aldrouandus à Rondeletio, quòd Rondeletius cenſeat lamiam hanc eamdem eſſe cum lamia Ariſtot. l.5. hiſtor. Animal. c.5. & Plinij l.9. c.24. Aldrouandus verò id neget, eò quòd lamiam Ariſtoteles & Plinius ponant planam, & planis piſcibus cartilagineis annumerent, qualis non eſt lamia hæc vaſta & immanis, quæ ab Ariſtotele κύων, id eſt canis, nuncupatur, à Theophr. l.4. hiſt. Plant. c.8. Columella, & aliis vocatur Carcharias, quòd voraciſſimus impudenſque ſit fur, quodque dentibus plurimùm valeat, eoſq; acutos & pectinatos habeat, κάρχαρος enim acutum aſperumque ſignificat: vnde καρχαρόδοντα animalia, quibus acuti pectinatimque coniuncti dentes ſunt, Ariſtoteli nuncupantur. Verè S. Auguſt. ep.49. q.6. agens de ore ceti, qui deglutiuit Ionam, *Quis*, ait, *non conijciat quanto hiatu patebat os illud, quod velut tanta ſpelunca illius fuit?* Vide ibidem Aug. hanc Ionæ hiſtoriam defendentem contra Porphyrium, eam vt fabuloſam irridentem.

Alleg. S. Ambr. in pſ.43. Ionas, ait, eſt Chriſtus, *qui propterea miſſus eſt in mare, vt exciperetur & deuoraretur à ceto, quò intra aluum ceti poſitus eius interiora vacuaret, de quo ceto hoc dictum ſit, unde Iob dicentem c.3. Qui habet, inquit, magnum cetum capturum reddere. Quis iſte eſt? vtique cognoſces cùm leges, quòd Dominus noſter Ieſus Chriſtus captiuam duxerit captiuitatem, dimicans cum aduerſario & inimico, nos qui captiui eramus, cæpimus libertatem poſſidere per Chriſtũ.*

Symbol. S. Hieron. ad Heliodorum in Epitaphio Nepotiani, hæc accommodat morti, quæ fideles abſorbet quidem, ſed inſtar Ionæ quaſi viuos retinet, ob ſpem reſurrectionis, qua breui rediuiui ſurgent. *Deuoraſti*, inquit, *Ionam, ſed in ventre tuo viuus fuit*, iuxta illud Oſee 13.14. *Ero mors tua ò mors.* Deniq; miraculum hoc deuorationis & eiectionis Ionæ factum eſt non tam propter Ionam, quàm propter Niniuitas, vt illi per hoc miraculum Ionæ crederent: allegoricè propter Chriſtum & Chriſtianos, de quo plura c.3.5.

Et erat Ionas in ventre piscis] Multa hic miracula. Primum, quòd venter piſcis calidiſſimus Ionam non conſumpſerit, & in chilum conuerterit. Secundum, quòd Ionas ibidem viuere & reſpirare, aëremque frigidum attrahere potuerit. Tertium, quòd odor, qui in ventre ceti eſt olidiſſimus & intolerabilis, Ionam non exanimarit, quin potiùs ipſe eum commodè tulerit. Quartum, quod in hoc anguſtiſſimo & incommodiſſimo carcere non tantùm animæ, ſed & mentis compos fuerit, ſpirituque Dei afflatus inſigne & pium carmen Deo cecinerit. Dei ergo hoc fuit opus, qui ſimili modo concluſum in materno ventre fœtum, tot menſibus ſine cibo aut potu, ſine egeſtionis, ſine frigidæ reſpirationis vſu continet ita Theophyl. Quam rem licet frequentem meritò admirans Dauid, *In te*, inquit, *proiectus ſum ex vtero: de ventre matris meæ Deus meus es tu*, pſal.21.11. Qui ergo tres pueros in fornace Babylonia illæſos, idem Ionam in ventre ceti intactum ſeruauit. ita S. Hieron. *Quatuor miracula Ionæ in ceto.*

Ex Iona Gentiles videntur ſumpſiſſe fabulam ſui Herculis. Finxerunt enim quòd Hercules à balæna ſit deuoratus, & ex ea incolumis redierit, niſi quòd depilatus fuerit ob internam belluæ caliditatem. ita Theophyl. Et Lycophron in tragœdia Herculis, tradit Herculem cùm rediret ex Colchide cum Argonautis inuento vellere aureo, tempeſtatem paſſum, & in mare lapſum à piſce deuoratum fuiſſe, ac poſt triduum ſaluum ex eo in mare proiectum. Arbitror eum hoc ex Ioſepho lib.9. Antiq.11. ſumpſiſſe, qui ſcribit Ionam à ceto euomitum in Ponto Euxino. Hoc enim videtur Lycophron ad Herculis perſonam tranſtuliſſe: nam nauigatio Argonautarum fuit in Ponto Euxino. ita Salmeron tom.8 tract.17.

Allegor. Theophyl. Ionas eſt Chriſtus, nauis Synagoga Iudæorum, nauarchus Moſes, nautæ Prophetæ, mare afflictiones noſtris peccatis debitæ, ſors voluntas Patris æterni, venter ceti ſunt ſecreta mortis, ſepulchri & inferni, in quibus triduo fuit Chriſtus, & poſt triduum inde reſurgens Gentibus pœnitentiam & Euangelium ſalutis annunciauit per Apoſtolos; tunc venti, id eſt inſpirationes & tentationes validiſſimæ dæmonum, ſedati ſunt; procellæ voluptatum maris, id eſt ſæculi huius, proſtratæ ſunt; pax & tranquillitas corporibus æquè ac animis fidelium reddita, dicente Chriſto: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Hinc & Ionas hebr. idem eſt quod columba, vel q. d. יהוה יונה *iehoua ione*, id eſt Deus laborans. *Alleg. Ionas eſt Chriſtus.*

Tribus diebus] Cauſas huius ternarij aſſignaui Oſee 6.3.

Et oravit Ionas ad Dominum] Anguſtiæ Ionam ad Deum redire eumque inuocare compulerunt. Ita Deus ſuos redigit ad arcta, vt eum inuocent, & inuocantibus ilico adeſt & opitulatur. Vulgò dicitur: *Qui neſcit orare, eat ad mare.* qui enim in eo nauigant, dum non niſi cælum & pontum vident, ventoſque & fluctus qui ad ſidera videntur eleuari, & mox in abyſſum ſubſidere vt videantur iamiam mergendi, & ad ima maris deſcenſuri, ilico diſcunt opem numinis & cælitum omnium implorare. Præclarè Nyſſen. in expoſit. Orat. Domin. Oratio Ionæ, inquit, cetum domum effecit, vt in ventre ceti commodè quaſi in domo degeret & oraret. Vers. 2.

Miratur Tertull. lib. de Oratione cap.14. *Quomodo*, ait, *oratio Ionæ de ventre ceti per tanta beſtiæ viſcera,*

viſcera, ab ipſis abyſſis, per tantam æquoris molem ad cælum potuit euadere? Hæc nimirum eſt vis orationis, hæc vis Dei, qui vbique præſens audit ſupplicum preces.

Vers.3. Et dixit] Eſt hoc Ionæ carmen lyricum, inquit Arias, tricolon tetraſtrophon, ſimile illi Horatiano l.1. ode 36.

Et thure & fidibus iuuat
Placare, & vituli ſanguine debito
Cuſtodes Numidæ Deos.

Niſi quòd quartus verſus breuior eſt in hunc modum:

Anguſtis nimiùm mihi rebus,
Te Dominum carmine ſupplici
Imis de barathris voco, &
Audicus vocem.

Clamavi de tribulatione mea] Ionas cùm proiiceretur in mare tanto ſui periculo excitatus ilico cœpit orare, & clamare ſaltem mente ad Dominum; ſed ſtatim deuoratus à cetò, videnſque ſe in eius ventre, multò magis clamare perrexit. Vnde S. Hier. ait, quòd Ionas *ex quo in mare præcipitatus vidit cetum, & tantam corporis molem, & immanes rictus aperto ſe ore ſorbere, Domini recordatus ſit, & clamauerit.* Fabulatur hic more

Fabula R. Salomonis.

ſuo R. Salomon, Ionam primò deuoratum à ceto mare, & quia ibi ſatis amplè & laxè degebat, non clamaſſe ad Dominum; Deum ergo iuſſiſſe ceto maſculo vt Ionam euomeret in cetum feminam, putà in balænam fœtu plenam & grauidam; in qua cùm Ionas arctari ſe ſentiret, cœperit clamare. Probat idipſum, quia v.1. piſcis hic vocatur maſculinè דָּג *dag*: ergo erat cetus mas, verſ. verò 2. vbi dicitur, *Et orauit Ionas ad Dominum Deũ ſuum de ventre piſcis*, hebr. eſt femininum דָּגָה *daga*, id eſt piſcis femina. Verùm errat fabulo: nam vnum & eumdem fuiſſe piſcem qui ſorbuit Ionam, & in quo Ionas clamauit, & qui eum poſt orationem euomuit, patet ex v. vlt. vbi piſcis euomens Ionam in littus vocatur *dag* maſculinè, non *daga* femininè. *Dag* ergo piſcem tam feminam, quàm marem ſignificat; perinde vt Latinæ voces piſcis, auis, camelus, equus, aſinus, bos, vitulus, &c. tam feminam, quàm marem ſignificant: ſic viciſſim femininum *daga* quoſlibet piſces, tam mares, quàm feminas ſignificat, vt patet Iſaiæ 50.2. Num.11.5. Ezech.29.4. Geneſ.1.26. Exodi 7.20. Ezech.47.9. Sic Latinæ voces ſimia, moſtela, vulpes, aquila, pica, columba, &c. licèt femininæ ſint, tamen tam mares, quàm feminas ſuæ ſpeciei ſignificant.

Tropol. S. Greg in pſ.6. Pœnit. *De profundis clamaui ad te Domine: Clamauit*, inquit, *Ionas ad Deum de ventre ceti; de altitudine maris, de profundo inobedientiæ; & ad aures Dei oratio illius peruenit, qui eum eruit à fluctibus, eripuit à beſtia, abſoluit à culpa. Clamet & peccator, quem à Deo recedentem cupiditatum tempeſtas conterit, quem malignus beſtia abſorbuit, quem præſentis ſæculi fluctus inuoluit, agnoſcat ſe eſſe in profundo, vt ad Deum ſua perueniat oratio.*

Et exavdivit me] Nota. Ionas miſſus in mare oranſque Dominum, ilico ſenſit præſentem eius opem, qua à mari, æquè ac à ceto illæſus ſeruabatur in eius ventre. Vnde ex inſtinctu Dei certus de ſua ſalute, gratias agit Deo, carmenq; hoc magis euchariſticum, quàm eucheticum canit Deo liberatori.

De ventre inferi] Putà de ventre ceti, A quem hyperbolicè vocat *inferum*, ob magnitudinem, profunditatem & obſcuritatem.

In corde maris] in medio ſiue profundiſſimo mari, illud enim amant & incolunt ceti, vtpote vaſtiſſimi: quod enim eſt in animali cor, hoc in mari eſt profunditas, in terra centrum. Vnde Chriſtus Matth 12.40. poſt mortem dicitur fuiſſe tribus diebus in corde terræ, id eſt in limbo Patrum, qui eſt circa infernum, & circa centrum mundi. ita S. Hieron. *Sicut cor*, inquit, *in medio eſt animalis, ita infernus in medio terræ eſſe perhibetur.* Vers.4.

Flumen] Septuag. *flumina*, non quòd cetus hic per flumen aliquod in mare influens tranſierit, cuius influentis ſonitum in ventre ceti audierit Ionas, vt Arias & aliqui alij volunt, ſed *flumina* vocat ipſos fluctus, & aquarum affluentiam:
B ceto enim iam in mare ſe immergente, iam emergente, copia aquarum inſtar fluminum reſonantium vndique in mare influebat, audiente Ionâ, inquit Theoph. Albert. & à Caſtro. Ipſe enim curſus & fluxus aquarum ſubinde vocatur flumen, vt apud Martialem l.1.

Et qui præmia bibat depreſſi flumina Nili.

Alij per flumen accipiunt mare, vt ſit mioſis. Sic Ariſtot. in Meteor. nubes vocat flumen aëreum, ſiue oceanum per aëra fluitantem.

Nota. hoc Ionæ carmen valdè affine eſt verbis & ſententiis pſalmi 68. Dauidis, & ex eo bona ex parte depromptum videtur. Quod enim ibi dicitur verſ.4. *Laboraui clamans*: Ionas ait, *Clamaui de tribulatione mea.* Ibi verſ.2. dicitur: *Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia*: Ionas ait, *Proieciſti me in profundum in corde maris.* Ibi verſ.3.
C dicitur: *Veni in altitudinem maris, & tempeſtas demerſit me*: Ionas ait, *Omnes gurgites tui & fluctus tui ſuper me tranſierunt*, quem verſum mutuatus eſt ex pſal.41.8. Ibi Dauid dicit verſ.1. *Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vſque ad animam meam*: hic Ionas ait, *Circumdederunt me aquæ vſque ad animam, abyſſus vallauit me.* Quocirca tam Dauid, quàm Ionas typum geſſit Chriſti patientis, eiuſque anguſtias, preces, vota & gemitus in ſe expreſſit.

Omnes gvrgites tvi] Pagnin. *omnes vndæ tuæ*; Septuag. *omnes eleuationes tuæ*; Hebr. מִשְׁבָּרֶיךָ *misbarecha*, id eſt *omnes contritiones tuæ*, putà omnes fluctus tui, qui naues & homines in iis nauigantes conterunt & confringunt. Accipe commodè τὸ *omnes*, ſcilicet quos tu ô Domine hic propter
D me excitaſti; alios enim alibi excitatos non ſentiebat Ionas.

Ego dixi, Abiectvs svm] q.d. In tam miſerabili ſtatu conſtitutus, videbar mihi initio à te derelictus, depoſitus & perditus: at nunc per reuelationem quam mihi ſuggeris, nimirum quòd ex aluo ceti breui in terram ſaluus euadam, in ſpem certam erectus, animos reſumo, tibi gratias quantas mens mea capere nunc poteſt, ago, maioreſque agam in templo Hieroſolymitano, ad quod me iturum eius rei gratia deſtino & voueo. ita S. Hier. Remig. Hugo & Clarius Minùs rectè Arias & Vatabl. per *templum* accipiunt cælum; hoc enim anagogicum eſt, non litterale: nec enim Ionas putabat ſe moriturum & per mortem iturum in cælum, vtpote qui certus erat ſe ſaluum exiturum è ventre ceti, vnde non dubium eſt, eum in Iudæam rediiſſe & templum viſiſſe, vt Vers.5.

in

A

in eo Deo gratias ageret pro tam miraculoſa liberatione, votaque à ſe in ventre ceti nuncupata perſolueret.

Vers.6. Circvmdederunt me aqvæ vsqve ad animam] Septuag. *circumfuſa eſt mihi aqua vſque ad animam*. q. d. Aquæ me ita vndiq; circumdabant, vt viderentur penetraturæ totum corpus meum & peruaſuræ per oculos & nares in caput per os in ſtomachum omniaque inteſtina, per poros in ſingula membra, ita vt viderentur peruenturæ vſque ad ipſam animam, eamque merſuræ & oppreſſuræ, ni Deus eas cohibuiſſet, animamq; meam ſeruaſſet: cetus enim aſſiduè hauriebat aquas, eiſque implebat ſtomachum, quæ Ionam in eo degentem vndique circumdabant, & tantùm non ſubmergebant. Vnde Vatabl. exponit, *vſque ad animam*, id eſt vſque ad ſeparationem animæ, id eſt, *vſq; ad mortem*, vt vertit Chald. q. d. Periclitatus ſum extremè de vita, cùm eſſem

B

in aquis maris; putabam enim me aquis vel mergendum, vel certè ſuffocandum: vtpote aëre ad reſpirandum neceſſario priuatus in ventre ceti calidiſſimo, & aquis oppleto.

Abyssvs vallavit me] Pagn. *vorago circumdedit me*. *Abyſſus* enim vocatur aqua carens fundo, id eſt vaſtiſſima & profundiſſima, quale eſt mare. Idem dicit, & aquarum circumdantium vaſtitatem alijs aliiſq; verbis exaggerat. Aliter à Caſtro: Abyſſus, inquit, eſt maris profundum, puta fundus, q.d. Vſque ad maris pauimentum dimiſit me. Verùm Hebr. תְּהוֹם *thom* propriè ſignificat non fundum, ſed abyſſum iam dictam.

Pelagvs operuit capvt] Pro *pelagus* hebr. eſt סוּף *ſuph*, quod propriè ſignificat finem & terminum, inde iuncum, caricem, arundinem, algam quæ in extremitate maris & fluminum naſci ſolet; & quia bis abundat mare rubrum, quod ſimul

C

eſt terminus tum maris, tum Ægypti & Arabiæ, hinc illud hebr. vocatur *mare ſuph*. Ea triplici hoc ſignificato triplex naſcitur verſio. Prima, *finis colligatus erat capiti meo*, id eſt mors & exitium imminebat capiti meo. Secunda. *alga alligata erat capiti meo*. Ita Pagnin. vel *carectum implicitum erat capiti meo*. Ita Tigurina, vel *iunceum erat faſcia capiti meo*. Ita alij, q d. Cetus me ſecum implicabat iuncis & calamis qui in ſummo, & algis quæ in imo maris naſcuntur. Aut, cetus deuorabat algam, quæ deſcendens in eius ſtomachum, me caputque meum implicabat. Plinius enim lib. 13. cap. 25. docet in mari non tantùm eſſe frutices & arbores, ſed & prata ac ſiluas. Tertiò, Rabbini vertunt, *mare rubrum implicauit caput meum*. Vnde cenſent ipſi Ionam qui in Ioppe deuoratus fuit à ceto, ab eo vectum & eiectum fuiſ-

D

ſe in mari rubro, ad hoc vt Ionas vicinior eſſet Niniuæ, ad quam mittebatur à Deo. Audi R. Salomonem: *Oſtenſum eſt Prophetæ mare caricoſum, & quomodo tranſiiſſent Iſraelitæ per medium eius. Erant enim piſci illi ſeptem oculi, qui Ionæ totidem feneſtrarū vſum præbuerunt, & per illos contemplabatur & videbat quidquid erat in mari*. Voluit enim Deus Ionam afflictum & penè deſperantem hac ratione conſolari, & in certam opis Dei ſpem erigere. Verùm hæc eſt fabula: ſic enim cetus ſpatio tridui (quo Ionas fuit in eius ventre) debuiſſet tranare totum mare Mediterraneum, à Ioppe vſq; ad Gades, inde circuire totam Africam; inde promontorium Bonæ ſpei, inde Mozambiquem,

An Ionas vectus in mare rubro.

A

Quiloam, Melindem, Zocotoram; ac tandem tendere Adenum, vbi incipit ſinus Arabicus ſiue mare rubrum, quod eſt iter dimidij anni & amplius. Reſpondet P. Pineda, qui ſententiam Rabbinorum ſequitur, & multis coniecturis tuetur l.4. de Rebus Salom. c.12. piſcis carcharias, ſiue tuberones eſſe velociſſimos. Verùm nulla velocitas eſt tanta, quæ tantum iter triduo conficiat. Dico ergo, mare Phœnicium & Tyrium quod eſt iuxta Ioppen, vocari mare *ſuph*, id eſt rubrum ſiue Erythræum, quia Phœnices ipſi dicebantur Erythræi, eò quòd orti & prognati eſſent ab accolis maris rubri, vt dixi Iſaiæ 23. v.16. Imò vox *Phœnices* non aliud ſignificat quàm rubros, ait Strabo. Adde, iuxta ſecundam expoſitionem, qua *ſuph* idem eſt quod alga, iuncus, carectum, metonymicè quoduis mare finitum & limitatum vocari *ſuph*, quia eſt algoſum, iuncoſum, carectoſum, & quia eſt finitum: *ſuph* enim finem ſi-

B

gnificat. Ita Pineda lib. 3. de Rebus Salom c. 10. & alij. Vnde Chald. vertit, *mare carectoſum ſuſpenſum erat capiti meo*.

Porrò pro *operuit* hebr. eſt חָבוּשׁ *chabus*, quòd duo ſignificat: Primò, *alligatum eſt*, & ſic propriè competit algæ vel iunco, Secundò, *impoſitum eſt*, & ſic propriè competit pelago. Vnde Noſter rectè ſenſum expreſſit, dum vertit, *pelagus operuit caput meum*, q. d. Sub vndis verſor, vndæ vndiq; me tegunt & operiunt, nec tantùm vndæ, ſed & ipſe pontus quantus quantus eſt, ipſum pelagus vaſtum & quaſi immenſum, capiti meo impendet, illudque tegit & operit.

Ad extrema montivm descendi] hebraicè לְקִצְבֵי *lekitsbe*, id eſt, ad fiſſuras, vel inciſuras montium. Ita Septuag & Tigurina, id eſt ad extrema, ad fines montium. Ita noſter, Pagnin. & Vers.7.

C

Vatabl. fiſſuræ enim montium ſunt fines & extrema montium, quæ in mari promontoria vocantur. q. d. Cetus hic natando vexit & duxit me ad rupes, montes & promontoria eorumque fiſſuras & cauernas. Loca enim montoſa ambiunt ceti, ibique ferè morantur, quia ibi mare eſt profundius. Ita Theodoret. Theophyl. & Vatabl. litus enim Ioppe (vnde Ionas ſoluerat) ex vtroque latere habet prominentes rupes, ſaxaq; ingentia, quæ cùm de imò mari ſurgant, in mare excurrunt tamen, ait Hegeſippus lib. 3. Excidij Hieroſol. cap. 20. Hîc ergo Ionas proiectus in mare deſcendit in abyſſum, ex qua erumpunt ſcopuli iam dicti, qui naufragio omnem enatandi & euadendi viam præcludunt, illique vocantur hic à Iona *extrema montium*, ſiue rupium, ac

D

mox *vectes*, ſiue repagula, tum maris, quod claudunt & quaſi obſerant; tum hominum, ne enatare & in terram ac libertatem exire poſſint. Ita Sanchez.

Terræ vectes conclvservnt me in æternvm] Quæ paulò antè vocauit *extrema montium*, hic vocat *vectes terræ*, hiſce enim rupibus, montibus & cauernis velut vectibus concludebatur Ionas, ne è ceto & mari emergere poſſit in æternum, niſi ſcilicet Dei potentia inde per miraculum eum eduxiſſet. Vnde Septuag. vertunt, *intrauit caput meum in ſciſſuras montium, deſcendi in terram, cuius vectes retinacula ſempiterna*. Ecce quò deſcendit Ionas: ecce vnde Dei ope aſcendit. Hic verum eſt illud: *Abyſſus* mei caſus, deſcenſus, miſeriæ, *abyſſum* tuæ, ô Domine, ſublimitatis;

mitatis, celſitudinis, potentiæ, miſericordiæ & gloriæ *innorat*. Idem dicat qui tribulationibus premitur & penè obruitur. Quo enim maior eſt tribulatio, eo vicinior eſt Deus ad liberandum ſi inuocetur, iuxta illud Pſaltis: *Tibi derelictus eſt pauper*. Sic Regularium clauſtra, ait Sanchez, quæ ſæcularibus videntur eſſe carceres mortis, Religioſis perfugium ſunt & portus, in quibus ipſi quaſi in arca Noë ſecuri, ſæculares in æſtu ac ſalo naufragantes aſpiciunt.

Et ſvblevabis] q.d. Licet ego in abyſſum deſcenderim ibi corrumpendus & moriturus, tu tamen Domine inde me educes & liberabis, facieſque ne moriar, ſed ſaluus exurgam.

Allegoricè hæc omnia veriſſima ſunt in Chriſto, eique hæc omnia adaptare perfacile eſt. ita S.Hieron.

Vers. 8. Cvm angvstiaretvr in me anima mea] Chald. *cùm deliquio laboraret in me anima mea*. Videtur ergo Ionæ angor & anguſtia tanta fuiſſe, vt eum ad animæ deliquium deduxerit.

Alleg. Ionas, ait S.Hier. repræſentat hîc anguſtias & orationem Chriſti in horto dum diceret, *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem: Pater ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte.*

Vt veniat ad te oratio mea ad templvm sanctvm tvvm] in cælum, q.d. Admiſiſti orationem meam ad te in cælum, eam exaudiſti; vnde & me liberaſti.

Vers. 9. Qvi cvstodivnt vanitates frvstra, misericordiam svam derelinqvvnt] Primò, Arias & aliqui alij pro הַבְלֵי *bable*, id eſt *vanitates*, legentes חַבְלֵי *chable*, id eſt *funes*, ac חֶסֶד *chesed*, quod Noſter vertit *miſericordiam*, vertentes *pietatem* (vtrumque enim ſignificat) id eſt impietatem per antiphraſin; ſic transferunt, *qui cuſtodiunt funes vanitatis, pietatem ſuam ſacrilegam derelinquent*, quod ſic exponunt, q.d. Nautæ & Niniuitæ aliique Gentiles colentes vana idola, vbi intellexerint miraculum hoc Dei Hebræorum, quo me in ceto liberauit, relinquent ſuam impietatem & idololatriam, colentque Deum verum Ionæ & Hebræorum.

Secundò, Theodor. exponit, q.d. *Nautæ idololatræ miſericordiæ ſuæ obliti, me in mare proiecerunt*. Verùm ex dictis c. 1. liquet nautas fuiſſe pios & miſericordes in Ionam, eumque inuitos & non niſi iubente Deo & Iona miſiſſe in mare.

Tertiò, meliùs S. Hieron. Rupert. & Vatabl. q.d. Qui cuſtodiunt vanitates, id eſt qui colunt idola, *miſericordiam*, id eſt Deum à quo miſericordiam & omne bonum exſpectare debent, à ſe auertunt, mortemque & omne malum ſibi conciliant. Vnde generaliùs iidem per *vanitates* accipiunt vanas & illicitas cupiditates, quæ nihil habent veræ & ſolidæ voluptatis aut fructus, q.d. Peccatores qui vanas ſuas cupedias quaſi res pretioſiſſimas adamant & colunt (hoc enim innuit vox *cuſtodiunt*) hi *ſuam miſericordiam derelinquunt*, id eſt in ſe ſunt immiſericordes & crudeles, quia mortem & exitium ſibi accerſunt. Hic ſenſus ſapidus eſt & appoſitus: videtur enim generalis eſſe ſententia & gnome. Vnde S. Hieron. *Cerne*, ait, *magnanimitatem Prophetæ in profundo maris, in ventre tantæ beſtiæ æterna nocte coopertus, non cogitat de periculo ſuo, ſed de natura rerum generali ſententia philoſophatur; Miſericordiam, inquit, ſuam derelinquunt. Licet offenſa ſit miſericordia, quam nos poſſumus*

A *ipſum intelligere Deum (miſericors enim & miſerator Dominus, patiens & multæ miſericordiæ) tamen eos qui cuſtodiunt vanitates non relinquit, non deleclatur, ſed expectat vt redeant. Illi verò ſtantem miſericordiam, & vltro ſe offerentem, ſponte propria derelinquunt.* Huc accedit P. Pineda, qui lib. 8. de Rebus Salom. c. 1. n. 29. ſic explicat. q.d. Ab idolorum mendacium & vaniſſimorum cultoribus nihil boni exſpectandum, quippe poſtulant beneficia à mortuis, & deſerunt ipſum bonorum fontem & largitorem Deum.

Quartò, propriè & genuinè, alludit ad nautas ſuos infideles, eorumq; ſortes & idola: eos enim poſt miſſionem Ionæ in mare, & tempeſtatis ceſſationem agnouiſſe Deum Hebræorum, ad eumq; eſſe conuerſos ignorabat Ionas agens in ventre

B ceti. Vnde de iis quaſi in ſua idololatria perſiſtentibus, ac ſimilibus ait: *Qui cuſtodiunt vanitates, miſericordiam ſuam derelinquunt*. q.d. Nautæ & ſimiles idololatræ qui colunt vanas ſuas ſortes & idola, liberati à tempeſtate & naufragio, ac miſericordiam conſecuti à Deo vero, illam nō agnoſcent, nec ei acceptā referent, aut gratias agent, ſed ingrati in ſua infidelitate & impietate perſiſtent: vnde gratiam & miſericordiam Dei tum præſentem, tum æternam à ſe auertent. Ego verò iam ex Dei ope & reuelatione certus de miſericordia & liberatione mihi præſtanda, eam agnoſco, gratias ago Deo meo, ideoq; mox vt liberatus fuero, & in patriam rediero, in voce laudis immolabo illi victimas pacificas, votaque quæ concepi illi reddam pleno mentis oriſq; iubilo: itaq, eamdem Dei miſericordiam ad noua ſem-

C per beneficia mihi conferenda tum in hac vita, tum in futura, alliciam & prouocabo; prout nunc in ventre ceti eam inuocans allexi & conciliaui. ita Hebr. (quos ſequitur Emmanuel & Mariana) ex quibus aliqui ſic vertunt, *qui cuſtodiunt vanitates, non recordantur beneficiorum tamquam ingrati*; & Chald. qui vertit, *non inſtar Gentium idololatrarum, quæ quo ex loco conſtrator illis beneficium neſciunt: at ego in laudem confeſſionis offeram oblationem meam coram te*. Hinc rurſum aptè ex Hebr. verti poteſt, *qui cuſtodiunt vanitates fruſtra, pietatem ſuam derelinquunt*. q. d. Qui ſuas ſortes, ſua idola, ſuas veneres fruſtra & in vanum colunt, hi impij & ingrati ſunt in Deum à quo vitam, ſpiritum omneque bonum acceperunt & accipiunt. Hunc ſenſum poſtulat antitheſis Ionæ, quæ ſequitur.

Ego avtem in voce lavdis, id eſt laudando Vers. 10.

D te, immolabo tibi] q.d. Idololatræ obliuiſcuntur Dei, à quo tot bona percipiunt; at ego non obliuiſcar, ſed euchariſticas preces & victimas illi offeram, atque quaſi naufragus, & ex horribili naufragio eiectus, *vuida ſuſpendam veſtimenta* (quaſi anathemata) *potenti maris Deo*.

Pro salvte Domino] ita & Septuag. Verùm Pagnin. & Vatabl. vertunt, *ipſa ſalus Domino*, id eſt, ad Dominum ſpectat. q.d. Nullus præter Dominum ſaluare poteſt, vti ipſe ſolus in ventre ceti me ſeruat & ſaluat.

Et dixit (mandauit, ordinauit) Dominvs Vers. 11.

pisci, et evomvit Ionam in aridam] Cēſent nonnulli, vt Sulpitius lib. 1. Hiſt. in Iona, & inſinuat S.Greg. l. 6. Mor. c. 12. verbis citatis cap. 1. 3. cetum euomuiſſe Ionam ad littora Niniuæ. Verùm hoc repugnat chorographiæ, ex qua liquet Niniuen abeſſe à mari centū leucis, & ampliùs.

Vbi eiectus Ionas?

Secun-

Secundo, Ioſephus l.9. Antiqu.11. & ex eo Clarius, tradunt Ionam à ceto euomitum in Ponto Euxino, cui adiacet Conſtantinopolis. Verùm & hoc incredibile videtur; nam ſpatio tridui quo Ionas fuit in ventre ceti, non potuit cetus tanta terrarum mariumque ſpatia peragrare. A Ioppe enim vſq; ad Pontum Euxinum interiacet tota Aſia Minor: debuiſſet ergo cetus tranare totum mare Mediterraneum, inde omnes Cycladas; inde totum mare Ægæum, ſiue Archipelagum; inde Propontidem longam & anfractuoſam; inde Boſphorum Thracium, ac ſic ingredi Pontum Euxinum, quod iter nec tribus diebus, nec tribus ſeptimanis, nec tribus menſibus confici poteſt. Longiùs abeſt à Ioppe mare rubrum, in quod eiectum Ionam Rabbini putant, ſed falsò, vt dixi verſ.6.

B

Dico ergo, Ionam eiectum iuxta Ioppen (vnde ſoluerat) in littus Phœniciæ & Syriæ, indeque terreſtri itinere rediiſſe in vicinam Iudæam, adiiſſeq; templum in Ieruſalem, ibique gratias Deo egiſſe, & vota ſua perſoluiſſe. Hoc enim tantum beneficium & miraculum ante omnia fieri poſcebat. Rurſus decebat eum ex terra ſancta mitti & pergere in Niniuen, non ex Ponto Euxino, ad hoc vt conſtaret eum eſſe Prophetam Dei veri, cuius ſolium æquè ac Prophetæ erant in Ieruſalem. Adde, ex Iudæa in Niniuen facilior & planior erat via, ſola enim Meſopotamia interiacens tranſeunda erat; hæc autem plana eſt: ex Ponto verò Euxino tranſeundi erant montes ardui Armeniæ & Amanus, eſtq; iter trecentarum leucarum vſque ad Niniuen. ita Mariana & alij.

C

Allegor. Ionas abſorptus à ceto, & tertio die ſibi & terræ redditus, expreſſiùs quàm vllus Propheta, non verbo, ſed facto repræſentauit paſſionem & reſurrectionem Chriſti. Quocirca Chriſtus eamdem probat & confirmat ex hoc Ionæ oraculo, Matth.12. v.40. Vnde S. Hieron. *Quod autem, inquit, ſcribitur, Euomuit, ἐμφαντικώτερον, debemus accipere, quòd ex imis vitalibus mortis victrix vita proceſſerit.*

Tota historia Ionæ applicatur Christo.

Audi S. Auguſt. ſingula adaptantem lib.4. de Symbolo ad catech. c.6. *Miſſus Ionas ad ciuitatem Niniuen vt eius finem prædicaret, miſſus eſt Chriſtus à Patre vt finem mundi omnibus demonſtraret. Fugit Ionas in Tharſis à facie Domini, fuga Ionæ velox tranſitus Chriſti, de quo dicit Propheta, Exultauit vt gigas ad currendam viam. Aſcendit nauem Propheta fugiens, lignum Chriſtus aſcendit per mare huius ſæculi tranſiens. Irruit tempeſtas magna in mari; perturbatio maris, perfidia Iudæorum. Data eſt ſors vt Propheta fugitiuus in mare mitteretur; ſors data eſt ſuper Chriſti veſtimenta, vt vnitas omni mundo prædicaretur. Proiectus eſt è naui in mare Ionas, mors Chriſti in cordibus Gentium collocata eſt. Susceptus eſt à beſtia Propheta cuſtodiendus, non comedendus; audi hic ipſius vocem Chriſti per ſanctum Dauid, Non derelinques animam meam apud inferos, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem. In ventre beſtiæ marinæ poſitus orauit Ionas; ſanctus in inferno Chriſtus deſcendens mortuos ſuſcitauit. Tertio die Propheta littori incolumis eſt redditus, die tertia Chriſtus de ſepulchro ſurgens ſuper cælos eſt exaltatus. Ad prædicationem Ionæ Prophetæ per pœnitentiam ſaluata eſt ciuitas, per Chriſti prædicationem ſancta Ieruſalem redempta eſt ciuitas.*

D

Eleganter quoque Euſebius Emiſſenus hom.2. de paſcha pag.261. vel quiſquis eſt auctor: nam

A

homilias iſtas non eſſe Euſebij Emiſſeni Syri, ſatis liquet ex ſtylo, qui non Syram, ſed Latinam redolet phraſin, imò elegantiam. Baronius in annot. ad Martyr. Rom. die 16. Nouemb. opinatur eſſe Eucherij Lugdunenſis, Bellarm. l. de Script. Eccleſ. tribuit Fauſto Regienſi, alij Cæſario, alij Maximo Taurinenſi; Galeſin. in Martyr. notat. 24. April. aſcribit Euſebio Gallo. Certè ex ipſis homilijs liquet Auctorem fuiſſe Gallum ex monaſterio Lirinenſi, qui poſtea videtur creatus Epiſcop. Hic ergo Auctor ſic ait: *Ionas ira Domini prædicaturus, ad magnam Niniuitarum deſtinatur vrbem, dicturus: Poſt quadraginta dies & Niniue ſubuertetur. Et Chriſtus ad mundi mittitur ciuitatem, vt diem ſalutis & præfinitum iudicij tempus annunciet. Ionas nauem expetit, Chriſtus Eccleſiam. Ionas fluctibus agitatur, & Chriſtus mundi turbinibus exercetur. Niſi Ionas perditum detur, naufragæ nauis periculum non ſedatur: ſic & non liberatur Eccleſia, niſi Chriſti morte ſaluetur. Nautæ dimiſſuri Ionam, tamen verentur & dicunt: Domine, ne des ſuper nos ſanguinem innocentem: nónne nobis videtur nautarum imprecatio, Pilati eſſe confeſſio, qui tradit Chriſtum, & tamen lauat manus ſuas, & dicit; Mundus ego ſum à ſanguine iuſti huius? Quàm congruè per perſonam Gentilem fides Gentium prædicatur! Dicit itaq; Ionas in oratione ſua: Tolle igitur Domine animam meam, quia melior eſt mihi mors, quàm vita. Dicat hoc rebus Dominus noſter Ieſus Chriſtus. Quia melior eſt mihi mors quàm vita id eſt, viuens vnam Iudæorum gentem vtpote incredulam, ſaluare non potui: moriar vt vniuerſus mundus vna morte ſaluetur.* Cætera deinde accommodans ita proſequitur: *Ionam cetus piſcis excepit immerſum ſed non contigit deuoratum, & quem malitia hominum perdidit beſtia eſuriens cuſtodiuit; plenus viſceribus famem patitur, & in prædam quam abſorbuit nil ſibi licere miratur. Quis eſt iſte, qui intra auidos rictus aſſumi poteſt, conſumi non poteſt? Cibus eſt, corruptio non eſt, traditur perditionis profundo, & ſeruatur ipſius mortis obſequio. Quis eſt iſte qui vaſtiſſimos ſinus periculorum intus ingreditur, & ſub altitudine concluſus immenſa atq; mortifera, vitali aëre paſcitur, & demiſſus in alienam rerum naturam, in vitæ exilio cum vita peregrinatur, in abſolutione & conſeruatione gentis vnius, & in Deum reconciliatione reparandi ſæculi gloriā naufragus præfert, & mortis ſuæ ſuperſtes, annunciat venturā mundi ſalutem? Puto quòd hic eſt Dominus noſter Ieſus Chriſtus; quē ſæua mors inexplebilis bellua in iſcam rapuit, & prædam ſuam captiua contremuit: contremuit utiquā, nam etſi tenebat crucifixum, tamen quem non meminerat reum, non poterat tenere damnatum, quia culpam non facit pœna, ſed cauſa. Quaſi ſolitum cibum perditum in mundi origine hominem deuorauit: ſed magnam eſſe tibi ipſius digestatem præfocata cognouit. Atque ideo diuinus ſermo commemorat: Et præcepit Dominus piſci, & euomuit Ionam in aridam. Præcepit ergo beſtiæ, præcepit mortis ſemper eſurienti, præcepit abyſſo & inferno, vt mundo reſtituant Saluatorem. Euomuit autem hoc debemus accipere, quòd ex imis viſceribus mortis victrix vita remeauerit, atque cum ex imis præcordijs inferni perditio exulcerata reddiderit.* Vide & Petr. Chryſologum Archiep. Rauennatum ſerm.37. qui totus eſt de Iona & Chriſto.

Tropol. S. Chryſoſt. hom 25. de amore proximi tom. 4. ex facto Ionæ docet, Prophetam, id eſt prædicatorem & virum Apoſtolicum, nō debere quærere ſuum honorem, ſuam quietem, ſua commoda, ſed Dei gloriam, & ſalutem animarum,

Tropol. qui curam animas periculis à Deo eximuntur.

rum, cum ſuo incommodo & periculo: Deus A enim illi aderit, eumq́, à periculo non tantùm ſaluum, ſed & glorioſum quaſi multorum ſaluatorem, educet. Ionas enim fugiens periculum prędicationis & ſalutis animarum, incidit in propriæ vitæ periculum, vtpote iactatus in mare. Idem verò in naui commune periculum in ſe ſuſcipiens, & ſe & nauim ſaluauit. Fugit ergo vt homo, periculo verò ſeſe obrulit vt Propheta, ait Chryſ. Idem cogitent & faciant qui vel à Deo, vel à Superiore mittuntur ad prædicandum hæreticis, Indis, Barbaris: ad audiendum confeſſiones, præſertim feminarum. Qua de re extat illuſtre exemplum apud Palladium in Lauſiaca c. 35 de Abbate Elia, qui cum trecentis monialibus præeſſet, ideoque ſentiret ſtimulum carnis, præfectura earum ſe abdicauit: ſed à tribus angelis eum in viſione caſtrantibus iuſſus eam reſumere, deinceps per quadraginta annos earum curam B geſſit cum tanta quiete & caſtitate, vt numquam libidinis tentationem ſenſerit. Noſtræ Societatis fundator S. Ignatius dicebat: *Si Deus mihi optionem dares vel ſtatim moriendi, & eundi ad cælum, vel adhuc viuendi, & eius gloriam promouendi, ſed cum meæ ſalutis incertitudine & periculo; eligerem adhuc viuere & Dei gloriam promouere: quia non dubito quin Deus omne hoc periculum, quod eius amore diſpicio, in ſe ſuſciperet, illudq́, mihi longè magis aſſecuraret.* S. Xauerius in Mauricas inſulas proficiſcens, cùm amici ei hoc iter diſſuaderent, proponerentque pericula æſtus, famis, barbarorum incolarum, qui ferro & veneno ſæuiebant, etiam in ſuos; reſpondit longè maius periculum ſibi creari, ſi Deo ad eas vocanti non obediret. Profectus ergo, in vna vrbe Tolo 25. hominū millia Christo adiunxit, tantaq́, animi lætitia perfruitus eſt, vt inde ſeribens dicat: *Hæc omnia pericula & labores vnius Dei* C *cauſa ſponte ſuſcepti, theſauri ſunt diuinis maximiſq́, gaudiis refertiſſimi, vt hæ inſulæ inprimis appoſitæ ad oculorum aciem ex iucundiſſima lachrymarum vbertate perdendam eſſe videantur. Equidem numquam me tot, tantis, ac tam continuis animi voluptatibus circumfluere memini, prorſus vt omnem laborum & ærumnarum ſenſum obruant.* Nimirum ſentiebat illud pſal. 93. 22. *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, conſolationes tuæ lætificauerunt animam meam.* Et illud pſal. 22. 4. *Nam & ſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es.* Ita refert in eius Vita Turſellin. l. 3. c. 2. & 3. Ratio eſt prima, quia, cùm Deus aliquem vocat ad officium, vel ſtatum, cuius inſtitutum eſt vacare ſaluti proximorum, ſimul dat gratiam & media ad hunc finem non tantùm neceſſaria, ſed & commoda ac oportuna. Hoc enim poſcit eius D prouidentiæ ſuauis & exacta diſpoſitio. Ita ſponſam, id eſt Eccleſiæ viros primarios, vocat Cant. 2. *Surge, propera amica mea.* Quò? *haud dubiè ad lucra animarum*, ait S. Bernard. ſerm. 57. & 58. in Cant. Iis enim ſponſus dicit, id quod Abſalon ſuis ſeruis ait: *Nolite timere: ego enim ſum qui præcipio vobis*, 2. Reg. 13. 28. Hoc ſciebat S. Paulus, qui proinde intrepidus inſerebat ſe periculis, dicens: *Sufficientia noſtra ex Deo eſt, qui & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti*, 2. Corint. 3. 5.; Potens eſt enim Deus nos omni periculo eripere, vti eripuit Dauidem pſal. 5. 13 *Domine vt ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti nos*, & S. Paulum 2. Cor. 1. 4. & Danielem de lacu leonum, & tres pueros de A fornace Babylonia; & Ionam de ventre ceti.

Secunda: quia maius à Deo iudice nobis inſtat periculum, ſi eius vocationem fugiamus, vti fecit Ionas; ſi eius talentis nobis concreditis ad eius voluntatem & gloriam non vtamur. Nota eſt parabola ſerui defodientis talentum, qui damnatus à Domino audiuit: *De ore tuo te iudico ſerue nequam*, &c. *quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, vt ego veniens cum vſuris vtique exegiſſem illam?* Luc. 19. 22. de quo vide S. Aug. l. de Fide & oper. c. 17. Huc facit illud S. Ambroſij l. 1. Offic. cap. 3. *Videamus ne reddamus rationem pro otioſo ſilentio. Eſt enim & negotioſum ſilentium*, vti fuit in Suſanna ſilenter Deum inuocante, Daniel. 13. 35. *Et eſt ſilentium otioſum*, vti eſt eorum qui tenentur loqui, docere, corripere, exhortari alios. Sicut ergo libertas libertate perit, quies quiete, otium otio; ita ex aduerſo periculum non niſi periculo propulſatur, ac pax inter hoſtes non niſi bello pa- B ratur, & otium negotio.

EVOMVIT] Hæc vox ſignificat Ionam ita grauaſſe, arctaſſe, impediſſe reſpirationem, & afflixiſſe ventrem ceti, vt coëgerit eum euomere, ſicut ſtomachus cibum noxium à quo lancinatur & affligitur, cum violentia reiiciens euomit. Ita Chriſtus deſcendens in mortem & infernum ita ea afflixit, vt non tantùm coëgerit ea ſe reuomere, ſed etiam vt ea occiderit; perinde ac ichneumon per os intrans in ventrem crocodili, eum erudit & occidit, teſte Plinio lib 8. cap. 25. Hoc eſt quod ait Oſee 13. 14. *Ero mors tua, ô mors; morſus tuus ero inferne.*

Ex hoc loco cenſent nonnulli, Ionam fuiſſe vnum è Sanctis qui reſurrexerunt cum Chriſto, ac cum eo tam in corpore, quàm in anima glorioſi aſcenderunt in cælum, Matth. 27. 52. Si e- C nim Adam, Noë, Abraham, Iſaac, Iacob, Moſes, Dauid, Iob reſurrexerunt: ergo & Ionas. Nam ipſe præ cæteris ſolus reſurrectioné Chriſti tertio die futuram prophetauit, & reipſa repræſentauit, dum tertio die è ventre ceti, quaſi è ſepulchro rediuiuus ſurrexit. Ipſe ergo aptiſſimus erat teſtis reſurrectionis Chriſti, poteratque dicere Iudæis: Ego ſum Ionas, qui olim reſurrectionem Chriſti prædixi, ac proinde miſſus ſum à Deo vt idipſum iam peractum eſſe teſter. Teſtor itaque hunc eſſe Chriſtum à me prænunciatum, eumq; verè tertio die à morte ſuſcitatum eſſe, ſicut ego tertio die è ventre ceti ſuſcitatus ſum, vt hanc eius ſuſcitationem præfigurarem. ita Pineda in Iob cap. 19. 26. Vbi ex illis verbis Iob: *Et rurſum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum ſaluatorem meum*, probabiliter colligit, Iob reſur- D rexiſſe cum Chriſto. Hic enim eſt Ieſus, id eſt ſaluator, quem ſe viſurum prædicit, ob meritum tot tantarumq́ue afflictionum, quibus Chriſtum patientem repræſentauit.

Anagog. ex Iona è ceto rediuiuo probat reſurrectionem corporum S. Irenæus lib. 5. contra hæreſ. c. 5. & l. c. 22 vbi ſimul ex eodem oſtendit magnificentiam Dei perfici in infirmitate & obedientia hominis. *Sicut enim*, inquit, *patienter ſuſtinuit abſorberi Ionam à ceto, non vt abſorberetur & in totum periret, ſed vt euomitus magis ſubiiceretur Deo, & plus glorificaret Deum, qui inſperabilem ſalutem ei donaſſet; & firmam pœnitentiam faceret immicis, vt conuerterentur ad Dominum, qui eos liberaret à morte, conterritos ab eo ſigno quod factum erat circa Ionam,* *Ionas index reſurrectionis.*

Ionam, quemadmodum Script. de his dicit: Et reuerſi ſunt vnuſquiſque à via ſua mala, &c. *Sic ab initio patiens Deus hominem abſorberi à magno ceto, qui fuit auctor prævaricationis, non vt abſorptus in totum periret, ſed præſtruens & præparans adinuentionem ſalutis, quæ facta eſt à Verbo per ſignum Ionæ his, qui eandem cum Iona de Deo ſententiam habuerunt, & confeſſi fuerunt & dixerunt: Seruus Domini ego ſum, & Dominum Deum cæli ego colo; vt inſperabilem homo à Deo percipiens ſalutem, reſurgat à mortuis & clarificet Deum,* &c. Et inferiùs: *Hæc ergo fuit magnanimitas Dei, vt per omnia pertranſiens homo, & morum agnitionem percipiens, dehinc veniens ad reſurrectionem, & experimento diſcens vnde liberatus eſt, ſemper gratus exſtat Domino. Cognoſcat autem ſemetipſum, quoniam mortalis & infirmus eſt, intelligat autem & Dominum, quoniam in tantum immortalis & potens eſt, vt & mortali immortalitatem, & temporali æternitatem donet.* Sic & Tertull. lib. de Reſurrect. carnis c. 58 eamdem probat exemplo Ionæ, qui vixit in aluo ceti; *in quo*, inquit, *naufragia digerebantur*; & trium puerorum, qui in fornace Babylonis ab igne manſerunt illæſi; atque Eliæ & Henoch,

Eliæ & Enoch & Henoch.

A *Qui, ait, necdum reſurrectione diſpuncti, quia nec morte functi; & hoc ipſo iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis ediſcunt, cuinam fidei teſtimonium ſignant, niſi quâ credi oportet hæc futuræ integritatis eſſe documenta?* Quocirca Ionæ in ceto ſepultò, indeque reſurgenti ſimilis fuit S. Maternus, S. Petri diſcipulus, qui ab eo miſſus cum S. Euchario & Valerio Treuerim ad euangelizandum, in ipſo itinere Helli apud Seleſtadium febri valida correptus defunctus eſt. Socii ad S. Petrum regreſſi ab eo baculum acceperunt, quem S. Materno quadrageſimo die à morte applicantes, eum reſuſcitarunt; ac poſtea ipſe totidem annis ſuperuixit, fuitque Apoſtolus & Epiſcopus Treuirenſium & Colonienſium, quot diebus iacuerat in ſepulchro, putà quadraginta; ita habet eius vita, & Chronica Leodienſiũ, & Otho Friſing. lib. 3. Chron. c. 15. qui tamen pro diebus 40. ponit 33. Sicut ergo Ionas è ceto eiectus 40. diebus Niniuitis, ita S. Maternus reſurgens 40. annis prædicauit Treuirenſibus, aliiſque Germanis & Gallis pœnitentiam.

Et S. Maternus?

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

I*Onas prædicat*, Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur: *Niniuitæ cum ſuo rege agunt pœnitentiam in ieiunio, cilicio, & cinere. Hinc Deus eis parcit.*

Verſ. 1. ET factum eſt verbum Domini ad Io-
nam ſecundò dicens:
2. Surge, & vade in Niniuen ciuita-
tem magnam: & prædica in ea prædica-
tionem, quam ego loquor ad te.
3. Et ſurrexit Ionas, & abiit in Nini-
uen iuxta verbum Domini: & Niniue e-
rat ciuitas magna itinere trium dierũ.
4 Et cœpit Ionas introire in ciuita-
tem itinere diei vnius: & clamauit &
dixit: Adhuc quadraginta dies, & Nini-
ue ſubuertetur.

VERS. 1. ET FACTVM EST VERBVM DOMINI AD IONAM SECVNDO] Videtur Ionas è ceto liberatus ſtatim adiiſſe Ieruſalem & templum, vt vota ſua Deo ſolueret: ſimul ſperabat Deum hac ſua pœna & pœnitentia contentum fore, nec C ampliùs vſurum vt pergeret in Niniuen: Cùm ecce ſecundò Deus eum mittit, atque:

VERS. 2. SVRGE, ET VADE IN NINIVEN, ET PRÆDICA PRÆDICATIONEM (minas exeldij) QVAM EGO LOQVOR] Septuag. *locutus ſum* c. 1. 2.

Allegor. ſicut Ionas è ceto quaſi reſurgens prædicauit Niniuitis, ita Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam per Apoſtolos prædicauit Gentibus; Ita S. Auguſt. cuius verba recitaui c. 2. v. 11.

VERS. 3. ET NINIVE ERAT CIVITAS MAGNA] Hebr. & Septuag. *magna Dei*; Chald. *magna coram Domino*, id eſt reuera magna, & *magna valdè*, vt vertit Pagnin. magnum enim eſt, non quod hominibus qui parua mirantur, ſed quod Deo opt. max. magnum videtur; ideoque Deus tanti Niniuen eiuſque ſalutem fecit, vt ea de cauſa eò miſerit Ionam, & pœnitenti pepercerit, vti ipſe ait c. 4.

B 11. ita Theodor. Errat Suidas verbo *Semiramis* vbi ait Niniuen eamdem eſſe vrbem cum Babylone. Niniue enim fuit regia Aſſyriorum, adiacens Tigri; Babylon Chaldæorum, adiacens Euphrati. S. Hieron. vertit, *Niniue erat magna Dei*, id eſt maxima. Quæ enim Dei ſunt, maxima ſunt: ſic vocantur cedri & montes Dei, id eſt maximi & altiſſimi. Aliter à Caſtro. *Dei*, inquit, id eſt diuina, hoc eſt omnibus numeris abſoluta, ſicut Deo nihil deeſt, iiſque abſolutus & perfectus quaquauerſum eſt.

ITINERE TRIVM DIERVM] Ita & Syrus, & Arabicus vterque. Primò, S. Hieron. Haymo & Remigius id accipiunt de circuitu Niniues. Erat enim, inquit S. Hieron. *tanti ambitus vt vix trium dierum poſſet itinere circumiri.* Secundò, q. d. Itinere tridui opus erat ad hoc, vt quis omnes eius vicos & plateas perambularet. Vnde ex Hebr. verti poteſt, *Niniue erat trium dierum perambulationis*; ita Theophyl. Lyran. Vatabl. & alii, Verùm hoc exilius videtur, quàm vt ob id Niniue vocetur ciuitas magna Dei, cùm etiamnum multæ ſunt vrbes non adeò magnæ, quæ tot habent flexus & reflexus; tot plateas, vicos, fora, templa, circos, montes, &c. vt ſi quis omnia hæc luſtrare velit, facilè triduum impendat.

Hinc Tertiò, Sanchez & alij cenſent Niniuen, putà vrbem cum ſuburbiis, quæ vtrimque longiſſima eſſe ſolent in magnis vrbibus, fuiſſe tantam, vt ad eam ab vno extremo ad aliud directa via peruadendam, opus fuerit itinere tridui. Hoc enim planè ſignificant hæc verba: *Niniue erat ciuitas magna, itinere trium dierum*, ſcilicet eundo ab vno extremo per medium ad aliud extremum. Vnde & *cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius.* Nota τὸ *cœpit introire*, *Niniue quantat*

ſcilicet in directum, non per flexus & reflexus viarum, multò minùs per circuitum murorum; non enim in muris, ſed in plateis vrbis prædicabat Ionas. Fuit enim Niniue maior Babylone, cæteriſque vrbibus omnibus quæ ante, vel poſt eam conditæ ſunt, ait Ptolem. & Strabo, ideòque vocatur *ciuitas magna Dei.* Hinc & Diodorus Sicul. lib. 3. c. 1. ait eam cùm à Nino primùm condita eſt, habuiſſe in circuitu ſtadia 480: id eſt milliaria 60. quæ conficiunt leucas Gallicas 20. muros altos fuiſſe 100. pedibus, & adeò latos, vt tres currus ſimul per eos incedere poſſent. Si tempore primæ conditionis ſuę habuit in ambitu leucas viginti, quot habuit poſt centum, ducentos, trecentos annos, quibus ſemper accreuit Monarchis orbis in ea reſidentibus? Demus habuiſſe viginti circiter leucas in directo tranſitu, B habuerit iter tridui: perdeſtre enim iter diurnum eſt ſeptem leucarum. Adde, nonnullas fuiſſe vrbes, quæ longæ erant iter tridui: ergo magis id tribuendum Niniuæ, quæ fuit maxima. Antecedens patet Primò in Roma, *cuius muros Aurelianus*, inquit Vopiſcus in eius vita, *ſic ampliauit vt quinquaginta propè millia murorum eius ambitus teneant.* Si circumferentia murorum Romæ erat quinquaginta milliarium (milliare faciunt mille paſſus) ergo diameter, quæ eſt quaſi tertia pars circumferentiæ, erat ſeptemdecim circiter milliarium: ergo longitudo (hæc enim eſt diameter) Romæ, à porta in portam per medium vrbis, erat ſeptemdecim milliarium, id eſt ſex ferè leucarum, quod eſt ferè iter vnius diei. Iam adde ſuburbia, quæ vtrimque tanta, imò maiora erant, habebis Romam cum ſuburbiis iter tri- C dui & ampliùs complexam eſſe. Certè Plinius de Roma ait, *expatiantia tecta multas vrbes addidiſſe*, *Tybur*, quod Roma diſtat penè octodecim milliaribus, id eſt ſex leucis) *Ocriculum*, *Ariciam.* Rurſum *Nero*, ait Sueton. *Oſtia tenus mœnia promouere, atque inde foſſa mare veteri vrbi inducere* deſtinarat, etſi non perfecit. Oſtia à Roma diſtat quindecim milliaribus. Inſuper Dionyſ. de ſuo æuo ſcribit, *omnia loca circa vrbem habitata ſine mœnibus eſſe, in quæ ſi quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, fruſtra eum laboraturum, & hæſurum vbi deſinat vrbs, vbi incipiat. Adeò ſuburbana*, inquit, *ipſi vrbi adhærent & innexa ſunt, & ſpeciem immenſæ longitudinis exhibent ſpectanti.* Sume vel ſuburbia via Flaminia Ocriculum vſque, iter eſt integræ diei; ſume ex aduerſa parte via Appia verſus Neapolim, tantundem, imò am- D pliùs, (illa enim via ob Campaniæ delicias erat habitatiſſima, vt patet ex via Appia ſilice ingenti ſtrata Neapolim vſque) facilè in Roma & ſuburbiis inuenies iter tridui. Quocirca à ſuburbiis tam latè patentibus, denominatæ videntur Suburbicariæ regiones: ita enim vocabantur omnes quæ viciniæ Romæ, intra centeſimum ab ea milliare continebantur, vti eruditè docet noſter Sirmondus lib. de hac re p. 1. c. 5. Hinc Lucanus aſſerit Romam

Populis victiſq́; frequentem
Gentibus, & generis, coëat ſi turba, capacem
Humani. Et alius:
Vna domus vrbs eſt, vrbs oppida plurima claudit.

Lampridius ſcribit Heliogabalum ſeruis imperaſſe, vt omnes araneas colligerent in vrbe, atque eos collegiſſe ad decem millia pondo, addidiſque

Roma magnitudo.

A Heliogabalum ſubiiceſſe, *vel hinc intelligendum quàm magna Roma eſſet.* Rurſum Lipſius lib. 3. de Magnit. Rom. c. 3. clarè probat Romæ fuiſſe facilè quatuor milliones hominum, vt paulatim Italia deſerta eſſet, cùm, vt queritur Varro, multi mallent *manus mouere theatro, quàm in aratro.* Idem Lipſius lib 2. c. 7. ex lapide Ancyrano docet ſub Auguſto cenſa eſſe *ciuium Romanorum capita quadragies centum millia*, id eſt quatuor milliones, & inſuper *ſexaginta millia.* Sub Claudio verò Tacitus, & alij accenſent *ſexagies nonies centena, & ſexaginta quatuor millia*, id eſt penè ſeptem milliones. Cogita quanta fuerit urbs, quæ tot capiebat incolas, cum Mediolanum, Neapolis, Venetiæ, aliæq́ue amplæ vrbes vix contineant tertiam millionis partem, putà trecenta millia ci- B uium.

Secundò, vrbs Tartariæ quæ *Quinzai* dicitur, complectitur iter trium dierum, & multò amplius. Nam id aſſerit M Paulus Venetus oculatus teſtis lib. 2. de Rebus Orient. c. 64. & ex eo Ortelius in Theatro orbis in Tartaria: *Scribit*, inquit, *M. Paulus, quem circa annum Domini 1260. ibidem habitaſſe conſtat, Quinzai centena milliaria in gyro comprehendere. Idem Odericus aſſerit. Pontes lapideos habet duodecim millia, eoſq; tam altos, vt naues magnæ erecto malo ſubter eos tranſeant. Magnus Cham ibi ſtatiuum præſidium triginta millium habet; vrbs admodum magnifica eſt, & amœna: inde nomen quoque adepta eſt; etiam Quinzai cœli ciuitas interpretetur.* Idem, & ex eo Lipſius loco citato ſcribit. Quinzai famoſum continere ſexcenta millia familiarum, Idem M. Paulus cap. ſequenti, ait tributum quod ex C regno Quinzai annuatim magno Cham penditur, aſcendere, ſale tamen excepto, ad quindecim millia millium aureorum, atque ſexcenta millia; quæ ſumma immanis eſt & inaudita.

Quinzai.

Minor eſt Chambalu, id eſt regia, vel ſedes Cham, id eſt principis (ſic enim Tartari ſuum principem & Imperatorem vocant) quæ, vt ſcribit M. Paulus lib. 2. de Rebus Orient. cap. 10. 24. milliaria Italica in ambitu habet. Alij dant ei 20. alij 32. Noſter N. col. Trigautius lib. 4. de Rebus Sinar. c. 3. & li. 5. c. 12. validis côiecturis contendit Chambalu, eſſe Pechinum, quæ eſt regia regis Sinarum, & Cataium eſſe regnum Sinarum.

Chambalu.

Tertiò, Babylon, inquit Diodorus lib. 2. Biblioth. cap. 4. in circuitu habebat ſtadia 360. id eſt milliaria Italica 45. leucas Gallicas quindecim. Altera Babylon in Ægypto, ſiue Memphis, quæ nunc Cayrus dicitur, Lutetiam Pariſiorum D quinquies magnitudine ſuperat, inquit Ortelius & per Nili ripas latiſſimè diffunditur, adeò, ut Selymus Turcarum Imperator eam à ſuis licèt expugnatam anno Domini 1516. ingredi non ſit auſus. De eàdem ſcribit Ariſtot. in Polit. l. 3. c. 2. quòd, cùm expugnata eſſet, hoſteſq; primâ urbis parte obtinerent, illi qui ex alia parte urbis habitabant, tertio die neſcierint urbem eſſe captam.

Babylonia.

Thebæ in Ægypto, teſtibus Homero, Plinio, Strabone, Pomponio & aliis, centum portas, vel, vt alij volunt, centum aulas habuerunt: totidem olim principum domos, ſolitæq́ue ſingulæ, cùm opus erat, decem armatorum millia effundere. Celebratur & Moſcua à magnitudine & multitudine domorum. Sigiſmundus Liber ſcribit earũ numerum fuiſſe 41500. Celebrantur & Pariſij, vbi ſuburbiorum hodiernæ ruinæ octo leuca-

Thebarum.

rum

rum ambitum ſuperant. In America magnitudine excellunt vrbes Temixtitan & Panama.

Quòd ſi cui iter tridui in vnius vrbis Niniue diametro longitudinis nimium videtur, is adiungat aliam diametrum latitudinis, quæ priorem ſecat, & cum ea facit quaſi crucem. Magnitudo enim vrbis Romæ v.g. ex duabus lineis diametralibus ſeſe interſecantibus petenda videtur; vna eſſet quæ duceretur à Vaticano, & terminaretur in porta Pia, qua itur ad S. Agnetem; altera duceretur à porta *del popolo*, & terminaretur in porta *Capena*, qua itur ad S. Sebaſtianum. Id congruentiùs de Niniue dicatur, eò quòd ipſa non rotunda fuerit, ſed quadrangula, ac proinde ex duabus diametris ſeſe ad angulos rectos interſecantibus, quarum extremę terminantur in quatuor quadrati angulis, eius magnitudo, id eſt longitudo & latitudo, dimetienda videatur. Sanè Ariſtot. 3. Polit. c. 2. indicat aliquas vrbes adeò eſſe magnas, vt non tam vrbes, quàm regiones muris circumdatæ dici debeant.

Myſticè. Myſticè, Niniue continens iter trium dierum, repræſentat tres mundi partes, Aſiam, Africam, Europam, quas noſter Ionas, id eſt Chriſtus, per ſe & per Apoſtolos obeundo, ad pœnitentiam & ſalutem conuertit.

Vanitas vrbium & mundi. Tropol. Vide quanta ſit mutabilitas & vanitas rerum humanarum. Ecce Niniue olim maxima, ditiſſima & ſuperbiſſima vrbs, iam adeò ſepulta iacet, vt quæratur quo loco extiterit. Quare Niniuen veterem vix inuenies, nec niſi ruta & rudera, *& campos vbi Troia fuit.* R. P. Iohannes Antonius Marieti, qui ante quinquennium miſſu Summi Pontificis Syriam & Meſopotamiam obiuit, Romæ mihi narrauit ſe fuiſſe in ciuitate adiacente Tigri, nomine *Muſſal*, quam indigenæ dicebant eſſe Niniuen, indeque non procul oſtendebant ſepulchrum Ionæ (quod magno Chriſtianorum vndique confluentium concurſu & deuotione viſitari aſſerebant) adeò longum & latum, vt ex eo colligere liceat Ionam penè fuiſſe gigantem. Inſuper ingentes ibi cerni murorum reliquias, veteris amplitudinis indices. Porrò vrbem à Chriſtianis, Turcis atque Arabibus incoli. Armenos tamen ita ob rebellionem Turca attenuauit, vt vrbs iam & mœnibus careat, & ex quinque domibus vix duæ vel tres inhabitentur. Fieri poteſt vt veteri Niniue diruta, iuxta eam noua ſit condita, dictaque Muſſal; vti Hieroſolymæ, Tyro, Tuſculo, quin & Romæ ex parte contigit, quamquā ignoremus an vetus & certa ſit illa indigenarum Muſſal traditio. Sanè ſepulchrum Ionæ non in Niniue, vt ipſi aſſerunt, ſed in Palæſtina extare docent Epiphan. Doroth. & Iſidor. in vita Ionæ, vti dixi in proœmio; niſi dicas Niniuitas hoc ſepulchrum Ionæ, licet alibi defuncto & ſepulto, erexiſſe quaſi mauſolæum, ad perpetuam tanti viri memoriam. Sed eſto Muſſal ſit eadem vrbs cum Niniue veteri, nihil illa habet veteris eius magnitudinis & magnificentiæ. Idem eſt de Babylone, de Tani, de Ecbatanis, aliiſque potentiſſimis olim vrbibus. Sic tranſit gloria mundi, ſic tranſeunt vrbes, ſic tranſeunt reges, ſic tranſeunt homines. Platina in Felice II. Pontif. refert Conſtantium filium Conſtantini magni Imper. dum poſt ſuſceptum imperium cum triumpho Romam aureo carpento ingrederetur, ciues obuiàm factos veneratum

A eſſe, ac dictitaſſe illud Cyneæ Pyrrhi legati verum eſſe, *tot ſe videre reges in vrbe Roma quot ciues*, viſis deinde Palatijs, Pantheo, templis, columnis aquæ ductibus, arcubus triumphalibus, &c. obſtupuiſſe, ac tandem dixiſſe, *naturam vires omnes in vrbem effudiſſe.* Mox Hormiſdam architectum ſuum interrogaſſe, quid de Roma ſentiret, qui id tantùm ſibi placere reſpondit, *quòd didiciſſet Romæ æquè mori homines ac alibi*, vt Philoſophum decebat locutus. Verè Seneca: *Æquat omnes cinis; impares naſcimur, pares morimur.* Quocirca ſapienter monet S. Chryſoſt. homil. 32. in epiſt. ad Hebr. in morali, vt ædes ædificemus non in terris mox caſuras, ſed in cælis in æternum duraturas. *Nemo*, inquit, *in ciuitate quæ caſura eſt ſanæ mentis ædificat. Non ædificemus in hoc mundo, poſt paululum enim caſurus eſt, & cuncta perditum ibunt. Et quid dico quòd* B *mundus caſurus eſt? nos ipſi ante ruinam eius peribimus, & tormenta ſæua patiemur, &c.*

COEPIT IONAS INTROIRE CIVITATEM ITINERE DIEI VNIVS] *Ionas*, inquit S. Hier. *præcepti & ſuperioris naufragij memor, viam trium dierum, vnius diei feſtinatione compleuit.* Quod dictum S. Hier. dupliciter accipi poteſt. Primò, q.d. Ionas diſtans à Niniue itinere trium dierum, vt Deo celerrimè obediret, totum hoc iter vno die peregit, eodemque die quo ex loco vbi eum cetus euomuit diſceſſit, peruenit appulitque Niniuen. Secundo, q.d. Ionas adeò feſtinanter obiuit concionando totam Niniuen, vt vno die eam peragrarit, cùm alij ad id exigant triduum. Verùm neuter ſenſus huic loco congruit. Non prior, quia littus Phœnicium, vbi à ceto eiectus eſt Ionas, diſtat à Niniue trecentis leucis: quod iter eſt vt C minimum triginta dierum. Si cum Ioſepho dicas eum eiectum in Pontum Euxinum; Reſpondeo, hic Pontus à Niniue diſtat centum triginta leucis, idque per arduos montes: ergo ab ea diſtat itinere tredecim dierum vt minimùm. Non poſterior, tum quia dicitur, *Cœpit introire ciuitatem*: ergo ipſe omnes vias eius non compleuit, nec peragrauit, ſed peragrare cœpit, tum quia iuxta illam expoſitionem dicendum fuiſſet; Ionas peragrauit ciuitatem die vno. Iam verò non hoc, ſed oppoſitum dicitur, ſcilicet *Cœpit Ionas introire ciuitatem itinere diei vnius.* Quocirca aliam meliorem interpretationem ſubdit S. Hieron. dicens, *Quamquam ſint qui ita ſimpliciter intelligant, quòd in tertia tantùm vrbis parte prædicauerit, & ad reliquam confeſtim prædicationis ſermo peruenerit.* Senſus ergo D eſt, q.d. Ionas ingreſſus eſt primam vrbis partem, quæ vno die poterat pertranſiri: Ionas tertiam vrbis partem prædicans obiuit, eiuſque vicos & plateas concionando luſtrauit; ita Remig. Albert. Hugo, Lyran. accedunt Theodor. Vatabl. Arias & à Caſtro. Verùm hi cenſent Ionam non recta via proceſſiſſe, ſed per flexus platearum gyraſſe, vicoſque obliquos obeundo circumcircà prædicaſſe. Vers. 4.

ADHVC QVADRAGINTA DIES] Ita Heb. Chald. Aquila, Symmach & Theodot. Quare verſio Septuag. quos ſequitur Orig. Chryſoſt. & alij Græci, atque Arabicus Alexandrinus, deprauata eſt. Habet enim, *Adhuc tres dies*: fortè librarij τεσσαράκοντα, id eſt quadraginta, ſcripſerunt per abbreuiationem; vnde alij deſcribentes legerunt ſcripſeruntque τρεῖς, id eſt tres. Aut per ciphras, putà per literas, ſcripſerunt μ, quæ index eſt qua-

draginta, & eroſo, vel minùs apparente altero eius apiculo pro μ legerunt γ gamma, quæ index eſt trium: præſertim quia præceſſit mentio trium dierum (hoc enim erat iter Niniue) quos confuſione ſpecierum, vel traiectione oculorum putarunt deſcriptores eſſe eoſdem cum hiſce diebus prædicationis Ionæ. Magna enim ſcriptorum aliquorum eſt ignorantia, magna aliorum oſcitantia, magna aliorum in tantis voluminibus deſcribendis fatigatio, vt facilè vnum pro alio ſupponant & ſcribant, vti egomet Indicis experior. Aliqui cenſent Ionam per ſingulos dies minuiſſe numerum; nimirum primo die prædicationis ſuæ dixiſſe, Adhuc quadraginta dies: ſecundo, Adhuc triginta nouem dies; tertio, Adhuc triginta octo dies, & ita conſequenter, donec perueniret ad tres vltimos, tuncque dixiſſe: *Adhuc tres dies*, &c. ſcilicet *exſpectabo vos, num ſitis pœnitentiam acturi*, ait Iſidor. Peluſ. lib. 4. epiſt. 149. Idque ex traditione ſciuiſſe Septuag. & hic exprimere voluiſſe. Verùm hæc coniectura diſſonat à textu, qui conſtanter habet, *Adhuc quadraginta dies*; & incerta eſt, nec admodum probabilis. Non enim videntur Niniuitæ vſque ad vltimos tres dies diſtuliſſe pœnitentiam. Quocirca prudenter Theodor. *Credibile eſt*, inquit, *etiam Septuag. concordem aliis poſuiſſe numerum* (quadraginta,) *ſed qui initio ſcripſerunt erraſſe in hoc, ac deinceps in omnia exemplaria permanaſſe errorem.* Porrò S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. c. 44. cenſet genuinam lectionem eſſe, *adhuc quadraginta dies*; Septuag. verò vertiſſe, *adhuc tres dies*, vt myſterium quod hîc latet de Chriſto ſignificarent. *Siue*, inquit, *per quadraginta dies, ſiue per triduum, idem ipſe ſignificatus eſt Chriſtus per quadraginta ſcilicet, quia tot dies peregit cum diſcipulis ſuis poſt reſurrectionem* **C** *ſuam, & aſcendit in cælum: per triduum verò, quia die tertio reſurrexit. q. d. In quadraginta diebus ipſum quære, in quo & triduum poteris inuenire: illud in aſcenſione, hoc in eius reſurrectione reperies: quorum vnum per Ionam Prophetam, alterum per Septuaginta interpretum prophetiam, tamen vnus atque idem Spiritus dixit.* Hac fortè de cauſa S. Iuſtin contra Tryph. vtramque lectionem iunxit & commiſcuit. Legit enim: *Adhuc quadraginta tres dies*, &c.

Allegor. Ionas eſt Chriſtus, Niniuitæ ſunt Iudæi, Niniue eſt Ieruſalem, quæ quadrageſimo anno à prædicatione Chriſti euerſa eſt à Tito & Romanis; ita Euſeb. in Chron.

Moral. de pœnitentia publica.

Myſticè, numerus quadragenarius eſt ſymbo- **D** lum pœnitentiæ, de quo ſubtiliter philoſophatur S. Auguſt. l. 2. de Doctr. Chriſt. cap. 16. Hinc S. Gregor. in inguinaria lue & mortalitate Romana, qua extinctus eſt Pelagius Papa, cui Gregorius in Pontificatu ſucceſſit, hortatus eſt populum ad pœnitentiam exemplo Ionæ & Niniuitarum, publicaſque litanias, eaſque ſeptemplices indixit, quibus placatus Deus peſtem ſtitit. Angelus enim ſtans in mole Adriani (vbi etiamnum eius locus & imago viſitur, indeque moles hæc vocatur caſtellum S. Angeli) euaginatum gladium, quo ciues feriebat, viſus eſt in vaginam recondere, ac quacumque in proceſſione inferebatur imago B. Virginis, aër craſſus, peſtilens & flammeus videbatur diſſipari, purgari & ſerenari. Exhortationem eius ad verbum refert Iohannes Diaconus in eius vita l. 1. c. 40. vbi inter multa ait: *Veternoſas namque Niniuitarum culpas*

A *triduana pœnitentia abſterſit. Mutemus igitur corda; citiùs ad precem iudex flectitur, ſi à prauitate ſua petitor corrigatur. Proinde cum contritione & correctis operibus craſtina die ad ſeptiformem litaniam deuota cum lacrymis mente veniamus; qui ſimul omnes peccauimus, ſimul omnes mala quæ fecimus deploremus, vt diſtrictus iudex dum culpas noſtras nos puniſſe conſiderat, ipſe à ſententia propoſitæ damnationis parcat.* Rurſum S. Petrus ex Ordine S. Dominici eminens prædicator & Martyr anno Domini 1252. Aprilis die vigeſima nona, qua Eccleſia in officio diuino eius feſtum celebrat, in ſuis concionibus iugiter hoc thema proponebat: *Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur*, iiſque tanto ardore & ſpiritu populum incendebat, vt omnes paſſim pœnitentiam agerent, eamque publicam. Dicebat enim: Tu ô Mediolanum, tu ô Parma, tu ô Cremona es altera Niniue, ſi non agas pœ- **B** nitentiam tuorum ſcelerum, ilico videbis tuam ruinam: flagellum Dei imminet tibi: conuerte te ad Deum, & age pœnitentiam. Docet ergo hîc Ionas, & ex eo S. Greg. & S. Petrus Martyr, concionatores populo debere proponere minas & terrores iræ Dei, mortis, iudicij, gehennæ, iiſque acriter vrgere peccatores ad pœnitentiam & odium peccati, vt eas cudant, Deumque ſibi concilient. Hi enim ſunt mallei conterentes petras. Alij oratores ſunt quaſi muſici, quia aures dumtaxat mulcent & ſcalpunt.

Et Niniue ſubuertetur] cum regno & monarchia Aſſyriorum, quæ transferetur ad Nabuchodonoſor & Aſſuerum, vt habent Septuag. Tobiæ 14. 5. id eſt ad Babylonios & Medos, vti patebit Nahum 2. 8. vnde Ioſeph. l. 9. Antiq. 11. *Ionas*, ait, *in medio ciuitatis prædicauit, quia poſt breuiſſimum tempus Aſiæ principatum perderent.* Nota. Hæc Ionæ prophetia fuit comminatoria & conditionata, q. d. Niniue ſubuertetur, niſi pœnitentiam egerit, niſi mutet mores, itaque impetret à Deo hanc excidij ſententiam tolli aut ſuſpendi; ſicut de facto eius non ſublationem, ſed ſuſpenſionem impetrauit, vti dixi in proœmio; ita Orig. hom. 1. de pœnitent. S. Hieron. hîc S. Gregor. 19. Moral. 18. S. Thom. 1. p. q. 19. a. 7. & alij. Aliter reſpondet S. Gaudentius tract. 3. ad Neophytos: *Adhuc triduum, & Niniue euertetur.* Verum, inquit, prædixit: *nam euerſa eſt iniquitas eius, quia pœnituit. Sicut diſtat cælum à terra, dicit Deus hominibus, ita diſtant ſenſus mei à ſenſibus veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris*, Iſaiæ 55. Senſus ergo eſt, Niniue, non vrbs, ſed eius iniquitas ſubuertetur, vt ſit alia piaque Niniue. Verùm hoc tropologicum eſt, non literale. Sic anno Domini 396. Arcadio Imper. ait S. Auguſt. de Excidio vrbis c. 6. *Conſtantinopoli volens Deus terrere ciuitatem, & terrendo emendare, terrendo conuertere, terrendo mundare, terrendo mutare, ſeruo cuidam ſuo fideli viro militari venit in reuelatione, & dixit ei, ciuitatem venturo de cælo igne perituram, eumque admonuit vt Epiſcopo diceret: dictum eſt, non contempſit Epiſcopus, & allocutus eſt populum. Conuerſa eſt ciuitas in luctum pœnitentiæ, quemadmodum quondam illa antiqua Niniue*, &c. Narrat deinde quomodo per pœnitentiam haſce minas euaſerit.

5. Et crediderunt viri Niniuitæ in Deum, prædicauerunt ieiuniũ, & veſtiti ſunt ſaccis à maiore vſque ad minorem.

6. Et

6. Et peruenit verbum ad regem Niniue: & ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuum à ſe, & indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere.

7. Et clamauit,& dixit in Niniue ex ore regis & principum eius, dicens Homines, & iumenta, & boues, & pecora non guſtent quidquam; nec paſcantur, & aquam non bibant.

8. Et operiantur ſaccis homines, & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine, & conuertatur vir à via ſua mala, & ab iniquitate, quæ eſt in manibus eorum.

9. Quis ſcit ſi conuertatur & ignoſcat Deus: & reuertatur à furore iræ ſuæ, & non peribimus?

10. Et vidit Deus opera eorum, quia conuerſi ſunt de via ſua mala: & miſertus eſt Deus ſuper malitiam, quam locutus fuerat vt faceret eis, & non fecit.

Vers. 5. ET CREDIDERVNT VIRI NINIVITÆ IN DEVM] id eſt Deo. Nota. Hebræis credere in Deo, vel credere in Deum, idem eſt quod credere Deo: vti rectè obſeruauit Ribera. Vnde Hebr. וַיַּאֲמִינוּ בֵּאלֹהִים *iaaminu belohim*, tribus modis, ſed idem ſignificantibus vertas; ſcilicet, Primò, *crediderunt in Deum*; Secundò, *crediderunt in Deo*; Tertiò, *crediderunt Deo*. Eſt enim *bet* contactus, quo vtuntur Hebræi, vt dicant tangere in manu, id eſt tangere manum: Credere in Deo, vel Deum, id eſt credere Deo. Latinis tamen credere in Deum efficacius eſt, & plus ſignificat, quàm credere Deo: nimirum non tantùm fidem, ſed & ſpem ac fiduciam omnem cum amore coniunctam collocare in Deo; ſe ſeſque ſuas curæ Dei committere, ſua omnia in fidem Dei reſignare, ſalutem ſuam Deo credere. Ita hic Niniuitæ credentes prædicationi Ionæ, crediderunt per fidem Deum Hebræorum, quem prædicabat Ionas, eſſe verum Deum, ac proinde vera eſſe hæc Ionæ oracula, vereque euertendam Niniuen, niſi pœnitentiam agerent. Conſequenter ſperarunt in Deum, quòd eos ad pœnitentiam admitteret, & pœnitentibus parceret, eoſque in gratiam reciperet; niſi enim hanc ſpem habuiſſent, numquam tam arduam pœnitentiam ſuſcepiſſent.

Quæres, quo argumento moti ſunt Niniuitæ vt crederent Ionæ? Imprudens enim & temerarius eſt, qui ſine ratione & fundamento credit aliquem eſſe Prophetam, vel hoc illud ite eſſe oraculum Dei, præſertim in re tam graui & inaudita, qualis erat excidium Niniue vrbis & monarchiæ: vnde Apoſtoli, fecerunt miracula aliaque ſigna, ſine quibus Gentes non tenebantur, imò prudenter non potuiſſent eis credere. Reſp. Niniuitæ moti ſunt ad credendum Ionæ per miraculum deuorationis & liberationis è ventre ceti, quod Ionas eis propoſuit, quodque per nautas iam ſparſum erat per totum Orientem. Hoc eſt quod ait Chriſtus Lucæ 11.30. *Sicut fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi iſti.* Hoc enim ſignum clarè eis demonſtrabat Ionam à Deo ad eos mitti, ſimulque monebat

A & terrebat eos, ne, ſi Ionæ non crederent, æquè imò magis punirentur quàm Ionas, atque ab aqua vel terra abſorberentur. Acceſſit interna Dei illuminatio & inſpiratio, quæ animos illorum commouit ad credendum. Iuuit grauitas, prudentia, pietas, abſtinentia & ſanctitas Ionæ, quæ planè oſtendebant Ionam non eſſe fatuum, non leuem, non mendacem; ſed virum ſerium, prudentem, pium ac fide dignum.

ET PRÆDICAVERVNT (indixerunt) IEIVNIVM] Vers. 6. per magiſtratum, imò per regem, vt videtur: rex enim hoc ieiunium Niniuæ indixit v. 7. nec alius toti Niniuæ hoc indicere poterat niſi rex. Eſt ergo hic hyſterologia. Priùs enim peruenit oraculum hoc Ionæ ad regem, vti ſequitur v. 6. quàm indictum ſit ieiunium, vti ait hic v. 5. ſed voluit Script. prædicationi Ionæ ſubnectere obedien-

B tiam, totumque opus Niniuitarum, ſcilicet quòd crediderint & pœnitentiam egerint in ieiunio & cilicio; ac deinde pergere ad regem, & enarrare eius ſenſum & geſta de quo ſubdit:

ET PERVENIT] Id eſt, quia peruenerat: Dat enim cauſam publici ieiunij & pœnitentiæ Niniuitarum, quod nimirum rex inaudiens oraculum minax Ionæ, edictum ieiunij & pœnitentiæ propoſuerit & promulgarit per totam vrbem.

Quæres, quis fuit hic rex? Reſpondeo, Probabile eſt fuiſſe Sardanapalum, quem Diodorus, Iuſtinus, & alij Gentiles Hiſtorici ponunt vltimum monarcham Aſſyriorum à quo monarchia tranſlata ſit ad Medos per Arbacem Mediæ Præfectum; ita à Caſtro & Torniellus in Annalibus, anno mundi 3215. & alij. Fauet S. Hier. in c. 1. Amos v. 1. Vbi explicans titulum Amos, quo ſe dicit prophetaſſe in diebus Oziæ regis Iuda, *Ionas prædicauit Sardanapalo.*

C & Ieroboam regis Iſrael. *Quando*, inquit, *apud Aſſyrios* vrbeſque Ciliciæ regnabat Sardanapalus, de quo inſignis Orator; *Turpior*, inquit, *vitiis quàm nomine: & apud Latinos Procas Silvius, cui Amulius expulſo Numitore ſucceſſit in regnum: quo interfecto, congregata paſtorum manu Romulus ſui nominis condidit ciuitatem.* Ergo Amos, ac conſequenter Ionas (fuerunt enim coæui) prophetauit tempore Oziæ, Ieroboam, & Sardanapali (hi enim fuerunt pariter coæui.) Rurſum Ionam prophetaſſe tempore Ieroboam, ac conſequenter Sardanapali, clarè dicitur 4. Reg. 14. 25. Fauet & S. Auguſt. lib. 18. Ciuitat. 27. vbi docet prophetaſſe Ionam, Amos, & Oſee ſub finem impe-

D rij Aſſyriorum, ſcilicet eo ruente, cùm Roma condi inciperet, quia eorum prophetiæ de Chriſto patiente, & reſuſcitato, Romanis & Gentibus ad Chriſtum conuertendis ſcribebantur. Fauet & Euſeb. in Chronico, qui Ionam conſignat ſub tempus Sardanapali. Dices, Euſebius, dicit Sardanapalum regnaſſe 20. annis, & vigeſimum vltimumque eius annum conſignat anno ſexto Oziæ regis Iuda, qui fuit annus 18. Ieroboam regis Iſrael; poſtea verò anno 17. Oziæ qui fuit 29. Ieroboam, Arbacis verò in Media regnantis 11. ita ſcribit: *Prophetabant apud Hebræos Oſee, Amos, Iſaias, & Ionas Propheta.* Ergo 11. annis poſt mortem Sardanapali prophetauit Ionas; non ergo prophetauit Sardanapalo regnante. Reſp. nego conſequentiam. Nam τὸ *prophetabant*, non ſignificat initium prophetiæ, (non enim hi quatuor cœperunt eodem anno, putà 17. Oziæ prophetare) ſed confuſè tempus

quo florebant hi Prophetę, q.d. Sub hoc tempus, putà ante & poſt annum 17. Oziæ, prophetarunt Oſee, Amos, Iſaias & Ionas. Cùm enim conſtet eos multis annis propheta ſſe, & de anno certo quo ſinguli cœperint non conſtet, rectè Euſebius in genere & confusè ait hoc tempore eos prophetaſſe, id eſt floruiſſe. Cùm enim in chronologia conſignatur tempus quo quis Propheta, Doctor vel Epiſcopus floruit, non conſignatur annus primus quo cœpit, vel vltimus quo finiit; ſed potiùs medius: in medio enim ætatis, propheti æ & doctoratus ſolent florere homines, tum gratia, tum ſapientia, tum auctoritate.

Probatur Primò. Confirmatur hæc ſententia Primò, quia paſſim Chronologi Sardanapalum dicunt fuiſſe coæuum Ieroboam, ſub quo prophetauit Ionas. Excipio vnum Genebrardum, qui cenſet Sardanapalum fuiſſe eum, qui in Scriptura vocatur *Aſarbaddon*, fuitque filius Sennacherib, poſt quem in Scriptura nemo ponitur rex Aſſyriorum. Aſarbaddon enim regnauit diu poſt Oziam & Ieroboam, ſub Ezechia & Manaſſe. Verùm hæc ſententia Genebrardi ab aliis Chronologis paſſim rejicitur. *Secundò.* Secundò, quia iidem conſentiunt in Sardanapalo periiſſe monarchiam Niniuea & Aſſyriorum, & poſt eam ponunt regnum Arbacis & Medorum; Ionas autem miſſus fuit in Niniuen, cùm illa opibus & regno floreret: ergo non poſt Sardanapalum, ſed eo regnante. *Tertiò.* Tertiò, quia Sardanapalus fuit luxurioſiſſimus, & diffluxit luxu ac vitiis; regem ſuum ſecuta eſt Niniue, hæc ergo ſunt vitia ob quæ excidium ei intentat Ionas. *Quartò.* Quartò, quia licet paulò poſt Sardanapalum ex Scriptura conſtet Niniuæ reſtitutum fuiſſe regnum; ac in ea regnaſſe Phul, Teglatphalaſar, Salmanaſar, Sennacherib & Aſarhaddon; tamen hi non regnarunt cum Ozia & Ieroboam, ſub quibus prophetauit Ionas; ſed poſt eos. Rurſum in ſtragę Sardanapali & tranſlatione monarchię, ſic videtur fuiſſe punita Niniue, vt non opus fuerit poſt illam eò mittere Ionam. *Quintò.* Inſuper Ionam miſſum eſſe ante eius ſtragem, patet, quia miſſus eſt vt eam comminaretur & prædiceret quaſi futuram. Ex dictis colligitur, quòd Sardanapalus audiens Ionæ oracula & minas, conuerſus ſit, egeritque pœnitentiam cum ſuis Niniuitis, ſed eo redeunte paulò pòſt ad ſolitas delicias & vitia, ad eadem redierint & Niniuitæ, vti facere ſolent concubinarij aliique vitiis aſſueti. Vnde tunc Deus excitauit Arbacem, qui Sardanapalum & Niniuen inuaderet, eumque cogeret ad palatij ſuique incendium, ac monarchiam transferret ad Medos, de quo dixi in procemio.

ET SVRREXIT (rex, putà Sardanapalus) DE SOLIO SVO, ET ABIECIT VESTIMENTVM SVVM AB (Tigurina, *paludamentum*, putà veſtem imperatoriam, diadema, ſceptrum, aliaque inſignia regalia) ET INDVTVS EST SACCO (cilicio;) ET SEDIT IN CINERE] Nota hic pœnitentiæ habitum & opera non eſſe nudam reſipiſcentiam, vt vult Caluin. ſed gemitum, ſaccum, cinerem, ieiunium; ita Tertull. Cyprian. Chryſoſt. S. Auguſt. Pacianus tract. de Pœnitentia.

Præclarè S. Ambroſ. enarrans hanc Ionæ hiſtoriam in fine tomi 2. Rex Niniues, inquit, *hoſtes virtute ſuperabat, Deum autem humilitate vincebat. Sapiens inquam rex, qui pro ſalute ciuium peccatorem ſe magis confitetur eſſe quàm regem. Obliuiſcitur enim ſe regem eſſe, vbi Deum regem omnium pertimeſcit: nec potentiæ ſuæ meminit, vbi potentiam diuinitatis agnoſcit. Mira res: dum ſe regem hominum eſſe non meminit, rex incipit eſſe iuſtitiæ. Religioſus igitur princeps non perdidit imperium, ſed mutauit. Principatum enim ante militaris diſciplinæ tenuit, nunc cæleſtium diſciplinarum obtinet principatum.* Et interiùs: *Vt tota ciuitas ieiunaret, famem ſibi rex primus indixit: & ſolus omnium cauſa prior cœpit eſurire quàm miles. Neceſſe enim erat vt qui potentior cunctis fuerat, deuotior fieret vniuerſis.*

ET CLAMAVIT ET DIXIT, ſupple præco; ita Vatabl. vel *clamauit & dixit*, id eſt proclamari fecit & edici, EX ORE REGIS] id eſt ſuo. Eſt hebraiſmus. Vnde Chald. vertit *atque per præconem proclamare iuſſit, ac dicere per Niniuen ex regis & principum eius decreto.* Sic & Pagnin. Vers. 7.

HOMINES, ET IVMENTA, ET BOVES, ET PECORA NON GVSTENT QVIDQVAM] Cauſam dat S. Chryſoſt. hom. 3. ad pop. *Et bruta ieiunant, & equi, & muli ſacco veſtiuntur? Etiam*, inquit: *ſicut enim diuite aliquo mortuo, non ſeruos ſolos & ancillas, ſed & equos domeſticos ſacco veſtientes, & agaſonibus tradentes ad ſepulchrum ſequi iubent, calamitatis magnitudinem oſtentantes; & omnes ad miſericordiam alliciunt: ſic & in ciuitate illa* (Niniue) *mori periclitante, & brutam naturam ſacco circumtexerunt, & ieiunij iugo ſubiecerunt. Non licet brutis ſermone Dei iram diſcere, diſcant fame quæ à Deo infligitur plagã; etenim ſi dirueretur, inquit, ciuitas, nõ tantùm noſtri inhabitantium, ſed & horum vna eſſet ſepultura. Pœnæ igitur partem habere debentia, & ieiunij partem capiant.* Alteram deinde dat cauſam. Cùm, inquit, eſſent confuſione pleni, nec quidquam haberent excuſationis, *ad bruta confugiunt, & illorum mortem deplorantes, ex his ſupplicationem faciunt miſerabilem & luctuoſam, ipſorum perditionem proponentes.* Et S. Ambr. ſub finem tom 2. *Non enim*, inquit, *ſufficiebat ad placandum Deum peccantium ſatisfactio, niſi ſeniorum quoque peccata paruulorum innocentia deplorarit, & fletibus alienis delicta ſua iuuentus ablueret.*

Nota. Veriſimile eſt hoc rigidum ieiunium Niniuitarum, ad aliquot dies, v.g. tres, vt ſentit S. Chryſoſt. homil. 1. de pœnitentia, duraſſe, ita vt per triduum nec homo, nec pecus quidquam cibi aut potus guſtaret, deinde continuarunt hoc ieiunium ad quadraginta dies, ſed ita ut ſuo tempore, v.g. veſpere, aliquid panis & aquæ ſumerent ad ſuſtentandum naturam: alioqui enim non potuiſſent naturaliter ſine cibo & potu prorogare vitam ad quadraginta dies; ſaccus verò, clamor, & preces eorum perennarunt ad quadraginta dies.

Simili modo anno Domini 1124 Chriſtiani in terra Sancta à Saracenis circumſeſſi, exemplo Niniuitarum ieiunium ſolemne etiam pueris, infantibus & pecoribus indixerunt, itaque miraculoſam à Deo de iis adepti ſunt victoriam. Nã cùm tria Chriſtianorum millia, Patriarcha præferente crucem, & Abbate Cluniacenſi lanceam qua transfixum eſt latus Chriſti, in aciem prodirent contra 40. Saracenorum millia; ſplendor de cælo in Saracenos illapſus eos ita eneruauit, vt paſſim fugientes cæderentur, non ſolùm à viris; ſed etiam à pueris & feminis. Perierunt in prælio ſeptem millia, ſubmerſi in aquis quinque millia: omnes verò Chriſtiani incolumes reuerſi,

eplni-

A epinicium Deo cecinerunt. Ita ex Roberto Sigeberti Card. Baron. anno 1124.

VERS. 8. ET CLAMENT IN FORTITVDINE] fortiter, contenta voce, Miſericordia, miſericordia, miſerere noſtri Deus ſecundùm magnam miſericordiam tuam. Ita clamabant homines. Iumenta verò pro fame boabant, mugiebant, reſonabant quiſque ſua voce in cælum. Hæc communis hominum & iumentorum comploratio Dei iram ſtitit, & ad miſericordiam inflexit. Graphicè eam depingit S. Baſil. hom. 8. in auaros quæ inſcribitur, *in famo & ſqualores*, & hom. 4. de pœnit. Sic Virgil. ecloga 5. ait in morte Iulij Cæſaris quem Daphnim vocat, ieiunaſſe oues, boues, cæteraque animalia, ac lugubri vlulatu eius necem ploraſſe, quin & addit:

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, monteſq; feri ſyluæq; loquuntur.

B Simili modo Alexandrum luxiſſe mortem Hephæſtionis, & Thebanos mortem Pelopidę, tradit Plutarch. in eius vita.

ET CONVERTATVR VIR A VIA SVA MALA] S. Chryſoſt. hom. 3. ad pop. *Videamus*, ait, *quid inenitabilem illam iram ſoluerit; num ieiunium ſolum & ſaccus? nequaquam: ſed totius vitæ mutatio: quoniam conuerſus eſt quiſque à vijs ſuis malis, pœnituit mali quod dixerat facere ipſis Dominus. Honor enim ieiunij non ciborum eſt abſtinentia, ſed peccatorum fuga. Ieiunas? Demonſtra mihi per ipſa opera. Qualia, inquit, opera? ſi pauperem videris, miſerere: ſi inimicum videris, conciliare: ſi amicum laudabiliter agentem videris, ne inuideas: ſi mulierem videris ſpecioſam, prætereas. Non enim os tantum ieiunet, ſed & oculus, & auditus, & pedes, & manus, & omnia corporis noſtri membra. Ieiunent manus, à rapina & auaritia munda: ieiunent pedes, ad illicita ſpectacula curſum reprimentes: ieiunent oculi, diſcentes nunquam formoſis obtutibus inſilire, nec alienas curioſè pulchritudines ſpectare; cibus enim oculorum, eſt ſpectatio: ieiunet & auris; aurium autem ieiunium eſt detractiones & calumnias non ſuſcipere: ieiunet quoque os à verbis turpibus, & conuitio. Quæ enim vtilitas, cum auibus quidem & piſcibus abſtineamus, fratres verò mordeamus & comedamus? detrahens, fraternas carnes comedis*, &c.

Niniuitæ fuerunt iuſtificati. Ex hoc loco videtur quòd Niniuitæ (ſaltem multi) verè fuerint contriti, ideoque hac pœnitentiâ iuſtificati, & ſaluati, quicumque in iuſtitia vſque ad finem vitæ perſtiterunt. Nam crediderunt in Deum verum, elicuerunt actus ſpei, timoris, doloris: auſteram & inauditam, eamque publicam egerunt pœnitentiam; imò primus rex ipſe, poſita regia veſte, ſaccum induit, & cinere ſe conſperſit; quæ vtique ingentis interni doloris & contritionis erant indicia, &, quod maximum eſt pœnitentiæ ſignum, actuſque nobiliſſimus, conuerſi ſunt à vita priſtina laſciua & ſcelerata, ad caſtam & ſanctam. Vnde Deus hæc eorum pœnitentiæ opera probauit, & acceptauit, eiſque pœnam condonauit, ſimul & culpam, vt videtur. Ita S. Chryſoſt. hom. quod nemo læditur niſi à ſeipſo. *Niniuitæ, ait, conuerſi ſunt ad timorem Dei, abiectiſq; continuò priori vitæ malis, ad virtutem ſe & iuſtitiam per pœnitentiam tranſtulerunt, tam fideli ſatiſfactione, vt diuinitus iam promulgatam ſententiam reuocarent.* Et libr. 1. de Orando Deum, *Primi*, ait, *occurrunt Niniuitæ, quos clarum eſt deprecationis præſidia plurimorum ſcelerum, quibus diuinam iram in ſe prouocarant, remiſſionem aſ-ſecutos eſſe. Simul enim atq; illos cepit deprecandi ſtudium, iuſtos reddidit; ac ciuitatem, quæ iam aſſueuerat laſciuia, malitiæ, breuiter, vitam exlegem & impiam viuere, ſtatim correxit: nimirum potentius diuina peccandi conſuetudine, tum ciuitatem illam cæleſtibus legibus impleſſet, pariter ſecum trahebat temperantiam, manſuetudinem, humanitatem, curamq; pauperum. Sanè ſi quis tunc ingreſſus fuiſſet ciuitatem Niniuitarum, qui priùs eamdem probè nouiſſet, nequaquam agnouiſſet eam: adeò repentè à turpiſſima vita, ad pietatem reſilierat.* Quare licèt aliqui opinentur Niniuitas fuiſſe tantùm attritos, tamen contrarium verius eſt, fuiſſe etiam contritos; nec tantùm ex timore pœnæ, ſed etiam ex amore iuſtitiæ hanc pœnitentiam ſubijſſe. Idem confirmatur ex eo: quòd Scriptura & Patres, maximè S. Chryſoſt. paſſim peccatoribus proponunt exemplum Niniuitarum, tamquam illuſtriſſimum ſpeculum

B pœnitentiæ. Vnde Chriſtus Math. 12. 41. *Viri Niniuitæ*, ait, *ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. Et ecce pluſquam Ionas hic.* Hinc S. Gregor. in Pſal. 7. pœnit. *Pœnitentia*, ait, *eſt vnum de perfectis donis deſcendentibus à patre luminum.* Et Tertull. l. contra Pſychic. c. 16. celebrat. *Niniuitiam iuſtitiam*: quamquam verior lectio Pamelij habeat, *Niniuiticum iuſtitium*, id eſt, ceſſationem ab omni cibi & potus genere cum Ethnicis, qui, vti antea dixit, *annuo ritu ſaccis velantur, & cinere conſpergitantur.* Idem docet S. Ambroſ. ſerm. 28. qui habitus eſt in Dominica 1. Quadrageſimæ, & S. Ephrem ſerm. de Iona. Idem diſertè docet Andreas Vega l. 13. de Iuſtific. c. 5. *Niniue*, ait, *vt veriſimile eſt, multos habuit qui ab accepta gratia aliquando exciderunt, & tamen ſubito ad prædicationem Ionæ Deum agnouit, & per pœnitentiam non ſolùm interminatæ mortis periculum euaſit, ſed &, vt*

C *Chryſoſt. aſſerit, vitæ incognitæ coronam accepit, factuſque eſt, vt Auguſt. ait* (l. de Pœnit. med. c. 5.) *euacuata comminatio Prophetæ, quàm humiliatio pœnitentiæ.* Idem docent alij & inſinuat S. Thom. 3. p. q. 84. ar. 7. ad 1. Fauet Conc. Trident. ſeſſ. 14. c. 4. cùm enim agens de Attritione dixiſſet: *Et quamuis ſine Sacramento per ſe ad iuſtitiam perducere peccatorem nequeat, tamen eum ad Dei gratiam in Sacramento pœnitentiæ impetrandam diſponit*; mox idipſum probat exemplo Niniuitarum, aitque: *Hoc enim timore vtiliter concuſſi Niniuitæ, ad Ionæ prædicationem plenam terroribus, pœnitentiam egerunt, & miſericordiam à Deo impetrarunt*, ſcilicet Dei gratiam per pœnitentiam, ſiue contritionem: nec

D etiam tunc inſtitutum erat Sacramentum pœnitentiæ, quod poſtea in lege noua Chriſtus inſtituit. q. d. Sicut Niniuitæ per timorem diſpoſuerunt ſe ad virtutem pœnitentiæ & contritionis, qua Dei miſericordiam & gratiam impetrarunt, ita Chriſtiani peccatores per timorem & attritionem ſe diſponunt ad Sacramentum pœnitentiæ quo peccatorum veniam & Dei gratiam conſequuntur.

Ex dictis Nota, quanta ſit vis pœnitentiæ, quæ tantæ vrbis tot tantaque ſcelera aboleuit, Dei iram placauit, flagellum ei extorſit, imò eius gratiam & iuſtitiam impetrauit, atque Niniuitas ex filijs gehennæ, fecit filios cæli; ex mancipijs diaboli, fecit amicos Dei; ex iniuſtis, impijs, infidelibus, ſceleratis, fecit iuſtos, pios, fideles, ſanctos. Ita S. Chryſoſt. Tertull. Ambroſ. Auguſt. *Moral. de efficacia pœnitentia.*

& alij tract. de pœnit. Audi S. Ambroſ. l. de Pœnit. c. 6. *Niniuitæ indicunt ſibi neceſſarium perituri ieiunium, in ipſis corporibus animas humilitatis flagello caſtigant, induunt pro veſte cilicium, & pro vnguentis cinere ſe aſpergunt, et proſtrati humo puluerem lambunt. Mortem ſuam lachrymis funerant, & vitam plangimentis proſequuntur: reatum ſuum gemitibus publicant, & actuum ſuorum pandunt arcana facinora. Omnis ætas & ſexus indiſcretè lugubribus ſe aptat officiis, depoſitus omnis cultus, deiectus ornatus, negata quoque ſunt ipſis alimenta lactentibus: & ætas necdum proprij peccati infecta, onera ſuſtinuit aliena; cibum ſuum mutum pecus eſuriuit. Vnus audiebatur per mœnia ciuitatis eiulatus diſparium naturarum, & per omnia tecta flebilia reſonabant lamenta plangentium, &, vt ſemel dixerim, terra mugitus confitentium ſuſtinebat, ſed & aſtra ipſa voce pœnitentiæ perſonabant. Impletum eſt quod ſcriptum eſt Eccli. 35. Oratio humiliantis ſe nubes penetrauit: denique ſic placauit offenſum Deum, ſic mitem fecit rigidum, ſic demulſit iratum,* &c. Præclarè S. Bernard. ſerm. de S. Andrea, pœnitentiam vocat *vltricem vitiorum, altricem virtutum.* Idem ſerm. 71. in Cant. *Cibus eius* (Chriſti) *pœnitentia mea, & cibus eius ſalus mea, cibus ego ipſe. Mandor cùm arguor, glutior cùm inſtituor, decoquor cùm immutor, digeror cùm transformor, vnior cùm conformor.* Idem ſerm. 2. in Vigil. Natiuit. *Exultare fecimus angelos quando conuerſi ſumus ad pœnitentiam. Currite fratres, currite: non ſoli angeli, ſed & ipſe angelorum vos creator expectat.* Idem ſerm. 30. in Cant. *Lacrymæ pœnitentium, vinum ſunt angelorum.* Plura ſi cupis, vide quæ annotaui 2. Corinth. 7. 11.

Vers. 9. Qvis scit si convertatvr] Tò *Si* non eſt in Hebræo, ſed ſubintelligitur: vnde eo omiſſo Chald. & Arias ſic vertunt, *qui ſcit quòd in manibus ſuis culpa ſint, conuertatur ab eis, & miſertum erit ſuper eum à facie Domini:* quaſi hic pœnitenti certa ſpes detur veniæ imò certitudo miſericordiæ conſequendæ. Verùm meliùs Noſter, Septuag. Pagnin. Vatabl. & alij ſubaudiunt *ſi*, quaſi Niniuitæ incerti ſint de venia, de eaque dubitent, & hæreant inter ſpem & metum ſuſpenſi; planius enim & vſitatius eſt in Hebræo ad illud, *Quis ſcit*, ſubaudire & ſupplere vnam voculam *ſi*, quàm multas haſce, *Quid in manibus ſuis culpa ſint.* Adde, Hebr. מי *mi*, eſſe interrogatiuum, & ſignificare *quis*, non *qui*: *qui* enim ſignificatur per *he* demonſtratiuum.

Dubitant Niniuitæ de remiſſione, non culpæ, ſed pœnæ. q. d. Quis ſcit ſi per pœnitentiam noſtram Deus placetur, reuocetque ſententiam de euertenda Niniue? Simili modo Deus condonauit adulterium Dauidi, ſed puniuit eum morte filij ex eo geniti, 2. Reg. 12. 19. Vnde Franc. Suarez tom. 4. de pœnit. diſp. 37. ſect. 9. ex his Ionæ verbis & ſimilibus Ioël. 2. 14. docet neminem, quantumuis iuſtus ſit, poſſe ſatisfacere de condigno pro pœna accidentali ſeu extraordinaria, qualis erat hic euerſio Niniue; imò nec poſſe aliquid facere, quo infallibiliter talis pœnæ remiſſionem conſequatur. Vnde S. Auguſt. in pſal. 50. *De incerto*, ait, *pœnitentiam egerunt, & certam miſericordiam meruerunt.* Et S. Hieron. *Ideò*, ait, *ambiguum ponitur, vt, dum homines dubij ſunt de ſalute, fortiùs pœnitentiam agant, & magis ad miſericordiam prouocent Dominum.*

Secundò, alij hanc dubitationem extendunt ad remiſſionem culpæ: licet enim certiſſimæ ſint promiſſiones Dei, quibus pœnitentibus promiſit veniam; tamen incertum eſt an homo impleat conditionem, quam exigit promiſſio: putà, quòd ſit ſufficienter diſpoſitus ad gratiam; nimirùm quòd ſit verè contritus ex amore Dei, non attritus tantùm ex timore pœnarum; ita Gregor. de Valentia 2. 2. tract. de Gratia diſp. 8. q. 4 & Card. Bellarm. l. 3. de Iuſtific. c. 6.

Et ignoscat Devs] Hebr. *& pœnitentiam agat*; vel, *pœnitudine ducatur Deus*; ita Septuag. Pagnin. & Vatablus. Hinc veteres hæretici, vt Marcion, Manes, & alij cenſebant Deum veteris teſtamenti non fuiſſe verum, nec perfectum; vtpote in quem cadat dolor & pœnitentia. Obiiciebat ergo Marcion: *Culpandus eſt Deus, qui iuſtitia vtique non pœnitenda pœnitentiam geſſit.* Reſp. Tertul. l. 2. contra Marc. c. 24. aliam eſſe pœnitentiam hominum, aliam Dei. *In Deo enim nihil aliud intelligitur quàm conuerſio ſententiæ prioris, quæ etiam ſine reprehenſione poſſit admitti in homine, nedum in Deo, cuius omnis ſententia caret culpa, quam pro rerum variantium ſe occurſu fieri oſtendimus.*

Pulchrè S. Chryſoſt. hom. 1. de pœnitentia, docet in Deo verè non eſſe pœnitentiam, quia non vult, nec optat nobis malum; ſed tantùm minatus, ne cogatur illud infligere. *Cur*, inquit, *res grata quæ factura es mala prædicis? Vt non faciam quæ prædico. Propterea & gehennam minatus eſt, quò gehennam non inducat. Terreant vos verba, ne facta conturbent.* Ibidem oſtendit quanta fuerit vis feruoris pœnitentiæ Niniuitarum; *Qui*, inquit, *tribus diebus tantam peccatorum iram ſoluere valuerunt*; & quanta clementia Dei, *trium dierum pœnitentia contentus pro tot peccatis. Qui enim propoſito excitato feruet, atque multa cum ſolertia pœnitentiam oſtendit, breui temporis momento longaui temporis peccata delere poterit.* Vbi aduerte. Chryſoſt. opinari Niniuitas ſtatim ad prædicationem Ionæ pœnitentiam egiſſe. Cùm ergo Ionas prædicaret: *Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur*, ſequitur eos per 40. dies pœnitentiam egiſſe. Verùm quia Chryſoſt. legit: *Adhuc tres dies, & Niniue ſubuertetur*; hinc cenſet eos tantùm per tres dies pœnituiſſe. Idem hom. in pſal. 7. Homines, inquit, putà hoſtes, minantur ſupplicium & reipſa infligunt: *At non ſic Deus, ſed contrà omnino, & prædicit, & differt, & verbis terret, & nihil non facit, vt quæ minatur non afferat. Hoc etiam fecit in Niniuitis. Nam ille quoque arcum tetendit, & gladium vibrauit, & iacula parauit, & ictum non inflixit. Annon tibi videntur Prophetæ verba eſſe arcus, & telum, & gladius acutus, quando dicit; Adhuc tres dies, & Niniue ſubuertetur? ſed telum non emiſit: non ideo enim erat apparatum vt emitteretur, ſed vt reponeretur.*

Et misertvs est Devs svper malitiam] Vers. 10.
Malitiam, id eſt afflictionem; Hebr. *pœnituit eum ſuper malo quod illis inferre decreuerat.* q. d. Reuocauit ſententiam punitionis & excidij latam in eos; quia videns pœnitentiam, eorum miſertus eſt. Tropolog. Abbas Ioſeph apud Caſſianum collat. 17. c. 25. Hoc exemplo Dei, inquit, *edocemur, non debere nos obſtinatè in noſtris definitionibus perdurare, ſed comminationem ex neceſſitate propoſitam clementi miſeratione mollire.* Vt ſubditis peccantibus, ſi culpam agnoſcant, & veniam petant, parcamus; ſicut Niniuitis pepercit Deus.

C A P V T Q V A R T V M.

S Y N O P S I S C A P I T I S.

DOlet Ionas Niniuitis contra oraculum ſuum parci: hinc Deus eum per umbram hederæ vermemq́; eam corrodentem, corripit & erudit.

1. ET afflictus eſt Ionas afflictione magna, & iratus eſt: 2. & orauit ad Dominum,
& dixit; Obſecro Domine, numquid non hoc eſt verbum meum, cùm adhuc
eſſem in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis. ſcio enim quia
tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper
malitia. 3. Et nunc Domine tolle quæſo animam meam à me: quia melior eſt
mihi mors quàm vita. 4. Et dixit Dominus: Putaſne bene iraſceris tu? 5. Et e-
greſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contrà Orientem ciuitatis: & fecit ſibimet
vmbraculum ibi, & ſedebat ſubter illud in vmbra, donec videret quid accideret ci-
uitati. 6. Et præparauit Dominus Deus hederam, & aſcendit ſuper caput Ionæ, ut
eſſet vmbra ſuper caput eius, & protegeret eum (laborauerat enim) & lætatus eſt
Ionas ſuper hedera, lætitia magna. 7. Et parauit Deus vermem aſcenſu diluculi in
craſtinum: & percuſſit hederam, & exaruit. 8. Et cùm ortus fuiſſet ſol, præcepit
Dominus vento calido & vrenti: & percuſſit ſol ſuper caput Ionæ, & æſtuabat: &
petiuit animæ ſuæ ut moreretur, & dixit: Melius eſt mihi mori, quàm viuere. 9. Et
dixit Dominus ad Ionam: Putaſne bene iraſceris tu ſuper hedera? Et dixit: Bene
iraſcor ego vſque ad mortem. 10. Et dixit Dominus: Tu doles ſuper hederam,
in qua non laboraſti, neque feciſti ut creſceret: quæ ſub vna nocte nata eſt, & ſub vna
nocte perijt. 11. Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua ſunt pluſquam
centum viginti millia hominum, qui neſciunt quid ſit inter dexteram & ſiniſtram
ſuam, & iumenta multa?

VERS. 1. ET AFFLICTVS EST IONAS] cùm elapſis quadraginta diebus vidit oraculum ſuum fruſtrari, & Niniuen non ſubuerti, vti ipſe prædixerat. Afflictionis cauſam varij variam dant: Primò, S. Hieron. & Remig. cenſent eum afflictum ex amore populi ſui, eò quòd ſciret Gentium ſalutem fore ruinam Iſrael. Cùm ergo Deum videret miſericordiam exhibere Niniuitis, cenſebat eam ſubtrahendam à Iudæis, iramque Dei illis imminere; & ea de cauſa tantopere indoluit. Secundò, Arias cenſet eum indoluiſſe perditum Aſſyrijs, eò quòd ſciret per eos puniendos & vaſtandos Iſraelitas. Verùm hoc gratis dicitur. Tertiò, Vatabl. cenſet eum doluiſſe, quòd Iudæi incitati tot minis Prophetarum, tam duri eſſent ad pœnitentiam, cùm Niniuitæ ad eam tam eſſent faciles, ut vno eius oraculo compuncti, totos ſeſe dederent ieiunio, ſacco & cineri. Verùm aliam cauſam dat Ionas.

Dico ergo eum afflictum fuiſſe, eò quòd videret Deum parcere Niniuitis pœnitentibus, ac conſequenter ſuum oraculum, quo eam euertendam prædixerat, reddi vanum & falſum, ideoque timeret ſe irridendum, & habendum falſum Prophetam. Nimius ergo & indiſcretus amor honoris proprij, fuit cauſa huius afflictionis, impatientiæ, & Iræ Ionæ. Vnde optat mori potiùs, quàm cum ignominia viuere, inquit Theodor. Ita & Theoph. Albertus, Clarius, Dionyſ. & alij. Ita & S. Ephrem ſerm. de Iona, qui Niniuitas ita Ionam conſolantes inducit: *Noli contriſtari ò Iona, ſed gaude, quia nouam vitam agimus: per te enim bona inuenimus, per te vniuerſorum Deum agnouimus. Non es mentitus, ne timeas: ſubuerſa enim noſtra eſt malitia, & exaltata fides in manu*

A *tua. Nam angelos in excelſis gaudio perfundens, meritò ipſe ſuper terram in eo gloriari & exultare debes; quia Deus de nobis gaudet in cælis.*

Nota. Optat Ionas rem iuſtam, vnde non peccat mortaliter: optat enim vt Niniuitæ ob peccata præterita puniantur, vtque ſententia Dei in eos lata non reuocetur, eſto pœniteant: ſic enim iudex latronem ob furta ſuſpendit, eſto eum pœniteat. Sed quia id optat indiſcreto zelo, & vano fine; nimirum vt honori ſuo conſulat cum tanto Niniuitarum damno, peccat venialiter. Hæc ita ſe habere, patet ex verbis Ionæ & ex verbis Dei eum redarguentis, v. 11. cùm ait: *Et ego non parcam Niniue, ciuitati magnæ, in qua ſunt pluſquam centum viginti millia hominum.*

Moraliter diſce, quàm peruerſus ſit zelus *Moral. de*
indiſcretus, quamque diſpliceat Deo. Ionas e- *zelo indiſ-*
nim cogitare debebat, ſeque conſolari quòd *creto.*
magis hic ageretur honor Dei, qui miſerat Io-
B nam, quàm ſuus; ac Deo curæ fore honorem ſuum, ne haberetur mendax. Rurſum cogitare debebat oracula Dei minacia ſolere eſſe conditionata, ideoque præmitti à Deo, vt homines inducant ad pœnitentiam, itaque eis parcat. Mutatis enim rebus & perſonis, mutatur decretum & ſententia Dei. Quocirca hæc mutatio non eſt in Deo, Deique decreto; ſed in ipſis reis & peccatoribus; ſententia enim Dei eſt hæc: Moriatur peccator, ſi videlicet in peccato perſiſtat; quòd ſi non perſiſtat, ſed pœniteat; non moriatur, ſed viuat, Ezech. 18. 32. Diſcretiùs & pientius Michæas cap. 2. 11. cùm certum exitium prædiceret impijs, indolens eorumq; vitam ſuo honori præponens: *Vtinam*, ait, *non eſſem vir habens ſpiritum* (propheticum) *& mendacium potiùs loquerer.* Ve-

rùm Ionas paſſione actus, hæc non conſiderabat; ſed, vni honori ſuo intentus, vti ſolent homines ſui nominis ſtudioſi: *Numquid non hoc eſt verbum meum*, inquit, *cùm adhuc eſſem in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis. Scio enim quia tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia*; Chald. *ſententiam reuocans, quo minùs malum infligas.* Scis hoc, ô Iona? cur ergo idem non facis? cur iram clementiâ non temperas? cur Deum tuum non imitaris? cur clemens, id eſt diuinus eſſe non vis? Hinc liquet Ionam & Prophetas non habuiſſe ſpiritum propheticum, quaſi habitum permanentem; ſed ſubinde ab eo deſertos fuiſſe, ſibique relictos, vt pateret eos eſſe homines cæteris ſimiles, ſuaque actos ſpiritu naturali & humano, non diuino, quædam egiſſe & dixiſſe à charitate, æquitate & veritate aliena; vti fecit hîc Ionas.

Simili indiſcreto zelo laborabant Iacobus & Iohannes Apoſtoli Luc. 9. 54. cùm Samaritis indignantes, eo quòd repuliſſent Chriſtum, dixerunt: *Domine vis dicimus vt ignis deſcendat de cælo, & conſumat illos?* Quocirca reprimens eos Chriſtus; *Neſcitis*, ait, *cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare.* Simili zelo laborabat S. Carpus, cuius hac de re viſionem longam ſed memorabilem recenſet S. Dionyſ. epiſt. 8. ad Demophilum. Simili laborabat Acacius Epiſcopus in Conc. Nicæno, qui cùm duriorem ſe præberet in recipiendis ad pœnitentiam ijs qui à fide aberrauerant, audiuit à Conſtantino Imp. *O Acaci ſcalam à terra in cælum conſtitue, ſolusque per illam in cælum conſcende.* Ita refert Hiſtor. Eccleſ. p. 2. cap. 4. Alius in caſu ſimili à viro ſancto audiuit: *Si hic errans tibi ſtetiſſet tuo ſanguine, vti ſtetit Chriſto, reciperes eum & colligeres, nec ſineres eum extra Eccleſiam ſtantem luporum prædæ exponi.* Saniorem magiſque diſcretum & pium zelum habuit Apoſtolus erga Iudæos perſecutores ſuos, dum pro ijs optabat fieri anathema à Chriſto, Rom. 9. 1. Et Moſes orans pro populo qui vitulum aureum adorauerat, dicenſque: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut ſi non facis, dele me de libro tuo quem ſcripſiſti*, Exod. 32. 32. Et Ioſeph fratres à quibus venditus erat, cum lachrymis deoſculans, alenſque per omnem vitam, Geneſ. 45. 1.

Vers. 5. Et egressvs est Ionas] Putat à Caſtro eſſe hyſterologiam, hæcque verba ponenda recto ordine cap. 3. ante v. 6. Cenſet enim Ionam finita prædicatione quaſi obita legatione, illicò egreſſum de ciuitate, ac in tuguria exſpectaſſe quadrageſimum diem; vt ſpectaret rei exitum, vti hîc dicitur. Ita & Theodoret. Lyran. & Dionyſ. Verùm dico nullam eſſe hîc hyſterologiam; Ionamque non ante, ſed poſt quadrageſimum diem poſt continuam pœnitentiam Niniuitarum, afflictum & dolentem, eò quòd oraculum ſuum de euerſione Niniues non compleretur, egreſſum vrbe, ibique pleniorem rei exitum exſpectaſſe; vt videret an omnino, an ex parte tantùm ſententiam ſuam reuocaret Deus: ſperabat enim Deum ſaltem aliquam cladem eis inflicturum. Verùm cùm vidit omnino Deum eis parcere, murmurans fecit, dixit, & audiuit ea, quæ hîc enarrantur. Patent hæc ex ipſo contextu, & ſerie narrationis, & ex v. 10. vbi reprehenditur Ionas à Deo, eò quòd doleret Deum parcere vrbi: ergo egreſſus eſt poſt quadrageſimum diem, cùm videret Deum vrbi non infligere mala, quæ comminatus erat, non antè: nam antè neſciebat an Deus parciturus eſſet vrbi, imò putabat eum non parciturum.

Vers. 6. Hederam] quæ vmbraculo à Iona erecto ſe copularet, eique vmbram nouam & maiorem adderet. Adde, hederam non ſolùm aduerſus ſolis æſtum vmbraculum præbere, ſed & capitis grauedinem ex æſtu & laſſitudine contractam (vnde ait, *Laborauerat enim*) diſcutiendi vim habere; qua de cauſa & conuiuæ vino æſtuantes olim hederâ coronabantur, vt capitis grauedinem, ſoporem, æſtumque diſcuterent. Hinc apud Gentiles hedera ſacra erat Baccho, vt patet 2. Machab. 6. 7. Septuag. Syrus, Arabicus vterque & Pagn. verterunt *cucurbitam*: cucurbita enim quia frigida eſt, & ampla habet folia, magnam facit vmbram, eamque frigidam. Quocirca eum S. Hieron. vertente, *hederam*, expoſtulauit S. Auguſt. epiſt. 10. ad S. Hieron. eò quòd nonnulli ob nouationem hanc obſtreperent, & in Eccleſia tumultuarentur; imò Caluinus S. Hieronymum infidæ verſionis & impoſturæ palàm arguit; *&* *Cantheliu*, ait S. Hieron. *dudum Romæ dicunt me accuſaſſe ſacrilegij, quòd pro cucurbita hederam tranſtulerim.* Reſp. S. Hieron. Aquilam quoque Symmachum & Theodot. vertiſſe, *hederam*. Nam hebr. eſſe *kikaion*, quæ ſyrè & punicè *kikeia*, & *elkeroa* (vnde & Talmudici, teſte R. Dauid, *kikaion* dicunt eſſe id, quod arabicè vocatur *alkeroa*) dicitur, eſtque genus virgulti in Palæſtina, lata habens folia in modum pampini, & vmbram denſiſſimam, quod ſuo trunco ſe ſuſtinet & citiſſimè ſeſe dilatat, præſertim in locis arenoſis, mirumque in modum, ſi ſementem in terram ieceris, citò confotum creſcit in arborem, & intra paucos dies, quam herbam videras arbuſculam ſuſpicis. Hoc cùm græcè & latinè nomen non habeat, Nos, ait S. Hieron. Symmachum, Aquilam & Theodot. ſecuti nouo nomine vertimus *hederam* (ne, ſi hebræum nomen *kikaion* poſuiſſemus, lector beſtias Indiæ, vel montes Bœotios, aut neſcio quid monſtri & portenti imaginaretur;) idque congruè: quia *kikaion* celerrimè proſerpit atque obtegit & obumbrat, vti hedera. Adde, ex Theophraſto lib. 3. c. 18. & ex Mathiolo in Dioſcor. lib. 2. cap. 175. hederæ ſpeciem vnam eſſe maiori folio, quæ non ſerpit, ſed per ſe conſiſtit, creſcitque in arborem; vti facit *kikaion*. Sic piſces vocamus lupos, canes, equos marinos: quia lupis, canibus, equis terreſtribus ſunt ſimiles. Eadem de cauſa Septuag. *kikaion* verterunt *cucurbitam*, nouum ei indentes nomen; quia proſerpit, & obumbrat, & ſana eſt vt cucurbita; de qua vulgare eſt prouerbium, *Sanior eſt cucurbita*; eſto verè *kikaion* non ſit cucurbita, nec hedera noſtra. Quare diuinant, vel potiùs errant, R. Dauid, & ex eo Arias & Rabbiozantes, qui *kikaion* cenſent eſſe id, quod Græci *kiki* vocant, nos ricinum, ſiue palmam vel manum Chriſti, ob foliorum articulationem, quæ folijs latis eſt, & ad vmbram appoſitis. Ricinum enim eſt herba venenata, conſequenter & vmbra eius. Quis credat Deum Prophetæ ſuo præparaſſe ad vmbram herbam venenatam, cùm ei ad manum eſſent tot aliæ ſalutiferæ? Denique nomina herbarum, lapidum, arborum, animalium apud Hebræos communia ſunt diuerſis multiſque ſpeciebus.

Kikaion quid?

Quare

Quare *kikaion*, ac Ribera & Sanchez, commune eſt arbuſtis quæ breui creſcunt, & frondes producunt accommodas ad faciendam vmbram: vnde Noſter vertit, *hederam*; Septuag. cucurbitam; alij, cucumerem; alij, platanum, &c.

Hedera ſymbolum vanitatis mundi.

Symbolicè, hedera ſymbolum eſt vanitatis mundi, omniſque rei & ſpei mundanæ. De hac enim hedera v. 10. in Hebr. dicitur: *Filia noctis erat, & filia noctis perijt*, id eſt, vna nocte nata eſt, vna etiam nocte perijt. Annon filia noctis eſt honor, pompa, deliciæ & diuitiæ mundi, quæ vna nocte obueniunt, vna nocte durant: imò ſæpè eadem nocte tranſeunt & pereunt? ſicut vermis hederam ſubitò eroſit, ſic ſæpè morbus, mors, odia, calumniæ, rapinæ, &c. bona mundi auferunt. Putas te quieſcere ſecurè in tuis opibus? falleris: ſub vmbra hederæ quieſcis, vermis aduerſæ fortunæ hederam hanc erodet; & tua vmbra, tua ſpes vana & vmbratica euaneſcet. Hinc Deus vti Ionæ; ita & diuitibus, honoratis, &c. ſæpè hanc vmbram ſubducit & aufert; vt videant homines ſpes omnes eſſe inanes, quas extra Deum in bonis hiſce ſuis collocant. Vide quæ de pomo & verme ei innaſcente dixi Amos 8. 1.

Rurſum hedera propriè dicta, arctiſſimo complexo arbores ſibi implicat & vincit, ac vinciendo enecat: hoc idem faciunt amantibus voluptates, & ſæpè amaſiæ. Quocirca olim Romæ Flamini Diali nefas erat tangere hederam, atque adeò ne nominare quidem fas erat: ut ſignificarent, quanta puritas & caſtitas, æquè ac libertas deceat ſacerdotem. Nam amare, æquè ac rebus terrenis animum applicare, mera ſeruitus eſt. Inde prouerbium: *Laſciuis hederis ambitioſior.* Hinc & hedera dicitur quod hæreat, quodque ſequatur quidquid proximum eſt. Hedera, ait Feſtus, dicta quòd hæreat, vel quòd edita petat, vel quia id cui adhæſerit edat, quæ in tutela Liberi patris putabatur eſſe: quia ut ille iuuenis ſemper, ita hæc viret: vel quia ita omnia, ſicut ille mentes hominum illigat. Vinum ergo, honor & cupidiæ, quæ mentem illigant, ſunt hedera, ideóque inimica homini: ſicut *Hedera*, inquit Plinius lib. 16. cap. 34. *inimica eſt arbori, ſatiſq; omnibus, ſepulchraque ac muros rumpens, ſerpentium frigori gratiſſima, ut mirum ſit ullum honorem habitum ei.*

Simile eſt de cucurbita, ut vertunt Septuag. eiuſque vmbra, de qua audi Theophyl. *Cucurbitæ, ait, vmbra eſt gloria huius mundi: quæ quaſi flos fœni nos refrigerat in afflictionum æſtu, ideóq; à nobis expetitur: ſed ſerit tam vermis matutinus, ſiſtit conſcientia noſtra remordens, & peccatorum nobis ſenſum exhibens. Ipſa enim quaſi ſenſibilis tinea oſſium cordiſq; ob oculos nobis ponens ſcelera, docenſq; nos grauibus pœnis dignos, ferit cupiditatem gloriæ, illudq; Prophetæ perſuadet; Iram Domini ſuſtinebo, quoniam peccaui ipſi. Et paulò poſt: Eò quod peccaui, flagris caſus ſum.*

Laboraverat enim] Ionas æſtu corporis, circumeundo & prædicando ardente ſole, & magis æſtu ac dolore animi, quod videret ſuum oraculum irritari.

Vers. 7. Paravit Devs vermem] Syrus & Arabicus uterque, *præcepit Deus vermi: præcepit*, id eſt ordinauit, diſpoſuit, incitauit, impulit: inſtinctus enim naturalis in Script. vocatur præceptum. Per *vermem* accipe vel erucam, vt Theoph. vel teredinem, vt Arias; vel potiùs aliquem alium extraordinarium, noſtris mordaciorem & voraciorem. Nam hunc vermem non fuiſſe ordinarium, patet ex eo, quòd ſubitò hederam eroſerit in aurora, ita vt illa exaruerit & deciderit, antequam ſol incaleſceret, & feriret caput Ionæ: hoc autem facere tam citò nequit vermis vnus naturalis & ordinarius. Vbi Nota. Pro *aſcenſu diluculi*, Chald. clarè vertit, *ſub aſcenſum auroræ*, ſcilicet diei ſequentis diem præcedentem eiuſque noctem, quâ nata erat hedera.

Allegor. S. Hieron. & S. Auguſt. epiſt. 49. qu. 6. Ionas, id eſt vetus teſtamentum, habuit vmbraculum hederæ, id eſt promiſſiones terrenas, quæ erant vmbræ futurorum in lege noua; has ſuccidit Chriſtus, qui eſt ipſa veritas, atque abſque vllo ſemine oritur, & dicit: *Ego ſum vermis, & non homo*, Pſalm. 21. qui inſcribitur, *Pro ſuſceptione matutina. Vermis*, inquit S. Auguſt. eſt Chriſtus *propter humilitatem carnis, fortaſſis etiam propter Virginis partum. Nam hoc animal plerumque de carne, vel de quacumque re terrena ſine vllo concubitu naſcitur. Matutinus eſt, quia diluculo reſurrexit.* Ionas ſuccisa hedera dolet, ſic Iudæi ſuccisa lege Moſis lugent, imò Chriſto & Chriſtianis indignantur.

Rurſum Symbolicè, S. Hieron. Sunt, inquit, qui vermem & ventum vrentem Romanos intelligant duces, qui poſt reſurrectionem Chriſti, Iſrael penitus deleuerunt.

Præcepit Dominvs vento calido] Hebr. *vento* קדים *kadim*, id eſt Orientali; puta Euro, qui calidus eſt, vrens & torrens. Ita Pagnin. & Tigurina. Vers. 8.

Et æstvabat] Tigur. *& penè exanimatus eſt æſtu*: ingens enim æſtus fuerit oportet, qui eum impulerit petere vt moreretur. Vnde Septuag. vertunt, *& anguſtiabatur & relinquebatur anima ſua*, vti habent Complut. & Regia; licet Romana habeant, *& anguſtiabatur, & cadens cum anima ſua*; Chald. *& erat deliquium animi patiens*. Tropol. ſicut hedera quæ vmbram faciebat Ionæ, corroſa à verme, ſol æſtuans percuſſit caput Ionæ; ita & tuis ò homo viribus à morbo aut ſenio arroſis, mors te percutiet.

Bene irascor ego vsqve ad mortem] *Bene*, id eſt *valdè*; aut potiùs, *iuſtè & meritò*. Vnde vertit Pagnin. *vehemens mihi ira eſt vſque ad mortem*; Tigurina, *iuſta eſt ira mea, vt etiam mori cupiam*; Septuag. *valdè contriſtatus ſum ego vſque ad mortem*. Vers. 9.

Sicut enim vehemens triſtitia Chriſtum adegit, vt diceret, *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem.* q. d. Triſtitia tanta eſt, vt penè me exanimet & vitam mihi adimat: ſic & vehemens ira homines adigit, vt optent ament que mori; præſertim ſi eis obſiſtatur, vt difficultatem ob quam iraſcuntur amoliri non poſſint: tunc enim vehemens ira vehementem parit triſtitiam, mœrorem & deſperationem.

Moral. de vmbra aſini.

Dolet Ionas de vmbra hederæ, ſic multi dolent & contendunt *de vmbra aſini*, vt vulgò dicitur, id eſt; de re parua vel nullius momenti. Fabulam ex qua natum eſt hoc prouerbium, narrat Ariſtophanes in Veſpis, & Plutarch. in vita Demoſthenis. Meminit & Apuleius l. de Aſino aureo. Demoſthenes, inquiunt, cùm iudices parum haberet attentos, vt eos attentos redderet, narrauit

rauit fabulam, dicens : Quidam conduxerat aſinum, quo Athenis veheretur Megaram: in itinere ardente ſole meridie non habens aliud vmbraculum, depoſitis clitellis ſub aſino ſedens, eius vmbra ſemet obtegebat. Cæterum id agaſo non ſinebat; hominem inde depellens, clamanſque aſinum eſſe locatum, non aſini vmbram. Alter item ex aduerſo tendebat, aſſeuerans etiam aſini vmbram conductam eſſe. A rixa ventum ad verbera, inde ad ius & tribunal. Hæc locutus Demoſthenes, repentè deſcendit, & diſceſſit. Reuocatus à iudicibus vt reliquum fabulæ enarraret; ait: *Itane de aſini vmbra libet audire, viri verò de vita periclitantis cauſam audire grauamini?*

Vers. 10. Tv doles svper hederam, in qva non laborasti] q. d. Si adeò doles ob hederam vilem herbam, quæ citò naſcitur, & citò perit, tuæ ſcilicet cauſa; quanto magis vnà mecum dolere & pœnitere debes de interitu tantæ vrbis, totque centenorum millium animarum, quot ſunt in Niniue, eiſque pœnitentibus miſereri, & parcere? Sic hodie non deſunt nobiles, qui magis dolent in morte equi, quàm famuli; imò qui famulos enecant in cultura agrorum, ouium, auium; maluntque perdere hominem, quàm falconem, equum, vel accipitrem.

Pulchrè S. Ephrem ſerm. de Iona: *Cucurbita tibi nunc loco magiſtri efficitur, ex qua ſapientiam & prudentiam addiſce, ac quanta ſit vis diuinæ clementiæ. Tu parcis cucurbitæ, & ego ciuitati. Tugurium tuum ſit ſpeculum ciuitatis. Tugurium abiectum quæris, & vrbem funditus euertis? vbi rectum iudicium tuum ô Iona? cucurbitam ciuitati potiorem ducis? Super vili cucurbita commiſerationis affectum oſtendis, & in ciuitatem duriſſimum ac ſeueriſſimum te exhibes?* Et paulo pòſt hiſtoriam Ionæ ita proſequitur: *Congregatique, reſipiſcentes adorabant eum, ac munera cum decimis ſuis offerebant. Aperuit rex theſauros, & obtulit ipſi dona valdè honorifica; vno omnium ore celebratus eſt Ionas, ingreſſuſque in curru regio conſedit.* Deinde ſubdit, regem miſiſſe viros qui Ionam in Ieruſalem honorificè reducerent, & per hoſpitia commodè tractarent, quos ipſe appropinquans Ieruſalem, oſculo & amplexu ſalutans, dataque illis benedictione, domum remiſerit: noluiſſe enim permittere, vt ipſi licèt multum rogantes, vrbem ſanctam ingrederentur, ne viderent idola & ſcandala gentis ſuæ.

Qvæ svb vna nocte nata est, et svb vna nocte periit] Hebr. *quæ filia noctis erat, & filia noctis periit*, id eſt, quæ vna nocte orta eſt, & vna nocte periit. Ita Vatabl. & Pagnin. Clarè Chald. *quæ in hac nocte fuit, ſed nocte altera periit*. Prima enim nocte nata fuit hedera, quæ ſequente die cùm arderet ſol, Ionam ab æſtu ſua vmbra protexit; ſequenti nocte finiente, putà in aurora, vermis iuſſu Dei eroſit hederam; vnde ſol oriens afflixit Ionam, vt æſtuaret, cuperetque mori. Bidui ergo ſpatio hæc peracta ſunt.

Vers. 11. Centvm viginti millia hominvm] Hebr. *duodecim* רבו *ribbo*, id eſt *dena millia*, id eſt 120. millia: duodecies enim decem faciunt centum viginti. Ita Septuag. Pagnin. Tigurin. quæ vertit, *duodecim myriades*: myrias enim continet decem millia: alioqui ſi ſumas myriadem pro millione, falſum erit. Quis enim credat in Niniue fuiſſe duodecim milliones infantium? millio enim continet decies centena millia.

Qvi nescivnt qvid sit inter dexteram et sinistram] id eſt bonum & malum. Eſt prouerbium. Phraſis hæc petita eſt à pueris, *qui neſciunt vtrùm dextera an ſiniſtra valentior, & vtra cuilibet aptior ſit: quia nondum experti ſunt; æqualiter enim adhuc pro tempore, quia nuper de vulua prodierunt, vtrumque brachiolum, vtraque manus omninò imbecillis eſt*, ait Rupert. qui myſticè id adaptat iis, qui neſciunt quid inter Dei veritatem, & hominum mendacium interſit.

Ex hoc loco Theologi, ac nominatim Gabriel Vaſquez 3. p. q. 68. a. 8. diſp. 154. c. 3. rectè confutat Lutheranos, qui docent nos iuſtificari præcisè per fidem ex opere operantis, non per Sacramenta ex opere operato: Sacramenta ergò ad hoc tantùm adhiberi, vt fidem recipientis excitent, qua iuſtificetur: ac proinde paruulos, qui in baptiſmo purgantur à peccato originali ac iuſtificantur, elicere actum fidei qua iuſtificentur, ſicut elicuit S. Iohannes Baptiſta in vtero matris, Lucæ 1. 44. Hoc enim dogma non tantùm eſt contra omnem experientiam, ſed etiam contra Scripturam hoc loco, quæ docet paruulos neſcire quid ſit inter dexteram & ſiniſtram, id eſt, non diſcernere inter bonum & malum. Si enim haberent fidem, vtique diſcernerent inter bonum & malum. Fides enim diſcernit virtutes à vitiis, æterna à temporalibus, Deum à creaturis. Nam vt ait Apoſtolus Hebr. 11. 1. *Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium.* Quocirca hoc Lutheri dogma adeò ſtolidum viſum fuit Anabaptiſtis, vt ipſi maluerint docere paruulos non eſſe baptizandos; ſed exſpectandum dum adoleſcant, & rationis compotes, actum fidei qua iuſtificentur eliciant, potiùs quàm admitterent paruulos ratione vti. Ecce in quas anguſtias, in quæ abſurda hæreſis agit Nouantes. Quare S. Auguſt. lib. 1. de Pec. mer. cap. 35. ridet quoſdam Pelagianos, qui in infantibus actualia peccata eſſe dicebant. *Experimur enim*, inquit, *eos adeò vſu mentis deſtitutos eſſe, vt nec vbi ſint ſentiant, & iuxta ſe iacentibus mammis, magis poſſint eſurientes flere quàm ſugere: quippe qui nec mammas quidem ipſas, nec aliud aliquid norint. Quomodo Deum agnoſcant, qui nec mammas, nec matrem agnoſcunt?*

Moral. Diſce hic, quàm Deus clementior ſit homine etiam ſancto, quamque ſatius ſit confugere ad Dei, quàm ad hominum tribunal. Si Ionas in cauſa Niniuitarum fuiſſet iudex, tuliſſet in omnes licet pœnitentes, ob præterita ſcelera ſententiam mortis; eò quòd hanc tuliſſet Deus ante eorum pœnitentiam; verùm Deus contrariam fert ſententiam, qua eos ob pœnitentiam à morte abſoluit. Ita Dauid propoſita ei à Nathan optione gladii famis & peſtis, elegit peſtem dicens: *Melius eſt vt incidam in manus Domini (multæ enim miſericordiæ eius ſunt) quàm in manus hominum*, 2. Reg. 24. 14. Errat ergo Seneca lib. 2. de Clementia c. 5. dicens, *miſericordiam vitium eſſe puſillanimi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis.* Veriùs Ariſt. lib 2. Rhetoric. cap. 8. *Sapiens*, ait, *miſericors eſt, inſipiens immiſericors & inuerecundus*. Hoc eſt quod profitetur Eccleſia in Collecta Dominicæ decimæ poſt Pentecoſten: *Deus qui omnipotentiam tuam parcendo maximè & miſerando manifeſtas, multiplica ſuper nos miſericordiam*

Moral.

diam tuam, vt ad tua promiſſa currentes, cæleſtium bo- A
norum facias eſſe conſortes. Vnde Biblia Gotbica hic in fine Ionæ addunt, eumque hac ſententia concludunt: *Sed parcam & miſerebor eis, quoniam magnum eſt nomen meum.*

Rurſum Deus hic docet Ionam noſque omnes, conformare nos voluntati diuinæ per omnia, vt cùm opus aliquod iubet, ilico alacriter & fortiter illud inchoemus & proſequamur; cùm verò ab eo ceſſare iubet, vel illud fructu & effectu ſuo fruſtratur, ilico tranquilla mente ceſſemus, & patienter feramus opus & laborem noſtrum ſuo deſtitui fine & fructu. Quid enim quærimus, niſi facere voluntatem Dei, eique per
B omnia nos conformare? At voluntas Dei iam eſt vt opus inchoatum relinquas, imò deſtruas; ergo illi acquieſce: alioqui non Dei voluntati, ſed tuæ phantaſiæ & cupiditati ſeruis. Atque hac in re conſiſtit animæ ſanctæ perfectio, vt in omnibus actibus & euentibus, tam aduerſis quàm proſperis, plena reſignatione humillimè & integerrimè quiſque ſe Deo reſignet, ac quidquid euenerit acquieſcat, & tranquilla, imò iucunda mente de Dei manu accipiat: denique gaudeat hac in re Dei voluntatem impleri, dicatque cum S. Iob: *Dominus dedit, Dominus abſtulit, ſicut Domino placuit, ita factum eſt, ſit nomen Domini benedictum.* Ita Abraham iuſſus immolare filium, ſtrinxit in eum

A gladium; at vbi ſenſit ſe reuocari ab angelo iuſſu Dei, ilico gladium in vaginam repoſuit: ac ſicut non fuit contriſtatus, cùm accepit à Deo mandatum immolandi filium; ſic nec gauiſus eſt, cùm Deum hoc mandatum reuocantem, & filio parcentem audiuit, quorum vtrumque fuit actus magni & heroici animi, totum ſe Deo tradentis, ideoque ad omnia indifferentis & parati. Sic S. Ludouicus inſpiratione Dei traiecit in terram ſanctam, vt illam Deo & Eccleſiæ reſtitueret: at omni hoc ſui conatus fructu fruſtratus, imò captus, tranquillè conquieuit in Dei beneplacito. Vtique hæc tranquillitas acquieſcendi
B par, imò maior fuit magnanimitate tanti operis & expeditionis. S. Franciſcus Dei inſtinctu profectus in Ægyptum vt Soldanum conuerteret, aut ab eo martyrij laurea donaretur, cùm neutrum ſuccederet, tranquillus redijt, totum ſe Dei voluntati reſignans. Idem fecere alij Sancti. Quocirca S. Ignatius fundator Societatis noſtræ, ita ſuam in Dei voluntatem tranſtulerat, vt diceret: *Si caſu aliquo Societas à me inchoata, & tantis laboribus promota diſſolueretur aut interiret, poſt mediam horam in oratione poſitam, nullam ex illa re, quam nulla mihi triſtior accidere poſſet, moleſtiam, Deo adiuuante, caperem.* Sancti ergo ſinunt ſe gyrari & regyrari à voluntate Dei, ſicut equus gyratur & regyratur à ſeſſore.

COMMENTARIA
IN
MICHÆAM
PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

MIchæas, ait S. Hieron. ad Paulinum *de Moraſthi, coheres Chriſti, vaſtationem annunciat filiæ latronis, & obſidionem ponit contra eam, quia maxillam percuſſerit iudicis Iſrael.* De eodem ſic ſcribit Epiphan. in eius vita: *Michæas Marathides Propheta, de tribu Ephraim oriundus, cùm plurima deſignaſſet Achab regi Iuda, ab eiuſdem filio cui nomen Ioram, præcipitatus occubuit; eò quòd de iniquitatibus ſuis progenitorumq́; ſuorum quas perpetrauerat redarguiſſet. Is mortuo carcere liberatus, in Marathi propria terra planè ſolitarius tumulum iuxta polyandrium ſortitus eſt. Eſt quidem monumentum ipſius vſque in hodiernum tempus nobiliſſimum.* Eadem habet Dorotheus in vita Michææ. Sentiunt ergo hi Auctores, Michæam hunc vixiſſe tempore Achab & Iezabelis.

Michæas duo. Verùm Nota Primò, alius eſt hic Michæas à Michæa filio Iemla, qui prædixit ſtragem & necem Achab, 3. Reg. 22. 14. quem Euſ. in Chron. ait cœpiſſe prophetare anno quinto Ioſaphat (licèt aliqui in Euſebio pro *Michæas*, cenſeant legendum *Elias*) nam ille vixit ſub Achab & Ioſaphat, hic verò noſter ſub Ioathan & Achaz: hic ergo illo fuit poſterior ducentis, vel centum quinquaginta annis. Rurſum ille in Iſrael, hic in Iuda vitam egit. Prophetauit Michæas ſub Ioathan, Achaz & Ezechia, vt ipſe ait cap. 1. 1. ergo non ſub Ioſia, vt habet Iſidorus: nam inter Ioathan & Ioſiam fluxerunt anni centum viginti.

Michæas Propheta fuit Moraſthites. Nota Secundò. Hic Michæas oriundus fuit de Moraſthi, qui fuit viculus in tribu Iuda iuxta Eleutheropolim, ad Orientem eius. Chaldæus, Clarius, Arias & Vatabl. putant eſſe eumdē cum Mareſa. A Mareſa enim vel Moroſet deductum videtur Hebræum nomen patronymicum Moraſthi, id eſt Moraſthites, quòd hic Michææ attribuitur. Verùm S. Hieron. docet Moraſthi nomen eſſe loci diſtincti à Mareſa. Vnde ipſe in Epitaphio Paulæ ſcribit ſuo tempore ibidem extitiſſe ſepulchrum Michææ, illudque conuerſum fuiſſe in eccleſiam, quam S. Paula inuiſit religionis ergò, ſic & Adrichomius, & alij in Deſcriptione terræ ſanctæ; ſic & Remigius, Haymo, Rupertus, Hugo & Lyranus hic. Fuit ergo Michæas oriundus ex tribu Iuda, non Ephraim, vti cenſuit Epiphan. Iſidorus & Dorotheus in Synopſi: vnde c. 1. 9. ait, *Venit vſque ad Iudam, tetigit*

A *portam populi mei vſque ad Ieruſalem.* De Mareſa verò quaſi de peregrina dicit v. 15. *Adhuc heredem adducam tibi, quæ habitas in Mareſa.*

Michæas Martyr occubuit occiſus gladio, ait Theoph. vnde Sanctorum catalogo aſcriptus in Martyrologio legitur die 15. Ianuarij. Ibi enim ſic legimus: *In Iudæa SS. Habacuc & Michææ Prophetarum, quorum corpora ſub Theodoſio Seniore diuina reuelatione reperta ſunt.* Reuelationem hanc narrat Sozomenus lib. 7. c. vlt. Caſſiodor. in Hiſt. Tripart. l. 1. c. 49. Nicephor. l. 12. c. 48. Audi Sozomenum: *Atqui non ſola hæc religionem cohoneſtabant, verùm & Habacuc, & poſt eum non longo interuallo Michæas, inter Prophetas primi, circa hoc tempus apparuerunt. Amborum autem corpora per diuinam in ſomnis viſionem indicata ſunt Sebenno, tum tempo-*

B *ris Eleutheropolis Epiſcopo. Erat autem nomen eius ciuitatis Cala, quæ antea Cila vocabatur, in qua repertus fuit Habacuc. Et Beratſatia locus eſt circiter decem ſtadijs ab ea ciuitate diſtans, in quo Michææ ſepulchrum erat, quod monumentum fidele vocabant indigenæ, ignari quid dicerent, Nephaſa memmana,* (id eſt animam fidelem, vel corpus fidele; anima enim metonymicè ſumitur pro corpore, etiam mortuo, putà pro cadauere; vt in Leuit. oſtendi) *lingua patria appellantes.*

Argumentum Michææ eſt, taxare idololatriam, vitiaque ex ea nata, ac præſertim oppreſſionem pauperum tam Samariæ, quàm Ieruſalem; putà tam decem tribuum, quàm duarum. *Argumentum Michææ.* Et quia Samaria idololatriæ vitulorum initium dedit, eamque communicauit Iudæ ſub Achaz impio rege, hinc primò excidium Samariæ per

C Aſſyrios, deinde excidium Hieroſolymæ per Chaldæos comminatur, ſtragemque & captiuitatem populi, præſertim principum tam laicorum quàm Eccleſiaſticorum, qui in ſcelere duces fuere populo, prænunciat. Poſt hæc triſtia, de more læta ſubiungit, eoſdemque conſolatur; promittens lætum reditum è Babylone per Cyrum & lætiorem ex peccato, morte & gehenna regreſſum ad gratiam, vitam & Eccleſiam tum militantem, tum triumphantem per Chriſtum, quem in Bethlehem naſciturum prædicit. Nota. Michæas in ſtylo & ſpiritu ſimilis eſt Iſaiæ eiuſque quaſi æmulus, vnde & eumdem ſubinde ad verbum citat, vt patebit cap. 4. 1. & cap. 5. 1. Vide can. 6. in prooemio.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEnunciat excidium primò Samariæ, quia illa fuit prima & princeps idololatriæ, cuius opes quaſi mercedes meretricis. id eſt idololatriæ, ad meretricẽ, id eſt ad Aſſyrios pariter idololatras, reuerſuras, prædicit. Nominat autẽ aliquot eius vrbes, ſcilicet Aphra, Sappir, Saanan, cum ea vaſtandas, in quarum etymo eleganter ludit, vti oſtendam v. 10. & ſeqq. Deinde v. 12. idem excidium prædicit Iudæ, quæ in idololatria imitata eſt Samariam; ac nominatim Lachis, quæ prima vrbium Iuda, ſuſcepit idola Iſrael, ac Bethaetſel, Maroth, Mareſa & Odollam.

Verſ. 1. VErbum Domini, quod factum eſt ad Michæam Moraſthiten, in diebus Ioathã, Achaz, & Ezechiæ, regum Iuda: quod vidit ſuper Samariam & Ieruſalem.

2. Audite populi omnes, & attendat terra, & plenitudo eius, & ſit Dominus Deus vobis in teſtem, Dominus de templo ſancto ſuo.

3. Quia ecce Dominus egredietur de loco ſuo: & deſcendet, & calcabit ſuper excelſa terræ.

4. Et conſumentur montes ſubtus eum; & valles ſcindentur ſicut cera à facie ignis, & ſicut aquæ, quæ decurrunt in præceps.

5. In ſcelere Iacob omne iſtud, & in peccatis domus Iſrael, quod ſcelus Iacob? nónne Samaria? & quæ excelſa Iudæ? nónne Ieruſalem?

6. Et ponam Samariam quaſi aceruum lapidum in agro cùm plantatur vinea: & detraham in vallem lapides eius, & fundamenta eius reuelabo.

7. Et omnia ſculptilia eius concidentur, & omnes mercedes eius comburentur igne, & omnia idola eius ponam in perditionẽ: quia de mercedibus meretricis congregata ſunt, & vſque ad mercedem meretricis reuertentur.

8. Super hoc plangam, & vlulabo: vadam ſpoliatus, & nudus: faciam planctum velut draconum & luctum quaſi ſtruthionum.

9. Quia deſperata eſt plaga eius, quia venit vſque ad Iudam, tetigit portam populi mei vſque ad Ieruſalem.

VERS. 1. *Michææ etymon.* AD MICHÆAM] Michæas hebraicè dicitur *Micha*, id eſt *pauper*, quia pauperẽ Chriſtum rure in Bethleem naſciturum prædixit & adumbrauit. Verùm quia *Micha* per craſin idem eſſe poteſt quod *Michiahu* (vt patet 2. Paralip. cap. 18. 8.) id eſt, *quis ſicut ille?* ac idem quod *Michaia*, & *Michaiahu* (vt patet 2. Regum 22. 12. Iudic. 17. 1. & 2. Paral. 13. 2. in Hebræo)

A vt ſignificet idem quod *Michael*, id eſt, *quis ſicuti Deus?* Moraſthi, id eſt *hereditas mea*. Hinc Noſter, Septuag. & alij eum vocant non *Micha*, ſed Michæam. Quocirca S. Ambroſ. enarrat. 1. in Michæam, quæ exſtat in fin. tom. 2. operum eius: *Michæas*, inquit *ſignificat quis à Deo? vel, vt alibi inuenimus, quis iſte? Moraſthi filius, heres. Quis autem heres, niſi filius Dei, qui ait: Omnia mihi tradita ſunt à Patre. Et cùm ipſe eſſet heres, voluit nos eſſe coheredes. Meritò quis iſte? non è populo vnus, ſed electus ad gratiam Dei, in quo loquitur Spiritus ſanctus.*

IN DIEBVS IOATHAN, ACHAZ, ET EZECHIÆ] Hinc patet Michæam paulò poſt Oſee, Ioël, Abdiam & Ionam cœpiſſe prophetare; ſed cum iis perrexiſſe obire idem munus. Nam illi cœperũt ſub Ozia, qui fuit pater Ioathan, Ioathan fuit pius rex, æquè ac Ezechias; impius verò & idololatra fuit Achaz. Quocirca Michæam reueritus eſt, eiuſque oraculis licet liberis & minacibus
B compunctus fuit Ezechias, vti narrat Ieremias c. 26. 17. & ſeq. Ioathan regnauit annis 16. totidem Achaz: Ezechias verò annis 29. Quare ſi omnibus hiſce annis prophetauit Michæas, ſequitur eum prophetaſſe annos 61. Verùm ignoratur an cœperit primo anno Ioathan, & an finierit vltimo Ezechiæ. Hinc vtrimque demendo aliquot annos, coniectat Arias eum quinquaginta plus minùs annis prophetaſſe.

QVOD VIDIT] *Quod*, ſcilicet *verbum* Prophetia enim nunc vocatur *viſio*, nunc *verbum*: quia Prophetæ eam oculis mentis videbant, & auribus mentis eamdem à Deo loquente audiebant. Mens enim ſuas habet aures & oculos, ſed mentales, non corporales. Quocirca in mente idem eſt audire, quod videre, ſcilicet cognoſcere &
C intelligere: hinc prophetia mentalis nunc vocatur *verbum*, nunc *viſio*, nunc dicitur audiri, nunc videri, de quo plura dixi Iſaiæ 1. 1.

AVDITE POPVLI OMNES, ET ATTENDAT TERRA] Hebræorum ſcilicet. Hiſce enim ſolis loquitur. Imitatur Iſaiam, qui ſimili modo & patho orditur: *Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus eſt.* Pari modo ſtylus Michææ ſimilis eſt ſtylo Iſaiæ: vterque enim elegans eſt, acer, conciſus, patheticus. *Terra*, id eſt terræ huius incolæ. Vnde explicans ſubdit: VERS. 2.

ET PLENITVDO EIVS] *&* ſignificat id eſt, *plenitudo* ſunt ciues & indigenæ: hi enim vrbes & pagos terræ implent, vnde Septuag. vertunt, *& omnes qui in ea.*

ET SIT DOMINVS DEVS VOBIS IN TESTEM] q.d. Dominus ſit teſtis, quòd ſcilicet ego ſecundùm officium & munus prophetiæ & prædica-

ſionis mihi à Deo commiſſum, vos moneam & corripiam de veſtris idolis & ſceleribus, cladem-que & excidium nomine Dei prædicam & inſentem. q.d. Si ſuperbi, rebelles & obſtinati non pareatis hiſce meis monitis & minis, ideoque pereatis, teſtor Deum, me vos hac de re præmonuiſſe, ac proinde vos non mea, ſed veſtra culpa & obſtinatione inexcuſabiles perire; vt non mihi, ſed vobis excidium veſtrum aſcribere debetis. Hinc Chald. vertit, *Sit verbum Domini Dei contra vos in teſtem.*

Aliter S. Hieron. Theod. Haymo, & Lyran. q.d. Teſtor Deum, hanc meam prophetiam non eſſe meam, ſed Dei; quòd ſcilicet ego hæc non fingam, ſed à Deo audierim. Aliter quoque Rupert. q.d. Teſtis ſit Deus, quòd ipſe ſua pacta vobiſcum ipſi ſeruarit, vos verò eadem violaueritis; itaque culpa perditionis veſtræ non Deo, ſed vobis ſit aſcribenda. Verùm prima expoſitio eſt genuina, vt patet conſideranti antecedentia & ſequentia. Antè enim citauit populum, ad audiendam Dei de ipſorum ſceleribus ſententiam; hîc ergo Deum in teſtem vocat, quòd illam ſententiam eis indicarit & prænuntiarit, ne cauſentur ſe non fuiſſe præmonitos. Sententiam Dei ſubdit dicens: *quia ecce Dominus egredietur &c. & calcabit ſuper excelſa terræ, &c.*

Dominvs de templo sancto svo] q.d. Dominus qui in cælo quaſi in templo ſuo auguſtus, omnique cultu adorandus reſidet, indeque contemplatur terram, omniaque hominum opera; ipſe ſit vobis mihique teſtis, quòd hæc eius oracula & decreta vobis enunciarim.

Vers. 3. Qvia ecce Dominvs egredietvr de loco svo] Hic incipit ſententia & oraculum Dei, editum per Michæam. Anthropopathôs dicitur Deus egredi & deſcendere de cælo, cùm in aëre vel terra ſuum brachium & potentiam oſtendit, ac mira nouáque operatur: Deus enim quoad ſubſtantiam inuiſibilis eſt, tantumque videtur per operationem. Sicut ergo angelus dicitur egredi aliquò, cum ibi operatus (imò S. Thom. cenſet angelos non eſſe in loco, niſi per operationem, quod tamen alij meritò, & cum ratione negant: angelus enim etiamſi nihil operetur, eſt in certo & definito loco per ſubſtantiam ſuam) ſic & Deus. Præſertim verò dicitur egredi, quaſi iudex & vindex ad cognoſcenda, iudicanda & punienda agentium hominumque ſcelera: & quaſi dux & anteſignanus Aſſyriorum & Chaldæorum, ſimiliúmque Gentium, quas Iudæis alijſque populis immittit, ad hanc ſuam ſententiam & vindictam exequendam. Graphicè hunc Dei quaſi bellatoris in aciem contra hoſtes egreſſum poëtica hypotyposi depingit Pſaltes pſ. 17.10. *Inclinauit*, inquit, *cælos, & deſcendit, & caligo ſub pedibus eius. Et aſcendit ſuper Cherubim & volauit, volauit ſuper pennas ventorum. Et intonuit de cælo Dominus, &c. Et miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos; fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Hinc Ezechiel c. 1. vidit Deum curru vectum, & ſtipatum Cherubinis ad bellum procedere, putà ad excidium Ieruſalem.

Aliter Rupert. *Egredietur*, ait, *Dominus de loco ſuo*; quia relinquet templum, & Iudæam, eámque cedet Chaldæis. Sic Ezechiel vidit eundem templo egredi cap. 3. 12. & in templo paulò ante aduentum Titi audita eſt vox: *Migremus hinc*, teſte Ioſepho lib. 7. Belli c. 12. Sic Gentiles obſidentes vrbem aliquam ex ea certo carmine euocabant Deos tutelares, vt ad ſe tranſirent, credentes alioqui vrbem capi non poſſe, teſte Macrobio lib. 3. c. 9. Hinc Virgil.

Exceſſere omnes adytis, aríſq; relictis
Dij, quibus imperium hoc ſteterat,

ſignificans iam actum eſſe de Troia, Æneid. 2. Verùm hoc myſticum eſt, non litterale, nec genuinum.

Symbolicè S. Hieron: Hugo & Lyran. Deus, inquiunt, egreditur de loco ſuo, cùm punit & caſtigat: Dei enim proprium eſt miſereri & parcere. Locus ergo & ſolium Dei eſt clementia. Cùm ergo peccatis irritatus iraſcitur & flagellat, videtur de loco ſuo egredi, ac perſonam clementiæ deponere; imò naturam ſuam benignam exuere, & alienam, putà rigidam & ſæuam, induere. Hoc eſt quod de Deo ait Iſaias c. 28. 21. *Sicut in valle quæ eſt in Gabaon, iraſcetur: vt faciat opus ſuum, alienum opus eius: vt operetur opus ſuum, peregrinum eſt opus eius ab eo.* q.d. Opus vindictæ eſt peregrinum & alienum à Dei natura, quæ eſt ipſa benignitas & clementia, ſed ad hoc opus quaſi cogunt Deum impij per ſua ſcelera.

Dei proprium opus eſt benefacere, alienum punire.

Et calcabit svper excelsa terræ] Hoc eſt, calcabit excelſos & potentes, putà optimates Iſrael, hi enim metaphoricè vocantur *excelſa terra & montes*; ſicut ex aduerſo plebem vocat *valles* dicens:

Et consvmentvr (hebr. נמסו *namaſſu*, id eſt Vers. 4.
colliqueſcent & diſſoluentur. ita Tigurina & Pagnin.) montes svbtvs evm, Deum ſcilicet. q.d. Deo calcante montes, id eſt potentes, illi ſub eo inſtar montium fulmine ictorum liqueſcent, diſſoluentur & conſumentur. Et valles, id eſt plebeij, scindentvr (Pagn. *ſcindent ſe*; Septuag. *tabeſcent*, id eſt liqueſcent & conſumentur) sicvt cera ſcinditur & finditur, tabeſcit & liqueſcit, a facie, ab ardore, ignis; et sicvt aqvæ qvæ decvrrvnt in præceps] ita tam diuites & potentes, quàm pauperes & plebeij in Iſrael defluent, tranſibunt, & ibunt in ruinam, iuxta illud 2. Reg. 14. 14. *Omnes morimur, & quaſi aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur.* Eſt hæc ſententia, ratio mulieris Thecuitis, qua perſuadet Dauidi, vt Abſaloni condonet cædem occiſi fratris Amnon. q.d. Vita hominum fluxa eſt: Amnon eſto non eſſet occiſus, ſed viuus, æquè debuiſſet breui mori; & Abſalon breui morietur: noli ergo ô Dauid exigere vindictam, quam natura ipſa breui illi irrogabit. Quam enim ô rex de filio tuo vltionem quæris? mortemne? At iam moritur: omnes enim quotquot homines ſumus, quaſi flumina præcipiti curſu deuoluimur in mare mortis, quæ nobis eſt domus æternitatis. Aut potiùs, quaſi pluuia dilabimur in terram, ab eáque ſorbemur, vt nil ex ea remaneat, quod redire aut colligi poſſit ſcilicet naturaliter. Comparat enim vitam noſtram aquæ, non fluminis pertranſeuntis, ſed pluuiæ dilabentis & euaneſcentis in terram.

Tropolog. cùm Deus ſuæ gratiæ, illuminationis & amoris illapſu deſcendit in animam, ilico ipſa inſtar ceræ liquefactæ reſoluitur, lachrymatur, inardeſcit, manſueſcit, totámque ſe Deo reſignat. Tunc cõſumuntur montes ſuperbiæ, ambitionis, omniſque vanitatis; æquè ac valles puſillani-

lanimitatis, timoris, torporis, acediæ. Ita Dauid A pſal. 21. *Factum eſt*, inquit, *cor meum tamquam cera liqueſcens.* Et Iſaias c. 64. 1. *Vtinam*, ait, *dirumperes cælos, & deſcenderes: à facie tua montes deſtruerent, ſicut exuſtio ignis tabeſcerent.* Pulchrè S. Gregor. in illud Cant. 1. *Oſculetur me oſculo. Cùm*, inquit, *eius* (ſponſi) *oſculum ſentio, ſubita mutatione me derelinquo, & in eius ſimilitudinem ilico liquefacta transformor.*

Vers. 5. *Iacob & Iſrael quit*

In scelere (ob ſcelus) Iacob, id eſt Iacobæorum, putà Iudæorum, omne istvd exitium quod iam dixi, eis irrogabitur: et in peccatis, id eſt ob peccata, domvs Israel] Nonnulli cēſent *Iacob* hic idem eſſe quod *Iſrael*: Iacob enim patriarcha luctans cum angelo, eique præualens, vocatus eſt Iſrael, id eſt *præualens Deo*, putà angelo, Dei vicario. Ad rhythmum ergo, & ad elegātiam carminis, æquè ac ad auxeſin, idem alijs verbis, inquiunt, Michæas nomine Dei repetit B & inculcat. q.d. Scelera hæc Iudæorum me exacerbant & prouocant ad vindictam, quia ſunt ſcelera Iacob, id eſt poſterorum Iacob, quem ita extuli, vt cùm eſſet iunior, Eſau verò frater eius eſſet ſenior, ipſum tamen ſeniori prætulerim & prælegerim, eiúſque familiam mihi in populum & Eccleſiam aſciuerim. Nec tantùm ſunt ſcelera Iacob, ſed & Iſrael, id eſt poſterorum Iſraelis, quem hac gratia dignatus ſum, vt in lucta cum angelo, ipſum angelo potentiorem effecerim; ideóque vocarim eum Iſrael, id eſt dominantem Deo. Hæc enim beneficia Iacobo patriarchæ collata, valdè adaugent poſterorum eius à Deo apoſtaſiam & ingratitudinem. *Iacob* ergo & *Iſrael* ſignificant hic de more decem tribus à Iacobo prognatas & profeminatas, quæ idololatriæ fuere duces. ita Remig. Lyran. & Vatabl. aut certè, C vt Albert. & Arias, *Iacob* ſunt duodecim tribus, *Iſrael* decem. q. d. Omnes duodecim tribus peccarunt idololatria, ſed maximè decem, quæ duas reliquas infecerunt: illas ergo primò, deinde duas puniam. Secundò, & aptiùs, *Iacob* hic ſignificat decem tribus, *Iſrael* duas: Iacob enim prius & commune fuit nomen primi patriarchæ decem tribuum: Iſrael verò poſterius & excellentius eiuſdem fuit nomen, quod ab angelo, dum eum vinceret, adeptus eſt, *Iſrael* enim idem eſt quod dominans Deo: hinc ſignificat duas tribus, quæ habebant vrbem ſanctam, templum & cultum Dei ipſumque Deum intra ſe; vnde ei quaſi dominari videbantur. Senſus ergo eſt. q.d. Non tātùm Iacob, id eſt decem tribus, ſed & Iſrael, id eſt duæ, putà Iuda & Beniamin, quibus me meáque D in peculium & quaſi in dominium tradidi, à me defecerunt: ergo tam has, quàm illas puniam. Id ita eſſe, patet ex explicatione quam ſubdit Propheta, dicens: *Quod ſcelus Iacob*, id eſt decem tribuum? *nónne Samaria?* q.d. Samaria quæ eſt metropolis decem tribuum, fuit origo & cauſa ſceleris, id eſt idololatriæ, cæteris vrbibus decem tribuum, *& quæ excelſa Iuda*, id eſt duarum tribuum? *nónne Ieruſalem?* Ecce quos immediatè antè vocauit *Iſrael*, hic vocat *Iudam*: Iudas autem ſignificat duas tribus: illæ ergo hic vocātur *Iſrael*, & opponuntur Iacob, id eſt Samariæ & decem tribubus. q.d. Ieruſalem quæ erat ſedes regis, templi & Dei, eo derelicto in excelſis montibus ædificauit altaria & ſacella idolorum (quæ proinde pariter Excelſa vocantur) eóque ad ſacrificia

A cia cultumque idolorum inuitauit omnes populares ſuos Iudæos, quod indigniſſimum eſt, ſummeque mihi iniurium, ac longè magis quàm idololatria Samariæ; vtpote quæ carebat templo & Deo. ita Theod. Rup. Ribera, à Caſtro & alij.

Qvod scelvs Iacob &c.] Hebr. pro *quod* eſt מי *mi*, id eſt *quis*. Vnde Vatabl. Arias, Clarius & Pagnin. vertunt, *quis fuit cauſa tranſgreſſionis Iacob nónne Someron*, id eſt Samaria? *Et quis fuit cauſa excelſorum Iuda? nónne Ieruſalem?* Vox *quis* notat reges & principes tam decem quàm duarum tribuum, toti populo fuiſſe cauſam idololatriæ. Sic enim Ieroboam primus rex decem tribuum, eaſdem idola, putà vitulos aureos, colere compulit. Sic & duas tribus ad eadem colenda induxit Achaz, Manaſſes, & ante eos Salomon. q.d. Reges & principes, qui debebant populo eſſe duces religionis & ſanctitatis, eidem ſe duces B præbuerunt idololatriæ & impietatis; dum in vrbe regia, quò totus populus confluebat, erexerunt idola, eaque publicè coluerunt, & populum ad eadem colenda verbo & exemplo pellexerunt. Vnde Chald. vertit, *vbinam ſcelus patrarunt domus Iacob? nónne in Samaria? & vbi peccauerunt domus Iuda? nónne in Ieruſalem?*

Ita hoc ſæculo in Anglia, Tranſyluania, Dania, Suecia, alijſque regnis & rebuſpub. vidimus cauſam ſchiſmatis & hæreſis totius regni fuiſſe ipſos reges & principes à fide apoſtatantes, & hæreſim profitentes. Ex aduerſo Italiam, Hiſpaniam, Franciam, &c. in vera fide perſiſtere, quia ſemper principes habuerunt Catholicos & orthodoxos. A rege ergo pendet regni fides vel infidelitas, pietas vel impietas, ſalus vel damnatio. Norint hoc principes, ſciantque pij ſe magnam C in cælis gloriam & coronam, eò quòd ſuis ſubditis cauſa fuerint ſalutis, adepturos; impij verò in gehenna ſe non tantùm ſua, ſed & omnia ſubditorum ſcelera, quorum cauſa extiterunt, luituros. Hoc eſt quod grauiter ijſdem inculcat Sapiens c. 6. 6. *Horrendè, & citò apparebit vobis* (Deus iudex & vindex) *quoniam iudicium duriſſimum his qui præſunt fiet. Exiguo enim conceditur miſericordia, potentes autem potenter tormenta patientur*, &c. *fortioribus autem fortior inſtat cruciatio.*

A regibus pendet regni fides & ſalus.

Et ponam Samariam qvasi acervvm lapidvm, &c.] Primò, Samariæ, vtpote idololatriæ principi pœnam intentat; deinde Ieruſalem, quæ Samariam in ſcelere ſecuta eſt. Dicit ergo ſe Samariam vrbē muris, & domibus & palatijs magnificam, ijs ſuccenſis & deiectis redacturum D quoad domos quidem & palatia in aceruum lapidum; vrbem verò ipſam in agrum ſiue campum, è quo colliguntur lapides in aceruum, vt in eo plantari poſſit vinea. Cùm enim aliquo in loco vinea plantatur; priùs ex eodem lapides elapidari, id eſt eijci & extra eum in cumulum colligi, ſolent, ne vites & vitium germinationē impediant. Appoſitè Samariam dicit vertendam in vineam, quia ipſa ſita erat in monte vitifero, ac antequam ædificaretur in vrbem, fuerat vinea: in montibus enim ob reuerberationem radiorum ſolis plantari ſolent vineæ, iuxta illud: *Bacchus amat colles.* Senſus ergo eſt. q.d. Euertam Samariam adeò, vt ipſe locus ſiue mons vitibus conſeratur, fiatque vinea; ipſa verò ſuperba Samariæ ædificia & muros per Chaldæos detraham, & euertam vſque ad fundamenta, adeò vt co-

Vers. 6.

corum lapides deijciantur & deuoluantur in vallem ſubiectam, ibique in aceruum accumulentur. ita Theodor. Chald. Vatabl. Arias & alij. Simili modo de Ieruſalem, ſed plana & campeſtri à Chaldæis euertenda, ait Michæas c. 3. 12. *Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſiluarum.*

Duo ergo hic ſignificat Propheta. Primò, Samariam diruendam vſque ad lapidum aceruum. Deinde Secundò, hos lapides deijciendos in conuallem vrbi ſubiectam, vt in ipſa vrbe & monte iam elapidato plantentur vineæ. Id ita eſſe patet ex Hebræo textu, qui ſic habet, *& ponam Samariam in aceruum agri, in plantationem vineæ, & impellam in vallem lapides eius*, q.d. Efficiam vt ædes Samariæ corruant, fiantque aceruus lapidum, qui eijciantur in vallem, ad hoc vt vineæ plantentur in loco & monte, vbi nunc eſt Samaria. ita Pagnin. Vatabl. Arias & alij; quio & Septuag. *Ponam*, inquiunt, *Samariam in pomorum cuſtodiam, in agro & plantatione vineæ*; & Chald. *ponam Samariam in aceruos agrorum, domum deſertam, in plantationes vineæ.* Id ita factum eſſe ex hoc loco liquet licet id in libris Regum non enarretur; inſinuatur tamen. Nam 4. Reg. 17. 24. dicitur quòd rex Aſſyriorum de Babylone traduxerit Cuthæos: *Et collocauit eos*, inquit, *in ciuitatibus Samariæ pro filijs Iſrael, qui poſſederunt Samariam, & habitauerunt in vrbibus eius.* Vbi Nota. Non dicit. *Habitauerunt* in ciuitate, ſed, *In ciuitatibus Samariæ, &. poſſederunt Samariam.* q.d. Cuthæi non tam habitarunt in vrbe Samariæ, vtpote iam euerſa, & in agrum redacta, quàm in ciuitatibus ei olim ſubiectis. Fateor tamen aliquos vel vt ciues, vel vt colonos habitaſſe in loco vrbis: nam & poſtea vrbs ipſa reædificata eſt, vtpote quam Hyrcanus poſtea diu obſedit, & tandem expugnauit, ſoloque æquauit, teſte Ioſepho lib. 13. Antiq. 17.

Secundò, alij præcisè ſumentes verba noſtræ Latinæ verſionis, putant Prophetam his verbis non duo iam dicta, ſed vnum dumtaxat; prius ſcilicet, quòd Samaria redigenda ſit in aceruum lapidum, ſignificare, vt ſenſus ſit. q.d. Efficiam vt ex tanta vrbe non maneat niſi aceruus lapidum, ſimilis illi qui fit ex vinea elapidata: nam cùm plantatur vinea, locum elapidamus, & lapides ex iſta illam in locum aliquem eijcimus, & coaceruamus temerè congeſtos, quæ ſtructura (vt ait Rupert.) cùm cæmento & calce careat, infirma eſt; nec lapis hæret lapidi: quare conuenit optimè Samariæ, quæ ſemper diſſenſit à Sione, & ipſa quoque inteſtinis diſſidijs æſtuans, gaudebat mutatione, & interfectione regum ſuorum, inquit Delrio adagio 986. Sic ferè & S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. Ribera. Hic ſenſus verus eſt, ſed partialis tantùm prior ergo plenus eſt & perfectus, eumque exigunt Hebræa, Chald. & Septuag. quibus facilè eſt Latinam verſionem, exponendo eo modo quem paulò antè recenſui, adaptare.

Nota. Pro *aceruum lapidum*, Septuag. vertunt *ὀπωροφυλάκιον*, id eſt pomorum cuſtodiam: *Ponam*, inquiunt, *Samariam in pomorum cuſtodiam*, id eſt redigam eam in tugurium, quod in pomarijs ex arundinibus vel ſtramine aut ſarmentis erigi ſolet, vt in eo cuſtos vigilet & excubet, ne fures poma fructuſque furentur; quod proinde fructibus collectis, euertitur vel comburitur. q.d. Pari

A modo per Aſſyrios Samariam magnificam & ſplendidam, redigam quaſi in antrum cuſtodis, vt de ampliſſima vrbe paruum tuguriolum vix remaneat, ait S. Hieron. ad Suniam & Fretellam in correct. Pſalmorum, quod deinde omnibus ciuibus & ſpolijs collectis & eductis, per eoſdem euertam & comburam.

FVNDAMENTA EIVS REVELABO] diruendo ſcilicet muros & ædes Samariæ vſque ad fundamenta: tunc enim neceſſe eſt fundamenta detegi & reuelari. Eſt metalepſis.

ET OMNIA SCVLPTILIA (idola quæ nunc fingi, nunc dolari, nunc malleari, malleoque efformari, nunc fundi, nunc pingi, nunc ſculpi ſolebant, idque ſæpiùs: vnde vocantur *ſculptilia*) EIVS Vers. 7.
B CONCIDENTVR] ab Aſſyrijs, tum vt rapiant aurum, argentum, æs, &c. ex quo conflata vel ſculpta ſunt idola; tum quia Gentiles hoſtium ſuorum Deos, pariter hoſtes ſuos æſtimabant, & vt hoſtes concidebant.

ET OMNES MERCEDES EIVS COMBVRENTVR IGNE] Nota. Idololatriam vocat, fornicationem; idololatras, meretrices; amaſios, ipſa idola; merces ſeu quæſtus ex meretricio ſunt fruges, opes & commoda; putà copia tritici, vini, lactis, mellis, &c. quæ Samaritæ alijque idololatræ ſe à ſuis idolis percipere iactabant, aut quæ ex commercio & amicitia Chaldæorum, & aliarum gentium idololatriam percipiebant, iuxta illud Oſee 2. v. 4. *Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi & aquas meas, lanam meam*, &c. Et v. 12. *Corrumpam vineam eius, & ficum eius, de quibus dixit: Mercedes hæ meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei.* Senſus ergo eſt. q.d. *Omnes*, id eſt pleræ-
C que omnes (nam aliquæ igni ſuperſtites remanſerunt) *mercedes*, id eſt fruges & opes quas vel ab idolis, vel ab idololatris recipiebat meretrix, id eſt idolorum cultrix Samaria, comburentur ab eis hoſtibus Aſſyrijs. ita S. Hieron. Remig. Hugo & Lyran. Rurſum *comburentur igne*, partim proprio, partim metaphorico, hoc eſt, diripientur, auferentur, perdentur. Igne enim in Script. ſignificatur omnis vaſtitas, & ſupplicij acerbitas. Vnde ſequitur: *Ad mercedes meretricis reuertentur*, ita Sanchez.

Minùs congruè Theodoret. Vatablus, Arias & Clarius, per *mercedes* accipiunt oblationes, & dona ab idololatris oblata idolis ad ea vel fabricanda, vel veſtienda & ornanda. Mercedes enim ſolent dari meretricibus ab amaſijs, nō vice verſa amaſijs à meretribus. Meretrices autem hic ſunt idololatræ, amaſij verò ipſa idola; niſi quis dicat tantam fuiſſe impudicitiam harum meretri-
D cum, vt ipſæ pretium ſceleris amaſijs darent, non acciperent. Hoc eſt enim quod Hieſoſolymæ improperat Ezechiel c. 16. 33. *Omnibus meretricibus dantur mercedes, tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum*, id eſt idololatrandum, *tecum.* Verùm hoc inuſitatum fuit & inſolitum, ideóque illud exprimit Ezechiel, hic verò cum id non exprimat Michæas, locum habere non videtur: *mercedes* ergo ſolitas ipſe intelligit, quas ſcilicet meretrices accipiunt ab amaſijs, id eſt idololatræ à ſuis idolis; non verò eas, quas ijs dant.

QVIA DE MERCEDIBVS MERETRICIS CONGREGATA SVNT (non idola, ſed bona & opes Samariæ. Vnde Hebr. Septuag. Pagn. & Vatabl. habent,

bent, *quia de mercede meretricis congregauit ea quæ habet*, putà ſuas opes) ET, id eſt ideireo, AD MERCEDEM MERETRICIS REVERTENTVR] q.d. Quia Samaria meretrix, id eſt cultrix idolorum, putat ſe ab ijs pro hocce ſuo cultu recepiſſe ſuas fruges & opes, ideirco efficiam vt illæ pariter ad meretrices, id eſt ad Aſſyrios idolorum cultores, vt vertit Chaldæus, qui vaſtabunt Samariam, transferantur & redeant, qui eas vti idololatriæ mercedes, ſuis idolis acceptas referant & conſecrent.

Alludit Primò, ad priſcas meretrices, quæ primitias turpis ſui lucri Veneri, meretricum deæ & principi conſecrabant, vti de Babylonijs docet Herod. li. 1. & Clemens Alex. Adhort. ad Gentes; de Cyprijs Arnobius l. 5. contra Gentes, de Phœnicibus S. Aug. li. 3. de Ciuit. c. 10. *Tres*, ait, B *Veneres: vna virginum, quæ etiam Veſta eſt: alia coniugatorum: alia meretricum cui etiam Phœnices donum dabant de proſtitutione filiarum, antequam iungerent eas viris*. Idem docet Baruch c. 6. v. 42. & 43. Rurſum olim deorum & templorum donaria meretricibus fuiſſe data, docet ibidem Baruch v. 10. *Dant*, inquit, *& ex ipſo* (auro Deorum) *proſtitutis, & meretrices ornant: & iterum cùm receperint illud à meretricibus, ornant deos ſuos*. Idem docet Ezechiel c. 23. 42. *Poſuerunt*, ait, *armillas in manibus earum & coronas ſpecioſas in capitibus earum*. Idem teſtatur Athenæus li. 13. c. 28. Porrò non ſolùm mercedes meretricum olim Dijs oblatas fuiſſe, ſed etiam ex ijs idola Deoſque eſſe fabricatos teſtatur Arnobius l. 6. contra Gentes Vide hîc idololatrarum & dæmonum obſcœnitatem & turpitudinem. Rectè enim Tertul. lib. de Habitu mulieris. *Nullius*, ait, *res turpis merces decora eſt*.

C *Mer. turpi lucro nemo ditatur.* Alludit Secundò, ad opes meretricum ex meretricatu collectas, ex quibus illæ numquam diteſcunt, ſed ſemper manent miſellæ & pauperes; vel quia ſunt prodigæ in epulis & veſtitu, reſque ſuas turpiter partas in luxu conſumunt vel quia illas ijſdem ſpoliant amaſij, vel aliæ meretrices: omnes enim ſua quærunt lucra, idque ſubinde per fas & nefas; præſertim luxurioſi, qui iam iuſtitiam & conſcientiam prodegerunt: vel quia morientes ſuis filiabus, aut cognatis quaſi heredibus, quæ pariter meretrices ſunt, bona turpiter parta relinquunt. Dicit ergo, ſicut bona meretricum vadunt ad meretrices; ita bona Samariæ meretricis, id eſt idololatræ, ibunt ad meretricem Niniuen; quia Aſſyrij idololatræ ſpoliabunt Samaritas pariter idololatras ſuis bonis.

D Hic verum eſt prouerbium: *Malè parta, malè dilabuntur*. Et illud: *Salis onus vnde venerat, illuc abijt*. quod adagium natum eſt ab euentu. Negotiator enim quidam nauem onuſtam ſale vehebat: nautis dormientibus influxu aquæ marinæ ſentina vehementer adaucta, & ſalem vniuerſum ſoluit ac corrupit, & nauem ipſam demerſit; itáque ſal quod ex aqua marina natum fuerat, in eamdem denuo liquefactum rediit. Verè Heſiodus monet: *Ne malè lucreris, mala lucra æqualia damnis*. Diſcant hoc ab Ethnico Chriſtiani, lucrum non eſſe quod iactura bonæ mentis comparatur; neque quidquam eſſe vtile, quod non ſit honeſtum: *diſpendio enim eſt fraude quæſitum lucrum. Et turpe lucrum adducit infortunium* Atque vt ait Pindarus in Iſthmijs: *Quod præter iuſtum dulce eſt, exitum habet amariſſimum*.

A Rurſum τὸ *ad mercedem meretricis reuertentur*, duo ſignificat: Primum, turpia lucra lucrantibus eſſe inutilia, & ab ijs ad alios tranſire. Secundum, eadem carere omni decore & dignitate, nec ad vſus honeſtos impendi, ſed à turpibus ad æquè turpes & infames, puta à meretricibus ad meretrices, traduci.

Quocirca hæc lucra à ſuo templo eiuſque oblationibus quaſi eo indigna, repulit Deus Deut. 23. 18. *Non offeres*, inquit, *mercedem proſtibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui, quia abominatio eſt vtrumque apud Dominum Deum tuum* *Turpe lucrū non admittit templū.* Idem fuit ſenſus Gentilium Romanorum. Cùm enim Flora (ex cuius nomine etiamnum Romæ campus Floræ nuncupatur) nobilis meretrix ex arte meretricia magnas opes comparaſſet, ac populum Romanum ſcripſiſſet heredem ea lege, vt B eius dies natalis quotannis celebraretur editione ludorum, quos appellant Floralia; Senatui id turpe & flagitioſum viſum eſt. Quocirca vt pudendæ rei quædam dignitas quaſi velum daretur, finxerunt Floram eſſe deam quæ floribus præſit, eámque oportere placari, vt arbores, vites, frugéſque benè proſperéque floreſcerēt. Ita Varro l. 1. de Re ruſtica c. 23. & Plinius l. 18. c. 29.

SVPER HOC PLANGAM ET VLVLABO, VADAM SPOLIATVS, ET NVDVS] vt hoc habitu lamentabili & deſperabundo, tum teſter intimum dolorem animi quem concipio ex vaſtatione Samariæ; tum reipſa ſignificem & repræſentem, quòd Samaritæ ſimili modo ab hoſtibus Aſſyrijs ſpoliandi ſint, ac nudi vel ſeminudi ducendi ſint in captiuitatem. Eadem de cauſa Iſaias inceſſit nudus & diſcalceatus per Ieruſalem, vti dixi Iſaiæ C c. 20. tum denique vt indicem plagam Samariæ fore maximam, quæ vſque ad portas Ieruſalem perueniat, vti mox dicam. Quocirca Septuag. & Chald. hæc vertentes per tertiam perſonam, ipſi Samariæ attribuunt: quia eius perſonam induit hîc Propheta. Sic enim habent Septuag. *propter hoc planget* (Samaria) *& lamentabitur, ibit diſcalceata & nuda: faciet planctum quaſi draconum, & luctum quaſi filiarum Sirenum*. ita S. Hieron. Remig. Albert. Lyran. Arias, Vatabl. & alij. Addunt aliqui, *ſpoliatus*, ſcilicet tam mente quàm veſte q.d. Tanta erit clades Samariæ, tantumque eam apprehendo & pondero, vt videar emotæ mentis, & mente captus; ideóque veſte me ſpolio, & quaſi inſanus huc illucque diſcurro plorans & eiulans. Denique S. Hieron. putat hæc dici ex perſona Dei; quaſi eius vicem hîc ſubeat D Propheta, oſtendátque quàm Deus doleat de populi ſui clade, quámque inuitus eam immittat vel permittat, quod ſanè miram Dei clementiam & charitatem anthropopathōs ſignificat & commendat. Verùm verius & magis genuinum eſt, hæc ex ipſius Michææ perſona dici, vti paulò antè explicui. *Vers. 2.*

NVDVS] putà diſciſſis veſtibus, vti fiebat in luctu, lacer, poſita veſte extima & honorata. Sic pannoſum & lacerum, vocamus nudum per auxeſin, quia eſt ſeminudus.

FACIAM PLANCTVM VELVT DRACONVM] Tradunt Phyſici, ait S. Hier. dracones certare & duellare cum elephantis, &, ſi ab ijs vincantur, terribili ſono perſonare. Draco enim cùm ſit calidiſſimus, ſitit elephantis ſanguinem qui frigidiſſimus eſt, ſoléτque æſtu torrente, cùm tantæ *Draconis cū elephāte pugna & planctus.*

ſit magnitudinis, totum eius ſanguinem ebibere, ſi eum vincat: vnde ſit elephantes ab eis ebibi, ſiccatoſque concidere, qui ruentes dracones ſanguine iam ebrios & turgidos, mole ſua opprimunt, coguntque hoſtes ſuos ſecum emori, tumque dracones magnas & lamentabiles voces emittunt. ita Solin. c. 38. Polyhiſt. & Plinius lib. 8. c. 11. Et hoc eſt quod ait hîc Propheta: *Faciam planctum quaſi draconum*. ita S. Hieron. Remig. & Rupert. Addit Rupertus, hac phraſi ſignificari planctum inutilem, quem ſcilicet etſi Samariæ audiant, nemo tamen miſericordia tangatur; ſicut nullus condolet draconi plangenti. Ex aduerſo Palacius citans Albertum, Solinum & Pliniũ, ſcribit voces has draconum tantas eſſe, támque vicinos conſternare, vt qui illas audiunt, emoriantur. Verùm hoc fabuloſum videtur.

A

ET LVCTVM QVASI STRVTHIONVM] Hebr. *quaſi filiarum ſtruthionis*; ſtruthiones enim feminæ magis quàm mares clamoſæ, magis quoque lugubrem edunt vocem, præſertim cùm pullos alunt & perdunt. Tigurina, *vt iuuenes ſtruthiones*. Pulli enim ſtruthionum quaſi à parente derelicti, imò contempti, vt ait Iob c. 39. 14. & Ieremias Thr. 4. 3. miſerabiliter eiulant, vti faciunt & pulli coruorum à parentibus nido eiecti, de quibus pſal. 146. 9. *Qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum*. Ruſſum ſcribit Ælianus l. 14. c. 7. 19. & 20. ſtruthionem feminam valde amantem eſſe pullorum, ac habere carnes præ mare guſtui ſuauiores, quocirca venatores, vt eam capiant, ſolere circa nidum ferrea haſtilia defigere, quibus in nidum tranſilire volens, mater ſeſe induit, occiditur & capitur, tumque flebiliter ſtridet & luget: vnde ſtruthio hebr. vocatur יַעֲנָה *iaana* à luctu, à rad. עָנָה *ana*, id eſt afflictus eſt, oppreſſus eſt, indoluit, ingemuit.

B

C

Dices, Si ſtruthio eſt adeò filiorum amans, quomodo ergo hîc, & Thren. 4. 3. vocatur in eos crudelis? Reſpondent aliqui patrem eſſe crudelem, matrem verò benignam in filios. Meliùs alij reſpondent, matrem vocari crudelem. Primò, quòd oua quæ poſuit, incubando non fouet; tũ quia, vt ait Plinius l. 10. c. 54. in pectore & ventre calua eſt, & implumis: ſine plumis autem nequit fouere, & calefacere & viuificare oua; ergo ea ſoli & arenæ calefacienda relinquit, vnde Dei prouidentia in calidiſſimis tantùm regionibus, Syria ſcilicet & Arabia, ſtruthiones inueniuntur. Tum ne mole corporis oua frangat: eſt enim magnitudine cameli, atque altitudine, collo & cruribus camelum refert; vnde ſtruthio camelus vocatur, inquit Diodorus Siculus lib. 3. Secundò, quia pullos non paſcit, eò quòd natura aliter prouiderit: id enim expreſsè ait Iob c. 39. 14. & Thren. ca 4. 3. alia tamen amoris materni ſigna pullis exhibet. ita ex Æliano, Plinio, Oppiano, Olympiodoro, & alijs, Pineda in Iob c. 39. Denique Franc. Valeſius Sacræ philoſ. c. 55. aſſerit illa quæ Ælianus & alij Gentiles ſcribunt de ſtruthionum amore erga pullos, eſſe fabuloſa & falſa; quia repugnant S. Scripturæ locis iam citatis, quibus in eos dicitur eſſe crudelis.

D

Perperam R. Dauid vertit, *faciam luctum quaſi filiarum vlularum*. Heb. enim יַעֲנָה *iaana* nuſquam vlulas, ſed ſtruthiones ſignificat. Septuag. vertunt, *faciam luctum quaſi filiarum Sirenum*. Alludunt ad fabulam Sirenum, ait Theod. Fingunt enim Poëtæ Sirenes partim virgines fuiſſe, partim volucres, Acheloi fluminis & Calliopes Muſæ filias. Harum vna voce, altera tibijs, alia lyra canebat; & primò iuxta Pelorum, poſtea in Caphareis inſulis habitauerunt, quæ illectos ſuo cantu in naufragia deducebant. Secundùm veritatem meretrices fuerunt, quæ tranſeuntes illiciebant ad ſui amorem, & amore captos ſpoliabant: vnde fictæ ſunt illis inferre naufragium quia eos deducebant ad egeſtatem, vt bonorum, & ſanitatis, ſæpè etiam vitæ, naufragium facerent: has Vlyſſes contemnendo, & aures obturando ne eorum cantu illiceretur, deduxit ad mortem. ita Seruius in illud Æneid. 5. *Sirenum fabula quid ſignificet.*

Iamque adeò ſcopulos Sirenum aduecta ſubibat,
Difficiles quondam multorumq́; oſſibus albos.

Vnde Siren vel Sirena dicta eſt ab σείρειν, quod comedere & retinere ſignificat; vel à σειρά, id eſt catena, eò quòd Sirenes fuerint vinculum & catena libidinis. Quocirca S. Hieron. myſticè per Sirenes, earumque cantum accipit hæreticos, eorumque eloquia: *Dulcia enim ſunt*, ait, *hæreticorum carmina, & dulci voce populum decipientia: nec poteſt eorum cantica præterire, niſi qui obturauerit aurem ſuam, & quaſi ſurdus euaſerit*, vti fecit ſapiens Vlyſſes.

Dices, hic erat cantus Sirenum, non luctus. Reſp. Sirenes, æquè ac præficæ, vti ſciebant canere, ita ſciebant & lugere ac plangere: ſicut etiamnum meretrices norunt artem vtramque, & amaſios ſubinde magis plangendo, quàm canendo detinent, ne ſe deſerant, & amores inchoatos abrumpant. Propheta ergo ex affectu in ciues ſuos, ſe quaſi transformat in Sirenem; vt eis nunc blandiendo, & ſuauiſſimè concinendo; nunc miſerabiliter lugendo & lamentando in animos eorum influat, eoſque moueat ad pœnitentiam. Qui enim animas vult conuertere, Siren ſit oportet inſtar S. Pauli dicentis: *Filioli mei quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in vobis: vellem autem eſſe apud vos modò; & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis*, Galat. 4. 19. Aliter S. Cyrillus: ipſe enim per Sirenes accipit paſſeres marinos, vel philomelas, quæ raptis ouis vel pullis lugubre melos fundunt, cùm aliàs ſuauiſſimè canant inſtar Sirenum.

QVIA DESPERATA EST PLAGA EIVS: Samariæ (*plagam* vocat ſtragem illatam ab Aſſyrijs, indeque naſcentem famem & peſtilentiam) QVIA VENIT VSQVE AD IVDAM, TETIGIT PORTAM POPVLI MEI VSQVE AD IERVSALEM] Nam exciſa Samaria anno 6. Ezechiæ à Salmanaſar rege Aſſyriorum, mox anno 14. Ezechiæ, Sennacherib qui ſucceſſit Salmanaſari, vt proſerpens & vlteriùs progrediens, venit in Iudæam, multaſque vrbes cepit, ipſamque Ieruſalem obſedit; ſed ibidem ab angelo cæſus eſt, 4. Reg. 18. & 19. ita S. Hier. & Theodor. VERS. 9.

10. In Geth nolite annunciare, lachrymis ne ploretis, in domo Pulueris puluere vos conſpergite.

11. Et tranſite vobis habitatio Pulchra, confuſa ignominia, non eſt egreſſa quæ habitat in exitu: planctum Domus vicina accipiet ex vobis, quæ ſtetit ſibimet.

12. Qua

12. Quia infirmata eſt in bonũ quæ habitat in amaritudinibus: quia deſcendit malum à Domino in portã Ieruſalẽ.

13. Tumultus quadrigæ ſtuporis habitanti Lachis: principium peccati eſt filiæ Sion, quia in te inuenta ſunt ſcelera Iſrael.

14. Propterea dabit emiſſarios ſuper hereditatem Geth: domus mendacij in deceptionem regibus Iſrael.

15. Adhuc heredem adducam tibi, quæ habitas in Mareſa: vſque ad Odollam veniet gloria Iſrael.

16. Decaluare, & tondere ſuper filios deliciarum tuarum: dilata caluitium tuum ſicut aquila: quoniam captiui ducti ſunt ex te.

Vers. 10. In Geth nolite annunciare, lachrymis ne ploretis] ne ſcilicet Gethæi, alijque Philiſthini hoſtes veſtri videant veſtram cladem & dolorem; indéque lætentur & exultent. Sic Dauid occiſo Saul ait: *Nolite annunciare in Geth, neque annuncietis in compitis Aſcalonis; ne fortè lætentur filiæ Philiſthiim, ne exultent filiæ incircumciſorum*, 2. Regum 1. v. 20. Septuag. vertunt; *qui in Geth, nolite magnificari; qui in Bachim, nolite reædificare ex domo deriſum*. Retinent enim Hebr. *Bachim*, quaſi nomen proprium; quod cæteri omnes interpretes transferunt *fletum*, ait S. Hieron. Pro *Bachim* perperam, vt videtur, Theodor. & alij legunt *Enakim*, quaſi Gethæi ex Enac gigante ſint procreati: vnde Goliath quem occidit Dauid, gigas fuit & Gethæus.

In domo pulueris puluere vos conſpergite] Pro *pulueris*, hebr. eſt עָפְרָה *aphra*, quod dupliciter poteſt accipi. Primò, vt appellatiuum ſignificans puluerem: Secundò, vt proprium nomen vrbis in tribu Beniamin, Ioſue, 18. v. 23. vel alterius in tribu Manaſſe, quæ latinè dicitur *Ephra* (Hebr. enim *Ephra* idem eſt quod *Aphra*) fuitque ciuitas Gedeonis, in qua ipſe habitauit & ſepultus eſt, vbi & accepit ſignum victoriæ contra Madian in vellere, Iudic. 6. 11. Vtroque modo hic accipi poteſt: Primò, appellatiuè. q. d. O Samaria cum vrbibus tibi ſubiectis, tu iam non tam Samaria, id eſt cuſtodia, vocanda es, quàm *Aphra*, id eſt puluis; quia breui ab Aſſyrijs in cinerem & puluerem redigeris: luge ergo, & puluere te conſperge. Ecce in ſpiritu video te in puluerem redactam, inter ruinas ergo pulueris puluere te inuolue: vos ergo ô Samaritæ, nolite plangere veſtram cladem apud Gethæos, alióſque Philiſthinos, qui vos irridebunt, ſed domi priuatim puluerem domorum veſtrarum in puluerem redactarum vos aſpergite, quia reipſa vel inuiti earum puluere dum deijcientur, mox aſpergemini. ita ex Septuag. & Chaldæo. S. Hier. Theodor. Remig. Albert. Lyranus, Emmanuel & alij: vnde Septuag. vertunt, *terra aſpergite deriſum veſtrum*; licet alij legant *in deriſum*, Syrus, *in domibus collectionis reſidui* (id eſt in areis, vbi reſiduum tritici cum paleis & terræ puluere miſcetur) *conſpergite vos puluere*. q. d. In areis arenis vos conſpergite.

Secundò, *Aphra*, id eſt puluis, hic vt nomen vrbis Samariæ ſubiectæ proprium accipiunt Hebræi, S. Hier. in textu Commentarij, Arias, Clarius, Vatabl. Mariana & Pagnin. qui vertunt, *propter domos Aphra in puluere voluta*, vel *inuolue teipſam*. Hebr. enim *palas* ſignificat volutare, inuoluere. Vnde & Biblia Latina Rom. τὸ *Pulueris*, vti & ſequens, *Pulchra*, ſcribunt litera maiuſcula, quaſi nomen proprium; vt ſenſus ſit: q. d. Non eſt ô Samaritæ, quòd in Geth ad plangendum abeatis, ite potiùs ad veſtram vrbem *Aphra*: illa iuxta nomẽ ſuum monebit vos luctus & pulueris, eũque vobis ſuggeret, vt illo vos conſpergatis. Ita Aphra ergo aphra, id eſt puluerem vobis inijcietis; imò puluere vos obruite, quia Aphra æquè ac Samaria puluere ab hoſtibus obruenda, imò in puluerem conuertenda eſt. Simili paronomaſia appoſitè quis diceret: O Lutetia, ob peccata tua & clades tibi imminentes, luto te aſperge. O Lima in America, limo te conſpurca. O Sinæ, cinere vos opplete. O Aphrica, in area arenam tuam tibi affrica. Nota Pro *conſperge* in Heb. eſt duplex lectio. Alij enim legunt הִתְפַּלָּשִׁי *hitpallaſi*: id eſt cõſpergere, vel cõſperge te. Alij legunt הִתְפַּלָּשְׁתִּי *hitpallaſti*, id eſt conſperſi me, inuolui me puluere, vt Propheta ſuſtineat hic typum Chriſti, qui in domo pulueris, id eſt vtero Virginis, pulueri noſtro ſe inuoluit, ait Mariana. Vnde

Allegoricè, Chriſtus in domo pulueris, putà in terra, in vtero Virginis, puluere mortalitatis noſtræ ſe conſperſit; imò puluerem hunc induit, quaſi pœnitentiam pro peccatis noſtris acturus. Nam domus pulueris eſt terra, in qua ob peccatum Adæ ad mortem damnati degimus: item corpus hoc mortale, eadẽ de cauſa breui in puluerem redigendum. Ad hæc Eccleſia, quæ quaſi domus pœnitentiæ in die Cinerum puluere nos aſpergit, vt nos noſtræ ſortis & mortis memores reddat, & à carnalibus delicijs auocatos ad cæleſtia transferat. Tunc ergo rectè dicat concionator fidelibus: In die & in domo cineris & pulueris, cinere & puluere vos aſpergite. Hinc

Tropolog. ô Adam adama, id eſt ô homo humo, in aphra, id eſt in terra, ob peccata te aſperge; nã terra & humus es, & in terram reuerteris. Puluis & vmbra ſumus. Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Quia ergo in terra & puluere degis, vbi, vt ait S. Leo ſerm. 4. de Quadrag. *neceſſe eſt de mundano puluere etiam religioſa corda ſordeſcere*; hinc in Quadrag. imò ſingulis hebdomadis, imò quotidie veſpere dum vadis cubitum in incertum, neſciens an ſequens manè ſis viſurus, ſed ipſa nocte ſuffocandus & moriturus, vti multis contigit, & etiamnum contingit, conſcientiam examinans, quaſi coram iudice illa nocte compariturus, puluere te cõſperge. Imitare Dauidem dicentem: *Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, lachrymis meis ſtratum meum rigabo*, pſal. 66. Et: *Quia cinerem tamquam panem manducabam, & potum meum cum fletu miſcebam, à facie iræ & indignationis tuæ, quia eleuans alliſiſti me*, pſal. 101. 10. Imitare amicos Iob, qui videntes eius afflictionem, *exclamantes plorauerunt, ſciſſiſque veſtibus ſparſerunt puluerem ſuper caput ſuum in cælum. Et ſederunt cum eo in terra ſeptem diebus, & ſeptem noctibus*. Iob 2. v. 12. Imitare Ieremiam dicentem Thren. 3. v. 16. *Fregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere*, & v. 29. *Ponet in puluere os ſuum, ſi fortè ſit ſpes*. Et cap. 2. 10. *Sederunt in terra*,

tone

conticuerunt ſenes filiæ Sion, conſperſerunt cinere ca-pita ſua, accincti ſunt ciliciis, abiecerunt in terram ca-pita ſua virgines Ieruſalem.

Vers. 11. ET TRANSITE VOBIS (hebr. *tranſi vobis*, id eſt tibi, tuiſque ciuibus id eſt vobis. Eſt enallage nu-meri; & τὸ *vobis* vel elegantiæ, vel emphaſis cau-ſa ad maius pathos additur) HABITATIO PVL-CHRA] Hebr. *habitatrix Sappir*. τὸ *Sappir*, æquè vt Aphra, accipi poteſt dupliciter Primò, quaſi ap-pellatiuum, ſignificans pulchra; vt ſit epitheton

Sappir duplex Samariæ. Hæc enim in amœno monte ſita, exte-

Primum riùs pulcherrimos hortos & campos, interiùs pul-cherrima palatia, domos, turres, plateas & mu-ros ſuos, vti caudam ſuam ocellatam circumſpi-cit pauo, circumſpiciebat. q. d. Vos ô Samaritæ tranſite (id eſt breui tranſibitis) captiui in terram hoſtilem; vos inquam, ô habitatrix Sappir, id eſt pulchra; hoc eſt, vos ô incolæ pulchræ & ele-gantis Samariæ. ita S. Hieron. Theod. Remigius, Rupert. & alij. Vnde Chaldæus vertit, *tranſite vo-bis qui habitatis in pulchritudine, diſcoopertis verendis nudi & pudefacti*; Arabicus, *fac tibi habitationem pulchram*; Syrus, *fac tibi habitatrix, quod pulchrum eſt, quod ſit pulchrum.*

Secundum. Secundò, *Sappir*, vt nomen propriom vrbis ac-cipiunt Clarius, Pagnin. Mariana & Vatabl. vnde vertunt, *tranſi*, id eſt, abi cum tua metropoli in captiuitatem, *quæ habitas in Sappir*, iam non *ſappir*, id eſt pulchra, ſed fœda & nuda, ideoque *confuſa ignominia*. q. d. Iactabas ô vrbs Sappir te pulchram & ſapphirinam; & ecce tota conſpurcata es, & lutea, ſic ex aduerſo gloriabatur Auguſtus Cæ-ſar, teſte Suetonio, *quod inueniſſet Romam lateritiã, & relinqueret marmoream.* Sic primatiis Italiæ vr-bibus ſingulis ſingula hæc dantur elogia: *Floren-za bella, Venetia ricca, Neapoli gentile, Milano grande, Bologna graſſa, Ferrara ciuile, Genua altiera, Perugia ſanguigna, Mantua glorioſa, Rimini buona, Luca indu-ſirioſa, Roma ſanta.* Florentia ergo eſt *Sappir*, id eſt, bella & pulchra. Sic Carolus V. de Belgio dicere ſolebat, opes ſuas eſſe in Flandria, delicias in Brabantia, nobilitatem in Hannonia, vires in Arthefia. Et de Brabantiæ vrbibus: Mechlinia pulchra, Antuerpia diues, Louanium ſapiens, Bruxellæ nobilis. *Sappir* ergo idem ſignificat quod Niniue, id eſt ſpecioſa & pulchra. Sic in Belgio, & alibi ſunt vrbes, quæ vocantur Bella. Dicas ergo, ô Sappir iam cum tuis ſororibus, id eſt Samariæ ciuitatibus, vaſtata ab Aſſyriis, cum Noëmi illa olim pulchra: *Ne vocetis me Noëmi, id eſt pulchram; ſed vocate me Mara, id eſt amaram, quia amaritudine valde repleuit me Omnipotens*, Ruth. 1. 20. Idem dicat Belgium, Hungaria, Bohemia, &c. Idem dicat anima olim caſta & templum Dei, nunc inceſta & proſtibulum diaboli. Primò ſicut filia Sion dicitur ipſa arx & vrbs Sion, ob pulchritudinem; ita habitatrix Sappir, vocatur ipſa vrbs Sappir, putà populus & reſp. habitans in Sappir; de populo enim ob pulchritudinem loquitur Propheta quaſi de femina.

Quæres, quænam vrbs eſt *Sappir*? nam hoc nomen alibi non inuenitur. Reſp. *Sappir* (vt pa-tet ex radice & ſcriptura Hebraica) idem eſſe quod Saphora, vel Saphorne, vel Sephoris, vel Sephoron (hæc enim omnia ſunt idem) quæ Hegeſippo & S. Hieron. eſt Diocæſarea, de qua ſic Adrichom. in deſcript. terræ ſanctæ: *Vrbs eſt opulenta & totius Galilææ maxima, in meditullio re-gionis tutiſſimo loco ſita, arce, portis, mænibus, muriſque firmiſſimis munita, & habens circa ſe vicos plurimos.* (Annon hæc erat Sappir pulchra?) *Natalis, vt pu-tatur, locus B. Ioachim atque Annæ, Deiparæ Virginis parentum. Hanc Gabinius vnam ex Iudæorum curiis eſſe voluit: eamdem Varus cepit, & venditis ſub haſta incolis, incendio abſumpſit: Herodes autem totius gen-tis caput & defenſaculum fecit. Videtur quondam Ca-thedralem habuiſſe Eccleſiam. Nam Tyrius in Cata-logo Pontificum Suffraganeorum Antiochenæ Eccleſiæ, inter Epiſcopatus Seleuciæ Diocæſaream ſecundo nomi-nat loco.*

NON EST EGRESSA QVÆ HABITAT IN EXITV] Hebr. *quæ habitat in Saanan*. Rurſum *Saanan* ac-cipi poteſt vel vt nomen proprium vrbis, vt ſit eadem cum *Sanan*, quæ fuit vrbs tribus Iudæ, Io-ſue c. 15. 37. vel potiùs eadem cum Sennim, vel Saananim, vel Sannanim, quæ fuit vrbs in tribu Nephthalim, ſubiecta Samariæ, vt patet Ioſue 19. 33. Iudic. 4. 11. ita Septuag. Chald. Vatablus. Pagnin. Emmanuel, Mariana & Clarius. Vnde & Biblia Plantin. τὸ *In exitu* ſcribunt maiuſcula I. quaſi ſit nomen proprium, vel vt appellatiuum *Saanan* enim hebr. ſignificat exitum, à rad. יָצָא *iatſa*, id eſt exiuit; vel à radice צָעַן *tſaan*, id eſt trã-ſlatus eſt: literæ enim *ain* & *aleph* quia gutturales, ſubinde commutantur. Symmachus vertit, abun-dantiam: ſic enim habet, *Non eſt egreſſa in capti-uitatem, quæ habitas tu abundantia*, quaſi צַאֲנָן *tſa-anan* per *tſade*, ſit idem quod שַׁאֲנָן *ſaana* per *ſchin*. Vnde interpretes vtrumque vertunt *Saa-nan*, nam *tſade* & *ſchin* ſunt literæ commutabiles. Vnde צָחַק *tſachac* idem eſt quod שָׂחַק *ſacac*, id eſt riſit. Septuag. pro *Saanan*, habent *Sennaar*, men-dosè vt videtur; niſi dicas *Sennaar*, id eſt *Babylo-nem*, ab eis vocari *Saanan*, quia opibus, luxu & pompis abundabat. Si accipias *Saanan* vt appel-latiuum ſenſus erit: ô Samaria, quæ habitas in *ſaanan*, id eſt in rerum omnium copia & abun-dantia, ideoque inſoleſcis & proteruis. Rurſum in *ſaanan*, id eſt in exitu, id eſt in fine terræ ſan-ctæ. q. d. Quæ es limes Chananææ, proxima ho-ſtibus, primaque Aſſyriis venientibus occurris. repete verbum *tranſite* quod præceſſit, vel, vt he-br. eſt, *tranſi*. q. d. Tranſi in captiuitatem, tam tu ô habitatio Sappir, id eſt pulchrã, quàm tu ô habitatio Saanan, id eſt in exitu, quæ hactenus non eſt egreſſa, nec tranſiit in captiuitatem: ſed iam eò egreditur & tranſibit, vel certè, vt S. Hieron. *Non eſt*, inquit, *egreſſa, quæ habitat in exitu vel in abundantia* (putà Samaria) *propria volunta-te, ſed vi ducta eſt in Aſſyrios*. Senſus eſt, ne putes ô Samaria te captam à Teglatphalaſar, qui 4. Reg. 15. 29. aliquos ex te cepit, quaſi tunc omnem pœ-nam tuis ſceleribus debitam perſolueris, nihilque amplius tibi luendum reſtet. Si id putas, falleris: nam ille te tantùm raſit ſuperficie tenus, non ve-rò te abduxit: needum ergo egreſſa es; egredi de-bes, & abducenda es in Aſſyrios tota, ita vt ne-mo ex te, vel vix vllus in Samaria ſuperſit. ita S. Hieron. Remig. & Lyran. Aliter Rupertus & Arias: ipſi enim hæc accipiunt de Ieruſalem, non de Samaria. q. d. O Ieruſalem, quæ habitas in *ſaa-nan*, id eſt in copia & luxu rerum omnium, ita ſecura vt etiam viſa clade vicinæ Samariæ, ad eam vel leuandam vel plangendam, vel conſo-landam non exieris, ſed domi voluptatibus in-dulgens & immerſa manſeris, putans eas tibi fore

Saanan duplex.
Primum.
Secundum.

firmas

firmas & perpetuas, nec aliquem te ab ijs poſſe abducere & auellere: tu inquam, ô Ieruſalem, egredere pariter in Babylonem, ac diſce tuam copiam non fuiſſe *ſaanan*, id eſt ſecurã & firmam, ſed te habitaſſe in *ſaanan*, id eſt in exitu, id eſt in via qua abduceris in Babylonem vicinam hoſti, vicinam captiuitati.

Si Secundò, *Saanan* accipias vt nomen proprium, ſimilis erit ſenſus illi, quem iam dedi. q. d. O Saanan, ciuitas felix, hactenus fuiſti ſaanan, id eſt abundans opibus & luxu, ſed non fuiſti ſaanan, id eſt egreſſa: iam quaſi *Saanan* egredieris cum tua matre & metropoli Samaria, ex patria in exilium, ex libertate in ſeruitutem, ex copia ad inopiam, ex vita ad morte. Vnde Chald. vertit, *non exierunt ſalui de habitatoribus Saanan*. Perperam Syrus pro *Saanan*, legit *Tanees*: vnde vertit, *confuſa non fuiſti habitatrix Tanees*, id eſt Ægypti, cuius olim metropolis erat Tanis, pſal. 77. 12. Porrò Pagnin. Vatabl. & alij; hæc referunt ad ſequentia, vertuntque hoc modo, *non eſt egreſſa habitatrix Saanan ad planctum Bethaetſel* vrbis vicinæ, ſed iam egredietur ad captiuitatem & ad planctum non alienum, ſed ſuum. Meliùs Noſter & Septuag. & Chald. hæc diuidunt, & medio hypocolo diſpungunt. Vnde ſequitur:

PLANCTVM DOMVS VICINA (ita Romana: malè ergo aliqui legũt *vicinæ*) ACCIPIET EX VOBIS QVÆ (male aliqui legunt, *qui*) STETIT SIBIMET] Pro *domus vicina* hebr. eſt *Bethaetſel*, quod æquè vt præcedentia accipi poteſt dupliciter. Primò, vt nomen proprium loci, qui videtur vicinus fuiſſe vrbi *Saanan*, iam dictæ, vti cenſent Theodor. Pagnin. Vatablus, Arias, Mariana & alij. Senſus eſt. q. d: Vrbs Bethaetſel, quæ eſt vicina vrbi Saanan, ex eius vaſtatione planctum accipiet, quia mox & ipſa vaſtabitur; ipſa inquam, *quæ ſtetit ſibimet*, vel in ſeipſa, id eſt confidens ſuæ munitioni, ſuiſque viribus, diutiùs reſtitit hoſti eam obſidenti: vnde hoſtis eam capiens grauiùs eam affliget, vt damna tam longæ obſidionis ſarciat & compenſet. Eſt ſynecdoche: ex parte enim intelligit totum, putà ex vna vrbe Bethaetſel totam prouinciam Iudææ. Vnde

Bethaetſel duplex. Primum.

Secundum.

Secundò, *Bethaetſel* accipi poteſt vt appellatiuum, ſignificans idem quod *domus vicina*, & ſic per eam intelligi poteſt Iudæa, ſiue duæ tribus, præſertim Ieruſalem, q. d. Iudæa & Ieruſalẽ, quæ eſt domus vicina Samariæ, vt ex Samaria ob vicinitatem accepit idololatriam & culpam, ita & pœnam ac excidium ab eadem accipiet. Ieruſalem inquã, quæ paulò antè *ſtetit ſibi*, hebr. עֶמְדָּתוֹ *emdato*, id eſt in ſubſiſtentia ſua. q. d. Quæ in ſuo ſtatu & robore, &, vt Chald. vertit, *elegantia* ſtetit integra & intacta ab Aſſyrijs, conſtans & inuicta dum verum Deum colebat, ab eoque protegebatur, cùm tu, ô Samaria declinans ad idola, excidiſti à tuo ſtatu, & abducta es ab Aſſyrijs. Hoc eſt quod dixit verſ. 9. *Deſperata eſt plaga eius*, Samariæ, *quia venit vſque ad Iudam*, & rurſum dicet v. 12. *Deſcendit malum à Domino in portam Ieruſalem*. ita S Hieron. cum ſuis ſequacibus. Ribera & alij. Tranſit enim Propheta à clade Samariæ, ad cladem Ieruſalem, quæ Samariæ erat vicina & affinis, ac quaſi ſoror. Aliter recentiores qui nouam cudunt verſionem; & varij variè; vti fit, dum à Vulgata recedunt; vt lector in ijs nil certi & ſolidi inueniat, ſed animo ſemper vagetur & fluctuet. Porrò planctus & ſtragis huius cauſam aſſignat Chald. dum paraphraſticè ita vertit, *planctum vobis edite cum amaritudine, ob interfectos fortium veſtrorum in domo profunda, propter domos deſiderabiles veſtras, quas violenter abſtulitis, hanc ad illam adiungentes: ideo elegantia terræ veſtræ tolletur à vobis*. Vide Iſaiæ 5. 8.

QVIA INFIRMATA EST IN BONVM] id eſt, ad bonum, ſcilicet tum pietatis & virtutis, tum inde conſequentis proſperitatis & præmij. q. d. Priuata eſt bonis tam gratiæ, quàm naturæ & facultatum.

Vers. 12.

QVÆ HABITAT IN AMARITVDINIBVS] Septuag. *quæ habitat in doloribus*. Hebr. *quæ habitat in Maroth*. *Maroth* eſt nomen vrbis in Iudæa teſte S. Hieron. Fortè illa quæ in tribu Iuda ponitur Ioſue 15. v. 58. & *Mareth* vocatur. Fuit & alia vrbs *Mara* in tribu Manaſſe, apud quam Damaſceni quondam caſtrametati ſunt, de qua Tyrius l. 15. Belli ſacri cap. 8. & Adrichom. in Manaſſe. Rurſum *Maroth* heb. ſignificat *amaritudines*. Vnde Noſter vertit. *In amaritudinibus* maiuſcula I. vt ſignificaret eſſe nomen proprium; ſed ita vt eius vis & energia conſiſtat in appellatiuo, quod ſignificat amaritudines, perinde ac Leodij celebris eſt pons *Amarcœur*, id eſt amari cordis, ita dictus quòd in eo cæſi ſint ciues à Carolo Audace, cùm ipſe per illum in vrbem irrumpens, eam ferro flammaque vaſtauit, hic ergo eſt Eburonum Maroth. Itaque ſenſus eſt. q. d. Tu ô Maroth vrbs, & tu ô Iuda Maroth vrbis poſſeſſor & dominus, qui ſub Ezechia rege, pio, in bono pietatis æquè ac proſperitatis; putà in pace & rerum omnium affluentia felix lætuſque viuebas, inde ſenſim ad vitia & idola dilapſus amiſiſti cum bono pietatis, bonum proſperitatis; & acquiſiuiſti malum amaritudinis & aduerſitatis. (Hinc Theodor. legit, *quis cœpit afferre dolores ei, quæ habitare ſolita eſt in bonis?*) quocirca iure vocari potes *habitans in Maroth*, id eſt in amaritudinibus, hoc eſt in peccatis, quibus Deum & conſcientiam amaricaſti (vnde Symmach. vertit, *habitatio ad amaritudinem prouocans*) atque in pœnis & ſupplicijs, quæ corpus animumque tuum affligunt & amaricant.

Maroth duplex. Primum.

Secundum

Ex dictis patet Primò, Prophetam per elegantiam alludere ad vrbes Iudææ dictas Maroth & Bethaetſel, æquè ac paulò antè alluſit ad Aphra, Sappir & Saanan vrbes Samariæ: hæ enim cum ſua metropoli paſſæ & vaſtatæ ſunt; ſed per illas intelligere totam prouinciam, per ſynecdochen. Simili enim modo Iſaias cap. 15. 2. & ſeqq. deſcribens vaſtationem prouinciæ Moab, dicit vaſtatas eſſe Medaba, Luith, Elcale, Segor, Nemrim, Gallim, Dibon, &c. quæ ſunt vrbes Moab. Sic Ieremias cap. 46. 14. prædicens vaſtationem Ægypti, dicit vaſtandam Memphim, Taphnim, Magdalum, aliaſque vrbes Ægypti.

Patet Secundò, hæc nomina *Aphra, Sappir, Saanan, Bethaetſel, Maroth*, eſſe propria vrbium, ſed Prophetam vrgere horum nominum ſignificata ad elegantiam & energiam. Rurſum hæc nomina propria vrbium adaptari toti prouinciæ in qua ſunt, putà Samariæ, vel Iudææ, ſiue Ieruſalem. Senſus ergo plenus totius huius loci à v. 11. vſque ad v. 13 hic eſt. q. d. Tu ô vrbs quæ vocaris Aphra, id eſt puluis, iuxta nomẽ tuum puluere te conſperge: tu ô vrbs quæ vocaris Sappir,

Complexio totius orationis prophetæ.

pir, id eſt pulchra, tranſi ad ſqualorem captiuitatis: tu ô vrbs quæ vocaris Saanan, id eſt abundans vel egrediens, egredere in captiuitatem. Pari modo tu ô Samaria regio, quæ haſce & plures vrbes complecteris, tu inquam, es Aphra, id eſt puluis; quia in puluerem mox ab Aſſyrijs redigenda, in puluere ergo te voluta: tu pariter ô Samaria es Sappir, id eſt pulchra; ſed deformanda & captiuanda ab hoſte: tu denique es Saanan, id eſt abundans & egreſſura ad hoſtes. Hæc de Samaria, ſequentia ſpectant Iudæam & Ieruſalem. Tu ergo ô vrbs quæ vocaris *Bethaetſel* id eſt domus vicina vrbi Saanan, planctum ex eius vaſtatione accipies: nam tua res agitur paries cùm proximus ardet. Tu quoque ô vrbs quæ vocaris *Maroth*, id eſt amaritudines, dira & amara patieris ab hoſte; quia ipſe te tuaque omnia eneruabit & infirmabit. Pari modo ô Iudæa & Ieruſalem, quæ haſce vrbes Bethaetſel & Maroth ſub tuo dominio complecteris, tu es Bethaetſel, id eſt domus vicina Samariæ; vnde ex eius vaſtatione vaſtationem & planctum accipies. Inſuper tu es *Maroth*, quia amaras infirmitates & ſtrages ea perieris. Summa ergo omnium ſit. q. d. Tu ô Samaria cum tuis vrbibus, ac deinde tu Iudæa cum tuis ab hoſte vaſtabimini: clades enim Samariæ ad vicinam Iudæam dimanabit. Patet ex ſequentibus.

Tropolog. Aphra, eſt mors, Saanan, iudicium, Maroth gehenna Bethaetſel, Purgatorium. Sappir, cælum.

Tropol. *Aphra* eſt mors, quæ nos in puluerem reſoluit; *Saanan*, id eſt exitus, eſt iudicium, quod nos egredi facit, vel ad *Maroth*, id eſt amaram gehennam, vel ad *Sappir*, id eſt pulchrum cælum, vel ad *Bethaetſel*, id eſt Purgatorium, hoc enim eſt domus vicina quoad locum gehennæ, quoad ſtatum & merita cælo. Hæc ſunt quinque nouiſſima cuique iugiter meditanda, quæ proinde Propheta hic cuique ob oculos ponit, cuius verba facile eſt ſingulis applicare.

Qvia descendit malvm a Domino in portam Iervsalem] Nam, ut ait S. Hieron. Sennacherib Aſſyrius vaſtata Samaria, venit etiam ad Ieruſalem, miſitque Rabſacen qui Hieroſolymitis inſultaret. 4. Reg. 18. 17. Iſaiæ 36. 2.

Vers. 13. Tvmvltvs qvadrigæ stvporis habitanti Lachis] q. d. Quadrigæ Sennacherib ſuo numero, curſu, ſtrepitu, ac armorum, rotarum, vngularum & equorum colliſione tumultuantes, primò inuadent Lachis vrbem Iudææ, eiuſque habitatores; ac eis ſtuporem ob nimium timorem & terrorem incutient. Cauſa eſt, quòd Lachis *fuerit principium*; Septuag. *princeps peccati filiæ Sion*: id eſt, quòd Lachis prima in Iuda ſuſcepent cultum Baalim, id eſt idololatriam Iſraelis, id eſt decem tribuum, cæteraſque Iudææ vrbes eadem infecerit & corruperit. Hinc & prima pœnas dabit, primaque capietur à Sennacherib. Id ita factum eſſe liquet 4. Reg. 18. vbi Sennacherib dicitur ex Lachis, quaſi iam à ſe occupata, miſiſſe Rabſacen in Ieruſalem, vt eius deditionem peteret.

Aliter vertunt Chald. Pagnin. Vatabl. & Arias, nimirum, *iunge currum ad equos velociſſimos* (vel *ad dromades*, qui ſunt cameli velociſſimi, indeque græcè dicti ſunt dromades, id eſt curſores) *habitatrix Lachis*, q. d. Fuga vobis conſulite, fugite velociſſimè quadrigis veſtris velociſſimis, ô habitatores Lachis: quia inſtat vobis hoſtis Sennacherib. Lachis enim erat vrbs florentiſſima, equorum atque curruum copia & exercitatione nobilis, in quam ob vicinitatem & commercium, atque exercitationis ſtadium, idololatriæ cultus primùm ab Iſraelitis delatus, inde totam Iudæam corruperat. Eſt ironia & tacita irriſio. q. d. Tua, ô Lachis, maxima & celeberrima equorum & quadrigarum frequentia, tua illa admiranda & ſtupenda exercitatio, & in arte equos quadrigaſque agitandi dexteritas, nil tibi proderit ad hoc vt Aſſyrio reſiſtas: quare ſuadeo vt ea vtaris ad fugam, ſed nec hæc tibi proderit: non enim effugies; nam Aſſyrius te, licet velociſſimè fugientem, comprehendet. Vnde Chald. vertit, *aptate quadrigas, proijcite vos ſuper veredos, qui habitatis Lachis.*

In Hebræo eſt pulchra paronomaſia inter רֶכֶב *recheb*, id eſt quadriga, & רֶכֶשׁ *reches*, id eſt *dromedarius*, quod Noſter vertit *ſtuporis*; & *Lachis*, id eſt ambulans ad Æthiopem. q. d. Tu ô Lachis, iuxta nomen tuum ambulas ad Æthiopes, id eſt ad idola fuliginoſa & atra, atroſque dæmones quos colis; ambulas, inquam, placido & lento greſſu: idcirco iam non eris *Lachis*, ſed *reches* ſiue *reches*, id eſt dromas ſtupendè velox; & *recheb*, id eſt quadriga: quia inſtar quadrigæ & dromadis velociſſimè conaberis fugere Aſſyrium; ſed cogeris captiua celerrimè currere in Aſſyriam.

Sic tropol. qui lenti perſtant in peccatis, cogentur præcipites abire in ſupplicium & in gehennam, ait à Caſtro.

Propterea dabit emissarios (Chald. & Vatabl. vertunt, *munera*) svper hæreditatem Geth] Hoc loco ſignificari videtur (licet id alibi non legamus) quòd ciues Lachis aduentante Sennacherib, timentes eius obſidionem & excidium, coacti miſerint emiſſarios, id eſt legatos, cum militum comitatu & muneribus, ad Geth vrbem Philiſtinorum potentem, aliàs hoſtilem, qui ab ea peterent opem, ſed fruſtra. Nam, vt ſequitur, Mareſa & Geth ſunt *domus* Aczib, id eſt *mendacij, in deceptionem regibus Iſrael*: quia nimirum vtraque mendaciter promittens opem, eamque promiſſam non præſtans, ſed fallens, decepit, vti aliàs ſæpè reges Iſrael, ita nunc Iudæos & ciues Lachis. Vers. 14.

Nota. Pro *ſuper hæreditatem Geth*, hebraicè eſt *ſuper*, vel *ad Mareſa Geth*. Vnde videtur, quòd *Mareſa* fuerit nomen proprium vrbis ſubiectæ Geth & Gethæis. ita R. Dauid, Pagninus, & Vatablus, nam de ea ſubdit: *Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Mareſa*: & quia *Mareſa* hebr. ſignificat hæreditatem, hinc Noſter vertit *hæreditatem*, ob alluſionem quam mox explicabo. Vrbs enim Mareſa pertinebat ad Geth, eiuſque erat quaſi hæreditas. Senſus ergo eſt. q. d. Lachis mittet legatos ad ſibi vicinam Mareſa, quæ eſt hæreditas & ciuitas Geth, vt ab ea opem petat contra Sennacherib.

Secundò, & meliùs S. Hieron. & Ribera. q. d. Sennacherib ex Lachis mittet emiſſarios, id eſt milites volones & velites, in Mareſa, id eſt in hæreditates, agros & oppida Geth, vt ea depopulentur; eò quòd ipſi nunc, vti aliàs ſæpè, inſtigarunt Iſraelitas, & ciues Lachis, ad reſiſtendum Aſſyrijs, promittendo eis opem, quam non præſtiterunt: ideoque fuerunt, & ſunt domus mendacij. Vnde ſequitur.

Domvs

Domvs (hebr. בָּתֵּי *batte*, id eſt *domus* in plurali: vnde Plantin. legunt *domos* in accuſatiuo, vt ſit appoſitiu. q. d. Super Mareſa & Geth, ſuper domos inquam mendacij: tales enim ſunt Mareſa & Geth) mendacii in deceptionem filiis Israel] ſcilicet fuerunt vrbs Mareſa & Geth, vti iam expoſui. Hebr. eſt, *domus*, אַכְזִיב לְאַכְזָב *aczib leaczab*, id eſt domus mendacij ad mendacium, id eſt deceptionem regibus Iſrael.

Nota. *Aczib* fuit nomen proprium vrbis in tribu Iuda, Ioſue 15. 44. vnde de eâ hic agi putant Chald. Vatabl. & Pagnin. Sic enim vertit Chald. *domus Aczib tradentur populis propter peccata, quibus venerati ſunt idola reges Iſrael*; Pagnin. *domus Aczib erunt in mendacium regibus Iſrael*. quod Vatabl. ſic exponit. q. d. Ædes vrbis muniriſſimæ, quæ erat in tribu Iuda, nomine Aczib, quæ erant inſtar arcium, fallent reges Iſrael, & fruſtrabuntur ſpe ſuâ. q. d. Reges Iſrael, id eſt reges Iuda, fruſtrabuntur ſpe ſuâ, cùm deſcendent in Aczib, vt illic ſint tuti contra hoſtes: quia ciuitas illa non poterit reſiſtere hoſtibus; ſed Aczib verè erit Aczib, id eſt mendacium, & mendax præſidium. Fuit & alia vrbs nomine Achſeph, vel Acziba, poſteà Ecdippa dicta, maritima & potens, non longè à Tyro, quam initio filij Aſer expugnare non potuerunt, vt patet Iudic. 1. 31. Verùm meliùs S. Hieronym. & alij cenſent Mareſa & Geth hîc vocari *domus Aczib*, id eſt mendacij, quia fidem datam Iſraelitis fefellerunt; cum alluſione tamen Aczib vrbis, quæ verè hoc nomine extabat in Iuda. q. d. Domus Aczib, id eſt mendacij, hoc eſt mendax & fallax, non iam erit vrbs Iudæ, quæ vocatur Aczib, ſed erit Mareſa & Geth. Sic Iſaias Ieruſalem vocat Sodomam, ob mores Sodomiticos, cap. 1. 10. *Audite*, ait, *verbum Domini principes Sodomorum*, C &c. Sic ſæpè Ezechiel & Prophetæ Iudæos vocant Chetæos, Chananæos, Amorrhæos, &c. De Mareſa enim hîc agi, patet ex eo quod mox ſequitur. Vnde Syrus vertit, *domus vanitatis factæ ſunt in vanitatem regibus Iſrael*; Arabicus, *domus deceptionis* (erroris) *facta ſunt deceptio regibus Iſrael*.

Vers. 15. Adhvc heredem addvcam tibi qvæ habitas in Maresa] Michæas hoc cap. plenus eſt alluſionibus: in nominibus enim vrbium proprijs, eleganter, ſalsè & acutè alludit ad eorum ſignificata: quâ de causâ Noſter non ipſa nomina propria Hebraica, ſed eorum ſignificata ponit. Senſus ergo eſt. q. d. Tu ô Mareſa vrbs, iuxta nomen tuum fuiſti hereditas diues tua, æquè ac Gethæorum principum tuorum. At nunc alium heredem tibi adducam, qui tua occupet & D hereditet, ſcilicet hoſtem Aſſyrium; vt iam ſis Mareſa, id eſt hereditas, non tua, nec Gethæorum, ſed Aſſyriorum; eò quòd tu Iſraelitas incitaueris, & vana ſpe lactaueris ad reſiſtendum Aſſyrijs. In Hebræo pulchra eſt paronomaſia: *adducam* יֹרֵשׁ לְמָרֵשָׁה *iores le mareſa*, id eſt, adducam heredem ad ſuam hereditatem. Porrò Mareſa hæc non fuit Michææ patria, vti aliqui opinantur: nam Mareſa hæc fuit in Geth Philiſthinorum, Michæas autem fuit Iudæus: niſi dicas hanc Mareſa eſſe illam, quæ tribui Iudæ fuit aſſignata à Ioſue cap. 15. v. 44. ſed quam Gethæi per vim poſſederint, & Iudæ eripuerint. Verùm S. Hieronym. & alij dicunt patriam Michææ fuiſſe A Moraſthi diſtinctam à Mareſa, vti dixi in proœmio. Ludit Michæas in voce, æquè ac in re Mareſa, id eſt hæreditas: ſicut in eâdem ludit Horatius lib. 2. ſatyr. 2.

Nos expulit ille:
Illum aut nequities, aut vafri inſcitia iuris;
Poſtremum expellet certè viuacior heres.

Vnde Tropolog. *domus Aczib*, id eſt *mendacij*, eſt mundus, & omnis mundana hereditas, præſertim iniquè, vel per vim, aut fraudem acquiſita: hæc enim eſt Mareſa Geth, id eſt hereditas torcularis, quo ſcilicet potentes premunt & opprimunt plebem & pauperes, ſed poſteà ſentient eam eſſe Achzib, id eſt domum mendacij. *Tropolog. mundus eſt Aczib, id eſt mendacium.* Quibus meritò intonat Pſaltes: *Filij hominum vſquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Ita hæretici preſſi à Catholicis, implorant opem Turcarum, ſed po- B ſteà ſentiunt eam eſſe Achzib, id eſt mendacium; quia poſt victoriam Turca eos ſibi ſubigit, eiſque iugum Turcicum imponit; vti Budæ & Hungariæ auorum memoria accidiſſe ſcimus. Ita ſagæ, magi, alijque deſperatæ fortunæ dæmonem inuocant, ſed inuocant Achzib, id eſt mendacium. Nam dæmon ab eis animam & corpus extorquet, eoſque in ſolidum mancipat. Ita multi ſectantur aulam, vt honores & opes aſſequantur, ſed poſt multos labores ſpe ſuâ fruſtrati, deplorant ſe ſeruiſſe tot annis in vanum domui Achzib. Filij hominum vt quid toties hoc mendacium experti, non ſapitis? *Vt quid* adhuc *diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Spes omnes tuas reponis in Principe, in Prælato, in amico; moritur ille, vel tibi offenditur ob rem leuem, ecce ſpes tua effuſa in terram: ecce ſpes tua eſt Achzib, id eſt mendacium. Confidis in filijs, quòd familiæ tuæ erunt baſes & columnæ; ſed mox hunc rapit bellum, illum peſtis, tertium furca, quartum hoſpitale, quintus degener eſt & rebellis: ecce confiſus es in domo Achzib. Iuuenis es in flore ætatis, ſuperbis, robur tuum perenne putas, ſpondes tibi annos Neſtoreos; ſed inopinatò febris te inuadit, debilitat, decolorat, vt fias imago mortis: ecce iuuentus tua, robur tuum eſt Achzib, eſt mendacium. Abundans opibus, dicíſque cum diuite illo Euangelico: *Anima habes multa bona poſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare.* Sed audi vocem Altitonantis: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te, quæ autem paraſti cuius erunt?* Luc. 12. verſ. 19. An non hæ ſunt opes, hæ domus Achzib? An non hæc eſt hereditas mendacij? Verè Sapiens Eccli. 34. 1. *Vana ſpes, & mendacium viro inſenſato & ſomnia extollunt imprudentes.* Quid enim ſunt omnes res & ſpes mortalium, niſi ſomnia vigilantium? vt ait ex Platone Philo. *Quaſi qui apprehendit vmbram, & perſequitur ventum: ſic & qui attendit ad viſa mendacia.* Et pſaltes Pſalm. 61. 10. *Verumtamen vani filij hominum, mendaces filij hominum in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum.* quaſi dicat, Ipſi ſunt quaſi filij vanitatis, & per conſequens ſunt vanitas in idipſum, id eſt, omnes ſimul. Vnde Hebr. & Chaldæus habent, *filij hominum in ſtatera ſi aſcendant, ipſi pariter leuiores ſunt ſtatera*: S. Hieronym. vertit, *Verumtamen vanitas filij Adam, mendacium filij viri, in ſtateris doloſi fraudulenter agunt ſimul*; Theo-

dorion, *vapor ſunt filij hominum, mendacium filij viri, vt momentum ſtateræ*, quod mox ſurſum, mox deorſum inclinatur & fertur, ait Theodor. q. d. Ita nihil ſtabile eſt in rebus humanis, ſed omnia inſtabilia & pendula, perpetua agitatione motuque librantur: promittunt quidem ſtabilitatem & conſtantiam, ſed mentiuntur: *Omnis enim homo mendax*, omnis pariter res & ſpes humana eſt mendax.

Verè S. Auguſt. lib. de Cognitione veræ vitæ cap. 25. tom. 9. *Totus*, inquit, *hic mundus inſtar breuiſſimi puncti, intra Deum collocatur: sereniſſima autem lux maieſtatis eius extra vndiqueuerſum in immenſum diffunditur*. Idem in Pſalm. 36. conc. 1. *Mellendinum*, inquit, *puto dictum mundum iſtum: quia rota quadam temporum voluitur, & amatores ſuos conterit.* Sapienter verò æquè ac patheticè Auctor ſermon. ad Fratres in eremo, ſerm. 31. *O munde proditor*, ait, *cuncta bona promittis, ſed cuncta mala profers: promittis vitam, ſed donas mortem; promittis gaudium, ſed largiris mœrorem; promittis quietem, ſed ecce turbatio; promittis florem, ſed citò vaneſcit; promittis ſtare, ſed citò recedis.* Et paulò ante: *Væ, qui tibi credit; beatus qui tibi reſiſtit; ſed beatior qui à te illæſus recedit.* Et inferiùs, *Dicant omnes, loquantur cuncti, ſurgat venerabilis pater Adam cum omnibus filijs ſuis, & vno ore loquantur, vtrùm in hac vita gaudium habuerint ſine dolore, pacem ſine diſcordia, quietem, ſine metu, ſanitatem ſine infirmitate, lumen ſine tenebris, panem ſine dolore, riſum ſine fletu.* Et mox: *O munde immunde, in te habitare, & non dolere, impoſſibile eſt. In te ſperare, & non timere; vanum eſt. In te tua amare, & non periclitari, vanum eſt. O fratres mei, nolite ergo eum diligere, quoniam tranſit, & concupiſcentia eius. Sed ecce mundus tranſit, & nos turbat, & amatur: fallit, & fidelis reputatur: occidit, & velut vita deſideratur. O munde immunde, mella tua & dulcedo tua aſperitatem habent, iucunditatem falſam; certum dolorem, incertam lætitiam; durum laborem, timidam quietem; rem plenam miſeria, & ſpem beatitudinis inanem.* Annon ergo mundus eſt domus Achzib, ſedes mendacij? Annon ipſe ſeipſa clamat אַכְזִיב *achzib*, id eſt mentior & mentiar, decipio & decipiam? Vt quid ergo mendaci, & talem ſe profitenti creditis & fiditis?

Vsqve ad Odollam veniet gloria Israel] *Odolla* quæ & *Adulla* & *Adolla* dicitur, vrbs fuit antiqua, magna & regia, cuius regem occidit Ioſue c. 12. 15. Hanc poſteà ædificijs muniuit Ionathas, atque in hac ſabbathum egit Iudas Machabæus, 2. Machab. 12. Eſt, ait S. Hier. in Locis Hebr. vſque hodie vicus paruus ad Orientem Eleutheropoleos. Iuxta vrbem eſt ſpelunca Odollam, in quâ latuit Dauid fugiens Saulem, ibique collegit quadringentos viros, quorum factus eſt princeps, 1. Reg. 22. 1. & 2. Reg. 23. 13. Ita Adrichom. in Deſcript. terræ ſanctæ. Iam ſenſus à varijs hic varius datur. Primò, q. d. Aſſyrius vaſtabit capietque omnia, vſque ad Odullam, quæ eſt vrbs magnifica, & quaſi gloria Iſrael. Sic ludit victrici, ob occiſum ab eâ Holofernem, acclamauit pontifex & populus: *Tu gloria Ieruſalem, tu lætitia Iſrael, tu honorificentia populi noſtri*, Iudith 15. 10. Secundò, alij per *gloriam Iſrael*, intelligunt Aſſyrium, qui Iſraelis opes & gloriam occupauit & hæreditauit: ſicut enim eum paulò antè ironicè vocauit heredem Mareſa, ſic eundem nunc vocat gloriam Iſrael. Vnde Pagnin. & Vatabl. ſic vertunt, *hæres gloriæ Iſrael* (putà Aſſyrius) *veniet vſque ad Odollam*. Tertiò, S. Hieron. cum ſuis *gloriam* accipit per antiphraſin & ſarcaſmum, pro dedecore. q. d. Dedecus Iſraelis, quod illi inferet Aſſyrius vaſtator, perueniet vſque ad Odollam. Quartò, Hebr. כָּבוֹד *cabod* non tantùm gloriam ſignificat, ſed & grauitatem. Vnde verti poteſt, *grauitas*, id eſt grauis afflictio, *Iſraelis perueniet vſque ad Odollam*. Ita Lyran. & Arias. Quintò, planiùs propriè poteſt capi *gloria Iſrael*. q. d. Aſſyrius ſenſim progrediendo capiet omnes penè vrbes Iſraelis & Iudæ, ita vt perueniat ad Odollam, quæ erat in finibus Iuda; & conſequenter regnum, ditio & gloria Iſrael quaſi propulſa & fugata ab Aſſyrio, perueniet ſiſtetque in Odollam vrbe olim glorioſa: quare illa ab eodem capta, quaſi extinguetur & torquet gloria Iſrael, iuxta illud Poëtæ:

Fuimus Troës. fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum.

Hinc cæſo Iſraele & capta arca, vxor Phinees pontificis grauida, ex dolore enixa filium, vocauit eum *Ichabod*, id eſt, vbi gloria? dicens; *Tranſlata eſt gloria de Iſrael, quia capta eſt arca Dei*, 1. Reg. 4. v. 20. Ita Propheta hîc per vaſtitatem vrbis magnificæ Odollam, quæ penè erat extrema in Iuda, cæterarum omnium præcedentium, & interiacentium vrbium vaſtitatem ſignificat; ita vt in Odollam ſtatuta & calua fit ditio & gloria Iſraelis. Alludit ad etymon *Odollam*, vel, vt hebr. eſt, *Hadulam*. *Hadulam* enim hebr. ſignificat, *ornamentum vſque ad eos*, ſcilicet perueniet: vel *tranſitus* aut *præda*, ſcilicet Aſſyriorum, *vſque ad eos*, ſcilicet perueniet. Ita Pagnin. in interpret. nomin. Hebr. Denique perperam pro *Odollam* legit *olam*, id eſt ſæculum; vnde vertit, *vſque in ſæculum efferet gloriam Iſraelis*; & Arabicus, *in ſæculum exaltabitur gloria Iſraelis*.

Decalvare] Non tu, ô Ieruſalem, vt vult Theodor. hanc enim capere nequiuit Sennacherib de quo hîc agitur, imò ipſe ibidem cæſus eſt ab angelo; ſed vel tu, ô Odollam, & tu, ô Mareſa, vt cenſet Vatabl. vel tu, ô Iſrael, vt cenſet Arias; vel potiùs tu, ô Samaria, quæ vti ſceleris, ita & excidij Iudæ fuiſti dux & choragus, vti hoc capite docui: *decaluare* enim in Hebr. eſt fœminini generis, ergo fœmininum nomen Samariæ, non maſculinum Iſraelis reſpicit. Ita S. Hieron. & Rupert. vnde Septuag. aliter hæc diſpungentes, clarè vertunt, *gloria filiæ Iſrael decaluare & detondere ſuper filios delicatos tuos*. Hoc eſt quod dixit initio cap. v. 5. *Quod ſcelus Iacob, nónne Samaria?* Sicut ergo cepit hoc caput in Samariâ, ita & in eâdem claudit. Dicit ergo, Tu ô Samaria, & conſequenter tu, ô Iudæa decaluare & tondere in ſignum extremi luctus, huius enim apud Iudæos, & etiam apud Gentiles ſignum erat caluitium & depilatio. Sic enim Iob afflictus caput totondit c. 1. v. 20. Idem patet Ierem. 7. 29 & c. 47. v. 4. & Ezech. 27. 31. Nam, vt ait Ouidius: Vers. 16. *Caluitium ſignum luctus.*

Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus,
Et ſine fronde frutex, & ſine crine caput.

Decaluare ergo, ô Samaria, in ſignum inſignis mœroris, deſolationis, excidij, &, vt Theodor. ait, reiectionis, qua Deus reijciet & reprobabit filios deliciarum tuarum, id eſt filios, qui tibi

ſunt

ſunt in delicijs, &, ut Septuag. vertunt, *filios delicatos tuos*, eoſque tradet hoſti Aſſyrio vel occidendos, vel captiuandos. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Clarius & Palacius. Vnde Secundò, conſequenter innuit ipſos filios, puta Iſraelitas & Iudæos, ab Aſſyrijs decaluandos & detundendos quaſi mancipia. Hoc enim bello captis & ſervis facere ſolent victores & domini. Vnde de Scipionibus dictum: *Sub quorum titulo Africa tonſa iacet.* Quocirca Chald. vertit, *euelle tibi capillos, &c. proijce ſuper filios delitiarum tuarum: ſicut aquila, cuius alæ delapſæ ſunt, ſic adauge caluitium in capite tuo cauſâ filiorum tuorum.* q.d. Fac tibi magnum calvitium, ſicut aquila dum ſeneſcit planè deglabratur; ut oſtendas ingentem luctum & mœrorem.

Aquila toto corpore decaluatur.

DILATA CALVITIVM TVVM SICVT AQVILA; Syrus & Arabicus, *multipl. a caluitium tuum ſicut aquila*: quia ſicut aquila plumas, ita tu populum filioſque tuos amittes; unde ſequitur: QVONIAM CAPTIVI DVCTI SVNT EX TE] Tertiò, Theodor. aquilæ, inquit, non tantùm decor, ſed & celeritas ac robur conſiſtit in pennis: cùm enim ei defluunt pennæ, adeò infirma eſt & timida, ut ſeſe abſcondat, nec venari poſſit vel audeat, ſed aliorum potiùs prædæ ſit expoſita. Sic ergo & Samaria nuda armis & militibus, quaſi implumis aquila, quæ neque robur habet, neque effugium, Aſſyriorum prædæ exponetur. Quartò, Sanchez cenſet hic alludi ad Gentilium, quos ſecuti ſunt Iſraelitæ, morem, qui ſolebant in ſuorum funere cæſariem tōdere, eamque in defuncti ſepulchrum inferre, itaque ei parentare. Sic Homerus Iliade 23. ait, ab Achille comam in Patrocli rogum coniectam. Et Catullus in Argonautis:

In cinerum canos ſoluent à vertice crines.

Et Seneca in Phædra actu 5. ſcena 1.

Placemus umbras, capitis exuuias cape,
Laceræq; frontis accipe abſciſſam comam.

Idem diſertè docet Dionyſ. Halicarn. in funere Virginiæ. Senſus ergo eſt, q.d. Omnes tui ciues & filij, ô Samaria, euellentur aut à natali, aut à vitali ſolo; omnes morientur vel ciuiliter, vel naturaliter, hoc eſt, omnes vel interibunt, vel capientur ab Aſſyrijs. Illis ergo parenta, tuoſque crines in eorum rogum injice. Verùm cùm illi ſint innumeri, & tui capilli pauci, ut ſingulis hoc ritu parentes, oportet ut quidquid in toto corpore capillorum eſt, ad ipſas uſque radices euellas; ſicut quidquid eſt in aquila plumarum, cum ipſis etiam radicibus effluit, dum illarum profluvium & calvitium ſubit. Huc accedunt alij, qui cenſent hic notari & puniri idololatriam crinium. q. d. Tu ô Mareſa tuos, tuorumque filiorum & filiarum capillos idolis obtuliſti, idcirco decaluaberis; ut in quo peccaſti, in eo & puniaris. Idololatras enim capillos capitis & barbæ reſectos conſecraſſe ſuis diis, docet Alexander ab Alexand. libr. 5. Genial. cap. 18. & ibi Tiraquellus. Et de Ægyptiis teſtatur Diodorus Siculus lib. 2. c. 4. *pro pueris morbo affectis vota concepiſſe, ut ſi Deus voto adeſſet, deſectum capillum dedicarent.* Et Virgil. 4. Æneid.

Hunc ego Diti
Sacrum iuſſa fero, teq; te iſto corpore ſolue,
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat.

Et Euripedes in Bacchidib. *Sacer capillus eſt, Deo*

A *ipſum nutrio.* Et Papius libr. 1. *Virgineas libate comas.* Idem taſtatur Tertull. libr. de anima, & Cenſorinus libr. de die natali in proœmio. Plutarchus in Theſeo narrat, cum ex more recepto cùm ex pueris exceſſiſſet, Delphos abiiſſe, ut comæ primitias Apollini ſacraret. Suetonius in Nerone cap. 12. ait, Neronem ex aurea pyxide barbam conſecraſſe Ioui Capitolino. Gentiles velut ſimiæ hoc, ut & multa alia, acceperunt à Iudæis, quorum nazaræi crinem ſuum vouebant, ſacrabant & comburebant Deo, uti dixi Numer. 6.

Primus ſenſus uti planior, ita & germanior eſt. Comparat Iſraelem aquilæ potiùs, quàm alijs auibus: quia cùm homo ſolo capite decaluetur, aquila toto corpore depilatur, cùm ſeneſcit: unde

B tunc iuveneſcit rurſum, cùm nouæ ei plumæ pro veteribus ſuccreſcunt, de qua re multa dixi Iſaiæ 40. 31. Audi S. Gregor. hom. 18. in Ezech. in fine. *Contigit*, ait, *ei* (Romæ à Longobardis tempore S. Gregorij obſeſſæ) *quod de Iudæa nouimus per Prophetam prædictum: Dilata caluitium tuum ſicut aquila. Caluitium quippe homini in ſolo capite fieri ſolet, caluitium verò aquilæ in toto corpore: quia cùm valdè ſenuerit, plumæ eius ac pennæ ex omnibus membris illius cadunt. Caluitium ergo ſuum ſicut aquila dilatat, quia plumas perdidit quæ populum amiſit. Alarum quoque pennæ ceciderunt, cum quibus ad prædam volare conſueuerat: quia omnes potentes extincti ſunt, per quos aliena rapiebat. Hæc autem quæ de Romanæ vrbis contritione dicimus, in cunctis facta mundi ciuitatibus ſcimus. Alia enim loca clade deſolata ſunt,*

C *alia gladio conſumpta, alia fame cruciata, alia terræ hiatibus abſorpta. Deſpiciamus ergo ex toto animo hoc præſens ſæculum, vel extinctum: finiamus mundi deſideria ſaltem cum mundi fine. Imitemur bonorum facta, quæ poſſumus.* Quidam apud Clarium vertit, *proijce in altum abraſos capillos tuos, quantum ſubuolare ſolet aquila*, id eſt maximè & acerbiſſimè luge. Sed Hebr. vox קָרַח, *carach* ſignificat decaluare, non proiicere in altum.

Alij cenſent aquilam, vel & hominem, ſolo capite decaluari: caluitium enim propriè eſt capitis, depilatio verò corporis. Cùm enim aquila ſeneſcit, plumas tàm in capite, quàm in corpore amittit: vnde tunc in capite decaluatur, in corpore depilatur. Verùm de caluitio capitis aquilæ, nihil præ alijs auibus ſingulare apud Plinium, Ælianum, Ariſtot. Aldrouandum & alios legimus; ſed

D depilationem totius corporis aquilæ celebrant omnes. Decaluare ergo hic idem eſt quod depilare. Vnde ait, *Dilata caluitium tuum*, vt ſcilicet à capite per totum corpus extendatur.

Aquila ſe depilans & renouans ſchema eſt pœnitentis.

Tropol. aquila pennas veteres dimittens, ſeq; decaluans & depilans, & mox nouas aſſumens, ſymbolum eſt pœnitentiæ & pœnitentiũ, qui caluitium pœnitentiæ, id eſt luctum, ſignaq; luctus aſſumunt, ac veteres prauos mores deponunt, nouamque virtutis vitam ineunt. Ita ex S. Hier. Aldrouandus in Aquilâ pag. 69. imò Pſaltes pſalm. 102. 5. *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua*, nimirùm *veterem hominem deponens, nouum autem qui in Creatoris agnitionem renouatur, aſſumens*, ait ibidem S. Chryſoſt. Sicut enim aquila omnes pennas veteres deponit, totoque corpore ſe deplumat, vt vbique nouas aſſumat, totumque corpus renouet; ita peccator & pœnitens omnes mores priſtinos deponere, nouoſque aſſumere debet,

vt fiat alter nouuſque homo. Hoc verum, ſed A tarum pœnitentiæ eſt ſchema.

& peccatorum. Symbol. Samari, & quiuis peccator per peccatum decaluatur, id eſt omni decore & gloriâ virtutum & gratiarum ſpoliatur. Ita S. Hieron. Vnde perdit Odollam, id eſt ornamentum coſuum; & Mareſa, id eſt hereditatem gratiæ Dei & regni cæleſtis; & Samariam, id eſt cuſtodiam angelorum; & qui anteà erat Iſrael, id eſt dominans Deo, fit mancipium diaboli.

Anag. reſurgentium ad gloriam. Anagog. Rupert. Hac, ait, ſimilitudine aquilæ deplumantis ſe, vt nouas pennas aſſumat, continetur tacita promiſſio alterius ſobolis melioris; Samariæ quidem ad litteram, fidelium verò & ſanctorum myſticè, præſertim per reſurrectionem & gloriam cæleſtem.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Recenſet oppreſſiones pauperum, aliaſq; iniurias proximis illatas ab Iſraelitis ideoq; eis captiuitatem comminatur, non ex odio, ſed ex amore & compaſſione. Vnde v. 11. Vtinam, *ait,* non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potiùs loquerer. *Quocirca v. 12. triſtibus læta ſubiungens, promittit Chriſtum, qui eos è captiuitate in vnum Eccleſiæ ouile, quaſi paſtor colligat.*

Hoc ſpectare tam ad duas, quàm ad decem tribus, probatur. *Theodor. putat Prophetam hic vaticinari duabus tantùm tribubus: Rupertus verò, Vatabl. & à Caſtro, decem dumtaxat. Veriùs eſt eum primò decem, deinde duabus tribubus hæc edicere, vti cenſet Arias. Probatur Primò, quia caput hoc ſimile eſt priori & ab eo continuo filo deducitur, connectitur, & pendet. Ergo ſicut ibi primò egit contra decem, deinde cõſequenter vel comitanter contra duas tribus: ita agit & hic. Secundò, quia v. 12. & c. 3. 1. alloquitur tàm Jacob, quàm Jſrael. Ergo ſicut c. 1. 5 per* Iacob *intellexit decem tribus, per* Iſrael *duas, ita & hic. Tertiò, quia v. 12. ait Chriſtum congregaturum in ſuũ ouile tàm Iacob, quàm Iſrael. Atqui Chriſtus cõgregauit tàm decem tribus, quàm duas: ergo. Quartò, quia non tantùm hic agi de decem tribubus ſed & de duabus, patet clarè c. 3. 10. vbi ait.* Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate: *Et v. 12.* Propter hoc cauſa veſtri, Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit.

Verſ. 1. VÆ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus veſtris: in luce matutinâ faciunt illud, quoniam contra Deum eſt manus eorum.

2. Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos, & calumniabantur virum, & domum eius: virum, & hereditatem eius.

3. Idcircò hæc dicit Dominus: Ecce ego cogito ſuper familiam iſtam malũ: vnde non auferetis colla veſtra, & non ambulabitis ſuperbi, quoniam tempus peſſimum eſt.

4. In die illâ ſumetur ſuper vos parabola, & cantabitur canticum cum ſuauitate, dicentium: De populatione vaſtati ſumus: pars populi mei commutata eſt: quomodo recedet à me, cùm reuertatur, qui regiones noſtras diuidat?

5. Propter hoc non erit tibi mittens funiculum ſortis in cœtu Domini.

6. Ne loquamini loquentes: Non ſtillabit ſuper iſtos, non comprehendet confuſio.

7. Dicit domus Iacob: Numquid abbreuiatus eſt ſpiritus Domini, aut tales ſunt cogitationes eius? Nónne verba mea bona ſunt cum eo, qui rectè graditur?

8. Et econtra iò populus meus in aduerſarium conſurrexit: deſuper tunica pallium ſuſtuliſtis: & eos, qui tranſibant ſimpliciter conuertiſtis in bellum. B

9. Mulieres populi mei eieciſtis dè domo deliciarum ſuarum: à paruulis earum tuliſtis laudem meam in perpetuum.

10. Surgite, & ite, quia non habetis hîc requiem: propter immunditiam eius corrumpetur putredine peſſima.

VÆ QVI COGITATIS INVTILE] Hebr. אָוֶן *auen*, id eſt *vanitatem*, vel *iniquitatem*. Ita Pagnin. & Vatabl. Chald. *rapinam*; Syrus, *fraudem*; Arabicus, *ignorantiam*, inſipientiam. Agit enim de iniurijs proximo illatis. Sicut enim cap. 1. deſcripſit peccata Iſrael in Deum, ita hic eiuſdem ſcelera in proximum commiſſa recenſet. Eſt Liptote ſiue Imminutio, figura Rhetoricæ, qua modeſtiæ causâ minus dicitur, & maius intelligitur; vt cùm ait Poëta: *Quem non virtutis egentem* (id eſt, quem virtute pollentem & abundantem) *abſtulit atra dies.* Sic idola in Scripturâ vocantur vana, quia in ſe vana falſaque ſunt numina; at non vanam, ſed veram afferunt noxam: putà culpam & pœnam. Septuag. pro הוֹי *hoi*, id eſt væ, alijs punctis, & per metatheſin litteræ *vau* cum *iod*, legerunt הָיוּ *haiu*, id eſt, *facti ſunt cogitantes labores*, id eſt peccata & ſcelera: peccatum enim parit laborem & dolorem tàm præſentem, quàm futurum. C *Vana* [?]

ET OPERAMINI MALVM IN CVBILIBVS VESTRIS. q. d. Noctu in lectis excogitatis & machinami-

namini ſcelera, putà fraudes & oppreſſiones **A** pauperum, quæ ſummo manè auidè & feſtioanter expletis. Hoc eſt enim quòd ſequitur; IN LVCE MATVTINA FACIVNT ILLVD] *Faciunt*, id eſt facitis. Eſt enallage perſonæ: ſed ait *faciunt*, quaſi ob rei indignitatem auertens faciem & ſermonem ab eis: vnde de eis quaſi alienis & hoſtibus, in tertiâ perſonâ loquitur.

QVONIAM CONTRA DEVM EST MANVS EORVM] *Manus*, id eſt conſilium, machinatio, operatio, & executio quæ fit manu. Nota. Heb. אל *el* ſignificat fortitudinem, & inde Deum, quia ipſe eſt fortiſſimus. Vnde ex Hebræo ſic verti poteſt, *quoniam ad fortitudinem manus eorum*, id eſt, quia manus eorum ſunt fortes, ſiue *qui viribus pollent*, vt vertit Tigur. atque *quum facultas in manibus eorum ad opprimendum*, vt vertit Pagnin. Sic & Chald. Clarius & Arias. q. d. Machinantur iniurias proximis, eaſque reipſa inferunt **B** quia ſunt potentes, nec quis valet eis reſiſtere. Vnde S. Hieron. *Non conſideratis*, ait, *quòd aduerſus Dominum fortis eſt manus veſtra*? Tertiò, Septuag. totum hunc locum ſic transferunt, *facti ſunt cogitantes labores, & operantes mala in cubilibus ſuis, & ſimul cum die* (mox vt dies illuceſcebat) *conſummabant ea, quia non leuauerunt ad Dominum manus ſuas.*

Mor. quāta ſit vis orationis facta, vel neglecta.

Vbi Nota, quanta ſit vis orationis, & quanta mala ex eius omiſſione & neglectu ſequantur. Hi enim Iſraelitæ omnes fraudes & rapinas machinabantur & perficiebant, eò quòd non leuarent manus ſuas ad Dominum, vt vertunt Septuag. ſi enim eas leuaſſent, partim recordatione Dei & iudiciorum eius deterriti, à ſcelerum molitione deſtitiſſent, partim Deus ab eis inuocatus gratiâ ſuâ eos præueniſſet, qua eos auocal- **C** ſet à malo, & incitaſſet ad bonum. Idem reipſa experimur in magnis peccatoribus; ſcilicet eos obliuiſci orationis & Dei, vti de ſenibus illis Suſannæ pudicitiæ inſidiantibus dicitur Daniel. 13. 9. *Euerterunt ſenſum ſuum, & declinauerunt oculos ſuos, vt non viderent cælum, neque recordarentur iudiciorum iuſtorum.* Et Pſaltes Pſalm. 13. cùm v. 1. dixiſſet de impijs: *Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in ſtudijs ſuis*, &c. *omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum*, &c. *contritio & infelicitas in vijs eorum*, &c. Cauſam horum omnium malorum & ſcelerum ſubdit v. 5. dicens: *Dominum non inuocauerunt.* Ex aduerſo ipſe Pſaltes iugiter orat Deum, vt ab eo in ſuis cogitationibus & operibus dirigatur, ne in aliquod peccatum labatur. *Perfice*, inquit, *greſſus meos, vt non moueantur veſtigia mea.* Pſal. 16. 5. *Vias tuas Domine demonſtra mihi, & ſemitas tuas edoce me.* **D** *Dirige me in veritate tuâ, & doce me, quia tu es Deus ſaluator meus*, Pſal. 24. 4. *Legem pone mihi Domine in viâ tuâ, & dirige me in ſemitam rectam, propter inimicos meos*, Pſal. 26. 11. Idipſum facit ſæpè alibi, & toto Pſalm. 118. qui eſt de cuſtodiâ legis Dei. Et S. Paulus 2. Corinth. 13. 7. *Oramus*, ait, *Deum, vt nihil mali faciatis.* Scribit Caſſianus collat. 10. c. 9. ſeruos Dei in initio cuiuſque operis ſolere implorare opem Dei, vt illud rectè, ſine peccato, & cum virtute obeant, ac dicere *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me feſtina*; prout Eccleſia orat initio Horarum ſingularum; quæ & ad Primam initio diei ita precatur: *Domine Deus omnipotens, qui ad principium huius* **A** *diei nos peruenire feciſti, tua nos hodie ſalua virtute, vt in hac die ad nullum declinemus peccatum, ſed ſemper ad tuam iuſtitiam faciendam, noſtra procedant eloquia, dirigantur cogitationes & opera.* Experientia docuit, Confeſſores pro fide Chriſti captos à tyrannis, in eâ fortes perſtitiſſe, factoſque Martyres, quotquot iugi orationi ſe dediderunt: eccidiſſe verò eos, qui orare, & Dei opem inuocare neglexerunt. Idem vidimus & videmus in alijs tentationibus quibuſlibet. Idem experimur in nobis ipſis. Huius rei ſymbolo legitur in libris Machab. quòd Iudas Machabæus, qui tot tamque nobiles victorias de Antiocho obtinuit, ſemper ante ſingula prælia feruentes ad Deum preces fuderit, excepto vltimo in quo confoſſus occubuit, quia tunc oraſſe non legitur. Quotidie ergo oremus cum S. Ambroſio & S. Auguſtino in hymno. *Te Deum laudamus: Dignare Domine die iſto* **B** *ſine peccato nos cuſtodire.*

RAPVERVNT DOMOS] concupierunt domos æquè ac agros proximi, eaſque rapuerunt vi vel fraude, vt concupiſcentiam ſuam explerent. Vers. 2.

ET CALVMNIABANTVR VIRVM] per calumniā opprimebant, accuſantes eum falsò, vt ei bona, vel etiam vitam eriperent: hoc enim eſt Hebr. עשק *aſac*. Vnde Tigurina vertit, *vim inferunt cuique*; Pagnin. *oppreſſerunt virum*; Septuag. *diripuerunt virum.*

ET NON AMBVLABITIS SVPERBI] Chald. & Septuag. *erecti*. q. d. Deprimam erectam & ſuperbam eorum ceruicem, reddam eos humiles & deiectos, vt colla tumida ſubmittant, ceruices altas inclinent. Vers. 3.

QVONIAM TEMPVS PESSIMVM, id eſt maximè calamitoſum, EST] id eſt erit. q. d. Inducam eis **C** maximas clades, quæ ceruices eorum ſuperbas contundant & frangant. Sic dicitur Matth. 6. 34. *Sufficit diei malitia*, id eſt afflictio & calamitas, *ſua*. Sic ex aduerſo Hebræi vocant *bonum*, id quod proſperum eſt & iucundum: vt, *Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum*, Pſal. 132. v. 1. Ad hunc Michææ locum alluſit Apoſtolus Epheſ. 5. 16. dicens: *Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt.*

IN DIE ILLA SVMETVR SVPER VOS PARABOLA] putà nænia, id eſt lamentum funebre, & carmen lugubre, vulgò & paſſim cantandum. ſic parabola vel lamentum vocatur nænia excidii Babylonis, Iſaiæ 14. 4. & Tyri, Ezech. 27. 2. & Ægypti, Ezech. 32. 2. Ratio eſt, quia vti parabolæ, ita & næniæ adhiberi ſolent ſimilitudines, gnomæ, metaphoræ, ſimileſque figuræ & ſchemata, quæ in carmine adhibentur. Ad **D** hæc ſunt res tritæ, quæ vulgò in omnium ore verſantur: hæc enim Hebræis vocantur parabolæ, vel prouerbia. Vers. 4.

ET CANTABITVR CANTICVM CVM SVAVITATE] Hebr. *& lamentabitur lamentum lamenti*, id eſt, lamentum ſummum, ſiue maximè lugubre. Ita Pagnin. Vatabl. & alij. Dices, Cur ergo Noſter & Septuag. vertunt, *canticum cum ſuauitate*; & Arias, *lamentum cum conſolatione*? Reſp. quia quando Hebræi idem nomen iterant in genitiuo, ſignificant quid in eo genere eximium, pulcherrimum & ſummum, vt rex regum, id eſt, ſummus rex: Canticum canticorum, id eſt, canticum pulcherrimum. Sic hìc lamentum lamenti, eſt eximium & pulcherrimum lamentum: præ-

ſertim quia omnis cantus, etiamſi lugubris & lamentabilis, hoc ipſo quo cantus, ſuauis eſt, aureſque & mentem delectat: quinimò non tantùm melancholici, ſed & viri pij compunctioni dediti, magis delectantur carmine & muſica funebri, quàm feſtiua & exultante. Hàc de cauſà veteres in funere adhibebant lamentatores & lamentatrices, canentes tibijs, vt tibiarum ſono & voce licet lugubri, lenirent dolorem parentum & cognatorum, qui proinde ita voces ſuas frangebant & flectebant, vt modulatione ſua lenirent mœrorem. Ita & hoc lamento inſigni lenitur mœror Hieroſolymæ vaſtatæ, eique licet mœrenti, ſuauitatem aliquam præfica ingerit, eamque conſolatione tali loco congrua demulcet.

Aliter Ribera: Hebr. inquit, נִהְיָה *nihia*, id eſt lamenti vel lamentationis, à rad. נָהָה *naha*, id eſt lamentatus eſt, deduci poteſt à rad. הָוָה *hava*, quod ſignificat frangere, conterere. q. d. Frangetur, id eſt, fracta, inciſa & molli voce, hoc eſt cum ſuauitate, canetur hoc lamentum. Meliùs *nihia*, deducas ab הָיָה *haia*, id eſt fuit: vt *nihia* idem ſit quod factum, completum, concinnum, elegans, ideoque demulcens, delectans, & ſuaue.

Aliter Remig. Albert. Lyran. & Hugo. Cenſent enim hoc lamentum aſſumendum non ab ipſis Iſraelitis, ſed ab eorum hoſtibus Aſſyrijs, qui imitantes & replicantes hoc Iſraelitarum lamentum, canent per deriſionem cum ſuauitate idipſum, quod Iſraelitæ canent cum luctu. Verùm alij ſimpliciùs cenſent Prophetam hoc lamentum aſſignare non Aſſyrijs, ſed ipſis Iſraelitis vaſtatis; putà canendum ab eorum præficis & lamentatoribus publicis, qui lamentis præerant, ad publicum eiulatum in tanta clade ſolamen. Hoc enim ſignificant ipſa verba lamenti, quæ ſunt primæ perſonæ: *Depopulatione vaſtati ſumus*.

DEPOPVLATIONE VASTATI SVMVS; Hebr. *vaſtando vaſtati ſumus*, id eſt, vt Pagnin. *penitus vaſtati ſumus*, PARS POPVLI MEI COMMVTATA EST] Sunt verba Synagogæ, putà Samariæ & Hieroſolymæ. q. d. Pars populi Iſraelitici tranſlata eſt a Salmanaſar in Aſſyriam, æquè ac pars populi Iudaici tranſlata eſt à Nabuchodonoſor in Babylonem. Secundò *pars*, id eſt ſors & hæreditas populi mei, putà agri Samariæ, ab Iſraelitis tranſlati ſunt ad Cuthæos & Aſſyrios, æquè ac agri Iudææ occupati ſunt à Chaldæis. 4. Reg. 17. & c. 25.

QVOMODO RECEDET A ME, CVM REVERTATVR QVI REGIONES NOSTRAS DIVIDAT?] q. d. Perſuadebant nobis pſeudoprophetæ & adulatores, noſque credebamus, quòd, cùm Salmanaſar populatus eſſet agros Samariæ paucis abductis, noſque illi promitteremus tributum, ampliùs ad nos non rediret, foretque nobis pax: ſed ecce redit, & obſidet Samariam, eamque capit, omneſque Iſraelitas abducit, ac in eorum locum ex Aſſyria in Samariam adducit Cuthæos, qui agros eorum poſſideant, quaſi incolæ perpetui futuri, vt nulla nobis ad noſtra redeundi ſuperſit ſpes. Idem dicunt Iudæi de Nabuchodonoſor: ſperabamus eum occiſo Ioakim, & capto Ioachim, indictoque nobis tributo, non rediturum; ſed ecce redit, capit Ieruſalem, excæcat Sedeciam, filios eius obtruncat, ciues omnes abducit, agros noſtros alienis diſtribuit: nihil ergo ſpei nobis ſupereſt. Huc accedit expoſitio S. Hieron. Remigij, Haimonis & aliorum, qui hæc de Sennacherib exponunt quaſi dicat. Cùm Sennacherib recederet ab obſidione Ieruſalem, vt occurreret Tharacæ regi Æthiopum, nos Iudæi ſperabamus eum ampliùs non rediturum; ſed ecce redit, Ieruſalem obſidet, agroſque noſtros ſuis diuidit.

Pauló aliter vertit Pagnin. *quomodo*, inquit, *recedunt à nobis quos ſperabamus nobis reſtitui; agros noſtros hoſtis diuiſit ſibi*; & Vatabl. *quomodo abſtulit à me, cum reſtituturus videretur* (nobis) *agros noſtros? diuiſit*, ſupple noſtros agros alijs, q.d. Fallimur ſpe noſtra, ſperabamus agros noſtros nobis reſtituendos, & ecce in eos hoſtes noſtri poſſeſſores inducuntur.

B PROPTER HOC NON ERIT TIBI] Verba ſunt Prophetæ ad Samariam; vel potiùs Samariæ & Iudææ ad ſeipſam. Sic enim lugentes ex pathos ſeipſos ſubinde quaſi alienos alloquuntur. q.d. Poſt hac terram tuam, ò Samaria & Iudæa, inter tuos ciues funiculo non diuides, vti antea facere ſolebas: quia ſcilicet priuaberis omni tua poſſeſſione; hoc eſt, poſthac ego Samaria & Iudæa meis filijs terram non diuidam, quia ea omninò priuabor. Hic finitur lamentum & næniа. Vers. 5.

NE LOQVAMINI LOQVENTES, &c.] Hebr. *ne ſtilletis, ſtillatum*, quod Vatabl. ſic vertit, *ne ſtilletis his qui ſtillare ſolent*, id eſt Prophetis, propterea *non ſtillabunt* poſthac *iſtis*: ſicque exponit, Dicere ſolent Prophetis: Ne loquamini, hoc eſt, nolite prophetare & vaticinari nobis. q.d. Vos verò Prophetis ſilentium imponitis & propterea priuabimini Prophetis & prophetia. Verùm meliùs Noſter, Symmach. & alij veteres vertunt, *ne ſtilletis ſtillantes*, vel ſtillando. Nam futurum Hebræi ſubinde vſurpant pro participio, vt Oſee 12. 11. hebr. eſt, *ſi Galaad idolum, ergo fruſtrà fuerunt in Galgal, bobus immolauerunt*, id eſt immolantes, vt vertit Noſter & alij. Et cap. 13. 3. *Immolate homines, vitulas adorabunt*, id eſt adorantes, vt vertunt Septuag. Noſter & alij. Iam per *ſtillare* Septuag. intelligunt plorare & lachrymari: oculorum enim ſtillæ ſunt lachrymæ. Vnde vertunt, *ne lachrymemini lachrymas*. Verùm apud Hebræos, præſertim Prophetas, *ſtillare* idem eſt quod loqui, prophetare, concionari; vti ſæpè monui. Nam vt ait S. Hieron. *eloquium ab eo quod fluat, & ad aures perueniat audientium in ſimilitudinem pluuiæ deſcendentis, ſtillationem vocat*; præſertim quia graue eſt, minax & oneroſum: ſtillæ enim cum pondere, impetu, nimbo & grandine ſæpè decidunt. S. Hieron. Remig. & alij cenſent hæc eſſe verba Prophetæ ad populum. q.d. Nolite dicere ò Iudæi, id quod ſoletis; Prophetæ prædicunt & comminantur nobis mala, ſi nos eis non credimus: non enim ſtillabit, id eſt non ruet, ſuper nos calamitas iſta. Vers. 6.

Verùm, quia non ait: *Non ſtillabit* ſuper nos, ſed *ſuper iſtos*, hinc alij probabiliùs cenſent eſſe verba alterius Prophetæ vel viri ſapientis ad Michæam, ſimileſque Prophetas. q.d. Nolite, ò Michæa, ò Amos, ò Ioël, &c. prophetare Iſraelitis, quia ipſi non credunt: vnde veſtrum eloquium non ſtillabit ſuper iſtos, id eſt, non inſtillabit illis pia monita: non enim comprehendet illos confuſio, dolor aut pœnitentia. q.d. Sunt obſtinati & incos-

sigibi-

rigibiles. Quocirca Chald. vertit, *ne prophetetis prophetiam, neque doceatis populum iſtum: nam non admittunt confuſionem*. q.d. Fruſtra eos monetis; nam perfricuerunt frontem, & in ſuis ſceleribus ſunt impudentes. Vnde ſequitur:

Vers.7. Dicit domvs Iacob. Pro *dicit* heb. eſt הֶאָמוּר *heamur*, id eſt, *hoc eſt dictum domus Iacob*: *he* enim demonſtratiuum ſignificat *hoc*. Ita Noſter. Nam dum Prophetæ eis exitium minantur, obſtrepunt dicuntque: Nvmqvid abbreviatvs est spiritvs Domini? q.d. Numquid arctatus & anguſtiatus (hoc enim ſignificat Hebr. קָצַר *katſar*) eſt ſpiritus miſericordiæ Dei, vt nos qui ſumus populus eius perdere velit? numquid tales svnt cogitationes eivs] quales enunciant nobis Prophetæ, triſtes ſcilicet & exitiales, & non potiùs benignæ & pacificæ? iuxta illud quod ipſe ait per Ieremiam cap. 29. 11. *Cogito ſuper vos*, ait Dominus, *cogitationes pacis, & non afflictionis*. Ita S. Hieronym. Haymo, Remig. & alij.

Secundò, alij *he* in *heamur*, accipiunt non vt demonſtratiuum, ſed vt interrogatiuum vel admiratiuum. Vnde vertunt, *ô dicta domus Iacob!* ita Pagnin. vel, *annon dictum eſt à domo Iacob?* ita Tigurina. q.d. Itáne ô Iacobitæ, id eſt Iſraelitæ, dicitis Prophetis, Ne ſtilletis, id eſt prophetetis nobis mala, vti præceſſit? *Annon abbreviatus eſt ſpiritus Domini?* q.d. Etiamſi illis Prophetis claudatis ora, & ſilentium imponatis, annon poſſum alios acriores eorum loco ſuſcitare & ſubmittere, qui duriora nuncient? *Annon hæc ſunt opera eius?* q.d. Nónne hæc oracula minacia non ſunt Prophetarum, ſed ipſius ſpiritus Domini, qui per os eorum loquitur? q.d. Contenditis & pugnatis ô Iſraelitæ, non contra Prophetas, ſed contra Deū, nouam gigantomachiam contra Deum inſtituitis, videte ergo, ne vt gigantes à Deo fulmine adigamini in abyſſum. Durum enim eſt vobis contra ſtimulum calcitrare. Ita Vatabl. Verùm prior ſenſus eſt genuinus. Nam τὸ *dicit domus Iacob* non ad præcedentia, ſed ad ſequentia ſpectat. Quæ ergo ſequuntur: *Numquid abbreviatus eſt ſpiritus Domini?* ſunt verba non Dei, ſed populi Iſrael, cui reſpondet Deus dicens:

Nonne verba mea bona svnt cvm eo, qvi recte gradítvr?] Sunt verba & reſponſio Dei. Nota *bona*, id eſt benigna, clementia, iucunda. Sic dicitur pſalm. 7. 21. *Quàm bonus Iſrael Deus, his qui recto ſunt corde! bonus*, id eſt ſuauis & beneficus & Michææ 7.4. *Qui optimus*, id eſt benigniſſimus & manſuetiſſimus, *in eis eſt, quaſi paliurus, & qui rectus* (id eſt placens, gratus, iucundus, placidus) *quaſi ſpina de ſepe*. Iſraelitæ Prophetis minantibus Dei vindictam obſtrepebant & obiiciebant Dei clementiam & bonitatem erga populum ſuum. Hiſce reſpondet hîc Deus, ſe bonum & clementem eſſe, ſed bonis & rectis; malum verò & rigidum malis & impijs, quales erant Iſraelitæ. q.d. Vos à me & Prophetis expoſcitis verba bona, id eſt oracula fauſta & læta: ſed reſpondeo, hęc à me dari bonis, mihíque obedientibus, his enim ea ex promiſſo meo debentur. Vos autem praui eſtis, mihíque rebelles; ergo non niſi oracula rebellibus digna, putà triſtia & minacia, à me exſpectate. Vnde ſubdit:

Vers.8. Et e contrario popvlvs mevs in adversarivm consvrrexit] Pro *è contrario* heb.

A eſt אֶתְמוּל *etmul*, quod Primò, ſignificat, *heri, paulò antè*. Vnde Septuag. Symmach. Pagnin. Vatabl. Clarius & alij vertunt, *heri*, vel ante *vnum diem*, id eſt paulò antè, iam recenter, *populus meus hoſtis in morem inſurrexit*, tum contra me, meamque legem, tum contra proximum. Vnde Pagnin. vertit, *quaſi inimicus alter contra alterum ſtetit*, ſcilicet eum tunica & pallio ſpolians, vt ſequitur. q.d. Qui heri erat populus meus, hodie mihi rebellis, contra me æquè ac contra proximum ſuum conſurgit. Ita Vatabl.

Secundò, *etmul* poteſt eſſe conflatum ex *et*, id eſt *ex* & מוּל *mul*, id eſt *contra*. q.d. Econtrà, ex aduerſo, vt ſit ſcolus. q.d. Ego bonus ſum bonis & rectis, mihíque conſentientibus: vos verò Iſraelitæ, non eſtis tales: ſed contra me & proxi-
B mos veſtros quaſi hoſtes conſurgitis. Quid mirum ergo ſi vos mali malum, id eſt maleficum, me, non bonum & beneficum experiamini? ita S. Hieron. Remig. Hugo, & alij. Quocirca Septuag. vertunt, *& anteà populus meus in inimicitia reſtitit contra pacem ſuam*. Pax enim omne bonum ſignificat & complectitur.

In adversarivm consvrrexit] S. Hieron. *tyrannica aduerſum me arma corripuis*. Idololatræ ergo & peccatores ſunt tyranni & rebelles qui contra Deum pugnant.

Desvper tvnica pallivm svstvlisti] Primò, Chald. aliter hæc accipit, ſcilicet vt ſignificent non culpam, ſed pœnam Iſraelis. Sic enim totum hunc locum vertit, *ob ſcelera hoſti traditi ſunt, è regione eorum populi ſtantes poſſident eos: pecu-*
C *niam eorum pretioſam ab eis tollunt, tranſeuntes per terram eorum confidenter conuertuntur in eos, velut bello confractos*. Secundò, Arias, q.d. Heri populus meus mihi fidelis & obediens, in hoſtes ſuos potens inſurrexit, eoſque protriuit: at nunc, cùm à me ad idola & ſcelera deſciuit, mea ope & robore destitutus, factus eſt ignauiſſimus, timidiſſimus & imbecillimus; adeò vt, ſi proſpiciat veſtem è regione, quam viator quiſpiam baculo (vt fit) ſuſpenſam ferat, ex vano hoſtium metu militare id ſignum eſſe putans, trepidè fugiat, etiam abiecto pallio, vt celeriùs fugam capeſſat. Verùm planus eſt ſenſus quem reddidit Noſter. q.d. Vos ô Iſraelitæ, adeò rapinis fuiſtis addicti, vt obuio viatori raperetis pallium, id eſt extimam veſtem, cùm intimam tunicam corpori eius nimis aſtrictam rapere non poſſetis: itaque coë-
D giſtis eum publicè ſemi nudum, vt ruſticanum hominem indecorè incedere. Idcirco ſpoliabunt & nudabunt vos Aſſyrij, tum quia vos ſpoliaſtis alios, tum quia opes veſtræ non ſunt veſtræ, ſed prædæ & rapinæ pauperum; à vobis ergo quaſi iniuſtis poſſeſſoribus, auolabunt ad Aſſyrios.

Tropol. S. Hieron. hæc refert ad eos qui ſimplices peruertunt, eoſque Dei gratia & virtutibus deſpoliant, pelliciendo eos in hæreſim, libidinem, furta, &c.

Et eos qvi transibant simpliciter, innoxiè, & conſequenter fidentes, & nihil mali timentes, vt habent Hebræa: hos inquam, convertistis in bellvm] id eſt bello & rapina appetiſtis, quaſi hoſtes inuaſiſtis, pugnis contudiſtis, contumeliis vexaſtis, veſtibus rebuſque ſuis ſpoliaſtis, quaſi prædones & graſſatores viarum publicarum.

Vers. 9. MVLIERES POPVLI MEI EIECISTIS DE DOMO DELICIARVM SVARVM] Primò, q. d. Occidiſtis, vel expuliſtis, vel in carcerem truſiſtis maritos populi mei, id eſt plebeiorum & pauperum: nec hoc contenti, vxores eorum expuliſtis ſuis ædibus, in quibus cum maritis in amore, pace & ſuauitate coniugali, quaſi in domo deliciarum viuebant, vt ædes earum & prædia occuparetis. Ita Lyran. Arias & Vatabl. Porrò pauperes vocat *populum* ſuum, quia, vt ait Pſaltes pſal. 9. 35. *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor.* Et Chriſtus Matth. 25. 40. *Quamdiu feciſtis vni ex his fratribus meis minimis, mihi feciſtis.* Sic Achab occiſo Naboth, inuaſit vineam Naboth, ex eaque vxorem eius iam viduam exturbauit, 3. Reg 21. 16.

Aliter S. Hieron. q. d. Veſtris ſceleribus cauſa fuiſtis, cur matronæ honeſtæ & diuites domibus ſuis, in quibus delicatè viuebant, extractæ, ab Aſſyrijs ducerentur in captiuitatem. Aliter & Vatabl. q.d. Sollicitando vxores ad adulterium, vel de eo illas calumniando, aut ſuſpectas faciendo, concitaſtis maritos, vt eas quaſi adulteras domo expellerent, itaque à paruulis earum abſtuliſtis laudem, id eſt decus & gloriam: quia feciſtis, vt filij earum eſſent viles & abiecti, aut nothi & ſpurij: coëgiſtis enim illas à maritis expulſas, alias domos & viros adire; hoc eſt, vt verbo dicam, coëgiſtis illas adulterari. Nota. Pro *tuliſtis laudem meam in perpetuum.* S. Greg. Nazianz. orat. 7. ex Septuag. (qui pro הֲדָרִי *hadarai* legerunt הָרֵי *hare*, id eſt montes) legit, *appropinquate montibus æternis*, ſicque explicat: Iubet, inquit, vt paſtores gregem ad montes & edita loca impellant, vt ſcilicet fidelibus oſtendant viam arduæ virtutis & perfectionis. Vnde Syrus vertit, *& à paruulis eorum accipietis gloriam in ſæculum*; Arabicus, *induentur gloria in æternum.*

A PARVVLIS EARVM TVLISTIS LAVDEM MEAM IN PERPETVVM] Laudaſſent enim me paruuli, ſi à parentibus in coniugali amore honeſtè fuiſſent educati, eorumque heredes effecti. At à vobis & parentibus orbati, & bonis ſpoliati, gemunt, fremunt, vobis maledicunt, clamantque vindictam in cælum. Ita Albert. & Arias. Secundò, tuliſtis ab eis meam laudem, tum quia eos à matribus auulſos, honeſta piaque educatione priuaſtis, & in idololatria veſtra educaſtis; tum quia eos ad paupertatem adegiſtis, ob quam ad omnia ſcelera, veſtramque voluntatem & libidinem eos inflexiſtis. Tertiò, *laudem*, id eſt gloriam; & Tigurina, honorem. q. d. Feciſtis eos mihi & ſibi viles & inglorios, ſeparando eos à parentibus, & matres à patribus: bona enim matrimonij quibus Deus glorificatur, olim erant duo, ſcilicet proles & fides coniugalis; nunc in lege nouâ ſunt tria, ſcilicet proles, fides & Sacramentum. Vos hæc omnia hâc ſeparatione euertiſtis: euertiſtis ergo omnem meam in matrimonio gloriam, præſertim quia ſpoliando filios bonis paternis, feciſtis ne ipſi matrimonium inire, & ſtirpem paternam propagare poſſent. Hæc enim fuiſſet mea, æquè ac ipſorum laus & gloria, vnde Chald. vertit, *ab ipſis filios tollentes, tranſlata eſt gloria eorum, quam dixerunt in æternum permanſuram.*

Vsrs. 10. SVRGITE ET ITE. q. d. Ob has rapinas & ſcelera veſtra, ô Iſraelitæ, abite in captiuitatem Aſſyriacam, & vos, ô Iudæi in Babylonicam: QVIA NON HABETIS HIC REQVIEM. q. d. Vos inquieti & turbulenti terram hanc, id eſt terræ incolas, vexatis; hinc pariter non habebitis in eâ quietem, ſed Aſſyrius vexabit vos, & abducet: PROPTER IMMVNDITIAM EIVS; ſcilicet terræ, qua vos eam polluſtis, CORRVMPETVR PVTREDINE PESSIMA] id eſt ſanguine & tabe cadauerum veſtrorum inficietur, & vaſtitate extrema vaſtabitur. q. d. Quia vos terram hanc veſtris ſordibus & ſceleribus fœdaſtis, hinc illa euomet vos, tradetque vos mactandos Aſſyrijs, vt veſtro ſanguine imbuta, per iuſtam vindictam quaſi eluat ſordes quibus illam contaminaſtis, eique quaſi vim intuliſtis. Terra enim hæc ſancta non poteſt ſuſtinere vos tam pollutos & inultos. Vnde Pagnin. vertit, *ſurgite & ite, quia non eſt hæc ciuitas requies; & quia eſt immunda, corrumpet eam, & corruptione valdè forti*; & Chald. *ſurgite & migrate, ſiquidem non eſt hæc terra domus requies impijs, vt eam polluatis, perditè agitis, vt eam efficiatis immundam, contra eam conſociamini.* Hebr. enim חָבַל *chabal* ſignificat & corrumpi, & colligari, indeque conſociari. Vnde & Tigurina pro *corruptione valdè forti*, vertit, *& funis nimium intentus*: חֶבֶל *chebel* enim eſt funis, quo res colligamus & conſociamus.

11. Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potiùs loquerer: ſtillabo tibi in vinum, & in ebrietatem: & erit ſuper quem ſtillatur populus iſte.

12. Congregatione congregabo Iacob totum te: in vnum conducam reliquias Iſrael, pariter ponam illum quaſi gregem in ouili, quaſi pecus in medio caularum, tumultuabuntur à multitudine hominum.

13. Aſcendet enim pandens iter ante eos: diuident, & tranſibunt portam, & ingredientur per eam: & tranſibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.

VTINAM NON ESSEM VIR HEBENS SPIRITVM, ET MENOACIVM POTIVS LOQVERER] Ex Hebræo variè verti poteſt. Vsre. 11. Primò, Tigurina, *ſi vir eſſem ſpiritum (ventum, vanitatem) ſequens & mendacium concinnans, prophetaremque tibi de vino & ſicera, Propheta eſſem pro hoc populo.* q. d. Si loquerer placentia & voluptuaria de indulgendo genio, ventri & veneri, vti fecit Lutherus eiuſque aſſeclæ, eſſem Propheta gratus huic populo. Huc accedit Chal. *pro eo quod aberrarunt poſt pſeudoprophetas, qui eis ſpiritu mendaci prophetabant, quique illos vino & ebrietati aſſuefaciebant, erit profectò ſicut didicerunt poſt pſeudoprophetas aberrare, ſic exultabit in terram mendaciorum populus iſtius generationis.* Reſpicit ad v. 6. q.d. Populus iſte deliciis aſſuetus odit veros Prophetas qui ſeuera edicunt: amat falſos, qui epicurea vaticinantur: quia ergo amat mendaces & mendacia, eat in Aſſyriam, quæ eſt terra mendaciorum, id eſt, idolorum & falſorum prophetarum, ibique mendaciis ſuis, vti chamæleon vento, ſe paſcat.

Secundò, Pagnin. *ſi fuerit quiſpiam qui ambulet*

per

per viam venti, & mendacium mentitus fuerit, dicendo, Stillabo tibi pro vino & ſechar. q.d. Si quis ſurgat pſeudopropheta, qui non populi, ſed ſuum quærat lucrum; ſtillans, id eſt docens, vt vinum & ſiceram pro mercede doctrinæ ſuæ conquirat; hic nimirum à populo iſto ſtolido acceptabitur & coletur vt Propheta.

A

Tertiò, & genuinè vertit Noſter, *vtinam non eſſem vir habens ſpiritum*, &c. q.d. Vtinam non haberem ſpiritum propheticum: vtinam, quæ prophetizo de clade & exitio Iſraelis, non ſint prophetię à Deo reuelatæ; ſed mendacia mihi à vano timoris & puſillanimitatis ſpiritu metuque ſuggeſta. Sic vulgò dicimus, Vtinam decipiar, vtinam ſim falſus vates. Sic ait Lucanus:

Dij facta ſecundent,
Et fibris ſit nulla fides; ſed conditor artis
Finxerit iſta Tages.

B

Nota. Non optat Michæas formaliter mentiri; hoc enim optare, eſt peccatum; ſed materialiter tantùm, hoc eſt, optat dumtaxat vt mendacium, id eſt falſum, ſit, ſeu vt reipſa non eueniat id quod prædicit; ac conſequenter vt id quod prædicit, non prædicat ex ſpiritu Dei, ſed ex ſpiritu ſuo, putà humano vani timoris. Id dicit ex amore, quia optat ſuos ciues perdurare, & non exſcindi, nec perdi ab Aſſyrijs; quod tamen ipſe ex Deo eis comminabatur. Ita S. Hier. Remig. Haymo, Hugo & Lyran. Nota. Pro *vir habens ſpiritum*, hebr. eſt *vir vadens ſpiritu*, id eſt, qui agitur vertigine, qui non habet ſpiritum ſtabilem & certum, ſed vagum, mobilem, incertum, inconſtantem, vt modò verùm videat, modò falſum, etiam circa vnum idemque: quo fit, vt quod aſſeruit, illicò reuocet & neget. q. d. Vtinam hac in re actus ſpiritu vago & erratico, vagarer, deciperer, & errarem, mihique liceret reuocare oraculum excidij Iſraelis, quod edidi. Poſſet verti, *vtinam eſſem vir vadens vento*; vel, vt Pagnin. & Tigurin. *ambulans per viam venti*, id eſt impulſus vento vanitatis, vanique timoris, erroris & mendacij (ſic Flandri de iactabundo & mendaci dicunt, Ventoſus eſt, ſpirat ventum) vt vano timore actus metuam, augurer & enunciem excidium Iſraelis, quod re ipsâ non eueniet. Sic enim melancholici, puſillanimes & timidi omnia triſtia de ſe & alijs ſuſpicantur & ominantur. Tales enim triſtes cogitationes, ſuſpiciones & metus parit humor melancholicus, frigidus & ater: ſicut ex aduerſo complexio ſanguinea, calida & ſpirituoſa parit cogitationes & ominationes bonas, lætas, animoſas, vti videre eſt in ijs qui ſanguinei & iouiales ſunt.

C

D

STILLABO TIBI IN VINVM, ET IN EBRIETATEM] id eſt, in vinum inebrians, eſt hendyadis. Senſus eſt. q.d. Vellem non habere ſpiritum prophetiæ, tibi ô Iſrael minacem & triſtem: ſed tamen eo vel inuitus corripior, cogorque verùm ſtillare, id eſt enunciare, ſcilicet imminentia tibi plurima mala, & clades acerbiſſimas, quæ inſtar vini te inebriabunt & implebunt vſque ad guttur. Alludit ad ſympoſiarcham, ſiue præfectum conuiuij, qui cuique conuiuæ ſuum admetiebatur & miſcebat calicem, ſtillans in eum tantùm vini & tantùm aquæ, quantùm eius ætati, complexioni & ſtomacho congruere videbat. q.d. Ego Michæas tibi, ô Iſrael, ſum quaſi ſympoſiarcha, aut potiùs ſympoſiarchæ, id eſt Dei, miniſter & pincerna. Paro ergo tibi calicem iræ & furoris, in eumque ſtillo vinum acre & merum, putà ſtrages & funera, vt eum tibi iuſſu Dei hauriendum & ebibendum propinem. Ecce hæc omnia vnico verbo complectitur Propheta, quia concitus eſt, & plenus affectibus. Pathos ergo animi, eiuſque alternantes affectus, conciſè & hiulcè exprimit; vti ſolent facere vehementer dolentes, amantes, vel iraſcentes, qui nunc ſperant, nunc deſperant; nunc blandiuntur, nunc minantur, nunc lugent, nunc rident, nunc verba incidunt, nunc ſupprimunt; nunc ex hoc in aliud, ſine ordine & connexione ſaliunt.

A

ET ERIT SVPER QVEM STILLATVR POPVLVS ISTE] q. d. In hunc populum Iſraelis cadent hæ Dei mæſtæque ſtillæ; putà hæ minarum prophetiæ. Iſrael eſt cui vinum hoc furoris ſtillo & inſtillo; ipſe eſt qui calicem hunc ſtillarum, id eſt pœnarum, Dei exhauriet, eoque inebriabitur, vſque ad ſtuporem & amentiam.

B

CONGREGATIONE CONGREGABO IACOB TOTVM TE] Variæ ſunt huius loci expoſitiones. Ysai. 12. Primò, Theodor. & Vatabl. vt hæc connectant præcedentibus, dicunt hic exponi calicem & vinum iræ Dei, quod ſtillandum in Iſraelitas, iam dixit: calicem enim hunc eſſe obſidionem & excidium Samariæ, & Hieroſolymæ. q.d. Efficiam vt cogente hoſte Aſſyrio & Chaldæo, quaſi oues congregemini in vrbes veſtras munitas, quas ille obſeſſurus eſt: ibi præ multitudine, pauorę & anguſtia tumultuabimini. Capient Aſſyrij Samariam, Chaldæi Ieruſalem: fugiet primus rex Sedecias, perrumpens murum horti regij, ſequentur eum ſui, ſed Dominus imminebit capiti eorum, vt eos tradat Chaldæis. Vide hiſtoriam 4. Reg. 25. Imbellem ergo Iſraelem comparat ouibus, vrbes obſeſſas caulis ouium, ſtrepitum obſeſſorum ſtrepitui ouium incluſarum; hoſtes opponuntur paſtoribus, hoſtes includunt Iſraelem in vrbibus obſeſſis. Verùm obſtat quòd Prophetæ verba non triſtia ſint, ſed læta, promittantque Iſraelis è captiuitate liberationem, congregationem & inſtaurationem.

C

Secundò, meliùs alij hęc referunt ad Ezechiam obſeſſum in Ieruſalem à Sennacherib. Tunc enim omnes Iudæi in vrbem confugerunt, & congregati ſunt quaſi oues magna trepidatione & tumultu; ſed angelus percutiens caſtra Sennacherib, aſcendit ante eos iter pandens: nam mox apertis portis Iudæi egreſſi ſunt, & ante eos Ezechias Deo duce, vt viderent ſtragem Aſſyriorum, eorumque ſpolia diriperent, ac Deum gratiarum actione & laudibus celebrarent.

D

Tertiò, optimè hæc accipias de reditu Iudæorum è Babylone. Paulò antè enim prædixit excidium & captiuitatem eorum: nunc de more triſtibus læta ſubiungens, dicit ſe eos inde liberaturũ. q. d. Poſt 70. annos Iudæos quaſi oues in vnum collectas, reducam in ſuum ouile, putà in Iudæã, magno eorum concurſu, & conſequenter tumultu. Paſtor earum, dux, & quaſi rex Zorobabel pandet iter ante eos, ducetque eos per portam Babylonis in Ieruſalem: ac Dominus in capite omnium quaſi ductor præibit. Verùm quia tunc ſoli Iudæi, non Iſraelitæ, niſi perpauci; rurſum non omnes Iudęi congregati ſunt, nec redierunt, ſed multi manſerunt in Babylone, & alij per varias regiones diſperſi vagabantur: inſuper quia

Zoro-

A Zorobabel non fuit rex, hinc inchoata & imperfecta dumtaxat fuit hæc Iſraelis liberatio & congregatio.

Quocirca cogimur dicere, hæc planè & plenè referenda eſſe ad Chriſtum. Licet enim alludat ad Zorobabel & Iudæos illius æui, eoſque obiter quaſi perſtringat, tamen mens & ſcopus Prophetæ vlteriùs porrigitur, altiùs aſſurgit, ac fertur in Chriſtum, per quem hæc prophetia perfectè adimpleta eſt: in Chriſtum enim oracula ſua terminare ſolent Prophetæ. Senſus ergo eſt, q. d. Ne nimis vos deijciam tot minis & cladibus, quas vobis intento ô Iſraelitę, agite, ſperate quandoque meliora. Nam Deus poſt vindictam promet ſuam miſericordiam, voſque Babylone reducet, & congregabit per Zorobabel; ac multò magis vos, putà veros Iſraelitas non tantùm carne, ſed & fide ac ſpiritu, vt ait Apoſtol. Rom. 9. 8. congregabit per Chriſtum, qui Euangelium B prædicans, multos è vobis conuertet, ac quaſi oues in ſuam Eccleſiam congregabit; atque in fine mundi totum Iſraelem, omneſq; Iudæos magno concurſu, ſtrepitu & tumultu conuertet: tuncq; ex Iudæis & Gentibus omnibus fiet vnum ouile, & vnus paſtor; putà vna Eccleſia, ſub vno paſtore Chriſto. Ita S. Hieron. Remig. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. Clarius, Arias, Ribera & alij. Chriſtus enim quaſi dux & rex aſcendit, ante eos pandens iter, & aperiens portas tum carceris, tum vrbis: ex carcere enim nos educit, & inducit in vrbem, putà Eccleſiam, per baptiſmum & gratiam ſuam; ac ipſe Deus in capite omnium præcedens tam Chriſti, quàm agminis huius totius fuit choragus & ductor.

Anagog. Lyran. & veteres Hebræi apud Galatin. lib. 8. de Arcan. fidei c. 23. hæc referunt ad C regreſſum Chriſti è limbo. Chriſtus enim reſurgens ſecum eduxit animas Patrum, quaſi gregem ſelectum, quæ in limbo quaſi oues in caula detinebantur. Ipſe ergo ei pandit iter, & aperuit ianuas mortis & inferni, eùm eas ad vitam & naturæ & gloriæ, in terram, & inde in cælum, gradiens ante eos quaſi triumphator, traduxit. Idem faciet omnibus electis in die iudicij, cùm è valle Ioſaphat eos quaſi anteſignanus ſecum ducet in cælum, quaſi in ouile Dei: vbi omnes magnis vocibus, inſtar turbæ magnæ glorioſè & canorè perſtrepentis & tumultuantis, Deum laudabunt in omnes æternitates, vti docet S. Iohan. Apoc. 7. 9. Ita S. Hier. Remig. & Haymo.

PONAM ILLVM QVASI GREGEM IN OVILI] Hebr. *in* בָּצְרָה *boſra*, quæ erat metropolis Idumææ, abundans ouibus, ita Pagnin. & Vatabl. Porrò *Boſra* hebr. id eſt munita, idem eſt quod D Græcum ῥώμη, & Latinum Valentia. Significat ergo Romam, inquit Arias, quæ primitus latinè vocata eſt *Valentia*, à valore & robore, vti teſtatur Solinus Polyhiſt. cap. 2. quaſi prædicat Michæas, Romanam Eccleſiam fore commune ouile ouium Chriſti, putà fidelium, ac in eâ ſedem fore Summi Paſtoris, ſcilicet Pontificis. Verùm Septuag. Chaldæus & Noſter alijs punctis legerunt בְּצָרָה *batſara*, id eſt *in tribulatione*, vt vertunt Septuag. vt ſciant fideles ſe vocatos eſſe ad ouile Chriſti, quaſi ad domum tribulationis & crucis. Melius Chald. & Noſter vertunt, *in ouili*: Hebr. enim צָרָה *tſara* ſignificat ſeptum arctum & anguſtum, in quo greges ouium denſantur & A coarctantur. Vnde explicans ſubdit, *Quaſi pecus in medio caularum*. Nota. *caulas* vocat particulares Eccleſias, in quibus à *multitudine*, id eſt ob nimiam multitudinem & turbam fidelium, ait fore ſtrepitum & tumultum. Hic enim in multitudine ex copiâ naſci ſolet.

ASCENDET ENIM PANDENS ITER ANTE EOS, quia vt ſequitur: *Tranſibit rex eorum coram eis*, ſcilicet quaſi anteſignanus & ductor. Pro *pandens* hebr. eſt פֹּרֵץ *porets*, id eſt *fractor*; ita Pagnin. & *perruptor*; ita Tigurina; qui ſcilicet portas ſeraſque carceris perrumpat, perfringat & aperiat, itaque incarceratis pandat iter ad egreſſum, qui ſuum hunc *porets*, id eſt primum perfractorem carceris, ſequentes, pariter eumdem DIVIDENT, hebr. פָּרְצוּ *paretſu*, id eſt perrumpent & perfringent, itaque TRANSIBVNT PORTAM carceris, ET INGREDIENTVR PER EAM] in Sion; putà in B communem fidelium vrbem ac libertatem. vnde hebr. eſt *egredientur per eam*, & ita legunt Biblia Regia Latina. Alludit enim ad captiuitatem & carcerem Babylonicum. q. d. Zorobabel perfringet carcerem Babylonicum, voſque eum ſequentes pariter eumdem perrumpetis, & ex eo læti exibitis in Sion; multò veriùs antitypus Zorobabel, id eſt Chriſtus, è captiuitate & carcere diaboli, infidelitatis & peccati vos liberans vi meritoque crucis ſuæ, eumdem perfringet; voſque per gratiam eius corroborati & euocati eumdem perfringetis, & gratulabundi exibitis in Sion ſpiritualem, id eſt in Eccleſiam, quæ eſt ciuitas libera, ſancta & felix Dei viuentis. Veriſſimè autem & pleniſſimè Chriſtus è terrâ primus aſcendet in cælum, indeque mittet Spiritum ſanctum qui fideles ſuos in cælum vocet, dirigat & deducat: a C quâ vocatione & ſpe excitati multi ad ipſum conuertentur, vt præceſſit: hinc conſequenter fideles patriarchæ in limbo, quaſi in carcere concluſi & detenti, à Chriſto viſitati & euocati, eo præeunte murum & portam limbi & inferorum perrumpentes, in Ieruſalem, ac deinde in cælum euadent. Denique fideles & ſancti omnes in morte & reſurrectione Chriſto duce perrumpentes corporis & mortalitatis huius carcerem, in die iudicij cum Chriſto & poſt Chriſtum in cælum aſcendent. Ipſe enim quaſi rex tranſibit & præibit ante eos, & Dominus Deus erit in capite eorum, id eſt, erit omnium primus, dux & princeps, omneſque adiuuabit, roborabit & eleuabit, vt ſecum ad aſtra in cælum empyreum conſcendant.

Moral. vox *porets*, id eſt effractor, ſignificat viam in Eccleſiam & cælum eſſe clauſam & mul- D tis ſeris & obſtaculis obſtructam, eaque aſcendenti eſſe perfringenda, iuxta illud Chriſti: *Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*, Matth. 11. 12. Et, *Non veni pacem mittere, ſed gladium; veni enim ſeparare hominem aduerſus patrem, & filiam aduerſus matrem ſuam*, &c. Matth. 10. 34. Et, *Si quis non odit patrem ſuum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus*, Lucæ 14. 26. Verùm Chriſtus primus effractor, iter præit, ſternit ſeras, panditq; viam, ac ſuis aſſeclis vires eaſdem effringendi, peruadendi & euadendi ſubminiſtrat; vt nemo animo cadere, ſed in certam ſpem libertatis & ſalutis aſſurgere debeat, modò Chriſtum ſequi velit. Hoc eſt quod gratu-

Moral. via in cælum obſtructa vi perfringenda.

gratulans & exultans canit Habacuc cap. 3. 19. *Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum, & ſuper excelſa mea deducet me victor, in pſalmis canentem.* Et Iſaias cap. 49. 8. *Dedi te in fœdus populi mei*, &c. *vt diceres his qui vincti ſunt, Exite: & his qui in tenebris, Reuelamini.* Et Pſaltes pſalm. 115. 17. *Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis.*

Volenti ergo è carcere peccati & diaboli, in libertatem filiorum Dei egredi, rumpendæ ſunt ſeræ carnis & mundi, frangendæ catenæ & funes malarum paſſionum & conſuetudinum, quibus quaſi vinculis peccatores colligantur & conſtringuntur. Ligabat S. Paulum amor legis patriæ & Iudaiſmi, ſed Chriſto illuceſcente, hoc ligamen quaſi ſtramineum rupit & difflauit. Ligabat S. Magdalenam amor mundi, ſed icta amore Chriſti, illum vt lini ſtupam diſcuſſit. Ligabat S. Auguſtinum amaſia, ſed Chriſto aſpirante, quaſi telam araneæ hanc catenam diſrupit. Audi eum lib. 9. Confeſſ. cap. 1. *Quam ſuaue*, inquit, *mihi ſubitò factum eſt carere ſuauitatibus nugarum! & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eyciebas enim eas à me, vera tu & ſumma ſuauitas, eyciebas, & intrabas pro eis omni voluptate dulcior, ſed non carni & ſanguini: omni luce clarior, ſed omni ſecreto interior; omni honore ſublimior, ſed non ſublimibus in ſe. Iam liber erat animus meus à curis mordacibus ambiendi, & acquirendi, & volutandi, atque ſcalpendi ſcabiem libidinum, & garriebam tibi claritati meæ, & diuitijs meis, & ſaluti meæ Domino Deo meo.*

Qui ergo à malis habitibus, ab amicis, à ſocijs, a carne ligari te ſentis, eſto *poretz*, eſto effractor, difficultates ne metuas; Chriſtus ſeras perfringet; viam complanabit, iter pandet: perinde ac angelus S. Petro in carcerem ab Herode conpacto aperiens portas, & ſeras diffringens, iter pandit ad exitum, vt Petro nil aliud faciendum fuerit, quàm angelum ſequi, Actorum 12. 9. ita & tibi nil aliud faciendum, quàm vt Chriſtum inuoces aſſiduè, eumque ducem animosè ſequare. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Tibi à Deo dici puta, quòd Cyro dicit Iſaiæ 45. 1. *Subijciam ante faciem eius gentes, & dorſa regum vertam, & aperiam coram eo ianuas; & portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & glorioſos terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreos confringã. Et dabo tibi theſauros abſconditos, & arcana ſecretorum.* Talis *porets*, id eſt perfractor, fuit S. Paulus, qui vbique obices Euangelij fortiter diſiecit, ac Gentium omnium anteſignanus, eis iter ad Eccleſiam pandit. Vnde ipſe gloriatur 2. Cor. 10. 4. *Arma*, loquit, *militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti.* Tales *poretſim* fuere omnes Apoſtoli, omnes priſci monachi & Anachoretæ, quorum totum ſtudium erat edomare animi paſſiones, corpuſque inediæ, frigori, æſtui omnique labori & pœnitentiæ aſſuefacere: vnde Aſcetæ, id eſt Exercitatores, ſunt nuncupati. Tales fuere fundatores Ordinum, S. Antonius, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Dominicus Loricatus, & ex noſtris S. Ignatius & S. Franciſcus Xauerius, qui mira ſpiritus vi orbem diuino igne accenderunt, eoque obſtacula omnia ſtrauerunt, vt ſuis aſſeclis, cæteriſque cunctis iter in cælum panderent & præirent.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit prophetare contra Iſraelitas & Iudæos, imò à v. 10. & deinceps dumtaxat contra Iudam & Ieruſalem prophetat. Ait enim v. 10. Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate. *Et v. 12.* Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit: *Vide dicta initio c. 2. & dicenda v. 12. Primò, ergo taxat optimates, tam laicos, quàm Eccleſiaſticos; puta principes ſacerdotum, quòd iura peruertant, & plebem opprimant. Deinde v. 5. incuſat pſeudoprophetas, qui adulabantur populo, & vaticinabantur fauſta, ſed falſa, quæſtus cauſa. Idcirco* ego, *ait*, repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, vt annunciem Iacob ſcelus ſuum, & Iſrael peccatum ſuum, *ac tandem Hieroſolymæ & templo excidium comminatur.*

Verſ. 1. ET dixi: Audite principes Iacob, &
duces domus Iſrael: Numquid non
veſtrum eſt ſcire iudicium.
2. Qui odio habetis bonum, & diligi-
tis malum: qui violenter tollitis pelles
eorum deſuper eis, & carnem eorum de-
ſuper oſſibus eorum?
3. Qui comederunt carnem populi
mei, & pellem eorum deſuper excoria-
uerunt: & oſſa eorum confregerunt, &
conciderunt ſicut in lebête, & quaſi car-
nem in medio ollæ.
4. Tunc clamabunt ad Dominum, &
non exaudiet eos: & abſcondet faciem
ſuam ab eis in tempore illo, ſicut nequi-
ter egerunt in adinuentionibus ſuis.
5. Hæc dicit Dominus ſuper Prophe-
tas, qui ſeducunt populum meum: qui
mordent dentibus ſuis, & prædicant pa-
cem: & ſi quis non dederit in ore eo-
rum quippiam, ſanctificant ſuper eum
prælium.
6. Propterea nox vobis pro viſione e-
rit, & tenebræ vobis pro diuinatione, &
occumbet ſol ſuper Prophetas, & obte-
nebrabitur ſuper eos dies.
7. Et confundentur qui vident viſio-
nes, & confundentur diuini: & operient

omnes

omnes vultus ſuos, quia non eſt reſponſum Dei.

Vers. 1. AVDITE PRINCIPES IACOB, ET DVCES DOMVS ISRAEL] id eſt principes decem, & duces duarum tribuum: per Iacob enim decem tribus, per Iſrael Iudam & Beniamin ſignificat. vti dixi c. 2. initio. Septuag. pro *principes* vertunt, ἀρχαὶ, quod Vaticana vertuut, *principia*; melius Regia, *principatus*.

NVMQVID NON VESTRVM EST SCIRE IVDICIVM?] *ſcire* tum ſpeculatiuè, tum potius practicè, vt reipſa faciatis iudicium, id eſt id quod iuſtum eſt, ac lege Dei præſcriptum & præceptum; præſertim circa iuſtitiam, & iura proximis debita vt v. g. cuique tribuatis quod ſuum eſt, pauperes non opprimatis, & eos qui opprimunt caſtigetis. Ita Theodor. Lyran. Arias & alij.

Vers. 2. QVI ODIO HABETIS BONVM, ET DILIGITIS MALVM] Voces *bonum* & *malum*, tam in genere maſculino, quam neutro accipi poſſũt: quia enim hi principes diligebant malitiam, & odiebant bonitatem; hinc conſequenter diligebant malos, & odiebant bonos viros & ciues. Simile enim amat ſibi ſimile, & odit diſſimile. Rurſum virtus vel vitium non amantur in abſtracto, ſed in concreto; puta in ſuo ſubiecto, ſcilicet in homine bono vel malo. Verè S. Proſper epigram. 32.

Impia pars mundi parti eſt infeſta piorum,
Nec tolerare poteſt diſſimiles animos.
Ridens nolentes opibus præſentibus vti, &c.

Hoc eſt quod vulgò dicitur: *Aſinus aſino pulcher, & ſus ſui; graculus aſſidet graculo, & garrulus garrulo, cicada cicadæ chara, formica formicæ; fur furem cognoſcit, vt lupus lupum.* Ita hodie videmus multos odiſſe viros religioſos, quia ipſi irreligioſi ſunt, & occultè impudicitiam aliaque ſcelera perpetrant, quæ naturaliter in ipſis generant antipathiam & auerſionem à viris caſtis & ſanctis; præſertim qui eadem carpunt & inſectantur. Huius rei magnam in multis habeo experientiam.

QVI VIOLENTER TOLLITIS PELLES EORVM (ſcilicet Iacob & Iſrael, quos nominauit v. 1. id eſt, Samaritarum & Iudæorum) DESVPER EIS, ET CARNEM EORVM DESVPER OSSIBVS EORVM] Eſt hic metaphora continua, ſiue allegoria. Reges enim & principes in Scripturà vocantur Paſtores, ſicut Homerus Agamemnona regē Græcorum, paſſim vocat ποιμένα λαῶν, id eſt paſtorem populorum: quia quod paſtor præſtat ouibus, hoc rex præſtare debet ſubditis; ſcilicet paſcere, dirigere, tueri à feris & lupis, ac viuere ex lacte & lana ouium. Nam vt Tiberius Cæſar, teſte Suetonio in eius vitâ, aiebat: *Boni paſtoris eſt pecus tondere, non deglubere*, non carnem & oſſa concidere; quia ſcilicet principes non debent ſubditos expilare, nec eorum bona diripere, aut nimijs tributis & oneribus, quaſi ſanguiſugæ exſugere, vt eos ad maciem & paupertatem redigant. Sic enim non tantùm ſubditis nocent, ſed & ſibi ipſis. Macies enim ouis, eſt macies paſtoris; & paupertas ſubditi, eſt paupertas principis. Meritò ergo idipſum principibus Iſrael & Iuda improperat hic Michæas. Vnde Chald. clarè tropum hunc explicans, ita vertit, *rapientes facultates populi mei, & pecuniam eorum pretioſam auferentes, & reliquias eorum conſumentes, & comminuentes ſicut comminuuntur membra intra ollam, & particulas carnium intra lebetem.*

Rex eſt paſtor populi.

Per *pellem* ergo, *carnem*, & *oſſa* ſignificat ſubſtantiam, id eſt facultates plebis, quas diripiebant, & inter ſe diuidebant optimates; vt eas in pompis, luxu, epulis & conuiuijs prodigè abſumerent. Hoc enim ſignificat id quod ſubdit: *Et conciderunt ſicut in lebete, & quaſi carnem in medio ollæ.* Quare minùs genuinum, & magis ſymbolicum videtur, quòd S. Hieron. Haymo, Remigius & Hugo per *ollam* & *lebetem* accipiunt Ieruſalem, in quâ pauperes quaſi in ollâ à potentioribus concidebantur & coquebantur. Olla enim, quod eſt inſtrumentum culinæ, ſignificat epulas & conuiuia, quæ in ollis coquuntur & apparantur. Nota catachreſin, quâ facultates vocat *pellem*, *carnem*, & *oſſa*; quia, ſicut ex his conſtat & viuit homo, ſic & ex facultatibus ſuis. Ex his enim victum id eſt cibum, & cor ſequentes ſanguinem, carnem, pellem, & oſſa ſibi comparat homo. Vnde Græcis βίος vocatus tàm victus, quàm vita; quia ex victu vita ſubſiſtit. *Pecunia*, inquit Ethicus, *eſt hominis anima, ſanguis & vita*: qui ergo eam aufert pauperi, vitam aufert. Rurſum in pelle, carne & oſſibus eſt climax, ſiue gradatio: minùs enim eſt hominem excoriare, plus eius carnem reſecare & comedere, plurimum & maximum eum vſque ad oſſa vorare; imò exoſſare, & oſſa comminuere, vt medullam exſugas. Senſus ergo eſt. q. d. Optimates Iſraelis & Iudæ bona eius rapiunt adeò auarè & rapaciter, vt non tantùm eum excoriare, ſed & excarnificare, imò vſque ad oſſa deuorare, quin & exoſſare videantur. Hoc eſt quod iiſdem exprobrat Ezechiel c. 34. 2. *Væ paſtoribus Iſrael, &c. lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod craſſum erat occidebatis: gregem autem meum non paſcebatis.*

Pecunia eſt hominis anima.

Tropologic. hæretici & ſeductores qui alios pelliciunt ad hæreſim, libidinem, furta, homicidia, aliaque ſcelera, eoſdem pelle ſua excoriant, carne ſpoliant & exoſſant. *Pellis* enim eſt exterior virtus, & decor in compoſitione vultus, inceſſus, motuumque & membrorum: breuiter, pellis eſt modeſtia. Item cæremoniæ externæ, quas damnant & extirpant hæretici. *Carnes* ſunt virtutes internæ, ſed teneriores & molliores, vt eleēmoſyna, temperantia, iuſtitia. *Oſſa* ſunt virtutes duriores ac fortiores, vt pœnitentia, mortificatio, contemptus mundi, martyrium. Ita S. Gregor. in pſalm. 1. pœnitent. explicans v. 2. *Sana me Domine, quoniam conturbata ſunt oſſa mea*, id eſt, inquit, *virtutes animæ obſcuratæ ſunt, & extenuatæ virtutes ſimul conturbatæ ſunt* (per peccatum, ad quod illicit tentator & ſeductor:) *charitas enim confunditur, humilitas impingitur, fortitudo deucitur, caſtitas impugnatur. Per oſſa virtutes accipimus, per quas nimirum animum ſuſtentamus: ſicut enim in oſſibus eſt fortitudo corporum, ita in virtutibus robur innititur animarum.* Qui ergo haſce virtutes proximo eripit, qui v. g. eum ad peccatum immodeſtiæ inducit, eum excoriat: qui verò eum ad gulam & auaritiam pertrahit, eum excarnificat: qui denique virum ſanctum & Religioſum pellicit ad violationem votorum, ad abnegationem ſuæ profeſſionis, vel etiam fidei, hic eum exoſſat.

Tropol. ſeductor excoriat & exoſſat hominem.

TVNC (cùm ſcilicet vltio Dei, quam ego hic eis continuè intento, eos inuadet) CLAMABVNT AD DOMINVM, ſed fruſtrà; nam NON EXAVDIET Vers. 4.

nos] quia ipſi eum per me hæc præmonentem, audire noluerunt.

Et abscondet faciem suam ab eis] *Faciem*, id eſt fauorem, curam prouidentiam, opem, præſentiam & beneficentiam ſuam (horum enim ſymbolum eſt facies) eis ſubtrahet. Sicut enim peccator auertit faciem ſuam à Deo illique inobediens & rebellis tergum obuertit: ita viciſſim Deus illi afflicto, & ſe inuocanti, faciem, id eſt gratiam & auxilium ſuum, ſubtrahit, ac dorſum derelictionis, obliuionis & reprobationis oſtendit. Quæ ingens eſt pœna, iuxta illud Prouerb. 1. v. 24. *Quia vocaui, & renuiſtis; extendi manum meam, & non fuit qui aſpiceret: Ego quoque in interitu veſtro ridebo & ſubſannabo, cùm vobis id quod timebatis euenerit*, &c.

Vers. 5. Hæc dicit Dominus super Prophetas (id eſt, de, vel contra pſeudoprophetas) qui seducunt populum meum] adulando illi in peccatis, promittendo impunitatem, vaticinando omnia eis fore proſpera & felicia.

Qui mordent dentibus suis, id eſt frendent in me, alioſque veros Prophetas, qui bellum minantur Iſraeli, cùm illi pacem & proſpera eidem promittant. ita R. Dauid & Lyran. Aut, vt Albert. & Hugo, qui frendent & minantur triſtia quæque ijs, qui nulla ſibi largiuntur munera: ijs verò qui ea largiuntur, prædicant pacem] id eſt omnia proſpera. Secundò, Theod. Vatabl. & Clarius, *qui mordent dentibus*, quaſi blandientes & adulantes ijs, qui dant munera: vnde ijs pacem & proſpera prædicant. Sic enim canes, aſini & equi eos qui ſe continuò nutriunt, mordent dentibus, id eſt, mordere ſe ſimulant, quaſi familiariter adulantes, & petentes ab eis pabulum quod mordeant. Tertiò, & genuinè. q. d. Qui dum *mordent dentibus*, id eſt, vorant ea quæ ſibi à largientibus donata ſunt, ijs vaticinantur & *prædicant pacem*, omnia ſcilicet fauſta & ſecunda eis obuentura.

Ex aduerſo, Si quis non dederit in ore eorum, quod mordeant & vorent, sanctificant super eum prælium] id eſt, edicunt & indicunt illi bellum: tum quia hoſtes omniaque aduerſa ipſi comminantur, tamquam impio, qui ſe pios & ſanctos Dei Prophetas neglexerint & ſpreuerint; tum quia ſuſcitant illi lites & bella, dicendo, Iſte homo impius eſt, & hoſtis Prophetarum ac ſeruorum Dei, auarus eſt, inhumanus, & dignus qui vrbe exturbetur, vexetur, ſpolietur, &c. uti faciunt mendici celebres & validi, ſed impotentis animi & impatientis, de quibus proinde meritò dicitur: *Etiam mendicus ſuo loco poteſt plurimum*. ita S. Hier. Remig. Arias & alij. Vnde Chald. vertit, *qui offert eis conuiuium carnis, huic pacem vaticinantur: & qui nihil eis offert, contra hunc excitant*, vel *inſtruunt bellum*. Sanctificare enim bellum, eſt ſanctum ſancti Dei bellum contra impios vel inſtruere, vel edicere & prædicare per ſanctos Prophetas. Vide dicta Ierem. 6. 4.

Vers. 6. Propterea nox vobis pro visione erit, et tenebræ vobis pro divinatione] Nota pulchram antitheſin pœnæ ad culpam, quæ culpæ ex æquo oppoſita congruè illam plectit & punit. Senſus enim eſt, q. d. Vos ò pſeudoprophetæ Iſraeli adulantes in peccatis, eique pacem promittentes; vobis viſi eſtis videre diem & lucem, id eſt veritatem & proſperitatem: at ego dico & aſſeuero, viſionem veſtram eſſe noctem & caliginem, id eſt, eſſe errorem & mendacium: ac propterea puniam vos nocte atra & horrenda; id eſt terribili clade, excidio & captiuitate: adeò vt vobis præ angore, pauore & mœrore ſol in meridie occumbere, & dies obtenebrari, videantur, tuncque confundemini: quia patebit ex ipſo euentu, oracula veſtra fuiſſe mendacia, & mendaces adulationes: quocirca præ pudore tegetis ora vultus, quæ hæc oracula falſa ediderunt; *quia non eſt reſponſum Dei*, q. d. Reipſa apparebit, veſtras prophetias non fuiſſe reſponſa Dei, ſed diaboli, aut cerebri veſtri vani & mendacis commenta & figmenta. Lux enim partim veritatis, partim lætitiæ & felicitatis; nox partim falſitatis & mendacij, partim cladis & calamitatis eſt ſymbolum. ita S. Cyrill. Theodoret. Hieron. Haymo, Remig. & alij. Vide dicta Amos 8. 9. *Occidet ſol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis.*

Vers. 7. Operient omnes vultus suos] Hebr. & Chald. *inuoluent labrum ſuum*, id eſt labia ſua mendacia, quibus falſa oracula prolocuti ſunt: nam, vt præceſſit, *confundentur* & erubeſcent vehementer, cùm deprehenſa fuerit eorum fraus & falſitas: ac præ erubeſcentia impudens paulò antè os & vultum ſuum manu & pallio oppoſitis obuelabunt. ita S. Hieron. Clarius, Vatabl. Palacius. Ribera & alij. Arias vertit, *inuoluent myſtacem ſuum*, Pſeudoprophetæ enim incedebant comptuli, & ad labra myſtaces alebant, quaſi ſponſi Penelopes; quales etiamnum videre eſt Miniſtros verbi non Chriſti, ſed Caluini. Septuag. quoad rem eodem ſenſu, ſed quoad verba contrariè vertunt, Aperient omnes labra ſua contra eos. Sic enim verbotenus habent, *execrabuntur eos omnes*, quaſi Hebr. עָטוּ, ata ſignificet & operire & aperire: verba enim Hebræa ſæpè duo contraria ſignificant.

Aliter explicat Delrio adagio 992. *aperient*, inquit, *vultus ſuos*, tamquam rei morti addicti & damnati: his enim ſolebat velari facies, vti factum eſt Aman, Eſther 7. 9. & Suſannæ, Danielis 13. 32. & Ezechieli, cap. 12. 6. & Chriſtò, Math. 25. v. 66. & 67. Hinc illa Romanorũ olim infauſta vox & ſententia: *Caput obnubito, infelici arbori ſuſpendito*. Hic ſenſus eſt eruditus & probabilis; prior tamen vti germanior, ita probabilior eſt: iteratum enim verbum *confundentur*, indicat hic de pudore potiùs, quàm de morte agi. *Damnatis velabant vultum.*

8. Verumtamen ego repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, iudicio & virtute vt annunciem Iacob ſcelus ſuum, & Iſrael peccatum ſuum.

9. Audite hoc principes domus Iacob, & iudices domus Iſrael: quia abominamini iudicium, & omnia recta peruertitis.

10. Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate.

11. Principes eius in muneribus iudicabant, & ſacerdotes eius in mercede docebant, & Prophetæ eius in pecunia diuinabant; & ſuper Dominum requieſcebant, dicentes: Numquid non Domi-

nus in medio noſtrûm? non venient ſuper nos mala.

12. Propter hoc cauſa veſtri, Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſiluarum.

Vers. 8. Vervmtamen ego repletvs svm fortitvdine spiritvs Domini ivdicio et virtvte] Opponit ſe pſeudoprophetis. q. d. Illi adulantur vobis, & mollia fauſtaque vaticinantur: at ego repletus ſum ſpiritu Dei forti, id eſt duro, minaci & acri, vt ſcilicet liberè, intrepidè, acriter & conſtanter prædicem Dei iudicium & virtutem, ſiue potentiam, id eſt, iuſtam & potentem eius vltionem, quam per Aſſyrios & Chaldæos in vos ò Iſraelitæ & Iudæi exercebit. Nota hic tres dotes vero Prophetæ, Doctori & Prædicatori neceſſarias, totidem vitijs pſeudoprophetæ oppoſitas. Prima eſt *fortitudo*, qua nec blanditijs & muneribus capiatur, nec minis & pœnis cedat; ſed liberè & conſtanter carpat ſcelera, etiam potentum, eiſque Dei iram & vindictam intentet. Hæc opponitur pſeudoprophetarum partim timiditati, qua placentia prædicant, timentes diuitum & potentum offenſam; partim cupiditati, qua ob munera iiſdem proſpera vaticinantur. Secunda, eſt *iudicium*, quo tum vera à falſis ſecernunt, vt non niſi vera & certa prædicent: tum maiora peccata à minoribus diſcernũt, vt illa acriùs, hæc leuiùs ſuggillent: tum prudenter & diſcretè quoſlibet monent & docent pro cuiuſque indole, captu & conditione: tum denique quaſi à Deo conſtituti & inſpirati iudicium, id eſt ſententiam damnationis & excidij, in impios pronunciant. Hæc opponitur pſeudoprophetarum mendacijs, indiſcretioni & adulationi. Tertia, eſt *virtus*, putà robur animi, & efficacia ſermonis, cui nullus reſiſtere poſſit. Hæc opponitur pſeudoprophetarum puſillanimitati, & vanæ garrulæque blandiloquentiæ. Verùm ſciant Prophetæ has dotes non eſſe ſuas, ſed eſſe ſpiritus Dei, ab eoque ſibi aſpirari. Talis fuit ſpiritus Eliæ, inuictus, acer & igneus, de quo Eccleſ. cap. 48. v. 1. & 6. *Surrexit Elias quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat: verbo Domini continuit cælum, & deiecit de cælo ignem ter. Qui deiecisti reges ad perniciem, & confregiſti facilè potentiam ipſorum.* Talis fuit Iſaias ca. 58. v. 1. *Clama ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuncia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum.* Talis fuit Ieremias cap. 6. 11. *Idcirco furore Domini plenus ſum, laboraui ſuſtinens,* &c. Et v. 27. *Probatorem dedi te in populo meo robuſtum,* &c. *Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos.* Talis Iohan. Baptiſta dicens Matth. 3. 7. *Progenies viperarum, quis demonſtrauit vobis fugere a ventura ira?* Talis Paulus, qui diſputans de caſtitate, iuſtitia & iudicio ipſum Felicem Præſidem, licet infidelem & impium, perculit & tremefecit. Actor. 24. 25. Tales Apoſtoli, qui recepto Spiritu ſancto, in ſpiritu vehementi contriuerunt naues & reges Tharſis vt videre eſt in Actis Apoſtolorum. Tales erunt Elias & Henoch in fine mundi, certantes contra Antichriſtum, de quibus dicitur Apoc. 11. 5. *Et ſi quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum.*

Tres dotes Prophetæ, robur, iudicium & efficacia.

Vers. 10. Qvi ædificabis Sion in sangvinibvs] Ita & Syrus, & Arabicus. Tranſit Propheta à duodecim tribubus ad ſolas duas. Veriſimile enim eſt, illum ea quæ præceſſerunt, ſæpiùs tum decem tribubus, tum duabus concionando enunciaſſe; ac tandem cùm decem tribus abductæ eſſent in Aſſyriam, ſolis duabus quæ remanſerant eadem inculcaſſe. Senſus ergo eſt, q. d. Vos ò Iudæi, magnificas domos & palatia in Ieruſalem extruitis, & omni ſupellectile pretioſa inſtruitis, exugendo facultates, labores, & ſanguinem pauperum per iniqua tributa, iudicia, vſuras, fraudes, oppreſſiones, &c. iuxta illud Eccleſ. 34. 24. *Panis egentium vita pauperum eſt, qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt. Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum.* ita S. Hieron. Remig. Albert. Haymo & alij. Nam ſic iniquè ſpoliati, non rarò fame & miſerijs, aut mœrore & indignatione moriuntur. Vnde Chald. vertit, *condentesque domos ſuas in Sion cum ſanguine effuſo.* Tales ſunt qui bona hoſpitalium, orphanorum, viduarum, monachorum, aliaque quibus pupilli, ſenes, ægroti, pauperes, &c. ali debebant, in ſuos vſus conuertunt: qui, vt hic dicitur, non tantùm fures ſunt, ſed & latrones ac homicidæ pauperum. Hoc eſt quod in Ioakim rege Iuda redarguit Ieremias ca. 22. 13. *Væ,* ait, *qui ædificat domum ſuam in iniuſtitia, & cœnacula ſua non in iudicio: amicum ſuum opprimet fruſtra, & mercedem eius non reddet ei.* vide ibi dicta.

Nota Hæc prophetia, vt patet Ierem. 26. 18. edita eſt à Michæa ſub Ezechia rege, qui contra Aſſyrios muniuit muros Ieruſalem, ideoque domos muris vicinas, quæ ſolent eſſe pauperum, deſtruxit, ne hoſtis eas occuparet, & vt ex earum lapidibus & materia muros inſtauraret. Hoc eſt enim quod ait Iſaias cap. 22. 10. *Et deſtruxiſtis domos ad muniendum murum.* Vnde ſuſpicatur Sanchez hic taxari Ezechiæ principes, & præfectos publicorum operum, quòd domos has pauperum deſtruxerint, nec eis pretium ex publico ærario perſoluerint. Aliàs enim imminente obſidione, domos muris vicinas, quæ vrbi periculum creant, demoliri licet.

Moral. tyranni ditiones, dominia & regna ſua ædificant & adaugent per cædes, rapinas & bella iniuſta. ita Theophyl. in Habacuc 2. 12. Rurſum ſunt tales principes, qui fiſci reditus per iniqua vectigalia, quaſi per rapinas amplificant. Quocirca B. Iſidor. Peluſiota lib. 1. epiſt. 37. hæc Michææ verba rectè adaptat & intorquet Euſebio Epiſcopo, qui Eccleſiam in Peluſio ex oppreſſionibus pauperum ædificabat. Tertiò, tales ſunt iudices, qui ex iniquis mulctis mœnia & ædificia publica conſtruunt qui corrupti muneribus reos abſoluunt, & innocentes condemnant. Quartò, qui officia & beneficia in conſanguineos indignos, aut in peccatorum communione coniunctos, & adminiſtros libidinum & cupiditatum, conferunt. Ita Adrianus VI. Pont. neminem ex cognatis honoribus vel opibus extulit, dictitans: *Nolle ſe ædificare Sion in ſanguinibus*; quo dicto factoque magnam ſibi ſanctitatis opinionem conciliauit, præſertim, accedente mira animi humilis modeſtia & continentia. Qua de cauſa eius ſepulchro Romæ inſcriptum legimus, *Adrianus VI. hic ſitus eſt, qui nihil ſibi infelicius in vita, quàm quod imperaret, duxit. Quocirca,* inquit,

inquit Onuphrius, *patruelis ſui filium. Senæ Etruſcæ in gymnaſio litteris operam nauantem, quòd Romam nequaquam vocatus, intermiſſis ſtudijs repentè venerat, confeſtim meritorio equo impoſitum remiſit; animi leuitatem identidem obijciens, & ſeuerè admonens, vt ab ſe modeſtiæ & temperantiæ exemplum opportunè ſumeret. Alios quoque, nec remoto affinitatis gradu neceſſarios, qui ſpe fortunæ celſioris è Germania pedibus Romam venerant, mirum in modum increpauit, donatisq́; ſingulis ſagis laneis & ſingis viatico, pedibus ſimiliter in patriam redire iuſſit. Quarum rerum teſtimonio ſuperiorum Pontificum aliquorum profuſam erga propinquos liberalitatem, vti grauem & Reipub. perniciosam, deteſtari erat ſolitus. Simile quiddam fertur etiam de Clemente Pontifice eius nominis quarto, qui & ipſe interpellatus ab amicis, vt conſanguineo cuidam ſuo tria habenti beneficia, plura adhuc tribueret, reſpondens: Non, inquit carni & ſanguini obtemperabo, ſed potiùs Deo: nec dignus Petri ſucceſſor eſt, qui plus cognationi, quàm Chriſto tribuit.* Hucuſque Onuphrius in vita Adriani VI. Quintò, qui, quaſi ſpiritualis lucri gratia, in ſuſpectas domos ingrederentur, aut liberiùs cum impudicis loquerentur. Sextò, qui religionis prætextu parentes extrema laborantes indigentia desererent, quibus viui eſſe poſſent: aut filijs ſuaderent, ut eleëmoſynas quibus egeni parentes iuuandi erant, in templa potiùs materiata, & in ſacerdotes conuerterent; quos Chriſtus reprehendit Matth. 15. 5. ita Delrio adagio 993.

Vers. 11. PRINCIPES EIVS IN MVNERIBVS (id eſt pro muneribus, propter munera) IVDICABANT, ET SACERDOTES EIVS IN (id eſt pro) MERCEDE DOCEBANT, ET PROPHETÆ EIVS IN (id eſt pro) PECVNIA DIVINABANT] Pro *in* enim hebr. eſt *beth* pretij, ſignificans pro, propter. Carpit principes quòd in iudicio duplicem iniuſtitiam committerent. Primò, vendendo ſententiam; ſecundò, peruertendo eam & ſontem abſoluendo, inſontem damnando propter munera. Secundò carpit doctores legis, quòd ſacram doctrinam legis diuinæ venderent pecunia, quod eſt ſimonia: vti docent Theologi, ac nominatim noſter Leſſius tract. de ſimonia dubit. 2. initio, & dubit. 23. dicto 3 & 4. Tertiò, carpit pſeudoprophetas, quòd oracula venderent auro, quod pariter erat ſimonia, non reipſa (quia hæc oracula non erant ſacra, imò nec vera; quia non ſuggeſta à Deo, ſed ficta ex cerebro) ſed in ipſorum opinione, & æſtimatione vulgi, qui hæc oracula vera & diuina eſſe cenſebant. Ecce, hiſce modis ædificabant D Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate. vti præceſſit. Hæc enim verba illa priora, quaſi theſin per hypotheſin, & per exempla explicant.

ET SVPER DOMINVM REQVIESCEBANT] Heb. ישענו *iſſaenu*, id eſt, Dominu innitebantur, ſicut æger vel ſenex innititur & incumbit baculo ſuo. ita Chald. Pagnin. & Tigurin. q. d. Hi pſeudoprophetæ cùm ſint ſeductores, & pleni ſceleribus, tamē quaſi pij & ſancti eſſent, ſecurè quieſcunt in Dei cura & prouidentia, dicentes: Ieruſalem eſt vrbs ſancta, nos ſumus populus Dei, iuxta illud Ierem. 7. 4. *Templum Domini, templum Domini, templum Domini eſt.* Ergo Deus noſter nos tuebitur, nec ſinet vrbem & templū ſuum euerti, ac populum ſuum tradi hoſtibus. ita S. Hieron. Cyrill. Theodoret. Lyran. Clarius & alij. Ingens hæc eſt impiorum impudentia & præſumptio,

A quòd cùm Deum grauiſſimè offendant, ſperent tamen, imò non dubitent ſe ab eo, imminente hoſte vel periculo, protectum iri.

PROPTER HOC, CAVSA VESTRI (quia ſcilicet vos ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate, vti dixi v. 10. Hinc vt in eo puniamini, in quo peccaſtis, atque vt pœna ſternat culpam) SION QVASI AGER ARABITVR, ET IERVSALEM QVASI ACERVVS LAPIDVM ERIT] Vers. 12.
q. d. Chaldæi diruent magnificas domos, quas in Ieruſalem ex rapinis pauperum ædificaſtis, ita vt ex ijs non ſuperſint niſi rudera & acerui lapidum, atque vrbs ipſa deſoletur & complanetur, fiatque ager aratro arabilis. Sion propriè ſignificat ſuperiorem vrbis partem, in qua erat templum, & arx Dauid: Ieruſalem verò erat inferior, & maior pars vrbis, monti & arci Sion B ſubiecta; ſæpè tamen per ſynecdochen tota vrbs Ieruſalem, vocatur *Sion*.

ARABITVR] q. d. Sion à Chaldæis funditùs vaſtabitur, ac disiectis muris & domibus, fiet, quaſi campus & ager arabilis. Nota. Sicut moris erat apud veteres vt vrbem ædificaturi, eius ambitum circumducto aratro ſulcando delinearent & circumſcriberent, ibique eam muro & foſſa cingerent & communirent; vnde locum ex quo terram foderant, foſſam vocabant. Hine Virgilius: *Vrbis condendæ & diruendæ ritus per aratrum.*

Interea Æneas vrbem deſignat aratro.

ita viciſſim hoſtes captam à ſe vrbem planè euerſuri & annihilaturi, euerſis muris & ædibus aratrum vrbi inducebant: hoc enim erat ex vrbe pagum & agrum efficere. Hinc Modeſtinus in C l. *Si vſus fructus*, 21. ff. quibus modis vſusfructus amittatur, *Si, ait, vſusfructus ciuitati legetur, & aratrum in ea ducatur, vt paſſa eſt Carthago, ciuitas eſſe deſinit; ideoq; quaſi morte deſinit habere vſumfructum*, Et Horat. lib. 1. ode. 16.

Imprimeretq́; muris
Hoſtile aratrum exercitus inſolens.

Et Virgil.

Et campos vbi Troia fuit.

Et Iſidor. l. 15. cap. 1. *Vrbs, ait, aratro conditur, aratro vertitur.* Hinc vrbs dicta eſt ab vruo, id eſt ab aratri curuatura, quam vrbi circumducebant: vnde vruare vel vrbare, idem erat quod aratro definire, ait Pompon. Iureconſ. Primitùs enim locis editis foſſam ducere, & vallo circumdare ad ſui tutelam cœperunt, & ſic vrbes oppidaque inchoarunt. Hine Varro ait vrbem dici, quòd D aratro ſit præfinita, & mœnia quaſi munia; & murum à munitione: & oppidum, quòd muniatur opis cauſa. Antiqui enim iunctis bobus, tauro & vacca Hetruſco ritu, in condendis vrbibus interiore aratro circumagebant ſulcum, intra quem vrbem ædificarent. Hoc faciebant religionis cauſa die auſpicato, vt vrbs foſſa muroque munita felix eſſet. Hine Poëta *Vrbis etymon.*

Apta dies legitur qua mœnia ſignet aratro.

ET MONS TEMPLI IN EXCELSA SILVARVM] q. d. Mons Sion in quo ædificatum eſt templum, eo cæteriſque ædibus incenſis ita deſolabitur, vt videatur eſſe quaſi rupes ruderum; ſicut in ſiluis montium in vertice eminent iuga & rupes, quaſi excelſa & culmen ſiluæ, ita S. Hieron. Chald. Remig. & Arias. Secundo, q. d. In monte Sion euerſo templo, ſuccreſcent arbores, vt mons ſilueſcat, fiatque ſilua. ita Theod. Lyran. & Vatabl.

Nota. Hæc Michææ prophetia à ſenibus Iſrael citatur Ieremiæ 26.18. vt ea defendant Ieremiam ſimilia prophetantem, eumque à morte liberent. Ibidem illa dicitur edita ſub Ezechia rege, ſcilicet poſtquam decem tribus anno ſexto eiuſdem abductæ ſunt in Aſſyriam. Vnde omiſſa Samaria, vtpote iam euerſa, ſolam Ieruſalem hîc & deinceps vſque ad finem prophetiæ compellat & alloquitur Michæas. Porrò iidem ijdem ſenes dicunt hanc Michææ prophetiam non eſſe adimpletam, eò quòd populus ea perculſus, pœnitentiam egerit, atque impetrarit à Deo veniam, & ſententiæ de exſcindenda urbe abolitionem; ita putabant ipſi, ſed falſò. Nam ſententia hæc Dei non fuit abolita, ſed ſuſpenſa duntaxat, & dilata vſque ad tempora Ieremiæ, qui rurſus eamdem reuocauit & renouauit c. 25. 11. dicens: *Erit vniuerſa terra hæc in ſolitudinem, & in ſtuporem, & ſeruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis.* Et cap. 26. 9. *Sicut Silo erit domus hæc, & vrbs iſta deſolabitur, eò quòd non ſit habitator.* Itaque factum eſt anno 11. Sedeciæ, quo Nabuchodonoſor regnum Iuda cum vrbe & templo euertit. Michæam enim minari ad litteram excidium Chaldæorum, non Romanorum (vti cenſuit Euſeb. libr. 8. Demonſt. cap. 8. motus ea ratione, quòd tunc tantùm euerſa ſit Ieroſalem, eò quòd ædificata ſit in ſanguinibus, vti ait hîc Michæas v. 10. putà in ſanguine & nece Chriſti, ſed perperam: Nam ob ſanguinem Chriſti non ædificata, ſed deſtructa eſt Ieruſalem à Tito) patet tum ex Ieremia locis iam citatis, tum ex eo quòd Michææ tempore inſtabat Iudæis clades per Chaldæos, non per Romanos. Typicè tamen & allegoricè hæc ſpectant ad eorum excidium per Titum & Romanos: horum enim prodromi, & A quaſi antitypi fuere Chaldæi: Romani enim perfecerunt id quod inchoarunt Chaldæi, dum plenum & extremum exitium Hieroſolymæ & reipubl. Iudæorum intulerunt.

Tropolog. Ieruſalem eſt anima ſancta, & Deo per gratiam dicata & conſecrata: hæc euertitur per peccatum mortale, fitque aceruus lapidum & ruderum, id eſt paſſionum & vitiorum omnium indigeſta congeries, quæ antea fuerat conſtructa ex gemmis, ijſque circumdata & quaſi coronata, de quibus Apocal. 21. 9. Gemmæ ſunt dotes & virtutes, Sion eſt mens & ratio (quæ in homine id eſt quod in vrbe eſt arx, quodque in Ieruſalem erat Sion, id eſt ſpecula) quæ antea prouidebat & diſponebat opera virtutum, iam poſt peccatum quaſi ager aratur à diabolo, vt ferat zizania, vepres, aconita & venena peccatorum & ſcandalorum; B templum eſt ſpiritus, qui antea Deo adhærens iuges ipſi orationis, meditationis & laudis offerebat hoſtias, iam poſt peccatum fit ſilua denſa inutilibus & noxijs arboribus, id eſt cogitationibus & curis, in qua verſantur ſtriæ, id eſt dæmones, qui ibidem beſtiales & ferinos ſuos mores introducunt, imò ex homine beſtiam, ex templo idolum, ex angelo dæmonem efficiunt. Hanc animæ triſtem commutationem & cladem, totis Threnis deſcribit & plangit Ieremias; ubi inter cætera ait cap. 2. v. 5. & 6. *Præcipitauit Iſrael, præcipitauit omnia mœnia eius, diſſipauit munitiones eius. Et diſſipauit quaſi hortum tentorium ſuum, demolitus eſt tabernaculum ſuum,* &c. Et Pſaltes pſalm. 78. 1. *Deus venerunt Gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum ſanctum tuum, poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam.* Similia habet Iſaias cap. 1. 7. & ſequent.

Tropol. vrbs euerſa eſt anima peccatrix.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRædixit Michæas cap. præcedenti v. vltimo, montem Sion & templum vaſtandum à Chaldæis, nunc vt de more triſtibus læta ſubiungat, ut ſuos conſoletur, docet eumdem reſtituendum, imò ſuper omnes montes erigendum per Chriſtum, quia ſcilicet in Sion Chriſtus inchoabit Eccleſiam ſuam diuinam & cæleſtem, ad quam velut arcem & ſpeculam excelſam ex toto orbe confluent turmatim omnes gentes, quia de Sion exibit lex, & verbũ Domini de Ieruſalem. Porrò in Eccleſia non fore bellum, ſed ſummam pacem prænunciat. Et regnabit *inquit* Dominus in monte Sion, ex hoc nunc & vſque in æternum; Et veniet poteſtas prima regnum filiæ Ieruſalem. *Hinc Secundò, v. 10. conſolatur Iudæos, qui captiui ituri erant in Babylonem, quòd breui inde ſint liberandi à Deo, qui hoſtes eorum Chaldæos conteret, & Sioni robur priſtinum reſtituet.*

Michæas Iſaiæ aſſecla. *Nota, Priorem & maiorem huius capitis partem mutuatus videtur Michæas ex Iſaia c. 2. vbi eadem penè ad verbum habentur. Nam Iſaias facile quadraginta annis ante Michæam idipſum prædixiſſe videtur. Id colligimus ex eo, quòd priora quinque capita Iſaias dictaſſe videtur ſub Ozia rege. Nam. 6. cap. ſic incipit.* In anno quo mortuus eſt Ozias. *Cùm ergo viſionem ſexti capitis habuerit anno vltimo Oziæ, videtur viſiones præcedentium capitum quinque, ſub prioribus eiuſdem regis annis à Deo accepiſſe; Michæas autem hæc prophetauit ſub Ezechia, qui fuit pronepos Oziæ, vti dixi cap. præced. v. vltimo. Nam inter Oziam & Ezechiam interceſſerunt Ioathan, qui 16. annis; & Achaz, qui totidem regnauit. Adde aliquot annos Oziæ & Ezechiæ (Michæas enim poſt excidium Samariæ, quod anno 6. Ezechiæ contigit, hæc vaticinatus eſt) habebis annos 40. & amplius, quibus Iſaias hoc ſuum cap. 2. oraculum ante hocce Michææ accepit & edidit. Quia ergo hæc explicui Iſaiæ cap. 2. ea hîc non repetam, ſed breuiter caput hoc percurram, Lector conſulat ea quæ notaui in Iſaia.*

Verſ. 1. ET erit: In nouiſſimo dierum erit mōs
domus Domini præparatus in ver-
tice montium, & ſublimis ſuper colles:
& fluent ad eum populi.
2. Et properabunt gentes multæ, &
dicent; Venite, aſcendamus ad montem
Domini, & domum Dei Iacob, & do-
cebit nos de vijs ſuis, & ibimus in ſemi-
tis eius: quia de Sion egredietur lex, &
verbum Domini de Ieruſalem.
3. Et iudicabit inter populos multos,
& corripiet gentes fortes vſque in lon-
ginquum: & concident gladios ſuos in
vomeres, & haſtas ſuas in ligones: non
ſumet gens aduerſus gentem gladium:
& non diſcent vltrà belligerare.
4. Et ſedebit vir ſubtus vitem ſuam,
& ſubtus ficum ſuam, & non erit qui
deterreat: quia os Domini exercituum
locutum eſt.
5. Quia omnes populi ambulabunt
vnuſquiſque in nomine Dei ſui: nos au-
tem ambulabimus in nomine Domini
Dei noſtri in æternum & vltrà.
6. In die illa, dicit Dominus, con-
gregabo claudicantem: & eam, quam
eieceram, colligam; & quam afflixeram.
7. Et ponam claudicantem in reli-
quias: & eam, quæ laborauerat, in gen-
tem robuſtam: & regnabit Dominus
ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc
& vſque in æternum.

Vers. 1. ET ERIT: IN NOVISSIMO DIERVM] Dixit Iſaiæ 2. ex communi Patrū ſententia, tempus Meſſiæ vocari nouiſſimum, hebr. אחרית *acharit*, id eſt ſequens, poſterum, conſequens, ſuccedens; quia illi nulla alia lex, nulla alia Eccleſia, nulla alia religio, ſacrificia & Sacramenta ſuccedent, ſicut illud ſucceſſit veteri legi & Synagogæ, Sacramentis & ſacrificijs Moſaicis: hæc ſucceſſerunt legi & ſtatui naturæ. Rurſum idem Meſſię tempus Sioni & Iudæis eſt nouiſſimum, quia cœpit in eorum excidio, cùm ipſi à Tito & Romanis planè exciſi & euerſi ſunt; quod excidium durabit vſque ad finem mundi, vti prædixit Daniel cap. 9. v. vlt. Perperam ergo Iudæi ex hoc loco exſpectant ſuum Meſſiam, qui in fine mundi, quaſi alter Salomon, ipſis Ieruſalem, templum & regnum priſtinum reſtituturus ſit.

Perperam quoque nonnulli Catholici apud Theodoret. hęc adimpleta cenſent in reditu Iudæorum è Babylone. Alij ſub Ezechia rege pio, qui reſtituit & auxit cultum Dei in Sion, mittens legatos per totam Iudæam, qui dicerent: *Venite ad ſanctuarium Domini, quod præparauit in æternum.* 2. Paralip. c. 9. Nam quæ hìc dicuntur, longè anguſtiora ſunt, quàm vt conueniant Ezechiæ, Cyro, Eſdræ, &c. Adde: Ezechias legatos iſtos miſit anno primo regni ſui, vt patet 2. Paral. 29. & ex Ioſepho l. 9 Antiq. c. 3. Michęas autem hęc prædixit poſt annum ſextum Ezechiæ, vti dixi cap. præced. v. vlt. non prædicit autem id quod iam factum; ſed quod adhuc futurum erat. De fide ergo eſt, hunc locum ad litteram in-

A telligendum eſſe de tempore Chriſti, & Eccleſiæ ac legis Euangelicæ. Ita enim interpretantur omnes Patres, quos citaui Iſaiæ 2. & fusè citat hìc Chriſt. à Caſtro.

ERIT MONS DOMVS DOMINI] Id eſt, domus Domini in monte ædificata; quę non eſt alia quā Eccleſia Chriſti, inchoata & fundata in monte Sion. Eſt hypallage, ſic enim mons templi, vocatur templum montis Sion, Iſaię 30. 29. *Qui pergit*, inquit, *cum tibia, vt intret in montem*, id eſt in templum, *Domini, ad fortem Iſrael.* Similia ſunt pſal. 47. 2. pſ. 73. 2. & alibi. Secundò, propriè, *mons Domus Domini* eſt ipſe mons Sion, in quo vti olim Salomon corporale templum, ita Chriſtus ſuum ſpirituale & antitypum, purà Eccleſiam, inchoauit & ædificauit. Promittit enim Propheta montis & templi per Chaldæos euerſi, reſtitutionem & reſtaurationem per Chriſtum. Hic ſenſus cum
B priore concurrit, & eòdem redit.

PRÆPARATVS] Hebr. נכון *nachon*, id eſt Primò, ſundatus, firmatus, ſolidatus, vt nullæ vires, imò nec inferorum portæ eum euertere poſſint. Secundò, *nachon*, id eſt verus & certus; quia Eccleſia nil docet falſum, ſed eſt firmamentum & columna veritatis, 1. Timoth. 3. 15. Tertiò, *nachon*, id eſt, rectus, erectus, qui nihil habet curui & torti: Eccleſia enim rectam virtutis & ſalutis viam docet, mentemq; rectà in cælum ad Deum erigit & dirigit. Quarto *nachon*, id eſt præparatus, diſpoſitus, ordinatus; quia in Eccleſia omnia ſunt ritè & decenter ordinata, atq; per Eccleſiam militantem fideles præparantur & ordinantur ad triumphantem; purà à gratia ad gloriam, à terra ad cęlum, à merito ad pręmium. Deniq; *nachon*, idem eſt quod integer, perfectus directus, ordinatus, ideoq; incedens proſperè, fœlix & fortunatus. Nachon, *quintuplex.*

C IN VERTICE MONTIVM] q. d. Mons hic, purà Eccleſia Chriſti, tranſcendet omnes leges, ſcholas, doctrinas, inſtructiones, religiones, Synagogas Iudęorum & Philoſophorum, quę inter homines videbantur eminere quaſi montes, adeoqs quidquid ſub ſole celſum eſt & ſublime, ſuperabit; imò calcabit, & ſubijciet ſibi. Mons hîc notat arduam & cæleſtem eſſe doctrinam & vitam Chriſti & Eccleſiæ.

ET FLVENT AD EVM POPVLI] turmatim inſtar fluuij. Vnde Iuſtin. contra Tryphon. legit *& flumen ponent in eo populi.* q. d. Ad Eccleſiam concurrent omnes gentes, paſſibus non corporis, ſed mentis & ſpiritus. Miraculum eſt ſi aquæ è valle aſcendant, & fluant in montem: ita miraculū eſt, quòd gentes terrenæ aſcendant in Eccleſiam,
D cuius doctrina & vita montoſa eſt, ardua & cęleſtis: nimirum id efficit gratia Chriſti potens & alta, vtpote cælo demiſſa. Sicut ergo aquæ è fontibus deductæ per canales in vallem, in valle exiliunt & aſcendunt pene ad altitudinem ſuæ originis: ita aquæ hæ cæleſtis gratiæ deriuatæ in valles, id eſt in corda hominum, eas ſecum exilire faciunt in cælum, vitamque cæleſtem inire & amplecti. Huc ſpectat illud Euripidis in Medea: *Surſum ſacrorum fluuiorum feruntur fontes.*

ET DICENT: VENITE ASCENDAMVS AD MONTEM DOMINI. q. d. Gentes viſis & auditis miraculis, innocentia, ſanctitate & doctrina cæleſti Apoſtolorum & fidelium, hortabuntur ſe inuicem dicendo: Eia aſcendamus ad Eccleſiam, illi aſcribamur; ipſa enim eſt mons, & Sion Vers. 2.

templumque Dei, ibi nos DOCEBIT DE VIIS SVIS, id eſt vias ſuas (eſt hebraiſmus) ET IBIMVS, id eſt ambulabimus greſſibus mentis, non corporis, IN SEMITIS EIVS] q.d. Deus in Eccleſia docebit nos voluntatem ſuam, ſuaſque leges, dabitque gratiam, vt eas voluntate & opere expleamus, hoc enim eſt ire vel ambulare in vijs & ſemitis Dei. Vnde Septuag. apud S. Hieron. vertunt, *oſtendet nobis viam ſuam*; S. Iuſtin. contra Tryphon. *illuminabunt nos*, ſcilicet gentes & populi multi.

QVIA DE SION EGREDIETVR LEX] putà lex gratiæ & Euangelij Chriſti: Apoſtoli enim recepto Spiritu ſancto in Sion die Pentecoſtes, inde egreſſi in varias prouincias, legem Chriſti omnibus gentibus prædicarunt. Hæc verba poſſunt accipi, vel ut gentium ſe invicem adhortantium ad Eccleſiam. q. d. Aſcendamus ad Sion, id eſt ad Eccleſiam natam in Sion; quia inde prodit, & prodibit lex gratiæ & ſalutis, vel vt Prophetæ Michææ, q.d. ideo fluent omnes gentes ad Sion, quia videbunt non aliam eſſe legem & fidem veram, quàm eam quæ prodit ex Sion, quæ ſcilicet annunciatur ab Apoſtolis prodeuntibus ex Sion, vti ego Michæas prædico & aſſeuero. ita Lyranus & Arias.

Vers. 3. ET IVDICABIT] ſcilicet verbum Domini, vel potiùs (quod tamen eòdem redit) ipſe Deus Iacob, de quo verſ. 2. per verbum & Euangelium ſuum. q. d. Deus per Euangelium populos inter ſe antea diſſidentes componet, eis ius dicet, lites omnes dirimet, vt poſitis odijs & diſſenſionibus, omnes in eadem Eccleſia, communi ſpiritu fidei & charitatis conſpirent, habitent, viuantque concorditer & iucundè quaſi fratres. Secundò, aliter Vatabl. q. d. *Iudicabit*, ſcilicet mons domus Domini, id eſt Eccleſia. q.d. Si quando aliquod dubium in fide, vel difficultas in religione acciderit, Eccleſia ea ſoluet & componet: vtpote quæ à Spiritu ſancto recta, falli non poteſt. Tertiò, à Caſtro, q.d. *Iudicabit*, id eſt verbum & Euangelium Dei iudicium exercebit inter multas opiniones, quas habent omnes populi de vita bene & beatè inſtituenda: nimirum damnando & reprobando falſas & ſtultas, quales ſunt de ſectanda auaritia, gloria, ambitione, vltione ſui, delicijs ac pompis huius vitæ: ac veras eruendo, probando, & docendo de modeſtia, humilitate, concordia, charitate mutua, pace, paupertate, & ſimilibus, eaſque hominum mentibus ingerendo & inſtillando.

VSQVE IN LONGINQVVM] q. d. Iudicabit populos longè lateque toto orbe diſperſos; & vt Tigurina vertit, *procul diſſitos*; aliter Chald. *in longinquum*, ſcilicet tempus, putà in *perpetuum*.

ET CONCIDENT GLADIOS SVOS IN VOMERES] q.d. Deus per Chriſtum & Apoſtolos iudicabit & componet omnes lites, inducetque legem pacis, concordiæ, amoris: itaque quantum eſt ex parte ſua, vi gratiæ & Euangelij ſui, tollet omnia diſſidia & bella; vt gentes arma bellica deponant, imò mutent in inſtrumenta pacis; putà in aratra & ligones, quibus in pace colitur terra. Atque vt hoc ortu ſuo portenderet, natus eſt Chriſtus ſub Auguſto Cæſare, cùm domitis vel occiſis tyrannis omnibus, ſub eo iam monarcha, Iano clauſo, mundus plena pace frueretur. ita S. Cyril. Clar. Arias & alij. Vide dicta Iſai. 24. & Ioël. 3. 10.

SEDEBIT VIR SVBTVS VINEAM SVAM, ET SVBTVS FICVM SVAM] eſt Hebræa phraſis, parabolicè ſignificans quietiſſimam ſecuritatem, quã attulit lex Chriſti vtpote lex charitatis, concordiæ & pacis, ita vt ſecurè & iucundè ſine hoſtis metu in ſuis domibus & prædijs fideles degere, ſuiſque rebus, ficubus & vuis frui poſſint; quaſi ſedentes ſub arbore otiosè, ficus & fructus in os cadentes exciperent. Vers. 4.

QVIA OMNES POPVLI AMBVLABVNT, VNVSQVISQVE IN NOMINE DEI SVI: NOS AVTEM AMBVLABIMVS IN NOMINE DOMINI IN ÆTERNVM ET VLTRA] q. d. Licet cæteri populi infideles colant ſuos deos, varij varios; fideles tamen & Chriſtiani, quales ſum ego Michæas, meique ſimiles, vnanimiter & conſtanter vnum verum Deum ac Dominum colemus, ipſi ſoli ſeruiemus toto corde & mente; ipſi qui ſolus ſaluare poteſt confiſi, ſecurè viuemus in pace, ſine metu hoſtium etiam, & in æternum, & vltra, id eſt in omnem omnino æternitatem. Eſt hyperbole: æternitas enim quia immenſa, ſuperat omnem hominis conceptum, ideo addit *τὸ & vltra*. q.d. Durabit hæc pax per omnia ſæcula, per omnem æternitatem, quam mente concipere poſſumus; & vltra, ſi quid vltrà ſit: ſicut reuera vltra conceptum noſtrum quem formamus de æternitate, ſuperſunt immenſa ſæcula. Nos enim concipimus æternitatem, quaſi millia & milliones annorum plurimos: at poſt hos ſupereſt æternitas. Nota: *τὸ nos*: Michæas enim licet Iudæus, & filius veteris teſtamenti, tamen præuiſione ſua, fide, ſpe, animo & voto iungit ſe filijs noui teſtamenti & Chriſtianis, quaſi fratribus ſuis, ex eodem parente Chriſto, ac fide gratiaque Chriſti genitis; cùm tamen non viſurus eſſet Chriſtum & Chriſtianos, nec eorum tempore victurus. Sancti enim veteris teſtamenti, ob fidem in Chriſtum venturum, pertinuerunt ad nouum teſtamentum: quia ab eo, putà à Chriſto, in præſcientia & prædeſtinatione Dei futuro, omnem ſuam gratiam & iuſtitiam hauſerunt, vti doctè docet S. Auguſt. lib. 3. contra duas epiſt. Pelag. cap. 4. *Hi* (Chriſtiani ſeruili metu legem ſeruantes) inquit, *ad vetus pertinent teſtamentum, quod in ſeruitutem generat; quia facit eos carnalis timor & cupiditas ſeruos, non Euangelica fides, ſpes & charitas liberos: ſub gratia verò poſiti, quos viuificat ſpiritus, & fide iſta faciunt, quæ per dilectionem operatur in ſpe bonorum non temporalium ſed æternorum, præcipuè credentes in mediatorem, per quem ſibi non dubitant & ſpiritum gratiæ ſubminiſtrari, ut bene iſta faciant, & ignoſci poſſe cùm peccant. Hi pertinent ad teſtamentum nouum, filij promiſſionis & regenerati à Deo patre, & libera matre. Huius generis fuerunt antiqui omnes iuſti, & ipſe Moyſes teſtamenti miniſter veteris, heres noui; quia ex fide qua nos viuimus, vna eademq; vixerunt; incarnationem, paſſionem, reſurrectionemque Chriſti credentes futuram, quam credimus factam.*

Vers. 6. IN DIE ILLA] Meſſiæ, Eccleſiæ, Euangelij, gratiæ, & noui teſtamenti. De illa enim egit ab initio capitis huc uſque. ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Vatabl. & alij paſſim.

CONGREGABO CLAVDICANTEM, ET EAM QVAM EIECERAM COLLIGAM] Theodor. per claudicantem & eiectam, accipit gentilitatem. q. d. Per Chriſtum colligam populum Gentilem, huc uſque à Deo neglectum, abiectum, & claudican-

dicantem in fide & religione: quia nunc inſtinctu naturæ coluit vnum Deum creatorem cæli & terræ, nunc vana ſuperſtitione & traditione ſuorum coluit idola. Verùm de Gentium vocatione egit Propheta v. 2. Hic ergo ſuam gentem conſolatur, agitque de vocatione Synagogæ & Iudæorum, quorum rex conſtitutus eſt Chriſtus, regnare incipiens in monte Sion.

Synagoga vocatur claudicans. Dico ergo claudicantem & eiectam vocari hic Synagogam Iudæorum; tum quia illa claudicauit in fide, modò colendo Deum, modò idola, iuxta illud Eliæ ad eiuſdem filios: *Vſquequò claudicatis in duas partes? Si Dominus eſt Deus, ſequimini eum: ſi autem Baal, ſequimini illum*, 3. Reg. 18. 21. Eò enim alludit Michæas; tum quia claudicauit præ fatigatione itineris eundo in captiuitatem nunc Babylonicam, nunc Perſicam, nunc Græcam ſub Antiocho. Vnde vocatur eiecta, diſperſa & vagabunda per omnes gentes, ita Vatablus. Claudicans ergo per metalepſin idem eſt quod fatigata, dolens, ærumnoſa, afflicta. Vnde explicans ſubdit: *Et quam afflixeram, conſolabor.* Ita Chald. vertit enim *congregabo tranſlatos, & diſperſos colligam, & illos quibus maleſeci propter peccata populi mei.* Hæc ergo prophetia cœpta eſt impleri tempore Chriſti, qui è Iudæis Apoſtolos, primoſque fideles in Eccleſiam ſuam collegit: indies autem perfectiùs impletur, dum varijs in locis plures Iudæi in Eccleſiam congregantur: perfectiſſimè autem implebitur in fine mundi, cùm omnis Iſrael ſaluus fiet, vti intellexit S. Iuſtin. dialogo contra Tryphonem.

Vers. 7. Et ponam claudicantem in reliquias] id eſt, in poſteritatem. q.d. Faciam vt Synagoga conuerſa ad Chriſtum, factaque fidelis, ſit fœcunda, & multos producat Deo filios, & magnam ſobolem. Vnde explicans ſubdit.

Et eam quæ laboraverat, eundo in captiuitatem & diſperſionem (id eſt, vt Tigurina, *& procul propulſam*) in gentem robuſtam] tum numero, tum fortitudine. Tales fuerunt Apoſtoli è Iudæis prognati, alijque ſimiles viri Apoſtolici, orbis doctores & domitores. ita Vatabl. Arias & alij. Hinc ſequitur:

Et regnabit Dominus (Chriſtus) ſuper eos in monte Sion] putà in Eccleſia, quæ cœpit in Sion: Eccleſia inquam, tum militante, tum triumphante; *ex hoc nunc, & vſque in æternum.* Audi S. Hieron. *In gentem robuſtam, in nomen videlicet Chriſtianum, quod non gladius, non ignes, non tormenta ſuperabunt. Vide fidem & paſſionem Martyrum; & de robuſta gente non ambiges.*

8. Et tu turris gregis nebuloſa filiæ Sion vſque ad te veniet: & veniet poteſtas prima, regnum filiæ Ieruſalem.

9. Nunc quare mœrore contraheris? nunquid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus perijt, quia comprehendit te dolor ſicut parturientem?

10. Dole, & ſatage filia Sion quaſi parturiens: quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione, & venies vſque ad Babylonem: ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum.

11. Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes multæ, quæ dicunt: Lapidetur: & aſpiciat in Sion oculus noſter.

12. Ipſi autem non cognouerunt cogitationes Domini, & non intellexerunt conſilium eius: quia congregauit eos quaſi fœnum areæ.

13. Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum; & vngulas tuas ponam æreas: & comminues populos multos, & interficies Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino vniuerſæ terræ.

Vers. 8. Et tu turris gregis nebuloſa filiæ Sion vſque ad te veniet: et veniet poteſtas prima] Nota Primò, *turris gregis* in Scriptura vocatur locus ille in quo Iacob pauit greges, Gen. 35. 21. nec enim alium locú hoc nomine appellatum in Script. vel apud Ioſephum, aut chorographos terræ ſanctæ legimus. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Rupert. Lyran. & alij paſſim. Audi ex iis Adrichomium in Deſcriptione terræ ſanctæ: *Turris gregis hebr. ader, ſiue eder, campus eſt vberrimus paſcuis, & grandibus oliuis refertus: diſtat paſſibus ferè mille à Bethlehem, vbi Iacob patriarcha fixit tabernaculum, & pauit greges ſuos: ibique eo habitante, Ruben patris thorum violauit. Atque hoc ipſo in loco paſtores, vt prædixerat Propheta Michæas, nocte vigilantes ſuper gregem ſuum, viderunt & audierunt angelos canentes: Gloria in excelſis Deo. Vbi poſtea templum erectum eſt SS. Angelorum à B. Helena. Atque adeò ſacellum hîc erectum eſt in tantæ rei memoriam medio in agro.* Addunt Haymo, Remigius, & Beda lib. de Locis ſanctis cap. 8. paſtores hoſce numero fuiſſe tres. *Turris gregis quæ.*

Quare licet Hebræi, teſte S. Hieron. in Tradition. Hebr. in Geneſ. cap. 35. opinentur turrim gregis fuiſſe in Ieruſalem, eo loco in quo poſtea ædificatum eſt templum; tamen ipſe S. Hieron. ibidem, & in Epitaphio S. Paulæ, & in Locis Hebr. & alibi, ac paſſim Interpretes & Chorographi docent turrim gregis fuiſſe iuxta Bethlehem, ibique angelos paſtoribus gregem ſuum paſcentibus nunciaſſe Chriſti ortum. Dicta eſt *gregis*, inquit S. Hieron. in Tradit. Gen. 35 *Vbi vel angelorum grex in ortu Domini cecinit; vel Iacob pecora ſua pauit, loco nomen imponens; vel, quod verius eſt, quodam vaticinio futurum iam myſterium monſtrabatur*, quòd ſcilicet angelus ibidem paſtoribus gregem paſcentibus euangelizaret Chriſti natiuitatem. Ad litteram turris hæc dicta eſt *gregis*, antè Iacob, vt videtur; eò quòd paſtores iuxta illam, vtpote loco compaſcuo, ſolerent paſcere greges, atque noctu ad caulas quæ in turri, vel iuxta turrim erant; ſeſe cum gregibus ſtabulatum reciperent vti notarunt P. Salmeron. & Barradius in Lucæ c. 2.

Ophel turris, quæ. Secundò, pro *nebuloſa* hebr. eſt *Ophel*, quæ erat turris excelſa in Sion, iuxta atrium templi, quam ita ex Ioſepho deſcribit Adrichom. *Ophel, quam Ioſephus Ophlam nominat, erat turris enormis altitudine, quaſi nubi caput inſerens; atque arx munita firmo muro cincta, templo propinqua; extra murum tamen qui habitationem ſacerdotum claudebat. In huius muro Ioathan rex multa conſtruxit: atque Manaſſes eoſque vrbis muros reparauit. In hac habitabant*

Nathinæi. In hanc fugiens Manahem tyrannus captus eſt & occiſus. Hanc tandem Titi milites combuſſerunt.

Ab altitudine dicta eſt *Ophel*, id eſt tenebræ, caligo, nubilum; quòd vſque ad nubes erigeret caput, & in contemplando eius culmine oculi caligarent. ita S. Hieron. in Iſaiæ 32. v. 14. Quare minùs rectè aliqui cenſent turrim nebuloſam vocari turrim Pſephina, quæ octoangularis erat, erecta ſuper rupem excelſam, ſeptuaginta cubitos alta, inter Septemtrionalem & Occidentalem vrbis murum, ex qua ſereno cęlo Arabia, mare & fines Chananeæ conſpici poterant, quam Titus expugnauit, teſte Ioſepho lib. 6. Belli cap. 2. 5. & 6. nam in Hebr. hic non eſt Pſephina, ſed Ophel. Denique pro *Ophel* Septuag. vertunt *αὐχμώδης*, quod quadrupliciter verti poteſt: Primò caliginoſus & opacus; Secundò, ſqualens; hæc duo habet S. Hieron. Tertiò, aridus; Quartò, ſitiens vel ſiticuloſus: quæ enim arida ſunt, ſunt pariter ſqualentia, ſiticuloſa & opaca.

Symbol. caligo Dei eſt Ophel.

Symbolicè, Ophel ſignificat celſitudinem & caliginem in qua habitat Deus: ad hanc enim accedere & erigere ſe conatur Sion, id eſt Eccleſia, & anima fidelis. Deus enim *habitat lucem inacceſſibilem* 1. Timoth. 6. 16. Præclare S. Dionyſ. Epiſt. 5. ad Dorotheum: *Caligo* ait, *diuina eſt inacceſſibilis, in qua habitare dicitur Deus: h. e. eſt inuiſibilis propter eximiam claritatem; & inacceſſibilis propter immenſam luminis copiam.*

Quæres, ſi turris Eder erat extra Ieruſalem iuxta Bethlehem, Ophel verò erat in Ieruſalem, quomodo vna eademque turris vocatur hîc *gregis*, & *nebuloſa* ſiue *Ophel*? Reſp. metaphoricè & metonymicè Sion, ſiue Ieruſalem vocari hic *turrim gregis*. Ita enim vocari hîc Sionem patet Primo, ex eo, quòd eam nuncupans ſubdit: *filia Sion*. Sic enim cum Roman. Symmacho (qui clarè vertit, *ipſa eſt filia Sion*) & Septuag. legendum in nominatiuo *filia*, non *filiæ* in genitiuo. Secundò, quia in Ieruſalem erat Ophel. Hæc autem turris gregis, erat turris Ophel; vti ait Michæas. Tertiò, quia in Sion erat porta (& conſequenter turris ſuper portam de more erecta) quæ vocabatur *gregis*, per quam greges ouium offerendi in templo, ex turri Eder ſiue gregis, ubi pabulabantur, inducebantur in Sion & templum. Vnde iuxta portam gregis, erat forum pecuariom, & probatica piſcina, in qua curabantur infirmi, Ioan. 5. 2. Dicta eſt probatica, *ἀπὸ τῶν προβάτων*, id eſt ab ouibus. Probatica ergo idē eſt quod pecuaria vel ouina, eò quòd ad illam oues, quotidie manè

Probatica piſcina quæ.

D & veſperè immolandæ in templo congregabantur, in eaque abluebantur. Denique de Sione & Ieruſalem hîc agi, patet ex ſequentibus. Ieruſalem ergo vocatur *turris gregis*, tum quia vicina erat Bethlehem & turri gregis, illique vt metropolis imperabat; tum quia alto loco in montibus ſita, & ad illam confluebat grex, id eſt numeroſitas Iudæorum ad templum; tum propriè, quia in Sion erat porta & turris gregis, obuerſa turri Eder, ſiue gregis, per quam ex Eder oues in Sion & templum inferebantur. Eadem vocatur *nebuloſa*, ob altitudinem turris Ophel, aliarumque ſimilium, quæ in ſui culmine nubes & nebulas de more colligebant, atque è terra continentibus, ob nimiam altitudinem caligantibus oculis, nebuloſæ videbantur. Vnde probabiliter ſuſpicatur Vilalpando tom. 3. p. l. 3. cap. 7. *turrim gregis*, hîc

A præcisè vocari portam gregis: portam enim vocari turrim, quia alta erat & munita, vt arx vel turris eſſe videretur. Porta hæc dicitur *filia Sion*, quia ſubiecta erat templo extructo in monte Sion. Dicitur *gregis*, tum quòd per eam greges offerendi inducerentur in templum, tum quòd ante hanc portam eſſet vallis Ioſaphat tendens ad montem Oliueti, quam, vtpote paſcuis vberrimam, Iacob Patriarcha ſuis pecoribus paſcendis elegit. Hæc porta à Ioſepho lib. 6. Belli c. 6. vocatur *Genat*, quam Salomon magnificentiſſimis ædificijs ac propugnaculis exornauit. Hæc Vilalpando, & hoc videntur voluiſſe Hebræi paulò antè citati, quos ſequitur Emmanuel, Mariana & alij.

Quæres Secundò, quiſnam huius loci ſit ſenB ſus, & quando turri gregis, id eſt Ieruſalem, data ſit poteſtas, ſiue, vt vertit Tygurina, dominium, regnum & imperium? Primò, Theodor. ſic explicat, q. d. Nabuchodonoſor veniet ad te ô turris, id eſt ô templum, quod in vinea, id eſt in vrbe Ieruſalem, quæ ob peccata eſt atra & nebuloſa, quaſi turris eminens, vt te ſternat & comburat. Verum hoc triſte & funeſtum eſt, non lętū & feſtiuum oraculum, quale hîc edit Michæas.

Secundò, S. Hieron. intelligit de Cyro, & reditu è Babylone. q. d. Veniet Cyrus, qui te ô Ieruſalem, id eſt, vos ô Iudæi, è Babylone per Zorobabel liberet, & in patriam remittat. Verùm licet eò alludat Propheta, vt patet v. 10. tamen altius & maius quid ſpectat.

Dico ergo, turrim gregis & Ophel, ſiue Ieruſalem & Sion, eſſe Eccleſiam Chriſti, quæ cœpit C in Sion, in quam grex fidelium congregatur, quaſi in turrim Ophel, id eſt, in locum altum & munitum, vergentem in cælum, ideoque obſcurom & nebuloſum: doctrina enim Eccleſiæ, quia cæleſtis eſt & diuina, de Deo trino & vno, de Verbo incarnato, de prædeſtinatione & reprobatione, &c. eſt obſcura & nebuloſa. Eadem vocatur *filia*, quia Deo dilecta vt filia; & *Sion*, id eſt ſpecula, quia nunc contemplatur Deum in ænigmate per fidem & ſpem, breui eumdem contemplatura reipſa, facie ad faciem. Michæas ergo regiam Chriſti, putà Ieruſalem, id eſt Eccleſiam, vocat *turrim*, ob altitudinem vitæ & doctrinę; atque ob munitionem, ſpeculam & tutelam, qua ſuos fideles tuetur & propugnat. Vocat *gregis*, quia alludit ad Dauidem, qui fuit paſtor gregis, indeque primus euocatus eſt ad regnum Sionis: & quia eius antitypus & ſucceſſor Chriſtus, rex nouæ Sionis, id eſt Eccleſiæ, eiuſdem potiùs fuit paſtor, quàm rex. Vnde ipſe nomine paſtoris delectatur: *Ego*, ait Iohan. 10. 11. *ſum paſtor bonus: bonus paſtor animam dat pro ouibus ſuis*, & v. 14. *Ego ſū paſtor bonus, & cognoſco oues meas, & cognoſcunt me meæ.* Hinc vetuſtiſſimæ imagines Chriſti, quas etiamnum Romæ in antiquis templis videmus, Chriſtum quaſi paſtorem oues paſcentem, aut ouem perditam humeris baiulantem, & ad cauſam reducentem depingunt.

11 Tropolog. Eccleſiam vocat *turrim gregis*, ut ſignificet Præſules Eccleſiæ, Chriſti vicarios, non debere vt reges dominari in cleris, ſed vt paſtores paſcere gregem Domini. Hoc eſt quod ait & ſancit S. Petrus, primus à Chriſto ſummuſq; Eccleſiæ Præſul: *Paſcite qui in vobis eſt gregem Dei, prouidentes non coactè, ſed ſpontaneè ſecundum Deum;*

Tropol. Eccleſia eſt turris gregis.

neque

neque turpis lucri gratia, ſed voluntariè: neque vt dominantes in cleris ſed forma facti gregis, ex animo. Et cùm apparuerit princeps paſtorum, percipietis immarceſſibilem gloriæ coronam, 1. Petri 5. 2.

Senſus ergo huius loci eſt, q. d. Dixi v. 7. quòd Dominus regnabit ſuper eos (Iudæos fideles) in monte Sion in æternum; quia tu ô Sion, quæ es turris gregis & Ophel id eſt arx ſublimis, inuicta & inexpugnabilis, accipies hoc regnum: *vſque ad te veniet, & veniet poteſtas prima.* q. d. Veniet, veniet inquam, ad te priſca & auita poteſtas, & regnum quod habuiſti ſub Dauide & Salomone: putà *regnum filiæ Ieruſalem*, hoc eſt, regnum Hieroſolymæ, ſicut enim Dauid glorioſè & potenter regnauit in Sion; ita ibidem Chriſtus filius Dauid & heres, regnum idem capeſſet: at non temporale, ſed ſpirituale; ibique regnum Eccleſiæ ſuæ inchoabit, quod deinde proferet & propagabit per Apoſtolos in vniuerſum orbem, iuxta id quod promiſit Gabriel matri eum concipienti: *Dabit illi Dominus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum*, Lucæ 1. v. 32. Et Dauid rex in typo & perſona Chriſti; *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius, prædicans præceptum eius*, pſal. 2. 6. ita Clarius, Vatabl. Arias, Ribera, à Caſtro & alij. Huc accedit S. Hieron. & Lyran. qui per *turrim gregis filiæ Sion* (vti ipſi legunt) accipiunt templum, quò grex, id eſt populus Domini confluebat, & in quo greges ouium Deo mactabantur, hoc vocatur *Ophel*, id eſt nebuloſum, quòd ad nubes vſque altitudine ſua pertingeret, vel quòd fumum victimarum quaſi nebulam iugiter exhalaret; vel quòd vmbris & figuris quaſi nebulis plenum eſſet. q. d. O turris nebuloſa filiæ Sion, id eſt, ô templum Hieroſolymorum, vſque ad te veniet, veniet inquam, prima poteſtas, id eſt, primum & auitum illud Dauidis imperium; non in vmbra, ſed in veritate: Chriſtus enim triumphator ingredietur in te, qui eſt regum ſummus, cuiuſque Dauid rex vmbra tantùm fuit & typus. Reſpicit Introitum ſolemnem Chriſti in Ieruſalem die palmarum, quando aſello vectus cum pompa & triumpho, vrbem & templum quaſi Meſſias eſt ingreſſus, & inauguratus acclamante turba: *Oſanna, benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum patris noſtri Dauid*, Marci 11. v. 10. Chriſtus enim per portam gregis (quæ hîc vocatur *turris* ob celſitudinem, ait Villalpando ſuprà) quaſi agnus paſchalis in paſchate immolandus, inuectus eſt in vrbem, vti colligitur ex Luca c. 19. 37. cum ait: *Et cùm appropinquaret iam ad deſcenſum montis Oliueti*, &c. Ex monte ergo Oliueti per vallem Ioſaphat venit ad portam gregis eaque ingreſſus eſt in vrbem. Et hoc videtur hîc ſignificare Michæas, inquit Villalpando. Idipſum clarè ſignificat verſio Chaldæi, qui paraphraſticè per turrim gregis accipit Chriſtum, qui in Eccleſia inter fideles quaſi turris eminet, correlatiua enim ſunt & inſeparabilia, paſtor & grex, rex & regnum, Chriſtus & Eccleſia. Sic ergo vtrumque nectens vertit, *tu autem ô Meſſia, vel, Chriſte Iſraelis, qui abſconditus es propter peccata cœtus Sion, tibi venturum eſt regnum, ſed & dominatio priſca adueniet regno cœtus Ieruſalem.*

Chriſtus eſt turris nebuloſa. Chriſtus enim eſt turris, quia Verbum Patris de quo dicitur Sap. 18. 16. *Vſque ad cælum attingebat, ſtans in terra.* Erat enim verus Deus æquè ac

A homo, iungens in ſe deitatem humanitati, & cęlũ terræ, angelos hominibus. Hinc & dicitur *nebuloſa*, id eſt abſcondita in præſepio, carne & cruce: Deus enim *poſuit tenebras latibulum ſuum*, pſal. 17. 25. Idcirco incognita fuit Iudæis. Erat *turris gregis*, quia ſicut turris vrbem, ciues & oues, ita Chriſtus Chriſtianos protegit & tuetur. Ipſe denique regnum ſuum conſignauit Hieroſolymę, id eſt Eccleſiæ ſuæ. Vnde & Syrus & Arabicus vertunt, *tu autem turris* (Arabicus, *arx*) *paſtor nebuloſa filiæ Sion, tempus tuum aduenit.*

Alludit ad paſtores in ortu Chriſti. Denique Haymo, Remig. Beda in Luc. 2. Baronius an. 1. Chriſti, & alij cenſent Michęam hîc alludere ad paſtores Eder, quibus angelus primò nunciauit Chriſti ortum: ideò enim nominat turrim Eder, id eſt gregis & paſtorum. Vnde id clarè explicans cap. ſeq. v. 2. ait: *Et tu Bethlehem*

B (iuxta quam erat turris Eder) *Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael*, &c. Itaque huius loci hunc dant ſenſum. q. d. Tu ô turris Eder, ruſticana, vilis & paſtoritia, caput tolle, gaude & exulta: quia primò ad te veniet nuncius cæleſtis, putà angelus anouncians Chriſti regis ortum, cuius poteſtas prima & regnum incipiet in Ieruſalem, indéque propagabitur per totum orbem. Quocirca eris iam turris non tantùm gregis, ſed & Ophel. id eſt celſæ caliginis: quia in te excelſo Olympi vertice deſcendet ſpirituum & muſicorum cæleſtium multitudo, concinens: *Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Tropol. anima ſancta eſt turris gregis. Tropolog. *filia Sion* eſt anima quæ ſpeculatur cæleſtia & diuina: Sion enim hebr. ſignificat ſpeculam. Vnde in ipſa eſt turris, id eſt prudentia & prouidentia, æquè ac robur & munimen, qui-

C bus ſuum gregem, id eſt omnes animæ potentias, ſenſus & actiones, omneſque corporis motus moderatur, regit, tuetur & roborat. In ipſa eſt Ophel, id eſt caligo, putà orationis & contemplationis, quia cum Moſe Exodi 19. 9. intrat in caliginem, in qua habitat Deus; ibique cum eo colloquitur, vti ſolitum facere S. Bernardum legimus in eius Vita. Rurſum eſt Ophel, id eſt αὐχμώδης, vt vertunt Septuag. id eſt Primò arida, quia humores prauos concupiſcentiæ per ieiunia & mortificationes deſiccat; Secundò, ſqualens, per luctum & pœnitentiam, ob exilium in quo degit; Tertiò, ſitiens, ſcilicet Deum, & aquam gratiæ ſalientis in vitam æternam. Complutenſia legunt αὐχμώδους in genitiuo, id eſt caliginoſæ, aridæ, ſqualidæ & ſitientis, vt referatur ad *gregis*. Iuxta quam verſionem hęc quatuor

D ſimili ſenſu iam dicto de anima, ad potentias, ſenſus, motuſq; eiuſdem (hi enim ſunt eius grex) accommodari facilè poſſunt. Ad hanc venit poteſtas prima, putà primum regnum filiæ Ieruſalem. Primum eius maximumque regnum animæ eſt, quo in ipſa regnante Chriſto rege, eamque regente, ipſa pariter à Chriſto regnum accipit, fitq; regina, nam regnat & dominatur ęquo iure, primò ſibi, ſuiſque potentijs & motibus; deinde rebus externis, quas omnes ſibi ſubijcit; ac tertiò, proximis, quorum cura ei commiſſa eſt. Dum enim Deo vacans primò ſibi ſuiſque actibus piè ſanctéq; imperat, facile cęterũ omnibus præeſſe & imperare diſcit. *Rex eſt qui ſibi imperat.* itaque fit Ieruſalem, id eſt viſio & poſſeſſio pacis: iugi enim pace & ſerenitate conſcientiæ fruitur. Hinc Philoſophus ille,

ille, licet Gentilis: Rex, inquit, *eris ſi teipſum rexeris. Rex eris, ſi cupiditatibus & paſſionibus tuis imperes. Rex eris ſi regas iram, gulam, libidinem.* Alexander Magnus alios rexit, ſeipſum regere neſciuit, rexit eum ira & cupido: vnde non rex, ſed iræ fuit ſeruus, & mancipium ambitionis. Veriùs mendicus ille apud Taulerum ſe regem eſſe dixit, quòd nil appeteret in hoc mundo, quodque ſuam voluntatem Dei voluntati in omnibus conformaret, ideoque ſibi rebuſque omnibus dominans, perpetua, pace & lætitia animi frueretur. Hiſtoriam fusè enarraui. Rom. 12. 1.

Anagog. quidam, ait S. Hieron. hæc accipiunt de Ieruſalem cæleſti, quæ cùm ſit *mater ſanctorum, tamdiu quaſi Ophel ſqualet, quamdiu filij ſui non reducuntur ad eam; vt rex & conſiliarius non ſit in ea: & dolores ſicut parturientem apprehendant eam, quòd fruſtra pepererit, videns tantos filios interfectos.*

Vers. 9. NVNC QVARE MOERORE CONTRAHERIS] Hebr. neruoſiùs, *nunc quare vociferaris vociferationem?* id eſt, cur ingenti voce eiulas & ploras? Redit ad Sionem, id eſt ad Iudæos ſui temporis. Vnde vocula, *nunc*, & tempus præſens ſignificat, ſimulque eſt nota illationis, idem valens quod *ergo*. Itaque *nunc* idem eſt quod *nunc ergo*. q. d. Nunc ergo, ô Sion, cur mœres ob inſtantem captiuitatem, cùm tam felix & auguſtum Chriſti regnum exſpectes? Eſto enim eas ad modicum tempus in Babylonem, eſto Sedecia rege tuo, principibus & conſiliarijs orberis, tamen inde breui te reducam, faciámque vt rex tuus potentiſſimus, æquè ac conſiliarius ſapientiſſimus, propediem tibi ſit ipſe Chriſtus, Rex regum & Dominus dominantium, ipſe te omni captiuitate, omni mœrore, omni ærumna liberabit; ipſe te conſolabitur, ditabit, honorificabit; ut nil deinceps metuere debeas, nil ampliùs ſperare aut deſiderare poſſis.

Allegoricè, hæc & ſequentia vſque ad finem capitis adaptari poſſunt Eccleſiæ primitiuæ (huius enim typus fuit Synagoga Iudæorum) primitùs & deinceps à tyrannis afflictæ, & penè oppreſſæ: imò de ea ad litteram accipiunt Rupert. Albert. Lyran. & Vatabl. q. d. Poſt aduentum Chriſti affligentur Chriſtiani, vnde habebunt anſam gemendi; ſed tamen ſumant animos, quia non deſtituentur ope diuina: nam rex eis aderit Chriſtus, & conſiliarius Sp. ſanctus.

Aliter, imò contrariè, hæc accipit S. Hieron. & Theodoret. q. d. Qua de cauſa ô Sion mœres? utique ob inſtantem captiuitatem. Sed vnde illa tibi obueniet? An quòd deſtituta ſis rege & conſiliarijs? at habes Ezechiam, Ioſiam, Sedeciam, alioſque reges, eorumque principes & conſiliarios. Diſce ergò hoc malum non aliunde tibi accidere, ſed tua culpa, tuo vitio: quia nimirum tuis idolis & ſceleribus Dei iram & vindictam in te concitaſti. Verùm hic eſt ſarcaſmus & hoſtilis irriſio potiùs, quàm paterna conſolatio, quam toto hoc cap. Sioni ſuggerit & ingerit Propheta.

Tropol. S. Ambroſ. hic, *Cur*, inquit, *comprehenderunt te dolores vt parturientis, vt parturires iniquitates, & pareres iniuſtitias? nullus enim maior eſt dolor, quàm is qui peccati mucrone vulnerat conſcientiam: neq; vllum grauius eſt onus, quàm peccatorum ſarcina & pondus flagitiorum. Deprimit animam, curuatúſque ad terram, ne ſe erigere poſſit. Grauia, fili, grauia nimis delictorum ſunt pondera. Denique illa in Euangelio* (Lucæ 13.) *mulier quæ curuata erat, ſpecum prætendens animæ laborantis, à Chriſto potuit ſolo erigi.*

DOLE ET SATAGE FILIA SION] Satagere eſt eſſe anxium, anxiè diſtorqueri difficultate alicuius rei conficiendæ, vel euadendæ. Pro *ſatage* hebr. eſt גֹּחִי *gochi*, quod variè vertunt: Septuag. *dole & viriliter age*; Chald. *dole & contremiſce*. Pagnin. *dole & ingemiſce*; Tigurina, *dole, & gemitum ede*. q. d. ô Sion, permitto vt doleas & ingemiſcas, ac de facto dolebis & ingemiſces: habebis enim iuſtum argumentum & cauſam doloris & gemitus, ſcilicet excidium & captiuitatem Babylonicam. Vers. 10.

QVIA NVNC EGREDIERIS DE CIVITATE, de Ieruſalem, ET HABITABIS IN REGIONE; Hebr. & Chald. *in agro*; Septuag. *in campo*, q. d. Non in vrbe ſub tecto, ſed in agro ſub dio, quaſi profuga & captiua deges: ET VENIES VSQVE AD BABYLONEM. Sed age, reſume animos, ſpera meliora: nam poſt modicum tempus, putà poſt 70. annos, IBI LIBERABERIS, IBI REDIMET TE DOMINVS] Primò inchoatè per Cyrum & Zorobabel; Secundò, plenè per Chriſtum. Audi S. Cyrillum iuxta Septuag. *Dole igitur, & viriliter age filia Sion, ait: O bona filia, patiens eſto ad dolores, obdura ad moleſtias, appropinqua ad partum. Sed enim nō penitus conſolatione deſtitutam relinquit: addit enim, in patriam ſedem iri reuocatum.* Sic Æneas ſocios naufragos ſpe melioris ſortis conſolatur Æneid. 1.

Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas
Oſtendunt; illic fas regna reſurgere Troiæ:
Durate, & voſmet rebus ſeruate ſecundis.

Tropol. S. Hieron. *intelligit*, inquit, *animam propter peccatum de Eccleſia pulſam, & inimico & vltori contraditam in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus fiat, exire de ciuitate, quam ſpiritus impetus lætificat, habitare non in monte vbi priùs fuerat, ſed in campo in quo Aſſyriorum vagatur exercitus, & eſſe in confuſione vitiorum ſuorum, & poſtquam habuerit compedes, & traxerit molam, & ſarinam Babylonis fecerit, in ſemet reuerſam dicere: Quanti mercenarij patris mei ſaturantur panibus, & ego hîc fame pereo: & ad paternam domum poſtea reuertentem ſuſcipi à clementiſſimo patre, & redimi de manu duriſſimi domini.* Tropol. pœnitentis.

ET NVNC CONGREGATÆ SVNT SVPER TE GENTES] Iò *nunc* iterum aliam & viciniorem Hieroſolymæ calamitatem ſignificat, q. d. Dixi, ô Sion, te ituram in Babylonem; ſed antequam eò vadas, alia tibi inſtat clades à Sennacherib, qui multas contra te gentes congregabit, putà 185. millia, QVÆ dicent: LAPIDETVR, id eſt lapidibus obruatur, ET ASPICIAT IN SION OCVLVS NOSTER] id eſt, oculus noſter aſpiciat cum voluptate Sionis ruinam, eaque ſe paſcat, illamque irrideat & ſubſannet: ſolemus enim aſpicere & oculos intendere in ea, quæ diligimus, deſpicere verò & auertere oculos ab ijs, quę odimus vel contemnimus. Vnde vulgò dicitur: *Vbi oculus, ibi amor: vbi manus, ibi dolor.* Hinc *aſpicere* ſumitur quandoque pro oblectari, vt pſal. 65. 18. *Iniquitatem ſi aſpexi in corde meo.* ita S. Hieron. Remig. Haymo & alij. Vers. 11.

Nota pro *lapidetur* hebr. eſt תֶּחֱנָף *techenaph*, quod Septuag. vertunt, *inſultabimus*, vel, vt S. Hieron. legit, *inſultemus*; alij, *inſultemus & gaudeamus*; Chald. *impiè aget*; Pagnin. *peccabit*; Tigurina, hypo-

hypocrita fuit, ſimulando ſe piam; cùm eſſet impia; caſtam, cùm eſſet inceſta; deicolã, cùm eſſet idololatra. Arias *ſuperſtitietur*, id eſt, vt ſuperſtitioſa, & nouorum deorum cultrix puniatur, expietur & lapidetur. Propriè *techenaph* vertas, *impia eſt, & vt impia plectatur*. Alludit *techenaph* per metatheſin ad תִּנְאַף *tinaph*, id eſt adultera eſt, & vt adultera puniatur & lapidetur: lapidatio enim erat pœna adulterij apud Iudæos. q. d. Sion relicto Deo ſponſo ſuo, coluit idola, cum iiſq; fornicata & adulterata eſt; ergo vt adulteram eam lapidibus obruamus, demoliamur eam, & in aceruum lapidum redigamus, eoque illam ſepeliamus.

Alleg. Nero, Decius, aliique, tyranni dicebant de Eccleſia Chriſti, *lapidetur*, id eſt pereat & exſcindatur; ſed id reipſa Deo illam tutante efficere non potuerunt. ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, & alij. Idem etiamnum dicunt hæretici de eadem. Idẽ de ſanctis Religionibus, monaſterijs, collegijs, adeoq; de viris religioſis & zeloſis dicũt iidem, imò & peruerſi Catholici, Lapidetur, euertatur talis Religioſorum domus, Dominicani, Franciſcani, Ieſuitæ expellantur & lapidentur, ſed Deo eos tutante & conſolante, fit id quod ſequitur: *Congregauit eos quaſi fœnum areæ. Surge, & tritura filia Sion; quia cornu tuum ponam ferreum, &c.*

Vers. 12. Ipsi autem non cognoverunt cogitationes Domini] quibus ſtatuit Sionem hiſce perſecutionibus probare, purgare & illuſtrare; non perdere, & euertere; perſecutores verò eius, putà caſtra Sennacherib, cædere & diſpergere.

Qvia congregavit eos qvasi foenvm areæ] q. d. Congregauit eos in Iudæa, quaſi frumenti manipulos in area, vt ibi ab angelo & à C Iudæis triturentur, id eſt cædantur, & calcentur & ſpolientur. Angelus enim cecidit 185. millia ex caſtris Sennacherib. Nota *fœnum* hîc non ſignificare herbam pratorum demeſſam & ſiccatam, quæ propriè fœnum dicitur; ſed capi pro frumento ſpicato, putà pro manipulis tritici: hoc enim ſolùm in area trituratur, vti de hoc fœno ſubdit dicens: *Surge, & tritura filia Sion.* Vnde Septuag. vertunt, *quaſi manipuli areæ*; Chald. Pagnin. & Tigurina vertunt, *quaſi manipuli ad aream*, vt in ea triturentur; eorumque grana excutiantur, quæ in horrea condantur. Hos enim ſignificat Hebr. עָמִיר *amir*.

Vers. 13. Svrge, et tritvra filia Sion qvia cornv tvvm ponam ferrevm, et vngvlas tvas ponam æreas, et comminves popvlos mvltos] Nota. In Palæſtina, vti & in Italia, Campania, aliiſque multis prouincijs manipuli & ſegetes triturantur non ligneis flagellis, vti fit in Germania; ſed vngulis boum, vel ferratis carpentis, quæ ſuper ſegetes circumagunt, itaq; calcando eos terunt, & grana ex ariſtis exprimunt. Similia carpenta ſubinde ſuper hoſtes ſtratos agebant victores, eoſque quaſi triturabant: vt fecit Dauid Ammonitis 2. Reg. 12. 31. Dicit ergo Deus, ſe *cornu* & *vngulas æreas*, id eſt animos, robur & vires, Sioni redditurum, vt ſuos hoſtes calcet, premat & triturет. Factum hoc Primò, ſub Ezechia quandò cæſis per angelum Aſſyrijs, Iudæi eorum caſtra inuaſerunt, occuparunt & ſpoliarunt. Secundò, ſub Iuda, Ionatha, Simone & Hyrcano Machabæis, qui quaſi cornua fuerũt,

A quibus Iudas ventilauit omnes vicinas gentes, vt patet ex libris Machab. vt in iis impletum ſit illud Deut. 33. 17. *Cornua rhinocerotis cornua illius, in ipſis ventilabit gentes vſq; ad terminos terræ.* Ad Machabæorum enim glorioſa bella & victorias, hæc referunt Dionyſ. Ribera & alij. Myſticè id planè adimpletum eſt in Chriſto eiuſque Sione ſpirituali, id eſt Eccleſia, quæ robore prædicationis ſuæ ſibi ſubegit omnes gentes, eorumque idola & profana fana contriuit. Ita S. Hieron. Remig. Rupert. Albert. Lyran. Clarius & alij.

Et interficies Domino rapinas eorvm] q. d. Immolabis Domino boues, aliaſque victimas quas victrix ab hoſtibus rapuiſti. Id feciſſe Ezechiam & Iudæos ex ſpolijs Aſſyriorum, docet Ioſeph. li. 10. Antiq. c. 3. Idem feciſſe Machabæos, liquet ex eorum actis. B Idem ſæculis omnibus fecit & facit Eccleſia Chriſti. Pro *interficies* hebr. eſt וְהַחֲרַמְתִּי *vehacharamti* (Noſter & Septua. videntur legiſſe וְהַחֲרַמְתְּ *vehacharamta*. vertunt enim in ſecunda perſona, *& interficies*. ſed eodem redit ſenſus; Deus enim per Iudæos victimas haſce interfecit) id eſt *faciam cherem*, id eſt anathema hoc eſt *anathematizabo*, exſcindam & conſumam, *rapinas eorum Domino*, id eſt mihi. q. d. Deuouebo hoſtes tuos cum ſuis opibus mihi, meæque vindictæ: quaſi victimas meas addicam eos neci, faciam eos anathema, partim per angelum occidentem, partim per tuos ciues ô Sion, præſertim Machabæos, ſicut feci Iericho Ioſue 6. 16. & Chananæis Numer. 21. v. 2. Vide quæ ibi dixi de voto *cherem*, ſiue anathematis.

Nota. Pro *rapinas eorum* heb. eſt בִּצְעָם *bitſam*, C quod Septua. vertunt, *multitudinem eorum*; Chald. *facultates eorum*; Symmach. *lucrum eorum*, Theod. *dona* vel *munera eorum*; Tigurina, *opes eorum*; Pagnin. *deſiderium*, id eſt opes deſiderabiles, *eorum*; Noſter, *rapinas eorum*; quas ſcilicet Aſſyrij è Iudæa rapuerunt, tuque iterum eis eripuiſti, quaſi iuſtas & reduces iuſti belli rapinas.

Et fortitvdinem eorvm] Hebr. חֵילָם *chelam*, id eſt ſubſtantiam & opes: hæ enim ſunt diuitum robur & fortitudo, iuxta illud Prouerb. 18. 11. *Subſtantia diuitis, vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circumdans eum.* Hę rurſum ſunt neruus belli, vt ait Cicero. Alij per *fortitudinem* accipiunt milites & arma: arma enim hoſtium bello capta Iudęi, æquè ac Chriſtiani & Gentiles ſuſpendere ſolent Deo, vt illi victoriam acceptam referant: vti Dauid ſuſpendit in templo gladium quo D obtruncauit Goliath. 1. Reg. 21. 9. Idem feciſſe Gentiles docet Virgil. 7. Æneid.

Multaq; præterea ſacris in poſtibus arma:
Captiui pendent currus, curuæq; ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque clypeique, ereptaque roſtra carinis.

Hoc eſt quod prædixit Iſaias c. 60. v. 5. *Fortitudo gentium venerit tibi.* Et v. 11. *Vt afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur.*

Tropol. docemur hîc omnem victoriam de hoſtibus tam corporalibus, quàm ſpiritualibus, aſſcribendam eſſe Deo auctori; vti fecit Moyſes & Ioſue victo Amalec, erigens altare hoc titulo: *Dominus exaltatio mea.* Exodi 17. v. 15. ideoque omnia deſideria & deſiderabilia noſtra ipſi eſſe mactanda & offerenda. *Tropol. Deo tribuendam epinicium,*

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

VAſtatâ filiâ latronis, prædicit Chriſtum naſciturum in Bethlehem, qui Iſrael paſcat in fortitudine Domini, & magnificetur vſque ad terminos terræ. Deinde v. 5, ait, quòd Chriſtus erit pax cùm venerit Aſſyrius in terram noſtram: tunc enim eum conteret. Tertiò v. 7. prædicit quòd reliquiæ Iacob, id eſt Apoſtoli & primi Chriſtiani, erunt quaſi ros Domini, irrigantes mentes hominum, eaſque efficaciter inſtar leonis rapientes ſibiq; & Deo ſubiugantes. Denique v. 10. aſſerit quòd Deus tunc auferet maleficia, diuinationes, lucos, omniaq́ue arma & præſidia in quibus infideles confidebant.

Verſ. 1. NVnc Vaſtaberis filia latronis: obſidionem poſuerunt ſuper nos, in virga percutient maxillam iudicis Iſrael.

VERS. 1. NVNC VASTABERIS FILIA LATRONIS] Hebr. eſt elegans paranomaſia: *hitgoded bat gedud*. q.d. Nunc vaſtaberis filia vaſtatoris, nunc prædaberis filia prædatoris, aut, vt alij, *nunc conciderís filia conciſionis*; aut, ut Tigurina, *nunc cingeris turmis filia turmæ*. Nota Primò, *hitgodedi* eſt coniugationis *hitpael*, quæ partim actiua eſt, partim paſſiua; & communiter ſignificat actionem reflexam, qua agens agit in ſeipſum, ita vt idem ſit agens & patiens. q. d. Vaſtabis & concides teipſam, vel vaſtaberis & concideris à teipſa, id eſt tua culpa, tuo demerito; putà ob tua ſcelera peribis. Quocirca *hitgoded* non tantùm paſſiuè, vti iam vidimus; ſed & actiuè verti poteſt. Vnde Syrus vertit, *nunc exibis cum turma filia turmarum* B *fortium*; Arabicus *nunc egredieris cum exercitibus*; Pagni. *nunc militabis filia militis*, alij, *nunc congregabis te per turmas filia turmæ*, alij *nunc educes exercitum filia exercitus*; alij *nunc concides filia conſionis*; Arias; *collige cœtum tuum filia cœtus*; alij, *Martem & Martia caſtra inſtrue filia Martis*. Porrò *filia latronis*, idem eſt quod latro, latrocinijs dedita; ſicut, filius hominis, idem eſt quod homo, filius ouium idem quod ouis, filia capræ idem eſt quod capella.

Nota Secundò, גדוד *gedud* ſignificare congregationem, cœtum, turbam, turmam, exercitum. Vnde in libris Regum, turmæ Syrorum excurrentes & prędantes terram Iſrael, vocantur *gedudim*; Noſter vertit vocatq́ue *latrunculos*, id eſt volones, prædones, quos Belgæ vocant *vrybuters*. itidem hic vertit, *filia latronis*, vti & verterunt Aquila. Symmach. Theodot. & Quinta editio. C Hinc & Lia quintum ſuum filium vocauit *Gad*, quaſi *gedud*, id eſt turmam filiorum. q.d. Tot iam genui filios, vt ex eis aciem inſtruere poſſim. Geneſ. 30. 8. ita Chald. & Aquila ibidem, *Gedud* ergo eſt turma velitum, ſiue excurſio & irruptio militum leuis armaturæ ad prædandum & latrocinandum; item exercitus qui omnia populatur, quales fuerunt Aſſyriorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum: de quibus S. Auguſt. verè dixit 4. de Ciuit. c. 4. *Remotâ iuſtitiâ, quid ſunt regna niſi magna latrocinia? quia & ipſa latrocinia quid ſunt niſi parua regna?* Et pirata captus ab Alexandrò Magno, rogatus cur piraticam exerceret; reſpondit, Ego idem facio quod tu. *Ego ſum paruus, tu magnus es orbis prædo: ſed quia id ego exiguo nauigio facio, Latro vocor; quia tu magna claſſe, Imperator.* vt ibidem refert S. Auguſt. Tertiò, pro *iudicem Iſrael* vti habent Hebr. & Latina: vertunt Septuag. *tribus Iſrael*, Chald. *iudicium Iſrael*, per enallagen accipientes ſingulare pro plurali.

Filia latronis quæ Quæres, quænam eſt hæc filia latronis? ſunt A quatuor ſententiæ, Prima eſt, eſſe Babylonem. *Reſp. Prima* Secunda eſſe Damaſcum. Tertia, eſſe Ieruſalem, Quarta eſſe Niniuen & Aſſyriam. Nam Primò, de Babylone accipi poteſt, vel actiuè, q.d. Congrega turmas latronum, id eſt militum & prędonum tuorum ò Babylon, vt obſideas non Hieroſolymitas, & percutias maxillam iudicis, id eſt regis Iſrael, putà Sedeciæ, eumq́ue regno & oculis priues, atque excæces; vel paſſiuè, q.d. Breui à Cyro vaſtaberis ò Babylon, quia fuiſti filia latronis, id eſt latro & latrocinijs dedita, ac vt talis obſediſti & vaſtaſti nos, atque regem noſtrum Sedeciam in maxilla percuſſiſti, imò exoculaſti, Fauet huic ſententiæ quòd cap. præced. v. 10. meminerit Babylonis, eiuſq; prædationis. Conſolans enim Iudęos à Babylonijs capiendos: *Dole*, inquit, *& satage filia Sion quaſi parturiens: quia nunc egredieris*, &c. *& venies vſq; ad Babylonem, ibi liberaberis*, ſcilicet per Cyrum, hoc eſt quod hic dicit: *Nunc vaſtaberis filia latronis*, id eſt Babylonis, ſcilicet per Cyrum: verba ergo hæc illorum cap. 4. v. 10. videntur antiſtropha.

Secundò, *filia gedud*, id eſt *latronis*, accipi poteſt Damaſcus & Siria: inde enim frequentes *gedudim*, id eſt latrunculi, excurrerunt in terram Iſrael, eamq́ue latrocinando vaſtarunt, vt patet ex libris Regum. Vox enim *gedud*, id eſt latronis, videtur reſpicere ad illos *gedudim*, recenſitos in libris Regum. Accedit quòd Syris & Damaſcenis ob baſce prędationes excidium minetur Iſaias cap. 7. 7. atque mox ſubiungat lætum oraculum de Emanuele rege Iudæis naſcituro, dicens v. 14. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Ad Iſaiam autem de more alludit hic Michæas qui hic videtur idem oraculum, quod Iſaias c. 7. edere: Nam vaſtationi filiæ latronis ſubiungit lætum oraculum de Chriſto rege, in Bethlehem naſcituro; perinde ac facit Iſaias. Senſus ergo eſt, q. d. Vaſtaberis ò filia latronis, ò Damaſce latro & prædo Iſraelis; quia obſediſti Iudæos, eorumq́ue principes ſæpè in maxillam, id eſt ignominiosè, percuſſiſti: vaſtaberis autem per Salmanaſar Aſſyrium, quem Emmanuel vindex noſter, antequam naſcatur homo, in te immittet, vti prædicit Iſaias loco iam citato. Hic ſenſus accommodus videtur: Michęas enim Iſaię ſępè eſt antiſtrophus. Sed obſtat quòd hactenus Michæas nullam Damaſci fecerit mentionem; fateor tamen ad illam, & ad Iſaiam hic alludi, vti mox pleniùs dicam. *Secunda.*

Tertiò, *filia latronis* accipi poteſt Ieruſalem. *Tertia.* q.d. Tu ò Ieruſalem, quæ mihi olim eras chara, quaſi filia Sion; nunc verò facta es filia latronis, quia opprimis & expilas pauperes; tu inquam, ob hæc latrocinia tua vaſtaberis à Chaldęis, qui te obſidebunt, & Sedeciam alioſque tuos iudices & principes percutient in maxilla, id eſt

igno-

Ignominioſè tractabunt & vexabunt, vti dixi c. 4. v. 10. & cap 3. v. vlt. Atque hæc oppreſſio tua durabit vſque ad Chriſtum. Poſt Chaldæos enim Græci, ac præſertim Antiochus Epiphanes, poſt Antiochum Pompeius & Romani te peſſumdabunt, donec Chriſtus tuus rex, Meſſias & liberator naſcatur in Bethlehem, qui te redimet, omneque iugum & hominum & dæmonum à ceruicibus tuis excutiet; ita Remigius, Haymo, Albertus & Clarius.

Secundò, genuinè, eſſe Aſſyriam.

Quartò & genuinè, *filia latronis*, hebr. *gedud*, id eſt turmæ & exercitus, vocatur hîc Aſſyria, putà cœtus Aſſyriorum, & caſtra Sennacherib, qui quaſi latro populatus eſt Iudæam, & obſedit Ieruſalem atque ignominioſè tractauit iudicem, id eſt principem Iſrael, putà regem Ezechiam, ac ſi eum in maxillam percuſſiſſet. Rabſaces enim miſſus à Sennacherib, non tantùm conuiciatus eſt Ezechiæ, ſed & eius Deum blaſphemauit, vt patet Iſaiæ 36. Quocirca audit hîc à Deo vindice, *Vaſtaberis*; atque hanc vaſtationem mox ipſi inflixit, mittens angelum qui cecidit 185. millia militum in caſtris eius. Percuſſio enim maxillæ abiit in prouerbium, nec aliud ſignificat quàm grauem ignominiam, ingenſque probrum. Fortè etiam reuera Sennacherib legatos Ezechiæ, vel principes Iſrael à ſe captos percuſſit probroſè in maxilla, eſto Scriptura id non dicat: quia eos ſua fecit mancipia, quibus in facie inuri ſolent ſtigmata, tum ignominiæ cauſa, tum vt à liberis ſecernantur ne aufugiant. Ita feciſſe Caium Imp. nobilibus Romanis, quos ad metalla, vel ad beſtias damnauit; qui proinde dicti ſunt Inſcripti, Literati, Stigmatici, teſtis eſt Suetonius in vita Caij c. 27.

Probatur.

Probatur hæc expoſitio Primò. Nam hic verſus connectitur & pertinet ad caput præcedens, vt patet ex verbo *nunc*, idque docent Albertus, Lyranus, Pagninus, & alij; imò Pagninus hunc verſum ponit vltimum capitis quarti, caput verò quintum inchoat, à v. ſequ. *Et tu Bethlehem Ephrata*, &c. Atqui cap. præcedenti verſ. 11. vſque ad finem capitis egit de Sennacherib & caſtris Aſſyriorum, prædantibus Iudæam, & obſidentibus Ieruſalem, deque eius cæde & ſpoliatione per Ezechiam & Iudæos, qui eius prædas & manubias in gratiarum actionem oblaturi erant Deo. Ergo cùm hæc verba illis immediatè connectantur & ſubiungantur, ſequitur de eiuſdem Sennacherib vaſtatione & clade hîc agi. Secundò, quia alludit Michæas partim ad Iſaiæ 7. vti dixi in expoſitione ſecunda; ſed quod Iſaias dixit de Syris, hoc Michæas dicit de Aſſyriis; vtrique enim erant vicini & congeneres; vtrique prædones Iſraelis: partim ad Iſaiæ 10. 5. *Væ Aſſur virga furoris mei*, quia ſcilicet ipſa eſt filia latronis, per quam furorem meum in Iſrael exercebo, eumque caſtigabo; ſed ita vt caſtigatione peracta, virgam in ignem proiiciam, & Aſſyrios ſimili vaſtationi, quam Iſraeli intulerunt, addicam. Et ad Iſaiæ cap. 33. 1. Vbi de eodem Sennacherib eiuſque caſtris ab angelo cædendis, ſimili ſchemate & paronomaſia, imò iiſdem penè verbis quibus vtitur Michæas hîc, ait Iſaias: *Væ qui prædaris, nónne & ipſe prædaberis*? q. d. Væ tibi Sennacherib, quia, ſicut prædatus es Iudæam, ita & tu præda eris Ezechiæ & Iudæis. *Et qui ſpernis*; non tantùm Ezechiam, ſed &

A Deum; *nónne & ipſe ſperneris*, non tantùm à Iudæis, ſed & à filiis tuis, qui te obtruncabunt? *cùm conſummaueris deprædationem, deprædaberis; cùm fatigatus deſieris contemnere, contemneris.* Tertiò, quia Ieruſalem, etiam cùm audit triſtia & minacia à Deo, ſolet vocari Ieruſalem vel Sion, non filia latronis; ſed ita vocatur Aſſyria, vt patet ex verbis Iſaiæ iam citatis. Quartò, quia de Aſſyrijs mox ſubdit Michæas v. 5. *Et erit iſte pax, cùm venerit Aſſyrius* in terram noſtram. Et v. 6. *Et paſcent terram Aſſur in gladio, & terram Nemrod in lanceis eius: & liberabit ab Aſſur, cùm venerit in terram noſtram.* Quæ verba planè alludunt ad aduentum & cladem Sennacherib, ſuntque antiſtropha & exegetica eius quod hîc dicit: *Nunc vaſtaberis filia latronis.*

Alleg. filia latronis eſt Ieruſalem occidens Chriſtum.

Alleg. filia latronis eſt Ieruſalem, quæ occidit Prophetas, ipſumque Chriſtum, eumque reipſa

B alapis in maxilla percuſſit; quocirca obſidebitur & vaſtabitur à Tito & Romanis, qui proinde talionem illi reddent, eiuſque iudices & principes percutient in maxilla, & ignominioſè quaſi ſeruos & mancipia tractabunt, mulctabunt, vendent, occident. Vnde & Chriſtus Ieruſalem & templum vocat ſpeluncam latronum: *Domus*, inquit, *mea domus orationis vocabitur, vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.* Matth 21. 13 ita S. Hier. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Clarius, Vatabl. & alij; imo ipſi cenſent hunc eſſe ſenſum litteralem huius loci. Audi S. Hieron. *Pollicitus quidem tibi ſum ô filia Sion, quòd venturum ſit tempus, quo cornu tuum ponam ferreum; & vngulas tuas æreas, & comminuta dæmonum multitudine, offeras quidquid illi antè poſſederant Domino vniuerſæ terræ: ſed quia hoc tunc futurum eſt, quando ſubintrauerit Gentium plenitudo & omnis Iſrael ſaluatus fuerit, nunc interim*

C *pro meritis tuis vaſtare, ſiue, vt in Hebræo habetur, concidere. Nequaquam enim iuxta Apoſtolum vocaris circumciſio, ſed conciſio; nec te appello filiam meam, ſed latronis, qui hebraicè dicitur gedud, id eſt diaboli ad prædandum ſemper accincti. Feciſti enim domum meam ſpeluncam latronum, repugnaſti aduerſum me, & filij tui obſidionem poſuerunt ſuper me, & ſuper Filium & Spiritum meum. An non contumelia Trinitatis eſt, quando in virga & calamo, te faciente percuſſere Romani caput Iudicis Iſrael dicentes: Prophetiza nobis Chriſte, quis eſt qui te percuſſit? ſiue quando vnus de miniſtris eius percuſſit eum in maxillam, dicens: Sic reſpondes Pontifici?* Huic expoſitioni fauent Septuag. dum vertunt, *nunc obſtruetur filia obſtructione, anguſtiam poſuit ſuper nos in virga percutient ſuper maxillam tribus Iſrael.* q. d. Titus arctiſſimè obſidebit

D Ieruſalem eamque obſtruet & anguſtiabit, capiet, & percutiet in maxilla, ſicut ipſa percuſſit Chriſtum; ita S. Hieron.

Symbolicè, Arias per *filiam latronis* accipit gentilitatem, putà Romam aliaſque Gentilium vrbes, quæ Chriſtum & Apoſtolos ſub Nerone, Decio, Diocletiano, &c. ſunt perſecutæ; ſed à Conſtantino filia latronis, id eſt gentilitas hæc, in Chriſtianos latrocinans, eoſque martyriis afficiens vaſtabitur & euertetur, ipſaque Roma Ethnica peribit, fietque noua Roma Chriſtiana, imò Roma olim caput gentiliſmi fiet caput chriſtianiſmi. Sic & Hebræi ac Vatabl. per *filiam latronis* accipiunt Romam, cuius primi incolæ fuere latrones, qui eam fecerunt maleficorum aſylum. Vnde Iuuenal. ſatyra 8.

Vt longè repetas longéq; reuoluas
Nomen, ab infami gentem deducis aſylo.
Maiorum primus quiſquis fuit ille tuorum,
Aut paſtor fuit, aut illud quod dicere nolo.

2\. Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus eius ab initio, à diebus æternitatis.

3\. Propter hoc dabit eos vſque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Iſrael.

4\. Et ſtabit, & paſcet in fortitudine Domini, in ſublimitate nominis Domini Dei ſui: & conuertentur, quia nunc magnificabitur vſque ad terminos terræ.

VERS. 2. ET TV BETHLEHEM EPHRATA] Eſt hæc illuſtris prophetia de Christo. Solus enim Michæas prædixit Chriſtum in Bethlehem naſciturum, ex eoque Scribæ & Magi eum in Bethlehem quæſiuerunt, agnouerunt & adorarunt. Matth. 2. 6. Sed quomodo à filia latronis, qua ex abrupto tranſit Propheta ad Bethlehem? quomodo hic verſus cum priori cohæret & connectitur? Vatabl. ſic connectit, opponit, inquit, Ieruſalem Bethlehem. q. d. Tu Ieruſalem, quia filia latronis, ob latrocinia tua celebris & famoſa, punieris & vaſtaberis: in Bethlehem autem viculo obſcuro naſciturus eſt Chriſtus. Præſtantior ergo eſt Bethlehem, quàm ſis tu ô Ieruſalem, vrbs regia & ſuperba.

Verùm dico, Michæam imitari Iſaiam: ſicut enim Iſaias cap. 7. prædicit Iudæos liberandos de manu latronum Syriæ & Aſſyriæ per Emmanuelem, ita idem hic dicit Michæas, q. d. Vaſtabitur cœtus Sennacherib, putà caſtra Aſſyriorum, at non viribus tuis ô Ieruſalem, ô Ezechia, ſed viribus Chriſti naſcituri in Bethlehem. Ita Theodor. quia enim Sennacherib totam Iudæam, ac conſequenter ipſam Bethlehem populaturus eſt, ſolaque reſtabit Ieruſalem, quam obſidebit; hinc ob Chriſtum in Bethlehem naſciturum, eiuſque præuiſa merita, Deus mittet angelum qui eum cædet, eò quòd Iudæam, ac nominatim Bethlehem, quæ futura eſt patria Chriſti, violarit & ſpoliarit. Simili modo Iſaias à Cyro auolat ad Chriſtum cap. 45. 8. dicens: *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum.* Rurſum ſub Aſſyrijs ſolet Scriptura quoſuis tyrannos accipere antonomaſticè, vti dixi Iſaiæ c. 7. 18. q. d. Aſſyrij, Perſæ, Græci, Romani, alijque tyranni, te ô Ieruſalem oppriment, donec Chriſtus naſcatur in Bethlehem, qui ab omnibus te liberabit. Denique myſticè aſſyrijs ſignificant dæmones, q. d. Vt ab Aſſyrijs ſpiritualibus, id eſt à dæmonibus, peccatis, morte & inferno nos liberet Chriſtus, naſcetur in Bethlehem. Hoc eſt quod ſubdit Michæas v. 3. *Propter hoc dabit eos uſque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum eius conuertentur,* &c. q. d. Idcirco Deus permittet Iſraelem affligi ab Aſſyrijs, id eſt tyrannis quibuſlibet, donec in Bethlehem parturiat Chriſtum, qui Aſſyrios conteret, & reliquias è captiuitate reducat, ac ad ſe conuertat, ut in Chriſto oſtendat ſuam miſericordiam, æquè ac potentiam.

Ludit per paronomaſiam Michæas in vocibus *bat gelud*, id eſt filia latronis, quæ percuſſit iudicem Iſrael לְחִי בַּלְּחִי *balkchi*, id eſt maxilla, eamque opponit בֵּית לֶחֶם *bet lechem*, id eſt Bethlehem, quæ eſt domus & filia panis. q. d. Niniue per ſuos Aſſyrios prædans & latrocinans percuſſit Ezechiam & Iudæos; & allegor. Ieruſalem percuſſit Chriſtum & Chriſtianos in maxilla; at Bethlehem non erit prædo, nec latro, ſed potiùs benefica copioſum dabit panem, ac Chriſtum ipſum, qui reget Iſrael non ut prædo & tyrannus, ſed ut rex mitis & liberalis, qui ſuos fideles liberabit à filia latronis, eiſque dabit panem vitæ tam præſentis, quàm æternæ.

Nota Bethlehem hoc nomine nuncupata eſt partim a fertilitate loci, uti dixi Geneſ. 35. 19. *Bethlehem* enim hebr. idem eſt, quod domus panis, id eſt locus ferax frumenti, ex quo conficitur panis, æquè ac vini. Nam ut ſcribit Adrichom. in deſcript. terræ ſanctæ: *Bethlehem ſita eſt in monte mediocriter alto, ſitu ipſo arcto & oblongo. Terra ſubiecta rerum omnium copia multum præſtat, vini potiſſimum, vt comparandum non ſit quod ex alijs Palæſtinæ locis affertur. Iter verò quod Hieroſolyma euntibus Bethlehem eſt, vſque adeò ſui amœnitate, arboribus, hortis, odoratis herbis tranſeuntes delectat, vt ſi ad tam præclaram naturæ faciem cæleſtis aliqua & digna Chriſtiano meditatio accedat, non iam in terris ſibi eſſe videatur, ſed in paradiſo Chriſti natiuitatem & incunabula præſentibus oculis contueri.* Partim verò dicitur Bethlehem à ſuo principe, qui vocatus eſt Bethlehem, nomenque ſuum vrbi à ſe vel erectæ & conditæ, vel illuſtratæ ant dedit, aut datum confirmauit. Fuit enim Bethlehem filius Salma, filij Caleb, filij Hur, filij Iuda, ut patet 1. Paral. 2. v. 51. & 54. & c. 4. v. 4. Ita Lyran. Dionyſ. Hugo & Abulenſ. ibidem, qui in illa verba 1. Paral. 2. 51. *Salma patris Bethlehem: Iſte*, inquit, *fuit princeps vrbis Bethlehem Iudæ, quæ priùs vocabatur Ephrata*, Geneſ. 35. 19. & Hugo: *A quo*, inquit, *dicta eſt Bethlehem in tribu Iuda, è qua natus eſt Chriſtus.* Sic & à Caſtro hic. Hinc & 1. Eſdræ 2. 21. filij Bethlehem, quaſi patriarchæ, ingenti numero computantur, videlicet centum viginti tres: & 2. Eſdræ 7. 26. *Filij Bethlehem*, inquit, *& Netupha centum octoginta octo.* Quocirca tempore Moſis necdum hæc vrbs vocabatur Bethlehem, quia necdum Moſes, aut Bethlehem in eam, aut in terram ſanctam erant ingreſſi. Quòd ergo Geneſ. 35. 19. nominatur Bethlehem, id non à Moſe qui auctor eſt Geneſis, ſed à viris Synagogæ, qui ſcripta Moſis digeſſerunt & ediderunt, factum videtur poſt tempora Moſis & Bethlehem. De qua re dixi plura in procœmio Geneſeos.

Bethlehem id eſt domus panis. Vnde?

Porrò Bethlehem diſtabat à Ieruſalem ſex milliaribus, ſiue ſex millibus paſſuum, hoc eſt duabus leucis Gallicis, ad Meridiem. A Nazareth verò, vbi nunciante Gabriele Archangelo, conceptus & incarnatus eſt Chriſtus, & ex qua B. Virgo venit in Bethlehem paritura Chriſtum, diſtabat 30. leucis Gallicis, putà itinere tridui. Ita Chorographi. Scribit Ven. Beda li. de Locis ſanctis cap. 8. Borchardus, Adrichom. & alij, in Orientali angulo Bethlehem eſſe rupem ipſi mu-

Situs Bethlehem.

In antro natus eſt Chriſtus, cur?

muro adiacentem, ab hominum turba & oculis ſemotam, in qua quoddam velut naturale ſemiantrum eſt, qua quaſi ſtabulo pro pecoribus vtebantur, cuius exterior pars natiuitatis Chriſti fuiſſe dicitur locus, interior Domini præſepè nominatur. Vnde S. Hieron. Origen. & alij dicunt Chriſtum natum in ſpecu & ſpelunca; vt ſcilicet abditiſſimum myſterium abdito in loco ederetur, & vt doceret nos contemnere aulas & pompas mundi. Verùm S. Helena hanc ſpeluncam magnificentiſſima baſilica ſuperextructa decorauit, de qua mox plura. Ex dictis apparet ſpeluncam hanc non in ipſa vrbe Bethlehem ſitam fuiſſe, ſed foris in agro ſuburbano, iuxta muros vrbis; idq; diſertè docet Euſeb. lib. 7. Demonſtrat. Euang. c. 5. & ex eo Baron. Vnde ſequitur, Chriſtum non in vrbe natum, ſed rure quaſi ruſticanum puerum, vt eo quaſi ſuo ciue gratulari ſibi poſſint ruſtici, ideoque cum eo dicere:

Rure.

Nobis rura placent, Pallas quas condidit arces,
Ipſa colat.

Adde, Chriſtum rure natum, hoc ipſo quo in Bethlehem eſt natus: hæc enim reſpectu Ieruſalem & aliarum Iudææ vrbium, erat quaſi ruralis vicus & pagus, vti mox oſtendam. Denique ex hac rupe miraculosè ſcaturiuiſſe fontem aquarum, ea ipſa nocte qua natus eſt Chriſtus, eumque vſque ad ſua tempora perdurasse ſcribit Beda loco citato, & ex eo Baron.

Ephrata etymon.

EPHRATA] Bethlehem dicta eſt priùs *Ephrata*, partim à fertilitate terræ iam dicta, à rad. פָּרָה *para*, id eſt fructificauit, ſicut ab eadem radice Ioſeph filium ſuum vocauit *Ephraim*, dicens: *Creſcere me fecit Deus in terra paupertatis meæ*, Geneſ. 41. 52. Partim ab Ephrata vxore Caleb, ex qua Bethlehem natus eſt primogenitus: nam Caleb ex alijs vxoribus alios habuit primogenitos; ita Abulenſ. in 1. Paral. c. 2. & c. 4. Et patet 1. Paral. 2. 19. vbi dicitur: *Cumq; mortua fuiſſet Azuba* (vxor prior Caleb) *accepit Caleb vxorem Ephrata, quæ peperit ei Hur*. Ruſum v. 50. *Hi erant filij Caleb, filij Hur, primogeniti Ephrata, Sobal pater Cariathiarim, Salma pater Bethlehem*. Ephrata ergo fuit abauia Bethlehem: genuit enim Hur, qui fuit proauus Bethlehem. Hur enim genuit Caleb, Caleb genuit Salma. Salma genuit Bethlehem. Rabanus quem citat Hugo in 1. Paral. c. 2. & c. 4. cenſet Ephratam fuiſſe Mariam ſororem Moſis, quę poſtquam percuſſa eſt lepra Numer. 12. dicta ſit Ephrata, id eſt, furorem vidit, hoc eſt, iram Dei experimento cognouit. Hæc, inquit, peperit Hur, qui cum Aarone ſuſtentabat manus Moſis orantis pro victoria, pugnante Ioſue contra Amalec, Exodi 17. Ex aduerſo S. Hieron. ex Ioſepho cenſet Caleb ex Ephrata ſuſcepiſſe Hur; Hur autem fuiſſe maritum Mariæ ſororis Moſis, ac conſequenter Ephrata fuiſſe ſocrum Mariæ. Verùm alij negant vtrumque, cenſentque Mariam manſiſſe virginem; ita S. Ambroſ, Nyſſenus & Apponius, quos citaui Exodi 15. 20.

Bethlehem habuit quatuor nomina.

Bethlehem ergo cognominatur *Ephrata*, q. d. Bethlehem ædificata in ſolo fertili, in quo habitauit Ephrata vxor Caleb, vel certè eius poſteri. Dicta eſt quoque Bethlehem Iudæ, ad diſtinctionem alterius Bethlehem quæ erat in tribu Zabulon, Ioſue 19. 10. Tertiò, dicta eſt Bethlehem Caleb, qui fuit maritus Ephratæ: nam 1. Paral. 2. 24. in Hebr. habetur: *Et poſt mortem Heſron*

A *in Caleb Ephrata*. Quartò, dicta eſt ciuitas Dauid, quia in ea natus eſt Dauid. Ab Ephrata dicti ſunt Ephratæi. Sic Dauid 1. Reg. 17. 12. vocatur *filius Ephratæi de Bethlehem Iuda*, ac Maehalon & Chelion filij Noëmi vocantur *Ephratæi de Bethlehem Iuda*, Ruth 1. 2. Vnde videtur quòd tota illa regio fertilis, vocata ſit Ephrata, in qua vrbs ædificata dicta eſt Bethlehem Ephrata, vel Iudæ.

Myſticè.

Myſticè, aliter S. Hieron. *Ephrata*, inquit, quæ interpretatur furor, ſignificat Herodis inſaniam, qui ibidem furens odio in Chriſtum, propter eum omnes occidit infantes. Mox tamen S. Hieron. *Ephrata* quoque interpretatur fertilem, vt reſpondeat Bethlehem, id eſt domui panis. Priorem interpretationem ſequitur S. Ambroſ. enarr. 1. in Michæam, ſub finem tom. 2. Alloquens enim peccatorem, *Nemo*, inquit, *de remedio diffidat: ecce tibi vbi domus furorem videntis erat, ibi domus panis eſt: vbi crudelitas, ibi pietas: vbi pœna innocentium, ibi vniuerſorum redemptio; ſicut ſcriptum eſt, Et tu Bethlehem domus Ephrata, non es minima inter principes Iuda: ex te enim exibit princeps in Iſrael. Bethlehem domus panis eſt, Ephrata domus furorem videntis. In Bethlehem natus eſt de Maria Chriſtus: eadem autem Bethlehem quæ Ephrata. In domo igitur furoris generatus eſt Chriſtus, & ideo iam non domus furoris, ſed domus panis: quia panem recepit eum, qui deſcendit de cælo. Domus autem furorem videntis Ephrata, quia illic Herodes dum Chriſtum requirit, perimi ſtatuit infantulos. Sed iam nemo timeat, quia requies illa quam quærebat Dauid, audita eſt in Ephrata, inuenta eſt in campis ſiluæ. Tunc adhuc ſilua erat nationum congregatio; poſteaquam in Chriſtum credidit, fructuoſa facta eſt: quia benedicti ventris fructum recepit.* Subdit deinde aliam analogiam. *Mortua eſt ergo Rachel parturiens, quia tam tunc quaſi patriarcha furor furorem Herodis videbat, qui nec minuſculæ ætati pepercit. Similiq; in Ephrata peperit Beniamin ſpecie ſuperiorem, myſterio poſteriorem, Paulum ſcilicet, qui antequam generaretur non minimos dolores matri præſtitit; cuius filios perſequebatur. Et illis mortua & ſepulta eſt, vt nos commortui & conſepulti cum Chriſto, in Eccleſia reſurgamus. Inde enim alia interpretatione vel fœcundata, vel frugibus repleta Ephrata ſignificatur. Et in paucioribus eſt, quia pauci ſunt qui intrant in domum panis per anguſtam viam. Et non eſt in paucioribus, id eſt de profitentibus, quæ Chriſtum non agnouit. Nec minima eſt, quæ eſt domus benedictionis, & diuinæ gratiæ receptaculum: & in eo minima, cui is qui aliquid confert, Chriſto videtur deferre. Et qui appetit Eccleſiam, Chriſtum appetit. In quouis minimo enim Chriſtus aut læditur, aut honoratur; ſecundùm quod ipſe ait: Quod enim vni horum minimorum feciſtis, mihi feciſtis.*

PARVVLVS ES] Hebr. צָעִיר *tſair*, id eſt paruus, adoleſcentulus es, Septuag. *minima es*. Dices, S. Matth. c. 2. 6. contrariè vertit, ſcilicet, *nequaquam minima es*. Primò, Oſiander Lutheranus, *tſoir* transfert *parum*: vnde vertit: *heus tu Bethlehem Ephrata, parum es vt ſis inter chiliadas Iuda*; quod idē ipso re eſt cum eo quod habet S. Matth. *Nequaquam minima es in principibus Iuda*. Verùm errat: nam *tſair* eſt nomen, non aduerbium, & paruum ſignificat, non parum. Secundò, Clarius, Mariana & Ianſen. in Matth. 2. legunt per interrogationem; *paruulus es in millibus Iuda?* q. d. Nequaquam; & ita legunt Biblia Gothica S. Iſidori. Verùm Biblia Romana, & alia Latina carent hac nota interrogatio-

rogationis. Dico ergo, hîc apud Michæam tacitè aduerſatiuam particulam *ſed*, ex nexu ſermonis ſubintelligi, æquè ac eadem ſubintelligitur pſalm. 118. v. 141. & 157. & alibi. q. d. O Bethlehem, minima quidem es ſi muros, ſi domos, ſi ciues, ſi ambitum, ſi celebritatem conſideres; ſed tamen nequaquam minima es, ſi principes à te vel datos, vel dandos ſpectes: dedisti enim Dauidem, dabis Chriſtum. Id ſignificant Hebr. quæ ad verbum ſic habent, *Et tu Bethlehem Ephrata, paruulus es ad eſſendum in millibus Iuda*, attamen *ex te mihi egredietur ad eſſendum dominator in Iſrael*. q. d. Paruula es quoad locum; minor enim es quàm vt computeris & adæqueris aliis magnis ciuitatibus Iuda; verùm quoad dominatorem à te dandum, non es parua, ſed magna. Vnde Tigurina & Vatabl. vertunt, *paruula quidem es inter chiliarchias Iuda: ex te autem prodibit mihi, qui dominator ſit in Iſrael*; ita S. Hieron. Theodor. Remig. Albert. Lyran. Arias & alij paſſim. Et S. Nazianz. orat. 19. *Nulla res*, ait, *prohibuit quo minùs Bethlehem ſimul & parua ciuitas eſſet, & totius terræ metropolis: vtpote Chriſti parens & nutrix*. Vnde Arabicus Antiochenus vertit, *& tu Bethlehem vrbs* (virus) *parua non eris in millibus Iuda; quia ex te egredietur dominator ſuper Iſrael*; & Arabicus Alex. *& tu Bethlehem Ephrata, non humilis in millibus Iuda; quia ex te egredietur caput ſuper Iſrael, & dies eius inde à diebus æternis*; & Syrus, *tu autem Bethlehem Ephrata, paruula es quæ ſis* (vt ſis) *in millibus Iuda; ex te egredietur dominator qui erit* (vt ſit) *ſuper Iſrael, & egreſſus eius à principio à diebus ſæculi: nunc tradet eos vſq; ad tempus quo pariet pariens*. Et Prudentius in hymno Epiphan.

O ſola magnarum vrbium
Maior Bethlehem, cui contigit
Ducem ſalutis cælitus
Incorporatum gignere.
Quem ſtella, quæ ſolis rotam
Vincit decore ac lumine,
Veniſſe terris nunciat,
Cum carne terreſtri Deum.

C

Porrò quòd aliqui apud S. Hieronymum dicunt S. Matthæum memoria lapſum, ut pro *minima es*, ſcripſerit *nequaquam minima es*, impium eſt dicere: nec enim S. Matthæus ex ſe hæc ſcripſit, ſed ex dictamine & inſtinctu Spiritus ſancti. Probabilius ex Septuag. quos ſequi ſolent Euangeliſtæ, vertiſſe, *nequaquam minima es*, eoſque ſecutum eſſe S. Matthæum. Nam ita ex Septuag. legunt Theodor. Origen. l. 1. contra Celſum, Cyprian. 2. Teſtim. c. 12. Euſeb. l. 6. Demonſtr. c. 15. Ambroſ. l. 5. epiſt. 1. Auguſt. l. 18. de Ciuit. c. 30. licet Biblia Regia, Complut. Vatican. & S. Hieron. in Septuag. legant *minima es*.

D

Bethlehem vrbs vocatur hîc *paruulus* maſculinè, non *paruula*. Quæres cur? Primò, Ianſen. in Matth. 2. reſpondet ſubintelligi *vicum*. q. d. Et tu Bethlehē, qui paruulus es vicus: vicus enim hebr. maſculinè vocatur פֶלֶךְ *pelech*, vel שׁוּק *ſuc*, vel חוּץ *chutz*. Alij intelligunt populus; ex populo enim Bethlehem natus eſt Chriſtus. Sic *Iſrael & Iuda* paſſim apud Prophetas ſumuntur maſculinè, quia intelligitur עם *am*, id eſt populus. Tertiò, Ribera cenſet cauſam eſſe, quòd Hebræi per metaphoram vrbes vocent homines; vnde vocatur *filia Sion*, *filia Babylonis*, &c. Verùm vrbes ſolent comparari feminis, non viris; quia pulchræ ſunt, ornatæ & pompoſæ vt matronæ, vel filiæ ſplendidè veſtitæ. Cur ergo Bethlehem hîc comparatur viro, vel iuueni, & vocatur *tſair*, id eſt paruus? Reſpondeo, quia reſpicit ad virum Bethlehem, qui vrbis Bethlehem conditor fuit, vel princeps, vti iam oſtendi. Itaque metonymicè loquitur de urbe, in nomine & perſona ſui principis; quia eam comparat cum millibus & principibus Iuda. Hinc quia Iudas vir erat, tribusque Iuda à virili robore & imperio celebris, idcirco Bethlehem, quæ erat tribus Iuda, inducit quaſi iuuenem fortem, qui comparetur & certet cum aliis viris ſuæ tribus, puta cum principibus Iuda: q. d. O Bethlehem princeps vrbis Bethlehem, nequaquam minimus es in principibus Iuda: quia ex tua vrbe Bethlehem, tuiſq; poſteris, naſcetur Chriſtus. Eſt Metonymia: princeps enim capitur pro urbe, quam incolit & regit. Similis eſt illa Virgilij: *Iam proximus ardet Vcalegon*, id eſt Vcalegontis domus. Hæc expoſitio cōfirmatur: Primò, ex Septuag. καὶ σὺ οἶκος τοῦ Βηθλεὲμ τοῦ Εὐφραθά, id eſt, *& tu domus Bethleem filij Ephratæ*. Vbi articulus τοῦ maſculinus indicat virum Bethlehem, qui nomen dedit urbi Bethlehem. Sic Niniue a Nino conditore vocatur ſæpè Ninus. Secundò, ex ſimili loco Ioſue 14. 15. ubi de Hebron, quæ priùs vocabatur *Cariat Arbe*, id eſt, ciuitas Arbe gigantis, dicitur: *Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt*; pro quo Septuag. vertunt, *metropolis urbium Enacim ipſa* ſubi Cariat Arbe urbs, vocatur *Adam*, id eſt homo maximus, id eſt metropolis urbium, quas occupabant Enacim ſiue gigantes, ut vertunt Septuag. Quia enim gigantea erant viri magni & bellicoſi, hinc pariter vrbs & metropolis eorum vocatur nomine *Adam*, & viri, non feminæ. Sic hîc Bethlehem, quia virilis fuit, & ſummos viros protulit, nimirum Bethlehem, Ieſſe, Dauidem, & præſertim Chriſtum; hinc comparatur viro, non feminæ. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael*, vir vtique non femina, quem proinde decet à te quaſi à viro progigni. Addit Sanchez, Bethlehem addi epithetum maſculinum, quia etymo & terminatione eſt maſculinum, eſto ſignificatione ſit femininum. Conflatur enim ex *bet* & *lechem*, id eſt *domus panis*, quæ Hebræis ſunt nomina maſculina. Sic Toletum, Louanium, Lugdunum, Gandauum, terminatione ſunt neutra; Pariſij, Burgi, maſculina. Sic Ouidius Lesbum, & Virgil. Abydum vſurpat maſculinè. Ouidius 11. Metam.

Et Mitylenæi tentantur littora Lesbi.

Virgil. 1. Georg.

Ponto & oſtriferi fauces tentantur Abydi.

Symbol. paruitatem & magnitudinem Bethlehem, & pueri Bethlehemitici Chriſti Domini, in ſe repræſentauit Michæas: fuit enim ipſe reipſa magnus Propheta, ſed nomine paruus. Hebr. enim *Micha*, id eſt Michæas, decurtatum & abbreuiatum eſt ex *Michaia*, vel *Michaiahu*. Vnde Pagnin. in Nomin. Hebr. cenſet Michæam Prophetam qui Achab regi mortem intentauit, ab eo per contemptum vocari *Micha* (ſic enim eſt in Hebræo 3. Regum 22. 8.) pro *Michaiahu*: hoc enim fuit proprium & plenum eius nomen. Simili modo Iudæi pro *Ieſua* vel *Iehoſua*, decurtatè ad vilipendium & contemptum noſtri Chriſti,

Chriſti hebr. ſcribunt *Ieſu*. Sic Gen. 23. 16. Ephron. poſtquam vendidit ſepulchrum, vocatur *Ephran*, demptâ literâ *vau*. Et Ierem. c. 22. 24. Impius rex Iechonias diminutè vocatur *Conias* in Hebræo: ſicuti Flandri viles homines qui vocantur *Iohannes*, decurtatè & per contemptum vocant *Hennen*; & *Sebaſtianos*, *Baſtiaen*; *Antonios*, *Tonen*. Sic & Itali, Hiſpani, Galli, aliæque gentes. Hinc *Micha* hebr. idem eſt quod *quis tu*? idem ſcilicet quod *Matthias*, qui vltimus & poſthumus, ideoque minimus fuis Apoſtolorum. *Matthias* enim idem eſt quod מִי אַתָּה *mi atta*, id eſt *quis tu*? Idem ſignificat מִיךָ *micha*. Nam *atta*, id eſt *tu*, cùm eſt affixum, vt hic eſt, mutatur in *cha*. Michæas ergo inter Prophetas fuit, quod Matthias inter Apoſtolos. Scio alia quoque horum nominum eſſe etyma & ſignificata: ſed illa ad rem præſentem non faciunt.

In millibus Iuda] Ex Hebræo & Chaldæo duplex poteſt eſſe ſenſus. Prior, paruulus es, id eſt minor es; quàm vt numerari debeas in millibus Iuda. Poſterior, adeò paruus es, vt nō inter ciuitates illuſtres Iuda quæ paucæ ſunt, ſed inter millia viculorum & pagorum, qui ſunt in Iuda, recenſendus ſis. Ita Arias. Verùm prior ſurſus magis conuenit Hebræo, præſertim quia per antitheſin Bethlehem opponit millibus Iuda. Ita S. Hieron. Haymo, Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Dionyſ. Clarius & alij.

Nota. Pro *millibus* hebr. eſt אַלְפֵּי *alaphim*, quod Primò, millia ſignificat; Secundo, principes; vnde S. Matth. c. 2. habet: *In principibus Iuda*; Tertiò, chiliarchias. Iuxta primum ſignificatum ſenſus erit: O Bethlehem, vix paruus es viculus, & minor quàm vt inter ciuitates Iuda magnas & celebres, quæ multis ciuium millibus abundant, caput efferas aut computeris; ſed eſto multitudine ſis minima, dignitatę tamen es maxima: quia gignes Chriſtum. Ita S. Hieron. & alij iam citati. Iuxta ſecundum ſenſus erit, q.d. O Bethlehem, parua es, imò minima ſi ſpatium tuum ſpectes, inter principes ſcilicet vrbes, vel etiam homines Iuda: minima enim es & loco, & prouentu principum præteritorum; quia paucos Iudæ dediſti principes: at nequaquam minima es inter principes Iuda, ſi dominatorem ex te egreſſurum, putà Meſſiam, conſideres. Iuxta tertium ſenſus erit: O Bethlehem, ſi ciues tuos numeres, parua es inter chiliarchias Iuda; imò tribunum ſiue chiliarcham, qui mille ciuibus præſit, non mereris, eò quod vix mille ciues numeres: ſed tamen nequaquam parua es, ſi Chriſtum ex te naſciturum intueare. Hic enim non tantùm erit chiliarcha; ſed omnium Iſraelitarum, imò omnium hominum & angelorum dominus. Nota. Populus Iſrael à Moſe diſtributus erat in chiliadas, vt patet Exodi 18. 25. ſicut modò caſtra diſtribuuntur in chiliadas, vt quælibet chilias contineat mille milites, quibus præſit chiliarcha ſiue tribunus. Vrbes ergo Iſraelis diſtributæ erant per chiliades, id eſt cœtus & tribus, quarum quælibet continebat mille ciues. Hinc Gedeon Iudic. 6. 15. ait angelo in Hebr. אַלְפִּי *alphi*, id eſt *chilias mea tenuiſſima* omnium chiliadum quæ ſunt *in Manaſſe*. *Chilias*, id eſt tribus millenaria, cui familia mea accenſetur. Vnde Noſter clarè vertit, *ecce familia mea infima eſt in Manaſſe*.

A Ex te mihi egredietur] Nota. Aliqui τὸ *mihi* referunt ad Michæam, eo quòd ipſe v. præcedenti dixerit: *Poſuerunt ſuper nos*, &c. Vnde videtur ipſe in ſua ſuorumque perſona loqui, q.d. Mihi Michææ meæque genti, adeoq; toti mundo naſcetur Chriſtus. Ita à Caſtro. Verùm ſic potiùs dixiſſet *nobis*, quomodo dixit Iſaias c. 9. 6. *Paruulus natus eſt nobis*. Quare meliùs Remigius, Haymo, Albert. Vatabl. & alij τὸ *mihi* referunt ad Deum, & ad Patrem æternum. In eius enim perſona loquitur Propheta: ſubintelliguntur ergo hæc verba, quæ de more ſuis oraculis præfigere ſolent Prophetæ; aut, ſi non præfigunt, ea ſubintelligunt: *Hæc dicit Dominus*. q.d. Hæc dicit Dominus, ex te ô Bethlehem egredietur Chriſtus mihi, id eſt ad meum obſequium, laudem & gloriam, vt ſcilicet meum nomen in Iſrael, imò in toto orbe

B celebret, omneſque gentes mihi ſubjiciat & reconciliet. Rurſum vt *mihi*, id eſt pro me, & vice mea dominator ſit & rector in Iſrael; vt ſcilicet pro me inſtituat & regat meam Eccleſiam fidelium. Sic ait Apoſtolus Rom. 1. 3 *Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundùm carnem*. Dices, v. 4. loquitur Michæas de Deo in tertia perſona; ergo hic non loquitur de eo in prima, dicens *mihi*. Reſp. In Prophetis crebræ ſunt enallagæ & mutationes perſonarum; loquuntur enim inſtar dialogiſmi: in dialogis autem aliæ & aliæ introducuntur perſonæ.

Præclarè Nazianz. orat. 38. in Chriſti natiuitatem ſic orditur: *Chriſtus gignitur: glorificate. Chriſtus è cælis: obuiàm prodite. Chriſtus in terra: ſublimes eſtote. Cantate Domino omnis terra. Atque vt hæc duo in vnum contraham, lætentur cæli, & exultet terra propter cæleſtem, ac poſtea terreſtrem. Chriſtus in carne: tremore & gaudio exultate; tremore, propter peccatum; gaudio, propter ſpem. Chriſtus ex Virgine: mulieres virginitatem colite, vt Chriſti matres ſitis. Quis enim, qui à principio eſt, non adorat? Quis enim, qui poſtremus eſt, non laudat ac celebrat?* Et inferiùs. *Clamet Iohannes: Parate viam Domini; ego quoque diei huius vim ac potentiam clamabo: Carnis expers incarnatur: Verbum craſſeſcit: inuiſibilis cernitur: intactilis tangitur: tempore vacans initium ſumit: Dei filius, hominis filius efficitur. Ieſus Chriſtus heri, & hodie, idem & in ſæcula. Iudæi offendantur, Græci derideant, hæreſis linguæ prurigine afficiantur. Tum credent, cùm in cælum aſcendentem viderint: quod ſi ne tum quidem, at certè cùm è cælo deſcendentem, atque vt iudicem ſedentem.* Ac recenſitis mundi tenebris, vitijs & ærumnis, ſubdit: *Quæ quoniam maius*

D *auxilium requirebant, maius etiam acceperunt. Hoc autem erat ipſe Dei filius, ille ſæculis antiquior, ille inuiſibilis, ille incomprehenſibilis, ille incorporeus, illud ex principio principium, illud ex lumine lumen, ille fons vitæ & immortalitatis, illa archetypi expreſſio, illud immotum ſigillum, illa per omnia ſimilis imago, ille Patris terminus & ratio: ille inquam ad imaginem ſuam ſe confert, & carnem ob carnem gerit, & cum intellectuali anima propter animam meam iungitur, vt ſimile per ſimile repurget. Atque humana omnia excepto peccato ſuſcepit, conceptus quidem ex Virgine animo & corpore à Spiritu præpurgata (nam & procreationem honore affici, & virginitatem præferri oportebat) progreſſus autem Deus cum humanitate, vnum ex duobus inter ſe contrarijs, carne nimirum & ſpiritu, quorum alterum deificauit, alterum deificatum eſt. O nouam mixtionem! O admirandam temperationem!*

nem! Qui eſt, fit: qui creatus non eſt, creatur: qui nullo loco contineri poteſt, per interuentum animæ intellectualis, inter diuinitatem & carnis craſſitiem continetur. Qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur: carnis enim meæ paupertatem ſubit, vt ego diuinitatis ipſius opes conſequar. Qui plenus eſt, exinanitur: ſua enim gloria ad breue tempus exinanitur, vt ego plenitudinis ipſius particeps efficiar. Quænam hæc bonitatis diuitiæ? quodnam me circumſtat myſterium? Diuinam imaginem accepi, nec cuſtodiui: ille carnis meæ particeps fit, vt & imagini ſalutem, & carni immortalitatem afferat: ſecundum conſortium nobiſcum init, & quidem priori longè admirabilius. Tum enim id quod præſtantius erat, nobis impertijt: at nunc ipſe eius quod deterius eſt particeps efficitur. Hoc priori illo diuinius: hoc apud cordatos & prudentes viros multò ſublimius. Ac deinde oſtendit non indignam, ſed dignam fuiſſe Verbo hanc ſui dimiſſionem, tum vt homines in imum delapſos eleuaret, tum vt quaſi medicus immenſa miſericordia ad ægrum curandum deſcenderet, tum vt nobis optimum *ad ſublimitatem iter humiliatem oſtenderet. Quia propter humi inclinatam animam*, inquit, *ſe deijcit, vt ob peccatum deorſum vergentem ſecum erigat: niſi quis fortè eo nomine medicum accuſet, quod ad morbum ſe inclinet, fœtoremq; ſuſtineat, vt ſanitatem ægrotis donet: atque eum etiam qui humanitatis & commiſerationis affectu permotus in foueam ſeipſum demittit, vt prolapſum iumentum iuxta legis præſcriptum ſeruet.* Idem in ſententijs: *Patris Verbum*, ait, *eſt homo noſter, vt huiuſmodi mixtione Deum hominibus miſceat. Vnus vtrimque Deus eſt, hactenus homo effectus, vt me ex mortali Deum efficiat.*

Qui sit dominator in Israel] Primò, Iudæi apud Lyran. per hunc *dominatorem* accipiunt Ezechiam; ſed perperam. Ezechias enim natus eſt rex in regia vrbe, putà in Ieruſalem, non in Bethlehem. Adde, iam natus erat Ezechias, cùm hunc dominatorem naſciturum prædixit Michæas. Sub Ezechia enim habuit hoc oraculum, vti dixi initio capitis, & c. 3. 8.

Secundò, Theodorus Mopſueſtenus hæreticus, cum ſuis diſcipulis & aſſeclis quos multos habuit, per *dominatorem* hunc accipiebat Zorobabel; ſed æquè peruersè. Nam Zorobabel natus fuit in Babylone, non in Bethlehem; indeque hebr. dictus eſt *Zorobabel*, quaſi בָּבֶל זֶרַע *babel zera*, id eſt *ſemen*, hoc eſt filius, *Babylonis*. Nam Iechonias in Babylone genuit Salatiel, Salatiel genuit Zorobabel, Matth. 1. 12. qui poſt 70. annos captiuitatis Iudæos è Babylone in Iudæam, permittente Cyro, reduxit. Adde, Zorobabel non fuit dominator, id eſt rex, in Iſrael; multò minùs egreſſus eius fuit à diebus æternitatis. Quocirca hanc explicationem cum alijs eiuſdem ſimilibus, vt Iudaicam & erroneam damnat Concil. Conſtantinopol. generale, ordine quintum, act. 2. & Concil. Roman. ſub Vigilio, vti dixi in proœmio.

Dico ergo, certum eſt de fide *dominatorem* hunc eſſe Chriſtum; ita Orthodoxi omnes Græci, Latini & Hebræi apud Galat. l. 4. c. 13. vnde & Chald. expreſsè vertit, *ex te coram me prodibit Chriſtus*. Sic & olim naſcente Chriſto, rogati Scribæ à Magis & Herode, vbi Chriſtus naſceretur? reſponderunt: *In Bethlehem Iudæ. Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam* (Michæam hoc loco) *Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Iſrael*, Matt. 2. 6. Et rurſum. *Nonne Scriptura dicit: quia ex ſemine Dauid, & de Bethlehem caſtello, vbi erat Dauid, venit Chriſtus?* Iohan. 7. 42. Vnde patet communem ſenſum olim Synagogæ fuiſſe, & nunc eſſe Eccleſiæ, quòd hic locus intelligendus ſit de Chriſto: nullus enim alius Propheta prædixit locum natiuitatis Chriſti fore Bethlehem, niſi Michæas hic.

Adde, quòd S. Matthæus & Lucas Euangeliſtæ, dum referunt hoc Scribarum reſponſum, de Chriſto naſcituro in Bethlehem, illud ipſum approbant; imò ideo referant, vt doceant impletum fuiſſe in Chriſto illud ſignum Meſſiæ, quod inter Iudæos communi omnium confeſſione erat receptum, eò quòd in Scriptura eſſet expreſſum, vt ſolerter aduertit Franc. Suarez 3. p. q. 35. diſp. 13. ſect. 3.

Quando hoc oraculum de Chriſto editum?

Nota. Illuſtre hoc oraculum, ex quo Magi cognouerunt locum natiuitatis Chriſti, ipſumque Chriſtum, editum fuit à Michæa ſub Ezechia rege, poſt vaſtatam Samariam, antequam Ieruſalem obſideretur à Sennacherib, vt patet ex dictis v. 10. & c. 3. 10. Editum eſt ergo ſub annum 9. vel 10. Ezechiæ: nam excidium Samariæ contigit anno 6. Ezechiæ, obſidio Ieruſalem per Sennacherib anno 14. Ezechiæ: intermedio autem tempore editum eſt hoc oraculum. Vnde ſequitur Michæam illud edidiſſe circiter viginti duobus annis poſt illud Iſaiæ, de eodem Chriſti ortu, vaticinium c. 7. 14. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Hoc enim edidit Iſaias anno 4. Achaz, vt ibidem oſtendi: Achaz autem regnauit 16. annis. Huic ſucceſſit filius Ezechias, cuius circiter anno 10. hæc vaticinatus eſt Michæas. Quare cùm Iſaias hoc ſuum oraculum de Chriſto ediderit anno mundi 3207. ante Chriſtum verò anno 742. ſequitur Michæam ſuum hoc de Chriſto in Bethlehem naſcituro oraculum edidiſſe anno mundi circiter 3229; ante Chriſtum verò anno 720. Sub quod tempus floruit Sibylla Erythræa, cuius de Chriſti natiuitate, iudicio & reſurrectione verſus recenſet S. Auguſt. l. 18. de Ciuit. c. 23.

Nota Secundò. Ex Bethlehem prodierunt plures principes & viri illuſtres. Primus fuit Abeſſan iudex, id eſt princeps, Iſraelis, qui habuit triginta filios & totidem filias. Iudic. 12. 8. Secundus Elimelech maritus Noëmi; cuius filio nupſit Ruth, & eo mortuo nupſit Booz, ex quo genuit Obed patrem Ieſſe; ex quo natus eſt Dauid, vt patet ex libro Ruth. Tertius Dauid rex, à quo tota familia regum Iſrael & Iuda deſcendit, vſque ad vltimum regem Sedeciam. Fuit ergo Bethlehem totius regiæ & Dauidicæ ſtirpis ſeminarium, & communis patria: cùm par eſſet eam, quæ Regem cælorum editura erat, iam antè ſe probare tot heroibus, illiſq; ei præludere, vt tandem vel hominum iudicio digna hæc patria cenſeretur, quæ extremo virtutis opere edito, aliquid ſuper heroas & homines omnes, putà ipſum Dei filium, mundo exhiberet adorandum. Inſuper Samuel in Bethlehem Dauidem fratrum minimum vnxit in regem, 1. Reg. 16. Hinc Bethlehem vocatur *ciuitas Dauid*, Hinc & Roboam Dauidis ex Salomone nepos Bethlehem inſtaurauit, nouiſq; domibus & muris exædificauit, 2. Paral. 11. 6.

Quæ-

Cur Chriſtus natus in Bethlehem? Cauſa prima. Quæres, cur in Bethlehem potiùs, quàm Romæ, vel Hieroſolymæ, vel alio in loco naſci voluit Chriſtus? Reſp. Primò, vt Bethlehem demonſtraret Chriſtum eſſe filium Dauidis Bethlehemitæ, cui à Deo promiſſus fuerat, ac proinde ipſum eſſe verum Meſſiam. Hanc cauſam indicat S. Lucas c. 2. dicens: *Eò quòd eſſet de domo & familia Dauid.* *Secunda.* Secundò, vt in loco humili naſcens, magis oſtenderet poteſtatem ſuam, qua ad regnum ſe prouexit. iuxta illud 1. Cor. 1. *Infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia, & ignobilia mundi, &c.* *Tertia.* Tertiò, quia Bethlehem erat via in Ieruſalem: decuit autem Chriſtum in via & peregrinatione naſci, quia, vt ait S. Gregor. *per humanitatem quam aſſumpſerat, quaſi in alieno naſcebatur.* *Quarta.* Quartò, vt hac ſua paupere & humili natiuitate mereretur nobis ſublimem natiuitatem per gratiam & gloriam, celſumque locum in cælis; atq; *per egeſtatem ſuam nobis multas manſiones in domo Patris ſui præpararet,* ait V. Beda in Lucæ c. 12.

Tropologica. Tropol. Primò, quia, vti Chriſtus humilitatem & paupertatem elegit & docuit, ac ſuperbiam & faſtum confutauit; ita humilem & pauperem patriam, putà Bethlehem, ſimilemque naſcendi modum elegit. Vnde S. Leo ſerm. 1. de Epiph. *Qui,* ait, *ſerui ſuſceperat formam, Bethlehem prælegit natiuitati, Hieroſolymam paſſioni.* *Concio Chriſti ex præſepio.* Chriſtus ergo naſcens, ex præſepio quaſi è cathedra, non voce, ſed facto concionatur & clamat: Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? diſcite à me palatia, opes, delicias, faſtum, pompas mundi contemnere: nam vanitas vanitatum ſunt, & omnia vanitas. Diſcite à me, quia pauper ſum, & humilis corde: diſcite cor figere in cælo, ambire opes & honores cæleſtes. Sedebat in celſo imperij Romani culmine & throno Auguſtus, iacebat in humili ſtabulo Chriſtus: at celſior in ſtabulo Chriſtus, quàm in culmine imperij Auguſtus. Vnde S. Bernard. ſerm. 3. de Natiuit. Aut Chriſtus, inquit, fallitur, aut mundus errat (etenim diuerſa ac repugnantia docent) ſed diuinam falli impoſſibile eſt Sapientiam: errat ergo mundus, errant omnes mundi ſectatores, iuxta illud pſalmi: *Dixi, Semper hi errant corde.* Et S. Auguſt. ſerm. 18. de Tempore, qui eſt de Natiuit. *Omnis,* ait, *huius natiuitatis ſchola, humilitatis eſt officina.* Secundò, Bethlehem hebr. ſignificat domum panis: repræſentat ergo Chriſtum, qui mundi eſt panis, & manna de cælo deſcendens; ita S. Hieron. Audi S. Gregor. homil. 8. in Euangel. *Bene in Bethlehem naſcitur Chriſtus. Ipſe eſt enim qui ait: Ego ſum panis viuus, qui de cælo deſcendi. Item locus in quo Dominus naſcitur, domus panis antea vocatus eſt: quia futurum erat, vt ille per materiam carnis appareret qui electorum mentes interna ſatietate reficeret.* Bethlehem ergo fuit Ephrata, id eſt frugifera, & totius terræ horreum: quia ab ea totus orbis panem, non ſeptem annorum, vti Ægyptij à Ioſeph, Geneſ. 41. v. 36. & 55. ſed vitæ æternæ, qui eſt Chriſtus, accepit.

De Homeri natali ſolo certant ſeptem nobiles Græciæ vrbes, ſingulæque eum ſibi ciuem arrogare conantur: quàm ergo glorioſa Bethlehem, quæ omnium conſenſu & confeſſione, toti orbi dedit Meſſiam; putà Deum hominem natum! in qua Chriſtus in mundum prodiens, primò lucem, cælum & ſolum hoc aſpexit: vtique Bethlehem omnes regias, omnes metropo-A les, omnia orbis emporia nobilitate æquè ac ſanctitate vincit. Longè enim magis eam ſua natiuitate celebrauit Chriſtus quàm Ariſtoteles ſuam Stagiram, Cato Tuſculum, Cicero ſuos Arpinates.

Quocirca Patres miris laudibus & encomiis Bethlehem celebrant. Hæc ad ſe ex Occidente traxit S. Hieronymum, S. Paulam, S. Euſtochium, & innumeras nobilium matronarum ac virorum turmas, quæ Bethlehem Romæ prætulerunt, ibique ad præſepe Chriſti viuere & mori delegerunt; qua de cauſa S. Paula ibidem tria feminarum, quibus ipſa præerat, monaſteria; & vnum virorum, cui præerat S. Hieronymus, exædificauit. Audi S. Hieron. de S. Paula, in eius vita: *S. Paula cum Bethlehem deſuauiatur.* *Atque in Bethlehem ingreſſa, & in ſpecum Saluatoris introiens, poſtquam vidit ſacrum Virginis diuerſorium & ſtabulum in quo agnouit bos poſſeſſorem ſuum,* B *& aſinus præſepe Domini ſui, vt illud impleretur quod in eodem Propheta ſcriptum eſt, Beatus qui ſeminat ſuper aquas, vbi bos & aſinus calcant; me audiente iurabat, cernere ſe oculis fidei infantem pannis inuolutum, vagientem in præſepi, Dominum magos adorantes, ſtellam fulgentem deſuper, matrem virginem, nutricium ſedulum, paſtores nocte venientes, vt viderent Verbum quod factum erat, & iam tunc Euangeliſtæ Iohannis principium dedicarent: In principio erat Verbum, & Verbum caro factum eſt. paruulos interfectos, Herodem ſæuientem, Ioſeph & Mariam fugientes in Ægyptum. mixtiſq; gaudio lacrymis loquebatur. Salue Bethlehem, domus panis, in qua natus eſt ille panis, qui de cælo deſcendit: ſalue Ephrata regio vberrima, atque καρποφόρε, cuius fertilitas Deus eſt.* Citat deinde hoc Michææ oraculum: *De te quondam Michæas vaticinatus eſt: Et tu Bethlehem domus Ephrata, non minima* C *es in millibus Iuda. Ex te mihi egredietur, qui ſit princeps in Iſrael, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis. Propterea dabit eos vſque ad tempus parientis. Pariet, & reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Iſrael. In te enim natus eſt princeps, qui ante luciferum genitus eſt, cuius de Patre natiuitas omnem excedit ætatem. Et tamdiu in te Dauidici generis origo permanſit, donec virgo pareret.* Et inferiùs: *Bene Dauid iurabat, bene vota faciebat dicens: Si introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero in lectum ſtrati mei, ſi dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis; donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Et ſtatim quid deſideraret expoſuit, atque oculis prophetalibus, quem nos veniſſe iam credimus, ille venturum* D *eſſe cernebat; Ecce audiuimus eum in Ephrata, inuenimus eum in campis ſiluæ: quippe ſermo Hebraicus* (hebr. enim eſt *vau cholem*, id eſt *eius* maſculinè) *vt te docente didici, non Mariam matrem Domini, hoc eſt* αὐτήν, *ſed ipſum, id eſt* αὐτόν, *ſignificat: Vnde loquitur confidenter: Introibimus in tabernaculum eius, adorabimus in loco vbi ſteterunt pedes eius. Et ego miſera atque peccatrix, digna ſum iudicata deoſculari præſepe in quo Dominus paruulus vagijt: orare in ſpelunca, in qua virgo puerpera Dominum fudit infantem? Hæc requies mea, quia Domini mei patria eſt: hîc habitabo, quoniam Saluator elegit eam. Paraui lucernam Chriſto meo, anima mea illi viuet, & ſemen meum ſeruiet ipſi. Haud procul inde deſcendit ad turrim Eder, id eſt gregis, iuxta quam Iacob pauit greges ſuos, & paſtores nocte vigilantes audire meruerunt: Gloria in excelſis Deo, & ſuper terram pax hominibus bonæ voluntatis, dumq; ſeruant oues, inuenerunt agnum Dei,*

puro & mundiſſimo vellere, quod in ariditate totius terræ cæleſti rore compluтum eſt: & cuius ſanguis tulit peccata mundi, & exterminatorem Ægypti huius in poſtibus fugauit. Idem S. Hieron. nomine S. Paulæ & Euſtochij, S. Marcellam in Bethlehem inuitans epiſt. 17. *Quo ſermone, ait, qua voce ſpeluncam tibi poſſumus Saluatoris exponere? Et illud præſepe, in quo infantulus vagijt, ſilentio magis, quàm infirmo ſermone honorandum eſt. Vbi ſunt latæ porticus? vbi aurata laquearia? vbi domus miſerorum pœnis & damnatorum labore veſtita? vbi inſtar palatij opibus priuatorum extructæ baſilicæ, vt vile corpuſculum hominis pretioſius inambulet, & quaſi mundo quidquam poſſit eſſe ornatius, tecta magis ſua velint aſpicere, quàm cælum? Ecce in hoc paruo terræ foramine cælorum conditor natus eſt; hîc inuolutus pannis, hîc viſus à paſtoribus, hîc demonſtratus à ſtellâ, hîc adoratus à magis. Et hic puto locus ſanctior eſt Tarpeia rupe, quæ de cælo ſæpius fulminata, oſtendit quòd Domino diſpliceret. Et tunc comitante Chriſto, itum per Silo & Bethel, & cætera loca, in quibus Eccleſiæ quaſi quædam victoriarum Domini ſunt erecta vexilla, ad noſtram ſpeluncam rediemus; canemus iugiter, crebrò flebimus, indeſinenter orabimus, & vulneratæ iaculo Saluatoris in commune dicemus; Inueni quem quæſiuit anima mea, tenebo eum, & non dimittam illum.* Vide eumdem epiſt. 18. ad eamdem Marcellam.

Porrò in Bethlehem mortua & ſepulta eſt S. Paula, cùm ibidem ſanctè & religioſè vixiſſet viginti annos, cui S. Hieron. hoc epitaphium poſuit:

Scipio quam genuit, Pauli fudêre parentes,
Gracchorum ſoboles, Agamemnonis inclyta proles,
Hoc iacet in tumulo, Paulam dixere priores,
Euſtochij genitrix, Romani prima ſenatus?
Pauperiem Chriſti, & Bethlemitica rura ſecuta.

S. Cyprian. Audi S. Cyprian. tract. de natiuit. Chriſti: *Veniunt in Bethlehem; quem prædixit Gabriel, inuenitur Emmanuel: ciuitas parua, domus paupercula, ſupellex exigua: nulla domus ambitio, niſi reclinatorium in ſtabulo: mater in fœno, filius in præſepio. Tale elegit fabricator mundi hoſpitium, huiuſmodi habuit delicias ſacræ Virginis puerperium. Panniculi pro purpura, pro byſſo in ornatu regio laciniæ congeruntur: genetrix eſt obſtetrix, & deuotam dilectæ ſobolis exhibet clientelam; attrectat, amplectitur, iungit oſcula, porrigit mammam, totum negotium plenum gaudio, nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerpera. Pediſſequas ſubſtantia familiaris non patitur, mancipiorum obſequia ſumptus tenuis, & inops menſa excludit.*

Porrò in Bethlehem apparuit ſtetitque ſtella apparens Magis, qui eius indicio ibidem Chriſtum agnouerunt, ac ibidem eum adorantes eidem

Aurum, thus, myrrham, regiq; hominiq; Deoque
Dona ferunt,

Prudent. vt canit Iuuencus. Quocirca Prudentius in Carm. de Epiphania ita eamdem celebrat:

O ſola magnarum vrbium
Maior Bethlehem, cui contigit
Ducem ſalutis cælitus
Incorporatum gignere.
Quem ſtella, quæ ſolis rotam
Vincit decore ac lumine,
Veniſſe terris nunciat,
Cum carne terreſtri Deum, &c.

Bethlehem ergo eſt *mundi ortus*, & *orbis metropolis*, vt ait Nazianz. orat. 19. ac domus panis, in

A qua Chriſtus panis è cælo oritur. Vnde meritò ad eam ſuſpirans S. Chryſoſt. in cap. 2. Lucæ: *O ſi mihi,* ait, *liceret videre præſepe illud, in quo iacuit Chriſtus.*

Scribit S. Hieron. ad Paulinum, Adrianum Imper. Bethlehem profanaſſe, erecto ibidem Adonidis ſimulacro; *vt in ſpecu, vbi quondam Chriſtus paruulus vagijt, Veneris amaſius plangeretur.* Stetit ibi Adonis per 180. annos vſque ad Conſtantinum Imp. quando S. Helena eius mater, euerſo Adonide, magnificam eccleſiam ſuper ipſam ſpecum extruxit, & ſuper ipſum præſepe in quo Agnus Dei reclinatus eſt, erexit altare, in quo idem iugiter Deo offerretur; qui ibidem pro ſalute hominum primùm mundo illuxerat. Sed & Conſtantinus eamdem ſpecum regalibus ornamentis ex auro & argento, atque variis aulæis exornauit; ita vt baſilica hæc mundi eſſet miraculum, nec in orbe quippiam ei eſſet ſimile. Nam

S. Helena ſtabulum Chriſti Baſilica ornauit.

B excelſa eſt admodum & ampliſſima, cuius tota ſuperior concameratio quatuor ex marmore columnarum ordinibus, & magnitudine & multitudine admirandis conſtat. Quilibet enim ordo habebat quinquaginta columnas, ſingulari artificio, pretio & ſumptu. ſuper ipſas columnas nauis Eccleſiæ eminet opere vermiculato, quæ omnes veteris teſtamenti hiſtorias exhibebat, ab exordio mundi vſque ad Chriſtum, miro artificio & colorum varietate diſtincta. Parietes tabulis ex alabaſtro pretioſiſſimis ſunt incruſtati; quarum ea erat opulentia & pulchritudo, vt Sultanus Ægypti eas ſacrilegè auferre, iiſque palatium ſuum in Cayro exornare conatus ſit, ſed ingenti ſerpente miraculosè ex pariete prodeunte, tabulaſque

C ipſas mordente deterritus à ſcelere deſtitit; quocirca ipſi etiam Turcæ & Saraceni reuerenter hoc templum frequentant. Pauimentum totum eſt ex marmore. Ad locum autem dulciſſimæ natiuitatis Chriſti, à templo in capellam deſcenditur decem gradibus, locum vel ipſo cælo auguſtiorem, & æterna memoria omnibus fidelibus venerandum. Hic locus tegitur menſa marmorea & candida, in qua & Sacrum peragitur. Cæterùm lapidis illa pars in qua Chriſtus dicitur natus, & præſepis pars in quam fuit reclinatus, non veſtiuntur marmore, ſed nudè patent ad peregrinorum adorationem & oſculum. Lapis, in quem reclinauit Maria, & cui flexis genibus inſedit, ſimilitudinem habet ſtellæ. Eſt autem tota hæc capella ſumptuoſo opere ex marmore

D & auro exornata. Neque longè à templo abeſt locus circumciſionis. Ad Orientem quantum iactus eſt lapidis, monumenta viſuntur S. Paulæ & Euſtochij. Hæc & plura Saligniacus, Borchardus, Bredemb. & ex iis Adrichom. in Deſcript. terræ ſanctæ. Eadem mihi affirmarunt Romæ viri graues, qui recentes Bethlehem & loca ſancta viſitarunt.

Meritò ergo S. Bernard. ſerm. 1. in Vigilia Natiuit. *O Bethlehem parua,* inquit, *ſed iam magnificata à Domino. Magnificauit te, qui factus eſt in te paruus ex magno. Quæ tibi ciuitas (ſi audiat) non inuideat pretioſum illud ſtabulum, & illius præſepij gloriam? In vniuerſa ſiquidem terra iam celebre eſt nomen tuum, & beatam te dicunt omnes generationes, vbique glorioſa dicuntur de te ciuitas Dei, vbique pſallitur: Quia homo natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam Altiſſimus.* Et S. Greg. Nazianz. orat. 38. *Deſcriptionem,* inquit,

inquit, *reuertere, propter quam in tabulis ipſe deſcriberis: & natiuitatem, ob quam natiuitatis vinculis ſolutus es: & paruam illam Bethlehem honora, quæ te in paradiſum reduxit: & præſepe adora, honora præſepe, quia cùm rationis expers eſſes, à Verbo nutritus es. Cognoſce, vt bos, poſſeſſorem tuum (Iſaias te admonet) & vt aſinus præſepe Domini tui; ſiue mundus ſis & Iudæus, ſiue immundus Ethnicus, parens.* Idem Arrianis ſibi obiectantibus ignobilem patriam & familiam, reſpondet orat. 25. *Vnum idemq́ue cœlum omnibus eſſe commune, vnam eamdemq́ue terram & parentis & ſepulchri habere rationem, ex qua ſumpti ſumus, & ad quam reuertemur, nulla iam re alij aliòs ſuperantes. Deum ruſticitatis meæ patronum nactus, cum Bethlehem collocabor, cum præſepi vilipendar.* Et inferiùs: *Magnis omnibus & excelſis viris patria vna eſt ſuperna Ieruſalem, in quam conuerſationem noſtram recondimus. Terrenæ autem hæ patriæ, & hæc generum diſcrimina, breuis huius & caducæ vitæ noſtræ, ac ſcenæ ludi ſunt. Quam enim quiſque terram ſiue per tyrannidem, ſiue per calamitatem antè occupauerit, ea patria dicitur, cuius omnes æquè hoſpites & aduenæ ſumus, quantumlibet vocum appellatione ludamus.*

Tropol. templum eſt ſtabulum, altare, præſepe Chriſti.

Tropol. hanc Bethlehem nobis ob oculos ponamus, noſque in ea eſſe imaginemur, ibique mentis oculis intueamur naſcentem Chriſtum, dum in templo nocte Natiuitatis Domini hoc myſterium recolimus: imò dum quotidie in ſacrificio Miſſæ idem nobis repræſentatur. Verè enim & ſapienter ſcripſit noſter Thomas Theodidactus li. 4. de Imitatione Chriſti c. 2. *Ita magnum, nouum, & iucundum tibi videri debet cùm celebras, aut Miſſam audis, ac ſi eodem die Chriſtus primùm in vterum Virginis deſcendens, homo factus eſſet; aut in cruce pendens pro ſalute hominum pateretur & moreretur.* Templum ergo repræſentat Bethlehem, altare præſepium, hoſtia Chriſtum naſcentem, corporale pannos & faſcias, Deiparam ſacerdos, Ioſeph & paſtores Chriſtiani aſtantes.

Exempl. S. Franciſci.

Ita fecit S. Franciſcus, mira deuotione in typica ſua Bethlehem & præſepio diſſuauians eum paruulo de Bethlehem. Audi S. Bonauent. in Vita eius cap. 10. *Contigit autem anno tertio ante obitum ſuum, vt memoriam natiuitatis pueri Ieſu, ad deuotionem excitandam apud caſtrum Gracij diſponeret agere cum quanto maiori ſolemnitate valeret. Ne verò hoc leuitati poſſet adſcribi, à Summo Pontifice petita & obtenta licentia fecit præparari præſepium, apportari fœnum, bouem & aſinum ad locum adduci. Aduocantur Fratres, adueniunt populi; perſonat ſilua voces, & venerabilis illa nox luminibus copioſis & claris, laudibuſq́ue ſonoris & conſonis, & ſplendens efficitur & ſolemnis. Stabat vir Dei coram præſepio pietate repletus, reſperſus lachrymis, & gaudio ſuperfuſus. Celebrantur Miſſarum ſolemnia ſuper præſepe, Leuita Chriſti Franciſco ſacrum Euangelium decantante. Prædicat deinde populo circumſtanti de natiuitate regis pauperis, quem cùm nominare vellet, puerum de Bethlehem amoris teneritudine nuncupabat. Miles autem quidam virtuoſus & verax, qui propter Chriſti amorem ſæculari relicta militia, viro Dei magna fuit familiaritate coniunctus, Dominus Iohannes de Gracio, ſe vidiſſe aſſeruit puerulum quemdam valdè formoſum in illo præſepio dormientem, quem B. Pater Franciſcus ambobus complexans brachijs, excitare videbatur à ſomno.* Addit S. Bonauent. fœnum hoc præſepij à populo reſeruatum, multos brutorum morbos ſanaſſe & peſtes diſpuliſſe.

Denique S. Bernard. ſerm. 1. in Vigilia Natiuit. docet nos fieri Bethlehem, ſi Chriſtum deuotè ſuſcipiamus vel per fidem, vel per Euchariſtiam. *Bethlehem quippe,* ait *domum panis, Iuda ſonat confeſſionem. Tu ergo ſi diuini verbi pabulo repleas animam tuam, fideliterq́ue, etſi non dignè, certè quanta potes deuotione ſuſcipias panem illum qui de cœlo deſcendit, & dat vitam mundo, Dominicum videlicet corpus Ieſu, vt veterem vtrem corporis tui noua illa reſurrectionis caro reficiat & ſuſtineat, quatenus nouum quod intus eſt vinum, hoc ſolidatum glutino, valeat continere: ſi denique ex fide viuas, & nequaquam gemere oporteat, quia oblitus ſis comedere panem tuum; Bethlehem factus es, dignus planè ſuſceptatione Dominica, ſi tamen confeſſio non defuerit. Sit proinde Iudæa ſanctificatio tua: confeſſionem & decorem induere, quam maximè ſtolam in miniſtris ſuis Chriſtus appetiat.*

Egressvs eivs ab initio a diebvs æternitatis] *Egreſſus* eſt numeri pluralis, hebr. enim eſt מוֹצָאֹתָיו *motſaoth*, id eſt egreſſiones. Vnde Septuag. verterunt, ἔξοδοι. Vatabl. *emanationes eius.* Rurſum pro *ab initio à diebus æternitatis*, Hebr. & Septuag. habent, *ab initio à diebus ſæculi.* Hinc triplex eſt hic interpretum explicatio iuxta triplicem Chriſti egreſſionem. Prima enim, eſt temporalis; Secunda, eſt æterna; Tertia, partim temporalis, partim æterna.

Egreſſus Chriſti triplex. Primum.

Primò, ergo Rabbini recentiores, qui negant Chriſti æternitatem & diuinitatem, egreſſiones has ſic exponunt, q. d. Chriſtus non tantùm egredietur cùm naſcetur in Bethlehem, ſed iam inde à Dauide, ab Abraham, imò ab Adam egreſſus, & quaſi natus eſt; tum quia ex iis deſcendit, & in eorum lumbis ac virtute generatiua latebat & continebatur; quomodo Apoſtolus Hebr. 7. 9. ait Leui antequam naſceretur, decimatum eſſe in lumbis Abrahæ: tum quia eos quaſi duces ſuos præmiſit qui populum ſuum Iſrael in cultu Dei erudirent & continerent, eumq́ue contra hoſtes infideles tuerentur & propugnarent. Huc accedit expoſitio S. Cyrilli, qui egreſſiones in plurali dici cenſet, quia Chriſtus homo, bis egreſſus eſt: Primò, cùm venit in mundum per incarnationem; Secundò, cùm poſt mortem è mundo egreſſus eſt, & aſcendit in cœlum; vtramque ſignificat ipſe Iohan. 16. 28. *Exiui à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem:* vtraque eſt à diebus æternitatis; quia vtraque ab æterno decreta & prædeſtinata eſt à Deo. Huc pertinet aliorum explicatio, qui per egreſſiones, accipiunt varias Chriſti hominis expeditiones & excurſiones, quas contra diabolum pro ſalute hominum ſuſcepit. Prima fuit, quâ humanitatem noſtram induit, Secunda, quâ Magos & paſtores ad ſe traxit & conuertit. Tertia, quâ peragrans Iudæam & Galilæam, multos in corpore & anima ſaluauit. Quarta, quâ in crucem pro redemptione hominum aſcendit. Quinta, quâ reſurgens ad vitam rediit, mortemq́ue deſtruxit. Sexta, quâ aſcendens in cœlum, illud nobis patefecit, indeq́ue miſit Spiritum ſanctum. Hæ omnes expeditiones fuerunt à diebus æternitatis, quia ab æterno decretæ.

Secundum.

Secundò, Arias & à Caſtro hic, quibus fauet S. Hie-

S. Hieron. ac R. Haccados apud Galat. l. 4. c. 13. per egreſſiones has, accipiunt duas Chriſti natiuitates; putà temporalem ex Virgine in Bethlehem, & æternam ex Deo Patre in cælis. Vnde R. Haccados per *τὸ ab initio*, id eſt ab æterno, putat notari æternam Chriſti generationem; ſed per *τὸ à diebus ſæculi*, temporalem, quâ nimirum ab initio mundi in lumbis Adæ creatus, & quaſi natus eſt. Ex aduerſo meliùs alij per *τὸ ab initio*, accipiunt temporalem Chriſti apparitionem, non tantùm quâ apparuit in carne, ſed etiam quâ viſus eſt patribus, quibus promiſſus eſt; & Prophetis, per quorum ora ipſe, vtpote Verbum Dei, locutus eſt: ſed per *τὸ à diebus æternitatis*, accipiunt æternam eiuſdem à Patre generationem.

Tertius. Tertiò, alij hæc accipiunt de ſola æterna Chriſti à Patre emanatione & natiuitate. Hæc expoſitio eſt certa, & communis Patrum & Docto- B rum, ideoque amplectenda. Probatur Primò, quia de temporali Chriſti natiuitate paulò antè dixit Propheta: *Ex te* (ô Bethlehem) *mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael*, ergo cùm addit: *Et egreſſus eius ab initio, à diebus æternitatis*, agit de æterna: q. d. Chriſtus egredietur & naſcetur in Bethlehem; at, ne putes eum tantùm hominem fore, tuncque primò egreſſurum, cùm homo apparebit in Bethlehem, addo & dico iam antè ab æterno eum egreſſum eſſe ex Patre, cùm ab eo genitus eſt Deus, Patri coæuus & conſubſtantialis. Cur enim temporalem egreſſionem repeteret hîc Propheta, cùm tam clarè eam antè expreſſerit?

Secundò, *Τὸ à diebus æternitatis*, planè ſignificat hîc de æterna Chriſti generatione agi, non de temporali. Dices, Hebr. eſt *à diebus* עולם *olam*, id eſt *ſæculi*. Reſp. *olam*, ſiue ſæculum abſconditum, C à rad. עלם *alam*, id eſt abſcondit, hebr. ſignificat æternitatem, quæ omnibus abſcondita eſt & impenetrabilis, cùm ſcribitur per *vau*, ſicut hîc ſcribitur, vti docent Rabbini, niſi addatur particula aliqua reſtringens, quæ cogat illud explicare & interpretari tempus longiſſimum. Hic autem nihil tale additur: imo additur *τὸ ab initio*, quod iunctum cum *diebus olam*, planam plenamque ſignificat æternitatem, vti mox oſtendam. Vnde Chald. vertit, *cuius nomen dictum eſt ab æternitate, à diebus ſæculi*; Tigurina ſiue Leo Hebræus, *exitus eius à ſæculo, à diebus æternis*; ita & Rabbini apud Galatin. loco citato. Denique omnes Orthodoxi fatentur hîc de vera æternitate agi; licet aliqui æternitatem prædeſtinationis, non generationis intelligant, ſed perperam. Nam egredi non eſt prædeſtinari, ſed emanare, gigni, naſci; D vt cùm paulò antè dixit: *Ex te mihi egredietur*, id eſt naſcetur, *qui ſit dominator in Iſrael*. Dices, Apoc. 13. 8. Agnus, id eſt Chriſtus, dicitur occiſus ab origine mundi, non realiter, ſed per Dei præſcientiam & Prædeſtinationem; ergo ſimiliter hîc *τὸ egreſſus* exponi poteſt non realiter, ſed in Dei prædeſtinatione. Reſp. nego conſequentiam: verba enim Scripturæ propriè accipienda ſunt, non impropriè; niſi quæ neceſſitas aut contradictio cogat, vti hîc nihil cogit: in Apocal. autem cogit. Nam Agnus, qui realiter non erat, nec extabat ab origine mundi, non poterat tunc realiter occidi (quod enim non eſt, occidi nequit) ergo occiſio hæc non actualis, ſed mentalis, putà præſcita & prædeſtinata à Deo, intelligi debet. Hic autem nil eſt tale; ergo realis egreſſus & natiui-

A tas, non mentalis & prædeſtinata, intelligenda eſt.

Tertiò, Chriſtum in Bethlehem natum, eſſe Deum, ideoque æternum, patet ex c. 4. 1. *Erit mons domus Domini paratus in vertice montium*, putà Sion; id eſt Eccleſia Chriſti. Nam pro *τῷ Dominus*, hebr. eſt *Iehoua*, quod non alium quàm Deum verum ſignificat, eiuſque nomen eſt proprium. Et v. 2. *Venite, aſcendamus ad montem Domini*, hebr. *Iehoua*. *Quia de Sion exibit lex, & verbum* (Euangelium) *Domini*, hebr. *Iehoua*, putà Chriſti, *de Ieruſalem*; vt v. 7. *Et regnabit Dominus*, hebr. *Iehoua*, putà Chriſtus, *ſuper eos ex hoc nunc & vſque in æternum*. Idem patet Iſaiæ 9. 6. vbi paruulus naſciturus nobis, putà Chriſtus, vocatur *Deus, fortis, pater futuri ſæculi*, hebr. *pater æternitatis*; & c. 7. 14. vocatur *Emmanuel*, id eſt nobiſcum Deus.

B Quartò, ita interpretantur Patres & Orthodoxi paſſim, Theodor. Haymo, Remig. Rupert. Albert. Hugo, Lyran. Dionyſ. Clarius, Vatablus, Ribera hîc, Cyrill. hom. 4. contra Neſtorium, Chryſoſtom. in libr. *Quòd Chriſtus ſit Deus*, Origenes libr. 1. contra Celſum, Euſeb. lib. 2. Demonſtr. cap. 2. Athanaſius, & alij paſſim contra Arrianos.

Dices, Si de ſola æterna emanatione & generatione Chriſti hîc agitur, cur ergo Propheta eã vocat *egreſſus* vel exitus in plurali? Reſpond. Primò, Ribera, cauſam eſſe quod Hebræi ſoleant res maximas & præſtantiſſimas compellare pluraliter, vt rei magnitudinem & præſtantiam ſignificent, quòd, licet vna ſit, æquipolleat tamen pluribus. Sic Deum vocant *elohim* in plurali; ſic *adonim*, id eſt domini, ſignificat Domi- C num; ſic elephas vocatur *behemoth*, id eſt beſtiæ, quòd mole ſua & robore multas beſtias æquet, imò ſuperet. Quia ergo natiuitas æterna Chriſti maxima eſt & diuina, omneſque creatas natiuitates eminenter continet; hinc ab Hebræis vocatur *egreſſus*, id eſt natiuitates, in plurali. Secundò, aliam cauſam dat Vatabl. *Plurali*, inquit, *vtitur, quia Chriſtus ſemper procedit à Patre iugi manatione & proceſſione, heri, hodie & olim*. q. d. *Chriſtus erit verus homo, veruſq; Deus, & coæternus Patri*: quia ergo iugiter ab æterno Chriſtus à Patre gignitur, hinc eius generatio vocatur generationes: nam quolibet inſtanti generatur, & omnibus generationibus creaturarum coexiſtit: ſicuti fontis emanationem vocamus ſcaturigines, quia iugiter aquam ſcaturit. Hinc patet æternitas, & conſequenter vera deitas Chriſti. Nega- D bant vtramque Arriani, quorum teſte S. Athanaſio multis in locis, hoc erat axioma: *Erat aliquando* (tempus vel duratio) *quando non erat Chriſtus*. Reſpondet Franciſcus Dauid, nouorum Arrianorum choragus, in diſput. Albana, in actis diei tertiæ, *Vocabulum*, inquit, *Diebus, additum, explicat mentem Prophetæ. Dies enim tunc cœperunt, quando creatus eſt mundus. Et illi primi dies dicuntur æterni, propter continuam ſucceſſionem: ſicut ſæpiùs Scriptura loquitur, & ideo cùm facta ſunt quoque ſit de Chriſto futuro promiſſio, dicitur fuiſſe egreſſus eius à diebus æternitatis*. Verùm obſtat, quòd licet *in æternum* in Scriptura ſignificet aliquando longum tempus continuum, non infinitum; tamen *æternitas*, & Hebr. עולם *olam*, iunctum cum מקדם *mukedem*, ſemper immenſam durationem ſignificat. Secundò, *egreſſus eius* non

eſt

eſt promiſſio de eo naſcituro, ſed natiuitas eius, vt cùm dicitur hîc: *Ex te mihi egredietur* (id eſt naſcetur) *dux*: aliud enim eſt egredi hominem, aliud egredi verbum vel ſermonem: illud ſignificat naſci, hoc prophetare & promittere. Nec obſtat quòd vocetur dies æternitatis; dies enim hîc ponitur pro duratione, vt cùm Daniel 7. 9. Deus pater vocatur *antiquus dierum*, id eſt æternus.

Dices, Quomodo ergo ait: *Egreſſus eius ab initio*? æternitas enim non habet initium. Reſp. Script. initium vocat id quod erat ante tempora, hoc autem erat æternitas. Vnde explicans ſubdit: *A diebus æternitatis*. Loquitur enim accommodè ad conceptum hominum, qui cùm volunt dicere aliquid fuiſſe ab æterno, dicunt illud fuiſſe ante omnia, ab initio. Sic Prouerb. 8. ait Sapientia increata: *Dominus poſſedit me ab initio viarum ſuarum, antequam quidquam faceret, à principio*. Et Eccleſiaſt. c. 24. 14. ait æterna Dei Sapientia: *Ab initio, & ante ſæcula creata ſum*, id eſt ab æterno. Sic & Iſaias 43. 13. ait Deus: *Ab initio ego ipſe*. q. d. Ab æterno ego ſum, qui ſum. Porrò hanc Michææ ſententiam, *Et egreſſus eius à diebus æternitatis*, ſic clarè per trimembrem ſententiam explicat S. Iohan. c. 1. 1. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*. q. d. Ab æterno, &, vt ita dicam, à principio æternitatis, Verbum egreſſum & genitum eſt à mente Patris; ac proinde erat apud eum, & in eius mente, ac conſequenter ipſum erat Deus: quia quidquid eſt in mente Dei & in Deo, eſt Deus. Hinc & Chriſtus à Iudæis rogatus quis eſſet, reſpondit: *Principium qui & loquor vobis*, Iohan. 8. 25. græcè κατ' ἀρχὴν, q. d. Ego ſum ante Abraham à principio, id eſt ab æterno; Deus de Deo, qui & idipſum vobis proloquor. Idemque Apocal. 21. 6. ait: *Ego ſum α & ω, initium & finis*.

Præclarè Nazianz. *Deus & erat ſemper, & eſt, & erit; vel, vt rectiùs loquar, ſemper eſt. Nam Erat & Erit noſtri temporis fluxæq; naturæ ſegmenta ſunt. Ille autem ſemper eſt, atque hoc modo ſeipſum nominat cùm in monte Moſi oraculum dedit. Vniuerſum enim id quod eſt, in ſe complectitur; nec principium habens, nec finem habiturum, velut pelagus quoddam eſſentiæ immenſum & interminatum, omnem tam temporis, tum naturæ cogitationem ſuperans; mente ſola adumbratus is, & quidem perexiguè ac perobſcurè, non ex his quæ in ipſo ſunt, ſed quæ circa ipſum: alia ex alio collecta ſpecie ad vnum quoddam veritatis ſimulacrum: priuſquam teneatur effugiens, & priuſquam intellectu percipiatur ſeipſum fuga proripiens: tantum principem noſtri partem, eamq; à vitiorum labe purgatam colluſtrans, quantum oculorum aciem fulguris celeritas minimè conſiſtentis. Hoc autem mea quidem ſententia idcirco fit, vt quatenus comprehendi poteſt, nos ad ſe trahat (quod enim percipi omnino nequit, id nec ſperat quiſquam, ne aſſequi conatur,) quatenus autem capi non poteſt, admirationem ſui excitet, atque ex ipſa admiratione vehementiùs expetatur, appetitus purget, purgans autem diuinos efficiat, taleſq; cùm reddiderit, cum iis iam velut cum familiaribus conſuetudinem habeat (metuo ne hoc audacius à me dictum videri poſſit) Deus diis vnitus & cognitus, ac tantum fortaſſe, quantum iam eos, qui ipſi noti ſunt, cognoſcat.*

Æternitas temporum quæ? A DIEBVS ÆTERNITATIS] Id eſt ab omni æternitate. Eſt catachreſis: æternitas enim propriè cùm ſit duratio conſtans, indiuiſibilis, tota ſimul, ideoq; ne ab intrinſeco carens ſucceſſione, principio & fine; idcirco non diuiditur per dies, menſes & annos, qui illi ſucceſſiuè coexiſtunt: & hinc ab hominibus, qui omnia ſua menſurant per differentias ſui temporis, dantur æternitati dies, menſes & anni. Sic dicitur pſal. 76. 6. *Cogitaui dies antiquos, & annos æternos in mente habui*. Sic in officio diuino tempore Paſchali de Martyribus canimus: *Lux perpetua lucebit Sanctis tuis Domine, & æternitas temporum*; quod deſumptum eſt ex lib. 4. Eſdræ cap. 2. 35. vbi ſic dicitur: *Parati eſtote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Fugite vmbram ſæculi*, &c. Sicut enim immenſitas Dei totam Dei magnitudinem, quæ abſque termino quaquauerſum ſuper cælos in immenſum diffunditur, colligit in punctum; vt non minus habeat in puncto loci, quàm in ſpatio infinito: ita æternitas durationem, & quaſi ætatem Dei, quæ infinito tempori coextenditur, colligit in momentum: ita vt totam poſſideat in inſtanti, ſiue in puncto. Sicut enim ſe habet immenſitas ad punctum loci, ita æternitas ſe habet ad punctum temporis. Dicit ergo Michæas Chriſtum in tempore naſciturum in Bethlehem, eſſe æternum, ideoque Deum, q. d. Ideo Chriſtus naſcetur in noſtro tempore, vt nobis communicet ſuam æternitatem: ideo fiet homo, vt nobis communicet ſuam deitatem, noſque faciat Deos. Ait enim: *Ego dixi, Dij eſtis, & filij Excelſi omnes*, pſalm. 81. 6. Vnde S. Gregor. hom. 8. in Euang. *Quid*, ait, *eſt quòd naſcituro Domino mundus deſcribitur, niſi hoc quod apertè monſtratur, quia ille apparebat in carne, qui electos ſuos adſcriberet in æternitate? quod contra de reprobis per Prophetam dicitur: Deleantur de libro viuentium, & cum iuſtis non ſcribantur*. Ideo ergo Chriſtus natus eſt tempori vt nos viuamus æternitati; ideo egreſſus eſt à diebus æternitatis ad dies temporis, vt nos à tempore regrederemur ad dies æternitatis.

Duratio triplex? Nota Duratio eſt triplex, tempus, æuum, æternitas: tempus habet ſuum finem, æquè ac principium: æuum habet principium, ſed caret fine: æternitas nec habet finem, nec principium. Rurſum ſicut æuum eſt intrinſeca menſura vitæ angelorum, & tempus vitæ hominum: ita æternitas eſt extrinſeca menſura vitæ & exiſtentiæ diuinæ, ac conſequenter generationis Verbi, & ſpirationis Sp. ſancti; vt docet D. Th. 1. p. q. 10. a. 4. & ibi P. Salas. *Origo æternitatum eſt immutabilitas.* Origo & quaſi ratio æternitatis, eſt immutabilitas Dei. Vnde S. Aug. l. de Natura boni aduerſus Manich. c. 39. *Illa*, inquit, *vera eſt æternitas, quæ eſt vera immortalitas: hæc eſt illa ſumma incommutabilitas, quam ſolus Deus habet*. Et mox: *Cuius ſolius immortalitas, ipſa eſt vera æternitas*. Idem l. 14. de Trinit. c. 18. *In quantum*, ait, *mutabiles ſumus, in tantum ab æternitate diſtamus*. Et inferiùs: *Vera autem immortalitas, vera incorruptibilitas: vera incommutabilitas, ipſa eſt æternitas*. Et S. Dionyſ. de Diuin. nom. c. 9. *Idem verò*, inquit, *ſuperſubſtantialiter æternum, eſt inuertibile, in ſeipſo manens ſemper ſecundum eadem, & eodem ſe habens modo*. Et Pſaltes pſal. 101. *Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient*. Porrò æternitatem S. Anſelmus ita definit in Monol. cap. 24. *Vera æternitas eſt interminabilis vita, tota ſimul exiſtens*. Et Richard. Victor. li. 2. de Trinitate cap. 4. *Quid aliud eſt æternitas, quàm diuturnitas ſine initio & fine, & carens omni mutabilitate?* alij: *Æternitas eſt duratio immenſurabilis*,

Optimè

Æternitas eſt origo temporum.

Optimè Boëtius lib. de Conſolat. proſa vlt. *Æternitas eſt interminabilis vitæ tota ſimul & perfecta poſſeſſio.* Hinc æternitas ambit omnia tempora & temporalia, eorumque eſt fons & origo. Audi S. Dionyſium de Diuinis nominib. c. 10. *Antiquus dierum Deus prædicatur, quòd ipſe ſit omnium & ſæculum, & tempus: & ante dies, & ante ſæculum, & tempus.* Idem cap. 5. *Ipſe, ait, eſt æuum æuorum, exiſtens ante omne æuum,* Et paulò ante: *Ipſe eſt principium & menſura æuorum & temporum.* Ex dictis ſequitur, æternitatem eſſe propriam durationem Dei, putà Patris, & Filij, & Spiritus ſancti: angelos autem & homines participare eam per ſuam æuiternitatem, quæ habet principium, at non finem. Nam per eam in æternum viuent, fruentur Deo, eruntque beati: licet vulgus per catachreſin, hanc æuiternitatem vocet quoque æternitatem, ſcilicet creatam & participatam: quia Beati erunt beati tam diu, quamdiu Deus erit beatus; imò quamdiu Deus erit Deus, quamdiu durabit eius æternitas. O æternitas, quanta es! quàm immenſa! quàm pretioſa! quàm beata! & tamen quàm raro, verſaris in mentibus hominum! quàm pauci te, tuumque pondus æſtimant! nulli te penetrant, pauci ponderant! Sapienter S. Gregor. lib. 6. epiſt. 190. *Si bona, ait, quærimus, illa diligamus quæ ſine fine habebimus. Si autem mala pertimeſcimus, illa timeamus quæ à reprobis ſine fine tolerantur.* Et Cicero Tuſcul. 4. *Quid, inquit, ei videatur magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiuſq; mundi nota ſit magnitudo?* Et S. Antonius diſcipulis ſuis hoc axioma tradebat: *Hoc, ait, ſit primum cunctis in commune mandatum, nullum in arrepti propoſiti vigore laſſeſcere, ſed* C *quaſi incipientem augere ſemper debere quod cœperit, præſertim cùm humanæ vitæ ſpatia æternitati comparata, breuiſſima ſint. Promiſſio vitæ ſempiternæ vili pretio comparatur. Scriptum eſt enim, Dies vitæ noſtræ ſeptuaginta anni: quando ergo octoginta aut centum annos laborantes in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi ſumus in futuro; ſed pro annis, omnium nobis ſæculorum regna tribuentur: non terram hæreditabimus, ſed cælum;* ita S. Athanaſ. in Vita S. Anton.

VERS. 3. PROPTER HOC DABIT EOS VSQVE AD TEMPVS, IN QVO PARTVRIENS PARIET] τὸ *dabit* dupliciter, imò contrariè accipi poteſt. Primò, *dabit*, ſcilicet hoſti gladio, ſimiliue tribulationi: q. d. Obiiciet eos hoſtibus, & calamitatibus ſinet eos affligi. Secundò, *dabit*, id eſt conſeruabit eos in vita, vt habitent in terra ſua. Iam varij variè hæc expo- D nunt. Punctum difficultatis conſiſtit in eo, quodnam vocetur *tempus, in quo parturiens pariet.* Primò, aliqui eſſe cenſent tempus liberationis è captiuitate Babylonica, & libertatis ſub Cyro. q. d. Quia latrones de quibus v. 1. hoc eſt tyranni & prædones Aſſyrij atque Chaldæi, Iſraelem ob eius ſcelera affligent & captiuabunt; hinc Deus dabit, id eſt, permittet eos in Iſraelem graſſari vſque ad Cyrum, quando eo laxante captiuitatem, Synagoga parturiens pariet, id eſt, præ gaudio & feſtinatione producet & adunabit turbam ingentem ſuorum filiorum & ciuium, cum iubilo è Babylone in Iudæam redeuntium. Verum hic nulla Babylonia facta eſt mentio, ſed tantùm Chriſti: Chriſtum enim & præcedentia & ſequentia omnia ſpectant.

Secundò, alij diſtinguunt tempus parturitio- A nis à tempore pariendi; tempus pariendi Synagogæ, cenſent eſſe illud, quo peperit Chriſtum; tempus parturitionis, quo cruciatibus afflicta & oppreſſa eſt à Tito & Romanis. q. d. Propter hoc, quia ſcilicet filia latronis, id eſt Ieruſalem, percuſſura & occiſura eſt Chriſtum, inquit Rupert. idcircò Deus dabit permanere Synagogam & Iudæos, vſque ad tempus quo pariet Chriſtum Saluatorem, & mox per Titum eam affliget, vt crucietur quaſi parturiens, & in hac dolorum parturitione enecetur & exſpiret. Vnde Chald. vertit, *propterea tradentur* Iudæi Romanis, *quando parturiens pariet.* Idem Chald. ſic explicat illud Iſaiæ 66. 7. *Antequam parturiret, peperit; antequam veniret partus, peperit maſculum.* q. d. *Antequam veniat ei anguſtia, ſaluabitur; & antequam veniant ei dolores partus, reuelabitur rex Meſſias.* q. d. Ante- B quam veniat Titus anguſtians Iudæos veniet & naſcetur Chriſtus Saluator. Sic & veteres Hebræi apud Galat. l. 4. c. 11. Quin & S. Hieron. ſic explicat: ſtabit Iudaiſmus donec Eccleſia pariat filios Chriſto; donec ſcilicet gentilitas, quæ antea ſterilis fuerat, credens in Chriſtum multos ad eum conuertat, qui in locum Iudæorum, quaſi populus & filij Dei ſuccedant.

Tertiò, alij accipiunt tempus Eccleſiæ naſcentis, quãdo ipſa multos filios peperit Deo & Chriſto, iuxta oraculum Iſaiæ cap. 54. 1. q. d. Propter hoc, quia ſcilicet ex Iſraele & Iudæis naſciturus eſt Chriſtus in Bethlehem, idcirco Deus dabit, id eſt ſinet eos in Iudæa viuere, ac differet vltionem ſuæ mortis, hoc eſt, deſtructionem Ieruſalem per Titum, aliquantiſper; donec ſcilicet Eccleſia Chriſti naſcens multos è Iudæis filios pa- C riat Chriſto; id eſt donec ipſa creſcat & confortetur, vt ſeſe conſeruare & ſpargere poſſit per omnes gentes: quo facto Iudæam & Iudæos per Titum euertit; ita Lyran. Vatabl. & Dionyſ.

Quartò & genuinè: *tempus quo parturiens,* vel, vt hebr. eſt *pariens pariet,* eſt tempus quo Deipara peperit Chriſtum in Bethlehem: illa enim vocatur pariens & mater antonomaſticè; quia partus eius fuit nobiliſſimus ideoq; cælo & terræ optatiſſimus, & hoc ſignificat illa geminatio *pariens*; vel, vt Noſter vertit, *parturiens pariet;* τὸ enim parturiens, non ſignificat dolorem, ſed vehemens deſiderium, gaudium & accelerationem partus; vti dixi in illud Iſaiæ 66. 7. *Antequam parturiret peperit;* ad Iſaiam enim more ſuo alludit hic Michæas. Senſus ergo eſt q. d. Propter hoc, quia ſcilicet in D Bethlehem naſcetur Chriſtus, quem Deus decreuit & ſtatuit ſaluatorem & dominatorem Iſraelis; idcirco dabit eos, id eſt, permittet Iſraelem & Iudæos affligi ab Aſſyriis, Chaldæis & Græcis; donec Deipara pariat Chriſtum; hic enim erit redemptor & ſaluator Iſraelis, omniumque gentium; ita S. Hieron. Haymo, Remig. Hugo hîc, & Euſeb. li. 7. Demonſt. c. 2. Huc pertinet aliorum expoſitio quæ talis eſt: durabit ſucceſſiuè Synagogæ afflictio, & captiuitas Babylonica Græca & Romana donec ipſa pariat Chriſtum: hic enim ab omni ſeruitute eam liberabit. Nota. Script. de Iſraele quaſi de populo loqui ſolet; nunc ſingulariter, quia populus collectiuè eſt vnus & ſingularis: nunc pluraliter, quia in populo plures ſunt homines & capita; Ita facit hîc Michæas. Rurſum de Iſraele nunc loquitur maſculinè, quaſi de populo; nunc fœmininè, quaſi de Eccleſia

cleſia & Syoagoga. Vndè ait: *Parturiens pariet* quaſi maier.

Symbolicè, ſenſus eſt q.d. Propter hoc, quòd ſcilicet Deus ſtatuit Chriſtum in Bethlehem naſciturum, efficere ſalvatorem mundi; hinc dabit, id eſt, ſinet Iſraelem ſub lege affligi, vt ipſe cognoſcat ex lege tum peccatum, tum legis infirmitatem ad tollendum peccatum, & ad ſanandam concupiſcentiam; vt Iſrael idipſum agnoſcens, magnis votis exoptet Chriſtum, eiuſque gratiam, quæ concupiſcentiam domet, & peccatum aboleat. Ideo enim diſtulit Deus Chriſtum per quatuor annorum millia, vſque ad Virginis partum, vt interim mundus agnoſceret ſuæ animæ peccata & vulnera, æquè ac naturæ & legis infirmitatem, ac inſtanter medicum, putà Chriſtum, requireret; vti docet Apoſtolus Rom. 3.20. & ſequent. ita S. Hieron. Theodor. Remigius, Hugo & alij.

Allegor. Arias: Sinet Chriſtus, inquit, Iſraelē, id eſt Eccleſiam ſuam, putà Apoſtolos & diſcipulos, aliquouſque à Iudæis affligi, donec ipſa quaſi ex partu egrediens in Pentecoſte, Spiritus ſancti roboretur aduentu, vt numero & viribus adaucta, ſe diffundere poſſit per omnes gentes.

ET RELIQVIÆ FRATRVM EIVS CONVERTENTVR AD FILIOS ISRAEL] *Eius*, ſcilicet dominatoris Iſrael naſcituri in Bethlehem; putà Chriſti: q.d. Reliquiæ, id eſt pauci Iudæorum, qui ſunt fratres Chriſti ſecundùm carnem, conuertentur ad filios Iſrael, id eſt, ad Patriarchas & Prophetas; vt ſcilicet Patriarcharum & Prophetarum in Chriſtum fidem, pietatem, & ſanctitatem amplectantur & æmulentur; iuxta illud pſalm. 44.17. *Pro patribus nati ſunt tibi filij.* Aut *filij Iſrael*, ſunt Apoſtoli, q.d. Quando Eccleſia parturiens pariet Chriſtum & Apoſtolos, tunc fratres Chriſti, putà Iudæi è captiuitate reliqui, conuertentur ad filios Iſrael, id eſt Apoſtolos, eorumque & fideliū cœtui aggregabuntur. Anagogicè, q.d. In fine mundi cùm plenitudo Gentium iocrauerit in Eccleſiam, tunc reliquiæ Iudæorum per Eliam & Henoch conuertentur, tuncque omnis Iſrael ſaluus fiet. ita S. Hieron. Haymo, Remig. & Hugo. *Elias enim (qui interpretatur Deus Dominus) conuertet cor patrum ad filios & cor filiorum ad patres, & nouiſſimus populus iungetur antiquo, vt verè filij Abraham appellentur, cùm in eum crediderint, quem vidit Abraham & lætatus eſt*, ait S. Hieron.

ET STABIT] ſcilicet dominator Iſrael; putà Chriſtus natus in Bethlehem ex parente Virgine Deipara de quo v. 2. & 3. Alludit ad paſtores, qui dum gregem paſcunt, ſtant innixi ſuæ furcæ ſiue baculo paſtorali; tum vt oues omnes præ oculis habeant, videantque ne quæ aberret, vel à grege ſe ſeparet; tum vt circumluſtrent, num qua ex parte lupus, vel alia fera, in gregem incurſurus aduentet. q.d. Pari modo Cliriſtus, quaſi paſtor fidelium, ijs ſemper aderit, eos circumſpiciet, paſcet, proiegetq; ab omni dæmonum hoſtiumq; incurſu. ita S. Hieron. Remig. Hugo & Vatabl. Hoc eſt quod Chriſtus promiſit: *Ecce ego vobiſcū ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſæculi*, Matth. 28.20. Nota, Vox *ſtabit*, ſignificat Chriſti paſtoris & regis Primò, curam & prouidentiam Eccleſiæ; Secundò, vigiliam in ea paſcenda; Tertiò, conſtantiam. Vnde Vatabl rectè ſic exponit, *ſtabit & paſcet*, id eſt perpetuò paſcet fideles, perpetuò regnabit in Eccleſia. Non enim tranſibit ab ea, vti tranſijt à Iudæis ad Gentes, ſed iugiter cum fidelibus ſtabit & manebit.

Anagogicè, q.d. Chriſtus poſt reſurrectionem conſcendet in cælum, ibique *ſtabit* à dextris Patris, quaſi triumphator & dominator; vt Eccleſiam regat, tueatur & propugnet. Quocirca S. Stephanus in agone martyrij cum Iudæis decertans: *Ecce*, inquit, *video cælos apertos, & filiū hominis ſtantem à dextris Dei*, Actor. 7.55. ita Rupert. vnde ſequitur.

PASCET IN FORTITVDINE DOMINI] q.d. Chriſtus paſtor reget fideles quaſi oues ſuas, fortitudine non humana, ſed diuina; tū increata quam vt Dei Filius à Deo Patre vnam eamdemq; cum eo accepit; tum creata, quam ut homo à Deo communicatam participat, quo fiet, vt nulli lupi vel feræ illi præualere, aut gregem eius diripere vel diſſipare queant; quin certò illas ad vitam æternam perducat, iuxta illud quod ipſe ait: *Oues meæ vocem meam audiunt, &c. & non rapiet eas quiſquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus eſt, & nemo poteſt rapere de manu Patris mei. Ego & Pater vnum ſumus.* Ioan. 10.27.

IN SVBLIMITATE NOMINIS DOMINI DEI SVI] Id eſt ſublimiter, potenter & magnificè paſcet Chriſtus ſuos fideles prout decet maieſtatem nominis diuini, quod ipſe in paſcendo vbiq; præferet, vt probet ſe eſſe Deū, & à Deo Patre miſſum: paſcet inquam, ſublimiter & glorioſè, quaſi in ea re gloria nominis & honoris ſui diuini ageretur, ita vt omnes videntes Chriſti regimen illuſtre, quo eminenter paſcet oues ſuas, laudent & celebrent magnificū Dei nomen. q.d Gubernabit Chriſtus Eccleſiam quaſi paſtor, cum ea potentia & gloria, qualis & quanta decet eum, qui de nomine Patris æterni appellatur Patris æterni Legatus, imò Filius. Hoc eſt quod ait Ioannes c. 1. 14. *Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre*, id eſt, qualis decebat vnigenitum Dei filium. Et Iſaias c. 60. 15. *Ponam te in ſuperbiam ſæculorum*: vbi pro *ſuperbiam*, hebr. eſt eadem vox גאון *geon*, quam Interpres hoc loco *ſublimitatem* vertit. Porrò ita ſublimiter paſcit Chriſtus ſuos, dando eis tum ſublimem Euangelij doctrinam, tum gratiam potentem, qualem præ cæteris habuerunt Martyres, ad ſuperandos ignes, gladios, feras, omniaque tormenta; tum protectionem certam & continuam; tum miracula ſtupenda & inaudita, qualia fecit Chriſtus & Apoſtoli.

Nomen Dei quadruplex.

Nota. *Nomen Dei* quo Chriſtus ſuos paſcit, varia ſignificat. Nam Primo; *nomen Dei* eſt honor, fama & gloria Dei vti iam dixi. Secundò, *nomen Dei* ſignificat potentiam & opem Dei. Sic Chriſtus pro ijſdem orans Ioan. 17. 11. ait: *Pater ſerua eos in nomine tuo*, id eſt, tua virtute & potentia. Tertiò, *nomen* ſignificat profeſſionem & inuocationem nominis. q.d. Chriſtus paſcet ſuos fideles ſublimiter, quia profitebitur ſe id facere in nomine Patris ſui, quod profitebitur, prædicabit & inuocabit. Quartò, *nomen Dei* eſt ipſe Deus metonymicè: ſic dicimus ſanctificare, laudare, celebrare nomen Dei, id eſt ipſum Deum. Sic Chriſtus iuſſit Apoſtolos baptizare fideles *in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti*, hoc eſt, in fide, profeſſione & inuocatione vnius deitatis, & ſanctiſſimæ Trinitatis, q.d. *In nomine*, id eſt inuocato & appellato nomine, & per conſequens perſona, diui-

diuinitate, virtute, auxilio, energia & gratia *Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.* Matth. 28.

Et convertentvr] q.d. Chriſtus per ſe & Apoſtolos paſcent, id eſt docens & inſtruens homines, conuertet eos ad ſe, & ad Deum. Legit Interpres vti & Chald. ישבו *iaſcubu*, id eſt *conuertentur*; alij aliis punctis cum Septuag. & Symmach. legunt ישבו *ieſcebu*, id eſt ſedebunt, manebunt, habitabunt quietè & pacificè; quaſi ſedentes domi in pace, vt alludat ad c. 4. 4. *Sedebit vir ſubtus vineam ſuam, & ſubtus ficum ſuam.* q. d. Sub Chriſto paſtore & rege, fideles ad eum conuerſi viuent in ſumma pace. ita S. Hieron. Lyran. Pagnin. Vatabl. & alij.

Qvia nvnc magnificabitvr] Chriſtus paſtor ſublimis. τὸ *nunc* ſignificat tempus præſens non Michææ, ſed Chriſto: de Chriſto enim continuè agit, q.d. Videor mihi oculis ſpiritus, inſtar Abrahæ videre diem illum glorioſum, quo Chriſtus ex Virgine natus paſcet fideles magnificè. Vnde admirans & exultans exclamo *nunc*, ſcilicet præſente, paſcente & regente Chriſto: Magnificabitur Chriſtus & nomen Dei; *vſque ad terminos terræ.* τὸ *quia* non cauſam, ſed effectum & ſequelam ſignificat. q.d. Vnde ſequitur vt magnificetur nomen Dei & Chriſti toto orbe. Aut certè encliticum eſt, & per pleonaſmum ornatus tantum gratia additur. Sic enim Hebræi addere, & ſententiæ illuſtri præfigere ſolent כי *ki*, id eſt quia. Secundò, ſimpliciter τὸ *nunc* referri poteſt ad tempus Michææ q.d. Chriſtus dum naſcetur homo, paſcet ſuos fideles in fortitudine Domini: quia ecce nunc antequam natus eſt homo, primos & præuios poteſtatis ſuæ radios (vti emittit ſol antequam oriatur, in aurora) ſpargit, & magnificari incipit, vſque ad terminos terræ. Nam mox Aſſyrium Sennacherib in Iudæa conteret per angelum, vti ſequitur. Atque idcirco dixit, quòd Chriſtus egreſſus ſit à diebus æternitatis: quia enim Chriſtus eſt æternus, hinc quouis ſæculo ſe oſtendit per miracula & opera heroica, quæ in tutelam & commodum Iſraelis, populi ſui, operatus eſt.

5. Et erit iſte pax: cùm venerit Aſſyrius in terram noſtram, & quando calcauerit in domibus noſtris: & ſuſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo primates homines.

6. Et paſcent terram Aſſur in gladio, & terram Nemrod in lanceis eius: & liberabit ab Aſſur cùm venerit in terram noſtram, & cùm calcauerit in finibus noſtris.

7. Et erunt reliquiæ Iacob in medio populorum multorum quaſi ros à Domino, & quaſi ſtillæ ſuper herbam, quæ non exſpectat virum, & non præſtolatur filios hominum.

8. Et erunt reliquiæ Iacob in Gentibus in medio populorum multorum, quaſi leo in iumentis ſiluarum, & quaſi catulus leonis in gregibus pecorum: qui cùm tranſierit, & conculcauerit, & ceperit, non eſt qui eruat.

Ista pax] Quæres, quis ſit *iſte*? Aliqui intelligunt Ezechiam, qui cum ſuis orans impetrauit à Deo pacem Iudææ, cæſis per angelum hoſtibus, putà Aſſyrijs, ita Theodor. Alij accipiunt Cyrum, qui libertatem & pacem dedit Iudæis. ita Lyran. Alij Iudam Machabæum cum fratribus, qui ſuis victorijs pacem dederunt patriæ. Fauet huic Iudæ paraphraſis Chaldaica. Verum cùm nullius horum præceſſerit mentio, ſed ſolius Chriſti dominatoris Iſrael, in Bethlehem naſcituri, de eoque continuus ſit ſermo: dico quòd *iſte* ſit Chriſtus, cum alluſione tamen ad Ezechiam, Cyrum & Iudam. Senſus ergo eſt. q. d. Chriſtus erit pax non formalis, ſed cauſalis, id eſt, dabit pacem ſuæ Eccleſiæ, ſuiſque fidelibus: pacem, inquam, trinam & plenam, ſcilicet pacem cum Deo, pacem cum conſcientia, pacem cum proximis: atque huius pacis dabit præludium, initium & typum, dando hoc Michææ tempore Ezechiam, & paulò poſt Cyrum ac Iudam Machabæum, qui Iſraeli victoriam contra Aſſyrios, indeque pacem concilient. Dices, Solus Ezechias pugnauit contra Senacherib & Aſſyrios, non Cyrus, non Iudas: ſed Cyrus pugnauit contra Babylonem & Chaldæos, Iudas contra Antiochum & Græcos. Reſp. Primò, ſub Aſſyrijs Chaldæos comprehendi: nam monarchia ab Aſſyrijs tranſlata eſt ad Chaldæos; vnde tunc Chaldæi tam dominabantur Niniuæ & Aſſyriæ, quàm Babyloni & Chaldææ. Et ſic Cyrus dicitur viciſſe Aſſyrios, quia vicit Chaldæos. Hinc & *Aſſur* vocatur hîc *terra Nemrod.* quia Nemrod primus orbis rex & tyrannus dominabatur Aſſyriæ. principium tamen & ſedem imperij poſuit in Babylone: vnde Nemrod auctor fuit turris Babel ædificandæ, vt dixi Geneſ. 10. verſ. 8. 9. & 10. Nominat Michæas Aſſyrios potiùs quàm Chaldæos, quia eius tempore dominabatur Senacherib & Aſſyrij, inſultantes Ezechiæ & Iudæis: vnde illos propriè & primariò hîc reſpicit. Secundò, quia Nemrod primus tyrannus orbis, fuit rex Aſſyriorum, indeque Aſſyrij primi fuerunt monarchæ, & celebres tyranni: hinc per ſequentia ſæcula manſit hoc nomen, vt Aſſyrij vocarentur quiuis potentes tyranni, ſiue Græci eſſent, ſiue Perſæ, ſiue Romani; vti oſtendi Iſaiæ 7. 17. Sic Iudas Machabæus vicit Aſſyrios, quia vicit Antiochũ & Græcos tyrannos. Hinc Tertiò, Aſſyrij, ſignificãt quoſlibet hoſtes Eccleſiæ, quales ſunt infideles, Saraceni, hæretici; item dæmones; omnes enim hoſce tyrannos profligat Chriſtus, itaque pacẽ Eccleſiæ conciliat, ſed inchoatam in Eccleſia præſente; hæc enim cùm ſit militans, ſine bellis & luctis eſſe nequit: perfectam verò dabit in cælo, vbi poſt bella & victorias erit Eccleſia in plena pace, gaudio & felicitate iugiter triumphans. Ita de Chriſto hunc locum accipiunt S. Hierõ. Haymo, Rupert. Albert. Hugo, Arias, Clarius, Ribera & alij paſſim.

Moral, diſce hîc Chriſtum eſſe pacem noſtram. Vnde eius typus fuit Salomon rex vti nomine, ita reipſa pacificus. Ad hunc Michææ locum alludens Paulus, vocat Chriſtum pacem Iudæorum & Gentium, dicens: *Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ, ſoluens, inimicitias in carne ſua,* &c. *vt duos condat in ſemetipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem; & reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens*

Vers. 5.

Chriſtus eſt pax cauſalis triplex.

Mor. de pace Chriſti.

ficiens inimicitias in ſemetipſo, Epheſ. 2. 14. Vide ibi dicta. Vis ergo pacē cum Deo, cum animo, cum proximo? Chriſtum qui eſt pax noſtra, adi: pacē à pace poſce: Chriſtum in mente tua defige, & pacem defixiſti. Ipſe enim eſt princeps pacis, æque ac pater futuri ſæculi, vti eum compellat Iſaias c. 9. 6. Rurſum, vis indicium, ex quo certò ſcias an Chriſtus in anima tua habitet? aduerte an habeas pacem in conſcientia. Si habes, vtique ibidē adeſt & dominatur auctor & rex pacis. Si non habes, vtique Chriſtus abeſt; quia ſicut ſol ſine luce, ignis ſine calore, rex ſine regno, ita Chriſtus ſine pace eſſe nequit. nam in pace factus eſt locus eius pſal. 75. 3. Hoc eſt quod inculcat Apoſtolus: *Pax Chriſti exultet in cordibus veſtris* Coloſ. 3. 15. Videque quæ ibid. & Iſaiæ 2. 4. annotaui.

B Cvm venerit Assyrivs] Alludit de more ad Iſaiæ cap. 36. Nam per *Aſſyrium* propriè intelligit Sennacherib, tempore Ezechiæ imminentem Hieroſolymæ, quem Chriſtus occidit per angelum. itaque pacem dedit vrbi & regi Ezechiæ. Conſequenter tamen ſub *Aſſyrio* intelligit Nabuchodonoſor, Antiochum, Pompeium, Neronem, Decium, alioſque Iſraelis & Eccleſiæ hoſtes & perſecutores, vti iam dixi. Hoſce enim omnes debellauit, & indies debellat Chriſtus, pro fidelibus ſuis decertans.

Svscitabimvs svper evm septem pastores, et octo primates hominis] Hebr. *hominis* & ita in Latinis legendum cenſet Ribera. Vnde & Syrus vertit, *octo principes hominum*; Arabicus, *octo primates vel præfectos hominum*. Verum Biblia Latina Regia, Vaticana, & alia omnia legunt *homines*. nam *primates hominis*, id eſt hominū, ſunt *primates homines*. Chald. *ſeptem reges, & octo principes hominum*; Symmach. *ſeptem paſtores, & octo chriſtos hominū*: *chriſtos*, id eſt reges & principes; hi enim ſunt Chriſti, id eſt olei effuſione (hanc enim ſignificat Hebr. נסיך *nuſech*) vncti in ſua creatione & inauguratione. Et Septuag *conſurgent ſuper eum paſtores, & octo morſus hominum*. Legerunt נְשִׁכֵי *neſichr* per *ſchin*: נשך *naſach* enim per *ſchin* ſignificat mordere. Verùm alij paſſim legunt נְסִיכֵי *neſichi* per *ſamech*: & tum ſignificat C principes. Senſus tamen eòdem redit. Nam per morſus Septuag. intelligunt principes & duces, qui mordeant & ſubigant Aſſyrium, vti leones mordendo ſubigunt ſibi feras quaſlibet. Nota. *Paſtores* ijdem ſunt qui *primates*, putà principes. q.d. Contra Aſſyrium excitabimus ſeptem, imò octo, id eſt multos, imò plurimos principes; qui D ei reſiſtant, eumque debellent. Septenarius enim numerus in Scriptura ſymbolum eſt multitudinis: quod ſi addatur octonarius, magnam & ingentem multitudinem ſignificat; vt cùm dicitur Eccleſ. 11. 2. *Da partem ſeptem nec non & octo*. Senſus eſt q. d. Panum & opum tuarum partes eroga liberaliter in pauperes, ac dato eleēmoſinam ſeptem, id eſt multis, nec non & octo, id eſt multò pluribus indigentibus. q.d. Da quot quantiſque potes. Alludit ad reges Aſſyriorum & Perſarum, qui penes ſe habebant ſeptem principes, quaſi ſummos conſiliarios & adminiſtros in gubernatione regni, qui inſtar ſeptem angelorum principum, per quos Deus Eccleſiam orbemque regit, de quibus Iob 12. 15. & Apocal. 1. 4. inſtituti videntur; vti dixi Apocal. 1. 4. Sic Ierem. 39. 3. nominantur ſeptem, imò octo principes Nabu-

A chodonoſor, qui eius aulæ & caſtris præfecti, obſederunt & expugnarunt Hieroſolymam, ſcilicet *Neregel, Sereſer, Semegarnabu, Sarſachim, Rabſares, Neregel, Sereſer & Rebmag*. Sic de Aſſuero marito Eſther, dicitur c. 1. 14. *Erant autem primi & proximi* (Aſſuero regi) *Charſena, & Sethar, & Admatha, & Tharſis, & Mares, & Marſana, & Mamuchan, ſeptem duces Perſarum atque Medorum, qui videbant faciem regis, & primi poſt eum reſidere ſoliti erant*. Ex hiſce ſeptem fuit Darius Hyſtaſpis, qui occiſis Magis, deficiente ſtirpe Cyri in Cambyſe, hinnitu equi electus eſt rex Perſarum.

Senſus eſt Primò, q. d. Nunc ecce magnificabitur Chriſtus dominator Iſrael. Nam cùm veniet Sennacherib Aſſyrius, vt obſideat & capiat B Ieruſalē, nos Iſraelitæ adunati cum Ezechia rege noſtro, Chriſti inuocatione, ope & iuſſu excitabimus S. Michaelem cum ſex ſuis ſocijs Archangelis, qui ſunt principes aulæ cæleſtis, & tutores Synagogæ fidelium, vt per angelum octauum à ſe ſubmiſſum, cædant caſtra Sennacherib. Hi enim ſunt ſeptem paſtores, & octo primates hominum, vt habent Hebræa. Rurſum excitabimus Eliacim, Sobna, Ioahe, & alios plures aulæ Ezechiæ principes, qui Sennacherib eiuſque legato Rabſaci generosè reſiſtant, & cæſis per angelum eius caſtris, illa diſpolient & diripiant.

Septem paſtores ſunt ſeptem angeli principes.

Secundò, q.d. Cùm venerit Aſſyrius, id eſt Nabuchodonoſor, ait Lyran. imperans tam Aſſyrijs quàm Babyloniis, & ceperit Ieruſalem, ac Iudæos in Babylonem abduxerit, nos Iſraelitæ ſuſcitabimus Prophetas, alioſque viros ſanctos, quales erunt Daniel, Ieremias, Ezechiel Eſdras, Nehemias, Zorobabel, Ieſus filius Ioſedec, &c, qui inC uocando Chriſtum, poſternent Aſſyrium, id eſt, Ballaſarem filium Nabuchodonoſoris. Chriſtus enim excitauit Cyrum qui per ſuos ſeptē principes & reges, Balſaſarem occidit, Babylonem cepit, & Iudæos inde liberauit. Septem hoſce principes & reges Cyri (ad quos hic alludit Michæas) nominat Xenophon li. 5. Cyripædiæ Eorum nomina ſunt hæc, Embas rex Armeniæ: Antuchas Hyrcaniæ, Damatas Caduſiorum, Thambrodas Saccarum, Tigranes, ac Gadatas & Gobrias, qui duo Balſaſarem occiderūt.

Item ſeptem principes Cyri.

Tertiò, q d. Cùm venerit Aſſyrius, id eſt Antiochus Epiphanes tyrannus, vaſtans Iudæam, noſtris precibus per Chriſtum excitabimus, hoc eſt, Chriſtus à nobis inuocatus excitabit ſuos prodromos & prævios duces, qui Antiochum profligent, & IuD dæos liberent; nimirum Machabæos ſeptem, & plures; putà Matathiam, Iudam, Ionatham, Simonem, Ioannem, Hyrcanum, Alexandrum, &c. Denique Chriſto nato cùm venerit Aſſyrius, id eſt tyrannus Nero, Adrianus, Aurelianus, Decius, &c. item Arrius, Neſtorius, Pelagius, Eutyches, alijque Hæreſiarchæ Eccleſiam peſſumdantes. Chriſtus excitabit ſeptem & octo, id eſt multos principes tum Eccleſiaſticos, tum ſæculares, qui illis reſiſtant, illoſque debellent & proſternant. Tales fuere S. Petrus & Paulus certantes cum Simone Mago & Nerone, eoſque debellantes; S. Ioannes & S. Clemens cū Domitiano; S. Ignatius & S. Dionyſius cùm Traiano; S. Cornelius & S. Cyprian cū Gallo & Voluſiano. Tales rurſum fuerunt Conſtantinus, qui Diocletianum & Maximinianū ſummos Eccleſiæ perſecutores ad reſtim adegit, ac Eccleſiæ pacem & imperium con-

Tertiò Apoſtoli & viri Apoſtolici.

ſignauit; Theodoſius, Arcadius, Honorius, Marcianus, & ſequentes Imper. Chriſtiani, qui per ſe ſuis armis, per Epiſcopos verò anathemate & cenſuris Eccleſiaſticis perculerunt Neſtorium, Eutychetem, Pelagium, & ſimiles hæreticos in Concilio Nicæno, Epheſino, Chalcedonenſi, Conſtantinopolitano. &c. ita ferè S. Hieron. Rupert. Hugo & alij. Dicit *ſuſcitabimus* quia Iſraelitæ, id eſt fideles, eligunt & creant ſibi principes tum Eccleſiaſticos, putà Epiſcopos per Chriſtū: tum ſæculares, putà Reges & Imperatores, per ſemetipſos.

Myſticè. Myſticè S. Hieron. per paſtores & primates ſeptem accipit Sanctos veteris, per octo Sanctos noui teſtamenti. Rupertus verò eos ſigillatim ſic enumerat. Septem, inquit, paſtores fidelium fuerunt Abel, Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Moſes & Dauid: octo verò primates fuerunt octo iudices, id eſt, principes & ſaluatores Iſrael, ſcilicet Ioſue, Caleb, Othoniel, Aoth, Barach, Gedeon, Iephte & Sampſon. Verùm hi diu ante Michæam vixerunt: Michæas autem hoſce paſtores & primates in futurum promittit: Ait enim *Suſcitabimus*, &c. Myſticè quoque S. Ambroſ. in Geneſim ad Horontianum enarrat. 2. ſic explicat: *Septem paſtores*, inquit, *legis præcepta ſunt, quibus grex adhuc quaſi irrationabilis in virga Moyſis per deſertum ductus & gubernatus eſt. Octo morſus hominum, mandata Euangelij, & Dominici oris alloquia. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore confeſſio fit ad ſalutem. Boni morſus, per quos æternæ vitæ munus guſtamus, peccatorum remiſſionem in Chriſti corpore deuorantes. In veteri teſtamento amarus morſus eſt mortis, propterea dictum eſt: Deuorauit mors præualens. In nouo teſtamento ſuauis morſus eſt vitæ, quæ mortem abſorbuit. Propterea Apoſtolus ait; Deuorata eſt mors in victoria ſua. Vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors aculeus tuus?*

Vers. 6. Et pascent terram Assvr in gladio, et terram Nemrod in lanceis svis] *Terra Aſſur* eſt Niniue & Aſſyria, ita dicta à primo eius incola Aſſur, filio Sem. *Terra Nemrod* eſt Babylon: ibi enim Nemrod tyrannus regnare cœpit; vti ſuperiùs dixi. Senſus eſt, q. d. Cyrus paſcet, id eſt reget & debellabit ſuis gladijs & lanceis Aſſyriam & Babylonem. Rurſum cùm Aſſyrius Sennacherib venerit in terram noſtram, debellabunt eum Iſaias, Ezechias, &c. per angelum. Porrò Chriſtus natus, per ſuos Apoſtolos & ſucceſſores, armis ſpiritualibus debellabit reges & principes Aſſyriorum Græcorum, Romanorum, &c. eoſque conuertet & ſubiget adeò, vt ipſi iam conuerſi paſcant quoque, id eſt, regant, tueantur, & propagent Eccleſiam; vti fecit Conſtantinus, & poſteri.

Nota. Pro *paſcent, &c terram Nemrod in lanceis ſuis*, Septuag. vertunt, *in fouea eius.* quod explicans myſticè S. Hieron. *Nemrod*, ait, *interpretatur tentatio deſcendens: gigantis enim & venatoris, & ſuperbientis contra Dominum terra, non eſt in montibus, ſed in foueis. Redacta eſt ergo terra Nemrod in foueis ſuis: Qui enim fodit foueam, incidet in eam.* Et mox: *Quod autem* Symmachus ait. *Et paſcent terram Aſſur in gladio, & regionem Nemrod intra portas eius, hoc ſentiendum eſt quòd in domo ſua, alligetur fortis, & vulneretur aduerſarius. Et iuxta Aquilam & Quintam editionem, ſicis & lanceis ſeptem paſtorum & octo Chriſtorum hominum confoditur.*

Et ervnt reliqviæ Iacob] q. d. Apoſtoli & ſimiles credentes Chriſto, licèt pauci & quaſi reliquiæ Iudæorum, erunt quaſi imber & ros optatiſſimus, qui diuina ſua doctrina & vitæ ſanctitate fœcundabunt terram, id eſt homines terrenos: terram inquam, quæ non exſpectat virum, id eſt manum & opera hominis, ſcilicet irrigantis; ſed Dei & gratiæ cæleſtis q. d. Deus ſua cæleſti luce & gratia ad prædicationem Apoſtolorum illabens mentibus auditorum, eaſque placidè & ſuauiter irrorans, faciet eas fœcundas virtutibus & bonis operibus. ita S. Hieron. *Ardebant* enim, inquit, *ignitis diaboli iaculis corda populorum: Et omnes gentes adulterantes à Deo habebant corda quaſi clibanus igne ſuccenſus. Vnde ros à Domino veniens, factus eſt ſanitas iſtorum*; vti factus eſt tribus pueris in fornace Babylonia, Dan. 3. Vers. 7.

Qvasi stillæ svper herbam] Sic & Aquila, Theodot. & Chald. qui habet, *ſicut guttæ imbris ſerotini ſuper herbam.* Quare mirum eſt Septuag. vertere, *ſicut agni ſuper gramen*, præſertim cùm non ouium, ſed roris mentio præceſſerit. eſt tamen apta ſimilitudo: Apoſtoli enim agnina ſua innocentia, candore, modeſtia & puritate illapſi ſunt mentibus hominum, ſicut agni illabuntur gramini. Vnde Chriſtus: *Ecce* inquit, *ego mitto vos ſicut oues in medio luporum*, Matth. 10. 16.

Qvasi leo in ivmentis] quaſi leo inter beſtias. q. d. Apoſtoli quaſi leones potentiſſimè ſubijcient Euangelio quoſuis infideles, vt nemo eis poſſit reſiſtere: in infidelitate verò ſua obſtinatos, minis & miraculoſis ſuis plagis percellent; vti Paulus excæcauit Elymam magum ac Petrus Simonem volantem in terram deijciens, eius crura contregit. Rore ſignificatur ſuauitas, leone robur & efficacia Apoſtolorum, Euangelij & gratiæ Chriſti. Hoc eſt enim optimum regimen, quo ſuauitas cum fortitudine & efficacia miſcetur. Eo enim vtitur Dei prouidentia in regimine mundi, quæ *attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter.* Sapient. 8. 1. ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Rupert. Lyran. Vatabl. & alij. Alludit, & obiter quaſi perſtringit Iudam & Machabæos, qui quaſi leones ſubiugarūt hoſtes Iſraelis. De Iuda enim dicitur 1. Machab. 3. 4. *Similis factus eſt leoni in operibus ſuis, & ſicut catulus leonis rugiens in venatione.* Et de Machab. l. 2. c. 11. *Leonum more impetu irruentes in hoſtes proſtrauerunt.* nam *leo fortiſſimus beſtiarum ad nullius pauebit occurſum.* Prou. 30. 30. Audi Silium Italicum li. 12. Paulum Conſulem leoni comparantem: Vers. 8.

Paulus vt aduerſam videt increbreſcere pugnam.
Ceu fera quæ telis circumcingentibus vltrò
Aſſilit in ferrum, & per vulnera colligit hoſtem;
In medios fert arma globos.

Ita in infideles inſilijt S. Paulus, Apoſtoli, viriq; Apoſtolici, vt S. Xauerius, Gaſpar Barzæus, Ioſephus Anchieta, alijq, leones Chriſtiani huius ſui

9. Exaltabitur manus tua ſuper hoſtes tuos, & omnes inimici tui interibunt.

10. Et erit in die illa, dicit Dominus: Auferam equos tuos de medio tui, & diſperdam quadrigas tuas.

11. Et perdam ciuitates terræ tuæ, & deſtruam omnes munitiones tuas, &

aufe-

auferam maleficia de manu tua, & diuinationes non erunt in te.

12. Et perire faciam ſculptilia tua, & ſtatuas tuas de medio tui; & non adorabis vltrà opera manuum tuarum.

13. Et euellam lucos tuos de medio tui, & conteram ciuitates tuas.

14. Et faciam in furore & in indignatione vltionem in omnibus gentibus, quæ non audierunt.

Vers. 9. Exaltabitvr manvs tva] ſcilicet ô Chriſte, ô dominator Iſrael. Reſpicit enim ad v. 2. & 4. ubi dixit: *Et paſces in fortitudine Domini*, &c. *quia nunc magnificabitur vſque ad terminos terræ.* ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo & Vatablus. Secundo, *tua*, ſcilicet ô Iacob, ô Iſrael ita Theodor. Rubert. Lyran. & Arias q. d. Manus tua, ô Iſrael, tempore Chriſti exaltabitur ſuper hoſtes tuos, ſcilicet Gentiles & infideles Hos enim Apoſtoli ex te naſcituri, tuique filij occident, vt intereant non corpore, ſed mente & vita; ſcilicet quoad infidelitatem & vitam priſtinam, quam in Dei ignorantia & ſceleribus egerunt. Occident ergo in eis impietatem, libidinem, ebrietatem, &c. facientque vt viuat in eis pietas, caſtitas, ſobrietas, &c. ita S. Hieron. Quæ victoria longè maior & nobilior eſt, quàm ſi omnes trucidarent Quid enim mirabilius, quid generoſius quàm inimicos occidere, eoſque facere amicos infideles occidere, & facere fideles; impios pios, inceſtos caſtos, ebrios ſobrios: &c. Hic ſenſus planior eſt. Nam de Iacob immediatè præceſſit: *Et erunt reliquiæ Iacob in Gentibus*, &c. Et de eodem ſequitur: *Auferam equos tuos de medio tui.* Hic tamen ſenſus cum priori coincidit. Exaltatio enim Chriſti, eſt exaltatio Iſraelis, id eſt Eccleſiæ & vice verſa.

Chriſtus occidit impios, dum eos facit pios.

Vers. 10. Avferam eqvos tvos de medio tvi] Pergit loqui de Iacob, id eſt Apoſtolis & fidelibus ſparſis per Gentes, eaſque ad Chriſtū conuertentibus; hoc eſt, de Eccleſia Chriſti, quæ cœpit ex Iudæis, creuit ex Gentibus. Vnde de Gentibus maximè hîc loquitur, quæ de idolatria & gentilitate conuertendæ erant ad Chriſtum & Eccleſiam; nec enim Iudæi tempore Chriſti, imò nec poſt reditum è Babylone, publicè idola coluerunt ſenſus eſt. q. d. O Iacob, id eſt ô Eccleſia, quæ orta es ex Iacob, ſed maximè propagata es per Gentes, auferam tibi omnia præſidia, omnia arma, omnes arces & munitiones, quibus antea Chriſtum fidemque Chriſti oppugnabas, vel illi reſiſtebas, ac nominatim auferam maleficia, diuinationes, oracula, idola, eorumque fana & vrbes. Hæc enim infideles opponebant fidei & Eccleſiæ, iiſque quaſi arietibus Eccleſiam impetebant. Hinc Secundò, auferam tibi hæc arma, quia dabo tibi plenam pacem, confidentiam, & ſecuritatem in Chriſto, quo nixus ſecurè in eos eiuſque præſidio conquieſces, nec confides in armis priſtinis, aliiſq; humanis auxilijs, vtpote quæ imbellia & inualida expertus contemnes. Hoc eſt quod dixit c. 4. 5. *Concident gladios ſuos in vomeres & haſtas ſuas in ligones Et ſedebit vir ſubtus ficum ſuam.* Tertiò, auferam tibi arma, quia faciam vt armis non propages tuos limites, ſed cæleſti doctrina, manſuetudine, ſanctitate, patientia, morte & martyrio. ita arias, Vatabl. & Lyranus.

Myſticè S. Hieron. *O Iſrael*, inquit, *interficiam equos tuos de medio tui, id eſt, de principali cordis tui laſciuientes impetus, & equorum more ruptis vinculis prorumentes: & currus tuos, quibus tibi in vitiis placebas, & peccata peccatis conſocians, quaſi triumphans in quadriga ferebaris.* *Myſticè.*

Et avferam maleficia] Hebr. & Chald. *ſuccidam maleficos de manu tua*, Chald. *de medio tui, & præſtigiatores non erunt tibi*: ſuccisis enim maleficis & præſtigiatoribus, ſucciduntur maleficia & præſtigiæ: ſicut ſuccisis hæreticis Miniſtris & libris, ſucciditur hæreſis. Hebr. malefici vocantur מְכַשְּׁפִים *mecaſſephim*, diuini, מְעוֹנְנִים *meonenim*, Vnde Tigurina vertit, *aſtrologi. Meonenim* ad verbum ſunt oculatores, id eſt, obſeruatores vel temporum, vel ſomniorum, vel aſtrorum, vel auium; aut præſtigiatores, qui oculos perſtringunt & ludificant, vti dixi Leuit. 19. 26. hi enim frequentes erant apud Iudæos: Vnde Iuuenalis ſatyra 6. Vers. 12.

Qualiacumque voles Iudæi ſomnia vendunt.

Et divinationes non ervnt in te] Chriſtus enim deorum, id eſt dæmonum, oracula ſuſtulit, non tantùm apud Chriſtianos, ſed & iiſdem apud Gentiles ſilentium impoſuit: unde Plutarch. librum edidit de Oraculorum ſilentio. Et Iuuenalis, qui coæuus fuit Apoſtolis, ſat. 6 aſſerit Aſtrologos & Chaldæos à Gentilibus conſuli, eò quòd dæmones obmutuerint:

Chaldæis ſed maior erit fiducia: quidquid
Dixerit Aſtrologus, credent à fonte relatum
Hammonis: quoniam Delphis oracula ceſſant,
Et genus humanum damnat caligo futuri.

Et evellam lvcos] in quibus Gentiles erigebant ſua idola & fana, ibique celebrabant ſacrilega ſua ſacrificia, feſta & conuiuia. Lucus eſt nemus arboribus denſum: dictus Lucus, non quòd ibi ſint lumina religionis cauſa, ut aliqui volunt, ſed per antiphraſin, quòd minimè luceat, ſicut bellum dicitur, quaſi minimè bellum & bonum. Lucus enim non erat cæduus, religionis, id eſt ſuperſtitionis, cauſa: nec enim licebat eius arbores cædere; quin potiùs manu conſitus, religioſus erat, atque vel alicui Deo, vel alicuius hominis cineribus conſecratus. Lucus ergo erat ſacer Vnde Virgil. 1. Æneid. Vers. 13. *Lucus quid.*

Lucus in vrbe fuit media, lætiſſimus vmbra.

Vbi Seruius: Vbicumque, ait, Virgil. lucum ponit, ſequitur etiam conſecratio, vt,

Luco tum fortè parentis
Pilumni, Turnus ſacrata in valle ſedebat.

Heroum enim animæ dicebantur lucos incolere Vnde Virgil. Æneid. 6.

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Hinc Deus lucos, vt ſuperſtitioſos & idololatricos, ſuccidi iuſſit Deuter. 12 3. & Exodi. 34. 13.

Et conteram civitates tvas] Hebr. עָרִים *arim* & ciuitates, & hoſtes ſignificat. Vnde Chald. Arias, Pagnin. & Vatabl. vertunt, *conteram hoſtes tuos*; Septuag. tamen. noſter, Tigurina, & alij vertunt, *conteram*, vel diſperdam *ciuitates tuas*, idololatricas ſcilicet, in quibus ſunt idola & luci, vti præceſſit: quæque idolis ſunt conſecratæ, vti Dan & Bethel conſecratæ erant vitulis aureis, Delphi Apollini, Heliopolis Soli. Aliæ ergo ſunt hæ ciuitates ab illis, de quibus dixit v. 11. *Et perdam ciuitates terræ tuæ*: ibi enim per *ciuitates* intelligit

ligit munitiones & arces, quibus præſidebant A Gentiles. q.d. Auferā tibi munitiones, arma, omniaque præſidia humana, quibus confidere ſoles, ut uni Deo fidere & inniti diſcas. Hic verò ciuitates dijs vel idolis conſecratas intelligit. Porrò contriuit Deus ciuitates, cùm per Apoſtolos effecit, vt deſinerent eſſe Gentiles, & inciperent eſſe Chriſtianæ, vt iam viuerent Chriſto, quæ antea vixerant Veneri, Ioui & Baccho; vti dixi v. 9. Pulchrè S. Hieron. *Diſperdam*, ait, *ciuitates terræ tuæ. Non enim ædificaſti vrbem, quam lætificat impetus fluminis Dei, pſal. 35. & quæ in montibus ſita eſt, & cæleſtem Ieruſalem; ſed quam ædificauerat Cain, Geneſ. 4. Vnde & dicuntur ciuitates terræ, operibus terrenis extructæ.*

Vers. 14. Et faciam in fvrore et indignatione vltionem in omnibvs gentibvs, qvæ non avdiervnt] Chald. *quæ non receperunt doctrinam legis* q.d. Eos qui audire, id eſt, credere & obedire noluerint Euangelio, vlciſcar & puniam. Ita Iudæos Chriſti contemptores & homicidas, vltus eſt & ad internecionem deleuit per Titum & Veſpaſianum. Idem fecit ſubinde varijs gentibus, quæ prædicatores Euangelij exploſerunt & occiderunt; ſed omnibus idipſum faciet in die iudicij, *in flamma ignis dantis vindictā ijs, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti*, vt ait Apoſt. 2. Theſſal. 1. 8.

Porrò Iudæi hæc omnia à v. 5. huc uſque referunt ad ſuum Meſſiam, quem ipſi exſpectant in fine mundi; poſtquam ſeptem quos fingunt & quos volunt paſtores, & octo principes homines Aſſyrium vicerint: tunc enim veniente Chriſto, Iudæos fore in benedictione, robore & gloria, ut quaſi leones omnes gentes ſternant & ſubigant. Verùm *Reſpondeat carneus Iſrael*, ait S. Hieron. *quæ tunc de Iſrael idola auferentur, quæ modo non colit? qui ſuccidentur luci, quos non habet? quæ vrbes ſubruentur, quæ olim ſubrutæ ſunt? qui tollentur arioli, quos cū non habeat, nec habere ſe glorietur, tamen tanto tempore derelicta eſt filia Sion, & ſedet ſine altari, & ſine ſacerdotibus, & alijs fruges eorum comedentibus, ipſi ſiccis faucibus, ſibi futura promittunt quæ neſciunt.* *Iudæorum vanus Meſſias.*

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

R*Edit Propheta à Bethlehem, Chriſto & Apoſtolis, ad ſua tempora; ac cum Iudæis ſui æui, pathetice nomine Dei diſceptat & expoſtulat:* Popule meus, *inquit*, quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi? *Deinde beneficia multa & grādia eis à ſe collata recenſet, vt oſtendat eorum ſummam ingratitudinem, quod à Deo ad idola & ſcelera deſciuerint. Mox v. 6. ijs poſtulantibus qua ratione Deum ſibi reconciliare poſſint, reſpondet v. 8. dicens:* Indicabo tibi ô homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirat a te: vtiq; facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cū Deo tuo. *Tertiò, v. 9. horribilē Dei vocem & minas eis intentat, ob eorum iniquas menſuras & pondera, ſimileſq́; fraudes & dolos, quibus expilabant pauperes: quapropter minatur eis egeſtatem, excidium, captiuitatem & opprobrium. S. Hier. Remig. & Hugo putant Prophetam hæc loqui ad Iſrael, id eſt ad decem tribus; quia v. 16. meminit Amri & Achab regum Iſrael. Meliùs Theodor. Vatabl. & Arias cenſent hæc dici Iudæis, ſiue duabus tribubus. Videtur enim hæc Propheta vaticinatus ſub Ezechia, poſt excidium decem tribuum, vti dixi c. 3. 12. cum ſolæ duæ tribus in Iudæa remanebant.*

Verſ. 1. AVdite quæ Dominus loquitur:
Surge, contende iudicio aduerſum
montes, & audiant colles vocem tuam.
2. Audiant montes iudicium Domini,
& fortia fundamenta terræ: quia iudicium Domini cum populo ſuo, & cum
Iſrael diiudicabitur.
3. Popule meus quid feci tibi, aut
quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi.
4. Quia eduxi te de terra Ægypti,
& de domo ſeruientium liberaui te: &
miſi ante faciem tuam Moyſen, & Aaron, & Mariam?
5. Popule meus memento quæſo quid
cogitauerit Balach rex Moab: & quid
reſponderit ei Balaam filius Beor de Setim uſque ad Galgalam, vt cognoſceres
iuſtitias Domini.

Vers. 1. AVdite, ô Iudæi, ô Hieroſolymitæ, qvæ Dominvs loqvitvr ad me Michæam, vt eadem vobis referam & annunciem. Dicit ergo mihi Deus, Svrge, contende] Iubet hic Deus B Michææ vt ſuo nomine contendat & diſceptet cum Iudæis, eoſque de ſceleribus arguat. Paret iubenti Deo Propheta v. 2. dicens: *Audiant montes iudicium Domini*. Simili modo contendit Deus cum Iſraele per Ierem. c. 2. 9 dicens: *Propterea adhuc iudicio contendam vobiſcum, ait Dominus, & cum filijs veſtris diſceptabo. Tranſite ad inſulas Cethim*, &c. *& videte ſi factum eſt huiuſcemodi.*

Contende ivdicio adversvm montes, et avdiant colles vocem tvam] Hebr. *litiga cum montibus*; Sept. *iudicare ad montes*; Pagninus, *oſtende iudicium montibus*. C Vnde à Caſtro cenſet hic citari montes tamquam teſtes, non tamquam reos: rei enim ſunt Iſraelitæ. Verùm meliùs Noſter vertit, *contende iudicio aduerſum montes*: tum quia Hebr. רִיב *rib* quando conſtruitur cum אֶת *eth*, quod Latini vertunt, litigare cum aliquo, Hebræis, æquè ac Latinis, idem eſt quod litigare aduerſus aliquem: tum quia ſic maius eſt orationis pondus & energia, vti iam oſtendam. Citantur ergo hic montes vt rei: eò quòd in montibus erecta fuerint & culta idola: licet enim propriè populus ſit reus, tamen, quia is durus & rebellis nolebat audire Prophetas, & per eos litem & iudicium Domini; hinc ad pathos citan- *Deus citat montes quaſi reos.*

citantur montes, in quibus populus peccauerat. q.d. Vos ò montes inſenſibiles, magis ſenſati eſtis quàm ſenſibiles Iſraelitæ: vos enim ſentitis vocem & iuſſum Dei creatoris veſtri, eique obeditis; quę illi non ſentiunt. Vos ergo cito, vt incolas veſtros, qui rei ſunt, repræſentetis; vt ipſi per vos audiant & cognoſcant iuſtam meam litem, actionem & querelam, ſeque reos fateantur, pœniteant, & veniam petant. Eſt proſopopœia: *montes* enim hic inducuntur quaſi perſonæ viuæ & rationales; quia ipſi per aras & idola, perque victimarum ſanguinem, oſſa & cineres quæ in ipſis extabant, muta ſed clara voce loquebantur Iudæorum idololatriam & ſcelera, ac conſequenter iuſtam Dei contra eos eſſe actionem & expoſtulationem. In hac ergo lite Deus eſt actor, Iudæi cum montibus totaque Iudæa ſunt rei, præco eſt Michæas, iudices ſunt angeli & homines; imò ipſimet rei, qui audita tam iuſta Dei beneficentiſſimi querela, non poſſunt non ipſi cauſam adiudicare, & ſeipſos ingratitudinis condemnare. ita Theodor. Arias & Clarius. Simili proſopopœia terram Iudæorum citat & inclamat Ierem. cap. 22.29. *Terra*, ait, *terra, terra audi ſermonem Domini*. Et Iſaias c. 1. 2. citat cælos & terram: *Audite*, inquit, *cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus eſt.*

Symbolicè, per *montes & valles* Propheta intelligit principes & magiſtratus, qui in populo eminebant, ſicut montes in terra, de quibus Habacuc c. 3.6 *Diſſoluit gentes, & contriti ſunt omnes ſæculi*; & pſal. 71. 3. *Suſcipiant montes pacem populo, & valles iuſtitiam.* Iidem ſunt *fundamenta terræ*; quia populum ſuſtentant quaſi fundamēta, quocirca rex græcè dicitur βασιλεὺς, quòd ſit quaſi baſis populi, & Hebr. *adon*, id eſt dominus, dicitur ab אדן *eden*, id eſt baſis. ita S. Hieron. Haymo, Remig. Lyran. & Vatablus. Huc pertinet verſio Chaldæi, qui per *montes* intelligit patres, per *valles* matres Iudæorum: *Contende*, inquit, *cum patribus, & audiant matres vocem tuam.* Vnde S. Hieron. per *montes* accipit Abrahā, Iſaac, Iacob, & viros ſanctos, qui poſteris debuerant eſſe regula vitæ, & ſtimulus virtutis, vt appareat quàm hi ab illis fuerint degeneres, quos in hoc iudicio parentum pietas & religio condemnat. Quocirca viri ſapientes docēt nihil eſſe quod magis deſidiam excutiat, ſtimulumque det ad omnem virtutem, quàm ſibi iugiter ob oculos ponere viros ſanctos, præſertim ſui ſtatus & Ordinis, qui ſtrenuam Deo & virtuti nauarunt operam. Id quiſque experitur in ſe, ſcilicet eùm patrum, vel Sanctorum quos colit & amat, heroica facta recogitat, mirificè ſe ad eadem imitanda excitari. *A boue maiori diſcit arare minor.* Aureum eſt hac de re præceptum Senecæ li. 1. epiſt. 11. *Aliquis vir bonus eligendus eſt, ac ſemper ante oculos habendus, vt ſic tanquam illo ſpectante viuamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit, cuſtodem nobis & pedagogum dedit; nec immeritò. Magna pars peccatorum tollitur, ſi peccaturis teſtis aſſiſtat. Aliquem habeat animus quem vereatur, cuius auctoritate etiam ſecretū ſuū ſanctius faciat. O felicem illum, qui non actus tantùm, ſed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui ſic aliquem vereri poteſt, vt ad memoriam quoque eius ſe componat atque ordinet! Qui ſic aliquem vereri poteſt, citò erit verendus. Elige itaque Catonem: ſi hic videtur tibi nimis rigidus, elige remiſſioris animi virum Lælium; elige eum cuius tibi placuit & vita, & oratio: & ipſius animum ante te ferens & vultum illum ſemper tibi oſtende, vel cuſtodem, vel exemplum. Opus eſt inquam, aliquo, ad quem mores noſtri ſe ipſi exigant. Niſi ad regulam, praua non corriges.* Ita P. Scipio Africanus iugiter ſibi ob oculos ad imitandum proponebat Cyrum Xenophontis, Iulius Cæſar Alexandrum Magnum, Selymus Turcarum Imp. Iulium Cæſarem. Plato Socratem adeò imitatus eſt, vt paſſim, etiam ab Ariſtotele, vocetur iunior Socrates. Nam, ut ait Ariſt lib 9 Ethic. *Accipere virtutes virtuoſorum beatiſſima eſt vita.* Et plutarch. in Moral. *Sicut*, ait, *qui ſe comunt, adhibent ſpeculum, ſic geſturus negotium, proponas ſibi laudatorum virorum exempla.* Et rurſum: *Aduerſus omnes animi perturbationes, exempla quædam optimorum virorum habenda ſunt in promptu.* Denique S. Baſil. epiſt. ad Gregor. de vita ſolit. Sicut, ait, pictores ſæpè inſpiciunt exemplaria, vt ea expingant; ſic qui ſtudet perfectioni virtutis, debet ad vitas Sanctorum, quaſi ad ſimulachra viua & actione prædita, ſæpè animi oculos conuertere. Quocirca vtiliſſimum eſt, crebrò vitas Sanctorum lectitare. Id fecit S. Dominicus S. Thomas Aquinas, & alij; ac in primis S. Ignatius, qui earum lectione à militari vita conuerſus ad ſanctam & ſpiritualem, fundator Societatis noſtræ effectus eſt.

Myſticè S. Hieron per *montes* accipit angelos à cælis ad noſtram cuſtodiam deputatos, quaſi illi citentur à Deo, vt hominum ſibi commiſſorum, & ſcelerum quæ ipſi commiſerunt, rationem reddant. Verùm hoc cum grano ſalis accipiendum; ſcilicet vt citentur non tanquam rei, ſed tamquam teſtes operum, quæ homines ipſorum clientes patrarunt. Nam alioqui id ſapit errorem Origenis, qui cenſebat angelos in hominum cuſtodia mereri & demereri; ut, ſi bene eos cuſtodierint, à Deo præmientur; ſi malè, puniantur & in gehennam trudantur. ideoque adhuc non eſſe beatos, ſed de ſua ſalute & beatitudine incertos. Similis fuit error Magiſtri ſent. in 2 diſt. 11 lit D. E. & G. vbi docet angelos per cuſtodiam hominum ſedulam, vſque ad diem iudicij creſcere in merito & præmio beatitudinis, non tantùm accidentalis, ſed & eſſentialis, quem ibidem refutant omnes Scholaſtici.

AVDIANT MONTES IVDICIVM DOMINI] VERS. 2.
Iudicium hiſce duobus verſibus ſumitur pro lite iudiciali & actione forenſi. Vnde Tigurina vertit *audite montes actionem*, id eſt, ut Vatabl diſceptationem, rixam, controuerſiam. *Domini*: hæc enim in iudicio ab actore agitur coram iudice, reo ſe defendente.

ET FORTIA FVNDAMENTA TERRÆ] Sept. *& valles fundamenta terræ.* Sic & Chald. *& radices*, inquit, *fundamentorum terræ.* valles enim imæ ſunt, quaſi montium & terræ radices & fundamenta: atque Iudæi non tantum in montibus; ſed & in vallibus habebant ſuos lucos & idola: tam ergo valles, quàm montes ſuis ſacrilegis ſacrificijs contaminabant. vnde valles æquè ac montes, quaſi rei citantur hic à Deo. Secundò, per epexegeſin, *&* poſſet accipi pro *id eſt*. q. d. Audite montes qui fortiter fundati eſtis in terra, ideoque eſtis quaſi robuſta terræ fundamenta. Montes enim quia excelſi, fortia habent in terra fundamēta: perinde ac turres quo celſiores ſunt,

eo fortiora exigunt fundamenta ita Vatabl. Addit à Caſtro montibus & collibus quaſi fundamentis, id eſt fulcris, terram fulciri. Vnde Arias cenſet eos hîc à Deo citari potiùs, quàm cælum & terram; quia non modò cælum, quod natura ſua eſt mobile, ſed & terram ipſam in medio orbis continent & permanentem montes ſtabilitate & firmitudine vincunt, vtpote qui robore, vallo & ſitu ſuo terram, ne vel ventorum impetu, vel caloris vi, vel aquarum inundatione diſſipetur, contineant. Itaque montes magnæ in rerum natura virtutis & conſtantiæ nomen obtinent. ſicut ſcriptum eſt pſal. 64. *Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia.* Citat ergo hîc Deus montes, eorumque fundamenta, id eſt radices, hiſce enim quaſi fundamentis ipſi innituntur, vt ſignificet fortem & conſtantem ſuam potentiam & beneficentiam, vti in montes, ita & in eorum accolas Iudæos, qua tamen ipſi contra Deum abuſi ſunt ad cultum idolorum: quocirca pariter fortem & conſtantem hîc eis litem intentat, eo ſenſu quem paragrapho præcedenti aſſignaui.

Qvia ivdicivm Domini cvm popvlo svo] id eſt, vt Pagnin. *quia lis eſt Domino cum populo ſuo* qui montes eorumq; fundamenta accolit, & ſceleribus ſuis polluit. q. d. Paratus eſt Deus & intentus vt lite diſceptet cũ populo ſuo.

Et cvm Israel diivdicabitvr] Id eſt, iudicio contendet & diſceptabit. ita Vatablus: vnde Pagnin. vertit, *& cum Iſrael diſputare vult.* non ſpeculatiuè, uti diſputamus in ſcholis, ſed criminaliter, vti diſputatur in tribunali. Sic Iob pro ſua innocentia diſputabat cum amicis, & cum Deo; atque amicos vicit, ſed à Deo victus eſt. *Diſputare cum Deo cupio,* inquit ipſe c. 13. 3. ſed poſt diſputationem victus & confuſus ait c. 42. 3. *Inſipienter locutus ſum, & quæ vltra modum excederent ſcientiam meam*: nimirum quòd auſus ſim Deum ad diſputationem prouocare, eique dicere: *Audi, & ego loquar; interrogabo te, & reſponde mihi,* vnde pœnitens ſubdit v. 6. *Idcirco,* inquit, *ipſe me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere.* Ita quiſque in hora mortis, puta in iudicio particulari diſputabit defendetq; theſes de anima, non ſpecifica, ſed indiuidua & ſua: argumentantes erunt dæmones, imò Deus ipſe. Studeat ergo quiſque bene non ſpeculari, ſed viuere, vt argumentis & obiectionibus omnibus, quæ de vita bene vel malè tranſacta proponentur, ſatisfacere poſſit. Sapienter noſter Thomas lib. 1 de Imit. Chriſti c. 3. *Certè, ait, adueniente die iudicij non quæretur à nobis quid legimus, ſed quid fecimus; nec quàm bene diximus, ſed quàm religioſe viximus.* Tunc enim Chriſtus Dominus magiſtrorum Magiſter, omnium lectiones audiet, omnes examinabit, cum omnibus diſputabit de moribus & vita cuiuſque. Ita Climachus in Gradu timoris, refert diſputationẽ Stephani viri ſancti cum dæmonibus in agone mortis, in qua aliquando reſpondebat, aliquando victus ſuccumbebat, vt ingentem horrorem aſtantibus incuteret. S. Hieron. epiſt. ad Euſtochium, narrat ſe, cùm magis Ciceroni quàm S. Scripturæ addictus eſſet, raptũ ad Chriſti tribunal, ibique examinatum ab eo ac diuerberatum.

Vers. 3. Popvle mevs qvid feci tibi?] Hîc incipit iudicium, id eſt lis, actio & accuſatio Domini, eaque neruoſa & pathetica. Iam Primò, Arias hæc legit per notam admirationis, ſicque explicat q. d. Popule meus quot quantaque bona feci tibi? quanta beneficia in te contuli? quomodo ergo eorum obliuiſci, iiſque ingratus exiſtere potuiſti? Secundò Chaldæus vertit, *quid boni dixi me facturum tibi, quod non fecerim?* Tertiò, alij paſſim ſic explicant. q. d. Quid mali feci tibi? quare te offendi? quam occaſionem deficiendi à me tibi dedi? Sequitur enim, Avt qvid molestvs fvi tibi?] Pro quo S. Hieron. in comment. vertit, *quo labore te preſſi?* Pagnin. *in quo laborare feci te?* Vatabl. *quanam re fatigaui te,* vel feci te deficere? Chald. *quàm infirmitatem grauem multiplicaui ſuper te?* Propriè enim, vt patet ex ſequentibus, reſpicit miraculum illud ingens & continuum, quo Deus Hebræos quadraginta annis per deſertum deduxit ſanos & vegetos, ita vt labore itineris non fatigarentur, nullique inter eos eſſent infirmi vel ægri, iuxta illud pſalm. 104. 37. *Et non erat in tribubus eorum infirmus.* Et Deut. 8. 4. ait Moyſes Hebræis: *Veſtimentum tuum quo operiebaris, nequaquam vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt ſubtritus: en quadrageſimus annus eſt.* Ita explicat S. Hieron. Remig. Rupertus, Lyranus, Hugo, Dionyſ. & alij.

Secundò tamen generatim hæc verba vt ſonant, accipi poſſunt de qualibet moleſtia q. d. Quam in re te afflixi? quam ego tibi moleſtiã exhibui? An quòd in deſerto pro cœpis Ægypti, tibi manna plui? at manna non amarum erat, ſed gratum & ſapidum, habens omnem ſaporis ſuauitatem, Sapient. 16. 20. erat enim panis cæli & angelorum, pſal. 77. 25. An quod ex Ægypto in deſertum te eduxi, & pro domibus in tugurijs, vel potiùs ſub dio habitare te feci? at columna nubis te ab imbre, æſtu, omnique aëris intemperie protexit. nitidiúsq; ne te tractaui, quàm ſi in aula Pharaonis habitaſſes? An quòd leges tot, tamque varias per Moſem tibi dederim? at qui mannâ te alui, iure meo potui & leges dare iuxta vetus dictum: *Cum panem das impera.* Rurſum haſce leges exigebat tua pronitas in ſuperſtitiones, idololatrias & nouitates quaſlibet, quæ hiſce legibus detinenda, occupanda & frenanda erat; eæque longè ſuauiores ſunt legibus idolorum & Gentium, vti tu expertus es, cum ex earum præſcripto filios & filias tuas idolo Moloch concremaſti, &c. Vnde Syrus vertit, *popule meus quid feci tibi, aut in quo contriſtaui te* (Arabicus, *perſecutus ſum te*) *demonſtra mihi;* Arabicus, *argue me.* Hinc & ſequitur:

Qvia edvxi te de terra Ægypti? Nota hæc cum Roman. legenda eſſe per interrogationem. q. d. Eſtne hoc quod mihi obijcis quaſi te afflixerim, quòd ſcilicet te eduxi è terra & ſeruitute Ægypti? nec enim video aliud quid mihi poſſis obijcere, niſi hoc aliaque ſimilia beneficia quæ exinde continua & plurima in te contuli: nihil enim mali tibi irrogaui. Eſto enim permiſerim quandoq; te affligi à Philiſtæis, Idumæis, alijſque gentibus; tamen id non feci niſi prouocatus à te, ad tua ſcelera caſtiganda & cohibenda. Hoc ergo bonum tuum fuit, non malum; ac proinde ego id permiſi non ex odio, ſed ex amore tui. Eſt mycteriſmus, ſiue tacita ſubſannatio. Vide canon. 7. in proœmio operis. Vers. 4.

De domo servientivm liberavi te] Hebr. *de domo ſeruorum;* Sept. Chald. *de domo ſeruitu-*

mentis. ita vocatur Ægyptus; quia talis fuit Hebræis, qui quaſi mancipia Ægyptiorum ſeruiebant eis in latere & luto, exodi 1. & ſequent. Addit Arias & Vatab. Ægyptum vocari domum ſeruitutis, ex eo quòd Ægyptij fuerint ſerui, vtpote ſeruituti addicti à Noë maledicente filio ſuo Cham: *Seruus ſeruorum erit fratribus ſuis*, Gen. 9. v. 15. Nam filius Cham fuit Meſraim primus Ægypti incola, paterque & nomenclator Ægyptiorum: Nam Ægyptus hebr. vocatur Miſraim. q. d. In Ægypto ſeruiebas non nobilibus, non dominis, non ingenuis, ſed ſeruis, & olim à primo parente ſuo Noë ſeruitute damnatis, quibus ſeruire viliſſima erat ſeruitus: quanta ergo fuit vilitas, tanta fuit mea in te clementia, cum ex ea te eduxi.

Et misi ante faciem tvam Moysen, Aaron et Mariam.] Hi tres fuere duces & directores Hebræorum egredientium ex Ægypto per quos Hebræi ingentia acceperunt beneficia. Nam à Moſe per deſertum deducti, gubernati, & cibo cæleſti paſti ſunt: ab Aarone, per ſacrificia, luſtrationes, expiationes, preces & vota expiati, Deoque reconciliati ſunt: a Maria prophetiam, doctrinam & gubernationem feminarum acceperunt. Vnde Chald. vertit, *miſi ante te tres Prophetas Moſen, Aaron & Mariam. Moſen ad docendum iudiciorum traditionem, Aaron ad expiandum populum, Mariam ad eruditionem feminarum*. ita S. Hier. Haymo. Remig. Liran. & Hugo.

Moral. Bonum orbis eſt Ieſus & Maria. Alleg. Moſes repræſentat principatum & legiſlationem Chriſti in Euangelio; Aaron eiuſdem pontificatum & ſacerdotium; Maria B. Mariam Chriſtiparam & Deiparam. Sicut ergo ſummum beneficium Iudæis a Deo datum aſſignat hic Michæas, quòd dederit eis Moſen, Aaronem & Mariam; ita ſummum Chriſtianorum, totiuſque orbis & ſæculorum omnium beneficium à Deo datum, eſt Chriſtus & Maria. Sicut enim bonum domus amplæ conſiſtit in ſtrenuo patrefamilias, & ſedula matrefamilias, ita bonum Eccleſiæ cõſiſtit in Chriſto & Maria: quam proinde S. Leo ſerm. 1 de paſſ. ſalutiferam Virginem nuncupat. Et S. Germanus Patriarcha Conſtantinopol. in orat. de Deipara: Sicut, inquit, continua reſpiratio non ſolum eſt ſignum vitæ, ſed etiam cauſa; ſic ſanctiſſimum Mariæ nomen, quod in Dei ſeruorum ore aſſiduè verſatur, ſimul argumentum eſt quòd vere vitã viuant: ſimul etiam hanc ipſam vitam efficit & conſeruat, omnemque eis lætitiam & opem ad omnia impertitur. Deus ergo in peregrinatione & nauigatione huius vitæ tam obſcura & periculoſa, dedit nobis Mariam, quaſi ſtellam maris & cynoſuram; quæ iter noſtrum dirigat, & ad portum ſalutis perducat. Et S. Bernard. hom. 2. ſuper Miſſus eſt: *Si inſurgant*, ait, *venti tentationum, ſi incurras ſcopulos tribulationum; reſpice ſtellam, voca Mariam: ſi iactaris ſuperbiæ vndis, ſi ambitionis, ſi detractionis ſi æmulationis, reſpice ſtellam, voca Mariam. In periculis, in anguſtiis, in rebus dubijs Mariam cogita, Mariam inuoca. Non recedat ab ore, non recedat à corde, & vt impetres eius orationis ſuffragium, non deſeras conuerſationis exemplum. Ipſam ſequens, non deuias, ipſam rogans, non deſperas; ipſam cogitans, non erras. Ipſâ tenente, non corruis: ipſâ protegente, non metuis: ipſâ duce, non fatigaris: ipſâ propitiâ, peruenis.* Idem ſerm. 1. in Natiuit. B. Mariæ: *Altiùs*, inquit, *intueamini quã-*

A *ta deuotionis affectu à nobis Mariam voluerit honorari: vt prorſus ſi quid ſpei in nobis eſt, ſi quid gratiæ, ſi quid ſalutis, ab ea nouerimus redundare, quæ aſcendit delicijs affluens. Hortus planè deliciarum, quem non modò afflaret is veniens, ſed & perflaret ſuperueniens Auſter ille diuinus; vt vndiq; fluant & effluant aromata eius, chariſmata ſcilicet gratiarum. Tolle corpus hoc ſolare, quod illuminat mundum, vbi dies? tolle Mariam, hanc maris ſtellam, maris vtique magni & ſpacioſi, quid niſi caligo inuoluens, & vmbra mortis, ac denſiſſimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, & votis omnibus Mariam hanc veneremur: quia ſic eſt voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam.*

Quocirca Eccleſia in Paraſceue hæc omnia *Improperia Paraſceues hinc petita.*
B appoſitè & patheticè Chriſto adaptat; eaque vſurpat & canit in adoratione & deoſculatione crucis; vt quiſq; Chriſtũ crucifixum deoſculans, putet ſibi hæc à Chriſto dici, quæ ad literam Iudæis dicta ſunt: non enim tam Iudæi, quàm quiſque ſuis peccatis Chriſtũ flagellauit, ſpinis coronauit, & crucifixit. Audi carmen, imò improperium & threnos Chriſti in cruce, petitos ex hoc loco Michææ, & ex Ierem. 11 16 qui corda ſaxea emolliant, ſoluantq; in lachrymas: ſingula enim beneficia Chriſti, ſingulis Iudæorum in eum maleficiis directè opponunt, ideoque totidem improperia ingratis in faciem ingerunt. Præcentores præeunt ſingula, chorus deinde totus vice Chriſti proclamat, iteratque iugiter & inculcat Triſagion. &, *Popule meus quid feci tibi*: &c. Sic ergo inchoant bini præcentores: *Popule meus quid feci tibi? aut in quo contriſtaui te? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, paraſti crucẽ Saluatori tuo:*
C Chorus alternatim reſp. Ἅγιος ὁ Θεὸς, *ſanctus Deus*: ἅγιος ἰσχυρὸς *ſanctus fortis*: Ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς, *ſanctus immortalis, miſerere nobis*. Rurſum præcentores: *Quia eduxi te per deſertũ quadraginta annis, & mãna cibaui te, & introduxi te in terram ſatis optimã*. Chorus reſpondet, ἅγιος ὁ Θεὸς, *ſanctus Deus*, &c. Præcentores iterum: *Quid vltra debui facere tibi & non feci? Ego quidem plantaui te vineam meam ſpecioſiſſimam, & tu facta es mihi nimis amara; aceto namq; ſitim meam potaſti, & lancea perforaſti latus Saluatori tuo*. Chorus reſpondet ἅγιος ὁ Θεὸς, &c. Vrgent præcentores: *Ego propter te flagellaui Ægyptum cum primogenitis ſuis, & tu me flagellatum tradidiſti*. Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi? aut in quo contriſtaui te? reſponde mihi*. Pergũt præcẽtores: *Ego eduxi te de Ægypto, demerſo*
D *Pharaone in mare rubrũ, & tu me tradidiſti principibus ſacerdotũ*. Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi*? &c. Proſequuntur querelã præcentores: *Ego ante te aperui mare, & tu aperuiſti lancea latus meum*: Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi?* Inſtant præcentores: *Ego ante te præiui in columna nubis, & tu me duxiſti ad prætorium Pilati*. Chorus reſpondet: *Popule meus*, &c. Rurſum præcentores: *Ego te paui manna per deſertum, & tu me cecidiſti alapis & flagellis*. Chorus reſpondet: *Popule meus*, &c. Iterum præcentores: *Ego te potaui aqua ſalutis de petra, & tu me potaſti felle & aceto*. Chorus reſpondet: *Popule meus*, &c. adhæc præcentores: *Ego propter te Chananæorum reges percuſſi, & tu percuſſiſti arundine caput meum*. Chorus reſpondet: *Popule meus*, &c. Deniqne præcentores: *Ego te exaltaui magna virtute, & tu ſuſpendiſti me in patibulo crucis*. Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi*: &c.

Ac

Ac mox vna voce conclamant : *Crucem tuam adoramus Domine, & ſanctam reſurrectionem tuam laudamus, & glorificamus. Ecce enim propter lignum venit gaudium in vniuerſo mundo.* Quocirca S. Ambroſ. in pſalm. 50 ad illud: *Et vincas cùm iudicaris*, vrgens hæc Michææ verba: *Singula, ait, in conſpectu tuo locat beneficia ſua, vt tamquam de his iudices quæ ſeruare debueras, quo magis reus fias: qui diuinis non potueris ſtare beneficijs, Quid feci, inquit, tibi? Tamquam reum ſe conſtituit, & te iudicem. Aut quid contriſtaui te? Offenſi vultus non abnuit crimen, ſi tu Deo es contriſtatus auctore. Aut quid moleſtus tibi fui? Interpellationis iniuriam confitetur ſi moleſtior æſtimata eſt: addit beneficia, quorum gratiam non erubuit, qui exiſtebat ingratus.* Hinc collige quam iuſta & grauis erit querela Dei in die iudicij contra impios, qui vocantem aſpernati ſunt, & tot eius beneficijs tanta maleficia reddiderunt. Similis expoſtulatio acris, reprobis à Chriſto iudice intentanda in die iudicij, extat apud S. Aug. (vel quiſquis eſt Auctor; non enim videtur eſſe S. Auguſt) tract. de Vanitate ſæculi c. 3. tom. 9.

B

POPVLVS MEVS MEMENTO QVID COGITAVERIT (hebr. יעץ iaats, id eſt conſultarit cum ſuis principibus, & maximè cum Balaá ariolo quæres ab eo conſilium modumque quo te interimeret & perderet) BALACH REX MOAB, ET QVID (conſultus ab eo) RESPONDERIT EI BALAAM FILIVS BEOR, DE SETIM VSQVE AD GALGALAM] Pro *Setim* Septuag. vertunt *σχίνων*, id eſt *lentiſcis*: perperam enim in ijs legitur *σχοίνων*, id eſt *funiculis*, ait S. Hieron. Refricat hîc hiſtoriam Balac vocantis Balaam, vt malediceret Iſraeli caſtrametanti in Setim, Num. 22. & ſequent. Ex Setim Ioſue c. 2. 1. miſit exploratores in Iericho, ac mox tranſmiſſo Iordane, eam obſedit & cepit: Setim enim à Iordane diſtabat ſeptẽ miliaribus Italicis cũ dimidio, id eſt duabus leucis Gallicis cum dimidia; tranſito Iordane Ioſue perrexit in Chananæa ad ſex milliaria, id eſt duas leucas; & prima caſtra fixit in loco quem vocauit Galgala. id eſt deuolutio, amotio, ſcilicet præputij & opprobrij Ægyptiorum. Ibi enim circumcidit Hebræos, itaque eos à vita & moribus Ægyptiorum incircumciſorum per circumciſionem amouit, ac in nouam gentem legemque, & Eccleſiam ſanctam Dei tranſtulit, Ioſue 5. 9. Sed quæritur quid ſibi velit *τὸ Setim vſque ad Galgalam*?

C

Primò, aliqui ſic exponunt. q. d. Balac petiit à Balaam, vt malediceret caſtris Iſraelis, quæ à Setim protendebantur vſque ad Galgalam. ita Remig. Rupertus & Lyran. Verùm hoc falſum eſt. Nam, vt dixi, caſtra Iſrael tunc erant in Setim, & diſtabat à Iordane ſeptem, à Galgala tredecim milliaribus; ac poſt mortem Moſis, Ioſue caſtra traduxit è Setim per Iordanem in Galgalam.

D

Secundò, S. Hier. & Haymo exponunt, q. d. Memento, ô Iſrael, quanta mala contra me ſis operatus à tempore quo fornicatus es, & coluiſti Beelphegor in Setim, vſque ad tempus quo Saul creatus eſt rex in Galgalis: & ex aduerſo quot quantaque ego in te bona contulerim; & videbis quàm ego in te beneficus, tu in me maleficus & ingratus fueris. Verùm hic ſenſus nimis remotus eſt: agitur enim hîc de tempore Moſis, non Saulis.

Tertiò, Chald. Vatabl. Arias & Clarius repetunt verbum *memento*, & ſic exponunt, q. d. Memento ô Iſrael quantâ curâ, quot miraculis & portentis ego ex Setim perduxerim te in Galgalam, putà in ipſam Chananæam. Nam, vt alia taceam, miraculosè ſidi Iordanem, eiuſque aquas ſuſpendi & ſtiti, vt tu per medium eius alueum ſicco pede tranſires in Galgalam. Verùm hæc ſententia multa ſubaudit & ſupplet, quę non habentur in textu; nimirum hæc omnia: *Memento quot miraculis te perduxerim.*

Quartò, ergo dico planè & ſimpliciter cum Ribera, hæc verba: *De Setim vſque ad Galgalam*, connexa eſſe cum præcedentibus, & ab ijs pendere, vt patet ex textu Hebraico, Græco & Latino. Vnde ſenſus eſt. q. d. Memento quid reſponderit, quamque malum conſilium Balac regi dederit Balaam; nimirum cùm videret ſe Iſraeli maledicere non poſſe, cogique à Deo ad benedicendum, ſuaſit Balac regi vt puellas Moabitides & Madianitides ſpecioſas, quaſi venditura cibos Iſraeli, in caſtra ſubmitteret, quæ eum ad fornicationẽ, & per eam ad idololatriam ſollicitarent. ſic enim fore, vt Iſrael deſerens Deum, ab eo cuius ope inuictus erat, viciſſim deſereretur, itaque à Balac ſuperari & cædi poſſet. Vide dicta Num. 25. v. 1. & Apocal. 2. 14.

Dices, hoc conſilium dedit Balaam in Setim tantùm, non uſq; ad Galgalam. Nam antequã ex Setim Hebræi pergerent in Galgalam, iuſſu Dei Ioſue indixit bellum Madianitis, in quo omnes cum feminis, quæ hoc ſcandalũ Iſraeli dederant, ipſumque Balaam ſcandali auctorem occidit, vt patet Num. 31. v. 2. 8. 15. Reſp. Verum eſt Balaam & Madianitides fuiſſe occiſas Iſraele morante in Setim; ſed tamen ante hoc bellum & cædem, Balaam ſuaſit Balac regi, vt puellas tentatrices iam dictas, non tantùm in Setim, ſed continuè à Setim vſque ad Galgalam, Iſraeli ſubmitteret, ſcilicet vſque ad terminos regni ſui, donec Iſrael ex Moab introiret confinem Chananæam, primaq; caſtra figeret in Galgala. Id enim expreſsè hic dicitur: volebat enim impius Balaam aſſecurare regnum Moab Balac regi, planeq; populũ Iſrael perdere; vnde longum & continuum voluit eſſe hoc mulierum ſcandalum. Metuebat enim, ne, ſi in Setim tãtum illud obijceret Iſraeli, pauci ex eo caperentur; aut, ſi multi, per Moſen compeſcerentur, & cogerentur per pœnitentiam cum Deo in gratiam redire, itaque Deus ijs reconciliatus, culpam hanc in Balac & Balaam retorqueret, vti fecit: quare ſuaſit vt ſcandalum hoc daretur continuum à Setim vſque ad Galgalam vt ita continuè peccarent Iſraelitæ, & pœnitere non poſſent. Idem facit diabolus, dum hominem poſt fornicationem vnam, inuitat ad ſecundam; poſt ſecundam, ad tertiam, quartam; & tandem ad continuum concubinatum; ex quo ob vim & nexum conſuetudinis, vix ſe concubinarij extricare poſſunt, & de facto pauciſſimi ſe extricant. Verùm hoc exitiale Balaam conſilium diſcuſſit Deus per Moſen, ſuſpendendo principes, & occidendo ex populo ob hoc peccatum 24. millia, Num. 25. 9. Nam vt Poëta ait:

Immedicabile vulnus
Enſe recidendum, ne pars ſincera trahatur.

VT COGNOSCERES IVSTITIAS DOMINI] id eſt miſericordias Domini, ait S. Hieron. quàm ſcilicet ego in te licèt fornicantem, clemens, miſericors & beneficus fuerim. Secundò & germaniùs,

niùs, *iuſtitias*, vocat fidelia promiſſa & fidelitatē Dei. q. d. Vt cognoſceres quàm promiſſa mea, quibus pollicitus ſum te perducere in Chanaan ſint certa & ſtabilia; quamque ego in iis ſeruandis & præſtandis ſim fidelis. ita Theodor & Lyran. Tertiò, *iuſtitiæ* poſſunt hic propriè capi, nimirum pro iuſta vindicta fornicantium, & iuſta præmiatione innocentium vel pœnitentium: Deus enim iuſtitiam exercuit in Setim, quando fornicantes occidit, pœnitentes vero vel innocentes ſeruauit, & ſaluos perduxit in Galgalam, ac nominatim Phinees ſacerdoti, qui fornicantes occidit: conſignauit pontificatum perpetuū. Vide dicta Numer. 25. 13. Quocirca minùs aptè Vatabl. ſic exponit, q.d. Vt cognoſceres quam ſit iuſta mea actio & queſela de te.

B

6. Quid dignum offeram Domino? curuabo genu Deo excelſo? numquid offeram ei holocautomata, & vitulos anniculos?

7. Numquid placari poteſt Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? numquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

8. Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te: Vtique facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſolicitum ambulare cum Deo tuo.

C

Vers. 6. Qvid dignvm offeram Domino?] Sunt verba populi, putà Iſraelis pœnitentis. Illum enim hic loquentem inducit Propheta, & quaſi per dialogiſmum interrogantem, quid Deo offerre debeat, vt ei placeat: illumque placet & ſibi reconciliet. Id facit, vt interrogationi reſpondens doceat populum, quid Deo præſtare debeat; vti de facto reſpondens docet v. 8. Ait ergo populus: *Quid dignum offeram Domino?* &c. Septuag. *in quo apprehendam Dominū? ſuſcipiam Deū excelſum?* Chald. *in quo ſeruiam coram Domino? me ſubmittam Deo, cuius in cœlis altiſſima reſidet maieſtas?* Hebr. ad verbum habent, *in quo præoccupabo Dominum, curuabo me Deo celſitudinis?* Tigurina, *qua re occurram Domino? incuruuſue incedam coram Deo excelſo?* q d. Quid offeram Domino, ut eius gratiam promerear? offeramne holocauſta & victimas; Reſpondet Propheta, Minimè: hæc enim peccata non expiant, nec per ſe placent Domino; ſed ita demum placebunt, ſi offerantur cum fide, humilitate, contritione, amore, & reuerentia ſummæ maieſtatis, quam peccatis veſtris inhonoraſtis & offendiſtis. Nota τὸ *curuabo*, q.d. Sufficitne Deo curuare genu, vti faciunt iam nonnulli nobiles & aulici, qui vnum dumtaxat curuant genu dum orant, aliud erigunt, quaſi Deo, ni det quod petunt, reſtituri, aut gladijs poſtulaturi, quod precibus impetrare nequeunt.

Vers. 7. Avt in mvltis millibvs hircorvm pingvivm] Hebr. *in multis millibus torrentium olei*, vel *vallium pinguedinis*; Chald. *in myriadibus torrentium olei*; Tigurina, *numquid placent Deo mille torrentes olei*; Noſter cum Septuag. vertunt, *hircos*, vel *capras pingues*. Petes cur? Reſpond. aliqui

A

Primo, quia per valles pingues metonymycè & hyperbolicè intelliguntur hirci & capræ, quæ illas depaſcendo, impinguantur, quaſi dicat, Numquid offerā Deo valles plenas ouibus pinguiſſimis? ſed quid hæc ſunt coram Deo immenſo & altiſſimo?

Secundò, ſimpliciùs & planiùs repetas τὸ *arietum*, quod præceſſit; aut potiùs, ne idem repetas, repete quid ſimile, putà *hircorum* cum Septuag. & Noſtro, q.d. In multis millibus *hircorum*, ſimiliùmve pecudum *vallium pinguedinis*, id eſt, quæ paſcuntur in vallibus & paſcuis pinguibus; ideoque ſunt pingues & ipſæ. Ex adiunctis enim patet hoc ſubſtantiuum debere ſuppleri. Præceſſit enim: *Numquid offeram ei holocautomata & vitulos anniculos? Numquid placari poteſt Dominus in millibus arietum?* Ergo pariter hic arietes vel hirci ſubaudiri debent. Aliter clarius & Arias. Nam per torrentes olei accipiunt ſacrificium mincha, id eſt panis & ſimilæ: hoc enim oleo miſtum & conditum offerebatur Deo.

Nvmqvid dabo primogenitvm mevm pro ſcelere meo?] Numquid Deus à me poſcit piaculum & victimam filij, uti ab Abrahamo popoſcit iugulationem Iſaaci? aut potiùs ſicut Saturnus, Moloch, alijque dij Gentium, quos colunt, poſcunt victimas humanas, filios ſcilicet & filias, Ierem. 19. 5.

Indicabo] Hebr. הִגִּיד *higgid*, id eſt indicauit, annunciauit. Vnde Chald. & Tertul. lib. 4. contra Marc. c. 36. per interrogationem ita vertunt, *num annunciabit tibi homo quid bonum ſit?* q.d. Minimè, ſed Dei eſt idipſum annunciare. Alij ſine interrogatione aſſertiuè vertunt, *annunciauit tibi homo quid bonum ſit*. homo hic eſt Moſes, Prophetæ, ac nominatim Michæas, ita Pagnin. Vatabl. & alij. Vnde Septuag. vertunt. *annunciatum eſt tibi homo quid bonum ſit*, ſcilicet lege & Prophetis, ita Theodor. Noſter pro הִגִּיד *higgid* in præterito, legit alio puncto הַגִּיד *haggid* in infinitiuo: infinitiuus enim ſæpè ponitur pro futuro apud Hebræos, æquè ac apud Græcos & Italos: aut forte pro *haggid* legit אַגִּיד *aggid*, id eſt indicabo? Denique ſi malis legendum cum alijs *higgid*, id eſt annunciauit; ſubaudi, Deus per me Michæam quod idem eſt cum eo quod vertit Interpres, *Indicabo tibi ô homo*. Hic reſpondet Propheta populo interroganti: Quid offeram Domino? quâ te placabo Deum? Vers. 8.

D

Et qvid Dominvs reqvirat a te: vtiqve facere ivdicivm] Hebr. & Chald. *& quid Dominus requirit à te, niſi vt facias iudiciū?* Quæres quodnam ſit hoc iudicium? Primo, S. Hieron. Haymo, Remigius & Dionyſius, per *iudicium* accipiunt diſcretionem & prudentiam, q d. Quid Deus poſcit à te, niſi vt omnia agas diſcretè & prudenter, iuxta præſcriptum legis? Vnde Vatablus putat hic ſignificari tria & omnia fidelis & Chriſtiani hominis officia, quibus ipſe totidem reſpectibus & debitis ſuis ſatisfacit: debet enim rectè ſe gerere & componere erga ſeipſum, erga proximum, & erga Deum. Iudicium rectè componit hominem erga ſeipſum, miſericordia erga proximum, ſollicitudo erga Deum: ſibi ipſi enim homo debet iudicium, vt omnia cum ratione & prudentia agat: proximo miſericordiam; Deo ſollicitam cum eo ambulationem. ita S. Bernard. ſerm. 57. in Cantic. in tribus ponit plenam homi-

hominis perfectionem, *vt*, inquit, *ſit placens Deo, cautus ſibi, vtilis proximo.*

Secundò, Theodor. Lyranus & Arias, per *iudicium* accipiunt iuſtitiam, q.d. Quid Deus requirit à te; niſi vt nulli facias iniuriam, ſed cuique tribuas quod ex iure & iuſtitia ei debes?

Tertiò, magis appoſitè & genuinè Rupert. per *iudicium* accipit ſatisfactionem pœnitentiæ. q.d. Quid Deus requirit à te, ô peccator, niſi vt tu præuenias Dei iudicium, teque iudices antequam ipſe te iudicet & condemnet, vti iubet Apoſtolus 1. Corint. 11.31. Deus enim non quærit oues & boues, ſed cor contritum & humiliatum. Age ergo conſcende tribunal rationis tuæ, eò cita voluntatem tuam quaſi ream, eius actus & peccata examina, iudica, cōdemna, ac meritum ſupplicium & pœnitentiam ei inflige; ita fiet vt reconcilies tibi Deum offenſum, præſertim ſi huic iudicio addas miſericordiam & eleēmoſinam in pauperes. Eleēmoſina enim pœnitentiæ dat alas, eamq; tollit in cælum ait S. Chryſoſt. hom. 5. de pœnitent., ac iuſtitiam per pœnitentiam acceptam conſeruat & adauget. Vnde S. Auguſt. explicans hæc Michææ verba ſerm. 116. de Temp. *Quærebat* inquit, *quid offerret pro ſe: offer te quid enim Dominus quærit à te, niſi te? quia in omni creatura terrena nihil melius fecit te. Quærit te à te, quia tu perdideras te.* Ita Æſchines, ait Seneca lib. 1. de Benef. c. 8. cùm pauper nil haberet quod daret Socrati ſuo magiſtro, donauit ſeipſum dicens, Alij multum tibi dederunt, ſed plus ſibi reliquerunt; ego verò nihil mihi reſeruo. Cui Socrates: *Quidni tu mihi magnū munus dederis, niſi fortè paruo te æſtimas?* Pergit S. Auguſt. *Si autem facias quod iuſtè, inuenis in te iudicium, & iuſtitiam. Iudicium primo in teipſo, iuſtitiam ad proximum tibi. Quomodo iudicium in teipſo? ut diſpliceat tibi quod eras, & poſſis eſſe quod non eras. Iudicium inquam de teipſo in teipſo, ſine acceptione perſonæ tuæ, vt non parcas peccatis tuis, nec ideò tibi placeas quia tu facis. Nec te laudes in bonis tuis, & Deum accuſes in malis tuis. Hoc enim eſt peruerſum iudicium, & ideo nec iudicium, ſed vitium.* Et mox: *Vis ergo facere rectum iudicium? corrige præpoſtera, & rectum erit. Quid eſt corrige? Deum lauda in bonis tuis, te accuſa in malis tuis*, &c. q.d. Puni voluptatem peccati dolore contritionis, gemitibus & voluntarijs pœnis: puni ſuperbiam culpæ humilitate & pudore confeſſionis, qua non tantùm homini, ſed & ſacerdoti illa verecundè & dolenter confiteare.

Quartò, magis amplè & pleniſſimè per *iudicium* accipe omne debitum virtutis; putà quidquid debemus proximo, nobis & Deo, ſiue id debeamus ex iuſtitia, ſiue ex pœnitentia, ſiue ex religione, ſiue ex gratitudine, ſiue ex charitate, ſiue ex qua alia virtute; iudiciū enim opponitur miſericordiæ. Sicut ergo miſericordia ſignificat opera liberalia charitatis aliarumq; virtutū indebita, ita iudiciū ſignificat ea, quæ debita ſunt. Quocirca Script., per *iudicium & miſericordiam* ſolet ſignificare & complecti omne virtutis officium, omneq; opus bonum: omne enim vel debitum eſt, vel indebitum: ſi debitum eſt iudiciū; ſi indebitum eſt miſericordia. Ita pſal 100.1. *Miſericordiam & iudicium cantabo tibi Domine.* Pſalm. 60.8. *Miſericordiam & veritatem eius quis requiret?* Pſal. 83 12. *Miſericordiā & veritatem diligit Deus.* Pſal. 84. 11. *Miſericordia & veritas obuiauerunt ſibi: veritas* enim idem eſt quod iudicium ſive iuſtitia. Vnde explicans ſubdit: *Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt, veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cælo proſpexit. Etenim Dominus dabit benignitatem.* Sicut ergo Pſaltes omne officium hominis pſal. 36.27. hiſce duobus præceptis concludit: *Declina à malo, & fac bonum*; ita Michæas hic idem totidem, ſcilicet iudicio & miſericordia, complectitur. q.d. Si vis reconciliare tibi Deum, eiq; per omnia placere, fac opera virtutis tam lege præcepta, quā conſulta, putà libera & voluntaria. Fauent huic expoſitioni ea quæ ſequuntur: nam mox v. 10. opponet iudico & miſericordiæ à ſe requiſitis, iniuſtitiam & immiſericordiam Iudæorum; putà iniquas eorum menſuras, fraudes & dolos. q.d. Deus à vobis ô Iudæi, requirit Primò, iudiciū, quia vos ex iniuſtitia corrogatis opes & theſauros per fas & nefas. Secundò, miſericordiam, quia vos miſericordes iniquè opprimitis pauperes. Tertiò, ſollicitudinem ambulandi cum Deo, quia vos ſollicitè ambulatis in præceptis Amri, eum eius Baalim & idolis, vti audiemus v. 16.

Et sollicitvm ambvlare cvm Deo tvo] Septuag. *vt paratus ſis ambulare cum Domino Deo tuo*; Syrus *vt ſis paratus ad eundum poſt Deum tuum*; Arabicus Alexandrinus, *vt ſis ſequens Dominum Deum tuum*, Arabicus Antiochenus, *ſis paratus vt ambules per veſtigia Dei tui*; Chald. *vt ſis humilis ad ambulandum in timore Dei tui*; Theodot. *& cane diligenter, vt ambules cum Deo tuo.* Tertul. li. 4. contra Marcion. cap. 36. *& paratum eſſe ſequi Dominum Deum tuum*; Quinta editio, *ſollicitè agere*; Tigurina, *& ſubmiſſum ambulare cum Deo tuo*, Pagnin. *& humiliare te, & ambulare cum Deo tuo.* Hebr. enim צְנַע *tſana*, vti voce, ita ſignificatione affine eſt cum כָּנַע *cana*, id eſt, curuauit, & per metatheſin cum צָעַן *tſaan* id eſt, volutatus eſt in terra, vel loco humili: ac denotat prouolutionem, demiſſionem, modeſtiam, verecundiam & humiliationem animi ſolliciti, qui ex humilitate & ſollicitudine ſe curuat, contrahit, inuoluit, & quaſi abſcondit, ac ſignificat agere tum humiliter & ſubmiſſe, vt vertit Chald. Vatabl. Pagnin. & alij recentiores; tum promptè & ſollicitè, vt vertit S. Hieronym. Theodot. Septuag. & Quinta editio. *Tſana* enim etiam alludit ad צִנִּים *tſinnim*, id eſt ſpinæ; & צְנִינִים *tſenunim*, id eſt ſudes & lanceæ. Sicut enim hæ corpus aculeo ſuo, ita ſollicitudo ſuo angore mentem exſtimulat ad exactè ambulandū. Sicut ergo pueri ingenui verecundè, ſubmiſsè, reuerentes & ſollicitè agunt cum parentibus, diſcipuli cum præceptoribus, famuli cum Pontifice, cum rege, cum principe, dum omnes eorum inclinationes & nutus obſeruant accuratè, vt eos ilicò exequantur non ambulando, ſed currendo, & quaſi volando, ac curant ne vel in puncto errent, vel hilum faciant quod regi diſpliceat: ita prorſus nos ſolliciti, ſubmiſſi & ſupplices ambulare debemus cum Deo. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Hebr. 12. 28. *Seruiamus placentes Deo cum metu* (græcè *μετ' αἰδοῦς*, id eſt *cum pudore*) *& reuerentia.* Senſus ergo Prophetæ eſt q.d. O Hieroſolymitæ, ô fideles, ſollicitè ambulate cum Deo quem offendiſtis, vt cum vobis reconcilietis ſupplices & pœnitentes eiuſq; gratiam recuperetis, ac recuperatam ſollicitè conſeruetis. A Dei enim gratia, ſalus & omne bonum; ab eius offenſà, gehenna & omnia mala vobis expectanda ſunt.

Sollicitudo ambulandi cum Deo quid requirat?

Porrò

[illegible] ad eam. Primus. A

Porrò ſtimuli ad hanc ſollicitam cum Deo ambulationem, ſunt varij. Primus ſi cogites quã auguſta, ſublimis & tremenda ſit Dei maieſtas, in cuius conſpectu columnæ cæli, Seraphim & Cherubim contremiſcunt. Ruſum quàm ipſa ſollicita ſit tui. Nam, vt ait S. Auguſt. in Meditat. cap. 10. *Nil aliud agit Deus, niſi vt meæ ſaluti prouideat; & ideò totum ad meã cuſtodiam occupatum video, quaſi omnium oblitus ſit, & mihi ſoli vacare velit: ſemper præſentem mihi ſe exhibet Deus, ſemper paratũ offert, quocumque me verto, me non deſerit: vbicumque fuero, non recedit: quidquid egero, pariter aſſiſtit: & cunctis tandem actionibus meis perpetuus inſpector, &, quantum ad bonitatem ſuam pertinet, quaſi indiuiduus cooperator aſſiſtit.* Et alibi: *Deus*, ait, *vnumquemque noſtrum ſic curat, quaſi ſolum curet.* Veriùs & plenius id experiuntur Sancti, præſertim qui ſe totos Dei obſequio dedunt & conſecrant. Vnde ſponſa Cantic. c. 2. *dilectus*, inquit, *meus mihi*, ſcilicet totus intendit, *& ego illi*, ſupple tota intendo, uti explicat S. Bernard. ſerm. 68. in Cantic. qui & admirans hanc Dei dignationem, exclamat: *O quid audet cor purum, & conſcientia bona, & fides non ficta! Mihi, inquit, intendit. Itáne huic intenta eſt illa maieſtas, cui gubernatio pariter & adminiſtratio vniuerſitatis incumbit? & cura ſæculorũ ad ſola tranſfertur negotia, imò otia, amoris & deſiderij huius? Ita planè.* Et mox: *Ergo prouidentiam* (Dei) *cæteris creaturis non negamus; curam ſponſa vendicat ſibi*, iuxta illud S. Petri epiſt. 1. cap. 5. *Omnem ſollicitudinem veſtram proijcientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis.* Et illud pſalm. 39. *Dominus ſollicitus eſt mei.* Et paulò poſt: *ille mihi, & ego illi. Ille mihi, quia benignus & miſericors eſt; ego illi, quia non ſum ingrata. Ille mihi gratiam ex gratia, ego illi gratiam pro gratia. Ille meæ liberationi, ego illius honori. Ille ſaluti meæ, ego illius voluntati. Ille mihi & non alteri, quoniã vna ſum columba eius; ego illi, & non alteri.* Idem ſerm. 2. de Pentecoſte: *Vides*, ait, *quàm verum dixerit ille, qui dixit: Dominus ſollicitus eſt mei. Pater vt ſeruum redimat, Filio non parcit; Filius ſeipſum libentiſſimè tradit: Spiritum ſanctum vterque mittit: & ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. O duri, & indurati, & obdurati filij Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus farcimulis tam pretioſas merces expendit?* Et mox: *Quid ergo à te quærit, qui tãta ſollicitudine te quæſiuit, niſi te ſollicitum ambulare cum Deo tuo: Hanc ſollicitudinem non facit niſi Spiritus ſanctus, qui ſcrutatur profunda pectorum noſtrorum, diſcretor cogitationum & intentionum cordis: qui nec minimam paleam intra cordis quod poſſidet habitaculum patitur reſidere, ſed ſtatim igne ſubtiliſſimæ circumſpectionis exurit, Spiritus dulcis & ſuauis.*

Secundus. Secundus, ſi cogites quàm exactè & ſollicitè illa maieſtas à nobis, vtpote vermiculis, ſibi ſeruiri velit, quàm accuratè velit ſua iuſſa à nobis ſeruari. *Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis*, ait, Pſaltes pſal. 118. 4. Nam, ut ait S. Aug. epiſt. 58. ad Bonifacium: *Docuit eos ſollicitudo, quos negligentes ſecuritas fecerat.*

Tertius. Tertius, ſi cogites peccata tua præterita, ac periculum præſentium & futurorum. *De propitiato peccato noli eſſe ſine metu*, ait Eccleſ. cap. 5. 5. In præſenti & futuro inter ſpinas & ſentes curarum & moleſtiarum incedis, & incedes: ſollicitè ergo fi- A ge pedem, ne pungaris vel offendas. *Cum metu & tremore veſtram ſalutem operamini*, ait Apoſtolus Philip. 2. 12. vide ibi dicta.

Quartus, ſi cogites te hîc in agone verſari, ac habere hoſtes acerrimos, qui te vbique obſeruant, ut ſupplantent, & à Deo auertant: vnde S. Hier. ad Euſtoch. de cuſtod. virgin. *Nolo*, ait, *tibi venire ſuperbiam de propoſito* (virginitatis) *onuſta incedis auro, latro tibi vitandus eſt, ſtadium eſt hæc vita mortalibus: hic contendimus, vt alibi coronemur. Nemo inter ſerpentes & ſcorpiones ſecurus ingreditur. Et inebriatus eſt, inquit Dominus, gladius meus in cælo, & tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat & ſpinas, quam ſerpens comedit? Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, sed aduerſus principatus & poteſtates mundi, &c. Magnis inimicorum circũdamur* B *agminibus, & hoſtium plena ſunt omnia: caro fragilis & cinis futura poſt modicum, pugnat ſola cum pluribus. Cùm autem fuerit diſſoluta, & venerit princeps mundi huius, & inuenerit in ea nihil, tũc ſecura audies per Prophetam, Non timebis à timore nocturno*, &c. Oportet ergo te ſollicitè ambulare cum Deo tuo, *vt nunquam ſecurus ſis, vt omni obſeruantia cuſtodias cor tuum, vt conſideres quoniam in medio laqueorum ambules, & ſub murorum pinnis ingrediaris, vt illud quotidie mediteris: Iuxta iter ſcandalum poſuerunt mihi*, ait idem S. Hier. lib. 2. contra Pelag. *Quartus.*

Quintus, ſi cogites omne bonum tuum à Deo pendere, teque eſſe Dei mendicum. Sicut ergo Venetijs, & alibi, quicumque ambiunt officium aliquod, Senatores omnes euntes in curiam prẽſant, ſeque ijs nudo capite, genua totumq; corpus profundè curuando, orando & obſecrando, ſup- C plices commendant, & ſicut mendici contrahendo ſcapulas humillimè ſupplicant & emendicant ſtipem: ita prorſus & multò magis nos docet ſupplices ambulare cum Deo, eumq; humillima ſollicitudine prenſare, ut ab eo in tot malis, opem gratiam & ſalutem æternam adipiſcamur. Præclarè S. Cyprianus tract. de Zelo in fine: *Cogita*, ait, *ſub oculis Dei nos ſtare, ſpectante ac iudicante ipſo conuerſationis ac vitæ noſtræ curricula decurrere, peruenire nos tum demum poſſe vt eum videre contingat, ſi ipſum nunc videntem delectemus actibus noſtris, ſi nos dignos gratia eius & indulgentia præbeamus, ſi placituri ſemper in regno in hoc mundo antè placeamus.* Et S. Hier. in Epitaph. Fabiolæ: *Celata*, ait, *virtus & conſcientiæ toto ſecreto, Deum ſolum iudicem reſpicit.* *Quintus.*

Sextus, ſi cogites illud Moſis Deut. 4. 24. & S. *Sextus.*
D Pauli Heb. 12. 29. *Deus noſter ignis conſumens eſt*: vidiſti quanta cura & ſollicitudine auri fabri liquant aurum, ferrarij ferrum, ærarij æs; ac præſertim ij qui fundunt campanas & tormenta bellica: ſi enim minimùm aberrent, ab igne vel metallo liquato afflantur & enecantur. Magis ſollicitè cum Deo verſandum eſt, ne igne & fulmine nos afflet, & deturbet in tartara. Qui ambulat cum leone, licèt eius ſit ductor & nutritor, ſollicitè omnes eius motus & nutus obſeruat, ne eum offendat, ut ipſe ita correptus comitem ſuũ laniet. Deus eſt leo. *Leo rugiet, quis non timebit?* ait Amos c. 3. 8.

Exempla. Ita ſollicitus cum Deo ambulabat Iob dicens cap. 9. 28. *Verebar omnia opera mea ſciens quòd non parceres delinquenti*: & cap. 31. 23. *Semper enim quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Et Tobias moriens, hoc quaſi teſtamentum dat filio cap. 4. 6. *Omnibus*

diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, & caue ne aliquando peccato conſentias, & prætermittas præcepta Domini Dei noſtri. Et Dauid pſal. 118. v. 10. *In toto corde meo exquiſiui te.* Et v. 57. *Portio mea Domine, dixi cuſtodire legem tuam.* Et v. 123. *Oculi mei defecerunt in ſalutare tuum, & in eloquium iuſtitiæ tuæ.* Et v. 168. *Seruaui mandata tua, & teſtimonia tua, quia omnes viæ meæ in conſpectu tuo.*

Hanc ſollicitudinem timendi & ſeruiendi Deo Moſes moriturus inculcat Hebræis toto Deuteronomio, ac maximè in cygneo illo cantico ca. 32. Quin & S. Paulus 1. Corinth. 9. 16. *Væ mihi eſt*, inquit, *ſi non euangelizauero.* Et v. 24. *Neſcitis quod ij qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium: ſic currite vt comprehendatis. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aerem verberans, ſed caſtigo corpus meum, & in*
B *ſeruitutem redigo, ne fortè, cùm alijs prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.*

Ita S. Cęcilia ſollicitè ambulabat cum angelo ſuo Cuſtode, & cum Deo, tota vacans orationi, ieiunio, cilicio ac conuerſioni animarum. Vnde Valerianum ſponſum, Tiburtium, Maximum & alios plurimos non tantùm Chriſtianos, ſed & Martyres effecit, ac victimas Deo obtulit; ut meritò de ea canat Eccleſia: *Cæcilia tibi Domine quaſi apis argumentoſa deſeruit.* Sicut ergo apes ſollicitæ ſunt ut colligant fundantque mel & ceram, ita Cæcilia ſollicita fuit, ut ſuam aliorumque animas Deo offerret. Illam imitentur Chriſtiani, qui ſolliciti cum Deo ambulare ſatagunt.

Ita B. Aloyſius Gonzaga ſollicitè ambulauit cũ Deo, dum in aulis regum & principum variorũ degens, illæſum ſe ab omni crimine conſeruauit,
C ita vt per omnem vitam numquam mortaliter, vix venialiter peccare ſit viſus: dum adeò ſenſibus ſuis inuigilauit, corpuſque macerauit, ut nũquam ſtimulos carnis ſenſerit: dum in oratione ita attentè & reuerenter verſatus eſt, ut nullam diſtractionem ſenſerit. Quocirca miranti Cardinali Bellarmino, ac qui id fieri poſſet roganti reſpondit: *Mirari ſe potiùs quâ ratione aliquis in oratione diſtrahi poſſet, dum cogitat ſe in præſentia tantæ maieſtatis conſiſtere, ac cum Deo colloqui.* Ita habet eius vita, quam ſtrictè examinantes Auditores Rotæ in Proceſſu Canonizationis eiuſdem, eidem titulum *Angelici* indidere, quòd quaſi angelus coram Deo iugiter verſaretur.

Iam verò hæc ſollicitudo ambulandi cum Deo, non ad ſolos Religioſos vel Eccleſiaſticos,
D ſed & ad laicos, coniugatos, omneſque homines pertinet. Nec enim in ſola oratione & collocutione cum Deo, ſed in omni prorſus actione requiritur: nimirum ut omnia opera noſtra, etiam corporalia & ſæcularia, quantumuis leuia & parui momenti, faciamus ſollicitè, exactè & perfectè, iuxta legem & voluntatem Dei, ut illi placeamus magis, magiſque eum oblectemus. Hoc eſt quod iubet Eccleſ. cap. 33. 23. *In omnibus*, inquit, *operibus tuis præcellens eſto.* Deo enim gratior eſt actio in ſe leuior & vilior, facta excellenter, quam excellens in ſe, facta mediocriter, vel obiter & leuiter. Deus enim non conſiderat, quantum, ſed ex quanto, nec quid facias, ſed ex quanta virtute id facias.

Modus & praxis ambulandi cum Quocirca in omni opere etiam minimo, ſollicitos nos eſſe oportet, ut illud faciamus quàm optimè, ut Deo ſit gratiſſimum. Modum id faciendi

A aſſignat noſter Ludou. de Ponte tom. 2. de Perfect. tract. 4. c. 15. ubi regulas quaſdam perfectè viuendi in quolibet ſtatu & officio valdè vtiles & practicas aſſignat; nimirum ſi cuilibet operi etiam vili addamus ſex alas Seraphim Iſaię 6. 2. quibus à terra exaltetur in cęlum. *Deo per ſex alas.* Prima ala eſt memoria præſentiæ Dei vbique exiſtentis, & quid cogites, loquaris, aut facias attendentis, imò inſpicientis. *Prima* Secunda, puta maioris gloriæ Dei Intentio; ſtudendo in omnibus quæ facis illi placere eiuſque diuinam voluntatem ſollicitè ſemper exequi; eò quòd ſit ſummè bonus ipſaq; bonitas per eſſentiã. *Secunda.* Tertia, oratio quæ tuis operibus det initium, eaq; comitetur petendo diuinum auxilium, vt cum ea cura & perfectione quam ipſe præcipit & conſuluit, ea exequaris. *Tertia.* Quarta, fiducia in Deum, à quo omne bonum tuum dependet, de *Quarta.*
B cuius omnipotentia ſperes, quòd adiuuabit tuam imbecillitatem; de eius miſericordia, quòd compatietur tuæ miſeriæ; de fidelitate, quòd in tuis tentationibus & periculis te proteget; de prouidentia, quòd te in omnibus vijs tuis deducet, & hinc duæ vltimæ alæ oriuntur, nimirum: Quinta, fortitudo ſcilicet in arduis rebus aggrediendis, abiecto omni difficultatum metu: *Quinta.* Sexta, perſeuerantia vſque ad finem operum inchoatorum, tolerando patienter occurrentes quaſcumque moleſtias. *Sexta.* Nam, ut Iſaias ait c. 40. 31. *Qui ſperant in Domino, mutabunt fortitudinem*, recentem ſcilicet, aliamque præſtantiorem induentes: *aſſument pennas ſicut aquilæ*, ut ſpiritu volent, ſuaque opera à terra ad cęlum extollant: *current, & non laborabunt*, propter delectationem qua Deus illorum corda dilatat, iuxta illud Pſaltis pſal. 118. 32. *Viam*
C *mandatorum tuorum cucurri, cùm dilataſti cor meum, ambulabunt, & non deficient*; ſed perſeuerabunt in ſollicitudine, & operibus obſequij eius, donec gloriæ coronam obtineant.

AMBVLARE CVM DEO TVO] Id eſt Deo per omnia adhærere, eum ubique præ oculis habere, illius iuſſa, voluntatem & nutum exactè obſeruare & explorare, illi per omnia placere & ſatisfacere. *Ambulare cum Deo quid?* Sic Henoch & Noë quaſi fideles ſerui, imò amici & filij, dicuntur ambulaſſe cum Deo Geneſ. c. 5. 22. & c. 6. 9. Vide ibi dicta. Pręclarè Seneca in Sapiente, & libr. de Tranquil. *Si*, inquit, *hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduerſa felicem, in medijs tempeſtatibus placidum, ex ſuperiore loco homines videntem, ex æquo Deos, non ſubibit te veneratio eius? Non dices: Iſta*
D *res maior eſt altiorque, quàm vt credi ſimilis huic, in quo eſt corpuſculo, poſſit.* Hoc acquirit homo orando & conuerſando cum Deo. Quocirca hoc debet eſſe opus, hæc occupatio iugis viri religioſi, & tendentis ad perfectionem, nimirum familiarem eſſe Deo, cum eoq; ambulare. Audi S. Dionyſium de Eccleſ. Hierarch. c. 6. *Religioſi eſt vnum ipſum ambire, & ad ſacram monadem cogi*, iuxta illud Chriſti: *Martha, Martha ſollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum eſt neceſſarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Hinc Climachus c. 1. *Monachus*, ait, *eſt qui ſemper habet ſpiritum eleuatum in Deum, & orat in omni loco, tempore & negotio.* Et S. Chryſoſt. libr. 1. de Orando Deum: *Oratio, ait, eſt anima & ſpiritus vitæ religioſæ & perfectæ.* Et S. Bonauent. opuſc. de Perfectione vitæ cap. 5. docet, Religioſum non frequentantem orationem, geſtare animam mortuam in

corpore

corpore viuente; aut eſſe ſicut corpus ſine anima, habens id quod externum eſt in Religione, abſque eo quod internum eſt. Idem: *Languida, ait, & infirma eſt religio, quæ non multum habet orationis.* Quin & Iamblicus Philoſop. Protrep. c. 1. *Sapere, ait, & contemplari virtutis eſt opus.* Idem cap. 3. *Dei cognitio* (& contemplatio) *eſt perfecta felicitas.* Et Liuius dec. 1. l. 5. *Omnia, ait, proſpera eueniunt ſequentibus deos, aduerſa ſpernentibus.* Et Seneca epiſt. 103. *Magnus, ait, & generoſus eſt humanus animus, nullos ſibi poni niſi communes cum dijs terminos patitur.*

9. Vox Domini ad ciuitatem clamat, & ſalus erit timentibus nomen tuum: Audite tribus, & quis approbabit illud?

10. Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis, & menſura minor iræ plena.

11. Numquid iuſtificabo ſtateram impiam, & ſacculi pondera doloſa?

12. In quibus diuites eius repleti ſunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

13. Et ego ergo cœpi percutere te perditione ſuper peccatis tuis.

14. Tu comedes, & non ſaturaberis: & humiliatio tua in medio tui: & apprehendes & non ſaluabis: & quos ſaluaueris, in gladium dabo.

15. Tu ſeminabis, & non metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo, & muſtum, & non bibes vinum.

16. Et cuſtodiſti præcepta Amri, & omne opus domus Achab; & ambulaſti in voluntatibus eorum, vt darem te in perditionem, & habitantes in ea in ſibilum: & opprobrium populi mei portabitis.

Vers. 9. VOX DOMINI AD CIVITATEM CLAMAT] Vel ad Samariam, vti vult Remigius & Hugo: vel potiùs ad Ieruſalem: de ea enim continuò agit à ca. 3. v. 9. vſque ad finem libri, vti ibi dixi. Ita S. Hier. Haymo, Rupert. Vatabl. & alij. q. d. Deus per me Michæam alioſque Prophetas, iterum iterumque clamat aduerſus Ieruſalem, eique ob ſcelera minatur excidium & incendium. Videtur enim hic Propheta nouam ordiri, vel potiùs veterem innouare litem Dei contra Ieruſalem, eiuſq; rapinas & iniuſtitias in proximos accuſare & plectere. Vnde Hebræi hic inchoant nouum caput. Ita S. Hieron. Theod. & alij iam citati. Pro *ciuitate*, hebr. eſt לָעִיר *lair*, pro quo aliqui legunt לְהָעִיר *lehair*, id eſt *ad excitandum*. q. d. Deus tubali voce per me inclamat, vt torpentes & dormientes Iudæos à ſomno peccatorum excitet, & ad ſollicitudinem ambulandi cum Deo incitet.

ET SALVS ERIT TIMENTIBVS NOMEN TVVM] q. d. Hæc eſt vox Domini qua clamat ad Ieruſalem: Salui erunt qui Deum timuerint, cæteri enim peribunt. Aut ſimpliciùs, vt ſint verba Prophetæ, quaſi per dialogiſmum interloquentis, & populo commendantis vocem Dei, vt populus eam auidè audiat & excipiat. q. d. O Hieroſolymitæ, audite hanc vocem Dei quam ſubiungam: qui enim eam audierint, indeque Deum timuerint & coluerint, hi ſaluabuntur; cæteri omnes fame, gladio & bello peribunt. Legit Interpres תֻּשִׁיָּה יִרְאֶה *teſciua ierae*, & rectè: nam ſic quoque legerunt Septua. vertunt enim *& ſaluabit timentes nomen tuum*; hæcque verſio congruum habet ſenſum. Iam legunt תּוּשִׁיָּה יִרְאֶה *tuſcia iere*, id eſt, *ſapientia videbit nomen tuum*, id eſt, vt Tigur. & Vatabl. *qui ſapientia & ratione præditus eſt, videbit nomen tuum.* q. d. Clamant quidem Prophetæ; at ſoli ſapientes recipiunt prædicationem eorum, vel habent rationem honoris nominis Dei. Chaldæus medius eſt, nam legit *tuſcia* cum recentioribus & *ierae* cum Septuag. & S. Hier. Vnde vertit, Sapientes, ſiue *doctores timent nomen Domini.*

AVDITE TRIBVS, ET (id eſt *ſed*) QVIS APPROBABIT ILLVD? *Tribus* hebr. eſt ſingularis numeri. q. d. Audite ô viri tribus Iuda vocem Dei clamantis per me; ſed quis eam approbabit? q. d. Scio fore paucos qui illam approbabunt & exequentur vt faciant quod dicam, & vociferabor nomine Dei. Ita S. Hieron. Aut, vt Rupert. q. d. Audite ô tribus opus veſtrum quod nunc in iudicio Dei arguitur, quod nemo probus approbabit vel nemo niſi improbus approbabit: cùm adhuc domus veſtræ plenæ ſint rapinis, dolis & fraudibus, ideoq; clamem veſtrum opus eſſe peſſimum. Pro *tribus* hebr. מַטֶּה *matte*, quod propriè virgam vel ſceptrum, inde per metaphoram tribum ſignificat: quia ſicut ex vna arbore multæ virgæ exſcinduntur; ſic ex vno patriarcha multæ tribus progenerantur & deſcendunt, vti ex Iacob prognatæ ſunt duodecim tribus Iſrael. Aut quia quælibet tribus ſuum habebat ſceptrum. Vnde Tigurina vertit, *audite virgam, & qui eam decernit.* q. d. Videte quæ flagella vobis immineant, & à quo, putà à Deo terribili & omnipotente. ita Vatabl. Vox *matte*, id eſt *tribus*, in ſingulari ſignificat ſermonem eſſe ad vnam tribum, putà ad Iuda & Ieruſalem; non ad Samariam & decem tribus, vti vult Rupert. & alij.

ADHVC IGNIS IN DOMO IMPII THESAVRI INIQVITATIS] pro *ignis* in Hebr. eſt triplex lectio. Vers. 10.
Primò enim aliqui legunt הַאִישׁ *hais*, id eſt, *eſtne vir*. vnde vertunt, *eſtne adhuc* (poſt tot Dei voces & minas) *vir, qui in domo impia retinere audeat theſauros iniquitatis?* Secundo, alij legunt הֲיֵשׁ *haies*, id eſt, *eſtne*; vnde vertunt, *adhuc eſt domus impij theſauri & menſura iniquitatis?* ita Chald. aut, vt Tigurina & Pagnin. *annon adhuc eſt theſaurus impius in domo impij?* Tertiò, alij legunt הָאֵשׁ *haes*, id eſt *ignis*. Ita noſter, Septuag. & alij. q. d. Iudæi poſt tot Dei per Prophetas clamores, minas & monita, adhuc retinent opes & theſauros iniuſtè partos; qui proinde eis erunt *ignis*, id eſt, in vltionem & pœnam eorum vertentur, vt concrementur domus plenæ opibus iniuſtè partis, à Chaldæis incendentibus Ieruſalem: Simili modo adhuc in domo impij eſt *menſura* iuſto minor, ideoque *iræ plena*; quia quod illi in pondere deeſt, hoc ſupplebitur & implebitur irâ & vindictâ Dei. Sæpè Prophetæ arguunt Iu-

dæos de ſtateris doloſis, & menſuris iniuſtis, imò duplicibus; nimirum quòd, cùm quid emerent, illud menſurarent menſura æquo maiore; cùm venderent, idipſum menſurarent menſura iuſto minore, quod vitium etiamnum apud inſtitores, præſertim iuniores, crebrum eſt.

Auaritia eſt ignis, Cur. Nota. Hæ menſuræ iniuſtæ & theſauri, iniqui inde comparati per Appoſitionem vocantur hic ignis; quia prodeunt ex igne cupiditatis, putà ex animo auarorum lucri cupido vt per fas & nefas diteſcant; ac deſinent in ignem vltionis, putà in acrem Dei vindictam ignemque gehennæ, iuxta illud Iſaiæ 50.11. *Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis.* Vide ibi dicta. Rurſum aliqui legunt hæc per interrogationem. q. d. Itàne ignis cupiditatis (putà theſauri iniquitatis & menſura minor) contra quem nos Prophetæ toties detonauimus, quemque minis noſtris extinximus rurſum accenditur, reuiuiſcis, & inardeſcit? Verùm Romana, Plantin. & alia correctiora Biblia legunt aſſertiuè ſine interrogatione. Denique hos theſauros & menſuras iniquitatis opponit iudicio, id eſt iuſtitiæ & miſericordiæ, quæ duo ab eis requiſiuit Deus v. 8. Vnde Syrus vertit, *adhuc ignis in domo impij, &* (id eſt, ſcilicet) *repoſitoria iniquitatis, & menſura parua fraudis*; & Arabicus, *numquid non ſpecies* (pulchritudo) *huius ciuitatis in ignem: quia congregauit ſibi repoſitoria de iniquitate, & oppreſſione in agris.*

Vers. 11. Nvmqvid iuſtificabo stateram impiam et saccelli (ſacculi, in quo continentur & circumferuntur) pondera dolosa] q.d. Egóne Deus, qui ſum iuſtiſſimus, *iuſtificabo*, id eſt iuſtam habebo & declarabo, aut certè diſſimulabo & impunitam relinquam ſtateram iniuſtam? q.d. Minimè. Eſt metonymia; per ſtaterā enim intelligit ipſos mercatores, qui iniuſta ſtatera appendunt ſuas merces. Vnde Septu. clarè vertunt, *ſi iuſtificabitur in ſtatera iniquus?* & Chald. *numquid iuſti habebuntur in ſtateris iniquitatis, & in ſacculo in quo ſunt pondera maiora & minima?* Et Tigurina pro Hebr. אזכה *azacce*, id eſt iuſtificabo, legens alijs punctis אזכה *azacce*, vertit, *numquid* (ego mercator) *mundus ero* & innocens coram Deo *cum bilance iniqua, & cum ſacculo in quo ſunt lapides fraudulenti?* q. d. Non. Nam id ſeuerè vetuit Deus Deuter. 25.13. dicens: *Non habebis in ſacculo diuerſa pondera, maius & minus.*

Vers. 12. Loqvebantvr mendacivm] aſſerentes bilances & menſuras ſuas eſſe æquas & iuſtas, cùm eſſent iniquæ & iniuſtæ: Item merces eſſe incorruptas, recentes, & ſine vitio, cùm eſſent corruptæ, antiquæ & vitioſæ. *Veritas* enim *paupertatem, mendacium diuitias parit*, ait S. Hieron. Quocirca.

Vers. 13. Ego coepi percvtere te, & pergam, seri perditionis & plaga. Hebr. *ego infirmaui & ægrotare te feci*; Tigurina, *ego te infirmabo*, vel ægrotum te reddam, *cadendo & deuaſtando propter peccata tua.* q. d. Puniam te penuria & fame, ex qua morbum contrahas & ægrotes. Nam tv comedes, et non satvraberis] q.d. In obſidione

Vers. 14. & captiuitate ita parcè comedes, vt non ſatureris. Eſt hæc congrua pœna, vt qui malis artibus locupletati ſunt, depauperentur, fameant, mendicent, ægrotent.

Et hvmiliatio tva in medio tvi] Primò, q. d. Afflictio tua, ô Ieruſalem, erit intra te cùm obſidebéris ab hoſte Chald. ita Lyran. Rurſum in medio opum & deliciarum tuarum, cùm tibi videberis eſſe felix, fies repentè miſerrima; nam capieris & ſpoliaberis ab hoſte. Ita Arias.

Secundò, q.d. *humiliatio*, id eſt cauſa & culpa humiliationis & afflictionis tuæ, eſt intra te, nimirum peccata & ſcelera tua. q.d. Tuas ærumnas tibi tuiſque ſceleribus imputa, non hoſtibus. Hoc eſt quod ait Oſee c. 13. 10. *Perditio tua Iſrael, tantummodo in me auxilium tuum.*

Tertiò, valdè congruè & connexè Chald. Hebr. Pagnin. & Vatabl hæc referunt ad præcedentia, vt his omnibus ſignificetur fames, macies, ſqualor, indeque ſterilitas & orbitas filiorum. Vnde vertunt, *comedes, & non ſaturaberis: depreſſio erit in medio tui*, id eſt, venter tuus olim cibo tumidus & turgidus, præ fame & inanitate deprimetur, ſeque contrahet & coarctabit: inde fiet quòd apprehendet, ſupple ſemen tuum, vxor tua, id eſt, ſuſcepto ſemine concipiet, nec enitetur viuum, ſed abortiet: *quod ſi enixa fuerit, tradam gladio* hoſtium. q. d. Ex fame ſequetur debilitas virtutis generatiuæ, ex ea abortus; quod ſi qui tibi filij nati fuerint, illos tradam occandos Chaldæis.

Tropol. humiliatio eſt via ad humilitatē. Tropol. S. Bernard. epiſt. 87. *Humilitas, ait, ad quam vtique ducit humiliatio, totius eſt ſpiritualis fabricæ fundamentum. Siquidem humiliatio via eſt ad humilitatem, ſicut patientia ad pacem, ſicut lectio ad ſcientiam. Si virtutem appetis humilitatis, viam non refugias humiliationis.*

Vers. 15. Tv seminabis, et non metes] ſed Chald. hoſtes tui demetent tuam meſſem, tuaſque vineas vindemiabunt, & oliueta excutient; atque oleum & muſtum quod expreſſiſti, vel in vineis, vel in vrbe diripient. q.d. Sicut proximos tuos fraudaſti labore proprio, ita & tuo fraudaberis. Ita Vatab. Hîc verum eſt illud Chilonis: *Lucrum ſcelere partū damnum eſt, non lucrum.* Ita Laërt. lib. 1. c. 4. & illud Diogenis. *Quid ſunt diuitiæ? fortunæ vomitus.* Teſtis eſt Stobæus ſer. 91. Impius enim euomet opes iniuſtè partas: hæ enim ſtomachum, id eſt conſcientiam eius, ita oneſant, vt eas euomere cogatus, iuxta illud Iob 20. 25. *Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus.* Nota. Solent Prophetæ per orationem, ſementem, meſſem, ſignificare rerum omnium affluentiam. Nam, vt ſapienter ait Xenophon in Oeconom. *artium cæterarum parens & nutrix eſt agricultura; quando bene agitur cum ea, omnes aliæ artes vigent,* multique ſunt qui eas excitant & vrgent.

Vers. 16. Et cvstodisti præcepta Amri] Amri fuit rex impius Iſrael, pater Achab, qui cum filio idololatriam antea ſæpè in regibus impijs à Deo ſucciſam renouauit & amplificauit in Samaria, 3. Reg. 16. Vnde S. Hier. eiuſque aſſeclæ opinantur hîc Prophetam loqui decem tribubus: harum enim rex erat Amri. Verùm dico eum loqui duabus tantùm, putà Iudæis. Senſus enim eſt, q.d. Tu ô Ieruſalem, quæ per templum Deo vero eras conſecrata, non Dei tui, ſed impij Amri impijs de idololatria præceptis ſponte te ſubdidiſti, adeoque impiè & ſcelerate vixiſti, ac ſi fuiſſes non in Sion ſub Dauide, eiuſque poſteris, ſed in Samaria ſub Amri, Achab & Iezabele impijs.

pijs &

piiſſimis regibus. *Opus* enim *domus*, id eſt familiæ, *Achab*, erat idololatria, impietas, cedes Prophetarum, expilatio fidelium, aliaque ſcelera. ita Theodor. Nota. Pro *Amri* Septu. legerunt עמי *ammi*, id eſt populi mei: vnde vertunt, *& diſsipabuntur legitima populi mei*. *Legitima* vocant leges & præcepta, vti habent Hebr. Noſter, Chald. & alij. Romani tamen codices Septu. legunt, *& cuſtodiſti iuſtificationes Zambri*: ſed vera lectio eſt *Amri*, vt patet ex Hebræo & Latinis.

AMBVLASTI IN VOLVNTATIBVS EORVM] ita Hebr. Chald. Septuag. Roman. Pagnin. & alij B paſſim. male ergo quidam legunt, *in voluptatibus*. Senſus eſt, q.d. Feciſti quę vo ita & placita erant Amri, Achab aliiſque impijs & idololatris regibus Iſrael. Opponit hoc ſollicitudini ambulandi cum Deo, quam ab eo requiſiuit v. 8. q.d. Ego poſtulaui à te, vt ſollicitè ambulares cum Deo tuo; at tu ſollicitè ambulas cum Amri, eiuſque Baalim & idolis.

VT DAREM TE IN PERDITIONEM (*vt* conſequentiam ſignificat, non finem intentum, q. d. Inde conſequetur ô Ieruſalem, vt diſperdam te) ET HABITANTES IN EA, in te ô Ieruſalem, IN SI-A BILVM. Eſt enallage perſonæ: tranſit enim à ſecunda ad tertiam, quaſi indignans & auertens ab ea faciem & ſermonem. q. d. Ciues diuites & potentes Hieroſolymę, ob idololatriam & ſcelera dabo in ſibilum. Vnde noua enallage ad primam perſonam redit, dicens: ET OPPROBRIVM POPVLI MEI PORTABITIS] q. d. Vos ô diuites, vos ô principes, hic alloquor, qui populo fuiſtis ductores & incentores idololatriæ & ſcelerum: vobis excidij & captiuitatis populi mei probrum & ignominia imputabitur; voſque idcirco omnes & indigenæ & exteri execrabuntur, ac ſubB ſannabunt dicentes: Iuſtè & meritiſſimè ô principes Iudæorum à Chaldæis ſpoliantur: necantur, probris afficiuntur, quia ipſi ſpoliarunt, necarunt, probris affecerunt pauperes; & quia ſuis impijs conſilijs & criminibus populum, vrbem & regnum perdiderunt. Ita S. Hieron. Lyran. Clarius & alij. Nota *Opprobrium populi* vocatur probrum excidij, captiuitatis & ſubſannationis, quod Iudęi patiebantur à Chaldęis aliiſque gentibus, præſertim vicinis & hoſtilibus, quodque Moſes eis comminatus erat Deuter. 28. v. 36. & Leuitici 26. 32.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

QVeritur Michæas ſe fruſtra concionando laboraſſe eò quòd vix vllum reperiat qui mores prauos in melius commutarit; quocirca v. 4. comminatur excidium, & captiuitatem Babylonicam; deinde v. 11 ex ea liberationem, pacem & felicitatem; tum per Cyrum, tum magis per Chriſtum promittit, ideoque v. 18. in diuinæ clementiæ & beneficentiæ laudem & doxologiam erumpit.

Verſ. 1. VÆ mihi, quia factus ſum ſicut qui C colligit in autumno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedendum, præcoquas ficus deſiderauit anima mea.

2. Perijt ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt: omnes in ſanguine inſidiantur, vir fratrem ſuum ad mortem venatur.

3. Malum manuum ſuarum dicunt bonum: princeps poſtulat, & iudex in reddendo eſt: & magnus locutus eſt deſiderium animæ ſuæ, & conturbauerunt eam.

Verſ. 1. VÆ MIHI] Hebr. eſt אללי *allai*, id eſt heu D mihi; eſt enim vox gementis, non minantis. q.d. O me miſerum. Deplorat enim Propheta, aut potiùs Spiritus ſanctus per Prophetam, raritatem virorum proborum, eamque ſuam æſtimat miſeriam. Porrò hanc raritatem comparat paucis racemis, qui à vindemiantibus in vinea relinqui ſolent.

QVIA FACTVS SVM SICVT QVI COLLIGIT IN AVTVMNO RACEMOS VINDEMIÆ] id eſt poſt vindemiam. Hebr. iam ad verbum habent, *quia ſui ſicut collectiones (fructuum) æſtatis, ſicut racemationes vindemiæ*, quod Syrus, Arabicus, Septuag. Chald. & alij ſic exponunt: *Quia factus ſum ſicut qui congregat ſtipulam in meſſe, & ſicut* (qui colligit) *racemos in vindemia*, vt ſit duplex ſimilitudo, quibus ſe Deus comparet. Primò, ſpicilegò qui poſt meſſem ſpicilegium facit, paucaſque ſpicas à meſſore relictas colligit. Secundò, racematori, qui paucas vuas poſt vindemiam reliquas decerpit. Verùm hi multa ſupplent, quæ non habentur in Hebræo. Adde, in Hebræo vti iam legunt, Deum comparari non collectori, ſed ipſi collectioni fructuum, quod ſanè minùs congruè dici videtur. Quocirca meliùs noſter pro אספי *aſfe*, id eſt collectiones, legens alijs punctis אסִפי *oſephi*, vertit *colligens*, vel *qui colligit*. *Oſephi* enim eſt *benoni*, ſiue participium *cal*, habens annexum *iod* paragogicum. Rurſum pro קיץ *kaits*, id eſt æſtas, vertit, *autumnus*, quia tempus fructuum eſt in autumno, & ſic fructus autumnales vocantur fructus æſtatis: tunc enim annum diſtinguimus in duas partes, ſcilicet æſtatem, & hiemen, ac ſub æſtate partem autumni priorem, & veris poſteriorem cùm aura eſt calidior comprehendimus; ſub hieme verò partem autumni poſteriorem, & veris priorem, vtpote frigidiorem complectimur. Doctè ergo pro *kaits* vertit *in autumno*, intelligendo præpoſitionem ב, id eſt *in*, quam Hebr. ſubintelligere ſolent, vt קיץ *kaits* ponatur pro בקיץ *bécaits*. Vertit ergo vnico tenore vniꝗue ſimilitudine, *quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ*. Vndè appoſitè non de ſpicis, ſed de vuis ſolis ſequi-

ſequitur: *Non eſt botrus ad comedendum.* q. d. Racemando vineam, quæſiui vuas & ne quidem vnum botrum inueni quem comederem. Iam Symbolicè per vuas & botros intelligit viros fideles, iuſtos & ſanctos, eorumque pia & ſancta opera, hi enim ex vinea, id eſt ex Eccleſia & ex vite, id eſt Chriſto, quaſi vuæ Deo ſapidiſſimæ procreantur. Sic ſponſa Cant. 1. 14. ait: *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Et cap. 7. 7. viciſſim ſponſus ad ſponſam: *Statura tua aſſimilata eſt palmæ, & vbera tua botris.* Cauſas & analogias huius vitis & vuę recenſui Ezech. 15. in fine. Quocirca Chaldęus vertit, *væ mihi quia fui quando deſinebant boni, tëpore quo perierunt miſericordes de terra: ecce ſicut fructus æſtiua'es, ſicut racemi poſt vindemiam. Non eſt vir qui habeat opera bona, bonos tamen appetit anima mea.* q. d. Ego Michæas fui quaſi pauper racemator; hic enim poſt vindemiã ſperat ſe ſaltem aliquos racemos, qui vindemiantes fugerunt, in vinea inuenturum, eóſque quærit & inuenit: ita & ego ſperaui paucos ſaltem Iudęos meis concionibus, monitis & minis conuertendos; ſed *non eſt botrus*, id eſt non unum, vel vix vnum, qui ſe conuerterit, vitamque mutarit, inuenio; quocirca gemo, & ploro; *væ mihi*: hei mihi oleum & operam perdidi. Allegoricè, idem accidit Chriſto prædicanti: paucos enim ex Iudæis tota vita ſua conuertit. Vnde ipſe ad ſua tempora allegor. refert v. 6. Michææ, citans eum Matth. 10. 35. de quo mox.

Diabolo competit vindemia, Chriſto racematio.

Vbi Nota graue pathos Dei & Chriſti, cùm diabolo tribuunt vineæ, id eſt Eccleſiæ, vindemiam, vtpote qui vuas omnes colligat, ideoque plena habeat torcularia vuis & vino: ſibi verò aſſcribunt racemationem, vtpote qui paucos à diabolo relictos, quia eius oculos manuſque fugerunt, colligant, maxima enim pars hominum diabolo ſeruit, eiuſque fit eſca & præda; vnde ab eo premetur, & calcabitur in torculari inferni: exigua verò cedit Chriſto; multi enim ſunt vocati, pauci verò electi, diabolo ergo cedunt illi magni botri, & plurimi, ut vindemiatori; Chriſto non niſi reliquiæ, pauci, & pauperculi, ſicut racematori, quaſi dicat, Chriſto non ſupereſt botrus, & vix pauculi acini: nam acini & granula pauca botri nomen non merentur, botri enim illi magni & pingues vulpium partes facti ſunt. Vnde Arabicus vertit, *extremitatem* (extremam partem) *deſiderauit anima mea.* Hoc eſt quod dolet Iſaias c. 24. 13. *Quomodo ſi pauca oliuæ quæ remanſerunt, & racemi cum fuerit finita vindemia.* Quocirca tropol. doctor & concionator ſi poſt multos docendi & concionandi labores & annos, paucos conuertat, non miretur, non eſt melior Michæa, non Chriſto. Sorte ergo illorum contentus ſit, & à Deo plenam, imò pleniorem exſpectet mercedem: Deus enim non fructum, ſed laborem remunerat; qui ſine fructu maior & moleſtior, eſt, eaque ratione maius præmium meretur.

Non eſt botrvs ad comedendvm] id eſt aptus ut comedatur: quia ſi qui ſunt, vel immaturi ſunt, vel acerbi, vel ex imbre corrupti & putridi. Ita Michæas aliquos inuenit Iudæos in ſpeciem bonos, & ſuis concionibus auſcultantes; ſed interna malitia & ſuperſtitione acerbos, vel gula & libidine putidos, uti Lyranus & Rupert. explicant.

Præcoqvas ficvs (hebr. בִּכּוּרָה *biccura*, id eſt *primitiua*, vel *primo fructus*) desideravit anima mea] Sed per *primitiua* Hebræi intelligunt ficus, ut rectè notauit Vatablus: non quòd in Palæſtina ficus ſint omnium fructuum primi, vti aliqui putarunt; priores enim ſunt pruna, &c. atquè ac in Italia, uti mihi Romæ aſſeruerunt Palæſtini, & Hieroſolymitę. R. P. Melchior ab Helmon Belga Franciſcanus, qui diu Hieroſolymis in ſuo Conuentu habitauit, Romæ mihi affirmauit, primos illius terræ fructus, illi eſſe pruna, & vocari *muzę*, eoſque guſtu ſimiles eſſe ficubus, ſed ficubus eſſe longiores; qui ſi ſcindantur, crucem oſtentare: atque indigenas tradere illum fuiſſe fructum vetitum, quem comedit Eua. Dicuntur ergo præcoquæ quòd ſolæ ficus ſint biferæ; priores enim fructus dant in æſtate, putà in Iulio, & hi vocantur *biccura*, id eſt primitiui, ſiue præcoqui; poſteriores in Septembri. Porrò ficus pręcoquæ ſapidiores ſunt; ſunt enim ficuum & ficulneæ quaſi flos, atque auidiùs expetuntur ob nouitatem, vti dixi Ierem. 24. 2. Quare mirum eſt S. Hieron. in commentar. *biccura* vertere, groſſos, ſiue ficus immaturas, q. d. Deus: *Ego non inueniens panem præ famis magnitudine, quiſquilias & furfures requiſiui.* Hic enim ipſe in textu *biccura* vertit, *ficus præcoquas*, quæ ſanè maturæ & guſtu ſuaues ſunt. Et ita *biccura* vertunt alij paſſim. Senſus ergo eſt, q. d. Ego Michæas quaſi famelicus, poſt tot conciones & labores, deſideraui vel in autumno ficus præcoquas; licet enim alijs ſint præcoces in æſtate; ego tamen, vel in autumno (mihi enim nullæ in æſtate maturuerunt) pauculis maturis contentus ero, id eſt paucorum ſaltem deſidero conuerſionem & ſalutem, quantumuis ſeram & tardam, ut hæc ſaltem labori meo reddatur merces & conſolatio: at ne hoc quidem conſequi potui.

Moral. quàm auidè præ omnibus fructibus expetimus ficus præcoquas, tam auidè Deus expetit peccatorum conuerſionem, & tam auidè eamdem expetat concionator, quaſi alter Michæas. *Moral.*

Porrò Symbol. ficus præcoquæ, inquit Arias, fuerunt primi patres & patriarchæ, putà Abraham, Iſaac, Iacob, Moſes, &c. qui vti primi fideles, ita Deo ſuauiſſimi, & ſua pietate ac ſanctitate gratiſſimi extiterunt. Optat ergo Michæas ut redeat aureum Patriarcharum ſæculum, ut redeat prima & priſca auorum fides, pietas, integritas. Simili modo optat Poëta Iuuenalis ſatyra 13. *Symbol.*

Hos vtinam inter
Heroas natum tellus me prima tuliſſet!

Nam, ut canit Horat. lib. 3. od. 6.

Damnoſa quid non imminuit dies?
Ætas parentum peior auis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem.

Periit sanctvs] Hebr. חָסִיד *chaſid*. id eſt *pius*; Chald. *miſericors*; Septu. *reuerens*; Tigurina, *benignus*; Vatabl. *ſanctus*. Vers. 2.

Et rectvs] Septu. pro *ſchin* legentes *ſin*, puta pro יָשָׁר *ſaſcar*, legentes יָשָׂר *iaſar* (*ſin* enim æquipollet literæ *ſamech*, vertunt, *& corrigens in hominibus non eſt.* q. d. Non eſt cenſor, qui hominum vitia caſtiget & corrigat. Sic Ouid. l. 1. Metamorph.

tamorph. queritur cum aureo ſæculo periiſſe fidem, pietatem, virtutem; ac ſucceſſiſſe ferreum & æneum ſæculum, quo in virtutum

ſubiere locum fraudeſq. doliq́ue,
Inſidiæq́ue, & vis, & amor ſceleratus habendi.

Omnes in sangvine (hebr. *ſanguini*, id eſt vitæ proximi) insidiantvr: vnde Chaldæus, *Omnes parant inſidias ſanguinis inſti effundendi cauſa.* Quocirca explicans, ſubdit: vir, id eſt vnuſquiſque, fratrem svvm ad mortem venatvr] ſicut auceps venatur auem vt eam occidat. Heb. & Chald. *vir venatur fratrem ſuum ad cherem*, id eſt, *ad exterminium*, vt eum quaſi anathema diſperdat & exterminet; Pagnin. & Vatab. vertunt, *venatur reti*, ut eum illaqueet: ſicut auceps illaqueat volucrem. Verùm Hebr. *cherem* propriè & communiter ſignificat exterminium, non rete, niſi abuſiuè, vt patet Habac. 1. 17.

Vers. 3. Malvm manvvm svarvm dicvnt bonvm: hoc eſt, opera mala quæ manibus operantur, dicunt eſſe bona. q. d. Non ſolùm faciunt mala, ſed & defendunt, dicuntque eſſe bona. Ita S. Hier. Secundo, Septu. vertunt, *in malum manus ſuas præparant*. q. d. *Cuncti manus leuant ad malum, vt etiam qui malum facere non potuerit, tamen dum manus præparat voluntate delinquat*, ait S. Hieron. Tertio, R. Dauid appoſitè & connexè ad ſequentia vertit, *manus ſuas coniungunt ad malum, vt illud benefaciant*, id eſt, vt illud perficiant & ad effectum perducant. Vnde Tigurina vertit *ad malum manuum ſuarum diligenter ſunt intenti*, & ſtrenuis quia nimirum ad illud idoneos ſibi ſocios, & potentes adminiſtros aſciſcunt, cum eiſq; ſimul in malum, quod mente deſtinarunt, conſpirant. Nam princeps postvlat à iudice ſibi adiudicari iniqua tributa, bona, vel vitam innocentium, ſimilemue rem impiam vel iniuſtam. et ivdex in reddendo est, q. d. Iudex reddit quod princeps iniuſtè petit; reddit, inquam, ſpe mercedis, vel paris iudicij, aut gratiæ, quàm à principe expectat. *vt præſtent ſceleribus ſuis mutuum fauorem, & in alterius crimine ſe defendant*, ait S. Hieron. Vnde ex Hebræo vertas, *index pro retributione*, ſcilicet iudicat; hoc eſt, ut Chald. vertit *princeps poſtulat, & iudex dicit: Fac pro me, & retribuam tibi.* Denique magnvs, hoc eſt aliquis ex magnatibus vel Rabbinis, locvtvs est desiderivm (hebr. הַוַּת *haſſat*, id eſt corruptelam & prauitatem. Ita Vatabl.) animæ svæ: putà ſi rogetur de hac principis poſtulatione, & iniquo iudicis eiuſdem iniuſtè adiudicantis iudicio, non reſpondet ſecundùm iuſtitiam, legem & voluntatem Dei; ſed ſecundùm ſuam adulationem, ambitionem & auaritiam: nimirum approbat & defendit iniquam, tam poſtulationem principis, quàm iudicis ſententiam, vt eorum gratiam ineat, aut rapinæ ſit particeps. Vnde Pagnin. vertit, *& magnus loquitur: Afferte munera:* Et hac ratione contvrbaverunt (Chald. *deprauarunt*) eam] *vel vrbem, vel veritatem, ſiue terram, de qua dixit v. 2. Periji ſanctus de terra*, inquit S. Hieron. Hebr. magis appoſitè & ſignificanter dicitur וַיְעַבְּתוּהָ *vaieabtuha*, id eſt condenſarunt, implicuerunt, intricarunt, ſicut funem reddiderunt *eam*, ſcilicet *haſſat*, id eſt corruptelam; nimirum triplici ore, putà principis, iudicis & magnatis, quaſi triplici fune eam

A triplicantes & corroborantes, ut oſtendant bonum eſſe, quod malum eſt; æquum eſſe, quod iniquum eſt, iuxta illud: *Funiculus triplex difficile rumpitur.* Radix enim עָבַת *abat* ſignificat implectere funes, vel frondes: inde enim עֲבֹתוֹת *abot* vocantur funes, quia implexi. Hoc eſt quod ait Iſaias cap. 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quaſi vinculum plauſtri peccatum.* Ad Iſaiam enim more ſuo alludit hic Michæas. Ita Lyran. Vatabl. Marinus in Lexico, & alij recentiores. Paulò aliter hunc locum explicat Pineda in Iob 22 v. 8. nu 6. quaſi Michæas hic taxet principes qui aulæ harpyijs, id eſt ſuis familiaribus & adulatoribus omnia indulgent, & concedunt cum noxa reipub. & pauperum. Sic ergo exponit: princeps (vir princeps & magnus coram ſuo rege, & iudice ſupremo) *poſtulat* (a rege) *& iu-*

B *dex* (ſupremus) *in reddendo* (facilè annuendo, & concedendo nulla ſufficiente cauſæ & rei poſtulatæ cognitione) *eſt, & magnus* (priuatus & regi familiaris) *locutus eſt deſiderium animæ ſuæ* (quod appetunt, hoc petunt: quod verò petunt, dicto citius obtinent) *& conturbauerunt eam*, rempub. videlicet pungendo & lacerando pauperes, eorumque ſanguinem exugendo. Vnde ſequitur: *Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus: & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe.* Verùm quia communiter princeps eſt maior iudice, hinc prior expoſitio planior videtur. Appoſitè Belgæ hoſce ſocios in facinore contemnatores, vocant *vandregiſtlos*. Numen enim *Vandregiſtus* conflatum eſt ex hiſce tribus Flandricis vocibus, *Van de dry geſellen*, hoc eſt, è tribus ſocijs vnus, vti annotauit Huſterus, & alij in O-

C rigin. Flandr.

Tranſit hîc Propheta à cædibus & ſceleribus populi, ad ſcelera magnatum, qualia etiam hoc æuo non rarò conſpicimus: filij enim huius ſeculi ſapientes ſunt ut faciant malum; ideoque tot conſilijs, & ſocijs, vel fautoribus potentibus, quaſi funibus illud illigant, ut nemo illud euertere, nemo eis reſiſtere poſſit: ſed qui habitat in cælis irridebit eos, & Dominus ſubſannabit eos, uti pulchrè in ſequentibus oſtendit Michęas. Ita Iezabel regina curauit innocentem Naboth à iudicibus cōdemnari & lapidari, vt eius vineam occuparet & traderet marito Achab: approbarunt hanc necem & prædam optimates Samariæ; ſed ilico in vindictam proſilijt vigil Dei oculus, eiq; per Eliam fulmen maledictionis infixit. Quocirca Iezabel paulò poſt à Iehu regno & vita

D ſpoliata in eodem agro, quem Naboth ademerat, deuorata eſt à canibus, 3. Reg. 21. 23.

Præclarè S. Greg. hom. 9. in Ezech. *Tolerandi*, inquit, *vbiq; ſunt proximi, quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet. Vnum vero eſt, potentia, qua vitari ſocietas malorum debeat; ne, ſi fortaſſe corrigi non valent, ad imitationē trahant & cùm ipſi ſua malitia non mutantur, eos qui ſibi coniuncti fuerint peruertant.* Et S. Iſidor. lib. 2 Soliloq. *Ante ignem*, inquit, *conſiſtens, etiamſi ferreus ſis, aliquando diſſolueris: proximus periculo diu tutus non erit: ſæpè familiaritas implicauit, ſæpè occaſionem peccandi dedit, ſæpè quod voluntas non potuit, aſſiduitas ſuperauit.* Et mox: *Melius eſt habere malorum odium, quàm conſortium, ſicut bona multa habet communis vita ſanctorū, ſic plurima mala ſocietas affert malorum.* Ita in vtramque partem magna eſt vis ſocietatis. Quocirca ſapienter Caſſiodor. lib. 2. Epiſt. *Ipſi quoq; bonum*, inquit,

Mor. quàm noxij ſint mali ſocij.

inquit, *duplices manus, ſocias aures, oculos geminos* A *domina tribuerunt, vt robuſtiùs peragеretur officium, quod duorum fuerat ſocietate complendum*, Et Hugo lib. 3. de Anima: *Amabilis ſocius*, inquit, *omnibus eſt officioſus, & nulli oneroſus: quia deuotus ad Deum, benignus ad proximum, ſobrius ad mundum; Domini ſeruus, proximi ſocius, mundi dominus, ſuperiora habet ad gaudium, æqualia ad conſortium, inferiora ad ſeruitium.*

4. Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus: & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe. Dies ſpeculationis tuæ, viſitatio tua venit: nunc erit vaſtitas eorum.

5. Nolite credere amico: & nolite confidere in duce: ab ea, quæ dormit in ſinu tuo. cuſtodi clauſtra oris tui.

6. Quia filius contumeliam facit patri, & filia conſurgit aduerſus matrem ſuam, nurus aduerſus ſocrum ſuam: & inimici hominis domeſtici eius:

7. Ego autem ad Dominum aſpiciam, exſpectabo Deum ſaluatorem meum: audiet me Deus meus.

8. Ne læteris inimica mea ſuper me, quia cecidi conſurgam, cùm ſedero in tenebris, Dominus lux mea eſt.

9. Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei, donec cauſam meam iudicet, & faciat iudicium meum: educet me in lucem, videbo iuſtitiam eius.

10. Et aſpiciet inimica mea, & operietur confuſione, quæ dicit ad me: vbi eſt Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt in eam: nunc erit in conculcationem vt lutum platearum.

Vers. 4. QVI OPTIMVS IN EIS EST, QVASI PALIVRVS] Septu. *quaſi tinea comedens*. Senſus eſt, q.d. Qui inter hoſce optimates iniuſtos & rapaces videtur optimus, id eſt minùs malus, ſi cum cæteris rapacioribus comparetur, is tamen quaſi paliurus ſpinoſus & aſper pungit, vulneratq; proximos. Paliurus enim eſt genus ſpinæ aſperæ & acutæ, quod vulgò agrifolium dicitur, de quo Virgil. eclog 5.

Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.

ET QVI RECTVS, QVASI SPINA DE SEPE] q.d. Qui inter eos videtur cæteris rectior & æquior, id eſt minùs iniquus; is tamen diſtortus eſt, pungit læditq; vt ſpina. Conijcite ergo quales, quàm mordaces & noxij debeant eſſe cæteri, qui his peiores, & præſertim qui inter eos peſſimi & nocentiſſimi ſunt. Rurſum ſicut ſpina rapit lanam ouium, oueſq; lacerat, ita hi ſubſtantiam ſimplicium rapiunt, ſimplicesq; lacerant, ait R. Dauid, Hebr. habent, *rectus eorum præ ſepe*, ſcilicet ſpinoſus eſt, & pungit. Vnde Pagnin. vertit, *rectus eorum aſperior eſt materijs ſpinarum*; & Tigur. *qui rectus, ſepe ex ſpinis contexta ſpinoſior*, id eſt acutior & nocentior eſt; Syrus & Arabic. Antiochen. *contempſerunt bona ſua, quaſi fruſtum panni corruptum à tinea*; Arabicus verò Alexandr. *ego diſperdam bona eorum velut tinea* (vel cantes) *quæ comedit & repit in trabibus, ſicut dies tribularum.*

A Secundò, magis preſsè & congruè: *qui optimus*, id eſt benigniſſimus & manſuetiſſimus, eſt inter eos; hic tamen acer *eſt* in pungendo, *quaſi paliurus: & qui rectus*, id eſt placens, gratus, iucundus; placidus, videtur inter ipſos; hic tamen pungit & affligit *quaſi ſpina*. Sic ſæpè *bonus* ſumitur pro ſuaui & miti, vti pſal. 72. 1. *Quàm bonus Iſrael Deus bonus*, id eſt ſuauis, benignus, beneficus, *his qui recto ſunt corde*, qui Deo cor æquum, placidum, blandum & amicum exhibent. Deus enim rectis eſt rectus, bonis bonus, placidis placidus, benignis benignus; ex aduerſo acribus eſt acer, ſæuis ſæuus, crudelibus crudelis, vti canit Dauid pſal. 17. 26. & 27.

DIES SPECVLATIONIS TVÆ, VISITATIO TVA VENIT] Hebr. מְצַפֶּיךָ *metſappecha*, id eſt *ſpeculatorum tuorum*. Vnde Tigur. clarè vertit, *dies ſpecu-* B *latorum tuorum, viſitationiſq; tuæ venit*, quod explicans Vatabl. Breui, inquit, aderit dies, quo falſi tui ſpeculatores, id eſt Prophetæ, prædixerunt tibi fore omnia feliciaſed falsò: nam ille dies erit viſitationis, id eſt punitionis, tuæ, quo ſcilicet Deus ſumet de te pœnas, teque per Chald. exſcindet. Et Chald. *dies mala in qua bonum expectabas, dies viſitationis malitiæ tuæ peruenit*, id eſt adeſt & inſtat. Loquitur de excidio non Samariæ, vti cenſet S. Hier. Remig. & Hugo; ſed Ieruſalem, vt patet ex ſequentibus, vbi promittit liberationem è captiuitate: hæc enim contigit Hieroſolymitis in Babylonem, non Samaritis in Aſſyriam abductis.

NVNC ERIT VASTITAS EORVM] Pro *vaſtitas* Hebr. eſt מְבוּכָה *mebucha*, quod Septu. & Syrus vertunt, *fletus*, à rad. בָּכָה *bacha*, id eſt fleuit; C Pagnin. *deſolatio*; alij, *obſidio*; Marinus, *confuſio*; alij, *diſtractio*; propriè Chald. & Vatabl. *perplexitas*: hanc enim quaſi pœnam appoſitam opponit colligationi & conſpirationi eorum in malum, de qua dixit v. 3. *Conturbauerunt eam*, hebr. *implicarunt eam*. q d. Princeps, iudex & magnates colludentes, & conſpirantes in rapinas & expilationes tenuiorum, ita ſuum hoc ſcelus corroborarunt, & tribus quaſi funibus implicuerunt, ut inextricabile videatur, nulluſque ei reſiſtere, vel euadere valeat: quocirca ego diſtraham hoſce eorum funes, ac viciſſim implicabo illos fune, non triplici, ſed centuplici Chaldæorum vndique eos obſidentium & circumuallantium, ut eorum laqueos & manus effugere nequeant; ſed ita ſint perplexi, vt D neſciant quò ſe vertant, quod conſilium capiant, quò fugiant. Multò magis tropol. perplectet eos Deus in hora mortis, & in die iudicij, cùm præ pauore & angore dicent montibus; *Cadite ſuper nos; & collibus, Operite nos*, Apocal 6. 16.

NOLITE CREDERE AMICO (Hebr. רֵעַ *rea*, id eſt *ſocio*, reſpicit enim ad ſocietatem qua princeps, iudex & magnates conſpirant in rapinis, eamque diſſoluere & plectere pergit) AT NOLITE CONFIDERE IN DVCE: AB EA; QVÆ DORMIT IN SINV TVO, CVSTODI CLAVSTRA ORIS TVI] Varij variè hunc verſum explicant, & textui adaptant. Primò, S. Hier. Remig. Hugo & Lyran. hæc referunt ad pſeudoprophetas. q.d. Nolite ijs credere, quia, ſi inter homines, vel genere, vel fœdere coniunctos, quales ſunt amici, duces, coniuges, nurus, rara eſt fides, vti experientia teſtatur; Vers. 5.

quantò magis rara erit fides in pſeudoprophetis, qui ſomnia fingunt, vt adulentur, & emungant burſas populorum ſuorum.

Secundò, alij meliùs generatim hæc verba accipiunt, vt taxent infidelitatem hominum illius æui. q.d. Hoc tempore tanta eſt hominum perfidia, vt nec ſocius ſocio, nec vxor marito, nec ſubditus duci, nec ſocrus nurui credere poſſit; quia ipſi domeſtici hominis ſunt eius inimici. Sapienter ergo agit, qui omnes ſuſpectos habet, nemini fidem commodat, nemini ſe credit; ſed ipſe ſibi conſulit & proſpicit. Hoc eſt quod eodem æuo deplorat Ierem. c. 9. 4. *Vnuſquiſque*, ait, *ſe à proximo ſuo cuſtodiat, & in omni fratre ſuo nō habeat fiduciam, quia omnis frater ſupplantans ſupplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet*, &c. Cui planè ſimilia ſunt verba Michææ, quæ ſequuntur: *Quia filius contumeliam facit patri, & filia conſurgit aduerſus matrem ſuam*. Quę ſi planè vt ſonant capiantur, non aliud quàm malitiam & perfidiam illius ſæculi ſignificant. Hic ergo ſenſus vti ſimplicior & planior, ita & germanior videtur: explicat enim & exaggerat id quod dixit v. 2. *Perijt ſanctus de terra* &c. *Vir fratrem ſuum ad mortem venatur*. Et illud v. 3 *Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus*, &c. Et hoc ſenſu videtur hæc Michæę verba citare Chriſtus Matth. 10. 34. de quo mox plura. Atque hic ſenſus, vtpote generalis, cæteros omnes, præſertim tertium, quem iam aſſignabo, complectitur. Tale pariter ferreum mundi hominumque ſæculum deſcribit Ouid. 1. Metamorph.

Ferrei ſæculi deſcriptio.

Viuitur ex rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer à genero, fratrum quoq; gratia rara eſt;
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti
Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ;
Filius ante diem patrios inquirit in annos;
Victa iacet pietas, & virgo cæde madentes
Vltima cœleſtum terras Aſtræa reliquit.

Porrò ſignanter & ſapienter ait, *Ab ea quæ dormit in ſinu tuo*, id eſt ab vxore, vt vertit Chald. (ſic enim dicitur Deut. 13. 6. *Vxor quæ eſt in ſinu tuo*. Et c. 28. 24. *Vxori quæ cubat in ſinu tuo*) *cuſtodi clauſtra oris tui*, id eſt, ne vxori credas, ne ei reueles tua ſecreta: os enim eſt quaſi oſtium, quod ſenſa pectoris inſtar oſtij claudit ſilendò, vel aperit loquendo: vnde ſua habet clauſtra & ſeras, ſcilicet labia & dentes, quibus natura nos monet, vt ijs os & linguam clauſa teneamus, præſertim coram fœminis. Nam mulier eſt inconſtans & garrula; *Varium & mutabile ſemper fœmina*, ait Virgil. Ita Dalila Samſonem prodidit, cum ipſe ei reuelaſſet ſuam fortitudinem ſitam eſſe in coma, Iudic. 13. Ita Iezabel perdidit Achab, cùm ei reuelaſſet cauſam ſuę triſtitię eſſe cupidinem vineę Nabot, 3. Reg. c. 15 & 16. Quocirca Cato teſte Plutarc. de tribus dolebat: Primò, quòd in hac vita tam incerta vel vno die inteſtatus manſiſſet. Secundò, quòd eò mari & nauigio profectus eſſet, quò poterat ire terra & pedes. Tertiò, quòd ſecretum ſuum reuelaſſet mulieri. Verè Antiphanes apud Stobæum:

Mulier eſt garrula.

Cato de tribus dolebat.

Quid ais, ſi tu latere velis aliquod negotium, mulieri
Ipſum aperies? at quid intereſt, ſiue mulieri,
Siue omnibus in foro præconibus narrare?

Vide Plutarch. l. de Garrulitate. Prudenter Seneca: *Alium ſilere quod voles, primus ſile*. Et Valer. Max. lib. 6. cap. 11. *Taciturnitas optimum atque tutiſſimum rerum adminiſtrandarum eſt vinculum*. Yj.

A de S. Aug. lib. 19. Ciuit. cap. 5. vbi tractans hunc Michęæ locum, cum duabus Gentilium ſententijs illuſtrat. Vna eſt Terentij in Adelphis: *Duxi vxorem, quam ibi miſeriam vidi?* imò, quam ibi miſeriam non vidi? Et in Eunucho: *In amore hæc omnia inſunt vitia, iniuriæ, ſuſpiciones, inimicitiæ, induciæ, bellum, pax rurſum: nónne res humanas vbique impleuerunt?* Altera eſt Cicer. libr. de amicitia: *Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm eæ quæ latent in ſimulatione officij: aut in aliquo neceſſitudinis nomine. Nam eum qui palàm eſt aduerſarius, facilè cauere poſſis.*

Huc pertinet expoſitio Ariæ, quæ partialis eſt: qui putat hic ſignificari, ſubditis & popularibus cauenda eſſe commercia cum principibus, q.d. Nolite ô populares, miſcere vos rebus principum, vt vel amicitiam cum eis inearis, vel inimi-B citiam oſtendatis detrahendo eis, & facta eorum carpendo apud veſtros amicos, vxores, filios, &c. quia hi audita non ſilebunt, ſed partim ex garrulitate, partim ex maleuolentia, qua vobis irati & offenſi nocere cupiunt, narrabunt ea alijs, & hi alijs & alijs, ita vt ad aures principum perueniant, qui ſe vindicabunt & vos acriter punient, iuxta illud Eccl. 10. 20. *In cogitatione tua regi ne detrahas, & in ſecreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit ſententiam.*

Tertiò, alij cenſent hæc ſpectare & explicare acerbitatem viſitationis, id eſt punitionis, & vaſtitatis, vel, vt heb. eſt, perplexitatis Iudæorum, maximè optimatum, in excidio Hieroſolymæ per Chald. de qua proximè præceſſit. q. d. Tanta erit calamitas, tanta fames, tanta anguſtia, tanta perplexitas ciuium, præſertim optimatum, qui C pauperes ſuis conſilijs & conſpirationibus implicuerunt & diripuerunt, in obſidione Hieroſolymæ, vt quiſq; pro ſe vno ſollicitus ſit, & neminem alium, ne amicum quidem, ducem, vxorem, aut natum curet, imò nulli fidat ſuæ vitæ ſubſidia, vel fugæ conſilia; ſed panem quem habet ab ijs abſcondat, vt eo ſolus ipſe veſci, & vitam ſuam ſuſtentare poſſit; latebras, vel vias & modos effugiendi manus Chaldæorum; quos ipſe inuenerit vel excogitarit, ſilentio premat, & ſibi ſeruet, ne ab amico vel vxore ſibi præripiantur. Ita Theodor. à Caſtro, Ribera & alij. Vnde ſequitur:

QVIA, in tanta fame, perturbatione, & anguſtia FILIVS CONTVMELIAS FACIT, id eſt faciet, PATRI, vt cum eo litiget & pugnet pro pane, cumque illi eripiat: AT FILIA CONSVRGIT, id eſt conD ſurget, ADVERSVS MATREM SVAM, ſimili de cauſa: AT INIMICI HOMINIS, id eſt cuiuſuis, vt vertit Chald. DOMESTICI EIVS] ſupple erunt, quia domeſtici paſſim inter ſe contendent & pugnabunt pro pane, latibulo, ſimiliuè ad vitam, in tanto periculo tuendam neceſſaria. Verſ. 6.

Alleg. hęc diſcordia & pugna Iudęorum corporalis, id eſt ob bona corporalia, repræſentabat diſcordiam & pugnam ſpiritualem (id eſt, ob fidem, & bona ſpiritualia) fidelium & infidelium, puta perſecutionem infidelium etiam parentum, fratrum & cognatorum contra Chriſtianos, ſiue Iudæos, ſiue Gentiles tempore Chriſti & legis nouę, maximè quando propter ipſos incurrebant periculum famæ, bonorum & dignitatum, vel etiam vitæ. Et hoc ſenſu citat hæc Michææ verba

Chriſtus Matth. 10. 34. *Non veni*, inquit, *pacem mittere, ſed gladium. Veni enim ſeparare hominem aduerſus patrem ſuum, & filium aduerſus matrem ſuam, & nurum aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius.* q.d. Veni mittere ſeparationem & diſſidium inter fratres & parentes, in re ſimile illi quod prædixit Iudæis Michæas; ſed diſſimile in cauſa. Illud enim Iudæorum fuit ob malitiam eorum; vel, vt alij volunt, ob obſidionem Chaldæorum, in qua adeò fame, peſte & gladio vexati ſunt, vt etiam frater fratri, filius patri, filia matri, panem, domum, arcem ad ſe ſaluandum præriperet: hoc verò meum & Chriſtianorum, erit propter fidem, pietatem, & cultum Dei ex parte fidelium; ſed propter malitiam pariter ex parte infidelium. Veni ergo mittere gladium, id eſt ſeparationem & diſcordiam in fide & religione, vt ſcilicet fideles meos propriè per fidem ſeparē ab infidelibus: hi verò inde occaſione iurgandi accepta, ſeparent ſe à fidelibus ſua infidelitate, odio & perſecutione, qua eos bonis & vita mulctent. Et hoc poſterius maximè intendit Chriſtus, illudque magis reſpondet menti Michææ, ex quo hoc mutuatus eſt Chriſtus: *Veni enim ſeparare hominem aduerſus patrem ſuum, &c. & inimici hominis domeſtici eius. Quia euenies*, ait S. Chryſoſt. orat. contra Iudæos, *vt in eadem domo vnus ſit fidelis, alter infidelis, & pater filium velit trahere ad impietatem. Hoc producens ait, Adeò vincet poteſtas Euangelij, vt filij quoque contemnant parentes ſuos, filiæ matres, & parentes liberos, imò vt animam & omnia pro pietate exponant.* Vnde, ſubdit Chriſtus: *Qui amat patrem, aut matrem, plus quàm me, non eſt me dignus. Et qui non accipit crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus*: crucem, vt ſcilicet paratus ſit pro me, meaque fide & obſequio ferre verbera, opprobria, & mortem etiam duriſſimam & ignominioſiſſimam, qualis eſt crucis. *Quia ſicut ſummam vobis attuli beatitudinem; ſic ſingularem obedientiam & perfectionem à vobis poſtulo, vt in acie mea ſitis leones* ait S. Chryſoſt. Idem Chryſoſt. hom. 36. in Matth. *Inimici hominis ſunt, qui in domo eius ſunt. His verbis*, inquit, *Propheta omnibus rebus ſuperiorem conatur facere eum, qui dicta eius eſſet ſuſcepturus. Nec enim mori, ſed malè mori malum eſt. Ideo dicebat: Ignem veni mittere in terram: quibus verbis vult ſignificare magnitudinem ac ardorem charitatis quam flagitat. Nam quoniam ipſe nos mirum in modum dilexit, ideò ſingulari à nobis quoque charitate diligi deſiderat.* Non ergo Chriſtus abutitur verbis Michææ, vti quidam interpretes aſſeruerunt; ſed rectè ea ſuo æuo ſuoque argumento applicat. q.d. Nunc per Euangelij mei prædicationem fiet diſſidium fratrum & parentum tale, quale olim prædixit Michæas; etſi aliam, & pientiorem ob cauſam. Quocirca nunc pariter licet vſurpare celebrem hanc ſententiam Michææ, quæ in commune prouerbium abijt: *Et inimici hominis domeſtici eius.* Eſt enim hæc generalis ſententia & gnome, quæ vſum habet in omni loco, materia & tempore, quando de meo & tuo in eadem domo vel cœtu agitur & litigatur; tunc enim quiſque pro ſe, ſuaque re & commoditate pugnans inimicos habet non extraneos, ſed domeſticos, qui illud eripere ſibique vendicare ſatagunt. Quocirca Anagog. hæc gnome veriſſima eſt in gehenna, vbi ſummi inimici ſunt, quia in hac vita fuerunt ſummi amici, putà parentes, fratres, domeſtici & ſocij in ſcelere, ob quod ad gehennam damnati ſunt. Hi enim quaſi canes in ſe inuicem ringunt, maledicunt, & improperant dicendo. Maledictus ſit pater, qui me laſciuientem non caſtigaſti, ſed in ſcelere educaſti, vt fierem fomes gehennæ. Maledictus ſis frater, qui me ad ſcorta & crapulam verbo & exemplo inuitaſti. Maledicta ſis vxor, quæ me ad opes per fas & nefas corrogandas ſollicitaſti. Maledictæ ſitis filiæ, quia propter vos ornandas & ditandas ego iniuſtè bona aliena occupaui, fœnera & iniuſta lucra captaui, ob quæ nunc vror igne æterno.

Vers. 7. EGO AVTEM AD DOMINVM ASPICIAM] In tantis malis ſanum dat conſilium, æquè ac exemplum. q.d. In tanta Iudæorum tum calamitate & obſidione, de qua dixi v. 5. tum malitia & perfidia, qua frater fratrem, pater filium prodet & perdet; ego Michæas meique ſimiles ſancti & ſapientes, non ad parentes & amicos, vtpote perfidos, ſed ad Deum intentis oculis mentis magis, quam corporis aſpiciemus, illum vnum inuocantes, illi nos commendantes, ab illo ſolo opem & liberationem è tantis malis poſcentes & expectantes, iuxta illud ſaniſſimum Ioſaphat pij & prudentis regis in rebus afflictis, & penè perditis conſilium: *In nobis quidem non eſt tanta fortitudo, vt poſſimus huic multitudini reſiſtere, quæ irruit ſuper nos: ſed cùm ignoremus quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus ad te*, 2. Paralip. 20. 12. Deus enim in rebus deploratis vnicum eſt perfugium & aſylum, ac in illis gaudet opitulari, vt oſtendat ſummam ſuam potentiam & beneficentiam, præſertim in eos, qui id credunt, ſperant & poſtulant. Quocirca tunc ſummè vitanda eſt diffidentia & deſperatio, ac maximè excitanda certa in Deum ſpes & fiducia; quæ ſi adſit, certò Dei opem, etiam per miraculum eliciet, vti contigit Lot obſeſſo à Sodomitis, Geneſ. 19. Moſi & Hebr. à Pharaone, Exod. 14. Iudith & Bethuliæ obſeſſæ ab Holoferne, Dauidi obſeſſo à Saule, 1. Reg. 23. 27. Machabæis obſeſſis ab Antiocho; Ezechiæ obſeſſo à Sennacherib, Iſaiæ 38. 14. Hoc eſt quod vulgò dicitur: *Deus ex machina*, ſcilicet ex inſperato apparens & opitulans.

Deus in artis adeſt ſe inuocantibus.

Vers. 8. EXSPECTABO DEVM SALVATOREM MEVM, ſcilicet ad literam Deum, qui me, meique ſimiles tum à Chaldæis, tum à perfidis Iudæis liberet. Alleg. exſpectabo Chriſtum, qui à diaboli captiuitate, omniumque impiorum inſultu nos liberabit. Hinc Chriſtus vocatus eſt Ieſus, id eſt ſaluator mundi. Loquitur Michæas ad literam in perſona Ieruſalem (id eſt ciuium eius fidelium & piorum) à Chaldæis obſeſſæ, vaſtatæ, abductæ in Babylonem, vti notat S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo, Lyran. & alij; quæ enim ſequuntur conſtat eſſe verba Ieruſalem. Ait enim: NE LÆTERIS INIMICA MEA SVPER ME, QVIA CECIDI] Ieruſalem *inimicam* ſuam vocat, non Romam, vt volunt Iudæi; ſed vel Babylonem vaſtatricem ſuam, vt vult S. Hieron. Remig. Vatabl. & alij; vel potiùs Idumæam: Babylon enim omnium gentium, ſed Idumæa propria & auita fuit Iudæorum inimica, quæ proinde in eius excidio gauiſa eſt & applauſit: vnde omnes penè Prophetæ hoc illi improperant, ideoque ei ſimile excidium comminantur, vti facit Abdias tota

ſua prophetia. Quare v. 12. *Non deſpicies*, inquit, *in die fratris tui, & non lætaberis ſuper filios Iuda in die perditionis eorum*, &c. *Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes: ſicut feciſti, fiet tibi, retributionem tuam conuertet in caput tuum.* Et pſaltes pſal. 136, 7. *Memor eſto Domine filiorum Edom in die Ieruſalem, qui dicunt: Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea.* Similia habet Ierem. c. 49. 12. Amos cap. 1. 11. & alij. Senſus ergò eſt, q. d. Ne læteris in mei excidio ô inimica mea, ô æmula Idumæa: licèt enim ceciderim, tamen poſt 70. annos rurſum Deus per Cyrum me eriget, & reſtaurabit: TVNC CONSVRGAM CVM SEDERO IN TENEBRIS, putà in tenebroſo carcere Babylonio; quia DOMINVS LVX MEA EST] non formalis, ſed cauſalis; hoc eſt, Deus me ſedentem in tenebris captiuitatis *illuminabit*, vt vertunt Septuag. & Chaldæus, lucique, id eſt lętitiæ, libertati & felicitati, & quaſi vitæ (horum enim ſymbolum eſt lux, ſicut ex aduerſo tenebræ ſymbolum ſunt triſtitiæ, captiuitatis, aduerſitatis & mortis) reſtituet. Sic in tenebris, id eſt in ærumnis, conſtitutus Dauid ad Deum, quaſi ad lucem, reſpiciens ait: *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea: quem timebo? Dominus protector vitæ meæ: à quo trepidabo?* pſal. 26. 1.

Moral. S. Ambroſ. in pſal. 37. ad illud: *Quoniam in te Domine ſperaui*, citans hæc Michææ verba: *Non eſt*, inquit, *grauis infirmitatis ruina, ſi non ſit etiam voluntatis ſtudium. Habe voluntatem ſurgendi, præſto eſt qui faciat vt reſurgas.* Et paulò antè: *Quia etſi peccaui, tu peccatum dimittis: etſi ego cecidi, tu reſuſcitas; ne habeant vnde exultare poſſunt, qui peccatis lætantur alienis. Plus enim acquiſiuimus, qui plus peccauimus: quia beatiores facit tua gratia, quàm noſtra innocentia.* Audiant hoc peccatores pœnitentes, audiant & gaudeant.

Vers. 9. IRAM DOMINI PORTABO QVONIAM PECCAVI EI] *Iram*, qua ſcilicet me Ieruſalem per Chaldæos caſtigat, vaſtat, & in Babylonem abducit. q. d. Ego Ieruſalem portabo iram, id eſt ſuſtinebo pœnam excidij, ex ira Dei mihi inflictam. Loquitur enim Michæas in perſona Ieruſalem, id eſt ciuium eius piorum & fidelium, qui in eius excidio bonis & libertate ſpoliabantur. Vnde patet viros pios & ſanctos portare iram Dei, dum pro peccatis ſuis puniuntur. Hinc ſequitur, Deum, licèt peccatori pœnitenti condonet iram, id eſt culpam, non tamen ilico condonare omnem iram, id eſt pœnam, ut volunt hæretici. Eſt enim duplex ira Dei: prima eſt odium, quo peccatorem odit, quaſi hoſtem ſuum, eique vult ſummum malum & perniciem, dum eum deſtinat gehennæ: hęc tollitur per pœnitentiam, qua peccatori reconciliatur, eum eoque in gratiam redit. Secunda ira eſt, qua pœnitentem licèt reconciliatum, non vult relinquere impunitum, ſed ob peccata præterita ei vult malum aliquod, putà caſtigationem; dum eum deſtinat morbo, fami, ſpoliationi, captiuitati, &c. Hanc portat Michæas, & Sancti.

Duplex ira Dei.

Dices: Per pœnitentiam tollitur omnis offenſa ex animo Dei ita, ut ampliùs peccatori non ſit offenſus, ſed ei peccatum planè condonet, eique omnino reconcilietur, ergo pariter tollitur omnis ira. Reſpondeo ad antecedens, duplex eſt offenſa, ſicut & ira. Prior offenſa vel offenſio, eſt ipſa inimicitia & hoſtilitas: hæc omnis tollitur

A per pœnitentiam. Poſterior offenſa eſt voluntas caſtigandi & puniendi aliqua pœna temporali voluptatem, quam percepit peccator in actu peccati. Hæc reſidet & remanet in animo Dei, donec peccator eam luat, vel Deus eam condonet: ſicut Dauid condonauit offenſam priorem Abſaloni, dum eum, licèt fratricidam, in gratiam recepit, non tamen poſteriorem; nam dixit: *Faciem meam non videat*, 2. Reg. 14. 24. Ex parte ergo adhuc ei offenſus fuit, quia noluit eum videre. Ita Dauid ipſe portauit hanc iram & offenſam Dei: nam cùm correptus à Nathan de ſuo adulterio & homicidio pœniteret, diceretque, *Peccaui Domino*, ilico ab eo audiuit: *Dominus quoque tranſtulit peccatum tuum: non morieris. Verumtamen quoniã blaſphemare feciſti inimicos Domini, propter verbum hoc filius, qui natus eſt tibi, morte morietur*, 2. Reg. 12. 13. Quocirca Dauid, licèt iam ſciret remiſſum

B ſibi eſſe peccatum quoad culpam tamen adhuc iram, id eſt vindictam & pœnam, Dei deprecatur dicens: *Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me*, pſal. 6. 1. *Miſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiam tuam. Et ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum dele iniquitatem meam. Ampliùs laua me ab iniquitate mea*, pſal. 50. 1. q. d. Lauiſti me abſtergendo culpam, ſed ampliùs laua abſtergendo omnem iram & pœnam. Porrò hanc Dei caſtigationem rectè dici iram, vereque procedere ex ira & animo irato Dei, hoc argumento demonſtrat Greg. de Valentia tract. de Satisfactione contra hæret. c. 3. Iraſci, inquit, vel eſſe infenſum alicui, eſt velle ei euenire aliquod malum; atqui Deus vult ut pœnitenti, licèt ſibi reconciliato, hoc malum pœnæ temporalis obtingat, imò illud poſitiuè ei immittit & infligit, dum eum caſtigat, ergo hoc ipſo

Probatur.

C aliquo modo illi iraſcitur, eſtque adeò adhuc in Deo erga illum offenſa, pro qua debeat & poſſit compenſatio fieri. Vnde Syrus & Arabicus pro *iram*, vertunt, *plagam Domini portabo.*

Moral. Idipſum dicunt pœnitentes, cùm à Deo morbo, paupertate, perſecutione, alijſque ærumnis, ac præſertim tentatione illius concupiſcentię, cui olim conſenſerunt, recurrente, affliguntur: *Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei.* Tollam nolens grabatum meum, in quo volens iacui, & ambulabo. Ita S. Maria Ægyptiaca tot annos paſſa eſt acres tentationes libidinis, quot in ea vixerat, putà ſeptemdecim. Ita S. Machabæi martyria ſua peccatis ſuis ex humilitate aſcribunt, 2. Machab. 7. Noui viros Religioſos, qui quoties aduerſi quid eis accidit, ſubitò dicunt, Mea culpa, hæc

Moral. iuſti pœnitentes portant iram Dei.

D meæ culpæ iuſta eſt pœna. Ita Mauritius Imp. videns in conſpectu ſuo quinque filios necari à Phoca Imp. exclamabat: *Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum.* Reſtiterat enim olim S. Gregorio Pontifici in iuribus Eccleſiæ, ideoque hac pœna à Deo mulctatus eſt, imò eamdem ipſe expetijt, ut futuram & æternam redimeret. ita ex Theophane Baron. anno Domini 602.

Ægrotis hæc applicat S. Baſilius in Regulis fuſiùs explicatis, interrogat 55. *Morbi*, inquit, *ſæpè peccatorum flagella ſunt, quibus nihil aliud agitur, niſi ut vitam in melius commutemus*, &c. *Quare qui huiuſmodi ſunt, hi, omiſſis medicorum auxilijs, immiſſas ſibi acerbitates ferre ſilentio debent, quandocumque ſe peccaſſe animaduerterint; atque illum imitari, qui dixit: Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei,*

ned

net non vita ſua praua ſtudia emendare, & dignos pœnitentiæ fructus edere.

Donec cavsam meam ivdicet, & vindicet: licet enim ego iuſtè puniar reſpectu Dei, cui peccaui, tamen iniuſtè hæc patior à Chaldæis & Idumæis, quibus nihil nocui, quique nullum in me, meumque excidium & direptionem ius habent. Chaldæi enim nullum iuſtum belli titulum habuerunt, quo iuſtè & licitè poſſent Iudæos inuadere & vaſtare. Porrò iudicabit & vindicabit cauſam meam Deus, cùm edvcet me in lvcem, putà in libertatem è carcere Babylonio; nam tunc videbo ivstitiam eivs, iuſtam ſcilicet vindictam, qua par pari reddet Chaldæis, dum eos vaſtabit per Cyrum ſicut ipſi nos vaſtarunt; atque Idumæis, dum eos à Chaldæis patiiſſet in captiuitatem abductos, in ea relinquet, nec in patriam reducet, vti reducet me. Rurſum dum eos per Iudam alioſque Machabæos, mihi meæq; legi ſubiugabit, 1. Machab. 5.
Vers. 10. 3. Tunc ergo inimica mea, id eſt hoſtilis Babylon; vel potiùs æmula & inuida Idumæa, aspiciet, cum mœrore & pudore ſuas clades & ærumnas, et operietvr confvsione, qvæ mihi inſultans nunc dicit ad me: Vbi est Dominvs Devs tvvs? liberet te ab hoc excidio. Videbit enim meam libertatem & felicitatem ſub Cyro; vnde tunc rumpetur inuidia. Nam ocvli mei videbvnt in eam. q.d. Ego in alto Sionis & felicitatis culmine rurſum conſtituta, deſpiciam Idumæam humi iacentem, afflictam & penè exanimem, dicamque: Nvnc erit in conculcationem vt lvtvm platearvm] quæ me ſuperbè olim deſpexit, irriſit & afflixit. Nam paulò poſt cladem Hieroſolymæ conculcarunt Idumæam Chaldæi, & poſtea Machabæi.

11. Dies, vt ædificentur maceriæ tuæ: in die illa longè fiet lex.

12. In die illa & vſque ad te veniet de Aſſur, & vſque ad ciuitates munitas, & à ciuitatibus munitis vſque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte.

13. Et terra erit in deſolationem propter habitatores ſuos, & propter fructum cogitationum eorum.

14. Paſce populum tuum in virga tua, gregem hereditatis tuæ, habitantes ſolos in ſaltu, in medio Carmeli, paſcentur Baſā & Galaad iuxta dies antiquos.

15. Secundùm dies egreſſionis tuæ de Terra Ægypti oſtendam ei mirabilia.

16. Videbunt gentes, & confundentur ſuper omni fortitudine ſua: ponent manum ſuper os, aures eorum ſurdæ erunt.

17. Lingent puluerem ſicut ſerpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus ſuis: Dominum Deum noſtrum formidabunt, & timebunt te.

Vers. 11. Dies, vt ædificentvr maceriæ tvæ] Primò, Theod. pergit hæc de Idumæa accipere q.d. Veniet tibi, ô Edom, dies obſidionis Chal-

A dæorum, quo macerias & murorum ruinas inſtaurabis, ut iis te tuearis, & Chaldæis reſiſtas: ſed fruſtra; nam muros vel diſiicient, vel tranſcendent Chaldæi, teque capient & diripient.

Secundò, S. Hieron. vti præcedentia, ita & hæc accipit de Babylone. q.d. Veniet tibi, ô Babylon dies, quo te obſidebunt Cyrus & Darius, ac conſequenter quo cogaris inſtaurare tuos muros. Sed fruſtra: nam capiet & vaſtabit te Cyrus: *In illa die longè fiet lex*, q. d. Deinceps non pones leges & iura Cyro & Perſis, ſed ab eis accipies.

Tertiò & germanè, cum eodem S. Hieron. Chaldæo, Remig. Rupert. Hugone, Clario, Ribera, & aliis hæc accipe de Ieruſalem, eiuſque reſtauratione per Eſdram & Nehemiā. q.d Breui, ô Ieruſalem excisa, & in Babylonem abducta, veniet tibi dies læta & felix; qua à Cyro laxata,
B & remiſſa in ſolum patrium, maceriam, id eſt ruinas, & parietes ædificiorum tuorum ex incendio reliquos reſtaures.

In die illa longe fiet lex] Hoc eſt *iuſſio imperioſa*, vt vertit Theodotion & Symmach. Chaldæorum ſcilicet, qui tibi tyrannicè imperabant. q.d Non eris ampliùs imperio legibus & edictis Chaldæorum ſubiecta. Vnde Tigurina vertit, *dies eſt vt reficiantur ſepes tuæ*, ab hoſtibus dirutæ, *quo die decretum procul erit*; Pagninus verò, *die illa qua ædificabit Dominus macerias tuas, elongabitur tributum.* q.d. Non pendes ampliùs tributum quod Chaldæis pendere ſolebas.

In die illa (libertatis & reditus è Babylone in patriam) et vsqve ad te veniet de Assvr. ita legendum cum Roman. Hebræis & Græcis, non, *ad te veniet Aſſur*, vti legunt multi. Senſus eſt, q.d. In die illa reſtaurationis tuæ, ô Ieru- Vers. 12.
C ſalem, non tantùm liberaberis ab hoſte, eiuſque iugo, lege & imperio; ſed etiam captiui tui ſparſi per Aſſyriam, Mediam, Perſidem, &c. inde ad te redibunt, & ad alias tuas Iudææ ciuitates munitas; quin & ex iis ſpargent ſe vsqve ad flvmen ſuum, ſcilicet Iordanem, ait S. Hieron. vel potiùs vſque ad Euphratem (Iordanis enim non fuit limes, ſed potius medium terræ ſanctæ; limes verò ei à Deo ſtatutus ad Orientem fuit Euphrates, Ioſue 1. 4. ita Chaldæus, & Vatab. & ab vno mari diffundes tuos ciues vſque ad mare alterū, putà à mari Galilææ, quod eſt Orientale, vſque ad mare Mediterraneum, quod eſt Occidentale, atque ab vno monte vſque ad alium, putà à monte Libano, qui terminus eſt Iudææ ad Septemtrionem, vſque ad montem Idumææ, qui terminus eſt eiuſdem ad Meridiem. ita Theod.
D q.d. Spargetis, ô Ieruſalem, ô Synagoga, per totam tuam terram & ditionem olim tibi à Deo aſſignatam, quaquauerſum ad omnes eius mundi plagas. Notat enim hic quatuor terminos & limites terræ ſanctæ Iudæis promiſſæ: eius enim terminus ab Oriente, eſt mare Galilææ, ſiue Tiberiadis: ad Occidentem, mare Mediterraneum: ad Septemtrionem, Libanus: ad Meridiem, montes Idumææ. Ad montem de monte] Pro eo hebr. eſt הר ההר *har hahar*, quod Pagnin. & Vatabl. vertunt, *vſque ad Hor montem.* Verùm Hor mons nuſquam ponitur terminis terræ ſanctæ, ac longè ab ea diſtat, ſituſque eſt in Arabia. Rurſum Vatab. hæc omnia accipit de Chaldæis, eorumque victoriis. q.d. Hæc afflictio Chaldæorum perueniet vſque ad terram ſanctam: ipſi

enim

enim vaſtabunt om nia ab Aſſyria vſque ad ciuitates munitas Ægypti, & vſque ad Iudæam eiuſque limites Verùm ad Hieroſolymæ reſtaurationẽ hæc ſpectare, patet ex v. 11. *Dies, vt ædificentur maceriæ tuæ*, ô Ieruſalem. Eadẽ enim cum illa eſt dies hæc, in qua ciues eius ab Aſſur profugos, ad Ieruſalem redituros prædicit. Idem patet ex v. 14. & ſeq. Inſuper à Caſtro per *montem de monte* accipit montem montium, putà montem Sion, qui ſitus eſt in medio montium, eiſque eminet quaſi rex & princeps. Tertiò, aliqui Recentiores *τὸ ad montem de monte*, ſic exponunt. q.d. A monte Carmelo, vſque ad montem Libanum. Verùm nec Sion, nec Carmelus fuerunt limites terræ ſanctæ; ſed potiùs in meditullio eius ſiti sũt. Quare prior ſenſus, quem initio aſſignaui, genuinus eſt. Quòd enim aliqui per Aſſur accipiũt Sennacherib, ſicque exponunt. q.d. Veniet tibi, ô Ieruſalem, dies obſidionis & vaſtationis Sennacherib, qui conculcabit legem Dei, terrámque ſanctam: capiet enim omnes ciuitates Iudææ munitas, vnde, tota terra erit in deſolationem. Hic inquam, ſenſus minùs congruus eſt, nam, vt alia taceam, de Sennacherib, eiuſq; ſtrage iam pridem egit c. 2. v. 13.

Vers. 13. Et terra erit in desolationem. *terra*, non Iudæa, ſed ei inimica & hoſtilis è qua Iudæi liberati à Cyro redibunt læti & felices in Ieruſalem, eámque reſtaurabunt. q.d. Cùm Ieruſalem reſtaurabitur, tunc Babylon; quæ eam vaſtauit, deſolabitur à Cyro, propter habitatores suos, propter impios Chaldæos, qui populum Dei fidelem & pium afflixerunt; et propter fructum cogitationum eorum] putà propter peruerſa eorum opera: hæc enim ſunt fructus & effectus cogitationum & machinationum prauarum. q.d. Babylon ob tyrannidem & ſcelera ſua vaſtabitur.

Vers. 14. Pasce popvlvm tvvm in virga tva. Sunt hæc verba oratio Prophetæ, quibus Michæas Deum obſecrat, vt virga ſua paſtorali, id eſt prouidentia ſua paterna, ſuoque ſceptro, quod dedit tribui Iuda, & Dauidis poſteris, vt cenſet Theodor. putà per Zorobabel, eiúſque poſteros paſcat regátque Iudæos, qui ſunt Dei populus, hereditas & Eccleſia habitantes solos in saltv, id eſt qui cùm ſoli & omni ope deſtituti, quaſi in ſaltu inter feras, ſcilicet inter Gentiles & idololatras Babylonios captiui tenentur. ita Vatabl. & Dionyſ. Aut, qui ſeparati à Gentibus ſoli te colunt, tecúmque quaſi cum ſuo paſtore verſantur, vti ſolæ ſunt oues in ſaltu cum ſuo paſtore. ita Theodor. & Clarius.

Alleg. S. Hier. Haymo, Remig. Rupert. Hugo & Arias, cenſent hæc eſſe verba Patris æterni ad Chriſtum Filium. q.d. Ego te, ô fili, iam incarnatum paſtorem meum conſtitui, iubeóque vt paſcas oues meas, putà fideles Chriſtianos, baculo paſtorali, putà poteſtate Euangelica, quã ſummam tibi trado. Hinc Chriſtus abiens in cælum, hanc poteſtatem totidem verbis in S. Petrum reſignauit, eúmq; in hoc paſtorali officio vicarium conſtituit dicens: *Paſce oues meas*, Iohan. 21. 17.

In medio Carmeli] Refer hæc verba, non ad *paſcentur*, quod ſequitur, nec ad *habitantes*, quod præcedit, ſed remotiùs ad *paſce*. ita Roman. q.d. Eia, Domine, redeant Iudæi ad Carmelũ, ſuoſq; agros & vrbes, ibique eos paſce, quaſi in Carmelo, id eſt largè & affluenter, Carmelus enim, vt

Cornel. in Proph. Min.

A pote mons fertilis, ob opima gregum paſcua, fertilitatis & abundantiæ eſt ſymbolum. Aut efficaciùs. q.d. O Domine, paſce tuos Iudæos in Babylone, quaſi in horrido & ſpinoſo ſaltu conſtitutos paſce, inquam, eos ibi ita ſecurè & largiter, ac ſi eſſent in Carmelo patrio, herbido & luxurianti: fac vt Babylon eis ſit Carmelus ſicut feciſti, vt tribus pueris fornax Babylonia eſſet hortus rorulẽtus, imò paradiſus Daniel. 3. 50. Ita Deus S. Tiburtio Martyri prunas ardẽtes vertit in roſas; & S. Laurentio ignem in rorem & refrigerium; quin & S. Cæciliæ, S. Agneti, S. Luciæ, alijſque S. Virginibus & Martyribus tormenta in gaudia, eculeos in epulas, cruces in delicias commutauit. Tanta eſt Dei noſtri vis & potentia, tanta bonitas, tanta dulcedo in ſuos fideles & filios. Priori
B ſenſui paulò magis fauet id quod ſequitur.

Pascentvr (Iudæi, cùm eos è Babylone reduxeris in Iudæam) Basan et Galaad qui ſunt montes pingues, & pecorum diuites, *Baſan*, id eſt in Baſan. q.d. Sicut oues in Baſan & Galaad paſcuntur & pingueſcunt, ſic & Iudæi ibidem ijſdem ouibus omnique rerum copia à Deo paſcentur, ivxta dies antiqvos] id eſt, ſicut olim ſub Dauide & Salomone ibidem paſcebantur. Aut *paſcentur*, id eſt depaſcentur *Baſan & Galaad*, & cæteros fertiliſſimos Iudææ montes & agros, hoc eſt, pingues Iudææ fruges, prouentus & fructus colligent & comedent. Perſtat in metaphora paſtoris, ouium, & paſcuorum: Deum enim comparauit paſtori, Iudæos ouibus, Iudæam paſcuis Carmeli, Baſan & Galaad: hæc enim depaſcuntur oues.

Secvndvm dies egressionis tvæ de terra Ægypti] q.d. Sicut Iudæos in Ægypto per Vers. 15.
C tot plagas & portenta à Moſe edita miraculoſè eduxi, ita pariter eorum poſteros ex Babylone per multa mira, imò miracula, educam. Nam Primò, conciliabo eis Cyrum & Darium idololatras, vt eos Babylone liberent. Secundò, in itinere & reditu eis adero, vt paruuli, feminæ, ſenes, & debiles, ſine noxa læti & alacres illud, licèt longum & moleſtum conficiant, vti confecerunt patres eorum in deſerto, cùm ex Ægypto pergerent in Chanaan. Tertiò, cùm in Iudæam appulerint, gentes vicinas hoſtiles & inuidas frenabo, ne eis nocere, néue fabricam Ieruſalem & templi impedire queant. Hæc enim ita contigiſſe patet 1. Eſdræ 4. & 5. & Baruc. 5. ita Theodor. Lyran. & Vatabl.

Alleg. Chriſtus multò magis admiranda fecit; *Alleg.*
quàm Moſes & Eſdras, in liberatione hominum è captiuitate diaboli: nam, vt taceam mira in-
D carnationis, natiuitatis, prædicationis, transfigurationis, paſſionis, reſurrectionis, aſcenſionis, miſſionis Spiritus ſancti myſteria, & miracula ab eo dum viueret patrata; poſt mortem per paucos Apoſtolos abiectos & pauperes, proſtrauit omnem potentiam & ſapientiam mundi, imò inferni & dæmonum, regeſque ac ſapientes, totúmque orbem ſuæ cruci ſalutiferæ ſubiecit. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Rupert. & alij. Vnde ſequitur.

Videbvnt gentes, et confvndentvr svper omni fortitvdine sva] quia ſcilicet per eã nõ potuerũt nocere Hebræis, nec poſtea vincere Chriſtianos. Videbũt enim longè maiorem fortitudinem & robur à Deo datum Hebræis, & Vers. 16.

Apoſtolis ac Chriſtianis, quo ipſi inuicti omnes vincent adeò, vt etiam per mortes & martyria ſuperent tyrannos, multóſque ex eis ad Chriſti fidē conuerterant. Nam, vt ait Tertull. *Sanguis Martyrum eſt ſemen Chriſtianorum.* Et, vt ait S. Greg. *Grana ſingula, dum cadunt, multiplicata reſurgunt.* Et vt S. Leo ſerm. de S. Petro & Paulo: *Eccleſia perſecutionibus non minuitur, ſed augetur.* Sic & cuiuſque in ea fidelis *creſcit aduerſis agitata virtus*, quæ alioqui ſine aduerſario marceſcit.

Eccleſia perſecutionibus creſcit.

PONENT MANVM SVPER OS] q. d. Præ confuſione, conſternatione & admiratione tantorum mirabilium, obmuteſcent & obſtupeſcent, vt mutire non audeant.

AVRES EORVM SVRDÆ ERVNT] q. d. Pari modo obſurdeſcent, vt quaſi attoniti perdant vſum oris & aurium, vt nec loqui nec audire queant. Secundò, quaſi præ inuidia & dolore obturabunt aures, ne audiant hæc mirabilia, proſperóſque ſucceſſus Hebræorum in Ieruſalem, & poſteà Chriſtianorum in lege Euāgelica: hæc enim cruciabunt Gentes idololatras, & inuidas, eruntque quaſi ſudes in oculis, & quaſi tonitru in auribus eorum.

VERS. 17. LINGENT PVLVEREM SICVT SERPENTES] Eſt catachreſis, ſignificans ſummam ſubiectionem Gentium ſub victoribus Iudæis, qualis eis contigit ſub Iuda, Ionatha, & poſteris eorum, vt patet ex libris Machab. q. d. Adeò Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, aliæque vicinæ gentes olim hoſtiles percellentur metu Iudæ, Ionathæ & Iudæorum, vt coram eis ſupplices ſe in terram proſternant, & more Gentium fronte humum feriant, itáque ore terram tangere & lambere videantur. Idem alleg. verius fuit in Chriſto & Apoſtolis: de his enim ait Pſaltes pſalm. 71. 9. *Coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent.* Et Iſaias c. 49. 23 *Vultu in terram demiſſo adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.* Vide ibi dicta. ita S. Hier. Sic nauis dicitur oram lambere vel lingere, cùm iuxta littus nauigat, & fluuius lambere terram, quam alluit; & flamma lambere ea quæ attingit vel afflat. Sic Virgil. 2. Æneid. Viſa eſt, inquit, *Iüli*

Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.

Alludit ad ſerpentes qui propriè terram lingunt & comedunt, iuxta illud Geneſ. 3. *Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ.*

VELVT REPTILIA TERRÆ PERTVRBABVNTVR IN ÆDIBVS SVIS] Aliqui legunt *proturbabuntur*. ita Haymo, Remig. & veteres codices; quod aliqui ſic explicant. q. d. Sicut nonnullæ terræ, vt Melitenſis ex benedictione S. Pauli; Hibernica, ex benedictione S. Patricij; Ebuſitana in Baleatibus, teſte Solino Polybiſt. cap. 26. & terra ſigillata, qua vulgò Medici vtuntur, non patitur venena, nec ſerpentes; ſed eos fugat ac propulſat: ita Iudæi è Babylone redeuntes in Iudæam, propulſabunt Gentes, quæ eam occupauerant, cogentque eas ſibi auitum locum & terram cedere. Verum legendum cum Romanis *perturbabuntur*, id eſt, ſacro quodā horrore & reuerentia, tam Dei, quàm populi eius fidelis, purà Iudæorum, & alleg. Apoſtolorum & Chriſtianorum, percellentur. Hebr. enim eſt יִרְגְּזוּ *irgezu*, id eſt *contremiſcent*. Vnde Septuag. vertunt *turbabuntur in concluſionibus ſuis*; Chald. *commouebuntur de ædibus ſuis*; Tigurina & Vatabl. *contremiſcent in clauſuris ſuis*, id eſt in vrbibus in quibus ſe clauſi erunt præ timore. q. d. Sicut ſerpentes & reptilia ad hominis aſpectum expaueſcunt, ac pauida ſe in ſua antra & cauernas abdunt: ita Gentes expaueſcent & venerabuntur Iudæos Babylone redeuntes, & alleg. multóque magis Apoſtolos ſanctóſque Chriſtianos. Vnde ſequitur: *Dominum Deum noſtrum formidabunt.* Addit Sanchez alludi ad ceruos, qui halitu ſuo ſerpentes è cauernis extrahunt. *Elephantorum anima ſerpentes extrahit, ceruorum item vrit*, ait Plinius lib. 11. cap. 53. vnde & ceruus dicitur ἔλαφος, ἀπὸ τοῦ ἐλᾶν ὄφεις, id eſt ab extrahendo ſerpentes. q. d. Tam facilè Machabæi ſuos hoſtes è latibulis extrahent, quàm facilè cerui ſolo anhelitu è cauernis educunt ſerpentes. Alleg. id verius de Apoſtolis, gentes barbaras è ſuis antris ſuaque barbarie ad humanitatem ſanctitatémque conuertentibus.

DOMINVM DEVM NOSTRVM FORMIDABVNT] Ita legendum cum Romanis, Hebr. & Septuag. non *deſiderabunt*, vti legunt Plantin. & alia pleraque Biblia. Heb. eſt, *ante Dominum Deum noſtrum pauebunt*. ita Tigurina; vel, vt Pagnin. *à Domino Deo noſtro formidabunt.* Hic metus & formido ſignum eſt tum pauoris, tum reuerentiæ. In Scriptura enim metus Dei, idem eſt quod reuerentia Dei; & timere Deum, idem eſt quod revereri Deum. Alludit ad Chaldæos, Perſas, aliáſque gentes ad iudaiſmum conuerſas ſub Cyro, 1. Eſdræ 6. 21. & ſub Eſther c. 8. 17.

ET TIMEBVNT TE] ô Iſrael, ô popule fidelis, ô Eccleſia.

18. Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum reliquiarum hereditatis tuæ? non immittet vltrà furorem ſuum, quoniam volens miſericordiam eſt.

19. Reuertetur, & miſerebitur noſtri: deponet iniquitates noſtras, & proijciet in profundum maris omnia peccata noſtra.

20. Dabis veritatem Iacob, miſericordiam Abraham: quæ iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.

QVIS DEVS SIMILIS TVI?] Sunt verba non VERS. 18. gentium perculſarum, & formidantium Deum Iſraël, ſed Prophetæ, qui ex tanta Dei in populū ſuum clemētia & liberalitate, qua Iudęos Babylone liberatos ſoſpitauit & prouexit, in doxologiam Deique laudem gratulabūdus erumpit. ita Theodor. Lyran. & Vatabl. Ac ſimul Alleg. vaticinatur de Chriſto, Chriſtique redemptione. Vnde Chald. v. 19. vertit, *reuertetur verbum eius vt miſereatur noſtri*. q. d. Verbum Dei incarnabitur, itaque ad nos reuertetur, vt nos redimat. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo, & alij plerique hoc de Chriſto exponūt. Chriſtus enim eſt, qui aufert iniquitates noſtras, & proijcit in profundum maris omnia peccata noſtra, nimirū ipſe eſt veritas Iacob, & miſericordia Abrahæ promiſſa.

QVI AVFERS INIQVITATEM, ET TRANSIS, id eſt præteris, diſſimulas, condonas; Septuag. *tranſcendis*; Chald. *miſſa facis*. Vatabl. *obliuiſceris & ſub pedibus ponis* (hebr. enim eſt, *tranſis ſuper peccatum*, ſcilicet illud calcando, delendo & obterendo) PECCATVM RELIQVIARVM HEREDITATIS TVÆ]

Id

id eſt peccatum Iſraelis, ſiue populi è captiuitate relicti & reliqui. Per peccatum, tum culpam intellige: multi enim Iudæorum, malo captiuitatis afflicti, reſipuerunt, & pœnitentiam egerunt cum Daniele. c. 9. tum pœnam culpæ, putà captiuitatem Babylonicam: hanc enim abſtulit Deus, dum Iudæos in libertatem aſſeruit.

NON IMMITTET VLTRA FVROREM SVVM] Qualem immiſit per Chaldæos: ſupple, niſi Iudæi ad ſua ſcelera redierint, vti de facto redierunt: quocirca maiorem furorem in eos immiſit, dum eos per Titum & Romanos planè excidit & deleuit. Quocirca hæc allegoricè veriora ſunt in Chriſto & Chriſtianis.

VERS. 19. DEPONET (hebr. יִכְבֹּשׁ iechbos, id eſt ſubiugabit, ſub pedibus ponet, conculcabit) INIQVITATES NOSTRAS] Ita Vatabl. Septuag. *ſubmerget*: Chald. *ſubijciet iniquitates noſtras ſuæ miſericordiæ.* Hæc enim quaſi longè maior peccatis omnibus dominatur, eaque dominando condonat & abolet.

ET PROIICIET IN PROFVNDVM MARIS OMNIA PECCATA NOSTRA] Eſt catachreſis. q. d. Faciet Deus vt omnino aboleatur peccatum, nec ampliùs ſit, vel exſtet. Sic enim aboletur, quod in fundum maris demergitur. Vnde illud Horat. l. 1. Carm. 1.

Siue flamma, ſeu mari libet Adriano.

Mos quoque fuit Iudæis, vt quæcumque abominanda eſſent, dira nefaſtáque, in mare ſalſum, quod proximum erat, putà in lacum Aſphaltitem demergerent. Ita ex Rabbinis in Miſnaioth Arias. Sic Indi peccata ſua ſcripto exarata, vel alio ſymbolo expreſſa in flumen iactant, vt illud ea deferat ad mare, vbi æterna premantur obliuione. Teſtis eſt noſter Acoſta lib. 5. de Nouo orbe cap. 25. Propriè verò Propheta alludit ad demerſionem Pharaonis in mare rubrum, quæ fuit typus baptiſmi ſanguine Chriſti rubricati, quo merguntur Ægyptij, id eſt peccata. Vnde alleg. Theodor. & Rupert. per *profundum maris* accipiunt hîc baptiſmum. q. d. Mergam peccata veſtra in baptiſmo, ſicut Pharaonem cum ſuis merſi in mari. Ita quoque explicat S. Baſil. homil. 1. in Pſalm. 28. Vnde S. Auguſt. conc. 1. in Pſal. 113. docet, *ſicut Ægyptios in mari rubro, ita delicta noſtra in Baptiſmo eſſe demerſa & extincta.* Quod Nota contra Hæreticos noſtros, qui putant peccata baptiſmo tantùm tegi & occultari per iuſtitiam Chriſti nobis imputatam, quaſi per pallium, ſed reipſa manere, & viuere in anima per concupiſcentiam illi inhærentem. Contrarium enim ait hîc Propheta, & contrarium accidit Pharaoni & Ægyptijs: ipſi enim aquis maris, non tecti & occultati, ſed occiſi & extincti fuerunt: ergo ſimili modo in Baptiſmo, & alijs Sacramentis, peccata non abſconduntur, ſed verè delentur & extinguuntur.

VERS. 20. DABIS VERITATEM IACOB (hebr. *leiaacob*, id eſt *Iacobo*) MISERICORDIAM (Arabicus *gratiam*) ABRAHAM (heb. *leabraham*, id eſt *Abrahamo*, ita & Syrus) præſtando ſcilicet ea, QVÆ IVRASTI PATRIBVS NOSTRIS, Abrahamo, Iſaaco, Iacobo, Moſi, Dauidi, &c. A DIEBVS ANTIQVIS] q. d. Verè & fideliter implebis in Iacobo, id eſt in Iacobi poſteris, putà Iudæis, ea, quæ miſericorditer Abrahæ, Iacobo, alijſque patribus promiſiſti, tum de Iudæorum cura, protectione & liberatione è

A captiuitate, v. g. Babylonica, tum maximè de Chriſto ex eorum ſemine naſcituro; quòd ſcilicet ille nos à peccatis maliſque omnibus liberaret, omnique gratia, ſalute, felicitate & gloria ſempiterna donaret. Hæc enim eſt promiſſio facta Abrahæ Geneſ. 22. v. 18. vbi dicitur: *Benedicentur in ſemine tuo*, putà in Chriſto ex te naſcituro, vti explicat Apoſtolus Galat. 3. v. 16. *omnes gentes*, indéque dictus eſt Abraham, quaſi הָמוֹן אַב רַב *abrabhamon*, id eſt pater magnæ multitudinis, putà pater multarum gentium, quæ ſcilicet fidem Abrahæ imitantur, creduntque in Chriſtum, Abrahæ filium Nota. Promiſſionem Dei vocat *miſericordiam*; quia gratis, & ex mera miſericordia Deus bona iam dicta promiſit Abrahæ: & quia Gentes, non ex merito, ſed ex

B. miſericordia eadem, putà gratiam, iuſtitiam & ſalutem Chriſti participant. Eamdem vocat *veritatem*, id eſt fidelitatem; quia fideliſſimè à Deo erat adimplenda, vti iam adimpleta eſt. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupert. Lyr. Sed cur *miſericordiam* tribuit Abrahæ, *veritatem* Iacob? Reſp. Primò, ſubtiliter S. Hieron. & Hebræi, quia prima promiſſio Dei facta Abrahæ, fuit nõ ex eius merito, nec ex debito, ſed ex miſericordia, poſita autem hac promiſſione, facta eſt veritas, id eſt ex fidelitate debita. Quod ergo erat gratia Abrahamo, factum eſt veritas, ſiue fides, & debitum nepoti eius, putà Iacobo & Iacobæis. Itaque promiſſa Dei, maximè Chriſtus eſt miſericordia Dei; quia à Deo miſericorditer promiſſus eſt & datus orbi. Idem quoque eſt veritas; quia in eo fideliter impleuit Deus omnia, deditque bona cuncta, quæ promiſit. Hoc eſt quod de eo eiuſ-

Abrahæ dat miſericordiam, Iacobo veritatem. Cur. Reſp. Primò.

C que aduentus cauſa, canit Zacharias Lucæ 1. 72. *Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris, & memorari teſtamenti*, promiſſionis & pacti *ſui ſancti*: quod teſtamentum eſt magnum illud *iuſiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum daturum ſe nobis*. In Chriſto enim omnes promiſſiones, & magnificæ pollicitationes Patriarchis & Prophetis factæ, finiuntur & adimplentur. Meminit Abrahæ & Iacob, non Iſaac: tum quia Iſaac medius inter Abraham & Iacob, in ijs includitur & ſubintelligitur: tum quia clariores promiſſiones factæ ſunt Abrahæ & Iacob, quàm Iſaaco: tum denique quia promiſſiones factæ Iſaaco, in ſolùm Iacobum omneſque eius poſteros deſcenderunt: ab ijs enim excluſus fuit Eſau, alter, iſque primogenitus Iſaaci filius.

Secundò. Secundò, ſolidiùs & veriùs, Iacobo tribuit *veritatem*, Abrahæ *miſericordiã*, quia per Iacob intelligit poſteros eius, qui ab eo quaſi proximo pa-

D rẽte Iacobæi & Iſraelitæ, imò Iacob & Iſrael (Iacob enim alio nomine dictus eſt Iſrael) proprio nomine ſunt appellati. Atq; hac de cauſa Iacobũ præponit Abrahę, quia per Iacob intelligit poſteros eius: hi enim propriè ab eo dicti ſunt Iacobæi & Iſraelitæ nõ ab Abrahã auo Abrahæi. Nã hæ promiſſiones exhibitæ & cõpletæ ſunt, nõ in ipſo Iacobo, ſed diu poſt in poſteris eius. ita Theodor. Albert. Vatab. & à Caſtr. Sẽſus ergo eſt. q. d. Dabis veritatẽ, id eſt fideliter implebis in Iacob, id eſt in Iacobæis, ea, quæ miſericorditer primitus Abrahæ Patriarchæ & auo eorũ promiſiſti, maximè de Chriſto, Chriſtiq; redẽptione & ſalute.

Myſticè, Iacob refert & repræſentat Iudæos, quaſi proprius eorum parens, quibus propriè

A Deus fecit hæc promiſſa de Chriſto: vnde eis tribuitur veritas, id eſt fidelitas promiſſionum. Abraham repræſentat Gentes, inde enim dictus eſt Abraham. q. d. Pater multarum gentium. Gentes autem ex gratia admiſſæ & aſcitæ ſunt ad hæc promiſſa Chriſti: vnde eis tribuitur eorumdem miſericordia, iuxta illud Pauli Rom. 15. v. 8. *Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis*, id eſt circumciſorum, putà Iudæorum, *propter veritatem Dei ad confirmandas promiſſiones patrum; Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum.* Ita S. Hier. Haymo, Remig. & Rupert.

Nota. ſummum Dei donum eſt remiſſio peccatorũ.

Moral. diſce hìc quantum beneficium ſit peccatorum remiſſio, quantaſque pro eo Deo gratias agere debeamus. Sicut enim ſummum malorum B omnium eſt peccatum, ita ſummum bonorum omnium eſt eius remiſſio. Peccatum enim grauiſſimè offendit immenſam illam maieſtatem, bonitatem & ſanctitatem diuinam, eſtque quaſi quoddam deicidium, imò verè & propriè fuit chriſticidium; nullo enim pretio, niſi ſanguine & morte Chriſti, elui & expiari potuit, de quo plura dixi Ierem. 2. initio capitis. Adde, hæc remiſſio non fit niſi per gratiam Dei animæ infuſam, per quam ſimus filij & heredes Dei, adeòque vt ait S. Petrus epiſt. 2. c. 1. 4. conſortes diuinæ naturæ. Hoc eſt quod ait Michæas: *Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem?* &c. Maius enim opus Dei eſt iuſtificatio impij, quàm creatio cæli & terræ, vti ex S. Aug. demonſtrat D. Thom. 1. 2. q. 113. a. 9. Porrò Deus non tantùm peccatum, quod eſt quaſi hoſtis pernicioſiſſimus animam C inuadens & occupans, ab ea aufert & expellit; ſed & ab ea ita elongat, vt illud in profundum maris proijciat, vt ait hìc Propheta: imò in die iudicij proijciet illud cum omnibus peccatoribus in abyſſum inferni. Hæc eſt veritas Iacobo, & miſericordia Abrahæ promiſſa, de qua Zacharias Luc. 1. 77. *Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius, in remiſſionem peccatorum eorum: per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos, oriens ex alto. Illuminare his qui tenebris & in vmbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.* Et v. 74. *Vt ſine timore, de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.* Quocirca omnes Sancti pœnitentes mirè hoc Dei beneficium in ſe celebrarunt. S. Petrus quotidie audiens galli cantum, memor ſuæ negationis Chriſti, reſoluebatur in lachrymas; ideoque totum ſe eius prædicationi, amori & obſequio, vſque ad mortem crucis, deuouit. Vnde epiſt. 1. c. 2. 9. de hac Gratia exultans & Gentilibus congratulans, *Vos*, ait, *genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti.* S. Paulus ita ſuam conuerſionem admiratur, itáque de ea ſibi gratulatur, vt in has voces erumpat: *Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus quòd Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum: ſed ideo miſericordiam conſecutus ſum, vt in me primò oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri ſunt illi in vitam æternam. Regi autem ſæculorum, immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.* Lege totum c. 1. ad Ephеſ. in quo hoc beneficium remiſſionis obſtupeſcit, & profundis ſenſibus verbiſque eructat. S. Magdalena de remiſſione accepta à Chriſto certa, totam vitam in eremo, in lachrymis, gratiarum actione, amore & contemplatione tranſegit, vſurpans illud Cant. 1. 12. *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur: fulcite me floribus, ſtipate me malis: quia amore langueo.* S. Maria Ægyptiaca pœnitens ſimili modo 47. annos in ſolitudine conſumpſit, iugiter habens illud in mente: *Miſericordias Domini in æternum cantabo. Miſericordiæ Domini quia non ſumus conſumpti. Trahe me poſt te: curremus in odorem vnguentorum tuorum. Inueni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genetricis meæ.* Hoſee imitentur, qui aliquando peccarunt, præſertim mortaliter & grauiter; ideóque Deo in humilitate, pœnitentia, gratiarum actione, amore & feruore, præſertim vt animas proximorum à peccati abyſſo extrahant, Deoque pro compenſatione offerant, tota vita læti alacréſque deſeruiant.

COM-

COMMENTARIA IN NAHVM PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

IONAS contra Niniuen prædicans, eique excidium poſt quadraginta dies intentans, eamdem ad pœnitentiam conuertit; per quam ipſa Ionæ minas & excidium euaſit & auertit. Verùm poſtea ad ingenium, ac ad ſcelera & tyrannidem ſuam rediens, Dei iram rurſum in ſe concitauit, præſertim cùm tyrannicè alias gentes, ac nominatim Iſraelitas, putà decem tribus, inuaſit & excidit. Quocirca poſt Ionam ſubmiſit Deus Nahum, qui Ionæ minas contra Niniuen renouaret & reuocaret. Porrò Niniuen non eſſe exciſam ob primam in ſcelera recidiuam, quæ poſt actam prædicante Iona pœnitentiam mox ſubſecuta eſt, fusè probat Ribera c. 2. n. 5. & ſequent. quem ſequitur Torniellus anno mundi 3321. ſed ob aliam longè poſteriorem præuaricationem. Nam propter illum priorem Niniuitarum ſub Sardanapalo relapſum, Deus illico puniuit eos; dum permiſit eos ab Arbace Medo & Beloſo Babylonio ſubiugari. Hi enim ceperunt Niniuen, & Sardanapalum ad mortem ſibi conſciſcendam compulerunt. Verùm Niniue ab Arbace vaſtata poſtea refloruit, pluresque habuit reges potentiſſimos, nimirum Phul, Teglatphalaſar, Salmanaſar, Sennacherib & Aſarhaddon, qui Iſraelitas vexarunt & oppreſſerunt, vt patet ex lib. 4. Regum; ac ſub ijs ad priſtina ſcelera & tyrannidem redijt. Quocirca Dei vindictam & excidium ei, totique Aſſyriæ (huius enim metropolis erat Niniue) rurſum comminatur hic Nahum; qui quaſi nouus Ionas nouum proclamans ſupplicium, haſce minas ei intentauit poſt abductas decem tribus in Aſſyriam, quod contigit anno 6. Ezechiæ. *Tēpus quo prophetauit Nahum:* Vnde liquet eum prophetaſſe poſt annum ſextum Ezechiæ; ſed ante annum eius decimumquartum, quo Sennacherib rex Aſſyriorū inuaſit Iudæam, & Ieruſalem obſedit: nam hunc eius aduentum, & Ieruſalem ac Ezechiæ ab eo liberationem prędicit hic Nahum. ita S. Hieron. hic in proœmio, Theod. Theophyl. Remig. Haymo, Albertus, Hugo, Ribera, à Caſtro & alij paſſim. Audi S. Hieron. *Poſt Ionam*, inquit, *Michæas ponitur & poſt Michæam Nahum, qui interpretatur conſolator, iam enim decem tribus ab Aſſyrijs deductæ fuerant in captiuitatem ſub Ezechia rege Iuda, ſub quo etiam nunc in conſolationem populi tranſmigrati aduerſus Niniuen viſio cernitur. Nec erat parua conſolatio, tam his (Iſ-*

Cornel. in Proph. Min.

A raelitis, ſiue decem tribubus) *qui iam Aſſyrijs ſeruiebant, quàm reliquis qui ſub Ezechia de tribu Iuda & Beniamin ab ijſdem hoſtibus obſidebantur, vt audirent Aſſyrios quoque à Chaldæis eſſe capiendos.* Hinc turſum ſequitur, ab initio prophetiæ Ionæ vſque ad Nahum fluxiſſe annos circiter 90. *Poſt Ionam 90. annis.* Perperam ergo Hebræi in Seder olam, & ex ijs Vatabl. Arias & Genebrard in Chronol. numerant tantùm 40. quia putant Nahum, Ioëlem & Habacuc, prophetaſſe ſub Manaſſe, filio Ezechiæ, ſed eius, vtpote improbi, nomen tacuiſſe. Nam Ionas, vt oſtendi in eius proœmio, cœpit prophetare tempore Ieroboam, & Sardanapali, ſub initium regni Oziæ regis Iuda: quare cùm Ozias regnarit 52. annis, deinde Ionathan filius eius annis 16. poſt Ionathan Achaz annis 16. poſt Achas ſucceſſerit Ezechias, cuius anno ſexto, vel paulò B poſt prophetauit Nahum; ſi colligas hos omnes annos, conficies 90. quot dixi. Torniellus anno mundi 3321. cenſet Nahum cœpiſſe prophetare vno anno antequam Sennacherib obſideret Ieruſalem, putà anno 13. Ezechiæ: nam anno eius 14. Sennacherib obſedit Ieruſalem. Quod ſi verum eſt, ſequitur inter Nahum & initium Ionæ fluxiſſe annos 97. Porrò prophetia hæc Nahum impleta eſt, ac Niniue cum regno Aſſyriorum euerſa, ſub annum 5. poſt excidium Ieruſalem factum à Chaldæis, vt oſtendam c. 2. initio. Quare ab hac Nahum prophetia, vſque ad eius cōplementum, putà vſque ad excidium Niniues, fluxerunt anni circiter 138. *Completa eſt eius prophetia poſt 138. annos.* Cœpit enim Nahum ſub annum ſextum Ezechiæ, qui deinde adhuc 23. (nam vniuerſim regnauit annis 29.) annis regnauit: C ſucceſſit ei filius Manaſſes, qui regnauit annis 55. huic ſucceſſit Amon annis duobus: huic Ioſias annis 31. huic Ioakim annis 11. huic Sedecias annis 11. ſub quo anno 11. exciſa eſt Ieruſalem à Chaldæis, ac deinde poſt annos 5. ab eiſdem euerſa eſt Niniue. Adde hos annos, habebis 138 quos dixi. Ex dictis ſequitur errare Clementem Alex. qui lib. 1. Stromarum cenſet Nahum prophetaſſe poſt Ezechielem, putà poſt annum 5. tranſmigrationis Ioachin in Babylonem. Minùs rectè quoque Ioſephus lib. 9. Antiq. 11. ſcribit Nahum cœpiſſe prophetare ſub Ioathan, qui fuit auus Ezechiæ.

De Nahum ita ſcribit S. Epiphan. in Vita eius: *Nahum natus erat ab Elkeſi trans Iordanem fluuium, verſus Begabar, de tribu Simeon. Hic eſt Pro-*

pheta ille, qui poſt Ionam oſtentum ac prodigium dedit A *ſuper Niniue, quod ab aquis dulcibus, igneq́, terreno olim vaſtaretur. Id quod tandem contigit; quippe eam terræ motu vndique ambiente, mox etiam aqua de ſolitudine ſuperueniens ſuperiores omnes vrbis locos occupauit. Expirauit verò Nahum animam in pace & in Begabar, ſedibus ille ſuis placidis in morte quieſcit.* Verùm

Oſtenta Nahum. de hoc oſtento, quòd ſcilicet Niniue aquis dulcibus igne & terræ motu euerteretur, nihil expreſsè apud Nahum, vel apud Ioſephum legimus. Eadem tamen habet Dorotheus in vita Nahum, qui & modum addit; *Nam ſtagnum,* inquit, *quo ciuitas illa* (Niniue) *circumdata erat facto terræ motu ſubmerſit eam, ac perdidit; & ignis è ſolitudine ortus ſuperiorem illius partem conſumpſit,* & aliquid tale inſinuat Nahum cap. 1. v. 4. & cap. 2. v. 13. & cap. 3. v. 15. vti ibi dicam. Ibidem Doro- B theus aſſerit Nahum de reſurrectione propheταſſe c. 1. v. 15.

Tropol. Tropolog. & Anagog. S. Hieron. *Sciendum eſt,* inquit, (*quoniam Niniue de Hebræo ſpecioſam ſonat; ſpecioſus autem hic mundus dicitur, vnde & apud Græcos κόσμος ab ornatu nomen accepit*) *quidquid nunc aduerſus Niniuen dicitur, de mundo figuraliter prædicari. Quam ob cauſam aſſumptio, quàm Septuag. interpretantur λῆμμα, & Aquila ἆρμα, apud Hebræos* משא *maſſa ponitur, id eſt graue onus, eò quòd eam aduerſus quam videtur premat, nec ſinat eleuare ceruicem.* Et mox: *De conſummatione itaque mundi, ſecundùm anagogen ô Paula & Euſtochium, in conſolationem Sanctorum prophetia texitur, vt quæcumque in mundo vident, quaſi prætereuntia & caduca contemnant, & præparent ſe ad iudicij diem, vbi vltor aduerſus veros Aſſyrios futurus Dominus eſt.* Idem epiſtola ad Paulinum: *Nahum,* inquit, *conſolator orbis increpat ciuitatem ſanguinem, & poſt euerſionem illius loquitur: Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem.* *Nahum* enim vel hebr. *Nachum,* deducitur à rad. נחם *nacham,* id eſt, conſolatus eſt. Nahum ergo idem eſt quod Noë, id eſt conſolator, per apocopen: de Noë enim dicitur Geneſ. 5. 29. *Vocauitq́; nomen eius Noë, dicens; iſte conſolabitur nos ab operibus & laboribus manuum noſtrarum in terra cui maledixit Dominus.* Vide ibi B dicta. Rurſum quia *nacham in piel,* ſignificat pœnitere; hinc *Nahum* verti quoque poteſt *pœnitens.* Vnde Pagninus in Nominibus Hebr. *Nahum,* inquit, *idem eſt, quod conſolator, aut pœnitens, aut conſolationem vel pœnitentiam adeptus; aut conſolatio vel pœnitentia.* Sicut enim Nahum pios Iſraelitas ſpe opis diuinæ conſolatur; ita impios Niniuitas terrore minarum percellit, adigitque ad pœnitentiam. Idem faciat concionator.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

D*Vplicem Propheta huic capiti totiq́ue prophetiæ præfigit titulum. Prior eſt, o*nus Niniue, *quia Niniuitis poſt Ionæ prædicationem, & pœnitentiam, in ſcelera relapſis, comminatur excidium à v. 1, vſque ad v. 7. Poſterior,* liber viſionis; *quia v. 7. vſque ad finem capitis conſolatur Iſraelitas, Aſſyriorum & Sennacherib hoſtis ſui ſtrage & internecione.*

Verſ. 1. ONus Niniue: Liber viſionis C
Nahum Elceſæi.
2. Deus æmulator, & vlciſcens Dominus: vlciſcens,
Dominus, & habens furorem: vlciſcens Dominus in hoſtes ſuos
& iraſcens ipſe inimicis ſuis.
3. Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem, Dominus in tempeſtate & turbine viæ eius, & nebulæ puluis pedum
eius.
4. Increpans mare, & exſiccans illud & omnia flumina ad deſertum deducens. Infirmatus eſt Baſan, & Carmelus: & flos Libani elanguit. D
5. Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt: & contremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitantes in eo.
6. Ante faciem indignationis eius quis ſtabit? & quis reſiſtet in ira furoris eius? indignatio eius effuſa eſt vt ignis: & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.

ONvs Niniva] *Onus,* id eſt prophetia oneroſa & calamitoſa: quæ quaſi graue onus & iugum imponitur collo Niniues, quaſi vaccæ laſciuientis, vt illam ducat ad lanienam, Deo mactet & victimet. Vnde Chald. vertit *onus calicis maledictionis.* Vide quæ de voce *onus* dixi Iſaiæ 13. v. 1. Pro *onus* Septuag. vertunt λῆμμα, id eſt, aſſumptio, putà onus quod aſſumitur; quod aliter & variè explicat Theophyl. Primò ad literam. q.d. Aſſumpta eleuata, & *arrepta mens mea à ſpiritu, prædixit quæ Niniuæ eſſent obuentura.* Secundò, *videtur lemma appellare iram Dei cum zelo ex eo quòd fortior apprehendit imbecilliorem, vt dilaniet.* q.d. Deus aſſumet & apprehendet Niniuen, ſicut accipites apprehendit turturem, vt diſcerpat. Tertiò myſticè & alleg. *Niniue eſt ipſa caro quam aſſumpſit Chriſtus, vt condemnaret peccatum in carne. Eadem eſt liber viſionis; quia Chriſtus eſt lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Quartò, tropol. lemma Niniues eſt aſſumptio peccatorum ad Chriſti gratiam, iuſtitiam & ſalutem. *Vide autem quid primùm, lemma Niniue, deinde liber viſionis dixerit. Niſi enim quis vitia ſpoliet, & ſub iugum mittat, ad librum viſionis, qui eſt contemplatio, non perueniet.* Hæc Theophyl. Quintò, poëticè Sanchez: Lemma, inquit, eſt titulus, vel ſummarium epigrammatis, vel emble- Vers. 2.

emblematis, vti Martialis l. 14. ſuis epigrammatibus præfigit titulos, quos vocat lemmata, cauſamque dat:

Lemmata ſi quæris cur ſint adſcripta, docebo
Vt ſi malueris, lemmata ſola leges.

Sic ſenſus erit. q. d. Libri viſionis Nahum argumentum totum eſt contra Niniuen.

Liber] Solebant Prophetæ viua voce prophetare & concionari, ac deinde eadem in libro conſcribere, vt ab auditoribus relegi & repeti, atq; à poſteris legi poſſent: hac de cauſa vocatur hic liber. Addit Arias, librum more Hebræo vocari epiſtolam, qua hoc oraculum ſcripſit Nahum, miſitque ad Niniuitas; nec enim ipſe eos adijt, vti fecit Ionas.

Visionis Nahvm] Viſionem aliqui interpretati ſunt extaſin: vnde Montanus hæreſiarcha tempore Tertull. docuit, Prophetas in extaſi locutos, ita vt neſcirent quid dicerent, ſicuti faciunt energumeni à dæmone correpti, vti refert Epiphan. hæreſ. 48. Sed hic eſt error, quem Epiph. S. Hieron. S. Baſil. S. Chryſoſt. & alij paſſim impugnant. Audi S. Baſil. præfat. in Iſaiam: *Sunt*, ait, *qui dicant eos* (Prophetas) *extra ſe raptos prophetare, humana mente à Spiritu abſorpta: verùm id abhorret à profeſſione diuinæ præſentiæ, vt amentem reddat, qui à numine corripitur.* Et mox: *Qui conſonum eſt, vt quis ex ſapientiæ Spiritu ſimillimus inſano reddatur? quin potiùs neque lumen cæcitatem parit, verùm videndi vim à natura inſitam expergefacit.* Et rurſum reſpondens obiectioni: *Porrò, ſi quoniam Iſaac in ingreſſu filij ſui extra ſe raptus fuit; & quoniam Dauid dixit in exceſſu ſuo* (Omnis homo mendax) *ob id ſingunt Sanctos extra ſe rapi; intelligant admirationem ac ſtuporem appellatum eſſe raptum.* Et S. Hieron. præfat. in Iſaiam: *Neque verò*, ait, *vt Montanus cum inſanis feminis* (Priſca & Maxilla, propheteſſis eius) *ſomnia prophetæ in extaſi ſunt locuti, vt neſcirent quid loquerentur; & cùm alios erudirent, ipſi ignorarent quid dicerent, de quibus Apoſtolus dicit, Neſcientes quid loquantur: ſed iuxta Salomonem* (*ſapiens intelligit quæ profert de ore ſuo, & in labijs ſuis portabit ſcientiam*) *etiam ipſi ſciebant quid dicerent. Si enim ſapientes erant Prophetæ, quod negare non poſſumus, quomodo, inſtar brutorum animalium, quid dicerent ignorabant?* Et S. Chryſ. hom. 29. in 1. ad Corinth. Hoc vatis, ait, *proprium eſt mente commoueri, & neceſſariò compelli, & trahi tamquam furijs percitum: Propheta autem non eiuſmodi eſt, ſed ſobria mente, & modeſta, & firma, quæ loquitur omnia nouit, vt decet.*

Propheta non loquebantur in extaſi.

Viſio ergo Prophetarum, non fuit extaſis arreptitia, ſed intelligentia mentalis qua videbant id eſt intelligebant, ea quæ ſibi à Deo oſtendebantur & reuelabantur, vti dixi Iſaiæ 1. 1. Porrò prophetiam ſuam Nahum vocat tum onus, tum viſionem, quia illa fuit oneroſa Niniuitis, eademque fuit viſio conſolatoria Iſraelitis, eos enim conſolatur ex Niniues & Sennacherib ſtrage.

Viſio cord qualis.

Elcesæi] oriundi ex Elceſe viculo Galilææ, de quo S. Hieron. in procemio: *Quidam*, ait, *putant, Helkeſæum patrem eſſe Nahum, & ſecundum Hebræam traditionem etiam ipſum Prophetam fuiſſe, cùm Helkeſæi vſque hodie in Galilæa viculus ſit, paruus quidem, & vix ruinis veterum ædificiorum indicans veſtigia; ſed tamen notus Iudæis, & mihi quoque à circumducente monſtratus.* Ita quoque Epiph. in vita Nahum, Chald. Theoph. Remig. Lyran. Hugo,

A Ribera, à Caſtro & alij paſſim. Quare minùs rectè nonnulli cum Vatablo cenſent, Nahum à familia cognominatum eſſe Elceſæum. Porrò Symbolicè Elceſæus hebr. idem eſt quod ſerotinus, tardus (vnde ab eadem radice deriuatum nomen לֶקֶשׁ *leket*, vel מַלְקוֹשׁ *malcos* ſignificat pluuiam ſerotinam) quare appoſitè denotat ſerotinam & tardam Dei vindictam exercendam in Niniuen, quam poſt Ionam Nahum, quaſi ſerotinus ei denunciat. Deus enim tardus eſt ad puniendum, ſed tarditatem ſupplicij grauitate compenſat, iuxta illud veterum: *Dij laneos habent pedes, ſed ferreas manus.* Quocirca Arias cenſet Ionæ oraculum fuiſſe quaſi pluuiam temporaneam, quæ ſegetes germinare facit: Nahum verò prophetiam eſſe quaſi pluuiam ſerotinam, quæ meſſem maturat; imminentem enim cladem & demeſſionem gentis & regni Niniuitis denunciat.

Elceſæus. id eſt ſerotinus Curt

B Devs æmvlator, et vlciscens Dominvs] Hebr. *Deus* (vel *fortis*; hic enim eſt אֵל *el*) *zelotes, & vltor eſt Iehoua*; Syrus, *Deus zelator & vltor.* q. d. Iehoua eſt Deus zelotes, qui ingenti zelo tuetur fideles ſuos, æquè ac iuſtitiam & pietatem; ideóque infideles & tyrannos, qui fideles & inſontes vexant & opprimunt, acriter punit, & vlciſcitur. Zelus enim ipſius non fert fidem & iuſtitiam ab impijs calcari, aut eorum iniurias manere inultas & impunitas. Quocirca ipſe, vt zelotes, graui vindicta vos, ô Aſſyrij & Niniuitæ, plectet, eò quod populum ipſi fidelem, putà Iſraelitas, ſæpiùs inuaſeritis & vaſtaueritis. Itaque zelus duos, eóſque contrarios actus complectitur. Prior, eſt ingens amor & cura tuendi rem amatam, putà populum ſuum: poſterior, ingens C ira & cupido puniendi eos, qui populum à ſe amatum lædere & affligere auſi ſunt. Vnde pro *Deus zelotes*, Tigurina vertit, *Deus iniquè ferens iniurias*: Chald. *Deus Iudex.* Iudicis enim eſt tueri iuſtos & iuſtitiam, ac punire iniuſtos, eorúmque iniurias. Zelotes ergo idem eſt quod vehemens ardénſque amator ſuorum, & vltor hoſtium. Vnde *τὸ vlciſcens* tertiò hic repetit Propheta, vt ſignificet Deum acerrimum eſſe vltorem, & acerrimè puniturum Niniuitas, eò quòd poſt monitionem Ionæ, relapſi ſint in priſtina ſcelera, ac tertiò, id eſt ſæpiùs, inuaſerint & expilarint populum Dei. Vide hic & mirare zelum & zelotypiam, vt ita dicam, Dei noſtri in ſuos fideles & filios, quos cùm flagellauit, ilicò in flagella ipſa indignationem ſuam conuertit: ideóque in hoſtes eius acer vindex inſurgit, illiſque vehementer iraſcitur: perinde ac pater flagellans filium peccantem, percuſſi filij dolorem multò D magis commiſeratione ſentit, quàm filius ipſe vapulando ſentiat; vnde mox furorem ſuum in virgam ipſam conuertens, ipſam confringit, in fruſta concidit & abijcit, móxque totus lachrymis perfuſus, corruens in collum plangentis filij, inter dulces amplexus, mœrori ac dolori lætis grariſſimiſque pollicitationibus medetur. Ita facit hic Deus Iſraeli, quare blandiens illi v. 12. ait *Afflixi te, & non affligam te vltrà.* Denique Deus eſt zelotes, quia ſolus ab Eccleſia, & ab anima ſancta amari vult, nec in amore vllum patitur riualem.

Vers. 2.

Zeli actus duplex.

Habens fvrorem] Heb. בַּעַל חֵמָה *baal ſchema*, id eſt vir iræ, vel dominus furoris, id eſt habens furorem: *baal* enim, id eſt, dominus rei alicuius

vocatur is, qui illam habet & poſſidet. Sic maritus vocatur *baal*, id eſt dominus vxoris, hoc eſt, habens, vel poſſidens vxorem. q.d. Putatis, ô Niniuitæ, Deum carere ira, quia tamdiu ſcelera veſtra diſſimulauit, & impunita reliquit? Fallimini: nam in ſe habet colligitque ingentem furorem, quem totum ſuo tempore, inſtar torrentis ignei, in vos effundet. Apis, dum mel fundit, aculeum retrahit & occultat: at is qui hoc mel rapere conatur, mox in eum aculeũ diſtringit: ita & Deus ſuis fundit mella donorum, impijs verò reſeruat aculeum ſuppliciorum. Id patet in Beatis & damnatis. Quanta enim eſt felicitas & gloria Beatorum, tãta eſt infelicitas & miſeria damnatorum: hi enim bibunt fel amariſſimum iræ, æquè ac illi mel dulciſſimum gratiæ & amoris Dei.

Deus eſt dominus iræ, non ſeruus.

Myſticè, Deus dicitur dominus iræ & furoris; quia illi dominatur, homines irati & furibundi, impotes ſui reguntur ab ira & furore: at Deus ab illis non regitur, ſed ea ad nutum regit, ponit, exſerit, moderatur, perinde vt paſtor regit ouem.

Iraſcens ipſe inimicis ſuis] Hebr. נוֹטֵר *noter*, id eſt cuſtodiens, ſcilicet memoriam offenſarum, earumq; vindictam, & vleiſcendi cupidinem. Vnde Pagnin. vertit, *irã reſeruãs inimicis ſuis*; Tigurina, *iniuriarum memor aduerſus hoſtes ſuos*; Septuag. *tollens ipſe inimicos ſuos*, idque *in ira vehemẽti*, vt ait Chald. Deus ergo in mente ſua colligit, & quaſi in theſauro recondit iram, vt eam ſuo tempore in impios totam effundat, ait Mariana.

Vers. 3. Dominus patiens] Hebr. *Iehoua longis*, id eſt latis, *naribus*, id eſt *tardus ad iram*, vt vertit Vatab. & *longanimis*, vt vertunt Septuag. Vnde Chald. vertit, *Dominus longè propellit iram*; Arabicus, *Dominus prolongans*, tolerans, patiens. Qui enim longas, id eſt magnas & latas, habent nares, fumos iræ & bilis facilè efflant & expirant, ideoque ſunt longanimes; qui verò arctas habent, difficiliùs illos efflant, ideóque ſunt cholerici, vti dixi Exodi 32. v. 28. q.d. Deus licet habeat iram & furorem, tamen longanimiter ſuſtinet vos, veſtráque ſcelera, ô Niniuitæ, quia exſpectat vt reſipiſcatis.

Athenodori vox de ira ſupprimẽda.

Ita Athenodorus Philoſophus Cæſari Auguſto valedicens, hoc ei velut aureum & diuinum dedit documentum: *Iratus nihil dicas, vel facias, priuſquam* 24. *Græcorum literas percurreris*. Ita Sueton. in Auguſto.

Et magnus fortitudine] Vatab. *pollens viribus*; Arabicus, *fortitudo eius maxima*; alij, *magnus virtute*, vel potentia. q.d. Deus non ducitur ira & animi impotentia, ſed iram poteſt cohibere apud ſe quamdiu vult; & tamen punit ſuo tempore. *Deus*, ait S. Hieron. *magnanimitatis ſuæ fortitudine iniquitates eorum* (Niniuitarũm) *ſuſtinuit, prouocans eos ad pœnitentiam*. Deus enim ita excelſo fortíque eſt animo, vt neque offenſionibus irritetur, nec repulſis frangatur; nec quantauis ſcelerum multitudine, vel magnitudine vincatur, vt furibundus proſiliat ad vindictam; ſed nouit poteſtque iram ſuám ſuſtinere, vt, ſi reſipiſcant homines, miſereatur & parcat; ſi obſtinati ſint, exſpectet tempus opportunũ quo eos plectat, totúmque furorem tanto tempore collectum vno impetu in eos effundat. Quanta enim fuit Dei patientia in exſpectando, tanta erit eius potentia & furor in vindicando, iuxta illud S. Pauli Rom. 24. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit*, id eſt adducere conatur: *ſecundùm autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei*. Quæ verba explicans S. Auguſtinus lib. 1. Contra aduerſ. legis & Proph. *Ille*, inquit, *auget longanimitatem, & tu auges iniquitatem. Erit illius theſaurus in ſempiterna miſericordia, ſed in eos qui non contempſerunt miſericordiam: tuus autem theſaurus in ira inuenietur, & quod ponis quotidie per modicum, ingentem poſtea maſſam inuenturus es. Tu minutim imponis, ſed poſtea tumulum inuenies. Noli attendere minuta peccata tua quotidiana; de minutiſſimis enim guttis flumina implentur*. Vnde & ſubdit Nahum:

Et mundans non faciet innocentam] q.d. Nullo modo Deus vos, ô Niniuitæ, mundos & innocentes, tacendo, patiendo & diſſimulando declarabit; ſed potiùs nocentiſſimos, eſſe ſuo tempore puniendo oſtendet. Hinc Chald. vertit, *dimittet pœnitentibus, non pœnitentibus verò non dimittet*; Tigurina, *pollens viribus, at neutiquam impunita ſcelera dimittens*; Vatabl. *abſoluendo non abſoluet*: abſoluere enim eſt non punire, ac reipſa declarare reum eſſe purum & innocentem. q.d. Etiamſi Deus non ſtatim puniat improbos, non tamen ideirco abſoluit; ſed tandem de illis pœnas ſumet. Vnde Syrus vertit, *& iuſtificando non iuſtificat*; Arabicus Antiochenus, *& mundans non mundat*; Arabicus Alexandrinus, *& mundus ſine mundatione*. Alludit Nahum ad Moyſen, qui eadem epitheta dat Deo Exod. 32. 28. & Num. 14. 18. Vide ibi dicta. Theoph. duas alias huius loci verſiones affert. Prior eſt: *ſine noxa exiſtens non eſt citra noxam*. q.d. Deus, cùm ſit ſine noxa & labe, punit tamen noxios, eiſque noxam meritam infert. Poſterior: *innoxium ſine noxa non dimittet*. q.d. In communi clade, & Niniues excidio perdet innoxios cum noxijs, quia communem omnibus perniciem afferet.

Myſticè S. Hieron. hæc omnia in bonam partem accipiens, *Deus patiens eſt*, inquit, *qui ſuſtentat omnes ruentes, & erigit eliſos: qui ſanat tribulatos corde, & alligat contritiones eorum. Et magna virtus eius: ſoluens inimicitias in carne, & nocentem non faciens innocentem; tùm etiam qui nimiùm ſibi applaudet, argutus fuerit, quòd non merito proprio, ſed Dei miſericordiâ ſit ſaluatus. Licet enim dicat: Ecce ego tot annos ſeruio tibi, & numquam præceptum tuum præterini, tamen quoniam bonus eſt Dominus omnibus, & miſericordia illius ſuper omnia opera eius; & omnes peccauerunt, & indigent gloriâ Dei, iuſtificatus ab eo gratis audiet: An oculus tuus nequam eſt, quia ego bonus ſum? Atque ita fiet, vt in eo quod arguit & ignoſcit, nullum innoxium abire patiatur.*

Moral. Nota patientiam eſſe veram potentiam. Deus enim ideò eſt magnus fortitudine, quia eſt patiens. Verè Poëta:

Mor. patientia eſt potentia.

Fortior eſt qui ſe, quàm qui fortiſſima vincit
Mœnia. Et alius:
Latiùs regnes auidum domando
Spiritum, quàm ſi Libyam remotis
Gadibus iungas, & vterque Pœnus
Seruiat vni.

Quin & Sapiens Prouerb. 16. 32. *Melior*, ait, *eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium*. Et Pſaltes Pſal. 7. 12. *Deus iudex iuſtus, fortis & patiens*. Et Eccleſiaſt. cap. 7. 9. *Melior eſt*

patiens

A

patiens arrogante. Rationem dat Sapiens Prou. 14. 29. dicens: *Qui patiens eſt, multa gubernatur prudentia*: prudentia enim eſt magiſtra & mater fortitudinis. Quin & Cicero: *Animum*, inquit, *vincere, iracundiam cohibere, &c. hæc qui faciat, non ego eum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum Deo iudico.*

DOMINVS IN TEMPESTATE ET TVRBINE VIÆ EIVS] q. d. Viæ Domini ſunt in tempeſtate & turbine. Eſt hebraiſmus. Hebræi enim per pleonaſmum, exprimunt relatiuum cum ſuo antecedente, putà *Dominus* & *eius*, cùm Latini alterutrum omittant. Vnde Tigurin. Vatabl. & Pagnin. vertunt, *Dominus via per turbinem & procellam eſt*, quod explicans Vatabl. *Quando*, inquit, *Dominus ſtatuit affligere aliquem, affligit vehementer & citò*: tempeſtas enim vehementiam habet, turbo

B

celeritatem, quæ in inſtanti ſecum omnia conuoluit & rapit. Nota hic poëticam catachreſin, quâ graphicè Dei robur, pugna & vindicta deſcribitur, quaſi venientis, & in Aſſyrios hoſtes ſuos irruentis cum magno impetu & fragore. Similis eſt pſalm. 17. v. 10. & ſequ. Vnde Propheta eandem mox comparat exercitui magno, qui properans puluerem pedibus excitat, eóque aërem obſcurat, iuxta illud Virgil. Æneid. 9.

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri, & tenebras inſurgere campis:
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus,
Quis globus, ô ciues, caligine voluitur atra?
Hoſtis adeſt.

Puluis pedū Dei tria denotat. Ait enim: *Et nebula puluis pedum eius*, id eſt, vt Pagnin. *& tenebræ vt puluis pedum eius erunt.* Hæc ergo phraſis & parabola ſymbolicè ſignificat,

C

Primum Primò, magnam potentiam, iram & furorem Dei in inuadenda Niniue & Aſſyrijs. *Secundum.* Secundò, Deum non rarò in hoſtes ſuos immittere procellas, ventos & turbines, quibus eos proterit: vti anno 1572. in pugna nauali Chriſtianorum cum Turcis ad Naupactum, ventum aduerſum Chriſtianis ſubitò conuertit, fecitque aduerſum Turcis, & propitium Chriſtianis, quæ fuit cauſa illuſtris victoriæ, quam ope B. Virginis tunc obtinuerunt Chriſtiani. Idem fecit Theodoſio Imp. pugnanti contra Eugenium Tyrannum, quod admirans Claudianus exclamat in Panegyr. Theodoſij:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, &c. reuolutaq́; tela
Vertit in auctores & turbine reppulit haſtas.

Idem fecit Pharaoni & Ægyptijs in mari rubro, *Tertium.* vti dixi Exodi 14. quò hic alludit Nahum. Ter-

D

tiò hæc phraſis ſignificat innumeras copias Medorum & Chaldæorum, per quas Deus magno impetu inuaſit & vaſtauit Niniuen: hæ enim copiæ verè puluerem ingentem pedibus ſuis, equis & curribus excitarunt. Vnde Chald. vertit, *Dominus in turbine & ſpiritu ducem ſe præbet, ac nubem caliginis ſubiicit coram ſe.* Hinc de equitatu Nabuchodonoſor ait Ezechiel cap. 26. v. 10. *Inundatione equorum eius operiet te puluis eorum.* *Quartum.* Quartò, vox *nebulæ*, inquit Arias, ſymbolicè ſignificat Deum hoſtes ſuos ita circumuallare & percellere, omnéſque euadendi exitus præcludere, vt ipſi velut denſa nebularum & tenebrarum caligine præoccupati, nequaquam ſibi cauere, aut ſalutem fuga quærere, nedum obſiſtere ac repugnare valeant. Nam Deus velut rerum omnium do-

A

minus, ad manum habet montes, ventos, mare, flumina, grandines, fulmina plurima & potentiſſima, quæ quaſi milites Dei ad eius nutum excubant, & in hoſtes inſiliunt, iuxta illud pſal. 148. 8. *Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* Hinc vocatur Deus ſabaoth, id eſt exercituum, tam angelicorum, quàm hominum & creaturarum omnium.

Alleg. hæc veriora erunt in die iudicij, quando, vt ait Sapiens c. 5. 18 *armabit creaturam ad vltionem inimicorum, &c. & pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos. Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tamquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient. Et à petroſa* (πετϱοϐόλυ, id eſt petras iaciente) *ira plenæ mittentur grandines. Excandeſcet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. Contra illos ſtabit ſpiritus*

B

virtutis, & tamquam turbo venti diuidet illos. Quàm ſapiunt qui hæc meditando præuidentes, peccata cauent, ſanctéque viuunt, vt fugere valeant à ventura hac Dei ira!

Scripſit Iulianus Archiepiſcopus Toletanus commentarium moralem & elegantem in Nahum, qui exſtat tom. 2. Biblioth. SS Patrum, vbi hunc locum tropol. ſic explicat: *Quatuor*, inquit, *ſunt animæ tempeſtates & quatuor turbines ipſius. Prima eſt vitiorum, ſecunda negotiorum, tertia tentationum, quarta vtilium affectionum. Prima ergo eſt iræ, ſecunda miſeriæ, tertia iuſtitiæ, quarta gratiæ. Prima virtutum grandinat florem, ſecunda conſcientiæ peſſundat honorem, tertia contemplationis ſuauiſſimum fugat odorem, quarta ad cæleſtium prouehit ardenter amorem. Prima eſt à diabolo, ſecunda à mundo, tertia à miſeriæ debito, quarta à Deo. Prima religionis anni-*

Tropol. turbines ſunt quatuor, paſſiones animæ.

C

hilat ſanctitatem, ſecunda conſcientiæ turbat ſerenitatem, tertia diuiniſſimos odores fugat ſuauitatem, quarta ad angelicam ſublimat puritatem. Prima ergo eſt diuinæ indignationis, ſecunda diſpenſationis, tertia probationis, quarta dilectionis. Deinde ſingulis remedia vel vſum ita ſubijcit: *Vtilia primæ ſunt, pura confeſſio, & virilis pœnitentia: ſecunda, mundi contemptus, & vita ſolitaria: tertiæ, deuota compunctio, & mentis innocentia: quartæ, purificati ſilentium animi, & ſponſi lætitia. Sed quia in tempeſtate, non in tempeſtatibus Domini vias eſſe Propheta aſſerit, de quarta, vt datur intelligi, ſpecialiter loquitur, de qua lib. 3. Reg. 19. v. 11. Ait enim: Elias ſtabat in oſtio ſpeluncæ, & ecce ſpiritus Domini tranſiens, ſubuertens montes & conterens petras; non in ſpiritu Dominus: & poſt ſpiritum commotio, non in commotione Dominus: & poſt commotionem ignis; non in igne Dominus: & poſt ignem ſibilus auræ tenuis; ibi Dominus. Per ſpiritum tranſeuntem deſi-*

D

gnatur animi tempeſtas, amara ſcilicet ſed vtilis peccatorum contritio. Per commotionem, deuota mentis compunctio. Per ignem, feruens & ordinata dilectio. Per ſilentium, beata cõtemplationis ſecretiſſima infuſio. Pari modo inferiùs quatuor turbines animæ recenſet. Primus eſt, ſubita iuſtorum oppreſſio, quam ſequitur tempeſtas primò vitiorum, ſecundò ſuppliciorum. Secundus eſt, ſollicitudinum & negotiorum incurſio, cui ſuccedit diluuium criminum. Tertius eſt, tentationum inuaſio, quam ſequitur tranquillitas conſcientiæ & gratia donorum. Quartus eſt, repentina & vehemens ex diuerſis cauſis animi commotio, quam ſequitur tempeſtas iuſtorum affectuum, cui ſuccedit ordinatæ dilectionis amœnitas, & contemplationis diuinæ iucunda ſerenitas. Hucuſque Iulianus.

Et nebulæ pulvis pedum eius] q. d. Suis militum copijs incedendo Deus nubem pulueris concitat, vti iam dixi.

Tropol. Iulianus Archiep. Toletan. loco iam citato: *Pedes*, inquit, *Domini* (putà Apoſtoli & homines ſancti) *puluis ſunt, per humilitatem conſcientiæ; nebulæ, per obſcuritatem eloquentiæ. Puluis ſunt, humilia de ſe ſentiendo; nebulæ, arcana cæleſtia velamine literæ tegendo: humiles vita, obſcuri doctrina. Puluis ſunt, vt placeant; nebulæ, ne margaritas porcis præbeant. Vnde in pſalmo legitur: Poſuit tenebras latibulum ſuum: quia ſub litera Prophetarum velamine opertus diu latuit. De his pedibus ait Iſaias? Quàm pulchri ſuper montes pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona! Et alibi. Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius. Iſti ergo pedes Domini fuerunt, qui eum prædicando per vniuerſum mundum detulerunt. Petrus Romæ per Italiam, Andreas per Achaiam, Iohannes per Aſiam, &c. Paulus per totum orbem; ſed quia officium prædicationis vix poteſt diu exhiberi ſine næuo, ideo puluis ineſſe dicitur pedibus, quia fermentum gloriæ pauxillum adhæret moribus. At quoniam compunctionis mox feruente fugatur lumine, puluis euaneſcit in morem nebulæ.*

Vers. 4. Increpans mare, et exsiccans illud] Ex Hebræo Primò, in præterito vertit Pagnin. *qui increpauit mare, & exſiccauit illud*, putà mare rubrum, vt tranſirent Hebræi, Exodi 14. Secundò, pleniùs Tigurina vertit, *qui ſtatim vt increpitat mare, areſacit ipſum, omneſq; fluuios exſiccat.* Verba enim Increpat & Exſiccat ſunt modi potentialis, ſumunturque [illegible], vti crebrò ſumuntur futura apud Hebræos. Significant enim omnipotentiam Dei, quâ ſolo verbo poteſt ſiſtere maria, & ſiccare flumina quantumuis vaſtiſſima; vti ſiccauit Iordanem tranſeunte Ioſue & Hebræis. Increpans ergo, vel, vt Septuag. comminans, idem eſt, quod more increpantis & comminantis imperans mari, illudque diuidens, vel exſiccans prout ei libuerit. Alludit ad diuiſionem maris rubri; de qua pſalm. 105. 9. *Increpuit mare rubrum, & exſiccatum eſt, & deduxit eos* (Hebræos) *in abyſſis, ſicut in deſerto* Sic Chriſtus *exurgens comminatus eſt vento, & dixit mari, Obmuteſce*: quo dicto ſedauit fluctus, maréque effecit tranquillum, Marci 4. v. 39. ita Albertus, Hugo, Arias, Ribera & alij. Simili ſchemate Iſaias cap. 40. 12. Dei potentiam & magnificentiam graphicè deſcribit. *Quis*, inquit, *menſus eſt pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in ſtatera, &c. Ecce gentes quaſi ſtilla ſitulæ, & quaſi momentum ſtateræ reputatæ ſunt. Ecce inſulæ quaſi puluis exiguus. Omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt coram eo. Qui ſedet ſuper gyrum terræ, & habitatores eius ſunt quaſi locuſtæ.*

Tropol. *Mare*, ait Theophyl. *eſt amaritudo huius vitæ, quam inſipientes nos ceu flumina appetimus. Hæc Dominus exſiccauit, ac quod in ea potiori accommodum videbatur, obliterauit; inſtituens nos quid in mundo afflictionem nos ferre oporteat. Si enim iugum eius tulerimus, inueniemus requiem animabus noſtris. Prætetea ſi quiſquam in tentationibus fuerit, in mari eſt, & in fluminibus. Ad eum ergo tentato confugiendum eſt, qui interminatur mari, amneſq; exſiccat.*

Infirmatus est Basan et Carmelus] q. d. Fertiliſſimi montes & regiones, quales ſunt Baſan, Carmelus & Libanus, fient ſteriles, flaceſcent, & quaſi emorientur, quando Deus volet; ipſe enim eſt creator, & conſeruator, & ſummus omnium dominus; vti de facto contigit tempore Eliæ, quando per triennium inhibita fuit pluuia, ideóque ex defectu aquæ omnes montes & campi exaruerunt. Vnde liquet quantum Dei donum ſit pluuia: experiuntur & ſentiunt idipſum agricolæ. Symbolicè Baſan, Carmelus & Libanus notant fertilitatem & opes Niniues: mare & flumina copiam ciuium & incolarum quæ omnia Deus in eius excidio areſecit, & ſuſtulit. Alludit ad Tigrin fluuium, cui adiacet Niniue: hic enim vrbem ab hoſte tutari nequiuit, ſed potiùs cum ea quaſi infirmatus, & deſolatus eſt. Addit Theophyl. Aiunt, inquit, Baſanitim regionem fertiliſſimam æquè ac Carmelum, à gentibus habitatam fuiſſe pugnacibus & moroſis: attamen eas Deus euertit, ac Iſraelem eò introduxit: quocirca non eſt fidei abſonum, Deum etiam Niniuen ſubuerſurum. Sic & Cyrill. Ruſſum vide hic eminens Dei in omnia imperium. Symbol.

Verè Poëta:

Poli, ſoli, ſali, omnium
Regnator æuiternus.

Et Virgil. lib. 1. Æneid.

O qui res hominumq; Deûmque
Æternis regis imperijs, & fulmine terres:

Idem Deum vocat *Cæloq; Ereboq; potentem*; &,

Nimborumq; ſimul tempeſtatumq; potentem.

Et lib. 4. Æneid. Deorum, inquit,

Regnator, cælum & terras qui numine torquet.

Alleg. *Diminuta eſt Baſanitis & Carmelus, quando Iudæi ob crucifixum abs ſe gloriæ Dominum, traditi ſunt Romanis. Deinde per Baſanitim, in moribus & operibus verſans Reſp. per Carmelum vero dogmatum altitudo indicatur: quæ cùm multa eſſent, diminuta ſunt in concisum & conſummatum ſermonem Euangelij ſummatim collecta. Libanus quoque, id eſt Græcorum ſapientia, infatuata eſt. Concuſſi ſunt autē & in cruce montes, ac natura noſtra terrea antehac exiſtens, ſublimata eſt, ad ſuperna iter faciens, ac profectionem ad cælos inſtituens: omnes iuxtà in ipſa commorantes terrena cogitationes, diuina adeoq; cæleſtes factæ ſunt. In cruce quoque reuera petræ ſenſibus obiectæ, ſciſſæ ſunt: item petræ, id eſt duræ & ſaxea hominum corda, verbo Euangelij accepto, contrita ſunt. Rurſum in diluuio, id eſt in baptiſmo quo Chriſtus baptizatus eſt, obruit hoſtes ſuos, id eſt dæmones.* Hucuſque Theophyl.

Vers. 5. Montes commoti sunt] q. d. Montes loco mouebuntur, & terra contremiſcet, quoties & quandocumque Deus id volet, omnia enim hæc verba ſunt modi potentialis; ac demonſtrant Dei ſummũ robũ & potentiam, quod proinde meritò Niniuitæ, omnéſque impij formidare debeant. Vnde Tigurina vertit, *montes ab eo contremiſcunt, & colles ſeſe reſoluunt* (vel colliqueſcunt. Alludit ad liqueſactionem niuis, quæ montes tegit, & ita poſtea liqueſcit, vt videantur quaſi diſſolui & colliqueſcere montes, inquit Vatabl.) *terra ſe præcipit ex eius conſpectu, & totus orbis vnà cum degentibus in eo.* Pro *præcipit*, Vatabl. vertit, *flagrat*, id eſt, ignem concipit, exuritur, cenſétque hoc accidiſſe in Sodoma. q. d. Deus ſolo verbo eſt auctor incendiorum, quæ aliquando apparent in montibus, v. g. Ætna, Veſuuio, Hecla, &c. Vel immittit tantum æſtum, vt colles & terra ardere videatur, vti accidit in incendio Phaëthontis; vnde Chald. vertit, *montes*

commoti ſunt à conſpectu eius, & diſrupti ſunt, ac va- A *ſtata* (Septuag. *contracta eſt*; Aquila ἔφριξε, id eſt *horruit*) *eſt terra à facie eius, & orbis, & omnes qui habitant in eo, quando ſe patefecit cum miſericordia, vt daret legem populo ſuo; ſic commotus eſt mundus à conſpectu eius.* Videtur enim alludere ad terræ motum Sina montis; cùm in eo Moſi & Hebræis data eſt lex, Exodi 19. 18. Ex dictis rectè infert Nahum:

Vers. 6. ANTE FACIEM INDIGNATIONIS EIVS QVIS STABIT?] q. d. Cùm tanta ſit potentia, æquè ac ira Dei, quis veſtrûm, ô Niniuitæ, vel cæterorum hominum coram illo ſubſiſtere, nedum ei obſiſtere poterit?

INDIGNATIO EIVS EFFVSA EST VT IGNIS, ET PETRÆ DISSOLVTÆ SVNT AB EO] Septuag. *furor eius conſumit principatus, & petræ contritæ ſunt ab eo*; Aquila, *furor eius* συνεχωνεύθη, id eſt *conflatus eſt*; B Symmach. & Theodor. ἔσταξεν, id eſt *ſtillauit*. q. d. Sicut ignis ardentiſſimus diſſoluit & liquat petras, ferrum, æs, omniáque quantumuis duriſſima; ita ira & vindicta Dei, hoſtes licet potentiſſimos, omniáque licet firmiſſima diſſoluit, frangit, conterit, vti vos, ô Niniuitæ, breui experiemini. Nam *effuſa eſt*, id eſt, iam iam certò effundetur in vos hic ignis furoris & vindictæ Dei. Alludit ad fornaces conflatorias & metallicas, in quibus conflatur æs, ferrum, plumbum, &c. quæ igne ardentiſſimo liquata ita igneſcunt, vt, cùm pertuſa fornace in foſſam vicinam defluunt, videantur eſſe torrens & fluuius igneus, qui petras & ſaxa quælibet obuia in momento incendit & abſumit, vti oculis meis vidi in Ardenna. Sanè videbar mihi in illis viuam incendiorum gehen- C næ effigiem intueri. Adeò horrendus eſt hic ignis, talis eſt ira Dei. Quis ergo ſapiens eam ruminans, non percellatur? quis non caueat peccata, ne ijs illam in ſe concitet, ne corpus & animam hiſce incendijs vltrò obijciat? Meritò exclamas & proclamas omnibus impijs (ſed heu! pauci audiunt) ô Iſaia ca. 33. 14. *Conterriti ſunt in Sion peccatores, poſſedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?*

Ignis ira Dei ardentiſſimus.

Secundò, Sanchez: Ignis Dei indignantis, inquit, eſt fulgur & fulmina, hæc enim ſunt arma Dei, quæ in inimicorum ſuorum caput eiaculatur. Habacuc 3. *In luce ſagittarum tuarum ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.* Pſal. 17. 15. *Miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos*, hoc eſt, vt explicans ſubdit: *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Sic D fulmine & grandine Deus ſideraui Siſaram Iudic. 5. 20. *De cælo dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt.* Sic & Virgil. Æneid. 1.

Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præſentemq́; viris intentant omnia mortem.

Et Æneid. 8.

Namque improuisò vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repentè.

7. Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis: & ſciens ſperantes in ſe.

8. Et in diluuio prætereunte, conſummationem faciet loci eius: & inimicos eius perſequentur tenebræ.

9. Quid cogitatis contra Dominum? A conſummationem ipſe faciet: non conſurget duplex tribulatio.

10. Quia ſicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur, ſic conuiuium eorum pariter potantium: conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.

11. Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam: mente pertractans præuaricationem.

12. Hæc dicit Dominus: Si perfecti fuerint, & ita plures; ſic quoque attondentur, & pertranſibit: afflixi te, & non affligam te vltrà.

13. Et nunc conteram virgã eius de dorſo tuo, & vincula tua diſrumpam.

B 14. Et præcipiet ſuper te Dominus, non ſeminabitur ex nomine tuo ampliùs: de domo Dei tui interficiam ſculptile & conflatile, ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es.

15. Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annuntiantis pacem: celebra Iuda feſtiuitates tuas: & redde vota tua: quia non adijciet vltrà vt pertranſeat in te Belial: vniuerſus interijt.

Vers. 7. BONVS DOMINVS] Solent Prophetæ, quaſi concionatores induſtrij & eximij, poſt minas cõſolari, & læta triſtibus ſubiungere, ne peccatores C deſperent; ſed pœnitentes ſpem veniæ & ſalutis concipiant. Ita hîc Nahum, poſtquam graphicè depinxit iram & furorem Dei in infideles, iniuſtos & impios Niniuitas, hîc viciſſim Dei clementiam & bonitatem in fideles & pios Iſraelitas & Iudæos demonſtrat; indéque appoſitè vocatur Nahum, id eſt conſolator. Conſolatur enim hîc Ezechiam & Iudæos obſeſſos à Sennacherib rege Aſſyriorum, prædicens eius ſtragem, & Hieroſolymæ liberationem, ac Niniues hoſtilis excidium: qua re pariter conſolatur Iſraelitas, ſiue decem tribus, paulò antè à Salmanaſar, cui ſucceſſit Sennacherib, vaſtatos, & in Aſſyriam adductos. Conſolatio enim eſt afflictis, videre quòd Deus ipſorum iniurias vlciſcatur, & de perſecutoribus ac vaſtatoribus pœnas ſumat, eóſq; pariter lege talionis perſequatur, & vaſtet? D Oſtendi enim in proœmio, Nahum prophetaſſe inter annum ſextum regni Ezechiæ, quo vaſtata eſt Samaria, & decimum quartum, quo obſeſſa eſt Ieruſalem à Sennacherib; quod fuit interſtitium octo annorum. Ergo in hoc interſtitio & paulò ante obſidionem Ieruſalem, eius euentum felicem, putà ſolutionem & liberationem, prædicit hîc Nahum. Itaque ait: *Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis*; Septuag. χρηστὸς, id eſt *vtilis, ſuauis: benefiens Dominus expectantibus eum in die tribulationis*; Chald. *bonus eſt Dominus Iſraeli, vt innitatur ei tempore anguſtiæ*; Pagnin. *bonus Dominus fortitudo in die anguſtiæ*. q. d. Deus ſuis in tribulatione fortem, validam & efficacem afferre ſolet opem. Optimè Tigurina & Vatabl. *benignus, mitis & clemens* (hæc enim omnia ſignificat Hebr. טוב *tob*) *eſt Dominus* (ſeruis ſuis & fidelibus) *præſidium temporibus difficillimis.* Hebr. enim מָעוֹז *maoz* ſignificat fortitudinem,

nem, locum fortem, arcem, præſidium, munitio- A nem. Vnde Antichriſtus Deus vocatur *Maozim* q. d. Deus fortitudinis; vel Mars vt vertit Pagn. Daniel. 11. 38. Mars ergo noſter, arx noſtra, aſylum noſtrum, idque inuictum in omni tribulatione eſt Deus.

ET SCIENS SPERANTES IN SE] Septu. *cognoſcens timentes ſe*. Scientia hæc eſt practica & efficax, non ſpeculatiua & otioſa. q. d. Deus cognoſcit, id eſt approbat, amat, protegit, propugnat eos, qui ſpem ſuam in eo collocant, vti mox proteget & propugnabit Ezechiam & Iudæos contra Sennacherib. Sic ait Deus Moyſi: *Noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me*, Exodi 33. v. 12. Sic de electis & beandis ait Apoſtolus: *Cognouit Dominus qui ſunt eius*, 2. Tim. 2. v. 19. De reprobis verò & æterna pœna plectendis ait Chriſtus: *Numquam noui vos: diſcedite à me qui* B *operamini iniquitatem*, Matth. 7. 23.

VERS. 8. ET IN DILVVIO PRÆTEREVNTE, CONSVMMATIONEM FACIET LOCI EIVS] Primò, Rupert. & Lyran. per diluuium accipiunt caſtra numeroſa Sennacherib, quæ inſtar diluuij inundauerunt & oppleuerunt Iudæam, vti docet Iſaias c. 8. v. 7. q. d. Exercitus Aſſyriorum erit quaſi diluuium Iudæam obruens, ſed præteriens & citò tranſiens. Nam Deus *faciet conſummationem loci eius*, ſcilicet tribulationis & captiuitatis, ait S. Hier. hoc eſt, Deus faciet, vt citò illa conſummetur, finiatur & ceſſet, nec ampliùs illa eiúſque locus reperiatur. Verùm duriuſculè conſummatio loci attribuitur conſummationi tribulationis: aliud enim eſt locus, aliud loci tribulatio.

Secundò, S. Hier. Remig. & Hugo, diluuium accipiunt paſſiuè, pro ipſa vaſtatione illata Sama- C riæ, & decem tribubus ab Aſſyrijs: quæ præteriit cùm Deus conſummauit locum eius, exſcindendo ſcilicet Niniuen.

Tertiò & genuinè, diluuiũ hîc vocatur exercitus Medorum & Babyloniorum, qui inſtar diluuij ingenti turba, celeritate & impetu inuaſerunt Aſſyrios, eorumque locum, putà regiam Niniuen vaſtarunt. Hæc enim fuit conſummatio, & excidium vrbis & regni Aſſyriorum. q. d. Deus verò, ô Aſſyrij, funditus quaſi quadã eluuione hoſtium perdet, obruétque veſtram Niniuen, Medorum & Chaldæorum copijs & inſultibus; ac ciues illius tenebris, id eſt omni calamitate & clade, perſequetur. Ita Theodor. Clarius, Arias, Vatabl. & à Caſtro. Hunc eſſe ſenſum patet intuenti Hebræa: nam מְקוֹמָהּ *mekoma* ſignificat *locum eius* femininè, putà Niniues, vtpote, D contra quam totum hoc oraculum dirigitur: eſt enim hoc *onus Niniue*, vt dixit in prologo v. 1. Fauet id quod narrat Diodorus Sicul. lib. 3. Hiſtor. nimirum ad excidium Niniues, confluxiſſe ex Babylonijs, Perſis, Medis, Arabibus & Bactrianis ſuper quadringenta hominum millia. Hoc enim fuit diluuium non aquarum, ſed hominum & militum. Addit Arias, hoc diluuio ſignificari inundationem Tigris, qua obruta fuit Niniues ſicut ex aduerſo Babylon capta eſt à Cyro, diuertendo Euphratem, qui Babylonem interluit, in alias foſſas, & per ſiccum eius alueum milites immittendo in vrbẽ, vti ex Xenophonte & alijs oſtendi Daniel. 5. v. 30. & Ierem. 50. v. 38. Hanc enim Tigris in Niniuen exundationem ſignificare videtur Propheta hoc loco, & ca. 2. v. 6. dicens: *Portæ fluuiorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum*. Et v. 8. *Niniue quaſi piſcina aquarum, aquæ eius: ipſi verò fugerunt*. q. d. Deus nimbos coget in Tigrim, vt is exæſtuet, & cataclyſmo Niniuẽ obruat. Eiuſdem inundationis clarus eſt teſtis. Diodor. Sicul. l. 5. Hiſt. *Erat*, inquit, *reſponſum progenitoribus datum, numquam Ninam* (Niniuen: hæc enim à conditore dicta eſt Ninus & Nina) *capi poſſe, niſi cùm flumen vrbi hoſtis fieret. Quod numquam futurum ratus* (rex Niniues) *ſpem ceperat obſidionis tradùcendæ, & ſimul futura auxilia exſpectabat. Cùm duobus annis obſidio perſeueraſſet per ſummum otium obſeſſorum, tertio continuis imbribus excreſcens ſuper modum flumen, cùm partem vrbis inundaſſet, muros deiecit ad ſtadia viginti. Hic rex exiſtimans tempus oraculi aduenisse, deſperata ſalute, ne in hoſtium poteſtatem perueniret, pyram in re-* B *gia ingentem exſtruxit, ſeq́; cremandum vnà cum ſuis in ignem iniecit. Hoſtes, audita regis morte, vrbem per eam, quæ ab oraculo prædicta erat, muri partem ingreſſi, Arbacem regia ſtola indutum regem appellarunt.* Hæc Diodorus, cui conſentiunt S. Epiphan. & Doroth. in vita Nahum, qui Niniuen aquarum eluuione perditam aſſeuerant, vt dixi in proœmio, quæ omnia huic loco mirè conſentiunt, quo Deus Niniuæ comminatur excidium per tempeſtatem, turbinem, nimbos & ventos, quibus exundans Tigris vrbis muros deiecit. Tantùm hoc intereſt, quòd Diodorus id contigiſſe aſſerat ſub Sardanapalo, eiúſque hoſte Arbace Medo, qui coæui fuerunt Oziæ regi Iuda, ac multis annis præceſſerunt Prophetam Nahum: ſed fieri poteſt vt in perſona & tempore errarit Diodorus. Iam Iuſtinus l. 1. Herod. l. 1. Oroſius C l. 1. c. 19. & alij in excidio Niniues ſub Sardanapalo, nullius exundationis meminerunt. Sic enim videmus, in rebus priſcis ſæpè facta ipſa apud auctores conſtare: perſonas & tempora certa non conſtare. Factum enim ipſis relictis monumentis & ſignis indicari poteſt, perſonæ verò & tempora ob fluxam ſæculorum & gẽtium naturam, ob minùs attentam diligentiam, ob variam linguarum & ſermonum, ac dominationis mutationem, inuerti ac turbari facilè poſſunt: ex diuinis autem Scripturis temporum vera ratio petenda eſt, inquit Arias.

Niniue exundatione Tigris obruta & capta.

Denique diluuium hoc accipi poſſet cladis & ſtragis Aſſyriorum, putà militum occiſorum; qua vna nocte ab angelo in caſtris Sennacherib cæſa ſunt 185. millia; tunc enim Deus conſummationem fecit loci eius, id eſt loci caſtrorum Senna- D cherib, quando hunc locum repleuit cadaueribus militum, qui illo in loco caſtrametabantur. Hunc enim locum iuxta Ieruſalem per caſtra ſuis cepit & occupauit Niniue, id eſt Niniuitæ & Aſſyrij, cum ſuo rege Sennacherib. De Sennacherib enim, vti cœpit, ita pergit agere in ſequentibus; quia tunc cœpta eſt Niniuitarum & Aſſyriorum clades, quæ poſteà planè conſummata & completa eſt in excidio Niniues per Medos & Chaldæos, de quo cap. 2. 1.

Tropol. diſce hîc quàm celer ſit regnorum, regum, opum, deliciarum, honorum, totiúſque mundi fluxus, tranſitus, interitus. Ecce tibi Tigris, qui per naues merces omnes aduehebat Niniuen, intumeſcens illam ipſam obruit, & hoſti inuadendam tradidit. Ecce tibi inclyta illa Babylon, quam ditabat, roborabat & ornabat

Tropol. de regnorum fluxu & tranſitu.

Euphra-

A Euphrates, per illum ipſum in alias foſſas deriua-tum à Cyro, capta & euerſa eſt. Verè æquè ac pulchrè S. Auguſt. myſticè explicans illud pſalm. 136. *Super flumina Babylonis, illic ſedimus, & fleuimus dum recordaremur tui Sion: flumina*, ait, *Babylonis ſunt omnia quæ hic amantur, & tranſeunt. Neſcio quis amauit v. g. agriculturam, ipſam exercere, inde diteſcere, ibi occupare animum, inde percipere voluptatem: attendat exitum & videat, illud quod amauit non eſſe fundamentum Ieruſalem, ſed fluuium Babylonis, &c. Aduocatum eſſe*, inquit, *res magna eſt, potentiſſima eloquentia in omnibus habere ſuſceptos, pendentes ex lingua diſerti patroni ſui, & ex eius ore ſperantes, vel damna, vel lucra; vel mortem, vel vitam; vel perniciem, vel ſalutem. Neſcis quò te miſeris. Alius & iſte fluuius Babylonis eſt, & quod multùm ſonat, ſtrepitus aquæ ſaxa percutit. Attende quia fluit: percutit, attende quia labitur: & ſi attendas quia fluit & labitur tanè, quia trahit.* Idem oſtendit de nauigatione & mercatura, vtramque ſcilicet eſſe fluuium Babylonis, vtriuſque lucra citò tranſire & præterlabi: *Vno*, inquit, *naufragio nudus exit, & rectè ſe plangit in flumine Babylonis, quia noluiſſet ſedere & flere ſuper flumina Babylonis. Alij ergo ciues ſanctæ Ieruſalem; intelligentes captiuitatem ſuam attendunt humana vota, & diuerſas hominum cupiditates has atque illas rapientes, trahentes, impellentes in mare; vident hæc, & non ſe mittunt in flumina Babylonis, ſed ſedent ſuper flumina Babylonis.* Et mox: *O ſancta Sion, vbi totum ſtat, & nihil fluit! quare dimiſimus conditorem tuum, & ſocietatem tuam? Ecce inter fluentia & labentia conſtituti; vix quiſquam raptus à flumine, ſi tenere lignum potuerit, euadit. Sedeamus ſuper flumina Babylonis non infra flumina Babylonis: alis ſit humilitas noſtra, vt nos non mergat. Sede ſuper flumina, noli in flumine, noli ſub flumine.* Et inferiùs: *Sedebit autem, & plorabit, ſi recordatus fuerit Sion. O pax illa quam videbimus apud Deum! ô pax illa & ſancta æqualitas angelorum! ô illa viſio & ſpectaculum pulchrum! Ecce in Babylonia pulchra ſunt, quæ tenent: non te teneant, non te decipiant. Aliud eſt ſolatium captiuorum, aliud gaudium liberorũ. Super flumina Babylonis, illic ſedimus, & fleuimus tùm recordaremur Sion.* Mens ergo noſtra, vt ſapiat, vt firma felixque conſiſtat, ſuper flumina hæc ſe erigat, & in ſtabili æternitate, in Sione inquam cæleſti, ſe ipſa defigat.

B

Secundò, S. Bernard. ſerm. de B. Maria pag. 395. *Triplex*, inquit *eſt diluuium, vnum iniquitatum; aliud aduerſitatum huius vitæ; tertium calamitatum gehennæ. De primo per Nahum dicitur: In diluuio prætereunte conſummationem faciet; ac ſi diceretur: Si diluuium vitiorum ſuper hos cœperis abundare, nolite de illis deſperare: quia ſuper quos inundare permiſit iniuſtitiam, ſuper illos faciam abundare gratiam. Hinc illud Michææ 4. Venies vſque Babylonem, & ibi liberaberis. Et illud Iſaiæ 54. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miſerationibus magnis congregabo te. Conſummationem ergo Deus faciet prætereunte diluuio; quia de profundo vitiorum viriliter erigit, quos ponit in virtutum culmine*, &c.

C

D

Vers. 9. QVID COGITATIS CONTRA DOMINVM?] Alii putant ſermonem eſſe ad Iudæos pauidos ob aduentum & obſidionem Sennacherib. q. d. Quid vos, ô Iudæi modicæ fidei, diffiditis Deo, quaſi ipſe vos è manu Sennacherib liberare non poſſit, aut non velit? itaque cogitatis eum vel non eſſe ſatis potentem, vel non ſatis prouidum & clementem, ad protegendam ſuam vrbem, tuumque populum? Verùm meliùs alij paſſim cenſent ſermonem eſſe ad Aſſyrios. q. d. Quid vos, ô Aſſyrij, cogitatis mala contra Dominum, id eſt contra Domini plebem, vrbem & templum, vt ſcilicet obſideatis & euertatis Ieruſalem & Iudæos, itaque mala malis cumuletis? exſcidiſtis enim Samariam, & pari modo vultis exſcindere Ieruſalem: ſed Deus malitiam veſtram inhibebit, nec permittet ſecundò affligi & exſcindi Iſraelem. Vnde ſequitur: *Non conſurget duplex tribulatio.* Ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Haymo, & Lyran. Aut. q. d. Quid vos, ô Aſſyrij, cogitatis Domino vlciſcenti reſiſtere, voſque in Caſtris Sennacherib per angelum, ac Niniuen per Chaldæos oppugnanti & euertenti, obiectis vallis & militibus opponere? impingitis enim in ſortem, & contra ſtimulum calcitratis: nam *conſummationem ipſe faciet*, ipſe vos conſumet & diſperdet. Hæc enim eſt eadem conſummatio cum illâ, de quâ paulò antè dixit: *Conſummationem faciet loci eius*, ſcilicet Niniues. Ita Theodor. Theophyl. Clarius, Arias & Vatablus. Alludit ad Iſai. 10. verſ. 23. *Conſummationem enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* Vide ibi dicta.

NON CONSVRGET DVPLEX TRIBVLATIO] Chaldæus, *non conſurget domus Iſrael duplex anguſtia*; Arabicus, *non conſurget altera vice in nocumento*; Syrus, *non ſtabit* (ſurget) *duabus vicibus tribulatio.* q. d. Vnam anguſtiam paſſus eſt Iſrael in excidio Samariæ, & decem tribuum per Salmanaſar: quare non patietur Deus clementiſſimus ſecundam ei inferri à Sennacherib, vt duas eius tribus reliquas & Ieruſalem exſcindat. Ita Hebræus quem citat S. Hieron. Secundò, alij, q. d. Deus ita fortiter vna vice per angelum cædet & atteret caſtra Sennacherib, vt ſecundò ea percutere & plagam iterare non ſit opus: quia extremis ſupplicijs ea afficiet, & primo ictu ea diſperdet & conſumet. Ita Vatablus. *Duplex tribulatio quaſi Reſponſio Prima.* *Secunda.*

Tertiò, alij, q. d. Deus vnica irruptione Chaldæorum ſubuertet Niniuen; vt ſecunda non ſit opus. Simili enim phraſi ait Abiſai de Saule: *Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra, ſemel, & ſecundo opus non erit.* 1. Reg. 26. 8. Explicat enim conſummationem quæ præceſſit. q. d. Conſummabo ſtragem & excidium Niniues vna percuſſione, vt ſecundò eam ferire non debeam. Ita à Caſtro. Sic ait Virgil. Æneid. 12. *Tertia.*

Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit;

Et Ouid. epiſt. 5.

Nulla reparabilis arte

Læſa pudicitia eſt. deperit illa ſemel.

Omnes hi ſenſus probabiles ſunt; primus tamen, quem tradit quoque S. Cyrill. & Theoph. magis videtur congruus & appoſitus, magiſque reſpondet communi tropologiæ, quam mox afferam; illique magis fauent Hebræa, quæ ad verbum habent, *non exurget duabus vicibus tribulatio.* Tribulatio enim pertinet ad populum Dei; conſummatio ad infideles & impios Niniuitas. Vnde Septuag. vertunt, *non vindicabit bis in idipſum in tribulatione. In idipſum*, id eſt, idipſum, vel ob idipſum, ſcilicet crimen vel delictum. Theodotio, *non conſurget ſecunda tribulatio*; Symmach. *non ſuſtinebunt impetum ſecundæ anguſtiæ*; Pagnin. *non conſurget bis anguſtia.* Et ſic ſe explicare videtur Nahum v. 12. dicens: *Afflixi te, & non affligam te vltrà. Et nunc*

conteram virgam eius de dorſo tuo. Sat enim Iſrael per Aſſyrios punitus videbatur vaſtatione Samariæ, & decem tribuum vt Hieroſolimæ & Iudæis parcendum eſſet; Iudæi enim, ſiue duæ tribus, in decem tribuum, utpote fratrum ſuorum excidio, ſat pœnarum dederunt Aſſyrio. Hinc ex verſione Septuag. manauit Theologorum axioma: *Deus non punit bis idipſum*, quando nimirum ita punitur, ut pœna adæquarit culpam; ſi enim non adæquarit, ſed illa ſit inferior & minor, iuſtè iterare & augere poteſt plagas, donec culpam adæquent.

Tropolog. quos Deus punit in hac vita, non puniet in futura.

Vnde Tropol. S. Hieron. & Remig. ſic explicant q.d. Quos Deus punit in hac vita, eos ſecundò non puniet in futura. Audi S. Hieronim. *Quid contra Dominum cogitatis? ipſe qui creauit mundum, & conſummationem eius faciet. Quòd ſi vobis videtur crudelis, rigidus & cruentus, quod in diluuio genus deleuit humanum; ſuper Sodomam & Gomorram ignem & ſulphurem pluit; Ægyptios ſubmerſit fluctibus; Iſraelitarũ cadauera proſtrauit in eremo: ſcitote eum ideo ad præſens reddidiſſe ſupplicia, ne in æternum puniret. Non vindicabit Dominus bis idipſum in tribulatione. Ergo qui puniti ſunt, poſtea non punientur. Receperunt ergo & qui in diluuio perierant, & Sodomitæ, & Ægyptij, & Iſraelitæ in ſolitudine mala ſua in vita ſua.* Vbi videtur ſentire S. Hieron. Sodomitas, Pharaonem & Ægyptios hic punitos, ne punirentur in inferno, ſed contrarium verius eſt: occiſi enim ſunt à Deo in flagranti delicto, putà Sodomitæ in inuaſione domus Lot, vt hoſpitibus angelis turpiter abuterentur: Pharao & Ægyptij in tyrannica perſecutione Moſis & Hebræorum: mortui ergo in peccato deſcenderunt in tartara, vti dixi Gen. 19. & Exodi 14. Quærit deinde S. Hieron. *Si fidelis deprehenſus in adulterio decolletur, quid de eo poſteà fiat? Aut enim punietur, & falſum eſt hoc quod dicitur: Non vindicabit Dominus bis in idipſum in tribulatione. Aut non punietur, & optandum eſt adulteris, vt in præſentiarum breui & citâ pœna cruciatus fruſtrentur æternos.* Ac reſp. *Deum, vt omnium rerum, ita & ſuppliciorum quoque ſcire menſuras, & non præueniri ſententia iudicis; nec illi in peccatorem exercendæ deinc pœnæ auferri poteſtatem: & magnum peccatum magnis diuturniſq; eluì cruciatibus: ſi quis autem punitus ſit* (ſatis & adæquatè ad menſuram culpæ) *vt ille in lege qui Iſraelitis maledixerat, & qui in ſabbato ligna collegerat, tales poſtea non puniri; quia culpa leuis præſenti ſupplicio compenſata ſit.* q.d. Adulter decollatus; quia peccato ſuo læſit Rempub. eique dedit ſcandalum: decollatione ergo luit offenſam in Rempub. Idem tamen offendit Deum; vnde neceſſe eſt vt pariter hanc offenſam luat contritione, confeſſione, & ſatisfactione, vel ſatispaſſione (v. g. offerendo Deo decollationem in ſatisfactionem adulterij) adæquata culpæ; quòd ſi moriatur impœnitens, aut ſatisfactio hæc non ſit adæquata, Deus eam adæquabit in inferno, vel in Purgatorio. Adde, adulterium eius punitur decollatione, non verò eius obſtinatio & impœnitentia: illam ergo luere debet in inferno. Quare imperitè hæretici hoc loco abutuntur contra ſatisfactionem, dum ſic argumentantur: Chriſtus luit omnia peccata noſtra, illaque Deus in ipſo abundè puniuit; ergo non punit illa in nobis, nec exigit à nobis pœnas temporarias, quibus pro illis ſatisfaciamus diuinæ iuſtitiæ; imperitè inquam; tum quia Chriſti ſatis-

Hæreticorũ paralogiſmus.

A factio altioris eſt ordinis, quàm ſit noſtra, eſt enim generalis pro culpa totius generis humani; noſtra verò eſt particularis, pro proprijs culpis. Iam ſicut cauſa vniuerſalis, v. g. ſol, non tollit efficientiam cauſarum particularium, v. g. hominis vt generet hominem, ſed potiùs cum illis operatur, & earum cooperationem exigit, ita vt ſine illis non operaretur; ita pariter Chriſti ſatisfactio generalis noſtram particularem, requirit, nec ſine illa operatur. Hoc ergo axioma: *Deus non punit bis idipſum*; intellige in eodem rerum ordine; nam in diuerſo ſæpè bis punit. Hinc pro peccato Adæ, & culpa generis humani non aliam exigit ſatiſfactionem, quàm Chriſti; quia illa generalis fuit culpæ generali adæquata: pro culpis verò particularibus, particulares ſingulorum exigit ſatisfactiones. Tum quia Chriſti ſatisfactio nil prodeſt,
B niſi nobis eam applicemus: applicare autem eam debemus per noſtram cooperationem & ſatisfactionem. Id enim voluit & ordinauit Chriſtus, vti docent Scripturæ & Eccleſia.

Moral. de pœnitentia.

Tropol. puniamus hic peccata noſtra voluntaria pœnitentia; ita Deus non puniet ea in futuro. *Neque enim bis in idipſum iudicat Deus, ſed impœnitentes ipſe iudicat & damnat: pœnitentes verò, quia à ſeipſis ſuſcipit iudicatos, abſoluit, neque iudicio quod pœnitentia humana ſeueritas protulit, aliquid iuſtitia cæleſtis apponit*, ait S. Cyprian. ſerm. de paſſione Chriſti. Nam de impœnitentibus ait Ierem. c. 17. v. 18. *Duplici contritione contere eos*, *idq; quia eorum contritio hîc cœpta, illic* (in gehenna) *perficitur, vt incorrectis vnum flagellum ſit quod temporaliter incipit, ſed in æternis ſupplicijs conſummatur; quatenùs eis qui*
C *omninò corrigi renuunt, iam præſentium flagellorum percuſſio, ſequentium ſit initium tormentorum*, ait S. Greg. lib. 18. Moral. cap. 13. Ita Mauricius Imp. orauit peccata ſua puniri in hac vita, vt non puniretur in futura, orauit & impetrauit: vnde ipſe cum filijs à Phoca Imp. interemptus eſt. Hinc S. Fulgentius orabat: *Domine da hic patientiam, & illic indulgentiam.* vti habet eius vita. Et S. Auguſt. *Hic vre*, inquit, *hîc ſeca, vt in futuro parcas.* Quin & Habacuc c. 3. 16. *Ingrediatur*, ait, *putredo in oſſibus meis & ſubter me ſcateat; vt requieſcam in die tribulationis, vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum.* Idem optarunt & obtinuerunt ſeptem fratres Machabæi excruciati ab Antiocho, 2. Machab. 7. Nam vt ait S. Paulus 1. Cor. 11. 32. *Dum iudicamur*, id eſt punimur in hoc mundo, *à Domino corripimur,*
D *vt non cum hoc mundo damnemur.* Hoc ſapiebat Abbas Olympius, qui rogatus quomodo aſſiduè degens in ſpelunca, ibi ingentes toleraret æſtus & culicum morſus? reſpondit: *ideo iſta tollero, vt futuris cruciatibus liberer, ideo ciniphes patior, vt immortalem effugiam vermem; ſic & æſtum patior, vt æternum ignem euadam: hæc enim temporalia ſunt, illa finem nullum habent*, vti refert Sophron. in Prato ſpirit. c. 141. Qui & c. 142. narrat fratrem quemdam victum ab accedia audiſſe ab Abbate Alexandro: *Si in cella tua ſollicitè cogitares regnum cælorum, & cruciatum æternum, in cella tua acediam non ſentires.*

QVIA SICVT SPINÆ] Clarè vertit Pagnin. *quia venient vſque ad ſpinas complexas, & cùm inebriati fuerunt ebrij, conſumentur ſicut ſtipula ariditate plena:* & Tigorina, *nam planiſſimè vtcu veprium implicitarum, tum fuerint comeſſando referti, abſumentur ceu culmus ad plenum torridus.* Siquidem, Vers. 10.

vt

vt ait S. Hieron. dum in terra Iuda ſunt Aſſyrij cum Sennacherib obſidentes Ieruſalem, & quaſi ſpinæ ſeſe inuicem denſis agminibus cōplectuntur, potantes, lætantes & gaudentes, ab angelo cæduntur & conſumuntur. Ita & Niniue capta eſt, dum ciues præfidentes ſuis muris & munitionibus, hoſtemque obſidentem contemnentes, vacarent conuiuijs & ſympoſijs, vti tradit Diodor. Sicul. lib 3. Ita capta eſt & Babylon conuiuante rege Baltaſare, Daniel. 5. 1. Aſſyrios comparat ſpinis; quia ipſi vt ſpinæ pungebant & affligebant populum Dei, ideoq; à Medis & Chaldæis quaſi ſpinis, pari modo pungendi & affligendi erant. Ruſum *conuiuium*, id eſt cœtum conuiuarum, ſiue conuiuas, putà Aſſyrios conuiuantes & cōpotantes, comparat ſpinis; quia ſicut ſpina ſpinæ implexa eſt, ita conuiua conuiuæ aſſidet, ac mutuo manus conſerunt & implicant, dum vltrò citroque calices & fercula tranſmittunt. Ruſum conuiuia conuiuijs, vt ſpinæ ſpinis implicantur, dum inuitati inuitantes rurſum inuitant: itaque conuiuia eunt in orbem, ſuntque aſſidua.

Conuiuia vocantur ſpinæ tribus de cauſis. Prima. *Secunda.* *Tertia.*

Moral. conuiuę vocantur ſpinæ, quia ſępè abſentes ſua maledicentia, conuicijs & ſcommatibus pungunt & lacerant. Vitium enim dicacitatis & detractionis frequens eſt in conuiuijs: lingua enim innatans vino ſoluitur, promitque & eructat quidquid habet in corde, imò quidquid in buccam venit. Quare M. Varro eſolùi conuiuarum numerum incipere oportere à Gratiarum numero, & progredi ad Muſarum, id eſt proficiſci à tribus, & conſiſtere in nouem; vt, cùm pauciſſimi conuiuæ ſunt, non pauciores ſint quàm tres; cùm plurimi, non plures quàm nouem, ſi enim plures ſint, turbam, efficient dicacem & turbulentam. Alij ſeptem dumtaxat menſæ adhibendos iudicarunt. Vnde Prouerbium: *Septem conuiuium, nouem conuicium.* Porrò conuiuij proprietatem præclarè deſcribit Cicero lib. de Senectute: *Benè,* inquit, *maiores accubationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominauerunt.* Huic autem repugnat turba in diſſidia & conuicia prona; conuiuiones inquam, imò combibiones. Contra hos conſultò S. Auguſtin. hos verſus menſæ ſuæ aſſcripſit, qui conuiuarum iugiter oculos ferirent, oraque à detractione compeſcerent:

Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam vetitam nouerit eſſe ſibi.

Ita Poſſidon. in Vitâ S. Auguſt. Porrò in Hebręo eſt elegans paronomaſia inter סְבֻבִים *ſebubim*, id eſt qui complectuntur; סָבְאָם *ſobam*, id eſt conuiuium, vel ebrietas eorum; & סְבֻאִים *ſobeim*, id eſt ebrij. q. d. Ebrietas ebrios ſtringit & colligat, ſicut aculeis ſuis colligantur ſpinæ, vt ſeſe inuicem complectantur: hinc pariter Deus eos quaſi in faſciculo ſtringet & colligabit, eiſque ignem ſubijciet, quo quaſi ſtipula aridiſſima ſubitò ſtridore conflagrabunt & conſumentur. Ita Angelus cædens caſtra Senacherib ignem peſtiferum in ea immiſit, vti tradunt Hebręi, de quo dixi Iſaię 10. v. 16. Ita pariter Medi & Chaldęi Niniuen conuiuantem ferro flammaque vaſtarunt.

Denique Septuag. aliter vertunt, nimirùm, *quia vſque ad fundamenta ſua in pauimentum redigentur, & quaſi ſmilax planta implicata comedentur, & quaſi ſtipula exſiccabitur.* ita habet editio Regia; ſed Romana ſic, *quia vſque ad fundamentum ſuum*

A *redigetur in vepres, & quaſi voluola circumdata comedetur, & quaſi ſtipula ariditate plena.* Smilax enim dicitur voluola, quod inſtar hederæ ſe arboribus circumuoluat. Smilax enim eſt herba ſpinoſa, denſis geniculata caulibus, fruticoſa ramis, folio hederaceo, flore candido olente lilium. Duę eius ſunt ſpecies. Prior eſt ſmilax aſpera, ſiue hedera Cilicia: altera ſmilax lęuis. Vide Dioſcor. lib. 4. cap. 143. & 144. Theophr. lib. 3. hiſt. Plant. c. vlt. Smilax lęuis eſt conuoluolus maior: nam minor eſt helxine ciſſampelos, inquit Dioſcor. Smilax notat corymbos & coronas quibus delicioſi conuiuę ſe coronabant, vti dixi Amos 6. v. 6. illę enim fiebant ex ſmilace, & ſimilibus herbis ac floribus. Audi Plinium lib. 24. c. 10. *Smilax quoque, qui & nicophoros cognominatur, ſimilitudinem hederæ habet, tenuioribus folijs, coronam ex eo factam impari foliorum numero, aiunt capitis doloribus mederi. Quidam duo genera ſmilacis dixere. Alterum immortalitati proximum in conuallibus opacis, ſcandens arbores comantibus acinorum corymbis contra venenata omnia efficaciſſimus, in tantum vt acinorum ſucco infantibus ſæpè inſtillato, nulla poſtea venena nocitura ſint. Alterum genus culta amare, & in his gigni, nullius effectus.* Aſſyrij ergo comparantur ſmilaci, arbores ſcandenti; quia ad altiora ſemper conſcendentes deuorati ſunt à Medis & Chaldæis. Tropol. ſmilaces ſunt, qui charitatem & beneuolentiam ſimulant, ac interim perniciem moliuntur, ait Theoph.

Smilax ſiue voluola quæ herba. B

Tropolog.

Ex te exibit] q. d. Cauſa tuæ cladis & excidij, ô Niniue, erit Sennacherib rex tuus, qui ex te exibit in aciem contra Dominum, id eſt contra C Domini vrbem Hieroſolymam & templum, vt ea diſperdat. Volet ergo quaſi cum Domino bellum gerere, inſtar gigantum & Titanum cum Ioue certantium; ſed hæc gigantomachia cito illi ſtabit: nam cæſus & confuſus à Deo, profugus redibit in terram ſuam, ibique à filijs ſuis occidetur: ita Theodor. Theophyl. Clarius, Vatabl. Arias & Chald. qui vertit, *ex Niniue egreſſus eſt rex, qui cogitauit contra populum Domini mala.* Vide blaſphemiam Rabſacis, quem Sennacherib miſit ad Iudæos, quâ iactat Deum non poſſe eos è manu ſuâ eripere, Iſaiæ 36. 20. Quocirca.

Vers. 11.

Hæc dicit Dominvs, puniens tantum Aſſyriorum faſtum & blaſphemiam: Si perfecti fvarint, &c.] q. d. Licet copijs, robore, opibus præſtetis, & numero ſitis plures, imò plurimi; ta- D men attondebit vos angelus pertranſiens & feriens. *Attondentur* ergo, id eſt, attondebuntur (ſic enim multa verba ſecundæ coniugationis vſurpantur & coniugantur in tertia, vti pro ferueo dicitur feruo, pro fulgeo fulgo, pro ſedeo ſido) hoc eſt, more capillorum facillimè & omninò ab angelo reſecabuntur, & in terram deijcientur: *& pertranſibit*, ſcilicet rex eorum Sennacherib, vt fugiat in ſuam Aſſyriam: vel *pertranſibit*, id eſt euaneſcet, exercitus, roburque Sennacherib. Ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. & alij. Aliter Theodor. Rupert. Arias, & Vatabl. accipiunt enim de Niniue. q. d: Etiamſi Niniuitæ ſummâ pace, & rerum copia fruantur, tamen eorum copia, imperium & gloria tranſibit ad Medos & Chaldæos. Vbi Nota. Pro *perfecti* heb. eſt שְׁלֵמִים *ſcelemim*, quod verti poteſt Primò, pacifici. Ita Vatabl. indeque concordes & vnanimes ad reſiſtendum hoſti. Secundò, integri.

ita Tigurina. Tertiò, perfecti. Ita noſter. Quartò, in pace, id eſt proſperitate & rerum abundantia. ita Chald. & Pagnin. Hæc omnia eòdem redeunt: ſignificant enim Aſſyrios integros & perfectos fuiſſe copijs, opibus & viribus. Vnde Pagnin. vertit, *ſic dixit Dominus: Num erunt in pace? Et verè multi ſunt, & verè excidentur, & tranſibunt. Et afflixi te per eos, non affligam te vltra te.*

Afflixi te (ô Iſrael, ô Ieruſalem, per Sennacherib & Aſſyrios) et non affligam te vltra] ſcilicet per Aſſyrios: nam per Chaldæos poſtea ob noua ſcelera exciſa eſt Ieruſalem. vide dicta Ioël. 2. 38. Pronomen enim *te* refert Ieruſalem, non Niniuen, vti docent S. Hieron. Remig. Haymo, Rupert. Lyran. Arias, Vatabl. Ribera & alij. Nam ſequitur:

Vers. 13. Conteram virgam eius (ſcilicet Sennacherib: hebr. enim eſt affixum ſiue pronomen maſculinum) de dorso tuo] *Virgam* vocat vim & tyrannidem, qua Iudæos affligebat, obſidebat & quaſi vinctos tenebat. Vnde Chald. vertit, *frangam iugum Gentium de collo veſtro, & vincula veſtra præcidam*; & Pagnin. *conteram iugum eius à te, & vincula tua* (quibus te conſtrinxit) *dirumpam.* Hebræum enim מַטֵּה *matte*, id eſt virga, ſi alio puncto legas מֹטָה *mota*, ſignificat iugum, catenas & vincula. Symbol. Theophyl. virga Sennacherib, ait, ſunt peccata; & tentationes diaboli, quæ conterit gratia Chriſti. Eadem ſunt ſemen diaboli, quod ſuffocat Chriſtus. Vnde de eo ſequitur: *Non ſeminabitur ex nomine tuo ampliùs.* Hæc ſunt zizania, de quibus Chriſtus Matth. 13. 27.

Vers. 14. Et præcipiet svper te Dominvs. *Præcipiet*, id eſt decernet & ſanciet id quod ſequitur: non seminabitvr, id eſt, vt non ſeminetur, ex nomine tvo amplivs] hoc eſt, vt nemo deinceps gignatur ex te qui nomen tuum & ſtirpem propaget, voceturque filius tuus, & ſit rex Aſſyriorum. Nam paulò pòſt fugiens Sennacherib in Aſſyriam, in templo Dei ſui à filijs eſt interfectus. Vnde filium deinceps generare nequiuit. Succeſſit ei quidem in regno filius Aſarhaddon iam pridem genitus; ſed & hic paucis annis regnauit, nec ſobolem in regno reliquit. In eo ergo defecit ſtirps regia Sennacherib. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. Clarius, Vatabl. Ribera & alij. Aliter Theodor. & Theoph. q. d. In excidio Niniues deſinet auguſtum illud nomen Nini & Aſſyriorum: eorum enim monarchia transferetur ad Babylonios. Vnde deinceps Aſſyrij vocabuntur Babylonij quia Babylonijs rerum dominis erunt ſubditi: ſicut poſteà vtrique vocati ſunt Græci & Romani, cùm ab Alexādro & Romanis fuerunt ſubacti. Aliter quoque Sanchez. q. d. Nomine Sennacherib non ampliùs ſeminabuntur agri, quorum fructus in regium eius horreum comportentur: quia ipſe breui ſpoliabitur imperio & vita. Regis enim nomine fieri dicitur, quod eius imperio, æquè ac commodo fit, non alterius. Sic ait Plautus in Mercatore:

Tibi aras, tibi occas, tibi ſeris, tibi eidem metis.
Tibi denique iſte pariet lætitiam labor.

Moral. Diſce hîc iuſtum iudicium Dei, quo talionem rependit tyrannis, v. g. Aſſyrijs, vt qui aliena inuaſerant, perdant ſua, imò intereant cum ſuâ ſtirpe & nomine. Vnde Chald. vertit, *non erit ampliùs memoria nominis tui.* Hoc eſt quod Ieremias cap. 22. 30. intentat Ioachin, ſiue Iechoniæ tyranno: *Scribe, inquit, virum iſtum ſterilem, virum qui in diebus ſuis non proſperabitur; nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid.* In Iechoniâ enim defecit ſtirps regia Dauidis, adeoque regnum Iuda: licet enim Iechonias genuerit Salathiel, tamen hic numquam fuit rex, ſed in captiuitate Babylonica natus, & mortuus, reliquit filium Zorobabel, qui Iudæos Babylone reduxit in Iudæam; ſed regis ius & titulum numquam eſt adeptus. Simili pœna punitus eſt tyrannus Nabuchodonoſor, vel potiùs Balſaſar, de quo ait Iſaias cap. 14. 20. *Non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum.*

De domo Dei tvi interficiam scvlptile et conflatile] Hæc iungenda ſunt cum Hebr. Chald. Septuag. & Romanis; licet Biblia Regia. S. Hieron. Remig. Haymo, Lyran. & Clarius aliter diſpungant, nimirum ſic: *De* (id eſt *in*) *domo Dei tui interficiam*, ſcilicet te, ô Sennacherib: *ſculptile & conflatile ponam ſepulchrum tuum.* Verùm Hebr. Septuag. & Chald. tollunt hanc diſpunctionem, omniaque hæc connectunt. Interficiam ergo, id eſt, excidam, tollam, diſperdam, exterminabo, tua ſculptilia, id eſt tua idola, tuos deos. Vnde Septuag. vertunt, *ex domo Domini Dei tui diſperdam ſculptilia & conflatilia*; & Chald. *de domo idolorum tuorum delebo ſimulachrum & conflatile*; quia vt ſequitur, & vt expreſsè habet Chald. & Pagnin. *ibi ponam ſepulchrum tuum.* q. d. Profanabitur templum Dei tui Neſroch cæde tua, præſertim tam immani & parricidiali, qua tu rex & monarcha à proprijs filijs in ipſo templo occideris, ibique inhumatus iacebis, 4. Reg. 19. 37. quo fiet vt idola pariter profanata cenſeantur, atque vt profana vel abiiciantur, vel efferantur & confringantur. q. d. *Inde peribis unde ſperabas auxilium. Erit ſculptile & conflatile ſepulchrum tuum, vt inter aras & puluinaria adorantis idola, ſanguis nefarius effundatur*; ait S. Hieron. Templum ergo iam non erit templum deorum, ſed ſepulchrum tuum, id eſt regis à filijs mactati. Sic Lucan. ait lib. 7. *Cælo tegitur qui non habet vrnam.* Sic mare eſt ſepulchrum naufragorum. *Quia inhonoratus es*; quia ſcilicet ob cæleſtem in Iudæa exercitus tui ſtragem, turpemque tuam ex eâ fugam, contemptus à tuis ciuibus & filijs in templo occideris; ibique inſtar idoli confracti & proiecti, ſanguine & tabe manans, inſepultus proijcieris, idque in iuſtam pœnam & vindictam; quia ſcilicet tu ſacrilegè inhonoraſti, contempſiſti, & blaſphemaſti Deum Iſrael.

Poſſet Secundò, ſic exponi. q. d. Per Medos & Chaldæos in excidio Niniues exſcindam, diripiam, & diſperdam pariter tua ſculptilia, tua idola, in quibus tu, ô Sennacherib fruſtrà tuas ſpes collocaſti: inſuper ibidem ponam ſepulchrum tuum, quia tu illa honorans, me inhonoraſti. Minùs rectè S. Cyril. hæc refert ad Ioſiam, qui in Iudæâ delubra idolorum ſubuertit, 4. Regum 23. agitur enim hîc de templo Niniues, non Iudææ. Nota. Pro *quia inhonoratus es*, Septuag. vertunt, *quia velox es*; Chald. *quia hoc perfacile eſt coram me.* Hebr. enim קַל *kal* ſignificat Primò, leuem; Secundò, velocem; Tertiò, facilem; Quartò, vilem & inhonoratum: homines enim leues ſunt viles & abiecti.

Ecce svper montes pedes evangeli- Vers. 15.

zan-

SANTIS] Ita quoque Syrus vertit, & Arabicus vterque. q.d. Cæſo Sennacherib, ſtatim curſores & veredarij idipſum vbique diuulgabunt. Vnde Ezechias & primores Iudæorum hoc euangeliũ, id eſt lætum nuncium, per ſuos conſortes & præcones, more gentis ſuæ, in montibus proclamabunt, vt à populis circumquaque in vallibus habitantibus, quàm longiſſimè dato tubæ ſigno exaudiantur. Clamabunt ergo, dicentque: CELEBRA IVDA FESTIVITATES TVAS, antea ob obſidionem intermiſſas, ET REDDE VOTA TVA] quæ pollicitus es Deo, cùm in Ieruſalem obſideretis à Sennacherib, vt ab eo te liberaret. Ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Haymo, & Lyran. Vbi aduerte, minùs verum videri quod S. Hieron. Haymo & Hugo cenſent, ſcilicet, per feſtiuitates intelligi ſolemne illud paſcha inſtitutum, & reſtitutum ab Ezechiâ, 2. Paral. 30. 3. & 15. Nam illud diu ante aduentum Sennacherib, ſub initium regni ſui inſtituit Ezechias, vt patet 2. Paralip. 29. v. 3. Septuag. quos ſequitur S. Cyril. Theoph. & S. Aug. 18. Ciuit. 31. Ita diſpungunt & legunt: *quia veloces eſſe ſuper montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem*, atque idipſum Allegoricè referunt ad Apoſtolos euangelizantes pacem & gratiam Chriſti; vt alludat Nahum ad Iſaiæ 52. 7. *Quam pulchri ſuper montes pedes euangelizantis & prædicantis pacem?*

Myſticè. Myſticè S. Auguſt. *Hæc*, ait, *ad nouum teſtamentum pertinent, quorum dies feſti ita ſpiritualiter innouantur vt in vetuſtatem tranſire non poſſint. Porrò per Euangelium exterminata ſculptilia & conflatilia, id eſt idola deorum falſorum, & obliuioni tamquam ſepulturæ tradita, iam videmus. Et hanc etiam hac in re prophetiam completam eſſe cognoſcimus.* Et S. Hieron. *Si quando*, inquit, *grauiſſima perſecutio fuerit, qualis ſub Valeriano, & Decio, & Maximiniano* (hi enim ſunt noſtri Aſſyrij & Sennacherib) *& Domini vltio apparuerit in aduerſarijs eius* (vti apparuit in ſtrage Valeriani, Decij & Maximiniani) *dicamus ad Eccleſiam: Celebra Iuda feſtiuitates tuas; & redde vota tua.* Sic Theopol. anima fidelis Euangelij aſſecla, quieta & ſancta celebrat ſua feſta, exultans, & iubilans Deo in laude & gratiarum actione, in pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus, vti monet Apoſtolus Epheſ. 5. 19.

Vnde aptè hæc referas ad renouationem ſpiritus & votorum, quam Religioſi faciunt, ac præſertim Societatis noſtræ bis quotannis. Hæc enim eſt ſolemnitas ingens, eiſque propria: atque in eâ redduntur, id eſt renouantur & inſtaurantur, vota vt, ſi quid ex voto obedientiæ decerpſerit propria voluntas, ex voto paupertatis propria commoditas, ex voto caſtitatis incauta curioſitas, id totum abdicetur, vt vota primæuæ integritati & ſanctitati reſtituantur, imò puriora, integriora & ardentiora euadant. Vnde fiet quod ſequitur: *Non adiiciet vltrà, vt pertranſeat in te Belial*, vt ſcilicet vitium cui ſubiectus fueras, tibi ampliùs dominetur; ſed illud perfectè vincas & mortifices. In his enim tribus perfecta renouatio conſiſtit, nimirùm Primò, vt Iuda, id eſt vir religioſus confitens & laudans Deum, celebret ſuas feſtiuitates, hoc eſt feriatus & liber à terra rebuſque mundanis, arctiùs ſe totum Deo addicat & conſecret, iuxta illud Iſaiæ 58. 13. *Si auerteris à ſabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die ſancto meo, & vocaueris ſabbatum delicatum, & ſanctum Domini gloriosum*, &c. *tunc delectaberis ſuper Domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hereditate Iacob patris tui.* Secundò, vt reddamus vota Deo, reddamus, inquam, ea prima & integra, taliaque qualia fuêre, cùm primùm ea Deo vouimus. Tertiò, vt vltrà Belial in nobis non pertranſeat. *Belial*, id eſt, *ſine iugo*, vel *vetuſtum*, eſt innatus cuique defectus, & vitium principale, à quo cætera oriuntur; v. g. in vno vitium principale eſt ambitio, in alio gula, in tertio acedia, in quarto puſillanimitas. Renouatio in eo conſiſtit, vt hoc vitium quiſque ita mortificet, vt ampliùs non dominetur, ſed ſi quando mentem pulſet, ſtatim ſupprimatur & reſecetur; ita vt vitium ſit in eius poteſtate & dominio, vt illud ad libitum frænare & regere poſſit. Qui hæc præſtat, fit homo nouus, cæleſtis & diuinus, ac vt ait Nazianz. *in ſuis actionibus exſplendeſcit*: quia terrena faſtidiens, mente in cælo verſatur, viuitque in continuâ Dei laude, amore & iubilo, vitamque agit ſanctam, Apoſtolicam, angelicam, ſeraphicam, adeoque iam præludium habet vitæ beatæ, eamque orditur & inchoat, breui eamdem conſummaturus in cælo.

QVIA NON ADIICIET VLTRA VT PERTRANSEAT IN TE BELIAL] *Belial* dicitur quaſi בְּלִי עוֹל *beli ol*, id eſt ſine iugo; hinc *Belial* ſignificat inobedientiam, impietatem, apoſtaſiam: ac Secundò, ipſos inobedientes, impios, apoſtatas, qui iugum legis, vel fidei, vel profeſſionis excutiunt: quorum quia princeps & caput eſt diabolus, hinc Tertiò, *Belial* ſignificat diabolum. Vnde pro *Belial* Tigurina vertit, *Deo & hominibus infeſtus.* Hinc in Scripturâ homines valdè impij & ſcelerati vocantur, filij Belial. Vide dicta 2. Cor. 6. 15. Hic ergo impium & theomachum Sennacherib, cum ſuo exercitu vocat Belial. q. d. Impius Sennacherib non ampliùs ſuis copijs te, ô Iudæa & Ieruſalem, obſidebit & affliget, quia vniuerſus interiit, cæſus ab angelo. Ita S. Hieron. Hugo, Vatabl. Alij per *Belial* accipiunt Aſſyrium, id eſt Aſſyrios, vt ſingulare ponatur pro plurali. q. d. Periit Niniue & imperium Aſſyriorum: tranſlatum eſt enim ad Chaldæos. Ita Theod. Remig. & Albert. Porrò Septuag. vertunt, *non apponent vltrà vt pertranſeant in vetuſtatem. Conſumptum eſt, conſummatum eſt, aſcendit inſufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione.* vel, vt S. Chryſoſt. legit in lib. decem homil. Romæ impreſſo: *Non adjicient vltrà venire ad vetuſtatem. Conſummata ſunt, ſublata ſunt. Aſcendit enim è terra inſufflans in faciem tuam & eximens è tribulatione.* Quæ ita interpretatur. q. d. *Vetera conſummata, & ſublata ſunt: noua facta ſunt omnia.* Videntur Septuag. *Belial* deriuare à rad. בָּלָה *bala*, id eſt inueteraſcere, conſumi; vt *belial*, ſiue *beli ol*, ſit idem quod *vetuſtas iugi* & ſeruitutis.

Hoc Anagog. de renouatione Eccleſiæ futura in fine mundi, ita explicat S. Hieron. *Anagog.* *O Iuda* (ô Eccleſia, ô fidelis, ô ſancte & electe) *redde vota tua, quia nequaquam vltra pertranſient inimici qui te adducent in vetuſtatem, hoc eſt, qui te volunt imaginem portare veteris hominis. Quoniam quod vetus eſt ſeneſcit, & quod ſeneſcit perditioni proximum eſt. Completus eſt mundus, conſumptus eſt aduerſarius: Venit tibi Chriſtus, qui priùs inſufflauerat in faciem tuam, cùm te de limo fingeret, & poſt reſurrectionem quoque inſufflans in faciem Apoſtolorum ait: accipite* Spiri-

Spiritum ſanctum, ipſeeſt qui te liberat de tribulatione. Vaſtata enim Niniue & tranſeunte mundo, tribulatio quoque pertranſijt.

Allegor. Allegor. hic Belial, putà Sennacherib hoſtis populi Dei, eſt diabolus, peccatum & mors, inquit S. Cyril. & Theoph. quem proſtrauit & fugauit Chriſtus, cuius ira & furor contra eum graphicè deſcribitur hic v. 2. 3. & 6. Quocirca eo fuſo & fugato tranquillè agit Eccleſia, ac ſine timore & periculo celebrat ſuas feſtiuitates.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit vaticinari obſidionem & excidium Niniues per Medos & Chaldæos, quorum arma, caſtra, & milites feroces, celeres & terribiles inſtar fulguris graphicè deſcribit. Deinde v. 8. Niniues deſolationem ſpoliationem, pauorem & conſternationem depingit; cauſamq́ addit, & inculcat, quòd fuerit cubile leonum, id eſt tyrannorum & prædonum.

Verſ. 1. Aſcendit qui diſpergat coram te qui cuſtodiat obſidionem: contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valdè.

2. Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſrael: quia vaſtatores diſſipauerunt eos & propagines eorum corruperunt.

Vers. 1. ASCENDIT QVI DISPERGAT CORAM TE, QVI CVSTODIAT OBSIDIONEM] Syrus & Arabicus, *cuſtodiens cuſtodiam*, id eſt agens excubias. Quæres Primò, de quâ obſidione agit hic Nahum an Hieroſolymæ, an Niniues? De Hieroſolymæ agi cenſent Chald. Theodor. Theoph. & Vatabl. qui vertit & applicat ſic: *Aſcendit*, id eſt, inſtar vaporis aſcendit in auras, abiit, euanuit & periit *diſperſor* vel diſſipator, id eſt Sennacherib, qui diſperſit filios tuos, ô Ieruſalem, teq; obſedit. Videtur enim Nahum proſequi cladem Sennacherib, de quâ egit in fine capitis præcedentis. Vnde Septuag. vertunt, *aſcendit inſufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione*. q.d. inquit Theodor. Deus in te, ô Ieruſalem, obſeſſam & penè enectam inſufflauit ſpiritum vitæ & ſalutis, fecitque vt reuiuiſceres, quando exſufflauit & occidit caſtra Sennacherib, quæ te obſidebant & enecabant: ſicut olim formans Adamum inſufflauit in eum ſpiritum vitæ, fecitque eum in animam viuentem, vt ſcilicet eſſet animal & homo viuens. Fauent ſequentia, in quibus agit de Iſraele dicens: *Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſrael*. q.d. Deus poſtquam per Sennacherib ſat caſtigauit ſuperbiam Iſraelis & Iudæ, proiecit virgam in ignem, hoc eſt, ipſum Sennacherib cum ſuis interemit. Huc pertinet expoſitio Ariæ, quæ talis eſt: Ne ſuperbias ô Ieruſalem, eò quòd euaſeris manus Sennacherib; nam ſi in ſcelera recidas, aſcendet contra te Nabuchodonoſor, qui tuam ſuperbiam puniet, teque obſidebit & vaſtabit, vti de facto contigit.

Secundò, meliùs alij paſſim accipiunt hæc de obſidione & excidio Niniues, tum quia tota prophetia Nahum eſt *onus Niniue*, vt habet eius titulus, non Hieroſolymæ; tum quia expreſsè de eâ ſe explicans v. 8. ait: *Niniue quaſi piſcina*, &c. Ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. Clarius, Ribera, à Caſtro & alij. Senſus ergo eſt. q.d. Contra te, ô Niniue, *aſcendit*, id eſt breui aſcendet hoſtis, qui *coram te*, id eſt in tuis oculis, te ſpectante & gemente, *diſpergat*, heb. מפיץ *mephits*, id eſt confringat, conterat, diſſipet, diſperdat tuos agros, villas, munitiones, opes, incolas & ſcolas, *quiq; cuſtodiat obſidionem*, id eſt qui arctè ſit è te obſideat, arctet, & obſeruet quaſi cuſtos, ne qua via elabaris, & eius manus euadat, nec deſiſtet, donec te expugnet & capiat. Nam vt ſapienter ait Liuius l. 5. *Obſidio eius vrbis quam tibi capere velis, & vrgenda & premenda*. Item: *Cum obſtinato hoſte obſtinatè pugnandum*, ait idem libr. 10. Hinc Prouerbium: *Hectorem imitaris, ab illo nunquam recedis*.

Quæres Secundò, quando, & à quo obſeſſa & capta eſt Niniue? Primò, Diodorus Siculus l. 3. Iuſtin. l. 1. Megaſthenes, Euſebius, Oroſius & alij Chronologi & Hiſtorici, paſſim docent Niniuen expugnatam ab Arbace Medo, & Beloſo Babylonio, qui Sardanapalum regem Niniues coëgerunt ad ſui necem, vt ſcilicet inſilitet in pyram à ſe accenſam: hunc enim fuiſſe vltimum regem vel monarcham Aſſyriorum, in eoque illam deſijſſe, ac tranſlatam eſſe ad Medos & Chaldæos. Porrò Euſebius in Chron. S. Hieron. initio commentar. in Amos, S. Auguſt. l. 18. Ciuit. c. 21. Oroſius & alij paſſim tradunt, Sardanapalum vixiſſe tempore Oziæ regis Iuda, quo tempore Procas Sylulus auus Romuli rex erat Latinorum, regnabatque in alba. Verùm hæc duo non ſatis conſentiunt cum S. Scripturâ; nam conſtat poſt Oziam ſub eius pronepote Ezechia vixiſſe Salmanaſar, Sennacherib, & Aſarhaddon, qui erant reges Aſſyriorum, regnabantq; in Niniue, eratque potentiſſimi: niſi dicas in Sardanapalo euerſam eſſe Niniuen, & monarchiam Aſſyriorum; poſteà tamen refloruiſſe Niniuen, eiq; reſtitutum eſſe regnum, licet non monarchiam. Nã quod aliqui, volentes Hiſtoricos profanos cum S Scripturâ conciliare, reſpondent cum Euſebio & Megaſthene, Salmanaſar, Sennacherib & Aſarhaddon fuiſſe reges Aſſyriorum, id eſt Babyloniorum, qui ad ſe monarchiam Aſſyriorum iam tranſtulerant, Aſſyrijſque à ſe deuictis dominabantur; hoc, inquam, dici nequit. Nam eodem tempore Babylonijs dominabatur Merodach Baladan, qui Aſarhaddon Aſſyrijs, vt patet 4. Reg. 20. v. 12. collato cum c. 19. v. vlt. Ergo illo tempore diuerſi erant, proprijque reges Aſſyriorum æquè ac Babyloniorum. Vt vt eſt, de excidio Niniues ſub Sardanapalo, ſi eum ponas coæuum Oziæ, loqui nequit Nahum, vtpote eo longè poſterior; illud ergo pertinet ad tempora Ionæ, vti dixi in eius Proœmio.

Secundò, Hebræi cenſent Niniuen vaſtatam eſſe

eſſe ſub initium regni Manaſſis, qui Ezechiæ patri in regno Iuda ſucceſſit, ideoque Manaſſen ductum captiuum in Babylonem, non in Niniuen; eò quòd Niniue iam eſſet euerſa, vti ex Suida refert Genebr. l. 1. Chronol. qui & addit, Sardanapalum per craſin, eumdem eſſe & nomine, & perſona cum Aſarhaddon. Aſarhaddon enim regnauit ſub tempora Manaſſis, videturque fuiſſe vltimus rex Aſſyriorum: nam poſt eum nemo alius in Scriptura nominatur. Cumque profani Hiſtorici aſſerant vltimum regem Aſſyriorum fuiſſe Sardanapalum, videtur quòd hic non fuerit alius, quàm Aſarhaddon, qui vixit ſub Manaſſe; *Refellitur.* ac conſequenter tum deſiiſſe imperium Aſſyriorum, & Niniuen eſſe euerſam. Verùm huic ſententiæ refragantur Euſebius, S. Hieron. S. Aug. & alij Græci ac Latini paſſim, qui docent Sardanapalum diu ante Manaſſen vixiſſe ſub Ozia rege Iuda, vti iam dixi.

Tertia. Refellitur. Tertio, S. Cyril. & Theophyl. cenſent Niniuen euerſam eſſe à Cyro & Perſis. Sed hi videntur confundere Aſſyrios cum Babylonijs & Niniuen cum Babylone: Babylonem enim euertit Cyrus, non Niniuen. Sic Hiſtorici ſæpè ſub Aſſyrijs comprehendunt Babylonios, & vice verſa, vt cùm numerant quatuor celebres veterum monarchias, Aſſyriorum, Perſarum, Græcorum, & Romanorum; ſub Aſſyrijs comprehendunt Babylonios.

Quarta & vera, à Cyaxare. Dico ergo, Niniuen captam & euerſam eſſe à Medis & Chaldæis puta à Cyaxare rege Medorum, & à Nabuchodonoſor, rege Babyloniorũ. Cyaxares hic fuit filius Phraortis, & pater Aſtyagis, Aſtyages autem fuit auus maternus Cyri. C Probatur hæc ſententia. *Probatur primò.* Primò, quia id diſertè aſſerunt Septuag. Tobiæ 14 v. vlt. Tobias enim ſenior moriens ibidem v. 5. monet filium Tobiam iuniorem, vt ſecedat ex Niniue, eò quòd ob ſcelera ſua illi immineat excidium intentatum à Ionâ. Addunt Septuag. in fine capitis, Tobiam iuniorem ante mortem audiſſe hoc excidium, dicuntque: *Et mortuus eſt* (Tobias iunior) *annorum centum viginti ſeptem in Ecbatanis Mediæ. Et audiuit priuſquam ipſe moreretur, perditionem Niniue, quam captiuarunt Nabuchodonoſor & Aſſuerus*, vel, vt *Cyaxares quis?* Romana legunt, *Aſſyeros*, id eſt Cyaxares. Nomen enim Cyaxares vel Kyaxares, conflatum eſt ex prænomine *Ky*, id eſt princeps; & *Axares*, qui idem eſt cum Hebræo & Chaldæo Achaſueros, id eſt Aſſuerus, vti docet Scaliger de Emendat. temp. in Aſſuero, & Serarius in Tobiæ c. 14. q. 4. in vtroque enim nomine ſunt eædem litteræ conſonantes, quas ſolas attendunt Hebræi & Chaldæi, etiamſi puncta ſiue vocales varientur. *Secundò.* Secundò, quia communis ſententia Chronologorum & Hiſtoricorum eſt, Nabuchodonoſorem fuiſſe conditorem monarchiæ Babyloniorum, eamque ab Aſſyrijs & Niniue in Babylonem tranſtuliſſe: hoc autem facere non potuit, niſi capta & vaſtata Niniue, imperium ei ademiſſet. *Tertiò.* Tertiò, Herodot. lib. 1. diſertè docet Niniuen euerſam eſſe à Cyaxare. Cùm enim narraſſet Phraortem oppugnaſſe Niniuen; ſed fruſtra; ibi enim cum copijs interijſſe, ſubdit, Cyaxaren Phraortis filium, vt patris necem vlciſceretur, Niniuen obſediſſe; ſed cùm interim Scythæ Mediam inuaſiſſent, Aſiæque imperium occupaſſent (quod tenuerunt per 28. annos) Cyaxarem A obſidionem ſoluiſſe, ac cum Scythis bella geſſiſſe, donec poſt 28. annos eos ſuperauit, & expulit, quo facto Niniuen rurſus aggreſſus, expugnauit. Idem docet Euſeb. in Chronico, & S. Hier. hic, & præfat in Ionam: *Et reuera*, inquit, *quantum ad hiſtorias tam Hebreas, quàm Græcas pertinet, & maximè Herodotum, legimus Niniuen regnante apud Hebræos Ioſia, & Aſtyage* (regnante cum patre Cyaxare) *rege Medorum, fuiſſe ſubuerſam.* Porrò Cyaxares expugnauit Niniuen adiutus à genero ſuo Nabuchodonoſore; hâc enim de causâ ei filiam ſuam deſponſit, nomine Nitocrin. Hæc eſt illa Nitocris famoſa, quæ in Babylone curauit fieri hortos penſiles, qui orbis fuere miraculum, *Horti penſiles Nitocris.* de quibus Curtius l. 5. & Ioſeph. l. 10. Antiqu. 13. Eiuſdem opera heroica celebrat Herod. l. 1. vbi & addit, illam ſibi ſepulchrum extruxiſſe B eique hæc inſcripſiſſe: *Si cui regum Babylonis poſt me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto ſepulchro tollat quantumcumque libuerit, pecunia dumtaxat indigens, alias ne aperiat.* Aperuit illud Darius; ſed pro pecunijs hanc ſententiam reperit: *Niſi pecuniæ eſſes inexplebilis, & turpis lucri cupidus, haud aperuiſſes vrnas defunctorum.* Denique hæc eſt ſententia Hebræorum in Seder olam, Theodor. Rupert. Lyrani, Riberæ, à Caſtro, Adrichomij in Chronul. anno mundi 3237. Serarij in c. 14. Tobiæ & aliorum.

An ante, an poſt Ieruſalem euerſa ſit Niniue? Quæres Tertiò, quando Cyaxares & Nabuchodonoſor expugnarint Niniuen, an antè, an poſt excidium Hieroſolymæ, quod illi intulit Nabuchodonoſor anno 18. regni ſui, qui fuit annus Sedeciæ regis Iuda vndecimus & vltimus. Aliqui cenſent Niniuen expugnatam eſſe ante Ieruſalem. Ita Euſeb. in Chronico dicit expugnatam Niniuen inchoatè anno 28. Ioſiæ, & completè anno 4. Ioakim filij Ioſiæ: *Ante, cenſet Euſeb. & alij.* Euſebium ſequitur Beda lib. de Sex ætatibus mundi, vbi tradit Script. numerare annos Nabuchodonoſoris ab anno 4. Ioakim, quia ex eo ipſe non ſolùm Chaldæis & Iudæis, ſed etiam Aſſyrijs & Ægyptijs cœpit dominari. Accedit Chriſt. à Caſtro, qui cenſet Niniuen expugnatam anno 1. Nabuchodonoſoris.

Alij addito à Nabuchodonoſore ſeniore. Rurſum moderni quidam Chronologi manuſcripti, cenſent Cyaxaren anno regni ſui 35. qui Ioſiæ regis Iuda, inquiunt, fuit 13. & Nabuchodonoſoris ſenioris primus, expugnaſſe Niniuen. Hic Nabuchodonoſor ſenior à Beroſo, Euſebio, Ioſepho Scaligero, Cardin. Bellarmino & D alijs vocatur Nabonaſſar, vel Nabopolaſſar, qui regnauit 21. annis, fuitque pater Nabuchodonoſoris iunioris, qui euertit Ieruſalem, aliaſque gentes: vnde à rerum geſtarũ gloria cognominatus eſt Magnus, de quo paſſim loquitur Scriptura in l. 4. Reg. c. 24 & 25. & in Ieremia, Ezechiele, Daniele, alijſque Prophetis. Ab huius ergo patre, æquè ac à Cyaxare dicunt hi euerſam eſſe Niniuen. *Probant Primò.* Probant id Primò: quia Herodotus indicat Cyaxaren fuiſſe coæuum Pſammiticho regi Ægypti, qui fuit proauus Apries, ſiue Ephree. Nam Pſammiticho, qui 54. annis regnauit, ſucceſſit filius Nechao, qui Ioſiam regem Iuda occidit: Nechaoni ſucceſſit filius Pſammis, qui fuit pater Pharaonis Apries, ſiue Ephree, vti narrant Herod. & Diodorus Siculus. Ephree autem regno ſpoliatus fuit à Nabuchodonoſore iuniore, vti docet Ierem. cap. 44. v. 30. Ergo Cyaxares ex-

pugnans Niniuen, non videtur fuiſſe coæuus Na- A
buchodonoſori iuniori, vtpote quem aliquot ge-
Secundò. nerationibus anteceſſit; ſed ſeniori. Secundò,
quia Euſebius & S. Hieron. paulò antè citati do-
cent, Niniuen euerſam à Cyaxare, vel Aſtyage
ſub Ioſia rege Iuda: ergo ante excidium Ieruſa-
lem: hoc enim contigit ſub Sedecia filio Ioſiæ.
Tertiò. Tertiò, quia Septuag. iam citati docent Tobiam
iuniorem ante mortem audiſſe excidium Nini-
ues: hic autem Tobias puer, ſcilicet ſex vel ſep-
tem circiter annorum, cum patre in excidio Sa-
mariæ & regni Iſrael abductus fuit à Salmanaſar
in Aſſyriam, anno 6. Ezechiæ regis Iuda, atque
in Media mortuus eſt anno ætatis 99. vt habent
Latina Biblia, Tob. 14. 16. Deme ſeptem pueri-
tiæ eius annos, qui eius abductionem & annum
6. Ezechiæ præceſſerunt, ab eoque computa ſe-
quentes annos vſque ad 13. Ioſiæ, inuenies 99. B
ita vt Tobias hic videatur mortuus anno 13. Io-
Quartò. ſiæ iam dicto. Quartò, Ioſeph. li. 9. Antiq. c. 11.
docet Nahum propheтaſſe ſub Ionathan patre
Achaz, additque: *Euenerunt autem omnia quæ de
Niniue prædicta erant poſt centum quindecim annos.*
Atqui annus 13. Ioſiæ eſt 115. ab anno vltimo
Ioathan: ergo hoc anno 13. Ioſiæ videtur euerſa
Niniue. Atq; hęc videtur fuiſſe virga vigilans om-
nium gentium dorſo imminens, quam anno 13.
Ioſiæ vidit Ieremias c. 1. 2. ſcilicet virga hæc fuit
Nabuchodonoſor ſenior, qui anno 13. Ioſię euer-
tit Niniuen, cœpitque in alias gentes graſſari.

Refelluntur Primò. Verùm obſtat huic ſententiæ, Primò, quòd
hi auctores in ſuo ſynchroniſmo, ſiue combina-
tione temporum, cogantur 70. annos captiuita-
tis Babylonicæ ordiri ab anno 13. Ioſiæ: in hunc
enim dicunt incidiſſe annum 35. Cyaxaris, quo C
ipſe Niniuen euertit, qui deinde adhuc regnauit
quinque annis (vniuerſim enim regnauit annis
40.) ſucceſſit ei filius Aſtyages per annos 38. A-
ſtiagi ſucceſſit nepos Cyrus, vt patet Dan. 13. 65.
Cyrus autem ſenſim creſcens viribus & victorijs,
tandem anno 27. regni ſui aggreſſus Babylo-
nem eam cepit, factuſque eſt monarcha, ac tum
ſoluit Iudæos in Babylone captiuos. Adde annos
5. Cyaxaris 38. Aſtyagis 27. Cyri, habebis annos
70. Captiuitatis: illi enim finiũtur anno 27. Cyri.
Vnde neceſſariò ſequitur annos 70. captiuitatis
Babylonicæ inchoandos eſſe ab anno 13. Ioſiæ,
qui, vt ipſi aiunt, fuit 35. Cyaxaris. Hoc autem
paſſim refutant Chronologi, qui multò tardiùs
hos 70. annos inchoant, & à 13. Ioſiæ, vſq; ad 27.
Cyri longè plures quàm 70. numerant. Adde, D
ſub Ioſia fuiſſe felicem Hieroſolymam; eius verò
captiuitates cœpiſſe ſub Ioakim & Sedecia filijs
Ioſię. Secundò, Euſeb. in Chronico, & alij dicunt
Secundò. Cyaxaren cœpiſſe regnare anno 15. Ioſiæ; non
ergo potuit euertere Niniuen anno 13. Ioſię; vt-
Tertiò. potè cùm nondum eſſet rex. Tertiò, quia Nahũ
c. 3. v. 7. & 8. ſignificat Niniuen euertendam poſt
euerſionem Alexandriæ: Alexandria autem euer-
ſa eſt poſt Ieruſalem. Nam vt docet Ioſeph. 10.
Antiq. c. 11. & Ezechiel c. 29. 17. Nabuchodono-
ſor iunior poſt vaſtatam Ieruſalem, anno quinto
inuaſit & occupauit Ægyptum, cuius metropolis
Quartò. eſt Alexandria. Quartò, fauet Ieremias, qui c. 25.
26. inter gentes & reges ſuperandos à Nabucho-
donoſore iuniore, nominat reges Aquilonis: in-
ter hos enim viciniſſimus ipſi & Babyloni erat
rex Niniues & Aſſyriorum. Vnde Iudith 16. 5.

A dicitur: *Venit Aſſur ex montibus ab Aquilone.* Rur-
ſum Ierem. c. 50. 18. *Ecce*, inquit, *viſitabo regem Ba-
bylonis, & terram eius ſicut viſitaui regem Aſſur*; ſig-
nificans non diu poſt Niniuen pari modo euer-
tendam Babylonem, ſcilicet poſt 54. annos: tot
enim ſunt ab anno 24. Nabuchodonoſoris iu-
nioris, ſiue Magni, quo ipſe Niniuen euertit, vſ-
que ad 27. Cyri, quo ipſe cepit Babylonem, eaq;
euerſa fecit ſe monarcham.

Videtur ergo quòd Nabuchodonoſor Mag- *Reſp. Niniuen excyſă poſt Ieruſalem à Nabuchodonoſore.*
nus ſenſim creſcens armis & victorijs, exciſa Ie-
ruſalem, tandem anno regni ſui 23. inualerit Æ-
gyptum: qua occupata, anno 24. auſus eſt tenta-
re arcem monarchię, putà Niniuen, adiutus à Cy-
axare, eaque capta monarchiam ex Niniue tran-
ſtulit Babylonem, ſeque eius primum fecit mo-
narcham. Vnde ab hoc anno, vtpote primo mo-
B narchiæ, annos eius numerat Daniel c. 2. v. 1. vt
ibi dixi. Ita cenſet Ribera, Serarius in Tobiæ 14.
quæſt. 4. & Torniellus anno mundi 3452. qui &
addit, Niniuen ſæpiùs captam eſſe. Nam ipſa re-
bellans identidem Chaldæis, vtpote iugi impati-
ens, quæ cæteris dominari aſſueta erat, primò ca-
pta eſt ab Arbace Medo, cùm ei rex eſſet Sarda-
napalus, paulò pòſt prædicationem Ionæ ante
tempora Nahum. Secundò, capta eſt ſub Aſar-
baddon filio Sennacherib à Merodach Baladan,
rege Babylonis, vnde poſt Aſarbaddon in Scri-
pturâ nulli ampliùs nominantur reges Aſſyrio-
rum; ſed Babyloniorum dumtaxat. Hinc Aſar-
baddon deuictum eſſe à Merodach Baladan, ſub
annum 27. Ezechiæ regis Iuda, cenſent Ioſeph.
lib. 10. Antiq. c. 3. Bellarm. Genebrar. & Torniel-
lus in Chron. anno mundi 3335. qui & anno
C mundi 3384. ſeriem regum Babylonis illius æui
ita recenſet. Nabonaſſar regnauit annis 26. de-
inde Merodach Baladan annis 52. poſt hunc Ben
Merodach annis 24. mox Nabolaſſar (ſiue Na-
buchodonoſor ſenior) annis 21. denique Nabu-
chodonoſor iunior annis 44. Tertiò, capta &
ſubacta eſt plenè & planè Niniue à Cyaxare, &
Nabuchodonoſore iuniore anno regni eius 24.
Denique poſt reditum Iudæorum è captiuitate
Babylonica, tempore Xerxis, vt vult Ribera; vel
Artaxerxis, vt alij, alius in Niniue regnauit Na-
buchodonoſor, qui in Iudæam miſit Holofer-
nem, quem occidit Iudith, c. 1. 5. Vide vt Deus
premat vrbes ſuperbas & ſuperbos, idque toties
quoties ceruices & cornua erigunt.

Ad primum argumentum prioris ſententiæ *Ad Primũ aliorum Reſponſio.*
D reſpondeo, Cyaxarem incipientem regnare in
fine regni Pſammitichi, potuiſſe facilè pertingere
ad tempora Ephree, qui Pſammitichi fuit pro-
nepos: Cyaxares enim regnauit annis 40. Cer-
tùm verò eſt eum fuiſſe coæuum Nabuchodo-
noſori iuniori; hic enim cœpit regnare anno 3.
Ioakim filij Ioſiæ, Daniel. 1. 1. Cyaxares autem
regnare cœpit anno 15. Ioſiæ, qui 35. annis re-
gnauit. Vnde ſequitur, Cyaxarem 18. annis tan-
tùm regnaſſe ante Nabuchodonoſorem, & cum
eo regnaſſe annis 22. vniuerſim enim regnauit
annis 40.

Ad ſecundum, reſpondeo Euſeb. & S. Hieron. *Ad ſecundum.*
confuſè loqui de tempore excidij Niniues, illud-
que ſub Ioſiâ conſignare; quia Cyaxares cœpit
obſidere Niniuen ſub Ioſiâ; ſed inuadentibus
Mediam Scythis, obſidionem intermiſit per 8.
annos, vti paulò antè dixi: poſt quos cum Nabu-

cho-

chodonoſore iuniore obſidionem reſumens & inſtaurans, Niniuen cepit, & vaſtauit anno iam dicto. Hinc S. Hieron. ait, eam vaſtatam ſub Aſtyage, quando nimirum Cyaxares ſeneſcens Aſtyagem filium regni conſortem, imò moderatorem effecerat; quod vtique non fuit ſub Ioſia, ſed diu poſt.

Hinc rurſum Euſebius non ſatis ſibi conſtat. Nam initium regni Cyaxaris conſignat anno 15. Ioſiæ, expugnationem verò Niniues anno 28 Ioſiæ, & rurſum quarto Ioakim. Vnde ſequitur, eum expugnaſſe Niniuen anno regni ſui 13. vel certè 20. cùm ex aduerſo ex Herodoto conſtet 28. annos vt minimùm elapſos, inter initium regni eius, & obſidionis Niniues, vſque ad eius expugnationem.

Ad tertiũ. Ad Tertium reſp. Septuag. dare Tobiæ iuniori non tantùm annos 99. vt habent Latina Biblia, ſed 127. quos ſi numeres, pertinges ad annum excidij Niniues à me paulò antè deſignatum. Adde aliquos, vt Serarium, hos 99. annos computare à morte patris; quibus adde annos 63. quibus cum patre in captiuitate vixit, ac facito eum fuiſſe duorum tantùm annorum, cùm in captiuitatem venit; conficies eum vniuerſim vixiſſe 164. annos, ita vt pertigerit ad annum 24. Nabuchodonoſor, quo euerſa eſt Niniue.

Ad quartum. Ad quartum reſpondetur, Ioſephum dicere hanc prophetiam Nahum impletam poſt 115. annos, quia tunc cœpit impleri; tunc enim cœpit Cyaxares obſidere Niniuen: perfectè autem completa eſt poſt 28. annos Cyaxaris, vti iam oſtendi. Adde, Ioſephum errare, dum dicit Nahum cœpiſſe prophetare ſub Ioathan: cœpit enim ſub eius nepote Ezechia, vti dixi in procœmio.

Synchroniſmus. Denique facilis erit ſynchroniſmus illorum temporum, ſi Cyaxari, cui Euſebius dat tantùm 32. annos regni, addas decem ex annis Aſtyagis filij eius, qui patre ſene regnum adminiſtrabat, eâque de cauſâ hi anni dantur ab Hiſtoricis Aſtyagi non Cyaxari; ideoque S. Hieron. præfatione in Ionam ait, Niniuen expugnatam ab Aſtyage non à Cyaxare: nam additis Cyaxari 10. annis, annus 42. Cyaxaris incidet in annum 24. Nabuchodonoſoris iunioris, ſiue magni, quo ipſe vaſtata Ægypto, cum copijs Cyaxaris expugnauit Niniuen. Succeſſit deinde Cyaxari filius Aſtyages, qui ſolus regnauit 28. annis, ac deinde Cyrus, qui 27. anno regni ſui ſoluit captiuitatem Babylonicam, quæ iam 70. annis durauerat, hos enim 70. annos inuenies, ſi eos inchoes ab anno 11. & vltimo Ioakim, qui fuit Cyaxaris 27. adde enim reliquos Cyaxaris annos 15. Aſtiagis 28. Cyri 27. habebis annos 70. quos quærimus. Ex dictis ſequitur, imperium Niniues & Aſſyriorum ſtetiſſe annis 1440. tot enim fluxerunt ab anno primo Nini conditoris Niniues, qui 43. annis præceſſit natiuitatem Abrahæ (nam anno 43. Nini natus eſt Abraham, ait Euſeb. in Chron. vſque ad annum 24. Nabuchodonoſoris, quo euerſa eſt Niniue. ita Ribera. Hæc de chronologia adeò vetuſta, ideoque incerta & obſcura, dicta ſufficiant.

Monarchia Aſſyriorum ſtetit annis. 1440.

Contemplare (ô Niniue) viam] qua aduentant Medi & Chaldæi magnis agminibus, vt te obſideant & perdant. Ita enim ſolent ciues obſidendi curioſè & anxiè intueri vias, per quas aduentant caſtra hoſtium, vrbem obſeſſura. Via

A ergo ponitur pro viatoribus, putà hoſtibus, metonymicè.

Conforta lumbos] q.d. Quidquid habes virium collige, vt hoſtibus reſiſtas. Vires enim hominis magna ex parte ſitæ ſunt in lumbis; vnde infirmi vocantur elumbes: & cùm hominem vel animal debilitare volumus, lumbos illi infringimus. Ita Plautus in Amphit. *Si me, inquit, irritaſſis, hodie lumbifragium hinc auferes.* q.d. Si me irrites, infringam tibi lumbos. Ex aduerſo de muliere forti ait Sapiens Prouerb. 31. 17. *Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachium ſuum.* Porrò confortantur lumbi, ſi manu, cingulo, ſimiliue vinculo ſtringantur. Vnde Septuag. vertunt, *tene lumbos, viriliter age.*

Robora virtutem valdè] *Virtutem*, id eſt vires. Hebr. *fortifica robur valdè*; Septuag. *roborare*
B *vehementer*; Chald. *corrobora vires valdè*; Tigurina, *omnibus modis inſtrue copias*: hæ enim ſunt vires vrbium, putà ciuium & militum copiæ.

Tropolog. S. Hier. *Tria, ait, præcipiuntur Iudæ,* *Tropol. de robore animæ.*
id eſt Eccleſiæ, & animæ fideli. *Primum, vt contempletur viam, & iter per quod ambulaturus eſt diligenter aſpiciat, iuxta illud Ierem. 6. State in vijs & interrogate ſemitas æternas, & videte quæ ſit via bona & ambulate in ea, vt, cùm ſteterimus in vijs multis, veniamus ad eam viam quæ dicit: Ego ſum via. Deinde dicitur ei vt teneat lumbum, id eſt, vt poſt electionem viæ, mortificet corpus ſuum & ſeruituti ſubijciat, ne quaſi rex & magiſter alijs prædicans, ipſe reprobus inueniatur, quòd virtus diaboli vel maximè ſit in lumbis, Iob 40. 11. & quòd Ioannes zonâ pelliceâ cingitur, Matth. 3. & quòd à Saluatore diſcipulis imperatur; Sint lumbi*
C *veſtri præcincti, Luc. 12. & Apoſtolus Epheſ. 6. State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate, licèt enim continentia plurimùm præſtet, & vita continentia ſuper mortificatione lumborum, tamen nihil eos ita mortificat, vt cognitio veritatis. Vnde dicitur: Accingite lumbos veſtros in veritate. Si enim veritas eſt Chriſtus, qui tota in Chriſto mente credidit, lumbos ſuos mortificauit in Chriſto. Tertiò præcipitur; Confortare virtute nimis, Elegiſti, inquit, viam, tenuiſti lumbum; aſſume virtutem, vt poſsis pugnare cum hoſtibus. Et ne fortè diffidas, datur tibi cauſa cur ſperes. Auertit, inquit, Dominus contumeliam Iacob, quam ſcilicet ſolebat Iacob alijs facere. Non enim tantæ virtutis eſt, ob alijs factam iniuriam ſuſtinere, quantæ gratiæ Domini eſt placidum, mitem atque tranquillum iniuriam facere non poſſe. Iſrael ergo, id eſt, ſenſus vel vir videns Deum, & ſemper de Deo co-*
D *gitans, facere neſcit iniuriam.*

Qvia reddidit Dominvs svperbiam Iacob sicvt svperbiam Israel] Pro *ſuperbiam* Vers. 2.
hebr. eſt גאון *geon*, quod & ſuperbiam, & magnificentiam gloriamque ſignificat. Vnde Chald. Vatabl. & alias vertunt, *reuocabit magnificentiam Iacob, iuxta maieſtatem Iſrael*, id eſt iuxta priſtinam dignitatem. q.d. Reſtituet Dominus per Cyrum Iſraeli priſtinam maieſtatem & gloriam, quam obſcurauerat Aſſyrius & Babylonius ſpoliando Iudæos omnibus bonis, eoſque captiuos ducendo in Babylonem. Iacob enim & Iſrael videtur accipi pro eodem, ſcilicet pro Iudæis. Sic Iſaias c. 60. v. 15. ait: *Ponam te in ſuperbiam*, id eſt magnificentiam & gloriam, *ſæculorum.* Et cap. 61. 6. *In gloria eorum ſuperbietis*, id eſt gloriabimini. Sic & Virgil. 1. Æneid.

Hinc populum latè regem, belloq; ſuperbum,
Venturum excidio Lybiæ. Et lib. 3.

Bar-

Barbarico veſtes auro ſpolijſq; ſuperbi,

id eſt magnifici. Vnde Syrus vertit, *quia reſtituit* (reducit: vox enim Syra propriè dicitur de re, quæ in captiuitatem, prædam vel perditionem redacta, priſtino ſtatui reſtituitur) *honorem*, vel *gloriam Iacob, ſicut honorem* vel *gloriam Iſraelis*. Sic & Arabicus Antioch. Verùm meliùs alij paſſim *ſuperbiam* hic propriè accipiunt, idque duplici ſenſu. Prior eſt, vt ſuperbia Iacob & Iſrael capiatur paſſiuè, pro eâ quam ab Aſſyrijs paſſus eſt Iacob & Iſrael. Sic Deus vocatur noſter amor, timor, ſpes, patientia, paſſiuè & obiectiuè, ſcilicet qui à nobis amatur, timetur, ſperatur, propter quem patimur. q. d. Obſideberis & vaſtaberis, ô Niniue quia Deus vlciſci deſtinat ſuperbiam, quam rex tuus Sennacherib, tuique Aſſyrij exercuerunt in Iacob, id eſt in Iudæos, inſultando illis per Rabſacem, æquè ac ſuperbiam, quàm ijdem exercuerunt in Iſrael, id eſt in Samariam & decem tribus

B vaſtando illas per Salmanaſar. Ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. imò & Septuag. vertunt enim, *auertit Dominus contumeliam Iacob, ſicut contumeliam Iſrael.*

Poſterior eſt, vt ſuperbia Iacob & Iſrael propriè & actiuè capiatur, pro faſtu Iudæorum & Iſraelitarum, quo tumentes & turgidi ſibi viuere voluerunt, Deo ſubeſſe & obſequi noluerunt. q. d. Reddam in caput Niniues, puniamque & exſcindam eius ſuperbiam; quia *reddidi*, id eſt reddam & puniam, ſuperbiam Iacob, id eſt Hieroſolymæ & Iudæorum, exſcindendo eos per Nabuchodonoſor & Chaldæos, ſicut reddidi, puniui & excidi Iſraelem ſiue decem tribus per Salmanaſar & Aſſyrios. Si enim non parco populo meo fideli, multò minùs parcam hoſtibus meis, putà

C infidelibus Aſſyrijs, ſed ſicut illius ſuperbas ceruices per Chaldæos contudi, ita & horum contundam; præſertim quia ipſi huic populo meo iniurij fuerunt, atque ad hoc tantùm ipſos, ipſorumque iniurias ad tempus permiſi & toleraui, vt per eas caſtigarem populum meum: at nunc eo ſatis ſuperque caſtigato, Aſſyrijs caſtigatoribus vltrà non indigeo; caſtigabo ergo & ipſos, ac virgam, vt vulgò dicitur, in ignem conijciam. Ita Clarius & Arias. Hunc eſſe ſenſum probatur Primò, quia iuxta eum propriè accipitur ſuperbia Iacobi & Iſraelis. Secundò, quia eum exigunt ſequentia, *Quia vaſtatores*, putà Chaldæi, *diſſipauerunt eos*. Chaldæorum enim mox clypeos, arma, vires, ardorem, vim & impetum fusè deſcribit à v. 3. vſque ad 8. Vnde Arabicus Alexandr.

D vertit, *quia Dominus contempſit Iacob ſecundùm contemptum Iſrael.*

Qvia vastatores dissipavervnt eos] Primò, S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Arias & Vatabl. per *vaſtatores* intelligunt Aſſyrios. q. d. Aſſyrij vaſtàrunt & diſſiparunt Iſraelem, id eſt Samariam & decem tribus per regem ſuum Salmanaſar; & Iacob, id eſt Ieruſalem & Iudam, per Sennacherib. Secundò & meliùs, per *vaſtatores* cum Theodor. & Theophyl. accipias Chaldæos, qui vti Hieroſolymam & Iudæos, ita pariter Niniuen & Aſſyrios vaſtarunt & ſpoliarunt. In Hebræo eſt pulchra paronomaſia: כִּי בְּקָקוּם בֹּקְקִים *ki bekacum bokekim*, id eſt, *quia euacuauerunt eos euacuantes bonis*, vt vertit Pagnin. & Tigurina, *direptatores diripuerunt eos*; & vt Vatablus, *ſpoliatores ſpoliauerunt eos*. Sequitur:

A Et propagines eorvm corrvpervnt] q. d. Sicut apri, vel hoſtes vaſtatores vineam, ſingulas vites, earumque propagines euellunt, diſſjciunt & corrumpunt; ita Chaldæi vaſtantes Niniuen, æquè ac Hieroſolymam, ſingulas eius familias, imò ſingulos eius ciues & incolas diſperdent & corrumpent, vel occidendo eos, vel in captiuitatem abducendo. Nota. Propagines vrbiũ, v. g. Niniues, Primò, accipi poſſunt ſuburbia, pagi & oppida, quę à metropoli deriuantur & dependent, eamque ornant, ſicut propagines, ſiue palmites vitem. ita Chald. & Arias. Secundò, tribus & familiæ. ita Albert. & Hugo. Tertiò, filij & nepotes. Quartò, meſſes & opes, quas de anno in annum accumulabant Iſraelitæ: Aſſyrij enim ſingulis penè annis inuadebãt terram Iſrael, eamque ſuis bonis quæ accumularat, ſpoliabant. Has

B vocat propagines corruptas, inquit Vatabl. Verùm iam dixi, hæc de Chaldæis Niniuen, æquè ac Ieruſalem expilantibus, non de Aſſyrijs accipienda eſſe. Niniuitarum ergò, æquè ac Iudæorum meſſes & opes, vocat eorum propagines, quas identidem inuaſit & carpſit Nabuchodonoſor. Vnde de eo ſubdit:

3. Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus in coccineis: igneæ habenæ currus in die præparationis eius, & agitatores conſopiti ſunt.

4. In itineribus conturbati ſunt: quadrigæ colliſæ ſunt in plateis: aſpectus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia.

5. Recordabitur fortium ſuorum,

C ruent in itineribus ſuis: velociter aſcendent muros eius, & præparabitur vmbraculum.

6. Portæ fluuiorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum.

7. Et miles captiuus abductus eſt: & ancillæ eius minabantur gemẽtes vt columbæ, murmurantes in cordibus ſuis.

Clypevs fortivm eivs ignitvs] De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens: *Vaſtatores* Vers. 3. *diſſipauerunt eos*; nunc in ſingulari, dicens: *Clypeus*, id eſt clypei: quia exercitus eſt vnus collectiuè, ſed multus diſtributiuè; multos enim continet milites, ſicut ciues multi faciunt vnam ciuitatem,

D & multæ familiæ vnum populum, ac multæ gentes vnum regnum & imperium, reſpicit ad initium capitis: *Aſcendit qui diſpergat coram te. Aſcendit*, ſcilicet Nabuchodonoſor, eiuſque exercitus. Vnde de eo, vtpotè ſingulari, ſingulariter hîc ait: *Clypeus fortium eius ignitus*. q. d. Chaldæi & Medi vaſtatores tui, ô Niniue, clypeos habent ex auro vel aurichalco, qui ſolis repercuſſu rubei & igniti videntur, ideoque terribiles ſunt & formidabiles, iuxta illud Virgilij Æneid. 10.

Terribilem criſtis galeam, flammaſq; vomentem.
Ardet apex capitis, criſtiſq; à vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes.

Heb. enim eſt, *clypeus fortium eius* מְאָדָּם *meaddam*, id eſt *rubens*, vt vertit Chald. vel, vt Pagnin. *rubefactus*; Tigurina, *parma heroum illius rubet* inſtar ignis vel fulguris; Syrus, *clypei gigantum* (fortium) *eorum rubeſcunt*, *& viri gigantes* (fortes) *ludunt*

lam:

lampadibus ignis (ignitis) *& in curribus in die qua præparantur*; Arabicus, *clypei gigantum eorum rubeſcentes emicant, & viri gigantes contriſtant ignem*; Septuag. alijs punctis legentes מֵאָדָם *meadam*, id eſt ex homine, vertunt *arma potentiæ eius ex hominibus*, nimirum quia *viri exercitus in coccineis*, vt ſequitur. Graphicè Propheta hîc depingit clypeos, arma, robur, animos & impetus Chaldæorum, vt ijs perceilas Niniuen & Aſſyrios. Primò, ergo primam eorum aciem clypeis inſtructam hîc depingit. q.d. Primipili Chaldæorum clypeis & parmis aureis inſtructi caſtra præibunt, vt ijs omnia hoſtium tela & iacula excipiant: nobiles ergo erunt & generoſi. Quocirca generosè & ſtrenuè te, ô Niniue, oppugnabunt: non fugient vt plebeij & gregarij milites; hoc enim æſtimabūt ſibi eſſe dedecus: ſed malent occumbere quàm fugere, vt ſuum decus & gloriam tueantur. Ita Hiſpani hoc bellicum celebrant axioma: *Capitaneus, qui venatur famam & gloriam, oportet vt parui faciat vitam.* Inde Secundò, ſecundam aciem deſcribit dicens:

VIRI EXERCITVS IN COCCINEIS] q.d. Milites Chaldæorum erunt nobiles, ideòque veſtientur chlamidibus coccineis: coccus enim erat nobilium, imò regum veſtis, vti dixi Thren. 4. 5. ad illud, *Qui nutriebantur in croceis*, hebr. *in coccineis*. Vnde Tygurina vertit, *viri militares purpurati ſunt*; Pagnin. *viri exercitus induti veſtibus vermiculatis.* Color hic coccineus, vtpote ſanguineus, repræſentat Chaldæorum feritatem, quod ſanguinolenti ſint futuri, multumque in Niniue ſanguinem fuſuri. Ita Remig. Albertus & Arias. Quocirca S. Ioannes magnum illum & horribilem exercitum, qui in fine mundi occidet tertiam partem hominum, vidit habentem loricas igneas, hyacinthinas & ſulphurias, Apoc. 9. 17. Ita Romani conflicturi cum hoſte, ſignum prælij exponebant, in prætorio, tunicam ruſſam, ſiue coccineam, quin & eadem induebantur milites, indeque ruſſati dicebantur, vti ex Plutarcho in Fabio & in Bruto, item ex Iſidoro docet Lipſius lib. 4. de Militia Romana c. 12. Idem fecere ſubinde Græci. Nam Plutarch. agens de pugna Antiochi cum Cleomene; *Quieſcere*, inquit, *quoſdam iuſſit, donec à rege ſublata eſſet punicea veſtis ſuper ſariſſam extenſa.* Et Homerus Iliade θ. agens de Agamemnone ſuos ad pugnam vocante: *Purpuream eu do manu valida tollens ſibi veſtem.* Quocirca & milites in galeis criſtas geſtabant rubras, ſiue puniceas, appoſitas vtique ſanguineo Marti. Hinc Virgil. Æneid. 9. *Criſtaq; tegit galea aurea rubra.* Et iterum: *Purpurei criſtis iuuenes.* Diodorus lib. 6. idem Hiſpanos factitaſſe docet: *Circum capita*, inquit, *galeas æreas ponunt, puniceis ornatas criſtis.* De Cyri exercitu Xenophon lib. 6. Pædiæ Cyri: *Vniuerſus*, inquit, *exercitus ære fulgurabat, puniceoq; florebat ornatu.* Cauſam dat noſter Martin. de Roa lib. 1. Singul. c. 2. vt ſcilicet ſanguis, ſi quis ex impreſſo vulnere eſſet expreſſus, abſorberetur à cocco: tum illi confidentiùs, & ſine pauore dimicarent. Hoc veriùs in ſanguine Chriſti, qui noſtra eſt purpura & coccinea veſtis, ait S. Ambr. in pſalm. 118. ſerm. 17. Hic enim animas tingit, ex ijſque quaſi ebibit ſanguinem peccatorum. *Lauit* enim *nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.* Rurſum hic nos accendit ad acriter præliandum cum dæmone, carne & mundo. Nil enim ita accuit animos in hoſtem, quam acceptæ iniuriæ ſpecies oculis obiecta. Hæc enim dolorem oculis affert, animo iracundiam: quæ duæ in bello faces. Addit ſecundam c. 3. ſcilicet Gentiles credidiſſe, quòd coccinea veſtis tutos præſtaret in prælijs & periculis. Vnde & olim pueris Chriſtianis funiculus coccineus ex collo ſuſpendebatur, ad auertendum faſcinum, & quæuis diſcrimina, & vti recenſet & redarguit S. Chryſoſt. homil. 12. in c. 4. ep. 1. ad Cor. Ægyptij quoque quotannis omnes arbores, pecora, & alia multa rubrica illinebant aduerſus incendium, & alia incommoda, teſte Epiphanio hæreſ. 18. quam ſuperſtitionem videntur hauſiſſe ex eo, quòd filij Iſrael ſeruati ſint ab angelo percutiente, illinendo poſtes ſanguine agni paſchalis, exodi 12. Tertiam dat lib. 4. cap. 7. quòd coccineus color, ſiue purpureus, ad ignem accedat, ignisque animi ſit index & ſtimulus: vnde purpureum cùm dicis, purum vrentem, putà ignem, dicere videris. Purpureum igitur & roſæ colorem præfert, & ignis ſplendorem. Vnde ignis à Poëtis vocatur purpureus, & purpura ignea. Symbolicam dat ibidem c. 8 quòd qui in pugnam deſcendunt, pro anima dimicent, quæ conſiſtit in ſanguine, quem repræſentat coccus ſiue purpura. Vnde Virgil. 11. Æneid.

Purpuream vomit ille animam.

Hic ergo color maximè animos facit, in hoſteſque commouet, quos ſcimus cruorem expetere, aut etiam effudiſſe.

Tropol. coccinei milites Chriſti ſunt Martyres, qui ſanguine ſuo purpurantur, eumque ſanguini Chriſti libentes, imò gaudentes rependunt: quâ de causâ Cardinales purpura veſtiuntur, vt oſtendant ſe paratos pro Chriſto & eccleſia ſanguinem fundere, vti dixi Ezech. 16. 10. Coccinei quoq; ſunt fideles charitate flagrantes, iuxta illud de ſponſa Cant. 4. 3 *Sunt vitta coccinea labia tua*, ſcilicet *vt ſermo ſemper charitate ardeat, paſsione agni & ſponſi rubeat, qui ſemper debet eſſe in corde, ſemper in ore, candidus & rubicundus, dulcis Ieſus*: ait S. Bernard. de paſſione Domini c. 31. Tertiò, igneos eorum currus ita deſcribit:

IGNEÆ HABENÆ CVRRVS IN DIE PRÆPARATIONIS EIVS] *Igneæ*, id eſt aureæ, quæ radiante ſole, fulgidæ & ignitæ videbuntur, vti antè de clypeis dixi. *Iam in ardentibus* loris & habenis, ait S. Hieron. *velocitatem præparantium ſignificat, & quaſi Dñi Cruóris præparantium ſe ad prælium pompa narratur.*

Nota Chaldæi, æquè ac Romani olim nobiles & milites, toti erant in armis; ac, ſi equites eſſent, in frænis & equis adornandis. Audi Iuuenal. Satyr. 11.

Argenti quod erat ſolis fulgebat in armis.
Magnorum artificum frangebat pocula miles,
Vt phaleris gauderet equus.

Et Virgil. Æneid. 4. de Ænea:

Atque illi ſtellatus iaſpide fulua Enſis erat.

Et libr. 7. de equis quos Latinus rex Æneæ donauit:

Teucris iubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes, pictiſq; tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent,
Tecti auro fuluum mandunt ſub dentibus aurum.

Pro *habenæ*, vt vertit Noſter & Septuag. heb. eſt פלדות *peladot* quod per metatheſin poſitum pro לפידות *lappidot*, id eſt lampades, tedæ, faces accipiunt

Milites olim veſtiebantur coccineis. Cur?

A piunt Chald. Tigurina, Vatabl. Pagnin. & Rabbini: vnde vertunt *currus expeditionis eius tempore erunt velut ignis lampadarum*, vel facum q.d. Currus falcati ipſius Nabuchodonoſoris venientis oppugnatum Ieruſalem, videbuntur quaſi ignei, vel circumdati igne, qui excitabitur ferro rotarum celerrimè agitatarum, alliſo ad ſaxa & ſilices. Hac phraſi indicat violentiam & velocitatem, rapidumque curſum, & quaſi volatum curruum. Addunt aliqui curribus hiſce annexas fuiſſe faces & tedas ardentes, quibus obuios & obuia comburerent, perinde ac iiſdem annexæ erant falces (ex quibus falcati vocantur) ad omnia reſecandum & demetendum. Vnde Chald. vertit, *igni faces curruum eorum apparata ſunt.* Hinc & de iiſdem ſubditur: *Aſpectus earum quaſi lampadarum, quaſi fulgura diſcurrentia.*

B Et agitatores consopiti svnt] Syrus, *equites valdè obſtupeſcunt.* q. d. Medi & Chaldæi curruum & equorum agitatores periſſimi & fortiſſimi, ebrietate conſopiti (ita nimium vt ſopiant apprehenſionem & metum prælij, non ſenſus & animos præliandi; ſed eos potiùs vino acuant & accendant, vti fit in temulentis) intrepidè contra Niniuitas in prælia & arma ruent. Ita hodie videmus Cozakos, Hollandos, Hibernos, aliaſque nonnullas gentes pugnaturas, vino aduſto ſe opplere, vt audaces igneſcere, & ignem ſpirare videantur, itaque intertitos in hoſtes & enſes ruere. Huc pertinet expoſitio Sanchez. q.d. Chaldæi in gradiendo & pugnando adeò erunt ardentes & præcipites, vt furor illis & vinum omninò mentem & conſilium eripuiſſe videatur. Pro *agitatores* hebr. eſt בְּרוֹשִׁים *beroſcim*, id eſt abie-

C tes. Vnde Vatabl. & Arias vertunt, *abietes*, id eſt *lancea & haſtæ Chaldæorum abiegnæ, veneno infectæ ſunt.* vt omnes perderent; Pagnin. *& abietes tremuerunt*, id eſt duces Aſſyriorum, qui ſunt inſtar abietum, in Niniue tremore correpti ſunt, dum viderent currus & equites igneos Chaldæorum, ſe inuadentes. Verùm Noſter vertit, *agitatores*; & Septuag. *equites*, qui in curribus ſtantes celſi erant, duri & fortes, quaſi abietes. Sic enim Pharao erectus & glorioſus comparatur abieti, cedro & platano Ezech. 31. 8. Fortè pro בְּרֹשִׁים *beroſcim* legunt בְּרֹאשָׁם *beroſcam*, id eſt, in capite eorum, putà duces & ductores curruum, hoc eſt eorum aurigæ & agitatores. Vnde Chald. vertit, *magnates.* Hi enim ſunt quaſi aurigæ currus politici, id eſt Reipubl. Vnde Eliæ dicitur: *Pater mi, currus Iſrael, & auriga eius*, 4. Reg. 2.

D 12. Rurſum pro *conſopiti ſunt*, hebr. eſt הָרְעָלוּ *horalu*, quod deriuatur à רַעַל *raall*, id eſt, venenum mortiferum, tremor, ſopor; item mitra, vel corona tremula. Quocircà *horalu* Primò, verti poteſt *conſopiti ſunt*, vt vertit Noſter. Secundò, *mitrati* vel *coronati ſunt*, quaſi nobiles nobilium curruum agitatores & præſides. Vnde Chald. vertit, *& magnates eorum coruſcant veſtibus coloratis*; Tertiò, *veneno infecti ſunt*; Quartò, *tremuerunt*, vel conturbabuntur. Vnde Septuag. vertunt, *equites eorum tumultuabuntur.* q.d. Equites & aurigæ præ numero, feſtinatione, violentia & impetu in vijs nimis ſibi anguſtis occurrentes tumultuabuntur, ita vt quadrigas inter ſe colidant. Hinc videtur, quòd hæc, æquè ac præcedentia & ſequentia ad Chaldæos Niniuen obſidentes ſpectent, non ad Aſſyrios obſeſſos. Nam Chaldæorum quadrigas

A bellicas, vti cœpit, ita pergit in ſequentibus depingere.

Ad Aſſyrios tamen hæc refert S. Hieronym. Theodor. Theophyl. Remig. Hugo, Lyranus, Ribera & à Caſtro quaſi dicat, Velocites ad vaſtandam Niniuen venient Chaldæi, cùm Aſſyrij equites antea in agitandis equis egregij & celebres, vel crapula, vel deſidia, vel pauore fuerint conſopiti. Hi enim propriè dicuntur conſopiti: cùm Chaldæi potiùs agiles eſſent, vigiles, & acres ad prælium. Et hoc propriè ſignificat Hebræum *horalu*, id eſt ſoporati ſunt, contremuerunt, conſternati ſunt, ac ſi venenum mortiferum bibiſſent. Quocirca hic ſenſus de Aſſyrijs planior & germanior videtur. Nec obſtat, quòd antè & pòſt de Chaldæis agat Nahum: quia ſolent Prophetæ perſonas ſæpè mutare, & ab vnâ ad aliam, quæ cum priore litem vel rem habet, tranſire: idque

B ſilenter & tacito nomine. Sic hic currus & bellatores Chaldæos ex eo celebrat, quòd ad eorum præſentiam, vim & impetum Aſſyrij, aliàs in equorum & curruum agitatione & aurigatione illuſtres & famoſi, corruerint, ac quaſi exanimes obſtupuerint, & conſopiti ſint. Vnde de iiſdem ait verſ. 13. *Succendam vſque ad fumum quadrigas tuas.*

In itineribvs contvrbati svnt] Aſſyrij ſcilicet, agitatores equorum & curruum, de quibus immediatè antè locutus eſt Nahum. Hi enim deſperantes de ſalute, more amentium diſcurrebant per vrbem, ſcilicet Niniuen, à Chaldæis obſeſſam. Ita Theod. Theophyl. Vatabl. & à Caſtro. Meliùs S. Hier. Remig. Rupert. Hugo, — Vers. 4.

C Lyran. & Arias hæc referunt ad Chaldæos: horum enim currus bellicos, vim & impetum deſcribit, hoſque paulò pòſt comparat fulguribus. q.d. Chaldæorum currus & quadrigæ tanto numero & impetu diſcurrent per plateas Niniues, vt ſeſe inuicem conturbent & colliſidant, ac colliſione ſcintillas flammaſque excitent. Vnde adeò erunt terribiles, celeres & violenti, vt quaſi lampades igneæ, hoc eſt ignis & fulgura diſcurrentia, eſſe videantur; *vt antè viſu aduerſarios terreant, quam mucrone proſternant*, ait S. Hier. Pro *conturbati ſunt* hebr. eſt יִתְהוֹלְלוּ *ithbolelu*, quod Pagnin. propriè vertit, *inſanient*, id eſt inſtar inſanorum diſcurrent inquit Vatabl. Chald. *perſtrepunt*; Septuag. *confundentur*; Tigurin. *tumultuabuntur.* Sic de Cneio & Publio Scipionibus dixit Poëta: *Duo fulmina belli Scipiadæ.* Sic & Cherubini, milites Dei, ibant &

D reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis, Ezech. 1. 14. Vide ibi dicta. In fulgure notatur ſplendor velocitati coniunctus, qui oculos perſtringit, & animum vehementer percellit: hinc fulgur in Script. ſymbolum eſt terroris, & rei formidabilis. Chaldæi ergo comparantur fulguribus diſcurrentibus imitatione ſplendoris, celeritatis & efficaciæ ad terrendum penetrandumque, propter cataphracti equitis Babylonici & Perſici, quem Heliodorus libr. 9. Hiſtor. Æthiop. deſcribit, rutilantia arma, & præpetem curſum. Ita Cyprianus Monachus Ciſtercienſis in hunc locum, & Delrio adagio 997. Denique galeæ Chaldæorum aureæ ſolis repercuſſu fulgurabant; fortè etiam in iis fulgetra depingebant, vt magis terribiles & fulminei viderentur, iuxta illud Statij libr. 3. *Fulmine criſtatum galeæ iubar.* Secundò, *aſpectus eorum*, ſcilicet Chaldæorum, erit

mi-

minax, ardens, fulgureus, ut ex oculis emicet furor & ardor ſæuiendi. Sic de Verre ait Cicero: *Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat.* Et Seneca in Oedip.

Ardent minaces igne truculento genæ,
Oculiq́ vix ſe ſedibus retinent ſuis.

Et Virgil. 10. Æneid.

His agitur furijs, totoq́ ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.

ita Sanchez.

Tropolog. hæc omnia facile eſt adaptare Lucifero. Hic enim eſt noſter Nabuchodonoſor, hoſtiſque fulmineus, cuius iacula ignita; ut ait Apoſtolus Epheſ 6.16. ſunt ardentes tentationes & concupiſcentiæ, quas in carne noſtra ſuſcitat. Huius milites ſunt dæmones innumeri, qui quaſi fulgura diſcurrunt, ut homines perdant: eorum enim odio & inuidia flagrant, ideoque in ipſorum perniciem coniurant. Quocirca S. Petrus epiſt. 1. c. 5. 8. *Sobrij,* inquit, *eſtote, & vigilate: quia aduerſarius veſter diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret: cui reſiſtite fortes in fide.* Et S. Paulus Epheſ. 6. 11. *Induite,* ait, *vos armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli: quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.* vide ibi dicta, & dicenda hic cap. 3. v. 4.

VERS. 5. RECORDABITVR FORTIVM EIVS] Hic verſus & ad obſeſſos Niniuitas, & ad obſidentes Chaldæos pertinere poteſt. Si ad obſeſſos, ſenſus erit, q. d. Niniue eiuſque rex recolet & recenſebit omnes ſuos fortiſſimos duces & milites, eoſque mittet ad muros, ut eos propugnent, qui ad eos tanta vi & numero procurrent, ut in vijs præſertim anguſtis, ſeſe inuicem protrudentes & impingentes, corruant: inde aſcendent muros, ibique conſtruent vmbracula, vel, ut Septuag. *propugnacula,* vel, ut Chald. *turres,* quibus ſe contra inuadentes Chaldæos, vel etiam contra aëris iniurias tueantur, ut longam obſidionem ſuſtinere poſſint. ita S. Hier. Theodoret. Theophyl. Remig. Rupert. Lyran. Hugo, Clarius, à Caſtro & Ribera. Si ad obſidentes, ſenſus erit, q. d. Hoſtis Cyaxares, & Nabuchodonoſor ſuos fortes milites in te, ô Niniue, immittet tanta copia & impetu, ut præ feſtinatione & turba corruant, dum muros tuos conſcendent, & inuadent; dumque præparabunt & admouebunt *vmbraculum,* id eſt teſtudinem, qua per arietem immiſſum & impulſum in muros, eos quatient & deijcient. Qui enim agebant arietem, deliteſcebant ſub teſtudine, ſuffodientes muros vrbium. ita Vatabl. & R. Dauid. Erat enim teſtudo machina bellica hac forma: materia tabularis erat contexta, & corijs ciliciniis, aut centonibus, & alijs quæ difficulter comburi poſſunt, contecta. Hæc intrinſecus habebat trabem, quæ vnco præfigebatur ferreo, & falx vocabatur ab eo quòd incuruata eſſet, & de muro extraheret lapides. Retro enim ducebatur trabs funiculis ſuſpenſa (quæ aries dicebatur) ut reducta impetuoſiùs feriret: ideoque & teſtudo dicta à ſimilitudine reptilis, quòd caput nunc exerat, nunc reducat. Reptile autem hoc vocatur teſtudo, à teſta qua ſe contegit & includit, ait Varro. Hinc Silius lib. 1.

Teſtudinis bellica forma.

A *Tandem condenſis arcta teſtudinis armis,*
Subducto tæni vallo, cæcaq́ latebra.
Pandunt prolapſam ſuffoſſis mœnibus vrbem.

Hæc teſtudo dicebatur arietaria, eò quòd arietem contineret, & vibraret in mœnia. ita Procopius l. 1. de Bello Gothico, & noſter Valtrinus lib. 5. de Re militari c. 6. Erat enim alia teſtudo militaris, facilis & vulgaris, nimirum continuata à militibus condenſatis, ſcutorum ſuper caput eleuatorum ſeries, curuata in formam teſtudinis, qua tecti illæſi à iaculis hoſtium ſubibant muros, eoſque vel ſuffodiebant, vel ſcandebant. Teſtudo enim erat quaſi ſcala, qua milites inuadentes vrbem eleuabantur, & conſcendebant arces & mœnia.

Myſticè, teſtudo noſtra eſt prouidentia Dei, eiuſque fides, ſpes & confidentia. hæc enim nos protegit, & illæſos ab omni hoſte & periculo B conſeruat; imò arietes & tela in hoſtes noſtros contorquet, quibus eos proſternit. Vnde Pſaltes pſal. 90. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur.* lege pſalmum, qui totus eſt de hac re. In hac teſtudine ſedens Dauid, fidenter proclamat pſal. 26. 1. *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? ſi conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum: ſi exurgat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo.*

Myſticè, teſtudo ſancti eſt Dei prouidentia.

PORTÆ FLVVIORVM APERTÆ SVNT] q. d. Portæ Niniues, quæ ducunt ad Tigrim, eius eluuione & hoſtium irruptione, apertæ ſunt. ita Clarius, Vatabl. Dionyſ. & Chald. qui vertit, *fontes fluuiorum exciſi ſunt.* Vnde mox Niniuen vocat Propheta Piſcinam aquarum. Vide quæ de hac Tigris in Niniuen exundatione, dixi c. 1. 8. Symbolicè, portæ Niniues, vocantur *portæ fluuio*-C *rum,* id eſt populorum, quia immenſam infundebant ciuium copiam. Sic Apocal. 17. 15 aquæ multæ vocantur populi multi. Vnde Septuag. vertunt, *portæ ciuitatum apertæ ſunt:* ciuitates enim abundant populo, ita S. Hier. Theodor. Theophyl. Rupert. Remig. & Lyran. Secundò, Sanchez per fluuios metaphoricè accipit copias Chaldæorum, quæ muris Niniues quaſi aggeribus cohibitæ, ijs vi perruptis, vrbem inundarunt & vaſtarunt. VERS. 6.

ET TEMPLVM AD SOLVM DIRVTVM EST] Templum ſcilicet Neſroch, opibus & fama celebre, ait Lyran. in quo Sennacherib adorans, à filijs ſuis occiſus eſt. Hebr. eſt היכל *hechal,* id eſt baſilica, palatium, domus auguſta, templum. Vnde Septuag. vertunt, *regalia:* id eſt regiæ ædes, D *conciderunt;* Chald. *rex in palatio ſuo contremuit;* Tigurina, *palatium diſſolutum eſt.* Eodem res redit. Nam in palatijs reges habebant ſua deorum tutelarium templa, vti Romano in Capitolio habebant templum Iouis Capitolini. Troiani in arce habebant templum Palladis, eiuſque imaginem, quam Palladium nuncupabant. Idem fecit Conſtantinus Imper. cùm in Laterano palatio ſuo, ædificauit baſilicam Lateranenſem. Idem etiamnum faciunt reges & principes, vti videre eſt in eorum aulis.

ET MILES CAPTIVVS ABDVCTVS EST] Legit interpres הצב *hutſab,* id eſt ſtans, conſiſtens purà miles ſtatarius & præſidiarius pro vallo in ſtatione conſiſtens, ut Niniuen contra Chaldæos propugnaret, à Chaldæis captus & abductus eſt. VERS. 7.

A ita S. Hieron. Rupert. Remig. Haymo, & Lyran. Secundò, *hatſab* idem eſt quod ſtatio, ſubſtantia, ſubſiſtentia. Vnde Septuag. vertunt, *& ſubſtantia reuelata eſt*. q.d. Chaldæi diripuerunt ſubſtantiam & opes Niniues. Iam pro *hatſab*, alio puncto legunt paſſiuè in *hophal*, הֻצַּב *hutſab*, id eſt ſtatuta, conſtituta, ſcilicet vel arx; vnde Arias & Tigurina vertunt, *& munitio eius firmiſſima denudata eſt atque ſublata*: vel vxor regis, ſiue regina quæ aſtare ſolet regi; vnde Chald. vertit, *& regina quæ ſedebat aſſiſtens, in captiuitatem abijt, & ancillæ eius abductæ poſt eam incedebant gementes, ſicut columbæ*. Ita Hebræi. Vnde Pagnin. Hebræum nomen *hutſab* quaſi proprium reginę retinuit, vertitque, *& Hutſab regina captiua ducta eſt, currum iuſſa eſt aſcendere*.

Et ancillæ eius minabantur] q.d. Virgines & matronæ Niniues, olim nobiles, nunc B captiuæ, quaſi ancillæ, & mancipia, imò quaſi pecudes, minantur à Chaldæis, trahunturque in ſeruitutem, quæ eorum pauore eiulare non audent: ſed quaſi columbæ ſecretò gemunt, & murmurant in corde. Symbolicè S. Hier. Rupert. & Remig. per ancillas accipiunt oppida, quæ Niniuæ metropoli erant ſubiecta, eique quaſi ancillæ ſeruiebant, quæ omnia cepit, vaſtauit & captiuauit Nabuchodonoſor. Aliter Sanchez, qui hęc arctat ad milites cuſtodes templi, de quo proximè præceſſit; ac conſequenter per ancillas accipit feminas religioſas quæ ſe templo dicarant, vt Dei ſui cultum, ſacra & nitorem curarent. Sic apud Iudæos ſacris Priapi turpiſſimis dicatæ erant feminæ, quibus præerat mater regis Aſa. 3. Reg. 15. 13. Sic apud Babylonios, Cyprios, Phœnices, &c. erant feminæ Veneri dicatæ, ut oſtendi Baruch. 6. 42. Verùm ob- C ſtat, quod pro *eius* hebr. ſit pronomen femininum, quòd vtique Niniuen, non templum, refert & reſpicit, vti rectè aduertit ipſe Sanchez, qui proinde tandem hanc expoſitionem deſerit.

8. Et Niniue quaſi piſcina aquarum aquæ eius: ipſi verò fugerunt: ſtate, ſtate, & non eſt qui reuertatur.

9. Diripite argentum, diripite aurum: & non eſt finis diuitiarum ex omnibus vaſis deſiderabilibus.

10. Diſſipata eſt, & ſciſſa, & dilacerata: & cor tabeſcens, & diſſolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ.

11. Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum, ad quam iuit leo vt ingrederetur illuc, catulus leonis & non eſt qui exterreat?

12. Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necauit leænis ſuis: & impleuit præda ſpeluncas ſuas, & cubile ſuũ rapina.

13. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & ſuccendam vſque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius: & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur vltrà vox nuntiorum tuorum.

A Et Niniue quaſi piſcina aquarum aquæ eius] Legit interpres מֵימֵי *meme* geminatè, id eſt *aquæ*, ſic & Septuag. Iam legunt מִימֵי *mime*, id eſt *à diebus*, ſcilicet antiquis, id eſt ab olim, ſupple fuit. ita Chald. Hebræi, Vatabl. Pagnin. & Syrus qui vertit, *Niniue quaſi lacus* (ſtagnum) *eſt aquarum, & inter aquas eſt*. Sic & Arabicus. Per aquas ad literam intelliguntur fluctus Tigris, qui Niniuen inundabant, ut viderentur eſſe piſcina, vel palus, q.d. Tigris non eſt tutatus Niniuen, ſed potiùs eam obruit, & tradidit hoſtis Tigris enim, vel, ut alij, Euphrates (Tigri enim adiacet Niniue, ſed nec longè ab ea aberat Euphrates; vnde in agros Niniues ſtagnare poterat) magnis ac diuturnis imbribus tumens, effractis cataractis effuſus Niniuen inundauit. Cum pluuijs coniurarunt Auſtri in aduerſas Aquilonaris B Caucaſi niues, quibus liquefactis exuberans amnis, Niniues muros ſtrauit, ſtagnauit vrbem, templum ac regiam euertit. Addunt alij ex Herodoto libr. 1. & Diodoro Siculo lib. 3. Niniuen loco humido & paludoſo ſitam fuiſſe, idemque procreaſſe ciues debiles, languidos & lentos, qui vrbem tutari non valerent. Symbolicè, Niniue erat piſcina aquarum, id eſt plena aquis, id eſt populis. Vrbem enim comparat piſcinę, ciues aquis; ſicut ergo piſcina abundat aquis, ita Niniue incolis. q.d. Niniue aluit turbam hominum, ſed imbellem & inutilem: nam obſidente eam Chaldęo, inclamauit opem & tutelam eorum; *ipſi verò fugerunt*: ac licet ipſa vociferans ad rauim, iterumque eos à fuga reuocaret, & vociferatur *State, ſtate*, ut me defendatis, & reſiſtatis Chaldæo; fruſtra tamen id fecit; nam *non eſt qui reuertatur* à fuga, ut hoſti frontem opponat, & pro muris C conſiſtat ac dimicet. ita S. Hier. Theod. Theophyl. Remig. Hugo, Lyran. & Vatabl. Denique aquæ ſignificant copiam opum, quæ in Niniuen influebant, ſicut aquæ in piſcinam influunt. Vnde de ijs ſubdit: *Diripite argentum, diripite aurum, & non eſt finis diuitiarum*. ita Rupert. & Vatabl.

State, state] Sunt verba Niniues, id eſt principum Niniues, qui ſuis fugientibus inclamant, ut ſtent, & reſiſtant hoſti, vti iam dixi: licet alij cenſeant eſſe verba Chaldæorum, irridentium & prouocantium Niniuitas ad conflictum, ac de more dicentium: *State, ſtate*, ac nobiſcum confligite.

Diripite argentum] Eſt vox Medorum & Chaldæorum, qui fugientibus Aſſyrijs, capta Niniue, inuicem cohortantur ad eius expilationem, ut prædam ex ea diripiant & efferant. Vi- D des hîc quàm crebrò mutentur perſonæ: nunc enim loquitur Niniue, nunc Chaldæi, nunc Propheta, nunc Deus. Eſt enim quaſi dialogiſmus. ita Vatabl. Licet alij cenſeant eſſe hîc vocem Prophetæ ad Chaldæos, qua eos hortetur, ut Niniuen à ciuibus fugientibus deſertam expilent. ita Dionyſ. Vatabl. & Arias. Alij denique cenſent eſſe vocem Niniues, ſe ſuaſque opes à ciuibus deſertas dedentis Chaldæo. q. d. O Chaldæi rapite aurum meorum ciuium ignauorum, quia ipſi illud retinere & poſſidere non merentur nec valent, aut poſſunt. Cauſam, vel potiùs illecebram huius expilationis aſſignant Chaldęi, dum ſubdunt:

Vers. 8. (margin, at Et Niniue quaſi piſcina)
Vers. 9. (margin, at Diripite argentum)

Et non est finis divitiarum] Hebr. enim *ven*, id eſt *&*, capitur pro *quia*. q.d. Eia ſocij agite, rapite

rapite aurum, vaſa & opes, quas Niniue ab alijs gentibus rapuit, & in ſe coaceruauit: quia vaſa hæc & opes, ſunt pulcherrimæ & pretioſiſſimæ, æquè ac plurimæ & innumeræ; ideoque ſummè deſiderabiles. Heb. additur כָּבֹד *cabod*, id eſt gloria, vel pondus & onus. Vnde Septuag. vertunt, *aggrauata ſunt ſuper omnia vaſa concupiſcentiæ ſuæ*, id eſt, ut Tigurina vertit, *onuſta eſt rebus quibuſq; chariſſimis*, quantò enim plus habebat auri, quod graue eſt, *tantò magis ipſa aggrauabatur, quæ grauia diligebat*, ait S. Hieron. *Vnde & iniquitas, Zachar. 5. ſuper talentum plumbi ſedet, & Ægyptij qui erant peccatis graues, demerſi ſunt in mare vt plumbum. Et ex perſona peccatoris dicitur pſal. 37. Sicut onus graue grauatę ſunt ſuper me.* Vatabl. verò vertit, *gloria maior omni ſuppellectile deſiderabili*, id eſt, ſupellex pretioſa (hanc enim vocat gloriam) eſt maior, ſiue pretioſior omni re deſiderabili. q. d. *Supellex tua pretioſior eſt omni alia ſupellectile* quantumuis pretioſa & concupiſcibili, ut vertit Pagnin. In Niniue verum fuit illud Eccleſ. 5. 12. *Eſt & alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub ſole: diuitiæ conſeruatæ in malum domini ſui.* Vnde

Moral. de vanitate auri.

Moral. Diſce hic, quam aurum ſit vanum, & indignum cui homo cor apponat; imò noxium, vtpote quod hoſtes allexerit ad exidium Niniuer, ut ſcilicet eius aurum raperent. Quocirca Babytaceni aurum oderant, illudq; abijciebant, imò ſepeliebant, ne eis eſſet noxæ. Audi memorabile quod de ijs ſcribit Solinus Polyhiſt. c. 36. *A Suſis*, ait, *Babytace oppidum ſitum triginta quinque millibus paſſuum diſtat, in quo mortales vniuerſi odio auri coemunt hoc genus metalli, & abijciunt in terrarum profunda, ne polluti eius vſu, auaritiâ corrumpant æquitatem.* Idem totidem penè verbis de ijſdem ſcribit Plinius lib. 6. cap. 27. qui & lib. 33. cap. 1. *Vtinam*, ait, *poſſet è vita in totum abdicari aurum, ſacra fames, vt celeberrimi auctores dixere, proſciſſum conuicijs ab optimis quibuſque, & ad perniciem vitæ repertum: quantum feliciore æuo, cùm res ipſæ permutabantur inter ſe, ſicut & Troianis temporibus factum, Homero credi conuenit.* Et mox: *Peſſimum vitæ ſcelus fecit, qui annulum primus induit*, additque Romanos olim annulo vſos, non aureo, ſed ferreo; idque etiamnum factitare Lacedæmones. Et inferiùs: *Romæ* ait, *non fuit aurum, niſi exiguum, longo tempore. Certè cùm à Gallis capta vrbe pax emeretur, non pluſquam mille pondo effici potuere.* Idem lib. 33. c. 3. *Seruius rex*, inquit, *primus ſignauit æs* (nam antè rudi ære vtebantur) *ſignatum eſt nota pecudum; vnde & pecunia appellata. Argentum ſignatum eſt anno Vrbis D. octogeſimo quinto, Q. Fabio Conſ. quinque annis ante primum bellum Punicum. Aureus nummus poſt annum ſexageſimum ſecundum percuſſus eſt, quàm argenteus.* Et mox: *Annumus, prima eſt origo auaritiæ excogitata. Rex Methridates Aquilio duci capto aurum in os infudit. Hæc parit habendi cupido. Pudet intuentem tantùm nomina iſta, quæ ſubinde noua Græco ſermone excogitantur, expreſſo argenteis vaſis auro, aut incluſa, quibus deluſi veneunt tam aurea quàm aurata, cùm ſciamus interdixiſſe caſtris ſuis Spartacum, ne quis aurum haberet aut argentum. Tanto plus animi fuit fugitiuis noſtris.* Simile de Medis ſcribit Iſaias c. 13. 17. *Ecce*, inquit, *ſuſcitabo ſuper eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint.* Arguitè Philoſophus ille interrogatus, *cur palleret aurum*, reſpondit: *Ex metu; quia omnes ei inſidiantur.* Præclarè S. Bernard.

A ſerm. 4. in Aduentu: *Filij Adam*, ait, *genus auarum & ambitioſum audite. Quid vobis cum terrenis diuitijs, & gloria temporali, quæ nec veræ nec veſtræ ſunt? Aurum & argentum nónne terra eſt rubra & alba, quam ſolus hominum error facit (aut magis reputat) pretioſam. Denique ſi veſtra ſunt hæc, tollite ea vobiſcum. Sed homo cùm interierit non ſumet omnia, neque deſcendet cum eo gloria eius. Veræ ergo diuitiæ, non opes ſunt, ſed virtutes, quas ſecum conſcientia portat, vt in perpetuum diues fiat.*

Scribit B. Thomas Morus in Vtopiæ republ. felici, aurum non æſtimari. Sic enim ait lib. 2. Vtopiæ: *Aurum argentumq, à nullo pluris æſtimatur, quàm rerum ipſarum natura meretur, quæ quis non videt quàm longè infra ferrum ſunt? vt ſine quo non magis quàm abſque igni atque aqua viuere mortales queant, cùm interim auro argentoq, nullum vſum, quo*
B *non facilè careamus, natura tribuerit, niſi hominum ſtultitia pretium raritati feciſſet.* Subdit deinde, eos, ut ſuis contemptum auri inijciant, in eius contumeliam, ex auro matulas & ſordidiſſima vaſa conficere, item catenas & craſſas compedes, quibus ſeruos coërceant. *Poſtremò*, inquit, *quoſcumque aliquod crimen infames facit, ab horum auribus annuli dependent aurei, digitos aurum cingit, aurea torques ambit collum, & caput denique auro vincitur. Margaritis & gemmis ornant infantulos, qui, vbi pluſculum accreuit ætatis, cùm animaduertunt eiuſmodi nugis non niſi pueros vti, nullo parentum monitu, ſed ſuomet ipſorum pudore deponunt.* Subdit deinde facetam narrationem de legatis aliarum gentium in Vtopiam ingreſſis, quorum gemmatæ aureæque veſtes, torques, annuli, &c. *apud*
C *Vtopienſes aut ſeruorum ſupplicia, aut infamium dedecora, aut puerorum nugamenta fuere. Quocirca infimum quemque pro dominis reuerenter ſalutantes, legatos ipſos ex aurearum catenarum vſu pro ſeruis habitos, ſine vllo prorſus honore prætermiſerunt. Quin pueros quoque vidiſſes, qui gemmas ac margaritas abiecerant, vbi eas legatorum pileis affixas conſpexerunt, compellare matrem ac latus fodere: En mater, quàm magnus nebulo margaritis adhuc & gemmulis vtitur, ac ſi eſſet paruulus! At parens ſerio etiam illa: Tace, inquit, fili; eſt opinor quiſquam de morionibus legatorum.* Cauſam ſubijcit: *Mirantur illi ſiquidem quemquam eſſe mortalium, quem exiguæ gemmulæ aut lapilli dubius oblectet fulgor; cui quidem ſtellam aliquam, atque ipſum denique ſolem liceat intueri; aut quemquam tam inſanum eſſe, vt nobilior ipſe ſibi ob tenuioris lanæ filum videatur; ſiquidem hanc ipſam ouis*
D *olim geſtauit, nec aliud tamen interim quàm ouis fuit. Mirantur item aurum ſuapte natura tam inutile, nunc vbique gentium æſtimari tanti, vt homo ipſe, per quem, atque adeò in cuius vſum id pretij obtinuit, minoris multò quàm aurum ipſum æſtimetur; vſqueadeò vt plumbeus quiſpiam, & cui non plus ingenij ſit quàm ſtipiti, nec minùs etiam improbus quàm ſtultus, multos tamen, & ſapientes & bonos viros in ſeruitute habeat, ob id dumtaxat, quòd ei magnus contigit aureorum numiſmatum cumulus; quem ſi fortuna, aut aliqua legum ſtropha ab hero illo ad abiectiſſimum totius familiæ ſuæ nebulonem tranſtulerit, fit vt paulò poſt in famuli ſui famulitium concedat, velut appendix additamentumque numiſmatum.* Hæc Morus non μῶρος, ſed σοφὸς, ideoque Angliæ Cancellarius & Martyr. In ſua illa Republ. non Platonica, ſed Chriſtiana. Si Vtopiæ indigenæ tam vili æſtimant aurum, multò magis Vraniæ cælique ciues illud &

& cæteras opes pro luto habent, inquit S. Theofridus in Epitaph. ſanct. lib. 2. c. 4. Soli ciues Babylonis & Ægypti qui ex luto & paleis ciuitates exſtruunt, illud in pretio & delicijs habent. Quid enim ſunt vniones, niſi excrementa concharum? quid gemmæ, niſi lapides minores & ſubtiliores? quid purpura, niſi ſanguis fœdi piſciculi? quid coccus, niſi ſanguis vermiculi? quid byſſus, niſi fila & tela bombyceum, horridorum inquam vermium? Sapienter Venantius Fortunatus: *Pauper in anguſto regnat, habendo Deum.* Et S. Paulinus Nolæ Epiſcopus, captus à Wandalis: *Domine*, ait, *non excrucier propter aurum & argentum, vbi enim mea omnia ſint, tu noſti*, vti refert S. Auguſt. lib. 1. de Ciuit. 10.

Vers. 10. Dissipata eſt (Niniue à Medis & Chaldæis) et scissa, et dilacerata] In Hebræo eſt elegans & neruoſa paranomaſia בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה *buka umebuka umebulaka*, id eſt *vacuitas, & euacuatio, & laceratio* eſt illi. q. d. Planè opibus & incolis ſuis euacuata eſt Niniue, ac muris & domibus dilacerata. ita Tigurina, Vatabl. Pagnin. Hinc Septuag. vertunt, *excuſſio, & excuſſio, & ebullitio*; Chald. *direpta, expilata, & aperta eſt porta munitionis*. Porrò ebullitio græcè ἐκβρασμὸς dicitur, ait S. Hieron. cùm quod inſtinſecus latebat, erumpit in faciem. Vnde papulæ quoque, quæ poſt ægrotationem naſcuntur in labijs, dicuntur ἐκβράσματα, & ſanitatis videtur indicium. Hoc ergo quaſi remedium adhibetur Niniue ægrotanti, ut malum internum latens in vitalibus, foras ebulliat, ut excutiatur, vexetur & affligatur crebrò. Non ſolum autem hoc remedium datur, ſed & cordis confractio, & diſſolutio genuum, ut durum & lapideum Niniues cor fractum emolliatur, & rigida genua quæ priùs Deo non curuabantur, diſſoluantur & flectantur Deo, ac in nomine Ieſu omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium & infernorum. Hæc S. Hieron.

Cor tabescens] Hebr. *cor liquefactum*. ita Chald. Pagnin. & Vatabl. ſicut enim cera admota igni liqueſcit & tabeſcit; ita & cor admotum vehementi anguſtiæ, dolori & pauori velut liqueſcens tabeſcit, concidit, & quaſi conſtringitur, ut vertunt Septuag. Hæc ſpectant ad ciues, ſicut priora ad ipſam ciuitatem. Porrò ex hoc cordis deliquio, quaſi ex fontis obſtructione, naturaliter ſequuntur Primò, *diſſolutio geniculorum*; Tigurina, *tremor genuum*. Pagnin. & Vatabl. *colliſis genuum*: corde enim fatiſcente, fatiſcunt ſpiritus vitales & animales, qui à corde ad genua tranſmittuntur, ut ea roborent ad ſuſtinendum corpus, & ad ambulandum: ſubductis autem, vel languescentibus ſpiritibus genua langueſcunt, & tremunt, & inter ſe colliduntur ex trepidatione. Secundò, ſequitur *defectus in cunctis renibus*; Tigurina, *ægritudo in omnium lumbis*. In renibus ergo, id eſt in lumbis duobus, quibus ſubſunt duo renes. Lumbi enim carnei ſunt, & quinque vertebras ſacræ ſpinæ infernè vtrimque complectuntur, à qua ſpina nerui, muſculi & ſpiritus motiui per eius medullam deriuantur ad totum corpus. Si vertebræ hæ diſſoluantur, aut læduntur, & contrahantur, aut impediantur, vti fit in timore & pauore, elumbis & infirmus fit homo. ita Ribera. Hinc in renibus & lumbis conſiſtit magna pars virium & roboris hominis,

A vti dixi v. 1. Tertiò, ſequitur: *Et facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ*; Hebr. *contraxerunt ollam*, id eſt, ut Tigurina, *ollæ ſpeciem*, colorem & fuliginem, Chald. *omnes vultus operientur nigredine, inſtar ollæ denigratæ*; Septuag. *ſicut adustio ollæ*: facies enim deſtituta cordis influxu & ſpiritibus, expalleſcit & nigreſcit, vti videre eſt in ijs qui ſuffocantur, vel ſuſpenduntur. vide dicta Ioëlis 2. 6. Myſticè, Rupert. Olla atra, inquit, eſt diabolus & omnes qui in eo ſpem reponunt, qui tandem ſimiles fient illi quem coluerunt, dum in ollam vulcaniam, putà in gehennam, detrudentur, fientque aterrimi tam corpore quàm mente.

Vbi est habitacvlvm leonvm?] Tigurina, *vbi eſt luſtrum leonum?* id eſt, vbi eſt Niniue, quę erat quaſi ſpelunca leonum, id eſt regia prædonum & tyrannorum? q. d. Deſerta eſt, euerſa eſt, — Vers. 11. *Luſtrum leonum erat Niniue.*
B perijt, interijt. Reges Aſſyriorum comparat leonibus; Niniuen luſtro; filios, & principes eorum leunculis, ob eorum fortitudinem, crudelitatem & rapacitatem. Ipſi enim quaſi leones venabantur & expilabant omnes gentes, earumque opes & prædas conuehebant in Niniuen, ibique eas inter filios, vxores & principes diſtribuebant, ut patet 4. Reg. 19. 11. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Theophyl. Lyran. Clarius, Arias & Vatabl. Sic Ezechiel c. 19. 1. & ſequent. Ieruſalem vocat leænam, leunculos verò vocat reges eius iuuenes, putà Ioachas, Ioakim, Ioachin, & Sedeciam filios Ioſiæ. Sic Ierem. c. 4. 7. Nabuchodonoſorem vocat leonem: *Aſcendit*, inquit, *leo de cubili ſuo, & prædo gentium ſe leuauit. egreſſus eſt de loco ſuo,*
C *ut ponat terram tuam in ſolitudinem* Eſt ſarcaſmos, vel potiùs emphatica admiratio. Irridet enim, vel potiùs miratur, & alijs admirandum proponit horrendum excidium inclytæ illius Niniues, & tyrannorum eius, ut illius exemplo percellantur, caueantque à faſtu & ſolio leonino, vtpote ob quem excidium audiunt videntque Niniuen. Simili ſchemate ait Baruch. c. 3. 16. *Vbi ſunt principes gentium, & qui dominantur ſuper beſtias, quæ ſunt ſuper terram? qui in auibus cæli ludunt? qui argentum theſaurizant & aurum? &c. exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt, & alij eorum loco ſurrexerunt.* Et Iſaias de Babylone cap. 14. 4. *Quomodo ceſſauit exactor: quieuit tributum? Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione plaga inſanabili, ſubycientem in furore gentes, perſequentem crudeliter* (nónne hæc fuit ſpe-
D lunca leonum? *Conquieuit & ſiluit omnis terra, gauiſa eſt & exultauit*, dum vidit exſcindi à Cyro Babylonem, virgam ſuam tyrannicam. Pari modo Niniue hic vocatur *habitaculum leonum*, & *paſcua catulorum leonum*, id eſt ſedes tyrannorum, eorumque filiorum, *paſcua* enim eſt nomen femininum ſingularis numeri, ut oſtendi Ioël. 1. 18. Vnde ea ſubdit:

Ad qvam (ſcilicet paſcuam catulorum leonum, putà ad Niniuen) ivit leo vt ingrederetvr illvc catvlvs, id eſt catuli, leonis, et non est qvi exterreat] q. d. Vbi eſt illa diues & ſpecioſa Niniue, in qua quaſi in paſcuis vberrimis paſcebant ſe reges eorumque filij ſpolijs & prædis, quas diripuerant ab omnibus prouincijs & gentibus? Vbi ſunt eius reges & tyranni, eorumque filij & principes, qui quaſi leones & leonum catuli in Niniue, quaſi in ſpeco inexpugnabili, ſuis viribus & opibus præſidentes ſecuri degebant,

degebant, ut nemo eos inuadere auderet, nemo terrorem aut metum eis incutere valeret? q. d. Exciſa eſt, periјt, euanuit; fuit Ilium & ingens gloria Teucrorum; fuit Nina & ingens gloria Niniadum. Ita Theodor. Theophyl. Lyran. Clarius. Arias & Vatabl. Ex aduerſo tamen S. Hieron. cum ſuis aſſeclis, Remigio, Haymone & alijs, per leonem intelligit Nabuchodonoſorem, qui quaſi leo inuaſit leones Aſſyrios, eorumque luſtrum, ſcilicet Niniuen, adeò validè & horrendè, ut nemo eum deterrere, nemo ſe ei opponere auderet. Verùm omnia præcedentia & ſequentia ſpectant ad Aſſyrios, non ad Chaldæos. Taceo quòd leones non ſoleant alios leones, eorũque luſtra inuadere & prædari: ſed tauros, boues, equos, aliaſque beſtias & feras ſpecie à ſe diſtinctas, ſecùs eſt de lupis: lupus enim in fame lupum deuorat. Vnde adagium: *Homo homini lupus.* Quare prior ſenſus germanior videtur.

B Moraliter, vide hic celeres & miſerabiles tyrannorum, regum & regnorum ortus & occaſus. Vbi eſt gloria illa Niniues? vbi ſuperba Babylon? vbi illa inclyta Roma? Præclarè Ouid. l. 15. Metamorph.

Nunc humilis veteres tantummodò Troia ruinas,
Et pro diuitijs tumulos oſtendit auorum.
Clara fuit Sparte: magnæ viguere Mycenæ.
Vile ſolum Sparte eſt: altæ cecidere Mycenæ.
Oedipodioniæ quid ſunt niſi nomina Thebæ?
Quid Pandioniæ reſtant, niſi nomen Athenæ?

Vers. 12. LEO CEPIT SVFFICIENTER CATVLIS SVIS paſcendis, ET NECAVIT LEÆNIS SVIS] Tigurina, *ſtrangulauit*; Pagnin. *ſuffocauit leænis ſuis.* Solent enim leones ſtrangulare animalia, eaque diſcerpere & diſtribuere ſuis catulis & leænis. Leo eſt rex Aſſyriorum, catuli ſunt filij, leænæ ſunt vxores & concubinæ, quos ex ſpolijs gentium ditabat & ornabat rex. Ita Cicero actione 5. in Verrem aſſerit *ſolere barbaros reges Perſarum & Syrorum* (ſub quibus Aſſyrios & Chaldæos intellige) *plures vxores habere: ijs autem vxoribus ciuitates attribuere hoc modo: Hæc ciuitas mulieri in redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines. Ita populos habent vniuerſos non ſolum conſcios libidinis ſuæ, verùm etiam adminiſtros.* Sic Antiochus rex Syriæ duas illuſtres ciuitates donauit concubinæ ſuæ, 2. Machab. 4. 30.

Vers. 13. ECCE EGO AD TE] ô ſpelunca leonum; ô Niniue, veniam, ut te per Chaldæos debellem, puniam & euertam. Vnde Tigurina vertit, *en me tibi hoſtem, dicit Dominus.*

ET SVCCENDAM VSQVE AD FVMVM QVADRIGAS TVAS] Pagnin. & Vatabl. *ſuccendam igne fumante*, id eſt igne fumo permiſto, *quadrigas eius*, id eſt tuas, eſt enallage perſonæ. q. d. Niniuen, eiuſque quadrigas ſuccendam, omniaque in fumum & flammam conuertam. Alludit ad venatores, qui ad ſpelæa leonum & ferarum ſtruunt ignes, fumumque ingentem excitant, quo cogunt feras, earumque catulos ne fumo ſuffocentur egredi, atque egreſſos venabulis excipiunt & confodiunt. Ita Theodoret. & Theophyl. Addunt Doroth. & Epiphan. in vita Nahum, ignem hunc de terra & ſolitudine ortum, inuaſiſſe & concremaſſe Niniuen, vti dixi in Prooemio. Septuag. pro כ legentes ei affine ב, putà pro רִכְבָּה *richba*, id eſt quadrigas eius, legentes רִבְבָה *ribba*, vertunt, *ſuccendam in fumo multitudinem tuam*: radix enim רָבַב *rabab*, vel *rab* ſignificat multiplicari & eſſe multum. Vnde *rab* & *rabbi*, id eſt multus, hoc eſt magnus, ſcilicet Doctor, vel Prælatus.

EXTERMINABO DE TERRA PRÆDAM TVAM] Tigurina, *lacerationem auertam à terra.* q. d. Non prædaberis vltrà. Ita Vatabl.

ET NON AVDIETVR VLTRA VOX NVNCIORVM TVORVM] quos, ô Niniue, mittere ſolebas ad vrbes, poſtulans ab eis vel deditionem, vti miſiſti Rabſacen Hieroſolymam, qui eam regi Sennacherib dedi efflagitauit, Iſaiæ 36. 2. ita S. Hieron. & Theophyl. Vel tributa ab eis pendi ſolita, aut noua onera quæ eis imponebas, quibus eas expilabas. Ita Remig, Albert. & Hugo. Septua. pro מַלְאָכֵכִי *malachecha*, id eſt *nuncios tuos*, alijs punctis legentes מְלַאכְכִי *melachecha*, id eſt *opera tua*, vertunt, *non audientur vltrà opera tua.*

Symbolicè, incendium & excidium Niniues, repræſentat incendium & excidium mundi ſub diem iudicij, quod ſub nomine Babylonis myſticè deſcribit S. Iohannes Apoc. 17. *Mundus* enim hic, ut aiebat Philoſophus, *non eſt aliud quàm forum impoſtorum, ſcrinium dolorum, ſchola vanitatis, luſtrum tyrannorum, ſpelæum latronum & iniquorum*, in quo potentes diripiunt pauperes & ſimplices. Sicut ergo Niniue punita fuit incendio, ſic & mundus igne conflagrationis expiabitur, iuxta illud: *Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius*, pſal. 96. 3. Illo ergo igne comburentur omnes leones & leunculi, id eſt omnes tyranni, raptores & iniqui, omneſque eorum nuncij, quadrigæ, & pompæ, ac imprimis eorum dux & princeps Antichriſtus, inquit S. Hieron.

Excidium Niniues typus eſt excidij mundi.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit currus, equites, micantes gladios, fulgurantes haſtas Chaldæorum deſcribere, quibus conficient Niniuen meretricem, ob eius cædes, rapinas & maleficia. Deinde v. 8. confert eam cum Alexandria, in frequentia, robore, opibus, aitque. Sicut illa capta eſt à Chaldæis, ita capieris & tu ô Niniue. Denique v. 12. docet quòd Deus omnes eius munitiones debilitabit & diſijciet, quodque duces eius & milites erunt ignaui, imbelles & pauidi quaſi mulieres; quodque mercatores & merces ab ea auolabunt, ſicut bruchus & locuſta incaleſcente ſole auolant.

Vers. 1. VÆ ciuitas ſanguinum, vniuerſa D mendacij dilaceratione plena: non recedet à te rapina.

4. Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis, & equitis aſcendentis.

3. & micantis gladij, & fulgurantis haſtæ, & multitudinis interfectæ, & grauis ruinæ: nec eſt finis cadauerum, & corruent in corporibus ſuis.

4. Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficijs ſuis:

5 Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua, & oſtendam Gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

6. Et proijciam ſuper te abominationes, & contumelijs te afficiam, & ponam te in exemplum.

7. Et erit: omnis, qui viderit te, reſilietà te, & dicet: Vaſtata eſt Niniue: quis commouebit ſuper te caput? vnde quæram conſolatorem tibi?

Vers. 1. VÆ ſcilicet tibi, ô CIVITAS SANGVINVM] ô Niniue ſanguinaria, quę omnium gentium ſanguinem fudiſti, ut eas tibi ſubijceres. Vnde Chald. vertit, *væ ciuitati ſanguinum*. Ita Theoph. Haymo. Ruper. Hugo & Lyran. Poſſet Secundò, vox *ſanguinum*, accipi pro *ſcelerum*; q.d. Væ tibi ô ciuitas ſcelerata, omnibus criminibus plena & cooperta; quia enim ſanguinis effuſio, putà homicidium, grauiſſimum eſt ſcelus in proximum, hinc quodlibet enorme crimen vocatur *ſanguis*, id eſt ſanguinis effuſio, per ſynecdochen, qua pars pro toto; vel per catachreſin, qua ſimile pro ſimili ponitur. Vnde Syrus & Arabicus vertunt, *væ ciuitati ſanguinum, quæ tota eſt mendacium, & plena iniquitate*. Dat cauſas excidij Niniues, cur ſcilicet Deus ab ea tranſtulerit monarchiam in Babylonem. Prima eſt, cædes iniuſtæ, eæque plurimæ. Secunda, quòd ſit *vniuerſa mendax*, id eſt, vt Septuag. *tota mendax*, Tigurina, *in vniuerſum plena mendacio*. q.d. *In Niniue nulla eſt veritas, ſed omne mendacium*, ait S. Hieron. quia regnat in ea omnis dolus & fraus. Tertia, quod ſit *dilaceratione plena*, id eſt, plena rapina & laceratione prædarum. Vnde vertit Aquila, *exterminatione plena*; Symmachus, ἀποτομίας, id eſt *crudelitate vel ſeueritate plena*. *In altera eius editione*, ait S. Hieron. *reperi μελοκοπίας πλήρης, id eſt, ſectionibus carnium, & fruſtis per membra conciſis plena, deinque ſtatim ſubiecit: Vbi indeſinens præda eſt*. q.d. Niniue repleta eſt rapinis, ſicut luſtra leonum plena ſunt membris & oſſibus animalium ab eis laceratorum & deuoratorum. Hiſce enim comparauit Niniuen c. 2. 11. vbi eam vocauit *habitaculum leonum*. Subdit S. Hieron. *Porrò Hebræus* (S. Hier. in Hebræa lingua magiſter) פֶּרֶק *perec, gubernaculum, id eſt κυβερνητικόν, interpretatus eſt, vt oſtenderet & vrbem fuiſſe regalem, & velut in naui cunctarum gentium tenuiſſe gubernaculum.*

Symb. Niniue ſcelerata eſt mundus in maligno poſitus. Symbolicè, Niniue ſpecioſa eſt, & ſpecioſus hic mundus, qui græcè κόσμος à ſpecie & ornatu dicitur. Hic enim totus in maligno poſitus, plenus eſt, pleniorque erit in fine, ſub diem iudicij (ideoque tunc euertetur, & concremabitur) ſanguinibus, id eſt cædibus & ſceleribus, æquè ac mendacijs, dolis & fraudibus; item calumnijs, rapinis, omnique violentia, qua proximorum vel famam vel bona, vel corpus vitamque dilacerat. Ita S. Hieron.

NON RECEDET (id eſt, numquam recedet) A TE RAPINA] q.d. Niniue tota eſt rapinis intenta; futura enim Hebræorum ſæpè actionis continuationem, morem, conſuetudinem & perpetuitatem ſignificant.

VOX FLAGELLI] S. Hieron. cum Remigio, Alberto, alijſque ſuis aſſeclis pergit hæc accipere de Niniue & Aſſyrijs, quaſi hic eorum currus, equites, arma deſcribat Propheta, quibus vim inferebant alijs gentibus, eaſque prædabantur & lacerabant. Meliùs Theodor. Theophyl. & Vatabl. hæc accipiunt de Chaldæis, qui flagellarunt & caſtigarunt prædationes, cædes & rapinas Niniues. Eſt ergo hic hypotypoſis, ſiue viua belli à Chaldæis Niniue inferendi imago & repræſentatio. q. d. Videor iam cominus videre, & audire flagella aurigarum in curribus Chaldæorum hoſtilibus rotarum curſus & impetus, equites equoſque frementes; item micantes eorum gladios, & fulgurantes haſtas, quibus ipſi ingentem multitudinem Niniuitarum interficient, ipſiſque grauem ruinam, id eſt multitudinem cadauerum, afferent. Nota *Grauis* hic ponitur pro magno, id eſt multo, eſt enallage; ponitur enim qualitas pro quantitate, & quantitas continua pro diſcreta; putà grauis pro magno, & magnum pro multo. Sic Antiochus dicitur intraſſe Ægyptum in multitudine graui, id eſt numeroſa & copioſa, 1. Machab. 1. 18. Sic Deus in Ægyptum per Moſem miſit muſcam grauiſſimam, id eſt plurimam, Exodi 8. v. 24. vide ibi dicta. Rurſum quadrigas vocat feruentes & ardentes, ob celeritatem & impetum, quo ipſæ ipſarumque rotæ adeò motu & colliſione lapidum incaleſcunt, ut ardere videantur, quin & verè ſcintillas ignemque emittant. Similem curribus feruorem dat Virgil. 3. Georg.

Illi inſtant verbere torto.
Et proni dant lora; volat vi feruidus axis,
Iamque humiles, iamque elati ſublime videntur.
Aëra per vacuum ferri, atque aſſurgere in auras.

Tropol. eſt anima impia. Tropolog. Niniue eſt anima peccatrix, plena ſanguinibus, id eſt ſceleribus, hæc eſt tota mendacij, quia nullum in ſe locum relinquit Deo, qui veritas eſt: ſed fallacibus opinionibus imbuta, & diaboli præſtigijs deluſa, corpus & rem ſolidam, putat eſſe opes, delicias, & honores, quæ tantùm ſunt vmbræ. Hæc dilacerat famam & bona proximorum, quin & alios à via Dei auertit, & bona eorum opera diripit, nec ab hac rapina recedit. Huic imminent multa mala. Primum eſt, *vox flagelli*, id eſt conſcientiæ intus mentem flagellantis de quo Iuuen. ſatyra 13.

Euaſiſſe putes, quos dira conſcia culpa
Mens habet attonitos, & ſurdo verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?

Ita Ribera.

CORRVENT (Niniuitæ & Aſſyrij) IN CORPORIBVS SVIS] id eſt inter corpora & cadauera ſuorum. Ita Chald. Vnde Tigurina vertit, *ruent per ſua corpora*. Paulò aliter vertunt Pagnin. & Vatabl. *impingent* (ſcilicet Chaldæi) *in corpora eorum* ſcilicet Aſſyriorum occiſorum. q. d. Tanta erit ſtrages Niniuitarum, tanta multitudo cadauerum, ut viam tum Aſſyrijs fugientibus, tum Vers. 3.

Chal-

Chaldæis inſequentibus interſcludant, atque v-trique in ea impingant & corruant.

Vers. 4. Propter mvltitvdinem fornicationvm meretricis speciosæ] Fornicatio apud Prophetas ſignificat idololatriam; idolum enim eſt quaſi adulter; Niniue eſt quaſi meretrix ſpecioſa. q. d. Ruent Aſſyrij propter multitudinem idololatriæ Niniues, quæ & re & nomine ſpecioſam ſonat, ideoque ob ſuas ſpecioſas opes, delicias & pompas omnibus erat grata. q. d. ait S. Hieron. Ruet Niniue, quia totius orbis ſibi ſubiecti coluit idola, & maleficia magica: quia tota magiæ, ſuperſtitioni & idololatriæ fuit dedita, ad eamque pellexit, immò coëgit omnes gentes. Vnde ſequitur:

Qvæ vendidit gentes in fornicationibvs svis] q.d. Niniue tradidit alias gentes & populos ſuis hoſtibus, putà Chaldæis; quia ipſa eos docuit ſuas idololatrias & maleficia, putà incantationes magicas & ſuperſtitiones, ob quæ à Deo traditi ſunt Chaldæis. Ideo enim Deus immiſit Chaldæos quaſi lictores in omnes gentes, vt earum idololatriam & ſcelera punirent, vt patet Ierem. 25. 17.

Nota, τὸ *vendidit* ſignificat Primò, Niniuen inſtar reginæ, ſed meretricis, alias gentes ſibi ſubditas nunc vi, nunc illecebris, nunc mendacijs, alijſque artibus meretricijs coëgiſſe ad ſua idola & ſcelera. ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo & Lyran. Secundò, eam gentes in ſeruitutem redegiſſe, ijſque abuſam eſſe quaſi mancipijs, vtpote quæ illas vendidit hoſti, dum eas coëgit ſecum prodire in aciem contra Chaldæos; itaque ipſas quaſi oues, gladijs Chaldæorum ſecum mactandas obiecit. ita Theophyl. Hic verum eſt illud Poëtæ:

Quidquid delirant reges, plectuntur Achiui.

Addit Cyrillus & Theophyl. fornicationem hic vocari magiam, per quam gentes & tribus vendebant, dicentes: Date nobis mercedem & pretium, ac nos execrabimur gentes vobis hoſtiles, itaque faciemus ut vobis reſiſtere nequeant, eaſque facilè expugnetis, vti fecit Balaam ariolus Balac regi Moab, Numer. 22. & 23. Tertiò, in Scriptura Achab 3. Reg. 21. 25. & alij dicuntur venditi vel venumdati ut facerent malum; quia ſcilicet traditi ſunt quaſi ſerui in poteſtatem peccati & diaboli, ut ad eius nutum agerentur quaſi mancipia in omne ſcelus: traditi inquam, directè à ſe ſuiſque heris & dominis; indirectè à Deo permittente, & puniente priora eorum ſcelera.

Et familias, id eſt populos, in maleficiis svis] *Maleficia* vocat veneficia, ut vertunt Septuag. opes, pompas, delicias, incantationes, philtra, putà illecebras, quibus Niniue quaſi meretrix omnes ad ſui amorem, & ſuorum deorum cultum alliciebat. Hæc enim ſignificat Hebr. כְּשָׁפִים *keſaphim*.

Symbol. flagella Niniues ſunt tribulationes mundi. Symbol. S. Hier. Niniue, inquit, eſt mundus illecebroſus, habens maleficia; Septuag. *dux maleficiorum*, id eſt incantationum & illecebrarum, quibus homines dementat. *Vox flagellorum auditur in mundo, quia multæ ſunt tribulationes iuſtorum, quibus qui flagellantur, clamitant, & doloris magnitudinem flebili voce teſtantur. Quando alius dæmone, alius ira quæ furori ſimilis eſt, alius libidine, odio, inuidia, ſuperbia, corripiuntur, flagellum in eis Aſſyrij re-* A *git ſonat. Sed & in corporis malis, flagellum diaboli intelligimus, de quo ad iuſtum dicitur, pſal. 90. Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quando videmus hunc morbo regio computruiſſe, & ſupereſſe cadaueri ſuo: alium interiori aqua & tumenti notare corpore, creſcentibuſq́ membris formam priſtini hominis decreſcere: illum purulentias quaſdam, & vulnerati damna pulmonis egerere: iſtum humore in lapides deſiccato, vrinæ amaritudinem, & veſicæ tormenta ſentire; non dubitemus dicere, vocem flagellorum eſſe Niniue.*

Hæc S. Hier. qui & ſubdit: *Et vox commotionis rotarum, dum huc atque illuc genus rapitur humanum, & incertis per cuncta diſcurſibus, vbi periculum, vbi ſalus ſit ignoramus: de qua rota & Ezech. 1. 16. & pſal. 76. legimus: Vox tonitrui tui in rota. Habet* B *& Niniue equum perſequentem, putà diabolum, de quo Iob 39. De longè odoratur bellum. Quadriga, & quatuor earum equi ſunt quatuor perturbationes, de quibus Maro: Hi cupiunt, metuuntque, dolent gaudentque. His equis, & hac quadriga Niniue cuncta perturbat.* *Quadriga, ſunt quatuor paſſiones animæ.* *Et quomodo quatuor, quibus pugnamus & tegimur, ſunt ſcuta virtutum, prudentia, iuſtitia, temperantia, fortitudo: ita econtrario quatuor vitia ſunt ſtultitia, iniquitas, luxuria, formido, quibus ab hoſte percutimur. Quarum ſingulæ pullulantes habent in ſe ac multiplices ſpecies ſagittarum, quibus inferuntur vulnera, imò vulnerati vſque ad inferna demerguntur. Nec eſt finis gentibus eius. Malitia eius finem non habet, & quanta ſpecies peccatorum, tot gentes ſunt Niniue, quæ infirmabuntur in corporibus ſuis à multitudine fornicationis. Nec mirabitur Niniuen ſcortorum iam eſſe gratiſſimam, qui tantam hominum multitudinem* C *cum ea viderit fornicari, & maleficijs illam, & quibuſdam incantationibus ad amorem eius penè cunctos trahi. Hæc vendidit gentes in fornicationibus ſuis, quæ tollunt membra Chriſti & faciunt membra meretricis, idque facit tribus maleficijs ſuis. Facit enim amare eas quæ odiſſe debuerant, & deteſtari quæ amare debebant; vt cùm deceptæ fuerint, etiam alios malefica arte ſupplantent.* Vnde huc alludens S. Iohannes Apoc. 17. v. 3. Babylonem ſuam (quæ typus eſt mundi) quaſi alteram Niniuen ſchemate reginæ ſed meretricis ita depingit: *Vidi mulierem ſedentem ſuper beſtiam coccineam plenam nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cornua decem. Et mulier erat circumdata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioſo, & margaritis, habens poculum aureum in manu ſua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius. Et in fronte eius ſcriptum: Myſte-* D *rium, Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriam de ſanguine ſanctorum, & de ſanguine martyrum Ieſu.* Vide ibi dicta.

Præclarè S. Bernard. epiſt. 103. *Væ, ait, væ: vapor eſt ad modicum parens, quod æternæ felicitatis aditum intercludit. Quouſque tu tanta gloriæ præfers fœnum, quod hodie eſt & cras in clibanum mittitur: carnem dico, & eius gloriam: Siquidem omnis caro fœnum eſt, & omnis gloria eius tamquam flos fœni. Si ſapis, ſi habes cor, ſi tecum eſt lumen oculorum tuorum, deſine iã ea ſequi, quæ & aſſequi miſerum eſt. Beatus qui poſt illa nõ abijt, quæ poſſeſſa onerant, amata inquinant, amiſſa cruciãt.* Et epiſt. 107. *Diu, ait, iſta in te mundus habere non poterit, & te quippe ipſum breui non habiturus. Nã breues dies hominis ſunt. Mundus quidem cum ſuis concupiſcentijs tranſit; ſed te priùs emittit quàm ipſe pertranſit. Qui te ſine fine delectat amor mox finiendus.*

Vers. 5. Ecce ego ad te] ô Niniue, armatus & furibundus in Chaldæis venio, ut te quaſi ſcortum infame ſpoliem, denudem, caſtigem, totique orbi ridendam & exſibilandam proponam. Vnde Tigurina vertit, *en me tibi hoſtem, inquit Dominus exercituum.*

Vers. 5. & 6. Revelabo pvdenda tva in facie tva] Tigurina, Pagnin. & Vatab. *reuelabo fimbrias tuas*, vel limbos tuos, hoc eſt, ſpoliabo te tuis fimbrijs, & veſtibus ſpecioſis & pretioſis per Chaldæos, ut omnibus ſpoliata & nudata à cunctis rideatis & ſubſanneris, dum cuncti præter nuditatem & paupertatem, etiam occultas tuas ſordes, vomicas & carcinomata, quas ſyrmate & veſte aurata tegebas (hæc enim vocat *pudenda*, quia ob ea pudefiebat) id eſt occultas ſuas ſpurcitias, vitia & fœditates, propalam conſpicient. Perſtat enim in metaphora meretricis. Vnde explicans ſubdit: B

Ostendam Gentibvs nvditatem tvam, et regnis ignominiam tvam. Et proiciam svper te abominationes] id eſt, tibi imponam, oſtendam, & propalabo omnia tua abominanda ſcelera; quo fiet vt omnes certatim se abominentur, & diris mille deuoueant: tam acris enim vindicta Dei, qua te puniet & euertet, omnibus oſtendet te rapaciſſimam & ſceleratiſſimam tyrannam fuiſſe. Vnde ſequitur; *Et contumelijs te afficient*, vti meretrices publicè in circulo expoſitas, vel ad vncum alligatas omnes ſubſannant, in eaſque fæces, lutum & ſtercora iaciunt: itaque *ponam te in exemplum*; Tigurina, *faciam te ſpectaculum*; Pagnin. *ponam te tanquam ſtercus*; C Chald. *ponam te execrandam, & ponam te fædiſſimam oculis omnium videntium te.*

Moral. Magna Dei eſt gratia, cùm peccatori reuelat ſuam turpitudinem, ac voluptaris illicitæ, v.g. meretricis, ſordes. Sicut enim exteriùs & publicè meretrice nihil videtur ſpecioſius & elegantius; ſic interiùs & domi nihil putidius, ſordidius, vilius, miſerius, pauperius, adeò ut adoleſcentes qui in illas ita pompoſas rapiuntur, viſis earum internis ſordibus nauſeent, & eas abominentur. Tale eſt peccatum & peccatrix anima, putà eſt quaſi ornata meretrix, & ſepulchrum dealbatum; exteriùs nitens, interiùs putens & fœtens; exteriùs Venus, interiùs anus; exteriùs formoſa ut Lais, interiùs deformis ut Thais; publicè ſplendidior Cyro, domi pauperior Iro, vix habens panem atrum quem mandat, ut ait Terentius in Eunucho. Audiui ab aulicis principis D cuiuſdam feminæ luxurioſè viuentis, corpus eius tantum fœtorem exhalaſſe, ut intolerabilis videretur, nec iam corpus quàm triduanum cadauer eſſe diceres.

Omnis qvi viderit te, resiliet a te] Pagnin. *elongabunt ſe à te*; Tigurina, *refugiet à te, & dicet, Vaſtata eſt Niniue*; Chald. *expilata eſt Niniue*, Septuag. *qui viderit te, deſcendet à te, & dicet: Miſera eſt Niniue.* Simili modo in excidio Babylonis dicitur Apocal. 18. 15. *Mercatores horum, qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius, flentes ac lugentes, & dicentes: Væ væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, & purpura, & cocco*, &c. *quoniam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ.* Sic de Tyro ait Ezechiel c. 26. 17. *Quomodo periſti, quæ habitas in mari, vrbs inclyta?* &c. *nunc ſtupebunt naues in die pauoris tui, & turbabuntur inſulæ in mari, eò quòd nullus egrediatur ex te.* Et c. A 27. 28. deſcribit nautas & mercatores eiulantes in vaſtitate Tyri.

Tropol. S. Hieron. *Quamdiu*, ait, *terrena honoramus, & putamus eſſe ſublimia, velut in quodam ſuperbiæ culmine ſumus, & miramur pulchritudinem Niniue*, id eſt mundi. *Cùm autem conſideraverimus naturam eius, & omnia corporalia bona, quaſi humilia deſpexerimus, ſubiicientes nos potentiæ manus Dei, tunc miſerebimur Niniue, & omnia terrena bona digna planctu iudicabimus, dicemuſque: Miſera Niniue, quanti tuis laqueis irretiti ſunt? quantos alligatos laqueis tuis tenes? quis putas reſiliet à te, & deſcendet de ſuperbia tua, & te miſeram iudicabit?* q. d. Pauci ſunt, ſed ſapientes & oculati, qui id iudicant. Niniue ergo eſt ſpecioſa vxor, ſpecioſi filij & filiæ, ſpecioſa famulorum pompa, ſpecioſæ opes, ſpecioſæ dignitates, quæ multos ſua ſpecie capiunt & dementant. B Verùm prudentes, qui conſiderant earum breuitatem, inſtabilitatem, fugacitatem, curas, moleſtias, angores, pericula, vident hanc ſpeciem eſſe fucatam & laruatam: illico enim præterit figura huius mundi, ut ait Apoſtolus. Quocirca ea deſpiciunt, dicuntque: *O quantum eſt in rebus inane* atque ad ſpeciem mundi cæleſtis, quæ ſemper durat, ac diuina eſt & beata, anhelant.

Tropol. de fuco Niniues, id eſt mundi.

Exemplum inſigne hac in re præbuit S. Eucherius Lugdun. Epiſc. anno Domini 440. qui, ut habet Ado in Martyrol. die 16. Nouemb. cùm eſſet ſenator ingenio, opibus, eloquentia, ſcientia, dignitate prænobilis, haberetque coniugem illuſtrem & opulentam, ex eaque ſpecioſos liberos, C plures mares, & feminas; hæc omnia contempſit, ſuoſque omnes eadem contemnere docuit. Nam vniuerſis relictis, ſeceſſit in monaſterium Lirinenſe; inde in ſolitudinem, ibique in ſpelunca totum ſe ieiunijs & orationibus addixit, donec ſede Epiſcopali Lugduni vacante, angeli monitu deſignatus eſt Lugdunenſis Epiſcopus. Quare à Clero & populo ad hoc munus requiſitus, cùm ipſe illud omnino abnueret & excuteret, vi è ſpelunca extractus, vinctuſque ductus in vrbem, in cathedra Epiſcopali violenter collocatus eſt. quam mira fide, ſanctitate & doctrina adminiſtrauit. Exſtant etiamnum doctæ eius lucubrationes in Geneſim, libros Regum, &c. quas filijs ſuis Veranio & Salonio dedicauit. Hos enim à puero in monaſterio educari curauit, qui deinde pariter ex monaſterio, ob D illuſtrem virtutem & ſapientiam, ad epiſcopatum euocati ſunt. Vxor verò eius nomine Galla, in ſpeluncam mariti, cùm ipſe ad Epiſcopatum raperetur, ſeceſſit, eique in vitæ, æquè ac loci rigore ſucceſſit: nam ibidem totam ſe pœnitentiæ & orationi conſecrauit. Filiæ verò Conſortia & Tullia, patrem & matrem imitatæ, virginitatem Deo vouerunt, atque non tantùm virginitatis gratia, ſed & ſignorum gloria claruerunt, æquè ac pater, nimirum ipſe S. Eucherius, qui inter alia miracula in Alpibus incidens in hominem membris contractum, ac iuſſu S. Cæſarij Arelatenſis Epiſcopi (ut habetur in eius Vita) porrigens ei manum, eumdem eleuans, ſanitati membriſque reſtituit. ita Baron. anno Christi 441. & 463. Vnde Claudian. in l. 2. de Statu animæ agens de S. Eucherio: qui, inquit, *viridis aui, maturi animi, terræ deſpuens, cæli appetens, humilis ſpiritu, arduus merito, ingenio ſubtiliſſimus, ſcientia plenus, eloquij profluus,*

proſluus, magnorum ſui ſæculi Pontificum longè maximus, editis in rem fidei multiiugis variorum operum voluminibus, ad populum quoque ſuper ſtatu animæ concionatus eſt. Quiſquis ergo ſapis cum S. Eucherio deſpue terrã, aſtra appete, ſolum deſpice, cælum ſuſpice, vana licet ſpecioſa contemne, vera & æterna ſectare, terrenis cunctis deſpuendo dicito: Phy phy terra, quomodo ſordes mihi, cùm cælum aſpicio?

Qvis commovebit svper te capvt] Septuag. *quis gemet eam?* Chald. Pagnin. & Vatabl. *quis condolebit tibi?* quia ſicut antea nullius fuiſti miſerta, ſic iam nullus miſerebitur tui. Tigurina, *quis eius gratia iter ſuſcipiet?* ut ei opituletur. Hebr. ad verbum eſt, *quis mouebit ei*, vel *pro ea?* ſcilicet pedes, vel potiùs caput: commotio enim capitis ſuper afflicto, ſignum eſt condolentiæ & compaſſionis. Iob 16.5. Ierem. 18.16. & alibi.

B Vnde qværam consolatorem tibi] q. d. Nuſquam inuenietur, qui te conſoletur, quia inuiſa es omnibus, ideoque omnes experti tuam tyrannidem gaudebunt de tuo caſu & ruina. Ita Vatabl.

8. Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu eius? cuius diuitiæ, mare: aquæ, muri eius.

9. Æthiopia fortitudo eius, & Ægyptus, & non eſt finis: Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.

10. Sed & ipſa in tranſmigrationem ducta eſt in captiuitatem: paruuli eius eliſi ſunt in capite omnium viarum, & ſuper inclytos eius miſerunt ſortem, & omnes optimates eius confixi ſunt in compedibus.

11. Et tu ergo inebriaberis, & eris deſpecta: & tu quæres auxilium ab inimico.

Vers. 8.

Nvmqvid melior es Alexandria popvlorvm?] Id eſt populoſa, quæ multos habet populos, quæ abundat multitudine & turbis. Ita Pagnin. Vatab. Mariana, & alij: hoc enim ſignificat Hebr. אָמוֹן *amon*, poſitum enim eſt pro הָמוֹן *hamon*. Rurſum *Amon* eſt cognomen Alexandriæ, eò quòd ipſa ſita fuerit in regione Ammonia non longè à fano Iouis Ammonij. Vide dicta Ierem. 46.10. Vnde Syrus vertit, *numquid melior es Iouem Amon* (id eſt Alexandria, quæ etiã Amon aquarum dicitur Ita Lexica Syriaca) *quæ ſedes in fluminibus?* Quare alieniùs vertit Arabicus Antiochen. *numquid tu melior es buar* (exitio) *Moab?* & Alexandr. *para tibi ſortem de ciuitatibus Herod*, id eſt Scytharum, *aut ſortem de Tammuz, quæ habitat in fluminibus.* Niſi dicas Alexandriam dici Tammuz à ſuo idolo, eò quòd coluerit Tammuz, id eſt Adonidem amaſium veneris: quod creditu eſt facile: fuit enim hæc vrbs opibus & delicijs, indeque luxu & luxuria diffluens. Senſus eſt: Numquid ô Niniue tu melior, id eſt maior, fortior, populoſior, potentior, es Alexandria populoſiſſima & fortiſſima? vtpote quę ab una parte Nilo, ab altera lacu Mareotico, à tertia mari, à quarta incommeabili ſolitudine cingitur, ut docet Ioſeph lib. 2. Belli c. 16. Vide eius ſitum &

A deſcriptionem apud Abrahamum Ortelium in Theatro vrbium. q. d. Si Alexandria, quæ & ſitu loci, & ciuium multitudine videtur munitiſſima, inacceſſa & inexpugnabilis, expugnabitur tamen & rapietur; non eſt quòd tu ô Niniue tuo robori præfidas; nam pari modo expugnaberis capierisque & tu. Ita S. Hier. Theodor. Rupert. Remig. Hugo, Lyran. & alij.

Alexandria origo.

Nota Primò. Vrbs hæc tempore Nahum & Ieremiæ dicta eſt No, ut habet textus Hebræus, quę poſtea, ſcilicet poſt annos 200. nimirum anno 320. ante natiuitatem Chriſti, reſtaurata & amplificata ab Alexandro Magno, ex eo dicta eſt Alexandria, vti docet Plinius li. 5. 10. Solinus c. 35. Strabo lib. 14. & alij. Prædicit hic Nahum, vti & Ierem. c. 46. 10. eam euertendam à Nabuchodonoſor; quod licet aliqui, ut à Caſtro, factum cenſeant ante excidium Ieruſalem, nimi-
B rum anno 1. Nabuchodonoſoris; tamen longè veriùs id eſt factum eſſe poſt excidium Ieruſalem, anno 23. vel 24. Nabuchodonoſoris, vti oſtendi c. 2. v. 1. idque ſatis ſignificat hic Nahum.

Splendor.

Nota Secundò. Vrbs hæc fuit Ægypti celeberrima, opulentiſſima, munitiſſima & populoſiſſima. Vnde Alexander Magnus eamdem ad effigiem chlamydis Macedonicæ, ait Plinius lib. 5. 10. orbe gyrato, ſpatio ſeptemdecim dierum, ut Iuſtinus teſtatur lib. 11. extructis muris qui ſe extenderent ad ſex millia paſſuum, magnificè reſtituit. Vrbs fuit omnium poſt Romam maxima (vnde hic eum Niniue comparatur, quam maximam fuiſſe docet Ionas c. 3. 3.) longa ſtadijs triginta, lata decem, ambitu ipſo complectens paſſuum millia quindecim. Addit Q. Curt. l. 4. de Geſtis Alexandri; *Fama eſt*, inquit, *cùm rex vr-*
C *bis futuris muris polentam, vt Macedonum mos eſt, deſtinaſſet, auium greges aduolaſſe, & polenta eſſe paſtas. Cumque id omen pro triſti à pleriſque eſſet acceptum, reſpondiſſe vates; magnam illam vrbem aduenarum frequentiam culturam, multiſque eam terris alimenta præbituram.* Portum enim habet optimum, cui ad dexteram obiecta Pharus inſula, turrim maximam ſuſtinet, ad trecenta vſque ſtadia nauigantibus igne lucentem. Quocirca cùm Romanis paruit, pendebat plus tributorum ſingulis menſibus, quàm Hieroſolyma toto anno, & prę-ter pecuniam, annonam quatuor menſium plebi Romanæ miniſtrabat. Alexandria ergo, quam Strabo libr. 14. vrbem potentem & populoſam nominat, Alexandri Magni opus, nomen & buſtum, emporium erat totius Ægypti vetuſtiſſi-
D mum, loco ad mercimonia opportuno ſitum, nimirum ad littus noſtri maris, iuxta Canobicum Nili oſtium, in Africam vergens. Vrbs olim magnifica, ſuperbiſſimis ędificijs, tam publicis quàm priuatis. Quam deinde ob cultum diuinum iſthic florentem, plebiſque ſanctimoniam, paradiſum Domini veteres nuncuparunt; ſicut & Antiochiam Theopolim. Quocirca Auguſtus Cæſar, poſt deuictum Antonium Alexandriam veniens, & fundatoris corpus reuerenter aſpiciens, triplici de cauſa ſe eamdem, licet hoſtilem, & Antonio fautricem conſeruaſſe, palàm eſt faſſus: ſcilicet ob Alexandri memoriam, pulchritudinem vrbis, & propter Arium Philoſophum, qui in Vniuerſitate Alexandrina profeſſor, magna apud Auguſtinum in honore fuit. In ea enim fuit Muſæum Serapium & Iſæum, à Muſis, Se-

rapi

rapi & Iſide denominatum. S. Marcus tandem Euangeliſta à S. Petro eò miſſus, Alexandrinos fide & religione Chriſtiana imbuit per 20. annos, & pro ea ibidem Martyr occubuit. Inſuper ipſe Alexandriæ Eccleſiaſticam ſcholam inſtituit, cui doctiſſimi ſemper & ſanctiſſimi viri præfuerunt, ut Pantenus; deinde Origenes, qui arcem Philoſophiæ & eloquentiæ occupans, ibidem in Sacra Scriptura ſua hexapla & octapla, ac in eam commentaria illuſtria exarauit. Origeni ſucceſſit Heraclas; huic Dionyſius, Athenodorus, Malchion, Didymus, S. Athanaſius, Cyrill. Theophylus, &c. Hic S. Hieron. S. Baſilius, S. Greg. Nazianzenus, alijque præſtantiſſimi viri eruditi ſunt. Celebris fuit & hic ſcriptis Philo Iudæus. Quantum hic floruerit Matheſis, docet Cicero libr. 1. de Diuinat. De magnifica & omnium diſciplinarum libris inſtructiſſima Bibliotheca Alexandrina, in qua erant quadraginta millia librorum, quàm Ariſtoteles primùm inſtituit, teſtis eſt Strabo l. 13. hanc Ptolemæus Philadelphus, ſecundus ab Alexandro Magno Ægypti rex, mirè auxit libris ex Græcia, præſertim Athenis & Rhodo petitis, teſte Athenæo lib. 1. c. 17. ſed maximè ſacris Biblijs, in Græcum tranſlatis à Septuag. interpretibus, quos ipſe ab Eleazaro pontifice poſtulauit. Hæc ergo verſio Septuaginta Interpr. facta & cuſa eſt Alexandriæ, Ita Euſeb. l. 8. de Præp. c. 1. Ioſeph. l. 12. Antiq. c. 2. Clem. Alex. l. 1. Strom. & alij. Denique Alexandrina fuit S. Catharina, quæ ibidem decollata, lac pro ſanguine fudiſſe fertur. Meritò ergo Nahum Alexandriam confert cum Niniue tum in magnitudine, tum in frequentia, tum in robore, tum in clade excidij.

Nota Tertiò. Pro *Alexandria populorum* hebraicè eſt מִנֹּא אָמוֹן *minne amon*; ſed Septuag. alijs punctis legentes מְנָא *mana* (vnde *mna* & *mna*) *Amon*, vertunt, *pars Ammon*. Sic enim habent, *apta chordam pars Ammon*. Per *Ammon* aliqui Ammonitas Moabitis vicinos accipiunt. Meliùs accipias Ammonitidem Ægypti, iuxta quam ſita eſt Alexandria. q. d. Ammonitis regio, ò Alexandria vaſtaberis: apta ergo chordas tuæ lyræ, ut canas tibi lyricum & funebre carmen. Ita S. Hieron. qui & aliter explicat, nimirum de Niniue, q. d. *O Niniue inordinatum & incompoſitum tuum, & in diuerſa diſcrepans in chordarum ſimilitudinem, apta, ut fiat harmonia, & vocalis in laudes Dei concentus; quia nihil tibi proderit ſpecies & magnitudo tua, quæ præcipua habere te credis, niſi te aptaueris ad canendum. Conſidera enim omnem partem fortis filiorum Ammon, & quæcumque æſtimantur poſſidere bona, quomodo eos non defenderint, ne irent in captiuitatem*: ſic nec tua te defendent. Verùm priorem ſenſum præfert S. Hieron. & meritò: non enim agitur hic de filijs Lot, Ammon & Moab, ſed de Ammone Ægypti.

Nota Quartò. Pro *Alexandria populorum* verti poteſt. *Alexandria tumultuum*, vti vertit Noſter Ierem. 46. 25. vtrumque enim ſignificat Amon, vel hamon; quia populus adducit turbam, turba parit tumultum, tumultus ſeditionem, ſeditio ſtragem & exitium. Prudenter Liuius li 2. *Opulentis*, ait, *ciuitatibus venenum ſeditio, magna imperia mortalia reddidit*. Hinc rurſum ſapienter monet Thucydides libr. 4. *Curandum eſt*, inquit, *vicinis populis, vt pax inter vicinos populos colatur*, ne eorum tumultus & bellum tumultum & bellum vicinis afferat & alterat. Hac de cauſa vrbes & regiones populoſæ, ut ſeſe in pace conſeruent, oportet ut foras ad bellum, vel ad nouas colonias ſæpè multos ex illis emittant, præſertim otioſos, inquietos, acres & pugnaces. Ita de Hiſpanis ſcribit Iuſtin. l. 44. *Hiſpani*, ait, *bellum quàm otium malunt: ſi extraneus deeſt, domi hoſtem quærunt*. Et Carolus V. Imper. dixiſſe fertur Franciſco Valeſio Galliarum regi. *Tui Franci & mei Hiſpani adeò ſunt feruidi & ardentes, vt ſi bellum nulli moueant, illud ſuo inferant principi*. Quocirca acutè vir ſapiens pronunciauit: *Gallia vt ſana ſit & ſeſe in pace conſeruet, neceſſe eſt vt quolibet triennio ſanguinem mittat*. Quin & S. Catharina Senenſis hac de cauſa ſuaſit Gregorio Vndecimo, & Vrbano Sexto Pontif. bellum ſanctum inferendum Saracenis & Turcis; cumque ei obijceret Pontifex, id intempeſtiuum eſſe ob inteſtinas diſcordias & bella, reſpondit illa, efficax medium ad ſopiendas haſce diſcordias, fore bellum Turcicum: in eo enim Chriſtianos poſituros priuatas lites, & communibus animis contra communem fidei hoſtem libenter ituros. Inſuper in illud emiſſuros homines otioſos & pugnaces, & his emiſſis pacem domi fore. Sapiens vtique conſilium, quod vtinam caperent & practicarent Reip. & Eccleſiæ Principes: nam domi ditiones ſuas pacarent, & alienas infidelium ſibi & Eccleſiæ acquirerent. Id de S. Catharina Senenſi refert Ambroſ. Catharinus in eius Vita. Pari modo tumultus populorum perdidit Alexandriam; quod ut ſignificet Nahum, arguè vocat eam Alexandriam, Amon, id eſt populorum & tumultus. Alexandrini enim alijque Orientales calidi ſunt, & callidi: calor facit eos mobiles, mutabiles, bilioſos, pugnaces: calliditas facit vafros, ſubtiles, doloſos, induſtrios ad machinandum tumultus & bella.

Polit. Bellum foris domi pacem.

QVÆ HABITAT IN FLVMINIBVS] Quia Alexandria ab ortu & occaſu cingitur Nilo, qui in varios riuos ſe diuidens vrbem interluit, multaſque in ea facit inſulas.

AQVÆ IN CIRCVITV EIVS] Vatabl. *aquis eſt circumflua*: quia ab Oriente & Occidente Nilo, à Septemtrione mari, à Meridie lacu Mareotico vallatur. Vnde *aquæ* ſunt *maritimæ*: *cuius diuitiæ mare*; quia per mare omnis generis merces, eò quaſi ad Orientis, imò orbis, emporium comportantur. Scribunt Oſorius, Maffeius libr. 1. de Rebus Indic. & alij, antequam Luſitani nauigarent in Indiam, & Goa merces Indicas deueherent Vlyſſiponem, omnes illas ex India ſolitas aduehi Alexandriam, & ex ea deuehi Venetias, indeque diſtribui per Europam. Pro *diuitiæ* hebr. eſt חֵיל *chel*, quod robur æquè ac opes ſignificat. Vnde Chald. vertit, *cuius murus eſt mare*; Pagnin. *cuius antemurale eſt mare*; Tigurina, *cuius propugnaculum eſt mare*; Septuag. verò *chel* deriuantes à חל *chol*, id eſt incipere vertunt, *cuius principium eſt mare*. Hinc patet Alexandriam aquis & ſitu fuiſſe munitiſſimam. Nam, ut ait Ioſephus lib. 2. de bello c. 16. *Munitur undique aut inacceſſabili ſolitudine, aut importuoſo mari, aut fluminibus, aut cænoſis paludibus*. Et Solinus Polyhiſt. c. 35. *Alexandria inſidioſo acceſſu aditur, fallacibus vadis, tacito mari, tribuſque tantum canalibus admittit nauigantes*. Et S. Cyrill. eius Patriarcha: *Alexandria*, ait, *ſuper*

alias

aliis Ægypti urbes plurimùm excellebat, tuta à prædonibus, & ſecurum perfugium, quòd aquis undique ambiatur; & verſus Aquilonem mari alluatur, verſus Auſtrum verò latam & longam, & velut alterum mare, paludem inquam Mareotidem, habeat: munita ſit inſuper alijs fluminibus, & lacubus cingatur.

Vers. 9. ÆTHIOPIA FORTITVDO EIVS] Æthiopia enim ſiue Abyſſia, vicina eſt & adiacens Alexandriæ: vnde vocatur Æthiopia ſub Ægypto. Alexandria ergo facilè ex Æthiopia auxiliares copias ad ſe euocabat, & faciliùs ex viciniſſima Ægypto.

ET NON EST FINIS] ſcilicet militum & copiarum, quas ex vicinis gentibus ſibi confœderatis ad ſe accerſebat. Nam &

AFRICA ET LIBYES FVERVNT IN AVXILIO TVO] q.d. Auxiliarem habebas totam Africam, & maximè viciniorem eius partem, ſcilicet Libyam. In voce *tuo*, eſt enallage perſonæ Hebræis vſitata. Tranſit enim à tertia perſona ad ſecundam. Aliter Vatabl. q.d. Æthiopia & Ægyptus erant auxilio Alexandriæ, ſicut tibi o Niniue auxiliabantur Africa & Libya. Verùm Africa & Libya vicinæ ſunt Alexandriæ, remotæ verò admodum à Niniue: vnde procliue & facile erat Alexandrinis inde euocare auxilia, non verò Niniuitis.

Vers. 10. SED ET IPSA (Alexandria) DVCTA EST IN CAPTIVITATEM] Hinc Clarius & Arias cenſent Alexandriam iam vaſtatam fuiſſe, cùm hæc ſcriberet Nahum. Verùm ex Ieremia c. 46. 10. conſtat eam vaſtatam à Nabuchodonoſore, qui diu poſt Nahum vixit. Eſt ergo enallage temporis prophetica; ponitur enim præteritum pro futuro, *ducta eſt*, id eſt ducetur, *in captiuitatem*.

Allegor. Alexandria populorum, eſt Eccleſia ex omnibus populis collecta, quæ, ut inquit S. Hieron. *Habitat ſuper omnes Prophetas, & habet doctores in circuitu ſuo, quorum de ventre manant flumina: cuius initium eſt mare*, id eſt lex quæ amara eſt, niſi ligno crucis Chriſti dulcoretur: *quæ habet Æthiopiam in fortitudine. Æthiopia quippe præueniet manus eius Deo, & Ægyptum, in quam Dominus venit in nube leui: & Libyes, qui antea habitabant in arentibus, & poſtea facti ſunt in auxilio eius. Et hæc ergo, ſi non ſe attenderit, & omni diligentia ſuſtodierit cor ſuum, captiua ducetur, & plangent filios ſuos. Et tu ergo Niniue, homines videlicet infideles, homines mundo inhærentes, ſenties ſupplicia, & conſopieris calice meo, cùm illi quoque biberint, qui de mea parte fuerant, & ſuo vitio corruerunt.*

PARVVLI EIVS ELISI SVNT] alliſi ſunt ad ſaxa à Chaldæis, quod ſummæ crudelitatis æquè ac miſeriæ eſt argumentum.

ET SVPER INCLYTOS EIVS MISERVNT SORTEM] q.d. Chaldæi ſuper viros nobiles & primores Alexandrinos à ſe captos ſortem iecerunt, atque eos quaſi mancipia ſortitò inter ſe diſtribuerunt.

ET OMNES OPTIMATES EIVS CONFIXI (Septuag. *alligati*; Tigurina *vincti*) SVNT IN COMPEDIBVS.

Vers. 11. ET TV ERGO, ô Niniue, pari modo quo Alexandria, INEBRIABERIS calice iræ Dei, ut puniaris & vaſteris; ET ERIS DESPECTA] adeò ut etiam ab inimicis, quos antea deſpexeris, cogaris opem poſcere. Pro *deſpecta* Chald. vertit, *peſſumdata*, Pagnin. *abſcondita*; Tigurina, *obſcurata*. q.d.
A Abſcondes te præ metu & trepidatione: vel, ut alijs, tolleris de medio, ita ut non appareas; quia deſines eſſe in rerum natura. Ita Vatabl.

12. Omnes munitiones tuæ ſicut ficus cum groſſis ſuis; ſi concuſſæ fuerint, cadent in os comedentis.

13. Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, deuorabit ignis vectes tuos.

14. Aquam propter obſidionem hauri tibi, extrue munitiones tuas; intra in lutum, & calca, ſubigens tene laterem.

15. Ibi comedet te ignis: peribis gladio, deuorabit te ut bruchus: congrega-
B re vt bruchus: multiplicare vt locuſta.

16. Plures feciſti negotiationes tuas quàm ſtellæ ſint cæli: bruchus expanſus eſt, & auolauit.

17. Cuſtodes tui quaſi locuſtæ: & paruuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum, quæ conſidunt in ſepibus in die frigoris: ſol ortus eſt, & auolauerunt, & non eſt cognitus locus earum vbi fuerint.

18. Dormitauerunt paſtores tui, rex Aſſur: ſepelientur principes tui: latitauit populus tuus in montibus, & non eſt qui congreget.

19. Non eſt obſcura contritio tua, peſſima eſt plaga tua: omnes qui au-
C dierunt auditionem tuam, compreſſerunt manum ſuper te: quia ſuper quem non tranſijt malitia tua ſemper.

OMNES MVNITIONES TVÆ SICVT FICVS CVM GROSSIS SVIS] Vers. 12. Duplices ſunt in ficubus groſſi: priores ſunt primæ ficus, quę proinde flores ficulneæ vocantur, vtpote primò maturæ & ſapidiſſimæ: poſteriores ſunt ficus immaturæ, quæ in hieme per ſe decidunt. De prioribus hic agitur, q.d. Sicut groſſi, id eſt primæ ficus præcoces & maturæ (has enim ſignificat Heb. בִּכּוּרִים *biccurim*) vento cum ſua arbore concuſſæ, facilè ex ea decidunt in os comedentis, id eſt hominis ſub ficu hiantis, ut ficus decidentes excipiat & comedat; ita tuæ munitiones ô Niniue, concuſſæ à Chaldæis, ilico corruent, & in os, id eſt in
D manus & poteſtatem eorum, cadent. Hoc ſenſu ficus hic arborem ſignificat, non fructum. Ita Chald. S. Hier. Haymo, Rupert. & alij paſſim. Secundò, & meliùs, Vatabl. à Caſtro & alij, per ficus accipiunt non arbores, ſed fructus. q. d. Sicut ficus poſteriores cum prioribus, ſiue præcocibus, quæ groſſi vocantur, vento agitatæ decidunt in os comedentis; ita cadent muri & propugnacula Niniues in manus Chaldæorum, idque facilè & ſine labore; non enim arbores, ſed fructus ficuum cadunt in os comedentis. Vnde Syrus vertit: *ſicut ficus temperaneæ* (primitiuæ) *quæ cùm factæ* (maturæ) *fuerint, cadunt in os comedentis*; Arabicus Antiochenus, *ſicut ficus pulchra, quæ cùm maturæ fuerint, cadunt de ore eas comedentis*; Arabicus Alexandrinus, *omnes habitationes tuæ tument: quaſi arbores*

beres ficuum, in quibus remanet reſiduum, quæ cùm A
fuerint concuſſæ, cecidit quod in eis eſt comedentis illud.

Ita Tropol. animæ peccatorum ſunt quaſi ficus, & groſſi, quæ cadunt in os diaboli, ait Theophyl. vti in eius os cecidit Adam comedens pomum vetitum, quod videtur fuiſſe ficus, Sic pariter Anagogicè in die iudicij, inquit Rupert. *quando manifeſtè veniet Deus noſter, & non ſilebit; quando ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida;* magno terræ motu cadent munitiones totius orbis, quantæcumque vel qualeſcumque tam ſpirituales quàm materiales poſſunt intelligi, & illæ quarum primus ſtructor fuit Cain, & illæ quas contra veritatem extruxit ſpiritus erroris, omnes cadent in os deuorantis inferni, glutientis abyſſi, gehennalis incendij.

Vers. 13. ECCE POPVLVS TVVS MVLIERES] id eſt, quaſi mulieres imbelles, effeminatus fuit ô Niniue. B
Vnde Chald. vertit, *ecce populus tuus imbecillis eſt inſtar mulierum, in medio tui:* quia ob eius ignauiam & metum *inimicis, &c. pandentur portæ;* Vatabl. *aperient ſe portæ,* ſcilicet ſponte ſua, ut ſit hyperbole. Tropolog. S. Hieron. *Niniue,* inquit, *id eſt homines ſæculares ita paſſionibus eneruati ſunt, & viribus elanguerunt, vt imbecillitati mulierum comparentur. Nihil enim in animabus ſuis forte, nihil robuſtum poſſident & virile. Vnde inimici præualentes aduerſum eos aperuerunt omnes ſenſus eorum, & per corporales ianuas introgreſſi ſunt; quia diſſolutis manibus, id eſt operibus voluptatis, quidquid in te habueras roboris perdidiſti.*

DEVORABIT IGNIS VECTES TVOS] Ignem propriè accipio, de quo dixi c. 2. v. 13. Aliter Vatabl. q. d. Vectes tui, qui aliàs ſolent eſſe ferrei & fortiſſimi, ad inſultus Chaldæorum non reſiſtent, C
ſed ilicò diſſilient, ut videantur igne conſumi.

Vers. 14. AQVAM PROPTER OBSIDIONEM HAVRI TIBI] q. d. Iſtat tibi, ô Niniue, obſidio; ad eam ergo te para, aquam & annonam compara: erit enim longa & diuturna obſidio. Vrbes quædam carent puteis; vnde per aquæ ductus forinſecus ex fontibus vel fluminibus, aquas in ciſternas excipiunt & conſeruant; vti fit Brugis Flandrorum; quin & Romæ pleríque aqua non puteali, ſed fontana per aquæ ductus inuecta vtuntur. Talis videtur fuiſſe Niniue. Vnde monet Propheta, ut ante obſidionem de aqua ſibi prouideat. Vnde Syrus vertit; *aquas in tribulatione* (obſidione) *hauri tibi;* Arabicus, *aquam in anguſtia hauri tibi.*

INTRA IN LVTVM] Hoc eſt, ut S. Hieron. ſubigendo argillam lateres confice, quibus ruinas D
murorum obſtruas; ſed fruſtra id facies, quia ibi & in iſto opere igne & ferro te vaſtabunt Chaldæi. Tropol. S. Hieron. corpus, inquit, noſtrum eſt lutum, & later: *quia quaſi terra, & paleis, & aquis ita carnibus, ſanguine, venis, neruis, oſſibuſque compactum eſt.* q. d. *Quia ſemel, ô anima ingreſſa es lutum, & clauſa corpore, ſuſtine iniuriam & neceſſitates corporis, & conculcare ab inimicis, & omnia ad conficiendam carnem, quæ pœnitentia digna ſunt, patere. Semel enim aſſumens lutum & paleas, & in ambitus huius ſæculi negotijs inuoluta, debes per iniuriam ſponte calcari. Et tamen noli ſalutem penitus deſperare: eſto confidens, & corpus, id eſt laterem tuum, propter aſſumptum ſermonem, quaſi aquam in ſeruitutem redige, & ſubijce tibi, vt domineris lateri tuo, ne vnax te gehennæ flamma conſumat.*

Vers. 15. PERIBIS GLADIO, DEVORABIT TE VT BRV- A
CHVS] q. d. Sicut bruchus omnia germina abſumit, ita gladius hoſtilis omnia ciuium tuorum agmina perdet, &, ut ait S. Hieron. *quidquid in te virens videbatur, & natura bono ſponte germinans, auare dente conſumet, & quaſi bruchus volatu perdito, & granatus pondere ſuo, ita & tu granata onere peccatorum detraheris in terram.*

CONGREGARE ERGO VT BRVCHVS, MVLTIPLICARE VT LOCVSTA] q. d. Contrahe & collige numerum militum maximum, quantus eſſe ſolet numerus bruchorum & locuſtarum, ſi ita velis & poſſis. Sed fruſtra: nam nullæ copiæ te tutari valebunt; certò enim peribis. Eſt ironia. Bruchus eſt ſpecies locuſtæ, de qua dixi Ioël 1. 4. Vers. 16.

PLVRES FECISTI NEGOTIATIONES TVAS QVAM SINT STELLÆ CÆLI: BRVCHVS EXPANSVS EST, ET AVOLAVIT] q. d. Plurimas collegi-
B ſti merces & opes, ſed iſtæ omnes ut bruchus citò à te auolabunt ad Chaldæos, à quibus diripientur. Vatabl. *plures habuiſti mercatores, quàm ſint ſtellæ cæli: ipſi autem erunt ſicut bruchus, qui vbi omnia depaſtus eſt auolat.* q. d. Mercatores tui, ô Niniue, mox ut famam belli & obſidionis audierint, aufugient cum ſuis mercibus & opibus: inſtar bruchi deficiente germine auolantis. Sic & à Caſtro & Pagnin. qui vertit, *bruchus graſſatus eſt, & auolauit.* Hoc eſt quod ait Sophar Iob c. 20. 5. *Quòd laus impiorum breuis ſit, & gaudium hypocritæ inſtar puncti. Si aſcenderit vſque ad cælum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant dicent, Vbi eſt? velut ſomnium auolans non inuenietur, tranſiet ſicut viſio nocturna.* Sic quoque accipi poteſt illud Sapientis Prou. 23. 5. *Ne erigas oculos tuos ad opes,*
C *quas non potes habere* (ſcilicet iuſtè & licitè, q. d. Quas habere vel retinere eſt nefas) *quia facient ſibi pennas quaſi aquilæ, & volabunt in cælum;* ſicut aues captæ ab aucupe, dum patet exitus, ilico ab eo quaſi iniuſto & tyranno auolant: ſimili enim modo opes ab iniuſtis poſſeſſoribus, quaſi captiuæ violenter detinentur: vnde vt ab hac captiuitate in libertatem ſe aſſerant, ſeruiantque Deo & iuſtis, propter quos creatæ ſunt, ad eos aduolant, vti docet Sapiens Prouerb. 28. 8.

CVSTODES TVI QVASI LOCVSTÆ] q. d. Duces & milites, qui te ô Niniue cuſtodiebant, erunt quaſi locuſtæ, quæ rectore carentes, in periculo huc illucque diſcurrunt, quæque nocturno frigore torpidæ, oriente ſole incaleſcentes, auolant: ita & ignaui tui milites, accedente Vers. 17.
D Chald. quaſi igne percuſſi & perculſi diffugient. Nota. *Cuſtos* Hebræis vocatur præfectus, rex, dominus: huius enim eſt cuſtodire & tueri ſibi ſubditos. Sic Iob c. 7. 20. Deum vocat cuſtodem id eſt regem & dominum, hominum. Sic Ieremias c. 4. 17. cuſtodes vocat reges gentium, qui venturi erant contra Ieruſalem. Pro *cuſtodes*, hebr. eſt *minnezarach*, quod deriuatur à נזר *nezar*, id eſt corona, diadema, coma, ſeparatio, conſecratio, nazaræatus. Vnde Vatabl. vertit, *coronati tui*, id eſt, vt Pagnin. *magnates & principes tui;* Chald. *lamina tua flammificans ſicut locuſta Lamina*, ſcilicet coronatum & diadematum, quibus hi principes decorabantur, alij. *Nozaræi tui*, alij, *ſeparati & conſecrati tui.* Principes enim, ſicut & ſacerdotes, dignitate, æquè ac corona & veſte, à plebe erant ſeparati. Tigurina, *comatuli tui locuſtas referunt.* q. d. Principes tui erant comati, ipſaque

coma

coma & cæſarie, velut corona & diadcmate, ab alijs fuerunt quaſi dignitate ſeparati. Coma enim & cæſaries in viro, eſt quaſi corona dignitatis. Hinc Nazaræi apud Hebræos à vulgo ſeparati erant, & quaſi conſecrati Deo per comam quā alebāt: coma ergo erat inſigne honoris & dignitatis.

Tapſar quid.

ET PARVVLI TVI QVASI LOCVSTÆ LOCVSTARVM] *Paruuli*, id eſt inferiores & gregarij milites, omnis generis & gentis. Hos enim ſignificat Hebr. טִפְסָר *tapſar*, quos proinde Septuag. vocant commiſtos, ſcilicet ea varia hominum ſorte & gente. Ita S. Hieron. hi enim, quia ſunt parui, & plurimi varijque, rectè comparantur locuſtis, vti ijſdem comparantur, eâ de causâ Madianitæ Iudic. 6. 5. Alij *tapſar* cenſent compoſitum ex טף *taph*, id eſt paruus, & סר *ſar*, id eſt princeps. Vnde Chald. vertit, *duces tui*; Pagnin. *principes tui*; Vatabl. *optimates tui*; Tigurina, *ingenui tui*; Arabicus. Antioch. *armati tui*; Arab. Alexand. *populus tuus*; Syrus verò, *Nazaræi* (continentes, caſti) *tui quaſi locuſta tuberrimus*, vel *infixa ſepi*.

Meliùs *caphſar* exponas *paruus principis*, ſcilicet ſeruus & miles. Ita Noſter & Septuag. Porrò *locuſta locuſtarum*, eſt locuſta nōn magna & prægrandis, vt vult à Caſtro, ſicut canticum canticorum eſt magnum & inſigne præ cæteris canticum; ſed parua, putà proles & ſuboles locuſtæ, ſcilicet attelabus, vt vertunt Septuag. & Tigurina. Vnde S. Hieron. ſic explicat. q. d. *Sicut locuſta & bruchus, & parua genimina locuſtarum, quæ vocantur attelabi, ſole incaleſcente auolant, nec reperiuntur; ſic tu ô Niniue diſpergeris & fugies. Natura enim locuſtarum eſt, vt in frigore torpentes, per calorem volitent. Porrò attelabus, quem ſignificantiùs comeſtorem interpretatus eſt Aquila, parua locuſta eſt inter locuſtam & bruchum, & modicis pennis repens potiùs, quàm volans, ſemperq́ue ſubſiliens, & ob hanc cauſam vbicumque orta fuerit, vſque ad puluerem cuncta conſumit; quia donec creſcant pennæ, abire non poteſt.* Vide de locuſtis & attelabis ea, quę notaui Ioël. 1. v. 4. Vbi nota hebraiſmum: Hebræi enim cùm volunt ſignificare animal, tenerum, & recèns natum, ei adiungunt nomen matris, quaſi ipſum adhuc matrem ſectetur, ab eâque lactetur vel alatur. Sic vocantur agni ouium, id eſt agni teneri, ſequentes oues matres ſuas. Sic Alexander vocatur hircus caprarum, id eſt hœdus capram matrem ſequens, quia erat iuuenis, Daniel. 8. v. 5. Sic catulus leænę vocatur leunculus leænam matrem comitans. Sic Samſon, ait Iudic. 15. 16. *In maxillâ aſini, in mandibulâ pulli aſinarum*, id eſt aſelli lactentis & ſequentis aſinam matrem ſuam, *deleui eos, & percuſsi mille viros.* Fortis enim viri eſt, per rem paruam magna facere, vti Samſon per mandibulam aſelli occidit mille Philiſthæos.

NON EST COGNITVS LOCVS EARVM] Hoc eſt, ipſæ locuſtæ non ſunt cognitæ, nec inuentæ in loco ſuo, quia perierunt. Eſt hypallage. Vide dicta c. 1. 18.

VERS. 18. DORMITAVERVNT PASTORES (principes & duces) TVI REX ASSVR] ô rex Niniues. Significat deſidiam ducum cauſam fuiſſe, cur à Chaldæis caperetur Niniue, ac proinde ipſos duces à Chaldęis eſſe occiſos, & plebem diſperſam. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Sepelientur principes tui*, primò vino, deinde humo. q. d. Chaldęi inuadent Niniuen ſomno vinoque ſepultam, itaq; ſepultos occident, & in foſſis ſepelient. Septuag. vertunt, *conſopiuit fortes tuos*, ſcilicet rex tuus ô Niniue, ſicut Balſaſar mero conſopiuit optimates; quos proinde Cyrus capta Babylone, eâdem nocte oppreſſit & occidit. Daniel. cap. 5. 1. & ſequent. Quod Tropol. S. Hieron. explicat de diabolo: hic enim eſt rex Niniues, id eſt mundi. *Semper enim*, inquit, *diaboli ſtudium eſt vigilantes animas conſopire. Denique & in paſſione Domini Apoſtolorum oculos graui ſopore premit, quos Saluator ſuſcitans ait: Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. Et rurſum: Quod vobis dico, omnibus dico, vigilate. Hinc quos ille ſuaui & pernicioſo carmine Sirenarum illexerit ad dormiendum, excitat ſermo diuinus & dicit: Surge qui dormis, & illuminabit te Chriſtus.* Epheſ. 5. Vnde idem Anagog. dicet Chriſtus in excidio Niniues, id eſt in fine mundi, cùm homines ob peccatum ſomno mortis conſopitos reſuſcitabit, facietque reſurgere ad vitam beatam.

Diabolus ſomnum, Chriſtus vigiliam inducit.

LATITAVIT POPVLVS TVVS IN MONTIBVS] Chald. Tigurina & Pagnin. *diſperſus eſt populus tuus per montes*, ſcilicet fugiens Chaldæos, ac in montibus & ſpeluncis ab eis ſe abſcondens.

NON EST OBSCVRA CONTRITIO TVA] q. d. Clades & ſtrages tua, ô Niniue, tuum inquam excidium, non eſt ſecretum, ſed publicum totique orbi conſpicuum. Septuag. vertunt, *non eſt ſanitas contritionis tuæ*, id eſt plagæ & vulneris tibi à Chaldæis inflicti. Chald. *non eſt qui doleat ſibi de fractione tua.* q. d. Non eſt qui tibi tuæque plagæ condoleat. Pagnin. *non eſt curatio fracturæ tuæ*; Tigurina, *neque leue eſt vulnus tuum, ſed acerba plaga tua*; Vatabl. *non erit curatio fracturæ tuæ, doloris plena erit plaga tua*, id eſt fractura tua nulla ratione curari poterit; vulnus quod accipies à Chaldæis, erit plenum doloris. VERS. 19.

OMNES QVI AVDIERVNT AVDITIONEM TVAM; hoc eſt rumorem & famam de tuâ calamitate & excidio. Eſt metonymia: ponitur enim actus pro obiecto, ſcilicet auditio pro re auditâ, putà pro nuncio & famâ: COMPRESSERVNT MANVM SVPER TE] id eſt, vt Chald. *comploſerunt ſuper te manibus lætantes*; quia *tua malitia* & tyrannis, per tributa, onera, aliaſque exactiones & oppreſſiones *tranſijt* per vniuerſos, omneſque iugiter vexauit. q. d. Quia alios ſemper afflixiſti, idcirco nunc pari modo affliget te Deus per Chaldæos, omneſque gaudebunt, & laudabunt iuſtum Dei in te iudicium.

Symbol. & Tropol. omnia quæ hiſce tribus capitibus de Niniue, eiuſq; pompa, opibus, viribus, gloria, illecebris, fuco, fraudibus, vanitate, & excidio dicta ſunt à Propheta, facile eſt mutato tantùm nomine Niniues in nomen mundi, adaptare mundo, eiuſque pompæ, opibus, gloriæ, vanitati, & interitui, quæ indies oculis noſtris cernimus, & plenè cernemus in eius fine, putà in die iudicij. Quocirca ſapienter monet S. Ioan. 1. ep. 2. 15. *Nolite diligere mundum, neq; ea quæ in mundo ſunt qui diligit mundū, non eſt charitas Patris in eo.* Et rurſum: *Mundus tranſit & cōcupiſcentia eius.* vbi S. Aug. *Quid vis?* inquit, *vtrùm amare temporalia, & tranſire cum tempore; an Chriſtum amare, & in æternum viuere?* Idem Ep. 36. *Vincula*, ait, *huius mundi aſperitatem habent veram, iucunditatem falſam certum dolorem, incertam voluptatem; durum laborem, timidam quietē, rem plenam miſeriæ, ſpem beatitudinis inanem.* S. Ambroſ. lib. de Virgin. *Diſcite*, ait, *in hoc mundo ſuper mundum eſſe. Si corpus geritis, volitet in vobis ales interior.*

Symbol. omnia Niniues ſunt mundo.

rior. S. Chryſoſt hom. 77. in Matth. *Cur perforato* A *dolio aquam ingeris? Nihil enim aliud eſt pro præſentibus iſtis laborare, quàm flammam decerpere, quàm pugnis aëra cadere. Certè fruſtrà iteris. Vanitas enim omnia.* S. Gregor. hom. 3 in Euang. *Deſpiciamus, ait, cuncta præſentia. Nulla ſunt etenim, quæ tranſire poſſunt. Turpe ſit diligere, quod conſtat citiùs perire. Non nos terrenarum rerum amor ſuperet, non ſuperbia, non ira dilaniet, non luxuria polluat, non inuidia conſumat.* Et hom. 5. *Ipſa ruina eius prædicant, quòd amandus non eſt. Si enim ruinam ſui domus quaſſata minaretur, quiſquis in illa habitaret, fugeret: & qui ſtantem dilexerat, recedere quantociùs à cadente feſtinaret. Si igitur mundus cadit, & nos eum amando amplectimur, opprimi volumus potiùs, quàm habitare: quia nulla nos ratio à ruina illius ſeparat, quos eius paſſionibus amor ligat.* S. Bernardus paſſim mondum vocat ſtabu- B lum, viam peccatorum, carcerem, atrium diaboli, noctem, plenum ſpinis, crucem, infidum, amantem nihil, ventio vanitatis impulſum, inimicum Deo. *Impellit*, ait ipſe ſerm. 85. in Cant. *omnes, ſed ſolos euertit amicos ſuos, id eſt conſentaneos ſibi. Nolo eſſe amicus mundi, ne cadam. Nam qui vult eſſe huius mundi amicus, inimicus Dei conſtituitur, quo vtique nullus grauior caſus.* Idem ſerm. 9. in cœnâ Domini: *Amor, ait, mundi totum mundum quærit, & numquam ſatiatur. Imò cùm plus habet, plus cupit ſemper habere. Amor Dei, vnum cupit ſemper habere ſolum, illo contentus eſt, nil aliud iam poſſidere præoptat. Amor Dei nil aliud quærit, niſi ſolum Deum.* Idem ſerm. de miſeria humana, *Vide miſer homo, quia totum eſt vanitas, totum ſtultitia, totum dementia quidquid facis in hoc mundo, præter id ſolum quod in Deum, & propter Deum, & ad honorem Dei facis. Et mundum diligis, & Deum relinquis, mundum qui diligit, ſem-* C *per eſt in anguſtia; mundo viuere mors eſt; mundo anima mortua viuet. Dum viuis in carne, morere mundo, vt poſt mortem carnis Deo viuere incipias*, ait ipſe epiſt. 105. Idem in Meditat. *Dic mihi, ait, vbi ſunt amatores mundi, qui ante pauca tempora nobiſcum fuerunt? Nihil ex eis remanſit niſi cineres & vermes. Attende diligenter, qui ſunt & fuerunt, ſicut tu comederunt & biberunt, riſerunt, duxerunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcenderunt. Hîc caro eorum vermibus, illic anima eorum ignibus deputatur, donec rurſus infelici collegio colligati, ſempiternis ignibus inuoluantur. Qui ſocij fuerunt in vitijs, ſocij erunt in pœnis: vna namque pœna illos implicat, quos vnus amor in crimine ligat.* Boëtius libr. 2. de Conſol. metro 3.

Rara ſi conſtat ſua forma mundo,
Si tantas variat vices,
Crede fortunis hominum caducis,
Bonis crede fugacibus.
Conſtat æterna poſitumq́; lege eſt,
Vt conſtet genitum nihil.

Quin & Cicero Tuſcul. 4 *Quid, ait, videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiuſq; mundi nota ſit magnitudo?* Et Seneca: *Dixi*, inquit, *leue eſſe & vanum hoc, quod apud homines felicitas dicitur; vnam illi ſyllabam facillimè accedere.* Syllaba hæc eſt *fel*: felicitas enim terrena, eiuſque mel facilè in fel vertitur, aut eſt *in*: felicitas enim facilè fit infelicitas. Et Plinius in Panegyr. Traiani: *Habet, ait, has vices conditio mortalium, vt aduerſa ex ſecundis, ſecunda ex aduerſis naſcantur.*

Hæc cogitabat, hæc ſapiebat Aulicus ille Cæſaris, qui lecta vita S. Antonij, conuerſus ad ſocium: *Dic, ait, quæſo te, omnibus laboribus noſtris quò ambimus peruenire? Quid quærimus? Cuius rei cauſa militamus? Maiórne eſſe poterit ſpes noſtra in palatio, quàm vt amici Imperatoris ſimus? Et ibi quid non fragile plenumq́; periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quamdiu iſtud erit. Amicus autem Dei ſi eſſe voluero, ecce nunc fio.* Et mox: *Ego iam me abrupi ab illâ ſpe noſtrâ, & Deo ſeruire ſtatui; & hoc ex horâ hâc, hoc in loco aggredior. Te ſi piget imitari, noli aduerſari. Reſpondit ille, ſe adhærere ſocio tantæ mercedis, tantæq; militiæ.* Ambo ergo valedicentes aulæ & mundo, ibidem Dei obſequio ſe manciparunt. *Et ambo habebant ſponſas, quæ poſtea quàm hoc audierunt, dicauerunt etiam ipſæ virginitatem tibi ô Domine.* Ita S. Auguſt. libr. 8. Confeſſ. cap. 6.

Hæc ſapiebat S. Romula, quæ mundum calcans, totamque ſe dedicans Deo, moriens a duobus angelorum choris pſallentibus deducta eſt in cælum. De qua proinde S. Gregor. homil. 40. in Euang. ita exclamat: *O vos qui in hoc mundo diuites aut eſſe creditis, aut eſtis, conferte, ſi poteſtis, falſas diuitias veſtras veris diuitijs Romulæ. Vos in huius mundi via, omnia amiſſuri poſſidetis; illa nihil quæſiuit in itinere, & omnia inuenit in peruentione. Vos lætam vitam ducitis, triſtem mortem timetis; illa triſtem vitam pertulit, ad lætam mortem peruenit. Vos ad tempus quæritis obſequium hominum: illa deſpecta ab hominibus inuenit ſocios choros angelorum. Diſcite ergo fratres temporalia cuncta deſpicere; diſcite honorem tranſeuntem contemnere, æternam gloriam amare.*

COMMENTARIA IN HABACVC PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

Habacuc idem eſt quod luctator, ſeu luctans cum Deo.

SANCTVS Hier. in prologo: *Habacuc*, inquit, *vel ex eo quòd amabilis Domini eſt, vocatur amplexatio, vel quòd in certamen & luctam, & (vt ita dicam) amplexum cum Deo congreditur, amplexantis, id eſt luctantis, fortitus eſt nomen* (Habacuc enim deducitur à חָבַק *chabac*, vel *habac*, id eſt amplexari, cōplecti, ſtringere) *Nullus enim tam audaci voce auſus eſt Deum ad diſceptationem iuſtitiæ prouocare, & dicere: Cur in rebus humanis, & in mundi iſtius politia tanta rerum verſatur iniquitas?* Idem in Prologo galeato; qui Biblijs præfigitur: *Habacuc*, ait, *luctator fortis & rigidus, ſtat ſuper cuſtodiam ſuam, & figit gradum ſuper munitionem ſuam, vt Chriſtum in cruce contempletur, & dicat: Operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena eſt terra. Splendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius: ibi* B *abſcondita eſt fortitudo eius.*

Chaldæus Paraphraſtes tradit Habacuc fuiſſe filium Sunamitidis defunctum, quem Heliſæus vitæ reſtituit, 4. Reg. 5. 36. Verùm obſtat ratio temporum: nam Heliſæus floruit ſub Ioſaphat; Habacuc verò diu pòſt, ſub Manaſſe. Iſidorus & Epiphan. in vitâ Habacuc, tradunt eum fuiſſe oriundum ex tribu Simeon, ex agro Bithieucar, vel, vt Epiphan. nominat, Beexzocbar. Hebræi in Seder olam cenſent, Nahum, Ioëlem & Habacuc prophetaſſe ſub Manaſſe, eum verò non nominaſſe ob eius impietatem & ſcelera. Verùm procemio in Nahum oſtendi prophetaſſe poſt excidium Samariæ, quod contigit anno 6. Ezechiæ, & ante obſidionem Hieroſolymæ factam à Sennacherib, quæ contigit anno 14. Ezechiæ. Ergo inter annum 6. & 14. Ezechiæ propheta- C uit Nahom, quare ſub idem tempus videtur prophetaſſe Habacuc. Ita Ribera in procemio. Communior tamen ſententia eſt, Habacuc ante Sophoniam & Ieremiam, paulò poſt Nahum propheraſſe ſub Manaſſe. Ita Hebræi, Gueuara, à Caſtro, Vatabl. Clarius, Arias & alij. Videtur ergo Habacuc vnus fuiſſe è Prophetis illis, quos Deus miſit ad Manaſſen, vt eum de impietatibus ſuis arguerent, 4. Reg. 21. 10.

Prophetauit ſub Manaſſe.

Putant aliqui, vt S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. Habacuc poſt excidium Hieroſolymæ, directè & ex profeſſo prophetare excidium Babylonis & Chaldæorum, ſicut Nahum; qui eum præceſſit, prophetauit excidium Niniuea

A & Chaldæorum. Verùm dico: ex profeſſo Habacuc tollit onus contra Iuda & Ieruſalem, eorumque excidium per Chaldæos, conſequenter tamen Chaldæorum quoque per Cyrum & Perſas interitum prædicit. Solent enim Prophetæ triſtibus læta ſubiungere, & poſt minas conſolari. Ita hic Habacuc, vt ſoletur Iudæos à Chaldæis vaſtandos & in Babylonem abducendos, prædicit Chaldæos pariter poſt 70. annos à Cyro perdendos, tumque Iudæos è Babylone liberandos & in patriam redituros. Ita S. Gregor. Nazian. orat. 1. Apolog. & ibi Elias Cret. S. Chryſoſt. l. 2. de Prouidentiâ, Theod. Theoph. Gueuara. Porrò à Cyro liberatore, exemplo Iſaiæ c. 45. 8. aſſurgit ad Chriſtum redemptorem, eique cap. 3. carmen inſigne pangit. quo eius natalem, vitam, paſſionem, B reſurrectionem, ſecundum aduentum ad iudicium, quo impios damnabit, pios beabit, graphicè depingit & celebrat. Nam liberatio Iudæorum è Babylone, fuit typus liberationis hominum è ſeruitute peccati, diaboli & inferni. Iudæa enim, ſiue terra promiſſa typus eſt cæleſtis patriæ, Chaldæi dæmonum, Iudæi humani generis; Ieſus filius Ioſedec, Zorobabel, Eſdras, & Cyrus Babylonis deſtructor vindexque Iudæorum, figuram geſſerunt Chriſti, Regis & Pontificis, Redemptoris noſtri. Hinc ſequitur, hunc Habacuc ante excidium Hieroſolymæ prophetaſſe, ac conſequenter non eſſe eumdem cum Habacuc, qui per aërem raptus ab angelo, & ex Iudæâ traductus in Babylonem, ibi prandium tulit Danieli cap. 14. 32. coniecto in lacum leonum, vti cenſet S. Hieron. in prologo non tam ex ſuâ, C quàm ex Hebræorum ſententia. Ille enim Habacuc fuit diu poſt excidium Hieroſolymæ, cùm iam Iudæi in Babylone degerent captiui: hic autem noſter fuit ante excidium; nam illud prophetat dicens cap. 1. 6. *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos gentem amaram & velocem, ambulantem ſuper latitudinem terræ, vt poſſideat tabernacula non ſua*, &c. Adde, Danielem coniectum eſſe in lacum leonum ſub Euilmerodach, qui patri Nabuchodonoſori in regnum ſucceſſit: Nabuchodonoſor autem 44. annis regnauit, & ante eum Ioſias regnauit in Iuda 31. annis, ante eum Amon annis duobus, ante Amon Manaſſes annis 55. ante Manaſſen Ezechias annis 29. Pone Habacuc cœpiſſe prophetare ſub finem regni Ezechiæ, vel, vt He-

contra Iuda & Ieruſalem.

Alius eſt ab Habacuc Danielis.

Hebræi, ſub Manaſſe, tumque eum fuiſſe 30. annorum (nam ante trigeſimum annum apud Hebræos ordinariè nemini docere, aut prophetare licebat) atque adde annos regum iam receníitos, colliges Habacuc longè ſuperaſſe annum centeſimum, ſi vnus idemque fuit noſter hic cum illo Danielis. Hoc autem non videtur probabile, nimirum quòd vir ea ætate decrepitus prandium ferret meſſoribus. Qua- A re ſicut duo fuerunt Michææ Prophetæ, & duo Abdiæ, vti dixi in eorum proœmijs, ita & duo fuerunt Prophetæ habentes idem nomen Habacuc.

Denique Habacuc Sanctorum catalogo inſcriptus legitur die 15. Ianuarij, vbi hæc de eo habentur: *In Iudæa ſanctorum Habacuc & Michææ Prophetarum, quorum corpora ſub Theodoſio ſeniore diuina reuelatione reperta ſunt.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

QVeritur Habacuc de Iudæorum prauitate, quòd ſcilicet nullus apud eos iuri & rationi ſit locus, ſed impunè dominetur opum honoriſq; cupido, ideoq; iniuſtus præualeat aduerſus iuſtum, & egrediatur iudicium peruerſum. Cui reſpondet Deus v. 5. ſe hanc prauitatem puniturum per Chaldæos, eamq; Iudææ excidio vindicaturum. Quocirca mirè Chaldæorum potentiam, celeritatem, induſtriam, ferociam & crudelitatem exaggerat. His minis territus Habacuc v. 12. Deum precatur, vt ſuum populum quaſi filium virga corripiat, non gladio intérimat & perdat, eò quòd minora ſint peccata Iudæorum ſceleribus Chaldæorum; ne dum leuiora illorum expurgat, grauiora horum ſinat perpetrari.

Verſ. 1. ONvs, quod vidit Habucuc Propheta.

2. Vſquequo Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non ſaluabis?

3. Quare oſtendiſti mihi iniquitatem & laborem, videre prædam & iniuſtitiam contra me? & factum eſt iudicium, & contradictio potentior.

4. Propter hoc lacerata eſt lex, & non peruenit vſque ad finem iudicium: quia impius præualet aduerſus iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum.

Vers. 1. ONvs qvod vidit Habacvc] Pro *onus* Septuag. vertunt, λῆμμα, id eſt *aſſumptio*, quâ ſcilicet Deus gratia prophetica mentem Habacuc corripiens, & à rebus humanis abſtrahens, rapiebat ad res diuinas & futuras contemplandas, inquit Theodor. quem S. Petrus apud S. Clementem in libr. Recognit. ſextum ſenſum appellat. Eſt, inquit, *& alius ſextus ſenſus, id eſt prænoſcendi: illi enim quinque ſenſus ſcientiæ capaces ſunt, ſextus autem præſcientiæ, quem habuerunt Prophetæ.* Porrò *onus*, eſt oneroſa & minax prophetia. Vide dicta Nahum. 1. 1.

Vsqveqvo Domine] Aliqui cenſent Pro- *Vers. 2.* phetam præuidiſſe excidium Hieroſolymæ mox futurum per Chaldæos, pro eoque auertendo ardenter & crebrò oraſſe; cumque videret ſe non exaudiri, ſed immotam excidij manere ſententiam, de eo hic queri apud Deum, non ex impatientiâ, ſed ex dolore & commiſeratione ſuæ gentis. Ita Vatablus & Ribera. Imò S. Hieronym. Remig. Albert. Hugo & Lyran. cenſent Prophetam hæc dixiſſe poſt vaſtatam Ieruſalem, ac queri quòd Deus permiſerit eam ab infidelibus & impijs Chaldæis ita vaſtari.

Meliùs S. Chryſoſt. Nazian. Theodor. Theo- B phyl. Gueuara & à Caſtro, quos citaui in proœmio, cenſent Prophetam conqueri de prauitate morum ſui æui ſuique populi, quòd ſcilicet cùm Deum ſæpè precatus eſſet, vt eam inhiberet ac frenaret, non fuiſſet exauditus, ſed potiùs ſcelera ipſa augeri & multiplicari cerneret. Hoc enim clarè verba ſignificant, cùm ſubdit: *Lacerata eſt lex; quia impius præualet aduerſus iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum.* Loquitur ergo non de tyrannide & violentiâ Chaldæorum, qui erant exleges, ſed de peruerſitate Iudæorum, qui legem quam à Deo acceperant, violabant opprimendo iuſtos, eorumque cauſas & iudicia peruertendo. Vnde Septuag. vertunt, *contra me factum eſt iudicium & iudex accipit.* Queritur itaque de populo Iudaico, quod, cùm is ſit fidelis & à Deo electus, tamen vi, rapina & ſceleribus ſit plenus, atque ſe diſcruciat, eò quòd Deus eum ab his non expurget & liberet. Quocirca reſpondet ei Deus v. 5. ſe hæc ſcelera puniturum & expiaturum per Chaldæos. Ait ergo: *Vſquequo Domine clamabo*, vt ceſſare facias has rapinas & ſcelera in C populo tuo, *& non exaudies?* hoc eſt, & non exaudis me continuò clamantem.

Vociferabor ad te vim patiens] Hebr. *vociferabor ad te* חמס *chamas*, id eſt iniquitas. q. d. Videns aſſiduè tot rapinas & iniurias, ad ſingulas clamo *chamas*, dicoque, En Domine *chamas*, en *chamas*, en noua vis, en noua rapina, & nouum ſcelus. Singula enim populi mei ſcelera ita me affligunt, vt ab ijs vim pati videar. Vnde Chald. vertit, *clamito in conſpectu tuo, numquid eſt apud te ſeruandi poteſtas?* q. d. Video Domine in tuo meoque populo nullam eſſe Dei reuerentiam, nullum hominum pudorem aut timorem, ſed eos perfricta fronte iniurias & iniquitates perpetrare, calcare diuina & humana iura, opulentos & potentes affligere & opprimere inopes & innocentes, ac eorum bona nunc vi, nunc fraude corradere; quin & arte vel armis, magiſtratus & clauum Reipubl. inuadere, ac ſumma rerum potiri.

Vides eadem tu ô Domine, cur ergo taces? cur diſſimulas? cur tantis malis non mederis? itáne dormit tua prouidentia, tua vindicta, vt inſontes opprimi, ſontes dominari ſinas? vim patior ego, affligor & crucior, nec ferre ſuſtineo: zelus enim domus tuæ comedit me. Vim pateris & tu: quomodo eam ſuſtines? videris tyrannis & impijs vel non poſſe, vel nolle defendere & ſaluare innocentes. Luget enim Habacuc, & Prophetæ probi & zeloſi, non tantùm ipſos læſos, & iniuriam paſſos, ſed etiam (imò magis) ipſos lædentes & iniurios. Nam, vt ait Ariſtot. *Minor eſt iniuria iniuriam pati; maior iniuria eſt iniuriam inferre.* Et Socrates apud Platonem in Gorgia: *Qui iniuriatur*, ait, *iniuſtuſq; eſt, omnino eſt ante alios miſer; miſerior autem ſi iniuriarum pœnas numquam luat; minùs vero miſer ſi luat, ſuppliciumq; iuſtum dijs hominibuſq; reportet.* Et Cato dicebat ſe malle pro collato beneficio nullam reportare gratiam, quàm pro perpetrato maleficio non dare pœnam: ſignificans nil eſſe periculoſius impunitate, quæ ſemper ad deteriora inuitat, vti refert Plutarch. in Apoph. Rom. Luget ergo Habacuc, queriturque cur iniuſtitia præualeat aduerſum iuſtitiam, & in iuſtos impunè graſſetur. *Et hoc dicit*, ait S. Hieron. in prologo, *præ mentis anguſtia neſciens aurum in igne conflari, & tres pueros de camino ignis puriores exiſſe quàm intrauerant. Sed & hoc generaliter accipere poſſumus, quod ex perſonâ humanæ impatientiæ loquatur, vt in querulam vocem & plenam doloris erumpat, dicens: Quare reſpicis contemptores, & taces conculcante impio iuſtiorem ſe? Hæc autem loquitur, neſciens iudicia Dei inueſtigabilia, & profundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ eius, quòd non ita videat Deus vt videt homo: homo tantùm præſentia reſpicit; Deus futura & æterna cognoſcit. Et quomodo ſi ægrotus & æſtuans febribus aquam frigidam poſtulet, & dicat ad medicum: Vim patior, crucior, vror, exanimor: vſquequo medice clamabo, & non exaudies? Et reſpondeat ei ſapientiſſimus ac clementiſſimus medicus: Scio quo tempore dare debeam quod poſtulas, & non miſereor modo, quia miſericordia iſta crudelitas eſt, & voluntas tua contra te petit. Ita & Deus noſter ſciens clementiæ ſuæ pondera atque menſuras, interdum non exaudit clamantem, vt eum probet & magis prouocet eum ad rogandum, & quaſi igne excoctum iuſtiorem & puriorem faciat.* Hucuſque S. Hieron.

Vers. 3. QVARE OSTENDISTI MIHI INIQVITATEM?] Aliqui vim ponunt in voce *oſtendiſti*, quaſi hæc connectat ſequentia præcedentibus. q. d. Tam iratus es populo tuo, vt non ſatis habeas precibus & clamoribus meis non annuere: vis etiam mihi os obſtruere, ne clamem; ne fortè, quæ tua bonitas & clementia eſt, furorem tuum auertas. Nam cùm mihi tot tantaque populi ſcelera oſtendis, & ante oculos proponis, quaſi fræn um & vincula mihi in labia inijcis. Quis enim cùm tantam populi iniquitatem cernat, atque iniurias, quibus nomen tuum ſanctum afficit, & abſcere pergit, audeat ſe pro eo deprecatorem interponere, aut etiam aſpectum tuum ſubire? Vis ne igitur populum iſtum nemine intercedente delere? ita Mart. de Roa lib. 1. Singul. c. 2. Secundò & ſimplicius, *oſtendiſti*, id eſt exhibuiſti, hoc eſt exhiberi & fieri permiſiſti. q. d. Cur permittis, cur fieri ſinis tantam iniquitatem, quæ oculis meis oſtenſa & exhibita, dirè me cruciat?

A ET LABOREM] Labor hic tum paſſiuè accipi poteſt pro dolore & moleſtia patientium vim & iniurias impiorum. Vnde Septuag. vertunt, *quare mihi oſtendiſti labores & dolores afflictorum?* hi enim mihi compaſſionem mouent, ſuique ſimilem dolorem. Tum potiùs actiuè pro afflictione quam nocentes innocentibus inferunt. Vnde Chald. vertit, *conſpicio operantes laborem falſitatis*. q. d. Quare video impios affligentes pios? tuum enim ô Domine, eſt de eis pœnas ſumere. Ita Vatabl. & Pagnin. qui pro *laborem* vertunt *peruerſitatem*. Vis enim & iniuria, adeoque quoduis peccatum in Scriptura vocatur עָמָל *amal*; id eſt labor: tum quia cum labore incipit, & agitur, atque in laborem & dolorem deſinit. Quot enim quantoſque labores & dolores ſubit auarus, currens per terras & maria ad Indos vſque, vt opes congerat? luxurioſus, vt libidinem; guloſus, vt gulam; iracundus, vt iram & vindictam expleat? Sanè modicam voluptatem magno labore emunt, quæ deinde in æternos labores & tormenta vertitur. Tum quia alijs quos vel affligit, vel ſcandalizat, dolorem & laborem infligit. Labor enim agentis & iniuriantis, labor quoque eſt patientis & iniuriam ſuſtinentis: hæc enim ſunt connexa & correlatiua. Tum denique, quia Prophetis & viris ſanctis pro Deo & iuſtitia zelantibus, ingentem concitat dolorem iniuria tam actiua iniuriantis, quàm paſſiua ſuſtinentis. Vnde laborem hunc ſuum explicans Habacuc, ſubdit:

VIDERE PRÆDAM ET INIVSTITIAM, Hebr. *chamas*, id eſt vim, violentiam, iniuriam, oppreſſionem, CONTRA ME] id eſt coram me, vt habent Hebr. & Chal. q. d. Me vidente, gemente & renitente. Sic peccatum vocatur labor, vel dolor, Pſal. 7. 15. *Ecce parturijt iniuſtitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem.* Pſal. 9. 27. *Cuius maledictione os plenum eſt, & amaritudine, & dolo: ſub lingua eius labor & dolor.* Pſal. 54. 11. *Die ac nocte circumdabit eam ſuper muros eius iniquitas, & labor in medio eius & iniuſtitia.* Pſal. 139. 10. *Labor labiorum ipſorum operiet eos.* q. d. Suis fraudibus & doloſis labijs capientur, doli in caput eorum recident. Eccleſ. 10. 15. *Labor ſtultorum affliget eos.* Iſaiæ 59. 4. *Conceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem.* Hoc eſt quod in die iudicij improbi gementes dicent: *Laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles; viam autem Domini ignorauimus. Quid nobis profuit ſuperbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis?* Sapient. 5. 7. Labor enim magnus impiorum deſinit in maiorem, imò æternum dolorem: labor verò piorum paruus deſinit in immenſum & æternum gaudium.

ET FACTVM EST IVDICIVM ET CONTRADICTIO POTENTIOR] Hebr. *& fit vt lis & contentio exaltetur*, vel exaltet ſe, vt ſcilicet fiat potentior, & alijs præualeat. Pro *iudicium* enim hebr. eſt רִיב *rib*, id eſt litigium iurgium, hoc eſt vt explicans ſubdit, *contradictio*; Pagnin. *contentio* q. d. Peruerſi qui lites & iurgia ſerunt vrgentque, potentiores ſunt iuſtis ſimplicibus & quietis, eoſque in iudicio & iurgio ſupplantant & expilant. Vnde Chald. vertit, *direptores & raptores coram me ſunt, atque contentione & ſuperbia ipſi præualent.* Sic ſæpè videmus ſuperbos & impudentes contentione & iurgio obtinere, quod iure & ratione aſſequi nequeunt: quia viri graues &

& modeſti nolunt cum ijs rixari, nolunt eorum A importunis clamoribus ſibi caput obtundi. Vnde vt ab ijs ſe liberent, dant eis quod poſtulant. Vatabl. vertit, *quare eſt qui ſuſcipiat rixam & contentionem* ſubaudi contra me.

VERS. 4. PROPTER HOC LACERATA EST LEX] Septuag. *diſſipata eſt lex*; Vatabl. *debilitata eſt lex*; Chal. *langueſcit lex*; Tigurina, *ideirco lex non viget*, tum quia iniqui ſua potentia leges & iura, iudicia & iudices peruertunt. Ita S. Hieron. Theodor. Hugo & Lyran. tum quia pij videntes impios ſua impietate præualere, in ſtudio legis & pietatis langueſcunt, atque in impiorum partem & ſectam inclinant. Ita Clarius, Arias & alij. Sic ait Seneca in Hercule Furente:

Ius eſt in armis, opprimit leges timor.

Et Ennius: B

Tollitur è medio ſapientia, vi geritur res.
Non ex iure manu conſertum, ſed mage ferro
Rem repetunt.

ET NON PERVENIT VSQVE AD FINEM IVDICIVM] Ita & Septuag. q.d. Propter hanc iniquorum potentiam & peruerſitatem, iudicium non poteſt aſſequi ſuum finem, qui eſt, vt iuſtitia in lite euincat & dominetur, iniuſtitia verò & violentia vincantur & proſcribantur; vt iuſti defendantur, iniuſti puniantur; vt iuſtè & pacificè viuatur imperante lege & iuſtitia. Iudicij enim finis eſt iuſtitia, ait S. Ambroſ. ſerm. 16. in Pſalm. 118. Tigurina vertit, *non habet efficacem executionem iudicium*; quia eam ſuis muneribus, ſuáque vi & potentia impediunt & iniuſtiores potentes & iniqui. Secundò, aliter exponit Clarius, Arias & C Vatabl. q. d. Propterea homines impij lacerant violantque legem, quia putant quòd ad eos non perueniet iudicium, id eſt iuſta vltio & vindicta Dei, vſque ad finem, id eſt in æternum; quòd ſcilicet Deus numquam eos puniet; vel quòd nullus ſit, ſed caſu omnia regantur; vel quòd non curet res humanas, vel quòd dæmoni alicui peruerſo eas regendas tradiderit. Tertiò, pro *ad finem* hebr. eſt לָנֶצַח *lanetſach*, quod verti poteſt, *ad victoriam*. Vnde clarè ſic vertas, *& non perueniet iudicium*, ſcilicet iuſtum, *ad victoriam*; quia ab iniuſtitia exundante, putà ab iniuſtis potentibus, vincitur & obruitur. Primus ſenſus eſt genuinus, eumque exponit Latina verſio & Septuag.

QVIA IMPIVS PRÆVALET ADVERSVS IVSTVM. Hebr. *quia impius circumdat inſtar coronæ* (id D eſt, vt Tigurina, *circumuenit*, arctat, opprimit) *iuſtum*, PROPTEREA EGREDITVR IVDICIVM PERVERSVM] q.d. Quia impij opprimunt pios, propterea peruertuntur iudices & iudicia, vt iniquas ferant ſententias in fauorem iniquorum, & noxam iuſtorum. Idem repetit & inculcat. Aliter Vatabl. q. d. Quia homines vident impios præualere pijs, propterea peruersè putant iudicium Dei eſſe iniuſtum, hoc eſt, Deum non curare iuſtos, nec punire iniuſtos ob cauſas paulò ante dictas. Loquitur enim de Nabuchodonoſore opprimente Iudæos, vt vult S. Hieron. eiuſque aſſeclæ; ſed de Hieroſolymitis & Iudæis opprimentibus ſuos ciues ſimplices & pauperes. Ita Theodor, Theophyl. & alij ſuperiùs citati. Hîc finitur querela Prophetæ, de impiorum tyrannide & dominio in pios cum Deo expoſtulantis; ſequitur Dei ad eam reſponſio.

A Moral. Diſce hîc non ſcrutari, ſed admirari arcanum iudiciorum Dei, quo pios opprimi, impios proſperari & dominari permittit. Hoc enim multi ſcrutari volentes, nec penetrare valentes, eò prolapſi ſunt, vt dubitarent de Dei prouidentia, an ſcilicet eſſet Numen aliquod vniuerſo præſidens? an Deus curaret res hominum? an verò circa cardines cæli perambulans, eas negligeret, & velut indignas ſe deſpiceret. Ita Ouid. l. 3. Amor. eleg. 8. *Moral. de iudicio Dei, quo pios opprimi, impios dominari permittit.*

Cùm rapiant mala fata bonos, ignoſcite faſſo,
Sollicitor nullos eſſe putare deos.
Viue pius, moriere pius; cole ſacra, colentem
Mors grauis à templis in caua buſta trahet.

Tales ſunt & illi apud Iuuenalem ſatyra 3.

Sunt qui in fortunæ iam caſibus omnia ponunt,
B *Et nullo credunt mundum rectore moueri,*
Natura voluente vices & lucis & anni.

Cato, inquit Plutarch in eius vita, cùm Pompeio res infeliciter ſuccederent, & ad Cæſarem inclinaret victoria, dicebat *in rebus diuinis multum eſſe caliginis, quòd Pompeio præter ius agenti fuiſſent omnia proſpera, cauſam Reip. tuenti nihil ſuccederet.* Audi Lucan. lib. 1. Pharſal.

Nec quiſquam iam ferre poteſt, Cæſarúe priorem
Pompeiúſue parem: quis iuſtiùs induit arma
Scire nefas, magno ſe iudice quiſque tuetur.
Victrix cauſa dijs placuit, ſed victa Catoni.

Et Claudian. l. 1. in Ruffin.

Sæpe mihi res humanas tanta caligine volui
Aſpicerem, lætoſq; diu florere nocentes,
Vexarìq; pios, rurſus labefacta cadebat
C *Religio, cauſæq; viam non ſponte ſequebar*
Alterius, vacuo quòd ſemina currere motu
Affirmat, magnumq; nouas per inane figuras
Fortuna, non arte regi, quæ numina ſenſu
Ambiguo, vel nulla putat vel neſcia noſtri.

Subdit deinde, & ex caſu Ruffini ſapientior factus, mentem corrigit:

Abſtulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum,
Abſoluitq; deos: iam non ad culmina rerum
Iniuſtos creuiſſe queror: tolluntur in altum,
Vt lapſu grauiore ruant.

Socrates rogatus: *Quid bonis viris moleſtum eſſet?* reſpondet, *Malorum proſperitas.* Ita in Meliſſa Anton. & Maxim. ſerm. de fortuna bona & mala. Et Publius: *Felix, ait, improbitas, optimorum eſt calamitas.* Quin & fideles ſapientes & ſancti, hac impiorum proſperitate & potentia offenſi ſunt: vt D David Pſal. 72. 2. *Mei autem penè moti ſunt pedes, penè effuſi ſunt greſſus mei: quia zelaui ſuper iniquos, pacem peccatorum videns*, &c. Et Iobe. 21. v. 7. & ſeq. *Quare ergo impij viuunt, ſubleuati ſunt, confortatiq; diuitijs? Semen eorum permanet*, &c. Et Ieremias c. 12. 1. *Quare via impiorum proſperatur, bene eſt omnibus qui præuaricantur & iniquè agunt?* &c. Similia ſunt Malachiæ 3. 14. & Eccleſ. 7. 16.

Porrò cauſæ ob quas Deus has impiorum in pios iniurias & ſcelera permittat, præter ſecretas quas Deus in mente ſua ſeruat, manifeſtæ & ab eo reuelatæ nobis ſunt variæ. Prima, vt oſtendat ſuam longanimitatem, impaſſibilitatem & celſitudinem, ſcilicet ſe his ſceleribus non tangi, non pungi, non affligi, non turbari; ſed in ſereniſſima gloria longè ſuper iura & iniurias mortalium eminere. Sicut enim ſol cloacas illuminans, earum ſordibus nõ fœdatur: ſic nec Deus impiorum, quos alit, ſceleribus inquinatur aut tangitur; *Cauſa bonis permiſſionis Dei, Prima.*

Sicut

A *Sicut lux à nullo illuſtratur, ſed ſe ipſa oſtendit: ſic Deus, qui nullis hominum operibus illuſtrari* (vti nec offuſcari) *poteſt, diuina ſua eſſentia ſeipſum ſolus illuſtrat,* ait Philo lib. 1. de Monarchia. Rurſum S. Anſelm. lib. cur Deus homo: *Deum, ait, impoſſibile eſt honorem ſuum perdere. Aut enim peccator ſoluit ſponte quod debet, aut Deus ab inuito accipit. Sicut autem homo peccando rapit quod Dei eſt, ita Deus puniendo aufert quod hominis eſt.*

Secunda. Secunda, vt pijs det materiam patientiæ, conſtantiæ & virtutis, dum eos ſinit per impios vexari, affligi, cruciari. Quocirca Seneca lib. de Prouidentia: *Nihil, ait, infelicius eo cui nihil accidit aduerſi: quia male iudi auerunt dij de ipſo.* Et rurſum, *Illos merito diceris miſeros, qui nimia felicitate torpeſcunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet.* Diodorus Philoſ. apud Anton. & Maxim. ſerm. de fortuna bona & mala, felicioris ingenij eſſe dicebat B infortunia cum dexteritate ferre, quam ingentem proſperitatem regere prudentia. Nam vt ait Epictetus in Enchirid. *Stultus proſperitatis, tamquam ebrietatis vo uptate nimium fruens, ſtultior efficitur.* Præclarius S. Auguſt. l. 4. de Ciuit. c. 3. *Iuſtis, ait, quicquid malorum ab iniquis dominis irrogatur non eſt pœna criminis, ſed virtutis examen. Proinde bonus etiamſi ſeruiat, liber eſt; malus autem etſi regnet, ſeruus eſt: nec vnius hominis, ſed, quod grauius eſt, tot dominorum, quot vitiorum.* Idem lib. 13. c. 4. *Nunc, ait, maiore & mirabiliore gratia Saluatoris, in vſus iuſtitiæ, peccati pœna conuerſa eſt. Tunc enim dictum eſt homini, Morieris ſi peccaueris; nunc dicitur Martyri, Morere ne pecces.* Rurſum impij ſunt virga & flagellum C Dei, quibus quaſi pater filiorum ſuorum peccata caſtigat & emendat, vti per Alanos, Wandalos & Gothos puniuit peccata Chriſtianorum, quâ de re multa ſcribit Saluianus libris 8. de Prouidentia. Sic de Sennacherib dicitur Iſaiæ 10. 5. *Virga furoris mei Aſſur.* Sic Attila rex Hunnorum dicebat ſe eſſe flagellum Dei. Sic Nabuchodonoſor fuit virga vigilans, vel, vt alij vertunt, vigilantis, ſcilicet Dei Ierem. 1. 11.

Tertia. Tertia, quia Deus impios longa & diuina patientia ad pœnitentiam exſpectat, ideoque eos caſtigat remorſu conſcientiæ, quæ non parua ſcelerum eſt pœna. Nam vt ait Pythagoras apud Stobæum ſerm. 24. *Vir malus plus mali patitur afflictus conſcientia, quàm ille qui in corpore caſtigatur, & flagris cæditur.* Sicut ergo puer virgis cæditur, vt vitium emendet; ita & impius à conſcientia flagellatur, vt mentem mutet mutetque corrigat. Quòd D ſi pœnitere nolint, tandem eos adeò grauiter punit, vt tarditatem ſupplicij grauitate compenſet. Rectè Zonaras lib. 3. *Etiamſi, ait, prouidentia tardius inuadat iniuſtos, conceſſo pœnitentiæ ſpatio, tamen niſi à malitia diſceſſerint, lento gradu eos aſſequitur, & pœnas exigit.* Et Virgil. 1 Æneid. *At ſperate deos memores fandi atque nefandi.* Diuiniùs verò Apoſt. Roman. 2. 4. *Ignoras,* inquit, *quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* id eſt adducere conatur *ſecundùm autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ.*

Quarta. Quarta, vt oſtendat omnes huius mundi opes, pompas, proſperitates veluti res parui momenti eſſe contemnendas: ideò enim eas ſæpè dat ſuis hoſtibus, negat verò ſuis amicis. Verè S. Auguſt. in c. 27. S. Matth. *Si haberes, ait, ſapientiam Salomonis, ſi pulchritudinem Abſalonis, ſi fortitudinem Samſonis, ſi longanimitatem Henoch, ſi diuitias Crœſi, ſi felici-* A *tatem Octauiani: quid proſunt hæc, cùm tandem caro datur vermibus, & anima dæmonibus, cum diuite ſine fine crucianda?* Idem in pſal. 36. *Fumus, ait, à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipſa elatione in globum magnum intumeſcit; ſed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior; ſic impius quo magis exaltatur tanto citiùs deficit.* Et Conſtant. Manaſſes Annal. pag. 160. *Proſperitas, ait, eſt ſimilis graui plumbo: ſi hominem robuſtum non nanciſcatur qui oneri ferendo par ſit, pronum in terram præcipitat & proterit.* Et Salluſt. in Catilin. *Secundæ res ſapientum animos fatigant.* Et Tacitus l. 1. *Secundæ res acrioribus ſtimulis animum explorant: quia miſeriæ tolerantur, felicitate corrumpimur.* Hinc Menander, *Miſer, ait, eſt improbus, felix licet.* Et Publius, *Citò improborum læta in perniciem cadunt.* Et Auſonius, *Felix criminibus nullus erit diu.* Pſaltes, *Vidi, ait, impium ſuperexaltatum &* B *eleuatum ſicut cedros Libani: & tranſiui, & ecce non erat: quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius,* pſal. 36. 35.

Quinta. Quinta, vt permittat impios ſuæ libertati, oſtendatque quanta ſit vis concupiſcentiæ ex lapſu Adami contractæ, vtpote quæ homines in tot rapinas, violentias & ſcelera, magis iniurianti quàm iniuriato nocitura, adigit: vtque ex eo mortales agnoſcant ſuam inſipientiam, infirmitatem & miſeriam, ac Chriſti redemptoris ſapientiam & gratiam requirant & efflagitent.

Præclarè S. Athanaſ. ſer. de paſſione Domini: *Sicut, ait, ſi quis ſerpentem apprehendat manu, dumque conatur in alterum proijcere, prorſus ipſe morderetur: aut ſi quis ignem manu tenens, dum vult hoſtem lædere, non intelligit quòd ipſe prorſus exuritur; ſic malitia militat* C *aduerſus eos qui ipſa vtuntur, magiſque lædit eos à quibus habetur, quàm eos in quos intenditur.* Idem eadem ignis, & alia foueæ & veneni ſimilitudine docet & declarat S. Auguſt. in pſalm. 34. Quin & Seneca: *Illud venenum,* inquit, *quod ſerpentes ſine ſua pernicie continent, in alienam effundunt: at malitia maximam ſui veneni partem bibit ipſa.* Peccatum enim eſt dulce venenum, quod amatam peccatori necem affert. Peccatum eſt acerbiſſimum vulnus naturæ. Peccatum eſt maxima febris, peſtis & mors animæ. Peccatum eſt infenſiſſimus hominis hoſtis, qui eum à Deo ſegregat, & diabolo in ſeruitutem mancipat. *Omnes* (iniquitates) *quaſi quibuſdam compedibus nos premunt, & peccatorum nos retibus ligare contendunt,* ait S. Auguſt. ſerm. 175. de temp. Idem ſerm. 139. *Malorum omnium noſtrorum cauſa peccatum eſt.*

D Sexta. Sexta, vt oſtendat præſens tempus eſſe operandi benè vel malè, merendi, vel demerendi. Sequens verò fore iudicij, præmiorum & pœnarum, quo omnia peruerſa hominum iudicia reformabit, corriget & æquitati reſtituet, iuxta illud: *Cùm accepero tempus* (iudicij) *ego iuſtitias iudicabo.* Vnde S. Auguſt. in pſal. 7. *Nemo, ait, gratuletur homini qui proſperatur in vita ſua, cuius peccatis deeſt vltor, & adeſt laudator. Maior hîc ira Domini eſt; irritauit enim Dominum peccator, vt iſta patiatur, id eſt vt correctionis flagella non patiatur.* Et S. Gregor. lib. 5. Moral. *Deus, ait, nonnulla percutit, & nonnulla inulta derelinquit. Quia ſi nulla reſecaret, quis Deum res humanas curare crederet? Et rurſus ſi hæc cuncta percuteret, extremum iudicium vnde reſtaret?* Dixit vir ſapiens: Tantam eſſe gloriam quæ ſanctos & patientes manet, vt mirum ſit omnes dæmones & homines impios, quin & ſaxa & elementa,

contra eos non inſurgere, eosque affligere & ex cruciare, quo tantam gloriam promereantur. Ex aduerſo, tantas eſſe pœnas, quæ impioa manent, vt mirum ſit eos maximis delicijs non abundare. omniaque eis in mel & roſas non conuerti, vt aliqua voluptatula tantum gehennæ pondus penſetur. Sicut enim non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in ſanctis; ita non ſunt condignæ voluptates & pompæ huius ſæculi ad futuram gehennam, quæ reuelabitur in impijs & damnatis. Vir ergo prudens potius condolebit præſenti eorum felicitati, quàm inuidebit.

5. Aſpicite in gentibus, & videte & admiramini, & obſtupeſcite: quia opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet cùm narrabitur.

6. Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, ambulantem ſuper latitudinem terræ, vt poſſideat tabernacula non ſua.

7. Hottibilis, & terribilis eſt: ex ſemetipſa iudicium, & onus eius egredietur.

8. Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis; & diffundentur equites eius: equites namque eius de longè venient, volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.

9. Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus vrens: & congregabit quaſi arenam, captiuitatem.

10. Et ipſe de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt: ipſe ſuper omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.

11. Tunc mutabitur ſpiritus, & pertranſibit & corruet: hæc eſt fortitudo eius dei ſui.

ASPICITE IN GENTIBVS] Id eſt, *aſpicite gentes*,
Vers. 5. vt vertit Chaldæus: Hebræi enim verba contactus, vel adhæſionis, ſiue corporalis, ſiue ſpiritualis, qualis eſt aſpectus, conſtruunt cum *bet*, id eſt *in* regente ablatiuum, vel accuſatiuum. Hîc reſpondet Deus expoſtulationi Habacuc, cur ſinat impioa Iudæos præualere pijs. Reſpondet enim, ſe non diu id permiſſurum, ſed mox ipſos per Chaldæos puniturum: atque hoc eſt onus quod vidit, quodque prophetiæ ſuæ velut titulum præfigit Habacuc.

Quæres; quænam hæ gentes quas aſpici iubet? Primò, S. Hieron. cum ſuis, cenſens hæc dicta eſſe poſt exciſam Ieruſalem ad conſolationem Iudæorum, gentes accipit Moabitas, Ammonitas, Ægyptios, aliaſque quas ſubegit Nabuchodonoſor. q. d. Ne miremini, ô Iudæi, vos exciſos à Chaldæis, quia ab ijſdem exciſæ ſunt aliæ gentes omnes vobis vicinæ, quæ robore, numero & gloria vobis longè erant ſuperiores. Secundò, & genuinè gentes hæ ſunt Chaldæi: hi enim ſunt onus quod Iudæis ſceleratis intentat Deus. q. d. Ne quæraris, ô Habacuc, de Iudæorum improbitate, quaſi eam impunitam dimittam, ilicò enim eam puniam. En aſpice gentes & agmina Chaldæorum, quæ adduco ad exſcindendam impiam Iudæam. Ita Auctores citati v. 2. Vnde has gentes explicans ſubdit: *Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos gentem amaram, &c.*

Nota. Pro *in gentibus* hebr. eſt בַּגּוֹיִם *baggoim*; & ita legerunt Aquila, Symmach. Theodot. Chaldæus & Noſter, qui omnes vertunt, *in gentibus*. Verùm Septuaginta legunt בֹּגְדִים *bogedim*, nimirum vice ו legentes affine ד; *bogedim* autem ſignificat *contemptores* & præuaricatores, vel, vt alij apud S. Hieron. vertunt, *calumniatores*, vel declinantes. Septuag. ſequitur S. Paulus Act. 13. 41. dicens: *Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini.* Quæres, vtra lectio eſt hîc genuina & canonica? Reſp. Ribera & alij veram lectionem eſſe *baggoim*, id eſt *in gentibus*; quia ita legit Noſter, Aquila, & alij plerique iam citati; lectionem tamen Septuag. putà *bogedim*, eſto minùs ſit ad literam, tamen cum ſenſu verborum propheticorum congruere; quia ex antecedentibus & ſequentibus liquet hæc dici contemptoribus, putà Iudæis, qui iura Deiq; leges contemnebant. Verùm hæc reſponſio non ſatisfacit: quia ex eâ ſequitur Septuag. & S. Paulum ſecutos eſſe non veram, ſed falſam lectionem S. Scripturæ: nam pro *baggoim*, quæ vera eſt lectio, legerunt *bogedim*, vnde conſequens eſt, eorum verſionem non eſſe genuinam, nec canónicam; imò eſſe diſtortam & corruptam. Nam pro *in gentibus*, vt habet textus Scripturę, ipſi ſuppoſuerunt *contemptores*. Addunt alij alia, ſed nodum non extricant, imò magis intricant. Secundò, alij reſpondent, gentes hîc idem eſſe quod contemptores. q. d. *Videte in gentibus*, id eſt videte gentes, putà Iudæos, qui inſtar gentium contemnunt ius & fas. Hęc reſponſio eſſet commoda, ſi τὸ *contemptores* eſſet accuſatiui caſus: iam autem eſt nominatiui, vt patet ex Græco καταφρονηταί. Hinc Tertiò, meliùs reſpondeas, Scripturam Hebræam fuiſſe variam, vel certè ambiguam, idq; ex intentione Spiritus ſancti volentis vtramq; tranſlationem, ſcilicet noſtram & LXX. ſignificare & ſtabilire, nimirum vt littera ד eſſet ambigua: ſi enim caput habeat breuius, eſt ו; ſi longius eſt ד. Vnde per ו legi poterat *baggoim*, per ד *bogedim*, alijs & alijs punctis. Aut certè Prophetam vtramque lectionem poſuiſſe, nimirum vt in textu poneret vnam ſine vocalibus (hæ enim olim in textu Hebræo non fuerunt) ad marginem alteram, ſignificans vtrolibet modo legi poſſe. Vnde v. 13. τὸ *bogedim* eſt in Hebræo. Sic enim Hebręi in Scriptura habent ſuum *keri* & *ketif*, quo multis in locis textus Hebraici aliter ſcribunt, aliter legunt: nimirum ſcribunt in textu lectionem tritam, ſed veram & genuinam notant in margine. Idem faciunt ſubinde Scriptores Græci & Latini: cùm voces ſunt ſimiles, vnaque tantùm vel altera litera differentes, quarum vtraque præſenti loco congruit, & quælibet ſuam habet vim & energiam. Tale eſt illud Ciceronis, *Semper hic erro.* Et Satyrici: *Iſte mendicus*, ſignificantis medicum eſſe mendicum. Sic Geneſ. 47. 31. Iacob dicitur adoraſſe הַמִּטָּה, quod Noſter legens הַמִּטָּה *mitta*, id eſt lectulum, vertit, *conuerſus ad lectuli caput*; Septuag. verò, & ex ijs S. Paulus Hebr. 11. 21. alijs punctis legentes הַמַּטֶּה *matteo*

te, id eſt virgam, vertunt, *adorauit faſtigium virgæ eius*, ſcilicet Ioſephi: vtraque ergo lectio & verſio eſt canonica, vt oſtendi Hebr. 11. Sic Prouerb. 3. v. 12. Noſter legens כְּאָב *keab*, id eſt *ſicut pater*, vertit, *quaſi pater in filio complacet ſibi*. Septuag. verò, & ex ijs S. Paulus Hebr. 12. 6. alijs punctis legentes כָּאֵב *kieb*, id eſt *affligit, flagellat*, vertunt, *flagellat autem omnem filium quem recipit*. Vtraque ergo lectio & verſio eſt canonica.

Dices, hiſce locis tantùm mutari puncta, ſed eaſdem manere conſonantes, quas ſolas Hebræi æſtimant; hic verò in *baggoim* & *bogedim*, mutari ipſas conſonantes, ſcilicet *vau* in *dalet*. Reſp. Primò, æquè magna eſt mutatio, ſiue vocales, ſiue conſonantes mutes: nam inter *mitta* & *matte* tanta pronunciationis & ſignificationis eſt differentia, quanta eſt inter *lectum* & *virgam*: inter *kieb* & *keab* tanta, quanta eſt inter *flagellat* & *ſicut pater*. Secundò, Oſee 13. 14. Noſter legit אֱהִי *ehi*, id eſt *ero*: vnde vertit, *ero mors tua ò mors*; Septuag. verò

B & ex ijs S. Paulus 1. Corinth 15. 55. legunt mutatis, id eſt tranſpoſitis, conſonantibus, אַיֵּה *aie*, id eſt *vbi*, vnde vertunt, *vbi eſt mors victoria tua?* Et tamen vtraque lectio & verſio eſt canonica. Sic Iſaiæ 8. 9. Noſter legit רֹעוּ *rou*, per *res*, id eſt *congregamini*; Septuag. verò legentes דְּעוּ *deu*, per *dalet*, vertunt, *ſcitote*. Sic Iſaiæ 3. 12. *Mulieres dominatæ ſunt eis*, pro נָשִׁים *naſim*, id eſt *mulieres*; Septuag. & Aquila legunt נֹגְשִׂים *negoſim*, id eſt *exactores*, fœneratores. Sic Thren. 2. 7. Noſter legit נִאֵץ *niets*, id eſt ſpreuit, *maledixit ſanctificationem ſuam*; Septuag. verò legentes נֵאֵר *ner*, vertunt, *excuſſit*, *ticcus ſanctificationem ſuam*. Plura citat Leo

C Caſtrius Prolegom. in Iſaiam cap. 23. & 24. Vbi & addit, cùm in Hebræo duplex eſt lectio, vtramque lectionem admiranda præ ſe ferre myſteria, ideoque ex vbertate Spiritus ſancti factum eſſe, vt multis locis de induſtria ſit duplex lectio, vt duplex ſit ſenſus, & duplex referetur myſterium. Adijcit S. Auguſt. libr. 18. de Ciuit. cap. 44. Septuag. non ex ſe ſuoque cerebro, ſed ex inſtinctu Spiritus ſancti aliter quædam vertiſſe quàm ſint in Hebræo. Nam ſcribens de loco Ionæ Prophetæ, quem Septuag ſic vertunt, *poſt triduum Niniue ſubuertetur*; cùm Hebraicè ſic legatur *poſt quadraginta dies Niniue ſubuertetur*, ſubdit hic duo myſteria eſſe ſignificata à Spiritu ſancto, alterum per Septuag alterum hebraicè per Ionam Prophetam (vnde ſentire videtur, quod & alij viri graues ſenſerunt, ipſus Septuag. habuiſſe aſſiſtentiam Spiritus ſancti, ex eiuſque inſpiratio-

D ne ſcripſiſſe, ac proinde ipſos fuiſſe quaſi Prophetas & Scriptores hagiographos) nimirum Septuag. ſignificaſſe, quòd Chriſtus poſt triduum reſurgeret; Hebræa verò, quòd poſt 40. dies aſcenderet in cælum. *In 40.* inquit, *diebus ipſum quære, in quo & triduum poteris inuenire; illud in aſcenſione, hoc in eius reſurrectione reperies.* Idem habet libr. 1. quæſt. in Geneſ. cap. 169. Sic hic pro *in gentibus*, Septuag. vertunt, *contemptores*: quia more ſuo reſpiciunt tempora Chriſti & perſtringunt Iudæos, qui futuri erant contemptores Chriſti & Euangelij, idque acceptâ occaſione ex vicinitate vocum Hebræarum *baggoim* & *bogedim*: præſertim quia *baggoim* ſic exponi poteſt, vt ſit idem quod *bagedim* in nominatiuo, nimirum ſi ſic interpreteris: *Aſpicite*, ô Iudæi, qui eſtis *baggoim*, id eſt in gentibus, hoc eſt in-

A ſtar gentium, *bogedim*, id eſt, *contemptores* Dei & hominum. Quare ſi vtramque lectionem admittas, vtramque valdè appoſitè ſic ordinabis; *Aſpicite bogedim*, id eſt *contemptores*, *baggoim*, id eſt *in gentibus*, hoc eſt qui inter gentes & inſtar gentium, imò præ gentibus contemnitis iura & iuſſa Dei. Aut potiùs q. d. Aſpicite, ô Iudæi contemptores Dei, in gentibus, id eſt gentes, putà Chaldæos, qui vos Iudæa exturbabunt; item Gentes quæ tempore Chriſti vos ex Eccleſiâ, & benedictione ac hereditate Abrahæ, putà fide, ſalute & electione Dei expellent. Itaque verſionis Septuag. & S. Pauli hic eſt ſenſus. Accuſat Propheta Iudæos impios, ius & fas peruertentes, audaciæ & contemptus in Dominum, ait S. Hieronym. quòd auſi ſint Dei contemnere maieſtatem, quaſi ipſa non curaret ſuas leges, nec earum violatores eſſet punitura: ita enim liberè

B graſſati ſunt in alios, ac ſi nulla eſſet prouidentia, nullum numen, quod inſontium iniurias vindicaret. q. d. Vos ô Iudæi, qui eſtis contemptores Dei & hominum, aſpicite opus horrendum vindictæ, quo ego hunc veſtrum contemptum caſtigabo. Adducam enim Chaldæos, qui funditus vos cum Hieroſolyma excindent. Porrò S. Paulus idipſum rectè adaptauit Iudæis ſui æui, Chriſto incredulis eiuſque contemptoribus, quia Iudæi priſci contemptores Prophetarum, fuerunt typus Iudæorum ſpernentium Chriſtum; vnde & excidium illorum per Chaldæos, præfigurauit excidium horum per Titum & Romanos. Hoc eſt quod eis intentat Paulus dicens: *Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis: Videte*

C *contemptores, & admiramini, & diſperdimini: quia opus ego operor in diebus veſtris, opus quod non credetis, ſi quis enarrauerit vobis.* q. d. Videte ô Iudæi ne contemnatis Chriſtum & Euangelium, quod ego vobis annuncio. Si enim illud ſpreueritis, ſpernet pariter vos Deus, vti ſpreuit patres veſtros. Abijciet enim & reprobabit vos, veſtrumque regnum templum & gentem delebit per Romanos, ſicut deleuit maiores veſtros per Chaldæos: atque loco veſtri ſurrogabit Gentes, eaſque ſibi adoptabit in filios & heredes, vt vobis expulſis, illæ ſint eius populus & Eccleſia, quaſi veri Iſraelitæ & filij Abrahæ per fidem.

Admiramini et obstvpescite] Hebr. הִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ *hitammehu temahu*, id eſt, vt Pagnin. *admiramini, admiramini*, hoc eſt, valdè admiramini & obſtupeſcite: geminatio enim eiuſdem

D verbi apud Hebræos ſignificat actionis vehementiam, & gradum quaſi ſuperlatiuum. Septuag. & ex ijs S. Paulus vertunt, *admiramini & diſperdimini* quia pro ה legerunt ח ſcilicet pro תְּמָהוּ *temahu* legerunt תִּמְחוּ *timchu*, vel *temachu*, id eſt delemini, *diſperdimini*. *Timchu* enim eſt futurum *cal*, à rad. מָחָה *macha* id eſt deleuit, diſperdidit. Vides hîc rurſum duplicem lectionem & verſionem, planè diuerſam; nimirum *temahu*, id eſt *admiramini*; & *timchu*, id eſt *diſperdimini*: vtramque canonicam. Iam *diſperdimini*, id eſt diſperdemini & delebimini, tum vos à Chaldæis, tum poſteri veſtri à Tito & Romanis.

Opvs] Scilicet excidij & vaſtitatis Hieroſolymæ & templi, ac captiuitatis Iudæorum in Babylone, patrandū per Nabuchodonoſorē & Chaldæos. Vnde explicans ſubdit: *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos*. Quod Allegoricè typus & præludium erat

erat excidij Hieroſolymæ faciendi per Romanos, atque vaſtitatis ſpiritalis, id eſt excæcationis & reprobationis Iudæorum futuræ tempore Chriſti, vti docet S. Paulus Actor. 13. 41. Addit Leo Caſtrius libr. 5. Apologetici num. 147. per Chaldæos ad litteram accipi Romanos, vaſtatores Iudæorum tempore Chriſti: quia, inquit, de Romanis hunc locum explicat S. Paulus Actor. 13. Verùm hoc parum eſt probabile. Nam S. Paulus & alij Apoſtoli non raro citant Prophetas in ſenſu, non litterali, ſed allegorico.

Factvm est] id eſt, mox fiet. Loquitur prophetice, more ſuo de futuro per præteritum, ob futuri certitudinem, ac ſi iam factum eſſet.

Qvod nemo credet cvm narrabitvr] Hebr. & Septuag. *quod non credetis ſi enarretur*, vel, ſi quis enarrauerit, ſcilicet antequam fiat. Nam cum fiet idipſum, non tantùm credetis, ſed & oculis ſpectabitis. Nimirum Iudæi non poterant credere, templum Dei & ciuitatem ſanctam, à Deo ipſo tradendá infidelibus & impijs Chaldæis, ab eiſque funditus euertendam & concremandam. Hoc enim eis tam inſolens & inopinabile videbatur, vt omnem ſuperaret fidem, imò cælum citiùs ruiturum crederent. Hinc illæ eorum voces obſtrepere minis Prophetarum. *Templum Domini, templum Domini, templum Domini eſt*, Ierem. 7. 4.

Vers. 6. Qvia ecce ego svscitabo Chaldæos] *Suſcitabo*, ſcilicet indirectè & obiectiuè, nimirum addendo Chaldæis animos, arma ſocios; voſque ô Iudæi, ijs denudando, ita vt ipſi certâ ſpe vos veſtraque deuorent; atque idipſum directè ordinando ad iuſtam veſtram punitionem, meritumque ſupplicium. Vide canon 35. & 36. quos præfixi Prophetis maioribus. Verbum *ſuſcitabo* habet emphaſim. q. d. Chaldæi vacant quieti, otio ſomnoque indulgent, non cogitant de Iudæa inuadenda; ecce ego eos ab hoc otio & ſomno ſuſcitabo: injiciam enim eis cogitationem de Iudææ opibus, ſceleribus meam iram prouocantibus, imbecillitate ad reſiſtendum, alijſque ſimilibus, quæ Chaldæos excitabunt ad eam bello appetendam.

Gentem amaram] id eſt trucem & ferocem, quæ ſuis armis perambulat & circumit, ſibique ſubigit latitudinem totius terræ, putà omnium regionum in circuitu ſibi adiacentium, vt eas non tantùm ſpolient, ſed & ſtabiliter *poſſideant*, quaſi *tabernacula*, olim *non ſua*, iam verò ſua, vtpote bello capta. Verè dixit Poëta:

Improbos aduerſus improbos armat improbitas.

Vers. 7. Terribilis] Septuag. *illuſtris*: verumque enim ſignificat Hebr. נוֹרָא *nora*. Nam ſi à rad. רָאָה *raa*, id eſt *vidit*, deducas, idem eſt quod *viſibilis*, conſpicua, illuſtris; ſin à rad. יָרֵא *tare*, id eſt *timuit*, deriues, idem eſt quod *terribilis*, vt vertit Tigurina.

Ex semetipsa ivdicivm et onvs eivs egredietvr] Pro *onus* hebr. eſt שְׂאֵת *ſeet*, quod Primò, Symmach. vertit δόγμα, id eſt decretum; Chald. *ſententiam definitam*; Secundò, Vatabl. excellentiam & *magnificentiam*. q. d. Gloria & magnitudo imperij, quam conſequetur, ab ipſa egredietur, non ab externo: hoc eſt, orbis imperium obtinebit gens Chaldæa propria virtute, non alienis opibus & viribus. Tertiò, Noſter cum Septuag. meliùs vertit *onus*, vel pondus: hoc enim

A propriè ſignificat *ſeet*, vel מַשָּׂא *maſſa*, à rad. נָשָׂא *naſa*, id eſt tulit, portauit. Iam S. Hieron. Remig. & Lyran. hoc onus paſſiuè accipiunt. q. d. Chaldæi parant ſibi iudicium & onus, puta Dei vindictam & excidium, quod ipſi portabunt. Nam ſicut alios onerant ſuis cladibus, tributis, duriſque oneribus; ita pariter ijſdem onerabuntur à Cyro, qui Babylonem ſubiugabit. Melius Theodor. Theophyl. & Hugo hoc onus actiuè accipiunt, quod ſcilicet Chaldæi alijs gentibus à ſe victis imponunt. Agitur enim hîc de eorum robore, imperio & victorijs. Vnde Symmach. vertit, *ipſa ſibi iudicabit*, & *decretum ſuum exequetur*. q. d. Chaldæi ius omne ponunt in armis, non ratione non legibus ducuntur; ſed pro ſuâ dominandi libidine & tyrannide decernunt de alijs

B gentibus quod volunt, & quod ſtatuerunt illicò exequuntur, illudque quaſi onus graue eis imponunt. *Iudicium* ergo vocat decretum Chaldæorum de alijs gentibus vaſtandis, ſpoliandis, occidendis; *onus* verò, huius decreti executionem. Vnde S. Hieron. ſic quoque exponit, q. d. Chaldæi *iudicium*, id eſt iudices; & *onus*, id eſt oneratores, putà exactores, alijs gentibus imponunt ex ſuo cœtu, qui eas ſuis exactionibus & tributis onerent & expilent. Senſus ergo eſt: *iudicium*, quo ſcilicet Chaldæa gentes alias damnat, punit & exſcindit, alijs verò miſeretur & parcit: & *onus* ſiue iugum, quo gentes vexat, *ex ſemetipſa egredietur*, id eſt, ex ſolâ eius voluntate, non ratione, ſed mera libidine orietur. Sic dicunt Iudæi rebelles Ieremiæ c. 44. 27. *Faciemus omne verbum quod egredietur de ore noſtro*, id eſt faciemus quid-

C quid nobis libuerit, non tibi, non Deo. Similis phraſis eſt Matth. 4. 4. Deuter. 8. 3. & alibi. Hinc Quartò, *ſeet* verti poteſt *exactio*, vel *tributum*. q. d. Gens Chaldæa ex ſeipsâ ſuoque populo conſtituet iudices & exactores, non ex alijs populis, qui gentibus à ſe ſubactis præſint, ab eiſque tributa exigant: ſicut Romani paſſim per prouincias conſtituebant Præſides, Prætores, Proconſules & Procuratores ex ſuâ gente, puta Romanos & Italos: ſuis enim magis fidebant quàm exteris.

Leviores pardis eqvi eivs] Pardus animal eſt ſæuum & maculoſum, cuius fœmina pardalis & panthera nuncupatur, de quo Plinius libr. 10. 73. ſcribit: *Inſidiant in eadem Africa pardi condenſa arbore, occultatiq; eius ramis in prætereuntia deſiliunt, atque è volucrum ſede graſſantur.* Ita par- Vers. 8.

D dos in Braſilia ex arboribus deſilire in milites Luſitanos prætereuntes, eoſque diſcerpere, narrarunt mihi Romæ Patres noſtri, qui in Braſilia multo tempore vixerunt. Hinc à Claudiano pardi vocantur *fulminei*: quia inſtar fulminis ex alto in ſubiecta irruunt. Ita Alexander Macedo, *Pardi* qui belli fuit fulmen (quem proinde Apelles pin- *fulminei.* xit manu tenentem fulgur perſtringens orbem: quia celerrimè & potentiſſimè eum peruaſit & ſubiugauit) Daniel. c. 7. 6. comparatur pardo, vti ibidem fuſiùs explicui. Vbi politicè & moraliter Nota. In prælijs rebuſque quibuſlibet conficiendis, multum facit celeritas, vt quod maturè conſultaueris, velociter exequaris. Vnde Alexander rogatus, quâ ratione orbis imperium obtinuiſſet, reſpondit: *nihil cunctando*, id eſt celeritate, qua velut fulgur omnia perſtrinxit & peſſundedit. Sic Iulius Cæſar, cùm Pharnacem primo

con-

congreſſu viciſſet, inquit Plutarch. in Apophth. amicis ſcripſit : *Veni, vidi, vici.* Quod Carolus V. Imper. parta de Germanis hæreticis velociſſima victoria, piẽtiùs ſic vſurpauit : *Veni, vidi, vicit Deus*, ſummam rei geſtæ celeritatem indicans.

VELOCIORES LVPIS VESPERTINIS] Pro *velociores*; hebr. eſt קַלּוּ *khaddu*, id eſt *acutiores*. (vnde Arabicus Antiochenus vertit, *furdis acutius quàm muſca mellis*; ſed parergῶς: nec enim de ſurdis & muſcis, ſed de pardis & lupis hîc agitur,) tum dentibus, & appetitu, ad prædam diſcindendam & dilacerandam; vnde Tigurina vertit, *auidiores*: tum pedibus & curſu. Vnde noſter cum Septuag. optimè vertit, *velociores*. Eſt metaphora ab acutis gladijs, qui leuiter & velociter tranſire ſolent per rem quam ſecant, inquit Vatabl. aut potiùs à ſagittis acutis, quæ celeriter aërem ſecant & tranſuolant.

Lupi veſpertini qui? Quæres, quinam ſint lupi veſpertini? Multi cum Geſnero in Hyæna, putant eſſe certam luporum ſpeciem, quæ ſub veſperam magis ſit famelica, ideoque tunc magis prædetur & ſæuiat. Gueuara cenſet eſſe hyænas. Duplex, inquit, eſt luporum genus: alterum quod vulgò lupus, alterum quod hyæna vocatur: illud ſub auroram, vtpote digeſtione iam peracta, famere incipiens; hoc noctu rapinas exercet, eò quòd oculos habeat hebetes & cæcutientes, ideoque meliùs noctu quàm diu cernat.

Quippe dies illi nox eſt, atraſq; tenebras
Conſequitur paſſim, lucem pertaſa coruſcam.

An ſint hyænæ ait Oppian. libr. 3. de Venatione. Hyæna enim crudelior eſt, voracior & aſtutior (vnde & in mille colores tranſit, ſi credimus Plinio libr. 11. cap. 37.) lupo, canumq; implacabilis hoſtis. Vomitus quoque humanos mentitur, vt canes alliciat; falſiſque ſingultibus ſollicitatos deuorat. Molitur homini etiam inſidias, ſequiturque ſtabula paſtorum, & auditu aſſiduo addiſcit eorum vocamen, quod exprimere poſſit imitatione vocis humanæ, vt in hominem aſtu accitum nocte ſæuiat. Adeò enim carnis hominum eſt auida, vt vel ſepulchra effodiat, eruatque cadauera. Ita Plinius li. 6. c. 30. Solinus Polyhiſt. c. 40. & alij. Septuag. & Arabicus Alexandrinus pro עֶרֶב *ereb*, id eſt veſpera, alijs punctis legentes עֲרָב *arab*, vertunt, *lupos Arabiæ*, id eſt lupos prædones & latrones. Arabes enim latrocinijs erant infames: inde Arabs ſumitur pro prædone, ſicut Chananæus pro mercatore, Bœotus pro hebeti, Chaldæus pro ariolo, ait Delrio. Nam, vt ait Ariſtot. lib. de Mirandis naturę audit. eſt in Arabia hyęnarum quoddam genus, quòd cùm belluam vel hominem pręuiderit, eos obmuteſcere facit, ac ſic in veſtigio hęrere, vt corpora mouere nequeant. Sic & Ælianus, & Solinus Polyhiſt. cap. 40. ſcribunt, hyęnas habere vim ſoporiferam, qua canes & homines torpidos, ſtupidos & elingues faciant, itaque eos capere & ſuffocare. Idem habet Herodotus libr. 4. & Plinius libr. 6. cap. 30. Hinc Cælius libr. 29. cap. 6. ſcribit hyænæ pellem non tangi fulmine. Quin & Horus Apollo in Hierogl. Si quis, inquit, hyęnę pellem ſibi circumponat, intrepidè per medios hoſtes tranſibit illæſus (malim hoc credere, quàm experiri. Certè Poloni equites vt hoſtes percellant, luporum exuuias induunt & oſtentant.) Proinde Ægyptijs hieroglyphicum intrepiditatis & conſtan-

A tiæ in calamitatibus, erat hyænæ pellis. Eamdem valere contra latratus & morſus canum, etiam rabidorum, tradunt Plinius & Oppianus. Et tamen hyænæ cor maximum eſt, vt & reliquis timidis, putà muribus, lepori, aſino, ceruo, pantheræ, muſtelæ, ait Ariſtot. & Plinius lib. 11. c. 37. Hyænam alternis annis mutare ſexum, eſſeque marem & feminam, tradunt Oppianus, Plinius lib 8. cap. 30. Horus & alij: ſed id commentitium eſſe cenſet Ariſtoteles libr. 6. Hiſtor. Anim. cap. 32. Porrò Habacuc rectè equos Chaldæorum comparat hyænis: quia hyænæ iubas habent vt equi, ſed ſeta duriore longioreque, & per totum dorſum porrecta.

B Huic ſententiæ vnum obſtat, quòd ſcilicet hyænæ non ſint lupi, ſed ſpecies animalis à lupis diuerſa. Reſpondet Gueuara, hyænas quoque luporum nomine cenſeri. Probat ex Oppiano lib. 3. de Venatione, cuius verſus Græcos ita latinè reddidit Iohannes Bodinus:

Nunc duo, Diua, refer genera exitioſa luporum,
Serratis armata ferentes dentibus arma:
Nempe ouium mactatores (lupos communes)
tetras quoque hyænas.

Verùm, vt rectè aduertit Ribera, τὸ *luporum* non eſt in Græco. Oppianus ergo tantùm vult dicere, in Æthiopia extrema duo eſſe genera ferarum quæ ſerratos habeant dentes, ſcilicet lupum & hyænam. Dici tamen poſſet pro Gueuara, hyænas, eſto propriè non ſint lupi, ad eos tamen referri. Vnde Geſnerus in lupo, inter feras lupo congeneres numerat hyænas, lynces (qui & lupi canarij vocantur) pantheres, lycaones, & thoës, qui ex hyæna & lupo generantur. Eſt enim hyęna lupo ſimilis, ait Philoponus, & ex eo Niphus.

C Et Ariſtot. libr. 6. Hiſtor. Animal. cap. 32. *Hyæna, ait, colore lupi propè eſt, ſed hirſutior, & iuba per totum dorſum prædita eſt.* Quocirca Arabes hyænam vocant *alzabo*, quod idem eſt cum Hebræo זְאֵב *zeeb*, id eſt lupus: *al* enim eſt articulus, quem Arabes paſſim nominibus præponunt. Multa namque lupo & hyænæ communia ſunt, ſcilicet primò, magnitudo; ſecundò, color: tertiò, voracitas: quartò, inſidiæ, quas alijs animalibus moliuntur: ille gregibus ouium & caprarum, hæc canibus & homini quandoque; quintò, dentes vtriſque ſerrati, genitalia vtriſque ſimilia; ſextò, vtrique noctu vagantur cibi cauſa, lupus vrgente fame, hyæna neceſſariò ferè: quia acriùs noctu videt, interdiu hallucinatur, vti feles. Hæc om-

D nia ex Æliano, Plinio, Ariſtot. Oppiano & Solino tradit Geſnerus in lupo, & in hyæna: ex quibus probabiliter cenſet, lupos veſpertinos eſſe hyænas.

Secundò, alij paſſim hîc lupos propriè dictos accipiunt, iiſque cenſent comparari Chaldæos equites. Lupi enim generoſi, feroces & inſidioſi ſunt, ait Ariſtot. Vnde Iſidorus lib. 12. Origin. c. 2. cenſet *lupos* vocati quaſi *leopos*, eò quòd quaſi leonibus, in pedibus illis ſit virtus: nam quidquid pedibus preſſerint, enecant. Inſuper lupi voraciſſimi ſunt, & penè inſatiabiles: vorant potiùs, quàm comedant: pilos & oſſa glutiunt, eaque integra rurſus aluo reddunt. Iam τὸ *veſpertini*, eſt epithetum commune luporum: hi enim veſpere & noctu graſſantur. Vnde Virg. Georg. 1. *Per noctem reſonare lupis vlulantibus vrbes.* Hinc & lupus græcè dicitur λυκός, id eſt lu- *Veſpertini vocatur quinis lupus Cur?*

ceus,

A cens. Nam oculi eius, æquè ac capræ, ſplendent, & lucem noctu iaculantur, ait Plinius l. 11. c. 37. Lupi ergo cognominantur veſpertini, quia per diem ob metum venatorum, in antris quieſcunt ieiuni: vnde veſpere noctuque fame rabidi ad prædam egrediuntur, & obuia quæque lacerant vorantque. Ita S. Hieron. Alij inſuper edaciores, noctu conſumpta præda veſpertina, manè rurſum ad prædam egrediuntur, dicique poſſunt lupi matutini. Porrò quanta ſit luporum noctu ferocitas, graphicè deſcribit Virg. Æneid. l. 9.

At veluti pleno lupus inſidiatus ouili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbres,
Nocte ſuper media, tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper & improbus ira
Sæuit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces.

B Veſpere ergo lupus acutiſſimus eſt, audaciſſimus & ſæuiſſimus, vtpote qui non tantùm famem, ſed & crudelitatem ſuam exſatiare velit. Vnde noctu multa milliaria conficit, ac vbi ad ouile aliamue prædam peruenit, omnia loca circumit, omnes aditus tentat, vndique procurrit, omnia circumſpicit, vt irrumpat & præda potiatur. Hinc Ierem. c. 5. 6. lupum veſpertinum, vocat lupum ad veſperam, ſcilicet ſæuientem & graſſantem: & Oppianus l. 1. de Venat. lupum vocat νυκτινόμον, id eſt noctu ambulonem.

Lupus veſpert. eſt diabolus & gula.

Hæc omnia allegoricè facilè eſt adaptare diabolo, & tropologicè gulæ & improbitati: vtriuſque enim ſymbolum, imago & exemplum eſt lupus veſpertinus. Nam & diabolus nocturnus eſt, & in tenebris perambulat, pſalm. 90. v. 5. & 6. Vnde in Completorio monet Eccleſia, canitque illud S. Petri, *Fratres, ſobrij eſtote & vigilate: quia aduerſarius veſter diabolus, tamquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret.* Veſpere enim ſollicitat homines ad crapulam, venerem, rixas, cædes. Vnde Poëta:

Nox & amor, vinumque, nihil moderabile ſuadent;
Illa pudore caret, Liber amorque metu.

Accedit, quòd diabolus ſæpè in lupum ſe & magos ſuos transformet: tales enim ſunt lycanthropi, putà homines qui per magiam ope dæmonis ſe in ſpeciem, æquè ac ferociam luporum transmutant, oueſque & homines inuadunt & dilaniant, de quibus multa Delrio in Magicis. Inde & Gentiles per lupos contra veneficia remedia præſtari opinati ſunt. Vnde Plinius lib. 28. c. 10. *Veneficijs*, ait, *roſtrum lupi inueteratum reſiſtere aiunt, ob idque villarum portis præfigunt. Hoc idem præſtare & pellis è ceruice ſolida exiſtimatur; quippe tanta eſt vis animalis, præter ea quæ retulimus, vt veſtigia eius calcata equis afferant torporem.* Hinc & lupus hominem raucum vel elinguem reddere vulgò creditur, ſi primus eum inſpiciat. Vnde illud Virgil. eclog. 9.

Vox quoque Mœrim.
Iam fugit ipſa: lupi Mœrim videre priores.

Vbi id clarè docet Seruius, & Iſidor. l. 12. Orig. c. 2. qui & addit: *Vnde & ſubitò tacenti dicitur: Lupus in fabula. Certè ſi ſe priùs viſum ſenſerit, deponet feritatis audaciam.* Et Plinius l. 8. c. 22. *In Italiâ quoque creditur*, ait, *luporum viſus eſſe noxius, vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad præſens.* Sic diabolus fauces peccatori, iniecto pudore metuque claudit: ne peccatum confiteatur, & veniam, opemue, aut conſilium mali ſui quærat,

A Inſuper diabolus inſtar hyænæ & lupi, cadaueribus & mortibus hominum paſcitur; canibus, id eſt prædicatoribus, inſidiatur, vt ijs exercitis vel amotis, oues diripiat. Hinc & eorum voces imitatur, dum ſe transfigurat in angelum lucis. Multos enim ſapientes decipit ſpecie boni, qua ſuas fraudes obtegit. Lupi ergo veſpertini tropol. ſunt dæmones, ait S. Hieron. Item rapaces Prælati & iudices. Adhæc hæretici: hos enim lupis comparat Chriſtus Matth. 7. 15. qui ouium pellibus induti incautos decipiunt, & ſpecie veri, tenebras offundunt, hinc & ſub veſperam ſuos cœtus celebrare ſolent. Hæretici enim quaſi lupi famelici & hiantes caulas Eccleſiæ circumeunt, vt fideles ex ijs auellant & perdant, atque Arabum more latrocinijs & cædibus Catholicorum ditiones & regna depopulantur, vti noſtro æuo in Anglia, B Scotia, Hollandia, Francia, Hungaria, &c. eos factitaſſe vidimus.

VOLAVERVNT QVASI AQVILA] quæ rapax & ferox, ex alto in leporem aliamue prædam feſtina inuolat cum impetu *inſtar tormenti*, id eſt bombardæ dum globum eiaculatur, ait Iſidor. l. 12. c. 7. Alludit ad aquilas, quas Chaldæi in vexillis præferebant, æquè ac poſtea Romani: vnde ſignifer aciei erat & vocabatur aquilifer. Audi Ouidium lib. 5. Faſtor.

Signa decus belli Parthus Romana tenebat,
Romanæque aquilæ ſignifer hoſtis erat.

Et Lucan. libr. 1.

Vt notæ fulſere aquilæ, Romanaque ſigna.

Hinc Ezechiel. c. 19. & Ieremias ſæpe Nabucho-C donoſorem & Chaldæos vocant aquilas. Nota. In pardis Chaldæorum indicat ſæuitiam, in lupis voracitatem, in aquilis rapacitatem. Quocirca eoſdem Ieremias cap. 5. 6. comparat leoni, pardo & lupo. *Idcirco*, inquit, *percuſſit eos* (Iudæos) *leo de ſilua, lupus ad veſperam vaſtauit eos, pardus vigilans ſuper ciuitates eorum.*

Equi Chaldæi feroces.

Porrò appoſitè equites & equos Chaldæorum comparat pardo, lupo, aquilis: quia equi bellici pernicitate veloces ſunt, & animoſitate feroces vincendi conſuetudine ferociores euadunt, gaudent ſanguine effuſo, ac lituis tubiſque auditis exultant, vt ait Iob cap. 39. 21. & Virgil. lib. 3. Georg.

Si qua ſonum procul arma dedêre,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens voluit ſub naribus ignem.

D Additque cæteris præſtare equos Chaldæorum:

Armenij Siculis, Parthique Euphratis ad vndas
Præſtant.

Idem clariùs docet Oppianus, dicens:

Qui habitant virides Euphratis ad vndas,
Magnanimis vtuntur equis in bella leonum.
Lumina glauca vibrant, & magnū in pectore robur
Efferat audaces animos ad feruida bella.
Aſſedit lentas curſus, quodque ora leonis
Intrepidè perferre valent, voceſque ſuperbas:
Cùm reliqui fremitus nequeant tolerare minaces.

Verſ. 7.

OMNES AD PRÆDAM VENIENT] Tigurina, *quiſquis eorum ad hoc venit, vt vim inferat*; Vatabl. *omnes venient ad rapinam*, vt ſcilicet Iudæos expilent; Pagnin. *tota gens propter rapinam veniet.*

Moral. S. Auguſt. in pſal. 123. *Ideo*, inquit, *quærit te raptor maior, quia inuenit minorem: ideo te quæris maior aquila, quia prior cepiſti leporem: præda tibi fuit minor, præda eris maiori.*

FACIES

Facies eorvm ventvs vrens] Intellige notam ſimilitudinis *ſicut*, vel *inſtar*. q.d. Chaldæi inſtar veoti vrentis, vel auruginis omnia areſacient & vaſtabunt. Pagnin. vertit, *ex aduerſo facierum ſuarum venient ad Orientem*; Chald. *aſpectus eorum perſimilis eſt vento vehementi, qui colligit quaſi arenam captiuitatem*; Tigurina, *quidquid faciebus eorum objicitur flaccidum fit, vt ſi vredo exuſiſſet*, Vatabl. *aſpectus*, vel *oppoſitio facierum eorum erit tamquam ventus Orientalis*. Hic ventus in terra ſancta eſt vehementiſſimus. Senſus eſt q.d. Impreſſio Chaldæorum aduentantium erit intolerabilis, vt in Iudæa eſt ventus Orientalis. Sic Genuæ, & in nonnullis Italiæ locis procelloſus eſt ventus turbinis, qui à Græcis vocatur ecnephias, quòd è nube erumpat; adeò vt ſtabula cum equis in altum eleuet, transferat, elidat, vti mihi Romæ viri graues oculati teſtes affirmarunt.

Et congregabit qvasi arenam, captivitatem] q.d. Sicut ventus in Iudæa congregat arenas, ſic Chaldæi ex eadem congregabunt captiuos; ita Chald. & Tigurina. Innuit plurimos fore captiuos, vti plurima eſt arena. Eſt metonymia: nam abſtractum ponitur pro concreto, captiuitas pro captiuis. Sic Chriſtus aſcendens cum triumpho in cælum, dicitur captiuam duxiſſe captiuitatem, id eſt captiuos duxiſſe ſanctos, quos è captiuitate diaboli erutos, ſuos fecit, meliori iam ſorte captiuos, vtpote qua eos in libertatem filiorum Dei aſſeruit, Epheſ. 4. 8. Nota. De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens. *Diffundentur, volabunt, venient*; nunc in ſingulari, dicens *Congregabit, triumphabit, comportabit*, intelligens exercitum, vel certè ducem regemque eorum, putà Nabuchodonoſorem. Hæc omnia tropologicè facilè eſt adaptare diabolo, cuius miniſter & flagellum fuit Nabuchodonoſor: ipſe enim ſæuit vt pardus, lupus & aquila, plurimoſq; capit, & in abyſſum demergit ludens & ridens.

Vers. 10. Et ipse] ſcilicet Nabuchodonoſor, gentis Chaldææ princeps. Nota. Scriptura miſtim nunc de gente, nunc de eius principe loquitur. Hæc enim politicè ſunt vnum, putà vnus exercitus, vnum imperium, quod totum pendet à ſuo principe, ſicut totum corpus pendet à capite. Hoc vetum eſt in bellis, vbi victoriæ cauſa eſt animoſus, vigil & ſagax imperator. Vnde celebre eſt illud: *Fortior eſt exercitus ceruorum duce leone, quàm leonum duce ceruo.*

Tyranni ridicvli eivs ervnt] q.d. Reges & principes ludibrio habebit Nabuchodonoſor, faciet eos ſuos moriones, equiſones, imò ſcabella pedum; vti Sapores fecit Aureliano Cæſari, & Tamberlanes Baiazeti Turcarum Imperatori; ita S. Hier. Secundò, *ridiculi*, vel, vt hebr. *riſus eius erunt*: quia ipſe potentiſſimus, deridebit eorum arma & copias. Vnde explicans ſubdit:

Ipse svper omnem mvnitionem ridebit] q.d. Ipſe munitiones quaſuis deſpiciet, quaſi ridens & ludens eas expugnabit; ita Theodor. Vatabl. & Arias. Significanter vertunt Septuag. *tyranni erunt eius παίγνια*, id eſt ludibria, quomodo Zeno Imp. prælio victus dixit: *Dei ludibrium eſt homo*. Syrus & Arabicus, *ipſe reges deridebit, & principes ſubſannabit.*

Comportabit aggerem, et capiet eam] *Agger* dicitur aggerata, id eſt congeſta terra, iuxta illud Virg. Æneid. 9. *Et foſſas aggere complent.*

A vbi Seruius. *Agger, ait, eſt cuiuſlibet rei coaceruatio vnde foſſæ aut valles repleri poſſunt.* Significat Habacuc maximè aggerem, quem per tredecim annos comportarunt Chaldæi circa Tyrum, vt mare, quod illam cingebat, implerent, itaque ex inſula facerent continentem, quam pedibus inuadere & expugnare poſſent, vti tandem fecerunt, de quo dixi Ezech. 29. 18. Rurſum ſolent duces, cùm metantur caſtra, ea cingere & munire contra inſultus hoſtium aggere, id eſt vallo, & foſſa inſtar ciuitatis; vnde Virgil. 7. Æneid.

Primuſq; in littore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.

Inſuper ſolent per aggeres obſidere & oppugnare vrbes. Vnde Cicero epiſt. ad Catonem lib. 13. *Vallo & foſſa circumdedi: ſex caſtellis caſtriſq; maximis*
B *ſepſi: aggere, vineis, turribus oppugnaui.* Sic Virgil. 6. Æneid. Alpes vocat aggeres, id eſt muros & munimenta, Italiæ. Hebr. pro *aggerem* eſt עפר *aphar*, id eſt puluerem, quòd Chriſt. à Caſtro ſic exponit, q. d. Nabuchodonoſor faciet altiſſimos aggeres ex puluere, vt eius inſperſione, flatu oppoſiti venti facta, oculos, nares & fauces repugnantium offundat, & enecet; quà arte Sertorium expugnaſſe Charatinos, narrat Plutarch. in eius vita. Quocirca axioma eſt bellicum: *Duci captandum eſſe ſolem & ventum*, vt vtrumque habeat ſibi ſecundum, & hoſti aduerſum. Verùm noſtra verſio melior eſt, & communem caſtrorum aggerem ſignificat: hic enim fit è terra, puluere, ſaxis, lignis omnique re. Adde, Hebræos *aphar*, id eſt puluerem, vocare quamlibet terram. Vnde Adam dicitur factus è puluere, id eſt è ter-
C ra, iuxta illud Gen. 3. 19. *Puluis es, & in puluerem reuerteris.*

Tvnc mvtabitvr spiritvs] q.d. Nabuchodonoſor elatus tot victorijs, ſe non capiet, ſed Vers. 11.
ſpiritus altos ſumet, putans ſe eſſe Numen quoddam inuictum, ideoq; adorari volet in ſtatua aurea, quam eriget, & omnes adorare compellet, Daniel. 3. 1. Quocirca Deo vlciſcente mutabitur ſpiritus eius humanus in belluinum, vt ex homine fiat quaſi bos, ideoque regno expellatur, tranſeat & corruat, ac quaſi quadrupes in ſiluis cum feris vitam agat. Daniel. 4. 30. ita S. Hieron. Albert. & Lyran. Simili modo ob tot victorias, tantamque Monarchiam, mutabitur ſpiritus gentis Chaldææ in ſuperbiam & faſtum, ideoque pertranſibit eius imperium, & corruet in Balſarare, exſcindendum à Cyro & Perſis, Inquit Arias
D & Vatabl. Vnde Chaldæus vertit, *propter elationem ſpiritus eius tranſlatum eſt regnum*; aliter Septuag. *tunc mutabit ſpiritum, & pertranſiet, & propitiabitur: hæc eſt fortitudo Dei mei.* quod Theodor. ſic explicat, q.d. Cùm Deus ſat caſtigarit Iudæos per Chaldæos, tunc iram commutabit in miſericordiam, ac miſericors erit, & acerbitates leniet, ſcilicet cùm Cyrum liberatorem adducet, cui robur inuictum, indeque victorias præclariſſimas dabit.

Et corrvet] Hebr. אשם *aſcam* id eſt Primò, *delinquet*, Secundò, *delictum expiabit*, per metonymiam, quia delictum & peccatum in Leuitico, ſæpè ſignificat hoſtiam pro peccato. Vnde Septuag. vertunt *propitiabitur*. Tertiò, אשם *aſcam*. hebr. ſæpè ponitur pro vicino שמם *ſcamam*, id eſt deficere, deſolari, corruere: cognata enim

ſunt culpa & pœna, ſiue delictum & deſolatio: hæc enim indiuiduus illius eſt comes, perinde vt carnifex eſt rei, quem ducit ad ſupplicium. vnde Noſter rectè cum Aquila & Symmacho, pro *delinquet* vertit, *deficiet*, corruet, præſertim quia defectus & ruina eſt delictum & peccatum, non moris & vitij, ſed naturæ. Ex tribus hiſce ſignificatis triplex hic oritur verſio & interpretatio. Primò enim Chald. vertit, *deliquit & peccauit, eò quòd multiplicauit gloriam Deo ſuo*, quia ſcilicet impensè coluit ſuos deos, non Deum verum. Secundò, Septuag. *tunc mutabit ſpiritum, & pertranſiet, & propitiabitur. Hæc eſt fortitudo Dei mei.* q.d. ait, S. Hieron. Deus vltione Iudæorum per Chaldæos peracta, mutabit ſpiritum iræ in ſpiritum miſericordiæ: vnde pertranſibit eos, nec vlterius puniet, ſed iam punitis propitiabitur. Tertiò, optimè Noſter vertit, *& deficiet*, vel corruet, iuxta ſenſum paulò antè aſſignatum. Sic enim *aſcam*, id eſt delinquere, ſæpè ſignificat deficere; vt, *Et non delinquent*, id eſt non deficient, *omnes qui ſperant in eo*, Pſalm. 33.23. Simile eſt Ezech. 6.6. in Hebræo Ioëlis 1.18. & alibi.

HÆC EST FORTITVDO EIVS DEI SVI] quam ſcilicet iactat eſſe Dei ſui, quam Deo ſuo acceptam refert. q.d. Tam imbellis, modica & breuis eſt fortitudo, victoriæ & triumphi Nabuchodonoſoris, quos ipſe Deo ſuo, putà Belo, aſcribit. Nam, vt paulò antè dixi, hæc omnis illico in Balſaſare corruet, occidente eum Cyro. Eſt ironia, & ſarcaſmus, ſiue hoſtilis irriſio. Aliter à Caſtro. q. d. Nabuchodonoſor victorijs elatus ſuperbiet, & in id ſcelus corruet, vt veri Dei oblitus, tribuat virtuti Dei ſui Beli partas victorias. Sept. vertunt, *hæc eſt fortitudo Deo meo*, quod ſic explicat Theodor. Propheta inquit, obſtupeſcens ad Dei miſericordiam, ex ira commutatam in Cyro liberatore Iudæorum, exclamat: Hæc eſt fortitudo Dei mei. Tibi ſoli Domine adeſt poteſtas & puniendi pro arbitrio, & commutandi vltionem in miſericordiam. Verùm Hebr. habent, *Dei eius*, & Chald. *idoli ſui*. Quare noſtra verſio & explicatio eſt germanior. Vnde & Cyrus vertit, *deuincetur virtus eius cum Deo ſuo*; Arabicus, *obediet virtus eius Deo*, non ſuo ficto, ſed vero Iſraelis.

12 Numquid non tu a principio Domine Deus meus, ſancte meus, & non moriemur? Domine in iudicium poſuiſti eum: & fortem, vt corriperes, fundaſti eum.

13. Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum, & reſpicere ad iniquitatem non poteris: quare reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe?

14. Et facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens principem.

15. Totum in hamo ſubleuauit, traxit illud in ſagena ſua, & congregauit in rete ſuum: ſuper hoc lætabitur & exultabit.

16. Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo: quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, & cibus eius electus.

17. Propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam, & ſemper interficere Gentes non parcet.

NVMQVID NON TV A PRINCIPIO DOMINE] Propheta poſt prophetiam de Caldæorum robore & tyrannide, ac Iudæorum per eos excidio, hîc de eo dolens & ingemiſcens conuertit ſe ad orationem, Deumque obſecrat, ut tantam Iudæorum ſtragem auertat, nec ſinat omnas haſce impleri, ſed populo ſuo miſereatur & parcat. q.d. Tu Domine es Deus noſter, tu ſanctè à nobis coleris in ſancto templo tuo. Tu es ſanctus ille noſter antiquus, qui patres noſtros dilexiſti, & elegiſti ſemen eorum poſt eos. Tu es, qui ſanctum fœdus cum ipſis iniuiſti, ſanctèque promiſiſti te fore eorum & poſterorum Deum. Tu nos tibi in populum ſanctificaſti, & ab alijs gentibus infidelibus & impijs, quaſi tuum peculium ſegregaſti, noſque ſancta tua lege, prophetis, ſacrificijs, miraculis, beneficijſque plurimis decoraſti, ac tibi & tuæ ſanctitati arctiſſimè obſtrinxiſti: non ergo patieris nos ab impijs Chaldæis vaſtari: quare te, vti ſperamus & obſecramus, tutante *non moriemur*, ut illi minantur. Aliter Iohan. Alba Electorum cap. 64. *Numquid non tu à principio?* *A* ponitur inquit, pro *ante*. q.d. Tu es ante omne rerum principium, tu es æternus. Et quia æternum Hebræis ſignificat quod magnũ eſt in genere ſuo, hinc eſſe à principio, vel eſſe æternum, ſignificat eſſe potentiſſimum. Poteſt & æternum accipi pro miſericorde. q.d. Numquid non ô Domine tu es ſummè potens & miſericors? Vtique. Oſtende ergo in nos miſeros & penè conſumptos tuam omnipotentiam & miſericordiam, quam ſemper à principio hucuſque in nos & patres noſtros oſtendiſti. Hæc Alba, qui & addit: ſic & ſanctus magnum, regem, potentemque ſignificat: & ſanctum, id quod magnum eſt & excellens. Vers. 12.

Nota Primò. Dici, *non moriemur*, aſſertiuè, non autem, *non moriamur*, optatiuè, eſto idipſum obſecret; ad efficaciam orationis, ut ſcilicet certam ſpem, & quaſi fidem non moriendi ſignificet, eâque conſtringat Deum, ne eos mori ſinat. Quis enim ſperauit in Deum, & confuſus eſt? Nam, ut ait S. Bernar. ſerm. 3. de Annunciat. Domin. *Deus oleũ miſericordiæ ponit in vaſe fiduciæ.* Expeditiùs dicemus, repetendam eſſe vocem *numquid*, quæ præceſſit. q.d. Numquid non moriemur, cùm te habeamus Deum protectorem ſanctum & æternum? Syrus Vaticanus pro *non moriemur*, habet, *ſine lege*; Arabicus, *ſine ſimilitudine*. Sic enim vertit Syrus, *quoniam tu à principio Dominus Deus meus ſanctus, ſine lege aliqua*, hoc eſt, nulla lege, nullo decreto, nulla determinatione, nullo fato conſtringeris.

Nota Secundò. Pro לֹא נָמוּת *lo namut*, id eſt non moriemur aliqui codices legunt לֹא תָמוּת *lo tamut*, id eſt, non morieris. q.d. Tu Domine, uti ſanctus, ita & immortalis: quare non permittas nos mori, & à Chaldæis occidi: illi enim æquè ac illorum dij, ut impij, ita & mortales, infirmi & corruptibiles ſunt, ac à te corrumpentur, mortique præſenti & æternæ addicentur.

Vnde

Vnde Chald. vertit, *tu Deus iudex verus ſuper omnes creaturas tuas, & ſanctus in operibus tuis: verbum tuum in ſæcula permanet Domine.* q. d. Conſerua nos, vti promiſiſti, fidelis & ſtabilis es, fac ergo nos ſtabiles: immortalis es, ne ergo ſinas nos mori, ſed fac nos tui ſimiles, & quaſi immortales.

Nota Tertiò, quadruplicem antitheſin. Opponit enim Deum idolis & hominibus: Primò, quòd Deus ſit *à principio*, putà ab æterno. q. d. Deus æternus eſt, idola & Chaldæi temporanei ſunt, modicoque tempore duraturi. Secundò Deus eſt omnium creator & dominus, idola & Chaldæi creaturæ ſunt & ſerui. Tertiò, ipſe eſt Deus immenſus, immortalis, omnipotens, &c. illi ſunt hominum plaſmata exigua, caduca, infirma. Quartò, Deus eſt ſanctus, ipſaque per eſſentiam ſanctitas ſumma & perfectiſſima; illi impuri B ſunt & ſcelerati. q. d. Deſtrue ergo ò Domine, idola & Chaldæos, tot nominibus tibi è diametro oppoſitos & inimicos. Porrò ad maius pathos, maioremque affectum & obſecrationem, vt gratiam à Deo eblandiatur, vocat eum *Deus meus, ſanctus meus*, non, noſter: tum quia Propheta hic loquitur in perſona populi, qui collectiuè eſt vnus & ſingularis: perſonam enim populi in ſe ſuſcipit & induit, vtpote vnus & primarius è populo, vt in ſe, & ſecum totum populum ſupplicem Deo conſtituat, itaque tot capitum numero armatas preces Deo offerat, veniamque extorqueat: tum quia Deus cuiuſque fidelis & iuſti, tam eſt Deus, id eſt pater, prouiſor, cuſtos, amicus, &c. ac ſi eius ſolius eſſet Deus. Sic ait S. Auguſt. lib. 3. Confeſſ. cap. 11. *O tu bone omnipotens,* C *qui ſic vnumquemque noſtrûm curas, ac ſi ſolum cures: & ſic omnes, tamquam ſingulos.* Et S. Paulus ait, Chriſtum eſſe ſuum: *Qui* inquit, *dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me*, Galat. 2. 20.

Domine in ivdicivm posviſti evm] Eſt Conceſſio. q. d. Fatemur te Domine miſiſſe Nabuchodonoſorem *in iudicium*, id eſt in iuſtam vindictam, vt ſcilicet per eum quaſi per virgam, caſtigares peccata noſtra & aliarum gentium, ideóque eum fortem effeciſti.

Fvndaſti] firmaſti & roboraſti Nabuchodonoſorem tot opibus, viribus, copijs, imperijs victorijs.

Vers. 13. Mvndi svnt ocvli tvi, ne videas malvm] *Videas*, id eſt approbes & faueas. Eſt catachreſis: quæ enim approbamus, quæque nobis placent & grata ſunt, ea continuè & lætè aſpicimus: quæ verò odioſa & ingrata ſunt, ab his o- D culos auertimus. Vnde Virgil.

Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat.

Et vulgò dicitur: *Vbi oculus, ibi amor: vbi manus, ibi dolor.* Senſus eſt, q. d. Tui oculi, tuaq; mens mundiſſima & iuſtiſſima eſt; quare malum, id eſt peccatum & iniuriam, æquis & benignis oculis aſpicere & videre nequis, vt illi faueas, & pro illo pugnes. Cur ergo reſpicis ſuper Chaldæos iniqua agentes, violentos & iniurios, ac permittis vt ipſi nos deuorent? Eſto enim ſimus peccatores & iniuſti; Chaldæis tamen, vtpote idololatris & tyrannis, meliores & iuſtiores ſumus. Sufficiat ergo Domine, quòd peccata noſtra per eos leuiter caſtiges: at ne ſinas nos per eos exſcindi & diſperdi. Sic enim videberis fauere tyrannis & idololatris contra tuos fideles & cultores; ac idololatræ iactabunt te fauere eorum tyrannidi & ido- A lolatriæ aut certè te non poſſe, vel non velle, auxiliari populo tibi deuoto.

Nota. Propheta hic non obmurmurat Deo, vt blaſphemat Caluin. ſed ex dolore liberè queritur, deprecatur, & amicè expoſtulat cum Deo, quod velit Iudæos punire & vaſtare per Chaldæos Iudæis peiores. Sic improborum proſperitatem indolet & admiratur Dauid pſalm. 72. 32. Ieremias cap. 12. 1. Iob cap. 21. 7. Aliter reſpondet S. Hieron. hæc dici à Propheta, *non quod ipſe ſic ſentiat, ſed quòd impatientiam humanam in ſua perſona exprimat: ſicut frequenter videmus Apoſtolum varias hominum in ſe recipere ſententias & nunc dicere: Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati.* Rom. 7. *Et quaſi inſipiens ſit: Fratres ego non arbitror* B *me comprehendiſſe. At rurſum quaſi perfectus ſit: Quotquot ergo perfecti, hoc ſapiamus.* Paralip. 3. Et: *Hæc autem fratres transfiguraui in me & Apollo propter vos, vt in nobis diſcatis*, &c.

Mvndi svnt ocvli tvi, ne videas malvm] Vers. 13. Cum enim ſis ipſa munditia & ſanctitas, extremè odis omne peccatum, ideoque *perdes omnes qui operantur iniquitatem*, pſalm. 5. Nam ſicut lux aduerſatur tenebris, eaſque naturaliter auerſatur & odit, ac pulchritudo turpitudini, & puritas maculis ſordibuſque, & rectitudo obliquitati, & vita morti, & bonitas malitiæ, ita & ſanctitas aduerſatur & execratur omne peccatum. Quare ſicuti Deus neceſſariò ſanctitatem amat infinito amore, ita neceſſariò peccatum perfectum & mortale odit infinito odio. Cuius odij ſigna dat multa. *Deus odij peccatu mortale infinito odio.* Nam Primò, ob peccatum mortale pri- C uat hominem infinito bono, nimirum poſſeſſione ipſius Dei. Secundò, quia ob illud infligit peccatori infinitum cruciatum & opprobrium nimirum incendia æterna gehennæ. Tertiò, quia, etiamſi quis haberet merita infinita, ea tamen omnia aboleret Deus ob vnum peccatum lethale. Quartò, quia filium ſuum ad delendum peccatum, infinitam humiliationem & afflictionem ſubire voluit. Talis enim fuit eius incarnatio & mors, quia, vt ait Apoſtolus, *ſemetipſum exinaniuit*, id eſt, ex omni fecit ſe quaſi inane & nihil, Philip. 2. Deum æmulantur Sancti, qui proinde immensè oderunt peccatum, tam in ſe, quàm in alijs; ideóque omni modo ſatagunt vt illud aboleatur, dum ſuo zelo iuſtos in iuſtitia conſeruant, peccatores à peccato ad iuſtitiam traducunt.

D Porrò ſanctitas conſiſtit in conformitate cum lege æterna, quæ eſt in mente Dei. Is enim perfectus & ſanctus eſt, cuius voluntas & opera exactè conformantur legi æternæ putà menti & voluntati Dei. Voluntas enim Dei cùm reipſa ſit eadem cum mente & intellectu ſuo, ideoque neceſſariò & eſſentialiter legi æternæ conformis ſit, & ex æquo reſpondeat; hinc pariter ipſa eſt menſura & regula omnis ſanctitatis: & quia hæc conformitas in Deo eſt infinita, hinc pariter infinita eſt eius ſanctitas. *Sanctitas in quo conſiſtat. Reſp. Primo.* Quare Secundò, *Secundo.* ſanctitas conſiſtit in amore & coniunctione cum Deo, qui eſt origo & plenitudo ſanctitatis. Sanctitas ergo eſt amor Dei. *Sanctitas* enim *eſt omnimoda puritas*, ait S. Dionyſ. cap. 12. de Diuin. nom. Iam ſicut impuritas naſcitur ex contactu inferiorum, putà ex amore & adhæſione ad epulas, veneres, honores vanos, aliaq; bona terrena & infima:

ma : ita puritas oritur ex contactu ſuperiorum putà ex amore & adhæſione ad Deum, reſque diuinas & cæleſtes. Purus ergo & ſanctus eſt, qui toto affectu adhæret Deo: & quo magis omnem affectum in Deũ transfert, eo indies fit ſanctior, dum ſingula cogitata, volita & opera ſua dirigit ad Deum, vt indies magis magiſque ei appropinquet. Sic enim imitatur Deum, de quo dicitur pſ. 144. *Iuſtus Dominus in omnibus vijs ſuis, & ſanctus in omnibus operibus ſuis:* ſequiturq; eius præceptum: *Sancti eſtote, quoniã ego ſanctus ſum*, Leuit. 11.

VERS. 14. ET FACIES HOMINES QVASI PISCES] Primò, q. d. Cur permittis ò Domine, vt, ſicut piſcator piſcatur piſces, nemine eos tuente, ſic Nabuchodonoſor expiſcetur, capiat & expiſcet omnes gentes: hæ enim illi ſunt piſces? ita Rupert. & Vatabl. Vbi Nota inſignem allegoriam: Piſcator Dei eſt Nabuchodonoſor: hamus ſunt doli eius & technæ: ſagenæ & retia ſunt arma, milites & aperta violentia: piſces ſunt Iudæi aliæque gentes, quas vt piſces (qui nullius ſunt domini, nec habent ducem aut protectorem, ſed fiunt primò occupantis, putà piſcatoris qui eos ex aquis expiſcatur & trahit) ita ſibi ſubiugat, calcat & occidit, quaſi revera piſces & reptilia eſſent, non homines. Hinc & per portam piſcium Chaldæi irruperunt in vrbem, vti dicam Sophoniæ 1. v. 10. Secundò, magis genuinè & neruosè, q. d. Cur permittis ò Domine, vt, ſicut piſces maiores & fortiores, puta balenę, lupi, polypi, deuorant minores: ita homines potentiores & tyranni, v. g. Chaldæi, deuorent eos qui ſunt imbecilliores, vt inter homines, æquè ac inter piſces, non dominetur iuſtitia, ſed robur, vis & tyrannis, illeque ſit dominus, qui viribus præualet? ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Theophyl. Hinc illud Polybij proverbium vulgò vſurpatum: *Piſces maiores glutiunt minores.* Præclarè S. Baſil. hom. 7. Hexam. *Maior pars piſcium, ait, ligurriunt alter alterum, & minor apud illos eſca maioris eſt. Et ſi euenerit vt is qui minorem ſuperauerat, alterius præda fiat, ambo tum ſimul deglutiuntur, & vnà vltimi piſcis immerſi ventrem ingrediuntur: Quid igitur nos homines aliud agimus, cùm vim inferimus inferioribus?*

Homines ſunt quaſi piſces ob varias analogias.
Prima.

Symbol. appoſitè Propheta homines comparat piſcibus, ob multas analogias, Prima eſt. Sicut Deus creauit cœtum hominum, ſic & cœtum piſcium: piſces multi, multi & homines. Piſcium valdè variæ ſunt ſpecies: varij pariter ordines, gradus, complexiones, linguæ, familiæ & gentes ſunt hominum: mare eſt mundus piſcium, terra eſt mundus hominum. Omnes enim animalium ſpecies quę ſunt in terra, proportionaliter ſunt & in mari, vt porci, canes, equi, vituli, quin & homines marini, vti multis exemplis Tritonum, Nereidum & Sirenum docet Plinius libr. 9. c. 5. & Olaus Magnus l. de Gentib. Septentr. Inſuper *plurima pars piſcium eſt gregarijs, nec vllus grex caret duce*, ait Ariſtot. l. 8. de Hiſt. Animal. c. 13. Sic & homines ſuas habent reſp. & regna, & in omnibus ſuus eſt dux & princeps.

Secunda.

Secunda. Homines in mundo varijs tentationum & mutationum æſtibus iactantur, vti piſces in mari; ac ſicut hi in illis ludunt, ita & homines ludunt in ſuis: atque in vtriſque ludit ſapientia & potentia Dei. Prouerb. 8. 30.

Tertia.

Tertia. Piſces ſunt aquei & humore luxuriant:
A ita & in hominibus pleriſque, præſertim in hieme prædominatur pituita, qua proinde & ſenes ferè omnes, & iuuenes permulti moriuntur, ac catarrho ſuffocantur. Quocirca Philoſophus definiens hominem: *Homo, inquit, eſt fortunæ luſus, inconſtantiæ imago, corruptionis ſpeculum, temporis ſpolium, mancipium mortis, viator tranſiens, Dei ludibrium: reliquum, pituita & bilis.*

Quid homo?

Quarta, Piſces ſicut ex aqua generantur, ita in eadem viuunt (nam extra illam moriuntur) ex eaque aluntur & nutriuntur, vti docet Rondeletius lib. 1. de Piſcib. cap. 13. licet enim aqua maris ſit ſalſa, ac proinde inepta nutritioni, vtpote cuius alimentum eſt ſuccus dulcis; tamen in medijs vndis ſalſis permultus humor dulcis continetur, admiſtuſque eſt, quem piſces in alimentum familiare tranſmutant: quam ob cauſam crebrò in
B Pontum migrare ſolent, & ibi pingueſcere, quòd illud mare dulcibus aquis copiosè alluatur, vti docet Ariſt. libr. 8. Hiſtor. Animal. cap. 13. Et cap. 2. in mari eſſe dulcem liquorem, probat ex aquæ percolatione, ſi enim ex cera vas tenue finxeris, idque funiculo appenſum in aquam demiſeris die ac nocte vna, humoris dulcis copiam intra ſe colliges. Rurſus nautæ, & qui arentia maris littora incolunt, aquarum dulcium copia deſtituti, puteis via tres cubitos altis ad littus effoſſis, ſuauem dulcemque liquorem ex mari deducunt, qui per arenam tranſcolatus à ſalſugine ſeparatur. Nec mirum piſces aqua ali: quia ſola aëris inſpiratione plurima animalia viuunt. Aſtomos ſcribit Plinius l. 7. c. 2. halitu tantum & odore, quem naribus trahunt, viuere. Sed hoc fabuloſum fortè; tamen ab alijs, qui Plinio vetuſtiores
C fuerunt, literis proditum eſt, vires in animi conſternatione & syncope, admotis odoratis maximè refici & inſtaurari. Romæ annos quadraginta ſacerdotem quemdam ſola aëris inſpiratione vixiſſe, & Leonis Pont. Max. & multorum Principum cuſtodia, & Hermolai Barbari hiſtoria fideque certiſſimum eſt. Puellam ante annos tres in Gallia Narbonenſi omnes audiuimus, vidimus multi; & Spiræ in Germania aliam à viris doctis accepimus, quæ multos annos nullo alio præter aërem cibo potuque, vitam ſalubriter traduxit. Aliam etiam nos vidimus, quæ etiamnum hodie viuit, eodem victus genere ad decimum ætatis annum perueniſſe, tandem grandem factam nupſiſſe, & felicem prolem ſuſtuliſſe; ſi aër ſubtilis homines, multò magis aqua craſſior piſces nu-
D trire poteſt. Hucuſque Rondeletius. Eadem exempla ſacerdotis & puellarum narrat probatque noſter Delrio lib. 2. Magic. quæſt. 21. Sed inediæ cauſam aſcribit complexioni phlegmaticæ, putà humori phlegmatico crudo, lento & viſcoſo, quo alitus ſit calor naturalis; idque veroſimilius videtur. In eo ergo piſces ſunt ſimiles hominibus, quòd vtrique humore nutriantur & viuant, ſiue is aëreis ſit, ſiue aqueus. Aër enim & aqua ſunt elementa vicina & ſymbola: aër enim eſt aqua ſubtilior, & aqua eſt aër craſſior. Elementa enim noſtra non habent primæuam puritatem & ſimplicitatem, in qua condita ſunt, ſed multis exhalationibus, vaporibus, rebuſque terreſtribus permiſta ſunt, ac proinde alimenta viuentium eſſe poſſunt, vimque ea alendi habent. Sanè terra viuunt aluntùrque plantæ, ſerpentes & reptilia.

Quarta.

In mari eſt humor dulcis.

Quinta,

Quinta. Quinta. Maiores piſces minores deuorant, ita & homines: iuxta illud, *Homo homini lupus.* Rurſum, ſicut cetus piſces penè omnes abſorbet, etiam maximos; ſic & diabolus qui quaſi balæna in mari huius ſæculi animas quaſlibet, etiam regum & principum, quin & Sanctorum, prædatur, iuxta illud Pſalm. 103. 26. *Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei.* Audi Ariſtot. libr. 9. Hiſtor. Animal. cap. 2. *Ineunt prælium piſces maiores contra minores: maior enim quiſque & robuſtior minorem inferioremq́; deuorat.* Idem lib. 8. cap. 2. *Alter,* inquit, *alterum ſui generis edit, excepto mugile, ſed maximè congri.*

Sexta. Sexta. Piſces ſunt muti; ſic & homines coram Deo, quantumuis ſapientes & ſancti, quaſi piſciculi obmuteſcunt, eoque arguente ponunt cum S. Iob c. 39. 34. manum ſuper os ſuum: ac in die iudicij coram Chriſto iudice, omnes quaſi piſces conticeſcent, 1. Reg. 2. 9. Matth. 25. 46.

Septima. Septima. Piſcibus iuxta caput ſunt binæ pinnę, quaſi binæ pennarum alæ, quibus velut remis mare ſulcant: ſic & homini bina ſunt brachia, quibus omnia operatur. Inſuper piſcis caudâ, quaſi temone & clauo, nauis ſuæ greſſum dirigit; vnde à natatu piſcium didicerunt homines fabricare naues, iiſq́; ſulcare maria. Eſt enim piſcis quaſi nauis natans & velificans in mari, vti de nautilo piſce & concha ait Plinius lib. 9. c. 29. 30. & 33. ita & homines pedibus ſe quocumque volunt promouent. Rurſum ſicut aues aliquæ ſunt ſemipiſces, quia volant in aëre, & natant in aqua, vt mergi, anates, fulicæ; ita viciſſim ſunt piſces, qui ſunt ſemiaues, quia habent ingentes pinnas quaſi pennas, quibus volant ſuper aquas inſtar auium, qualem vidi Romæ in Bibliotheca Ducis de Althemps. Symbolicè, aues ſunt angeli, qui in æthere verſantur, & ad Deum euolant: piſces ſunt homines, qui in mari huius ſæculi voluntantur. Sicut ergo angeli ſunt ſemihomines, dum corpus aſſumunt, & cum hominibus colloquuntur; ita viciſſim homines ſunt ſemiangeli, dum pennis per contemplationem eleuati, ad Deum euolant.

Octaua. Octaua. Piſces ventre incubant aqueis; ita & multi homines incubant aqueis voluptatibus. *Quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt,* Philip. 3. 19. Hac de cauſa Chriſtus factus homo, factus eſt piſcis huius ſæculi, vt ex aqueis & terreis hominibus quaſi piſcibus, faceret æthereos & cæleſtes. Quocirca Chriſti nomen fuit ἰχθὺς id eſt piſcis, vt patet ex acroſtichi Sibyllæ, cuius primæ literæ combinatæ hæc verba præferebant, Ἰησοῦς Χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, id eſt, Ieſus Chriſtus Dei filius, Saluator: quarum vocum Græcanicarum literas initiales ſi iungas, habebis ἰχθὺς. Acroſtichin hanc recenſet Euſeb. lib. 4. de Vita Conſtantini. Hinc & Chriſtus piſcatores elegit, ſecitque Apoſtolos, quos *cum retibus fidei ad mare huius ſæculi pauciſſimos miſit, atque ita ex omni genere tam multos piſces, & tanto mirabiliores, quanto rariores, etiam ipſos philoſophos cepit,* ait S. Auguſt. lib. 22. Ciuit. c. 5. Et de verbis Domini in Euangel. ſecundùm Ioannem ſerm. 59 *Leguntur,* ait, *modo verba piſcatorum, & colla ſubduntur oratorum.*

Præclarè S. Chryſoſt. ſerm. de S. Andrea, qui extat apud Surium die 30. Nouemb. Apoſtoli, inquit, piſcatores fuerunt, ſed *illorum inſtrumenta noua & inuſitata fuerunt. Nam pro arundine prædicatione vtuntur, pro funiculo memoria, pro hamo potentia, pro eſca miraculis, pro petra calo, ex quibus huiuſmodi piſcationem exercent; pro ſcapha habent altare, pro piſcibus reges etiam ipſos capiunt: pro ſagena Euangelium expandunt pro arte diuinam gratiam adhibent: pro mari vitam humanam tractant: pro retibus cruce, velut ſagena quadam, vti ſolent. Quis vmquam vidit à mortuis piſcatoribus viuentes homines, tamquam piſces, capi? O magnam crucifixi potentiam, ò diuinæ dignitatis præſtantiam, ò Apoſtolorum ſumma beneficia! Nihil tale in vita eſſe poteſt, quale eſt Apoſtolicæ gratiæ faſtigium.*

Nona. Piſcis ſale eget ne putreſcat; ſic & homo prudentia. Rurſum, piſcis primùm à capite putreſcit & fœtet; ſic & homo à ratione & voluntate, quæ ſe ſinit à cupiditate vinci & corrumpi. Sicut enim molles ſunt piſces, ſic effeminati & homines: hinc vtrique eſcis & illecebris quaſi laqueis capiuntur. Pari modo monaſteria, collegia, Ordines, reſp. à capite vitium & ruinam trahunt. Quamdiu enim habent bonos, & vigiles acreſque rectores, magiſtratus, principes, vigent, & ſarta tecta conſiſtunt; ſed vbi prauos, vel inertes & remiſſos accipiunt, omnis diſciplinæ rigor, ac conſequenter reipublicæ vigor, integritas & dignitas, inſtar ſalis aqua liquefacti, diſſoluitur & euaneſcit. *Nona.*

Decima. Piſces *vagantur & oberrant, maximè qui carne aluntur,* ait Ariſt. lib. 9. Hiſtor. Animal. c. 37. Ita oberrant & homines, præſertim lucri & voluptatum cupidi. Rurſum idem l. 8. c. 12. *Vt homines,* inquit, *alij domicilia hieme repetunt, alij qui ampliorum prouinciæ principes ſunt, ſedem pro tempore mutant, vt moram æſtate, locis frigidis, hieme tepidis trahant,* &c. *Sic & piſces per hiemem ex alto in littora, teporis gratia veniunt: contrà æſtate ex littore in altum, vitantes æſtum diſcedunt.* *Decima.*

Vndecima. *Piſces pinnulas habent, vt nantes: pedibus carent, vt non pedeſtres, ſed aquatiles.* Homo verò quia terreſtris eſt, pedeſter eſt: *Pedum enim additio vtilis ad motum, qui in pedo, hoc eſt ſolo, agatur: vnde & nomen inditum pedibus eſt;* ait Ariſtot. l. 4 de Partib. Animal. c. 13. *Vndecima.*

Duodecima. Piſces nonnulli reſpirant & dormiunt, vt homo. Audi Ariſtot. l. 6. Hiſtor. Animal. c. 12. *Spirant, quæ fiſtulam habent omnia, & recipiunt aerem: haud enim carent pulmone. Et quidem viſus eſt delphinus dormire roſtro emerſo, at ſtertere.* Idem docet Plinius l. 9. c. 7. idque probat ex piſcium in æſtate anhelatione, oſcitatione, & bullantium aquarum ſufflatione. *Duodecima.*

Decimatertia. Piſces ſeneſcunt, vt homines. Ita Ariſtot. lib. 8. Hiſtor. Animal. cap. vlt. *Vitiant,* ait, *ſenectute piſces: & quidem thunni vel ad rem ſalſamentariam ſenes improbi ſunt; multum enim carnis abſumitur: quod idem in cæteris piſcibus euenit. Declaratur eorum ſenectus duritie magnitudineq́; ſquamarum. Iam captus eſt thunnus ſenex, cuius pondus erat ad talenta quindecim, & caudæ interuallum ad quinque cubita & palmum.* *Decimatertia.*

Decimaquarta. Homines, plures & frequentes habent dentes, ac primores acutos ad cibi ſciſſionem & maſticationem: ita piſces multos habent dentes, eoſque acutos & ſerratos. Vnde Ariſtot. libr. 3. de Partib. Animal. cap. 1. *Piſces,* ait, *omnes ſerratis ſunt dentibus, vno excepto qui ſcarus vocatur; complures etiam dentes in lingua habent, &* *Decimatertia.*

in paluto. Cuius rei cauſa eſt, quòd, cùm merſi in aqua degant, humorem cum cibo admittant, eumq; expuant quamprimum neceſſe eſt: non enim in molendo commorari poſſunt, quando humor in ventrem interrumpit: ideircò omnes acuti & frequentes vndique ſunt: videlicet vt præ multitudine in minuta ſecent, quæ attritu ſubigere nequeunt. Adunci præterea ſunt, quoniam robur ferè totum piſcium in dentibus ſitum eſt.

Decimaquinta. Decimaquinta. Homines laborant morbis, ita & piſces, à peſtilentia tamen immunes ſunt; ita Ariſtot. lib. 8. Hiſtor. Animal. c. 19. *Morbus*, ait, *peſtilens nullus incidere piſcibus vniuerſis videtur*, &c. *ægrotare tamen & ipſi putantur: & quidem piſcatores pro morbi indicio capiunt: cùm aliquot extenuatos languentibus ſimiles, & colore immutatos inter multos pingues ac validos eiuſdem generis ceperint.* Addit idem paulò ſuperiùs, æſtiuos imbres commodiores eſſe piſcibus, & hiemem ſereniorem: *Ad ſummum propè dixerim*, inquit, *cùm benè hominibus annus cedit, tunc & piſcibus feliciter degere contingit.* Porro piſces cùm ægrotant, apio viridi ſanari tradit Plinius lib. 20. c. 11. idem magnum piſcium in medicinis hominum eſſe vſum, docet lib. 31. c. 4.

Decimaſexta. Decimaſexta. Piſces habent cor eiuſque ſitum ſimilem homini. Audi Ariſt. libr. 3. de Part. Animal. cap. 4. *Cor*, ait, *cæteris animalibus in medio pectore eſt, homini tantùm paulò vergit ad læuam, vt eius partis refrigerationem moderetur & compenſet: omnium enim animalium maximè homo refrigeratam habet partem ſiniſtram. In piſcibus etiam cor ſimilem ſitum tenet. Solis his cordis mucro ad caput ſpectat, tum ea pars prior ſit: eodem enim agitur motu.* Ruſſum piſces generant vt homines; habent enim ſexum diſtinctum, alij mares ſunt, aliæ feminæ; ac feminarum oua non perficiuntur ad generationem ſine mare, vti fit in gallinis & auibus, teſte eodem Ariſt. lib. 6. Hiſtor. Anim. cap. 11. & lib. 4. c. vlt. vbi docet piſces feminas maiores eſſe maribus, ſed ad cibum mares præſtantiores eſſe feminis, excepto ſiluro, aſſerit idem l. 8. c. 19.

Decimaſeptima. Decimaſeptima. Piſcium omne genus vorax & guloſum eſt, teſte Ariſtot. lib. 3. de Part. Anim. cap. 14. item prolificum & fœcundum, abundant enim humore: ſic & homines in gulam & venerem propenſi ſunt. Ruſſum, piſcibus *oculi ſunt lubrici, propter circumfuſi humoris craſſamentum*, ait Ariſtot. lib. 2. cap. 13. ſic & hominibus. Vnde multi meritò gemunt, dicuntque illud Thren. 3. 51. *Oculus meus deprædatus eſt animam meam.* Et v. 48. *Diuiſiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei.*

Decimaoctaua. Decimaoctaua. Piſces habent memoriam, & vitam agunt rationi humanæ vicinam. Id negarunt nonnulli; ſed certiſſimum eſſe, & experientia ſe didiciſſe teſtatur S. Auguſt. lib. 3. de Geneſ. ad liter. c. 8. *Nam fons*, inquit, *Bullenſium regionum ferè plenus eſt piſcium. Solent autem homines deſuper intuentes eis aliquid iacere, quod ſibi vel præripiant confluentes, vel inter ſe diripiant concertantes. Quo paſtu aſſuefacti, deambulantibus ſuper oram fontis hominibus, ipſi quoque cum eis congregatim natando eunt & redeunt, expectantes vt aliquid iactent, quorum præſentiam ſentiunt. Non ergo nulla memoria, vel ſenſus tardior animæ ineſt piſcibus.* Idipſum ego ſubinde in ſtagnis piſcium expertus ſum. Quocirca idem in Iohannem tract. 123. *Viderunt*, inquit, *prunas poſitas, & piſcem ſuperpoſitum, & panem. Piſcis aſſus, Chriſtus eſt paſſus. Ipſe eſt panis, qui de cælo deſcendit. Piſces dicuntur homines.* Hinc priſci homines temperantes & caſti veſcebantur, non carne, ſed piſce, vtpote digeſtu facili, & refrigerante tam calorem naturalem, quàm æſtum iræ ac libidinis, teſtis eſt Athen. de Cœnis ſapientum lib. 3. 4. & 8. Viciſſim, vt ait idem lib. 7. *Piſces quinus humana carne delectatur.* Augurium piſcium recenſet Plinius lib. 9. cap. 16. *Suulo*, ait, *bello ambulante in littore Auguſto, piſcis è mari ad pedes eius exiluit, quo argumento vates reſpondere; Neptunum patrem adoptantem eum ſibi, Sexto Pompeio repudiato. Tanto erat naualis rei gloria ſub pedibus Cæſaris futuros, qui maria tempore illo tenerent.* Idem c. 42 mira habet de aſtutia piſcium, vt pinnæ, torpedinis, rhombi, paſtinacæ, &c. Idem c. 53. refert quoſdam piſces vixiſſe ſexaginta annos, quæ eſt ætas hominum. Idem l. 10. c. 45. ait vitulos marinos, multoſque alios piſces cicurari & miteſcere. Et c. 70. ait in piſcinis Cæſaris quoſdam pro nomen euocatos, ilicò adnatare. Idem lib. 9. c. 8. ex Mæcenate, narrat, delphinos è manu hominum veſci, pueros dorſo excipere & vectare, eoſque amare, adeò vt cum iis morientibus emoriantur.

Decimanona. Decimanona. S. Auguſt. in pſal. 64. *Mare*, inquit, *in figura dicitur ſæculum hoc ſalſedine amarum, procellis turbulentum, vbi homines cupiditatibus peruerſis & prauis facti ſunt velut piſces ſe inuicem deuorantes. Attendite mare malum, mare fluctibus ſæuum. Attendite quibus hominibus plenum ſit. Quis optat hereditatem, niſi morte alterius? Quis optat lucrum, niſi damno alterius? Quàm multi aliorum deiectione cupiunt ſublimari? Quàm multi vt emant, optant alios vendere res ſuas? Quomodo ſe inuicem opprimunt, & qui poſſunt deuorant? Et cùm deuorauerit vnus piſcis maior minorem, deuoratur & ipſe à maiore. O piſcis malè prædam vis de paruo, præda efficieris magno.*

Vigeſima. Deniq; S. Bernard. ſerm. de B. Maria, pag. 394. triplicem aſſignat hominum piſcinam, & triplices piſces: *Primum*, inquit, *diluuium eſt vitiorum, ſecundum tribulationum, tertium miſeriæ & tenebrarum. Primum eſt peccati, ſecundum mundi, tertium inferni. Piſces primi ſunt oblectamenta, ſecundi iniqua tentamenta, tertij perpetua tormenta. Hinc in Euang. de bonis piſcantibus, vitia calcantibus, tentamenta ſuperantibus, æterna tormenta vitantibus, dicitur. Elegerunt bonos in vaſis ſuis, malos autem foras miſerunt.* Matt. 13. v. 47. Vnde liquet, ipſos, reprobos & damnatos eſſe piſces qui natant, iactantur & æſtuant in Stagno ardente igne & ſulphure, Apocal. 21. 8. Longè maior hominum pars, imò maxima, & penè innumera, in hoc ſtagno volutatur & ardet. Eia Domine, numquid facies homines quaſi piſces maris? atque vtinam eſſent piſces maris! vtinam à ceto deuorarentur! iam autem ſunt piſces, imò folles & fomenta gehennæ, præda & laniena diaboli, imò multorum millium & millionum dæmonum: vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Eia Domine, numquid ſines vt dilatet infernus animam ſuam, & aperiat os ſuum abſque vllo termino, vt abſorbeat tot gentes & populos, quorum non eſt numerus inſtar arenæ maris? Parce Domine, parce creaturis tuis, quas ad tui imaginem creaſti, quas quaſi ſtellas cælo deſtinaſti, quas pretioſo ſanguine Vnigeniti tui redemiſti. Obſtrue hoc immane os tartari, ne tot animas glutiat

Emit-

Emitte ſpiritum tuum in nos, vt huius flammantis ſtagni meditatione & horrore concuſſi peccata vitemus, concupiſcentiæ reſiſtamus, pœnitentiæ nos dedamus, ac vitam ſanctam tamquam viam in cælum capeſſamus; vt in illud transferri, ibique quaſi piſces cæleſtes in fluuio paradiſi, Apocal. 22. 1. puta in te, tuique viſione, fruitione & gaudijs ſempiternis, natare mereamur. Amen.

ET QVASI REPTILE NON HABENS PRINCIPEM] Reptile eſt animal quod non incedit pedibus, ſed ventre ſerpit repitque, vti faciunt ſerpentes, vermes, lumbrici, aut certè quod adeò exiguos habet pedes, vt ijs non tam incedere, quàm repere videatur, vti habet lacerta, muſtela, mus, talpa, &c. Hæc ſunt reptilia terræ: nam reptilia maris & fluminum ſunt piſces. Porrò Propheta, vt Deo repræſentet hominum iniurias, aſ-

B flictiones & ærumnas, eos non tantùm comparat piſcibus, ſed & reptilibus, quæ piſcibus infirmiora ſunt, & iniuriæ magis obnoxia. Nam Primò, piſces in maris vel fluminum vaſtitate aut profundo abſcondere ſe poſſunt à piſcatoribus, & piſcibus voracibus: at reptilia in terra degunt, & exigua habent antra, in quibus ſtatim deprehenduntur & capiuntur. Secundò piſces multi, nimirum qui gregatim incedunt, vti haleces, delphini, mugiles, ſuum habent ducem, etſi ſui ſimilem, imbellem, inualidum & improuidum: at reptilia nullum habent ducem, ſed ſolitaria repunt, omniumque prędæ exponuntur. Tertiò, piſces nando hoſtem effugere, & quaſi auolare poſſunt: at reptilia quia repunt, tardi gradu ſunt adeòq; fuga elabi nequeunt. Senſus ergo eſt, q. d. Cur permittis, ô Domine, vt Iudæi & gentes calcentur, pro-

C terantur & enecentur à Chaldæis, ſicut reptilia (v. g. ranæ, lumbrici, limaces, quæ non habent principem qui eos ab iniuria tueatur) calcantur & proteruntur à viatoribus, vel à reptilibus potentioribus, v. g. ſerpentibus. Hæc enim, inquit Theophyl. *ob natura ſua amaritiem, neque duces habent, ſunt expertia mixturæ & ſocietatis, & mutuo inter ſe odio ſæuientia. Nam animantia ſub duce conſtituta manſuetiora ſunt, contubernij & ſocietatis amantem, ac gregis & armenti ſequacem naturam & indolē per hoc indicantia.* Vnde per hęc tropol. accipit homines brutos & mutos, feros & ſerpentinos, qui in ſeſe inuicem graſſantur.

Homo eſt reptile ob tres analogias. Prima. Tropol. rurſum vide hic quàm miſera ſit hominum conditio: homines enim ſunt quaſi reptilia. Vnde Ieſbaam, id eſt, ſedens in cathedra, primus fortium Dauidis, vocatur: *tenerrimus ligni vermiculus*, 2. Reg. 23. 8. Idque Primò, quia homo dum naſcitur, eſt quaſi reptile; manibus enim & pedibus repit ſuper terram. Hinc illud ænigma ſphyngis de homine: *manè quadrupes, meridie bipes, veſperi tripes*. Homo enim manè, id eſt in infantia dum naſcitur, quaſi quadrupes manibus & pedibus innititur: deinde in iuuentute incedit bipes: veſpere, id eſt in ſenio, graditur tripes: quia præter binos pedes adſciſcit tertium, puta ſcipionem cui inſiſtit.

Secunda. Secundò, quia plerique homines manibus, pedibus, totoque corpore, quin & mente repunt in terra: nam nil cogitant niſi terrena, omnis eorum labor & occupatio eſt in terra, multi quoque in ventrem proiecti, nil niſi eum terrenis delicijs implere & farcire ſatagunt.

A Tertiò, quod propriè hic ſpectat Propheta, *Tertia.* quia homines, æquè ac reptilia, potentiorum iniuriæ & prædæ expoſiti ſunt. Turcæ, Tartari, Indique reges educunt in aciem trecenta & quingenta hominum millia, eaque hoſtibus inſtar pullorum pro ſe mactanda obijciunt. An non hi ſunt reptilia coram ſuis regibus, æquè ac coram hoſtibus? Serui & mancipia ad auriſodinas & metalla damnati; coloni agris herorum colendis addicti; ſerui & opifices terrenis vilibuſque dominorum imperijs & miniſterijs deputati, nónne ſunt quaſi reptilia terræ?

Denique Gueuara probabiliter per reptile accipit piſces maris, qui non habent principem, ſcilicet potentem eos tutantem, & à rapinis vindicantem, vt ſit epanaphora Prophetæ vſitata. nam ſequentia omnia ſpectant piſces, & piſcatorem,

B cui hic comparat Nabuchodonoſorem. Sic piſces vocantur reptilia Pſalm. 103. 25. *Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus: illic reptilia quorum non eſt numerus.* Sic ſenſus erit, q. d. Itane Domine nos fideles barbaro Chaldæo quaſi piſces, qui non ſunt niſi vilia & miſera reptilia maris, expiſcandos & deuorandos trades? Itane nos, qui ſumus tuum pęculium, tuaque hereditas immani tyranno quaſi lautum piſcium epulum obijcies? Itâne Iſraelem dilectum tuum, feriſſimæ huic beſtiæ glutiendum appones, vt eam tam pretioſa eſca ſagines? Abſit Domine; abſit. Sic Pij II. Pontificis gnome erat: *Litigatores ſunt aues, forum area, iudex rete, aduocati aucupes. Quocirca dignitatibus viri dandi ſunt, non dignitates hominibus. Graue eſt Pontificis onus; ſed beatus, qui id bene fert.*

TOTVM] Putà totam piſcium prædam, totum Vers. 15.

C piſcabile, nimirum omnes piſces, hoc eſt omnes gentes expiſcatus eſt magnus hic piſcator, ſcilicet Nabuchodonoſor ſuo hamo, ſagena & reti. Vox *totum* notat inſatiabilem eius auaritiam & rapacitatem, ob quam dum totum rapuit, totum perdidit, iuxta illud S. Cypriani libr. 5. epiſt. 2. *Dum inſatiabiles multum volumus, totū perdimus*, Et illud: *Camelus deſiderans cornua, etiam aures perdidit.* Veriſſimum eſt ergo illud paradoxum: *in dubijs, dimidium plus eſt toto*; de quo Heſiodus: *Stolidi*, ait, *ignorant quanto plus dimidium ſit toto.* Fit enim ſæpè, vt qui plus cupidè appetit, etiam id quod habet amittat. Videre id eſt in litigantibus, qui dum totum cupiunt, ſepè totum perdunt, vel per ſen-

D tentiam iudicis, vel per immanes ſumptus quos in litem inſumunt, iuxta illud Eccleſ. 4. 6. *Melior eſt pugillus cum requie, quàm plena vtraq; manus cum labore, & afflictione animi.* Et illud Prouerb. 15. 16. *Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles.* Et cap. 16. 8. *Melius eſt parum cum iuſtitia, quàm multi fructus cum iniquitate.* Et Eccli. 14. 9. *Inſatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non ſatiabitur donec conſumat areſaciens animam ſuam.* Verè Philoſophus *Omnis virtus eſt mediocritas*, Et diues eſt, animus ſuis contentus, ſibique ſufficiens: pauper, qui plura cupit. Pittacus, cum Mitylenæi ei multa offerrent, pauca tantum accepit, dicens: *Parua munera ſunt diuina, quibus nemo inuidet: locupletia, ſolent non eſſe propria*; ita Probus in Thraſybulo.

IN HAMO SVBLEVAVIT] Hamus eſt inſtrumentum aduncum cui eſca appenditur; quam dum glutiunt piſces, vnco ſe induunt & infigunt, ita-

A que hamo à piſcatore ducuntur & extrahuntur. Vnde hamata munera vocantur, quæ ita dantur vt maiora ad ſe alliciant, & vt vulgò dicitur: Piſciculo piſcem capiunt: dant enim parua, vt magna recipiant. Sagena eſt rete, ſed minus, v.g. quod vnus piſcator vtráque manu expandere, ac rurſum eleuare & attrahere poteſt. Rete eſt maius. Quare per hamum, ſagenam & rete ſignificatur inſtrumentum piſcationis paruum, maius & maximum. Per omnia hæc intelligit vires & copias Nabuchodonoſoris, quibus gentes capiebat & quaſi expiſcabatur. Totus enim eius exercitus erat Primò, quaſi hamus vnus in manu Nabuchodonoſoris, vtpote totus ab eo dependens, in eiuſque poteſtate & manu poſitus: idem tamen ob innumeros milites, cohortes & turmas, erat quaſi ingens ſagena & rete, ex plurimis filis & ocellis contextum. Secundò, quia ipſe paruas
B vrbes paruis copiis quaſi hamo, magnas magnis quaſi ſagena & reti capiebat; ita S. Hieron. Tertiò, per hæc tria alludit ad tres expeditiones quas in Iudæam fecit Nabuchodonoſor. Nam Primò, anno regni ſui 3. inuaſit eam; ſed paucos, putà Danielem cum ſocijs, abduxit, Daniel. 1. 1. tunc ergo quaſi hamo piſcatus eſt. Secundò, anno regni ſui 8. rediit, & Ioakim regem occidit, filiumque eius Ioachin, ſiue Iechoniam cum multis alijs captiuus in Babylonem abduxit; hæc ergo fuit piſcatio per ſagenam. Tertiò, anno regni ſui 18. Ieruſalem cepit & euertit. Sedeciam regem excoculauit, filios eius alioſque principes occidit, cæteros omnes in Babylonem tranſtulit, 4. Reg. 25. Hæc ergo piſcatio fuit per rete, qua vti totam Iudæam, ita & reliquas gentes concluſit; e-
C uertit, comprehendit. Denique Ribera, per hamum accipit dolos & tegnas, per ſagenas & retia apertam violentiam Nabuchodonoſoris. Hamus enim, vtpote exiguus, occultior eſt retibus, & occultiùs piſcem expiſcatur.

Nota. Sagena Græcis eſt genus retis piſcatorij: Latini verriculum vocant, eò quód piſces è mari vel flumine quaſi euerrat, & in ſe, ſui ſcilicet angulum, congreget, de qua Manilius l. 5.

Excipitur vaſta circumuallata ſagena.

Vnde explicans ſubdit: *Et congregauit in rete ſuum*, Dum enim ſagena à piſcatoribus per mare vel fluuium trahitur, illudque verrit, piſces eam fugientes congregantur in retia arctata & angulata, certis locis diſpoſita, ad quæ eos propellit ſagena. Per hamum ergo, ſagenam & rete, quibus piſcatores impediunt & illaqueant piſces, ſigni-
D ficat omnes artes, copias & machinas, tum minores, tum maiores, quibus Nabuchodonoſor vſus eſt ad debellandas & capiendas omnes gentes. Vnde Delrio adagio 1000. hamo inquit, ſigillatim captis oppidis videntur ciues ſubleuari, ſagena verò attrahi ſimul tota gens in captiuitatem abducta. Secundò, per hamum, vtpote paruum & occultum, accipi poſſunt eius technæ, doli & ſtratagemata; per ſaganam & rete publicum, aperta vis & prælia. Tertiò, alij per ſagenam & rete accipiunt idola, putà Belum, cui victorias ſuas aſſcribebat Chaldæus Vnde ſubdit: *Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſanctificabit reti ſuo*, putà Belo; ita Remig. & Lyran. Quartò, S. Hieron. & Remig. ita hæc tria diſcriminant, *vt piſcator quod hamo non potuit, reti comprehendat; & quod euaſerit rete, ſagenæ lateribus circumdetur: ita Nabuchodono-*

A *ſor quod minoribus copiis vincere non potuit, maioribus debellauit, adeo vt cuncta vaſtarit, & vniuerſum hominum genus prædam fecerit.* Paulo aliter Chaldæus: *Omnes, inquit, ſimiles ſunt piſcatori, qui cùm ceperit piſcem, hamo colligit eum in ſagena ſua, & proijcit eum in rete ſuum.* Appoſitè Nabuchodonoſorem comparat piſcatori, quia ipſe regnabat in Babylone, quæ adiacet Tigri & Euphrati: exercitum eius ſagenæ, quia Iudæos & gentes quaſi piſces circumdedit, euertit & cepit. Præclarè Sapiens Eccleſ. 9. 12. *Neſcit*, inquit, *homo finem ſuum; ſed ſicut piſces capiuntur hamo, & ſicut aues laqueo comprehenduntur, ſic capiuntur homines tempore malo, cùm eis ex templo ſuperuenerit.*

PROPTEREA IMMOLABIT SAGENÆ SVÆ] Per ſagenam S. Hieron. & alij intelligunt Deum Vers. 16.
Chaldæorum, cui ipſi victorias ſuas acceptas fe-
B rebant, eique in gratiarum actionem immolabant: Deum autem hunc eſſe Belum. Gueuara verò cenſet deam hanc eſſe Derceten, Semiramidis reginæ matrem, quam Syri fabulantur in piſcem eſſe conuerſam: quocirca eam pingebant facie mulieris, quoad cætera effigie piſcis, eique inſigne templum ad Aſcalonem iuxta lacum piſcibus plenum ſtatuerunt. Hanc proinde Plinius Atargatim prodigioſam vocauit: erat enim monſtrum conflatum ex muliere & piſce. Athenæus auctor eſt Atargatim ſyriacè dictam ab *atar*, id eſt ſine, & *gatis*, id eſt piſcis, q. d. Sine piſcibus; eò quòd piſcium abſtinentia coleretur. Sunt qui putant Dagon deum Palæſtinorum, de quo 1. Reg. 5. 4. eumdem eſſe cum Derceteonam Dagon hebr. piſcem ſignificat, & piſcis
C formam habebat; ita ex Diodoro, Xenophonte, Plinio, Cicerone & Ouidio Gueuara, qui proinde cenſet hîc eſſe metonymiam: nam ſagenam ac rete pro piſcibus vſurpari. Cuiuſmodi eſt illud Virgilij: *Nunc pateras libate Ioui*, id eſt vinum contentum in pateris. Porrò piſcem, putà Derceten, præ alijs Chaldæorum dijs hîc nominari hac ratione, q. d. Nabuchodonoſor ſuas victorias acceptas referet, non tantum regi Belo, ſed & mutis piſcibus (putà Derceti) eiſque ſacrificabit; quod quàm ſtultum ſit, quis non videt? Quomodo enim piſces imbelles alios defendant, qui ſe à piſcatoribus defendere nequeunt, quin quoties libuerit, eorum ſagena & reti capiantur? Vide ergo ò Domine hanc eius ſtolidam impietatem, ac tuæ iniuriæ & diuinitatis zelotes eam vlciſcere, noſque tibi deuotos è manibus & vn-
D guibus eius libera. Hæc Gueuara. Verùm quia Dercete erat Syrorum dea, non Chaldæorum: (horum enim idolum erat Beli) & quia ſagenam hanc explicans Propheta ſubdit, *Propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam*; non autem expandit deam ſuam ſed ſuas copias: hinc meliùs magiſque genuinè per ſagenam accipias induſtriam militarem, arma, vires & exercitus Nabuchodonoſoris, quibus ipſe acceptas ferebat ſuas victorias, q. d. Mea virtute bellica tot peperi triumphos: illa ergo mihi Deus eſt, alium non agnoſco. Vnde Chald. vertit, *propterea ſacrificat armis ſuis, & adolet aromata retiaculo ſuo.* Sic Mezentius ait apud Virgil. lib. 10. Æneid.

Dextra mihi Deus eſt, & telum quod miſſile libro.

Tales etiamnum videmus principes politicos & atheos. Et Antiochus, vel potiùs Antichriſtus, colet Deum Maozim, id eſt fortitudinum, putà

virca

vires ſuas bellicas, Daniel. 11. 38. ita Ribera, Emmanuel Sà, Mariana, & alij. Aliter hæc explicat Iohan. Alòa Electorum cap. 65. nimirum: *Sagenæ ſuæ, & reti ſuo*, inquit, poſitum eſt pro *de ſagena ſua, & de reti ſuo*. q. d. Immolat, ſcilicet dijs ſuis, illis offert ſacrificia de ſagena & reti ſuo, id eſt de ſpolijs gentium, quas expiſcatus eſt, id eſt, vaſtauit & ſpoliauit. Verum hic multa ſupplendo euertit verſionem vulgatam: immolare enim reti, eſt reti ipſi ſacrificare, non dijs de reti. Quis enim aliter hanc phraſin intelligat?

QVIA IN IPSIS INCRASSATA EST PARS EIVS] q. d. Pingues lautaſque epulas, ſcilicet omnium gentium ſelectas opes, quaſi partem ſortemq; ſuam, ſibi hac ſua ſagena & reti comparauit. Vnde ijs ineſcatus, non ceſſat eam vlterius ſemper expandere, vt plura regna capiat, & imperium ſuum longè lateque propaget. Hoc eſt quod ait: *Et cibus eius electus*. Tropol. S. Theophilus Alexand. epiſt. 2. Paſchali: *Cibus*, inquit, *diaboli, negatores Dei ſunt, Habacuc loquente, Eſca eius electa: cibus autem omnium impiorum execrabilis ipſe diabolus, Prophetæ vaticinio increpante: Dediſti eum eſcam populis Æthiopum.*

An Deum habeat prouidentiam particularem piſcium. Nota. Cautè hic ſub finem capitis legendus eſt S. Hieron. videtur enim negare Deum habere cognitionem & prouidentiam piſcium, culicum, & rerum minutarum; qui eſt error manifeſtus: Deus enim curat & paſcit paſſeres, lilia, fœnum, &c. vti ait Chriſtus Matt. 6. 26. & 30. & Matt. 10. 29. Quare ab eo purgandus eſt S. Hieron. duplici titulo: priore, quod loquatur de cognitione non qualibet, ſed ea dumtaxat, quam Deus de nouo, nouis piſcibus & culicibus naſcentibus, acquirat, vti nos acquirimus. Hæc enim temporalis eſt. vnde nō eſt in Deo: Deus enim ab æterno, ſimul & ſemel omnia futura cognouit. Poſteriore, quod velit dicere, Deum ex parte effectus non tantam habere prouidentiam & curam piſcium, quantam habet hominum, quibus maiora dat auxilia & beneficia, ac præſertim maiorem conſtituit cuſtodiam angelorum: quiſque enim homo habet angelum cuſtodem, non autem quilibet piſcis. Id velle S. Hieron. colligitur ex ipſis eius verbis, dum ait: *Ceterùm abſurdum eſt ad hoc Dei deducere maieſtatem, vt ſciat* (vt ſcilicet experiendo & numerando diſcat, quaſi ante neſciiſſet; hoc enim dedecet eius maieſtatem: nam alioqui omnis ſcientia æterna cum maximè decet, illique eſt propria: aut potiùs, *vt ſciat*, id eſt, vt ſcire curet & ſatagat, vt peculiari intuitu aduertat, vt ſcientiam oculumque ſuum attentus & ſollicitus ijs affigat, ſicut affigit hominum) *per momenta ſingula, quot naſcantur culices, quotúe moriantur, quæ cimicum, & pulicum, & muſcarum in terra ſit multitudo, quanti piſces in aqua natent, & qui de minoribus maiorum prædæ cedere debeant. Non ſimus tam fatui adulatores Dei, vt, dum potentiam eius ad ima detrahimus, in nos ipſos iniurioſi ſimus, eamdem rationabilium quam irrationabilium prouidentiam eſſe dicentes. Ex quo liber ille apocryphus ſtultitiæ condemnandus eſt, in quo ſcriptum eſt, quemdam angelum, nomine Tyri, præeſſe reptilibus; & in hanc ſimilitudinem piſcibus quoque, & arboribus, & beſtiis vniuerſis proprios in cuſtodiam angelos aſſignatos.* Ecce hoc eſt quod intendit S. Hieronymus, ſcilicet ſingulos piſces non habere angelos cuſtodes, aliaque ſingula-

A ria Dei auxilia, quæ habent homines: quo ſenſu dixit Apoſtolus 1. Corinth. 9. 9. *Numquid de bobus cura eſt Deo?* Nam alioqui generalem Dei ſcientiam & prouidentiam ſe extendere ad piſces omneſque creaturas, etiam minutiſſimas, paulò antè diſertè aſtruit S. Hieronym. vti in cap. 10. S. Matt. explicans illud: *Nonne duo paſſeres aſſe veneunt, & vnus ex illis non cadit ſuper terram ſine patre veſtro? Eſt ſenſus*, inquit, *ſi parua animalia & vilia abſque Deo auctore non decidunt, & in omnibus eſt prouidentia, & quæ in his peritura ſunt, ſine Dei voluntate non pereunt, vos qui æterni eſtis, non debetis timere quòd abſque Dei viuatis prouidentia.* Tantùm ergo hic negat S. Hieron. ſcientiam & prouidentiam muſcarum & piſcium in Deo de nouo acquiſitam, aut potiùs tam ſingularem

B quam habet de hominibus: quaſi ſingulis momentis occupari debeat Deus in perueſtigandis, curandis, alendis muſcis & piſcibus; ſicut paſtor occupatur in luſtrandis & paſcendis ſuis ouibus. Hæc enim ſcientia & cura indigna eſt Deo; perinde ac Domitiano Imp. indignum fuit occupari per horas integras numerandis & capiendis muſcis, neglectis rebus Imperij. Vnde prouerbium: *Ne muſca quidem*, teſte Suetonio in eius vita. Sufficit enim ad hæc curanda generalis Dei prouidentia, conſeruando ſcilicet & continuando curſui vniuerſi & naturæ primitus ab eo inſtitutæ; ex eo enim ſequitur culicum numerus & ſeries.

PROPTER HOC ERGO EXPANDIT SAGENAM SVAM] Chald. *numquid* (hebraicè enim eſt *he* interrogatiuum) *propterea mittet exercitus ſuos* (hi ergo ſunt eius ſagena) *vt perpetuò conſumat gentes, idq; ſine vlla miſericordia?* q. d. Omnino eas mittet; Vers. 17.

C ita S. Hieron. Theodor. Theoph. Remig. Albert. & Hugo. Aliter Clarius, Vatabl. & Arias, q. d. Numquid quia iſtas expilationes & victorias tribuit viribus ſuis, permittendus eſt à te ô Domine, pergere in hac ſua ſuperbia, & expilatione ac ſtrage gentium? q. d. Minimè: tempus eſt vt eum deprimas, coerceas & caſtiges.

Nota, pro *expandit* hebr. eſt יָרִיק *iarik*, id eſt *euacuabit*. Solent enim piſcatores retia piſcibus plena euacuare, ac deinde ea rurſum ad capturam expandere. Ita Nabuchodonoſor vnam vrbem gentemque debellans, eius opes euacuabat mittebatque Babylonem; ac rurſum aliam gentem ſuo exercitu inuadebat, eamdem ſimili modo euacuaturus & expiſcaturus, id eſt expilaturus. Eſt ergo metalepſis: ex antecedenti enim intelli-

D gitur conſequens, putà ex euacuatione expanſio, ex ſpoliatione vnius gentis inuaſio & ſpolium alterius.

Moraliter diſce hic, quanta ſit vis ambitionis & auaritiæ: hæc enim tyrannos in tot rapinas & prælia impulit. Præclarè Seneca epiſt. 94. ſub finem: *Agebat*, ait, *infelicem Alexandrum furor aliena devaſtandi, & ad ignota mittebat. An tu putas ſanum, qui à Græciæ primum cladibus in qua eruditus eſt, incipit, qui quod cuique optimum eſt, eripit? Lacedæmona ſeruire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum ſtrage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, alias alio loco proijcit, & toto orbe arma circumfert: nec ſubſiſtit vnquam laſſa crudelitas; immanium ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit; iam Græci Perſæque eumdem timent; iam etiam à Dario libera*

liberæ nationes iugum accipiunt. Idem tamen vltra Oceanum ſolemq́, indignatur ab Herculis Liberiq́, veſtigiis victoriam flectere; ipſi naturæ vim parat. Non ille ire vult, ſed non poteſt ſtare: non aliter quàm in præceps deiecta pondera, quibus eundi finis eſt, iacuiſſe. Deinde ab Alexandro tranſit ad Pompeium, Cæſarem & Marium: *Nec Cneio quidem Pompeo externa inire bella aut domeſtica, virtus aut ratio ſuadebat: ſed inſanus amore magnitudinis falſæ, modo in Hiſpaniam & Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur cauſæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam? quid in Septentrionem? quid in Mitridatem & Armeniam, & omnes Aſiæ angulos traxit? Infinita ſcilicet cupido creſcendi, cùm ſibi vni parum magnus videretur.*

A *Quid C. Cæſarem in ſua fata pariter ac publica immiſit? gloria & ambitio, & nullus ſupra cæteros eminendi modus. Vnum ante ſe ferre non potuit, cum Reſp. ſupra ſe duos ferret. Quid tu C. Marium ſemel Conſulem (vnum enim conſulatum accepit, cæteros rapuit:) cùm Theutones Cimbroſq́, concideret, cùm Iugurtham per Africæ deſerta ſequeretur, tot pericula putas appetiiſſe, virtutis inſtinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Iſti cùm omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt ſed ipſi antè voluuntur, & ob hoc maiore impetu incurrunt; quia nullum illis ſui regimen eſt. Ideoq́, cum multis fuerint mali peſtiferam illam vim, qua pleriſque nocuerunt, ipſi quoque ſentiunt. Non eſt quod credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem.*

C A P V T S E C V N D V M.

S Y N O P S I S C A P I T I S.

H*Abacuc cap. præcedenti, audiens à Deo, Chaldæos exciſuros Ieruſalem ob eius ſcelera, indoluit, excidiumq́, deprecatus eſt v. 12. conquerens, non decere vt fidelibus dominentur infideles, eoſq́, diſperdant. Hic querelæ eius occurrit Deus, dans nouum lætumq́; oraculum de Chaldæorum excidio. Reſpondet ergo, ſe Chaldæos, poſtquam per eos punierit Iudæos aliaſque gentes, illico perditurum, ac puniturum eorum tyrannidem, quam in populum Dei exercuerunt. Vnde v. 6. pangens Nabuchodonoſori carmen lugubre, multiplex væ eius arrogantiæ, auaritiæ, & rapinis intentat. Denique v. 18. docet eum fruſtra in ſuo Deo Belo confidere, cùm is non ſit niſi ſimulachrum mutum, pictum & fictum:* Dominus autem, *inquit*, in templo ſancto ſuo, ſileat à facie eius omnis terra.

Verſ. 1. SVper cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradum ſuper munitionem: & contemplabor, vt videam quid dicatur mihi & quid reſpondeam ad arguentem me.

2. Et Reſpondit mihi Dominus, & dixit: Scribe viſum, & explana eum ſuper tabulas, vt percurrat qui legerit eum.

3. Quia adhuc viſus procul, & apparebit in finem, & non mentietur, ſi moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniens, & non tardabit.

3. Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo: iuſtus autem in fide ſua viuet.

5. Et quomodo vinum potantem decipit: ſic erit vir ſuperbus, & non decorabitur: qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam: & ipſe quaſi mors, & non adimpletur: & congregabit ad ſe omnes gentes, & coaceruabit ad ſe omnes populos.

VERS. 1. SVPER CVSTODIAM MEAM STABO] Symmachus, *quaſi cuſtos ſuper ſpeculam ſtabo*; Chald. *ſuper vigiliam meam ſto paratus.* q. d. Ego quaſi excubitor, ſtabo vigil in excubiis meis, nimirum *figam gradum ſuper munitionem meam*; hoc enim idem eſt, *ſuper cuſtodiam meam ſtabo.* Pro *munitionem*, hebr. eſt מָצוֹר *matſor*, quod Theodotion vertit, *gyrum*; Aquila, *circuitum*; Symmachus, *concluſum*, Septuag. *petram*; quæ omnia eòdem recidunt. *Matſor* enim propriè ſignificat arcem, vel

B locum natura arteve munitum, muriſque per gyrum cinctum & concluſum, in quo milites excubant in turriculis, vel propugnaculis, ne hoſtis in ea irrepat & occupet. Eſt metaphora à militibus & vigilibus qui in ſtatione ſua excubant; vt partem munitionis vel mœnium ſibi commiſſam vigilanter & attentè cuſtodiant. q. d. Ego Habacuc ſtrenuus ero & attentus in officio meo perinde ac ſi mihi commiſſa eſſet munitio aliqua ſeruanda; inſtar excubitoris in ſtatione mea, puta in circulo excubiarum mearum, vigil conſiſtam, vt inde ſpeculer oculis, & auribus attendam, quid querelæ meæ & deprecationi de Chaldæorum in Iudæos tyrannide, ſiue per viſum, ſiue per vocem reſpondeat Deus. Vnde S. Hieron. ſic explicat: *Stabo*, inquit, *in ſpecula mea, id eſt in prophetiæ meæ ſublimitate, & videbo, poſt captiuitatem populi, & euerſionem ciuitatis & templi, & deinceps, quid ſequatur*; C *vel certè ita: Cuſtodiam omni diligentia cor meum, & ſtabo ſuper Chriſtum petram.* Sed hoc poſterius myſticum eſt; non litterale. Denique Arabicus vertit, *ſtabo, & gradatim incedam ſuper ſaxum*, vti faciunt excubitores, vt pellant frigus, & tempus fallant.

Myſticè, *cuſtodia* Primò, eſt ſecretum & receſſus, in quo animæ ſilenti & collectæ loquitur Deus. Audi Cyrillum: *In exercitatione & conſuetudine mea excubabo, animum rurſum purgabo, curis mundanis exoluam, ſurſum quodammodo volabo, vt in petram, hoc eſt, in ſtabilitatem quamdam, & velut in ſublimi ſitam ſecuritatem cogitationum. Illic ceu ex iugo montis ſpeculabor per intellectum, quæ Deus mihi locutus fuerit.* Et S. Bernard. homil. in hæc verba Habacuc: *Et nos ergo fratres obſecro ſuper cuſtodiam noſtram ſtemus, quoniam tempus militia eſt. Neque in ſterquilinio huius miſeri corporis, ſed in corde,*

de, vbi Chriſtus habitat; in ſtuduo & conſilio rationis ſit conuerſatio noſtra: ita ſanè vt non in ipſa habeamus fiduciam, aut fragili innitamur cuſtodiæ; ſed figamus gradum in munitione firmiſſimæ petræ, Chriſto totis viribus innitentes, ſicut ſcriptum eſt: Qui ſtatuit ſupra petram pedes meos, & direxit greſſus meos.

Secundò, *cuſtodia* eſt ſtatus, gradus & officium, in quo vel per ſe, vel per Superiores nos poſuit Deus, ut eum cuſtodiamus & exerceamus. Ibi loquitur, ibi operatur, extra eum ſilet & quieſcit. Qui ergo vult Deum audire, in ſtatu ſuo maneat, alium non ambiat: officium, in quo eum poſuit obedientia, non deſerat; ſed ſtrenuè & conſtanter illud obeat. ita Sanchez.

ET QVID RESPONDEAM AD ARGVENTEM, id eſt arguenti ME] Ex Hebræo ſic Primò vertunt Theodor. Theophil. Paguin. & Vatabl, & *quid reſpondeam ad diſceptationem meam*, vel *ad argumentum meum*: *meum*, idem eſt, mihi propoſitum ab improbis, qui putant Deum non habere curam rerum humanarum, eò quòd proſperet & fortunet impios. q. d. Expectabo reſponſum Dei vt ex eo reſpondeam Improbis, qui eius prouidentiam ſuo hoc argumento impugnant & accuſant.

Secundò, Chald. ſic vertit, *quid reſpondebitur ad deprecationem meam.* Vnde à Caſtro ſic exponit. q. d. Vt audiam quid reſpondeat Deus ad meam humilem & miſeram expoſtulationem, ſeu argumentationem & ex animo ſincero prodeuntem correptionem. Verùm Hebr. Septuag. & noſter habent, *quid reſpondeam*, ſcilicet ego, non *quid reſpondeat*, ſcilicet Deus.

Tertiò & genuinè, Noſter vertit, *quid reſpondeam ad arguentem me*, hoc eſt, quid reſpondeam Deo, qui, ut præſagit mihi animus, me arguet, quòd queſtus ſum de eius prouidentiâ, quâ ſinit impios Chaldæos vaſtare Ieruſalem. Sed ego ilicò cogitabo, quid Deo arguenti reſpondeam, & replicem. Vnde hebr. eſt, *quid reſpondeam correptioni*, vel *redargutioni meæ.* q. d. Scio quòd Deus meam libertatem redarguet; ſed ego redargutioni huic meæ modeſtè replicabo, quod mens ſuggeret: geſtit enim animus dolens & æger, de hac impiorum felicitate diſſerere & diſputare. Simili modo Iob afflictus diſputauit cum Deo cap. 13. 3. Sicut ergo miles & excubitor, obſeſſus ab hoſte, cum eo de munitionis deditione diſputat argumentis, vel verborum & rationū, vel verberum & telorum; ita Philoſophus & Theologus argumentans & diſputans cum altero de aliqua quæſtione v.g. de Dei prouidentiâ, de impiorum felicitate, &c. intendit & excubat vt audiat, quid ſuo argumento ab eo qui theſin defendit, reſpondeatur; vt ilicò reſponſionem eius nouo argumento impugnet. Ardet enim eius animus ad diſſerendum, & ad confligendum argumentis, non bellicis, ſed ſcholaſticis. Ita ardet hic Propheta diſſerere cum Deo, eique arguenti replicare; ita S. Hieronymus, Albertus, & Lyranus. Porrò notat S. Hieronymus aitque: *Eleganter autem, & miro ſenſu humanam deſcribit impatientiam, quam in diſceptationibus ſemper habere conſueuimus, ut antequam nobis ex aduerſo aliquis reſpondeat, & ſciamus in quo nos arguerit, ad reſpondendum paremur. Ex quo oſtenditur reſponſionem non rationis eſſe, ſed contentionis. Si enim eſſet ratio, reſponſio debuerat exſpectari; & ſic videri, vtrùm reſpondere deberet, an conſentire rationabili reſponſioni.* Quare Deus benigniſſimus, molli & conſolatoria ſua reſponſione, frangit hunc Prophetæ diſputandi ardorem, adeò vt ipſe, ea partim confuſus, partim conſolatione plenus, non habeat quod replicet, ſed obmuteſcat, imò cap. ſequ. in hymnum & doxologiam Dei erumpat.

Vers. 2. SCRIBE VISVM] Id eſt, rem viſam, putà præuiſam prophetiam, quā tibi nunc reuelo & oſtendo de Chaldæorum interitu, & Iudæorum è Babylone liberatione. Scribe inquam, tum pro præſentibus, tum potiùs pro poſteris, quos hæc res tanget: illi enim ituri ſunt in Babylonem, indeque redituri; vt ex hoc tuo oraculo id reſciant indeque conſolationem & certam reditus ſpem concipiant: ideoque vt omnibus hoc innoteſcat, iubeo illud ſcribi, nō in libro, qui claudi & ſeponi ſolet; ſed in tabulis apertis & expanſis, quæ publicè cuilibet ad legendum proponuntur. Vnde ſubdit: EXPLANA EVM (ſcilicet *viſum*) SVPER TABVLAS, VT PERCVRRAT, QVI LEGERIT EVM] vt ſcilicet legens eum, facillimè percurrere & perlegere poſſit; Vatabl. *clarè explica eam* (viſionem) *in tabulis, vt feſtinatò & expeditè pergat, qui eam legerit*; Septuag. *ſcribe viſionem manifeſtè in buxum, vt currat qui legit ea.* Olim enim non erat cognitio nec vſus chartæ vel pergameni; ſed ſcribebant in tabulis ligneis, præſertim è buxo, quia buxus mollis eſt, & facilè characteres recipit. Ægyptij deinde, tempore Alexandri Magni ſcribere cœperunt, teſte Plinio libr. 13. cap. 11, in tabulis, vel phyllutis arboris, quæ ibi frequens eſt vocaturque papyrus: indeque charta noſtra quæ fit è linteis contuſis (quia eumdem, imò commodiorem ſcribendi vſum præbet) vocatur papyrus, nam papyro veterū ſucceſſit, vti dixi Exodi 2. 5. Porrò in hiſce tabulis ſcribebant, vel nudis, vel cera obductis. In nudis incidebant characteres. Ita Beda in Collectaneis & floribus, ait titulum crucis Chriſti, buxo fuiſſe inſcriptum; itaque reuera eſſe meis oculis conſpexi. Vidi enim ſæpiùs titulū crucis, qui à S. Helena Hieroſolymis Romam tranſlatus, repoſitus eſt in Eccleſia S. Crucis in Ieruſalem. Titulus hic eſt tabella lignea, in qua nuda inciſæ ſunt literæ, quę quia tabulę ſunt concolores, & quia vetuſtate extritæ, hinc clarè diſcerni legique nequeunt: unde in alia tabella eædem à Romanis olim deſcriptæ & expreſſæ ſunt, vt legi poſſint. Sæpiùs tamen tabulas has cerâ obducebant, ac ſtylo in cera complanata ſcribebant. Vnde Propertius:

Non illas fixum charas effecerat aurum,
Vulgari buxo ſordida cera fuit.

Hiſce ſtylis pueri & diſcipuli S. Caſſiani Martyris, ipſum præceptorem ſuum, longa & horrenda morte enecarunt, vti legimus in eius Vita. Plura de hac re vide apud Gueuaram.

Vers. 3. QVIA ADHVC VISVS PROCVL] Hebr. *quia adhuc viſio in tempus.* Dat cauſam Deus, cur iubeat hunc viſum, id eſt viſionem, in tabulis ſcribi; *Quia*, inquit, *procul eſt.* q. d. Poſt multa tempora eueniet. Scribe ergo eam ad memoriam, vt poſteri eam legentes, eius expletionem fidenter expectent: quia eſto differatur, certò tamen *apparebit in finem*, hebr. יפח *iaphcath*, id eſt afflabit, aſpirabit, anhelabit, feſtinabit ad finē, vt ſcilicet citò finiatur & compleatur, per rei prophetatæ euentum, exiſtentiam & apparitionem, ſe oſtendet

in

in fine, id eſt, tandem tempore à Deo præſtituto adueniente, reipſa explebitur.

Quæres, quis hic viſus? quæ prophetia? quem tangit, de quo agit? Aliqui putant, ad literam hic eſſe prophetiam de Chriſto. q.d. Veniet Chriſtus, qui in die iudicij iniuriantes Chaldæos puniet, & damnabit; fideles verò iniuriam paſſos æterna gloria remunerabit; ita S. Hieron. Theophyl. Remig. Rupert. Clarius & Ribera. Probant, quia S. Paulus citans hunc locum, eum intelligit de Chriſto, Rom. 1. 17. & Hebr. 10. 38. Verùm dico, prophetiam hanc ad literam loqui de Nabuchodonoſoris & Babylonici imperij euerſione per Cyrum, ac Iudæorum è Babylone liberatione. Id ita eſſe, patet ex antecedentibus & ſequentibus. Reſpondet enim Deus Prophetæ querelæ de Chaldæorum in Iudæos tyrannide, & proſperitate: eumque conſolatur, promittens celerem eius finem, quem proinde ipſe è ſua prophetiæ ſpecula, quaſi excubitor proſpectat & prænunciat; ita Cyrill. Theodor. Albert. Arias, Vatabl. & à Caſtro. Allegor. tamen loquitur de aduentu Chriſti, qui myſticam Babylonem, id eſt regnum diaboli confuſione plenum, euertens, ex eo veros ſpirituales Iſraelitas, id eſt fideles & Chriſtianos, eruit in primo ſuo aduentu in carnem; & complete eoſdem eruet in ſecundo ſuo aduentu ad iudicium. Id patet ex eo, quòd apoſtolus locis iam citatis hæc accipiat de Chriſto. Idem innuit *τὸ veniens veniet*. Solet enim Chriſtus, qui venturus eſt, à Prophetis dici ὁ ἐρχόμενος, id eſt veniens, vt vertunt Septuag.

SI MORAM FECERIT EXPECTA ILLVM, ſcilicet viſum, id eſt viſionem & prophetiam: QVIA VENIENS VENIET, quia certò implebitur, ET NON TARDABIT] vltra tempus ſuum ſibique à Deo præſtitutum, licet Iudæis afflictis & impatientibus tardare videatur: captiuis enim Babylone mora 70. annorum, videbatur longiſſima & tardiſſima: Hæc ergo mora Iudæis erat prolixa & ſera, Deo verò erat exigua & velox: mille enim anni in conſpectu eius, ſunt quaſi dies heſterna quæ pertranſijt. Aliter Sanchez, q.d. *Expecta illum*, hoc eſt, time Nabuchodonoſorem, qui breui veniet puniturus improbos Iudæos, qui, vt tu, ô Habacuc, quæreris, violenter opprimunt pauperes. Nabuchodonoſor enim vlciſcens oppreſſionem pauperum, fuit typus Chriſti, æquè ac Cyrus vlciſcens impios Chaldæos qui opprimebant Iudæos. Sic expectare, non deſiderare, ſed timere ſignificat Pſal. 68. v. 21. *Improperium expectauit cor meum & miſeriam.* Et Æneid. 1.

At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.

Sperate, id eſt timere Et libr. 4.

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.

Verùm non videtur hoc ad mentem Prophetæ, qui de Nabuchodonoſore queritur quaſi de tyranno, & oppreſſore tam piorum quàm impiorum Iudæorum, ideoque eius aduentum deprecatur. Hic enim nequit eſſe typus Chriſti redemptoris, vti fuit Cyrus liberator Iudæorum è Babylone. Conſolatur enim hîc Deus Prophetam promittendo Cyrum, qui populum Dei captiuitate Babylonica; & allegoricè Chriſtum, qui eumdem captiuitate diabolica liberet; eumque iubet expectari, quia veniens veniet, vt hac fide & ſpe viuat, ac ſe ſuoſque à Nabuchodonoſore affligendos ſuſtentet.

Vari. 4.

ECCE QVI INCREDVLVS EST, NON ERIT RECTA ANIMA EIVS] Pro *incredulus* hebr. eſt עֻפְּלָה *uppela*, id eſt obtenebratus, arctus, anguſtus, diffidens, incredulus, impatiens, contentioſus, ſuperbus, præſumptuoſus, rebellis: hæc enim vitia omnia inter ſe connexa ſunt, vnumque ſequitur ex alio. Vnde Tigurina vertit, *ecce arrogantis & faſtuoſi animus non eſt in ſe rectus*; Pagnin. *vir ſuperbi non eſt recta anima in eo*; quod Vatabl. exponit de Nabuchodonoſore, hoc modo, q.d. Nabuchodonoſor qui non rectam, ſed peruerſam habet animam & mentem, victorias ſuas non Deo, ſed ſibi tribuit, in iiſque exultat & ſuperbit: at iuſtus qui rectam habet animam, & rectè ſecundùm Deum viuit, eſt humilis, non arrogans; quia Deo humiliter omnia bona aſcribit, non ſibi. Rectam, enim habere animam, eſt rectè ſentire de Deo, rectam de Deo habere fidem. Opponit enim incredulum, qui non habet animam rectam, fideli & iuſto, qui in fide ſua viuit. q.d. Fidelis fidenter & rectè viuit, in ſua recta opinione & fide, quam de Deo conceptam habet: infidelis autem & incredulus prauam de Deo habet opinionem & fidem; vnde in ea rectè & confidenter viuere nequit. Secundo, R. Moſes, quem ſequitur Chriſt. à Caſtro, hæc exponit de Sedecia & Iechonia ſic, q.d. Sedecias alijque Iudæi, increduli, qui iubente Deo per Ieremiam c. 24. noluerunt ſe dedere Nabuchodonoſori, peruerſi ſunt & peribunt. At Iechonias eiuſque aſſeclæ fideles & iuſti, qui Dei oraculo obedientes dediderunt ſe eidem, credentes & ſperantes ex eiuſdem oraculi promiſſione, ſuo tempore liberationem, vitam & felicitatem, in hac ſua fide viuent felices & fortunati: quia bona quæ crediderunt, & ſperarunt ex Deo, eis obuenient. Vnde R. Moſes Hebr. *uppela* vertit, *abſcondit ſe in* עֹפֶל *ophel* quæ erat arx celſa & munita in Ieruſalem q. d. Sedecias cum ſuis poſuit ſe in Ieruſalem, quaſi in arce & turri Ophel à Chaldæis inexpugnabili, nec credidit aut ſperauit in Deo: idcirco peribit. At Iechonias pro turri & arce, pro ſuo Ophel, habuit Deum, Deique oraculum: cui quia obediuit, idcirco viuet ſoſpes & felix. Verùm hic ſenſus arctior videtur; præſertim quia de Sedecia & Iechonia nulla hîc fit mentio.

Tertiò ergo genuinè & adæquatè ſenſus eſt. q.d. Qui hiſce meis oraculis de Iudæorum è Babylone liberatione per Cyrum, & alleg. de hominum liberatione per Chriſtum, incredulus eſt, ideoque iniuſtus & impius, hic non habet animam rectam, ideoque diſplicet Deo, vt vertunt Septuag. & ex iis S. Paulus Hebr. 10. 38. ac conſequenter vera, recta, pacata, felicique vita fidei, ſpei, gratiæ & gloriæ non viuet; tum quia me habet infenſum; tum quia in hominibus rebuſque creatis, ſpem ſuam æquè ac metum reponit: quocirca nunc à ſpe, nunc à metu huc illucque agitabitur, vitamque aget fluctuantem, ærumnoſam & infelicem. At verò fidelis & iuſtus, qui credit Deo & meis hiſce ex Deo prophetijs, de liberatore Cyro, & alleg. de Saluatore Chriſto; hic viuet vita recta, ſancta & felici, quia in Deo, qui vera eſt vita, eiuſque promiſſis defixus, illi charus, cordi & curæ erit. Vnde vertit, *ecce impij dicunt in corde ſuo, Non erunt hæc omnia*, quæ per Habacuc prædicit & promittit Deus; *ſed iuſti in*

veri-

veritate eius, putà in fide & fidelitate Dei, *firmabuntur*. Et Symmach. *iuſtus autem per fidem ſuam propriam viuet*. Ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo & Lyran.

Nota. Hebr. *vppela* eſt femininum; Noſter tamen vertit maſculinè *incredulus*; quia Hebræi ſæpè vtuntur enallage generum, vnumque genus ponunt pro alio, præſertim cùm aliud ſequitur; eſto illud propriè id quod præcedit non referat, nec reſpiciat. Adde, ad verbum, ſeruando genus Hebræum, illudque concordando, ſic vertas, *non erit recta anima eius, cuius eſt incredula*, vel impatiens & ſuperba.

Nota Secundò antitheſin: opponit enim incredulum credenti & iuſto, quòd ille non habeat animam rectam, hic verò habeat; putà in fide ſua viuat. Vnde ſequitur, animam hîc metonymicè capi pro vita, q. d. Incredulus habet animam id eſt vitam, non rectam, ſed diſtortam, anxiam, miſeram & infelicem; iuſtus autem in fide & ſpe ſua agit vitam rectam, putà lætam, quietam, ſanctam & felicem. Rectitudo ergo animæ eſt iuſti vita, quæ in duobus conſiſtit.

Iuſti vita & rectitudo ſita in duobus.

Primò, in conſtanti tolerantia aduerſitatum & afflictionum, v. g. captiuitatis Babyloniæ, ad quam directè hic reſpicit Propheta; propriè enim vult ſignificare, Iudæos qui conſtanter eam tolerabunt, ſuſcipientes eam de manu Dei, pro pœnitentia ſuorum peccatorum, ac longanimiter, ſed certò expectantes eius finem poſt 70. annos, iuxta promiſſa Dei; rectam habituros animam, id eſt in captiuitate vitam acturos patientem, tranquillam, ſerenam; cùm alij in eadem impatientes, & diffidentes ſe vnquam ex ea liberandos, habebunt animam diſtortam, prauam & miſeram; vitamque viuent infelicem: mille enim rumoribus, mille timoribus, triſtitijs, angoribus, deſperationibus, iugiter huc illucque iactabuntur, eò quòd non credant nec fidant Deo, eiuſq; Prophetis, ut Habacuc promittenti hanc liberationem. Fideles enim per fidem & ſpem promiſſæ liberationis, ærumnas omnes fortiter tolerant & ſuperant: hæc enim fides & ſpes mentem corroborat ad omnia triſtia fortiter ſuſtinenda, vti docet Apoſtolus toto cap. 11. ad Hebræos: *Fides*, inquit, *eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium. Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula verbo Dei. Fide Henoch tranſlatus eſt*, &c. *Qui* (heroës veteris teſtamenti) *per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſſiones, lapidati ſunt, ſecti ſunt*, &c.

Secundò, rectitudo animæ, iuſtique vita eſt ſublimior, nimirum diuina; qua anima fidelis, per fidem & ſpem ſuſtinens captiuitatem, & tribulationes à Deo immiſſas, credens, & ſperans quòd Deus, vti promiſit ex ijs liberationem, ita & certò eam præſtabit ſuo tempore, grata eſt, placetque Deo; vtpote patiens & reſignata in Dei voluntatem, ideoque deiformis & ſancta; cùm ex aduerſo incredulus & diffidens Deo, per hanc ſuam diffidentiam, diſpliceat ei peccetque & idcirco mereatur in ſua tribulatione, diffidentia ac deſperatione relinqui, imò nouis tam in hac vita, quàm in futura afflictionibus puniri. Hoc ita eſſe patet ex verſione Septuag. *Si ſubtraxerit*, inquit, *ſe, non complacebit animæ meæ in eo, iuſtus autem ex fide mea viuet*. Ita paſſim interpretes. Idem patet ex Apoſtolo Rom. 1. 17. & Hebr. 10. 38. vbi docet iuſtum ex fide viuere, id eſt iuſtificari. Vide ibi dicta.

Vbi Nota. Septuag. pro ' legentes ', putà pro בְּאֱמוּנָתוֹ *bemunato*; id eſt *in fide ſua*, vti legunt Hebr. Aquila, Symmach. & Theodot. legentes בֶּאֱמוּנָתִי *bemunati*, vertunt, *in fide mea*; ſed eodem redit ſenſus. Eadem enim eſt fides noſtra, quæ Dei; fides enim eſt noſtra, ſubiectiuè: eadem eſt Dei obiectiuè: pro obiecto enim habet Deum. Ratio enim formalis credendi in fide, eſt prima & increata Dei veritas, quæ falli aut fallere nequit. Ideò enim certò credimus ea quæ Prophetæ prædixerunt, eſſe vera, & reipſa euentura; quia Deus, qui eſt ipſiſſima veritas, ea per Prophetas nobis reuelauit & promiſit.

Anagog. rectitudo animæ iuſtique vita, perficitur in cælo, vbi ob meritum tolerantiæ, fidei & ſpei, donabitur gloria æterna, quæ plenam animæ, & potentijs omnibus dabit rectitudinem, vitamque cæleſtem iucundiſſimam & beatiſſimam.

Moral. de præſtantia fidei & ſpei.

Moral. Diſce hîc quanta ſit virtus fidei & ſpei, quæ omnia aduerſa ſperat, facitque animam rectam, eique dat vitam ſerenam lætam & diuinam. Viderunt id per vmbram Gentiles. Vnde Bias rogatus: *quid eſſet dulce hominibus*? reſpondet, *Spes*. Ita ſpes ſuſcitat colonos, ut conſtanter ſuſtineant labores arandi, fodiendi, occandi, ſerendi, ſarriendi, &c. exſpectatione meſſis. Ita victoriæ & ſpoliorum ſpes acuit milites ad fortiter pugnandum, ad verbera & vulnera omnia generosè excipienda. Alexander Macedo apud Granicum cum copijs Darij conflicturus, hortabatur Macedones ut affatim pranderent, quaſi poſtridie ex hoſtium commeatu cœnaturi. Nimirum victoriam certa ſpe præceperat, & viciſſim ſpes hæc accendebat milites ad dimicationem, ut ea victoriam pararent. Idem in bellum profectus, cùm regias opes in duces & milites diſtribuiſſet, roganti Perdiccæ: *Quid tibi nunc rex ſupereſt? Spes*, inquit. Tum Perdicca: *Hæc nobis commilitonibus tuis futura eſt communis*; quare prædium, quod ipſi deſignarat Alexander, recuſauit. *Tanta erat fiducia bene ſucceſſuram expeditionem*, ait Plutarchus in Alexandro. Diuinùs Iacob Patriarcha: *Salutare tuum*, inquit, *exſpectabo Domine*, Geneſ. 49. & Iob c. 13. *Etiamſi me occiderit, in ipſo ſperabo*. Sapiens Prouerb. 3. 5. *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo*, & c. 16. *Qui ſperat in Domino, beatus eſt*. Eccl. c. 2. *Qui timetis Dominum, ſperate in illum, & in oblectationem veniet vobis miſericordia*. Et c. 11. *Confide in Domino, & mane in loco tuo: facile eſt in oculis Dei, ſubitò honeſtare pauperem*. Ierem. c. 17. *Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius*. Thren. 3. *Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea exſpectabo eum. Bonus eſt Dominus ſperantibus in illum, animæ quærenti illum*. Michæas c. 7. *Ego ad Dominum aſpiciam, exſpectabo Deum ſaluatorem meum, audiet me Deus meus*. S. Paulus Rom. 8. *Spe ſalui facti ſumus*. Et c. 12. *Spe gaudentes*. Pſal. 32. *Sperantem in Domino miſericordia circumdabit*. Prouerb. 28. *Qui ſperat in Domino ſaluabitur*. Iſaiæ 57. *Qui fiduciam habet mei, hereditabit terram*. Pſal. 26 *In Domino ſperans, non infirmabor*. Audi & Patres S. Auguſt. in pſal. 3 *Vita verè mortalis, ſpes eſt vitæ immortalis*. S. Gregor. *Spes in æternitatem animum erigit, & idcirco nulla mala exteriùs, quæ tolerat, ſentit*. S. Bernard.

Scriptura.

Patres.

ſerm.9.in Pſal. *Qui habitat: Tu es Domine ſpes mea, quidquid agendum, quidquid declamandum, quidquid tolerandum, quidquid operandum, tu es Domine ſpes mea hæc vna mihi omnium promiſſionum cauſa, hæc tota ratio meæ exſpectationis. Prætendat alter meritum,&c. mihi autem adhærere Deo bonum eſt, & ponere in Domino Deo ſpem meam.* Et rurſum: *Si inſurgant aduerſum me prælia, ſi ſæuiat mundus, ſi fremat malignus, ſi ipſa caro aduerſus ſpiritum concupiſcat, in te ego ſperabo. Vt quid cunctamur omnino abijcere ſpes miſeras, vanas, inutiles, ſeductorias; & huic vni, tam ſolidæ quàm perfectæ, tam beatæ ſpei, tota deuotione animi, toto feruore ſpei inhærere?* Idem ſerm. 10. *Tu es patientia mea, ſi tribulatio infertur per te ſperabo, tu es ſpes mea; ſi præmia promittantur, per te obtinebo; ſi inſurgat hoſtis, non niſi in te ſperabo.*

Exempla. S. Carolus Borromæus reformaturus Congregationem quamdam, cùm à ſuis moneretur ut eam non adiret, in ea enim illi inſidias necemque parari, reſpondit: *Ergóne Deus in mundo eſt pro nihilo? Imò verò ibo: Deus cuius cauſam ago, tutabitur me, quod ſi nolit, lubens pro eo occumbam.* Quocirca hoc fidei & ſpei ſuæ præmium à Deo tulit, ut ibidem ſclopo appetitus glans ferrea veſtem penetrarit, ſed in cute hæſerit, quaſi vi diuina repulſa, ne in corpus Sancti penetraret. S. Iohannes Silentiarius irruente Alamondaro Saracenorum rege, cùm fugerent cæteri, è cella ſua egredi noluit, dicens: *Si Deus mei curam non habet, vt quid viuo?* Vnde in meritum huius ſuæ confidentiæ, Deus leonem ſubmiſit, qui iugiter ei aſſiſtens, ipſum contra barbaros tutatus eſt. S. P. Ignatius fundator Societatis noſtræ ſolebat dicere: *Neſcitis quantas vires habeat ſpes in Deum.* Vires haſce ipſe aſſiduè expertus eſt, cùm vnius Dei ope fretus, Societatem per orbem adeò feliciter ſparſit. Nimirum didicerat illud S. Petri epiſt. 1. c. 5. & ex eo S. Bernard. ſerm. 5. in Vigilia Natiuitat. *Omnem ſollicitudinem veſtram proijcientes in eum, ipſi enim cura eſt de vobis. Nam ſibi quidem ipſi fidere, non fidei, ſed perfidiæ eſt; nec confidentiæ, diffidentiæ magis, in ſemetipſo habere fiduciam. Is verò fidelis eſt, qui nec ſibi credit, nec in ſe ſperat, factus ſibi tanquam vas perditum; ſed ſic perdens animam ſuam, vt in vitam æternam cuſtodiat eam. Porrò id quidem ſola facit humilitas cordis, vt non ſibi fidelis anima innitatur, ſed deferens ſemetipſam aſcendat iam de deſerto, innixa ſuper dilectum ſuum, atque adeo delitijs affluens.*

Gnoma Gentilium. Vis & gnomas Gentilium ſapientum? Appian. l. 2. de Bello ciuili: *Nihil, ait, eſt efficacius ſpe. ad ſublenandam hominum laſſitudinem.* Thucid. lib. 7. *Vt plurimum ſpes maxima præbet maximam audaciam & promptitudinem ad inuadendum.* L. Florus l. 4. cap. 8. *Magnæ indolis eſt, ſperare ſemper.* Cicero in Catilinam: *Sola ſpes hominem in miſerijs conſolari ſolet.* Seneca in epiſt. *Spes eſt vltimum aduerſarum rerum ſolatium; memoriæ minimum quiſque tribuit, ſpei plurimum.* Seneca in Medea: *Qui nil poteſt ſperare, deſperet nihil.* Ouidius l. 1. de Ponto eleg. 7.

Hæc dea (ſpes) *cùm fugerēt ſceleratas numina terras,*
In dijs inuiſa ſola remanſit humo.
Hæc facit vt viuat foſſor quoque compede vinctus,
liberaq; à ferro crura futura putet.

Tibullus eleg. 2.

Iam mala finiſſem letho, ſed credula vitam
Spes fouet, meliùs cras fore ſemper ait,
Spes alit agricolas, ſpes ſulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.
Hæc laqueis volucres, hæc captat arundine piſces &c.

Denique præclarè Laurent. Iuſtin. lib. de Ligno vitæ c. 2. *Spes eſt quaſi columna, quæ totum ſpirituale ædificium ſuſtentat, quâ deficiente ædificium corruit, ac in barathrum deſperationis concidit. Eſt etiam anchora animæ, eam ſeruans ne à procellis tentationum irrumpatur, de qua Apoſtolus: Firmiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitum ſpem, quam ſicut ancoram habemus animæ, tutam ac firmam.*

ET QVOMODO] Hebr. אַף כִּי *aphki*, quod Lyran. Arias & Vatabl. vertunt *quantò magis*, huncque dant ſenſum, q. d. Si ſuperbus & incredulus Nabuchodonoſor, qui non Deo, ſed ſibi ſuiſque idolis, ſuas victorias aſcribit, viuet vitam non rectam & beatam, ſed diſtortam & miſeram; quantò magis vir vinoſus, æquè ac ſuperbus & incredulus, potà eius filius Balſaſar, de ſuo ſtatu, felicitate, & culmine regio corruet? Verùm Noſter vertit meliùs, *& quomodo*, Tranſit enim Propheta à Iudæis incredulis ad Nabuchodonoſorem, eorum virgam & flagellum. Hunc ergo comparat ebrio; tum quia omnes gentes, quaſi vinum intemperanter hauriebat, earumque ſpolijs ſe ingurgitabat: tum quia in modum ebrij bacchantis, non recta incedebat rationis via, ſed libidine dominandi, æſtuque cupiditatum in quæque deuia greſſus obliquans, nunc hos, nunc illos inuadebat & trucidabat. Sed hoc vino, quod initio ei ſapidiſſimum erat & iucundiſſimum, poſtea deceptus eſt inſtar ebrij, quia imperio & mente priuatus, omne hoc vinum euomere coactus eſt, dum omnibus ſpoliatus, relegatus eſt ad beſtias; quare quaſi ebrius omnibus fabula ac ludibrium effectus eſt, ut ſalſas parabolas, dicteria, & ſcommata in eum certatim torquerent: ac tandem in filio Balſaſare regnum, vitam & animam perdidit. Ita S. Hieron. Theophyl. Remig. & Hugo. Pari modo ambitio, auaritia, gula, cæteræque cupiditates, quaſi vinum inebriant animos hominum, faciuntque ut quaſi mente capti, ruant in ſuam perniciem & exitium; vinum enim ambitionis v. g. quo magis hauritur, eò magis hominem dementat, ut ex faſtu faciat multa inſulſa & ſtulta, per quæ dignitate & gradu ſuo excidit. Porrò quomodo vinum decipiat potentem, graphicè deſcribit Lucretius: — *Cupiditas eſt mentis ebrietas.*

Cùm vini, inquit, *vis penetrauit*
Acris, & in venas diſceſſit diditus ardor,
Conſequitur grauitas membrorum, præpediuntur
Crura vacillanti tardeſcit lingua, madet mens,
Nant oculi, clamor, ſingultus, iurgia gliſcunt.

Quocirca Sapiens Prouerb. 23. 29. *Cui, ait, væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foueæ? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffuſio oculorum? nónne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flaueſcit, cùm ſplenduerit in vitro color eius; ingreditur blandè, ſed in nouiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut regulus venena diffundet.* Ita Chremes apud Terentium à vino ſe deceptum queritur: *At at*, inquit, *data hercle verba mihi ſunt: vicit vinum, quod bibi. At dum accubabam, quàm mihi videbar pulchrè ſobrius: poſtquam ſurrexi, neque pes, neque mens, ſatis ſuum officium facit.* Ita prorſus omnia mundi pompa, omnes opes, omnes illecebræ primò quidem blanda ſui ſpecie, pulchroque quaſi vultu omnes ad ſe alliciunt; at mox tot coris,

tot

tot periculis tot moleſtijs, tot inuidijs & æmulationibus, tot infortunijs & calamitatibus eos iactant, rapiant & exagitant, ut tandé ad ſcopulos allidant, confringant & diſperdant. ita Gueuara.

Auarus & ſuperbus comparatur ebrio, inferno & morti.

QVI DILATAVIT QVASI INFERNVS ANIMAM SVAM] Vox *dilatauit*, & vox *animam*, magnam denotant auiditatem. Anima enim idem eſt, quod animæ auiditas, ſitis, cupiditas. Sicut paulò antè Nabuchodonoſorem comparauit ebrio, vino ambitionis tumenti & turgido, indeque vomenti, impingenti & corruenti; ita hîc eumdem comparat inferno; quia eius ambitio & auaritia erat inſatiabilis; nam omnia glutiens, numquam ſatiabatur, ſed quo plura rapiebat, eò plura rapere geſtiebat, eratque quaſi cerberus inſatiabiliter caua guttura pandens. Hinc inferni præſes, à Gentilibus vocatus eſt Pluto, quòd mortuorum ſit diues, ait Lucian. πλοῦτος enim Græcis, ſunt diuitiæ. Hinc & infernus dictus eſt Orcus, ab vrgendo; quòd in interitum omnia vrgeat & præcipitet, ait Feſtus. Tertiò, comparat eumdem morti, quæ omnibus dominatur, omneſque deuorat. Sicut enim mors non ſatiatur mortuis, ſed quo plures emori coëgit, eo plures occidere ſatagit: ita & Nabuchodonoſor non ſatiabitur gentibus & regnis; ſed quo plures debellarat & mactarat, eo plures ſubiugare & mactare anhelabat. Porrò Gueuara cenſet, hîc & alibi, infernum & mortem eſſe idem; infernum enim ſumi pro ipſa morte defunctorum regina, quia mortem, inquit, veteres Plutonis nomine notarunt, & eumdem Iouem infernum nuncuparunt. Idem probat ex eo, quòd Scriptura ſæpè infernum cum morte coniungat & combinet. Verùm S. Hieron. Theodor. Theophyl. Lyran. Clarius, Vatabl. Ribera, à Caſtro & alij paſſim, infernum à morte diſtinguunt, duaſque hîc comparationes fieri cenſent. Nam & profani hæc tria, mors, infernus, Pluto, diſtinguunt: licet enim infernum Iouem vocent Summanum, quaſi ſummum deorum Manium, tamquam inferni præſidem; non tamen ipſum inferni locum, vocant Iouem aut Plutonem. Iam, ſi infernus & mors in Scriptura combinantur; ergo bina ſunt, nō vnum. Reginam dicis mortem, coniugio iunge cum Plutone rege, & fac Proſerpinam. Rex enim & regina, idem eſſe nequeunt, ait Delrio adagio 1002. Denique mirè hæc verba explicat Iohannes Alba Electorum c. 27. *Infernus*, inquit, capitur pro morte, & mors pro hoſte mortem inferente. Infernum ergo vocat hoſtem. *Animæ* vocantur nobiles & principes populi. *Dilatare* per antiphraſin ſignificat coarctare, id eſt affligere, vexare, perdere. *Suam* dixit pro *eius*: vtrumque enim ſignificat Hebræum pronomen. Senſus ergo eſt, q. d. Hoſtis coarctabit & vaſtabit animam, id eſt principes populi Iſraelitici; vel, hoſtis dilatabit os ſuum, ut animam, id eſt principes Iſrael, deuoret. Verùm hæc violenta & paradoxa ſunt.

Cupiditas eſt charybdis inſatiabilis.

Moral. Nota hîc, cupiditatem, quo magis ei indulgetur, eo magis in immenſum creſcere, inſtar ebrietatis, inferni & mortis. Cupiditas enim eſt quaſi ignis, cui quo plus lignorum inijcis, eo magis creſcit & inardeſcit. Sic *creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit*. Cupiditas ergo eſt, quaſi ardens febris, quæ quo plus bibit, eo plus ſitit. Cupiditas eſt quaſi fera, putà leo, ly-

A pus, pardus, tigris, quæ quo plus prædatur, eo magis efferatur, magiſque ad prædandum accenditur. Cupiditas eſt charybdis & vorago inexplebilis; vnde Philoſophus ventrem guloſi, vocabat vitæ charybdim.

6. Numquid non omnes iſti ſuper eum parabolam ſument, & loquelam ænigmatum eius: & dicetur: Væ ei, qui multiplicat non ſua? vſquequò & aggrauat contra ſe denſum lutum?

7. Numquid non repente conſurgent qui mordeant te: & ſuſcitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis?

8. Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te omnes qui reliqui fuerint
B de populis, propter ſanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

9. Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ, ut ſit in excelſo nidus eius, & liberari ſe putat de manu mali.

10. Cogitaſti confuſionem domui tuæ, concidiſti populos multos, & peccauit anima tua.

11. Quia lapis de pariete clamabit: & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit.

12. Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.

13. Numquid non hæc ſunt à Do-
C mino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, & gentes in vacuum, & deficient.

14. Quia replebitur terra, ut cognoſcant gloriam Domini, quaſi aquæ operientes mare.

15. Væ qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum, & inebrians, ut aſpiciat nuditatem eius.

16. Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, & conſopire: circumdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ ſuper gloriã tuam.

17. Quia iniquitas Libani operiet te, & vaſtitas animalium deterrebit
D eos de ſanguinibus hominum, & iniquitate terræ, & ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

NVMQVID NON OMNES ISTI SVPER EVM PARABOLAM SVMENT, ET LOQVELAM ÆNIGMATVM EIVS?] *Parabolam* vocat, carmen funebre de ſtrage Nabuchodonoſoris, qui imperium perdidit in filio Balſaſare. Hebræi enim omnem ſententiam inſignem, acutam & illuſtrem, quale eſt hoc carmen, vocant parabolam, prouerbium vel ænigma, præſertim cùm in ea miſcentur vera prouerbia, parabolæ, vel ænigmata, vti hîc fit. Simile carmen de eodem pepigit Iſaias ca. 14. 4. Senſus eſt, q. d. Nónne Balſaſar cæſus à Cyro, fiet fabula & dicterium omnibus gentibus, ut in Vers. 6.

 cum

eum hoc, vel ſimili carmine, imò ſcommate, ludant & ſubſannent?

Et dicetvr: Væ ei qvi mvltiplicat non ſva? vſqveqvo et aggravat contra ſe denſvm lvtvm] Nota Primò, *aggrauat*, id eſt multiplicat: ſic ſæpè alibi, grauis idem eſt quòd multus, ut patet Exodi 8.28 Pſal. 34.18.1. Machab.1.18. Eſt enallage quantitatis continuæ pro diſcreta; vel metalepſis: quæ enim multa ſunt, eadem & grauia ſunt, hominemque aggrauant & degrauant. Vnde Syrus vertit, *aggrauat contra ſe nubem luti*; Arabicus, *quouſque creſcet, ſupra ſe nubes luti.*

Secundò, per *lutum* Gueuara accipit ceroma, quod ex oleo fiebat & luto, ceræque vnguentum, quo ſe athletæ in palæſtra certaturi perungebant; tum ut fortiores eſſent; tum ut lubrici, manus antagoniſtæ fallere & elabi poſſent q.d. B Væ Nabuchodonoſori, væ Balſaſari; ô infelix, quàm triſtis eum manet exitus! cur quid alienis opibus, quaſi multo ceromate, inſtar pugilis ut fortior & potentior ſit ad comparandos exercitus & bella, ſe ſuperlinit? Fruſtra & noxiè id facit. Nam hoc ceroma eum aggrauabit, quaſi denſum lutum in perniciem ſuam: nam inuitabit Cyrum & Perſas ad eum inuadendum & diſpoliandum. Porrò ceroma vocari lutum, patet ex illo Perſij: *Craſſiſq; lutatus amomis*; & illo Martialis:

Opes ſunt denſum lutum, cur?

Ne lutet immundum nitidos ceroma capillos,
Hac poteris madidas condere pelle comas.

Simpliciter tamen vulgare platearum hîc lutum accipi poteſt. Nam opes vocantur denſum lutum. Primò ob earum vilitatem. Quid enim *ſunt aurum & argentum? nonne terra rubra & alba,* C *quam ſolus hominum error facit (aut magis reputat) pretioſam*; ait S. Bernard. ſerm. 4. de Aduentu: *quid ſunt gemmæ, niſi lapides terræ? quid byſſus, niſi verminum, putà bombycum, fila? quid uniones, niſi excrementa concharum?*

Secundò, quia has opes Nabuchodonoſor denſabat, ut ex ijs copias roburque ſuum conflaret; ſed reuera ijs ſibi perniciem & exitium conflauit: vnde Septuag. vertunt, *vſquequo aggrauat torquem ſuam grauiter?* q.d. Nabuchodonoſor denſat aurum, ut ex eo ſibi ſuiſque faciat torques aureas; ſed hæ torques erunt eis laquei & catenæ graues, quibus eos captiuos vincient, illaqueabunt & ſuffocabunt Medi & Perſæ. Aliter Theodor. per torquem enim accipit onus tributorum & vectigalium, quod gentibus à ſe deuictis imponebat, & indies aggrauabat Nabuchodonoſor.

Tertiò, Tropolog. opes ſunt denſum lutum: quia congregatæ ex rapinis, vſuris, fraudibus, animam conſpurcant, aggrauant, & detrahunt in gehennam. Vnde Chald. vertit, *væ qui multiplicat diuitias non ſuas: vſquequo aggregantur tibi in te grauitatem peccatorum?* Et Remig. *Opes*, ait, *ſunt denſum lutum, quia ſinceritatem mentis confundunt, & grauiſſimo pondere iniquitatis mentem premunt.* Et S. Gregor. 3. p. Paſtor. cap. 21. *Auaro*, ait, *contra ſe denſum lutum aggrauare, eſt terrena lucra cum pondere peccati cumulare.* Idem lib. 34. Moral. cap. 13. *Per lutum*, ait, *terrenarum rerum multiplicitas figuratur, ſicut per Habacuc dicitur. Væ ei qui multiplicat non ſua; vſquequo aggrauat contra ſe denſum lutum? denſo enim luto ſe aggrauat, qui per auaritiam terrena* A *multiplicans, peccati ſui ſe oppreſſione coanguſtat. Rurſum luti nomine, doctrina ſordidum ſapiens deſignatur, ſicut per eumdem Prophetam dicitur cap. 3. Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum; ac ſi diceret: Aperuiſti iter prædicatoribus tuis, inter doctrinas huius ſæculi, ſordida & terrena ſapientes. Per lutum quoque deſiderium ſordidæ voluptatis exprimitur, ſicut Pſalmiſta deprecatur, Pſalm. 68. Eripe me de luto, vt non inhæream. Luto quippe inhærere, eſt ſordidis deſiderijs concupiſcentiæ carnalis inquinari.* Quocirca ſapienter alibi monet S. Bernardus: *Nolite*, ait, *amare ea, quæ amata inquinant, poſſeſſa onerant, omiſſa cruciant.* Simili modo Crates Philoſophus, videns adoleſcentem vino & carne incraſſari: *O miſer*, inquit, *deſine aduerſus temetipſum carcerem munire*, ait Maximus ſerm. 27. *Omnis enim hæc pinguedo quid eſt aliud,* B *quàm denſum lutum, quo ſe aggrauat, quoque quaſi carcere animam ſuam arctius includit & incarcerat guloſus.*

Nvmqvid non repente conſvrgent qvi mordeant te?] Purà Cyrus & Perſæ, loquit S. Hieron. Theophyl. Remig. Lyran. & alij paſſim. Nota. Perſas comparat canibus aut feris alias feras inſectantibus & mordentibus. Canis enim cùm canem, & fera cùm feram præda potitam videt, mox eam adoritur, cum ea rixatur, ringit, mordet, lancinat, donec ei adeptam prædam adimat; ita Perſæ cum Chaldæis de præda rixati ſunt, eamque illis extorſerunt. Vers. 7.

Tropol. Mordentes, ſunt vermes, qui cadauera Balſaſaris & Chaldæorum depaſti ſunt; hos ee enim vermes Balſaſari intentauit Iſaias c. 14. 11. dicens: *Subtus te ſternetur tinea, & operimentum* C *tuum erunt vermes.* Ita Clarius & Vatabl.

Qvia tv ſpoliaſti gentes mvltas, ſpoliabvnt te omnes, &c. Propter ſangvinem hominis, id eſt hominum. Ita Septuag. & Vers. 8. Chald. et propter iniqvitatem terræ civitatis, et omnivm habitantivm in ea] q.d. Quia tu multorum ſanguinem effudiſti, & iniquè terram Iudææ, vrbemque Ieruſalem, & incolas eius vaſtaſti; ideirco vaſtaberis & tu. Ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Ieruſalem enim erat quaſi ciuitas & metropolis orbis *gaudium vniuerſæ terræ*, Thren. 2. 15. vti poſtea fuit Roma, de qua Virgil.

Tantum inter alias caput extulit vrbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Secundò, vox *terræ*, generatim ut ſonat, accipi poteſt, & *ciuitatis*, id eſt ciuitatum: Babylon enim D & Nabuchodonoſor, non tantùm Iudæam & Ieruſalem, ſed & totam terram, plurimaſque eius ciuitates oppreſſit, ideoque oppreſſa eſt & ipſa. Ita Theodor. & Theophyl.

Væ qvi congregat avaritiam malam domvi ſvæ] *Auaritiam malam* vocat opes malè partas, putà per vim & rapinam extortas. Vnde Vers. 9. Chald. vertit, *diuitias iniquas & impias*, Secundò, *malam*, id eſt exitialem, *domui ſuæ*. Vnde Tigurina vertit, *væ inhianti lucro, idque malo domus ſuæ.* q.d. Nabuchodonoſor capit opes gentium, ut ijs domum ſibi conſtruat, in qua quaſi in nido ſecurè & molliter conquieſcat: ſed reuera eas colligit in malum & excidium domus ſuæ Nam propter hanc rapinam puniet eum Deus, & domum ex rapinis ædificatam diſturbabit. Rurſum

prædæ

prædæ eius congeſtæ in hanc domum irritabunt Cyrum & Perſas, ad eam inuadendam, ut prædas haſce prædentur. Porrò per domum intelligit, tum palatium, quod quaſi arcem magnificentiſſimam, æquè ac munitiſſimam ædificauit Nabuchodonoſor, ut in ea nomen ſuum & familiam ſtirpemque æternaret; tum ipſam Babylonem, de qua ipſe ſuperbiens ait Daniel. 4. v. 27. *Nonne hæc eſt Babylon, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis, & in gloria decoris mei?* Nam præter ædificia ab eo vel ædificata, vel magnificentiùs reſtaurata, *tres murorum ambitus intra vrbem extruxit; & totidem foris circumdedit, omnes è coctilibus latericulis. Cumq; memorabilibus operibus vrbem muniuiſſet, & portas in templorum modum ornaſſet, poſtea regiæ contiguam aliam extruxit regiam, cuius ſubſtructiones, & reliquam magnificentiam fortè ſuperuacaneum eſſet dicere,* ait Ioſeph. lib. 10. Antiq. c. 11. Denique Tropol. S. Hier. *mala auaritia*, ait, dicitur ad diſtinctionem bonæ, ut ſit bona auaritia doctoris Eccleſiaſtici, qui numquam ſatiatur multitudine ſectatorum; & quantò plures habuerit diſcipulos, tantò magis ad doctrinæ ſtudium concitatur.

VT SIT IN EXCELSO NIDVS EIVS, ET LIBERARI SE PVTAT DE MANV MALI] Alludit ad aquilam, cui comparauit Nabuchodonoſorem c. 1. 8. q.d. Sicut aquila in excelſo ponit nidum, ut ſe & pullos ab hominibus & feris rapacibus tueatur & liberet, ideoque eò prædam omnem conuehit, ut & illa tuto ſit loco: ſic Nabuchodonoſor ſuam arcem poſuit in Babylone, ut ea ſe ſuoſque contra omnes reges tueretur, ideoque eò prædas omnium gentium congeſſit. Sed errat: nam ex celſo hoc nido præcipitabit eum celſior Deus. Sic Romanus ille dicebat, *arces eſſe nidos tyrannorum.*

Vers. 11. QVIA LAPIS DE PARIETE CLAMABIT] Eſt adagium ſignificans crimen & iniuriam publicam & enormem, quæ celari nequeat. q.d. Tua tyrannis & violentia tanta eſt, tamque manifeſta, ut, etſi homines tacerent, tamen lapides ipſi & ligna, etiã abdita in iuncturis, quæ rapuiſti, vel rapta pecunia emiſti, ad palatia tua & muros in Babylone erigendos cùm illa à Cyro capientur, incidentur & vaſtabuntur, velut pari aut alterno concentu, coram Deo & toto mundo palàm teſtatura & clamatura ſint, te improbum eſſe raptorem & tyrannum; itaque tibi conuiciabuntur & inſultabunt, ac Dei vindictam omneſque diras hoſtiliter imprecabuntur; eò quòd illis vim intuleris, ſuſcitando ea è loco ſuo: naturali enim appetitu deſiderabunt & quaſi clamabunt, poſcentes iuſtitiam à Deo, ut ſuo loco reſtituantur. Eſt proſopopœia, ſimilis illi Iſaiæ 14. 7. *Abietes quoque lætatæ ſunt ſuper te, & cedri Libani.* Et cap. 33. 9. *Luxit & elanguit terra, confuſus eſt Libanus.* Inducit enim Propheta quaſi in comœdiam lapides & ligna Babylonis, inſtar chori alternis concinentia, & proclamantia tyrannidem Nabuchodonoſoris, eiuſque ſtragi & cladi inſultantia, ac dicentia;

Vers. 12. VÆ QVI ÆDIFICAT CIVITATEM (Babylonem) IN SANGVINIBVS] id eſt ex pecunia parta cædibus; item ex oppreſſionibus pauperum, quos cogit in hoc opere ſudare & laborare, in eoque ſpiritus & ſanguinem ſuum exhaurire. Ita Chald. Albert. Hugo, Vatabl. & alij. Vnde Arabicus vertit, *quia lapis de pariete clamabit in ſanguine, & loquetur paxillus*, vel *palus de trabe.*

Paulò aliter S. Hieron. *Lapides*, inquit, *parietum qui à te deſtructi ſunt, & ligna tectorum quæ ſubuertiſti, tuam ferociam clamitabunt.* Simili ſchemate ait Chriſtus Matth. 22. *Si iſti* (infantes clamantes, oſanna filio Dauid) *tacuerint, lapides clamabunt.* Sic & Salluſtius: *Saguntini*, inquit, *fide atque ærumnis inclyti, per mortalium ſtudium maiores quàm opibus: quippe quibus etiam tum ſemiruta mœnia, domus intectæ: parieteſq; templorum ambuſti, manus Punicas oſtentabant.* Simile quid & Tullius ad Cæſarem pro Marcello: *Parietes medius fidius, C. Cæſar, huius curiæ tibi gratias agere geſtiunt, quòd breui tempore futura ſit illa auctoritas in his maiorum ſuorum, & ſuis ſedibus.* Subdit deinde S. Hieron. *Porro quod nos interpretati ſumus; Et lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit, pro quo Septuag. poſuerunt κάνθαρ@, id eſt ſcarabæus ex ligno loquetur ea* (q.d. Vermis è ligno & tigno, cum ſuo tigno clamabit tuam iniuſtitiam, ſibique vim eſſe factam) *manifeſtiùs more ſuo tranſtulit Symmach. σύνδεσμ@, id eſt iunctura ædificij lignea loquetur ea. Sex & Theodotion, & quinta editio. Quod enim hebr. dicitur* כפיס *caphis, lignum ſignificat quod ad continendos parietes in medio ſtructuræ ponitur, & vulgò apud Græcos ἱμάντωσις appellatur. Aquila vertit, Maſſa de ligno reſpondebit. Reperi & aliam editionem; Quia lapis de pariete clamauit quaſi vermis in ligno loquens. Et alteram: Lapis enim de pariete vociferabitur, & σκώληξ de ligno loquitur ea:* σκώληξ idem eſt quod vermis, v.g. teredo qui ligno innaſcitur. Vaſtatis enim domibus, trabes & tigna in terram corruentia corrumpuntur & putreſcunt, generantque teredines & alios vermes, qui reipſa vim domibus illatam, indeque earum ruinam & interitum teſtantur, & clamitant. Ita Cyrill. & Theophyl. qui & addit, fortè Septuag. contextum trabium culmina ſuſtinentium *cantharos* nominaſſe, quia ipſæ ſibi ſuperpoſitum tectum ferunt. Probabiliter quoque coniectat Delrio adagio 1003. Aquilam vertiſſe μάζα ἀπὸ μάσσεσθαι, quod Homero ſignificat *prehendere.* Nam huiuſmodi lignum prehendit parietes; & fortè à forma reflexa σκώληξ dicitur: quia σκωληκοειδὴς vermis ſpeciem exhibet: ſicut & ſagittæ vocantur *ſcorpiones*; & machinæ *arietes* vel *teſtudines*; & capita trabium in fabricis extantia & prominentia, vocantur *canes.* Sic enim conciliantur omnes veterum verſiones, ut eòdem recidant.

Allegor. S. Hieron. *Sunt*, ait, *quidam de fratribus lapidem qui de pariete clamauerit, intellexiſſe Dominum Saluatorem; & ſcarabæum de ligno loquentem, latronem qui Dominum blaſphemauerit: quod licet piè poſſit intelligi, tamen quomodo cum vniuerſo prophetiæ contextu poſſit aptari, non inuenio.*

Tropol. lapides & tigna templorum & monaſteriorum in die iudicij clamabunt contra hæreticos, qui ea demoliti ſunt, vel exuſſerunt: clamabunt, inquam, eos eſſe ſacrilegos, ac vindictam à Deo expoſcent; quòd Dei ſolium violarint, quòd ſacerdotes & Religioſos Dei ſeruos ſuis domicilijs ſpoliarint, quòd Dei laudes & cultum ſuſtulerint. Ita in Anglia ſub Henrico VIII. ſchiſmatis auctore, *Tropol. lapides clamant ſacrilegia.*

mille decem vnus templorum ſuſtulit annus.

Ruſum eadem clamabunt contra ſacerdotes &

Religioſos, qui indignè & irreligioſè in locis tam ſanctis Deoque conſecratis vixerint, ſcandalumque fidelibus dederint, ac dicent illud Iſaiæ 26. 10. *In terra ſanctorum iniqua geſſit, & (idcirco) non videbit gloriam Domini.* Sic clamauit lapis & paries contra Balſaſarem, ſacrilegè in eo profanantem vaſa templi, in iiſq; potantem, cùm manum vindicem intentantem ei exitium ex ſe emiſit, quæ ei mortis ſententiam dictaret: *Mane, tekel, phares*, Daniel. 5. 25.

ET PRÆPARAT VRBEM (Babylonem) IN INIQVITATE] *Præparat*, id eſt, ut Tigurina, *inſtaurat*; Vatabl. *fulcit*; alij, *erigit*, ædificat, firmat, concinnat, ornat ex rapinis, & ex ſudore pauperum: hæc omnia enim ſignificat Hebr. כונן *konen*, quod Noſter vertere ſolet, *præparat*. Hinc Prouerb. 8. v. 27. dicitur: *Quando præparabat*, id eſt formabat, fundabat, *cælos aderam.* Sic Iſaiæ 2. 2. dicitur, *Præparatus*, id eſt fundatus, erectus, ornatus, *mons domus Domini*, putà Sion, id eſt Eccleſia Chriſti. Vide ibi dicta. Nabuchodonoſor enim præter alia, *tres murorum ambitus intra vrbem* (Babylonem) *extruxit, & totidem foris circumdedit omnes è coctilibus laterculis*, ait Ioſeph. lib. 10. c. 11. Vide dicta Daniel. 4. 27.

VERS. 13. NVMQVID NON HÆC SVNT A DOMINO EXERCITVVM?] *Hæc*, ſcilicet quæ contra te ô Nabuchodonoſor vaticinor. q. d. Has clades & ſtrages quas tibi intento, non ex me, ſed ex Dei ore & decreto tibi intento: ex Deo inquam, qui eſt Dominus exercituum, non humanorum duntaxat, vti es tu, ſed angelicorum etiam, & creaturarum omnium. Hæ enim omnes illi militant, & ad nutum eius feruntur in impios. Ita S. Hieron. Aliter Theodor. & Theop. q. d. An non à Deo repoſcetur ratio tuæ vitæ anteactæ? putà tuæ tyrannidis, quâ gentes & vrbes igne concremaſti, cùm illæ fruſtra tibi reſiſterent, quia à copijs tuis oppreſſæ ſuccumbebant.

LABORABVNT ENIM POPVLI IN MVLTO IGNE] quo ſcilicet, à Cyro & Perſis ſuccendetur Babylon, vt eum reſtinguant; ſed in vacuum & fruſtra. Nam omni ſuo labore eum ſiſtere, vel ſopire non poterunt; ſed potiùs feſſi & fracti *deficient*. Secundò, Chald. *numquid*. ait, *non plagæ vehementes venient à facie Domini exercituum, & labor gentium robuſtarum tamquam ignis, & regna in vacuum laborabunt?* q. d. Laborant Chaldæi ut prædas & opes coacervent; ſed laborant in ignem: quia igni, quo comburetur à Cyro Babylon, materiam luculentam præparant. Ergo hi labores eorum cadent in vanum & deficient: quia ab igne conſumentur. Ita *in operibus manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator*, ut ait Pſaltes. Ita Vatabl. & à Caſtro.

VERS. 14. QVIA REPLEBITVR TERRA, VT COGNOSCANT GLORIAM DOMINI, QVASI AQVÆ OPERIENTES MARE] Ita & Syrus, & Arabicus, q. d. Fruſtra laborabunt Chaldæi in reſtinguendo incendio: quia replebitur terra eorum igne & incendiarijs, putà Medis & Perſis hoſtibus, qui innumera ſua turba Babylonem operient, imò in vicinas gentes effundent ſe, & exundabunt, ſicut aquæ maris alueum replent & operiunt. Hebr. *ſicut aquæ operiunt ſuper mare*, id eſt, ſupra maris alueum & littora, in vicinos agros exuberant & exundant. Atque ex hac tam plena & terribili vindicta, cognoſcent omnes gentes gloriam Domini, qui tyrannos hoſce punit & opprimit. Ita S. Hieron. Remig. Albert. & Lyran. Secundò, Theophyl. q. d. Sicut aqua copioſa inundans & superbulliens, in omnem hinc inde locum quaquauerſum effunditur; ſic fama huius vindictæ & excidij Babylonis, indeque cognitio Numinis Deique vltoris, replebit terram, & ſuper cunctas gentes fundetur, ut omnes gloriam, id eſt glorioſam Dei iuſtitiam & potentiam agnoſcant, celebrent & paueant. Iuxta hunc ſenſum Hebr. *ki*, id eſt *quia*, non cauſam, ſed effectum & conſecutionem ſignificat, vti & alibi ſæpè. Poteſt tamen propriè ſumi, ut ſignificet cauſam finalem. Ideo enim Deus Babylonem puniuit, quia intendebat per hanc punitionem toti orbi patefacere ſuam iuſtitiam & gloriam.

VÆ QVI POTVM DAT AMICO SVO MITTENS FEL SVVM, ET INEBRIANS VT ASPICIAT NVDITATEM EIVS] Pro *fel ſuum* hebr. eſt חמתך *chamatcha*, quod Primò, verti poteſt, *vtrem tuum.* Ita Pagnin. & Vatabl. Secundò, *furorem tuum*, vel ſuum. Ita Aquila & Symmach. vel *ſubuerſionem turbidam.* Ita ſeptuag. vel *effuſionem tuã*. Ita Theodor. vel ut alij, *amentiam tuam*: vel *venenum tuum*; vel *fel tuum*, aut *ſuum*, per enallagen perſonæ. Ita Noſter. Syrus & Arabicus vertunt, *væ qui potat amicum fæce* (vel turbido) *furoris ſui.* Iam varij varium hîc dant ſenſum. Primò, Hebræi, & ex eis S. Hieron. Lyran. Hugo & S. Thom. tradunt, quòd Nabuchodonoſor in die ſolemnis epuli & publici conuiuij, iuſſerit Sedeciæ regi Iuda à ſe capto propinari καθαρτικὸν, id eſt potionem quæ aluum laxaret, cumque illa operaretur & ventrem ſolueret, iuſſiſſe ut in locum conuiuij introduceretur, ut ante omnium principum oculos ſordes emittens irrideretur, quâ ex re, inquiunt, tanto pudore affectus eſt, ut in carcerem reductus præ triſtitia ſit mortuus, hocque eſſe quod hic in Nabuchodonoſore redarguit Habacuc. Adduntque id Chaldæis in conuiuijs vſitatum fuiſſe, ut aliorum ſe crapula, nuditate ac fœditate, quaſi pars eſſet ſplendidæ menſæ, oblectarent. Huc ſpectat quod Hebræi ſcribunt in Seder olam c. 28. *Interijt*, inquiunt, *Sedecias, & de ipſo hunc inſtituerunt planctum: Heu qui mortuus eſt rex Sedecias, bibens fæces omnium ætatum.* Quod Genebrard. in Chronol. ſic exponit, q. d. Qui luit peccata omnium ſuperiorum ætatum. Verùm hoc, ut fabellam Rabbinicam, ridet hîc S. Hieron. præſertim cùm nil tale habeat Scriptura, nec Ioſeph. l. 10. Antiq. 11. vbi ſignificat Sedeciam naturali morte defunctum, à Nabuchodonoſore honorificè fuiſſe ſepultum.

Secundò, Theoph. Clarius, Vatabl. & Abul. in cap. 25. lib. 4. Reg. quæſt. 38 cenſent hîc argui Nabuchodonoſorem, eò quod Sedeciam, alioſque principes à ſe captos inebriarit, hoc fine ut ebrij & vino æſtuantes diſcingerent tunicas (femoralibus enim non vtebantur Hebræi & Chaldæi) ſuas, itaque verenda nudarent, ut hac ratione & probro eos illuderet, omnibuſque conuiuis ridendos proponeret, vti Noë ebrius illuſus eſt à filio Cham. Geneſ. 9. v. 21. quò hîc alluditur.

Tertiò & genuinè. q. d. Væ Nabuchodonoſori eiuſque aſſeclis, qui fel ſuum, id eſt ſuam bilem & amaritudinem, ac, ut Aquila, *furorem ſuum*, vſque ad ebrietatem propinat, etiam amicis ſibi regibus;

VERS. 15.

regibus; hoc eſt, qui eos crudeli tyrannide diuexat, donec eos regno, opibus, honore, ipſa deniqué libertate pudendè, & ad irriſionem diſpoliet atque denudet. Væ inquam, ei: nam lege talionis ſimili modo ipſe ab alijs nudabitur, parique ignominiâ & irriſione mulctabitur. Eſt metaphora ab ebrio, qui ex ebrietate & æſtu nudari ſolet, ideoque rideri, vti iam de Noë dixi. ita S. Hieron. Remig. Theodor. Hugo & Ribera.

Aliqui hunc verſum 15. ſic legunt: *Væ qui dat potum proximo ſuo ſubmerſionem turbidam, & inebriant eum: væ qui errare facit cæcum in via.* Ita B. Oreſieſis diſcipulus S. Pachomij in Inſtruct. monaſt. cuius meminit S. Hier. libr. de Script. Eccleſ. quæque extat in appendice Biblioth. SS. Patrum; vbi ipſe hanc ſententiam applicat ijs, qui ſubditos eorumque errata defendunt, cùm à Præpoſitis corripiuntur. *Tales enim,* ait, *errant, & alios errare faciunt, dum obedientes transferunt ad ſuperbiam; & eos qui in dulcedine charitatis poterant ambulare, conuertunt in amaritudinem, & ſubiectos legibus monaſterij malis conſilijs deprauant, faciuntque odiſſe eum, & conſiſtere contra illum, qui eos docebat Domini diſciplinam, lites ſerentes inter fratres & diſcordias, atque pro obedientia contumaciam ſerunt in cordibus audientium.* Vnde Theophyl. felle potant amicos ſuos diaboli, & homines diabolici, qui ſchiſmatica doctrina mentes hominum interimunt. *Quos enim per vitia carnis & cupiditatem prævideriut ſe ſupplantare non poſſe peruerſi dogmatis venenoſo poculo perimunt, ne ſoli in æternis ſupplicijs crucientur,* ait Apponius lib. 2. in Cantica tomo 1. Bibliot. SS. Patrum.

A *ſuſcipitur, voluptatis excrementum eſt.* Id ipſi didicerunt ex S. Paulo, qui Philipp. 3. 8. ait: *Propter quem* (Chriſtum) *omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam.* Quamobrem rectè S. Eucherius epiſt. ad Valerianum: *Anne aliquis,* inquit, *ex illa Ariſtippi ſchola veritatem videbit, qui ingenio ſuo à ſuibus aut pecore nihil differt, cùm beatitudinem in corporis voluptate conſtituat, cui Deus venter eſt, & gloria in pudendis eius?* Hinc & illud Horatij: *Epicuri de grege porcus.*

Circvmdabit te calix dexterae Domini] Alludit Primò, ad calicem conuiuas circumdantem, id eſt circumeuntem in orbem conuiuij. q. d. Calix vindictæ Dei ab eo propinatus eſt Iudæis, Moabitis, Ægyptijs, alijſque gentibus: tandem & Chaldæis, eorumque regi propinabitur, ut fæces eius exhauriat, utque eum inebriet, & æſtuare & vomere cogat. Hoc enim diſertè ait Ierem. c. 25. 17. Simile eſt Threnor. 4. 21. B & pſal. 74. 9. ita Theophyl. & Sanchez.

Secundò & neruoſiùs, alludit ad potores, qui cùm aliquem vinipotentem inebriare, ac mente, menſa & ſcamno deijcere volunt, vndique eum calicibus propinando impetunt & cingunt, donec eum obruant vino ſomnoque, ut ſe nudare, & vomere cogatur. Ita Deus calicibus iræ & vindictæ ſuæ, puta Perſis & Medis, vndique cinxit Chaldæos, ut eis ad fauces obtriti, & ad ſtuporem amentiamque adacti fuerint. Porrò ne quis Italus hoc calicum certamen acre magis quàm telorum, coronamque bacchicam, imò beſtialem obſidionem miretur, ſciatque quàm nonnulli ſint bibaces & vinipotentes, audiat illud Martial. lib. 9. epigram. 74.

Nunc mihi dic quis erit, cui te Calathiſſe Deorum
Sex iubeo cyathos fundere? Cæſar erit,

C Et Ouidium 3. Faſtor.

Inuenies illic qui Neſtoris ebibat annos.

putà qui bibat tot cyathos, quot Neſtor habuit annos, ſcilicet trecentos, vel, ut alij, nonaginta. Et Horat.

Reges dicuntur magnis vrgere culullis.
Et torquere mero quos perſpexiſſe laborant,

Et Iuuenal. ſatyra 6.

Tamquam alta in dolia longus
Deciderit ſerpens, bibe.

Vers. 16. Repletvs es ignominia pro gloria: bibe tv qvoqve, et consopire] & ex ſopore denudare, vt irridearis. Videtur noſter cum Septuag. & Tigurina legiſſe הֵרָעֵל *herael,* id eſt conſopire: etiam per metatheſin legunt הֵעָרֵל *hearel,* id eſt denudare præputium. ita Chald. & Pagn. Senſus eſt. q. d. Tu quoque ô Nabuchodonoſor, bibes de calice iræ Dei, inebriaberis vino angoris, perplexitatis, ignominiæ & confuſionis: conſopieris more ebriorum verenda ſua denudantium; hoc eſt, vehementer & ad ſtuporem vſque punieris, ita ut omnes tuæ fœditates denudentur, omnibuſque ridendæ oſtententur: imò illo ita repleberis, ut vomitus ignominioſus ſequatur, & effluat ſuper gloriam tuam, ut ſcilicet veſtes tuas glorioſas, omneque tuum decus & gloriam vomendo conſpurces, id eſt, ut turpiter omnia reuomas in manus Cyri & Perſarum, quæ auarè deglutieras, & poſſidebas glorioſè. Vnde D Pagnin. vertit, *bibe etiam tu, & apparebit præputium tuum: vertet ſe ſuper te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominioſus veniet ſuper gloriam tuam.*

Symbolicè, Nota hic fœditatem deliciarum, gulæ & crapulæ; vtpote, quæ ilicò in vomitus, ſordes & excrementa vertuntur. Quocirca S. Gregor. Nazianz. orat. 38. ait, *delicias non eſſe aliud quàm pretioſum ſtercus,* pretioſum, quia in pretio eſt guloſo, ab eoque magno labore & pretio comparatum. Nazianzenum magiſtrum ſecutus S. Hieron. epiſt. 13. ad Paulinum: *Qui Chriſtum,* inquit, *deſiderat, & illo pane veſcitur, non magnopere quærit, de quàm pretioſis cibis ſtercus conficiat. Quidquid poſt gulam non ſentitur, idem ſit tibi quod panis & leguminia.* Et Nicetas in orat. 38. Nazianz. ſub finem: *Omnis,* ait, *voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo*

Iniqvitas Libani] id eſt, in Libano à te exercita. *Libanum* vocat Iudæam & Ieruſalem: tum quia Libanus erat terminus, & initium Iudææ verſus Septemtrionem: tum quia Ieruſalem domorum & turrium multitudine & ſublimitate referebat Libanum cedris, cypreſſis, alijſque proceris arboribus denſum, ex ijſque ædificata erat. ita Theodor. Theophyl. Vatabl. Arias & Clarius: imò S. Hieron. Chald. Remig. Hugo, Lyran. & Ribera putant Libanum vocari templum: quia illud ex cedris Libani erat conſtructum; & quia Libanus dicitur à candore niuium, quibus operitur (Libanus enim hebr. idem eſt quod candidus) ſic & templum ob candorem lapidum, mons quidam niueus videbatur, teſte Ioſepho lib. 6. Belli, c. 6. Senſus eſt, q. d. Iniquitas & violentia tua, ô Nabuchodonoſor, quâ Iudæam vaſtaſti, Ieruſalem exſcidiſti, ipſumque Dei templum exuſſiſti, obruet & perdet te, ut pari modo tua Babylon, cum ſuo filio Baltaſare à Perſis & Medis vaſtetur, exſcindatur, exuratur. Hic verum eſt illud vulgo tritum. *Ipſus ſe lædit, alium qui lædere quærit.* Vers. 17.

Et vastitas animalivm deterrebit eos] Hebr. *vaſtitas iumentorum*, id eſt ferarum, *terrebit*, vel *conteret eos*, ſcilicet feras. Noſter vertit, *eos*, quia animalia, id eſt feras, vocat tum Chaldæos, qui quaſi pardi, vrſi & leones Libanum, id eſt Iudæam, vaſtarunt. ita Arias & Vatabl. tum Medos & Perſas, qui quaſi feræ in feras, id eſt in Chaldæos, graſſati ſunt. ita Theodoret. & Theophyl. Senſus eſt, q. d. Quia Chaldæi truculenter quaſi feræ vaſtarunt Hieroſolymam, idcircò viciſſim truculenter à Medis & Perſis quaſi feris percellentur, vaſtabuntur & contereniur.

De sangvinibvs (id eſt propter ſanguinem hominum copioſum, quem fudiſti) et iniqvitate terræ, et civitatis] id eſt, propter iniquitatem, vim & expilationem terræ Iudææ, & ciuitatis ſanctæ Ieruſalem. q. d. Quia diripuiſti & deſolaſti Iudæam & Ieruſalem, omneſque habitantes in ea, idcircò pari ſorte & iure tu quoque diripieris & deſolaberis à Cyro & Perſis. ita Chald. & alij paſſim.

18. Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus, conflatile: & imaginem falſam? quia ſperauit in figmẽto fictor eius, vt faceret ſimulachra muta.

19. Væ qui dicit ligno: Expergiſcere; Surge, lapidi tacenti: numquid ipſe docere poterit? Ecce iſte coopertus eſt auro & argento: & omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eius.

20. Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.

Vers. 18. Qvid prodest scvlptile. Clarè Septuag. *quid prodeſt ſculptili, quod ſculpſerunt illud; formauerunt illud conflatile, imaginationem falſam: quia confidit fictor in figmento ſuo*, q. d. Quid ſibi & vobis ô Chaldæi, tunc (cùm exſcindemini à Cyro) proderunt ſculptilia, id eſt idola veſtra, in quibus gloriamini, quaſi per ea inuicti ſitis, omniumque prædis & victorijs clari. qvia scvlpsit illvd fictor svvs?] ſcilicet idoloplaſtes ſculpſit fecitque hoc idolum ſculptile, lima illud ſculpendo; aliud verò (nec enim vnum idemque idolum eſt ſculptile & conflatile; ſed hoc ſculpitur, illud conflatur: ſubaudiendum eſt hic ergo verbum fecit, vel conflauit *conflatile*. ita Vatabl.) fecit conflatile, in fornace illud liquando & conflando; quæ non ſunt aliud, quàm imago falſa Dei, ac numen mendax, omnis diuinitatis, D prouidentiæ, conſilij, doctrinæ, imò & vitæ expers, bruta & muta. q. d. Sculptili nil prodeſt elegans ſculptura ſculptoris, nec conflatili artificioſa conflatio conflatoris: non enim ipſe omni ſua arte potuit formare Deum, aut lapidi quem in idolum ſculpſit, vel metallo quod in idolum conflauit, animam & mentem, multò minùs deitatem indere, vel inſpirare: fruſtra ergo in eo confidit, fruſtra illud inuocat dicens? Expergiſcere, & pugna pro me: fruſtra illi robur & victorias aſcribit, tam ipſe, quàm eius aſſeclæ idolicolæ: idque ad oculum patebit, cum idola veſtra, ô Chaldæi, vobiſcum à Perſis diripientur & diffringentur. Nota. Pro *ſimulachra muta*, in Hebr. eſt elegans paronomaſia אֱלִילִים אִלְּמִים *elilim illemim*, id eſt deiculi eluges & mutili.

A Septuag. εἴδωλα μωφά, id eſt idola muta. Quocirca idolis hiſce Deum verum opponens, hoc epiphonemate caput concludit: *Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.*

Væ qvi dicit ligno: Expergiscere, et svrge] Gentiles enim quia ſciebant Iouem, Saturnum, Vulcanum, Apollinem, Venerem, &c. fuiſſe homines, quos maiores eorum in deos retulerant; hinc cenſebant etiamnum eos habere corpora, quæ quiete & ſomno paſcantur & egeant, ac ſubinde dormire, ideoque à ſomno debere excitari, more regum & principum. Hinc oraturi, præſertim manè, deos inclamando excitabant, ut preces ſuas audirent. Audi Arnobium lib. 7. *Quid ſibi volunt excitationes illæ, quas canitis matutini collatis ad tibiam vocibus? Obdormiſcunt enim ſuperi, remeare vt ad vigilias debeant.* Hinc Elias 3. Reg. 18. 27. irridens ſacerdotes Baal, ait: Vers. 19.
B *Clamate voce maiori: Deus enim eſt*, &c. *certè dormit, vt excitetur.* Lactant. lib. 6. *Mactant*, inquit, *hoſtias Deo, tanquam eſurienti: profundunt vina, tanquam ſitienti: accendunt lumina, velut in tenebris agenti.* Martialis de Iſide: *Nunciat octauam Phariæ ſua turba iuuencæ*, putà Iſidi, quæ formam habebat vitulæ. Apuleius lib. 11. de eadem: *Inchoatæ lucis ſalutationibus, religioſi primam nunciantes horam perſtrepunt.* Seneca apud S. Auguſt. lib 6. de Ciu. c. 10. ridens hanc ſuorum ſtultitiam: *Alius*, inquit, *numina Deo ſubijcit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor eſt, alius vnctor. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant: ſunt quæ ſpeculum teneant*, &c.

Dominvs avtem in templo sancto svo] Vers. 20.
q. d. Deus non eſt ex auro ſculpto vel conflato, in tempore ab artifice formatus, ideoque non habitat in idolo ſculptili vel conflatili; quòd in C terra, putà in ſuis delubris, locant idololatræ: ſed in cælo, quod eſt eius ſolium & templum, glorioſus habitat ab omni æuo, eſt enim αἰώνιος & æternus. E cælo ergo aſpicit & proſpicit, moderatur & dirigit ad nutum res hominum. Quocirca *ſileat à facie eius omnis terra. Sileat*, præ reuerentia, pauore, admiratione & ſtupore. Vnde Septuag. *reuereatur eum omnis terra*; Syrus, *commoueatur*, vel *contremiſcat coram eo*; Arabicus, *timeat ante eum vniuerſa terra.* Silere enim in Script. per metalepſin ſæpè ſignificat timere, revereri, obſtupeſcere; vt Sophon. 1. 7. *Sile à facie Domini Dei, quia iuxtà eſt dies Domini.* 1. Machab. 1. 3. *Et ſiluit terra in conſpectu eius*, Alexandri Magni, quia eius armis & victorijs perterrita conticuit, ſicut mures ſilent coram fele, oues coram lupo, aues D coram accipitre. Rurſum Theodor. & Theoph. templum hic intelligunt Hieroſolymitanum. In eo enim, non in idolis, reſidebat, & præſens ſuis aderat Deus: multò magis iam in lege noua, in templis præſens adeſt, & corporaliter in S. Euchariſtia inhabitat Chriſtus. Quocirca meritò S. Franciſc. epiſt. exhort. ad ſacerdotes ſui Ordinis, quæ habetur tom. 5. Biblioth. SS. Patrum in fine: *Magna*, ait, *miſeria, & miſeranda infirmitas, quando ipſum* (Chriſtum in Euchariſtia) *præſentem habetis, & aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paueat, totus mundus contremiſcat, & cælum exultet, quando ſuper altare in manibus ſacerdotis eſt Chriſtus, filius Dei viui.* Et noſter Thomas à Kempis, ideoque doctor irrefragabilis, libr. 4. de Imitat. Chriſti cap. 3. *O mira circa nos tuæ pietatis dignatio, quòd tu Domine Deus, creator & viuificator omnium*

Silere eſt vereri.

omnium ſpirituum, ad paupertulam dignaris venire animam & eum tota diuinitate tua ac humanitate, eius impinguare eſurientem, &c. Sileant à facie tua dulciſſime dilecte mi, cælum & terra, & omnis ornatus eorum: quoniam quidquid laudis habent ac decoris, ex dignatione tua eſt largitatis; nec ad decorem tui peruenient nominis, cuius ſapientia non eſt numerus. Quocirca in Liturgia S. Iacobi, lectores hiſce vocibus populum ad reuerentiam excitant: *Sileat omnis humana ac mortalis caro, ſtetq́; cum metu & tremore, ac nihil terreſtre apud ſeipſam cogitet. Rex enim regnantium, & Dominus dominantium Chriſtus Deus noſter progreditur, vt immoletur, ac detur in cibum fidelibus. Ipſum autem antecedunt angelorum chori cum omni imperio & potentia.* Hæc ſibi fixè impreſſerat B. Aloyſius Gonzaga, ideoque nullam vnquam in oratione, & præſertim in ſancta communione mentis euagationem patiebatur. Qua de re rogatus à Cardin. Bellarmino, qui id fieri poſſet? reſpondit: *Mirari ſe ſi aliter fieri poſſet. Quis enim,* inquit, *ſibi perſuadens ſe cum diuina maieſtate colloqui, ab eaque videri & compellari, poſſit ad alia vilia & exilia oculos animumq́; conuertere?* Ita habet eius vita, & proceſſus Canonizationis.

Moral. de Deo per ſilentium venerando.

Porrò tanta eſt Dei maieſtas, tanta poteſtas, tanta iuſtitia & vindicta, ut eam expertus Nabuchodonoſor, cùm in beſtiam verſus, ſibi poſtea eſt reſtitutus, pleno ore eamdem celebrauit: *Quia poteſtas eius,* inquit, *ſempiterna, & regnum eius in generatione & generationem. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati ſunt,* &c. Daniel. 4.31. Idem fecit impius Antiochus, ſed ſerò, dum vindicem Dei manum ſenſit, qua infelicem animam exhalauit. Cùm enim percuſſus à Deo fœtorem ſuum ferre non poſſet, exclamauit: *Iuſtum eſt ſubditum eſſe Deo, & mortalem non paria Deo ſentire,* 2. Machab. 9.12.

Significat ergo hic Propheta, tantam eſſe Numinis maieſtatem, ut eam potiùs caſto profundoque ſilentio, ut ait S. Dionyſ. libr. de Myſtica Theolog. quàm exili noſtro præconio venerari debeamus. Omnium enim hominum & angelorum mentes, voces & linguæ deficiunt in ea contemplanda, colenda & celebranda. Quocirca Eccleſiaſticus c. 43.29. *Multa, ait, dicemus, & deficiemus in verbis.* q.d. Licet multa dixerimus, deficiemus tamen ab eius operibus (multò magis ab ipſo) pro dignitate celebrandis. *Conſummatio autem ſermonum ipſe eſt in omnibus,* q.d. Finis & ſumma verborum ſit, quod Deus eſt in omnibus, vel, ut Græca habent, αὐτός ἐστι τὰ πάντα, id eſt, *ipſe eſt omnia:* quia ipſe rerum omnium eſt principiũ, medium & finis: ipſe eſt omnium cauſa, finalis, conſeruans & efficiens: ipſe eſt qui creatis omnibus dedit, & iugiter dat ſuum eſſe, ac ſubſtantifico ſuo influxu perpetim illud fouet. Si enim ad momentum laxaret manum ſuam, illicò omnia in nihilum ſuum, ex quo ab eo educta ſunt, corruerent, & velut vmbra perirent. Nihil enim eſt ſolidi, vel in corporibus, vel ſpiritibus, niſi quatenus virtus Dei intrinſecus ea continet & conſtringit, ne velut aqua diffluant, vel inſtar fumi diſſipentur, vel ut ſomnium quoddam & phantaſma inane euaneſcant. Quocirca ſubdit Eccleſiaſticus: *Glorianteſ ad quid valebimus?* q.d. Quantulum eſt, quod nos poſſumus eum glorificare? nullam enim ei gloriam noſtra glorificatione addere poſſumus, vti nec gloriam eius immenſam

A digné celebrare. *Ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua. Terribilis Dominus & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipſius. Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis; ſuperualebit* (excellet, tranſcendet omnem glorificationem) *enim adhuc & admirabilis magnificentia eius. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum poteſtis: maior eſt enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute* (vi, ſpiritu, robore, q.d. Exſerite & expromite omnes vires & voces veſtras) *ne laboretis: non enim comprehendetis. Quis videbit eum, & enarrabit? & quis magnificabit eum ſicut eſt ab initio?* Hac de cauſa regius Propheta pſal. 64. 2. canit: *Te decet hymnus Deus in Sion;* Hebr. *tibi tacet laus Deus in Sion.* q.d. Tua opera ſunt tanta, & multò magis tanta eſt maieſtas tua, ut eius reſpectu laus noſtra omnis nihil ſit, videaturq́ue merum eſſe ſilentium. ita B Chald. & S. Hieron. ibidem. Vnde Zacharias c. 2.13. *Sileat,* ait, *omnis caro à facie Domini, quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.* Quin & S. Iohannes Apocal. 8.1. *Factum eſt,* inquit, *ſilentium in cælo:* Si cælites ſilent & obſtupeſcunt ad Dei gloriam, quid ni ſileant & obſtupeſcant mortales?

Ratio prima.

Ratio eſt, Primò: quia eſſentia Dei eſt auguſtiſſima, ſacratiſſima, ſublimiſſima, & immenſa quaquauerſum, ideoque in immenſum omnem creaturarum intellectum, conceptum & vocem tranſcendit; ut omnis noſtra laus non ſit aliud, quàm vox graculorum & pipionum: deitas enim eſt oceanus eſſentiæ, maieſtatis & immenſitatis. Hinc Deus hebraicè vocatur *Iehoua*, id eſt, *qui eſt*, & ipſe ſe nuncupat: *Ego ſum qui ſum.* Exodi 3. Ab hoc oceano ſingulæ creaturæ guttam, vel ſtillam vnam eſſentiæ hauriunt. Rurſum, Deus C eſt ſol quidam immenſus claritatis & gloriæ, à quo ſinguli homines & angeli radiolum vnum lucis & vitæ emendicant. Quare meritò S. Gregor. Nazianz. orat. in Natalitia, de Deo loquens ait: *Vniuerſum eſſe in ſeipſo, nunquam inceptum, nunquam deſiturum complexu continet, tanquam infinitum quoddam & interminatum eſſentiæ pelagus.* Et S. Dionyſ. libr. de Myſtica Theolog. totus in eo eſt, ut oſtendat Deum in immenſum excedeſe omnem eſſentiam, omnemq́ue intellectum & cognitionem propter ſuam *ſupereſſentialem infinitatem.* Vnde ipſe crebrò Deum vocat ὑπερούσιον οὐσίαν, id eſt ſupereſſentialem eſſentiam. Idem lib. de Diuinis nomin. c. 13. *Nihil, ait, eorum quæ ſunt, aut eorum quæ alicui exiſtentium ſunt cognita, explicat arcanum illud omnem rationem &* D *intellectum ſuperans, ſupereſſentialiter ſuper omnia ſuperexiſtentis ſuperdeitatis.* Et cap. 4. *In ipſo eſt omne principium, exemplare, finale, efficiens, formale, elementare: & ſimpliciter omne principium, omnis connexio, omnis terminus.* Hinc *lucem inhabitat inacceſſibilem*, 1. Timoth. 6.16. & tamen in ipſo viuimus, mouemur & ſumus. Ipſe enim eſt quidam fundus & fundamentum rerum omnium, cui vniuerſa innixa recumbunt, ut ait S. Dionyſ. lib. de Diuinis nomin. c. 10. Quocirca Iob. c. 11.7. *Forſitan,* inquit, *veſtigia Dei comprehendes, & vſque ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelſior cælo eſt, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognoſces? Longior terra menſura eius, & latior mari.* Sileant ergo à facie tua, ô Rex maieſtatis, elementa & cæli. Sileãt arbores, herbę, flores, plantę, prata, campi. Sileant aues, piſces, iumenta & ferę. Sileant homines, angeli, & creaturæ omnes: quia coram te omnes in

vnum

vnum collectæ, non amplius ſunt, quàm momentum ſtateræ, & gutta roris antelucani, quam ilicò ſorbet ſol oriens, Sapient. 11.23. quàm ſtilla ſitulæ, quàm puluis exiguus, quàm locuſtę, quàm inane & nihilum, Iſaiæ 40. v. 15. 17. & 22. quàm puluis & cinis, Geneſ. 18. 27.

Secunda. Secunda ratio eſt, quòd, ſicut in Deo auguſtiſſima eſt eſſentia, & maieſtas; ſic pariter auguſtiſſima in eo eſt ſanctitas, auguſtiſſima ſapientia, auguſtiſſima prouidentia, auguſtiſſima omnipotentia, auguſtiſſima miſericordia, auguſtiſſima iuſtitia, auguſtiſſimæ perfectiones cæteræ, eæque infinitæ, Deus enim in ſe formaliter, vel eminenter, continet omnes perfectiones creaturarum omnium quæ fuerunt, ſunt & erunt; ac inſuper infinitas alias creaturis incommunicabiles. Sicut enim eſt oceanus eſſentiæ, ſic eſt & oceanus perfectionum. Formaliter Deus in ſe continet perfectiones creaturarum abſolutas, vti ſunt vis intelligendi, volendi, operandi, aliæque ſpiritales. Eminenter continet perfectiones creaturarum mixtas, quæ videlicet cum aliqua imperfectione coniunctæ ſunt, quales ſunt calor, color, odor, ſapor, ſonus, aliæque corporales. Quocirca Eccleſ. c. 43. 29. ait: *αὐτός ἐστι τὸ πᾶν, ipſe eſt τὸ omne.* Vnde Gentiles Deum vocabant *τὸ πᾶν*, id eſt vniuerſum, teſte Eugubino lib. 3. Perennis Philoſoph. ca. 8. Fingitur à Poëtis Pan cum Amore Deo luctatus, & ab eo victus: quia omnia vincit amor; quin & Deum ipſum. Hic enim ab amore ſe vinci paſſus eſt, tum aliàs, tum maximè cùm Verbum caro factum eſt, ut nobis fieret frater, imò redemptor & pater. Hinc illud oraculum: *Magnus Pan mortuus eſt*, cùm in Chriſti morte defecerunt oracula deorum, cuius meminit Plutarch. libr. de Oraculorum defectu. Quin & Deus ad Moſen a *Ego*, inquit, *oſtendam omne bonū tibi*, Exodi 33. 19. Et Apoſtolus Rom. 11. 33. *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius!* &c. *Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi gloria in ſæcula. Amen.* Quocirca eleganter S. Cyprian. lib. *Quòd idola non ſunt dij*: *Mundi*, ait, *vnus eſt rector, qui vniuerſa quæ ſunt verbo iubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu maior eſt: & ideò ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus.*

Deus eſt Pan, id eſt omne.

Tertia. Tertia ratio eſt, quòd Deus vti in eſſentia, ita & in hiſce ſuis attributis omnibus & ſingulis, ſit poſitiuè infinitus. Habet enim infinitam ſanctitatem, infinitam potentiam, infinitam ſapientiam, & ita de cæteris, in hiſce ergo omnibus & ſingulis, eſt infinitus & immenſus. Rurſum Deus in infinitum tranſcendit non tantùm omnes res creatas, earumque perfectiones & dotes, ſed & omnes res poſſibiles & imaginabiles, quæ ſunt infinitæ; tranſcendit inquam, eas omnes; non vno, non centum, non mille gradibus, ſed mille millenis millionibus, imò in infinitum. Cogita enim ſapientiam, potentiam, bonitatem, &c. quantam potes, eamque maiorem ſemper & creſcentem in infinitum: cùm omnia hæc cogitaueris, ſcito quòd vniuerſa hæc tua, omniumque hominum & angelorum cogitata, Dei ſapientia, potentia, bonitas, &c. tranſcendat in infinitum; ſcito quod needum ad primum deitatis punctum pertigeris; ſed ab illo diſtes in infinitum. Sileant ergo in conſpectu maieſtatis tuæ Domine, omnes mentes, omnes linguæ, omnes conceptus, omnes voces Seraphicæ & Cherubicæ, velentque ſuas facies & pedes, præ pudore & reuerentia. Iſaiæ 6. 2. quia omni ſua acie, omni ſuo ardore minimum tuæ gloriæ gradum penetrare & comprehendere nequeunt. *Verè magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non eſt finis*, pſal. 144. Et Baruch. c. 3. *Magnus*, ait, *eſt, & non habet finem, excelſus & immenſus.*

Fructus primus. Ex hiſce rationibus ſequitur, immenſæ Dei maieſtati, ſanctitati, ſapientiæ, &c. immenſam deberi reuerentiam cultum & latriam: cumque eam nos homunciones & vermiculi præſtare non poſſimus, debere nos coram ea humiliare & deprimere in abyſſum noſtri nihili, miſeriæ, vilitatis & peccatorum; ac cum S. Franciſco ex imo corde dicere: Quis tu Domine? quis ego? Tu abyſſus eſſentiæ, ſanctitatis, ſapientiæ, potentiæ, omniſque boni: ego abyſſus nihili, malitiæ, ignorantiæ, infirmitatis, omniſque mali. Abyſſus ergo miſeriæ meæ inuocat abyſſum miſericordiæ tuæ. Quocirca noſtrum hoc debitum exſoluit Chriſtus, offerens ſe in cruce Deo pro nobis. Ipſe enim cùm ſit Verbum Dei, eſt hoſtia infinita, & infiniti pretij, quæ Dei immenſitati cōmenſa eſt, quam proinde nobis teſtamento reliquit, ut quotidie in Eucharistia eamdem Deo immolemus, itaq; debitum Deo cultū & latriam perſoluamus.

Secundus. Secundò, hinc excitamur, ut Deum ſuper omnia ſummo & ſinceriſſimo, quem præſtare poſſumus, affectu & amore diligamus: quia ipſe propter infinitam ſuam excellentiam, infinitè dignus eſt omni amore, omni bono, omni gloria, omni laude, omni veneratione, omni obedientia & obſequio. Ex hoc amore ſequitur ingens & ardens deſiderium gloriæ Dei, ac promptitudo animi, ut vires, ſpiritus, ſanguinem & vitam expendamus ad eius nomen & gloriam vbique celebrandam & promouendam, ut omnes Dei maieſtatem, æternitatem, immenſitatem, ſanctitatem, omnipotentiam, miſericordiam, iuſtitiam, prouidentiam cognoſcant, timeant, ament colant & glorificent in æternum. Deinde ex hoc amore naſcitur gaudium mirificum, gratulatio & iubilus, quo gaudemus de tanta Dei maieſtate & gloria, eique identidem iubilamus dicentes: *Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum. Amen.* Apoc. 7. 12. Sic inchoamus vitam angelicam & beatam. Hoc enim eſt officium angelorum & Sanctorum in cælo: hoc eorum otioſum negotium, & negotioſum otium, ut toto corde, ſummo gaudio & iubilo Deum perpetim honorent, laudent, glorificent.

Tertius. Tertiò, diſcimus contemnere omnes mundi illecebras & pompas, totumque cor noſtrum in Deo defigere, ac dicere cum Pſalte; *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt Quid enim mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram? Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Sileant à facie tua omnes opes, omnes honores, omnes voluptates, quæ cæci mortales quaſi idola colunt, cùm reuera non ſint niſi imago falſa, & ſimulachra vmbratica ſolidarum opum, honorum & deliciarum: quia in te ſolo eſt verum & omne bonum, omne pulchrū, omne delectabile, omnis dulcedo, omnis quies.

omnia

omnis conſolatio, omnes theſauri, omnis dignitas, omnis maieſtas, omnis gloria, omnis ſapientia, omnis vita, omnis felicitas. Tu pelagus infinitum eſſentiæ, bonitatis & beatitudinis: omne eſſe, omne verum, omne bonum in te cõcludens, & ab æterno eminenter anticipans, tamquam fons totius entitatis. Tu fundamentum poſſibilium omnium, eſſe ſupereſſentiale omnium quæ ſunt & quæ non ſunt, ſine quo non ſolùm nihil poteſt eſſe actu, ſed nec poteſtate, nec vllam habere rationem poſſibilem, conceptibilem vel intelligibilem. Tu omnium principium, omnium finis, omnium conditor, conſeruator, promotor; omnium locus; omnium æuum, duratio, ordinatio, connexio, conſummatio. In te omne bonum angelorum, hominum, & creaturarum omnium, Deus meus, amor meus & omnia, natum in te quaſi pelago, ſicut piſces in mari; in immenſitate prouidentiæ, miſericordiæ & bonitatis tuæ immergar, inebrier, perdar, abſorbear, ibique vnà mecum mergam omnes ſpes & res meas, omnes affectus & amores, omnia deſideria & vota.

Quartus. Denique hinc diſcimus, medium & ſcalam optimam qua aſcendamus ad Deum, eſſe ſilentium creaturarum. Vir quidam ſanctus apud D. Taulerum pag. 685. rogatus, *Vbi inueniſti Deum?* reſpondit? *Vbi creaturas reliqui.* S. Dionyſ. lib. de Myſtica Theologia, docet duobus modis & vijs nos pertingere ad Dei cognitionem. Prior eſt, affirmationis & comparationis, nimirum aſcendendo à creaturis ad creatorem, ac de eo affirmando omnes dotes quas reperimus in creaturis, quòd in Deo creatore eædem ſint ſine comparatione excellentiùs & perfectiùs. Poſterior eſt, negationis, nimirum negando de Deo omnes res creatas, v.g. dicendo, Deus non eſt animal, non homo, non cælum, non angelus; ſed infinities quid præſtantius & diuinius. Atque hoc ſecundo modo meliùs & puriùs Deum cognoſci aſſeuerat.

Hac ſcala S. Auguſt. libr. 10. Confeſſ. cap. 6. aſcendit ad Deum: *Domine*, inquit, *amo te: ſed & cælum, & terra, & omnia quæ in eis ſunt, ecce vndique mihi dicunt, vt amem te; nec ceſſant dicere omnibus, vt ſint inexcuſabiles. Quid autem amo, cùm te amo? non ſpeciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis, ecce iſtis amicum oculis, non dulces melodias ſuauium cantilenarum omnimodarum; non florum, & vnguentorum, & aromatum ſuaueolentiam, non manna & mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo, cùm amo Deum meum; & tamen amo quamdam lucem, & quamdam vocem, & quemdam odorem, & quemdam cibum, & quemdam amplexum, cùm amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei, vbi fulget animæ meæ quod non capit locus, vbi ſonat quod non rapit tempus, & vbi olet quod non ſpargit flatus, & vbi ſapit quod non minuit edacitas, & vbi hæret quod non diuellit ſatietas. Hoc eſt quod amo, cùm Deum amo. Et quid eſt hoc? Interrogaui terram, & dixit: Non ſum; & quæcumque in ea ſunt, idem confeſſa ſunt. Interrogaui mare, & abyſſos, & reptilia animarum viuentium; & reſponderunt: Non ſumus Deus tuus, quære ſuper nos. Interrogaui cælum, ſolem, lunam, ſtellas, &c. & exclamauerunt voce magna; Ipſe fecit nos. Interrogaui mundi molem de Deo meo, & reſpondit mihi: Non ego eum, ſed ipſe me fecit, &c.* Idem lib. 9. c. 10. cum matre S. Monica, paulò ante eius mortem colloquens de vita æterna Sanctorum, quæ eſt Deus; quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit: *Erigentes*, inquit, *nos ardentiore affectu in idipſum, perambulauimus gradatim cuncta corporalia, & ipſum cælum, vnde ſol & ſtellæ lucent ſuper terram. Et adhuc aſcendebamus interiùs cogitando & loquendo te, & mirando opera tua, & venimus in mentes noſtras, & tranſcendimus eas, vt attingeremus regionem vbertatis indeficientis, vbi paſcis Iſrael in æternum, &c. Dicebamus ergo, ſi cui ſileat tumultus carnis; ſileant phantaſiæ terræ, & aquarum, & aëris; ſileant & poli, & ipſa anima ſibi ſileat, & tranſeat ſe, non ſe cogitando; ſileant ſomnia & imaginariæ reuelationes, omnis lingua, & omne ſignum, & quidquid tranſeundo fit, ſi cui ſileat omnino: quoniam ſi quis audiat, dicunt hæc omnia, Non ipſa nos fecimus, ſed fecit nos qui manet in æternum. His dictis ſi iam taceant, & loquatur ipſe ſolus, non per ea, ſed per ſeipſum, vt audiamus verbum eius, non per linguam carnis, neque per vocem angeli, neque per ſonitum nubis, neque per ænigma ſimilitudinis; ſed ipſum quem in his amamus, ipſum ſine his audiamus, ſicut nunc extendimus nos, & rapida cogitatione attingimus æternam ſapientiam ſuper omnia manentem; ſi continuetur hoc, & ſubtrahantur aliæ viſiones longè imparis generis, & hæc vna rapiat & abſorbeat, & recondat in interiora gaudia ſua, vt talis ſit ſempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ cui ſuſpirauimus, nonne hoc eſt, Intra in gaudium Domini tui? Et iſtud quando?*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MVlti hoc caput & carmen ad literam accipiunt de Chriſto, Chriſtiq; victoria & redemptione: quia Propheta hic crebrò loquitur per verba futuri temporis. ita videtur ſentire S. Hieron. Theodoret. Theophyl. Euthym. Haymo, Rupert. Emmanuel, & S. Auguſt. lib. 18, de Ciuit. c. 32.

Alij ad literam hæc accipiunt de Cyro, expugnatore Babylonis, & liberatore Iudæorum, cui proinde omnia hæc futura accommodant, quaſi reuera vti ſonant, tunc acciderint, idq; probant ex Herodoto & Xenophonte. ita Hugo, Albert, Lyran. & Mariana.

Verùm dico, ad literam Prophetam, cum ad ſuam querelam de Chaldæorum in Iudæos tyrãnide, imperio & excidio, à Deo accepiſſet reſponſum de Babylonis punitione, & Iudæorum ex ea liberatione per Cyrum, hoc carmine Deo gratias agere, eumq; obſecrare, vt idipſum reipſa exequatur. Quocirca canit magnalia, plagas & prodigia quæ Deus pro Hebræis patrauit, ab exitu eorum ex Ægypto vſque ad ingreſſum in terram Chanaan; vt ſignificet, ſimilia Deum pro eiſdem patraturum in liberatione ex Babylone, & reductione in Iudæam;

qua

quæ omnia aſcribit meritis Chriſti Ieſu, quem Cyrus typicè adumbrauit. ita Chal. Hebræi, Vatabl. Arias, Ianſenius; & tandem fatentur idipſum S. Hier. Theodor. & Theophyl. Id ita eſſe, patet Primò, ex c. 1. & 2. maximè v. 3. atque ex tota connexione prophetiæ huius. Hic eſt enim auditus, de quo ait v. 1. Domine audiui auditionem tuam, & timui. *Nam c. 1. & 2. audiens Chaldæorum in Iudæos ſæuitiã, extimuit & expauit. Secundò, quia ea de cauſa ab initio c. vſque ad v. 24. plurima beneficia Hebræis in exitu ex Ægypto præſtita commemorat, vt ſimilia eis in egreſſu è Babylone præſtanda demonſtret & ad id credendum fidem & ſpem eorum exacuat. Tertiò idipſum clarè indicat cùm ait v. 16.* Vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum. *Denique id ſignificat titulus,* Oratio pro ignorantijs, *id eſt pro peccatis ſuis & populi, ne ſcilicet Deus ob ea, liberationem eius è Babylone, licet promiſſam, differat, vel omnino reuocet & auferat.*

In ſenſu tamen allegorico, qui præcipuè hic intenditur à Spiritu ſancto, loquitur de Chriſto, Chriſtiq́; myſterijs & redemptione. Sicut enim Nabuchodonoſor tyrannus, & vaſtator populi Dei geſſit typum diaboli; ita Cyrus liberator eiuſdem, figura fuit Chriſti redemptoris; & ſicut Babylon repræſentat regnũ peccati, ita liberatio è Babylone repræſentauit redemptionem Chriſti, qui euertit regnum peccati homineſq́; ex eius & diaboli ſeruitute liberauit. Hac de cauſa Propheta iam loquitur in præterito, vt ſignificet ſe ad litteram loqui de Pharaone Ægypto, & Hebræis præteritis; iam in futuro, vt ſignificet ad litteram ſimilia Iudæis euentura per Cyrum, in expugnatione Babylonis Allegor. verò ſimilia, imò longè maiora, omnibus gentibus præſtanda per Chriſtum, orbis redemptorem. Hinc nominat Chriſtum & Ieſum v. 18. Exultabo, *inquit,* in Deo Ieſu meo, *eiuſq́; natiuitatẽ, miracula & geſta vſq; ad vltimum eius iudicium, typicè percenſet. ita Theophyl. Euthym. Rupert, Ribera. Titelman. Ianſen. in hoc canticum, Simili modo victorias & beneficia ſui temporis ad literam, quibus allegoricè repræſentant victoriam & gratiam Chriſti carmine ſuo celebrant Moſes Exodi 15. Debora Iudic. 5. Iudith c. vlt. Anna 1. Reg. 2. Dauid pſal. 71. &* 88.

Vbi Nota, Quia allegoricus ſenſus hic præcipuè eſt intentus à Spiritu ſancto, hinc quędã interſeruntur, quæ magis conueniunt allegoriæ quàm litteræ, vti eſt nomen Ieſu; & quod Septuag. v. 2, habent. In medio duorum animalium cognoſceris: *& v. 5.* Ante faciem eius ibit mors; *&,* Egredietur diabolus ante pedes eius: *Simili modo allegoriam literæ miſcet Iſaias c. 14. vbi ſub typo Luciferi, caſum Balſaſaris depingit, & Ezechiel c. 28. vbi ſub typo Cherubini, ruinam regis Tyri repræſentat.*

Ad literam ergo tres ſunt huius cantici partes. Primò enim Propheta Deum obſecrat, vt opus redemptionis Hebræorum è Babylone promiſſum, reipſa præſtet & perficiat. Secundò, à v. 2. ad 16, recolit & celebrat magnalia Dei, edita in eorumdem liberatione ex Ægypto, quo tacitè rogat, vt ſimilia præſtet in eorum liberatione è Babylone. Tertiò, v. 16. redit ad v. 1. & ad cladem Babylonis obſtupeſcit. mox gaudet & exultat in Domino, qui Iudæos è Babylone liberabit, eoſq́ue quaſi ceruos veloces & alacres in Iudæam reducet.

ORATIO

PRO IGNORANTIIS.

Vers. 1. PRO IGNORANTIIS] Hebr. eſt שגיונות *ſigionot*, quod aliqui, ut R. Dauid: Pagnin. Vatabl. accipiunt pro certo genere cantici, harmoniæ, vel inſtrumenti muſici: vnde Septuag. vertunt, *oratio Habacuc Prophetæ cum cantico*: quia partim eſt hîc oratio, partim & magis canticum, quo celebrat Dei beneficia præterita, ut impetret futura. Hæc eſt enim vera ratio orandi & impetrandi, ſi eius à quo quid petimus, munificentiam, potentiam, dotes & laudes celebremus. Vnde in Scriptura, oratio ſubinde vocatur laus, ut Thren. 2. 19. *Conſurge, lauda* (id eſt, laudando ora) *in nocte*. Ierem 11. 14. *Ne aſſumas pro eis laudem*, id eſt ne ores pro Iudæis tam impijs. Hinc & R. Iona, & ex eo Genebrard. *ſigionot* vertunt, *gaudium, oblectationem. Oratio*, inquiunt, *Habacuc Prophetæ cum oblectationibus*, quâ ſcilicet ſe populumq́ue oblectat, commemorando futuram eius liberationem. Alij, ut R. Iuda, vertunt, *oratio pro occupationibus*, putà pro grauibus negotijs, quæ animo verſabat, quibuſque ſe occupabat Propheta; Tigurina,

A *colloquium, ſeu diſputatio Habacuc Prophetæ de rebus perplexis*. Verùm meliùs Noſter vertit, *pro ignorantijs*: ita enim vertit & Aquila, Symmach. Quinta editio & Chald. Hebræum enim שגה *ſaga*. ſignificat errare, ignorare inde שגיון *ſigiona*, vocatur error, ignoratio, putà delictum & peccatum, tum ex ignorantia commiſſum, tum quodlibet aliud, etiam voluntarium. Vnde Theodot. vertit, *pro voluntarijs*, ſcilicet delictis. Nam ut ait Ariſtotel. *Omnis peccans eſt ignorans*. Et Sapiens; *Errant qui operantur malum*, Prouerb. 14.

B 22. Semper enim peccato coniuncta eſt aliqua ignorantia, putà inconſideratio. Si enim conſideraret peccator turpitudinem & damna peccati, Deumq́ue vindicem, cuius iram & tormenta æterna prouocat. vtique non peccaret.

Ita ſenſum hîc varium dant varij. Primò, Chald. more ſuo paraphraſticè ſic vertit, *Oratio quam orauit Habacuc quando reuelatum eſt ei de longitudine temporis, quam dedit Deus impijs: quod ſi conuertantur ad legem corde perfecto, remittetur eis, eruetq́; omnia ſcelera eorum, quæ admiſerunt in conſpectu eius, quaſi ignorantia.*

Secundò, S. Hieron. Remig. Albertus & Ianſenius, cenſent Habacuc hîc deprecari veniam ſuæ ignorantiæ, id eſt ſui peccati, quo ignoran-

tes

ter & temerè auſus fuit cum Deo diſputare, A imò de eius prouidentia, quâ ſinit impios pijs dominari, conqueri. Verùm in toto hoc carmine nullam huiuſce deprecationis veniæ, ſignificationem dat Propheta.

Dico ergo, per ignorantias ſignificantur peccata populi q.d. Oro Domine pro peccatis populi, vt illa condones & diſſimules, ne propter illa differas opus liberationis noſtræ è Babylone, & multò magis Allegor. opus incarnationis Chriſti, & redemptionis generis humani à te promiſſum.

Verſ 2. DOMINE audiui auditionem tuam, & timui.

Domine opus tuum in medio anno- B rum viuifica illud.

In medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.

Vers 2. DOMINE AVDIVI AVDITIONEM TVAM] Eſt metonymia, nam actus ponitur pro obiecto: *auditionem*, id eſt rem, vel verbum auditum, ſiue oraculum quod à te audiui; ſcilicet tantam cladẽ & vaſtationem, tum Iudæorum per Chaldæos, tum ipſorum deinde Chaldæorum per Medos & Perſas: ideóque *timui*, maximè metuẽs, ne nos in Babylone degentes, vtpote captiuos, etiam Babylonica clades, & Chaldæorum excidium per Cyrum infligendum pariter inuoluat, & omnino deleat. ita S. Hier. Remig. & Theodor. Porrò Septuag. addunt: *Conſideraui opera tua, &* ἐξέστην, id eſt *obſtupui*, vel *expaui*. quod Allegor, re- C ctè S. Auguſt. libr 18. de Ciuit. 32 refert ad opus incarnationis Chriſti, quod præ ſui nouitate, tantæque maieſtatis exinanitione, non tantùm ſtuporem, ſed & ſacrum quemdam pauorem & horrorem, ex ſui reuerentia incutit. *Quid enim*, inquit, *hoc eſt, niſi præcogniti, noui, ac repentini ſalutis hominum ineffabilis admiratio?* Quis enim non ſtupeat, quis non expaueſcat, ſi videat Deum in carne, Deum in cruce? Hoc eſt magnũ pietatis ſacramentum, quod obſtupeſcunt Seraphini & Cherubini, quod, vt ait Apoſtolus 1. Timoth. 3. 16 *manifeſtum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit angelis* (qui omnes ſtupentes illud adorarunt Hebr. 1. 6.) *prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.* Verè S. Bernard. ſerm. 3. in Vigilia Natiuit. *Tria* D *opera, tres mixturas fecit omnipotens illa maieſtas in aſſumptione noſtræ carnis, ita ſingulariter mirabilia, & mirabiliter ſingularia, vt talia nec facta ſint, nec facienda ſint ampliùs ſuper terram. Coniuncta quippe ſunt adinuicem Deus & homo, mater & virgo, fides & cor humanum. Admirabiles iſtæ mixturæ, & omni miraculo mirabilior, quomodo tam diuerſa, tamq; diuiſa ab inuicem potuerint coniungi.* Et infrà: *Contraxit ſe maieſtas, vt quod melius habebat, videlicet ſeipſum, limo noſtro coniungeret, & in perſona vna ſibi inuicem vniretur Deus & limus, maieſtas & infirmitas, tanta vilitas & ſublimitas tanta. Et attende, ſicut in illa ſingulari diuinitate trinitas eſt in perſonis, vnitas in ſubſtantia; ſic in iſta ſpeciali commixtione trinitas eſt in ſubſtantijs in perſona vnitas. Verbum enim, & anima, & caro, in vnam conuenere perſonam; & hæc tria vnum; & hoc vnum tria, non confu-* A *ſione ſubſtantiæ, ſed vnitate perſonæ.* Quocirca meritò S. Aug. S. Hieron. S. Bernard. S. Franciſcus, alijque Sancti, in cõtemplatione huius myſterij quaſi extra ſe rapti & attoniti expauerunt, & obſtupuerunt. Equidem ſi cum S. Magdalena ſecedentes & abſtracti, non aliud contemplaremur tota vita, quàm hoc, *Verbum caro factum eſt, Deus homo*, iugiter obſtupeſceremus, & quo magis ac diutiùs illud contemplaremur, eo magis in ſtuporem, imò in extaſim raperemur.

Opus incarnationis ſtupendum.

Sanè ipſa humanitas Chriſti in incarnatione, videns ſe aſſumi & eleuari ſuper omnes cælos & angelos, ad thronum maieſtatis diuinæ, obſtupuit & expauit: quin & iugiter obſtupeſcit & expaueſcit, dum videt ſe in eadem non tantùm ſede, B ſed & hypoſtaſi cum diuinitate ſedere & ſubſiſtere: Videt enim ſe ex creatura eleuari ad creatorem, ex nihilo fieri omnia, ex homine fieri Deum; idque ex nulla ſui dignitate (eſt enim ipſa tanto honore & bono indigna) vel merito, ſed ex mera dignatione Dei, qui eã ex omnibus hominibus, angelis & creaturis elegit, & ad tantum gloriæ faſtigium euexit. Iugiter ergo illa obſtupeſcens ſuam vilitatem & indignitatem, ac Dei dignitatem & gratiam, gratulabunda exclamat: O immenſa Dei in me, ô abyſſalis, ô incomprehenſa bonitas!

Humanitas Chriſti videns ſe vniri Verbo obſtupuit.

Tropol. hæc verba ſibi adaptauit S. Leo, cùm eligeretur in Pontificem. Sic enim ait ſerm. 2. de ſua Aſſumptione: *Domine audiui auditum tuum, & timui: conſideraui opera tua, & expaui. Quid enim tam inſolitum, tam pauendum, quàm labor fragili, ſublimitas humili, dignitas non merenti?*

DOMINE OPVS TVVM, IN MEDIO ANNORVM C VIVIFICA ILLVD] τὸ *illud* per pleonaſmum Hebræum redundat: Hebræi enim repetunt pronomen relatiuum, vel demonſtratiuum, illudque iungunt cum ſuo nomine quod anteceſſit. Porro *opus* intelligit liberationis Iudæorũ è Babylone, & myſticè redemptionis generis humani è captiuitate diaboli & peccati per Chriſtum. Vnde Chald. opus hoc interpretatur renouationis mundi, & miſerationum Dei. ita S. Hieron. & Auguſt. loco citato. Hoc enim vocatur opus Dei antonomaſticè, ſiue per excellentiam; quia omnium Dei operum fuit maximum & excellentiſſimum. Nam in eo vno magis, quàm in operibus creationis, cõſeruationis, gubernationis, cæteriſque omnibus, Deus generi humano oſtendit immenſam ſuam clementiam, ſapiẽtiam, po- D tentiam & amorem. Quodque de Bruto dixit Poëta, *Et magnum magni Cæſaris illud opus*: opus longè veriùs dicas de Verbo incarnato, putà de Chriſto: *Et magnum magni Numinis illud opus.* Hoc opus inquam, *in medio annorũ*, id eſt intra annos, vel annis, ſcilicet à te præfixis, *viuifica*, id eſt effice, ſuſcita, adimple. Hebræi enim metaphoricè vitam dant rebus inanimis, vt annis, diebus, aëri, fertilitati, ſterilitati, captiuitati, liberationi, &c. cùm enim illa fiunt & vigent, dicuntur hebr. viuificari & viuere.

IN MEDIO ANNORVM] Varij variè hoc mediũ explicant. Primò, Gueuara & Vatabl. *In medio annorum*, inquiunt, hoc eſt, in medio illorum calamitoſorum & infelicium dierum, in quibus Chaldæam, eiuſque incolas funditus igne ferroque vaſtandos Propheta audierat. *In medio* dixit, id eſt, cùm in præcipiti erunt mala, cùm in-

grment vehementiùs pericula, cùm circumfluentibus vndiq; calamitatum fluctibus nulla emergendi affulgebit ſpes. In medio enim alicuius rei eſſe dicitur quandoque id, quod ab ipſa premitur & vrgetur maximè, vt circumfuſo malorum æſtu nullum euadendi pateat effugium. Tale eſt illud pſalm. 22. *Nam etſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et pſal. 37. *ſi ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me.* Orat ergo Habacuc Deum, vt populū ſibi peculiarem è medijs calamitatibus Chaldæorum eripiat, & quem tantis hactenus beneficijs affecerit, cuique, vt artifices ſolent, quaſi abſolutiſſimo manuum ſuarum operi, & ſuum nomen inſcripſerit, notamque & ſtigma circumciſionis inuſſerit, Chaldæorum ſæuitia interire, aut cum Chaldæis pariter in Babylone à Medis & Perſis exſcindi deleriq; penitus non patiatur. Hic ſenſus valdè huic loco congruere videtur. Medium enim ſæpè capitur pro ſummo, vt cum dicimus: In medio tribulationū verſor, medio marí iactor; in medio ferarū dego, id eſt, in ſummis verſor malis, periculis & hoſtibus. Annus enim, dies, & tempus ſæpè metonymicè ſumuntur pro clade inſigni & calamitate, quæ tali anno, die & tempore contigit, vel continget. Sic ſæpè Prophetæ diem Domini vocant diem vltionis, quo Iudæam, vel Babylonem, aut alias vrbes & gētes puniet & perdet; vt Sophon. 1. 14. *Iuxtà eſt dies Domini magnus, &c. dies iræ dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ.* Ioël. 2. 1. *Venit dies Domini, &c. dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis.* Similia ſunt Ierem. 30. 7. Amos 3. 18.

C Secundò, alij ex aduerſo medium capiunt pro optimo. q. d. Euolutis annis 70. captiuitatis calamitoſiſſimæ, in medio, id eſt in optimo anno 70. illos annos conſequente, opus hoc liberationis noſtræ tam exoptatum dabis & præſtabis. Sic dicitur Ezech. 5. 5. *Iſta eſt Ieruſalem: in medio,* id eſt in optimo, *gentium* loco *poſui illam.* Et Iſaiæ 38. 9. ait Ezechias: *In dimidio dierum meorum,* id eſt in ætate optima & florenti, *vadam ad portas inferi.* Quamquam alij *in dimidio* propriè accipiunt: erat enim Ezechias tunc 39. annorum, quæ ætas eſt quaſi dimidia vitæ humanæ. integra enim eſt ea, quæ notatur pſal. 89. 10. *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni: ſi autem in potentatibus, octoginta.*

Tertiò, ſimpliciùs alij medium hic non accipiunt geometricè, ſed phyſicè, aut potiùs vulgariter ex Hebræorum phraſi & vſu, quo *In medio annorum,* idem eſt quod intra annos, ſcilicet præfinitos & deſtinatos à Deo. Vnde Symmach. vertit, *intra annos reuiuiſcere fac ipſum;* Aquila, *dum appropinquant anni, viuifica illud;* Septuag. *cùm appropinquauerint anni, cognoſceris.* Sic Deus fecit *firmamentum in medio aquarum,* id eſt inter aquas ſuperas & inferas, Gen. 1. 6. & *lignum vitæ in medio paradiſi,* id eſt intra paradiſum, Geneſ. 2. 9 & ignem in medio rubi, id eſt intra rubum, Exodi 3. 2. Dicit autem potiùs *in medio,* quàm in fine annorum, quia optat annos hoſce non expleri, ſed potiùs imminui & dimidiari. q. d. Fac Domine, vt anni 70. quos captiuitati noſtræ deſignaſti non ad finem vſque decurrant, ſed decurrentur & dimidientur.

Quartò, aliqui, vt Albertus, medium hîc geometricè & præciſè accipiunt, ſcilicet medium A annorum mundi. Nam liberatio Hebræorum facta eſt ſub annum mundi ter milleſimum, putà anno 3419. hoc eſt penè medium durationis mundi: durabit enim mundus ſex millia annorum, vt tradunt Hebræi & Patres, quos citaui Apoc. 20. 6.

Rurſum Ianſenius dimidium hoc exponit annum 37. tranſmigrationis Ioachin, quo Euilmerodach eum exaltauit, 4. Reg. 25. 27. quod fuit quaſi præludium & initium felicitatis & liberationis Hebræorum, quæ perfecta eſt anno 70. captiuitatis: nam 37. ſunt penè dimidium 70. Hoc ſenſu vox *viuifica* in ſenſu, non perfecto, ſed inchoato accipienda eſt. q. d. *Viuifica,* id eſt incipe viuificare, & adimplere opus tuum; inchoa B operis tui fabricam, da eius ſpecimen, quaſi auroram futuræ lucis & libertatis.

Allegor. opus incarnationis & redemptionis Chriſti factū eſt *in medio annorum,* iuxta primum ſenſum: quia Chriſtus venit calamitoſiſſimo tempore. Fecit enim vti facit ſapiens medicus, qui ſinit morbum creſcere ad ſummum paroxyſmum. vt omnes ſuas vires exſerat & euomat: quo facto, morbo quaſi exhauſto & eneruato, facilem adhibet curationē. Ita Chriſtus permiſit, vt peccatum & concupiſcentia creſcerent ad ſummum per quatuor annorum millia, vtq; omnem ſuam malitiam exſererent ac euomerent, quo facto, medicam ei manum ſuam attulit; cùm iam pariter & natura, & lex Moſis omnem vim ſuam oſtendiſſent, nec tamen potuiſſent peccato mederi, ac proinde omnes & omnia Chriſti opem tacitè poſcerent & inclamarent.

C Secundò, idipſum fuit *in medio,* id eſt in optimo, *annorum*: quia ipſe adduxit aureum iubilei ſæculum, iuxta illud Apoſtoli: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis,* 1. Cor 6. 2

Tertiò, fuit *in medio annorum,* id eſt inter annos, vel annis à Deo præfixis & conſtitutis. Rurſum *in medio,* id eſt in complemento annorum. Medium enim eſt extremorum centrum, vnio, perfectio & complementum. Hinc *in medio annorum,* idem eſt quod in conſummatione annorum; vel, vt Apoſtolus Galat. 4. v. 4. ait, *in plenitudine temporum,* cùm ſcilicet planè conſummata & impleta eſſent tempora à Deo tanto operi præſtituta. Medium enim extremorum eſt finis: extrema enim in medio terminantur & finiuntur. ita S. Hieron. In medio ergo annorum natus eſt D Chriſtus: quia ætas Chriſti fuit finis ſæculorum præcedentium miſerorum, & initium ſequentium feliciſſimorum. Dicit autem *in dimidio* potiùs quàm in fine: quia optat hoſce annos accelerari, ideoque dimidiari; ſicut per preces Danielis & Prophetarū, abbreuiatæ & acciſæ ſunt 70. hebdomades præuiæ Chriſto, vti dixi Daniel. 9. 21.

Quartò arithmeticè *in medio annorum* paſſus eſt Chriſtus hoc computu: Primò, quia in medio 70. & vltimæ hebdomadis Danielis paſſus, redemit mundum. Daniel. 9. v. 27. Licet enim Daniel fuerit poſt Habacuc, tamen hebdomades hę 70. iam ante Danielem decretæ erant in mente Dei, qui eas hîc confusè & implicitè reuelauit Habacuc, quas poſtea disertè expreſſit Danieli. Secundò, *in medio annorum*: quia Chriſtus paſſus redemit nos anno ætatis 34. quæ eſt media vitæ humanæ; hæc enim cenſetur 70. annis.

Tertiò,

Tertiò, Hebræi ex oraculo Eliæ, durationem, ſiue ætatem mundi tradunt fore ſex millia annorum, ſiue ter bina millenaria, quorum prima duo ſpectant ad legem naturæ, quæ fuit ante diluuium, & poſt illud vſque ad Abraham: ſecunda, ſiue media duo ad legem Moſis: tertia, ſiue vltima duo ad Euangelium, & tempus Meſſiæ ac gratiæ. Iam Chriſtus natus eſt durante lege Moſis: natus eſt ergo in medio harum trium ætatum, ac conſequenter in medio annorum, id eſt ſæculorum mundi. ita Franciſc. Georgius Venetus in Problem. tomo 3. ſect. 4. de Chriſti aduentu n. 142. Rurſum in medio annorum venit Chriſtus: quia tẽpus Euangelij, & gratiæ eius eſt medium inter tempus legis & tempus gloriæ, ſiue inter ſæculum præſens & futurũ. Chriſtus enim fuit quaſi horizon temporis & æternitatis: eſt enim ipſe legis temporiſque finis, ac principium æternitatis, vitæque beatæ. Hinc ab Iſaia cap. 9 vocatur *pater futuri ſæculi.* Denique ne quid omittam, ex his Habacuc verbis nonnulli, vti refert S. Vincentius Fererius epiſt. ad Benedictum, & Adrianus Finus lib. 5. Flagelli c. 8. cenſuerunt, Chriſtum in medio durationis mundi tempore aſſumpſiſſe carnem, ita vt tot exactè præceſſerint anni Chriſti incarnationem, quot poſt eam futuri ſunt. Idipſum indicauit Virgil qui ex oraculis Sibyllæ Cumææ Auguſto Cæſari (cuius ætate natus eſt Chriſtus) adulatus, cecinit 3. Georg.

Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen fama tot ferre per annos
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.

Verùm hoc planè incertum, & multis parum prubabile videtur: certè ex hoc loco euinci nequit.

Chriſtus eſt medium vniuerſi.

Primò.

Symbolicè, Chriſtus eſt medium, vti S. Trinitatis, ita & totius vniuerſi & ſæculorum omnium, æquè ac redemptionis & felicitatis noſtræ mediator. Nam in SS. Trinitate ipſe, vtpote Filius, eſt medius inter Patrẽ & Spiritum ſanctum, quia à Patre procedit & generatur, ac genitus

Secundò.

cum eo ſpirat & producit Spiritum ſanctum. Secundò, quia ipſe eſt Verbum, quod eſt idea, per quàm creauit Deus omnia: ipſe ergo vt Verbum, eſt modus, nexus, vinculum, medium & centrum rerum omnium.

Tertiò.

Tertiò, in ipſo pariter, vt Verbo, creata & ordinata ſunt omnia ſæcula & tempora: *Fide enim intelligimus aptata eſſe ſæcula*

Quartò.

verbo Dei, ait Apoſt. Hebr. 11. 3. Quartò, hinc congrue aſſumpſit naturam humanam, vt eſſet mediator Dei & hominum. Decebat enim, vt perſona media in SS. Trinitate humanam naturſm aſſumeret, in eaque fieret mediator, quia & ipſa media eſt inter cælum & terram, media inter Deum & cæteras creaturas, vtriuſque naturæ participans, vt per ipſam naturam mediam vtraque voiret extrema. Natura enim humana meditullium, & quaſi vinculum omnium exiſtit, & cum omnibus partem habens, cum omnibus deliciatur: omnibus enim creaturis cæteris homo vel veſcitur, vel oculis, alióve ſenſu paſcitur & fruitur: terra nos ſuſtentat, aqua potat, aër dat reſpiraculum, ignis calefacit: veſcimur plantis, piſcibus, animalibus: ſole & cælo illuminamur: ab angelis erudimur, purgamur, perficimur. Pari modo Chriſtus factus homo, deliciatur cum omnibus, & omnes cum eo. Hinc eius typus fuit ar-

A bor vitæ in medio paradiſi à Deo collocata, Geneſ. 2. Quocirca Chriſtus naſcens, viuens, moriẽs, ſemper capeſſiuit mediũ. Natus eſt enim in media nocte, dum quietum ſilentium continerent omnia, & mox in ſuo curſu mediũ iter perageret, Sapient. 18. 14.

Chriſtus vbique fuit medius & mediator.

Natus quoq; poſitus eſt in medio duorum animaliũ: aſinus infirmior denotat miſericordiam, bos fortior, & in arando æquus & fidus hero, denotat iuſtitiam. Hæc enim duo obuiare ſibi fecit Chriſtus ideoq; naſcens in eorum medio ſtetit. Puer inuentus eſt in templo, in medio Doctorum. Domi fuit medius inter matrem & patrem, putà Mariam & Ioſeph. Sicut enim medius eſt in Trinitate increata, ſic medius eſt & in Trinitate creata, quæ eſt Ioſeph, Ieſus, Maria, Vir in medio fuit Apoſtolorum: *Ego*, inquit, *ſum*

B *in medio veſtrûm, tamquam qui miniſtrat*: vt omnibus videlicet æqua diſtributione, ſaltem geometrica, ſuſcepta munera diſtribueret. Rurſum concionando operatus eſt ſalutẽ in medio terræ, pſal 73 12. Moriens pependit in medio duorum latronum, vt iam eorum conſtitutus iudex, redderet vtrique debitas vices, iuxta vtriuſque merita, præſagio quodam magni & extremi iudicij, in quo medius ad dexteram habebit Sanctos, quos vita æterna præmiabit; ad ſiniſtram reprobos, quos morte æterna mulctabit. In cælo medium tenet locum: eſt enim medius inter Patrẽ & nos, vtpote aduocatus noſter. Ita eum vidit S. Iohan. Apoc. 5. 6 quaſi agnum in medio throni, in medio quatuor animalium, & in medio ſeniorũ. Hinc eum repræſentauit Iſaac immolandus à patre, & riſus ac gaudiũ orbis: Iſaac enim medius

C fuit inter Abraham & Iacob: fuit enim Abrahæ filius, Iacobi pater. Rurſum ipſe palàm profitetur: *Vbi ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum.* Matth. 18. 20. Quocirca ipſe ab æterno decretus & in tempore factus eſt verus & optimus mediator inter Deum & hominem, iuxta illud Apoſtoli: *Vnus mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus*, 1. Timoth. 2. 5. Ipſe enim factus homo effectus eſt vinculum & gluinum, ligans, connectens & vniens hominem cum Deo. Ipſe eſt velut canalis medius, per quem à fonte viuo, putà à Deo, fluunt ad nos aquæ viuæ & fluenta gratiarum. Ipſe eſt ſcala Iacob, per quam quaſi medium, ab extremo ad extremum, putà è terra in cælum ad Deum aſcendimus. Præclarè S. Bernard. ſerm. 1. de S. Michaële: *Amat*, inquit, *ſemper media Ieſus, diuerticu-*

D *la ſemper & reclinatoria reprobat filius hominis, Dei & hominum mediator. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia.*

Vt nos doceret auream mediocritatem.

Nimirum hiſce omnibus ſignificare voluit & [illegible] commendare auream mediocritatem, quæ nos Deo & hominibus gratos efficit: virtus enim conſiſtit in medio. Item pacem & concordiam: mediũ enim eſt nexus: & quaſi pax & concordia extremorum. Hoc eſt quod ait Matth. 5. 9. *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*: quia ego quĩ ſum filius Dei naturalis, ſum pax vniuerſi, pacificans om[illegible]a quæ in cælis, & quæ in terris ſunt, Coloſſ. 1. 20. Iure ergo nomen filij Dei ſortiuntur, qui mediandi pacemque conciliandi officium ipſi proprium initiumque vſurpant.

Annorvm] Ita vertunt quoque Aquila, Symmach. Theodotion, Chald. & alij paſſim, legunt enim in Hebræo שָׁנִים *ſcanim*, quod

ſignificat *annos*. Verùm Septuag. alijs punctis legentes שְׁנַיִם *ſcenaim*, id eſt *duorum*: rurſum pro חַיֵּיהוּ *caiiehu*, id eſt *viuifica illud*, legentes חַיּוֹת *chaiot*, id eſt *animalium*, vertunt, *in medio duorum animalium cognoſceris*: mox tamen pro *ſcenaim* legunt *ſcanim* cum cæteris. Vnde ſubdunt: *Cùm appropinquauerint anni, cognoſceris*. Adduntque per epexegeſin: *Cùm aduenerit tempus, demonſtraberis*. Hæc enim verba non ſunt in Hebræo, ea tamen in Septuag. legunt codices Vaticani. Complut. Regij, S. Hieronym. Cyrill, Theodor. & alij paſſim. Aliqui tamen cenſent Septuag. in Hebræo legiſſe vt cæteros, ſcilicet vt τὸ *cùm appropinquauerint anni, cognoſceris*, reſpondeat illi quod vertit Noſter, *in medio annorum viuifica illud*, & τὸ *cùm aduenerit tempus, demonſtraberis*, reſpondeat illi quod vertit Noſter, *in medio annorum notum facies*: id verò quod præcedit, *in medio duorum animalium cognoſceris*, additum ſit à Septuag. propheticè & paraphraſticè, ſicut ab eiſdem additum eſt τὸ *à ligno*, quod non eſt in Hebræo, nec in Latino, pſalm. 95. 10. Vbi enim illi legunt, *regnauit Deus*, Septuag. addiderunt *à ligno*, ſcilicet à cruce: crux enim fuit quaſi ſolium regni Chriſti. Fortè in Hebræo fuit duplex lectio, vna in textu, altera in margine, quales iam multæ ſunt in Hebræo, quas Rabbini vocant *keri vkethib*, nimirum vt in textu fuerit, *bekereb ſcanim chaiiehu*, id eſt, *in medio annorum viuifica illud*; in margine verò, *bekereb ſcenaim chaiot*, id eſt, *in medio duorum animalium*; & vtrumque exprimere voluerint LXX. leui enim mutatione ex *ſcanim* fit *ſcenaim*, ex *chaiiehu chaiot*.

Porrò quoad ſenſum litteralem de Chaldæorum excidio, duo animalia quæ hoc peregerunt, & populum Dei Babylone liberarunt, fuerunt Medi & Perſæ, ſiue Darius & Cyrus. Alludit ad Iſaiæ oraculum c. 21. 7, *Et vidit currum duorum equitum, aſcenſorem aſini, & aſcenſorem cameli*, putà Cyrum qui Perſis quaſi aſinis, & Darium qui Medis quaſi camelis dominabatur: hi enim euerterunt Babylonem. Vnde erat oraculum, editum per Nabuchodonoſor, ait Euſeb. libr. 9. de Præpar. Euang. cap vltimo: *Veniet Perſa mulus qui vobis, ô Babylonij, afferat ſeruitutē*. Mulus eſt Cyrus, natus matre Meda, quaſi camela, & patre Perſa, quaſi aſino. ita Sanchez.

Chriſtus in medio duorum animalium: quorum. Quoad ſenſum verò allegoricum, & præcipuum de Chriſto, varij variè hanc verſionem exponunt. Primò, Theoph. per duo animalia accepit duos Cherubim, qui erant ſuper arcā in propitiatorio, Exodi 25. 17. q. d. Typus tuus, ô Chriſte, erat propitiatorium erectum inter duos Cherubim: ibi per vmbram typicè fuiſti agnitus, imò præcognitus: propitiatorium enim ſignificabat te fore propitiatorem mundi. Secundò, alij per duo animalia accipiunt duo Seraphim, quos vidit Iſaias cap. 6. Chriſto ſpecie humano, quaſi incarnato, ſedenti in throno acclamare, *Sanctus, ſanctus, ſanctus*; quaſi illa *velantia caput & pedes Domini*, ait S. Hieron *in præſenti tantùm ſæculo volent, & alter ad alterum myſterium reuelament Trinitatis, & mittatur vnus de Seraphim, quod interpretatur ardens) & veniat in terram, & mundet Prophetæ labia, & dicat: Ignem veni mittere in terram, & quàm volo vt ardeat?* Tertiò τὸ *In medio duorum animalium cognoſceris*, multi putant de Filio intelligi & de Spiritu ſancto, eò quòd Pater per Filium intelli-

A *gatur & Spiritum*, ait S. Hier. Pari modo Filius, qui eſt medius inter Patrem & Spiritum ſanctū, per Patrem à quo gignitur, & per Spiritum ſanctum quem producit & ſpirat, intelligitur. Quartò, duo animalia ſunt duo latrones, inter quos crucifixus, agnitus eſt Chriſtus, ait idem S. Hieron. Quintò, duo animalia ſunt duo populi, ſcilicet Babylonij & Iudæi tempore Habacuc, in medio quorum agnitus eſt Deus, Babylonios euertens, ac Iudæos liberans. Rurſum tempore Chriſti agnitus eſt in medio Iudæorum & Gentium. Hiſce enim duobus populis ſe hinc inde cingentibus, intellectus eſt Saluator & creditus, ait S. Hieron qui Sextò, addit: Sunt qui duo animalia duo intelligant teſtamenta, nouum & vetus, quæ verè animantia ſint atque vitalia, quæ
B ſpirent, & in quorum medio Dominus cognoſcatur. Septimò, Tertul. l. c. 4. cont Marcion. c. 22. per duo animalia accipit Moſem, & Eliam, inter quos transfiguratus & ab Apoſtolis agnitus eſt Chriſtus tamquam Meſſias in monte Thabor. Octauò, & optimè: *in medio duorum animalium*, id eſt in præſepio inter bouem & aſinum, agnoſceris ô Chriſte, cùm in carnem & mundum venies, iuxta illud Iſaiæ 1. 3 *Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui* quod Patres, quos ibi citaui, intelligunt de Chriſto reclinato in præſepio inter bouem & aſinum ita Eccleſia hunc locum accipit in officio Natiuitatis Chriſti: *O magnum*, inquit, *myſterium & admirabile Sacramentum, vt animalia viderent Dominum natum iacentem in præſepio!* Et in officio Circumciſionis Domini: *Domine, ait, audiui auditum tuum, & timui: conſideraui opera tua, & expaui: in medio duorum ani-*
C *malium iacebat in præſepio, & fulgebat in cælo.* Et S. Auguſt orat contra Iudæos & Paganos c. 13. afferentes quartam, ſextam & ſeptimam expoſitionem, quas iam recitaui, addit: *Dic & tu, Habacuc Propheta teſtimonium de Chriſto. Domine, inquit, audiui auditum tuum, & timui; conſideraui opera tua Deus, & expaui. Quæ opera Dei iſte miratus expauit? Numquid ſalutem mundi iſte miratus expauit. Abſit, ſed audi quid expauit: in medio, inquit duorum animalium innoteſces opera tua Deus. Verbum caro factum eſt: In medio duorum animalium cognoſceris: qui quouſque deſcendiſti, expaueſcere me feciſti, quia Verbum, per quod facta ſunt omnia, in præſepio iacuiſti, Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui. In medio duorum animalium cognoſceris.* Ita & Gregor. Nyſſen. ac Nazianz. orat. in Chriſti natiui-
D tatem, Cyrillus Hieroſol. Catech. 12. S. Hieron. epiſt. 27 ad Euſtoch. S. Paulinus epiſt. 10. ad Seuerum, Origenes hom. 13. in Lucam, S. Ambroſ. in Lucæ c. 2 v. 7. Quocirca S. Hieron. epiſt. 18. *Præſepe*, inquit, *in quo infantulus vagiit, ſilentio magis, quam infirmo ſermone honorandum eſt*. Porrò bouem & aſinum non adduxit Ioſeph, vt volunt Lyran. S. Bonauent. & alij, vtpote pauper, ſed vel herus hoſpitij, vel quis alius peregrinus, vel pauper indigena ita ex S. Chriſoſt. Sanchez.

Cauſa literalis, cur Chriſtus in præſepio, in medio bouis & aſini, reclinari voluerit, fuit illa quam dat Euangeliſta Lucas c. 2 7. *Quia non erat ei locus in diuerſorio*: omnes enim Iudæi tunc confluebant ad cenſum ab Auguſto Cæſare indictum, qui quia ditiores, iam occupauerant omnia diuerſorij loca, vel certè anteuerterant Ioſeph & Mariam, longè ex Nazareth aduentan- *Cur Chriſtus in medio in præſepio? Cauſa Prima.*

tes,

tes, iamque totum hoſpitium præoccuparant. Seceſſit ergo B. Virgo Chriſtum paritura, diuerſorio excluſa, in ſtabulum; ſeu ſpeluncam ſtabularem adhærentem diuerſorio, quod hoſpitandis iumentis ſeruiebat cauponis diuerſorij, eiuſque hoſpitum, exilem ſibi locum à beſtijs mutuata: quæ cùm non haberet cunas, reclinauit Chriſtum infantem in præſepio inter fœnum & paleas, vt ibi commodiùs paulò iaceret, & frigus minùs ſentiret, præſertim calefactus halitu bouis & aſini; ipſa ad præſepe vigilans cùm ſanctis angelis & Ioſepho; diuinum myſterium admirantibus & adorantibus. ita Franciſcus Lucas & Toletus in Lucæ cap. 2. Voluit Chriſtus à ſui ortu demonſtrare veritatem ſui dicti Matth. 8. 20. *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos: filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.* Nimirum *propter nos egenus factus eſt, cùm eſſet diues, vt illius inopia nos diuites eſſemus*, 2. Corinth. 8. 9.

Secundo. Rurſum voluit Chriſtus naſci quaſi filius paſtoris inter animalia, & poni in præſepio, vt ſignificaret ſe eſſe verum paſtorem ouium ab Ezechiele prædictum cap. 34. 23. *Tertio.* Tertiò, vt ſignificaret regnum ſuum non conſiſtere in faſtu, palatijs, opibus & pompa, ſed in mundi contemptu; nec ignominiæ Chriſto fore hanc paupertatem, ſed gloriæ; imò hoc eſſe eius ſignum & notam propriam. Vnde angelus paſtoribus hoc ſignum nati Meſſiæ dedit: *Inuenietis*, ait, *infantem pannis inuolutum, & poſitum in præſepio.* Quocirca clamat ſtabulum, clamat præſepe, clamant bos & aſinus, clamant lacrymæ, clamant panni Chriſti; & quid? clamant humilitatem, clamant paupertatem Chriſti, clamant pœnitentiam, clamant auſteritatem vitæ, clamant contemptum opum, deliciarum & commodorum mundi, vti piè & eleganter docet S. Bernard. de Natiuit. Domini ſerm. 3. & 6.

Typus paupertatis. Extat typus paupertatis, & pauperis regni Chriſti, in quo pingitur Chriſtus recens natus poſitus in præſepio, iacens in fœno inter bouem & aſinum, aſtantibus & adorantibus S. Maria & Ioſeph, cùm lemmate aureas eius dictante gnomas: *Hic diſce*, inquit, *ô fidelis anima, pleniſſima reſignatione & abdicatione rerũ creatarum, & purificatione affectuum liberam, imperturbabilem, quietam & mundam Deo tuo mentem præſentare, vt nihil habens vera in eo omnia poſſideas. Eſt enim vera paupertas* EXPEDITA: *Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Matt. 19. 21. NVDA: *Quid mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terrã?* Pſalm. 72. PATIENS: *Patientia pauperum non peribit in finem.* Pſal. 9. CONFIDENS. *Tibi derelictus eſt pauper.* 34. OPVLENTA: *Centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit.* Matth. 19. 29. SECVRA: *Ego autem mendicus ſum & pauper; Dominus autem ſollicitus eſt mei.* Pſalm. 39.

Concio Chriſti è præſepio. Hæc nimirum eſt concio, quam è præſepio, nõ verbo, ſed facto proclamat Chriſtus, quamque tota vita, adeoque in ipſa morte è patibulo crucis proclamauit, ſcilicet: Filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? vanę ſunt omnes mundi opes, vanæ pompæ, vanæ deliciæ, vani honores, vana contemnite, vera ambite. veræ opes, veræ deliciæ, veri honores ſunt in cælis apud Deum, qui eas mihi, angelis & Sanctis communicat. Has vobis annuncio, has offero, has promitto. Ergo ſum ſapientia Patris, ſum puer

A ſapiens. Verbum infans: ſcio reprobare malum, & eligere bonum. Mihi ergo credite, non mundo mendaci & fallaci: quæ ego elegi, eligenda docui, quæ contempſi, contemnenda monſtraui. Ego ſum vita, doceo vos, veram vitam, cæleſtem & diuinam conſiſtere in bonorum cæleſtium & æternorum amore & deſiderio: illam ergo capeſſite, ideoque fugite vitam animalem & carnalem, quæ ducit ad mortem præſentem & æternam. *Apparuit*, inquit, Apoſt. ad Titum 2. 11. *gratia Dei Saluatoris noſtri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & ſæcularia deſideria, ſobriè, iuſtè, & piè viuamus in hoc ſæculo, exſpectantes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti.* Quiſquis ergo ſapis, quiſ-
B quis Chriſti doctrinam ſequeris, quiſquis Chriſtianus es, amores omnes rerum terrenarum exue, eoſque pone ante præſepe Chriſti inter bouem & aſinum, ac totum cor, totum amorem, omnes ſpes & res tuas reſolutè & efficaciter offer Chriſto Domino, vt cum paupere pauper, cum humili humilis, cum ſobrio ſobrius, cum ſpiritali ſpiritalis, cum cæleſti cæleſtis, cum ſapiente ſapiens, cum felici felix efficiare. Hac enim de cauſa natus, reclinatus eſt in præſepio, *vt, dum viſibiliter Deum cognoſcimus, per hunc in inuiſibilium amorem rapiamur.* Iacebat enim in præſepio, & fulgebat in cælo: lectus erat fœnum ei, cuius eſt terra & plenitudo eius: clauditur hiſce cunis ille, qui cælum & terram implet; alget, & lachrymatur inter bouem & aſinum, qui vita, ardor & iubilus eſt angelorum. Verè S. Bernard. ſerm 4. in Vigilia Natiuit. *Pretioſiores*, ait, *panni Saluatoris* *Chriſti paupertas ditiſſima.*
omni purpura, & glorioſius hoc præſepe auratis regum
C *ſolijs: ditior denique Chriſti paupertas cunctis opibus, cunctiſq; theſauris ſæculi. quid enim humilitate ditius, quid pretioſius inuenitur? quã nimirum regnum cælorum emitur, & diuina gratia acquiritur, ſicut ſcriptum eſt: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* Idem ſerm. 4. de Natiuitate, *Saluator*, inquit, *cuius eſt aurum pariter & argentum, factam in corpore ſuo dedicat paupertatem.* Ego, vt canit Poëta:

Eſt ſtabulum cælum, ſol Chriſtus, lunaq; Virgo,
Bos aſinuſq; ſuum ſigna Bootis habent.

Denique Chriſtus inter bouem & aſinum collocatus, reipſa clamat illud Pſaltis pſal. 72. 22. *Vt iumentum factus ſum apud te*, vt tibi ſeruiam per omnia & totus, vti iumentum ſeruit hero: iumentum ergo, deſignat ſummam Chriſti humilitatẽ,
D obedientiam, reſignationem, labores, patientiam; ac tandem ſacrificium, mortem, & martyrium; quòd quaſi bouem ſe offerat victimã Deo, iuxta illud Ierem 11. v. 19, *Ego quaſi agnus manſuetus*; vbi Vatabl. Pagninus & alij vertunt, *ego autem ſicut agnus & bos.*

Cauſa tropologica fuit, quam dat S. Chryſoſt. hom. 1. in Lucam, dicens: *Quare in præſepio? vt compleretur vaticinium Iſaiæ Prophetæ, Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui. Scriptum eſt in alio loco: Homines & iumenta ſaluos facies Domine. Si homo es, panem comede; animal es, ad præſepe accede.* Et eamdem ferè rationem latiùs perſequitur, alias ſimul inſinuans Gregor. Nyſſenus orat. de ſancta Chriſti Natiuitate, his verbis: *Porro præſepe, rationis atque ſermonis expertium animalium domicilium eſt: in quo Verbum naſcitur, vt bos cognoſceret poſſeſſorem* *Cauſa tropolog. præſepis Chriſti.*

fenum, & aſinus præſepe domini ſui: bos ſubditus legi, aſinus oneribus portandis deſtinatum animal, quod peccato ſimulacrorum cultus oneratum atque grauatum eſt. At brutis quidem conueniens cibus & victus gramen ac fœnum eſt: Qui producit enim gramen & fœnum pecoribus, inquit Propheta: rationale autem animal pane nutritur. Quamobrem idcirco in præſepio, quod eſt habitaculum brutorum, is qui de cælo deſcendit panis vitæ proponitur, vt etiam bruta, rationali inuicem ſumpto cibo, rationem adipiſcantur. Medius igitur inter bouem & aſinum in præſepio, vtriuſque dominus eſt, vt ſoluto interſitio ſepis, ambos in ſeſe creet in vnum nouum hominem, & ab hoc graue legis iugum auferat, & illud ſimulacrorum cultus onera leuet. Huc accedit Sophronius Archiep. Conſtant. orat. 1. in Chriſti Natalitia: *Deus, ait, in præſepio palàm proponitur, nobiſq; qui & fame tabeſcimus, & iumentorum more nulla penè ratione ducimur, ſeipſum vltrò in cibum exhibet. Ecquis enebolimo illo alimento tamquam diuinis dapibus, diuinaq; charitate prorſus indigno abiecto, in illius diuinitate ſe non oblectet? verè dixerim: Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Tripudio, paſtorumque more exulto, dum voces eiuſmodi planè diuinas audio; & ad præſepe, quod Deum excepit, nec non ad cæleſtem illam ſpeciem toto animi impetu raptus, myſteriũ quod in ipſo latet, coràm conſpicari, atque hymnum illum: Gloria in excelſis Deo, &c. in recèns nati gloriam & honorem depromere ardenter deſidero.*

Idipſum typicè ſignificauit Iob cap. 6. dicens: *Numquid rugiet onager* (id eſt aſinus ſilueſtris) *cùm habuerit herbam, aut mugiet bos, cùm ante præſepe plenum ſteterit?* Onager enim, qui eſt aſinus liber, ſignificat Gentiles exleges ante Chriſtum; bos verò iugo aſſuetus, ſignificat Iudæos legi ſubditos: vtriuſque enim pabulum factus eſt Chriſtus. Audi S. Gregor. verba Iobi explicantem more ſuo myſticè lib. 7. Moral. cap. 4. *Herba onagri & fœnum bouis, eſt hæc ipſa Mediatoris incarnatio per quam ſimul gentilitas & Iudæa ſatiatur. Quia enim per Prophetam dicitur; Omnis caro fœnum; vniuerſitatis conditor ex noſtra ſubſtantia carnem ſumens, fœnum fieri voluit, vt noſtra in perpetuum caro fœnum remaneret. Tunc ergo herbam onager inuenit, cùm Gentilis populus gratiam diuinæ incarnationis accepit. Tunc bos vacuum præſepe non habuit, cùm plebi Iudaicæ eius carnem exſpectanti lex exhibuit, quem diu prophetatum exſpectauit. Vnde & natus Dominus in præſepi ponitur, vt videlicet ſignaretur, quia ſancta animalia, quæ ieiuna diu apud legem inuenta ſunt, incarnationis eius fœno ſatiarentur. Præſepe enim natus impleuit, qui cibum ſemetipſum mentibus mortalium præbuit, dicens: Qui comedit meam carnem, & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo.* Rurſum Chriſtus in præſepio iacens qui, vt ait S. Fulgent. ſerm. 1. de Epiphania, *portatur vt paruulus, adoratur vt Deus; paruulus in præſepio, immenſus in cælo; vilis in pannis, pretioſus in ſtellis*, fecit ſe eſcam & pabulum iumentorum: quia homo per peccatum fecit ſe iumentum, iuxta illud pſalm. 48. 21. *Homo cùm in honore eſſet non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Nominatim aſinus, cùm ſit animal pigrum, vorax & laſciuum, repræſentat acedos, guloſos & laſciuos, iuxta illud Ezech. 23. 20. *Quorum carnes ſunt vt carnes aſinorum.* Bos ſua indole refert duros, ſtupidos, obſtinatos, ſæuos & ſuperbos.

Symbolicè, præſepium Chriſti inter duo animalia, repræſentat ea quæ ex S. Hieron. Auguſt. & alijs paulò antè recenſui, nimirum Primò, oraculum inter duos Cherubim: hoc enim erat ſedes Dei. Secundò, thronum Dei Iſaiæ 6. inter duos Seraphim. Tertiò; thronum filij Dei medium inter thronum Patris & thronum Spiritus ſancti. Quartò, crucem Chriſti inter duos latrones. Quintò, Eccleſiam Chriſti collectam ex Iudæis & Gentilibus. Sextò, Eccleſiam noui & veteris teſtamenti. Septimò, tabernaculum gloriæ Chriſti inter Moſen & Eliam in Tabor.

Symbola ſeptem præſepij Chriſti.

Hac de cauſa S. Hier. Roma in Bethlehem migrauit, vt ad præſepe Chriſti viueret, ad idemque vocauit S. Paulam, Euſtochium, aliaſque Romanas matronas & virgines nobiliſſimas. Quapropter præſepe Chriſti Romam tranſlatũ, in baſilica S. Mariæ Maioris conditum magno honore veneramur, æquè ac corpus S. Hieronymi, quod congruè iuxta illud reconditum eſt, vt, ſicut iuxta illud ipſe vixit, ita iuxta illud mortuus quieſcat.

Secundò, aliqui in verſione Septuag. pro ζώων accentu penacuto, id eſt animalium, à ζῶον, id eſt animal, legunt ζωῶν accentu circumflexo, id eſt vitarum, à ζωὴ, id eſt vita, quod reſpondet Hebr. חַיֵּיהוּ *chaieehu* quod non tantùm verbum eſt ſignificans *viuifica illud*; ſed & nomen, ſignificans *vitas eius*. Id ſecuti Euſeb. lib. 6. Demonſtr. Euang cap. 15. Theodor. & Theophyl. ſic vertunt & legunt, *in medio duarum vitarum cognoſceris*, ſcilicet iniuriarum vltor & vindex, ait Sanchez: quia in vita Nabuchodonoſoris cognoſceris vindex impiorum Iudæorum; in vita verò Cyri cognoſceris vltor impiorum Chaldæorum. Allegor. verò in Chriſto cognoſceris. Primò, in medio vitæ diuinæ & humanæ: vtramque enim in ſe complexus eſt Chriſtus, vtpote θεάνθρωπος & ὁμόθεος, id eſt homo Deus. Ita Gregentius Archiepiſcopus Tephrenſis diſput. cum Herbano Iudæo tomo 4 Biblioth. SS. Patrum: *In medio duorum animalium, id eſt*, inquit, *in medio duarum eſſentiarum, ſcilicet diuinæ & humanæ, ſubſiſtit Chriſtus Deus & homo.* Secundò, in medio vitarum, id eſt annorum & vitæ. Hebr. enim חַיִּים *chaiim*, tantùm vſitatum eſt in numero duali: vnde in eo & ſingularem, & dualem, & pluralem vitam ſignificat. Chriſtus enim paſſus redemit nos anno ætatis & vitæ 34. quæ media eſt ætas vitæ humanæ. Tertiò, in medio vitæ temporalis & æternæ: ab illa enim ad hanc traducit nos Chriſtus, qui nobis factus eſt via, veritas & vita. Quartò, in medio, id eſt inter duas vitas, ſcilicet cæleſtem, beatam, & infernalem miſeramque in gehenna: vtriuſque enim arbiter, iudex, dominus & diſtributor eſt Chriſtus. Vnde Arabicus vertit, *Domine aſpexi ad opera tua, territus autem*, vel *conturbatus ſum in annis vitæ, & in annis cognoſceris.* ita Euſeb. Theodor. Theophyl. & alij.

Chriſtus eſt medium duarum vitarum quadruplициter.

In medio annorvm notvm facies, id quod ſequitur, nimirum, quòd, cvm iratvs fveris, miſericordiæ recordaberis] Miſericordiam intelligit liberationem è Babylone, & allegoricè redemptionem Chriſti. Huc uſque oratio, id eſt poſtulatio, Habacuc: ſequitur eiuſdem canticum, quo orationem ſuam ſtabilit & firmat.

3. Deus

3. Deus ab Auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan:

Operuit cælos gloria eius: & laudis eius plena eſt terra.

4. Splendor eius vt lux erit: cornua in manibus eius:

Ibi abſcondita eſt fortitudo eius:

5. Ante faciem eius ibit mors.

Et egredietur diabolus ante pedes eius.

6. Stetit, & menſus eſt terram.

Aſpexit, & diſſoluit Gentes: & contriti ſunt montes ſæculi.

Incuruati ſunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius.

7. Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.

8. Numquid in fluminibus iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?

Qui aſcendes ſuper equos tuos: & quadrigæ tuæ ſaluatio.

9. Suſcitans ſuſcitabis arcum tuum, iuramenta tribubus quæ locutus es.

10. Fluuios ſcindes terræ: viderunt te, & doluerunt montes: gurges aquarum tranſijt.

Dedit abyſſus vocem ſuam: altitudo manus ſuas leuauit.

VERS. 3. DEVS AB AVSTRO] Hebr. *Deus de Theman veniet*. Themam enim filius Eliphaz, filij Eſau Gen. 36.15. nomen dedit regioni Idumææ, ex qua Eliphaz amicus Iob c. 4. 1. cognominatus fuit Themanites: quia, vt Chaldæus ibidem vertit, fuit *princeps Themanorum*. Inde Idumæa vocatur *Theman*, ſicut ab Eſau vocatur mons Seir, vel Edom. Eſau enim quia piloſus, vocatus eſt Seir, quia rufus, Edom. Id patet Ierem. 49. 7. & 20. Iam quia Theman & Idumæa erat Iudææ ad Auſtrum, vt patet Ioſue 11.16. ſicut Libanus ex aduerſo erat eidem ad Aquilonem, hinc *Theman* ſignificat Auſtrum, puta Auſtralem plagam. Sunt qui velint Auſtrum vocari Theman, id eſt dextrum, à rad. ימן *iamin*, id eſt dextera (vt tau initiale in Theman, ſit heemanticum & aſcititium, vti eſt in *talmid*, id eſt diſcipulus, & *talmud*, id eſt, doctrina: hæc enim deriuantur à rad. למד *lamad*, id eſt didicit) eò quòd aſpicientibus nobis Orientem, Auſter dexteræ aſſiſtat. Hinc S. Hier. Pſal. 88.12. vbi Septuag. verterunt, *Aquilonem & mare tu creaſti*, quia in Hebræo pro *mare* eſt *iamin*, id eſt *dextera*, tranſtulit, *Aquilonem & dextrum tu creaſti: dextrum*, id eſt *Auſtrum*: hic enim opponitur Aquiloni. Dextera ergo mundi pars eſt Auſter, ſiniſtra Aquilo: hinc illa felicitatis & bonorum, hæc infelicitatis & malorum eſt ſymbolum. Quocirca Deus & Chriſtus congruè hic ab Auſtro & dextro venire dicitur, quia venit vt ſalutem bonaque omnia afferat, quaſi verus Beniamin, id eſt filius dexteræ, fortis, felix, ſalutifer, ac nos omnes fortificans, fortunans & beans. Auſter enim calidus vitam, ſalutem & om-
A ne bonum affert: Aquilo verò frigidus & rigidus, mortem & omne malum. Nam *ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ*, Ierem. 1. 14. Romæ tamen & in Italia Auſter eſt turbidus noxius, & peſtifer; Aquilo verò ſalutifer. Vnde Horat. lib. 2. epiſt. 2;

Non agimur tumidis velis Aquilone ſecundo:
Non tamen aduerſis ætatem ducimus Auſtris.

hoc eſt, nec in ſumma ſumus proſperitate, nec in ſumma calamitate.

Alludit Habacuc ad Deut. 33.2. *Dominus de Sina venit, & de Seir ortus eſt nobis* (id eſt ab Auſtro: tam enim Sina, quàm Seir, ſiue Theman, erant Auſtrales Iudææ,) *apparuit de monte Pharan, & cum eo Sanctorum millia*. Loquitur Moſes de lege
B data à Deo ſibi in Sina, deque columna ignis & nubis, qua ſe Deus Hebræis oſtendebat, iterque per deſertum præibat in Chanaan. Idem beneficium celebrat Pſaltes Pſal. 67.8. & Debora Iudic. 5. 4. Porrò per Auſtrum intelligit deſertum Arabiæ, in quo ſiti erant montes Sina, Pharan & Seir, ſiue Idumææ: hæc enim loca omnia erant ad Auſtrum Iudææ. Senſus ergo eſt q. d. Deus qui olim patribus noſtris exeuntibus ex Ægypto, & peregrinantibus per deſerta Arabiæ in nube ſe oſtendit, dum ſenſim è montibus Seir & Pharan velut emergens, ſuamq; maieſtatem per columnam ignis & nubis, perque prodigia oſtendens, nos deduxit in Sina: vbi cum fulguribus, tonitruis & terræ motu legem dedit, indeque per mille pericula ſaluos deduxit in Chanaan: idem ſe ſuamque præſentiam & opem oſtendet nobis in Babylone. Nam ab Auſtro, puta à Perſi-
C de & Media, quæ Auſtrales ſunt Chaldææ, adducet Cyrum & Darium, qui Babylonem vaſtent, indeque nos liberent, vt in patriam Deo duce & protectore, per tot hoſtes & pericula, ſalui & incolumes redeamus. Idem Deus maniſeſtiſſimè ſe oſtendet, nobiſque facie ad faciem apparebit, cùm fiet homo: ille inquam, qui in montibus Seir, Pharan & Sina olim patribus apparuit, nec poſtea viſus eſt, ſed ibi quaſi delituit, vt in plenitudine temporis ſe clarè in Chriſto reuelaret. Vnde.

Allegor. Sina, vbi data fuit lex vetus, typũ geſſit Sionis, in qua data eſt lex noua in Pentecoſte: Seir, vbi erectus eſt æneus ſerpens, cuius aſpectu ſanabantur Hebræi morſi à ſerpentibus, Num. 21. 4. & 6. typus geſſit crucis Chriſti, cuius fide
D à morſo omni peccati, concupiſcentiæ & diaboli ſanamur: Pharan, vbi à Moſe deſignati 70. iudices, impleti ſunt Spiritu ſancto Numer. 11. 15. typum geſſit miſſionis Spiritus ſancti in Apoſtolos. Vide dicta Deut. 33. 2.

Hinc rurſum S. Hier. Theodor. & Theoph. hunc locum de incarnatione Chriſti exponunt, hoc modo: *Dominus ab Auſtro veniet*, id eſt à Bethlehem, quæ ad Auſtrum eſt reſpectu Hieroſolymæ: quia in Bethlehem naſcetur. Rurſum *ab Auſtro*, id eſt, ex calore charitatis, nimirum effundẽs viſcera miſericordiæ ſuæ, quibus viſitauit nos oriens ex alto. Auſter enim ventus eſt calidus, vitalis & fœcundus, qui plantas vegetat fertileſq; efficit. Auſter ergo, id eſt charitas, fecit eum incarnari, *de Pharan*, id eſt de ore aſpicientis: prodijt enim ipſe ex ore Altiſſimi aſpicientis & miſerantis ærumnas & funera hominum. Vnde Septuag. vertunt, *Deus de Theman, veniet, & ſan-*

Auſter myſtice quid?

ctus de monte vmbroſo & condenſo. Vbi per montem vmbroſum & condenſum Theophyl. & Euthym. accipiunt B. Virginem Deiparam, quæ, quaſi mons virtutum cæteris Sanctis excelſior, obumbratione Spiritus ſancti concepit & peperit Chriſtum, iuxta illud Gabrielis promiſſum: *Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, ideoq; quod ex te naſcetur ſanctum, vocabitur filius Dei.* Alij, vt Theodot, accipiunt Hieroſolymam & Synagogam, quæ erat ſub vmbra, id eſt protectione, Dei, quęque erat vmbra & typus claritatis & gloriæ Dei, quam ipſe in Chriſto aperta quaſi nube reuelauit & expandit.

Symbolicè S. Auguſt. libr. 18. de Ciuit. cap. 32. per montem vmbroſum accipit, *Scripturarum altitudinem, quibus,* inquit ipſe, *prophetatus eſt Chriſtus. Multa quippe ibi vmbroſa atque condenſa ſunt, quæ mentem quærentis exerceant. Inde autem venit tũ* B *ibi eum, qui intelligit inuenit.* Et S. Gregor. libr. 33. Moral. c. 1. *Deus,* inquit, *à Libano veniet, & ſanctus de monte vmbroſo & condenſo. Qui enim venturum ſe per Teſtamenti ſui paginas ſpopondit, quaſi inde venit, vnde velut ſub promiſſione ſe tenuit. Quod videlicet Teſtamentum benè mons vmbroſus & condenſus dicitur, quia ſpiſſis allegoriarum obſcuritatibus opacatur.*

S. Hieron. verò per montem vmbroſum, accipit Deum Patrem, qui lucem habitat inacceſſibilem, ac maieſtate ſua quaſi vmbra omnia protegit: ex Patre enim proceſſit, & venit ad nos Filius. Vel cælum, quod terram obumbrat & tegit, quodque eſt quaſi paradiſus arboribus pulcherrimis, id eſt virtutibus angelis & Sanctis, vmbroſus & denſus: Ex cælo enim deſcendit ad nos Filius, quaſi è monte beatitudinis & gloriæ C ad vallem ærumnarum.

Denique Sept. vertunt, *Deus ab Africo veniet, & ſanctus de monte vmbroſo*: quibus verbis abutebantur Donatiſtæ, quaſi Propheta hîc eorum ſectam & Eccleſiam denotaſſet: hæc enim cœpit in Africa, quam ipſi cenſebant eamdem eſſe cum Africo. Ridet hoc S. Aug li. de Paſtoribus c. 15. 16. vbi per Africum accipit Ieruſalem, quæ ſita eſt ad Africum; & per montem vmbroſum accipit montem Oliueti: inde enim Chriſtus miſit Apoſtolos ad prædicandum Euangelium per totum orbem. ita ipſe myſticè.

Anagog. *Pharan,* id eſt, *os videntis,* ſymbolum eſt cæli, vbi Deus Beatis ſe videndum & fruendum exhibet. Rurſum *Pharan* deduci poteſt à פְּאֵר *peer,* id eſt decus, gloria, magnificentia, quæ eſt in cælo: vbi pariter eſt locus vmbroſus D & condenſus, putà amœniſſimus: vbi quoque Deus ſua ſecreta & occulta iudicia, quæ nobis hîc vmbroſa & obſcura ſunt ſuis reuelabit, ait Rupert.

Sela quid, — Nota. In Hebræo additur *ſelach,* quæ vox tantùm in hoc cantico, & in Pſalmis reperitur. Vnde videtur eſſe nota cantus & melodię, ad vocem vel eleuandam, vel producendam, vt ſcilicet cantores illi verſiculo cui additur *ſelach,* ob rei grauitatem diutiùs vel contentiùs canendo inſiſterent, vel interquieſcerent quaſi meditabundi: radix enim *ſala* ſignificat calcare, vrgere inſiſtere; *ſalal* verò attollere, eleuare. *Selach* ergo idem eſt quod contentio & eleuatio, ſcilicet vocis ad excitandos audientes, vt rei quæ canitur, quaſi miræ, graui & ſublimi, aut feſtiuæ attendant, illam

A admirentur, meditentur, illi applaudant, vel vt ouantes, vel vt ſtupentes, vel vt gratulantes. *ſelach* enim eſt nota nunc optantis, nunc affirmantis, applaudentis & confirmantis. Hinc Aquila pro *ſelach* vertit, *ſemper,* Quinta editio, *iugiter,* vel *in finem;* Chald. *in ſeculum,* ſcilicet *eſt;* aut *fiat* id quod canitur. Hinc & Hebręi in ſuis epitaphijs defunctis apprecantur dicendo: *Sit anima eius in paradiſo. Amen, amen; ſelach,* id eſt ſemper, in omnem æternitatem. Septuag verò, Symmachus & Theodot. *ſelach* vertunt διάψαλμα, q.d. Cantilenæ interruptionem, vel potiùs immutationem, ait S. Hieron. loco citato. Quare errant qui *ſelach,* id eſt *ſemper,* referunt ad ſequentia hoc modo: *Semper ſcindes flumina terræ.* Nam, vt ait S. Hieron. epiſt. 138. ad Marcellam. *vt ſolemus nos completis opuſculis, ad diſtinctionem rei alterius ſequentis, medium interponere, Explicit, aut Feliciter, aut aliquid eiuſmodi; ita & Hebræi, vt quæ ſcripta ſunt roborentur, facere ſolent, vt dicant, Amen, aut, in ſempiternum: aut ſcribenda commemorant, vt ponant Selah, aut tranſacta feliciter proteſtantur; pacem in vltima ſubnotantes.* Et Paulò ante: *Ex quo animaduertimus hoc verbum Selah, ſuperiora pariter inferioraque connectere, aut certè docere ſempiterna eſſe quæ dicta ſunt.*

Senſus ergo eſt. q d. *Deus ab Auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan; Selah.* q d. Attendite, expendite, ſtupete, celebrate iugiter hanc Dei excelſi in nos dignationem & beneficentiam, qua eius maieſtas nobis ſe oſtendere dignata eſt, imò noſtra ſe carne veſtire, vt nobis fieret frater, redemptor & ſaluator. Aliqui apud S. Hieron. ſic exponunt *Sela* q.d. *Ipſe qui natus eſt in Bethlehem, & qui in Sina, id eſt in monte Pharan, legem dedit, ſemper in vniuerſis beneficijs, præteritis, præſentibus & futuris, auctor eſt & largitor.* Valdè probabile eſt quod S. Chryſoſt Nyſſen. & alij mox citandi cenſent, *ſelah* inſinuare inſignem aliquem affectum, quo pſallens, v.g. Dauid, pro mouente ſpiritu afficeretur: qui quia in poteſtate noſtra non eſt, non in omni pſalmo, neque in omni verſu à nobis haberi poteſt: ſed prout Spiritus ſanctus mouet cor, & affectus hoſce ei ſuggerit: & hanc eſſe cauſam cur in pſalmis, tam confusè ac citra vllam quam aſſequamur rationem, *ſelah* poſitum inueniatur; alibi verò, vbi illuſtriores videntur ſententiæ, omittatur. Porrò *ſelah* ter hoc cantico reperitur, in Pſalmis verò ſeptuagies ſemel, pro quo Septuag. vbique vertunt Διάψαλμα, quod Suidas interpretatur viciſſitudinem canendi, alij commutationem metri, alij pauſationem ſpiritus, alij alterius ſententiæ exordium, alij rhythmi diſtinctionem, alij verò cuiuſdam muſicæ varietatis ſilentium eſſe dixerunt. Vnde liquet *ſelah* ad verbum non ſignificare *ſemper,* vti rectè probat Burgenſis, ſed eſſe dumtaxat notam carminis & muſices, ideoque *ſelah* non tranſtulit Noſter interpres. Septuag. verò tranſtulerunt Διάψαλμα. Sed quæ & qualis hæc nota fuerit, nemo veterum expreſſit. vnde nihil hîc certi afferre poſſumus. Quocirca Patres & interpretes in varias hic abeunt ſententias & coniecturas. — Qualis nota carminis? Nam Primò, Marinus in Lexico, cenſet *ſela* ſignum fuiſſe altioris vocis in cantu, quò cùm peruenerant, pulſabant tantùm organa, & ob id ferè ſemper, inquit, ponitur in pſalmis illis, qui nomine מִזְמוֹר *muzmor,* id eſt cantiones & voce

&

& organo canendæ, prænotantur. Inſuper *ſelah* ſupplet metri defectum, & carmen explet, ſicut Græci in carmine deficiente aliqua ſyllaba, vel pede, cum ſupplent addendo *ῥὰ δὴ, μὲν, γὲ*, aliaſque particulas encliticas. Ita ipſe.

Secundò; Eugubin. in Pſalm. 3. ait, *ſelah* eſſe idem quod certè, profectò, ſemper, vt vertit S. Hieron. cum vocis exaggeratione; quale eſt Amen, id eſt fiat: qui & addit, ſe ſuſpicari Septuag. retinuiſſe Hebr. *ſela*, ſed ſcriptores per imperitiam pro eo poſuiſſe diapſalma. Sed hoc non videtur probabile.

Tertiò, Nyſſenus in Pſal. tract. 2. cap. 10. ait, διάψαλμα eſſe ceſſationem & quietem derepentè inter pſallendum factum, ad receptionem diuinitus miſſæ illuſtrationis. S. Hieron. Epiſt. 136. videtur negare *ſelah* eſſe notam ſilentij. Quia, inquit ponitur aliquando in fine pſalmorum. Sed ad hoc reſponderi & dici poſſet, fini vnius pſalmi ſucceſſiſſe initium alterius: *ſela* autem poni in fine pſalmi, vt ibi mens interquieſcat, & rei quæ canitur immoretur.

Quartò. alij cenſent *ſelah* denotare, ab altero choro eumdem verſiculum eſſe canendum. Vnde noſter Lorinus in pſal. 3. 3. putat *ſelah* geminationem cantus innuere, a rad. סלל *ſalal*, id eſt aceruare, aggerere.

Quintò, S. Chryſoſt. Præfat. in Pſalmos: Mutatione facta, inquit, muſici carminis, aut rhythmi, vel ſententiæ variatione, diapſalma ſcripſerunt interpretes, vt vir ſapientiſſimus Hippolytus ait.

Sextò, Euſeb. in Pſal. 4. cenſet διάψαλμα eſſe ſignum ceſſationis, vt ſcilicet Spiritu ſancto inſiliente in alterum Prophetam, prior ceſſaret & taceret, daretque alteri locum, iuxta præceptum Apoſtoli 1. Corinth. 14.

Septimò, Agellius Præfatione in Pſalmos in fine, cenſet hac voce ſignificari mutationem chori totius, cùm cantorum Præfectus in medio Pſalmi, partem reliquam alteri choro canendam tradidiſſet. Itaque illam in pſallendo ſucceſſionem cantorum, διάψαλμα fuiſſe appellatam, nam ipſa vox διὰ interruptionem & viciſſitudinem pſallentium ſignificat, & ſimul vbi hęc viciſſitudo eſt, altera in pſalmo ipſo quoque ſententia ſuccedit, ſicuti fit dum finita vna periodo ſequitur altera, & veriſimile eſt nouæ ſententiæ nouum quoque concentum accommodari ſolitum, vt hæc tria ſimul omnia in diapſalmate inueniri neceſſe ſit, cantorum ſcilicet, concentus, & ſententiæ mutationem. Omnes hæ ſententiæ in eo conueniunt, quod διάψαλμα iuxta ſui etymon, denotarit mutationem aliquam carminis & cantus. Eamdem ergo denotat *ſelah*: pro eo enim Septuag. & alij verterunt, διάψαλμα. Porrò ſi ex etymo *ſelah* conijcere licet, mutatio hæc fiebat vel eleuando, vel contendendo, vel continuando vocem. Radix enim *ſala* ſignificat aggerare, calcare, inſiſtere: & hoc ipſum ſignificare voluerunt alij Interpretes, dum vertunt *ſemper*, vti initio dixi. Quocirca Genebrard. in pſalm 3 & alij multi aſſerunt, *ſelah* ſignum eſſe non tantùm concentus muſici, ſed & exclamationis & attentionis, vt mens & cogitatio excitetur ad id quod canitur perpendendum & ponderandum.

Opervit cælos gloria eius] Septuag. *δύναμις*, id eſt virtus, ſiue potentia eius. q. d. Ille glorioſus ab Auſtro veniens, olim gloriam ſuam tum in cælo, tum in terra oſtendit, vt meritò eam admirantes laudibus celebrarint cælites & terrigenæ, præſertim Iudæi in Sina & deſerto, cùm viderunt fulgura, tonitrua, ignem, fumum in Sina, quibus gloria Dei cælum, id eſt aërem, complere & operire videbatur. Rurſum, cùm è cælo eis dedit manna continuum, & coturnices, Exod. 16. item columnam ignis & nubis, aliaque portenta plurima. Ita Chald, Arias, Clatius & Ianſen. Simili modo maieſtas eius ſuam gloriam, id eſt glorioſam potentiam, vindictam & miſericordiam. oſtendet, cùm Babylonem, eiuſque monarchiam per Cyrum exſcindet, noſque ex eius captiuitate liberabit, ait Albert. & Lyran.

Allegor. id factum eſt in Chriſti tum natiuitate, ait S. Hieron. glorioſa enim Dei ſapientia, potentia & bonitas cælum & terram compleuit, cùm Verbum caro factum, hominem Deo, & cælum terræ vniuit. Vnde meritò in ea cecinerunt angeli: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Tum in eius glorioſa doctrina, vita & miraculis, ac præſertim in glorioſa eius reſurrectione & aſcenſione ad cælum. Ita Theodor. & Theoph. Simili modo Pſaltes Pſal. 56. 12. Dei immenſam gloriam celebrat dicens: *Exaltare ſuper cælos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua.* Et Iſaias c. 6. 3. vidit Seraphinos Deo acclamantes: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus exercituum: plena eſt omnis terra gloria eius.* Et Ezechiel c. 1. vidit currum Cherubicum maieſtatis & gloriæ Dei, quatuor rotis per totum orbem celerrimè quaquauerſum agitari.

Splendor eivs vt lvx erit] q. d. Claritas & ſplendor Dei in Sina fuit quaſi lux ſolis terram illuſtrans: apparuit enim in igne maximo. Vnde Deut. 33. 2. de eo dicitur: *In dextera eius ignea lex.* Vide ibi dicta. ita Chald. & alij iam citati. Allegor. naſcente Chriſto angelus paſtoribus eum annunciauit, *& claritas Dei circumfulſit illos*, Luc. 2. 9. Similiter omnibus virtutibus ſplenduit vita, paſſio, mors & reſurrectio Chriſti, quibus totum orbem illuminauit. Vnde S. Aug. lib. 18. Ciuit. 32. ſic ait: *Splendor eius vt lux erit, quid eſt, niſi fama eius credentes illuminabit?* Chald. Vertit, *porrò ſplendor eius vt ſplendor primogenitus apparuit.* — Vers. 4.

Cornva in manibvs eivs] Hebt. *cornua è manu eius ipſi.* q. d. In manu habet cornua, quæ ipſi ſunt robur, vt ea in hoſtes exſerens, illos ijs configat. Quæres, quænam hæc cornua Dei? Primò, Vatab. Mariana & Ianſen. accipiunt cornua, id eſt radios lucis, quos Deus dans legem Moſi, ei afflauit & quaſi affixit in Sina, vt ſuam potentiam & terribilem vindictam Hebræis oſtentaret, ne legem ab eo datam violare auderent; vt Moſes hic vocetur manus, id eſt inſtrumentum & mediator Dei legiſlatoris, vibrans radios lucis, qui cornua vocantur ob radiorum pyramidalem & tortuoſam figuram, qualem habent cornua. Et hinc Poëtas Vulcanum ignis & lucis præſidem, claudum finxiſſe, ait Gueuara. Vnde Syrus vertit, *ſplendor eius vt lux erit, & in cornibus manuum eius*, ſcilicet eſt ille ſplendor & lux. — *Cornua Dei quadruplicia.* — *Primum.*

Secundò, alij meliùs accipiunt radios lucis; quos ex ſe ſiue è tabulis legis, quas dabat Moſi & Hebræis, vibrabat Deus. Vnde Vatabl & Paguin. vertunt, *ſplendores de manu eius fuerunt ei*, & — *Secundum.*

Chald.

Chald. *ſcintillæ à quadriga gloriæ eius prodierunt,* A Tabulæ enim legis ignitæ radios longè iaculabantur Vnde Deut. 32. 2. vocatur *ignea lex. Cornua ergo, in manibus eius,* idem eſt cum eo quod præceſſit: *ſplendor eius vt lux erit.* In hoc enim lucis & ſplendoris apparatu, quaſi in quodam tentorio & vmbraculo, Dei maieſtas, vis & fortitudo latuit, & ſeſe velauit ac abſcondit, vt eam videre Iudæi non poſſent, ſed admirari & adorare. Igneæ enim tabulæ in manibus Dei, radios pyramidales inſtar cornuum vibrantes, ſignificabant cornua & arma Dei eſſe ignē, hoc eſt eſſe ignea, efficaciſſima & penetrantiſſima, quæ in legis violatores vibraturus eſſet. Huic expoſitioni fauet verſio Syriaca, quàm paulò antè recitaui.

Tertium. Tertiò, Gueuara per cornua Dei accipit diabolum & mortem. B Vnde Propheta hæc cornua explicās, inquit, ſubijcit: *Ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius,* q. d. Deus per diabolum & mortem, quaſi per duo cornua, in Chananæos, pro Iudæis pugnans, irruit, eoſque occidit, protriuit & expulit, Diabolus enim & mors ſunt vaſa, id eſt inſtrumenta fortiſſima interfectionis Deo, vt ait Ezechiel c. 9. 1. & quaſi narthecia fortitudinis eius.

Quartum. Quartò, planiſſimè per cornua accipias robur, vires & arma Dei; horum enim ſymbola ſunt cornua. Alludit enim ad Deut. 33. 17. *Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius: cornua rhinocerotis cornua illius: in ipſis ventilabit gentes.* Et Pſalm 43. 6. *In te inimicos noſtros ventilabimus cornu.* Hinc tollere cornua, eſt animo efferri, vt Pſal. 74. 5. *Dixi iniquis: Nolite iniquè agere; & delinquentibus: Nolite exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu ve-* C *ſtrum, nolite loqui aduerſus Deum iniquitatem.* Simile eſt illud Poetæ:

Namque in malos aſperrimus, parata tollo cornua.

Senſus eſt. q. d. Deus poſt datam legem in Sina, vt eam ſuumque populum tueretur, inſtar tauri fortis & ferocis aſſumpſit & exſeruit robur ſuū, vires & arma, quaſi fortiſſima cornua, quibus angelus Hebræorum dux per deſertum inſtructus, ab eis mortem & dæmonem repulit, eaque in Chananæos immiſit, eoſq; diſperdidit, ac pro eis in eorum terra collocauit & ſubſtituit Hebræos Simili modo Deus Chaldæos per Cyrum & Darium, quaſi per duo ſua cornua, perq; eorum arcus, cornuum ſpeciem habentes, configet & diſperdet, pro Iudæis ſuis liberandis, inquit Albert. Hugo & Lyran.

Alleg. cornua Chriſti ſunt cornua crucis. Myſticè, cornua Chriſti eſt crux, ſeu fortitudo crucis, qua ſuperauit dæmones omneſq; hoſtes, ita vt ante currum ſuum triumphalem victos in triumphum ducat mortem & diabolum. Hinc Chriſtus factus eſt nobis cornu ſalutis, vt canit Zacharias Lucæ 1. 69. ita S. Hieron. Theophyl. Rupert Haymo, Ribera, Emmanuel ble, & S. Auguſt. loco incitato. Euſeb. l. 6. Demonſtrat. Euangel. c. 15 S. Cyprian. lib. 2. contra Iudæos. c. 21. Cornua ergo crucis fuerunt cornua & arma Chriſti, quibus confregit ſuos noſtroſque inimicos. Iam licet propriè manus Chriſti fuerint in cruce eiuſque cornibus, tamen viciſſim crux eiuſque cornua fuerunt in manibus Chriſti: tum quia claui crucis fuerunt in manibus Chriſti: tum quia crucis diſtenſio & cruciatus fuit in manibus Chriſti: tum quia cornua, id eſt robur Chriſti, fuit in manibus eius crucifixis, hiſce enim A ſoluit lytrū pro peccatis noſtris, nobiſq; meruit gratiam & ſalutem: tum denique per hypallagen Hebræis vſitatam, cornua crucis fuerunt in manibus, quia manus fuere in cornibus crucis. Sic calceamenta dicuntur eſſe in pedibus, id eſt pedes in calceamentis, Exod. 12. 11. Sic Poëta ait: *Perflauit fiſtula buccas,* pro *perflauit bucca fiſtulam.* Vnde Arabicus vertit, *in ciuitate manuum ſuarum poſuit fortitudinem ſuam in templo.*

Tropol. charitas & humilitas ſunt cornua Chriſti. Tropol. hæc cornua fuerunt patientia, humilitas, cæteræque virtutes Chriſti, ſed præſertim incenſa, inuicta & fortiſſima eius charitas, amorque in Deum & homines, quæ eum ad crucem & mortem adegit. Hiſce amoris ſui telis vulnerauit corda primorum Chriſtianorum, præſertim Martyrum, vt S. Stephani, S. Pauli, S. Iohan- B nis, S. Ignatij, S. Laurentij, &c. eaque ad ſe redamandum, ac vitam pro vita reddendam coëgit & accendit, vt deſiderio inſatiabili martyrij & patiendi plurima pro Chriſto auderent. Vnde Septuag. vertunt, *cornua in manibus eius, & poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ.* Nimirum idcirco, ait S. Hieron. *Deus pater operuit cælos gloria, & terram repleuit laude, & cornua, id eſt regnum, poſuit in manu filij ſui, vt faceret dilectum ſuum ab hominibus diligi, non leniter, ſed in virtute,* id eſt vehementer & fortiter. Fortis enim ſicut mors fuit eius in nos dilectio, dura ſicut infernus æmulatio, quæ proinde fortes & validas amoris ſui ſagittas, vtpote igneas, in nos iacit, quibus mentes noſtras ſauciat & penetrat, vt quaſi cerui iaculo amoris eius confixi, per cruces, per tela, per hoſtes & ignes poſt eum curramus, dicentes cum S. C Paulo: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius?* &c. Hæc fuerunt cornua S. Stephani quibus Paulum alioſq; confixit & Chriſto ſubiugauit. Audi S. Fulgentium ſerm. de S. Stephano: *Stephanus vt nominis ſui coronam meruiſſet accipere, charitatem pro armis habebat, & per ipſam vbique vincebat. Per charitatem Dei ſæuientibus Iudæis non ceſſit: per charitatem proximi, pro lapidantibus interceſſit. Per charitatem arguebat errantes, vt corrigerentur: per charitatem pro lapidantibus orabat, ne punirentur: charitatis virtute ſubnixus vicit Saulum crudeliter ſæuientem, & quem habebat in terra perſecutorem, in cælo meruit habere conſortem.*

IBI ABSCONDITA EST FORTITVDO EIVS] D Pagnin. *ibi fuit abſconſio fortitudinis eius;* Tigurina, *illic latibulum fortitudinis eius;* Vatabl. *ibi fuit reuelata & detecta fortitudo eius, quæ priùs erat abſcondita. Ibi,* ſcilicet tum in ſplendore, tum in cornibus & manibus; id eſt potentibus ſuis operibus per Moſen & Ioſue editis Deus latens abſcondebat ſe ſuamque maieſtatem & fortitudinem: parique modo eam abſcondet in expugnatione Babylonis, & liberatione Iudæorum per Cyrum. In Cyro enim erat fortitudo Dei abſcondita, ait Albertus. Allegor. in infirmitate humanitatis, paſſionis & crucis Chriſti abſcondita fuit eius maieſtas, diuinitas & fortitudo immenſa. Vnde eam exſerens in paſſione, totam terram ingenti terræ motu concuſſit, ſaxa & rupes diſſecuit, ſolem & lunam obſcurauit. Septuag. vt dixi, vertunt, *poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ;* id eſt *per fortitudinem ſuam, putà Pater per filium ſuum,* inquit Cyrill, in Catena.

Aut,

Aut,vt alij. q d. Dum Chriſtus natus , & paſſus eſt pro nobis, oſtendit nobis robuſtum ſuum amorem. Paſſus enim eſt non ex infirmitate, ſed ex valida fortiq; dilectione ; ita vt fortitudo eius & robur fuerit dilectio, ac viciſſim dilectio illi fuerit robur & fortitudo ad omnes labores. dolores & cruces fortiter ſuperandas. Ita Theod. & Theoph. Aut,vt alij. q.d. Poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ, hoc eſt,iuxta menſuram immenſi amoris, admenſus eſt Deus Pater Filio potentiæ ſuæ vim quam tum ad eius agones,labores & dolores immenſos generosè ſuſtinendos,tum ad eius exaltationem & gloriam immenſam, in reſurrectione & aſcenſione in cælum oſtendendam adhiberet & exerceret. Vbi enim amor eſt machina, quanta ſperari poteſt elevatio ponderum , etiam maximorum? Omnis enim ponderis pondus & libramentum eſt amor.

Pondus cordis eſt amor. Verè S.Auguſt. *Amor meus pondus meum, eò feror quocumque feror. Nam velut amores corporum*, ait idem lib. 11. de Ciuit,cap.28. *momenta ſunt ponderum,ſiue deorſum grauitate, ſiue ſurſum leuitate nitantur. Ita enim corpus pondere, ſicut animus amore fertur quocumque fertur.* Et S.Gregor. *Machina mentis eſt vis amoris, quæ dum hanc à mundo extrahit,in alta ſuſtollit.* Et S. Bernard. *Labor meus vix eſt vnius horæ, &, ſi maioris moræ, non ſentio præ amore.* Ita Chriſtus amoris pondere ſuperauit omne paſſionis & crucis pondus , adeò conſtanter , vt illud præ leuitate non videretur ſentire.Rurſum, pondus amoris quo in eum ferebatur & deprimebatur Pater,tantum erat,vt æternum & diuinũ gloriæ pondus,quod ille reſurgenti & aſcendenti dedit,præ eius amore, & præ Filij meritis, leue & exiguum ei videretur.

Vers. 5. ANTE FACIEM EIVS IBIT MORS] Hebr. דֶּבֶר *deber*,id eſt peſtis, & inde conſequens mors. Ita Aquila,Symmachus, Quinta editio,Noſter, Pagnin.Tigurina,Clarius,Arias & Vatabl. Verùm Septuag & Theodor alijs punctis legentes דָּבָר *dabar*,id eſt verbum, vertunt, *ante faciem eius ibit verbum*, quo ſcilicet iubebit hoſtes occidi. Loquitur de peſte & ſtrage quam Deus immiſit Chananæis, qua eos attriuit, vt venientes Hebræi in Chanaan, eam facilè occuparent, iuxta id quod promiſerat per Moſen Exod. 23. 27. *Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingredieris, &c. mittens crabrones prius , qui fugabunt Heuæum , & Chananæum, & Hethæum,antequam introeas*: idque reipſa Deum præſtitiſſe , patet Ioſue 24.12. Similes præmiſiſſe Deum in Chaldæos, vt à Cyro facilè vincerentur, docet Lyran.

Alleg. Chriſtus ſua cruce & morte debellauit mortem & diabolum , eoſque quaſi ante ſe in triumphum duxit, vti docet Apoſtolus Coloſ.2. 15. præſertim, cùm per Apoſtolos diabolum ex templis & idolis, æquè ac ex mentibus hominum expulit.

EGREDIETVR DIABOLVS ANTE PEDES EIVS] Pro *diabolus* hebr. eſt רֶשֶׁף *reſceph*,quod ſignificat omne id quod inſtar auis volando adurit,& adurendo volat, vt fulgetra, ſcintillas , ſagittas ignitas : inde ſignificat diabolum, de quo ait Chriſtus Luc.10.18. *Videbam Satanam ſicut fulgur de cælo cadentem.* Hic enim quaſi fulgur in terra omnia afflat,omnia vaſtat,omnemque quam poteſt noxam hominibus affert. Quocirca Homerus &

A Gentiles ex hoc Luciferi caſu finxerunt deam Atem, id eſt noxam, quæ à Ioue cælo deturbata in terra vires ſuas exſerat, omnibuſque noceat : illam enim homines vniuerſis malis implicare , mentes ſeducere ac perturbare. Ita Vilalpando Ezech 28.23. Vide quæ de *reſceph*,dixi Deut. 32. 24. Significat ergo Habacuc, quòd Deus per diabolum & angelos malos,vt ait Pſaltes Pſ.77. 49 fulgetra,peſtes,ſagittas igneas,&c. in Chananæos immiſerit antè ingreſſum Hebræorum in Chanaan , quibus eos protriuit & diſperdidit. Vnde Tigurina vertit, *faciem eius antecedit lues, & egreſſa eſt deflagratio ad pedes eius*; Chald. verò. *ab eius conſpectu emiſſus eſt angelus mortis , & prodijt in flamma ignis verbum eius*, alius, qui citatur in editione

B Rom. Sept. *ante faciem eius præcedet ruina, & ad pedes eius ſequentur maxima volatilium*; Syrus & Arabic. Antioch. *exibit volucris (auis) ad pedem eius*, vel *ad ouile eius* , vel *ad tranſmigrationem eius* : Arabicus Alexandr. *verbum incedet coram eo: egreſſus eſt autem in agros : ſequentur verò illum volucres.*

Alleg. S.Hieron. hoc refert ad diabolum tentantem Chriſtum in deſerto,qui ab eo victus turpiter aufugit. Pleniùs id referas ad totam vitam & mortem Chriſti ac Apoſtolorum: hiſce enim ſenſim proſtratus & eiectus è mundi regno eſt diabolus.

STETIT] Non diabolus,ſed Deus victor mortis & diaboli. q d. Deus poſt longam cum Hebræis peregrinationem per deſertum , multaque bella & diſcrimina, victor ingreſſus in Chanaã, ibi in tabernaculo & arca fœderis conſtitit in Galgalis , Ioſue 4,19. ac terram promiſſam per Ioſue cap. 15. dimenſus,æqua ſorte diſtribuit in- Vers. 6.

C ter duodecim tribus Iſrael,cùm priùs ſolo quaſi aſpectu & minaci vultu diſſoluiſſet & perdidiſſet gentes Chananæorum , eorumque reges & principes, qui giganteo robore, magnitudine & multitudine militum, quaſi montes quidam firmi, æterni & inexpugnabiles eſſe videbantur, ac per multa ſæcula regiones illas inuicti poſſederant : ſed æternitas Dei , putà Deus æternus ſedens in propitiatorio & arca inter Cherubim , certis,ſecuris & victricibus itineribus deducens populum Iſrael , per hoſtes hoſce ſuos victor incedens,eos incuruauit, contriuit atque comminuit. Simili modo Deus per Cyrum expugnata Babylone, in ea quaſi victor conſtitit, indeque ſubiectas Babyloni regiones dimenſus , inter principes Cyri diſtribuit , profligatis omnibus

D qui Chaldæorum partes propugnabant. Ita Albert. Lyran. & Hugo. Vnde Syrus vertit, *ipſius ſunt inceſſiones*(itinera)*quæ à ſæculo; greſſus,& greſſuum veſtigia*; Arabicus Antioch. *infirmati ſunt colles qui ſunt à ſæculo : illi perſeuerantia quæ eſt à ſæculo* ; Arabicus Alexandr. *contritæ ſunt valles in fortitudine eius , & laxati ſunt colles in perpetuum : egreſſiones eius à ſæculis æternis.*

Alleg. Chriſtus æternus omnes gentes Apoſtolis dimetiens & diſtribuens , vti S. Iohanni Aſiam, S. Matthæo Æthiopiam, S.Andreæ Achaiam , S. Thomæ Indiam, &c. eas omnes ſibi ſuæque fidei ſubiecit , idque dum cognoſcerent & admirarentur itinera æternitatis eius immenſa, quæ ipſe hominum cauſa confecit , vt è cælo & æternitate ad terram tempuſque noſtrum , factus homo deſcenderet : nam *egreſſus eius à diebus æternitatis*, ait Michæas c.5.2. Audi S.Auguſt.

guſt lib. 18. de Ciuit. c. 32. explicantem verſionem Septuag. *Stetit & terra commota eſt: quid eſt, niſi quòd ſtetit ad ſubueniendum, & terra commota eſt ad credendum? Reſpexit & tabuerunt gentes, hoc eſt, miſertus eſt & fecit populos pœnitentes. Contriti ſunt montes violentia, hoc eſt vim facientibus miraculis elatorum contrita eſt ſuperbia. Defluxerunt colles æternales, hoc eſt, humiliati ſunt ad tempus, vt erigerentur in æternum. Ingreſſus æternos eius pro laboribus vidi; hoc eſt, non ſine mercede æternitatis laborem charitatis aſpexi.*

Itinera æternitatis Dei quæ? Primò. Quæres, quænam ad literam ſint itinera æternitatis? Primò Vatabl. per hæc itinera intelligit motus orbium cæleſtium: hi enim ſunt conſtantes & quaſi æterni. q. d. Deus non ſolùm gubernat colles ſæculi, id eſt homines potentes, & mundum hunc inferiorem, ſed & itinera æternitatis, id eſt mundum ſuperiorem, orbeſque & motus cæleſtes. Multi enim Gentiles putarunt regna & res humanas à ſtellis regi, hocque eſſe fatum. Ex quo, ait Arias, regum & principum faſtidioſa inſolentia ortum habuit, vt ſe cæterorum dominos natura & fato eſſe crederent, & tamquam montes quoſdam & colles, cæteris mortalibus ſe principes cæleſti quodam iure conſtitutos: quo dementiæ morbo vtinam Chriſtiani principes non teneantur! Nuper quidam primarius rogatus, cur tali calculum ad principatum dediſſet, reſpondit: *ſic erat in fatis.* Cui argutè alter: *Imò ſic erat in fatuis.* Error hic eſt certus: nam cæli & ſtellarum nulla eſt vis ad regna & imperia, ſed ea conſignantur ex ſolo Dei conſilio & voluntate, qui pro arbitrio hunc humiliat, illum exaltat, & regna ab vno ad alium transfert. *Domini* enim *ſunt cardines terræ, & poſuit ſuper eos orbem,* vt canit Anna 1 Reg. 2.

Secundò. Secundò, Hebr. עוֹלָם *olam* ſignificat ſæculum & mundum. Vndè ſic planè & clarè vertas, *incuruati ſunt à Deo colles olam*, id eſt mundi & ſæculi, quia itinera, id eſt ſucceſſiones & viciſſitudines *olam*, id eſt mundi & ſæculi, eius ſunt. Quocirca Chald. vertit, *poteſtas ſæculi illius eſt.* q. d. Deus incuruat colles, id eſt principes ſolio ſuo deijcit, alioſque ſubſtituit, quia ipſe præeſt mundo & ſæculo, eiuſque itinera, id eſt ordinem, gyrationem, motus & viciſſitudines moderatur, regit & diſtribuit ad libitum.

Tertiò. Tertiò, *olam* Septuag. & Noſter vertunt, *æternitatem*, radix enim עָלַם *alam*, ſignificat abſcondere: inde *olam* vocatur æternitas, cuius duratio & finis eſt abſconditus & impenetrabilis: quia æternitas eſt duratio immenſa quæ nullum habet terminum. q. d. Colles olam id eſt æternitatis, putà principes Chananæi, qui iactabant ſe ab omni æuo & ſæculo Chananæã poſſediſſe, ac in omne æuum poſſeſſuros, incuruati, loco, & regno moti, depreſſi & contriti ſunt à Deo, qui illis longè eſt antiquior, ac prior Chananæam poſſedit: quia ipſi ſoli ſubſtant itinere æternitatis, id eſt omnium temporum & ſeculorum viciſſitudines, volubilitates & ſeries, quæ ſub ipſius æternitate per partes, quaſi per varias vias & itinera decurrunt, tranſeunt & perambulant (vnde Hebr. הֲלִיכוֹת *halichot*, quod Noſter vertit, *itinera*, propriè vertas, *perambulationes* vel *tranſitus*) ipſe enim eſt rex ſæculorum, præſes temporum, dominus, &, vt Syri loquuntur, *gigas æternitatis.* *Deus eſt gigas æternitatis.* Vnde Paginus vertit, *incuruauerunt ſe colles longi temporis ab itineribus ſæculi eius.* Æternitas enim Dei eſt fons, origo & cauſa omnium temporum & ſæculorum: hæc enim ab illa emanant & oriuntur, ſicut radius à ſole, ſicut aqua ex fonte, ſicut ſcintilla ex igne. Quare ſicut varij radij viciſſim & ſucceſſiuè emanant à ſole, variæ aquæ ex fonte, variæ ſcintillæ ex igne; ſed idem ſemper manet conſtatq; ſol, idem fons, idem ignis, qui hos radios, has aquas, has ſcintillas iugiter eiaculatur: ita varij dies, anni, ætates, tempora, omneſque ſæculorum ordines & viciſſitudines ab æternitate Dei emanant; ſed ipſa ſibi ſemper eadem, fixa & immota conſtat æternitas. Ipſa enim eſt, id quod in rota axis, quod in circulo centrum. *Æternitas eſt axis ſæculorum.* Sicut enim circa axem voluitur rota, & circa centrum circulus, putà ſicut circa centrum terræ gyrant & voluuntur omnes orbes cæleſtes & elementares: ita circa æternitatem quaſi axem & centrum, rotant & voluuntur omnia tempora, & quæcumque per tempora ſingula oriuntur, occidunt, veniunt, abeunt, attolluntur, ſublata incuruantur & deprimuntur. Hinc Cæſar Ripa in iconologia parte 1. Pag. 159. pingit diuinitatem quaſi matronam albis veſtitam, habentem in capite flammam ignis, quæ in tres partes æqualiter ſe diſpertit: vtraque manus tenet globum è lapide lazuli, vtrique inſidet flamma. Veſtis alba denotat puritatem diuinæ eſſentiæ: flamma eius amorem & ardorem: ſectio in tres partes æquales, Trinitatem perſonarum: globus ſphæricus æternitatem; eamque duplicem, vnam quam in ſe habet, alteram quam angelis & hominibus beatis in ſui fruitione communicat, idque per Chriſtum qui duplicem habet naturam vndequaque perfectam, ideoque quaſi ſphæricam. Hinc rurſum Deus ob ſuam æternitatem omnia tempora complectentem, vocatur *æuum æuorum* à S. Dionyſio cap. 5. de Diuin. nomin. Et S. Bernard. ſerm. 80. in Cant. *Tempora,* inquit, *ſub ea* (diuina & æterna natura) *tranſeunt: non et: futura non expectat, præterita non recordatur, præſentia non experitur.* Itinera ergo æternitatis ſunt itinera temporis, putà præteritum, præſens & futurum, quæ ſub æternitate decurrunt & tranſeunt: decurrente enim, &, vt ita dicam, itinerante tempore quolibet, noſtro modo concipiendi videtur cum eo pariter decurrere & itinerari æternitas illi connexa & commenſa, vt illud propellat, cogatque ſequenti & ſuccedenti locum cedere. Alludit ad itinera Hebræorum in deſerto per 40. annos, quibus Deus eum illis continuè profectus eſt ad inuadendos & debellandos Chananæos: hæc enim itinera, quia tam longa, fuerunt *olam*, id eſt ſæculi, & ſæcularis cuiuſdam æternitatis. Pleniùs S. Auguſt. lib. 1. Confeſſ. cap. 6. *Summus,* inquit, *es, & non mutaris: neque peragitur in te hodiernus dies, & tamen in te peragitur, quia in te ſunt & iſta omnia: non enim haberent vias tranſeundi, niſi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficient, anni tui hodiernus dies: & quàm multi iam dies noſtri & patrum noſtrorum per hodiernum tuum tranſierunt, & ex illo acceperunt modos, & vtcumque extiterunt, & tranſibunt adhuc alij, & accipient, & vtcumque exiſtent. Tu autem idem ipſe es, & omnia craſtina atque vltrà, omniaq; heſterna & retrò hodie facies, hodie feciſti.*

Deni-

Quartò. Denique propriè itinera vel *deambulationes æternitatis ſunt ei*, ſcilicet Deo, vt habent Hebr. q.d. Deus deambulat, id eſt degit, verſatur, viuit & viget in altis illis ſuis montibus æternitatis, indeque ſubiectas haſce valles & colles temporum, regnorum & ſæculorum deſpicit, incuruat, immutat, moderatur & dirigit prout ei libuerit. Rurſum, ex æternis hiſce ſuis ſæculis, quæ mente fingimus æternitati eius coëxſtitiſſe, magnis quaſi itineribus contendit, id eſt plurima & infinita quaſi ſæcula tranſmiſit, peruaſit & peruenit ad initium temporis, quo mundum creauit, conſeruat, exornat, gubernat, immutat, atque ad initium ſynagogæ ſuæ, vt nimirum expulſis & contritis Chananæis per Ioſue, in eorum regione, collocaret Iſraelem, in eóque fundaret ſuam Eccleſiam, ſuum templum, ſuum ſacerdotium & regnum; quod propriè hîc ſpectat Habacuc. Quocirca Gueuara per *æternitatem* accipit Deũ æternum: nullum enim attributum Dei maieſtatem hominibus magis admirandam & reuerendam facit, quàm æternitas. q.d. Contriti ſunt colles, id eſt principes Chanaan, itinerante cum Hebræis, pro eiſque depugnante Deo, qui eſt ipſa æternitas, id eſt æterna maieſtas: quia vbicumque illa in Chanaan itinerans cum eis fixit pedem, ibi ſibi ſuiſque Hebræis ſedem conſtituit. Olim enim pedis immiſſione in agrum vel locum fiebat vſucapio, id eſt capiebatur loci poſſeſſio. Vnde illud pſalm. 59. 10. *In Idumæam extendam calceamentum meum.* q.d. Immiſſione calcei & pedis occupabo & vendicabo mihi Idumæam. Porrò ludit Propheta in voce *olam*: nam priùs *colles olam* vocat principes mundi, mox itinera æternitatis Dei: quia aliud eſt *olam* Dei, aliud *olam* hominum & principum. *Olam* Dei eſt cælum & æternitas: *olam* hominum eſt terra & tempus. Sic Apoſtolus ludit in voce *peccatum*, dicens: *Chriſtus de peccato damnauit peccatum.* &, *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* 2. Corinth. 5. 21.

Myſticè. Myſticè S. Bernard ſerm. 10. in pſalm. *Qui habitat*: Itinera, ait, æternitatis æternique Dei ſunt miſericordia & veritas. *Ab his itineribus incuruati ſunt colles mundi, ſuperbi dæmones, principes mundi huius, qui viam veritatis & miſericordiæ neſcierunt, Quid illi & veritati, qui mendax eſt & pater eius? quando ille vmquam miſericors fuit, qui homicida erat ab initio? In hunc ergo modum tumidi illi colles incuruati ſunt ab itineribus æternitatis, dum à vijs Domini quæ recta ſunt, per anfractus ſuos & diſtorta, non tam itinera, quàm præcipitia corruerunt. Quàm verò prudentiùs atque vtiliùs alij quidem colles ab his itineribus incurnati & humiliati ſunt ad ſalutem? An non humiliatos iam cernere eſt colles mundi, dum ſublimes quique atque potentes deuota ſubiectione inclinantur ad Dominum, & eius veſtigia adorant? Numquid non incuruantur, cùm ab ipſa ſua pernicioſa celſitudine vanitatis & crudelitatis ad humiles ſemitas conuertuntur, miſericordiæ & veritatis?*

Moral. itinera ſeptem æternitatis ex S. Bonauent. Moraliter ſcripſit S. Bonauent. opuſculum de ſeptem itineribus æternitatis, quod exſtat tom. 2. opuſculi eius, in quo doctè & piè more ſuo docet & deſcribit ſeptem itinera ad ingrediendum intrinſecum ſecretum & æternum, quod eſt animæ patria, putà ipſum penetrale diuinitatis & æternitatis Dei, in quo conſiſtit æterna vita & beatitudo noſtra.

Primum. Primum iter, inquit, eſt æternorum recta intentio, vt ſcilicet anima aggrediatur vnum æternum intendendo, vnum æternum attendendo, vnum æternum ingrediendo, in vno æterno permanendo, propter vnum æternum, quod eſt optimum & vnum neceſſarium, & finis quietans & conſummans multitudinem omnium deſideriorum in vnum, quod non auferetur ab eo in æternum, quod Magdalenæ aſſignauit Chriſtus Lucæ 10. 42.

Secundum. Secundum iter æternitatis, eſt æternorum ſtudioſa meditatio, iuxta illud S. Gregor. 4. Moral. 28. *In ſolitudine manere, eſt à ſecreto cordis terrenorum deſideriorum tumultus expellere, & in vna intentione æternæ patriæ, in amorem intimæ quietis anhelare.*

Tertium. Tertium iter eſt æternorum limpida contemplatio (quæ eſt apex & culmen meditationis) quàm ex Richardo ita deſcribit: *Contemplatio eſt libera mentis perſpicatia, in ſapientiæ ſpectacula cum admiratione ſuſpenſa*, iuxta illud Iob 7. *Suſpendium elegit anima mea.* Suſpendium illud eſt extenſio mentis in æterna ſpectacula, vt cùm fieri poteſt numquam ex intentione voluntatis, ſed ſola interpellatione neceſſitatis acies mentis inde flectatur, vt dicit Pſalmiſta: *Oculi mei ſemper ad Dominum*, pſal. 24.

Quartum. Quartum iter eſt æternorum charitatiua affectio, de qua S. Bernard. ſerm. 83. in Cant. *Magna res eſt amor ſi ad ſuum recurrit principium; ſi ſuæ origini redditus, ſi refuſus ſuo fonti ſemper ex eo ſumat, vnde iugiter fluat.* Amor enim transformat amantem in ſimilitudinem amati in quantum poteſt, non ſolùm quantum ad ſubſtantiam, ſed & quãtum ad operationes arduas & difficiles. Vnde S. Gregor. lib. 7. Moral. cap. 6. *Sancti viri*, inquit, *cùm ad deſiderium æternitatis anhelant, in tanta altitudine vitæ ſe ſublenant, vt audire iam quæ mundi ſunt, graue ſibi ac deprimens pondus credant. Valdè enim intolerabile æſtimant, quidquid id non ſonat quod intus amant.* Et inferiùs cap. 7. *Et multiplicata charitate maioribus deſiderijs æſtuant, & iam perueniro ad vitam ſpiritus, etiam per cruciatus corporis anhelant.* Ita ſponſa Cant. 5. *Adiuro*, ait, *vos filiæ Ieruſalem, vt annuncietis dilecto meo, quia amore langueo.* q.d. Præ magnitudine amoris omnia temporalia ſunt mihi faſtidium: vnde langueo. Languor autem iſte cauſatur ex amore perfecto. O quàm durum eſt amanti, animum dimidiare cum Chriſto & mundo! Rurſum: *Nihil tam durum & ferreum, quod non igne amoris vincatur*, ait S. Auguſt. lib. de Moribus Eccleſiæ cap. 22.

Quintum. Quintum æternitatis iter, eſt æternorum occulta reuelatio. Aſſidua enim reuelationum ſpiritualium ruminatio præbet aſſiduum cognitionum & exultationum mentis incrementum: & ex hoc mens exceſſum æternorum, & ingreſſum occultorum conſequitur. Qui enim ardentiùs diligunt, profundiùs conſpiciunt, & ſubtiliùs diſcernunt, & euidentiùs cognoſcunt: quantò ergo æterna ardentiùs amantur, tanto perfectiùs cognoſcũtur. Vnde S. Gregor. 18. dicit: *In ſanctis fit æternitas, aſpiciendo Dei æternitatem.* Sic irradiante menti radio diuino, ducitur illa cum Moſe in caliginem occulti ſilentij, in qua reuelatè & verè apparet Dominus ſuperintellectualiter, ait S. Dionyſius de Myſt. Theol. c. 1.

Sextum. Sextum iter eſt æternorum experimentalis quædam prægustatio, quam habuit Pſaltes dicens pſal. 33. *Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt Dominus.* Et ſponſa Cant. 2. *Fructus eius dulcis gutturi meo*, & cap. 5. *Comedi fauum cum*

melle meo. Fauus inquit Orig. eſt cera virginea cellulis diſtincta, melle repletus. Quid ergo eſt aliud, *Comedi fauum cum melle meo*, niſi manducare corpus virgineæ carnis, dulciſſima diuinitate repletum? & ſic per guſtum humanitatis peruenitur ad guſtum diuinitatis, & ideo ad prælibationé æternitatis. Talem prægustum & prælibationem æternę vitę multi Sancti ſenſerunt, & ſentiunt in pia & ardenti ſumptione Euchariſtię. De hiſce loquens S. Gregor. lib. 24. Moral. c. 7. explicans illud Iob, *Videbit faciem eius in iubilo, Plerique*, inquit, *contemplatione quadam retributionis æternæ, etiam priùs quàm ſpolientur carne, hilareſcunt, dum in iubilo faciem Dei conſpiciunt: quod fit, cùm aliquis ſpiritualem oculum in radio æterni ſolis figit. Ibi lumen viuens videt: quia iam omni mutabilitatis viciſſitudine atque obumbratione ſublata, veritati æternitatis inhæret, eiq; inhærendo quem cernit, ad ſimilitudinem incommutabilitatis aſſurgit, atque in ſemetipſam auctoris ſui inconuerſibilem ſpeciem dum reſpicit, aſſumit. Quæ enim ad mutabilitatem per ſeipſam lapſa eſt, ad immutabilitatis ſtatum immobilem videndo formatur.*

Septimum. Septimum iter eſt æternorum meritoria operatio, ſiue deiformis, id eſt diuinæ operationi conformis, actio, mores & vita. *Opera enim illorum ſequuntur illos*, Apoc. 14. Sicut inquit S. Bern. lib. 5. de Conſid. cap. 5. Deus in Seraphim amat vt charitas, in Cherubim nouit vt veritas, in Thronis ſedet vt æquitas; oportet etiam vt nos quantum poſſumus, Deum ſummum bonum diligamus, vt ſummam veritatem cognoſcamus, & vt ſummam æquitatem in nobis teneamus: & ſic erimus bene ordinati quoad Deum; per deiformes operationes, vt ferueamus amore cum Seraphim, luceamus ſcientia cum Cherubim, ſpirituales facti iudicemus omnia cum Thronis. *Quamuis ergo in vſu operis ſit temporalitas, tamen in intentione debet eſſe æternitas*, ait S. Greg. 22. Mor. 22. Ad hæc ducit nos Chriſtus, qui eſt via, veritas & vita, qui facit vt noſtra conuerſatio in cælis ſit: ipſe enim æternitatis nobis aditum deuicta morte reſerauit. Hæc & multò plura verbotenus, licet ſparſim, S. Bonau. opuſc. citato. Felix, qui hiſce itineribus ad beatam æternitatem contendit. Felix, qui celerem temporum & ſæculorum omnium volubilitatem tranſcendens, ſuper anni ſoliſque vias ſe librans mentem figit in ſtabili & immobili æternitate. Felix, qui ſpretis vanis & caducis ſeræ bonis, iugiter circulantibus, viuit æternis & ſolidis, viuit æternitati iugiter conſiſtenti.

Quatuor gradus æternitatis S. Auguſt. Simili modo S. Auguſt. (vel quiſquis eſt auctor) tract. de Scala paradiſi tom. 9. quatuor huius ſchalæ gradus aſſignat, ſcilicet lectionem, meditationem, orationem, contemplationem. Lectio enim eſt iter ad meditationem, meditatio ad orationem, oratio ad contemplationem. *Contemplationis enim*, inquit, *adeptio ſine oratione, aut rara, aut miraculoſa: primus gradus eſt incipientium, ſecundus eſt proficientium, tertius eſt deuotorum, quartus beatorum. lectio ſine meditatione arida eſt: meditatio ſine lectione erronea eſt: oratio ſine meditatione eſt tepida: meditatio ſine oratione infructuoſa: oratio cum deuotione contemplationis eſt acquiſitiua.*

VERS. 7. PRO INIQVITATE VIDI TENTORIA ÆTHIOPIÆ] Vatabl. *in nihilum redacta vidi tentoria Æthiopum* Hebr. enim אָוֶן *auen* & iniquitatem, & nihilum ſignificat. Putant Chald. Arias & Clarius A hic celebrari victoriam Othonielis, qua liberauit Hebræos à ſeruitute Chuſan Raſathaim regis Meſopotamiæ, Iudic. 3. & ad victoriam Gedeonis, quam retulit de Madianitis, Iudic. 6. quia nominatur hic Madian, & quia in Hebræo eſt Chuſan, non Chus, vel Chuſim, quod propriè ſignificat Æthiopiam & Æthiopes. Verùm Septuag. S. Hieron. & alij, Chuſan vertunt Æthiopiam: Chuſan ergo per paragogen idem eſt quod Chus, ſicut Melchom idem eſt quod Melech & Moloch. Nam Habacuc hic tantùm celebrat miracula Dei patrata à tempore egreſſus ex Ægypto vſque ad ingreſſum in Chanaan, vt patet ex ſequentibus; non autem ea quæ poſtea in Chanaan per Othonielem & Gedeonem Deus patrauit. Porrò ijdem hic ſunt Madianitæ & Æthiopes. Madianitæ enim in Script. vocantur B Æthiopes, ſcilicet Orientales, ſicut Abyſſini ſunt Æthiopes Occidentales. Vnde vxor Moſis Madianitis, vocatur Æthiopiſſa, Numer. 12. 1. Vide ibi dicta, ſenſus ergo eſt. q. d. Vidi, id eſt cognoui, & patrum narratione accepi, ac ex Scripturis intellexi, quid olim feceris ò Domine Æthiopibus, id eſt Madianitis, *pro iniquitate*, id eſt propter ſcandalum fornicationis & cultus Beelphegor, quod ipſi dederunt filijs Iſrael, ſubmittendo in eorum caſtra ſuas filias, quæ ad vtrumque ſcelus eos pellicerent, Numer. 25. v. 1. Cognoui enim quòd eorum pelles, id eſt tentoria & caſtra, turbaueris & profligaueris per Ioſue occiſis eorum principibus, omnibuſque maſculis, ac Balaam ſcandali auctore, Numer. 31. Nota enallagen temporis; *turbabuntur*, id eſt turbata C ſunt: præceſſit enim præteritum *vidi*. Rurſum eſt hendiadis, *vidi & turbabuntur*, id eſt turbabantur, hoc eſt, vidi turbari tentoria Madian. Addunt Albert. & Lyran. dici *turbabuntur*, quia ſimul Propheta reſpicit futuram victoriam Cyri. q. d. Sicut turbaſti Madianitas per Ioſue, ita turbabis & profligabis eoſdem per Cyrum, ob iniquitatem eorum quam commiſerunt in filios Iſrael, adiuuando Chaldæos in expugnatione Hieroſolymæ.

Allegor. Æthiopes ſunt dæmones & impij. Allegor. Æthiopes typi ſunt tum dęmonum, tum hominum impiorum: quia hi deformes & atri ſunt moribus, vti Æthiopes pelle & cute. Rurſum, corpora & mentes hominum impiorum non ſunt aliud quàm pelles & tentoria Æthiopum, id eſt dęmonum. Senſus ergo eſt, quaſi dicat. Ego Habacuc in ſpiritu vidi & pręuidi, D quomodo, & quàm acriter Chriſtus, dęmones hominéſque impios, qui Eccleſiam & fideles eius perſequuntur, ſit caſtigaturus. Aut q. d. Æthiopes & Madian, id eſt, *Gentes repentè perterritæ nuncio mirabilium tuorum, etiam quæ non ſunt in iure Romano, erunt in populo Chriſtiano.* ait S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 32. vt ſignificetur hic conuerſio Gentium, etiam barbararum ad Chriſtum, per Apoſtolorum miracula; prędicationem & vitam cęleſtem.

VERS. 8. NVMQVID IN FLVMINIBVS IRATVS ES?] *Flumina* vocat fluenta maris rubri, ęquè ac Iordanis. Sic Homerus oceanum vocat flumen, dicunt *Oceani fluxum fluuij cùm cymba reliquit.* Et Heſiodus: *Oceani fluuij perfecti gnata puella.* Poëticè deſcribit Propheta diuiſionem maris rubri, Exodi 14. & Iordanis, Ioſue 3. vt tranſirent Hebręi: vnde metaphoricè zelum Dei depingit per iram

id

in mare & flumina, ac vires eius per currus & pharetras, equos & quadrigas eius nuncupat nubes & ventos: hinc etiam eodem tropo aquis quaſi vim paſſis, dat dolorem. Senſus ergo eſt q.d. Ad ſaluandum populum tuum Iſrael, videbaris ô Domine iraſci & indignari Iordani & mari rubro, quando pro eo contra Pharaonem aliósque eius hoſtes pugnaturus, aſcendebas nubes quaſi currum bellicum, ac quaſi equos agebas tum ventos tum angelos velociſſimos, quibus partim Iordanem & mare diſſecuiſti, vt panderes iter viámque euadendi populo tuo, partim turbines ac fulmina, quaſi arcus tui ſagittas eiaculatus in Ægyptios, eos protriuiſti, & in mari demerſiſti, vt ſuſcitares *iuramenta*, id eſt promiſſa tua iuramento confirmata, quæ Iſraelitis præſtiteras; ideóque *fluuios*, id eſt fluenta hęc maris rubri & Iordanis, *ſcindes*, id eſt ſcidiſti, vt B *gurges* & abyſſus *aquarum* recederet, & contra naturam quaſi cum dolore, timore, ſtupore, ſonitu ac fremitu vndarum ſeſe collidentium, in montes, id eſt in montium molem & *altitudinem*, vtrimque ſe attollens, & quaſi ſupplex manus in cælum ad Deum extendens, medium iter præberet Hebræis ſiccum planúmque ad tranſitum. Simili modo per Cyrum deduces Euphratis alueum in foſſas, per eúmque iam deſiccatum Perſas immittes in Babylonem Euphrati adiacentem, vt eam vaſtent, & Hebræos ex ea liberent, inquit Albertus & Hugo. Hoc enim ſtratagemate Cyrum cepiſſe Babylonem ex Xenophonte docui Daniel. 5 in fine.

Nota, v. 9. in Hebr. additur *ſela*, de quo dixi v. 3. q.d. O potentiam, ô victoriam, ô fidelitatem, ô bonitatem Dei, ſuos per diuiſionem maris & C fluminum liberantis, ſtupendam omnique æuo decantandam!

Allegoria. Allegor. aquæ multæ ſunt populi multi. Apocal. 17. 15. q.d. Anne gentibus iratus es Domine? minimè, quia eis ſaluatorem miſiſti Chriſtum. *Quia*, inquit S. Auguſt. loco iam citato, *aſcendes ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus, hoc eſt, Euangeliſtæ tui portabunt te, quia reguntur à te; & Euangelium tuum ſalus eſt eis, qui credunt in te. Fluminibus ſcindetur terra, hoc eſt, influentibus ſermonibus prædicantium te, aperientur ad confitendum hominum corda, de quibus dictum eſt: Scindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra. Quid eſt, Videbunt te & dolebunt populi? niſi vt lugendo ſint beati. Quid eſt, Diſpergens aquas inceſſu? niſi ambulando in eis qui te vſquequaque annuntiant, hac atque illac diſpergis fluenta doctrinæ. Quid eſt, Abyſſus dedit vocem ſuam? An profunditas cordis humani quid ei videretur, expreſſit?* Appoſitè Gloſſa hæc adaptat exaltationi Eccleſiæ ſub Conſtantino Imper. *Gurges aquarum tranſiit*, id eſt, inquit, *impetus perſecutionum tranſiit ſuper Chriſtianos vſque ad tempora Conſtantini. Dedit abyſſus vocem ſuam, altitudo manus ſuas leuauit. Per altitudinem intelligitur Conſtantinus, cui totus orbis erat ſubiectus: ipſe verò manum ſuam leuauit ad protegendam Chriſtianitatem: & tunc abyſſus dedit vocem ſuam, quia Chriſtiani priùs in abyſſo tribulationis poſiti, eruperunt ſolemniter in Dei laudem. Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo, id eſt Chriſtus & B. Virgo patenter honorati fuerunt in eccleſiis, qui priùs colebantur in cryptis & locis occultis.*

Tropolog. Tropol. S. Gregor. lib. 8. Moral. c. 13. legens iuxta Septuag. *Dedit abyſſus vocem ſuam ab altitu-* A *dine phantaſiæ ſuæ, ſic explicat: Abyſſus quippe phantaſiæ altitudinem portat, cùm humanus animus immenſa cogitatione caliginoſus, ſemetipſum etiam diſcutiendo non penetrat: ſed ab hac altitudine vocem dare eſt, quia dum ſe deprehendere non poteſt, cogitur in admirationem conſurgere, vt ea perſcrutari non audeat quod ſuper ipſum eſt, quo incomprehenſibilitatem ſuam ipſe cogitans, non valet inuenire quod eſt.*

Anagog. Anagog. hæc planè vt ſonant, faciet Chriſtus in fine ſæculi, quando puniet & perdet Antichriſtum & Antichriſtianos fluctibus, ſonitu maris, amaritudine aquarum, fœtore, putredine, tonitru, pluuijs, grandine, fulminibus, vt patet Lucæ 21. v. 25. Apocal. cap. 8. & cap. 16. ita vt abyſſus & altitudo, id eſt inferi & ſuperi, terra & cælum, totúſque orbis pro eo contra impios pugnet & decertet, Sapient. 5. v. 21. ac Dei vindicis B vindictam & triumphum, plauſu oris & manuũ concinat & celebret.

Quadriga Dei ſunt nubes. QVADRIGÆ TVÆ SALVATIO] Equos & quadrigam Dei vocat nubes quibus quaſi inequitans Deus fulgetra & tonitrua iaculabatur in Ægyptios iuxta illud pſalm. 103. v. 3. *Qui ponis nubem aſcenſum tuum*, id eſt curſum tuum. q. d. Qui nubibus pro vehiculo veteris. Et pſal. 76. 18. *Vocem dederunt nubes: etenim ſagittæ tuæ tranſeunt: vox tonitrui tui in rota.* Sic Poëtæ Iouis potentiam oſtentant, cùm eum fulminantem, nubicogum, tonantem, ὑψιβρεμέτην, id eſt altifrementem vocitant vt ait Lucianus in Miſanthropo. Hinc illud Ouidij.

Illic & nebulas, illic conſiſtere nubes
Iuſſit, & humanas motura tonitrua mentes.

Et lib. 2. Metamorph.

C *Ille pater rectorq; Deûm, cui dextra triſulcis*
Ignibus armata eſt, qui nutu concutit orbem.

Alludit in voce *quadriga* ad arcam teſtamenti: huic enim quaſi currui bellico gloriæ ſuæ Cherubinis ſtipatus inſidebat Deus, caſtra Hebræorum præiens & ducens eos per mare rubrum. Licet enim arca reſpectu duorum Cherubim videretur biga; tamen erat quoque quadriga: tum quia quaternis globulis ſeu ſphærulis, quibus à pauimento eleuabatur, quaſi quatuor rotis inſiſtebat: tum quia duo Cherubini quaternos & quadriformes, putà quatuor animalium, bouis, leonis, aquilæ & hominis, habebant vultus, quaſi quatuor inſignia virtutum diuinarum: tum quia Ezechiel cap. 1. eumdem currum gloriæ Dei deſcribens, dat ei quatuor rotas, æquè ac quatuor Cherubinos. Vnde ad eum alludens D Pſaltes pſalm. 67. v. 18. *Currus*, inquit, *Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in Sina, in ſancto.* q. d. Agunt & ſtipant currum Dei multę angelorum phalanges, imò myriades, & Dominus inter eos & ſuper eos inequitans, venit in Sinai, atque manſit in ſanctuario. Vnde ſubdit: *Viderunt ingreſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei, & regis mei, qui eſt in ſancto*, putà in ſanctuario. ita Prado in primam viſionem Ezech. cap. 10. & Pineda de Rebus Salomon. lib. 6. c. 1. Cum ergo ait Habacuc: *Aſcendes ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio*, ſenſus eſt. q.d. Deus non cõſcendit equum niſi ad ſaluandum, inquit Gueuara. Secundò, neruoſiùs Alcazar in Apoc. cap. 6. not. 2. q.d. Dei equi & quadrigę ſunt ipſa hominũ ſaluatio, ſiue ſalus: ac ſi diceret. Deo nulli alij ſunt equi, nullę quadrigę quas ipſe conſcendat, niſi

niſi huiuſmodi opera quæ ad hominum ſalutem ſpectant, in quibus ipſe gloriatur, & ſe hominibus agnoſcendum exhibet, iuxta illud Zachar. 10. v. 3. *Viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum, & poſuit domum Iuda quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.* Quòd ſi obijcias: quomodo ergo ſequitur, *Ante faciem eius ibit mors?* Reſp. præit mors, vt hoſtes populi ſui occidat, itáque eum ſaluet.

Symbolicè & Allegor. S. Ambroſ. in pſal. 40. per equos & equitatum Dei accipit carnem & humanitatem Chriſti, cui quaſi equo & curru inſedit & inequitauit diuinitas, vt victoriam nobis de peccato & dæmone pareret. *Vnde*, inquit, *dictum eſt habacuc 3. Equitatus tuus ſalus: quòd caro eius, mundi totius erat ſuſceptura peccatum, vt ſalus pro exitio, & vita æterna pro morte ſuccederet. Vulneratus ergo eſt equus ſolus, non mendax ad ſalutem. Vulneratus eſt equus qui totius mundi peccata ſuſcepit, & onera noſtra portauit: & non fuit fatigatus. Et ideò fortaſſis Iohanni Euangeliſtæ Apoc. 19. cælum apertum, & albus equus demonſtratus eſt, ſuper quem ſedebat habens in capite diademata multa, & in femore ſuo nomen ſcriptum; Rex regum, & Dominus dominantium, &c. Hic ergo equus eſt vulneratus, ſed non retardatus. Denique cum ipſo vulnere de tumulo reſurrexit, cucurrit ad cælum ſupra omnes angelos & archangelos, velocior omni equitatu militiæ cæleſtis inuentus: ſupra equos etiam illos igneos quibus Elias raptus eſt.* Secundò, idem Ambroſ. in pſalm. 118. in fine octonarij quarti, per equos accipit Apoſtolos: *Aſcendiſti*, inquit, *equos tuos, equitatus tuus ſanitas. O bonorum equorum dodecaiugum mirabile, quibus frena pacis habenæ ſunt charitatis, constricti inter ſe concordiæ vinculis, & iugo fidei ſubiecti, quatuor rotis Euangelij myſterium totius orbis finibus inuehentes, bonum aurigam portantes Dei verbum: cuius flagello fugatæ ſunt illecebræ ſæculares, exterminatus mundi iſtius princeps, iuſtorum curſus impletus eſt! O rationabilium equorum grande certamen, ô mirandum myſterium, &c.* Et mox: *Animarum igitur noſtrarum auriga Ieſus, qui nos quoque vult aſcendere equos noſtros, hoc eſt noſtra corpora, & vigilare ſemper, ne dicatur nobis: Dormitauerunt qui aſcenderunt equos.*

Tropol. idem S. Ambroſ. lib. de Iſaac cap. 3. *Currus*, inquit, *eſt anima: habet equos bonos, vel malos. Boni equi, virtutes ſunt animæ: mali equi, paſſiones ſunt corporis. Bonus ergo rector malos equos reſtringit & reuocat, bonos incitat. Boni equi ſunt quatuor: prudentia, temperantia, fortitudo, iuſtitia. Mali equi, iracundia, concupiſcentia, timor, iniquitas. Interdum ipſi equi inter ſe diſſident, & aut iracundia protendit, aut timor, & ſe inuicem impediunt, & curſum retardant. At verò boni equi volant, & à terris ad ſuperiora ſe ſubrigunt, animamq́; eleuant, maximè ſi iugum habeant ſuaue, & onus leue dicentis* (Chriſti) *Ipſe rector eſt qui nouit equos proprios gubernare, vt æqualis omnium curſus ſit. Velociores prudentia tardat, iuſtitia admonet flagello proprio ſegniores, temperantia manſuetiores, fortitudo duriores reddit: nouit copulare diſcordes, ne fortè currum ſuum diſſipent. Iſti ſunt equi ſubiecti fidei iugo, aſtricti vinculo charitatis, inſtrati frenis, retinaculis ſobrietatis, &c. Et intellige illam animam eſſe pacificam, cui pater Deus Præſul ſit, Chriſtus agitator. Hi ſunt equi Chriſti. Aſcendit ergo equos ſuos Chriſtus, aſcendit verbum Dei animas piorum. Vnde cognoſce quia & iſtam aſcendit, & perduxit eam ad locum palmæ, quando & dicit ad eam: Quàm pulchra & ſuauis facta es charitas in delicijs tuis! ſtatura ſua ſimilis facta eſt palmæ. Et ipſa ait*, Cantic. 7. *Dixi. Aſcendam in palmam. Sed etiam ipſa charitas palma eſt: ipſa eſt enim plenitudo victoriæ. Plenitudo enim legis charitas eſt. Curramus ergo, vt comprehendamus: curramus, vt vincamus.*

11. Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo, in luce ſagittarum tuarum, ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.

12. In fremitu conculcabis terram: in furore obſtupefacies Gentes.

13. Egreſſus es in ſalutem populi tui in ſalutem cum Chriſto tuo.

Percuſſiſti caput de domo impij: denudaſti fundamentum eius vſque ad collum.

14. Maledixiſti ſceptris eius, capiti bellatorum eius, venientibus vt turbo ad diſpergendum me.

Exultatio eorum, ſicut eius qui deuorat pauperem in abſcondito.

15. Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

SOL ET LVNA STETERVNT IN HABITACVLO SVO] Commemorat miraculum Ioſue quo ſtitit ſolem & lunam, ac conſequenter omnes orbes cæleſtes, vt proſequeretur victoriam contra Amorrhæos, eoſque deleret. Imperans enim ijs dixit: *Sol contra Gabaon ne mouearis, & luna contra vallem Aialon: ſteteruntq́; ſol & luna donec vlciſceretur ſe gens de inimicis ſuis, ſtetitq́; ſol in medio cæli, & non feſtinauit occumbere ſpatio vnius diei.* Ioſue 10. v. 12. ita Chald. Albert. Clarius, Ianſen. Emmanuel, Mariana & alij. Aliter Vatabl. cenſet enim hîc ſignificari plagam nonam Ægyptiorum, quæ fuerunt denſiſſimæ tenebræ per triduum, ita vt ſol & luna conſiſtere viderentur, Exodi 10. v. 21. Verùm tunc nec ſol, nec luna ſtetit, nec tenebræ hæ à ſtatione ſolis & lunæ, ſed à Deo aërem obſcurante productæ ſunt. — Vers. 11.

IN LVCE SAGITTARVM TVARVM IBVNT (id eſt, ibant, vel iuerunt: præceſſit enim præteritum *ſteterunt*) (IN SPLENDORE FVLGVRANTIS HASTÆ TVÆ] Sagittas & haſtam fulgurantem Dei vocat fulmina, tonitrua, grãdines & lapides: quæ Deus tunc è cælo pro Ioſue & Hebręis iaculatus eſt in Amorrhęos. Vnde Tertull. lib. 4. contra Marcion. cap. 39. legit: *Sol & luna conſtitit in ſuo ordine, in lucem, coruſcationes tuæ ibunt in fulgorem: fulgur ſcutum tuum, in comminatione tua diminues terram.* Senſus eſt, q. d. Cùm ſagittis tuis magnis, nempe lapidibus & fulguribus grandini permiſtis, hoſtes Iſraelitarum proſterneres, tunc ipſi Iſraelitę per eorumdem fulgurum ac fulminum lucem illęſi, imò illuſtrati, inimicos inſectabantur. Ita mirabili diſpenſatione tua factum eſt, vt hęc tela tua populi tui commodis inſeruirent, quę hoſtibus extremum exitium inferrent. Noctu enim Iſraelitę aggredi cœperunt Amorrhęos, vt patet Ioſue 10. v. 9. Secundò, planiùs Arias, qui τὸ *ibunt* refert non ad Iſraelitas, ſed ad ſolem & lunam, quæ ibant id eſt iter ſuum moderabantur pro iuſſu & commodo Ioſue,

in luce, id eſt ad lucem, vel ad lucendum ſagittis, Dei q.d. Sol & luna, quæ aliàs ſtatum ſuum iter peragere ſolent ad totius terræ omniúmque gẽtium vſum, illo die iter ſuum inuerterunt & cõuerterunt ad ſolius Ioſue vſum, Deíque victoriam: nam ſteterunt quaſi ſpectantes lucem armorum & fulgorantium haſtarum Dei, & ſimul ſua luce ibant cum Hebræis, ipſiſque præibant ad perſequendum Amorrhæos. Sol enim & luna conſiſtendo cooperata ſunt ad hanc pugnam & victoriam. Vnde hac ſua ſtatione videbantur ire in Hoſtes Hebræorum, eóſque cædere & proſternere. Simili ſchemate & plauſu victoriam ſuam contra Siſaram celebrãt Debora & Barac, Iudic 5. v. 20. vt oſtendant eam non humanis, ſed diuinis viribus partam. *De cælo*, inquiunt, *dimicatum eſt contra eos; ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt*: quia Hebræis ſua luce ad pugnandum & vincendum præluxerunt, hoſtes verò ſuo ſplendore & fulgore quaſi fulgure percelluerunt. Vnde Plato in Cratylo; cenſet ἀςερ dici quaſi ἀςεροπὴ, id eſt fulgur ἀςεροπὴ autem, eò quòd oculos luce illa ἀναςρέφῃ, id eſt conuertat. Tertiò, Albert. Hugo Lyran. & Dionyſ. τὸ *ibunt* proprie accipiunt vt futurum, explicántque de Cyro & Perſis, qui poſt tempora Habacuc nocte concubia, vt patet Daniel 5. 30. ex improuiſo adorti Babylonem, ad lucem ſagittarum ſuarum & fulgurantium haſtarum, quaſi facum prælucentium, iuerunt, ingreſſique ſunt vrbem, eámque ferro & flamma vaſtarunt, perinde ac Ioſue ijſdem vaſtauit Amorrhæos.

Allegoria. Alleg. S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. cap. 32. *Eleuatus*, inquit, *ſol, & luna ſtetit in ordine ſuo, hoc eſt aſcendit Chriſtus in cælum & ordinata eſt Eccleſia ſub rege ſuo. In lucem iacula tua ibunt, hoc eſt, non in occultum, ſed in manifeſtum verba tua mittentur. In ſplendorem coruſcationis armorum tuorum, ſubaudiendum eſt, iacula tua ibunt. Dixerat enim ſuis: Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine. In comminatione minorabis terram, id eſt comminando humiliabis homines. Et in furore deijcies gentes: quia eos qui ſe exaltant, vindicando collides.* Et S. Gregor. lib. 30. Moral. cap. 2. per ſagittas & iacula, accipit verba prædicantium; per fulgurantes haſtas, miracula eorumdem; hiſce enim confixæ, perculſæ & conuerſæ ſunt Gentes ad Chriſtum. Huc accedit Anaſtaſius Sinaita Patriarcha Antiochenus lib. 4. Hexam. tom. 1. Biblioth. SS. Patrum, vbi docet quòd, ſicut luna poſt ſolis occaſum oritur, ita poſt Chriſti receſſum orta ſit Eccleſia: *In altum*, inquit, *elatus eſt ſol, hoc eſt, Chriſtus aſcendit in cælos; & tunc luna ſtetit in ordine ſuo, nempe Eccleſia in valido ſuo ſtatu in pulchritudine ſua, in decore ſuo, in illuminatione ſua, in curſu ſuo. Rectè autem dixit, In ordine ſuo; prius enim erat inordinata & incompoſita, vt quæ eſſet dedita idololatriæ.* Secundò, *ſol dominatur æſtati, vt qui ſit elementum ſiccum, in typum Chriſti, qui in fine meſſis conſummationis eſt exſiccaturus eos qui ſunt ſub peccato, flumine igneo: luna verò habet gubernationem aquæ, & Spiritus ſancti, qui à Chriſto Eccleſiæ tamquam lunæ donatus eſt & creditus, vt per ipſam regeneremur, donec præterierit nox huius ſæculi, & rurſus exortus fuerit ſol iuſtitiæ.* Addit deinde creſcere fideles creſcente Eccleſia, ſicut creſcunt animalia creſcente luna, dátque exempla: Ibis, inquit, auis infeſta ſerpentibus, non videt, nec comedit eo tempore, quo luna in cælo non apparet. Simiæ orbes oculorum dilatantur creſcente luna, eáque decreſcente minuuntur. Lichnis lapillus creſcente luna edit ſonum modulatum. Clopias piſcis creſcente luna albeſcit, decreſcente nigreſcit. Simili modo mutationes Eccleſiæ redundant, & transfundunt ſe in animam cuiuſque fidelis.

Anagog. Anagog. idem planè quod verba ſonant, faciet Deus in fine ſæculi, cùm ſolem & lunam obſcurabit, ac fulmina vibrabit in hoſtes, iuxta illud Sapient. v. 22. *Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tamquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur. Et à petroſa ira plenæ mittentur grandines.* Denique tum ſtabit ſol, luna, omniſque cælorum motus, ſiſtétque in æternum.

Eleuato ſo Prælato, eleuatur Eccleſia, quaſi luna ſequens ſolem. Tropol. cum ſol, id eſt Prælatus, ſe eleuat ad vitæ reformationem & perfectionem, tunc ad eamdem eleuatur & luna, id eſt congregatio illi ſubdita. Vnde S. Bern. epiſt. 142. ad Monachos Alpenſes: *Bonus*, inquit, *Pater veſter atque noſter, auctore Deo ad altiorem gradum aſſumptus eſt. Faciamus ergo quod dicit Propheta* (Habacuc c. 3. *Eleuatus eſt ſol, & luna ſtetit in ordine ſuo. Sol eſt ille per quem Alpenſis congregatio illuſtris vbique redditur, tamquam luna per ſolem. Eleuato itaque illo, ſtemus nos in ordine noſtro, quicumque elegimus abiecti eſſe in domo Dei noſtri, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum. Ordo noſter abiectio eſt, humilitas eſt, voluntaria paupertas eſt, obedientia, pax, gaudium in Spiritu ſancto. Ordo noſter eſt eſſe ſub magiſtro, ſub Abbate, ſub regula, ſub diſciplina. Ordo noſter eſt ſtudere ſilentio, exerceri ieiunijs, vigilijs, orationibus, opere manuum, & ſuper omnia excellentiorem viam tenere, quæ eſt charitas. Porrò in his omnibus proficere de die in diem, & in ipſis perſeuerare vſque ad vltimam diem. Et hæc quidem aſſiduè vos confidimus actitare. Cæterum vnum opus feciſtis, & omnes mirantur, quod cùm ſancti eſſetis, non reputantes veſtram ſanctitatem, alienam participare curaſtis, vt eſſetis ſanctiores*: quia tranſierant ad ſtrictiorem Ordinem Ciſtercienſium. vnde ſubdit. *Quam lætis ſinu collegit vos multitudo Ciſtercienſis, quàm alacri vultu ſpectauit hæc angelica celſitudo.*

EGRESSVS ES IN SALVTEM POPVLI TVI, cum Vers. 13. eum liberaſti & eduxiſti ex Ægypto: IN SALVTEM CVM CHRISTO TVO] vt populum ſaluares & educeres per Moſen, quem quaſi Chriſtum ſpiritu tuo vnxiſti, vt eſſet dux & Propheta populi tui. Simili modo egredieris cum Cyſo in aciem contra Babylonem, vt ex ea liberes & educas populum tuum captiuum. Hinc Cyrus ab Iſaia cap. 45. v. 1. vocatur Chriſtus, dum ait: *Hæc dicit Dominus chriſto meo Cyro.* ita Albertus, Hugo, Lyran. & Dionyſ. Allegor. propriè & potiùs per Chriſtum Domioum, cuius antitypus fuit Moſes, æquè ac Cyrus, ſaluabis populum fidelem, eúmque educes ex captiuitate diaboli. Vnde Sexta editio habet, *egreſſus es vt ſaluares populum per Ieſum Chriſtum tuum.* ita Hebræi. S. Auguſtinus lib. 18. Ciuit. 32. S. Hieronym. & alij paſſim. Quare fraudulenter hunc locum verterunt, imò deprauarunt, Symmachus & Theodotion, qui quia erant Ebionitæ, & Chriſtum negabant eſſe Deum, hinc tranſtulerunt *vt ſaluares Chriſtum tuum*; oon enim Chriſtus hic dicitur ſaluatus, ſed populus per Chriſtum,

ſaluatorem. *Egredi* enim *in ſalutem populi* cum Chriſto, eſt ſaluare populum per Chriſtum. Perperam quoque Chald. vertit, *reuelatus es ad liberandum populum tuum, ad liberandum Chriſtum tuum*, quaſi populus Iſrael & fideles vocentur hic Chriſtus, iuxta illud pſal. 104. v. 15. *Nolite tangere chriſtos meos*, id eſt Iſraelitas meos. Verùm ibi per *chriſtos* pſaltes intelligit Patriarchas, vt rectè annotauit S. Hieron. & Theodor. putà Abraham, Iſaac & Iacob, quos Deus vnxerat, id eſt ſua gratia conſecrarat & auctorarat, Prophetas & principes gentis ſuæ. Vnde explicans ſubdit. *Et in Prophetis meis nolite malignari*. Adde, Hebræa hic non habere, *ad liberandum chriſtum tuum*, vt vertit Chald. ſed *ad ſaluandum*, vel liberandum, ſcilicet populum, *cum Chriſto*, vel *per Chriſtum tuum*: præpoſitio enim את *et*, ſignificat *cum, per*. Quocirca Hebræa præciſè ſic ſonant: *Egreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.*

B

PERCVSSISTI, Pagnin. *transfixiſti*; Tigurina, *contudiſti*; CAPVT DE DOMO IMPII] *Caput* intellige Pharaonem, quem Deus percuſſit mergendo eum in mari rubro: hic enim caput erat & princeps domus impij Cham, qui fuit nequiſſimus, & primus regnauit in Ægypto, quæ inde dicta eſt terra Cham, pſalm. 104. v. 23. & pſalm. 77. v. 51. Alij, vt Albertus & Vatablus, per *caput* intelligunt filium primogenitum Pharaonis quem morte percuſſit Deus, Exodi 12. v. 29. Aut *caput*, id eſt capita, hoc eſt principes impij Pharaonis. Simili modo percuties Baltaſarem, qui eſt caput in domo impij Nabuchodonoſoris, per Cyrum, inquit S. Hieronymus, Hugo & Lyran.

C

Alleg. Chriſtus percuſſit diabolum, qui eſt caput impiorum, ac in fine mundi percutiet Antichriſtum, qui erit princeps in domo & familia diaboli. ita S. Hieron.

DENVDASTI FVNDAMENTVM EIVS VSQVE AD COLLVM] *Eius*, ſcilicet non capitis, ſed domus: domus enim habet fundamentum, non caput. q. d. Domum impij Pharaonis, putà familiam regiam, ipſamque Ægyptum, ab imis fundamentis vſque ad collum, id eſt vſque ad ſummos vertices, detexiſti, id eſt detegendo diruiſti & euertiſti per metalepſin. q. d. Totum exercitum Pharaonis à minimo vſque ad maximum, in mari rubro perdidiſti, & quaſi à terra abraſiſti. Caput enim eſt Pharao, collum ſunt principes, fundamenta & ima ſunt milites. Combinat duas metaphoras, hominis & domus: nam collum & caput ſunt hominis, fundamentum proprium eſt domus. Hebræi enim hominem, puta filium, vocant, *ben*, quaſi domum, quam בָּנָה, *bana*, id eſt ædificauit, pater. Si enim homo eſt microcoſmus, multò magis eſt μικρόοικος, id eſt parua domus. Et viciſſim ſicut mundus eſt quaſi magnum quoddam animal, & magnus homo, cuius anima eſt ſpiritus Dei, hepar eſt mare, veſica ſunt flumina, oculi ſunt fontes, &c. ita domus, familia & reſp. eſt magnus quidam ciuilis & politicus homo, cuius caput eſt paterfamilias, princeps aut rex; collum ſunt principes; brachia ſunt milites: pedes & ima ſunt plebs. Plebs enim eſt maximè neceſſaria pars, & quaſi hypoſtaſis reipub. cui omnia eius onera incum-

A bunt. In domo verò particulatim, & quaſi phyſicè, caput eſt tectum, collum ſunt iuncturæ tecti cum parietibus, corpus ſunt ipſi parietes, pedes & plantæ ſunt fundamenta. Iam ſymbolicè domus eſt familia & reſp. cuius caput & tectum eſt pater, princeps, vel rex; collum & iuncturæ ſunt principes; corpus & parietes ſunt ciues & mercatores, pedes ſunt ruſtici & coloni, è quibus colliguntur milites. Dicit ergo: Tu ô Domine fundamentum domus Pharaonis, id eſt regni Ægypti, denudaſti, vt illud funditus quaſi à fundamentis dirueres. Qui enim domum euertere volunt, fundamenta nudant, iuxta illud quod Babyloni imprecatur Pſaltes pſalm. 136. *Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea*, quaſi dicat interemiſti exercitum Pharaonis cum ſuis ducibus & principibus, in quo erat fundamentum, id eſt robur & fortitudo totius Ægypti. ita Vatablus. Secundò, Gueuara ſic explicat, quaſi dicat, Maximis opprobrijs & ignominij affeciſti, ô Domine, Ægyptum, non ſecùs ac ſi illius caput raſiſſes, inferioréſque corporis partes (quæ ſunt quaſi baſes & fundamenta) pudendáque ipſa ad collum etiam vſque nudaſſes. *Nudare* enim in Scriptura ſubinde tondere ſignificat, vt Iſaiæ 3. v. 17. *Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & crinem earum nudabit.* Alludit ad Iſaiæ 7. v. 20. *In die illa radet Dominus in nouacula conducta; in his qui trans flumen ſunt, in rege Aſſyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuerſam.* Quod enim dixit Iſaias. *Radet caput*, hoc dixit Habacuc, *Percuſſiſti caput: percuſſiſti*, ſcilicet nuditate & caluitio. Rurſum, per fundamentum poſſumus intelligere caput. Eſt enim homo velut arbor inuerſa, pro radicibus habens capillos, pro ramis manus & pedes. Porrò quantum probrium ſit raſura & decaluatio, ac depilatio totius hominis, patet ex illo Poëtæ:

Nudare pro tondere.

Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus,
Et ſine fronde frutex, & ſine crine caput.

Hæc Gueuara. Prior explicatio vti planior, ita & literæ conformior & germanior eſt. Denique in Hebræo additur *ſela*, quaſi nota admirationis & plauſus tantæ & ſtragis & victoriæ.

MALEDIXISTI SCEPTRIS EIVS] Maledicere Dei eſt maleſacere, lædere, occidere, perdere: dicere enim Dei eſt efficax, idémque quod facere. Per ſceptra, vel principes intellige, qui geſtabant ſceptra quaſi inſigne principatus: vel metonymicè *ſceptris*, id eſt regnis & Verſ. 14.

D prouincijs *eius*, quibus cum ſceptro, id eſt poteſtate regia, imperabat Pharao, quaſi dicat, Regna & ditiones Pharaonis, omnémque eius tyrannicam vim & potentiam deſtruxiſti. Olim enim vniuerſi principes ac magiſtratus ſceptra geſtabant. Sic ſingulæ tribus Iſrael habebant ſuam virgam, quaſi ſceptrum, Numer. 17. v. 1. Sic Homerus non tantùm Agamemnoni regi, ſed & Achilli & Telemacho principibus ſua dat ſceptra, per quæ iurant: quia diuinitatis quippiam ſceptra habere veteres exiſtimarunt. Vnde Chæronæos legimus ex dijs omnibus maximè coluiſſe ſceptrum Agamemnonis. Mulieris idipſum probat Gueuara. Hinc Aſſuerus Eſtheri cap. 5. v. 2. porrexit ſceptrum, quod ipſa oſculando venerata eſt regem. Et cap. 8. v. 4. rurſum eidem prætendit ſceptrum, in ſignum clemen-

clementiæ. Idem habetur cap.4.11. Quia & Iacob adorauit faſtigium virgæ eius putà ſceptri Ioſephi, Hebr.11.21. Sceptra ergo hic principes ſcriptigeros denotant. Pro *maledixiſti* hebr. eſt נָקַבְתָּ *nakáʃta*, quod etiam perforare ſignificat. vnde Pagninus vertit, *perforaſti baculis eius caput exercituum eius*; Tigurina, *perforaſti eum baculis ſuis caput paganorum* (colonorum, qui in pagis & villis habitant) *eius*, vel, vt Vatabl. *operarum eius*, ſcilicet Ægypti, vel Pharaonis; hoc eſt, peremiſti eum, perinde ac ſi proprijs telis perforaſſes capita eius. q.d. Te auctore perijt exercitus Pharaonis; ipſiuſmet conſilio: nam conſuluit Pharao Ægyptijs, vt inſequerentur Hebræos in mari rubro, quod dum faciunt, reuoluente ſe mari merſi ſunt. Simili modo Deus maledixit, perfodit & deiecit ſceptrum Balſaſaris & Chaldæo- B rum per Cyrum.

Allegoricè, Chriſtus perforauit & proſtrauit ſceptra Neronis, Decij, Diocletiani, cæterorumque perſecutorum Eccleſiæ; ac pari modo in fine mundi proſternet ſceptra Antichriſti, Gog & Magog.

Capiti bellatorvm eivs] *Capiti* id eſt capitibus, putà cunctis ducibus bellatorum eius, videlicet impij Cham, vel Pharaonis, qui fuit caput & princeps domus Ægypti, vti præceſſit. Eſt epanalepſis, ſiue prioris ſententiæ repetitio & expoſitio: principes enim, quos vocauit ſceptra, id eſt ſceptrigeros, hic vocat capita, ſiue duces bellatorum. Quocirca Septuag. vertunt, *diuiſiſti in ſtupore capita potentum*. Vnde de ijs ſubdit:

Venientibvs vt tvrbo, &c.] q.d. Deieciſti C ſceptra, id eſt ſceptrigeros, qui veniebant cum impetu & furore quaſi turbo, ad diſpergendum me, ſcilicet Iſraelem, qui ſum populus tuus.

Exvltatio eorvm] ſcilicet erat, q.d. Exultabant ſceptrigeri duces Ægyptij, quòd me concluſum in mari cernerent: putabant enim ibi me deuorare, ſicut quis potens exultat, cùm pauperem, quem mactare vel ſpoliare intendit, in latebris reperit, vbi nemo ei auxilietur.

Nota. Propheta toto hoc carmine adeò celebrat ſtragem Pharaonis, & liberationem Hebræorum ex Ægypto: quia illi per omnia ſimilis futura erat ſtrages Chaldæorum, & liberatio Hebræorum ex Babylone, quam propriè ipſe ſpectabat & ſperabat: & vtraque ſimilis fuit liberationi hominum è captiuitate peccati per Chriſtum, quam vltimò & maximè ipſe repræſentare intendebat. Id ita eſſe patet ex hiſce triſtrophis antiſtrophis.

D

	Pharao,	Balſaſar,	Diabolus.
Triſtropha.	Moſes,	Cyrus,	Chriſtus.
	Ægyptus,	Babylon,	Peccatum.
	Seruitus,	Captiuitas,	Tyrannis.
	Mare rubrum,	Euphrates,	Iurdanes.
	Hebræi,	Iudæi,	Chriſtiani.
	Chanaan,	Iudæa,	Eccleſia.

Pharao enim tyrannus affligens & perſequens Hebræos, typus fuit Balſaſaris captiuos detinentis Iudæos: & vterque typus fuit diaboli genus humanum opprimentis. Moſes liberator Hebræorum & cæſor Pharaonis, fuit typus Cyri liberatoris Iudæorum per cædem Balſaſaris: & vterque fuit typus Chriſti liberatoris fidelium per ſtragem diaboli. Ægyptus carcer Hebræo- A rum, fuit typus Babylonis carceris Iudæorum: & vterque fuit typus peccati, mortis & inferni, cui quaſi carceri mancipati erant homines peccatores. Seruitus Ægyptia fuit typus captiuitatis Babylonicæ: & vtraque typus fuit tyrannidis peccati & concupiſcentiæ. Scidit Moſes ſua virga mare rubrum, itàque Hebræos liberauit, Ægyptios merſit: ita Cyrus ſcidit & diuiſit Euphratem, ac per eius alueum ſiccum milites immiſit in Babylonem, itàque Chaldæos occidit, Iudæos liberauit.

Allegor. Alleg. Chriſtus in Iordane baptizatur, fluenta baptiſmi ſegregans à vulgaribus aquis, per ea ſuos fideles traducens iuſtificat & ſaluat. Moſes Hebræos ex Ægypto eduxit in Chanaan, Cyrus Iudæos è Babylone remiſit Hieroſolymam, B Chriſtus fideles è paganiſmo & iudaiſmo traduxit ad Eccleſiam, tum militantem, tum triumphantem.

Viam feciſti in mari eqvis tvis] q.d. Tu Domine deducens filios Iſrael per mare rubrum, ita ſecurè & glorioſè deduxiſti eos in conſpectu hoſtium Ægyptiorum, ac ſi magno equitatu eos vallares ac proſequereris. Poëticè enim equos & quadrigas Dei, vocat eius robur & potentiam, quæ plus valebit quàm omnes Pharaonis equi & equites, iuxta illud Pſalm.19.8. *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei noſtri inuocabimus.* Propriè per equos hoſce ſignificat angelum in columna ignis & nubis præeuntem caſtra Hebræorum: hic enim cum angelis ſibi aſſeclis erat quaſi equitatus & comitatus Hebræorum, eos deducens & defendens contra Ægyptios. Vnde de eo dicitur Exodi 14. C 19. *Tollenſq; ſe angelus Dei qui præcedebat caſtra Iſrael, abijt poſt eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittens, poſt tergum ſtetit, inter caſtra Ægyptiorum & caſtra Iſrael.* Idem angelus paulò poſt iaculatus tela & fulmina in Ægyptios, eos proſtrauit. Hoc eſt enim quod dicitur ibidem v.24. *Et ecce reſpiciens Dominus ſuper caſtra Ægyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitus eorum, & ſubuertit rotas curruum, ferebanturq; in profundum.* Iure ergo hi vocantur equi & equitatus Dei, qui totum Pharaonis equitatum deleuerunt. Vnde Chald. vertit, *manifeſtatus es ſuper mare in quadriga gloriæ tuæ.* Simili modo Deus viam fecit equitibus Cyri in Euphrate, ad inuadendam Babylonem.

In lvto aqvarvm mvltarvm] Alueum maris rubri immiſſo vento iam ſiccarat Deus, vt *Vers. 15.* ſicco pede tranſirent Hebræi; eum tamen vocat *lutum*, quia paulò antè fuerat lutum, vel quia ad D latera vtrimque aquis cooperta inter quæ tranſierunt Hebræi, erat lutum plurimum. Pro *luto* hebr. eſt חֹמֶר *chemer*, pro quo Chald. & recentiores alijs punctis legunt חֹמַר *chomer*, id eſt vtrem, vel aceruum, vnde vertunt, *in aceruo aquarum multarum.* Vtrimque enim in magnos quaſi vtres & aceruos aſſurgebant aquæ, in quorum medio ſicco pede tranſierunt Hebræi, iuxta illud pſalm.77.13. *Interrupit mare, & perduxit eos, & ſtatuit aquas quaſi in vtre;* Septuag. vertunt, *ſuperduxiſti in mari equos tuos, conturbantes aquas multas.* Radix enim *chamar* ſignificat miſcere, turbare, confundere, vnde *chemer* ſignificat lutum, vel vinum miſtum & turbidum.

Allegor. Deus Apoſtolis quaſi ſcidit flumina

& maria, dum per hæc eis iter peruium fecit, vt totum orbem euangelizando peragrarent, & ſubigerent Chriſto. Vnde S. Auguſt. lib 18. Ciuit. 32. *immiſiſti*, ait, *in mari equos tuos, turbantes aquas multas, quæ nihil ſunt aliud, quàm populi multi; non enim alij timore conuerterentur, alij furore perſequerentur, niſi omnes turbarentur.*

Tropolog. ſimili modo per medias calamitates, quaſi per medias maris aquas & fluctus, ſaluos & incolumes ſuos fideles, cum ijs quaſi incedens, eóſque protegens, deducit & educit Chriſtus, vel, vt S. Gregor. 34. Moral. 13. *Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, ac ſi diceret: Aperuiſti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas mundi huius ſordida & terrena ſapientes. Luto quippe inhærere, & ſordidis deſiderijs concupiſcentiæ carnalis inquinari.* Idem 31. Moral. c. 10. *Miſiſti*, inquit, *in mari equos tuos, conturbantes aquas multas: quietæ quippe aquæ iacuerant; quia humanæ mentes diu ſub vitiorum ſuorum torpore ſopitæ ſunt: ſed equis Dei mare turbatum eſt, quia miſſis ſanctis prædicatoribus omne cor quod peſtifera ſecuritate torpuit, impulſu ſalutiferi timoris expauit.*

16. Audiui, & conturbatus eſt venter meus: à voce contremuerunt labia mea.

Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat.

Vt requieſcam in die tribulationis: vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum.

17. Ficus enim non florebit: & non erit germen in vineis.

Mentietur opus oliuæ: & arua non afferent cibum,

Abſcindetur de ouili pecus: & non erit armentum in præſepibus.

18. Ego autem in Domino gaudebo: & exultabo in Deo Ieſu meo.

19. Deus Dominus fortitudo mea & ponet pedes meos quaſi ceruorum.

Et ſuper excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem.

Vers. 16. AVDIVI] Redit hîc Propheta poſt carmen & epinicium victoriæ Dei ad v. 1. q. d. Talis quidem fuit victoria Dei contra Pharaonem, taliſque erit contra Baltaſarem; ſed interim dum in ſtatione mea vigil excubo, vt audiam Dei oraculum, vti dixi cap. 2. v. 1. ecce ab eo audiui, & audio, vt cœpi dicere v. 1. tantam ſtragem fore Iudæorum per Chaldæos, & Chaldæorum per Cyrum & Perſas, vt eam cogitans contremiſcam & cohorreſcam, nimirum, vt dum eam rumino, cor mihi commoueri & vox tremere videatur. Triſtes enim & atroces, etiam hoſtium, caſus naturaliter horrorem incutiunt, & natura quemdam compaſſionis motum ſenſúmque excitant, vti excitauit caſus Babylonis Iſaiæ cap. 21. 3. ita S. Hieron. Hugo, Clarius & alij. Allegor. Theod. q. d. Audiui à te Domine, quòd populus meus Chriſtum ſit occiſurus, ideóque exſcindendus à Tito: quocirca conturbatus ſum & contremui; ſed me conſolor, quòd eo tempore non ero ſuperſtes, nec tanta mala videbo.

A INGREDIATVR PVTREDO IN OSSIBVS MEIS] q. d. Sed quid me hiſce ſtragibus fruſtra diſcrucio? iam enim à Deo abſolutè decretæ ſunt, ideóque ineuitabiles. Quid ergo? hoc vnum ſupereſt quod optem & orem, nimirum, opto Domine oróque, vt veniant in me omnes tribulationes & ærumnæ, adeò vt oſſa mea putreſcant, & caro mea inſtar S. Iob pus vomat, & vermibus ſcateat dummodo mihi concedas vt requieſcam in die tribulationis, id eſt excidij Babylonis, vt tunc cum Chaldæis non pereat à Perſis, ſed ex ea iubente Cyro redux aſcendam ad populum noſtrum vt illi annumeratus, cum eo & inter eum ſoſpes pergam in auitam patriam. Ipſe enim duce Zorobabele, inſtructa quaſi acie accinctus ad iter, per medios hoſtes fortis & felix redibit in Iudæam. ita S. Hieron. Hugo & Ianſenius. Aut q. d. Emoriar Domine, ne videam hanc tribula-
B tionem & captiuitatem gentis meæ; ſed in ſuaui mortis ſomno quieſcens aſcendam & tranſeam ad cœtum Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſue, aliorumque virorum ſanctorum & fortium è populo meo, qui olim pro gente ſua armis accincti, inſignes de hoſtibus victorias retulerunt.

Nota, Hebr. יְגוּדֶנּוּ *iegudennu*, id eſt: *accinget eum*. Noſtrum legiſſe יְגוּדֵנוּ *iegudenu*, id eſt, *quem accinget*, vel *qui accingetur nobis*, id eſt, *accinctum noſtrum*. Rurſum, *iegudenu* non tantum ſignificat accinctum, ſed & vnitum, collectum, colligatum, congregatum & coniunctum: inde enim turmæ & congregationes militum vocantur גְּדוּדִים *gedudim*. Iam fideles & ſancti cùm diem ſuum obirent dicebantur congregari & colligi ad populum ſuum patribúſque ſuis apponi & copulari,
C vti de Moyſe dicitur Nu. 31. 2. de Ioſia 2. Paral. 34. 28. Dicebantur autem pij viri colligi, ſeu colligari in faſciculo viuentium, 1. Reg. 25. 29. vt inſtar odoratiſſimorum florum faſciculi, in æternum eſſent in manu Domini, Eccli. 39. 17. Ad hunc igitur floridiſſimum hortum Palæſtinæ, fragrantiſſimis Patriarcharum, Prophetarum, cæterorúmq; iuſtorum floribus vernantem; ad hunc ſanctorum populum iam accinctum, id eſt in faſciculo viuentium iam collectum & colligatum, in terram autem promiſſionis ſepultum, ſe aſcenſurum lætatur, ſimulque orat Habacuc, Hebræi populi repræſentans perſonam. Horum enim ſummum deſiderium Iſraelitas in captiuitate tenuiſſe credibile eſt. Sic Iacob deſiderauit ſepeliri, non in Ægypto, ſed in Chanaan, vbi parentes, Abraham & Iſaac ſepulti erant, Geneſ. 47. v. 29. Sic & Ioſeph Gen. 50. 23. Quin & Æneas apud Virgil. Palinuri mortem deplorat, quòd longè à
D ſuis in peregrino ſolo ſepeliretur:

O nimium cælo & pelago confiſe ſereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arenâ.

Anhelabant ergo Iſraelitæ è Babylone redire, & aggregari patribus ſuis ſanctis, qui in Palæſtina degebant ſepulti, quaſi ſtationarij quidam ac præſidiarij terræ illius milites, quorum ſubſidio Iudæi tot periculis & calamitatibus erepti, tot beneficijs à Deo affecti iugiter extiterant. ita Gueuara.

Aliter vertit Pagninus, nimirum, *ingreſſa eſt putredo in oſſa mea, & in loco meo expaui, qui me putabam requieſcere in die anguſtiæ, quæ erit quando hoſtis cogitabit aſcendere contra populum, vt ſuccidat eum.* Aliter quoque Vatabl. & alij, dum ſuo more Hebræa

& Hebrea conciſa variè ſupplent, à Vulgato recedunt. Porrò Gueuara in contrariam prorſus abit ſententiam: cenſet enim hęc verba Prophetę, non indolentis, ſed lętantis eſſe, ac geſtientis ex lęto oraculo de Chaldęorum excidio & Iudęorum libertate. Solet enim vehemens lętitia totum corpus alterare ac commouere, imò euaneſcentibus ſpiritibus abire in deliquium ipſamque mortem. Multi enim ex repentino & ingenti gaudio animam exhalarunt, vti pluribus exemplis demonſtrat Gueuara. Hunc ergo huius loci dat ſenſum: Audiui, inquit Habacuc, Babylonem à Cyro exſcindendam, & Iudęos meos ex ea liberandos; atque dum mentis auribus iam iucunda nuncia percipio, cor meum & omnia interiora mea tremefacta ſunt, ac ad vocem & lętiſſimum hoc nuncium, prę gaudio contremuerunt labia mea. E cunctis enim membris tremor hæc tria maximè ſolet inuadere, labia, B genua & cor. Ad ſubitas quippe animi perturbationes, ſiue doloris eæ ſint, ſiue lætitiæ, cor palpitat, concutiuntur labia, & genua pariter collabuntur. *Ventrem* autem Hebræa dialecto Propheta pro corde poſuit. A corde enim lætitiæ, ſicut & mœroris, motus exoritur æquè ac in eodem deſinit. Quidquid enim à collo vſque ad inguina eſt corporis, venter ab Hebræis vocatur. Quod autem ſequitur: *Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat*, periphraſis eſt mortis, quæ teſte Ariſtotele, putredo quædam eſt. Is enim in Problem. quærens, *Cur diutiùs viuunt, qui locis calidis ſuam degunt ætatem?* Reſpondet, *An quia natura ſunt ſicciore? firmius autem diuturniúſq; quod ſiccius eſt: mors autem putredo quædam eſt.* Hac mortis periphraſi vſus eſt Iob, dicens c. 13. v. 28. *Qui quaſi putredo conſumendus ſum.* Et c. 17. v. 14. *Putredini dixi, Pater meus es; mater mea, & ſoror mea, vermibus.* Et c. 25. v. 6. *Homo putredo, & filius hominis vermis.* Et Eccleſ. c. 19. v. 3. *Qui ſe iungit fornicarijs, erit nequam: putredo & vermes hereditabunt illum*, id eſt cita & præcoci morte occumbet. C Inquit igitur Habacuc: Audito tam hilari nuncio tanta lætitia præoccupatus ſum, vt & intus totis viſceribus, & labijs exteriùs contremiſcerem, parúmque abfuerit quin exanimatus putreſcerem, & putridus vermibus ſcaterem; id eſt parum abfuit quin emorerer riſu, & tantam lætitiam non ſuſtinens exanimarer. Aut q. d. Amodo iam ob tam fauſtum oraculum lætus morior, nuncque profectò tempus eſt, cùm iam alacer & contentus occumbam: poſthac licebit vtique per me, vt ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me D ſcateat. Atque vt dixit Chærea: *Nunc tempus profectò eſt, cùm perpeti me poſsim interfici.* Verùm huic expoſitioni aduerſatur id quod ſequitur: *Vt requieſcam in die tribulationis*, quæ verba ſignificant hæc non eſſe lætantis, ſed dolentis & pauentis, ac ex pauore optantis quidlibet perpeti, vt in die tantæ tribulationis ei detur quieſcere, eiuſque mala & ſenſum euadere.

Myſticè. Primò. Myſticè, hæc vſurpet, hæc oret quiſque fidelis, & cum S. Auguſt. dicat: Hic vre, hic ſeca Domine, vt in futuro parcas, vt in die iudicij requieſcere merear, quando myſtica Babylon, id eſt mundus, in quo eſt confuſio, tyrannorum ſuperborum & vitiorum omnium, à te diſperdetur & in æternam gehennæ miſeriam detrudetur: nimirum, vt, cum reprobi dicent montibus. Cadite ſuper nos; & collibus, Operite nos; ego cum A Sanctis aſcendam ad populum electorum, cum eóque ſcandam in cælum, qui in hac vita armis ſpiritalibus accinctus, fortiter contra peccatum & diabolum dimicauit, ideóque in illa die corona æterna donabitur; vt ſicut hic accinctus fuit gladio ad prælium, ita ibi accinctus ſit paludamento & balheo gloriæ ad triumphum. Ita S. Auguſt in Manuali cap. 14. tom. 9. *O anima mea,* inquit, *ſi quotidie oporteret nos tormenta perferre, ſi ipſam gehennam longo tempore tolerare, vt Chriſtum in gloria ſua videre poſſemus, & Sanctis eius ſociari, nónne dignum eſſet pati omne quod triſte eſt, vt tanti boni tantæque gloriæ participes haberemur? inſidientur ergo dæmones, parent ſuas tentationes, frangant corpus ieiunia, premant carnem veſtimenta, labores grauent, vigiliæ exſiccent, clamet in me iſte, inquietet me illa vel ille, frigus incuruet, conſcientia murmuret, calor vrat,* B *caput doleat, pectus ardeat, infletur ſtommachus palleſcat vultus, infirmetur totum corpus, deficiat in dolore vita mea & anni mei in gemitibus, ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, vt requieſcam in die tribulationis, & aſcendam ad populum accinctum noſtrum.*

Secundò. Denique S. Grégor. lib. 32. Moral. cap. 10. ex Septuag. legit: *Et intrauit tremor in oſſa mea & ſubtus me turbata eſt virtus mea*, ſicque explicat. q. d. *Non mea virtus iſt, in qua ſuperiùs raptus imperturbabilis maneo; ſed mea infirmitatis eſt, qua interiùs turbor. Ipſe ergo ſuper ſe imperturbabilis eſt, ipſe ſub ſe perturbabilis: quia ſuper ſe aſcenderat, in quantum rapiebatur ad ſumma, & ſub ſemetipſo erat, in quantum adhuc reliquias trahebat in infima. Ipſe ſuper ſe imperturbabilis eſt, quia in Dei iam contemplationem tranſierat: ipſe ſub ſe perturbabilis, quia ſub ſemetipſo* C *adhuc infirmus homo remanebat.*

Vers. 17. FICVS ENIM NON FLOREBIT] q. d. Tanta erit Babylonis per Cyrum vaſtitas, tantum incendium, tanta deſolatio, vt exareſcant ficus, vineę, germina, oues & armenta. Chaldæus paraphraſticè & nimis liberè, imò violentè & falsè ita vertit; *etenim regnum Babel non permanebit, nec exercebit dominium in Iſrael: trucidabuntur reges Mediæ, & fortes Græciæ non proſperabuntur: delebuntur Romani, nec colligent tributum de Ieruſalem.* Quæ verba redolent iudaiſmum: Iudæi enim expectant ſuum Meſſiam, qui deleat Romanos, Græcoſque, Medos & alias gentes omnes ſibi & Iudæis ſubigat.

Tropol. Myſticè S. Auguſt lib. 18. Ciuit. 32. hæc explicat de ſterilitate bonorum ſpiritualium, quam D paſſi ſunt & patiuntur Iudęi ob cęſum Chriſtum. *Vidit*, inquit, *eam gentem quæ Chriſtum fuerat occiſura, vbertatem copiarum ſpiritualium perdituram, quas per terrenam fœcunditatem more prophetico figurauit. Et quia iram Dei talem propterea paſſa eſt illa gens, quia Dei ignorans iuſtitiam, ſuam voluit conſtituere, ille continuò: Ego autem, inquit, in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.*

Vers. 18. MENTIETVR OPVS OLIVÆ] Opus oliuæ eſt fructus oliuæ, quem producit olea q. d. Olea non feret oliuas quas frondendo promittebat, itáque fallet herum ſuum, eique quaſi mentietur, dum ſpondebit fructum quem non præſtabit. Vnde explicans ſubdit: *Et arua non afferent cibum.* Sic Horat. *Spem mentita ſeges.*

EGO AVTEM IN DOMINO GAVDEBO] Hebr. אֶעְלוֹזָה *eeloſa*, quod Græci dicunt *ἀλαλάζειν*, Septuag.

ptuag. *ἀγαλλιάσομαι*, id eſt exultabo, iubilabo, (A) canam alala, idque *in Domino*, propter opem & ſalutem ab eo mihi præſtitam. Gaudere in Domino, eſt de illius in nobis imperio, gubernatione & protectione lætari; quidquid boni ac læti interiùs aut exteriùs nobis contingit, illi acceptum ferre, próque acceptis ab eo beneficijs gratias illi cum iucunditate & iubilo rependere. vide dicta Philip. 4.4.

Nota *τὸ autem*, quod hæc connectit & opponit præcedentibus. q. d. Hoſtes & oppreſſores noſtri Chaldæi, in excidio Babylonis erunt in ſumma miſeria, vaſtitate & deſolatione rerum omnium; ego autem cum meis Iudæis ex Babylone liberandus & rediturus in patriam, in Domino iam felix gaudebo, qui iuſtam de Chaldæis ſumpſit vltionem, nóſque ereptos ex eorum ſeruitute & tyrannide, liberos & alacres domum (B) regredi conceſſit. Ipſum enim mihi hanc ſalutem hoc decus, hanc felicitatem paraſſe, cum gaudio iugiter & gratiarum actione profitebor.

Et exvltabo; Tigurina *geſtiam*, in Deo Iesv meo] Pagnin. Vatablus & alij recentiores, *in Deo ſalute mea*, qui ſcilicet hanc è Babylone liberationem & ſalutem mihi attulit: hoc enim ſignificat Hebr. ישעי *iſci*. Sic Deus antonomaſticè & metonymicè dicitur ſalus, quia ſalutis omnis fons eſt & auctor. pſ. 34.3. *Dic animæ meæ, Salus tua ego ſum*. Pſal. 3.9. *Domini eſt ſalus*. Pſalm. 37.23. *Domine Deus ſalutis meæ*. Pſal. 68.30. *Salus tua Deus ſuſcepit me*. Verùm meliùs & dulciùs, ait S. Auguſt. li. 18. Ciuit. 32. vertit Noſter *in Deo Ieſu meo*. Legit enim pro *iſci*, alijs punctis ישעי *Ieſui*: *Ieſua* enim eſt Ieſus, *Ieſui* eſt Ieſus meus; vt ſignificet teneres amoris delicias, inſtar S. Frá- (C) ciſci iubilantis: *Deus meus Ieſus meus, amor meus & omnia*. Sic quoque videntur legiſſe Septuag. vertunt enim, *in Deo ſalutari*, id eſt Saluatore, *meo*: Ieſus enim idem eſt quod ſaluator, & Chaldæus, *in Deo factore redemptionis meæ*; Syrus, *& exultabo in Deo ſaluatore* (redemptore) *meo*; Arabicus Alexand. *& exultabo in Deo ſalutis meæ*; Arabicus Antioch. *& gaudebo in Deo Domino dominorum*, iubilando. Habacuc ergo in ſpiritu præuidens, Ioſue qui eduxit Hebræos ex Ægypto, & Cyrum qui eoſdem è Babylone liberauit, tam re, quàm nomine fuiſſe typos Ieſu Chriſti, adeóque hanc liberationem & ſalutem populo Dei attuliſſe virtute diuinitatis & meritis humanitatis Ieſu Chriſti: denique ipſum longè maiorem, æternámque redemptionem & ſalutem naſcendo generi humano allaturum; exultans in ſpiritu iubilat, noménque eius *Ieſus*, ſexcentis annis ante (D) ortum eius prophetat & nominat, eum eóque diſſuauiatur: quia præuidebat ſe & nos per eum liberandos ab hoſtibus omnibus, puta à dæmone, peccato, concupiſcentia, carne, mundo, inferno, ac omni gratia, gloria, ſalute & felicitate cumulandos.

Moral. de nomine Ieſu. Moraliter, hic diſcimus, quàm amabile & reuerendum ſit nomen Ieſu, vt in eo iugiter exultare & geſtire debeamus; ac dicere cum S. Bernard. *Ieſus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde*.

Primò. Nomen enim Ieſus ſignificat Primò, omnia dona & bona ab eo nobis donari: hæc enim omnia complectitur noſtra ſalus, quam attulit Ieſus, id eſt ſaluator. Sicut ergo omnes aquæ è ſua manant ſcaturigine & fonte, omnes radij lucis à ſo-(A) le, omnes ſinus & brachia maris ab Oceano; ita omnis virtus, omnis gratia & ſanctitas in ſui principio, medio & fine profluit à Ieſu. Ieſus eſt qui omnes ſordes peccatorum ſuo ſanguine abluit & abſtergit, qui concupiſcentiæ ardores ſopit, qui conſuetudinum malarum vincula rumpit, qui paſſionum furorem edomat, qui iugum & tyrannidem diaboli confringit, qui libertatem menti reſtituit, qui animam ſua gratia exornat, eamque facit filiam, ſponſam & templum Dei, qui conſcientiam tranquillat & ſerenat, qui ſenſus internos ſpiritumque acuit & viuificat, qui intellectum rerum diuinarum cognitione illuminat, qui voluntatem earumdem deſiderio inflammat, qui infirmitatem noſtram corroborat, qui in tentatione dat victoriam, & in bello triumphum. Si in deſolatione degis, Ieſum inuoca, cõ-(B) ſolatorem experiere. Si timores, ſi ſcrupuli, ſi anxietates te ſtringunt, Ieſum inuoca, dabit tibi cordis latitudinem & lætitiam. Si cholera te infeſtat, Ieſum inuoca, felle paſſionis, & melle mãſuetudinis eius dulcorabitur. Si paupertas, ſi morbus, ſi tribulationes, ſi hoſtes te inuadunt, Ieſum fidenter inuoca: *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo: ſi conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum; ſi exurgat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo*. Quocirca viri pij aſſiduè in ore habent nomen Ieſu & Mariæ, ad eumque crebrò ſuſpirant, dicendo: Ieſu eſto omnium actionum mearum dux & director. Ieſu eſto mihi in labore adiutor, in dolore medicina, in æſtu refrigerium, in morte vita. Ieſu bone in omni actione & paſſione aſſiſte mihi: redde mihi læti-(C) tiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me. Ieſu dulciſſime rape ad te cor meum: eſto mihi Ieſus, tui amore me inebria, vt nil cogitem, nil amem, nil deſiderem niſi te. Mi Ieſu in hora mortis adſis mihi, & ſuſcipe ſpiritum meum, vt arctiſſimis amoris vinculis tibi vniar, & in æternum te fruar in cælo.

Secundò, nomen Ieſus non tantùm ſignificat *Secundò.* ſaluatorem, & ſalutem quam nobis dedit, ſed & modum quo nos ſaluauit, qui fuit eximius & admirabilis. Non enim vti verbo nos creauit, ita & verbo recreauit & ſaluauit; ſed infirmitates noſtras in ſe ſuſcepit, vt eas in nobis ſanaret: peccata noſtra ſua fecit, luitque in corpore ſuo acerbiſſimis pœnis, vt ea in nobis aboleret: mortem noſtram in ſe ſuſcepit, vt morte ſua nobis vitam redderet. Cùm ergo Ieſum dicimus, dicimus Verbum carnem factum, Deum humanatum, (D) qui pro nobis iacuit in præſepio, circumciſus eſt, laborauit, ſudauit, fleuit, famem, ſitim, æſtus, frigora tolerauit, qui pro nobis captus, verberatus, conſputus, irriſus, flagellatus, ſpinis coronatus, felle potatus, clauis confixus, crucifixus, occiſus eſt. Hæc omnia ſignificamus, cùm Ieſum nominamus. Quocirca nomen Ieſu, vti ſummè eſt hominibus deſiderabile, & angelis venerandum; ita ſummè dæmonibus eſt tremendum & horrendum, vt eo audito expaueſcant & diffugiant. Vide S. Bernard. ſerm. 15. in Cantica. Ieſus ergo ſit amor noſter, & centrum cordis noſtri. Ieſus ſit ſpiritus oris noſtri, Thren. 4.20. Ieſus ſit anima & vita noſtra, vt, ſicut in illo ſecundùm Deũ viuimus, mouemur & ſumus, ita illi ſoli ſeruiamus & placeamus; illi ſoli loquamur, videamus,

ambu-

ambulemus, operemur & patiamur quidlibet, quantumuis difficile & arduum.

Præclarè S. Chryſoſt. homil. 11. in epiſt. 2. ad Corinth. *Cùm*, inquit, *per Chriſtum Ieſum mortuum viuamus, ei vtique, ob quem viuimus, viuere debemus.* Et S. Bernard. ſerm. de quadruplici debito, hoc primo loco aſſignat. *Primò*, inquit, *Chriſto Ieſu debes omnem vitam tuam, quia ipſe vitam ſuam poſuit pro tua, & cruciatus amaros ſuſtinuit, ne tu perpetuos ſuſtineres.* Ac poſt multa in hanc rem, ita concludit: *Cùm ergo ei donauero quidquid ſum, quidquid poſſum, nónne illud eſt ſicut eſt ſtella ad ſolem, gutta ad flumen, lapis ad montem, granum ad aceruum?* Idem tract. de Dilig. Deo: *Si totum me debeo pro me facto, quid addam iam pro refecto, & refecto hoc modo? Nec enim tam facilè refectus, quàm factus; nam qui me ſemel & tantùm dicendo fecit, in reficiendo profectò & dixit multa, & geſſit mira, & pertulit dura; nec tantùm dura, ſed & indigna. In primo opere me mihi dedit, in ſecundo ſe; & vbi ſe dedit, me mihi reddidit. Datus ergo, & redditus, me pro me debeo, & bis debeo. Quid Deo retribuam pro ſe? Nam etiamſi me millies rependere poſſem, quid ſum ego ad Deum?*

VERS. 19. DEVS DOMINVS FORTITVDO MEA] Hebr. *Iehoua noſter elohim*, id eſt noſter prouiſor, gubernator & rector, eſt חֵילִי *cheli*: id eſt virtus mea, ſtrenuitas mea, vigor meus, exercitus meus, vires meæ, robur meum. *Nullam enim aliam niſi in Chriſto habebo virtutem, & cunctas legis iuſtitias quiſquilias computabo*, ait S. Hieronymus.

Porrò Propheta hic exultat & triumphat, non in ſe, ſed in Domioo, dicens: *Deus Dominus fortitudo mea.* Sicut enim aëris lumen eſt ſol: nec intereſt vtrùm hoc lumen innatum ei ſit, an à ſole mutuatum, modo ita ei promptum ſit & ad manum, ac ſi ei eſſet innatum: ſic nos Dei & Ieſu viribus vtimur, ac ſi eſſent noſtræ, ideóque ipſe eſt fortitudo noſtra. Quid autem hæc eius fortitudo in nobis efficit? *Ponet*, inquit, *pedes meos quaſi ceruorum*, vt impigrè, alacriter & ſine fatigatione currant, non ſolùm in infimis & in planitie, ſed *ſuper excelſa* & difficilia quæque, idque me non dolente aut gemente, ſed *in pſalmis* cum iubilo & gratiarum actione canente. Id videre ad oculum eſt in nouitijs Religionum, quos Deus tanta lætitia, feruore & ſpiritu cumulat, vt ardua quæque Religionis exercitia alacres capeſſant, de quibus appoſita & illuſtria exempla recenſet P. Platus lib. 3. de Bono ſtatus religioſi cap. 16.

ET PONET PEDES MEOS QVASI SERVORVM] Sub ceruis ceruas intellige. Nam ceruus, bos, equus, ouis, &c. tam feminas, quàm mares ſignificant. Nam hebr. eſt אַיָּלוֹת *aialoth*, id eſt ceruarum. Ceruæ enim ceruis maribus ſunt velociores, quia cornibus vt illi, non prægrauantur. Mas

Ceruæ ceruis velociores, Cur?

etiam cùm pinguerit, quod valdè tempore fructuum fit, nuſquam apparet, ſed longè ſecedit, vt qui corpulentiæ ſuæ grauitate capi ſe poſſe facilius ſentiat. Adde, quòd ferarum quadrupedum vt ſit Ariſtot. ceruа maximè prudentia excellere videatur. Quin & Q. Sertorij ceruam fatidicam eſſe Hiſpani crediderunt, ait Plinius lib. 8. c. 32. Tum quia ceruа circa ſemitas parit, quò feræ propter homines minùs accedunt: tum quia cùm peperit, inuolucrum primum excedit, mox ſeſelim herbam petit, quam cùm ederit, redit ad prolem. Præterea hinnulum quem genuit ducens

A in ſtabula, aſſuefacit quò refugere debeat. Saxum hoc eſt abruptum, vno aditu: quo loco etiamſi quis inuadit, expectare repugnaréque, etiamſi excornis ſit, affirmant. Hæc omnia habet Ariſtot. lib. 9. Hiſtor. animal. cap. 5. Plinius loco citato. At contrà maribus.

Degener eſt animus, pectuſq; ignobile ceruis.
Ingens ad faſtum cornu, ſed inutile pondus
Eminet, vt numquam confligere cornibus auſint.

Per ceruas ergo ſignificat Habacuc, Iudæos Dei ope non tantùm celerrimè è Babylone in antiqua ſtabula, & excelſa abruptáque ſaxa ac montes Palæſtinæ redituros; ſed etiam bello fore acres & martios, vt finitimis nationibus vrbis Ieruſalem reædificationem interpellantibus generosè reſiſtant, ijſque inuitis eam reſtaurent, in-
B quit Gueuara.

Tropolog. S. Greg. lib. 26 Moral. 10. *Electorum*, ait, *mentes cerui dicuntur, dum quæque quæ in hoc mundo obuiantia obſiſtere ſibi conſpiciunt, contemplationis ſaltu tranſcendunt, & more ceruorum despectis terrenarum rerum ſenſibus, in ſuperna, id eſt æterna, ſe euehunt.*

ET SVPER EXCELSA MEA, iuga collium & montium Iudææ, DEDVCET ME. hebr. יַדְרִיכֵנִי *iadricheni*, id eſt calcare me faciet, VICTOR IN PSALMIS CANENTEM] quibus ſcilicet læta Deo victori epinicia, laudes & gratiarum actiones cũ canticis, organis & iubilo perſonem & concrepem. Loquitur Habacuc in perſona non tam ſua quam Iudæorum, qui feſtiuè redituri erant è Babylone. Nam ipſe euſque non vixit, nec hunc reditum aut redeuntium gaudium vidit.

Myſticè, S. Hieron. in pſalm. 17. Deus, ait, dat
C ponitque nobis pedes quaſi ceruorum, imò ceruarum, cùm facit ſua conſolatione & gratia, qua mentem mulcet, vt omnia mundi excelſa, tam inuitamenta, quàm impedimenta & tentamenta, omnia ardua virtutum opera, labores, dolores & cruces, non tantùm fortiter, ſed & alacriter, lætóque & hilari animo canentes & iubilantes (vnde aliqui vertunt, *ſuper colla inimicorum meorum imponet me*) tranſiliamus.

Anagogicè, per pedes ceruorum ſignificatur dos agilitatis, quæ Sanctos agillimè per excelſa cælorum tranſire, imò tranſuolare faciet. q. d. Deus peracto iudicio agillimè me cum alijs Sanctis ſuſtollet in cælum, vt ibi illi & Agno iuges concinam laudes, quas audiuit S. Iohannes Apoc. 5. 12. Chriſto victori mortis, inferni & hoſtium omnium? *qui me omnem mundanam ſolemnitatem contemplatione cæleſtium tranſcendere fecit*, ait S. Hieron. Qui & addit: *Et ponet pedes meos quaſi ceruo-*

Anagog. pedes ceruorum eſt dos agilitatis.

D *rum, vt calcem ſuper aſpidem & baſiliſcum*, &c. *Similis enim eſt fratruelis meus capreæ, aut hinnulo ceruorum*, Cant. 2. *Et quia ipſe eſt ceruus, mihi quoque donauit vt ceruus eſſem, ſublimis cornibus, findens vngulas, cibos ruminans, & ad odorem meum ſerpentes fugans, de quo dicitur pſalm. 28. Vox Domini perficientis ceruos. Ponet ergo pedes meos inter cæteros ceruos ſuos, & ad cæleſtia perducet, vt inter angelos, canam gloriam Domini, & ſuper terram pacem hominibus bonæ voluntatis annunciem. Canam autem victoriam eius, & triumphum, & trophæum crucis.*

VICTOR] Hebr. לַמְנַצֵּחַ *lamnatſeach*, id eſt victori, ſcilicet canentē me in pſalmis. Vnde Chald. *cuius*, inquit, *ſunt victoria & virtutes: proinde coram eo ego fides pulſo cum hymno meo*; & Pagnin. *victori*

in pſalmis meis. ita & Tigurina Vatabl. Gueuara, Ribera, Ianſenius & alij paſſim, qui cenſent legendum *victori* (non *victor*) ſic enim legit S. Hieron. in commentario, Remigius & alij: Videtur enim Propheta alludere ad pſalmum 3. 4. 5. & ſequentes, quibus titulus eſt *lamnatſeach*, id eſt *vincenti*, ſcilicet Chriſto. Vnde Septuag. vertunt, *in finem*, id eſt Chriſto, qui legis & pſalmorum eſt finis & ſcopus, illi enim pſalmi ſunt epinicia Chriſti. Licet Aquila, Theodot. Vatabl. Eugubin. Ianſen. Arias, Genebrard. & alij recentiores paſſim cum Rabbinis cenſeant, *lamnatſeach*, id eſt vincentem, vocari præfectum cantorum: vnde addit tam Pſaltes, quàm Habacuc hìc in Hebr. בִּנְגִינוֹתָי *binginot*, id eſt *in neginot*, quod genus eſt muſices, vel inſtrumenti. Quocirca Tigurina vertit, *in excelſis meis incedere me faciet præfecto cantorum in inſtrumentis meis muſicis*, vt ſcilicet cum præfecto & ſub præfecto, eo dirigente concinam pſalmos in laudem Domini: vel q. d. Gratias agam Deo ductori meo, cantando pſalmos illos, quibus titulus præfigitur *lamnatſeach*, id eſt *vincenti*, hoc eſt præfecto cantorum. Hic enim ad litteram intelligitur, cùm in titulo pſalmi inſcribitur *lamnatſeach*, per quem allegor. intelligitur Chriſtus. Radix enim נצח *natſach* ſignificat inſtare, vrgere, vincere: inde præfectus, qui dirigit vrgetque cantores ſibi ſubiectos vocatur *menatſeach* id eſt vrgens, vincens, ſuperans: quia ipſe in muſica & cantu princeps eſt, cæteroſque cantores ſuperat, cantúmque ad finem vſque perurget & perducit. Vincit ergo ipſe & triumphat in muſica. Porrò quod aliqui cenſent hoc canticum ab Habacuc inſcribi *lamnatſeach*, id eſt præfecto cantorum, illique dicari, vt ipſe illud in templo concini curet, ſicut Dauid pſalmos iam dictos eidem inſcribit & deſtinat ad idipſum, non videtur verum: tum quia ſic *lamnatſeach* initio cantici ponendum fuiſſet, vt illud ponit Dauid initio pſalmorum, non autem in fine, vti hìc ponitur: tum quia additur *binginotai*, id eſt in pſalmis meis: pſalmodiam ergo intelligit ſuam, non præfecti cantorum.

Verùm quia ſubinde (licet rarò & anomalè) litera *lamed*, quæ eſt initio *lamnatſeach*, eſtque articulus & nota datiui caſus, ſeruit nominatiuo, vt ſit idem quod *he* demonſtratiuum; hinc *lamnatſeach* verti poteſt *victor* in nominatiuo, & ita legit Remig. Haymo, Albert. Hugo, Clarius & alij. Rurſum *lamed* ſæpè ſeruit accuſatiuo: vnde *lamnatſeach* verti poteſt, *victorem* æquè ac victori & victor. Hæc tria hìc appoſita ſunt & connexa: vnde omnia videntur intenta & ſignificata à Spiritu ſancto. q. d. Deus ipſe victor fecit me victorem per Ieſum Chriſtum, deditque vt Chriſto victori iuges & æternas laudes concinam, ac præſertim illos pſalmos qui ſunt epinicia Chriſti, ideóque inſcribuntur *lamnatſeach*. ita S. Hier. Remig. Hic ſenſus plenus eſt, omnéſque iam dictos complectitur.

Septuag. pro *lamnatſeach* legentes לְנַצַּח *lenatſach*, id eſt ad vrgendum vel vincendum, vertunt, *vt vincam in cantico eius*. q. d. Vt in laudando Deum, pſallendo & gratias agendo cæteros vincam, imo eos vrgeam & ſollicitem, vt pro me & mecum Deo pſallant & iubilent. Vnde

Anagog. Anagogicè S. Hieron. hæc refert ad triumphos & hymnos Beatorum, poſtquam calcauerint excelſa quæque mundi. *Tunc*, inquit, *quicumque iuſtus & electione Dei dignus fuerit inuentus, loquetur exultans: Ego autem in Domino exultabo, gaudebo in Deo ſalutari meo. Dominus Deus fortitudo mea. Et quaſi poſitus à Deo ſuper conſummationem ſæculi, vt poſtea ad ſuperiora conſcendas, & à Deo educatus ad ſummum, dicet: Et ponet pedes meos in conſummationem, ſuper excelſa imponet me, vt cùm ab* ἀγωνοθέτῃ *Ieſu, qui primus in agone ſuperauit, præmium fueris cantantibus poſitum, ego vincam in carmine eius, & manus meæ componant citharam, & pſalterium, & omne organorum genus, ſcribamque panegyricum triumphantis.* Et Remigius: *Deducet*, inquit, *me ſuper excelſa mea. Ipſe autem deducet me, quia hæc non mea virtus efficiet, ſed eius gratia. Deducet autem me canentem victori, id eſt Chriſto triumphatori mortis & diaboli. Deducet ergo me ſuper excelſa, hoc eſt ad beatam ſupernæ ciuitatis frequentiam, quæ ex angelis & ſanctis hominibus conſtat, vt illis admixtus atque coniunctus cantem victori cum angelis: Gloria in excelſis Deo.*

Moral. de gratiarum actione. Moral. diſce Prophetas & Sanctos, omnes ſuas vires, virtutes, victorias & triumphos acceptos referre Deo & Chriſto. Ita Iephte Iudic. 11. 24. *Nónne*, ait, *quæ poſſidet Chamos Deus tuus, tibi iure debentur? Quæ autem Dominus Deus noſter victor obtinuit, in noſtram cedent poſſeſſionem.* Ita Dauid benedicens Domino 1. Paral. 29. 11. *Tua*, ait, *eſt Domine magnificentia, & potentia, & gloria atque victoria.* Ita Sapiens, Sap. 10. *Iuſti*, ait, *tulerunt ſpolia impiorum, & decantauerunt: Domine nomen ſanctum tuum, & victricem manum tuam laudauerunt pariter.* Ita Moſes parta victoria de Pharaone in mari rubro: *Cantemus*, inquit, *Domino: glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem proiecit in mare*, &c. Exodi. 15. 1. Et c. 17. 15. victo Amalec *ædificauit Moyſes altare, & vocauit nomen eius, Dominus exaltatio mea.* Ita Iudith cæſo Holoferne cap. 16. 15. Deo victori hymnum cecinit: *Hymnum cantemus*, ait, *Domino, hymnum nouum cantemus Deo noſtro. Adonai Domine magnus es tu, & præclarus in virtute tua, & quem ſuperare nemo poteſt. Tibi ſeruiat omnis creatura*, &c. Multò magis Sancti victo diabolo, carne & mundo, triumphantes & regnantes cum Chriſto, illi omne ſuum robur, victoriam & gloriam aſcribunt. Hinc Apoc. 4. 10. *Procidebant*, ait Iohannes, *vigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, honorem & virtutem.* Et cap. 15. 2. *Vidi*, inquit, *tanquam mare vitreum, & cantantes canticum Moyſi ſerui Dei, & canticum Agni.*

Infinita gratia Deo debentur infinito modo. Porrò præclarè noſter Leſſius lib. 12. de Perfect. diuin. cap. 19. notat nos Deo noſtro debere gratiarum actionem infinitam, nempe infinito tempore in futurum, infinito affectu & ſignificatione gratitudinis, infinita cũ animi demiſſione, infinita mentis deuotione, infinito ſpiritus iubilo, vt cum Habacuc perpetim ei iubilemus: *Ego autem in Domino gaudebo; & exultabo in Deo Ieſu meo.* Ratio eſt, quia beneficia eius, tum generalia creationis, incarnationis, paſſionis, Euchariſtiæ, &c. tum peculiaria vocationis, iuſtificationis, & infinitorum beneficiorum tam naturaliũ, quàm ſupernaturalium, quæ ab eo cõtinuò gratis ex mera eius liberalitate accepimus, & accipimus, ſempiterna ſunt, & infinitæ æſtimationis, non modò in ſeipſis, ſed etiam ratione modi

quo

quo nobis ſunt collata, & conferuntur, præſertim quia nos illis infinitè quodammodò ſumus indigni; atque illa à ſumma illa & auguſtiſſima Dei maieſtate, quam ne reſpicere quidem meremur, nobis donantur. Simili modo ob eadem, ſed maximè ob Verbum humanatum, putà Ieſum Chriſtum, qui noſtra caro, noſter frater, imò pater & redemptor fieri dignatus eſt, ideóque tot labores per triginta tres annos pro nobis exantlauit, ac atrociſſimam paſſionem, crucem & mortem pro nobis vltrò libenſque ſuſtinuit, denique ſe totum, quantus quantus eſt, nobis impendit & donauit, ut nobis hanc victoriam, ſalutem & gloriam pareret (præſertim, quia multi ab eo ſunt vocati, ſed pauci electi ad illam) debemus illi, totique Sanctiſſimæ Trinitati infinitam laudem & benedictionem, infinitum amorem & obſequium: tum quia infinito amore, obſequio, benedictione & laude, ob infinitam ſuam perfectionem, in ſe digniſſimus eſt: tum quia eius labores, dolores, amores & beneficia ex parte ſua hanc infinitam compenſationem poſtulant, quamuis ex parte creaturæ ea præſtari non poſſit. Mirum eſt homines cum ſancta Magdalena, ſancto Franciſco, ſancto Dominico non rapi in extaſin, dum cogitant & ruminant: *En Deus meus pro me in carne, imò in cruce.*

Infinitè itaq; in omnibus abſumus ab eo quod ipſi eſt debitum, ſeu ab eo quod ipſe ex natura ſua meretur, quodque nos ei debemus, licet ſol-

A uendo non ſimus. Vt tamen quod poſſumus ei reddamus; crebrò cum Pſalte pſalm. 102. ei iubilemus: *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me ſunt nomini ſancto eius. Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis: qui ſanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam: qui coronat te in miſericordia & miſerationibus: qui replet in bonis deſiderium tuum.* Et pſ. 88. *Miſericordias Domini in æternum cantabo, in generatione & generationem annunciabo veritatem tuam in ore meo.* Inſuper, quia eum laudare, eique gratias agere quas debemus, neutiquam ſufficimus, inuitemus omnes angelos, omnes Beatos, omnes cælos, omnes creaturas, terreſtres & cæleſtes, ut nobiſcum, & pro nobis Deo & Ieſu Chriſto, de infinita in nos miſericordia gratias agant,
B cumque laudent & benedicant, ac cum Daniele dicamus: *Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula. Benedicite angeli Domino. Benedicite cæli Domino*, &c. Quin & diuino amore ebrij, optemus mille linguas, mille corda, mille animas, mille vitas, mille corpora, quæ in ipſius honorem conſumamus & expendamus: imò optemus tantum eum amare & laudare, quantum eum amant & laudant omnes Sancti in cælo, ac eorum laudes & mentes quaſi induamus, ut per eos Deum immensè diligamus, colamus, celebremus & glorificemus. Amen.

COMMENTARIA
IN
SOPHONIAM
PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

Sophonias quis.

SOphonias hebr. idem eſt quod *ſpeculator Domini*. Radix enim צָפָה *tſapha* ſignificat ſpeculari: יָה, *ia* eſt nomen Dei, putà per craſin idem quod Iehoua: vel *abſconditus Domini* à rad צָפַן *tſaphan*, id eſt abſcondit. Qui enim ſpeculari volunt diuina, vti Prophetæ, neceſſe eſt ut mentem oculoſque auocent à terra, eoſque in Deū abſcondant. *Sophonias*, inquit S. Hieron. ad Paulinum, *ſpeculator & arcanorum Dei cognitor, audit clamorem à Porta piſcium, & vlulatum à ſecunda, & contritionem à collibus. Indicit quoq; vlulatum habitatoribus Pilæ: quia conticuit omnis populus Chanaan: diſperierunt vniuerſi qui inuoluti erant argento.* Idem hic: *Sophonias, ait, Propheta, nomine (vt ita dicam) prophetico, & glorioſa maiorum ſuorum ſtirpe generatus eſt. Habuit enim patrem Chuſi, auum Godoliam, proauum Amariam, atauum Ezechiam, & talem quadrigam ipſe velut extremus auriga compleuit. Nomen Sophoniæ alij ſpeculam, alij arcanum Domini tranſtulerunt. Siue igitur ſpecula, ſiue abſconditum Domini interpretetur, vtrumq; Prophetæ conuenit. Dicitur enim ad Ezechielem: Fili hominis ſpeculatorem te dedi domui Iſrael. Iſte ergo Propheta, qui erat in ſpecula & in ſublimibus conſtitutus, & nouerat myſteria Domini, filius* B *erat Chuſi, &c.* Porrò S. Epiphan. in vita Sophoniæ: *Sophonias, ait, Propheta à monte Sarabatha è tribu et proſapia erat Simeon. Is quoque de Hieroſolyma prophetauit, nempe quòd multò foret ſatius, ſi in longum latumq; ædificaretur: ſuper conſummatione etiam Gentium, nec non & ſuper confuſione impiorum, deque aduentu Domini. Vitam morte commutauit in apocalypſi Domini; & ſolitarius in agro ſuo ſunt atus eſt.* C Eadem habet S. Dorotheus & Iſidorus in Sophonia. Denique Sophonias Sanctorum catalogo adſcriptus legitur in Martyrol. Romano die 3. Decembris.

Quando prophetauit.

Prophetauit tempore Ioſiæ regis Iuda, ut ipſe ait cap. 1. v. 1. qui fuit rex pijſſimus, fidemque & cultum veri Dei, euerſis excelſis & idolis, in Ieruſalem reſtituit. Eodem tempore prophetauit Ieremias, ut ipſe ait ca 1. 1. & Holda propheriſſa 4. Reg. 22. 14. Tradunt Hebræi, & ex ijs Arias. Vatab. & à Caſtro, Ieremiam prophetaſſe publicè in plateis, Sophoniam in Synagogis, Holdam in cœtibus mulierum: licet Ribera, id ridiculum cenſeat & rideat. Præceſſit ergo Sophonias Ezechielem & Danielem, qui ſub Ioacbin nepote A Ioſiæ, ut patet ex eorum exordio, prophetarunt. Hinc ſequitur, Sophoniam prophetaſſe poſt vaſtatam Samariam & captiuitatem decem tribuum (hæ enim in Aſſyriam abductæ ſunt anno ſexto Ezechiæ, qui fuit atauus Ioſiæ.) ac conſequenter eum vaticinari ſolis duabus tribubus reliquis, putà Iudæ & Beniamin. Haſce ergo hortatur ad pœnitentiam, præſertim ut relicta idololatria ad Dei cultū redeant: ni id faciant, minatur eis ineuitabile excidium per Nabuchodonoſorem, æquè ac Ammonitis, Moabitis, Æthiopibus & Aſſyrijs. Tandem conſolatur eas ſpe liberationis & reditus è Babylone, ac magis promiſſione Chriſti liberatoris, qui per ſuam incarnationem omnibus gentibus ſalutem afferet, inquit Theodor. dando euangelicam legem, in qua tam Gentes, quàm B Iudæi ſanctè & fœliciter ſint victuri vſque ad finem mundi diemque iudicij, quando Iudæi alijque infideles qui Chriſtum recipere noluerunt, damnabuntur, & æternis gehennæ pœnis addicentur. Cenſet Ribera Sophoniam prophetaſſe primis octodecim annis Ioſiæ: nam anno 18. Ioſias templum & populum ab idolis emundauit, & Deo reconciliauit, ita ut deinceps populus ſub eo non coluerit idola, quæ hic redarguit Sophonias. Verùm hæc ratio non concludit certò. Nam Ieremias cœpit prophetare anno 13. Ioſiæ & perrexit continuè ſub eo detonare contra idola: quia licet ea publicè à Ioſia eſſent abolita; priuatim tamen adhuc à multis retinebantur & colebantur. ita S. Hier. Sophonias ergo ex alta reuelationis C diuinæ ſpecula, eminus ſpeculatur diem excidij vrbis Ieruſalem & alleg. orbis vniuerſi. Vnde inclamat diem illam fore tribulationis & anguſtiæ, diem calamitatis & miſeriæ, diem tenebrarum & caliginis, diem nebulæ & turbinis, diem tubæ & clangoris, ut eius terrore & horrore omnes impellat ad pœnitentiam, lachrymas & preces, æquè ac facit Ioël, cui ſimilis in ſtylo & patho eſt Sophonias; atque Ieremias, cuius quaſi compendium & abbreuiator eſt Sophonias, inquit Iſidorus. Vtrumque imitetur cōcionator, qui non aures vult ſcalpere, ſed eſſe malleus Domini conterens petras, ſaxa inquam peccatorum pectora. Id faciet, ſi diſcat eſſe Soponias, ſi in ſpecula cum Deo verſetur: ibi enim videbit quis quantuſque ſit Deus, ac deſpiciet hoc terræ punctum, & quæcumque in ea punctula ſunt deſpicet.

Prædicator ſit Sophonias, id eſt ſpeculator.

Præ-

Præclarè Seneca epiſt. 41. *Quemadmodum*, inquit, *ſolis radij contingunt quidem terram, ſed ibi ſunt vnde mittuntur: ſic animus magnus & ſacer, & in hoc demiſſus, vt propiùs diuina noſſemus, conuerſatur quidem nobiſcum, ſed hæret origini ſuæ: illinc pendet: illuc ſpectat ac nititur.*

Præclariùs S. Gregor. homil. 11. in Ezech. *Cui*, inquit, *aliena cura committitur, ſpeculator vocatur, vt in altitudine mentis ſedeat, atque vocabulum nominis ex virtute actionis trahat. Non eſt enim ſpeculator,* A *qui in imo eſt. Speculator quippe ſemper in altitudine ſtat, vt quidquid venturum eſt, longè proſpiciat. Et quiſquis populi ſpeculator ponitur, in altum debet ſtare per vitam, vt poſſit prodeſſe per prouidentiam. Hunc Propheta alius ſpeculatorem admonet dicens: Super montem excelſum aſcende tu qui euangelizas Sion.* Iſaiæ 48. *Vt videlicet qui prædicationis locum ſuſcipit, ad altitudinem bonæ tranſeat actionis, ad excelſa tranſeat, & eorum qui ſibi commiſſi ſunt opera tranſcendat.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRedicit Deus excidium Hieroſolymæ, ob incolarum peccata per Chaldæos quaſi ſanctos ſacerdotes, qui impios Iudæos, quaſi hoſtiam, iuſtitiæ & vindictæ ſuæ immolent. Vnde v. 10. Iudæorum clamorem & vlulatum deſcribit: quia, inquit ſcrutabor Ieruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis. *Denique v. 14. acerbitatem huius diei repræſentans ait, hanc diem fore diem calamitatis & miſeriæ, æquè ac iræ & zeli Dei, à quo nemo ſe per aurum vel argentum redimere poterit.*

Verſ. 1. VERBVM Domini quod factum eſt ad Sophoniam filium Chuſi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezechiæ, in die Ioſiæ filij Amon regis Iudæ.

2. Congregans congregabo omnia à facie terræ: dicit Dominus.

3. Congregans hominem & pecus, congregãs volatilia cæli, & piſces maris: & ruinæ impiorum erunt: & diſperdam homines à facie terræ dicit Dominus.

4. Et extendam manum meam ſuper Iudam, & ſuper omnes habitantes Ieruſalem: & diſperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditorum cum ſacerdotibus;

5. Et eos qui adorant ſuper tecta militiam cæli, & adorant & iurant in Domino, & iurant in Melchom.

6. Et qui auertuntur de poſt tergum Domini, & qui non quæſierunt Dominum, nec inueſtigauerunt eum.

7. Silete a facie Domini Dei: quia iuxta eſt dies Domini, quia præparauit Dominus hoſtiam: ſanctificauit vocatos ſuos.

8. Et erit: in die hoſtiæ Domini, viſitabo ſuper principes, & ſuper filios regis, & ſuper omnes qui induti ſunt veſte peregrina:

9. Et viſitabo ſuper omnem, qui arroganter ingreditur ſuper limen in die illa: qui complent domum Domini Dei ſui iniquitate & dolo.

VERS. 1. AD SOPHONIAM FILIVM CHVSI] *Tradunt Hebræi*, ait S. Hieron. *cuiuſcumque Prophetæ pater aut auus ponatur in titulo, ipſos quoq; Prophetas fuiſſe. Vnde & Amos vnus de duodecim Prophetis, qui dixerat, Non ſum Propheta, nec* A *filius Prophetæ, ſed paſtor caprarum vellicans ſycomoros, patris nomen in titulo non habet. Hoc ſi verum eſt, Sophonias glorioſa maiorum ſuorum ſtirpe generatus eſt.* Deinde Symbolicè nomina ſingulorum explicans: *Sophonias*, inquit, *qui erat in ſpecula & in ſublimibus conſtitutus, & nouerat ſublimia Domini, filius erat Chuſi, qui interpretatur humilitas. Habebat quoque auum Godoliam, qui dicitur magnitudo Domini: & proauũm Amariam, qui & ipſe vertitur in ſermonem Domini: & atauum Ezechiam, qui ſonat fortitudo Domini. De fortitudine itaque Domini natus eſt ſermo Domini, & de ſermone Domini nata eſt magnitudo Domini, & de magnitudine nata eſt humilitas* (viri enim ſapientes & ſancti quò magis à Deo illuminantur, & tolluntur in altum, eò magis cognoſcunt Deum eſſe omnia, ſe verò nihil, B ideoque magis ſe ſub eo humiliant & deprimunt) vt, *cùm peruenerit aliquis ad perfectum dicat: Quia non ſum dignus vocari Apoſtolus. Et illud in pſalmis: Domine non eſt exaltatum cor meum, neque elati ſunt oculi mei.* Hanc Hebræorum traditionem ſequuntur Albertus, Haymo, Remig. Lyrã. Hugo, Vatabl. Dionyſ. & alij paſſim: quia tunc non propagatione generis fiebat propagatio religionis, ait S. Auguſt. & ex eo Albertus. Verùm an hæc traditio per omnia vera & certa ſit, diſcuſſi in procemio. Sufficit hoc loco dicere, hoſce patres & auos Sophoniæ fuiſſe claros & illuſtres, vndecumque id acciderit, ideoque hic nominari. C ita Vatabl.

Cornel. in Proph. Min.

EZECHIÆ] Rabbini cenſent hunc eſſe Ezechiam regem Iuda, ita vt eius abnepos fuerit Sophonias. Verùm id impugnat Ribera, à Caſtro & alij: nam hoc non tacuiſſet Sophonias, qui ex genere hic ſibi auctoritatem conciliat. Adde, Scriptura 4. Reg. 20. 21. & Ioſeph. lib. 10. Antiq. 3. non alium Ezechiæ regis filium aſſignant, quàm Manaſſem.

CONGREGANS CONGREGABO OMNIA A FACIE TERRÆ] q. d. Certò & omnino coaceruabo & colligam in captiuitatem & interitum, tradendo Chaldæis omnes incolas & omnia prædia terræ huius, ſcilicet Iudææ. Loquitur enim de ſtrage & captiuitate Iudæ, non aliarum gen- VERS. 2.

tium, *omnia* ergo, ſcilicet homines, pecora volatilia & piſces maris, vti explicans ſubiungit. Vnde Tigurina vertit, *conficiendo conficiam omnia*; Vatabl. *perdendo perdam*; Complut. *conſumens conſumam*; alij propriè, *colligam vt perdam*, *congregabo vt faciam deficere*. Quocirca Septuag. vertunt, *defectione deficiet homo & iumenta*. Vbi Nota Defectio, mors, interitus in Script. vocatur collectio. Cauſam dat noſter Pineda in c. 34. Iob v. 14. n. 5. Quia, inquit, cùm à Deo deriuetur omnis vita rerum viuentium, quod in illa ſimpliciſſima Dei vita vnitum eſt & collectum, hoc per exitum ad creaturas videtur diuidi, & diſpergi in multa viuentia. Rurſus, cùm vita aufertur viuentibus, videtur id quod erat diuiſum in viuentibus atque diſperſum, vniri & colligi in ſuo principio, & vita illa participata reuocari ad primam vitam & fontem viuendi. Vnde colligere idem eſt quod diſperdere aut perire, eò quòd cùm vita aufertur viuentibus, illaque pereunt, videtur illa ipſa vita congregari & rurſus colligi in Deo, ut *ſpiritus redeat ad Deum qui fecit illum*, Eccleſ. 12. 7. Rurſum res omnes & animantia, exceptó homine, cùm intereunt, congregantur & redeunt in ſuam abyſſum nihili, ex qua Deus eas creando ad tempus eduxit.

VERS. 3. VOLATILIA CÆLI ET PISCES] Quia, ut ait S. Hieron. *vaſtatis vrbibus, & hominibus interfectis, ſolitudinem & raritatem beſtiarum quoque fieri, & volatilium piſciumque, teſtis eſt Illyricus, teſtis Thracia, teſtis in qua ortus ſum ſolum, vbi præter cælum & terram & creſcentes vepres & condenſa ſyluarum, cuncta perierunt.* Addit Sanchez, perire dici ea quorum non eſt vſus. q. d. Vobis, ô Iudæi in Babylone captiuis peribunt aues & piſces Iudææ, quia eas ampliùs aucupio capere & expiſcari non poteritis.

Symbolicè, Albertus per homines accipit ciues, per pecus ruſticos, per volatilia principes & arrogantes, per piſces gulæ & veneri addictos. piſces enim ſemine & fœtu luxuriant.

ET RVINÆ IMPIORVM ERVNT] Pro *ruina* hebr. eſt מַכְשֵׁלוֹת *machſceloth*, id eſt ruinæ, lapſus, offendicula, ſcandala: per quæ Primò, Chald. actiuè accipit idololatriam & ſcelera, in quæ Iudæi prolapſi ſcandalum alijs gentibus dederunt. Vnde vertit, *conficiam auem cælorum, & piſces maris, eò quòd multiplicatum ſit offendiculum impiorum.* Hinc & Vatabl. vertit, *offendicula inuenient improbos*, id eſt, improbi idololatriæ ob ſuam impietatem dabunt grauiſſimas pœnas. Alij, *congregabo ſcandala*, id eſt idola *impiorum*, eaque cum impijs traducam in Babylonem. Secundò, alij paſſiuè hæc accipiunt. Vnde Noſter vertit, *ruinæ impiorum erunt*; & Septuag. *infirmabuntur impij*; alij, *corruent impij*.

VERS. 4. DISPERDAM] funditus. Hebr. enim eſt, הִכְרַתִּי *hicbratti*, id eſt exſcindam; Septuag. *auferam*; Chald. *delebo*; Pagnin. *ſuccidam homines de ſuperficie terræ*.

DISPERDAM RELIQVIAS BAAL] Puta reliquias templorum, altarium, idolorum, ſacerdotum, cultorum & cultus Baal.

NOMINA ÆDITVORVM CVM SACERDOTIBVS] q. d. Diſperdam ædituos & ſacerdotes Baal, adeò ut deinceps ne nominentur quidem, nec vlla eorum memoria, nomen aut fama ſuperſit. Sic ait Poëta: *Noli*

A *Reſpicere ad ſumos, & nomina vana Catonum.* Secundò, *nomina æditnorum* ſunt ipſi æditui, nomine ſuo nominati, ut ſit metonymia.

Æditnus vocatur miniſter templi Baal, ita dictus, non quaſi adolens thus, ut aliqui volunt, ſed quaſi ſacræ ædis tutor, id eſt curam agens, inquit Feſtus. Æditnor enim idem eſt quod ædem tutor. Idem dictus eſt Æditimus, quaſi ædis intimus, ait Feſtus: licet Cicero in Topicis, *in finitimo, legitimo, æditimo*, cenſeat non plus eſſe *timum*, quàm in meditullio *tullium*, ſcilicet vtrumque tantùm productionem eſſe nominis. Vide Gellium lib. 12. cap. 10. Lucretius lib. 6. hoſce vocat Æditnentes, quaſi ædem tuentes. Sic iam Romæ quodque templum ſuos habet æditnos, quorum officium eſt templum, eiuſque ſupellectilem, B veſtes & vaſa cuſtodire, mundare, ornare; dare hoſtias, vinum, miniſtros, aliaque ad ſacrificium neceſſaria; peregrinos excipere, Martyrum reliquias & monumenta oſtendere, &c. Hebr. vocantur כְּמָרִים *kemarim*, q. d. Accenſores ignis & thuris, thurificatores, à rad. כָּמַר *kamar*, id eſt accendit, vſit, exarſit. Horum ergo officium fuiſſe videtur thurificare, & quaſi diaconos ſubſeruire ſacerdoti victimas mactanti. Vnde 4. Reg. 23. 5. dicitur: *Deleuit Ioſias kemarim quos poſuerunt reges Iuda ad ſacrificandum*, hebr. לְקַטֵּר *lecatter*, id eſt ad ſuffumigandum, vel adolendum thus, *in excelſo*. Alij, ut Vatabl. & Mariana, volunt dictos *kemarim* quaſi exuſtos, id eſt atros, ab atro & pullo veſtitu. Vnde Pagnin. vertit, *qui nigras induunt veſtes*. Hebræorum enim ſacerdotes erant candidati: ſacrificabant enim tunica linea induti, Exo- C di 28. v. 40. æquè ac Ægyptij, qui inde Linigeri ſunt dicti, ut dixi Ierem. 13. Sic & in ſacris Eleuſiniæ Deæ ſacerdotes amiciri albis, docet Tertull. libr. de Pallio. ita Sanchez. Alij, quòd eſſent incluſi quaſi monachi in monaſterijs. ita Marinus in Lexico, qui cenſet *kemarim* eſſe vocem Chaldaicam. Alij, à ſtigmatibus, quæ in facie & in corpore inuſta geſtabant, alij, ab ardore deuotionis, quo erant accenſi in ſacris ſuis peragendis. Verùm primum quod dixi verius videtur. Similes hiſce fuerunt apud Gentiles Romæ virgines Veſtales, & magis in Cappadocia Magi, dicti Pyreti, à pyra, id eſt igne, eò quòd πῦρ, id eſt ignem ſacrum, ſeruarent & fouerent, ne quando extingueretur, cum certis precibus & cæremonijs, vti docet Strabo lib. 15. Quocirca *kemarim* videntur fuiſſe ſimij & æmuli æditnorū, D quos Deus iuſſerat ſeruare & fouere noctu diuque ignem ſacrum, quo comburédæ erant victimæ, & Leuit. 6. 12. quo pariter igne quotidie tam manè quàm veſperè, thymiama erat incendendū & adolendum Deo, Exodi 30. v. 7. Itaque *kemarim* officium erat, Primò, ignem ſacrum perpetuò accenſum ſeruare & nutrire: indeq; rurſum vocantur à Prophetis per irriſionem *kemarim*, id eſt exuſti, fuliginoſi & atri, q. d. carbonarij, qui ab igne & carbonibus denigrati, Æthiopum vel dæmonum habent colorem & formam. Secundò, thus adolere idolis, ut patet 4. Reg. 23. 5. Tertiò, ſubſeruire ſacerdotibus in ſacrificijs. Vnde à ſacerdotibus hic, quaſi eorum miniſtri & diaconi ſecernuntur & diſtinguuntur. Ait enim: *Et nomina æditnorum cum ſacerdotibus*, utique non Dei, ſed Baal, inquit Remig. Albert. Ribera & alij: licet S. Hieron. cū ſuis aſſeclis, ſacerdotes hic veros veri

Æditnus. quaſi ſacræ ædis tutor.

Eius officia tria.

Dei

Dei accipiat; ſed eos dumtaxat qui ſimul cum Deo colebant idola quos inſectatur Ezechiel c. 8.v.3.& ſeqq. de quibus 4. Reg.17.31.33. Fateor tamen aliquos ex hiſce *kemarim* fuiſſe ſacerdotes: ita enim vertunt hîc Septuag. Adde thurificare, quod erat officium *kemarim*, eſt quoddam ſacrificare. Primum enim veterum ſacrificium fuit oblatio & incenſio thuris. Vnde & thymiama Deo vero, quaſi ſacrificium bis quotidie adolebatur in altari thymiamatis: quin & in omni ſacrificio carneo, putà ouis, capræ & bouis, Hebræi iuſſu Dei imponebant & adolebant thus, ac per hoc ſignificabant, victimam hanc dari & ſacrificari Deo, ut patet Leuit.2.v.1. Videntur ergo hi *kemarim* apud Gentiles fuiſſe id, quod apud Chriſtianos, præſertim Romanos, ſunt æditui, qui curam habent templi altariũ & ſacrorum: inter quos alij ſunt Sacerdotes, alij Clerici, quibus præſunt Canonici, quorum caput eſt Decanus, Præpoſitus, vel Epiſcopus. Munia ergo *kemarim* erant, templum cuſtodire, aperire, claudere, purgare, ornare, aduenas docere cæremonias & cultum Baal, ſiue idoli & Dei ſui, oblationes excipere, dies feſtos adornare choros canentium & choreas ſalientium ordinare, imò præire more furentium & bacchantium. Vnde S.Hieron. *kemarim* vertit ſanaticos, quaſi enthuſiaſmo actos, & dæmonis ſpiritu afflatos. Hinc Oſeas cap.10.v.5. ait: *Et kemarim eius qui de illo exultabant*, uti habent Hebr. Alludit enim vox כָּמַר *kamar*, unde *kemarim*, ad חָמַר *thamar*, quod ſignificat turbari inſtar ebrij & inſani, vel inſtar vini fæculenti, miſti & turbidi, indeque bacchari & inſanire.

VERS.5. ET EOS QVI ADORANT SVPER TECTA] quæ in Iudæa & Syria etiamnum plana ſunt, quaſi tabulata ſub dio, in quibus incolæ ambulant, prandent, cœnant, imò & in æſtate noctu dormiunt, uti mihi Romæ viri graues, iique oculati teſtes narrarunt. Hæc ergo tecta conſcendebant Iudæi aſtricolæ, ut ex ijs liberè & planè contemplarentur & adorarent *militiam cæli*, putà ſolem, lunam, luciferum, aliaſque ſtellas & aſtra: quæ quia multa ſunt, & ordinata inſtar exercitus, motuque ſuo, loco & ordine ſtato incedunt inſtar aciei inſtructæ; hinc vocantur militia cæli, cuius rex eſt ſol, regina luna, ſignifer Venus, ſiue lucifer. Hinc Iudæi dicunt Ieremiæ (qui Sophoniæ fuit ſynchronos & coæuus) cap.44.25. *Faciamus vota noſtra quæ fecimus, ut ſacrificemus reginæ cæli* (id eſt lunæ) *& libemus ei libamina.* Et c.7.18. *Filij colligunt ligna, & patres ſuccendunt ignem, & mulieres conſpergunt adipem, ut faciant placentas reginæ cæli*, quibus ipſe denuntiat c.10.2. *A ſignis cæli nolite metuere, quæ timent Gentes*, q.d. Nolite colere aſtra cæli, quæ colunt Gentes. Timere enim in Script. eſt colere, reuereri, adorare. Vide quæ illis locis annotaui. Sic apud Gentiles multi fuerunt cælicolæ & ſolicolæ, æſtimantes cælum, ſolem & ſidera ob pulchritudinem, celſitudinem, magnitudinem, influxum, ordinem & ſplendorem eſſe animata, eſſeq; numina: quos deteſtans Iob ca.31.26. *Si vidi*, inquit, *ſolem cùm fulgeret, & lunam incedentem clarè: & lætatum eſt in abſcondito cor meum, & oſculatus ſum* (id eſt adoraui ea, oſculando) *manum meam ore meo: quæ eſt iniquitas maxima, & negatio contra Deum altiſſimum.* Et Sapiens ca.13. v.2. *Solem & lunam, rectores orbis terrarum,*

A *deos putauerunt: quarum ſi ſpecie delectati, deos putauerunt, ſciant quanto his dominator eorum ſpecioſior eſt: ſpeciei enim generator hæc omnia conſtituit.*

ET ADORANT ET IVRANT IN DOMINO, ET IVRANT IN MELCHOM] iurant tam per Melchom, quàm per Deum verum: quia vtrumque ut numen colunt & adorant. Iuramentum enim eſt actus latriæ: dum enim iuramus per aliquem, hoc ipſo confitemur & proteſtamur ipſum eſſe primam & increatam (hæc enim ſola eſt infallibilis) veritatem, ideoque eſſe Deum.

Taxat Iudæos, quòd cum Deo verò colerent deos gentium vicinarum, putà Melchom Deum Ammonitarum. Ita Theodoret. Remig. Albert. Hugo & Lyran. Nota, τὸ *in Domino*, quatenus refertur ad *iurant*, idem eſſe quod *per Dominum*: quatenus verò refertur ad *adorant*, idem eſſe quod *Dominum*. Hebræi enim verba contactus,
B ſiue corporalis, ſiue ſpiritualis, qualis eſt adoratio, conſtruunt cum *beth*, id eſt *in*, ut credere in Deo, eſt credere Deo, vel Deum: inuocare in nomine Domini, eſt inuocare nomen Domini, &c. Hebr. eſt, *iurant per Melchom*, id eſt regem ſuum, ita Septuag. Tigurina, Vatabl. & Pagnin. hoc eſt, iurant per idolum ſuum, quod pro ſuo Deo & rege habent, ideoque nuncupant illud Melech, Moloch, Melchom, Malcam, id eſt regem ſuum. Hæc enim omnia vnum idemq; ſunt. Perperam ergo Arias ſic exponit, q.d. Qui ut regi ſuo adulentur, æquè per eum; ac per Deum iurant. Nam iurare per regem, eſt licitum: qui enim per regem iurat, per Deum, qui eum regem conſtituit, iurat; vti in ſimili docet Chriſtus Matth. 23. v. 20. Ita Ioſeph iurat per ſalutem Pharaonis, Geneſ. 42.v.15.& Thecuitis per ſalutem Dauidis 2.Reg.14.19.

C QVI AVERTVNTVR DE POST TERGVM DOMINI] putà qui tergum Domini, id eſt Dominum, ſequi nolunt, ſed ei tergum obuertunt, hoc eſt, ab eo recedunt, dum eum auerſantur & ſpernũt. ita Septuag. vnde Chald *qui auertuntur retrorſum, à cultu Domini*; Pagnin. *qui retrocedunt ut non eant poſt Dominum*; Tigurin. *qui à Domino ſunt abſtracti.* VERS.6.

QVI NON QVÆSIERVNT DOMINVM, NEC INVESTIGAVERVNT EVM] Moral. Quærunt & inueſtigant Deum; Primò, infideles & ignorantes, qui inquirunt quis & qualis ſit Deus. Secundò, peccatores, qui per peccatum Deum Deiq; gratiam perdiderunt; hi pœnitendo eum requirunt, rogantes ut ad eos & cum eis in gratiam redeat. Tertiò, egentes & afflicti, qui à Deo opem, putà lumen, conſilium, auxilium, robur, directionem
D poſcunt. Vnde Vatabl. vertit, *neque implorant opem Domini, neque conſulunt eum.* Sic & Chald. Sapienter monet Pſaltes: *Quærite*, inquit, *Dominum, & confirmamini: quærite faciem eius ſemper.*

SILETE A FACIE DOMINI] Hoc eſt, ut Septuag. εὐλαβεῖσθε, id eſt ſilentes timete & reueremini Dominum, eſt metalepſis, vel catachreſis: ſilentium enim reuerentiæ, timoris, admirationis & ſtuporis eſt indicium, ideoque pro illis hîc ponitur. Ita Theodor. Vide dicta Habacuc 2. v. vlt. Vnde Syrus & Arabicus vterque vertunt, *timete à conſpectu Domini.* Aliter Albertus & Hugo, q.d. Obmuteſcite coram Deo vindice; quia adeſt dies Domini, quo ipſe vos exſcindet & diſperdet. Et Clarius, q.d. Silere, id eſt ſilenter exſpectate, & mox videbitis iram & vaſtitatem Domini. VERS.7.

mini. Et Chald. *percuſſis*, inquit, *funditùs omnes impij à conſpectu Domini*; quaſi ſilere idem ſit quod perire & interire. Mortui enim ſilent: vnde locus mortuorum hebr. vocatur דומה *duma*, id eſt ſilentium.

QVIA IVXTA EST DIES DOMINI] Arabicus, *quia iam propè eſt dies iudicij*, putà dies iuſtitiæ & vindictæ Domini exercendæ in Iudæos per Chaldæos. Sic dies iudicij vocatur dies Domini, reliqui ſunt dies hominum, quibus agunt quod lubet: ſicut dies hebdomadæ ſunt dies diſcipulorum, ſed ſabbatum eſt dies ludimagiſtri, quo totius hebdomadæ penſum à diſcipulis exigit, & diligentes præmiat, negligentes vel petulantes caſtigat vel flagellat.

QVIA PRÆPARAVIT DOMINVS HOSTIAM: SANCTIFICAVIT VOCATOS SVOS] Eſt metaphora continua, ſiue allegoria, ſtragem enim Iudæorum, vtpote impiorum, vocat ſacrificiū, idq; publicum & ſolemne; in quo hoſtia ſunt Iudæi mactandi: dies ſacrificij eſt dies excidij Hieroſolymæ & templi ſacerdotes ſunt Chaldæi, qui hanc victimam Deo & diuinæ iuſtitiæ immolant. Vnde dicuntur vocati & ſanctificati à Deo: quia Deus eos è Chaldæa euocauit, ſuoſque quaſi milites, imò miniſtros & ſacerdotes, auctorauit & conſecrauit, quando eos elegit & deſtinauit laniones Iudæorum, ut eos quaſi ſanctam victimam diuinæ ſuæ vindictæ offerrent & iugularent. ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Lyran. & alij paſſim, niſi quòd Chald, Vatabl. & Clarius, per vocatos intelligunt, non ſacerdotes, ſed conuiuas, putà aues & feras, quos Deus ad ſolemne hoc epulum euocet, ut Iudæorum cadauera a Chaldæis cæſa deuorent. Vnde Arabicus Antioch. vertit, *parauit victimas Dominus, & notificauit ijs qui ſunt conuiuij ſui*; clariùs verò Arabicus Alexandr. *præparauit Dominus mactationem* (id eſt victimas mactatas ad epulum) *& ſanctificauit vocatos*; & Syrus, *præparauit Dominus victimam, vel conuiuium, & inuitauit vocatos ſuos.* Alludit ad votum חרם *cherem*, ſeu anathematis, quo res vel pia, vel impia, tota per mortem, vel ciuilem, vel naturalem, Deo mactanda & ſacranda erat. de quo plura dixi Leuit. vlt. v. 28. & Rom. 9. 9.

Moraliter, diſce hic quàm iniuſtitia & ſcelera ſint Deo inuiſa, quamque ex aduerſo iuſtitia & ſcelerum vindicta ei ſit chara, curæ, honori, voluptati; nimirum perinde ac eſt ſacrificium ſolemne, vel holocauſtum, quod ei tamquam ſummo rerum domino offertur, & ab eodem in odore ſuauitatis excipitur: adeò ut reges & tyrannos, licet infideles & impios, qui hanc vindictam peragunt, vocet ſuos milites, ſuos ſanctificatos, ſuos ſacerdotes. Hinc ijſdem per Ieremiam cap. 6. 4. mandat & edicit: *Sanctificate ſuper eam* (contra Ieruſalem) *bellum.* Et Iſaiæ 13. 3. de Cyro & Perſis vaſtaturis impiam Babylonem, ait: *Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea.* Quin & Ierem. 48. 10. vindictam hanc impiorum Moabitarum, Chaldæis ſub interminatione maledictionis imperat & indicit: *Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter.* Quodnam hoc opus? Audi: *Maledictus qui prohibet gladium ſuum à ſanguine.* Ex aduerſo Sapiens c. 14. 7. *Benedictum eſt lignum*, inquit, *per quod fit iuſtitia.*

VERS. 8. IN DIE HOSTIÆ DOMINI (excidij Ieruſalem, quando ipſa futura eſt hoſtia, mactanda à Chaldæis Domino) VISITABO SVPER PRINCIPES,

A ET SVPER FILIOS REGIS] Sedeciæ. Nabuchodonoſor enim capta Ieruſalem, *iugulauit filios Sedeciæ in oculis eius: ſed & omnes principes Iuda occidit*, ut dicitur 4. Reg. 25. 7. ita Lyran. Arias, Vatabl. & alij. Aliter S. Hieron. Theodor. Remig. eorumq; ſequaces, qui per filios regis accipiunt filios Ioſiæ quibus Ioachaz abductus fuit in captiuitatem à Pharaone, Ioakim à Chaldæis occiſus, Sedecias excæcatus, Ioachim ductus in Babylonem. Verùm diem hoſtiæ vocat diem excidij, in quo non alius fuit rex Hieroſolymæ, quàm Sedecias, cuius filios quaſi hoſtias mactauit Nabuchodonoſor: è filijs verò Ioſiæ nullum fecit hoſtiam, id eſt nullum occidit. Nam Ioakim non ab eo; ſed à latrunculis, ſiue prædonibus Chaldæorum occiſus eſt.

ET SVPER OMNES QVI INDVTI SVNT VESTE B PEREGRINA] Primò, aliqui veſtem hic intelligunt eam, qua idololatræ vtebantur in cultu idolorum. Vnde Iudæi veſtem hanc induentes, ipſo habitu profitebantur ſe cultores idolorum, perinde ac qui pileum flauum induit Romæ, profitetur ſe Iudæum; & qui turbantum, Turcam. Quocirca Chald. vertit, *qui perſtrepunt ad cultum idolorum.* Secundo, Hebræi nonnulli putant taxari hic ſatellites & miniſtros principum & nobilium: hi enim ſolent vti veſte varia & diuerſa à vulgo, in qua geſtant inſignia ſui principis. Tertiò, Theodor. veſtem peregrinam exponit, à peregrinis furto vel rapina acceptam, quaſi taxet hic furta & rapinas Iudæorum, quibus hoſpites & peregrinos ſpoliabant veſtibus, ijſque ſe in-C duebant. Quartò, alij veſtem peregrinam accipiūt eam, quæ eſt alterius ſexus, putà ſi vir induatur veſte muliebri, aut mulier virili: quod eſt contra honeſtatem, verecundiam & caſtitatem, ideoque vetatur à Deo Deuter. 22. 5. & à Concilio Gangrenſi ſub pœna anathematis, ut habetur diſt. 30. cap. *Si qua mulier*, Quintò, propriè & genuinè veſtem peregrinam vocat eam, quæ non erat Iudaica, ſed gentilitia, putà Ægyptia, Philiſthæa, Ammonitis, Tyria, &c. Taxat ergo hic Iudæorum ambitionem, leuitatem, curioſitatem, quòd veſtitum nouum, peregrinum & gentilitium aſſumerent, quodq; cum veſtibus mores & idololatriam Gentium induerent. ita S. Hieron. Idem ferè taxat Ezechiel c. 23. v. 12. & 15. & Auctor. l. 2. Machab. c. 4. v. 13.

Moraliter, hic diſcant Chriſtiani, quàm Deus *Moral. de veſtium luxu & nouitate.*
D oderit veſtium nouitatem & luxum, quamque eum vindicet & puniat; is enim ſapit mollitiem, faſtum, leuitatem, inconſtantiam, defectumque iudicij. Vnde talibus rectè dicas illud Stilponis ad Cratetem: *δοκεῖς μοι χρείαν ἔχειν ἱματίου καινοῦ*, videris mihi indigere pallio nouo, vel pallio & mente: *καινοῦ* enim iunctim ſignificat *nouum*, diſiunctim verò *καὶ νοῦ* ſignificat *& mente.* ita Laërt. li. 2. c. 12. Q. Curtius libr. vltimo, & Plutarc. in Alexandro, culpant eum, quòd deuictis Perſis habitum mutarit, veſtemque Perſicam induerit. Strato, vel, ut alij volunt, Plato, dixit Ariſtippo: *Tibi uni & chlamydem, & pannum ferre datum eſt.* Chlamys veſtis eſt ſatraparum, pannus mendicorum: ipſe enim apud Dionyſium ſaltauit in purpura, interdum vili pallio vtebatur. ita Laërt. lib. 2. cap. 8. unde Horat. *Omnis Ariſtippum decuit color.* Ita hodie ſunt chamæleontes, qui omnibus gentibus, locis, ſectis tam in habitu, quàm in fide

&

& moribus ſe conformant:ſed dum ſingulis concolores fieri cupiunt, vniuerſis diſcolores & difformes fiunt. Phrygiones ſunt, qui fucant tam mores,quàm colores,de quibus Prudent.in Hamartigen.

Addit ut ars,ut fila herbis ſaturata recoctis,
Illudant varias diſtincto ſtamine formas.

Et Martialis: *Victa eſt*
Pectine Niliaco iam Babylonis acus.

Diogenes cuidam glorianti, quòd leonis pelle veſtitus incederet: *Non tu deſines*, inquit, *virtutis ſtragula pudefacere?* indignum iudicans, quòd homo mollis Herculis amictum ſibi vendicaret. ita Laërt.lib.6. Idem cùm videret iuuenem ſtudioſiùs ſe ornantem: *Si ad viros*, inquit, *ἀτυχεῖς*, id eſt *fruſtra facis, ſi ad feminas, ἀδικεῖς, iniuſtè agis.* Nam fruſtra mas ſe mari ornat, cùm inter eos nequeat eſſe coniugium: iniquè verò agit, ſi lenocinio ſuo inſidietur feminæ. Idem diuitem quemdam indoctum, ſed ſplendidè Indutum, *χρυσόμαλλον*, id eſt ouem aureo vellere amictam nuncupabat. Demonax cuidam ſuam purpuram oſtentanti: *Heus* tu, inquit, *hoc ante geſtabat ouis, & ouis erat.* ſignificans illum ſtupidum eſſe ut ouem, etiamſi purpuram geſtaret. Teribazo Artaxerxes rex veſtem ſuam donarat ea lege, ut ea non indueretur: induit tamen ille, muliebribus etiam donis quæ à rege acceperat, inſignitam. Tunc rex in riſum effuſus: *Tibi*, inquit, *ut mulieri aurum, ut inſano regium amictum geſtandi tui poteſtatemq́; concedimus.* Auguſtus Cæſar cùm pro concione multos videret palliatos, indignabundus: *En*, inquit, *Romanos rerum dominos, gentemq́ue togatam.* Indoluit nimirum, Romanos habitum nouare, & Græcum pallium aſſumere. Eiuſdem hæc fuit gnome: *Veſtitus inſignis ac mollis ſuperbiæ vexillum eſt, niduſq́; luxuriæ.* ita Suetonius in eius vita. Peregrinam veſtem in Ruffino culpauit Claudianus, in Carolo Caluo Franci. Conſtantiſſimi olim Germani,cùm fide veſtes mutare cœperunt. *Turpis*, ait Poëta, *Romano Belgicus ore color.* Si hæc laicos dedecent, multò magis Clericos & Religioſos, in quibus veſtium luxum acriter taxat S. Bernard. ſerm.23. in Cant, & Apolog. ad Guilielmum Abbatem.

Trop. veſtis peregrina eſt hæreſis.

Tropol. veſtis peregrina eſt hæreſis quam aſſumunt Nouantes, *qui receſſerunt à protectione & indumento Dei, & ſuo errore coperti ſunt*, inquit S. Hier. Myſticè idem; *Veſtis*, ait, *filiorum regis, & principum indumentum Chriſtus eſt*, quod aſſumimus in baptiſmo, iuxta illud Epheſ.4. 24. *Induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis.* Et Coloſſ. 3.12. *Induite vos ergo ſicut electi Dei, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem modeſtiā, patientiam.* Peregrina ergo veſte diaboli induimur, cum pro miſericordia induimus crudelitatem, pro benignitate aſperitatem, pro humilitate ſuperbiam, pro modeſtia faſtum, pro patientia impatientiam. Hinc rurſum monet Apoſtolus Rom.13.14. *Induimini Dominū Ieſum Chriſtum:* qui enim ſpretis virtutibus vitia

& hypocriſis.

aſſumit pro Chriſto Antichriſtum induit. Peculiariter verò veſtis peregrina eſt hypocriſis. *Quid enim magis eſt peregrinum, quàm ſunt lupis rapacibus veſtimenta ouium? quid magis peregrinum, quàm eum qui intus plenus eſt iniquitate, foris hominibus iuſtum apparere?* ait Rupert.

VERS. 9. QVI ARROGANTER INGREDITVR SVPER LIMEN] Hebr. *qui ſaltat ſuper limen*, hoc eſt, qui tanto faſtu & arrogantia ingreditur, ut ſaltitando & ſubſultim incedere videatur, præſertim cùm gradus templi conſcendit quod Amos culpat dicens cap.6.1. *Væ qui opulenti eſtis in Sion, ingredientes pompaticè domum Iſrael.* Vide ibi dicta. Taxat principum, nobilium & diuitum arrogantiam in ingreſſu, etiam templi, præſertim cùm in templo omnes coram Deo ſe humiliare debeant, humilitatemq́ue & habitu, & inceſſu, & prece profiteri. Qui enim templum adeunt, id faciunt, ut humiliter Deum inuocent, eiuſque opem & gratiam poſtulent: quare indignum eſt ibi arrogantiam oſtendere, ubi ſuppliciter venia in culpis, & auxilium in neceſſitate à Deo flagitatur. Taxat inſuper faſtum ſacerdotum & pontificum, qui dilatatis phylacterijs arroganter in templo, quaſi eius præfecti & præſides incedebant. Vnde Septuag. vertunt, *Vlciſcar ſuper omnem manifeſtè qui in veſtibulis.* Sacerdotes enim degebant in ſuo atrio, proximè templo, quaſi in eius veſtibulo. Ita Chriſtus caſtigat eorumdem, ſed ob ſacerdotij honorem alio, putà Scribarum & Phariſæorum, nomine, ſupercilium & faſtum, Matth.23.5. Hunc ſenſum dant S. Hieron. Haymo, Albertus, Hugo & alij: qui Secundò ſic quoque explicant, quaſi Propheta reprehendat ſuperſtitionem Iudæorum acceptam à Philiſthæis, qui truncato Dagon idolo ſuo in limine templi, illud deinceps ex reuerentia calcare non auſi, tranſiliebant, 1.Reg.5.4. Vnde Chald. vertit, *punam omnes qui ambulant in legibus Palæſtinorum.* Verùm hoc ſolos Azotios feciſſe legimus, quorum Deus erat Dagon, à quibus, uti hoſtibus, abhorrebant Iudæi: vnde nuſquam reperimus eos coluiſſe Dagon. Et ſanè ſi id feciſſent, vtiq; non tacuiſſet hic Propheta. Parua enim, imò nulla culpa eſt tranſilire limen templi ex reuerentia, eò quòd quis ſe reputet indignum qui calcet limen domus Dei, ſed longè maior culpa eſt, id facere in honorem Dagon, vel alterius idoli, itaque illud venerari & colere.

Tertiò, Chald. Arias, Pagnin. Tigurina & Vatabl. ex Hebræo ſic vertunt, *viſitabo omnem tranſilientem limen in die illa, qui implent domum dominorum ſuorum rapina:* quaſi hic taxet Iudæos, præſertim principum & potentum aſſeclas vel miniſtros, de furto, quòd ſcilicet tranſiliant limen, tum proximorum, ut eorum bona furentur, tum dominorum ſuorum, ut ibi furta recondant, tutique ſint, & cum illis prædam diuidant. Verum tam Septu. quàm Noſter pro *dominorum ſuorum*, vertunt, *Domini Dei ſui.* Culpat ergo principum non tantùm arrogantiam, ſed & iniuſtitiam, putà rapinas, vſuras & fraudes, quòdque eas impudenter & quaſi ſacrilegè conſecrarent Deo: ſacerdotes verò arguit, quòd eaſdem acceptent, Imò extorqueant, quodque ipſi pauperum bona ſpecie religionis, quaſi illa offerenda ſint Deo, doloſè & impiè expilent & diſſipent; ſuadendo v. g. filijs, Si parentes egentes à vobis quid petant, dicite id eſſe corban, id eſt munus dicatum Deo & ſacerdotibus, vti Chriſtus eis improperat Matth.15 6.& Matt.23.14. *Væ*, ait, *vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia deuoratis domos viduarum orationes longas orantes.* q.d. Væ vobis Scribæ, qui emungitis burſas viduarum, vendendo ſcilicet eis, cum ſanctitatis ſimulatione longas veſtras orationes;

tiones græcè enim eſt, προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, id eſt occaſione longæ orationis, vel prætextu quòd multum pro eis oretis. ita S. Chryſoſt. ibidem.

10. Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piſcium, & vlulatus à ſecunda, & contritio magna à collibus.

11. Vlulate habitatores Pilæ: conticuit omnis populus Chanaan, diſperierunt omnes inuoluti argento.

12. Et erit in tempore illo: ſcrutabor Ieruſalem in lucernis: & viſitabo ſuper viros defixos in fœcibus ſuis: qui dicunt in cordibus ſuis: Non faciet benè Dominus, & non faciet malè.

13. Et erit fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in deſertum: & ædificabunt domos, & non habitabunt: & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum.

Vers. 10. Vox clamoris a porta piscivm] ſcilicet audietur: quia, ut docet Ribera & Vilalpando p. 1. de Apparatu vrbis lib. 2. c. 13. per portam piſcium primò in vrbem Ieruſalem irrupiſſe videtur Chaldæi, omneſque incolas vel occidiſſe, vel cepiſſe, ſicut piſcator ſolet in omnes piſces maris impunè graſſari. Vnde Habacuc cap. 1. 14. ait, *Et facies homines* (Iudæos) *quaſi piſces maris*, ut capiantur à piſcatore Nabuchodonoſor. Et v. 15. *Totum in hamo ſubleuauit, traxit illud in ſagena ſua.* Hæc porta dicta eſt piſcium, quòd ſpectaret mare, & inde per eam piſces importarentur. Audi ex S. Hieron Saligniaco & Borchardo Adrichomium: Porta, inquit, piſcium iuxta turrim Dauid, inter montem Sion & ciuitatem inferiorem, in valle Mello contra Occidentem ſita erat. Piſcium dicebatur, quòd per eam à Ioppe & alijs maritimis locis (ac præſertim è mari Galileæ illic ex aduerſo exiſtente, ait Vilalpando p. 1. lib. 3. c. 9.) quotidie piſces in vrbem inferebantur. Hæc alijs nominibus etiam porta Dauid & porta negotiatorum inſcribitur: Dauid quidem, quòd turri Dauidis proxima eſſet; negotiatorum verò, quòd per eam variæ negotiatorum merces à Bethlehem, Hebron, Gaza, Ægypto & Æthiopia inueherentur. Per hanc portam peregrini Occidentales vrbem ingredi ſolent. Sic & Vilalpando p. 1. lib. 3. cap. 9. Vbi tamen in eo ab Adrichomio diſſentit, quòd cenſeat portam piſcium non fuiſſe ad Occidentem Hieroſolymæ, ut vult Adrichom. ſed ad Septemtrionem; Quia, inquit, Chaldæi caſtra habebant ad Septemtrionem; ac per portam piſcium irruperunt in vrbem, occuparuntque mox portam ſecundam, quæ ſcilicet erat in ſecundo muro, & à Ieremia vocatur porta media. Quæ ratio benè concludit, ſi verum eſt Chaldæos per portam piſcium ingreſſos in vrbem, & in portam ſecundam, vti inſinuat hic Sophonias. Cenſet ergo ipſe portam piſcium fuiſſe ad Septemtrionem vrbis, inter portam Ephraim & turrim Hananeel, Bezethæ proximam; & Chaldæos per eam ingreſſos, quia inhiabant opibus templi, quod illi vicinum erat. Adrichomio tamen aſtipulatur S. Hieron. & fauet 2. Paral. 33. 14. ubi dicitur: *Ædificauit murum extra ciuitatem Dauid, ad Occidentem Gihon, in conualle ab introitu portæ piſcium vſque ad Ophel.* Atque ad argumentum Vilalpando reſponderi poſſet, Chaldæos utraque via irrupiſſe in Ieruſalem, nimirum Aquilonari vrbis muro dirupto penetraſſe in ſecundam, & Occidentali porta piſcium effracta irrupiſſe in vallem Mello, æquè ac in ciuitatem inferiorem, quę filia Sion dicebatur: utriq; enim vicina erat hæc porta, & ad vtramque aditum pandebat: ideoque Sophonias utrobique, ſcilicet tam in porta piſcium, quàm in ſecunda, vlulatum fore ſignificat.

Et vlvlatvs a secvnda] Secunda porta dicebatur, quæ erat in ſecundo muro: Ieruſalem enim verſus Septemtrionem iuxta templum, in tres regiones erat diſtributa, quarum quæque ſuum habebat murum in longum porrectum. Primus murus erat vicinus Sion: ſecundus erat medius ſplendidiſſimis portis conſpicuus, & in quatuordecim turres diuiſus, quem Ezechias rex reparauit & firmiorem altioremque fecit, 2. Paral. 32. 5. Tertius erat extimus, quem Agrippa rex non primus ædificauit, ut vult Ribera, ſed iam ædificatum publico ſumptu permuniit, & latiorem altioremque reddidit. Hic totus ſolidus erat, & 25. cubitis altus, habebatque nonaginta quadrangulares validas & celſas turres. ita Ioſephus lib. 6. Belli c. 6. 19. Antiq. 7. Fuit ergo vlulatus in porta ſecunda, ſiue media: quia Chaldæi principes fracto muro tertio & extimo, irruperunt in ſecundum, eiuſque portam, quæ ſecunda ſiue media dicebatur, eamque ceperunt & inſederunt, uti narrat Ieremias c. 39. 3. Addunt Hebræi, Pagnin. Vatabl. Arias & Clarius, in ſecunda fuiſſe Academiam: vnde illic habitabat Holda propheriſſa, 4. Reg. 22. 14. Quocirca pro משנה *miſne*, id eſt ſecunda, ipſi vertunt, *academia, vlulatus*, inquiunt, *magnus ab academia*. Solent enim academici non gladijs, ſed calamis aſſueti præ alijs metu belli percelli & trepidare, ac irruente hoſte vociferari: nimirum non benè conueniunt Muſæ quietæ & ſilentes, cum Marte feroci, & tubis, tympaniſq; & ſclopis, perſtrepente. Extimus enim murus Hieroſolymæ continebat regionem tertiam vrbis, in qua habitabant opifices, mercatores & plebs. Secundus continebat regionem ſecundã, in qua, vtpote tutiori & tranquilliori, habitabant nobiles, ſtudioſi, doctores, Rechabitæ & ſimiles. Tertius & intimus continebat Sionis arcem & templum, eiſque ſubiectam ciuitatem inferiorem, quæ idcirco filia Sion dicebatur. Vnde hæc graphicè expreſſa in deſcriptione & tabula Hieroſolymæ, quam exhibet Adrichomius poſt paginam 144. Lege & noſtrum Vilalpandum in Apparatu vrbis part. 1. lib. 2. c. 3. & lib. 3. c. 9.

Et contritio magna a collibvs] Scilicet Sionis & templi, alijſque ſimilibus, ad quos, vtpote munitiores, capta à Chaldæis vrbe, ex ſecunda & extima regione confugerunt Iudæi, ſed à Chaldæis perſequentibus ibidem comprehenſi, contriti & trucidati ſunt. ita S. Hieron. & Theodor.

Tropolog. in hora mortis & in die iudicij erit planctus, ob peccata, quæ per portas, id eſt oculos vel aures; ac in collibus, id eſt in ratione, mente & voluntate, commiſimus. Mors enim aſcen- *Moral. de vlulatu portarum, id eſt ſenſuum.*

aſcendit per feneſtras, Ierem. 9. 21. vide ibi dicta. Itaque porta piſcium, eſt porta oculorum, de quibus Cant. 7. v. 4. *Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis.* Oculi enim ob humorem aqueum & cryſtallinum, videntur eſſe piſcinæ & portæ piſcium, per quas ſcilicet ſpecies rerum caducarum & voluptatum in mare huius ſæculi volitantium, quaſi piſces irrepunt in animam, eamque inficiunt ſibique aſſimilant.

Audi S. Hieron. *Prima porta oculorum erit, qua exhibebuntur nobis peccata ante oculos noſtros, & omnis pompa & imago antiquorum ſcelerum & vitiorum atque luxuriæ proferetur in medium. Torquebit igitur eum conſcientia, & poſtquam compunctus clamauerit à prima oculorum porta, vlulabit etiam à ſecunda, quam & aures intelligere poſſumus. Per hos enim vel maximè ſenſus, quibus vitia illapſa fuerant, eorum pœna ſentietur; quando cernemus quod fecimus, & audientes ſermonem totumq; ordinem peccatorum, in vlulatum compellemur, & conteretur in nobis quidquid fuerit excelſum & propter caecitatem & ſurdas aures ignorabatur in nobis.* Secundò, idem paulò inferiùs: *Vel certè*, inquit, *in fine mundi & in conſummatione lugebunt à porta piſcium prima, qui ſuum baptiſma non ſeruauerunt: lugebunt à ſecunda, qui non egerunt pro peccatis dignam pœnitentiam. Et erit magna contritio ſuper colles, qui nec pro peccatis incuruati ſunt, vt ceruicem ſuam ſubmitterent, & ſcelera ſua deplorarent. Per has enim duas portas Baptiſmi & Pœnitentiæ, in Ieruſalem, id eſt in Eccleſiam Dei, vel introitus, vel reditus eſt.*

VERS. 11. VLVLATE HABITATORES PILÆ] Pilæ, id eſt mortarij in quo tundimus piper, zinziber & aromata; vel, ſi maius ſit, orizam & frumenta. Audi S. Hieron. *Pila quæ hebraicè dicitur* מַכְתֵּשׁ *machtes, & ab Aquila verſa eſt εἰς τὸν ὅλμον, non per breuem ſyllabam prima legenda eſt (ut ſit pila luſoria) ne (σφαῖραν) putemus, ſed per productam, vt de pila ſtamus dici in qua frumenta tunduntur: vas concauum & medicorum aptum vſui, in quo propriè ptiſana fieri ſolent.* Vnde pila dicta eſt à pinſo, pinſis; quòd in ea ſiccata frumenta piſtillo pinſebant ac contundebant, ut ait Cato cap. 14. libr. de Re ruſtica. Porrò Pila hic proprium vrbis vel loci eſt nomen. Vnde Pagnin. Hebr. *Machtes*, quaſi proprium loci retinuit.

Pila quæ? Reſp. Primò. Quæres, quis hic locus, vel vrbs? Primò, R. Salomon cenſet Pilam vocari vrbem Tiberiadem, eò quòd in valle concaua ſit ſita: portam verò piſcium eſſe Ptolemaidem, quæ mari piſcoſo adiacet: *miſne*, quod Noſter vertit *ſecundam*, eſſe *Luz* vrbem iuxta Ieruſalem: colles eſſe Sephorim. Verùm hoc ipſe more ſuo fingit, non probat. Certè de Tiberiade hic ſermo eſſe nequit, vtpote quæ iam pridem à Salmanaſſe vaſtata erat cum tota Galilæa & Samaria, anno ſexto Ezechiæ regis Iuda, qui fuit atauus Ioſiæ, ſub quo hæc prophetat Sophonias, vti ipſe ait verſ. 1.

Secundò. Secundò, meliùs Lyran. per pilam intelligit Ieruſalem. Totum enim vaticinium hoc eſt contra Iudam & Ieruſalem, cui intentat excidium per Chaldæos. Porrò Ieruſalem dicitur pila quia erat in meditullio Iudææ, eiuſque centrum, quò ad forum & nundinas confluebant vndequaque Iudæi. Simili metaphora Ezechiel c. 24. 3. Ieruſalem vocat ollam, in qua coquuntur carnes, id eſt Iudæi. Vnde & dictionaria Syriaca, *Machtes* vel *Machteſe*, exponunt Ieruſalem, à rad. *chtaſt*, quæ ſignificat perturbare, agitare, vexare, vel etiam oppugnare, & bellum gerere; quæ omnia competunt Hieroſolymæ. Verùm cùm v. 4. Propheta expreſsè nominarit Ieruſalem, quorſum hic obſcurè eamdem vocaret pilam? Adde, immediatè antè nominauit peculiaria loca Hieroſolymæ, putà portam piſcium, ſecundam, & colles, ergo & machtes, ſiue pila, peculiaris fuit locus eiuſdem verbis. Vnde

Tertiò. Tertiò, per pilam poteſt accipi ciuitas inferior Hieroſolymæ, quæ in valle concaua ſita, erat quaſi pila, ſiue mortarium, reſpectu Sionis aliorumque collium. Hæc enim ciuitas vicina erat portæ piſcium & ſecundæ. Dicitur pila, tum ratione ſitus humilis iam dicti; tum quia in ea B erat forum aromatariorum, piſtorum, coquorum, &c. qui in pila aromata, frumenta, carnes & herbas contundunt. ita Arias, Vatabl. & Clarius.

Quartò. Quartò, per pilam accipi poteſt vorago Mello, quæ & Tyropœon dicta eſt. Nam, ut docet Ioſeph. lib. 6. Belli cap. 6. Ieruſalem ſuper duos colles erat condita, contrarijs frontibus ſemet inſpicientes interueniente valle diſcretos, in quam domus creberrimæ deſinebāt. Et inferiùs: Vallis autem quæ Tyropœon appellatur, qua diximus ſuperioris ciuitatis collem dirimi ab inferiore, vſque ad Siluam pertinet: ita enim fontem qui dulcis eſt ac plurimus, vocabamus. Hæc vallis vocatur hic pila: tum ob profunditatem: tum quòd in ea contundendi eſſent Iudæi. S. Hieron. eam vocat *vallem Siloë*; Chald. *vallem*, vel *torrentem Cedron*; qui vſque ad Siloë & Cedron C per portam aquarum excurrebat. Senſus ergo eſt, q.d. *Quomodo frumenta ferient deſuper vecte in pila contunduntur, ita de porta piſcium, & de porta ſecunda, & de collibus prorumpens in vos decurret exercitus*, voſque contundet & comminuet, inquit S. Hieron. & ex eo Remig. Ribera, Emmanuel & Mariana.

Quintò. Quintò, Adrichom. in deſcriptione Ieruſalem, cenſet *machtes*, ſiue pilam propriè eſſe vallem Cedron. Cedron torrens eſt inter Ieruſalem & montem Oliueti, qui per vallem Ioſaphat in longum decurrit. Vallis ergo Ioſaphat eſt vallis Cedron, quæ poſteriore ſui parte, qua torrens Cedron iuxta fontem & piſcinam Siloë perlabitur, ab eo vallis Siloë nuncupatur. Audi Adrichomium: Vallis Cedron, inquit, lata profunda & tenebroſa (vnde & Cedron dicta, eſt, à rad. D קָדַר, *cadar*, id eſt, niger, ater, obſcurus, tenebroſus eſt) quæ in modum foſſæ templum circumibat; ac quòd in mortarij ſimilitudinem diſpoſita eſſet, hebraicè Machtes, latinè autem Pila vocabatur. Hæc tantæ profunditatis erat, ut de templi tecto ad imum eius deſpicientium oculi, non abſque vertigine capitis caligarent. In hac mercatores, & omnis generis negotiatores habitabant. In hanc vallem, cùm Iacobus frater Domini, primus Hieroſolymorū Epiſcopus, in pinna templi coram omni populo, Ieſum Dei filium ipſo feſto Paſchæ profiteretur, Anani Sadducæi pontificis iuſſu præcipitatus eſt, & cōfractis cruribus, deſuper quoq; à Scribis & Phariſæis lapidatus, tandem fullonis fuſte in cerebrum percuſſus interijt. Hucuſque Adrichum. Hæc ſententia pro-

probabilis eſt eique fauet S. Hieron. qui pilam vocat vallem Siloë; & Chald. qui pro pilam vertit, *torrentem Cedron.* Verùm ei obſtare videtur, quòd torrens Cedron & vallis Siloë fuerint extra vrbem: pila autem, ut & porta piſcium, & ſecunda, videantur intra Ieruſalem.

Reſponſio Auctoris. Quare quarta ſententia, paulò antè recenſita videtur probabilior, quæ omnes expoſitiones conciliat. Accedit, quod porta piſcium, per quàm Chaldæi irruperunt in vrbem, ab Adrichomio conſignetur directè ad ingreſſum vallis Mello, ſiue Tyropœi, ut iure Propheta dicat, ingentem eo loci fuiſſe vlulatum, vtpote in quem primò furorem ſuum exercuerint Chaldæi. Erat enim vallis hæc latiſſima, & habitationibus hominum frequentiſſima, vtpote quam Salomon coæquauit & ædificijs ornauit, quæ collapſa inſtaurauit Ezechias, ut patet 3. Reg. 9. 15. & 2. Paralip. 32. 5.

Porrò per vnam hanc vrbis partem, Propheta ſignificat totius vrbis vlulatum & comploratiοnem. Tota enim Ieruſalem ſicut dixit Lyranus, vti fuit pila contundens & occidens Prophetas, ita pariter fuit pila, in qua impios hoſce ciues & Prophetícidas contuderunt & occiderunt Chaldæi: perinde ac eadem poſtmodum fuit pila contundens Chriſtum & Apoſtolos, ideoq; facta eſt pila, in qua Titus & Romani eoſdem Chriſticidas contuderunt & enecarunt, vti eì prædixit Chriſtus Lucę 19. v. 41. & ſequentibus. Vnde Septuag. vertunt, *plangite qui habitatis conciſam.* Hebræum enim *machtes* & pilam, & mandibulam dentium ſignificat: quia ſicut in pila comminuuntur & conciduntur aromata, ita dentibus conciduntur & comminuuntur cibi. *machtes* ergo generatim eſt vas vel inſtrumentum, quo fit conciſio vel contuſio, qualis eſt pila & mandibula. Vnde Iudæi in Ieruſalem quaſi in pila contuſi & in eadem quaſi mandibula dentibus, id eſt gladijs & armis Chaldæorum, conciſi & lacerati ſunt.

Symbolicè, vlulet Conſtantinopolis, vlulet Buda, vlulet Trapezuntium, vlulet quælibet vrbs capta à Turca, vel ab hæretico principe; in qua quaſi pila Catholicos ipſe contundit.

Pila eſt tribulatio. Tropol. pila eſt tribulatio, in qua Deus peccatores tundit, ut pœnitentiæ gemitus & lachrymas extundat: ſed in multis verum eſt iſtud Sapientis Prouerb. 27. v. 22. *Si contuderis ſtultum in pila, non auferetur ab eo ſtultitia eius.* Iuſti verò & Martyres in ea dicunt, quod Anaxarchus in pila contuſus dixit Tyranno: *Tunde, tunde; follem* (corpus) *tundis, Anaxarchum non tundis*, vti refert Philo lib. *Quòd omnis probus ſit liber.* Et Ouidius in Ibim:

Aut vt Anaxarchus pila minuaris in alta,
Iactaq; pro ſolitis frugibus oſſa ſonent.

& gehenna. Anagog. pila eſt olla Vulcani, putà gehenna, in qua diaboli tot piſtillis reprobos tundunt, quot hìc voluptates illicitas ſenſerunt, vel perpetrarunt; ac præſertim piſtilla ſunt puncturæ conſcientiæ, quæ damnato occlamans, & exprobrans, iugiter eum tundit & angit, dicens: Cur infelix te in hanc pilam coniecisti? cur modica voluptate tanta dolorum & angorum piſtilla tibi accerſiuiſti? Tundetur illa in æternum, at nunquam pertundetur, tunderis & tu, & contunderis vſque ad oſſa, vſque ad animam; at nullus

A ictus eam extundet, ſed viuam ſemper & immortalem, ad æternas tunſiones & tormenta ſeruabit. Huius rei ſymbolo fingunt Poëtæ, cor Promethei ad ſaxum alligati in Caucaſo monte, ab aquila perpetuò tundi & rodi, at nunquam erodi vel extundi, idque in pœnam furti, quo ignem è cælo furatus, eum in terras detulit, de quo Ouid. 1. Metamorph. Sed cur in hac pila tā horrendè tunduntur? quia in hac vita fuerunt pila gulæ, ventris, veneris & mammonæ, in qua delicias ſuas, epulas ſuas, aromata ſua, vina ſua, ſordes ſuas, opes ſuas congeſſit, compreſſit, contudit & comminuit caro, mundus & diabolus: quia ignauè vixerunt, permittentes ſe à tentationibus, paſſionibus & vitijs calcari & contundi: talis enim eſt pila, quæ ignaua ſinit ſe iugiter tundi. Vnde Timon Miſanthropus Cleanthem ob
B ingenij tarditatem, vocauit ὅλμον ἄπλμον, id eſt, *piſtillum retuſum, mortarium ignauum.* Inde prouerbium: *Piſtillo retuſior, nudior, caluior* ima enim piſtilli pars adeo retuſa & glabra eſt, ut calui cranium referre videatur. Pila ergo notat, improborum ignauiam reſiſtendi peccatis, & bene operandi, coniecisse eos in pilam & ollam Vulcani.

CONTICVIT OMNIS POPVLVS CHANAAN] Hebr. additur כִּי *ki*, id eſt *quia*, quaſi hìc cauſa reddatur, cur vlulaturi ſint habitatores pilæ, quia ſcilicet conticuit omnis populus Chanaan. *Chanaan*, id eſt mercator, qui mercibus emendis & vendendis vacat, ut faciebant incolæ Chanaan, ſiue Chananæi. Vnde illud Oſee 12. v. 7. *Chanaan in manu tua ſtatera doloſa.* Vide ibi dicta, immò Chald. per Chanaan accipit Chananæos. q. d. Vlulate ciues Hieroſolymę, quia ceſſabunt Chananæi alijque mercatores ad veſtrum forum; ad
C veſtram pilam deferre aromata, frumenta, cæteraſque merces. Secundò, & meliùs, τὸ *ki*, id eſt *quia*, hìc, ut & alibi ſæpè, non eſt cauſale, ſed expletiuum, & ornatus tantùm cauſa additur. Quocirca per Chanaan non Chananæos, ſed Iudæos accipe. Hi enim à Prophetis vocãtur Chananæi, non Hebræi, nec Abrahæi, eò quòd non Abrahæ, ſed Cham, Chanaan, & poſterorum eius mores imitarentur. Eius enim quis dicitur filius, quem imitatur & refert. Vnde illud Daniel. 13. *Semen Chanaan, & non Iuda.* Et Ezech. 16. *Radix tua & generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Hinc & Chriſtus ad Iudæos: *Vos*, ait, *ex patre diabolo eſtis*: Iohan. 8. Quocirca Chald. vertit, *perijt populus, cuius opera ſimilia ſunt operibus populi terræ Chanaan.* ita S. Hieron. Theodor. Haymo & Lyran. Porrò in voce
D *conticuit* eſt emphaſis. Nam *conticuit*, id eſt penitus exciſa eſt & perijt, ut vertit Chald. ita ut nullius in ea vox, gemitus vel ſibilus audiatur: quia omnes vel capti, vel occiſi ſunt à Chaldæis: vel ſi qui ſunt reliqui, ita perculſi, afflicti & attoniti ſunt, ut præ vehementia doloris, & præ ſtupore vox illis intercludatur, nec vocem vllam proferre, imò nec hiſcere poſſint.

DISPERIERVNT OMNES INVOLVTI ARGENTO] Putà mercatores & auari, qui non tractant aliud quàm aurum & argentum, ac diuites vndique opibus cincti & circumſepti, iiſq; confidentes & ſuperbientes, quaſi per eas ſint à Chaldæis inexpugnabiles. ita S. Hieron. Vnde Septuag. vertunt, *eleuati argento*; Secundò *inuoluti argento*: quia cor ſuum omnemque affectum dederunt argento,

argento, illudque ita ei affixerunt & inuoluerunt, inquit Ribera, ut non tam argentum poſſidere & regere, quàm ab argento poſſideri & regi videamur. Quocirca alij vertunt, *portatores argenti*; alij, *onera argenti*. Argentum enim eſt idolum, quod adorat auarus, quod conſulit, quod per fas & nefas ſequitur, cui per omnia obedit & ſe quaſi ſeruum mancipat. Vnde ab eo agitur ad vſuras, fraudes, dolos, omniáque ſcelera. Qua de cauſa auaritia ab Apoſtolo vocatur idolorum ſeruitus, græcè idololatria, Epheſ. 5. v. 5. Dictum eſt de Ariſtotele, cùm ſepienos per diem Euripi fluxus & reflexus curioſiùs ſerutari volens, ab eo abſorptus eſt: *Ariſtoteles non habet Euripum, ſed Euripus habet Ariſtotelem.* Idem veriùs dicas de auaro: Auarus non habet Euripum pecuniæ ſed hic habet & poſſidet auarum. Verè Cicero actione 5. in Verrem: *Nihil eſt tam ſanctum, quod non violari, nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia poſſit.* Et Cato apud Gellium: *Fures priuatorum in neruo & in compedibus ætatem agunt: fures verò publici in auro atque in purpura.* Denique auari inuoluti ſunt argento: quia cor habent in ære, non in æthere. Cuius rei exemplum ad litteram exſtat in vita S. Antonij de Padua. Cùm enim ipſe in exequijs cuiuſdam diuitis auari haberet orationem funebrem, dixit: Chriſtus ait, *Vbi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum.* ita diues hic cor ſuum habet in ſuo theſauro, ibiq; illud reliquit. ite domum ipſius, & in auro eius inuenietis illud. Iuerunt, & in auro cor eius repererunt, vti vir ſanctus affirmarat. Plura ſimilia exempla exſtant in vitis Sanctorum. Addit Delrio adagio 1005. Sicut infantes qui rebus vilibus, ut nucibus, delectantur, inuoluuntur faſcijs; ita diuites, qui vili terra rubra & alba, id eſt auro & argento, delectantur, eo ſe inuoluunt; *eadem inuolutione ita groſſeſacti*, inquit Rubertus, *vt minus difficile ſit intrare eos in regnum Dei*, iuxta illud Chriſti: *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum Dei*, Marci 10. 25.

Myſticè S. Gregor. li. 18. Moral. 11. *Quia*, ait, *nonnulli eloquia Dei non interiùs per exhibitionem, ſed exteriùs per oſtenſionem habere concupiſcunt, ideirco per Prophetam dicitur: Diſperierunt omnes inuoluti argento. Hi nimirum qui eloquio Dei non interiori refectione ſe replent, ſed exteriori oſtenſione ſe veſtiunt.* Ita ad litteram Clerici & Religioſi, qui habitum pietatis exteriùs præferunt, ſi interiùs cor habeant inuolutum argento, à gradu ſuo decidunt & diſpereunt. Hac de cauſa multas eccleſias, monaſteria & Ordines à primæuo ſanctitatis ſplendore decidiſſe, ideoq; vel periiſſe, vel contempta iacere, vel ab hæreticis & infidelibus euerſa vidimus, & videmus. Verè dixit vir ſapiens: *Mater genuit filiam, ſed filia ſuffocauit matrem*; nimirum, *filia ampla dotationis ſuffocauit matrem deuotæ religionis.*

VERS. 12. SCRVTABOR IERVSALEM IN LVCERNIS] q. d. Efficiam, ut Chaldæi capta Ieruſalem, omnes eius angulos & latebras exactè ſcrutentur, ne quis Iudæorum ſe abſcondens manus eorum euadat. ita pariter Romani ſub Tito ſcrutati ſunt Iudæos in cloacis, ſpeluncis & ſepulchris, indeque eos extraxerunt ad necem, vti refert Ioſephus lib. 7. Belli cap. 17. 26. & 30. & li. 3. cap. 14. Vbi ex iiſdem extractum, aut potiùs ſponte egreſſum, cum Veſpaſianus ei vitam & libertatem promitteret, A eidem ſe dediſſe narrat. Eſt adagium. Lucernã enim adhibemus, cùm quid exactè ſcrutari, & penitus perſpicere volumus. Vnde illud vetus dictum, quod citat Plutarch. in Præceptis connubialibus: *Sublata lucerna nihil intereſt inter mulieres*, ſignificans pleraſque eſſe impudicas, vel ad id faciles, ſi detur facultas tenebrarum & ſecreti, vbi ſine teſte peccetur. Quin & Diogenes adhibita interdiu lucerna, rogatus quid faceret? reſpondit, *Hominem quæro*, teſte Laërtio in eius vita. Seneca lib. de Vita beata, indicat idipſum ſolere fieri per ſuperſtitionem, ſi quando denunciabatur ita Numidis. Cùm *laurum*, inquit, *laureatus ſenex, & medio lucernam die præferens, conclamat iratum aliquem deorum, concurritis & auditis.*

In die iudicij Deus ſcrutabitur in lucernis.

Allegor. id verius erit in die iudicij, quando Deus ſcrutabitur arcana locorum & mentium, B ſe reuelabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, 1. Corinth. 4. tunc enim etiam de minimo verbo otioſo, & de ſubtiliſſimis cogitationibus rationem à quolibet exiget, inquit S. Hieron. Audi S. Bern. ſerm. 55. in Cant. explicantem illud Cant. 2. *Similis eſt dilectus meus capreæ*, quæ acuti eſt viſus. *Time*, inquit, *ſcrutinium iudicis, time oculos capreæ, time illum qui per Prophetam dicit: Et erit in die illa, & ego ſcrutabor Ieruſalem in lucernis. Acuto viſu eſt, nihil inſcrutatum relinquit: oculus eius ſcrutabitur renes & corda, ipſaq; cogitationes hominis confitebuntur illi. Quid tutum in Babylone, ſi in Ieruſalem manet ſcrutinium? Puto enim hoc loco Prophetam Ieruſalem nomine deſignaſſe illos qui in hoc ſæculo vitam ducunt religioſam, mores ſupernæ illius Ieruſalem* C *conuerſatione honeſta & ordinata pro viribus imitantes; & non velute hi qui de Babylone ſunt, vitam in perturbatione vitiorum ſcelerumque confuſione vaſtantes. Denique illorum peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium, & non egent ſcrutinio, ſed ſupplicio. Mea autem (qui videor monachus & Hieroſolymita) peccata certè occulta ſunt, nomine & habitu monachi adumbrata: & ideirco neceſſe erit ſubtili ea inueſtigari diſcuſſione, & quaſi admotis lucernis in lucem prodi, iuxta illud pſalm. 74. Cùm accepero tempus, ego iuſtitias (id eſt vias iuſtorum) iudicabo. Verendum valde, cùm ad hoc ventum fuerit, ne ſub tam ſubtili examine multæ noſtræ iuſtitiæ (vt putantur) peccata appareant.* Remedium ſubdit: *Vnum eſt tamen, ſi nos ipſos diiudicauerimus, non vtique iudicabimur. Mala meliora curabo corrigere actibus, diluero lachrymis, punire ieiunijs, cæteriſq; ſanctæ laboribus diſciplinæ*, &c. *Scrutabor ego vias meas &* D *ſtudia mea, quò is qui ſcrutaturus eſt Ieruſalẽ in lucernis, nihil inſcrutatum in me, ſiue indiſcuſſum inueniat. Neque enim iudicaturus eſt bis in idipſum. Quis mihi det ita ad liquidum proſequi & perſequi vniuerſa delicta mea, vt in nullo oporteat vereri oculos capreæ, in nullo ad lumen contingat erubeſcere lucernarum? Et nunc videor, ſed non video. Præſtò eſt oculus cui omnia patent, etſi non patet ipſe. Erit quando cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.*

Lucerna increata Dei, quæ?

Quæres, quænam ſint lucernæ Dei, quibus ſcrutabitur omnes & omnia in die iudicij? Reſp. Increata lucerna Dei eſt ipſa eius mens, intellectus, perſpicacia, ſcientia, quâ omnia penetrat & peruidet clariſſimè. Nam, ut ait Apoſtolus, *viuus eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipite*, &c. *diſcretor cogitationum & intentionum cordis. Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius.* Heb. 4. 12. Hinc Ægyptij Deum pingebãt

Hiero-

hieroglyphicè, quaſi oculum ſceptro inſiſtentē: oculo ſignificantes eius viſionem, ſcientiam, prouidentiam: ſceptro, eius potentiam regnum, vindictam & caſtigationem. *Deus* enim inquit Plinius li.2.c.7. *totus eſt ſenſus, totus viſus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus ſui.* Et, ut ait Tertull. lib. de Trinit. *Deus totus eſt oculus.* Hinc Eccli.23. v.27. *Omnia videt oculus illius.* Et v.28. *Oculi Domini multò plus lucidiores ſunt ſuper ſolem, circumſpicientes omnes vias hominum, & profundum abyſſi, & hominum corda intuentes in abſconditas partes.* Quocirca cogita, ô peccator, te hunc oculum effugere non poſſe, eſto abdas te in cōclaue, in ſpeluncas, in antra: vbique enim hic oculus te videt. Si id ſcis & cogitas quomodo in conſpectu diuini & vindicis huius oculi peccare, cumque irritare audes?

Creatæ quinque, Prima

Creatæ lucernæ Dei ſunt variæ. Prima ſunt angeli & dæmones, qui quoad naturam ſpiritus ſunt lucidi & peruigiles, omnia penetrantes, ſcrutantes & peruidentes, de quibus Pſaltes pſal. 103. & Apoſtolus Hebr.1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* Hi in iudicio peccatorem accuſabunt, omniaque eius ſcelera, etiam occultiſſima & munitiſſima, prodent & pandent in tribunali Chriſti.

Secunda.

Secunda lucerna Dei eſt ratio & conſcientia cuiuſque, de qua pſalm. 4. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine* Et Matth. 22. *Lucerna corporis tui eſt oculus tuus.* Hæc culpam in memoria ſeruat, eamque agnoſcet & fatebitur coram iudice & toto mundo. Hæc dicet ipſi peccatori: Ego te monui, ego tibi acclamaui, Noli hoc ſcelus patrare, Deus te videt, Deus te puniet: ſed noluiſti me audire; me reclamante effrons in conſpectu Dei, impudenter, hæc & iſta in particulari crimina commiſiſti: tu noſti, ego teſtor, negare non potes.

Tertia.

Tertia lucerna eſt lex & verbum Dei, de qua Pſaltes pſal. 118. 104. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis.* Et Sapiens Prouerb. 6.v.23. *Mandatum lucerna eſt, & lex lux,* Et 2. Petri 1.v.17. *Attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco.* Lex enim Dei deteget iniquitates hominum, quas legi huic contrarias & repugnantes admiſerunt, oſtendetque quàm iniquæ, impiæque, & à ratione legeque alienæ & abhorrentes fuerint. Audi S. Ambroſ. in pſalm. 118. octonario 18. ad illud: *Ignitum eloquium tuum: Tripliciter,* inquit, *deſcribi tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes. Ideo ait Dominus: Scrutatus ſum Ieruſalem ad lucernam, ſed neminem in ea vel qui mundaretur, vel qui incenderetur, aut illuminaretur, inuenit: ideo eam in tenebris dereliquit.*

Quarta.

Quarta lucerna eſt ſol, luna, ſtellæ, quæ peccatori dum peccaret, luxerunt & facem præbuerunt, hæ enim teſtabuntur ſcelus, quod viderunt, cuique lucem præſtiterunt. Vnde de ijs ait Iſaias c.24.23. *Erubeſcet luna, & confundetur ſol, cùm regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Ieruſalem, & in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus.* Et Ioël c.2.31. *Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem.*

Quinta.

Quinta lucerna eſt vita Chriſti & Sanctorum. Hinc de Iohanne Baptiſta ait Chriſtus: *Ille erat lucerna ardens & lucens,* Iohannis 5.35. Et Philip. 2.v.15. *Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo.* Et

A de Elia & Henoch ait S. Iohannes: *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtātes,* Apoc.11.4. Tot ergo lucernæ Dei ſunt, quot Sancti, imò quot virtutes & exempla Sanctorum. hæc pandent arguentque nequitiam peccatorum. Quocirca cuilibet reprobo dicit Chriſtus iudex: En dedi tibi hæc exempla piorum quaſi faces, quas ſequereris: tu verò maluiſti tenebras & opera tenebrarum ſequi, quàm lumen. Vide quàm tua opera, quàm tua vita difformis ſit vitæ S. Pauli. S. Franciſci, S. Dominici, &c. Si reſpondeas: Domine non potui ſeruare caſtitatem, quia natura & conſuetudine nimis procliuis eram in libidinem; arguet iudex: Mentiris. Nam S. Auguſtinus in libidinem propenſiſſimus, eam vicit per meam gratiam; vicit Magdalena; vicit Pelagia; vicerunt alij innumeri: ergo & tu tuam procli-
B uitatem vincere potuiſti per eamdem gratiam, quam tibi vel obtuli, vel præparaui, ac re ipſa dediſſem, ſi eam humiliter & inſtanter poſtulaſſes, eique ſtrenuè fuiſſes cooperatus. Quis hoc Dei ſcrutinium non expaueſcat?

Anagog. lucerna Ieruſalem cæleſtis, eſt ſplendidiſſima & glorioſiſſima humanitas Chriſti, quę non tantùm eam ſcrutabitur, ne quid in eam intret coinquinatum; ſed & eamdem miris & æternis ſplendoribus irradiabit, lætificabit & beabit: de qua Apocal. 21. 23. *Ciuitas non eget ſole neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus.*

Et visitabo svper viros defixos, id eſt totos immerſos, & agglutinatos, &, ut hebr. eſt. קֹפְאִים *kopheim,* id eſt coagulatos, vel congelatos, in fæcibvs, id eſt in ſordidis & ſpurcis vo-
C luptatibus, putà delicijs & diuitijs, svis] Vnde Chald. vertit: *animaduertam in viros, qui ſumma tranquillitate fruuntur diuitijs ſuis.* Eſt metaphora à vino aſpero fæcibus incubante, quod dum immotum in ijs perſiſtit, aſperitatem ſuam vitiumque conſeruat: vnde ut eam ponat, fiatque ſuauius, ab œnopolis ab ijs amoueri, & in aliud vas transferri ſolet. Sic enim Deus Iudæos in Ieruſalem otio & opibus defluentes, ut corruptos eorum mores corrigeret, ex ea tranſtulit in Babylonem. Alludit Sophonias ad Ieremiæ ſynchroni ſui ca. 48. 11. vbi Moab dicit: *Fertilis fuit Moab ab adoleſcentia ſua, & requieuit in fæcibus ſuis: nec transfuſus eſt de vaſe in vas, & in transmigrationem non abijt: idcirco permanſit guſtus eius in eo, & odor eius non eſt immutatus.* Vide ibi dicta. Ita loci & offi-
D cij mutatio ſæpè homines à ſuis cupedijs, moribus & amoribus auellit. Quocirca ſapienter in Religionibus inductum eſt, ut Religioſi ſubinde ex vno monaſterio, vel Collegio in aliud, ex vna prouincia in aliam transferantur, ut meminerint ſe hic non habere manentem ciuitatem, ſed eſſe aduenas & peregrinos, ciues verò Sanctorum & domeſticos Dei, in eòque mentem amoremque ſuum defigant.

Qvi dicvnt in cordibvs svis: Non faciet bene Dominvs, et non faciet male] q.d. Qui cogitant & cenſent, quòd Deus non habeat prouidentiam bonorum & malorum, ut hos puniat, illos premiet; ſed omnia caſu vel fato eueniant. Fortuna eſt, inquiunt, vel fatum, quod omnia regit, quod his bona, illis mala irrogat. Eſt vox politicorum & atheorum: qui enim in fæcibus peccatorum ſuorum defixi iugiter hærent,

tandem

tandem fiunt athei. Amor enim voluptatem, & conſuetudo peccandi quam nolunt dimittere, impellit eos & excæcat, vt dicant: non eſt prouidentia; quo liberiùs ablato Numinis metu peccent, & ſuis amaſijs vel cupedijs fruantur, iuxtà illud pſalm. 13. 1. *Dixit inſipiens in corde ſuo, Non eſt Deus.*

Vers. 13. Et erit fortitvdo eorvm in direptionem] Pro *fortitudo* hebr. eſt חיל *chel*, quod robur, vires, opes, exercitus ſignificat. Vnde Chald. vertit, *erunt diuitiæ eorum in ſpolium*; Pagnin. *erit ſubſtantia eorum in direptionem*; Tigurina, *diripientur opes illorum.* Hinc & ſequitur: *Et domus eorum* (erunt) *in deſertum*; Chald. *domus eorum in prædam*; Pagnin. *domus eorum in deſolationem*; Tigurina, *domus eorum vaſtabuntur.* Diuites enim omne ſuum robur ponunt in domibus & opibus, iuxta illud Prouerb. 18. v. 11. *Subſtantia diuitis vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circumdans eum.* S. Hieron. tamen, Remig. & Haymo per fortitudinem accipiunt exercitum. Audi S. Hieron. *In die mortis & iudicij omnis fortitudo eorum in direptionem erit, vt quod malè valebat & erigebatur aduerſus Dominum, infirmum fractumq́; vertatur ad melius: velut ſi quis fortitudinem latronis, & piratæ, & furis diripiat, infirmosq́; eos reddat, prodeſt illis ſua infirmitas: debilitata enim membra, quibus priùs non benè vtebantur, à malo opere ceſſabunt.*

14. Iuxtà eſt dies Domini magnus, iuxtà eſt & velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

15. Dies iræ dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis.

16. Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angelos excelſos.

17. Et tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt: & effundetur ſanguis eorum ſicut humus, & corpora eorum ſicut ſtercora.

18. Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra, quia in conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram.

Vers. 14. Ivxta est dies Domini magnvs] Purà dies vindictæ & excidij Ieruſalem, ac captiuitatis Babylonicæ.

Allegor. aptè S. Hieron. Remig. Vatabl. imò Eccleſia in officio defunctorum, hæc omnia adaptat diei iudicij. Vide dicta Ioëlis 2. Propè, inquit S. Hieron. eſt dies mortis & iudicij, *vel propter æternitatem, quia nihil ei longum eſt; vel propter pœnæ magnitudinem, quia patienti numquàm longè videtur ſupplicium quod inferendum eſt; ſiue, cùm exierimus à ſæculo, & vniuſcuiuſque mors conſummationem mundi fecerit, non ſolùm propè erit, ſed & velox nimis.*

Vox diei Domini amara] Quia in illa die erit clangor, ſtrepitus, tumultus & complora-

A tio tum Chaldæorum occidentium, tum Iudæorum vel occiſorum, vel captiuorum, amarus & horrendus. Allegor. S. Hieron. iugiter ſentiebat ſibi inſonare vocem vltimæ tubæ: *Siue*, inquit, *bibo, ſiue comedo, ſiue dormio, ſemper tuba illa inſonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Sapientes, qui hanc vocem iugiter audiunt & ruminant.

Tribvlabitvr ibi fortis] Chald. *ibi potentes interficientur*; Pagnin. *clamat ibi fortis*; Tigur. *ibi fortis turpiter eiulabit.* Alij mutata diſtinctione ſic exponunt: *Vox diei Domini propè eſt, ibi fortes vociferabuntur amarum*, id eſt, ibi audietur vox atrox & horrenda Chaldæorum expugnantium Ieruſalem, ciueſque trucidantium; & alleg. angelorum tuba canentium, orbiſque excidium & finem adducentium in die iudicij.

B Dies iræ] Ad literam loquitur de die excidij Ieruſalem per Chaldæos; Allegor. de die iudicij. Septuag. *Dies iræ dies illa, dies tribulationis & neceſſitatis, dies miſeriæ & perditionis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies tubæ & clamoris*; Chald. *dies ille dies afflictionis & anguſtiæ, dies tumultus & commotionis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubiloſus & obſcurus, dies buccinæ & iubilationis*; Pagnin. *dies iræ dies illa, dies anguſtiæ & afflictionis, dies tumultus & deſolationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & caliginis, dies tubæ & taratantaræ.* Exaggerationes hæ acerbitatem, horrorem & atrocitatem illius diei ſignificant & repræſentant. Tigurina, *dies excandeſcentiæ dies illa, dies angoris & coanguſtationis, dies deſolationis & deuaſtationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies buccinæ & claſſici.* Vide dicta Ioël 2. 2. — Vers. 15. *Horror diei iudicij quantus ex vndecim epithetis.*

C Meditans, & concionator ſingula hæc diei illius epitheta ruminet, expendat, ponderet & vrgeat, v. g. dies huius vitæ eſt dies gratiæ, illa futuræ vitæ & iudicij erit dies iræ: quia in illa Deus omnem ſuam iram per ſex annorum (quibus eum iugiter in hoc mundo offenderunt & irritarunt peccatores) millia collectam, totam ſimul vno impetu, quaſi torrens effundet in impios. Secundò, illa dies erit dies tribulationis, quia tribulam omnium afflictionum aget ſuper impium Deus, dicetque, *Quantum glorificauit ſe & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum & luctum*, Apoc. 18. 7. Tertiò, erit dies anguſtiæ: quia ab omni parte arctabuntur reprobi. Si enim aſpiciant ſurſum, videbunt iudicem iratum, ſpirantem fumos. Si deorſum, videbunt flammas gehennæ ſibi paratas. Si retrò, videbunt voluptates elapſas

D iam ſe deſerere & cruciare. Si antè, videbunt æternitatem interminam, eamque miſerrimam. Si ad latera, videbunt angelos ſe relinquentes, & dæmones ſe inuadentes. Si intus, videbunt conſcientiam ſe accuſantem & flagellantem. Quartò, erit dies calamitatis, id eſt calamitoſiſſima, adeò vt dicant montibus: *Operite nos*; & collibus: *Cadite ſuper nos*, Oſeæ 6. 8. Apoc. 6. 16. Vndique enim pœnæ quaſi hoſtes in eos irruent. Quintò, erit dies neceſſitatis, vt vertunt Septuag. quia neceſſariam & ineuitabilem ſententiam & condemnationem ſubibunt, à qua nec homines, nec angeli, nec B. Virgo eos volet, aut poterit liberare. Sextò erit dies perditionis: quia & famam, & vitam, & lætitiam, & animam, & omne bonum perdent in æternum. Septimò, erit dies tumultus, vt vertit Chald. quia in tanto, & penè infinito

Primò. *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.* *Quintò.* *Sextò.* *Septimò.*

damnatorum numero, turbaque condenſata & A conſtipata, tam in valle Ioſaphat, quàm in gehenna, horrendus erit ſtrepitus, clamor, eiulatus; horrenda conuicia, maledictiones & blaſphemię, quibus damnati ſocijs, parentibus, dæmonibus, angelis, Deoque maledicent; ringent enim contra ſe inuicem quaſi canes ex ſummo dolore & deſperatione.

Octauo. Octauò, erit dies tenebrarum; quia ibunt in tenebras exteriores, vbi numquam videbunt ſolem, lunam, vel vllum lumen.

Nono. Nonò, erit dies turbinis, quia quaſi mentis impotes vertigine agentur, & ignis ſtridens quaſi turbo aget eos in gyrum, rapietque in tartara.

Decimo. Decimò, erit dies tubæ & taratantaræ, vt vertit Pagnin. id eſt prælij, quo Deus eos profligabit & conficiet. Rurſum erit dies tubæ, quia tuba proclamante educentur coram tota mundo ad locum ſupplicij, vt plectantur in gehenna.

Vndecimo. Vndecimò, erit dies deſolationis & deuaſtationis, vt vertunt Pagnin. & Tigurina, quia B priuabuntur omni conſolatione & gaudio, ac replebuntur omni mœrore & triſtitia.

Duodecimo. Duodecimò, erit dies iubilationis, vt vertit Chald. quia Sancti iubilabunt, & applaudent iuſtitiæ & vindictæ Dei, ipſiſque damnatis inſultabunt, ac de ijs quaſi hoſtibus profligatis triumphum agent. Sap. 5. 1.

Dies nebulæ et turbinis] Tum propriè. Deus enim pugnat adverſus impios, ac præſertim in die iudicij pugnabit, cogendo & vibrando in eos nebulas, turbines, fulmina, tonitrua, procellas & grandines. Hi enim milites in caſtris Dei cenſentur Pſalm. 10. 7. Sap. 5. 22. Sic pro Theodoſio pugnans contra Eugenium tyrannum, ventos in eum immiſit.

Reuolutaq́ tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas

ait Claudian.

C Tum Symbolicè. Nebula enim, tempeſtas, & turbo ſymbolum & imago ſunt horrendi prælij, conflictus, ſtragis, ſupplicij, & vindictæ, ex alto à Deo detonantis & depluentis in Impios, eoſque grandinantis. Sic Homerus Iliade 4. Græcorum agmina, quaſi procellas irruentes in Troianos depingit:

Qualem ſuper æquora nubem
Sæpè videt celſo ſcopuli de vertice paſtor
Contractam Zephyri flatu, & caligine nimbos
Denſante picea, & ſæuam minitante procellam.

Et Homerum de more imitans Virgil. Æneid. 12.

Qualis vbi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium, miſeris, heu! præſcia longè
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemq́ ſatis, ruet omnia latè.
Antè volant, ſonitumq́ ferunt ad littora venti.
Talis in adverſos ductor Rhœteius hoſtes
Agmen agit.

D Et rurſum Æneam in medio conflictus quaſi turbinis, ita deſcribit:

Ac velut effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator, &c.
Sic obrutus vndique telis
Æneas, nubem belli dum detinet.

A Super angulos excelsos] Chald. *ſuper colles exaltatos*; Tigurina, *ſuper turres excelſas*: hæ enim in angulis palatiorum ſolent exædificari. q. d. Chaldæi turres altiſſimas celerrimè conſcendent, occupabunt & vaſtabunt; ita Theodor. Lyran. Arias & Vatabl. Vers. 16.

Ambulabunt vt cæci] præ metu, angore, horrore & ſtupore. Videtur enim timor & anxietas timidis, anxijs & perplexis eripere lumen, mentem & oculos, vt neſciant quò fugiant. q. d. Iudæi erunt attoniti, vt cæcutire videantur, & ambulare tamquam cæci, præſertim quia adimet eis conſiliarios & viros ſapientes, qui ciuitatis & ciuium ſunt quaſi mens & oculi, vti prædixit Iſaias c. 3. 3. Vers. 17.

Effundetur sanguis eorum sicut humus] Tigurina, *vt puluis*, ſcilicet contemptus & B nullius pretij, qui omnium pedibus calcatur.

Corpora] Cadauera Iudæorum inſepulta projicientur vt ſtercora, hoc eſt, ſepultura aſini ſepelientur, vti ſub idem hoc tempus Ioakim regi comminatus eſt Ieremias c. 22. 19.

Aurum non poterit liberare eos] quia Chaldæi truculenti Iudæorum vitam quærent, non aurum. Vers. 18.

In igne zeli eius (Domini) devorabitur omnis terra] ſcilicet Iudææ: de ea enim agit. *Ignem zeli* vocat iram vindictæ, vel iram vindicem. Ira enim vocatur ignis: quia in ira, ebulliente ſanguine efferueſcimus & igneſcimus, vt oculis, ore & naribus flammas vomere videamur. Vnde illud: *ignes*, vel *iras naribus efflat*. Vnde Arabicus Antioch. vertit, *in igne feruoris eius*; Arabicus Alexandr. *in flamma ignis eius*. Rurſum, vindicta C vocatur *zelus*: quia hæc in Deo ex ingenti amore naſcitur. Alludit enim ad zelum maritorum, qui quia vxores ardenter amant, hinc, ſi ipſæ adulterentur, & fidem amoremque fallant, acerrimè eas puniunt, & ſæpe occidunt. Ita Deus, quia populum ſuum, putà Iudæos, ardenter amabat, quaſi ſponſas ſuas; hinc eos fidem fallentes, & cum idolis adulterantes, amore in indignationem verſo grauiſſimè puniuit, vaſtauit & conſumpſit vſque ad conſummationem, id eſt plenè, funditus & conſummatè. Ita S. Hieron. Loquitur, vt dixi, ad literam de die excidij Ieruſalem per Chaldæos, & à pari, vel ſimili, de die excidij eiuſdem per Titum & Romanos, de quo S. Hieron. *Vſque in præſentem*, inquit, *diem videas Iudæos prohiberi ingredi Ieruſalem excepto planctu: & vt ruinam ſuæ eis* D *flere liceat ciuitatis, pretio redimunt, vt qui quondam emerant ſanguinem Chriſti, emant lachrymas ſuas. Videas in die quo capta eſt à Romanis & diruta Ieruſalem, venire populum lugubrem, confluere decrepitas mulierculas, & ſenes pannis annisq; obſitos, in corporibus & in habitu ſuo iram Domini demonſtrantes. Congregatur turba miſerorum, & patibulo Domini coruſcante, ac radiante ἀναςάσει eius, de Oliueti monte quoque crucis fulgente vexillo, plangere ruinas templi ſui populum miſerum, & tamen non eſſe miſerabilem, &c. & dubitat aliquis, cùm hæc videat, de die tribulationis & anguſtiæ?*

C A P V T S E C V N D V M.

S Y N O P S I S C A P I T I S.

*H*Ortatur Iudæos ad pœnitentiam, vt euadant ſtragem Chaldæorum, quam ſubituræ ſunt vicinæ gentes. Vnde v. 4. Gazæ, Aſcaloni, Azoto, Accaron, Ammon, Moab, ac v. 12. Aethiopiæ, quin & v. 13. ipſi Niniue orbis dominæ excidium intentat; ſimul vt ſoletur Iudæos horum populorum, vtpote Iudæis hoſtilium, clade & interitu.*

Verſ. 1. CONuenite, congregamini gens non amabilis.

2. Priuſquam pariat iuſſio quaſi puluerem tranſeuntem diem: antequam veniat ſuper vos ira furoris Domini, antequam veniat ſuper vos dies indignationis Domini.

3. Quærite Dominum omnes manſueti terræ, qui iudicium eius eſtis operati: quærite iuſtum, quærite manſuetum: ſi quomodo abſcondamini in die furoris Domini.

VERS. 1. CONVENITE] הִתְקוֹשְׁשׁוּ *hitkoſeſu*, id eſt colligite, adunate vos in cœtum, ſicut ſtipulæ & paleæ colliguntur & conſtringuntur in faſciculos. Vnde Septuag. & Chald. vertunt, *congregamini & συνδέθητε*, id eſt *colligamini*: malè enim quidam legunt *συνδεήθητε*, id eſt comprecamini, ait Theodor. Hortatur enim populum, vt ſimul omnes coëant in templum, ibique vnanimiter per preces & pœnitentiam communem Deum placent, ac ipſi quaſi vim faciant, itaque comminata mala auertant, & flagellum è manu eius extorqueant. q. d. *Conuenite in Eccleſia, ſociamini vobis charitate & pace*, ait S. Hieron. nimirum vt, ſicut grana in aceruos, ſtipulæ in faſciculos colliguntur, ita vos mutuis & communibus charitatis & pietatis ſtudijs, conueniatis in vnam religionem, C eccleſiam, litaniam & ſupplicationem, vt hac vnione præualeatis iræ Dei, Deumque vobis reconcilietis. Quare minùs rectè Rabbini, & ex ijs Pagnin. Tigur. & Vatabl. vertunt, *ſcrutamini vosipſos, & ſcrutamini*, deinde alios, vt ſcilicet priùs veſtram, deinde alienam conſcientiam emundetis, & induatis ad pœnitentiam. Heb. enim קֹשׁ *kos*, non ſignificat ſcrutari conſcientiam, ſed colligere, aceruare, congregare.

Tropol. S. Hieron. hæc applicat cuique è ſæculo migranti, q. d. *O tu qui ſæculi negotijs occupatus per diuerſa diſcurris, reuertere in ſanctorum eccleſias, & iunge te eorum vitæ & cœtui, quos vides placere Deo, & diſſoluta membra animæ tuæ, nec ſibi cohærentia, in* D *vnam ſapientiæ roge compagem; & illius hære complexui, & audi myſticè: Confortamini manus diſſolutæ, & genua debilia ſolidamini. Nec glorieris in bonis carnis, & tuo flore qui præterit. Omnis enim caro fœnum, & omnis eius gloria quaſi flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit: verbum autem Domini manet in æternum.* Subdit deinde aliud: *Paſſumus*, inquit, *hoc capitulo vti pro tempore, ſi quando viderimus aliquem honoribus ſæculi deditum, & congregandis diuitijs occupatum, ad eccleſiam, vel rarò, vel nunquam venire, & dicere ad eum: Congregare & coniungere populo Dei, qui Domini præcepta non audis, antequam gloria*

A *tua pertranſeat, antequam dies tibi furoris Domini adueniat.*

GENS NON AMABILIS] Hebr. לֹא נִכְסָף *lo nichſaph*, id eſt, vt Pagnin. *gens non deſiderabilis*. q. d. O Iudæi, vos eſtis gens non amore, ſed odio Dei digna, Deoque ob peccata inuiſa & exoſa. Vnde Septuag. vertunt, *gens inerudita*, quæ ſcilicet doctrinam & diſciplinam Dei ignorat & reſpuit; Tigurina, *gens non deſiderans*, ſcilicet Deum Deique legem; Chald. *generatio nolens conuerti ad legem*; Syrus, *gens non correpta*, non erudita, abſque diſciplina: Arabicus Antioch. *gens quæ non probatur*; hoc eſt, tentatione, vel afflictione non examinatur; Arabicus Alexandr. *gens inſipiens*. Eſt liB ptote, ſiue meioſis, minus enim dicitur, & maius intelligitur: *non amabilis*, id eſt inamabilis, quę nequit amari; inuiſa, odioſa. Sic Plautus in Bacch. *Incredibilis, impos animi, inamabilis, illepidus viuo.* Et Virgil. 6. Æneid. de Styge: *Triſtiq; palus inamabilis vnda*; id eſt palus ſummè horrida & exoſa. Idem 3. Georg.

Quis aut Euryſthea durum
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?

Illaudati, id eſt vituperati, infamis & ſceleratiſſimi: Buſiris enim hoſpites ſuos dijs mactabat ad aras, cumq; pariter Herculem mactare vellet, ab eo mactatus eſt. Sic Script. ſæpè idolum, vel peccatum, vocat vanum, vel inutile, id eſt maximè damnoſum & nocentiſſimum. Secundò, Iudæi C vocantur *gens non amabilis*: quia exteris gentibus erant inuiſi, tum ob religionis & fidei differentiam, tum quòd cum eis nullum haberent commercium, affinitatem vel coniunctionem, imo eas auerſarentur; ita Pineda libr. 1. de Rebus Salom. cap. 1.

PRIVSQVAM PARIAT IVSSIO, &c.] q. d. Congregamini ad publicas preces & lamenta, antequam Deus iuſſu ſuo pariat & producat diē excidij & captiuitatis Babylonicæ, qui tranſibit vt puluis, hebr. כְּמֹץ *cammots*, id eſt vt palea & gluma, hoc eſt, erit vt turbo qui violenter puluerem & paleas diſpergit, ac celerrimè tranſit omnia miſcens, obnubilans, diripiens & auferens, ita S. D Hier. Theodor. Remig. Hugo & Lyran. Verùm Septuag. paraphraſticè pro puluere aliam dant ſimilitudinem, nimirū floris. *Antequam*, inquiunt, *ſitis ſicut flos pertranſiens die*, qui ſcilicet eodem die quo manè oritur, veſpere occidit. q. d. Ne ſicut flores verni ilico defluatis, diuinâ irâ quaſi turbine vos decutiente, inquit Theodor. Similiter Chald. aliam addit ſimilitudinem vmbræ: *Antequam*, inquit, *prodeat in vos edictum domus iudicij, & ſimiles ſitis glumæ quam perflat ventus, & vmbra quæ tranſit à conſpectu dies*, nimirum *antequam veniat ſuper vos vehemens ira Dei*: illa enim erit implacabilis, nec dabit locum obſecrationi aut pœnitentiæ. VERS. 2.

Cornel. in Proph. Min.

Vers. 3. Qværite Dominvm omnes mansveti terræ] q.d: Omnes quidem, ſed vos maximè qui eſtis humiles & manſueti, obſecrando quærite Deum, eumque aſſiduis gemitibus fatigate, ſi fortè eum toti populo indignantem lenire & placare poſſitis. Vbi Nota, nullos poſſe lenire iram Dei eamque toti genti propitiare, niſi humiles & manſuetos, qualis fuit Moſes, Num. 12. 3. & Exodi 32. 32. A

Qvi ivdicivm eivs estis operati] *Iudicium*, id eſt id quod æquum & iuſtum eſt, putà id quod lex ſancit & præcipit. Sic Pſalm. 118. ſæpè lex Dei vocatur *iudicium*; ita S. Hieron. vnde explicans ſubdit:

Qværite ivstvm hebr. צדק *tſedec*, id eſt *iuſtitiam*. Qværite mansvetvm] hebr. ענוה *anaua*, id eſt *manſuetudinem*; Pagnin. *humilitatem*; alij, *paupertatem*, q. d. Eſtote iuſti & manſueti, facite opera iuſta, idque manſuetè, conuerſatio veſtra ſit iuſta, æquè ac mitis, modeſta, & in omnibus actibus, moribus & motibus compoſita. Hanc enim morum compoſitionem facit humilitas & manſuetudo; ita Theodoretus. B

Aliter S. Hieron. Remig. Albertus & Hugo, qui per iuſtitiam & manſuetudinem accipiunt Deum, qui eſt ipſa increata & immenſa iuſtitia & manſuetudo, q.d. Quærite Deum operando iudicium, id eſt opera iuſta: ipſe enim iuſtiſſimus eſt, æquè ac manſuetiſſimus. Quocirca, quia iuſtiſſimus, reſpiciet opera iuſta: quia manſuetiſſimus, pœnitentes in gratiam clementer recipiet. Hæc ergo duo vos abſcondent & protegent ab eius ira & furore.

4 Quia Gaza deſtructa erit, & Aſcalon in deſertum, Azotum in meridie eijcient, & Accaron eradicabitur. C

5. Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorum: verbum Domini ſuper vos Chanaan terra Philiſthinorum, & diſperdam te, ita vt non ſit inhabitator.

6. Et erit funiculus maris requies paſtorum, & caulæ pecorum:

7. Et erit funiculus eius, qui remanſerit de domo Iuda: ibi paſcentur, in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcent: quia viſitabit eos Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.

8. Audiui opprobrium Moab, & blaſphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati ſunt ſuper terminos eorum. D

9. Propterea viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Iſrael, quia Moab vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarum, & acerui ſalis, & deſertum vſque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reſidui gentis meæ poſſidebunt illos.

10. Hoc eis eueniet pro ſuperbia ſua: quia blaſphemauerunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini exercituum.

A 11. Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ Gentium.

12. Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.

Qvia Gaza destrvcta erit] Dat cauſam cur furorem Dei expaueſcere debeant, ideoque ſtudere, vt per opera pœnitentiæ & iuſtitiæ eum à ſe auertant; quia ſcilicet tantus erit furor Dei, tantum robur & impetus Chaldæorum, militum eius, vt ipſi venientes in Iudæam, etiam vicinos Philiſthinos, qui ſæpè Iudæis ſunt dominati, ſint vaſtaturi. q.d. Multò ergo magis vos ò Iudæi, Chaldæos formidare debetis: veſtrum enim ipſi propriè, ita deſtinante Deo, ſunt flagellum: vobis enim ita iratus eſt Deus, vt non tantùm vos, ſed & propter vos, vicinas gentes ſit vaſtaturus. Vos enim, quia fideles Deum cognoſcentes, imò Deo quaſi conſecrati magis eum offendiſtis colendo idola, &c. quàm Gentes infideles quæ Deum non cognouerunt. Cùm ergo illas puniturus ſim, multò magis vos puniam & vaſtabo. Aliter hæc præcedentibus connectit à Caſtro, quaſi dicat cauſam cur dixerit: *Si quomodo abſcondamini in die furoris Domini*. q.d. Vos liberabimini ab illa communi clade & captiuitate Babylonica (quia inde redibitis) à qua nulla alia gens ſe poterit liberare; quia Gaza funditùs deſtruetur. Aut q.d. Dominum precibus & actionibus iuſtis propitiate, forte vos proteget aliqua ratione ſibi nota, quam nos ignoramus: fugere enim ad vicinas gentes non licebit, quia Gaza deſtruetur. Vers. 4. B C

Nota Quinque erant ſatrapiæ Philiſthinorum, quarum metropoles totidem erant hæ, Gaza, Accaron, Azotus, Aſcalon, Geth: in quibus nominibus elegans eſt paronomaſia in Hebræo. Ait enim עזה עזובה *azza azuba*, Gaza erit derelicta, aut, vt latinè eam imitemur, Gaza erit vaſta, vel vaſtata. fortè etiam alludit ad nomen Perſicum *gaza*, quod opes ſignificat, q.d. Gaza olim habuit gazam, eamque recondidit: at nunc captiuabitur, eritque derelicta: imò putant aliqui Gazam nuncupatam à gaza Perſica ob opulentiam vrbis. Verùm Gaza hoc nomen habuit tempore Dauidis ante regnum Perſarum. Quocirca verum etymon Gazæ eſt Hebræum. Hebr. enim vocatur עזה *azza*, id eſt fortis: erat enim ſitu & arte inſigniter munita. Pro *Azza* enim Septuag. dixerunt *Gaza*: quia literam Hebræam *ain* ſæpè vertunt in G, vt pro *Amora* vertunt *Gomorrha*, pro *omer* vertunt *gomer*. D

Azotvm in meridie eiicient] q.d. Chaldæi Azotios non clàm & furtim, ſed palam clara luce, collata acie expugnabunt. Ita S. Hieron. Remig. Albert. & Hugo.

Accaron eradicabitvr] Hebr. eſt paronomaſia עקרון תעקר *Accaron teaker*, q.d. Accaron, quæ hebr. ab eradicando dicitur, eſtque idem quod eradicatio, à Chaldæis eradicabitur, id eſt, funditus euertetur.

Moraliter Lyran. Per *Philiſthæam*, inquit, quæ *potione cadens* interpretatur, ebrietas bene ſignificatur, ad quam ſequitur deſtructio fortitudinis corporalis. Prouerb. 23. *Cui væ, cuius patri væ,*

cui

cui rixæ, cui fouea, cui ſine cauſa vulnera, cui ſuffoſſio oculorum, nónne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis? Et hoc ſignificatur per deſtructionem Gazæ, quæ fortitudo interpretatur. Secundò, ad ebrietatem ſequitur hebetatio diſcretionis, quæ ſignificatur cum ſubditur. *Et Aſcalon in deſertum* nam *Aſcalon* interpretatur *ponderatio*: actus autem humani debent diſcretionis iudicio ponderari. Tertiò per ebrietatem deſtruitur amicitia charitatis 3 Eſdræ 3. 22. *Et non meminerunt, cùm biberunt, amicitiam, nec fraternitatem: ſed non multum poſt ſumunt gladios.* Et hoc ſignificatur per deſtructionem Azoti, cùm dicitur, *Azotum in meridie eiicient*: Nam communiter circa meridiem incurrunt homines ebrietatem. Quartò, per ebrietatem conſumitur ſubſtantia corporalis, Eccli. 19. *Operarius ebrioſus non locupletabitur*: & hoc ſignificatur cùm dicitur, *Et Accaron eradicabitur*: *Accaron* enim *paſcua gregis* interpretatur; & conuenit ſubſtantiæ temporali, per quam omnia ad victum pertinentia habentur.

Audiui opprobrium Moab, &c. hîc deſcribitur deſtructio quatuor gentium. Primi ſunt Moabitæ, qui interpretantur *ex patre*; ideo ſignificant blaſphemos, quibus dicitur Iohan. 8. *vos ex patre diabolo eſtis.* Secundi ſunt Ammonitæ, qui interpretantur *populi dolorum*, ideo ſignificant inuidos, qui dolent de bonis aliorum. Tertij ſunt Æthiopes, qui *tenebroſi* interpretantur: & ideo ſignificant hæreticos, qui tenebris errorum obfuſcantur. Quarti ſunt Aſſyrij, qui interpretantur *facturæ vigilantes*; ideo ſignificant latrones, qui de nocte vigilant ad malefaciendum. Iſti verò quatuor hominum modi, ſunt per diuinum iudicium, niſi pœniteant, æternaliter condemnandi. Hucuſque Lyranus.

Vers. 5. Fvnicvlvm maris] Id eſt partem vel oram maritimam. Eſt metonymia: quia enim olim funiculis agros & prædia dimetiebantur & diuidebant, hinc funiculus ſignificat partem poſſeſſionis, ſiue ſortem hereditariam quæ cuique partitò obtingit, vt pſal. 15. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, hoc eſt, vt explicans ſubdit: *Etenim hereditas mea præclara eſt mihi.* Senſus eſt, q. d. Væ vobis Cerethim, qui habitatis circa oram maritimam maris Mediterranei: nam perdet & vaſtabit vos Nabuchodonoſor.

Gens perditorvm] Hebr. *gens Cerethim.* Iam vox *Cerethim* dupliciter accipi poteſt, Primò, vt nomen proprium gentis; ita accipiunt Hebræi, Clarius, Vatabl. Arias, Pagnin. & Septuag. qui vertunt, *Accolæ Cretenſium.* Cerethim ergo idem ſunt quod Cretes & Cretenſes.

Secundò, vt appellatiuum. Vnde Aquila, Quinta editio & Theodot. vertunt, *gens perditionis*; Noſter, *gens perditorum*; Tigurina, *gens vaſtatrix*: *Cerethim* enim deducitur à כָּרַת *carat*, quod ſignificat excindere, occidere, perdere: indè deriuantur *Cerethim*, q. d. Perditores, exciſores, interfectores, qui omnes & omnia perdunt, occidunt, deuaſtant: erant enim Cerethim gens fera & bellicoſa. Ad hoc etymon alludit Sophonias, q. d. O Cerethim eratis olim Cerethim, id eſt perditores & vaſtatores; iam eritis כְּרוּתִים *cerethim*, id eſt exciſi & vaſtati: olim perdebatis alios, iam vos ipſi perdemini; occident enim vos & exſcindent Chaldæi. Vnde Symmachus vertit, *gentem exterminatum*; Arias, *gens interficienda*, quia excidio Chaldæorum deſtinata.

Cerethim qui Quæres, quænam fuit gens Cerethim? Primò, S. Hieron. Ribera & Clarius cenſent, Philiſthinos omnes vocari Cerethim, id eſt exciſores: quia erant ſæui & bellipotentes; vnde continua bella geſſerunt cum Iudæis, eiſque ſæpè dominati ſunt, vt patet ex lib. Iudicum & Regum. Sophonias enim videtur mox hoſce *Cerethim*, vocare, *Chanaan & Philiſthym.*

Verùm dico, non omnes Philiſthinos, ſed certam eorum regionem ſitam ad Meridiem, vocari Cerethim; ita Abulenſ. in libr. 1. Reg. cap. 30. quæſt. 10. Vatabl. Emmanuel, Mariana, Arias, à Caſtro hîc, & Prado Ezech. 25. ſub finem. Id ita eſſe, patet 1. Reg. 30. 14. *Erupimus*, inquit, *ad Auſtralem plagam Cerethi, & contra Iudam, & ad meridiem Siceleg.* quod v. 16. explicans ait, *Qui ceperant de terra Philiſthym & de terra Iuda.* Cerethim ergo erant pars terræ Philiſthijm Meridionalis. Secundò quia ex hac gente collectæ ſunt duæ legiones Dauidis prætorianæ & fortiſſimæ, &, vt Ioſeph. libr. 7. Antiq. cap. 11. ait, corporis regij cuſtodes, qui circa aulam verſantur (quales iam apud reges ſunt Heluetij) Hæ enim dictæ ſunt *Cerethi*, quaſi interfectores; & *Phelethi*, quaſi liberatores, à robore & virtute bellica: quia regem, eiuſque aſſeclas ab omni periculo hoſtium liberabant, hoſteſque eius interficiebant. Vnde ad nomen, æquè ac ad miniſterium Cerethi & Phelethi, alludere milites *cetratos & peltatos*, de quibus Liuius 3. decad. libr. 1. ſuſpicatur Pineda libr. 2. de Rebus Salom. cap. 5. numer. 5. atque à פָּלַט *palat*, id eſt liberauit, deduci nomen *pelta*, quâ protegimur & liberamur ab hoſtili ictu. Chald. vertit, *ſagittarios & fundibularios*: licet ea non ſit vocum etymologia, ſed muneris eorum & officij notatio. Audi Scripturam 2. Reg. 15. 18. fugiente Dauide Abſalonem, *vniuerſi ſerui eius ambulabant iuxta eum, & legiones Cerethi & Phelethi.* Et 1. Paral. 18. 17 *Banaias filius Ioiadæ ſuper legiones Cerethi & Phelethi.* R. Kimchi putat hoſce milites Dauidis fuiſſe Iſraelitas, vnde Pagnin. in Interpr. nominum propriorum Hebr. cenſet *Cerethim* dictos quaſi accolas Carith torrentis in tribu Ephraim, vbi Elias paſtus fuit à coruis, 3. Reg. 17. 5. Verùm exteros potiùs, putà Philiſthæos, fuiſſe, indicat Sophonias, & Ezechiel cap. 25. 16. vbi eos vocat Palæſtinos. Videtur enim Dauid cùm profugit à Saule ad Philiſthæos, putà ad Achis regem Geth, inde eos ſecum adduxiſſe. Rediens enim ex Geth vrbe Philiſthæa, adduxit ſecum ſexcentos viros, & Cerethi & Phelethi, quos deinde & fortiſſimos & fidiſſimos corporis cuſtodes habuit.

Cerethim ſunt Cretenſes. Porrò noſter Prado loco citato opinatur ab hiſce Cerethim, putà ex Philiſthæa maritima, nimirum à Phœnicibus hiſce Cerethis, vel Cretis, habitatam & nominatam eſſe Cretam inſulam. Creta enim videtur colonia Phœnicum, qui nauibus valebant, ideóque vicinas inſulas nauigando luſtrantes, eò deducebant colonias: vnde & in Creta portus erat, cui nomen Phœnix, Actor. 27. 12. Hinc & Creta dicta eſt quaſi Cureta, ab incolis Curetibus, putà Cerethim. Alij, vt Theodor. ex aduerſo opinantur, Cretenſes inſulanos coloniam deduxiſſe in Phœniciam & Philiſthæam, ideóque hoſce Cerethim ortos eſſe à

Cretenſibus. Vnde Septuag. vertunt, *πάροικοι Κρητῶν*, id eſt aduenæ Cretenſium, qui ſcilicet ea Creta in Philiſthæam aduenerant: nimirum Septuag. inquit S. Hieron *pro* גוי *goi, id eſt gens, legerunt* גר *ger, id eſt aduena* (licet Græcum *πάροικος* non tantùm aduenas, ſed & accolas vel incolas quoſlibet ſignificet, vt ſit idem quod Hebr. *goi*) vnde dicta Ezech. 25. 16. Hinc & Cretenſes iure re nautica excelluerunt, ait Strabo. Vnde Prouerbium ironicum, *Cretenſis mare neſcit*, de eo qui id ſe ſcire diſſimulat, quod callet optimè. Creta enim, licet inſula, videtur tamen primitus inhabitata, ob ſoli bonitatem. Nullum enim in Creta animal noxium eſt; optimique vini, quod vulgò Maluaſia dicitur, eſt feracissima. Vnde Virgil. Æneid. 3.

Creta Iouis magni medio iacet inſula ponto,
Mons Idæus vbi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum vrbes habitant magnas, vberrima regna.

A

B

Hinc & Iupiter fuit Cretenſis, ibique regnauit. Inſuper Cretenſes olim bellicoſos fuiſſe, æquè ac Cerethim, patet tum ea hiſtoriis, tum ex veteri epitheto: *Pugnaces* enim *Creſſæ*, vocantur canes Cretenſes, de quibus Seneca in Hippol.

Teneant acres lora moloſſos,
Et pugnaces tendant Creſſæ
Fortia trito vincula collo.

Denique Strabo l. 10. celebrat Cretenſium virtutem bellicam, & in alias regiones tranſmigrationes.

VERBVM DOMINI SVPER VOS CHANAAN, ô Chananæi, qui eſtis TERRA PHILISTHINORVM] q. d. Verbum Domini contra Philiſthinos, qui ſunt Chananæi: Philiſthæa enim erat pars terræ Chanaan, Ioſue 13. 3. Significat non ſolos Cerethim, ſed omnes omnino Philiſthinos vaſtandos.

C

Vers. 6. ET ERIT FVNICVLVS MARIS REQVIES PASTORVM, ET CAVLÆ PECORVM] q. d. Ita a Chaldæis vaſtabuntur Cerethim omneſque Philiſthini, qui incolunt oram maritimam, vt terra eorum deſolanda ſit, & vertenda in pabula & ſtabula pecorum. Septuag. rurſum de Creta hæc accipiunt: *Et erit*, inquiunt, *Creta paſcua gregis, & ouile pecorum*; quod myſticè exponens S. Hieron. *Cretenſes*, ait, *ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri*; ad Titum 1. *Qui fluctuant & circumferuntur omni vento doctrinæ, in deceptione hominum, in verſutia erroris: iſti cùm debuerint in terra confeſſionis, id eſt in terra habitare Iudææ, voluerunt magis aduenæ eſſe Cretenſium, qui diuerſis maris fluctibus hinc inde tunduntur, & ſonant ære Corybantino, & ſunt iuxta Apoſtolum quaſi cymbalum tinniens. Et quia aduenæ ſunt Cretenſium, ideo ſermo Dei, hoc eſt comminatio fit ad illos. Et dicuntur terra Chanaan, ſemper in fluctu, ſemper in motu; & terra Allophylorum* (Philiſthinorum;) *alieni enim à Deo, in funiculo maris, & in Cretæ regione verſantur. Fit itaq; ad eos ſermo Dei, vel in fine mundi, vel quotidie per Eccleſiaſticos viros*, &c. *vt eijciantur de Creta, & perdantur de priſtinis habitationibus ſuis; & illa regio quæ priùs gregem perditum continebat, incipiat eſſe ouile pecorum Chriſti, & Iudæa, id eſt vera confeſſio, habitet in funiculis maris. q. d. Cretenſes, id eſt infideles, errones & heretici, qui priùs in Creta & in mendacio paſcebantur*, fient ouile Chriſto, ibique eius veritate & ſanctitate paſcentur.

D

Vers. 7. ET ERIT FVNICVLVS EIVS (maris, putà ſors & terra Philiſthinorum erit illius (QVI REMANSERIT DE DOMO IVDA] q. d. Iudæi reliqui ex captiuitate Babilonica redeuntes poſſidebunt Philiſthæam a Chaldæis vaſtatam, ibique quaſi in deſerto paſcent pecora ſua. Factum id ſub Machabæis, Simone & Ionata, qui ceperunt Gazam & Aſcalonem, ac Philiſthæos ſubegerunt, uti ex Theod. & aliis dixi in Abdia ſub finem.

Alleg. Apoſtoli è Ieruſalem & Iuda prodeuntes Philiſthæam conuerterunt, eamque fecerunt caulam & ouile Chriſti. Ita Philippus diaconus euangelizando perambulauit Gazam & Azotum Act. 8. vnde ſubdit: *Ibi paſcentur in domibus Aſcalonis*, id eſt, *vbi priùs diaboli & interfectorum manabat cruor. Aſcalon enim interpretatur ignis homicida*, inquit S. Hieron.

QVIA VISITABIT EOS, ſcilicet Iudæos qui remanſerint in Babylone, DOMINVS DEVS EORVM, ET AVERTET CAPTIVITATEM EORVM] quia captiuos per Cyrum remittet in Iudæam.

AVDIVI OPPROBRIVM MOAB, cuius metropolis eſt Areopolis, id eſt ciuitas Martis, ET BLASPHEMIAS FILIORVM AMMON] quorum metropolis eſt Philadelphia, ait S. Hieron. q. d. Audiui probra & conuicia, quæ in vos, ô Iudæi, iactarunt Moabitæ & Ammonitæ. Inſultarunt enim vobis dum Ieruſalem caperetur a Chaldæis, ideo ipſos per eoſdem Chaldæos puniam, & pari modo euertam, ita Chald. Albert. Lyran. Arias & Vatabl. Vbi Nota. Pro *blaſphemias*, hebr. eſt גדופים *gidduphim*, id eſt ſannas, probra, conuicia, quæ vulgus vocat blaſphemias, id eſt maledicta. S. Hieron. tamen & Theodoret. propriè accipiunt blaſphemias, quas ſcilicet Ammonitæ iactabant in Deum, dicentes: Ecce Deus Iudæorum inualidus eſt, nec poteſt eos tueri à vi Chaldæorum. Simili modo Rabſaces blaſphemauit Deum, Iſaiæ 37. v. 10. Vers. 8.

ET MAGNIFICATI SVNT; hebr. ויגדילו *iagdilu*, id eſt *magnificarunt*, actiuè, ſcilicet tum animos, tum os & linguam, SVPER TERMINOS EORVM] arroganter ſcilicet & ſuperbè irridendo Iudæos, ac iactando quod terram & terminos eorum à Chaldæis vaſtatos eſſent inuaſuri & occupaturi, vti explicat Ezechiel cap. 35. 12. & Abdias v. 12. ita S. Hieronym. Albert. Lyran. & Arias. Poteſt Secundò, verti, *magnificarunt*, ſcilicet os, *ſuper terminos ſuos*. q. d. Ammonitæ magnifica & ſuperba locuti ſunt contra populum meum, dum ipſe abductus in Babylonem tranſiuit per fines eorum; ita Vatabl.

PROPTEREA VIVO EGO, DICIT DOMINVS EXERCITVVM DEVS ISRAEL, putà tutor & vindex Iſraelis, qui iniurias & probra eis ab Ammonitis & Moabitis irrogata puniam & vlciſcar: QVIA MOAB VT SODOMA ERIT, ET FILII AMMON QVASI GOMORRHA] ſimiliter funditus exſcindentur, perinde ac ſi igne de cælo ſiderarentur, vti ſideratæ ſunt Sodoma & Gomorrha, quibus vicina eſt regio Moab & Ammon. Simili enim modo ipſæ vindicta cælelti, à Deo per Chaldæos afflabuntur & conſumentur. Dico ſimili, non eodem: nam Deus non pluit ignem & ſulphur ſuper Moab, vti pluit ſuper Sodomam. Vers. 9.

QVOCIRCA erunt SICCITAS SPINARVM] Hoc eſt, ita deſolabuntur, vt nil in eis ſit reperire niſi ſiccas ſpinas. Pro *ſiccitas*, hebr. eſt ממשק *mimſac*, quod R. Salomon vertit, *crepitatio*; Chald. *derelictio*:

Eſtus alij, *exitus*. Propriè *mimſac* eſt *excurſio*, id eſt propagatio ſpinarum. Radix enim שָׂקַק *ſakac* ſignificat excurrere: ſpina enim ſpinam ſerit, vti fraga fragum, itaque ſe propagat, vt breui per totum campum excurrat, eumque occupet. Septuag. pro מִמְשַׂק *mimſac*, legerunt דַּמֶּשֶׂק *dammeſec*, id eſt Damaſcus. Vnde vertunt, *Damaſcus derelicta erit*, quaſi hîc ſit prophetia contra Damaſcum.

ET ACERVI SALIS] q. d. Terra Moab & Ammon ex inundatione maris mortui (quod mare ſalis in Scriptura vocatur) vicini, ſalſuginoſa erit, & conſequenter ſterilis: Moab enim vicina erat mari mortuo, Ammon verò mari Galilææ. Pro *aceruis*, hebr. eſt מִכְרֵה *michre*, quod Chald. Pagnin. & Vatabl. vertunt *foſſam* vel *fodinam ſalis*. Sal enim aliud eſt marinum, quod ex aqua maris decocta coaleſcit: aliud terreſtre, quod ex terra

B inſtar bituminis effoditur, vt fit Salisburgi, quod ex ſale foſſili diues eſt, ex eoque nomen accepit. Hic verum eſt illud pſalm. 106. 34. *Poſuit terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea.* Idque *in æternum*, vel propriè & abſolutè, vti hîc cenſent S. Hieronym. & Theodor. vel impropriè & accommodè, ſcilicet *in æternum*, id eſt ad longum tempus. Nam poſtea habitata & culta fuit Moabitis, æquè ac Ammonitis. Arabicus Antioch. vertit, *erunt ſicut Gomorrha, quia iam corrupta eſt fortitudo* (gloria) *eorum: & periturum: dantes conſilium eis, & erit corruptio in ſæculum*; Arabicus Alexandr. *Gomorrha & Damaſcus peribit ſicut palea manipuletum, & erit perditio eorum in æternum*; Syrus, *corrupta* (deprauata, adulterata) *eſt planta* (plantatio) *earum, & peryt maluchen*, id

C eſt *puluis aſperſiuus earum*, hoc eſt, nitor, decor & ornatus earum. Hic enim puluis eſt cinis cuiuſdam herbæ, quam Arabes in ſolitudine colligunt & comburunt, ac in vicinis ciuitatibus ingenti copia diuendunt. Hic enim cinis eſt quaſi ſapo, quo ſericum imbuitur, vt bene coloribus tingatur: eodem vtuntur feminæ ad purgationem multarum rerum, quin & ſui ipſarum: eo enim ſe lauant, vt nitidæ & decoræ appareant. Secundò, Syrum *meluch*, idem eſt quod Hebræum *melach*, id eſt ſal. Vnde vertas, *peryt earum ſal*, quia ſcilicet ſale aſperſa eſt terra earum, itaque ſterilis & arida effecta eſt: quare tam ſal, quam terra ſale aſperſa perijt. Et ſic conſentit cum Noſtro qui vertit, *Moab erit æterni ſalis*, &c. Tertiò, ſal quia omnibus cibis miſcetur, hinc ſignificat communionem & communicationem,

D vt putat Andreas Maſius in Lexico Syro-Chaldaico Biblior. Reg. pag. 119. Vnde vertas, *nulla erit in Moab communicatio* & hominum frequentia, quia in ea vaſtata erit ſolitudo. Omnes hæ verſiones eòdem recidunt; ſignificant enim magnam vaſtitatem & deſolationem. Moral. Vide hîc vanitatem omnis magnitudinis & magnificentiæ. Cygnea nuper, ſed aurea, fuit vox Philippi III. Hiſpan. Regis in morte: *Nihil iuuat regem eſſe, niſi vt in morte cruciet fuiſſe.* Audite principes, audite Prælati; idem ſentietis, idem dicetis in morte, quod rex hic præpotens, ſapiens, & innocentis vitæ.

RELIQVIÆ POPVLI MEI DIRIPIENT EOS] q. d. Reliquiæ Iudæorum Babylone redeuntium, diripient Moabitas & Ammonitas. Factum id à Machabæis; putà à Iuda 1. Machab. 5. 6. & ab

A eius nepote Alexandro, vti docet Ioſeph. l. 12. Antiq. c. 11. & l. 1. Belli c. 3. Allegor. pleniùs & meliùs id fecerunt Apoſtoli, qui Ammon, Moab, cæteraſque Gentium regiones ſubegerunt Chriſto; ita S. Hieron, qui cenſet hunc ſenſum eſſe literalem, ſed verius eſt eſſe allegoricum.

HORRIBILIS DOMINVS SVPER EOS] Chald. VERS. 11.
Pagn. & Tigur. *terribilis*; hoc enim eſt hebr. נוֹרָא *nora*, à rad. יָרֵא *iare*; id eſt timuit. Verùm Septuag. *nora* vertunt, ἐπιφανὴς, id eſt manifeſtus, à rad. רָאָה *raa*, id eſt vidit, q. d. Deus terribilem & manifeſtam vindictam per Chaldæos, ac deinde per Machabæos, exercebit in Moabitas & Ammonitas, vtpote hoſtes Dei, & irriſores Iſraelis.

ET ATTENVABIT, hebr. רָזָה *raza*, id eſt e-

B maciabit, macie conficiet, inquit Vatab. OMNES DEOS TERRÆ] putà orbis vniuerſi. Cœpit hoc impleri per Chaldæos in Ammon & Moab, cùm inde idola aurea & argentea diripuerunt, vt cenſet Hugo: promotum eſt per Machabæos, qui Ammonitas & Moabitas compulerunt ad Iudaiſmum & veri Dei cultum, vti dixi in fine Abdiæ. Verùm planè & plenè in toto orbe id effectum eſt per Apoſtolos tépore Euangelij. Tunc enim peractum eſt excidium idololatriæ, & vera Dei Chriſtique religio vbique gentium recepta, toti mundo dominata eſt; ita S. Hieronym. Theod. Remig. S. Auguſt. l. 18. Ciuit. 33 Euſeb. lib. 2. de Demonſtr. Euang. c. 16. & alij paſſim. Aſſurgit ergo Propheta à typo ad antitypum, à Iudæis ad Chriſtum & Chriſtianos, qui non tantùm Moab & Ammon, ſed omnes gentes occuparunt, Dei-

C que cultu, ſublatis idolis, imbuerunt. q. d. Deus hoſtes ſuos ſuique populi, putà Ammon & Moab, eorumque deos dejiciet per Apoſtolos, faciétque vt quæque gens non in ſola Ieruſalem, vti Iudæi, ſed vbique terrarum, quælibet in ſuo loco & regione, Chriſtum Deumque verum colat, inuocet & ſacrificet. Vnde pro *&*, hebr. eſt כִּי *ki*, id eſt *quia*, *quoniam*; quod ſæpè habet emphaſim, eſtque nota auxeſis, ſignificans idem quod *imò*, *quinimò*. Addit à Caſtro, eſſe notam admirantis, & ſignificare *quid*? q. d. Dixi Deum ſubacturum Ammon & Moab. Quid? parū dixi. addo multò maiora: attenuabit & diſperdet omnes deos, genteſque per vniuerſam terram. Verùm exempla nulla produci poſſunt, quæ hanc ſignificationem euincant: quæ enim ipſe profert, potiùs ſignificant *ki* idem valere quod *imò*.

D OMNES INSVLÆ GENTIVM] Iudæi, vti dixi Iſaiæ 49. 1. non ſolùm Cyprum, Cretam, Siciliam, ſed & Italiam, Galliam, Hiſpaniam, cæteraſque Europæ prouincias nuncupabant inſulas, quia ipſis trans mare erant ſitæ, ita vt ad illas per mare quaſi ad inſulas tendere & proficiſci deberent. Quocirca S. Chryſoſt. orat. 2. contra Iudæos, docet hîc prophetari vocationem Gentium, & propagationem Euangelij per totum orbem, ideóq; huc alluſiſſe Apoſtolum ad Titum c. 2. *Audi*, inquit, *quo pacto Euangelia & Apoſtoli cum prophetia concordent. Hic* (Sophonias iuxta Septuag.) *dixit Illuceſcet Dominus: Apoſtolus ait, Illuxit gratia Dei ſalutaris. Hic inquit, Super Gentes: ille, Super omnes homines. Hic dixit, Abolebit Deos Gentium: ille Erudiens nos vt abnegantes impietatem ac mundanas concupiſcentias ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus.*

SED ET VOS ÆTHIOPES INTERFECTI GLADIO MEO ERITIS] Hæc non cohærent cum ijs, quæ proximè præceſſerunt de idolorum excidio per totum orbem, ſed ſuperiùs referenda ſunt ad v. 9 q. d. Dixi vaſtandos eſſe à Chaldæis Ammonitas & Moabitas; nunc addo denique: *Sed & vos Æthiopes* ab iiſdem vaſtabimini. Nabuchodonoſor enim anno quinto poſt euerſam Ieruſalem, inuaſit & ſubegit Ægyptum, eique vicinam Æthiopiam, vt refert Ioſeph. l. 10. c. Antiq. 11. & lib. 1. contra Apion. & Iſaias cap. 20. 3. & Ierem. c. 25. Addit S. Hieron. Æthiopes poſtea quoque vaſtatos eſſe à Cyro, & à Cambyſe vaſtante Ægyptum: Æthiopia enim ſita eſt trans Ægyptum; ex qua venit Regina Saba ad Salomonem 3. Reg. 10. 1. in qua iam degunt Abyſſini, quibus imperat preto-Iohannes. Hæc olim infeſta fuit Iudæis tempore Aſa regis Iuda, vt patet 2. Paral. 14. 9. ideoque punita eſt & vaſtata à Chaldæis.

Porrò Æthiopia eſt pars Africæ, eſtq; duplex, vna Orientalis, altera Occidentalis. Inde Æthiopes alij vocantur Eoi, alij Heſperij. *Vniuerſa gens Ætheria appellata eſt, deinde Atlantia, mox à Vulcani filio Æthiope Æthiopia*, inquit Plinius li. 6. c. 30. licet alij ita dictam velint ab αἴθω, id eſt cremo, & ὤψ, id eſt aſpectus, eò quòd ſolis vicinitate torreatur. Vnde Æthiopes faciem habent toſtam & atram: ſunt enim ſubiecti zonæ torridæ. De quibus Virgil. Æneid. 4.

Oceani finem iuxta, ſolemq; cadentem
Vltimus Æthiopum locus eſt, vbi maximus Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.

Perperam ergo Rabbini per *Chuſim*, id eſt Æthiopes, accipiunt ipſoſmet Chaldæos, quaſi eorum hic excidium per Cyrum prænuncietur. Æthiopes enim & Chaldæi toto climate, & vt ita dicam, toto cælo diſtant & diſtinguuntur.

Æthiopes myſtici ſunt dæmones, & homines obſtinati in malo.

Myſticè, Æthiopes ſunt peccatores, qui ardent irâ vel concupiſcentiâ, eaque ita torrentur, vt ſint aterrimi & incorrigibiles, in quibus verum eſt illud prouerbium: *Æthiopem lauas, Æthiopem dealbas*, iuxta illud Ierem. 13. 23. *Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malum.* Et Amos 9. 7. *Nunquid non vt filij Æthiopum, vos eſtis mihi filij Iſrael?* Tales ſunt dæmones; qui proinde pinguntur vt Æthiopes, & vt tales apparuerunt S. Antonio, S. Machario, aliiſque Sanctis; quos proinde Deus gladio oris ſui interficiet in die iudicij, quando eos damnabit ad mortem æternam. Ita Abbas Theodoſius, vti refert Iohan. Moſchus in Prato ſpirit. cap. 66. vidit Æthiopem ita procerum & altum, vt nubes vertice tangeret, audiuitque ab angelo: *Cum hoc te luctari oportet: incipe ergo, vt ſuperes, ego tibi auxiliabor; eumq; ſternes & vinces*; fecit, & vicit. Ita Palladius in Lauſiaca cap. 52. refert de Apollo Abbate, quòd, cùm oraret, *Aufer à me Domine arrogantiam ne fortè elatus ſuperbiâ ſuper fraternitatem, mulcter omni bono opere*; miſſa fit ad eum vox diuina, *Mitte manum tuam ſuper collum tuum, & deinde pones eam, & infodies in arenam. Is autem cùm ſtatim manum miſiſſet ſuper collum, apprehendit paruum Æthiopem, & eum infodit in arena clamantem & dicentem: Ego ſum dæmon ſuperbiæ.* Ita Moſchus in Prato ſpirit. cap. 160. *Abbas*, inquit, *Paulus narrauit nobis, Cùm ſederem in cellula*, &c. *ecce per feneſtram ingreſſus eſt quaſi puer Æthiops, & ſtans coram me ſaltare cœpit, pſallentiq; mihi dixit:*

A *Senex nónne benè ſalto? Ego autem nihil reſpondi. Tum ille: Ecce putas te malè ſenex magnum aliquid agere. Dico tibi, quia & in ſexageſimo quinto & ſexageſimo ſexto pſalmo errasti. Tunc ſurgens ego procubui ad orationem, & ille euanuit.* Ita in Vitis Patrum libr. 5. tract. 5. de fornicat. numer. 23. narratur de quodam Monacho, quòd apparuerit ei dæmon fornicationis ſpecie Æthiopiſſæ. *Stetit*, inquit, *coram ipſo velut mulier Æthiopiſſa fœtida & turpis aſpectu ita vt fœtorem eius ſufferre non poſſet, & abijciebat illam à ſe. Et illa dicebat ei: Ego ſum quæ in cordibus hominum dulcis appareo; ſed propter obedientiam tuam, & laborem quem ſuſtines, non me permiſit Deus ſeducere te, ſed innotui tibi fœtorem meum.* Æthiopes tamen, quibus ſua placent, ſuuſque color ater videtur pulcher, diabolum pingunt non atrum, ſed album; non Æthiopem ſed Europæum
B & candidum: ita & peccatoribus ſua placet deformitas, morumque nigredo apparet & bella & elegans.

13. Et extendet manum ſuam ſuper Aquilonem, & perdet Aſſur: & ponet ſpecioſam in ſolitudinem, & in inuium, & quaſi deſertum.

14. Et accubabunt in medio eius greges, omnes beſtiæ Gentium: & onocrotalus & ericius in liminibus eius morabuntur: vox cantantis in feneſtra, coruus in ſuperliminari, quoniam attenuabo robur eius.

15. Hæc eſt ciuitas glorioſa habitans
C in confidentia: quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt alia ampliùs: quomodo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ? omnis qui tranſit per eam, ſibilabit, & mouebit manum ſuam.

EXTENDET, ſcilicet Deus per Chaldæos percutiens Æthiopes, MANVM SVAM SVPER AQVILONEM] vt ſcilicet percutiat quoque Aſſyrios, & eorum metropolim Niniuen: Aſſyrij enim ſiti ſunt ad Aquilonem reſpectu Iudææ. De Aſſyrijs enim hîc agi, patet ex eo quod explicans ſubdit Propheta: *Et perdet Aſſur, & ponet ſpecioſam*; Hebr. *Niniuen*. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Lyran. Vatabl. Ribera & alij. Quare perperam Arias, & Vers. 13.
D aliqui alij per Aquilonem accipiunt Babylonem, quaſi eius excidium per Cyrum hîc prænuncietur. Nota: Poſt Ionam & Nahum, qui prophetarunt excidium Niniues, mittitur hîc Sophonias, vt idem prophetet, vt in ore duorum, imò trium, teſtium ſtet & confirmetur hoc Dei verbum. Hinc ſequitur, Niniuen euerſam eſſe poſt regnum Ioſiæ (ſub eo enim vaticinatus eſt Sophonias) per Nabuchodonoſorem, vti probaui Nahum. 2. 1.

PONAT SPECIOSAM IN SOLITVDINEM] Pro *ſpecioſam*, Hebr. Chald. & Septuag. habent *Niniuen*, quod hebr. ſignificat ſpecioſam. *Specioſam* ergo hîc eſt nomen proprium, idem ſignificans latinè, quod hebr. ſignificat *Niniue*. Solet enim Interpres ſubinde pro nomine proprio eius ſignificatum reddere, præſertim quando in eo eſt vis aliqua, v. g. elegans annominatio, comparatio

vel

vel antitheſis; vti hîc eſt. Vide canon. primum, quem initio præfixi. Senſus enim eſt, q.d. Niniue olim fuit Niniue, id eſt ſpecioſa domibus, palatijs, turribus & mœnibus: at nunc Chaldæi hanc eius ſpeciem & decorem diſperdent & deſolabunt: adeò vt fiat luſtrum ferarum & beſtiarum. Vnde ſubdit:

Vers. 14. ACCVBABVNT IN MEDIO EIVS GREGES, OMNES BESTIÆ GENTIVM] ſcilicet vicinarum, quæ eò adducent ſuos greges & pecora, vt herbidum Niniues ſolum depaſcantur: ita S. Hieron. Theod. Remig. & Lyran. Aliter Clarius, qui per greges & beſtias accipit gentes hoſtiles & ſæuas, quæ cum Chaldæis confœderatæ expugnarunt Niniuen. Verùm hoc myſticum eſſe patet ex ſequentibus. Simile eſt illud Ouidij 1. Heroid.

Semiſepulta virûm curuis feriuntur aratris
Oſſa, ruinoſas occulit herba domos.

A ricius, ſiue hêrix, vel hericius, eſt herinaceus, qui græcè ἐχῖνος, à vulgo Porcellus hortenſis nuncupatur, animal ſpinis horridum, quas ad libitum vel remittit, vel exertat, dum in globum ſe colligit. Furunculus eſt pomorum, quæ ſpinis ſuis infigens, ijs ſe onerat, & in antrum ſuum aſportat, in quo tota hieme ſe condit. Vnde ſymbolum eſt furis & raptoris, qui manus furaces cùm ſolum ſe videt, exertat, & elepit quidquid poteſt, ſed cùm videri ſe conſpicit, eas contrahit & occultat. Audi Plinium lib. 8 cap. 37. *Præparant hiemi & herinacei cibos, ac volutati ſuprà iacentia poma, affixa ſpinis, unum, non amplius, tenentes ore portant in cauas arbores. Iidem mutationem Aquilonis in Auſtrum, condentes ſe in cubile, præſagiunt: vbi verò ſenſere venantem, contracto ore, pedibuſque, ac omni parte inferiore, qua raram & innocuam habent la-*

B *nuginem, conuoluuntur in formam pilæ, ne quid comprehendi poſſit præter aculeos. In deſperatione verò vrinam ex ſe reddunt tabificam, tergori ſuo ſpiniſque noxiam, propter hoc ſe capi gnari. Quamobrem exinanita priùs vrina, venari ars eſt, & tum præcipua dos tergori aliàs corrupto, fragili, putribus ſpinis atque deciduis, etiamſi viuat ſubtractus fuga: ob id non niſi nouiſſima ſpe maleficio illo perfunditur.* Et mox: *Calida aqua aſperſu reſoluitur pila, apprehenſuſque pede altero è poſterioribus ſuſpendio ac fame necatur: aliter non eſt occidere, & tergori parcere. Hac cute expoliuntur veſtes.*

Onocrotalus quis.

ONOCROTALVS] Eſt auis ſimilis cygno, ita dicta à ſono quem edit: rudit enim inſtar aſini. Nã ὄνος eſt aſinus, κροτᾶν eſt ſonare: vnde κρότα λος eſt ſonitus & crepitus. Hebr. dicitur קאה kaa, id eſt vomens, eò quòd in faucibus habeat inguuiem & ſinum inſtar vteri, quo piſciculos cum aqua excipit; ſed aquam reuomens, piſcibus veſcitur. Vnde auis hæc *gutturoſa* cognominatur. Audi Plinium libr. 10. cap. 47. *Olorum ſimilitudinem onocrotali habent, nec diſtare exiſtimarentur omnino, niſi faucibus ineſſet alterius vteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira vt ſit capacitas: mox perfecta rapina, ſenſim inde in os reddita, in veram aluum ruminantis more refert.* Addit Ælianus, pelecanes (ſic ipſe vocat onocrotalos) conchis ſe complere, eaſque cùm ſtomachi calore concoxerint, euomere, atque ita teſtis iam alui calore diductis eligere ex his quæ ſunt eſculenta. Quapropter onocrotalus immunda eſt auis, Iudæis lege vetita Leuit. 11. 18. eſt enim gulæ & guloſi exemplum, æquè ac ſymbolum. Audi Alciatum in emblemate gulæ, eam ita pingentem:

Gurgulione grauis, tumido vir pingitur aluo,
Qui laruam, aut manibus geſtet onocrotalum.

Septuag. hîc vertunt, *chamæleontem*; ſed Leuitici 11. 18. & Pſal. 102. 7. vertunt *pelecanum*: quia, vt ibi annotat S. Hieron. onocrotalus dicitur quoque pellecanus, fortè à pelle cana quam habet: eſt enim inſtar cygni, qui totus eſt candidus, & quaſi canus: ita & Oppianus in Ixeuticis, onocrotalum vocat pellecanum, & Geſnerus in onocrotalo, recenſet ſpeciem onocrotali pellecano congenerem. Porrò hoc animal, vti & ericius, quia ſolitudinis auidum, hinc ſummam deſignat deſolationem, q.d. Niniue ita à Chaldæis euertetur & deſolabitur, ut ampliùs in ea non habitent homines, ſed onocrotali & ericij, aliaque lucifuga & ſoliuaga animalia.

ericius.

ERICIVS] Hebr. קפד *kippod*, quod ex literarum affinitate *cypſelos* eſſe cenſet Forerius in Iſaiæ 34. 11. quæ ſunt aues inſtar hirundinum rapidiſſimè volantes ſuper paludes, & vocantur apodes, eò quòd breues habeant pedes. Rabbini vertunt, *teſtudinem*, quam Itali vocant *tartarucam*; Tigurina vertit, *caſtorem*, qui & fiber dicitur, animal amphibium homini inimicum, æquè ac crocodilus, de quo Plin. lib. 32. cap. 3. Verùm Septuag. S. Hieron. Pagnin. Vatabl. & alij conſtanter hîc Iſaiæ 34. 11. vertunt, ericium. Porrò e-

VOX CANTANTIS IN FENESTRA] q.d. In feneſtris iam deſertis & deſolatis conſidebunt canentque auiculæ. ita Chald. Tigur. Pagnin. & Vatabl. Alij q.d. Pro muſicis, & auiculis olim ſuauiter

C canentibus in feneſtra, ſuccedet horridus cantus corui in ſuperliminari. Verùm paſſim interpretes vocem cantantis à coruo ſeiungunt & diſpeſcunt.

CORVVS IN SVPERLIMINARI] ſcilicet crocitabit triſti & ferali voce. Hebr. eſt חֹרֶב *choreb*, id eſt æſtus, ſiccitas, deſolatio, vaſtitas; ita Chald. Tigurina, Pagnin. Arias, Vatabl. Secundò, Aquila vertit, gladius: quia pro *choreb*, alij punctis legit חֶרֶב *chereb*: gladius enim omnia deſolat & deuaſtat. Tertiò, Septuag. & S. Hieron. vertunt *coruus*: quia pro *choreb* per *chet*, legerunt עֹרֵב *goreb* per *ain*, aut certè cenſuerunt *chet* poſitum pro *ain*. Hæ enim duæ litteræ cùm ſint gutturales fortiſſimæ aſpirationis, ideoque ſono viciniſſimæ, hinc ſubinde permutantur, vti pariter *aleph* permutatur cum *he*, quia vtraque leuis eſt aſpirationis.

Moral. coruorum inſtar *cras, cras* canunt, qui

D emendationem vitæ, & ſana conſilia procraſtinant, eaque de die in diem differunt, de quibus S. Auguſt. ſerm. 16. de verbis Domini: *Ipſa*, ait, *res eſt quæ multos occidit, cùm dicunt Cras, cras, & ſubitò oſtium clauditur. Remanſit foris cum voce cornina, qui non habuit gemitum columbinum, Cras, cras corui vox eſt.* Talibus & Poëta Martial. intonat. libr. 5. epigram. 59.

Cras viues? hodie iam viuere, Poſthume, ſerum eſt.
Ille ſapit, quiſquis, Poſthume, vixit heri.

Idem libr. 1. epigram. 16.

Non eſt, crede mihi, ſapientis dicere, Viuam.
Sera nimis vita eſt craſtina, viue hodie.

Et Seneca epiſt. 12. *Sic*, ait, *ordinandus eſt dies omnis, tanquam cogat agmen, & conſummet atque expleat vitam, &c. In ſomnum ituri læti hilareſque dicamus.*

Vixi;

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi.
Craſtinum ſi adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatiſſimus eſt, & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſollicitudine expectat. Quiſquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum ſurgit. Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieron. epiſt. 16. ad Principiam eius filiam. *Sic*, ait, *ætatem duxit & vixit, vt ſemper ſe crederet eſſe morituram: ſic induta eſt veſtibus, vt meminiſſet ſepulchri, offerens ſe hoſtiam rationabilem, viuam, placentem Deo.* Ita S. Antonius moriens ſuis præſcripſit, vt quotidie manè cogitent, ſibique perſuadeant illum diem fore vitæ vltimum: quocirca ita viuant, ac ſi eo die ſint morituri, vti refert S. Athanaſ. in eius Vita. E Societate noſtra P. Iohan. Maldonatus editis libris celebris, quotidie quinquies mortis memoriam, imò præſentiam, ſibi ob oculos ponebat, indagabatque, num quid eſſet in conſcientia, quod in hora mortis eum angere & affligere poſſet; & ſi quid reperiret, ilico illud per confeſſionem, vel eo modo quo congruebat, tollebat, itaque ſtabat ſemper in procinctu quietus & ſecurus, paratus ad mortem. Beatus qui hoc ſui de morte examen crebrò ſecum obit. Beatus qui viuit tamquam ſemper moriturus, & ſtudet tamquam ſemper victurus, ait S. Hieron.

Symbol. feralis corui vox, Cras, cras, ſtrages & funera quæ præſentit, quibuſque inhiat, non rarò portendit futura, vel facta ſignificat, vti hoc loco.

Qvoniam attenvabo robvr eivs] Legit Interpres אַרְזָה עֻזּוֹ *arze vzzo*, id eſt, *emaciabo, attenuabo robur eius*, putà Niniues. Iam legunt אַרְזָהּ עֵרָה *arza era*, id eſt *cedrum eius nudabo*. q. d. Deſtruam per Chaldæos tecta & tabulata Niniues fabricata ex cedro: hinc concident ruentque; quò fiet, vt corui ſedeant in ſuperliminari ex ruina reliquo; ita Chald. Arias, Pagnin. Vatablus, & alij. Hebr. enim *arza* tam eſt nomen, idem cum אֶרֶז *erez*, ſignificans cedrum, lignumque & tabulatum cedrinum, quàm verbum, ſignificans *attenuabo*, à radice רָזָה *raza*, id eſt attenuauit. Rurſum pro *era*, id eſt nudabo, Septu. quoque legerunt עֻזּוֹ *vzzo*, id eſt robur eius, quod ipſi interpretantur ἀνάστημα, id eſt *altitudo*; ita Roman. vel, vt Complutenſ. ἀνάστεμμα, id eſt *coronatio*; vertunt enim, *quia cedrus altitudo*, vel *coronatio eius*. q. d. Niniue cingebatur domibus cedrinis altiſſimis & fortiſſimis, quaſi corona: at Chaldæi hanc ei coronam detrahent, & in terram deijcient. Aliter Noſtrum cum Hebræo textu moderno conciliat Arias, nimirum dicendo robur eſſe quercum, quæ eſt ſpecies *arze*, id eſt cedri. Nam, ut ait Marinus in Lexico: *Cedrorum ſpecies multæ ſunt:* תְּאַשּׁוּר *teaſſur*, *id eſt buxus* תִּרְזָה *tirza*, *id eſt ilex*; אַלְגּוּמִּים *algumim*; בְּרוֹשׁ *beros*, *id eſt fraxinus*; אֹרֶן *oren*, *id eſt ornus*. בְּרוֹתִים *berothim*, *id eſt buxus*. Verùm priùs quod dixi, verius eſt, vt patet conferenti verba noſtri interpretis cum verbis Hebræis.

Vers. 15. Hæc est civitas gloriosa] Eſt exclamatio ad pathos. q. d. Videte ad quas ærumnas deuenerit, in quas ruinas corruerit Niniue, ciuitas illa olim glorioſa & inclyta. Sic ait Virgil. Æneid. 2. *Fuit Ilium, & ingens gloria Teucrorum.* Sic de eadem Niniue iam vaſtata admirans Nahum c. 2. v. 18. exclamat: *Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum*; Sic de Ieruſalem exciſa obſtupeſcens Ierem. Thren. 2. 15. *Hæccine, ait, eſt vrbs perfecti decoris, gaudium vniuerſæ terræ?*

Septuag. vertunt, αὕτη ἡ πόλις ἡ φαυλίζουσα. *Hæc eſt ciuitas illa malis dedita, nequam & ſcelerata*, aut magis propriè, *vilipendens*, vt vertit Interpres Roman. *& ſubſannatrix*.

Omnis qvi transit per eam, sibilabit] vel ſubſannando, vel exſibilando Niniuen ita humiliatam & vaſtatam, vt vult S. Hieron. vel potiùs admirando & obſtupeſcendo tantam cladem & ruinam, vt cenſet Theodor. Simili modo *mouebit manum*, id eſt complodet manus, vel eas extendet oſtendendo Niniues rudera, ſiue irridendo & inſultando, ſiue potiùs obſtupeſcendo & commiſerando.

Tropol. de commiſerando peccatore.

Tropologicè, multò magis gemens ſibilet manuſque complodat, quicumque videt Niniuen, id eſt Eccleſiam aliquam, congregationem, vel animam olim ſpecioſam virtutibus, quæ erat templum Dei & ſedes angelorum, per peccatum à dæmone vaſtari, fierique cubile leonum & draconum, præſertim cùm eam cælo deſtinatam videt damnari, & ruere in tartara. Gemens ergo & attonitus dicat cum Iſaia cap. 14. v. 12. *Quomodo cecidiſti de cælo lucifer, qui manè oriebaris? detracta eſt ad inferos ſuperbia tua: concidit cadauer tuum: ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.* Et cum Baruch cap. 3. v. 10. *Quid eſt Iſrael, quòd in terra inimicorum es? inueteraſti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, deputatus es cum deſcendentibus in infernum.* Cauſam ſubdit: *Dereliquiſti fontem ſapientiæ, Nam ſi in via Dei ambulaſſes, habitaſſes vtique in pace ſempiterna: diſce vbi ſit prudentia, vbi ſit virtus, vbi ſit intellectus, vt ſcias ſimul vbi ſit longiturnitas vitæ & victus, vbi ſit lumen oculorum & pax. Vbi ſunt principes Gentium, qui dominantur ſuper beſtias quæ ſunt ſuper terram, qui in auibus cæli ludunt, qui argentum theſaurizant & aurum in quo confidunt homines, & non eſt finis acquiſitionis eorum?* &c. *Exterminati ſunt & ad inferos deſcenderunt.* Similia lamenta pathetica habet Ezechiel de ruina regis Tyri cap. 28. 11. de Pharaonis ac Ægyptiorum cap. 32. v. 18. & ſeq. & S. Iohannes in damnatione Babylonis meretricis, Apoc. 18. 10.

S. Hieron. hæc omnia de Niniue vaticinia accipit de hæreticis & hypocritis. *Qui auditores*, inquit, *ſunt legis, non factores, quod fruſtra ſpecioſos ſe eſſe iactent, cùm habitent in eis greges, vitiorum ſcilicet multitudo, & bruta animalia corporis fermentia, & omnes beſtiæ terræ, quæ corda eorum comedunt: & chamæleontes, qui non habent vnum colorem, ſed diuerſis peccatis, nunc auaritia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc triſtitia, nunc exultatione per momenta mutantur: & ericij in præſepibus eorum, animal ſpinoſum & plenum ſensibus, & vulnerans quidquid contigerit. Sed & beſtiæ cubabunt in foraminibus, id eſt in cordibus eorum: & corui, immundæ aues, in portis eorum, vel in ore, vel in auribus, quòd aut loquantur ſemper, aut audiant mala. Poſt quæ infertur, ideò Eccleſiam hæc paſſuram fore, vel eſſe perpeſſam, quòd in ſuperbiam ſe eleuauerit.* Et mox: *Vbi enim priùs habitabat Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus, & angeli eius miniſterijs præſidebant, tunc habitabunt beſtiæ, de quibus Propheta pſalm. 73. complorat dicens: Ne tradas beſtijs animam confitentem tibi.* Et inferiùs: *Dicamus, per animam de*

qua Christus receſſerit, & quæ prius templum Dei fuerat, & eſſe deſinit, tranſire ſerpentem, & ſibilare in ea, & venena ſuæ malitiæ euomere, & non ſolùm hoc fa-

A *cere ſed opera quoq; ſua, quæ ... manus vocantur, monere,* iuxta illud Prouerb. 18. *Mors & vita in manibus linguæ.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

LYran. & Arias censent toto hoc cap. ad literam agi de Christo & Christianis, puta accusari scelera Christianorum, quæ Christus iudicabit in die iudicij, cùm impios damnabit, pios saluabit. Ex aduerso alij totum hoc caput explicant de Iudæorum criminibus, ob quæ puniti sunt captiuitate Babylonica, deq; illorum ex ea liberatione, reditu & felicitate. Verùm media incedendum est via: nimirum initio capitis agit de Iudæis, sed v. 8. transit ad Christianos, quos Iudæis impijs Deus in Ecclesia & benedictione Abrahæ surrogabit, sibiq; asciset, ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Vatabl. & Dionys.

Dico ergo, initio capitis accusat Hierosolyma scelera, ac præsertim rapinas principum, iudicum iniustitiam, Prophetarum vesana oracula & mendacia promissa, sacerdotum impietatem; quodq; ipsa cùm vidisset gentes vicinas impias à Deo puniri & vastari, non tamen earum exemplo resipuerit. Quapropter v. 8. illi & Gentibus vindictam minatur, sed diuinam, nimirum quòd Deus per Christum destruet gentilismum æquè ac Iudaismum, quodq; gentes omnes, etiam barbaras & remotissimas, subiugabit Christo, easque ab idolis ad Deum convertet; ut seruiant ei humero vno, æquè ac Iudæos, qui illum recipient; quod maximè fiet in fine mundi, quando credentes ipsi saluabuntur, increduli verò ab ipso reprobabuntur, & igni æterno addicentur.

Verſ. 1. VÆ prouocatrix, & redempta ciuitas, columba.

2. Non audiuit vocem, & non ſuſcepit diſciplinam: in Domino non eſt confiſa, ad Deum ſuum non appropinquauit.

3. Principes eius in medio eius quaſi leones rugientes: iudices eius lupi veſpere, non relinquebant in manè.

4. Prophetæ eius veſani, viri infideles: ſacerdotes eius polluerunt ſanctum, iniuſtè egerunt contra legem.

5. Dominus iuſtus in medio eius non faciet iniquitatem: manè iudicium ſuum dabit in lucem, & non abſcondetur: neſciuit autem iniquus confuſionem.

6. Diſperdidi Gentes, & diſſipati ſunt anguli earum: deſertas feci vias eorum, dum non eſt qui tranſeat: deſolatæ ſunt ciuitates eorum, non remanente viro, neque vllo habitatore.

7. Dixi: Attamen timebis me, ſuſcipies diſciplinam: & non peribit habitaculum eius, propter omnia in quibus viſitaui eam: verumtamen diluculo ſurgentes corruperunt omnes cogitationes ſuas.

VERS. 1. VÆ PROVOCATRIX] Hebr. מוֹרְאָה *morea*, id eſt amaricatrix, quæ ſcilicet Deum maritum tuum adulterando amaricas, id eſt irritas & prouocas ad bilem: hæc enim amara eſt & fellea. Vnde Chald. vertit, *quæ multiplicat iræ prouocationem*; Tigurina *væ rebellanti*. Radix enim מָרָה *mara* ſignificat amaricare, amarum facere, offendere, rebellare. Vnde Noëmi: *Ne*, inquit, *vocetis*

B *me Noëmi (id eſt pulchram) ſed vocate me Mara (id eſt amaram) quia amaritudine valdè repleuit me Omnipotens*, Ruth 1. v. 20. Pagninus & Recentiores non verbotenus, ſed rem & ſenſum reddunt, dum vertunt, *væ fœdatæ, væ pollutæ*. Nam ideo eſſet amaricatrix Dei, quia fœdata & polluta ſceleribus.

Septuag. vertunt, *væ illuſtris*; alij, *væ monſtroſa*. Nam *morea* deducunt à rad. רָאָה *raa*, id eſt vidit. q. d. Væ Hieroſolymæ, quæ inſignis & monſtroſa eſt ſceleribus, puta adulterijs, id eſt idololatrijs, ideoque Deo ſponſo ſuo infida & rebellis, eum ad amaritudinem & iracundiam prouocat. Alludit vox *morea* ad montem Moria, id eſt viſionis, vel illuſtrem, qui erat Hieroſolymis, de

C quo dixi Geneſ. 22. v. 14. q. d. O Ieruſalem tempore Abrahæ & Iſaac, mihi fidelium & obedientium vſque ad mortem, fuiſti mons Moria, id eſt viſionis cæleſtis: at nunc infidelis, per inobedientiam & apoſtaſiam facta es *morea*, id eſt amara & amaricatrix.

ET REDEMPTA] Ita vertunt quoque Chald. & Septuag. גאל *gaal* enim ſignificat redimere. Recentiores Rabbini, & eos ſecuti Pagnin. & Tigur. vertunt, *inquinata*, vel *contaminata*: vtrumque enim ſignificat *gaal*: alludit enim ad גלל *galal*, id eſt voluere, reuoluere: inde enim *gaal* ſi-

D gnificat, rem aliò deuolutam ad ſe reuolere, id eſt redimere; rurſum, rem in ſanguine menſtruo, ſtercore, aliaue re immunda voluтare, voluere & reuoluere, hoc eſt inquinare & contaminare, vti adultera Ieruſalem ſe in ſordibus idololatriæ cum varijs dijs Gentium volutabat, & inquinabat. Noſtra verſio vti magis propria, ita efficacior & neruoſior eſt. Taxat enim Ieruſalem, eamque arguit ingratitudinis, quòd, cùm à Deo redempta eſſet ex Ægypto, & liberata à duro iugo & ſeruitute Pharaonis tempore Moſis: æquè ac Philiſthinorum, Ammonitarum, Moabitarum, alia-

aliarumque gentium tempore Iudicum, Dauidis & Salomonis, Deum tamen ſua idololatria & peccatis ſæpè grauiſſimè ad indignationem concitarit, & indies concitet.

COLVMBA] Ita Hebræum יונה *Iona* vertunt quoque Septuag. & S. Hieron. in comment. At Chaldæus, Rabbini, & eos ſecuti Pagninus, Tigur. & Vatablus vertunt, *moleſtatrix*, quæ pauperes vexat, ſpoliat, opprimit, à rad. ינה *iana* id eſt laborare fecit, afflixit, oppreſſit. Apiùs Noſter vertit, *columba* huic enim Iſraelem pariter comparauit Oſee cap. 7. v. 11. dicens: *Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta*: ita eidem Ieruſalem hîc comparat Sophonias, q. d. Ieruſalem ſtolidè relinquens Deum verum, & ſequens Deos inanes Gentium, facta eſt quaſi columba, vt vertit Arabicus Alexandrinus, excors, ſine prudentia, ſine intellectu, quæ ſinit ſe decipi, vltroque ruit in laqueum & necem. Vide dicta Oſee 7. Aliter S. Hieron. Remigius, Albertus & Lyranus; q. d. Ieruſalem, quę olim dum me coleret, erat quaſi columba bella, ſimplex, innocens & candida, nunc deſiit eſſe columba, & facta eſt quaſi coruus teter, malignus, furax & ater. Tertiò, Syrus & Arabicus Antioch. vertunt, *heu ciuitas nota & redempta, ciuitas Iona*, hoc eſt Niniue, quæ vſque hodie ab Orientalibus vocatur ciuitas Ionæ, tum quia in ea prophetauit Ionas, tum quia Iona hebraicè ſignificat columbam, quam colebant Niniuitæ & Aſſyrij, eò quòd dicerent Semiramidem ſuam reginam poſt mortem conuerſam eſſe in columbam, vti alibi dixi. Cenſent ergo ipſi hanc prophetiam dirigi ad Niniuen.

VERS. 2. NON AVDIVIT VOCEM] Dei per me alioſque Prophetas eam inuitantis ad pœnitentiam & reconciliationem: ſicut columba ab aucupe inescata & ſeducta, non audit vocem & ſibilum ſui heri, eam reuocantis ad columbarium, ita Chald. Hugo, & Vatablus.

IN DOMINO NON EST CONFISA] Hebr. *non ſperauit in Domino*. q. d. Ieruſalem ſpes ſuas non repoſuit in Deo, ſed in ſuis opibus, viribus, principibus, populis, ſocijs, quaſi ijs eſſet inuicta, & ſatis munita contra Chaldæos alioſque hoſtes. Ideo Deus permiſit eam ab illis capi & vaſtari, vt oſtenderet inanes fuiſſe eius ſpes, & vt puniret eius diffidentiam in Deum, Deique neglectum.

Moral. de Diffidentia Dei. Moral. Diſce hic eſſe grauem Dei iniuriam, valdeque eum pungere, ſi illi non fidamus, ſpemque noſtram ab eo auertamus, & defigamus in creaturis. Hæc enim diffidentia oritur ex defectu fidei, quòd ſcilicet fide viuâ non credamus Deũ eſſe omnipotentem, ſummè prouidum & beneficum, quodque ipſe poſſit & velit nos iuuare, ſi eius opem imploremus; quodque ipſi præponamus homines, vel alias creaturas, quaſi illæ magis vel poſſint, vel velint nobis opitulari, quæ ſanè perſuaſio infidelis eſt, & contumelioſa Deo. Quocirca Deus eam punire ſolet, ac facere vt creaturæ in quas ſperauimus, nos deſerant, fallant, imò oppugnent & euertant. Ex aduerſo proſperat eos, qui ſpes ſuas in ipſo defigunt: quia *nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt*, Eccleſ. 2. 11. Quocirca Ieremias cap. 17. 5. *Maledictus*, ait, *homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor eius. Erit enim quaſi myrica in deſerto, & non videbit cùm venerit bonum,*

A *ſed habitabit in ſiccitate, in deſerto, in terra ſalſuginis & inhabitabili. Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius*, &c. Vide ibi dicta. Ita Pſaltes: *In te*, inquit, *Domine ſperaui non confundar in æternum*. Ita S. Barbara, virgo fragilis & tenera, cùm pectinibus ferreis horrendè à carnifice laceraretur, & facibus ardentibus vſtularetur, corde & oculis in cælum defixis, Chriſtum ſponſum ſuum inuocans, aiebat: *O bone Ieſu, tu vides ſecretum cordis mei, quòd in te ſolo ſpem meam defixi: non ergo me deſeras; quia ſine te ſum debilis & infirma, tecum autem ſum fortis & robuſta. Omnia enim poſſum in te, qui me confortas.* Eadem fuit ſpes, vox & oratio in tormentis Martyrum omnium, quæ eos fecit inſuperabiles, ac ignibus, leonibus, virgulis & cataſtis fortiores & celſiores.

B AD DEVM SVVM NON APPROPINQVAVIT] vt in eum ſperaret, eum inuocaret, illi obediret, illum amaret, qui eſt ſummum bonum ſuum & noſtrum. Ita Plato dialogo, qui inſcribitur Philebus, non aliud docet, quàm felicitatem in eo verſari, vt ad Deum propiùs accedamus, ab eoque verum bonum hauriamus, itaque fiamus diuini & Deo ſimillimi: accedere autem nos ad Deum, per virtutem. Nam Deus, inquit ipſe eſt ſummum bonum, cuius hæ ſunt conditiones, vt ſit αὐταρκες, ἱκανὸν, καλὸν, ἀρχιτεκτονικὸν, τέλος, τῶν ὅλων, αἱρετὸν, id eſt, ſibi ſufficiens, cæteriſque omnia ſuppeditans, perfectum, pulchrum, conſentaneo ordine conſtitutum, rerum omnium finis, ac proinde ab omnibus eligendum & expetendum. Qui ergo à Deo recedit, recedit à bono, accedit ad malum, putà ad peccatum, mortem, diabolum & infernum.

C PRINCIPES] Quod v. 1. dixit de toto, putà Ieruſalem totam eſſe corruptam, & ſceleratam, hîc per partes explicat, incipitque ab eius capite, putà à primoribus, tum ſæcularibus, tum Eccleſiaſticis; vt oſtendat quod de ſuo tempore dixit Iſaias cap. 1. v. 6. *A planta pedis vſque ad verticem capitis non eſt in eo ſanitas*, etiamnum verum eſſe. VERS. 3. Primò ergo taxat hîc principum crudelitatem, quod quaſi leones populum expilarent & deuorarent; ita S. Hieron. Allegor. taxat eorum ſequaces & poſteros, putà tyrannidem & ſæuitiam principum & pontificum tempore Chriſti. Leo enim ferociſſimus fuit Herodes Aſcalonita, qui immani feritate paruulos omnes à bimatu & infra, in Bethlehem occidit propter Chriſtum, D quique, vt alia taceam, moriens iuſſit primores omnes Iudæorum occidi, vt Iudæi in ſua morte gaudere non poſſent, ſed, vellent nollent, plangerent ob ſuorum ſtragem, vti refert Ioſeph. lib. 17. Antiquit. cap. 8. Leones fuerunt Annas, Caiphas & cæteri, qui Chriſtum ad crucem, Apoſtolos ad verbera & ad mortem adegerunt. Rugierunt enim cùm clamarunt: *Crucifige, crucifige*; ita Lyran.

IN MEDIO EIVS] q. d. Sicut leo in medio animalium graſſatur, rapitque & diſcerpit nunc hoc nunc illud, prout ei libuerit; ita principes Hieroſolymæ nunc hos, nunc illos ciues & pauperes deprædantur.

IVDICES EIVS LVPI VESPERE, NON RELINQVEBANT IN MANE] A principibus deſcendit ad iudices, qui principum in iniuſtitia & rapacitate erant aſſeclæ, q. d. Sicut lupi lucifugi veſpere graſſan-

graſſantur, tumque ex diurna inedia, fame rabidi prædantur, prædamque totam deuorant, ita vt ne oſſa quidem (hoc enim ſignificat Hebræum גָּרְמוּ *garemu*) relinquant, quæ manè comedant; ſed in ipſa nocte quâ prædam egerant, eam totam deuorant; ita & iudices iniqui ſuis iniuſtis iudicijs diripiebant bona pauperum tanta auiditate, vt nihil ex ijs reliquum facerent. Ita S. Hieron per lupos veſpertinos accipit malos Prælatos & iudices, *ſapientes*, inquit, *munera, & vendentes iuſtitiam; & poſſeſſiunculas Eccleſiæ, & ea quæ in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum ſuum, vt non habeant pauperes quæ manè comedant; qui quaſi in nocte & nullo vidente omnia populantur, & cùm luporum more cuncta diripiant, ne paruos quidem cibos indigentibus derelinquunt.* Quinam ſint lupi veſpertini, dixi Habacuc 1. v. 8.

A nias, rapinas, ſacrilegia, profana ibi tractando, ſcandaloſè viuendo. Poſterius: *Iniuſtè*, inquit, *egerunt contra legem*; Hebr. חָמְסוּ *chamſu*, id eſt oppreſſerunt legem, vim attulerunt legi: quia eam audacter tranſgrediuntur, violant, contaminant, populoque duces & auctores, imò doctores ſunt, vt idem faciat; adeò vt legem per ſuas falſas, & ad lucrum confictas expoſitiones & traditiones peruertant, vti eis improperat Chriſtus Matth. 5. v. 21. & c. 23. 16.

Vers. 5. Dominvs ivstvs in medio eivs non faciet iniqvitatem] q. d. Deus quia æquiſſimus eſt iudex, æquè ac omniſciens, hinc non iniquè, ſed æquiſſimè, licet acerrimè, puniet impiam Ieruſalem. Quòd ſit omniſcius, probat. Quia, inquit, eſt in medio eius. q. d. Deus in templo ſuo reſidens, circumquaque proſpicit Ieruſalem, B videtque omnia ſcelera quæ in eâ vbilibet perpetrantur: ergo non deeſt ipſi ſcientia, nec cognitio criminum, vti nec poteſtas & æquitas ad ea puniendum & vindicandum. Nota liptoten, ſiue mioſim: *Non faciet iniquitatem*, id eſt faciet ſummam æquitatem quando acriter caſtigabit tot tantaque ſcelera, quæ fiunt in ſuâ vrbe coram ſe ſeque ſpectante. Ita S. Hieron. Remig. Albert. Arias & Clarius. Accedit & Chald. qui vertit, *Dominus purus dixit ſe collocaturum maieſtatem ſuam in medio eius: quare coram ipſo mendacium non fit*, id eſt fieri non debet. q. d. Nemo deberet eſſe tam effrons & impudens, vt audeat peccare Hieroſolymæ, in conſpectu & in oculis Dei viuentis. Mendacium enim in Scriptura ſæpè ſignificat quodlibet peccatum: peccatum enim eſt mendacium practicũ, C quod fit contra legem, & contra rectum rationis iudicium. Notent hoc ſibique applicent Clerici & Religioſi, dicantque: Quomodo audebo peccare in Religione, in templo, vbi Deus reſidet, vbi omnia circumſpicit quaſi leo terribilibus oculis, vt loci ſancti violatores, ſuique contemptores diſcerpat & laceret?

Aliter Vatablus, *In medio eius*, inquit. q. d. Deus Ieruſalem dignatur ſua præſentia, ſua cura & familiaritate, verſatur in medio eius quaſi ſocius, amicus, imò protector, curator, & pater, quòd ergo eam punit, non facit ex odio, ſed ex amore, tum eius, tum iuſtitiæ: quocirca nemo cenſebit eum facere iniquitatem, dum eam pro meritis acriter caſtigat. Vnde ſequitur:

Mane, mane, hoc eſt citiſſimè, inquit Theo- D dor. Rurſum, non ſolùm clàm, ſed palàm in matutina & manifeſta luce, inquit S. Hieron. Deus ivdicivm svvm, id eſt iuſtum ſuum ſupplicium, quo caſtigabit Ieruſalem, proferet & dabit in lvcem] Secundò, *manè, manè*, id eſt quolibet manè. q. d. Deus quotidie, & quaſi quolibet manè edit aliquod exemplum ſui iudicij, quo nunc hunc, nunc illum ſceleratum; nunc hanc, nunc illam gentem malè mulctat & perdit; illudque *non abſconditur*, hebr. *non deeſt*, quin ſemper aliquod publicè edatur ad terrorem impiorum: & tamen *iniquus neſcit confuſionem*, id eſt neſcit erubeſcere; ſed audacter & impudenter pergit ſcelera ſceleribus cumulare. Ita Clarius, Arias & Vatabl. Hic ſenſus ſatis aptè connectit totam ſententiam: futura enim apud Hebræos ſæpè ſumuntur pro præſenti, quando ſignificatur rei continuatio, mos & conſuetudo; vti hic *manè, manè iudicium ſuum dabit*, id eſt, dare & edere ſolet.

Vers. 4. Prophetæ eivs vesani] A magiſtratu ſæculi tranſit ad Eccleſiaſticum, putà ad Prophetas & ſacerdotes, eorumque in ſuis munijs infidelitatem & impietatem redarguit. Prophetas, quòd ſint veſani, id eſt ſpiritu non Dei, ſed diaboli, agantur, imò agitentur. Vnde Aquila vertit, ἐνθουσιαζόμενοι, id eſt enthuſiaſmo correpti, & furore fanatico perciti; Septuag. πνευματοφόροι, id eſt ſpiritum ferentes, actiuè; vel potiùs paſſiuè πνευματόφοροι accentu in antepenultima, id eſt ſpiritu portati & acti. Hebraicè eſt פֹּחֲזִים *pochazim*, quod Pagnin. vertit, *contemptibiles* Tigurina, *leues*; Vatablus, *homines nihili*. Nimirum Prophetæ hi cùm eſſent vliſſimi & ignorantiſſimi, fingebant ſe furere & agi ſpiritu prophetico, aut reuera C ex pacto cum dæmone, ab eo correpti quaſi furentes prophetabant, id eſt aliena & exotica loquebantur, vti de Sibylla narrat Virgil. lib. 6. Æneid.

Non vultus, non color vnus,
Non comptæ manſere comæ; ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, maiorque videri,
Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
Iam propiore Dei.

Et inferiùs:

Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum, tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.

Propriè *pochazim* ſignificat temerarios & præcipites, qui audacter & temerè pro affectu quiduis effutiunt, aſſeuerant, diuinant, & iurant, ſicut enim פָּחַד *pachad* ſignificat præcipitantiam ex metu aut D reuerentia; ita ei affine פָּחַז *pachaz*, notat præcipitantiam ex temeritate & audacia. Vnde Noſter appoſitè vertit, *veſani*; Syrus vertit, *Prophetæ eius laſciui, impudici*; Arabicus, *Nimirum Prophetæ eius in ſpiritu immundo, gens ſtulta.* Hinc ijdem ſunt *viri infideles*, hebr. *viri præuaricationum*, id eſt præuaricatores, inquit Vatabl. Septuag. *viri contemptores*; Chald. *viri mendaces*; quia mentiuntur ſe à Deo mitti, & eius nomine dicunt, Pax, pax promittuntque omnia proſpera, cùm Deus per me, alioſque Prophetas comminetur excidium.

Sacerdotes] A Prophetis tranſit ad ſacerdotes, in quibus duo culpat. Priùs, quòd profanent & polluant *ſanctum*, putà ſanctuarium, ſiue templum, nimirum ſacra & ſacrificia indignè tractando, eaque non ad Dei, ſed ad ſuum vſum & luxum conuertendo, exercendo vſuras, ſimo-

Verùm quia agitur hic propriè de Ieruſalem, cui minatur ſuturum, ſed inſtans excidium; hinc prios ſenſus aptior & germanior videtur, iuxta quem ſequentia ita explica.

NESCIVIT AVTEM INIQVVS CONFVSIONEM] q.d. Hieroſolymitæ ſunt tam iniqui & impij, vt non pudeat eos, nec pœniteat ſcelerum, etiamſi ab ea audiant à Prophetis inſtare ſibi iudicium, id eſt vindictam Dei, ac videant propter eadem gentes ſibi ſimiles à me puniri & diſperdi, vti ſequitur. Aliter Septuag. Rom. qui hæc ad Deum iudicium ſuum manè proferentem referentes ſic vertunt, *neſcit iniquitatem in exactione, nec in contentione iniuſtitiam.*

VERS. 6. DISPERDIDI GENTES] Per *Gentes* Primò, accipi poſſunt Samaritæ, qui vicini erant Iudæis, & iam ob idololatriam exciſi erant à Salmanaſar, & abducti in Aſſyriam. q.d. Videte ô Hieroſolymitæ, quid vicinis & fratribus veſtris, putà decem tribubus contigerit: idem enim vobis continget niſi vitam corrigatis. Nam *tunc tua res agitur, cùm paries proximus ardet*. Porrò vocat eos *gentes*, non Iſraelitas, tum quia iam ab auita fide, religione, ſocietate & regno Iſraelis & Dauidis per ſchiſma deſciuerant, feceran tque nouam rempubl. & Eccleſiam idololatricam, vt faciunt Gentiles: tum quia iam poſt excidium commiſti erant Gentibus, putà Aſſyrijs in Aſſyria, & Cuthæis in Samaria; Salmanaſar enim ſicut Samaritas in Aſſyriam, ita Aſſyrios, putà Cuthæos, in Samariam tranſtulit, eoque modo vtramque gentem permiſcuit, vt patet 4. Reg. 17.

Secundò, S. Hieron. per *gentes* accipit Iudæos, quos vaſtauit & diſperdidit Sennacherib, adeò vt ſola Ieruſalem ab eo intacta remanſerit, angelo eam ob pietatem Ezechiæ & preces Iſaiæ tutante, cæſis 185. millibus Aſſyriorum, Iſaiæ 37. 36. Hi pariter vocantur *Gentes*, quia viuebant gentiliter & impiè, quaſi Gentiles eſſent, non Iudæi. In Scriptura enim ſæpe Iudæi vocantur nominibus gentium, quarum cultum, mores & vitam imitabantur. Hinc iam vocantur Amorrhæi, iam Cethæi, Ezech. 16. 45. iam Sodomitæ & Gomorrhæi, Iſaiæ 1. 10.

Tertiò, propriè per gentes poſſunt accipi Syri, Armeni, Parthi, alijque qui inter Babylonem & Ieruſalem interiacent, vel adiacent, quos, vtpotè viciniores, priùs ſubiugauit Nabuchodonoſor, antequam inuaderet Iudæos, vtpote remotiores. Hoſce enim omnes Iudæis in exemplum proponi voluit Deus, vt eorum ſtrage reſipiſcerent, & ab idolis ſceleribuſque ad Deum redirent. Sed fruſtra. nam, vt præceſſit: *Neſciuit iniquus*, in iniquitate ſua defixus & obduratus, *confuſionem.*

Aliter à Caſtro: nam per gentes accipit Philiſthæos, Ammon, Moab, Æthiopes & Aſſyrios, de quibus cap. præcedenti v. 4. 8. 11. licet enim hi poſt excidium Ieruſalem exciſi ſint à Chaldæis, tamen Deus eorum, quaſi hoſtium, excidium iam diu ante prædixerat & promiſerat Iudæis, vtpotè qui ſæpè eorum hoſtilitatem & direptionem ſuſtinuerant. Sed tunc τὸ *diſperdidi*, accipi debet non propriè, ſed pro *diſperdere decreui*, diſperditurum me prædixi & promiſi. q.d. Promiſi tibi ò Ieruſalem, me gentes tibi hoſtiles perditurum, & deſtructurum earum imperia, vt qui me per plagas non ſenſeras, ſaltem per beneficia cognoſceres: ſed tu hæc promiſſa, meq; pariter ea promittentem, non curaſti, imò ſpreuiſti.

ET DISSIPATI SVNT ANGVLI EARVM] *Angulos* vocat arces & munitiones, quæ in limitibus regionum eriguntur quaſi antemurale, ad tutelam regionis. Chald. vertit, *palatia*. Tropol. S. Hieron. *Puto*, inquit, *quòd & ſuperbis proſit detrahi eos de arrogantia ſua, & diſſipari angiportus & angulos eorum, vt poſtea rectè incedere gradiantur.* Et mox: *Diſſipantur ergo itinera ſuperborum, & anguli eorum, ne ambulent in ſuperbia & in prauitate, & vrbes eorum quæ malè ædificatæ fuerant in arrogantia & ſuperbia, deſtruuntur ne ſubſiſtant, & habeant habitatores peſſimos.*

Dixi, q.d. Monui Iudæos per Ieremiam alioſque Prophetas, vt deſiſterent ab idolis & ſceleribus Gentium, ne ſimiles illis pœnas incurrerent, ac æquè vt illæ diſperderentur, atque vt timerent & colerent me, ne periret HABITACVLVM EIVS] VERS. 7. id eſt tuum, putà tua ciuitas, tuæ domus, templum & muri tui ò Ieruſalem. Hebræi enim crebrò vtuntur enallage, vt perſonam ſecundam in tertiam, & vice verſâ, commutent, præſertim ad pathos; vti hic Deus à Iudæis, quaſi indignans, auertit faciem & ſermonem, ac de ijs, quibus cœperat loqui cominùs in ſecunda perſona, iam ob idololatriam euertendis, ideoque quaſi alienis, loquitur in tertia perſona. Monui, inquam, eos, vt non perirent: quia contentum me fore dixi pœnis, quibus eos *viſitaui*, id eſt puniui per Salmanaſar & Sennacherib: at tantum abeſt vt hiſce meis monitis auſcultarent, & mores corrigerent, vt diluculo, id eſt ſolicitè, ſine mora, feſtinanter magis eos corruperint, & peiùs egerint. Opus enim quod diluculo fit, cordi & curæ eſt, fitque ſollicitè & feſtinatò, vtpotè ante diem & ante omnia diei opera; imò diluculo ſolent diſponi & ordinari, æquè ac inchoari opera totius diei. Quocirca neruosè ait: *Diluculo ſurgentes corruperunt omnes cogitationes ſuas*; Tigurina, *omnia ſtudia ſua*; Pagnin. *omnia opera ſua*: hæc enim ex cogitatione, deſtinatione, & diſpoſitione quæ fit diluculo, manant. Ita S. Hieron. Theodor. Albert. Hugo & Vatabl. Aliter Septuag. qui hæc cum ſequentibus iungunt, de quo mox.

8. Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in futurum, quia iudicium meum vt congregem Gentes, & colligam regna: & effundam ſuper eos indignationem meam, omnem iram furoris mei: in igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.

9. Quia tunc reddam populis labiū electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & ſeruiant ei humero vno.

10. Vltra flumina Æthiopiæ, inde ſupplices mei, filij diſperſorum meorum deferent munus mihi.

11. In die illâ non confundêris ſuper cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ, & non adijcies exaltari ampliùs in monte ſancto meo.

12. Et derelinquam in medio tui populum

pulum pauperem & egenum : & ſperabunt in nomine Domini.

13. Reliquiæ Iſrael non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua doloſa ; quoniam ipſi paſcentur, & accubabunt, & non erit qui exterreat.

Vers. 8. QVAPROPTER EXPECTA ME, DICIT DOMINVS, IN DIE RESVRRECTIONIS MEÆ IN FVTVRVM] *Expecta*, ſcilicet auidè, anhela & inhia. Hebræum enim חַכּוּ *chaca*, ſignificat anhelare & inhiare ad perſonam, vel rem aliquam, vt eam apprehendat : deducitur enim à חֵךְ *chec*, id eſt, guttur, palatum, quod dum famet, cibo inhiat, vti pulli aperto ore & gutture inhiant eſcę, quam mater aduehit. Pari, imò maiori auiditate fideles debent anhelare ad Deum & Chriſtum, eique inhiare : quia ipſe ſolus eſt cibus, refectio & ſaties animæ. Rurſum, pro in *futurum* hebr. eſt לְעַד *lead*, quod Septuag. vertunt, *in teſtimonium*, à rad. עוּד *hud*, id eſt teſtari : vnde עֵד *ed*, id eſt teſtis. Pagnin. verò, Vatabl. & Clarius ſecuti R. Dauidem, vertunt, *ad prædam*, vel *ad ſpolia*, à rad. עָד *aad*, eſt ſpoliare, prædari, diripere. Vnde vertunt, *expectate me, dicit Dominus, ad diem, qua conſurgam ad ſpolia*, vel *ad rapinam*, vt idem ſit cum illo pſal. 67. v. 19. *Aſcendiſti in altum, cepiſti captiuitatem, accepiſti dona in hominibus.*

Dies reſurrectionis hic qua? Quocirca Primò, Chald. Cyrill. & Sanchez hæc exponunt de direptione Babylonis per Cyrum. q.d. Bono animo eſtote, ô Iudæi abducendi in Babylonem : ibi expectate me. Nam poſt 70. annos vltor pro vobis conſurgam, ac Babylonem per Cyrum euertam & diripiam, voſque inde eripiam, vt deinde vnanimes & læti domum redeuntes, omnes me colatis humero vno, & nullus inter vos ſit infidelis, vel impius. Verùm eſto eò alludat, tunc tamen Deus non effudit zelum & ſpiritum ſuum in omnes gentes ; nec effecit vt omnes colerent eum humero vno, imò paulò pòſt Iudæi ab Antiocho afflicti, ac tandem à Tito & Romanis ſunt euerſi. Quamobrem Iudæi hæc expectant à ſuo Meſſia venturo ; ſed perperam & incaſſum.

Ergo communis ſententia Græcorum & Latinorum, quin & Hebræorum, eſt, hæc iam auguſta promiſſa ad tempora Chriſti pertinere, ab eoque eſſe completa in primo aduentu, & plenius complenda in ſecundo. Salit ergo hic Propheta de more ad Chriſtum, & tempus legis nouæ. In Chriſto enim, qui finis eſt legis & Prophetarum, Sophonias, Abdias, aliique Prophetæ deſinunt, & oracula ſua concludunt. Vocat ergo *diem reſurrectionis meæ.* Primò propriè diem tertium à Chriſti nece, quo ipſe à mortuis reſurrexit. Senſus ergo eſt. q. d. Quia fruſtrà per Prophetas vos, ô Iudæi, moneo, fruſtrà clamo, vt ad me redeatis, hâc de causâ ego nouum & diuinum, non humanum, vindictæ genus in vos & in omnes gentes exercebo. Mittam enim Chriſtum, qui Iudæos multos, & omnes gentes ſibi mihique ſubiget, cogetque eas abdicare gentiliſmum, æquè ac vos iudaiſmum, ac ſuſcipere chriſtianiſmum, vt omnes humero vno ſibi & Deo vero ſeruiant : Iudæos verò rebelles ac incredulos, imò chriſticidas, grauiſſimè puniam & exſcindam per Ti-

A tum & Romanos, iiſque reiectis & reprobatis ſurrogabo Gentes, vt dicitur v. 9. quæ ſuccedent in benedictionem promiſſam Abrahæ, eruntque filij & heredes regni Dei, putà Eccleſiæ tum militantis, tum triumphantis. Vnde Euſeb. libr. 2. Demonſtr. Euang. c. 17. S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. c. 33. S. Hieron. Remig. Hugo, Arias, Ribera & alij, docent hic prædici reſurrectionem Chriſti, reprobationem Iudæorum, & vocationem Gentium.

Secundò, pleniùs id fiet in ſecundo Chriſti aduentu ad iudicium, putà in reſurrectione vniuerſali, quæ vocatur dies reſurrectionis Chriſti, tum quia per Chriſtum, & Chriſti gratiam ac virtutes omnes homines reſurgent. Reſurrectio enim Eccleſiæ, quaſi corporis, eſt reſurrectio Chriſti, quaſi capitis. Scriptura enim, vt notat Ticonius B in Regulis S. Scripturæ, quod Eccleſiæ eſt tribuit Chriſto, & vice verſa, ob ſummam Chriſti cum eâ coniunctionem : eſt enim ipſe Eccleſiæ caput, ſponſus, pater, anima, ſpiritus & vita. Tum quia Chriſti reſurrectio & gloria apparebit toti mundo in die iudicij, quando oſtendet poteſtatem ſuam iudiciariam, in reſurrectione ſibi à Patre datam, per quam iudicabit omnes gentes, vti hic ſubdit Sophonias. Senſus ergo eſt. q.d. Ego ſæpius veſtra, ô Iudæi, ſcelera coargui per Prophetas ; ſed fruſtrà ; expectate ergo me vindicem in die iudicij, quo ego reſurgens & triumphator ducam poſt me agmina omnia reſurgentium, ac iudex conſidebo in valle Ioſaphat, in quam colligam & congregabo Iudæos & omnes gentes, vt infideles & incredulos condemnem (tunc ergo vos, ô Iudæi rebelles, dabitis pœnas veſtræ rebellionis, ingratitudinis & obſtinationis) credentes verò & fideles beem & glorificem, vt in cælis dem C eis labium electum, quo iugiter me laudent & benedicant. Ita S. Hieron. Remig. Haymo, Lyran. Clarius & Vatabl.

Porrò vtroque die reſurrectionis Chriſtus venit ad prædam, vt vertit Pagnin. & Rabbini. Nam in primo aduentu prædatus eſt Gentes, earumque regiones, dum omnes per Apoſtolos ſibi ſubiecit, iuxta illud Iſaiæ 8. v. 4. *Voca nomen eius* Emmanuelis (id eſt Chriſti naſcituri.) *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari.* Rurſum in die reſurrectionis prædatus eſt limbum & infernum : nam inde ſecum victor eduxit animas SS. Patrum, vt eas ſecum cum triumpho deduceret in cælum. In ſecundo verò aduentu ad iudicium, prædabitur omnes infideles & impios, eoſque tradet inferno. Inſuper vtroque die venit Chriſtus *ad teſtimonium*, vt vertunt Septuag. quia vter- D que dies teſtabitur & demonſtrabit mundo, Chriſtum eſſe Chriſtum, id eſt Dei filium, iudicem, vindicem & dominum omnium. Simili modo & miſericordia vltus eſt Deus incredulitatem Achaz, promittendo non tam ipſi, quàm poſteris eius Chriſti natiuitatem, gratiam & ſalutem. *Numquid parum*, inquit, *vobis eſt moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum : Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Iſaiæ 7. 14.

QVIA IVDICIVM MEVM] q.d. Quia iudicaui & decreui congregare gentes & regna, & effundere ſuper ea meam iram & indignationem. Ita Arias & Vatabl. nimirum euertendo eorum idola,

templa, regna, mores, eaſque conuertendo in fidem, cultum & regnum Chriſti, vt illi ſe ſubijciant, eiuſque mores Chriſtianos & ſanctos induant, illumque colant & laudent labio vno & electo. Perperam ergo aliqui ſic exponunt. q.d. Colligam Iudæos per totum orbem diſperſos ad paſcha celebrandum in Ieruſalem, vt in eâ a Tito & Romanis concludantur, capiantur & occidantur. Contrarium enim dicit Propheta, *Vt congregem Gentes*, non Iudæos, *& colligam regna*. Vnde & de iiſdem ſubdit:

ET EFFVNDAM SVPER EOS INDIGNATIONEM MEAM] Indignatio hæc vindicta eſt diuina, non humana, vt dixi: Deus enim ita ſe vindicat, vt perdat inimicos, dum eos facit amicos; vt occidat infideles, dum eos conuertit facitque fideles: quia nimirum in mente & corde eorum occidit impietatem, idololatriam, libidinem, ſuperbiam, cæteraque vitia, eiſque indit ſpiritum & vitam fidei, gratiæ, caſtitatis, humilitatis, cæterarumque virtutum. Vnde ſubdit:

IN IGNE ENIM ZELI MEI DEVORABITVR OMNIS TERRA] Chald. *nam igne zeli mei conſumentur omnes impij terræ: etenim ita conuertam in omnes gentes locutionem vnam electam, vt precentur omnes in nomine Domini.* Hæc eſt zelus Dei, quo magis pugnat in vitia & dæmones, quàm in homines, imò pugnat pro hominibus: ſicut medicus pugnat contra morbum non contra ægrum, ſed pro ægro. Vindicta ergo hæc Dei in peccata & dæmones, eſt miſericordia & gratia in peccatores. Vide can. 46. quem præfixi Prophetis maioribus. Hic eſt zelus quem Chriſtus oſtendit in primo ſuo aduentu, de quo propriè hic agitur. Illo enim dedit omnibus gentibus labium electum, conuertit Æthiopes, omneſque gentes, &c. vti fuſè in ſequentibus prædicit Sophonias. In ſecundo autem ſuo aduentu zelum iræ oſtendet in infideles & impios, quo eos in die iudicij condemnabit adigetque in tartara, ideoque per ignem conflagrationis mundi, quem emittet, deuorabitur & comburetur omnis terra. Ita Lyran. & Vatabl.

Vers. 9. QVIA TVNC REDDAM POPVLIS LABIVM ELECTVM; Arabicus, *linguam electam*; Symmach. *tunc conuertam in populos labium mundum*; Aquila & Theodot. *tunc vertam ad omnes populos labium electum*, VT INVOCENT OMNES IN NOMINE DOMINI (id eſt nomen Domini, hebr. *Iehoua*. q.d. Vt omnes inuocent Deum verum) ET SERVIANT EI HVMERO VNO] Pro *electum*, vti vertit Noſter, Aquila & Theodot. hebr. eſt בְּרוּרָה *berura* (pro quo Septuag. legerunt בְּדוֹרוֹ *bedoro*, id eſt, in generationem eius) quod Secundò, verti poteſt *purum, caſtum, mundum, candidum*. ita Symmach. Arias & Tigurina; Chaldæus vertit, *clarum*. Senſus eſt. q.d. Deus per Chriſtum tollet diuerſitatem animorum, religionum, idolorum & labiorum, quibus hic adorabat & inuocabat Iouem, ille Martem, tertius Saturnum, quartus Melchom, quintus Dianam, &c. facietque vt omnes conſpirent in eamdem fidem & cultum vnius veri Dei, eumque vno labio electo, ſancto & diuino inuocent, dicentes: Deus, qui es vnus in eſſentiâ, & trinus in perſonis, nimirum Pater, Filius & Spiritus ſanctus, miſerere nobis. Huic enim ſoli ſeruient latria, id eſt eum colent & adorabunt omnes humero vno, hoc eſt vnanimi conſenſu, conſpiratione & conſonantia. Eſt metaphora à baiulis, qui ſimul vno quaſi humero ſuccolant oneri ingenti: aut certe à bobus combinatis in plauſtro, qui eius iugum pari onere, quaſi humero vno ferunt, illudque pari conatu & paſſu protrahunt. Vnde Septuag. Syrus & Arabicus vertunt, *iugo vno*, ſcilicet Chriſti, quod ſuaue eſt, & excutit plurima & duriſſima iuga diaboli. Ita S. Hieron. Theodor. Chaldæus, Haymo, Hugo, Vatabl. & alij. Nouè Iohannes Alba Electorum c. 67. Labium, inquit, hoc eſt lingua, ſubinde pro lege capitur. Labium ergo electum vocat legem perfectam, omnibus numeris abſolutam, ſanctiſſimam, puta legem Euangelicam. Hanc enim Deus dedit omnibus populis, cùm legem Moſaicam dederit ſolis Iudæis. *Et ſeruient ei humero vno*, id eſt vna manu, vno conſenſu, vel vno munere vnoque ſacrificio: hoc enim vocatur manus, quia manu offertur. Denique manus ſæpè ponitur pro opere. q.d. Seruient ei manibus, id eſt operationibus & operibus ſanctis, quæ concorditer ſe inuicem adiuuantes quaſi vna eademque manu operabuntur. Hæc Alba, ſymbolicè potiùs, quàm litteraliter.

Mirum quàm potens ſit, quantumque ferre poſſit vnus omnium ad idem onus conſpirantium humerus. Videre hoc eſt in Religionibus, congregationibus, familijs, in quibus viget ſpiritus & charitas. Aurea eſt Micipſæ regis in morte filios ad mutuum amorem & opem cohortantis, ſententia: *Concordia paruæ res creſcunt, diſcordia autem maximæ dilabuntur.* Ita Saluſt. de bello Iugurth. *Tyrrhenus lapis quamuis grandis innatat, comminutus ſubſidit: ita concordia ſuſtinemur, diſcordia pessum imus*, ait Plinius libr. 2. c. 106. Sicut ſingulas haſtas facilè frangas, coniunctas non poſſis; ita diſſidentes facile ſuperes, concordes haud facilè, ait Plutarch. in Moral. Vis enim vnita fortior eſt ſeipsâ diuisâ; vnde multa ſuſtinet & euincit, quæ diuiſa nequit. Tyrcſius rogatus a Scipione Africano, quâ de cauſâ Numantia priùs inuicta, à ſe ſubacta & euerſa fuiſſet, reſpondit: *Concordia victoriam, diſcordia exitium præbuit.* Seuerus Imperat. moriturus vocans filios Marcum Antoninum & Getam: *Facite*, inquit, *vt inter vos conueniat, locupletate milites, cæteros omnes contemnite.* Ita Xiphil. in eius vita. Ageſilaus rogatus cur Sparta mœnibus non cingeretur? oſtendit ciues armatos & vnanimes: Hi, inquit, ſunt ciuitatis mœnia. Ita Plutarchus in Apophtheg. Quid non euincit, quid non ſuperat exercitus ducum & militum in idem conſpirantium? Iſæus Sophiſta citans illud Homeri: *Scutum haſit ſcuto, galea galea, atque viro vir: Sic*, inquit, *mihi ſtate Lacedæmonij, & moris cunctis ſumus.* Ita Philoſtr. in Sophiſtis.

Moral. de concordia.

Alludit ad vnitatem ſermonis & linguæ, quæ fuit in ſtatu innocentiæ & legis naturæ. In paradiſo enim Adam & Eua eadem fide, labio, & lingua, putà Hebræa, coluerunt, & poſteri eorum coluiſſent Deum verum. Hoc labium per peccatum & ſuperbiam fabrorum turris Babel, vitiatum, inquinatum & diſſectum eſt in 70. ferè labia & linguas, quas Deus totidem familijs tunc indidit, vt dixi Geneſ. 11. 7. Hic ergo promittit Deus, ſe per Chriſtum primæuum illud vnanime, electum & purum labium redditurum, idque præſtitit, quando Apoſtolis in Pentecoſte

indidit

miſit Spiritum ſanctum in ſpecie linguarum ignearum, quibus purè & ardenter Deum verum celebrârent, omneſque gentes docerent, & impellerent ad eumdem eodem labio & lingua colendum, vt ſcilicet quaſi vno ore, æquè ac mente & fide, eum confiterentur, laudarent, adorarent & inuocarent. Labium ergo vnum & electum eſt vna Dei confeſſio, laus inuocatio, prædicatio.

Labium electum quod.

Porrò addunt aliqui apud Galatin. libr. 12. de Arcan. fid. cap. 3. per labium vnum accipi poſſe linguam Græcam, quia primùm Apoſtoli per Græciam, Aſiam & vicinas regiones cœperunt propagare fidem Chriſti. Græca enim lingua poſt imperium Alexandri Magni & Græcorum magnam Orientis partem occupauit. Alij accipiunt linguam Latinam, qua omnes fideles ſub Romano Pontifice, Deum & Chriſtum toto orbe colunt & inuocant. Hoc non eſt incongruum, nec abſonum: licèt enim propriè per labium vnum ſignificatur vniformitas cultus & fidei, ſcilicet quòd Deum vnum vniformiter omnes colent, eſtò eum ſuâ linguâ aliter & aliter nuncupent; conſequenter tamen inſinuatur pariter vniformitas linguæ, quòd ſcilicet Eccleſia & Euangelica doctrina, Chriſtique fides & religio ſemper floruerit in vna lingua, nimirum primùm in Hebræa, deinde in Græca, tandem in Latina & Romana: perinde ac ante Chriſtum floruit in ſola Hebræa, putà in familia Heber, & Abrahæ, qui ſolus à Deo ex omnibus gentibus fuit electus ad eius cultum, laudem & obſequium. Vnde & lingua eius vocatur labium electum. Multum enim facit ad conſociationem, vnionem & vnitatem Eccleſiæ, vnitas linguæ, verbi gratia Latinæ, qua Eccleſia Latina vbique Gentium vtitur in ſacrificio & officio Eccleſiaſtico, quamque omnes ſacerdotes & litterati callent. Nam, vt ait S. Auguſt. libr. 19. de Ciuit. cap. 7. *Linguarum diuerſitas hominem alienat ab homine*, &c. *ita vt libentiùs homo ſit cum cane ſuo, quàm cum homine alieno*, & vt ait Plinius, *vt externus alieno non ſit hominis vice. Hinc illa gentium totq; linguarum diuerſitas*, &c. *quæ nos diſtinxit à feris, inter ipſos quoque homines diſcrimen alterum æquè grande quàm à belluis fecit*, inquit ipſe lib. 11. cap. 51. Quocirca Roma olim rerum domina *ſatagebat, vt non ſolùm iugum, verùm etiam linguam ſuam domitis gentibus, per pacem ſocietatis imponeret*, ait ibidem Auguſt. ita vt Romani Hiſpanias & Gallias Latinas prorſus fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis: & in Senatu nullos audierint legatos, niſi latinè verba facientes; nimirum conabantur vt eſſet vna lingua, qua ſe gentes omnes mutuo intelligerent. Sed planè & plenè id conſequi nequiuerunt: altioris enim & diuinæ virtutis hoc eſt opus. Quocirca Spiritus ſanctus Apoſtolis dedit donum linguarum, quo ab omnibus gentibus intelligerentur, & viciſſim omnes intelligerent. Deus, inquit S. Auguſt. in pſalm. 54. diuiſit linguas in fabrica turris Babel, *ne ſe intelligendo pernicioſam facerent vnitatem. Per ſuperbos homines diuiſæ ſunt linguæ, per humiles Apoſtolos congregatæ ſunt linguæ, Spiritus ſuperbiæ diſperſit linguas, Spiritus ſanctus congregauit linguas. Quando enim Spiritus ſanctus venit ſuper diſcipulos, omnium linguis locuti ſunt, ab omnibus intellecti ſunt, linguæ diſperſæ in vnum congregatæ ſunt. Ergo ſi adhuc ſæuiunt & Gentiles ſunt, expedit eis diuiſas habere linguas. Volunt vnam linguam, veniant ad Eccleſiam: quia & in diuerſitate linguarum carnis, vna eſt lingua in fide cordis.* Idem in pſalm. 44. explicans illud: *Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato circumdata varietate: Variæ*, inquit, *linguæ faciunt varietatem veſtis reginæ huius. Quomodo autem omnis varietas veſtis in vnitate concordat, ſic & omnes linguæ ad vnam fidem. Qualibet ſit varietas linguarum, vnum aurum prædicatur, non diuerſum aurum, ſed varietas de auro, aurum eſt ſapientia. Eamdem quippe ſapientiam, eamdem doctrinam & diſciplinam omnes linguæ prædicant: varietas in linguis, aurum in ſententijs.*

Vnitas linguæ quantum conferat.

Anagog. Beati in cælo ſeruiunt Deo labio vno: quia conſono corde & ore canunt iugiter Halleluia, laudes & hymnos Deo, iubilantque dicendo: Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto, qui nos vocauit in partem ſortis Sanctorum, imò Beatorum. *Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum, Amen.* Apoc. 7. 12. Et *Redemiſti nos Domine in ſanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, & feciſti nos Deo noſtro regnum & ſacerdotes, & regnabimus ſuper terram*, Apocal. 5. v. 9. Addit Arias, à Caſtro, & Galatin. loco citato, Beatos in cælo eadem lingua, quæ in paradiſo fuit primigenia, ideoque ſancta cognominatur, præſertim quia ea conſcripta eſt vetus ſacra Scriptura, putà Hebræa, Deum laudaturos, de quo vide dicta 1. Corinth. 13. v. 8.

Anagog.

Tropol. Labium electum fidelis habet, cùm ſincerè Deo confitetur, & quæ Dei ſunt ſanctè loquitur, cùm de rebus pijs ſermones ſerit, cùm iratos mitigat, afflictos conſolatur, peccatores conuertit. Huic opponit Propheta v. 13. linguam doloſam.

Tropolog.

VLTRA FLVMINA ÆTHIOPIÆ] Triplex eſt hic expoſitio, quæ tamen in vnam communem & vniuerſalem coaleſcit & deſinit. Aliqui enim per hanc phraſim intelligunt Ægyptum: alij Abyſſiam & Africam: alij Indiam. Primò, enim Ægyptus eſt vltra fluenta Nili, qui oritur in Æthiopia, indeque in Ægyptum defluit. q. d. Ægyptij conuertentur ad Chriſtum, illique deferent munera. Addit à Caſtro, Hebr. כוש *chus*, id eſt Æthiopia, in Scriptura nõ ſignificare Æthiopiam ſub Ægypto, quæ nunc Abyſſia dicitur, vbi regnat Preto-Iohannes; ſed Arabiam, in quâ inter alios degebant Madianitæ, qui in Scripturâ vocantur Æthiopes. Vnde de Pharaone merſo in mari rubro dicitur pſalm. 73. v. 14. *Dediſti eum eſcam populis Æthiopum*, putà Arabicus accolis maris rubri. Chus enim filius Cham, qui nomen dedit Æthiopiæ, numquam ingreſſus eſt Ægyptum, vel Abyſſiam, ſed cum ſuis filijs, Saba, Heuila, Sabatha, Regma, Sabatacha & Dodan, ſedes fixit inter ſinum Perſicum & ſinum Arabicum, ſiue mare rubrum. Hic ergo terræ tractus vocatur Chus, id eſt Æthiopia, putà Arabia, in quâ eſt Gihon fluuius ex paradiſo decurrens, Traianus fluuius, lacus Sirbonides, ſinus Arabicus, foſſæ quoque manu factæ, quæ Diorjges vocantur, quas omnes fluuiorum nomine comprehendit Scriptura. Porrò vltra hæc flumina eſt Ægyptus. De Ægypto ergo loqui videtur hic Sophonias, æquè ac Iſaias c. 18. 1. Hæc à Caſtro. Verùm eius ratio non con-

VERS. 10. Trans Æthiopiam regio triplex. Primo.

Cornel. in Proph. Min.

eludit. Nam omnis Æthiopia hebr. vocatur Chus, eſto Chus filius Cham, cum ſuis filijs proximis omnem non incoluerit: ſicut eadem vocatur Æthiopia ab Æthiope Vulcani filio, ſi credimus Plinio lib. 6. c. 30. eſto Æthiops non totam, ſed partem tantùm occuparit. Sicut ergo Abyſſini vocantur Æthiopes græcè & latinè, ſic ijdem hebr. vocantur Chuſim. Nam ex Abyſſia videtur veniſſe Zaraca rex Chuſim, id eſt Æthiopum, 2. Paral. 14. v. 9. Et Nabuchodonoſor poſt vaſtatam Ægyptum vaſtauit Æthiopiam ei vicinam, putà Abyſſiam, Iſaiæ 20. Et ex Abyſſia veniſſe Reginam Saba ad Salomonem, cenſent S. Hieron. Auguſt. Origen. Nazianz. Nyſſenus, Anſelmus, Toletus, Barradius, Ortelius, & alij, quos citat P. Pineda lib. 5. de Rebus Salom. c. 14. ſect. 5. n. 21. denique filij Chus licet habitarint iuxta mare rubrum, tamen poſteri eorum ſe propagarunt vſque in Æthiopiam, vtpote vicinam. Vnde & rex Æthiopiæ olim fines regni ſui extendebat vſque ad mare rubrum. A quo enim progeniti ſunt Æthiopes, niſi à poſteris Cham & Chus?

Secunda. Secundò, S. Hieron. Remigius, Albertus, Hugo, Emmanuel & Ribera, propriè Æthiopiam hic accipiunt eam, quæ eſt ſub Ægypto in Africa, putà Abyſſiam, hæc enim Iudæis erat vicina, nota & nominata. Sic ſenſus erit. q. d. Afri, qui ſunt vltra flumina Æthiopiæ reſpectu Iudææ & Ægypti, imò & vlteriores populi trans mare ſiti, vt Braſilij, Peruani, Mexicani, omneſque Indi Occidentales ad Chriſtum conuertentur, eique deferent munera.

Tertia. Tertiò, alij, quibus fauet à Caſtro, putant hic notari Indiam Orientalem vſque ad Iaponiam & Chinam: flumina enim Æthiopiæ hic vocari Tigrim & Euphratem, quæ primùm per Chaldæam (in quâ regnauit Nemrod filius Chus) & Meſopotamiam, deinde per mediam labuntur Arabiam: quæ vt dixi, in Scripturâ vocatur Chus, id eſt Æthiopia, vltra quæ flumina eſt tota Aſia & India vſque ad Sinas. Accedunt Chaldæus, qui vertit, *trans fluuios Indiæ*; Arias & Vatablus, qui hæc de Indis exponunt, quaſi Æthiopia hic Indica intelligatur, cuius flumina ſunt Tigris, Indus & Ganges, quæ licet Iudæis tempore Sophoniæ eſſet ignotior, Chriſtianis tamen quibus prophetat Sophonias, eſt notiſſima. Vnde & Sabæi ſunt Indi, æquè ac Perſici, Arabici, & Abyſſini, vt ex Beroaldo & Dionyſio docet Pererius in cap. 25. Geneſ. v. 5. Senſus ergo eſt q. d. Indi Orientales, Iapones, Sinæ, conuertentur ad Chriſtum, venientque ſupplices ad Eccleſiam, deferentes ſua munera, vti hoc ſæculo factum eſt, & indies fieri videmus. Huic ſententiæ fauet, quod aliqui filij Chus, vt Heuila, verſus Indiam habitarint, quodque S. Cyrillus, Theodor. Procopius & alij, quos citat Pineda loco iam citato num. 23. Sabæam gentem vocent Æthiopiam Indicam. Denique Luſitani, qui ſubegerunt & conuerterunt Indos Orientales, Iapones & Sinas, ad eos nauigant circumeundo Æthiopiam, imò totam Africam. Eorum ergo reſpectu, Indi poſſunt dici ſiti trans Æthiopiam & Africam. Summa, vult dicere hac phraſi Sophonias, remotiſſimas gentes, quales ſunt Æthiopes, & quæ vltra Æthiopiam ſiue Arabicam, ſiue Africanam & Abyſſinam habitant, putà Garamantas & Indos, conuertendos ad Chriſtum. Iudæi enim cenſebant Æthiopes eſſe vltimos hominum, iuxta illud Poëtæ: *Extremique hominum Morini.* Propriè tamen & præciſè per Æthiopiam Sophonias accipit, non illam quæ ſub Ægypto eſt, putà Abyſſiam, ſed Arabicam, vti dixit à Caſtro in prima expoſitione. Alludit enim, vt mox dicam, ad Iudæos per Arabiam ductos in Babylonem, & per totum Orientem diſperſos, quos reduxit Cyrus, & multò magis Chriſtus, in Ieruſalem, id eſt in Eccleſiam, vt munera vota & hoſtias Deo vero offerrent. Per hos tamen à ſimili, quoslibet populos & gentes trans Æthiopiam, in India extremiſque mundi oris ſparſos intelligit. Hoſce enim omnes ad Deum per Chriſtum & Apoſtolos conuertendos prædicit. Ita Mariana & alij.

INDE SVPPLICES MEI, FILII (ita legunt Romana, licet S. Hieron. in comment. legat *filia*) DISPERSORVM MEORVM DEFERENT MVNVS MIHI] Pagnin. Tigurina & Vatablus de more ſequentes R. Dauid, ſic vertunt, *trans flumina Æthiopiæ Atharai, filia Putſai, afferent munus mihi*, quaſi *Atharai* ſint nomen gentis, prognatæ ex gente dicta *Putſai*, quę munus ſit allatura Domino. Verùm nec Scriptura, nec Ioſephus, nec quiſ alius harum gentium meminit. Quocirca Noſter, Chald. Symmach. Septuag. Tigurina & alij, hæc nomina accipiunt, non vt propria gentis, ſed vt appellatiua. *Atharai* enim hebr. ſignificat ſupplices, *putſai* diſperſos. Vnde ex Hebr. ſic ad verbum cum S. Hieron. vertas, *trans flumina Æthiopiæ ſupplices mei* (qui ſunt) *filia diſperſorum* (id eſt, cœtus & congregatio diſperſorum: vel potiùs *filia*, id eſt progenies chariſſima, putà filij chariſſimi diſperſorum, vt vertit Noſter, Symmach. & alij) *meorum afferent munus mihi*, quod S. Hieron. ſic exponit. q. d. O Iſrael, ô Synagoga quondam mihi filia, quam nunc toto orbe diſperſi, licet inuideas, licet æmulatione crucieris, tamen de Æthiopia mihi victimæ deferentur, id eſt de Gentilium populo. Verùm Vulgata lectio habet *filij*, non *filia*, quæ lectio hunc ſenſum non patitur.

Dico ergo, alludit Propheta ad Iudæos à Chaldæis in Babylonem abductos, & per Orientem diſperſos, quos per Cyrum Deus reduxit in Ieruſalem, qui ibidem hoſtias ſuas in gratiarum actionem obtulerunt Domino. Vnde Chald. vertit, *de trans flumina Indiæ cum miſerationibus reuertetur captiuitas populi mei, qui captiuus ductus eſt, & adducent eos illuc tamquã oblationes.* Verùm per hos quos obiter tantùm perſtringit, intelligit quaſlibet gentes toto orbe diſperſas, etiam remotiſſimas in Indijs degentes. De hiſce enim prædicit, quòd per prædicationem Apoſtolorum, perque Chriſti vocationem & gratiam venient ad Eccleſiam, in eaque ſua vota & munera offerent Domino. Hoc eſt enim quod ait S. Iohannes c. 11. 51. *Prophetauit* (Caiphas) *quòd Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente,* (Iudaica) *ſed vt filios Dei, qui erant diſperſi congregaret in vnum.* Ita Hugo, Arias, Clarius & alij. Poſſent Secundò, cũ Theod. diſperſi accipi Apoſtoli: hos enim Chriſtus per totum orbem diſperſit: horum filij ſunt viri Apoſtolici & prædicatores, qui Apoſtolis in officio & zelo conuertendi animas ſucceſſerunt, q. d. Apoſtoli, & qui eis ſuccedent viri Apoſto-

lici,

A lici, conuertent gentes, etiam remotas & barbaras, vti Æthiopes, Indos, Iapones, Sinas, &c. eaſque quaſi munus, imò quaſi holocauſtum, Deo gratiſſimum offerent; vti fecit S. Paulus qui Roman. 15. v. 16. ait: *Vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus, ſanctificans* (græcè λειτουργῶν, id eſt ſacrificans) *Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & ſanctificata in Spiritu ſancto.* Quocirca Chald. & Septuag. vertunt in accuſatiuo: Chald. quidem, *adducent eos illuc tamquam oblationes*; Septuag. verò, *ſuſcipiam diſperſos meos, afferens munus mihi.* Gratulentur ergo ſibi Xauerij, Gaſparea, & eorum aſſeclæ, qui ingenti animo, labore & zelo Indias petunt: ſciant ſe ſucceſſores, poſteros & filios Apoſtolorum: cogitent ſe munus & holocauſtum Deo gratiſſimum, putà animas infidelium ad Dei imaginem creatas, pro quibus Chriſtus carnem B aſſumpſit, & ſeipſum in cruce Patri immolauit, Deo offerre: ſciant ſe adimplere quæ deſunt laborum & paſſionum Chriſti in Eccleſia: ſciant ſe eius regnum ad vltimos vſque orbis fines propagare.

Myſticè. Deus in iuſtificatione Æthiopes dealbat. Myſticè, Chriſtus Æthiopes trans Æthiopiam deducit in Candiam, cùm infideles & vitijs atros traducit ad fidem, caſtitatem, virtutem: tunc enim *mundat omnem nigredinem animæ*, inquit S. Hieron. *& teterum colorem, ac draconis venenum, quo tincti fueramus vitijs atque peccatis, reddito nobis labio electo, ſiue mundo & candido, & facit derelinquere nos in fluminibus Æthiopiæ peruerſorum dogmatum magiſtros, quibus antè irrigabamur, & cum diſperſis quondam Iſrael Chriſto munera delaturos.* Sic S. Auguſt. lib. 9. Confeſſ. c. 2. ait, ſe exemplo Victorini & aliorum, C quos Deus de nigris lucidos fecerat, quaſi ſagittis diuinis confixum exarſiſſe, vt ſuam infidelitatis & libidinis nigredinem, in puritatem fidei & caſtæ vitæ conuerteret. Dicat ergo cum eo quicumque pœnitens & iuſtificatus: Æthiops fui; Deus in baptiſmo, vel aquarum, vel lachrymarum me dealbauit: ipſe pro atra candidam innocentiæ veſtem, imò cutem mihi reſtituit: niger fui, nunc candidus & formoſus ſum: quia conſcientiæ meæ veſtem laui & dealbaui in ſanguine Agni, Apocal. 7. v. 14. Deo gratias, qui me de tenebris vocauit in admirabile lumen ſuum: deinceps viuam non æthiopicè, ſed candidè, illudque Apoſtoli ſequar: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate, fructus autem lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate,* D Epheſ. 5. v. 8. Habitaui olim trans flumina atra Æthiopiæ, putà trans fluenta Nili, qui quia turbidus & limoſus, hinc hebr. שִׁיחוֹר *ſchor*, græcè μέλας, id eſt niger, vocatur; cùm nimirum viuerem in atra caligine Deique ignorantia; cùm in me influerent æſtus motuſque iræ, ſuperbiæ, gulæ, libidinis, aliarumque atrarum cupiditatum. Verùm Chriſtus ſua gratia, trans hæc flumina me traduxit ad candida fluenta Iordanis, ibique me baptiſmo abluit & dealbauit: collocauit me in Ieruſalem, id eſt in Eccleſia, & in quiete puræ conſcientiæ, vbi fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei: vbi candidi gratiæ, amoris, caſtitatis, aliarumque virtutum fluuij in animam meam cælitus influunt & impluunt.

Vers. 11. In die illa non confunderis] Loquitur Hieroſolymæ, id eſt Iudæis, non manentibus in iudaiſmo, ſed Chriſtum recipientibus in eumque credentibus, vt patet verſ. 13. q. d. O Ieruſalem A nunc confunderis & pudefis ob idololatriam & ſcelera; quibus præuaricata es in me. Sed agedum, vultum attolle, ſpera meliora: veniet Meſſias tibi promiſſus, qui omnia tua crimina ſanguine ſuo in baptiſmo eluet, teque gratia ſua decorabit, vt iam non ſordida, ſed ſpecioſa & gratioſa, appareas in conſpectu Dei, angelorum & hominum. Ita S. Hieronym. Theodor. Remig. Hugo & Lyran.

Aliter Vatabl. q. d. Veniet Chriſtus qui in te effundet gratiam ſuam, qua fiet, vt bonis operibus ſtudeas, & caueas peccata omnia, quibus antea in me præuaricari ſolebas.

Quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ] Cauſam dat, cur per Chriſtum ceſſatura ſit Hieroſolymæ confuſio: quia nimirum auferet Chriſtus ab eâ ſuper- B biam, quæ omnis ſceleris & confuſionis eſt mater & origo, ideoque auferet *magniloquos ſuperbiæ tuæ*; Septuag. φαυλίσματα τῆς ὕβρεως, id eſt *contemptus, deriſiones, ſubſannationes contumeliæ tuæ*: quia magniloquorum ſuperba laus & adulatio reipſa non eſt aliud, quàm irriſio & contumelia; Chald. *fortes gloriæ tuæ*; Tigurina, *qui in te inſolenter exultant*; Pagnin. *qui exultant in ſuperbia tua*, id eſt qui exultant & geſtiunt ob tuam dignitatem, excellentiam & magnificentiam inquit Vatabl. eamque ore magniloquo exaltant, buccinant & deprædicant. Taxat ſuperbos & ſupercilioſos principes Iudæorum, præſertim Scribas & Phariſæos, inquit S. Hieron. Remig. Hugo & Lyran. qui Hieroſolymæ præſtantiam, ſapientiam, religionem, ſacra & templum plenis buccis concre- C pabant, ſeque quaſi eius magiſtros, ſacerdotes & principes iactitabant, aliaſque gentes omnes, ac præſertim Chriſtum ipſum, contemnebant. Hi enim fouebant Hieroſolymitarum ſuperbiam & faſtum, à quo oritur omne malum. Vnde hic faſtus faciebat eos incapaces fidei, gratiæ & ſalutis Chriſti. Hos ſuſtulit Chriſtus, eiſque ſubſtituit humiles Apoſtolos, qui Hieroſolymitas docerent modeſtiam & humilitatem, quæ omnis boni eſt cauſa: quia gratiam Dei & hominum ſibi conciliat, ideoque prima eſt diſpoſitio ad ſuſcipiendam Chriſti doctrinam, iuſtitiam & ſalutem. Vnde ſubdit.

Non adiicies exaltari amplius in monte ſancto meo] Mons ſanctus eſt Sion, in quo erat templum: Iudæi enim perpetim iacta- D bant ſe ob templum, dicebantque: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini*, Ierem. 7. v. 4. Chriſtus hanc iactantiam ſuſtulit, quando hoc templum euertit per Titum & Romanos, & quando in Sion erexit Eccleſiam ſuam, ad quam è templo Iudaico credentes tranſtulit & tranſcripſit, in quâ quaſi in ſcholâ humilitatis docet Iudæos animi demiſſionem, vt in fide & religione non ſe præferant Gentibus, vti ſolent; ſed humiliter cum ijs ſe ſubdant gratiæ Chriſti, quæ Gentes, æquè ac Iudæos, vocat & iuſtificat, excluſa circumciſione & lege Moſaica, per quam ſe iuſtificari putabant Iudæi; ſed falsò, vti docet Apoſtolus in epiſt. ad Roman. & ad Galat. Ita Remig. Haymo, Hugo & Lyran. Moral. diſce hic ſuperbiam vbique Deo diſplicere, ſed maximè in loco ſancto, putà Eccleſia, vel Religione, ſcilicet ſi Clerici & Religioſi de primo loco contendant.

Vers. 12. DERELINQVAM IN MEDIO TVI POPVLVM PAVPEREM ET EGENVM] q.d. Pro magniloquis & ſuperbis Scribis & Phariſæis, dabo tibi meos Apoſtolos & diſcipulos pauperes, non propriè dictos: primi enim fideles relictis omnibus bonis, pauperes ſequebantur Chriſtum & Apoſtolos. tum pauperes, id eſt manſuetos & humiles, vt vertunt Septuag. & Theodor. paupertas enim eſt amica & mater humilitatis. Chald. vertit, *tolerantes violentiam & contumeliam*, vti Apoſtoli & diſcipuli pro Chriſti fide dura paſſi ſunt verba, æquè ac verbera. Ita S. Hier. Theodor. Remig. Vatabl. Arias & alij.

Vers. 13. RELIQVIÆ ISRAEL NON FACIENT INIQVITATEM. q.d. Primi fideles & Chriſtiani ex Iſraele à Chriſto euocati & collecti, ijque pauci, præſertim Apoſtoli, adeò ſancti erunt, vt omne peccatum, id eſt crimen mortale (quin & veniale deliberatum) dolum & mendacium caueant. Imò admonentur: QVONIAM IPSI PASCENTVR ET ACCVBABVNT] in ouili Chriſti, putà in Eccleſiâ, vbi quaſi oues à Chriſto paſtore paſcentur doctrina, & gratia diuina & cæleſti, quæ eos faciet ſanctos, æquè ac tutos & ſecuros, vtpote qui omnem ſuam ſpem locarunt in Chriſto, à quo ſciunt ſe regi, paſci, protegi, & bonis omnibus cumulari, cùm in hâc vitâ, tum magis in futurâ. Ita S. Hieron. Remigius & alij.

14. Lauda filia Sion: iubila Iſrael: lætare, & exulta in omni corde filia Ieruſalem.

15. Abſtulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Iſrael Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.

16. In die illa dicetur Ieruſalē: Noli timere: Sion, nō diſſoluantur manus tuæ.

17. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit: gaudebit ſuper te in lætitia, ſilebit in dilectione ſua, exultabit ſuper te in laude.

18. Nugas, qui à lege receſſerant, congregabo, quia ex te erant: vt non vltra habeas ſuper eis opprobrium.

19. Ecce ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo: & ſaluabo claudicantem: & eam, quæ eiecta fuerat, congregabo: & ponam eos in laudem: & in nomē, in omni terra cōfuſionis eorū.

20. In tempore illo, quo adducam vos; & in tempore, quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen, & in laudem omnibus populis terræ, cùm conuertero captiuitatem veſtram coram oculis veſtris, dicit Dominus.

LAVDA FILIA SION] *Filiam Sion* vocat Eccle-
Vers. 14. ſiam primitiuam. Hanc enim Chriſtus è Iudæis collegit in Sion, itaque fecit vt vetus Sion tranſiret in nouam, putà Synagoga in Eccleſiam. Eadem enim eſt Eccleſia vetus & noua, Iudæorum & Chriſtianorum. Iudæi enim ante Chriſtum crediderunt in Chriſtum venturum: Iudæi verò vocati à Chriſto crediderunt in Chriſtum iam præſentem. Eadem ergo vtrorumque eſt Eccle-
A ſia: quia eadem vtriuſque fides, ſpes, charitas, iuſtitia, gloria & beatitudo; ac idem Chriſtus vtrôſque gubernans, iuſtificans & beans. Hâc de causâ Eccleſia Chriſti verè & propriè vocatur filia Sion quia originem ſumpſit a Iudæis in Sion, quod ſi conſiderarent & caperent moderni Iudæi, iam non eſſent Iudæi, ſed Chriſtiani.

Propheta ergo præuidens felicitatem Eccleſiæ à Chriſto inſtituendæ, hortatur ipſam, vt eam conſiderans toto corde exultet & iubilet. Vnde Chald. vertit, *hymnos cane congregatio Sion, & exulta Iſrael: gaude & lætare in toto corde congregatio Ieruſalem*; Septuag. *gaude filia Sion, prædica Ieruſalem, exulta & delectare* (Tigur. *geſti*) *ex toto corde tuo filia Ieruſalem*. Rationem tanti gaudij & iubili ſubdit: Quia inquit, Chriſtus à te auferet omne malum, & conferet omne bonum. Nam Primò.

ABSTVLIT DOMINVS IVDICIVM TVVM] *Iudi-* Vers. 15.
B *cium* vocat peccata, quibus iudicium, id eſt condemnationem & ſupplicium merebatur, illique erat adiudicata, vel certè adiudicāda. Eſt metonymia. Ita S. Hieron. Secundò *iudicium*, id eſt ipſam condemnationem & pœnam. q.d. Chriſtus à te auferet & eluet in baptiſmo omnem culpam, & pœnam præcedentium ſcelerum. Hinc Secundò.

AVERTIT INIMICOS TVOS] Putà dæmones & vitia: ab horum enim miſera ſeruitute liberabit te Chriſtus, vireſque eorum infringet, vt non illa tibi, ſed tu illis domineris. Ita S. Hieronymus, Theodor. Remig. & alij. Vnde Chald. vertit, *extirpauit inimicos tuos*; Septuag. *redemit de manu inimicorum tuorum rex Iſrael*; Pagnin. *euacuauit inimicum tuum*; Tigurina, *auerruncauit hoſtes tuos*, hoc eſt, auertit, depulit, eiecit: auerruncare enim dictum eſt ab auertendo, inquit Varro, & à runca,
C quod eſt inſtrumentum vinitorum, quo vitium ſarmenta auertunt & amputant. Vnde Auerruncus erat Gentibus Deus, quia mala auerruncabat id eſt auertebat. Ita Varro libr. 6. Noſter Auerruncus eſt Chriſtus, de quo S. Antonius, teſte S. Athanaſio, dicere ſolet: *Aduentante Domino* (Chriſto in carnem) *deſtructus eſt inimicus, & omne eius robur elanguit*. Vnde de eo tertiò ſubdit Propheta:

REX ISRAEL DOMINVS IN MEDIO TVI] q.d. Chriſtus Dominus, qui eſt Rex Iſraelis, id eſt populi fidelis, eſt in medio tui ô Sion, ô Eccleſia vt te regat quaſi rex, paſcat quaſi paſtor, alat quaſi pater, amet, quaſi ſponſus, defendat & protegat vti capitaneus. Vnde ſub eius alis & armis ſecura, *non timebis malum vltrà*: quia ipſe illud vel à te depellet, vel vires dabit ad ſuperandum, vt morbos, exilia, martyria, & quælibet aduerſa non tantùm
D patienter, ſed & hilariter ſufferas, in ijſque cum S. Paulo glorieris & exultes. Ita S. Hieron. Quocirca idipſum inculcans & exaggerans ſubiungit quartò.

NOLI TIMERE: SION, NON DISSOLVANTVR MANVS TVÆ] ob tribulationes & perſecutiones Vers. 16. inſurgentes, ſed eas generosè ſupera & deſpice, vt Deus ſuper te & tua pietate, amore, conſtantia & victoria delectetur & gaudeat. Rationem ſubdit: Quia *Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit*. Quid ergo timeas, quæ tam fortem habes ducem? Quid metuas, cùm pro te pugnet Ieſus, id eſt ſaluator, imò ipſa ſalus? Hinc quintum bonum & dotem addit dicens:

SILE-

Vers. 17. Sɪʟᴇʙɪᴛ ɪɴ ᴅɪʟᴇᴄᴛɪᴏɴᴇ ꜱᴠᴀ] Sic legendum cum Hebr. Septuag. & Rom. non *tua*, vti legunt aliqui. Iam triplex hic eſt expoſitio. Prima. q.d. Deus ſilebit præterita tua peccata, quæ olim commiſiſti, non ea refricabit, non exprobrabit, imò non commemorabit, ſed ſilentio inuoluet, delebit & abolebit: quia diliget te. Ita S. Hieronym. & Remig. vnde Chald. *abſcondet delicta tua in miſericordia ſua.* q.d. Si anima adulterio, id eſt ſcelere, polluta, in gratiam cum Deo ſponſo ſuo redeat, ille cum ipſa de præterita iniuria, vtpote condonata, non expoſtulabit; ſed potiùs dicet quod dixit Chriſtus Magdalenæ: *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.* Alius in Biblijs Regijs, *cum gaudio ſubijciet ſcelus tuum cum miſericordia*, ſcilicet ſubijciet ſcelus ſuæ miſericordiæ. Vnde Caſſiodor. in pſalm. 31. *O ingenioſa*, ait, *ſimplicitas, & multa tergiuerſatione cautior puritas, manifeſtare delictum. Illic non iudex, ſed aduocatus eſt Chriſtus, qui ſe propria confeſſione damnatum.* Secunda, q.d. *Silebit*, id eſt ſtabilis & firmus erit in ſua dilectione tui, ſemper te diliget, numquam, nulloque caſu vel euentu dilectionem ſuam reuocabit, aut minuet; ſed vti lapis in centro, ita Chriſtus in dilectione tui ſilebit & conquieſcet. Tertia, q.d. Cùm in tentationibus & laboribus fueris, ſilebit ſæpè, diſſimulabit & ſinet te affligi, laborare & ſudare, eò quòd diligat & eligat te ad magnam gloriam & coronam. Ita S. Antonius à turba dæmonum varijs formis leonum, luporum, taurorum, aſpidum, ſcorpionum, pardorum, vrſorum ſe inuadentium acriter flagellatus, vulneratus & confoſſus, cùm *imperterritus duraret mente peruigili*, ait S. Athanaſ. *vidit ad ſe radium lucis influere. Illicò præſentiam Domini intellexit, & ex intimo pectore longa trahens ſuſpiria: Vbi, inquit, eras bone Ieſu? vbi eras? quare non à principio adfuiſti, vt ſanares vulnera mea? Et vox ad eum facta eſt: Antoni: hìc eram, ſed expectabam videre certamen tuum. Nunc autem, quia dimicando viriliter, non ceſſiſti, ſemper auxiliabor tibi, & faciam te in toto orbe nominari.* Sic S. Catharina Senenſis faces libidinis, à dæmone immiſſas fortiter repellens & ſuperans, poſt victoriam meruit videre Ieſum, cumque illa quereretur. Cur me Domine in hoc prælio reliquiſti? audiuit: Non te dereliqui, nam fui in corde tuo, illudque continuò & roboraui, ne illecebris cederet & conſentiret. Similia legimus in vitis Sanctorum. Septuag. vertunt, *innouabit te in charitate ſua.* q.d. Nouo amore te diliget, perinde ac ſi alia eſſes, & noua ſponſa nouè ei nupta, cumque tibi ſpirabit, vt viciſſim nouo amore & feruore eum diligas, ac pro eo maiora, magiſque heroica patrare & tolerare ambias. Diſce hic, tribulationes, ſi fortiter eas Chriſti amore ſufferat anima fidelis, illam de nouo quaſi vnire & deſpondere Chriſto, vt quaſi noua ſponſa ei dicat cum Sephora vxore Moſis: *Sponſus ſanguinum tu mihi es propter circumciſionem*, propter tribulationes, Exodi 4. verſ. 25.

Exᴠʟᴛᴀᴠɪᴛ ꜱᴠᴘᴇʀ ᴛᴇ (Deus & Chriſtus) ɪɴ ʟᴀᴠᴅᴇ] laudando tuam patientiam, pugnam, victoriam, ac Patris æterni gratiam, quam tibi ad hæc dedit. Septuag. vertunt, *Lætabitur in te in delectatione*, hoc eſt, delectabiliter & valdè in te lætabitur & delectabitur; Tigurina, *geſtiet de te cum iubilo*; Vatabl. *exultabit ſuper te cum cantico.* q. d.

A Præ gaudio & lætitia videbitur canere. Eſt metaphora ab hominibus lætitia geſtientibus.

Moraliter Nota, quàm Chriſtus & Deus delectetur noſtra virtute & tolerantia, vt videatur geſtire, canere, & iubilare. Quis ergo non ſtudeat bonis operibus? quis non dura quæque eius amore patiatur, vt Deo ſuo & angelis eius hanc delectationem, hoc gaudium, hunc iubilum exhibeat & præſtet? Ita Chriſtus aſſerit gaudium eſſe in cælis ſuper uno peccatore pœnitentiam agente, Lucæ 15. v. 7. Ita S. Paulus hortatur Hebræos cap. 13. 16. ad opera charitatis, vt illis oblectent Deum: *Beneficentiæ*, inquit, *& communionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtijs promeretur* (Syrus שְׁפַר ſcaphar, id eſt pulchreſcit, oblectatur, hilareſcit) *Deus.* Et Iſaias c. 62. v. 3. 4. & 6. *Eris*, inquit, *corona gloriæ in manu Dei, &c.*

Mor. Deus mirè delectatur noſtra virtute.

B *vocaberis voluntas mea in ea, &c. quia complacuit Domino in te, &c. gaudebit ſuper te Deus tuus.* Et c. 65. 19. *Exultabo in Ieruſalem, & gaudebo in populo meo.* Et Moſes cohortans Iſrael ad cuſtodiam legis Dei: *Reuertetur*, inquit, *Dominus, vt gaudeat ſuper te in omnibus bonis, ſicut gauiſus eſt in patribus tuis*, Deuteron. 30. 9. Et Pſaltes: *Lætabitur Dominus in operibus ſuis.* Pſalm. 103. 31. Et pſalm 44. 9. *Myrrha, & gutta, & caſia à veſtimentis tuis: ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo.* Denique Apoſtolus excitat Romanos c. 12. 1. *Obſecro*, inquit, *vos, fratres, per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem.* Ita Martyres gaudebant in martyrijs eò quòd ſeipſos Deo quaſi hoſtias viuas, quibus ipſe ſummè delectatur, offerrent in odorem ſuauitatis. Vnde Tertull. Apologet. cap. 50. Martyrum

C agon & *victoria*, inquit, *habet & gloriam placendi Deo, & prædam viuendi in æternum.* Et S. Cyprianus libr. 4. epiſt. 1. ad Rogatianum cæteroſque Confeſſores incarceratos, & martyrij candidatos: *Quid*, ait, *iucundius & ſublimius, quàm oſculari nunc ora veſtra, quæ glorioſa voce Dominum confeſſa ſunt? O beatum carcerem, quem illuſtrauit veſtra præſentia, &c. vbi modò conſtituta ſunt Dei templa, & ſanctificata diuinis confeſſionibus membra veſtra!* Dicat ergo humilis, patiens, pauper, obediens, &c. Humiliabo me in abyſſum, patiar dura, famem ſitimque tolerabo, obediam vſque ad mortem, vt mea humilitate, patientia, paupertate, obedientia, &c. lætificem & exhilarem Deum meum, vt illi hoc ſuaue epulum præbeam, vt oculos eius hoc ſpectaculo paſcam & oblectem. Si enim idipſum

D faciunt famuli Cardinalibus & principibus ſuis, quid me conuenit facere Domino Deo meo?

Aliter vertit Pagnin. ſcilicet, *exultare faciet in laude.* q. d. Deus te faciet exultare in tribulationibus & laboribus, vt ei de ijs gratias agas, eumque laudes & iubiles, vti fecerunt tres pueri in fornace Babylonia, Daniel. 3 v. 51. Vnde S. Hier. *Exultabit*, inquit, *ſuper te in laude, vel quia laudabilis ſis, vel quia eum tuis laudibus canas.*

Nᴠɢᴀꜱ, ǫᴠɪ ᴀ ʟᴇɢᴇ ʀᴇᴄᴇꜱꜱᴇʀᴀɴᴛ ᴄᴏɴɢʀᴇɢᴀʙᴏ] Pro *nugas* hebr. eſt eadem vox *nuge*, pro quâ Septuag. vertunt, *συντετριμμένους*, id eſt confractos. Interpres in Biblijs Regijs vertit, *diſperſos*, Aquila, *translatos*; Chald. *qui remorati ſunt in te tempora ſolemnitatis tuæ*; Pagninus, *dolore affectos*; Tigurina, *abſtractos à loco collegarum*; Vatablus ſic vertit & explicat, *mærore affectos à tempore ſtatu-*

ſtatuta, hoc eſt Iudæos, qui iam erant affecti tædiæ ex-ſpectandi diem ſtatutum aduentus, non Cyri, qui eas Babylone liberaret (vt vult Theodor.) ſed Chriſti, congregabo in Eccleſiam Catholicam; alij vertunt, *ſqualidos, mœſtos, afflictos.* Nugi enim deriuatur à יָגָה *iaga*, id eſt mœrere, dolere, affligi. Vnde Clarius hæc exponit de reſurrectione. q. d. Squalore confectos & mortuos, qui receſſerunt à ſtatu hominum cœtu, in reſurrectione ſuſcitabo, & congregabo in vallem Ioſaphat, & inde in cælum. Verum S. Hieron. cenſet נוּגֵי *nuge*, idem eſſe quod Latinum *nugæ*, illudque ab Hebræo nuge deriuatum eſſe. Rurſum Hebr. מוֹעֵד *moed* idem eſt quod condictum, ſtatutum, vel teſtimonium, id eſt lex. Ergo נוּגֵי מִמּוֹעֵד *nuge mimmoed*, vocantur nugatores, id eſt peccatores, qui ob nugas, id eſt leuiſſimas & mendaces rationes & voluptates, à lege Dei recedunt, eaſq; Deo præferunt. Notat Iudæos, qui ob nugas, id eſt nugacia bona terræ, à lege, quam ſe ſeruaturos promiſerant, receſſerunt; quique ob nugaces ſuas traditiones Chriſtum, quem lex indicabat, ſpreuerunt. Sic Poëtas vocat nugas Xenarchus apud Athenæum lib. 6. *Porrò, ait, ipſi Poetæ nugæ ſunt.* Hi enim ſunt luſciniæ nugis inſidentes, de quibus Plinius lib. 10. 29. Et Ariſtophanes in Nebulis Socratem vocat nugarum antiſtitem, quaſi friuolarum argutiarum auctorem. Plautus quoque nugas theatri, appellat quotidiana conuicia, quæ in meretrices, lenones & paraſitos iaciebantur à Comœdiarum actoribus. Cicero libr. 6. ad Atticum epiſt. 31. *Amicos*, inquit, *habet meras nugas.* Et lib. 5. ad Quintum Fratrem epiſt. 38. nugas vocat homines nihili, & planè ridiculos. *Nugas*, inquit, *maximas omni comitate complexus ſum.* Lexicographi priſci hęc quatuor pro iiſdem habent, *nuga, nugæ, nugax, nugator*; & interpretantur *nullius frugis, nequam, nequus.*

Nugæ hebr. & latinè vocantur homines vel nugatores.

Audi S. Hieron. *Nugas, ſiue, vt Aquila interpretatus eſt, tranſlatas, qui à te receſſerunt, congregabo; quia ex te erant: hoc eſt, hi qui per vitia atque peccata de tuo ſinu fugerant, & facti erant ſub dæmonum poteſtate, redintegrato omnium ſtatu venient ad te, & nequaquam vltrà ſuper perditis filijs tuis patieris opprobria. Id quod diximus nugas, ſciamus in Hebræa ipſum Latinum eſſe ſermonem* נוּגֵי *nuge*, *& propterea à nobis ita vt in Hebræo erat, poſitum, vt noſſe poſſimus linguam Hebraicam omnium linguarum eſſe matricem.*

Propriè enim נוּגֵי *nuge* ſignificat mœſtos, mœrore cõfectos, ſqualidos, vt vertit Noſter Threo. 1. verſ. 4. ac tabidos, vt vmbræ potiùs eſſe videantur quàm homines: inde per catachreſin ſignificat abiectos, viles & nullius pretij, quales ſunt nugæ. Id ita eſſe patet Iſaiæ 51. 23. vbi dicitur: *Et ponam illum in manu* מוֹגַיִךְ *mogaich* (quod æquè ac נוּגֵי *nuge*, à rad. יָגָה *iaga* deſcendit) id eſt, *eorũ qui te humiliauerunt*, vt vertit Noſter, Septuag. & Chald. Et Thren. 3. 33. idem verbum Septuag. vertunt, *humiliauit*; Noſter, *abiecit*, מוֹגֵי *moge* ergo actiuum in Hiphil, ſignificat humiliantes; נוּגֵי *nuge* verò paſſiuum in Niphal, ſignificat humiliatos, contemptos, viles & nugas. Id enim aſſerit S. Hieronym. qui id accepit ab Hebræis, cui ſanè credendum, etſi hæc ſignificatio iam alibi diſertè non reperiatur. Lingua enim Hebræa iam valdè acciſa eſt, nec pura, niſi in S. Scripturâ reperitur. Porrò ſicut latinè vox *nuga* alludit ad *non ago*. q. d. Nugæ ſunt quæ nihil agunt; ita & Hebr. נוּגֵי *nuge* alludit ad אֵין יָגָה *en iaga*, id eſt non *laborat.*

A

Appoſitè Iudæi vocantur *nugæ*. Primò, quia mortalium ſunt abiectiſſimi & viliſſimi, vti videre eſt Romæ, quorum *cophinus fœnumq; ſupellex*, vt ait Poëta: vnde contemptim vocantur verpi, apellæ, recutiti, nugiuendi. Quocirca Iudæorum hæc vox eſt Sapient. 2. v. 16. *Tamquam nugaces æſtimati ſumus*, græcè εἰς κίβδηλον, id eſt in ſpurium; vel in ſcoriam, aut æruginem. q. d. Æſtimamur vt ſpurij, aut quaſi quiſquiliæ & nugæ. Ita Emmanuel & Mariana, qui nugas interpretatur homines perditos.

Iudæi vocantur nugæ ob duas rationes.

Secundò, quia Iudæi nugis & fabulis ſcatent. Vnde Hebr. נוּגֵי *nuge* deduci poteſt ab הָגָה *haga*, id eſt garrire, muſſitare, fabulari. Iuſto enim iudicio Dei factum eſt, vt, cùm à veritate, lege & Chriſto receſſerint, inciderint in errores, fabulas, fabulones & impoſtores. R. Salomon, alijque eorum Rabbini, æquè ac Thalmud, ita iis abundant, vt fabularum centones videantur à quibus miſera plebs credit, quaſi oraculis. Ex hiſce, alijſque nouis à ſe confictis Mahomet conſarcinauit Alcoranum, quod eſt quaſi lex & S. Scriptura Turcarum & Saracenorum. Verè Pſaltes pſalm. 118. 85. *Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, ſed non vt lex tua.* Idem faciunt hæretici; dum enim à verâ fide & lege Dei recedunt, abeunt in errores & fabulas. Notæ ſunt ex Irenęo, Tertull. Epiphan. & alijs fabulæ Simonis Magi, Saturnini, Carpocratis, Montani, Marcionis, Gnoſticorum, Manichæorum, ac Valentinianorum, qui triginta fingebant æones quaſi deos, ſed reuera nominum potiùs portenta, quàm numina.

B

C

Moral. Diſce corruptionem naturæ humanæ ex peccato, quæ nugas magis amat, quàm ſeria & vtilia, adeò vt homines hic à Prophetâ, non nugatores, ſed nugæ ipſæ appellentur. Præclarè S. Hieronymus in proœmio libr. 12. in Iſaiam: *Nullus*, ait, *tam imperitus ſcriptor eſt, qui lectorem non inueniat ſimilem ſibi; multoque pars maior eſt Mileſias fabellas reuoluentium, quàm Platonis libros: in altero enim ludus & oblectatio eſt, in altero difficultas & ſudor mixtus labori. Teſtamentum Grunnij Corocottæ Porcelli decantant in ſcholis puerorum agmina cachinnantium*; quin etiamnum illud exſtat in Bibliothecis, vti in noſtra Romanâ inter Inſcriptiones antiquas, in quo Porcellus à coco iugulandus. Ita ſua legata partitur: *Patri meo Verrino Lardino delego dari glandis modios triginta, & matri meæ Veturiæ Scrophæ delego dari laconicæ ſiliginis modios quadraginta, & ſorori meæ Verrinæ hordei modios triginta. Et de viſceribus meis dabo ſutoribus ſetas, rixatoribus capitulas, ſurdis auriculas, cauſidicis & verboſis linguam, inteſtina iſiciarijs, lumbos pueris, muſculos curſoribus, venatoribus talos, latronibus vngulas*, &c. Hæc refero, tum vt locus S. Hieron. de hoc teſtamento intelligatur, tum vt nugarum Prophetæ detur vetus exemplum, quo videamus quàm nugoſa ſit hominis indoles, quæ has nugas per tot annorum centurias conſeruauit. Plinius libr. 30. c. 2. Appion, inquit, Homerum ab inferis euocatum nil aliud interrogauit, quàm qua patria quibuſque parentibus genitus eſſet. Sic quidam, etiam primores, grauiſſimorum virorum concilio conuocato, de meris nugis, id eſt rebus otioſis & friuolis, conſulunt.

Moral. de nugacitate hominum.

D

Porrò

Porrò maior hominum pars cœtuſque circa nugas occupatur, nugax eſt, nugiger & nugiuendus. Martialis, qui à multis ita auidè legitur & teritur, quid eſt niſi pater leporum & nugarum? Audi ipſummet de ſe initio lib. 9.

Ille ego ſum nulli nugarum laude ſecundus:
Quem non miraris, ſed, puto, lector amas.

Audi Satyricum in Carmine cui titulus *Nugæ*:

Accipe, ſtat pretium nugis; & callidus emptor
Vix plura ex alia ſperat compendia merce.
Quippe hominum in vita, nugis ſine nulla voluptas.
Teſtis erit blando nugas qui garrit amico.
Pyramides nugæ, nugæ miracula rerum.
Luſitina in nugis melior conſumitur ætas.
Viuit & immoritur nugis ſchola magna Sophorum.
Grata oculis nugæ, nugis viſenda theatra.
Forma breuis nugæ, ſed quæ euertiſſe feruntur
Pergama, &c.
Nobilitas nugæ inſignes, & gentis origo
Ducta Promethæis ab auis, & ſanguine Pyrrhæ.
Captus erat nugis, qui vexit Ariona delphin.
Mercurius nugis, nugis ſe iactat Apollo.
Suſtuleris nugas, & iuncta poëmata tolles:
Grandiloquo fiet de Rhetore Tullius infans.
Quærimus & Tyriæ nugas in ſanguine conchæ,
Ambroſia & nectar nugæ, convivia diuûm.
Riphæo concreta gelu cryſtallina nugæ.
Nugæ amethyſtus, onyx, beryllus, iaſpis, achates,
Nugæq; ignivomo tremulus fulgore pyropus;
Famaq; manſurum ſpondens poſt funera nomen,
Vitaq; ſunt nugæ: nugæ, fortuna ſuperbis
Quæ largitur opes, & nutu temperat orbem.

Seneca lib. 1. epiſt. 1. *Magna, ait, vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* Et Cato: *Satius eſt otioſum eſſe, quàm nihil agere.* Nihil agit, qui nugis & friuolis ſe occupat. Domitianus Imperator, teſte Suetonio in eius vita, molem tanti Romani Imperij ſuſtinens, cùm negotia maxima tractare deberet, multas ſæpè horas impendebat captandis muſcis: vnde rogantibus, quis eſſet cum Domitiano? reſponſum eſt, Nec muſca quidem, quia homines & muſcas occidebat, ne quis alius ſupereſſet. Quocirca ipſe viciſſim à Stephano œconomo ſuo occiſus eſt. Heliogabalus Imper. tota Roma curauit conquiri araneas, earumque telas colligi & ponderari ad hoc, vt ſciret quantum omnium eſſet pondus & multitudo. Ita multi hodie negotia vertunt in otia, ſeria in nugas. Ambis gloriam, ambis honorem, ambis prælaturam? muſcam captas. Ambis gulam & venerem? putidam araneam captas. Ambis veſtes ſericas, aureas, purpureas? telas aranearum captas. Annon hæ ſunt nugæ? In hiſce tamen multi tempus, quod ad æternitatem promerendam nobis Deus conceſſit, vltrò terunt, & gaudentes conſumunt. Verè Sapiens: *Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona*, Sapient. 4. 12. q. d. Faſcinum vanitatis & nugarum, ea quæ ſunt verè bona & honeſta, obſcurat. Species enim voluptatis quæ eſt in nugis & vanitate peccati, faſcinat mentem, vt hanc nugacitatem, æquè ac turpitudinem peccati non videas, non conſideres, vti nec honeſti, ſiue virtutis pulchritudinem & præſtantiam. Sanè faſcinati videntur homines, & illecebris creaturarum quaſi præſtigijs præſtricta eorum mens, dum velut bruta ruunt in ſuas veneres & cupedias, etiamſi ſciant ſe per eas ruere in tartara & incendia æterna. Sapienter Æſchines epiſt. 5. *Res perexiguas, inquit, maximi facere, pusillanimitatis cuiuſdam & inſcitiæ eſt.* Hoc ſibi iuueni accidiſſe confitetur & dolet S. Auguſt. lib. 8. Confeſſ. c. 11. *Retinebant, ait, me nugæ nugarum, & vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ.* Excutiamus cum S. Auguſt. haſce nugas nugarum, mentemque noſtram ac vitam in cæleſtibus veriſque bonis, in vero animi robore & magnanimitate, in omnium rerum mundanarum contemptu & deſpicientia, in arduarum & heroicarum virtutum exercitatione defigamus.

Porrò quantopere nugæ fidelibus vitandæ ſint, graui cenſura docet S. Bernard. *Nugæ, inquit, ſi inciderint, interdum ferendæ fortaſſis, referendæ nunquam. Interueniendum cautè & prudenter nugacitati. Prorumpendum ſanè in ſerium quid, quod non modò vtiliter, ſed & libenter audiant, vt ſuperſedeant otioſis.* Ita auctor Vitæ S. Bernard. l. 3. c. 3. Idem in Apologia ad Guilielmum Abbatem: *Nihil, ait, de Scripturis, nihil de ſalute agitur animarum, ſed nugæ, & riſus, & verba proferuntur in ventum. Inter prandendum quantum fauces dapibus, tantum aures paſcuntur rumoribus.* Idem de Conuerſione ad Clericos c. 12. *Friuola, ait, prorſus, & inanis ac nugatoria conſolatio, & neſcio quid illi durius impreceer, quam vt ſemper habeat quod requirat; qui iucundæ quietis pacem fugitans, curioſa inquietudine delectatur. Liquet ſanè vel ex hoc ipſo, nihil his omnibus delectationis ineſſe, quorum ſolus tranſitus iuuat. Vanus vtique labor, qui ſtudio vanitatis aſſumitur. O doxa, doxa, ait ſapiens* (putà Boëth. l. 3. de Conſol. proſa 6.) *in millibus mortalium nihil aliud, quàm aurium inflatio vana.* Celebre eſt iſtud Aſtydamantis:

Garrulitas eſt deambulatio linguæ.
Nugas agis, dum philoſopharis intempeſtiuè.

Et illud Euripidis:

Tu verò linguam quidem volubilem habes, vti vir prudens,
Sed in ſermonibus tuis nulla mens ineſt.

Nicoſtratus aptè hoſce nugaces & garrulos, vocat hirundines. Grauiter & verè Clemens Alex. l. 2. Pædag. c. 5. *Cùm verba, inquit, omnia à cogitatione & moribus emanent, fieri non poteſt, vt aliqua verba mittantur ridicula, quæ non procedant à moribus ridiculis. Ex abundantiâ enim cordis os loquitur.* S. Chryſoſt. explicans illud Epheſ. 4. 29. *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat: Quale, inquit, cor vnuſquiſque habet, talia verba loquitur, & talia opera facit.* Verba ergo & opera leuia & nugacia, ſigna ſunt animi leuis & nugacis. Quocirca S. Baſil. in exhort. ad filium ſpirit. *Ne, inquit, in modum paruuli iocari velis aſſiduè, quia non competit ei qui ad perfectionem nititur, iocari vt paruulus.* S. Thom. Aquinas hæc duo dabat ſigna, è quibus cognoſci poſſit, an quis in virtute multum profecerit. *Si,* inquis, *Quem videris verbis leuibus nugiſq; delectari, ac ægrè ferre ſi contemni, ſcito hunc non eſſe perfectum, etiamſi miracula faciat.* Quamobrem S. Hier. *Felix, ait, lingua, quæ non nouit niſi de diuinis texere ſermonem.* Et S. Baſil. tract. de Renunciat. ſæculi: *Si futiles, ait, habeantur ſermones, tu magnoperè ne attendito; ſed ſi quæ ex diuinis literis ad ſalutem animi pertinentia memorare audieris: acerba guſtatu tibi ea ſunto, quæcumque de rebus mundanis memorentur, contraq; fauis mellis ſimilia, quæ à pietatem colentibus viris narrentur.* In Vitis Pat. lib. 3. n. 36. refertur de quodam viro ſancto in monaſterio S. Pachomij, qui, cùm inter Monachos fieret ſermo de S. Script. & rebus

Quàm nugæ fideli vitandæ.

ſanctis,

ſanctis, videbat *angelos lætantes in hilari vultu: delectabantur enim de eloquijs Domini. Cùm verò aliud quodcumque inter ſe loquerentur ſtatim angeli recedebant longiùs, indignantes contra eos: veniebant autem porci ſordidiſſimi & morbo pleni, & volutabant ſe inter eos. Dæmones enim in ſpecie porcorum delectabantur per ſuperflua & vaniloquia eorum. Beatus autem ſenior hæc videns abijt in cellulam ſuam, & per totam noctem cum grandi fletu & vlulatu gemendo deflebat miſerias noſtras. Dicebat ergo: Cauete fratres à multiloquio, & ab otioſis ſermonibus linguam prohibete, per quam malus interitus animæ generatur: & non intelligimus, quoniam per hæc & Deo, & ſanctis angelis odibiles ſumus.*

S. Hugo Abbas Cluniacenſis, qui vixit tempore ſancti Anſelmi, & cum eo viſus eſt ab angelis vehi in cælum, monuit ſæpè Durannum Epiſcopum Toloſanum, vt à nugis & ridiculis verbis quibus aſſueuerat, ſibi temperaret; alioqui eum poſt mortem tumentibus labris & ſpumoſo ore appariturum. *Non correxit Epiſcopus: vnde defunctus cuidam ſacerdoti Signino apparuit, &, vt Sanctus prædixerat, vlceroſis tumida labijs ora præferebat. Petit auxilium Patris lachrymabiliter, quem audire noluerat. Signinus refert Patri quod viderat, miſeretur Abbas, & exceſſum oris ſeptem fratrum ſilentio ſanare feſtinat. Septem fratres deligit, quibus ſeptem dierum ſilentium pro Epiſcopo indixit. Vnus ex ijs tranſgreditur, ſilentium ſoluit. Redit Epiſcopus ad Signinum, ſacitum accuſat ſilentium, de tranſgreſſore conqueritur, dilatam oris ſanitatem propter ſeptimi inobedientiam cauſatur. Signino hæc iterum ad Patrem referente, Abbas inquirit de tranſgreſſione. Tranſgreſſio inuenitur, & alter ſeptenarius ſilentio dedicatur. Quo completo tertiò Præſul apparuit, gratias agens Abbati, pontificali indutus chlamyde, os ſanatum oſtendit.* Quocirca S. Hugo magis quàm antè nugas vitans, ſeria tractabat: *Orationem Deo, lectionem ſibi, conſilium proximo ſedulus exhibebat. A mendacio & ſimulatione abhorrebat penitus, torporem & otium damnabat, pauperes opulenta manu paſcebat, infirmos pia ſolicitudine refouebat, afflictos conſolabatur, pupillos & viduas tuebatur. In vitioſos ſeuerus, erga pœnitentes mitiſſimus erat: diſciplinæ caſtigatione iudex, doctrina magiſter, charitate parens, obſequio miniſter. Ita verò pluribus erat intentus, vt minor ad ſingula vix haberetur*, inquit Hugo illi coæuus in eius Vita.

Vt non vltra habeas ſuper eis opprobrium] Nugæ enim & nugaces Iudæi, & peccatores probro ſunt non tantùm ſibi, ſed & ſuæ matri, putà Sioni. Rurſum apud Gentes probrum tibi eſt Sion, quòd tam paruæ ſis virtutis & zeli, vt hoſce filios tuos non potueris, æquè vt cæteros ad Chriſtum conuertere: quare probrum hoc auferetur, cùm eos Dei gratia aſpirante, zelo maiore conuertes.

Vers. 19. Interficiam omnes qvi afflixervnt te] q.d. Perſecutores tuos ô Sion, ô Eccleſia Chriſti, perimam: nimirum Iudæos per Titum & Romanos. Ita Lyran. & Vatabl. Gentiles verò, vt Neronem, Aurelianum, Decium, Maximianum, Diocletianum, &c. partim per Romanos, Perſas, Gothos, ac plenè per Conſtantinum Magnum. Ita Theodoret. Remig. & Hayn. denique tandem in die iudicij, omnes omnino impios, hoſtes tuos, æterna morte mulctabo.

Et salvabo clavdicantem, ſcilicet populum, non tam Iudaicum, qui partim ad Moſem, partim ad Chriſtũ inclinabat, vt vult Arias; quàm Chriſtianum in primitiua Eccleſia, qui fugiens perſecutiones ibat in remotos montes ſiluas & vrbes, ac ex labore peregrinationis fatigatus, claudicabat. Vnde ſequitur: Et eam qvæ eiecta fverat, congregabo] Tigurina, *& eam quæ longiùs abſtracta erat colligam*. Eijciebant enim Chriſtianos Iudæi è ſuis ſynagogis; Gentiles ex ſuis vrbibus & locis q.d. Eccleſiam, putà cœtum fidelium à perſecutoribus eiectum colligam, ſuæque vrbi, loco & patriæ reſtituam, vt ibi ſint in honore laude & gloria, vbi priùs affecti ſunt confuſione, probris & verberibus. Factum id per Conſtantinum. Ita Theodor. Remig. & Vatabl.

Myſticè, colligit Deus peccatores claudicantes, qui nunc Deo, nunc dæmoni; nunc Chriſto, nunc carni & mundo adhæſerant, ideoque à Dei gratia & domo eiecti erant, cùm eos efficaciter ad ſe vocat, ſibique fortiter aſtringit, vti vocauit & aſtrinxit S. Magdalenam.

Vers. 20. In tempore illo] Repete *interficiam omnes qui afflixerunt te, & ſaluabo claudicantem*, &c.

Cvm convertero captivitatem veſtram] qua in primitiua Eccleſia vos, ô Chriſtiani, ſub Iudæis magiſtratibus, & Gentilibus Imperatoribus fuiſtis quaſi captiui & oppreſſi: faciam enim per Conſtantinum, vt vos libertatem aſſequamini, imò dominemini infidelibus, eorumque templa occupetis, ac publicè Chriſtum glorioſè & magnificè colatis. Ita Lyran. & Vatabl. Secundò, *captiuitas* hæc accipi poteſt ſeruitus diaboli & peccati, à quâ Chriſtus nos ad libertatem filiorum Dei traducit per gratiam in hâc vitâ & per gloriam in altera, vbi poſt multos labores & agones, è ſeruitute corporis, ærumnarum & mortis nos liberabit, ac cæleſtibus coronis & honoribus donabit, & beabit in æternum. Ita S. Hieron. Theodor. Hugo & alij.

COM-

COMMENTARIA IN AGGÆVM PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

Aggæus, id eſt feſtiuus, curꝰ; DEcimus inter Prophetas ponitur Aggæus, vel, ut hebr. ſcribitur per *chet*, חגי *chaggai*, ſiue Chaggæus, id eſt feſtiuus, feſtum agens, à rad. חגג *chagag*, id eſt feſtum celebrauit feſtiuè prophetans ad populum lętè è Babylone in Iudęam redeuntem. *Aggæus*, inquit S. Hieron. ad Paulin. *feſtiuus & lætus, qui ſeminauit in lachrymis, ut in gaudio meteret, destructum templum ædificat, Deumq́; Patrem inducit loquentem: Adhuc modicum, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam, & mouebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus*, putà Meſſias, ſiue Chriſtus. Quoad tempus, prophetauit Aggæus paulò poſt Iudæorum reditum è captiuitate Babylonica, Cùm enim reſp. Iudæorum vitijs eſſet corrupta, Deus eam excidit, & traduxit in Babylonem, ibique captiuos detinuit per 70. annos, ad hoc, ut tota illa generatio vetus & vitiata interiret, & in eorum locum filij ab hiſce vitijs intacti ſuccederent, ut nouus populus ad renouationem Ieruſalem perueniret. Eò ergo redijt 1. anno Cyri: mox cœpit reædificare templum, iecitque eius & altarium fundamenta, ſed cæſo paulò poſt à Tomyri Scytharũ regina Cyro, ſucceſſit ei in regnum Perſarũ filius Cambyſes, ſiue, ut eum Eſdras vocat, Aſſuerus, chaldaicè, perſicè Artaxerxes, qui perſuaſus à Sanaballat alijſque Samaritanis Iudæorum hoſtibus, quòd Iudæi in ſpeciem templum, ſed reuera arcem quaſi rebellaturi ædificarent, vetuit eos in fabrica progredi: Narrat hæc fusè Eſdras lib. 1. c. 4. vbi & addit v. 24. *Tunc*
Argumentum. *intermiſſum eſt opus domus Domini in Ieruſalem, & non fiebat vſque ad annum ſecundum regni Darij regis Perſarum.* Iudæi enim videntes à Cambyſe, Sanaballat & alijs tot tantaſque fabricæ remoras iniji, dictitabant necdum eius tempus aduenisſe. Quocirca Deus ſuſcitauit Aggæum anno ſecundo Darij, qui eos ad templi fabricam reſumendam incitaret. Hoc eſt enim quod mox ſubdit Eſdras ca. 5. 1. *Prophetarunt autem Aggæus Propheta & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos qui erant in Iudæa & Ieruſalem, in nomine Dei Iſrael. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue filius Ioſedec, & cœperunt ædificare templum Dei in Ieruſalem, & cum eis Prophetæ Dei adiuuantes eos.* Qui & ſubdit cap. 6. Deum flexiſſe animum Darij, ut templi fabricam non tantùm permitteret, ſed & edicto ſuo promoueret, iubens ex tributis

A regijs præberi ſumptus in fabricam & ſacrificia neceſſarios. Vbi rectè aduertit S. Hier. in prologo: *Sciendum*, inquit, *eſt magni ſpiritus fuiſſe Aggæum* *Aggæi ingens animus.*
& Zachariam Prophetas, ut aduerſus Artaxerxis regis edictum, & Samaritanos genteſq́; cunctas per circuitum ædificationem templi impedientes, iuberent templum extrui: Zorobabel quoque, & Ieſum filium Ioſedec, & populum qui cum eis erat, non minoris fidei, ut Prophetas magis audirent iubentes, quàm prohibentis regis imperium. Additque ſecutus Chronicon Euſebij hæc contigiſſe, *quo tempore apud Romanos ſe-* *Tempus.*
ptimus à Romulo regnauit Tarquinius Superbus, habens annum imperij vigeſimum ſeptimum, qui poſt octo annos expulſus eſt à Bruto: ac deinde rempub. per quadringentos & ſexaginta quatuor annos vſque ad Iulium Cæſarem Conſules adminiſtrauerunt. Quare ab hoc anno
B no ſecundo Darij vſque ad annum 42. Auguſti Cæſaris, quo natus dicitur Chriſtus fluxerunt anni 518. tot ergo annis Aggæi prophetia de Chriſto eum anteceſſit.

Porrò illa quatuor continet partes, ſiue viſio- *Partitio libri.*
nes: tres primæ eliduunt tres excuſationes Iudæorum de differenda templi fabrica: in quarta promittit Zorobabeli fabricam reſumenti Chriſtum ex eius ſtirpe naſciturum, qui templum hoc ſua præſentia, doctrina & miraculis decorabit, facietque glorioſius quàm fuerit templum prius à Salomone ædificatum, ac thronum regni ſui ſuper omnia gentium regna, ijs ſubactis ſublimabit.

Myſticè, Aggæus, inquit S. Hieron. Cyrill. &
C Rupert. optat ut Ieſus & Zorobabel, id eſt Ieſus Chriſtus filius Dei, ſummus ſacerdos, qualis fuit Ieſus filius Ioſedec; æquè ac ſummus princeps, qualis fuit Zorobabel, Dei domum, id eſt corpus, ſibi & nobis in incarnatione ædificet.

Tropol. ut Deus ſibi in anima fideli & ſancta templum virtutum conſtruat, inquit idem S. Hier. & Remig.

Denique adeò illuſtris, ſanctus & ſapiens fuit *An Aggæus fuerit angelus?*
Aggæus, ut Origen. illum, æquè ac Malachiam & Iohannem Baptiſtam, cenſuerit non fuiſſe homines, ſed angelos incarnatos, vti refert Gabriel Vaſquez 1. p. tom. 1. diſp. 184. nu. 7. & alij; imò S. Hier. c. 1. v. 13. Ratio Origenis erat, quia c. 1. v. 13. Aggæus in Hebręo vocatur angelus: *Et dixit*, inquit, *Aggæus nuncius* (hebr. מלאך *malach*, id eſt angelus) *Domini de nuncijs Domini.* Verùm hic eſt error: certũ enim eſt Prophetas omnes fuiſſe

Cornel. in Proph. Min.

 homi-

homines, non angelos, Aggæi vitam ita paucis deſcribit Epiphan. lib. de Proph. vit. (Eius vita.) : *Aggæus Propheta iuuenis admodum ex Babylone profectus eſt Hieroſolymam, & ingenuè de reditu populi vaticinatus eſt. Et oculis ſtructuram templi Ieruſalem vidit. Idem ibidem omnium primus cecinit Alleluia. Eodem igitur loci vitam finiuit, & humo prope ſacerdotes cum honore & gloria cõditus eſt. Proinde etiamnum hodie pſallimus Alleluia, qui hymnus Aggæi & Zachariæ perhibetur.* Eadem habet S. Dorotheus, qui & addit, eum de Chriſto vaticinatum ſub perſona Zorobabelis c. 2. dum ait: *Ponam te ſignaculum, quoniam te elegi, dicit Dominus: ſicut & Iohannes Euangeliſta dicit: Hunc enim Pater ſignauit Deus.* Accedit & Iſidorus, qui & addit, eum in Babylonia natum, iuuenculum cum cæteris Iudæis rediiſſe Hieroſolymam. Catalogo Sanctorum aſcriptus legitur Aggæus cum Oſee in Martyrolog. Rom. die 4. Iulij. Pſalmos aliquos compoſitos eſſe ab Aggæo cenſent A nonnulli, nimirum 111. qui inſcribitur, *Alleluia reuerſionis Aggæi & Zachariæ.* (Pſalmi.) Et 145. cuius pariter titulus eſt, *Alleluia Aggæi & Zachariæ.* Idem titulus eſt pſal. 146. 147. & 148. in Græcis codicibus Septuag. Vaticanis. Addunt aliqui pſal. 137. qui in iiſdem inſcribitur, *Pſalmus ipſi Dauid Aggæi & Zachariæ.* Verùm alij communiter cenſent hos pſalmos non eſſe compoſitos, ſed decantatos à populo redeunte è Babylone, præcinentibus Aggæo & Zacharia; eò quòd feſtiui ſint & euchariſtici, ideoque huic materiæ & iubilo populi reducis congruant, de quo plura in Pſalmis. Quod audis Aggæum primùm in Ieruſalem cecinisse Alleluia, intellige primùm à reditu è Babylone. Nam ante captiuitatem in vſu fuit Alleluia, ut patet ex pſalmis, in quibus crebrò reſonat Alleluia: aut, quòd primus poſt pſalmos adiecerit Alleluia, ob lætum è Babylone reditum.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Reprehendit Iudæos intermittentes fabricam templi, ac dicentes necdum aduenisse eius tempus, eò quòd Samaritæ illam impedirent, & Cambyſes eamdem prohibuiſſet. Docet enim hanc excuſationem eſſe falſam, eſſeq; prætextum pigritiæ, qua ſuis ædibus conſtruendis intenti, domum Dei poſtponebant & negligebant: Deum enim velle, ut ipſi illico manum admoueant templo: hanc enim ſuam voluntatem ſatis declaraſſe, cùm ob neglectam templi fabricam immiſit eis ſterilitatem, famem & inopiam. Quamobrem huic oraculo credentes Zorobabel, Ieſus & populus, illico rem aggrediuntur.

Vers. 1. IN anno ſecundo Darij regis, in
menſe ſexto, in die una menſis, fa-
ctum eſt verbum Domini in manu Ag-
gæi Prophetæ, ad zorobabel filium
Salathiel, ducem Iuda, & ad Ieſum fi-
lium Ioſedec ſacerdotem magnum, di-
cens:
2. Hæc ait Dominus exercituũ, di-
cens: Populus iſte dicit: Nondum ve-
nit tempus domus Domini ædificandæ.
3. Et factum eſt verbum Domini in
manu Aggæi Prophetæ, dicens:
4. Numquid tempus vobis eſt vt
habitetis in domibus laqueatis, & do-
mus iſta deſerta?
5. Et nunc hæc dicit Dominus exer-
cituum: Ponite corda veſtra ſuper vias
veſtras.
6. Seminaſtis multum, & intuliſtis
parum: comediſtis, & non eſtis ſatiari:
bibiſtis, & non eſtis inebriati; operui-
ſtis vos, & non eſtis calefacti: & qui
mercedes congregauit, miſit eas in ſac-
culum pertuſum.

VERS. 1. (Darius hic quis? Sententia Prima.) IN ANNO SECVNDO DARII] Quæres, quiſnam hic Darius? Primò Philo Annij, & eum ſecuti Genebrardus & Gerardus Mercator in Chronolog. ac Cyrillus Hieroſol. catech. 12. & Tertull. li. contra Iudæos tit. de Paſſione Chri- B ſti, cenſent eſſe Darium Medum. Verùm hoc falſum eſſe liquet, tum ex alijs, tum ex eo, quòd Darios Medus præceſſerit Cyrum: nam Cyrus ei ſucceſſit, ut ait Daniel c. 5. 31. Aggæus autem prophetauit poſt Cyrum & Cambyſem, ut patet 1. Eſdræ 4. v. 5. & 24. & c. 5. 1. Cyrus enim cõceſſit fabricam templi, ſed eam prohibuit Cambyſes. Vnde poſt Cambyſem ſub Dario, miſſus eſt Aggæus, qui eam rurſum vrgeret. Adde, Darium hunc non fuiſſe Medum, ſed regem Perſarum. ita enim vocatur 1. Eſdræ 4. v. 24.

Secundò, Ianſenius in Concordia Euangel. (Secunda.) c. 19. cenſet hunc Darium eſſe Artaxerxem Longimanum, ſextum regem Perſarum. Ratio eius eſt, quia Iudæi Iohannis 2. 20. aiunt, hoc templum ædificatum eſſe 46. annis: hoc autem verificari nequit, niſi dicamus illud ædificatum C ſub Cyro (ſub Cyro enim cœpit) annis 20. ſub Cambyſe totidem, & 6. ſub Dario Longimano. Verùm hæc ſententia confundit Darium cum Artaxerxe: hinc enim dictus eſt Longimanus, nõ ille, & Darius quartus fuit Perſarum rex, Longimanus verò fuit ſextus. Dario enim ſucceſſit filius Xerxes, Xerxi Artaxerxes. Adde Cambyſem non regnaſſe 20. annis, ſed ut ſummum octo. Denique vſque ad Longimanum viuere quiuit Aggæus, Zorobabel & cæteri, de quo mox plura.

Tertiò, Seuerus Sulpitius lib. 2. Hiſtor. & Sca- (Tertia.) liger in Emend. tempor. cenſent hunc Darium eſſe Darium nothum, qui fuit filius ſpurius Artaxerxis Longimani, ita ut Artaxerxes qui 1. Eſdræ cap. 7. eum ſequitur, miſitque Eſdram, in Ieruſa-

ruſalem, fuerit ille qui cognominatus eſt Mnemon, id eſt memor à memoriæ præſtantia. Hic enim ſucceſſit Dario notho. Verùm hoc eſt incredibile. Sic enim Eſdras fuiſſet ducentorum ferè annorum, vti Scaliger coactus fatetur: Zorobabel & Ieſus, qui ſub Cyro populum Babylone reduxerunt in Ieruſalem, fuiſſent 140. annorum, cum tamen lib. 3. Eſdræ cap. 3. v. 4. Zorobabel vocetur adoleſcens, vnus è cuſtodibus Darij. Eiuſdem ætatis fuiſſet Aggæus. Rurſum ex hac ſententia ſequitur, neminem eorum qui viderant primum templum Salomonis, quod à Chaldæis 70. annis ante laxationem captiuitatis per Cyrum, fuerat euerſum, potuiſſe videre ſecundum à Zorobabele ædificatum, poſt reditum è captiuitate ſub hoc Dario: cuius tamen contrarium ſignificat Aggæus c. 2. v. 4. Id ſequi patet. Adde enim 70. annis captiuitatis tres annos Cyri, octo Cambyſis, 36. Darij Hyſtaſpis, viginti Xerxis, quadraginta Artaxerxis, cui ſucceſſit Darius hic nothus, conflabis annos 177. quot nemo ea ætate vixit.

Quarta vera.

Dico ergo, Darium hunc fuiſſe Darium Hyſtaſpis, qui Aſſuero, ſiue Artaxerxi, ut habet Eſdras, hoc eſt Cambyſi, in regno Perſarum ſucceſſit, non ut filius, ſed à Satrapis electus per hinnitum equi. ita S. Hier. Theod. Albert. Euſeb. in Chron. Ioſeph. li. 11. Antiq. c. 4. Clemens Alex. l. 1. Strom. & alij paſſim. Anno itaque Darij huius 2. iubente Aggæo cœperunt Iudæi reſumere fabricam templi, eamque perfecerunt anno 6. eiuſdem, ut ait Eſdras lib. 1. ca. 6. v. 14. ſcilicet quoad Sanctum & Sanctum ſanctorum. Nam atrium, ſiue exterior pars templi, & per conſequens totū templum quoad omnia, conſummatum fuit anno eiuſdem 9. vti diſertè teſtatur Ioſeph. loco citato.

Morale.

Moraliter. Nota hic, cor regis eſſe in manu Dei, ut illud flectat quocumque libuerit, vti flexit hic cor Darij ad amorem Iudæorum & curam templi; eò quòd Iudæi iam captiuitate 70. annorum afflicti & compuncti, ad Deum rediiſſent, eiuſque opem pœnitentes & ſupplices inuocaſſent, ſicut ex aduerſo olim flexerat cor Nabuchodonoſoris ad eorum odium & caſtigationem; eò quòd ipſi à ſe auerſi idola colerent, & impiè viuerent. Vnde diſcimus, ad Deum eſſe recurrendum cùm à Tyrannis opprimimur. Rurſum eum eſſe rogandum, ut principes ſapientes, moderatos, pios & iuſtos vel conſtituat, D vel iam conſtitutos efficiat. A principibus enim Eccleſiaſticis pendet Eccleſia, à ſæcularibus reſpubl. Multi cenſent Darium hunc fuiſſe maritum Eſther, ideoque tam beneuolum extitiſſe Iudæis, ac ſumptus præbuiſſe templo, de quo in lib. Eſther.

Porrò notat S. Hieron. in prologo, R. Dauid Vatabl. & alij, Aggæum vaticinatum eſſe anno ſecundo Darij, hortatumque Iudæos ad reſtaurandum templum, quia hoc anno 2. finiebantur 70. anni deſolationis templi, de quibus Zachar. c. 1. 12. Anno enim 18. Nabuchodonoſoris, qui fuit vndecimus Sedeciæ, à Chaldæis combuſtum & deſolatum eſt templum: inde vſque ad 2. annum Darij fluxerunt anni 70. ſicut anni 70. captiuitatis Iudæorum in Babylone, qui incipiūt 11. annis citiùs, nimirum anno 7. Nabuchodo- A noſoris, qui fuit Ioakim vndecimus & vltimus, finiuntur anno 1. monarchiæ Cyri. Quocirca 70. anni deſolationis templi, ſicut 11. annis poſt 70. annos captiuitatis incipiunt: ita & 11. annis poſt eoſdem deſinunt. Adde enim tres annos Cyri, quibus quaſi monarcha regnauit poſt captam Babylonem & laxatam captiuitatem Iudæorum, deinde 7. Cambyſis, mox 2. Darij, habebis annos 11. completos, ſed 12. inchoatos. Verùm hac de re diſputandum Zachar. 1. 12.

Duplex annus & menſis Iudæorum.

IN MENSE SEXTO] Nota, Hebræi duplicem habebant annum, ideoque dupliciter numerabant menſes. Prior annus erat ſacer, quo vtebantur ad feſta & res ſacras: vnde eo vtitur S. Scriptur. Hic initium ſumebat ab æquinoctio verno, ita ut primus eius menſis eſſet is, cuius nouiluniū B proximius erat æquinoctio verno. Hebræi enim vtebantur menſibus lunaribus, ac conſequenter anno lunari, qui vndecim diebus minor eſt anno ſolari; quem tamen tertio quoque anno per intercalationem, ſiue additionem vnius menſis, æquabant anno ſolari, quo Romani aliæq; gentes vtebantur, ut ijs ſe conformarent. Primus ergo menſis anni ſacri erat Niſan, qui priſco Romanorum Martio reſpondebat, iam verò noſtro partim Martio, partim Aprili reſpondet. Niſan enim erat menſis paſchalis, quo ſcilicet paſcha celebrabant, in memoriam liberationis & exitus ex Ægypto, quæ illo menſe olim contigerat; de quo proinde ita ſancit Deus Exodi 12. 2. *Menſis iſte vobis principium menſium, primus erit in menſibus anni.* Vide ibi dicta. Poſterior annus erat profa- C nus, ſiue vulgaris, quo vtebantur ad commercia & res ciuiles. Hic inchoabatur ab æquinoctio autumnali, ita ut primus eius menſis eſſet is, cuius nouilunium proximius erat huic æquinoctio, qui hebr. vocabatur *Ethanim*, id eſt fortis & potens, ſcilicet frugibus & fructibus; chald. *Tiſri*, ac veteri Romanorum Septembri reſpondebat: iam verò noſtro partim Septembri, partim Octobri reſpondet. ita Ioſeph. lib. 1. Antiq. c. 4. Hier. in c. 1. Ezech. & alij.

Iam Lyran. & Vatabl. menſem ſextum hic intelligunt anni vulgaris, non ſacri, nimirum menſem Niſan, ſiue Martium: ille enim aptiſſimus eſt ad fabricas inchoandas, & vſque ad hiemem per multos menſes continuandas. Verùm dico annū hic accipi ſacrum, qui incipit à Niſan, ac conſequenter menſem ſextum eſſe *Elul*, qui Romano- D rum Sextili, ſiue Auguſto, Chriſtianorum verò partim Auguſto, partim Septembri reſpondet. ita Ioſeph. libr. 1. Antiq. cap. 4. Remig. Albert. Hugo & alij, imò S. Hieron. qui aſſerit ſextum menſem electum ad fabricam, non ſeptimum; eò quòd ſeptimus plenus eſſet ſolemnitatibus. In Tiſri enim ſiue in Septembri, celebrabantur feſta Tubarum, Tabernaculorum, Expiationis, &c. quibus operari & fabricare non licebat. Id ita eſſe patet ex eo, quòd Scriptura vtatur anno ſacro: vnde eo vtitur Zacharias, coæuus & ſocius Aggæi cap. 1. v. 7. & cap. 7. 1. *In anno quarto*, ait, *Darij regis, in quarta menſis noni, qui eſt Caſleu.* Caſleu enim eſt Nouember. Et Eſdras c. 6. 14. cùm narraſſet Iudæos obedientes Aggæo ædificaſſe templum, illudq; conſummaſſe anno 6. Darij die 13. menſis Adar, id eſt Februari, mox ſubdit v. 19. *Fecerunt autem paſcha decima quarta die menſis primi.*

q.d. Poſt fabricam templi abſolutam in Februario, mox ſequenti menſe celebrarunt paſcha putà in Niſan ſiue Martio, qui primus erat menſis anni ſacri, non profani. Quin & Aggæus ipſe idipſum indicat cap. 2. 19. dicens: *Ponite corda veſtra ex die iſta in futurum, à die vigeſima & quarta noni menſis: à die qua fundamenta iacta ſunt templi Domini, &c. num quidnam ſemen in germine eſt?* Semen autem in Palæſtina germinare ſolet in Nouembri. Is ergo nonus eſt menſis à Niſan, ſiue Martio, qui proinde primus eſt anni, ſcilicet ſacri, non vulgaris. Licet enim fabrica in genere eſſet res profana & ſeruilis, hic tamen erat rei ſacræ, putà templi: vnde rebus ſacris in computum menſium annumeratur. Ad rationem Lyrani reſpondendum, Aggæum monuiſſe & mouiſſe Iudæos ad fabricam templi in Auguſto, non in Martio: quia in Auguſto tempus eſt meſſis, & frugum, quo Iudæi earum raritatem experiebantur: vnde tunc ex re nata erat tempus maximè congruum & opportunum Aggæo concionari, & aſſignare cauſam huius ſterilitatis, nimirum neglectum fabricæ templi, itaque illos ad eam capeſſendam incitare.

Moral. Item faciat concionator, ut, cùm peſtis, morbus, bellum, aliaque publica clades à Deo infligitur, tunc populum afflictum & perculſum acriùs pulſet, incitetque ad pœnitentiam, & vitiorum inolitorum ſeriam emendationem, proponendo eis ſtrages & plagas, quas ob ea Deus immittit, quaſque ipſi valdè ſentiunt, ac oſtendendo vnicum eſſe remedium eas euadendi, ſi Deo ſe reconcilient, moreſque corrigant. Inſuper deſtinabat Deus fabricæ templi Auguſtum: quia deſtinabat illam finire 4. anno, putà anno 6. Darij, in Februario, ad hoc, ut ſequenti menſe Martio poſſet in eo celebrare paſcha, vti Iudæos feciſſe & celebraſſe docet Eſdras li. 1. ca. 6. 15. Porrò hiems in Iudæa, regione calida, eſt modica, æquè ac Romæ, vbi perenne quaſi eſt ver, ut ait Virgil. 2. Georg. vnde fabricas non remoratur. Sciebat ergo Deus hoc tempus præcisè requiri, & ſufficere ad conſummandam templi fabricam.

In die vna] id eſt prima. Sic enim ſæpè numerus cardinalis ſumitur pro ordinali, putà vnus pro primo, vti dixi Geneſ. 1. v. 5. Cœpit ergo Aggæus prophetare & hortari Iudæos die prima menſis Auguſti, itaque Iudæos permouit, ut mox, putà poſt 23. dies, die 24 eiuſdem mēſis fabricam inchoarent, vti dicitur c. 2. 1. ita S. Hier.

Moral. Moral. aduerte annum, menſem & diem quo verbum Dei excepit Aggæus, tam diſertè ab eo notari, ut diſcamus quanti Dei verba, inſpirationes & monita interna externaque facere debeamus, quibus ipſe nos ad fabricam ſublimiorem templi ſpiritualis in anima noſtra excitat & impellit; adeò ut & diem & horam qua illæ nobis ſuggeruntur, ſtudioſè annotare par ſit: vti multos Sanctorum ea annotaſſe legimus, memores Deum accuratā earum rationem à nobis exacturum in hora mortis & in die iudicij. ita à Caſtro.

In manv Aggæi] Id eſt per Aggæum, opera & miniſterio Aggæi. Manus enim cum ſit organum organorum, ſumitur pro organo, ſiue inſtrumento. Prophetę ergo vocantur manus Dei: quia per eos quaſi per manus, Deus negotia ſua tractabat & conficiebat, ſeque populo exhibe-

A bat, imò depingebat, iuxta illud Oſee 12. 10. *In manibus Prophetarum aſſimilatus ſum.* ita Theodor. & Lyran.

Myſticè, *in manu*: quia Aggæus non tantùm lingua & ſermone, ſed & manu, id eſt opera ſanctaque vita & exemplo, prophetauit. ita Nazianz. orat. 40. in S. baptiſma, per manum Prophetæ, vitæ probitatem accipit, quaſi ea tanta fuerit, ut illa meruerit prophetiam: probis enim actionibus, inquit ibidem Nicetas, meruit Propheta verbum Dei in fidem accipere, quaſi magnum theſaurum ſuæ fidei concreditum ad populi vſum expendendum, ut tanquam fidelis diſpenſator & prudens, *quem conſtituit Dominus ſuper familiam ſuam, det illis in tempore tritici menſuram*, Lucę 12. 42. ita & Haymo & Hugo, imò S. Hieron. *Si voluerimus*, ait, *in nobis fieri ſermonem Dei,* *Concionatores prædicent tam manu, quam ore.*

B *ſimus Aggæi, id eſt feſta celebrantes, & non appareamus in conſpectu Dei vacui, ſeminanteſque in ſpiritu, de ſpiritu metamus vitam æternam, vt celebremus ſolemnitatem primitiuorum de operibus noſtris.* Sic Ieſus priùs manu cœpit facere, deinde ore docere, Actor. 1. 1. Ieſum ſecuti ſunt Apoſtoli & viri Apoſtolici, quorum proinde concio erat efficax, quia ex corde procedens ad cor audientium loquebatur, ac quod docebat verbo, monſtrabat exemplo: qui enim ſecùs faciunt quàm dicunt, ſunt æs ſonans & cymbalum tinniens; aërem verberant, non corda ſauciant. Latronem de iuſtitia, inceſtum de caſtitate, ebrium de ſobrietate diſputantem ridemus & aſpernamur: ita & quemuis ea patrantem vel appetentem, quæ vitanda proclamat.

Præclarè S. Bernard. ſerm. 18. in Cant. ſeptem

C gradus ad ſuggeſtum requirit. Primus, eſt contritio: ſecundus, deuotio; tertius, pœnitentiæ labor; quartus, pietatis opus; quintus, orationis ſtudium; ſextus, contemplationis otium; ſeptimus, plenitudo dilectionis. S. Gregor. lib. 10. Moral. Docere, ait, & non facere, non ſolùm nihil lucri, ſed etiam damni plurimum affert. Grandis enim condemnatio eſt componenti quidem ſermonem ſuum, ſed operè negligenti. Idem lib. 5. in l. 1. Reg. c. 14. *Quid eſt*, ait, *quòd apparere Ionathas Philiſthæis cum armigero dicitur, niſi quia doctor ipſe prior debet bonum oſtendere, quod alios contendit edocere.* Idem lib. 21. Moral. c. 8. *Doctoris*, inquit, *progenies eradicatur, quando is qui per verbum naſcitur, per exemplum necatur: quia quem lingua vigilans gignit, vita negligentia occidit.*

Imò Ariſtoteles aſſerit ab his qui non perinde viuunt ut loquuntur, tolli & interimi veritatem, *Gentilium gnoma.*

D Seneca autem, Nullos, inquit, peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui Philoſophiam velut aliquod venale artificium didicerunt, qui aliter viuunt quàm viuendum eſſe præcipiunt. Exempla enim inutilis diſciplinæ circumferunt, doctores ſunt humilitatis, ſed duces ſuperbiæ: ora laudant humilitatem, obedientiam, reſignationem, charitatem, ut vtilem, facilem, iucundam, ſed factis contrarium, longeque potentiùs inculcant, quocirca tam verbis facta, quàm factis verba ſua condemnant, ac contra ſe proferunt ſententiam, ideoque in die iudicij toties ex ore ſuo iudicabuntur, quoties alios ad humilitatem, charitatem, &c. hortati fuerint. *Propter quod*, inquit Apoſtolus Rom. 2. 1. *inexcuſabilis es, ô homo omnis qui iudicas: in quo enim iudi-*

cas

cas alterum, teipſum condemnas. Quare, inquiet Dominus, enarraſti iuſtitias meas, & aſſumpſiſti teſtamentum (legem) meum per os tuum? tu verò oderas diſciplinam, & cum adulteris portionem tuam ponebas, pſal. 49. Deniq; Chriſtus Dominus Matth. 5. 19. *Qui fecerit*, inquit, *& docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.*

Zorobabel cuius filius.

Ad Zorobabel filium Salathiel] Dices, Zorobabel fuit filius Phadaiæ, ut patet 1. Paral. 3. 17. quomodo ergo hic dicitur filius Salathiel? Primò S. Hier. qu. in Paral. reſpondet Salathielem fuiſſe binomium, & alio nomine vocatum Phadaiam. Verùm eo loci Scriptura hoſce duos diſtinguit, facitque diuerſas perſonas, ait enim v. 17. *Filij Iechoniæ fuerunt Aſir, Salathiel, Melchiram, Phadaia.* Secundò, Vatablus cenſet Zorobabel patrem habuiſſe Phadaiam, auum verò Salathielem: vocari ergo hic eius filium, id eſt nepotem. Vnde locum Paralip. iam citatum ſic ex Hebræo vertit, *filij Iechoniæ Aſir, & Salathiel filius eius, Melchiram quoque & Phadaia*, ſicque exponit, q. d. Filij, id eſt poſteri, Iechoniæ fuerunt hi, Aſir, cuius filius fuit Salathiel, qui fuit pater Melchiram & Phadaiæ. Verùm obſtat, quòd in Paralip. texatur genealogia Patriarcharum Iſrael preſsè & præciſè: voce ergo *filij*, propriè dicti & proximi ibi intelliguntur, non nepotes & poſteri. Tertiò, Arias reſpondet Zorobabel filium naturalem fuiſſe Phadaiæ, ſed adoptatum à Salathiele. Verùm Matt. 1. 12, expreſsè dicitur: *Salathiel genuit Zorobabel*: fuit ergo eius pater per generationem, non adoptionem.

Dico ergo, Phadaiam fuiſſe fratrem Salathielis, ex Iechonia patre, ut patet ex verbis Paralip. iam citatis, ac proinde vtrumque filio à ſe genito idem impoſuiſſe nomen, Zorobabel, vti fratres facere ſolent, coniunctionis & neceſſitudinis ergò. Zorobabel ergo noſter filius Salathiel, alius eſt à Zorobabele filio Phadaiæ: ille enim huius eſt patruelis, ſiue conſobrinus: vnde & diuerſi vtriuſque filij memorantur: ille enim genuit Abiam Matth. 1. 13. hic verò genuit Moſollam & alios, qui recenſentur 1. Paralip. 3. 9.

Etyma Zorobabelis quatuor.

Symbolicè, Zorobabel dictus eſt Primò, quaſi זְרוּעַ בָּבֶל *zarua babel*, id eſt, ſatus & genitus in Babylone, inquit S. Hieron. Secundò, q. d. זוּ רַב בָּבֶל *zu rab babel*, id eſt, iſte magiſter, vel princeps in Babylone. Ita idem. Tertiò, q. d. זֵרַע בָּבֶל *zara babel*, id eſt, diſpergens Babylonem, id eſt confuſionem: vel quaſi זוּר בָּבֶל *zur Babel*, id eſt expreſſio aut calcatio, aut ventilatio, aut alienatio confuſionis, inquit Pagnin. in Interpr. nomin. Hebr. Sicut enim Ioſue ex deſerto, ita Zorobabel ex Babylone Iudæos reduxit in terram promiſſam. Vnde vterque fuit typus Chriſti, qui nos è confuſione peccati ducit ad Eccleſiam militantem & triumphantem. Quartò, addit S. Hieron. Zorobabel hebr. idem eſſe quod fluxus adiacens, cui contrarius eſt Iezabel, id eſt fluxus vanus, vel fluxus menſtruatæ, qui immunditiem ſonat, ſicut & Zabulon fluxus noctis interpretatur. Relinquentes ergo, inquit, fluxum mundi, vanum, ſordidum & tenebroſum, ſequamur fluxum Ieſu, qui nobis expoſitus ad bibendum, è largiſſimo fonte ſe præbet, dicens: Si quis ſitit veniat ad me, & bibat. Et hunc poterimus bibere, cùm petierimus à Patre, iuxta id quod legitur: Petite & dabitur vobis. Salathiel

A quippe interpretatur petitio Dei. Hucuſque S. Hieron.

Dvcem Ivda] Deſijt regnum & ſtirps regia Iudæ in Iechonia rege, qui fuit pater Salathiel, & auus Zorobabel. Vnde de eo audiuit à Deo Ieremias cap. 22. 30. *Scribe virum iſtum ſterilem.* Cauſam ſubdit: *Nec enim erit de ſemine eius vir, qui ſedeat ſuper ſolium David.* Porrò Salathiel mortuus eſt in Babylone ante ſolutam captiuitatem. Iudæi ergo data libertate per Cyrum, redeuntes in Iudæam ducem ſibi conſtituerunt eius filium potà Zorobabel, æquè ac Ieſum filium Ioſedec pontificis, teſte Ioſepho lib. 11. Ant. 4. & innuit hic Aggæus. Porrò in ducatu, id eſt in dignitate & præeminentia ducali potiùs quàm in regimine & imperio (nam regimen ſummum & ducale erat penes pontifices, inquit Ioſeph. & ex eo

B S. Hieron. in locum citatum Ieremiæ) ſucceſſerunt ei filij & poſteri vſque ad Chriſtum. Vnde Nehemias c. 5. 15. *Duces primi*, inquit, *qui fuerunt ante me, grauauerunt populum.* Ita S. Auguſt. li. 18. de Ciuit. c. 45. Cyrill. l. 8. contra Iulian. Ambroſ. lib. 3. in Lucam, Iuſtin. contra Tryphon. Euſeb. lib. 3 Demonſtr. c. 2. & alij.

Et ad Iesvm, filivm Iosedec, sacerdotem magnvm] id eſt ſummum, putà pontificem. Saraias enim pontifex, qui in excidio Hieroſolymæ occiſus eſt à Nabuchodonoſor 4. Reg. 25. 18. genuit Ioſedec, & Ioſedec Ieſu, 1. Paral. 6. 14. Porrò Eſdras pariter fuit filius Saraiæ pontificis, ac conſequenter frater Ioſedec, & patruus Ieſu. Ex Ieſu prognatus eſt Ieddoa ſiue Iaddus, 2. Eſdræ 12. 10. quem veneratus eſt Alexander Ma-

C gnus, teſte Ioſepho. Ieſus hic in pontificatu nomine & ſanctitate, æquè ac in reductione populi, fuit typus Ieſu Chriſti. Vnde à Zacharia c. 3. 1. Vocatur *ſacerdos magnus*, viſuſque eſt cum angelo ad luctam ſtare contra Satanam. Sic omnes Antiſtites Chriſto comparati, parui ſunt, typi & vmbræ dumtaxat, imò nihil, ait S. Hieron. De vtroque ſic ſcribit Eccleſ. c. 49. 15. *Quomodo amplificemus Zorobabel: nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu: ſic & Ieſum filium Ioſedec? qui in diebus ſuis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum ſanctum Domino, paratum in gloriam ſempiternam.* Eamdem laudem iure tribuamus hodie ſimilibus pijs principibus, qui templa & monaſteria conſtruunt & dotant, ut in ijs Deus à multis colatur & celebretur.

Tres Ieſus typi Ieſu Chriſti triplicter.

Porrò tres Prælati inſignes, nomen Ieſus ad-

D epti ſunt, ijque in triplici ſtatu principes, ſcilicet primus Ioſue, qui fuit dux populi in terram promiſſam; Ioſue enim idē eſt quod Ieſus: vnde Ieſus vocatur à Septuag. Philone & Græcis. Secundus Ieſus filius Ioſedec ſummus pontifex. Tertius, Ieſus Sirach, auctor Eccleſiaſtici, doctor Synagogæ. Hi tres typi fuerunt Ieſu Chriſti, eiuſque triplicem prælaturam adumbrarunt: Chriſtus enim eſt ſummus, Primò, Princeps; Secundò, Pontifex; Tertiò, Propheta & Doctor Eccleſiæ; vnde eſt filius Ioſedec, id eſt iuſtitiæ Dei. Ipſe enim eſt iuſtitia ſempiterna, ut ait Daniel c. 9. 24. qui iuſtificat impios, & in iuſtitia iudicat pauperes & manſuetos terræ, Iſaiæ 11. 4. Porrò ſicut Ieſus cum Zorobabel reædificauit templum à Chaldæis deſtructum, ita Ieſus Chriſtus reædificauit in reſurrectione templum corporis ſui à Iudæis exciſum & occiſum, vti ipſe eis prædixit

Ioban. 2. 19. *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Cumque Iudæi non intelligentes mentem & templum eius, replicarent: *Quadraginta ſex annis ædificatum eſt templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?* reſpondet Euangeliſta, ſubditque: *Ille autem dicebat de templo corporis ſui,* à ſe reſtaurandum in reſurrectione. *Cùm ergo reſurrexiſſet à mortuis, recordati ſunt diſcipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt ſcripturæ & ſermoni quem dixit Ieſus:* quia cum iam videbant impletum. Simili modo reſtaurauit Chriſtus templum myſticum & politicum, putà Eccleſiam infidelitate & gentiliſmo deſtructam.

VERS. 2. POPVLVS ISTE] cui vos ô Zorobabel & Ieſu præſidetis. Nota. Propheta ſermonem dirigit ad principes, & tamen directè non eorum, ſed populi ſocordiam accuſat, tum ut eos coram populo honoret, doceatque eorum peccata publicè non eſſe carpenda, ſed priuatim, ne & eis auctoritas adimatur, & populus ad ipſis rebellandum concitetur: tum ut oſtendat directè hanc culpam fuiſſe populi, quem coram principibus ſuis arguit, ut ijs quaſi teſtibus oculatis conuictus erubeſcat, pœniteat & obediat Deo, inquit Theodor. indirectè verò hanc culpam afflare ipſos principes, vtpote quorum ſit populum ad opus hoc Dei vrgere. Rarò enim Prælatus liber eſt à culpa ſubditorum, eò quòd vel illi conſentiat, vel diſſimulet, & cùm poſſit non coërceat, inquit ex Alberto noſter à Caſtro: quamquam exigua vel nulla hic fuerit culpa Zorobabelis & Ieſu, ut mox patebit, & aſſerit S. Hier. Theod. Arias & Vatabl. Imitentur hoc concionatores, ut, cùm publicum reipubl. vitium coram magiſtratu accuſant, directè non ipſum, ſed populum accuſent: hoc ipſo enim ſat intelligit magiſtratus, indirectè ſe quoque accuſari, quidque ſui ſit muneris & officij animaduertit; nec indignatur; ſed laudat concionatoris prudentiam, modeſtiam & reuerentiam, vtpote qui ipſorum honori conſulat, ipſiſque animos & auctoritatem addat, ad hoc vitium è republica extirpandum.

Rarò Prælatus liber à culpa ſubditorum.

NONDVM VENIT] dicunt id, tum quia videbant Sanaballat, & Samaritas apud Cyrum & Cambyſem, huculque fabricam templi impediuiſſe: hinc verſi in ſocordiam, illam neglexerunt. ita S. Hier. Theod. Lyran. & alij. Tum quia 70. anni deſolationi templi à Deo præſtituti, necdum erant euoluti, inquit S. Hier. & R. Dauid, quos citaui v. 1. Hi enim 70. anni finiti ſunt anno 2. Darij, quo hæc vaticinatus eſt Aggæus.

Vbi nota hiſtoriam rei geſtæ, quæ magnam huic loco lucem affert, narrari l. 3. Eſdræ 4. 42. & ſeq. nimirum, quòd Zorobabel cum duobus ſocijs cuſtos corporis Darij, coram illo propoſuerit problema, quidnam eſſet in orbe fortiſſimum, ac primus eorum reſponderit: *Fortè eſt vinum;* ſecundus, *Fortior eſt rex;* tertius, putà Zorobabel, *Fortiores ſunt mulieres; fortiſſima autem eſt veritas.* Hic ea de re perorando, tulit palmam. Vnde à Dario iuſſus petere quidquid vellet (ſe enim daturum) petijt, ut rex votum olim à ſe nuncupatum exſolueret. Votum hoc erat, ſe, ſi rex crearetur, templum Deo in Ieruſalem ædificaturum. Darius oſculatus eum annuit, eumque cum Iudæis remiſit in Ieruſalem cum præſidio mille militum, deditque litteras ad præfectos, ut fabricam templi iuuarent, & datis ſumptibus curarent. Redijt ergo è Babylone Hieroſolymam Zorobabel anno ſecundo Darij menſe 1. putà Niſan, ut dicitur 3. Eſdræ 5. 6. cœpitq; populum hortari ad fabricam templi. Verùm cùm populus præteritarum difficultatum memor, non ſatis crederet Zorobabeli aſſerenti Darium fauere, imò iubere fabricam templi, ideoque per ſex menſes vſque ad Auguſtum opus diſtuliſſet; cœpit Aggæus eodem menſe 6. vaticinari, ac eorum diffidentiam & negligentiam accuſare, hortarique ut opus inchoarent. Deum enim id velle: vnde eum affuturum, & curaturum ut nec Darius, nec Samaritæ, nec quis alius opus impediret. Prophetæ credidit populus, præſertim cùm ex nouis Darij litteris, quæ recitantur 1. Eſdræ 6. cognouit Darium prorſus idem velle. Quare ſtrenuè opus aggreſſus, illud perfecit poſt quatuor annos & quinq; menſes, putà menſe Adar, id eſt Februario, vti ibidem enarrat Eſdras.

Hiſtoria Zorobabelis apud Darium.

Tropol. Cùm quem lapſum videris cogitare de pœnitentia, *vt ædificet,* inquit S. Hier. *templum per pudicitiam, quod per libidinem ante deſtruxerat, & tamen diem de die trahere, dic ad eum: Verè & tu es de populo captiuorum, & tu dicis: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Qui ſemel decreuit inſtaurare templum Dei, huic omne tempus aptum eſt ad ædificandum, nec rex diabolus poteſt impedire, nec hoſtes per circuitum, nec pietas ſimulata parentum, affinium, liberorum, ſtatim vt conuerſus inclamaueris nomen Domini, dicet: Ecce adſum.* Et inferiùs: *Omne tempus quo habitatio vallis* (alludit ad Septuag. qui pro *domibus laqueatis,* vertunt, *conuallibus*) *eligitur, vel ſeruimus delicijs, importunum eſt. Vnde & Stoici dixerunt, tempus eſſe correctionis. Omne enim tempus, in quo non virtutibus, ſed vitijs deſeruimus, perit, & quaſi non fuerit reputatur in nihilum. Si quis ergo de nobis vel in conualle habitat, vel in voluptate & luxuria ſæculari ſuam conſignat domum, iſte templum Deo non ædificat, nec habet Dominus in eo vbi caput ſuum reclinet.* Omne ergo tempus nobis debet eſſe menſura motus, non quietis; negotij, non otij; virtutis, non vitij: alioqui perditus irrecuperabiliter, & cum ipſo otio vitioque perit, imò punitur acriter. Sic Barlaam apud Damaſc. in Hiſtor. roganti Ioſaphat, quotnam eſſet annorum? reſpondit 45. quia licet, inquit 70. vixerim, tamen 45. tantùm Deo vixi: vnde hos ſolos annos vitæ computo, cæteros quos in vanitate tranſegi, mortis fuiſſe cenſeo, ideoque eos non numero, quos me perdidiſſe æſtimo & deploro. Idem viderunt Gentiles. Theophraſtus ſemper habebat in ore: *Nullum eſſe ſumptum pretioſiorem tempore. Solum enim hoc recuperari non poteſt, & tamen vulgò nihil vilius habetur tempore.* Ita Laërt. lib. 5. Simonides interrogatus: *quantum temporis vixiſſet? Tempus quidem,* inquit, *exiguum, annos autem multos.* Ita Stobæus ſerm. 96. Plutar. in vita Antonij: *Temporis,* ait, *iactura damnoſiſſima.* M. Varro dicere ſolebat, nullam iacturam eſſe grauiorem, præſertim ſcienti, quàm temporis: Seneca ad Lucil. *Omnia, mi Lucili, aliena ſunt, tempus tantùm noſtrum eſt: in huius rei vnius, fugacis ac lubricæ, poſſeſſionem natura nos mittit.* Ouidius:

Vtendum eſt ætate, cito pede labitur ætas:
Nec bona tam ſequitur, quàm bona prima fuit.

Meritò ergo monet Sapiens: *Fili conſerua tempus, & deuita à malo,* Eccleſ. 4. 23. Et Apoſt. *Videte fratres, quomodo cautè ambuletis, non quaſi inſipientes,* ſed

Tropolog.

Tempus eſt menſura, non otij, ſed pij negotij.

Gnoma de pretio temporis.

ſed vt ſapientes, redimentes tempus. Epheſ. 5. 15. Vide ibi dicta.

Vers. 3. Et factvm est verbvm Domini] Videtur hic eſſe non prophetia ad populum, cùm prior fuerit ad principes, vti cenſent S. Hieron. Arias & Vatabl. aut potiùs prioris continuatio. Priori enim nihil vaticinatus eſt, ſed tantùm recenſuit dictum populi, ſcilicet nondum eſſe tempus ædificandi templi. Huic dicto hic vaticinando reſpondet, illudque confutat; atque ut confutationi ſuę pondus addat, repetit iteratque ſe hęc non fingere, nec edicere ex ſuo cerebro; ſed ex mẽte & ore Dei, pręſertim quia ipſe iuuenis erat. Nuper enim redierat iuuenculus Babylone, ut ait Epiph. in eius vita. Eadem de cauſa Prophetæ in ſuis minis & oraculis crebrò iterant & inculcant illud, *Hæc dicit Dominus*, qua re moraliter docent, quanti Dei verbum facere, quamque ab ore Dei pendere debeamus, ut illud iugiter in ore habeamus, illud reuereamur, illud ruminemus, eructemus & celebremus, cum illo perpetim diſſuauiemur. Prophetia ergo non eſt hominis, ſed Dei verbum & oraculum.

Vers. 4. Nvmqvid tempvs vobis est vt habitatis in domibvs laqveatis, et domvs ista deserta?] hic incipit prima Aggæi prophetia, *laqueatis*, id eſt fornicatis, concameratis, fornice ſiue teſtudine tectis: hoc enim ſignificat Hebr. שְׂפוּנִים *ſephunim*; Chald. *quæ tectæ ſunt tabulatis cedrinis*; LXX. κοιλοσταθμοις, id eſt concauis, aut potiùs, ut S. Hier. interpretatur, *deorſum poſitis & in conualle demerſis*; Ambr. l. 3. epiſt. 12. vertit, *cælatis*. Solent enim fornices domorum illuſtrium & templorum varijs picturis & cælaturis exornari, vti Romæ in pleriſque baſilicis factum videmus. Eſt argumentum à minori ad maius, q. d. Vobis ſuppetit tempus, animus & ſumptus ad conſtruendas vobis domos, non tantùm neceſſarias, ſed & delicatas ac pretioſas, putà cælatas & laqueatas: ergo multò magis tempus, animus & ſumptus vobis ſuppetere debet ad ædificandam domum Dei, quæ planè diruta eſt. Vultiſne ut Deus habitet in pauimento ventis & pluuijs expoſito, vos verò in domibus egregiè & eleganter tectis? Itáne vos veſtra cõmoda Deo antefertis? Itáne ſinitis eum degere incommodiſſimè, dummodo vos lautè degatis & viuatis? *Itáne habitaculum meum, in quo fuerunt Sancta ſanctorum, & Cherubim, & menſa propoſitionis, pluuijs irrigabitur, ſqualebit ſolitudine, æſtu torrebitur?* ait S. Hieron.

In fabrica vrbis primò erigendum eſt templum. Docet hic Deus, fidelibus primam debere eſſe curam templi & ſacrorum, ac cùm reſp. vel vrbs noua erigitur aut reſtauratur, primò erigendum eſſe templum, & cultum Dei ſtabiliendum. Ita fecit Salomon, qui priùs ædificauit domum Deo, deinde ſibi, 3. Reg. 6. 1. iuncto c. 7. 1. Ita & Dauid pſal. 131. 3. *Si introiero*, inquit, *in tabernaculum domus meæ: ſi aſcendero in lectum ſtrati mei: ſi dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.* Ita Moſes in Sina formans remp. & Eccleſiam Hebræorum legibus à Deo acceptis, ante omnia fabricauit tabernaculum, quaſi mobile templum Deo, cum arca, Cherubim, &c. idque iuſſu Dei, Exod. 25. & ſeq. Ita Conſtantin. Magnus Imp. mox ut Imperium antè Gentilitium, nunc Chriſtianum, Chriſtianus ipſe adminiſtrare cœpit, ante omnia baſilicas auguſtiſſimas, La-

A teranenſem S. Saluat. Vaticanam S. Petri, Oſtienſem S. Pauli, Veranam S. Laurentij, aliaſque plurimas Dei in honorem Sanctorum exædificauit. Illum in hac pietate ſecuti & æmulati ſunt eius ſucceſſores, Gratianus, Theodoſius, Honorius, Marcianus, Carolus, &c. qui proinde opibus victorijs, regnis à Deo dotati & ditati feliciter, æquè ac iuſtè & religioſè Imperium adminiſtrarunt, illudque firmarunt & amplificarunt.

Idem fecere Gentiles. Idem lumine & duce natura viderunt Gentiles, licèt eo ad ſua idola, vtpote idololatræ, abuſi ſint. Romulus Romæ conditor, cum primis vrbis fundamentis, templa Ioui Statori & Feretrio dedicauit, teſte Liuio l. 1. Numam Pompilium, qui Romulo ſucceſſit, ſcribit Plinius de viris Illuſtribus c. 2. ferum populum *religionis inſtitutione & vtilibus legibus domuiſſe, regnumque ita formaſſe, vt*

B *pendente eius regno nemo illi bellum moueret.* Romanus verò Senatus, inquit M. Varro, ita magni religionem fecit, ut quotieſcumque à magiſtratu coactus ille eſſet, hoc ipſum quod primò proponebatur, ad religionem pertineret, nullaque quamquam grauior cauſa, vel quæ celeritatem requireret, morem hunc anteuerteret. Nimirum eo reſpecto, quòd *religio & timor Dei ſolus ſit, qui cuſtodit hominum inter ſe ſocietatem*, ut ait Lactant. lib. de Ira c. 12. *quodque omnia proſpera eueniant ſequentibus Deum, aduerſa ſpernentibus*, ut ait Liuius lib. 5. Hinc Cyrus apud Xenophontem lib. 8. Cambyſem filium admonet, ut nihil publicum vel priuatum agat, niſi priùs ad Deum confugerit (notent hoc & imitentur Principes Chriſtiani) &

C niſi priùs eius voluntatem agnouerit: quia mundus, inquit, erroribus eſt refertus: Deus verò, ut qui ſemper fuit, præſentia, præterita & futura agnoſcit & moderatur: atque inuocatus preces exaudit eorum, qui religionem & pietatem colunt, ac multis ſignis eis quid agere debeant, oſtendit. Quocirca Cicero l. 1. de Natura deorum: *Pietate*, inquit, *erga Deum ſublata, fidem & humani generis ſocietatem tolli neceſſe eſt, & iuſtitiam virtutum omnium excellentiſſimam.* Et Silius lib. 4.

Prima ſcelerum cauſa mortalibus ægris,
Naturam neſcire Deûm.

Euertentes templa euerterunt remp. Ex aduerſo templorum & ſacrorum euerſores, euerterunt pariter remp. æquè ac ſe ſuamque ſtirpem. Antiochus Epiphanes, templi Iudæorum profanator, fœda lue à Deo percuſſus, ſerò Numinis vindictam agnouit, dixitque: *Iuſtum eſt*

D *Deo ſubijci, & mortalem paria Deo non ſentire.* 2. Machab. 9. Conſtantius Arrianus Imper. qui templa orthodoxis eripuit, & Arrianis tranſſcripſit à Iuliano Apoſtata quem, vtpote cognatum collegam imperij deſignarat, imperio & vita penè priuatus, tandem ſacro igne percuſſus interijt, vti narrat Pompon. Lætus in eius vita. Iulianus, qui ex templis idola facere deſtinabat, in prælio aduerſus Perſas ſagitta cælitus ictus occubuit, vti narrat Aurelius Victor in eius vita. Valens Arrianus, Conſtantij in ſcelere aſſecla, à Gotis fuſus in tugurium ſe abdens, ibi ab ijſdem concrematus eſt. Conſtantinus Copronymus, id eſt ſtercorarius, qui vti ſtercore ſuo bapriſterium dum baptizaretur, ita & ſordibus hæreſis ac ſacrilegij ſui fœdauit Eccleſiam, fœda lue percuſſus, putidam animam exhalauit. Plura, ſi voles, vide apud Thomam Bozium, lib. 22. de Signis Eccleſiæ.

Patrum noſtrorum memoria Henric. VIII. Angliæ rex, ſchiſmatis Anglicani fax & auctor, qui monaſteria & eccleſias, ac nominatim opulentam illam S. Thom. Cantuarienſis baſilicam expilauit, vel diruit, adeò ut de Anglia ſæculo præcedenti ſcripſerit Poeta:

Millia dena vnus templorum ſuſtulit annus.

Henricus inquam, ad pauperiem redactus, corpore ita intumuit, ut alter Bacchus videretur, ac moriturus pateram vini aſtantibus præbibens, *Omnia*, inquit, *perdidimus amici*, ita deſperabundus ſacrilegam animam effudit, uti refert Nic. Sanderus in Schiſm. Anglic. & alij.

Tropol. S. Ambr. in hunc Aggæi locum ſcribens, per domos cælatas accipit hypogæa, & voluptatum gurguſtia: talia enim ſunt hypogæa, id eſt ſubterranea habitacula: *Qui enim*, inquit, *infra terram habitant, non poſſunt ædificare templum Dei, & dicunt: Non uenit tempus ædificandi domum Domini: ſimul quia luxurioſum eſt hypogæo quærere, captantium frigus æſtiuum, eo quòd reſoluti delicijs æſtus aliter ferre et tolerare non queant, & ideo requirant umbroſa penetralia: vel quòd deſidioſi ignaua ſub terris agant otia; deinde quòd tenebroſa illos & opaca delectent magis, quibus operiri flagitia ſua credunt, ſecundum illud Eccleſ. 23. Tenebræ circumdant me, & parietes, quem vereor? Sed fruſtra hoc ſperant, cùm profunda abyſſi & abſcondita Deus cernat. At non Elias in hypogæis, non Eliſæus habitabant; ſed in ſuperioribus, &c. Ergo Sancti aſcendunt ad Dominum, flagitioſi ad vitia deſcendunt: Sancti in montibus, criminoſi in vallibus. Deus enim montium eſt, & non Deus vallium.* Et mox: *Quomodo enim poſſunt tales homines templum ædificare, qui quaſi feræ ac beſtiæ in ſpelæa ferarum, & beſtiarum latibula ſeſe recipiant, atque in foueas ſe ſerpentum more demergunt, & conſuetudine fraudulentæ vulpis infodiunt?*

VERS. 5. PONITE CORDA VESTRA SVPER VIAS VESTRAS] *Vias* vocat opera, eorumque ſucceſſum & fructum. q. d. Attenta mente perpendite opera veſtra, ſcilicet ſeminandi, laborandi, comedendi, bibendi, veſtiendi, negotiandi; quodque ex eis paruum tuleritis fructum, ſcilicet paruā meſſem, paruulo lucrum, paruam refectionem & calefactionem tum hoc anno (erat enim iam Auguſtus & meſſis) tum præcedentibus à Cyro hucuſque: ac ſimul examinate cauſam huius infelicis ſucceſſus, cur videlicet omnia veſtra infauſta ſint & infeliciter cadant, ac inuenietis non eſſe aliam, quàm negligentiam veſtram in inſtaurando templo. Ita Lyran. Vatab. Arias & alij. q. d. Conſiderate quanta mala ſitis paſſi ob veſtram iſtam ſo- D cordiam: quocirca exinde ponite Secundò, corda in vias veſtras, ac diſcite quantum inter curam rerum diuinarum & earumdem incuriam interſit. Ita S. Hieron. Ac Tertiò, ponite corda, id eſt adijcite mentes, & applicate animum, ut incuriā hanc maiore cura & ſtudio compenſetis, ut tantò ſitis in fabrica hac diligentiores, quanto hactenus fuiſtis negligentes. Sic enim ſeſe explicat v. 7. dicens: *Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras: aſcendite in montem, portate ligna*, &c.

Aliter Pagnin. prius enim verbum vertit per præteritum, poſteriora per futurum: *Seminaſtis*, inquit, *multum & inferetis parum: comedetis, & non ſaturabimini: bibetis, & non inebriabimini: induetis vos, & non calefacietis vos: & qui ſe locauerit mercede, locabit ſe mercede quæ erit, ac ſi poneret eam in*

A *ſacculo pertuſo*, q. d. Ponite corda veſtra, & conſiderate non tantùm vias & actiones veſtras præteritas, ſed & futuras, ut ex utriſque cum euentu ſuo collatis, per experientiam diſcatis meum hoc oraculum eſſe verum, & ex Deo. Nam ex ijs quæ ſeminaſtis, parum meſſis colligetis; ex cibo & potu non ſaturabimini; ex veſtibus non calefietis; ex laboribus non diteſcetis, quamdiu in hoc domus Dei neglecto perſiſtetis. Et ſic ex Hebræo verti poteſt: ibi enim verba ſunt modi infinitiui, quæ ita ſonant: *Seminaſtis multum, & inferre* (in horreæ) *parum: comedere, & non ad ſatietatem bibere, & non ad ebrietatem; veſtiri, & non calefieri; mercedes congregans, congregans in ſacculum pertuſum.* Qui infinitiui & per præteritum verti poſſunt, uti vertit Noſter, Septuag. & Tigurinus; & per futurum, vti vertit Pagnin. & per præſens, vti vertit Chaldæus, dicens: *Seminatis multa, &* B *educitis modicum, comeditis, & non ſatiamini: bibitis, & non inebriamini; & induimini, nec calefitis: qui operas ſuas locat, mercedem reportat maledictionem*, putà infelicitatem, inopiam & penuriam; ſicut ex aduerſo iuſti ex laboribus ſuis referunt benedictionem, id eſt rerum copiam & abundantiam. Licet enim in Chaldæo ſint participia præſentis temporis, non verba, tamen hæc æquiualent verbis eiuſdem temporis, vti & apud Hebræos: quia vtrique carent verbis præſentis temporis, & pro eis vtuntur participijs, ut dicant: *Seminantes multa, & educentes modicum*, pro eo quod nos dicimus, *Seminatis multa, & educitis modicum*, &c. Plenus erit ſenſus, ſi omnia tria tempora complectamur: quamdiu enim culpa, tamdiu durat & pœna. Propheta ergo ita recenſet præterita & præſentia mala, ut ſimul mine- C tur & futura, ni mores mutent, & pigritiam diligentia compenſent. Has calamitates eis minatus erat Moſes Deuter. 28. 38.

Symbol. S. Hieron. q. d. *Habuiſtis hucuſque corda veſtra vitijs ſeruientia ſine ordine, ſine præceptore, quocumque trahebant deſideria pergentes. Nunc autem Dominus vobis præcipit, ut ordinetis in ſe charitatem, & ponatis corda veſtra ſuper vias veſtras, ut nihil abſque iudicio & conſideratione faciatis, ſed ſemper ante pedes veſtros legalis lucerna præcedat, & dicatis: Lucerna pedibus meis lex tua, & lux ſemitis meis.* Cor enim, quia non ſedes, ut aliqui Phyſici voluerunt, ſed origo (ex corde enim oriuntur ſpiritus animales, qui menti, rationi & contemplationi deſeruiunt) & ſymbolum eſt ſenſus communis, rationis, prudentiæ & ſapientiæ, vti oſtendi Ezech. 36. 26. hinc pro ijs in Scriptura ſumitur. Symbol.

Tropol. S. Gregor. homil. 10. in Ezech. *Multum*, inquit, *cordi ſuo ſeminat, ſed parum infert, qui de mandatis cæleſtibus, vel legendo, vel etiam audiendo multa cognoſcit, ſed negligenter operando pauca fructificat. Comedit, & non ſatiatur, qui verba Dei audiens, lucra vel gloriam ſæculi concupiſcit. Benè autem non ſatiari dicitur, qui aliud mandit, & aliud eſurit. Bibit, & non inebriatur, qui ad vocem prædicationis aurem inclinat, ſed mentem non mutat. Solet enim per ebrietatem bibentium ſenſus mutari.* Vide & Haymonem in hunc locum. Tropol.

ET INTVLISTIS PARVM] Hoc & plura Iudæis comminatus fuerat Dominus Leuit. 26. ſi Deum, Deique cultum negligerent. Notent hoc agricolæ, diſcantq; ſe parum fructuum ex ampla

ſemente

ſemente ſubinde colligere, quia neglexerunt Dei templum, Miſſas, feſta, inuocationem & cultum qua de re extant exempla luculenta in vitis Sanctorum. Deus enim punit fame & penuria neglectum ſui & ſacrorum, ac multo magis tropol. punit neglectum ſanctificationis animæ quam in templum Dei virtutibus conſtruere & ornare debemus. ita S. Hier. & Theod.

COMEDISTIS, ET NON ESTIS SATIATI] Hoc rurſus eis comminatus erat Dominus Leuit. 26. 26. *Comedetis, & non ſaturabimini. Qui verò ſanctus eſt,* ait S. Hier. *vſque ad ſatietatem comedet, & explebitur in illo quod ſcriptum eſt,* Prouerb. 13. 25. *Iuſtus comedens replet animam ſuam: venter autem impiorum inſaturabilis.*

BIBISTIS, ET NON ESTIS INEBRIATI] id eſt ſatiati, refecti, exhilarati. Sic fratres Ioſeph in eius conuiuio dicuntur inebriati cum eo, id eſt ſaturati & hilares effecti, Geneſ. 43. 34. Sic & Cant. 5. 1. *Bibite & inebriamini*, id eſt ſatiamini, *chariſſimi.* Pſal. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ,* id eſt, ita replebuntur & exhilarabuntur, ut videantur eſſe ebrij. Vnde explicans ſubdit: *Et torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Porrò cauſa cur bibentes non ſint ſatiati, fuit, partim quia parum vuarum & vini collegerunt, partim quia vuæ fuerunt euanidæ & exſuccæ, ac vilem dederunt, non vinum, fortè etiam, quòd Deus iratus vino, æquè ac pani, vim & vigorem nutriendi ſatiandique ademerit, non concurrendo cum eis ad nutritionem & ſatiationem, idque in pœnam peccati Hebræorum. Eædem cauſæ ſunt cur veſtibus non ſint calefacti.

Ebrietas ſpiritalis quæ?

Symbol. S. Hieron. Peccatores vino ſapientiæ & gratiæ Dei deſtituti ſitiunt, iuſtus verò eo abundans inebriatur, *qui poteſt dicere ad Dominum: Calix tuus inebrians quàm præclarus eſt!* pſal. 22. *& inebriatur cum Noë: & licet in Ægypto conſtitutus, tamen in conuiuio Ioſeph cum Patriarchis & fratribus vino madet, iſte præ magnitudine lætitiæ & quotidiana gaudio, cum Apoſtolis verſus in ecſtaſin, appellabitur muſto plenus.* Actor. 2. Et S. Gregor. homil. 10. in Ezechiel. *Solet,* inquit, *per ebrietatem bibentium ſenſus mutari. Qui ergo ad cognoſcendum Dei verbum deuotus eſt, ſed ea quæ ſunt huius ſæculi adipiſci deſiderat, bibit, & inebriatus non eſt. Si enim inebriatus eſſet, procul dubio mentem mutaſſet, vt iam terrena non quæreret, iam vana & tranſitoria quæ amauerat, non amaret. De electis namque per Pſalmiſtam pſalm. 35. dicitur: Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ: quia tanto omnipotentis Dei amore repleti ſunt, vt mutata mente ſibimetipſis extranei eſſe videantur, implentes quod ſcriptum eſt: Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum,* Matth. 16.

ET QVI MERCEDES operarum ſuarum, laborum & negotiationum CONGREGAVIT, MISIT EAS IN SACCVLVM PERTVSVM] id eſt, eas perdidit, ac ſi miſiſſet in burſam pertuſam, per quam in terram decidunt & amittuntur. Eſt catachreſis. Similis parœmia eſt Plauti in Pſeudolo: *In pertuſum ingerimus dicta dolium, operam ludimus.* Et illa Alciphronis apud Athen. lib. 4. *In Danaidum dolia amphoras infundimus.* Fingunt enim Poëtæ, Danaides dolijs pertuſis haurire apud inferos aquas, ad quas Medea:

Vos quoque vrnis quas foratis irritus ludit labor.

Et illa Ariſtotel. libr. 1. Oeconom. cap. 6. *Cribro*

A *aquam hauris.* Vnde illud quod puer audiuimus: *Haurit aquam cribro qui diſcere vult ſine libro.* Similes ſunt. In aqua ſementem facis: In ſaxis ſeris: In aqua ſcribis: In arena ædificas: Oleum & operam perdis: Reti ventos venaris: In aëre piſcaris: Aranearum telas texis: Nugas agis: Vndas numeras: Arenam metiris. Hæc omnia veriſſima ſunt, quando inuito, vel irato Deo aliquid molimur.

Moral. Notent hoc operarij, mercenarij & mercatores, nimirum ſuos labores, operas & mercimonia, quibus noctu diuque ſeſe fatigant, incaſſum cadere ob neglectum Dei cultum & gratiam. Vide Leuit. 26. v. 14. & Deuter. 28. 18. Quare ſi ea vtilia velint, ſi lucrum & diuitias inde cupiant & captent, Deum colant & inuocent, iuxta illud Chriſti Matth. 6. 33. *Quærite primùm regnum Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adijcien-*
B *tur vobis.* Hinc Apoſtoli tota nocte piſcantes nihil ceperunt, quia ſine Chriſto piſcabantur: mox autem, ut in nomine Chriſti laxauit rete Petrus concluſit piſcium ingentem multitudinem, Lucæ 5. 5. quia, ut ait Pſaltes pſal. 126. 1. *Niſi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam.* Et ut ait Apoſt. 1. Corinth. 3. 7. *Neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat, Deus.*

Sacculus pertuſus myſticè triplex.

Myſticè mittit mercedes in ſacculum pertuſum, Primò, qui poſt bona opera & merita in peccatum mortale prolapſus, ea ſordidat, perdit & diſſipat. ita S. Hieron. Secundò, qui bona opera malis actibus perdit, qui ſcilicet bona opera, quæ ante oculos habet, conſiderat, & culparum quæ interea irrepunt, obliuiſcitur: aut poſt bona ad vana & mala redit, ut v. g. bonum
C quod plorando lucratus eſt, mox nimiè ridendo perdat, inquit S. Gregor. homil. 4. in Ezech. & parte 3. Paſtor. admon. 22. *In ſacculo,* inquit, *pertuſo videtur quando pecunia mittitur, ſed quando amittitur non videtur: qui ergo quanta largiuntur aſpiciunt, ſed quanta rapiunt non perpendunt, in pertuſo ſacculo mercedes mittunt: quia profectò has in ſpem ſuæ fiduciæ intuentes congerunt, ſed non intuentes perdunt.* Tertiò, qui virtutum opera faciunt ob vanam gloriam, putà ob oſtentationem. ita Remig.

Denique appoſitè Auctor quidam antiquus hæc Aggæi verba adaptat regibus, qui magna tributa ſubditis indicunt, ſed inde non ditantur, quia ea illico in ſuos paraſitos effundūt. *Pertuſus,* inquit, *iam pridem eſt regius fiſcus, & nihil retinet, ſed*
D *omnia effundit, vt poſſit de illo rectè dici illud Aggæi: Qui congregauit mercedes, miſit illas in ſaccum pertuſum. Videmus in ſacco pertuſo nihil omnino ſſum poſſe diu contineri, ſed quod vna ex parte ingeritur, ex altera effunditur; quodque ex ſuperiori parte accipit, mox per inferiorem defluit. Quæ ſunt autem ſacci pertuſi duo foramina niſi duo vitia, quæ prima ſpecie videntur contraria, ſed ſubinde in principibus ſunt coniuncta, nimia ſcilicet cupiditas aliena habendi, & immoderata prodigalitas habita largiendi? Prima congregat, ſecunda diſpergit; prima infundit, ſecunda effundit: prima ingurgitat & ſemper eſurit, ſecunda etiam cùm ſatura eſt, fragmenta proijcit. Prima ſollicitari de futuro videtur: ſecunda improuida nec præſentia regit, nec futura proſpicit. Prima eſt os ſacci ſupremum ſemper paratum ad accipiendum, ſecunda foramen infimum, quod nun-*

quam

quam clauditur, ſed iugiter patet ad latè ſpargendum. Liquet ergo quòd pecunia talibus angarijs collecta nihil principibus proficit, qui ſemper ex tempore illo quo iſta fieri cœperunt, inopes & egeni fuerunt, & infinito oppreſſi ære alieno. Deinde oſtendit iſta nec aulicis, quibus donantur, prodeſſe. *Fallitur autem quiſquis exiſtimat aulicis, qui totum ferè accipiunt, iſta profutura, quos tandem cœleſti eos vrgente iudicio, aut à principibus, quos ſol auerunt, ſolent ſpoliari; aut ab eorum heredibus vel ſucceſſoribus, qui ſe per illorum inſidias tanta exutos hereditate conſpiciunt: aut ab illis qui diuino inſtinctu rempubl. per tales collapſam releuare aggrediuntur, non ſolùm glutita coguntur euomere, ſed ſuis peſſimis conſilijs proſtrata patria pœnas debitas exoluere. Quocirca tales peſtes, tales furias, regum pariter ac regni exterminatrices, à principum neceſſe eſt ſocietate longiùs abalienari, niſi irreparabiliter regnum ipſum deperire volumus. Hoc eſt enim capitale & letale regni vulnus.* Sapienter dixit Liuius lib. 22. *Priuata res ſemper offecere officientque publicis.* Et Tacitus lib. 5. Hiſtor. *Peſſimum veri affectus venenum, ſua cuique vtilitas.* Clamat Amos cap. 9. v. 1. *Auaritia in capite omnium.* Quod eſt autem *populi caput*, niſi de quibus dictum eſt: *Optimates capita populorum?* Diſcant ergo principes, eorumq; conſiliarij illud Sapientis Prouerb. 25. 2. *Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum: aufer impietatem de vultu regis; & firmabitur in iuſtitia thronus.* Aufer ſcilicet, Harpyias iſtas voraces peculatu infames, quæ ſaccum ærarij publici pertundunt, illumque depeculantur, & iuſta erit publicorum vectigalium, opumque (quæ reip. ſunt firmamentum) diſtributio.

7. Hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.

8. Aſcendite in montem: portate ligna, & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor, dicit Dominus.

9. Reſpexiſtis ad amplius, & ecce factum eſt minus: & intuliſtis in domum, & exſufflaui illud: quam ob cauſam, dicit Dominus exercituum? quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam.

10. Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cœli ne darent rorem, & terra prohibita eſt ne daret germen ſuum.

11. Et vocaui ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, & ſuper triticum, & ſuper vinum, & ſuper oleum, & quæcumque profert humus, & ſuper homines, & ſuper iumenta, & ſuper omnem laborem manuum.

12. Et audiuit Zorobabel filius Salathiel, & Ieſus filius Ioſedec ſacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi, vocem Domini Dei ſui, & verba Aggæi prophetæ, ſicut miſit eum Dominus Deus eorum ad eos: & timuit populus à facie Domini.

13. Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntijs Domini, populo dicens: Ego vobiſcum ſum, dicit Dominus.

14. Et ſuſcitauit Dominus ſpiritum Zorobabel filij Salathiel, ducis Iuda, & ſpiritum Ieſu filij Ioſedec ſacerdotis magni, & ſpiritum reliquorum de omni populo: & ingreſſi ſunt, & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei ſui.

ASCENDITE IN MONTEM] Libanum: inde enim vtpote vicinum, & cedris alijſque arboribus abundantem, ligna ſuccidit Salomon pro templo & domibus ſuis. Idem fecerunt Zorobabel & Iudæi in reſtauratione templi, ut patet 1. Eſdræ 3. 7. ita S. Hieron. Chald. Theod. & alij. VERS. 8.
Ex Libano ergo præcidite *& portate ligna* ad fabricam templi. Aiunt Hebræi, inquit S. Hieron. *ſola tantùm ad contignandum ligna fuiſſe neceſſaria, ſtantibus muris templi poſt incendium.* Sed errant: funditus enim dirutum eſt templum à Chaldæis. Id patet ex eo, quòd Zorobabel & Iudæi reædificantes templum, ima eius fundamenta iecerint, vti dicitur 1. Eſdræ 5. 16. & cap. 6. 3. Ex quibus locis liquet, ſub Cyro iacta eſſe fundamenta templi, & parietes erectos. Vnde ſub Dario tantùm opus fuiſſe lignis ad contignationem, & ad tectum, vti hîc dicitur, eaque de cauſa hîc tantùm lignorum comportandorum fit mentio.

Tropol. S. Hieron. *Aſcendamus, ait, in montem rationabilem, & ad ſingula problemata congrua de teſtimonijs Scriptur. ligna quærentes, præcidamus, & ædificemus domum ſapientiæ in nobis: poſtquam enim hæc fuerit exſtructa, finis ædificationis eius erit, vt Dominus glorificetur in nobis.* Porrò domus & templi huius fundamentum iaciendum eſt fides, pauimentum humilitas, antemurale patientia, altare oratio, tectum charitas, quatuor parietes quatuor virtutes cardinales, pinnaculum ſpes. Vide dicta Ezech. 40. ſub initium. Hoc eſt quod ait Apoſtolus 1. Corinth. 3. 9. *Dei ædificatio eſtis. Vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet, &c.* Et v. 16. *Neſcitis quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis.* Et Epheſ. 2. 22. *Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu, in quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu.*

ET ACCEPTABILIS MIHI ERIT] Hebraicè וְאֶרְצֶה־בּוֹ *vearſe bo*, id eſt, ut Septuag. & Pagnin. *complacebo in ea*; Tigurina, *& gratum mihi erit*; Vatabl. *& erit mihi beneplacitum in eo*, ac proinde orantes in eo, vel verſus illud exaudiam, vti promiſi Moſi Deuter. 12. v. 11. & Salomoni. 3. Reg. 8. 29.

ET GLORIFICABOR] in eo colar & celebrabor hymnis, pſalmis, votis, orationibus, oblationibus, victimis, &c. ac viciſſim gloriam & beneficentiam meam in eo vobis oſtendam. Nota. In Hebræo eſt *keri & ketif*, id eſt varietas lectionis & ſcriptionis. Scribitur enim אֶכָּבֵד *eccabeda*, id eſt *glorificabor*, ſine *he*, ſed legitur per *he* paragogicum, quod proinde ad marginem annotatur. Quocirca Rabbini & Thalmudici, ut R. Elias,

R.Salomon, R.Dauid, & ex ijs Galatinus lib.4. cap.9. Genebrard. in Chron. Arias, Ribera & à Caſtro hic, huius varietatis hanc cauſam aſſignant, quòd littera *he* apud Hebræos ſit nota numeri quinarij, ut ſignificet quinque defuiſſe in templo ſecundo, quæ fuerunt in primo: quæ proinde Deus per ſuam præſentiam & gloriam ſe hic compenſaturum promittit. Quinque hæc ſunt. Primò, arca teſtamenti; Secundò, Vrim & Tummim in Rationali pontificis, per quæ pontifex conſulens Deum, accipiebat ab eo reſponſa, & cognoſcebat futura; Tertiò, ignis ſacer cælo lapſus ad comburendas victimas; Quartò, præſentia Dei in Sancto ſanctorum ſuper propitiatorium & Cherubim; Quintò Prophetę & prophetiæ. Arcam enim defuiſſe in ſecundo templo, liquet ex 2.Machab.2.4. Vbi narratur, quòd Ieremias imminente excidio Hieroſolymæ, eam è templo extulerit & abſconderit, dixeritque. *Quòd ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat Iudæis*, quod erit in fine mũdi, cùm eos colliget in Eccleſiam Chriſti, & ſaluabit. Quare arca teſtamenti quæ hic Romæ oſtenditur in baſilica Lateranenſi, non eſt arca à Moſe fabricata, ſed eius imago & repræſentatio, quam Iudæi, primæua arca Moſaica, continente vrnam cum manna, & tabulas decalogi digito Dei inſcriptas, deſtituti, ad eius ſimilitudinem efformarunt, & in templo (ut dicitur) collocarunt. Sed ignem ſacrum in ſecundo templo defuiſſe, falſum eſt, nam is ſub Iuda Machabæo & Nehemia, in repurgatione templi illi cælitus reſtitutus eſt, ut patet 2.Machab.1.32. Id tamen verum eſt, ſi de igne primæuo ad Aaronis & Moſis ſacrificia delapſo loquamur. Hic enim abſconditus à Ieremia, poſtea requiſitus non comparuit, vti ibidem dicitur. Similiter oraculum Vrim & Tummim in ſecundo templo defuiſſe videtur, ſaltem pluribus annis. Nam de eo ſic ſcribit Ioſeph.libr.3 Antiqu.c.12. *Ceſſauit itaque eſſen* (heb. *choſen*, id eſt Rationale, in quo erant Vrim & Tummim) *& ſardonyx ſplendeſcere annis ducentis antequam ego hæc ſcriberem, cùm Deus moleſtè ferret legum trãſgreſſiones.* Vbi Nota, Ioſephum meminiſſe tantum ſplendoris Rationalis non oraculi: quare oraculum multò antè ceſſaſſe videtur. Vnde Arias, Vatabl. & alij cenſent, per τὸ *glorificabor* ſignificari, quòd Chriſtus *he* deficiens in *eccabeda*, id eſt quinque hæc dona, ſua præſentia & gloria ſit ſuppleturus, quando in ſecundo templo verſabitur, docebit, facietque miracula, de quo plura ca.2.7. Quamobrem pro אִכָּבְדָה *eccabeda*, id eſt *glorificabor*, alijs punctis legi poſſet actiuè אֲכַבֵּד *ecabbed*, id eſt *glorificabo*. Ita legiſſe videtur Chald. dum vertit, *placebit mihi, vt collocem maieſtatem meam in ea in gloria*: licet enim inuiſibiliter Dei maieſtas ſemper habitarit in templo, viſibiliter tamen in eo habitauit quando Verbum incarnatum, putà Chriſtus, illud ſua præſentia & maieſtatè corporaliter condecorauit. Aptiùs fortè dici poſſet, *he* ſubintellectum in *eccabeda*, id eſt *glorificabor*, ſignificare, quòd Chriſtus futurus ſit gloria ſecundi templi, ſed arcana, & Iudæis occulta. Tradunt enim Cabaliſtæ, *he* ſignificare perſonam mediam in SS.Trinitate, putà Filium, per quem quaſi ideam & verbum omnis res הָיָה *haia*, id eſt extitit & creata eſt; vnde nomen *Iehoua*, in ſe continere SS. Trinitatem. *Iod* enim

A initiale denotat Patrem, qui eſt SS. Trinitatis origo: *he* Filium: *vau* Spiritum ſanctum. Porrò geminari *he* in יְהוָה *Iehoua*, ut ſignificetur gemina Chriſti natura, diuina & humana.

Respexistis ad amplius] ſperaſtis vos habituros meſſem peramplam, & ecce pauca collegiſtis: & paucum quod conuexiſtis in horrea, ego Deus *exſufflaui illud*, id eſt flatu & nutu meo feci euaneſcere, ſeu redegi in nihilum, vti ſegetes ſolet exſufflare ventus vrens, dum grana adurit & deſiccat, itaque folliculos inanes relinquit. *Cùm tam candidæ fierent ſegetes*, loquit S. Hier. *& meſſium tẽpus inſtaret, & frumenta vos in manibus tenere putaretis, meſſuiſtis vacuos culmos & inanes ſtipulas. Plenæ erant areæ, ſpes in oculis, luctus in manibus. Sed & hoc quoque ipſum quod vix de multa ſegete, & infiatati aceruis fuerat electum, intuliſtis in domum, & virtute mea diſperſum eſt. Exſufflaui enim illud, & redegi in nihilum; quia frumentum emortuum, & vacui folliculi, quæ vtilia vſui ſunt, farinam & ſimilam non habebant.* Qui & tropol. addit: *Quoties vidi ego tam in doctrina, quam in conuerſatione de quibuſdam ſperata plurima & poſtquam ventum eſt vt haberent tempus meſſiũ, id eſt tempus docendi, vitamq́; ſuam in exemplum præbendi populorum, de excelſo præcipitatos, & minus inuentum in eis quàm opinio ſibi omnium promittebat. Vnde accidit, vt paulatim negligentia ſurrepente, paruum quoque ipſum quod videbantur habere, perderent. Hoc autem idcirco perpeſſi ſunt, quòd ſecuri fuerunt in priſtinis domibus ſuis, nec aſcenderunt Scripturæ montem, ædificationis de eo Dominicæ ligna cadentes, nec extruxerũt in ſe quotidie domum Domini.* Hanc enim cauſam ſubdit Propheta. *Quia domus mea deſerta, & vos feſtinaſtis vnuſquiſque in domum ſuam*; Tigurina, *quia domus mea adhuc deſerta eſt, vos autem curritis, vt quiſque domum ſuam habeat*, hoc eſt, ſatagitis quiſque rerum ſuarum, & interim negligitis res diuinas. ita Vatab. Vers.9. Tropol.

Propter hoc super vos prohibiti sunt cæli] Sic & Chald. vertit per præteritum, *idcirco ob ſcelera veſtra ceſſauerunt cæli ab emittenda pluuia, & terra ceſſauit ad edendos fructus.* Poſſunt rurſum hæc & ſequentia verti per futurum cum Septuag. *propter hoc cælum abſtinebit à rore, & terra ſubtrahet germina ſua*: quia Dei creatoris ſui iniuriam ſentiunt, eamque vlciſcentur. Vers.10.

Et vocavi siccitatem super terram] & inde conſequenter ſterilitatem, penuriam, ut vertit Chald. & famem, ac conſequenter morbos & peſtes, imò lites, iras & bella, quæ ex hac aëris & frugum inflammatione ac defectu naſcuntur. Vnde Septuag. pro חֹרֶב *choreb*, id eſt ſiccitatem, legentes חֶרֶב *chereb*, id eſt gladium, vertunt *inducam gladium ſuper terram*, *gladium* intellige vel propriè dictum, putà bella iam dicta; vel metaphoricum, putà ſiccitatem & famem, quæ inſtar gladij homines enecat & ſuccidit. ita à Caſtro. Sic enim in Script. gladius, vel ignis generalia ſunt nomina, & quamlibet cladem ſignificant. In Hebræo eſt elegans paronomaſia, qua pœna alludit ad culpam: quia, inquit, domus mea חָרֵב *chareb*, id eſt deſerta eſt, hinc ego pariter vocaui חֹרֶב *choreb*, id eſt ſiccitatem, vel חֶרֶב *chereb*, id eſt gladium, qui ſimili modo vos deſolabit, facietque domos veſtras deſertas. Sic Iudæi, quia deſeruerunt & ſpreuerunt Chriſtum, hinc ab eo viciſſim audierunt, *Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta*, Matt.23.38. Vers.11.

Tropol.

Quinque res defuerunt ſecundo templo, quæ adfuerunt primo.

Tropol. de reformatoribus Eccleſiæ.

Tropol. *Hæc vniuerſa*, inquit S. Hieron. *poſſunt de Eccleſiæ rectoribus intelligi, qui ædificantes carnalem domum, liberiſq; ſuis & poſſeſſionibus prouidentes, non curant vel in ſeipſis extruere templum Dei, vel Eccleſiam Domini, quæ infecta & diruta eſt, inſtaurare: quorum ſæpè vita & ſermo incongruus ſcandalizat plurimos, & de Eccleſia eijcit, & ad ſolitudinem perducit domum Dei, vt propter eorum vitium, nec cæli rorem, nec terra det germen*, &c. Hac de cauſa Deus quouis ſæculo excitauit inſignes Pontifices, Doctores, fundatores Ordinum, viros ſanctitate & ſapientia illuſtres, qui ruinas Eccleſiæ reſtaurarent, eamque verbo & exemplo exædificarent. Tales fuere S. Athanaſius, Baſilius, Nazianz. Chryſoſt. Auguſtin. Hieron. Ambroſius, Benedictus, Bernardus, Dominicus & Franciſcus: qui viuens Innocentio III. Pontif. per viſionem apparuit, quaſi ſuſtentans ruentem baſilicam Lateranenſem, vbi Pontifex Pontificiam habet cathedram: qua viſione motus Pontifex, eius regulam & Ordinem mox approbauit. Quin & idem Sanctus, ſimili viſo ad idipſum à Deo vocatus eſt. Nam, vt narrat S. Bonauent. in eius Vita cap. 2. *Cùm in eccleſiam S. Damiani quæ minabatur ruinam, cauſa orationis intraſſet, proſtratus ante imaginem crucifixi, in eamq; lachrymoſis oculis intendens, vocem de ipſa cruce dilapſam ad ſe corporeis audiuit auribus, ter dicentem: Franciſce, vade & repara domum, quæ, vt cernis, tota deſtruitur. Tremefactus Franciſcus mentis alienatur exceſſu. In ſe tandem reuerſus, totum ſe recolligit ad perficiendum mandatum de materiali eccleſia reparanda; licet principaliter intentio verbi ad eam ferretur, quam Chriſtus ſuo ſanguine acquiſiuit, ſicut eum Spiritus ſanctus edocuit, & ipſe poſtmodum Fratribus reuelauit.* Subdit S. Bonauent. eum deinde tria templa inſtauraſſe, ſcilicet S. Damiani, S. Petri & S. Mariæ de Angelis, vt ſignificaretur quid facturus eſſet in poſterum. *Nam inſtar reparatæ triplicis fabricæ ipſius ſancti viri ducatu, ſecundum datam ab eo formam, regulam & doctrinam, Chriſti triformiter renouanda erat Eccleſia, trinaque triumphatura malitia ſaluandorum*, putà triplex Ordo ab eo erat inſtituendus, qui omnes Eccleſiæ ſtatus reformaret. Hi ſunt quos in ſpiritu præuidens Iſaias, gratulabundus eis accinit. cap. 58. 12. *Et ædificabuntur in te deſerta ſæculorum: fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis: & vocaberis ædificator ſepium, auertens ſemitas in quietem.* Denique S. Chryſoſt. orat. 3. contra Iudæos tom. 5. docet eum qui animam conuertit, maius gratiuſque donum Deo offerre, quàm ſi templum ei conſtrueret. *Vnicum*, inquit, *templum diruit Deus Hieroſolymis, & innumerabilia erexit, illo longe venerabiliora. Vos, ait, eſtis templum Dei viuentis.* Et inferiùs: *Hæc eſt maior eleemoſyna quàm decem millia talentorum, quàm hic mundus vniuerſus, quantus quantus vndique patet oculis. Siquidem homo eſt toto mundo pretioſior. Huius enim cauſa & cælum, & terra, & mare, & ſol, & ſtellæ condita ſunt.*

VERS. 12. SICVT MISIT EVM DOMINVS] Pro *ſicut* hebr. eſt כַּאֲשֶׁר *caaſcer*, quod vel cauſam ſignificat, q.d. Quia miſerat Aggæum Dominus, hinc populus audiuit eum: vel modum, q.d. Eo modo populus audiuit & obediuit Aggæo, quo Deus eum miſerat, nimirum, verba eius non in alium ſenſum detorſit, ſed planè ea accepit iuxta mentem Domini, prout ea protulerat & explicarat Aggæus, itaque eadem mox opere compleuit. Vera enim obedientia conſiſtit in eo, ut verba præcepti non ſiniſtrè interpretemur, non ad noſtrum placitum explicemus & torqueamus, ſed ea ſimpliciter accipiamus & exequamur iuxta mentem præcipientis. ita à Caſtro.

Vera obedientia in quo ſitat

VERS. 13. ET DIXIT AGGÆVS NVNTIVS DOMINI DE NVNTIIS DOMINI] *Tò nuntijs* poteſt accipi dupliciter. Primò, in genere neutro, q.d. Qui erat Domino à nuntijs, id eſt à legationibus, vti vulgò dicimus: Hic mihi eſt à pedibus, à conſilijs, à litteris. ita Arias. Vnde hebr. eſt בְּמַלְאֲכוּת *malachut*, id eſt, ut Tigurina, Pagnin. & alij vertunt, *& dixit Aggæus, legatus Domini in legatione Domini*, id eſt qui fungebatur legatione, ad quam eum legarat & miſerat Dominus. Vnde Syrus vertit, *dixit Aggæus angelus Domini in angelatione Domini*, hoc eſt *legatus*, vel *nuntius in nuntiatione Domini*, ut vertit Arabicus, qui ſcilicet mittebatur à Domino ad populum, ut ei Dei iuſſa nuntiaret. Secundò, & planiùs, maſculinè, q.d. Dixit Aggæus, qui erat nuntius & legatus vnus ex probatiſſimis nuntijs & legatis Domini, cui proinde meritò Zorobabel & populus fidem præſtitit. Simili hebraiſmo & geminatione dicitur Geneſ. 19. *Pluit Dominus à Domino.* Identidem inculcat Aggæus ſe mitti & loqui ex Deo, ut oraculis ſuis fidem conciliet, & actiùs moueat pigrum populum ad fabricam templi, vtpote quam iterum iterumque iubeat & vrgeat Deus, ſimul promittendo, ad eam ſuam opem & protectionem. Legit interpres cum Septuag. alio puncto בְּמַלְאֲכוֹת *bemalachot*, id eſt in angelis, ſiue legatis & nuntijs: licet enim ſit hoc nomen Hebræum femininum, tamen maſculinè ſumitur, ſignificatque rei, putà legationis, excellentiam. Sicut *Eccleſiaſtes* hebraicè vocatur קֹהֶלֶת *kohelet* femininè, q.d. Concionatrix, ob concionis præſtantiam. Mulieres enim in eloquio ſunt facundæ, diſertæ & præſtantes, miramque habent dicendi, in animum influendi & perſuadendi vim. Ita Septuag. qui vertunt, ἐν ἀγγέλλοις, id eſt *in*, id eſt, *ex*, *angelis*, hoc eſt nuntijs. Sic & S. Hieron. Remig. & alij. Hic ſenſus eodem redit, & coincidit cum priore. Ex hoc loco Orig. ut tacito nomine refert hîc S. Hieron. ſuſpicatus eſt Aggæum non fuiſſe hominem, ſed angelum incarnatum, vti dixi in procemio; ſed temerè; *Hebr.* enim מַלְאָךְ *malach*, angelum ſignificat, non tantùm natura, ſed & officio, id eſt legatum, nuntium, ut vertit Noſter, Septuag. Chald. & alij. *Hinc* tamen diſce dignitatem Aggæi. Vnde Septuag. vertunt, *dixit Aggæus angelus Domini in angelis Domini*, id eſt angelus inter angelos ſelectus & electus. Ex Hebræo vertas, *dixit Aggæus angelus Domini in euangelio Domini*, vel, *nuntius in annuntiatione Domini.* Chriſti enim ortum & redemptionem annuntiat feſtiuè cap. 2. 7. Simili modo vltimus Propheta vocatur *Malachias*, id eſt angelus Domini. Et Ioannes Baptiſta ob angelicam vitam & prædicationem vocatur *angelus*, Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam.* Sic Chriſtus Iſaiæ 9. 6. à Sept. vocatur *magni conſilij angelus*, id eſt nuntius. Videant hîc dignitatem ſuam Prophetæ, id eſt doctores & prædicatores, ſciantque ſe eſſe angelos in Euangelio Domini, ſe eſſe legatos & nuntios

Aggæus vocatur angelus, cur

nuntios Dei. ita S. Paulus 2. Corinth. 3. 20. *Pro Chriſto*, inquit, *legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo.*

Ego vobiscvm svm] *Non loquitur*, inquit S. Hieron. *ad Zorobabel & Ieſum, cum quibus & in quibus ſemper erat Dominus; ſed ad populum, qui timuerat à facie Domini. q. d. Ego ero veſter adiutor, ædificate domum meam quæ in vobis deſtructa eſt: me in medio veſtri conſiſtente, nemo ædificationem veſtram prohibere poterit.*

A

Vers. 14. Et svscitavit Dominvs spiritvm Zorobabel, et spiritvm Iesv] *Vt regnum & ſacerdotium ædificent templum Dei*, ait S. Hieronym. *ſuſcitatur etiam ſpiritus populi, qui in eis antè dormiebat, non corpus, non anima, ſed ſpiritus, qui magis ædificare ſcit templum Dei.*

Tropol. Tropol. *Suſcitatur in nobis Spiritus ſanctus, vt ingrediamur domum Domini, & faciamus opera Domini.* Porrò ſuſcitauit Deus Spiritum, id eſt mentem animumque populi, excitando illum ut alacriter & ſtrenuè intenderet fabricæ.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimam Aggæi prophetiam audiuimus c. 1. hîc audiemus tres alias quæ conſecuti ſunt. Prima eſt v. 1. qua incitat Iudæos ad fabricam templi, promittendo maiorem eius fore Gloriam quàm fuerit templi Salomonis, eò quod in illo docturus & miracula facturus ſit Chriſtus, cuius aduentum cunctis gentibus, totiq; orbi deſideratum fore prædicit, adeò vt in eo commouenda ſint cælum & terra; mare & arida. Secunda eſt v. 11. qua Iudæos in inchoata fabrica tardiores & tædio affectos, quòd dicerent ſufficere altare ad victimas, nec opus eſſe integro templo, redarguit, aſſerendo Deum nolle altare ſine templo: altaris enim locus, domus & decus eſt templum. Quod ſi ædificare pergant, promittit eis frugum abundantiam. Tertia eſt v. 21. qua Zorobabeli ob præſtitam in fabrica diligentiam pollicetur, quòd Chriſtus ex eius ſtirpe naſcetur, cui Deus euerſis alijs regnis, dabit regnum æternum. Tres prophetiæ c. 2.

Verſ. 1. IN die vigeſima & quarta menſis, in ſexto menſe, in anno ſecundo Darij regis.

2. In ſeptimo menſe, vigeſima & prima menſis, factum eſt verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ, dicens.

3. Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Iuda, & ad Ieſum filium Ioſedec ſacerdotem magnum, & ad reliquos populi, dicens:

4. Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtã in gloria ſua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita eſt, quaſi nõ ſit in oculis veſtris?

5. Et nunc confortare Zorobabel, dicit Dominus: & confortare Ieſu fili Ioſedec ſacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum: & facite (quoniam ego vobiſcum ſum, dicit Dominus exercituũ.)

6. Verbum quod pepigi vobiſcum cùm egrederemini de terra Ægypti: & ſpiritus meus erit in medio veſtrum, nolite timere.

Vers. 1. In die vigesima et qvarta mensis, in sexto mense, in anno secvndo Darii] Hæc verba pertinent ad finem capitis præcedentis, indeque pendent. Significant enim à Iudæis inchoatum fuiſſe opus, & fabricam templi die 24. menſis ſexti, ſcilicet tunc cœpiſſe eos materiam præparare, ligna cædere & aptare. Nam fabrica ipſa inchoata eſt die 24 menſis noni, ut dicetur v. 11. Caput ergo ſecundum propriè inchoatur à v. 2. alioqui enim verſus ſecundus pugnaret cum primo, ut patet intuenti. ita S. Hieron Theodor. Rupert. Remig. Haymo, Lyran. Vatabl. & alij, paſſim. Similem diaſtolem irrepſiſſe Ierem. 28. 1. cenſet S. Hieron. & alij. Vide can. 33. in Proœmio.

B

Cœpit ergo Aggæus c. 1. 1. hortari Iudæos ad opus die prima menſis ſexti, perrexitque quotidie eos vrgere ad illud per 23. dies, tandemque perpulit eos; ut die 24. opus inchoarent. Eum imitentur concionatores, ut conſtanter pergant in arguendis vitijs, nec ceſſent, donec animos audientium permoueant ad illa extirpandum. Sicut enim *gutta cauat lapidem non vi, ſed ſæpè cadendo*; ita dura & lapidea hominum corda non vi, ſed crebra monitione & inculcatione eiuſdem rei mollienda ſunt. ita S. Chryſoſt. in homilijs ad populum, crebrò inuehitur in iurandi conſuetudinem, ac hac de re murmurantibus reſpondet, ſe non deſtiturum, donec ipſi eam correxerint: omnia enim vincit conſtantia & perſeuerantia. Quocirca S. Paulus præcipit Timotheo epiſt. 2. c. 4. 2. *Prædica*, inquit, *verbum, inſta opportune, importune: argue, obſecra, increpa in omni patientia & doctrina.*

C

Vers. 2. In septimo mense, vigesima et prima mensis factvm est verbvm] Ergo hæc prophetia, quę ordine eſt ſecunda, menſe penè integro fuit poſterior inchoatione fabricę: hæc enim inchoata eſt die 24. menſis ſexti, ut dictũ eſt v. 1.

Vers. 4. Qvis in vobis est derelictvs, qvi vidit domvm istam in gloria sva prima?] qui ſcilicet viderit prius templum Salomonis auguſtum, antequam illud cum vrbe euerteretur à Chaldæis.

Et qvid vos videtis hanc nvnc?] q. d. Qualem, quàm vilem & exilem videtis fore ſecundam hanc domum Dei quam ædificatis, ſi comparetur cum templo Salomonis? iam pridem enim eius fundamenta erant iacta ſub Cyro, à quorum exiguitate & vilitate colligere li-

cebat, exiguam & vilem fore fabricam. Templum autem Salomonis auguſtiſſimum aliqui viderant, alij tale fuiſſe à patribus audierant. Nam Iudæi Babylone redeuntes, vtpote pauci & pauperes, templum ædificabant ex lapide vulgari & impolito, cùm Salomon illud conſtruxiſſet ex lapidibus poliniſſimis, iiſq; validis & pretioſis, 3. Regum 6. Secundò, templum hoc iuſſu Cyri altitudinem, æquè ac latitudinem, habiturum erat ſexaginta dumtaxat cubitorum, 1. Eſdræ 6. Salomonis verò duplo erat altius & latius: erat enim 120. cubitos altum, æquè ac latum. Quocirca templum hoc ſecundum, intra prioris ſepta ædificatum eſt, illius ruinis extrà in circuitu relictis; quibus demolitis vſque ad fundamenta, iiſdem inædificauit ſuum templum Herodes, ſi credimus Ioſepho l. 15. Antiq. 14. Quocirca cùm primò hoc templum fundaretur anno 1. Cyri, *principes patrum & ſeniorum qui viderant templum prius, flebant voce magna*, ait Eſdras l. 1. c. 3. 12. Vnde liquet multos vidiſſe vtrumque templum, nam ab eius excidio, quod contigit anno 11. Sedeciæ, vſque ad primum annum Cyri, fluxerunt anni 59. inde vſque ad annum 2. Darij fluxerunt anni 11. qui prioribus additi faciunt 70. Qui ergo 80. erant annorum, poterant prius templum vidiſſe, eiuſque magnificentiæ optimè meminiſſe. Sanè Eſdram vidiſſe certum eſt: nam parens eius Saraias pontifex, occiſus eſt in excidio vrbis & templi: quare neceſſe eſt, ut Eſdras ante illud ab eo genitus ſit. Eſdras autem prorogauit vitam poſt Darium vſque ad Artaxerxem, cuius fuit pincerna, vti ipſe narrat l. 1. c. 7. Sic & Daniel annis 8. ante excidium vrbis & templi, putà anno 3 Ioakim adductus eſt in Babylonem, vti ipſe ait c. 1. 1. Daniel autem vixit vſque ad finem regni Cyri, ut patet ex eius c. 10. 1. imò, ſi Hebræis credimus, vixit vſq; ad Artaxerxem Longimanum. Idem patet de Mardochæo patruo Eſther Nehem. c. 7. 7.

Qvasi non sit] Septuag. *& quomodo videtis ipſam nunc, ſicut non exiſtentem?* Chald. *nónne quaſi res nihili, ſic & ipſa eſt in oculis veſtris?* Si nimirum comparetur cum magnificentia templi Salomonis, quam vel vidiſtis, vel ab iis qui viderunt, audiſtis.

Vers. 5. Facite] Scilicet opus in domo mea, inquit S. Hier. & alij mox citandi. Verùm Hebr. & Romana τὸ *facite* referunt ad *verbum*, quod paulò pòſt ſequitur, q. d. Facite verbum quod pepigi, &c. Vnde intermedia, ſcilicet *quoniam ego vobiſcum ſum, dicit Dominus exercituum*, intercipiunt & includunt parentheſi.

Vers. 6. Verbvm qvod pepigi] Eſt hic duplex diſpunctio, & conſequenter duplex ſenſus. Prior, *verbum* accipis in nominatiuo illudque refert ad ſequētia. q. d. Facite opus in templo quod iubeo, quia *verbum*, id eſt pactum & fœdus quod vobiſcum pepigi per Moſen in Sina, quoque promiſi me fore veſtrum Deum & protectorem, vos tutabitur contra Samaritas volentes impedire templi fabricam, & contra alios quoſlibet hoſtes: quia ſcilicet ego idipſum quod olim in hoc fœdere promiſi, nunc opere præſtabo & reipſa exequar. ita Septuag. Chald. S. Hieron. Theodoret. Haymo, Lyran. & Pagnin. Sic myſticè *Verbum* eſt filius Dei, Iudæis promiſſus quaſi Meſſias, ut hic ſignificetur ſancta Trinitas, nimirum Pater di-

A cit: *Ego vobiſcum ſum.* Filius eſt Verbum, Spiritus ſanctus eſt ſpiritus qui cum eis erit, ſcilicet per effectum gratiæ, opis & protectionis, quam eis præſtabit. ita S. Hieron. Albertus, Nyſſenus, *Haymo* & alij mox citandi, fauet Chald. dum vertit, *verbum meum erit vobis auxilio.* Vnde & mox Propheta pergit prophetare de Chriſto dicens: *Adhuc vnum modicum, &c. & veniet Deſideratus cunctis Gentibus.* Poſterior diſpunctio planior eſt, ut *verbum* ſit accuſatiui caſus (hunc enim notat articulus את *et*, qui ordinariè accuſatiuo, rarò nominatiuo ſeruit) & referatur ad *facite*, q. d. Facite verbum, id eſt legem, quam in pacto vobiſcum inito, quaſi conditionem fœderis à vobis præſtandam exegi: ego viciſſim præſtabo quod meum eſt, nimirum opem quam vobis promiſi, faciamque ut ſpiritus meus prouidus, vigil, acer,
B potens & efficax ſit in medio veſtri, voſq; tueatur, corroboret, adiuuet & propugnet. ita Hebræi & Arias. Hunc ſenſum exigit parentheſis Romanis Biblijs interiecta, & Hebr. articulus *et*, vti paulò antè dixi.

Et spiritvs mevs erit in medio vestrvm] *Spiritus*, tum increatus, iſq; duplex: prior, in Deo eſſentialis, qui eſt ipſa mens & potentia diuina, cuius dotes deſcribit Sapiens cap 7. 22. dicens: *Eſt enim in illa* (ſapientia diuina) *ſpiritus intelligentiæ ſanctus, vnicus, multiplex, ſubtilis, diſertus, mobilis, incoinquinatus, certus, ſuauis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens, humanus, benignus, ſtabilis, certus, ſecurus, omnem habens virtutem, omnia proſpiciens, & qui capiat omnes ſpiritus.* Poſterior, notionalis, putà Spiritus ſanctus, de quo hunc locum accipiunt S. Hieron. Theodor. Remig. *Haymo*, Arias hic, & S. Athanaſ. epiſt. ad
C Serapionem, Cyrillus, catech. 19. ac Nyſſenus l. Teſtimon. contra Iudæos de Sanctiſſima Trinitate, vbi ſic legit: *Confirmare Zorobabel, quia ego vobiſcum ſum, & verbum meum bonum, & ſpiritus meus in medio veſtrûm:* ex eoque probat in vna Deitatis eſſentia eſſe trinitatem perſonarum. *Quid enim*, inquit, *opus erat trium mentionem facere, ſi non vnumquodque proprium eſt in propria ſubſiſtentia perſonæ?* Spiritui ſancto enim appropriatur amor, cura, protectio, fauor, auxilium, quæ hic Deus ſe ſpiritu ſuo præſtiturum Iudæis promittit, ut ſit in medio eorum, ſicut ſpiritus noſter medius eſt in corpore, & Spiritus ſanctus eſt in medio Eccleſiæ. Secundò, Spiritus hic increatus ex ſe diffundit ſpiritum creatum ſibi ſimilem. Vnde Albertus per ſpiritum hunc accipit ſpiritum ſapientiæ, virtutis & fortitudinis, quem
D Deus aſpirauit Moſi, & per eum ſeptuaginta ſenioribus ad iudicandum, dirigendum & regendum populum Iſrael, Num. 11. 25. Accedunt Hebræi, qui per ſpiritum accipiunt prophetiam. Vnde Chald. vertit, *Prophetæ mei docebunt vos, ne timeatis*, q. d. Dabo vobis Aggæum, Zachariam & Malachiam Prophetas, qui vos in opere dirigant, animent, corroborent, Deumque in dubijs omnibus conſulant, Malachias enim fuit vltimus Prophetarum, nec poſt eum Iudæi alium vſque ad Chriſtum habuerunt, inquit S. Hieronymus, & idipſum fatentur Hebræi. Poſſumus tamen generaliùs & pleniùs hunc ſpiritum accipere. q. d. Ego ſpiritu meo vobis adero, vobiſque aſpirabo ſpiritum prouidentiæ, fortitudinis, alacritatis, æquè ac artis architectonicæ, ut eo

Spiritus multiplex.

vege-

vegetati opus hoc fabricæ templi alacriter, fortiter, prouidè, æquè ac ſapienter & affabrè ſuſcipiatis & peragatis. Itaque ſpiritus hic inter alia ſignificat artem architectonicam: hæc enim maximè neceſſaria erat in fabrica templi. Significat ergo, quòd, ſicut olim illam ſpiritu ſuo aſpirauit Beſeleel in fabrica tabernaculi, Exodi cap. 31. 2. ita nunc eamdem Iudæis aſpirabit in fabrica templi, dabitque inſignes architectos, fabros & opifices. Diſcant hîc architecti & opifices, artes etiam mechanicas eſſe Dona Dei. Vnde ſæpè in ijs excellunt, qui pij ſunt, Deumque ad id inuocant.

Spiritus pro arte.

7. Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cælum, & terram, & Mare, & aridam;

8. Et mouebo omnes Gentes: & veniet Deſideratus cunctis Gentibus: & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum.

9. Meum eſt argentum, & meum eſt aurum, dicit Dominus exercituum.

Vers. 7. Adhvc vnvm modicvm est, et ego commovebo] Eſt hebraiſmus. q. d. Poſt modicū tempus commouebo cælum, &c. Certum eſt Prophetam loqui de Chriſto, eiuſque primo in carnem & mundum aduentu. De eo enim explicat Apoſtolus Hebr. 12. 26. & paſſim Patres S. Hieron. Remig. Rupert. Haymo, Albert. Hugo Lyran. Arias, Clarius, Vatab. hîc, & S. Auguſt. 18 Ciuit. 35. & Ambroſ. l. 3. epiſt. 12. Cyrill. 5. in Gen. quin & Hebræi apud Galat. 4. c. 9. & 10. Conſolatur enim Propheta Hebræos puſillanimes & mœſtos, quòd viderent fabricam templi ſecundi iam fore exiguam, vilem, & quaſi nullius momenti, ſi compararetur cum fabrica Salomonis. Conſolatur, inquam, hoc argumento, quòd Deus magis glorificaturus ſit templum ſecundum quàm primum, eo quòd in ſecundo daturus ſit Chriſtum doctorem & ſaluatorem, ideoque in eius aduentu commoturus ſit cælum & terram, omniaque elementa, in quibus mira, magnifica & glorioſa ſit patraturus ad gloriam Chriſti, & conſequenter templi.

Nota. Ab hac prophetia, facta anno 2. Darij Hyſtaſpis, vſque ad ortum Chriſti fluxerunt anni 517. vti dixi in procemio. Hi tamen vocantur hîc tempus modicum, tum quia Prophetis eleuatis ad Deum Deiq; æternitatem, omnia tempora, æquè ac terrena & ſæcularia, videntur, & reuera ſunt modicum quid, imò punctum, vel momentum dumtaxat. Simili modo S. Iohan. epiſt. 1. c. 2. 18. tempus legis nouæ vocat *horam nouiſſimam; Filioli*, inquit, *nouiſſima hora eſt*. Tum quia modicum erat reſpectu temporis elapſi ab orbe condito, & à lapſu Adę, à quo mox Deus promiſit Saluatorem Chriſtum, Gen. 3. 15. Cùm enim hæc dixit Aggæus, elapſi erant à geneſi mundi anni 3434. ita Lyran. & Vatabl. Addit Arias, eſſe modicum reſpectu legis Chriſtianæ, quę iam durauit 1624. annos, & plures durabit.

Modicum omne ſæculum.

Pro *vnum modicum*, Septuag. & eos ſecutus S. Paulus Hebr. 12. 16. vertunt, ἅπαξ, id eſt *ſemel*: quia Hebr. אחת *achat*, id eſt vnum, ſumitur pro ſemel: intelligitur enim פעם *paam*, id eſt, vices q. d. Vna vice, id eſt ſemel. Vox *ſemel* ſignificat vnicam tantùm legem Chriſti & Euangelij, ſucceſſuram legi Moſaicæ & Prophetis, poſt quam nulla alia ſit expectanda, ita vt ea finita venturum ſit Chriſti iudicium, reſurrectio, vita & gloria æterna his qui eam obſeruauerunt.

Commovebo cælvm et terram] vt omnes homines & angelos, per multa magnaque prodigia excitem ad attentionem operis magni, quod patraturus ſum, ſcilicet ad Chriſti incarnationem, legiſlationem & redemptionem; ſicut Iudæos olim per ſimile excitaui in Sina, ad excipiendam legem veterem per Moſem, vt ijſdem tam Moſi, quam legi auctoritatem conciliarem, & pondus adderem. ita S. Chryſoſt. hom. 1. in epiſt. ad Roman. Nota; licet S. Auguſt. libr. 18 de
B Ciuit. c. 48. & Rupert. hîc, hanc commotionem cæli & terræ accipiant de ſignis & portentis præuijs diei iudicij, & iudicij Chriſti, deque reſurrectione & glorificatione Beatorum, de quibus Matth. cap. 24. tamen ad literam accipiendam eſſe illam, quæ facta eſt in primo aduentu Chriſti in carnem, putà paulò ante eius incarnationem, vt cenſent Hugo, Lyran. & Clarius; vel eo incarnato, docente, patiente, reſurgente & mittente Spiritum ſanctum in Apoſtolos. ita S. Hieronymus, Remig. Haymo, Albert. Arias hîc. Ambroſ. lib. 3. epiſt. 12. & Auguſt. li. 18. de Ciuit. cap. 35. Hæc enim commotio facta eſt ad hoc, vt ſignificaret legem veterem in nouam, Moſem in Chriſtum, Prophetas in Euangelium, iudaiſmum & gentiliſmum in chriſtianiſmum eſſe commutanda, vti docet S. Chryſoſt. hom. 14. in Matth.

C Quæres Primò, quænam veniente Chriſto facta eſt commotio in cælo? Reſpond. Prima fuit, quòd eo ipſo die, imò hora & momento, quo Chriſtus natus eſt, angeli apparuerũt paſtoribus, eiuſque ortum annunciarunt cum iubilo canentes: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus.* Lucæ 2. 14.

Commotio cæli naſcente Chriſto. Prima.

Secunda, quòd ſtella inſoliti ſplendoris Magis apparuerit, eoſque ex Oriente vocarit & deduxerit ad Chriſtum, Matth. 2.

Secunda.

Tertia, quòd paulò ante Chriſti ortum ſub initium imperij Auguſti, *hora circiter tertia, repentè liquido ac puro cælo, circulus ad ſpeciem cæleſtis arcus orbem ſolis ambijt, quaſi vnum eum ac potentiſſimum in hoc mundo, ſolumque clariſſimum in orbe monſtraret* (Auguſtum Cæſarem) *cuius tempore venturus eſſet, qui ipſum ſolem ſolus mundumq; totum & feciſſet, & regeret*, inquit ex Suetonio
D Oroſius l. 6. hiſtor. c. 18. Quid enim circulus hic veſtiens ſolem, niſi humanitatem, quæ diuinitatem Chriſti quaſi parelius velauit & veſtiuit, ſignificauit?

Tertia.

Quarta, quòd globus aurei coloris Romanis viſus ſit è cælo ad terram deſcendere, ibique maior effectus, rurſus in cælum aſcendere, ac ſolem obtegere. ita Oroſius ibidem.

Quarta.

Quinta, quòd vno anno ante Auguſti imperium, ſub quo natus eſt Chriſtus, viſi ſunt tres ſoles in vnum coire, inquit Euſeb. in Chronico. Sequenti anno, inquit Dio, & ex eo Baron. viſus eſt ſol intra tres circulos effulgere, quorum vnum corona ſpicarum ignita circumdabat; quod tamen Deo ceuſuit fuiſſe prognoſticon Triumuiratus

Quinta.

ratus Auguſti, Antonij & Lepidi: cùm veriùs ſignificatus fuerit verus ſol Chriſtus Dominus, qua Deus in tribus circulis, id eſt perſonis diuinis, per περιχώρησιν, id eſt circuminceſſionem exiſtens, & qua homo factus, tribus ſubſtantijs, putà deitate, anima & carne, conſtans.

Sexta. Sexta, viuente Chriſto Spiritus ſanctus in eum dum baptizaretur, ſpecie columbæ è cælo deſcendit. Vox Patris audita eſt: *Hic eſt filius meus dilectus*, Matth. 3. 17. Eadem audita eſt in transfiguratione, vbi Chriſtus cæleſti gloria coruſcus reſplenduit, ac Moſes & Elias è cælo lapſi affuerunt, Matth. 17. 5.

Septima. Septima, angeli tum in paſſione, tum in reſurrectione, tum aliàs ſæpè ei miniſtrarunt, Iohan. 1. 51.

Octaua. Octaua, in paſſione eius ſol in plenilunio, cùm maximè diſtat à luna, quæ eius eclipſim cauſare ſolet, eclipſi vniuerſali planè obſcuratus, mortem ſui creatoris pullatus luxit, adeò ut Dionyſ. Areopagita exclamarit: *Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina diſſoluetur*, ut ipſe refert ſcribens ad Apollophanem.

Nona. Nona, quòd 40. poſt reſurrectionem die, viſibiliter coram diſcipulis glorioſus in cælum aſcenderit, Actor. 1.

Decima. Decima, quòd inde quinquageſimo die miſerit Spiritum ſanctum ſpecie linguarum ignearum, cum ingenti fragore, in Apoſtolos, act. 2.

Vndecima. Vndecima, quòd Auguſto Cæſari è cælo Virgo Deipara, infantem vlnis geſtans apparuerit in Capitolio; cùm iam antè ipſo oraculo Apollinis edoctus natum eſſe puerum Hebræum, qui idolorum oraculis ſilentium indixiſſet, eidem in Capitolio aram erexiſſet, hoc titulo: *Ara primogeniti Dei.* Quocirca Conſtantinus Magnus ibidem templum erexit in memoriã Dei genitricis Mariæ, quod etiamnum exſtat, & vulgò *Ara cæli* nuncupatur: vbi & locus viſionis Auguſti oſtenditur. ita ex Suida, Nicephoro & alijs Baron. in Apparatu Annal. Addunt multi, id per Sibyllam Auguſto oſtenſum fuiſſe; ſed per Sibyllam intelligunt prophetiſſam aliquam illius æui. Nam inter Sibyllas propriè dictas vltima fuit Cumana, quæ diu ante Auguſtũ vixit ſub Tarquinio Superbo.

Commotio terræ naſcente Chriſto. Prima. Quæres Secundò, quænam commotio facta eſt in terra? Reſp. Prima eſt, quam hiſce verbis deſcribit Oroſius libr. 6. cap. 20. & libr. 7. cap. 2. *Annus natiuitatis Chriſti, quantus, quàm nouis, quamque inuſitatis bonis abundauerit, ſatis etiam me non proferente compertum haberi arbitror. Toto terrarum orbe una pax omnium, non ceſſatione, ſed abolitione bellorum: clauſæ Iani gemini portæ, extirpatis bellorum radicibus, non repreſſis. Cenſus ille primus & maximus fuit, cùm in vnum Cæſaris nomen vniuerſa magnarum gentium creatura iurauit, ſimulque per communionem cenſus vnius ſocietatis effecta eſt*; videlicet ut Auguſtus ſua monarchia ſterneret viam vero monarchæ Chriſto, eiusque Euangelio in totum orbem per ſuum caput, putà per Romam, propagando, vti aduertit S. Leo hom. 1. de S. Petro, *Diſpoſito namque diuinitus operi*, inquit, *maximè congruebat, vt multa regna vno confœderarentur imperio, & citò peruios haberet populos prædicatio generalis, quos vnius teneret regimen ciuitatis.* Porrò quod de Iano, tempore Chriſti tertiò clauſo aſſerit Oroſius, ſubdubitat Baron. eò quòd veteres non niſi bis Iani clauſi memi-

A nerint. Verùm veriſimile eſt Oroſium, veterem & grauem hiſtoricum, à S. Auguſtino laudatum, id à veterioribus accepiſſe, nec id ex ſe confinxiſſe, vti rectè aduertit noſter Barradius tomo 1. l. 8. c. 12.

Secunda, quòd ex Sibyllarum oraculis edicentibus, ſub illud tempus ex Oriente venturum regem, qui orbi dominaretur, Romani, aliæque gentes eius partim metu, partim exſpectatione commotæ fuerint. Audi Tacitum l. 21. *Pluribus perſuaſio inerat, antiquis ſacerdotum literis contineri, eo ipſo tempore fore, vt valeſceret Oriens, profectique Iudæa rerum potirentur: quæ ambages Veſpaſianum ac Titum prædixerant.* Ita ipſe, ut pote Gentilis, oraculum de Chriſto ad Veſpaſianum detorſit. Idem habet Suetonius in Veſpaſiano c. 4. qui & addit, Iudæos hac de cauſa, ſpe ſcilicet re- *Secunda.*

B gis ſui Meſſiæ mox affuturi, rebellaſſe Romanis, ideoque à Tito eſſe exciſos.

Tertia. Tertia, quòd ante Chriſtum oraculum Delphicum, aliaq; ſiluerunt, teſte Cicerone l. 2. de Diuinat. Arnobio l. 3. contra Gentes. & alijs. Vnde & ex Paxo inſula vox audita, *Magnus Pan mortuus eſt*, teſte Euſebio l. 5 de Præpar. c. 9.

Quarta. Quarta, quòd anno tertio triumuiratus Auguſti, putà 40. annis ante natiuitatem Chriſti, Romæ trans Tiberim è taberna meritoria, per totum diem fons olei largiſſimus è terra profluxit. *Quo ſigno*, inquit Oroſius l. 6. c. 20. *quid euidentius, quàm in diebus Cæſaris Auguſti futura Chriſti natiuitas declarata eſt? Chriſtus enim vnctus interpretatur. Itaque cùm eo tempore, quo Cæſari perpetua tribunitia poteſtas decreta eſt, Romæ fons olei per totum diem defluxit*; ſignificauit, *per omne tempus Romani Imperij Chriſtum, & ex eo Chriſtianos, id*

C *eſt vnctum, & ex eo vnctos, de meritoria taberna, id eſt de hoſpitali largaque Eccleſia, affluenter atque inceſſabiliter proceſſuros.* Hic ergo fluxus olei è terra portendit Chriſtum in terra naſciturum, & viſcera miſericordiæ in nos effuſurum. Vnde & de eo dicitur Cant. 1. 2. *Oleum effuſum nomen tuum.* Meruit locus ille, inquit Baron. nobiliſſima memoria illuſtrari, Eccleſia nimirum ampliſſima, Dei genitricis titulo, à Calliſto Pontifice prima omnium, quarum exiſtet memoria, olim erecta: vbi in ipſiſſimo loco è quo oleum profluxit, in priſci miraculi teſtimonium, iſta epigraphe inſcripta legitur: *In hac prima Dei matris æde, taberna olim meritoria, olei fons è ſolo erumpens, Chriſti ortum portendit.*

Quinta. Quinta, quòd *in Capitolio*, inquit Dio libr. 37. *multæ ſtatuæ de cælo tactæ liquefactæque fluxerunt,*

D *deiectaque erant tum alia ſimulachra, tum Iouis columnæ inſiſtens, præterea imago lupæ, cum Remo & Romulo conſecrata, ceciderat: literæ etiam in columnis, in quibus leges ſcribebantur, oblitteratæ atque confuſæ erant.* Vnde Suetonius in Auguſto cap. 94. ait: *Prodigium Romæ factum, quo denuntiabatur regem populo Romano naturam parturire. Vnde ſenatum exterritum cenſuiſſe, ne quis illo anno genitus educaretur.*

Sexta. Sexta, quòd Auguſtus noluerit ampliùs Dominus nominari, inquit Suetonius in Auguſto cap. 53. quaſi interno Dei inſtinctu præſciſciens aduentare Chriſtum, verum cæli terræque dominum.

Septima. Septima, quòd Chriſto puero fugiente infanticidium Herodis, mox ut Ægyptum intrauit,

Ægy-

Ægypti idola corruerunt, vti paſſim tradunt veteres, quos citaui Iſaiæ 19.1.

Octaua, quòd Chriſto patiente petræ ſciſſæ ſunt, & tota terra ingenti terræ motu quaſi indignans, & parans vlciſci necem ſui creatoris, concuſſa eſt, &, ſi credimus Origeni, è ſuo centro conuulſa eſt. Vnde de eo Plinius lib. 2. cap. 48. *Maximus*, inquit, *terræ memoria mortalium extitit motus Tiberij Cæſaris principatu, duodecim vrbibus Aſiæ vna nocte proſtratis.*

Octaua. MARE ET ARIDAM] Per aridam oppoſitam mari, vel accipe inſulas cum Lyrano; vel certè totum reliquum orbis, quod terra occupat, ſpatium; ut terram, quam paulò antè nominauit Propheta, id eſt globum terræ, qui conſtat ex aqua & terra, ſubdiuidat in mare & aridam; perinde ac in geneſi mundi Deus ea diſpeſcuit: *Et vocauit aridam terram, congregationesq; aquarum appellauit maria*, Geneſ. 1. 10.

Commotiones in mari. Porrò commotiones in mari variæ ſub tempus Chriſti factæ ſunt. *Prima.* Prima, per bella naualia, ac præſertim Actiacum, quo Auguſtus profligata claſſe Antonij factus eſt monarcha, teſte Suetonio. *Secunda.* Secunda, quòd in Britannia ingens excitata fuerit maris tempeſtas, adeò ut inſulani dicerent aliquem ex dæmonibus vel heroibus defeciſſe. ita ex priſcis Hiſtoricis à Caſtro. *Tertia.* Tertia, quòd Chriſtus maris procellas ſedauerit, & ſuper vndas maris ambularit; quin & eaſdem S. Petrum calcare fecerit. Inſuper in paſſione cùm terræ motu concuſſit terram, concuſſit pariter & mare. *Quarta.* Quarta, quòd Deus inſulanos omnes commouerit audita fama Chriſti & Euangelij ad fidem eius capeſſendam; alios verò in infidelitate obſtinatos commouerit, id eſt occaſionem dederit ad illud perſequendum & extirpandum. Audi S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 35. *Mouit*, inquit *cælum, angelorum & ſiderum teſtimonio, quando incarnatus eſt Chriſtus. Mouit terram, ingenti miraculo de ipſo Virginis partu. Mouit mare & aridam, cùm & in inſulis, & in orbe toto Chriſtus annuntiatur. Ita moueri omnes gentes videmus ad fidem.* Audi & S. Ambroſ. in hæc Aggæi verba ſub finem tomi 2. *Mouerat ante hæc* (Deus cælum & terram) *tùm de Ægypto liberaret populum ſuum, quando in cælo columna erat ignis, terra inter fluctus, murus in mari, via in aqua, in deſerto meſſis quotidiana frugum cæleſtium* (manna) *multiplicabatur, petra ſoluebatur in fontes aquarum: ſed mouit & poſtea in paſſione Domini Ieſu, quando cælum tenebris obductum, ſol refugit, petræ ſciſſæ, tumuli aperti, mortui reſuſcitati, draco victus in fluctibus ſuis vidit piſcatores hominum non ſolùm nauigantes in mari, ſed etiam ambulantes ſine periculo. Deſertum quoque motum, quando infructuoſus nationum populus in meſſem cæpit deuotionis & fidei flaueſcere, &c. vt plures filij fierent deſertæ, quàm eius quæ habebat virum: & floreret deſertum vt lilium*, Iſaiæ 35.

Commotionum cauſæ. Cauſæ, cur cælum, terra, mare & arida in incarnatione Chriſti concuſſa fuerint, ſunt multæ. *Prima.* Prima, quia quaſi admirata ſunt, & obſtupuerunt tantam Chriſti exinanitionem, æquè ac charitatem. *Secunda.* Secunda, ut torpentia hominum corda excitarent, ad tam inſolitum prodigium, eaque ſaxea mollirent, ad hanc Chriſti dignationem digno amore & gratitudine excipiendam. *Tertia.* Tertia, quia omnes creaturæ per Chriſtum reſtauratæ, imò quaſi deificatæ ſunt, dum per

A Chriſtum verbo Dei ſunt vnitæ: omnium enim creaturarum compendium & microcoſmus eſt homo. Dum ergo Chriſtus hominem aſſumpſit, omnes creaturas aſſumpſit. hinc in eius incarnatione commotæ ſunt, quia gauiſæ ſunt, & præ gaudio quaſi exilierunt; præſertim quia per eum ſperarunt, & ſperant liberationem à corruptione & miſeria, quam cum homine incurrerunt per peccatum Adæ. Iuxta illud Apoſtoli Roman. 8. 19. *Exſpectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat: vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe: quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit & parturit vſque adhuc.*

ET MOVEBO OMNES GENTES] Primò, per *Vers. 8.*
B bella ciuilia, quæ geſta ſunt inter Auguſtum, Antonium & Lepidum triumuiros, quibus debellatis Auguſtus conſtituit ſe monarcham. ita Mariana. *Commotio Gentium multiplex.* Secundò, in cenſu quo omnes profecti ad ſuas ciuitates, cogebantur profiteri ſe Auguſto eſſe ſubiectos. Tertiò, per prædicationem & miracula Chriſti & Apoſtolorum, perque portenta edita in cælo & in terra, tam naſcente, quàm patiente Chriſto, quæ iam recenſui, commotæ ſunt Gentes ad pœnitentiam, & ad fidem Chriſti capeſſendam. Vnde pro *mouebo* hebr. eſt הִרְעַשְׁתִּי *hiraſti*, id eſt percellam, tremefaciam, pauorem & trepidationem iniiciam: Septuag. *συσσείσω*, id eſt quatiam, concutiam. Ita S. Hieron. & eius aſſeclę: vnde noſter Emmanuel: Mouebo, inquit,
C ſtupore tanti myſterij, & lætitia, & vitæ innouatione omnes gentes.

ET VENIET DESIDERATVS CVNCTIS GENTIBVS] *Et* id eſt *quia* q. d. Commouebo cælum, terram, mare & aridam: quia veniet Meſſias, quem omnes gentes, imò omnes creaturæ deſiderant: *Chriſtus eſt centrum & felicitas orbis.* Chriſtus enim eſt principium, exemplar, finis, nodus, vinculum, centrum, vita, ſalus, felicitas totius vniuerſi. Vnde Apoſtolus Epheſ. 1. 10. *Propoſuit* (Deus) *in eo in diſpenſatione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis & quæ in terra ſunt.* Vbi pro *inſtaurare*, græcè eſt *ἀνακεφαλαιώσασθαι*, id eſt recapitulare, ad caput reuocare: Chriſtus enim eſt anacephalæoſis, id eſt ſumma, caput & recapitulatio omnium operum Dei, viſibilium & inuiſibilium. Vide ibi dicta. Quocirca omnes res feruntur in Chri-
D ſtum, tanquam in centrum, cui coniungi deſiderant. Rurſum omnes appetunt Chriſtum, tanquam ſacerdotem magnum, qui ab omnibus mala cuncta remoueat, & bona cuncta procuret. Hoc eſt quod ait Chriſtus: *Ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum*, Ioan. 12. 32. Chriſtus enim eſt Antiſtes & Pontifex magni fani, id eſt totius mundi. Nam, ut ait Philo lib. 1. de Monarchia, mundus eſt quaſi templum ſacrum Dei, cuius antiſtes eſt homo, ut pro omnibus Deo gratias agat, & ab eo ſingulis bona impetret, & mala auertat. Audi Lactant. lib. de Ira Dei cap. 14. *Sequitur vt oſtendam, cur fecerit hominem Deus. Sicut mundum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tanquam diuini templi antiſtitem, ſpectatorem operum rerumq; cæleſtium: ſolus enim eſt, qui ſentiens capaxque rationis intelligere poſſit Deum, qui opera eius admirari, virtutem poteſtatemq; perſpicere, &c.* Ideo

fermonem ſolus accipit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare maieſtatem Domini ſui poſſit. Verùm cùm homines ad id non ſufficiant, & plerique in terram demerſi ad cælum non ſuſpiciant, nec Deum auctorem agnoſcant; hinc miſſus eſt Chriſtus, qui quaſi mundi Antiſtes id præſtaret, Deoque debitam gratitudinem & cultum pro omnibus perſolueret, & homines ad idem faciendum impelleret. Vnde eius typo pontifex Aaronicus in veſte geſtabat totum orbem, iuxta illud Sapient. 18. 24. *In veſte poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum.* Hinc & Chriſtus dicitur portare omnia verbo virtutis ſuæ; Hebr. c. 3. Hinc rurſum ipſe vocatur deſiderium collium æternorum, id eſt Prophetarum, Patriarcharum & illuſtrium Sanctorum, Geneſ. 49. 26. Vnde Iacob ibidem v. 17. *Salutare* (id eſt ſaluatorem Chriſtum) inquit, *tuum expectabo Domine.* Et Iſaias cap 45. 8. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra: & germinet ſaluatorem.* Quin & Sibylla Cumana apud Virgil. eclog. 4. ſic canit, ſic geſtit ad Chriſti ortum:

Vltima Cumæi venit iam Carminis ætas,
Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo:
Iam noua progenies cælo demittitur alto;
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna.
Chara Deûm ſoboles, magnum Iouis incrementum.
Aſpice venturo lætentur vt omnia ſæclo, &c.

Hebræa ad verbum habent, *& veniet deſiderium* (vel *deſideria* pro חֶמְדַּת *chemdat* enim in ſingulari, alio puncto poteſt legi חֲמֻדֹת *chemdot* in plurali) *cunctarum gentium*; Septuag. *& venient electa omnium gentium*, vel, ut S. Hieron. & Auguſt. 18. Ciuit. 48. legunt, *venient quæ electa ſunt Domini de cunctis gentibus*, quæ ſic exponunt. q. d. Non ſolùm Iudæi, ſed & omnes Gentes quæ à Deo electæ fuerint, venient ad Chriſtum: non enim omnes Gentes, ſed tantùm pars aliqua à Deo ſelecta, & ut pretioſus theſaurus deſiderabilis, venit ad Chriſtum. Ita S. Iohannes epiſtolam ſecundam inſcribit: *Senior electæ Dominæ.* Vnde Arabicus Antioch. vertit, *venirent populi cum deſiderio:* Arabicus Alexandr. *venient gentes electa*, Syrus, *afferent deſiderium, quod eſt cunctis gentibus.* Verius eſt Septuag. per *electa gentium* ſignificaſſe Chriſtum, qui vnus eſt ex omnibus gentibus electus, per quem cæteri omnes electi & dilecti ſunt à Deo; quem proinde omnes gentes elegerunt, adamarunt, deſiderarunt & amplexi ſunt. Hoc enim ſignificat Hebr. *chemdat*; Pagnin. *& venient quæ ſunt deſiderium omnium gentium.* Minùs rectè vertunt R. Dauid & Clarius, *& venient cum deſiderio omnes gentes*, ſcilicet ut ſe, ſuaque omnia pretioſa & deſiderabilia, quaſi munus offerant Chriſto. Nam hoc ipſi ſupplent, cùm idipſum requirendum ſit in Propheta; qui cùm hîc non aliud Chriſti epithetum aſſignet, quàm τὸ *deſiderium*, ſequitur *deſiderium gentium* non aliud eſſe quàm Chriſtum. Et ita exponunt Chaldæus, Tigurina, R. Akiba apud Galatin. lib. 4. cap 9. Vnde hinc validum ſumas argumentum contra Iudæos, quo probes iam veniſſe Meſſiam, nimirum: Aggæus conſolatur Zorobabel & Iudæos in fabrica templi ſui exilis & vilis, hortaturque ut in ea pergant, eò quòd ad illud venturus ſit Meſſias. Illud autem templum, iam tranſijt, & deſtructum eſt à Tito & Romanis. Ergo pariter iam venit & tranſijt Chriſtus. Quod enim Arias per deſiderium, vel deſideratum, accipit Spiritum ſanctum, quem omnes gentes exſpectabant, ut curaret ipſorum infirmitatem, non Chriſtum, abſonum eſt, & contra omnes Interpretes. Meſſias enim Iudæis, vti fuit promiſſus, ita & deſideratus, non Spiritus ſanctus, quem è Iudæis pauci, ex Gentibus ferè nulli cognouerunt. Vnde Spiritus ſanctus non Iudæis, ſed Chriſtianis à Chriſto eſt promiſſus & datus in Pentecoſte. Communis ergo Hebræorum, Latinorum & Græcorum ſententia eſt, per *deſiderium* intelligi Chriſtum. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. & alij.

Veniſſe Meſſiam conuincitur ex Aggæo.

Chriſtus eſt deſiderium gentium. Prima.

Vbi nota, Chriſtum vocari deſiderium, vel deſideria omnium gentium, quia ſummè eſt deſiderabilis. Licet enim gentes infideles eum non deſiderarent, imò eum non cognoſcerent; tamen ipſe in ſe ſummè erat, eſtque deſiderabilis. ut ſit metalepſis, q. d. Chriſtus fuit deſideratus cunctis gentibus, hoc eſt, omnes gentes ſummè egebant Chriſti aduentu, ut è ſuis miſerijs liberarentur, ideoque non rationali, ſed naturali appetitu eum deſiderabant, ſicut terra arida hiando deſiderat pluuiam (egere enim, eſt tacitè deſiderare id, quod egeſtatem leuet: vnde nonnulli deſiderare hic explicant per egere. Ita Martin. de Roa lib. 5. Singul cap. 13. in fine.) Quocirca Gentes mox ut de eius vita, doctrina, ſanctitate & miraculis per S. Paulum & Apoſtolos inaudiuerunt, mox ut Apoſtolorum prædicatione commotæ & compunctæ ſunt, eum deſiderare cœperunt; & quo magis cognouerunt, eo magis deſiderarunt & adamarunt, adeò ut non tantùm opes, ſed & ſanguinem vitamque libentes pro eo profunderent, ut patet ex tot centenis millibus Martyrum, qui primis trecentis poſt Chriſtum annis toto orbe exſtiterunt. Hinc Chriſtus à Iacob patriarcha Geneſis 49. verſ. 10. vocatur *exſpectatio Gentium*, præſertim vbi illæ per Apoſtolos cognouerunt, ſe, Iudæis incredulis excluſis, in familiam & benedictionem Abrahæ per Chriſtum ſurrogandas eſſe. Hic ergo eſt expreſſa prophetia de vocatione Gentium. Porrò Hebr. חֶמְדַּת *chemdat*, concupiſcentiam & deſiderium non quale quale, ſed ingens, ardens & æſtuans ſignificat. Vnde Daniel cap 9. 23. vocatur אִישׁ חֲמוּדוֹת *is chamudot*, id eſt vir deſideriorum: quia inflammatis deſiderijs æſtuabat, orans ardentiſſimè Deum pro liberatione populi. Sic gentes credentes Apoſtolis, fide, ſpe & charitate inflammatæ æſtuarunt in Chriſtum, & alios ad eundem adamandum eodem æſtu incitarunt, dicentes: *Venite & aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem*, Iſaiæ 2. 3. Sic Cicero l. 14. epiſt. ad vxorem & filiam: *Valete*, ait, *mea deſideria.*

Secundò.

Secundò, quia Chriſtus omnia gentium deſideria plenè expleuit & ſatiauit.

Tertiò.

Tertiò, deſiderium hoc accipi poteſt, non gentium, ſed Chriſti q. d. Veniet in carnem Chriſtus, quia mirè deſiderat redimere & ſaluare omnes gentes, ac præſertim electos ex Gentibus, ut vertunt Septuag. ſicut enim ſponſus ardenter

amat

amat ſponſam, ita Chriſtus Eccleſiam, quæ penè tota collecta eſt è Gentibus, ac viciſſim ſua gratia efficit, ut Eccleſia ardenti amore ipſum, ut ſponſa ſponſum redamet. Hic amor ſponſi & ſponſæ toto libro Canticorum multis parabolis deſcribitur. Eundem eructat Eccleſia in officio Aſcenſionis Domini.

Ieſu noſtra redemptio,
Amor & deſiderium,
Deus redemptor omnium,
Homo in fine temporum.
Quæ te vicit clementia,
Vt ferres noſtra crimina,
Crudelem mortem patiens,
Vt nos à morte tolleres?

Et Mox:

Tu eſto noſtrum gaudium,
Qui es futurus præmium.
B
Sit noſtra in te gloria,
Per cuncta ſemper ſæcula. Amen.

Denique Gentes ante Chriſtum, credentes in Deum in lege naturæ, aut proſelytæ & conuerſæ ad iudaiſmum, æquè ac Iudæi expectabant ac deſiderabant Chriſtum, quaſi ſaluatorem mundi, quaſi iubar cæleſte, quaſi candorem lucis æternæ, quaſi ſolem iuſtitiæ, qui totum orbem caligine infidelitatis & ignorantiæ offuſum illuminaret, ac ſedentes in tenebris & vmbra mortis eriperet, ſanaret, iuſtificaret & bearet. Talis fuit Iob, cum ſuis amicis. Tales Sibyllæ. Tales Adam, Enoch, Noë, Sem, Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſeph, &c.

Anagog. Anagog. Chriſtus in cælo eſt deſiderium omnium beatorum & angelorum, tum quia omnes deſiderant eius diuinitate & humanitate frui & beari: tum quia ipſe omnium deſideria explet, ſatiat, inebriat. ita S. Auguſt. libr. 18 de Ciuit. 35. & Rupert. hîc. Imò S. Auguſt. putat hunc eſſe ſenſum literalem, motus hac ratione: *Vt enim*, inquit, *deſideratus eſſet exſpectantibus, priùs oportuit eum dilectum eſſe credentibus.* Verùm ad hoc paulò antè reſpondi. Deſideratus enim idem eſt quod deſiderabilis, optabilis. Aliter reſpondet Iohan. Alba Electorum cap. 68. ſcilicet, datiuos hoſce *cunctis gentibus*, non pendere à voce *Deſideratus*, ſed à verbo veniet, q.d. Cunctis gentibus adueniet Chriſtus ſaluator, cuius nomen in Scriptura eſt *Deſideratus*, ſcilicet à Prophetis & Patriarchis. Verùm Hebr. חֶמְדַּת *chemdat*, id eſt *Deſideratus*, cùm ſit in regimine, neceſſariò reſpicit regitque כָּל הַגּוֹיִם *col goiim* id eſt *cunctis gentibus*, vti ſciunt hebraicè periti; niſi alio puncto legas in plurali חֲמֻדֹת *chemdot*, id eſt *deſideria*, in nominatiuo abſoluto. Tunc enim aptè reſpondet verbo plurali בָּאוּ *bau*, id eſt *venient*, nec neceſſariò reſpicit τὸ *cunctis gentibus*. Senſus tamen hic arctior & frigidior eſt.

Tropologicè Sancti Ieſum deſiderant. Tropolog. Chriſtus eſt omne deſiderium animarum ſanctarum, quæ nil aliud, niſi ipſi placere, ipſum indies magis amare, magis colere deſiderant. Ita deſiderauit eum S. Iohan. Apocal. 22. 20. *Veni Domine Ieſu.* Ita deſiderauit S. Magdalena, quæ iure poterat dicere illud Cantic. 3. 2. *Surgam & circuibo ciuitatem, per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea.* Ita Iſaias c. 26. 8. *Nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ. Anima mea deſiderauit te in nocte: ſed & ſpiritu meo*
A
in præcordijs meis manè vigilabo ad te. Ita S. Ignatius prodiens in amphitheatrum obijciendus leonibus, cùm turbam ſpectantium hilari vultu circumſpexiſſet, & ſalutaſſet: *Venio*, inquit, *vt beſtijs obijciar, non ob aliquod maleficium, ſed vt Chriſto meo me vniam, quem inſatiabiliter ſitio.* Ita S. Bernard. in hymnos

Deſidero te millies,
Mi Ieſu, quando venies,
Me lætum quando facies,
Me de te quando ſaties?
Ieſu rex admirabilis,
Et triumphator nobilis,
Dulcedo ineffabilis,
Totus deſiderabilis.
Quando cor noſtrum viſitas,
Tunc lucet ei veritas,
Mundi vileſcit vanitas,
B
Et intus feruet charitas.
Ieſu ſumma benignitas,
Mira cordis iucunditas,
Incomprehenſa bonitas,
Tua me ſtringat charitas.
O Ieſu mi dulciſſime,
Spes ſuſpirantis animæ,
Te quærunt piæ lachrymæ,
Te clamor mentis intimæ.
Iam quod quæſiui video,
Quod concupiui teneo:
Amore Ieſu langueo,
Et corde totus ardeo.
O beatum incendium,
Et ardens deſiderium!
O dulce refrigerium,
Amare Dei filium!

C
Quid enim? fames, & cibum appetis? Ieſum deſidera. Ipſe eſt panis & refectio angelorum: ipſe eſt manna continens in ſe omnem ſaporis ſuauitatem. Sitis? Ieſum concupiſce. Ipſe eſt puteus aquarum viuentium, ita ſatians, ut ampliùs non ſitias: ipſe vinum mentem inebrians: ipſe nectar & ambroſia. Æger es? Ieſum adi. Ipſe eſt Saluator, ipſe medicus, imo ipſa ſalus. Moreris? Ieſum ſuſpira. Ipſe eſt vita & reſurrectio. Perplexus es? Ieſum conſule. Ipſe eſt magni conſilij angelus. Ignoras & erras? Ieſum interroga. Ipſe eſt via, veritas & vita. Peccator es? Ieſum implora. Ipſe enim populum ſuum ſaluum faciet à peccatis eorum: ad hoc venit in mundum; hic omnis eius fructus, ut auferatur peccatum. Tentaris ſuperbia, gula, libidine, torpore? Ieſum inuoca. Ipſe eſt humilitas, ſobrietas, caſtitas, amor & feruor:
D
ipſe infirmitates noſtras tulit, & dolores noſtros ipſe portauit & etiamnum fert & portat. Deſideras pulchritudinem? ipſe ſpecioſus eſt forma præ filijs hominum. Deſideras opes? In ipſo ſunt omnes theſauri, imò in ipſo plenitudo diuinitatis inhabitat. Ambis honores? Gloria & diuitiæ in domo eius, ipſe eſt rex gloriæ. Quæris amicum? Tui amantiſſimus eſt, qui tui amore è cęlo deſcēdit, laborauit, ſudauit, crucem & mortem ſubijt: ipſe pro te nominatim in horto orauit, & lachrymas ſanguineas profudit. Quæris ſapientiam? Ipſe eſt Sapientia Patris æterna & increata. Optas conſolationem & lætitiam? Ipſe eſt dulcedo cordium afflictorum, gaudium & iubilus angelorum. Optas iuſtitiam & ſanctitatem? Ipſe eſt Sanctus ſanctorum: ipſe iuſtitia ſempiterna, iu-

ſtificans & ſanctificans omnes credentes & ſperantes in ſe. Optas beatam vitam? Ipſe eſt vita æterna: ipſe Sanctorum felicitas & beatitudo. Ipſum ergo deſidera, ipſum ama, ipſum ſoſpira. In ipſo inuenies omne bonum, extra ipſum omne malum, omnem miſeriam. Dic ergo cum S. Franciſco: *Ieſus meus, amor meus & omnia, Ieſu decus angelicum: in aure dulce canticum: in ore mel mirificum: in corde nectar cælicum*, Eia bone Ieſu rumpe catarractas tui amoris, ut flumina eius, imò maria defluant & depluant in nos, noſq; inebrient, imò mergant & obruant.

Scripſit D. Bloſius Abbas Lętienſis, vir magnę pietatis ac theodidactos, multa pia opuſcula illis qui in ſpiritu proficere cupiunt, valde ſapida & proficua: inter quæ extant aſpirationes eius ardentes & crebræ per diem ad Ieſum, Ieſum deſiderantibus crebrò vſurpandæ. E multis paucas hîc ſubijciam: *Transfige amabilis Ieſu, medullas animæ meæ ſuauiſſimo dilectionis telo: perfode cor meum ignea charitate, vt prorſus langueat anima mea tui deſiderio, tota amore reſoluatur, tota liqueſiat, tota in te tranſeat.*

Separa Domine mentem meam ab omnibus quæ ſub cælo ſunt, vt ipſa tibi ſoli viuere intendat, tu ſolus illam vt proprius poſſeſſor inhabites. Deſcendat in me ſuauiſſimus odor tuus, veniat mihi diuinæ charitatis tuæ inenarrabilis fragrantia, quæ puras & ſempiternas in me ſuſcitet concupiſcentias. Diligam te, quia prior dilexiſti me.

O pelagus ſanctæ dilectionis atque dulcedinis Deus meus, veni & tribue te animæ meæ. Da vt integro corde, pleno deſiderio, flammantiq; affectu iugiter aſpirem ad te, & ſuauiſſimè reſpirem in te, te omni creaturæ præferam, propter te omni tranſitoria delectationi renunciem, ô vera & ſumma exultatio mea.

O ſupereffluens abyſſus diuinitatis trahe & immerge me in te, totam affectionem cordis mei ita abripe & tibi applica, vt ipſa ad cætera omnia ſit prorſus exanimis. O dilecte mi, dilecte votorum meorum, concede, vt te inueniam, inuentumq; teneam, & brachijs ſpiritualibus arctiſſimè conſtringam. Te deſidero, ad te anhelo, ô beatitudo æterna. Vtinam te mihi dones, & me tibi intimè vnias, atque mero diuinæ charitatis totum inebries!

Vers. 9. Mevm est argentvm] Primò, q. d. Ne obtendatis in fabrica templi veſtram inopiam, ego ſpondeo me vobis opes ad illam affatim ſuppeditaturum: meum eſt enim omne aurum & argentum, ac proinde cuilibet illud diſtribuo.

Secundò, & magis connexè ad ſequentia, q. d. Vos doletis de exilitate & vilitate fabricæ, quòd non poſſitis æquare magnificentiam Salomonis, qui abundauit auro & argẽto. Verùm ſcitote me hæc non quærere, nec ijs indigere: meum enim eſt omne aurum totius mũdi. Ex auro ergo magnificentiam fabricæ non æſtimate, ſed ex ſanctitate & magnificentia ſacerdotum & populi, qui templum hoc ſunt frequentaturi. Ecce ego mittam Chriſtum ſacerdotem magnum, qui templum hoc veſtrum ſua præſentia, doctrina & miraculis magis ornabit, & magnificentius reddet quàm omne aurum, quo ſuum templum Salomon oppleuit. ita Hugo. Clarius, Vatab. Burgenſis, Emmanuel, Mariana & Galatin. loco ſuprà citato. Eſt *συγχώρησις* ſiue Conceſſio rhetorica. Similis eſt pſal. 49. 10. *Si eſuriero, non dicam tibi: meus eſt enim orbis terræ & plenitudo eius.* Et Iſaiæ 1. 11.

A *Quò mihi multitudinem victimarum veſtrarum? dicit Dominus: plenus ſum.*

Tertiò, alij ſic exponunt, q. d. Licet vos ſitis pauperes, ego tamen, qui ſum ditiſſimus, tantùm vobis auri & argenti in templi fabricam dabo, ut maior ſit eius gloria & opulentia, quàm fuerit tẽpli Salomonici. Ita Theodor. Remig. Haymo, Lyran. & Ribera. Verùm hoc non videtur verũ: quia Salomonis fabrica fuit ſplendidiſſima, nec oppoſitum: quia fabricam hanc præfert fabricæ Salomonis, non propter aurum, ſed propter Chriſtum, vti patebit.

Notat Anaſtaſius Nicænus quæſt. 9. in Scriptur. hiſce Aggæi verbis, *Meum eſt argentum*, ab inſipientibus additum fuiſſe, *Cui voluero dabo ipſum: Nam nullus*, inquit, *qui ex bellis, cædibus, furtis, periurijs, rapinis, munerumq; corruptelis & iniurijs*
B *opes collegit, poteſt dicere ſe per eum eſſe ditatum, ſed per peccatum maligni.* Quocirca Lucianus in Timone, ſatyricè inducit Plutum, auri & argenti deum, cùm à Ioue, quaſi à Deo optimo & æquiſſimo, ad quempiam mittitur, quaſi claudum ægrè & tardè progredi, cùm verò à Dite infernorum præſide, aliquò amandatur, rectis pedibus, quaſi explicatis alis illicò aduolare. *Nam & ipſe*, inquit, *opum largitor eſt, ac magna donans, id quod ipſo etiam nomine declarat.* Nimirum magis ditantur ſubinde qui diabolo ſeruiunt, quàm qui Deo, vtpote qui per vſuras, rapinas, fas & nefas aurum coaceruant, nulla conſcientiæ habita ratione; ſed tamen nec hi ditantur ſine Deo, ſaltem permittente, qui poteſt ad libitum ijs lucra & opes auferre, eaſque viris pijs conſignare, vti non raro facit. Nam
C *De malè quæſitis non gaudet tertius heres.*

Tropol. *argentum* ſunt Dei lex & doctrina: item gratiæ & dona, quibus Eccleſiam ditat & ornat, ita S. Ambroſ. l. 3. epiſt. 12. Albert. Rupert. ac S. Hieron. quem audi: *Ego*, inquit, *argentum quo domus Dei ornatur, exiſtimo eloquia Scripturæ, de quibus dicitur* pſalm. 11. 7. *Eloquia Domini eloquia caſta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum*, Sic Apoſtolus 1. Corinth 3. v. 12. docet, ſanctos ædificare ſuper fundamentum *Chriſti aurum, argentum, lapides pretioſos; vt in auro ſenſus occultus ſit; in argento ſermo decens; in lapide pretioſo opera Deo placentia. His metallis illuſtrior ſit Eccleſia Saluatoris, quàm quondam Synagoga fuerat.* Tropol.

Ruſum S. Auguſt. hom. 30. inter 50. hinc va-
D lidum telum torquet in auaros pro eleẽmoſyna. Si, inquit, Dei eſt argentum & aurum, ergo cùm iubet vt ea alijs communices, de re ſua iubet: & cùm facis eleẽmoſynam, facis de re eius qui iubet ut facias, non de re tua. Addit, Deum, liberalibus dare aurum ad exercitationem humanitatis, auaris ad ſupplicium cupiditatis. *Deus*, inquit, *verè & propriè ſuum dicit eſſe aurum & argentum, quòd & largiſſima bonitate condidit, & iuſtiſſimo administrat imperio, vt ſine ipſius nutu ac dominatu nec mali, niſi ad auaritiæ ſupplicium, nec boni, niſi ad vſum miſericordiæ, poſſint habere aurum & argentum.* Facit ergo ut *copia eius non extollat bonos, nec lædat inopia: malos autem, & cùm offertur excæcet, & cùm aufertur excruciet.*

10. Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quam primæ, dicit Dominus

minus exercituum: & in loco iſto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

VERS. 10. MAGNA ERIT GLORIA DOMVS ISTIVS NOVISSIMÆ PLVS QVAM PRIMÆ] *Magna*, id eſt maior. Hebræi enim carent gradu comparatiuo, & eius vice vtuntur poſitiuo cum præpoſitione מן *min*, id eſt præ, pluſquam, q.d. Maius & glorioſius erit hoc templum poſterius quod vos pauperes fabricatis, quàm fuerit primum Salomonis: licet glorioſum auroque fulgidum: quia ſcilicet, Chriſtus, qui eſt gloria & ſplendor Patris, ac conſequenter vrbis & orbis, in hoc veſtro templo offeretur Patri in feſto Purificationis, docebit, ſæpè verſabitur, miracula patrabit, inſtituet nouam legem gratiæ, & fundabit nouam Eccleſiam, quę recta ducit ad cælum. Chriſtum enim hic vocari gloriam domus, id eſt templi ſecundi, patet ex v. 8. vbi ait: *Mouebo omnes Gentes, & veniet Deſideratus cunctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria*, q. d. Deſideratus cunctis gentibus, id eſt Meſſias rex, quem exſpectatis, qui commouebit & ſibi ſubiget omnes gentes, ſua præſentia & magnificentia domum iſtam gloriâ implebit.

Eſt hîc duplex quæſtio, Prior cum Iudæis, poſterior cum Chriſtianis.

Prior quæſtio cum Iudæis. Prior eſt: An ex hoc loco ſolidè demonſtrari poſſit Meſſiam iam veniſſe? Aſſerunt Chriſtiani, negant Iudæi. Probant Chriſtiani hoc argumento: Aggæus ait Chriſtum fore gloriam templi ſecundi; ideoque maiorem fore gloriam templi ſecundi quàm fuerit primi Salomonici: ergo Chriſtus venit, & natus eſt ſtante templo ſecundo, adeoque in eo verſatus eſt & docuit, itaque ei gloriam hanc tantam conſignauit. Nam quoad aurum, opes, & cætera, certum eſt, glorioſius fuiſſe templum primum Salomonis ſecundo Zorobabelis: idque admittunt. Iudæi, imò aſſerunt ipſimet quinque res nobiliſſimas fuiſſe in templo primo, quibus caruit ſecundum: ſcilicet arcam teſtamenti, Vrim & Tummim, ignem cæleſtem, prophetiam, & Deum ſedentem in propitiatorio, indeque oracula reddentem. Iudæi ut hoc telum effugiant, verſant ſe in omnes partes, tricantur, ſed nodum non extricant. Primò aliqui reſpondent hîc agi, non de templo ſecundo Zorobabelis, ſed de tertio quod ædificabit, Meſſias, quem ipſi expectant: illius enim gloriam maiorem fore, quam fuerit templi Salomonici. Verùm hoc repugnat Prophetæ, qui demonſtrans templum ſecundum; ait; *Magna erit gloria domus iſtius*, quam ſcilicet vos ô Zorobabel & Ieſu, nunc cum populo ædificatis. Pronomen enim *iſtius* non poteſt demonſtrare templum Meſſiæ, quod nondum inchoabatur, imò per multa ſæcula futurum non erat.

Explicatio Iudæi noui. Recentior quidam Iudæus, nomine Barbanella, ut hoc argumentum declinet, aliter diſpungit, ſcilicet ponit hypocolon poſt *iſtius*, ſenſumque hunc dat: Magna erit gloria domus iſtius, quam vos ô Iudæi cum Zorobabele nunc ædificatis, &, repete τὸ *magna*, id eſt maior, erit gloria domus nouiſſimæ, id eſt templi tertij & vltimi quod ædificabit Meſſias, quàm fuerit primæ. Dicunt enim Iudæi, tria ſibi fuiſſe templa promiſſa, primum Salomonis, ſecundum Zoro-

A babelis, tertium Meſſiæ magnificentiſſimum, quod exſpectant. Verùm hoc violentum eſſe, & textum peruertere patet Primò, ex eo quòd hic vnica ſit ſententia continua, qua Propheta comparat & præfert ſecundam domum, id eſt templum Zorobabelis primæ Salomonis: Barbanella autem facit duas ſententias, duaſque comparationes: vnde iuxta eum deberet interſeri coniunctio &, vel *item*, aut coniunctio *ſed*, multaque alia addenda eſſent, nimirum hæc, *ſed maior*, vel *maxima* erit gloria domus nouiſſimæ, quàm fuerit primæ. *Refellitur Primò.*

Secundò, deberet eſſe accentus *zakeph*, id eſt hypocolon inter *zè iſtius*, & *lo nouiſſimæ*: hic autem accentus non eſt in Hebræo: ergo eſt vna continua ſententia non duæ. *Secundò.*

Tertiò quia Septuag. Chald. Syrus & alij paſ- *Tertiò.*
B ſim vertunt ut noſter, per vnicam ſententiam, non duas. Ita & veteres Rabbini apud Galatin. l. 4. c. 9. quin & R. Salomon, R. Dauid., alijque recentiores.

Quartò, idipſum clarum eſt ex toto capitis contextu & decurſu. Nam hiſce verbis Deus conſolatur Iudæos puſillanimes, ex quorum ſententia dicit v. 4. *Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima? & quid vos videtis hanc nunc? nunquid non ita eſt quaſi non ſit in oculis veſtris?* Hos conſolatur & animat ad pergendum in fabrica templi, elidens hanc puſillanimitatem, promittenſque maiorem fore gloriam domus iſtius poſterioris, quàm fuerit primæ. Vnde ſtatim ſubdit: *Et nunc confortare Zorobabel, &c. adhuc vnum modicum, &c. & veniet* *Quartò.*
C *Deſideratus cunctis gentibus* (putà Meſſias, qui in templo hoc verſans, docens & miracula faciens, maiorem dabit templo huic ſecundo gloriam, quàm Salomon omni ſua pompa dederit primo) *& implebo domum iſtam gloria. Magna* (id eſt maior) *erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ.* Quæ vltima verba planè ad verbum in Hebræo reſpondent puſillanimitati, & verbis querulis Iudæorum v. 4. *Quis in vobis, &c. vidit domum iſtam in gloria ſua prima?* Hebraicè eſt, את הבית הזה בכבודו הראשון *et habbait haſe bikbodo bariſon.* Hic enim iiſdem per eadem reſpondet dicens, & opponens promittenſque contrarium, ſciliter, גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון *gadol ie kbod habbait haſe haacharon min bariſon* id eſt, maior erit gloria domus iſtius no-
D uiſſimæ quàm primæ. Vbi planè duas tantùm ponit domos, id eſt templa, ſcilicet priorem Salomonis, & poſteriorem Zorobabelis, vnamque cum altera conferens, imò præferens dicit, quod poſterior priorem in gloria ſuperabit. Impertinens ergo hîc eſt mentio & ſermo de tertia domo, id eſt templo Meſſiæ, quæ prorſus alia erat futura, eaque poſt multa ſæcula quam nec Zorobabel, nec quis præſentium tunc Iudæorum erat viſurus, ut de ea gaudere, Itaque præſentem mœrorem diſpellere poſſet. Confirmatur, quia opponit *haacharon* voci *bariſon*, id eſt domum poſteriorem domui priori, tam hîc quàm v. 4. ergo duas tantùm agnoſcit hîc domus, non tres.

Dices, Cur ergo apponit articulum *he* demonſtratiuum, dicens *haacharon*? q.d Illa domus ſcilicet tertia Meſſiæ. Nam ſi de eadem domo Zorobabelis ageret, ſuffeciſſet articulus præpoſitus

voci

voce *bait*, & pronomini *ze*. Ait enim הַבַּיִת *habbait*, הַזֶּה *haſe*: ecce duo articuli; cur tertium apponit, dicens הָאַחֲרוֹן *haacharon*? Reſp. Id facit, Primò, ut deſignet domum hanc poſteriorem fore illuſtriſſimam per Meſſiam, ut omnes illam digito demonſtrent & ore celebrent, dicentes: Hæc eſt illa, illa inquam, vti ſecunda & vltima, ita eximia, magnifica, diuina, domus Meſſiæ noſtri.

Secundò, id facit, ut τὸ *haacharon* opponat *hariſon*, id eſt poſteriorem priori. Cùm enim prior domus habeat articulum *he*, decet ut & poſterior, quæ illuſtrior eſt futura, eumdem habeat. Adde, *he* determinat τὸ *domus*, & ſignificat domum hanc non tantùm eſſe ſecundam, ſed & fore nouiſſimam, ſiue vltimam. q.d. Hæc domus quæ erit nouiſſima. Sic Itali dicunt; *Aleſſandro il Magno*, *Ptolemeo il vltimo*, ut per articulum *il* deſignent ſe de Alexandro, non quouis ſed Magno; de Ptolemęo, non primo, ſed vltimo loqui. Sic & Franci dicunt, *Alexandre le grand*, *Ptolemee le dernier*. Sic & Græci: Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη, *hæc eſt virtus Dei, quæ vocatur magna*, Actor. 8.10. Sic & Flandri, Germani, aliíque plures. Denique Hebræi ſolent multiplicare articulos per pleonaſmum, vti hic ad *habbait* addunt *haſe*, q.d. Huius, huius.

Tertiò, reſp. τὸ *hariſon* propriè non referre *habbait*, id eſt domum, ſed *kebod*, id eſt gloriã. Vnde Septuag. diſertè vertunt. διότι μεγάλη ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, id eſt *magna erit gloria domus iſtius nouiſſima quàm prima*. Loquitur enim de templo Salomonis & Zorobabelis, quaſi de vna & eadem Dei domo: quia vna alteri ſucceſſit, eidemq; loco inædificata eſt; ac ei dicit, quòd gloria poſterior, puta domus Zorobabelis, ſit futura maior gloria priori, puta domus Salomonis. Et ad hoc punctum reſpondet querulis Iudęorum verbis Hebraicis v.4. *Quis eſt qui vidit*, &c. *domum iſtam in gloria ſua prima?* q. d. Quis vidit gloriam priorem prioris templi Salominici? nónne dolet & gemit, quòd hæc poſterior gloria domus poſterioris longè illi ſit impar? At ſumat animos: ego enim promitto me facturum, ut gloria poſterior priorem ſuperet. Itaque articulus *he* hic iteratur, quia propriè non reſpicit *bait*, id eſt domum, ſed *kebod*, id eſt gloriam, quę maior futura erat poſterior quam prior, id eſt in poſteriori templo Zorobabelis, quàm fuerat in priori Salomonis, ideoq; articulo *he* addito, eam quaſi illuſtrem & inauditam demonſtret. Figmentum ergo Iudæorum eſt planè contrarium contextui, quòd diſtinguat hic Propheta tria templa, eaque inuicem opponat; cùm clarũ ſit non niſi poſterius opponi & pręponi priori. Vnde Noſter non tam verbum verbo, quàm ſcopum ſenſui fideliter reddens, clarè vertit, *magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ*. Hebræi enim gloriam vocant glorioſam fabricam templi, hoc eſt, ipſum glorioſum templum. Templum autem poſterius, ſiue nouiſſimum Zorobabelis glorioſius fuit primo Salomonis. Vnde Iſidor. Peluſ. l.4. epiſt. 17. legit: *Et erit gloria domus huius vltima ſupra primam*; & ex hãc *vltima* reuincit Iudæos, exſpectantes aliud, & poſterius à Meſſia templum. Si enim fuit vltima; ergo poſt illam iam à Tito dirutam, non eſt exſpectanda alia.

A Deníque gloriam hanc maiorem explicat Propheta, dicens: *Adhuc vnum modicum eſt & ego commouebo cælum & terram, & veniet Deſideratus cunctis gentibus*, id eſt Meſſias, vti explicant non tantùm Catholici, ſed & veteres Rabbini apud Galatin. l.4.9. Inter quos R. Akiba ſic explicat. q.d. *Adhuc vſque ad Meſſiæ reuelationem modicum tempus reſtat*. Ergo iã pridem venit Meſſias. Nam ab hac Aggæi prophetia vſq; nunc, elapſa ſunt duo millia annorum & ampliùs, quod ſanè non modicum, ſed nimis longum eſt tempus. Adde, Iudæis in Script. non niſi duo promitti templa, vnum Salomonis, alterum Zorobabelis: quo per Titum & Romanos *deſtructo, erit in templo abominatio deſolationis, & vſque ad conſummationem & finem perſeuerabit deſolatio*, inquit Daniel c.9.27. Fruſtra

B ergo Iudæi exſpectant tertiũ templum ſub Meſſia, præſertim cùm ipſi ſæpiùs, puta ſub Adriano Imp. Conſtantino, & Iuliano Apoſtata, eo concedente, imò vrgente, conati fuerint templum reædificare; ſed incaſſum, & euentu infelici. Nam ignis partim cælo demiſſus, partim è fundamentis erumpens, fabricantes cum fabrica conſumpſit, vti narrat S. Chryſoſt. orat. 3. contra Iudæos, Baron. Euſeb. l. 10. Hiſtor. c. 37. & ſeq. Socrates l. 3. c. 17. Theodor. l. 3. Hiſtor. c. 17. Sozom. l. 5. 21. & alij. Neceſſe eſt ergo Chriſtum veniſſe durante ſecundo templo, in eoque verſatum eſſe, vti verſatum docent Euangeliſtæ, ac proinde fruſtra quaſi adhuc venturum exſpectari à Iudæis. Exploſa itaque violenta & contorta hac expoſitio-

C ne, imò fictione.

Secundò, R. Salomon concedit hic agi de ſecundũ templo, ſed reſpondet, maiorem illius gloriam fuiſſe quàm primi, non quòd in eo verſatus ſit Chriſtus, ſed quòd plures annos durarit quam primum. Primum enim, inquit, durauit annos 410. ſecundùm verò 420. *Spectatum admiſſi riſum teneatis amici*. Egregiam ſanè laudem & gloriam ſecundi templi, Prophetæ cothurno dignam, quod in tot ſæculis ſteterit decem annos ampliùs ſecundum templum quàm primum. Pluſculos illi dat Ioſephus. Nam libr. 10. Antiqu. 10. primum templũ ſtetiſſe ait annos 470. ſecundo verò annos 639. aſſignat libr. 7. Belli cap. 10. Sed error eſt in numeris: nam iuxta veriorem chronologiam, primum templum du-

Secundum effugium R. Salom. refellitur.

D rauit annos 426. ſecundum verò ſtetit ab initio regni Darij Hyſtaſpis, vſque ad Titum & Veſpaſianum, qui illud euerterunt, annis 588. Vide tabulam chronologicam quam præfixi Geneſi. Durauit ergo ſecundum ampliùs quàm primum, annis 162. Verùm hiſce annis ſæpiùs fuit pollutum & profanatum. Primò, ab Antiocho Epiphane 1. Machab. 1. Secundò, à Pompeio, teſte Ioſepho lib. 14. Antiqu. 8. Tertiò, à Caſſio, teſte eodem Ioſepho cap. 13. & tandem à Tito & Romanis planè cum vrbe & gente excitum. Quocirca verè de eo dictum eſt 1. Machab. 1.41. *Sanctificatia eius deſolata eſt ſicut ſolitudo*: & v. 42. *Secundùm gloriam eius multiplicata eſt ignominia eius*. Hi ergo anni templo non fuerunt ad gloriam, ut ait Aggæus, ſed ad ignominiam. In hac glorientur Iudæi: ſicuti multò veriùs gloriantur, & hæreticis exprobrant Pilznenſes Bohemi orthodoxi, furum patibulũ apud eos diutiùs ſtetiſſe, & antiquius eſſe Eccleſia & fide Huſſitica & Lutherana. Secundò, Aggæus non meminit durationis,

A vel temporis, nec in eò præfert ſecundum templum primo; ſed in eo quòd ad illud veniet Deſideratus cunctis gentibus, purà Meſſias, qui templum implebit ſua maieſtate & gloria. Tertiò, quæro, quando in ſecundo templo illa cummotio eſt facta, de qua ait Aggæus v. 7. *Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam*, niſi in Chriſto? Hinc liquet, quàm friuolum ſit R. Salomonis commentum.

Et tertium R. Dauidis. Tertiò, R. Dauid aliud effugium quærit. Dicit enim, maiorem gloriam fuiſſe ſecundi templi quàm primi, eò quod multæ gentes confluxerint ad ſecundum templum, in eoque ſua dona obtulerint Deo: ſed pariter multæ, imò plures, confluxerunt ad primum. Salomon enim eius fabricator fuit potentiſſimus, & nominatiſſimus inter gentes, omneſque populos vicinos vel habuit ſubiectos, vel fœderatos. B Illi ergo venientes ad Salomonem, veniebant pariter ad templum, adeò ut & Regina Saba hac fama & gloria excita, eòdem venerit: quin & claſſes Salomonis nauigantes in Ophir, inde Indos aduehebant in Ieruſalem. Secundò, gentes magis profanarunt & conſpurcarunt templum ſecundum, quàm honorarunt, vti de Antiocho, eiuſque poſteris, Pompeio, Caſſio, & Tito iam oſtendi. Tertiò, quæ commotio facta eſt in cælo, terra, mari & arida, niſi tempore Chriſti, & propter Chriſtum? Porrò fabella eſt Iudaica, quam recenſet Theodor. gentes vicinas mutuis bellis & cædibus ſe confeciſſe, earumque ſpolia & opes Deum dediſſe Iudæis ædificantibus templum, hancque eſſe maiorem ſecundi templi gloriam. Huius enim hiſtoriæ nec Ioſephus, nec quis alius meminit. Plura vide apud Galatin. l. 4. c. 9. C & 10. Adrianum Finum l. 5. Flagelli Iudæorum c. 2. & Paulum Burgenſem hic additione tertia ad Lyran.

Poſterior quæſtio an templum Herodis fuerit magnificentius quàm Salomonis? Poſterior quæſtio eſt cum Chriſtianis nonnullis, qui concedunt quidem præcipuam gloriam ſecundi templi fuiſſe Chriſtum: addunt tamen, illud idem quoad fabricam, licet vilius fuerit Salomonico, quatenus reſtauratum fuit à Zorobabele, tamen quatenus idem redintegratum fuit ab Herode, auguſtius fuiſſe Salomonico, ideoque dicere hîc Deum: *Meum eſt argentum, meum eſt aurum*, quo ſcilicet vos templumque ditabo magis quàm ditaui Salomonem. Pro quo Nota. Herodes Aſcalonita, qui fuit infanticida & perſecutus eſt Chriſtum, cùm ex Iudæorum prophetijs, præſertim ex illa Iacobi Geneſ. 49. 10. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit* D *exſpectatio gentium*, intelligeret adeſſe tempora Meſſiæ regis Iudæorum (videbat enim defeciſſe ſceptrum de Iuda, & in ſe alienigenam, purà Idumæum, eſſe tranſlatum;) credere & ſperare cœpit ſe fore Meſſiam, ex adulatione quorumdam Phariſæorum. Quocirca ut à populo talis haberetur, diruto templo Zorobabelis, eodem loco aliud magnificentiſſimum exſtruxit, cœpitque anno 18. regni ſui, & per 8. annos illud ædificauit, quo toto tempore, ait Ioſeph. libr. 15. Antiq. 14. numquam interdiu pluit. Porrò hoc eius templum fuiſſe magnificentius Salomonico, Ribera probare contendit. *Aſſerit Ribera, probat Primo.* Primò, ex eo, quòd Salomonis templum habuerit in longitudine 70. cubitos, Herodis verò centum. *Secundo.* Secun-A dò, quia Herodes lapides candidos, firmiſſimos, longos 25. cubitos, & latos 12. fabricæ ſuæ adhibuit, eoſque ſolidè & affabrè ferro compaginauit. Tertiò, quia templum cruſtis aureis grauiſſimis obtexit, quibus exteriùs circumquaque tectum, ad primos ſolis ortus igneo ſplendore radiabat, ut cùm illud intuerentur ſpectantium oculi, quaſi ſolis radijs repercuſſi auerterentur. *Tertio.* Quartò, quia vallem profundiſſimam vicinam monti templi coæquauit, in eaque fecit templi atrium, vnde illam ingentibus columnis 162. æquè ac porticibus exornauit. *Quinto.* Quintò, quia ad atrium primum ſacerdotum, & ſecundum laicorum qui mundi erant, adiecit tertium, in quo degerent immundi & Gentiles. *Quarto.* Hæc omnia habet Ioſephus loco citato, & Ioſippus filius Gorionis libr. 5. cap. 26. Addit Ribera: hæc non deB bere mira videri, quia licet Salomon eſſet ditiſſimus &ININglorioſiſſimus, tamen Herodes quoque potentiſſimus per Romanorum & Auguſti amicitiam euaſerat. Vnde ad hanc fabricam maximas opes collegit & exhauſit. Inſuper ſaxa aliaque opportuna ad fabricam, ex diruto Salomonis & Zorobabelis templo vſurpauit: vaſa etiam aurea & argentea Salomonis, quæ abſtulerat Nabuchodonoſor, templo reſtituit Cyrus. 1. Eſdræ cap. 1. & 6. ac licet ea rapuerit Antiochus Epiphanes 1. Machab. 1. 23. tamen ea reſtituerunt Machabæi, 1. Machab. 4. 49. idque ex auro, teſte Ioſepho l. 12. Antiq c. 11. Idem cum Ribera ſentire videntur S. Hieron. & S. Chryſoſt. demonſtrat. quòd Chriſtus ſit Deus, to. 5 decepti auctoritate & verbis Ioſephi, cuius fides hîc, ut & alibi vacillat.

C Verùm hæc ſententia in duobus errat. *Negant alij paſſim.* Prius, quòd certò aſſerat Herodem planè diruiſſe templum Zorobabelis. Hoc enim valdè dubium eſt, & à multis falſum cenſetur: ſic enim prorſus aliud erexiſſet templum, nouum inquam, tam diſtinctum à templo Zorobabelis, quàm hoc diſtinctum erat à templo Salomonis; eſto in eodem ſitu omnia tria fuerint exſtructa, & ſic falſum eſſet quod ait hîc Propheta, ſcilicet gloriam templi Zorobabelis fore Chriſtum, cùm in eo verſatus non ſit Chriſtus, ſed in nouo templo quod Herodes exſtruxit. *Herodes* ergo tantùm ampliauit templum Zorobabelis, illudque ſuo incluſit, ac *antiquis fundamentis reliquis è templo Salomonico ſolutis noua impoſuit, ſuper quæ templum erexit longitudine centum cubitorum, latitudine centum, altitudine centum viginti*, ait Ioſeph 15. Antiq. 14. cùm Zorobabelis templum tantùm ſexa-D ginta cubitos haberet in latitudine, & totidem in altitudine. Ergo Ioſephus tantùm aſſerit, *Herodem* ſoluiſſe fundamenta templi Salomonici, non verò aſſerit eum diruiſſe templum Zorobabelis. *Hæc* enim fundamenta Salomonis conſeruabant Iudæi, tum in veteris templi memoriam, tum ſperantes ſuper illis quandoque templum reſtaurandum fore, quod ad primæuam Salomonici magnificentiam accederet. Vnde non permiſerunt *Herodem* ea ſoluere, donec priùs materiam omnem pro noua fabrica neceſſariam apparaſſet. Idem clarè docet *Hegeſippus* l. 1. de Excidio *Hieroſol.* & ex eo Genebrardus l. 2. Chronolog. Manſit ergo templum Zorobabelis, licet ampliatum & ornatum ab *Herode*, vſque ad Titum, in eòque verſatus eſt Chriſtus

qui,

qui ei gloriam omnem conciliauit. Alioqui enim falſum eſſet oraculum Aggæi. *Magna erit gloria domus iſtius*, quam ſcilicet, tu ô Zorobabel, cum tuis ædificas; non alterius, quam ædificabit Herodes. Adde, aliquos de fide Ioſephi hîc dubitare, imò Baron. anno Chriſti 31. ait eum ſibi contradicere, dum l. 15. Antiq. 14. inſinuat integrum templum Zorobabelis ab Herode fuiſſe demolitum, cùm tamen idem l. 20. Antiq. 8. aſſerat porticum Salomonis intactam permanſiſſe. Vnde & Rabbini duo tantùm templa agnoſcunt, Salomonis ſcilicet, & Zorobabelis; Herodiani non meminerunt: Et Sanchez in c. 1. Zachar. ait etiam Ioſephum, dum innuit ab Herode dirutum eſſe templum Zorobabelis; & hoc loco idem multis demonſtras. Certè ſæpè vacillat fides Ioſephi, ut docet Baron. to. 1. in Apparatu. Hegeſippus quoque vetus & grauis auctor l. 1. c. 25 docet Herodem non tam nouum condidiſſe templum, quàm vetus ornaſſe.

Salomonis templum Auguſtius fuit Herodiano.

Poſterior error eſt, quòd dicant templum Herodis quoad fabricam auguſtius fuiſſe Salomonico, cuius opes & gloriam adeò celebrat Scrip. & tota antiquitas, illudque habuit pro orbis miraculo. Ecquid fuit Herodes ad Salomonem? inquit Rupert. Sanè Iudæi qui hoc loco tantopere ſtringuntur, veritate tamen clara coacti fatentur, templum ſecundum longè impar fuiſſe primo in ſtructura, pretio & gloria. Rurſum Ioſeph. l. 15. Antiq. cap. 14. docet domum regiam, quam Herodes ſibi ædificauit, magnificentiorem fuiſſe templo ab eodem ædificato. Quis autem dicere audeat Herodis regiam templo Salomonis fuiſſe magnificentiorem, cùm ei ne templum quidem ab Herode conſtructum vllo modo conferri, ne dum præferri poſſit? inquit Villalpando parte 1. Apparatus l. 2. cap. 5. Denique clarus eſt textus Scrip. 1. Paral. 22. 14. vbi Dauid recenſet opes quas collegerat pro fabrica templi, & Salomoni reliquit: *Præparaui*, inquit, *impenſas domus Domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum*, &c. Iam centum millia talentorum auri faciunt mille & ducentos milliones aureorum Francicorum, tantumdem faciunt mille millia talentorum argenti. Talentum enim auri Hebræum continebat tria millia ſiclorum, id eſt ſemunciarum auri, quæ efficiunt duodecim millia coronatorum Francicorum. Talentum verò argenti continebat tria millia ſiclorum argenti, quæ efficiunt tria millia florenorum Brabanticorum, quorum duos cum dimidio continet ſcutum, ſeu aureus Romanus, vti oſtendi tractatu de menſuris, in fine Pentateuchi.

Dauid Salomoni pro templo reliquit 2400. milliones auri.

Vniuerſim ergo reliquit Dauid Salomoni pro fabrica templi, bis mille & quadringentos milliones aureorum, quantum auri vix eſt in tota Europa. Vnde tot milliones habere potuiſſet Herodes? Porrò hoc aurum penè totum diſperijt, vel incendio, vel rapina Chaldæorum. Rurſum Salomon in fabrica templi habuit ſeptuaginta millia eorum qui onera portabant, & octoginta millia latomorum, abſque præpoſitis numero trium millium & trecentorum: *præcepitque vt tollerent lapides grandes, lapides pretioſos in fundamentum templi*, vti dicitur 3. Reg. 5. 16. Quid ad hæc Herodes? qui tantùm decem millia artificum ad fabricam adhibuit, & mille dumtaxat plauſtra ad lapides conuehendos, teſte Ioſepho

A loco citato. Inſuper Herodes peracta fabrica templi rogatus à populo, ut porticum Orientalem Salomonis pariter inſtauraret, abnuit, quòd illa porticus tempore longo & pecunijs plurimis indigeret, ait Ioſephus l. 20. Antiq. cap 8. Quomodo ergo templum Salomonis æquauit, qui vnam eius porticum inſtaurare non potuit? Sed eſto daremus templum Herodianum fabricę magnificentia ſuperaſſe Salomonicum, quod tamen eſt incredibile: illud certè hîc impertinens eſt. Aggæus enim gloriam templi ſecundi non aſſignat aliam, quam Chriſtum, dicens: *Et veniet deſideratus cunctis gentibus & implebo domum iſtam gloria.* Omnis enim gloria auri & argenti, id eſt terræ albæ & rubræ, præ Chriſto Deo & Domino vniuerſorum, exilis eſt, imo nulla.

B Dico ergo gloriam ſecundi templi de qua hîc prophetat Aggæus, eſſe Meſſiam, ſiue Chriſtum. Quanta enim fuit gloria templi, quod in eo Chriſtus Dei filius puer Deo ſit oblatus; quòd ibi in medio Doctorum ſederit, quòd in eius pinnaculo à diabolo ſit tentatus, quòd in eo docuerit & enarrauerit abſcondita à conſtitutione mundi. Sicut enim gloria templi Salomonici fuit, quòd in eo Dei maieſtas apparuerit velans ſe nube: ita maior gloria templi ſecundi fuit, quòd in illo eadem maieſtas non tantùm velata, ſed reipſa vnita carni & corporata, viſibilem & conſpicuam ſe exhibuerit. Hoc eſt quod iubilans canit Malachias c. 3. 1. *Et ſtatim veniet ad templum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti quem vos vultis.* Inſuper eximia gloria templi ſecundi fuit, quòd in eo per Chriſtum non tan-
C tùm peracta ſint myſteria Verbi incarnati, noſtræque redemptionis & ſalutis, ſed etiam primi fideles & Apoſtoli adunati ſint, iactaque prima Eccleſiæ Chriſtianæ fundamenta, iuxta illud Iſaiæ c. 2. 3. *De Sion exibit lex.* Chriſtus ergo ſuam Eccleſiam inchoauit in templo hoc Sionis, à Zorobabele fabricato. ita Rupert. Hugo, Burgenſ. Clarius. Vatabl. & alij. Quocirca Allegor. Cyrill. Alex. quem citat noſter Turrianus lib. 2. pro epiſt. Pontif. cap. 20. cenſet Aggæum hîc loqui de templis Eccleſiæ Chriſtianæ, quæ ſuperant templum Salomonis, tum numero, quia plurima per totum orbem; tum gloria, præſertim quia in ijſdem habemus eamdem Dei maieſtatem velatam in Euchariſtia, iuxta illud Malach. 1. 11. *In omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda*, hebr. מִנְחָה *mincha*, id eſt ſa-
D crificium farreum, ſiue panis, qui eſt materia Euchariſtiæ. *Allegor.*

Anagog. maior eſt gloria noui templi quàm veteris, hoc eſt, maior eſt gloria Eccleſiæ quàm Synagogæ, Euangelij quàm legis, Apoſtolorum quàm Prophetarum, vti docet Apoſtolus 1. Corinth. 3. Idque maximè patebit in cælo, vbi ex viuis & electis Eccleſiæ lapidibus templum myſticum, ſanctum & glorioſum Deo conſtruetur. ita S. Hieron. Albert. Remig. Hugo hîc, & S. Aug. li. 18. Ciuit. 35. & S. Ambroſ. l. 5. epiſt. 12. qui videntur cenſere hunc ſenſum eſſe literalem; ſed reuera eſt myſticus. Denique maior eſt gloria domus ſecundæ quàm primæ, id eſt, Eccleſiæ triumphantis quàm militantis, imò illi propria eſt gloria & corona, ſicut huic propria eſt lucta & victoria. *Anagogicè.*

Symbolicè, domus prima eſt ſtatus hominis creati *Symbol.*

creati: ſecunda eſt ſtatus eiuſdem poſt lapſum reparati & reſtaurati: illa eſt creationis, hęc redemptionis: illa Adæ, hęc Chriſti, illa innocentię, hęc patientię: illa paradiſi, hęc peregrinationis & exilij. Docet enim Apoſtolus Rom. 5. v. 15. & ſequ. maiorem gloriam, id eſt gratiam, datam eſſe homini lapſo per Chriſtum, quàm fuerit data Adæ in paradiſo.

Tropolog. Tropol. maior eſt virtus pœnitentiæ poſt lapſum, quàm innocentiæ ante lapſum: maior eſt Paulus, quàm Saulus: maior eſt Magdalena lapſa & pœnitens, quàm virgo & innocens: maior Petrus negans Chriſtum & plorans, quàm eum cõfitens, & de conſtantiâ ſuâ præſumens. *Plerumque,* ait S. Gregor. lib. 3. Paſtor. admon. 29. *Deo gratior fit amore ardens vita poſt culpam, quàm ſecuritate torpens innocentia.*

Dabo pacem] Ribera accipit de pace & copia rerum, quam habuit Herodes ad inſtaurandũ templum Zorobabelis. Verùm hic agitur de templo Zorobabelis, non Herodis. Animat enim Aggæus Zorobabelem & populum; ne metuant Darium, Samaritas, & alios hoſtes: Deum enim effecturum, vt faueant fabricæ, aut certè eam non impediant. Idipſum enim præſtitiſſe Deum, patet 1. Eſdræ 6. 14. vbi recenſitis literis Darij iubentis inſtaurari templum, ſubdit Eſdras: *Seniores autem Iudæorum ædificabant, & proſperabantur iuxta prophetiam Aggæi Prophetæ,* vtiq; non aliam, quàm hanc: *Dabo pacem,* id eſt proſperitatem. Senſus ergo eſt, vt ait S. Hier. *quia ſtię ad ædificationem inclytæ domus & quæ ſuperatura ſit domum priſtinam, nihil ita facere, vt pacem; idcirco & hanc ſpondeo: dabo enim in loco iſto pacem.* Tropol. faciam *vt pax, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat domum meam, & ſit in pace locus meus.* Nihil enim ita neceſſarium volenti proficere in virtute, & conſtruere domum perfectionis, ac quies conſcientiæ & pax animæ. Huius rei ſymbolo & typo rex Salomon, id eſt pacificus, in plenâ pace fabricauit templum, quod Dauid ob bella continua fabricare non potuit. 1. Paral. 22. 8. ita quoque Theodor. Haymo & Hugo.

Secundò & potiùs, *dabo pacem,* id eſt benedictionem & omne bonum, *in loco iſto,* per Chriſtum: Chriſtus enim docens in templo euangelizauit, & dedit pacem credentibus ſibi. Vnde angeli in Chriſti ortu cecinerunt: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax,* Lucæ 2. Et hanc pacem quaſi ſummum bonum, Chriſtum è cælis in terras allaturum, prædixit Iſaias c. 2. 4. & c. 11. 6. Hæc enim pax concordat mentem cum Deo, & conſequenter cum proximis æquè ac ſecum, vt ſuppreſſis concupiſcentiarum motibus, ratio & ſpiritus carni, ſenſibus & membris omnibus dominetur: quo fit, vt fidelis inchoët hic vitam cæleſtem, beatam & angelicam. Ita S. Hier. Hugo, Lyran hîc, & S. Auguſt. libr. 18. de Ciuit. c. 48. In hâc pace, putà in mente pacata, quaſi templo ſuo habitat Deus, iuxta illud pſalm. 75. 3. *Factus eſt in pace locus eius, & habitatio eius in Sion.* Vnde Septuag. hoc loco vertunt, *dabo pacem, dicit Dominus omnipotens, & pacem animæ in acquiſitionem omni condenti, vt ſuſcites templum iſtud.* Sic enim habet editio Romana, licet Regia tantùm habeat, *dabo pacem, dicit Dominus exercituum.* Quocirca S. Ambroſ. ſcribens in hunc Aggęi locum, in fine tomi 2. maiorem gloriam domus nouiſſimæ quàm primæ intelligit pacem. *Pax enim,* inquit, *& tranquillitas animæ ſuper omnem domus gloriam eſt, quia pax ſuperat omnem ſenſum,* Philip. 4. *Hæc eſt pax ſuper pacem, quæ dabitur poſt tertiam commotionem cæli, maris, terræ, deſerti, quando deſtruet omnes poteſtates & principatus* in die iudicij, &c. *Et ſic erit pax per omnia, vt nullis obſiſtentibus corporis paſſionibus, aut incredulæ mentis impedimentis, fiat in omnibus omnia Chriſtus, ſubdita Patri exhibens corda vniuerſorum. Vnde & ad ipſum ſolum myſticè dicitur: Aſſumam te Zorobabel, & ponam te ſicut ſignaculum, quia te legi, Etenim cùm fuerit anima noſtra pacifica, tunc accipiet in ſe ſicut ſignaculum Chriſtum, id eſt imaginem Dei, vt ſit ad imaginem. Quoniam qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. Et oportet nos portare imaginem cæleſtis, id eſt pacem.*

11. In vigeſima & quarta noni menſis, in anno ſecundo Darij regis, factum eſt verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens:

12. Hæc dicit Dominus exercituum: Interroga ſacerdotes legem, dicens:

13. Si tulerit homo carnem ſanctificatam in ora veſtimenti ſui, & tetigerit de ſummitate eius panem, aut pulmentum aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: numquid ſanctificabitur? Reſpondentes autem ſacerdotes dixerunt: Non.

14. Et dixit Aggæus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, & dixerunt: Contaminabitur.

15. Et reſpondit Aggæus, & dixit: Sic populus iſte, & ſic gens iſta ante faciem meam, dicit Dominus, & ſic omne opus manuum eorum: & omnia quæ obtulerunt, ibi contaminata erunt.

16. Et nunc ponite corda veſtra à die hac & ſuprà, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo Domini.

17. Cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem: & intraretis ad torcular, vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

18. Percuſſi vos vento vrente, & aurugine, & grandine omnia opera manuum veſtrarum: & non fuit in vobis, qui reuerteretur ad me, dicit Dominus.

19. Ponite corda veſtra ex die iſta, & in futurum, à die vigeſima & quarta noni menſis: à die, qua fundamenta iacta ſunt templi Domini, ponite ſuper cor veſtrum.

20. Numquid iam ſemen in germine eſt; & adhuc vinea, & ficus, & malogranatum, & lignum oliuæ non floruit? ex die iſta benedicam.

In vigesima] Hæc Aggæi prophetia ordine eſt tertia. Primam enim accipit c. 1. v. 5. ſecundam hoc cap. v. 2. tertiam hoc verſu. Vers. 11.

VERS. 12. INTERROGA] Duas quæſtiones hîc proponit ſacerdotibus Propheta, vt ex eorum reſponſis arguat Iudæos de neglectu fabricæ tépli. Prior eſt: ſi homo ferat carnem ſanctam, putà Deo immolatam, in ora veſtis, eiuſque, ſcilicet veſtis, non carnis ſummitate, id eſt extremitate, tangat panem, vinum, &c. numquid panis, vinum, &c. hoc contactu veſtis ſanctificabuntur? Reſpondent ſacerdotes, Nequaquam; & benè: quia licèt caro ſanctificata ſi tãgat veſtem, eam ſanctificet, vti ſancitur Leuit. 6.27. non tamen vlteriùs veſtes contactu carnis ſanctificata, ſi tangat panem, vinum, &c. in eâ ſanctitatem ſuam transfundet, eaque ſanctificabit. Sanctificationem intellige legalem & cæremonialem legis veteris, qua res ſancta ſeparanda erat ab vſu profano, Deoque danda & ſanctè tractanda. Applicat deinde reſponſionem ſuo ſcopo Propheta, dicens: *Sic populus iſte*, &c. v. 15. q. d. Sicut veſtis tangens carnem ſanctam non ita ſanctificatur, vt poſſit ſanctificare panem, vinum, vel homines ſe tangentes: ita pariter licet vos, ô Iudæi, ſine templo habeatis altare, in quo victimas Deo offertis & cookeratis, vt patet 1. Eſdræ. 3.3. tamen hæ victimæ & carnes ibi immolatæ, etſi tangentem & comedentem eas legaliter, id eſt exteriùs & per modum cæremoniæ, ſanctificant, neutiquam poſſunt vlteriùs veſtras actiones & munera, reſque omnes quas vos tangitis & tractatis, ſanctificare, ac multò minùs poſſunt internam inobedientiæ, & externam neglectus fabricæ templi impuritatem è vobis eluere; iuxta illud Ierem. 11.15. *Numquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas in quibus gloriata es?* Ne ergo vos excuſetis ô Iudæi à fabrica, dicentes. Habemus templum, in eo offerimus victimas, quæ, dum eas offerimus, & comedimus, nos omneſque noſtras actiones & opera ſanctificant, & ſi quid in eis vitij aut peccati ſit, abſtergunt & emaculant. Neque enim piaculares veſtræ victimę mentem ab inobedientia & culpa expiare & expurgare poſſunt. Vnde proponit ſecundam quęſtionem, quę magis ſtringit, aitque:

VERS. 14. SI TETIGERIT POLLVTVS IN ANIMA] *Anima* per antiphraſim Hebraicam hîc ponitur pro cadauere, vti & Leuit. 19.27. Numer. 5.2. & Num. 21.2. *Ne contaminetur ſacerdos in mortuis*, hebr. *in anima*. Vide ibi dicta. *Pollutus* ergo *in anima*, eſt pollutus ex contactu cadaueris, vel morticini, qui ex ritu legis veteris Numer. 19.13. & 22. omnia quæ tangebat, contactu ſuo polluebat & immunda reddebat. De hoc ergo ait: *Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his*, putà panem, vinum, &c. *numquid* panis, vinum, &c. ab eo tactum *contaminabitur? Et dixerunt* ſacerdotes. *Contaminabitur* panis, vinum, &c. quæ pollutus tetigit: tangendò enim ea polluit & contaminauit. Iam applicat hoc modo: *Sic populus*, &c. q. d. Sic vos, ô Iudæi, quia immundi eſtis, tum ob alia peccata, tum præſertim ob inobedientiam & neglectum fabricæ domus meæ, pariter polluitis omnia quæ tangitis & tractatis, puta omnia munera & opera veſtra, omnes fabricas, omnes actiones veſtras: haſce enim continuò & perſeueranter præfertis mihi & meæ fabricæ, illiſque intenditis, dum fabricæ meæ intendere deberetis. Hic ergo neglectus eſt circumſtantia vitioſa, quæ influit in omnia opera veſtra, eaque vitiat & polluit. Ita S.

A Hieron. Bonum enim oritur ex integra cauſa, malum verò ex ſingulis defectibus, inquit Philoſophus. Vt enim opus ſit bonum, debet habere omnes ſuas circumſtantias requiſitas, tam poſitiuas, quàm negatiuas: ſi vel vna deſit, deſinet eſſe bonum, eritque malum. v.g. ſi quis ſtudioſus, vel Religioſus velit ire ad templum, & orare eo tempore, quo regula iubet ire ad ſcholas & ſtudere, facit opus non bonum, ſed malum: quia licet orare ſit bonum, tamen eo tempore orare quo eſt ſtudendum, eſt malum. Simili modo, licèt fabricare domos, curare rem domeſticam vel publicam, ſit bonum, tamen id facere eo tempore quo fabricanda & curanda eſt domus Dei, vti vos facitis ô Iudæi, eſt malum. Perperam ergo ex hoc loco & ſimilibus Caluinus probat, omnia opera infidelium & impiorum eſſe peccata, dum

Caluini paralogiſmus.

B ſic argutatur: Quidquid pollutus tangit, hoc polluit. atqui peccatores ſunt polluti; ergo quidquid tangunt & agunt, polluunt; ergo omnia eorum opera ſunt peccata. Maior enim in lege veteri vera erat in immunditia & tactu corporali dumtaxat, puta ſi pollutus corporaliter tangebat rem quampiam, illam corporaliter & legaliter polluebat, idque ex præſcripto legis, quæ ita ſancicbat: falſa verò eſt in immunditia ſpirituali, putà peccato. Non enim omnia quæ tangit peccator, hæc ilicò peccato inficit vel polluit: alioqui enim omnes res Turcarum & hæreticorum eſſent pollutæ, & peccato inquinatæ, ſed tunc dumtaxat ea polluit, quando ea tangit contactu peccati, hoc eſt, quando iis vtitur quaſi medijs vel inſtrumentis ad peccandum: tunc enim pecca-

C tum, id eſt voluntas peccandi, ſua immunditia ea tangit, illamque affricat & aſpuat, itaque ea polluit. Simili enim modo olim in lege veteri, pollutus ex contactu cadaueris omnia quæ tangebat, polluebat: quia cenſebatur hæc eius pollutio & immunditia ſparſa per totum corpus, itaque omnia tangere & polluere, quęcumque pollutus ipſe tetigiſſet.

Moraliter ex hoc loco collige, ſacerdotes impuros tactus altaris, vel calicis, aut rei ſacræ non ſanctificari; ſed potiùs ea polluere & fœdare. Ita Theodor.

Hinc rectè infert S. Auguſt. libr. contra Fulgentium Donatiſtam c. 16. & Nazianz. orat. 1. Apolog. virtutem à vitio longè ſuperari, vitiumque virtute eſſe potentius. Vitium enim ſuam mali-

Vitium virtute potentius.

D tiam tangenti ilicò communicat & affricat, facitque vitioſum: hoc autem non facit virtus. Age cum ſancto, non ideirco ſanctus eris: age cum improbo familiariter, ilicò improbitatem ſuam tibi afflabit. *Parum abſynthij*, ait Nazianz. *amaritudinem ſuam melli celerrimè impertit, cùm contrà mel ne dupla quidem parte copioſius dulcedinem ſuam abſynthio infundat. Paruo lapide ſummoto flumen totum in pronum trahitur: eiuſdem autem impetus firmiſſimo etiam aggere cohiberi vix poteſt.* Et S. Chryſoſt. *Multos*, ait, *ſollicitat ſocietas nefanda.* Tange picem, ilicò inquinaberis: tange ſaporem vel lixiuium, non ilicò mundaberis, niſi eo diu multumque manus vel corpus perfrices. Narrat Ælianus l. 13. Hiſtor. Theodoram meretricem obieciſſe Socrati, quòd ipſa omnes eius diſcipulos ab eâ alicoare poſſet, & vocare ad ſe quocumque tempore vellet, cum Socrates eius amaſios ad ſe trahere nequiret; ac reſpondiſſe Socratem:

Benè

A *Benè quidem dicis, quia tu ad declinem tramitem omnes rapis; ego verò ad virtutem cogo, ad quam arduus, & pleriſq; inſolitus eſt aſcenſus.* Porrò Donatiſtæ hoc loco abutebantur pro ſua hæreſi, ſcilicet ſacerdotes impuros vitiare baptiſmum, nec quemquam recipere in eo gratiam, niſi baptizaretur à ſancto, ex eo quod Aggæus hic dicat v. 14. & 15. omne opus & oblationem polluti eſſe pollutam & contaminatam. Sed reſpondet S. Auguſt. loco citato, eos hoc teſtimonio contra ſe vti. *Si enim,* inquit, *tactus ſancti, immundi inquinamenta non tollit, vanum eſt quod geritur, quod confiteris, quod lauatis. Si tetigerit, inquit Aggæus, quod ſanctum eſt creaturam panis, aut vini vel olei, ſanctificabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, Non. Vbi eſt quod vos extollitis, quod ſanctitatem veſtram munditiam conferre iactatis? Tactus ille opera ſignificat. Si ſanctus, inquit, tetigerit immundum, non ſanctificabitur. Si immundus tetigerit ſanctum, inquinabitur, id eſt faciliùs ſanctus qui iunctus fuerit gentibus peſſimæ przſtimatur, quàm gens iſta in melius commutetur, quia procliuiùs ad imitationem malorum curritur, quàm ad virtutes bonorum animus excitatur: ſicut melli plurima parum abſynthij iniectum velocem amaritudinem trahit; mellis verò etiamſi duplum iniýciatur, non poterit eius obtineri dulcedo.* Ita ipſe tropologicè more ſuo. Vide eumdem poſt collationem contra Donatiſt. c. 20.

Vers. 16. Et nunc ponite corda veſtra a die hac et ſupra] q.d. Conſiderate penuriam, ſterilitatem, & aduerſa omnia, quæ vobis acciderunt à die hâc per omnes annos præteritos, quibus neglexiſtis fabricam templi, indeq; diſcite non aliam illorum fuiſſe cauſam, quàm hunc templi neglectum. Nam cùm quilibet veſtrûm accederet ad aceruum meſſis, qui videbatur daturus viginti modios frumenti, eum excutiens inuenit tantùm C decem modios. Sic qui accedebat ad torcular plenum vuis, quæ daturæ videbantur quinquaginta lagenas vini, eas premens inuenit tantùm viginti. Cur hoc? quia ego exſufflaui veſtras ſegetes & vuas, vti dixi c. 1. 9. Nota Vox *modios* non eſt in Hebræo, ſed intelligitur, tamquam communis & ordinaria menſura frumenti. Ita Noſter, Chald. Pagnin. & Vatabl. Sed Septuag. ſubintelligunt *ſata.* Sic pro *lagenas* heb. eſt פּוּרָה *pura,* quod Septuag. vertunt, *amphoras;* Chald. *dolia;* Pagnin. *batos;* Tigurina, *vrnas.* Propriè *pura* ſignificat torcular: inde per catachreſin ſignificat menſuram ordinariam vini, quæ torculari expreſſa vaſe excipitur, qualis eſt lagena, amphora, &c.

Vers. 18. Percuſſi vos vento vrente et aurugine] Aurugo vitium eſt ſegetis, cùm ex nimio humore palleſcit, marceſcit, tabeſcit, vt tandem grana in cinerem vertantur. Vide dicta Ioel. 1. 4. D

Vers. 19. Ponite corda veſtra ex die iſta, et in futurum] Hebr. וָמָעְלָה *vemala,* id eſt, *& ſuper,* vt vertit v. 16. Iam *ſuper,* id eſt vltrà, deinceps; ſiue futurum reſpicias, vt hic, ſiue præteritum, vt v. 16. Senſus eſt. q.d. Iuſſi vos v. 16. conſiderare præteritos annos ſterilitatis & aduerſitatis, quibus neglexiſtis fabricam templi; nunc pariter iubeo vos conſiderare annos futuros fertilitatis & proſperitatis, ex eo quòd fabricam templi reſumpſeritis: vt ex vtrorumq; annorum diſpari euentu & contraria ſorte certò colligatis, non aliam cauſam aduerſitatis veſtræ fuiſſe, quàm neglectum templi; nec aliam cauſam veſtræ felicitatis deinceps fore, quàm curam & ſtudium templi.

A Diſce hîc prudentis eſſe conſiderare tempora, & præterita cum futuris conferre: tempus enim docet prudentiam. Vnde Thales rogatus, *quid eſſet ſapiens ſummum?* reſpondit, *Tempus: inuenit enim omnia.* Ita refert Laërt. l. 1. de Vit. Philoſoph. c. 1. Hinc & Plutarch. in Pericle, *Tempus,* inquit, *omnium conſiliariorum optimum.* Et Liuius decade 3. l. 2. *Meliores, ait, prudentiores, conſtantiores nos tempus dieſq; facit.* Et Menander: *Mor tempus docet prudentiam.*

Ducit ad lucem veritatem tempus.
Omnia detegens tempus ad lucem fert.
Nullus tempore melior conſiliarius.

Denique Philoſophus acutè vereque dixit, *veritatem eſſe filiam temporis.*

A die vigeſima et quarta noni menſis a die, qua fundamenta iacta ſunt templi] Iam illa iaci cœperant ante decem annos, ſcilicet anno 2. Cyri, menſe 2. die primo, vt patet 1. Eſdræ B 3. v. 8. & ſequent. Sed per Cambyſem inhibita fabrica, ſtetit opus vſque ad Darium, quando prophetante Aggæo opus reſumpſerunt anno ſecundo Darij, die 24. menſis ſexti: nimirum illo die cœperunt cædere ligna, conuehere lapides, omnemque materiam apparare, ita vt die 24. menſis noni, vt hic dicitur, circumquaque plenè & perfectè iacerentur fundamenta, iampridem ſub Cyro inchoata. Ita Arias, Ribera & alij, hæc loca, quæ antilogiam præſeferunt, conciliant.

Numquid iam ſemen in germine eſt?] Vers. 20. q.d. Nondum germinauit ſemen, vt ex germine copioſo & luxuriante poſſitis conijcere & ſperare copioſam meſſem; ego tamen ex nunc illam vobis, ob diligentiam quam præſtatis in fabricâ templi, promitto, quia ſemini veſtro benedicam, faciamque vt multos culmos, ſpicas & grana germinet & producat.

Pro *germine* hebr. eſt מְגוּרָה *megura,* quod, Chald. Syrus, Arabicus, & Sept. vertunt, *aream;* Rabbini, Pagnin. Vatabl. & Arias, *horreum,* quod R. Salomon ita explicat: Annon totum ſemen in horreo eſt, quia hoc anno nondum ſeminaſtis, & arbores nondum progerminarunt? ſed ſeretis & ego ſatis veſtris benedicam, eaque fœcundabo & multiplicabo. Verùm noſter meliùs cum Tigurina vertit, *germen:* meſſis enim ponitur in areâ & horreo; ſemen verò in agro vt germinet. *Germen* ergo vocatur *megura* à rad. גּוּר *gur,* id eſt incolere, habitare: quia in germine quaſi habitat ſemen, putà ariſta, & granum protuberans ex ſemine. Hinc patet S. Script. vti computu anni ſacri, non communis & profani. Nam nonum menſem vocat hic eum, quo ſemen ſatum germinat: hoc autem in Palæſtinâ fit in Nouembri. D Nonus ergo menſis eſt Nouember, ac cõſequenter primus eſt Niſan, ſiue Martius, à quo incipiebat annus ſacer.

Moral. Diſce hic illud Apoſtoli: *Corporalis exercitatio* (vt ſatio, plantatio, negotiatio) *ad modicum vtilis eſt; pietas autem ad omnia vtilis, promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ.* 1. Timoth. 4. v. 8. Deus enim hic pijs, ſuamque fabricam & cultum promouentibus promittit benedictionem, id eſt copiam bonorum temporalium, multò magis ſpiritualium ijs, qui alios ædificant, docent, ſanctificant, vt in eorum mente domum ſpiritualem templumque Deo conſtruant. Vnde ſequitur: Moral.

21. Et factum eſt verbum Domini ſecundò ad Aggæum in vigeſima & quarta menſis, dicens:

22. Loquere ad Zorobabel ducem Iuda, dicens: Ego mouebo cælum pariter & terram.

23. Et ſubuertam ſolium regnorum & conteram fortitudinẽ regni Gentium? & ſubuertam quadrigam, & aſcenſorem eius? & deſcendent equi, & aſcenſores eorum: vir in gladio fratris ſui.

24. In die illa, dicit Dominus exercituum, aſſumam te Zorobabel fili Salathiel, ſerue meus, dicit Dominus: & ponam te quaſi ſignaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum.

VERS. 21. FACTVM EST VERBVM DOMINI SECVNDO] Die enim 24. menſis noni Aggæus duo accepit à Deo oracula. Priùs fuit v. 11. ſecundùm eſt hoc quo promittit Zorobabeli ob nauatam operam in fabrica templi, quòd ex eius poſteris naſciturus ſit Chriſtus, qui fabricaturus ſit Eccleſiam, in quâ regnaturus ſit & dominaturus omnibus gentibus. Ita S. Hier. Remig. Albert. & alij. Eſt hæc quarta & vltima Aggæi prophetia, quâ de more aſſurgit ad Chriſtum, in eoque quaſi fine & ſcopo, oracula ſua terminat & concludit.

VERS. 22. *Quid hic promittatur Zorobabeli. Prima reſp.* LOQVERE AD ZOROBABEL] Primò, Theodor. putat hîc promitti Zorobabeli in ſe & ſua perſona, quòd Deus eum cum populo defenſurus ſit ab inuaſione Gog & Magog; imò facturus vt ipſi mutua ſe cæde conficiant, eorumque ſpolia diripiant Iudæi. Verùm Gog & Magog non fuerunt Tempore Zorobabelis, ſed erunt in fine mundi, vt patet Ezech. 38. & 39. & Apoc. 20. 7.

Secunda. Secundò, Hebræi cenſent Zorobabeli hîc promitti excidium Perſarum, quos ipſe formidabat, quaſi ipſe illud ſit viſurus, & in eo illæſus, quaſi annulus, à Deo ſit conſeruandus. Verùm hæ ſunt fabellæ. Perſæ enim exciſi ſunt ab Alexandro Magno, 200 annis poſt tempora Zorobabelis & Darij Hyſtaſpis. Quocirca alij minùs improbabiliter hæc referunt ad poſteros Zorobabelis, quos Deus ab Alexandro Magno tutatus eſt. Cùm enim Alexander omnes gentes ſibi ſubijceret, Deus Iudæos exemit, flexitque animum turgidum Alexandri ad modeſtiam & beneuolentiam vt Iaddum pontificem Iudæorum veneraretur, Iudæoſque benignè complexus, immunes & liberos dimitteret.

Tertia & genuina. Dico ergo, Zorobabeli hæc promitti, non in ſe, ſed in ſuis poſteris, putà in Chriſto. q. d. Quia tu, ô Zorobabel, dux & ductor fabricæ templi mei fuiſti, hinc tibi pro mercede promitto, quòd inter tot bella, & inter tot reges ac monarchias, Perſarum, Græcorum & Romanorum, quæ poſt mortem tuam inter ſe colluctabuntur, & ſe viciſſim collident & interiment, ego te tuamque domum & familiam ducalem illæſam, tamquam annulum meum ſignatorium conſeruabo, & continua ſerie propagabo; imò efficiam vt ex te naſcatur Chriſtus, qui euerſis omnibus regnis rerum potietur, eritque Rex regum & Dominus dominantium. Hæc ergo promiſſio fit Zorobabeli: quia licet implenda ſit in Chriſto, tamen tangit & afficit ipſum Zorobabelem: nam ingens eius decus & gloria eſt, quòd ipſi familiæ ducalis ſit auctor, ex quâ naſciturus eſt Chriſtus, quodque eam per 500. annos vſque ad Chriſtum conſeruabit & propagabit. Hoc eſt quod illi hîc promittit Deus.

Mor. quàm placeat Deo fabrica templorum. Obiter hîc Nota, duo fuiſſe templa Dei, & duos eorum fabricatores, & vtrumque pro mercede fabricæ templi, accepiſſe promiſſionem à Deo de Chriſto ex ſe naſcituro. Prior eſt Dauid, qui omnes impenſas pro fabricâ templi curauit, eaſque conſignauit Salomoni filio, ideoque audiuit à Deo: *Ipſe* (filius qui ex te naſcetur) *erit mihi in filium, & ego ero illi in patrem, firmaboq; ſolium regni eius ſuper Iſrael in æternum*, 1. Paral. 22. 10. Alter fuit Zorobabel, qui ſecundum templum inſtaurauit, ideoque pariter Deus illi hîc promittit filium Chriſtum, quòd ſcilicet illi ex eius proſapiâ naſcetur. Vnde diſcimus, quàm liberalis ſit Deus, qui pro parua opera & obedientia tantam mercedem quanta eſt Chriſtus, promittit. Rurſum quàm Deo placeat religio, putà fabrica monaſteriorum templorum, eorumque ornatus & cultus: multò magis, quàm ei placeat fabrica viui templi virtutum in anima, tum noſtra, tum proximorum noſtrorum, ac præſertim vrbium & gentium integrarum conuerſio.

Huc pertinet expoſitio Remig. Lyrani & Vatabli, qui cenſent hæc promitti non Zorobabeli, ſed Chriſto, nimirum quòd ipſe incarnandus ſit futurus rex orbis, ideoque commouenda & ſubijcienda ſunt ipſi omnia regna, omnes reges & principes. Hoc enim eòdem redit. Siue enim dicas Zorobabeli hæc promitti non in ſe, ſed in poſteris, putà Chriſto; ſiue dicas ipſi Chriſto ex Zorobabele naſcituro hæc promitti, eodem res recidit. Congruentiùs tamen ipſi Zorobabeli hæc conſignamus, quia ei illa pro mercede fabricæ conſignat tum Aggæus, tum Eccl. c. 49. 13. dicens: *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu.* Sic Dauidi promittit Script. quod in Chriſto eius filio implendum erat: *Paſtorem*, inquit, *ſuſcitabo ſeruum meum Dauid*, id eſt Chriſtum, Dauidis filium & antitypum, Ezech. 34. 23. Sic benedictio Abrahæ facta, quòd in ipſo benedicendæ eſſent omnes gentes, Gen. 18. 18. impleta eſt in Chriſto ex Abraham progenito. Sic promiſſio terræ Chanaan eidem facta Gen. 13. 15. impleta poſt 400. annos in poſteris eius.

Anagog. Anagog. S. Hier. Haymo & Hugo, hæc exponunt de ſecundo Chriſti aduentu ad iudicium, ad reſurrectionem, gloriam, & regnum. Tunc enim Deus commouebit omnia regna mundi, illaque ipſi quaſi iudici & domino ſubijciet, vti docet Apoſtol. 1. Cor. 15. 24. & ſequent.

Myſticè, hæc facit quotidie Deus in Chriſti poſteris, putà Chriſtianis Regibus, Prælatis, Pontificibus, quorum iura & regna propagat, debellando hæreticos, Turcas, infideles, illoſque eis ſubijciendo, vt ita Eccleſia, & regnum Chriſti dilatetur & magnificetur.

EGO MOVEBO CÆLVM PARITER ET TERRAM] commotionibus, ſcilicet, & tranſlationibus monarchiarum, de quibus paulò antè dixi, ac alijs quas recenſui v. 8. Ita S. Hieron.

ET CONTERAM FORTITVDINEM REGNI GENTIVM] Sic Perſas iam tum dominantes Iudæis contriuit Deus per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per mutua & ciuilia bella. VERS. 23.

Et

A ET DESCENDENT] Id eſt cadent, ſiue concident in terram occiſi & mortui. q.d. Futura ſunt aſperrima bella & ſtrages inter Græcos, Perſas & Romanos, & tamen inter ea ſeruabo te vnum, id eſt tuam familiam, ô Zorobabel: quia hæ ſtrages parant viam regno & monarchiæ Chriſti ex te naſcituri, iuxta viſionem Daniel. c. 2. vbi cùm recenſuiſſet contritionem ſtatuæ quadrifidæ, ſignificantis quatuor orbis monarchias, per lapillum de monte ſine manibus præciſum, putà per Chriſtum, ſubdit de eius monarchia v. 44. *In diebus autem regnorum illorum ſuſcitabit Deus cæli regnum quod in æternum non diſſipabitur, &c. & conſumet vniuerſa regna hæc, & ipſum ſtabit in æternum.*

VERS. 14. SERVE MEVS] Non tantùm Zorobabel, ſed & Chriſtus, quem hæc omnia tangunt, qua homo, vocatur, & reuera eſt, ſeruus Dei, vt dixi Iſaiæ c. 42. 1. *Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus,* B *complacuit ſibi in illo anima mea.*

Annuli vſus & inſignia. Primus. PONAM TE QVASI SIGNACVLVM] Hebr. חוֹתָם *chotam*, id eſt ſigillum ſignatorium, præſertim in annulo, quo Primò, tum edicta & literas, tum areas & alia ſecreta, vel pretioſa, ac nominatim teſtamenta, obſignabant & cuſtodiebant veteres. Radix enim חָתַם *chatam*, ſignificat occludere, obſignare, ſigillo confirmare, claudere & communire. Sic Darius iuſſit obſignari annulo ſuo os laci leonum, in quem coniectus erat Daniel, ne quis eũ occideret vel læderet, Daniel. 6. 17.

Secundus. Secundò, ſigillum hoc annuli erat in pala inciſum iaſpidi, alteriùe gemmæ pretioſæ: quocirca annulum geſtabant in digito ad ornatum, vt eo ſuam nobilitatem, ſtemmata & inſignia gemmæ C inciſa oſtentarent. Sic Africanus patris imaginem incidit annulo: Auguſtus ſphingē, ac deinde effigiem Alexandri Magni: alij leones, dracones, &c. Hinc filio prodigo in gratiam recepto pater iubet dari annulum, in ſignum reſtitutæ dignitatis; Lucæ 15. v. 22. Vnde Syrus pro *chotam* vertit, *ſigillum*; Arabicus verò vterque, *annulum*, ſcilicet ſignatorium, qui reipſa eſt ſignaculum & ſigillum.

Tertius. Tertiò, annulus dabatur legatis qui mittebantur ad exteras gentes, tum honoris, tum auctoritatis & fidei eis conciliandæ cauſa: item victoribus & triumphatoribus, teſte Plinio l. 33. c. 1. Sed maximè amicis chariſſimis & fideliſſimis. Ita Pharao Ioſepho dedit ſuum annulum, Geneſ. 41. 42. & Aſſuerus Aman intimo ſuo, Eſther 3. 10. Hinc Cicero ad Q. Fratrem eum monet: *Sit*, inquit, *annulus tuus non miniſter alienæ voluntatis, ſed teſtis* D *tuæ.*

Quartus. Quartò, annulus inter ſponſos ſignum erat coniugij, mutuiq; amoris, qui vtriuſque vti digitum, ita & cor mentemque, annulo, id eſt charitatis vinculo & ſymbolo, copularet. Hinc ſignum eſt fidei coniugalis: eiuſque coniuges admonet. Vnde geſtatur in digito quarto manus ſiniſtræ, qui inde annularis dicitur, eò quòd habeat venam tendentem ad cor, inquit S. Ambr. lib. de Patriarchis, & Gellius lib. 10. Vt digitus ille qui cordis eſt indicium, annulo quaſi corona honeſtetur, inquit Pierius lib. 41. Hinc & veteres imaginem eius quem amabant in annulis geſtabant, vt illum ſemper intuerentur, & de eo iugiter cogitarent. Hinc ſponſus à ſponſa petit Cant. 8. 6. *Pone*, inquit, *me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum*, vt ſcilicet non aliud videas, cogites & ames, quàm me; vt videaris habere cor

A & brachium obſignatum meo annulo, imò meipſo, tanquam cuſtode ac domino cordis atque operum omnium; vt ab ijs alios omnes excludas. Inſuper, vt quaſi mollis cera fingi te patiaris, neque aliquid exprimas in moribus, quod non ego priùs tibi impreſſerim. Id enim decet in connubio hoc diuino, quo mihi aſtricta es. Sic Cicero lib. de Finibus, teſtatur diſcipulos & amicos Epicuri, eius imaginem in annulis geſtaſſe.

Quintò, annulus priſcis habitus eſt ſymbolum & cauſa prudentiæ, vt ſcilicet eo temporum ſucceſſus viceſque, & quid quolibet agendum eſſet, cognoſcerent. *Quintus.* Ita Iarcha ſeptem annulos dedit Apollonio Thyanæo, ait Philoſtr. in eius Vita lib. 3. cap. 13 ſeptem ſtellarum nominibus inſignitos, quos Apollonius ſingulos ſingulis diebus geſtabat. Veriſimile eſt fuiſſe magicos, quales B Clemens Alexand. l. 5. Strom. habuiſſe Exceſtum Phocenſium tyrannum memorat; ex quibus inter ſe colliſis ſonumque excitantibus, rerum gerendarum opportunitates cognoſcebat: ſed malè malus cum ſuis annulis periit. Ariſtophanis Scholiaſtes ſcribit Eudemum Philoſophum phyſicos annulos feciſſe contra dæmones, & ſerpentes. Arabicus codex de annulo Salomonis narrat, Salomonem annulum fatalem habuiſſe, cui vis illa ſapientiæ mirabilis tenebatur implicata, quem amaſiæ eius in Iordanem proiecerunt, indeque ſuis illecebris regem ſapientiſſimum dementarunt. Verùm cùm poſteà annulus in ventre piſcis repertus Salomoni eſſet redditus, ilicò in eo ſapientia reuiguit. Refert hæc Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. C 29. Fabellam Iudaicam eſſe autumo. Celebris eſt Gygis annulus, quo ipſe omnia videns, à nemine videbatur, itaque regem Lydorum occidit, & regnum occupauit, de quo S. Ambr. l. 3. de Officijs c. 5. ex Platone. Sed & hic magicus fuit. Sic enim magi hodie dæmones familiares habent in annulis, à quibus diſcunt arcana. Illud verum, artificem peritiſſimum annulo Caroli V. Imp. horologium integrum, cum tot libramentis, currentibus & recurrentibus rotulis incluſiſſe. Rem tantam in tantillo annulo omnes admirati ſunt. Nimirum ſapiens momenta temporum & rerum habet in manu.

Felix qui talem terraq; patebant
In digitis.

Ita Nicolaus Cauſſinus lib. 11. Par. Hiſtor. c. 66. 67. & 68. Sic annuli aſtronomici docent ſigna cæleſtia, ſolis progreſſus, & horarum ſpatia. D Annuli ex equo marino cohibent ſpaſmum. Alij ex certis gemmis reſiſtentibus melancholiæ, maniæ, epilepſiæ, iuuant ad mentis ſerenitatem, iudicium & ſapientiam.

Iam vt hæc applicemus Zorobabeli, & genuinum huius loci ſenſum aperiamus, aduertendum eſt, Aggæum alludere ad Ierem. 22. 24. vbi impio Iechoniæ regi Iuda has minas intentat Deus: *Viuo ego, dicit Dominus: quia ſi fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda, annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, &c. in manu Nabuchodonoſor.* q.d. Etiamſi Iechonias mihi ita neceſſarius, coniunctus, charus & pretioſus eſſet, ac eſt annulus ſignatorius, qui nũquam de manu geſtantis ac ſigillantis aufertur, vti fuit eius auus Ioſias, & ataui, Dauid, Ioſaphat & Ezechias; tamen ob eius ſcelera à me euellam illum, atque in Babylonem traducam, tradamque

in manus Nabuchodonoſoris. Iechonias fuit auus Zorobabelis. Iechonias enim genuit Salathiel, Salathiel genuit Zorobabel. Quod ergo auo ob impietatem Deus abſtulit, nimirum eſſe ſignaculum vel annulum ſignatorium Dei, hoc hic nepoti eius Zorobabel ob pietatem reſtituit. Vnde & effecit, vt, ſicut Iechonias fuerat dux euntium in captiuitatem Babylonicam, ita Zorobabel nepos eſſet Dei nomine dux inde redeuntium Hieroſolymam. Sicut ergo principes ſigillum regium, quod Cancellario ob ſcelus ademerunt, reddunt filio vel nepoti, ob eius merita; ita facit hic Deus. Vnde de eo ait Eccleſ. c. 49. 13. *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu.*

Porrò Zorobabeli, quinque ſigilli dotes iam recenſitæ congruunt, tam in ſua perſona, quàm in perſona Chriſti ex eo progeniti, de quo propriè hic agitur, vt communiter docent Interpretes, quos ſequitur Emmanuel & Mariana.

Zorobabel annulus Dei

1\. In ſua perſona. Primò, quia, ſicut annolus ſignatorius præ omnibus rebus cuſtoditur, ita Deus cuſtodiuit Zorobabelem, eiuſque ſtirpem præ ſtirpe aliorum regum. Hiſce enim eum opponit dicens: *Subuertam ſolium regnorum, & conteram fortitudinem regni Gentium; ſed aſſumam te ô Zorobabel, & ponam quaſi ſignaculum: quia te elegi*, q. d. Perdam alios reges & regna, te verò quaſi annulum meũ cuſtodiam, cordi & curæ habebo, faciamque vt tu quaſi ſigillum obſignans & cuſtodiens, non tantùm corpus Darij regis, 3. Eſdræ 3. v. 3. iuncto c. 4. v. 13. ſed & totum populum Iſrael, cuius meo nomine eris liberator & redux.

2\. Secundò, es mihi honori & ornamento inſtar annuli aurei: tum quia mihi domum meam ædificas: tum quia rempub. populi mei in meo cultu contines & promoues. Reipub. ergo pariter es decus & gloria, perinde ac Iudith, cui victrici acclamat populus c. 15. 10. *Tu gloria Ieruſalem, tu lætitia Iſrael, tu honorificentia populi noſtri.*

3\. Tertiò, es meus legatus, tum ad Darium, tum ad populum, vt vtrique meam voluntatem, legem & iuſſa exponas, ideóque es mihi inſtar annuli: quia tibi auctoritatem & fidem apud vtroſque conciliauit; vt in omnibus tibi fidem haberet quaſi legato à me miſſo, & annulum meum geſtanti.

4\. Quartò, es mihi charus & coniunctus quaſi annulus, vt te ſemper præ oculis, cordi & curæ habeam. Vnde Chald. vertit, *ponam te ſicut ſculpturam annuli ſuper manum.* Hinc faciam te quaſi generũ meum, vt ſcilicet ex te carnem ſumat filius meus vnicus, atque adeò eundem filium meum gignas vt hominem, quem ego genui vt Deum. Hinc Arias ſic explicat. q. d. Sicut ſigillum in certa annuli parte ſolet conſtitui, ita nomen tuum, ô Zorobabel, familiæ & genealogiæ Chriſti inſertum, vt æternum ſit & glorioſum, nec vllo tempore vel obliuione poſſit deleri, vt reipſa illi inſertum eſt Matth. 1. 12.

5\. Quintò, do tibi ſapientiam annulo repræſentatam, vnde in problemate: *Quid eſſet fortiſſimum?* Zorobabel reſpondens eſſe veritatem, præmium ſapientię tulit à Dario, 3. Eſdrę 4. v. 13. & 42. Hinc & populum ſapienter rexit, à Samaritis defendit, eique Darium conciliauit. Quocirca poſtquam populum in Ieruſalem reduxit, ipſe Babylonem rediit, vt cauſam populi apud regem ageret, ibique defunctus eſt.

Chriſtus eſt annulus Patris.

Verùm potiùs hęc competunt Zorobabeli, in perſona non ſua ſed Chriſti: de eo enim ad literam loquitur Aggæus, dicens, *In die illa*, ſcilicet tempore Chriſti q. d. inquit à Caſtro, Aſſumam tuam carnem, ô Zorobabel, quam quaſi annulum ſignatorium aureum inſeram dexteræ meæ; nempe filio meo, qui eſt meum brachium, mea dextera, mea virtus & fortitudo, Iſaiæ 53. v. 1. vt tali filio ex te progenito colaris ab omnibus & glorificeris, imò ſuper vniuerſos reges exalteris ac quaſi deificeris, in natura humana, quam ex tua poſteritate filius meus aſſumet, ſibique vniet & deificabit, idque in æternum, vt ei ſemper in omnia ſæcula adhæreat, ſicut annulus digito. Vel ponam te quaſi ſignaculum, id eſt, faciam ſtirpem & propaginem tuam quaſi annulum in orbem euntem, cuius extrema vniantur in pala continente ſardonychem, id eſt Chriſtum Filium Dei, qui eſt ſigillum & character Patris. Sicut enim de Adam, qui in hoc orbe genealogiæ Chriſti eſt primus, dicitur Lucæ 3. 38. *Qui fuit Dei*; ita vltimus in eo Chriſtus, pariter eſt filius Dei. Inſuper, ſicut manus ornatur annulo, ita ego filium meũ carne, quam ex tua ſtirpe aſſumet, quaſi annulo ornabo. Si enim de Eccleſia ait Iſaias cap. 62. 3. *Eris quaſi corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.*

Zorobabel fuit typus Chriſti ſeptupliciter.

Porrò Zorobabel fuit typus & figura Chriſti. Primò, ſuo ducatu, & reductione populi è Babylone; vti Chriſtus nos liberauit à peccato, morte & gehenna. Secundò, quia ædificauit templum, vti Chriſtus Eccleſiam. Tertiò, ſua protectione populi apud Darium, vti Chriſtus aduocatus eſt noſter apud Patrem. Quartò, ſua propugnatione, pugnando contra Samaritas volentes impedire fabricam templi, vti Chriſtus pugnat pro ſuis Martyribus & fidelibus. Quintò, quia, vt Zorobabel pro populo vixit & mortuus eſt in Babylone; ita Chriſtus in mundo, qui eſt Babylon, id eſt confuſio vitiorum & malorum omnium. Sextò, ſicut Zorobabel Deo charus & coniunctus fuit, ita Chriſtus eidem fuit coniunctiſſimus, adeoque humanitatem ſuam Verbo hypoſtaticè vniuit & coniunxit. Septimò, quia, vti Zorobabel fuit ſapiens, ita Chriſtus eſt ſapientiſſimus.

Verus ergo Zorobabel, id eſt Chriſtus Zorobabelis filius & antitypus eſt ſignum, id eſt ſigillum, in manu Patris: tum paſſiuum, ſcilicet ab eo expreſſum; eſt enim eius Verbum & imago, tum actiuum, quo ſcilicet Deus ſuam maieſtatem cognata & dicta obſignat, ſuamque imaginem angelis, hominibus & creaturis omnibus, ac præſertim Apoſtolis & Eccleſiæ ſuæ imprimit, idque iuxta quinque ſigilli dotes initio recenſitas. Nam Chriſtus, vt docet Apoſtolus Hebr. 1. 3. eſt imago Dei inuiſibilis, nimirum *ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius*, qui ſcilicet illam quaſi Verbum, & ſigillum, & character, vt habent Græca, obſignat.

Chriſtus eſt ſigillum Dei Patris quadrupliciter.

Vbi Nota. Chriſtus hic ab Aggæo vocatur *ſignum*, ſiue ſigillum Dei quà homo, non quà Deus: humanitatem enim, non deitatem, ex Zorobabelis carne & ſtirpe aſſumpſit. Chriſtus ergo quà homo, eſt ſigillum Dei. Primò, per communicationem idiomatum, per quam ea quæ ſunt Dei tribuuntur homini: quia enim Filius Dei eſt ſigillum & imago Patris, hinc & hic homo hypoſtaticè

ſtaticè vnitus Filio Dei, putà Chriſtus, eſt ſigillum & imago Patris. Secundò, formaliter, quia Verbum ſui ſimilitudinem impreſſit humanitati, putà ſuam ſcientiam, virtutem, ſanctitatem, ſuas cogitationes, locutiones, actiones & mores. Tertiò, quia Chriſtus homo fuit ſignaculum, id eſt euidentiſſimum ſignum & teſtimonium attributorum Dei putà potentiæ, iuſtitiæ, ſapientiæ, ac præſertim philanthropiæ & amoris immenſi erga homines; vt hæc enim oſtenderet Deus, voluit filium ſuum incarnari. Chriſtus ergo incarnatus eſt quaſi ſigillum expreſſum, in quo legimus, imò expreſſum & depictum videmus Dei amorem, potentiam, iuſtitiam, ſapientiam, &c. Quartò, quia Chriſtus inſtar ſignaculi teſtatus eſt, & certos nos fecit quęnam eſſet voluntas Dei, quænam eius doctrina, lex & iuſſa, nimirum ea quam in Euangelio promulgauit & docuit. *Deum*, ait S. Ioan. c. 1. 17. *nemo vidit vnquam; vnigenitus Filius qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit nobis.* Hâc de causâ Deus dedit Chriſto poteſtatem faciendi miracula, vt eo quaſi ſigillo dicta ſua confirmaret, eaque à Deo ſibi reuelata & imperata eſſe demonſtraret, iuxta illud Iohan. 6. 27. *Hunc enim Pater ſignauit Deus.*

A

Chriſtus eſt ſigillum regni diuini quemcunque oner. Franck. Deus ergo ſubuertens monarchias & monarchias Perſarum, Græcorum & Romanorum, vt docet Aggæus, Zorobabelem, id eſt Chriſtum Zorobabelis filium, aſſumpſit, & poſuit quaſi ſignum, vt ſcilicet eſſet ſigillum regni diuini & Regis regum, putà Dei Patris, qui excluſis cæteris, ſolus per Chriſtum regnare volebat in orbe terrarum per ſuam fidem, gratiam & legem Euangelicam. Deus enim, quia in ſe eſt inuiſibilis, hunc filium ſuum veſtiuit & velauit carne, vt per eam ipſe quaſi tranſpareret & traduceret, ſicut tranſparet per cælum & ſtellas, iuxta illud Iob 9. 7. *Stellas claudit quaſi ſub ſignaculo*, id eſt, ſtellas clauſit & abſcondit Deus ſub procellis & tenebris, quæ ſunt quaſi ſignacula, velamina & inſignia diuinæ potentiæ, maieſtatis & gloriæ, pariter ac ſtellarum, in quibus quaſi facibus illa ſcintillat & emicat.

B

Secundò. Hinc ſecundò, Chriſtus quaſi ſigillum Patri æquè, ac Eccleſiæ, quin & angelis, omnibuſque creaturis, & toti vniuerſo fuit honori & ornamento, adeoque ipſe omnium fuit decus & gloria. Verbum enim incarnatum hominem Verbo, terram cælo, creaturas omnes Deo non tantùm reconcilliauit, ſed & in ſua hypoſtaſi phyſicè copulauit & vniuit.

Tertiò. Tertiò, Chriſtus fuit ſigillum, quaſi legatus Patris ad homines iuxta illud Iſaiæ 55. 4. *Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus.*

Quartò. Quartò, Chriſtus fuit ſigillum, id eſt dilectiſſimus, pretioſiſſimus & coniunctiſſimus Patri, eiuſque & pariter totius mundi deliciæ, exultatio & iubilus. Eius enim humanitas, quaſi ſponſa deſponſata fuit Verbo quaſi ſponſo: vnde eius epithalamium canit Sapiens toto Cantico canticorum.

Quintò. Quintò, Chriſtus fuit ſigillum, id eſt Sapientia Patris increata, quà Verbum; creata, quà homo. Vnde ipſe reuelauit nobis arcana Patris, & abſcondita à conſtitutione mundi, Matth. 13. 35.

Myſticè. Chriſtus eſt ſigillum, quia nos ſua cruce & gratia obſignat. Myſticè, Chriſtus eſt ſigillum Dei, quia ſua effigie, putà ſua fide, gratia, virtute & moribus, æquè ac charactere, in baptiſmo, aliiſq; Sacramentis obſignat ſuos fideles. Deus enim miſit Chriſtum, quia *voluit nos conformes fieri imaginis filij ſui*, Rom. 8. 29. vt, *ſicut portauimus imaginem terreni Adæ, ita portemus & imaginem cæleſtis.* 1. Cor. 15. 49. Et cum Apoſtolo dicamus: *Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus*, Galat. 2. 20.

Secundò, Chriſtus quaſi ſigillum obſignat & cuſtodit fideles ſuos contra omnes tentationes & hoſtes. Porrò Chriſti ſigillum eſt crux, iuxta illud Ezech. 9. 4. *Signa thau ſuper frontes virorum gementium.* Et Apoc. 7. 2. *Vidi alterum angelum, &c. habentem ſignum Dei viui.* Crux enim nos communit contra illecebras carnis, mundi & diaboli, facitque nos aſſeclas, milites & Martyres Chriſti crucifixi. Vnde Apoſtolus: *Ego*, inquit, *ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto*, Galat. 5. verſ. 17. Quocirca Chriſtus per crucem eſt labarum & ſignum militare contra hæreticos, Iudæos & Pagaitos, inquit Rupert. Rurſum crux Chriſti eſt medicina curans ſpaſmum ſuperbiæ, epilepſiam iræ, maniam luxuriæ, melancholiam acediæ, &c. Vbi ergo crucem vides, ſcito rem eſſe bonam & Deo gratam, quia ſigillum Chriſti illi impreſſum vides. Talia ſunt pœnitentia, mortificatio, abnegatio, auſteritas, perſecutio, humiliatio, paupertas, contemptus, opprobria, carceres, martyria. Ex aduerſo ſigillum diaboli eſt voluptas: vbi ergo illam vides, caue quaſi à ſerpente. Talia ſunt ſequi ſuos appetitus, mollities, libertas, ambitio, æſtimatio ſui, laudes, adulationes, plauſus, &c. Quod ergo ſponſus dicit ſponſæ Cant. 8. v. 6. *Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum*; hoc nos viciſſim ei dicamus, petamuſque vt ipſe obſignet omnia cogitata, dicta & facta noſtra, vt nihil cogitemus, dicamus, agamus, niſi ex ipſo, per ipſum, in ipſo propter ipſum. Tu enim, ô Ieſu dulciſſime, es ſignum ſagittantium, vexillum pugnantium, brauium currentium, diſtinctio ouium, cuſtodia cordium, exemplar operantium, forma normaque ſeruorum, ſigillum & character militantium, annulus, corona, & diadema triumphantium. Eia, Domine, imprime animæ meæ tuam imaginem, imò teipſum; obſigna eam annulo amoris tui, vt eo obſignata nihil poſthac diligat præter te: quia tu es tota poſſeſſio totaque beatitudo cordis mei. Tu es vita perennis, per quam viuo, ſine quâ morior: vita, per quam gaudeo, ſine quâ mœreo: vita dulcis & amabilis. Da, Domine, vt anima mea virtute ardentis charitatis tuæ conflata, & dulcedine penetrantis dilectionis tuæ, quaſi cera liquefacta, tota effluat in te. Poſſide eam ſummum atque incommutabile bonum: poſſide eam, vt ipſa poſſideat te. Da, vt te amplectar, & ſuaui amore ſoporatus in te, qui es pax gratiſſima, ſanctè obdormiſcam. Da, vt omnia tranſitoria, omneſque mundi altitudines, ſpecies & deliciæ mihi vileſcant: tu ſolus placeas, te ſolum cogitem, amem, loquar, eructem.

C

Sigillum Chriſti eſt crux, diaboli voluptas.

D

Tropologicè fidelis eſt ſigillum Dei duplex. Tropologicè, fidelis debet eſſe ſignaculum Dei; tum paſſiuum, expreſſum ſcilicet ex exemplari, diuino, eiuſque imagine, ad quam creatus, & à Chriſto recreatus eſt, inſigniton; vt Deum, Deique virtutes in corde, ore & opere referat & exprimat: tum actiuum, vt ſcilicet eamdem Dei imaginem aliis omnibus imprimat, vt omnes ſentiant illud pſalm. 4. 7. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine*; ac proinde ſignacula

omnia mundi, carnis & diaboli diffringat & abijciat. Narrat ex Ptolemæo Nicol. Cauſſinus l. 11. Par. hiſtor. cap. 65. Helenam obſignaſſe ſuas litteras Aſteritæ lapide, cuius ea vis eſt, vt ſoli obiectus accendatur, impreſſa in eodem piſcis Panis figura; ac ſymbolicè ſic explicat: Poterit, inquit, in eos torqueri, qui cælum miſcent terræ, profana diuinis, amorem Dei amori carnis & mundi. In eodem enim annulo cælesti lapidi iuncta erat figura Panis: nam & hic piſcis Pani ſimilis eſt, à quo nomen accepit: Pan autem eſt impurus & ſalax Deus. Quid facit ſtella cum terris, lux cum tenebris, puritas cum impudicitia, amor Dei cum amore mundi, imago Dei cum imagine diaboli? Sicut ergo cera non aliam imaginem refert quàm ſui ſigilli, ita fidelis non aliam ſimilitudinem, non aliam vitam, non alios mores referat, quàm Chriſti & Dei, iuxta illud Pauli: *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.* Fuit Paulus ſigillum Chriſti, omnibus eius doctrinam & mores imprimens. Tales ſimus & nos: ſic erimus pariter ſigillum Chriſti, & annulus ſignatorius in manu Dei: ita nobis competet illud eiuſdem, 1. Corinth. 9. 2. *Signaculum apoſtolatus mei vos eſtis in Domino;* imò illud olim Cherubini & regis Tyri: *Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia, & perfectus decore, in delicijs paradiſi Dei fuiſti: omnis lapis pretioſus operimentum tuum.* Ezech. 28. 12. Ac tandem ſigillo & annulo gloriæ ſuæ obſignabit, imò donabit nos Deus: hoc eſt enim ſignaculum prædeſtinationis & electionis Dei, de quo Apoſtolus 2. Timoth. 2. 19. *Firmum,* ait, *fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc: Cognouit Dominus qui ſunt eius, & diſcedat ab iniquitate omnis qui nominat nomẽ Domini.*

Prælati & doctores ſunt annulus Dei.

Pij ergo & zeloſi reges, principes, rectores, doctores, prædicatores, &c. inſtar Zorobabelis & Chriſti ſunt quaſi ſigillum & annulus aureus in manu Dei, quo ipſe ſuos fideles obſignat, eiſque ſuam imaginem ſuoſque mores diuinos imprimit. Hic itaque eis ſit acer ſtimulus ad virtutem & zelum, vt ſcilicet cum Elia zelentur pro domo Dei, & pro animarum ſibi creditarum ſanctitate & ſalute. Quinimò ſciant ſe fore os Dei, iuxta id quod promiſit Deus Ierem. 15. v. 19. *Si ſeparaueris pretioſum à vili, quaſi os meum eris.* Denique S. Ambr. per *ſignaculum* accipit pacem animæ, per quam ipſa quaſi conſignatur & inſignitur imagine Dei. Verba Ambroſij citaui v. 10.

QVIA TE ELEGI] Chald. *quoniam in te mihi complacui.* Ita Chriſto in Iordane baptizato vox cæleſtis à Patre allapſa eſt: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Matth. 3. 17. Chriſtus enim fuit amor & deliciæ Patris, ideoque eius iram in genus humanum placauit, factuſque eſt propitiatio & reconciliatio mundi, vti paſſim docet S. Paulus. Quare quod de Scipione dixit antiquitas: *Neque Roma cadet Scipione ſtante, neque Scipio viuet vrbe cadente;* hoc longè veriùs dicas non tam de Zorobabele, quàm de Chriſto: Neque Eccleſia cadet Chriſto ſtante; nec Chriſtus ſtabit, ſi (quod abſit) Eccleſia cadat.

Pro concluſione prophetiæ Aggæi, Nota eam totam ſpectare & vrgere reſtaurationem templi ad literam; ſed Allegor. per fabricam templi repræſentare fabricam Eccleſiæ erigendam à Chriſto: & Tropol. inſtitutiones Ordinum & Religionum faciendas à S. Baſilio, Antonio, Benedicto, Auguſtino, Hieronymo, Bernardo, &c. Item fabricam virtutum in anima ſancta. Porrò multæ ſunt analogiæ inter fabricam templi corporalis & myſtici, putà Eccleſiæ congregationis, collegij, Religionis, ac animæ cuiuſlibet ſanctæ:

Analogia octo inter animam ſanctam & templum.

Prima.

Primo, enim ſicut templum, eſt domus Dei, illi certis ritibus dicata & conſecrata; ita eſt & Eccleſia, Religio ac anima ſancta. Ritus hi conſecrationis templi ſunt quinque, ſcilicet, Aſperſio, Inſcriptio, Inunctio, Illuminatio, Benedictio. Aſperſio fidelis & Religioſi, ait S. Bernardus ſerm. 1. de dedicat. Eccleſiæ, eſt pœnitentia. Inſcriptio, legis & diſciplinæ Religioſæ, fit in cinere, hoc eſt in corde eius inſtar cineris contrito, idque ab Epiſcopo, putà à Chriſto. Vnctio eſt vbertas gratiæ, eidem ab eodem infuſa. Illuminatio, ſunt opera quæ ex Religione prodeunt, vt luceant coram hominibus, vt glorificent Patrem cæleſtem, & ipſi videant quid imitentur. Benedictio ſignum eſt æternæ gloriæ, quæ & gratiam ſanctificationis complebit, & præterita opera copiosè remunerabitur.

Secunda.

Secundò, in templo conſecrato vigilant angeli, vti ex multis eorum apparitionibus ibidem factis conſtat. ſic & ſanctam *animam frequenter viſitant angeli atque archangeli, & honorificant, vtpote Dei templum, & habitaculum Spiritus ſancti.* Eſto ergo templum Dei, & Deus excelſus habitabit in te. Anima enim Deum habens in ſe, templum Dei eſt, in quo diuina myſteria celebrantur, ait S. Bernardus de inter. domo c. 3.

Tertia.

Tertiò, *domum Dei,* tam corporalem, quàm ſpiritualem *decet ſanctitudo: quia non tam politis marmoribus, quam ornatis moribus delectatur, & puras magis diligit mentes, quam ſuperauratos parietes,* ait S. Bernard. ad milites templi c. 5. Idem de Natura diuini amoris, c. 13. *Templum hoc,* inquit, *iam ornatum ſuarum præſcriptarum poſitione virtutum, & ſupradicto dedicandi ordine dedicatum nullos vlteriùs alienos cultus poteſt ſuſcipere, nullum habitatorem niſi Deum, qui condidit illud & creauit. Nihil ergo vltrà terrenum ſancta illa anima, nihil materiale, nihil corruptibile diligit aut curat, ex quo regreſſa eſt à loco ſarcinarum; etſi aliqua horum aliquando quaſi in tranſitu vtitur, ſed ſrui dedignatur. Si quid in huiuſmodi proſperum euenerit, pertranſit; non conturbatur, ſi quid aduerſi contigerit. Quidquid ad corpus ſpectat, ſiue bonum, ſiue malum, foris eſt, nec poteſt pertingere ad eum qui intus eſt.* Et S. Auguſt. explicans illud pſalm. 64. *Sanctum eſt templum tuum, mirabile in æquitate,* vel, vt ipſe legit, *in iuſtitia: Non dixit,* inquit, *Templum ſanctum tuum mirabile in columnis, mirabile in marmoribus, mirabile in tectis auratis, ſed mirabile in iuſtitia.*

Quarta.

Quartò, templi fabrica fit è multis lapidibus, ſed politis; ita Eccleſia conſurgit è fidelibus cruce & mortificatione expolitis, iuxta illud Eccleſiaſt. officij in dedicat. templi:

Tunſionibus, preſſuris
Expoliti lapides,
Suis coaptantur locis,
Per manus artificis,
Diſponuntur permanſuri
Sacris ædificijs.

Quinta.

Quintò, lapides fabricæ inter ſe conſociati & colligati integrant templum: ita & fidelium conſociatio Eccleſiam. Quocirca Primò, ſicut vnus lapis

lapis poſitus in ſublimi, vel in altari, non deſpicit alterum qui ponitur in pauimento, vel ſundamento; nec hic illi inuidet, imò libens ſuſtinet totam ædificij molem: ita in Eccleſia Prælati & Doctores non deſpiciunt ſubditos & plebeios; nec hi illis inuident: ſed vtrique ſua ſorte & vocatione, locoque & gradu in quo à Deo eiuſque vicarijs poſiti ſunt, contenti lætique, totam Eccleſiæ fabricam concinnant. Secundò, ſicut lapides templi calce compaginantur, alioqui ruituri & fabricam euerſuri: ita fideles conſtringuntur charitate, hæc enim eſt glutinum, vnio, & quaſi anima Eccleſiæ, quæ alioqui diſſolueretur & diſſiparetur. Vnde S. Auguſtinus in pſalm. 50. *Templum*, ait, *Dei violat qui violat vnitatem.* Tertiò, ſicut in fabrica lapis lapidem portat; ita in Eccleſia & Religione fidelis fidelem, frater fratrem, eiuſque mores & infirmitates tolerat & ſupportat, cogitans, ait S. Gregorius, ſe viciſſim ab alio portari; &, ſi fortè iam non portetur, aliquando portatum fuiſſe, vt diſceret eamdem portandi vicem alijs aliquando rependere. Porrò vir ſanctus non tantùm fratris infirmitatem portat, ſed & eamdem ſanare & emendare nititur, ſicut manus ſatagit membrum afflictum alligare & curare. S. Gregor. 20. Moral. 26. *Plus*, ait, *nonnumquam eſt compati ex corde, quàm dare; quia quiſquis indigenti compatitur, minus æſtimat omne quod dat.* Et mox: *Quia rem quamlibet plerumque dat etiam qui non compatitur, numquam autem qui verè compatitur, quod neceſſarium proximo conſpicit negat.* Rurſum nemo eſt tam rudis, tam vilis & miſer, qui non poſſit euadere inſigne inſtrumentum, imò templum gloriæ Dei ſi debita cura expoliatur. Hæc tria pariter ſunt in fideli anima & ſancta. Nam Primò, oculus non deſpicit pedem, nec pes inuidet oculo; ſed ſuo loco & officio contenti in idem corpus conſpirant, vt docet Apoſtolus 1. Corinth. 12. toto capite. Secundò, omnes animæ potentiæ & vires charitate colligantur. Vnde S. Bernard. tractatu de Conſcientia ſub initium, *Videat*, inquit, *anima, & ſollicitè caueat ne à ſe inuicem membra diſſideant, id eſt Ratio, voluntas & memoria. Dignum habitaculum parat Deo, cuius non eſt ratio decepta, nec voluntas peruerſa, nec memoria inquinata.* Tertiò, inuicem ſe tolerant membra, & potentiæ, mutuoque oneri ſuccollant. Medium ad hæc opportunum ſuggerit S. Bernard. loco iam citato: *Redi*, inquit, *ad cor tuum, & diligenter diſcute teipſum: conſidera vnde venis, quò tendis, quomodo viuis, quid agis, quid amittis, & quantum quotidie profitis, vel quantum deficis: quibus cogitationibus magis incurſaris, quibus affectibus frequentiùs tangeris, vel quibus tentationum machinis à maligno ſpiritu acriùs impugnaris. Et cùm totum interioris & exterioris hominis ſtatum & habitum, in quantum poſſibile eſt, plene cognoueris, non ſolùm qualis ſis, verùm etiam qualis eſſe debeas ex cogitatione tui poteris ſubleuari ad contemplationem Dei.*

Sexta. Sextò, ſicut Deus colitur in templo orationibus, votis, oblationibus, ſacrificijs: ita ijſdem colitur in Eccleſia, Religione & anima ſancta, quæ Deo offert ſeipſam in holocauſtum per tria Religionis vota: corpus per pœnitentias, in ſacrificium pro peccato: gratiarum actionem, & obſecrationem, in ſacrificium pacificum. Vnde S. Auguſt. lib. 10. de Ciuit. c. 6. *Ipſe homo*, inquit, *Dei nomini conſecratus ac deuotus, in quantum mundo moritur, vt Deo viuat, ſacrificium eſt. Corpus enim ſit ſacrificium, cùm illud temperantia ad Dei honorem caſtigamus: anima verò, cùm ſe refert in Deum, vt igne amoris eius accenſa, formam concupiſcentiæ ſæcularis amittat, eique, tamquam incommutabili formæ ſubdita reformetur; hinc ei placens, quod de eius pulchritudine acceperit.* Idem S. Auguſtinus de Natura & gratia, c. 64. laudat dictum S. Sixti Pontificis & Martyris, cuius Diaconus fuit S. Laurentius: *Deus*, inquit, *libertatem arbitrij ſui permiſit hominibus, vt purè & ſine peccato viuentes fiant ſimiles Deo.* Et, *Templum ſanctum eſt Deo mens pura, & altare optimum eſt ei cor mundum.* In hoc ſacrificio ergo ſacerdos, eſt ipſe fidelis, & Religioſus: culter, eſt odium ſui, carnis & mundi: ignis, eſt charitas: victima, ſunt corpus & anima cum ſuis membris & potentijs, quæ moriuntur mundo, ſed meliùs viuere incipiunt Deo. Ad hanc hortatur S. Paulus Roman. 12. 1. *Obſecro*, ait, *vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum.* Et S. Petrus epiſt. 1. c. 2. 5. *Et ipſi*, ait, *tamquam lapides viui ſuperædificamini, domus ſpiritualis, ſacerdotium ſanctum, offerre ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo, per Ieſum Chriſtum.*

Septima. Septimò, Deus in templo, quaſi paterfamilias in domo, adeſt & præeſt: ibi exaudit orantium preces & vota, ibi beneficia largitur: ibi dat oracula: ſic & in Eccleſia, Religione & anima ſancta Deus præſens eſt, imò præſidet: hinc illam ſuis illuſtrationibus illuminat, ſuis impulſibus agit regitque ad omne bonum, poſtulata quæcumque concedit. Vnde infert S. Auguſt. ſerm. 250. de Temp. *Quoties*, ait, *aliquod peccatum aut cogitando, aut loquendo, aut etiam operando perficimus, templum Dei deſtruimus, & ei qui in nobis habitat iniurias irrogamus.*

Octaua. In iuſto ſubſtantialiter habitat Deus. Vbi conſideratione dignum eſt, Spiritum ſanctum, ac conſequenter totam Sanctam Trinitatem, in anima iuſta præſentem eſſe, non tantùm per charitatem & ſua dona, ſed & per ſeipſam ſubſtantialiter & perſonaliter, ita vt, ſi per impoſſibile priùs non fuiſſet præſens per ſubſtantiam, iam per iuſtitiam & ſanctitatem fieret ſubſtantialiter præſens, vti cum S. Thoma, Bonauent. & alijs paſſim docet fusè Franciſc. Suarez lib. 12. de Deo trino & vno c. 5. Quod ſanè miræ eſt dignationis diuinæ, æquè ac dignitatis noſtræ. Quocirca anima ſancta ſciat in ſe quaſi in templo viuo, viuè & ſubſtantialiter habitare Deum Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum, iuxta illud promiſſum Chriſti Ioban. 14. 23. *Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit. Et Pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.* Ergo non eſt neceſſe vt Deum extra ſe quærat, & ad eum exeat: habet enim eum intra ſe. Itaque eum per fidem iugiter intueatur, ſemper in tantæ maieſtatis oculis dignè & reuerenter verſetur, cum ea piè & affectuosè colloquatur: nil faciat quòd eum vel leuiter offendat: omnes ſpes & res in eo defigat, omnes tribulationes in eum conijciat, eum ex toto corde amet, reuereatur & colat: in eo planè conquieſcat, & cum Pſalte dicat: *In pace in idipſum dormiam, & requieſcam*, pſal. 4. 9. Quare meritò S. Bernard. libr. de Interiori domo cap. 22. *Conſcientia bona*, inquit, *titulus eſt religionis, templum Salomonis,*

ager

A *ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium angelorum, arca fœderis, theſaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus ſancti, liber ſignatus & clauſus, & in die iudicij aperiendus. Nihil eſt iucundius, nihil tutius, nihil ditius bona conſcientia: premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit ſecura. Cùm mundus omni volubilitate circumrotetur, ploret, rideat, pereat, tranſeat, numquam marceſcit bona conſcientia. Subijciatur corpus in pœnâ, in ieiunijs maceretur, verberibus lanietur, equuleo diſtendatur, gladio trucidetur, crucis ſupplicio affigatur, ſecura erit conſcientia.* Cauſa eſt, quam dat Moſes Leuit. 26. 12. & ex eo S. Paulus 2. Corinth. 6. 16. quia *dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & in-*
B *ambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus.* Quis enim timeat, habens in ſe Deum protectorem, confortatorem & conſolatorem? Ita Chriſtus in paſſione & agonia crucis ſtetit fortis, quietus & magnanimus. Quare? *Prouidebam,* inquit, *Dominum in conſpectu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi ne commouear. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, & caro mea requieſcet in ſpe,* pſal. 15. & Act. 2. 25. Iubilet ergo anima ſancta, eſto in doloribus & tormentis conſtituta, quia habet Deum intra ſe, pro cuius amore patitur, cuiuſque dextra fulcitur.

A Deus enim eſt iubilus angelorum & Sanctorum, præſertim patientium. Id experti ſunt Martyres, dum equuleis, ignibus, vngulis torquerentur & lacerarentur. Hoc eſt præludium, hic prægustus, hæc inchoatio vitæ cæleſtis & beatæ. Vbi enim eſt Deus, ibi ſunt angeli, ibi iubulus, ibi felicitas, ibi gloria. Quocirca exequamur monitum S. Cypriani tract. de Orat. Domin. *Quando,* inquit, *patrem Deum dicimus, quaſi filij Dei agere debemus; vt quomodo nos nobis placemus de Deo patre, ſic ſibi placeat ille de nobis. Conuerſemur quaſi Dei templa, vt Deum in nobis conſtet habitare: vt qui cæleſtes & ſpirituales eſſe cœpimus, non niſi cæleſtia & ſpiritualia cogitemus, & agamus.*

B Porrò in hâc fabricâ oportet Primò, iacere ſolidum fundamentum fidei, non cuiuſuis, ſed viuę & efficacis. Hæc enim ſanctos incitauit ad opera ardua virtutum, vt docet Apoſtol. toto c. 11. ad Hebræos. Deinde illi oportet inædificare parietes binos, & ſpei magnanimæ. His ſuperaddere quatuor virtutes cardinales, cæteraſque eis annexas. Pauimentum humilitate ſternatur. Tectum charitate contegatur. Turris orationis & contemplationis erigatur, ex quâ & hoſtium inſidias ſpeculemur, & Dei cælitumque opem imploremus.

COM-

COMMENTARIA IN ZACHARIAM PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

Zacharia etymon.

ZACHARIAS ſynchronos & coæuns A fuit Aggæo, vterque enim cœpit prophetare poſt captiuitatem Babyloniçam, anno ſecundo Darij Hyſtaſpis regis Perſarum, vt patet ex vtriuſque principio : præponitur tamen Aggæus Zachariæ; quia duobus menſibus ante eum cœpit vaticinari, nimirum menſe ſexto, Zacharias autem menſe octauo. Ita S. Hieron. Cęteri Prophetæ verbales fuerunt, & Deum loquentem per verba menti ſuæ immiſſa audierunt : Zacharias autem abundat viſionibus & ſymbolis. Iam enim videt quadrigas, iam cornua, iam ſeptem oculos, iam amphoram occluſam talento plumbi, iam candelabrum ſeptifidum, iam ſabros, iam oliuas, &c. Quocirca præ cæteris pariter obſcurus eſt, profundus, varius, prolixus & ænigmaticus. Symbolicus ergo B eſt, æquè ac Daniel, & Ezechiel, quos ſecutus eſt S. Iohannes in Apocalypſi, ac præſertim Zachariam, vt in decurſu patebit. Audi S. Hieron. ad Paulinum: *Zacharias memor Domini ſui* (dicitur enim Zacharias quaſi זכר יה *zachar ia*, id eſt, recordatus eſt Dei; vel quaſi זֵכֶר יה *zecher ia*, id eſt, *memoria Dei*) *multiplex in prophetia, Ieſum veſtibus ſordidis indutum, & lapidem oculorum ſeptem, candelabrumq; aureum cum totidem lucernis quot oculis, duas quoq; oliuas à ſiniſtris lampadis cernit & dextris: vt poſt equos nigros, rufos, albos, & varios, & diſſipatas quadrigas ex Ephraim, & equum de Ieruſalem, pauperem regem* (Chriſtum) *vaticinetur, & prædicet ſedentem ſuper pullum filium aſinæ ſubiugalis.*

Symbola.

Argumentum.

Argumentum eius eſt Primò, cum Aggęo animare & vrgere populum Babylone reuerſum ad reędificandam Ieruſalem, & templum. Id patet ex 1. Eſdræ 5.1. *Prophetauerunt autem Aggęus Propheta & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudęos qui erant in Iudęa & Ieruſalem, in nomine Dei Iſrael. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel & Ieſue filius Ioſedec, & cœperunt ædificare templum Dei in Ieruſalem, & cum eis Prophetæ Dei adiuuantes eos.* Secundò, hortari eumdem ne idola & vitia maiorum imitetur, vtpote quorum punitionem, ſtragem & captiuitatem viderint. Tertiò, prædicit futuros ſucceſſus, & euentus varios Iudæis obuenturos vſq; ad Chriſtum, ac præſertim quatuor monarchiarum conuerſiones & ſucceſſiones, quæ deſinent in regnum Chriſti. C

Quartò, promittit Chriſtum, eiuſque vitam & myſteria ita particulatim recenſet, vt hiſtoricus A potiùs & Euangeliſta videatur, quàm Propheta. Recenſet enim Chriſti regalem & triumphalem ingreſſum in Ieruſalem, qui contigit die palmarum, quatuor diebus ante eius paſſionem & mortem. Item proditionem Iudæ, inſtitutionem Euchariſtię, Chriſti paſſionem, plagas manuum, deſcenſum ad inferos, educendos patriarchas, reſurrectionem & gloriam, Iudęorum reprobationem Gentium vocationem, Eccleſiæ inſtitutionem & dilatationem, æquè ac ſanctimoniam & felicitatem, perſecutorum eius punitionem & interitum. Porrò hæc deſcribit per hieroglyphica, ænigmata, parabolas & ſententias obſcuras, vereque vtitur ſtylo prophetico. Vnde S. Hieron. in prologo: *Ab obſcuris*, ait, *ad obſcuriora tranſimus, & cum Moſe ingredimur in nubem & caliginem. Abyſſus* B *abyſſum inuocat in voce cataractarum Dei: labyrintheos patimur errores, & Chriſti cæca regimus filo veſtigia.*

Porrò appoſitè vocatur Zacharias, id eſt, memoria Domini : quia omnium mirabilium, quæ Deus per Prophetas cæteros ſparſim prædixerat in hoc vno, vtpote penè Prophetarum vltimo, ſibi quaſi memoriam fecit; vt non iam mirum ſit hominibus eſſe mirandum, qui Deo ipſi ſuorum eſt memoria mirabilium. Inſuper S. Cyrillus hic aſſerit, Zachariam fuiſſe oriundum è tribu Leui, vt eſſet Leuita, Sacerdos, Doctor & Propheta populi. Cùm enim populus, inquit, in captiuitate Babylonica, quæ durauit 70. annos, oblitus eſſet patriæ & Dei patrum ſuorum, Deus excitauit Zachariam, vt Ieruſalem, templi & Dei memoriam ei renouaret, & auitam in eo pietatem inſtauraret. Deniq; tam Zacharias, quàm Aggæus C cœperunt prophetare anno 2. Darij Hyſtaſpis, qui fuit annus mundi 3431. ante Chriſti natiuitatem verò fuit annus 519.

Zacharias, id eſt, memoria Dei. Curi

Martyrem fuiſſe Zachariam cenſent nonnulli: putant enim ipſum fuiſſe Zachariam illum, de quo ait Chriſtus Matth. 23. 35. *Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram, à ſanguine Abel iuſti vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare.* Vnde & Zacharias hic noſter inſcribit ſe filium Barachiæ, fuitque penultimus Prophetarum; vltimus enim fuit Malachias, Chriſtus autem loquitur de vltimo Propheta à Iudæis occiſo. Ita Varabl. Arias, Sanchez & Ribera hic, ac S. Chryſoſtom. homil. 1. in Lucam de natiuitate

Martyrem fuiſſe aſſerit aliqui.

Iohan-

Iohannis Baptiſtæ : licèt S. Hieron. Beda & alij A multi cenſeant, illum Zachariam fuiſſe filium Ioiadæ pontificis, qui alio nomine dictus ſit Barachias: hunc enim Ioas rex occidit inter ædem & altare, 2. Paral. 24. 21. Alij Tertiò, vt Orig. S. Baſil. Cyr. Epiph. Euth. Theoph. quos ſequitur Card. Baron. & noſter à Caſtro, cenſent Zachariam illum Chriſti fuiſſe patrem Iohannis Baptiſtæ, qui occiſus ſit à Iudæis, eò quòd Virginis partum & Chriſti ortum prædicaſſet, quodque B. Virginem poſt partum inter virgines in templo collocaſſet. Verùm de hoc plura Matt. 23.

Eius miracula. De Zachariæ oraculis & miraculis ita ſcribit Epiphan. in eius vita: *Zacharias Propheta natus* B *Barachia, è terra Chaldæorum ſolus, & inter proficiſcendum permulta populo vaticinatus eſt: & demonſtrationis cauſa multa deſignauit miracula. Hic eſt qui in os nunciauit Ioſedec: Naſcetur ex te filius, qui ſacris initiatus Hieroſolymis ſacrificabit Domino. Hic etiam benedixit Salathiel in filio dicens: Procreabit filium, & indet nomen illi Zorobabel. De Cyro quoque rege Perſarum Zacharias oſtentum dedit, idq; ad victoriam: ſignum item ſuper Crœſo Lydorum tyranno obiecit, necnon & ſuper rege Medorum Aſtyage, deq; publico miniſterio quod Cyrus rex deſignaturus eſſet Hieroſolymis, vaticinatus eſt, laudibuſq; exexit illum, &c. deceſſit vltima ſenectute in Iudæa, & proximè cum Aggæo Propheta humatus eſt.* Hæc ſi vera ſunt, oſtendunt Prophetas multa prophetaſſe quæ ſcripto nobis non conſignarunt. Nihil enim horum extat in noſtro Zachariæ libro. Eadem habet S. Dorotheus in vita Zachariæ: *Zacharias*, inquit, *à Chaldæa venit, cum iam ætate eſſet prouecta, atque ibi populo multa vaticinatus eſt, prodigiaq; probandi gratia edidit: & ſacerdotio Hieroſolymis functus eſt. Idem & Salathieli cum filijs benedixit, & nomen Zorobabel impoſuit; & Perſis ſub Cyro dedit victoriam indicium, quem facturus erat Hieroſolymis, illumq; vehementer benedixit. Quæ verò propheſiam concernebant, vidit Hieroſolymis, & de fine Gentium, de templo, de otio, de Prophetis & ſacerdotibus, ac de duplici iudicio expoſuit. Mortuus eſt in ſenectute graui, & ſepultus prope Eleutheropolim: temporibus vero Epbidi Epiſcope manifeſtatus, quid ipſe eſſet Zacharias filius Barachiæ cuius meminit Iſaias* cap. 8. v. 2.

Sanctorum catalogo aſſcriptus eſt die ſexta *Sanctitas.* Septembris, vbi de eo in Martyrol. Romano ſic legimus: *Zachariæ Prophetæ, qui de Chaldæa ſenex in patriam reuerſus, iuxta Aggæum Prophetam conditus iacet.* Inuentum eſt venerandum eius corpus ſub Theodoſio Imper. iuniore, apparente & indicante ipſo Zacharia, vti refert Sozomenus libr. 9. cap. vltimo, & ex eo Baron. anno Chriſti 415. Quamquam quæ ibi à Iudæo accepta adduntur, ad Zachariam filium Ioiadæ pontificis, non ad noſtrum hunc Prophetam ſpectant.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRopoſita patrum culpa & pœna, putà excidio & captiuitate Babylonica, ſtimulat Iudæos, vt ab eorum idolis & vitijs, ad Deum & virtutem conſtanter ſe transferant, ne ſimilem nouamq; cladem eis infligat Deus. Secundò, v. 7 per equos nigros, rufos, varios & albos, varium Gentium, miſerum verò Reipublicæ Iudaicæ ſtatum præſentem repræſentat. Vnde videt angelum ſtantem inter myrteta, & orantem: Vſquequo tu non miſereberis Ieruſalem? Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt, *qui exauditus audit, Deum Iudæis pacem & bona daturum, vt Ieruſalem reædificetur, hoſteſq; eorum perditurum. Hinc v. 18. videt quatuor fabros deferentes quatuor cornua, quæ afflixerunt & ventilarunt Iudam.*

Verſ. 1. IN menſe octauo, in anno ſecundo Darij regis, factum eſt verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiæ, filij Addo, prophetam dicens:

2. Iratus eſt Dominus ſuper patres veſtros iracundia.

3. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Conuertimini ad me, ait Dominus exercituum: & conuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

4. Ne ſitis ſicut patres veſtri, ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes: Hæc dicit Dominus exercituum: Conuertimini de vijs veſtris malis, & de cogitationibus veſtris peſſimis: & non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus.

5. Patres veſtri vbi ſunt? & Prophetæ numquid in ſempiternum viuent?

6. Verumtamen verba mea, & legitima mea, quæ mandaui ſeruis meis Prophetis, numquid non comprehenderunt patres veſtros, & conuerſi ſunt, & dixerunt: Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis ſecundùm vias noſtras, & ſecundùm adinuentiones noſtras, fecit nobis?

IN MENSE OCTAVO] Putà in Octobri, cœpit prophetare Zacharias, Aggæus verò in menſe ſexto, putà in Auguſto: vterque autem prophetauit, non in Babylone, vt aliqui cenſent: ſed in Ieruſalem, vt diſertè ait Eſdras l. 1. c. 5. *VERS. 1.*

DARII] Hyſtaſpis, vide dicta Aggæi 1. v. 1. Darius perſicè ſignificat φρόνιμον, id eſt prudenden-

dentem, ait Heſychius: prudentia enim & prouidentia eſt prima dos regis, ut bene regat & gubernet.

Filii Barachiæ] *Barachias* hebr. idem eſt quod *benedictio Domini*. Huius filius eſt Zacharias, id eſt memoria, vel memor Domini. Magna enim benedictio ſummumque bonum eſt iugiter meminiſſe Dei, ſemperque eum habere in memoria, imò in oculis & mente.

Addo quis? Filii Addo] Fuit ergo Addo auus Zachariæ, S. Hieron. & eum ſecuti Remig. Albertus, Haymo, Hugo & Dionyſ. cenſent hunc eſſe Addo Videntem, id eſt Prophetam, qui ſcripſit Chronica regum Iuda, 2. Paral. 12. 15. quique miſſus fuit à Deo ad Ieroboam primum regem Iſrael, ut ei ob vitulos aureos ab eo erectos, interitum denunciaret, 3. Reg. 13. 1. licèt Script. eum ibidem non nominet. Verùm hoc creditu eſt difficile. Nam à Ieroboam vſque ad Darium Hyſtaſpis fluxerunt 400. anni & amplius. Quare verius videtur, Addo auum Zachariæ fuiſſe alium ab Addo Vidente; ſed fuiſſe pariter Prophetam, ut cenſent Hebræi, vel certè virum illuſtrem, ideóque hic nominari, ut nepoti ſuo Zachariæ nomen & decus conciliet. Niſi dicas, Addo Videntem non auum, ſed quintum, vel ſextum atauum fuiſſe Zachariæ, ut Barachias vocetur filius, id eſt abnepos, Addo. Sic enim ipſe Zacharias vocatur filius, id eſt nepos vel abnepos Addo, 1. Eſdræ 5. 1. Et hoc ſatis eſt veriſimile, tum quia alium Addo Prophetam, vel celebrem in Script. non legimus; tum quia prophetia tunc temporis erat quaſi hereditaria, æquè ac ſacerdotium, & ab auis transibat in patres & nepotes, uti tradunt Hebræi: unde & in libris Regum celebrantur filij Prophetarum, & Zacharias pater Iohannis Baptiſtæ fuit Propheta, æquè ac filius, ut patet Lucæ 1. 67. Tum quia diſertè id aſſeuerant S. Hieronymus, & alij iam citati, qui ſanè vidit ex intercapedine tot annorum Addo non poſſe eſſe auum Zachariæ; per auum ergo accipit atauum. Quod ſi ita eſt, magni Prophetæ (talis enim fuit Addo Videns) nepos & heres fuit Zacharias.

Vers. 2. Iratvs est] Hebr. *iracundia iratus eſt*, id eſt, vehementer iratus eſt, valdè excandeſcit.

Vers. 3. Et dicet ad eos] ſcilicet Iudæos inter quos tu verſaris & quorum te conſtitui Prophetam. Ponitur relatiuum, vel potiùs demonſtratiuum pro antecedente vtpote noto & obuio.

Hæc dicit Dominvs exercitvvm] Hoc adijcitur, quia fit ſermo ad eos qui in poteſtatem Darij venerant, magnorum exercituum ducis & imperatoris. q. d. Hæc dicit is, cuius vires ſunt multò maiores viribus humanis, cuius exercitus & potentia longè ſuperant exercitum & potentiam Darij, aliàs potentiſſimi. ita Varabl.

Convertimini ad me] Præclarè S. Gregor. in pſal. 7. pœnitent. *Deus*, inquit, *qui abijcit delinquentem, conuertitur ad pœnitentem, vocat etiam aduerſos, donat peccata conuerſis, hortatur pigros, conſolatur afflictos, docet ſtudioſos, adiuuat dimicantes, confirmat laborantes, exaudit corde clamantes. Ipſe namque per Prophetam dicit: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos; ſed quia conuerti ad eum ſine ipſo non poſſumus, quotidie cum Propheta clamemus: Ne auertas faciem tuam à me.* Porrò S. Thom. 1. 2. q. 89. art. 6. ad 3 & ex eo Capreolus in 2. d. 40

Dei in homines pietatis officia.

A qu. vnica. Soto lib. 2. de Iuſtitia q. 3. art. 10. & Nauar. Enchirid. 11. num. 8. cenſent, hoc conuerſionis ad Deum præceptum obligare in primo rationis inſtanti: puer enim, inquiunt, cum rationis vſum habere incipit, tenetur ſe & ſua ordinare ad debitum finem, putà ad Deum: quod ſi facit, Deus infundet illi gratiam per quam conſequetur remiſſionem peccati originalis: ſi non facit, peccat mortaliter. Nam ordo naturæ poſtulare videtur, ut homo cùm inchoat vitam rationalem, incipiat ab intentione vltimi finis: nam ex ea pendet vitæ bonæ inſtitutio. Verùm alij Doctores cenſent contrarium ſcilicet in primò rationis inſtanti non teneri puerum conuertere ſe ad Deum per amorem Dei ſuper omnia naturalem vel ſupernaturalem. Primò, quia hoc præceptum eſt difficillimum, & maximè

An obligemur primò inſtanti vſus rationis conuerti ad Deum.

B ſublime. Non eſt autem credibile Deum obligaſſe homines iudicio tam immaturos, ad tale præceptum ſtatim exequendum. Secundò, quia homo in principio non cogitat de rebus tam ſublimibus, ſed de ſenſibilibus & conſuetis. Neque eſt aliquid, vnde illis tam ſublimis cogitatio ſuggeratur; ac proinde inconſideratio eius; vel ignorantia eſt inuincibilis. Tertiò, quia nullum tale in Scriptura extat præceptum, nec ratio naturalis illud dictat. Nam illud: *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos*, pertinet ad peccatores, qui iubentur agere pœnitentiam de peccatis actualibus; non autem ad eos qui habent ſolum originale; & licet etiam ad hos pertineret, non tamen ideo ſtatim deberet impleri. Nam eſt præceptum affirmatiuum, quod ſemper obligat; ſed non pro ſemper, ut obligat negatiuum: ſicut neque adultus qui peccauit mortaliter, tenetur ſta-

C tim agere pœnitentiam ſub nouo peccato.

Vers. 4. Ne sitis sicvt patres vestri] ne patriſſetis, ne patrum idololatriam, inobedientiam, apoſtaſiam æmulemini, alioqui ſimiles vos eis efficiam in pœna, ſicut ſimiles vos feciſtis in culpa.

Vers. 5. Patres vestri vbi svnt?] q. d. Exciſi ſunt & in excidio Hieroſolymæ vel occiſi, vel in Babylonem abducti, ibique mortui ſunt, vti eis prædixeram & comminatus eram per meos Prophetas. Nónne videtis in eis meas minas & oracula non fuiſſe vana & irrita, ſed vera, certa & efficacia? Scitote ergo talia quoque fore hæc quæ vobis pariter per Zachariam intento & edico.

Et prophetæ nvmqvid in sempiternvm vivent?] Prophetas intelligit patrum impiorum, putà pſeudoprophetas: hos enim mox

D opponit ſeruis ſuis Prophetis q. d. Falſi Prophetæ, qui patribus veſtris falsò felicitatem prædicebant & promittebant, dicentes: Pax, pax nonne & ipſi, æquè ac patres veſtri, miſerè mortui ſunt, vel gladio, vel ærumnis captiuitatis? vbi eſt ergo eorum felicitas & longæuitas, quam ſibi patribuſque veſtris promiſerunt? Numquid interitu ſuo tam infelici teſtati ſunt ſe eſſe mendaces, & oracula ſua fuiſſe dæmonis, non Dei vaticinia? ita S. Hieron. Albert. Hugo & Lyran. Alij veros intelligunt Prophetas. q. d. Tam Prophetæ pij, quàm patres veſtri impij, mortui ſunt; boni enim æquè ac mali moriuntur: ſed prophetiæ eorum & minæ, quas patribus veſtris vobiſque, ſi eas imitemini, intentarunt, non ſunt mortuæ: ſed viuunt & perdurant: quis Deus

Hhh earum

earum auctor, & ſcelerum vltor, non moritur, A ſed viuit in æternum. Hoc eſt quod ſubdit Zacharias: *Veruntamen verba mea*, &c. ita Theodor. Clarius, Vatabl. & à Caſtro.

Vers. 6. VERVNTAMEN] q.d. Veſtri pſeudoprophetæ vos deceperunt, quia promiſerunt proſpera quæ non euenerunt. Verum mei Prophetæ, qui mea verba, id eſt minas & ſtatuta, putà pœnas lege Moſi ſtatutas in legis præuaricatores, patribus veſtris vobiſque intentarunt, vos non fefellerunt: nam pœnæ & plagæ quas comminati ſunt, reipſa patres veſtros comprehenderunt, qui proinde flagellis hiſce Dei eruditi, iuſtum Dei in ſe iudicium & culpam ſuam agnouerunt, ut, qui antea ad me inuitantem eos ad pœnitentiam noluerant attendere, ut dicitur v. 4. iam caſtigationibus hiſce, licèt ſerò & coactè conuerſi, B mentem & ſententiam mutarint, dixerintque: *Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis ſecundùm vias noſtras*, &c. *fecit nobis*. Ita Arias, Clarius & Vatablus.

7. In die vigeſima & quarta vndecimi menſis Sabath, in anno ſecundo Darij, factum eſt verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filij Addo, Prophetam dicens:

8. Vidi per noctem, & ecce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta, quæ erant in profundo, & poſt eum equi rufi, varij & albi.

9. Et dixi: Quid ſunt iſti, Domine mi? & dixit ad me angelus, qui loque- C batur in me: Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.

10. Et reſpondit vir, qui ſtabat inter myrteta, & dixit, Iſti ſunt, quos miſit Dominus vt perambulent terram.

11. Et reſponderunt angelo Domini, qui ſtabat inter myrteta, & dixerunt: Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur, & quieſcit.

12. Et reſpondit angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vſquequò tu non miſereberis Ieruſalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es? Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt.

13. Et reſpondit Dominus angelo, D qui loquebatur in me verba bona, verba conſolatoria.

14. Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Ieruſalem & Sion zelo magno.

15. Et ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas: quia ego iratus ſum parum: ipſi verò adiuuerunt in malum.

16. Propterea hæc dicit Dominus: Reuertar ad Ieruſalem in miſericordijs: & domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum: & perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem.

17. Adhuc clama, dicens: Hæc dicit A Dominus exercituum: Adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & conſolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Ieruſalem.

IN DIE VIGESIMA ET QVARTA VNDECIMI MENSIS SABATH] qui noſtro reſpondet Ianuario: hic enim noſter primus eſt menſis, ſed Iudæorum erat penultimus. Ipſi enim annum ſacrum inchoabant à Niſan, id eſt Martio. Sabath & reliqua Hebraica menſium nomina videntur eſſe Chaldaica: nam inueniuntur tantùm apud eos qui redierunt Babylone. ita Vatabl. Vers. 7.

FACTVM EST VERBVM] Id eſt, viſio angeli & equorum inter myrteta: Deus enim iam loquitur ſymbolis, quam verbis. Quocirca prophetia B quælibet, ut dixi Iſaiæ 1. 1. promiſcuè nunc vocatur *verbum*, nunc *viſio*: quamquam & propriè verba angeli in hac viſione miſceantur, & intercurrant.

DICENS] Id eſt, oſtendens id quod ſequitur, quodque enarrat inquiens.

VIDI PER NOCTEM] Nox enim aptior viſionibus: in ea enim quieſcentibus collectiſque ſenſibus phantaſia viuaciùs concipit & intuetur ſua phantaſmata, præſertim à Deo vel angelo impreſſa. Symbolicè, nox hæc erat ſymbolum calamitatis, in qua Iudæi Babylone redeuntes verſantur, quæ in diem, lucem & lætitiam reſtaurationis vrbis & templi mox erat conuertenda. Calamitas enim opportuna eſt ad audiendum verbum Dei, quia cor inſtar ceræ emollit. Hinc vexatio dat intellectum auditui. ait S. Hieron. Vers. 8. *Symbol.*

C Vnde moraliter S. Gregor. li. 2. Moral. cap. 2. docet, S. Scripturam ſolere per tempus rei exitum ſignificare: *A qualitate*, inquit, *temporis finis exprimitur actionis; ſicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Iudas exijſſe perhibetur, cùm egrediente illo ab Euangeliſta* (S. Ioannes cap. 18.) *dicitur: Erat autem nox. Hinc enim & iniquo diuiti dicitur Lucæ 12. Hac nocte repetent animam tuam abs te. Anima quippe quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, ſed in nocte memoratur. Hinc eſt quod Salomon, qui ſapientiam non perſeueraturus accepit, 3. Reg. 3 in ſomnis hanc & nocte accepiſſe deſcribitur. Hinc eſt quod angeli ad Abraham meridie veniunt, punituri autem Sodomam, ad eam veſpere veniſſe memorantur. Quia igitur B. Iob tentatio ad victoriam deducitur, à die cæpta perhibetur: cùm dicitur: Quadam autem die cùm veniſſent filij Dei*, &c. *Moral.*

D ET ECCE VIR] putà angelus ſpeciem viri aſſumens: angelum enim fuiſſe patet v. 11. Hebræi, S. Hieron. Theodor. & paſſim alij cenſent fuiſſe S. Michaelem: hic enim olim Synagogæ Iudæorum fuit cuſtos, vti nunc eſt Eccleſiæ Chriſtianorum, vti patet Daniel. 10. 21. & cap. 12. 1. licèt aliqui Gabrielem fuiſſe autument, qui eſt fortis præliator pro populo Dei, vti patet Daniel. 9. 21. & c. 10. 5.

SVPER EQVVM RVFVM] Inſidet equo, quaſi celer & feſtinus ad auxilium populi ſui; eique rufo, quaſi ſanguinarius vindexque acer in hoſtes Iudæorum. Equus enim notat multa, ſcilicet velocitatem, generoſitatem, dignitatem, ardorem præliandi, victorias, gloriam & triumphos S. Michaelis. *Equus rufus cuius ſymbolum.*

Aliter Theodoret. Inſidet, ait, equo rufo, ut ſignificet populi afflictionem. *Nam equus rufus*

hoſtium

beſtiam commationem & indignationem oſtendit: quia ſanguinarius & rufus eſt furor. Nouè ergo Arias per virum hunc accipit Alexandrum Magnum, cuius equus fuit rufus, ſcilicet Bucephalus; ita dictus quòd capite & colore ſimilis eſſet boui: boues autem communiter ſunt rufi; præſertim in Græcia aliiſque regionibus calidis. Cenſet ergo hîc ſignificari, quòd Alexander monarchiam à Perſis ad Græcos ſit tranſlaturus. Verùm de hac re non agit hic Propheta. Porrò Theodor. equum hunc rufum vocat ſpadicem, id eſt punicei coloris, qui maximè commendatur in equis, de quo audi Virgil. 3. Georg. dum generoſum equum hiſce notis depingit:

Illi ardua ceruix,
Argutumq́, caput, breuis aluus, obeſaq́; terga,
Luxuriatque toris animoſum pectus, honeſti
Spadices, glaucique color deterrimus albis.

Iam ex generoſitate equi animos, vires & iras equitis intellige & metire. Eos exigebat rei & afflictionis difficultas. Erant enim Iudæi in profundum, ut mox dicetur, calamitatum demerſi: valido ergo magnique zeli liberatore & propugnatore angelo indigebant. Vbi Nota. Afflictis ſolent præſtò eſſe angeli, & quo maior eſt afflictio, eo ipſi maius robur, opem & conſolationem afferunt.

Myſticè vir in myrtetis eſt Chriſtus in Virgine conceptus.

Myſticè, hic vir ſtans inter myrteta eſt Chriſtus, qui in carne quam ex myrto, id eſt B. Virgine, aſſumpſit, in medio Patriarcharũ, Prophetarum, ac Sanctorum veteris & noui teſtamenti, quaſi inter myrteta conſiſtit. Equus rufus eſt humana natura, cui inſidet deitas, quam ſumpſit ex primo parente, qui à terra rufa, ex qua plaſmatus eſt à Deo dictus eſt Adam, id eſt rufus, quamque rubricauit ſanguine, tum ſuo, tum hoſtili quẽ victor ſparſit, iuxta illud Iſaiæ 63. 1. *Quis eſt iſte qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra?* &c. *Quare ergo rubrum eſt veſtimentum tuum? Torcular calcaui ſolus,* &c. ita Petrus Abbas Cellenſis l. de Panibus c. 23. to. 8. Biblioth. SS. Patrum. Sequuntur enim equi rufi, albi & varij, id eſt Apoſtoli, Martyres, & Virgines: item fabri, id eſt doctores, & prædicatores, qui omnes Eccleſiam Chriſti ædificarunt, Chriſtique hoſtes fabricam hanc impedire volentes deiecerunt.

INTER MYRTETA] Id eſt, loca myrtis conſita; Syrus, *inter arbores opacas*, vel vmbriferas; Arabicus Alexandr. *inter duos montes ſibi inuicem cernentes*, Id eſt obuios. Grammatico ſenſu notat Babylonem, in qua Iudæi fuerant captiui: myrtus enim ob ſiccitatem amat loca demiſſa, profunda & irrigua, qualis eſt Babylon, quę vicina eſt Euphrati & Tigri. ita Arias & Vatabl. quin & Chald. qui vertit, *& ipſe ſtabat inter arbores myrtinas quæ ſunt in Babylone.* Vnde addit, *In profundo*, id eſt, propè profundum, ſcilicet aquarum & fluminum. Ibi ergo viſus eſt angelus, ut ſignificet Iudæorum captiuitatem & calamitatem Babylonicã, in qua quaſi in profundo demerſi & penè abſorpti fuerunt, iuxta illud pſal. 68. 3. *Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia*; ſeque illos magna ex parte inde eduxiſſe & liberaſſe, ac cæteros inde liberaturum, dum eos qui redierant propediem adiuuabit in reædificatione vrbis Ieruſalem & templi, qua peracta cæteri ex Babylone ilico in Ieruſalem aduolabunt. Itaque Michael apparet inter myrteta: quia læta nun-

Angelus inter myrteta, cur.

A ciat de templi fabrica & gloria; myrtus enim hilaritatis eſt indicium. Vnde olim mos fuit in conuiuijs, circumlato myrti ramo conuiuas ad cantandum excitare: ſinguli enim eo in manus accepto partes canebant ſuas, teſte Plutarcho in Sympoſ. Et Horatius adueniente verno tempore, quo ſe vndecumque patefacit hilaritas, decorè ait: *Viridi nitidum caput impedire myrto.* Atque vbicumque conuiuiorum lætitiam celebrat, coronari è myrto inferri iubet. ita Pierius Hierog. lib. 50. cap. 27. Rurſum ſymbolicè, per myrteta intelligit familias & cœtus Iudæorum fidelium & iuſtorum, qui in Babylone vel fuerant captiui, vel adhuc erant inquilini; quales erant Eſdras, Nehemias, Zorobabel, Ieſus, Aggæus, &c. Inter hos ergo ſtetit Michael. Myrtus enim ſignificat iuſtos, ob ſoliditatem, pulchritudinem & fra-
B grantiam bonorum operum. Vnde Eſther regina pia & ſancta cap. 2. v. 7. à Mardochæo, ob pulchritudinem & gratiam, vocata fuit Hebr. הֲדִיסָּה *hadiſſa*, latinè *ediſſa*, id eſt myrtus, vel myrtea. ita S. Hieron. Remig. Albert. & Hugo.

Eſther vocata eſt Hadiſſa, id eſt myrtus.

Alludit ad nomen, mores, aulam, familiam & familiares Eſther reginæ: hæc enim vocata eſt *hadiſſa*, id eſt myrtus. Ipſa enim vixit ſub hoc tempus, imò à nonnullis Chronologis viriſque doctis ex multis magniſque coniecturis, cenſetur ipſa fuiſſe vxor huius Darij Hyſtaſpis, ideoque eum tam beneuolum fuiſſe Iudæis, ut præter alia, templum eis reædificari curarit. Qua de cauſa ſub eodem prophetarunt Aggæus & Zacharias. Viſus eſt ergo, inquiunt, angelus ſtare inter myrteta, id eſt, in aula & familia Eſther, quæ virtute & nomine erat myrtus, quaſi portendens eius coniugium cum Dario, quod anno
C ſequenti, putà anno 3. Aſſueri, id eſt Darij (Aſſuerus enim erat commune nomen regum Perſarum) peractum eſt, ut patet Eſther 1. 3. Rurſum inter myrteta, id eſt, inter Eſtheris reginæ familiares & aſſeclas, putà Mardochæum, Eſdram, Nehemiam, Zorobabel, Ieſum, qui Eſtheri reginæ obſecundabant, erantque pariter virore & vigore animi morumque, myrti & myrteta, vtpote principes eminentes in populo. Olim enim principes myrteis coronis coronabantur, teſte Suida. Vnde prouerbium: *Myrteam coronam ambis*, id eſt principatum, vel magiſtratum ambis.

Myrtus eſt B. Virgo.

Sic myſticè, noſtra *hadiſſa* & myrtus, noſtra Eſther eſt B. Virgo, quæ ſibi deuotos ſaluat; & ab Aman, id eſt à diabolo, liberat. Stant ergo angeli inter myrteta, id eſt, ſub B. Virginis alis
D & vmbra, vel inter eius fideles, congregationes & cœtus ipſi dicatos, ut per eius merita & preces ſuis clientibus veniam, gratiam & conſolationem impetrent. Myrtus enim læta & decora ſymbolũ eſt felicitatis. Vnde ſicut ex myrtis opere topiario in hortis fiunt armati milites, triremes, equites cataphracti; item phaſiani, pſittaci, philomelæ, &c. ad voluptatem & delicias: ita B. Virgo inter myrteta paradiſi cæleſtis, putà inter angelos conſidens imò præſidens, pollicetur ſuis non tantùm opem, ſed & conſolationem, lætitiam, omneſque ſpiritus delicias; quæ præſtat per hoſce ſuos angelos, qui cùm ſuapte natura ſint formæ expertes, quamlibet induere poſſunt, ac multiplicem armaturam, imo panopliam aſſumere, ut pro Deiparæ dominæ ſuæ honore

& gloria, proque eius cultoribus potenter decertent; vtque Eccleſiam & domum Deo in anima fidelium ædificent. Sic Gentilibus Venus pulchritudinis dea, myrtea dicebatur. Vnde Plinius lib. 15. 29. *Ara*, inquit, *vetus fuit Romæ Veneris myrteæ.* Idem lib. 21. cap. 11. *in Ægypto*, ait, *ſine odore hæc omnia* (roſa, lilium, viola, &c.) *tantumque myrti præcipuus odor.* Quid pulchrius, quid ſuaueolentius Virgine Deipara? Vna hæc Dei venus, putà decor, gratia & venuſtas, omnes Satanæ mundique veneres obſcurat, imò vanas & fœdas eſſe oſtendit. Ipſa enim eſt abyſſus gratiæ, pulchritudinis oceanus, chariſmatum omnium theſaurus, quæ ſola velut Eſther, Aſſuerum Deum Patrem placauit, & inuenit gratiam in oculis eius, ut ab eo per Gabrielem archangelum ſalutata ſit: *Aue gratia plena.* Nam & de ea B dicitur Cantic. 4. 7. *Tota pulchra es amica mea, & macula non eſt in te.* Et Eccli. 24. 24. *Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & ſanctæ ſpei: in me gratia viæ & veritatis, in me omnis ſpes vitæ & virtutis*, &c. Iure ergo S. Bernard. homil. 4. ſuper Miſſus eſt; *Ex ore*, inquit, *tuo, ô Virgo, pendet conſolatio miſerorum, redemptio captiuorum, liberatio damnatorum, ſalus denique vniuerſorum.* Idem: Deus totius mundi pulchritudinem poſuit in Maria, ut ſi quid ſpei, ſi quid gratiæ, ſi quid ſalutis in nobis ſit, ab ea nouerimus redundare. Quocirca cum eodem ſermone 4. de Aſſumptione, eam inuocemus aſſiduè, ac dicamus: *Sit igitur pietatis tuæ Virgo benedicta, ipſam quam apud Deum inueniſti gratiam, notam facere mundo,* C *reis veniam, medelam ægris, puſillis corde robur, afflictis conſolationem, periclitantibus adiutorium, & liberationem ſanctis tuis precibus obtinendo.* Amen. Maria ergo eſt myrtus Dei.

Porrò Theodor. ex Septuag. pro *myrteta* legit *montes vmbroſos*, per quos intelligit Dei prouidentiam, ſub qua omnes viuunt, ex qua prodit hic angelus, ut eam circa tutelam Iudæorum exequatur. Montes hi ſunt vmbroſi, quia iudicia Dei ſunt obſcura & occulta.

Morale. Iuſtus eſt myrtus ob quindecim analogias.

Moral. Nota. Appoſitè iuſtus, ac præſertim B. Virgo comparatur myrto. Primò, quia myrtus amans valles deſignat eius humilitatem, quæ ſanctitatis eſt fundamentum. Secundò, quia myrtus creſcit iuxta aquas. Vnde Virg. Georg. 4.

Et amantes littora myrti. D

Ita iuſtus creſcit per lachrymas compunctionis & pœnitentiæ, perque aquas tribulationis & patientiæ. Tertiò, myrtus fert baccas ſaporis præcipui, ex quibus fit vinum: ita iuſtus fert fructus bonorum operum, ſapidos Deo & hominibus, ex quibus fit vinum exultationis quod lætificat angelos. Quartò, myrtus eſt valdè odorata & bella, hinc odorem gratum ori & halitui conciliat, ait Plinius lib. 23. 9. Vnde etiamnum qui ſtomacho laborant, & halitum habent fœtentem, pro remedio manè comedunt baccas è myrto. Quocirca à Gentilibus Veneri fuit dicata, teſte Plinio lib. 12. c. 1. Ita iuſtus ſpargit ex ſe odorem bonæ famæ, ac morum candore, modeſtia & ſuauitate omnibus gratum ſe efficit, præſtatque illud Apoſtoli monitum: *Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus*, Coloſſ. 4. 6. Quintò, myrtus ſemper viret. Ita iuſtus vigorem virtutum ſemper conſeruat & auget. Sextò, oleum ex myrto aſtringit & indurat, ait Plinius lib. 23. A cap. 4. & c. 9. *Semen eius*, ait, *medetur ſanguinem excreantibus, datur & dyſentericis denarij pondere in vino.* Ita iuſtus fluxum noxiarum cupiditatum cohibet & reſtringit. Septimò, in feſtis, ludis, &c. cingebant tempora myrto, ut canit Virg. Georg. 1. Tibul. l. 1. eleg. 3.

Et gerit inſigni myrtea ſerta coma.

Myrtus ergo denotat lætitiam ſpiritalem & exultationem, quam ob quietem conſcientiæ poſſidet iuſtus. Vnde Lyranus ad literam per myrteta accipit gaudium Iudæorum de vrbis & templi reſtauratione, quodque iam reipſa rurſus viſuri eſſent myrtos & myrteta iuxta vrbem & templum conſeri & plantari. Porrò hoc gaudium ferè ingens & exaggeratum, innuit quòd angelus viſus ſit non inter myrtos, ſed inter myrteta, B idest ſiluas myrtorum. Ita Fernand. viſion. 29. ſect. 2. qui & addit, res odoriferas ijs qui deficiunt vigorem & vires reddere, ac proinde angelum viſum inter myrteta, quæ ſunt odoratiſſima, ut Hebræis penè deficientibus, & ex timore collabentibus conſolationem & corroborationem ingerat. Octauò, myrtis ſolent ornari & ſepiri horti, prata, villæ. Vnde Martial. lib. 5. *Myrtetis otioſis ordinata villa.* Ita iuſtus eſt munimen, æquè ac ornamentum domus, collegij, vrbis, reipubl. Eccleſiæ & vniuerſi: ſicut ex myrtis fiunt topiaria, quæ ſunt decus hortorum. Nonò, vinum myrto conditum, quod myrtiten vocant, valet ad ſedanda tormina, ait Plinius lib. 30. c. 7. & Columella lib. 12. cap. 38. Ita C iuſtus ſua patientia & virtute ſedat & ſuperat omnia morborum & tormentorum tormina. Inſuper Theodor. *Myrtus*, inquit, *eſt planta odorata, habens vim morbos calidos refrigerandi.* Ita æſtus iræ & libidinis per Dei gratiam reſtinguit iuſtus. Decimò Plinius lib. 15. c. 29. *Succorum*, ait, *natura præcipuam admirationem in myrto habet; quando ex vna omnium olei viniq́ue bina genera ſunt.* Subdit veteres baccis myrti pro pipere vſos. Ita omnia in iuſto ſunt ſucculenta, ſapida, acria & efficacia. Vndecimò, ibidem Plinius aſſerit myrtum valere ad expurgandam bilem, ideoque ad conciliandos diſſidentium animos. Vnde *traditur*, inquit, *myrtea verbena Romanos Sabinoſq́ue cùm propter raptas virgines dimicare voluiſſent, depoſitis armis purgatos, in eo loco qui nunc ſigna Veneris* D *Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui purgare dicebant, ideo tum electa, quoniam coniunctioni, & huic arbori Venus præeſt.* Ita iuſtus vbique diſſidentes conciliat, ſequiturq́ue illud Chriſti: *Beati pacifici quoniam filij Dei vocabuntur*, Matth. 5. Duodecimò ibidem Plinius: *Cato*, inquit, *tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, coniugulam; fortaſſe à coniugijs ex illa Cluacinæ genere.* Et mox: *Folia & per ſe ſiccantur in farinam ad vlcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci puluere, ac refrigerandis ſudoribus. Quinimò oleo quoque (mirum dictu) ineſt quidam vini ſapor, ſimulq́ue pinguis liquor, præcipuè vt ad corrigenda vina, facibus ante perfuſis.* Ita iuſtus in ſanctitate ſua, verbiſque & correptionibus quippiam habet acre & mordax, quo aliorum vitia & defectus caſtiget. *Blanda*, inquit, S. Hieron. dialog. 1. contra Pelag. *eſt adulatio, pulchreq́ue adulator apud Philoſophos definitur blandus inimicus: veritas amara eſt, rugoſæ frontis ac triſtis, offenditq́ue correctos.* Decimotertiò, ex myrto fiebat ouantium corona, ſubinde & triumphantium

tium, ait Plinius ibidem. Hæc deſignat coronam triumphi, quam iuſtorum virens ſemper virtus, eaque heroica meretur. Decimoquartò, myrtus, ait Plinius lib. 23. ca. 9. *Vlcera difficilia in extremitatibus corporis ſanat. Imponitur lippitudini cum polenta, & cardiacis in mamma ſiniſtra. Et contra ſcorpionis ictus in mero, & ad veſicæ vitia, capitis dolores, & ægilopas antequam ſuppurent. Item tumoribus, exemptiſq; nucleis in vino vetere tritum eruptionibus pituitæ. Succus ſeminis aluum ſiſtit, vrinam ciet. Ad eruptiones puſtularum pituitæq; cum cerate illinitur. Capillum denigrat.* Subdit deinde eamdem valere contra ignem ſacrum, capillos fluentes, furfures, articulares morbos, hydropem, hæmorrhoides, lentigines, aures purulentas, renum dolores, morbum regium & calculum. Ita nullum eſt malum, quod iuſtus ſua virtute per gratiam

B Dei non curet, nulla tentatio, quam non ſuperet; nullum vitium, quod conſtantia & fortitudine ſua non debellet & expugnet. Nam ſuperbiam ſuperat humilitate, iram manſuetudine, gulam abſtinentia, libidinem mortificatione, auaritiam liberalitate, acediam feruore & zelo, &c. Decimòquintò, myrtus eſt breuis vitæ, ſed celeris fructus. Audi Plinium lib. 17. c. 13. *Quædam*, ait, *natura tardè creſcunt, & in primis ſemine tantùm naſcentia, & longo æuo durantia. At quæ citò accidunt, velocia ſunt* (in ferendo fructu) *vt ficus, punica, prunus, malus, pyrus, myrtus; & tamen antecedunt diuitijs. In trimatu enim ferre incipiunt.* Ita Sancti eminentes & ardentes breuis ſunt æui, ſed illud multis & heroicis virtutibus implent, ut videre eſt in S. Agnete, Cecilia, S. Stepheno, S. Laurentio. Lino, Cleto, Clemente, omnibuſque primis S. Pontificibus.

C Denique myrtus ſacris adhibebatur, ait Plinius lib. 16. cap. 32. qui & lib. 15. cap. 29. de antiquiſſimo delubro Quirini, hoc eſt Romuli, ait: *Inter ſacra myrti fuere duæ, ante ædem ipſam per longum tempus.* Myrtus ergo denotat religionem, orationem & deuotionem ſanctorum. Hiſce de cauſis Eccleſiæ dotes & decora deſcribens Iſaias cap. 41. 19. ait; *Dabo in ſolitudine* (Gentium) *cedrum, & ſpineam, & myrtum, & lignum oliuæ.* Et cap. 55. 13. *Pro ſaliunca aſcendet abies, & pro vrtica creſcet myrtus.* Ita de Iudæis euntibus in Babylonem quaſi ad carcerem dicitur pſalm. 136. 2. *In ſalicibus in medio eius ſuſpendimus organa noſtra.* Iam verò cùm ex Babylone redeunt læti & ſpebus pleni, ſalices eis mutantur in myrtos. Vnde inter myrteta apparet angelus, ut lætitiam eorum

D indicet & adaugeat. Qua de cauſa & Leuit. 23. 40. in feſto Tabernaculorum iubentur Iudæi geſtare ramos ligni denſarum frondium, id eſt myrti, ut vertit Chald. Ioſeph. & alij, ut ijs teſtentur & repræſentent lætitiam qua eos cumulauit Deus, cùm ipſos ex Ægypto & deſerto traduxit, & collocauit in terra promiſſa, putà in Chananæa.

ET POST EVM EQVI RVBI, VARII ET ALBI] Pro *varij* hebr. eſt שׂרוּקים *ſerukim*, quod Arias vertit *ſericeum*, qualis eſt color ſerici natiui antequam tingatur, putà flauum, ſiue fuluum, *vt* vertit Arabicus Antiochenus; aut croceum, qualis eſt color auri. Marinus in Lexico *ſerukim* deducit à *ſorec*, quod erat genus vitis & vuæ optimæ, vnde *ſerukim* vocari colorem vuæ optimæ. Alij *ſerukim* deducunt à שׂוֹרֵק *ſorec*, id eſt ſurculus,

A vt ſignificet ſpadiceum, id eſt, ſurculum palmæ cum fructu, qui eſt coloris punicei. Verùm Septuag. Noſter, Chald. & alij vertunt, *varij*; alij, *multicolores*. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit, *& circum eum equi rufi etiam, & flammei, & fului, & nigri*; alij, *pectinati*; alij, *electi*: niſi per varium colorem intelligas medium, ideóque miſtum. Nam flauus color eſt è viridi, rubro & albo concretus, ideóque eſt fuluo clarior, qualis eſt auri. Vnde notat gentes medias, putà partim amicas, partim inimicas Iudæis.

Nota Primò, ſub equis metonymicè intelligi ſeſſores & equites. Nam de ijs ſubdit: *Iſti ſunt quos miſit Dominus.*

Secundò, equites hoſce deſignare angelos cuſtodes regnorum: ſequuntur enim primum equitem, putà S. Michaelem, quaſi ducem &

B anteſignanum.

Tertiò, color innuit qualitatem & conditionem regnorum & gentium quibus præerant, ac præſertim diuerſos earum mores & affectus erga Iudæos. ita Hebræi, & ex ijs S. Hieron. quem ſequuntur de more Haymo, Albert. Remig. & Hugo. Equi ergo rufi ſignificant angelos præſides gentium ſanguinolentarum, quæ Iudæam cæteroſque populos bello, rapinis & cædibus vaſtarant, quales tum erant Aſſyrij & Chaldæi. Albi ob colorem lucidum & lætum, ſignificant præſides gentium pacificarum, & Iudæis propitiarum, quales tunc erant Perſæ & Medi. Varij, id eſt variorum colorum, ſignificant angelos præſides gentium quæ varios habebant ſtatus & inclinationes, nunc ad pacem, mox ad bellum; nunc ad amicitiam & beneficia, mox ad odia & *Equi ruſi, albi & varij qui?*

C maleficia; nunc ad bona, mox ad mala & clades inferendas, quales tunc erant Macedones & Græci. ita Hebræi, S. Hieron. & eius aſſeclæ Verùm quia tunc nondum erat imperium & potentia Macedonum, vtpote quæ cœpit à Philippo Patre Alexandri Magni; hinc potiùs per equos varios accipias varias gentes Iudæis vicinas, eiſque partim amicas, partim inimicas, vel nunc beneuolas, mox infenſas, quales erant Ægyptij, Tyrij, Sidonij, Syri, Ammonitæ, &c. Perperam ergo nõnulli per equum primum, ſcilicet rufum, accipiunt Romanos. Alij minùs malè per equos varios, ſicut flauos, accipiunt Romanos, præſertim Titum & Veſpaſianum, qui fuerunt è gente Flauia. Sed hoc non eſt literale, nec genuinum. Nam Romani tunc erant tenues

D & obſcuri, nihilque commune habebant cum Iudæis, multò minùs eis erant rufi, id eſt ſanguinarij: hinc meliùs per equos rufos accipiemus Chaldæos, ut dixi. Hi ergo angeli repræſentant ſuas gentes; quas cùm ipſi perambulaſſent, ſtatumque ſingularum luſtraſſent v. 11. nunciant omnes gentes totamque terram pacem colere, & pacificè domi ſuæ habitare, ibique quieſcere. Hæc enim viſio eò ſpectat, ut Zacharias perſuadeat Iudæis fidenter progredi in fabrica templi & vrbis eò quòd omnes circumquaque gentes in pace degant, nec Iudæis bellum ſint illaturæ, aut fabricam impedituræ. Aliter hi equi accipiuntur c. 6. Ibi enim ſunt quadricolores, & ſignificant, quatuor monarchias ſibi ordine ſuccedentes; hic verò ſunt tricolores, & ſignificant præſentem gentium ſtatum, & triplicem earum affectum erga Iudæos, de quo plura cap. 6.

Cur equi, non equus. Porrò ait *equi*, non Equus: quia ſinguli angeli, vel potiùs archangeli, vtpote principes & præſides gentium, non veniebant ſoli, ſed ſtipati ſuis cohortibus angelorum. Idem multò magis dicendum de Michaele. Inſuper equi rufi, varij & albi ſignificant angelos varijs muneribus deſtinatos, ſcilicet alios ad exercendum ſeueritatem & vindictam, alios ad beneficentiam & miſericordiam, alios partim ad vindictam, partim ad miſericordiam. Impertinens ergo & improbabilis eſt opinio Ariæ, qui per virum inter myrteta conſiſtentem accipit Alexandrum Magnum; per equos verò rufos varios & albos Alexandri ſucceſſores Seleucum, Philippum, Antigonum & Ptolemæum, qui eius monarchiam ſecuerunt & inter ſe diuiſerunt. Zacharias enim 200. pene annis Alexandrum anteceſſit, agitque de rebus præſentibus, putà de præſenti Iudæorum conſolatione, ut eos ad præſentem templi fabricam B incitet & impellat, ad quam nihil contulit Alexander. Probabiliùs quis diceret in equis hiſce alludi ad imperium præſens Perſarum, quibus ſuberant Iudęi: Perſæ enim equis pollebant, vti etiamnum equitatu pollent contra Turcas. Hinc per hinnitum equi Darius Hyſtaſpis creatus fuit rex Perſarum, cuius anno regni 2. hęc viſio obtigit Zachariæ.

Myſticè S. Ambroſ. in Symbol. Apoſt. to. 4. per equos rufos accipit Martyres, per albos virgines, per varios, vel, ut ipſe ex Septuag. legit, *flurninos*, id eſt, ex colore ſturni auis, doctores. *Sequebantur*, inquit, *eum qui variorum colorum*, id eſt, *qui vel martyrio rubri, vel flurnini in volatu, hoc eſt varij in virtutibus, vel candidi in virginitate monſtrantur.*

VERS. 9. ET DIXIT AD ME ANGELVS QVI LOQVEBATVR IN ME]. Hic angelus videtur fuiſſe cuſtos Prophetæ, qui ei reuelauit ſita hęc oracula; C eique has viſiones oſtendit. Ait enim: *Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.* Alius ergo fuit à Michaele: Michael enim erat cuſtos totius populi, ſtabatque inter myrteta: hic autem erat cuſtos Zachariæ, & in eo loquebatur. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. licèt contrarium cenſeant Rabbini, Theodoret. & Vatabl. ſcilicet hunc angelum fuiſſe eumdem cum eo qui ſtabat inter myrteta, putà eum Michaele, Michael enim volens conſolari populum illuminauit Zachariam, oſtenditque illi has viſiones & verba conſolatoria, ut eaſdem ipſe referret populo, iiſque illum conſolaretur. Verùm prius quod dixi planius eſt, magiſque textui conſonum. Porrò ex eo quod dicit de angelo hoc ſuo, *Loquebatur in me*, putant aliqui angelum hunc ſuggerentem oracula Za- D chariç, non exteriùs voce, ſed interiùs mentali vel imaginaria inſpiratione illi fuiſſe locutum, eumque quaſi poſſediſſe & rexiſſe, vti dæmon poſſidet & regit energumenos, idque innuit S. Gregor. lib. 28. Moral. c. 2. *Dum*, inquit, *ad ſe quidem, ſed in ſe tamen loqui angelum dicit, liquido oſtendit quòd is qui ad ipſum verba faceret, per corpoream ſpeciem extra non eſſet.* Verùm dico hæc hoc modo contigiſſe: per viſionem imaginariam à Deo obiectam Zachariæ, videbatur ipſe ſibi videre angelum ſuum prophetalem orientem ſecum, & cum Michaele colloqui. Rogat enim hic angelus Michaelem, ut Zachariæ explicet quinam ſint iſti equi rufi, varij & albi. Vnde Michael ab eo interrogatus reſpondit.

A ISTI SVNT QVOS MISIT DOMINVS VT PERAMBVLENT TERRAM] q. d. Iſti ſunt angeli præſides regionum, quos Deus miſit luſtrare eaſdem. Mox Michael eoſdem angelos interrogat, quaſi eorum princeps, de regionum ſtatu, quidnam in hac luſtratione viderint, qui ſeſe habeant regiones illis creditæ. Cui ipſi reſpondent: *Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur & quieſcit*, ut ſcilicet Zacharias ſciat plenam eſſe pacem inter gentes præſertim Iudææ vicinas, illaſque Iudæis fore pacificas, ut eos bello non laceſſant, nec impediant urbis templique fabricam. Dices, Cur ergo ait de hoc angelo, *Qui loquebatur in me?* Reſp. eſſe hebraiſmum: *in me*, hoc eſt *mihi*, vel mecum, ut vertit Chald. Adde τὸ *in me* ſignificat viſionem hanc non fuiſſe realem, ſed imaginariam, in qua angelus hæc omnia in mente, vel potiùs in imaginatione Zachariæ pin- B gebat & loquebatur. Videbatur enim Zacharias ſibi videre angelos ad inuicem colloquentes, ſuumque angelum ſibi hæc viſa & colloquia oſtendere & ſuggerere; non verò corporalibus oculis exteriùs hæc videbat & audiebat. VERS. 10.

PERAMBVLAVIMVS] Hebr. הלך *halach*, id eſt ambulare, perambulare, in principibus, quales ſunt angeli, notat principatum, putà actum viſitandi, inquirendi, perſcrutandi, diſponendi res omnes. Vnde illud Ezech. 28. 14. *In medio lapidum ignitorum ambulaſti*, q. d. Inter Cherubinos tu ô Cherub principatum habuiſti. Sic 1. Machab. 3. 8. *Iudas perambulauit*, quaſi ſuperior iudex & vindex, *ciuitates Iuda, & perdidit impios ex eis.* Sic de Deo dicunt impij Iob. 22. 14. *Circa cardines cæli perambulat, nec noſtra conſiderat.* q. d. Deus regit cælos, terram deſpicit & negligit. Leuit. 26. 12. ait Deus: *Ambulabo inter vos*, quaſi princeps, C protector, prouiſor veſter. Vnde ſubdit: *Et ero Deus veſter, voſq́ eritis populus meus.* Sic ex aduerſo Satan ait Iob 1. 7. *Circuiui terram, & perambulaui eam.* Et pſal. 90. 6. *A negotio perambulante in tenebris*, id eſt, à dæmone regnante & graſſante noctu, æquè ac eo qui graſſatur per diem; de quo ſubdit: *Ab incurſu & dæmonio meridiano.* Sic rex *Antiochus perambulabat ſuperiores regiones*, cum exercitu, 1. Machab. 6. v. 1. Sic etiamnum reges Mogor & Æthiopiæ ſtipati, hic ſexaginta, ille ducentis, imò ſubinde quingentis millibus armatorum, iugiter ditiones & regna ſua, vtpote vaſtiſſima perambulant, ut ea in pace contineant, luſtrent, dirigant & moderentur. Pari modo hi angeli prouincias ſibi creditas perambulabant, quaſi eorum inſpectores, cuſtodes & præſides. D Addit S. Hieron. Remig. & Hugo, angelos hoſce perambulando regna ſibi commiſſa, debellaſſe gentes vicinas vel rebelles, vel hoſtiles, eaſque ſuis regnis ſubieciſſe, itaque plenam omnibus pacem conciliaſſe. Denique vox *perambulauimus*, ſignificat executionem diuinæ prouidentiæ per angelos publicè exercitam & demonſtratam, licèt ea ex obſcuris cauſis & occultis iudicijs prodeat, putà ex Dei conſilio, quod in *profundo, & inter myrteta*, &, ut Septuag. *inter montes umbroſos latet.* VERS. 11. *Perambulare idem quod regere.*

OMNIS TERRA HABITATVR ET QVIESCIT] *Omnis terra*, ſcilicet vicina Iudææ. Nam in remotis fuere bella. Vnde Romani anno 9. huius Darij Hyſtaſpis, inquit Euſeb. in Chronico, Tarquinium Superbum ſuum regem vrbe

&

& regno expulerunt, eiuſque loco crearunt Conſules Iunium Brutum & L. Tarquinium Collatinum. Quin & Darius hic paulò pòſt obſedit & cepit Babylonem, ac tandem inuaſit Græciam cum ſexcentis millibus militum, qui omnes à paucis Græcis duce Miltiade apud Marathonem profligati ſunt, teſte Iuſtino, Herodoto & alijs.

Vers. 12. Et respondit angelus Domini, et dixit: Domine exercituum vsquequo tu non misereberis Ierusalem] Angelus hic videtur fuiſſe non cuſtos Zachariæ, ſed cuſtos totius populi Iudaici, putà Michael. Orat enim pro toto populo ſibi commiſſo. q. d. Cum omnes cæteræ gentes in pace & proſperitate degant, cur, ô Domine, ſolos Iudæos ſinis turbari à Cambyſe, à Samaritis & alijs hoſtibus, qui vrbis templique fabricam huc uſque impediuerunt? vſquequò differs miſereri Ieruſalem, quæ à paucis ciuibus Babylone redeuntibus habitatur, nec muris plenè, nec templo eſt ſepta? 1. Eſdræ 5. vſquequò non efficis, ut ipſa, aliæque vrbes Iudææ ac præſertim templum in ea reſtauretur? *En iam ſeptuageſimus annus eſt*, deſolationi eius à te decretus & præſtitutus. ita S. Hieron. Theodoret. Haymo, Albert. Hugo & Lyran.

Iste iam septuagesimus annus est] Dixit hæc angelus anno 2. Darij Hyſtaſpis, ut patet v. 1. Hoc ergo 2. anno impleti ſunt hi 70. anni: vnde ſequitur, eos diuerſos eſſe ab annis 70. captiuitatis Babylonicæ, de quibus Ieremias cap. 25. 11. & c. 29. 10. illi enim finiuntur anno 1. Cyri, qui captiuitatem ſoluit, & Iudæos è Babylone à ſe capta remiſit in Ieruſalem, ut patet 1. Eſdræ 1. 1. Hi verò inchoantur ab exciſa à Chaldæis vrbe & templo, quod contigit anno 11. Sedeciæ, qui fuit 18. Nabuchodonoſoris, ac finiuntur anno 2. Darij Hyſtaſpis. Quocirca hi Zachariæ vocantur anni 70. deſolationis ſcilicet vrbis & templi; priores verò Ieremiæ vocantur anni 70. captiuitatis, ſcilicet Iudæorum. ita Euſeb. in Chron. Clemens lib. 1. Stromat. S. Hieron. proœmio in Aggæum, S. Auguſt. lib. 18, de Ciuit. c. 26. Emmanuel, Torniellus in Chron. anno mundi 3462. (qui tamen hoſce Zachariæ annos inchoat ab vltima captiuitate Iudæorum, qui ſcilicet poſt exciſam Ieruſalem profugi in Ægyptum, inde iuxta oraculum Ieremiæ à Chaldæis abducti ſunt in Babylonem, quod contigit anno 27. tranſmigrationis Ioachin, ſiue Iechoniæ) Ribera, Sanchez, à Caſtro, & alij hìc, ac Fernandez viſione 29. ſect. 1. Fauet Zacharias ca. 7. v. 5. vbi anno 4. Darij Hyſtaſpis de hiſce 70. annis deſolationis ait: *Cùm ieiunaretis & plangeretis in quinto, & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos.* Vbi Nota pronomen *hos*, quod deſignat annos præſentes, non præteritos ante Cyrum.

Diuerſi ſunt anni 70. Zachariæ ab annis 70. Ieremiæ.

Aliqui tamen cenſent eoſdem eſſe annos 70. Ieremiæ & Zachariæ, deſolationis & captiuitatis, eoſque iam finitos fuiſſe anno 1. Cyri. Vnde verba hæc Zachariæ legunt per interrogationem, vel admirationem. q. d. Iſtène Domine eſt ſeptuageſimus annus libertatis noſtræ, à Ieremia c. 25. & Daniele c. 9. 2. prædictus? q. d. Non tantùm ſeptuageſimus, ſed octogeſimus & amplius eſt annus hic captiuitatis noſtræ, & tamen necdum miſeriarum noſtrarum eſt finis. Licet enim è captiuitate redierint nonnulli, multi tamen adhuc in Babylone degunt, & qui redierunt tot ærumnis affliguntur, ut ſatiùs penè eſſet, eiſque optabilius manſiſſe & viuere in Babylone. ita Albertus, Hugo, Lyran. & Mariana. Verùm nullam interrogationis vel admirationis notam habent Biblia Romana, licet illam habeant Biblia Plantiniana. Quare prior ſententia vti communior, ita verior eſt.

Ex qua rectè deducas, annos 70. captiuitatis inchoari anno 11. Ioakim, quo ipſe occiſus eſt, & poſt tres menſes eius filius & regni heres Ioachin, ſiue Iechonias captiuus abductus eſt in Babylonem: eoſdem verò finiri anno 1. Cyri, vti oſtendi cap. 25. & 29. Ieremiæ. Annos verò 70. deſolationis, de quibus hic Zacharias, 11. annis poſteriùs incipere, ſcilicet anno 11. Sedeciæ, & 11. annis poſteriùs finiri, ſcilicet anno 2. Darij Hyſtaſpis. Hinc rurſum colligas, Cyrum ſoluiſſe captiuitatem Iudæorum, & expugnaſſe Babylonem anno 1. non regni ſui, vti cenſent Euſeb. in Chronico, Africanus, S. Hieron. hic, Perer. & alij, ſed monarchiæ: vixit autem monarcha per tres dumtaxat annos, vti conſtanter aſſerunt Hebræi in Seder olam. Vnde & Daniel tertij tantùm anni Cyri meminit cap. 10. v. 1. Scio Xenophontem Cyro dare 7. annos monarchiæ; ſed Xenophon in Cyro non tam eius geſta & hiſtoriam, quàm ideam inſignis regis & monarchæ deſcribit, vti Plato in Republ. ideam reip. non exiſtentis, ſed Platonicæ, id eſt, eius quam ſibi optimam imaginatus eſt Plato, depingit. Hoſce enim 7. annos difficile eſt adaptare ſacræ Scripturæ: licèt enim nonnulli idcirco annos 70. captiuitatis citiùs inchoent, ſcilicet ab anno 3. Ioakim, quo in Babylonem abductus eſt Daniel cap. 1. 1. tamen computus annorum ex æquo non reſpondet. Nam ab anno 3. Ioakim vſque ad 11. eiuſdem, fluxerunt octo anni, quos non adæquant anni 7. Cyri: nam ex illis demendi ſunt tres, quos cum Hebræis eidem Cyro dedimus, computando annos 70. captiuitatis ab anno 11. Ioakim vſque ad annum 1. monarchiæ Cyri. Verùm de his plura 1. Eſdræ 1. 1.

Moraliter idipſum dicamus, idipſum oremus & obſecremus pro Anglia, Scotia, Dania, Suecia, Germania, &c. in quibus ſtetit ſtatque hæreſis, & deſolatio templorum, monaſteriorum & ſacrorum omnium per ſeptuaginta annos & amplius: Vſquequò Domine non miſereberis Angliæ? &c. Iſte iam deſolationis eius ſeptuageſimus, imò penè centeſimus annus eſt. Ergone plus peccauit Anglia, quam Ieruſalem & Iudæa, ut, cùm illa ſeptuaginta annorum captiuitate peccata ſua expiarit, Anglia centum annis expiare non poſſit? Peccauit vtiquè & grande peccatum peccauit, faciens ſchiſma à te tuaque Eccleſia; ſed pro eo ſanguinem ſuum fuderunt tot centeni Martyres, qui inſtanter orant pro ea, & clamant, non vindictam, ut ſanguis Abel, ſed miſericordiam. Accipe has hoſtias pro peccato, eorumque ſanguine ſchiſma hoc ablue & dilue: quia pius & φιλόψυχος, animas meas, quas creaſti, & Chriſti tui ſanguine redemiſti,

Verba bona] Id eſt conſolatoria Iudæorum, verba boni ominis, verba fauſta, putà lætum boni tamdiu votis expetiti oraculum, de futura Hieroſolymæ felicitate, cùm ad eam Dominus reuertetur in miſericordijs, ut ſequitur. *Bona* Vers. 13.

inquit S. Hieron. *de futurorum promiſſione, conſolatoria de præſentium neceſſitate.* ſic Virgil. eclog. 5.

Amat bonus otia Daphnis,

bonus, id eſt felix, beatus, doli expers, candidus. Quocirca verbum bonum, non tantùm dignitatem rei, cuius oraculum edit, ſed etiam oraculi veritatem, ac promiſſorum certitudinem magnitudinemque complectitur. Hinc Pſaltes pſal. 44. *Eructauit*, inquit, *cor meum verbum bonum.* q. d. Verbum quod mente concepi, tam eſt ominatum & felix, tam ſuaue, tanta ſaturitate & voluptate cor replet, ut cogar os aperire, illudque ebullire, ac velut ebrius eructare. Porrò *verba bona* ſunt ea quæ ſubdit:

VERS. 14. ZELATVS SVM IERVSALEM ET SION ZELO MAGNO] Zelus hic duos actus contrarios complectitur, nimirum amorem ardentem in Ieruſalem, & iram ingentem in eius hoſtes: horum enim odium ex eius amore neceſſariò ſequitur. q. d. Ego vehementer amo Ieruſalem, vti maritus zelotypus amat ardenter vxorem, ideóque vehementer iraſcor Chaldæis, eò quòd illam tam crudeliter euerterint, eiuſque ſpolijs ſe ditarint, cùm ego modicè & leniter tantùm illam per eos caſtigare intenderem, vti pædagogus caſtigat puerum & diſcipulum. Hoc eſt enim quod ait: *Quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum.* ita Lyran. Vatabl. & alij Chaldæos vocat *gentes opulentas*, Hebr. שַׁאֲנַנִּים *ſcaananim* id eſt, ut Chald. *quæ ſecurè degunt*, præfiſæ ſibi ſuiſque viribus & opibus, nil timentes mali; Vatabl. *tranquillas*; Pagnin. *quietas.* Septuag. *quæ ſuperpoſitæ ſunt*, putà quæ dominantur.

Mor. Deus vindictam poſt caſtigationem conuertit in auctores. Moral. Nota hic, Deum poſt illatam plagam populo ſuo, deferueſcente furore, iuſtam indignationem in ipſos conuertere qui Deum ipſum incitarunt ad vindictam, vel eam exercuerunt, non ut Deo ſatisfacerent, ſed ut ſuæ ambitioni & tyrannidi indulgerent. Exemplum eſt 2. Paral. 28. 9. *Iratus*, inquit, *Dominus Deus patrum veſtrorum contra Iuda, tradidit eos in manibus veſtris, & occidiſtis eos atrociter, ita vt ad cælum pertingeret veſtra crudelitas, & peccaſtis ſuper hoc Domino Deo veſtro.* Et pſal. 68. 27. *Quoniam quem tu percuſſiſti perſecuti ſunt, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt* irriſiones, probra, & ſubinde cum verbis verbera. Aliud eſt percutere, aliud perſequi ad internecionem: illud eſt patris, hoc verò hoſtis: illud facit iuſtitia, hoc liuor: illud Deus ſibi tribuit in Chriſti morte, dicens Iſaiæ 53. 8. *Propter ſcelus populi mei percuſſi eum*; & Chriſtus ipſe idipſum Patri aſcribit hoc loco pſalmi: iſtud verò ſanguinarijs Iudæis imponit.

VERS. 16. REVERTAR AD IERVSALEM IN MISERICORDIIS: Hebr. בְּרַחֲמִים *berachamim*, id eſt, in miſerationibus viſceralibus, quæ ſcilicet ex intimis viſceribus meis promanant, eaque commouent, afficiunt & affligunt. q. d. Intimam & viſceralem compaſſionem & miſericordiam multis modis doniſque oſtendam & exhibebo Hieroſolymæ, atque ea impulſus faciam id quod ſequitur. DOMVS (templum) MEA ÆDIFICABITVR IN EA, ET PERPENDICVLVM EXTENDETVR SVPER IERVSALEM] id eſt, rurſus ædificabitur Ieruſalem. Eſt metonymia: nam ex perpendiculo, ſiue libella, quod architecti adhibent ut ad rectam lineam ædificent, & ſtructuram adæquent, intelligit totam fabricam. In perpendiculo enim ex fu-

Libella cur vtantur architecti.

A niculo dependet plumbum, vel pondusculum quod, vtpote graue, vergit ad ſuum centrum, putà ad centrum terræ & totius vniuerſi: vnde architecti eo vtuntur, vt areas in quibus ædificant complanent, & à centro mundi æqualiter diſtare faciant, quod librare vocant: ac fabricam quam areæ, vel plano ſuperædificant, ad perpendiculum erigunt, ut omnes eius partes æquidiſtantes à centro, ſolidè conſiſtant; ne ſi vna curuetur, magiſque vergat ad centrum quàm alia, eò ruat, ſecumque alias partes, & totam fabricam in ruinam trahat. Quælibet enim res grauis pari pondere inclinat & tendit ad ſuum centrum, quod omnibus idem eſt & commune. Quare duo parietes fabricæ inuicem oppoſiti, mathematicè non ſunt paralleli; quia ſi protenderentur, in centro terræ concurrerent; ſed quia hæc B differentia in tanta diſtantia à centro, eſt exigua & inſenſibilis, hinc phyſicè cenſentur paralleli.

APFLVANT CIVITATES MEÆ BONIS] Hebr. תְּפוּצֶינָה מִטּוֹב *tephutſena mittob*, id eſt diffundent, diſpergent ſe præ copia bonorum, ad ædificandum alias vrbes & pagos. Septuag. vertunt, *diffundentur ciuitates in bonis*, Chald. *implebuntur bono.* Id præſtitit Deus tempore Zorobabelis, & poſtea tempore Machabæorum, ſed maximè tempore Chriſti. VERS. 17.

18. Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce quatuor cornua.

19. Et dixi ad angelum, qui loquebatur in me. Quid ſunt hæc? & dixit
C ad me: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Iſrael, & Ieruſalem.

20. Et oſtendit mihi Dominus quatuor fabros.

21. Et dixi: Quid iſti veniunt facere? Qui ait, dicens: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput ſuum: & venerunt iſti deterrere ea, vt deijciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu ſuper terram Iuda, vt diſpergerent eam.

QVATVOR CORNVA] Hebræi, & ex ijs S. Hieron. per hæc accipiunt quatuor monarchias, ſcilicet Chaldæorum, Perſarum, Græcorum & VERS. 18. *Quatuor cornua quæ*
D Romanorum, quæ Iudæos varijs per varias ætates affecere cladibus. Verùm hoc parum eſt probabile. Primò, quia hæc viſio eò ſpectat, ut Iudæos Babylone redeuntes in præſenti ærumna ſubleuet & conſoletur. Ergo non ſpectat ad Græcos & Romanos, qui necdum erant, nec Iudæos afflixerant, ſed poſt multa ſæcula futuri erant, imò poſt hanc conſolationem quam dat hic angelus: rurſus quia Iudæos afflixerunt, ac tandem funditùs exciderunt ſub Tito. Secundò, quia Perſæ, ut Cyrus & Darius, beneuoli fuerunt Iudæis, eoſque à Babylone liberarunt, ac poteſtatem eis fecerunt vrbis & templi reædificandi. Ergo hi non fuerunt cornua contra Iudæos coniurantia. Tertiò, quia Perſæ, Græci & Romani non potuerunt affligere Iſraelem, vtpote iam euerſum & abductum in Aſſyriam; ſed tantùm Iudam: hæc autem cornua impetierunt Iſraelem, æquè ac Iudam, vt hic dicitur.

Dico

Dico ergo cum Theodoret. Clario, Ribera, Sanchez, à Caſtro & alijs, per *quatuor cornua* ſignificari quatuor plagas orbis, genteſque in ijs degentes, quæ tam Iudæos, quàm Iſraelitas, ſiue decem tribus bellis diuexarunt, quales ab Oriente fuerunt Ammonitæ & Moabitæ, ab Occidente Philiſthiini, à Meridie Idumæi & Ægyptij, ab Aquilone Aſſyrij & Chaldæi. De his enim ait angelus: *Hæc ſunt cornua quæ ventilauerunt Iudam, & Iſrael, & Ieruſalem.* Vnde Chald. pro *quatuor cornua*, vertit, *quatuor regna.*

Vers. 20. *Quatuor fabri qui*

QVATVOR FABROS] Hi fabri fuerunt quatuor angeli, cuſtodes & hyperaſpiſtę Ieruſalem & Iudęæ. Vocantur *fabri*, quia veniunt ad hoc, ut cornua quatuor ferrea, quæ ita impetierunt Iudæos, ut nemo eorum auderet leuare caput, deterreant, deprimant & amputent. Quocirca fabri hi ferrarij fuiſſe videntur: horum enim eſt ferro ferrea cornua reſecare. ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Remig. & alij.

Vers. 21.

ET VENERVNT ISTI DETERRERE] Nota, aliqui legunt *deterere*, ſed legendum cum Roman. *deterrere*; & hoc ſignificat Hebr. לְהַחֲרִיד *lehacharid*, id eſt, ut tremorem eis incuterent, ut facerent ea tremere: per cornua enim intelligit gentes hoſtiles quas tremore concuſſerunt hi fabri, id eſt angeli. Primò enim terrorem iniecerunt gentibus hoſtilibus, deinde timore depreſſas ſucciderunt. Porrò ferrea fuiſſe hæc cornua conijcere licet ex eo, quòd validè concuſſerint & excuſſerint Iudæam & Samariam: ergo valida erant: ergo ferrea. Nam, ut ait Daniel cap. 2. 40. *Ferrum omnia domat.* Secundo, quia ſimilia fecit ad ſimilem effectum Sedecias pſeudopropheta 3. Reg. 22. 11. *Fecit*, inquit, *Sedecias cornua ferrea* ut ferreum & inuictum robur regis Achab exprimeret, cui adulans ait: *His ventilabis Syriam.* Tertiò, quia faber communiter ferrarium ſignificat, niſi addatur murarius, lignarius, vel quid ſimile. Vatabl. tamen & Arias, vti cornua naturalia accipiunt, ita & per fabros accipiunt cornuarios, vel tornarios, qui ſcilicet in cornibus tornandis, ſecandis, poliendis laborant. Porrò angelos hæc bona præſtitiſſe Hieroſolymæ, quæ hic promittit Zacharias, patet ex euentu: nam mox vrbs & templum pacificè & ſplendidè reſtaurata ſunt, æquè ac aliæ vrbes Iudææ. Vnde cap. ſequenti vidit Propheta virum fune dimetientem Ieruſalem, hoc fine, ut eam reædificet, tantumque in ea numerum ciuium, ut vrbs omnes non caperet.

Moral. omne ſub regno grauiore regnum eſt.

Moral. dico hic Primò, nullam eſſe potentiam regum vel tyrannorum, quæ non habeat aliam potentiorem ſupra ſe, ad quam oppreſſo confugere & appellare liceat. *Omne ſub regno grauiore regnum eſt.* Ex Horat. l. 3. ode 1.

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipſos imperium eſt Iouis.

Quocirca Eccleſ. c. 5. 7. *Si videris*, inquit, *calumnias egenorum, & violenta iudicia, & ſubuerti iuſtitiam in prouincia, non mireris ſuper hoc negotio: quia excelſo excelſior eſt alius, & ſuper hos quoque eminentiores ſunt alij; & inſuper vniuerſa terræ rex imperat ſeruienti.*

Mira vis angelorum.

Secundò, magnam eſſe vim & potentiam angelorum in omnes reges & regna, vtpote qui ſolo oſtentato malleo, vel ferro, quo decuſſuri ſunt cornua regum, illico ipſos terrore & tremore percellunt: hoc enim ſignificat *Id deterrere*, & efficaciùs Hebr. *hacharid*, id eſt tremore concutere. Hinc Daniel, licèt, vir ſanctus & fortis, videns angelum, eumque alloquens c. 10. 16. *Domine mi*, inquit, *in viſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ, & nihil in me remanſit virium; ſed & halitus meus intercluditur.* Et mox de ſocijs: *Porrò viri qui erant mecum non viderunt, ſed terror nimius irruit ſuper eos, & fugerunt in abſconditum.* Sic paſſim in Scripr. viſo angelo de vidente dicitur: *Timor* vel *terror irruit ſuper eum*, vti dicitur de Zacharia Lucæ 1. 12. Vbi S. Ambroſ. *Perturbamur*, ait, *& à noſtro alienamur affectu, quando perſtringimur alicuius ſuperioris poteſtatis occurſu.* Quinimò veterum opinio & ſenſus erat, adeò potentes & terribiles eſſe angelos, ut ei qui eos videret neceſſariò moriendum eſſet. Inde enim eſt illa vox Manue, qui fuit pater Samſonis: *Morte moriemur, quia vidimus Dominum*, putà angelum, Iud. 13. 22.

Myſticè, S. Hieron. Quatuor cornua, inquit, quæ ſingulos domum Dei ſpiritualem ædificare volentes impetunt, ſunt quatuor paſſiones animæ, putà gaudium, triſtitia, metus, & ſpes ſiue cupiditas, quas hoc verſu complexus eſt Poëta:

Hi metuunt, cupiunt, gaudentque dolentque.

Myſticè quatuor cornua ſunt quatuor paſſiones animæ.

Quis enim eſt, etiam fidelium iuſtorum, qui non agitetur nunc metu, nunc ſpe, nunc lętitia, nunc triſtitia? Quatuor fabri ſunt quatuor virtutes cardinales, quæ haſce paſſiones edomant, nimirum prudentia, iuſtitia, fortitudo & temperantia. ita S. Hieron. aut magis propriè & pertinenter, ſunt hæ quatuor. Primò, pœnitentia, quæ ſternit gaudium. Secundò, abnegatio ſui & reſignatio in voluntatem Dei, quæ interemit triſtitiam. Tertiò, magnanimitas & confidentia in Deum, quæ profligat timorem. Quartò, contemptus mundi, qui ſupprimit ſpem. Qui enim cum Magdalena deflet ſua peccata, hic ſpernit omnia mundi gaudia, totuſque mundus ei amareſcit. Qui abnegat ſe ſuaque commoda, ac ſe reſignat in voluntatem Dei, hic de nulla re triſtatur; ſed omnia æquo animo ſuſcipit de manu Dei, qui diligentibus ſe facit omnia cooperari in bonum. Qui magnanimus eſt Deoque confidit, nihil metuit. Qui contemnit omnia quæ in mundo ſunt eaque ut vana, vilia, breuia & exilia deſpicit, hic nihil in mundo ſperat. Porrò aptè addit S. Hieron. *Qui vitia deſtruunt, virtutes ædificant, omneſque ſancti qui hæc remedia poſſidentes inſtaurant ſemper Eccleſiam, fabri appellandi ſunt. Vnde & Apoſtolus loquebatur: Quaſi ſapiens architectus fundamentum poſui. Et iratus Dominus de Ieruſalem ablaturum ſe dicit architectum, & virum ſapientem. Et ipſe Dominus Dei omnipotentis filium & creatoris omnium, fabri filius appellatur.* Addit S. Hieron. *Legiſſe quorundam commentarios, quatuor fabros quatuor Euangeliſtas intelligi, qui oppreſſum Iſraelem, ſenſum videlicet videntem Deum, & Iudam Dominum confitentem, & Ieruſalem viſionem pacis, in priſtinam ſedem reſtituant, & quos vitiorum Gentes diſperſerant de Eccleſia, per prædicationem Euangelij retraxerunt ad ſalutem.* Pari modo accipias quatuor Eccleſiæ Doctores, S. Auguſtinum, S. Hieronymum, S. Ambroſium, S. Gregorium. Hi enim quaſi fabri ædificarunt Eccleſiam ſua doctrina & libris.

Item quatuor vitia capitalia.

Secundò, magis appoſitè per quatuor cornua poſſumus accipere quatuor vitia capitalia, quæ maximè impetunt Eccleſiam & fideles, & quatuor

tuor eorum præſides dæmones, quos deſignat Pſaltes Pſal. 90. 13. dicens: *Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem*, inquit S. Hier. Aſpis enim notat inuidiam & iram; baſiliſcus, qui viſu interimit, luxuriam: oculi enim ſunt in amore duces, leo ſuperbiam; draco gulam & auaritiam. Quatuor fabri ſunt quatuor virtutes & angeli, contra quatuor hæc vitia decertantes, nimirum charitas contra inuidiam, caſtitas contra luxuriam, humilitas contra ſuperbiam, abſtinentia contra gulam & auaritiam: ſiue Vriel contra Beelzebub, Raphael contra Aſmodæum, Michael contra Luciferum, Gabriel contra Bacchum & Mammonam.

Symbolicè ſunt quatuor perſecutiones Eccleſiæ.

Symbolicè, quatuor hęc cornua ſunt quatuor vniuerſales perſecutiones & perſecutores Ec- B cleſiæ, qui eam ſucceſſiuè à Chriſto hucuſque impetierunt, quos S. Iohannes Apoc. 6. præſignificauit per quatuor equos & equites, ſcilicet album, rufum, nigrum & pallidum. Albus enim ſignificat Chriſtum debellantem Iudæos, rufus ſignificat Gentiles, præſertim Imperatores vt Neronem, Decium, Diocletianum, quorum faber & ſucciſor fuit Conſtantinus Magnus. Niger A ſignificat hæreticos, præſertim Arrianos, quorum faber & debellator fuit S. Athanaſius, S. Baſilius, Hieron. S. Auguſt. &c. Pallidus ſignificat Mahometanos, quorum fabri ex parte fuerunt reges Hiſpaniarum; ſed fabrum qui plenè eos ſuccidat, adhuc exſpectamus, vtinam breui Deus eum oſtendat! Prima enim Eccleſiæ perſecutio, fuit à Iudæis; Secunda, à Gentilibus; Tertia, ab Arrianis; Quarta, à Saracenis.

Item quatuor primæ hæreſes.

Simili modo tempore primitiuæ Eccleſiæ, quatuor cornua eam impetentia fuerunt quatuor hæreſes & hæreſiarchæ, ſcilicet Arrius negans Chriſti diuinitatem; Neſtorius ponens duas perſonas in Chriſto, æquè ac duas naturas; Eutyches conſtituens vnam naturam in Chriſto, æquè B ac vnam perſonam; Macedonius negans diuinitatem Spiritus ſancti, quorum quatuor fabri & ſucceſſores fuerunt quatuor Concilia Oecumenica, nimirum Nicęnum contra Arrium, Epheſinum contra Neſtorium, Chalcedonenſe contra Eutychetem, Conſtantinopolitanum contra Macedonium: in quibus præcipuus faber Arrij fuit S. Athanaſius; Neſtorij; Cyrillus, Eutychetis, S. Leo; Macedonij, S. Gregorius Nazianzenus.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

VIdet Zacharias angelum cum funiculo menſorio, vt metiatur Ieruſalem à Nehemia & Zorobabele reædificandum, cumq; ex funiculo exiguo, vtpote conuoluto, conijceret timeretque Zacharias exiguam fore nouam Ieruſalem, mox audit alterum angelum promittentem, quòd abſq; muro ipſa habitanda ſit præ copia hominum & iumentorum, quodq; Dominus ſit futurus ei murus ignis in circuitu, & gloria in medio eius. Quare inuitat Iudæos, qui metu Chaldæorum aliarumq; gentium hoſtilium timebant redire è Babylone, vt audacter redeant in Ieruſalem: Deum enim illam inſtauraturum cum templo, ac in eo habitaturum, ideoq; effecturum, vt nec Chaldæi, nec Samaritæ, nec aliæ gentes vicinæ vel fabricam impediant, vel Iudæorum pacem turbent. Nota, hæc ad litteram intelligenda eſſe de Ieruſalem vrbe Iudæorũ, de ea enim hactenus egit, idq; filum orationis & plana textus verba depoſcunt. Allegoricè tamen, & potiùs intelligenda ſunt de Eccleſia, quæ eſt vera Dei Jeruſalem, in eáq; orta eſt, & illi ſucceſſit, de qua Apoſtolus Gal. 4. 26. Et quia ad Eccleſiã maximè reſpexit Spiritus ſanctus, hinc quædam hîc anguſtiora interſerit, quæ tenuiter Hieroſolymæ, planè autem & plenè conueniant Eccleſiæ. Ad illam enim data typi alicuius occaſione, aſſurgere & auolare ſolent Prophetæ. Qualia ſunt v. 8. Poſt gloriam miſit me ad gentes. Erunt prædæ his qui ſeruiebant ſibi. Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. Lauda & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui. Et applicabuntur Gentes multæ ad Dominum in die illa, *&c. ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Haymo, Lyran. Vatabl, & alij paßim, excepto Ribera & paucis alijs, qui hæc omnia in ſenſu non allegorico, ſed literali accipienda cenſent, non de Ieruſalem, ſed de Eccleſia Chriſti, idq; ob verba textus quæ paulò antè citaui. Verùm illa non vrgent, vti oſtendam in eorum explicatione. Vide canon. 4. & 5. quos præfixi Prophetis maioribus.*

Verſ. 1. ET leuaui oculos meos & vidi: & ecce vir, & in manu eius funiculus menſorum. C

2. Et dixi: Quò tu vadis? Et dixit ad me: Vt metiar Ieruſalem, & videam quanta ſit latitudo eius, & quanta longitudo eius.

3. Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occurſum eius.

4. Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum iſtum, dicens: Abſque muro habitabitur Ieruſalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius.

5. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

ET LEVAVI] Hæc ad præcedentem viſionem, & ad verba conſolatoria de reſtauranda Ieruſalem cap. 1. 13. pertinere, ideoque eodem tempore, putà eadem nocte & viſione viſa eſſe à Zacharia, probabiliter cenſet Theodoret. *Vers. 1.* Videtur enim hic eſſe continuatio præcedentis viſionis. Hiſce enim ſymbolis omnibus promittit

mittit Deus Iudæis reſtaurationem vrbis & templi, ad eamque illos incitat & impellit. Vnde eoſdem angelos hîc videt Zacharias, quos vidit cap. præced.

Et ecce Vir] Putà angelus ſpecie viri: viri enim formam induerat in corpore aëreo à ſe formato & aſſumpto.

Et in manv eivs fvnicvli mensorvm] quo ſolent architecti metiri longitudinem & latitudinem ædificiorum; ad eamque funiculis in terram defixis, & vtraque ex parte extenſis comprehenſam, ædificare, ut iuſta ſit partium omnium ſymmetria & proportio. Funiculo ergo hoc ſignificat ſe breui reædificaturum Ieruſalem. Angelus hic videtur fuiſſe idem qui cap. 1.8. viſus eſt Zachariæ ſtare inter myrteta, nimirum S. Michael: hic enim erat cuſtos & tutor Synagogæ, vti iam eſt Eccleſiæ: vnde ad eum pertinebat cura reſtaurandæ Ieruſalem & templi. Similem virum vidit Ezechiel ca. 40.3. qui funiculo & calamo dimetiebatur templum à Zorobabele reædificandum. Sic S. Iohannes Apocal. 21.15. vidit angelum arundine metientem Ieruſalem cæleſtem.

Vers. 2. Et dixi, ego Zacharias ad virum habentem funiculum menſorium, putà ad S. Michaelem: Qvo tv vadis? quid funiculo tuo agere vel metiri deſtinas? Et dixit (reſpondit) Michael ad me: Vt metiar Iervsalem, putà aream in qua reædificanda eſt Ieruſalem. Ieruſalem enim iam non extabat, vtpotè ante 70. annos deſtructa à Chaldæis. Vnde ſubdit: Et videam qvanta sit, id eſt futura ſit, vel eſſe debeat, latitvdo eivs.

Tropol. funiculus hic ſignificat dimenſiones crucis Chriſti; item charitatis, humilitatis, cæterarumque virtutum, iuxta quas ædificanda eſt domus ſpiritualis, putà fabrica perfectionis, de quibus Apoſtolus Epheſ 3.18. *Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum.* Vide ibi dicta.

Vers. 3. Et ecce angelvs qvi loqvebatvr in me] Hic fuit angelus proprius Zachariæ, qui ei hæc oracula ſuggerebat, & viſiones oſtendebat, ac proinde diuerſus à Michaele, vti dixi ca. 1.13. Quocirca S. Hieron. Theodoret. Haymo, *Hugo*, Lyran. & alij paſſim tres hîc numerant angelos, primum cum funiculo quaſi menſorem, qui fuit S. Michael; ſecundum, prophetalem Zachariæ; tertium, *qui egrediebatur in occurſum eius*, putà ſecundi, ut per eum doceret Zachariam quanta futura eſſet Ieruſalem: tertium hunc autumant multi fuiſſe S. Gabrielem: ille enim curator erat populi Dei, ut patet Daniel. 9.21. & cap. 10.5. vbi ſimiliter tres angelos ſimiles, imò ſciè eoſdem cum hiſce Zachariæ, atque idem penè nunciantes vidit Daniel.

Vers. 4. Et dixit ad evm, putà angelus tertius dixit ad ſecundum, qui erat cuſtos Zachariæ: Cvrre, loqvere ad pvervm istvm, dicens: Absqve mvro habitabitvr Iervsalem] q.d. Dic Zachariæ puero, non ætate, ut vult Ribera & Emmanuel (erat enim grandæuus, inquit S. Epiphan. Doroth. Iſid. imò & Martyrol. Roman.) ſed conditione & ſtatu: quia ſcilicet erat puer, id eſt, cliens & diſcipulus angeli ſui Cuſtodis. Homines enim reſpectu angelorum ſunt quaſi pueri, ait S. Hieron. Rurſum *puero*, id eſt miniſtro.

Puer, id eſt miniſter.

A Erat enim Zacharias miniſter angeli; per eum enim angelus Dei de reſtauratione Ieruſalem decretum Iudæis annunciauit. Sic Lucæ 1.69. Dauid vocatur *puer*, id eſt miniſter Dei: *Erexit*, inquit, *cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui*. Item Iacob ibidem v. 54. *Suſcepit*, inquit, *Iſrael puerum ſuum*, Actor. 4.27. Ieſus vocatur *puer*, id eſt miniſter Dei. Sic Geneſ. 24.52. ſeruus Abrahæ licèt ſenex, vocatur eius puer. Eſt catachreſis: pueri enim ſolent miniſtrare viris & ſenibus. Senſus ergo eſt, q.d. O angele dic tuo clienti Zachariæ: Tu videns angelum primum, putà Michaelem cum funiculo, putabas Ieruſalem reædificandam fore exiguam, vtpote paruo eius funiculo comprehendendam; ſed ſcito te falli: prædico enim & promitto tibi tuiſque tantam fore Ieruſalem, tamque plenam ciuibus, ut muris ſuis eos continere non poſſit. B Funiculus enim quem vides, licèt paruus videatur, quia tenuis eſt & in glomum conuolutus; tamen ſi euoluatur, vti fiet in dimenſione, complectetur ingentem aream, quæ ingentem capiet vrbem: atque vrbs ipſa licèt ingens, non capiet incolas, tanta erit eorum multitudo: quocirca per ſuburbia & villas vrbi vicinas habitare cogetur. Ex hoc loco S. Greg. hom. 34. in Euang. docet angelos maiores mittere minores: *Dum enim*, inquit, *angelus ad angelum dicit: Curre & loquere ad puerum iſtum, dubium non eſt, quia alius alium mittit. Minora verò ſunt quæ mittuntur, maiora quæ mittunt.* Hinc etiam acceperunt Scholaſtici ea quæ docent de locutione angelorum.

C Absqve mvro] Hebr. פְּרָזוֹת *perazot*, id eſt villæ, hoc eſt, inſtar villarum abſque muro habitabitur Ieruſalem: quia tanta erit ciuium copia, ut vrbe capi non poſſit. Quocirca ædificabunt ſuburbia & villas vrbi contiguas, per eaſq; longiſſimè ſe dilatabunt & propagabunt. Vnde aliqui ſic exponunt: *Abſq; muro*, id eſt extra murum. Sic enim dicitur Ioſue 17.5. *Ceciderunt funiculi Manaſſe abſque terra Galaad*, id eſt, præter & extra terram Galaad. Non ergo negat Ieruſalem cingendam muro, ut volunt aliqui, qui proinde id ad litteram accipiendum volunt de Eccleſia. Non etiam corrigit Michaelem volentem funiculo metiri Ieruſalem, ut alij exponunt. q.d. Noli eam metiri: non enim illa funiculo demetienda eſt; nam ſine muris ædificanda eſt, & vndequaque dilatanda. Quis enim angelus corrigat Michaelem D omnium angelorum principem? Sed ſenſus eſt. q.d. Licèt Ieruſalem ſtatim ob metum vicinarum gentium cingenda ſit muro, ut patet Nehem. 2.17. tamen tanta eò confluet hominum frequentia, ut multi ciues extra muros in vicis & villis ſuburbanis habitare cogantur. ita de facto contigit: nam habitarunt in Bezeta, id eſt in noua ciuitate; donec Agrippa rex cœpit hæc ſuburbia muro cingere, teſte Ioſepho l. 6. Belli c. 6.

Secundò, *τὸ habitabitur* poteſt accipi δυνατικῶς, ut potentiam ſignificet, non actum, q.d. Adeò tuta & ſecura erit Ieruſalem per Dei inhabitantis opem & protectionem, ut ſine muro habitari poſſit. Id enim fieri dicitur, quod aptum eſt ut fiat; ac id facere quis, quod ut faciat poteſtatem habet. Sic ait Iob. c. 9.6. *Qui commouet*, id eſt commouere poteſt, *terram de loco ſuo. Qui præcipit ſoli, & non oritur*, id eſt, qui præcipere poteſt ſoli ut non oriatur.

Tertiò

Tertiò, Hebr. *perazot*, id eſt villæ, Septuag. vertunt, *frugifera*: tales enim ſolent eſſe villæ. Vnde ſic transferunt, *frugifera habitabitur Ieruſalem à multitudine hominum & iumentorum, quæ in medio eius*. q. d. Diues, fertilis & opulenta erit Ieruſalem: proferet enim alerque innumeram turbam iumentorum, æquè ac hominum. Ita ad litteram de vrbe Ieruſalem hæc accipiunt Hebræi, S. Cyrill. Theodoret. & alij. Hac enim phraſi, ſignificat amplitudinem & frequentiam, æquè ac ſecuritatem & pacem Hieroſolymæ. Dum enim metus eſt belli, nemo diues in villis habitare audet, ſed ad vrbes muratas ſe recipit.

Myſticè Ieruſalem ſolix typus eſt eccleſia ſilicis. Myſticè, id verius eſt in Eccleſia, quæ abſque muro habitatur: quia toto orbe diffuſa eſt. Ad eam enim vndequaque confluxit innumerabilis multitudo fidelium, tam hominum, id eſt iuſtorum, quàm iumentorum, id eſt carnalium, qui B more iumentorum terræ inhiant. ita S. Auguſt. ſerm. 131. de Tempor. & Remig. Albert. Lyran. Vatabl. Arias hic. Rurſum Eccleſia æquè ac anima ſancta, eſt *perazot*, id eſt villa, ob amœnitatem, libertatem & fertilitatem. Abundat enim ſpirituali frumento, vino, oleo, fructibus, iumentis & animalibus omnis generis, agris, vineis, hortis, arboribus, fontibus, &c. Quid multa? Hæc eſt villa Dei, eius manibus erecta, aucta, adornata. Ita eandem Eccleſiæ propagationem per dilatationem Hieroſolymæ, ſymbolicè depingit Ieremias c. 31. 38. & Iſaias c. 49. 20. *Anguſtus mihi eſt locus, fac ſpatium mihi vt habitem.* Imò S. Hieron. in Ionam, aſſerit Ieruſalem veterem ferè ſemper in Scriptura portare nouam: vbique enim hoc ei quaſi oneri datum, ut Eccleſiam Chriſti in ſe ipſa præferat & referat, quaſi eius imago & C typus, imò mater. Quare in Liturgia S. Iacobi, Ieruſalem appellatur Matrix Eccleſiarum, perinde ac Rom. 11. 18. priſci Patriarchæ nuncupantur Eccleſiæ radix, quæ portat fideles ex Gentibus. Sic S. Auguſt. proœmio in pſal. 126. ait, Salomonem geſtare figuram Chriſti, ut in iis quæ de regno ipſius Script. commemorat, non tam ſit perſona Salomon, quàm is ipſe perſonatus Chriſto; ac proinde vtrumque intelligi oportere: quia figuratum ſine eo quod figurat percipi nequit. Ita hic ſubſtratum, ſiue fundamentum litteræ eſt reſtauratio terrenæ Ieruſalem, cui typicè ſuperſtruitur fabrica Eccleſiæ Chriſtianæ. ita Fernandez viſione 30.

VERS. 5. ET EGO ERO EI, AIT DOMINVS, MVRVS IGNIS IN CIRCVITV] Chald. *verbum meum erit ei, dicit Dominus, velut murus igneus illam per circuitum ambiens.* Eſt occupatio: occurrit enim tacitæ obiectioni, eamque præoccupat, q. d. Ne mireris, ô Zacharia, quod dixi abſque muro habitandam Ieroſalem, neue ex eo metuas quod ad eam hoſtibus facilis patebit aditus: ecce enim promitto, quòd ego ipſe Deus veſter ero ei pro muro, eoque non lapideo, ſed igneo. q. d. Ego inſtar muri ignei cingam & tutabor Ieruſalem, ac ſolo aſpectu hoſtes fugabo, & ciues lætificabo. Alludit ad flammeum gladium quo Cherubim cuſtodiuit paradiſum, Geneſ. 3. 24 quem non pauci murum igneum exponunt cum Lactantio li. 2. inſtit. cap. 13. Paradiſus enim Dei olim erat Ieruſalem, & nunc eſt Eccleſia. Rurſum alludit ad pſal. 124. 2. *Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi ſui.* Et ad Iſaiæ 26. 1. *Saluator ponetur* A *in ea murus & antemurale.* Ita Theodor. exponit, q. d. *Mea benignitate ei ero murus, qui tranſiri & tranſcendi non poſſit. Hunc enim vocauit murum ignis. Nam ſicut pyra ingens tranſiliri nequit, ſic vinci non poteſt qui gratia Dei cuſtoditur.* Quia, ut ait Rupert. cùm ſcriptum ſit: *ſicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei, quis tibi hoſtem timebis? quis de inimico ſollicitus eris? etenim Deus noſter, ignis conſumens eſt*, ut ex Moſe ait Paulus Hebr. 12. 29.

Allegor. murus igneus fidelium. Quocirca allegoricè & tropologicè murus igneus Eccleſiæ, & fidelium quorumlibet in particulari, ſunt *Primò. ſunt angeli.* Primò, angeli tutelares. De his enim ait Pſaltes, & ex eo S. Paulus Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* Ita ſancti angeli in ſpecie equorum & curruum igneorum defenderunt Eliſæum contra exercitum Syrorum, 4. Reg. 6. v. 18. Ita iidem Eliam curru igneo, ad quem dæmones accedere non auderent, rapuerunt in cælum, 4. Reg. 2. 11.

Secundò. Spiritum ſanctum. Secundò, Spiritus ſanctus, qui in Apoſtolos & Eccleſiam deſcendit ſpecie ignis in Pentecoſte, quemque iam antè promiſerat Chriſtus dicens: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur.* Lucæ 12. 49. Huius ſymbolo idem Spiritus ſanctus per angelum deduxit Hebræos ex Ægypto & deſerto ad terram promiſſam in ſpecie columnæ ignis & nubis, quæ caſtra præibat eratque dux itineris; & ſimul ea cingebat & tutabatur ab hoſtibus, de qua Sapient. 10. 17. *Fuit illis in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem.* Hoc igne charitatis ardens & cinctus S. Laurentius riſit Valerianum, eiuſque ignes & craticulas.

Anagogicè eſt ignis Purgatorij. Anagog. Ieruſalem & paradiſus cæleſtis cinctus eſt igne Purgatorij per quem omnes in cælum quaſi tranſire debent, vt eo probentur nunquid impuri habeant; & ſi quid habeant, expurgentur, iuxta illud 1. Cor. 3. 13. *Vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probabit, &c. ſi cuius opus arſerit, detrimentum patietur: ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem.* Ad hæc Origen. S. Baſil. Lactant. S. Ambroſ. & Rupert. ex hoc loco & ſimilibus opinati ſunt, ante cælum in æthere eſſe maximos ignes, per quos tranſire & expiari debeant omnes in cælum euntes, etiam S. Petrus & Paulus; de qua ſententia quid cenſendum ſit dixi 1. Cor. 3. 12. Denique Chriſtus Iudex, & Sancti in die iudicij cingentur igne conflagrationis mun- D di, qui deinde impios & damnatos conuoluet in tartara, de quo pſal. 49. 2. *Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida.*

ET IN GLORIA ERO IN MEDIO EIVS] Hebr. לְכָבוֹד *lecabod*, id eſt ad gloriam; Septuag. *in gloriam*, pro gloria, loco gloriæ, Chald. *glorioſè maieſtatem meam in medio eius reponam.* Iam gloria hæc dupliciter accipi poteſt. Primò, paſſiue, q. d. In gloria ero, id eſt, glorificabor & colar in Ieruſalem per latriæ cultum. ita S. Hieron. Lyran. & Dionyſ. Secundò, & melius actiuè, q. d. Glorificabo Ieruſalem, gloriam ei afferam. ita Cyrill. Theodoret. Haymo, Vatabl. & Ribera, Sanchez & alij. Deus enim habitans in Ieruſalem per ſui cultum, legem, oracula, miracula, tutelam & protectionem, eam reddebat celebrem & glorioſam apud omnes gentes. teſte Ioſepho l. 12. Antiq. c. 26. Deus ergo erat gloria Ieruſale, iuxta

illud

illud Ierem 2. 11. *Populus verò meus mutauit gloriam ſuam*, id eſt, Deum ſuum glorioſum, *in idolum*. Hinc illud Pſalm. 86. 9. *Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei*. Et Pſal. 47. 1. *Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius. Fundatur exultatione vniuerſæ terræ mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas regis magni*; ita Theodor.

Arca fœderis vocatur gloria.

Secundò, aliqui, vt à Caſtro, per *gloriam* Hieroſolymę accipiunt arcam fœderis: ob eam enim captam à Philiſthæis nurus Heli grauida, & præ dolore excutiens fœtum ac pariens, vocauit puerum *Ichabod*, dicens: *Tranſlata eſt gloria de Iſrael, quia capta eſt arca Dei*, 1. Regum 4. 21. vt ſenſus ſit: Ego Deus Hieroſolymæ ero murus igneus forinſecus, intrinſecus verò & in medio eius ero ei pro arca. Sicut enim ad arcam omnes accurrebant, Deum ſuper eam in propitiatorio reſidentem adoraturi & inuocaturi; indeque Deus vrbem gubernabat: ita promittit hic ſe pro arca (quam ante captiuitatem ex Ieruſalem extulerat & abſconderat Ieremias, vt dicitur 2. Machab. 2. 5.) & pro anima in medio Ieruſalem futurum, vt omnes ciues & incolas inde animet, foueat, gubernet & regat. Porrò Deus tum aliàs fuit gloria Ieruſalem, tum maximè quando aſſumpta carne in ea viſibiliter apparuit, docuit, miracula fecit, & Eccleſiam ſuam inſtituit; ita Vatabl. Quocirca allegoricè, & potiùs tropologicè, Deus per Chriſtum eſt gloria Eccleſiæ. Quanta enim eius eſt gloria, quòd caput eius ſit Chriſtus, id eſt Verbum incarnatum, Deus homo? quanta eius gloria eſt, Chriſti cæleſtis vita, doctrina, Euangelium, Sacramenta, gratia, quam in ſingulos fideles quaſi membra ſua iugiter influit, qua eos ad beatitudinem & gloriam æternam deducit? Hanc Eccleſiæ gloriam ſub typo Ieruſalem graphicè depingit Iſaias c. 60. 1. *Surge*, ait, *illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos, & vide: omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi*, &c. Ita de Eccleſia hunc locum exponunt S. Hieron. Haymo, Albert. & Remig.

6. O, ô fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniam in quatuor ventos cæli diſperſi vos, dicit Dominus.

7. O Sion, fuge quæ habitas apud filiam Babylonis.

8. Quia hæc dicit Dominus exercituum: Poſt gloriam miſit me ad gentes, quæ ſpoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.

9. Quia ecce ego leuo manum meam ſuper eos, & erunt prædæ his, qui ſeruiebant ſibi: & cognoſcetis quia Dominus exercituum miſit me.

10. Lauda, & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

11. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa: & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui:

A & ſcies quia Dominus exercituum miſit me ad te.

12. Et poſſidebit Dominus Iudam partem ſuam in terra ſanctificata: & eliget adhuc Ieruſalem.

13. Sileat omnis caro à facie Domini: quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.

O, ô FVGITE DE TERRA AQVILONIS] Hebr. הוי הוי *hoi hoi*, id eſt *heu heu*, quod eſt aduerbium hortandi & incitandi ad celerem & contentam fugam, ideoque geminatur, imò triplicatur à Propheta, vt ingentis cladis ingentem pauorem incutiat, ac ingentes ſtimulos ad eam fu- VERS. 6.

B giendam Iudæis addat. q. d. O Iudæi, qui eſtis filij Ieruſalem & Sionis, fugite de Babylone, quæ vobis eſt Aquilonaris, in quam quaſi in carcerem per ſeptuaginta annos detruſi fuiſtis, indeque vlteriùs in Aſſyriam, Mediam, Perſidem, adeoque in quatuor mundi plagas diſperſi eſtis: fugite, inquam, ad patriam veſtram, redite in Ieruſalem ciuitatem Dei, quaſi in aſylum. Multi enim Iudæi in Babylone fixerant ſedem, quaſi ibi perpetuò manſuri, ibique habebant ſuas familias, merces & opes, iuxta conſilium Ieremiæ cap. 29. 5. vti conſtat de Ioakim marito Suſannæ Danielis 13. 4. Vnde difficulter, nec non niſi cum iactura rerum ſuarum, ſe cum ſuis transferre poterant in Ieruſalem, præſertim quia metuebant ne rurſum Samaritæ, aliæque gentes Ieruſalem expilarent, vti ante ſeptuaginta annos fecerant Chaldæi.

C Hoſee ergo excitat & animat ad fugam & reditum, promittens opem & protectionem Dei affore Hieroſolymæ, ne qui hoſtes eam inuadere audeant; ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Hugo.

Cur fugiendum è Babylone.

Porrò Propheta tam feriò & ſtudioſè hortatur Iudæos vt fugiant è Babylone: tum ne Babylonios mores & ſuperſtitiones induant tam ipſi, quàm filij eorum; ſed vt redeuntes in Ieruſalem, ibi Deum piè & ſanctè colant: tum propriè, quia inſtabat nouum excidium Babyloni, ne illud eos inuoluat. Babylon enim capta à Cyro, eo cæſo, & ſtirpe eius regia in Cambyſe filio extincta, cœpit ceruices attollere, ac ad priſtinum regnum & monarchiam aſpirare: vnde iugum Perſarum excuſſit. Quocirca Darius *Hyſtaſpis* iterum eam obſedit, tandemque expugnauit; idque anno re-

Quia illa mox à Dario erat vaſtanda.

D goi eius quarto, id eſt, biennio poſt hoc Zacharię de eo oraculum (hoc enim editum eſt anno 2. Darij, vt patet c. 1. 1.) factum eſſe cenſet noſter Gordonus in Chronol.

Rem geſtam narrat Iuſtinus in fine lib. 1. *Herodotus* in fine l. 3. & ex ijs Torniel anno mundi 3532. Babylonij, inquit *Herodot.* rebellantes Dario, ab eo obſeſſi riſerunt eum, quòd omni re ad reſiſtendum inſtructi eſſent, dictitantes tunc eum expugnaturum Babylonem, cùm mula pareret. Fruſtra ergo vrbem, omni licèt arte vique adhibita, oppugnauit Darius per viginti menſes, quibus exactis mula Zopyri principis Darij peperit. Hoc omen accepit Zopyrus, quaſi iam adeſſet tempus capiendæ Babylonis. Itaque præſcindens ſibi nares aureſque, & horrendè ſe vulnerans & mutilans profugit ad Babylonios, fingens ſe tam indignè tractatum à Dario, quòd

ei ſuaſiſſet ſolutionem obſidionis; quocirca ſe eis Darij ſecreta proditurum, ac in prælijs contra eum ducem futurum. Crediderunt ei Babylonij: quare creatus ab eis belli dux, acceptiſque vrbis clauibus, milites Darij clanculum in vrbem admiſit, itaque vrbem Dario tradidit, qui muros eius portaſque omnes demolitus eſt, quorum neutrum Cyrus fecerat; Babyloniorum quoque procerum tria millia patibulis affixit. De Zopyro verò hoc Darij fuit elogium: *Mallem Zopyrum non eſſe mutilum, quàm viginti Babylones per hanc eius calamitatem mihi acquiri. Vnus Zopyrus mihi pluris eſt, quàm viginti Babylones.* Simili modo Ieremias inſtante excidio Babylonis per Cyrum monet Iudæos, vt ex ea profugiant cap. 51. 6. *Fugite*, ait, *de medio Babylonis, & ſaluet vnuſquiſque animam ſuam: nolite tacere ſuper iniquitate eius, quoniam tempus vltionis eſt à Domino; viciſsitudinem ipſe retribuet ei.* Sic Tobias imminente excidio Niniues, monet filium, vt ex ea ſe ſubducat, cap. 14. 12. *Dirigite*, ait, *greſſus veſtros, vt exeatis hinc: video enim quia iniquitas eius finem dabit ei.*

Tropol. fugiendum à Babylone, id eſt à mundo. Tropolog. Babylon, id eſt confuſio, ſcilicet vitiorum, errorum & ærumnarum eſt mundus, q.d. Fugite de mundo, deque poteſtate diaboli ad Ieruſalem, id eſt ad Eccleſiam, quæ eſt mater & doctrix veritatis, ſanctitatis & felicitatis; ita Lyran. & Vatabl. Rurſum, fugite ad ſtatum Religionis, ad clauſtra monaſtica quaſi ad aſylum. Audi S. Bernard. ſerm. 30. de Conuerſione ad Clericos. *Quidni periclitetur caſtitas in delicijs, humilitas in diuitijs, pietas in negotijs, veritas in multiloquio, charitas in hoc ſæculo nequam? Fugite de medio Babylonis, fugite & ſaluate animas veſtras. Conuolate ad vrbes refugij, vbi poſsitis & de præteritis agere pœnitentiam, & in præſenti obtinere gratiam, & futuram gloriam fiducialiter præſtolari.* Idem epiſt. 103. *Væ*, ait, *væ, vapor eſt ad modicum parens, quod æternæ felicitatis aditum intercludit. Quouſque in tanta gloria præfers fœnum, quod hodie eſt & cras in clibanum mittitur? carnem dico, & eius gloriam. Siquidem omnis caro fœnum, & omnis gloria eius tamquam flos fœni. Si ſapis, ſi habes cor, ſi tecum eſt lumen oculorum tuorum, deſine iam ea ſequi, quæ & aſſequi miſerum eſt. An non ea ſatius cum honore ſpernis quàm cum dolore perdis? An non prudentiùs ea Chriſti cedis amori, quàm morti? Eſt in inſidijs prædo, cuius manibus nec te, nec tua poteris ſubducere. Nec poterit prouideri, quia tamquam fur in nocte, ita veniet. Nihil intuliſti in mundum, haud dubium quia nec quidquam auferes. Dormies ſomnum tuum, & nihil inuenies in manibus tuis.* Luget, meritò luget S. Auguſt. libr. 2. Confeſſ. cap. 3. adoleſcentiam ſuam in plateis illis Babyloniæ tranſactam, quoniam cùm coætaneos ſuos audiebat iactantes flagitia ſua, & tanto magis gloriantes, quanto magis turpes eſſent; ipſe etiam ſtimulabatur non modò ad eadem facienda, ſed etiam ad fingenda quæ non fecerat, ne videretur abiectior quo erat innocentior, & ne vilior haberetur quo erat caſtior. Nimis enim contagioſam rem eſſe malos ſodales, cùm dicitur: *Eamus, faciamus, & pudet non eſſe impudentem.* O ſi in altam ſpeculam cum S. Cypriano l. 2. epiſt. 2. conſcendere liceret, indeque proſpicere Babylonem, id eſt mundum, putà mundanorum varia ſtudia, curas, negotia, ſermones, cueſitationes, labores, nundinationes, angores, tædia, ſcele-

A ra, ærumnas, clades & ſtrages; ſanè exclamaremus: O quantum eſt in rebus inane! O quantum miſeriarum pelagus eſt Babylon! O quam dementes ſunt, qui in eo iactari & mergi eligunt! O, ò miſeri cæcique mortales, fugite de medio Babylonis, fugite hoc malorum diluuium. Inſpice vel vnam vrbem, vel vnam domum, vel vnam familiam, quanta in ea videbis diſſidia, maledicta, blaſphemias, quantas obſcœnitates, & turpitudines imaginum, librorum, verborum & operum: quantos labores à manè in veſperum, quantas ſollicitudines, quanta tædia, quot infortunia! Hunc videbis affligi febri, illum calculo, tertium aſthmate, quartum colica, quintum pleuritide, ſextum paupertate, &c. ſeptimum rapina, ſterilitate, naufragio, &c. Animas ſi introſpicias, cernes multò magis ægras & miſerabiles, vt cum Oſee

B c. 4. exclames: *Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra. Maledictum, & mendacium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit.*

Proſpiciebat hæc S. Fulgentius, Ruſpenſis poſtea Epiſcopus, qui, vt habet eius Vita, cùm ſenatoria familia eſſet ortus, ac doctrina, opibus, ſummo magiſtratu, clientelis, florenti ætate fortunatiſſimus haberetur, cœpit huius mundanæ felicitatis breuitatem & inanitatem perpendere, eiuſque curas, onera & tædia gaudijs fallacibus permiſta experiri, cumque videret Religioſos hiſce carere, agereque vitam quietam, hilarem, amabilem & ſanctam, eos colere, & frequentare inſtituit, ac tandem in hæc verba prorupit: *Cur obſecro ſine ſpe futurorum bonorum laboramus in hoc ſæculo? Quid nobis denique præſtare poterit mundus? Si*

C *gaudere deſideramus, licet melius ſit bene flere quàm malè gaudere, quantò meliùs tamen gaudent quorum in Deo tranquilla eſt conſcientia, qui nihil timent niſi peccatum, nihil agunt niſi ex Dei præſcripto! Non fatigantur publicis negotijs, non damna rei familiaris aut miſerabiliter flere, aut turpiter timere coguntur: nec, cùm ſua ipſi reliquerint, alienis inſidiantur. Viuunt inter ſe pacifici, ſobrij, mites, humiles atque concordes. Nulla ibi cogitatio libidinis, imò magna ſollicitudo & ingis cuſtodia caſtitatis. Imitemur tam laudabiles viros, arripiamus hanc bene viuendi conſtantiam, abijciamus priſtinos mores, & mutemus labores. Nitebamur priùs inter amicos nobiles nobiliores apparere, nitamur modo inter ſeruos Dei pauperes effici pauperiores.* Hæc dixit, & mox opere præſtitit, mirante & factum eius celebrante vniuerſa Carthagine, multis etiam imi-

D tantibus, adeò vt eorum copia impleuerit cœnobia. Vide S. Ambroſ. l. de Fuga ſæculi.

QVONIAM IN QVATVOR VENTOS CÆLI DISPERSI VOS.] Primò, aliqui ſic exponunt, q.d. Fugite è Babylone in Iudæam, quia ibi dilatabo, & diſpergam vos ad quatuor plagas mundi. Dabo enim vobis Philiſthæam, quæ eſt ad Occidentem; Moabitidem, quæ eſt ad Orientem; Idumæam, quæ eſt ad Meridiem; Samariam, quæ eſt ad Aquilonem. Secundò, alij Meliùs, q.d. Fugite è Babylone, quia ibi non vniti, ſed diſperſi eſtis in quatuor orbis plagas, per quas vagamini: redite ergo in Iudæam, vt ibi in vnum populum & rempub. priſtinam coaleſcatis. Tertiò, Sanchez, q.d. Inuito vos, ò Iudæi dumtaxat, qui in Babylone degitis: non enim loquitur ad diſperſos in alias terras, quoniam hi diſperſi ſunt ad quatuor ventos, nec reuocari poſſunt. Vnde de facto hi

ſoli

ſoli redierunt qui in Babylone manſerunt, non verò qui in alios oras diſperſi vagabantur.

Vers. 7. O Sion fvge] *Sion*, id eſt Sionitæ putà Iudæi oriundi ex Sion & Ieruſalem. Pro *fuge* hebr. eſt הִמָּלְטִי *himmaleti* id eſt proripe te, libera te, ſalua te; Chald *euade*; Pagnin *erue te*; Tigurina, *ſerua te*; Septuag. *in Sion* (fugiendo) *ſaluamini*, *qui habitatis filiam Babylonis*. Ecce hæc omnia ſignificant inſtans Babyloni excidium per Darium; ex eo enim vt ſe proripiant Iudæi, præmonet hic Zacharias.

Qvæ habitas apvd filiam Babylonis] quæ habitas in Babylone: *filia* enim *Babylonis* idem eſt quod filia Babylon, putà ipſa Babylon, pulchra & ſpecioſa inſtar filiæ.

Vers. 8. Qvia hæc dicit Dominvs] Sanchez hæc verba refert ad præcedentia. q. d. Fugite è Babylone, quia hoc iubet Dominus. Verùm cæteri Interpretes omnes referunt ad ſequentia: vnde & Hebræi, Græci & Latini codices hinc inchoant verſum octauum.

Post gloriam misit me ad gentes] q. d. Poſtquam per Eſdram, Nehemiam, Zorobabel, &c. glorioſè reſtaurauero Ieruſalem ego angelus, putà Gabriel, mittor ad gentes, quæ vos ò Iudæi, afflixerunt, & Chaldæos in vaſtatione Iudeæ adiuuerunt, ac ex ea profugos ſpoliarunt, vt illas puniam vobiſque ſubjiciam, putà Idumæos, Philiſthinos, Ammonitas, Moabitas, &c. Ita Chald. Hugo, Mariana & alij. Idem prædixit Abdias in fine ſuæ prophetiæ, & Sophonias c. 1. & 2. Sunt enim hæc verba non Zachariæ, vt vult à Caſtro, quaſi is mittatur à Deo ad gentes, vt eis prædicat cladem; ſed angeli tertij, qui cœpit loqui Zachariæ v. 4. & huc uſque ſermonem protrahit. Hoc enim exigit connexio textus, & τὸ *quia*. Arias per gentes accipit Perſas, quaſi angelus hic prędicat Perſarum excidium per Græcos & Alexandrum Magnum. Verùm Perſæ, vt Darius & Cyrus, non ſpoliarunt, ſed ditarunt Iudæos. Expoſitio iam dicta videtur literalis, cui tantùm obſtat id quod præceſſit: *Hæc dicit Dominus exercituum*, cui mox ſubdit: *Poſt gloriam miſit me ad gentes*; vbi pronomen *me* videtur referre eum qui præceſſit, ſcilicet Dominum exercituum. Verùm reſponderi poteſt eſſe hebraiſmum, quem latinè ſic emollias & exponas, q. d. Hæc dicit Dominus exercituum; quòd poſt gloriam Ieruſalem mittet me Gabrielem ad gentes, vt eas illis fortiter ſubjiciam. Demus ergo hoc velle corticem literæ, qui obiter victorias Iudæorum videtur hic perſtringere; ſed negari non debet, quin præcipuus ſenſus ſit de Chriſto, ad quem auolat Propheta, ideóque hac phraſi vtitur. Chriſtus ergo eſt Dominus exercituum, id eſt Deus, quem poſt gloriam Pater miſit ad Gentes; ita S. Hieron. Haymo, Remig. Theodor. Lyran. Vatabl. Clarius, Ribera & alij. Vnde Doctores orthodoxi contra Arrianos rectè ex hoc loco probant Filium Dei eſſe Deum verum, adeóque myſterium S. Trinitatis. Alius enim hic à Zacharia aſſeritur Dominus exercituum miſſus, ſcilicet Filius: alius mittens, ſcilicet Pater. Hinc & v. 10. Dominus miſſus ad Sionem ait: *Habitabo in medio tui*, vbi Chald. clarè vertit, *ponam diuinitatem in medio tui*. Iam S. Hieronymus gloriam intelligit eam, qua Dei filius eminebat in cælo, poſt gloriam, inquit, diuinæ

A maieſtatis, q. d. Vide dignationem Dei noſtri: ecce Verbum Dei poſt gloriam, quam ex æternitate habuit in diuina natura, dignatum eſt aſſumere ſaccum mortalitatis noſtræ, vt in eo poſſet mitti ad gentes, eaſque morte ſua redimere. Solent enim ignominiæ poſt gloriam, labores poſt quietem, dolores poſt felicitatem eſſe acerbiores; vide Rupert.

Euſeb. verò libr. 6. Demonſt. cap. 16. Emmanuel & alij accipiunt gloriam humanitatis Chriſti. q. d. Poſtquam ego Chriſtus homo gloriam meam oſtendi tot tantiſq; miraculis à me patratis; item tot apparitionibus, quibus me oſtendi poſt reſurrectionem à morte rediuiuum; deique poſt aſcenſionem miſit me Pater ad gentes, vt per prædicationem Apoſtolorum colligerem fideles, præſertim eos qui futuri & permanſuri
B ſunt ſancti, ideóque eligendi ad vitam æternam. Hæc enim eſt propriè Chriſti gloria, de qua Iohan. 7. 39. *Nondum erat Spiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus*. Vbi nota canonem S. Auguſtini leg. 3. Doctr. Chriſt. 31. *Quæ in ſcriptura dicuntur de capite*, id eſt Chriſto, *intellige de eius corpore*, id eſt Eccleſia, putà Apoſtolis & fidelibus; ac vice verſa. Sic Chriſtus hic dicitur miſſus ad Gentes, non in ſe, ſed in ſuis Apoſtolis, quos ad Gentes deſtinauit. Chriſtus enim in ſuis Apoſtolis quaſi equis perambulauit totum orbem, iuxta illud Pſalm. 67. 5. *Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum* (putà ad Occidentales orbis plagas) *Dominus nomen illi*.

Tertiò, alij accipiunt gloriam de qua dixit v. 5. *In gloria ero in medio tuus*. q. d. Poſt gloriam, quam Deus ſua præſentia vobis, ò Iudæi, exhibebit in noua Ieruſalem & templo, mittet
C ipſe me Gabrielem ad Gentes, vt eas vobis ſubigat, quæ erit noua veſtra gloria; & multò maior gloria veſtra mittet mei antitypum Chriſtum, qui eſt virtus & fortitudo Patris, vt Eccleſiæ ſuæ, quam ipſe in vobis inchoabit & fundabit, gentes antea vobis inimicas ſubigat, itaq; ex Iudæis & Gentibus faciat vnum ouile, cuius ipſe ſit paſtor. q. d. Poſt gloriam Ieruſalem & Iudeorum, ſuccedet per Chriſtum gloria Eccleſiæ & gentium Chriſtianarum. Hęc tertia gloria magis genuina & literæ innexa videtur: reſpicit enim ad gloriam quæ præceſſit, quamque promiſit v. 5. ita Albertus, Hugo, Arias & Sanchez: quin & Chald. ſic enim vertit, *poſt gloriam quam vobis*
D *adducturum ſe dixit* (v. 5.) *miſit me ad populos qui vos diripiunt*. Perperam R. Dauid vertit, *poſtea* (id eſt, poſt omnes has prophetias) *in gloriam miſit me ad gentes*. q. d. Poſtquam ego Zacharias vaticinatus ſum Iudæis, Deus amplioris glorię cauſa miſit me ad vaticinandum Gentibus: hebr enim eſt אַחַר כָּבוֹד *achar cabod*, id eſt, *poſt gloriam miſit me ad gentes*.

Qvi enim tetigerit vos, tangit pvpillam ocvli mei] Hebr. Chald. Septuag. & S. Hieron. in Comment. habent *oculi eius*, vel *oculi ſui*; vt loquatur de Deo in tertia perſona, ac reſpiciat ad id quod de eo dixit: *Miſit me ad gentes*. Huic enim rectè reſpondet in eadem perſona: *Qui vos tetigerit, tangit pupillam oculi eius*, putà Dei. Noſter verò Interpres eodem ſenſu reddidit in prima perſona, *oculi mei*: quia accepit hæc de Deo loquente de ſe in prima perſona, ac præſertim quia reſpicit ad ſenſum præcipuum,

qui eſt de Chriſto. q. d. Hæc dicit Dominus, putà filius Dei: poſt gloriam Iudæorum, ſcilicet poſt Eccleſiam quam ex Iudæis collegi, miſit me Pater ad Gentes, vt illi Gentes ſubijciam & aggregem; vos enim, ô fideles mei primitiui & quaſi primogeniti, ita amo, tutor & cuſtodio, vt gentes olim hoſtiles vobis ſim ſubditurus; aut ſi rebelles maneant, perditurus. Qui enim vos tangit, tangit pupillam oculi mei. nihil enim delicatius, charius, pretioſius pupillâ, ac proinde nihil maiori curâ cuſtoditur: læſâ enim pupillâ, læditur & excæcatur oculus, qui eſt lumen vitæ, ac dux omnis vitæ & actionis hominis, vt homo excæcatus miſerrimam in tenebris agat vitam, ſitq; inſtar mortui. Vnde pupilla hebr. vocatur בַּת *bath* id eſt filia, eò quòd pretioſa, chara, curæ & cordi ſit, ac cuſtodiatur quaſi filia vnica, quódq; oculi ſit quaſi filia. Quoniam in pupilla eſt effigies humana, puta filiæ, vel filij. Hinc Hebræi eandem alia voce vocant אִישׁוֹן *iſon*, id eſt virunculũ quia is in pupilla apparet. Alludit ad Deut. 32. 10. *Cuſtodiuit eum quaſi pupillam oculi ſui*, ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Lyran. & alij. Aliter S. Cyril. & Vatabl. q. d. Qui tangit vos, tangit pupillam oculi ſui, id eſt, ſeipſum grauiſſimè lædit quia ſibi accerſit acerrimam Dei vindicis veſtri iram & vindictam.

Vers. 9. QVIA ECCE EGO LEVO MANVM MEAM SVPER EOS] Putà ſuper gentes finitimas & hoſtiles, vt eas feriam, vobiſque prædæ dem & ſubijciam. Ita ſubiecit eis Ammonitas, Moabitas, Philiſthæos, Samaritas, Idumæos tum alias tum per Iudam & Machabæos. Hoc enim mox viſuri erant Iudæi audientes hæc oracula Zachariæ, indeque ex reali eorum euentu cognituri ipſum eſſe verum Prophetam, & hæc accepiſſe à Deo, vti ipſe aſ- C ſeuerat, ita Albert. Hugo, Lyran. & Arias.

Myſticè, hæc veriora ſunt in Chriſto, qui Apoſtolis è Iudæa ortis ſubiecit omnes gentes. Vbi Nota, conuerſionem Gentium vocari prædationem & ſpolium, quia eas Apoſtoli prædati ſunt diabolo, carni & mundo, quibus ſponte ſe ſubiecerant & volentes ſeruiebant, ac ſubiecerunt Chriſto. Hinc Iſaias c. 8. 3. prędicit nomen Chriſti fore, *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari*. Et c. 9. 3. de Apoſtolis orbem conuerſuris ait: *Lætabuntur coram te ſicut qui lætantur in meſſe, ſicut exultant victores capta præda quando diuidunt ſpolia.*

Nota τὸ *leuo manum*, ſcilicet quaſi ſignifer, imò dux & imperator, priſco more, eleuata manu ſi- D gnum prælij attollo, & exercitum in hoſtes duco. Sic dicitur pſ. 73. 3. *Leua manus tuas in ſuperbias eorum in finem.* q. d. Tolle ſignum tuum, immitte exercitum in hoſtes tuos, illos bello perſequere, donec omnes ad vnum conficias & concidas. Nam, vt ſequitur: *Gloriati ſunt qui oderunt te; poſuerunt ſigna ſua, ſigna, &c.* & Iſaias c. 9. 11. *Et eleuabit Dominus hoſtes Raſin ſuper eum.* Et pſ. 105. 26. *Eleuauit manum ſuam ſuper eos, vt proſterneret eos in deſerto.* Rurſum Iſaiæ c. 49. 22. *Leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo ſignum meum.* Porrò ſignum & vexillum Chriſti eſt crux. Quare cùm tolli crucem, & cruentum in ea Chriſtum aſpexeris, animos præliandi acue, certamque victoriæ ſpem per Chriſtum concipe.

Vers. 10. LAVDA] Excitat Synagogã Babylone redeuntem in Ieruſalem, ad gratiarum actionem & iubilum, quod ſenſura ſit Dei in ſe habitantis præ-

A ſentiam, opem & gloriam, adeò vt Gentes idipſum viſuræ & confeſſuræ ſint, ideóque ſuas oblationes & dona oblaturæ Deo in eius templo; quin & non pauci conuertendi ſint ad Iudaiſmum & futuri proſelyti, iuxta illud pſ. 67. 30. *A templo tuo in Ieruſalẽ tibi offerent reges munera.* Ita Seleucus rex Aſiæ alijque principes ingentia donaria miſerunt, vt patet 2 Machab. 3. v. 2. & 3. ita Remig. Haymo & Dionyſ.

Myſticè, multò magis excitat Iudæos, omneſque primos fideles tempore Chriſti, vt iubilent, Deoque gratias agant, eò quòd videant Meſſiam, id eſt Deum corporatum, viſibiliter in medio ſui verſantem, ibique fundantem Eccleſiam, ad quam mox per Apoſtolos aggregabit omnes gentes. Ita S. Hieron. Theod. Remig. Lyran. Vatab. Arias & alij.

B ET POSSIDEBIT DOMINVS IVDAM PARTEM SVAM IN TERRA SANCTIFICATA] Ad literam q. d. Vers. 12. Cùm Deus tribum Iuda (ſub qua accipe quoque tribum Beniamin, vtpote quę cum Iuda in vnam remp. & Eccleſiam coaluerat) reduxerit è Babylone, tunc eam quaſi partem, id eſt portionem ſuam hereditariam, collocabit rurſum in terra ſancta, puta in Iudęa, quæ ſancta eſt, tum ob templum ſanctumque Dei in eo cultum; tum quia in ea vixerunt ſancti Patriarchæ & Prophetæ, vt ibi rurſum ſit eius peculium & poſſeſſio, vti fuit tempore Moſis, dicentis Deut. 32. 9. *Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hereditatis eius.*

Myſtice, Chriſtum partem ſuam, id eſt, Apoſtolos aliosque primos fideles, ex quibus conflauit Eccleſiã ſuam, ſelegit & poſſedit in terra ſancta, puta Iudæa; illam enim ipſe magis quàm omnes Patriarchæ & Prophetæ, ſua natiuitate & conuerſatione ſanctificauit & conſecrauit. Ita S. Hieron. Cyril. & alij iam citati.

SILEAT] Eſt epiphonema. Propheta enim admirans hanc Dei in populum ſuum beneficentiam, tum literalem ſub Nehemia & Machabæis, tum potiùs myſticam & ſpiritualem ſub Chriſto, erumpit in profundam reuerentiam & doxologiam Dei, ac proclamat vt omnes eam cum tremore, reuerentia, humilitate & gratitudine agnoſcant, ſuſcipiant, reuereantur, colant & celebrent: *Quia*, inquit, *conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo*; Sept. *quia ſurrexit de nubibus ſanctis ſuis*. Poëticè loquitur, q. d. Deus *conſurrexit*, hebr. נֵעוֹר *neor*, id eſt, excitatus eſt quaſi à ſomno, q. d. Deus viſus Vers. 13. eſt dormire, cùm nos neglexit & dimiſit in captiuitate per ſeptuaginta annos: rurſum cùm dimiſit mundum in poteſtate diaboli per quatuor annorum millia: at iam videns immanes eius ſtrages, velut ſomnum excutiens, aſſumit ſuum robur & fortitudinem, ac exurgit ad vltionem, vt populum ſuum liberet, & cum eo habitet. Ac præſertim allegoricè ſomnum excutiet & conſurget, quando Chriſtus è nubibus, imò è cælo vindex robuſtus deſcendet in Iudæam, cùm in ea incarnabitur, vt cum Iudæis quibus promiſſus eſt habitet, eoſque à tyrannide diaboli, peccati & mortis vindicet & ſaluet: ita S. Cyrill. Theodor. & alij. Hinc olim cùm ſacerdos procedebat ad altare ſacrificaturus, præibat diaconus proclamans: *Sileat omnis humana & mortalis caro, ſtetq; cum metu ac tremore*, vti habetur in liturgia S. Iacobi ſub initium. Vide dicta Habacuc 2. 20.

Tropol. Arias: Sileat, ait, omnis caro quæ ſons

eſt

eſt & ſcaturigo omnium malarum cogitationum & cupiditatum, eiuſque furentis ſtimulus quieſcat, & compeſcatur à vi & efficacia gratiæ Chriſti, quæ vniuerſum vitiorum fontem exhauſit.

Anagog. Anagog. Sileat omnis caro à facie Chriſti venientis ad iudicium, quia conſurrexit de cælo, deſcenditque in vallem Ioſaphat, vt ibi iudicet viuos & mortuos, qui vnquam exſtiterunt, extant vel extabunt in mundo; ita S. Hieron. Haymo, Lyran. & Vatabl. Tanta enim erit tunc Chriſti maieſtas, tanta eius ira in impios, vt ipſi vultum eius ferre non ſuſtineant, ſed clament montibus & petris: *Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum & ab ira Agni*, Apoc. 6. 17. Tunc verum erit illud paradoxum: *Veniet tempus, quo damnati nolent egredi ex inferno, & Beati volent egredi è cælo*, nimirum hoc tempus eſt dies iudicij. In illo enim damnati optabunt manere

In die iudicij Beati optabunt egredi cælo, damnati nolent egredi inferno.

A in inferno, ne cogantur venire ad iudicium, partim ne ſubeant probrum publicum damnationis coram toto mundo in valle Ioſaphat; partim ne videant vultum iratum & fulgureum Chriſti iudicis; partim ne cogantur aſſumere corpora, in iiſque torqueri, cùm iam ſola eorum anima torqueatur. Beati verò in die iudicij optabunt egredi cælo, tum vt ſententiam feliciſſimam audiant: *Venite benedicti Patris mei, poſſidete regnum vobis paratum à conſtitutione mundi*; tum vt eorum innocentia, virtus & gloria toti mundo, cui olim deſpecta fuit, innoteſcat, tum vt corpus ſuum aſſumant, in eoque glorificentur, ac cum eo triumphantes Chriſtum gloriosè in cælum conſcendentem comitentur, eiuſque viſu fruantur in æternum. Gloria enim corporis erit quaſi altera ſtola & corona beatitudinis, quam proinde animæ beatæ ardenter appetunt, vti patet Apoc. 6. v. 10. & 11.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ANgelus Ieſum filium Ioſedec iubet exui veſtibus ſordidis captiuitatis, æquè ac peccati, induiq; nouis, & cidari, vt ſignificet ſe ei peccata remittere, & pontificatum reddere, vt templum cultumq; Dei reſtauret. Inſuper v. 8. eidem promittit Orientem, id eſt Chriſtum, qui in templo ab eo inſtaurando ſit verſaturus, ibiq; collecturus Eccleſiam, cuius ipſe futurus ſit pontifex: ipſum enim fore Eccleſiæ lapidem angularem ſeptem oculis inſignitum, ac clauorum vulnerumq; ſculpturis cælatum, qui auferet iniquitatem terræ, & pacem toti orbi felicitatemq; conciliabit.

Verſ. 1. ET oſtendit mihi Dominus Ieſus ſacerdotem magnum ſtantem coram angelo Domini: & ſatan ſtabat à dextris eius vt aduerſaretur ei.

2. Et dixit Dominus ad ſatan: Increpet Dominus in te ſatan; & increpet Dominus in te, qui elegit Ieruſalem. numquid non iſte torris eſt erutus de igne?

3. Et Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis: & ſtabat ante faciem angeli.

4. Qui reſpondit, & ait ad eos qui ſtabant coram ſe, dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatorijs.

5. Et dixit: Ponite cidarim mundam ſuper caput eius. Et poſuerunt cidarim mundam ſuper caput eius, & induerunt eum veſtibus, & angelus Domini ſtabat.

6. Et conteſtabatur angelus Domini Ieſum, dicens:

7. Hæc dicit Dominus exercituum: Si in vijs meis ambulaueris, & cuſtodiam meam cuſtodieris: tu quoque iudicabis domum meam, & cuſtodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his qui nunc hîc aſſiſtunt.

B ET OSTENDIT MIHI DOMINVS] Vox *Dominus* non eſt in Hebræo, nec Chaldæo, ſed ſubintelligitur. Vnde eam exprimunt Septuag. & Noſter. Porrò Dominus per angelum more ſuo hæc reuelauit, & pinxit in phantaſia Zachariæ: an eadem nocte qua præcedentia c. 1. & 2. reuelauit, idipſum fecerit, vt volunt Rupertus & Hugo; an alia, incertum eſt. Prophetæ enim ſæpè non diſtinguunt tempora, nec ea certa ſuis prophetijs conſignant; cùm conſtet pleraſque per interualla varijs diebus, menſibus, quin & annis, ipſis reuelatas fuiſſe à Deo, vel immediatè, vt cùm Deus loquebatur in mente eorum; vel per angelum, vt cùm per eum in phantaſia Prophetæ ſua ſymbola, putà viſa, vel verba formabat & pingebat. *VERS. 1.*

C IESVM] Filium Ioſedec, qui eo tempore viuebat, iamque Babylone redierat in Ieruſalem, ibique erat ſummus pontifex. Vnde v. 8. eidem promittens Chriſtum dicit: *Audi Ieſu ſacerdos magne*, &c. ita S. Hieron. Theodor. Cyrillus, Remig. Albert. Hugo, Lyran. hîc, ac S. Auguſt. l. 12. contra Fauſtum cap. 36. & Euſebius l. 4. Demonſtr. c. vltimo. Negat idipſum Arias, ſecutus Abenezram & R. Salomonem, quia, inquiunt, Ieſus filius Ioſedec iam erat mortuus, eò quòd Aggæi 2. v. 12. & 22. eius non fiat mentio, vti facta eſt v. 3. *Ieſus* ergo ſumitur hîc pro poſteris, putà pro Machabæis, quorum bella contra Antiochum præcipit hîc Zacharias; ita ipſi. Verùm errant: nam vixiſſe tunc Ieſum hunc, patet ex cap. 6. Zachariæ v. 11. vbi dicitur: *Sumes aurum, & facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedec*, &c. Et Eccli.

49.13. vbi dicitur quòd Ieſus hic cum Zorobabel ædificarint & exaltarint templum: templi autem fabrica abſoluta & dedicata eſt anno 6. Darij, vt patet 1. Eſdræ 6.15. imò Ioſephus libr. 11. cap. 5. tradit Ieſum hunc vixiſſe vſque ad initium regni Xerxis, qui patri Dario ſucceſſit: tunc enim in pontificatu ſucceſſiſſe ei filium Ioachim.

Alleg. Ieſus Ioſedec eſt Ieſus Chriſtus.

Allegor. Ieſus filius Ioſedec pontifex legis veteris, repræſentauit Ieſum Chriſtum Pontificem noui teſtamenti, tam nomine, quàm dignitate & officio; ita auctores iam citati, inſuper Tertull. contra Iudæos ſub finem, Origen. hom. 9. in Leuit. Lactant. libr. 4. c. 14. S. Ambroſ. libr. 3. de Fide c. 4. S. Chryſ. homil. 5. ex varijs in S. Matth. S. Gregor. libr. 20. Moral. cap. 20. qui videntur aſſerere, hic ſenſu literali agi de Ieſu Chriſto, ideoque non addi τὸ *filius Ioſedec*, quod alibi Ieſu veteri additur. Verùm hi Patres excuſandi ſunt, quòd more ſuo non diſtinguant ſenſum literalem ab allegorico, ac tantùm dicere velint, præcipuum ſenſum ex mente & intentione Spiritus ſancti eſſe de Ieſu Chriſto, ideoque ad hoc innuendum tacere τὸ *filius Ioſedec* Iam conſtat apud omnes, quòd licet literalis ſenſus de Ieſu filio Ioſedec ſit primus, tamen allegoricus de Ieſu Chriſto ſit illo potior, ideoq; præcipuus. Porrò Hieron. Sauanarola explicans hæc Zachariæ verba anno Domini 1495. ſedente Alexandro VI. Pontif. cui infenſus erat, per *Ieſum* accepit Pontificem angelicum, quem breui Romam viſuram vaticinabatur, qui vita & moribus angelus potiùs videretur quam homo, ac totam Eccleſiam reformaret, nouosque ritus, imò nouum Euangelium induceret. Verùm iam pluſquam centum elapſi ſunt anni ab hac eius prophetia, & necdum angelus ille comparuit. Vide Ambroſ. Catharinum contra prophetias Sauanarolæ, & canon. 33. in proœmio.

STANTEM CORAM ANGELO DOMINI] Hic angelus fuit S. Michael, vtpote tutor Synagogæ, qui pro eius capite, putà Ieſu pontifice, contra ſatanam decertat. Vnde coram eo Ieſus pontifex quaſi reus conſiſtit, accuſante eum ſatana: Eſt enim hic ſpecies tribunalis & iudicij, in quo iudex eſt Deus, accuſator ſatanas, reus Ieſus, aduocatus Michael: ſed Deus ſuas partes delegat Michaeli, vt ipſe eius loco ſit iudex. Vnde coram Michaele quaſi iudice reus hic conſiſtit Ieſus. Sicut enim Deus, ſic & angeli eius, vtpote æquiſſimi, poſſunt eſſe ſimul aduocati & iudices; ita S. Hieron. Remig. Hugo, & Lyran. *Debuit*, inquit, *prælatus totius populi angelus, eiuſdem populi prælato homini* (putà pontifici Ieſu) *praſtò adeſſe*.

ET SATAN STABAT] *Satan* hebr. idem eſt quod aduerſarius: hinc tribuitur dæmoni, qui ſummè & vbique fidelibus aduerſatur, iuxta illud S. Petri epiſt. 1. cap. 5.8. *Aduerſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret.* Hinc Septuag. pro *ſatan* vertunt διάβολος, id eſt calumniator. Porrò *ſatan* hic antonomaſticè intelligitur dæmonum princeps, putà Lucifer; contra hunc enim vti primitus in cælo pugnauit, ita perpetim in terra pro Eccleſia depugnat S. Michael, vti docet S. Iohannes Apocal. 12.7. *Et factum eſt*, inquit, *prælium magnum in cælo: Michael & angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat & angeli eius.* Et cap. 20.2. *Apprehendit draconem ſerpentem antiquum qui eſt diabolus, & ſatanas, & ligauit eum per annos mille.* Contra hunc quaſi principem dæmonum, tentantem ſe decertauit Chriſtus, Matt. 4.1. & 10. Hic quoque contra Michaelem altercatus eſt de corpore Moſis, vt ait S. Iudas in epiſt. v. 9.

Summi Pontificis cuſtos Angelus eſt S. Michael, tentator Iſrael.

Hinc colligas Summum Pontificem, qualis fuit Ieſus filius Ioſedec, cuſtodem & tutorem habere S. Michaelem: ille enim vti tutor eſt corporis Eccleſiæ, ita eſt & capitis, putà Pontificis; ſicut ex aduerſo Lucifer hoſtis Eccleſiæ, hoſtis eſt & Pontificis: cum enim maximè impugnat, vt eo proſtrato proſternat Eccleſiam: idq; aliquando per ſe, aliquando per dæmones ſibi ſubditos. Quocirca vigiles forteſque excubent Pontifices: iugiter cogitent ſibi acre & perenne eſſe bellum cum principe tenebrarum, qui ardet ira, pollet potentia, tumet ſuperbia, vafer eſt aſtutia, peritus experientia. Sciant ſuum antagoniſtam eſſe Luciferum: meminerint ſe cùm pontificatum ineunt, ad duellum & ſingulare certamen prouocare ſatanam, omneſque eius inferorum cohortes & legiones, de quibus ait Apoſt. Ephes. 6.13. *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.* Sed ne percellantur, nec animis cadant, ſciant ex aduerſo hyperaſpiſtem & defenſorem ſuum eſſe S. Michaelem. Meminerint ſibi in B. Petro à Chriſto promiſſum eſſe: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi* (putà omne inferorum robur & potentia) *non prævalebunt aduerſus eam* Matth. 16. Meminerint totam Eccleſiam, ac præſertim ſingulos ſacerdotes, pro ſe nominatim in Miſſæ ſacrificio quotidie Deo ſupplicare. Plures ergo & potentiores ſunt eorum protectores, quàm ſint hoſtes & impugnatores, vti eos videns dixit Eliſæus 4. Reg 6.16. Perperam ergo Arias per *ſatanam* accipit Antiochum Epiphanem, qui Ieſum, id eſt Machabæos poſteros Ieſu, oppugnauit. Agitur enim hic de ipſo Ieſu, non de poſteris, vti paulo antè dixi.

A DEXTRIS EIVS] Satan accuſans Ieſum filium Ioſedec in tribunali Dei, ſtabat à dextris Ieſu, quaſi victor, & in lite potior & ſuperior: quia videbatur in iudicio præualiturus, ac Ieſum ad ſententiam damnationis adacturus: quia vera erat accuſatio quam ei intentabat, inquit S. Hieron. Simili ſchemate & phraſi ait Pſaltes pſalm. 108.6. *Conſtitue legiſlatorem ſuper eum*, nimirum fac vt diabolus ſtet à dextris eius, quaſi ei præualens, leges & iura dictans. Vnde S. Auguſt. ibidem tropologicè ſic explicat: *Hoc*, inquit, *meruit* (Iudas proditor Chriſti) *vt ſuper ſe diabolum habeat, id eſt, diabolo ſubditus ſit, qui Chriſto ſubditus eſſe noluit. Stet autem à dextris eius, dictum eſt: quia opera diaboli præpoſuit operibus Dei. Hoc enim cuique non immeritò dextrum dicitur, quod præponit, ſicut ſiniſtræ dextera præponitur. Ideo & de illis qui ſæculi huius gaudia præponentes Deo, beatum dixerunt populum cui hæc ſunt, rectiſſimè dictum eſt: Dextera eorum dextera iniquitatis. Diabolus ergo ſtetit à dextris eius, quando præpoſuit auaritiam ſapientiæ, & pecuniam ſaluti ſuæ, vt eum traderet à quo debuit poſſideri, ne ab ipſo poſſideretur, cuius opera ipſe Chriſtus ſoluit, à quo noluit poſſideri.* Vnde ſequitur: *Cum iudicatur exeat condemnatus.* Ex aduerſo iuſti & ſan-

cti dicunt Pſal. 15. 8 *Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commouear.* Et Pſalm. 108. 31. *Aſtitit à dextris pauperis* (*vt diuitiæ pauperis ſint ipſe Dominus*, ait ibidem Auguſt.) *vt ſaluam faceret à perſequentibus animam meam.* Secundò, Albertus, Hugo & Sanchez: Satan, inquiunt, eſt à dextris pontificis, quia Iudæorum felicitati cùm inuideret, angelorum & piorum ex eo populo conſilijs aduerſabatur: nam ſatan per malos regis conſillarios in Babylone, & per Samaritas in Iudæa Hebræorum conſilia turbabat, neque quidpiam ſinebat expeditè, aut cum magno ſtudij operæque pretio adminiſtrari. Vti enim amicus eſt à dextris, vt iuuet & protegat, quomodo dicitur Pſalm. 15. *A dextris eſt mihi ne commouear*; ſic inimicus eſt à dextris; vt quod in nobis firmius eſt, & magis ad laborem idoneum, turbet & infirmet. Quod vtique per Samaritas agebat ſatan, dum & opifices, & Iudæos fabricæ præſides varijs artibus remorari & impedire ſatagebat. Sic & Pineda de Rebus Salomonis lib. 7. c. 20. Dextera, ait, ſymbolum eſt egregij alicuius conatus & operis; hinc qui ſe alicui à dextris opponit vt aduerſetur, proculdubio opus impedit malitioſè & hoſtiliter, vti fecit hic ſatan.

Myſticè, diabolus eſt à dextris impiorum. Cur. Myſticè, notat Hugo diabolum eſſe à ſiniſtris illis quos perſequitur in temporalibus; à dextris, quos in ſpiritualibus; ante faciem, qui verſutias eius cauent; à tergo, qui non præuident; ſuprà, quos conculcat; infrà & ſub pedibus, qui eum conculcant; hæcque confirmat ex Script. Euthym. in Pſalm. 108. v. 6. Diabolus, ait, ſtat à dextris, vt operationes dextras, id eſt bonas, rapiat. Ibidem Valentia: Sicut, inquit, à dextra incipit motus animalis, ita illi à diabolo aguntur, nihil operantes niſi ſecundùm auaritiam, odium, infidelitatem. Diabolus ergo ſtat à dextris, tamquam princeps peccatorum. Sic & Elias Cretenſis in orat. 1. Nazianzeni: Satan, ait, ſemper res noſtras dextras, id eſt, quæ cum laude ſunt coniunctæ, oppugnat, non verò ſiniſtras. Quocirca S. Ambroſ. lib. 3. de Interpell. c. 11. Adam, ait, dextram ſuam diabolo dedit, quam extendi fecit ad interdicta poma. Ita præiudicatum eſt in illo omnibus, & cœpit vniuerſis diabolus à dextris ſtare: omnes quippe naſcimur damnati ac filij iræ. Sicut enim Pſalm. 79. v. 18. Dauid virum dextræ vocat, quem Deus peculiari ope ſua fortem facit; ita diabolum à dextris habet, qui ei conſentiendo ſe ſubijcit, eumque contra ſe fortem ac potentem reddit. Diaboli typus fuit Naas rex Ammon, dicens Iſraelitis 1. Regum 11. 2. *In hoc feriam vobiſcum fœdus, vt eruam omnium veſtrûm oculos dextros*, tum in opprobrium, tum vt eos bello inutiles, vtpote cæcos, reddam: ſiniſtrum enim oculum ſcuto tegunt milites. Quod myſticè explicans S. Gregor. lib. 5. in libro Regum ſub initium: *Dexter*, inquit, *oculus noſter eſt intuitus claritatis æternæ: ſiniſter verò oculus eſt concupiſcentiæ carnalis. Dexter ergo oculus eruitur, quando mens ea cæcitate percutitur, vt vltrà ad videnda cæleſtia non aperiatur. Naas* (Naas hebr. idem eſt quod ſerpens, qualis eſt diabolus) *ergo dextros oculos fœderatorum ſibi eruit, quando gula ſic deuictis abſtinentibus præualet, vt carnalia ſola cupiant, & vltrà quæ amare ſolebant non attendant*, putà ſpiritualia & æterna.

A Alleg. S. Hieronym. *Stans cernitur Ieſus, & ſtabili conſiſtens gradu, & ſatan ſtabat à dextris vt aduerſaretur ei. Tentatus enim eſt per omnem modum abſque peccato. Et in Euangelio ad eum tentator accedit, quærens ſemper dextris eius & virtutibus contraire.* Et S. Gregor. 20. Moral. c. 18 *Pro dextro*, ait, *habere dicimur, quod pro magno penſamus: pro ſiniſtro verò id, quod deſpicimus. Veniente ergo Chriſto in carnem ſatan à dextris ſtetit: pro magno namque Dominus Iudaicum populum, & pro nihilo gentes habere videbatur; ſed poſtquam incarnatus apparuit, gentilitas quæ pro ſiniſtra habita fuerat credidit; Iudaicus verò populus ad perfidiam declinauit. Satan ergo à dextris ſtetit, quia illum ei populum rapuit, qui dudum dilectus fuit.* Et inferiùs: *Cùm S. Eccleſiam laceſſunt qui fideles videbantur, et proculdubio calamitates ad dextram ſurgunt*: ſed

B quia reliquiæ in fine mundi ſaluę fient, hinc Dominus remouet ſatanam à dextris dicens: *Increpet Dominus, &c.*

Denique ex hoc loco & ſimilibus Caſſianus Collat. 8. cap 17. colligit vnicuique noſtrûm cohærere angelum non tantùm bonum, ſed & malum, ſiue vnicuique à Lucifero deſtinari dæmonem tentantem, ſicut à Deo cuique deſtinatur angelus cuſtos ad tutelam. *An quiſque habeat angelum malum.* Quæ fuit ſententia Originis & nonnullorum veterum. Nec eſt improbabilis: tum quia Lucifer eſt ſimia Dei: tum quia ardet odio Dei & inuidia hominum, nouitque hunc eſſe optimum nocendi hominibus modum & ordinem, ſi cuique dæmon, qui iugiter eum obſeruet, & dum occaſio eſt tentet, aſſignetur, ne inter dæmones ſit ataxia & confuſio; neue quod vnus cœpit, alter deſtruat. Porrò cuique ſuum aſ-

C ſignat Lucifer, non Deus.

VT ADVERSARETVR EI] Hebr. לְשִׂטְנוֹ *leſitno*, à radice שָׂטַן *ſatan*, id eſt, aduerſatus eſt, vnde *ſatan* vocatur aduerſarius. Explicat ergo etymon *ſatanæ*, q. d. Satan, id eſt aduerſarius, ſtabat, vt iuxta nomen & officium à ſe vſurpatum aduerſaretur Ieſu, vt ſcilicet quaſi actor accuſaret eum in tribunali Dei, ad hoc vt eo damnatus iudicaretur indignus tam pontificatu, quàm reſtauratione templi & cultus diuini: hanc enim impedire ſatagebat ſatanas.

Quæres, quodnam fuit crimen Ieſu, cuius eum accuſauit ſatan? *Peccatum Ieſu quod. Reſp. primò.* Primò, Theod. & Sanchez cenſent, peccata hæc non fuiſſe Ieſu, ſed populi; quæ multa erant, eaque imputari Ieſu tamquam pontifici; quodammodo enim totus populus eſt in ſacerdote, & in ſacerdote peccat; aut ſacerdos potiùs in omnibus peccat, vti docet S. Cyrillus.

D Verùm aliquod peccatum Ieſu proprium hic interueniſſe innuit angelus, dicens v. 4. *Auferte veſtimenta ſordida ab eo*; &: *Ecce abſtuli iniquitatem tuam.*

Secunda genuina. Dico ergo hoc peccatum fuiſſe, quòd populum iam penè in Babylone legis cultuſque Dei oblitum, in ea non ſatis inſtrueret, nec ad eam obſeruandam modis omnibus vrgeret, ac præſertim quòd illum torpentem in fabrica templi ad illam non cogeret, vt patet Aggæi 1. v. 1. & 2. Rurſum, quòd eum non auerteret à matrimonijs cum alienigenis vxoribus contrahendis. Hoc enim crimen in populo redarguit & emendauit Eſdras lib. 1. cap. 9. 2. ita Chald. Lyran. Emmanuel, Mariana & Vatab. Porrò hac in re negligentem fuiſſe Ieſum patet ex eo, quòd eius filij & fratres duxerint alienigenas, vt patet 1. Eſdræ 10. 18.

quos ſanè ipſe quaſi pater caſtigare & impedire debebat. Vnde Chald. vertit, *erant autem ipſi Ieſu filij, qui duxerant vxores quæ non erant dignæ ſacerdotio.*

A Addit S. Hier. ex Hebræis, quem ſequuntur Remigius, Haymo & Hugo, *quod & ipſe cum cæteris alienigenam acceplſſet vxorem; quod & in Eſdra & Malachia pleniſſimè ſcriptum eſt.* Verùm in Eſdra ſcriptum eſt tantùm filios Ieſu duxiſſe alienigenas, non ipſum Ieſum, quòd ſi ipſe Ieſus pontifex alienigenam duxiſſet, vtique id ipſum non tacuiſſet Eſdras, cùm ipſe ex profeſſo vitia Synagogæ recenſeat & caſtiget, ac nominatim c. 10. numeret eos qui alienigenas in vxores acceperant. Minùs credibile eſt quod ſcribit S. Iuſtin. dialog. contra Tryphon. Ieſum accuſatum à ſatana, quod duxiſſet vxorem meretricem. Quis enim hoc credat de ſancto viro & pontifice?

B Porrò τὸ *vt aduerſaretur*, innuit Ieſum aliquid egiſſe vel tentaſſe, in quo ipſi aduerſatus ſit ſatan. Hoc autem videtur fuiſſe, quòd ipſe quaſi pontifex Deum oraret pro reſtauratione templi, religionis legiſque Dei. Ita Arias & Vatabl. vtq; Iudæi in Babylone reliqui ad patriam ſedem, & auitam religionem in Ieruſalem redirent, inquit Beda in epiſt. Iudæ.

Moral. Rectores ſunt Atlantes &c.

Moraliter, diſce hîc quantum onus ſubeant Superiores, quantumque ſubditi eis compati, illudq; promptè eis obediendo alleuiare debeant. Ipſi enim ſunt quaſi Atlantes, qui portant Eccleſiam vel rempubl. ita vt ſingulorũ qui in ea ſunt peccata ipſi Epiſcopo, Paſtori vel Rectori aſcribantur. Hinc Apoſtolus Hebr. 13. 17. *Obedite*, ait, *præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim nõ expedit vobis.* Vbi S. Chryſ. hom. 34. *Miror*, ait, *ſi poteſt aliquis rectorum ſaluari.* Ibidem S. Thomas: Chriſtus, inquit, in die iudicij de ſingulis ſubditorum animabus interrogabit rectores, ab eiſque ſingulorum ſalutem repoſcet, dicendo eis illud Ierem. 13. v. 20. *Vbi eſt grex qui datus eſt tibi, pecus inclytum tuum?*

C Et dixit Dominvs ad satan: Increpet Dominvs in te satan] q. d. Deus ex zelo quo amabat Ieruſalem, eiuſque pontificem Ieſum, quoq; indignabatur ſatanæ, tam improba & noxia Hieroſolymæ, æquè ac Deo impudenter poſtulanti, non exſpectauit vt Michael aduocatus Ieſu eius cauſam ageret, ſed ipſe ex feruore eum præuenit, cauſamq; Ieſu egit. Dixit ergo ſatanæ: *Dominus*, hebr. *Iehoua*, id eſt, Deus opt. max. imperio, increpatione & obiurgatione ſua reprimat & compeſcat tuam audaciam & ſuperbiam, ô ſatan, qua ad dextram Ieſu pontificis, quaſi eo dignior eiuſque victor, te collocas: Deus, inquam, compeſcat te, ne Ieſu oranti pro reſtauratione Ieruſalem cultuſque diuini noceas, neue illum in tam pio Deoq; grato propoſito impedias. Deus enim *elegit Ieruſalem* ex omnibus mundi vrbibus, vt in ea habitet & colatur.

D Nota Primò. Deus hîc loquitur ſatanæ de ſeipſo in tertia perſona. Senſus enim eſt q. d. Ego Deus increpabo & compeſcam te, ô ſatan. Verùm dicit in tertia perſona: *Dominus increpet te*, per hebraiſmum, tum vt ei oſtendat ſuam maieſtatem; tum quia ſatan indignus eſt quem Deus in prima perſona compellet, vt cum eo cominus diſputet & diſceptet. Sic dicitur Geneſ. 19. *Pluit Dominus à Domino*, id eſt, à ſeipſo. Ita S. Hieron. Theod. Remig. & Rupertus, qui ſimul cenſent hîc innui Trinitatem perſonarum in Deo, quaſi Dominus Pater dicat Domino Filio: Increpa, id eſt comprime, ſatanam. Cùm enim Ieſus filius Ioſedec non poſſet per ſe ſatanæ reſiſtere, filius Dei, qui etiam Ieſus vocandus erat, increpuit pro illo ſatanam; & ſimul hac increpatione ſignificauit, ſe cùm carnem acciperet, diabolum increpaturum, vti fecit Matth. 4. cum ait: *Vade ſatana.* Ita Bellarm. lib. 1. de Chriſto c. 5. Vnde & ter hîc *Dominus* nominatur, vt indicetur Pater, Filius, & Spiritus ſanctus, ait noſter Emmanuel.

Michael vocatur Deus, id eſt Dei legatus.

Secundò, faciliùs & planiùs Albertus, Hugo, Arias & Vatablus cenſent hîc loqui non Deum, ſed angelum, putà Michaelem, eumque inuocare Deum, vt ſatanam increpet & compeſcat. Sicut enim ſatan hîc eſt actor, ita Michael eſt defenſor, æquè ac iudex Ieſu. In iudicio enim mox vt reum accuſauit actor, eum defendit aduocatus; vel certè, ſi accuſatio ſit calumnioſa, vti hîc erat, ipſe iudex. *Dixit ergo Dominus*, id eſt angelus Domini, *ad ſatan.* Eſt metonymia, vel potiùs proſopopœia: angelus enim vocatur *Dominus*, hebr. *Iehoua*, id eſt *Deus*, quia Dei vices obibat in hoc iudicio, eratque pro eo iudex Ieſu pontificis. Ipſe enim erat præſes & tutor Synagogæ; ac proinde ad eum pertinebat iudicare culpam & cauſam Ieſu, qui in Synagoga erat pontifex. Vnde dicitur Ieſus ſtetiſſe coram eo, quaſi reus coram iudice. Si enim Michael hîc fuiſſet aduocatus tantùm Ieſu, vtique dixiſſet Zacharias eum à ſiniſtris Ieſu ſtetiſſe, ſicut dixit diabolum quaſi actorem ſtetiſſe à dextris Ieſu. Deniq; in ſequentibus ſemper agit & loquitur angelus, non Deus: ergo & hîc. Simili modo angelus vice Dei dans tabulas legis Moſi in Sina, teſte Apoſtolo Galat. 3. 19. gerit ſe vt Deum, imò Deum ſe vocat dicens: *Ego ſum Dominus Deus tuus*, Exodi 20. v. 2. quia perſonam Dei legiſlatoris ſuſtinebat. Sic angelus Gedeonem mittens contra Madianitas nunc vocatur angelus, nunc Dominus, quia Domini erat legatus, Iudic. 6. 12. Denique ita videtur explicare S. Iudas in epiſt. v. 9. ibi enim huc alludens ſic ait: *Cùm Michael archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moſi corpore, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ* (eum blaſphemare, ei conuiciari, ei maledicere, dicendo v.g. Abi hinc, maledicte, vel maledicat tibi Deus) *ſed* (modeſtè) *dixit: Imperet tibi Dominus*, græcè ἐπιτιμήσαι, id eſt, increpando imperet, & imperando increpet eum poteſtate & obiurgatione te, quaſi impudentem actorem & calumniatorem, hoc eſt, reprimat & compeſcat tuam impudentiam & inſolentiam Deus: hoc enim ſignificat hebr. יגער *iggar*, id eſt *increpet*, quod Septuag. quos ſequitur Iudas, vertunt ἐπιτιμήσαι. Sic ait Pſaltes pſal. 105. 9. *Increpuit mare rubrum, & exſiccatum eſt.* q. d. Acri imperio quaſi increpando ferum mare cohibuit, diuiſit & ſiccauit. Et pſalm. 67. 31. *Increpa feras arundinis.* Sic Chriſtus Lucæ 8. 25. *Increpauit ventum & tempeſtatem aquæ*, ſcilicet dicens: Tace & obmuteſce, hoc eſt, ſedare & quieſce, vt habet Marcus c. 4. 39. Quando enim contra naturam & naturalium cauſarum, putà ventorum, vim & impetum agitur, opus eſt vehementiori potentia & imperio Dei, quod Scriptura vocat incre-

increpationem, quaſi quid violentum & coactum. Sic enim aurigæ equos, agaſones aſinos, magiſtri diſcipulos pigros increpando & minando plagas, cogunt accelerare manum, vel greſſum.

Moraliter, hanc Dei ſatanam increpantis vocem vſurpent, quicumque à ſatana tentantur aut vexantur, vt Dei ope freti generosè eum repellant, vilipendant & calcent. Ita S. Bauo in Belgio præſertim Gandaui celebris, cùm ſpretis ampliſſimis latifundijs (erat enim regum Francorum ſanguine oriundus, & Auſtraſiorum Ducum hæres) totum ſe Deo rebuſque diuinis daret, acriter oppugnatus à turba dæmonum, nunc canum, nunc luporum, nunc vrſorum, nunc leonum, nunc ſerpentum voces & formas induentium, ingenti animi robore & fiducia eos irridens, dicebat: *Increpet in te Deus, ô ſatan, & increpet in te, qui elegit Ieruſalem.* Nec mora: legio euanuit, nec vltrà virum Dei impugnare auſa fuit. Ita habet eius vita.

NVMQVID NON ISTE TORRIS EST ERVTVS DE IGNE?] Syrus, *hic eſt torris qui euaſit de igne;* Arabicus, *hic ſicut lampas immerſus in ignem.* q.d. Iudæos ob peccata Babylonico igne, id eſt captiuitate, puniui, multoſque eorum conſumpſi: ex illo igne Ieſu, quaſi torris è flamma afflatus & fuliginoſus, hoc eſt, miſer & pauper euaſit, vt Synagogam inſtauret. Cur ergo tu, ô ſatan, vis eum omnino obruere, comburere & perdere, vt populum, cultumque Dei cui inuides, diſperdas? Non ita erit: ſeruabo eum, ne omnino comburatur; quia decreui per eum meum templũ, populum, vrbem & religionem reſtituere: Dei enim proprium eſt calamum quaſſatum non conterere & linum fumigans non extinguere, Iſaiæ 42.3. ita S. Hieron. & Cyril. Vox *torris*, ſignificat Ieſum populumque Babylone ita deformatum, & quaſi toſtum, vt penè conſumptus ſit, ac planè conſumendus videatur, ni Deus eripiat & ſuccurrat. Hinc prouerbium: *Titio ad ignem, Torris ad focum*, cùm quis applicatur illi rei vel officio, ad quod natura factus natuſque videtur, vt cum culinarius ad culinam, furcifer ad furcam, coquus ad ollas, incendiarius ad rogum adducitur & applicatur. Sic Iudæi hodie ſunt quaſi torres de igne, quo à Tito cremata eſt Ieruſalem, eruti. Semiuſtulati, inquit Rupertus, igne, quo ciuitas eorum arſit, inſignia vbique demonſtrant, iuxta illud Amos. 4. v. 11. *Facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio;* præceſſit enim: *Subuerti vos ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham.*

Myſticè, S. Gregor. libr. 20. Moral. c. 18. *Populus*, inquit, *Iudæorum ad gehennæ incendia perfidia duce defluebat; ſed dum ad fidem reducitur, ab eodem æterni ignis incendio liberatur. Hinc ſtatim de eo ſubditur: Numquid non eſt iſte torris erutus de igne?*

Sic tropologicè *torris erutus de igne* eſt quilibet peccator, quem prædicator, vel confeſſarius docendo & monendo, è gehenna, cui deſtinatus erat, eripit. Quid enim aliud ſunt peccata, quàm folles: & peccatores, quàm torres & fomenta gehennæ? Rurſum S. Hieron. *Torris*, ait, *de igne erutus rectiſſimè intelligi poteſt qui cùm in Babylone fuerit* (vti eſt iuſtus in mundo, mundique illecebris & tentationibus) *non eſt Babylonio igne conſumptus, nec flamma ſæculi huius attactus: Vnde & Moſes in ſolitudine cernit viſionem magnam, in qua ardebat rubus, & non comburebatur.* Sic S. Iudas in epiſt. v. 22. *Hos*, inquit, *arguite iudicatos, illos verò ſaluate de igne rapientes.* Rurſum S. Hieron. torrem hunc adaptat Chriſto; quia ambuſtus flamma paſſionis, & reſurgens retinuit eius veſtigia, plagas ſcilicet glorioſas.

ET IESVS ERAT INDVTVS VESTIBVS SORDIDIS] Arabicus, *& erant ſuper eum veſtes ſordidæ*: tum quia ex Babylone nuper redierat ſordidatus & ſqualidus, pauper & miſer; ita Theodor. tum ob culpam recenſitam v. 3. veſtis enim ſordida ſordidam notat mentem & conſcientiam, quam expians angelus v. ſequ. ait, *Auferte veſtimenta ſordida ab eo.* Et: *Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatorijs:* ita S. Hieron. Remig. Haymo, Albert. & Lyran. *Ieſus*, inquit S. Hieron. *indutus erat veſtibus ſordidis tripliciter, vel ob coniugium illicitum, vel ob peccata populi, vel propter ſqualorem captiuitatis.* Porrò *ſplendidæ veſtes* (qualis erat pontificis Ieſu) *manifeſtiores ſunt ſordes*, ait Nazianz. orat. 31. Vnde moraliter S. Bernard. ſerm. de triplici cuſtodia: *Sicut*, inquit, *pretioſam veſtem exigua quamuis macula turpiùs decolorat, ita à nobis multò maior exigitur iuſtitia; cùm in alijs minimus, in nobis grauis ſit macula.*

Symbolicè, ſordidæ veſtes Ieſu pontificis innuunt pontificatum, templum & cultum ſacrorum non fuiſſe tam elegantem & magnificum poſt reditum è Babylone, quàm fuerat ante: defuerunt enim illis præter opes Salomonis aliaq; plura, illa quinque inſignia quæ notaui Aggæi 2.10. ita Clarius.

Allegor. Ieſus filius Ioſedec indutus veſtibus ſordidis, repræſentat Ieſum Chriſtum ſordida noſtra carne indutum. Caro enim humana præ carne aliorum animalium omnium ſordida eſt, ærumnoſa, miſera, ac mille morbis, fæcibus & putoribus obnoxia, vt non aliud eſſe videatur, quàm vas ſordium, vt patet intuenti ea quæ ex ore, oculis, auribus, naſo & infernè egerimus. Sanè ſi anima infantis dum concipitur, ingreſſura corpus videret eius miſerias, morbos & ſordes, quibus per omnem vitam continuè ſubiacebit, horreret in illud ingredi. Cogita quàm horreat anima tua viſo aliquo corpore leproſo, ſcabioſo, vlceroſo, cancro exeſo, putido, cadaueroſo, qualia mendicantium Romæ ante templorum fores paſſim videmus, quamque detrectaret in illa ingredi, illaque induere & animare, ſi Deus id iuberet. Et vide dignationem Dei noſtri, qui ſciens & præuidens carnem noſtram omnibus hiſce miſerijs & ſordibus natura ſua obnoxiam, eam tamen induit cùm Verbum caro factum eſt, vt eam expiaret, & ab hiſce, magiſque ab animæ ſordibus expurgaret. Ita S. Gregor. lib. 20. Moral. cap. 18. *Sordidis*, inquit, *veſtibus indutus erat Ieſus, quia quamuis alienus ab omni peccato, tamen in ſimilitudinem venit carnis peccati.* Secundò, Ieſus fuit ſordidus; quia vitam egit inopem & pauperem in perpetuis laboribus & ſudoribus, ac pedeſter nudiſque pedibus incedens & circumquaque euangelizans, pedes ſuos ſæpè puluere & luto inquinauit. Tertiò & maximè, quia in paſſione ſordidatus fuit tum peccatis noſtris; tum liuore, ſanguine, ſanie, ſputis, phlegmatibus, vulneribus, &c. Vnde S. Hieronym. *Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis: quia cùm non feciſſet peccatum, pro nobis peccatum factus eſt: & ipſe infirmitates noſtras*

Vers. 3.

Veſtes ſordidæ Ieſu quæ.

Significans carnem à Chriſto aſſumptam, eiuſq; paſſionem.

ſtras portat, & pro nobis dolet, & nos reputauimus eum eſſe in dolore (imò leproſum, vt ait Iſaias cap. 53.) *& in plaga, & in angustia. Ipſe verò vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, & infirmatus eſt propter peccata noſtra. Et in Apoſtolo legimus, Chriſtus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.* Hic in pſalm. 21. loquitur: *Longè à ſalute mea verba delictorum meorum. Et in 68. Deus tu ſcis inſipientiam meam, & delicta mea non ſunt à te abſcondita: quæ vniuerſa appellantur veſtimenta ſordida, & auferentur ab eo cùm noſtra peccata deleuerit; vt quia ille ſordidis indutus eſt veſtibus, nos reſurgentes ab eo audiamus poſt baptiſma Candida ſint ſemper veſtimenta tua,* Audi & S. Ambroſ. in pſalm. 118. ad illud: *Legem mihi conſtitue Domine viam iuſtitiarum tuarum. Stabat,* inquit, *Ieſus, & habebat veſtimenta ſordida: mea enim peccata portabat: ſumpſit veſtimenta noſtra; vt nos ſplendore immortalitatis indueret. venit in nube leui quaſi iuſtitia: iniquitas enim in talento plumbeo* B *ſedet, Chriſtus in corde iuſtorum quos peccata non onerant.* Verùm de talento plumbi dicendum cap. 5. 7.

Chriſtus cruce & patiendo vicit diabolum. Porrò conſidera mirum litigium & duellum Chriſti & diaboli: ille hoſtis acerrimus, mucronem intentat, addicit morti, ac deuouet ſacerdotis caput; Chriſtus nudum latus, nudum caput ac corpus, aut, quod in bello pro eodem eſt, lacera & ſordidata veſte indutum opponit, & vincit. Viderat id Iſaias c. 51. 9. *Conſurge,* inquit, *induere fortitudinem brachium Domini;* quid laceris cruentiſq; veſtibus cum prælio? At dux Chriſtus pro æreo thorace ſanguineam chlamydem, pro ferreis ocreis manicisque ferreos clauos, pro galea ſpinas, pro militum præſidio ſolitudinem, pro tubarum clangore ſilentium, & patientiam cum hoſte congreſſurus obtendit. Verùm nullus æquè potens thorax, ac cruenta caro; nulla præſtantior C fortitudo contra hoſtem, quàm lacerati corporis infirmitas: quam vt cernit diabolus, debilitatur & frangitur, quoniam tam atrocis parricidij, imò Chriſticidij & Deicidij eſt auctor; ideoque confuſus victuſque aufugit. Hoc eſt quod de Chriſto dicit Iohannes Apoc. 19. 13. *Et amictus erat veſte aſperſa ſanguine, & vocabatur nomen eius verbum Dei,* ſcilicet efficax & omnipotens, quod vt ſuum robur oſtendat, per ipſas plagas & vulnera ſternit hoſtem, comque animat.

Vers. 4. Et stabat ante faciem Angeli] quaſi reus ideoque ſordidatus coram iudice, vt dixi v. 1. ac quaſi ſuæ cauſæ diffidens, maleque ſibi conſcius, ſupplex oculos flebiles dirigebat in angelum, poſcens gratiam & opem. Sic olim rei pulla veſte, D intonſa coma, luridi & ſqualidi comparebant & & conſiſtebant in tribunali, vt iudicem ad miſericordiam flecterent.

Qui (ſcilicet angelus præſes & iudex, putà Michael, tacitis votis Ieſu annuens) respondit et ait ad eos qui stabant coram se] putà ad angelos ſibi ſubditos & miniſtrantes; ita S. Hier. Theod. Remig. Lyran. & alij paſſim, vno excepto Aria, qui putat hîc Michaelem loqui ad ſacerdotes, vel ad miniſtros Ieſu pontificis: eorũ enim erat ipſum veſtibus exuere & induere; verùm non hiſce ſordidis & mutatorijs: ſordidis enim & peccaminoſis hiſce Ieſum exuere, & mutatorijs eum induere ſoli poterant angeli.

Auferte vestimenta sordida ab eo, & induite eum mutatorijs, putà veſtibus pulchris A & pretioſis, ac cidarim imponite capiti eius, vti ait verſ. 5. Vtrumque fecerunt angeli obedientes Michaeli; qui proinde hoc mutationis veſtium ſymbolum & ſignificationem explicans ſubdit; ecce abstvli a te iniqvitatem tvam, et indvi te mvtatorijs] q. d. Ideo per angelos in viſione iuſſi te exui ſordidis, & indui ſpecioſis veſtibus, vt repræſentem quòd Deus tibi condonarit tuam iniquitatem, de qua dixi v. 3. quodque ſordidum habitum peccati commutarit in ſplendidum gratiæ & virtutum, quo te veſtiuit; Mutatoriæ enim veſtes erant bellæ & pretioſæ: talibus enim ſolent viles mutari in feſtis; ideoque ſymbolicè repræſentant gratiam, virtutes & dona Spiritus ſancti, quibus ipſe animam peccatoris in iuſtificatione quaſi reginam, imò ſponſam Dei veſtit & ornat. Vnde Chald. vertit, *vide quòd abſtulerim à te iniquitatem tuam, & induerim te in-* B *ſtitia,* ita Albert. Lyranus, Arias & alij. Talibus ſe veſtitam gloriatur Eccleſia Iſaiæ 61. 10. *Gaudens,* inquit, *gaudebo in Domino, quia induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circumdedit me, quaſi ſponſum decoratum corona, & quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis.* Porrò Michael propriè non abſtulit peccatum Ieſu: ſolus enim Deus aufert & condonat peccata: ſed *abſtulit,* id eſt, ablatum & condonatum tibi eſſe à Deo, hoc ſymbolo mutationis veſtium ſignificaui & repræſentaui. Vnde liquet Ieſum de ſuo peccato indoluiſſe, & contritionis actum eliciuiſſe, partim ob monitionem & correptionem Eſdræ, l. 1. cap. 10. 19. (vbi dicitur: *Et dederunt manus ſuas, vt eijcerent vxores ſuas* (alienigenas) *& pro delicto ſuo arietem de ouibus offerrent.*) Zachariæ, & aliorum Prophetarum, vel ſacerdotum piorum; partim per gratiam C excitantem ad pœnitentiam ipſi à Deo immiſſam. Nemo enim qui eſt in peccato, ab illo purgari poteſt, niſi ad hanc purgationem ſe idoneum reddat, & diſponat per actum doloris & pœnitentiæ. Rurſum nemo pœnitere poteſt, niſi gratia Dei ad id excitetur. Quocirca Hebræi, S. Hieron. Remigius, Haymo & Hugo, qui cenſent peccatum Ieſu fuiſſe, quòd contra legem vxorem duxiſſet alienigenam, cenſent pariter pœnitentię eius partem fuiſſe, quòd eam dimiſerit, duxeritque Iudæam, ita vt mutatoriæ veſtes ſignificent commutationem vxorum. Vnde Chald. vertit v. 5. *impoſuerunt cidarim mundam capiti eius, & acceperunt ei vxorem decentem ſacerdotium.* Id enim feciſſe filios eius & fratres, patet ex Eſdræ loco paulò antè citato.

D Iam verò veſtes has mutatorias non laicas fuiſſe ſed ſacras & pontificales, patet tum ex Sept. qui vertunt, *induite eum podere;* poderis enim erat tunica pontificia vſque ad pedes demiſſa: tum ex cidari, quæ capiti Ieſu imponitur; cidaris enim erat tiara pontificis: tum quia ſacerdotes & pontifices ſacra obituri, mutabant veſtes communes in ſacerdotales, quæ proinde mutatorię dicebantur. Significat ergo angelus hac mutatione veſtium, dimiſſum eſſe peccatum pontifici, quod eum quaſi immundum arcebat ſacris; ideoque reddita ei Dei gratia eum dignum eſſe qui rurſum ſacra obeat & pontificatu fungatur, prout de facto ſuſpenſionem hanc ſacrorum ab eo tollit, vſumque & functionem eorumdem illi reſtituit; ita Remig. Albert. Haymo & Arias.

Allegor. & anagogicè repræſentatur hîc Ieſus

ſtus Chriſtus, qui in incarnatione & paſſione, tum carne noſtra, tum probris & plagis quaſi veſtibus ſordidis indutus, eas exuit in reſurrectione, quando gloria & honore à Patre veſtitus & coronatus fuit. Ita S. Hieron. Euſebius lib. 4 Demonſt. c. vlt. Origenes hom. 14 in Lucam & alij. Quocirca Tertull. l. 3. contra Marc. c. 7. hic notari cenſent duplicem Chriſti aduentum. *Primò enim,* inquit, *Ieſus eſt ſordidis indutus, id eſt carnis paſſibilis & mortalis indignitate, cùm & diabolus aduerſabatur ei, auctor ſcilicet Iudæ traditoris, ne dicam etiam poſt baptiſma tentator: Dehinc ſpoliatus priſtinas ſordes, & exornatus podere, & mitra, & cidari munda, id eſt, ſecundi aduentus gloria & honore.*

Anag. eg. Chriſtus reſurgens indutus eſt ornatu regio.

Vers. 5. Et dixit] ſcilicet angelus, purà Michael: hic enim pergit loqui. Legit Interpres וַיֹּאמֶר *veamar,* id eſt, *& dixit.* Ita & Septuag. Iam alio puncto legunt וָאֹמַר *vaomar,* id eſt, *& dixi,* in prima perſona, ita Chald. Pagnin. Tigurina & Rabbini, quaſi hæc ſint verba non angeli, ſed Zachariæ, qui oret angelum, vt iubeat cidarim capiti Ieſu imponi. Verùm prior lectio planior eſt & congruentior, vt patet intuenti.

Ponite cidarim] Mitram, ſiue tiaram pontificiam imponite capiti Ieſu pontificis. q. d. Pontificatum, aut potiùs vſum & exercitium pontificatus reſtituite Ieſu pontifici. Qualis fuerit cidaris dixi Exod. 28. 36. & 40. Eſt hic hyſterologia: verſus enim quintus totus, quo Ieſus iuſſu angeli induitur pontificalibus, anteponendus eſt illis angeli verbis v. 4. *Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatorijs.* Hęc enim verba ſignificant & præſupponunt eum iam pontificalibus fuiſſe indutum.

Vers. 6. Et contestabatvr angelvs Domini Iesvm dicens] Pergit Michael graui oratione admonere Ieſum pontificem, vt remiſſionem peccatorum & pontificiam dignitatem conſecutus, mandata Dei diligentiùs ſeruet, & à populo ſeruanda curet. Si id fecerit, promittit ei ſtabilem pontificatum, ac conſequenter regimen populi: hinc *enim conteſtatur,* id eſt, tamquam teſtibus adhibitis, purà angelis miniſtris ſuis, ipſoque Zacharia; vel ſub atteſtatione iuriſiurandi grauiter ſerioque eum admonet.

Vers. 7. Cvstodiam meam] Hoc eſt, præcepta mea, præſertim ceremonialia, quæ ſpectant cultum Dei rituſque ſacrorum; hæc enim ſunt iura Dei omni cuſtodia cuſtodienda. Vide dicta Oſee 4. 10. Alludit ad cuſtodiam regiam, purà ad milites prætorianos, qui regem & aulam regiam cuſtodiunt, quales ſunt Heluetij. Simili enim modo Ieſus pontifex cum ſuis ſacerdotibus & Leuiticis, quaſi militibus atrienſibus, ſed Eccleſiaſticis, agebat cuſtodiam templi rerumque ſacrarum, & ipſius quaſi Dei, iuxta illud Num. 3. 25. *Habebunt excubias in tabernaculo fœderis,* &c.

Tv qvoqve ivdicabis domvm meam] q. d. Si tu, ô Ieſu, legem meam cuſtodieris, ego viciſſim cuſtodiam tibi pontificatum, faciamque vt ſis cuſtos templi, imò in templo meo ſtabilis iudex, id eſt princeps & pontifex: hoc enim eſt Domus Dei, in qua pontifex erat gubernator, imò princeps & quaſi rex. Vnde Chald. vertit, *tu iudicabis eos qui in domo ſanctuarij mei miniſtrant, & ſeruabis atria mea.* Ita S. Hieronymus, Theodoret. Hugo & alij. Hinc conſequenter eris iu-

A dex, id eſt, præſes & princeps populi cum Zorobabele: nam poſt reditum è captiuitate, ſumma poteſtas & regimen Iudæorum fuit penes pontifices, vt docet Ioſephus l. 11. Antiq. c. 4. & patet in Iuda, Ionatha alijſque Machabæis, qui fuerunt ſummi pontifices, æquè ac pontifices Iudæorum vſque ad Herodem. Hinc per *domum* Dei poteſt accipi Synagoga, purà populus Iſrael. Sic de Moſe ait Deus Num. 12. 7. *In omni domo mea* (purà in erigenda Synagoga, ſiue populo Dei) *fideliſſimus eſt.*

Et cvstodies atria mea] q. d. Eris cuſtos id eſt præfectus templi: ſicut enim rex eſt cuſtos regni, ita pontifex Eccleſiæ; perinde ac Deus cuſtos eſt hominum, vt ait S. Iob cap. 7. 20. & totius vniuerſi.

Et dabo tibi ambvlantes de his qvi nvnc
B hic assistvnt] q. d. Præter pontificatum quem iam promiſi, dabo tibi aliquot ex angelis qui mihi aſſiſtunt, quorum circumuallatus auxilio, & ab hoſtibus ſecurus populum rectè regas, & ad ſalutem deducas: illi enim tecum ambulabunt, teque dirigent & protegent. Ita S. Hier. Hugo & Lyran.

Secundò, ex Hebræo cum Septuag. vertas, *dabo tibi qui conuerſentur in medio ſtantium iſtorum.* q. d. Dabo filios & nepotes tibi in pontificatu ſucceſſuros, qui cæleſtem agant vitam, & familiares angelis, inter eos quaſi conuerſentur, iuxta illud Apoſtoli; *Noſtra conuerſatio in cælis eſt.* Et talis ſanè eſſe debet vita ſacerdotis & pontificis, vt quaſi angelus emineat inter homines, inquit S. Chryſoſt. Tertiò, pro מַהְלְכִים *mehallekim,* id eſt ambulantes, iam alijs punctis legunt
C מַהְלְכִים *mahelikim,* id eſt viæ, tranſitus. Vnde Pagnin. vertit, *dabo vias inter ſtantes ipſos;* Tigurina; *tibi inter iſtos ſtantes tranſitus dabo:* tum vt inter angelos hoſce mihi aſtantes conuerſeris eorumque opem implores; tum vt per eos, eorumque patrocinio fultus ad thronum Dei accedas, preceſque & vota pro populo offeras: tum denique vt poſt mortem angelorum conſortio adſcribaris, & inter eos glorioſus verſeris & ambules. Vnde Chald. vertit, *in reſurrectione mortuorum ſuſcitabo te, pedeſq; veloces inter Seraphim iſtos ambulantes, tibi donabo.* Quæ ſanè ingens eſt promiſſio æternæ felicitatis & beatæ reſurrectionis, in qua paradiſo cæleſti inſerti accedemus ad multorum millium angelorum frequentiam, vt ait Apoſt. Hebr. 12. 22. vnamque cum eis in ſuperna Ieruſalem ſocietatem, & Eccleſiam triumphantem
D conſtituemus, in qua eminebunt ſancti ſacerdotes & pontifices, qui angelicè vixerunt, & angeli ac mediatores fuerunt inter Deum & homines in hac vita.

Sacerdos inter angelos verſatur.

Minùs rectè Theodor. per eos *qui aſſiſtunt,* accipit ſacerdotes, qui à Malachia cap. 2. v. 7. vocantur *angeli.* q. d. Dabo tibi poſteros qui ſint pontifices, & vt tales in medio ſacerdotum aliorum ambulent & conſeruentur. Nec enim ſacerdotes in hac viſione aſſiſtebant Michaeli, ſed angeli.

8. Audi Ieſu ſacerdos magne tu, & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes ſunt: ecce enim ego adducam ſeruum meum Orientem.

9. Quia

9. Quia ecce lapis, quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt: ecce ego cælabo ſculpturam eius, ait Dominus exercituum: & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.

10. In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum ſuum ſubter vitem, & ſubter ficum.

Vers. 8. *Ieſus cum ſocijs vir portenti quintupliciter.*

Tv et Amici tvi, &c. qvia viri portendantes svnt] Hebr. אַנְשֵׁי מוֹפֵת *anſce mophet*, id eſt, *viri portenti*, Vatabl. *viri prodigiorum*; quod variè accipi poteſt: Primò, Septu. vertunt *τερατοσκόποι*, id eſt, portentorum ſpectatores, qui ſcilicet portentoſa facta & oracula Prophetarum ſpeculentur & meditentur, inquit Theodor. Vbi

Primò.

B aduerte, quales debeant eſſe domeſtici Pontificum, ait Mariana. Secundò, Pagnin. vertit, *quia viri ad facienda portenta ſunt apti*; ſicut Apoſtoli faciebant ſigna & prodigia multa in populo, Actor. 5. 43. Vnde Hebræi cenſent hic denotari tres iuuenes, Danielis ſocios, Ananiam, Azariam & Miſaelem, eoſque vocari *viros portenti*, quia portentoſè in igne Babylonio illæſi manſerunt.

Secundò.

Tertiò. Tertiò, Cyrill. q. d. Quia cupiunt videre & audire res portentoſas, audiant portentum ſæculorum, nimirum: *Ecce ego adduco ſeruum meum Orientem*, id eſt Meſſiam. Huc accedit Vatabl. Viri, inquit, prodigiorum ſunt, id eſt, viri digni ſunt in quorum conſpectu fiant multa prodigia, & quibus fiant reuelationes de aduentu Chriſti; apti ſunt qui eum prophetent & annuncient. Sunt

C ergo viri portendentes, id eſt, Prophetæ ipſius.

Quartò. Quartò, Arias, q. d. Viri portentoſi, id eſt, eminentes ſunt & admirabiles, qui cæteros homines ſanctitate, dignitate, doctrina, factiſque mirabilibus tranſcendunt. Tales enim debent eſſe ſacerdotes & pontifices, præſertim Apoſtolici, nimirum rari & eximij, vt portenta; tantæque ſanctitatis, vt digni ſint per quos Deus faciat portenta & miracula, vti fuerunt Apoſtoli eorumque ſequaces. Vnde Syrus vertit, *viri admirationis ſunt*, Arabicus Antioch. *viri admirabiles ſunt*; Arabicus Alexand. *viri ſignorum ſunt*, id eſt facientes ſigna.

Quintò, genuinè. Quintò & genuinè, alludit Zacharias ad illud Iſaiæ 8. 18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum & in portentum Iſrael.* Et ad id quod Ezechieli c. 12. v. 5. ait Deus: *Portentum dedi te domui Iſrael.* q. d. Tu, ô Ieſu pontifex, tuique amici Prophetæ, putà Aggæus,

D Zacharias, Malachias, Eſdras, Nehemias, &c. eſtis portenta Iſraelis; quia & factis & oraculis eſtis admirabiles & portentoſi: portenditis enim

Chriſtus eſt portentum ſæculorum. Chriſtum, Chriſtique vitam, doctrinam & Eccleſiam. Chriſtus enim futurus eſt portentum portentorum, putà maximum omnium, quæ vnquam non tantùm ab hominibus & angelis, ſed & ab ipſo Deo patrata ſunt: ipſe enim erit Oriens, erit lapis ſeptioculus cælatus ſculpturis, &c. vt ſequitur. In Chriſto enim non Propheta, non angelus, ſed Deus ipſe fecit ſe portentum ſæculorum, quod ſuſpiciunt & ſtupent angeli, homines & creaturæ vniuerſæ. Ita S. Hieron. Remig. Haymo & Hugo. Verbum enim caro factum, eſt opus omnium Dei operum maximè ſtupendum & admirabile, vtpote in quo Deus non mundum, ſed ſeipſum totum quantus quan-

A tus eſt dedit homini, hominemque ſe filium & fratrem effecit, conſequenter hominem, & in homine creaturas omnes, quarum compendium, nexus & nodus eſt homo, ad ſeſe eleuauit & deificauit. Ibi portentum fuit Dei omnipotentia, quæ limum, id eſt carnem, Verbo, hominem Deo, terram cælo arctiſſimè, imò hypoſtaticè, coniunxit. Ibi oſtentum fuit Dei ſapientia, iuſtitia & miſericordia, quæ culpam noſtram condigna caſtigatione vindicauit & expiauit in morte filij ſui incarnati: ibi præ cæteris Dei attributis apparuit portentoſa Dei charitas, qua, vt ait S. Iohannes cap. 3. v. 16. *ſic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret.* Hoc portentum admirans Iſaias exclamat c. 7. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Et

B Ierem. c. 31. 22. *Creauit Dominus nouum ſuper terram: Femina circumdabit virum.* Inſuper Chriſtus portentum fuit in incarnatione, portentum in natiuitate, portentum in vita, portentum in morte, portentum in reſurrectione, portentum in aſcenſione, portentum in miraculis, portentum in doctrina, portentum in gratia, portentum in gloria, portentum in tempore, portentum in æternitate. Quid enim mundo portentoſius, quàm audire illa à Chriſto: *Beati pauperes ſpiritu: Beati qui lugent. Beati qui eſuriunt & ſitiunt. Beati qui per perſecutionem patiuntur. Diligite inimicos veſtros: benefacite his qui oderunt vos. Niſi quis renunciauerit omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus: Si quis vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam & ſequatur me: Si quis venit ad me,*

C *& non odit patrem ſuum, & matrem, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus?* Lucæ 14. Vide dicta Iſaiæ c. 8. 18.

Porrò Ieſus filius Ioſedec fuit portentum figurans & portendens Chriſtum. Primò, ipſo nomine: Chriſti enim nomen pariter fuit Ieſus. Secundò, ſanctitate, officio & dignitate, ſuo enim pontificatu repræſentauit ſacerdotium & pontificatum Chriſti. Tertiò, veſtibus ſordidis repræſentauit dolores & ſordes Chriſti in cruce, æquè ac veſtibus mutatorijs Chriſti gloriam in reſurrectione, vt dixi v. 3. & 4. Quartò, ſicut Ieſus Iudæos è Babylone in Ieruſalem, ita Chriſtus omnes gentes è confuſione peccati in Dei gratiam, gloriam, & in ipſum cælũ adduxit. Quintò, ſicut Ieſus reædificauit templum, ita Chriſtus Eccleſiã veterem per nouam inſtaurauit. Ita S. Hier. Tertul. Ambroſ. Origen. & alij quos citaui v. 1. *Ieſus filius Ioſedec typus Ieſu Chriſti quintupliciter.*

D

Tropol. Sacerdotes & Prælati, qualis fuit Ieſus, debent eſſe heroes, ac portenta ſanctitatis, ſapientiæ & prudentiæ; vt vita tranquilla, ſancta & eximia, æquè ac doctrina, portendant beatitudinem & vitam cæleſtem. Sic Dauid fuit portentum perſecutionum & patientiæ. Vnde ipſe ait Pſalm. 70. v. 7. *Tamquam prodigium factus ſum multis.* Imò tales deberent eſſe omnes ſacerdotes, Religioſi, cunctique fideles, vt docet S. Auguſt. tract. de Vita Chriſtiana tom. 9. *Tales*, ait, *conuenit eſſe Dei cultores & ſeruos, manſuetos, graues, prudentes, pios, irreprehenſibiles, immaculatos, vt quiſquis viderit eos, ſtupeat & admiretur, & dicat: Hi homines ſunt dij, quorum talis eſt conuerſatio. Ita ſe homo Dei exhibere debet, vt nemo ſit qui eum videre non velit, qui eum audire non deſideret: nemo cum eum viderit, non Dei eſſe filium credat, vt verè in eo* *Prælati debent eſſe portenta ſanctitatis.*

pro-

propheticum illud impleatur: Fauces plenæ dulcedinis; & totus deſiderabilis.

Ecce enim ego adducam (in carnem, in Iudæam, & in borcæ tuum, ô Ieſu fili Ioſedec, templum) servum meum Orientem] Syrus, *ſeruum meum ortum*, putà Meſſiam, cuius tu, ô Ieſu, tuique amici eſtis portenta, & *viri eum portendentes*.

Oriens, id eſt germen, eſt Chriſtus.

Nota. Pro *Orientem* hebr. eſt צֶמַח *tſemach*, id eſt germen, ſurculus, qui pullulat & oritur è terrâ, vel ex arbore aut frutice. Alludit ad Iſaiæ 4. 2. *In die illa erit germen*, hebr. *tſemach*, *Domini in magnificentia*. Et c. 11. 1. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet: & requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini.* Et c. 45. 8. *Rorate cæli deſuper & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem.* Et c. 53. 2. *Aſcendet ſicut virgultum coram eo: & ſicut radix de terra ſitienti.* Et Ierem. 33. 15. *In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam David germen*, hebr. *tſemach*, *iuſtitiæ*, *& faciet iudicium & iuſtitiam in terra.* Vbi Chald. æquè ac hic, pro *germen* vertit, *Meſſiam*: ſolent enim Prophetæ poſteriores alludere ad priores. Septuag. vertunt, ἀνατολή, id eſt ortus, vel oriens, ſcilicet non tam ſol, quàm germen: hoc enim ſignificat *tſemach*.

Cur? Prima cauſa.

Quæres, cur Chriſtus vocatur *tſemach*, id eſt ſurculus, vel germen? Reſp. Primò, quia *tſemach* per metatheſin idem eſt quod מָשִׁיחַ *Maſciach*, id eſt, Meſſias. Licèt enim in *Maſciach* ſit litera *ſamech*, in *tſemach* verò *tſade*, tamen hæc illi eſt affinis: vtraque enim valet Latinum *ſ*. vnde ab Interpretibus vertitur per *ſ*. *Secunda.* Secundò, quia Chriſtus è Virgine natus eſt obumbrante Spiritu ſancto, ſicut germen è terra pullulat irrorante rore, vel pluuia cœleſti, ſine maris concurſu. *Tertia.* Tertiò, quia arbor Ieſſe, id eſt, ſtirps regia Dauidis, tempore Herodis ſuccisa erat vſque ad radices & truncum ac videbatur emortua; ſed Chriſtus quaſi germen ex ea ſuppullulans & oriens, eam reſtituit. Nam paruulum hoc germen in arborem excreuit, quæ omnes Gentes ſub ſe complectens, toti orbi dominatur. Chriſtus ergo ſtirpem, æquè ac regnum Dauidis collapſum inſtaurauit: regnum, inquam, non temporale, ſed ſpirituale & æternum. Hoc eſt quod Gabriel Chriſti ortum prænuncians, dixit Virgini Deiparæ: *Dabit illi Dominus Deus ſedem David patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum.* Lucæ 1. 32. *Quarta.* Quarto, germen ſignificat paruitatem, infantiam, humilitatem Chriſti naſcentis, quæ deinde creuit in tantum corpus, quantum eſt Eccleſia vniuerſa, iuxta parabolam grani ſinapis Matth. 13. v. 31. *Quinta.* Quintò, τὸ *oriens* ſignificat Chriſtum à ſui ortu, & à primo conceptionis inſtanti per gratiam tum vnionis hypoſtaticæ, tum habitualem, fuiſſe conſecratum & vnitum Deo, iuxta illud Iſaiæ 49. 1. *Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei.* Ita S. Ambroſ. l. 5. de Fide c. 3. Huc alludit Zacharias pater Iohannis Baptiſtę Lucæ 1. 78. dum canit: *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos Oriens ex alto.* Vbi pro *Oriens* græcè eſt ἀνατολή, vti hic Hebræum *tſemach* vertunt Septuag.

Chriſtus eſt Oriens, cur?

Vbi Nota. Chriſtus vocatur ἀνατολή, id eſt *Oriens* ſubſtantiuè, quæ Græca vox, licèt de ortu etiam germinum & herbarum dici poſſit, teſte Suida, tamen propriè dicitur de ortu ſolis, lunæ & ſtellarum. Chriſtus ergo eſt *tſemach*, id eſt germen; ſed germen ſolare & cœleſte, ἀνατολή ἐξ ὕψους, id eſt oriens ex alto, ad illuminandum eos qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent, vti ſubdit Zacharias: vnde Arabicus vertit, *ecce ego aſcendere faciam ſupra ſeruum meum illuſtrationes*: quaſi dicat, Chriſtus eſt *tſemach*, id eſt, germen ſolare, & ſol germinans in paradiſo, primò cœleſti, deinde terreſtri: Chriſtus enim eſt germen tum cœleſte, tum terreſtre; habet enim duas generationes. Primò, diuinam, iuxta quam eſt germen Patris æterni, & quaſi *flos mentium*, inquit Proclus ex Chaldaicis myſterijs: Secundò, humanam, iuxta quam eſt germen matris virginis, & Dauidis. Et ſic Chriſtus quaſi alter Melchiſedec, in cœlo eſt ἀμήτωρ, in terra ἀπάτωρ. Vnde S. Ambroſ. libr. 1. epiſt. 8. *Ecce ego mittam ſeruum meum, Oriens nomen eſt ei. Numquid quia habebat veſtimenta ſordida, ideo fulgorem diuinitatis ſuæ ſol iuſtitiæ non habebat?* Itaque Chriſtus primùm in cœlo fuit, ſol germinans & oriens ſumma claritate & gloria, deinde è cœlo in terram deſcendens, in ea germinare & naſci cœpit. Chriſtus enim eſt arbor vitæ, ex cœleſti paradiſo tranſplantata in terram per incarnationem, inde rurſum aſcendens in cœlum & paradiſum Beatorum, viſione ſua & fruitione dat Sanctis vitam, immortalitatem & felicitatem per lumen gloriæ, ſuiſque folijs & fructibus omnis voluptatis eos in æternum continuè mulcet & ſatiat, vti dixi Apoc. 22. 2. Quocirca vterque Zacharias Chriſtum vocat ſolem germinantem, & orientem: quia Chriſtus lucem, lætitiam, fœcunditatem, vitam, gratiam, gloriam, omniaque bona orbi attulit, quaſi ſol iuſtitiæ præfulgens Eccleſiæ. Sic Pompeius ſe iam inclareſcentem vocabat ſolem orientem, Cinnam verò æmulum ſuum prolabentem vocabat ſolem occidentem, teſte Plutarcho in eius vita. Hinc Clem. Alex. Adhortat. ad Gentes: *Fiunt*, inquit, *omnia lux, quæ ſopiri non poteſt: & occaſus credidit Orienti, æquè illuſtratus luce fidei, ac ipſe Oriens. Omnia enim obequitat ſol iuſtitiæ. Is Occaſum traduxit in Orientem, fecit æquè ſplendentem, vtpote in quo non occiderit lux fidei, imò orta fuerit.* Ita per *tſemach*, id eſt, germen oriens, intelligūt Chriſtum Chal. S. Hier. Cyrill. Remig. Rupert. Albertus, Hugo, Lyran. Vatablus, Emmanuel, Mariana & alij paſſim. Perperam ergo Rabbini, Theod. & Euſeb. 4. Demonſt. c. vlt. per *tſemach*, id eſt germen, accipiunt Zorobabel. Hic enim non erat germen, id eſt puer, ſed vir, eratque præſens. Vnde de eo falsò diceretur: *Adducam ſeruum meum Orientem*: nec Zorobabel fuit lapis ſeptem oculos habens, cœlatus ſculpturis, &c. vt ſequitur.

Tropol. S. Athanaſ. tract. de Sabbato & circumciſione: *Subſiſtit*, inquit, *Deus exoritur, illuſtrans vniuſcuiuſque animum. Quocirca & in ſalutifera paſſione non apparuit ſol, indicans finem prioris creaturæ adeſſe, & principium alterius ſuperuenturæ, quæ diluculum ſuum & exortum in ſaluatore conſecuta eſt. Hunc cùm vidiſſet Propheta, ita locutus eſt: Ecce vir Oriens illi cognomen; ac rurſum: vobis timentibus nomen exorietur ſol iuſtitiæ. Non enim omnium hæc dies eſt, ſed eorum qui mortui ſunt peccato, & viuunt Deo.*

Qvia ecce lapis qvem dedi coram Iesv, *Verſ. 9.*
Zacharias paulò antè Chriſtum vocauit *germen oriens*, hic alia metaphora vocat eum *lapidem*: quia alludit ad fabricā templi, quæ à Ieſu pontifice facta eſt ex lapidibus. Hi enim lapides re-

præſentarunt Chriſtum, qui eſt lapis angularis & fundamentalis in fabrica Eccleſiæ. Alludit ad Iſaiæ 28. 16. *Ecce ego mittam in Sion lapidem, lapidem probatum, angularem pretioſum, in fundamento fundatum.* Ita S. Hieron. Haymo, Remig. Albertus & Lyranus. Hunc lapidem dedit Ieſus *coram Ieſu*, id eſt, per viſionem Deus oſtendit Ieſu filio Ioſedec lapidem fundamentalem templi, eique reuelauit per illum repræſentari Chriſtum, qui futurus erat lapis angularis Eccleſiæ. Ita Lyran. Hugo, Vatabl. Clarius & alij. Sic enim explicat ſe Zacharias c. 6. 12. vbi cùm dixiſſet: *Ecce vir Oriens nomen eius*; ſubijcit: *Et ſubter eum orietur, & ædificabit templum Domino.* Simili enim modo hic cùm dixiſſet: *Ecce adducam ſeruum meum Orientem*; ſubdit, *Ecce lapis* &c. cui ſcilicet ipſe ſuam inædificabit Eccleſiam.

Septem oculi lapidis quales? Resp. Primò.

SVPER LAPIDEM VNVM SEPTEM OCVLI SVNT] Quæritur Primò, an hi oculi lapidi inciſi, vel aſſixi fuerint; an verò à lapide ſeparati, ſed in lapidem reſpicientes & intenti. Separatos fuiſſe & in lapidem proſpectantes, cenſent Lyranus, Vatablus, Fernandez, Sanchez & alij. Quia, inquiunt, ſignificant angelos in fabricam templi & Eccleſiæ ideoque in lapidem, id eſt Chriſtum, intentos, vt quæcumque ille iuſſerit promptè exequantur. Aut, vt Clarius & Arias, quia hi oculi ſignificant vigilantiſſimam Dei prouidentiam & curam erga Chriſtum, vt eum quaſi lapidem affabrè cælet, poliat, & in fundamento Eccleſiæ angularem aptè conſtituat & conſeruet. Aut, vt alij, ſignificant omnium angelorum & hominum, præſertim Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Doctorum, Martyrum, Virginum & Sanctorum illuſtrium oculos intentos eſſe in Chriſtum: quia ab eo gratiã, ſalutem & omne bonum expectant.

Secundò.

Verum concinniùs & congruentiùs alij cenſent, oculos hos fuiſſe lapidi aſſixos, vel inciſos. Primò, quia dicuntur fuiſſe *ſuper lapidem vnum.* Si enim fuiſſent extrinſeci & intenti tantùm in lapidem, dixiſſet, *Versùs lapidem vnum.* Secundò, quia hi oculi ſunt lapidis, id eſt Chriſti, per quos ipſe circumſpicit, luſtrat, protegit, curat, promouet totam Eccleſiæ fabricam, licèt enim id faciat per angelos à ſe ſeparatos, tamen quia hi angeli ſunt quaſi oculi Chriſti, hinc quaſi oculi in eius corpore infigi & pingi debent. Tertiò, quia huc alludit S. Iohannes Apocal. 5. 6. vidit *agnum* (id eſt Chriſtum) *ſtantem tamquam occiſum, habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram.* Sicut ergo cornua ſeptem erant agno affixa, ita & oculi ſeptem: ergo & hic oculi ſeptem lapidi, id eſt Chriſto, fuerunt affixi. Quartò, quia pari modo Cherubini Ezech. c. 1. 18. & Iohannis Apocal. 4. 8. pleni erant oculis; nec tantùm ipſi, ſed & rotæ currus cherubici; vt patet Ezech. 1. 18. qui repræſentant diuinæ prouidentiæ actionem, & executionem attentiſſimam & oculatiſſimam. Vide ibi dicta. Ita S. Hieron. Haymo, Remig. & alij. Porrò quales fuerint hi oculi, & qualiter in lapide concipiendi ſint, explicat noſter Mariana in hunc locum: In lapide, inquit, fundamenti ſolent excauari ſigilla, quibus includuntur ſtipes auri & argenti, perpetuitatis argumento. Ea ſigilla vocantur oculi, tum quia erant concaua, tum quia habebant ſpeciem & formam oculorum. Alter Prado proœm. in Ezech. ſect. 7. Septem oculi, ait, ſunt totidem ſtellæ cælatæ. Mundus enim eſt quaſi homo magnus, cuius facies eſt cælum, quod ſtellis quaſi oculis diſtinguitur, illuminatur & exornatur. Verùm ſtellæ non ſunt oculi, niſi myſtici & hieroglyphici.

Quid ſignificent? Resp. Primò.

Quæres Secundò, quidnam hi ſeptem oculi ſignificent? Primò, aliqui cenſent oculos hoſce fuiſſe rimas lapidis quaſi dicat, Ne puteris hunc lapidem ob rimas, fabricæ templi inutilem, ecce ego eas affabrè cælabo, vt fabricæ decus, nõ dedecus afferant.

Secundò.

Secundò, Hugo cenſet ſeptem oculos, ſignificare architectorum & latomorum induſtriam & vigilantiam, qua ſeptem quaſi oculis, id eſt, ſumma attentione & curâ, attendebant fabricæ templi Zorobabelis, vt illa eſſet elegans & omni ex parte accurata. Verùm etſi eò alludat Propheta, longè tamen maiora & ſubliniora ſpectat.

Dico ergo, hoſce ſeptem oculos ſignificare plenam & perfectam Chriſti prouidentiam & vigilantiam circa templi, id eſt, Eccleſiæ ſuæ, fabricam erigendam, augendam, promouendam & conſeruandam, quam exercet per ſeptem angelos primarios, qui aulæ ſuæ ſunt quaſi principes, ideoque præfecti tum cæteris angelis hominum cuſtodibus, tum ipſis hominibus totique Eccleſiæ & orbi. Id ita eſſe patet ex c. 4. 10. vbi ait Zacharias: *Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.* Et Apocal. 5. 6. *Agnus habebat oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram.* Et Tob. 12. 15. *Ego,* inquit, *ſum Raphael, vnus ex ſeptem qui aſtamus ante Dominum.* Et Apocal. 1. 4. S. Iohannes pacem apprecatur ſeptem Eccleſijs *à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni ſunt,* vbi fusè de hiſce ſeptem angelis egi.

Angeli ſunt oculi. Cur?

Porrò angeli vocantur oculi, quia ſunt puræ mentes, perſpicaciſſimæ & vigilantiſſimæ: vnde & intelligentiæ nuncupantur. Simili modo Ægyptij pingebant Oſirim Deum ſuum, quaſi oculum ſceptro inſiſtentem: ſceptro eius imperium & gubernationem, oculo eius prouidentiam & vigilantiam ſignificantes. Ita Macrob. 1. c. 21. & Plutarch. libr. de Iſide & Oſiride. Sic Tertull. libr. de Trinit. Deum totum oculum dixit, qui totus videt. Et ſibi Deo oculum ait ſomni expertem, quoniam eſt ipſa lux, quæ ad omnia excubat. Quin & Diphilus apud Gellium libr. 14. c. 4. *Eſt,* inquit, *qui tuetur cuncta iuſtitiæ oculus*: adeoque veteres Deum vocaſunt *mundi oculum.* Denique Pauſanias in Corinth. ſcribit, ſtatuam Iouis in ſubdiali ara, ad quam Priamus capta Troia confugit, tribus oculis fuiſſe inſignem; ijs verò ſignificabatur triplex Dei prouidentia, qua cæleſtia, maritima & inferna curat, ait Pierius hierogl. 33. c. 15. Senſus ergo eſt. q. d. Hic lapis quem tibi oſtendi, ô Zacharia, putà Chriſtus, qui eſt lapis angularis Eccleſiæ, non erit inanimis & inſenſibilis, ſed viuus, oculatus, vigil & acer, qui ſua oculatiſſima prouidentia per ſeptem angelos totam Eccleſiæ fabricam luſtrabit, diriget, promouebit, omnibuſque eius partibus & membris de cunctis requiſitis prouidebit abundè. Sic Perſarum reges habebant principes, qui vocabantur *oculi regis*: & alios, *qui aures regis* dicebantur, teſte Heſychio & Suida in voce ὀφθαλμὸς βασιλέως. Et fortè eò alludit hic Zacharias: nam reges Perſarum habebant ſeptem aulæ principes

ſicut

ſicut Deus habet ſeptem angelos principes mundi. Vnde Scriptura eorum vix facit mentionem, niſi poſtquam Iudæi redierunt è captiuitate, vbi ſimiles viderant in aulâ Cyri & Darij, vti dixi in Comment. Apocal. 1. quem curioſus Lector conſulat.

Tropolog. ſeptem oculi ſunt ſeptem dona Spiritus ſancti.

Tropol. Septem oculi ſunt ſeptem dona Spiritus ſancti, quæ pleniſſimè fuerunt in animâ Chriſti: quia hæc animam eius oculatam, illuminatam ac vigilantem reddunt. Ita S. Hier. Remig. Rupert. Emmanuel & alij. Alludit ad ocellos, quos phrygiones operi ſuo, putà veſti Phrygiæ intexunt, vt ſit ocellatum & elegans inſtar caudę pauonis q. d. Chriſtus inſtar lapidis ſeptem ocellis cælati, omnibus donis, gratijs & virtutibus quaſi ocellis diuinis cælabitur & exornabitur.

Audi S. Gregor. l. 29. Moral. 16. *Super lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Huic enim lapidi* (Chriſto) *ſeptem oculos habere, eſt ſimul omnem virtutem Spiritus ſeptiformis gratiæ in operatione retinere. Alius namque prophetiam, alius ſcientiam, alius virtutes, alius genera linguarum, alius interpretationes ſermonum iuxta diſtributionem Spiritus ſancti accipit: ad habenda verò cuncta eiuſdem Spiritus munera nemo pertingit. At verò conditor noſter infirma noſtra ſuſcipiens, quia per diuinitatis ſuæ potentiam, ſimul ſe habere omnes Spiritus ſancti virtutes docuit, micantes procul dubio pleiades iunxit.*

Allegor. à Caſtro: Chriſti corpus, inquit, in paſſione inſtar lapidis ſeptem oculis inciſi, multis inciſionibus, vibicibus & vulneribus quaſi ocellis cælabitur, & pulcherrimâ varietate diſtinguetur, vt hi oculi ſint cælatura, de quâ ſubdit: *Ego cælabo ſculpturam eius.*

Symbol. ſeptem oculi ſunt ſeptem Cardinales.

Symbolicè, ex Zachariâ, vti & ex Apocalypſi, Eccleſia Romana accepit multos ritus & ceremonias, indéque ſimilia ſymbola rerum ſacrarum in officijs Eccleſiaſticis mutuata eſt. Ita ex hoc loco accepiſſe videtur olim ſeptem Cardinales diaconos, quos S. Clemens epiſt. 1. ad S. Iacobum, vocat *oculos Epiſcopi*; & totidem Cardinales Epiſcopos in Lateranenſi Eccleſiâ, cuius Epiſcopus proprius & verus eſt Pontifex Romanus. In eâ enim eſt ſedes & cathedra Epiſcopatus Romani, ſibique nouus Pontifex eius, ac conſequenter pontificatus totius Eccleſię, qui Epiſcopatui Romano annexus eſt, poſſeſſionem capere ſolet. Quocirca ita de eâ ſcribit B. Petrus Damiani lib. 2. epiſt. 2. ad S.R.E. Epiſcopos Cardinales: *Eccleſia Romana excellentioribus præ cæteris totius orbis Eccleſijs nititur priuilegijs; ſed & myſticis etiam inſtituta atque diſpoſita non ambigitur ſacramentis. Nam vt de pluribus pauca perſtringam, Lateranenſis Eccleſia ſicut Saluatoris inſignita eſt vocabulo, qui nimirum caput eſt omnium electorum; ita mater, & quidam apex & vertex eſt omnium per orbem Eccleſiarum. Hæc ſeptem Cardinales habet Epiſcopos, quibus ſolis poſt Apoſtolicum ſacroſanctum illud altare licet accedere, ac diuini cultus myſteria celebrare. In quo nimirum illud Zachariæ continetur euidenter oraculum: Ecce, inquit, lapis quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Lapis autem iſte procul dubio illa petra eſt, de qua verus Ieſus Petro pollicetur dicens: Super hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Septem ergo oculos habet hæc petra, quia totidem S. Spiritus donis ſancta præfulget Eccleſia, quibus nimirum velut candelabrum aureum inextinguibiliter rutilans ignorantiæ tenebras effugat, & ad contemplandum inſtitiæ ſolem hominum mentes illuſtrat. De quo idem Propheta cap. 4. Vidi, ait, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernæ eius ſuper illud. Quod vtique ſacramentum & B. Iohannes in Apocal. ſe didiciſſe non tacuit; cui dictum eſt: Myſterium ſeptem ſtellarum quas vidiſti in dextera mea, & ſeptem candelabra aurea. Septem ſtellæ, angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum, & candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt.* Septenarius enim eſt ſymbolum vniuerſitatis. Septem ergo Eccleſiæ ſunt omnes Eccleſiæ, quas in ſe quaſi in matrice continet Eccleſia Lateranenſis & Romana, quæ omnium eſt princeps & regina, vti ait idem Damianus. Vnde & ſubdit: *Nos itaque fratres mei, vt & me vobis audenter interſeram* (fuit enim & ipſe Cardinalis ac Epiſcopus Oſtienſis, qui inter Cardinales eſt primus, ac ſolet conſecrare Romanum Pontificem) *nos, inquam, qui tamquam ſeptem ſumus oculi ſuper lapidem vnum, qui ſtellarum portamus imaginem, qui angelorum tenemus per annunciationis officium dignitatem, videamus, ſplendeamus, & per verba vitæ populis non ſolùm vocibus, ſed & moribus nunciemus ſermonem. Siquidem prædicantium lingua quidem nunciat, ſed vita commendat. Apoſtolus ait: Qui Epiſcopatum deſiderat, non bonam dignitatem, non bonum honorem, ſed bonum opus deſiderat; ac ſi dicat: Qui ad epiſcopatum anhelat poſſidendum ſine bono opere, inane vult nomen induere ſine rei ipſius veritate. Non ergo conſtat epiſcopatus in turritis gibellinorum tranſmarinarumue ferarum pileis, non in flammantibus martorum ſubmentalibus roſis, non in bractearum circumfluentium phaleris, non denique in glomeratis conſtipantium militum cuneis, neque in frementibus ac ſpumantia fræna mandentibus equis; ſed in honeſtate morum, & ſanctarum exercitatione virtutum.*

Epiſcopatus in quo conſiſtat.

Et inferiùs: *Vos ergo dilectiſſimi, quibus prauâ datum eſt ex Apoſtolicæ Sedis auctoritate corrigere, voſmetipſos cæteris non modò fidelibus, ſed & ſacerdotibus quandam viuendi regulam exhibere. In vita veſtra legatur quid agi, quid vitari conueniat: ex labijs noſtris verba otioſa non effluant, ſacerdotalem linguam diſcreti ſilentij cenſura compeſcat: non riſi ſoluant, non pectus noſtrum immoderata lætitia concutiat. Puerilis ludus abſcedat; mordax eloquentia, vrbana dicacitas euaneſcat. Quomodo enim ex ore ſacerdotis oratio ad Deum munda dirigitur, quæ praui ſermonis ſordibus coinquinatur?* Et in fine: *Vos eſtis ſal terræ, vos non modò ſacerdotes, ſed & ſacerdotum decet eſſe magiſtros. Neceſſe eſt vt vita veſtra quædam ſit linea, & velut adamantis ſignaculum, quod cæteris viuendi adhibeat formam. Adamantinum quippe ſigillum ſuam cæteris imprimit, à nullis verò metallis imaginem ſumit. Cùm ergo ex diuerſis mundi partibus aduentantium vobis ingruit multitudo, cùm morigerari ſibi quiſque vos importunè compellunt, vultus veſter ſemper idem, ſic feſtiua quadam ſerenitate reſpondeat, ne in aliquo puerilis leuitas erumpat: ſic grauitas hilaris, & grauis hilaritas.*

Vita Cardinalium qualis eſſe debeat.

Ego cælabo] Hebr. *ecce ego aperiam aperturam eius*: quod Primo, Chald. explicat: *Ecce ego viſionem eius reuelo*: q. d. Ego tibi, ô Zacharia, hanc viſionem lapidis myſtici oſtendo, eiuſque ſignificationem de Chriſto reuelo. Verùm Hebræa phraſis id non patitur: nam aperire aperturam Hebræis idem eſt, quod ſculpere ſculpturam, vel cælare cælaturam, vti vertunt Septuag. Aquila, Symmach. Theodot. Noſter, Pagnin. Vatabl. & alij paſſim. In ſculpturâ enim ſculptor aperit & eradit partes aliquas, vel in longum, facitque ſtrias;

vel in rotundum, vel in quadrum, alijſque mille modis, vt ſculpat flores, aues, poma, aut quod ei libuerit.

Secundò, Rabbini, & ex ijs Hugo hæc intelligunt de cælaturâ templi Zorobabelis. q. d. Ego perficiam templum hoc; illudque eleganti cælatura forinſecus exornabo; aut cælum, id eſt, fornicem cælatam illi induam: perfecta enim fabrica ſolet cælari & cælaturis exornari. Verùm eſto eò alludat Propheta, tamen altiora ſpectat de Chriſto.

Lapis cælatus eſt Chriſtus. Dico ergo, lapidem cælatum eſſe Chriſtum, eiuſque cælaturas vocari vel ſeptem oculos in eo cælatos, vt nonnulli volunt, vel potiùs ipſi ædificantis ſtemmata in primo fabricę lapide cælata. Nam cælaturas has ab oculis eſſe diuerſas, liquet ex antitypo: oculi enim angelos, cælaturæ, dona & ſtigmata Chriſti repræſentant, vti mox declarabo. Alludit ad primum templi vel fabricæ, lapidem, quem architecti cum ſolennitate & pompa in fundamentis ponunt, itaque fabricam inchoant. Vnde lapis ille primis ſolet inſignibus principis, qui fabricæ eſt auctor, inſculpi: ita Chriſto, quaſi lapidi primo Eccleſiæ, Deus ſua inſignia & ſtemmata inſculpſit; *Primò, in incarnatione.* Primò, in eius incarnatione, in quâ Spiritus ſanctus Chriſti corpus & animam tantâ perfectione elaborauit, vt humanitas illa à Deo elegantiſſimè tornata & cælata videretur. Inſuper eamdem ornauit & cælauit omni ſapientiâ, virtute, gratiâ & gloriâ, quaſi cælum quoddam diuinum ſole, luna & ſtellis pulcherrimis cælatum & diſtinctum. Denique per gratiam vnionis hypoſtaticæ ita eam Verbo adaptauit, vt videretur humanitas eſſe quaſi gemma politiſſimè cælata, & adaptata annulo aureo diuinitatis Verbi. Audi S. Irenæum lib. 3. c. 28. *Hic lapis è terra & ex virtute & arte conſtat Dei: ſignificat autem ex terra virgine ortum, ſed virtute Spiritus ſancti artificioſè cælatum.* Ita quoque Lyran. Dionyſ. & alij. Nam ſpiritus ſanctus ita affabrè humanitatem diuinitati vniuit, inſeruit & quaſi cælauit, vt inter naturam diuinam & humanam ſumma ſit vnio in Verbo, ac per vnionem mutua intimaque earumdem ſit complexio, ſeu περιχώρησις, vt ait Damaſcen. l. 3. c. 8. Et tamen Verbum ipſum nullam ad humanam naturam contraxit habitudinem, nullum ordinem, nullam inclinationem. Infinita enim illa vis hypoſtatica ſufficit, vt ſe ad illam extrinſecùs attractam & velut inſertam, abſque vllâ ſui mutatione velut terminus & baſis hypoſtatica extendat, eamque inſolubili & ſubſtantiali nexu ſibi intimè aſtringat & copulet: perinde ac intellectio diuina propter ſuam infinitam intelligendi vim, ſeſe extendit ad futura contingentia, eaque attingit & præuidet, atque volitio diuina propter infinitam volendi vim, ſeſe extendit ad omnia exiſtentia quorum ipſa eſt cauſa, abſque acceſſione alicuius habitudinis realis ad illa: nullam enim ad illa relationem realem acquirit vel contrahit intellectus aut voluntas Dei.

Secundò, in paſſione. Secundò & pleniùs, Chriſtus quaſi lapis cælatus fuit in paſſione, tum clauis, ſpinis & flagellis actiuè; tum vulneribus, plagis & vibicibus paſſiuè, quibus totum corpus ſuum fodi & aperiri voluit, vt immenſam ſuam in nos charitatem intus latentem per has quaſi rimas oſtenderet & effunderet, iuxta illud:

A *Cernis vt in toto corpore ſculptus amor.*

Vnde Hebr. habent ad verbum, *ecce ego aperiam aperturam eius*; Syrus & Arabicus Antioch. *ecce ego aperiam portas eius*: portæ enim corporis & cordis Chriſti, ſunt eius plagæ & vulnera; Arabicus Alexand. *ego coaptans eos*, ſcilicet ſeptem lapidis oculos; Septuag. *ecce ego fodio foueam.* Hiſce enim paſſionum cælaturis expolita fuit Chriſti patientia, obedientia, charitas, fortitudo, cæterę que virtutes diuinæ; itaque perfecta Dei imago in ipſo cælata apparuit: ac proinde lapidi huic, rupique tot plagis excauatæ, & quaſi ſtemmatibus regni ſui inſculptę & decoratæ, Deus Eccleſiam ſuam inædificauit, quando per eum abſtulit iniquitatem orbis, vt ſequitur. Ita S. Hieron. Remig. Haymo, Rupert. Vatabl. & Clarius. Perperam ergo Theodor. per foueam hanc accipit
B ſtragem & ſepulturam Gog & Magog. *Hæc*, inquit, *de Gog & Magog prædixit, quibus in vna die perniciem attulit, & omnes pariter ad occiſionem deduxit, quam per tranſlationem & comparationem foueam appellauit*, Gog enim & Magog venturi ſunt tempore Antichriſti, & cædendi in fine mundi, vti dixi Ezech. 38.

Tropolog. de cælatura animæ per virtutes & cruces. Tropol. hęc Chriſti naſcentis & patientis ſculptura repræſentat cęlaturam & ornatum animæ, virtutibus & donis omnibus inſculptæ, ac per cruces & patientiam inciſæ & expolitæ, cuiuſque eſt prototypum & exemplar. Vis ergo, ô Chriſtiane, in animâ tuâ ſculpere imaginem elegantiſſimam & diuinam obedientiæ, humilitatis, tolerantię, conſtantię, amoris & perfectionis Chriſtianæ? inſpice & fac ſecundùm exemplar quod
C tibi in monte Caluariæ à Chriſto monſtratum eſt. Deus in creatione & generatione tuâ ſuam tibi imaginem & ſimilitudinem impreſſit & inſculpſit, Geneſ. 1. 27. eamq; peccato deformatam per Chriſtum in baptiſmo & iuſtificatione reformauit, tu eam per eius gratiam cęla, expoli & perfice. Si modum neſcis, docebit te Chriſtus: inſpice eius cælaturam in cruce. Inuadit te morbus, paupertas, damna fortunarum, ſuſtine exemplo Chriſti, ac dicito: Non mea voluntas, ſed tua fiat. Inuadit te hoſtis, æmulus, detractor, calumniator, ſpargit de te quæ numquam cogitaſti: ſuſtine, noli per indignationem inferre maculam imagini tuæ, noli creaturam patientiæ tuæ per impatientiam maculare. Gradu tuo deijceris, deprimeris, negligeris, æmuli tui attolluntur, te de-
D ſpiciunt, tibi inſultant: ſuſtine, hæc & maiora pro te ſuſtinuit Chriſtus Dei filius, cùm à Iudæis irriſus, conſputus, flagellatus, & quaſi latro in crucem actus eſt. Imperat Superior rem arduam, periculoſam, alacriter eam capeſſe: ſequere Chriſtum, qui factus eſt obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis. Si reniteris, excuſas, excuſas, vide quàm longè abſis à cælaturâ obedientiæ Chriſti. In docendo, concionando, confeſſiones audiendo, pagos circumcurſando, ruſticos, rudes & pauperes docendo, ſentis labores & dolores: eia athleta Chriſti, eius amore omnia tranſcende & ſupera: ille pariter pauperes euangelizauit, vicos & pagos prædicando pedes obiuit, fatigatus eſt, ſudauit, æſtuauit & ſitit. Illius adinſtar ſculpe hoſce dolores & labores modicos, & modici temporis in animâ tuâ: *cæla in ea cælum & ſolem charitatis: pinge & ſculpe æternitati.* Audies breui quod ille tertio die

reſur-

reſurgens audiuit: *Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium & infernorum.* Ita ad exemplar Chriſti pinxit & cælauit animam ſuam æquè ac corpus, S. Paulus dicens: *Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto*, Galat. 6. 17. ita pinxerunt S. Andræas æſtuans amore crucis, S. Ignatius prouocans leones, S. Laurentius in craticula delicians, S. Vincentius Diaconi tormenta irridens, S. Agnes contra tyrannos, ignes, procos ad mortem vſque decertans & triumphans. Ita pinxerunt omnes Patriarchæ, Prophetæ, Apoſtoli, Martyres, Anachoretæ, Doctores, Confeſſores, Virgines Sanctique omnes. Hos tu ſequere, pictores hoſce imitare, hos cælatores adæqua, vel æquis paſſibus conſectare, vt pingas imaginem, vt cæles cælaturam, in cælo per cuncta ſæcula ad Dei gloriam tuumque decus, coram angelis Sanctiſque omnibus perennaturam. Quod enim momentaneum eſt & leue tribulationis, humiliationis, mortificationis noſtræ, æternum gloriæ pondus operabitur in nobis, idque breui & quaſi poſt momentum.

Tunſionibus, preſſuris expoliti lapides
Suis coaptantur locis, per manus artificis,
Diſponuntur permanſuri ſacris ædificijs.

Cælum quaſi cælatum ſtellis. Cælum, inquit Varro lib. 4. dictum eſt quòd cælatum, id eſt ſignatum, ſideribus ſit: multò magis cælum empyreum cælatum eſt gemmis, floribus, fructibus, vti deſcribit S. Ioannes Apoc. 21. & 22. Cælum eſt anima tua, ſi ſancta ſit: illam ergo cæla patientia, obedientia, humilitate, omnique virtute, vt in cælo empyreo cælari, imò illud cælare & ornare mereatur.

ET AVFERAM INIQVITATEM TERRÆ ILLIVS, purà Iudææ, in qua primi fideles conuerſi ad fidem & gratiam vi ſanguinis Chriſti, illi quaſi lapidi cælato & fundamentali inædificati ſunt: IN DIE VNA] qua ſcilicet ipſe cælatus, id eſt, paſſus & mortuus, pro omni iniquitate Deo ſatisfecit, eamque quantum in ſe eſt aboleuit, æquè ac veteres victimas vetuſque ſacerdotium, quod maculas animæ expiare non poterat. Ita S. Hieron. Remig. & Haymo. Meminit Iudææ præ alijs Gentibus, quia Iudæis promiſſus erat Chriſtus, & quia Iudæis prophetabat Zacharias. Vnde eos iam Babylone redeuntes & afflictos, promiſſione Meſſiæ conſolatur: poſt Iudæos tamen iniquitas totius orbis per Apoſtolos ex mentibus credentium ablata eſt.

VOCABIT VIR AMICVM SVBTER VITEM, ET SVBTER FICVM] q. d. Chriſtus ſua paſſione non tantùm auferet iniquitatem, ſed & afferet pacem, bonorum affluentiam, delicias, æquè ac amicitiam & rerum communicationem, adeò vt omnia inter Chriſtianos communia futura ſint, & ex eadem vite eademque ficu ſimul fructus carpant, & ſecurè hilariterque ſe inuicem inuiſent & conuiuentur, idque tum corporaliter, tum potiùs ſpiritualiter. Vers. 10.
Hanc enim pacem & opulentiam ſignificat hæc phraſis & parœmia Hebraica, vt patet 3. Reg. 4. 25. vbi dicitur vnuſquiſque habitaſſe ſub vite & ficu ſua cunctis diebus Salomonis. q. d. Plena fuit pax & rerum copia ſub Salomonis imperio.

Porrò Chriſtus non tantùm attulit pacem & opes ſpirituales, ſed & temporales. Lex enim Chriſti præcipit charitatem, condonationem iniuriarum, patientiam, amorem inimicorum, &c. quæ omnia pacem temporalem, indeque temporalium affluentiam pariunt, vti oſtendi Iſaiæ 2. 4. Sic in primitiua Eccleſia Chriſtiani omnia habebant communia, Actor. 4. 32.

Myſticè, vitis & ficus, non huius vel illius in particulari, ſed abſolutè fidelium omnium eſt Chriſtus, eiuſque paſſio, Euangelium, Sacramenta, gratiæ, conſolationes, omniaque bona, quæ quaſi ſapidiſſimas ficus & vuas ex Chriſto, quaſi ex ficu & vite affatim decerpimus, in quibus Chriſtiani deliciantur & nectare cæleſti, præſertim in Euchariſtia, inebriantur, de quo plura c. 9. 17. Ita S. Hier. & Remig. Porrò conditiones vitis applicui Chriſto Ezech. 15. 1. & ficus Ierem. 24. 2. *Myſticè vitis & ficus noſtra eſt Chriſtus.*

Quare Perperam Rabbini hanc felicitatem Iudæis datam putant à Machabæis lib. 1. Machab. cap. 14. v. 4. Eſto enim eò alludat, tamen maiora & ſpiritualia, quæ Chriſtus attulit, ſpectat Propheta: ſolus enim Chriſtus abſtulit iniquitates terræ, non Machabæi.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

VIdet Zacharias candelabrum ſepticeps, vel potiùs octiceps, ad cuius latera erant duæ oliuæ, vna à dextris, altera à ſiniſtris: ac per hoc ſignificari intelligit, per Dei curã & prouidentiam templi fabricam inchoatam fore perficiendam, & ad culmen perducendam. Deum enim id velle, cui nulla Perſarũ vel hominũ potentia reſiſtere poſſit: cõſequenter duas oliuas eſſe Ieſum pontificẽ & Zorobabel principẽ, qui aſſiſtunt Deo, vt candelabrum, id eſt templũ, reædificent & populũ in rebus tam ſacris, quàm ciuilibus & politicis regant. Hic eſt ſenſus literalis, vt patet ex eo quòd iugiter v. 6. 7. 9. 10. ſermo dirigatur ad Zorobabel, ducẽ Iudæorũ illo tempore. Deinde ex v. 9. vbi expreſsè oſtenta hæc ita explicat angelus, dicens: Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius perficient eam. *Ergo ad litteram intendit hac viſione animare Zorobabelem ad perficiendam fabricam templi quã inchoauerat, & de cuius conſummatione diffidebat. Porrò totũ hoc caput dirigitur ad Zorobabel: ſicut enim cap. præcedenti Ieſum pontificẽ, ita hoc capite Zorobabel principẽ populi incitat ad inchoatam templi fabricam ſtrenuè proſequendam & conſummandam. Ab hiſce enim duobus capitibus pendet totũ populi corpus, putà Eccleſia à Pontifice, reſp. à principe. Allegor. tamen & præcipuè per reædificationem templi adumbratur Eccleſia ædificanda,*

tum ex Iudæis, tum magis ex Gentibus per Chriſtum. Hic enim eſt myſticus Zorobabel, cui nemo principum, nec Iudæorum reſiſtere poterit. Eſto enim Iudæi ipſum reſpuent, tamen Gentes auidè amplectentur, atque ipſi Iudæi in fine mundi ad eum conuertentur per prædicationem Eliæ & Henoch. Hi enim ſunt duæ oliuæ, quæ aſſiſtunt dominatori terræ, vt eius Eccleſiam perficiant, oleoq́ doctrinæ, gratiæ & exempli ſui alant, illuminent & gubernent, vti explicat S. Iohannes Apoc. 11.4. imò Ribera & alij voluit hunc eſſe ſenſum litteralem; ſed ex dictis patet eſſe myſticum.

Verſ. 1. ET reuerſus eſt angelus, qui loquebatur in me, & ſuſcitauit me, quaſi virum qui ſuſcitatur de ſomno ſuo. A

2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernæ eius ſuper illud: & ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput eius.

3. Et duæ oliuæ ſuper illud; vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius.

4. Et reſpondi, & aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid ſunt hæc domine mi?

B

5. Et reſpondit angelus, qui loquebatur in me, & dixit ad me: Numquid neſcis quid ſunt hæc? Et dixi, Non, domine mi.

6. Et reſpondit, & ait ad me, dicens: Hoc eſt verbum Domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit Dominus exercituum.

Vers. 1. ET REVERSVS EST ANGELVS] Putà Michael, vt dixi c. 3. 3. qui poſt viſionem c 3 mihi oſtenſam à me receſſerat, rediens in cælum ad Deum, vt ei de more quaſi princeps militiæ cæleſtis aſſiſteret. Nam ibi accepta noua à Deo viſione & reuelatione mihi communicanda reuerſus eſt ad me, qui viſionem quam videram cap. præcedenti ruminans & admirans, hærebam quaſi ſtupefactus & attonitus. Vnde Michael ab hoc ſtupore quaſi à ſomno me excitauit, vt euigilarem & attenderem ad nouam hanc candelabri viſionem, quam mihi exhibebat. Ita Lyran. Vatabl. & alij. C

Aliter S. Hieron. Theodor. & Remig. cenſent enim angelum poſt viſionem c. 3. non receſſiſſe à Zacharia; dici tamen reuerſum, quia nouam viſionem ei obtulit, ad eamque videndam eum excitauit. Sed prior expoſitio eſt planior & germanior; ſi enim reuerſus eſt Michael: ergo egreſſus fuerat.

SVSCITAVIT ME] Tum à ſtupore viſionis c. 3. vti iam dixi, tum ab hebetudine mentis humanæ: hæc ſubulus enim vis corpori illigata, & ad illud depreſſa hebetatur, & quaſi ſoporatur, vt ad ſpiritualia & diuina minùs ſit acris & vigil. Excitat ergo depreſſam & torpentem mentem Zachariæ angelus, vt eam ad diuina eleuet & attentam reddat; eò quòd hæc prophetia ſit ænigmatica, obſcura & difficilis. q.d. Michael excitando me, mentem meam exacuit, & attentiorem reddidit ad hieroglyphica & ſymbola cæleſtia, quæ mibi monſtraturus erat. D

CANDELABRVM AVREVM] Alludit ad candelabrum quod iuſſu Dei fabricauit Moſes Exodi 25. 31. Vnde illud, æquè vt hoc Zachariæ, habebat ſeptem calamos & lucernas: non tamen per omnia fuit idem cū eo, vt vult Lyran. Nam Moſaicum non habebat ſeptem infuſoria duo roſtra & totidem oliuas, quæ habuit hoc Zachariæ. Cādelabrum per ſynecdochen ſignificat & repræſentat templum inſtaurandum à Zorobabel. Ipſum enim erat vnum è tribus præcipuis vaſis templi, quod totum tabernaculum ſuâ luce illuſtrabat. Rurſum candelabrum in templum inferri nō ſolet, niſi eo perfecto. Fabrica ergo hæc candelabri, ſignificat & præſupponit fabricam templi perficiendam, ait Lyran. Hine myſticè candelabrum, æquè ac templum, repræſentat Eccleſiam, quæ aurea eſt charitate & doctrina cæleſti. Ita S. Hier. Cyrill. Remig. Rupert. & alij. Vnde S. Iohannes Apocal. 1. 13. *vidit in medio ſeptem candelabrorum ſimilem filio hominis*, id eſt, Chriſtum. Et v. 20. explicationem eorum audit ab angelo dicente. *Candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt* Aſiæ, putà Epheſina, Smyrnenſis, Pergamenſis, Thyatirenſis Sardenſis, Philadelphienſis, Laodicena: vt patet ibidem c. 2. & 3. Vide ibi dicta. Planè enim S. Iohannes eo loco alludit ad hoc candelabrum Zachariæ. Verùm de ſignificatione candelabri plura dicam v. 6. *Vers. 4* *Candelabrum typus templi & Eccleſiæ.*

LAMPAS SVPER CAPVT] Pro *lampas* hebr. eſt גֻּלָּה *gulla*, id eſt, vas concauum & ſphæricum ad capiendum oleum, quod pariter latinè rectè gulam appelles. Sicut enim gula ſiue guttur capit cibum tranſmittendum ad ſtomachum, ita hoc vas capiebat oleum tranſmittendum ad ſeptem lucernas. Vnde Pagnin. & Vatabl. vertunt, *lenticulam*; Tigurina, *diſcum rotundum*: *gulla* enim à rad. גָּלַל *galal*, id eſt conuoluere, ſignificat vas rotundum & conuolutile inſtar globi, aut ouale inſtar lenticulæ. Noſter vocat lampadem, quia multis in locis lampades habent formam lenticulæ, ſuntque rotundæ, putà ſphæricæ, vel ouales. Lampas ergo hæc fuit ſphæra caua & tumida, quales in templis ante Venerabile Sacramentum ſurſum eminere videmus. Porrò hæc in capite, id eſt, in ſummo ſtipite, ſeu haſtili candelabri eminebat quaſi concha, ad capiendum oleum diſtribuendum in ſeptem lucernas, illud vtrimque ambientes. Erat ergo lampas hæc concha olei, ſiue vas olearium ſphæricum: vnde & viſæ ſunt vtrimque duæ oliuæ, quaſi ſymbola & indices olei, quo plena erat lampas. Addunt aliqui, vt Fernandez viſione 32. ſect. 1. Ribera, Sanchez & alij, fuiſſe veram lampadem ardentem & lucentem, ſed maiorem, quæ ſeptem lucernis pariter ardentibus cingebatur, quod valdè eſt probabile: hoc enim concinnius eſt; & ſic videmus in baſilicis Romanis S. Petri, S. Pauli, S. Cæciliæ, & alijs lampadem ingentem argenteam, quæ multis alijs minoribus circumdatur, ante ſepulchra

San-

Candelabri figura.

Sanctorum appendi, iiſque honoris cauſa prælucere. Videtur ergo hæc lampas ſimilis fuiſſe illis, (A) putà ingens, rotunda, vel ovalis ſupernè patens, cui iniectus erat canaliculus ferreus, vel æneus ſuberi innexus, vt eo eleuatus oleo innataret, per quem inſertum ellychnium ſugebat oleum è lampade, vt iugiter arderet. Minùs ergo veriſimile eſt quod cenſent nonnulli, lampadem hanc fuiſſe quaſi peluim quandam amplam, impoſitam haſtili candelabri, niſi per peluim accipias concham naſcentem ex ipſo haſtili. Ex dictis ſequitur, candelabrum hoc vniuerſim fuiſſe non ſepticeps, ſed octiceps: erat enim ὀκτώκαυλον & conſequenter ὀκτώλυχνον, putà octocalamum & octoluſtre: nam medium haſtile ſeptem calamis cingebatur, tamque haſtili, quàm calamis ſeptem, lucerna ardens inſiſtebat: erat ergo (B) octo.

ET SEPTEM LVCERNÆ EIVS SVPER ILLVD] *Illud*, ſcilicet caput. Subdit enim: *Septem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput eius*. In capite ergo, hoc eſt in ſummitate haſtilis candelabri, eminebant ſeptem lucernæ laterales, totidem calamis inſiſtentes. Porrò calami hi vtrimque ex haſtili candelabri, vel potiùs ex fundo lampadis arcuatim pullulabant, & prodibant. Inſuper calami hi, vti mox dicam, erant concaui; vnde vocantur hîc infuſoria, id eſt, fiſtulæ, per quas lucernæ ex lampade oleum ſugebant. Quocirca neceſſe eſt lucernas paulò demiſſiores fuiſſe lampade, vt ex eâ in illas oleum influere poſſet. An lucernæ hæ fuerint in orbem diſpoſitæ, vt circumcirca cingerent lampadem, eamque quaſi coronarent, vt (C) vult Sanchez, Fernandez & alij; an verò ad duo tantùm eius latera, ita vt ab vno latere fuerint tres, ab aduerſo quatuor lucernæ, vti fiebat in candelabro Moſaico Exodi 25. 31. ad quod hîc alludit Zacharias, non conſtat. Priùs tamen concinnius videtur, & commodius: quia, vt iam dicam, ſeptem canales, per quos ex lampade ſugebant oleum ſeptem lucernæ, non potuiſſent commodè omnes ad duo latera diſponi; ſed longè commodiùs in orbem circumcirca lampadem diſponuntur.

SEPTEM INFVSORIA] Ita Noſter, S. Hieron. in Comment. & Septuag. Dices, Hebr. Chald. Pagnin. Vatabl. & alij recentiores legunt, *ſeptem & ſeptem*: ergo quatuordecim fuerunt infuſoria. Reſpondent aliqui textum Hebræum eſſe corruptum, & pro *ſeptem & ſeptem*, legendum eſſe (D) ſemel tantùm *ſeptem*. Ita enim legerunt Septuag. & S. Hier. Secundò, aliter reſpondet Sanchez, nimirum eſſe anadiploſim. q.d. Septem, ſeptem, inquam, erant infuſoria ipſis lucernis. Quæ expoſitio plauſibilis eſt, omneſque antilogias extricat. Tertiò, Chriſtoph. à Caſtro reſpondet fuiſſe ſeptem, ſi originem & orificia ſpectes; fuiſſe verò quatuordecim, ſi ipſos canaliculos numeres. Infuſoria enim vocantur hîc parui canales, ſiue fiſtulæ & meatus, per quos ex lampade oleum defluebat in lucernas, inquit Clarius & Vatabl. Iam fiſtulæ hæ erant quatuordecim, quæ ex lampade per ſeptem ora prodibant. Lampas ergo ſeptem tantùm habebat ora, ſed ſingula ora habebant duas fiſtulas, quarum vna tendebat in vnam lucernam, altera in aliam illi vicinam: quodlibet ergo os ſubminiſtrabat oleum duabus lucernis, per duas fiſtulas ex ſe prodeuntes: & quia (A) ora erant ſeptem, hinc Noſter & Septuag. numerant infuſoria ſeptem: quia verò fiſtulæ erant quatuordecim, hinc Hebr. Chald. & recentiores numerant quatuordecim infuſoria. Verùm hæc inconcinnè & gratis aſſeruntur, præſertim quia infuſoria, propriè vocantur ipſi canales, non verò ipſæ lampades, aperturæ & orificia. Quare ſecunda ſolutio verior videtur, quam confirmat verſio Septuag. & Noſtra. Porrò infuſoria hæc erant calami, arcuatim ex fundo lampadis prodeuntes: ac in vertice quodlibet eorum ſuſtinebat ſuam lucernam eratque concaui, vt eſſent fiſtulæ, per quas è lampade oleum deriuaretur ad lucernas, vti rectè oſtendit & in ſchemate candelabri depingit Sanchez. Hoc enim longè concinnius eſt eo, quod alij aſſerunt, qui ſeptem calamos ponunt duntaxat ad ſuſtinendum lucernas (B) deinde ſeptem infuſoria à calamis diſtincta pingunt quaſi ſeptem canales, per quos flueret oleū ex lampade in lucernas. Quorſum enim hæc tam inconcinna inſtrumentorum multiplicatio, cùm concinniùs vtrumque per calamos concauos fieri poſſet? Hinc rurſum liquet, infuſoria hæc non fuiſſe vaſa à lucernis & candelabro ſeparata, quæ infundibula vocamus, qualia Romæ multi habent in cubiculis ad capiendum oleum, quod ex eo lampadi identidem infundant. Sic enim vnum magnum infuſorium pro candelabro & ſeptem eius lucernis ſuffeciſſet, fruſtraque fuiſſent ſeptem infuſoria. Adde, ſic hæc infuſoria à candelabro fuiſſet ſeparata vaſe æquè ac loco: iam autem illi coniuncta fuiſſe liquet. Vnum enim fuit totum hoc candelabri vas ſed ſeptifidum (C) quia diſtinctum in ſeptem lucernas, ac conſequenter in ſeptem infuſoria, id eſt, calamos ſiue fiſtulas, quæ in lucernas inferrent oleum. Minùs rectè R. Salomon & Arias, τὸ *ſeptem & ſeptem* ſic exponunt. q.d. Quælibet lucerna habebat ſeptem infuſoria, ſic enim vniuerſim infuſoria fuiſſent numero quadraginta nouem. Tot ſanè non erant opus, imò nec locus in tam paucis & exiguis lucernis.

Infuſoria erant calami.

Myſticè, *ſeptem infuſoria* ſunt ſeptem Sacramenta, quæ ſunt vaſa gratiæ, non quaſi in iis gratia actu & localiter contineatur, ſicuti oleum continetur in vaſe; ſed cauſaliter, quia ſcilicet gratiam in ſe vt cauſæ inſtrumentales continent & efficiunt. Hebr. eſt, *ſeptem & ſeptem*, vt repræſentent tam ſeptem Sacramenta, quàm ſeptem (D) dona ſpiritus ſancti; ſed de hoc inferiùs plura. Septem infuſoria, ait S. Hieron. ſunt ſeptem Sacramenta, quæ per oleum miſericordiæ Dei omniumque virtutum Eccleſia ſuſcipit, eoque fouetur & conſeruatur. Vnde & in Confirmatione, Ordine & Extrema vnctione oleum eſt materia Sacramenti, quia oleo foris vngente, intus anima impinguatur gratia, eaque illuſtris redditur, vt luceat orbi: ſitque fortis, vt quaſi athleta contra carnem, mundum & dæmonem generosè decertet.

Infuſoria ſeptem, ſunt ſeptem Sacramenta.

ET DVÆ OLIVÆ SVPER ILLVD] *Super*, id eſt, iuxta: vna enim erat à dextris, altera à ſiniſtris candelabri, vt ſequitur. Pro oliuas, non nudi fructus, qui propriè vocantur oliuæ, ſed ipſæ arbores, putà oleæ, vel certè rami earum intelliguntur. Hebr. enim זֵיתִים *zetim* tàm oleam, quàm oliuam ſignificat; & oliua à Latinis ſubinde capitur pro arbore, putà pro olea. Patet id

Verſ. 3.

ex v. 12. *Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum? ſpicæ*, id eſt, A rami. Hi enim rami erant refertis oliuis: rami autem prodibant ex arbore, putà ex olea. Quare minùs rectè aliqui cenſent, oliuas has inſculptas fuiſſe candelabro, vel lampadi. Sicut enim, inquiunt, amphoris vinarijs inſculpitur vua, vel vitis, vaſis aquarijs piſces; ita huic lampadi olearia inſculptæ erant oliuæ, vt ſignificarent in ea eſſe oleum. Verùm oliuas hasce à lampade fuiſſe ſeparatas patebit v. 12.

Idea totius viſionis. Hæc ergo totius huius ſpectri fuit idea. Primò. Michael oſtendit Zachariæ candelabrum aureum ingens, in cuius vertice inſiſtebat vas ſphæricum inſtar lampadis magnæ, ad capiendum oleum, & ſimul ad lucendum quàm maximè.

Secundò, lampas hæc circumdata erat ſeptem B alijs minoribus lampadibus, quę lucernis, quæ per calamos totidem, arcuatim ex ipſo fundo lápadis circumcirca prodibant.

Tertiò, calami hi concaui erant inſtar canalium, vel fiſtularum: nam per eos oleum ex lampade deriuabatur ad lucernas calamis inſiſtentes: quocirca calami hi vocantur hic infuſoria, ſcilicet olei.

Quartò, duæ erant oleæ, vel duo rami pleni oliuis, vnus ad dextram, alter ad ſiniſtram lampadis & candelabri, illud quaſi ſtipantes & condecorantes. Oleæ enim ſymbolum, cauſa & parens ſunt olei, quod eſt in lampade. Addunt aliqui, ex oliuis diſtillaſſe oleum in duo roſtra, id eſt, duos canaliculos incuruos tendentes ad lampadem, quæ iugiter eam oleo implebant; vt illud abundè ſeptem lucernis ſuggerere poſſet. Ita Fer- C nandez viſione 32. ſect. 1. à Caſtro, Vatabl. & alij. Verùm hoc minùs congruum, ideoque minùs verum videtur, vti oſtendam v. 12.

Vers. 5. NVNQVID NESCIS] Michael ſimulat ſe admirari, quòd hæc ſymbola non capiat Zacharias; vtpote Propheta. q. d. Tune es Propheta, & hæc ignoras? præſertim cùm hæc ſpectent tuæ prophetiæ argumentum. Repræſentant enim templi fabricam, de quâ tu iugiter prophetas. Sic Chriſtus ait Nicodemo: *Tu es magiſter in Iſrael, & hæc ignoras?* Iohan. 3. 10. Qua phraſi & geſtu non tam ignorantiam eius carpit, quàm ſtudium diſcendi acuit, & ad attentionem ſuæ doctrinæ de baptiſmo & regeneratione ſpirituali excitat.

Vers. 6. HOC EST VERBVM DOMINI AD ZOROBABEL] D Sicut cap. præced. Ieſum pontificem excitauit ad fabricam templi, ita ad eamdem hic excitat & animat Zorobabel principem, promittens ei quòd Dei ope feliciter eam perficiet. Sicut enim Ieſus erat princeps Eccleſiæ & rerum ſacrarum, ita Zorobabel princeps erat reipubl. politiæ & rerum ciuilium. Ab vtroq; enim hoc capite & principe pendebat fabrica templi corporalis, ſicut ab vtroque multò magis pendet fabrica ſpiritualis; putà vera fides, religio, iuſtitia, ſanctitas, ordo & decor totius reipubl.

Candelabrum quid ſignificet. Prima reſp. NON IN EXERCITV NEC IN ROBORE, SED IN SPIRITV MEO, DICIT DOMINVS] Hic ſymbolum candelabri explicat Michael, ſed tam conciſè & obſcurè, vt Oedipo ſit opus. Primò, Remig. Albert. & Haymo putant fabrica candelabri repræſentari ſolutionem captiuitatis Babylonicæ. q. d. Hæc ſolutio non fiet vi armorum & militum, ſed per meum ſpiritum, per meam proui- A dentiam, per meum conſilium & virtutem. Verùm iam pridem ſoluta erat à Cyro captiuitas Babylonica, iamque Iudæi redierant Hieroſolymam, & in fabrica templi verſabantur: Propheta autem non prophetat de præteritis, ſed de futuris.

Secunda. Secundò, Hebræi putant per fabricam candelabri ſignificari reſtaurationem reipubl. per Zorobabel, qui in ea legem Moſaicam reſtituturus erat. In republ. enim Hebræorum candelabrum erat lex data per Moſen. Verùm hoc candelabrum eſt myſticum, non literale.

Tertia. Tertiò, Lyran. & Hugo ſic exponunt. q. d. Candelabrum, id eſt, templum hoc reſtaurabis, ô Zorobabel, non tua fortitudine & robore, ſed per ſpiritum Dei, qui hoc ſuggeret, inſpirabit, & perſuadebit Dario Hyſtaſpis regi Perſarum, B vt idipſum reſtaurari permittat, imò curet. Ita enim reipſa factum eſſe patet 1. Eſdræ 6. Hic ſenſus appoſitus eſt, ſed partialis, non adæquatus.

Quarta. Quartò, Clarius, & ex eo à Caſtro cenſent candelabrum ſignificare prophetiam, putà ſpiritum Dei, qui offertur per verbum, ſiue oraculum & locutionem Dei in mente Prophetæ; oleum eſſe gratiam Spiritus ſancti, canales eſſe Prophetas doctos à Deo, per quos verbum Dei in alios deriuatur; lampades ſeptem eſſe varia dona Spiritus. Porrò candelabrum fabricatum erat, ardebat & oleum ſuſcipiebat ex oliuis ſine humano miniſterio, vt ſignificaretur prophetiam eſſe opus Dei, non hominis. Verùm hæc expoſitio remota & minùs adæquata videtur.

Quinta, genuina. C Quintò ergo & genuinè, candelabrum hoc repræſentat Deum, ait Mariana, Deiq; prouidentiam, quàm exercet per ſeptem lucernas quaſi oculos, id eſt, per ſeptem angelos primarios, vti audiemus v. 10. præſertim circa fabricam templi reſtaurandi à Zorobabele. Candelabrum ergo eſt Dei prouidentia, quatenus ſe ad lucernas, id eſt, angelos, reliquę omnes creatas extendit: lampas eſt ipſa in ſe diuinitas, putà Dei mens & oculus lucidiſſimus: infuſoria ſunt variæ rationes, modi & differentiæ diuinæ prouidentiæ, quibus per angelos hanc creaturam hoc modo, illam illo, aliam alio ſibi congruo regit & gubernat. Rurſum ſunt variæ gratiæ, dona & talenta, quas Deus varijs pro libitu diſpertit & impertit. Candelabrum enim quia lucis eſt ferculum, typum gerit D ſapientiæ, vigilantiæ & prouidentię, vti dixi Exodi cap 25. 31.

Addit Pierius hierogl. 46. illud eſſe ſymbolum vitæ diuinæ, generationis, animi puritatis, amoris, famæ & gloriæ, denique ipſius diuinitatis: quia præfert ignem, qui Dei eſt hieroglyphicum. Duæ oliuæ ſunt Ieſus & Zorobabel, ſiue ſacerdotium & regnum, de quó mox plura. Porrò candelabri lampas ex ſe plena erat oleo iugiter durante, & ſemper ardente, quaſi expreſſum fuiſſet ex asbeſto lapide, qui igne non conſumitur. Erat ergo hic ἄσβεστον φέγγος, inextinguibile lumen, ſignificans indeficientem, æternam & iugiter vigilantem Dei ſapientiam & prouidentiam. Sic Callimachus, qui ob moroſam in expoliendis operibus induſtriam κακιζότεχνος dictus eſt, auream Mineruæ lucernam fecit, quæ toto anno arſit, quamuis nihil olei affunderetur, teſtis eſt Pauſanias in Atticis. Ita Romæ & alibi

in

in ſepulchris antiquis repertæ ſunt lampades miræ materia & arte iugiter ſine nouo fomite ardentes, accenſæ à multis centenis annis; quæ mox vt aërem ſentiebant, extinguebantur. Scribit & Plinius lib. 9. 27. in mari piſcem eſſe, qui lingua igneâ per os exerta, tranquillis noctibus relucet, indeque appellari lucernam. Ita angeli, ac Apoſtoli & viri Apoſtolici, ſuâ doctrinâ & vitâ iugiter lucentes, linguiſque igneis pollentes mare huius ſæculi colluſtrant.

——*Solemq; nouum, noua ſidera portant.*

Denique Nicephor. lib. 14. Hiſtor. cap. 3. ſcribit Theodoſium iuniorem Imper. noctu ſacris Literis operam nauaſſe, lucerna ſe ſponte ſuâ accendente, oleumque affundente miro artificio, ne quem miniſtrum eo labore grauaret.

Hinc Secundò, candelabrum hoc repræſentat B templum ipſum reſtaurandum, quaſi pars totum per ſynecdochen. Id ita eſſe clarè docet Michael v. 9. dicens, *Manus Zorobabel fundauerunt domum* (Dei, putà templum) *& manus eius perficient eam.* Conſequenter candelabrum repræſentat, cum templo & per templum reſtituendam eſſe totam Eccleſiam & rempubl. Iudæorum in priſtinum ſplendorem, iuxta illud quod promiſit c. 2. 5. *In gloria ero in medio eius.* Nam in eius excidio & captiuitate Ieremias luxerat, mœſtuſque cecinerat illud Thren. 4. 1. *Quomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus, diſperſi ſunt lapides ſanctuarij?* Iam verò candelabrum hoc per Zorobabel reſtauratum, aut potiùs reſtaurandum Zacharias vidit aureum, & octo luminibus reſplendens. Quocirca Titus vaſtans Ieruſalem, vt glo- C riam omnem Iudæis ſe ademiſſe ſignificaret, ademit illis candelabrum illudque Romam vexit in triumphum: vnde etiamnum in arcu triumphali Titi, Romæ graphicè illud ipſum exſculptum videmus. Hinc & Iudæi moderni lucernis ſua ſabbata & feſta celebrant, vti in Synagogis eorum vidi, quem morem antiquum eſſe docet Perſius ſatyra 5.

Lucerna ſymbolum feſti.

Herodis venêre dies, vnctaq; feneſtra.
Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ,
Portantes violas.

Idem patet ex Canone 70. Apoſtolorum, qui ſic habet: *Si quis Chriſtianum oleum tulerit ad ſacra Gentilium, vel Synagogam Iudæorum feſtis ipſorum diebus:, aut lucernas accenderit, de ſocietate pellatur.* Hinc quoque Chriſtus cæleſtis Ieruſalem templique feſta & nuptias deſcribit per lucernas & D lampades, Matth. 25. 1.

Porrò ſeptem lucernæ ſunt, quia totidem erant in candelabro Moſis, ad quod hic alluditur, quodque hic repræſentatur: & quia ſeptenarius qui eſt numerus multitudinis & plenitudinis, ſignificat templi & reipubl. celebritatem & decus poſt captiuitatem fore magnum & eximium. Lampas in medio eius eſt Deus, qui omnibus lucernis, id eſt, patribus templi oleum, id eſt vigorem & ſplendorem, ſuggerit: aut magis appoſitè ad ſecundam hanc expoſitionem, lampas eſt Sanctum ſanctorum: ſicut enim in candelabro eminebat fulgor lampadis, & fulgorem ſeptem lucernarum ſe circumdantium, oleum eis ſuggerendo, alebat; ita in templo eminebat maieſtas & fulgor Sancti ſanctorum, quod Sancto, & atrio, cæteriſque templi partibus ſui venerationem & ſanctitatem communicabat. Duæ oleæ ſunt Ieſus

A pontifex, & Zorobabel princeps. Hi enim aſtantes candelabro primario, id eſt, dominatori Deo vti dicitur verſu vltimo, eius nutu & ductu candelabrum materiale & ſecundarium, id eſt templum, ædificarunt & conſummarunt, eique decus & gloriam conciliarunt: idque præſtiterunt non ſuis opibus, robore aut viribus, vtpote Samaritis aliiſque hoſtibus fabricam potenter impedientibus, ſed Dei virtute & ſpiritu. Et hoc eſt quod ſignificat Michael dicens: *Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo*, ſupple perficietur hoc opus, & fabrica templi tam magna & magnifica, vti explicat v. 9. Spiritus enim hic vti Prophetas, putà hîc Zachariam & Aggæum excitat ad vrgendam hanc fabricam, ita pariter ad eam concurret, eamque ſua ſapientia, ope & prote- B ctione ita diriget, adiuuabit & promouebit, vt nec Sanaballat, nec alius hoſtis eam impedire poſſit, quin breui abſoluatur & ad faſtigium perducatur. Animabit enim Zorobabelem & populum ad ſtrenuè fabricandum, omniaque eorum conſilia & opera reget & proſperabit.

Symbol. candelabri eſt Dei prouidentia.

Symbolicè, Theodor. *Candelabrum aureum*, inquit, *eſt typus diuinæ prouidentiæ, quæ cæleſtia & terreſtria adminiſtrat. Septem lucernæ ſeptem diebus hebdomadæ æquales numero, aſſiduitatem & perpetuitatem diuinæ curationis* (gubernationis) *demonſtrant. Septem infuſoria lucernarum immenſam Dei miſericordiam oſtendunt. Super lampadem gratiam omnia illuminantem inuenit. Duas verò oliuas vtrimque exortas regnum & ſacerdotium vocauit, diuina gratia ornata. Duos ramos vſque ad lucernas pertingentes, Ieſum &* C *Zorobabel: illum ex ſacerdotali, hunc ex regali tribu profectum.* Hæc expoſitio generalior eſt, non tamen incongrua. Simili enim modo candelabrum Moſis ſepticeps, ſymbolicè & phyſicè fuit imago cęleſtis ſphęrę ſeptiluſtris, ſiue ſeptem planetarũ. Tabernaculum enim gerebat typum mundi, Sanctum ſanctorum verò cæli empyrei, in quo gloriosè reſidet mundi auriga & rector Deus, vti ex Ioſepho & Philone dixi Exodi 25. v. 31. Porrò vidit Zacharias hoc candelabrum extra templum quo ſignificatur Eccleſiam non fore templi, id eſt Iudæorum, ſed Gentium. Chriſtus ergo in hoc ſęculo illuminat Eccleſiam, lucernę in Gentibus ardent, Iudæi manent in tenebris, ſed in fine mundi illuminabuntur per duas oliuas, id eſt, Eliam & Henoch.

Allegor. Chriſtus & Eccleſia.

Alleg. & potiùs candelabrum hoc repræſen- D tat Primò, Chriſtum, qui illuminat & mittit ſeptem angelos, vt per eos regat Eccleſiam. Hinc de eo dicitur Cant. 1. *Oleum effuſum nomen tuum.* Hinc Secundò, candelabrum repræſentat Chriſti Eccleſiam; lampas Pontificem & Eccleſiam Romanam, quæ eſt quaſi Sanctum ſanctorum; vnde ipſa velut matrix ſeptem lucernis, id eſt cæteris omnibus Eccleſijs toto orbe diſperſis, oleũ, id eſt poteſtatem, vigorem, doctrinam & gratiam, inſtillat per ſeptem infuſoria, id eſt, ſeptem Sacramenta, ac per ſeptem ordines. Omnis enim ordinis ac iuriſdictionis poteſtas (ac conſequenter omnia Sacramenta) deriuatur à Pontifice Eccleſiæ Romanæ, quaſi à lampade, in vniuerſos orbis Epiſcopos, ſacerdotes & Eccleſias. Duæ oliuæ ſunt S. Petrus & Paulus, qui lampadem, id eſt Eccleſiam Romanam, ædificarunt & fundarunt, in eamque omnem doctrinam & gratiam cum ſanguine ſuo diſtillarunt, & etiam-

num

num è cælo per preces & ſuffragia diſtillant. Idipſum verò faciunt non vi ſuâ, ſed in ſpiritu Chriſti, à quo omne ſuum robur, vim, & vigorem obtinent. Chriſtus enim eſt primaria lampas ex ſe oleo gratiæ plena, ait S. Hieron. Vatabl. Ferdinandez & alij. Nam Chriſtus eſt lux mundi, Iohan. 8. 12. & quaſi ſol illuminans orbem, Iohan. 1. 9. ideoque in ſeptem lucernas, id eſt in omnes Eccleſias, oleum, id eſt gratiam, influit. De eius enim plenitudine omnes accipimus. Conſequenter per lampadem appoſitè accipias balneum paſſionis Chriſti, quod Eccleſia continet & poſſidet, cuius oleum eſt eius ſanguis & merita, quæ per ſeptem infuſoria, id eſt Sacramenta, deriuantur in ſeptem lucernas, id eſt Eccleſias omnes particulares: duo roſtra duas Chriſti naturas ſignificant: duæ oleæ repræſentant Ieſum pontificem & Zorobabel, quorum vterque fuit typus Chriſti, duplicemque eius poteſtatem, ſcilicet pontificatum & principatum, adumbrauit. Ieſus ergo eſt Chriſtus Pontifex: Zorobabel eſt idem Chriſtus qua legiſlator & princeps. Quia enim Chriſtus eſt Pontifex & princeps Eccleſiæ, hinc in eam iugiter influit oleum, id eſt, vim merendi & ſatisfaciendi. Quòd enim ſanguis Chriſti habuerit & habeat vtramque hanc vim, id prouenit ex vnione hypoſtatica cum Verbo, quæ Chriſtum facit Pontificem & principem.

Porrò analogiam candelabri & Eccleſiæ recenſui Apoc. 1. 20. Huc pertinet expoſitio Ruperti: *Zorobabel, inquit, eſt Chriſtus prognatus ex Zorobabel, qui induit humanitatem, quæ eſt aurum, conceptus non ex ſemine viri, ſed virtute Spiritus ſancti, & è virgine natus; ſicut hoc candelabrum non ab homine, ſed à ſolo Deo fabricatum erat. Chriſtus ergo eſt candelabrum illuminans Eccleſiæ templum. Hoc totum eſt aureum, quia poſt reſurrectionem Chriſtus totus factus eſt glorioſus, cùm antè eam ſolo capite, id eſt diuinitate, eſſet glorioſus: in eo fuit lampas ſepticeps, id eſt, ſeptiformis gratia, putà ſeptem dona Spiritus ſancti, quorum vi & ſpiritu contra ſpiritales hoſtes depugnauit & vicit.*

Tropolog. lampas Eccleſia eſt B. Virgo, lucernæ Sancti.

Tropol. candelabri, id eſt Eccleſiæ, lampas eſt B. Virgo, inquit Anaſtaſius Nicænus q. 53. in Script. quia ipſa materiæ expertem lucem geſtauit Deum incarnatum; & quia ipſa ſeptem lucernis, id eſt Apoſtolis cæteriſque Sanctis, per Chriſtum oleum doctrinæ & gratiæ ſuggerit, & inſtillat: lucernas enim eſſe Sanctos illuſtres, patet ex illo Chriſti de Iohanne Baptiſta, Iohan. 5. 35. *Ille erat lucerna ardens & lucens.* Vide dicta Exodi 25. 31. Ita S. Cyril. & S. Epiphan. hom. de laudibus B. Mariæ. Sed de totâ hâc viſione audi Anaſtaſium Nicænum Epiſcopum quæſt. 53. in S. Script. *Quod, ait, eſt candelabrum? Sancta Maria. Cur autem candelabrum? Quia materia expertem lucem geſtauit, Deum incarnatum. Cur autem totum aureum? Quia poſt partum manſit virgo. Quanam ſunt ſeptem lucernæ? Septem leges: lex enim eſt lux,* Prouerb. 6. 23. *Prima eſt lex naturæ. Secunda, lex per viſum. Quem enim Deum lex prædicat, eum viſus probat per res creatas. Nam ex rerum creatarum magnitudine & pulchritudine, earum creator cernitur. Tertia, lex paradiſi,* vetans lignum ſcientiæ boni & mali. *Quarta, quæ tempore Noë fuit in nube. Quinta, quæ tempore Abrahæ fuit per circumciſionem. Sexta, lex literæ,* putà lex Moſis ſcripta à Deo in tabulis lapideis. *Septima, lex gratiæ. Quænam ſunt ſeptem infuſoria? Septem dona Spiritus ſancti quæ recenſet Iſaias 11. 1. Quænam ſunt duæ oliuæ? Duo teſtamenta. Sicut enim olea habet folium ſemper virens, ita etiam duo teſtamenta habent perpetua, & numquam ceſſantia de Chriſto teſtimonia.* Hæc Anaſtaſius.

Porrò Sancti omnes ſuum lumen habent non à ſe, ſed à Chriſto per B. Virginem. Hæc enim illum peperit, nobiſque dedit & dat. Vnde S. Aug. explicans illud Chriſti Iohan. 12. 36. *Credite in lucem, vt filij lucis ſitis,* ſic ait: *Sint igitur ſub lampade lucernæ, ſi illuminari volunt, quandoquidem à ſeipſis non habent lumen, ſed ab eo qui à ſeipſo lumen eſt, & non ab alio. Sic enim ſecum habent lumen ſuum adhærendo illi, quod deficere non poteſt, & alijs ſemper ſufficit.* Idem tract. 54. in Iohannem: *Omnes ſancti,* inquit, *lumen non ſunt, ſed credendo ab eo illuminantur, à quo ſi quis receſſerit tenebrabitur. Lumen autem illud quo illuminantur, à ſe recedere non poteſt, quia incommutabile omnino eſt, & ideo tenebræ in eo non ſunt vllæ, nec eſſe poſſunt.* Ita noſter Emmanuel: Candelabrum, inquit, eſt Eccleſia, lampas Chriſtus, lucernæ iuſti omnes, ſeptem infuſoria ſunt ſeptem Sacramenta, quibus oleum gratiæ affunditur iuſtis, vt luceant.

Moral. Nota hoc axioma Dei, quod per Zachariam hîc ſancit in templo materiali, nimirum: *Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit Dominus exercituum,* ſupple perficietur tanta templi fabrica, idipſum multò magis in fabricâ ſpirituali tum Eccleſiæ, tum animæ cuiuſlibet ſanctæ valere. Quòd enim Apoſtoli Eccleſias vbique terrarum erexerint, omneſque gentes ad eas aggregarint, fuit opus non roboris humani, ſed ſpiritus diuini. Similiter quòd hodie Eccleſiæ ædificentur apud Iapones, Sinas, Braſilios, Mexicanos, &c. quodque eædem apud hæreticos in Bohemiâ, Morauiâ, Hungariâ, Germaniâ reſtaurentur, non tàm fit exercitu, quàm vi Spiritus Dei. Pari modo quòd S. Paulus, S. Magdalena, S. Maria Ægyptiaca, S. Pelagia, quæ erant luſtra & ſpeluncæ dæmonis transformentur in templa Dei, virtus eſt non hominis, ſed Spiritus ſancti, qui corda penetrat & mentes immutat. Eadem eſt quæ hodie peccatores conuertit, & iuſtos ad eximiam ſanctitatem prouehit & accendit. Porrò hæc facit Spiritus ſanctus non in robore violentiæ, ſed ſenſim & ſuauiter, inſtar lenis ſpiritus animæ illabendo per cæleſtes illuſtrationes immiſſas intellectui, & ſimiles affectiones impulſuſque inditas voluntati. Dei enim prouidentia per hunc ſpiritum ita orbem gubernat, vt attingat à fine vſque ad finem fortiter, & diſponat omnia ſuauiter. Huius rei ſymbolo Deus apparuit Eliæ, ſibi vt videbatur zeloſo, optantique vt igne & fulmine perderetur impia Iezabel & Baalitæ; apparuit, inquam, non in igne, vento, tonitru, ſed in ſpiritu & ſibilo auræ lenis. Audi Script. l. 3 Reg. 19. 11. *Egredere* (ô Elia,) *& ſta in monte coram Domino: & ecce Dominus tranſit, & ſpiritus* (ventus) *grandis & fortis, ſubuertens montes, & conterens petras ante Dominum; non in ſpiritu Dominus: poſt ſpiritum commotio; non in commotione Dominus: & poſt commotionem ignis; non in igne Dominus: & poſt ignem ſibilus auræ tenuis; & ibi Dominus.* Talis fuit, eſtque ſpiritus Chriſti, qui proindè cùm S. Iohannes & Iacobus poſcerent fulmina

mina

mina de cælo iaculari in Samaritas, eò quòd Chriſtum inhonoraſſent, illos corripuit, docuitque ſpiritum manſuetudinis, dicens: *Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare.* Lucæ 9. 55.

Quicumque ergo ſe, vel alios à peccato conuertere, aut ad eximiam perfectionem traducere conatur, ſciat ſe id ſuis viribus non poſſe, ſed Dei. Sibi ergo diffidens, fidenſque Spiritui ſancto, eum humiliter & ardenter inuocet, crebróque inclamet: *Veni ſancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in eis ignem accende. Riga quod eſt aridum, ſana quod eſt ſaucium, flecte quod eſt rigidum, foue quod eſt frigidum, rege quod eſt deuium. Da tuis fidelibus in te confidentibus ſacrum ſeptenarium,* ſcilicet numerum donorum Spiritus ſancti, *da virtutis meritum, da ſalutis exitum, da perenne gaudium. Amen.*

7. Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum: & educet lapidem primarium, & exæquabit gratiam gratiæ eius.

8. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

9. Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam: & manus eius perficient eam: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos.

10. Quis enim deſpexit dies paruos? & lætabuntur, & videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel.

Vers. 7. Mons magnus quis?

QVIS TV MONS MAGNE CORAM ZOROBABEL] Quæres, quis hic mons? Reſpondeo, omnes æmuli & potentes aduerſarij Iudæorum, qui volebant, aut certè facilè poterant impedire fabricam templi. Vnde Primò, Hebræi, & ex ijs S. Hier. Remig. Lyran. & Emmanuel accipiunt diabolum, qui erat ſatan, id eſt aduerſarius, Ieſu & Zorobabelis in fabricâ templi, & reſtituenda republica Hebræorum, vt patet c. 3. 1. Secundò, Mariana accipit Sanaballat & Samaritas, qui ſe opponebant Zorobabeli in reſtaurandâ vrbe & templo. Tertiò, Chald. Theodor. & Clarius, accipiunt reges & monarchas Perſidis, præſertim Cambyſem & Magos, qui hucuſque ferè impediebant templi reſtaurationem, & deinceps impedire poterant, præſertim perſuaſi à prauis conſiliarijs, quos Samaritæ alijque hoſtes Iudæorum donis corrumpebant. Vnde Chald. vertit, *quid tu reputaris regnum ſtolidum coram Zorobabele? nónne quaſi vallis?* q. d. Quid ſunt monarchæ Perſidis, qui videntur eſſe montes excelſi, vt ſe tibi, ô Zorobabel, opponant in fabricâ templi? Ecce ego eos in planitiem deducam, id eſt, humiliabo coram te: illos ergo quaſi in vallem deducam coram te, tum quia faciam vt tu eis in hoc opere emineas, & ſuperes quaſi mons excelſus: tum quia cor eorum flectam & mitigabo, vt ipſi velut valles facilem tibi aditum & tranſitum præbeant, tuis votis annuant, tibi quaſi ſe ſubijciant, permittantque templum inſtaurari: *Cor enim regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud,* Prouerb. 21. 1. Montis ſimilitudinem vſurpat, quia montes impedire ſolent fabricam templi (de quâ hic agitur) & domorum: vnde ne eam impediant, vel ne eius aſpectum & opticam intercipiant, ſolent complanari.

Alleg. Montes magni fuerunt tum dæmones, tum principes Iudæorum, tum Imperatores & Reges Ethnici, qui ſe verò Zorobabeli, id eſt Chriſto, & chriſtianiſmo in fabricâ templi, id eſt Eccleſiæ, oppoſuerunt; ſed Chriſtus eos ſtrauit, ſibique ſubiecit, corda eorum potenti ſua gratia mirabiliter immutans, iuxta id quod de eo cecinit Iſaias c. 40. 4. *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas. Et reuelabitur gloria Domini,* putà glorioſa potentia, quæ montes vallibus, potentes plebeijs, ſuperbos humilibus æquat.

Tropolog. Tropol. Ita Deus pijs regibus, & quibuſuis fidelibus complanat difficultates, quæ maximæ reipſa erant, vel puſillanimes eſſe videbantur, ad extirpandam hæreſin, aut vitia inoſita, adeò vt ipſi mirentur ſubitò illas quaſi in planum deduci, colliqueſcere & euaneſcere. Spes ergo in Deum montes omnes complanat, vt ſperans canat cum Habac. c. 3. 19. *Deus Dominus, fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum, & ſuper excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem.* Ita de ſponſo putà Chriſto, cui in incarnatione & mundi conuerſione tot montes difficultatum obijciebantur dicitur Cantic. 2. 8. *Ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles,* id eſt, obices & difficultates omnes ſuperans. Vnde Symmach. vertit, *aſcendens contra montes, proſiliens contra colles.* Sic Dauid virtute Dei proſtrauit montem, & turrim illam carneam, inquit S. Chryſoſt. putà Goliat gigantem.

IN PLANVM] ſcilicet deducam te, ô mons magne, vel in planum deſcende & complana, iuxta ſenſum iam aſſignatum.

ET EDVCET LAPIDEM PRIMARIVM] Hebr. *lapidem capitis*, id eſt fundamentalem & primum ſummúmque in fundamento. Verùm quia hic iam iactus erat in fabricâ templi, vtpote inchoata, hinc meliùs Noſter vertit, *lapidem primarium*, qualis eſt qui perfecta fabrica in culmine eminet & prominet, vt extra ordinem aliorum extet. Vnde hunc lapidem explicans ſubdit: *Manus eius* (Zorobabel) *perficient eam*, putà domum Dei. Lapis ergo hic culminis ſignificabat Zorobabelem, qui templum vti inchoarat, ita illud ad culmen erat perducturus. Ita Lyran. Clarius, Dionyſ. & alij. Lapidem enim hunc opponit monti magno de quo dixit v. 7. q. d. Zorobabel euadet lapis primarius & celſus, qui in montem attolletur, dum templo imponet culmen, in eóque lapidem primarium & ſummum. Vnde Theodor. ſic explicat, q. d. *Etſi millies cum ſumma rabie Zorobabel impedire conemini, veſtras ſpes vanas oſtendam: eum enim omni gratia compleui, & redundantibus bonis cumulaui, & firmum tamquam lapidem conſtitui: vobis autem perniciem comparabo, vt id quod abeſt pro viribus humanis, ſarciatur & compenſetur à ſuperna benignitate.* Septuag. *pro lapidem primarium*, vertunt, *lapidem hereditatis*, qui ſcilicet hereditatem propriam cuique deſignat, & ab alienâ diſterminat, qualis eſt lapis titularis, vel terminalis. Videntur Septuag. pro ראשה *roſca*, id eſt capitis, legiſſe רשת *reſcet*, id eſt hereditatis: *reſcet* enim eſt infinitiuus, qui ſæpè vice nominis fungitur, à rad. ירש *iaraſc*, id

eſt,

eſt, hereditauit. Vocatur hereditatis, quia Deus templum elegit ſibi in domum & hereditatem. Pſalm. 78. 1. *Deus venerunt gentes in hereditatem tuam.*

Alleg. & potiùs, lapis primarius Eccleſiæ eſt Chriſtus, qui in montem excreuit, Daniel. 2. 35. quando fabricam Eccleſiæ quam inchoauit, per Apoſtolos ad culmen perduxit. Vnde Chald. vertit, *emerget Meſſias, cuius ab æterno nomen dictum, qui potietur imperio regnorum omnium.* Ita S. Hieron. Cyrill. Haymo, Rupert. Hugo & Vatabl. Sicut ergo Zacharias c. 3. 9. Ieſu pontifici lapidem hunc, putà Chriſtum, promiſit, ita eumdem promittit hîc Zorobabeli principi: ſed ibi ita ornatum, vt non niſi Chriſto conueniat; hîc verò nudè & ſimpliciter eum proponit, vt ad litteram deſignare poſſit Zorobabel, allegoricè verò & potiſſimè Chriſtum: Prophetæ enim ſaliunt & reſiliunt à typo ad antitypum, putà à Ieſu & Zorobabele ad Chriſtum. Hoſce enim ſaptus ſubitoſque reditus, ſaltus & reſultus patitur, imò poſcit amplitudo, celſitudo & velocitas luminis prophetici.

Gratia æqua gratiæ eius. ET EXÆQVABIT GRATIAM GRATIÆ EIVS] *Eius*, ſcilicet lapidis: hebr. enim eſt לָהּ *la*, id eſt *eius*, vel *ei* femininè. Vnde reſpondet אֶבֶן *eben*, id eſt, lapidi: *eben* enim Hebræis eſt femininum. Pro *exæquabit* hebr. eſt תְּשֻׁאוֹת *teſſuot*, quod Rabbini, & ex ijs recentiores, vt Pagnin. Vatabl. Arias Tigurina vertunt, *acclamationes*, à rad. צָבַק *tſabak*, id eſt, vociferari, acclamare. Vnde vertunt, *& educet lapidem primarium cum clamoribus* (acclamantes, Gratia gratia illi. Ita Pagnin.) vel, *plauſus & gratulationes erunt ei.* Ita Tigurina. q. d. Conſummato templo, poſitoque in culmine vltimo eius lapide faſtigiali, acclamabit populus: Gratia, gratia ſit illi lapidi, totique templo, hoc eſt, omnia fauſta & felicia ſint huic fabricæ; Deus ſuam gratiam, fauorem, celebritatem & gloriam in hac ſua domo oſtendat & conſeruet. Hoc ad litteram dicitur de templo Zorobabelis, allegoricè & potiùs de Eccleſia erecta à Chriſto. Vnde Vatabl. & alij hoc impletum cenſent in Dominica Palmarum, quando Chriſto quaſi Meſſiæ acclamarunt turbæ: *Benedictus qui venit in nomine Domini: Oſanna in excelſis*; perinde ac in eius natiuitate acclamarunt angeli: *Gloria in excelſis Deo.* Hic ſenſus congruus eſt, cique valdè fauet textus Hebræus.

Prima reſp. Meliùs Septuag. & noſter *teſſuot*, deducunt à שָׁוָה *ſcaua*, id eſt, æquare: licèt enim in *teſſuot*, ſit litera *aleph*, in *ſcaua* verò ſit *he*, tamen hæ duæ literæ cùm ſint primæ gutturales, ſæpè inter ſe commutantur. Iam ſenſus eſt Primò, q.d. Gratia Darij Hyſtaſpis exæquabit gratiam Cyri: vterque enim dedit facultatem reædificandi templũ; ſed Darius inſuper dedit ſumptus ad illud neceſſarios. ita Lyran. Secundò, q.d. Templum hoc

Secunda. Zorobabelis ſuo ſplendore & gloriâ æquabit templum Salomonis, imò ſuperabit, non auro & magnificentiâ, ſed potentiâ Meſſię, qui in eo conuerſabitur, uti prędixit Aggęus cap. 2. v. 8. vtrumque enim templum fuit gratia & donum Dei. Ita Sanchez. Tertiò, & aptiſſimè q.d. Gra-

Tertia, genuina. tia perfecti templi ęquabit gratiam eiuſdem inchoati, imò ſuperabit. Maius enim donum eſt rem perficere, quàm inchoare, iuxta illud: *Melior eſt finis orationis quàm principium*, Eccleſ. 7. 9.

A Hunc eſſe ſenſum patet, quia ita explicat angelus dum ſubdit: *Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius perficient eam.* Porrò verba ita rectè adaptes: *Et exæquabit gratiam gratiæ eius*, vel, vt hebr. eſt, *ei*, ſcilicet lapidi primario, v.g. culminis: *ei*, id eſt, in eo, q.d. In lapide culminis Deus exæquabit gratiam conſummationis templi gratiæ inchoationis eiuſdem, ſiue faciet vt lapis ſummus aptè reſpondeat imo, putà culmen fundamento: quia efficiet vt tantus ſit decor, concinnitas, firmitas & gratia culminis, quanta eſt fundamenti. Porrò hic lapis vterque poſitus fuit à Zorobabel: vnde eum repræſentat, quaſi dicat, Zorobabel tanta gratia ponet lapidem culminis in templo, quanta gratia poſuit lapidem primum in fundamento, hoc eſt, tanta gratia perficiet templum, quanta illud inchoa-

B uit. Addit Quartò, S. Hieronym. Haymo & Rupert. q.d. Gratia & beneficia quæ Deus præſtabit Zorobabeli, & Iudæis Babylone redeuntibus, æquabit gratiam & beneficia quæ Deus præſtitit olim patribus eorum tempore Dauidis, Salomonis, &c. Denique plenus erit ſenſus ſi Hebr. *teſſuot* in vtraque ſignificatione accipias, & primam expoſitionem iungas ſecundæ. q.d. Poſito vltimo lapide in culmine templi, eoque perfecto gratulabuntur omnes ac cum plauſu & iubilo acclamabunt dicentes: Gratia & felicitas perfecti templi ex æquo reſpondet gratiæ & felicitati qua cœptum eſt. Ita à Caſtro.

Alleg. Deus æquauit gratiam Chriſti gratiæ Moſis, imò illa hanc longè tranſcendit: Chriſtus *Allegor.*

C enim impleuit omnes legis figuras, omneſque Prophetarum prophetias. Nam *lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt*, ait S. Iohan. c. 1. 17. vnde immediatè ante ad hæc verba Zachariæ alludens, præmiſit: *De plenitudine eius* (Chriſti) *nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.* Quod variè varij exponunt, & congruè omnes. Primò, q.d. Legem Euangelicam Chriſti accepimus pro lege veteri Moſis: vtraque enim fuit gratia, quia gratis data. Ita S. Cyrill. Chryſoſt. Leont. Theophyl. Euthym. Ianſen. Ribera in c. 1. S. Iohannis. Secundò, q.d. Gratiam vitæ æternæ, id eſt, gloriam accepimus pro gratia vitæ. Ita S. Auguſt. ibidem. Tertiò, q.d. Pro gratia Chriſti nos vicariam & ſimilem gratiam accepimus, ſiue in Chriſti gratia quaſi in capite, nos omnes quaſi membra ſumus gratiam conſecuti, & per eum

D grati effecti Deo. Ita S. Chryſoſt. Cyrill. Theophyl. Zacharias Chryſopol. & Toletus ibidem. Aut neruoſiùs Gręcum ἀντὶ, id eſt *pro*, exponendo per *propter*, vti ſæpè exponitur. q. d. Propter gratiam Chriſti quaſi fontem & originem (vtpote cauſam meritoriam) nos omnes gratiam accepimus, putà gratiam propriam per & propter gratiam Chriſti. Hic ſenſus videtur genuinus, explicat enim id quod pręceſſit: *De plenitudine eius nos omnes accepimus*, ſcilicet gratiam ex gratiâ. Quartò, *gratiam pro gratia*, hoc eſt, hic vnam gratiam, alius pro illâ aliam accipit q.d. Omnes quidem à Chriſto accepimus gratiam, ſed hic ſuam, alius aliam, nimirum quiſque congruam ſuo muneri & vocationi. Qui enim vocatus eſt à Deo ad apoſtolatum, accipit gratiam apoſtolatui congruam: qui ad doctoratum, accipit gratiam docendi: qui ad martyrium, patiendi: qui ad offi-

cium

cium Marthæ, agendi: qui ad Magdalenæ, contemplandi, &c.

VERS. 9. MANVS ZOROBABEL] Hinc patet ad literam loqui Prophetam non de fabrica Eccleſię, quam ædificabit Chriſtus, ſed de fabrica templi. Senſus enim planus quem verba poſcunt, eſt hic: Sicut Zorobabel prima templi fundamenta iecit ſub Cyro 1. Eſdrę 3. 8. ſic certè eadem reſtaurauit & perfecit anno ſecundo Darij Hyſtaſpis, vti dixit Aggæus c. 1. 12. & Eſdras l. 1. c. 9. ita ipſe fabricam complebit, & templum ad culmen perducet, tumque ſcietis, ô Iudæi, me Zachariam, qui hæc prædico, verum fuiſſe Prophetam à Deo miſſum: quia tunc videbitis re ipſa mea hæc oracula & promiſſa adimpleri. ita S. Hieron, Theodor. Remig. Rupert. Lyran. Arias, Vatabl. & alij paſſim.

Allegor. q. d. Vti Zorobabel per ſe Dei domum cœpit & perfecit, ita ipſe per Chriſtum ex ſe naſciturum ædificabit Eccleſiam, eamque per Apoſtolos aliosque ſequaces, ac præſertim per Eliam & Henoch in fine mundi omnino perficiet & conſummabit.

Tropol. *manus*, id eſt, opera & exempla principum, fundant reip. ſtatum, non os, id eſt, edicta & minæ. *Nam vita principis cenſura eſt, eaque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur*, ait Plinius in Panegyr. ad Traianum Imperator. Et Ouid. l. 6. Faſtor.

Sic agitur cenſura, & ſic exempla parantur,
Cum iudex alios quod monet, ipſe facit.

Memorabile eſt documentum S. Auguſt. epiſt. 64. ad Aurelium Epiſc. inoliſa populi vitia magis exemplo, quàm ſeuera caſtigatione eſſe tollenda. *Comeſſationes & ebrietates*, inquit, *ita conceſſæ & licitę putantur, vt in honorem etiam B. Martyrum, non ſolum per dies ſolemnes (quod ipſum quis non lugendum videat, qui hæc non carneis oculis inſpicit) ſed etiam quotidie celebrentur.* Et poſt pauca: *Non ergo aſperè, quantum exiſtimo, non duriter, non modo imperioſo iſta tolluntur, ſed magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando. Sic enim agendum eſt cum multitudine. Seueritas autem exercenda eſt in peccato paucorum. Et ſi quid minamur, cum dolore fiat, de Scripturis comminando vindictam futuram; ne nos ipſi in noſtra poteſtate, ſed Deus in noſtro ſermone timeatur. Itaque priùs mouebuntur ſpiritales, aut ſpiritualibus proximi, quorum auctoritate & leniſſimis quidem, ſed inſtantiſſimis admonitionibus, cætera multitudo, frangatur.* Hac de cauſa cœpit Ieſus facere, deinde docere. Nam ut ait S. Hieronym. epiſt. 16. ad Principiam: *Erubeſcit quamuis præclara doctrina, quam propria reprehendit conſcientia. Fruſtra eius lingua prædicat paupertatem, & docet eleemoſynas, qui Crœſi diuitiis tumet: vili opertus pallio, pugnat contra tineas veſtium ſericarum.*

VERS. 10. QVIS ENIM DESPEXIT DIES PARVOS] Nulli dies naturales ſunt parui: omnes enim ſunt æquè magni, putà 24. horarum. Dicuntur tamen alij magni, alij parui metónymicè: Magni, in quibus magna geruntur, vel contingunt: parui, in quibus parua. Sic Oſee cap. 1. v. 11. *magnum diem Iezrahel* vocat diem incarnationis & redemptionis Chriſti, quo ipſe collecturus erat Iezrahel, id eſt ſemen Dei, putà populum fidelem, tam ex Gentibus, quàm ex Iudæis in ſuam Eccleſiam. Vide ibi dicta. Ex aduerſo dies qui-

Dies parui qui?

Reſp. Primò. bus cœperunt iaci templi fundamenta, hoc loco vocantur *parui*, ob exilia templi initia, quæ tam tenuia erant, ut qui viderant magnificentiam templi Salomonici flerent, quaſi deſperantes templum illud poſſe reſtaurari, & ad culmen priſtinamque magnificentiam perduci. Id patet ex Aggæo, qui coæuus & adiutor fuit Zachariæ in vrgenda templi fabrica, ac proinde eiuſdem eſt interpres, &, ut ita dicam, paraphraſtes. Aggæus enim cap. 2. 4. *Quis*, inquit, *in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima, & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita eſt, quaſi non ſit in oculis veſtris?* Quocirca eos conſolans & animans promittit v. 10. dicens: *Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ pluſquam primæ.* Id Secundò, patet ex textu Hebræo, qui ad verbum habet: *Quis ſpreuit diem* קְטַנּוֹת, *ketannot*, id eſt, *paruarum*, hoc eſt, paruorum, ſcilicet initiorum & fundamentorum templi: Hebræi enim vtuntur genere feminino pro neutro quo carent. Mariana, *quis ſpreuit dies paruarum acclamationum fundationis templi?* Arias, *quis deſpexit diem prauitatis?* alij, *exiguitatis*; Pagnin. *quis deſpexit diem prauarum conſolationum?* Clarè Chald. *quis eſt iſte qui contempſit diem hunc, eò quòd ædificium ſit exiguum? Nónne conuertetur & lætabitur quando viderit lapidem perpendiculi* (ad dimetiendam, proſequendam & perficiendam fabricam) *in manu Zorobabel?* Dies ergo hi *parui* vocantur, tum ob parua templi initia; tum parui, id eſt, exigui momenti, viles & deſpecti præ diebus magnis & magnificis, quibus Salomon ædificauit templum prius. Vnde Arabicus vertit, *quis eſt qui deridebit te* (ô Zorobabel) *in diebus tuis.*

Secundò, *dies parui* accipi poſſunt pauci: nam pauco tempore perfectum eſt hoc poſterius templum. Cœpit enim fabricari anno ſecundo Darij, & perfectum eſt anno ſexto eiuſdem. Vndè Rupert. Sic explicat: Quis deſpiciat paruum hoc tempus? imò verò quis tantam velocitatem tam exigui temporis, quo conſummatum eſt templum, non accipiat pro argumento & experimento quòd Dominus miſerit me ad vos, quodque ipſe huius velocitatis, æquè ac fabricæ ſit auctor & conſummator? Sic Iacob interrogatus à Pharaone, quot eſſet annorum? reſpondit: *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum, parui & mali*, id eſt, pauci & miſeri, Geneſ. 47. 9. *Secundò.*

Tertiò, Theodor. ſic explicat, q. d. Ego deſpexi Ieruſalem in multos dies, & ad 70. annos vaſtitatis & captiuitatis eam condemnaui: pari modo mihi nunc per facile eſt paucis diebus eam reſtaurare, & ad priſtinam gloriam reducere. *Tertiò.*

Quartò, Ribera per *dies paruos* accipit regnum Antichriſti: ille enim regnabit & opprimet Eccleſiam per dies paucos, putà per tres annos cum dimidio, ut ſenſus ſit. q. d. Tempore Antichriſti fideles videntes eum perſundare Eccleſiam, ac Iudæos illum recipere pro Meſſia, putabunt eſſe actum de eorum ſalute. Videbunt enim Deum qui magna pro ijs quondam operatus eſt, iam parua pro ijs operari, eoſque quaſi negligere & deſpicere. Verùm hic ſenſus non eſt literalis, ſed myſticus. *Quartò.*

Allegor. *dies parui* vocantur dies pauci & hu-

miles Chriſti inquit Emmanuel. Sicut enim Zorobabel à paruis fundamentis inchoauit fabricam templi, ita & Chriſtus fabricam Eccleſiæ. Natus eſt enim paruulus in ſtabulo ex paupere matre. Quis eum videns non deſpexit? Quis credidit quod paruulus ille creſceret in tantam Eccleſiam, quæ totum complecteretur orbem? Rurſum paruus fuit, id eſt abiectus: quia fabrilem exercuit, latuitque vſque ad annum trigeſimum; tunc verò per paucos dies, puta per tres annos, prædicauit, & paucos eoſque rudes habuit diſcipulos & Apoſtolos. Vnde deſpiciebant eum Iudæi & Scribæ, dicentes Marci 6.5. *Numquid hic eſt faber, Filius Mariæ, frater Iacobi,* &c. Hinc Iſaias de eo dicit cap. 53.2. *Aſcendet ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti.* Porrò hoſce dies paruos, eorumque magna incrementa oſtendet rurſum in fine mundi, quando per Eliam & Henoch, qui diebus 1260. dumtaxat, ut patet Apoc. 11. v. 3. hoc eſt, tres annos cum dimidio prædicabunt, Iudæos conuertet, & debellabit Antichriſtum cum ſuis aſſeclis, vltimamque Eccleſiæ ſuæ manum & culmen imponet.

Mor. parua ſunt initia magnorum. Moraliter, diſce hic à Zorobabele, & magis à Chriſto, res magnas à paruis initijs exordium capere, Deumque magna à paruis ordiri, ut oſtendat ſuam potentiam & magnificentiam, iuxta illud Iob 8. 6. *Si mundus & rectus inceſſeris, ſtatim euigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iuſtitiæ tuæ in tantum, vt, ſi priora tua fuerint parua, & nouiſſima tua multiplicentur nimis.* Ita *Dominus benedixit nouiſſimis Iob magis quàm principio eius, & facta ſunt ei quatuordecim millia ouium, & ſex millia camelorum, & mille iuga boum, & mille aſinæ.* Iob 42.12. Vidit id per vmbram Plinius li. 15. c. 14. dum ait: *Nihil tam paruum eſt, quod non gloriam & vtilitatem parere poſſit.* Et Poëta:

Vlbor haud pars eſt alti, nec dignior vngue:
Ergo etiam paruis gratia magna datur.

Pittacus, vnus è ſeptem ſapientibus, cùm ei Mitylenæi multa millia iugerum agri muneri darent: *Nolite (rogo vos)* inquit, *mihi dare, quod multi inuideant, plures etiam concupiſcant. Quare ex iſtis nolo amplius, quàm centum iugera, quæ & meam animi æquitatem, & veſtram voluntatem inducent. Nam parua munera, diutina: locupletia, non propria eſſe conſueuerunt.* Ita Æmilius Probus de Viris illuſtr. in Thraſybulo.

Scripſit de Triplici minimo opuſculum Iordanes Brunus, vbi libr. 1. cap. 2. mathematicè demonſtrat minimum eſſe tum numerorum, tum magnitudinum, tum elementorum, corporumque omnium baſin & ſubſtantiam; atque hæc de minimo dat paradoxa, imò axiomata: *Minimum ſubſtantia rerum eſt; quia maxima quæque ex minimo, in minimo, ad minimum ſunt, per minimumque. Maximum non eſt aliud, quàm minimum iteratum & multiplicatum,* vti numerus non eſt aliud, quàm vnitas multiplicata. *Tolle ergo vndique minimum, vbique nihil erit. Ex monade incipit omnis numerus creſcitque, & in monadem deſinit. Aufer vndique monadem, nuſquam erit numerus, nihil numerabile, nullus numerator. Sic ergo monas eſt eſſentia numeri, punctum lineæ, momentum temporis, atomus corporis & compoſiti. Natiuitas eſt expanſio monadis, & centri vita eſt conſiſtentia ſphæræ; mors eſt contractio in centrum. Ex minimo incipit & creſcit*

A *omnis magnitudo, eademque rurſum in minimum extenuatur & deſinit.* Qui ergo ad magna contendit, à paruis incipiat. Præclarè S. Auguſt. ſerm. 10. de verbis Domini: *Magnus,* inquit, *eſſe vis? à minimo incipe. Cogitas magnam fabricam conſtruere celſitudinis; de fundamento priùs cogita humilitatis. Et quantam quiſque vult & diſponit ſuperimponere molem ædificij, quanto erit maius ædificium, tantò altius fodit fundamentum.*

Huc facit inſigne documentum P. Cornelij Vishauæi viri religioſi, quod ex diario P. Ledeſmæ recenſet noſter P. Sacchinus tom. 2. hiſtor. Societ. lib. 3. anno Domini 1559 n. 56. *Ad ſanctæ humilitatis commendationem,* inquit, *dicebat gaudere Deum res ex nihilo facere, quod is modus infinitæ eius virtutis proprius ſit, & clariùs eam prodat. Vt igitur hanc rerum vniuerſitatem & pulcherrimam ſpeciem ex nihilo procreauit, ita in animis hominum* B *mundum ornatumque virtutum ex nihilo, id eſt ex humilitate, qua ſuum quiſque nihilum profitetur, efficere: Superbos infinitis tentationibus ſubiacere, quòd id Deus permittat, vt diffidere ſibi diſcant. Perinde enim Deum facere, atque magnanimus rex, qui quamdiu fidentem ſibi hoſtem videt, oppugnare non ceſſat: proſtrato vero, cadentique ac manus danti clementer ignoſcit.* Vis ergo eſſe magnus? paruus eſto. Poſtulas aliquid à Deo? coram eo te annihila. Ita B. Tereſia: Recepiura inquit à Deo gratiam aliquam ſingularem, ſoleo priùs annihilari, putà in meum nihilum deduci, ut videar mihi nihil eſſe, nihil poſſe, ut refert P. Franciſc. Ribera in eius Vita.

Huius rei illuſtre exemplum & ſpeculum dedit S. Franciſcus, qui abiectus & humilis tantum fecit, imò tot tantoſque fundauit Ordines virorum & fœminarum, ut omnes alios numero lon- *Exempla.* C gè ſuperent. Vnde ipſius hæc erat ſupplex oratio: *Domine cuſtodi tuum donum in me, quia ego eius ſum latro, dum tibi eius gloriam ſuffuror, eamque mihi adſcribo.* ita S. Bonauent. in eius Vita. Sic Deus Ioſephum è carcere euexit ad principatum Ægypti; Gedeonem ex area euocauit ad ducatum Iſraelis, Dauidem ab ouibus, Saulem ab aſinis eleuauit ad regnum. Sic à piſcatione & retibus S. Petrum, Iacobum, Iohannem, &c. vocauit ad apoſtolatum. Plura exempla eorum qui ab imo ad ſummum imperij culmen prouecti ſunt, recenſui Geneſ. 38 in fine capitis. Qui ergo doctrinæ, concionum, laborum ſuorum exilia videt principia, paucos auditores, tenuem fructum, ne cadat animo. nam

Debile principium melior fortuna ſequetur.

D imò ex hoc conijciat, magnam quandoque ſe collecturum meſſem, ſi in opere conſtet & perſeueret. Hic enim eſt mos Dei, ut per humilia nos ducat ad excelſa. Id quiſque in ſe experitur. Narrant Annales Hiſpaniæ, & ex ijs Ambroſ. Moral. lib. 9. c. 7. & noſter Ribadeneira in vita S. Iacobi, eum in Hiſpania nouem tantùm incolas conuertiſſe ad Chriſtum: qua de cauſa cùm doleret, ſeque orationi daret Cæſar auguſtæ, apparuit ei B. Virgo columnæ inſiſtens (quæ adhuc viuebat, ſed in Oriente) choro angelorum ſuauiſſimè canentium ſtipata, conſolans eum diceniſque: *Hoc in loco ædificabis eccleſiam, eamque meo nomine inſignies; quia hæc Hiſpaniæ pars mihi erit deuotiſſima, & ex nunc eam in meam protectionem recipio.* Paruit Apoſtolus & ædificauit ſacellum,

quod

quod etiamnum S. Mariæ in columna nuncupatur: atque exinde per nouem hoſce eius diſcipulos ſecuta eſt totius Hiſpaniæ conuerſio, illeque religionis flos, decor & robur, vt iure reges Hiſpaniæ Catbolici cogoominentur.

S. Chryſoſt. fuit paruus. Denique bac de cauſa Deus eximios viros, quos ad magna deſtinabat, corpore paruos formauit, ut ea paruitate eos ſemper humilitatis admoneret. S. Chryſoſt. *fuit corporis ſpecie & ſtatura parua, caput grande humeri ſuſtentabant, tenuiſſimus ipſe ac macie ſumma confectus, pallidiſſima facie, cauis luminibus atque introrſum recedentibus: cæteris corporis & oris lineamentis mæſtum quid præferebat, frons extenuata, ſed lata & magna eſſet frons rugis vndique ſulcata, magnis auribus, mento puſillo. Vixit annos 63. in epiſcopatu ſex*, ita ex Menæis

& Nazian. Græcorum noſter Raderus in Viridario Sanctorum die 30. Ianuarij. Ibidem ex iiſdem de S. Nazianzeoo ſic ſcribit: *Gregorius ille Theologus ſtatura mediocri erat, grataq; magis breuitate, ſubpallidus, naſo ſimo, rectis ſupercilijs, vultu placido & modeſto oculorum altero, dextro inquam, triſtiori, quem & cicatrix in hirquo contrahebat, decenti capitis caluitie. De quo hoc iure dici poteſt: Si ſtatua figurâ humanâ efformanda eſſet ex omnibus ac ſingulis virtutibus conflata, talem in hoc eximio Gregorio effulſiſſe, qui vitæ ſplendore laudatiſſimum quemque ſuperaret. Vixit vltra annum octogeſimum, in Epiſcopatu duodecim.*

& S. Paulus. S. Paulus vti nomine, ita re fuit paruus, *Tricubitalis eſt*, inquit S. Chryſoſt. *& talos tranſcendit.*

& S. Hieron. S. Hieronymum paruo fuiſſe corpore ſcribit noſter Ribadeneira in eius vita: atque binc fuiſſe illi tanta mentis acredo. S. Conſtantius Manſionarius ex paruitate corporis documentum ſumpſit humilitatis; & virtutis adeò illuſtris, ut & miracula patraret, atque aqua quaſi oleo ardentem in Eccleſia lucernam aleret vti narrat S. Gregor. l. 1. Dialog. ca. 5. S. Antoninus Archiepiſc. Florent. adeò puſillus fuit, ut cùm ei nomen eſſet Antonius, diminutiuè vocatus ſit Antoninus; is tamen monſtrum fuit memoriæ æquè ac doctrinæ & ſanctitatis. Cùm enim tredecim tantùm eſſet annorum, totum Ius Canonicum memoriter calluit. S. Cæcilia & S. Agnes paruæ extiterunt, ut ex reliquijs & oſſibus earum paruis nuper repertis, liquido ſe cognouiſſe mibi aſſeruerunt viri graues, ijque teſtes oculati. At quantus in ijs fuit animus, quanta virtus?

Symbolicè, S. Hieron. quem ſequuntur Remig. Haymo & Dionyſ. ſic exponit: *Quis*, inquit, *idem eſt quod rarus*, q.d. *Rarus eſt qui dies paruos huius ſæculi deſpiciat, & regiam poteſtatem putet eſſe nihili. Quando viderimus potentes ſæculi fulgere auro, purpura gemmiſq; rutilare, circumdari exercitu, dicamus in nobis. Quis putas deſpicit dies paruos? Qui ergo deſpexerint dies paruos, ex eo quòd deſpiciunt regale faſtigium, lætabuntur & videbunt auxilium Saluatoris, qui de Zorobabel ſtirpe promittitur, & propter fortitudinem lapis appellatur. Hoc autem refert ad regiam poteſtatem, vt commoneat Zorobabel, & Ieſum. & populum Dei, nequaquam aduerſarios timere prohibentes, ſed audire Dominum cohortantem.* q. d. Ne timeas, ò Zorobabel, Samaritas, Sanaballat, ipſoſq; monarchas Perſarum, qui fabricam templi prohibere poſſunt, vel etiam volunt. Nam omnes parui ſunt & infimi, ac paruo tempore regnant, ſi cum Deo omnipotente & æterno comparentur. Sic ait Pſaltes pſalm. 48. 18. *Ne timueris cùm diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius: quoniam cum interierit non ſumet omnia, neque deſcendet cum eo gloria eius.* Et pſalm. 36. 35. *Vidi impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani. Et tranſiui, & ecce non erat: quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius.* Et Iob 23. 24. *Eleuati ſunt ad modicum: & non ſubſiſtent, &c. & ſicut ſummitates ſpicarum conterentur.*

A Et lætabuntur] q.d. Nolite, ò Iudæi, deſpicere dies paruos, quibus parua iaciuntur templi fundamenta: mox enim lætabimini, cùm videbitis lapidem ſtanneum in manu Zorobabel, quo ad perpendiculum ijs inædificabit parietes, eaque in magnam fabricam extendet, cui tandem culmen imponet. ita Chald & alij.

B Lapidem stanneum] Chald. *lapidem perpendiculi*: ſolet enim lapis ſtanno, vel plumbo, ob pondus & grauitatem alligari perpendiculo, ut eius funiculum rectè diſtendat ad menſurandas areas ædificij, ut vterque eius paries vtrimque æquè diſtet à centro terræ; ne ſi vnus magis ad illud inclinet, eò ruat, alterumq; ſecum in ruinam trahat, vti dixi c. 1. 16. Senſus ergo eſt, q d. Magna erit lætitia cùm Zorobabel ad perpendiculum ædificabit, & conſummabit templum; iuxta illud quod dixit c. 1. 16. *Et perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem.* Hoc autem propediem fiet, quia perpendiculum in manu babet Zorobabel, quaſi iam parans progredi in fabrica, eamque dimetiri, ut iuxta dimenſum illicò parietes *Lapis ſtanneus quid.*

C erigat, pro *ſtanneum*. hebr. eſt בְּדִיל *bedil*, id eſt ſeparationis, per quem Arias accipit lapidem ſeparatum & eximium, qui poni ſolet in culmine. Verùm Septuag. Chald. Noſter, Vatabl. Pagnin. & alij, vertunt *lapidem ſtanneum*, vel *lapidem perpendiculi*: ſtannum enim dicitur hebr. *bedil*, eò quòd in fornace vi ignis ſeparetur, & primò fluat de argento, vti mox dicam ex Plinio.

Alleg. eſt Chriſtus. Allegoricè, lapis ſtanneus eſt Chriſtus, inquit S. Hier. qui eſt in manu, id eſt poteſtate, Zorobabel, quia eius filius & ex eo prognatus, idque *Primò.* Primò, *eò quòd ſit murus*, inquit S. Hieron. *& fortitudo roburque credentium. Sicut enim ſtannum ab igne alia metalla defendit, & cum ſit natura æs ferrumque duriſſimum, ſi abſque ſtanno fuerit, vritur & crematur: ſic omnis angelorum & hominum fortitudo, ſi non habuerit auxilium Saluatoris, imbecilla*

D *probatur & fragilis.* *Secundò.* Secundò, *lapis iſte* הַבְּדִיל *habbedil ſcribitur, id eſt ſtanneus, id eſt, ſeparans & ſecernens* (radix enim בָּדַל *badal*, ſignificat ſeparare & ſecernere) *vt quomodo ſtannum mixta & adulterata inter ſe, per ignem metalla diſſociat; ita Dominus verus probator & χωνευτὴς, ab auro & argento bonorum operum æs vitiorum plumbumq; ſecernat, vt purum aurum remaneat & argentum. Alijs verbis* ἀποχωρίζων *iſte & ſeparator in Euangelio ſcribitur: Cuius ventilabrum in manu eius, & ipſe purgabit aream, & ſeparabit paleas à tritico*, Lucæ 3. Huculque S. Hieron. Ita ſeparabit Chriſtus iuſtos & electos à reprobis, quaſi oues ab hædis in die iudicij, Matth. 25. Ita tropologicè, Deus ſuis fidelibus in igne tribulationis quaſi ſtannum ſe admiſcet, ne ab igne exurantur, ſed tantùm purgentur, dicantque cùm S. Iob c. 23. 10. *Probauit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit.* Et cum Pſalte: *Tranſiuimus per ignem & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium.*

Tertiò. Tertiò, Arias & Ribera Chriſtus, inquiunt, eſt lapis ſtanneus, quia eiectus & reprobatus à Iudæis, vti ſtannum ſecernitur ab argento; ſed à Deo factus eſt in caput anguli. Verùm lapis hic ſtanneus non eſt fundamentalis, nec pars fabricæ, ſed eius perpendiculum & norma.

Quartò. Quartò ergo aptius, lapis hic in manu Zorobabelis, id eſt Chriſti, eſt eius lex, Euangelium & doctrina, quã verbo & magis vita expreſſit. Hęc enim eſt perpendiculum, regula & norma omnis virtutis & perfectionis: vnde iuxta eam fabricam ſanctitatis in anima exædificare debemus, & quò magis ad eam accedimus, eo fabrica erit perfectior; quantum verò ab ea recedimus, tantùm à ſanctitate elongamur.

Quintò. Stanni tres proprietates. Quintò, tres ſtanni analogias affert Nicetas in orat. 44. Nazianzeni. Prima eſt: *Dicunt*, inquit, *ſtannum ex ære & plumbo commiſtum ac temperatum eſſe: qua de cauſa nec duritiei omnino eſt expers, nec rurſus mollitiem omnem reſpuit. Simili modo Emmanuel ex firmiſſima & infrangibili diuinitate, atque ex molli, & vt ita dicam, affectibus obnoxia humanitate compoſitus eſt.* Secunda, *Stannum ſiue plumbum ad purgationem alterius materiæ, quæ igne indiget, neceſſario aſſumitur, ac præſertim ab iis, qui ex argento opus aliquod efficiunt. Stanno itaque ſiue plumbo aſſimilatur Chriſtus, vtpote ſordes ſpiritales colliquefaciens ac purgans.* Hoc de plumbo verum eſſe, non de ſtanno, plures præſtantes aurifices Romę à me hac de re conſulti aſſeuerarunt: plumbo enim expurgari aurum & argentum, non ſtanno, imò, ſi quid adſit ſtanni, perdifficilem eſſe expurgationem. Tertia, *ſtannum res inter ſe diſtractas connectit, vtpote quod glutinandi vim habet. Tale autem quiddam in nobis Chriſtus præſtitit: ſiquidem illud verbum eſt, quod in vnum hominem duos populos creat, & quaſi conflat.* Duas hasce priores analogias penè ad verbum habet hic Cyrillus, ex quo eas ſumpſit Nicetas. Addit Cyrillus, Adamantem, inquit, quem nulla materia poteſt vincere, frangit plumbum: ſic Chriſtus ſummè potens & bonus ſatanam tamquam adamantem frangit, de quo ſcriptum eſt. *Cor eius indurabitur inſtar lapidis*, ita ipſe. Verùm aurifices & conflatores conſtanter negant plumbo frangi adamantem. Vbi aduerte, Cyrillum & Nicetam ſtannum & plumbum pro eiuſdem naturæ & conditionis metallo ſumere; ſtannum enim videtur eſſe plumbum nobilius, plumbum verò videtur eſſe ſtannum deterius, vnde etiamnum qui vendunt lances ſtanneas, ſubinde eas plumbo adulterant, & plumbeas vendunt pro ſtanneis. Porrò ex hiſce ſtanni conditionibus diſcant Zorobabeles, id eſt principes, iudices, ſyndici & viſitatores, quales eſſe debeant. Quibus adde quod ſcribit Plinius lib. 34. c. 17. *Stannum* inquit, *illitum æneis vaſis, ſaporem gratiorem facit, & compeſcit æruginis virus, mirumque, pondus non auget*; atque hasce ob cauſas pleræque gentes prandent & cœnant in lancibus & vaſis ſtanneis. Ita princeps ſuis ſit ſtanneus, id eſt, ſapidus & gratus, vt virus ſcelerum amoueat, & onera tributorum non augeat, nec fiſcum ex damnatorum opibus locupletare ſatagat.

Symbolicè, Q. Iulius Hilarion in Chronologia, quæ extat tom. 3. Biblioth. SS. Patrum, docet globum illum, qui in manu Imperatorum pingitur cum cruce eidem inſita, quo ſignificatur orbis dominium, adumbratum fuiſſe hoc *ſtanneo* A *lapide, quem Zorobabel dux populi Iſrael manu circumferebat*, hoc eſt, inquit Hilarion, *populum*, quaſi globus hic populum orbis conglobatum ſub vno imperatore repræſentet. Verùm hic lapis ſtanneus non tam fuit globus, quàm perpendiculum, vti iam dixi.

Anagog. Rupert. lapis ſtanneus, inquit, eſt humanitas Chriſti, quæ ante paſſionem à Iudæis inſtar ſtanni deſpecta fuit & abiecta, ſed poſt eã per reſurrectionem facta eſt argentea, imò aurea, hoc eſt, auguſta & glorioſa. Huic ſignificationi fauet quod ſcribit Plinius lib. 43 c. 16 ſępè ea eadem vena prodire primò ſtannum, deinde argentum, tertiò plumbum. *Eam*, inquit, *qui primus fluit in fornacibus liquor, ſtannum appellatur: qui ſecundus, argentum: quod remanſit in fornacibus, galena, quæ portio eſt tertia additæ venæ.* B *Hæc rurſum conflata dat nigrum plumbum, deductis partibus duabus.*

10. Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.

11. Et reſpondi, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?

12. Et reſpondi ſecundò, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea, in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro?

13. Et ait ad me, dicens: Numquid C neſcis quid ſunt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

14. Et dixit: Iſti ſunt duo filij olei, qui aſſiſtunt Dominatori vniuerſæ terræ.

Vers. 10. Septem oculi, qui & vbi. SEPTEM ISTI OCVLI] Quæres, quinam, & vbi ſunt hi oculi: Ribera & alij nonnulli cenſent eos fuiſſe in lapide ſtanneo, de quo immediatè præceſſit. Similiter enim c. 3. 9. Propheta vidit oculos in lapide coram Ieſu, vti hic eos vidit in lapide, quem manu tenebat Zorobabel. Vnde quis ſuſpicari poſſet lapidem ſtanneum non fuiſſe plumbetum, vel ſtannetum perpendiculi ad dimetiendam fabricam: nec enim in eo vtpote exiguo collocari poterant ſeptem oculi; ſed fuiſſe lapidem illuſtrem & fulgidum, cui inſculperetur titulus, auctor, annus, dies & menſis conſum- D matæ fabricæ (vti in nonnullis palatijs laminis plumbeis vel ſtãneis ea & ſimilia inciſa videmus) ideoque hebr. vocari בְּדִיל *bedil*, id eſt, ſeparatum à reliquis, quaſi eximium, vti cenſuit Arias. Aut certè dicere quis poſſet, oculos hos fuiſſe in lapide non ſtanneo, ſed primario, de quo v. 7. quia ipſi diſcurrunt vndique, vt curent Eccleſiam in hoc lapide ſolidari & creſcere. *Erant orificia candelabri.* Attamen verius videtur hos oculos fuiſſe in candelabro, nimirum fuiſſe ſeptem calamorum candelabri orificia in culmine eorum extantia, quæ oculorum ſpeciem habebant, quæque per ſeptem lucernas lucentes ſibi inſiſtentes & velut inoculatas, quaſi oculi videre, reſque vicinas illuminare & viſibiles facere videbantur. Probatur id Primò, quia viſio tota huius capitis eſt de candelabro, eiuſque partibus; ergo oculi hi ſunt candelabri, non lapidis, præſertim quia lapidem nullum hic vidit Zacharias, ſed tantũ promitti eum audiuit, quòd nimi-

nimirum futurus eſſet in manu Zorobabel, quãdo ipſe fabricam templi erat inſtauraturus.

Secundò, quia lucernas & infuſoria, imò & candelabrum hactenus non explicauit angelus, Hic ergo ea explicat, dicens, ea eſſe ſeptem oculos, *qui diſcurrant* per *vniuerſam terram*; ac conſequenter hoc ipſo ſimul explicat ipſum candelabrum, nimirum ipſum repræſentare Deum & Chriſtum, putà prouidentiam diuinam omnia circumſpicientem, dirigentem & gubernantem, quæ prouiſura erat & curatura fabricam templi per ſeptem haſce lucernas lucidas ut oculos, id eſt angelos. Vnde Syrus & Arabicus vertunt, *iſti ſunt ſeptem oculi Domini, qui intuentur vniuerſam terram.*

Tertiò, quia Zacharias quaſi iam intelligens myſterium candelabri & lucernarum, ſubiungit petitque de oliuis, quæ ſolæ in eo explicandæ ſupererant, dicens: *Quid ſunt duæ oliuæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?* q.d. Iam ex te audiui quid ſignificent lucernæ, & conſequenter ipſum candelabrum, reſtat ut explices quid portendant binæ oliuæ, vtrimque ad candelabrum poſitæ.

Quartò, quia in hiſce verbis, *Septem iſti oculi*, &c. incipit noua periodus: Ergo iſti oculi non ſunt lapidis, de quo multò antè actum eſt v. 7. ſed candelabri, cuius idea toto cap. deſcribitur. Vnde pronomen; *iſti* videtur demonſtrare oculos, qui erant in infuſorijs, putà in ſummis orificijs calamorum & lucernis. Hos enim, non alios, videbat, & demonſtrare poterat Zacharias.

Quartò, quia huc alludens S. Iohannes, vidit ſeptem angelos primarios repræſentati primò per ſeptem lampades, Apoc. 4. 5. *Septem lampades*, inquit, *ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei.* Deinde per ſeptem Agni oculos, *qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram*, Apoc. 5. 6. Vtrumq; enim hoc ſymbolum videtur S. Iohannes accepiſſe à Zacharia hoc loco, & c. 3. 9. Nec enim alius Propheta horum meminit. Rurſum Apoc. 1. 16. dicitur quòd Chriſtus *in dextera ſua habebat ſtellas ſeptem*, quas explicans v. 20. *Septem ſtellæ*, ait, *angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum.* Sicut ergo angeli ibidem ſtellis, ita hic lucernis, quaſi oculis comparantur: ſtellæ enim ſunt quaſi lucernæ, & oculi cæli.

Quid ſeptem oculi ſignificant?

Quæres Secundò, quid hi ſeptem oculi, id eſt lucernæ, ſignificent? Reſp. ſignificant ſeptem angelos primarios, qui ſunt adminiſtri & executores diuinę prouidentię, cuius ſymbolum eſt candelabrum, quod circumſtant & iugiter intuentur. Hinc vocantur oculi utpote peruigiles, ut dixi c. 3. 9. & lucernę, ſiue lampades; tum quia lumen, id eſt ſcientiam ſuam, vigilantiam & perſpicaciam à lampade, id eſt, à Deo & Chriſto hauriunt: tum quia Eccleſiam & fideles lumine diuinæ cognitionis illuminant, & amore cæleſti inflammant: hac de cauſa *diſcurrunt in vniuerſam terram*, hi ſeptem oculi, id eſt, hi ſeptem angeli per ſeptem oculos ſignificati. Vide dicta Apoc. 4. 5. *Oculus enim iuſtitiæ eſt ſeruator, & cuſtos corporis*, ait Diodorus l. 3. hiſtor. Vnde leo qui eſt rex animalium oculis ſemper excubat. Vnde cùm dormit, eos non claudit, ſed apertos tenet. Hinc S. Epiphan. in Phyſiol. agens de catulo leonis: *Cùm dormit*, inquit, *euigilant eius oculi, ita ut venatorem à ſeptem ſtadijs præſentiat.* Ex ſignificatione horum

A ſeptem oculorum, id eſt lucernarum, diſcimus, quid ſignificet ipſum candelabrum, nimirùm Deum, Deique omniſcientiam, & prouidentiam, Ab ea enim ſola lumen ſuum hauriunt ſeptem lucernæ, id eſt angeli. Cùm ergo ex Zacharia conſtet lucernas eſſe angelos, conſequenter conſtat lampadem eſſe Deum, Deiq; prouidentiam: illius enim adminiſtri ſunt angeli, qui proinde ab eo miſſi diſcurrunt in vniuerſam terram, ut ait Zacharias. Quocirca S. Bernard. in lament. B. Virginis Mariæ loquens de Deo Deique filio: *O*, inquit, *immarceſcibilis decor Dei excelſi, & puriſſima claritas lucis æternæ; vita omnem vitam viuificans; lux omne lumen illuminans, & conſeruans in æterno ſplendore. Mille millena lumina fulgurantia ante thronum diuinitatis tuæ à primo diluculo.* Quia enim *Deus noſter ignis conſumens eſt*, vti ex Moiſe ait Apoſt. Heb. 12. 29. ipſe enim eſt ignea & ardentiſſima cha-

Ignis Deo præfertur, cur?

B ritas, de qua Cant. 8. 6. *Fortis eſt ſicut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio: lampades eius lampades ignis atque flammarum*; hinc iure ei præferuntur lampades, ignis, fulgura & ſtellæ, quæ angelorum Deo aſtantium & miniſtrantium ſunt ſymbola, iuxta illud pſal. 103. 4. & Heb. 1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* Hæc enim omnia ignis increati & immenſi, putà diuinitatis, ſunt ſcintillæ & indices. Quocirca Sacroſanctæ Euchariſtiæ, quaſi Deo, faces & tædæ præferuntur, atque ante hierothecas eius iugiter ardent lampades. Damnauit & riſit olim Vigilantius hæreſiarcha lampades per diem in Eccleſia accendi ſolitas; in quem iure S. Hieron. l. contra Vigilant. *Tu*, inquit, *vigilans dormis, & dormiens ſcribis, & proponis mihi librum apocryphum, qui ſub nomine Eſdræ à ſimilibus tui legitur, vbi*

C *ſcriptum eſt, quòd poſt mortem nullus pro alijs audeat deprecari, quem ego librum nunquam legi. Quid enim neceſſe eſt in manus ſumere, quod Eccleſia non recipit?* Hinc rurſum de ſtellis (quos ignes animatos eſſe anima intelligentiarum, ſiue angelorum olim cenſuerunt Philoſophi) quaſi Deo ſummo prælucentibus ita canit Poëta:

Vos æterni ignes, & non violabile numen.
Teſtor. —

Et de fulguribus quaſi Dei prænuncijs, ita ſcribit Iob 38. 35. *Numquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia dicent tibi: Adſumus?* Denique de quatuor Cherubinis ſtipatoribus currus diuini, ait Ezechiel cap. 1. 14. *Ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis.* Hac de cauſa olim regibus, qui ſunt dij quidam terreſtres, præſertim apud Perſas, Æthiopes, Chaldæos & Aſſyrios.

Et regibus, Cur?

D lampades, vel faces prælucebant, ut oſtendi Ieremiæ 1. 13. Sic de Iulio Cęſare Sueton. in eius vita c. 37. ait: *Aſcenditq; Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra atque ſiniſtra lychnos geſtantibus.* E Herodianus l. 1. de Martia: *Præter ignem*, inquit, *omnes honores velut Auguſtæ ei tribuerentur.* Et de Heliogabalo: *Diſcurrente etiam cum facibus vtrimque populo*, Et de Gordiano: *Ignis de more præferebatur.* Et de Conſtantino Magno, Romæ Chriſti fidem & legem publico edicto ſanciente, ex Actis S. Syluestri ſic ſcribit Baron. anno Chriſti 324. *Reuertente Auguſto ad palatium tota ciuitas tereri lampadibuſq; repleta coronata* (vel, ut alij legunt, *comitata*) *eſt.* Sic & cæteris Imperatoribus Romanis & Conſtantinopolitanis olim prælatus eſt ignis. Quin & Patriarchas præibat lampadarius,

qui in liturgijs & proceſſionibus lampadem ante ipſos Eccleſiæ principes geſtabat. Notat Balſamon prælatas Imperatori faces, coronâ auratâ geminâ fuiſſe inſignitas; cùm Imperatricis & Patriarchæ lampades vnâ tantùm eſſent redimitæ.

Cur *Hic ritus* demonſtrabat reges fulgore dignitatis, ſapientiæ & prouidentiæ conſpicuos eſſe, eoſque inſtar ignis omnia permeare, & vitalem ſpiritum ſuis popularibus impartiri. ita Nicol. Cauſinus l. 1. Parallel. hiſtor. c. 11. Ignis enim eſt ſapientia, in quo eſt ſplendor & calor: hoc accendit, illo illuminat. Prouidentiæ ergo ſymbolum eſt lampas, & flamma. vnde Poëta:

Ne fortè in tenebris offendas, ſit tibi ſummi
Flamma iter oſtendens, prouida cura Dei.

Hinc & vigilantia in emblematibus pingitur quaſi matrona, dextra tenens librum, ſiniſtra virgam cum lucerna accenſa: aſtat ei grus, altero pede eleuato ſuſtinens lapidem.

VERS. 11. ET RESPONDI] q.d. Dictis angeli, quibus candelabrum eiuſque oculos, id eſt lucernas, explicauit verſibus præcedentibus, ſubieci aliam, non reſponſionem (nihil enim ex me quæſiuit angelus) ſed interrogationem, quid ſibi vellent duæ oliuæ vtrimque candelabrum ſtipantes, hoc enim ſolum ex candelabro exponendum reſtabat. Sic reſpondere ſæpè alibi ſumitur pro incipere loqui, & inchoare ſermonem, ut Matth. 11. 25. *In illo tempore reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli & terræ*, Porrò *duæ oliuæ* ſunt *duæ ſpicæ oliuarum*, de quibus v. 12.

VERS. 12. ET RESPONDI, id eſt interrogaui) SECVNDÒ] Cùm angelus taceret, & tardaret reſpondere ad quæſtionem Zachariæ, interrogantis: *Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?* idque ad hoc, ut in ipſo acueret deſiderium interrogandi, & cognoſcendi hæc ſymbola, Zacharias ea pernoſcendi ex angeli ſilentio auidior effectus, interrogationem iterat, ſed alijs verbis, aliaque periphraſi, quæ pleniùs rem interrogatam circumſcribit & exprimit: *Quid*, inquit, *ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea?* quæ ſcilicet ſunt ad dextram candelabri & ad ſiniſtram eius, vti in priore interrogatione dixit.

Spicæ ſunt rami oliuarum. DVÆ SPICÆ OLIVARVM] *Spicas* vocat arbores, vel, ut Septuag. Syrus & Arabicus, ramos, qui pleni erant oliuis, ſicut ſpicæ plenæ ſunt granis. oliuæ enim paruæ, quales habemus Romæ, ſunt inſtar granorum; vnde oleæ, præſertim naſcentes & graciles, videntur eſſe inſtar ſpicarum. Eſt catachreſis, vel metaphora, inquit S. Hieron. *quòd in morem ſpicarum rectæ ſint arbores; & quaſi ſpicæ ariſtis, ſic iſtæ vallo quodam ramorum atque foliorum tectæ ſunt, & in ſublime ſurgentes.* Sic & Vatabl. baccas oliuarum, inquit, comparat granis, & ramum culmo. Hinc Patet, has oliuas non fuiſſe ſculptas in candelabro, vti aliqui cenſent; ſed fuiſſe arbores, vel ramos oliuis plenos, conſiſtentes iuxta candelabrum. Significant enim Ieſum & Zorobabel, qui pariter aſſiſtunt dominatori terræ, ut eius iuſſa circa templi fabricam exequantur, vti explicat angelus.

Duo roſtra quæ? Prima explicatio. QVÆ SVNT IVXTA DVO ROSTRA] Ita & Syrus, & Arabicus. Quæres, quænam hæc roſtra? Primò, Ribera cenſet duo roſtra fuiſſe duos vncos, ex quibus ſuſpenderentur infuſoria, id eſt vaſa quibus oleum infunderetur in lucernas, & ſignificare duas naturas Chriſti, diuinam & humanam, quæ virtute ſuâ ſuſtinent ſeptem infuſoria gratiæ, id eſt ſeptem Sacramenta, quibus omne ſuum oleum, id eſt omnem iuſtificandi vim & vigorem, tribuunt. Verùm hoc myſticum eſt, non literale. Adde infuſoria hæc non fuiſſe infundibula à candelabro ſeparata, ſed fuiſſe ipſos ſeptem calamos candelabri concauos quibus inſiſtebant totidem lucernæ, vti dixi v. 2.

Secundò, à Caſtro & alij cenſent hæc roſtra fuiſſe fiſtulas aduncas, in quas ex oliuis supernè imminentibus diſtillaret oleum, ut per eas influeret in lampadem, & ex ea in lucernas, ad fouendum perenne earum lumen. *Secunda.*

Probant id Primò, ex textu Hebræo, qui ad verbum ſic habet: *Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt in manu duarum fiſtularum aurearum, euacuantium ex ſe* (oliuis) *aurum*, id eſt, oleum flauum ut aurum: ita R. Abraham, R. Dauid, Pagnin. Vatab. & Arias. Pro *roſtra* hebr. eſt שַׁנְתְּרוֹת *ſanterot* quod Arias Latinâ voce Hebrææ affini vertit *cantharos*; Varab. *ampullas*; Chald. *lecythos*: in his enim ſolet excipi oleum. Sic enim habet Chald. *quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duos lecythos aureos, ex quibus effunditur oleum in lucernas aureas?* Et Septuag. *quid ſunt duo rami oliuarum, qui in manibus duarum narium aurearum, quæ infundunt & retrahunt ſuffuſoria aurea?* Secundò, quia Heb. מְרִיקִים *merikim*, id eſt euacuantes aurum, id eſt oleum, cùm ſit maſculinum, referendum eſt ad שִׁבֲּלֵי *ſcibbale*, id eſt ſpicas, non ad femininum *ſanterot*, id eſt roſtra. Ex ſpicis ergo oliuarum defluebat oleum in roſtra, & ex ijs euacuabatur in lampadem. Verùm obſtat Primò, quòd oleum ex oliuis non diſtillat, niſi illæ tundantur, vel premantur in prælo: deinde oleum contuſum vel preſſū ſolet ex prælo in vaſa transferri, ut in eis ſubſidente amurca purificetur, & ſic tandem purificatum, per infundibula in lampades infunditur. Hic autem nec præli, nec vaſorum aliorum vlla fit mentio. Secundò, lampas hæc ex ſe plena erat oleo: non ergo accipiebat oleum ex oliuis. Repræſentat enim Deum, qui ex ſe omni ſcientia & gratia eſt plenus, quam non haurit ab angelis & hominibus, ſed ipſe omnibus eamdem impertit.

Dico ergo hæc duo roſtra fuiſſe duos ſummitates duorum calamorum candelabri, quibus duę inſiſtebant lucernæ, quarum vna erat ad dexteram, altera ad ſiniſtram candelabri. Vnde Marinus & alij Hebr. *ſanterot*, id eſt *roſtra*, vertunt *canale*, vel *fiſtulas*, vti ſunt calami. Hi calami vocantur roſtra; quia erant adunci vti ſunt roſtra auium. Septuag. vertunt μυξωτῆρες, id eſt nares: quia erant inſtar naris ſublimatorij ſurſum elatæ. Pyramis enim ſublimatoria in qua diſtillatur aqua, v.g. roſacea, oleum, vinum, &c. quæ vulgò *lambico*, vel *capello* vocatur, ſuam habet narem, id eſt canaliculum aduncum, per quam aqua diſtillata defluit in vas ſubiectum. Id ita eſſe patet ex eò, quòd Zacharias hic idem dicit, quod paulò antè, ſed alijs verbis, & alia periphraſi: loquitur enim de ijſdem oliuis duabus. Per duo ergo roſtra ſignificat duo latera, ſiue dextram & ſiniſtram candelabri, vti paulò antè dixit: ibi enim conſiſtebant hęc roſtra & calami. Ex ſeptem ergo calamis & roſtris, duo tantum nominat ſita ad dextram *Tertia germina.*

&

& ſiniſtram candelabri, ut vtramque per ea indicet, & per hoc ſignificat ſitum duarum ſpicarum, ſiue olearum, nimirum earum vnum fuiſſe poſitam a dextris candelabri, iuxta calamum eius dextrum, alteram à ſiniſtris, iuxta calamum eius ſiniſtrum. Porrò hebr. eſt *quæ ſunt* בְּיַד *beiad*, id eſt, *in manu*, hoc eſt ad manum, putà ad latus, *duorum roſtrorum.* Quocirca claiè & fideliter tàm Chald. quàm noſter vertunt, *quæ ſunt iuxta duo roſtra.* Non ergo hæ oliuæ fuerunt inſertæ roſtris, ut in ea diſtillarent oleum, vti auctores ſecundæ expoſitionis imaginantur; ſed fuerunt iuxta roſtra, ita ut ad altitudinem roſtrorum alſurgerent. Sequitur;

In QVIBVS (roſtris) SVNT SVFFVSORIA EX AVRO] *Suffuſoria*, ſiue infuſoria, ut vocauit v. 2. erant fiſtulæ vel canales calamorum, per quas oleum ex lampade influebat in lucernas, quæ erant in roſtris. Quocirca infuſoria hæc, ſiue fiſtulę erant in roſtris, quia roſtris erant contiguę, vel potiùs continuæ, opere tamen fabrili in tornum ita elaboratæ, ut eis inſertæ viderentur, vti in candelabris tornatis videmus ramum vnum alteri ita connecti, ut ei inſertus videatur; eſto reuera ſæpè non ſit inſertus, ſed malleatione diductus & continuus. Hebr. eſt מְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם זָהָב *merikim mealehem zahab*, id eſt, *euacuatoria ex iis* (roſtris ſupple) prodibant *ex auro.* Vnde Arabicus Alexand. vertit, *progrediebantur extra velamen auri. Euacuatoria* vocat infuſoria iam dicta, putà fiſtulas calamorum concauas quæ euacuabant & ſugebant oleum ex lampade, illudque in roſtra & lucernas iis inſiſtentes transfundebant: Vox enim *merikim* accipi poteſt ſubſtantiuè ut ſignificet euacuatoria, putà infundibula, ſiue canales iam dictos. Recentiores verò *merikim* accipiunt adiectiuè, vertuntque, *euacuantes ex ſupra ſe aurum*; Syrus, *fundentes aurum*, id eſt, oleum flaueſcens & aureſcens: verùm tunc *merikim* refertur non ad *ſchbale*, id eſt, ſpicas oliuarum, quaſi illæ diſtillarint oleum, quod ex eis hauſerint & euacuauerint roſtra, vt ipſi volunt, ſed ad *ſanteroth*, id eſt roſtra, quæ *ex ſupra ſe*, id eſt, ex lampade altiore ſugebant, & euacuabant oleum dandum lucernis, vti iam dixi: licèt enim *ſanteroth* ſit femininum, *merikim* verò maſculinum, tamen cum eo cohæret: quia Hebręis crebra eſt enallage generis, æquè ac numeri, ut ſubſtantiuo feminino attribuant adiectiuum maſculinum, & vice verſa; vti hic *ſanteroth* femininum connectunt cum maſculino שְׁנֵי *ſcene*, id eſt duo: dicendum enim erat שְׁתֵּי *ſcete* femininè.

VERS. 13. NVMQVID NESCIS] Exigit angelus à Zacharia humilem confeſſionem ignorantiæ, ut ea mereatur & diſponat ſe ad excipiendam Dei reuelationem, & myſterij interpretationem. Humilitas enim, humiliſque confeſſio & interrogatio eſt congrua via ad ſcientiam, præſertim diuinam.

VERS. 14. ISTI SVNT DVO FILII OLEI] Addunt aliqui *ſplendoris*, id eſt ſplendidi, ſed τὸ *ſplendoris* delent Biblia Romana. Iam *filij olei*, id eſt, vncti oleo, ſiue chriſti Domini, ſignificat Ieſum filium Ioſedec, qui vnctus id eſt conſecratus, erat pontifex; & Zorobabel, qui vnctus, id eſt conſtitutus, erat princeps populi. q. d. Iſtæ duæ arbores, vel rami pleni oliuis ad exprimendum oleum, ſignificant duos ſummos magiſtratus, putà principem &

Filij olei duo ſunt Ieſus & Zorobabel.

A pontificem, hi enim ſolent vngi oleo ſancto (etſi fortè de facto hi duo non fuerint vncti, vtpote creati in Babylone & exilio) nimirum Ieſum & Zorobabel, qui quaſi miniſtri aſſiſtunt Deo dominatori vniuerſæ terræ, quem repræſentat hoc candelabrum, ut eius decreta exequantur, eique candelabrum antitypum, id eſt templum, ædificent ac populum in rebus tam diuinis quàm politicis gubernent, iuxta illud pſalm. 127. 3. *Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.* Pari enim modo hic Ieſus & Zorobabel quaſi nouellæ oliuæ aſſiſtunt Deo, quaſi parenti ſuo repræſentato per candelabrum; tum ut eum honorent, eique miniſtrent; tum ut viciſſim ab eo illuminentur & dirigantur: quo ſignificatur quòd Deus & Chriſtus peculiari prouidentia regant duos

B hos magiſtratus, putà pontifices & reges ſiue principes. ita Hebræi, Theodor. Lyran. Vatab. Clarius, Mariana & alij. Vnde Chald. vertit, *iſti ſunt duo filij principum*, ideòque principes. Ieſus enim erat filius Ioſedec ſummi pontificis: Zorobabel erat filius Salathiel, filij Iechoniæ regis Iuda. Secundò, Aquila & Theodotion vertunt, *iſti ſunt duo filij ſplendoris*, vel *claritatis*, id eſt ſplendidi, clari & illuſtres tum genere, tum principatu, tum moribus & geſtis. ſic etiam poteſt accipi verſio noſtra. Nam filius olei accipi poteſt lux, quæ ex oleo, quaſi filius naſcitur, lactatur & nutritur. Filij ergo olei, idem eſt quod lucidi, ſplendidi, celebres.

Tertiò, Septuag. Syrus & Arabicus Antioch.

C vertunt, *iſti ſunt duo filij pinguedinis.* In oleo enim eſt Primò, nitor; Secundò, lucis & ignis fomentum; Tertiò, pinguedo. q. d. Iſti duo pingues & fertiles futuri ſunt, ac multum fructum allaturi, tum Eccleſię, tum reipub. pręſertim per fabricam templi, quâ & Eccleſiæ religionem; & reipub. maieſtatem, æquè ac iuſtum piumque regimen, tam ſacrum, quàm ciuile & politicum conciliabunt. Alludit Zacharias ad duos Cherubinos, quos ex ligno oliuarum, quaſi filios oleæ & olei fabricauit Salomon. 3. Reg. 6. 31. Sicut enim illi propitiatorium & arcam, ita Ieſus & Zorobabel, id eſt, pontifex & princeps, Eccleſiam & Remp. ſuſtentant. Vnde Arabicus Alexandr. vertit, *iſti ſunt filij miſericordiæ*; hæc enim eſt virtus principum, eiuſque ſymbolum eſt oleum. Huc alludit

D Eccleſ. c. 44. 10. *Illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non defuerunt.*

Moraliter, diſcant hic reges & principes ſe, æquè ac pontifices, tamquam miniſtros aſſiſtere Deo dominatori terræ, ut eius templum, cultum, iuſtitiam omnemque virtutem in populo inſtaurent & promoueant. Quocirca Conſtantinus Magnus dictitare ſolebat, *reges extra fores Eccleſiæ, Epiſcopos eſſe.* Enitò enim debent, ut ſubditi piè Deum colant, quaſi eorum Epiſcopi eſſent. Pontifices enim & reges ſunt quaſi duo Cherubini, pleni oleo, qui aſſiſtunt Deo ſuper arcam Eccleſiæ reſidenti, ut eius gloriã propagent. Sint ergo aſſiſtentes Dei, quaſi filij olei. Oleum paſcit, lucet, lenit, cibus eſt, lux & medicina. Hæc tria pręſtent ſubditis, ac præſertim viſcera miſericordiæ, quam repræſentat oleum. Rurſum oliua innuit, quòd principis ſit per clementiam, manſuetudinem & pacem, cuius ſymbolum eſt oliua, procurare rerum copiam: hanc enim gignit pax; cùm bellum res opeſq; cõſumat, iuxta illud pſalmi.

Mor. reges & principes ſunt filij olei tripliciter.

mi 121.7. *Fiat pax in virtute tuo, & abundantia in turribus tuis.* Quocirca in nummis Auguſti Cæſaris, pax pingitur quaſi matrona ſiniſtra tenens cornucopiam, plenam fructibus, floribus & frondibus, cum ramo oliuæ; dextra verò facem, qua accendit & comburit montem armorum. Eadem apud Pauſaniam pingitur quaſi virgo pulchra, in capite geſtans coronam ex oliuis, dextra geſtans imaginem Pluti (qui erat apud Gentiles diuitiarum præſes & Deus) ſiniſtra faſciculum ſpicarum granis frumenti refertarum. Simile eſt in nummis Traiani: pingitur enim pax quaſi virgo, dextra tenens ramum oliuæ, ſiniſtra cornu diuitiarum.

Pacis emblema.

Alleg. *duo filij olei* aſſiſtentes candelabro, id eſt, Chriſto & Eccleſiæ, ſunt Moſes & Elias, qui Chriſto quaſi teſtes aſtiterunt in transfiguratione, inquit Remigius, ſic & Tertul. libr. 4. contra Marc. ca. 22. cenſet haſce duas oleas eſſe Moſen & Eliam, in quorum medio transfiguratus eſt Chriſtus in monte Tabor. *In medio*, inquit, *duorum animalium cognoſceris, Moſi & Eliæ. De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum & duorum ramulorum oleæ. Nam hi ſunt, de quibus dictum eſt: Illi duo filij opimitatis aſſiſtunt Domino vniuerſæ terræ.* Potiùs hi duo ſunt S. Petrus & Paulus, quorum ille Iudæorum, hic Gentium fuit Apoſtolus, qui vtriſq; ſplendore doctrinæ & vitæ ita præluxerunt, ut eos Chriſto ſubiugarint. Rurſum in fine mundi, duo filij olei Chriſto erunt Elias & Henoc, *quorum alter in præputio, alter in circumciſione placuit Deo, & cum corpore raptus eſt in cælum*, ait S. Hieron. Quod enim fecit Ieſus & Zorobabel in populo ex Babylone in Ieruſalem & templum reuocando, idipſum facient Elias & Henoch in vltima ſæculi ruina, ut tam Iudæos quàm Gentes ab Antichriſto reuocent ad Chriſtum, itaque Eccleſiæ militantis fabricam & electorum numerum perficiant & conſumment. Id ita eſſe patet Apoc. 11. 4. vbi de Elia & Henoch ait Iohannes: *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes.* Vbi planè ad hunc Zachariæ locum alludit in ſenſu, non literali, ut aliqui cum Ribera & Emmanuele volunt, ſed allegorico. Vide ibi dicta: vbi pariter tropologicè oſtendi, oleum & oliuam eſſe ſymbolum Sanctorum, ob quinq; analogias. Nec nouè poëta triplicem inſignis viri ducíſque virtutem triplici corona exprimit:

E lauro, quercu, atque olea duce digna corona,
Prudentem, fortem, pacificumque decet.

Laurus enim Apollini dicata notat prudentiam; quercus Ioui, fortitudinem & conſtantiam animi; olea Palladi, pacis ſtudium.

Symbolicè, *Duas oliuas*, inquit S. Hieron. *quidam è noſtris Filium interpretantur & Spiritum ſanctum, & medium lampadem Deum patrem: ſed neſcio quomodo abſque blaſphemiâ alterum à dextris, alterum accipiant à ſiniſtris. Ramos quoque ſiue ſpicas oliuarum incarnationem Saluatoris, & ſimilitudinem columbæ Spiritus ſancti edisſerunt, quia totas oliuas videre nequeamus, ſed partem quamdam, &, ut ita dicam, ramuſculos incarnationis Chriſti, & oſtenſionis Spiritus ſancti nobis eſſe monſtratos. Alij duo intelligunt teſtamenta, à dextris Euangelium, à ſiniſtris legem; eò quòd in altero ſpiritualis ſit ſenſus, in altero corporalis, & quòd nec totum Euangelium, nec totam legem explanare poſſimus; & nunc ex parte cognoſcamus, & ex parte prophetemus, & necdum poſſimus intelligere quod perfectum eſt. Sunt qui duos ramos oliuarum, vel duas ſpicas, & filios pinguedinis vel ſplendoris, ſacerdotium interpretentur & legem, quæ gaudium præbeant vniuerſæ terræ.* Hucuſque S. Hieron.

Symbol.

Deoique Ribera per duas oliuas accipit duas Chriſti naturas, diuinam ſcilicet & humanam. Arias duas dignitates Chriſti, regiam ſcilicet & ſacerdotalem, quibus ipſe miniſtrat oleum gratiæ candelabro, id eſt Eccleſiæ, facitque eam parere regnū ſacerdotale & ſacerdotium legale, ut in ea ſit gens ſancta digna Deo: ac proinde dicitur Chriſtus, id eſt, vnctus oleo gratię, tum vnionis hypoſtaticæ, tum chariſmatum omnium, quæ quaſi caput diſtillat in fideles quoſlibet. Verùm hæc minùs congruè reſpondent tum ideæ & ſignificationi literali, tum allegoriæ candelabri & oliuarum ſuperiùs traditæ.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sicut cap. 3. Jeſum pontificem, & c. 4. Zorobabel principem animauit ad fabricam templi; ita hîc conſolatur & animat populum è Babylone in Ieruſalem reuerſum, ne timeat Chaldæos, Perſas, Samaritas, alioſq; hoſtes; eo quòd Deus eius peccata iam expiarit captiuitate ſeptuaginta annorum, qua reſipiſcens & pœnitens populus conuerſus eſt ad Deum, qui proinde maledictionem ab eo tranſtulit in domos & ſedes ſceleratorum. Hinc, Secundò, v. 5. videt amphoram in qua ſedet mulier, putà impietas, talento plumbi obſtrui, ac à duabus mulieribus alatis transferri in Babylonem, vt ibi ſtabiliatur & reſideat, nec ampliùs in Iudæam redeat. Impietas hæc notat idololatriam, quam Iudæi reliquerunt in Babylone: nam poſt reditum ex ea numquam ampliùs coluerunt idola. Significat ergo Deus, ſe idololatriam deinceps à Iudæis ablaturum, vt illa in Babylone quaſi religata maneat, eiuſq; pœna & vindicta à Iudæis in Babylonios transferatur: quo tacitè monet Iudæos qui Babylone remanſerant, vt ex ea, vtpote impia, & mox rurſum à Dario Hyſtaſpis vaſtanda, fugiant, ac proinde nihil eſſe quod Hieroſolymis vlteriùs timeant, præſertim à Perſis aut Chaldæis, quibus nuper ob idololatriam in prædam dati fuerant, ſed quaſi filios caſtigatione Dei patris iam emendatos, lætos & alacres ei ſeruire debere, ſcientes Deum eorum fore protectorem, nec permiſſurum vt quis hoſtis eos laceſſat, vel à fabrica templi impediat. Quid allegoricè hæc amphora ſignificet dicam v. 6.

Verſ. 1. ET conuerſus ſum, & leuaui oculos meos: & vidi, & ecce volumen volans.

2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

3. Et dixit ad me: Hæc eſt maledictio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ: quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt, iudicabitur: & omnis iurans, ex hoc ſimiliter iudicabitur.

4. Educam illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis, & domum iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus eius, & conſumet eam, & ligna eius, & lapides eius.

VERS. 1. ET CONVERSVS SVM] excitante me angelo, ut nouam viſionem ab eo oblatam aſpicerem & exciperem oculis, non corporis, ſed phantaſiæ & mentis.

ET ECCE VOLVMEN VOLANS] Hebr. מְגִלָּה *meghilla*, ſignificat chartam, membranam, vel librum conuoluilem. ita Syrus & Arabicus Antiochenus, ac Rabbini. Hebræi enim olim non habebant libros diſtinctos per folia, ſed membranam vnam oblongam, quam cù ea cylindrum conuoluebant inſtar mappæ geographicæ, quæ proinde vocatur *meghilla*, id eſt, volumen ab hac circumuolutione, vti dixi Ezech. 2. 9. In hoc volumine ſcripta erant omnia furta & periuria, id eſt, omnia peccata ſceleratorum, æquè ac pœnæ & ſupplicia eis, pro merito cuiuſque infligenda, idque citò, inſtar ſententiæ & flagelli volantis. Quocirca eleganter Aquila & Theodot. volumen hoc vocant διφθέραν: diphthera enim eſt membrana è pelle capræ, qualis fuit pellis Amaltheæ, capræ Iouis. Huius enim lacte fabulantur Poëtæ alitum Iouem, ideoque eius pelle vti pro libro ſuo, ac in ea ſcribere omnia omnium hominum peccata. Vnde prouerbium: *Antiquiora diphthera loqueris*, hoc eſt omnis antiqua & obſoleta. Et, *Sero Iupiter diphtheram inſpexit*, dici ſolitum in eos, qui ſerò quidem, ſed aliquando tamen pro malefactis dant pœnas: Deus enim multa pro tempore diſſimulat, ſed aliquando improbos puniet eò acrius, quò tardius. Porrò veteres neſcientes vſum papyri & chartæ, pro ea vtebantur pellibus caprinis, vel ouinis, in iiſque ſcribebant, vti alibi oſtendi.

Liber volans quid

Secundò, Septuag. & Arabicus Alexandrinus pro מְגִלָּה *meghilla*, id eſt *volumen*, legentes מַגָּל *maggal*, vertunt *falx volans*. Eos ſequuntur S. Cyrill. Theodor. & paſſim Græci: ac fortè eò alluſit S. Iohannes Apoc. 14. 14. vbi vidit in manu Chriſti falcem acutam, qua ſcilicet demetat & ſuccidat peccatorem: falx enim ſymbolum eſt punitionis, ſtragis & excidij. Verùm vera lectio eſt *meghilla*, id eſt volumen, vti legit Noſter. Chald. Hebræi, & paſſim Latini. Nam in eo ſcripta erant hominum peccata, vti ſequitur. Vnde eò alludens S. Iohannes Apoc. 20. 12. *Iudicati ſunt mortui*, inquit, *ex iis quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera*

A *eorum.* Quin & Daniel c. 7. 10. *Iudicium*, inquit, *ſedit, & libri aperti ſunt.*

Tertiò, pro *volumen* Symmachus vertit, κεφαλὶν, id eſt *capitulum*, hoc eſt initium, vel ſumma & compendiū. Vnde colligas, quanta fuerit multitudo peccatorum quæ in hoc volumine, ſcripta fuerunt, vtpote quorum compendium, vel principium, putà volumen hoc, fuerit latum decem cubitos, longum viginti. Aliter Fernandez viſione 33. ſect. 1. cenſet enim volumen hoc vocari à Symmacho compendium, quia in eo ſcripta erat impietas, putà occiſio Chriſti, vti ait Rupertus, quæ fuit omnis impietatis epitome & ſumma. Verùm hoc myſticum eſt: nã ad litteram in libro hoc ſcripta erant furta & periuria illius æui, ut ſequitur. Quocirca minùs genuinè Bur-

B genſis cenſet, in hoc volumine ſcriptam fuiſſe explicationem legis Moſi à Deo oretenus traditã, quam Rabbini Cabalam nuncupant, quæque ab iis in Talmud conſcripta eſt. Meliùs Lyran. arbitratur in eo ſcripta fuiſſe furta & periuria populi, quibus meruit captiuitatem Babylonicam. Verùm nec hoc eſt genuinum. illa enim ſcelera iam ante octoginta annos præterierant: hic autem agitur de ſceleribus præſentibus, & pœna eis irroganda, non irrogata. Ait enim: *Educam illud, &c. & veniet ad domum furis, &c.*

Similem librum vidit Ezech. c. 2. 9. in quo inquit, *ſcriptæ erant lamentationes, carmen & væ*: eiúſque parallelum vidit S. Iohan. Apoc. 10. 10. quem iuſſu angeli deuorauit: *Et erat*, inquit, *in ore meo tamquam mel dulce, & cùm deuoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus.* Nimirum omnes hi libri ſi-

C gnificant Dei mentem, voluntatem & decretum, in qua quaſi in libro deſcripſit pœnas cuique peccato & peccatori debitas, v. g. quali & quanta puniendus ſit fur, periurus, &c. ita S. Hieron. Theodor. & Hugo.

Symbolicè, S. Gregor. 15. Mor. c. 6. & Rupert. per hoc volumen accipiunt S. Script. quæ conſcribit Dei minas, maledictiones & pœnas peccatoribus infligendas, vti patet Leuit. 26. Deut. 27. 28. 29. & alibi.

VOLANS] Vt ſignificet celerem peccatoribus imminere vindictam, quæ hoc libro conſcripta eſt, inquit Rupertus, Albertus, Hugo & Clarius. Audi S. Chryſoſt. hom. 27. ad pop. vbi increpans iurantes & peierantes: *Falx*, inquit, *volans velociſſimum vltionis incurſum ſignificat iuramentum ſequentem; multorum verò cubitorum longitudo & la-*

Cur volat. Cauſa prima.

D *titudo vehementiam indicat, & magnitudinem malorum. At, ex cælo volare, ſignificat è ſuperno tribunali iudicium ferri: falcata verò forma, ineuitabilem ſupplicij ſortem. Sicut enim quocumque falx incurrerit, non ſolùm ſecum arripit, verùm & caput amputat, ita & pœna iurantibus ingruens eſt difficillima, nec priùs abſiſtit, quàm quod ſuum eſt perfecerit.* Secundò, à Caſtro, volumen, inquit, volans dicitur, eò quòd ſupplicium ſemper immineat capiti ſceleratorum, ſemperque in aëre pendeat, Dei tantum præſtolans annutum, vt ſibi peccatores timeant, & caueant flagellum acerrimi vindicis: ſicut Ieremias c. 1. 11. vidit virgam vigilantem, ſeu baculum populo imminentem, quo Deus erat percuſſurus per Chaldæos. Vindicta ergo Dei volat, & inuolat peccatores, perinde ac aquilæ, milui, accipitres volant per aërem quærentes prædam, eaque viſa rapaciſſimè & rapidiſſimè

Secunda.

diſſimè in illam inuolant; perinde ac ſcintillæ ignis volant in horrea plena ſtipula, eaq; in momento abſumunt: perinde ac volant fulmina, fulgetra & ſagittæ cæleſtes in turres, dumos & arbores, eaſq; ſubitò afflant & incinerant.

Tertia. Tertiò, volat, ut peccatores per totam terram ſparſos inuadat & feriat. ita S. Cyril. *Vidi*, inquit, *falcem instar auis in altum ſublatam, ac velut in cunctam terram tranſilientem, valdè longam, & latam dimidio minus.*

Quarta. Quartò, volat, ut ſignificet vltionem & plagam eius eſſe ineuitabilem. ita S. Chryſoſt. hom. 15. ad popul. *Enſem enim, ait, volantem forſan aliquis effugere poterit, falcem autem in collum delapſam, & pro funiculo factam, nemo fugere poteſt. Cùm autem & alæ adſunt, quæ ſalutis vlterius ſpes eſt?*

Quinta. Quintò, *volumen*, vel, ut Septuag. *falx volans*, videtur idem repræſentare quod amphora volans, quæ impietatem, id eſt impiam Synagogam, putà impios Iudæos, continet, & transfert in Babylonem, de qua v. 6.

Sexta. Sextò, τὸ *volans* ſignificat diuinæ vindictæ improuiſam celeritatem, & inexſpectatam plagam, quam ſubitò quaſi inuolans impijs irrogat. Hinc eadem comparatur fulguri Deut. 32. 41. *Si acuero vt fulgur gladium meum.* Dei enim vltio fulminea eſt celeritate tum coruſcandi, tum percutiendi, tum perterrefaciendi; ſed impij cum differtur Dei ſupplicium, improuida ſecuritate conſopiti altum ſtertunt, dicuntque illud Iſaiæ 28. 15. *Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum: flagellum inundans cùm pertranſierit, non veniet ſuper nos.*

Septima. Septimò, Mariana & alij apud Pagninum lexico Hebr. עפה *apha*, id eſt volans, accipiunt in ſignificatione Chaldaica, vertuntque *duplicatum*, *complicatum*: *apha* enim Chaldaicè ſignificat complicare, duplicare; ut ſignificetur volumen hoc fuiſſe inuolutum, quia arcana continebat: aut duplicatum, quia duplices, id eſt multiplices minas, & pœnas, peccatorum complectebatur. Verùm Chald. *apha* vertit פְּרִיחָא *perrha*, id eſt *volans*, æquè ac Noſter, Septuag. & cæteri.

VERS. 2. LONGITVDO EIVS VIGINTI CVBITORVM, ET LATITVDO EIVS DECEM CVBITORVM? Cur?

Volumen longum viginti cubitis, latum decem. cur? Reſpond. Prima. Reſpondent Primò, Rabbini, Lyran. & Pineda in Iob 24. 5. quia volumen hoc egrediebatur è loco templi, cuius porta priſca erat longa viginti cubitis, lata decē. Sic & anterior pars tabernaculi Moſaici, quæ vocabatur Sanctum erat longa viginti cubitis, lata decem, vti dixi Exodi 26. initio; ut ſignificet iudicium incipere à domo Dei, ut puniat ſacerdotes eò grauiùs peccantes, quò magis Deo erāt coniuncti; deinde volat per vniuerſam terram, ut feriat quoſlibet ſceleratos. Hæc expoſitio videtur appoſita, præſertim ſi ei adiungas quartam, quam mox ſubiungam.

Secunda. Secundò, S. Hieron. hæ menſuræ, inquit, ſignificant hic læta miſceri triſtibus. Deus enim vindictam clementia temperat: vnde peccatoribus infundit γλυκύπικρον, id eſt, dulce amarum. Nam denarius ſignificat proſpera: quia Saluatoris nomen Ieſus incipit à iota, quæ iudicij eſt denarij: vicenarius verò illi oppoſitus ſignificat aduerſa. Hoc myſticum eſt, non literale.

Tertia. Tertiò, S. Chryſoſt. loco citato, Mariana & Fernandez cenſent his menſuris ſignificari enormitatem & multitudinem ſcelerum. Hæc expoſitio generalior eſt.

Quarta. Quartò, magis genuinè & preſsè ad literam Theodor. Lyran. & Vatabl. cenſent hac menſu à notari vniuerſam Iudæam (in quam, vtpote vbique rapinis & pauperum oppreſſionibus contaminatam, volabat hoc pœnarum volumen) duplo & ampliùs longiorem eſſe quàm latā. Nam, ut ait S. Hieron. ad Dardanum epiſt. 129. à Dan vſq; Berſabee, quæ eſt longitudo illius, vix 160. millium in longum ſpatio tenditur. Latitudo autem à Ioppe vſque ad Bethlehem, 46. millibus conſtat. Sic in rebus phyſicis æquè ac domibus & fabricis, ea eſt iuſta proportio, ut longitudo ſit dupla ad latitudinem.

Myſticè. Myſticè, denarius ſignificat perfectionem rei: latitudo ergo decem cubitorum ſignificat latitudinem ſupplicij ad multos putà ad omnes ſceleratos extendendā: longitudo verò duplò maior ſignificat diuturnitatem pœnæ, ſcilicet perpetuam in hac vita, & æternam in futura. ita Rupert. Ribera & alij.

VERS. 3. *Maledictio eſt ſupplicium.* HÆC EST MALEDICTIO] id eſt condemnatio, ſupplicium, & omne malorum genus. ita Theodor. q. d. *Hoc volumen continet ſententiam condemnationis & ſupplicia impiorum.* Hi enim vocantur maledicti: vnde audient à Chriſto iudice hoc fulmen, *Diſcedite à me maledicti*, Matth. 25. maledicere enim Dei, vtpote efficax, eſt malefacere; ſicut benedicere eſt benefacere. Sicut ergo benedictio eſt beneficium, ſic maledictio eſt maleficium & ſupplicium. Burgenſis per maledictionem accipit Talmud Iudæorum, quod volans dicitur, quia nullum habet fundamentum; & *maledictio*; quia eius doctrina execrabilis eſt, inquit. Hoc accommodatitium eſt, non literale. Ferdinandez & alij per maledictionem accipiunt illuuionem malorum, quam nunc toto orbe patiuntur Iudæi ob cæſum Chriſtum. Verùm hoc myſticum eſt.

QVÆ EGREDITVR] E templo, ut volunt Rabbini: vel certè è cælo & tribunali Dei, ut ait S. Chryſoſt. hom. 27. ad pop. egreditur verſus templum & Ieruſalem: maledictio egrediens eſt ſupplicium publicum, quod antè in cælo & arca Dei quaſi abſconditum latuerat. Vnde ſequitur: *Educam illud in apertum.*

SVPER FACIEM OMNIS TERRÆ] nimirum ad quā hîc ſit ſermo putà Iudææ. Huic enim minas intentat Propheta, & hi ſoli iurabant per Deum verùm, ut ſequitur; Gentiles verò per idola. ita S. Cyril. Rupert. Ribera, Hugo, Arias. Sanchez & alij; licèt Theodor. Lyran. & Vatablus, vniuerſam terram ut ſonat accipiant, cenſeantq; hoc volumen ex Iudæa, vel templo egreſſum volaſſe per totum orbem. q. d. Totus mundus plenus eſt ſceleribus, ideoque toti imminet ira & fulmen Dei. Sic maledictio cæleſtis vorauit & cōſumpſit totam terram tempore diluuij, è quo ſolus Noë cū ſuis per arcam enatauit. Sic eadem eamdem vorabit & conſumet ſub diem iudicij, per ignem conflagrationis mundi. Sic maledictio Dei incubuit Aſiæ, Græciæ totique Orienti per iugum Turcicum; Angliæ, Scotiæ, Daniæ, Sueciæ, Germaniæ per factiones & ſeditiones, hæreticorum.

QVIA OMNIS FVR] q. d. Deus hoc maledicto fulmen intentat Iudæis ob furta & periuria: ſub quibus omnia ſcelera intelliguntur; nimirum ſub furto omnis fraus & iniuria quæ in proximum, contra ſecundam Decalogi tabulam; ſub periurio omnis impietas quæ in Deum,

con-

contra primam tabulam committitur. ita S. Hieron. & Theodor. Nominat tamen hæc duo, quia tunc frequentiùs & impudentiùs perpetrabantur: Iudæi enim in Babylone depauperati neceſſitate cogente, furari, &, ut furtum occultarent, peierare didicerant. Pauperes enim ſubinde furaces habent manus, indeque periuram linguam. Hæc quoque in iiſdem taxat Oſee c. 4. 2. *Maledictum*, inquit, *& homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit.* ita S. Hieron. Remig. Albert. & Lyran. Addit S. Cyril. *Eſdras*, inquit, *adiurauit principes, ſacerdotes & populum, vt eiicerent vxores alienigenas; & iurauerunt. Erat ergo neceſſarium proponere maledictionem & ſupplicium impendens, vt ſeruarent iuramentum. Præterea quia ædificato templo magna vis pecuniarum erat congregata, quam partim Darius dederat, partim populus obtulerat, probabile eſt eos, qui præpoſiti erant gubernationi huic, auertiſſe aliquid de conſecratis Deo: idcirco contra fures etiam proponit maledictionem, ne pecunias ſacras in priuatos vſus verterent.*

Sicvt ibi (in volumine volante) scriptvm est. Hebr. מִזֶּה כָּמוֹהָ *mizze camoha*, id eſt, *ex eo ſicut ipſum continet*, ivdicabitvr, &c.] Aliter Pagnin. Arias & Vatabl. vertunt enim, *quia omnis fur, ſicut ſcriptum eſt, ex vna parte ipſius ſucciſus eſt, & omnis iurans, ſicut ſcriptum eſt, ex altera parte ſimiliter ſucciſus eſt.* Cenſent ergo ex vtroque latere, auerſo ſcilicet & aduerſo, ſcriptum fuiſſe hunc librum; ac conſequenter iteratam fuiſſe maledictionem; ſiue vtrumque peccatum, furti ſcilicet & periurij, fuerit iteratum, vt vult Syriaca hîc; ſiue non, ſed furtum ſcriptum fuerit ab vna parte, periurium ab altera, ut vult Pagnin. ut ſignificetur geminâ certaque ſententiâ Dei ſceleratos eſſe damnandos. Sic Ezechiel c. 2. 9. vidit librum ſcriptum intus & foris, ſiue à tergo, id eſt, opiſthographum.

Ivdicabitvr] Id eſt condemnabitur & punietur. Hebr. נִקָּה *nuka*, id eſt exſcindetur; Chald. *percutietur*; Septuag. *omnis fur ex hoc vſq. ad mortem punietur, & omnis periurus ex hoc cruciabitur*; ut ipſe maneat quaſi iuge & viuum quoddam pœnarum volumen. ita S. Hier. Theod. Rupert. Remig. Hugo & Lyran. Perperam ergo Tigurina contrariè vertit, *quia omnis qui furatur ab eo, ſicut ipſum eſt, abſoluitur: & quiſquis peierat ab eo, ſicut ipſum eſt, abſoluitur*; & Syrus, *quia omnis qui furatur, ex ea ſicut ipſa vincit* (iuſtificatur) *& omnis qui iurat, ex ea, ſicut ipſa vincit* (iuſtificatur.) q.d. Per hoc volumen ſignificatur abſolui Iudæos à priſtinis furtis & periurijs, eò quòd illa luerint & expiarint pœna captiuitatis Babylonicæ. Perperam, inquam: nam contrarium hîc dicitur, & ſequitur: *Commorabitur in medio domus eius, & conſumet eam.* At Hebr. נִקָּה *nuka*, licèt ſignificet innocentem eſſe, & declarari, ſiue abſolui, ſignificat tamen quoque ſuccidere, nocentem declarare & punire, eſt enim contrariæ ſignificationis. Vnde Arabicus Antiochen. vertit, *quia omnis qui furatur, ex ea ad mortem* (damnatur) *& ex ea continuatur: omnis qui iurat ex ea, & ſicut ipſa ſuperatur*, id eſt conuincitur, & Arabicus Alexand. *quia omnis fur pœnas dabit, & luet hoc* (quod furatur) vel *hac* (ſcilicet falce plectendus) *vſque ad mortem eius, & omnis qui falſò iurat, dabit pœnas vſque ad mortem.*

Omnis ivrans] falſò, id eſt peierans. ita

A Chald. Tigur. Vatab. & alij. Tamen S. Chryſoſt. ad populum, inuectus in conſuetudinem iurandi, hęc accipit de quouis iuramento; quia ſcilicet, qui ſæpè iurat, facilè peierat. De periurio enim hîc agi patet ex v. 4. *Ad domum iurantis in nomine meo mendaciter.* Celebris eſt ſententia Periclis quem cùm amicus rogaret, ut pro ſe cauſaq; eius falſum peieraret, reſpondit: *Oportet me commodare amicis, ſed vſque ad aras*, ne ſcilicet amici cauſa peierem, vel inhoneſti quid agam, quo numinis reuerentiam violem & offendam; olim enim iurantes aram manu contingebant. Vide Gellium lib. 1. c. 3.

Vers. 4. Edvcam illvd] In lucem, in theatrum orbis, ut omnibus ſit conſpicuum, ut titulum pœnæ in fronte geſtare videamini, nimirum. Hi ſunt fures & periuri. Rupert. Arias & Va- B tablus cenſent id factum per Antiochum Epiphanem, qui mirè afflixit Iudæos tempore Machabæorum. Verùm iam tum cùm hæc minatus eſt Zacharias, eadem Deum feciſſe credibile eſt, priuatim domos impiorum conſumendo.

Et commorabitvr in medio domvs eivs, et consvmet eam] Solent enim domus in quibus immane ſcelus, v.g. rebellio in principem, patratum eſt, deſtrui & radi vſque ad fundamenta; vti Bruxellæ initio tumultuum Belgicorum factum vidimus. Sic Deus Sodomam & Pentapolim cœleſti igne ſiderauit, & conſumpſit. Sic hîc maledictio Dei domos furum & periurorum inuadit, eaſque diſperdit, vtpote quæ totæ ex pauperum rapinis furtiſque conſtent Iudæorum, inquam, ut dixi v. 3. Ad hos enim minæ hæ C Prophetæ diriguntur hîque ſoli iurabant per nomen Dei veri. Quare minùs verum & congruum videtur quod cenſent aliqui, has minas dirigi ad gentes, quaſi maledictio quæ Iudæos in captiuitate Babylonica afflixit, ab ijs vtpote illa expiatis, transferenda ſit ad Gentes, v.g. ad Babylonios, vti dicitur v. vlt. Non enim ita eã expiarant, quin in multis adhuc expianda reſtaret, præſertim qui noua ſcelera vel in Babylone, vel poſt reditum à vicinis gentibus didicerant & contraxerant. Quocirca licèt Aggæus, Malachias & Zacharias conſolentur fideles & pios Babylone redeuntes, tamen pariter acriter taxant impios, qui tanta captiuitatis caſtigatione non meliores, ſed deteriores ſunt effecti, ut patet c. 1. v. 3. Malach. 2. 10. & c. 3. 8. Aggæi 1. 5.

D Dices, Si maledictio commoretur in domo, quomodo domum conſumit vſque ad lapides & ligna? Reſp. ſupplicia quę Deus in domos furum, periurorum & ſimilium facinoroſorum immittit, quaſi molem aliquam eis incumbere, quæ paulatim inſtar molæ eos molit & comminuit, arcano & miro quodam modo, vſque ad ligna & lapides nouiſſimos, donec eas ad nihilum redigat. Sic hoc ſæculo vidimus & videmus familias potentes, quę per rapinas vel bona malè parta ſplẽdidæ euaſerant, iuſto Dei iudicio ac vindicta eis incumbente eſſe commolitas, & vel annihilatas, vel ad miſeram ſortem redactas; ut qui eas vident ſtupeant, quomodo tantæ opes ſenſim ſine ſenſu euanuerint. Notat S. Chryſoſt. hom. 15 ad pop. Deum ita punire iurantes ad exemplum aliorum. *Quam ob cauſam*, inquit, *lapides & ligna iurantis diſſoluit, ut ruina alijs correctio fiat. Poſtquam*

enim

enim iurantem mentitum terra condi necesse est, domus diſſoluta, & ruina facta grauerruentibus trabibus & cementis[?]us admonuerit per aſpectum, ut non eadem audeant, ne eadem patiantur, & accuſatrix erit mortui criminis communa.

Loquitur Propheta de maledictione inflicta Iudæis furibus, periuris & ſceleratis ſui æui: à pari tamen, imò à maiori intelligit quoque eam, quæ poſtea ob cæſum Chriſtum illos inuaſit. Hæc enim omnium fuit maxima, quæ Ieruſalem cum templo, regno & repub. funditus euertit & conſumpſit, adeò ut Ieruſalem illa vetus & glorioſa modò numquam extitiſſe videatur, uti Chriſtus illi comminatus erat, dicens Luc. 19. 44. *Ad terram proſternent te, & non relinquent in te lapidem ſuper lapidem.* Hæc quoque à 1600. annis in tota Iudæorum ſobole & gente iugiter commoratur, facitque ut Iudæi ſint toto orbe vagi, exules, viles, miſeri, ſerui, exoſi, ignorantes, obdurati & excæcati, ſine lege, ſine rege, ſine Eccleſia, ſine repub. ſine templo, ſine ſacerdotio, ſine prophetia, ſine Deo. Conati ſunt ipſi permittente, imò inſtigante, Iuliano Apoſtata, in odium Chriſtianorum, templũ Hieroſolymę reædificare; ſed ignis è fundamentis egrediens fabros cum fabrica conſumpſit, uti teſtatur S. Chryſoſt. orat. contra Iudæos.

5. Et egreſſus eſt angelus, qui loquebatur in me: & dixit ad me: Leua oculos tuos, & vide quid eſt hoc, quod egreditur.

6. Et dixi: Quidnam eſt? Et ait: Hæc eſt amphora egrediens. Et dixit. Hæc eſt oculus eorum in vniuerſa terra.

7. Et ecce talentum plumbi portabatur, & ecce mulier vna ſedens in medio amphoræ.

8. Et dixit: Hæc eſt impietas. Et proiecit eam in medio amphoræ, & miſit maſſam plumbeam in os eius.

9. Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earum, & habebant alas quaſi alas milui: & leuauerunt amphoram in terram & cælum.

10. Et dixi ad angelum, qui loquebatur in me: Quò iſtæ deferunt amphoram?

11. Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & ſtabiliatur, & ponatur ibi ſuper baſem ſuam.

VERS. 6. *Amphora quid?* AMPHORA] Hebr. אֵיפָה *epha*, eſt menſura (ut vertit Syrus, & Arabicus vterque) capiens tres modios frumenti, decima pars ephi, vel cori; corus enim capiebat 30. modios. Iam quia *epha* erat communis menſura Hebræorum, hinc hoc loco, & alibi ſæpè pro menſura in genere capitur. Vnde Noſter doctè vertit, *amphora*: tum quia hæc pariter apud Latinos erat communis menſurarum: tum quia ex æquo reſpondebat *epha*, ſiue trimodio in aridis. Audi Budæum l. 5. de Aſſe: *Compertam amphoram eſſe octauam partem eius vaſis, quod modium vini dicimus. Modium vini tricenos ſenos ſextarios uncibros capit: ſextarius autem octonas*

A *quas pintas dicimus. In aridis autem pro amphora quadrantem ſextarij habemus, id eſt, ternos boſſellos, pro quibus vas trimodium habemus, dimidiatum medimnum.* Amphora ergo, ſiue *epha* ſignificat menſuram peccatorum Iudæorum, punitioni & excidio eorumdem à Deo decretam & præfinitam, qua ſenſim impleta Iudæi puniti & exciſi ſunt. *Eſt menſura peccatorum.* Deus enim videns peccata gentis, vel hominis alicuius, non ſtatim proſilit ad vindictam, ſed longanimiter ea tolerat ideoque cuique genti, vel homini certam præſcribit menſuram peccatorum, ita ut antequam illa plane impleatur, non puniat, ſed mox vbi ea impleta fuerit, tunc omnia ſimul & ſemel acriter caſtiget & vindicet, iuxta illud Chriſti Matth. 23. 32. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum.* Et Geneſ. 15. 16. *Nondum completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum.* Vide ibi dicta. ita

B S. Hieron. Theodor. Haymo, Rupert. Albertus, Hugo, Lyran. & alij paſſim. Vtitur ſymbolo amphoræ, vel epha & modij, quia in his menſuris fraudem & furtum, de quo v. 3. faciebant Iudæi. Vnde Chald. vertit, *Iſti ſunt populi qui accipiebant & dabant menſura falſa.* Et mox: *Propter hoc condemnati, & in exilium tranſlati ſunt, quia accipiebant & dabant menſura falſa.*

Quæres, quando hæc amphora, id eſt, menſura peccatorum à Iudæis fuit impleta, & à Deo caſtigata, ac extremo gentis excidio vindicata? Reſp. Primò hęc menſura ab ijs impleta fuit tempore Sedeciæ ac caſtigata à Deo per Nabuchodonoſor captiuitate Babylonica 70. annorum. ita Hebræi, S. Hieron. Theod. Vatab. & alij. Et de hac propriè hic agi videtur. Amphora enim hæc tranſlata fuit in terram Sennaar, id eſt in Babylonem, ut dicitur v. vlt. Porrò amphora hæc

C ſignificat menſuram plenam tum culpę (vnde inſidet ei impietas) tum pœnę. Culpę, nimirum quòd ea iam in Iudæa excreuerit per idololatriã, & alia ſcelera ad ſummam impietatem: quocirca ſignificat culpam hanc ex ea, vtpote terra ſancta, euertendam, abductis ſceleſtis Iudæis in Babylonem: Babylonem enim eſſe ſedẽ idololatriæ & impietatis. Pœnæ, nimirum quod iam punita ſit in Babylone captiuitate 70. annorum, & rurſum ibidem puniẽda ſit, ſi in ea remaneat, tum ſolito exilio, tũ excidio vniuerſali à Dario Hyſtaſpis. Darius enim Babylonem eiuſque incolas, tam indigenas, quàm aduenas, puta Iudæos qui in ea remãſerant, cepit & vaſtauit, ut dixi c. 2. 7. Propriè enim hæc viſio Zachariæ dirigitur ad Iudæos, non tantùm in Ieruſalem degentes, ſed etiam ad eos, qui de Babylone poſt datam à Cyro liberta-

D tem redeundi remanſerant, nec in Ieruſalem reuerti voluerant, eò quòd iam ſedes & familias coemptis domibus & agris fixiſſent in Babylone. Hos ergo in patriã reuocare conatur Propheta, tùm ne Babyloniorum moribus & idololatriæ aſſueſcant, tum ut Babyloni inſtans excidium per Darium effugiant. Hoc eſt quod dixit c. 2. 7. *O Sion fuge quæ habitas apud filiam Babylonis*, ut ibidem explicui. Vidit ergo Zacharias amphoram, ſiue menſuram in qua ſedebat impietas è Iudęa transferri in Babylonem: quo ſignificat impietatem Iudææ, impioſque Iudęos trãſlatos eſſe in Babylonem, ac proinde Iudęam iam eſſe ab impietate expurgatam & puram, Babylonem verò eſſe ſedem & cloacam impietatis: quocirca impietatem in Babylone manſuram, nec amplius in Iudæam

redi-

redituram. Hinc deinceps idololatria non eſt viſa in Iudæa, quia illam cum ſua amphora, id eſt pœna, Iudæi reliquerunt in Babylone, quando eius menſura per ſeptuaginta annos perſoluta, expiati & liberi redierunt in Ieruſalem. Tunc enim liberi à culpa & pœna, eius modium, amphoram & menſuram depoſuerunt in Babylone: quo tacitè monet Iudæos in Babylone degentes, ut ea quaſi cloaca ſcelerum relicta, in ſanctam Ieruſalem redeant. Secundò, eodem ſymbolo ſignificat per hanc amphoram, id eſt, impietatis cumulum, qui Babyloni ex impietate Iudæorum acceſſerat, & indies ex eorum, æquè ac Babyloniorum criminibus accedebat, breui complendam eſſe rurſum peccatorum Babylonis menſuram, ut ea cõpleta exſcinderetur cum omnibus incolis à Dario Hyſtaſpis. Amphora enim incumbens Babyloni ſignificat ſupplicium & excidium imminens Babyloni, ob impietatem in amphora reſidentem, & cum amphora tranſlatam in Babylonem. ita Sanchez: qua ratione rurſum monet Iudæos reliquos in Babylone, ut ex ea diſcedant, ne eius clade inuoluantur. Totum enim hoc caput, ut rectè aduertit P. Mariana, dirigitur ad Iudæos non tam in Iudæa, quàm in Babylone degentes, ut oſtendat eorum infelicitatem, impietatem & periculum, eoque illos ad reditum in Ieruſalem & templum inuitet: inde tamen conſequenter & ex aduerſo ſignificat felicitatem, pietatem & ſecuritatem Iudæorum in Iudæa degentum, utpote qui exportata iam impietate in Babylonem, degant in terra pura & ſancta, vbique fabricæ templi & Dei cultui piè & quietè inſiſtãt. Omnia enim hæc eò ſpectant, ut populum incitent ad templum in Ieruſalem reſtaurandum, perficiendum & exornandum, ut in eo piè ſanctéque Deum colat, eique obediat & ſeruiat. Itaque propriè hæc amphora, in qua ſedet impietas trãſlata in Babylonem, ſignificat idololatriam tam quoad culpam, quàm quoad pœnam ex Iudæa tranſlatam eſſe in Babylonem, ibique ſedem fixiſſe.

Secundò, hæc amphora & menſura peccatorum Iudçæ, per excidium & captiuitatem Chaldæorum euacuata & expurgata, poſt reditum Iudæorum è Babylone rurſus ab iis impleri cœpit. Vnde Arias per amphoram accipit publicam fraudem quæ tunc in populo graſſabatur, furta & periuria, de quibus v.3. Hæc amphora ſenſim per 360. annos rurſum impleta fuit: vnde poſt eos iterum euacuata & expurgata fuit per Antiochum Epiphanem tempore Machabæorum, qui grauiter Iudæos afflixit: ſed planè & plenè impleta fuit per parricidium imò deicidium quo Chriſtum Dominum occiderunt, iuxta illud Chriſti Matth.23.32. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum*, ſcilicet occidendo me, Deum & Meſſiam veſtrum, ut impleta menſura veſtrorum ſcelerum, veniant veſtri carnifices Titus & Romani, qui extremo & æterno excidio vos plectant, ut in terra Sennaar, id eſt toto orbe, inquit Sanchez, vagi & profugi exuletis, donec Antichriſtum verè & propriè in Sennaar, id eſt in Babylone, quaſi ſtabili & firmo loco regni eius, colatis & adoretis. ita Rupert. Emmanuel, Ribera, Fernandez & alij.

Prior ſenſus proximior eſt, ideóque literalis; poſterior remotior, & priori quaſi typo incumbens, ideóque partim literalis, partim allegoricus. Vbi Nota amphoram hanc partim eſſe ænigma rei præteritæ, putà captiuitatis Babylonicæ, partim oraculum rei futuræ, eiuſque triplicis ſcilicet Primò, inſtantis excidij Babyloni, à Dario Hyſtaſpis inferendi; Secundò, impietatis in eo collocandæ per Antichriſtum; Tertiò, excidij & exilij Iudæorum per Titum & Romanos ob cæſum ab eis Chriſtum. Denique amphora hæc ſymbolo diuerſa eſt à volumine, vel, ut Septuag. vertunt, *falce volante*, v.2. ſed ſignificatio eſt penè eadem. Vnde vtraq; volat hæc in domum furis, & periuri, illa in Sennaar, id eſt in Babylonem, vbi impietati ſedes, æquè ac vindicta & carnificina à Deo ſtatuta eſt. Vnde & de vtraque verè v.3. dicitur: *Hæc eſt maledictio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ.*

Amphora tria portendit.

HÆC EST OCVLVS] *Oculus* hîc dupliciter capi poteſt. Primò actiuè, ut ſignificet Dei prouidentiam, q.d. Hæc amphora ſignificat peruigilem Dei oculum, qui vniuerſam terram circumſpicit & luſtrat, ac cuique pœnas pro menſura ſcelerum aſſignat. Sicut enim ſol eſt oculus mundi, ita multò magis Dei prouidentia eſt ſol & oculus vniuerſi; de qua plura dixi c.3.10. & Ierem.1.11.

Oculus & ſol mundi eſt Deus.

Secundò & meliùs, paſſiuè & obiectiuè, oculus, id eſt, obiectum oculi, putà res viſa in quam omnes conijciunt oculos. q.d. Oculus, id eſt aſpectus, omnium Iudæorum fertur ad hanc amphoram, oculi eorum non aliud reſpiciunt, quàm ad amphoram, ut ſcilicet eam peccatis ſuis implcãt; adeò effrenes ruunt in ſcelera, ut nõ aliud quàm ad ſcelera reſpicere & oculos intendere videantur, iuxta illud Gen.6.5. *Vidēs Deus quòd, & cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum omni tempore.* Et Ierem.22.17. *Tui verò oculi & cor ad auaritiam, & ad ſanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam.* &c. Verum enim eſt illud vulgi: *Vbi manus, ibi dolor: vbi oculus, ibi amor, ibi mens, ibi cor.* Et illud Poëtæ: *Amor ex videndo naſcitur mortalibus.* Sicut enim ſol per ſpeculum terſum ſtupam incendit, ſic res pulchra per oculos intromiſſa in animam, eam accendit. Hoc modo in corde per oculos facit amor incendium. ita Theodoret. Arias, Ribera, à Caſtro & alij. Vnde Septuag. pro עֵינָם *enam*, id eſt, oculus eorum, per diæreſim legentes עֲוֹנָם *auonam*, vertunt, *hæc eſt iniquitas eorum in omni terra.*

Rurſum amphora, id eſt, menſura pœnæ, quæ iniquitati Iudæorum debita eidem irrogabitur, erit *oculus*, id eſt conſpicua vniuerſæ terræ. Publicum enim ſcelus publica pœna vindicandum eſt, ut, ſicut ipſi iugiter oculos intenderunt in amphoram culpæ; ita alij omnes oculos intendant in amphoram & menſuram ingentem pœnæ, culpæ eorumdem commenſam. Vnde Chald. vertit, *ecce ipſi manifeſti fiunt coram omnibus habitatoribus terræ.* Omnes enim videbunt enormes cruciatus, ſicut viderunt enormia eorum crimina. Et S. Hieron. *Oculus*, inquit, *eſt oſtenſio peccatorum, vt quorum vitia diſperſa latitabant, in vnum coacervata oculis omnium panderentur, & egrederetur de loco ſuo Iſrael, & qualis in terra ſua fuerit, cunctis gentibus monſtraretur.* Ita Iudæi ſunt oculus vniuerſæ terræ: omnes enim eos aſpiciunt ut Chriſticidarum filios, qui portãt culpam & pœnam patrum ſuorum, eorumque ſceleris magnitudinem in ſua deſolatione vbique oſtendunt,

inquit Rupert. Ita tropol. Deus peccata in tenebris & occultis locis perpetrata edi eit in lucem, facitque ut ſint oculus totius orbis, cùm ea punit publica infamia, aut publica clade & ſupplicio.

VERS. 7. TALENTVM PLVMBI] Hebr. כִּכַּר kikar, id eſt globus, vel potiùs orbis plūbeus, torta vel maſſa plumbea, ut vertit Interpres v. 5. Vnde S. Hier. *Maſſa*, inquit, *inſtar lapidis ferebatur, vel ſuo impetu, vel Domini iuſſione: vel ferebatur ab alio cuius nomen tacitum eſt.* Talentum plumbi notat grauitatem culpæ, & conſequenter pœnæ, quæ peccatores deprimit & opprimit, ut ſeſe erigere & ab ea eximere nequeant: unde obſtruit os amphoræ, ut impietas eâ concluſa in æternum occluſa maneat: de quo mox plura. ita S. *Hier. Haymo*, Remig. Rupert. & Lyran. Propriè talentum plumbi notat grauem rigidamque Dei ſententiam, quæ Iudæis pœnam culpæ, quaſi amphoram impietati adæquatam commenſurabat, eamque quaſi obſignabat, & occludebat, ut ex ea egredi non poſſet, niſi tota menſura pœnę perſoluta, niſi ſcilicet expletis annis 70. captiuitatis in Babylone. Addit Ribera, talento plumbi quo omnino clauſa eſt amphora, ſignificari diuturnitatem ſupplicij & exilij æquè ac excæcationis Iudęorum, ſcilicet illud durarurum vſque ad finem mundi: portò amphoram portari in terram Sennaar, quia illorum cæcitas & pœna durabit, donec ipſi in Babylone Antichriſtum colant & adorent.

Talentum plumbi eſt grauitas culpa & pœna.

ET ECCE MVLIER SEDENS IN MEDIO AMPHORÆ] *Angelus*, inquit S. *Hieron. qui loquebatur in Propheta, & egrediens ex eo illi vniuerſa monſtrabat, oſtendit mulierem quæ vocabatur impietas, & præcipitem miſit in medium amphoræ, quæ priùs liberè ferebatur, & ſuper amphoram ſedens omnibus apparebat.* Hic ergo ab angelo oſtenſa eſt Zachariæ *mulier ſedens in medio amphora*, id eſt limbi, vel orificij amphoræ, putà *ſuper amphoram*, ut explicat S. Hieron. ita ut vmbilico tenus ſuper eam emineret, pedes verò vel extra, vel intra amphoram demitteret: nam paulò pòſt v. 8. angelus eam ita ſedentem, & capite pectoreque eminentem extra amphoram, proiecit in medium amphoræ, ibique eam demerſit, & talento plumbi occluſit: quo ſignificatur, impietatem initio fuiſſe impunè graſſatam, ſed creſcente menſura peccatorum ſenſim impleſſe amphoram, id eſt, menſuram peccatorum vindictæ à Deo præſtitutam, ita tamen ut adhuc liberè loqui & mouere ſe poſſet, donec completa planè eorum menſura, ab angelo amphoræ omnino incluſa fuit; quo repræſentatur conſummata eorum impietas, & menſura peccatorum à Deo præfinita omnino completa, ut reipſa in carcerem & exilium, putà in terram Sennaar, à duabus mulieribus inſtar miluorum alatis raperetur.

Mulier in amphora ſedet, cur?

Portò impietas pingitur ut mulier: quia mulier, inquit Cyrill. & Theodor. ſubiectum, æquè ac ſymbolum eſt infirmitatis & concupiſcentiæ, quæ mater eſt, & fons omnis peccati & impietatis. Vnde Euſeb lib. a. de Præp. Euang. c. a. voluptatem vocat hydram multorum capitum, quòd in ea ſint principia & capita omnium ſcelerum. Et Cyrill. Alex. in Strom. eamdem vocat metropolim vitiorum omnium. Quocirca Ariſtippus Philoſ. mulierem paruam, ſed pulchram conſpicatus: *Paruum quidem pulchrum*, inquit, *magnum autem malum.* ita Antonius in Meliſſa ſerm. de

Mulier ſymbolum concupiſcentiæ.

muliere forti. Diogenes videns mulieres garrulas inter ſe colloquentes. *Aſpis*, inquit, *à vipera venenum mutuatur.* ita idem in Meliſ. part. 2. ſer. 54. Democritus rogatus cur, cùm magnus eſſet paruam duxiſſet vxorem? *Ego*, inquit, *in malo eligendo, quod minimum erat elegi*, (idem reſpondit B. Thomas Morus) ita idem ſerm. de mulier. impr. Vulgare eſt prouerbium: *Ignis, mare, mulier, tria mala.* Secundus Philoſophus apud Maximum ſerm. 9. interrogatur *quid eſſet mulier mala?* reſp. *Viri naufragium, domus tempeſtas, quietis impedimentum, vitæ captiuitas, quotidianum damnum, voluntaria pugna, ſumptuoſum bellum, bellua conuiua, ſollicitudo confidens, leæna complectens, exornata Scylla, animal malitioſum, malum neceſſarium.* Quapropter Cato aiebat: *Si abſque femina eſſet mundus, conuerſatio noſtra non eſſet abſque dijs.* S. Gregor. Thaumaturgus ſcribens in Eccleſ. *Expertus ſum*, inquit, *mulierem eſſe quamdam mollem terram.* (Alij, mulier, aiunt, idem eſt quod mollis aër.) *Cor enim ipſius quaſi ſagena prætereuntes concludit. Quod ſi manus ſola contingat, tenet: ſin amplexetur, vinculis trahit.* S. Cyprianus lib. de Singular. clericor. *De carbonibus*, ait, *ſcintillæ diſſiliunt, de ferro rubigo nutritur, morbos aſpides ſibilant, & mulier fundit concupiſcentiæ peſtilentiam, quam Salomon ſic comparat dicens: De veſtimento procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Socrates aiebat: *Mulier ſpecioſa & pulchra templum eſt ſuper cloacam ædificatum.* ita Laërt. in vita Socratis. Idem dicebat ſe tria mala aſſecutum, Grammaticam, paupertatem, & pernicioſam vxorem; quorum duo priora effugiſſet, tertium verò minimè: quia aſſiduè eum exercebat ſua Xantippe. Denique S. Hieron. ad Nepotian. *Hoſpitiolum*, ait, *tuum aut rarò, aut numquam mulierum pedes terant. Vide ne ſub eodem tecto manſeris; nec de præterita caſtitate confidas; nec Samſone fortior; nec Dauide ſanctior, nec Salomone poteris eſſe ſapientior. Memento ſemper, quòd paradiſi colonum de poſſeſſione ſua mulier eiecit.*

Hac ergo de cauſa impietas hic ſchemate mulieris repręſentatur. Simili modo iniquitas in emblematibus Cęſaris Ripę pag. 379 pingitur quaſi femina, veſtita igne & flammis, quæ concito curſu fugit. Iniquitas enim animam peruerſam cruciat, & vrit, perinde ac ignis lignum aridum fugit, quia malè ſibi cōſcia plena eſt pauoribus, & omnia tuta timet, quin & vmbras expaueſcit. Idem impietatem pingit pag. 367. quaſi feminam fœdam, oculis velatis, auribus aſininis, dextra tenentem gallum, ſiniſtra ramum pungentis rubi, aut hippopotamū. Gallus enim ferus eſt & ſæuus, ut & matrem violet, ac patrem inuadat: hippopotamus verò, ſiue equus fluuialis frequens in Nilo, teſte Plinio l. 8. c. 25. impius eſt, quia matrem fœdat, & patrem occidit. Ita peccator impius eſt in Deum patrem, & in matrem Eccleſiā, eoſq; quaſi rebellis & hoſtis inuadit, præſertim ſi ſit idololatra aut hęreticus. Idem peccatum p. 132. p. 2. pingit quaſi iuuenem cęcum, nudum, nigrum ambulantē per auia & præcipitia, cinctū ſerpente, cum verme ad latus ſiniſtrum, qui illi cor rodit. hic eſt vermis, ſiue remorſus cōſcientiæ, ſerpens eſt diabolus, qui peccatorem ſpecie falſa boni apparentis decipit, vti primitus matrem noſtram Euam ſpecie pomi, & ſpe omniſciētię decepit, Gen. 3. 1.

Peccati emblemata.

Tropol. mulier iſta eſt voluptas. Hæc enim eſt cauſa & mater omnis impietatis & peccati. ita S. Cy-

S.Cyrill.& Theodor.Sapienter Maximus ſerm. 171.ex S.Chryſoſtomo : *Voluntas*,ait, *cani ſimilis eſt: ſi perſequaris, fugit : ſi dimittas, manet.*

Impietas ſedet ob tres cauſas.

Symbolicè,mulier hæc, putà impietas, ſedere dicitur tribus de cauſis. Sedet enim ipſa Primò, tamquam aſſueta & affixa ſuis cupedijs & vitijs. Vnde Pſal.94. 20. de detractore maledicentijs aſſueto dicitur : *Sedens aduerſus fratrem tuum loquebaris*,non ſtans,quaſi obiter & in tranſitu;ſed ſedens quaſi ex profeſſo , ex vſu,ex habitu. Secundò, quaſi mœſta, & damnata ad amphoram, id eſt carcerem iuſtumque ſupplicium. Tertiò, quaſi iners & pigra. Acedia enim in emblematibus Cæſaris à Ripa pag.8. pingitur quaſi vetula turpis , malè veſtita , ſedens , capite incumbens manui ſiniſtræ , innixę genibus ; ex qua dependet charta,cum hoc lemmate ; *Torpet iners*;dextra geſtans torpedinem Piſcem.Præclarè S.Bern. in epiſtolis acedum increpans : *O homo imprudens*, ait, *millia millium miniſtrant ei , & decies millies centena millia aſſiſtunt ei, & tu ſedere præſumis?* Tropologicè,qui ſedet in amphora,id eſt,qui in peccatis pacem habet , inquit Sanchez , propè eſt ut iaceat, id eſt , ſpiritum habeat compunctionis & ſoporis,ita ut neque lucem aſpiciat,neque ictum ſentiat,& oppreſſus talento plumbeo obdurationis ſuæ à miluinis pennis rapiatur in terram Sennaar , vbi ad eius ſupplicium ædificetur ſtabilis & æterna domus.

VERS.8. HÆC EST IMPIETAS] Putà impia Synagoga. Hic eſt titulus , ſiue epigraphe mulieris , ſicut in comœdijs actoribus perſonatis tituli affiguntur, v.g. Hic eſt Dauid,hic eſt Vrias,hęc eſt Berſabee, ut ſciant ſpectatores quam quiſque perſonam agat. Similiter in reorum iudicijs & ſupplicijs ſolet affigi titulus, indicans cauſam ſupplicij, vti Chriſto crucifixo hunc titulum affixit Pilatus *Hic eſt Ieſus Nazarenus rex Iudæorum.* q.d. Hic Ieſus damnatur ad mortem,quia voluit eſſe rex Iudæorum,quia regnum Iudeæ ambiuit. Huc alluſit S.Iohannes Apoc.17.5.cùm meretrici illi famoſæ , hoc eſt Babyloni typicæ , ſuum titulum affigit dicens : *Et in fronte eius nomen ſcriptum: Myſterium, Babylon magna, mater fornicationum & abominationum terræ.* Iam impietas hic quælibet accipitur, purà tota multitudo & congeries peccatorum,ſed maximè duplex.Prior eſt idololatria, ob quam ad captiuitatem Babylonicam damnati fuerunt Iudæi.Ita S.Hieron.Hugo & Lyran.Secundò,occiſio Chriſti, ob quam perpetuo exilio nunc damnantur. Ita Ribera,Sanchez Fernandez & alij. Hæc enim propriè dicta eaque ſumma fuit impietas. Notat S.Chryſoſt. tract.1. de orando Deum,omne quidem peccatum mortale eſſe mortem animæ , quia ab ea expellit Deum, qui eius eſt vita , propriè tamen impietatem dici mortem animæ , quia pietas ſeu cultus Dei , & conuerſatio eo cultu digna propriè eſt vita animæ , quam tollit impietas , quæ idcircò propriè eius eſt mors. Vnde hebr. eſt הָרִשְׁעָה *hariſca*, q.d. Illa impietas , illud ſcelus, ſcilicet inſigne & enorme.

Anima vita eſt pietas, quam tollit mors, id eſt impietas.

ET PROIECIT EAM IN MEDIO AMPHORÆ] ita ut caput totumq; corpus mulieris intra amphoram contineretur,ut paulò ante dixi. Hàc phraſi ſignificatur completam fuiſſe menſuram peccatorum , ideoque Iudæis inſtare Dei vindictam. Porrò Iudæi impleuerunt menſuram hanc ſuam,

Caruel.in Proph. Min.

A Primò tempore Sedeciæ , cùm ipſe iuramentum Chaldæis pręſtitum quod eis ſubeſſet,violauit,& periurus eis rebellauit, 4. Reg.25. 6. Vnde mox exciſus eſt cum regno ab iiſdem Chaldæis. Secundò , cùm Chriſtum occiderunt : vnde mox exciſi ſunt à Tito & Romanis. Ita Ribera, Sanchez Fernandez & alij.

ET MISIT MASSAM PLVMBEAM IN OS EIVS] *Eius*, vel mulieris,ut vult Theodor.& Vatabl.vel potiùs & pleniùs amphoræ : obſtruxit enim os amphoræ,& per conſequens os mulieris, totamque mulierem , quæ intra amphoram coniecta, illà claudebatur. Ita S.*Hieron. Hebræi* , Albert. Remig.Ribera & alij. Hàc maſſâ plumbeâ ſignificatur completa menſura peccatorum , ideóque mulierum , id eſt impiam Synagogam , damnari ad ſupplicium certum & irreuocabile,cuius grauitas & perpetuitas ſignificatur plumbo , inquit

Maſſa plumbea in ore quid?

B S.*Hier.* Rupert. & Remig. ut ad perpetuum ſilentium, carcerem , tenebras & barathrum detrudatur & demergatur. Audi S.*Hieron. Ab angelo opprimitur, ut quæ priùs lætabatur in ſcelere, æterno ſilentio conticeſcat: vel iuxta Theodotionem,ipſa mulier ſe proiecit & abſcondit in medium amphoræ,ac ſuper ſe duxit grauiſſimum plumbi pondus , ut obturatum os haberet, & vltrà ſe iactare non poſſet* , itaque deportatetur in Sennaar , id eſt in Babylonem: licèt enim Iudæi ex ea per Cyrum liberati & egreſſi ſint , tamen non ſunt egreſſi niſi emenſa amphora , id eſt , expleta menſura ſeptuaginta annorum pœnæ & captiuitati eorum à Deo præſtitura, quaſi culpæ eorum commenſa. Rurſum impietas ex ea non eſt egreſſa , quia idololatria Iudæorum manſit in Babylone , nec regreſſa eſt in Ieruſalem : ipſi enim hâc captiuitate caſtigati,

C amplius non coluerunt idola.Sic & Iſidor.Peluſ. lib.3.epiſt.33.per talentum plumbi accipit pondus peccati, quod peccatorem ad ima gehennæ degrauat & deprimit : *menſura* (amphora) *verò*, inquit, *ſignificat diuinæ lenitatis & patientiæ finem, ac pœnæ principium.* Addit Arias, mulierem hanc plumbum ore excipere & deuorare coactam,vel plumbum liquefactum in os eius infuſum, idque in pœnam fraudum & furtorum eius , de quibus v.3. ſicut hodie falſarij & corroſores monetæ in cacabum olei bullientis immittuntur, illudque haurire coguntur. Probat id Arias ex traditionibus Hebræorum tit. de *Sanhedrin* , ſiue de magiſtratibus, vbi dicitur, Iudæis idololatris, vel violatæ religionis conuictis ſolere plumbum liquefactum in os infundi , eoque illos enecari & comburi. Verùm hoc loco ſolùm occluſum eſt

D os amphoræ plumbo , non autem hauſit illud mulier in amphora ſedens , ſed in inferno damnati hauriunt ſulphur,picem & plumbum liquefactum.

Tropol.impietas in amphora obſcura plumbo occluſa,eſt excæcatio Iudæorum:maſſa plumbea eſt obſtinatio,quam ſummam in eis hodie cernimus.Rurſum maſſa plumbea impietatis eſt conſuetudo peccandi.*Hæc* enim peccatorem ita degrauat,ut in abyſſum malitiæ demergat , ex qua ſe erigere & exurgere nequit , niſi miraculo & miraculoſa Dei potentis manu & gratia eleuetur & extrahatur.

Tropol. maſſa plumbea eſt conſuetudo peccandi.

Anagogicè , talentum plumbi ſignificat grauitatem & perpetuitatem tam culpæ, quàm pœnæ damnatorum in Sennaar , id eſt in inferno,

Anagog. eſt obſtinatio.

corumque obſtinationem in malo. Ibi enim impietas cum omnibus impijs quaſi ore occluſo ad æternum carcerem, ſilentium & tormentum damnabitur, & quaſi in amphora conſtipabitur. Vnde S. Iohannes Apoc. 20. 1. vidit *angelum deſcendentem de cœlo habentem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua. Et apprehendit draconem, &c. & ligauit eum per annos mille, & miſit eum in abyſſum, & clauſit & ſignauit ſuper illum.* Ibi ergo *omnis iniquitas oppilabit os ſuum.* Pſalm 106. 42.

Vers. 4. *Duæ mulieres quæ? Respond. Prima.* Et ecce dvæ mvlieres] Quæres, quænam hæ? S. Hieron. cum ſuis aſſeclis, Remig. Ruperto, Alberto, Hugone & alijs, accipit Iſrael & Iudam, ſiue Samariam & Ieruſalem, putà decem tribus, & duas reliquas; quas pariter Ezechiel c. 23. 4. comparat duabus mulieribus meretricibus, Oollæ ſcilicet & Ool bæ. Verùm non agitur hic de Samaria & Iſrael: hic enim iam pridem abducta erat, non in Sennaar, id eſt Babylonem, *Secunda.* ſed in Aſſyriam. Quòd ſi quis amphoram hanc accipere velit menſuram impietatis & punitionis tam Iſraelis, quàm Iudæ, potiùs dicat duas haſce mulieres fuiſſe Salmanaſar & Nabuchodonoſor. Ille enim Iſraelem in Aſſyriam, hic Iudam in Babylonem traduxit. Alij, ut Lyran. Vatabl Dionyſ. Fernandez, accipiunt tribum Iuda & tribum Beniamin: hæ enim portarunt amphoram, id eſt menſuram ſuę culpę & pœnæ, in Babylonem, vbi ipſa quaſi perpetuò victura remanſit. Verùm hæ mulieres fuerunt quaſi lictores, vel carnifices: Iſrael autem non fuit ſibi ipſi lictor, aut carnifex.

Tertia. Tertiò, Theodor. & Hebręi apud S. Hieron. accipiunt Perſas & Medos, ſiue Cyrum & Darium, qui ita Babylonem vaſtarunt, ut amphora, id eſt impietatis pœna, perpetuò in ea durare, & ſedem ſuam in ea collocaſſe videatur; cùm in Ieruſalem paucis, putà ſeptuaginta, tantùm annis durauit. Hæc expoſitio rem penè attingit, ſed ſemiplenè & ex parte dumtaxat.

Quarta & genuina. Dico ergo per duas mulieres accipi duos dæmones primarios, vel potiùs Nabuchodonoſorem & Nabuzardan, qui Ieruſalem vaſtarunt, ac Iudæos impios in Babylonem tranſtulerunt. Hi enim fuerunt milui alati, id eſt abigei & raptores celerrimi, fortiſſimi & rapaciſſimi Iudęorum, qui eos traduxerunt in Babylonem. Vnde Chal. vertit, *populos leues & rapidos*, quales fuerunt Chaldæi. Tales poſt necem Chriſti Iudæis fuerunt Titus & Veſpaſianus, vel Titus & Adrianus.

Tropol. Tropolog. aliqui accipiunt duo peccata inſigniora Iudęorum, quæ eos ad exilium in Sennaar adegerunt. Noxa enim caput ſequitur; & culpa eſt quaſi lictor, qui peccatorem adigit & agit in furcam: quænam hæc peccata fuit non conſtat. Poſſet quis ſuſpicari eſſe furtum & periurium; quæ nominauit verſ. 3. Hæc enim viſio amphorę cum illa voluminis volantis videtur coincidere & eodem referri. Ribera vult eſſe exæcerationem & obſtinationem Iudęorum, quę ſpiritu diaboli eo actæ, quaſi alis milui amphoram hanc cum muliere deportant in Babylonem. Sed hæc duo continentur in muliere: mulier enim eſt impietas; maxima autem impietas eſt obſtinatio, & in malo obſtinata voluntas.

Symbol. Symbolicè, duę mulieres ex parte Dei poſſunt accipi diuina ſanctitas & iuſtitia: hæ enim pœnas ab impijs Iudæis depopoſcerunt, eoſque è Ieruſalem & terra ſancta in impiam & impuram Babylonem eiecerunt. Vnde habent alas חסידה, *chaſida*, id eſt milui, vel, ut recentiores vertunt, ciconiæ: *chaſida* à rad. חסד *cheſed*, id eſt pietas, ſignificat autem piam, nu a ciconiam. Hęc enim pia eſt in parentes, quos ſeneſcentes fouet & alis excipit, ut eum ijs ad nidum tranſuolet. Rurſum per antiphraſin *chaſida* ſignificat miluū. quia impius eſt ſæuus & rapax; Septuag. vertunt *vpupam*. Iam iuſtitia diuina ſæuijt in Iudęos inſtar milui; ſanctitas irata eſt templum & pietatem inſtar ciconiæ, ideoque ex eo impios Iudæos eiecit in Babylonem.

Spiritvs in alis earvm] *Spiritus* eſt ventus. q. d. Rapidiſſimo & validiſſimo vento ferebantur & impellebantur, ſecumque impellebant amphoram in terram Sennaar. Significatur celeritas & fortitudo Nabuchodonoſoris & Nabuzardan, in vaſtandis, expilandis & abducendis Iudæis. Ita Theodor. Haymo Vatabl. & Arias.

Symbol. S. Hieron ſpiritum nequam accipit, putà diabolum. q. d. Mulieres hæ ſpiritu diabolico agitabantur, ita ut viderentur diabolum habere in alis, eoque quaſi furijs agi rapique in Babylonem.

Levavervnt amphoram inter cælvm et terram] q. d Non curſu, non eq is, non curru, ſed volatu, id eſt, velociſſimè tranſtulerunt amphoram. Qui enim volat, librat ſe in aëre inter cælum & terram. Alludit ad miluos volantes & nidulantes in arborum cacuminibus.

Symbolicè ſignificatur, nec cælum recipere Iudæos, vtpote impios & Deo exoſos, nec terra, vtpote qui hominibus inuiſi vbique ſint, ideoque vagi, exules & profugi. Ita Rupert. *Nec terra ſua*, inquit, *capit eos, nec cælum admittet eos. Et quemadmodum ſignifer eorum Iudas proditor perijt & ſuſpenſus inter cælum & terram, vt ait quidam, cælis terraq; proſcriptus, ſic & iſte populus à terrena Ieruſalem exclaſus, & cæleſti factus indignus, quaſi pendet inter cælum & terram*, iuxta illud Satyrici: *Si non in cælo (vel terris) fles vbiumq; velis*. Et Fernandez viſione 34. ſect. 5 *Iudęos, inquit, quaſi pilam luſoriam repercutiunt omnes gentes.*

Vt ædificetvr ei domvs in terra Sennaar] Putà in Babylone, ut vertunt Septuag. nam in terra Sennaar eſt Babylon, ut patet Geneſ. 11. 2. Dicta eſt *Sennaar*, quaſi שנער, *ſcenaar*, id eſt quæ excuſſit ſcilicet dentes & linguam fabris turris Babel: ibi enim Deus confudit labium vnum Meropum, quo omnes loquebantur hebraicè, itaque quaſi linguam & dentes eis excuſſit. Rurſum excuſſit ipſos fabros ex Sennaar, eoſque in totum orbem diſperſit. Significat Zacharias impios Iudęos à Chaldæis abductos fuiſſe in captiuitatem Babyloniam, ibique multis annis putà 70. manſiſſe, ait S. Hieron. Rabbini, Albert. Vatabl. & Stunica poſt eam verò ab Antiocho Epiphane, & planè pleneque à Tito, abducendos eſſe in captiuitatem & exilium vniuerſale, quo totus orbis eis erit Sennaar, id eſt terra excuſſionis, putà impietatis & infidelitatis eorum carcer & exilium. Quia enim atrox fuit clades & captiuitas Sennaar, ſiue Babylonis, hinc per catachreſin, à Iudæis quæuis grauis calamitas, carcer & exilium, vocabatur *Sennaar*, ſiue Babylon. Ita Arias & Sanchez. Denique multi cenſent Vers. 11.

ſent hîc ſignificari, in Babylone regnum ſuum inchoaturum Antichriſtum, ibique erecturum ſedem impietatis, æquè ac tyrannidis, ac Iudæos eum ibidem pro ſuo Meſſia recepturos & culturos, ut ait Chriſtus Iohannis c.5.43. donec ab Elia & Henoch per miracula ardentemque zelum ad Chriſtum conuertantur. ita Ribera, Emmanuel & Frāc. Suarez 3.p.q.59.diſp.54.art.6.ſect.5. & alij multi; quin & Auctor operis de Antichriſto apud S. Auguſt. & S. Hieron. in cap. 11. Daniel. & Anſelm. in Elucidario, aſſerunt Antichriſtum Babylone naſciturum. Hac de cauſa S. Iohannes Apocal. 16. 12. vidit reges cum magnis copijs ab Euphrate, id eſt è Babylonia quæ Euphrati adiacet, venientes ad Antichriſtum: *Et ſextus angelus*, inquit, *ſiccauit Euphratem*, &c. *vt præpararetur via regibus ab ortu ſolis* Et ca 9.14. *Solue*, ait, *quatuor angelos qui alligati ſunt in magno flumine* B *Euphrate*, &c. *vt occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equeſtris exercitus vicies millies dena millia*. Accedit, quòd typus Antichriſti fuerit Nabuchodonoſor, qui Iudæos vaſtauit & abduxit in Babylonem, quique adorare ſe fecit in ſtatua aurea, quam erexit, Daniel. 3. 5. vti faciet Antichriſtus, iuxta illud Ierem. 1. 14. *Ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ*, purà à Babylone quæ Iudææ erat ad Aquilonem. Iam ſenſus huius loci eſt is, quem aſſignaui v.6. Amphora enim hæc continens impietatem, locata & ſtatuta in Babylone, ſignificat tam impietatis culpam, quàm pœnam in Babylone locatā, ut cùm in ea impietas ſteterit per definitam à Deo menſuram tum peccatorum, tum temporum, puniatur & plectatur, Primò, per Cyrum; Secundò, per Darium; Tertiò, per Chriſtum, qui Babylonem & C Babylonios Antichriſti aſſeclas diſperdet in fine mundi.

Nota. Cùm ait, *vt ædificetur*, &c. alludit ad idola & idololatriam, quæ maximè nomine impietatis hîc intelligitur. Idolis enim more communi Iudæi ædificabant domus & templa, eaque ponebant & eleuabant in baſi, ut excelſa ab omnibus viderentur & colerentur. Iam domus idololatriæ & ſcelerum fuit Babylon, vti patet Ierem. 50. & 51. vnde per catachreſin, Roma impia & ethnica ſanguine fidelium & Martyrum cruenta, imò ebria, à S. Iohanne vocatur Babylon Apocal. 17. & 18. In Babylone ergo impietas Iudęorum, eiuſque pœna & captiuitas poſita fuit ſuper baſin, quia quaſi ſtatua ſuper columnam erecta fuit, ut videre ab omnibus etiam longè remotis poſ- D ſet. Propriè ergo & genuinè hæc amphora impietatis è Iudæa tranſlata in Babylonem, ſignificat idololatriam cum idololatris impijſque Iudęis, à Chaldæis in Iudæa tranſlatam eſſe in Babylonem, ita ut Iudæa iam ab ea expurgata ſit ſancta, dignaque in qua Deo templum reſtauretur, in quo ipſe, ut priùs, habitet & colatur: quâ ratione Propheta conſolatur, ſimulque incitat Ieſum, Zorobabel & populū, ut in Ieruſalem reuerſus ibi maneat; & ſi qui in Babylone remanſerint, inde in Iudæam redeant, ibique templum Deo conſtruant, in quo illum ſanctè venerentur & colant. Ieruſalem enim iam eſt ciuitas pietatis, Deique veri cultus, ideoque impunitatis pariter & ſecuritatis aſylum: Babylon verò eſt ciuitas Idololatriæ & impietatis, vti fuit ab initio ſub tyranno Nemrod, Geneſ. 10. v. 10. ideoq; puni- A tioni & excidio addicta, perinde ac iam Meca in Arabia eſt ciuitas mahometiſmi, Geneua eſt metropolis caluiniſmi. Iudæi ergo è Ieruſalem in amphora quaſi tranſlati in Babylonem, eò impietatem, id eſt idololatriam, ſecum exportarunt, ita ut illa ampliùs non redierit in Ieruſalem, inquit Lyran. Dionyſ. & à Caſtro. In Babylone itaque ſuam amphoram, id eſt culpam & pœnam depoſuerunt, dum ſeptuageſimo anno ea emēſa, euoluta & perſoluta, quaſi ex ſua amphora exeuntes, puri & liberi redierunt in Ieruſalem & terram ſanctam, amphoram, id eſt idololatriam, eiuſq; pœnam, relinquentes Babyloni & Babylonijs, quos proinde primò Cyrus, deinde Darius Hyſtaſpis vaſtauit.

Alleg. ſignificatur impietatis Iudęorum menſura complenda per cędem Chriſti, ob quam ipſa B cum Iudæis impijs è Ieruſalem per Romanos expellenda ſit in Sennaar, id eſt, in exilium totius orbis, donec in Sennaar ſubijciat ſe Antichriſto, cum eoque plectatur & trudatur in tartara. Ibi enim erit æterna ſedes impietatis, ibique implebitur planè illud: *Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar*, id eſt excuſſionis, *& ſtabiliatur & ponatur ibi ſuper baſin ſuam*. Pro quo clariùs vertit Syrus, *vt ædificent ei domum in terra Babylonis, & ſtabiliant eam, & habitare* (reſidere) *faciant eam ibi ſuper præparationem* (manſionem) *eius*; & Arabicus Alexandr. *tam ædificata eſt ei domus in Babylone, & parata eſt ei, & habitabit in domo quæ ei parata eſt*; & Arabicus Antioch. *vt ædificent ei domum in terra Babylonis, & ſtabiliat eam, & ponat tam in æqualitate eius*, æqualia reddens cuiq; pro demeritis ſupplicia. Tunc enim impietas Iudęorū, inquit Fernan- C dez viſ. 34. ſect. 5. exaltabitur, & quaſi ſuper baſin ut idolum in templo collocabitur, ut glorioſior & honoratior habeatur ab omnibus Antichriſti ſequacibus. Vnde eorum typus fuerunt fabri, qui turrim Babel ædificarunt in Sennaar, ut impietatem ſuam contra Deum exaltarent. Sic enim & Iudæi impietatis ſuæ idolum, quaſi ſuper baſin exaltabunt ibidem ſub Antichriſto: ſed in nihilum recident cogitationes eorum, ſicut & impiæ turris ædificatorum. Nam & Antichriſtus cum eum occidetur à Chriſto, & impietas exaltata cadet: ſed per magnam miſericordiam Dei fiet, ut cæſo Antichriſto à ſua impietate reſipiſcant, & conuertantur ad Chriſtum. Beneficia enim contempta acuunt Dei primò iram, deinde miſericordiam.

Alleg. Sennaar eſt infernus.

D Teppol. Impietas è Ieruſalem, id eſt, ex Eccleſia euertitur, cùm ex ea expelluntur, exeuntque ſchiſmatici & hæretici, ut conſtituant ſuæ hæreſis idolum in Babylone, id eſt, in ſua Eccleſia Satanica, In qua in æternam Babylonem, id eſt confuſionem, & Sennaar, id eſt excuſſionem dentium, detrubabuntur, putà in gehennam, vbi erit fletus & ſtridor dentium; vbi nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat. Fideles ergo qui ſapiunt, fugiant Babylonem hanc quaſi peſtem, ac in Eccleſia ſedem figant; ibi templum perfectionis virtutum Deo ædificent, donec in Ieruſalem & templum cæleſte, ad æternam vitam & gloriam transferantur. Vtinam ô Domine impietatem (hæreſim) ex Anglia, Scotia, Germania, Bohemia, &c. educas, & transferas in Sennaar, ut fiant terra orthodoxa & ſancta, ſicut olim fuerunt, cùm in ea te laudauerunt patres noſtri.

Rurſum amphora eſt menſura peccatorum cuiuſque tum hominis, tum populi, qua impleta Dei vindicta proſilijt ad vltionem. Quiſque ergo videat, ne amphoram hanc impleat, ſed ſi quid criminum in eam iniecerit, mox per pœnitentiã euacuet & exhauriat. Porrò impletur amphora, cùm impunè & publicè graſſatur impietas, ut fit in Bacchanalibus, cùm omnium oculi in eam intendunt. Tum ergo maximè timenda eſt Dei ira & vindicta. Quocirca viri ſancti, ut eam à ſe & repobl. auertant, eo tempore tantò magis inſiſtunt orationibus & pijs operibus, ut iram Dei ſiſtant & amphoram euacuent, quantò impij vacant ſuis cupiditatibus, ardentque ut eam impleant; ne inſtar Sodomorum igne cæleſti ſiderẽtur, vel inſtar Iudæorum in terram Sennaar, id eſt excuſſionis, putà in exilium præſens, & perenne in gehenna ablegentur; præſertim cùm Deus dat ſigna iræ ſuæ, & vindictæ imminentis per famem, peſtem publicaſq; ſtrages & clades. Tunc enim apperet eius falx volans, & amphora egrediens, quam præcones toti populo annuncient & intentant, ut eam vitare, & Dei indignationem placare ſatagant; perinde ac fecit Aaron in ſeditione ac punitione Core, iubente Moſe ac dicẽte: *Tolle thuribulum, & hauſto igne de altari mitte incenſum deſuper, pergens citò ad populum, ut roges pro eis: iam enim ira egreſſa eſt à Domino, & plaga deſæuit. Quod cùm feciſſet Aarõ, & cucurriſſet ad mediam multitudinem, quam iam vaſtabat incendium, obtulit thymiama, & ſtans inter mortuos ac viuentes, pro populo deprecatus eſt & plaga ceſſauit.*

Symbol. amphora eſt auaritia. Symbolicè, S. Gregor. lib. 14. Moral. c. 26. per amphoram accipit auaritiam, in quam oculi omnium mundanorum reſpiciunt; ut cùm ad extera ſint cæci, oculos ſolùm habere videantur ad intuendas amphoras, & menſuras emendi vendendique, ac cætera lucri inſtrumenta. Hanc duæ mulieres, ſcilicet ſuperbia & inanis gloria in altum leuant. Audi ipſummet S. Gregor. totum hoc amphoræ ſymbolum explicantem moraliter? *Volens Deus Propheta oſtendere humanũ genus, ex qua ab ea maximè culpa dilabitur, per imaginem amphoræ quaſi patẽtis oris auaritiæ deſignauit: Auaritia quippe velut amphora eſt, quę os cordis in ambitu apertum tenet. Et dixit: Hęc eſt oculus eorum in vniuerſa terra. Multos obtuſi ſenſus homines cernimus, & tamen in malis actibus aſtutos videmus, Propheta quoque atteſtante qui ait: Sapientes ſunt vt faciant mala, bene autem facere neſciũt. Hi itaq; ſenſu torpent, ſed in his quæ appetunt auaritiæ ſtimulis excitantur; & qui ad bona videnda cæci ſunt, excitãtibus pręmijs ad peragenda mala vigilantes ſiunt. Vnde rectè de hac eadem auaritia dicitur. Hęc eſt oculus eorum in vniuerſa terra. Ecce talentũ plumbi portabatur. Quid eſt talentum plumbi, niſi ex eadem auaritia pondus peccati? Et ecce mulier vna ſedens in medio amphoræ. Quam mulierem ne fortaſsis quæ eſſet, dubitare poſſimus, illico angelus innotuit. Nam illic mox ſequitur: Et dixit: Hęc eſt impietas. Et proiecit eam in medio amphoræ. Impietas in medio amphorę projicitur: quia nimirum in auaritia ſemper impietas tenetur. Et miſit maſſam plumbi in os eius, Maſſa plumbi in os mulieris mittitur: quia ſcilicet impietas auaritiæ peccati ſui pondere* A *grauatur. Si enim ea quæ deorſum ſunt nõ ambiret, erga Deum ac proximos impia nequaquam exiſteret. Et leuaſti oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earum. Quid aliud in his duabus mulieribus accipimus, niſi duo principalia vitia, ſuperbiam videlicet & gloriã inanem? quæ impietati abſque vlla dubitatione coniuncta ſunt. Quæ & in alis ſuis ſpiritum ſuum habere narrantur, quia in actionibus ſuis Satanæ voluntati deſeruiunt. Ipſum quippe Propheta ſpiritum appellat, de quo Salomon ait: Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris. Is de quo in Euangelio Dominus dicit: Cùm immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida & inaquoſa. Spiritus in alis earum eſt: quia ſuperbia & inanis gloria per omne quod agunt, Satanæ voluntate famulantur.* Cætera deinde amphoræ ita tropolog. proſequitur: *Et habebant alas, quaſi* B *alas milui. Miluus ſemper natura ſtudet inſidiari pullorum. Iſtæ ergo mulieres alas habent quaſi alas milui, quia actiones earum diabolo ſunt proculdubio ſimiles, qui inſidiatur ſemper vitæ paruulorum. Et leuauerunt amphoram inter cælum & terram. Superbia & vana gloria habent hoc proprium, vt eum quem infecerint, in cogitatione ſua ſuper cæteros homines extollant, & modò per ambitũ rerum, modò per deſiderium dignitatum, quem ſemel captum tenuerint, quaſi in honoris altitudinem eleuant. Qui autem inter cælum & terram eſt, & ima deſerit, & ſuperiora minimè attingit. Leuant ergo iſtæ mulieres amphoram inter cælum & terram, quia ſuperbia & inanis gloria mentem per auaritiam honoris captam ita eleuant, vt quoſlibet proximos deſpicientes quaſi ima deſerant, & alta glorianter petant. Sed tales quiq; dum ſuperbiunt, & eos mente tranſeunt cum quibus ſunt, & ſuperioribus ciuibus minimè iunguntur. Amphora ergo leuata inter terram & cælum* C *dicitur: quia auari quique per ſuperbiam atque inanem gloriam & proximos iuxta ſe deſpiciunt, & ſuperiora quæ vltra ipſos ſunt, nullatenus apprehendunt. Inter terram itaque & cælum feruntur: quia nec æqualitatem fraternitatis in infimis per charitatem tenent, nec tamẽ ſumma pertingere ſe extollendo præualent. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo iſtæ deferunt amphoram? Et dixit ad me? Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar. Eidem amphoræ ædificatur domus in terra Sennaar; Sennaar quippe fœtor eorum dicitur. Et ſicut bonus odor ex virtute eſt, Paulo atteſtante qui ait: Odorẽ notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco, quia Chriſti bonus odor ſumus Deo; & e contrario fœtor ex vitio. Radix enim eſt omnium malorum cupiditas. Et quia quodlibet malum per auaritiam gignitur, dignum eſt ut domus auaritiæ in fœtore conſtruatur. Sciendum quoque eſt quòd Sennaar lat iſsima vallis eſt, in qua turris* D *ris à ſuperbientibus ædificari cœperat, quæ linguarum facta diuerſitate deſtructa eſt: quæ ſcilicet turris Babylon dicta eſt, pro ipſa videlicet confuſione mentium atque linguarum. Nec immeritò ibi auaritiæ amphora ponitur, vbi Babylon, id eſt confuſio, ædificatur: quia dum per auaritiam & impietatem certum eſt omnia mala exurgere, rectè hæc ipſa auaritia atque impietas in confuſione perhibentur habitare.* Hæc quæ de auaritia dixit S. Gregor. pari iure libidini, gulæ, iræ, acediæ, & cuiuis alteri vitio attribuas. Amphora enim vini eſt gula; fellis, ira; torporis, acedia, &c.

CAPVT,

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

VIdet Zacharias quatuor quadrigas, in eiſq; equos quadruplices, ſcilicet rufos, nigros, albos & varios, portendentes quatuor monarchias ſibi ordine ſuccedentes, ſcilicet Chaldæorum, Perſarum, Græcorum & Romanorum, quibus ſucceſſit regnum Chriſti ſtabile & æternum. Vnde ſecundò, v. 9. iubetur facere coronam auream, eamq; ponere in capite Ieſu pōtificis, auditq;: Ecce vir Oriens (*Chald.* Meſſias nomen eius) & ſubter eum orietur, & ædificabit templum Domino. *Occaſio huius viſionis fuit hæc; viderat Zacharias in fine capitis præcedentis amphoram cui inſidebat impietas, transferri in Babylonem, ibiq; eam in baſi quaſi in loco ſtabili collocari. Iam videt circa impietatem hanc, & impium Babylonis imperium cætera regna confligere, illudq; ei extorquere. Nam Cyrus & Perſæ cœperunt & vaſtarunt Babylonem. Deinde Alexander Magnus Darium & Perſas cecidit iuxta Babylonem eâque ratione Babylonis imperium Perſis ademit, & ad Græcos tranſtulit. Denique Romani illud idem Græcis ademptum ſibi vendicarunt. Hoc eſt quod à Deo audit Propheta v 8.* Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis (*in Babylonem, quæ Iudææ eſt ad Aquilonem*) requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis. *Occaſio viſionis.*

Hæc eadem paulò antè intuitus eſt Daniel cap. 2. 32. vbi in ſpecie ſtatuæ quadriformis quatuor haſce monarchias conſpexit. Et c. 7. 3. vbi eaſdem ſub ſpecie quatuor ferarum, ſcilicet leænæ, vrſi, pardi, & quartæ horribilis ac variæ depingi vidit: quæ viſio paucis annis ante Zachariam contigit, nimirum anno primo Balſaſar, vt ibidem dicitur v. 1. qui paulò pòſt cæſus fuit à Cyro Babylonem expugnante. Hæc verò Zachariæ contigit ſub Dario Hyſtaſpis, qui poſt ſeptennium regni Cambyſis, Cyro in imperio Perſidis ſucceſſit, & Babylonem rebellantem rurſum expugnauit. Quocirca ad has Danielis viſiones alludit Zacharias: vnde vidit eoſdem quatuor ventos, quos Daniel 7. 2. inter ſe confligentes; ac quatuor feras quatuor monarchias portendentes præcurrere, & deſinere in regnum Chriſti æternum. Prima enim Danielis fera reſpondet rufo colori equorum Zachariæ: leæna enim eſt rufa. Secunda fera Danielis, putà vrſus reſpondet nigro colori equorum ſecundorum Zachariæ: vrſi enim ſunt nigri. Tertia fera Danielis, putà pardus reſpondet colori albo equorum tertiorum Zachariæ; pardus enim maculis albis inſperſus eſt. Quarta fera varia Danielis reſpondet quartis equis varijs Zachariæ. Danielem & Zachariam ſecutus eſt S. Iohannes Apocal. 6. vbi quatuor regna poſt Chriſtum futura vidit depingi, per quatuor equos primum, album; ſecundum, rufum; tertium, nigrum; quartum, pallidum. Vide ibi dicta. *Similis Danielis.*

Verſ. 1. ET conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes ærei. A

2. In quadriga prima equi rufi, & in quadriga ſecunda equi nigri.

3. Et in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij, & fortes.

4. Et reſpondi, & dixi ad angelum, qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc domine mi?

5. Et reſpondit angelus, & ait ad me: B Iſti ſunt quatuor venti cæli, qui egrediuntur, vt ſtent coram Dominatore omnis terræ.

6. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egreſſi ſunt poſt eos: & varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri.

7. Qui autem erant robuſtiſſimi, exierunt, & quærebant ire, & diſcurrere per omnem terrā. Et dixit: ite, perambulate terram: & perambulauerunt terram.

8. Et vocauit me, & locutus eſt ad me, dicens: Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis.

ET CONVERSVS SVM, ET LEVAVI] *Conuerſus*, id eſt iterum, vel rurſus leuaui oculos, & vidi nonam viſionem: ponitur enim verbum, vel potiùs participium pro aduerbio, per enallagē Hebræis vſitatam. ita Vatabl. Vnde ex hoc loco non liquet, an hæc viſio ſtatim ſucceſſerit viſioni præcedentis capitis, an verò poſt maius temporis interuallum. VERS. 1.

ET ECCE QVATVOR QVADRIGÆ] Theodor. quem ſequuntur Palacius & à Caſtro, per quatuor quadrigas accipiunt quatuor angelorum turmas, Iudæorum res & commoda procurantium. Nam ca. 1. v. 8. vidit pari modo equos varios, albos & rufos, qui repræſentabant angelos Iudæorum tutelares, ut ibi dixi. Hi enim ſtant coram Domino, vti dicitur v. 5. ad eius iuſſa diuerſa circa regimen populi eius exequenda, iuxta illud Habacuc 3. v. 8. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio.* Et Pſalm 67. v. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in ſancto.* Vnde & Elias in curru equorum igneorum, id eſt angelorum, raptus eſt in cælum, 4. Reg. 2. 11. Et cap. 6. 17. Eliſæus obſeſſus à Syris *vidit montem plenum equorum & quadrigarum igneorum in circuitu ſuo*, putà angelorum, *Quatuor quadrigæ quæ.*

lorum, ad ſe tutandum. Iam haſce quatuor quadrigas, id eſt turmas angelorum, ita particulatim ex Theodoreto applicat & explicat à Caſtro: Equi rufi, inquit, ſignificant angelos vltores & ſanguinarios, qui egreſſi à Domino manſerunt in Iudæa, ut Iudæos ſua virtute de hoſtibus vleiſcerentur & tutarentur. Quadriga angelorum quæ nigris equis vehebatur, miſſa fuit in terram Aquilonarem, ut per Medos & Perſas exſcinderet Babylonios hoſtes Iudæorum. Quadriga angelorum alborum miſſa eſt poſt priorem, ut Iudæos libertate donatos per eoſdem Perſas, hilares reduceret in patriam. Quadriga angelorum variorum miſſa eſt verſus Auſtrum, ut hoſtes Iudæorum eis felicitatem inuideotes, pro varietate gentium continerent, ne vlla in re eis nocerent.

Sunt quatuor monarchiæ.

Verùm communis Patrum & Interpretum ſententia eſt, haſce quatuor quadrigas ſignificare quatuor monarchias circa impium Babylonis imperium decertantes, quas Deus ſuâ prouidentiâ ſucceſſiuè in lucem eduxit, rexit, motauit pro libito ad ſuam potentiam & gloriam, præſertim circa populum ſuum per eas vel caſtigandum, vel protegendum & promouendum, toti orbi oſtendendam: atque equos rufos denotare monarchiam Aſſyriorum & Chaldæorum, nigros Perſarum, albos Græcorum, varios Romanorum. ita S. Hier. Cyrill. Chald. Remig. Haymo, Hugo. Albert. Lyran. Vatabl. Arias, Ribera, Sanchez, Fernandez & alij paſſim. Ratio huius

Ratio ſymboli.

ſymboli quadrigarum eſt, quòd monarchiæ iam dictæ quadrigis in bello vtebantur, ex iiſque depugnabant: quadrigæ ergo ſignificant, quòd ipſæ ſua bellica fortitudine, vi & tyrannide obtinuerint ſua imperia. Nam per quadrigas intelligit earum aurigas & seſſores, vti & c. 1. ℣. 8. putà ipſos monarchas, eorumque duces & milites quadrigis inſidentes, tum ad bellandum, tum ad triumphandum, tum ad ſuam pompam & gloriam oſtentandam, niſi dicas cum Sanchez, quadrigas has non ab hominibus, ſed à belluis agi; quia belluinæ & tyrannicæ fuerunt monarchiæ, ut belluarum, quibus comparantur & repræſentantur, naturam & indolem imitatæ, imò induiſſe videantur. Vnde & Daniel ca. 7. 3. vidit eas repræſentari per quatuor beſtias, quas paulò antè recenſui. Adde, ſicut auriga poteſt laxatis, adductis vel flexis habenis, pro arbitratu quadrigam agere, ſiſtere & regere quoquouerſum; ſic reges & monarchæ ſuis legibus, placitis, prudentia, conſilio, imperio populos ſibi ſubiectos gubernant, & pro voluntate moderantur. Et quia triumphus eſt quaſi regnum quoddam temporarium, decretum ducibus ob partam victoriam, ideirco triumphantes quadrigâ vehebantur, quaſi reges temporarij.

Porrò veteres in quadrigis depugnaſſe, indeq; quadrigam ſymbolum eſſe belli & regni bello parti, patet ex illo Pſal. 19. 8. *Hi in curribus, & hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei noſtri inuocabimus.* Et Nahum. 3. 2. *Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis.* Et Cant. 1. 8. *Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te.*

Sic de Turno canit Virgil. Æneid. 12.

Poſcit equos atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.

Sic Iſaias ca. 21. 7. vidit in bigis aſcenſorem cameli, & aſcenſorem aſini, id eſt, Darium & Cyrum inuadentes Babylonem. Denique Ezechiel vidit currum cherubicum quaſi quadrigam Dei, pergentis ad excidium Iudæorum & Gentium, ſtipatum quatuor animalibus, leone, boue, homine & aquila. Huc ſpectat illud Deuter. 33. v. 26. *Aſcenſor cæli auxiliator tuus:* cælum enim eſt quaſi currus bellicus Dei.

Myſticè, ſunt quatuor genera Sanctorum.

Myſticè, Clarius, Burgenſis, & nonnulli veteres apud S. Hieron. per quatuor quadrigas accipiunt quatuor Euangelia, quadrupliciter à quadruplicibus præconibus toto orbe promulgata & propagata. Nam equi rufi ſignificant Apoſtolos & Martyres, qui ſuo ſanguine Euangelia obſignarunt. Equi nigri ſignificant Prophetas & Doctores, qui profunda & quaſi in antris atris abdita Dei myſteria ingreſſi, ibique quaſi atrati, eadem in mundo prædicarunt, ſed atrè, id eſt obſcurè, & quaſi per ſpeculum & in ænigmate, ut ait Apoſtolus 1. Corint. 13. 12. Equi iugales albi ſignificant Virgines, virginitate quaſi lilijs candidos. Equi varij & fortes ſignificant Confeſſores varijs Dei donis illuſtres. Hi enim omnes quaſi quadrigę Dei, actæ & impulſæ vento impetuque Spiritus ſancti cunctas gentes Chriſto ſubiugarunt. Sicut enim Deus quadrigis, id eſt, Monarchis Chaldęorum, Perſarum, Græcorum & Romanorum ſubiecit orbem; ita multò magis eumdem ineffabili ſua prouidentia per quadriformes Sanctos ſubiecit Chriſto, in cuius regnum omnes reges & regna defecerunt.

De medio dvorvm montivm] Hi duo montes ſymbolum ſunt potentiæ & prouidentiæ Dei, eius duæ partes, & quaſi montes ſunt mens & voluntas, putà ſapientia & decretum, ſiue diſpoſitio & definitio, aut præordinatio & executio. Senſus ergo eſt, q. d. Hę quatuor quadrigæ, id eſt monarchiæ Dei potentia & prouidentia ita conſtrictæ tenebantur & claudebantur, quaſi ſeptæ eſſent montibus æneis, id eſt fortiſſimis, & impenetrabilibus, donec manum ſuam laxauit Deus, eiſque exeundi poteſtatem dedit, ut imperium occuparent, ſibiq; alias gentes ſubijcerent. Alludit, ait Mariana, ad montem Taurum, ſeu Caucaſum, vbi iuga montis duo in fauces coëunt, ſicut portæ ferreæ, de quibus Hegeſippus libr. 5. cap. 50. Locus eſt ſic dictus, non quod ibi ſint portæ, ſed ob munitionem. Nam propriè ex hiſce montibus egreſſi ſunt eorum accolæ Perſæ, qui in vaſtando hoc impietatis Babylonicæ regno fuerunt primi & præcipui, ideoque requieſcere fecerunt Spiritum Dei, ut dicitur v. 8. Simili enim modo Dei prouidentia ſuâ ſapientiâ & voluntate, quaſi duobus ferreis montibus inter ſe coëuntibus, continebat has monarchias, vti ventos (quibus hæ monarchiæ comparantur v. 5.) ſuis antris & montium latebris ab Æolo concludi fabulantur Poëtæ, qui hanc fabulam hinc mutuati videntur, de qua Homerus Odyſſ. 20. & ex eo Virgil. lib. 1. Æneid.

Hinc vaſto rex Æolus antro
Luctantes ventos, tempeſtateſque ſonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat,
Ni faciat, maria ac terras, cælumq; profundum
Quippe ferant rapidi ſecum.

Vnde Secundò, Vatabl. per montes hos accipit robur iſtorum regum & gentium, quæ ſuâ virtute bellica monarchiam ſibi pepererunt. Simili

modo

modo Arias accipit eorumdem conſilium & induſtriam, quæ in bellis robori ſæpè præualet. A
Myſticè, Albert. Lyran. & Hugo, per duos montes accipiunt Iſraelem & Iudam, è quibus egreſſi ſunt Prophetæ, qui quaſi montes ærei, id eſt fortes & inuicti certò & infallibiliter harum monarchiarum principium, progreſſum & terminum prædixerunt.

Allegor. duo montes ſunt duo teſtamenta, vetus Moſis, & nouũ Chriſti. Hæc enim ſunt quaſi duo montes inconcuſſi & irrefragabiles, è quibus egreſſa ſunt quatuor Euangelia, quæ totum orbem occuparunt. ita Clarius & Burgenſ.

ÆREI] id eſt, fortes & duri inſtar æris. Perperam R. Dauid vertit *chalybei*. Hebræum enim נְחֹשֶׁת *nechoſet* ſignificat æs, non chalybem, atq; æs æquè duritiei eſt ſymbolum ac chalybs. B

VERS. 2. IN QVADRIGA PRIMA EQVI RVFI] Mariana per equos rufos, vtpote fortiſſimos, accipit monarchiam Romanorum, quæ licèt ordine fuerit vltima, robore tamen & virtute fuit prima: vnde prima hoc loco ponitur.

Equi rufi ſunt Aſſyrij, etc. Verùm alij omnes per equos rufos accipiunt monarchiam Aſſyriorum & Chaldæorum, quæ ipſa fuit prima. Hi vocantur rufi, tum quia ſanguinarij & crudeles fuerũt, præſertim in Iudæos, quos vrbe, templo, libertate & vitâ ſpoliarunt (hinc celebris illa, dira & ærumnoſa captiuitas Iudæorum in Babylone per ſeptuaginta annos. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. & alij:) tum quia veſtibus rufis, id eſt porporeis & coccineis, vtebantur, ut patet Nahum. 2. 3. *Clypeus eius igni-* C *tus, viri exercitus eius in coccineis*. Et S. Iohannes Babylonem vocat purpuratam meretricem Apocal. 17. 3. & c. 18. 16. *Væ*, ait, *ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, purpurâ & cocco*. Hic enim color ardorem animi ad præliandum notat & acuit: vnde equi rufi alaciores, erectiores & animoſiores ſunt. Color enim rufus eſt accenſus, & ignis ſplendorem refert, idque meliùs quàm rubeus, qui tamen zeli & acrimoniæ eſt index, teſte Alciato emblem. 117. dum ait:

At ruber armatos equites exornat amictus.

Hac de cauſa poſt Chaldęos aliæ quoque gentes ad prælia euntes, veſtibus rubris vſi ſunt, ut Perſę, teſte Xenophonte lib. 7. Cyripædiæ: & Græci, teſte Æliano lib. 6. cap. 6. præſertim Lacedæmonij. Pluribus idipſum ex Plutarcho, Æliano & D Valerio demonſtrat Alexander ab Alexandro lib. 1. Genial. cap. 20. & ibidem Tiraquellus. Verùm quia primi Babylonij in bellis purpureâ vel coccineâ veſte vſi ſunt, quos deinde Græci & Perſæ ſunt imitati; hinc hic color datur Babylonijs. ita Arias & alij. Porrò quid hi equi rufi egerint, non declarat Zacharias; tum quia iam præterierant; tum quia Iudæis recèns ex Babylone redeuntibus ſatis id ipſum conſtabat, inquit S. Hieron. tum quia eorum geſta noxia & funeſta fuerunt Iudæis, inquit Cyrill. Angelus autem hic læta oſtendit Zachariæ, ut afflictos Iudæos animet & conſoletur.

Alleg. Clarius: Equi, inquit, rufi, qui aliò non ſunt egreſſi, ſignificãt S. Iacobum, S. Stephanum, primoſque ſimiles Chriſti præcones & athletas, qui inter crudeles & cruentos Iudæos Euangelium Chriſti prædicarunt, pro eoque ab illis in Iudæa occiſi ſanguine ſuo rubricati, non aliò quàm è terra in cælum egreſſi ſunt.

A IN QVADRIGA SECVNDA EQVI NIGRI] Nigri deſignant Perſas: quia hi plus horroris & mœroris quàm damni & ſtragis intulerunt Iudæis; vti Cambyſes, qui impediuit fabricam templi; & Aſſuerus maritus Eſther, qui ſeductus ab Aman Iudæos omnes neci addixit. ita S. Hier. Addit Arias. Perſas pullâ & atrâ veſte vti ſolitos, indeque fuſcum dici, quaſi puſicum & perſicum. Verùm id non liquet ex hiſtorijs; imò Xenophon loco iam citato, aſſerit eos in bello vſos coccineis. *Nigri ſunt Perſæ, etc.*

VERS. 3. *Albi ſunt Græci.* IN QVADRIGA TERTIA EQVI ALBI] Albi denotant Alexandrum, Ptolemæum Philadelphum, & Græcos qui clementes & beneuoli fuerunt in Iudæos, adeò ut Alexander Iaddum Pontificem pronus adorarit, teſte Ioſepho li. 11. B Antiquit. cap. vlt. Licèt enim Antiochus Epiphanes ex Græcis oriundus Iudæos afflixerit, tamen hæc afflictio fuit modici temporis, atque in ea Machabæi victorijs fuerunt candidati & illuſtres.

Addit Cyrillus, Gręcos denotari albo colore; tum quia ut plurimùm veſte albâ vtebantur; tum quia linguam planam & apertam, ac à barbarorum tenebris & obſcuritate alienam habebant; tum quia delicias & conuiuia amabant, quorum ſymbolum erat candida: hæc enim erat veſtis feſta, conuiuialis & læta; tum quia in bellis fuerunt felices & victorioſi, vti patet de Alexandro: candida enim veſtis erat triumphantium.

Varij ſunt Romani. IN QVADRIGA QVARTA EQVI VARII ET FOR- C TES] Mariana per equos varios accipit Ægyptios hi enim ad Auſtrum latè dominati ſunt Ægypto, ac vicinis Syris & Æthiopibus, fueruntque potentes & celebres. Verùm cæteri omnes per quartam hanc quadrigam accipiunt monarchiam Romanorum. Hæc enim potens fuit & fortis æquè ac varia: tum in regimine quod initio in Regibus fuit monarchicum, deinde in Conſulibus ariſtocraticum, poſtea in Tribunis plebis democraticum, rurſum in Imperatoribus monarchicum, idque ex varia gente: alij enim fuerunt Itali, alij Hiſpani, alij Galli, alij Græci, &c. Tum quia Romani varijs fuêre ingenijs, æquè ac affectibus in Iudæos: partim enim in eos beneuoli fuêre, uti Senatus Rom. tempore Machabæorum, quando cum eis fœdus ſanci- D uit; item Iulius Cæſar, Auguſtus, Tiberius, Claudius; partim infenſi & crudeles, ut Pompeius, Caligula, Nero, Veſpaſianus & Adrianus. ita S. Hieron.

Pro varia hebr. eſt בְּרֻדִּים *berudim*, id eſt grandinati, hoc eſt, maculis albis inſtar grandinis reſperſi & variegati, quos Latini guttatos vocant, ut Martialis lib. 5. epigram. 104. aues Numidicas guttatas vocat. Vnde Syrus vertit, *ſparſo vellere*, vel, *ad flammeum colorem accedentes*, Arabicus Antioch. *colore vermiculi*, vel purpuræ. Rurſum pro *fortes* hebr. eſt אֲמֻצִּים *amutſim*, quod Aquila vertit κραταιοί, vel, ut legit S. Hieron. κραταιοί, id eſt potentes, robuſti; Septuag. ψαροί, id eſt ſturnini, purâ colore ſturni auis: hæc enim vocatur ψάρος: vel veloces, ἀπὸ τοῦ ψαίρειν: vnde αἰψηρόν. Chald. vertit, קְטֻמְנִין *kutmanin*, quod Biblia Regia vertunt, *colores cineres*: meliùs alij vertunt *confringentes*, vel comminuentes, in cinerem redigentes; iuxta illud quod de ijſdem ait Daniel cap. 2. v. 40. *Quomodo ferrum comminuit & domat*

donat omnia, ſic comminuet & conteret omnia hæc. A Origo duplicis huius verſionis eſt, quòd Hebr. אמצים *amuſim* propriè ſignificet fortes, ideoque veloces, ut vertunt Septuag. & comminuentes omnia, ut vertit Chald. Sed aliqui, inter quos eſt Arias, *amuſim* acceperunt pro חמצים *hamuſim*, id eſt fermentatos, putà *cinereos*, huius enim coloris eſt fermentum; vel *ſturninos*, ut alij vertunt ex Septuag. ſturni enim pariter ſunt coloris cinerei. Vnde & Syrus, etiam Vaticanus, τὸ *fortes* omittit. Verùm prior lectio *amuſim*, id eſt *fortes*, eſt vera & genuina. Porrò Arias per *cinereos*, accipit Turcas, Arabes & Saracenus, qui colorem habent cinereum; præſertim Ottomanos. Hi enim partem magnam Romani Imperij occuparunt ſuâ fortitudine, quam eis indit ſua lex, putà Alcoranum: hoc enim iubet eis, ut armis ſectam ſuam propagent. Verùm hi Romani cenſeri nequeunt, cùm ſint Romanorum iurati hoſtes; nec robuſtiſſimi, cùm eis longè ſint robuſtiores Chriſtiani Europæi, vti patet in prælijs. Adde, ſpurca & fœda eſt hæc Mahometis ſecta, nec digna hiſce Zachariæ oraculis & elogijs.

Myſticè quatuor equi ſunt quatuor virtutes Apoſtolicæ. Myſticè, Alcazar in c. 6. Apoc. not. 5. pag. 444. per quadricolores equos & quadrigas accipit quatuor dotes & virtutes, quibus Apoſtoli virique Apoſtolici, quaſi quadrigę Chriſti, ipſi totum ſubegerunt orbem; ſcilicet equos albos denotare immaculatam ſanctitatem; rufos zelum ardentem; varios ſapientiam: nigros modeſtiam. De albore vide Alciarum embl. 117.

Sinceri eſt animi & mentis ſtola candida pura.

Rufi denotant ardorem; quia hic color accenſus eſt & igneus. Varij ſignificant æternam Dei ſapientiam, quæ varietatem illam Apoſtolorum & C fidelium tanta pulchritudine diſtinxit: multiplex enim color eſt multiformis ars & ſapientia. Eſt enim ſpiritus ſapientię multiplex, Sapien. 7. v. 22. Niger color ſignificat modeſtiam: vnde Clerici & Monachi S. Baſilij, Benedicti, Auguſtini, &c. nigris veſtiuntur, iuxta illud Cant. 5. 11. *Comæ eius nigræ quaſi coruus*; vbi Delrio ex Heſychio, Bernardo, Alcuino, Beda, Haymone & Anſelmo oſtendit, nigrorem ſymbolum eſſe rei contemptæ, & externa ſpecie deſpicabilis, quæ fundamentum eſt humilitatis & modeſtiæ; iuxta illud Cant. 1. 5. *Nigra ſum, ſed formoſa.*

Origo Circenſium. Ex his Zacharię quadrigis ortæ videntur quatuor Circenſium aurigarum factiones, totidem coloribus diſtinctę, quæ apud Romanos & Gręcos graues ſæpè tumultus concitarunt. Erant D enim aurigæ, alij albati, alij ruſſati, alij praſini, alij veneti, de quibus omnibus extant Epigrammata lib. 5. Analogiæ, & Dio l. 59. & Suetonius in Vitellio cap. 14. Albati enim reſpondent quadrigis albis Zachariæ, ruſſati rufis, praſini nigris, veneti varijs. Praſinus enim color eſt porraceus ſiue viridis, qui conflatur ex giluo & nigro, teſte Platone in Tymæo. Venetus color vocabatur cyaneus, ſiue cæruleus & marinus, ait Vegetius. mare autem ob fluctus & reuerberationem radiorum ſolis, varios exhibet colores, ſed maximè cæruleum. Vnde Arias equos varios Zachariæ cenſet fuiſſe cinereos, qui ad cæruleos accedunt. Porrò hiſce quatuor coloribus videntur repræſentaſſe quatuor elementa, eorumque inter ſe diſſidia & pugnas, nimirum rubro ignem; ruber A enim color ignis eſt, & igneus: albo aërem, ſerenus enim aër albeſcit: veneto, ſiue ceruleo aquam & mare: praſino, ſiue porraceo terram, germina & porros producentem. Hæc enim quatuor elementa moderatur, interque ſe committit & contemperat ſummus vniuerſi auriga Deus. Vnde de origine venetorum & praſinorum ſic in antiquis hiſtoriarum Collectaneis Cod. Vatic. 96. legimus: *Oenomaus primus inuenit Circenſium colores, quibus terræ ac maris quaſi certamen repræſentauit. Mittebantur ſortes; quem verò contigiſſet terræ vicem agere certando, ille veſtem viridem induebat; ceruleam autem, qui vices maris agebat. Hoc certamen vigeſimo quarto die Martij Oenomaus conſtituit. Quòd ſi color viridis viciſſet, terræ fertilitatem omnes ſperabant; ſi ceruleus, tranquillam maris nauigationem. Quare agricolæ optabant victoriam viridi colori; nautæ ceruleo.*

B Isti svnt qvatvor venti] Hoc eſt, velut quatuor venti: Hebræi enim ſæpè *caph*, quæ eſt nota ſimilitudinis, omittunt. q.d. Hæ quatuor quadrigæ, id eſt monarchiæ, inter ſe confligent ut venti contrarij, ac violenter & celeriter quaſi venti ſubuertent omnia quæcumque irruent: denique velociter tranſibunt & deſinent, vti faciunt venti. Alludit ad Daniel. 7. v. 2. vbi pariter Daniel hęc quatuor regna depingi vidit per quatuor ventos confligentes in mari. q. d. Iſtæ quadrigæ ſunt ſimiles quatuor ventis oſtenſis Danieli: ſicut enim ventis mare, ſic quadrigis terra turbatur. ita Theodoret. Vatabl. Sanchez hîc, & Perer. in Danielis 7. v. 2. Simili phraſi dicitur Deus ſuſcitaſſe ſpiritum Cyri 1. Eſdræ 1. 1. & ſpiritum regum Medorum Ierem. 51. v. 11. Inſuper S. Hieron. Theodor. Remig. & Vatabl. per quatuor ventos accipiunt quatuor plagas, ſiue cli- C mata mundi, ad quas egreſſæ ſunt hæ quadrigæ, ut eas ſibi ſubijcerent, Vnde Vatabl. vertit, *iſtæ ſunt quadrigæ, quæ ad quatuor ventos, vel plagas cælorum egrediuntur*; & Chald. *iſta ſunt quatuor regna, quæ ſunt in quatuor ventis cæli*. Denique pro *venti*, hebr. eſt רוחות *ruchot*, id eſt ſpiritus, quales ſunt angeli, æquè ac venti. Vnde Theodoret Palacius & à Caſtro, per quadrigas has & ventos accipiunt angelos præſides regnorum, putà quatuor monarchiarum, de quibus dicitur Pſalm. 103. 4. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus*, & hi ſtant coram Domino. Hic ſenſus eodem redit. Quod enim de angelis dicitur, hoc de monarchijs illis commiſſis dicitur & intelligitur.

Moral. diſce hîc regna & potentatus huius ſęculi naturam habere ventorum, æquè ac quadri- D garum, tum quia valida ſunt & armipotentia; tum quia velocia, tum quia mox euaneſcunt. Stultus ergo eſt qui ventos ſequitur, quos aſſequi non poteſt, & ſi poſſet, diu tenere non poſſet, inquit Sanchez. Vides quadrigam Principis equis quaternis vel ſenis velocibus velociter tranſcurrere, cogita ita tranſcurrere omnes orbis principatus. Sentis ventos celerrimè per aëra tranſuolare, cogita pari modo tranſuolare reges & regna, omneſque dignitatum apices. *Omnis potentatus vita breuis*, ait Sapiens. *Moral.*

Vt stent] quaſi parati ad eius iuſſa excipienda & exequenda. Nam Deus per eos punit quos vult, imò priores ſemper puniuit & euertit per ſequentes, vti Chaldæos per Perſas, Perſas per Græcos, Græcos per Romanos. Vide dicta

Iſaiæ

Iſaiæ 10.5.& Ierem.25.v.9. & ſequentibus. Vbi Nota, homines omnes, licèt peſſimi ſint, quales fuerunt multi ex his monarchis, vtpote tyranni, aſſiſtere Deo quaſi inſtrumēta & lictores eius, ut vel populum eius defendát, vel impios caſtigent. Hebr. eſt מְהִתְיַצֵּב *mehitiatſeu*, id eſt, à ſtando; Pagnin. & Tigurin. *à loco vbi ſtabant coram Domino*; Noſter cum Septua. meliùs vertit, *propter ſtandum*, id eſt, *ad ſtandū*: quia Hebr. מ *min* ſæpè ſignificat *propter*, & ſubinde capitur pro ל, id eſt *ad*. Iſtæ enim particulæ & literæ ſeruiles per enallagen non rarò inter ſe commutantur, *mehitiatſeu* ergo id eſt à ſtando, idem eſt quod *lehitiatſeu*, id eſt, ad ſtandum, ut ſtent.

Eqvi nigri egrediebantvr in terram Aqvilonis] Equi nigri ſignificant Perſas, qui vaſtarunt Babylonem, quæ eſt ad Aquilonem Iudææ, ut dixi v. 2.

Et albi egressi svnt post eos] Denotatur Alexander & Macedones, qui Perſis in monarchia ſucceſſerunt, eamque illis extorſerunt iuxta Babylonem: ſedes enim imperij Perſarum erat Babylone, ait Vatabl. Vnde iuxta eam apud Arbellam Alexander profligauit copias Darij Codomanni (qui fuit vltimus Perſarum monarcha) ideoque ibidem rex Aſiæ proclamatus eſt, ac Babylonem victor ingreſſus, omnes eius ditiones ſibi ſubiecit, teſte Curtio lib. 5. & Plutarch. in vita Alexandri.

Et varii egressi svnt ad terram Avstri] q.d. Romani egreſſi ſunt in Ægyptum: hæc enim eſt ad Auſtrum terræ ſanctæ, putà Iudææ, iuxta quam Scriptura plagas mundi deſcribere & conſcribere ſolet. Vatabl. & Arias putant id factum per Iulium Cæſarem, qui primus deuicit Ægyptum. Meliùs alij id factum cenſent per Auguſtum ſucceſſorem Iulij: Auguſtus enim per Actiacam victoriam profligauit Antonium & Cleopatram, itaque Græcorum, putà Ptolemæorum, in Ægypto regnum extinxit, illudque ad ſe & Romanos tranſtulit. Vnde ipſe primus Ægyptum fecit prouinciam, teſte Suetonio in eius vita c. 17. & 18. quod Iulius facere auſus non fuerat. Tunc ergo euerſa tertia monarchia Græcorum, cœpit quarta Auguſti & Romanorum. Vnde paulò pòſt ab Auguſto quaſi iam monarcha, exijt edictum ut deſcriberetur vniuerſus orbis. Ita S. Hieron. Ribera, Sanchez, Fernandez & alij.

Vers. 7. Qvi avtem erant robvstissimi] Hebr. הָאֲמֻצִּים *haamutſim*, id eſt, illi fortes per excellentiam, de quibus v. 3. q.d. Ex quarta quadriga equi robuſtiſſimi, putà Romanorum fortiſſimi, nutu Dei perambulabunt, id eſt, perambulando ſubiugabunt (vti oſtendi cap. 1. v. 11.) omnem terram. Tales ſucceſſiuè fuerunt Scipio, Pompeius, Cæſar, Auguſtus, Veſpaſianus, Traianus. Conſtantinus, Theodoſius, &c. Romani enim ſenſim creſcentes armis & viribus robuſtiſſimi euaſerunt, & plurimas prouincias occuparunt. Ita S. Hieron. Cyrill. Theodoret. Lyran. Hugo, Vatabl. & alij.

Arias per *robuſtiſſimos* accipit Turcas & Ottomannos, ut dixi v. 2. Meliùs Ribera accipit Gothos, qui fuerunt ſtipendiarij Romanorum, eorumque imperium propugnarunt & propagarunt, operamque inſignem nauarunt Maximino pugnanti, contra Parthos, Conſtantino contra Licinium, & Honorio. Verùm Gothi nō fuere Romani, ac ſub Honorio fœdus ruperunt, & in hoſtes conuerſi Italiam, Hiſpaniam & Africam, quin & Romam ipſam, ſub Alarico & Genſerico ducibus regibuſque ſuis, vaſtauerunt. Itaque ob gentis copiam, paupertatem & barbariem, maximi fuere Romanorum & gentium eis fœderatatum expilatores per plures annorum centurias. Vide Oroſium lib. 7. cap. 19. & ſequ. Rurſum Gothi non perambularunt, id eſt occuparunt, totam terram. Niſi dicas cum Sanchez, per Gothos accipi reges Hiſpaniarum, qui à Gothis prognati ſunt, hi enim ſenſim ſuum imperium latè propagarunt, adeoque illud extenderunt per Americam, Peru, Braſiliam, totumque nouum orbem. Occuparunt enim Indias Occidentales, & multa in Orientalibus, admirabili audacia æquè ac fortitudine & victorijs ad miraculum vſque illuſtribus. Verùm reges Hiſpaniarum numquam (niſi ſub Carolo V. in quo regnum Hiſpaniæ Imperio Romano fuit coniunctum) extiterunt, aut nominati fuerunt Imperatores Romanorum. Ex pari ratione robuſtiſſimos hoſce dicere poſſemus Pipinum, Carolum Martellum, & præſertim Carolum Magnum, eiuſque ſucceſſores reges Auſtraſiorum, Francorum & Germanorum, qui verè re & nomine fuerunt Reges & Imperatores Romanorum, ac eorum Imperium per Auſtraſiam, Galliam, Germaniam, Saxoniam, Hollandiam, Angliam, Daniam, & Sueciam, longè lateq́; vel propagarunt, vel reſtituerunt; vti Duce Godefrido Bullonio recuperarunt Syriā & terram ſanctam. Adde, has quadrigas Zachariç, vti & ſtatuam quadrifidam Daniel. c. 2. propriè ſignificare monarchias & monarchas qui præceſſerunt Chriſtum: nā in Chriſtum Chriſtiq́; regnum deſinere viſi ſunt à Daniele v. 44. vti & hic Zacharias eos in Orientem id eſt in Chriſtum, v. 12. terminari conſpexit.

Vers. 8. Ecce qvi egrediuntvr in terram Aqvilonis] Putà Perſæ, qui ſub Cyro, & rurſum ſub Dario *Hyſtaſpis* tempore Zachariæ Prophetæ vaſtarunt Babylonem. Ita Lyran, Vatab. Arias & alij. Addunt *Hebræi*, S. *Hieron. Haymo* & Remig. id feciſſe non tantùm equos nigros, id eſt Perſas; ſed & alios, id eſt Græcos. Alexander enim prope Babylonem proſtrauit Darium, ac Babylonem in ſuam poteſtatem redactam victor eſt ingreſſus, vti dixi v. 6.

Reqviescere fecervnt spiritvm mevm in terra Aqvilonis] *Spiritum*, id eſt, *furorem*, ut vertunt Septuag. q.d. Perſæ ſatisfecerunt meæ iræ mihique in Chaldæos tyrannos irato, dum eos vaſtarunt, expleuerunt meam vindictam; itaque ſedarunt meum animum iuſtæ vindictæ cupidum. Quia enim Zacharias cap. præcedenti verſ. vltimo dixerat, amphoram impietatis & idololatriæ locatam & eleuatam fuiſſe in Babylone, hinc ait hoc loco, in eius punitione requieuiſſe Dei ſpiritum, quo ipſe indignabatur æmulum ſui idolum dominari in Babylone; ideoque ea cum ſuo idolo exciſa, ſedatum & pacatum, imò conſolatum, recreatum & exhilaratum fuiſſe ſpiritum, id eſt, voluntatem vlciſcendi Dei: ſicut homo læſus, ideoque iratus & furens, tamdiu furit, donec ſe vlciſcatur de hoſte qui eum læſit; ſed vltione peracta furor hic, quaſi ſanguine hoſtis exſatiatus, conquieſcit, ita

ita Theodor. Haymo, Remig. Lyran. Hugo, Arias & Vatabl.

Aliter S. Hieron. ex Hebræis: Spiritus, inquit, hic propheticus intelligitur, q. d. Perſæ fecerunt prophetias meas, quibus excidium Babyloni comminatus ſum, in eadem conquieſcere: quia eas, exſcindendo Babylonem, expleuerunt & executioni mandarunt.

Nota. Hæc dicuntur ad conſolationem Iudæorum, qui à Babylonijs vaſtati & in Babylonem abducti fuerant; & ad concitandum odium impietatis & idololatriæ (cuius metropolis erat Babylon) ut Iudæi eam abominentur, vti deinceps abominati ſunt, ideoq́ue tantùm rerum à quadrigis in Babylone geſtarum, putà vindictæ in ea peractæ, hic fit mentio.

Moral. quàm ſcelerum vindicta Deo ſit grata.

Moral. diſce hic, quam iuſtitia Iuſtaq́ue ſcelerum vindicta ſit ſancta & Deo grata. Diſcant ergo ex hoc loco principes, magiſtratus, iudices, prætores, &c. ſe dum ſceleratos, præſertim perſecutores fideliũ & piorum, quales erant Chaldæi, plectunt, facere ut conquieſcat ſpiritus, mens, voluntas, iuſtitia & ira Dei, quæ antequam vindicta peragatur ſtridet, feruet, bullit, milleque minarum & dirarum fulmina in corde coquit, tam in ſceleratos, quàm in principes & iudices qui eas non puniunt, ſed tolerant, vel diſſimulant, iuxta illud Amos 2. 13. *Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fæno.* Et c. 3. 8. *Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus eſt, quis non prophetabit?* Vide ibi dicta.

9. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

10. Sume à tranſmigratione, ab Holpai, & à Tobia, & ab Idaia: & venies tu in die illa, & intrabis domum Ioſiæ, filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone.

11. Et ſumes aurum & argentum: & facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedec ſacerdotis magni.

12. Et loqueris ad eum, dicens: Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Ecce vir Oriens nomen eius: & ſubter eum orietur, & ædificabit templum Domino.

13. Et ipſe extruet templum Domino: & ipſe portabit gloriam, & ſedebit, & dominabitur ſuper ſolio ſuo: & erit ſacerdos ſuper ſilio ſuo, & conſilium pacis erit inter illos duos.

14. Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hem, filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

15. Et qui procul ſiunt: venient & ædificabunt in templo Domini: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos. Erit autem hoc, ſi auditu audieritis vocem Domini Dei veſtri.

Verſ. 10. SVME A TRANSMIGRATIONE] Putà à Iudæis captiuis, qui vel in ſe, vel in ſuis parentibus ante 70. annos in Babylonem à Chaldæis abducti, tranſmigrarunt, ibiq́ue adhuc degunt & domum fixerunt. Hi enim miſerunt munera in Ieruſalem offerenda in templo per Holdai, Tobiam, Idaiã & Ioſiam. Ponitur abſtractum pro concreto more Hebræo, ſcilicet tranſmigratio pro olim tranſmigrantibus. Eſt hyſterologia. Verba enim ſic ordinanda ſunt: Venito, ô Zacharia, in domum Ioſię filij Sophoniæ, in die qua munera oblaturi ſunt Holdai, Tobias & Idaias, qui iam recenter venerunt de Babylone, atque ab eis accipies aurum & argentum, quæ quaſi donum per eos tranſmittunt, & templo offerunt Iudæi qui olim in Babylonem tranſmigrarunt, ibique adhuc degunt, ut ex eo facias coronas ponendas in capite Ieſu Pontificis.

VENIES IN DOMVM IOSIÆ FILII SOPHONIÆ] Hinc videtur, quòd tres tantùm antea nominati hæc dona obtulerint, videlicet Holdai, Tobias & Idaias, ſed in domo Ioſiæ filij Sophoniæ, qui erat in templi vel ædituus, ut volunt Hebræi; vel theſaurarius, & pecunias colligebat pro templi fabrica & ſumptibus, inquit Cyrill. Haymo & Remig. vel certè erat aurifex, qui ex auro hoc fabricaturus erat coronas. Vnde & Ioſiæ nomen cum alijs tribus, coronis fuit inciſum ſub nomine Hem, ut patet v. 14. Theodoretus tamen cenſet Ioſiam fuiſſe quartum, qui cum alijs tribus rediens Babylone, hæc dona obtulerit, ſtatim enim ſequitur: *Qui venerunt de Babylone*: vbi pronomen *qui* refert tam Ioſiam, qui immediatè præceſſit, quàm tres alios: niſi dicas eſſe hyſterologiam, ac per eam τὸ *qui* ad ſolos tres, qui antè nominati ſunt, referri, vti cenſet S. Cyrillus. Ioſias ergo Theodoreto videtur fuiſſe primarius quatuor horum legatorum; vel certè hoſpes eorum, ut reliqui tres in domo eius hoſpitarentur. Fauent Hebræi, S. Hier. Remig. Albert. & Hugo, qui tradunt hos quatuor legatos fuiſſe Danielem, Ananiam, Azariam & Miſaelem. Verùm hoc valdè dubium eſt: non enim videtur Daniel potuiſſe eò vſque prorogare vitã. Nam anno 3. Cyri erat centũ annorum, vti oſtendi proœmio in Danielem, tuncque mortuus videtur, aut certè, ut Iſidorus in eius vita tradit, mortuus eſt anno primo Darij *Hy*ſtaſpis, cùm iam eſſet centum & vndecim annorum. *Hæc* autem oracula accepit Zacharias poſt initia regni Darij *Hy*ſtaſpis, ut patet c. 1. v. 1.

ET FACIES CORONAS] Per *coronas* accipe coronam vnam ingentem, è duabus vel tribus partialibus coronis compoſitam: illa enim impoſita fuit capiti ſolius Ieſu Pontificis; ſicut capiti Romani Pontificis imponitur tiara triplici corona diſtincta, quam volgus Regnum vocat, ob cauſas quas mox afferam. Vnde Chald. vertit, *facies coronam magnam*, Et Septuag. v. 14. *corona erit*. Quare videtur hæc coronã Ieſu fuiſſe una totalis, ex alijs partialibus conflata, vel ijs inſtar duplicis aut triplicis diadematis redimita, ut ſignificaret duplicem Ieſu dignitatem & poteſtatem, ſcilicet Eccleſiaſticam & ciuilem, putà Pontificatum & principatum; aut triplicem, id eſt multiplicem, plenam & omnimodam. Poſt reditum enim è Babylone ſumma poteſtas tã laica, quàm ſacra fuit penes Pontifices, vti ſuperiùs docui ex Ioſepho lib. 11. Antiq. cap. 4. & patet in Machabæis, qui ſimul fuere Pontifices & principes populi; atque in Eliacim, ſiue Ioacim Pontifice Verſ. 11.

tem-

tempore Iudith; qui contra Holofernem quaſi princeps Iudæos diſpoſuit, iuſſitque vt obſiderent anguſtias montium, per quos hoſtis tranſiturus erat, Iudith 15. Hinc in hiſtoriis Ioſephi & Eſdræ libr. 2. c. 2. ac faſtis publicis Ieſu poſteri & ſucceſſores deſcribuntur, non Zorobabelis, ita Abulenſ. in 1. Paral. cap. 6. quæſt. 8 Genebrard. in Chronol. Sanchez & alij. Arias cenſet coronas hasce partiales fuiſſe materiâ planè diſtinctas ſcilicet vnam fuiſſe ex auro, alteram ex argento: auream, inquit, ſignificabat pontificatū, argenteam principatū. Hic enim illo eſt inferior, vti & eſt argentum auro. Alij duas integras coronas hic fabricatas cenſent, ſcilicet vnā pro Ieſu pontifice, alteram pro Zorobabele principe, vtramque ex auro & argento inter ſe commiſtis: ita S. Hebræi, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, & à Caſtro. Verùm Zorobabelis hic nulla fit mentio, tota enim prophetia dirigitur ad Ieſum pontificē: *Pones*, inquit, *in capite Ieſu* Quare vel vna corona duabus minoribus cincta & diſtincta eius capiti impoſita fuit; vel, ſi mauis duas totales, dicito ſucceſſiuè, ſcilicet primò vnam, deinde alteram illi impoſitam, vti cenſent Cyrill. Theod. Rupert. Lyran. Vatabl. & Clarius; ſicuti Imperator tunc primò coronatur corona ferrea, deinde argentea, denique aurea.

Pontifex gerit triplicem coronam ob ſex cauſas.

Concinnior tamen & auguſtior erit forma, ſi eam dicamus fuiſſe vnam, ſed duabus aut tribus partialibus redimitam, qualis eſt Pontificis Romani. Hic enim triplicatam geſtat coronam. Primò, quia eſt ſponſus & princeps Eccleſię, quę eſt victrix, triumphatrix & regnatrix totius orbis. Secundò, quia regem Chriſtū quaſi vicarius repræſentat. Sicut ergo regnum Chriſti ſupereminet omnibus regnis, ita æquū fuit hoc diadema eminere inter omnia diademata. C Tertiò, quia tribus orbis partibus, Aſię, Africę, Europę præeſt. Quartò, quia ternarius ſymbolū eſt æquitatis ſummæ, quæ requiritur in Pontifice, trias enim eſt prima ſedatio diſcordantis dyadis, ac libramentū numerorū iuſtitiæ & rerū omniū. Quintò, quia repræſentat S. Trinitatē, cuius eſt ſacerdos & Pontifex. Sextò, quia trias ſignificat omnium virtutum rerumq; conſummationem, quæ fuit in Chriſto, & ſuo modo debet eſſe in Pontifice. Denique hic exclamare libet illud Prudentij Periſtephanon:

O triplex honor, ô triforme culmen,
Quo noſtri caput excitatur orbis,
Orbis Chriſtiani decus perenne?

D Hæc eſt illa maieſtatis ſublimitas, efficacitas triuerticis, trini, inquam, illius & incomparabilis diadematis, ita Paſchalius de Coronis l. 9. c. vltimo. Similes ergo videntur fuiſſe hæ coronæ Ieſu filij Ioſedec, quia repræſentarunt coronas & regnum Chriſti, æquè ac illud idem repræſentat corona triplex Pontificis: illa itaque hic in coronis Ieſu Pontificis fuit typicè figurata & adumbrata, præſertim quia עֲטָרוֹת *ataroth*, id eſt coronæ, eſt plurale, non duale, ac proinde plures, putà tres potiùs, quàm duas ſignificat.

Pones in capite Iesv filii Iosedec] Pontificis: de hoc enim ad litteram loquitur: nō enim poterat eā imponere capiti Orientis, id eſt Chriſti, vt aliqui volunt: Chriſtum enim videre & tangere non poterat Zacharias, vtpote nondum natum. Itaque ad literam iubet hic illi Deus, vt coronam duplicem, vel triplicem imponat capiti Ieſu, quaſi Pontifici & Principi; tum vt ad lite-

A ram ſignificet, eum in nouo hoc tempore fore glorioſum, itaq; eum ad fabricam eius perficiendam & ornandam animetur, ad myſterium; ſcilicet vt typus ſit Ieſu Chriſti Pontificis & Regis, eiuſque ſacerdotium & regnum repræſentet. Chriſtum enim fuiſſe regem patet Pſalmo 2. *Ego autem conſtitutus ſum rex.* Et Lucæ 1. *Dabit ei Dominus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum.* Eumdem fuiſſe Pontificem patet ex Pſal. 107. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedec*, & idipſum docet Apoſtolus tota epiſtola ad Hebręos. Porrò corona eſt inſigne & ſtemma Pontificis æquè ac Regis, tum quia vterque eſt quaſi Deus quidam terreſtris in ſummo dignitatis, æquè ac regiminis faſtigio collocatus. Deorum enim olim propriæ erant coronę. Vnde Ouidius de coronæ dignitate verba faciens

Rex gerit coronam, quaſi Deus quidam terreſtris.

B lib. 5. Faſtor. ſic canit:

Illa datos faſces commendat eburq; curule;
Illa coronatis alta triumphat equis.

Tum quia corona monet Pontificem & Principem perfectæ & excellentis virtutis, ſcilicet nil in eo eſſe debere, quod non omnibus numeris completum ſit & abſolutum: coronæ enim figura eſt abſolutiſſima, vtpote circulus in orbem vbique rediens. Rurſum eum debere actibus heroicis radiare inſtar ſolis: ſolis enim coronam radiatam capite gerit. Nam vt ait Virgil. in Epigr. de ſole oriente,

Sol inſigne caput radiorum ardente corona,
Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis.

Mor. bonis operibus coronamus Chriſtum.

Myſticè Pontifices & Principes, qui inſtar Chriſti Pontificatu & Principatu, quem ab eo acceperunt, rectè funguntur, imponunt coronam C Pontificiam & regiam capiti Ieſu Chriſti: quia eius ſacerdotium & regnum quod in Eccleſia obtinent, promouēt, adaugent, condecorant. Huius rei ſymbolo viginti quatuor ſeniores quaſi Patriarchæ & Pontifices tam noui quàm veteris teſtamenti Apoc. 4. 10. *procidebant ante ſedentem in throno, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, honorem & virtutem.* Idem pro ſuo modulo faciunt ſancti Martyres, ſacerdotes, Religioſi, virgines, adeoque fideles quilibet, dum luctando cum mundo, carne & diabolo, eos ſuperant, de iiſque triumphant, dum ad ardua virtutum conſcendunt, dum heroica opera patrant. Quando ergo vincis acrem tentationem, quando calcas ſuggeſtionem diaboli, quando frænas motus iræ, quan-D do calcas ſuperbiam, gulam, libidinem, acediā, coronam capiti Chriſti imponis; qua magis ille decoratur & gaudet, quàm ſi auream vel gemmeam ipſi adornares. Hoc eſt quod ait Iſaias c. 62. 3. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Porrò hæ coronæ offeruntur ab iis qui à Babylone in Ieruſalem, id eſt, à peccato ad ſtatum gratiæ per pœnitentiam reuertuntur: *Quia nobis proficientibus*, inquit, S. Hieronym. *& reuerſis ad meliora, per ſingulas virtutes noſtras Dominus coronatur, imò nobis virtute pœnitentia coronatis, Saluator in ſingulis coronam accipit.* Sic Apoſtolus Philippenſibus c. 4. *Gaudium meum & corona mea.* Multò magis Deus de Sanctis dicat: Vos eſtis gaudiū & corona mea; ac viciſſim Sanctus, quiſque animam ſuam ad Dei laudē & gratiarum actionem excitans, de eo dicat cum Pſalte Pſal. 102. 4. *Qui coronat te in miſericordia &*

miſerationibus. q.d. Deus eſt qui tuis ipſis miſericordiæ & virtutum operibus, quæ in eius honorem quaſi coronam contexis, teipſum coronat. Quid enim ſunt aliud noſtra opera bona, niſi Dei dona? ait S. Auguſt.

VERS. 12. *Oriens eſt Chriſtus, non Zorobabel.*

ECCE VIR ORIENS] Hebræi apud S. Hieron. Theodor. Remig. Albert. & Hugo, per Orientem accipiunt Zorobabel, qui in Babylone quaſi emortuus, inde rediens quaſi oriri & refloreſcere cœpit, dum populi redeuntis factus eſt princeps. Vnde cenſent ei alteram coronam a Zacharia fuiſſe impoſitam. Sic ergo totum hunc verſum ei applicant & explicant: Zorobabel cum Ieſu quaſi nouum germen, nouuſque populi ſol, ædificabit templum Domino & perficiet, alteramq; coronam geſtabit: quia ipſe habebit ſolium ducale ad regendum res populi ciuiles; ſicut Ieſus ſacerdos habebit ſolium pontificale ad moderandum res ſacras. Porro inter hos duos, putà inter pontificem & principem erit conſilium pacis, & ſumma vnio. Verùm τὸ *oriens*, hebr. צֶמַח *tſemach*, id eſt germen, eſt nomen proprium Chriſti, vti oſtendi c. 3. 8. ibi enim, æquè ac hic, omnis ſermo ad Ieſum filium Ioſedec, antitypum & antonymum Ieſu Chriſti, dirigitur, nec vlla Zorobabelis fit mentio. Vnde Chald. vertit. *Ecce vir cuius nomen eſt Meſſias.* Sic & Rabbini veteres apud Galat. 3. c. 16. Sic & S. Hieron. Haymo, Albert. Rupert. Vatab. & Lor. qui tamen vnus perperam per Orientem accipit quoque Ieſum filium Ioſedec. Iam ſenſus eſt, q. d. Hanc coronam impono tibi, ò Ieſu fili Ioſedec, non propter te, ſed propter Orientem, id eſt Chriſtum, vt ſcilicet eius typum geras, eiuſque ſacerdotium & principatum repræſentes. Vatab. cenſet Chriſtum vocari Orientem, quia ipſe recens natus *proficiebat ætate, & ſapientia, & gratia apud Deum & homines*, vt ait Lucas; & quia creuit in Eccleſiam, vti mox dicam. Vnde Syrus vertit, *ecce vir, & nomen eius Ortus, & de ſubter orietur*; Arabicus Alexandr. *Ecce vir, nomen eius Ortus, feſtinabit repente, & ædificabit domum Domino.*

ET SVBTER EVM] Hebr. מִתַּחְתָּיו *mittachtau*, id eſt, *de ſub eo orietur*, q.d. Chriſtus erit & vocabitur Oriens: quia ſub Chriſto, & ex Chriſto quaſi radice orietur & germinabit quaſi furtim & ſenſim ſine ſenſu, multitudo ramorum, id eſt fidelium, adeò vt ſe propaget in ingentem arborem, ipſe enim ædificabit templum, id eſt Eccleſiam, Domino, ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit, *Chriſtus nomen eius, qui reuelandus eſt, & magnificandus, & ædificaturus templum Domini.* Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 12. 24. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Vnde S. Bernard. ſerm. 55. in Cant. *Moriatur igitur granum, & ſurgat Gentium ſeges.*

Symbol. Symbol. Lyran. In natiuitate, inquit, Chriſti, ſubter eum qui Deus eſt orietur, & naſcetur vt homo: & vice verſâ ſubter homine oriente & naſcente, orietur quaſi & naſcetur Deus. Deus enim nobis ortus & quaſi natus eſt, cùm natus eſt homo Chriſtus, in quo latebat diuinitas, quæ hypoſtaticè ſibi vniendo humanitatem, cum ea tacitè quaſi naſci & oriri videbatur in terra.

Tropol. Tropol. S. Gregor. l. 20. Moral. c. 18. vel iuxta aliam editionem c. 21. *Oriens*, inquit, *eſt nomen eius. Nam quia ab Oriente lux ſurgit, rectè Oriens dicitur is, cuius iuſtitiæ lumine noſtræ iniuſtitiæ nox illuſtratur.* Audi & S. Ambroſ. l. de Paradiſo c. 3. *Paradiſus*, inquit, *erat ſecundum Orientem in Eden, id eſt ſecundum Chriſtum, qui iubar quoddam æternæ lucis effudit, & eſt in Eden, hoc eſt in voluptate.*

Anagog. Rupert. In reſurrectione, inquit, Chriſtus futurus erat Oriens, quia deinceps ſemper futurus in ortu, numquam in occaſu. Nam cùm fuerit mortuus, apud inferos orietur timentibus nomen Domini; & aſcendens, terræ cæloque orietur viuus, & numquam iam moriturus, & per eum in multitudine credentium dilatabitur, & in gloria reſurgentium magnificabitur. Rurſum ſubter ſe orietur, id eſt, virtute non aliena, ſed propria, putà diuinitatis ſuæ, reſurget & ſparget ſe ſuamque Eccleſiam per totum orbem.

Denique S. Chryſoſt. homil. in hæc Zachariæ verba in fine tom. 1. aliter legit & explicat, nimirum ſic: *Ecce vir Oriens nomen eius: ſub vmbra eius orietur ſol: ipſe veniet ad ſaluandum populum ſuum. Quale*, inquit, *nomen Oriens? Delectabile, dulce, ſuaue. Hoc ſemper appetamus, vt conuerſi ab Occidente, intenti ad Orientem, agnoſcamus Deum omnipotentem. Sub vmbra eius orietur ſol. Et veri ſub vmbra eius orta eſt claritas diuinitatis eius, qui in ſole poſuit tabernaculum ſuum. Quia lux venit in mundum, radiauit mentibus noſtris obſcuris, declarata ſunt tetra, manifeſtata ſunt occulta, tenebroſa aperta, vt lux oriretur nobis. Quia qui ſedebamus in tenebris & vmbra mortis, lux orta eſt nobis. Sol iſte non eſt nubiloſus, nec obtectus, non aſcendens & deſcendens: ſed ille ſol iuſtitiæ, qui totum cardinem mundi aduentu ſuo ſplendificauit, quid aliud egit, niſi vt patri & ſibi faceret populum peculiarem, dato pignore Spiritus ſancti?*

ET ÆDIFICABIT TEMPLVM DOMINO] Alludit ad templum reædificatum à Ieſu & Zorobabel. q. d. Sicut hi reædificant templum Salomonis materiale; ita Oriens, id eſt Ieſus Chriſtus, ædificabit templum ſpirituale, putà Eccleſiam Chriſtianam Deo. Vnde id ipſum iterata aſſeueratione confirmat, dum ſubdit: *Et ipſe extruet*, (hebr. eſt idem verbum quod ante, ſed in futuro, putà יִבְנֶה *ibne*, id eſt, *ædificabit templum Domino.*) q.d. Omnino ipſe vt incipiet, ita perficiet ædificium templi, id eſt, Eccleſiæ Dei.

Myſticè, hac iteratione ſignificatur duplex templum, ſcilicet Eccleſia militans & triumphans ædificanda à Chriſto; ita S. Hieron. Rupert. Lyran. Clarius & Vatabl.

ET IPSE, Oriens, non Zorobabel, vt volunt Hebræi & Theodor. ſed Chriſtus, PORTABIT GLORIAM] putà coronam gloriæ, ſcilicet glorioſi pontificatus & regni, iuxta illud pſalm. 20. *Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo.* Vnde explicans ſubdit: *Et ſedebit: & dominabitur ſuper ſolio ſuo, & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo.* Hanc autem gloriam inchoatè Chriſtus adeptus eſt in hac vita: vnde ſignificat hic Propheta quatuor quadrigas, id eſt monarchias, deſiiſſe in regnum Chriſti, de quo ait: *Dominabitur ſuper ſolio ſuo*, ſed plenè hanc gloriam, dominium & regnum conſecutus eſt Chriſtus poſt reſurrectionem, quando ſuperata morte, peccato & dæmone, triumphans aſcendit in cælum, ibique ſedet ad dexteram Patris, quaſi Rex regum, & Dominus dominantiũ, ducens poſt ſe agmina Sanctorum omnium ad VERS. 13.

gloriam

gloriam & triumphum æternum; ita S. Hieron. Rupert. Arias & Vatabl. Hanc Chriſti gloriam in Apocalypſi cap. 5. 12. ſpectauit S. Ioannes, cùm angelos Sanctoſque omnes ei acclamantes audiuit: *Dignus eſt agnus qui occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem* (nomen famamque diuinitatis, eiuſque gloriam, cultum & adorationem) *& ſapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.* Et mox: *Et omnem creaturam quæ in cælo eſt, & ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt in mari, & quæ in eo, omnes audiui dicentes: Sedenti in throno & Agno benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſæcula ſæculorum. Et quatuor animalia dicebant: Amen*, vide ibi dicta. Vbi S. Iohannes videtur alludere ad hunc locum iuxta Septuag. qui pro *gloriam* verunt *virtutem*, de quo S. Hieron. *Ab alio*, inquit, Ἀνδοξότης, *ab alijs* Ἀναξιότης *ab alijs* ἀρετή, *ab alio* δόξα, *ſcribitur, quæ vel inclytum, vel decorem, vel virtutem, vel gloriam ſonant*; quæ omnia & plura complexus eſt S. Iohannes.

Et consilivm pacis, id eſt ſumma pax, vnio & concordia: hanc enim conciliat conſilium prudens, & hæc omni conſilio eſt tuenda & conſeruanda. Erit inter illos dvos] ſcilicet inter Ieſum pontificem & Zorobabel principem, inquit ex Hebræis S. Hieronym. Theod. Remig. Lyran. & Hugo. Verùm nulla Zorobabelis hic facta eſt mentio: vnde ipſe cum Ieſu demonſtrari nequit per pronomen demonſtratiuum *illos*. Dico ergo τὸ *illos* demonſtrare duos thronos, ſiue duo ſolia, ſcilicet pontificatus & principatus: licèt enim ſolium latinè ſit generis neutri, tamen Hebr. כסא *kiſſe*, id eſt, thronus vel ſolium, eſt generis maſculini; ita S. Hieronym. Rupert. Vatablus, Clarius & Arias. Vel potiùs magiſque appoſitè ad rem, æquè ac ad verſionem Latinam, τὸ *illos* demonſtrat principem, qui, vt præceſſit *ſedebit & dominabitur ſuper ſolio ſuo*, & pontificem, de quo mox ſubdit: *Et erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo*. q.d. In Chriſto ſummus erit conſenſus & concordia inter principem ſedentem in ſolio regali, & pontificem ſedentem in ſolio pontificali: quia Chriſtus vtrumque erit, & vtramque dignitatem pontificatus & regni in ſe coniunget: cuius rei typo Ieſus filius Ioſedec v. 11. duplicem accepit coronam, ſacerdotij ſcilicet & principatus, vt vtramque poteſtatem in Chriſto vniendam portenderet. Antea enim cùm hæ poteſtates eſſent diuiſæ, ſæpè inter pontifices & reges erat lis & diſſenſio, vt patet ex libris Regum. Aliqui ſic exponunt q.d. Summus erit conſenſus inter Ieſum Ioſedec & Ieſum Chriſtum, qualis eſt inter imaginem & exemplar, inter ideam & fabricam, inter typum & antitypum. Verùm hoc typicum & myſticum eſt potiùs, quàm literale & & genuinum. Prius ergo quod dixi, literale eſt, cui fauet Syrus, qui vertit, *& conſiliarius* (conſilium dans, conſilians) *pacis erit inter duos eos*; & Arabicus Antiochen. ſignificantiùs, *& regnum pacis erit ſuper eos omnes*; & Arabicus Alexandr. *& erit conſilium concordiæ inter eos.*

Mor. reges audiant pontifices. Moral. diſcant hic principes, ſe colere debere concordiam cum Eccleſia & Pontificibus, vtpote quorum dignitas illis ſit inferior & ſubalterna, adeoque connexa & vnita in Chriſto, *vt nec regale faſtigium ſacerdotalem deprimat dignitatem, nec ſacerdotij dignitas regale faſtigium; ſed in vnius gloria Domini Ieſu vtrumque conſentiat*, ait S. Hieron.

tumque ſe fortunatos & felices fore. Sic Saul felix fuit, quamdiu monitis Samuelis obediuit: at vbi ab ijs deſciuit, vita & regno ſe ſuamque familiam priuauit. Sic Ioas quamdiu Ioiadæ paruit, pius & fortunatus fuit; at vbi eius filium Zachariam occidit, mox & ipſe occiſus eſt 2. Paral. 24. 25. Sic Ozias, quia inuaſit ſacerdotium, adolens thymiama, lepra percuſſus eſt, 2. Paral. 26. 19. Sic Ieroboam, Achab, Iehu, cæterique reges Iſrael, quia à pontificibus & templo ſchiſma fecerunt, omnes ad vnum regno & vita mulctati ſunt. Sic Conſtantinus S. Silueſtri documenta ſecutus, glorioſus euaſit. Sic Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius S. Ambroſij diſcipuli & aſſeclæ, nomen celebre in terra & cælo conſecuti ſunt. Sic Carolus Magnus mirus Romanæ Eccleſiæ æquè ac Pontificis cultor & propugnator, victorijs rebuſque geſtis Magni cognomẽ eſt adeptus. Principes ergo ſequantur illud conſilium, imò mandatum, quod S. Ludouicus rex Franciæ ſapiens, æquè ac pius moriens ſuo filio & ſucceſſori Philippo teſtamento reliquit: *Eſto*, inquit, *ſemper & per omnia deuotus ac obediens Romanæ Eccleſiæ & Pontifici eumq; colas vt patrem ſpiritualem.*

Et coronæ ervnt Helem, et Tobiæ, &c.] q.d. Poſtquam impoſueris capiti Ieſu coronas iam dictas, eas depones, & conſecrabis, ponéſque in templo, inciſis in eis nominibus illorum quatuor virorum, qui ad eas aurum & argentum obtulerunt, ſcilicet Helem, Tobiæ, Idaiæ & Hem, ad perpetuam eorum memoriam: quia coronæ hæ deinceps habitaturæ ſunt in templo, id eſt, in domo pontificis. q.d. Pontifex qui præerit templo, deinceps præerit & regno, eritque rex vel princeps: tum vt ſint *memoriale*, vt ſcilicet æterna ſit eorum memoria & laus, qui hac oblatione tam Ieſu filij Ioſedec, quàm in eo Ieſu Chriſti regnum & ſacerdotium, tacitè agnouerunt, illudque profeſſi ei ſe & ſua conſecrarunt; ita S. Hieronym. Theodor. Remig. & Lyran. Vers. 14.

Nota, qui v. 10. dictus eſt *Holdai*, hic vocatur *Helem*: & qui ibidem dictus eſt *Ioſias*, hic vocatur *Hem*. Erant enim binomij. Porrò hæc nomina, quia breuiora, potiùs quàm prima illa longiora, coronis inciſa fuerunt.

Moral. diſce hic, quàm gratum ſit Deo opes ſuas offerre templo, & perſonis illi dicatis; vtpote quorum nomina donis incidi velit, ad perennem illorum famam & gloriam, vt hiſce coronis non tam Deus, quàm ipſi offerentes à Deo coronari videantur. *Moral.*

Myſticè, S. Hieron. *Holdai*, inquit hebræ interpretatur deprecatio Domini, *Tobia*, bonus Domini, vel placens Domino; *Idaia*, notus Domini. Pro *Holdai* poſuit *Helem*, quod interpretatur ſomnium: & in quarto loco addidit *Hen*, id eſt, gratia: quia Daniel cap. 2. Dei inuocatione & gratia, ſomnij Nabuchodonoſoris interpretationem eſt conſecutus. Tradunt enim *Hebræi*, *Holdai*, Tobiam, Idaiam, & *Hen*, fuiſſe Danielem, Ananiam, Azariam & Miſaelem. Myſticè ergo his etymis ſignificatur, quòd ijs qui ad Dominum accedunt, eumque deprecantur, ac Deo placent, ideoque Deo cogniti ſunt, detur *Hen*, id eſt gratia, & dona, quæ gratiæ nomine ſignificantur; ac *Helem*, id eſt ſomnium, id eſt, ſponſæ deliciæ, ac quies in Domini complexu & ſinu, iuxta *Myſticè, quare in Deo.*

illud Cant.5.2. *Ego dormio & cor meum vigilat.* Et c.3.5. *Adiuro vos filiæ Ieruſalem per capreas ceruoſq́, camporum, ne ſuſcitetis, neque euigilare faciatis dilectam donec ipſa velit.* Huc accedunt Septuag. qui pro *Holdai* vertunt *expectantes*; pro *Tobia*, *vtiles*; pro *Idaia*, *cognoſcentes*. Vnde ſic transferunt; *corona autem erit expectantibus, & vtilibus eius, & qui cognouerunt eam, & in gratiam filij Sophoniæ, & in pſalmum in domo Domini.* Quæ explicans S. Hieron. ſic ait: *Corona, id eſt, inſigne victoriæ cum Chriſtus fuerit coronatus, his quoq; repromittitur, qui exſpectant eum* (iuxta illud Pauli 2. Tim.4 8. *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex; non ſolum autem mihi, ſed & iis qui diligunt*, idcoque exſpectant *aduentum eius*) *& intelligunt vtilitatem captiuitatis quondam ſuæ. & nouerunt Dei vniuerſa myſteria, vt ſint in gratia filij Sophoniæ, id eſt, viſitationis Domini. Et qui in Babylone dicebant: Super flumina Babylonis, ibi ſedimus & fleuimus cùm recordaremur Sion; poſtquam reuerſi fuerint in Ieruſalem, accipiant pſalterium, & tympanum, & canant in Eccleſia Domini & qui per maiora peccata longè fuerant à Iudæa & confeſſione veriſſima, per ſingulos profectus ſuos ædificent domum Domini. Fient autem omnia quæ promiſſa ſunt, ſi Dominum audire voluerint, & acta pœnitentia in bonis operibus manſerint.* Vnde Tertull. lib.4. contra Marcion. cap.39. legit, *corona autem erit eis qui tolerauerint.* q.d. Tolerantia pariet patientibus & Martyribus coronam.

Vers. 15. Et qvi procvl svnt] q.d. Qui à Ieruſalem & templo diſtant; & in locis remotis habitant, incitati tum aliorum, tum illorum quatuor virorum, qui aurum è Babylone attulerunt & templo obtulerunt, exemplo, memoria & gloria, afferent & ipſi ſua dona, ad promouendam fabricam & ornatum templi; ita Hebræi, Theod. S. Hieron. Remig. Albert. & alij. Sic Darius & Artaxerxes ad templum miſerunt ſumptus & oblationes, vt narrat Eſdras lib. 1. c.6. & 7.

Alleg. de vocatione Gentium. Alleg. q. d. Cùm Chriſtus ædificabit Eccleſiam, in eaque à Deo quaſi coronabitur Pontifex & princeps, venient ex longinquis orbis par- A tibus Gentiles, qui eò uſque remoti fuerant à Deo, Chriſto, cælo & ſalute, vt hanc eius Eccleſiæ fabricam promoueant. Ex Gentilibus enim creati Epiſcopi, Doctores, Paſtores, &c. qui Eccleſiam Chriſti verbo & exemplo ædificarunt & propagarunt; ita S. Hieron. Rupert. & Alias. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Epheſ.2.13. *Vos qui eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti.* Vnde infert verſ.17. *Ergo iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei.* Hos venientes à longè præuidens Iſaias c.60.1. exultat & clamat: *Surge, illuminare Ieruſalem; quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Leua in circuitu oculos tuos & vide: omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi. Filij tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere ſurgent.*

Et scietis] q.d. Cùm videbitis hæc mea oracula reipſa compleri, ac præſertim ex remotis vrbibus & gentibus confluere turbas ad templũ, B in eoque ſua munera offerre, tunc ſcietis me Zachariam, qui hæc prædixi, id non ex me, ſed à Deo miſſum & inſpiratum prædixiſſe, ſimulque credetis ea quæ de Oriente, id eſt Chriſto, prædixi, me ex Deo prædixiſſe, ac proinde eâdem pari certitudine ſuo tempore fore complenda: ſunt enim hæc verba Zachariæ de Chriſto, vt patet; non Chriſti de ſeipſo, vti cenſuit Euſebius l.5. Demonſtr. c.5.

Erit avtem hoc] q.d. Hæc proſpera & glorioſa templo & conſequenter vobis, ô Iudæi obuenient, ſed ſub hac conditione, nimirum ſi Dei C legi vocique obedieritis; ſin ei ſitis inobedientes & rebelles, nolite me falſitatis accuſare, ſi hæc ſua meaque promiſſa reuocet Deus; ita Theodor.

Myſticè, q. d. Si Chriſtum Chriſtique vocem & doctrinam audire & recipere volueritis, ô Iudæi, cognoſcetis me vera de eo ſub nomine Orientis, eiuſque templo, id eſt Eccleſia, vaticinatum eſſe, ac omnium horum eius bonorum, quæ ipſe è cælo in terram ſecum deferet, fietis participes: ſin eum repuleretis, ipſe bona hæc ſua à vobis reuocabit, & transferet ad Gentes.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Qværunt Iudæi, num ieiunia à ſe in captiuitate Babylonica ob vrbis gentiſq́, excidium ſponte ſuſcepta, iam poſt reditum in Ieruſalem, nouiq́; templi incboatam fabricam adhuc obſeruanda ſint? Zacharias cap. ſequenti verſ.19. reſponſurus, hoc capite nonnulla præmittit, docetq́; verum Deoq; gratum ieiunium eſſe abſtinentiam ab iniuriis & peccatis, obedientiam & miſericordiam: ob harum enim virtutum legiſq; Dei neglectum, eos à Deo punitos eſſe captiuitate ſeptuaginta annorum in Babylone.

Verſ.1. ET factum eſt in anno quarto Darij regis, factum eſt verbum Domini ad Zachariam, in quarta menſis noni, qui eſt Caſleu.

2. Et miſerunt ad domum Dei, Saraſar, & Rogommelech, & viri qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini.

3. Vt dicerent ſacerdotibus domus Domini exercituum, & prophetis, lo- D quentes: Numquid flendum eſt mihi in quinto menſe, vel ſanctificare me debeo ſicut jam feci multis annis?

4. Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me dicens:

5. Loquere ad omnem populum terræ, & ad ſacerdotes, dicens: Cùm ieiunaretis, & plangeretis in quinto & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos, numquid ieiunium ieiunaſtis mihi?

6. Et

6. Et cùm comediſtis, & bibiſtis, numquid non vobis comediſtis, & vobiſmetipſis bibiſtis?

7. Numquid non ſunt verba, quæ locutus eſt Dominus in manu prophetarum priorum, cùm adhuc Ieruſalem habitaretur, & eſſet opulenta, ipſa & vrbes in circuitu eius, & ad Auſtrum, & in campeſtribus habitaretur?

Vers. 1. ET FACTVM EST] Eſt hyſterologia: hæc enim verba ponenda ſunt poſt legationem & quæſtionem Iudæorum: illi enim reſpondent. Vnde poſt eam v. 4. iterantur. Hæc ergo verba quaſi titulus prophetiæ huius capitis more Prophetis vſitato præponuntur: deinde v. 2. occaſionem prophetiæ huius enarrat, dicens: *Et miſerunt*. q.d. Cùm miſiſſent principes legatos ad conſulendum ſacerdotes & Prophetas, tunc factum eſt verbum Dei ad me Zachariam, reſpondens legatorum quæſtioni.

B

IN ANNO QVARTO DARII] Hyſtaſpis regis Perſarum, qui Cambyſi Cyri filio poſt Magos ſucceſſit. Hic annus quartus fuit 12. à ſoluta captiuitate Babylonica, & reditu Iudæorum in Ieruſalem: hic enim reditus contigit anno 1. monarchiæ Cyri. Cyrus autem tres tantùm annos regnauit vt monarcha, vti tradunt Hebræi; cui ſucceſſit filius Cambyſes regnans per 7. annos: quo defuncto intruſerunt ſe per dolum Magi, regnantes per annum: ijs trucidatis ſucceſſit Darius, Hyſtaſpis filius, cuius anno 4. hoc oraculum accepit Zacharias, cùm iam templi fabrica valdè aſſurgeret: illa enim cœpta eſt anno 2. Darij, & finita anno 6. eiuſdem, vt iam ſæpiùs dixi.

C

MENSIS NONI, QVI EST CASLEV] Qui reſpondet noſtro Nouembri. Hic enim menſis eſt nonus à Niſan, ſiue Martio, qui primus erat menſis anni ſacri apud Hebræos.

Vers. 2. ET MISERVNT AD DOMVM DEI SARASAR, ET ROGOMMELECH, & VIRI QVI ERANT CVM EO] Quæres Primò: Quinam hi? Hebræi, Haymo, Remig. & Hugo cenſent hos fuiſſe Perſas, principes Darij, ſed proſelytos, hoc eſt, conuerſos ad Iudaiſmum, qui proinde ieiunantibus Iudæis ipſi quoque ieiunabant, ideoque iam mittere legatos qui rogent ſacerdotes, an poſt ſolutam captiuitatem, & inchoatam templi fabricam adhuc ieiunare debeant? Vnde ſequitur, hanc legationem miſſam è Perſide.

D

Secundò, alij apud Theodor. cenſent hos viros fuiſſe Cuthæos, putà Samaritas, quos Salmanaſar ex Cuth alijſque vrbibus Aſſyriæ tranſtulit in Samariam, qui vt Deum terræ ſuæ, ſcilicet Samariæ, colerent cum dijs patrijs, putà Aſſyrijs, iudaizabant, & cum Iudæis ac Samaritis ieiunabant. Vnde ſequitur, hanc legationem miſſam è Samaria.

Tertiò, Rupert. Lyran. Arias & Vatabl. cenſent eos fuiſſe Iudæos, ſed in Babylone, aut in vicinis Babyloni regionibus adhuc degentes.

Quartò, probabiliùs alij cenſent eos fuiſſe Iudæos in Iudæa, ſed extra Ieruſalem in vicinis oppidis habitantes: hoc enim indicat reſponſio Zachariæ facta, dicens; *Loquere ad omnem populum*

A *terræ, & ad ſacerdotes, dicens. Cùm ieiunaretis*, &c. ita Theodor. & Chald. qui cenſet eos fuiſſe Bethelitas, vti mox pleniùs dicam.

AD DOMVM DEI] Hebr. eſt *Bethel*; quod ſi appellatiuè ſumas, ſignificat *domum Dei*. Et ita vertit Noſter, R. Salomon, Pagnin. & Vatabl. Alij accipiunt Bethel vt nomen proprium; vnde Septuag. vertunt, *miſerunt in Bethel*. Bethel enim erat ciuitas decem millibus paſſuum diſtans à Ieruſalem, vbi Iacob vidit ſcalam, & per eam deſcendentes & aſcendentes angelos in cælum, Geneſ. 28. Verùm non eſt credibile eò miſſam fuiſſe hanc legationem: miſſa enim fuit ad ſacerdotes, qui degebant in Ieruſalem. Vnde Secundò, meliùs Chald. vertit, *miſerunt Bethel*. q.d. Iudæi habitantes in Bethel miſerunt ex ea legatos in Ieruſalem. Tertiò, alij cenſent *Bethel* eſſe nomen viri, æquè ac Saraſar. Vnde vertunt, *& miſit* B *Bethel Sareſer*, &c. Verùm longè meliùs Noſter *Bethel* vertit, *Domum Dei*, vt ſignificet terminum ad quem hæc legatio miſſa eſt, fuiſſe domum Dei ſiue templum, vti liquet ex ſequentibus. Templum enim erat locus orationis, æquè ac oraculi, quod omnes Iudæi adire & conſulere ſolebant. *Sareſer* videtur eſſe nomen officij: *Sareſer* enim hebr. idem eſt quod præfectus theſauri, putà theſaurarius, vel quæſtor; ita R. Abraham & Arias, qui pariter tale nomen eſſe cenſent *Rogommelech*, quod ipſi vertunt, *regius dux*; pro quo Septuag. in editione Rom. corruptè habent, *Arbeſeer rex*, aut, vt alij legunt, *Arbat rex Sagat*, ſcilicet vrbis. Meliùs Septuag. in editione Complut. legunt, *Rogom rex*. Sic enim eſt in Hebræo: nam *melech* idem eſt quod rex; quamquam non ſit veriſimile hunc Rogom fuiſſe regem; τὸ ergo *me-* C *lech*, vel eſt nomen proprium, & appendix *Rogom*; vel certè in genitiuo vertendum, *Rogom regis*, ſcilicet dux, vel officialis. Syrus vertit, *rabmog*, id eſt, princeps piſtorum vel coquorum. *Rab* enim vocatur, maior, princeps: *mog* eſt piſtor, & is qui in coquina cibos parat. Arabicus vertit, *Saraſar*, *&* *Arphaſar*, *Moloc*.

NVMQVID PLANDVM EST MIHI IN QVINTO MENSE] Putà in Iulio, qui hebr. *Ab* dicitur, cuius die decima templum combuſtum fuit à Chaldæis, æquè ac vrbs & muri diruti, ideoque eo die quotannis Iudæi ſibi indixerunt luctum & ieiunium, vt patet 4. Reg. 25. 9. & Ierem. 52. 12. idque continuarunt per ſeptuaginta annos captiuitatis Babylonicæ, ac deinceps donec templum rurſum ædificari cœptum. Cùm ergo vi- Vers. 3.
D derent iam templi fabricam creſcere, iure quærunt, an adhuc templi præteriti incendium flere, & per ieiunium lugere debeant; an verò ob noui fabricam ſe exhilarare & exultare: Ceſſante enim cauſa ceſſat effectus, imò mutata cauſa mutatur effectus: templo ergo reſtaurato videbatur luctus vertendus in gaudium. Hæc eſt quæſtio, & cauſa quæſtionis.

VEL SANCTIFICARE] Hebr. הִנָּזֵר *hinnazer*, id eſt, nazaræare, hoc eſt, agere Nazaræum, inſtar Nazaræi abſtinere à vino & delicijs, ac ieiunare iuxta legem eis præſcriptam Numer. 5. Vnde Chald. vertit, *numquid prohibebo animam meam à delicijs, ſicut feci iam multis annis?* Pagnin. *numquid flebo ſeparando me à cibis?* Tigurina, *num religioſè abſtinebo?* Vatabl. *num ſeparabo me?* ſcilicet à cibis & voluptatibus; Noſter cum Se-

Pagn. vertit *ſanctificare*: quia ſanctificatio Iudæorum, præſertim Nazaræorum, ſita erat in abſtinentia & ieiunio: quo enim mens magis ſe abſtrahit ab eſcis rebuſque corporeis, eo magis fit ſpiritalis, magiſque aſſurgit ad Deum, eiuſque illuſtrationum & affectuum cæleſtium fit capax. Vnde Eccleſia in præfatione Miſſæ, tempore Quadrageſimæ canit: *Deus qui corporali ieiunio vitia comprimis, mentem eleuas, virtutem largiris & præmia.* Quocirca S. Chryſoſt. ſerm. 1. de ieiunio: *Ieiunium*, ait, *angelorum eſt imitatio: ieiunans ferme angelus eſt.* Idem homil. 1. in Geneſ. *Ieiunium in paradiſo inſtitutum eſt*, ideoque paradiſi eſt vita.

Moral. In clade ieiunio conciliandus eſt Deus.

Moraliter diſce hîc; tempore cladis & calamitatis vel publicæ, vel priuatæ, confugiendum eſſe ad fletum & ieiunium, vt per pœnitentiam, Dei iram placemus. Nam vt ait S. Chryſoſt. ſerm. 1. de ieiunio: *Ieiunium ſententiam Dei reuocat, & immortalitatis eſt conciliator.* Idem homil. 2. in Geneſ. *Ieiunium*, ait, *animarum tranquillitas eſt, decor ſenum.* Ita Ioſaphat obſeſſus à Moabitis, Ammonitis & Idumæis toti Iudææ ieiunium imperans, à Deo auxilium per miraculum obtinuit, quo hoſtes in ſe verſi mutua ſe cæde conficerent, 2. Paral. 20. 3 Ita Iſraelitæ obſeſſi à Philiſthæis tempore Samuelis, ieiunantes eos profligarunt, 1. Reg. 7. v 6. & 13 Ita iidem Holoferne eos inuadente indixerunt ſolemne ieiunium, eoque victoriam impetrarunt per Iudith, cap. 3. 8 Idem fecerunt tempore perſecutionis Aman, Eſther 4. 16. Et tempore reditus è Babylone, vt in itinere hoſtium manus euaderent, 1. Eſdræ 8. 21. Sic & Niniuitæ ieiunio communi tam iumentorum & infantium, quàm virorum & mulierum excidium à Iona comminatum effugerunt, Ionæ 3. 5. Quocirca imminente Iudæis excidio Chaldæorum, Deus per Ioëlem cap. 1. 4. illud euadendi hoc dat remedium, *Sanctificate* inquit, *ieiunium, vocate cœtum, &c. & clamate ad Dominum.* Et cap. 2. 12. *Conuertimini*, ait, *ad me in toto corde veſtro in ieiunio, & in fletu & in planctu.* Hoc ergo faciant fideles cum flagellum Dei, vel reipubl. vel cuique priuatim imminet, vt ſibi quiſque à Deo per Zachariam tunc dici putet: *hinnazer*, id eſt, eſto Nazaræus, ſepara te à delicijs, a cibis, à luſibus, à voluptate, ac da te auſteritati, abſtinentiæ, orationi & lamentis, iiſque te ſanctifica, vt Deum tibi reconcilies.

Cvm ieivnaretis et plangeretis in qvinto. ſcilicet menſe, ob combuſtam in eo vrbem & templum, vti dixi: et septimo] menſe, ob cæſum in illo Godoliam, qui erat dux & ſpes populi reliqui in Iudæa, cùm cæteri à Chaldæis abducerentur Babylonem, Ierem. 41. 1. & ſequent.

Vers. 5. Nvmqvid ieivnivm ieivnastis mihi] Antequam directè quæſtioni reſpondeat (quod facit cap. 8. 19.) obiurgat Iudæos, quaſi adhuc ijs ſuboffenſus ob præteritas noxas. q.d. Quid me rogatis de ieiunio veſtro prorogando, vel inhibendo, quaſi egò eo delecter, vel eius cura me tangat? erratis: illo non delector, illud non curo, imò ſperno & auerſor: quia hucuſque vobis, id eſt, ob veſtram paupertatem, & ad lugendam veſtram captiuitatem ieiunaſtis, non vt mihi placeretis, meque placaretis: ſi enim hoc voluiſſetis, ieiunium corporis debuiſſetis condire ieiu-

A nio animæ, & abſtinentia à peccatis. Hoc autem non feciſtis, ſed ijs indulſiſtis. Similiter cùm iam comeditis & conuiuia agitatis, id facitis ob veſtram lætitiam, quam ex reditu in patriam & libertate percipitis, non verò vt mihi eius auctori gratias agatis, meque laudetis & celebretis; ita S. Hieron. Theodor. & Remig.

Paulò aliter Vatabl. q.d. Numquid vtilitatem aliquam aut voluptatem cepi ex veſtro ieiunio? q. d. Non, quia non fuit mihi gratum, eò quòd non fuerit coniunctum pietati & religioni.

Moral. quinam ſibi ieiunent.

Moral. S. Gregor. homil. 16. in Euang. explicans hæc Zachariæ verba: *Sibi*, inquit, *comedit & bibit, qui alimenta corporis quæ ſunt communia dona conditoris, ſine indigentibus percipit. Et ſibi quis ieiunat, ſi ea quæ ſibi ad tempus ſubtrahit, non pauperibus tribuit, ſed ventri poſtmodum offerenda cuſtodit. Hinc per*
B *Ioëlem dicitur: Sanctificate ieiunium. Ieiunium quippe ſanctificare, eſt adiunctis bonis alijs dignam Deo abſtinentiam carnis oſtendere. Ceſſet ira, ſopiantur iurgia Incaſſum enim caro atteritur, ſi à prauis voluptatibus animus non reſrænetur, cùm per Prophetam* (Iſaiam cap. 58.) *Dominus dicat: Ecce in die ieiunij inuenitur voluntas veſtra. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, &c.*

Nvmqvid non svnt verba? Primò & genuinè, q.d. Numquid hæc eadem verba, nimirum quòd ieiunia veſtra non condita operibus bonis ſed malis, mihi diſpliceant, olim vobis per Prophetas locutus ſum? q.d. Omnino id ipſum edixi per Iſaiam c. 58. 4. Ierem. 14. 12. & alibi; ita Theodor. & Lyran. Secundò, S. Hieron. Hugo, & Caſtro, *verba* hæc intelligunt ea, quæ ſubdit: *Iudicium verum iudicate, & miſericordiam & miſera-*
C *tiones facite, &c.* Tertiò, Albert. exponit, q.d. Numquid hæc verba de excidio & deſolatione Ieruſalem, quæ iam impleta videtis, vobis locuti & comminati ſunt Prophetæ niſi à peccatis reſipiſceretis? Aut, vt Vatabl. qui per verba intelligit facta, quæ verbis ſuis prædixerunt & minati ſunt Prophetæ. q. d. Numquid non hæc triſtitia quæ vobis obuenerunt, facta ſunt ad exequenda, & opere complenda verba mea, quæ per Prophetas prolocutus ſum.

Et ad Avstrvm] Nominat partem auſtralem & campeſtrem, Iudææ, quia ea, vtpote plana & patens, natura loci non erat munita. q.d. Olim habitabatis confidenter & ſecurè, etiam in ea parte Iudææ quæ erat maximè debilis & infirma; eò quod vos ego protegerem; at quia me
D exacerbaſtis, hinc tradidi vos Chaldæis; ita Vata. Addit S. Hieron. eam nominari, quia maximè erat fertilis. q.d. Ego Auſtralem veſtram regionem & campos impleui meſſe, frugibus & fructibus: ſed vos ingrati, mihi fuiſtis rebelles; hinc ego ex ea vos expuli, proiecique in Babylonem.

8. Et factum eſt verbum Domini ad Zachariam, dicens:

9. Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Iudicium verum iudicate, & miſericordiam & miſerationes facite, vnuſquiſque cum fratre ſuo.

10. Et viduam, & pupillum, & aduenam, & pauperem nolite calumniari: & malum vir fratri ſuo non cogitet in corde ſuo.

11. Et

11. Et noluerunt attendere, & auerterunt ſcapulam recedentem, & aures ſuas aggrauauerunt ne audirent.

12. Et cor ſuum poſuerunt vt adamantem, ne audirent legem, & verba quæ miſit Dominus exercituum in ſpiritu ſuo per manum prophetarum priorum: & facta eſt indignatio magna à Domino exercituum.

13. Et factum eſt ſicut locutus eſt, & non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum.

14. Et diſperſi eos per omnia regna, quæ neſciunt: & terra deſolata eſt ab eis, eò quòd non eſſet tranſiens & reuertens: & poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum.

Vers. 9. MISERICORDIAM ET MISERATIONES FACITE] Hæc geminatio ſignificat multam crebramque faciendam eſſe miſericordiam. Nominat tantum ea officia quæ ſpectant proximum, ſed ſub his intelligit ea quoque quæ ſpectant Deum. Dilectio enim proximi præſupponit dilectionem Dei, ex eaque quaſi ex fonte oritur. Idem facit Apoſtolus Rom. 13. 9.

Vers. 10. PAVPEREM NOLITE CALVMNIARI] Chald. & Septu. *nolite opprimere*; vtrumque ſignificat Hebr. תַּעֲשֹׁקוּ *aſcat*: quia finis calumniæ eſt oppreſſio, direptio & expilatio pauperum. Hæc eadem in ieiunijs Iudæorum taxat Iſaias cap. 58. Vide ibi dicta.

Vers. 11. AVERTERVNT SCAPVLAM RECEDENTEM] Fuerunt inobedientes & rebelles; famuli enim herorum, & filij parentum iuſſis refractarij & pertinaces, ab iis auertunt faciem, dorſumque obuertunt, & proterui abeunt. Vnde Septu. vertunt; *dederunt dorſum contemnens*; Pagnin. *dederunt ſcapulam auerſam*. Eſt catachreſis. Tigurina vertit, *obuertentes humerum rebellem*. q.d. Auerterunt humerum ab onere præceptorum meorum: vt ſit metaphora à baiulis onus detrectantibus, vel excutientibus.

Vers. 12. AVRES SVAS AGGRAVARVNT] velut plumbo, aliòue pondere iniecto aures obturunt, ne meas leges & monita auribus exciperent, & in animum tranſmitterent. Tigurina vertit, *aures ſuas hebetarunt*.

COR SVVM POSVERVNT (*durum*, vt addit Chal.) VT ADAMANTEM] Hic enim lapis eſt duriſſimus, quia reſpuit ſcalpra & malleos, quin & ipſos diſrumpit: ideoque à Græcis dicitur ἀδάμας, id eſt, indomabilis, vide dicta Ezech. 3. 9.

D PER MANVM PROPHETARVM] per Prophetas, quaſi organa & inſtrumenta ſua: manus enim eſt, organum organorum, ait Ariſtot. Manus ergo hic denotat os: per os enim Prophetarum locutus eſt Deus, non per manum.

A SIC CLAMABVNT, ET NON EXAVDIAM] *Clamabunt*, id eſt, clamauerunt, vel clamant: pendent enim hæc omnia ab eo quod præceſſit: *Et factum eſt*; ita S. Hieron. & Theudot. Vnde clarè Tigurina vertit, *& euenit, vt ſicut ipſe clamauerat, illiq; non audierunt: ſic iam clament, nec eos exaudiam.* Vers. 13.

DISPERSI EOS PER OMNIA REGNA] Iudæi enim partim ex Babylone, partim ex Ieruſalem fugientes Chaldæos, ſparſerunt ſe per Syriam, Ægyptum, Meſopotamiam, Perſidem, Mediam, aliaque regna. De Iudæis enim, id eſt de duabus tribubus, hic agitur, non de decem, ſiue de Samaritis in Aſſyriam, iam olim abductis; ita S. Hieronym. Pro *diſperſi* hebr. eſt אֲסָעֲרֵם *aſaarem*, id eſt, inſtar procellæ abripui eos, vt turbo proturbaui eos. Vers. 14.

B ET TERRA DESOLATA EST AB EIS (Hebr. Chald. & Septuag. *poſt eos*) Cauſam ſubdit, EO QVOD NON ESSET TRANSIENS ET REVERTENS] q.d. Poſt abductos in Babylonem Iudęos, Iudęa deſolata remanſit: quia nemo incolarum relictus eſt, qui per eam tranſiret, iret & rediret. Nemo, id eſt, vix ulli, rari & perpauci. Aliqui enim à Chaldæis in ea relicti ſunt ad colendam terram, vt patet 4. Reg. 25. 12. Aut potiùs q.d. Iudæa planè deſolata eſt, ita ut non eſſet qui per eam tranſiret & rediret: ſic enim alibi ſæpè τὸ *eò quòd* non cauſam denotat, ut ſit idem quod *quia*, ſed effectum & conſecutionem, ſignificans *ita vt*, inquit Varabl. Vnde Hebr. & Chald. ad verbum habent, *terra deſolata eſt poſt eos à tranſeunte & reuertente*, id eſt, ita ut non eſſet per eam tranſiens

C & reuertens. Minùs rectè ergo Theodor. verſionem Septuag. ſic explicat, q.d. Poſt Iudęos abductos in Babylonem, Iudęa deſolata eſt ab Idumæis, Ammonitis, alijsque vicinis gentibus hoſtilibus, qui per eam prædandi & expilandi cauſâ tranſierunt, & cum præda domum reuerſi ſunt. Hic enim hebraiſmus, *à tranſeunte & reuertente*, non aliud ſignificat, quàm ut non eſſet tranſiens & reuertens.

ET POSVERVNT TERRAM DESIDERABILEM IN DESERTVM] Hebr. *terram deſiderij*, id eſt, ob elegantiam, fertilitatem & abundantes fruges ſummè deſiderabilem: &, ut Septuag. *electam*. ita Albert. & Hugo. Addit Lyranus, eam fuiſſe deſiderabilem ob Chriſtum in ea naſciturum, & paſſurum pro ſalute hominum. Senſus eſt, q.d. Suis ſceleribus fuerunt cauſa deſolationis terræ ſanctæ, quæ priùs lacte & melle manabat. Hebr. eſt לְשַׁמָּה *leſcamma*, quod Secundò verti poteſt *in ſtuporem*, ut ſcilicet quicumque viderit tantas tantæ cladis ruinas, cohorreſcat & obſtupeſcat. Tertiò, Arias pro *leſcamma*, per diæreſim legit לְשֶׁמָּה *leſcema*, id eſt, *in qua quid*. Vnde vertit, *poſuerunt terram exoptatam in qua quid?* de qua ſcilicet viatores ſtupentes interrogarent dicerentque: Quid in terra ſancta boni, quid priſtinæ fertilitatis & felicitatis remanſit? utique nihil.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRomittit Deus Iudæis à Babylone reuerſis in Ieruſalem, ob diligentiam & laborem impenſum in templi ſal ricam, lætam & longæuam ſobolem, frugum copiam, ſuamq; benedictionem, ſi iuſtitiam, veritatem & charitatem colant. Deinde v. 19. quæſtioni c. 7. à Iudæis propoſitæ, an ſcilicet adhuc ſeruanda ſint ieiunia ob vrbis templiq́ excidium indicta, reſpondet, ea commutanda eſſe in læta feſta & conuiuia, ac deinceps Ieruſalem fore hilarem, felicem & celebrem, adeò vt vndiq; ad eam confluant populi & gentes. Quæ omnia ad literam aliquatenus contigerunt Hieroſolymæ poſt reditum ædificato templo, vti ait Propheta v 9. Sed longè veriùs & pleniùs competunt Eccleſiæ per Hieroſolymam adumbratæ, ibiq́; inchoatæ, cùm Deo auctore lex in Euangelium, Moſes in Chriſtum, Synagoga in Eccleſiam tranſit. Deſcribitur hîc ergo felicitas Hieroſolymæ, vt in ea quaſi typo adumbretur felicitas Eccleſiæ Chriſtianæ: vnde quædam dicuntur, Hieroſolymæ vix, & non niſi tenuiter, eccleſiæ verò planè pleneneq; conueniunt. Tale eſt illud v. 7. Saluabo populum meum de terra Orientis, & de terra Occaſus ſolis. *Et v. 22.* Venient populi multi, & gentes robuſtæ ad quærendum Dominum exercituum in Ieruſalem *Et v. 23.* Apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus vobiſcum; audiuimus enim qaoniam Deus vobiſcum eſt; *quæ verba ſignificant omnium gentium conuerſionem ad Chriſtum & Eccleſiam; vide can. 5. & 6. quos præfixi Prophetis maioribus; ita S. Hieron. Theodor. Cyril. Haymo, Remig. Hugo, Lyran. & alij: imò Rupert. Arias & Vatabl. ad literam putant hîc depingi felicitatem Eccleſiæ, non Hieroſolymæ. Quin & Rabbini bona hoc capite promiſſa, nonniſi à ſuo Meſsia, quem ipſi præſtolantur, expectant.*

Verſ. 1. ET factum eſt verbum Domini exercituum, dicens:

2. Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus ſum eam.

3. Hæc dicit Dominus exercituum: Reuerſus ſum ad Sion: & habitabo in medio Ieruſalem: & vocabitur Ieruſalem ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum mons ſanctificatus.

4. Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc habitabunt ſenes, & anus in plateis Ieruſalem: & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum.

5. Et plateæ ciuitatis complebuntur infantibus, & puellis ludentibus in plateis eius.

6. Hæc dicit Dominus exercituum: Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, numquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?

7. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego ſaluabo populum meum de terra Orientis, & de terra Occaſus ſolis.

8. Et adducam eos, & habitabunt in medio Ieruſalem: & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum, in veritate, & in iuſtitia.

9. Hæc dicit Dominus exercituum: Confortentur manus veſtræ, qui auditis in his diebus ſermones iſtos per os prophetarum, in die qua fundata eſt do-
A mus Domini exercituum, vt templum ædificaretur.

10. Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces iumentorum erat; neque introeunti, neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimiſi omnes homines, vnumquemque contra proximum ſuum.

11. Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, dicit Dominus exercituum.

12. Sed ſemen pacis erit: vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum, & cæli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa hæc.

13. Et erit: ſicut eratis maledictio in
B Gentibus, domus Iuda, & domus Iſrael: ſic ſaluabo vos, & eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus veſtræ.

14. Quia hæc dicit Dominus exercituum: Sicut cogitaui vt affligerem vos, cùm ad iracundiam prouocaſſent patres veſtri me, dicit Dominus.

15. Et non ſum miſertus: ſic conuerſus cogitaui in diebus iſtis vt benefaciam domui Iuda, & Ieruſalem: nolite timere.

16. Hæc ſunt ergo verba, quæ facietis: Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis veſtris.

17. Et

17. Et vnuſquiſque malum contra amicum ſuum ne cogitetis in cordibus veſtris: & iuramentum mendax ne diligatis: omnia enim hæc ſunt, quæ odi, dicit Dominus.

Vers. 2. ZELATVS SVM] q. d. Zelotypus fui & indignatus Hieroſolymæ, puta Synagogæ Iudæorum, quòd ipſa ſponſa mea me ſponſum adeò ſui amantem dereliquerit, & ad idola confugerit, vt ideirco & ego ipſam tam indignè me ſpernentem, ſpernere & deſerere coactus ſim: quo factum eſt, vt ipſa in Chaldæorum manus inciderit, ab ijſque per ſeptuaginta annos quaſi ancilla captiua, ſpoliata & miſerè tractata ſit; ita Theodor. Remig. Haymo, Lyran. & Vatabl. Verùm quia ipſa hiſce malis afflicta & erudita reſipuit, mecumque in gratiam redire cupiuit; hinc Secundò, ego viciſſim ex priſtino meo in eam amore & zelo, eam in gratiam & thorum recipiã, habitabo cum ea in Ieruſalem, hoſteſque eius acriter perſequar & puniam; ita S. Hieron. Zelus enim eſt ingens amor rei amatæ, qui parit iram ingentem in eos, qui rem amatam lædere, vel amanti eripere ſatagunt, vti dixi Sophoniæ 3. 8.

Vers. 3. ET VOCABITVR IERVSALEM CIVITAS VERITATIS, ET MONS DOMINI] *Veritatis*, Primò, quia poſt reditum è Babylone, iugiter vſque ad Chriſtum viguit in ea vera Dei cognitio, vera fides, vera religio, verus Dei cultus; ita Hugo & Lyran. Secundò, *veritatis*, hebr. אֱמֶת *emeth*, id eſt, ſtabilitatis, conſtantiæ, fidelitatis, vt fidem mihi datam deinceps non ſit violatura, ſed conſtanter mihi quaſi ſponſo & Deo ſuo adhæſura, nec ampliùs ad idola deflexura, vti reipſa poſt reditum è Babylone ad ea numquam deflexit. Vnde Syrus vertit, *vocabitur Ieruſalem ciuitas ſancta*. Sic & Arabicus.

Allegor. Synagoga fuit typus Eccleſiæ, quæ eſt *columna & firmamentum veritatis*, 1. Timoth. 3. 15. quia eius magiſter eſt Chriſtus, qui eſt via, veritas & vita; ac Spiritus ſanctus, qui eſt Spiritus veritatis, vtpote ab æterna ſapientia & veritate, quæ eſt Verbum Patris, procedens, ideoque docens omnem veritatem, tum fidei & religionis, tum morum: vtramque enim docuerunt Chriſtus & Apoſtoli, recepto Spiritu ſancto in Pentecoſte in Ieruſalem, ac deinde in toto orbe, iuxta illud Iſaiæ 2. 3. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem*; ita Theodor. & Rupert.

MONS DOMINI EXERCITVVM] Syrus & Arabicus *mons Domini fortis*, vtpote, quem ſtipant tot exercitus angelici. Alludit ad Iſaiæ 2. 3. *Ibunt populi multi, & dicent: Venite, aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius.* Mons hic eſt Sion & Moria, in quo ædificatum eſt templum, qui fuit typus Eccleſiæ. Hinc vocatur *mons ſanctificatus*, Primò, ſacrificio Abrahæ: quia in eo Abraham iuſſus eſt immolare Iſaac, Geneſ. 22. 14. in ſignum quòd in eodem (Caluariæ enim mons, in quo crucifixus eſt Chriſtus, eſt pars, ſiue iugum montis Moria) immolandus eſſet Chriſtus; qui deinde ibidem reipsâ crucifixus: hac ſui immolatione ſummè hunc montem ſanctificauit. Secundò, quia in eo erexit Salomon templum, illudque Deo ſanctificauit & conſecra-

Mons Sion, ſanctus ob quatuor cauſas.

A uit. Rurſum Deus in eo colebatur ſanctis ſacrificijs, ceremonijs, pſalmis, laudibus, votis, precibus, &c. Denique in eodem Chriſtus cœpit congregare, docere & inſtituere ſuam Eccleſiam, quam ſua doctrinâ, gratiâ, meritis, Sacramentis ſanctificauit.

ADHVC HABITABVNT SENES] Prædicit, deinceps Ieruſalem fore pacatam & felicem, vt abundet ciuibus omnis ætatis & ſexus, pueris & puellis ludentibus in plateis, ijque prorogent vitam ad ſenium, & ſint longæui: idque ita contigiſſe patet 2. Machab. 3. 1. ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Lyran.

Alleg. ſignificatur Eccleſiæ & fidelium pax, multitudo & longæuitas, quam prædixit Iſaias c. 2. 4. *Conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas*
B *in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltrà ad prælium.* Et c. 65. 20. *Non erit ibi ampliùs infans dierum, & ſenex qui non impleat dies ſuos.* Vide ibi dicta.

ET VIRI BACVLVS] Ita Roman. Significatur virorum in Ieruſalem & Eccleſia longæuitas, adeò vt quiſque in ea ſenex habeat baculum, cui præ ſenio innitatur, ſiue is ſit ſtipes ſiue famulus, aut filius, vti parenti ſeni apud Romanos fuit Scipio (ei enim innitebatur parens quaſi baculo) à quo nobilis Scipionum familia originem & nomen traxit. Senſus eſt, q. d. Tanta erit Hieroſolymæ ciuium ſanitas & proſperitas, vt ſenes & maximi ſint & plurimi, quorum conſilio reſp. ſapienter & feliciter gubernetur. In ſenibus enim eſt experientia, maturitas, ſedatio cupiditatum, indeque ſapientia & prudentia: vnde ex ſenibus
C olim lectus, & dictus eſt ſenatus. Nota hebraiſmum, quo *vir* ponitur pro *vnoquoque*, q. d. *Viri*, id eſt cuiuſque ſenis, *baculus erit in manu eius*, quo ſignificat, non vnum alterúmve, ſed plurimos fore ſenes ita Sanchez.

DE TERRA ORIENTIS ET DE TERRA OCCASVS] Sub his duabus præcipuis mundi plagis, quatuor intelligit, putà ſub Oriente Meridiem, ſub Occaſu Septemtrionem. q. d. Quocumque Iudæi fuerint diſperſi per captiuitatem Babylonicam, inde ſaluabo eos & reducam in Ieruſalẽ. Nec dubium eſt, quin, licèt ipſi directè in Chaldæam, quæ Iudææ eſt ad Aquilonem, ſint abducti, inde tamen multi ad alia regna Orientalia & Occidentalia migrarint. Rurſum alios, aduentantibus in Iudæam Chaldæis, profugiſſe ad Ammonitas, Moabitas, Idumæos, Syros, &c. patet ex I-
D ſaia c. 16. 4. Hi ergo audito reditu ſuorum è Babylone in Ieruſalem, eiúſque & templi reædificatione, æquè ac incolarum proſperitate & felicitate, eò properè redierunt; ita S. Hieron. Theodor. Rupert. & alij. Vers. 7.

Allegor. & potiùs, ſignificatur gentium omnium, ex cunctis mundi plagis confluxus ad Chriſtum & Eccleſiam; iuxta illud Iſaiæ 49. 12. *Ecce iſti de longè venient, & ecce illi ab Aquilone, & mari, & iſti de terra Auſtrali*; Hebr. *de terra Sinim*, id eſt Sinarum. Et cap. 66. 19. *Et mittam ex eis qui ſaluati fuerint ad Gentes in mare, in Africam, & Lydiam, tenentes ſagittam; in Italiam & Græciam, ad inſulas longè.* Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 8. 11. *Multi de Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Iſaac, & Iacob in regno cælorum.* Et cap. 24. 31. *Mittet angelos ſuos cum tuba, & congregabunt eos à quatuor*

ventis,

ventis, à ſummis talorum vſque ad terminos rerum; ita S. Hieron.

Vers. 8. Et ervnt mihi in popvlvm, et ego ero eis in devm in veritate et in ivstitia] Vt ſcilicet ipſi colant me vera fide & conſtanti fidelitate, æquè ac iuſtis ſanctiſque moribus; ego viciſſim verè, id eſt, fideliter & iuſtè, præſtem eis curam, cuſtodiam, pacem & proſperitatem quam promiſi. Hoc verum fuit in Iudæis, verius eſt in Chriſtianis; ita Vatabl. & Arias, qui rectè τὸ *in veritate & iuſtitia*; tam ad Deum, quàm ad populum cum Deo paciſcentem referunt. In pacto enim vterque paciſcens alteri fidem ſuam obligat, eamque verè & iuſtè præſtare debet.

Vers. 9. Confortentvr manvs vestræ] Tum vt incboatam templi fabricam, vti ſequitur, perficiatis, tum vt leges & iuſſa Dei fortiter reſiſtendo difficultatibus, tentationibus & hoſtibus, præſertim viſinis Gentilibus, adimpleatis.

Vers. 10. Si qvidem ante dies illos merces hominvm non erat] Hortatur Iudæos ad ſtrenuè proſequendam fabricam templi, proponendo eis præteritam ſterilitatis plagam, eis à Deo inflictam ob fabricæ neglectum, & præſentem fertilitatem ob eiuſdem curam & ſtudium. *Mercedem* vocat fructum & lucrum operæ. q. d. Antequam manum admoueretis ædificationi templi, intendebatis fabricæ domorum, ac culturæ agrorum & iumentorum veſtrorum; ſed merces, id eſt, fructus & meſſis non reſpondebat labori veſtro, & iumentorum veſtrorum: tam enim agri, villæ, paſcua, & vineæ, quàm iumenta poſt omnem culturam, laborem & ſaginam manebant ſterilia, paucaſque dabant ſegetes, vuas, fœtus & animalium ſobolem. ita S. Cyril.

Neqve erat pax] q. d. Vndequaque Samaritæ, Moabitæ, aliique vicini hoſtes vos impetebant & infeſtabant; ita S. Hieron. & Cyril.

Dimisi omnes homines] q. d. Permiſi non tantùm foris prælia, vt iis vos vicini diuexarent; ſed & intus ſeditiones vt quiſque contra proximum inſurgeret.

Vers. 11. & 12. *Semen pacis quintuplex.* Nvnc avtem, cùm domus meæ fabricam curæ & cordi habetis, semen pacis erit] Primò, q. d. Fruges copioſæ & ſecuræ vobis prouenient, quales ſolent tempore pacis, cùm optimè coluntur agri, nec eſt hoſtis qui ſementem impediat, aut meſſem auferat; ita Vatabl. & à Caſtro. Vnde Septuag. vertunt, *monſtrabo pacem*, adeò vt non tantùm homines, ſed & elementa vobis pacifica ſint, imo in veſtrum bonum & alimoniam conſpirent. Nam vt ſequitur: *Vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum, & cæli dabunt rorem ſuum.* Secundò, per catachreſin *pacis*, id eſt abundantiæ, fertilitatis & proſperitatis. Horum enim, imò bonorum omnium, cauſa, æquè ac ſymbolum eſt pax, iuxta illud pſal. 121. 7. *Fiat pax in virtute tua, & abundantia* (quę ex pace conſequi ſolet) *in turribus tuis.* q. d. Faciam ſemen veſtrum fertile, vt abundantes producat ſpicas & fruges. Tertiò, alij ſic exponunt: *Semen erit pacis*, id eſt, benedictionis, q. d. Benedicam ſeminibus veſtris. Pax enim eſt magna benedictio, & maiorem ſecum adducit. Vnde Chriſtus & Apoſtoli hac ſalutatione ex ritu Hebræorum vti ſolent: *Pax vobis*: qua phraſi omnem benedictionem apprecantur. Quartò alij vertunt, *ſemen erit in pacem*, id eſt, pacificè conſeruabitur, creſcet & maturescet. q. d. In pace, id eſt, integras, & illæſas ab aurugine omnique aëris vitio, æquè ac ab hoſte ſeruabo fruges veſtras, tam tempore ſementis ac deinceps, quàm meſſis. Quintò, Hebr. שלום *ſalom*, id eſt pax, ſignificat quoque integrum, perfectum. Vnde Chald. & Tigurina vertunt, *ſemen plenum & perfectum erit*, tum in ſe tum conſequenter in ſpicis & granis, quæ ex ſe plana perfectaque progerminabit. Omnes hæ expoſitiones eòdem redeunt; primæ tamen duæ magis ſunt genuinæ, & conformes phraſi Hebrẹæ. Hęc ad literam conuigerunt Iudæis Babylone redeuntibus ſed ſpiritaliter magis conueniunt Chriſtianis ex infidelitate, vel peccato ad Eccleſiam & Deum reuertentibus, eique myſticum in anima ſua templum ædificantibus. Hiſce enim Deus facit vt omne ſemen eorum ſit pacis, id eſt, vt omnia quę aggrediuntur & moliuntur proſperè cedant, ac feliciter & fertiliter proueniant, indeque fructus, præſertim ſpiritales virtutum, tum in ſeipſis, tum in proximis colligant, ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Lyran.

Dices. Hoc ſemen & benedictionem verſ. 13. promittit non tantùm Iudæ, ſed & Iſraeli: Iſraeli autem hoc ad literam non obuenit, vtpotè qui è captiuitate Aſſyriaca non rediit: Ergo Iſrael & Iuda hîc non carnalis, ſed ſpiritalis intelligitur, putà populus fidelis. Ob hoc argumentum Iudęi cenſent hæc needum impleta eſſe, ſed ea implenda à ſuo Meſſia quem expectant. Verùm reſpondeo, Iſraelis hîc fieri mentionem, quia multi ex Iſraelitis, veræ & auitę fidei & religionis ſectatores, tranſierant ad Iudam, cum eoque in Babylonem abducti, cum eo pariter redierunt ac proinde pacis & felicitatis illi hîc promiſſæ fuere participes, vtpote cum eo conſpirantes, & in vnam gentem coaleſcentes.

Moral. diſce, religionem & cultum Dei eſſe ſemen omnis felicitatis. Vidit hoc per vmbram Cicero: nam lib. 2. de Natura Deorum, Romanorum felicitatem imperium & triumphos religioni attribuit: *Si*, inquit, *conferre volumus noſtra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id eſt, cultu deorum multò ſuperiores.* Et mox: *Apud maiores tanta religionis vis fuit, vt quidam imperatores etiam ſeipſos diis immortalibus, capite velato verbis conceptis pro republ. deuouerint.* Idem orat. in P. Clodium, quæ numero eſt trigeſima: *Quis*, ait, *eſt tam vecors, qui*, &c. *non intelligat eorum* (deorum) *numine hoc tantum imperium eſſe natum, & auctum, & retentum: Licèt ipſi nos amemus, tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo huius gentis ac terræ domeſtico natiuoq́ſ ſenſu Italos ipſos ac Latinos; ſed pietate ac religione, atque hac vna ſapientia, quòd deorum immortalium numine omnia regi gubernariq́ perſpeximus, omnes gentes nationeſq́ ſuperauimus.* Vide dicta Aggæi 1. 6. vbi ipſe idem argumentum tractat, quod hîc Zacharias; vtpote illi coæuus, & adiutor à Deo datus ad promouendam templi fabricam, vt patet 1. Eſdræ 5. 1. Præclarè S. Cyprian. tractat. de Orat. Domin. *Cùm Dei*, inquit, *ſint omnia, habenti Deum nihil deerit, ſi Deo ipſe non deſit.* Quare idem rectè alibi monet, vt cor non medium, non diuiſum, ſed totum demus Deo, cuius eſt, & qui illud totum repoſcit, ſoluſque illud implet & ſatiat. *Suffcit*, inquit, *ô anima Deo, ſuffi-* *Moral. Religio eſt mater felicitatis.*

ciat

clat & tibi Deus tuus. Nam, vt ait S. Auguſt. in Soliloquijs c. 19. *Minus te Domine amat, qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat.*

Vers. 13. ET ERIT: SICVT ERATIS MALEDICTIO IN GENTIBVS, &c. SIC SALVABO VOS, ET ERITIS BENEDICTIO] *Maledictis*, id eſt, valdè maledicti, *benedictio*, id eſt, valdè benedicti; ita Chald. & Septuag. qui vertunt, *ſicut eratis in maledictione, ſic eritis in benedictione.* q. d. Sicut omnes gentes apud quas captiui exulaſtis vobis maledicebant, voſque ſubſannabant & execrabantur, ita vice verſa cùm viderint vos à me liberari, proſperari, locupletari, vobis benedicent, laudabunt & celebrabunt. Secundò, benedictio & maledictio; id eſt exemplum, parabola & formula benedictionis & maledictionis, quam omnes vſurpant, cùm alicui maledicere, vel benedicere volunt, vt dicant: Fiat tibi ſicut iſtis Iudæis, vt ſcilicet ſis maledictum, probrum & execratio Dei & hominum, ſicut ipſi ſunt; aut, ſis benedictio, id eſt, cumulus bonorum, laus & gloria tibi obueniat, vt ſcil. Deus te cumulet bonis omnibus, vti cumulauit Iudæos, ideoque omnes te laudent, celebrent & glorificent; ita Vatabl. Simili modo de ijſdem ait Ierem. c. 24. 9. *Dabo eos in vexationem afflictionemq; omnibus regnis terræ, in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem in vniuerſis locis ad quæ ejeci eos.* Et Ezech. 14. 8. *Faciam eum in exemplum & in prouerbium.*

Vers. 16. VERITATEM ET IVDICIVM PACIS, id eſt pacificum, vt vertit Chald. & Septuag. putà iuſtum & æquum, de quo nemo iure conqueri poſſit, IVDICATE IN PORTIS VESTRIS] id eſt, in curijs, tribunalibus & iudicijs, quæ vos ô Iudæi, habetis & exercetis in portis vrbium. Secundò, pro *pacis* hebr. שָׁלוֹם *ſcalom*, quod verti poteſt integrum, perfectum, incorruptum, ſincerum, vt dixi verſ. 12. q. d. Ferte in iudicijs ſinceram ſententiam ſine acceptione perſonarum, ne ſinatis vos corrumpi muneribus, nec iudicetis ex fauore, metu vel odio, ſed recta ratione, & æquitate. In multis enim verum eſt illud Poetę: *Auro loquente, ſermo omnis inanis eſt. Perſuadet aurum quidlibet, ſi ſcius tamen.* Tertiò, aliqui per *iudicium pacis* inquit Vatabl, intelligunt iudicium non obſcurum, non captioſum, vnde lites oriri ſolent, ſed clarum & candidum, quod pacem & concordiam inter partes litigantes conciliat.

Vers. 17. CONTRA AMICVM] contra proximum, ita Septu. & Chald. Hic enim hebr. vocatur רֵעַ *rea*, id eſt, ſocius, amicus, cauſam dedi Leuit. 19. 18.

IVRAMENTVM MENDAX NE DILIGATIS] Imò ſummè odiatis & execremini, eſt mioſis: minùs enim dicitur, ſed plus intelligitur.

18. Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me dicens:

19. Hæc dicit Dominus exercituum: Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi erit domui Iuda in gaudium, & lætitiam, & in ſolemnitates præclaras: veritatem tantùm, & pacem diligite.

20. Hæc dicit Dominus exercituum: Vſquequò veniant populi: & habitent in ciuitatibus multis.

21. Et vadant habitatores, vnus ad alterum, dicentes: Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Dominum exercituum; vadam etiam ego.

22. Et venient populi multi, & gentes robuſtæ ad quærendum Dominum exercituum in Ieruſalem, & deprecandam faciem Domini.

23. Hæc dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis Gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus vobiſcum: audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt.

IEIVNIVM QVARTI, ET IEIVNIVM QVINTI, ET IEIVNIVM SEPTIMI, ET IEIVNIVM DECIMI, Vers. 19. ſupple menſium, non dierum, ERIT DOMVI IVDA IN GAVDIVM] Hic reſpondet quæſtioni de ieiunijs propoſitæ à Iudæis cap. 7. 1. ait S. Hieron. Remig. & Haymo. Porrò menſes Hebræorum inchoantur & numerantur à Niſan, id eſt Martio: hic enim erat primus anni ſacri menſis, ex decreto Dei Exodi 12. 2. Quartus ergo ab eo menſis erat Tammus, qui partim Iunio, partim Iulio noſtro reſpondet. Huius die nona ieiunabant Iudæi, eò quòd illo die à Chaldæis perfractus & interruptus eſſet murus Ieruſalem, vt patet Ierem. 52. 6. ita S. Hieron. & Cyrill. Quintus menſis erat Ab, qui reſpondet noſtro partim Iulio, partim Auguſto. Huius die decima ieiunabant Iudæi, eò quòd illo die à Chaldæis combuſtum eſſet templum, vt patet Ierem. 52. 12. Septimus menſis erat Tiſri, qui partim Septembri, partim Octobri reſpondet. Huius die tertia ieiunabant, eò quòd illo die Godolias eſſet occiſus ab Iſmaele. Ierem. 41. 2. Decimus menſis erat Tebet, qui partim Decembri, partim Ianuario, reſpondet. Huius decimo die ieiunabant, quòd eo die obſideri cœpit Ieruſalem à Chaldæis, 4. Reg. 25. 1.

Quærentibus ergo Iudæis, an his diebus, quibus ipſi ob cladem vrbis, populi & templi hucuſque luxerant & ieiunauerant, iam reſtaurata vrbe & templo adhuc lugere & ieiunare debeant? reſpondet Deus, nequaquam: ſe enim luctum in gaudium, mœrorem in lætitiam, ieiunia in feſta & feſtiua conuiuia conuerſurum, eò quòd vrbi, & templo & incolis ſit benedicturus, boniſque omnibus cumulaturus (ſi tamen pacem cum proximis, & veritatem, id eſt fidelitatem, cum Deo diligant & cuſtodiant) ſic vt deinceps hilares & felices agant menſes & annos, ideoq; illis diebus quibus paulò antè ob euerſam vrbem & templum lugere & ieiunare ſolebant, iam conuerſa rerum vice celebrent ſolemnia feſta & conuiuia; perinde ac fecerunt Iudæi liberati & exaltati ab Eſther, celebrantes dies phurim, id eſt ſortium, per ſolemnes epulas & munera, Eſther 9. 19. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. & alij.

Nota. Erant & alia alijs de cauſis in menſibus iam nominatis indicta apud Hebræos ieiunia. Nam quarti menſis die 17. ieiunabant, quòd eo die Moſes deſcendens è Sina, videns popu- *Plura Hebræorum ieiunia.*

populum adorantem vitulum ... , confregerit tabulas lapideas, quibus Deus digito ſuo decalogum inſcripſerat, Exodi 32.19. Ieiunabant & menſe quinto die primo, quòd eo mortuus ſit Aaron frater Moſis, & primus Hebræorum à Deo conſtitutus Pontifex, Numer.20.28. Item die nono, quòd eo iuſſi eſſent à Deo Hebræi ob murmur exploratorum, per 40. annos peregrinari in deſerto, ibique mori. Rurſum in menſe ſeptimo die decimo erat ieiunium expiationis ſancitum à Deo Leuit.23.27. Inſuper menſe 10. die 8. erat ieiunium, quòd illo die lex in Græcum verſa ſit à Septn. Interpretibus, tempore Ptolemæi Philadelphi, & tenebræ occuparint totum mundum triduo. Hæc omnia & plura habet Calendarium Hebræorum, quod in Latinum idioma tranſtulit Genebrardus, & ſuis in Pſalmos commentarijs præfixit. Porrò de his ieiunijs abolendis hîc non agitur, licèt id aliqui putent: tum quia illa antiqua erant; hîc autem agitur de nouis & recenter inſtitutis: tum quia quædam ex illis ſancita erant à Deo, vti ieiunium in die expiationis, Leuit 23.27. Non eſt autem veriſimile ea hîc à Deo reuocari & irritari: tum quia Iudæi c.7. r. tantum quærebant, an ieiunia menſe quarto & quinto inſtituta ob excidium vrbis & templi, adhuc ſeruanda eſſent reſtaurata iam vrbe & templo? quibus reſpondet, Deus, non eſſe ſeruanda, & mutanda in ſolemnitates lætas & conuiuiales: ergo non agit de ieiunijs aliàs alijs de cauſis inſtitutis. Illa enim hoc loco impertinentia ſunt.

Repræſentant ieiunia quatuor temporum. Myſticè, hæc quatuor menſium ieiunia Iudæis à Synagoga præcepta, adumbrarunt ieiunia quatuor temporum Chriſtianis ab Eccleſia indicta, imò hæc ad illorum non legem & obligationem (hæc enim ceſſauit in aduentu & lege Chriſti) ſed continentiæ & pietatis imitationem, vel exemplum eſſe inſtituta, docent S. Leo ſerm. 7. de ieiunio ſeptimi menſis, & ſerm. 4. & 6. de ieiunio decimi menſis, ac S. Caſtillus epiſt. ad Benedictum. Cùm enim Hebræi ſeruarint ſtata quatuor temporum ieiunia, æquum fuit vt ſimilia obſeruarent Chriſtiani, qui Hebræis debent eſſe perfectiores, ideoque alias, & alias ob cauſas, ac fines ſublimiores ſancita: quorum primus eſt, *Quatuor de cauſis inſtituta. Prima.* vt his temporibus partim Deo ſupplicaremus pro frugibus & fructibus terræ eo tempore naſcentibus, partim vt pro ijſdem iam natis & perceptis gratias ageremus. Nam in hiſce quatuor temporibus aëris temperies maximè variatur, ac fructus omnes & fruges vel ſeruntur, vel naſcuntur, vel maturantur, vel colliguntur. Hanc rationem affert S. Leo ſerm. 5. & 8. de Ieiunio decimi menſis. Quocirca hæc ieiunia, cum gaudio & lætitia celebrat Eccleſia, præſertim quia mox poſt ea ſequuntur ſolemnitates præclaræ, putà tum feſtorum, Paſchatis, S. Trinitatis, Corporis Chriſti, Natiuitatis Chriſti, &c. tum æternæ in cælis, quas per hæc ieiunia promerentur fideles.

Secunda. Secundus eſt, propter ordinationes ſacerdotum aliorumque Eccleſiæ miniſtrorum, quæ hiſce quatuor temporibus fiunt, vt ſcilicet per ieiunia & preces Deus inuocetur ad aſſiſtendum & cooperandum Epiſcopis, vt ab ijs indigni rejiciantur, & ſoli digni ordinentur, ijque per eadem ieiunia ad tantum miniſterium, & ad recipiendum Spiritum ſanctum diſponantur & præ-

A parentur. Tertius, vt per ea quatuor anni tempora, putà ver, æſtatem, autumnum & hiemen, *Tertia.* per quæ hæc ieiunia diſtributa ſunt, ac conſequenter totum annum Deo, in pœnitentiam & pietatis obſequium offeramus. Rurſum, vt ſingulis menſibus vnum diem Deo per ieiunium dicemus. Terni enim dies ieiuniorum per quatuor *Quarta.* anni tempora diſtributi vniuerſim efficiunt duodecim dies, quot ſunt menſes in anno; ita Bellarm. lib. 2. de Bonis oper. in partic. c. 19. Imò S. Leo ſerm. 9. de ieiunio ſeptimi menſis; *Ideo*, inquit, *ipſa continentiæ obſeruantia quatuor eſt aſſignata temporibus, vt in idipſum totius anni redeunte decurſu, cognoſceremus nos indeſinenter diuinis purificationibus indigere.* Idem ſerm. 8. de ieiunio decimi menſis; *Huius*, inquit, *obſeruantiæ vtilitas in Eccleſiaſticis eſt præcipuè conſtituta ieiunijs, quæ ex doctrina S. Spiritus* B *ita per totius anni circulum diſtributa ſunt, vt lex abſtinentiæ omnibus ſit aſcripta temporibus; ſiquidem ieiunium vernum in Quadrageſima, æſtiuum in Pentecoſte, autumnale in menſe ſeptimo, hiemale autem in hoc, qui eſt decimus, celebramus, intelligentes diuinis nihil vacuum eſſe præceptis.* Simili modo ieiunamus Quadrageſimam, vt decimas totius anni Deo per abſtinentiam & pœnitentiam dependamus. Diuide enim 360. dies quot ſunt in anno, per decem, conficies dies 36. quibus per ſex Quadrageſimæ hebdomadas ieiunamus. Hi ergo 36. dies ſunt quaſi decimæ dierum totius anni; ita S. Gregor. homil. 16. in Euangelia.

VSQVEQVO VENIANT POPVLI] Hæc verba *Vers. 20.* pendent à præcedentibus. q. d. Luctus ieiuniorum conuertetur in lætas ſolemnitates, *vſquequo*, id eſt adeò, vel in tantum, ut populi earum fama C illecti veniant & confluant, ut eas videant, ijſque ſe paſcant & oblectent. ita S. Hieron. Aut q. d. Celebrabitis ſolemnitates lætas & præclaras, donec lætiores & præclariores celebretis, quod fiet cùm venient populi, &c. Vnde Septuag. Chald. Pagnin. & Tigurina vertunt, *adhuc venient populi*, quaſi inchoetur hîc noua periodus, ſitque noua maiorque promiſſio.

Iam hæc aliquo modo impleta ſunt in Iudæis poſt reditum è Babylone, præſertim tempore Machabæorum, cùm populi multi tum è varijs Iudææ vrbibus, tum ex vicinis Gentibus videntes felicitatem, victorias & gloriam Hieroſolymæ & templi, ſe inuicem cohortati ſunt, vt eò properarent, illaque fruerentur. Tunc enim multos Gentiles varijs in locis ſuſcepiſſe Iudaiſmum, & factos eſſe proſelytos, liquet ex Eſther D c.8.17. & 3. Eſdræ 5.50. & Actor. 2.11. & c.8.27. Longè tamen veriùs & pleniùs impleta ſunt tempore Apoſtolorum, cùm per eos Gentes conuerſæ ad Chriſtum & Eccleſiam (quę eſt vera Ieruſalem) turmatim vndequaque cum gaudio & iubilo inuicem ſe cohortantes properarunt & confluxerunt, vti fore prædixit Iſaias cap. 2. 2. & Michæas c.4.2. ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo, Lyran. Vatabl. & alij paſſim.

ET VADANT HABITATORES VNVS AD ALTERVM DICENTES] Ita Rom. ſed Ribera legendum *Vers. 21.* cenſet, *& vadant habitatores vnius*, ſcilicet ciuitatis, *ad alteram*, idque clarius videtur & concinnius, itaque habent Hebræa. Vnde & Septuag. vertunt, *& congregabuntur qui habitant ciuitates in vnam ciuitatem, dicentes*; & Chald. *& ibunt vnius incolæ cùm alterius vrbis habitatoribus, dicentes:*

Euntes

Euntes eamus oratum faciem Domini. Hoc verum fuit in Ieruſalem, verius in Eccleſia. Sic videmus in Italia integros pagos & oppida turmatim Lauretum confluere, ac ſe inuicem cohortari ad viſitandam & venerandam ſacram illam ædem B. Virginis miraculosè ab angelis eò ex Iudæa translatam, in quâ ipſa ſalutata ab angelo filium Dei concepit, & Verbum caro factum eſt.

Et quæramus Dominum exercituum] Chald. *quæramus doctrinam à Domino.*

Vadam etiam ego] Eſt vox vnius ciuitatis & populi, vel hominis ad alterum; dum enim eum inuitat, ac dicit: *Eamus & deprecemur faciem Domini*, &c. ſtimulum ei, addit, ſubdens: *Vadam etiam ego* q.d. Ego adero huic profectioni, tibique in eâ non deero, vt omnino velim eſſe conſors & comes, imò dux itineris, ita S. Hier. Vnde Chald. vertit, *iſte huic dicet, Vadam etiam ego.* Alij, vt Theodor. Arias & Hugo, cenſent hanc vocem eſſe ciuium promiſcuè ſe ad iter offerentium, vt quiſque eorum dicat: *Vadam etiam ego.* Vnde Vatabl. *Dicent*, inquit, *quamplurimi: Etiam ego vadam*, vel *ibo ſecum*; vt ſit vox aſſociantium ſe alijs pergentibus in Ieruſalem. q.d. Plurimi videntes alios tendere in Ieruſalem & in Eccleſiam, certatim ad eos confluent, eorum comitatum ambient, eiſque ſe aggregabunt, cum eiſque iter capeſſent: vnus enim dicet, Ibo & ego. Et alius: Et ego. Et tertius: Et ego; ideoque dicent ſinguli.

Et gentes robustæ] ac proinde nemini ſubeſſe, ſed alijs dominari ſolitæ, iam colla ſubmittentes Synagogæ & Eccleſiæ, ab illâ regi ambient.

Verſ. 23. In diebus illis, ſcilicet fient hæc tam auguſta, quæ dico & prædico: *illis*, inquam, in quibus apprehendent decem, id eſt plurimi (denarius enim, quia primus eſt poſt numeros ſingulares, qui digiti nuncupantur, eoſque combinat & multiplicat, hinc multitudinis & vniuerſitatis eſt ſymbolum. Sic Leuit. 20. 26. *decem mulieres* vocantur multæ. Ita S. Cyrillus) homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Iudæi dicentes: Ibimus vobiscum; audivimus enim quoniam Deus vobiscum est] q.d. Plurimi ex omnibus Gentibus fient proſelyti, vt cum Iudæis vnum Deum verum colant, ideoque ſtatis feſtis aſcendant in Ieruſalem. Hoc inchoatè verum fuit in Synagogâ, vti cenſet Theodor. Sed plenè & completè verificatur in Eccleſiâ, vti cenſet S. Hieron. pauci enim Gentiles facti ſunt Iudæi, ſed omnes penè facti ſunt Chriſtiani: Propheta ergo hîc à typo auolat ad antitypum, putà à Ieruſalem ad Eccleſiam; ita tamen vt ad typum alludat, eumque obiter quaſi perſtringat, itaque miſceat typum cum antitypo. Vide can. 4. & 5. quos præfixi Prophetis Maioribus. Quocirca per Iudæum hîc tum carnalem, tum potiùs ſpiritualem & myſticum accipe, putà Apoſtolos primoſque fideles, qui ex Iudæis orti, verè fuere Iudæi, id eſt, confitentes Deum & Meſſiam ab eo miſſum. His enim euangelizantibus magnoque zelo, ſanctitate & miraculis prędicantibus adhæſerunt Gentiles: quia ex ijs cognoſcebant Deum eſſe cum illis. Ita S. Hieron. Cyril. Remig. & alij. Rurſum S. Hier. per Iudæum accipit Chriſtum ortum ex tribu Iuda, qui Iudæ ſceptrum & regnum non temporale, ſed ſpirituale reſtituit, iuxta oraculum Iacobi Geneſ. 49. 10. Verùm non ſolum Chriſtum hic vocari Iudæum, ſed & Apoſtolos patet ex eo quod dicitur in plurali: *Ibimus vobiſcum.* Sic Iudæus accipitur myſticè pro fideli & Chriſtiano Rom. 2. 28. vbi dicitur: *Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, neque quæ in manifeſto in carne eſt circumciſio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circumciſio cordis in ſpiritu, non littera*, ſcilicet vera eſt, digna grataque Deo. Et Philipp. 3. 3. *Non enim ſumus circumciſio* (id eſt circumciſi putà Iudæi) *qui ſpiritu ſeruimus deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu.* Et Apocal. 2. 9. *Blaſphemaris ab his qui ſe dicunt Iudæos* (id eſt, confitentes Deum Deique cultores) *eſſe, & non ſunt, ſed ſunt Synagoga ſatanę.*

Myſticè vita religioſa parit Religioſos.

Myſticè, verus Iudæus eſt religioſus Dei cultor, inſtituti ſui obſeruator, religionis, modeſtiæ, pietatis, omniſque virtutis ſpeculum, quem dum ſæculares vident, ſpiritu Dei inſtructi ardenteſque apprehendunt eius fimbriam, vt eius inſtitutum habitumque capeſſant, dicentes: *Ibimus vobiſcum: audiuimus enim*, imò vidimus, *quoniam Deus vobiſcum eſt*: vos enim eſtis ſemen cui benedixit Dominus. Nihil equidem ita inuitat ſeculares ad ſtatum perfectionis, atque eorum qui in eo degunt vita ſancta & exemplaris. Vnde videmus monaſteria & ordines, in quibus viget diſciplina & religio, certatim à plurimis ambiri, adeò vt multi repulſam patiantur: ea verò in quibus laxior eſt vita, negligi & deſtitui tam perſonis, quàm alimentis. Non eſt enim magnes, non lynx, non illex, qui validiùs ad ſe alliciat trahatque vel ferrea corda, quàm ſanctitas vitę & exempla. Ita exemplo Victorini ad fidem, & S. Antonij ad mundi contemptum ſe alioſque plures illectos exarſiſſe narrat S. Aug. l. 8. Confeſ. c. 5. 6. 7. & 11. *Facilis*, inquit S. Leo ſer. de S. Laurentio, *ſit ratio efficax ad ſuadendum, validiora ſunt tamen exempla quàm verba, & plenius eſt opere docere quàm voce.* Quin & Seneca epiſt. 6. *Plus tibi*, inquit, *viua vox & conuictus quàm oratio proderunt: primùm, quia homines plus oculis quàm auribus credunt: deinde quia longum eſt iter per præcepta, breue & efficax per exempla.* Sic in vitis Martyrum crebrò legimus, eorum fortitudine & alacritate ſpectantes illectos & incenſos, ſponte ad martyrium procurriſſe. Sic S. Iohanni Baptiſtæ hæc dat elogia S. Bernard. ſerm. de priuilegijs Baptiſtæ: *Iohannes parentum gaudium, nobilitas generis, orbis exemplum, finis legis, Euangelij principium, mortis expulſio, ianua vitæ, decus hominum, conuerſionis ſplendor, omnis iuſtitiæ principatus.* Idem hortatur ſororem lib. de Modo bene viuendi c. 16. vt ſibi ad imitandum proponat, ac à Deo poſtulet *humilitatem Chriſti, deuotionem Petri, charitatem Iohannis, obedientiam Abrahæ, patientiam Iſaac, tolerantiam Iacob, caſtitatem Ioſeph, manſuetudinem Moyſi, conſtantiam Ioſue, benignitatem Samuelis, miſericordiam Dauid, abſtinentiam Danielis, & cætera digna facta priorum ſanctorum.* Vnde inquit, in Cantic. dicitur: *Quam pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia principis! Quæ ſunt autem calceamenta Eccleſiæ, niſi exempla SS. Patrum, quibus in via huius ſæculi munimur, vt per omnes tribulationes calceamenta iſta ambulent?*

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Verſ. 1. *DEus populum ſuum è Babylone reducem, pauperem & afflictum conſolatur promittendo Primò, quòd vicinos eius hoſtes Syros, Tyrios & Philiſthæos debellabit, illiq; ſubijciet. Secundò, v.9. quòd Chriſtum mittet ſaluatorem, qui mitis & humilis, ſedens ſuper aſinam quaſi rex, Meſſias & triumphator Ieruſalem ingredietur, ac ſublatis bellis pacem afferens dominabitur à mari vſque ad mare, imò vſque ad locum inferni, ex quo vinctos ſuos educet, putà Patriarchas è limbo. Hac de cauſa mittit Apoſtolos per totum orbem, vt quaſi arcus & gladij fortes, ac quaſi iacula fulgurantia eum ipſi ſubigant præſertim quia eos, æquè ac fideles paſcet & roborabit S. Eucharistia, qua erit frumentum electorum; & vinum germinans virgines.*

Verſ. 1. ONus verbi Domini in terra Hadrach & Damaſci requiei eius: quia Domini eſt oculus hominis, & omnium tribuum Iſrael.

2. Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon aſſumpſerunt quippe ſibi ſapientiam valdè.

3. Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam, & coaceruauit argentum quaſi humum, & aurum vt lutum platearum.

4. Ecce Dominus poſſidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur.

5. Videbit Aſcalon, & timebit; & Gaza, & dolebit nimis; & Accaron, quoniam confuſa eſt ſpes eius: & peribit rex de Gaza, & Aſcalon non habitabitur.

6. Et ſedebit ſeparator in Azoto, & diſperdam ſuperbiam Philiſthinorum.

7. Et auferam ſanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius. & relinquetur etiam ipſe Deo noſtro, & erit quaſi dux in Iuda, & Accaron quaſi Iebuſæus.

8. Et circumdabo domum meam ex his, qui militant mihi euntes & reuertentes, non tranſibit ſuper eos vltrà exactor: quia nunc vidi in oculis meis.

Verſ. 1. ONVS VERBI DOMINI IN TERRA HADRACH ET DAMASCI] Quæres quodnam hoc onus? Reſp. *onus* eſt oneroſa & minax prophetia, vti dixi Iſaiæ 13. 1. quâ ſtrages vel excidium alicui genti intentatur, vti hîc intentatur Syris, Tyrijs & Philiſthæis, quod reipſa peractum eſt, partim per Alexandrum Magnum: Hic enim teſte Curtio lib. 3. & 4. de geſtis Alexandri, ac Plutarcho in eius vitâ, cepit Damaſcum cum Darij theſauro, Palæſtinam, Syriam, Cyprum, totamque Phœniciam; adeoque Tyrum poſt obſidionem ſeptem menſium vaſtauit & combuſſit duoq; ciuium millia crucifixit. Partim per Machabæos, qui Syros & Philiſthæos ſubegerunt, eoſque ad circumciſionem ac iudaiſmum compulerunt, vt patet 1. Machab. 5. 69. vbi dicitur quòd Antiochus *Simonem conſtituit ducem à terminis terræ vſque ad fines Ægypti. Et exijt Ionathas, & perambulat*

A (quaſi victor & dominator) *trans flumen ciuitates, & congregatus eſt ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Aſcalonem, & occurrerunt ei honorificè de ciuitate.* Mox ſuccendens & deprædatus Gazam, *perambulauit regionem vſque Damaſcum.* Ita S. Cyrillus, Albert. Hugo, Lyran. & à Caſtro. Hoc enim eſt propriè dictum onus, quod Deus hîc Syris, Tyrijs & Philiſthæis imponit. Verùm quia hoc Machabæorum dominium non fuit plenum & diuturnum, ſed modicum & modici temporis, nec per eos tota gens Syrorum, Tyriorum & Philiſthæorum fuit conuerſa ad Deum & iudaiſmum, hinc Propheta miſcens hîc typum antitypo auolat ad Chriſtum, qui per Apoſtolos plenè has aliaſque gentes conuertit, eaſque Deo & ſibi per Euangelium ſubiecit. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Haymo, Clarius, Vatabl. Arias Ribera, à Caſtro & alij.

B Dices, Hæc Gentium conuerſio ad Chriſtum, iuſtitiam & ſalutem, non fuit onus; ſed ingens gratia & donum. Reſp. Læta hæc prophetia vocatur onus. Primò, quia triſtis & moleſta erat ipſi mundo gentili, ipſiſque Gentibus ante conuerſionem, vtpote hoſtibus fidei, eique vſque ad mortes & martyria multorum repugnantibus. Vnde Apoſtoli eas inuaſerunt inſtructi arcubus, gladijs & telis fulgurantibus, ſed myſticis & ſpiritualibus, vti audiemus v. 13. eaſque trucidarunt dum infidelitatem, libidinem, crapulam, omnemque impietatem in eis occiderunt, atque ex infidelibus fideles, ex inceſtis caſtos, ex ebrijs ſobrios, ex impijs pios effecerunt. Ita Hier. Addit Arias, Euangelicam legem quam Apoſtoli Gentibus conuerſis impoſuerunt, eſſe onus, idque in ſe graue: tale enim eſt mortificatio paſſionum, refrænatio cupiditatum, abſtinentia, condonatio iniuriarum, amor inimicorum, contemptus mundi, &c. Sed quod per gratiam Chriſti fit leue iuxta id quod ipſe promiſit Matth. 11. 29. *Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue.* Vbi Nota. Solent Prophetæ de Chriſto vaticinaturi, non ex abrupto ad eum tranſire, ſed gradatim, putà res & hiſtorias ſui æui, quæ typus ſunt Chriſti, quaſi per gradus ad Chriſtum aſcendere, ideoque ſenſim ad eum aſcendendo illas cum eo commiſcent, & de vtriſque ſimul eodem ſermone loquuntur, illas vt typum obiter perſtringendo, in Chriſto verò vt in ſcopo hærendo. Ita hîc facit Zacharias, præſertim quia id facere cœpit cap. præced. verſ. vlt.

Euangelium eſt onus diſplicenter.

Primò.

Secundò.

Porrò

Porrò id faciunt Prophetæ, vt oſtendant conſenſionem & connexionem rerum legis veteris cum rebus legis nouæ, nimirum omnia veteribus in figura contigiſſe, vt ait Apoſtolus 1. Cor. 10. 11. Atque finem legis & Prophetarum eſſe Chriſtũ, vtpote quem omnes adumbrarint, & in quem vt ſcopum omnia terminentur & deſinant. Vnde S. Hieron. *Omnis hæc viſio*, inquit, *ſiue pondus & onus verbi Domini, vt interpretatus eſt Aquila ad vocationem Gentium & extructionem Eccleſiæ pertinet.*

Ad hanc enim è fabrica templi aſſurgit Prophetia, in eamque vt in antitypum deſinit.

Hadrach] Nomen eſt loci vicini Damaſco; ſed quis & vbi, incertum; præſertim quia de eo mirè variant interpretes. Probabile eſt quod ex Hieron. Ptolem. Guilielmo Tyrio & alijs ſcribit Adrichomius in Deſcriptione terræ ſanctæ pag. 75. *Adrach*, inquit, *ſiue Hadrach, aliàs Adra, Adraon & Adraium, Cœleſyriæ oppidum eſt à Boſtra 25. millibus diſtans, à quo etiam adiacens regio terra Adrach nuncupatur, de qua Zacharias prophetauit. Poſt Chriſti tempora vrbs hæc Epiſcopali ſede inhoneſtata Archiepiſcopo Boſtrenſi parebat. Atque quo tempore Occidentales Chriſtiani rerum in Paleſtina potiebantur, etiam vulgò ciuitas Bernardi de Stampis dicta fuit.*

Hadrach myſticè quid. Perperam ergo Rabbini per *Hadrach* accipiunt Meſſiam: eò quòd ipſe futurus ſit חד *chad*, id eſt, acer Gentibus; & רך *rach*, id eſt, mollis & placidus Iudæis. Perperam quoque apud Septuag. pro *Hadrach* legitur *Sedrach*.

Myſticè, S. Hieron. Verbum, inquit, Domini eſt *Hadrach*, hoc eſt *chad*, id eſt, acre in peccatores; & *rach*, id eſt molle & clemens in iuſtos. Rurſus *Hadrach* eſt Iudæa, ſuper quam & auſteritatem ſuam Dominus exercuit, & clementiam. Auſteritatem in eos qui credere noluerunt; clementiam in illos qui cum Apoſtolis ad Deum per Chriſtum ſunt reuerſi. Damaſcus ſunt Gentiles: in his eſt requies Domini. Damaſcus enim hebr. idem eſt quod bibens ſanguinem; aut ſanguis cilicij, vt prior interpretatio cruentum populum ſignificet, ſecunda crudelitati eius pœnitentiam copulatam. Vnde ſequitur: *Quia Domini eſt oculus* &c. Hæc S. Hieron. Hinc & Arabicus vertit, *re, uelatio Domini in terra Sedrach, & victima eius erunt Damaſci.*

Et Damasci reqvies eivs] Pronomen *eius*, refert *onus* Domini quod præceſſit. q. d. Hadrach & Damaſcus erunt requies oneris, quod hîc enarro & vaticinor: aut, Hadrach & Damaſco incumbet, in eiſque requieſcet hoc calamitatum onus & pondus. Ita Albert. Arias & Clarius. Perperam ergo Lyran. τὸ *eius* refert ad Syriam. q. d. Syriæ requies eſt in Damaſco: in ea enim quaſi in metropoli ſua robuſtiſſima & inuicta ſecurè conquieſcit. Nam Syriæ nulla hîc fit mentio.

Myſticè, τὸ *eius* referri poteſt ad τὸ *Domini* quod præceſſit. q. d. Requies Domini erit Damaſcus, cum in ea ipſe cognoſcetur & coletur; Dominus per Euangelium requieſcet in Damaſco, quod factum eſt per S. Paulum alioſque Apoſtolos. Nam S. Paulus pergens Damaſcum, è cælo tactus conuerſus eſt ad Chriſtum, ac mox in Synagoga Damaſci Chriſtum prędicare cœpit, Act. 9. Vnde Chald. vertit, *Damaſcus conuertetur vt ſit de terra maieſtatis eius*, iuxta illud S. Petri epiſt. 1. c. 4. 14. *Quoniam quod eſt honoris, gloriæ & virtutis Dei; & qui eſt eius ſpiritus ſuper vos requieſcit.*

A Hinc & Septuag. vertunt, *Damaſci ſacrificium eius*. Fuit enim Damaſcus nobiliſſima, antiquiſſima & opulentiſſima ciuitas, caput Syriæ, ſex diebus diſtans à Ieruſalem, in qua conficiebantur celebres illi panni ſerici, vulgò dicti Damaſceni; ac proinde illuſtris & glorioſa fuit eius ad Chriſtum & Eccleſiam conuerſio, ac in primis ipſa nobilitata fuit miraculoſa conuerſione S. Pauli, vti iam dixi, & poſtea natiuitate B. Ioannis Damaſceni. *Damaſci deſcriptio.*

Domini est ocvlvs] Oculus Domini hîc dupliciter accipi poteſt, ſcilicet actiuus, & paſſiuus, putà videns & viſus. Primò, ergo S. Hieron. & Theodor. de oculo actiuo ſic exponunt. q. d. Domini oculus videt, curat & regit omnes homines, æquè ac tribus Iſrael, vt ſcilicet impios B puniat, pios tueatur & protegat. Vnde Septuag. vertunt, *quia Dominus reſpicit homines, & omnes tribus Iſrael*; & Chald. *coram Domino manifeſta ſunt opera filiorum hominum, & ſibi complacet in omnibus tribubus Iſrael*; & Syrus, *Domino manifeſti ſunt homines, & omnes tribus Iſrael*; & Arabicus, *Dominus intuitus eſt vniuerſos homines, & omnes tribus Iſrael.*

Secundò, de paſſiuo ſic exponunt Albert. Hugo & Lyran. q. d. Domini eſt, id eſt, ad Dominum reſpicit oculus hominis: aut Domini eſt conuertere ad ſe oculum hominis. Quocirca Arias vertit *Dominum eſt oculus hominis*. Eſt metonimia: ponitur enim potentia pro obiecto, putà oculus pro re viſa quam oculus videt & reſpicit, qualis eſt hîc Dominus. Vnde alij ex Hebræo clariùs vertunt, *ad Dominum eſt oculus hominis*. q. d. Dominus Deus C eſt obiectum in quod intendit & reſpicit oculus & mens omnis hominis, quantò magis tribuum Iſrael poſtulantium & obſecrantium Deum, vt puniat Damaſcenos & Philiſthæos, qui Iſraelem continuò affligunt? Quapropter Deus Iſraelem exaudiens plectet illos, imò Iſraeli ſubiugabit, ideoque hoc eis onus imponet, quod per me Zachariam hîc pronunciat. q. d. Premium ſpei Iſraelis in Deum, erit imperium in vrbes & gentes finitimas. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 122. 2. *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum, donec miſereatur noſtri.* Deus enim eſt monarcha, qui poteſt regna mutare, reges & tyrannos loco mouere.

Myſticè Chriſtus eſt oculus duplex. Myſticè, Chriſtus eſt oculus actiuus, qui reſpicit & curat omnium Gentium ſalutem, æquè ac D tribuum Iſrael: vnde ad omnes miſit Apoſtolos, qui eos conuerterent & ſaluarent. Et paſſiuus: quia in eum vt ſaluatorem reſpiciunt oculi omnium hominum, ſperantes ab eo gratiam omneque bonum. Quapropter de eo dixit Iacob. Geneſ. 49. 10. *Ipſe erit exſpectatio gentium.* Et v. 18. *Salutare tuum* (id eſt, Saluatorem tuum, putà Chriſtum) *exſpectabo Domine.* Et Aggæus c. 2. 8. *Veniet deſideratus cunctis gentibus*; Hebr. *veniet deſiderium cunctarum gentium: deſiderium*, id eſt, deſideratiſſimus.

Emath qvoqve in terminis eivs, et Tyrvs, et Sidon] Ita Biblia Roman. Primò, S. Hier. τὸ *eius* refert ad Damaſcũ. q. d. Emath. quoque ſita in terminis Damaſci, onus eius excipit, æquè ac Tyrus & Sidon. Porrò Emath, Tyrus & Sidon erant in terminis Damaſci, non tam ſitu ſpatioque locorum, quàm ſocietate vindictæ: ſicut Galat. 4. 25. mons Sion dicitur monti Sina *Vſus.*

eſſe coniunctus, non loco; ſed typo & ſignificatione. Planiùs τὸ *eius* referat ad *onus Domini.* q.d. Onus Domini requieſcens in Damaſco, pertinget quoque ad Emath, Tyrum, & Sidonem, ita vt hæ vrbes intra limites & terminos huius oneris Domini contineantur. Deus enim ſibi, ſuoque oneri & vindictæ omnes has vrbes ſubiget, vt in ijs ſedeat quaſi dominator, iudex & vindex ſcelerum. Ita Albertus, Hugo & alij. Emath vel eſt Antiochia, vel Epiphania, quam multi putant eſſe Alaplam, vulgò Aleppo. Vide dicta Amos 6.2.

Myſticè, q. d. Deus & Chriſtus ſibi per Apoſtolos ſubijcient Emath, Tyrum & Sidonem, illiſque onus Euangelicæ legis imponent, vt illud in ipſis, æquè ac in Damaſco requieſcat. Vnde Chald. vertit, *Emath quoque conuertetur, vt ſit de terra domus maieſtatis eius, & Tyrus, & Sidon.* Ita S. Hieron. & Theodor.

Assvmpservnt qvippe sibi sapientiam valde] Ita & Septuag. vertunt in plurali. Iam vertunt in ſingulari, *quia ſapiens fuit valde*, ſcilicet Tyrus. Porrò τὸ *quippe* ponitur pro *quamuis*. q.d. Quamuis Tyrus & Sidon, omneſque Phœnices glorientur de ſapientia, ſe ni mirum primos inueniſſe & docuiſſe litteras, tamen hi ipſi cedent ſapientiori Deo, cùm eos per Alexandrum, & deinde per Machabæos ſubiugabit; ac Chriſto, cùm eos ad ſuam fidem & Eccleſiam per Apoſtolos traducet. Sic *quippe*, vel, *quoniam*, ponitur pro *quamuis*. Exodi 13.17. *Non duxit eos per viam terræ Philiſthym, quia*, id eſt quamuis, *vicina erat*. Pſal. 77.19. *Numquid poterit Deus parare menſam in deſerto: quoniam*, id eſt quamuis, *percuſſit petram, & fluxerunt aquæ*. Secundò, & neruoſiùs τὸ *quippe* propriè vt cauſale accipias. q.d. Quia Tyrij & Sidonij ſibi arrogarunt ſapientiam, quaſi per eam eſſent inſuperabiles, hinc Deus oſtendet eorum inſipientiam, ſuaque ſapientia eos debellabit & ſubiugabit, tum per Alexandrum & Machabæos tum per Chriſtum & Apoſtolos, iuxta illud Apoſtoli 1. Cor. 1.21. *Quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes.* Et v. 25. *Quia quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus.*

Phœnices inuentores litterarum. Porrò phœnices, ac nominatim Tyrum, gloriari ſolere de ſapientia, patet ex eo, quòd iactarent ſe inueniſſe litteras. Vnde Lucanus libr. 3. Pharſal.

Phœnices primi, famæ ſi creditur, auſi
Manſuram rudibus vocem ſignare figuris.

Et ex illo Ezech. c. 28.3. *Ecce ſapientior es tu Daniele: omne ſecretum non eſt abſconditum à te. In ſapientia & prudentia feciſti tibi fortitudinem, & acquiſiuiſti aurum*, &c. Vnde & de eo ſubdit Zacharias:

Vers. 3. Et ædificavit Tyrvs mvnitionem svam] In Hebr. eſt elegans paronomaſia inter צוֹר *tſor*, & מָצוֹר *matſor*, q.d. Tyrus ædificauit Tyrum, putà rupes rupem, arx arcem, munitio munitionem. Tyrus enim dicta eſt hebr. *tſor* (vnde Syrum *Tor*, & Latinum *Tyrus*,) id eſt rupes, quia in rupe, vel potiùs medio maris ſcopulo inædificata erat munitiſſima, & quaſi arx inexpugnabilis. Hæc fuit eius ſapientia humana, qua domum ſibi poſuit in petra maris inacceſſa, ideoque omnium regum copias & vires deridebat. Sed Deus hanc eius ſapientiam & ſuperbiam deiecit, cùm per Alexandrum Magnum eam cepit & vaſtauit,

Et coacervavit argentvm qvasi hvmvm] Rurſum in Hebr. eſt annominatio inter חִבְּצַר *tibſar* עָפָר, *aphar*. q. d. Aceruauit ſibi argentum quaſi aceruos arenę, lutauit ſe argento quaſi luto, puluerizauit argentum quaſi puluerem. q.d. Tyrus ſuis mercibus & nauibus tantum opum congeſſit, vt aurum & argentum in ea non pluris fieret quàm puluis & lutum platearum, propter immenſam eius copiam. Quocirca hoc ſuo auro conduxit milites plurimos, quibus confiſa nullum timebat hoſtem.

Vers. 4. Ecce Dominvs possidebit eam] Hebr. יוֹרִישֶׁנָּה *ioriſcenna*, quod eſt contrariæ ſignificationis. Vnde Primò, verti poteſt, *Dominus hereditabit*, vel *hereditate poſſidebit eam*. Ita Noſter & Septuag. Secundò, *Dominus hereditate ſua eiciet*, vel *expellet eam*. Ita Chald. & Vatabl. quia ſcilicet eius incolas expulit ſua vrbe, arce, opibus, gloria, libertate & vita. Id factum eſt Primò, per Alexandrum Magnum; qui Tyrum poſt ſeptem menſium obſidionem ingenti labore, ęquè ac animo, terra aggeribus, mari ducentis triremibus oppugnauit & expugnauit, vti narrat Plutarch. in eius vita, qui & addit prodigia cladis Tyri prænuncia; ſcilicet Primò, Herculem per quietem viſum Alexandro, ex muro illi manus tendentem, innitantemque ad vrbis ingreſſum. *Tria portenta vaſtanda Tyri.* Secundò, Tyriorum multis, inquit, in ſomnijs viſus eſt Apollo, dicens, ſe ad Alexandrum tranſire; neque enim ſibi cordi eſſe ea, quæ in vrbe agerentur: quocirca Tyrij Apollinis, velut tranſfugæ, ſimulachrum catenis conſtrinxerunt, clauiſque baſi affixerunt. Tertiò, Alexandro viſus Satyrus ſibi alludere, quem cùm conaretur corripere, ſubducebat ſe; tandem poſt multas preces & circumcurſationes venit in manus eius, quod vates interpretantes dixerunt: Tua eſt Tyrus. Satyrus enim græcè diſſectum, idem eſt quod σὰ id eſt *tua*, τύρος, id eſt *Tyrus*. Deinde Tyrus ſubacta eſt à Machabæis: nam tempore Chriſti Tyrus, Sidonij & Palæſtini parebant, vel coniuncti & aſſociati erant Iudæis, eorumque principi, aut Præſidi, vti prædixit Ezech. cap. 28.25. & ſatis colligitur ex Act. 12.20. & ex eo quòd Chriſtus, qui perſonaliter tantùm prædicauit Iudæis, quibus promiſſus erat prædicarit quoque Tyrijs & Sidonijs, vt patet Matth. 15.21. & Marci 17.24. Nimirum id Deus procurauit per Machabæorum poſteros, vt hac ratione ſterneretur via Chriſto, qui in Tyro & Sidone erat prædicaturus. Ita Albert. Hugo, Lyran. à Caſtro & alij. Porrò Ioſippus filius Gorionis l. 4. c. 7. ſcribit Ariſtobulum abnepotem Iudæ Machabæi, vtpote ex fratre eius Simone prognatum, expugnaſſe Tyrum. Vnde myſticè ſignificatur hic idololatriæ euerſio in Tyro, eiuſque ad Chriſtum conuerſio: ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupert. Vatabl. Ribera & alij.

Tria robora Tyri deſtructa à Chriſto. Vbi Nota, Prophetam hîc docere tria fuiſſe in Tyro, quæ reddebant eam inuictam, quæque maximè reſiſtebant Chriſti Euangelio, ſcilicet ſapientiam, opes & fortitudinem, eò quòd tota erat circumdata mari, & tamen à Deo expugnandam, tum per Alexandrum, tum potiùs per Chriſtum & Apoſtolos gladio verbi Dei, ſuccisis eius erroribus & vitijs. Vnde perſiſtens in metaphora ait, eam deuorandam igni, ſcilicet charitatis & Spiritus ſancti, quem Chriſtus venit mittere

tere in terram, & vehementer voluit accendi, Lucæ 12. 49. S. Hier. Porrò quàm inceoſus fueſit Tyriorum in Chriſtum amor & fides, patet ex pluribus Martyribus, qui ibidem ſub Diocletiano cum ſuo Epiſcopo Tyrannione leonibus, vrſis, tauris & pardis obiecti, cùm feræ Sanctos attingere non auderent, læto & hilari vultu excelſis in cælum manibus oculiſque, mente toti in Deum defixi, à carnificibus crudeliter iugulati ſunt, vti narrat oculatus teſtis Euſebius Cæſar. l. 8. Hiſt. c. 7. & 14. aliàs 25. Simile eſt qood narrat Theodor. l. 3. Hiſt. c. 6. ſcilicet Cyrillo Diacono Helioꝑoli in Phœnicia, eò quòd idola confregiſſet, à Gentilibus ſub Iuliano Apoſtata diſſectum fuiſſe ventrem, qui inſuper exemptum eius iecur more ferarum deuorarunt, ſed mox Dei vindictam ſenſerunt.

Tyrus ex inſula facta peninſula. Percvtiet in mari fortitvdinem eivs] Tyrus enim in corde maris, vt ait Ezechiel c. 28. 2. ſita, eius erat domina & regina; ſed Nabuchodonoſor, & deinde Alexander obſidens eam, vt meliùs expugnaret, multa ſaxorum, arborum aggerumque congerie comportata, & in breue fretum coniecta, maris alueum impleuit, & ſiccauit, itaque eam ab Oriente continenti coniunxit, atque ex inſula fecit peninſulam, qualis etiamnum cernitur. Ita Curtius l. 4. poſt initium; & Plinius lib. 5. c. 19. S. Hieron. & alij. Vide dicta Iſaiæ 23. 1. Chald. vertit, *proijciet diuitias eius in mare:* Hebr. חֵיל *chel*, & fortitudinem, & diuitias ſignificat.

Vers. 5. Qvoniam confvsa est spes eivs] quam Accaron habebat in Tyro, quòd ſcilicet opem ferret ſibi, vtpote vicinæ & confœderatæ. Hæc enim ſpes interibit intereunte Tyro.

Myſticè, peribit ſpes Philiſthinorũ, putà Gentilium, qua ſperabant ſe ſua ſapientia & viribus ſtaturos ſua idola, & gentiliſmum contra Chriſtum & chriſtianiſmum. Hæc enim cadet, quando videbunt ea euerti ab Apoſtolis.

Et peribit rex de Gaza] *Rex*, id eſt regulus, putà princeps. Olim enim principes vrbium vocabantur reges. Hic regulus fuit Betis à Dario vltimo Perſarum rege Gazæ præfectus, quem Alexander expugnata poſt bimeſtrem obſidionem Gaza, circum vrbem raptari curauit, *Portentum capiendæ Gazæ.* inquit Curtius lib 4. Ita Albert. & Hugo. Addit Plutarch. in vita Alexandri, omen capiendæ Gazæ ei datum: *Et circumſedenti*, inquit, *Gazam vrbem Syriæ maximam, gleba à ſuperuolante aue in humerum delapſa eſt. Auis in vna machina conſidens, ſubitò neruaceis plagulis, quibus ad verſandos vtebantur funes, eſt irretita. Hoc portentum Ariſtandri prædictioni euentum habuit reſpondentem. Nam accepit Alexander in humero vulnus, & vrbem recepit.* Deinde Gazam expugnauit, & ab idolis expurgauit Simon, frater Iudæ Machabæi, 1. Machab. 13. 43. Rurſum Alexander Iannæus Simonis nepos, poſt annuam obſidionem Gazam cepit & diruit, cùm prius ciues partim ædes ſuas incendiſſent, partim Saguntina rabie ſuiſmet manibus vxores & liberos interemiſſent, ne ad ſeruitium & iniuriam abſtraherentur, vti narrat Ioſephus li. 13. Antiq. cap. 21.

Myſticè, rex Gazæ eſt Marnas idolum. Myſticè, peribit de Gaza rex, ſcilicet infidelis, &, vt S. Hieron. diabolus, quia ſcilicet Chriſtus ſolus per ſuos fideles in ea regnabit. Propriè rex, id eſt Deus, ſiue idolum Gazæ fuit Marnas:

A Vnde ibidem celebre fuit Marnæum, id eſt, Marnæ fanum, quod S. Porphyrius vrbis Epiſcopus, Arcadio Imperatore conſentiente anno Chriſti 401. combuſſit, monitus voce miraculoſa pueri ſeptennis, qui cùm Syrus eſſet & græcè neſciret, Græca tamen lingua inſtinctus à Deo publicè prolocutus, hæc edixit: *Vrite templum quod eſt intus vſque ad ſolum: multa enim in eo grauia facta ſunt, & maximè hominum ſacrificia; & poſtquam fuerit combuſtum, expurgato loco ſtatuite illic ſanctam Eccleſiam. Teſtificor enim coram Deo, non poſſe aliter fieri. Non enim ego ſum qui loquor, ſed qui eſt in me Chriſtus.* *Marnæum dirutum oraculo pueri.* Idipſum admirans Deumque glorificans, ita ſcribit S. Hieronym. libr. 7. in Iſaiam: *Hoc noſtris temporibus videmus eſſe completum: Serapium* (Serapidis delubrum) *Alexandriæ, & Marnæ templum Gazæ, in Eccleſias Domini ſurrexerunt.* Adiuuit hanc rem multùm S. Chry- B ſoſt. qui ſedulò apud Arcadium Imper. curauit, vt quæ in Phœnicia reſidua erant idola, penitus tollerentur, vti teſtatur Theodor. libr. 5. Hiſtor. cap. 29. Ita factum eſt, vt Gazenſes antea Marnæ addictiſſimi, eo ſublato ad Chriſtum conuerſi ſint, ad quod valdè eos incitauit S. Porphyrij Epiſcopi ſanctitas & miracula, vti ex eius Actis quæ conſcripſit Marcus Diaconus Gazenſis, enarrat Baron. anno Chriſti 398. & 401.

Ascalon non habitabitvr] q. d. Aſcalon planè deſolabitur, adeò vt ibi futura ſint paſcua pecorum Iudæorum, vti prædixit Sophon. ca. 2. v. 4. & 6. Aſcalonem cepit Ionathas frater Iudæ Machabæi, æquè ac Accaronem & Azotum, quam etiam cum octo millibus incolarum igne combuſſit, vt patet 1. Machab. 10. 84. & ſeq. Po- C ſtea tamen reædificata fuit: nam in ea dicitur natus Herodes infanticida, qui inde Aſcalonita cognominatus eſt. Atque etiamnum hodie antiquum robur retinens, Saracenorum fortiſſimum propugnaculum eſt. Eius muros cùm Saladinus diruiſſet, Richardus Anglorum rex inſtaurauit, ait ex Guliel. Tyrio Adrichom. in Deſcrip. terræ ſanctæ, in Aſcalone.

Myſticè, q. d. Aſcalon conuerſa ad Chriſtum non habitabitur à paganis & infidelibus, à quibus antea habitabatur, ſed Chriſtianis. Vnde alij videbuntur eſſe ciues, & alia ciuitas, iuxta illud Poëtæ.

> *O domus antiqua quàm diſpari domino dominarıs?*

Quàm enim Aſcalonitæ infideles olim infenſi fuerint Chriſtianis, vel ex eo conijcere licet, quod de ijs ſcribit Theodor. lib. 3. Hiſtor. 6. cum D ijs fræna laxaſſet Iulianus Apoſtatata anno Domini 362. *Aſcalone*, inquit, *& Gazæ ſacerdotum & virginum Deo dicatarum ventres diſcindunt, deinde farciunt hordeo, ac tandem eos porcis deuorandos obijciunt.*

Et sedebit separator in Azoto] Hebr. eſt. מַמְזֵר *mamzer*, id eſt ſeparator, alienus (à rad. זור *zur*, id eſt receſſit, alienus vel extraneus fuit) ideòque ſpurius, vt vertit Vatabl. qui ſcilicet extra matrimonium alieno patre natus, illud diuidere & ſeparare videtur. Iam Primò, Albert. Hugo & Lyran. cenſent hic notari Alexandrum Magnum, qui Azotum & Philiſthæos cæteros ſubiugauit. Ipſe enim à multis cenſetur ſpurius, quòd Olympias mater eum non ex Philippo ma- Vers. 6. *Alexander Magnus ſpurius.*

rito, vti ipſamet confeſſa eſt (vnde & à Philippo quaſi repudiata fuit) ſed ex Neſtabano mago, qui noctu ſe Iouem finxit, genuerit: quocirca Alexander Iouis Hammonij filius credi & haberi voluit. Secundò, *mamzer* ſignificat alienigenas & externos, qui non erant oriundi ex Philiſtæis Azoti indigenis, quos proinde Philiſtæi vocabant mamzeres, id eſt alienos, ſpurios, æquè ac faciebant Iudæi, ut patet ex illo Iohan. 8. 41. *Nos ex fornicatione non ſumus nati*, vti ſunt Agareni, ex Agar aliena & concubina geniti, quia nati ſumus ex Sara vxore Abrahæ, ideoq; æquè, ac ipſe, *vnum patrem habemus & colimus Deū*. Vnde Sept. vertunt *habitabunt alienigenæ in Azoto*, putà Græci ſub Alexandro, poſtea Iudæi ſub Machabæis. q. d. Aſcalon deſerta manebit & non habitabitur: vt Azotus habitabitur quidem, ſed ab externis. Quocirca Chald. vertit, *habitabit domus Iſrael in Azoto, qui erant in ea ſicut extranei qui non habent patrem.* A B

Porrò ante tempora Chriſti Iudęos ſparſos fuiſſe per Azotum & Philiſthæam, patet Act. 8. 40. Paulò aliter vertit Pagnin. *Philiſthæus*, inquit, *tamquam extraneus habitabit in Azoto*, quia ſcilicet non erit ſui iuris, vti fuit antè, ſed ſub iugo & poteſtate Machabæorum & Iudæorum. Denique occiſo Iuda Machabæo iuxta Azotum à Bacchide duce Demetrij, paulò pòſt Azotum occupauit & incendit Ionathas frater Iudæ, æquè ac vicinas illi ciuitates: quo impetu templum Dagon, qui erat Deus Azoti, & omnes qui in illud confugerant concremauit: iuxta eamdem vicit Apollonium, 1. Machab. c. 9. & 10. & 11. Separator ergo, ſiue mamzer Azoti, fuit Ionathas.

Myſticè. ſeparator Chriſtus eſt. Myſticè, *ſeparator* eſt Chriſtus, inquit S. Hier. qui ſeparat oues ab hœdis, pios ab impijs, electos à reprobis. Item Chriſtianus, qui ſe ſeparat ab infidelibus, vt proinde ab eis per contemptum vocetur mamzer, id eſt ſeparator, vel nothus & ſpurius: Chriſtus enim & Chriſtiani pulſis Gentilibus & gentiliſmo, occuparunt Azotum totamque Philiſthæam. Ita Clarius & Vatabl. Primus Azoti prædicauit Euangelium Philippus Diaconus, eò raptus à Spiritu ſancto, Actor. 8. 40. Et eſt vſque hodie Azotus, ait S. Hieron. non ignobile municipium. Poſtea habuit Epiſcopum, qui nunc eſt Suffraganeus Treuirenſis. C

Vers. 7. Et auferam sanguinem eius de ore eius] Sanguis hic dupliciter accipitur. Primò, pro minis ſanguinis & cædis. q. d. Auferam & compeſcam minas, quibus Azotij minabantur ſe effuſuros, vel gloriabātur ſe effudiſſe ſanguinem Iudęorum & populi fidelis: quia illi eos ſubijciam & aggregabo. Ita Hier. Theodor. Albert. Hugo & Lyran. Vnde Septuag. vertunt, *auferam ſanguinem eorum de ore illorum*: de Azotijs enim Scriptura per enallagen nunc loquitur in ſingulari, quia erant populus vnus & ſingularis; vnde Hebr. & Noſter habent *eius*: nunc in plurali, quia in populo plures erant homines & capita. Vnde Septuag. vertunt, *illorum*. Minùs enim probabile eſt quod cenſet Lyran. *τὸ eius* referri ad ſeparatorem ſiue mamzerem, quem ipſe accipit Alexandrum Magnum. q. d. Auferam minas de ore Alexandri, ſcilicet quibus iactabat ſe Iudæos, quod Dario hoſti ſuo fauiſſent, euerſurum: nam faciam vt ſupplex fiat Iaddo pontifici, ac conſequenter beneuolus Iudæis. Non enim de Iudæa hic agitur, ſed de Azoto. D

Secundò, ſanguis hic poteſt accipi victimarum quas Dagon deo ſuo offerebant, ac deinde ex ijs comedebant & epulabantur. q. d. Auferam hæc ſacra & ſacrificia ſacrilega ab Azoto, & in eam induam ſacra mea, primùm Iudaica per Machabæos, deinde Chriſtiana per Philippum & Apoſtolos. Ita Arias & Chald. *Et diſperdam*, inquit, *comedentes ſanguinē* Huic explicationi fauet id quod ſequitur: *Et abominationes eius de medio dentium eius.* Abominationes enim in Scripturâ vocantur idola, & idolothyta, ſiue victimæ idolis immolatæ. Vnde & ſequitur: A

Et relinquetur etiam ipsa Deo nostro] *ipſe*, ſcilicet Alexander Magnus fiet deuotus Deo eiuſque pontifici Iaddo, inquit Lyran. Verùm *ipſe*, vt dixi refert populum Azoti. q. d. Populus Azoti ſubactus à Ionathâ & Machabęis relinquet idola & aggregabitur Iudæis, eorumque Deum verum colet. Hoc enim maximè curabant Machabæi, vtpote pontifices & principes zelo honoris diuini pleni, vt non tantùm terminos, ſed & religionem ſuæ gentis, Deique cultum in Philiſthæos alioſq; populos à ſe diuictos propagarent. Imò populus Azoti *erit quaſi dux* (Sep. Chiliarchus) in Iudâ, qui ſcilicet veræ fidei & religionis non tantùm comitem, ſed & ducem ſe alijs præbeat, ac proinde Iudæos contra hoſtes propugnet quaſi dux, ideoque quaſi dux honoretur & celebretur in Iudâ. B

Et Accaron quasi Iebusæus] q. d. Sicut olim Iebuſæi habitarunt in Ieruſalem, ibique cum Iudæis permanſerunt, ita pariter Accaronitæ ſociabuntur Iudæis, & habitabunt in Ieruſalem, ac vicissim Iudæi pacificè degent in Accaron. Vnde Chald. vertit, *& proſelyti qui remanſerunt in eis, adijcientur & ipſi ad populum Dei noſtri, & erunt quaſi principes domus Iuda.* Secundò, & meliùs. q. d. Sicut Dauid ſubiecit Iebuſæos, ſic Machabæi ſubijcient ſibi Accaronitas. Ita Albert. & Hugo. C

Myſticè hæc veriora ſunt de Chriſto, Apoſtolis, qui Philiſthæos omnes ſibi, Euangelio & Eccleſiæ ſubiecerunt, itaq; fecerunt vt Philiſthæi & Gentiles cum Iudæis in vnum populum fidelem, vnamque Eccleſiam Chriſtianam coaleſcerent & conſpirarent.

Et circumdabo domum meam] Putà templum. q. d. Templum, quod meo iuſſu vos, ô Iudæi, nunc reædificatis, ego inſtar caſtrorum vallabo, & tutabor. Hebr. enim eſt חָנִיתִי *chaniti*, hoc eſt, *caſtrametabor domui meæ*, vel, *ponam caſtra circa domum meam*, vt eam propugnem: *ex his qui militant mihi euntes & reuertentes*, putà per Machabæos, qui fortiſſimè templum & vrbem ſanctam ſuis caſtris propugnarunt. Vnde Septuag. vertunt, *ſubſtituam domui meæ eleuationem*, quaſi arcem vel caſtrum, *ne pertranſeat neque reuertatur vllus, & non superueniat ſuper eos vltrà exactor*; & Tigurina, *& circumducam caſtrum domui meæ contra tranſeuntem & redeuntem*; & Pagnin. *& ero ſicut caſtra domui meæ, vt non timeat ab exercitu, à tranſeunte & redeunte*; Paraphraſticè verò & magnificè Chald. *& habitare faciam maieſtatem gloriæ meæ in domo ſanctuarij mei, & fortitudo brachij potentiæ meæ erit ſicut murus ignis in circuitu eius, propter tranſeuntes & redeuntes.* Vers. 8. D

Hæc ad literam templo præſtiterunt Machabæi. ita Theodor. Hugo & Lyran. Alleg. hæc veriora

riora ſunt in Eccleſiâ, quæ eſt templum animatum Dei viuentis. q.d. Muniam & defendam Eccleſiam meam validiſſimis caſtris, tum principum Chriſtianorum, vt Conſtantini, Theodoſij, Caroli: tum Doctorum, vt S. Aug. Hier. Chryſoſt. tum angelorum, vt exactor tributi, ſcilicet tyranni, infideles & diabolus eam ampliùs non vexent & vaſtent; quia oculis miſericordiæ eam vidi, & reſpexi, iuxta illud pſalm. 33. 8. *Immittet* (hebr. *chone*, id eſt, *caſtrametabitur*) *angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Nota τὸ *ex his qui militant mihi*, dupliciter poſſe accipi. Primò, planè, *mihi*, id eſt pro me. Secundò, *mihi*, id eſt, contra me. Ita Septuag. Chald. Pagnin. & Tigurina ex Hebræo.

QVIA NVNC VIDI IN OCVLIS MEIS] Eſt hebraiſmus, pro quo latinè dicimus: *vidi oculis meis*, id eſt planè, perſpicuè certoque vidi & conſpexi, ſcilicet ærumnas & perſecutiones, quas vos, ô Iudæi, à vicinis gentibus in fabrica templi & vrbis ſuſtinetis, ideoque veſtri miſertus, vos, æquè ac domum meam, putà templum, protegam & propugnabo. Ita Theodor. Albert. & Lyran. Aliter Vatabl. q. d. Nunc vidi ea quæ facturus ſum, quæque hîc promitto de felicitate templi & Eccleſiæ: vidi, inquam, præuidi oculis prouidentiæ meæ. Aliter & Arias, qui hæc refert ad ſequentia, cenſetque eſſe verba Zachariæ. q.d. En video in ſpiritu oculis mentis meæ Chriſtum venientem, & cum pompâ ingredientem Ieruſalem & templum. Primus ſenſus vti communis, ita planus & genuinus.

9. Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem: Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus, & ſaluator: ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ.

10. Et diſperdam quadrigam ex Ephraim & equum de Ieruſalem, & diſſipabitur arcus belli, & loquetur pacem Gentibus, & poteſtas eius à mari vſque ad mare, & à fluminibus vſque ad fines terræ.

11. Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui, emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua.

Vers. 9. EXVLTA SATIS FILIA SION] Iudæi nonnulli hæc accipiunt de victorioſo Iudæ Machabæi ingreſſu in Ieruſalem. Theodorus Mopſueſtenus iudaizans & ebionizans, aſſerebat hunc regem eſſe Zorobabelem cum ſuis è Babylone redeuntem. Vterque eſt error. Nam certum eſt & de fide, ad literam hæc accipi de ſolemni Chriſti, quaſi Meſſiæ Iudæis promiſſi, ingreſſu in Ieruſalem, quem fecit paulò ante mortem in die palmarum. De eo enim hæc interpretatur S. Matthæus c. 21. 4. & S. Iohannes c. 12. 15. ac Orthodoxi omnes: quin & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 8 c. 9. imò & R. Salomon hîc, qui tamen eſt iuratus Chriſtianorum hoſtis. Idipſum definit Vigilius Papa in Conc. Romano, vbi hunc Theodori errorem ſub anathemate damnat. Vide dicta in proœmio notat. 5. Errant ergo pariter, qui hunc regem volunt eſſe Alexandrum Magnum, ho-

A norificè venientem Hieroſolymam, & venerantem Iaddo pontificem: Zacharias enim more Prophetarum in Chriſtum deſinit. Cùm enim ſuos exhortaretur ad fabricam templi & vrbis; iique tardiores eſſent ad opus ob hoſtes vicinos, & ob paupertatem aliaſque difficultates ſeſe obijcientes, hac de cauſa eos animat & ſtimulat. Primò, promittendo Dei opem & protectionem. Secundò, templum hoc Dei auxilio fore celebre & glorioſum. Tertiò, Meſſiam venturum, qui in hoc templum ſolemni pompa ſit ingreſſurus; illudque ſua præſentia, doctrina, miraculis, æquè ac ſua in regem inauguratione ſit condecoraturus, ibique Eccleſiam ſuam fundaturus & inchoaturus, per quam primùm Iudæos, deinde Gentes omnes vocaturus ſit ad æternam vitam & gloriam.

B Hæc eſt connexio huius prophetiæ de Chriſto cum præcedentibus de templi & vrbis fabrica ac tutela.

Iam *ſatis*, id eſt valdè, vehementer: hoc enim eſt Hebr. מְאֹד *meod* pro quo noſter ſubinde vertit *ſatis*. Vnde Chald. vertit, *exulta vehementer cœtus Sion, iubila cœtus Ieruſalem*. Sic & Septuag. Tigur. Pagnin. Vatabl. & alij. Pro *exulta* S. Iohannes c. 12. 15. paraphraſticè vertit, *noli timere*. q.d. Non eſt quòd timeas, ſed exultes, ô Ieruſalem, veniente Chriſto: ipſe enim eſt tuus rex & ſaluator, qui te ab omnibus hoſtibus defendet, & ab omnibus malis liberabit. Ergo metum omnem pone, & plenus gaudio exulta.

ECCE REX TVVS] Meſſias, ſiue Chriſtus veniet, vt quatuor quadrigas, id eſt monarchias, de

C quibus c. 6. ac conſequenter Tyrum, Gazam, Azotum, totamque Palæſtinam, Phœniciam & Syriam, de quibus egit hoc cap. ſibi ſubigat. Nam in Chriſti regnum omnes reges & regna deſinunt, vti prædixit Daniel c. 2. 44. & Zacharias hîc. Vnde ſubdit; *Diſperdam quadrigam*, &c.

Nota. Chriſtus regalem hanc, ſibique inſolitam pompam & ingreſſum in Ieruſalem adornaſe voluit varijs de cauſis. Prima fuit, vt daret regiæ ſuæ potentiæ & magnificentiæ iudicium quoddam & ſpecimen: quia cum ea Meſſiam ſuum, quaſi alterum Salomonem venturum Iudæi putabant, & etiamnum putant. Hac ergo ſpecie & pompa obiecit ſe eis Chriſtus, ne eum vt pauperem auerſarentur & deſpicerent, vti fecerunt; ita tamen vt humilitatis & manſuetudinis miſtis argumentis oſtenderet, regnum Meſſiæ magis eſſe *Cur cum pompa Chriſtus ingreſſus ſit Ieruſalem? Prima. cauſa.*

D ſpirituale, quam temporale; ideoque à Zacharia hæc omnia voluit prædici, ne Iudæi hunc regem ſine faſtu regio venientem aſpernarentur. Ita S. Chryſoſt. & Auctor imperfecti in cap. 21. Matth. & Euſeb. libr. 8. Demonſt. cap. 4. Secunda, & comitans cauſa fuit, vt Chriſtus obijceret Phariſæis & Scribis in hoc regali ingreſſu ſeipſum, quem agnoſcere hoc facto poſſent & deberent eſſe Meſſiam, vtpotè à Zachariâ hoc loco promiſſum & prædictum: ſciebat tamen ipſos inde magis exacerbandos, & necem crucis ipſi machinaturos: quod ipſe permittere ſtatuit, vt ſic mortis adeò expetitæ compos fieret, per eamque nos redimeret. Ita Auctor imperfecti loco citato. Tertia fuit, vt reſponderet typo agni paſchalis: hic enim decimo die menſis primi ſolemni pompa inducebatur in vrbem, immolandus die decimo quarto. Ita Chriſtus quaſi agnus Dei qui tollit peccata mundi, die decimo, putà *Secunda.* *Tertia.*

 in

A in die palmarum ingreſſus eſt Ieruſalem, immolandus die decimo quarto: ingreſſus eſt autem cum pompa & fauſtis turbæ acclamationibus, vt quia certus erat de victoria mortis, peccati, inferni & dæmonum, triumphum duello præciperet, & triumphans duellum iniret.

Quarta. Quarta cauſa fuit tropologica, vt ſcilicet hoc facto rideret & ridendam proponeret mundi gloriam, vtpote cùm ſciret ſe quinto pòſt die ab iiſdem, à quibus in ingreſſu ita honorabatur, crucifigendum, eoſdemque qui iam clamabant: *Oſanna filio Dauid.* q.d. Viuat rex noſter Meſſias, Dauidis filius & heres; poſt quatuor dies in tribunali Pilati clamaturos: *Crucifige, crucifige eum*; ideoque vrbem à Tito & Romanis funditus euertendam: qua de cauſa in hoc, læto licèt ingreſſu ſuo, videns eam, eiuſque cladem præuidens fleuit, vt habet S. Lucas cap. 19.41. Rurſum,

Quinta. B vt doceret ſuum, ſuique ſequacium regnum & gloriam, in hac vita conſiſtere in paſſione & cruce, ideoque eam non auerſandam, ſed ambiendam eſſe, ac læto animo & ſolemni cum pompa adeundam: quocirca Martyres Chriſti aſſeclæ, ad martyria quaſi ad epulas, imò regnum & triumphum ibant gaudentes, albati, & ſtipati fidelium choro.

Veniet tibi iustus et salvator] vt te iuſtificet & ſaluet. Ipſe enim eſt *iuſtitia ſempiterna & ſanctus ſanctorum*, ad hoc à Deo Patre miſſus in mundum, *vt conſummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas*, Daniel 9.24. Pro *ſaluator* hebr. eſt נוֹשָׁע *noſça*, quod eſt participium paſſiuum à rad. יָשַׁע *iaſça*, id eſt ſaluauit. Vnde Vatabl. Pagnin. Clarius & alij vertunt paſſiuè,

C *ſaluatus*, ſcilicet à ſeipſo. q.d. Quia Chriſtus iuſtus & innocens actus eſt in crucem & mortem, idcirco ſua virtute ſaluus & rediuiuus, die tertia à morte & ſepulchro reſurrexit. Alij *noſça* meliùs vertunt, *ſalute plenus, ſalute circumdatus*. Ita ex Clario à Caſtro. Verùm dico, *noſça* hic non eſſe participiũ, ſed nomen, idem actiuè ſignificans quod Ieſcua, Ioſue & Ieſus, id eſt ſaluator. Sic enim vertunt Septuag. S. Hier. Tigurina & alij: litera enim *nun* in *noſça*, eſt heemantica & formatiua nominis vti eſt in *Nephthali*, *Nemrod*, aliiſque nominibus proprijs, æquè ac appellatiuis vt נֶאֱמָן *neeman*, idem eſt quod fidelis actiuè, qui ſcilicet fidem alteri datam opere præſtat: נַעֲוֵה *naaue* eſt peruerſus actiuè, qui nimirum peruerſa cogitat, agit, loquitur, alioſque peruertit.

D Ipse pauper] hoc propriè ſignificat Hebr. עָנִי *ani*, Septuag. verò, quos ſequitur S. Matth. c. 21. vertunt πραΰς, id eſt *manſuetus*. Sic & Chald. Vnde ipſi videntur legiſſe עָנָו *anau*: ſed eòdem res redit: pauperes enim, præſertim ſpiritu ſolent eſſe humiles & manſueti. Vnde tam *ani*, quàm *anau* ab eadem rad. עָנָה *ana*, id eſt afflictus, humiliatus eſt, deducitur: indeque עֳנִי *oni*, idem eſt quod afflictio, paupertas humilitas; & עֲנָוָה *anaua*, vocatur humilitas & manſuetudo. Vnde cùm ait Chriſtus: *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum*, Matth. 5. per pauperes ſpiritu S. Auguſt. Hilar. Chryſoſt. Ambroſ. & alij in illum locum, accipiunt humiles, quia paupertas ſpiritus coniuncta eſt, & oritur ex humilitate, & contemptu opum & honorum.

Ascendens (Hebr. רוֹכֵב *rocheb*, id eſt equitans, vel potius vectus, ſiue equo, ſiue aſino, ſiue

A camelo, ſiue alio iumento, vti Chriſtus hic propriè erat aſinans, non equitans. Vnde Noſter rectè vertit, *aſcendens*) super asinam, et super pullum filium asinæ] hebr. *filium aſinarum*, id eſt, unius ex aſinis. Pro *aſinam* hebr. eſt חֲמוֹר *chamor*, quod tam aſinum, quàm aſinam ſignificat. Verùm hic ſignificari aſinam potiùs quàm aſinũ, patet ex eo quod ſequitur, *& pullum filium aſinæ*: pulli enim ſolent comitari aſinam matrem, non aſinum patrem; ſugunt enim vbera matris, non patris. Clarum eſt ergo Chriſtum ſediſſe ſuper aſinam, non aſinum. Ita enim habet verſio noſtra hic, & S. Matt. c. 21. 5. Idem docet Remig. Albert. Hugo hic, & S. Chryſoſt. hom. 65. in Iohannem, Theoph. Lyran. Caiet. & alij mox citandi. Notat Orig. in c. 1. Iob, in Arabia & Palæſtina aſinos pares eſſe equis in velocitate eundi & redeundi, & valere ad negotia peragenda & afferenda, eademque officia præſtare, quæ apud nos præſtant

B muli & equi. Hinc filij principum aſinis inequitabant, vt patet Iudic. 10.4. & c. 12.14. vide dicta Exodi 13.13. Vſus autẽ eſt Chriſtus aſina potiùs quàm aſino, tum ob myſterium quod mox afferam, tum quòd aſinus aſina ſit pigrior, & in remiſſione operis deterior, vt ſcribit Plinius l. 8. c. 43. vbi & addit, aſinos valere pro aratione, ſed maximè pro mularum generatione.

Quæres, quomodo Chriſtus ſimul potuit aſcendere ſuper aſinam & ſuper pullum aſinæ? Reſp. S. Hieron. Chryſoſt. Euthym. Maldon. Abulenſis & Ianſenius in Matth. 21. eſſe ſynecdochen: Chriſtum enim ſuper alterum tantùm, ſcilicet ſuper pullum, vt habent alij tres Euangeliſtę

C ſediſſe. Sic enim legunt: *Super aſinum, & ſuper pullum filium aſinæ. Et*, inquiunt, ſignificat, *id eſt*, q.d. Super aſinum, id eſt, ſuper pullum filium aſinæ. Vnde minùs probabile eſt quod aliqui cenſent, Chriſtum ſoli aſinæ inſediſſe. Verùm planiùs & ſimpliciùs idem Chryſoſt. Theophyl. Lyran. Caiet. Ribera & à Caſtro, cenſent Chriſtum ſuper vtrumq; ſediſſe, ſed ſucceſſiuè. Id enim expreſsè habet S. Matthæus cap. 21.5. & Zacharias hic. Vnde & turbæ vtrique veſtimenta impoſuerunt, & eum *ſuper eos*, vt habent Biblia Romana in S. Matthæo, ſedere fecerunt. *Chriſtus ſedit ſuper aſinam & ſuper pullũ ſucceſſiuè.*

Dices, Quid opus erat Chriſto tam breui ſpatio & itinere iumentum mutare? Reſp. id fuiſſe opus non ob Chriſti mollitiem aut fatigationem ſed ob myſterium: illi enim omnis hæc pompa ſeruiebat; cui tamen Chriſto facilè fuit occaſio-

D nem aliquam incidentem prætexere. Aſina enim ſubiugalis ſignificat populum Iudæorum, qui tolerat iugum legis veteris: pullus ſuper quem nemo ſederat, repræſentat indomitos & exleges Gentiles, qui nulli legi colla ſubmiſerant. Vtrumque enim populum, tam Gentium quam Iudæorum, ad ſe & Eccleſiam, ac deinde in cæleſtem Ieruſalem adducturus erat Chriſtus. Ita S. Iuſtinus contra Tryphon. Origen. & Cyril. in Iohannis cap. 12.

Myſticè, Chriſtus inſidet aſinæ, id eſt, animæ humili, miti, obedienti, patienti, quæ ſe totam Chriſto ſeſſori reſignat, ac cum Dauide dicit: *Vt iumentum factus ſum apud te*, pſal. 72. quæ proinde cùm Chriſtum rectorem habet, exultat, omniaq; audet. Vnde Abbas ille in Vitis PP. dicebat: *Ego & aſinus vnum ſumus.*

Tropolog. Drogo Hoſtienſis Epiſcopus tempore

A pore S. Bernardi, tract. de Sacram. Domini paſſionis, tom. 2. Biblioth. SS. Patrum: *Noli timere filia Sion: Timere*, inquit, *puſillorum eſt; ideo adhuc filia, quia times. Nondum Ieruſalem, ſed filia Sion; hoc eſt, ſpecula. Ergo diſce ſpeculari; noli timere, quia timor oculum turbat. Hilaris pupilla lucidè ſpeculatur. Fides, pupilla eſt oculi tui. Quomodo pupilla oculi eſt ſubtiliſſima, & niſi impigrè ac ſollicitè cuſtodiatur à palpebris, leuiſſimo & tenuiſſimi pulueris tactu confunditur, ſic & tua fides; niſi peruigilem ſemper habeat cuſtodiam, nihil citiùs conturbatur. Sed noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit tibi. Oritur tibi ſol, qui te & cuſtodiat, & illuminet, & perducat vbi puluis non eſt. Venit tibi manſuetus: qualis ipſe eſt, talem te eſſe vult; manſuetè iugum eius portare. Et ipſe ſedeat ſuper te aſinam ſuam, & pullum filium ſubiugalis. Et quæ eſt hæc aſina? Ipſa quæ caro vocatur; & mulier, & virago, quæ de viro ſumpta eſt. Et quis eſt pullus eius? Maſculus vir. Et quomodo pullus eius eſt? Quia non*
B *primùs quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, deinde quod ſpiritale. Sedet primò rex manſuetus ſuper aſinam; poſtea ſuper pullum: primùs caro domatur, vt iugo habilis ſit; deinde naſcitur pullus, & nutritur, & roboratur, vt ſeſſorem ſuum portare poſſit. Et quare filius ſubiugalis? Quia ſub viro eſt mulier, & mulieris caput vir; & tamen filius eſt ſubiugalis, quia per mulierem vir, ſed in dolore ipſa pariet. Sedeat ſuper vtrumque rex manſuetus faciens pacem, ne hæc ſibi inuicem aduerſentur. Venit tibi manſuetus, & tu non vadis ei? Egredere de terra carnis tuæ, & de cognatione matris tuæ, & de domo id eſt memoria, patris tui.* Aſina ergo eſt caro, pullus eſt mens & ſpiritus: hic enim eſt Adam & vir, illa verò Eua & femina. Chriſtus ſuper vtrumque ſedet, quando carnem ſpiritui ſubiugat & concordat.

C DISPERDAM QVADRIGAM EX EPHRAIM] Theodor. & Euſeb. l. 8. Demonſtr. c. 4. cenſent id factû per Titum & Romanos. Verùm hi Iudæos dumtaxat ſubegerunt, non Ephraim, id eſt decem tribus, vtpote quæ iam à quingentis annis à Salmanaſar abductæ erant in Aſſyriam nec inde redierunt. Adde, hic eſſe ſermonem de regno Chriſti, non Titi. Senſus ergo eſt. q. d. Chriſtus ſuo regno, lege & gratia auferet ex Iſraele & Iuda, id eſt fidelibus Iudæis, æquè ac Gentibus, quadrigas arcus & bella; quia pacem mundo afferet. Docebit enim & præcipiet iuſtitiam, humilitatem, concordiam, amorem fraternum, per quæ lites & bella excludet; ac ad hoc copioſam gratiam & ſpiritum ſanctum in fideles effundet. Idem prædixit Iſaias c. 2. 4. & Michæas c. 3. 5. vide ibi dicta
D ita S. Hieron. Hugo, Arias & alij.

ET POTESTAS EIVS A MARI VSQVE AD MARE] q. d. Chriſtus toto orbe, putà tota terra & toto mari dominabitur: nec enim quis toti terræ dominari poteſt, niſi dominetur & mari. Ad multas enim regiones vel nullus, vel difficilis eſt acceſſus niſi per mare, vt patet de inſulis & Indijs tam Orientis quam Occidentis. Ita Rupert. Remig. Hugo & alij.

Quare arctiùs aliqui ſic exponunt. q. d. Chriſtus dominabitur à mari Mediterraneo vſque ad mare Oceanum: aut à mari rubro vſque ad mare Palæſtinæ, hæc enim duo maria fuerunt termini terræ ſanctæ promiſſæ Iudæis. Num. 33. 31. Iudæi enim alia maria vix norant. Verùm eſto eò alludat Propheta, tamen ampliùs intendit & altiùs aſſurgit, ſcilicet id quod dixi. Loquitur enim non tantùm Iudæis ſui æui, ſed & Chriſtianis omnibuſque hominibus quouis ſæculo victuris. Reſpicit Zacharias ad illud Dauidis de Chriſto oraculum pſalm. 71. *Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum.* Flumen eſt Euphrates, qui erat limes Iudææ verſus Orientem. Hic Zacharias dicit *à fluminibus*; quia reſpicit Tigrim Euphrati vicinum; & alia quæuis flumina. In huius ampli dominij Chriſti prænuncium & præſagium, Auguſtus Cæſar ſub quo natus eſt Chriſtus, ſuperato Antonio, Lepido, alijſque vel æmulis, à Deo effectus eſt orbis dominus & monarcha de quo Virgil. lib. 6. Æneid. ita canit: *Auguſtus Chriſti prænuncius.*

> *Super & Garamantas & Indos*
> *Proferet imperium: iacet extra ſidera tellus,*
> *Extra anni ſoliſque vias, vbi Cælifer Atlas*
> *Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.*

TV QVOQVE (ô Chriſte rex Sionis, de quo v. 9.) IN SANGVINE TESTAMENTI TVI] Putà per meritum & pretium ſanguinis tui in cruce effuſi, quem quaſi lytrum pro vinctis tuis dependiſti, eoque omne eorum debitum, putà culpam omnem tam originalem, quàm actualem perſoluiſti. *Vers. 11.* Iam ſanguis Chriſti vocatur *teſtamenti*; quia illo Chriſtus ſanciuit teſtamentum & fœdus nouum; quod pepigit & conciliauit inter Deum & homines, de æterna hereditate fidelibus, quaſi filijs ſuis danda. Ita S. Hieron. Theodor. Cyril. Remig. Rupert. Lyran. Vatabl. & alij paſſim. Perperam ergo Chald. & Iudæi hæc accipiunt de ſanguine victimarum, quo Moſes ſanciuit fœdus vetus inter Deum & Hebræos, Exodi 24. v. 8. quo ipſi cenſent ſe liberatos è lacu, id eſt, è captiuitate Ægypti. Hoc enim hic impertinens eſt, præſertim cum ſit hic continua prophetia de futuro, putà de rebus gerendis a Meſſia, non hiſtoria de præterito. Vide dicta 1. Corinth. 11. 25. & Hebr. 9. 15.

EMISISTI VINCTOS TVOS DE LACV] Ita quoque legunt Sept. quos ſequuntur Origenes tract. 14. In Matth. S. Auguſt. libr. 18. de Ciuit. 35. Theodor. Cyrill. hic, & Græci omnes, æquè ac S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, & Latini cæteri. Chaldæus verò & Rabbini recentiores, quos ſequuntur Pagnin. Tigurina, Vatablus, & ſimiles, longè aliter vertunt: nam in textu Hebræo iam hæc omnia ſunt feminina, ſcilicet אַתְּ at, id eſt *tu*, femininè; בְּרִיתֵךְ *beritech*, id eſt teſtamenti, vel fœderis tui, femininè: & pro *emiſiſti*. Hebr. iam habent שִׁלַּחְתִּי *ſcillachti*, id eſt, *emiſi*. Vnde ſic vertunt & explicant vt ſint verba Dei. q. d. Tu quoque, ô filia Sion, exulta quia ſaluaberis in ſanguine Chriſti, quem ipſe effundet, vt ſanciat nouum teſtamentum & fœdus inter te & me: nam propter eum emiſi, id eſt, emittam vinctos tuos è lacu; putà patres è limbo, reſuſcitans eos cum Chriſto. Verùm dico textum Hebræum modernum hic eſſe corruptum, vel à Iudæis, vt hoc oraculum de Chriſto corrumperent; vel potiùs à librarijs. Nam corruptio hæc parum iuuat Iudæos, imò eòdem cum Noſtra verſione redit, ceditque in magnam laudem Chriſti. Pro אַתְּ *at*, ergo, id eſt tu, femininè legendum eſt addito puncto אַתָּה *atta*, id eſt tu, ô Chriſte, maſculinè. Rurſum pro בְּרִיתֵךְ *beritech*, id eſt, teſtamenti tui femininè, legêdum בְּרִיתְךָ *beritecha*;

ttiha, id eſt, teſtamenti tui, maſculinè. Denique pro שִׁלַּחְתִּי *ſhillachti*, id eſt emiſi, legendum שִׁלַּחְתָּ *ſhillachta*, id eſt emiſiſti. Sic enim legunt Septuag. S. Hieron. omneſque veteres pauló antè citati: & Syrus, qui vertit, *ſoluiſti*: & Arabicus vterque qui vertit, *dimiſiſti*, vel *liberabis*. Et hanc lectionem exigit ipſa connexio verborum; ſenſuſque integritas: prior enim Iudæorum lectio eſt hiulca & interciſa; nam à prima perſona ſenſum inchoat, & mox tranſit ad ſecundam, in eaque ſenſum inchoatum conſummat. Quâ enim cohærentia dicitur: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſi vinctos tuos*? Sanè ſic dicendum fuiſſet: *Ego quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſi vinctos tuos.* Cùm autem in Hebræo non ſit אֲנִי *ani*, id eſt ego, ſed אַתָּ *atta*, id eſt tu, ſequitur pro *ſhillachti* id eſt emiſi, vno puncto mutato legendum *ſhillachta*, id eſt emiſiſti. Sic enim filum orationis planè cohæret, ipſaque ſententia congruè & integrè expletur, dicendo: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* Eſt apoſtrophe Prophetæ ad Chriſtum, qua exultans ei gratulatur victoriam de hoſtibus, prædamque eis excuſſam ac triumphum. Senſus ergo eſt. q.d. Tu ô Chriſte, quaſi Meſſias & triumphator, ingredieris Ieruſalem, vt dixi v. 9. nam quarto poſt die in cruce fundes tuum ſanguinem, quo nouum fœdus inter Deum & homines ſancies, tuaque morte de morte, peccato, dæmone & inferno triumphabis. Quocirca mox à morte deſcendes ad lacum, id eſt, limbum patrum, vt huius tui ſanguinis & fœderis noui eos facias participes, illiſque aſſignes primitias tuæ paſſionis & redemptionis, quas illi à multis centenis, imò millenis annis auidiſſimè, ſperant & exſpectant. Nam die tertio reſurgens, pariter reſuſcitabis eos, tecumque è limbo in terram, & è terra quadrageſimo die ad cælum aſcendens, quaſi ſpolia & captiuos; ſed felici captiuitate, in triumphum educes. Ita S. Auguſt. epiſt. 99. & S. Hier. Cyrillus, & alij iam citati.

Perperam ergo Chald. & Iudæi per lacum accipiunt captiuitatem Ægyptiacam, aut, vt Hugo & Caluinus, Babylonicam: nam huius ſolutio non eſt facta in ſanguine teſtamenti. Adde, vtraque temporalis erat, & iamdiu præterierat: hîc autem agitur de libertate plena & perenni, patribus in limbo detentis afferenda per Chriſtum: eſt enim prophetia de futuris tempore Chriſti. Perperam rurſum Caluin. & Beza per lacum intelligunt cælum. Tollunt enim ipſi limbum patrum, docentque animas Sanctorum ante Chriſti mortem iuiſſe in cælum, non in limbum; qui eſt error exploratus. Nec enim cælum vocari poteſt lacus: nec in cælo vlli ſunt vincti: nec ex cælo Chriſtus ſuos eduxit. Lacus ergo eſt infernus, putà limbus. Ita Patres & Doctores communi conſenſu, quos citat Bellarm. lib. de anima Chriſti c. 11. Denique pro *in ſanguine teſtamenti tui*. Arabicus vertit, *in ſanguine mandati tui*, quia teſtamentum hoc à Patre Chriſto fuit demandatum & præceptum, & à Chriſto hominibus, putà fidelibus & Chriſtianis.

Ex hoc ergo loco & ſimilibus docet Eccleſia, Chriſtum poſt fuſum in cruce ſanguinem, putà ſtatim à morte, deſcendiſſe ad limbum, ibique manſiſſe triduum vſque ad diem Dominicum quo reſurrexit, ac tum patres è limbo ſecum eduxiſſe. Limbum vocat *lacum*, quia eſt in profundo terræ iuxta eius centrum; illumque *ſine aquâ*, tum quia phyſicè ibi eſt pura arida; tum myſticè, quia caret omni refrigerio & conſolatione. Aqua enim, quia fatigatum & ſitientem in æſtu & ſiti refrigerat & reſtaurat, hinc ſymbolum eſt refrigerij & conſolationis.

Myſticè S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap 35. per lacum accipit humanæ profunditatis & naturæ in peccato iacentis miſeriam & ſterilitatem, ex quâ homines eduxit Chriſtus in felicitatem, & fœcunditatem gratiæ & gloriæ. Vnde & Theodor. per lacum accipit idololatriam: hæc enim profundiſſima & maxima erat ſcelerum fouea, æquè ac cæcitas & miſeria; Clarius verò & Arias per lacum accipiunt legis veteris iugum, quo quaſi carcere duro vincti Iudæi tenebantur, ex quo nos liberauit Chriſtus. Sic Tropol. Chriſtus peccatorem è lacu, id eſt ſtatu damnationis, educit, cum eum à peccato ad gratiam traducit, itaque quaſi Lazarum è ſepulchro ſuſcitat & viuificat. Præclarè S. Auguſt. ſerm. 181. de tempore cap. 6. *Quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus. Natus eſt ex virgine, vt nos naſceremur ex eccleſiæ virginis vtero. Tentatus eſt, vt nos à tentatione liberaret. Tentus, vt dimitteremur. Ligatus, vt nos à nodo maledictionis abſolueremur. Illuſus, vt nos ab illuſionibus dæmonum liberaret. Venumdatus eſt, vt nos redimeret. Humiliatus eſt, vt nos exaltaret. Captus eſt, vt nos à captiuitate dæmonum auferret. Spoliatus eſt, vt nuditas primi hominis, per quam mors ingreſſa eſt tegeretur. Spinis coronatus eſt, vt nos liberaret à ſpinis peccatorum, vel potiùs vt monſtraret ſe cum eis coronandum illoſque caput & coronam Eccleſiæ futuros, qui ſpinoſi erant amando vitia. Aceto eſt potatus, vt nos inebriaret dulcedine cæleſtis deſiderij & æterni gaudij. Poſtremò in altari crucis ſacrificatus eſt, vt totius mundi peccata deleret. Mortuus eſt, vt mortis captiuaret imperium. Sepultus eſt, vt ſepulturæ ſanctorum benediceret, & vt nos ſibi vitijs & concupiſcentijs ſepeliret. Hæc ergo infirmitas Chriſti ſuperauit omnem firmitatem mundi.*

12. Conuertimini ad munitionem vincti ſpei, hodie quoque annuncians duplicia reddam tibi.

13. Quoniam extendi mihi Iudam quaſi arcum, impleui Ephraim: & ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia: & ponam te quaſi gladium fortium.

14. Et Dominus Deus ſuper eos videbitur; & exibit vt fulgur, iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Auſtri.

15 Dominus exercituum proteget eos: & deuorabunt, & ſubijcient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabuntur quaſi à vino, & replebuntur vt phialæ, & quaſi cornua altaris.

16. Et ſaluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt gregem populi ſui: quia lapides ſancti & eleuabuntur ſuper terram eius.

Con-

Vers. 12. CONVARTIMINI AD MVNITIONAM] Putà ad Chriſtum & Eccleſiam, vel, vt Cyrill. ad legem Euangelicam, quæ eſt arx Chriſti munitiſſima.

Vincti ſpei duplices. VINCTI SPEI] Scilicet Primò, qui vinculis peccati aſtricti vincti à dæmone detinemini, ſed ſimul habetis ſpem liberationis, quia ſperatis redemptionem per Chriſtum. Hinc Chriſtus Iſaiæ 61. 1. Miſſus ſum, inquit, vt *prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis apertionem.*

Secundò, *vincti ſpei* propriè ſunt, quos ſpes ipſa vincit & deuincit Chriſto, qui totam ſalutis ſpem ponunt in Chriſto, ideoque ſuâ ſpe ita ei colligati ſunt, vt ab eo toti pendeant: quia præter illum nil ſperant, nec aliam vitæ ſpem habent. Ita Clarius, Arias & alij. Iam *vincti ſpei* erant Iudæi fideles, exſpectatores redemptionem Iſrael per Chriſtum, qualis fuit Anna prophetiſſa, & Simeon, qui proinde viſo Chriſto exultans in cygnæam hanc vocem erupit: *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.* Lucæ 2. 29. Tales quoque fuerunt Gentiles habentes fidem Dei & Meſſiæ ante Chriſti aduentum, & poſt eũ omnes illi, qui audita Euangelij fama ad Chriſtum, quaſi ad vnicam ſalutis anchoram anhelare & aſpirare cœperunt. Perperam ergo Albert. Hugo & aliqui alij, per vinctos ſpei intelligunt Iudæos in Babylone captiuos, qui ſperabant libertatem annó ſeptuageſimo: de illis enim cenſent hic agi vſque ad finem capitis, ijſque promitti victorias & felicitatem quam habuerunt ſub Machabæis. Verùm minùs congruè. Nam annus hic ſeptuageſimus iam diu erat elapſus, & Iudæi è Babylone iam erant liberati. Pergit ergo Propheta agere de Chriſto eiuſque Eccleſia: fateor tamen eum alludere ad Iudæos tum præteritos in Babylone, tum futuros tempore Machabæorum, tum præſentes: multi enim Iudæorum adhuc Babylone remanſerant, quos Zacharias in Ieruſalem reuocat, vt dixi c. 2.

Tropolog. Tropol. *vincti ſpei* ſunt generoſi Confeſſores, qui ſpe gloriæ æternæ vltrò ſe in vincula & tormenta dedunt, quales fuerunt ſeptem fratres Machabæi, ad quos hic alludit, 2. Machab. 7. Spes enim tantæ gloriæ nihil non audet, nihil non patitur, nihil non aggreditur, vti docet Apoſtolus toto c. 11. ad Hebr.

Anagog. Anagogicè, *vincti ſpei* erant patres in limbo ſperantes liberationem per Chriſtum, quos ipſe eduxit ad munitionem, id eſt, in Ieruſalem cæleſtem & Eccleſiam triumphantem. De his enim paulò antè dixit: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* Ita S. Hieron. & Hugo. Hi enim in ſinu Abrahæ, ſpe longum Chriſti & liberationis deſiderium ſuſtentabant. His quoque dedit duplicia, id eſt multiplicia, bona, vt ſequitur putà dotes omnes glorioſas, tàm corporis, quàm animæ.

ANNVNCIANS DVPLICIA] Eſt enallage numeri: tranſit enim à plurali ad ſingularem, vt enim neruoſior ſit oratio, è vinctis ſpei ſingulos compellat. q. d. Quiſquis es vinctus ſpei, quiſquis ſperas ſalutem per Chriſtum, ne expaueſcas Chriſti Eccleſiam & legem, quòd expers ſit voluptatum, ac plena laborum & perſecutionum; quia hodie annuncio & promitto tibi, quòd duplicia bona reddam tibi: duplicia hæc ſunt, Primò, vita & libertas, ait Theodor. Secundò, gloria animæ &

A corporis, in cælo, ait Lyran. Vnde Septuag. vertunt, *pro vna die peregrinationis tibi duplicia reddam.* Tertiò, remiſſio peccatorum, & gratia Dei cum omnibus eius donis & virtutibus in hâc vitâ. Quartò, *duplicia*, id eſt, duplo maiora quam ſperatis, ait S. Hieron. Quintò & ſimpliciſſimè, *duplicia*, id eſt multiplicia, quæ Latini vocant decumana. Sic ſæpè in Scripturâ *duplex* ſumitur pro multiplici, vt oſtendi Iſaiæ 40. 2. Aliter hæc accipit Mariana: *Annuncians*, inquit, hic idem eſt quod Propheta, putà Zacharias, qui paulò, antè gratulatus eſt Chriſto dicens: *Tu quoque*, &c. Vnde hic ei reſpondet Chriſtus. q. d. Ego hodie, id eſt breui, ò annuntians, id eſt, ò Propheta Zacharia, non ſolum vinctos è carcere educam, ſed etiam multis bonis cumulabo.

B QVONIAM EXTENDI (hebr. *calcaui*, id eſt, calcando extendi. Solent enim arcus magni pedibus calcando cornu & peripheriam, ac manibus attrahendo neruum, extendi) MIHI IVDAM QVASI ARCVM] Alludit ad prælia & victorias Iudæ Machabæi & fratrum eius, eaque obiter perſtringit, vnde de ijs hæc exponunt Hebræi & S. Hieron. Verùm propriè per ea intendit ad literam ſignificare myſtica bella & victorias Apoſtolorum. q. d. Aſſumam ex Iudæis Apoſtolos, qui erunt quaſi arcus mei, quos validè diſtendam, vt iaciant ſagittas efficaces verbi Dei, quibus corda omnium Gentium feriam, eaque mihi ſubigam, & ad me conuertam. Ita S. Cyrill. Theod. Remig. & alij. Quocirca Mariana ex Hebræo ſic vertit & explicat: *Extendi mihi Iuda arcum*, id eſt, inquit, faciam vt Iudas pro me extendat arcum: *Impleui Ephraim*, ſupple arcu, id eſt, faciam vt Ephraim pro me pugnet. Vers. 13.

C Symbolicè, Remigius & Lyran. per arcum Iudæ accipiunt Chriſtum ex Iudâ oriundum. q. d. Ego Chriſtum in cruce extendam inſtar arcus, eoque configam & ſubijciam omnes Gentes. Vnde Septuag. vertunt, *extendit te Iuda mihi arcum.*

IMPLEVI EPHRAIM] Alludit ad Ephraimitas qui excellebant in arte iaculandi, iuxta illud pſalm. 77. 9. *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli.* Sed per eos intelligit Apoſtolos, quorum plerique fuerunt ex Ephraim, id eſt, è decem tribubus, putà è Zabulon & Nepthalim oriundi, Iſaiæ 9. 1. Iam phraſim hanc, *impleui Ephraim*, varij variè explicant. Primò, q. d. Impleui Ephraim peritiâ & dexteritate D tendendi arcum & iaculandi. Secundò, q. d. Impleui Ephraim arcu, pharetra & ſagittis. Ita Mariana. Tertiò & genuinè, impleui Ephraim, ſupple quaſi arcum, vti paulò antè dixit de Iudâ. Iam arcus dicitur impleri Hebræis, cùm plenè & validè tenditur, cum plenis viribus neruus extrahitur, vt validum plenumque per ſagittam det ictum, quo ſcilicet rem propoſitam configat & conficiat; tunc enim iaculator omnibus ſuis pleniſque viribus arcum quaſi implet, dum eas in illo tendendo expromit & exerit. Sic 4. Reg. 9. 24. in Hebr. dicitur: *Iehu impleuit manum ſuam in arcu*, vt vertunt Septuag. hoc eſt manu ſuâ impleuit arcum, per hypallagen, id eſt, traxit arcum totis viribus ſuis. Idem ergo eſt, *extendi mihi Iudam quaſi arcum*, quod, *impleui Ephraim*, ſcilicet. q. d. Tam decem tribus, quàm duas inſtar arcus plenè traxi & extendi, vt ijs validas iacerem ſagittas

Implere arcum eſt plenè extendere.

gittas

gittas. Audi S. Cyrill. *Sumpta, ait, eſt hæc phraſis ab eo quod fit in arcu. Cùm enim neruum & ferrum arcus adducimus prope pupillas, tunc dicuntur iaculatores implere arcum, & fit vehemens iaculatio.* Sic & Vegetius lib. 1. de Re milit. c. 15. agens de tironum in militari inſtitutione: *Maior,* inquit, *adhibenda ſolertia, vt arcum diligenter ac ſapienter teneant, vt fortiter impleant, vt ſiniſtra fixa ſit.* Et Sidonius l. 1. epiſt. 2. *Spicula capit, implet, expellit.* Porrò tam manus impletur arcu planè pleneque diſtento, quàm arcus manu: extenſio enim arcus coæquatur extenſioni manuum, & vice verſa. Vnde 4. Reg. 9. Iehu dicitur impleſſe manum arcu: arcus enim commenſus eſt iaculatori. Cùm ergo hîc plenè manus diſtendit, plenè diſtendit & arcum. Secundò, Sanchez cenſet impleri arcum, quando extremis arcus capitibus, ſiue cornibus, adducto vehementer neruo coëuntibus, impletur circulus, qui prius videbatur inchoatus in arcu, qui ſemicirculi formam obtinet. Sic Threiſſa Æneid. 11. arcum tetendit:

Et duxit longè, donec curuata coirent
Inter ſe capita.

Quod ſumpſit ex Homero Iliad. 4. vbi arcum vehementer intenſum dicit actum in circulum. Et Eurip. in Rhœſo, *Iungite,* inquit, *neruis arcus corneos.*

Huc accedit Delrio adagio 1017. qui cenſet hanc phraſim, *implere arcum,* ſumptam à lunâ, quę plena vocatur, quando coëuntibus cornibus in circulum reflectitur: huic enim arcus ſummâ vi extenſus eſt ſimilis.

Iam quoad ſenſum, Chald. Theodor. S. Thom. & Hugo, cenſent Ephraim idem eſſe quod Iudam: idem enim eſſe, *implem Ephraim,* quod *extendi Iudam quaſi arcum,* ac ſignificare Iudæos Babylone redeuntes fore validos & bellicoſos, vt reipſa fuerunt tempore Machabæorum. Verùm, vt paulò antè dixi, hæc ad literam ſpectant Chriſtum & Apoſtolos, qui partim ex Iudâ partim ex Ephraim, id eſt, ex regno decem tribuum ſunt prognati. Significat ergo Deus, quòd Apoſtolis ſit vſurus, tamquam arcubus validiſſimè extenſis & libratis, qui prædicando validiſſimè librabunt & emittent ſagittas amoris diuini, quibus vulnerabunt audientium corda, eaq; ſubijcient Chriſto. Sic Chriſtus de ſe ait Iſaiæ c. 49. 2. *Poſuit os meum quaſi ſagittam electam: in pharetra ſua abſcondit me.* Apoſtoli ergo fuerunt quaſi ſagittæ potentis acutæ. Audi S. Cyrillum: *Iudam & Ephraim vocat totum genus Iſrael, ex quo primi Apoſtoli armati verbo Dei, & facti velut arcus, cæteras Gentes aduerſantes percuſſerunt diuinis dogmatibus: percuſſerunt, inquam & vulnerarunt, non ad mortem, ſed ad charitatem. Vnde ſponſa Cant. 1. ſe appellat vulneratam charitate.*

Apoſtoli ſunt arcus Dei.

Et ſvſcitabo filios tvos Sion ſvper filios tvos Græcia] q.d. Suſcitabo è filijs tuis, ô Sion, qui Græcos ſubijciant. Nominat prę cęteris Gentibus Græcos, quia cum his poſt tempora Zachariæ continuò negotium fuit Iudæis. Alexander enim infenſus Iudæis, ſed placatus à Iaddo pontifice, ingreſſus eſt Ieruſalem: Iudas Machabæus & fratres eius aſſidua geſſerunt bella contra Antiochum Epiphanem, qui poſteris Alexandri in regno Aſiæ & Syriæ ſucceſſit, eiuſque aſſeclas. Vnde Albertus, Hugo & Sanchez, cenſent ad literam hîc eſſe ſermonem de victorijs, quas Machabæi obtinuerunt contra Antiochum. Verùm eſto ad eos alludat, & obiter quaſi perſtringat Propheta, tamen perſiſtens in prophetiâ de Chriſto, altius quid intendit, nimirum S. Paulum, S. Iohannem, alioſque viros Apoſtolicos armatos verbo zeloque Dei, conuerſuros Græciam ad fidem Chriſti, vti eos feciſſe patet ex Actis Apoſtolorum, & ex epiſtulis S. Pauli. Vnde Eccleſia Græca prima penè in orbe efflotuit, deditque Eccleſiæ primos & præſtantiſſimos Doctores, vti S. Dionyſium Areopagitam. S. Polycarpum, S. Chryſoſt. S. Baſilium, S. Gregor. Nazianzenum, & alios complures.

Et ponam te, ô Sion, ô Eccleſia, gladivm fortivm] q.d. Faciam vt inſtar gladij ſis fortiſſima, ſternaſque & occidas Græcos aliaſq; gentes: quia ſcilicet occides in eis infidelitatem & gentiliſmum, eaſque compelles ad nouam vitam Chriſtianam ſanctam & iucundam.

Et Dominvs Devs ſvper eos videbitvr] Vers. 14. Deus ex alto aderit Apoſtolis viriſque Apoſtolicis, & emittet iacula fulgurantia illuſtrationum internarum, quibus tum Apoſtolos ad diuinè prædicandum, tum Gentes ad auidè audiendum & aſſentiendum impellet. Ita S. Cyrill.

Et Dominvs Devs in tvba canet] *Tuba,* ſcilicet Euangelij, qua Apoſtolos ſuos ad euangelizandum excitabit, & quaſi in aciem inſtruet & educet, eoſque præcedet & irruet in hoſtes celeriter & fortiſſimè, ac inſtar turbinis venientis ab Auſtro omnes conuoluet, & ſecum abripiet. Hiſce bellicis metaphoris ſignificatur vis & energia prædicationis Euangelicæ, à Deo aſpirata Apoſtolis & prædicatoribus. Vnde de ijs ſubdit:

Devorabvnt hoſtes ſuos: et ſvbiicient lapidibvs fvndæ] Vers. 15. Intelligitur more Hebræo nota ſimilitudinis *ſicut,* vel *quaſi*: ardentes enim ſententię S. Scripturę & ſermones Apoſtolorum, fuerunt quaſi lapides fundæ, quos iecerunt in Gentes tanto impetu & rectitudine, vt eos ferirent & ſternerent. Alludit ad fundam, qua Dauid lapidem immiſit in frontem Goliath, cumque tam validè illi impegit, vt ipſum proſterneret. Simili enim modo, ſed myſtico, Apoſtoli ſtrauerunt turres illas carneas Gentilium. Alludit quoque ad velites & fundibularios, qui olim in prima acie conſtituebantur, primique pręlium inibant.

Et bibentes inebriabvntvr qvaſi a vino] Hebr. eſt המו *amu,* id eſt, tumultuabuntur quaſi temulenti. Vnde Tigur. vertit, *frement vt qui vino exhilarantur.* Eſt catachreſis, ſignificans copioſam hoſtium ſtragem; & ingentem Apoſtolorum tum zelum perdendi hoſtes, putà idola, infidelitatem & ſcelera omnia gentiliſmi, tum victoriam: tantum enim hoſtium ſanguinem ab eis effundendum eſſe, vt, ſi eum victores biberent (quod nonnulli efferati olim fecerunt) inebriarentur & replerentur, ſicut repleri ſolent phialæ & cornua altaris ſanguine victimarum. Simili ſchemate de Chriſto victore dicitur pſalm. 109. 6. *Conquaſſabit capita in terra multorum: de torrente in via bibet.* Quocirca Septuag. clarè hîc vertunt, *bibent eos ſicut vinum.* Tale quoque eſt illud Iſaiæ 63. 3. *Calcaui eos in furore meo, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.* Alludit ad victorias Machabæorum cruentas, quibus plurimum hoſtium ſanguinem

nem effuderunt. Nota τὸ *quaſi cornua altaris*, ſignificat hanc gentiliſmi ſtragem faciendam ab Apoſtolis fore ſacrificium, & hoſtiam Deo gratiſſimam, ſicut hoſtiæ gratiſſimæ Deo ſunt hoſtes Dei, cùm iugulantur, & ſanguis eorum effunditur, ac quaſi libatur diuinæ iuſtitiæ & vindictæ. Vnde Septuag. vertunt, *implebunt phialas ſicut altare*; vel, ut S. Hieron. legit, *implebunt ſicus phialas altare*. ita Theodor. & Chald. *Et erit*, inquit, *anima eorum plena delicijs, ſicut phiala quæ plena eſt ſimila & oleo, & ſplendebunt ſicut ſanguis qui ſplendet in pariete altaris*. Sic S. Paulus Euangelij prædicationem vocat ſacrificium, in qua Gentes ſunt victimæ, Paulus ſacerdos: Rom. 15. 16. *Vt ſim*, inquit, *miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus, ſanctificans* (græcè ἱερουργῶν, id eſt ſacrificans) *Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & ſanctificata in Spiritu ſancto*. Vnde ad hoc ſacrificium ſanguinem ſuum per martyrium, ad libamen offeri Deo, Philip. 2. 17. *Sed & ſi immolor*, inquit, *ſuper ſacrificium & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis*. Vnde & Tertull. lib. 4. contra Marcion. ca. 39 ſic legit & explicat: *Replebunt quaſi pateras altare*, ſcilicet Martyres ſanguine ſuo, quem fundunt Deo, & quaſi libant in altari.

Et salvabit eos Dominvs, &c. vt gregem popvli svi] Apoſtoli enim fuerunt quaſi grex arietum electus & ſelectus à Chriſto dicente: *Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporũ*. Matth. 10. 16. ſed Deus eos protexit & ſaluauit, adeò ut oues vincerent lupos, eoſque in oues conuerterent. Nota, τὸ *ut gregem populi ſui*, dupliciter accipi poteſt. Primò, q. d. ut gregem non ouium, ſed populi ſui. Sic omnis populus omneſque fideles ſunt grex Dei. Secundò. q. d. Vt gregem ſelectum è populo. Sic ſoli Apoſtoli virique Apoſtolici ſunt grex populi Dei.

Qvia lapides sancti elevabvntvr svper terram eivs] q.d. Apoſtoli, & fideles quos ipſi conuertent, præſertim illuſtres virtute & ſanctitate, ſaluabuntur à Deo, & liberabuntur ab omnibus periculis; quia ipſi ſunt grex Dei, & quaſi lapides primarij, quos ipſe eleuare, honorare & exaltare in terra decreuit. Albertus & Hugo per *lapides ſanctos* accipiunt Machabæos. Verum etſi ad eos alludatur, tamen propriè hæc ſpectant Chriſtum & Apoſtolos, ut dixi. ita & Hier. Theodoret. Remig. Lyran. Ribera & alij paſſim.

Pro *ſancti* hebr. eſt נֵזֶר *nezer*, quod Primò, verti poteſt, *lapides ſeparationis*, id eſt, ſeparati à vulgaribus, ideoque ſancti; quia ad ſanctam Eccleſiæ fabricam, vel titulum aut trophæum deputati. Secundò, *nezer* idem eſt quod *conſecratio*. Vnde Tigurina vertit, *lapides conſecrati in ſublime ferentur ſuper terram eius*. Tertiò, *nezer* ſignificat *diadema, coronam*, vel *tiaram*. Vnde aliqui vertunt, *lapides diadematis*, vel *coronæ*. ita Vatabl. Hinc à *nezer* vocabantur *Nazaræi*, quaſi à vulgo ſeparati & conſecrati Deo, ac cæſarie ſua coronati, vti dixi Numer. 5.

Lapides ſancti qui

Quæres, quales ſunt hi lapides? Primò, aliqui cenſent eſſe gemmas, ex quibus conficitur & ornatur diadema (hoc enim ſignificat *nezer*) Chriſti q.d. Apoſtoli erunt gemmę, quę in diademate Chriſti eminebunt, illudque decorabunt, & viciſſim eo decorabuntur. ita Vatabl. & Sanchez. Huc accedit Chald. qui vertit, *eliget eos ſicut lapi-*

A *des ſuperhumeralis*; quaſi hîc alludatur ad duodecim gemmas, quæ erant in ephod & rationali Pontificis, inſcriptæ duodecim nominibus Patriarcharum, qui repræſentabant duodecim Apoſtolos: hi enim ſunt Patriarchæ noui teſtamenti, vt dixi Exodi 28. 17. Simili modo de ijſdem ait Iſaias c. 62. 3. *Eris corona gloriæ in manu Domini*. Huc accedit Mariana, qui ſic explicat, q.d. Principes Iuda eleuabuntur ſicut lapides coronæ, hoc eſt, erunt in pretio, dignitate & honore eminebunt, ſicut eminent gemmæ in corona regia.

Secundò, alij accipiunt lapides fabricæ, q. d. Apoſtoli in fabrica Eccleſiæ quaſi lapides primarij in culmine eminebunt, & virtute, & dignitate, & auctoritate, & gloria. ita S. Hieron. Theo-
B dor. Remig. Lyran. & alij. Alludere enim videtur Zacharias ad fabricam templi, ad quam ipſe aſſiduè Iudæos excitabat; hæc enim erat typus fabricæ Eccleſiæ.

Verùm quia hic nec coronæ, nec rationalis, nec ædificij fit mentio, ſed terræ, in qua dicit eleuandos hos lapides, hinc congruentiùs per lapides hos accipiemus eos, qui in titulum victoriæ, triumphi, vel rei alicuius illuſtris eriguntur. Alludit enim ad duodecim lapides, quos Ioſue ſicco pede ſuperato Iordane, ingreſſus in terram ſanctam, in titulum & monumentum huius miraculoſi ingreſſus, & ſimul in ſignum quaſi vſocapionis, quòd ſcilicet iam adiiſſet poſſeſſionem terræ ſanctæ, erexit in Galaad. Ioſue 5. v. 19. Hi
C enim duodecim lapides fuerunt typus duodecim Apoſtolorum, qui pari modo in terra ſancta, id eſt in Eccleſia, in titulum victoriæ, & poſſeſſionis aditæ à Chriſto erecti & eleuati ſunt. Tales quoque fuêre lapides, quibus legem Dei inſcribi, ac deinde eos erigi & ſtatui in monte Garizim iuſſit Moſes, Deuter. 27. 2 & ſequ. Tale quoque fuit altare, quod in trophæum victoriæ ab Amalec reportatæ, ex lapidibus, ut videtur, conſtruxit & erexit Moſes, Exodi 17. 15. vocauitque, *Dominus exaltatio mea*, vel *vexillum meum*, quod ſcilicet in Amalec inferens, eum proſtrauit. Hebr. enim נֵס *nes* ſignificat vexillum: vnde נוֹסֵס *noſes* vocatur vexillifer. Idem penè verbum hic vſurpat Zacharias, ſcilicet מִתְנוֹסְסוֹת *mitnoſeſot*, quod noſter vertit, *eleuabuntur*, alij vertunt,
D *vexillabuntur*, hoc eſt, gerent vexillum crucis Chriſti, eiuſque vexilliferi erunt in caſtris Eccleſiæ, ut prædicent victorias eius virtute partas, in cuius gloriam erecti ſunt; ad quod proinde omnes fideles quaſi milites Chriſti ſe aggregabunt, ut ſuos hoſtes proſternant. Vnde aliqui vertunt, *lapides fugantes*, ſcilicet caſtra hoſtium. Addit Arias, alludi ad lapides qui in biuijs, vel triuijs eriguntur, ut viam viatoribus indicent, ne ab ea aberrent. Sic enim Apoſtoli viam nobis à terra in cælum demonſtrant. Senſus ergo eſt, q.d. Apoſtoli & viri Apoſtolici ſeruabuntur & protegentur à Deo, tamquam grex è populo ſuo ſelectos: nam vti lapides ſancti, in ſublime efferentur in terra, ut ſint tituli & monumenta Chriſti & Eccleſiæ, eiuſque victoriæ, ac ad eam, & per eam in cælum viam omnibus oſtendant. Huc accedit Sanchez. Lapides, inquit, iſti *nezer*, id eſt ſeparationis, conſecrationis, vel coronationis, appellari poſſunt, quia quaſi terminales, agros ab agris ſeparant, puta Eccleſiam ſecernunt à Synagogis

gogis Iudæorum, academijs Philoſophorum, & ſectis Gentilium, illamque Deo conſecratam eſſe illuſtri aliquâ notâ demonſtrant: aut certè Eccleſiam, quaſi terram promiſſionis cingunt & coronant, ſicut flumina ſalicibus coronari dicuntur. Qui etiam ſacri dici poſſunt, quia religionis ergo a Chriſto erecti ſunt. Additque, alludi hic ad lapides terminales Iudææ, quos poſt vaſtationem Chaldæorum, Idumæi & aliæ vicinæ gentes hoſtiles Iudæam occupantes, abſtulerant; ſed Iudæis è Babylone in Iudæam reuerſis, ab ijs fuerunt reſtituti & eleuati. Ex quo totius verſus huius hic erit ſenſus: Sicut Deus Iudæos Babylone reuerſos ſaluauit, & pauit quaſi gregem ſuum in paſcuis, ſuis ſignis & titulis, quaſi lapide terminali conſignatis: ſic idem Chriſtianos, quaſi gregem ſuum, ſeruabit ab omnibus periculis, & paſcet in altis Eccleſiæ montibus, quaſi paſcuis ſuis, quos lapides eleuati, putà Apoſtoli, ſepiunt, & a Iudæis Gentibuſque diſterminant, ac ſanctificant, & in cælum eleuant.

Tertio, aliqui cenſent lapides hos fuiſſe globos lapideos. Vnde Septuag. verrunt, *lapides qui voluuntur* (Tertull. libr. 4. contra Marcion. c. 39. legit *volutant*) *ſuper terram.* Hebr. enim *mitnoſeſat* poteſt deduci à נוס *nus*, id eſt fugere; & in *poel* actiuè *noſes*, id eſt fugare. q. d. Lapides fugientes, id eſt, celerrimè volubiles & mobiles, omneſque hoſtes & obiices fugantes. Hi enim lapides ſignificant Apoſtolos, qui celerrimè totum orbem percurrerunt & circumgyrarunt euangelizando. Audi S. Cyrillum: *Volui autem illos aptiſſimè dicit, vt ad quidnis ſanctorum agilitatem celeritatemque declaret. Lapides enim orbiculares, ſeu rotundi citra vllam difficultatem maximè ſunt mobiles, ſi quis eos impellere voluerit: ſic animus ſanctorum ad omnia Deo grata eſt verſatilis.* Cauſa eſt, quòd cælum ſpectent; terram verò non niſi in puncto tangant. Sphæra enim, vel globus inſiſtens plano, illud tantùm in puncto tangit, vti docent Mathematici: quo ſignificatur ſanctos, & præſertim viros Apoſtolicos ita in cæleſtia defixos, ut terrena vix, & non niſi neceſſitate coacti attingant, vti monet S. Paulus 1. Timoth. 6. *Habentes*, inquit, *alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus.* Vnde Arabicus vertit, *ſunt lapides ſanctificati, & aſcendere eos faciet in terram ſanctitatis de loco bonorum optimorum.* Quocirca S. Hieron. eleganter & appoſitè explicans illud pſal. 76. 19. *Vox tonitrui tui in rota, id eſt*, inquit, *vox prædicationis tua in toto orbe:* per illum enim totum prædicatio inſtar rotæ rotata diſcurrit. Tropolog. verò: *Rota*, inquit, *modico quodam veſtigio ſtat in terra; & non ſolùm ſtat, ſed quaſi percurrit, non ſtat; ſed tangit & præterit: ita & ſanctus vir, quoniam in corpore eſt, neceſſitatem habet aliqua de terrenis agitare; ſed habens victum & veſtitum, his contentus eſt, & tangens terram, ad altiora feſtinat*, ut quaſi rota tangens terram, ilicò erigatur in altum. *Ille igni currit, & ad altiora feſtinat, in illo eſt ſermo tuus. Legimus in Propheta* (Zachar. 9.) *Sancti lapides voluuntur ſuper terram. Quoniam enim rota ſunt, propterea voluuntur ſuper terram, & ad altiora feſtinant.*

Ita Athenius Archiepiſcopus Aſiæ, iuſſus ab angelo perquirere S. Iohannem, qui à ſilentio cognominatus eſt Silentiarius; eo inuento cognitoque quòd nobilitatem, opes amplas & epiſcopatum Dei amore reliquiſſet, ſeque voluntariæ paupertati, humilitati & exercitationi Anachoreticæ addixiſſet inter anachoretas incognitus viueret, admirans exclamauit: *Verè nunc quoque ſancti lapides in terra voluuntur*, vti refert Cyrillus in Vita S. Iohannis Silent. qui coæuus fuit S. Sabæ & Iuſtino Imperatori, floruitque anno poſt Chriſtum quingenteſimo.

Mor. quàm eleuata ſit vita ſanctorum.

Moraliter diſce hic, quàm alta, ſeparata & eleuata ſit vita ſanctorum, præſertim eorum qui religione Nazaræi ſunt, & alios ſanctificant. Eleuantur enim à terra in cælum, adeoque pertingunt ad *nezer*, id eſt, diadema quod eſt in capite Chriſti illudque exornant. Quàm ergo hoc diadema à terra eleuatum eſt, tam & ipſi eleuati ſunt à terrenis & terrenorum moribus, quia eorum conuerſatio eſt cum Chriſto in cælis. Accipe deſcriptionem & hypotypoſin viri ſancti ita eleuati: *Vir ſanctus hominem interiùs ordinat; exteriùs ornat; à rebus turpibus cohibet: ſermones ſanctos & vtiles amat: in riſum non effunditur, non clamat, nec vocem attollit. Modeſtè incedit. Aliorum facta curioſè non inquirit; admonitiones hilari vultu recipit: errori aliorum facilè condonat: humilis eſt, mitis & benignus, miſeris quibuſlibet ex viſceribus miſerando compatitur: laudibus non extollitur, detractione non deijcitur: interroganti facilè breuiterque reſpondet: contendenti facilè cedit: patienter alios audit: in omnibus alios ædificare & perficere ſtudet: rarò eſt, & grauis ſermonis, in cibo parcus, in potu ſobrius: compoſitus in vultu & verbis: odit mendacium, fabulas & nugas: ſilens eſt veritatis: oculos habet demiſſos & ſimplices. Puritate candidus, obedientiâ promptus, patientiâ perfectus, in oratione aſſiduus, in fide ſtabilis, in opere diligens, in abſtinentia rigidus, in moribus exemplaris, in conuerſatione gratus, in verbis affabilis, in dando liberalis: amicis fidus, inimicis benignus, Deo reſignatus, ſibi mortuus, mundo crucifixus, omnibus omnia vt omnes lucrifaciat: zelotes pro honore Dei & ſalute animarum.*

Viri ſancti deſcriptio.

Ex S. Gregorio.

Audi & S. Gregor. lib. 5. Moral. c. 2. *Quia ſancti viri ita proſperitatem ſæculi deſpicientes calcant, ſicut aduerſitatem eius calcantes tolerant, per magnam mentis celſitudinem mundi ſibi & aduerſa & proſpera ſubſternentes, dicunt: Sicut tenebræ eius & lumen eius.* q. d. *Sicut intentionis noſtræ fortitudinem eius triſtia non premunt, ita hanc nec blanda corrumpunt.* Idem lib. 8. c. 14. explicans illud Iob 7. *Elegit ſuſpendium anima mea, & mortem oſſa mea*, per ſuſpendium accipit eleuationem mentis ad cæleſtia; per mortem oſſium, mortificationem carnis. *Sancti enim viri*, inquit, *veriſſimè ſciunt, quia habere in hac vita requiem nequaquam poſſunt, & idcirco ſuſpendium eligunt, quia nimirum deſideria terrena deſerentes, ad alta animum tollunt. Suſpenſi autem mortem ſuis oſſibus inferunt, quia amore ſuperna patria in virtutum ſtudijs accincto, hoc quod fortes priùs in mundo fuerant, vincula humilitatis inſequuntur.* Idem lib. 12. 17. docet ſanctos ob vitæ mentiſque celſitudinem vocari cælos, *ſicut ſcriptum eſt* pſal. 18. *Cæli enarrant gloriam Dei, qui per naturam omnes in ſemetipſis propriam mutabilitatem habent, ſed dum immutabili veritati ſtudiosè ſemper inhærere deſiderant, inhærendo agunt vt immutabiles fiant.* Idem lib. 20. 19. *Sanctos ſuos Dominus veniendo adiuuat, dereliquendo probat, donis firmat, tribulationibus tentat.* Idem lib. 21. c. 10. *Sancti viri cùm præſunt, non in ſe poteſtatem ordinis, ſed æqualitatem conditionis attendunt; nec præeſſe gaudent hominibus*

ſed

ſed prodeſſe. Idem libr. 21. c. 15. *Sancti viri quando eum perſonis minoribus contentionum negotia ſubeunt, dum grauare vel in minimis timent, ipſi contra iuſtitiam grauari nequaquam refugiunt.* Idem libr. 26. c. 21. *Sancti*, inquit, *reges ſunt, quia tentationum ſuarum motibus non conſentiendo ſuccumbere, ſed regendo præeſſe nouerunt.* Idem li. 21. c. 15. *Vir ſanctus quo maiore perſecutione premitur, eo ad prædicandam veritatem acriùs inſtigatur; & tùm patienter perſecutores tolerat, ardenter ad ſe auditores trahere feſtinat.* Idem libr. 35. c. 2. *Sancti viri dum diuinitatis arcana audiunt, quanto magis contemplando proficiunt, tanto ampliùs deſpiciendo quod ſunt, aut nihil, aut propè nihil ſe eſſe cognoſcunt.*

Ex S. Auguſtino. Audi & S. Auguſt. in pſal. 122. *Cælum mihi ſedes eſt. Qui ſunt cæli, niſi iuſti? In ipſis ſedet Deus, & de ipſis iudicat Deus. Quomodo peccator factus eſt terra, cui dictum eſt: Terra es, & in terram ibis; ſic iuſtificati facti ſunt cælum. Portauerunt Deum, & de ipſis Deus coruſcabat miracula, tonabat terrores, pluebat conſolationes. Anima iuſti thronus eſt ſapientiæ, id eſt, in anima iuſte ſedet ſapientia tamquam in ſella ſua, tamquam in throno ſuo, & inde iudicat omne quod iudicat.* Idem in pſal. 96. *Tu ſi vis, cælum eris: ſi vis eſſe cælum, purga de corde tuo terram: ſi terrenas concupiſcentias non habueris, & non fruſtra reſponderis ſurſum te habere cor, cælum eris. Conuerſatio enim tua in cælis erit.* Idem libr. 2. de ſerm. Domine in monte c. 10. *Pater noſter qui eſt in cælis, id eſt, in cordibus iuſtorum, tamquam in templo ſancto ſuo.* Hiſce enim promiſit illud Iſaiæ 58. 14. *Delectaberis ſuper Domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hereditate Iacob patris tui.* Audi & Gentilem Senecam libr. de quatuor virtutibus: *Magni animi hominis bonum eſt non vacillare, conſtare ſibi, & finem vitæ intrepidus expectare. Nil aliud magnum in rebus humanis, niſi animus magna deſpiciens. Si magnanimus fuerit, numquam iudicabis tibi contumeliam fieri.*

17. Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines.

VERS. 17. QVID ENIM BONVM EIVS EST, ET QVID PVLCHRVM EIVS, NISI FRVMENTVM ELECTORVM, ET VINVM GERMINANS VIRGINES?] τὸ *eius* hebraicè & græcè eſt maſculinum: vnde terram, vtpote feminini generis, reſpicere nequit. Reſpicit ergo Deum, & conſequenter eius populum. Sicut enim Deus nihil melius, aut pulchrius hoc dono dare, ſic nec populus accipere poteſt. Eſt epiphonema, quo per admirationem & exclamationem claudit vna quaſi ſynopſi, omnia bona paulò antè recenſita, ac ſimul dat cauſam, id eſt, fontem tantorum bonorum. q. d. Cauſa, cur Apoſtoli & eorum ſequaces ſint futuri quaſi ſagittæ & iacula fulgurantia, quæ omnes gentes ſternent ſibique ſubijcient; curque ſaluandi ſint à Deo, & paſcendi vt grex eius; denique cur ſint lapides *nezer*, id eſt, ſeparati & conſecrati Deo, ideoque eleuandi ſuper terram: horum, inquam, omnium cauſa eſt, quòd Deus ita eos amet, ut omne ſuum bonum eis communicet. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum, niſi frumentum electorum?* &c. q. d. Vtique Deus nihil habet quod det melius, aut pulchrius, frumento electorum. Hinc Septuag. vertunt, *quia ſi quod pulchrum illius, & ſi quod bonum eius*, hoc vtique eſt *frumentum iuuenibus, & vinum boni odoris ad virgines*; Pagnin. & Vatabl. *quanta enim bonitas & quanta pulchritudo eius? Frumentum iuuenes, & vinum virgines ſucculentas & vegetas reddet*; Syrus, *quàm bonum, & quam pulchrum eſt triticum adoleſcentibus, & vinum delectat virgines!* Arabicus Antiochen. *quàm bona & quàm vtilis eſca iuuenibus, & vinum iucundat virgines!* Arabicus Alexander, *de loco bonorum optimorum frumentum puerorum & vinum in vnguentum virginum?* O ergo bonitas & pulchritudo Dei ſtupenda! ô abyſſus bonitatis! ô amor! ô ſtupor!

Frumentum electorum quod. Prima. Reſponſio. Quæres, quodnam hoc frumentum & vinum? Primò, Hebræi & Theodoret. cenſent hîc Iudæis copiam frumenti & vini ad literam promitti. Vnde Sanchez ſic explicat, q. d. O quantum bonitatis, pulchritudinis habet ager ille, quem Dominus ſuo aſſignabit populo, quemque ſuis ſibi titulis circumſcribet? afferet enim frumentum, quod iuuenes robuſtos, & vinum, quod virgines florentes atque nitentes faciat. Mariana verò ſic. Quod maximè pulchrum exiſtet in hac victoria, erit finis eius ſcilicet conuiuia, quæ iuuenes & virgines inſtruent, & cantica quibus lætitiam celebrabunt. Verùm hic ſenſus humilis eſt & terreſtris, præſertim quia præcedentia omnia ſpectant ad tempora Chriſti; nec vinum materiale germinat virgines, ut vertit Noſter, ſed potiùs accendit libidinem.

Tertia. Secundò, meliùs alij frumentum & vinum myſticè accipiunt pro alimonia ſpirituali; putà pro lege & doctrina Moſis & Prophetarum, quæ Iudæorum, tam iuuenum quàm virginum, mentes pauit & aluit in cultu Dei, quando Machabæi legem cum cultu Dei, ob perſecutionem prolapſam, erexerunt & in integrum reſtituerunt. Vnde Chald. vertit, *quoniam quàm bona, & pulchra eſt doctrina legis, & inditum veritatis directum in congregatione?* ita Albert. & Hugo. Verùm quia à v. 9. huc uſque egit de Chriſto, non de Moſe, hinc

Secunda. Tertiò, ſublimiùs & germaniùs alij per frumentum & vinum, accipiunt legem & doctrinam Euangelicam, quæ prædicata à Chriſto & Apoſtolis mentes audientium paſcit, ac iuuenes ad fortitudinem, virgines ad caſtitatem excitat. ita Clarius Vatabl. & Arias.

Quarta. & genuina. Quartò, aptiſſimè, & planè ad literam, frumentum hoc & vinum eſt Euchariſtia, in qua corpus Chriſti Domini ſub ſpecie panis è frumento confecti, & ſanguis ſub ſpecie vini, vi conſecrationis, putà verborum Chriſti Domini, realiter & ſubſtantialiter præſens in altari ſiſtitur, quod Apoſtolos & fideles nutrit, corroborat & inflammat ad præliandum prælia Domini, eoſdemque à terrenis deſiderijs ad cæleſtia traducit & eleuat. Hoc enim eius vinum non luxuriam, ſed caſtitatem germinat & producit. vtraque ergo ſpecies Euchariſtiæ hîc notatur, ſcilicet frumentum ſiue panis & vinum. ita S. Hier. Remig. Haymo, Lyran. Ribera, à Caſtro, & alij hîc, ac Paſchaſius libr. de Corpore & ſanguine Domini c. 21.

Euchariſtia eſt bonitas & pulchritudo Chriſti. Vbi Nota. Euchariſtia dicitur bonum & bonitas Chriſti: quia ſumma bonitate ſummum bonum, ſcilicet ſeipſum quantus quantus eſt, putà

putà totam deitatem & humanitatem nobis cõmunicat, & in eſcam dat; ita ut totum quaſi deitatis ærarium hic in nos expromat & exhauriat. Eadem dicitur pulchrum & pulchritudo Chriſti, Primò, ſubſtantia: quia ſcilicet ſubſtantialiter nobis exhibet Chriſtum, qui quà Deus, eſt Verbum, imago & pulchritudo Patris; quà homo, eſt *ſpecioſus forma præ filijs hominum.* Secundò, cauſalitate & effectu: quia ſcilicet eſt *frumentum electorum, & vinum germinans virgines.* Nam cauſat in nobis iuuentutem florentem ſpiritus & animæ, dum facit eam robuſtam: floridam, agilem & alacrem ad omne bonum: immò dum facit eam puram & virginem. Verè enim ait Sapiens cap. 4. 1. *O quàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate!* Tertiò, Sacramento: quia ſpecies panis & vini repræſentant nobis Chriſtum in cruce immolatum, putà corpus à ſanguine ſeparatum, quaſi occiſum & mortuum. Hæc autem immolatio & victima fuit pulcherrima, præſtantiſſima, Deo digniſſima & gratiſſima. vtpote per quam omnis honos peccato violatus & ablatus, ipſi eſt reſtitutus, ac conſequenter peracta noſtra redemptio & reconciliatio cum Deo.

Quocirca eleganter & verè S. Auguſt. in pſal. 44. poſt initium: *Chriſtus*, ait, *eſt pulcher in cælo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher inuitans ad vitam, pulcher non curans mortem, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in ſepulchro.* Quartò, conuiuio: Euchariſtia enim eſt conuiuium in quo Deus nobiſcum conuiuatur, ac proinde apponit eſcam non humanam, non angelicam, ſed diuinam, ideòque pulcherrimam & magnificentiſſimam. Pulchritudo enim conuiuij, eſt eius decor & magnificentia. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 110. 3. *Confeſſio & magnificentia opus eius*, quia ſcilicet *eſcam dedit timentibus ſe.* Quam eſcam? *Panem cæli dedit eis: Panem angelorum manducauit homo*, pſalm. 77. 25. Ergo Euchariſtia *confeſſio & pulchritudo in conſpectu eius: ſanctimonia & magnificentia in ſanctificatione eius*, Pſalm. 95. 6. Meritò S. Auguſt. ſerm. 50 de Verbis Domini: *Quid dicis*, ait, *Domine bone paſtor? Tu enim paſtor bonus, qui bonus agnus: idem paſtor & paſcua, idem agnus & leo.* Hæc pulchritudo magis patebit ex Euchariſtiæ cum alijs fidei myſterijs ſymmetria & congruentia, quam iam ſubdo.

Moral. diſce hìc, Euchariſtiam eſſe omne bonum & pulchrum Dei & Chriſti, æquè ac noſtrum, adeò ut nihil melius aut pulchrius nobis dare poſſit. Verè de ea Poëta Chriſtianus:

Sanctum auguſtum, almum cæli admirabile munus,
Per te melliflui rorant dulcedine montes.
Per te melliflua complentur nectare valles.
Ipſe amor, ipſa animis noſtris innexa voluptas.

Euchariſtia eſt compendium mirabilium Dei.

Ratio eſt, quia in Euchariſtia, ut dicitur pſalm. 109. 4. *Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus, eſcam dedit timentibus ſe.* Euchariſtia enim eſt quaſi compendium, & anacephalæoſis omnium mirabilium Dei operum.

Primò.

Nam Primò, hìc quaſi eſt noua creatio mundi: quia tranſſubſtantiatio eſt velut quædam creatio, qua quaſi creatur in altari ipſe Dominus & creator mundi, ac mundus in ipſo, ideòque integras rerum naturas commutat &
A tranſſubſtantiat, panem in carnem, vinum in ſanguinem Chriſti.

Secundò.

Secundò, mirabile Dei opus erat manna, quod erat panis cæli, & panis angelorum. Euchariſtia eſt manna ſupernaturale & diuinum, Iohan. 6. 59.

Tertiò.

Tertiò, nimirum ineffabile Dei opus fuit Incarnatio, qua *Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.* In Euchariſtia eſt quodammodo noua incarnatio, dum de nouo Verbum in altari humanatum ſiſtitur, & quaſi incarnatur.

Quartò.

Quartò; mirum Dei opus fuit Chriſti crucifixio, mors, mundique redemptio in Euchariſtia eſt viua repræſentatio crucifixionis & mortis Chriſti. *Quotieſcumque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis*, 1. Corinth. 11. 26.

Quintò.

B Quintò, quia in Euchariſtia Deus omnia vetera miracula renouat & ſuperat. Nam non aquam in vinum, ſed vinum in ſanguinem ſuum commutat: facit ut Chriſtus homo ſex pedum ſubſiſtat in puncto, immò in ſingulis punctis hoſtiæ: facit ut accidentia panis & vini per ſe ſubſiſtant ſine ſubiecto, ac ſi eſſent ſubſtantia. Idem facit non vno in loco, ſed in omnibus altaribus dum conſecratio fit, per totum mundum. Itaque Chriſtus idem toto ſuo corpore & quantitate eſt in plurimis & diſtantiſſimis locis, idque continuò ſingulis diebus, per omnes hebdomadas, menſes, annos & ſæcula.

Sextò.

Sextò, ideo reliquit nobis Euchariſtiam, ut eſſet obiectum circa quod exerceremus omnes
C virtutes: fides enim ingens hìc requiritur, ut credamus hoſtiam non eſſe panem, ſed carnem Chriſti, nec vinum quod antè fuit, eſſe vinum, ſed eſſe ſanguinem Chriſti; etſi omnes ſenſus iudicent eſſe vinum, eſſe panem, non carnem, non ſanguinem. Secundò, religio hìc exercetur: quia habemus Deum præſentem, quem latria adoramus. Tertiò, ſpes: quia ſi Chriſtus dat nobis ſeipſum in cibum, quid non dabit; & ita de cæteris.

Septimò.

Septimò, Euchariſtia eſt ſummum & præſtantiſſimum ſacrificium, quo Deus ſummè honoratur: quia ei offertur & immolatur nobiliſſima victima, ſcilicet non bos, non taurus, ſed ipſe Dei filius, Deus & homo, iſque in eius honorem quaſi mactatur, & conſumitur. Rurſum Euchariſtia eſt ſacrificium propitiatorium, quo ſacerdos quaſi mediator Dei & hominum, Deum
D hominibus propitiat, veniam peccatorum, & gratias omnes Eccleſiæ impetrat, quæ alias ob multorum peccata grauiter à Deo caſtigaretur.

Octauò.

Octauò, Euchariſtia eſt panis tranſubſtantialis ἐπιούσιος & ſuperſubſtantialis. Matth. 6. v. 11. confirmans cor, ſpiritum, mentem hominis, omneſque eius vires & potentias. Eſt pharmacum immortalitatis, cuius vi reſurgemus ad vitam immortalem, ut docet Chriſtus Iohan. 6. v. 59. *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum*; idque expreſsè ibidem docet S. Cyrill. Eſt medicina omnium infirmatum & morborum corporis & animæ. Laboras ſuperbia? ſume Euchariſtiam, id eſt, Chriſtum ad carnem, immò ad panem ſe humiliantem; & panis hic humilis te humilem faciet. Laboras tentatione libidinis? ſume vinum germinans virgines. Laboras irâ & impatientiâ? ſume Chriſtum crucifixum & patientiſſi-

tientiſſimum; hic ſuam tibi patientiam communicabit, &c.

Nonò, Euchariſtia eſt ignis amoris diuini, accendens in nobis ardorem charitatis, in ea enim Chriſtus eſt *amor amorum*, ait S. Bernard. vel quiſquis eſt Auctor, ſerm. de Cœna Domini, Nam ut canit S. Thomas Aquin. *Se naſcens dedit ſocium: conuiſcens in edulium: ſe moriens in pretium: ſe regnans dat in præmium.* Quis enim non amet Chriſtum, totuſque in eum quaſi tranſeat, dum totus in eum tranſijt Chriſtus: Quis Chriſtum ignem ſuſcipiens, eo non inardeſcat? S. Auguſt. ſerm. 9. de Natali Domini: *Factus*, inquit, *eſt Deus homo, ut homo fieret Deus: ut panem angelorum manducaret homo, Dominus angelorum factus eſt homo.* Legimus de S. Catharina Senenſi cor eius Chriſti patientis conſideratione & amore fiſſum, ita ut ipſa expirarit, uti refert Ambroſ. Catharinus in eius Vita lib. 2. cap. 30. Ita mirum eſt, cor noſtrum in Euchariſtia tanto Chriſti amore non findi, tanto igne non conſumi. Axioma eſt Philonis in vita Moſis: *Miracula quotidiano vſu talia deſinunt videri.* Hoc verum experimur apud homines in ſancta communione: ijs enim Euchariſtia, quia quotidiana, vileſcit, cùm ſit miraculum miraculorum, & prodigium prodigiorum. Hoc deplorabat, imò ſtupebat S. Franciſcus, ut habetur in eius epiſt. ad Sacerdotes ſui Ordinis, quæ habetur in fine tomi 5. Bibliothec. SS. Patrum. *Magna*, ait, *miſeria, & miſeranda infirmitas, quando ipſum* (Chriſtum) *ſic præſentem habetis, & aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paueat, totus mundus contremiſcat, & cælum exultet, quando ſuper altare in manibus ſacerdotis eſt Chriſtus filius Dei viui.* Quocirca ut hoc conſuetudinis vileſcentis malum caueamus, quotidie excitanda eſt nouitas mentis, attentionis, conſiderationis, admirationis & ſtuporis tanti Sacramenti, perinde ac ſi primùm eo die fieret, nec vmquam antea factum eſſet. *Ita magnum, nouum & iucundum tibi videri debet cùm celebras, aut Miſſam audis, ac ſi eadem die Chriſtus primùm in vterum Virginis deſcendens, homo factus eſſet, aut in cruce pendens pro ſalute hominum pateretur & moreretur*, ait noſter Thomas libr. 4. de Imitat. Chriſti cap. 2.

Hæc omnia complectitur Zacharias hoc elogio: *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius?* idque hoc fine, ut acuat in Chriſtianis famem Euchariſtiæ, ac ſimul indicet, optimam diſpoſitionem & præparationem ad ſacram communionem eſſe, ſi quis ingentem eius in ſe excitet famem, ingens, inquam, deſiderium ſumendi Chriſtum. Sicut enim ad vtiliter ſumendum cibum corporalem, optima diſpoſitio eſt appetitus & orexis: hæc enim omne inſipidum facit ſapidum, illudque ſtringit, optimè concoquit, ſibique incorporat; vnde illud vulgò tritum, *Optimum cibi condimentum eſt fames*; ita prorſus ſe res habet in cibo ſpirituali Euchariſtiæ. Quocirca S. Chryſoſtom. docet, accedentem ad Euchariſtiam ita auidè accedere ad eam debere, ac ſi in ea os applicaret lateri Chriſti, ex eoque ſugeret & biberet ſanguinem Chriſti, uti reuera fecit S. Catharina Senenſis; accedebat ad S. Synaxin tanta orexi, quanta infantes famelici accedunt ad vbera matris, adeò ut præ fame videretur deficere & emori. Vnde S. Chryſoſtom. ho-

A mil. 60. ad popul. *Nónne videtis, ait, quanta promptitudine paruuli papillas capiunt, & quanto impetu labia vberibus infigunt? Accedamus cum tanta nos quoque alacritate ad hanc menſam, quinimò cum longè maiori trahamus, tanquam infantes lactantes ſpiritus gratiam; & vnus ſit nobis dolor, hac eſca priuari.* S. Thomas opuſc. 57. *Suauitatem*, ait, *huius Sacramenti nullus dignè exprimere ſufficit, per quod ſpiritualis dulcedo in ſuo fonte guſtatur, & recolitur memoria illius, quam in ſua paſſione Chriſtus monſtrauit, excellentiſſimæ charitatis.* Quocirca S. Mechtildis à Deo didicit, optimam ad Euchariſtiam diſpoſitionem, Deoque gratiſſimam eſſe, ut, licèt quis in ſe non ſentiat viuam eius famem, ardenſque deſiderium, concipiat tamen deſiderium huius deſiderij, optans vehementem huius cibi famem, atque orans Deum, ut ſibi hanc cæleſtem cæleſtis eſcæ orexin
B indat & inſpiret.

Rurſum, ut hoc pulchro & bono Euchariſtiæ fruamur, illudque plenè guſtemus & ſapiamus, illud ipſum poſt S. Synaxin diu & deuotè cum gratiarum actione ruminandum eſt, menſque cum Chriſto colligenda & vnienda: qua de re egregia & perutilia edidit documenta noſter P. Baltaſar Aluarez, vir raræ prudentiæ & ſanctitatis, quæ in Vita eius recenſet P. Ludouic. de Ponte cap. 6. § 2. Multis communicantibus, inquit, prutiunt pedes ut inde diſcedant ſtatim prætextu lectionis, collocutionis, ambulationis: quæ eſt phreneſis intolerabilis: Orationes enim & lectiones quid aliud ſunt, quàm quidam clamores quibus Dominum vocamus, ut ad domum noſtrum venire dignetur? Quæ ergo ſtultitia eſt, ut poſt tot horas dum ille ad nos venit,
C imò ingreditur: nos illicò eo relicto domo exeamus? Quid quæris præter Deum tuum? plus ille te docebit quàm omnes libri, plus te recreabit quàm omnes amici, plus virtutis dabit quàm omnes Sancti. Ad hoc perpende ſequentes veritates quibus anima cum Deo loquitur:

Infirmus Domine, qui tecum non exhilaratur, valdè propè eſt ut cadat:
Anima quæ tecum non exultat, unde poterit exultare?
Qui tecum Domine non eſt contentus, quomodo non crepat?
Qui dum te hoſpitem habet properat ut domo exeat, facilè oſtendit, ſe cor habere alibi obſtrictum.
Cui tecum manere tædium eſt, neſcit quod tu ſis Deus & tecum bonum eius.
Qui ſecum non manet libenter, oſtendit ſe phreneſi
D *laborare, cùm huius rei cauſa natus ſit.*

Tu enim es omne bonum & pulchrum totius vniuerſi, qui eius ſcintillam creaturis ſingulis gratis communicas & impertis. Quæ ergo ſtultitia, relicto fonte immenſo voluptatis, guttam vnam perſequi? Ergo qui ſapis ſequere conſilium Sapient. Eccleſ. 14. 14. *Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.*

FRVMENTVM ELECTORVM] Hebr. eſt בחורים *bachurim*, quod Septuag. Syrus & Arabicus, Vatabl. & Pagnin vertunt, *iuuenum*. Hi enim præ ſenibus eliguntur ad opera tum ciuilia, tum bellica conficienda. Euchariſtia ergo eſt *frumentum electorum*, quod ſcilicet facit ſelectos iuuenes, hoc eſt, validos, alacres & expeditos ad omne bonum, æquè ac ad quoduis prælium,

Euchariſtia facit iuuenes validos.

quantumuis arduum & difficile. Secundò, *electorum*: quia facit ut à Deo eligamur ad vitam æternam, Iohan 6. 59. ac diſcreti à reprobis, inter electos cælo donandos annumeremur. Hinc patet electionis ad gloriam ſignum ac cauſam eſſe, piam & frequentem communionem.

Primò. Porrò Euchariſtiam eſſe frumentum electorum & iuuenum, eos vegetans, animans & validans, patet Primò in Martyribus, qui Euchariſtia ſe muniebant & roborabant ituri ad tribunalia, eculeos, cataſtas & ſupplicia, ut patet ex S. Cypriano libr. 1. epiſt. 2. ad Coroclium, eaque de cauſa Euchariſtiam tempore perſecutionis domum deferebant, ut illam inſtante periculo ſumerent. Dum enim Chriſti ſanguinem pro nobis fuſum ſuſcipimus, roboramur & excitamur vti & noſtrum ſanguinem pro ipſo generosè & libenter profundamus, ait S. Cyprianus, quia fortis eſt ut mors dilectio: additque eos in hoc prælio non poſſe fortiter pugnare, qui his armis induti non ſint. Quocirca S. Anacletus, à S Petro quartus Pontifex & Martyr anno Domini 112. incrudeſcente perſecutione Traiani ſanxit, ut omnes Chriſtiani ſacrificio Miſſæ præſentes eo peracto communicarent, itaque ſe ad martyrij agonem roborarent, ut habet eius vita & decreta.

Secundò. Secundò, in impugnatione dæmonum, quorum rabiem fideles Euchariſtia roborati ſuperant & profligant. Vnde S. Chryſoſt. homil. 61. ad popul. *Tamquam leones*, inquit, *ignem ſpirantes ab hac menſa recedamus, facti diabolo terribiles*, *iuxta illud* pſalm. 22. 5. *Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus eos qui tribulant me.* Scribit S. Proſper de Promiſ. & prædict. dimid. tempor. c. 6. Carthagine virginem quamdam energumenam, à dæmone vi Euchariſtiæ liberatam. Hac de cauſa Chriſtus iturus cum ſuis ad paſſionem, priùs Euchariſtiam inſtituit, ſumpſit, & ſuis diſtribuit, ut nos idem in omni tentatione & tribulatione facere doceret. Vnde S. Chryſoſt. loco citato: *Cùm nos*, ait, *ab ira corripi viderimus, vel ab alio vitio, cogitemus quibus facti ſumus digni, & ſit irrationabilium nobis motuum correctio talis cogitatio.*

Tertiò. Tertiò, in prælio & conflictu: Otto imper. prælium commiſſurus cum Hungaris, priùs cum ſuis Euchariſtiam ſumpſit, ac deinde dimicans ingentem hoſtium numerum trucidauit, & illuſtrem victoriam obtinuit anno Domini 955. vti in eius geſtis ſcribit Vdalricus, & ex eo Cardin. Baronius. Qui & anno Domini 1040. ex Curopalata & Cedreno narrat, Catalacum Præfectum Michaelis Imper. magnas Saracenorum copias Meſſanam inuadentes profligaſſe, militibus ante aciem ſacro viatico communitis. Idem ſolitum facere ante prælia Henricum Imper. maritum S. Cunegundis, ex Petro Damiano & Bonifacio narrat anno Domini 1022. Scribit Theodor. lib. 3. Hiſtor. cap. 3 Conſtantium Magni Conſtantini filium, milites ſuos hortatum ad percipiendam Euchariſtiam ante certamen cum Magnentio. Idem feciſſe Chriſtianos in bello ſacro cùm Hieroſolymæ obſiderētur, ſcribit Guilielm. Tyrius, & ex eo Molanus in Natal. Belgij 15. Iulij, appendice 2. Memorabilis fuit victoria, quam virtute Euchariſtiæ & S. Crucis de Saracenis retulit Alphonſus VIII. rex Caſtellæ, ſub Innocentio III. Pontif. anno Domini 1212. die 16. Iulij. Cùm enim rex cum omnibus militibus ſuis ante prælium factâ confeſſione & communione ſeſe communijſſet, ac Rodericus Archiepiſcopus Toletanus crucis vexillum in barbaros intuliſſet, cæſa ſunt ad ducenta Saracenorum millia, 25. dumtaxat è Chriſtianis deſideratis. Quocirca annuam tanti miraculi memoriam celebrant Hiſpani feſto, quod nuncupant triumphum S. Crucis, die 16. Iulij. Rem geſtam ſcripſit rex ad Innocentium III. Pontiſ. & Rodericus Archiep. Tolet, libr. 8. Hiſtor. c. 1. atque ex ijs P. Ribadeneira in Vitis Sanctorum die 16. Iulij. Non minùs illuſtris fuit victoria, quam de ijſdem eadem armatura obtinuit Ramirus rex anno Domini 834. Cum enim Ramirus ab ijs cæſus ſeſe cum ſuis recepiſſet ad montes, afflictuſque Deum obſecraret, apparuit ei S. Iacobus mandans, ut milites omnes ſacrâ confeſſione expiaret, & factâ communione reficeret, itaque hoſtes inuaderet inclamans nomen Dei & S. Iacobi, ſe enim equo candido caſtra præiturum, & hoſtes diſperſurum. Ita factum: quocirca in eo prælio ceciderunt ſeptuaginta Maurorum millia. Atque exinde Hiſpani in prælijs inclamare conſueuerunt S. Iacobum. Ita Ribadeneira in vita S. Iacobi. Hoc imitentur duces & milites Chriſtiani, ac ſimiles de inimicis fidei triumphos reportabunt.

Quartò, in infirmitate corporali Scribit S. Bonauentura libr. de Perfectione ad ſororem, ſæpè perſonas debiles in S. Synaxi tantum ſentire roboris, conſolationis & lætitiæ, ut ab ea robuſtæ diſcedant, perinde ac ſi nulli infirmitati eſſent obnoxiæ. *Quartò.* In vitis SS. Patrum legimus Sanctos nonnullos ſine cibo, ſola Euchariſtia ſuſtentatos, vitam ſanam & longæuam egiſſe. Palladius in Lauſiaca c. 15. ſcribit Ioannem Monachum cibum numquam ſumpſiſſe, niſi die Dominico Euchariſtiam: hanc enim ſolam ei Sacramentum fuiſſe & victum. Sic Seuerus Abbas Dominico die Euchariſtiâ & modico pane refectus, per reliquum hebdomadæ nihil amplius comedebat. Ludouicus Pius Imper. in ſupremo morbo quo obijt, totos quadraginta dies ieiunus tranſegit, Euchariſtiam ſolam quotidie ſumens, ut qui adfuit ei ſcriptor teſtatur, inquit Thomas Bozius tom. 2. lib. 15. de Signis Eccleſ. c. 2.

Scribit, Sigebertus in Chronico, anno Domini 823. in ditione Tullenſi puellam quamdam duodennem, ſumptâ in Paſchate Euchariſtiâ per triennium omni cibo abſtinuiſſe. S Maria Oigniacenſis, in Belgio ſanctitatis fama celebris, infirma cibum omnem reſpuebat, ſolâ Euchariſtiâ viuebat & valeſcebat; ac ſubinde facies eius quoſdam ex ſe radios lucis vibrare & diffundere videbatur, inquit Card. Vitriaco in eius Vita lib. 2. cap. 12.

Scribit S. Gregor. Nazianz. oratione 19. in funere patris, patrem ſuum ardentiſſimâ & diuturnâ febri exhauſtum, ſumpta S. Euchariſtiâ conualuiſſe, ac ſubiungit idem miraculum matri ſuæ aliquantò pòſt contigiſſe. *Nam tùm numquam non*, inquit, *dolore premeretur* (pater) *& quidem perſæpè ſingulis diebus; atque interdum etiam horis, ex ſola liturgia robur concipiebat, ac morbus tamquam ex edicto & imperio fugatus ſe ſubducebat.*

Idem

Idem in funere Gorgoniæ ſororis ſuæ ſcribit illam ad S. Euchariſtiam orantem, à membrorum omnium diſſolutione, ac grauiſſimis cruciatibus quibus aogebatur, ſanitati ſibique reſtitutam. S. Ambroſ. in funere Satyri fratris ſui, ſcribit eum Euchariſtia ad collum appenſa è naufragio incolumem enataſſe. Hinc liquet Euchariſtiam eſſe frumentum electorum, eis ad hoc à Deo datum, ut eo aliti creſcant & iuueneſcant. Præclarè Tertullianus libr. de Reſurrect. carnis c. 8. *Caro, ait, corpore & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & anima de Deo ſaginetur.*

Et vinum] Hebr. eſt תִּירוֹשׁ *tiros*, id eſt vinum recens, ſiue muſtum, quod ſuauiſſimum eſt, & adeò potens, ut ebulliat; & vaſa maxima, niſi hiatus aliquis laxetur, & ſpiraculum per quod exæſtuet, diſrumpat. Quid muſto recenti dulcius? quid fortius? quid feruentius? quid ſplendidius; quid efficacius ad cor exhilarandum, ad vitales & animales vires reficiendas, ad ſpiritus excitandos, ad animum permouendum, & mentem illuſtrandam acuendamque? Apelles meritò vitam alteram artificiatam, non ſine Dei conſilio à Noë inuentam, ut ſuccederet in vicem ligni vitæ hominibus vetiti. Tam ſuaue, tam potens, tam feruens, tam ſplendidum, tam efficax eſt vinum Euchariſtiæ, quod ſuccum & ſpiritum Chriſti nobis inſtillat, quo hauſto excitantur languidi, reuiuiſcunt mortui, & in alios homines euadunt, ut ardorem concipiant iucundiſſimum, viresque ardori conformes ad magna quæque & difficilia deſignanda, audenda & perficienda.

Vinum germinans virgines quod. Germinans] Hebraicè eſt יְנוֹבֵב *ienobeb*, quod Septuag. vertunt, *εὐωδιάζον* id eſt, *odoratum ad virgines*, bonum odorem exhalans virginibus, ut videatur eſſe aromaticum: vnde vulgò vinum optimum vocatur *cos*; quod ſcilicet egregium habet colorem, odorem & ſaporem, qualem, inquit S. Hieron. eſt illud ſponſæ dicentis Cant. 8. 2. *Dabo tibi poculum ex vino condito, & muſtum malorum granatorum meorum.* Tigurina vertit, *ſucculentos & vegetos reddens*; Sanchez, *florere faciens*; alij, *fructificans, procreans, propagans virgines*; Vatabl. *exhilarans*; Syrus, *iucundans, delectans*; Arabicus, *vngens inſtar vnguenti*; Pagnin. *cantare faciens*. ſic enim vertit *frumentum iuuenes, & vinum cantare facient virgines*. *Euchariſtia inebriat mentes.* Nimirum Euchariſtia Primò, animam corroborat; Secundò, vegetam, florentem, alacrem & expeditam ad omne bonum efficit; Tertiò, exhilarat; Quartò, eam inebriat, ut in Dei hymnos & laudes erumpat. Vnde olim poſt S. Synaxin fideles, quaſi Euchariſtia & Chriſti amore temulenti, canebant cantica ſacra, imò ſubinde enthuſiaſmo & Spiritu ſancto correpti, arcana, & ſublimiſſima myſteria miris modis & odis eructabant ut patet ex S. Paulo 1. Corint. 14. 26. & Epheſ. 5. 18. *Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria*, ſed vino Euchariſtiæ, in quo eſt ſancta & ſobria ebrietas, ibique *implemini Spiritu ſancto loquentes vobiſmetipſis, in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino.*

Exempla. Ita S. Monica ſumpta S. Synaxi, quaſi ebria canebat: *Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum.* Et, *volemus in cælum*, linquamus terram, *volemus in cælum.* Euchariſtia enim animas languidas, humi repentes, ſegniter abiectas, mœſtas, puſillanimes, ad terrena depreſſas erigit, vegetat, roborat, in cælum eleuat, facitque angelicas, imò angelos, nam, ut ait S. Bernardus, vel quiſquis eſt auctor, ſermone de Cœna Domini: *Panis iſte per excellentiam dicitur Euchariſtia, id eſt bona gratia. In hoc enim Sacramento non ſolum quælibet gratia, ſed ille à quo eſt omnis gratia, ſumitur.* Hinc pſaltes pſal. 22. 5. *Et calix meus*, ait, *inebrians quàm præclarus eſt!* Quæ verba explicans S. Cyprian. lib. 2. epiſt. 3. ad Cæcilium: ſicut, ait, ebrietas hominem à ſe & à mente alienat, facitq; planè alium; ſic Euchariſtia fidelem à ſe alienat, & ex terreſtri facit cæleſtem.

Legimus in Chronic. Ciſtercienſ. Monachum quemdam quoties S. Synaxim ſumebat, toties ſibi viſum fauum mellis ſumere, cuius ſuauitas illi in ore triduum ipſum perdurabat. S. Franciſcus inquit S. Bonauentura in eius vita cap. 9. *flagrabat erga Sacramentum Dominici corporis feruore omnium medullarum, ſtupore admirans permaximo illam chariſſimam dignationem, & dignantiſſimam charitatem. Sæpè communicabat, & tam deuotè, vt alios deuotos efficeret, dum ad immaculati Agni degustationem ſuauem quaſi ſpiritu ebrius, in mentis vt plurimum rapiebatur exceſſum.*

S. Maria Ægyptiaca vadens ad eremum ſumpſit S. Synaxin; ac deinde in eremo ſine cibo vixit plurimos annos: moritura verò eamdem inſtar viatici accipiens, extenſis in cælum manibus, ingemiſcens cum lacrymis exclamauit: *Nunc dimittis Domine ancillam tuam ſecundùm verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.* Et mox ſanctè placideque obdormiuit in Domino. ita refert oculatus teſtis Zozymas in eius vita. Idem maiori pietatis & amoris ſenſu fecit S. Magdalena, paulò ante mortem Euchariſtiam præbente ei S. Maximino.

Sic S. Caſſius Epiſcopus Narnienſis quotidie celebrans ſanctis piiſque lachrymis diffluebat, vti refert S. Gregor. homil. 37. in Euang. Ecce hi Sancti ſuo ſenſu & guſtu clariùs nobis explicant hunc Scripturæ locum, quàm vlli interpretes.

Virgines] Id eſt Primò, caſtos; Secundò, immortales: virgo enim viuido roſeoque colore floreſcens, iuuentæ numquam ſeneſcentis, & immortalis vitæ eſt ſymbolum, ait Hieron. Prado in Ezech. c. 55. Euchariſtiæ enim effectus eſt reſurrectio: ipſius enim virtute reſurgemus ad vitam immortalem, beatam & æternam, vti aſſeruit Chriſtus Iohan. 6. 59. Quocirca Euchariſtia à SS. Patribus vocatur pharmacum immortalitatis, antidotum incorruptionis, lignum vitæ, de quo Geneſ. 2. Ita S. Ignat. epiſt. ad Epheſ. in fine, eam indigitat *pharmacum immortalitatis, mortis antidoton, vitam in Deo concilians per Ieſum Chriſtum, medicamentum purgans vitia, & omnia pellens mala.* *Vi Euchariſtia reſurgemus.*

Rurſum τὸ *virgines* alludit ad *lapides nezer*, id eſt, Nazaræos & ſanctos, de quibus v. præced. Nazaræi enim abſtinebant voluptatibus carnis & vino, in quo eſt luxuria, ut eſſent ſancti & caſti. Hoc nobis præſtat vinum Euchariſticum germinans virgines, ac proinde facit nos Nazaræos, id eſt ſeparatos à mundi pompis & delicijs; conſecratos & coronatos Deo. Chriſtus ergo, ait S. Hieron. *eſt frumentum electorum, ſiue iuuenum; ipſe eſt vinum quod lætificat cor hominis, & bibitur ab his virginibus, quæ ſunt ſanctæ & corpore & ſpiritu, vt inebriatæ atque gaudentes ſequantur Eccleſiam, & dicatur de eis: Adducentur regi virgines*

Poſt eam, proxima eius afferentur tibi: afferentur in lætitia & exultatione. Quomodo enim lætitiam non habebunt, quæ inebriatæ poculo Saluatoris generantur in virgines, & audent dicere: Introducite me in cellulam vini, confortate me in vnguentis? Et mox: *Hoc vino inebriati ſunt, qui ſequuntur agnum Dei quocumque vadit, veſtiti candidis veſtibus; quia ſe cum mulieribus non coinquinauerunt: virgines enim permanſerunt*, Apocal. 14.

S. Cyprianus quoque epiſt. 63. vel lib. 2. epiſt. 3. calicem Domini inebriantem, peroptimum, ſiue præclarum, ſcilicet ſanguinis eius, ait ſic bibentes inebriare, *vt ſobrios faciat, vt mentes ad ſpiritualem ſapientiam redigat, vt à ſapore iſto ſæculari ad intellectum Dei vnuſquiſque aſſurgat: & quemadmodum vino iſto communi mens ſoluitur, & anima relaxatur, & triſtitia omnis exponitur; ita epoto ſanguine Domini & poculo ſalutari, exponatur memoria veteris hominis, & fiat obliuio conuerſationis priſtinæ ſæcularis, & mœſtum pectus ac triſte, quod prius peccatis angentibus premebatur, diuinæ indulgentiæ lætitia reſoluatur.* S. Cyrillus Alexandr. libr. 4. in Iohann. cap. 17. Euchariſtia, inquit, *non mortem ſolùm, verùm etiam morbos omnes depellit. Sedat enim, cùm in nobis manet Chriſtus, ſæuientem membrorum noſtrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit, ægrotos curat, colliſos redintegrat: & ſicut paſtor bonus, qui animam pro ouibus ſuis poſuit, ab omni nos eripit caſu.*

Euchariſtia reprimit libidinem. Ex hoc ergo loco patet, Euchariſtiæ effectum eſſe repreſſionem tentationum carnis, & ſuffocationem vel extinctionem libidinis, ac inſitionem caſtitatis, imò virginitatis. Caro enim Chriſti virginea quæ nos alit in Euchariſtia nos ſui ſimiles efficit, putà virgines æternum florentes, numquam corrugata fronte marceſcentes, aut ſeneſcentes, nitentes perpetuò & immortales; perinde ac videmus alimenta phlegmatica, ut piſces, comedentes facere phlegmaticos, cholerica, ut oua, piper, &c. facere cholericos; ſanguinea, ſanguineos; melancholica, melancholicos. Alimentum enim in ſubſtantiam hominis conuertitur, ac proinde ei ſuas qualitates aſpergit & communicat. Vide hic quàm vinum Chriſti diuerſum, imò contrarium ſit vino vitis & Bacchi. hoc enim ab Ariſtophane apud Athen. libr. 10. vocatur *lac Veneris*, & à Pontiano *malorum omnium metropolis*. Nam, ut ait S. Hieron. lib. 2. contra Iouin. *Potus vini, ventriſque ſaturitas ſeminarium libidinis eſt.* Ergo miraculi eſt inſtar hoc vinum germinans virgines, cum terreſtre hoc apoſtatare faciat ſapientes. Cyzici fons Cupidinis vocatur, ex qua potentes amorem deponere Mutianus credit, ait Plinius lib. 31. 2. Talis eſt Euchariſtia, de qua S. Bernard. ſerm. de Altaris Sacramento, & de ablutione pedum: *Si quis, ait, veſtrûm non tam ſæpè modò, nec tam acerbos ſentit iracundiæ motus, inuidiæ, luxuriæ, &c. gratias agat corpori & ſanguini Domini: quoniam virtus Sacramenti operatur in eo, & gaudeat quòd peſſimum vlcus accedat ad ſanitatem.* Selemnus amnis, amoris eſt remedium: eo enim qui loti fuerint, ſiue viri, ſiue feminæ cupiditatis obliuiſcuntur, ait Pauſan. in Attic. Selemno longè nobilior eſt Chriſti ſanguis, qui, ut S. Chryſoſtomus, impuri amoris flammas reſtinguit, & regiam in nobis reformat imaginem,

A Ipſe ergo in Euchariſtia eſt vinum germinans virgines. Huic ſimilis eſt Romæ Aqua virgo, quę quaſi virgo omnem aliam aquam refugit, apud veteres celebris, æquè ac nunc in pretio: plerique enim omnes Romæ ex ea bibimus; de qua Plinius lib. 31. cap. 3. *Iuxtà eſt*, inquit, *Herculaneus riuus, quem refugiens, nomen virginis obtinuit.* Fabuloſus eſt Canathus fons apud Argiuos, cuius aquis lotam, noua quotannis virginitatis gloria Iunonem repubeſcere narrat Pauſan. in Corint. Verus caſtitatis & virginitatis fons eſt Chriſtus in Euchariſtia.

Id experta fuit præ alijs S. Catharina Senenſis, quæ virtute Euchariſtiæ effecta eſt virgo angelica, & virgo talis, ut facta ſit portentum ſæculorum omnium: nam Primò, familiariſſimè agebat cum Chriſto, cum eoque legebat præces horarias. Secundò, Chriſtus eam ſibi in ſpon- *Exempla S. Catharinæ Senenſis.*
B ſam, annulo in digitum inſerto (qui etiamnum extat Romæ in monaſterio dicto Magnanapoli, vbi mihi oſtenſus fuit) deſpondit. Tertiò, ex ſola Euchariſtia viuebat ſine cibo corporali, ita ut ſi eum ſumeret, videretur moritura, eumque euomere cogeretur. Quartò, cùm illa peteret à ſe auferri ſuam voluntatem, ſuumque cor, oraretque: *Cor mundum crea in me Deus, in ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Da ergo mihi Domine cor nouum, da cor tuum*; Chriſtus annuens, aperto latere exemit ei cor (ita ut aliquot dies viueret ſine corde) ac poſt triduum aliud ei cor inſeruit: *Accipe*, inquit, *filia cor meum, vt deinceps non tibi, ſed mihi viuas.* Vnde illa deinceps orans dicebat: *Domine commendo tibi cor tuum, non meum*, Quintò, poſt hanc cordis commutationem planè mutata eſt, adeò ut videretur eſſe angelus, & agere vitam cæleſtem, imò diuinam.
C Quocirca ipſa affirmabat Confeſſario ſuo, dicebatque: *Ego non ſum illa quæ fui, tota ſum alia. Nam cor meum ita ardet charitate, vt ignis corporalis præ illo ardore mihi non ardere, ſed frigere videatur: ac tanto gaudio in mente perfundor, vt me non capiam, imò miror quomodo gaudio non diſrumpar & emoriar. Inſuper tantùm in me ſentio amorem erga proximos, tantumque zelum animarum, vt omnes labores, omnia tormenta, ipſam mortem pro qualibet ſubire optem, vt eam ſaluem.* Sextò, crebrò rapiebatur extrà ſe in extaſes, videbatque arcana & diuina ineffabilia. Vnde rogata à Confeſſario ut ea explicaret, reſpondebat Verba, inquit noſtra nimis demiſſa ſunt, tantumque ſignificant res terrenas; quare impoſſibile eſt mihi verbis noſtris res tam ſublimes: tam auguſtas exprimere;
D ineffabiles enim ſunt & incomprehenſibiles; vnde nec eas ego humana voce eloqui, nec, ſi ego eloquerer, vos ea capere & comprehendere poſſetis. ita habet in eius Vita Raimundus, qui fuit ei à confeſſionibus, ac deinde Generalis Ordinis S. Dominici: qui & addit, eidem à Chriſto impreſſa fuiſſe in manibus, pedibus & latere quinque ſacra ſtigmata vulnerum ſuorum. Sanè in manu S. Catharinæ, quæ extat integra in Magnanapoli, ſtigma hoc vidi. Inſuper aſſerit ex amore Chriſti fiſſum illi fuiſſe cor, itaque mortuam euolaſſe ad cælum, ac vidiſſe Deum; ſed à Chriſto remiſſam ad vitam, ut Eccleſiæ prodeſſet. ita habet eius Vita lib. 2. c. 30. in Italicum traducta ab Ambroſio Catharino. Quocirca ipſa S. Catharina ſcribit in Dialogis,

&

& ex ea Garetius de Euchariſtia, centuria 14. Deum ſibi dixiſſe: *Vt plenius intelligas quàm ardenti deſiderio cupiam eſſe vobiſcum; vtque magis accendaris ad ſubigendam in hi, copulandamque meæ voluntatem tuam, vide & alta mente conſidera, voluiſſe me vt Vnigenitus meus incarnaretur*, &c. *Paraſſe inſuper menſam maximi & paruum agnum Sacramenti corporis ipſius & ſanguinis, vt in cibum ſumentes transformemini, & mutemini in me; ac ſicut panis & vinum quibus veſcimini in ſubſtantiam tranſeunt corporalem, ita & vos manducantes ipſum qui mecum eſt, ſub ſpecie panis & vini, in ſubſtantiam ſpiritualem, & meipſum conuertamini. Et hoc eſt illud quod Auguſtino ſermo meo dixi. Cibus ſum grandium; creſce, & manducabis me: nec tu me mutabis in te, ſed tu mutaberis in me.*

S. Caſimiri. Hoc vinum germinans virgines largiter quoque biberat S. Caſimirus Iagellonides Caſimiri B regis Poloniæ filius, qui tremendo Miſſæ ſacrificio ita attentus, & mente in Deum erectus intererat, ut extra ſe planè rapi videretur: quin & pro more habebat intempeſta nocte clam templa adire, atque ante ipſorum veſtibulum poſita in terram facie, Deum in ijs penè in Ven. Sacramento, præſentem & habitantem, ſuppliciter exorare. Inde ei tantus virginitatis amor, ut eam vſque ad extremum ſpiritum illibatam conſeruarit. Correptus enim graui ægritudine, cùm Medici eam nonniſi coniugij vſu curari poſſe aſſererent, ac proinde parentes eum ad coniugium impellerent, & tantùm non cogerent, ipſe potiùs mori, quàm virginitatis decus perdere conſtantiſſimè elegit. Virginitatis ergo Martyr, & virgo martyrij obijt annos natus 24. anno C Chriſti 1484. die 4 Martij, qua pariter die & anno, Romæ Pontificatu & vita functus eſt Sixtus IV. Pontifex Maximus. Quocirca S. Caſimirum Leo X. in Sanctorum numerum retulit, & Clemens VIII. eius memoriam duplicis celebritatis officio in Polonia frequentandam præcepit, vtpote quem Deus multis inſignibus miraculis illuſtrauit, ac nominatim memorabili victoria, qua pauci Lituani ingentes Moſcorum copias voto facto B. Caſimiro, apparente ipſo in aëre quaſi duce præuio, ad internecionem deleuerunt. ita habet eius vita, & Breuiarium Polonicum die 4. Martij. Vnde appoſitè *Caſimirus* per anagramma idem eſt quod, *ſum ac irus*, in quam ſcilicet irradians ſol iuſtitiæ Chriſtus in Euchariſtia, ſuum ei caſtitatis fulgorem affluit. Ruſum *Caſimirus*, D quaſi *cadis mirus*, quia pro caſtitate occumbis. Quare Poëta Polonus de eo cecinit:

Sponte cadis, ſed amore cadis, Caſimire, pudoris.
Mirus, te Chriſto mirificante cadis.

Denique voces, *frumentum & vinum germinans virgines*, ſignificant nos non poſſe vitam ſpiritualem agere, nec diu perſeuerare in gratia Dei, ac præſertim in virginitate aut caſtitate ſine Euchariſtia, ſicut non poſſumus vitam naturalem A ſuſtentare ſine frumento, cibo & potu; rurſum quò crebrius Euchariſtiam ſumimus, eo magis nos in ſpiritu & puritate angelica creſcere & roborari, ſicut per cibum frequentem creſcimus & roboramur in vita animali. Quocirca primi fideles *quotidie perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem* (Euchariſticum) *ſumebant cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis, collaudantes Dominum, & habentes gratiam ad omnem plebem*, Actor. 2. 46.

Hiſce de cauſis olim baptizatis mox à baptiſmo dabatur S. Euchariſtia, quaſi ſymbolum, alimonia, & perfectio chriſtianiſmi. Docet hoc S. Clemens I. Pontif. epiſt. 3. de officio ſacerd. & cleric. Et S. Dionyſius Areop. libr. de Eccleſ. Hierarch. cap. de Baptiſmo: *Ducunt*, inquit, *baptizatum ad Hierarcham: is cùm virum vnguento* (in Sacramento Confirmationis) *quod maximè diuinos efficit, inſignierit, Euchariſtiæ, quæ vim maximam habet perficiendæ ſanctitatis, participem eſſe pronunciat.* Ita in actis SS. Proceſſi & Martiniani, quos S. Petrus in carcere conuertit & baptizauit, dicitur: *Baptizati ſunt promiſcui ſexus, & diuerſæ ætatis numero 47. Obtulit autem* (S. Petrus) *pro eis ſacrificium laudis, & participes eos fecit corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Idem legimus in actis S. Getulij Cerealis, Pelagiæ, aliorumque Martyrum. Hinc Tertull. lib. 1. contra Marcion. eum redarguit, quòd cùm iiſdem quibus Eccleſia cæremonijs vteretur, diuerſum tamen ab ea in fide ſentiret: *Ille*, inquit, *vſque nunc nec aquam reprobauit creatoris, qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos vngit, nec mellis & lactis* (quæ olim baptizatis dabantur) *ſocietatem qua ſuos infantat, nec panem quo* C *ipſum corpus ſuum repræſentat.* Idem teſtatur S. Ambroſ. lib. de Ijs qui initiantur myſter. cap. 8. *Depoſitis*, inquit, *inueterati erroris exuuijs, renouata in aquilæ iuuentam, cæleſte illud feſtinat adire conuiuium. Venit igitur, & videns ſacroſanctum altare compoſitum exclamans ait: Paraſti in conſpectu meo menſam.* Durauit hic mos vſque ad annum Domini nongenteſimum. Illo enim vixit Theoph. qui eundem tunc perduraſſe ſcribit commentans in cap. 10. S. Lucæ: *Quotidie*, inquit, *qui baptizantur liberantur à vulneribus animæ, oleo quidem vnguenti vncti, ſtatim autem communicantes diuini ſanguinis participes fiunt.* Idem mos etiamnum durat in Græcia & Æthiopia. Ieremias enim Patriarcha Conſtantinopol. qui nuper in Græcia floruit, & hæreticis noſtris reſtitit reſponſ. 1. c. 2. *Rationi* ait, D *conſonum eſt, baptiſmo & chriſma ſubiungi, nec in tempus deferri, ſed in baptizatũ continuo illius verendæ communionis participem fieri.* De Æthiopibus conſtat ex Rituali baptiſmi eorumdem, in quo hæc legimus: *Poſtea ſumunt S. Sacramentum & viuificans, ſpondente ſacerdote pro eis, corpus ſcilicet & ſanguinem venerandum Domini Dei, ac redemptoris noſtri Ieſu Chriſti.* Euchariſtia ergo eſt frumentum iuuenes vegetans, & vinum virgines germinans,

Olim mox à baptiſmo dabatur Euchariſtia.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DOcet pluuiam & fruges terræ à Deo poſtulanda, non ab idolis, vtpote ob quæ vaſtati & in captiuitatẽ abſtracti ſint. Mox promittit ſe daturum heroes Machabæos, qui ſua virtute, prælijs & victorijs Iudæam illuſtrabunt, & propugnabunt, adeò vt ad eam turmatim redeant Iudæi & Iſraelitæ per Ægyptum & Aſſyriam diſperſi, ac confortati protectiq; à Deo omnia maris & terræ pericula feliciter fortiterq; ſuperent, donec in Iudæam perueniant, vbi ſub tutela Dei quietam & ſecuram vitam agent. ita Hebræi, S. Hieron, Theodoret. Albert. & Hugo. Myſticè ſignificatur fortitudo & felicitas Apoſtolorum, qui Eccleſiam Chriſti propagabunt & propugnabunt, adeò vt ad eam confluant tam Iudæi, quàm Gentes, omniaq; itinerum mari terraq; perſecutionum, tentationum & hoſtium obſtacula generosè tranſcendant. ita S. Hieron. Remig. Rupert. & Lyran.

Verſ. 1. PEtite à Domino pluuiam in tempore ſerotino, & Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis, ſingulis herbam in agro.

2. Quia ſimulachra locuta ſunt inutile, & diuini viderunt mendacium, & ſomniatores locuti ſunt fruſtra: vanè conſolabantur: idcirco abducti ſunt quaſi grex: affligentur, quia non eſt eis paſtor.

3. Super paſtores iratus eſt furor meus, & ſuper hircos viſitabo: quia viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum, domum Iuda, & poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.

4. Ex ipſo angulus, ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælij, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.

5. Et erunt quaſi fortes conculcantes lutum viarum in prælio: & bellabunt, quia Dominus cum eis, & confundentur aſcenſores equorum.

VERS. 1. PETITE A DOMINO PLVVIAM IN TEMPORE SEROTINO] Ita Hebræa, Chal. & alij. Verum Septuag. per [illegible] *in tempore*, accipiunt pluuiam matutinam: vnde vertunt, *petite à Domino pluuiam opportunam, matutinam & ſerotinam.* Pluuia matutina, ſiue temporanea, id eſt tempeſtiua, in Palæſtina dicitur, quæ tempeſtiuè & manè, id eſt tempore ſementis in Octobri depluit ad riganda ſemina: ſerotina, quæ ſerò, id eſt tempore meſſis imminentis, in Aprili depluit ad incraſſandas & maturandas ſegetes, vti dixi Oſee 6. 3. Iubet ergo hîc Deus Iudæis, vt pluuiam agros fœcundantem, non à mutis & euanidis idolis, ſed à ſe, velut creatore & gubernatore vniuerſi, ac datore omnis boni poſtulent. ita Hebræi, Theodor. Albert. & alij. Videtur hæc prophetia edita à Zacharia poſt tempus ſementis in hieme: quia iubet peti pluuiam ſerotinam dumtaxat, non matutinam, quaſi eius tempus iam tranſiſſet.

Phyſicè & ruſticè hîc nota agris & frugibus per hiemen conducere ſerenitatem, ſed adulto vere (quod proximè æſtatem attingit) ijſdem neceſſariam eſſe pluuiam, qua alantur & adoleſcant. Vnde Macrob. lib. 5. Saturn. c. 20. priſcum hoc vulgare carmen ruſticum citat:

A *Hiberno puluere, verno luto, grandia farra Camille metes.*

Myſticè, per pluuiam ſignificatur doctrina: hæc enim mentes rigat & fœcundat, vti pluuia terram & germina, iuxta illud Deuter. 32. 1. *Concreſcat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum.* Pluuia matutina fuit lex Moſis, & doctrina Prophetarum, quæ prima fidei & virtutis apud rudes Iudæos dedit ſemina: ſerotina eſt lex & Euangelium Chriſti & Apoſtolorum, quæ perfectam docet fidem & virtutem. ita S. Cyrill. S. Hieron. Remig. & Rupert. Porrò hic tantùm ſerotinam à Deo petendam monet, quia
B temporaneam iam habuerant, q. d. Vos, ô Iudæi, accepiſtis à Moſe legem veterem, quaſi pluuiam matutinam; poſtulate nunc à Deo legem Euangelicam quam afferet Chriſtus, quaſi pluuiam ſerotinam, quæ vos ad veram perfectamque iuſtitiam & felicitatem perducet.

ET DOMINVS FACIET NIVES] Pagnin. Mariana. Ribera, Sanchez & alij cenſent legendum *nubes*, non *niues* Verùm Biblia Rom. & alia paſſim, quin & S. Hieron. in Comment. conſtanter legunt *niues*, non *nubes*. Hebr. eſt vox חזיז *chaziz*, id eſt viſio, apparentia, candor, ſplendor, fulgur, coruſcatio. Septuag. vertunt, *phantaſias*, id eſt coruſcationes & fulgetra, inquit Cyrill. & Theodoret. eò quòd ſubitò appareant & diſpareant, vti phœnomena aërea, & quia priùs videtur fulgur, quàm audiatur tonitru, cùm tamen colliſio
C nubium & tonitru ſit prior, imò cauſa fulguris. Chald. vertit, *ventos*; Pagnin. *coruſcationes*; Tigurina, *emicationes*; alij, *fulgetra*; Noſter, Iob. 28. 26. vertit, *procellas*; quia fulgur & tonitru procellam & pluuiam vehementem afferunt. Hic rectè vertit, *niues*: Hebr. enim *chaziz* deducitur à חזה *chaza*, id eſt videre: vnde *chaziz* eſt res viſibilis perſtringens oculos, qualis eſt lux & coruſcatio, ac candor coruſcus: nix ergo, quia candore & ſplendore ſuo micat, coruſcat ferit que oculos, eoſque perſtringit, hinc rectè vocatur *chaziz*. Addebat Heraclitus, niuem eſſe *chaziz*, id eſt, viſionem & apparentiam, eò quòd reuera non ſit candida, ſed candida nobis videatur. Verùm hoc eſt eius paradoxum. Inſuper *chaziz* potiùs ſignificat niues, quàm nubes: propriè enim ſignificat ſplendidum quid & coruſcum feriens viſum, quales ſunt niues, non nubes. *Chaziz* ergo ſignificat ſubinde nubes, non quà nubes, ſed quà coruſcantes & fulgurantes. Vnde

Chald.

Chald. Iob 38.v.25. pro eo quod nos habemus, *viam ſonantis tonitrui*, Hebr. *chaziz*, vertit, *viam nubibus quæ deſtillant aquam cum tonitruis & fulguribus*.

Dices, tempore pluuiæ ſerotinæ, putà in Aprili & vere, non ſunt niues, ſed nubes. Reſp. Senſus huius verſus eſt, q. d. Poſt pluuiam matutinam, id eſt, poſt ſementem iactam in autumno, petite à Deo ut det pluuiam pro tempore ſerotino, quæ eam ad ſpicas & grana deducat; ac Deus poſtulatis veſtris annuens vota veſtra ſuperabit. Nam dabit in hieme niues, quæ ſemina veſtra tegent, radicabunt & fœcundabunt; ac deinde in vere dabit imbrem ſerotinum, ſimulque niues quæ in Libano, Carmelo, alijſque Iudææ montibus reliquæ ſunt (vti ſunt in Alpibus, & in Apennino toto anno) liquabit & reſoluet in aquam, quæ in valles campoſque Iudææ decurrens, ſegetes veB ſtras rigabit & impinguabit. Vnde Septuag. vertunt, *pluuiam hiemalem dabit eis*. Porrò niues terram diu obſidentes, eam fœcundare, & copiam dare frugum, experientiâ conſtat. Vnde vulgi eſt axioma; *Annus niuium eſt annus frugũ*. Cauſam dat Plinius lib.17.2. *Vota arborum communia ſunt frugumque niues diutinas ſedere. Cauſa non ſolùm quia animam terræ euaneſcentem exhalatione, includunt & comprimunt, retroque agunt in vires frugum atque radices; verùm quòd & liquorem ſenſim præbent, purum prætereà leuiſſimumque, quando nix aquarum cæleſtium ſpuma eſt. Ergo humor ex his non vniuerſus ingurgitans diluenſque, ſed quomodo ſititur diſtillans, velut ex vbere alit omnia quæ non inundat: tellus quoque illo modo fermenteſcit, & ſucci plena, ac lacteſcentibus ſatis non effœta, cùm tempus aperit, tepidis arridet horis.*

Mor. annus tribulationum eſt annus meritorum. Sic ſymbolicè, annus vel dies tribulationum, eſt annus vel dies meritorum & virtutum. Nam tribulationes faciunt Primò, ut homo ad externa ſe non effundat, nec in ſui æſtimatione euaneſcat. Secundò, ut conuertatur ad cor ſecumque habitet; ac in eo profundas patientiæ, humilitatis, charitatis aliarumque virtutum figat radices. Tertiò, eas irrigat pijs & cæleſtibus cogitationibus, quas vel tribulatio ſuggerit, vel Deus immittit, de vanitate & miſerijs mundi, de felicitate gloriæ cæleſtis, de metu iudicij, gehennæ, &c. de dignitate crucis, fortitudinis, patientiæ, &c.

Apoſtoli ſunt niues, nubes, venti & fulgura. Myſticè, Apoſtoli & prædicatores ſunt חזיזים *chazizim*, id eſt Primò, niues: tum quia ſicut niues terram ſuâ irrigatione, ita ipſi homines ſuâ doctrinâ compleuerunt, fœcundarunt, lætificaD runt, & ab æſtu concupiſcentiæ refrigerarunt, iuxta illud Prouerb.25.13. *Sicut frigus niuis in die meſſis: ita legatus fidelis ei qui miſit illum.*

Secundò, ſunt *chazizim*, id eſt, nubes grauidæ & coruſcæ, quæ copioſum dant imbrem ſapientiæ & ſpiritus, quo arida hominum corda rigarunt, ut germinarent & producerent fruges virtutum, iuxtà illud Iſaiæ 5.6. *Nubibus mandabo ne pluant ſuper eam imbrem.* Et pſal.96.1. *Nubes & caligo in circuitu eius.* Vide vtrobique S. Hieron.

Tertiò, ſunt *chazizim*, id eſt venti, ut vertit Chald. quia ut venti celerrimè diſcurrerunt euãgelizando per totum orbem, quaſi angeli Dei, de quibus ait Pſaltes & Apoſtolus Hebr.1.7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus* (id eſt ventos) *& miniſtros ſuos flammam ignis.*

Quartò, ſunt *chazizim*, id eſt procellæ, quæ

A dura hominum corda terrore concuſſerunt, ac pondere minarũ iræ Dei, iudicij & gehennæ ſtrauerunt & contriuerunt, iuxta illud Iob 28.26. *Quando ponebat pluuijs legem, & viam procellis ſonantibus.*

Quintò, propriè ſunt *chazizim*, id eſt fulgura tonantia, & tonitrua fulgurantia, quia tonuerunt ore, fulgurarunt vita (quod de S. Baſilio ait Nazianz.) ac diuinis irradiationibus mentes hominum perſtrinxerunt, illuminarunt & inflammarunt. ita S. Iacobus & Iohannes à Chriſto vocati ſunt Boanerges, id eſt filij tonitrui, id eſt fulmina, ſiue tonantes & fulminantes, Marci 3.17.

Et pluuiam imbris dabit eis] Alij vertunt, *pluuiam pluuiæ*, vel *imbrem imbris*, hoc eſt, pluuiam vberem, imbrem copioſum dabit eis. Septuag. vertunt, *pluuiam hiemalem dabit eis*: hiemalis enim B eſt copioſa, æquè ac refrigerans. Atque ex hac pluuia dabit *ſingulis herbam in agro*; Chal. *vt det eis frumentum ad comedendum, & herbam iumentis in agro*; Hebr. *dabit eis vira*, id eſt cuique, *herbam in agro*. Eſt enallage perſonæ: tranſit enim à ſecunda ad tertiam. *Eis* ergo, id eſt vobis, putà cuilibet veſtrum, ſiue ſingulis. ita Vatabl.

Myſticè, q.d. Deus omnibus petentibus dabit herbam, ſiue germina ſalutis in cordibus: quia eis inſpirabit pias cogitationes, affectiones, impulſus, deſideria, &c. quæ quaſi germina producent copiam frugum bonorum, & heroicorum operum.

Quia simulacra, *τὸ quia* dat cauſam, cur Vers.2.
pluuia & fertilitas terræ à Deo petenda ſit, non ab idolis, nec à diuinis, quos Iudæi ſolebant conſulere præſertim ante captiuitatem Babylonicam, inquit S. Hier. Cauſa eſt, quia simulacra
C locvta svnt invtile, &c.] q.d. Simulacra non proſunt, ſed obſunt; damnum afferunt, non vtilitatem. Nam dæmones de rerum copia vel inopia conſulti, per ea dant reſponſa inutilia, imò falſa & noxia. Vnde Septuag. vertunt, *quoniam hi qui loquebantur locuti ſunt labores & dolores*: Chald. *quoniam cultores ſimulacrorum loquuntur rapinam.* Hebr. enim אָוֶן *auen* ſignificat inutile, vanum, iniquitatem, rapinam. Dæmones enim cùm ardeant liuore & ſtudio nocendi hominibus, conſulti ſolent ſuadere rapinas & ſcelera, quaſi per ea homines deos ſuos ſibi ſint conciliaturi, & ab eis copiam frugum, vel id quod poſtulant impetraturi. Idem faciunt eorum miniſtri & interpretes, putà magi & diuini. Vnde de ijs ſubdit: *Diuini viderunt mendacium*; Septuag. *viſiones falſas*; Chald. *diuini prophetant falſitatem & vanè conſolantur.* D Experientia docet eos qui dæmones conſulunt per magos & diuinos; vanam, imò maximè noxiam conſolationem percipere; quia pro modico bono quod dæmon eis largitur, ingentes clades & damna mox infert, tũ animæ, tum corpori eorumdem, vti multis exemplis docet Delrio in magicis.

Et somniatores] Ita vocat diuinos qui ex ſomnijs diuinabant, vel ſua ſomnia pro oraculis venditabant. Vnde Hebræa ad verbum, Pagnin. & Tigurin. ſic vertunt, *diuini viderunt mendacium, ſomnia vana locuti ſunt*; Septuag. *diuini viſiones falſas & inſomnia falſa loquebantur*; Chald. *pſeudoprophetæ in prophetia ſua falſa mendacia loquuntur.*

Idcirco abdvcti svnt qvasi grex] Ita Rom. q.d. Quia Iudæi nuper fidẽ adhibuerunt ſimulacris, diuinis & ſomniatoribus, idcirco abducti ſunt captiui velut grex ouium in Babylonem.

Affli-

Affligentvr qvia non esteis pastor] q. d. Ibique afflicti ſunt & quaſi prædæ dati lupis, puta Chaldæis, quia carebant vero paſtore qui eos tutaretur, ac ſequebantur hoſce diuinos & ſomniatores, qui erant pſeudopaſtores, viſo lupo fugientes oueſque ei tradentes. Vnde Chald. vertit, *ideo diſperſi ſunt ſicut diſperguntur oues: tranſlati ſunt, quia non eſt eis rex.*

Myſticè, q. d. Idcirco Iudæi abducti ſunt in varios errores & dæmonum cultus, quia non habuerunt verum paſtorem, ſcilicet Chriſtum, ſed falſos & mendaces, quales fuerunt Scribæ & Phariſæi tempore Chriſti, contra quos detonat Chriſtus Matth. 23. Quocirca.

Vers. 3. Svper pastores iratvs est fvror mevs. q. d. Puniam hoſce pſeudopaſtores, quia perdiderunt gregem populi mei. Et svper (Varabl. *contra*) hircos visitabo] Idem dicit
B alia metaphora: pſeudopaſtores enim vocat hircos, tum ob fœtidos & hircinos mores, tum quod hœdos ſibi ſimiles, id eſt, homines ſceleſtos verbo & exemplo gignerent, eiſque ad omne nefas quaſi duces præirent, ſicut hirci præeunt capras & hædos.

Qvia visitavit Dominvs exercitvvm gregem svvm domvm Ivda] Vox *viſitauit* hîc contrariè ſumitur. Nam *ſuper hircos viſitabo*, idem eſt quod, hircos, id eſt, duces & pſeudopaſtores, puniam, ſuper ipſos manum vindicem extendam, acreſque plagas dorſo eorum infligam. Hic autem, *Viſitauit Dominus gregem ſuum*, ut eum tueatur, & ex eo conſtituat duces qui eum propugnent. Vnde ſequitur:

C Et posvit eos qvasi eqvvm gloriæ svæ] q. d. Quia hi falſi duces & paſtores perdiderunt gregem meum, hâc de cauſa Deus eum viſitabit ex eoque conſtituet veros principes & paſtores, eoque gradu dignos putà Iudam Machabæum eiuſque fratres: qui quaſi equi generoſi Dei, ad bella pro populo procedant, ac illius hoſtes putà Antiochum eiuſque chiliarchas, profligent. ita S. Hier. Theodor. Remig. Hugo & alij.

[*Machabæi vocantur Iudæ, quo ſenſu?*]

Dices, Iudas & Machabæi fuerunt oriundi ex tribu Leui, non Iuda: fuerunt enim ſacerdotes & Pontifices. qui omnes deſcendunt ex Leui, ut patet 1. Machab. 2. 1. Reſpondent aliqui, eos paterno genere deſcendiſſe ex Leui, ſed materno ex Iuda. Verùm dico, Iudam hîc & alibi vocari totam gentem Iudæorum, prout diſtinguitur ab Iſraele & decem tribubus, quæ à Iuda fecerunt
D ſchiſma. Hæc autem gens commiſta erat ex tribu Iuda, Leui, Beniamin, & cæteris, ſed à potiori parte vocata eſt Iuda, præſertim quia Iudæ promiſſum & datum eſt ſceptrum vſque ad Chriſtum à Iacobo patriarcha. Geneſ. 49. 10. Machabæi ergo oriundi ex Leui, dicuntur prodituri ex Iuda, id eſt, ex gente Iudaica, non autem ex tribu Iuda.

Myſticè, Iudæ & Machabæi noſtri ſunt Chriſtus & Apoſtoli, qui ex Iudæorum ſtirpe prognati, quaſi generoſi equi prælium inierunt cum regibus, principibus, Philoſophis, totoque mundo infideli, eumque proſtrauerunt, ſibique & Chriſto ſubiecerunt. ita Remig. Haymo & Lyran. Vnde & Chald. vertit, *ex ipſo rex eius: ex ipſo Chriſtus eius: ex ipſo fortitudo belli ſui: ex ipſo magnificabuntur omnes gubernatores eius ſimul.*

Porrò *equus gloriæ*, id eſt glorioſus, ſpecioſus,
A decorus, illuſtris, ut vertit Syrus; ac promptus & ſtrenuus in bello, ut vertit Arabicus, inſigne eſt hieroglyphicum Apoſtoli & viri Apoſtolici, qui quaſi equus vbique Chriſtum ſeſſorem, tanquam equitem infidelitatem & vitia ſternentem, reges & principes ſubiugantem animoſè circumfert, ita ut nullis laboribus defatigetur, nullis periculis, terroribus, hoſtibus, difficultatibus cedat, ſed omnia generoſè tranſiliat & ſubigat, iuxta illud quod de equo bellico ait Iob cap. 39. 20. *Gloria narium eius terror. Terram vngula fodit, exultat audacter, in occurſum pergit armatis: contemnit pauorem, nec cedit gladio*, &c. qualis fuit Bucephalus Alexandri Magni, quo ipſe in prælijs vtebatur & vincebat, de quo Plinius lib. 8. cap. 42. *Eidem Alexandro*, inquit, *& magna equi raritas contigit. Bucephalon eum vocarunt, ſiue ab aſpectu toruo, ſiue ab in-*
B *ſigni taurini capitis armo impreſſo. Sedecim talentis ferunt ex Philonici Pharſalij grege emptum. Neminem hic alium quàm Alexandrum, regio inſtratus ornatu recepit in ſedem, alios paſſim reijciens. Idem in prælijs memoranda cuiuſdam perhibetur opera, Thebarum oppugnatione vulneratus, in alium tranſire Alexandrum non paſſus, multa præterea eiuſdem modi, propter quæ rex defuncto ei duxit exequias, vrbem tumulo circumdedit nomine eius*, ſcilicet quam à Bucephalo Bucephaliam appellauit. Porrò S. Greg. lib. 31. Moral. c. 11. & ſequent. verba Iobi explicans: *Equus*, inquit, *eſt prædicator qui habet fortitudinem, quia aduerſa conſtanter tolerat. Habet hinnitum, quia ad ſuperna blandiens vocat: equo ſuo Dominus & cum actionis fortitudine hinnitum vocis, & cum hinnitu vocis fortitudinem miniſtrat actionis.*

[*Apoſtoli ſunt equi gloria Chriſti.*]

[*Bucephalus Alexandri, qualis?*]

C *Terram vngulâ fodit, id eſt, quidquid in mente ſua terrenum verſari conſpicit, hoc nimirum ſuperductæ pœnitentiæ duris percuſſionibus rumpit.* Addit talem equum gloriæ Dei fuiſſe S. Paulum, ac pergit: *Equus Dei exultat audacter, & exteriora tormenta non metuit, quia internam delectationem quærit: poteſtatum mundi iracundiam non formidat, quia ipſius quoque vitæ præſentis deſiderium per mentis exceſſum calcat. In occurſum pergit armatis. Intueri libet illum ſeſſoris ſui calcaribus excitatum contra armatos hoſtes, quantus Paulum feruor accenderet, quando eum Epheſi ad irrumpendas theatri turbas zeli flamma rapiebat*, Actor. 19. & Actor. 21. *Ego*, inquit, *non ſolum alligari, ſed & mori in Ieruſalem paratus ſum pro nomine Domini Ieſu. Contemnit pauorem, nec cedit gladio.* Ait enim Rom. 8. *Quis nos ſeparabit à charitate Dei? Tribulatio, an anguſtia, an fames, an per-*
D *ſecutio?* Hæc & plura S. Gregor. Quid nos ad hæc? Equi, non Troiani, ſed Seiani, imò ex equis pigri, tardigradi & iniqui ſortis aſelli. Seianus equus fertur, ſuos heros & ſeſſores, Seium, mox Dolabellam, deinde Caſſium, denique Antonium perdidiſſe; ita nos Chriſti regnum crebrò perdimus potiùs quàm propagamus. Vide quæ de equo candido, eiuſque ſeſſore Chriſto dixi Apocal. 6. 2.

Ex ipso, ſcilicet Iuda, prodibit angvlvs] Ita legendum cum Hebr. Chald. & Roman. perperam ergo in nonnullis Biblijs legitur *angelus*. Porrò *angulus* metaphoricè vocatur princeps, qui rempublicam continet, ſtringit, proſpicit & roborat, vti angulus vtrumque parietem in domo. ita S. Hieron. Vide dicta Iſaiæ 19. 13. Rurſum angulus metonymicè vocatur turris, quæ in angulos murorum erigi ſolet ad domus, arcis

vel

vel vrbis tutelam, iuxta illud Sapient. 1. 15. *Dies tuba & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angulos excelſos.* Turris autem notat principes, de qua Cant. 4. *Mille clypei pendent ex ea.* Ad literam angulus hic, id eſt princeps ex Iuda prodiens, fuit Iudas Machabæus, allegoricè Chriſtus & Apoſtoli. Chriſtus enim eſt lapis angularis domus Dei, id eſt Eccleſiæ, qui vtrumq; parietem, id eſt Iudæos & Gentes, continet, & cui quaſi fundamento tota Eccleſiæ fabrica incumbit & innititur, vti docet Apoſtolus Epheſ. 2. in fine cap.

VERS. 4. EX IPSO PAXILLVS] Idem dicit alia metaphora. Princeps enim in republ. eſt id quod angulus in fabrica, & quod paxillus in pariete: Sicut enim paxillus eſt clauus infixus parieti, ex quo arma & vaſa quælibet ſuſpenſa pendent, ita à principe omnis populus pendet, regitur & ſuſtentatur. Sic Eliacim vocatur paxillus Iſaiæ 22. v. 23. Ita a Machabæis pendebat populus Iudaicus, à Chriſto & Apoſtolis populus Chriſtianus.

Princeps eſt angulus, paxillus, & arcus populi. EX IPSO ARCVS PRÆLII] Eſt hic tertia metaphora. Sicut enim principem paulò antè vocauit angulum & paxillum, ita hic vocat arcum prælij, qui ſcilicet fortiter pro populo depugnet, eiuſque hoſtes arcu ſuo & ſuorum proſternat, vti ad literam fecit Iudas Machabæus; myſticè Chriſtus & Apoſtoli. S. Hieronym. verò hæc tria ita diſtinguit: *Ex ipſo angulus*, id eſt, ex Iuda & Iudæis, inquit, prodibit regia poteſtas; habuerunt enim Dauidem, Salomonem & poſteros eorum reges. *Ex ipſo paxillus*, id eſt ſacerdotium: *ex ipſo arcus prælij*, id eſt fortitudo bellica, putà fortes milites & duces. Hæc enim tria, putà regnum, ſacerdotium & militia, ſunt robur, firmamentum, decus & gloria cuiuſuis reipublicæ, æquè ac Eccleſiæ.

EX IPSO EGREDIETVR OMNIS EXACTOR] Septuag. *exactor*, Chald. *gubernator*; Pagn. *præfectus*, qui ſcilicet exigit tum vectigalia, tum iura & obſequia à ſubditis, vel hoſtibus ſubactis principi, reipubl. aut Deo debita, qualia ſunt religio, cultus Dei, legum obſeruantia. Tales fuerunt Machabæi, ſed maximè Chriſtus & Apoſtoli. Exactor enim propriè eſt victor, indeque princeps, qui victis & ſubditis imponit leges, onera & tributa, quod propriè competit Iudæ Machabæo, & magis Chriſto.

Mor. de officio Prælati. Moraliter diſcant hic principes, magiſtratus, Prælati, ſe debere præſtare in republ. collegio vel congregatione cui præſunt, Primò, quod angulus præſtat in domo, ſcilicet vt eam fulciant, ſtringant, vniant. Secundò, quod paxillus præſtat in pariete, vt eius ad inſtar firmi & immoti alios firment & ſuſteotent, ita vt ab eis pendeant ſummi, medij & infimi. Tertiò, quod arcus præſtat in prælio, vt, ſicut ille abigit ſternitque hoſtes, ſic illi rempubl. defendant & propugnent, ab eaq; omnes hoſtes arceant & abigant. Quartò, quod exactor præſtat in telonio aut debito, vt ſcilicet conſtanter vrgeant diſciplinam & cuſtodiam legum, tum diuinarum, tum humanarum, eamque ſi collapſa ſit, reſtituant & inſtaurent, etiamſi multorum odia ſint ſubeunda, & vulgi leuitati ſæpè reſiſtendum. Ita implebitur in eis illud Iſaiæ 58. 12. *Et ædificabuntur in te deſerta ſæculorum, fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis & vocaberis ædificator ſepium, auertens ſemi-*

A *tas in quietem.* Sapienter Cicero libr. 1. Officior. *Omnino*, ait, *qui reipubl. præſunt duo Platonis præcepta teneant: vnum, vt vtilitatem ciuium ſic tueantur, vt quidquid agant, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum. Alterum, vt totum corpus reipubl. curent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deſerant. Vt enim tutela, ſic procuratio reipubl. ad vtilitatem eorum qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus commiſſa eſt gerenda eſt.* Et nonnullis interiectis: *Eſt proprium munus magiſtratus, intelligere ſe gerere perſonam ciuitatis, debereq; eius dignitatem & decus ſuſtinere, ſeruare leges, iura deſcribere, & ea fidei ſuæ commiſſa meminiſſe.* Idem libr. 3. de Legib. *Magiſtratus*, ait, *eſt lex loquens*, ſicut viciſſim lex eſt magiſtratus ſilens & mutus: *Vt cupiditatibus principum & vitijs infici ſolet tota ciuitas, ſic corrigi* *Axiomata Gentilium.*

B *& emendari continentia.* Thucydides libr. 6. *Magiſtratus*, ait, *eſt medicus ciuitatis*: qua ergo arte, cura, ſinceritate & fortitudine medicus curat ægrum, v. g. phreneticum & inuitum, eadem magiſtratus curet ciuitatem. Ageſilaus teſte Plutarch. in Lacon. magiſtratus officium eſſe dicebat, *erga rebellantes audacia, erga ſubiectos beneuolentia vti*: ſicut Virgil. 6. Æneid. principis partes eſſe dixit,

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Agathon dictitabat magiſtratum trium debere meminiſſe, primò, quòd imperet hominibus; ſecundò, quòd ſecundùm leges; tertiò, quod non ſemper imperet; ita Stobæus ſerm. 43. Plato lib. 4. de Legibus, cenſet magiſtratum deferendum non ijs qui præcellunt opibus, robore, forma, nobilitate, ſed ijs qui legibus parent maxi-

C mè, & hac re cæteris in ciuitate præſtant. Cato cenſuram petens, cùm ſuos competitores videret populo ſupplices, eumque de more prenſantes, exclamauit, populo opus eſſe medico auſtero, validiſque remedijs, proinde eligendum non qui blandiſſimus eſſet, ſed qui inexorabilis, atque hæc dicens ante omnes cenſor creatus eſt. Agnouit populus morbum ſuum: eoque Cato plus valuit obiurgando, quàm cæteri blandiendo, ait Plutarch. in Apophth. Roman. vti enim corpora noſtra ſine mente, ſic ciuitas ſine legibus conſtare nequit. Solon interrogatus qualiter ciuitas bene regi poſſet, reſpondit: Si Princeps, & maiores ſecundùm legem vixerint, inquit Valer. lib. 3. c. 9. Rurſum ſi ciues magiſtratui obediant, magiſtratus autem legibus, vti refert Stobæus ſerm. 41. Heraclitus dicebat, *ciues non minùs oportere pugnare*

D *pro legibus, quàm pro mœnibus*; quòd abſque legibus nullo pacto poſſit eſſe ciuitas incolumis, abſque mœnibus poſſit; ita Laërtius lib. 9. c. 1. Hinc illud Maronis:

Legeſq; viris, & mœnia ponet.

Pittacus Crœſo percunctanti quod eſſet maximum imperium? Reſpondit, vbi leges imperant: nam vbi ſumma eſt legum auctoritas, ibi eſt minimum tyrannidis; ita Laërt. lib. 1. c. 5. Demoſthenes ciuitatis animam eſſe leges dicebat: vt enim corpus anima carens cadit, ſic ciuitas nullis adminiſtrata legibus ſponte ſua ruit; ita Maxim. ſerm. 68. Cleon multò meliorem eſſe dicebat ſtatum ciuitatis, quæ licet deterioribus, firmis tamen legibus vtitur, quàm illius quæ bonis quidem, ſed irritis; ita Thucyd. libr. 3. Archidamus roganti quinam eſſent Spartanæ vrbis præfecti? reſpondit: Leges & legitimi magiſtratus; cenſena

in republ. bene conſtituta ſupremam auctoritatem eſſe legibus deferendam, ſecundam magiſtratibus, ac proinde eos legum debere eſſe tutores & vindices, non dominos, nec diſpenſatores, hoc eſt diſſipatores. Ludouicus XII. Galliarum rex ſubpræfectum Aurelianenſem, quo familiariter olim erat vſus, ſæpeque iniuſtitiæ reum liberarat, creatus rex damnauit, dictitans: *Commendi priuatus pro amico, regnum autem adepto leges mihi tuendæ ſunt*; ita Annal. Franc.

Diuinè S. Bernard. lib. 4. de Conſider. cap. 4. ad Eugenium. Pontificem docet quales debeat

i *a Prælatorum.* creare vel formare Prælatos: *Qui ſint, inquit, in iuditio recti, in conſilio prouidi, in iubendo diſcreti, in diſponendo induſtrij, in agendo ſtrenui, &c. qui quæſtum legationem non æſtiment, nec requirant datum, ſed fructum. Qui regibus Iohannem exhibeant, Ægyptijs Moſen, fornicantibus Phinees, Heliam idololatris, Heliſæum auaris, Petrum mentientibus, negotiantibus Chriſtum. Qui vulgus non ſpernant, ſed doceant: diuites non palpent, ſed terreant: pauperes non grauent, ſed foueant: minas principum non paueant, ſed contemnant: qui cum turba non intrent, nec cum ira exeant: qui eccleſias non ſpolient, ſed emendent. Qui marſupia non exhauriant, ſed corda reficiant, & crimina corrigant, famæ prouideant ſuæ, nec inuideant alienæ. Qui orandi ſtudium gerant & vſum habeant, ac de omni re orationi plus fidant, quàm ſuæ induſtriæ vel labori. Quorum ingreſſus pacificus, non moleſtus exitus ſit. Quorum ſermo ædificatio, quorum vita iuſtitia, quorum præſentia à gratia, quorum memoria in benedictione. Qui ſe amabiles præbeant non verbo, ſed opere: reuerendos exhibeant, ſed actu, non faſtu. Qui humiles cum humilibus, & cum innocentibus innocentes, duros durè redarguant; malignantes coërceant, reddant retributionem ſuperbis. Qui non de dote viduæ, & patrimonio crucifixi ſe vel ſuos ditare feſtinent, gratis dantes quod gratis acceperunt, gratis facientes iudicium iniuriam patientibus, vindictam in nationibus, increpationes in populis.* Et cap. 7. librum ita concludit: *Vbi malitiæ iuncta potentia eſt, aliquid tibi ſuper hominem præſumendum. Vultus tuus ſuper facientes mala. Timeat ſpiritum iræ tuæ, qui hominem non veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempſit. Cui iraſceris tu, Deum ſibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, & contra ſe paueat.*

Idea Pontificis. Et paulò antè perfecti Pontificis ideam ita depingit: *De cætero oportere te eſſe conſidera formam iuſtitiæ, ſanctimoniæ ſpeculum, pietatis exemplar, aſſertorem veritatis, fidei defenſorem, doctorem gentium, Chriſtianorum ducem, amicum ſponſi, ſponſæ paranymphum, cleri ordinatorem, paſtorem plebium, magiſtrum inſipientium, refugium oppreſſorum, pauperum aduocatum, miſerorum ſpem, tutorem pupillorum, iudicem viduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum ſenum, vltorem ſcelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum diſpenſatorem, ſal terræ, orbis lumen, ſacerdotem Altiſsimi, vicarium Chriſti, Chriſtum Domini, poſtremò Deum Pharaonis.*

Vers. 5. Et erunt quasi fortes conculcantes lutum (id eſt, hoſtes vt lutum) viarum in prælio. Pro *fortes* hebr. eſt גבורים *ghibborim*, id eſt, præualidi, præpotentes, heroës, gigantes, Gabrieles. Ad literam notat Machabæos, qui ſua fortitudine hoſtes Iſraelis proculcarunt quaſi lutum:

A Quia Dominus cum eis] Ita in libris Machabæorum legimus, Iudam Machabæum numquam iniſſe prælium (excepto vltimo, in quo non legitur oraſſe; vnde & cecidit) niſi priùs inuocata Dei ope, quam & præſtitit Deus: vnde miſit ad eum Ieremiam Prophetam è limbo, qui daret ei gladium, diceretque: *Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deijcies aduerſarios populi mei Iſrael*, 2. Machab. 15. 15. Hinc & Iudas Machabæi, id eſt Machabæus, dictus eſt ex literis initialibus verſus vndecimi Exodi cap. 15. מי כמוך באלים יהוה *mi camocha baelim Iehoua*, id eſt, *quis ſimilis tui in fortibus Domine?* quod quaſi belli teſſeram, & victoriæ omen in vexillis & inſignibus præferebat, vti dixi Exodi 15. vnde ſequitur:

B Et confundentur ascensores equorum] Putà duces & milites Antiochi, qui pollebant & gloriabantur æquitatu, cùm Machabæi pugnarent pedites, vti & Dauid, cæterique pij Iudæorum reges, iuxta legem Deuter. 17. 16. vti ibi dixi. Vnde quantò inferior fuit eorum ſors & conditio, quòd pedites in equites pugnarent, tantò nobilior illorum de eis ope Dei parta fuit victoria, tantò glorioſior triumphus. Hinc Chal. vertit, *& fortes domus Iſrael triturarunt interfectos populorum, quaſi lutum viarum in bello, & prælia committent: quia verbum Domini erit in auxilium eorum.* Myſticè, hæc veriora ſunt in prælio ſpirituali, quo Chriſtus & Apoſtoli debellarunt mundum & tartarum.

C 6. Et confortabo domum Iuda: & domum Ioſeph ſaluabo: & conuertam eos, quia miſerebor eorum: & erunt ſicut fuerunt quando non proieceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

7. Et erunt quaſi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quaſi à vino: & filij eorum videbunt & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

8. Sibilabo eis, & congregabo illos, qui redemi eos: & multiplicabo eos, ſicut antè fuerant multiplicati.

9. Et ſeminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei: & viuent cum filijs ſuis, & reuertentur.

D 10. Et reducam eos de terra Ægypti, & de Aſſyriis congregabo eos, & ad terram Galaad & Libani adducam eos, & non inuenietur eis locus.

11. Et tranſibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis & humiliabitur ſuperbia Aſſur, & ſceptrum Ægypti recedet.

12. Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt, dicit Dominus.

Et confortabo domum Iuda, et domum Ioſeph ſaluabo] *Domus Iuda* ſunt duæ tribus; *domus Ioſeph* decem reliquæ, quarum caput Vers. 6.

ſuit tribus Ephraim ſ: filij Ioſeph, ex eaque prognatus Ieroboam, æquè ac cæteri reges Iſrael. Porrò multi ex decem tribubus partim iam ante ſe iunxerunt Iudæis, partim poſteà cùm viderunt vel audierunt victorias & trophæa Machabæorum, iis ſe aggregarunt, vt ſub eorum ducatu & præſidio incolumes & felices viuerent; ita S. Hieron.

Myſticè, id verius fuit in conuerſione tam Iſraelitarum, quàm Iudæorum ad Chriſtum, quæ inchoata eſt ab Apoſtolis, ſed perficietur ab Elia & Henoch in fine mundi; tunc enim omnis Iſrael ſaluus fiet; ita Remig. Lyran. & Arias. Prò *confortabo* hebr. eſt גִּבַּרְתִּי *ghibbarti*, id eſt viriles, fortes, robuſtos, ac quaſi Gabrieles efficiam. A גָּבַר *gabar* enim, id eſt vir fortis fuit, deducitur nomen Gabriel, id eſt, fortis vel fortitudo Dei.

Et convertam eos] vt è locis in quibus per captiuitatem diſperſi ſunt, reuertantur ad auitas in Iudæa ſedes. Vnde Septuag. vertunt, *& habitare faciam eos*; Chald. *& congregabo captiuitatem eorum*, pleniùs Tigurina, *& reuerſos collocabo*; ac Vatabl. *& conuerſos habitare faciam*. Hebr. enim הוֹשְׁבוֹתִים *hoſcebotim*, eſt mixtæ coniugationis, quaſi conflatum ex הֵשִׁיב *heſcib*, id eſt, conuerti vel reuerti fecit; & ex הוֹשִׁיב *hoſcib*, id eſt habitare fecit, collocauit.

Erunt sicut fuerunt, quando non projeceram eos] q.d. Erunt ſicut fuerunt ante captiuitatem, tam Babylonicam, quàm Aſſyriacam. Hinc patet ad literam loqui Prophetam de Iudæis, Iſraelitis & Machabæis. Idem patet ex nominibus *domus Iuda, domus Ioſeph, Ephraim*, &c.

Vers.7. Et erunt quasi fortes (heb. *gibborim*, de quo dixi v. 5. Ephraim] q.d. Erunt quaſi heroës, Ephraim, fortiter bellantes bella Domini. Tribus enim Ephraim inter decem tribus erat fortiſſima: vnde & cæteris tribubus continuos dedit reges. Hinc illud pſal. 77.9 *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli*.

C Lætabitur cor eorum quasi a vino] q.d. Ex continuis victorijs exultabunt ſicut exultant qui hauſto potenti vino hilareſcunt: vel q. d. In prælijs erunt audaces, interriti, & quaſi leones ignem ſpirantes, perinde ac ſi vino generoſo oppleti æſtuarent, vti nunc Koſachi, Hiberni, Hollandi, aliæq; gentes vino aduſto ſe implent ante prælium, vt ſpiritibus calidiſſimis æſtuantes ſint audaces, ruantque intrepidi in enſes & gladios.

Et filii eorum] q.d. Filij, nepotes & poſteri eorum cernent, audientque patrum & auorum D ſuorum trophæa, indeque exultabunt in Domino, & ad eadem heroicè conſectanda incitabuntur. Sic trophæis Miltiadis Themiſtocles, Achillis Alexander Magnus, Alexandri Magni, Iulius Cæſar, Cyri Scipio, excitati ſunt ad eadem per heroica facinora conſectandum, vti narrat Plutarch. in eorum vita.

Vers.8. Sibilabo eis, et congregabo illos.] Quaſi ſibilo congregabo & conuocabo eos, velut oues in Ieruſalem, tamquam Synagogam; & tempore Chriſti in Eccleſiam, in qua ſibilus erit prædicatio Euangelica, inquit Vatabl. Eſt catachreſis: ponitur enim ſibilus pro conuocatione, quia hęc in ouibus à paſtore fit ſibilo. Eſt hendiadys. Vnum enim dicitur per duo: *ſibilabo & congregabo*, id eſt, quaſi ſibilando congregabo. Simili mo-

A do ait Iſaias c. 7. 18. *Sibilabit Dominus muſcæ, quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api quæ eſt in terra Aſſur*. Vide ibi dicta.

Vers.9. De longe recordabuntur mei] q. d. Iudæi & Iſraelitæ degentes in remotis locis; vbi audierint legem Dei, cultum & Synagogam per Machabæos in Iudæa reſtitutam, recordabuntur mei, vt me more patrum inuocent & colant, ideoque cum filijs valentes & gaudentes reuertentur in Ieruſalem.

Vers.10. Et reducam eos de terra Ægypti et de Assyriis] Alludit ad captiuitatem Aſſyriacam & Babylonicam, quam fugientes multi ex Iſrael, profugerunt de more in Ægyptum, vt patet Ierem. 44. q.d. Soluam omnem eorum captiuitatem, exilia & diſperſiones, faciamque vt tuti & liberi in patriam, & ad me meumque templum & Eccleſiam reuertantur; ita S. Hieron. Albert. & B Hugo. Huc facit quod Ioſephus lib. 11. Antiq. c. 2. ſcribit Ptolemæum Philadelphum, qui poſt Ptolemæum Lagi Alexandro Magno in regno Ægypti ſucceſſit, centum viginti millia Iudæorũ ex Ægypto libertate donata in Iudæam remiſiſſe, eaq; beneficentia obtinuiſſe ab Eleazaro pontifice 72. Interpretes, qui S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma transferrent.

Ad terram Galaad et Libani adducam eos] Putà in Iudæam, cuius limites ſunt Libanus & Galaad. Myſticè, ad Eccleſiam Chriſti quæ fertilis eſt, pulchra & amœna, vti Galaad, Libanus, omniſque terra Iudæis olim promiſſa. Vnde ſequitur: *Et non inuenietur eis locus*, ſcilicet ſufficiens. q.d. Maxima erit multitudo fidelium, tum Iudæorum ſub Machabæis, tum potiùs Chriſtianorum ſub Chriſto & Apoſtolis, adeò vt templa C & eccleſiæ eos non capiant. Secundò, Sanchez. q.d. Non inuenietur eis locus, id eſt, ipſi non inuenientur in loco priſtino, putà in Ægypto & Aſſyria, quia redibunt in Ieruſalem; vnde Septuag. vertunt, *non relinquetur ex eis vllus*; vt ſit hypallage.

Vers.11. Anagog. q. d. Locus fidelium poſt mortem, poſtque diem iudicij non inuenietur ampliùs in terra, quia ipſi ex terra transferentur in cælum.

Et transibit in maris freto] Varij variè hæc explicant. Primò, Iudæi hæc ad literam expectant, quaſi portenta futura & facienda à ſuo Meſſia, ſicut facta ſunt à Moſe in mari rubro. Verùm quia ad literam hoc cap. agitur de Machabæis, eorumque victorijs portentoſis; hinc Secundò, magis appoſitum huic loco eſt, D quod tradunt Hebræi priſci apud S. Hieron. ac Remig. & Hugo, ſcilicet Iudæos olim in Græciam profugos, tempore Machabæorum, per fretum anguſtum Propontidis, quod Chalcedonem à Conſtantinopoli ſegregat, tranſiſſe, vt redirent in Iudæam. Verùm nuſquam legimus fretum hoc percuſſum & ſiccatum à Deo, vt Iudæi ſicco pede pertranſirent. Tertiò, alij putant hîc notari Alexandrum Magnum, qui cum exercitu mare Pamphyliæ ſicco pede tranſmiſit, pergens contra Darium & Perſas, teſte Ioſepho libr. 2. Antiq. c. vlt. Verùm hoc viris doctis fabuloſum videtur; & Ioſeph. licèt id ex alijs referat, non tamen approbat. Adde, quid hoc ad Iudæos & Machabæos? Dico ergo eſſe hîc continuam metaphoram ſiue allegoriam, qua ſub ſchemate miraculoſi tranſitus Hebræorum per mare

rubrum duce Moſe & per Iordanem duce Ioſue in terram promiſſam, deſcribit ſimilem non miraculoſum, ſed mirabilem tranſitum Iudæorum toto orbe diſperſorum per maria & gentes, felicemque reditum in Iudæam, cùm audierint eius felicitatem & victorias partas à Machabæis. q.d. Faciam vt Iudæis in Ieruſalem redeuntibus omnes viæ, maria & flumina ſint peruia, remouebo omnes obices & obſtacula, adeoque ſi opus ſit ſiccabo mare & flumina, vti ſiccaui ſub Moſe, quando ipſe virga percuſſit mare rubrum, & ſub Ioſue, quando confudi, diuiſi & ſiccaui profunda fluminis Iordanis: quin & humiliabo ſuperbiam & potentiam Aſſyriorum, Ægyptiorum, aliarumque gentium hoſtilium, faciamque vt populum meum retinere, aut ab hoc ſuo in Iudæam reditu remorari nequeant. Nominat præ alijs Ægyptios & Aſſyrios, quia hi olim crebrò & vehementer afflixerunt Iſraelitas, eoſque in captiuitate detinuerunt; ita Theodor.

Myſticè, id verius in Apoſtolis & eorum ſequacibus, quibus Deus viam patefecit per terras, maria & flumina, vt omnes gentes adirent, eaſque Eccleſiæ aggregarent, iuxta illud Iſaiæ 11. 11. *Et deſolauit Dominus linguam Ægypti, & leuauit manum ſuam ſuper flumine in fortitudine ſpiritus ſui, & percutiet in ſeptem riuis, ita vt tranſeant per eam calceati.* Sicut Auguſto Cæſari Ægyptum inuadenti, viamque per ſuam monarchiam in Ægyptum & in omnes gentes Apoſtolis pandenti, contigit, vti ibidem dixi; ita S. Hieron. Cyrill. Clarius, Arias, Vatabl. & alij. Vbi Nota, in Scripturis hoſtes Eccleſiæ Dei vocantur Ægyptij, Aſſyrij, Chaldæi: quia hi fuerunt hoſtes Iſraelis & Synagogæ, quæ fuit quaſi aurora & parens Eccleſiæ.

CONFVNDENTVR OMNIA PROFVNDA FLVMINIS] *Fluminus*, id eſt fluminum, ſed dicit *fluminis*, quia alludit ad Iordanem ſiccatum à Ioſue. Dices, quid eſt Τὸ *confundentur*? Reſpondent aliA qui, *confundentur*, id eſt, commiſcebuntur, ſicut Iordanis aquæ à Ioſue diuiſæ, repreſſæ, & in vnum locum coactæ, intumeſcentes confuſæ, id eſt, commiſtæ & conuolutæ fuerunt. Verùm Hebr. בוש *boſ*, non ſignificat commiſcere, ſed confundere, id eſt, pudefacere. Dico ergo flumina metaphoricè dici confundi & pudefieri, cùm ſuo alueo, quaſi ſuo iure & hereditate, contra naturam priuantur, ab eoque vi expelluntur. Si enim haberent ſenſum & ſanguinem, vtique ob hanc vim & quaſi ignominiam, quam inuitè ſubeunt, pudefierent & erubeſcerent, quòd ſuo loco violenter excedere, cumque hominibus, putà Hebræis, cedere debeant. Sic iratus confunditur, cùm iram ſuam explere nequit, dum illa à potentiori quopiam reprimitur & infringitur. Confundi ergo profunda fluminis, idem eſt quod ſiccari. Vnde pro *confundentur*, Pagnin. & Tigur. verſunt, *ſiccabuntur*, & ita ad verbum nunc eſt
B in Hebræo. Nam הובישׁ *hobiſcu*, propriè deducitur à יָבֵשׁ *iabaſ*, id eſt ſiccare; Noſter deduxit à בוש *bos*, id eſt, confundi, pudefieri: quare videtur legiſſe alio puncto הֵבִישׁ *hebiſcu*, quamquam ordines verborum imperfectorum apud Hebræos ſæpè confundantur, ac verba quieſcentia *ain vau*, tempora ſua mutuantur à quieſcentibus *pe iod*, putà *bos* à *iabas*, & ſic *hobiſcu* ponitur pro *hebiſcu*. Simili modo dixit Ioël cap. 1. 10. *Confuſum eſt vinum*, & v. 12. *Vinea confuſa eſt*, id eſt ſiccata eſt, elanguit, euanuit. Vide ibi dicta. Iam ſenſus huius loci eſt is, quem paragrapho præcedenti aſſignaui.

CONFORTABO EOS IN DOMINO (in me, qui ſum Dominus. Eſt enallage; loquitur enim Deus de ſe in tertia perſona) ET IN NOMINE, id eſt virtute, potentia & inuocatione, EIVS AMBVLABVNT] pergentque ſtrenuè & alacriter Iudæi in Ieruſalem, fideles in Eccleſiam militantem in terris, & ex ea in triumphantem in cælis.

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRædixit Zacharias c. 10. Machabæorum bella & victorias, nunc proſequitur ea quæ poſt illos futura erant, & obuentura Iudæis per Romanos. Hoc ergo capite prædicit excidium Hieroſolymæ, putà vrbis & templi, iam recens à Zorobabele, & Ieſu filio Ioſedec ædificati, faciendum à Tito & Romanis, idq; ob Iudæorum peccata, præſertim ob Chriſtum ab eis occiſum & venditum triginta argenteis. Quare vt peccata hæc declinent, itaq; excidium euadant, Deus Zachariam facit paſtorem, id eſt Prophetam, vt futura hæc prædicat & comminetur. Hinc v. 7. ſumit duas virgas paſtoritias, quibus quaſi paſtor, populum quaſi gregem ſuum paſcat: vnam vocat Decus, id eſt, decoram & gratioſam, alteram vocat Funiculum, quo conſtringuntur & plectuntur rei. Hiſce repræſentat duos prouidentiæ & regiminis modos, quibus vti in Iſraele regendo iam antea vſus, ita deinceps vſurus erat Deus, nimirum virga cui nomen Decus, repræſentat amorem, promiſſa & beneficia, quibus Deus Iudæos ad ſe vti olim allexerat, ita per Machabæos eorumq; poſteros allecturus erat vſque ad Chriſtum, qui fuit decus, amor & gratia Dei Patris effuſa in Iudæos: altera cui nomen Funiculus, repræſentat timorem, minas & plagas, quas Deus poſt priorem amoris virgam in morte Chriſti confractam, pauit & exagitauit Iudæos per Romanos; quam quia pariter ſpreuerunt, hinc & hanc virgam confregit, eoſque abs ſe abiecit, omnemq; eorum curam ac prouidentiam depoſuit; ac eos v. 15. paſtori ſtulto, cuius formam & habitum induere iubetur Zacharias, vt eum populo repræſentet, paſcendos, id eſt perdendos & mactandos, tradidit.

Verſ. 1. APeri Libane portas tuas, & comedat
ignis cedros tuas.
2. Vlula abies, quia cecidit cedrus,
quoniam magnifici vaſtati ſunt: vlulate
quercus Baſan, quoniam ſucciſus eſt
ſaltus munitus.
3. Vox vlulatus paſtorum, quia va-
ſtata eſt magnificentia eorum: vox ru-
gitus leonum, quoniam vaſtata eſt ſu-
perbia Iordanis.
4. Hæc dicit Dominus Deus meus:
Paſce pecora occiſionis.
5. Quæ qui poſſederant, occidebant,
& non dolebant, & vendebant ea, di-
centes: Benedictus Dominus, diuites fa-
cti ſumus: & paſtores eorum non parce-
bant eis.
6. Et ego non parcam vltrà ſuper ha-
bitantes terram, dicit Dominus: ecce e-
go tradam homines, vnumquemque in
manu proximi ſui, & in manu regis ſui:
& concident terram: & non eruam de
manu eorum.

VERS. 1. APERI LIBANE] Quæret, quid hic ſignificat Libanus? Theodoretus & Chald. putant ſignificare gentes vicinas & hoſtiles Iudæis, quales erant Syri, Idumæi, Moabitæ: Libanus enim erat terminus Iudææ, & initium gentium, putà Syrorum verſus Aquilonem. Cenſent ergo hic gentibus excidium intentari, eò quòd Iudæis reditum è Babylone, templique & vrbis reſtaurationem inuiderint, & pro viribus impedierint. Verùm ſequentia omnia Iudæos ſpectant, non Gentes, ac in primis illud v. 3. *Vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.* Quocirca cæteri omnes, vt S. Hieron. Cyrill. Haymo, Remig. Hugo, Lyran. Dionyſ. Vatabl. Arias, Ribera, Mariana, Sanchez, à Caſtro & alij conſtanter & vnanimiter cenſent, per Libanum hic accipi Ieruſalem & templum. *Templum vocatur Libanus ob quinque analogias.* Primò enim tam vrbs quam templum in Iudæa æquè ac Lybanus mons inclytus in Syria eminebat. Secundò, vtrumque ex cedris Libani erat conſtructum. Tertiò, domibus & incolis abundabat, vt Libanus & ſilua abundat arboribus. Quartò, quia Ieruſalem alebat tyrannos, raptores, prædones, vti Libanus alit lupos, leones, vrſos, aliaſque feras, eaque de cauſa vaſtata eſt. Quinto, quia templum candore lapidum candicabat, vti Libanus candore niuium, teſte Ioſepho libr. 6. Belli, indeque dictus eſt Libanus à לָבָן *laban*, id eſt albus, candidus: vel à לְבוֹנָה *lebona*, id eſt thus, quia thuris eſt ferax. *Libanus vnde dictus.* Templum ergo quod iam cum vrbe ædificabatur, Zacharias hîc vocat *Libanum*, eiuſque finem & exitum in eius initio prædicit. Vnde Chald. pro Libano vertit, *templum.* Simili modo Ezechiel cap. 17. 3. Ieruſalem vocat *Libanum.* Vide ibi dicta. Denique alludit ad domum regiam ſaltus Libani, in Ieruſalem ædificatam à Salomone, 3. Reg. 8. 2. Iam cenſent aliqui hîc prędici vaſtitatem, quam Antiochus Epiphanes vrbi ac templo intulit tempore Machabæorum, cùm paſtor & idolum de quo v. 17. fuit impius Iaſon, qui vti ſimoniacè pontificatum emit ab Antiocho, ita

A ſceleratè eum adminiſtrauit, colens Herculem & deos Antiochi. Verùm quia hic intruſus fuit Pontifex, quem mox excluſerunt Machabæi Pontifices & Principes legitimi, ſub quibus maximè floruit Dei templique religio; hinc meliùs Vatabl. Ribera, à Caſtro & alij paſſim cenſent hic agi de vaſtitate vrbi & templo illata per Titum & Romanos. Hi enim funditus combuſſerunt & diruerunt tam vrbem, quàm templum; cùm Antiochus illud non deſtruxerit, ſed tantùm ſuis ſacrilegijs profanarit; ita S. Hieron. Haymo, Remig. Albert. Hugo, Dionyſ. Vatabl. Arias, Ribera. Senſus ergo eſt: *Aperi Libane portas tuas*, q. d. O Ieruſalem & templum iam recens extructum tabulis cedrinis ex Libano allatis, aperi Romanis venientibus portas tuas, quia illis non potesis reſiſtere: fruſtra enim illis eas claudes, quia
B ipſi ſua vi & robore omnia perſtingent. Huius rei ſymbolum & præſagium fuit, quod Ioſeph. libr. 7. Belli cap. 12. narrat ante captam à Tito vrbem Orientalem portam templi æneam, quæ vix à viginti viris claudi poterat, ſponte ſua horâ 6. noctis in paſchate fuiſſe apertam. Huc pariter facit, quod tradunt Hebræi & ex ijs R. Dauid Lyran. & Galatin. libr. 4. cap. 8. nimirum 40. annis ante euerſum templum à Romanis, portas templi quæ veſpere claudebantur, noctè ſpontè fuiſſe reſeratas, ac ſummo manè venientem eo R. Iohanan filium Zachai, qui inter Rabbinos eminebat, dixiſſe: *O domus, ô ſacra domus, quid ſibi vult quod tu tibi timeas? Equidem ſcio interitum tibi ac vaſtationem imminere, & iam olim vaticinium illud de te editum fuiſſe: Aperi Libane portas tuas.*
C Quod ſi verum eſt, aptè huic loco congruit: vbi ſoleter coniicit Ribera, portas templi ſponte ſua apertas fuiſſe eo die præciſè quo Chriſtus mortuus eſt in cruce, & velum templi ſciſſum eſt à ſummo vſque deorſum. *Moriente Chriſto porta templi apertæ ſunt.* Conuenit enim tempus ſcilicet quadrageſimus annus ante vrbis excidium, quo Chriſtus paſſus eſt: excita eſt enim vrbs anno ſecundo Veſpaſiani, qui fuit ab ortu Chriſti 73. teſte Euſeb. in Chronic. Deinde in paſchate paſſus & mortuus eſt Chriſtus; perinde ac in paſchate portas templi reſeratas ſcribit Ioſephus.

ET COMEDAT IGNIS CEDROS TVAS] Primò ad litteram, q. d. Sicut ô Ieruſalem nuper vidiſti tuas magnificas ædes & palatia ex cedris abietibus & quercubus conſtructa comburi à Chaldæis, ita ruſus idem viſura & paſſura es à Roma-
D nis. Secundò & meliùs, ſymbolicè cedri vocantur ſummi Principes & Pontifices: abietes, Præpoſiti, Senatores, Conſules & Præfecti minores: quercus, diuites & fortes viribus. Vnde Chald. vertit, *ſatrapæ prouinciarum.* q. d. Ignis hic tuæ vaſtitatis & incendij afflabit & conſumet omnes tuos principes, præfectos, nobiles & diuites; ita S. Hier. Cyril. & Euſeb. lib. 8. Demonſtr. cap. 4. vnde explicans ſubdit Propheta:

VLVLA ABIES, QVIA CICIDIT CEDRVS] q. d. Vlulate ſenatores & magiſtratus minores, quia ceciderunt principes, qui vos alebant & protegebant, ac proinde & vos pariter cadetis, occidendi, vel capiendi à Tito & Romanis. Hoc eſt quod ſubdit: *Quoniam magnifici* (principes) *vaſtati ſunt.* Eſt ergo parœmia. VERS. 2.

VLVLATE QVERCVS BASAN] Putà potentes & opulenti, qui inter Iudæos eminetis ſicut

quercus in Baſanitide. Chald. vertit, *vlulate ſatrapæ prouinciarum.*

QVONIAM SVCCISVS EST SALTVS MVNITVS] putà Ieruſalem munita, quam vocat ſaltum vel ſiluam, quia perſiſtit in metaphora Libani montis & ſiluæ.

VERS 3. VOX VLVLATVS PASTORVM] Aliqui, vt à Caſtro, cenſent Prophetam loqui præſentibus Iudæis, qui dolebant fabricam templi ſecundi non æquare magnificentiam primi. q.d. Dolent nunc magiſtratus, quòd videant adeò extenuatam templi magnificentiam: rugiunt principes vt leones, quia vident modò ſplendorem illum antiquum Ieruſalem obſcuratum. Verùm non eſt quòd doleatis, ſed periculo præterito edocti, gratias agite de præſenti licèt minori felicitate; quod opportunè admoneo vos, ne à ſtatu in quo nunc eſtis, decidatis in ſimilem captiuitatem, à qua nunc eſtis liberati. Verùm quia hæc pertinent ad præcedentia, in quibus futurum à Romanis vrbis templique excidium clarè prædixit, hinc eòdem referenda ſunt. q. d. Videor mihi eminus ex alta prophetiæ ſpecula videre extremam Hieroſolymæ cladem, ac in ea audire vlulatus ciuium, præſertim paſtorum, id eſt, ſacerdotum pontificum: quia vaſtata eſt magnificentia eorum, quia ſcilicet combuſtum eſt magnificum templum, eiuſque vaſa & veſtes, quibus magnificè veſtiti incedebant Pontifices, & cuius oblationibus & opibus ſplendidè viuebant. Euerſa ergo magnificentia templi, euerſa eſt magnificentia ſacerdotum. Videor quoque mihi audire vlulatum principum & magiſtratuum, quaſi rugitum leonum, qui auarè & tyrannicè dominabantur populo, in eumque quaſi leones ferociter, ſuperbè & rapaciter graſſabantur. Hi enim rugiunt & vlulant, quia VASTATA EST SVPERBIA IORDANIS] putà ſuperba eorum palatia, prædia, villæ, agri & ſiluæ, quæ iuxta Iordanem poſſidebant, vt eius fluentis irrigarentur, fierentque fertilia ad fructum, æquè ac amœna ad aſpectum. Alludit ad leones, quorum copia erat in ſiluis iuxta Iordanem. Hi enim agris & ſiluis à Romanis vaſtatis, gregibuſque ibidem paſci ſolitis, occiſis, vel abductis, pariter rugiebant, eo quòd latibulis, æquè ac gregum prædis eiſque ſuis priuati, vel fame mori, vel aliò migrare cogerentur. Hinc illud Cantic. 4.6. *De vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Sanir enim & Hermon erant iuxta Iordanem; ita Clarius, Arias, Vatabl. & alij. Addit S. Hieron. exſiccatum partim à Deo partim à Romanorum copia fuiſſe Iordanem; quocirca leones ſiti irrugijſſe. Vnde Chald. vertit, *quia exſiccata eſt propter eos elatio Iordanis.* Solet enim Iordanis affluentibus aquis ex reſolutione niuium efferri & intumeſcere. Septuag. *quia miſer factus eſt fremitus Iordanis.* Solent enim aquæ copioſæ inter ſe, vel ad ſaxa alliſæ fremere. Nam Hebr. *geon* ſignificat magnificentiam & arrogantiam, quæ fremitus eſt cauſa.

VERS. 4. PASCE PECORA OCCISIONIS] Putà Iudæos occiſioni à Romanis, quaſi oues & pecora deſtinatos.

Quæres, ad quem, & à quo dicitur *paſce*? Reſpondet Theodor. & ex eo Ribera, id dici à Patre æterno ad Chriſtum filium iam incarnatum. q.d. Tu, ò Chriſte, fili, paſce & doce Iudæos, ſi quo modo pœniteant, & ad te conuertantur, ſicque euadant excidium Romanorum, cui a me addicti ſunt.

Simpliciùs S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. Vatabl. & alij, cenſent hæc eſſe verba Dei ad Zachariam. q.d. Ego te, ò Zacharia, conſtituo paſtorem, id eſt Prophetam, vt tuis hiſce oraculis paſcas, doceas & moneas Iudæos futuros de futuro excidio, vt illud ipſi per pœnitentiam & mutationem vitæ declinare & effugere ſatagant. Id ita eſſe patet, quia Zacharias induit hic habitum paſtoris, ideoque duas virgas paſtoritias aſſumit, vnam nominat Decorem, alteram Funiculum, ſicut mox v. 15. aſſumit formam paſtoris ſtulti: quod de Chriſto dici nequit. Hinc Chald. vertit, *vaticinare aduerſus gubernatores, qui conſtituti ſunt ad gubernandum populum meum, & ipſi dominati ſunt in eos quaſi in oues occiſionis, dicentes: Non imputabitur nobis in peccatum.* Vbi Nota, Iudæos hic vocari oues vel *pecora occiſionis.* Primò, quia in eos quaſi oues impunè graſſabantur principes & Pontifices, eoſque vel in corpore, vel in anima expilabant & iugulabant praua ſua doctrina & vita, vti eis exprobrat Chriſtus Matth. cap. 23. ita ex Chaldæo Theodor. & patet ex eo quod ſequitur: *Quæ qui poſſederant, occidebant.* Oues ergo *occiſionis*, vel *eſcarum*, vti vocantur Pſalm. 43. 12. ſunt quæ non ſeruantur ad lanam aut lac, non vt tondeantur vel mulgeantur, ſed vt occidantur & deuorentur. Sic Ierem. 12. 3. *Congrega*, ait, *eos quaſi gregem ad victimam, & ſanctifica eos in die occiſionis.* Secundò, quia occiſioni & gladio Romanorum ob ſua ſcelera, cum ſuis principibus & Pontificibus erant deſtinati cædique deuoti; ita S. Hieronym. Remig. Hugo, Vatabl. & alij paſſim. Rationem dat à Caſtro; nam iubetur, inquit, Zacharias, ac ſi paſtoritiam artem exerceret, repræſentare officium paſcendi, quo Deus populum ſuum pauit diuerſis temporibus, & deinceps paſturus erat. Et rationem huius perſonæ, & quaſi fabulæ aſſumendæ docet Deus eſſe, quòd iniqui paſtores fuerint cauſa, cur ipſe populum deſeruerit, & cum paſtoribus in captiuitatem duci permiſerit à Chaldæis, & rurſum duci permiſſurus ſit à Romanis. Dicit igitur Deus: Age, ò Zacharia, ſume perſonam paſtoris ſapientis, & paſce oues meas, quas ſtulti paſtores & occidunt, & occiſioni parant: nam illi quibus eas curandas commiſi iugulant eas, ſua lucra quærentes, non earum ſalutem; nec de hoc ſcelere dolent, quaſi nullam culpam commiſerint; & vendunt eas, & aucti pretio laudant Deum, dicentes: Benedictus Deus, quia ſumus ditati: itaque paſtores hi non parcunt ouibus, ſed eas impunè expilant & mactant. Simili ſchemate vtitur Ieremias c. 23. 1. *Væ*, ait, *paſtoribus, qui diſperdunt & dilacerant gregem paſcuæ meæ.* Et Ezechiel c. 34. 2. *Væ paſtoribus Iſrael qui paſcebant ſemetipſos, &c. quod craſſum erat occidebatis, gregem autem Domini non paſcebatis.* Vide ibi dicta. Ita à Caſtro, & rectè, niſi quòd ipſe hæc cenſeat dici de paſtoribus præteritis, non de futuris, cùm potiùs, vt dixi, hæc, vtpote oracula de vrbis excidio, ſpectent futura, & paſtores futuros vſque ad tempora Chriſti & excidij Hieroſolymæ. Illis enim iniquis, impijs & tyrannicis opponit ſuum paſtoratum, & regimen æquum, pium & paternum.

VERS. 5. ET VENDEBANT EA] Scilicet pecora. q.d. Hi pſeudopaſtores ex gregibus ſibi commiſſis quæſtum faciebant, eis eorumque filijs, ſeruis, operis, agris, &c. ad ſua lucra per vim & fraudem abutebantur, perinde ac ſi eos ad ſuum quæſtum vendidiſſent. Eſt catachreſis.

VERS. 6. ET EGO NON PARCAM EIS] Aliqui futurum accipiunt pro præterito, ſcilicet *non parcam*, id eſt non peperci, *eis*, puta Ægyptijs, eò quòd populum meum oppreſſiſſent: aut potiùs *eis*, ſcilicet Iſraelitis, eò quòd fecerint ſchiſma à me & à domo Dauid. Hac enim de cauſa tradidi eos regibus impijs, qui eos tyrannicè expilarent, imò feci vt in ſeſe inuicem graſſarentur, & mutuò ſeſe per inteſtina odia, fraudes & cædes conficerent. Ita à Caſtro.

Meliùs alij futurum propriè vt ſonat accipiunt, cenſentque id impletum ſub Ariſtobulo & Hyrcano, qui cùm de pontificatu & principatu contenderent, vocarunt in auxilium Pompeium & Romanos, à quibus ſubacti, ſpoliati & vaſtati ſunt. Ita Theodor. aut potiùs ſub Tito & Veſpaſiano, quando Zelotæ alijque Iudæi mutuò ſeſe expilarunt & mactarunt, teſte Ioſepho l. 6. Belli c. 2. & 4. Et traditi ſunt *in manus regis ſui*, id eſt, principum ſuorum factioſorum, vt ait Vatabl. aut Herodis Agrippæ, Veſpaſiani & Titi, qui totam Iudæam perdiderunt. Ita S. Hier. Albert. Hugo, Arias & Vatabl. Romani enim Imperatores vocantur reges Iudæorum, tum quia in paſſione Chriſti Iudæi eos, vt ſuos Cæſares agnouerunt & profeſſi ſunt, dum coram Pilato clamarunt: *Non habemus regem, niſi Cæſarem*: tum quia Romani eos bello ſubegerunt, an iure, an iniuriâ non diſputo.

7. Et paſcam pecus occiſionis propter hoc, ô pauperes gregis. Et aſſumpſi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui Funiculum: & paui gregem.

8. Et ſuccidi tres paſtores in menſe vno, & contracta eſt anima mea in eis; ſiquidem & anima eorum variauit in me.

9. Et dixi: Non paſcam vos: quod moritur, moriatur; & quod ſuccidirur, ſuccidatur: & reliqui deuorent vnuſquiſque carnem proximi ſui.

10. Et tuli virgam meam, quæ vocabatur Decus; & abſcidi eam, vt irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cum omnibus populis.

11. Et in irritum deductum eſt in die illa: & cognouerunt ſic pauperes gregis, qui cuſtodiunt mihi, quia verbum Domini eſt.

VERS. 7. ET PASCAM PECVS OCCISIONIS] Theodor. Vatabl. Ribera, & alij, cenſent hanc eſſe Chriſti vocem ad ſuos Apoſtolos, & primos fideles è Iudæis collectos, quos ob humilitatem, paupertatem & imbecillitatem vocat *pauperes gregis*, quaſi Chriſtus hic ſignificet ſe velle Patri ſuo obedire & obſequi, vt quantum in ſe eſt Iudæos paſcat, &

A iram cladem que eis à Deo decretam auertat. Verùm hoc myſticum & allegoricum potiùs eſt, quàm literale. Ad literam enim Propheta hîc à Deo conſtitutus paſtor v. 4. vbi ab eo audiuit *Paſce pecora occiſionis*, hoc verſu onus paſcendi ſuſcipit, Deoque reſpondet *Paſcam pecus occiſionis*. Vnde ex Hebræo vertas, *& paui*, vel paſcere cœpi; Noſter vertit, *& paſcam*, vt ſignificet continuationem & diuturnitatem paſcendi. Ita S. Hieron. Remig. Lyran. & Arias. Porrò Zacharias fuit paſtor, non verus & literalis, ſed myſticus & ſymbolicus, pauitque Iudæos ſuis hiſce oraculis, quibus iuſſu Dei paſtoris habitum virgamque aſſumit, ac paſtoris veri munia, Dei, inquam, circa Iudæos gubernationem repræſentat, ſicut v. 15. ex aduerſo induit vaſa paſtoris ſtulti, vt eius mores populo in ſe exprimat & oſtentet.

B PROPTER HOC, Ô PAVPERES GREGIS] Supple attendite ad ea quæ dicturus ſum, ita S. Hieron. Remig. Albert. & Hugo. Secundò, Arias, Vatabl. à Caſtro & alij. q. d. Quia oues hæ ſunt occiſioni deſtinatæ, & quia à Deo conſtitutus ſum earum paſtor, propter hoc paſcam eas, præſertim vt vos ô pauperes gregis, tum ab occiſione, cui reliqui certò deſtinati ſunt, tum è manu improborum paſtorum veſtrorum liberem. Vnde Arias vertit, *paſcam oues occiſionis propter vos ô pauperes gregis*; vt Hebr. לָכֵן *lachen*, non ſit aduerbium, ſignificans *propter hoc*, ſed pronomen, ſignificans *vobis*, ita vt *lachen* femininum ponatur pro לָכֶם *lachem* maſculino. *Pauperes gregis* vocat Inopes in populo, præſertim ſimplices, innocentes, manſuetos & iuſtos, propter quos Deus cæteris impijs ad tempus pepercit, paſcens eos per

C Prophetas & ad pœnitentiam prouocans. Ita Theodor.

ET ASSVMPSI MIHI DVAS VIRGAS] Duos baculos paſtorales, vt paſtoris habitum, æquè ac officium aſſumerem. Vndè ſubdit: *Et paui gregem*.

VNAM VOCAVI DECOREM] Heb. נֹעַם *noam*, id eſt decor, ſpecies, iucunditas, gratia, amabilitas, ſuauitas, manſuetudo. Vnde ſocrus Ruth vocabatur Noëmi, dicebatque: *Ne vocetis me Noëmi, id eſt pulchram, ſed vocate me Mara, id eſt amaram, quia amaritudine valdè repleuit me Omnipotens*, Ruth 1. 20. Hæc virga ſignificat regimen ſuaue per amorem & beneficia, non per minas & ſupplicia. Vnde Vatabl. *Hæc*, ait, *fuit clementia Chriſti, qua vſus eſt dum aſſumpſit carnem*. Quocirca Syrus vertit, *vnam*

D *vocaui ſuauem*, vel *iucundam*; Arabicus Antiuch. *vnam vocaui facilitatem*, vel *benignitatem*; Alexand. *vnam vocaui decus*.

ET ALTERAM VOCAVI FVNICVLVM] Hebr. חֹבְלִים *chobalim*, id eſt funiculi. Ita Septuag. Aquila, Symmach. & Noſter. Hinc & Syrus & Arabicus vterque vertit *funem*. Hic ſignificat regimen durum, ſeueras leges & edicta, quibus populus quaſi funibus colligatur, conſtringitur, & ſi peccet flagellatur, vincitur, illaqueatur. Iam Hebræi aliter punctant leguntque חֹבְלִים *chobelim*, id eſt, colligantes, naucleri, gubernatores, & per antiphraſin diſſipantes, corruptores. Porrò quia funiculis olim dimetiebantur hereditates, hinc funiculus metonymicè ſignificat hereditatem, ſiue ſortem & partem hereditatis, quæ cuique per funiculum dimetientem obtingebat. Rurſum funiculus ſignificat cœtum & congre-

gationem. Sicut enim ex multis filis contortis A conflatur funiculus, ſic ex multis hominibus congregatis fit cœtus & populus. Vide Euſeb. l. 10. Demonſtr. Euang. cap. 4. per *decorem* accipit legem veterem, quæ data eſt, inquit, *funiculo*, id eſt, cœtui & populo Iſrael, qui erat funiculus hereditatis, id eſt ſors & hereditas Dei.

Duæ virgæ quid. Reſp. Primo. Quæres, quale eſt hoc virgarum hieroglyphicum? quid ſymbolicè hę duæ virgę ad literam ſignificant? Primò, S. Hier. Remig. Rupert. Hugo & Ribera, duas has virgas accipiunt duo fœdera, duplexq; regimen prouidentiæ Dei. Prius initum cum Noë, omnibuſque hominibus, Geneſ. 9. 9. quod hic dicitur Decor, quia decebat Deum hoc vniuerſale in homines imperium, omniumque curam: poſterius initum cum Abraham, & eius poſteris, putà 12. tribubus Iſrael, Geneſ. 17. v. 7. quod proinde dicitur Funiculus, vel vt hebr. eſt, funiculi. q. d. Sors hereditaria, quam B Dominus ſibi ex omnibus gentibus, in populum & Eccleſiam elegit, fuit poſteritas Abrahæ, ſiue populus Iſrael.

Secundo. Secundò, S. Cyrillus cenſet funiculum repræſentare vetus teſtamentum, vtpotè Iudæos, ſtringens, coarctans, vinciens & flagellans: decorem referre nouum teſtamentum, ſiue legem gratiæ.

Tertio. Tertiò, alij cenſent per decorem ſignificari duces & reges iuſtos, pioſque; per funiculum verò iniuſtos & impios. Ita R. Moſes lib. 2. Direct. c. 44 per decorem accipit Moſen, Ioſue & ſequentes: per funiculum, Roboam & poſteros, partim idololatras, partim ſceleratos. Alij per decorem accipiunt regnum duodecim tribuum, ſub Dauide & Salomone vnitum: per funiculum verò idem regnum, in duo ſub Roboam diuiſum. Alij C per decorem accipiunt regnum Iuda, per funiculum regnum Iſrael, ſiue decem tribuum. Accedit Chald. qui per decorem accipit regnum Ieroboam, qui decem tribus à tyrannide Roboam vindicauit & in libertatem aſſeruit: per funiculum, regnum Roboam, minax initio & tyrannicum. Verùm hæc omnia iam erant præterita, ad quæ licèt alludat Propheta, tamen propriè vaticinatur de futuro. Quocirca Arias per decorem accipit Machabæos, primos populi vindices, putà Iudam cum fratribus: per funiculum autem eorum poſteros, qui violenter regnum regiumq́ue nomen ſibi arrogarunt.

Quarto. Quartò, alij per decorum accipiunt initium D prædicationis Chriſti, quod fuit ſuaue & blandum: per funiculum, finem eiuſdem, qui fuit minax excidij, iudicij & gehennæ, vt patet Matth. 23. 24. & 25.

Quinto genuinè. Quintò & genuinè, virga vocata Decor, ſignificat regimen amoris per conſolationes, monitiones & beneficia, quod poſt tempora Zachariæ Deus exhibuit Iudæis per Machabæos, & maximè per Chriſtum. Altera virga vocata funiculus, ſignificat regimen terroris, quo vſus eſt Deus cùm vidit Iudæos priori virga amoris & lenitatis abuti, & indureſcere, ſcilicet poſt mortem Chriſti cum per Romanos eos exagitare cœpit, ac tandem funditus euertit, vt Iudæi omnes vel occiſi vel capti & funiculis colligati fuerint, & tunc quiſque ſuum funiculum, id eſt, ſortem & pœnam pro meritis accepit, ideoq́ue hebr. eſt *funiculi*. Ita Vatabl.

Hoc ergo vtrumque tempus & regimen Dei, vtraque virga aſſumpta ſignificat Zacharias, quaſi Dei vicarius & Propheta. Ipſe enim quaſi paſtor duplicis virgæ, Deum paſtorem duplicis regiminis, ſcilicet amoris & timoris, repræſentat. Hunc eſſe ſenſum patet, Primò, ex eo quòd hoc oraculum Prophetæ ſit de futuro, non de præterito. In futuro autem non poſſumus commodiùs explicare, nec aſſignare ſymbolum virgę decoris & funiculi, niſi eo modo quo iam expoſui. Secundò, idipſum patet ex rei euentu. Nam Primò, decorum fuit Dei regimen circa Iudæos, tempore Machabæorum & Chriſti, deinde terribile & funeſtum tempore Romanorum, Neronis & Veſpaſiani. Tertiò, quia paulò pòſt dicit Propheta, ſe vtramque hanc virgam confregiſſe, quia ſcilicet Deus planè à ſe abiecit & reprobauit Iudæos, quod de alio tempore quàm Chriſti & Titi, dici nequit. Quartò, quia v. 13. hanc virgam decoris confractam eſſe ſignificat in morte Chriſti, ob eius venditionem & cædem, quia ſcilicet eum Iudæi appreciarunt, emeruntque triginta argenteis.

Moraliter, principes, magiſtratus, Prælati, rectores, &c. diſcant hic à Dei prouidentia & regimine modum regendi, nimirum vt quantum ex ſe eſt, ſubditos regant decore, id eſt humanitate, amore, clementia, miſericordia, beneficentia, promiſſis & præmijs. Sic eorum erit נעם *noam*, id eſt decorum, elegans & ſpecioſum regimen: Dei enim ſapientia totum orbem ita regit & gubernat, vt attingat à fine vſque ad finem fortiter, & diſponat omnia ſuauiter, Sap. 8. v. 1. Quòd ſi aliqui duri & ſeruilis ingenij amore regi nolint, talibus exhibeant virgam funiculi, qua eos regant quaſi ceruicoſos & brutos, minis, mulctis, pœnis & ſupplicijs. Hanc enim eſſe optimam regendi methodum docet hic Zacharias, ipſeq́ue vſus & experientia, probatus à Gentilibus, æquè ac à Chriſtianis. Audi eorum hac de re ſenſa & gnomas. *Moral. quæ ſit optima regendi ratio.*

Archytas Pythagoric. de lege & iuſtitia: *Oportet, inquit, verum principem non rectè tantùm imperare ſcire ac poſſe, ſed & humaniter. Turpe enim fuerit paſtorem oues odiſſe, & pecoribus ſuis infenſum eſſe.* Xenophon in Prædia Cyri aſſerit, *bonum principem nihil differre à bono patre. Nam & parentes filijs prouident. Et Cyrus mihi nunc videtur ea nobis conſuluiſſe à quibus maxima in felicitate poſſimus ad vltimum vſque finem perſeuerare.* Seneca libr. 1. de Clementia cap. 5. *Principum, ait, crudelitas bellum eſt: clementia in quamcumque domum peruenerit, eam felicem & tranquillam parabit; ſed in regia quo rarior, eo mirabilior. Magni animi proprium eſt placidum eſſe tranquillumq;, ac iniurias & offenſas ſuperando deſpicere. Muliebre enim eſt furere. Ira non decet regem.* Et nonnullis interiectis: *Optimè Deos exemplum principibus conſtituam, vt ſe tales ciuibus præbeant, quales ſibi Deos eſſe volunt.* Ariſtot. lib. 8. Ethicor. *Similis, ait, eſt comparatio regis ad ſubditos, patris ad filios, paſtoris ad oues.* Pythagoras ita imperandum eſſe principi dicebat, *vt ſubditi magis eum venerentur quàm metuant. Reuerentiam enim admiratio, timorem odium comitatur.* Ita Stobæus ſerm. 46. & qui addit Pittacum cenſuiſſe, principem laudabilē eſſe qui efficit vt ſubditi metuant, non ipſum, ſed pro ipſo. Idem fuit Chilonis, Philonis, Muſonij ſenſus, eadem ſententia. Inſuper *Gnome ſapientum de ſapientia.*

Anaxi-

Anaxilaum Rhegij principem, interrogatum quod in principatu felicisſimum eſſet? reſpondiſſe, Numquam beneficia conferendo vinci. Tiberius Cæſar, teſte Suetonio, dicebat: *Boni paſtoris* (qualis eſt Imperator) *eſſe tondere pecus, non deglubere.* Agapetus Diaconus de Officio regis: *Sicut oculus, ait, innatus eſt corpori, ita imperator mundo adaptatus eſt à Deo, datus pro adminiſtratione eorum quæ vſui ſunt. Oportet ergo eum hominibus quaſi proprijs membris proſpicere, vt proficiant in bonis, nec malorum offendiculo illidantur. Solis profectò partes ſunt, illuſtrare radijs orbem, principis verò virtus eſt egenorum miſereri.* Sicut animalia licèt robuſtiſſima & ferociſſima, blanditijs tamen capiuntur & manſueſiunt; ita ſubditi licèt ab omni humanitate alieni, principis boni beneuolentia & humanitate facilè gubernantur, ait Dion. Nic. in Auguſto. Plutarch. in Moral. Muſicus, inquit, chordas diſſonantes non ſtatim abjicit, neque incidit, ſed ſenſim intendens aut remittens ad concentum adducit; ita princeps leniter debet emendare peccantes, non protinus tollere. Tali enim ſceptrum eſt plectrum, tali regimen eſt decus, non dedecus, cùm cæteri magiſtratum (id eſt decus ipſum) dedecorent, vti aiebat Cicero. Vnde S. Hieron. epiſt. ad Pammach. *De Cæſare,* ait, *egregiè dixit Tullius: Cùm quoſdam ornare voluit, non illos honeſtauit, ſed ornamenta ipſa turpauit.* Plinius lib. 11. cap. 17. *Rex apum,* ait, *ſolus aculeum non habet, aut certè non vtitur. Adhæc corpore eſt grandior, & ſpecie decentior, ſed alis quàm cætera minoribus; ita principem oportet eſſe clementiſſimum, & à ſua ciuitate nuſquam auolare longiùs.* In Deo tria eminent, ſumma potentia, ſumma ſapientia, ſumma bonitas: Rex eſt Deus terreſtris: hunc ergo ternarium pro viribus abſoluat. Nam potentia ſine bonitate mera tyrannis eſt, ſine ſapientia pernicies, non regnum. Det ergo operam vt ſapiat, & quàm maximè prodeſſe ſtudeat omnibus, nam id eſt bonitatis, poteſtas autem ad hoc ei ſeruiat, vt quantum cupit prodeſſe, tantumdem & poſſit, imò plus velit quàm poſſit: porrò nocere hoc minùs velit, quo magis poteſt. Deus vt pulcherrimum ſui ſimulachrum in cœlo conſtituit ſolem, ita in terris principem. At ſole nihil communius, qui cæteris etiam corporibus cæleſtibus lucem ſuam impertit. Ita princeps publicis vſibus maximè debet eſſe expoſitus, & natiuum ſapientiæ lumen habere domi, vt etiamſi quid excutiant cæteri, numquam tamen ille hallucinetur. Quod cor eſt in homine, hoc princeps in republica: ſicut ergo cor ſpiritus & vitam cæteris membris aſpirat, ſic & princeps ſubditis. Quod medicus in vrbe, hoc princeps in republica. Ita Plutarchus in Moral. Porrò Claudianus in Panegyr. Probi Imp. eius liberalitatem ita celebrat:

Præceps illa manus fluuios ſuperabat Iberos,
Aurea dona vomens.

Liberale eſt ſerere beneficium, vt metere poſſis fructum, ait Cicero iturus in exilium. *Potiſſima dos in principe eſt liberalitas & clementia;* ait Pompon. Lætus in Dioclet. Demoſthenes rogatus *quid Deo ſimiles faceret homines?* Reſpondit, *benignè facere.* Ita Maxim. ſerm. 8. Xenophon dictitabat multò præclarius eſſe beneficiorum, quàm trophæorum multitudinem poſt ſe relinquere. Ita Stob. ſerm. 46. Sic glorioſus fuit Cyrus, qui amicos

A quibus plurimum contuliſſet, diuitiarum ſuarum theſauros eſſe dicebat, ait Xenoph. Alexander, Iulius Cæſar, Auguſtus, Conſtantinus, liberaliſſimi fuerunt. Ptolemæus à beneficijs Euergetes cognominatus eſt. Philadelphus aiebat, *magis eſſe regium ditare quàm diteſcere,* ait Ælianus. Antigonus rex dictitabat, *regnum non aliud eſſe quàm ſplendidam ſeruitutem.* Et ſanè ſi rem penitiùs introſpicias, quid eſt principatus, quid Cardinalatus, niſi purpurata ſeruitus, quæ eum ſplendore fidelium commodis ſeruit? Miraris? Summus Pontifex, qui eſt principum & purpuratorum apex & culmen, non eſt aliud niſi ſeruus ſeruorum Dei: hunc enim titulum ipſe ſibi præfert eóque gloriatur. Sanè Hadriani VI. Pontif. & præceptoris Caroli V. ſepulchro, in Vaticano inciſum

B hoc fuit elogium: *Hadrianus VI. hîc ſitus eſt, qui nihil ſibi in vita infelicius duxit quàm imperare.* Ita P. Iouius in eius vita.

Porrò virga נעם *noam,* id eſt decoris, pulchritudinis, iucunditatis, elegantiæ, gratiæ, multa poſcit à principe & Prælato. Primò, humilitatem, vt ſe dimittat ad infimos, etiam ruſticos & pauperes, eorumque querelas & grauamina præ alijs audiat, iiſque medeatur. *Prima, dot principis humilitas.* Secundò, affabilitatem; vt ſe omnibus affabilem, comem & benignum præbeat, neminem auerſetur aut duriùs compellet. *Secunda, affabilitas.* Tertiò, æquanimitatem, vt ſubditorum infirmitates & murmurationes æquanimiter ferat, iis non iraſcatur, non turbetur, ſed eas toleret, ſicut mater tolerat ineptias ſui infantuli. *Tertia, æquanimitas.* Quartò, magnanimitatem, vt quaſi angelus rebus humanis ſuperior homines regat, vti pædagogus regit pueros: numquam cadat ani-

C mo, etiamſi multos ſuis pijs conabitus abſiſtere aut reluctari videat, ſed ſuauiter & fortiter omnes ad regulam æquitatis & pietatis inflectat. *Quarta, magnanimitas.* Quintò, patientiam, vt ferat conſtanter labores, moleſtias, ærumnas regiminis. *Quinta, patientia.* Sextò, benignitatem & beneficentiam, vt præmiet ſuprà meritum, puniat citra condignum. *Sexta, beneficentia.* Sit inſtar apis, quæ vbique mella fundit, aculeum verò nonniſi in neceſſitate in hoſtes exerat: ita princeps omnibus benefaciat, nemini malè; nec ſuas, ſed reipublicæ dumtaxat vlciſcatur iniurias. Septimò, animi candorem & ſuauitatem, qua mulceat & conſoletur, afflictos, triſtes, puſillanimes, melancholicos. *Septima, candor.* Octauò, charitatem quam omnibus vbique, etiam inimicis aſpiret; vt videatur habere cor charitate in omnes dilatatum, plenum *Octaua, charitas.*

D & ardens. Nonò, iucunditatem, vrbanitatem, gratiam dicendi & agendi, qua gratioſè loquatur, agat, imperet potiùs innuendo, quàm iubendo, potiùs exemplo quàm verbo: merentes honore & beneficentia præueniat; immerentes ſpe & promiſſis ad officium extimulet. *Nona, vrbanitas.* Talis fuit Chriſtus (de quo Zacharias hîc maximè loquitur) vt patet Iſaiæ 42. 1. & ſeq. & Iſaiæ 11. 1. & ſeqq. Matth. 12. 18. & alibi. Talis fuit S. Petrus, S. Paulus, S. Ioann. Talis S. Athanaſius. S. Baſilius, S. Gregor. S. Auguſt. Tales in Societate S. Ignatium, S. Xauerium, P. Laynes, alioſque habuimus & habemus (Deo ſit laus) qui omnibus animi ſinceritatem, alacritatem, lætitiam, beneuolentiam, beneficentiam exhibeant & inſtillent: vt toti mellei ſemper mella, numquam fella fundere videantur.

ET SVCCIDI TRES PASTORES] Quinam hi tres? VERS. 8.

Tres paſtores qui. treſ? Primò, S. Hieron. Remig. Albertus, Hugo & Ribera, accipiunt Moſen, Aaron, & Mariam eorum ſororem & Prophetiſſam: Moſes enim erat paſtor populi in ciuilibus, Aaron in ſacris, Maria præerat fœminis. Exodi 15. 20. Eodem enim menſe primo, putà Martio, quo mortua eſt Maria, lata eſt ſententia mortis à Deo in Moſen & Aaron, Numer. 20. 1. qui & paulò pòſt eodem anno, qui fuit quadrageſimus ab exitu ex Ægypto mortui ſunt, nimirum Aaron die 1. menſis 5. putà Iulij. Num. 33. 38. Moſes verò die 7. menſis Adar, id eſt, Februarij, Deuter. 34. 7. Huc ſanè quaſi ad præteritum alludit Propheta, ſed aliud intendit prophetare de futuro. Secundò, alij intelligunt tres primos reges Iſrael, ſcilicet Saulem, Dauidem & Salomonem. Alij, vt Lyran. Ioram, Ochoziam, & Iezabel, quos Deus occidit per Iehu. Meliùs R. Dauid accipit tres Ioſiæ filios & reges, ſcilicet Ioachaz, Ioakim, & Sedeciam, quos Deus per Chaldæos intra 22. annos regno priuauit. Verùm hi omnes iampridem ſucciſi erant: hìc autem Propheta prophetat de futuro: narrat enim quomodo ipſemet paſtor conſtitutus à Deo, per duas virgas pauerit & rexerit populum, vt hoc ipſo eum duobus modis deinceps a Deo regendum repræſentet.

Quocirca Tertiò, aptiùs Arias tres paſtores accipit Iudam, Ionatham & Simonem, fratres Machabæos, quos Deus vno menſe annorum, id eſt, intra triginta annos ſuſtulit; ſed ſub his tribus poſteros, reliquoſque populi principes vſque ad Chriſtum intellige. Hi enim populum rexerunt vno menſe, id eſt pauco tempore, virga decoris, & cum ea à Deo ob iniquitatem & rebellionem populi, præſertim dum Chriſto reſtitit eumque occidit, à Deo ſucciſi ſunt, vti ſequitur. Alludit ad paſtores gregum, qui conducti ad eum paſcendum, vel pecorum indomita feritate, vel nimio labore fracti, primo menſe munus paſtoris reſignant, & à grege diſcedunt. Sic enim Deus miſit ſæpè ad Iudæos bonos paſtores, id eſt principes, Prophetas, & pontifices pios, vnum poſt alium continuò, ſed hi vel Iudæorum peruicacia & malitia ſuperati munus reliquerunt, vel tædio & labore conſumpti ſunt, vel à Iudæis occiſi ſunt, vt eis improperat Chriſtus Matth. 23. 37. Quocirca Deus hoc munere paſtores tales ſubmittendi defeſſus, & quaſi tædio victus, ſtatuit eos omnes cum virga decoris ſuccidere & abſumpere, ac populum quaſi gregem indomitum permittere ſibi, vt ſine lege & rege exerret quocumque ei libuerit.

Myſticè, Chriſtus inſtituens Eccleſiam quaſi nouam Dei rempublicam, intra menſem, id eſt breui tempore, ſuſtulit triplices legis veteris paſtores, ſcilicet, principes, Prophetas & ſacerdotes; ita Theodor. & Vatab.

Et contracta est; Hebr. וַתִּקְצַר *vattictſar*, id eſt, anguſtiata eſt, q. d. Præ moleſtia & triſtitia coarctata, & quaſi contracta eſt anima mea in eis] id eſt, propter eos (eorum cauſa & reſpectu) Iudæos ſcilicet, ideoque abſtuli ab eis tres paſtores iam dictos. Symmach. & Theodot. vertunt, *anima mea exanimata eſt*; Septu. *grauata eſt*; alij, *nauſeat in eis*.

Siquidem et anima eorum variavit in me] ſcilicet in meo cultu & in legis mei obedientia. q. d. Nunc mihi obedientes fuerunt, nunc in-

A obedientes, nunc me coluerunt, nunc ſuas cupiditates. Vnde Chald. *anima eorum deteſtata eſt cultum meum*: deſeram ergo eos, quia ipſi priores deſeruerunt me: deteſtor eos, quia ipſi priùs deteſtati ſunt me. Vnde Septuag. *anima eorum rugiebat ſuper me*; Aquila, *anima eorum immaturauit in me*, id eſt ſtiptica, pontica, acerba (tales enim ſunt fructus, v. g. pyra & poma immatura) fuit in me, aut me reiecit & euomuit, ſicut os & ſtomachus rejiciunt & euomunt fructus crudos & immaturos; Symmach. *anima eorum theualuit in me*; Tigurina, *deteſtata eſt me*; Vatabl. *abhorruit à me*; alij, *diſſoluta eſt in me*; alij, *nauſeat in me*. Hebr. enim בָּחַל *bachal*, per metatheſin alludit ad חָבַל *chabal*, id eſt ligare: ligamus enim & faſciamus ſtomachos & membra dolore ſoluta & languida; vnde R. Moſes loco paulò antè citato, putat

B alludi ad ſecundam virgam, quæ v. 7. vocatur *chobelim*, id eſt diſſipantes, demolientes. q. d. Quia hi paſtores ſunt *chobelim*, id eſt diſſipantes gregem meum, idcirco anima mea בָּחֲלָה *bachala*, id eſt deteſtatur eos. Meliùs dicemus alludi ad חֲבָלִים *chebalim*, id eſt funiculi. q. d. Quia anima ipſorum *bachala*, id eſt deteſtatur me, hinc ego dabo ei virgam *chabalim*, id eſt funiculorum, eamque quaſi ream funibus & vinculis conſtringam. Porrò per *eorum* & *eos* Iudæos intelligi, tum ſubditos, tum paſtores: vtrique enim receſſerunt à Deo, licèt enim Iudas, Ionathas & Simon Machabæi, rectè pauerint populum, tamen non rectè pauerunt Ariſtobulus & Hyrcanus inter ſe de pontificatu decertantes, item Scribæ, Phariſæi pontifices & principes qui fuerunt ſub tempora Chriſti.

Alludit ad Hebræos in deſerto, qui variantes

C & fluctuantes animo, ſæpè murmurarunt contra Moſen & Deum, volentes reuerti in Ægyptum ad porros & ollas carnium, ac nominatim Numer. 21. 5. *Deeſt*, inquiunt *panis, non ſunt aquæ, anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo*, putà ſuper manna, quibus murmuribus adeò & toties fatigarunt Moſen, vt ipſe peteret miſſionem à Deo, ac tandem dubitaret de Dei promiſſis, an ſcilicet Deus ex petra daturus eſſet aquas quas promiſerat populo, idque ob populi malitiam & rebellionem: qua de cauſa & paſtoratu ſiue principatu, & vita à Deo priuatus eſt in deſerto, Num. 20. 12. Similes, imò peiores fuerunt pontifices, Scribæ & Phariſæi tempore Chriſti:

D ſimilis eis fuit populus nauſeans, varians & nutans in lege & cultu Dei, ac proinde Deus pariter nauſeans vtroſque abiecit, ſuumque regimen decoris & amoris, mutauit in regimen funiculi, id eſt terroris, minarum & verberum. Vnde ſubdit:

Non pascam vos] quaſi dicat, Sicut patres veſtros ob murmura & ſcelera in deſerto deſerui, imò damnaui omnes ad mortem, vt ſcilicet omnes morerentur in deſerto, & nemo eorum ingrederetur in terram promiſſam, Numer. 14. 22. Inſuper ſerpentes, ignem, aliaſque plagas in eos immiſi, feciqúe vt alij alios rebellantes mactarent, vt patet Exodi 32. 28. & Numer. 25. 2. ita pariter vos mihi rebelles, imò Chriſti, quem amantiſſimum & ſuauiſſimum vobis dedi paſtorem, hoſtes & parricidas, deſeram, daboque in prædam, ac perdam per Romanos, adeò vt in inuicem graſſemini, mutuoque vos conficiatis *Vers. 9.*

&

& deuoretis. Ita Clarius & Vatabl. Hoc enim eſt quod ſubdit:

QVOD MORITVR, MORIATVR; ET QVOD SVCCIDITVR, SVCCIDATVR: ET RELIQVI DEVORENT VNVSQVISQVE CARNEM PROXIMI SVI] q. d. Mors, ſucciſio & deuoratio veſtri non eſt mihi curæ, permittam vos mori, ſuccidi, deuorari, nec tantùm permittam, ſed & efficiam. Videtur tria flagella ſignificare & comminari, ſcilicet, peſtem, bellum & famem. q. d. Deſinam eos regere in clementia & manſuetudine, ac ſegam eos tribus hiſce plagis, inquit Vatabl. Hac de cauſa Zacharias idipſum in ſe, ſuaque virga decoris quaſi paſtor repræſentans, eam conſcidit & confregit, eiuſque vice aliam minacem & ſæuam aſſumpſit; quam proinde vocauit Funiculum. Vnde ait:

Vers. 10. ET TVLI VIRGAM MEAM, QVÆ VOCABATVR DECVS, ET ABSCIDI EAM] q. d. Suſtuli hoc regimen meum meosq; paſtores, qui populum meum regebant cum decore & amore, induxiq; aliud quo eos rexi funiculis & flagellis, quaſi mancipia, imò quaſi boues & aſinos. Itaque hæc virga decoris ſymbolicè, ad literam conſciſſa & diffracta eſt per Zachariam, ut ipſo facto repræſentaret in morte Chriſti diſtringendum eſſe regimen amoris, quo Deus eouſque rexerat Iudæos.

VT IRRITVM FACEREM FOEDVS MEVM QVOD PERCVSSI CVM OMNIBVS POPVLIS] Hinc S. Hieron. & alij putant hanc virgam decoris ſignificare fœdus Dei cum Noë, omnibuſque gentibus ex eo prognatis ſtatim poſt diluuium initum, quod ob earum idololatriam & infidelitatem paulò poſt reſcidit, quando cæteris gentibus relictis & reiectis, fœdus aliud & peculiare inijt cum ſolo Abraham eiuſque poſteris, ſcilicet Iſraelitis. Genef. 7. 2. Verum etſi eò alludat Propheta, tamen propriè vaticinatur de futuro, ſcilicet fœdus & regimen amabile & placidum, quo Iudæos regebat & recturus erat, ob eorum rebellionem confringendum eſſe in morte Chriſti. Tunc enim irritum factum eſt fœdus Iudaicum & vetus teſtamentum.

Dices, Quomodò hoc dicitur initum cum omnibus populis? nam conſtat initum cum ſolis Iudæis. Reſp. quia tum non erat aliud fœdus Dei in mundo, quàm fœdus hoc Iudaicum, ac proinde quicumque è Gentibus huius fœderis Dei volebant eſſe participes, debebant fieri proſelyti & Iudaiſmum capeſſere. Secundò, quia fœdus prius à Deo cum Noë & omnibus gentibus initum, traductum eſt ad Abraham & Iudæos in ijſque permanſit; itaque quoad ſui originem initum fuit cum omnibus gentibus, æquè ac quoad ſui conſiſtentiam & ſtatū: non enim Gentes ab hoc fœdere excluſæ ſunt, ſed potiùs incluſæ: poterant enim illæ Iudaiſmum ſuſcipere, itaque fœderi huic ſe inſerere, præſertim quia Abrahæ fœderis huius principi dictum erat à Deo: *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes*. Geneſ. 22. 18.

Vers. 11. ET COGNOVERVNT SIC PAVPERES GREGIS] q. d. *Sic*, id eſt, ex illo meo gubernandi modo cognoſcent humiles & manſueti, putà Apoſtoli cæterique fideles, qui cuſtodiunt Dei voluntatem, dicentque admirantes, Domini hoc verbum, id eſt, iuſſum & opus eſſe, qui Iudæos impios impunè abire non ſinit. Laudant ergo hoc Dei verbum in Iudæos iuſtum, in ſe verò miſericors;

A perinde ac olim Abraham, Iſaac & Iacob cognouerunt & laudarunt meum iudicium, quo fœdus in Noë cum gentibus initum ob earum infidelitatem & apoſtaſiam reſcidi, nouumque cum Abraham & poſteris iniui. Nota τὸ *qui cuſtodiunt mihi*, id eſt, in mei gratiam, ſupple præcepta mea. Vnde Pagnin. & alij vertunt, *qui cuſtodiunt me* ſcilicet quaſi pretioſiſſimum theſaurum, quo affatim ſunt diuites, licèt aliàs ſint pauperrimi; Chald. *qui cuſtodiunt voluntatem meam*; Tigur, *qui obſeruant me*, id eſt meum os, mea iuſſa & mandata; Septuag. *oues quæ cuſtodiuntur mihi*: qui enim peculium eſt Dei, vt dicere poſſit cum Apoſtolo: *Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus*, huic viciſſim peculium, ſors & pars eſt Deus, eique dicere poteſt: Sors mea Dominus: *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei, tu es qui reſtitues hæreditatem meam mihi*, Pſalm. 15.
B

12. Et dixi ad eos: Si bonum eſt in oculis veſtris, afferte mercedem meam; & ſi non quieſcite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos.

13. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad ſtatuarium, decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos: & proieci illos in domum Domini ad ſtatuarium.

14. Et præcidi virgam meam ſecundam, quæ appellabatur Funiculus, vt diſſoluerem germanitatem inter Iudam & Iſrael.

C

ET DIXI AD EOS] Scilicet pauperes gregis, inquit S. Hieron. qui me volentem abire à cura paſtorali retinere cupiebant, & conſequenter idem dixi ad alios omnes, quorum eram paſtor. q. d. Dixi ad Iudæos, Si me paſtorem cupitis, curæ & laboris mei pretium ac mercedem mihi conſtituite: ſin minùs, quieſcite: ego pariter à veſtri cura quieſcam & abibo: nec enim paſtor gratis paſcit gregem, ſed iuſtam paſturæ ſuæ compenſationem depoſcit. Hæc omnia dixit & geſſit Zacharias, non reipſa, ſed mentaliter per viſionem imaginariam, ait Vatabl. videbatur enim ſibi (Deo id ei in mente repræſentante) hæc dicere, poſcereque pretium ſui paſtoratus, ac Iudæos illi ſtatuere pretium triginta argenteorum, quod cum vile videretur, iuſſu Dei projicere illud ad ſtatuarium; vt per hanc viſionem ſymbolicè repræſentaret pretium quo Iudæi æſtimarunt Chriſtum, eiuſque in paſcendo operas, dum eum triginta argenteis appretiarunt, emeruntque à Iuda, vt eum quaſi pſeudo paſtorem, imò tyrannum occiderent & crucifigerent. Chriſtus enim paſtor Iudæorum, pauit eos in virga decoris, quæ proinde in eius morte à Deo conciſa & confracta eſt. Dicit ego Zacharias in typo & perſona Chriſti: *Si bonum*, &c. q. d. Si æquum vobis, ô Iudæi! videtur, mihi Deo veſtro pro vobis incarnato, voſque in carne aſſumpta ſummo decore & dignatione paſcenti, docenti & regenti, aſſignate & date mercedem iuſtam & debitam huic meæ in vos prouidentiæ, curæ & charitati, ſcilicet ſummam gratiarum actionem, obedientiam, honorem & cultum: *& ſi non*, q. d. Si id vobis non placet, vos non cogo: nec enim Vers. 12.

D

veſtra

veſtra mercede, cultu aut laude indigeo. Ad Chriſtum enim hæc pertinere ad literam, docet S.Matth. c.27.9. Quocirca ex hoc loco planè confirmatur expoſitio duarum virgarum, quam v.7.aſſignaui; applicando eos ad Chriſtum, eiuſque tempora: Zacharias enim hic repræſentat Chriſtum, tam in perſona, quàm in facto ſuo, inquit à Caſtro. Nam ſicut pro munere ſuo paſtoritio exigebat pretium iuſtum, putà fidem & pietatem ex corde: ac pro eo datum eſt ei vile pretium triginta argenteorum: ita Chriſtus poſtulabat à Iudæis pro ſuo euangelizandi munere vt ſibi crederetur, & Meſſias Deique filius haberetur. At illi pretio triginta argenteorum eum æſtimauerunt. Et ſicut propterea indignatus Propheta, proiecit pretium, & eos qui illud dederant; ita Chriſtus proiecit Iudæos, eoſque tradidit Romanis deuaſtandos.

Et appendervnt] in libra ad iuſtum pondus. Olim enim pecunia non erat ſignata, ſed ad certum pondus appendebatur, v.g. in pretium rei dabant tot vel tot drachmas, vncias, libras, talenta auri vel argenti. Hinc & poſteà cùm pecunia ſignata fuit, certi ponderis eſſe debuit, & etiamnũ eſſe debet. Quocirca ſiclus, qui erat communis moneta, vt eſſet iuſtus, ponderare debebat 4. drachmas, vti dixi Exod. 30.13. quantum ponderant 4. Iulij Romani, vel 4 Regales Hiſpanici. Hinc & שֶׁקֶל *ſcekel*, id eſt ſiclus, hebr. dicitur à שָׁקַל *ſcakal*, id eſt, appendere, ponderare. Siclus ergo idem eſt quod pondus, ſcilicet certum auri, vel argenti.

Triginta argenteos] ſcilicet ſiclos, inquit Maldonatus, Perer. Salmeron & alij in Matt. 27. Chriſtus ergo à Iuda venditus videtur 30. ſiclis, hoc eſt 30. florenis Brabanticis quo pretio ſerui occiſi vita æſtimabatur, & redimenda erat ab occiſore, iuxtà legem Exodi 21.32. Seruo ergo cuiuſque vitę Chriſtus eiuſque vita æquiparatur hic à Iuda & Iudæis.

Verùm quia Ieremias c.32.9. ſtaterem, id eſt ſiclum, vt habent Hebræa, diſtinguit ab argenteis: ait enim, *Appendi ei argentum ſeptem ſtateres, & decem argenteos*; & quia Budæus libr 5 de Aſſe, quem ſequitur Suarez, Ribera & alij, aſſerit ſe Pariſijs vidiſſe nummum quo venditus eſt Chriſtus, eumque appendiſſe tantùm duas drachmas Atticas, ſiue duos Iulios, aut duos Regales Hiſpanicos; hinc veriſimilius videtur, argenteum fuiſſe dimidium ſicli, & duplum denarij. Argenteus ergo ſunt duo Iulij, vel duo Regales, putà dimidius florenus Brabanticus.

Chriſtus venditus fuit ſex aureis.

Quocirca Chriſtus venditus 30. argenteis, venditus fuit 15. florenis Brabanticis, ſiue ſex ſcutis, hoc eſt ſex aureis Romanis. In hac ſententia magis confirmatus ſum Romę, vbi in templo S. Crucis in Ieruſalem, cum parte ſanctæ crucis, clauo & ſpinis à S. Helena eò delatis, vidi nummum vnum ex hiſce 30. argenteis, quibus venditus eſt Chriſtus. Hic enim eſt inſtar duorum Regalium, imò minor Regali duplici decem aſſium, ſiue ſtuferorum, ſed paulò craſſior. Hinc quoque Zacharias hoc pretium per ironiam vocat *decorum*, id eſt, indecorum & viliſſimum.

Hinc meruit eſſe pretium peccati.

Nota: Quia Chriſtus tam vili pretio venditus eſt, hinc hac ſui humiliatione & vili æſtimatione meruit fieri & eſſe pretium noſtræ redemptionis, itemque peccati, quod pari modo rem vilem

A cum Deo appendit & appretiat. Peccator enim eſcam vnam, furtum vnius floreni, concupiſcentiam vnam turpem, punctum honoris, &c. cum Deo opt. max. imò præ Deo appretiat, ponderat & æſtimat, adeoque Deo ipſi anteponit, ipſique præeligit, cui tantæ in Deum iniuriæ & vilipenſioni vt ſatisfaceret Chriſtus, hinc ſimiliter tam vili & indigno pretio vendi voluit, vt moraliter nos doceret, patienter ferre noſtri deſpectum, contumelias & probra. Quis enim nos ita deſpicit & vilipendit, vt non pluris æſtimet triginta argenteis, quibus Chriſtus æſtimatus & vilipenſus eſt? Grauiſſima enim fuit hæc ignominia & iniuria Chriſti, vtpotè Filij Dei viui, & totius creaturæ Domini, cuius proprietas eſt eſſe inæſtimabilem: quia eius valor & dignitas eſt quaquauerſum infinita. B Auxit iniuriam, quòd a diſcipulo, quem in Apoſtolum è tot millionibus hominum elegerat, ſit venditus, idque infenſiſſimis Chriſti hoſtibus eius ſanguinem ſitientibus: tales enim erant Scribæ & Pontifices. Vnde eius typus fuit Ioſeph, qui à fratribus fuit venditus Madianitis. Hinc illa Chriſti grauis querela Pſal. 54.13 *Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique*, &c. *Tu verò*, ò Iuda, *homo vnanimis, dux meus & notus meus, qui ſimul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum conſenſu.* Tropol. voluit, Chriſtus nobis dare exemplum heroicæ ſummæque humilitatis, manſuetudinis, patientiæ, charitatis, &c. imitandæ & exercendæ; ac nominatim Prælatis tolerandi, imò curandi difficiles, malos & rebelles ſubditos. Illi enim in C quantum onus gubernandi aggrauant, in tantum virtutis meritum adaugent; & vt ait S. Bern. epiſt 37. *In quantum grauaris, in tantum lucraris.* Ita S. Martinus Brictionem Clericum ſuum, aſſiduumque detractorem officio priuare noluit dicens: *Si Chriſtus paſſus eſt Iudam, cur ego non patiar Brictionem?* Hac patientia & humilitate adeò eum vicit, vt linguam vitamque mutarit, ſanctus euaſerit, & S. Martino in epiſcopatu ſucceſſerit. Teſtis eſt Sulpitius dial. 5. de vita S. Martini, qui & addit, hæc omnia Brictioni prædicta fuiſſe à Martino.

Mor. peccator vili pretio vendit Chriſtum.

Tropol. vili pretio vendunt Chriſtum, qui Sacramenta, Beneficia, iuſtitiam, caſtitatem ſuam, &c. pretio temporali nundinantur & vendunt: Chriſtus enim eſt veritas, iuſtitia, caſtitas. Ita Salmeron in Matth. 27. Et S. Bern. ſerm. 1. de Cœna Domini: *Quid*, ait, *eſt vendere? Alienare.* D *Dominum vendit, qui à ſe Dominum alienat. O diſcipule Chriſti et diabolus quæris auellere, te extrahere de grege Domini. Vide ne conſentias ei. Te vult occidere. Caue à marſupijs: foueæ diaboli ſunt. Iudas dum ſitit lucrum, tendit ad laqueum: dum perdit vitam, lucratur mortem.*

Et dixit Dominvs ad me: Proiice illvd ad statvarivm] Hebr. יֹצֵר *ioſer*, communiter ſignificat figulum, qui ex luto vel argilla fingit & format vaſa vel ſtatuas. Vnde Aquila teſte Euſebio lib. 10. Demonſtr. 4. vertit *plaſtem*; Tigurina, Arias & Clarius *figulum*. Secundo, *ioſer* generatim ſignificat eum qui ex ære, auro, argento, alioſue metallo, vel materia rem aliquam, v. g. idolum vel ſtatuam, effingit. Vnde Septuag. & Symmach. vertunt, *proijce eos ad conflatorium*, id eſt ad conflatorem, putà ad monetarium, ſiue ad argentarium vel aurifabrum, qui ponde- Vers. 13.

ponderat & cudit, vel cooflat monetam, eiuſque pretium æſtimat, ut ſcilicet ille, cuius eſt pecuniæ valorem æſtimare, iudicet an hoc ſit condignum meæ perſonæ, æquè ac laboris & paſtoratus mei pretium. Hinc S. Hieron. vertit, *ſtatuarium*, quod nomen commune eſt ad figulum & conflatorem. *Pro plaſte atque fictore*, inquit S. Hieron. *ſtatuarium olim interpretatus ſum, verbi ambiguitate compulſus; quod ſtatuarium fictoremq́, vno ſermone ſignificat*. Tertiò, Chald. R. Dauid, Pagnin. & Vatabl. cenſent יוֹצֵר *iotſer* poſitum pro אוֹצָר *otſer*, id eſt theſaurarius, vel præfectus theſauri, ſcilicet templi, ſiue domus Domini. Omnes hæ verſiones eòdē tendunt. Iubet enim Deus hîc Zachariæ per viſionem imaginariam, ut hos triginta argenteos quos ei pro mercede aſſignarant Iudæi, indignabundus proijciat in templo ad pedes ſacerdotū, præſertim theſaurarij templi, ut illi æſtiment vilitatem huius pretij; idque ad hoc, ut ipſo facto repræſentet venditionem Chriſti, & vilitatem pretij quo emptus eſt Chriſtus, eiuſque ſanguis innocentiſſimus ad mortem, ideoque ſacerdotes illud in corbonam non illaturos, ſed daturos figulo, ut ab eo emant agrum in ſepulchrum peregrinorum, Matth. 27. 7.

Fuit hæc viſio, non realis actio,

Nota Primò, omnia hæc per viſionem facta eſſe. Videbatur enim Zacharias in phantaſia petere ſui laboris pretium à Iudæis, illique ei aſſignare triginta argenteos, ſed deinde eos proijcere in templo ad pedes theſaurarij. Cauſa fuit, ut hâc viſione repræſentaret realem proiectionem argenteorum in templo, quibus vēditus eſt Chriſtus factam à Iuda. Fuiſſe enim viſionem, non realem acceptionem & proiectionem triginta argenteorum, colligitur ex eo, quòd Zacharias nō fuerit paſtor, ſed Propheta populi. Vnde paſtoris pretium ab eo non potuit exigere; & ſi prophetandi, id eſt concionandi, mercedem exegiſſet, vtique ei non tam vilem, ſed decorem & honeſtam aſſignaſſet. Habebat enim Zachariam populus in honore & veneratione: nam ad eius prophetiam & inſtantiam fabricauit templum, tam operoſum & ſplendidum, ut patet 1. Eſdræ 5. v. 1. Sic Ezechiel c. 1. reipſa non vidit currum cherubicum Dei, ſed per viſionem. Sic Iſaias c. 8. 3. acceſſit ad Prophetiſſam, illaque peperit, non reipſa, ſed per viſionem. Hinc Prophetæ vocati ſunt Videntes. Si quis tamen non per viſionem, ſed reipſa hæc à Zacharia peracta eſſe contendat, ad Chriſti venditionem reipſa repræſentandam, non traham cum eo contentioſum funem, nec repugnabo, præſertim quia Zacharias reipſa videtur aſſumpſiſſe duas virgas paſtoritias, quarum vnam vocauit Decorem, alteram Funiculum; ac deinde reipſa induiſſe vaſa paſtoris ſtulti, ut ipſe v. 15. ait ſibi iuſſum à Deo. Simili enim modo Iſaias ca. 20. reipſa nudus inceſſit, ut reipſa repræſentaret populi nuditatem & ſpoliationem. Similiter Ezechiel ca. 4. reipſa obſidionem vrbis in latere depinxit, & fimum boum comedit, ac dormiuit 390. dies in vno latere, ut reipſa repræſentaret obſidionem Hieroſolymæ, eiuſque famem & diuturnitatem. Similiter Oſee cap. 1. reipſa duxit fornicariam, & ex ea genuit filios fornicationum, ut reipſa repræſentaret myſticam fornicationem, id eſt idololatriam populi. Talia plura magiſque portentoſa egerunt Prophetæ, quia à Deo facti ſunt portentum Iſraelis & or-A bis, vti ait Iſaias c. 8. 18. Nec mirum videri debet, populum tam exiguum pretium aſſignaſſe Zachariæ, tum quia depauperatus erat: recèns enim redierat è captiuitate Babylonica, & magnos ſumptus fecerat in fabrica templi, murorum vrbis, & domorum ſuarum: tum quia Dei inſtinctu & directione id fecit, ad repræſentandum vile pretium, quo poſteri æſtimaturi & empturi erant Chriſtum.

Nota Secundò, Zacharias hîc quaſi in comœdia hæc videt & agit in perſona, non ſua, ſed Chriſti: Chriſti enim perſonam hîc induit, eumque ſymbolicè & hieroglyphicè repræſentat. De Chriſto ergo ad literam hæc eius ſymbola explicanda ſunt. Sicut enim in comœdia actor qui agit perſonam S. Laurentij, ad litteram ſignificat dicta & facta, non ſua, ſed S. Laurentij; ita & hîc Zacharias quaſi actor, repræſentat in ſcena venB ditionem Chriſti per hæc ſua ſymbola.

Nota Tertiò, Zachariæ Chriſtum repræſentanti dici à Deo, *Proijce*, cùm Iudas proiecerit argenteos, non Chriſtus; qui ſcilicet Chriſtus innocentiâ ſuâ, & prædictione proditionis Iudæ, eius conſcientiam pupugit & impulit, ut argenteos referret & proijceret in templo. Nam cùm videret Chriſtum à ſe venditum, iam à Iudæis tradendum morti, in ſe reuerſus, licèt ſerò pœnituit doluitque, quòd ipſa ſua venditione cauſa eſſet cur occideretur Chriſtus, cuius innocentiæ & charitatis per trienninm teſtis oculatus fuerat, quemque ſciebat eſſe Prophetam & virum diuinum, adeoque ſibi hanc ſuam proditionem prædixiſſe. Vnde Chriſti ſanctitas & prædictio, ac conſequenter conſcientia tam immanis ſceleris impulit eum, ut proijceret argenteos, ſceC luſque ſuum publicè apud ſacerdotes complices confiteretur, dicens: *Peccaui tradens ſanguinem iuſtum*. Zachariæ ergo dicitur, *Proijce*, id eſt, prædic proijciendum à Iuda, Chriſti venditi pretium: Chriſto verò Zachariæ antitypo dicitur, *Proijce*, id eſt, compelle & coge tuâ virtute, & ſtimulis conſcientiæ infixis Iudæ, ut is ſceleris pœnitens proijciat pretium, quo te Deum & Dominum ſuum immani ſacrilegio vendidit, ut ipſi videant pariter immanitatem ſuæ ſimoniæ, qua Sanctum ſanctorum tam vili pretio emerunt, ideoque illud, vtpote viliſſimum diuini ſanguinis pretium, non vaſis vſibuſq; templi aſſignent, ſed in pauperes erogent, & ſepulturæ peregrinorum attribuant.

Nota Quartò. Sicut in comœdijs, ſymbolis, & parabolis quædam adduntur ad elegantiam D comœdiæ, ſymboli, vel parabolæ, quæ rei ſignificatæ non conueniunt, & vice verſa quædam ſunt in re ſignificata, quæ in comœdia vel parabolo ſubticentur, imò ſubinde repræſentari non poſſunt, eò quòd typus per omnia non reſpondeat antitypo; ita fit & hîc. Nam Primò, Zacharias hîc, vti exigit, ita & recipit pretium: Chriſtus autem quem ſignificat, exegit quidem pretium à Iudæis, at illud recepit, non ipſe, ſed Iudas proditor. Itaque hîc indignitas antitypi longè excedit indignitatem typi. Quòd enim Chriſtus à Iudæis ſit appretiatus triginta argenteis, ſed ij dati ſint nō Chriſto, ſed Iudæ eius proditori, longè vilius & indignius eſt, quàm quòd Zacharias appretiatus ſit triginta argenteis, cùm eos ipſemet receperit, id eſt, per viſionem ſibi re-

Tria diſparia in Zacharia & S. Matthæo.

cipere ſit viſus. Secundò, Zacharias proiecit argenteos quaſi indignum ſui pretium ad ſtatuarium, vel figulum, nec exprimit quare, vel quid de ijs ſit factum. S. Matthæus verò hæc ipſa exprimit, ſcilicet, ideo eos daros eſſe figulo, ut ab eo emeretur ager in ſepulturam peregrinorum, additque id factum eſſe ex Dei voluntate & decreto, dicens: *Et dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.* Tertiò, Zacharias indignans tam vile pretium ſibi dari, proiecit argenteos: Chriſtus verò ſui pretium vti non accepit, ita nec proiecit, ſed ipſe Iudas, idque non ex indignatione tam vilis pretij, ſed ex ſceleris conſcientia & facti pœnitentia. Cauſa harum diſparitatum eſt quòd non decebat, imò fieri vix poterat, ut Propheta ſanctus agens perſonam Chriſti, ſimul ageret perſonam Iudæ proditoris, eiuſque facta & ſcelera in ſe aſſumeret: repræſentat ergo ea ſubeundo perſonam, non Iudæ, ſed Chriſti. Quod enim in hac venditione ſui paſſus eſt Chriſtus, hoc egit, eique inflixit Iudas.

Quocirca licèt certum ſit Zachariam hic venditionem & pretium Chriſti adumbraſſe, & quaſi in ſcena repræſentaſſe, tamen ob diſparitates iam allatas cenſent multi, S. Matthæum ca. 27, v. 9. vbi idipſum à Propheta prædictum docet, directè & propriè non citare hunc locum Zachariæ ſed Ieremiæ. Ait enim; *Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Ieremiam Prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati* (Tertull. lib. 4. contra Marcion. ca. 40. legit *honorati*, hoc eſt decorati, quaſi reſpiciat ad *decorum pretium*, de quo mox Zacharias) *quem appretiauerunt à filijs Iſrael: & dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.* Hæc enim verba multum differunt ab hiſce Zachariæ, *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Proijce illos ad ſtatuarium, decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad ſtatuarium.* Cùm ergo non ſint Zachariæ, videntur eſſe Ieremiæ: Ieremiæ enim nomen apud S. Matthæum conſtanter legunt Biblia Latina & Græca, tam moderna quàm vetera, paucis exceptis. Romæ enim in Biblioth. Angelica Patrum Eremit. S. Auguſt. vidi vetuſta Biblia manuſcripta, in quibus deerat nomen Ieremiæ. Vnde cùm hæc verba non reperiantur in prophetia Ieremiæ, quæ nunc extat, multi cenſent olim in ea extitiſſe, & à Iudæis eſſe eraſa: aut potiùs ea ſcripta fuiſſe in aliquo alio Ieremiæ libro, qui intercidit. Vnde S. Hieron. in c. 27. Matthæi: *Legi*, inquit, *nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarææ ſectæ mihi Hebræus obtulit, Ieremiæ apocryphum, in quo hæc ad verbum ſcripta reperi.* Idem cenſent Orig. tract. 35. in Matth. Tertull. li. 4. contra Marc. ca. 39. Euſeb. lib. 10. Demonſt. c. 4. S. Auguſt. lib. 3. de Conſenſu Euang. c. 7. à Caſtro hic. Alij tamen ex aduerſo cenſent, Matthæum citaſſe hæc ex Zacharia; ac pro eo librariorum incuria irrepſiſſe nomen Ieremiæ, tum quia Syrus, & nonnulli codices Euangeliorum Latini, olim teſte S. Auguſt. loco iam citato, non habuerunt nomen Ieremiæ. Idem teſtantur Lyran. Rupert. & alij, quos citat Franc. Lucas in Notation. Matt. 27. Tum quia Euangeliſtæ Prophetas ſubinde citant non quoad verba, ſed quoad ſenſum, præſertim quia Zacharias hic quaſi comœdum agit Chriſti futuri: comœdus autem, vti comicè & ſcenicè repræſentat verba & facta præterita ita multò magis futura. Quæ ergo Zacharias ſymbolicè, obſcurè & conciſè more ſuo adumbrauit ut futura in Chriſto, hæc diſertè, clarè & fusè in eodem impleta enarrat S. Matthæus. Hanc ſententiam probabilem cenſent & ſequuntur S. Hieron. Baron anno Chriſti 34 Ianſen. Maldon. in Matth. 27. Suarez 3. p. tom. 2. diſp. 34. ſect. 5. & alij magni iudicij viri.

DECORVM] q. d. Egregium verò dignumque hoc eſt mei laboris pretium. Eſt ironia. Similis eſt illa Poëtæ.

Egregiam verò laudem, & ſpolia ampla refertis.

Alludit ad virgam decoris v. 7. eique patheticam figit antitheſin. q. d. Ego vos virga decoris decorè rexi: vos indecorum & indignum mihi præmium rependitis. Ego omnem meum amorem & beneficentiam in vos exhauſi: vos me meumque laborem & amorem non plus quàm triginta argenteis æſtimatis. Hoc ſcilicet mei decoris & amoris decorum eſt pretium, hæc tantæ meæ dignationis digna eſt merces.

Moraliter idem ſibi à Chriſto dici & exprobrari cogitet Sacerdos, Religioſus, Chriſtianus parcus & acedus in Dei cultu & obſequio; Ego pro te vitam & animam dedi: tu vix pedem vltra debitum, mei amore mouere vis. Ego pro te ſudaui ſanguinem & aquam: tu pro me guttulam ſudoris in lucro animarum, in obedientiæ munijs emittere formidas. Ego me humiliaui infra angelos & homines vniuerſos: tu mei cauſâ vel vni poſtponi recuſas; Hoc ſcilicet decorum eſt meæ charitatis, humilitatis, patientię pretium, quod mihi rependis? Dicat ergo anima ſancta & feruens Chriſto: *Pathetica vox Christi ad parcos & acedos.*

O nimium noſtros, nimiùm miſerate labores,
O noſtri nimiùm, nil memor ipſe tui.
Non genus humanum, non tanti machina mundi,
Non tanto merces digna labore fuit.
Scilicet æterni proles æterna parentis,
Factus homo, ſontes ne moriamur, obit?

O duri, inquit S. Bernardus ſerm. 2. de Pentecoſt. *& indurati, & obdurati filij Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus ſarcinulis, tam pretioſas merces expendit. Non enim corruptibilibus auro vel argento redemit nos, ſed pretioſo ſanguine ſuo, quem effudit abundè: quia largiter vndæ ſanguinis de corpore Ieſu, per quinque partes emanauerunt.*

ET PRÆCIDI VIRGAM] Sicut verſ. 10. conſcidit priorem virgam nuncupatam Decorem, quæ ſignificat regimen amoris ſuaue & blandum, eò quòd illud aſpernarentur duri & rebelles Iudæi; ac aſſumpſit alteram nuncupatam Funiculum, quæ ſignificabat regimen terroris & flagellorum, quòd ſcilicet eos quaſi ſeruos regeret verberibus & flagris (quo modo eos rexit poſt necem Chriſti per quadraginta annos vſque ad Titum, quibus varias clades à Romanis alijſque gentibus acceperunt Iudæi, quarum multas in libris 7. de Bello Iudaico deſcribit Ioſephus. hæ enim præludia fuerunt vltimi belli & excidij:) ita cùm vidit illos ne his quidem emendari, ſed planè in peccatis ſuis obdureſcere, confringit pariter hanc virgam, ac eorum curam & regimen deponit, VERS. 14.

rū,eoſque deſerit. Factum id poſt mortem Chriſti anno circiter quadrageſimo, quo Iudæos tradidit Tito & Romanis vaſtandos, fecitque ut eorum reſp. regnum, gens, Eccleſia, religio, vrbs & templum funditus euerterentur. Ita S. Hieron. Theodor. Albert. Hugo, Lyran Ribera & alij. A

VT DISSOLVEREM GERMANITATEM] Septuag. *fœdus*; Tigurin. *fraternam vnitatem*, id eſt, amicitiam germanam & fraternam, quæ ſub Dauide & Salomone fuerat inter Iudam & Iſrael, putà inter duas & decem tribus. Alludit ad ſchiſma, quo Iſrael ſub Roboā receſſit à Iuda & domo Dauid, ſibique fecit Regem Ieroboam, & nouos deos, putà vitulos aureos, quibus templa erexit in Dan & Bethel: ſed per hoc ſignificat futuram reipublicæ Iudæorum diſſolutionem, diſperſionem, ruinam. Nam ſub tempore Chriſti Hyrcanus & B Ariſtobulus fratres de principatu & Pontificatu decertantes, cauſa fuerunt cur Pompeius inuaderet Iudæā. Et poſt Chriſtum propriè à Tito & Romanis diſſoluta eſt germanitas, id eſt, fraterna vnitas & ſocietas Iuda & Iſrael, quâ priùs ſub vno duce, vnaq; religione & lege conſpirabant in vnam Eccleſiam & rempubl. Hanc enim Titus, planè diſſoluit & euertit, ac Iudæos patria expulit, & toto orbe diſperſit. Adeò enim nunc ſoluta fuit eorum germanitas & cognatio, ut ipſi eam ignorent, neſciantque ex quo tribu aut familia ſint oriundi. Nominat Iuda & Iſrael; tum quia alludit ad ſchiſma quod fecit Iſrael à Iuda ſub Roboam; tum quia multi ex Iſrael, id eſt decem tribubus, in ſchiſmate Roboā iunxerunt ſe Iudæ, C vel poſt ſchiſma ad vnionem cum Iuda redierūt, quorum vnio & ſocietas planè diſſoluta eſt per Titum: tum denique quia myſticè Iuda, id eſt confitens repræſentat Iudæos fideles, qui Chriſtum amplexi, per eum ſeruati ſunt, tam anima, quàm corpore; excidium enim Titi euaſerunt, quia moniti à Deo, è Ieruſalem ante obſidionem exceſſerunt, vti alibi dixi ex Euſebio. Iſrael verò ſchiſmaticus repræſentat Iudæos infideles, qui Chriſtū reſpuentes à Tito exciſi ſunt, ut ſenſus ſit, q.d. Sicut ſub Roboā Deus, & domus Dauid ac Iuda repulit à ſua Eccleſia, regno & templo Iſrael, id eſt, decē tribus ſchiſmaticas; ſic idem Deus per Chriſtum, qui eſt typicus Dauid, ſibi credentes Iudæos ſeparabit à non credentibus & infidelibus, tum in ſtrage Titi, tum in die iudicij, D tam particularis, quàm vniuerſalis, quo fideles cælo, infideles tartaro adiudicabit, ut fideles ſint filij & heredes Dei, infideles verò diaboli, ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Ribera & alij.

15. Et dixit Dominus ad me: Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti.

16. Quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem in terra, qui derelicta non viſitabit, diſperſum non quæret, & contritum non ſanabit, & id quod ſtat, non enutriet, & carnes pinguium comedet, & vngulas eorum diſſoluet.

17. O paſtor, & idolum, derelinquens gregem: gladius ſuper brachium eius, & ſuper oculum dextrum eius: brachium eius ariditate ſiccabitur, & oculus dexter eius tenebreſcens obſcurabitur.

A ADHVC SVME] Huculque Propheta egit paſtorem ſapientem & bonum, ut Deum paſtorem populi ac paſtores ab eo ſubmittendos, v.g. Machabæos, & maximè Chriſtum, repræſentaret, qui virga decoris, id eſt amore & cura paterna, recturi eſſent Iudæos; ac rebelles virga funiculi, id eſt terrore & minis, flagellaturi. Iam præcipit ei Deus ut ex aduerſo agat perſonam, induatq; habitum paſtoris ſtulti & praui, qui ſe vnum curat, & gregem negligit; ut oſtendat Iudæos in tales inciſuros, eò quòd Deum paſtorem optimum, & vicarios ab eo ſubmiſſos aſpernaturi ſint. Simili modo Chriſtus hîc alludens Ioban. 10. vocat ſe paſtorem bonum, qui totus gregi inuigilat & animam dat pro ouibus: ac ſe opponit mercenario, qui ſua commoda quærit, ideoque veniente B lupo fugit, eique oues laniandas permittit. Sic & Ezechiel c. 34. fusè falſos paſtores Iſraëlis taxat, eorumque mores deſcribit, ac tandem v. 23. promittit Deum ijs amotis ſuſcitaturum verum paſtorem, Chriſtum Dominum. VERS. 15.

VASA PASTORIS STVLTI] Septuag. *imperiti*: Chald. *gubernatoris inſipientis*, non ſpeculatiuè, ſed practicè, qui ſcilicet imperitè & ſtultè regit gregem, quia ſibi vni ſapit & prouidet. Per ſtultum ergo hîc accipe improbum, ſceleratum, rapacem, crudelem, qui ſibi proſit, gregi obſit, imò in eum ſæuiat, eumque ſpoliet, diripiat, affligat. ita Theodor. Cyrill. & alij. Sic peccator vocatur *ſtultus* paſſim in Prouerb. cap. 15. 5. *Stultus irridet diſciplinam patris ſui*. Stultus enim eſt amens, qui ratio- C nis vſu deſtitutus, ſtulta loquitur & agit. Quid autem ſtultius peccatore, qui agit contra dictamen rectæ rationis, contra legem, contra honeſtatem, contra virtutem, contra voluntatem Dei, qui pro fluxa voluptate vendat æternā gloriam, & vltrò ſe in ignes gehennæ præcipitat? Iam eius vaſa, id eſt, inſtrumenta ſunt eadem quæ paſtoris boni, ait S. Hieron. & Lyrao. nimirum baculus, pera, fiſtula & ſibilus: fiſtulæ enim cantu paſtor mulcet oues, ut ſuauiùs paſcua, etiam amara, carpant & deglutiant. Nam paſtor hic videtur habuiſſe ſpeciem externam paſtoris boni, ſed non ſenſum eius internum. Vnde mox vocat eum idolum paſtoris. *Vaſa paſtoris ſtulti quæ.*

Meliùs alij cenſent, *vaſa paſtoris ſtulti* à vaſis boni differre: bonus enim geſtat pedum, quo gle- D bam in oues errantes proijcit, ut eas ad gregem compellat; malus geſtat baculum, quem in oues iacit, ut earum crura confringat: bonus geſtat cultrum, quo ouibus pabula conſcindat; malus machæram, quâ eas mactet & laniet: vnde ſequitur: *Gladius ſuper brachium eius*. Bonus in pera recondit pabulum ouium, æquè ac ſuum; malus ſuum duntaxat, & laqueum ad oues ſtrangulandas: bonus ſibilo conuocat oues; malus clamore horrifico percellit & fugat eas: bonus in pera geſtat vnguentum, quo oues læſas vngat & ſanet; malus toxicum, quo eas enecet: bonus fiſtula aut cornumuſa canendo, oues ad alacriter paſcēdum inuitat, malus ſibi vni citharam pulſat, vti in Italia vidi nonnullos inertes ruſticos & paſtores pro ligone aut pedo geſtare citharam, eſſeque citharœdos ſibi ſciros, alijs hiulcos & raucos. ita S. Cyrill. Hæc ergo inſtrumenta aſſumpſit & induit Zacharias Dei iuſſu, ut paſtorem improbum repræſentaret.

ECCE EGO SVSCITABO PASTOREM] Notabile Deum VERS. 16.

Deum creare paſtores, non tantùm bonos, ſed & malos ob peccata populi, ut per eos populum puniat. Sicut enim opes ſæpè dat impijs, ita & honores ac prælaturas.

Paſtor ſtulti quis. *Expoſitio Prima.* *Secunda.*

Quæres, quisnam fuit hîc paſtor impius? Primò Theodor. cenſet fuiſſe Antiochum Epiphanem, qui ſæuijt in Iudæos. Secundò, Arias cenſet fuiſſe Herodem Aſcalonitam, qui cùm eſſet alienigena, intruſit ſe in regnum Iudæorum, cuius crudelitas patet ex infanticidio & iugulatione filiorum propriorum. *Tertiò.* Tertiò, à Caſtro cenſet fuiſſe Titum & Romanos, hiſce enim traditi ſunt Iudæi, quia noluerunt parere Chriſto vero paſtori à Deo miſſo, ſicut olim eoſdem tradiderat Salmanaſari & Nabuchodonoſori gubernandos, eò quòd Dei regimen reſpuiſſent. Hi enim vocantur in Scriptura paſtores, ut Ierem. 6. 3. *Ad eam venient paſtores.* Nahum. 3. 18. *Dormitauerunt paſtores tui rex Aſſur.* Iſaiæ 44. 28. *Qui dico Cyro: Paſtor meus es.* Verùm Titus & Romani non fuerunt paſtores ſtulti: nam ſuo conſilio & patientia occuparunt orbis imperium, ut dicitur 1. Mach. 8. 3.

Quarta. genuina.

Quartò & genuinè, paſtor hic ſignificat omnes peruerſos Pontifices & principes, qui Iudæos poſt tempora Zachariæ rexerunt, aut Pontificatum & principatum inuaſerunt, quibus Deus Iudæos tradidit ob eorum ſcelera, præſertim quòd ſe ſuoſque paſtores reſpuerent. Talis inprimis fuit Iaſon ſceleratus, inquit Sanchez, qui perfidus profugit ad Antiochum, cepitque Ieruſalem, & magnas ciuium ſtrages edidit, 2. Machab. 5. 6. Item frater Iaſonis Menelaus, de quo dicitur 2. Machab. 4. 25. *Acceptiſq; à rege mandatis venit, nihil quidē habens dignum ſacerdotio, animos verò crudelis tyranni, & feræ belluæ iram gerens.* Vnde & aurea vaſa è templo furatus eſt, & Oniam Pontificem interfici curauit, hinc 2. Machab. 5. 15. vocatur patriæ proditor. Tales quoque fuerunt Herodes rex intruſus à Romanis, Annas & Caiphas, alijque non à Deo, ſed à Romanis ob datum pretiū conſtituti Pontifices. Item Scribæ & Phariſæi, qui Chriſto vero paſtori ſeſe oppoſuerunt vſque ad eius necem & crucem. Tales poſt Chriſtum fuêre Theodas & Iudas Galilæus, de quibus Act. 5. v. 36. & 37. Item Barchocebas tempore Adriani Imp. de quo Euſeb. l. 4. Hiſtor. c. 6. Item Pſeudomoſes Cretenſis, qui anno Domini 433. ſub Theod. Imp. Iudæos decepit: fingens enim ſe Moſen, iuſſit eis ut è Creta mare ſecum ingrederentur, quaſi eos in nouam terram promiſſam deducturus, vti olim fecerat Moſes; ſed ingreſſos mare hauſit & merſit, vti refert Socrates l. 7. ca. 37. Talis denique erit Antichriſtus, qui Chriſto erit antagoniſta: licet enim hic in Chriſtianos ſolos ſit ſæuiturus, benignus verò futurus in Iudæos, vtpote ab eis acceptandus & promouendus quaſi Meſſias, ut docet Apoſtolus 2. Theſſal. 2. 10. tamen ſæuiet in animas eorum: quia eas ad ſui idololatriam, ad libidines, ad Chriſtianorum ſtrages, aliaque ſcelera, ac per ea in æternum exitium impellet; confirmato verò imperio ſæuiet quoq; in facultates & corpora eorum: erit enim in omnes crudeliſſimus, & ambitioſiſſimus tyrannus. Nam tantùm ſe ſuumq; honorem, imperium & gloriam ſpectabit, eique ſeruire coget ſubditorum opes, corpora & animas. Vnde Chriſtus Iohannis 5. 43. *Ego*, inquit, *veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum* A *accipietis.* Huic etiam competit illud: *O paſtor & idolum.* volet enim Antichriſtus quaſi idolum & numen à ſuis coli & adorari. Quocirca per paſtorem hunc ſtultum, non alium quàm Antichriſtum intelligunt S. Hieron. Theodor. Cyrill. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatabl. Ribera & alij. Verùm, ut generalis & plena ſit expoſitio, dicendum videtur, Prophetam alios quoque ſuo æuo viciniores, iam nominatos hîc notare: hi enim fuerunt prodromi Antichriſti, illiſque verba ſequentia appoſitè congruunt.

QVI DERELICTA NON VISITABIT] Putà oues feſſas, claudicantes, errantes, dumetis implicitas, ideoque derelictas & perditas non requiret. Vnde Chald. vertit, *illos qui errauerunt non quæret*; Pagnin. *quæ ſuccisæ ſunt non viſitabit*; Vatabl. *grauiſſimè ægrotantem & iam deploratam non inuiſet.* B

DISPERSVM NON QVÆRET] Hebr. הַנַּעַר *hannaar* ſignificat excuſſum, indeque puerum à lacte & cura prima parentum excuſſum, hoc eſt, ablactatum & adoleſcentem. Vnde Pagnin. vertit, *quod paruum eſt non quæret*; Tigurina, *ſtolidā non requiret*; Vatab. *quod iuuene eſt non requiret*, id eſt, agnos gregis non inquiret, cum ſtolidè ſeceſſerint à grege. Notet puerorum & iuuenum maximā habendam eſſe curam: qui enim ætate & imprudentia peccat, non malitia, magis eſt miſerandus, & facilè oſtenſo errore in viam reuocari poteſt. Chald. vertit, *illos qui migrauerunt non requiret.*

CONTRITVM NON SANABIT] Tigurina, *ſauciam non ſanabit*; Septuag. *fractum non ſanabit.*

ID QVOD STAT NON ENVTRIET] Pagin. *quod ſtat non portabit*; Vatabl. *eam quæ reſiſtat non portabit.* C q. d. Ouem quæ præ laſſitudine conſiſtit, alijs redeuntibus in caulas, & loco moueri nequit, in humeros non ſuſcipiet, ut ferat in ouile; Chald. *& illos qui ſtant non ſuſtentabit, non fulciet*; Septuag. *integrum non diriget*: Hebr. enim כִּלְכֵּל *kilkel* varia ſignificat, ſcilicet ſuſtentare, portare, nutrire.

CARNES PINGVIVM COMEDET] q. d. Fructus lana, lacte & carne gregis, & tamen eum non paſcet; Chald. *ſubſtantias eorum diripiet.*

ET VNGVLAS EORVM DISSOLVAT] Pagnin. *ſeparabit*; Septuag. *talos eorum peruertet*; Vatabl. *confringet*, ſcilicet ictu pedis, vel virgæ quam geſtat. Noſter vertit, *diſſoluet* id eſt, verberando lædet & diffindet, ut incedere nequeant. Deſcribit geſtum paſtoris crudelis ſæuientis in ſuas ouiculas.

D O PASTOR ET IDOLVM] Pro ô hebr. הוֹי *hoi*, Id eſt *væ*, ut vertunt Septuag. & Chald. vel ô, ut vertit Noſter, Pagnin. Vatabl. & alij. Vnde Arabicus vertit, *væ paſtori vano, otioſo, mendaci.* Pro *idolum* hebr. eſt אֱלִיל *elil*, quod per annominationem alludit ad אֱוִיל *euil*, id eſt ſtultus, vti eum vocauit verſ. 15. Iam *elil* Primò, ſignificat rem vanam, inutilem, nihil. Vnde Vatabl. vertit, *ô paſtorem nihili deſerentem oues, quæ ſibi commiſſæ ſunt*: alij, *ô paſtor vane & inutilis*; Septuag. *væ qui paſcitis vana*; Syrus, *ô paſtor inanis, inculte* (inſtar terræ incultæ) *qui dereliquiſti oues.* Secundò, *elil* eſt diminutiuum ab אֵל *el*, id eſt Deus, ut *elil* ſit *deunculus*, vmbra Dei, & idolum. Vnde Pagnin. vertit, *ô paſtor idoli*: Tigurina, *væ paſtori idolo, qui gregem deſeris*; Noſter, *ô paſtor & idolum*; quaſi dicat, O paſtor, qui non es paſtor, ſed idolum & larua paſtoris: qui nihil habes

VERS. 17. Paſtor & idolum quid

habes veri paſtoris, niſi eius vmbram & ſimulacrum: quia tua tantùm commoda aucuparis, oues verò non paſcis, non curas, deſeris, & permittis lupis. Addit S. Hieron. Antichriſtum hîc notari, qui præ arrogantia verè volet adorari vt idolum & numen. Dicit ergo: O paſtor, *euil*, id eſt, non ſapiens & ſane, ſed ſtulte & inſane, tu pariter es *elil*, id eſt non verus ſed vanus; non viuus, ſed pictus, & fictus paſtor: ſimia es paſtoris, non paſtor. Simia eſt ſimia, etiamſi aurea geſtet inſignia: ita & tu ſimia es hominis, non homo: aureum geſtas pedum, auream coronam & mitram, ac byſſinam poderem; ſed in mente & corde nil habes ſapientiæ, nil curæ, nil vigilantiæ, nil induſtriæ paſtoralis. Væ, væ, væ tibi. In decretorio mundi die hanc laruam deteget Chriſtus iudex, oſtendet quàm inane fuerit hoc paſtoris idolum; quod exteriùs præfers. Talis fuit Nouatianus Antipapa, & æmulus S. Cornelij Papæ, de quo S. Cyprian. epiſt. ad Iubaianum: *Nouatianus*, inquit *ſimiarum more, quæ cùm homines non ſint, humana tamen imitantur, vult Eccleſiæ Catholicæ auctoritatem ſibi & veritatem vindicare, quando ipſe in Eccleſia non ſit, imò adhuc inſuper contra Eccleſiam rebellis & hoſtis extiterit*, &c. Sic prædicantes hæreticorum ſunt ſimiæ & idola paſtorum.

Indicia falſi & veri paſtoris. Moral. diſce hîc vitia & indicia falſi paſtoris, ex iiſque collige virtutes & ſigna veri paſtoris. Falſus enim, ait Zacharias, *derelicta non viſitabit, diſperſum non quæret, contritum non ſanabit, id quod ſtat non enutriet, carnes pinguium comedet, & vngulas eorum diſſoluet.* Radicem mali tangit S. Greg. homil. 17. in Euang. *Curis*, ait, *ſæcularibus intenti, tantò inſenſibiliores intus efficimur, quantò ad ea quæ foris ſunt ſtudioſiores videmur. Vſu quippe curæ terrenæ à cæleſti deſiderio obdureſcit animus, & dum ipſe ſuo vſu durus efficitur per actionem ſæculi, ad ea emolliri nō valet quæ pertinent ad charitatem Dei.* Et mox: *Nulla animarum lucra quærimus, ad noſtra quotidie ſtudia vacamus, terrena concupiſcimus, humanam gloriam intentâ mente captamus. Et quia eo ipſo quo cæteris prælati ſumus, ad agenda qualibet maiorem licentiam habemus; ſuſceptæ benedictionis miniſterium vertimus ad ambitionis argumentum.* S. Bernard. ſerm. 76. in Cant. *Ad ciuitatis* (Dei, putà Eccleſiæ) ait, *cuſtodiam opus eſt viro forti, ſpirituali, fideli; forti ad propulſandas iniurias: ſpirituali ad deprehendendas inſidias: fideli, qui non quæ ſua ſunt quærat.* Et mox: *Pauci admodum ſunt qui non quæ ſua ſunt quærant, ex omnibus charis eius. Diligunt munera, nec poſſunt pariter diligere Chriſtum; quia manus dederunt Mammonæ. Intuere quomodo incedunt nitidi & ornati, circumamicti varietatibus, tanquam ſponſa procedens de thalamo ſuo. Nónne ſi quempiam talium repentè eminus procedentem aſpexeris, ſponſam potiùs putabis, quam ſponſæ cuſtodem? Vnde verò hanc illis exuberare exiſtimas rerum affluentiam, veſtium ſplendorem, menſarum luxuriam, congeriem vaſorum argenteorum & aureorum niſi de bonis ſponſæ? inde eſt quod illa pauper, & inops, & nuda relinquitur, facie miſeranda, inculta, hiſpida, exangui. Propter hoc non eſt hoc tempore ornare ſponſam, ſed ſpoliare: non eſt cuſtodire, ſed perdere: non eſt inſtituere, ſed proſtituere, & deuorare, dicente de illis Domino: Qui deuorant plebem meam vt cibum panis. Quem dabis mihi de numero Prælatorum, qui non plus inuigilat ſubditorum vacuandis marſupiis, quàm vitiis extirpandis? vbi qui orando flectat iram, qui prædicet annum placabilem Domino? O vtinam tam vigiles*

A *reperirentur ad curam, quàm alacres curruut ad cathedram!*

Ex aduerſo veri paſtores quærunt non quę ſua ſunt, ſed quæ Chriſti: non burſas venantur, ſed animas: non vitam lautam ambiunt, ſed cruces & martyria pro gloria Dei. Inter alios poſteriori æuo hac in re eminuit S. Adalbertus Pragenſis, *Exemplum S. Adalberti.* & poſtea Gneſnenſis Epiſcopus, qui cum nobiliſſimis in Boëmia parētibus prognatus eſſet, ſpretis ſæculi pompis in ſortem Domini aſcitus, ſua in pauperes erogauit. Raptus ad Epiſcopatum Pragenſem, totus corrigendis prauorum moribus incubuit, piè ſeuerus, & grauiter mitis. Meridies prandentem (præter dies feſtos) media nox dormientem numquam vidit; lectus eius erat humus. Cùm ſe parum apud Boëmos proficere videret, perrexit ad Hungarios, eoſque ac in pri-

B mis Geiſam ducem, eiuſq; filium S. Stephanum, qui primus apud Hungaros regis nomen & dignitatem accepit, ac Martyr occubuit, in fide erudiuit. Inde perrexit ad Polonos, quibus in Chriſtiana doctrina cōfirmatis, progreſſus eſt in Pruſſiam, vbi ab infidelibus occiſus, apoſtolatus ſimul & martyrij lauream eſt adeptus anno Domini 997. cuius ſepulchrum venerationis cauſâ paulò poſt viſens Otto III. Imp brachium Sancti (quod Romæ in Eccleſia S. Bartholomæi depoſuit, vbi illud quotannis veneramur) à Boleſlao principe dono accepit, eique viciſſim pro munere coronam regiam rependit, atque exinde Poloniæ principes reges habiti, vocatique ſunt, qui antea Ducum nomine cenſebantur. Regnum ergo debent S. Adalberto, quod ab eius æuo iam per ſexcentos annos obtinent, æquè ac Hungari. ita habet eius vita, & Annales Poloniæ.

C Porrò ex hoc loco diſcimus duo eſſe officia veri paſtoris. *Duo officia veri paſtoris.* Primum eſt, vigilantia & cura gregis. Secundum, eminentia virtutis & vitæ ſanctitas. Nam falſos fictoſque paſtores hîc deſcribit & carpit Zacharias ex duobus oppoſitis, ſcilicet quod dormiant negligantque gregem, & quòd commoda ſua ſectentur, non gregis, eáq; carnalia, non ſpiritualia. Quoad primum: S. Antiochus homil. 3. cenſet paſtorem totum debere eſſe oculum, & mentem: Is, inquit, cuius fidei tutela animarum à Deo credita eſt, non mediocri ſtudio vigilare debet pro ſalute ſubditorum, quippe qui certò ſciat ſe pro illis aditurum eſſe animæ propriæ periculum, &c. Debet igitur paſtor totus eſſe mens & oculus, vt ne vna quidem concreditarum ſibi pecudum indigna fiat, quæ recipiatur à Domino, per oſcitantiam. Pa-

D ſtores ergo ſint Argi, hoc eſt centoculi, vt ſingulas oues introſpiciant & curent; ideóque ante omnia primò ſe ipſos introſpiciant & curent. Qui enim ſibi eſt nequam, cui erit bonus? qui ſe negligit, cui aduigilabit? Scriptum eſt enim: Medice cura teipſum. Subditorum ergo eſt obedire, paſtorū vigilare, iuxta illud Hebr. 13. *Obedite Præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri.* Si oculi dormiant, totum corpus dormit: oculi plebis paſtores ſunt, ſi paſtor dormiat, plebs etiam dormiet. Vigilantis paſtoris exemplum accipe Geneſ. 31. *Viginti annis* (ait Iacob) *fui tecum*, id eſt cum Laban: *oues tuæ & capræ ſteriles non fuerunt; arietes gregis tui non comedi; nec captum à beſtia oſtendi tibi. Ego damnum omne reddebam; quidquid furtim per-*

A *ibat, à me exigebas. Die noctuq; æſtu vrebar & gelu, fugiebat que ſomnus ab oculis meis*, &c. Si ſic laborat & vigilat (ait Magnus Gregor. l. 7. epiſt. 48. ad Anaſtaſium) ſi ſic, inquã, laborat & vigilat qui pauit oues Laban, quanto labori quantiſque vigilijs debet intendere, qui paſcit oues Dei? Obſerua verba illa Iacob. *Ego damnum omne reddebam; quid quid furtim peribat, à me exigebas*, quæ indicant à paſtore rationem ouium repoſcendam à Deo. Damnum omne quod ipſius culpa contigerit, paſtor reddet; quidquid perierit, ab eo exigetur. Hoc eſt quod ait S. Chryſoſt. libr. 2. de Sacerdotio. Cui Chriſti grex concreditus eſt, hunc B ouibus deperditis, animæ propriæ iacturam facere oportet.

Quoad ſecundum, typum dat Saul rex Iſraelis, de quo dicitur 1. Reg. 9. quòd ab humero ſurſum eminebat ſuper omnem populum. Vbi S. Gregor. Rex, ait, præcedit collo, præcedit capite: collo locutio, capite cõtemplatio deſignatur. Capite ergo & collo ſubditorum omnium capita paſtor excellit, ſi contemplationis altitudine mirabilis eſt, & ſublimitate doctrinæ Iſaiæ 40. præcipit Deus, ut paſtor euangelizans aſcendat in mõtem: *Super montem*, inquit, *excelſum aſcende, tu qui euangelizas Sion*: ex vita igitur ſublima, & non infima vulgarique, paſtor ouibus, ut audiatur, debet euangelizare, quod docet idem vigilantiſſimus & ſanctiſſimus paſtor, verè Gregorius lib. 1. epi- C ſtolarum epiſt. 24. ad Epiſcopum Conſtantinopolitanum: *Qui*, inquit, *loci ſui neceſſitate exigitur ſumma dicere, hâc eâdem neceſſitate compellitur ſumma monſtrare. Illa namque vox libentiùs auditorum cor penetrat, quam dicentis vita commendat: quia quod loquendo præcipit, oſtendendo adiuuat vt fiat. Hinc enim per Prophetam dicitur: Super montem excelſum aſcende, tu qui euangelizas Sion; vt videlicet qui cæleſti prædicatione vtitur, imaiam terrenorum operum deſerens, in rerum culmine ſtare videatur, tantoque ſubditos faciliùs ad meliora pertrahat, quantò per vitæ meritum de ſupernis clamat.* Eximius quoque paſtor Saluianus, quem Gennadius Epiſcoporum magi-

A ſtrũ appellat, hac de ſe præclarè li. 1. ad Eccleſiam Catholicam ſic ſcribit: *Sacerdotes exempla eſſe omnibus debent, & tantò anteſtare cæteris oportet deuotione, quantò anteſtant omnibus dignitate. Nihil enim eſt turpius, quam excellentem eſſe quemlibet culmine, & deſpicabilem vilitate. Quid eſt enim aliud principatus ſine meritorum ſublimitate, niſi honoris titulus ſine homine? Aut quid eſt dignitas in indigno niſi ornamentũ in luto? Et ideo cunctos qui ſacri altaris ſuggeſtu eminent tantũ excellere oportet meritò, quantùm gradu.* Cauſam dat S. Baſil. apud Nazianzen. in eius laudibus. Vix enim eſt, inquit, ut Antiſtes per ſummum aſſequatur medium, ac per exuberãtem virtutis am- B plitudinem vulgus ad mediocritatem pertrahat. Denique aurea eſt ſententia S. Gregorij l. 7. epiſt. 32. *Lux gregis flamma eſt paſtoris. Decet enim paſtorem, decet Dominicũ ſacerdotem moribus & vita clareſcere, quatenus in eo tamquam in ſpeculo vitæ ſuæ plebs commiſſa & eligere quod ſequatur, & videre poſſit quod corrigat.* Plura ſi cupis, vide ea quæ dixi Ezech. 34

GLADIVS SVPER BRACHIVM EIVS] Vel actiuè, vel paſſiuè. Actiuè accipit Chald. dum vertit, *ſimilis eſt paſtor hic ſtultus lanioni, qui habet gladium in manu ſua, & oculus eius reſpicit ad pinguia vt iugulet ea*, ideoque punietur à Deo, qui brachium eius areſaciet, & oculum obſcurabit,

Secundò, alij paſſim accipiunt paſſiuè, idque exigunt ſequentia. q. d. Gladius, id eſt vltio, Dei C incumbet brachio crudeli paſtoris ſtulti, ut eius potentiam confringat: item oculo dextro eius, id eſt, eius prouidentiæ, calliditati, conſilijs & prauæ intentioni, qua ſatagit gregem expilare & perdere. q. d. Deus hæc eius conſilia & prauas intentiones diſſipabit, & infatuabit. Nam brachium eius areſaciet, id eſt, potentiam illi adimet: & oculum eius dextrum, id eſt intentionem & machinationem obſcurabit, exeçcabit & euertet. ita S. Hieron. Theodor, Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatabl. Ribera & à Caſtro. Hoc in Antichriſto clariſſimè patebit, quem *Dominus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui*, 2. Theſſal. 2. 8.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRædicit Ieruſalem à Gentibus, quin & à Iudæis perfidis oppugnandam, ſed Deum eam tutaturum per Machabæos, qui quaſi heroes inſtar ignis omnia peruadent, ſubijcient, abſument, ac tandem v. 10. promittit Deus ſe effuſurum in Jeruſalem ſpiritum gratiæ & precum per Chriſtum, quem fideles viſuri ſunt in cruce clauis lanceaq; transfixum, ideoque planctum maximum facturi. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Albert. & Hugo. Allegoricè Jeruſalem eſt Eccleſia, præſertim primitiua, quam Deus per Apoſtolos & Martyres quaſi heroes, contra omnes inſultus Iudæorum & Gentilium per trecentos annos fortiſſimè propugnauit. ita Ribera, Arias & Vatablus, ac rurſum in fine mundi contra Antichriſtum, Gog & Magog propugnabit. Allegor. dico, non litteraliter, vti multi cenſent. Nam literaliter loqui Zachariam de temporibus Machabæorum mox ſecuturis, patet tum ex conſequentia temporum, tum ex connexione & congruentia oraculorum horum cum geſtis Machabæorum, tum quia v. 10. deſinit in paſſione Chriſti. Hæc autem ſecuta eſt ætatem Machabæorum. Sicut ergo Iſaias, Ieremias, Oſee, Daniel, Ezechiel, &c. prædixerunt ea quæ Iudæis mox erant euentura à Salmanaſar, Nabuchodonoſor, Cyro, & Dario: ſic & Zacharias prædicit ea quæ ijſdem mox obuentura erant ab Antiocho ſub Machabæis.

Verſ. 1. ONus verbi Domini ſuper Iſrael. Dicit Dominus extendens cælum; & fundans terram, & fingens ſpiritum hominis in eo.

2. Ecce ego ponam Ieruſalem ſuperliminare crapulæ omnibus populis in circuitu: ſed & Iuda erit in obſidione contra Ieruſalem.

3. Et erit: In die illa ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis: omnes, qui leuabunt eam, conciſione lacerabuntur: & colligentur aduerſus eam omnia regna terræ.

4. In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in ſtuporem, & aſcenſorem eius in amentiam: & ſuper domum Iuda aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.

5. Et dicent duces Iuda in corde ſuo. Confortentur mihi habitatores Ieruſalẽ in Domino exercituum Deo eorum.

Vers. 1. ONVS VERBI DOMINI SVPER ISRAEL] *Onus* eſt onerosa, triſtis & funeſta prophetia, ut dixi Iſaiæ 13.1. Iſrael hic vocatur populus Iudaicus, deſcendens à Iacob, hic enim ab angelo cognominatus eſt Iſrael, ideoque omnis eius progenies, putà duodecim patriarchæ & duodecim tribus ab eo profeminatę, vocatæ ſunt Iſrael. Iam quia decem tribus olim abductæ in Aſſyriam, C toto orbe diſperſæ erant, ita ut tempore Zachariæ Iſraelis nomen in eis euanuiſſe videretur, hinc ſtirps & familia, ac conſequenter hereditas & nomen Iſraelis, redacta ſunt ad duas tribus reliquas, putà ad Iudæos. Hi enim fuerunt ſtirps Iacob, & populus Dei, cui exhibitus fuit Meſſias, Abrahæ & Iacobo promiſſus. ita Cyrill. Prædicit ergo hîc Zacharias onus, id eſt clades, Iſraeli, id eſt Iudæis, ab Antiocho, eiuſque ducibus & poſteris intentandas; ſed Dei dextera & ſcuto auertendas per Machabæos. Vnde Dei potentiam exaggerando, præmittit dicens:

DICIT DOMINVS EXTENDENS CÆLVM, ET FVNDANS TERRAM, ET FINGENS SPIRITVM HOMINIS IN EO] q.d. Ego ſum Deus omnipotens, omniſcius & optimus: nam meam omnipotentiam oſtendi, dum vaſtiſſimos cælos ex nihilo D creaui & expandi: ſapientiã meam patefeci, dum terram in medio mundi pendulam, mirâ arte fundaui & fulciui: bonitatem demonſtro, dum quotidie animas creo, & in corpora hominũ naſcentium immitto & conſeruo. Ergo multò magis eâdem omnipotentiâ, ſapientia & bonitate fulciam & defendam Ieruſalem, hoſteſque eius coram ea collidam & confringam; Hinc myſticè, cęlum eſt ſymbolum Eccleſiæ Chriſtianæ, quam Deus per totum orbẽ extendit; terra autem, populi Iudaici, quem Deus in medio Eccleſię quaſi ſuſpendit.

Vers. 2. ECCE EGO PONAM IERVSALEM SVPER LIMINARE CRAPVLÆ] Hebr. סף *ſaph* ſignificat duo; Primò, limen & ſuperliminare; Secundò, calicem vel poculum, uti vertunt hic Chald. Vatabl. Pagnin. Arias & alij. Rurſum רעל *raal* ſignificat Primò, tremorem; Secundò, crapulam; Tertiò, ſopo-A rem, Quartò, venenum; Quintò, ſtuporem; Sextò, cõcuſſionem. Vnde alij vertunt, *vas ebrietatis*; alij, *vas tremoris*; aut, ut Syrus, *portam tremoris*; vel ut Arabicus, *portam commotionis*; alij, *calicem veneni ſoporiferi*; alij, *craterem ſtuporis*. Verùm Septuag. & Noſter tam hic, quam Amos. 9. 1. vertunt, *ſuperliminare crapulæ*, vel *commotionis*; Prado Ezech. 23. 31. *ſuperliminare tremulum*, vel *mobile*. Sub ſuperliminari intellige poſtes laterales, qui limini inferno oſtij ſuperſtant & incumbunt: ſic enim habent Septuag, *Ego pono Ieruſalem ſicut ſuperliminaria quæ mouentur, omnibus populis in circuitu*. Iam id *crapulæ*, vel tremoris, ſtuporis & concuſſionis, dupliciter accipi poteſt. Primò, paſſiuè, q.d. Redigam Ieruſalem in tantas obſidionis anguſtias, ut ipſa iis quaſi ebria tremere & inſanire videatur: eſt enim hoc onus Ieruſalem. Vnde & ſequitur: *Sed & Iuda erit in obſidionem contra Ieruſalẽ.* B ita Theodor. Euſeb. li. 8. Demonſtr. c. 4. Secundò, actiuè, q.d. Gentes obſidebunt Ieruſalem, ut eius vino & ſpoliis ſe ſatient & inebrient; ſed ego eas in tantas clades & ſtrages impellam, ut iis quaſi veneno letifero ebrii, in tremorem, ſtuporem & amentiam adigantur: anguſtiabunt Ieruſalem, ſed ibidem anguſtiabuntur ipſimet, & laqueus quem aliis poſuerunt, in eorum caput recidet: ſicut Aman in cruce quam fixerat Mardochæo, ſuſpẽſus eſt. Sic enim v. ſeq. lapidem oneris Ieruſalem, explicat actiuè, non paſſiuè, ſcilicet qui oneret & collidat, non Ieruſalem, ſed hoſtes eam diuexantes. Eſt metaphora à calice aureo, optimo vino pleno, ſed venenato, ad quem certatim accurrunt ſitibundi, ſed mox ut eum guſtarint, tremere, ſtupere, animam agere incipiunt. Similí modo Babylon dicitur propinare gentibus calicem aureum maledictionis, eoque inebriare, ſoporare & dementare omnes gentes, Iere. 51. 7. Iam eodem redit ſenſus, ſiue *ſaph* vertas calicem, ſiue limen vel ſuperliminare. q.d. Quicumque hoſtis attigerit limen Ieruſalem, mox quaſi ebrius & mente captus, tremere & furere incipiet; ſicut de Sibylla Cumana narrat Virgil. 6. Æneid. quod mox ut limen antri ſui fatidici ingrediebatur, extra ſe rapi, furere & vaticinari incipiebat. Talis eſt & lacus iuxta Neapolim, in quem ſi iniicias canem, illico emori & exanimari videtur; quem ſi in lacum aduerſum inferas, ſtatim ad ſe redit, & reuiuiſcit. ita S. Hieron. Remig. & Hugo rurſum à Caſtro ſic exponit. q.d. Ponam Ieruſalem velut ſuperliminare minans ruinam omnibus ingredi volentibus, quos tremere faciet quaſi ebrios, ac venefico potu infectos: nam mox ut limen attingent, contremiſcent & corruent. Palacius verò & Mariana ſic. q.d. Ponam Ieruſalem ſuperliminare crapulæ, in quod ſcilicet hoſtes furore ebrii impingent, caputque collident. q. d. Qui impugnant Ieruſalem, quaſi ebrii & inſani cadent & corruent. Alij, q.d. Ieruſalem erit hoſtibus obſidentibus quaſi calix veneni mortiferi, quod bibentem morte æternâ conſopit. Ad litteram loquitur de Ieruſalem arctatâ & afflictâ ab Antiocho Epiphane, eiuſque aſſeclis, quos Iudas & Machabæi ceciderunt, ut corruerent quaſi temulenti.

Superliminare crapulæ quid.

Allegor. loquitur de Eccleſia primitiua, quam perſecuti ſunt Nero, Decius, Diocletianus; ſed Deus eos quaſi ebrios percuſſit & oppreſſit. Quocirca Alcazar in Apocal. c. 11. v. 13. notat. 12. ex

Theodor. ſic exponit: *Quaſi ſuperliminare crapulæ*, id eſt ſicut in crapula ebrio, ob vertiginem capitis moueri videntur ſuperliminaria; ſic euerſa commouebitur Ieruſalem, id eſt Eccleſia, itaque perſecutionibus concutietur, ut ruitura videatur, & vicini populi ſe inuicem cohortentur, ut ab ea ſibi caueant, ne eius ruina inuoluantur. Aut q.d. Vicini populi Eccleſiæ limina reſpicient tamquam crapulam, ebrietatem & inſaniam; ac Chriſtianis inſultabunt quaſi ebrijs & inſanis: ſicut pueri ebrium inſectantur, illudunt, ac vacillantem & labantem impellunt ut corruat. *Sed & Iudas pugnabit contra Ieruſalem*. q.d. Non ſoli Gentiles perſequentur Eccleſiam, ſed & Iudæi; qui tamen à Deo illuminati, pro Eccleſia contra Gentiles arma ſument, magnamque in ipſis ſtragem edent, vti ait Zacharias verſ. 6. Paulò aliter Ribera, q.d. Sicut ebrijs ſuperliminare domus quam ingredi volunt, moueri videtur, & ideò ipſi quaſi inſani, putantes ſe commoueri, corruunt; ſic accidet hoſtibus Eccleſiæ, qui ad eam oppugnandam venient; corripientur enim inſaniâ quaſi crapulâ, itaque corruent. Addit Delrio adagio 50. 20. fortè idcirco Septuag. vertiſſe, *ſuperliminaria*, in plurali, eò quòd ebrijs omnia videntur gemina ſicut & ſunt. Minùs rectè Rupert. crapulam in bonum pro ſatietate accipit. q.d. Eccleſia erit domus crapulæ, id eſt, ſatietatis & ebrietatis ſpiritualis, de qua in Pentecoſte dicitur Actor. 2. quòd Iudæi Apoſtolos muſto plenos & ebrios iudicarent.

Porrò videtur alludere Zacharias ad illud Ierem. 25. 15. *Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te: & bibent, & turbabuntur, & inſanient à facie gladij, quem ego mittam inter eos. Et accepi calicem de manu Domini, & propinaui cunctis gentibus, ad quas miſit me Dominus: Ieruſalem*, &c. Et magis ad Iſaiæ 29. 8. *Sic erit*, inquit, *multitudo Gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion: obſtupeſcite & admiramini, fluctuate & vacillate; inebriamini, & non à vino; mouemini, & non ab ebrietate: quoniam miſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis, claudet oculos veſtros*, &c. Et clariùs Ierem. 25. 27. *Hæc dicit Dominus: Bibite & inebriamini: vomite, & cadite, neque ſurgatis à facie gladij, quem ego mittam inter vos.* Ecce hæc eſt crapula, non vini, ſed vindictæ Dei, de qua Zacharias hîc. Vide ibi dicta. Voluerunt enim Græci calice furoris ſui, & cædis & ſanguinis inebriare Ieruſalem; ſed eodem per Machabæos inebriati ſunt à Deo, qui, ut ait Pſaltes pſalm. 77. 65. *excitatus eſt tamquam dormiens, tamquam potens crapulatus à vino. Et percuſſit inimicos ſuos in poſteriora, opprobrium ſempiternum dedit illis.* Idem multò magis, & ſæpiùs fecit infidelibus perſequentibus Eccleſiam. Nulla enim natio eſt, quæ Chriſtum & Eccleſiam immaniter aliquando non ſit perſecuta, cùm eminus tantum eius ſuperliminaria, id eſt, Chriſtum crucifixum vidit, eiuſque doctrinam paradoxam audiuit, ſcilicet: *Beati pauperes: Beati qui lugent: Beati qui eſuriunt* &c. Hæc enim omnia mundus abhorrebat & odiebat, donec internam eius pulchritudinem, gratiam, conſolationem & ſpiritum vidit & guſtauit. Hâc de cauſa Cant. 1. Eccleſia dicitur eſſe ſicut pelles Salomonis, & ſicut tabernacula Cedar, exteriùs ſcilicet horrida, nigra, & æſtu perſecutionum aduſta. Quare qui eius admirabiles

A diuitias videre vult, domum eius intret oportet, & non in limine maneat. Hinc ab initio mundi inter probos & improbos acre & perenne fuit bellum: ſemper enim inter ſe contraria pugnant, ut calidum & frigidum, album & nigrum, virtus & vitium, Deus & diabolus. Huius rei ſymbolo cenſet Stunica, primum miraculum à Chriſto factum eſſe in vino ex aqua producto, quia ſcilicet Eccleſia ab ipſo ſtabilienda erat vas crapulæ.

Tropolog. Meſſana per *ſuperliminare crapulæ*, intelligit cantharum, vel ramum hederæ aut vitis, quem œnopolæ ad limen tabernæ ſuſpendunt, ut tranſeuntes inuitent ad introëundum, ibique potandum & inebriandum ſe. Huc accedit Albertus, qui ſic exponit. q.d. Ponam Ieruſalem patentem introitum aduenientibus ad eam, ſicut ad crapulam, quâ inſatiabilis eorum
B paſcatur cupiditas. Sic ergo ſuperliminaria crapulæ ſignificant tabernam, ganeam, popinam, &c. in quibus viget ebrietas & crapula, quibus proinde onus Dei hîc Propheta intentat. Propter crapulam enim, æquè ac alia ſcelera; videtur Deus hoc onus impoſuiſſe Hieroſolymæ. Vnde Sanchez per *ſuperliminare crapulæ* accipit prostibulum gulæ & libidinis, putà ephebiam in Ieruſalem ab impio Iaſone conſtitutam, in qua optimi quique iuuenum publicè cuilibet ad infandam libidinem proſtituebantur. Hoc enim proſtibulum vocari *crapulæ*, quia ſymbolo crapulæ, id eſt ſcypho, in ſuperliminari extanti, quaſi indice & titulo erat inſignitum. Scyphus enim Herculi & Baccho ſacer erat, inſigne crapulæ, indeque ſequentis libidinis. Porrò idipſum ſacrilegus conſtituerat iuxta templum, imò in ipſo templo. Nam, ut dicitur
C 2. Machab. 6. *templum luxuriâ & comeſſationibus Gentium erat plenum, & ſcortantium cum meretricibus.* Gentiles enim in templis publica agitaſſe conuiuia, docet Ariſtoteles lib. 7. Politic. cap. 12. Vnde & Sichimitæ epulantes in fano Dei ſui Berith, maledicebant Abimelech, ut dicitur Iudic. 9. 17.

Superliminare crapulæ eſt taberna & ganea.

Dices, Deus dicitur hîc poſiturus Ieruſalem in ſuperliminare crapulæ. Deus autem non poteſt excitare crapulam propriè dictam: hæc enim eſt peccatum ebrietatis. Reſp. Ieruſalem poſuerat ſe ſuperliminare crapulæ propriè dictæ, ſed Deus idcirco poſuit eam in ſuperliminare crapulæ metaphoricè, ut ſcilicet, quæ crapulata erat ebrietate & culpâ, crapularetur pœnâ, ac inebriaretur ſuo ſanguine Deique vindictâ. q.d. Puniam eam plagiſque inebriabo, ut ijs oſtendam
D toti mundo eam ſe feciſſe ganeam & tabernam crapulæ. Eſt ergo in hac tropologia metonymia vel metalepſis, qua ex conſequente antecedens, ex effectu cauſa, ex pœna culpa intelligitur: alioqui enim incommoda eſt & incongrua, vtpote à ſenſu litterali diſſidens, eique repugnans. Hoc rectè adaptes bacchantibus in Bacchanalibus, quando multis in locis cum magna Chriſtiani nominis ignominia, magnaque infidelium offenſione, irriſione & probro omnes penè domus, totaque ciuitas fit ſuperliminare crapulæ, ita ut ei iure hic titulus dari & inſcribi poſſit: Hæc eſt domus crapulæ: Hæc eſt ciuitas, non Chriſti, ſed Bacchi. Hi dies ſunt bacchantium, ſtultorum & inſanorum, non Chriſtianorum, vti in nonnullis Calendarijs impreſſum legi.

Sed et Ivda] q.d. Non ſolùm Gentes, ſed & Iudæi perfidi, vel transfugæ obſidebunt Ieruſalem, eamque affligent, ut ipſa ærumnis videatur ebria; ſed has ærumnas Deus deuoluet in ipſos Iudæos perfidos & transfugas, eoſque plagis & cæſorum ſanguine inebriabit. Tales transfugæ fuerunt Iaſon & Menelaus, qui profugi ad Antiochum, Ieruſalem obſiderunt, ceperunt & vaſtarunt, vti dixi cap. præced. v. 15. Item alij plurimi, qui minarum & tormentorum Antiochi metu à iudaiſmo ad gentiliſmum apoſtatarunt, de quibus 1. Machab. 1. v. 44. & 55. & 2. Machab. c. 4. & 5. ac Ioſeph. l. 12. Antiq. c. 6.

Alleg. prima perſecutio Apoſtolorum & Eccleſiæ fuit à Iudæis, ut patet ex Actis Apoſtolorum. ita Arias & Vatabl.

Vers. 3. Ponam Ierusalem lapidem oneris cunctis populis] Syrus, *lapidem conculcationis*; Septuag. *lapidem qui conculcatur*; Chald. *lapidem offenſionis*; Arabicus, *lapidem ſubiectionis*,

Lapis oneris quis? Quæres, quis *lapis oneris*? Reſpondet optimè S. Hieron. (quem proinde Remig. Rupert. Gloſſa, Ribera & alij paſſim ſequuntur) dicens: *Mos eſt in vrbibus Palæſtinæ, & vſque hodie per omnem Iudæam vetus conſuetudo ſeruatur, vt in viculis, oppidis & caſtellis rotundi ponantur lapides grauiſſimi ponderis, ad quos iuuenes exercere ſe ſoleant, & eos pro varietate virium ſubleuare, alij ad genua, alij ad vmbilicum, alij ad humeros & caput, nonnulli ſuper verticem rectis iunctiſque manibus, magnitudinem virium demonſtrantes, pondus extollant. In arce Athenienſium iuxta ſimulachrum Mineruæ, vidi ſphæram æneam grauiſſimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpuſculi mouere vix potui. Cùm quærerem quidnam ſibi vellet, reſponſum eſt ab vrbis eius cultoribus, athletarum in illa maſſa fortitudinem comprobari nec priùs ad agonem quemquam deſcendere, quàm ex leuatione ponderis ſciatur, quis cui debeat comparari. Senſus ergo iſte eſt: Ponam Ieruſalem cunctis gentibus quaſi grauiſſimum lapidem ſubleuandum. Leuabunt quidem eam, & pro virium varietate vaſtabunt; ſed neceſſe eſt vt dum leuatur, in ipſo nixu & eleuatione ponderis, grauiſſimus lapis ſciſſuram aliquam vel caſuram in leuantium corporibus derelinquat.* Hic eſt lapis oneris, oneratum & portantem concidens & opprimens, cuius meminit Eccleſiaſt. cap. 6. v. 22. dicens: *Quaſi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proijcere illam.* q. d. Sapientia eſt lapis oneris, quem quiſque leuando probat ſuas vires & robur. Vnde ſtulti & improbi eum aliquouſque leuant, ſed mox ut ſentiunt eius pondus, illico abijciunt. Hinc Græca habent, *quaſi lapis probationis fortis erit in illo.* Huius lapidis æquè ac plumbi athletici meminit Hieron. Mercurial. l. 2. Gymnaſticæ cap. 11. Iam Theodoret. Remig. & Hugo cenſent Ieruſalem fuiſſe *lapidem oneris*, cùm expugnata eſt à Tito & Romanis. Verùm hic de tempore Antiochi & Machabæorum agitur, non Titi & Romanorum. Hiſce enim Ieruſalem non fuit lapis oneris, ſed pila prædæ & gaudij.

Dico ergo ad literam ſignificari hic, quòd Antiochus & Græci ſuis copijs ex omnibus gentibus collectis oppugnaturi ſint Ieruſalem, ut eam quaſi lapidem oneris ex Iudæa exportent in Græciam, ſed ab ea quaſi à lapide oneris; per Machabæos concidendi ſint & conterendi: id

A enim ita factum eſſe non ſemel, ſed ſæpiùs per
interualla temporum recto ordine demonſtrat
à Caſtro. Nam in primis Ptolemæus Philopator
dum templum ingreſſus vellet in Sancta ſancto-
rum penetrare, ſacerdotibus opem diuinam im-
plorantibus, penè mortuus cecidit & enectus
diuinâ vi, niſi citiſſimè è templo à ſuis eductus
fuiſſet, ut in lib. 2. Machabæorum refertur. He-
liodorus miſſus à rege Seleuco ad ſpoliandum
ærarium templi, flagellatus diſceſſit, 2. Machab.
3. Iaſon vi ingreſſus ciuitatem, per diuerſa loca
profugus interijt honore ſepulturę priuatus. An-
tiochus Epiphanes vrbem templumque ſpolia-
uit per ſeipſum, 1. Machab. 1. & 2. Machab. 5.
deinde per Apollonium & Lyſiam: ſed malè
perijt iniquus, ut dicitur 1. Machab. 6. & 2. Ma-
chab. 9. poſtulans miſericordiam ab eo, à quo
B non erat adepturus. Alcimus deinde miſſus à re-
ge Demetrio obſedit Ieruſalem, 1. Machab. 9. &
præcipiens deſtrui atrium interius, & opera Pro-
phetarum, percuſſus paralyſi, & grauiter tortus
interijt. Antiochus Sedetes Iudæam deuaſtauit,
& Hieroſolymam obſedit, ſed diuinitus tactus
ſacrificium obtulit, & fœdere inito receſſit, ut re-
fert Ioſephus l. 13. Antiq c. 15. Poſt hos Roma-
norum Pompeius primus Iudæam ſubiugauit,
Hieroſolymam templique adyta ingreſſus, nun-
quam deinceps proſperè rem geſſit in bellis, do-
nec in acie Pharſalica vniuerſus eius exercitus
verſo ad Hieroſolymam cecidit vultu, ipſeque
fugiens in Ægyptum cæſus eſt. Denique M. Craſ-
ſus contra Parthos profectus, templum Hieroſo-
lymitanum ſpoliauit; ideò à Parthis cum filio &
C vniuerſo exercitu trucidatus, liquato in os eius
auro iniecto, ſui ſacrificij pœnas exoluit, ut refe-
runt Ioſephus lib. 14. Antiq. ca. 13. & Plutarchus
in Pompeio & Craſſo. Ex quibus conſtat, per
multos annos vrbem Hieroſolymam à multis re-
gibus ac ducibus obſeſſam, & Dei munere libe-
ratam, non ſine eorum conciſione. Verum quo-
que deducitur, collecta fuiſſe aduerſus Ieruſa-
lem omnia regna terræ.

Porrò ſolerter conijcit Sanchez, Prophetam in
hoc lapide oneris reſpicere ad palæſtram, quàm
æquè ac ephebiam, ritu gentilitio in Ieruſalem
inſtituit impius Iaſon, in qua geſtando onere &
diſco certabant tanta frequentia & concurſu, *vt* *Diſcus quid.*
ſacerdotes feſtinarent participes fieri palæſtræ, & præbi-
tionis eius iniuſtæ, & diſci, 2. Machab. 4. Vbi Nota.
diſcus erat maſſa rotunda, ſeu globus ex ferro,
D plumbo, ſaxo, quo adoleſcentes vires explorabāt
illum vel eleuandu, vel iactādo: ut qui altiùs eum
eleuaret, vel longiùs iaceret, ille vinceret. Vnde
eos diſcobolos vocat Plinius lib. 2. c. 34. de qui-
bus Martial. lib. 14.

Splendida cùm volitent Spartani pondera diſci
Eſte procul pueri, ſit ſemel ille nocens.

Allegor. Eccleſia eſt lapis oneris, quem leua-
re, tollere & abijcere voluerunt Iudæi & Gen-
tiles: ſed omnes ab eo conciſi & oppreſſi ſunt,
ut patet in Nerone, Decio, Valeriano, Iuliano,
&c. ſed maximè in Diocletiano & Maximia-
no, qui iurarant ſe extirpaturos Chriſti Eccle-
ſiam & fidem, vel certè imperium depoſitu-
ros. Secundum præſtiterunt, quia prius præſta-
re non potuerunt. Vnde vterque à Conſtan-
tino primo Imper. Chriſtiano, ad necem & re-
ſtim adactus eſt.

Anag.

Anag. Eccleſia & Chriſtus erunt lapis oneris, A qui opprimet impios in die iudicij, deprimetque in tartara, de quo Chriſtus Matth. 21. 24. *Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur; ſuper quem verò ceciderit, conteret eum.* q.d. Qui reſtiterit Chriſto, quem Deus in Eccleſia poſuit lapidem angularem, putà lapidem oneris, & petram ſcandali, eumq; perſecutus fuerit, fruſtra id faciet. Nam ſibi in corpore & animo perniciem accerſet, ita tamen ut non penitus conteratur, ſed per pœnitentiam reparari poſſit: ſuper quem verò ceciderit hic lapis, id eſt, ille cui Chriſtus graui ſuâ vltione incubuerit, quales erunt damnati in die iudicij, huic nulla ſpes reliqua erit redintegrationis; perinde ac ſi lapis grandis in vas teſtaceum decidat, illud in minutiſſima fruſtra confringit, ut nullo modo reparari queat. ita S. Auguſt. lib. 1. quæſt. Euang. q. 30. to. 4.

Vers. 4. Percvtiam omnem eqvvm, ſcilicet hoſtilem, putà Antiochi & Græcorũ per Machabæos, B in stvporem] id eſt, ad ſtuporem, ut ſcilicet omnes videntes ſtupeant ad plagam tantam tamque ſubitã, & ipſi equites præ ſtupore & pauore quaſi verſi in amentiam, neſciant quò fugere, vel quid agere debeant. ita S. Hieron. Theodor. & alij.

Et svper domvm Ivda aperiam ocvlos meos] Vt ſcilicet protegam Iudæam & Iudæos. imò ut ij qui metu Antiochi prolapſi ſunt in gentiliſmum, eiuſque copijs mixti pugnarunt contra patriam, reſipiſcant, ſumptiſque animis iungant ſe Machabæis, & patriam propugnent. ita factum legimus 1. Machab. 2. 29.

Alleg. q.d. Faciam ut Iudæi qui Eccleſiam perſequebantur videant ſuum errorem, & ad eam conuertantur, eamque propagent, vti contigit S. Paulo Actor. 9. ita S. Hieron.

Et omnem eqvvm popvlorvm percvtiam C cæcitate] Eſt catachreſis & ſynecdoche; per *cæcitatem* enim accipit ſtuporem & metum, quo correpti equi quaſi cæci, neſciebant quò fugere deberent: propriè etiam multi equi hoſtium à Machabæis in capite percuſſi & excæcati ſunt. Nam 2. Machab. 10. 30. dicitur: *Apparuerunt aduerſarijs de cælo viri quinq; in equis, frænis aureis decori, ducatum Iudæis præſtantes: ex quibus duo Machabæum medium habentes, armis ſuis circumſeptum incolumem conſeruabant, in aduerſarios autem tela & fulmina iaciebant: ex quo & cæcitate confuſi, & repleti perturbatione cadebant.*

Vers. 5. Et dicent dvces Ivda in corde svo] S. Hieron. ſic exponit, q.d. Iudæi ex metu transfugæ, & cum copijs Antiochi obſidentes Ieruſalem, nõ ore, ne audiantur; ſed corde ſuo dicent & D precabuntur. Domine conforta ciues Ieruſalem, ut hiſce Antiochi copijs reſiſtere queant; ut ſic victi cum hoſtibus, quibus coactè ſeruimus, vincamus cum ciuibus, quos intimè amamus Secundò & planiùs, q. d. Machabæi in corde ſuo precabuntur Deum, ut confortet ciues Ieruſalem, ne Antiocho ſuccumbãt. Ita Iudam Machabæum legimus penè ſemper ante aciem oraſſe, & Dei opem imploraſſe, eâque victoriam obtinuiſſe.

Alleg. duces Iuda ſunt Apoſtoli. qui orarunt Deum, ut Ieruſalem, id eſt Eccleſia, omnibus tyrannis fortiter ad mortem vſque & martyrium reſiſteret. ita Albertus & Arias.

6. In die illa ponam duces Iuda ſicut A caminum ignis in lignis, & ſicut facem ignis in fœno: & deuorabunt ad dexteram, & ad ſiniſtram omnes populos in circuitu; & habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo in Ieruſalem.

7. Et ſaluabit Dominus tabernacula Iuda, ſicut in principio: vt non magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Ieruſalem contra Iudam.

8. In die illa proteget Dominus habitatores Ieruſalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa, quaſi Dauid: & domus Dauid quaſi Dei, ſicut angelus Domini in conſpectu eorum.

9. Et erit in die illa: quæram conterere omnes Gentes, quæ veniunt con- B tra Ieruſalem.

Ponam dvces Ivda sicvt caminvm ignis] q.d. Faciam ut Machabæi, & myſticè Apoſtoli quaſi ignis omnia circumcirca populentur, ſuperent, ſubijciant & ad ſe conuertant. Vide geſta Iudæ, Ionathæ & Simonis in libris Machab. Id in Apoſtolis patuit in Pentecoſte, quando ſpiritus ſanctus eis inſedit ſpecie linguarum ignearum: vnde mox eloquijs ſuis ignitis multa hominum millia, ac ſenſim totum mundum ad Chriſtum conuerterunt. ita S. Hieron. Remig. Albert. & alij. Vers. 6.

Et sicvt faciem ignis in foeno] Ita Romana. Alij pro *faciem* legunt *faſcem*, alij *facem*, & ita vertunt Septuag. Chald. Pagnin. Vatabl. & alij. Hoc enim ſignificat Hebr. לַפִּיד *lappid*, ſcilicet lampadem & facem. Eòdem omnia redeunt: C facies enim ignis eſt fax, celerrimè comburens & conſumens fœnum, cui inijcitur.

Et habitabitvr Iervsalem] q.d. Ieruſalem priùs vacuata ciuibus profugis ob metum Antiochi, virtute Machabæorum, ijs rurſum implebitur, ut in ea ſicut antè, habitent pacificè, frequentes & opulenti, ut patet 1. Machab. 14. 4. idque penè vſque ad tempus Chriſti, qui eam alijs incolis cæleſtibus & diuinis, putà Apoſtolis & primæuis Chriſtianis ditabit & decorabit. Nota pleonaſmum Hebraicum, cùm dicit Propheta: *Habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo in Ieruſalem*, redundat enim τὸ *in Ieruſalem*. Nil enim aliud vult dicere, quàm Ieruſalem non alio, ſed eodem in loco quo priùs, ædificandam & habitandam: quod ut planè, plenè & certò futurum ſignifi- D cet, addit *In in Ieruſalem*. Multæ enim ciuitates dirutæ, poſtea non eodem, ſed alio vicino in loco, ædificatæ ſunt, vti Tyrus noua: nam vetus Tyrus dicitur Palætyrus, & à Tyro noua longiuſculè diſtat. Sic Roma moderna alia eſt à veteri. Sic & Tuſculum: quin & Ieruſalem moderna alio eſt in loco, quàm fuerit vetus; nam mons Caluariæ, qui olim erat extra vrbem, iam eſt in vrbis quaſi meditullio. Prædicit ergo Zacharias, Ieruſalem ſub Machabæis eodem prorſus loco quo priùs reſtaurandam, frequentandam & magnificandam.

Alleg. Ieruſalem eſt Eccleſia Chriſti, quæ licet grauiſſimis perſecutionibus agitata ſit, & ſedibus ſuis quaſi pulſa, ſuo tamen loco ſemper conſtitit, imò firmiùs ſe & copioſiùs in eodem locauit Allegor.

v.g.

v g. Ieruſalem noſtra eſt Roma, ex qua licet Imperatores penè omnes, per trecentos annos extirpare conati ſint Pontifices & Chriſtianos, ideuque centena Martyrum millia exquiſitiſſimis tormentis enecarint, illi tamen ſemper in ea perſtiterunt, imò numero & robore creuerunt, donec tandem toti non tantùm vrbi, ſed & orbi ſunt dominati. Vnde S. Ambroſ. in c. 9. epiſt. ad Roman. legit, *ponam Ieruſalem in omnibus gentibus: quia*, inquit, *vbique futuri erant* (per Chriſtum) *filij Dei, & domus Dei in omnibus locis, quæ eſt Eccleſia.*

VERS. 7. SALVABIT DOMINVS TABERNACVLA IVDA] Eſt prolepſis, ſiue occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni, Quomodo Ieruſalem & Iuda ſalua conſiſtent inter tot hoſtes? ac reſpondet, id non eius, ſed Dei viribus futurum. Deus enim ſaluauit ea, eorumque domos, etiàm ruſticanas, quas proinde vocat tabernacula, præſertim quia primitus Hebræi in deſerto non in alijs domibus quàm tabernaculis habitarunt.

Alleg. *tabernacula* ſunt particulares Eccleſiæ, ad quas licet olim Chriſtiani metu perſecutionum, vix, & non niſi noctu, paucique conuenire auderent, Deus tamen ſeruauit eas imò auxit, & dilatauit, ſicut olim *in principio* Synagogæ, putà in deſerto, antitypa Hebræorum tabernacula ab hoſtibus, æquè ac ab æſtu, imbribus & procellis illæſa ſeruauit.

VT NON MAGNIFICE GLORIETVR DOMVS DAVID] q.d. Ne Hieroſolymitæ, & præſertim poſteri Dauidis glorientur, quòd ipſi ſuis viribus tam ſe quàm Iudæos in vicinis oppidis & pagis habitantes, contra Antiochum cæteroſq; hoſtes propugnarint; ecce ego dico & edico, me tam Hieroſolymitas, quam Iudæos cæteros ſaluaturum. Mihi ergo omnes ſe ſubmittant, mihique ſuam ſalutem acceptam referant: ego enim Machabæis fortitudinem animoſque dabo, quibus pauci contra maximos exercitus dimicantes, eos ſternant & profligent. Id profeſſus eſt Iudas Machabæus 2. Machab. 8. 8. & alibi itáque à Deo victorias miraculoſas obtinuit. Nota. *Domus Dauid* vocantur poſteri Dauidis, eorúmq; familiæ, quæ plurimę erant & nobiliſſimæ in Ieruſalem. Rurſum *gloria habitantium Ieruſalem*, per hypallagen vocantur ciues habitantes in Ieruſalem glorioſè. *Glorioſa enim dicta ſunt de te ciuitas Dei*, pſalm. 86. 2. Iuda verò vocantur cæteri Iudæi, qui circum Ieruſalem in villis & vrbibus habitabant. Similis hypallage eſt apud Poëtam cùm ait: *Trade ratem ventis*, pro trade vẽtos rati. Et, *Perflauit fiſtula buccas*, pro buccæ perflarunt fiſtulam.

Allegor. *domus Dauid* ſunt Apoſtoli, ſimileſque Eccleſiæ Principes: *gloria habitantium Ieruſalem*, ſunt Doctores, virique religioſi & ſanctitate illuſtres: hi enim ſunt gloria Eccleſiæ. Hi quoque non poſſunt gloriari contra Iudam, id eſt populum & plebem fidelem, quaſi ipſi ſuis viribus eam protexerint, cùm hoc Dei eiuſque gratiæ ſit opus. ita Albert. Hugo & Vatabl.

Tropol. Tropol. Clarius: Domus, ait, Dauid, & gloria Ieruſalem ſunt reges, principes, nobiles & diuites. Hi non poſſunt gloriari cõtra Iudam, id eſt, plebem fidelium, quaſi ipſi ſuâ nobilitate, potentiâ, opibus, fidem & locum in Eccleſia digniorem obtineant, cùm hoc ſit meræ gratiæ Chriſti, quæ in chriſtianiſmo æquat ignobiles nobilibus, pauperes diuitibus. Nã, ut docet Apoſtolus, in Chriſto Ieſu non eſt Iudæus, neque Græcus: non ſeruus, neque liber: non diues, neque pauper; ſed omnes vnum ſunt, putà noua Dei creatura, imò in chriſtianiſmo primas & potiores partes tenent pauperes: tum quia Chriſtus prædicauit pauperibus Lucę 4. 18. & pauperes prædicauit beatos: tũ quia regni ſui proceres conſtituit pauperes Apoſtolos, per quos, reges & principes cõuertit, iuxta illud 1. Corinth. 1. 26. *Videte vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia*, &c. Et Iacob. 2. 5. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide. & heredes regni quod repromiſit Deus diligentibus ſe?* Denique diuites & nobiles maiora habent impedimenta humilitatis & virtutis Chriſtianæ, quam pauperes: honores enim inflant, opes & deliciæ mentem eneruant, quare maiori egent gratia Chriſti, quâ hæc vincula dirumpant, quàm pauperes. Quocirca ob maiorem gratiam ſibi factam, maiores tenentur agere gratias Chriſto.

QVI OFFENDERIT EX EIS] Tigurina, *qui impegerit*. Hebr. enim כשל *caſçal* ſignificat impingere, vel offendere in rem aliquam, v. g. lapidem, indeque corruere & infirmari. Vnde Septuag. Chald. & Pagnin. vertunt, *qui infirmus fuerit ex eis*; Vatabl. *qui debilis fuerit erit quaſi Dauid*; Arabicus, *quaſi qui ad Dauid*, ſcilicet pertinet. Iam ſenſus eſt, quaſi dicat, Machabæi eorumque ſocij, qui pauci & inualidi videbantur, à Dei ope fient validi bellatores inſtar Dauidis, qui licèt iuuenis & penè puer eſſet, tamen leonem, vrſum & Goliath gigantem interfecit; imò qui ex eis offenderint, dum metu Antiochi apoſtatabunt à iudaiſmo ad gentiliſmum, hi videntes animos & victorias Iudæ & fratrum eius, cum Dauide in homicidium & adulterium lapſo pœnitentiam agent, fidem reſument, ac cum fide nouos animos & vires inſtar Dauidis capeſſent. Id ita factum eſſe narrant libri Machabæorum. ita S. Hieron. Theodor. & alij initio cap. citati. VERS. 8.

Allegor. id verius in Eccleſia, vbi infirmi, imò feminæ, pueri & puellæ Chriſti gratiâ ita fortes euadunt, ut mundum, carnem, diabolum, carnifices, ignes, beſtias, & tormenta omnia ſuperent. vti patuit in S. Agnete, Cæcilia, Dorothea, Lucia, Pancratio, Vito, Celſo, & indies patet. Rurſum, qui in peccatum aliquod lapſi ſunt, à Deo tacti fortiores reſurgent, inſtar Dauidis pœnitentis; vti patuit in S. Petro, Paulo, Matthæo, Magdalena, Pelagia & plurimis alijs. ita S. Gregorius homil. 2o. in Ezech. Albert. Hugo & Lyran. hic. Aliter Arias. q.d. Infiniti Sancti nouę legis poterunt conferri cum maximis Sanctis legis veteris, qualis fuit Dauid. Hæc ergo eſt Ingens conſolatio Sanctorum Chriſti, quòd Ipſe eligat infirma mundi, eaque ita valide, ut confundat fortia: nam virtus eius in infirmitate noſtra perficitur, 2. Corinth. 12. 9. Qui ergo infirmus eſt, vel ætate, vel ſexu, vel valetudine, vel animo, dicat cum S. Paulo: *Omnia poſſum in eo qui me confortat.* *Deus in infirmis oſtendit ſuum robur.*

ET DOMVS DAVID QVASI DEI] Hebr. quaſi *Elohim*, quod vel in nominatiuo, vel in genitiuo accipias. In nominatiuo accipiunt Vatabl. Pagnin. Syrus & Arabicus Antioch. dum vertunt, *domus*

domus Dauid erit quaſi Deus. quod explicat Propheta dum ſubdit: *Sicut angelus Domini*, q.d. Domus Dauid erit fortis inſtar angeli Dei. Hebr. enim *Elohim*, non tantùm Deum; ſed & angelos. heroës, duces ac principes ſignificat. Vnde Chald. vertit. *Domus Dauid inſtar heroum feliciter aget, ac ſi angelus Domini in conſpectu eorum eſſet*; Septuag. verò, Arabicus Alexand. & noſter *τὸ Elohim*, accipiunt in genitiuo, *domus Dauid erit quaſi domus Dei*, quia ſcilicet erit fortis ſicut angelus, qui eſt de domo Dei. Et ſic vterque ſenſus, & vtraque verſio eòdem redit. Significat principes Iuda (hi enim erant ex domo & poſteritate Dauidis) validiſſimos fore, ut vires non humanas, ſed diuinas habeant, ac inſtar angelorum facilè Antiochi hominumque omnium acies profligent. Totius ergo verſus hic eſt ſenſus: Sub Machabæis plebs timida & infirma, ita Dei ope valida fiet, ut Dauidi valido bellatori comparari queat: principes verò non tantùm cum Dauide, ſed & cum angelis in fortitudine, ducatu, prouidentia & regimine comparari poterunt. Ita factum eſt; nam Iudas, Ionathas, Simon viribus & victorijs ſuperarunt Dauidem, adeoq; angelorum ope & ductu dimicarunt & vicerunt. Nam angeli in hoſtes eorum iaculati ſunt tela & fulmina, vti narratur 2. Machab. 10. 30. Et ca. 15. dicitur Ieremias apparuiſſe & dediſſe Iudæ aureum gladium, dicens: *Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deijcies aduerſarios populi mei Iſrael.* Exinde ipſe & aſſeclæ eius facti ſunt quaſi domus Dei, id eſt, quaſi diuinum aſylum, ad quod omnes Iudæi ab hoſtibus afflicti, quaſi ad certam ſalutis anchoram confugerent, ijſque quaſi angelis ad ſalutem miſſis confiderent; quin & Gentiles, ut Spartani & Romani eorum amicitiam ambirent, ut patet 1. Machab. 12. v. 1. & c. 14. 17. ita Theoppr. Porrò Iudas cum fratribus, licèt oriundus ex Leui, non ex Iuda & Dauid, vocatur domus Dauid; quia domus Dauid totaque reſpubl. Iudæorum, eum ſibi in caput & ducem elegit. Succeſſit ergo Dauidi in principatu, & regimine ſuæ domus, tribus & populi Iuda. Alludit ad domum fortium Dauidis, Dauid enim quia bellicoſus erat, & in aſſiduis bellis verſabatur; hinc pariter milites & duces habebat, vel exercendo faciebat bellicoſiſſimos, inter quos eminebant 37. qui lib. 2. Reg. 23. v. 8. & ſeqq. recenſentur & vocantur fortes Dauid, quorum tres primi & fortiſſimi erant, Ieſbaam, id eſt, ſedens in cathedra: Eleazar, & Semma, de quibus dicitur: *Vſque ad tres primos non peruenit.* Vnde Adrichom. in Deſcriptione Ieruſalem, depingit domum fortium Dauidis; in qua illi heroës Dauidis habitabant: vbi etiam ceu in palæſtra athletæ & pugiles exercitij cauſa digladiationibus certabant, citatque pro hac re Nehemiæ c. 3. 16. & ibidem Lyranum. Senſus ergo eſt, q.d. Domus Dauid, id eſt poſteri & aſſeclæ Dauidis, putà Machabæi, adeò erunt bellicoſi & fortes, ut domum cœtumque fortium Dauidis, adeoque tres eius primos & fortiſſimos robore æquent, imò ſuperent.

Dauidis ſunt Apoſtoli. Alleg. Dauid eſt Chriſtus: hic eſt fortis ut magni conſilij angelus, imò ut Deus: quia verè Deus fuit, æquè ac homo. Domus & familia Chriſti, fuerunt Apoſtoli & viri Apoſtolici, quos ipſe conſtituit Principes ſuæ Eccleſiæ, quæ eſt domus Dei, eoſq; tam validos, ut angeli, vel dij viderentur potiùs quàm homines, præſertim quia angelorum vitam in terra agebant, ac quaſi angeli mediatores erant inter Deum & homines. ita Vatabl. Ribera & alij paulò antè citati.

& Religioſi. Tropol. domus Dauid eſt Religio, in qua inſtar Dauidis omnes pſallunt laudantque Deum, ideoque fortes in ſpiritu euadunt ad ardua quæque ſuperanda, ut Dauid. Hinc eadem eſt domus Dei, in qua Religioſi viuunt quaſi angeli: vtriq; enim ſunt de domo Dei; quia Deo aſtant, & Dei nuncij ſunt, & præeunt caſtra populi, quaſi ſtrenui milites & duces. Adde, eis angelos eſſe familiares, & ab illis regi, iuxta illud Exodi 23. *Præcedet te angelus meus, & introducet te, ad Amorrhæum.* Deniq; S. Gregor. hom. 20. in Ezech. per domum Dauid accepit domum pœnitentium: *Hac, inquit, dies miſericordiæ, quæ nobis de aduentu redemptoris noſtri promiſſa eſt. Qui itaque offenderit, erit quaſi Dauid: quia peccator ad pœnitentiam redit. Domus autem Dauid quaſi domus Dei: quia reuerſus quiſque ad iuſtitiam, habitatio efficitur creatoris ſui, vt ſit ſicut angelus in conſpectu eius: quia miſericordiæ viſcera quæ in ſe expertus eſt, annunciando alijs propinat.*

QVÆRAM CONTERENS] Hebr. לְהַשְׁמִיד *le haſmid*, id eſt diſperdere. q. d. Satagam ut Græci aliæque Gentes, quæ oppugnabunt Ieruſalem, à Machabæis eorumque poſteris conterantur & diſperdantur, vtque Ieruſalem continua quaſi pace fruatur vſque ad Chriſtum, qui quaſi nouus Salomon pacis filius, imò pater, pacem plenam & diuinam orbi afferet. ita Theod. Nota, cùm ait *omnes gentes*, intelligi Græcis vicinas & ſubditas, vel confœderatas. Nã, ut ait S. Hier. in Iſaiæ c. 13. idioma S. Scriptur. eſt, ut omnes gentes, vel omnẽ terram intelligat eius Prouinciæ, de qua eſt ſermo. Vers. 9.

Alleg. q.d. Deus conteret omnes Imperatores, & gentes, quæ perſequentur Eccleſiam, imò eas Eccleſiæ ſubijciet facietque fideles, vti reipſa feciſſe Deum, patet ex hiſtorijs Euſebij, Socratis, Sozomeni, Baronij & aliorum. ita S. Hieron. Albert. Remig. & Vatabl. Aliter Arias, qui per gentes accipit turmas dæmonum Chriſtum Chriſtique Eccleſiam oppugnantium, quas omnes Chriſtus contriuit.

10. Et effundam ſuper domum Dauid & ſuper habitatores Ieruſalem ſpiritum gratiæ, & precum: & aſpicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenitum, & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti.

11. In die illa magnus erit planctus in Ieruſalem, ſicut planctus Adadremnon in campo Mageddon,

12. Et planget terra: familiæ & familiæ ſeorſum: familiæ domus Dauid ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

13. Familiæ domus Nathan ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ domus Leui ſeorſum: & mulieres eorum ſeorſum: familiæ Semei ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

14. Omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

Et

Ysaiæ.

Et effundam ſuper domum David] Aſſurgit hic de more Propheta ad Chriſtum, & promittit quòd ipſe in Ieruſalem, putà in Iudæos qui ſibi credent, hoc eſt, in Eccleſiam primitiuã, quæ cœpit in Ieruſalem & Iudæa, atq; ex Iudæis coaluit, effundet ſpiritum gratiæ & precum. Pro *gratiæ* hebr. eſt חן *chen*, quod ſignificat gratiam, qua alicui gratioſi & amabiles ſumus. Vnde in Scriptura toties dicitur: Inueni, vel inueniã gratiam in oculis tuis, hoc eſt, ſim tibi gratus, placẽs, amabilis. Deus ergo hic pollicetur, quòd per Chriſtum effundet in fideles ſpiritum gratiæ, id eſt, ſpiritum qui eos per gratiam infuſam gratificet Deo, ipſiq; & angelis faciat gratioſos & amabiles, iuxta illud Epheſ. 1. 5. *Prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo.* Ita S. Hieron. Theodoret. Remig. & alij paſſim. Secundò, Chald. & Arias pro *chen* non malè vertunt *commiſerationem*, qua miſero, præſertim innocenti, vt Chriſto transfixo, de quo v. 10. compatimur. Vnde ſic cum Chaldæo vertas, *effundam ſuper domum David*, &c. *ſpiritum miſericordiæ & miſerationum*; vel cum Aria, *ſpiritum compaſſionis & deprecationis*, quæ ex compaſſionis cogitatione & ſenſu plerumq; proficiſcitur. Eſt enim deprecatio, miſerantis animi voce, fletu atque lamentatione indicatio.

Et precum] Hebr. תַּחֲנוּנִים *tachanunim*, quod Septuag. vertunt, *miſericordiæ*, Chaldæus *miſerationum*; Clarius, *propitiationis*. Radix enim חנן *chanan* ſignificat miſereri, indeque precari: miſeria enim excitat ad preces, quibus eam leuemus. Vnde Noſter vertit *precum*. Iam S. Hieron. Remig. Albert. Vatabl. & alij paſſim, cenſent hic generatim prædici miſſionem Spiritus ſancti in Apoſtolos & fideles in Pentecoſte & deinceps. Vbi nota, duos effectus principales Spiritus ſancti. Prior, quòd det nobis gratiam, quâ grati ſimus Deo: poſterior, quòd det nobis ſpiritum orationis & precum, per quas omnes infirmitates & miſerias noſtras ſanemus, omniaque bona quibus egemus, à Deo impetremus, iuxta illud Rom. 8. 26. *Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram: nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus; ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Ingens ergo donum Dei & Spiritus ſancti eſt donum orationis. Secundò & preſſiùs, magiſque appoſitè & connexè ad ſequentia, Arias & à Caſtro cenſent ſpiritum gratiæ & precum hic vocari eum, quem Deus iniecit Hieroſolymitis, cùm Chriſtum viderunt in cruce confixum, vt ſcilicet eum aſpicerent oculis, non toruis & crudelibus, ſed benignis, gratioſis & commiſerantibus, indeque erumperent in lachrymas & preces, optantes vt Deus Chriſti innocentis, & tam dira patientis miſereretur. Spiritus enim in Scriptura ſignificat mentis impetum & vehementiam, v. g. ad amandum & commiſerandum, ſi ſit Spiritus miſerationis, vti hic eſt. Hunc eſſe ſenſum patet ex Hebræo, vbi hæc verba pendent ex ſequentibus: *Et aſpicient ad me quem confixerunt & plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenito.* Hæc enim eorum commiſeratio fuit initium fidei & conuerſionis ad Chriſtum, ac propagationis Eccleſiæ. Deus enim ob hanc eorum compaſſionem in Chriſtum, dedit eis fidem, gratiam & ſalutem per Chriſtum. Simili modo ex aſpectu

Spiritus precum quis.

A Chriſti crucifixi compuncta, & ad vitam perfectam conuerſa eſt S. Eliſabetha, regis Hungariæ filia, alijque permulti, vti mox oſtendam. Quare minùs rectè ad literam aliqui cenſent, hunc ſpiritum gratiæ & precum promitti hic Machabæis, vti eum Iudæ Machabæo datum ſcimus. Rurſum Mariana hunc ſpiritum gratiæ & miſerationis paſſiuè accipit, quaſi dicat, Faciam vt fideles mei omnibus ſint grati, vt omnes eorum miſereantur, eiſque opem ferant.

Mor. diſce hic magnum Dei donum eſſe donum orationis & precum: oratio enim eſt fiſtula cæleſtis, per quam à Deo per merita Chriſti ſugimus omnem gratiam, quaſi manna. Eo excelluerunt S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Thomas Aquinas (qui ſuam ſapientiam & doctrinam orando, potiùs quàm ſtudendo ſe adeptum eſſe profeſſus eſt) S. Franc. Xauerius, & alij, qui, eo nixi ardua quæque ſuſceperunt & perfecerunt, adeoque nihil à Deo poſtularunt, quod non impetrarint. Ad hoc diſponit & ducit ingens in Deum fiducia, quam parit profunda conſideratio tum bonitatis Dei tum meritorum Chriſti. Quid enim Deus benigniſſimus neget ſuis amicis qui vitam ſuaque omnia pro eo prodigunt? Quid ijſdem obtendentibus Chriſti ſanguinem, dolores & mortem acerbiſſimam, per eamque ſupplicantibus, abnuat? Hinc fides thaumaturga, miraculorum operatrix, & ſuſcitatrix mortuorum, imò damnatorum, aut certò damnandorum. Vis exempla? Accipe pauca è multis. S. Eliſabetha precibus adoleſcentem vanum conuertit, & ad Religionem impulit, ita vt eâ orante adoleſcens clamaret: *Ceſſa ô domina, ceſſa, quia vaſtiſſimo ſupplicationis tuæ incendio præcordia mea, & ipſa medulla depaſcuntur, ita vt deficiam & emoriar.* Ita habet eius Vita.

Anno Domini 959. perfectam pacem obtinuit Eccleſia Anglicana defuncto Eduino rege, & ſuccedente in monarchiam regni totius Edgaro. Porrò precibus ſancti Dunſtani, quem afflixerat, ne penitus ad inferos damnaretur, animam eius ereptam, ita narrat Osbertus monachus: *Interea Eduinus è vita præſenti ſubtractus, & anima ipſius, Dunſtano in orationibus occupato, à quibuſdam teterrimis hominibus curſim è veſtigio eſt præſentata. Cuius miſeriam miſeratus, ſuarum iniuriarum immemor, pro liberatione eius immenſos omnipotenti Deo lachrymarum imbres effudit, nec ab eis deſtitit, donec* D *ſe pro eo exauditum agnouit. Facto igitur non grandi interuallo, Mauri illi ad Dunſtanum ſua præda vacui redeunt. Et quia ſuas iniurias vlciſci ſuperuacuè venerant calumnioſas voces depromunt; quorum ille furores nihil penſans, Deo ſuper ineffabili miſericordia gratias egit.* Ita habet Osbertus in Vita S. Dunſtani, & ex eo Baron. anno Chriſti 959.

Sophronius in Prato ſpirit. cap. 44. narrat de ſene quodam, cuius diſcipulus negligens mortuus eſt. Contriſtatus ergo orauit & dixit: Domine Ieſu Chriſte verax Deus noſter, reuela mihi, quid ſit circa fratris animam. Aſpexit autem in exceſſu mentis effectus, fluuium ignis, ingentemque in ipſo igne multitudinem, ac medium fratrem illum ad medium vſque demerſum. Tunc ait illi ſenior: *Nonne te propter hanc pœnam orabã, vt tuã animã ageres, fili?* Reſpondit frater, & ait ſeni: *Gratias ago Deo, pater, quòd vel caput meum requiem habet, Per orationes enim tuas ſupra caput Epiſcopi ſta-*

Anno 920. fato conceſſit Siſinandus quartus Compoſtellanus Epiſcopus, cuius tanta fuit fama ſanctitatis, vt Ioannes Papa (opinor decimus) per literas & tabellarium proprium ſe precibus ipſius commendauerit. Mortuus eſt autem ſchio confectus. In cuius obitu voces auditæ ſunt angelorum canentium: *Veni electe Dei, intra in gaudium Domini tui.* Succeſſit illi Gundeſindus V. Compoſtellanus Præſul, & Comitis cuiuſdam filius; ſed hic cùm mundo, quàm Deo, magis deditus eſſet, vitam non ſatis pio fine clauſiſſe dicitur. De qua re mater eius, matrona pia graui confecta dolore, & de anima filij vehementer ſollicita, ante aram beatiſſimi Iacobi Apoſtoli diuinam miſericordiam dies noctéſque non deſtitit implorare, & fletibus, precationibus, ieiunijs, eleemoſynis ſibi demereri, interpoſito S. Iacobi patrocinio, donec quâdam nocte in templo eiuſdem Apoſtoli vocem hanc audiuit: *Scias filium tuum hâc nocte ad electorum ſocietatem admiſſum fuiſſe.* Ita habet Ioannes Vaſæus in Chronico Hiſpan. ad annum 920.

ET ASPICIENT AD ME QVEM CONFIXERVNT] Stolidè Iudæi ex Chaldæo hoc intelligunt de Chriſto quodam filio Ioſeph, quem in bello occubuiſſe fabulantur; aut de Iuda Machabæo ab hoſtibus occiſo. Vox enim *me*, ſignificat hic loqui Deum: hebr. eſt דָּקָרוּ *dakaru*, id eſt transfoderunt, tranſpunxerunt, transfixerunt, ſcilicet Iudæi infideles & impij Chriſti caput ſpinis, manus & pedes clauis, latus lanceâ in cruce. De Chriſto enim cruce transfixo hîc eſſe prophetiam, & ſermonem, docet & interpretatur S. Iohannes c. 19. 33. vbi cùm narraſſet milites non fregiſſe Chriſti crura, eò quòd viderant eum iam mortuum; *Sed vnus militum*, inquit, *lanceâ latus eius aperuit. Facta ſunt enim hæc, vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.* Ita S. Hieron. Theodor. Cyrill. omneſq; alij Interpretes, Græci & Latini; quin & Hebræi priſci apud Galatin. libr. 8. cap. 17. Loquitur de Iudæis qui Chriſtum in cruce aſpexerunt, præſertim ijs qui ei compaſſi & commiſerati ſunt, vti paulò antè dixi, & fusè rectéque probat Alcazar Apocal. 1. v. 7. notat. 6. qualis fuit Centurio, eiuſque ſocij, qui *viſo terræ motu & his quæ fiebant, timuerunt valdè, dicentes: Verè Filius Dei erat iſte*, Matth. 27. 54. Porrò tales multos, imò pleroſque fuiſſe, ſignificat Lucas c. 23. 48. dicens; *Et omnis turba eorum, qui ſimul aderant ad ſpectaculum iſtud, & videbant quæ fiebant percutientes pectora ſua reuertebantur.* Ita Arias, à Caſtro, Salmeron tom. 10. tract. 48. in fine, & Alcazar loco iam citato. Pro *confixerunt*, Septuag. vertunt, *inſultauerunt*, quia pro *dakaru* per metatheſin legerunt, רָקְדוּ *rakadu*, id eſt ſaltarunt, inſultarunt. Ita S. Hieron.

Symbolicè, Cyrill. & Euſeb. lib. 8. Demonſtr. c. 4. hæc adaptant Iudæis in excidio Titi, ijs, inquam, qui agnouerunt cauſam excidij, eſſe, quòd patres eorum Chriſtum crucifixiſſent, ideoque conuerſi ſunt ad Chriſtum. Cæteri enim cauſam excidij non in Chriſti cædem, vtpotè quem non agnouerunt, imò negarunt eſſe Meſſiam, ſed in ſeditiones cædeſque mutuas, & alia Iudæorum peccata retulerunt, vt patet ex Ioſepho l. 6. Belli c. 16.

Anagog. id implebitur in die iudicij, quando

A Iudæi alijque impij, qui hîc noluerunt Chriſtum agnoſcere, inuiti tunc agnoſcent: nam damnabuntur eo quòd ipſum tranſfixerint, aut transfixionis & paſſionis eius fuerint immemores, & ingrati ſuis ſceleribus, ideoque plangent. Ita explicat S. Iohannes Apocal. 1. 7. *Ecce, ait, venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ.* Vide ibi dicta. Imo multi putant hunc eſſe ſenſum literalem, vt Theodor. Remig. Lyran. hîc, & S. Auguſt. l. 20. Ciuit. c. 30. Suarez 3. p. to. 2. diſp. 57. ſect. 9. Ianſenius in Concord. Euangel. c. 144. Toletus Iohannis 20. 37. qui ex hoc loco probant, ſtigmata crucifixionis & paſſionis in Chriſti corpore poſt reſurrectionem manſiſſe, eaque videnda fore ab impijs in die iudicij. Sed ex dictis patet, hunc ſenſum potiùs eſſe anagogicum. Huc quoque alluſit Chriſtus Matth. 24.
B 30. dicens: *Et tunc parebit ſignum filij hominis* (puta crux, cum clauis, lanceâ, &c.) *in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ*, &c. Denique nonnulli idipſum extendunt ad particulare cuiuſque hominis iudicium. Ita Innocentius Pont. lib. de Miſeria conditionis humanæ, & ex eo Ludolphus volumine 3. de Vita Chriſti c. 46. cenſent, quemque hominem in morte videre Chriſtum in cruce poſitum; malum, ad ſuam confuſionem, vt erubeſcat ſe non eſſe redemptum ſanguine Chriſti, ſuâ culpâ id exigente; & hoc eſſe id quod hîc dicitur à Zacharia: *Aſpicient ad me, quem confixerunt*, bonum verò Chriſtum videre ad ſuam exultationem. Idque probant ex 1. Theſſ. 3. 13. *In aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti*, id eſt, inquiunt, in die mortis, quando apparet tam bonis quàm malis, Chriſtus in cruce poſitus. Et ex A-
C pocal. 3. 3. *Veniam ad te tamquam fur.* Verùm hæc infirma & incerta ſunt ac proinde temerarium videtur illa aſſeuerare, vti rectè ait Dionyſ. Carthuſ. Dialogo de particulari iudicio art. 2. & 11. In iudicio tamen vniuerſali apparebit Chriſtus, non crucifixus, ſed cū cruce, & cicatricibus quinque vulnerum, vti iam dixi. Quare iudicium particulare cuiuſque peragit Chriſtus, vel per ſe, vel per angelos. Per ſe, non deſcendendo de cælis (ſic enim quâlibet horâ, vtpote qua multi per orbem moriuntur, deberet de cælo deſcendere, ſicque replicare multoties, vt iudicet eos qui eodem inſtanti in varijs locis & prouincijs moriuntur) ſed per mentalem locutionem, quâ manens in cælo empyreo loquitur animæ in terra morienti, reuelans ei ſua facta, dictanſque ſententiam vitæ, vel mortis æternæ. Sic enim angeli loquuntur inuicem, etiamſi à ſe mutuo longiſſimè diſtent. Vel
D certè iudicium particulare exercet per angelos: illi enim ſunt eius adminiſtratorij ſpiritus, vt ait Apoſtolus Hebr. 1. Vnde Bartholom. Sibylla S. Theol. Doctor, Ordinis S. Dominici, in Speculo peregrin. quæſt. decade 1. c. 2. q. 9. cenſet Chriſtum hoc iudicium exercere per angelum Cuſtodem cuiuſque vt is deinde eum pro meritis vel ad Purgatorium, vel ad cælum deducat, vel tradat dæmoni, vt eum rapiat in gehennam. Hoc enim ad angeli cuſtodiam pertinere videtur, eiuſque eſſe vltimus actus.

An Chriſtus crucifixus appareat cuique animæ in morte ſua.

ET PLANGENT] non tam ſuos dolores, vti facient impij in die iudicij, quàm Chriſti indignā necē. Ait enim: *Plangent eum*, ſcilicet indignè crucifixum, & occiſum, *planctu quaſi ſuper vnigenitum*,

vt

vt doleri ſolet in morte primogeniti. Eſt enim Chriſtus *primogenitus omnis creaturæ.* Coloſ. 1. v. 15. *Sunt plãctus Adadremmon in campo Mageddon*, id eſt, ſicut planxerunt olim Iudæi Ioſiam regem optimũ à Pharaone cæsũ in campo Mageddo, cuius filius & antitypus fuit Chriſtus in Ieruſalem occiſus à Iudæis. Ita S. Hieron. *Crucifixo*, ait, *Domino ſaluatore renouabitur plãctus in Ieruſalem ſeparatis viris à feminis, eò quòd tempore luctus non debeamus ſeruire coniugijs & operi nuptiarum.* Id probat ex Ioëlis 2. 16. *Egrediatur ſponſus de cubiculo ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.* Et ſubdit: *Hoc non ſolùm tempore anguſtiæ fieri, ſed etiam in tempore orationis, quando volumus Deum deprecari. Igitur & nunc domus Dauid, & tribus domus Nathan, & tribus domus Semei à ſuis vxoribus ſeparantur, vt plangant Dominum.* Loquitur ad literam de plãctu fidelium in morte Chriſti, vti paulò antè oſtendi, Gregor. Nazianz. in carmine cui titulus. *Chriſtus patiens*, teſtatur militem illum qui lanceâ latus Chriſti perforauit, altero oculorum fuiſſe captũ; ſed Chriſti ſanguine & aqua ad oculum admotis, viſum recuperaſſe, ac Chriſti virtute agnita, pectus ſuum percuſſiſſe, ipſumque verum filium Dei agnouiſſe. Salmeron to. 10. pag. 496. idem citat non tantùm ex Nazianz. ſed etiam ex Iſidoro. Rom. Martyr. die 15. Martij, aſſerit Longinum fuiſſe eum qui latus Chriſti perforauit, indeque credidit & Martyr euaſit. Hoc ſignificat *τὸ aſpicient*, ſcilicet iam oculis cordis, quàm corporis, *in me quem confixerunt.*

Planctus fidelium ob mortem Chriſti.

Symbol. hunc planctum rectè accipias, tum eum quo planxerunt fideles, partim ex pœnitentia & lætitia conuerſionis ſuæ, qua receperunt Spiritum ſanctum; partim ob perſecutiones varias, quas propter Chriſtum primitus paſſi ſunt à Iudæis & Gentilibus; imò hunc ad literam hîc intelligi cenſet S. Hieron. Remig. Albert. & Alcazar loco iam citato: tum eum quo quotannis fideles, præſertim in hebdomada ſancta (in qua Deus in fideles & pios effundit hunc ſpiritum gratiæ & precum ſiue commiſerationis) recolunt, & plangunt paſſionem Chriſti, dum cogitant ſe ſuis peccatis crucifixiſſe Chriſtum, ideoque pœnitentiam agunt, & auſteram vitam capeſſunt, appetitus ſuos edomant, ſtudentque mortificationi, vti faciunt Religioſi. Hi enim reipſa compatiuntur Chriſto, dum ob Chriſti recordationem, venerationem, amorem & imitationem, mortificationem Ieſu in carne ſua circumferunt, vti ait Apoſtolus, itaque quaſi iuſta Chriſto pro ſe crucifixo perſoluunt, eique parẽtant. Reipſa enim dicunt, planguntque illud Thren. 4. 20. & c. 5. 18. *Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus, captus eſt in peccatis noſtris. Cecidit corona capitis noſtri: væ nobis, quia peccauimus.* Porrò planctus hic eſt in Adadremmon, id eſt, in hortis malogranatorũ: tales enim ſunt Religiones & monaſteria, in quibus viget diſciplina & charitas, quorum cura ad ſponſam Chriſti pertinet, iuxta illud Cant. 6. 10. *Deſcendi in hortum meum, vt viderem poma conuallium, & inſpicerem ſi floruiſſet vinea, & germinaſſent mala punica.* Et ca. 7. 12. *Manè ſurgamus ad vineas, & videamus, &c. ſi floruerunt mala punica.* Hinc ſeorſim plangunt viri in monaſterijs virorum, & ſeorſim mulieres in monaſterijs feminarum, agentes pœnitentiam vitæ religioſæ. Porrò maximè plangunt domus Dauid, Na-

A than, Leui & Semei, quæ Chriſto erant cognatę, id eſt, quæ pietate & charitate ad Chriſtum proximè accedunt. Vnde Dauid exponitur dilectus, Nathan donatus, Leui copulatus, Semei obediens. Hæc Alcazar; cui conſentiunt Iſidor. Clarius, Vatabl. & Dionyſ. Ita Abbas Stephanus in Prato ſpirituali cap. 64. tribus ſenibus de animæ ſalute diſſerentibus: *Ego*, inquit, *die noctuq; nihil aliud aſpicio, niſi Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in ligno pendentem.* Ita S. Elzearius Comes Arriani crucifixum ſemper intuens, nullâ iniuriâ, nullâ afflictione, nullâ moleſtiâ mouebatur ad iram vel impatientiam, ſed omnia placidè immoto vultu & inuictâ patientiâ tolerabat. Cumque vxor eius Delphina miraretur iſtam apathiam, & cauſam quæreret, reſpondit: *explicabo tibi arcanum pectoris mei. Noueris me interdum ſentire aliquam*

B *indignationem in animo aduerſus infeſtantes me; ſed illicò me conuerto ad cogitandas iniurias Chriſto illatas, eumq; imitari cupiens dico mihi ipſi: Etiamſi famuli tui barbam tuam conuellerent, & colaphos tibi infringerent, nihil eſſet ad Dominum tuum, qui maiora perpeſſus eſt; certumq; habeas, Delphina, me nunquam ceſſare à commemorandis iniurijs Saluatoris mei, donec animus meus plenè ſit tranquillatus.* Hac ratione nulla ei perturbatio, vel commotio potuit dominari. Thomas Cantiprat. lib. 2. Apum cap. 25. p. 5. narrat Martyrem quemdam captum à Gentili tyranno, ſemper gemebundum inceſſiſſe; eumque tyrannus cauſam triſtitiæ quæreret, reſpondiſſe: *Semper triſtis incedo, quia mortis Dei mei memor, continuè in corde meo paſſionis eius ſtigmata porto.* Vnde indignatus tyrannus iuſſit ei cor euelli & diſſecari, in quo reperit Chriſti crucifixi

C imaginem: quâ re commotus, ad Chriſtum conuerſus & baptizatus eſt. Eadem Chriſti crucifixi imago inuenta eſt in corde S. Claræ de Montefalco, vti narrat oculatus teſtis Thomas Bozius lib. 15. de Signis Eccleſ. cap. 3. tom. 2. Nota ſunt ſacra ſtigmata S. Franciſco à Chriſto crucifixo, quem iugiter intuebatur, impreſſa. S. Lidwina iugiter in plagis Chriſti, quaſi in foraminibus petræ, inſtar colũbæ nidificantis commorabatur, vt habet eius Vita apud Surium cap. 7. die 14. Aprilis. Idem fecit S. Clara, diſcipula S. Franciſci, vt habet eius Vita c. 20. apud Surium die 12. Auguſti. Atq; eius aſſecla S. Coleta, vti in eius Vita refert illi coæuus Stephanus Iuliacus. Idem fecit S. Hedwigis Duciſſa Poloniæ, vt habet eius Vita c. 5. apud Surium die 15. Octobris. Et S. Brigitta, vt habet eius Vita c. 5. ac S. Gertrudis, Mechtildis, & Catharina apud Bloſium Abbatem in

D Monili ſpirit. c. 2. Denique S. Eliſabetha, Hungariæ regis filia, cùm quâdam die ornatu & comitatu regio Eccleſiam ingreſſa eſſet, ſtatim vbi crucem vidit Chriſtumq; in ea pendentem, cœpit in lachrymas ſolui, & dolore acerrimo torqueri, cogitans dicenſque ſibi: *Deus & Saluator meus in patibulo moritur: ego gemmis, auro, purpuraq; fulgeo: ille ſpineam coronam geſtat; ego auream: ille inter latrones, hoſtes & deriſores; ego turba famulorum me colentium cingor.* Quarè cùm ſe propterea infelicem, miſeram, ac penè damnatam appellaret, quòd tam malè ſuum imitaretur creatorem, exanimis in terram corruit, ægreque ad ſe reuerſa, ſtatuit vitam mutare, Chriſtique humilitatem & crucem imitari, ut reipſa præſtitit. Ita habet eius Vita, & Hier. Platus l. de Dign. Card. c. 17.

PLANGANT EVM] Tranſit à prima perſona ad tertiam, putà à *me* ad *eum*. Hinc Sanchez putat Prophetam poſt raptum ad Chriſtum, eiuſque plagas, quibus confixus eſt illico redire & reuolare ad Machabæos, de quibus egit toto capite. q. d. In perſecutióne quam ab Antiocho diriſſimam ſuſtinebit populus Iudaicus, pij omnes plangent ſuper eum, ſcilicet populum iam dictum: omnes enim tunc planxiſſe patet 2. Machab. 1. Verùm in præcedentibus nulla vaſtationis, ſed roboris & victoriarum Machabæorum facta eſt mentio. Adde, hunc raptum videri nimia ſubditum & inſolentem. Ad eum tamen alludi non nego.

Secundò, Alcazár loco citato, cenſet *τὸ me*, ad Patrem æternum referri: illum enim in ſua, id eſt in prima, perſona loqui ſolere in Scriptura; ſed *τὸ eum* referri ad Filium. q. d. Aſpicient me Patrē
B
quem confixerunt; quia mihi inflictum fuit vulnus, quod Chriſto filio meo dilectiſſimo inflixerunt, iuxta illud Malachiæ c. 3. 8. *Si affiget homo Deum, quia vos configitis me?* Quare efficiam vt plangant eum.

Tertiò, alij paſſim ſimpliciùs cenſent eſſe enallagen Hebræam: Hebræi enim ſæpè mutant perſonas, & de ſeipſis nunc in prima, nunc in tertia perſona loquuntur. At faciliùs dicas, hucuſque locutum eſſe Chriſtum de ſe in prima perſona, nunc verò loqui Prophetam de Chriſto, ideoq; loqui de eo in tertia perſona. Propheta enim id quod Chriſtus paucis dixerat, exaggerat & oſtendit quantus de eius confixione in cruce futurus ſit omnium planctus. Septuag. vertunt, *plangent ſuper ſe*, quos ſequens S. Iohannes Apoc. 1. 7. *Plangent*, ait, *ſe ſuper eum omnes tribus terræ*: quia in die
C
iudicij plangent impij ſuper ſe, eò quòd Chriſti necem vel procurarint, vel illi ingrati fuerint, de quo plura in fine capitis.

Porrò docet hîc Zacharias inter varios affectus, quos ex meditatione paſſionis Chriſti elicere poſſumus, vt admirationis, amoris, gratitudinis, compunctionis, timoris, pœnitentiæ, imitationis, patientiæ, gaudij, ſpei, &c. eminere affectum compaſſionis, eumq; propriè nos Chriſto pro nobis patienti debere. Quis enim non intimis ſenſibus condoleat Chriſto innocenti & ſancto, imò Dei filio vnigenito, cùm eum in cruce confixum intuetur, tot tantaque pro ſe tam amanter pati? Quis non ex commiſeratione gemat, & lachrymis diffluat? Verè S. Bonauent. in Stimulo
D
diuini amoris: Quid, ait, fructuoſius eſſe poſſit, quid ſuauius, quàm ex toto corde compati amariſſimæ paſſioni Ieſu Chriſti Domini noſtri? Vide eumdem, & noſtrum Franciſcum Arias lib. de Oration. mentali cap. 12. Quocirca S. Clara, diſcipula S. Franciſci, iuſſit Monialibus ſui Ordinis, crebrò plangere mortem Chriſti, vti habet eius Vita.

VERS. 10. *Adadremmon vrbs quæ & qualis.* SICVT PLANCTVS ADADREMMON] Primò, *Adadremmon* vrbs erat iuxta Iezrahel, quæ poſteà dicta eſt Maximianopolis, ſita in campo Mageddo, vbi occiſus eſt Ioſias rex Iuda à Pharaone Nechao, cuius mortem luxit Ieremias & totus Iſrael, 2. Paral 35. q. d. In crucifixione & morte Chriſti maximus erit fidelium planctus, qualis fuit in cæde Ioſiæ optimi regis, qui fuit proauus & typus Chriſti. Ita S. Hieron. Remig. Albertus & alij. Videtur hæc vrbs ita dicta à copia malo-
A
granatorum. *Remmon* enim hebr. idem eſt quod malogranatum, *hadad*, vel, vt Chald. legit, *hadar*, idem eſt quod decor. Dicta eſt ergo vrbs hæc amœniſſima *Adadremmon*, id eſt, decor malogranatorum. Vnde Arabicus & Syrus vertunt, *ſicut planctus ſuper filium Amon* (id eſt, ſuper Ioſiam: Ioſias enim fuit filius Amon, Matth. 1. 10) *in campo Mageddo.*

Secundò, Septuag. more ſuo nomina propria ex etymo interpretantes pro *Remmon* vertunt, *malum punicum*, ſiue granatum: pro *Mageddo* vertunt, *ſucciſus*. Sic enim habent, *Sicut planctus mali punici*, aut potiùs, *puniceti, quod in campo ſuccidetur*. Vbi rectè notat S. Hieronym. Græcum ῥοῶνος (ſic enim legendum in Septuag. non ῥοῶν, id eſt, malorum punicorum, vti legunt Complutenſ.) non malum punicum, ſed punicetum, id eſt lo-
B
cum malis punicis conſitum, ſignificare. Iam S. Cyrillus verſionem Septuag. ſic explicat: q. d. in Chriſti morte *ſimilem planctum fore, qualis eſt planctus agricolæ, cùm arbor malogranati cum ſuis pomis exſcinditur. Arbor eſt εὐανθής (id eſt pulchrè florens) & frequentes à radice mittens ramos, rectos & proceros, quæ cùm malis ſuis puniceis decoratur, tunc admirationem mouet.* q. d. Sicut exciſo puniceto maximè dolet herus, vtpote qui in eo ſuas habebat delicias, præſertim dum floribus purpureis inſtar calyculorum, aut malis punicis vermiculantibus ornantur, (vti Romanorum delicias eſſe videmus in punicetis) ſic ſummè dolebunt omnes pij in morte Chriſti. Vtitur ſimilitudine granatorum potiùs quàm aliorum fructuum, quia granata dum comprimuntur ſanguineum fundunt ſuc-
C
cum, eumque ſapidum & ſalutarem, qui repræſentat ſanguinem Ioſiæ & Chriſti, quo ſaluatus eſt mundus. Vnde ſponſa Cantic. 8. 2. *Dabo tibi poculum ex vino condito, & muſtum malorum granatorum meorum.* Addit Cyrill. malogranato ſignificari optimates reipubl. Theodor. verò Septuag. ſic explicat: Sicut, inquit, lignatores ſecantes maximam arborem malogranatorum, ingentem ſtrepitum faciunt; ſic horum planctibus omnium aures circumſonabunt. Inſuper charitatis typus eſt malogranatum: habet enim grana denſiſſima & coniunctiſſima, inſtar vuæ, adeoque videtur vua pomi, ſicut botrus eſt vua vitis: corrice enim eſt pomum, ſed granis vua & botrus. Adde, puniceos vel purpureus punici mali, floriſque eius color, amoris eſt ſymbolum. Hæc
D
de verſione Septuag. ex qua cenſent nonnulli, in morte Ioſiæ ſucciſum eſſe punicetum, iuxta quod ipſe occiſus eſt, dictum Adadremmon, ideoque hîc eius fieri mentionem, quòd duplicem luctus cauſam & ſimilitudinem ingerat, vnam ex morte Ioſiæ, alteram & ſucciſione puniceti.

Tertiò, Chald. putat duas luctuoſas cædes, ſcilicet Achab & Ioſiæ hîc ſignificari, & ab vtraque peti ſimilitudinem. Sic enim vertit, *ſicut planctus Achab filij Amri, quem occidit Hader Remmon* (Benadad) *filius Tabremon* (rex Syriæ, vt patet 3. Reg. 15. 18. & cap. 22. 24.) *in Ramoth Galaad: & ſicut planctus Ioſiæ filij Amon, quem occidit Pharao claudus in campo Mageddo.* Verùm Achab impius fuit rex: vnde in eius morte non fuit magnus planctus, & ſi fuiſſet, eo non vteretur Scriptura, nec ei compararet planctum de morte Chriſti. Quocirca à Caſtro ſuſpicatur, Adad hunc fuiſſe

virum

virum quempiam celebrem, ciuem Remmon, occiſum in Mageddo, cuius mors communi omnium planctu celebrata ſit, eiuſque hiſtoriam tempore Zachariæ fuiſſe vulgatiſſimam, licèt ea nobis ſit incognita.

Eſt ergo Hebræis prouerbium: *Planctus Adadremmon vel planctus Ioſiæ*, ſignificans ingentem planctum, qualis eſt planctus vnigeniti defuncti: Simile Gentilibus fuit: *Planctus Adonidis*. Venus enim Adonidem mortuum amarè planxit, cuius lamenta annuo planctu & ſolemni refricabant & celebrabant. Vnde Venus apud Ouidium lib. 10. Metamorph.

——Luctus, ait, *monumenta manebunt*
Semper Adoni mei. repetitaq; mortis imago,
Annua plangoris peraget ſimul anima noſtri.

Et Ezech. c. 8. 14. vidit in templo mulieres plangentes Adonidem. Vide ibi dicta. B

Vers. 12. SEORSVM] Quia apud Hebræos, imò & Græcos feminæ ſeparabantur a viris in conuiuijs, in oratione, alijſque actibus publicis & ſolemnibus adeò vt apud honeſtiores pars vna domus viris deputata eſſet, quæ andronitis, pars altera feminis, quæ gynæconitis dicebatur. Ita ex Plutarcho, Athenæo & alijs Sanchez.

FAMILIÆ DOMVS DAVID] omnes hæ familiæ, ſed quatuor præ cæteris plancturæ in cæde, non Iudæorum tempore Antiochi, ſed Chriſti, aſſeruntur, ſcilicet David, Nathan, Leui & Semei, pro quo Septuag. habent *Simeon*. Verùm Semei, vel Simeon hic, non eſt ille filius Iacob ſecundo genitus, frater Iudæ, & patriarcha; ſed alius, ait Lyran. eo longè poſterior, qui vita & ſapientia illuſtris ſcholam ſiue ſectam inſtituit, de quo S. Hieronym. in Iſaiæ 8 & ad Algaſiam quæſt. 10. C Duas domos, inquit, Nazaræi duas familias interpretantur, Sammai & Hillel, ex quibus orti ſunt Scribæ & Phariſæi, non multò priuſquam Chriſtus naſceretur, quorum ſcholam Akibas poſtea rexit; & has eſſe duas domus quæ Saluatorem non receperunt, qui illis fuit in ruinam & in ſcandalum. Iam quænam fuerint hæ quatuor familiæ, non conſtat: conſtat tempore Zachariæ & Chriſti fuiſſe Iudæis notas & celebres. Duæ tamen de ijs probabiles ſunt opiniones. Prior, hoſce quatuor fuiſſe proauos Chriſti: vnde eorum familias maximè luxiſſe in morte Chriſti, tamquam cognati ſui, præſertim eos qui Chriſti fidem erant amplexi. Nam Lucas c. 3. in genealogia Chriſti eius proauum nominat, Leui v. 24. & aliũ v. 29. deinde Semei v. 26. rurſum Nathan & David v. 31. Fauent S. Matth. Marcus & Lucas, qui dicunt in Chriſti nece non tantùm planxiſſe mulieres, & omnes notos eius ſtetiſſe à longè, ſed & totam turbam viſis tot prodigijs quæ tunc contigerũt, percuſſiſſe pectora ſua. Ita Arias & à Caſtro.

Poſterior eſt S. Hieronym. Theodor. Remigij, Alberti, Riberæ & aliorum plurium, per familiam David ſignificari proceres, hi enim prognati ſunt ex David: per poſteros Leui ſignificari ſacerdotes & pōtifices; hi enim ex Leui deſcenderunt: per Semei, vel Sammai, ſignificari doctores & Scribas, qui Sammai habuerunt ducem & magiſtrum: per poſteros Nathan Prophetæ ſignificari Prophetas, id eſt, viros religioſos, qui orationi, meditationi, Deique laudibus vacabant, qui in libris Regum vocantur filij Pro- A phetarum. Hæc enim erant officia Prophetarum indeq; ſpiritum propriè prophetandi, id eſt, futura prædicendi, nonnulli ex illis magis in ſpiritu eleuati concipiebant.

Dices, Multi ex his, vt ſacerdotes & Scribæ non planxerunt mortem Chriſti; ſed eam procurarunt. Reſp. in Scriptura ſæpè ea facta, vel futura dicuntur, quæ fieri decet, aut debent, ſiue quæ vt fiant honeſtas & rerum natura poſtulat, vel quibus vt fiant iuſta grauiſque cauſa datur, vt dixi in proœmio canone 15.

Quatuor ergo hæ familiæ plancturæ dicuntur in morte Chriſti: quia decebat eas plangere, quia quælibet planctus propriam grauemque habebat cauſam; etſi multi ex ijs peruerſi re ipſâ non planxerint. Familia enim David propriam plangendi cauſam habebat, eò quòd Chriſtus ex ea prognatus quaſi rex & Meſſias, occideretur. Rurſum quòd propter Chriſtum occiſum deſtrueretur regnum Dauidis & Iudæ. Familiæ Leui plangendum erat, eò quòd Chriſtus Sacerdos & Pontifex, omnibus Leuiticis ſacrificijs & ſacerdotibus adumbratus, necaretur, quodque ipſa necis eius eſſet cauſa, ideoque ab ea auferretur ſacerdotium, templumque à Romanis polluceretur & combureretur. Familiæ Semei plorandum erat, quòd Chriſtus Doctor orbis interimeretur, idemque Doctorum & Scribarum ordo contaminandus & abolendus eſſet. Familiæ Nathan lugendum erat, eò quòd Chriſtus Prophetarum dux iniquiſſimè & crudeliſſimè necaretur, idcoque ab eis auferenda eſſet omnis prophetia, religio & ſanctitas. Adde, multos ex his familijs fuiſſe pios & conuerſos ad Chriſtum, qui C ſanè ſeipſa eius mortem acerbè planxerunt. Inſuper Arias, Mariana & Sanchez cenſent has quatuor familias præ cæteris planxiſſe mortem Ioſiæ, eique ſuo planctu parentaſſe, idemque multos ex ijs feciſſe Chriſto Ioſiæ antitypo. Denique hæ, omneſque aliæ familiæ plangent in die iudicij, quando videbunt ſe, vel ſuos ob Chriſti necem vel procuratam, vel vilipenſam, ab eodem iam glorioſo judicante & regnante, vt ingratos, infideles, rebelles & impios damnari ad æterna incendia. Vnde Septuag. v. 10. pro eo quod Hebr. & Noſter habent, *plangent eum*, vertunt, *plangent ſuper ſe*. Et ex ijs S. Iohannes loquens de Chriſto iudice Apocal. 1. 7. *Plangent ſe ſuper* (propter) *eum omnes tribus terræ*. Ex quo liquet, hunc ſenſum de planctu impiorum in die iudicij, non tam eſſe anagogicum, quàm litteralem. Combinat enim Propheta omnem de Chri- D ſti nece planctum, tam piorum in eius funere, quàm impiorum in die iudicij. Ita S. Auguſtinus, Theod. Remig. Suarez & alij, quos citaui v. 10. quibus adde Tertull. lib. contra Iudæos c. 14. & Irenæum lib. 4 contra hæreſ. c. 66. Plangent ergo tunc impij, quia videbunt ſtigmata vulnerum Chriſti, æquè ac ſua peccata, quæ illorum fuêre cauſa, v.g. videbit Iudas, ſe ſuâ proditione Chriſtum adegiſſe in crucem: videbit diues epulo, ſe ſuis delicijs confixiſſe Chriſtum: videbit ſuperbus, ſe ſuis honoris punctis; auarus, ſe ſuis fraudibus & vſuris; adulter, ſe ſuis libidinibus; pugnax, ſe ſuis pugionibus tranſpunxiſſe Chriſtum: videbit quiſq; impius, quot plagas ſuis ſceleribus Chriſto inflixerit, quot ſpinas eius capiti, quot verbera & dolores ipſi infixerit, quot pœnas ei

Plangent impij Christi necem in die iudicij.

addiderit. Inſuper videbit Chriſtum ſua peccata omnia in ſe luenda, ex immenſo amore ſuſcepiſſe, eaque quantum in ſe eſt expiaſſe; ac proinde videbit ſuam ingratitudinem & dementiā, quòd pœnitere & vitam corrigere, ac Chriſto obedire noluerit, ideoque ſibi fruſtraneam fecerit Chriſti paſſionem & crucem; ac conſequenter quòd ſolâ ſuâ culpâ, negligentiâ & malitiâ pereat, & ideirco iuſtiſſimè damnetur ad horrenda & æterna tormenta. Meritò ergo planget. Denique plangunt quotannis Chriſti cædem omnes familiæ fideles in hebdomada ſancta. Prophetia enim hæc cœpit impleri moriente Chriſto, & poſt eius mortem pergit impleri per ſingula ſæcula, donec A plenè compleatur in fine mundi & die iudicij. Ita Vatabl. & Dionyſ. Hæc explicatio generalis eſt & plena, cæteraſque omnes complectitur: nam Propheta v. 12. hunc planctum dilatare, & ad omnes familias omniaque tempora extendere videtur.

Tropol. plangunt Chriſtum crucifixum Religioſi & fideles, qui ſua vitia mortificant, paſſiones & membra crucifigunt amore Chriſti, vt eius crucem iam actiuam quàm paſſiuam, pro eius honore iugiter, iam in corpore quàm in mente circumferant, vt dicant cum S. Paulo Galat. 6. 17. *Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto*, vti ex Alcazare dixi v. 10.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRædicit Chriſtum fore fontem gratiæ, iuſtitiæ & ſalutis, ideoq; abolenda eſſe idola & pſeudoprophetas, adeò vt parentes ſuos filios, ſi falſa & impia doceant, grauiter puniturì ſint. Fontem autem hunc v. 6. docet aperiendum plagis in cruce, iubente patre ac dicente: Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi: percute paſtorem, & diſpergentur oues. *Vnde v 8. docet Chriſti paſſione tertiam populi partem ſaluandam, eamq; probandam fore per ignem.*

Verſ. 1. IN die illa erit ſons patens domui Dauid, & habitantibus Ieruſalem in ablutionem peccatoris & menſtruatæ.

2. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum: Diſperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltrà, & pſeudoprophetas, & ſpiritum immundum auferam de terra.

3. Et erit, cùm prophetauerit quiſpiam vltrà, dicent ei pater eius & mater eius, qui genuerunt eum: Non viues: quia mendacium locutus es in nomine Domini, & configent eum pater eius & mater eius, genitores eius, cùm prophetauerit.

4. Et erit: In die illa confundentur prophetæ, vnuſquiſq; ex viſione ſua cùm prophetauerit: nec operientur pallio ſaccino vt mentiantur.

5. Sed dicet: Non ſum propheta, homo agricola ego ſum: quoniam Adam exemplum meum ab adoleſcentia mea.

Vers. 1. IN DIE ILLA] cùm ſcilicet videbunt Chriſtum in cruce confixum, ideoque plangent, vt dixit cap. præced. v. 10. tunc enim Chriſtus factus eſt fons ſanguinis, potiùs quàm aquæ, ad abluenda Iudæorum omniumque hominum peccata.

ERIT FONS PATENS DOMVI DAVID] Syrus & Arabicus, *fons qui aperietur domui Dauid.* Alludit ad fontem Siloë, qui typus fuit Chriſti, Iohan. 9. 7. *Siloë* enim hebr. idem eſt quod *miſſus*: Chriſtus autem quaſi legatus à Patre ad nos miſſus eſt, vt nos ei reconciliaret. *Siloë fons qualis.* Siloë fons, inquit Adrichom. in Deſcriptione terræ ſanctæ, cui piſcina, ſiue natatoria Siloë coniuncta eſt, in Occidentali latere vallis Ioſaphat, è radice montis Sion ſcaturit. Aqua eius clara, dulcis & vberrima, cum ſilentio, B vt ait Iſaias c. 8. 22. placideque fluit in torrentem Cedron. Hunc fontem inclytus rex Ezechias reſtaurauit: atque in eius piſcina cæcus ille à natiuitate oculos ſuos, Chriſti ſputo & luto inunctos lauans viſum recepit (quò hic alluditur) Iohan. 9. De huius aquæ virtute diligentiſſimus loci huius perſcrutator Salgniacus ita ferè ſcribit: Fontis huius aqua adhuc hodie, ipſis etiam Saracenis in pretio eſt. Nam cùm corpore naturaliter inſtar hircorum fœteant, in hoc fonte ſe & pueros ſuos lauant, eaque lotione fœtorem ſuum mitigant. Quin & eam Turcæ magni faciunt, quòd eius vſum oculorum viſui conferre experiantur. Scribit Nicephorus l. 8. c. 30. S. Helenam Imperatricem ad fontem hunc mirifica conſtruxiſſe opera. Hæc Adrichom. Siloë ergo & nomine, & virtute ſuâ repræſentat Chriſtum, de quo Iſaias c. 12. 3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris.* Vide ibi dicta.

Quæres, quiſnam hic fons? Aliqui putantes hic agi de tempore Machabæorum, qui repurgarunt templum, & ritus Iudaicos reſtituerunt, *Fons patens domui Dauid quis.* C cenſent hunc fontem fuiſſe templi, quo abluebantur immundi, & menſtruatæ: has enim aquâ vluâ ablutas fuiſſe tradunt Iudæi. Verùm hoc frigidum eſt & Iudaicum. Adde, omnes orthodoxos cenſere hic agi de Chriſto. Reſpondeo *Reſp.* ergo. Primò, S. Hieron. Rupert. Hugo & Lyran. fontem hunc eſſe baptiſmum. *Primò.* Hoc verum eſt, ſed partiale: nam multa peccata poſt baptiſmum committuntur, quæ hoc fonte abluuntur, cùm tamen baptiſmo elui nequeant. Secundò, *Secundò.* Remigius, hunc fontem cenſet eſſe doctrinam, quæ ex ore Chriſti & Apoſtolorū, quaſi ex fonte ſcaturiebat, iuxta illud Prouer. 20. *Os iuſti vena vitæ, & os iuſti parturit ſapientiam.* Vnde Chald. vertit, *in tempore illo erit doctrina legis reuelata, vt ſcaturigo aquarum domui Dauid.* Tertiò, Haymo *Tertiò.* cenſet hunc eſſe fontem miſericordiæ Dei. Quartò, *Quartò.* Vatabl. cenſet hunc fontem eſſe latus Chriſti,

cùm

cùm illud lanceâ perforatum, ſcatúriuit aquam & ſanguinem, quaſi ſymbola Sacramentorum & gratiæ. Hæc vera ſunt, ſed partialia.

Quintò, eſt Chriſtum incarnatū.

Dico ergo, plenè & adæquatè, hic fons eſt Deus incarnatus, putà Ieſus Chriſtus, qui eſt fons, hebr. מָקוֹר *macor*, id eſt vena, ſcaturigo, perenniter in homines quouis ſæculo ſcaturiens aquas omnis gratiæ & doctrinæ. Rurſum Chriſtus eſt fons & origo Spiritus ſancti, quem in nos effundit, ut peccata expurget, & animæ ſitim reſtinguat iuxta illud Iohan. 7. 37. *Si quis ſitit, veniat ad me & bibat. Qui credit in me, ſicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Inſuper fons hic phyſicè apertus fuit, cùm in cruce, latere & corpore Chriſti per plagas aperto, factus eſt ipſe quaſi fons patens baptiſmi, & Sacramentorum omnium. Ita Theodoret. & Hebr. apud Galat. lib. 4. cap. vlt. Item S. Gregor. homil. 20. In Ezech. quem audi: *Fons quippe occultus, eſt vnigenitus Patris, inuiſibilis Deus. Fons verò patens, eſt idem Deus incarnatus: qui fons patens, rectè domus Dauid dicitur, quia ex Dauid genere noſter ad nos redemptor proceſſit. Hi autem Ieruſalem habitant, qui in viſione pacis intima mentem figunt. Peccator verò & menſtruata eſt, vel is qui delinquit in opere, vel mens quæ labitur in praua cogitatione. Menſtruata namque iſta polluta eſt; quia & aliena carne non tangitur, & ſua carne inquinatur. Sic itaque, ſic eſt omnis anima, quæ etſi malum opus non egit, polluta tamen cogitatione ſordeſcit.* Porrò ad crucem & vulnera Chriſti hîc reſpicere Prophetam, patet tum ex cap. 12. v. 10. vbi dixit: *Aſpicient ad me quem confixerunt*: tùm quia fontem hic explicans v. 6. ait: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuū tuarum?* Quinque ergo vulnera Chriſti fuerunt quaſi quinque fontes, tam gratiæ, quàm ſanguinis.

Maximè autem reſpicit ad vulnus lateris Chriſti: tum quia ex eo exiuit ſanguis & aqua, quæ fuerunt quaſi ſymbola Baptiſmi, Euchariſtiæ, & cæterorum Sacramentorum, quibus à peccatis abluimur. Vnde S. Hier. Epiſt. 83. *Cùm ad occaſum*, ait, *latus Chriſti percutitur lanceâ, baptiſmi atque martyrij Sacramenta funduntur.* Et S. Ambroſ. lib. 5. de Sacrament. cap. 1. *Quare*, ait, *aqua? quare ſanguis? aqua, vt emundaret; ſanguis, vt redimeret*: tum quia vulnus hoc fuit maius cæteris, adeoque tantum, vt S. Thomas ei manum imponere potuerit Iohan. 20. 27. Quinimò vulnus hoc videtur totum latus Chriſti penetraſſe, vt videlicet lancea hæc adacta per dextrum latus Chriſti tranſierit eius cor & pericardium, atque cuſpis eius exierit per latus ſiniſtrum ad papillam. Nam vtrumque latus Chriſti fuiſſe transfoſſum, tribus locis docet Prudentius. Primò, in carm. de Paſſione Chriſti, dum ita canit:

Vtrumque latus Chriſti in cruce transfoſſum fuit.

Traiectus per vtrumque latus, laticem atque cruorem.
Chriſtus agit: ſanguis victoria, lympha lauacrū eſt.

Secundò, Periſtephanon hymno 8.

Ipſe loci eſt Dominus, laterum cui vulnere vtroque,
Hinc cruor effuſus fluxit, & inde latex.

Tertiò, Cathemerinon hymno 8.

O nouum cæde ſtupenda vulneris miraculum!
Hinc cruoris fluit vnda, lympha parte ex altera.

Idem inſinuat S. Cyprianus tractat. de Paſſione Chriſti, cùm ait, *De latere tuo, ô Chriſte, diuiſis liminibus aqua & ſanguis emanant.* Hinc & Theophyl. hoc vulnus lateris vocat νύξεις in plurali. Idem confirmatur ex eo, quod S. Thomas lateri Chriſti manum imponere potuerit: ergo lancea per illud profundè fuit adacta; & conſequenter eius cuſpis penetrauit & pertudit latus ſiniſtrum. Vide hîc, ô Chriſtiane, latitudinem vulneris, & conſequenter amoris Chriſti. Hic eſt fons patens; cor inquam patens, in quod introëas: illud ergo ingredere; totum enim te capiet. *Longinus aperuit mihi latus Chriſti lanceâ, & ego intraui, & ibi requieſco ſecurus*, ait S. Auguſt. in Manuali cap. 23. Idem c. 21. *Tuta*, ait, *& firma requies eſt infirmis & peccatoribus in vulneribus Saluatoris. Securus illic habito: patent mihi viſcera per vulnera: quidquid ex me mihi deeſt, vſurpo mihi ex viſceribus Domini mei, quoniam miſericordia affluunt, nec deſunt foramina per quæ effluant. Per foramina corporis patent mihi arcana cordis, patet magnum pietatis Sacramentum, patent viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto. Vulnera Ieſu Chriſti plena ſunt miſericordiâ, plena pietate, plena dulcedine & charitate. Foderunt manus eius, pedes eius, & latus eius lanceâ perforauerunt. Per has rimas licet mihi guſtare quàm ſuauis eſt Dominus Deus meus: quoniam reuerà ſuauis & mitis, & multæ miſericordiæ eſt omnibus eum inuocantibus in veritate; omnibus inquirentibus, & maximè diligentibus. Copioſa redemptio data eſt nobis in vulneribus Ieſu Chriſti Saluatoris noſtri. Magna multitudo dulcedinis, plenitudo gratiæ, & perfectio virtutum. Cùm me pulſat aliqua turpis cogitatio, recurro ad vulnera Chriſti. Cùm me premit caro mea, recordatione vulnerum Domini mei reſurgo. Cùm diabolus mihi parat inſidias, fugio ad viſcera miſericordiæ Domini mei, & recedit à me. Si ardor libidinis moueat membra mea, recordatione vulnerum Domini noſtri filij Dei extinguitur. In omnibus aduerſitatibus non inueni tam efficax remedium, quàm vulnera Chriſti: in illis dormio ſecurus, & requieſco intrepidus. Chriſtus mortuus eſt pro nobis. Nihil tam ad mortem amarum, quod morte Chriſti non ſanetur. Tota ſpes mea eſt in morte Domini mei.*

In vulneribus Chriſti tuta quies.

Huius fontis ſymbolo ſub natiuitatem Chriſti Romæ in taberna meritoria trans Tiberim, fons quidam per totum diem fluxit oleo. Hic enim repræſentabat fontem miſericordiæ & beneficentiæ, quem Chriſtus naſcens orbi attulit, nec tantùm attulit, ſed & ſuis communicauit, dum eoſdem fontes ſibi ſimiles effecit, iuxta id quod ipſe ait Samaritanæ: *Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam*, Iohan. 4. 14. Præclarè S. Ambr. lib. 6. Hexamer. c. 4. *Omnia*, inquit, *habemus in Chriſto, & omnia Chriſtus eſt nobis. Si vulnus curare deſideras, medicus eſt: ſi febribus æſtuas fons eſt: ſi grauaris iniquitate, iuſtitia eſt: ſi auxilio indiges, virtus eſt: ſi mortem times, vita eſt: ſi cælum deſideras, via eſt: ſi tenebras fugis, lux eſt: ſi cibum quæris, alimentum eſt.* Chriſtus ergo eſt fons ſapientiæ, charitatis, gratiæ, virtutis, omniſque boni: ipſe eſt πηγὴ σοφίας καὶ σωτηρίας.

DOMVI DAVID] id eſt, vt S. Hieron. & Gregor. hom. 20. in Ezech. ex domo Dauid, hoc eſt è templo, ait Mariana, ſcaturiens. Vnde Ezechiel. cap. 47. 1. vidit è templo fontem erumpere, & in fluuium creſcere. Verùm quia additur, *Et habitantibus Ieruſalem*, hinc meliùs per *domum Dauid* principes, per *habitantes Ieruſalem* plebem accipias. q. d. Fons hic patet omnibus, tam plebeis, quàm principibus. Meminit Dauidis,

quia Chriſtus Dauidi fuit promiſſus, & ex eo prognatus: eius ergo poſteris in primis exhibendus fuit, ac deinde cæteris Hieroſolymitis & Iudæis. Vnde Chriſtus dixit, ſe non eſſe miſſum, niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael; ac tandem per Apoſtolos hic fons gratiæ propoſitus fuit omnibus gentibus, vt ex eo ſalutem peterent. Ita Theodoret.

Myſticè, S. Hier. domus Dauid eſt Eccleſia, præſertim primitiua Apoſtolorum, in qua quaſi in Ieruſalem habitantes & ciues, ſunt omnes fideles, tam ex Gentibus, quàm Iudæis.

In ablvtionem peccatoris] Cyzici exſtat fons, qui Cupidinis vocatur, ex quo potantes amorem deponere credit Mucianus, ait Plinius lib. 31. c. 2. & Iſidor. lib. 13. Origin. c. 13. Cyzici, ait, fons amorem Veneris tollit. Vt hoc ſit, certè nullus eſt fons qui peccata abluat, & ab ijs peccatores emundet, niſi Chriſtus, qui fonte baptiſmatis ea extergit, ac gratiâ ſuâ non tantùm ea abolet, ſed & eorum ſcaturigines, putà cupiditates terrenas fomitemque libidinis, gulæ, &c. ſopit & reſtinguit, mentemque ſacro igne & cæleſti amore inflammat. Hebr. eſt, *ad peccatum & menſtruam immunditiam*, ſcilicet abluendam & expiandam, nimirum à peccatore & menſtruata, quod Noſter clarè vertit, *in ablutionem peccatoris & menſtruatæ.* Alludit enim ad aquas expiationis, confectas ex cinere vitulæ rufæ, quibus immunditia ex menſtruo, morticino, aliaue quauis pollutione (quæ erat peccatum legale veteris teſtamenti) contracta abluebatur, Num. 19. 11. Vnde Chald. vertit, *dimittam peccata eorum ſicut mundantur aquâ aſperſionis, & cinere vaccæ quæ oblata eſt pro peccato.*

Porrò hęc immunditia legalis, pręſertim menſtrui, typus erat peccati, quod eſt menſtruum, id eſt virus & pollutio ſumma animæ, vt dixi Leuit. 15. v. 19. & 25. ac conſequenter aquæ, expiationis eiuſdem, typus erant ſanguinis Chriſti, quò peccatum omne abluitur.

Porrò ad literam per peccatorem intelligit viros, per menſtruatam fœminas peccato ſordidatas: tam enim mulierum, quàm virorum peccata hoc Chriſti fonte eluuntur.

Symbol. Albert. Lyran. & Clarius, per peccatum intelligunt actuale, per menſtruum originale: hoc enim transfunditur generatione, cuius fæces & reliquiæ in puerpera ſunt menſtrua, vel fluxus ſanguinis, & ſordes inſtar menſtruorum.

Tropol. S. Gregor. hom. 20. in Ezech. Peccator, inquit, eſt qui delinquit opere: menſtruata eſt, mens quæ labitur praua cogitatione.

Moral. S. Bernard. ſerm. 62. in Cant. *Quid*, ait, *tam efficax ad curanda conſcientiæ vulnera, nec non ad purgandam mentis aciem, quàm Chriſti vulnerum ſedula meditatio?* Et S. Bonauent. coll. 7. *Qui ſe intentè & deuotè in ſanctiſſima vita & paſſione Domini exercet, omnia vtilia & neceſſaria ſibi abundanter ibi inuenit: nec opus eſt vt extra Ieſum aliquid quæras.*

Vers. 2. Disperdam nomina idolorvm de terra] Ex hiſtorijs omnibus patet, per Chriſtum & Apoſtolos ſublata fuiſſe vbique idola & idolorum oracula, ac ſacerdotes & Prophetas: de quibus ſubdit, *Et pſeudoprophetas, & ſpiritum immundum,* putà dæmonem qui idolo aſſiſtebat, quaſi eius anima, & per illud loquebatur, dabatq; reſponſa;

Ita S. Cyrill. Remig. & Albert. Pro *pſeudoprophetas* hebr. eſt נְבִיאִים *nebiim*, quod communiter Prophetas ſignificat, à rad. נָבָא *naba*, id eſt prophetauit, ſubinde tamen, inquit Arias, ſignificat ſtultè loquaces & garrulos, qui ſcilicet vanæ orationis, cui nulla veritatis vel virtutis ratio ſubeſt, ſunt artifices, & ſermonis verborumque præſtigijs populum capiunt, à rad. נוב *nub*, quod germinare, & inſtar germinis erumpere & ebullire ſignificat. Vnde נִיב *nib* vocatur fructus, & ſermo, qui eſt fructus & quaſi germen linguæ.

Vers. 3. Cvm prophetaverit qvispiam, ſcilicet falſa & impia, ex inſtinctu ſpiritus immundi & idolorum, vti præceſſit, dicent ei pater eivs, et mater eivs, &c. Non vives qvia mendacivm locvtvs es in nomine Domini] *Mendacium*, ſcilicet in fide & religione; docens idololatriam vel hæreſim. Significat in lege noua Chriſtianos tantos fore zelatores Chriſti & fidei vt nec filijs ab eo apoſtatantibus parcant. Alludit ad Deut. 13. 6. *ſi tibi voluerit perſuadere frater tuus, aut filius tuus, vel filia, clàm dicens: Eamus, & ſeruiamus dijs alienis, non parcat ei oculus tuus, vt miſerearis & occultes eum, ſed ſtatim interficies eum.* Ex quo loco diſcant hæretici, non tantùm licitum & ſanctum ſed & præceptum eſſe à Deo, vt hæretici morte plectantur, adeò vt nec parentes parcant filijs. Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 5. 29. *Si oculus tuus dexter ſcandalizat te, erue eum, & proijce abs te,* &c. *Et ſi dextera manus ſcandalizat te, abſcinde eam, & proijce abs te.* Et cap. 10. 34. *Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, ſed gladium: veni enim ſeparare hominem aduerſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam, & nurum aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius.*

Et configent evm] Heb. דְּקָרֻהוּ *dekaruhu*, id eſt perfodient, transfigent eum, vel gladio, vel lanceâ, vel telo, vel clauis in cruce; Tigurina, *confodient eum*; Vatabl. *transfigent eum*, id eſt, curabunt vt adigatur in crucem. Notat rectè Sanchez, configere, vrere, ſecare in Scripturis per catachreſin, ſignificare quemuis grauem dolorem & ſupplicium. Vnde Septuag. vertunt, *compedibus conſtringent eum.* Sic ait Nahum c. 3. 10. *Omnes optimates eius confixi ſunt in compedibus.*

Vers. 4. Nec operientvr pallio saccino] Septuag. *pelle cilicina*; Pagnin. *pallio piloſo*; Tigurina, *chlamyde villoſa.* Habitus enim Prophetarum exterior erat ſaccus, putà pallium ex pilis & ſetis camelorum, equorum, vel aliorum animalium contextum, ideoque cilicium; vt ipſo habitu populum prouocarent ad luctum & pœnitentiam, vti faciunt Capucini. Ita S. Hieron. Quocirca pſeudoprophetæ ſimile pallium aſſumebant, vt ipſo habitu viderentur eſſe veri Prophetæ. Senſus ergo eſt. q. d. Quia pſeudoprophetæ videbunt ſe etiam à ſuis, imò à parentibus falſitatis redargui, adeoque verberari & occidi; hinc non audebunt deinceps mentiri ſe eſſe Dei Prophetas, ac mendaciter vaticinari. Hinc conſequenter non audebunt veſtem propheticam, putà ſaccum, induere, quaſi veri Prophetæ, præ ſe ferentes pœnitentiam & vitæ auſteritatem. Vnde ſequitur:

Vers. 5. Dicet: Non svm Propheta; homo agricola ego svm] Sicut dixit Amos Amaſiæ cap. 7. 14. *Non ſum Propheta, & non ſum filius Prophetæ.*

re, ſed armentarius ego ſum vellicans ſycomoros.

QVONIAM ADAM EXEMPLVM MEVM] Probat ſe nõn eſſe Prophetam, ſed agricolam. q.d. Imitatus ſum à puero Adamum & primos patres, qui me ſuo exemplo agros colere docuerunt. Adam enim in ſudore vultus ſui victum ſibi parauit, iuxta ſententiam Domini: *In ſudore vultus tui veſceris pane tuo*, Gen. 3.19. In eum ergo intuens, ego potiùs ſtatui ſudore vultus mei ex agro viuere, quàm Prophetam inſolenter agere. Heb. enim קָנָה *kana* ſignific. & poſſidere, inde הִקְנַנִי *hicnani* in coniugatione Hiphil, quæ duplicem actionem ſignificat, idem eſt quod, poſſidere me fecit, vel poſſeſſiones colere me docuit. Vnde Tigurina vertit, *Adam me ab adoleſcentia mea inſtituit, vt poſſeſſiones colerem*; Vatabl. *homo*, id eſt aliquis (*Adam* enim poteſt accipi vel vt proprium nomen primi parentis, vel vt commune cuiuſuis hominis) *docuit me artem paſtoralem à iuuentute mea.* Hebr. enim *hicnani*, ſi à rad. קָנָה *kana*, per *he* deriuetur, ſignificat *poſſidere fecit*; ſi verò à קָנָא *kana* per *aleph*, ſignificat creauit, genuit; literæ enim *aleph* & *he* ſæpè commutantur. Vide pro eo quod Noſter vertit Prouerb. 8. 22. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum*; hebraicè eſt idem *hicnani*, quod Septuag. vertunt, *Dominus creauit me.*

6. Et dicetur ei: Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum qui diligebant me.

7. Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi dicit Dominus exercituum: percute paſtorem, & diſpergentur oues: & conuertam manum meam ad paruulos.

8. Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duæ in ea diſpergentur, & deficient, & tertia pars relinquetur in ea.

9. Et ducam tertiam partem per ignem, & vram eos ſicut vritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum. Ipſe vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum. Dicam: Populus meus es, & ipſe dicet: Dominus Deus meus.

Vers. 6. ET DICETVR EI. QVID SVNT PLAGÆ ISTÆ IN MEDIO MANVVM TVARVM?] Primò, Cyrillus, Theodor. Lyran. Albert. & Vatabl. cenſent hic fieri ſermonem ad pſeudoprophetam, de quo hucuſque fuit ſermo, qui cùm à ſuis vapulaſſet, eſſetque liuidus, rogatus ab alijs, vnde contraxiſſet illos liuores & plagas, reſpondet: Caſtigatus ſui apud parentes meos, ne prophetarem, cuius caſtigationis teſtes ſunt plagæ iſtæ. Aut, vt S. Hieron. qui hæc accipit de pſeudopropheta crucifixo ob falſam doctrinam q.d. Cur crucies affixus? cur clauis adactæ tibi ſunt manus in patibulo? quod ſcelus perpetraſti vt haſce plagas mereris? Arias verò cenſet has plagas ſibi ipſi impreſſiſſe pſeudoprophetam, vt populo ſe faceret venerabilem & ſanctum. Sic enim Prophetæ Baal plagas & ſtigmata ſibi infligebant, vt patet 3. Reg. 18. 28.

Verùm dico hic eſſe ſermonem de Chriſto, eiuſque plagis in cruce. Propheta enim poſt longam digreſſionem quam inſeruit de pſeudopropheta, quem dixit occidendum à Chriſtianis redit ad Chriſtum, quem v. 1. dixit fore fontem patentem domum Dauid. Id enim declarat hic per plagas, quibus aperientur & patefient eius manus, atque ac pedes & latus. Id ita eſſe, patet Primò, ex ipſis verbis, quæ planè ſignificant plagas manuum in Chriſto crucifixo. Secundò, quia ita eas explicat, & Chriſto applicat Eccleſia in Miſſa de paſſione Chriſti. Tertiò, quia illud quod ſequitur, *Percute paſtorem*, &c. omninò Chriſtus ad ſe refert Matth. 26. Quartò, quia Septuag. vertũt, *quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: Quibus percuſſus ſum in domo dilecti mei*, putà à populo meo dilecto. Quintò, quia redit hic Propheta ad Chriſtum, de quo hic eſt omnis eius ſermo, quem hactenus docuit perditurum idola & pſeudoprophetas. Ita Rupert. S. Thom. in pſal. 21. R. Samuel de Aduentu Meſſiæ c. 7. Galatin. l. 8. c. 17. Ribera & alij.

Porrò meritò Propheta rei nouitatem, & prodigium à ſæculis inauditum admirans & obſtupeſcens rogat: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?* quid enim mirabilius à ſæculo, quid magis ſtupendum in cælo, aut in terra, quàm Deus in cruce, quàm Deus plagatus, clauatus, ſpinis coronatus, crucifixus? Eum intuens obſtupuit ſol, luna, omniaque ſidera, ideòque ſuos radios à tam inſigno ſpectaculo retraxerunt: obſtupuerunt ſepulcra & ſaxa; quando in eius paſſione diſciſſa crepuerunt: obſtupuit orbis vniuerſus, quando ad eius necem exhorreſcens terræ motu conquaſſatus, & quaſi è centro conuulſus abſceſſit. Hic ſolus homo non obſtupeſcet? Angeli ſtupuerunt & ſtupent hinc Deum patientem, inde ſtuporem hominum, qui tantum ſpectaculum immoti, & quaſi inſenſibiles ſpectant, ideòque exclamant: *Obſtupeſcite cæli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini vehementer.* Rex cælorum, Deus & creator meus, pro me pendet in cruce, pro me ſeſe euiſcerat, pro me ſeſe exinanit, pro me diriſſimâ morte excarnificatur, & ego terræ vermiculus non obſtupeſcam? ſacro horrore non percellar? totus amore non liqueſcam? plagas plagis, dura duris, mortem morti, amorem amori non rependam? Rependerunt S. Laurentius, S. Vincentius, S. Sebaſtianus, cæterique athletæ & Martyres, qui cruces, cataſtas, ignes, beſtias, ardẽtiſſimè pro Chriſto deſiderarunt, vt qualem qualẽ ei gratitudinem & dilectionem reponerent. Rependerunt S. Anachoretæ, Virgines, Confeſſores, alacri animo tot tantiſque pœnitentijs ſe macerantes, tot vigilijs & laboribus carnem edomantes, vt mortificationem Ieſu iugiter in ſuo corpore pro eius amore & honore portarent. Rependunt monachi, Religioſi, virique contemplationi dediti, qui iugiter oculis mentis cum ſtupore contemplantur Deum, Chriſtumq́ ſuum pro ſe in cruce fixum, totique cum S. Franciſco in hoc diuini amoris incendium & abyſſum abſorbentur; nec aliud dicunt aut cogitant, quàm illud S. Thomæ viſis Chriſti plagis: *Dominus meus, & Deus meus: Deus meus, amor meus, Ieſus meus & omnia.*

Porrò magis pathetica eſt verſio Syri & Arabici Antiocheni: ſic enim habet, *quid ſunt plagæ iſtæ quæ in manibus tuis ſunt? Et dicet: Hæ ſunt plagæ quibus plagatus ſum inter amicos meos* (in domo amico-

amicorum meorum.) Et Arabici Alexandr. *quid ſunt vulnera iſta, quæ ſunt in medio manuum tuis? Et dicet: Euenerunt mihi de domo dilecti mei.*

In medio manvvm tvarvm] Hebr. *inter manus tuas*, quę ſcilicet ſunt in brachijs, collo, pectore, totoq; corpore inter manus interiecto. Vnde Theodor. legit, *in medio ſcapularum tuarum*. Verùm S. Hier. Septuag. & alij paſſim vertunt, *in medio manuum tuarum*; Tigurina, *intra manus tuas*. Agitur enim de plagis & clauis, quibus in cruce transfixæ fuerunt manus Chriſti, ſub quibus à pari plagas pedum & lateris intellige.

Et dicet, His plagatvs svm in domo eorvm qvi diligebant me] putà in Iudæa & Ieruſalem, hæc enim erat domus colentium & diligentium Deum, qui ſe Deum diligere profitebantur, & ad id peculiari obligatione aſtringebantur. q.d. Mei ciues, mei contribules, mei cognati, putà Iudæi quibus promiſſus eram, & ad quos miſſus fui quaſi Meſſias, rex & redemptor, qui me mille beneficijs & nominibus ſummè amare & venerari tenebantur, mei, inquam, fratres, ciues & ſubditi, me vulnerarunt & crucifixerunt, quaſi dicat, Paſſus ſum à meis me plagari & crucifigi, quia eos, licèt immerentes, dilexi, & dilexi nimis, vt eos à plagis eriperem.

Nota, *τὸ qui diligebant me*, valdè pungit, acuitque plagam. Solet enim grauiſſima eſſe plaga & dolor, qui ab amicis infertur. Hinc ſponſa Cant. c. 6. *Filij matris meæ*, inquit, *pugnauerunt contra me*. Idcirco amor à S. Gregor. Nazianz. orat. 28. vocatur Tyrannus dulcis, & ab Euripide in Hippolyto amarus, ac melle & felle fœcundiſſimus. Amor enim vti inſignem habet vim benefaciendi, ita & nocendi. Huius rei ſymbolo Gentiles Aquilonem (id eſt ſolem, qui amoris & beneficentiæ eſt hieroglyphicum) pingebant vnâ manu tenentem citharam & charites, alterâ verò ſagittas & pharetram geſtantem. Hinc & illud: *Vbi amor, ibi dolor: nam ſine dolore non viuitur in amore.* Hinc illa querela & pathos Chriſti de Iuda proditore pſalm. 54. 13. *Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique, &c. Tu verò homo vnanimis, dux meus, & notus meus: qui ſimul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum conſenſu.* q. d. Hoc me cruciat, quòd tu, Iuda, qui meus eras conuiua, me prodidiſti, quem omni modo tueri debebas. Hinc iurgium amantium iræ ſunt amariſſimæ, & fratrum odia acerbiſſima: perinde ac ex vino dulciſſimo, ſi corrumpatur, fit acetum acidiſſimum.

Pathetica Chriſti ad pœnitentem vox.

Tropol. hoc ſibi à Chriſto crucifixo lachrymosè dici ſentiat anima pœnitens: Ecce his quinque plagis plagatus ſum à te, quam dilexi, & vt me viciſſim diligeres effeci: tua debita ego lui, tua vulnera in me ſuſcepi, tuæ deliciæ & veneres clauis me transfixerunt: tua ſuperbia ſpinis caput meum tranſpunxit: tua gula me felle & aceto potauit: paſſus ſum, vt te à tormentis gehennæ liberarem, mortuus ſum, vt te à morte æterna eriperem. Vide quantum pro te dolui. Vide quantum te amaui. Vide quàm parum me redames, quàm amori meo ſis impar & ingratus. Patheticè S. Auguſt. in Medit. c. 6. *Candet*, ait, *nudatum pectus, rubet cruentum latus, tenſa arent viſcera, decora languent lumina, regia pallent ora, procera rigent brachia, crura pendent marmorea, rigat terebratos pedes beati ſanguinis vnda. Specta, glorioſe genitor, gratiſſimæ prolis lacera membra. Vide redemptoris ſupplicium, & redempti dimitte delictum.* Et paulò pòſt: *Quid commiſiſti dulciſſime puer, vt ſic iudicareris? quod ſcelus tuum? quæ noxa tua? quæ cauſa mortis? quæ occaſio tuæ damnationis? Ego enim ſum tui plaga doloris, tuæ culpa occiſionis. Ego tuæ mortis meritum, tuæ vindictæ flagitium. Ego tuæ paſſionis liuor, tui cruciatus labor. O mirabilis cenſuræ conditio, & ineffabilis myſterij diſpoſitio! Peccat iniquus, & punitur iuſtus: delinquit reus, & vapulat innocens: offendit impius, & damnatur pius: quod meretur malus, patitur bonus: quod perpetrat ſeruus, exſoluit Dominus: quod committit homo, ſuſtinet Deus. Quò nate Dei, quò tua deſcendit humilitas? quò tua flagrauit charitas? quò proceſſit pietas? quò excreuit benignitas? quò tuus attigit amor? quò peruenit compaſſio? Ego enim iniquè egi, tu pœnâ mulctaris: ego facinus admiſi, tu vltione plecteris: ego crimen edidi, tu tortura ſubijceris: ego ſuperbiui, tu humiliaris: ego tumui, tu attenuaris: ego inobediens extiti, tu obediens ſcelus inobedientiæ luis: ego gulæ parui, tu inediâ afficeris: me ad illicitam concupiſcentiam rapuit arbor, te perfecta charitas duxit ad crucem: ego præſumpſi vetitum, tu ſubiſti eculeum: ego delector cibo, tu laboras patibulo: ego fruor delicijs, tu laniaris clauis: ego pomi dulcedinem, tu fellis guſtas amaritudinem: mihi ridens congaudet Eua, tibi plorans compatitur Maria. Ecce rex gloriæ, ecce mea impietas, & tua claret pietas. En mea iniuſtitia, & tua liquet iuſtitia.* Ex hiſce prorumpens in affectum gratitudinis ſubdit: *Quid rex meus & Deus meus, quid retribuam tibi pro omnibus quæ retribuiſti mihi? Non enim inueniri poteſt in corde hominis, quod condignè talibus reſeratur præmijs. Numquid ſagacitas machinari poteſt humana, cui comparetur miſeratio diuina? Nec eſt creaturæ melior officium, quo iuſtè creatoris recompenſet prædium. Eſt autem nate Dei in hac tua admirabili diſpenſatione, eſt cui fragilitas mea in aliquo ſuppeditet, ſi tua viſitatione compuncta mens, carnem ſuam crucifigat cum vitijs & concupiſcentijs: & hoc tùm à te conceditur, quaſi iam tibi incipit compati, quia & tu pro peccato meo dignatus es mori.* Mortificantes ergo cupiditates noſtras, cum gratiarum actione & iubilo dicamus Chriſto id, quod Sephora dixit Moſi marito ſuo Exodi v. 4. 25. & 26. *Sponſus ſanguinum tu mihi es ob circumciſionem*, imò ob crucifixionem & concisionem omnium membrorum tuorum: vt, ſicut tu ſponſe mi, ea propter me concidi permiſiſti, ita ego mea tui amore circumcidam & mortificem. Denique Chriſtus in cruce pro nobis plagatus, tacitè & amorosè cuique inclamat: *Ecce in manibus meis deſcripſi te*, Iſaiæ 49. 16. vtique non calamo, ſed clauo, non atramento, ſed ſanguine meo:

Cernis vt in toto corpore ſculptus amor.

ac viciſſim,

Cernis vt in toto ſculptus, imò toſtus, *amore dolor.*
Reſpice me, me conde animo, me in pectore ſerua.
Ille ego, qui caſus hominum miſeratus acerbos,
Huc veni.

Lactant. in Carm. de Paſſione Domini, ita de ea canit:

Cerne manus clauis fixas, tractoſque lacertos,
Atque ingens lateris vulnus, cerne inde fluorem
Sanguineum, feſſoſq́; pedes, artuſq́; cruentos.

Agnoſce ô homo, quàm grauia ſunt vulnera, pro quibus neceſſe eſt Dominum Chriſtum vulnerari, ait S. Bernard. ſerm. 3. de Natiuit. adeoque tot tantiſque plagis vulnerari. Agnouit hoc S. Magdalena,

quæ

quæ, vt refert Silueſter Pricias in eius Vita apud Surium, in Bauma pœnitens per triginta annos, iugiter defixam in ea à S. Michaele crucem & oculis intuita, & mente contemplata eſt, ideoque perennes lachrymarum imbres effudit. *Chriſtus ergo amor noſter, nobis crucifixus eſt*, idemque vir eſt dolorum, quia vir amorum. Vbi enim dolor, ibi amor: nec ſine dolore viuitur in amore: quia menſura doloris eſt amor, & amoris dolor. O amor, amor, amor, quantum amaſti nos! quàm pauci amant te! & hi quàm parùm amant te, & dolent pro te! quia non cognoſcunt te. Da Domine Ieſu, vt amores tuos deinceps ſentiam non meos; dolores tuos, non meos: quia amor tuus amor meus, dolor tuus dolor meus. Nimio enim dolore, & longè maiori amore parturiiſti me.

Exempla crucis amantium. Meritò dicebat S. Bonauent. *Domine nolo viuere ſine vulnere, quia te vulneratum video.* Et S. Auguſt. *Hinc lactor ab vbere, hinc paſcor à vulnere.* Et S. Paulus: *Chriſto confixus ſum cruci; viuo autẽ, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. Ego ſtigmata Domini mei in corpore meo porto.* Et, *In his omnibus ſuperamus propter eum qui dilexit nos.* Et S. Ignatius Martyr: *Amor meus crucifixus eſt.* Et S. Franciſcus: *Mihi abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Et S. Bernardus: *Non decet ſub capite ſpinoſo membrum eſſe delicatum.* Et S. Elzearius Comes Arriani ad Delphinam coniugem: *Si me quæris*, ait, *non alibi quàm in vulneribus Chriſti reperies.* Denique: *Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum.*

Namque meum crucifixus amor crucifixit amorem,
Spemq; meam fixit ſpes crucifixa cruci.

Hoc ſapiebat, hoc ſentiebat ſponſa Cantic. 2. 13. ſponſo ſuo occinẽs: *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.*

Porrò hæ plagæ adeò Chriſto charæ & pretioſæ, nobiliſque admirandæ, amandæ & adorandæ ſunt, vt eas Chriſtus eſurgens reſumere voluerit, & ſeruare, & oſtentare in cælo per omnem æternitatem, idque viginti de cauſis & titulis, ſcilicet vt illæ ſint Primò, certiſſimi aſſumptæ carnis veræ, non phantaſticæ, vt volebant Manichæi, indices. Secundò, atrociſſimæ paſſionis teſtes. Tertiò, deuictæ mortis aculei, & indubitata reſurrectionis argumenta, quod ſcilicet idem numero Chriſti corpus crucifixum reſurrexit, non aliud. Quartò, ardentiſſimi amoris characteres, quibus, vt ait Iſaias, in manibus ſuis deſcripſit nos, non calamis, ſed clauis. Quintò, illuſtriſſimæ victoriæ de peccato, dæmone, morte & inferno trophæa. Sextò, fulgida glorioſi corporis decora & triumphi. Septimò, redemptionis noſtræ teſſera. Octauò, obedientiæ vſque ad mortem ſtigmata. Nonò, ſacræ laborum & dolorum Chriſti reliquiæ. Decimò, peccatorum omnium lytrum, quod iugiter Patri pro iis ſupplicando, Chriſtus repræſentat. Vndecimò, tribulatorum conſolatiu. Duodecimò, patientium exemplum. Decimotertiò, afflictorum refugium. Decimoquartò, pœnitentium incitamentum. Decimoquintò, tentatorum aſylum, iuxta illud Cant. 2. 13. *Surge amica mea, ſpecioſa mea, & veni: columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ.* Decimoſextò, laborantium ſtimulus. Decimoſeptimò, Martyrum exemplar. Decimooctauò, electis gaudium. Decimononò, reprobis in die iudicij probrum. Vigeſimò, angelis admiratio & ſtupor.

A FRAMEA SVSCITARE] Roganti, *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?* reſpondit Chriſtus, ſe à ſuis plagatum, quos ſummè diligebat quaſi ciues & cognatos ſuos. Nunc eidem reſpondet Deus Pater, hoc ſuum fuiſſe decretum, vt percuteretur Chriſtus, itaque aperiretur fons ille, qui in nos ſcaturiret aquas ſalutis, de quo v. 1. qui idem eſt paſtor bonus, hoc ſuo fonte ſanans & ſatians oues ſuas infirmas, vagas & diſperſas, vt illis vitam æternam procuret. Hunc enim locum intelligi de Chriſto in cruce transfixo, docet ipſe Chriſtus Matth. 26. 31. dum ait Apoſtolis: *Omnes vos ſcandalum patiemini in me in iſta nocte; ſcriptum eſt enim: Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis.* *Vers. 9.*

Ait ergo Deus Pater: *Framea ſuſcitare*; Tigurina, *excitare ò gladie*; Chald. *denudare ò gladie*; Septuag. *conſurge ò gladie.* q. d. Euaginare ò gladie, diſtringere, vt percutias & occidas Chriſtum. Vbi

B Nota. Hi imperatiui capiuntur pro futuro: ſignificant enim Dei decretum de Chriſti morte futura, ex præuiſa & permiſſa à ſe Iudæorum malitia. q. d. Deus præuidens Iudæorum malitiam fore tantam vt ſi eis obijceret Chriſtum, ipſi eum occiderent, decreuit eum ipſis obijcere, permittereque vt ipſi eum occidant ad hoc, vt eius paſſione & morte ſaluaret genus humanum. Ex Dei ergo decreto futurum eſt, vt euaginetur gladius, qui Chriſtum occidat. Vnde Vatabl. vertit, *excito te ò gladie*; S. Matthæus verò vertit, per futurum actiuum dicens, *Percutiam paſtorem.* Et ſic vertit hîc Pagnin. vt Hebr. הך *hach*, id eſt *percute*, ponatur pro אך *ach*, id eſt *percutiam*, ſcilicet gladio per Iudæos, obijciendo eis Chriſtum, quos ſcio eius neci inhiare, & mandando Chriſto, vt

C eorum plagas conſtanter excipiat & ſuſtineat. Vnde voci *percutiam*, reſpondet vox *conuertã manum meam*, quæ ſequitur. Hoc eſt quod ait S. Petrus Actor. 2. 23. *Hunc (Chriſtum) definito conſilio & præſcientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemiſtis.* Sine enim hac Dei permiſſione, præſcientia & decreto, Iudæi omnibus ſuis viribus & cõſilijs non potuiſſent occidere Chriſtum, imò nec capillum ei adimere. Sicut ergo Moſes virga percutiens petram Exodi 17. 6. ex ea elicuit fontem, ex quo potauit totus populus: ita Deus Pater cruce feriens Chriſtum, ex eo elicuit fontem gratiæ, ex quo omnes fideles bibũt & ſaluantur. Petra autem erat Chriſtus, 1. Corinth. 10. 4.

Nota. *Framea*, Gellio & Tacito vocatur lancea *Framea quid.*

D vel telum oblongum: framea dicta nonnullis videtur à Græco ῥομφαία tranſpoſitione literarum, vt φ præcedat, quod in F. vertitur, vnde pro *framea* Septuag. hîc vertunt, *romphæa*: inde framea extenſa eſt ad ſignificandum gladium. Quare pro *framea* Aquila & Symmac. vertunt, *machæra*, id eſt, vt & alij paſſim vertunt, *gladius.* Hunc enim ſignificat Hebr. חרב *chereb.* Iam per frameam & gladium ſyn ecdochicẽ & catachreſticẽ ſignificantur claui, lancea, & omnia inſtrumenta, quibus alicui mors infertur, vti Chriſto clauis, flagellis, ſpinis illata eſt. Iſidor. l. 1. de Differentijs literæ F, ſic has voces diſtinguit, vt framea ſit enſis vtràque parte acutus, machæra ex alterâ parte acutus. Simili modo ait Ierem. c. 47. 6. *O mucro Domini vſquequo nõ quieſces?* &c. *Quomodo quieſcet, cùm Dominus præcepit ei aduerſus Aſcalonem,*

mem, &c. Et Ezech. c. 21. 28. *Mucro, mucro euagina te ad occidendum, lima te, vt interficias & fulgeas.*

PASTOREM MEVM] Quem ſcilicet ego Deus pater hominibus paſtorem dedi, Iohan. 10.

ET SVPER VIRVM COHÆRENTEM MIHI] Hebr. עֲמִיתִי *amithi*, id eſt, vt Pagnin. *ſocium meum*, coniunctum meum; Symmach. *virum populi mei*; Aquila & Theodot. *contribulem meum*, id eſt, mihi Patri conſubſtantialem ſecundùm diuinitatem, & valdè affinem ſecundùm humanitatem, vtpote filio meo intimè cohærentem per vnionem hypoſtaticam. Vnde Chald. vertit, *ſuper ſocium eius, qui eſt ſimilis illi*; Vatabl. *ſuper virum coæqualem mihi*; Syrus, *ſuper virum amicum meum*; Arabicus Antioch. *ſuper virum clarum*, ſiue illuſtrem & maieſtate præditum; Arabicus Alexand. *ſuper virum ab ijs qui ciuitatis eius ſunt*; Septuag. verterunt, *ſuper virum ciuem meum*. Theodor. pro *meum* legit *eius*, illudque explicat de Apoſtolis & diſcipulis Chriſti. q.d. Dei decreto Iudæi percutient Chriſtum, eiuſque diſcipulos & Apoſtolos.

B

Humanitas Chriſti Patri & Spiritui S. affinis.

Nota. Licèt ſola perſona Filij, non Patris, nec Spiritus S. hypoſtaticè aſſumpſerit & terminarit humanitatem aſſumptam à Verbo, ac proinde ſolus Filius dicatur incarnatus & homo factus, non Pater, nec Spiritus S. tamen per hanc aſſumptionem ad perſonam Filij, humanitas aſſumpta intimam cohærentiam & affinitatem cum Patre & Spiritu contraxit. Sicut enim mulier nubens viro, fit affinis eius fratribus, ita vt ab eis vocetur ſoror, ſiue eorum fratria, inquit Feſtus; ita multò magis humanitas copulata Verbo, affinis facta eſt Patri & Spiritui S. præſertim quia Pater & Spiritus S. coëunt in eadem eſſentia diuina cum Filio, vti fratres ſinguli eſſentiam humanam habent propriam & diſparatam.

C

PERCVTE (ô framea) PASTOREM (Chriſtum) ET DISPERGENTVR OVES] Apoſtoli alijque fideles. Septuag. in editione Vaticana habent, *& auellite oues*.

ET CONVERTAM MANVM MEAM AD PARVVLOS] Primò, aliqui cenſent *paruulos*, idem eſſe quod *oues*, putà Apoſtolos. Hinc Septuag. vertūt, *conuertam manum meam ad paſtores*. Videntur ipſi pro צֹעֲרִים *tſoarim*, id eſt paruulos, legiſſe רֹעִים *roim*, id eſt paſtores. q.d. Ego Apoſtolos, qui puſillanimes, vt paruuli fugerunt à Chriſto patiente mox à fuga reuocabo, & ad Chriſtum reducam: conuertam ergo in eis manum meam à plaga ad medelam, à diſperſione ad congregationem. Ita S. Hieronym. Remig. Albert. Hugo & alij. Secundò, alij paruulos gregis ab ouibus diſtinguūt, & τὸ *conuertam manum*, referunt ad, *percute paſtorem*. q. d. Manum meam quâ percuſſi paſtorem, eiuſque oues diſperſi, conuertam pariter ad paruulos eius agnos, id eſt, ad fideles communes & plebeios, vt ſimiliter eos percutiam, caſtigem & affligam; vt ſimiles ſint ſuo paſtori, vtque eos in virtute exerceam & roborem, atque in infirmitate eorum meæ gratiæ robur oſtendā. Ita Theodor. & Lyran. Factum id eſt poſt Chriſti in cælum aſcenſionem, quando primùm à Iudæis Hieroſolymæ, deinde mox Romæ, totoque orbe mota eſt perſecutio acris contra Chriſtianos, quæ per trecentos annos durauit vſque ad Conſtantinum.

D

Vers. 8. ET ERVNT IN OMNI TERRA: PARTES DVÆ IN EA DISPERGENTVR] q. d. In toto orbe duæ

A

hominum partes diſpergentur & peribunt, ſcilicet Iudæi & Gentiles: quicumque enim manſerunt in iudaiſmo & gentiliſmo damnabuntur, ſola tertia pars quæ erit Chriſtianorū, ſeruabitur & ſaluabitur. Soli enim iſti qui ex Iudæis & Gentibus conuertuntur ad chriſtianiſmum, ſaluantur. Ita S. Remig. Albert. & Lyran.

Secundò, Theodor. Arias & à Caſtro, per terram accipiunt Iudæam, de qua hic fuit ſermo. q.d. In omni terra Iudæa, è tribus partibus Iudæorum duæ permanentes in ſuo errore excidentur & peribunt, tertia electorum fidelium reſidua ſuperſtes erit, & ſeruabitur. Verùm hoc laxè accipiendum, nam tertia pars Iudæorum præcisè non fuit conuerſa ad Chriſtum: pauciſſimi enim crediderunt Chriſto & Apoſtolis. Vndè Apoſtoli mox ijs reiectis profecti ſunt ad Gentes. Minùs probabiliter Vatabl. & aliqui alij exponunt de excidio Iudæorum per Titum. q. d. Ex Iudæis qui erunt poſt paſſionem Chriſti, duæ partes ſuccidentur à Tito, tertia ſeruabitur, ſed multis tribulationibus probanda & affligenda. Nam hæc tertia pars non fuit fidelium: quia fideles & Chriſtiani ante excidium moniti à Deo, Hieroſolyma exceſſerunt, itaque illud euaſerunt. Ita Theodor. & alij. Nota. Pro *diſpergētur*, Louan. legunt *diſperdentur*: Hebr. enim eſt יִכָּרְתוּ *iccaretu*, id eſt *exſcindentur*; Septuag. *peribunt*; Chald *conſumentur*. Rurſum pro *deficient*, hebr. יִגְוָעוּ *iguau*, id eſt exanimabuntur, expirabunt.

Tertia pars hominum non ſaluatur.

Anagog. Emmanuel Sà exponit q.d. In toto orbe duæ hominum partes erunt reproborum qui damnabuntur, tertia erit electorum quæ ſaluabitur. Hoc intellige moraliter non mathematicè: q.d. Duæ partes, id eſt, longè plures damnantur, quàm ſaluantur. Nam arithmeticè tertiam hominum partem non ſaluari, patet ex eo quòd tertia pars orbis non ſit fidelis: nam Aſiam, Africam & Indiam occupat paganiſmus & turciſmus: ſola penè Europa eſt Chriſtiana. Iam in Europa dimidia ferè pars eſt hæreticorum, ſchiſmaticorum, politicorum & atheorum. Inter orthodoxos multi ſunt concubinarij, multi qui odia fouent, multi iniuſtorum bonorum poſſeſſores, multi ebrioſi, &c. Conijce ergo quàm parua pars ſit proborum, qui ſoli habent ſpem ſalutis. Vnde Chriſtus: *Multi, ait, ſunt vocati, pauci verò electi.* Et, *Spatioſa eſt via quæ ducit ad perditionem, & multi ſunt qui intrant per eam. Quàm anguſta porta & arcta via eſt quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt qui inueniunt eam!* Matth. 7. 13.

ET DVCAM TERTIAM PARTEM PER IGNEM, Vers. 9.
q.d. Fideles probabo & purgabo igne perſecutionum & tribulationum, vt purificentur inſtar argenti: perfectiores verò eodem excoquam, vt ſolidentur, perficiantur & ſplendeant inſtar auri. Nam in hoc igne aderit eis Dominus, quem inuocabunt. Vnde ait: IPSE, ſcilicet populus meus fidelis, quem dixi eſſe tertiam hominum partem, VOCABIT, id eſt inuocabit, NOMEN MEŪ, ET EGO EXAVDIAM EVM. DICAM: POPVLVS MEVS ES. q.d. Habeo te, amo, curo, protego quaſi populū meū. ET IPSE DICET: DOMINVS DEVS MEVS] q.d. Ipſe viciſſim me colet, amabit & inuocabit quaſi Dominum & Deum ſuum. Nam per ignem probatus & conflatus, dignus eſt qui reponatur in theſauris Dei, iuxta illud Sapient. 3. 5. *Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos ſe: tamquā aurum in fornace*

Sancti probantur aduerſis, vti aurum igne.

proba-

probauit illos. Et Prouerb. 17. 3. *Sicut igne probatur argentum & aurum camino, ita corda probat Dominus.* Hinc de iis rectè ait S. Hieron. *Tertiam hanc Sanctorum partem, ne delicata eſſet & ſecura, quaſi argentum & aurum per ignem duci & probari.* Sic ſe probatum aſſerit Iob c. 23. 10, *Ipſe,* ait, *ſcit viam meam, & probauit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit.* Quocirca ſapienter monet Eccleſ. c. 2. 4.

A dicens: *Omne quod tibi applicitum fuerit accipe, & in dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe. Quoniam in igne probatur aurum & argentum, homines verò receptibile* (δεκτοὶ, id eſt acceptabiles, accepti, grati Deo) *in camino humiliationis.* Quod ergo eſt ignis auro, lima ferro, ventilabrum tritico, lixiuium panno, falcarni, hoc tribulatio eſt viro iuſto. Vide dicta Geneſ. 33. in fine.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

SIcut Iſaias c. 14. ſub typo caſus Luciferi deſcribit caſum regis Babylonis: & Ezechiel c. 28. ſub typo caſus Cherubini deſcribit caſum regis Tyri, & Dauid pſ. 71. & 88. ſub typo regni Salomonis depingit regnum Chriſti: atque idcirco quædam dicunt magis typo, quædam quæ magis antitypo conueniant, vti ſolet fieri in parabolis & ſymbolis; ita facit & hîc Zacharias. Nam ſub typo afflictionis Ieruſalem per Antiochum, & reſtitutionis eiuſdem per Machabæos, deſcribit afflictiones, reſtitutionem & celebritatem Eccleſiæ. Quocirca duplex hîc eſt quaſi ſenſus literalis. Vnus velut materialis, de Jeruſalem & Machabæis; alter quaſi formalis magiſq́ intentus à Spiritu ſancto de Eccleſia & Chriſtianis. Nã ad literam hîc de Jeruſalẽ & Machabæis eſſe ſermonem, patet ex totius capitis contextu, vbi non aliud ſonat quàm Ieruſalem, mons Oliueti, Remmon, Beniamin, Hananeel, Iudas, lebetes, phialæ, &c. quæ omnia nulli alteri propriè competunt, niſi Ieruſalem terreſtri. Adde, quòd gentes vndequaque venturas dicat in Ieruſalem ad celebrandam feſtum tabernaculorum: hoc autem erat feſtum Iudaicum. ita Theod. Palacius, Mariana, & alij apud Euſeb. l. 6. Demonſt. c. 18. Quòd verò in Ieruſalem non ſiſtat acies Prophetæ, vt volunt Rabbini, ſed per eam ſe extendat ad Eccleſiam, patet, quia multa dicit auguſtiora, quam vt Hieroſolymæ conueniant, vt v. 4. quòd ſcindetur mons Oliueti, & v. 8. quòd exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem ad mare Orientale, & mare nouiſſimum; & v. 14. quòd omnium gentiũ diuitiæ congregabuntur in Ieruſalem, & v. 16. quòd omnes gentes quotannis aſcendent in Ieruſalem ad celebrandum feſtum tabernaculorum, &c. Cùm ergo ſciamus hæc planè nõ competere Hieroſolymæ, dicendum eſt ea magis ſpectare ad Eccleſiam Chriſti, in eaq́ eſſe completa. Prædicit ergo Zacharias Ieruſalem capiendã & vaſtandam ab Antiocho Epiphane. ſed Deum pro ea contra Antiochum præliaturum per Machabæos, ideoq́ ſciſſurum montem Oliueti, hinc Deum exaltandum eſſe in omni terra, ac Ieruſalem fore ſecuram & glorioſam, vtpote cuius hoſtes Deus conteret, & in quã diuitias gentium congregabit, adeò vt gentes quotannis eam adeant ad celebrandam feſtum tabernaculorum, & ad adorandum Deum. Quocirca in ea copiam fore lebetum, phialarum, oblationum, victimarum & gentium.

Verſ. 1. ECce venient dies Domini, & diuidentur ſpolia tua in medio tui.

2. Et congregabo omnes gentes ad Ieruſalem in prælium, & capietur ciuitas, & vaſtabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex vrbe.

3. Et egredietur Dominus, & præliabitur contra Gentes illas, ſicut præliatus eſt in die certaminis.

VERS. 1. *Refellitur Meſſias Iudæorum.* ECCE VENIENT] Primò, Iudæi totum hoc caput referunt ad tempus Meſſiæ, quem ipſi cum omnibus hiſce bonis hîc à Zacharia recenſitis ad literam exſpectant. Verùm errant: nam à 1600. annis funditus à Tito exciſa eſt Ieruſalem, templum, reſp. & gens Iudæorum, cuius deſolatio durabit vſque in finem mundi, ut ait Daniel ca. 9. v. vlt. Adde. Propheta hîc dicit primò capiendam & vaſtandam Ieruſalem, ac mediam Iudæorum in ea partem ituram in captiuitatem, quorum vtrumque præſupponit Iu-

B dæos in Ieruſalem reſtitutum iri; non enim poſſunt capi & vaſtari, qui non ſunt: ac deinde Deum pro iis pugnaturum, per Meſſiam ſcilicet, ut ipſi dicunt. Atqui hoc verum eſſe nequit: nam ſic Iudæi ante Meſſiam reſtituerentur, & obtinerent Ieruſalem, in eaq́ue florerent, quod tamen ipſimet negant. Dicunt enim reſtitutionem Hieroſolymæ & Iudæorum fore per vires & arma Meſſiæ: alioqui enim ante Meſſiam deberent ponere alium Meſſiam, qui Iudæis Hieroſolymam reſtitueret. Itaque hîc ſeipſos elidunt Rabbini, & ut vulgò dicitur, cornicum oculos cõfigunt. Deinde

C v. 14. dicitur: *Sed & Iudas pugnabit aduerſus Ieruſalem:* hoc autem de Meſſia eorum dici nequit. Ipſe enim orietur ex tribu Iuda, utpote filius & ſucceſſor Dauidis & Salomonis, ac cum ſuis contribulibus Iudæis reſtituet Ieruſalem, ut ipſi dicunt. Inſuper v. 16. dicitur, quòd omnes gentes aſcendent ab anno in annum in Ieruſalem, ut celebrent feſtum tabernaculorum. Hoc autem ad literam, ut ſonat, fieri nequit: tum quia vrbs Ieruſalem non poteſt capere omnes gentes totius orbis: tum quia ipſi docent, felicitatem & regnum Meſſiæ ſpectare ad Iudæos, non ad

Gentes; Gentes enim tunc Iudæorum fore ſeruos & mancipia, vti ipſi iam ſeruiunt Gentibus. Denique nunnulla, ſi ut ſonant, accipias de Ieruſalem, abſurda & ἀντίλογα ſunt. Tale eſt quod dicitur v. 21. *Et erit omnis lebes in Ieruſalem, & in Iuda ſanctificatus Domino*; ſic enim tempore Meſſiæ, Iudæi domi nullos habituri eſſent lebetes, in quibus coquerent carnes, ad quas tamen ipſi more patrum anhelant; ſed omnes ſuos lebetes deberent conſecrare Deo in templo. Quocirca verè S. Hieron. hic ad v. 21. *Hæc*, inquit, *Iudæi iuxta literam ſomniant: & noſtri Chiliaſtæ, qui turſum audire deſiderant. Creſcite & multiplicamini; & replete terram, & pro huius vitæ continentia bienniq; ternio bulbos ſibi, & vuluas, & auis phaſidis, & attagenem, nequaquam Ionitum, ſed Iudaicum repromittunt, de quibus verè poteſt Dominus dicere: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quia carnes ſunt, &c. Nos autem cæleſtem Ieruſalem interpretemur Eccleſiam, quæ in carne ambulans non viuit ſecundum carnem, cuius municipatus in cælis eſt. Poſtquam enim Dominus Ieſus rex fuerit ſuper omnem terram, de quo ad Patrem Spiritus ſanctus loquitur per Prophetam: Deus iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio regis; tunc vnus Dominus erit, & vnum nomen eius, omni praua religione calcata, iuxta illud: Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra? Et alibi: Sicut nomen tuum Deus, ita & laus tua in vniuerſa terra.*

Secundò; multi cenſent ad litteram Prophetam hic deſcribere excidium Ieruſalem per Titum, idque in pœnam Chriſti ab eis crucifixi, vti dixit cap. præcedenti v. 6. & 7. ita Euſeb. lib. 6. Demonſtr. c. 18. S. Cyrill. Theodor. Rupert. Vatabl. Ribera, Sanchez, & propendere videtur S. Hieron. Verùm obſtant omnia ſequentia: Deus enim non eſt præliatus contra Romanos vaſtatores Hieroſolymæ, nec reſtituit Ieruſalem poſt excidium Titi, nec effecit ut omnes gentes veniant adoratum in ea Deum, & celebratum feſtum Tabernaculorum; cùm Ieruſalem poſt Titum per 1600. annos exciſa & deſolata maneat vſque in hodiernum diem.

Dico ergo, ad literam ſignificatur hic Ieruſalem capienda ab Antiocho Epiphane, & reſtituenda à Machabæis, vti probaui in proœmio, idque docent Palacius, Mariana & à Caſtro, ipſeque rei euentus, ut patet ex libris Machab. præſertim lib. 1. c. 1. v. 22. & ſeq.

Porrò ſub typo vaſtationis Ieruſalem, depingitur hic vaſtatio Eccleſiæ, præſertim primitiuæ, quæ facta eſt à Nerone, Traiano & alijs Gentilibus Imper. Tunc enim templa ab eis capta & euerſa ſunt; fideles alij bonis, alij libertate, alij vitâ priuati. Eccleſia enim capi & vaſtari dicitur, cùm eius fideles capiuntur & vaſtantur. ita Arias. Vnde Gloſſa cenſent hic deſcribi perſecutionem Eccleſiæ factam à Coſroë rege Perſarum, & ab Homar rege Arabum: nam vterque expugnauit Ieruſalem, & ciues partim occidit, partim abduxit, partim tributis ſubiecit: quæ ſeruitus durauit vſque ad Godefridum Bullonium, qui loca ſancta Chriſtianis pugnando reſtituit. ita Gloſſa.

Anagog. ſignificatur hic vaſtatio Eccleſiæ futura per Antichriſtum, quem Iudæi recipient quaſi ſuum Meſſiam. Ille enim longè grauiùs quàm Nero, Decius, alijque Tyranni in eam ſæuiet. vxores fidelium violabit (erit enim luxurioſiſſimus) omnia iura humana & diuina peſſumdabit, præſertim Hieroſolymæ, vbi violenter quaſi tyrannus ſedebit, ponetque thronum tyrannidis ſuæ, vti diſertè docet S. Iohannes Apoc. 20. 8. Loquens enim de Gog & Magog qui erunt milites & duces Antichriſti, ait: *Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum & ciuitatem dilectam*, putà Ieruſalem, in quam ſe recipient Chriſtiani, ut eos trucident. Vnde in Ieruſalem ab Antichriſto occidentur Elias & Henoch, vti docet S. Iohannes Apocal. 11. 8. & ſequent. ita Lyran. Dionyſ. & alij.

Et hoc ſenſu vera erit ſententia Iudæorum, qui dicunt hæc ſpectare ad vltima tempora, quibus veniet Meſſias: ſed errant, dum putant Meſſiam reſtituturum iudaiſmum, non chriſtianiſmum, ideoque Iudæis daturum bona temporalia, non ſpiritualia. Itaque Iudæis hæc & ſimilia loca Scripturæ obijcientibus, reſpondere poſſumus, nos quoque ea intelligere de aduentu Meſſiæ; ſed de primo ad literam, de ſecundo anagogicè. Nam cùm ſecundus Meſſiæ aduentus ſit futurus in fine mundi, non poſſunt de eo ad literam intelligi, quæ hic de reſtitutione & celebritate Ieruſalem dicuntur, quodque quotannis ad eam venient omnes gentes celebratumque feſtum Tabernaculorum: ſi enim inſtabit tunc finis mundi, inſtabit ergo quoque finis feſtorum huius vitæ, ac conſequenter feſtum Tabernaculorum deinceps non ad litteram, ſed anagogicè celebrabimus in cælo.

EGREDIETVR MEDIA PARS CIVITATIS IN CAPTIVITATEM] Qui hæc de excidio Ieruſalem per Titum accipiunt, ita exponunt, q. d. Media pars ciuium occidetur & capietur, reliqua pars fidelium monita à Prophetis fugiet ex vrbe, & ſaluabitur, vti præmonuit Chriſtus Matth. 24. 16. ita Theodor. & Euſeb. lib. 6. Demonſtr. c. 18. Verùm longè potior pars occiſa fuit: pauci enim capti fuere; cùm tamen Propheta hic mediam partem captam aſſerat. Nam Ioſeph. libr. 7. Belli c. 17. ait mortua fuiſſe Iudæorum vndecies centena millia, capta verò dumtaxat 97. millia. Rurſum Chriſtiani non ſaluati ſunt in vrbe, vti hic ait Propheta, ſed extra. Quocirca Rupert. Ribera & alij ſic explicant, q. d. Altera pars ciuium Hieroſolymæ ſub Tito capietur, altera verò non auferetur ex vrbe: quia in ea occidetur, aut fame & ærumnis conficietur, & morietur. Vers. 2.

Verùm iam probaui hæc ſpectare ad excidium Ieruſalem per Antiochum, non per Titum: ſub Antiocho ergo hæc contigiſſe patet ex libris Machab. ac nominatim ex l. 2. c. 5. 14. vbi dicitur: *Erant toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minùs autem venumdati.* Rurſum, multi ex Iudæis partim metu, partim malitia conſenſerunt Antiocho, ideoque manſerunt in vrbe, cæteroſque expilarunt, de quibus dicitur 1. Machab. 1. 55. *Et congregati ſunt multi de populo ad eos qui dereliquerant legem Domini, & fecerunt mala ſuper terram. Et effugauerunt populum Iſrael in abditis, & in abſconditis fugitiuorum locis.* Et de his ait Zacharias: *Et reliquum populi non auferetur ex vrbe*, quia ſcilicet dedent ſe Antiocho, aut certè ab eo vincientur. Media enim pars hic non præcisè & arithmeticè, ſed moraliter accipienda eſt, q. d. Vna pars ciuium egredietur in capti-

captiuitatem, altera in vrbe remanebit, vel vincta, vel transfuga.

VERS. 3. ET EGREDIETVR DOMINVS, ET PRÆLIABITVR CONTRA GENTES] Hebr. בַּגּוֹיִם *baggoim*, id eſt *in gentibus:* quod dupliciter accipi poteſt. Primò, q.d. Cum Gentibus, ſcilicet cum Tito & Romanis, præliabitur Deus contra Iudæos. ita Cyrill. & Theodor. Secundò, *baggoim* meliùs vertas, *in Gentes*, id eſt contra Gentes, ut vertunt Noſter, Chald. & alij; quin & Sept. in editione Vaticana: nam in Complutenſi habent, *in Gentibus.* Loquitur ad literam de prælijs Machabæorum miraculoſis contra Antiochum, in quibus Deus per angelos etiam viſibiliter apparentes, pro Iuda decertare viſus eſt, ut patet 2. Machab. 10.29. & c. 11.8. & c. 15.12.

SICVT PRÆLIATVS EST IN DIE CERTAMINIS] ſcilicet famoſi illius & celeberrimi, quo contra Pharaonem decertauit, eumque protriuit in mari rubro, ut habet Chald. Quocirca Iudas Machabæus ſuos ſpe opis diuinæ animans ad prælium, dicebat: *Mementote qualiter ſalui facti ſunt patres noſtri in mari rubro, cùm ſequeretur eos Pharao, &c.* 1. Machab. 4 9.

Sub hoc Machabæorum typo, parabolicè ſignificatur victoria Chriſti de gentiliſmo, q. d. Chriſtus Gentes olim Deo aduerſas ſibi ſubijciet per Euangelium, earumque peccata merget in baptiſmo, *ſicut præliatus eſt in die certaminis*, id eſt, ſicut olim in huius rei typum decertans contra Pharaonem & Ægyptios in mari rubro, ibidem eos demerſit. ita S. Hier.

Anagog. Significatur prælium Chriſti contra Antichriſtum (huius enim typus & præcurſor fuit Antiochus, æquè ac Pharao) Gog & Magog, quos iuxta Ieruſalem è cælo profligabit, interimet & deturbabit in tartara; vti docet Apoſt. 2. Theſſal. 2.8. & S. Iohannes Apoc. 20.9. & ſeq. ita Lyran. Hugo & Dionyſ. Rurſum ſignificatur lis & certamen Chriſti contra omnes impios in die iudicij, quos ſuâ ſententiâ condemnabit, ſuaque potentia adiget in gehennam, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum.*

4. Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem Oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem: & ſcindetur Mons oliuarum ex media parte ſui ad Orientem, & ad Occidentem, prærupto grandi valde: & ſeparabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem.

5. Et fugietis ad vallem montium eorum, quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximum: & fugietis ſicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oziæ regis Iuda.

VERS. 4. ET STABVNT PEDES EIVS IN DIE ILLA SVPER MONTEM OLIVARVM] Tertull. lib. 4. contra Marcion. c. 39. legit: *ſtabunt pedes eius in Elæone*, id eſt, in monte Oliueti ἔλαιον enim Græcis eſt oleum. Deſcendet enim Deus cum ſuis angelis in hunc montem, ut ex eo propugnet Ieruſalem, & Antiochi copias profliget, ideoque pedibus ſuis calcando montem, cum tremefaciet & diſcindet, de quo mox. Dicitur hic mons Oliueti, vel

A Oliuatum, ab vbertate frequentium creſcentium in eo oliuarum, qui aliàs mons ſanctus, & mons inclytus vocatur. A Ieruſalem diſtat ſtadijs quinque, & ab ea valle Cedron interiacente diſpeſcitur. Sub hoc typo ſignificatur Chriſtus Deus factus homo, ſtaturus & verſaturus in monte Oliueti, ibique in oratione pernoctaturus, Apoſtolos docturus, & paſſionem inchoaturus. Ibi enim orans in horto captus eſt, ſicut ex eodem quaſi rex & Meſſias, triumphans ingreſſus eſt vrbem cum ramis oliuarum in die palmarum. Ex hoc quoque glorioſus coram ſuis diſcipulis aſcendit in cœlum, Act. 1. 12. In monte ergo Oliueti cœpit & conſummauit, vti redemptionem noſtram, ita & Eccleſiam ſuam. Ibidem enim aſcendens iuſſit Apoſtolis, dixitque: *Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ*, Actor. 1.8.

Mons Oliueti qualis

B Quocirca mons Oliueti ſymbolum eſt Eccleſiæ è Gentibus Chriſto obedientibus collectæ, in qua ſtant & requieſcunt pedes Chriſti: olea enim deditionis, ſubiectionis, obedientiæ, reuerentiæ, & cultus eſt hieroglyphicum. Olim enim cùm populi ſe principi cuipiam dedebant, prætendebant ramos oliuæ, quaſi pacem petentes, vti docet Seruius in Æneid. 8. vnde noſter Martinus de Roa lib. 4. Singol. cap. 5. huius loci hunc dat ſenſum, q.d. Montes oliuarum, id eſt, Romani qui totius orbis imperio potientur, ad Ieſu Chriſti pedes ſe abijcient, eique ſe totos tradent & ſubijcient, cùm eum reſpuent Iudæi. Ita S. Ambroſ. in cap. 21. Lucæ, & Euſeb. lib. 6. Demonſt. c. 18 docent Eccleſiam in oliuarùm monte ſignificatam. Hâc de cauſa Chriſtus crebrò in monte hoc orauit & verſatus eſt, ex eoque aſcen-

Symbolum eſt Eccleſiæ Gentium. cur?

C dit in cælum, ut ſignificaret in Eccleſiam Gentium ſe tranſiturum, ac in eam miſericordiam ſuam & munera diffuſurum. Sic pſalm. 51. 10. dicitur: *Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in æternum.* q.d. Diuites ſperant in ſuis diuitijs vti præceſſit: at ego ſpero in miſericordia Dei, illi ramos oliuæ prætendo, meque ſupplicem ad illius pedes abijcio, illi me dedo, illum pronus adoro: victum me illius magnitudine confiteor, manus do, ideoque veniam & miſericordiam, quæ ſupplicibus debetur ac victis, conſecuturum me non dubito. Addit verò *in æternum*, quia oliua æternitatis eſt ſymbolum, teſte Pierio: tales autem eſſe debent qui ſe Deo dedunt, ut in vitæ ratione perſeuerent, eorum diſſimiles qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Ideò Paulus Rom. 11. 17.

D Gentes dicit ex oleaſtro factas oliuas, quia fidem quam ſemel accepit Eccleſia Gentium, nunquam deſeret, nec à Chriſti religione deficiet, vti defecerunt Iudæi. Sic pſalm. 127. dicitur: *Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.* q.d. Suſcitabo tibi filios ſubiectos & obedientes, æquè ac inter ſe concordes & pacificos: oliua enim ſubiectionis & pacis eſt ſymbolum, ut dixi. Plures analogias oliuæ & Eccleſiæ animæque ſanctæ, recenſui Ierem. 11. 16.

Anagog ſignificatur Chriſtus in monte Oliueti deturbaturus Antichriſtum, cùm ipſe inſtar Chriſti ex eodem volet in cælum conſcendere. ita S. Hieron. in Daniel. 11. Damaſc. libr. 4. de Fide cap. 27. Anſelm. in 2. Theſſal. 2. Lyran Hugo & Dionyſ. Rurſum in die iudicij cum omnibus

angelis deſcendet in montem Oliueti, qui imminet valli Ioſaphat, ut ibi iudicet, & diſcernet cum omnibus gentibus, ut ait Ioël c. 3. 2.

Qvi est contra Iervsalem ad Orientem] Alludit ad aſcenſionem Chriſti? Chriſtus enim in monte Oliueti aſcendit in cælum, ut ex vinea Iudæorum ſilueſcente oſtenderet ſe feciſſe oliuetum, id eſt, Eccleſiam fertilem oleis, id eſt ſanctis, pijs, miſericordibus, lucidis & Spiritu ſancto impinguatis. ita Euſeb. lib. 6. Demonſtr. c. 18. vnde ait: *Qui eſt contra*, vel oppoſitus veteri *Ieruſalem*, & Synagogæ, *ad Orientem*: quia Eccleſia prælata eſt Synagogæ, & propinquior facta ſoli iuſtitiæ, id eſt Chriſto, ut eius orientis primos radios fidei, gratiæ, omniumque chariſmatum excipiat, ita ut eius reſpectu Ieruſalem eſſet ad Occaſum: quo ſignificabat Synagogam excæcandā eſſe, ideoque ruituram in aduentu Chriſti. Hinc B & Chriſtus facie auerſa à Ieruſalem, ſpectans Occidentem crucifixus eſt, indeque ex Apoſtolorum inſtitutione Chriſtiani orant conuerſi ad Orientem, & templa reſpiciūt Orientem, in quibus imago Chriſti crucifixi Occidentem proſpicit, quam qui adorant neceſſario Orientem ſpectant. ita Damaſc. lib. 4. de Fide ca. 13. & alij. Pari modo Chriſtus in monte Oliueti aſcendit in cælum, facie à Ieruſalem auerſa (ut ex veſtigijs pedum eius lapidi impreſſis, quæ etiamnum viſuntur, liquet) conuerſus ad Occidentem, & Romanam ſpectans Eccleſiam, ad quam ipſe S. Petrum Vicarium ſuum, & S. Paulum Doctorem Gentium miſit, ut eo ſedem Eccleſiæ transferrent. ita Adrichom. in Deſcript. terræ ſanctæ, agens de monte Oliueti.

Chriſtus facie auerſa à Ieruſalem, ſpectans Romam crucifixus eſt, & aſcendit in cælum.

Nota. Olim extra Ieruſalem ſiti erant duo C montes oppoſiti, ſcilicet ad Orientem mons Oliueti, cui ex aduerſo ad Occaſum oppoſitus erat mons Caluariæ, in quo crucifixus eſt Chriſtus, qui olim extra vrbem, ſed iam eſt intra eam. In ipſa verò vrbe erant duo vicini montes, ſcilicet Sion reſpiciens Auſtrum, in quo erat arx Dauid, & Moria reſpiciens Septentrionem, in quo ædificatum eſt templum. Inter hos duos montes erat breuis vallis domibus ciuium referta, quæ Mello & Tyropæon eſt dicta.

Et scindatvr mons Oliveti] S. Hieron. Cyrill. Theod. Burgenſis, Palatius, cenſent hanc ſciſſionem fore quadrifidam in modum crucis, ad quatuor mundi plagas; ita ut mons Oliueti, ſcindatur primò ab Oriente in Occidentem, deinde duæ illæ partes diſciſſæ rurſum ſcindantur D ab Aquilone in Meridiem. Verùm Chald. Euſeb. Lyran. Vatabl. Ribera, Sanchez & alij, cenſent eum ſcindendum in duas dumtaxat partes, ſcilicet verſus Orientem & Occidentem per medium, ita ut vna pars ſciſſi montis vergat (vnde pro *ſeparabitur*, Sept. vertet, *inclinabit*; Tigurina, *deflectet*: Pagnin. *recedet*) ad Auſtrum, altera ad Aquilonem, & inter vtramque media ſit prærupta vorago, ſiue vallis profunda, quæ coniungetur valli Ioſaphat, ſiue Cedron, indeque valli montis Sion, ita ut Iudæi qui fugient ex Sion & vrbe per vallem Ioſaphat, tranſituri ſint per vallem factam in monte Oliueti diſciſſo.

Mons Oliueti ſciſſus quando? Prima ſent.

Quæres, quando, & quomodo contigit hæc montis Oliueti ſciſſio? Qui putant agi hic de obſidione & excidio Ieruſalem per Titum & Romanos, variè hæc exponunt. Aliqui enim per A ſciſſionem montis Oliueti parabolicè accipiunt ſchiſmata & ſeditiones Zelotarum, aliorumque Iudæorum in vrbe. Alij, ut Theodor. cenſent montem Oliueti vocari exercitum Romanorum, qui eum montem occupauit: diuiſum verò montem dici, quia ad alia ciuitatis loca obſidenda & oppugnanda diuiſus fuit Romanorum exercitus, eò quòd vrbs verſus montem Oliueti, ob vallem ſiue voraginem Cedronis interiectam, difficilior eſſet aditu & expugnatu. Noſter verò Sanchez tripliciter exponit. Primò, ſuſpicatur in obſidione Romanorum, montem Oliueti ingenti terræ motu reuerà fuiſſe diuiſum, etiamſi id non dicat Ioſeph. nec vllæ hiſtoriæ, ſicut nec meminerunt terræ motus, ſub Ozia, quem tamen contigiſſe docet hîc Zacharias. Secundò, caſtra Romanorum in monte hoc ita Tito fuiſſe diſB poſita, ut ab Oriente in Occidentem paterent & porrigerentur, atque hinc inde ad Aquilonem & Meridiem duas partes relinquerent, præruptum verò grande eſſe vallem Cedron, quam etiam occuparunt Romani: vallis enim nil aliud eſt quàm montium ſciſſura. q.d. Cedronis profunditas non muniet Iudæos, nec impediet Romanos, quò minùs vrbem inuadant & occupent; quia omnia ſuo milite complebunt. Tertiò, q.d. Titus profundiſſimam voraginem Cedronis, quæ inter vrbem & caſtra ſua in monte Oliueti ſita interiacebat, vrbemque muniebat, comportatis aggeribus ita implebit & complanabit, ut per eam facilis militibus ad muros inuadendos ſit acceſſus. Id enim eum feciſſe in alijs vallibus, docet Ioſeph. lib. 6. Belli cap. 4. Et in ipſa Cedronis valle aggeres eſſe conſtructos & muC ros, docet idem Ioſeph. lib. 6. cap. 13. Fauent Septuag. qui dicunt verſ. 5. obturatam eſſe vallem montium: ſciſſum ergo dici montem Oliueti, quia ex illo Romani præciderunt ſaxa, eaque cum terra deuoluerunt in ſubiectam vallem Cedronis, iiſque eam impleuerunt. Quocirca ait Propheta: *Fugietis*, ô Iudæi, *ad vallem montium meorum*, id eſt, in vrbem, ad ſpatium quod inter montem Moriam & montem Sion (vbi erat templum Dei) interiacet: *quia coniungetur vallis montium*, id eſt, vallis Cedron, quę inter montem Oliueti & montem Sion interiacet, *vſque ad proximum*, ſcilicet montem Oliueti: Titus enim muro cinxit ciuitatem, ducto per Cedronem ad montem vſque Oliueti. Verùm ſolùm decima legio Romanorum conſtitit in monte Oliueti, qui D erat ad Orientem vrbis: reliquus verò Titi exercitus obſedit vrbem ex parte Septentrionali, in loco qui dicitur Sapha, vel Scopos, ſituſque erat ex oppoſito duarum turrium, quæ vocabantur Pſephina & Hippicus, vti diſertè ait Ioſeph. lib. 6. Belli cap. 5. Itaque Titus obſedit vrbem planè iuxta montem Caluariæ. Hic enim erat penè ex aduerſo Pſephinę: vbi Iudęi crucifixerunt Chriſtum; ut notat Adrichom. in Deſcriptione Ieruſalem & alij, ut Iudæi cognoſcerent Titum adueniſſe ad hoc, ut eſſet necis Chriſti vltor, ibiq; eos plecteret, vbi ipſi Chriſti parricidium, imò Deicidium commiſerant. Tandem verò Titus, ut celeriùs vrbem occuparet, eam circumcirca cinxit muro, in quo 40. caſtella conſtituit, idq; opus perfecit ſpatio tridui, itaque Iudęos ad famem & extrema adegit. Quare non eſt veriſimile ipſum vallem Cedronis impleſſe & complanaſſe. Ioſephus

Secunda.

Ieruſalem obſeſſa iuxta montem Caluariæ.

phus enim l.6.c.4. tantùm ait eum complanaſſe vallem, quæ erat inter caſtra ſua ſita in Scopo, ad Septentrionem; non verò vallem montis Oliueti, quæ erat ad Orientem. Deinde Titus totus fuit in muro vrbi circumducendo, iſq; vnus occupabat milites omnes. Murus enim hic in circuitu erat 39. ſtadiorum, hoc eſt quinque penè milliarium, vti ait Ioſephus. Adde, non agi hic de tempore Titi & Romanorum, ſed Antiochi & Machabæorum, vti dixi initio.

Tertia genuina. Dico ergo ex hoc loco videri, quòd tempore Antiochi & Machabæorum fiſſus ſit mons Oliueti, dum Deus cum angelis in eum deſcendit, etſi id non narretur in lib. Machab. nec alibi, ſicut non narratur in libris Regum terræ motus, qui contigit ſub Ozia, & alia multa. Hunc ſenſum exigunt verba ipſa, & temporis ratio: de Machabæorum enim æuo hic agitur: ita à Caſtro, & Paulus à Palacio, qui ita ſcribit: Credo hîc prophetiam impletam ante Machabæorum victorias, quando multa ſigna viſa in cælo ſunt, ſcilicet equites per aëra diſcurrentes, cohortes armatæ, curſus equorum, 2. Mach. 5. Hæ enim cohortes erant angelorum, cum quibus veniebat Dominus in ſpecie viſibili: veniente ergo Domino tremuit mons (nam cùm egreditur Deus, terra mouetur & concutitur pſal. 67.9.) Ex tremore verò diſciſſus eſt in quatuor partes, ſignificans diſciſſionem & diuiſionem Iudæorum ex patria ſua in quatuor mundi plagas. *Hæc* Palacius.

Porrò ſciſſio hæc montis fuit typus ſciſſionis eiuſdem in fine mundi, ut mox dicam; ſed inter alia repræſentabat præſentes, tum fugas, ob inſtantes ab Antiocho clades; tum ſciſſiones & ſchiſmata Iudæorum, dum alij Machabæis adhærerent, alij Antiocho: rurſum alij Antiocho & Syris, alij Ptolemæo & Ægyptijs fauerent.

Simili modo ſub Conſtantino Imper. & S. Cyrillo Patriarcha Hieroſolymitano, anno Domini 353. crux ſole fulgentior pleno de cælitus apparuit ſuprà montem Oliueti (& fortè eò quoque alluſit hic Zacharias) eum quaſi ſignans & inſtar crucis ſecans, ut repræſentaret ſchiſma Eccleſiæ quod faciebant Arriani, & Conſtantium eorum fautorem moneret S. Crucis, & Crucifixum Dei filium Patri *ὁμόυσιον* eſſe adorandum ut verum Deum, uti eum adorarat illius pater Conſtantinus, qui proinde per vexillum crucis diuinas de Maxentio alijſque hoſtibus victorias obtinuit; quaſi Chriſtus ex alto Orthodoxis à Conſtantio vexatis intonaret: Confidite, ego vici mundum cruce, & vos eâdem vincetis Arrianos. Quocirca tota ciuitas hoc crucis ſigno excita ad eccleſiam cucurrit, Deum Deique Filium laudans & celebrans; quin & multi Iudæi ac Gentiles, viſo hoc radiante in cælis crucis ſigno obſtupuerunt, & ad Chriſtum conuerſi ſunt.: Rem geſtam & à ſe viſam fusè perſcribit S. Cyrillus ad Conſtantium Imper. in fine Catech. myſtag. Eadem breuiter ſic narratur in actis Artemij Martyris die 29. Octob. apud Surium: *Quo quidem tempore, cum expugnatus eſſet Magnentius, ſignum crucis maximum mirificè apparens, adeò vt mirabili, ſplendore ſuperaret lucem diei, viſum eſt Hieroſolymis circa tertiam diei horam, cùm eſſet dies feſtus, qui dicitur Pentecoſte, Pertingens à loco qui dicitur Caluaria, vſque ad montem Oliueti.* Sic & Sozomen. lib. 4. c. 4. Socrates l. 2, ca. 24. & ex ijs Baron. an. Domini 353.

Similis fuit Chriſti apparitio in monte Oliueti anno Chriſti 419. quam ex Marcellini chronico ita recenſet Baronius: *Anno Chriſti 419; multæ Palæſtinæ ciuitates villæque terræmotu collapſæ ſunt, Dominus noſter Ieſus Chriſtus, ſemper vbique totus, ſuper montem Oliueti Hieroſolymæ vicinum, ſeſe de nube manifeſtauit. Multæ & tunc vtriuſque ſexus vicinarum gentium nationes tam viſu, quàm auditu perterritæ, atque credulæ ſacro Chriſti fonte ablutæ ſunt, omniumque baptizatorum in tunicis crux Chriſti ſaluatoris, diuinitatis nutu extemplò preſſa reſulſit. Cuius rei adeò admirabilis occaſione, de tempore aduentus Domini ad iudicandum cœpti ſunt vbique miſceri ſermones, quòd ex Danielis Prophetæ vaticinio cap. 7. iam prænunciatum eſſet aduentus filij hominis in nubibus; & Zacharias ca. 14. de ipſo loco aduentus eius ſuper montem Oliueti prædixerat. Et angeli de Chriſto in monte Oliueti in cælum aſcendente Apoſtolis prænunciarant: Quemadmodum vidiſtis eum euntem in cælum, ita veniet. Cuius occaſione ſcripſiſſe videtur Heſychius epiſt. 79. ad S. Auguſt. de nouiſſima die, quæ, cùm præceſſiſſent tot ſigna (vt ait) iam videretur inſtare. Cui reſpondens S. Auguſt. epiſt. 80 prolixè diſputat de nouiſſimi diei tempore.* Hucuſque Baron. occaſione Melaniæ iunioris, quæ eodem anno ſeorſim à coniuge Piniano vitam egit monaſticam, ac in cella apud montem Oliueti per 14. annos clauſa perſeuerauit, duxitque in anguſto loco vitam angelis ſimilem.

Similis fuit in eodem monte apparitio tempore belli ſacri, quâ Chriſtiani animati *Hieroſolymam* expugnarunt. Rem geſtã narrat Wilhem. Tyrius l. 8. Belli ſacri c. 16. defatigatis Chriſtianis in oppugnatione *Hieroſolymæ*, ideoq; dilabentibus: *Ecce*, inquit, *adfuit rebus deſperatis virtus diuina. Nam de monte Oliueti miles quidam, qui tamen poſtea non comparuit, ſplendidum & refulgentem ventilãdo clypeum, ſignum dabat noſtris legionibus vt redirent in idipſum, & congreſſum iterarent. Quo ſigno exhilaratus dux Godefridus Bullonius, primus in mœnia conſcendit, quem alij ſecuti, illico eius iuſſu effregerunt portam S. Stephani, per quam totum in vrbem induxerũt Chriſtianorum exercitum.* Itaque à Chriſtianis capta eſt *Hieroſolyma* an. Domini 1099. die 15. Iulij, feria ſexta, qua Chriſtus moriens de morte triumphauit. Iuuit oraculum viri ſancti, qui habitans in monte Oliueti prædixerat, vrbem illo die eſſe capiendam, ait Tyrius c. 17. Vnde & ante oppugnationem vrbis, Chriſtiani nudis pedibus cum multa deuotione, cantantes litanias cum crucibus proceſſerunt vſque ad montem Oliueti, ait idem ca. 11. Ad has ſimileſque apparitiones reſpexiſſe hic Zachariam, vel potiùs Spiritum ſanctum probabile eſt. Vnde myſticè Lyran. hunc Zachariæ locum explicat de capta Ieruſalem à Godefrido Bullonio & Chriſtianis: vrbis enim capiendæ ſignum eis datum eſt à monte Oliueti, vti iam dixi ex Tyrio.

Denique nonnulli hæc conditionatè exponunt. q.d. Deus ita tutabitur vos ô *Hebræi*, ut ſi opus ſit ad veſtram tutelam findere montem Oliueti, ut per eum manus hoſtium effugiatis, id reuera facturus ſit, ſed tanto molimine non erit opus: poterit enim ipſe mille alijs modis vos protegere. Simile eſt Iſaiæ 11. c. 15. & Zachar. 10. 11. ita à Caſtro.

Iam parabolicè & quaſi allegoricè, mons Oliueti eſt Eccleſia, ait Euſeb. lib. 6. Demonſtr. c. 18. *Allegor.*

Hic ſciſſus eſt, cùm ibi à Chriſto aſcendente iuſſi ſunt Apoſtoli ire in mundum vniuerſum, & prædicare Euangelium omni creaturæ, indeque in quatuor mundi plagas diuiſerunt & ſparſerunt ſe, Chriſtique fidem & Eccleſiam. Ruſum ſciſſio hæc montis denotat commotionem & contritionem Gentium audito Chriſti Euangelio, iuxta illud Lucæ 3. v. 5. *Omnis Vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas.* Sed earum pars vna manſit ad Aquilonem, id eſt, in ſuo infidelitatis & impietatis frigore perſtitit: Aquilo enim frigidus ſignificat frigidos, ac ex infidelitate & peccato torpentes, altera verò ad Auſtrum vergens ſignificat fideles, qui caleot charitate & feruent Spiritu Dei: Auſter enim eſt calidus. Huius rei ſymbolo vidit Ezechiel gloriam Dei, id eſt Deum glorioſum ſedentem in curru Cherubico, & quatuor Cherubinis ſtipatum ex têplo Iudaico euolare in montem Oliueti. ſic enim ait cap. 11. 23. *Et aſcendit gloria Domini de medio ciuitatis ſtetitq́; ſuper montem qui eſt ad Orientem vrbis,* putà ſupra montem Oliueti, ut ex hoc monte expectet & ſpectet nouam Ieruſalem, quaſi phœnicem ex veteris cineribus reſurgentem in Sion, putà Eccleſiam Chriſti, ut ibidem dixi. Porrò Gloſſa per ſciſſionem montis Oliueti, accipit ſchiſma Græcorum à Latinis: ad Orientem enim habitant Græci, qui diuiſi ſunt à Latinis habitantibus ad Occidentem. Vnde ait: *Et fugietis,* id eſt, fugere debetis ad obedientiam Eccleſiæ Romanæ, cuius montes magni, ſcilicet SS. Petrus & Paulus, ſunt patroni.

Anagog. finditur mons Oliueti dehiſcens Antichriſto.

Anagog. finditur mons Oliueti, cùm Antichriſtus ex eo volet in cælum conſcendere: nam à Chriſto deturbatus corruet, & terra, putà mons dehiſcens, viuum eum abſorbebit, ut dixi 2. Theſſal. 2. 8. Hoc eſt quod ait S. Iohannes Apoc. 19. 20. *Apprehenſa eſt beſtia* (putà Antichriſtus) *& cum ea pſeudopropheta, &c. Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure.*

Et in die iudicij.

Rurſum in die iudicij. Chriſtus iudex deſcendet in montem Oliueti: vnde tunc eum ſuâ maieſtate & poteſtate, ingenti terræ motu concutiet, ut ipſe quaſi præ horrore & veneratione Chriſti iudicis contremiſcat; ſimul ut hoc terræ motu ſe findat, amplietque vallem Ioſaphat, ad capiendum omnes homines iudicandos ibidem à Chriſto. Si enim Deus daturus legem, in Sina deſcendens concuſſit montem, Exodi 19. multò magis id faciet deſcenſurus ad iudicium. Idipſum diſertè docet S. Clemens Roman. lib. 7. Conſtitut. Apoſt. cap. 33. *Mons ipſe,* inquit, *Oliueti gloriæ venientis cedet, & in quatuor partes diſſectus, longiſſimè diffugiet, vt tribunali iudicis theatrum totius orbis aſſiſtat. Trepidatio verò hominum tanta erit, vt inſani diffugiant in mediam vallem, quæ futura eſt ampliſſima; cùm montibus remotis coniungenda ſit cum omni circumpoſito campo.* Hoc ſanè verbis Zachariæ valdè congruit. ita inter alios Emmanuel Sà, & Ioſephus à Coſta l. 4. de Tempor. nouiſſ. cap. 13. & 14. & Leonard. Leſſius l. 13. de Diuinis attrib. cap. 21. in fine. *Indicat,* inquit, *Zacharias montem Oliuarum (iuxta quem vallis Ioſaphat) ſcindendum in quatuor partes, vt fiat maxima planities, in qua exſipiantur iudicandi.* Inſuper hæc ſciſſio montis repræſentabit ſeparationem Auſtralium, id eſt feruentium & electorum ab Aquilonaribus, id eſt

A frigidis & reprobis. Illi enim erunt Orientales; quia orietur eis lux & gloria ſempiterna, hi verò erunt Occidentales; quia ibunt in occaſum & mortem æternam.

PRÆRVPTO GRANDI VALDE] id eſt, *magnâ voragine,* ut vertunt Septuag. vel *valle,* ut Chald. quæ ex ſciſſione montis profundè pateſcet, & hiabit. Parabolicè hic hiatus ſignificat Hieroſolymæ ruinam & deſolationem, quando Apoſtolis abeuntibus ad Gentes, Iudæi infideles paulò pòſt à Tito vaſtati, in profundum quaſi barathri demerſi ſunt, iuſta Dei vindicta.

Anagog. ſignificat hiatum grandem montis Oliueti, & vallis Ioſaphat futurum in die iudicij, quo reprobos omnes ibidem conſiſtentes dehiſcens terra mittet in tartara. Hiatus ergo hic & vorago erit profundiſſima: nam à valle montis

B Oliueti extendet ſe vſque ad infernum, qui eſt in centro terræ. In die ergo iudicij propriè & planè adimplebitur hæc prophetia, fietque fiſſura montis Oliueti, & vorago ingens vſque ad tartarum, ita ut in ipſum proſpiciant non tantùm reprobi, ſed & electi Dei, gaudeantque mirificè quòd horridum illud ignis barathrum, in quod videbunt tot impios demergi, per gratiam Chriſti euaſerint. Hanc voraginem horribilem in ſpiritu vidit S. Carpus, eamque ex ore eius ita deſcribit S. Dionyſ. Areopag. epiſtol. 8. ad Demophilum, dicens: *Referebat* (Carpus) *ſe vidiſſe domum, in qua conſiſtebat, primùm vehementer agitari, ac demum à ſummo culmine per medium diuidi, &c. Ipſum quoque ſolum inſtar vaſti ac tenebroſi cuiuſdam profundi, diſciſſum ſe vidiſſe ait, atque viros illos quibus mala imprecatus fuerat, ante ſe ad os illius profundæ*

C *voraginis ſtare trementes ac miſerabiles, & qui ab ipſa pedum ſuorũ labilitate iam mergendi viderentur. Porrò ab inferiori parte voraginis ſerpentes cernebat emergere, qui circa illorum pedes ita inſtabiles ac nutantes, interdum quidem in globum colligi, & grauari vnà atque pertrahere; interdum verò dentibus & caudis, ore, gutture linguis, ac toto corporis motu vim immenſi pauoris viderentur incutere, vt qui modis omnibus deorſum illos præcipitare niterentur. Fuiſſe autem & viros quoſdam in medio, qui contra eos vnà cum ſerpentibus impetum facerent, exagitantes vnà, & impellentes atque ferientes, videbantur autem illi lapſui proximi, &c.*

ET FVGIETIS AD VALLEM MONTIVM EORVM] Hebr. Septuag. & S. Hieron. in comment. legunt *meorum.* Vnde & in Latinis ita legendum videtur. Nota τὸ *in vallem:* phyſicè enim in ter- VERS. 5.

D ræ motu conſilium & remedium eſt, fugere ad valles & ima. hæc enim minùs quàm montes terræ motu quatiuntur. Porrò huius loci ſenſus eſt is, quem dedi v. 4.

QVONIAM CONIVNGETVR VALLIS MONTIVM VSQVE AD PROXIMVM] Hebr. *vſque ad* אָצַל *atſal,* quod quaſi nomen proprium accipiunt & relinquunt Septuaginta, Chald. Aquila, Theodot. Vatabl. & Pagnin. Verùm Noſter, Symmach. & alij vertunt ut appellatiuum, *vſque ad proximum;* alij, *vſque ad ſeparatum,* ſcilicet à terræ motu, ideoque ſecurum locum.

Iam varij variè hæc exponunt. Duæ expoſitiones ſunt probabiliores. Prior, q. d. Vt effugiatis Antiochum, & hoſtes obſidentes, & inuadentes Ieruſalem, fugietis per vallem Ioſaphat & Oliueti (montem enim Oliueti hac de cauſa findet Deus, ut per eius ſciſſuram & vallem contiguam

tiguam fugere poſſitis : vnde ea vocatur vallis montium, ſcilicet iam diuiſorum. Mons enim Oliueti per hanc ſciſſionem diuidetur in duos, vel, ut alij, in quatuor montes) vſque ad Aſal, vbi ab hoſte ſecuri tutique eritis. ita à Caſtro, Tigurin. & Arias. Poſterior, q.d. Vt fugiatis & effugiatis hunc terræ motum, quo concutietur & ſcindetur mons Oliueti, fugietis in vallem montium meorum, putà in vallem Mello, ſiue Tyropæi, quæ interiacet inter montem Sion & montem Moria : hi enim ſunt montes mei, quia in Moria habeo meum templum, in Sion meam arcem Dauid. *Quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximum.* q.d. Quia vallis, id eſt, vorago illa facta in monte Oliueti iam diuiſo, (quæ proinde iam non eſt vallis vnius montis, ſed duorum, nimirum montium iam diuiſorum) pertinget ad montem ſibi proximum, putà ad Moria. Vnde in tota valle Ioſaphat vſque ad Moria, à terræ motu & ſciſſurâ hac tuti non eritis: fugietis ergo poſt montem Moria ad vallem Mello, ab hoc terræ motu liberam, ut ibi tuti ſitis. ita S. Hieron. Aut, ut Lyran. quia vallis montium, id eſt vallis Ioſaphat, quæ interiacet inter montem Oliueti & montem Sion, coniungetur vſque ad proximum, ſcilicet hiatum factum in monte Oliueti. Vnde in ea ſine metu & periculo non eritis : ad illam ergo fugere non audebitis; fugietis ergo ad vallem montium meorum, id eſt, interiectam inter Sion & Moria, qui ſunt montes mei. Huic expoſitioni fauet id quod ſequitur : *Et fugietis ſicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oziæ* : fugituri ergo erant non hoſtes, ſed terræ motum, ac proinde fugituri non ipſam ſciſſuram montis Oliueti, hoc terræ motu factam, ſed procul ab ea in vallem Sionis & Moria, quæ omnino immunis erat à terræ motu.

Symbol. ſignificatur fuga Machabæorum.

Symbol. hæc fuga in terræ motu adumbrat fugam Machabæorum, & Iudæorum ad ſiluas & ſpeluncas in terræ motu, id eſt, in perſecutione Antiochi, de qua 1. Machab. 2. 28.

Parabol. obſtinatio Iudæorum ſub Chriſto.

Parabolicè, hæc accipe de obduratione Iudæorum. q.d. Cùm mons Oliueti, id eſt Eccleſia Chriſti, ſpargetur in quatuor mundi plagas, tunc vos, ô Iudæi increduli, ab Euangelio, Chriſto & Eccleſia fugietis, non quidem ad idololatriam & gentiliſmum, ſed ad vallem vmbroſam montium meorum, hoc eſt, ad cultum, vmbras, & cæremonias legis veteris, quæ viguit in monte templi, putà Moria & Sionis, qui olim fuerunt montes mei. ita Euſeb. lib. 6. Demonſtr. cap. 18. *Quæ*, ait, *poteſt eſſe vallis montium Dei, niſi quæ olim celebrabatur ex lege Moſis & Ieruſalem, corporalis & Iudaica adoratio?* Sic & Stunica, Ribera & alij, qui contendunt hunc ſenſum eſſe literalem : ego literalem fateor, ſed typicum & parabolicum, præcedenti quem aſſignaui innixum, vti dixi initio capitis. Vnde ſequitur : *quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximum.* q.d. Hæc vallis, id eſt hæc vmbroſa, ſed obſtinata Iudæorum religio, tantò arctiùs coniunget ſe vicino tibi templo templiq; ritibus, quantò magis videbit ſpargi & propagari Eccleſiam Chriſti. Aliter Emmanuel Sa, q.d. Hic cultus legis veteris Iudæis tenaciſſimè coniungetur, & adhærebit proximè vbicumque degant.

Nota. Pro נַסְתֶּם *naſtem*, id eſt *fugietis*, à rad.

A נוּס *nus*, id eſt fugit, Septuag. alijs punctis legentes נִסְתַּם *niſtam*, à rad. סָתַם *ſatam*, id eſt clauſit, obturauit, vertunt, *& obturabitur* (replebitur) *vallis montium meorum*, *& adiungetur vallis montium vſque ad Aſal.* Sic & Chald. Quod ad literam ſic accipi poſſet. q.d. Scindetur mons Oliueti, & hàc ſciſſione corruet, & complanabit totam ſubiacentem vallem Ioſaphat, vſque ad proximum montem Moria. Parabolicè verò ſic explicat Euſeb. q.d. Hæc vallis vmbroſa Iudaicæ religionis obturabitur, id eſt, ceſſabit & obſcurabitur à luce Euangelij, eiuſque vmbra cedet veritati Chriſti: quoniam coniungentur ad Aſal, id eſt, ad montem Oliueti (inde enim Chriſtus miſit Apoſtolos ad Iudæos & Gentes) qui dicitur Aſal; id eſt opus Dei, quaſi à rad. עָשָׂה *aſa*, id eſt fecit, אֵל *el*, id eſt Deus. Verùm melius legit Noſter
B *naſtem*, vertitque *fugietis*, quia ſequitur: *Sicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oziæ*, Et quia præceſſit: *Scindetur mons Oliueti*: ſciſſione enim mons apertus fuit, non obturatus.

Sicvt fvgistis] q.d. Eâ trepidatione, celeritate, turbâ & confluxu fugietis, quâ fugiſtis à terræ motu qui contigit tempore Oziæ; de quo dixi Amos 1. v. 1.

5. Et veniet Dominus Deus meus,
omneſque ſancti cum eo.
6. Et erit in die illa : Non erit lux,
ſed frigus & gelu.
7. Et erit dies vna, quæ nota eſt Do-
mino, non dies, neque nox : & in tem-
pore veſperi erit lux.
C 8. Et erit in die illa : Exibunt aquæ
viuæ de Ieruſalem : medium earum ad
mare Orientale, & medium earum ad
mare nouiſſimum : in æſtate & in hie-
me erunt.
9. Et erit Dominus Rex ſuper om-
nem terram : in die illa erit Dominus
vnus, & erit nomen eius vnum.
10. Et reuertetur omnis terra vſque
ad deſertum, de colle Remmon ad Au-
ſtrum Ieruſalem: & exaltabitur, & habi-
tabit in loco ſuo, à porta Beniamin vſ-
que ad locum portæ prioris, & vſque
ad portam angulorum ; & à turre Ha-
naneel vſque ad torcularia regis.
D 11. Et habitabunt in ea, & anathe-
ma non erit ampliùs : ſed ſedebit Ieru-
ſalem ſecura.

Et veniet Dominvs Devs mevs, omneſque sancti cvm eo] Replicat & inculcat quod dixit v. 3. *Et egredietur Dominus & præliabitur contra gentes illas, & ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem Oliueti.* Loquitur ergo ad literam de deſcenſu Dei, quo deſcendit præliaturus pro Iudæis per Machabæos contra Antiochum, eumque protriturus, vti dixi v. 3. Porrò cùm bellum fidelium eſt difficile, & victoria illuſtris, tunc dicitur Deus deſcendere cum omnibus ſanctis ſuis, putà angelis : quia omnes ei aſtant, ut pro eo decertent; hinc vocatur Deus exercituum. Ita vi- Vers. 5.

 dit

dit Ezechiel cap.1. Deum curru bellico vectum, ſtipatum quatuor Cherubinis deſcendere in aciem contra Iudæos, ut eos plecteret per Chaldæos. Et Pſaltes pſal.17. graphicè deſcribit Dei in prælium contra ſuos hoſtes deſcendentis maieſtatem, milites, iras, animos. Et inter alia ait v.11. *Aſcendit ſuper Cherubim & volauit, volauit ſuper pennas ventorum*, Et v.15 *Miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos: fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Simili terrore, pompa & ſatellitio deſcendit in Sina daturus legem Hebræis, pro eiſque contra Gentes præliaturus, Deuter.33.2. *Dominus de Sinai venit & apparuit de monte Pharan, & cum eo ſanctorum millia.* Iam ſub typo prælij diuini geſti per Machabæos, parabolicè intelligit prælium ſpirituale Chriſti gerendum per Apoſtolos, q.d. Veniet Chriſtus, qui per Apoſtolos debellabit omnes gentes, eaſque luci fidei & Euangelio ſubiugabit. ita Theod. Vatabl. Arias, & Euſeb.l.6. Demonſtr. c.18.

Anagog. & maximè ſignificatur hìc deſcenſus Chriſti ad iudicium vniuerſale, cum omnibus angelis & Sanctis in montem Oliueti ſupra vallem Ioſaphat, ut Antichriſtum omneſque impios condemnet & puniat. Huc enim alludens Iudas in ſua epiſt. v.14 ait: *Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudicium contra gentes.* Et Chriſtus Matth.24.30. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & maieſtate, & mittet angelos ſuos.* Et c.25.31. *Cùm venerit filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli cum eo.* ita S. Hier. Cyrill. Remig. Hugo, Lyran. Ribera, Sanchez & alij paſſim, qui contendunt hunc ſenſum eſſe literalem: ego cenſeo eſſe anagogicum, ſed maximè intentum à Spiritu S. literalis enim eſt de Machabæis, parabolicus de Apoſtolis, uti oſtendi initio capitis.

Vers.6. NON ERIT LVX, SED FRIGVS ET GELV] Ita & Septuag. Chald. & Tigurina: videntur ergo in Hebræo legiſſe כִּי קָרוֹת *ki karot*, id eſt, *ſed frigus*, vel potius וְקָרוֹת *vekaroth*, (facilè enim *van* ſi decurtetur, vertitur in *iod*, & *van* ſæpè eſt aduerſatiuum ſignificans, *ſed*, vti crebrò eſt videre in Prouerbijs Salom.) id eſt *& frigus*, vel frigora: radix enim קָרַר *karar*, ſignificat frigeſcere. Iam legunt יְקָרוֹת *iekarot*, id eſt *pretioſitatum*: יָקָר *iakar* enim ſignificat eſſe pretioſum, decorū, eximium. Vnde vertunt, *non erit lux pretioſitatum*, id eſt pretioſa, clara, eximia, וְקִפָּאוֹן *vekippaon*, id eſt, *&* (id eſt, *ſed*) *concretionis*, id eſt concreta, denſa: hoc eſt, in illa die non erit lux clara, neque obſcura, ſed mixta, nubila & maligna, qualis eſt diluculo. q. d. In illa die non erit plena lætitia, nec plena triſtitia, ſed læta triſtibus miſcebuntur. at veſpere ſuccedet plena felicitas & lætitia. Eódem ferè redit verſio noſtra & Sept. Senſus enim eſt, q.d. In illa die non erit lux clara & amœna, qualis eſt in æſtate; ſed concreta nebulis frigidis, & quaſi congelata, ideoque moleſta & triſtis. Vnde Paguin. vertit, *in die illa non erit lux pretioſa, &* (ſed) *nix coagulata*; Arabicus verò Alexandr. *erit nix & grando* (frigus & procellæ) *in vna die. Et apparebit* (reuelabitur) *Dominus in illa die: Et non erit lux in illa die, neque nox, neque veſpera.* Ad literam denotatur tempus calamitatis & afflictionis Iudæorum in perſecutione Antiochi. Huius enim ſymbolum ſunt tenebræ, frigus & gelu. Vnde in Scriptura in excidio Babylonis Samariæ, Ieruſalem, &c. dicitur obſcurandus non tantum dies, ſed & ſol, luna ac ſtellæ, per hyperbolen & hypallagen: quia ſcilicet Babylonijs, Samaritis, & Hieroſolymitis in tanta clade afflictiſſimis, lux obtenebreſcere, ipſeque ſol, media licèt die, obſcurari videbatur. Vnde explicans ſubdit:

ET ERIT DIES VNA QVÆ NOTA EST DOMINO, NON DIES NEQVE NOX] q.d. Veniet tempus perſecutionis, quod (& cuius acerbitas) ſoli Deo cognitum, imo prouiſum & prædeſtinatum eſt, in quo dies Iudæis valdè afflictis ob tot ærumnas, non videbitur eſſe dies; ſed neque nox, vtpote lucente ſole: ergo tempus hoc medium quid erit inter diem & noctem, & quaſi contemperatum ex die & nocte: habebit enim à ſole lucem diei, à tyrannide verò Antiochi habebit tenebras, id eſt, ærumnas noctis. Vers.7.

Veſperi erit lux ſub Machabæis.

ET IN TEMPORE VESPERI (Hebr. *veſpere*) ERIT LVX] id eſt, ut Tigurina, *Ad veſperam erit lux.* q.d. Ad finem huius temporis calamitoſi, quaſi ad veſperam deſinet hoc eius nubilum, & ſuccedet lux felicitatis & gaudij, nimirum quando Machabæi vindicabunt ciues ſuos, & profligabunt copias Antiochi.

Alleg. ſub Chriſto.

Sub hoc Machabæorum typo parabolicè ſignificat, poſt obſcuritatem & vmbras legis Iudaicæ, poſtque ignorantiæ tenebras, & malitiæ gelu, in quibus omnes gētes ante Chriſtum; quin & ipſi Iudæi degebant, ſucceſſuram lucem Euangelij Chriſti, in eamque quaſi in veſperam deſituram diem illum obſcurum iudaiſmi, iuxta illud oraculum Zachariæ: *Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent*, Lucæ 1.79. Et Iſaiæ cap.60.1. *Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum.* Hoc eſt quod ait Paulus Roman.13.12. *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit.* Hinc & Chriſtus dicitur veniſſe in carnem ſub finem, & quaſi ad veſperam mundi.

Symbol. in reſurrectione Chriſti.

Symbol. Theodor. hæc refert ad diem paſſionis Chriſti: tunc enim tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram, quæ diem quaſi verterunt in noctem, ita ut dies illa propriè non eſſet dies, neque nox, ſed participium vtriuſque; eratque in ea frigus. vnde Petrus ſtabat ad ignem calefaciens ſe. Poſt quam ſucceſſit clara dies reſurrectionis Chriſti. Sic & Clemens Roman. lib.5. Conſtit. cap.13. *Poſtea*, inquit, *fuerunt tenebræ à ſexta vſque ad nonam, & rurſus lux veſpere, ſicut ſcriptum eſt: Non dies, & non nox, & ad veſperam erit lux.* Sic & Euſeb. lib.6. Demonſtr. cap.18. Porrò frigus vel propriè accipi poteſt, vel metonymicè pro tenebris & nocte: hæ enim ſunt frigidæ: opponitur enim frigus luci, dum ait, *Non erit lux, ſed frigus & gelu.* ita Sanchez.

Anagog. in reſurrectione vniuerſali ſextuplicatur.

Anagog. In tempore huius vitæ non eſt clara lux cognitionis Dei, nec ſerena dies amoris cultuſque Dei, tum quia per fidem ambulamus, non per ſpeciem; tum quia ambulamus inter improbos, in quibus extincta eſt charitas: in ipſis quoque Sanctis ob concupiſcentias & tentationes, ſæpè refrigeſcit charitas: at veſpere, purà in fine mundi, erit lux æternæ claritatis, quando facie ad faciem videbitur Deus deorum in Sion. Vnde S. Iob orabat cap.3.3. dicens: *Pereat dies in qua natus ſum.* q.d. Pereat dies mortalitatis, & lux immortalitatis erumpat, ait S. Gregor. ibidem. Et ſponſa Cant.2.17. optat *vt aſpiret dies æternitatis,*

&

A *& inclinentur umbræ* temporis & mortalitatis. Hęc ergo dies lucidiſſima & lætiſſima erit ſanctis & beatis, obſcuriſſima verò & triſtiſſima impijs & damnatis. Vnde aliqui vnam hanc diem aiunt fore quaſi duplicem, ſcilicet in *ea non erit lux ſed frigus & gelu* improbis; eadem verò erit dies & lux probis & pijs, ſicut eadem dies Hebręis in Ægypto erat dies lucidiſſima, Ægyptijs verò nox obſcuriſſima per plagam tenebrarum, quam Deus eis inflixerat. Nam ut ait Sapiens c. 17. 20. *Omnis orbis terrarum limpido illuminabatur lumine*, &c. *Solis autem illis ſuperpoſita erat nox, imago tenebrarum, quæ superuentura illis erat.* Inſuper paulò ante diem iudicij erunt dies nubili & frigidi, tum phyſicè ob eclipſes & procellas cæleſtes; tum moraliter ob errores varios, & hominum impietatem, æquè ac ob plagas maximas, quas Deus impijs immittet, quæ recenſentur Apoc. cap. 7. & 8. & 9. & 16. Sed *veſpere*, id eſt in fine mundi,

Secunda.

B ſuccedet lux vna clara, puta æterna dies gloriæ, cui nulla ſuccedet nox. ita S. Hieron. Cyrill. Remig. Hugo, Lyran. Sanchez & alij, qui arbitrantur hunc ſenſum eſſe literalem: ego anagogicum eſſe cenſeo, ſed præcipuè hic intentum à Spiritu ſancto: illi enim verba textus optimè congruunt. Nam ſub illud tempus neque dies erit, quia ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ de cælo cadent: ſed neque nox erit, quia ſol, licet obſcuratus, præſens erit huic hemiſphærio. Ad extremum tamen erit lux, eaque clariſſima, quia peracto iudicio, reprobiſque in tartarum demerſis, renouabitur mundus, ac ſol ſeptuplo clariùs lucebit, luna verò inſtar ſolis, ut ait Iſaias cap. 30. verſ. 26. Accedit ſplendor Chriſti & Sanctorum omnium, qui fulgebunt ſicut ſol, Matth. 13. 43. Quin & elementa iam

Tertiò.

Quarta.

C purgata, plurimum lucis & ſplendoris addent mundo. Nam ſi credimus S. Thomę in 4. diſt. 48. quæſt. 1. art. 4. *Terra erit lucida & perua ſicut vitrum in ſuperficie, aqua ſicut cryſtallus, aër ſicut nunc eſt cælum, ignis ſicut nunc ſunt luminaria cæli.* Rurſum non erit dies, neque nox, id eſt, viciſſitudo & ſucceſſio qua nox continuò ſuccedit diei, quia ſol ſtabit, ac proinde vnus & continuus erit dies lucidiſſimus. ita Sanchez. Huc accedit illa nonnullorum expoſitio, quæ talis eſt, q. d. Dies illa iudicij, quæ ſoli Deo eſt nota, quia vltima erit ſæculi, hinc non habebit ſibi ſuccedentem aliam diem aut noctem; & quia admirabilis erit & extraordinaria tam electis, quàm reprobis; non propriè dies, nec nox dicenda erit, ſed veſpera, id eſt, finis eius deſinet in lucem, id eſt, ſanctorum gloriam æternam. Hoc alludens noſter Thomas

Quinta.

Sextò.

D theodidactus lib. 3. de Imitat. Chriſti cap. 47. piè & neruosè ex perſona Chriſti ad fidelem & pium: *Age*, inquit, *quod agis fideliter, labora in vinea mea: ego ero merces tua. Scribe, lege, canta, geme, tace, ora, ſuſtine viriliter contraria: digna eſt his omnibus & maioribus prælijs vita æterna, veniet pax in die vna, quæ nota eſt Domino, & erit non dies, neque nox, huius ſcilicet temporis; ſed lux perpetua, claritas infinita, pax firma & requies ſecura. Non dices tunc: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Nec clamabis: Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus eſt, quoniam præcipitabitur mors, & ſalus erit indefectiua, anxietas nulla, iucunditas beata, ſocietas dulcis & decora.* Hoc cogitabant SS. milites & Martyres XL. ſub Licinio Imp. ab Agricolao præfecto damnati ad ſtagnum

A gelidum. Hi enim ſe inuicem hiſce vocibus ad illud fortiter ſubeundum incendebant: *Durum frigus, ſed dulcis paradiſus. Affligent glacies, ſed delectabilis requies. Breui tempore durantes ſinus Abrahæ nos perpetuo ſouebit. Vnam noctem cum ſempiterno æuo (& cum una die perenni, quæ non habet noctem, neque finem) commutabimus. Incendatur frigore pes, vt cùm angelis continuò ſaltet. Torpeſcat frigore manus, vt facultatem habeat in Deum attollendi. Quando ſemel mori oportet, moriamur vt viuamus.* ita refert S. Baſil. hom. de 40. Martyribus. Quocirca ante veſperam miſſi in ſtagnum, cùm nec dies eſſet, nec nox, veſpere & nocte luce cæleſti donati ſunt. Nam circiter tertiam noctis horam ſol eos circumfulſit, ita lucidus & calidus, vti eſt in æſtate, friguſque & gelu ſtagni diſſoluit, aquamque calidam reddidit. ita habet eorum vita apud Surium die 9. Martij.

B Vidit hæc per vmbram diuinus Plato, cuius hæc eſt gnome in Theæteto; *Philoſophia, ſiue vera ſapientia eſt animi reditus è tenebroſa iſta vita, quæ potiùs nox dicenda eſt quàm vita ad veram entis lucem.* Quocirca ipſe paſſim ſapientiæ ſtudioſos adhortatur, ut calcatis carnis concupiſcentijs, vni vacent inquirendæ & contemplandæ veritati, luciq; diuinæ. Deus enim eſt τὸ ὄν, τὸ καλὸν, τὸ ζωῆς εἶδος, ipſum ens, ipſum pulchrum, ipſa vita, &c. ait idem in Phœdone.

Vers. 8.

EXIBVNT AQVÆ VIVÆ] *Aquæ viuæ* vocantur fontanæ, quæ è ſuis venis ſcaturiunt & ebulliunt. Magnum vrbi locoque commodum, æquè ac recreationem & ornamentum afferunt fontes, eorumque aquæductus. Hinc Romani moderni, & magis priſci, Romam aquis fontanis, earumque aquæ ductibus ingenti labore & ſum-

Aquæductus Rom. & Iudæorum, orbis miracula.

C ptu impleuerunt, adeò ut Plinius lib. 36. cap. 15. eos vocet orbis miracula, nec ijs quid magis mirandum eſſe Romæ, imò nec in toto orbe aſſerat. Similes fecerunt Iudæi in Ieruſalem, præſertim Salomon, qui de ſe ait Eccleſ. 2. 4. *Extruxi mihi piſcinas aquarum*, adeò ut noſter Vilalpando tomo 2. de templo pag. 565. contendat aquęductus Salomonis magnificentiores fuiſſe aquæductibus Romanorum. Tales quoque fecit Ezechias, 4. Reg. 20. 20.

Alludit ergo Zacharias ad hoſce Hieroſolymæ fontes, innuitque eos in captiuitate Babylonica, vel ab Antiocho confractos, aut collapſos, fore reſtaurandos, augendos & exornandos. Hoc enim feciſſe Iudæos è captiuitate reduces, docet Nehemias cap. 3. 15. dicens: *Et portas fontis ædificauit Sellum*, &c. *& muros piſcinæ Siloë in hortum*

D *regis.* Et v. 16. *Vſque ad piſcinam, quæ grandi opere conſtructa eſt.* Et Eccli. 50. v. 3. de Simone Pontifice, qui vixit tempore Ptolemæi Philadelphi (auum enim habuit Iaddo Pontificem, quem adorauit Alexander Magnus) dicitur: *In diebus ipſius emanauerunt putei aquarum, & quaſi mare adimpleti ſunt ſupra modum.* Idem feciſſe Machabæos, eorumque poſteros in reſtauratione Ieruſalem non eſt dubium: ita enim ornarunt Ieruſalem, ut videretur eſſe orbis deliciæ. Hinc Adrichomius & alij chorographi, perplures in Ieruſalem deſcribunt fontes, nimirum ad Orientem *ad*, id eſt verſus, *mare Orientale* (quod eſt mare mortuum, ſiue lacus Aſphaltites) reſpiciebant fons Siloë, fons Rogel, fons Draconis, torrens Cedron, probatica piſcina: ad Occidentem *ad*,

id

id eſt verſus *mare nouiſſimum*, id eſt Mediterraneum, inter alios eminebat fons Gihon, vbi Salomon in regem vnctus eſt, iſque duplex, ſuperior & inferior. Inſuper riuus erat qui ex Ieruſalem influebat vſque ad mare Orientale, & in illud influebat ad ſtatuam ſalis, iuxta Engaddi. Ex alio latere erat collis aquæ ductus, iuxta Gabaon, & Ieruſalem, vbi Abner confodit Azaël fratrem Ioab, 2. Reg. 2. Videmus multis in prouincijs fluuios integros ad multa milliaria, alueum effodiendo, arte duci. Ita, ut alios taceam, Bruxella vrbs Belgij celebris, & ſedes principum, ſuo ſumptu fouea effoſſa, fluuium ductilem fecit per ſpatium 15. milliarium Italicorum, vſque ad Scaldim, qui Antuerpiam alluit, fluuium, inquam, nauigabilem, quo merces omnes Antuerpiam, ideoq; in Hiſpaniam, & per totum orbem, magno commodo & lucro vehit reuehitque. Quid ſi Iudæi ſimilem foſſam fluuiumque fecerint, duxerintque è Ieruſalem ad mare Mediterraneum, ut eò merces omnes marinas in vrbem inueherent, & ſuas eòdem eueherent, diuidendas & diuendendas per totum orbem? Sanè diſtantia Ieruſalem à mari Mediterraneo duplò tantùm maior eſt, ſcilicet 30. circiter milliarium (quod eſt iter vnius diei) imò par erit, ſcilicet 15. milliarium, ſi è Ieruſalem fluuium ducas in torrentem Gaas, aut in torrentem qui Eleutheropoli, in mare hoc decurrit. Id ſi verum eſt, ad amuſſim reſpondet verbis Zachariæ, dum ait: *Medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouiſſimum*, quod eſt Occidentale, ſiue Mediterraneum. De templo conſtat ex Ariſtæa lib. de Sept. Interpr. illud aquæ ductibus ſubterraneis fuiſſe refertum ad quinque vſque ſtadia. Vnde ad hoſce Ieruſalem fontes alludens S. Ioannes Apocal. 22. 1. dicit ſimiles, ſed præſtantiores fore in Ieruſalem cæleſti. Summa hac aquarum copiâ non aliud ſignificat Propheta, quàm magnam fore Hieroſolymæ felicitatem & amœnitatem, ita ut tota aquis ſit irrigua, quæ ex ea vtrimque in campos effluant, eoſque fœcundent & oblectent; quod tempore Machabæorum, & poſterorum reipsâ completum eſſe conſtat.

Varij ductus.

Symb. fontes ſignificant victorias Machabæorum.

Iam ſub hiſce fontibus & aquæductibus Ieruſalem, ſymbolicè intelligit fauſtos lætoſque egreſſus Iudæ & fratrum eius; tum ad prælia & victorias de Antiocho capeſſendas, tum ad colligendos Iudæos fugitiuos, & eos qui metu Antiochi prolapſi erant ad gentiliſmum, reuocandos ad fidem; ſtantes verò animandos ad conſtantiam; idq; per totam Iudæam, cuius terminus ad Orientem erat mare Orientale, ſiue mortuum; ad Occidentem mare Mediterraneum. q.d. Exibunt è Ieruſalem Machabæi, qui arentem & ſqualentem in tanta perſecutione Iudææ faciem ita rigabunt, ut Iudæi ferè extincti reuiuiſcant, putà Iudas exibit contra Galaad & Ammonitas, qui ſunt ad Orientem iuxta mare mortuum; Ionathas verò contra Ioppen & Philiſthæos, qui ſunt ad Occidentem Ieruſalem, ut patet 1. Machab. 5. 6. & 55. & c. 10. 76. ita Paulus à Palacio.

Parab. doctrinam & gratiam Apoſtolorum.

Parabolicè verò & potiſſimè, intellige aquas doctrinæ & gratiæ Euangelicæ: has enim Chriſtus & Apoſtoli ex Ieruſalem, quaſi ex matrice eructarunt, & deriuarunt per totum Orientem & Occidentem (vnde Arias per mare Orientale & Occidentale, accipit Oceanum Orientalem

A & Occidentalem, quo Hiſpani & Luſitani nauigant in Indiam, tam Orientalem quàm Occidentalem ibiq; fidem & Eccleſiam Chriſti proſeminant) ſub quibus reliquas duas mundi plagas, ſcilicet Auſtrum & Aquilonem, ſubintellige: idque fecerunt tam æſtate quàm hieme, id eſt, iugiter omnique tempore, tam commodo quàm incommodo, tam aduerſo quàm proſpero, q.d. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem*, Iſaiæ 2. 3. ex ea enim ſpargetur lex & gratia Chriſti per totum orbem. Alludit ad id quod dixit c. 13. 1. *In illa die erit fons patens domus Dauid, & habitantibus Ieruſalem.* q.d. Ex Ieruſalem quaſi ex fonte promanabunt aquæ vitales ſapientiæ, & gratiæ ad omnes gentes. ita S. Cyrill. S. Hier. Remig. Hugo, Ribera hìc & Euſeb. l. 6. Demonſtrat. c. 18. & S. Aug. li. contra Fulgent. Donat. c. B 6. Accedit Theod. qui putat hìc alludi ad aquam & ſanguinem quæ fluxerunt è latere Chriſti, in cruce lanceâ transfixi, quæ fuerunt ſymbola redemptionis noſtræ & Sanctorum, quibus ſaluantur omnes gentes. *Aqua*, inquit, *nos purgat & à peccatis expiat: ſanguis nutrit, rigat & germinare facit*, ſcilicet fructus bonorum operum.

Anag. fontes ſunt dotes Beatorum ex viſione Dei manantes.

Anagog. ſignificantur hìc dotes & gaudia Beatorum in Ieruſalem cæleſti, quæ ex viſione Dei quaſi ex fonte promanant, de quibus Apocal. 22. 1. *Et oſtendit mihi flumen aquæ vitæ, ſplendidum tamquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & Agni*, &c. Vide ibi dicta. Cuius rei ſymbolo è paradiſo terreſtri emanabant quatuor fluuij, Geneſ. 2. 10. ita Lyran.

In æstate et in hieme ervnt] q. d. C Perennes erunt hi fontes Ieruſalem, iugiter ſcaturientes aquas, Symbolicè, Machabæi tam hieme quàm æſtate, id eſt, quouis tempore etiam importuniſſimo, pugnantes & vincentes cōſolationem, quietem & lætitiam dabant Iſraeli, inſtar fontium perennium. ita Palacius. Parabolicè, in Eccleſia fontes doctrinæ & gratiæ, quæ ſunt Sacramenta iugiter manant volentibus eos haurire.

Tropol. nullis laboribus, nulloque tempore, ſiue aduerſo ſiue proſpero, viri ſancti exareſcunt, ut gratiam Dei amittant; aut ſi doctores & paſtores ſint, ut eam in alios non deriuent & effundant. ita Stunica. Septuag. vertunt, *in æſtate & in vere erit ſic*, quod S. Hieron. myſticè exponit, q.d. Hæ aquæ fluent in Paſchate & Pentecoſte: tunc enim ſolet celebrari ſolemnis baptiſmus, cui proinde fontis ſacri impletio & beneD dictio præmittitur. *Vt celebremus*, inquit, *paſcha & pentecoſten, in quibus de terrenis tranſeamus ad cæleſtia, & fructus noſtros offeramus Deo. In phaſe enim hiemis finis, veris exordium eſt: in pentecoſte æſtatis principium, quando labores manuum noſtrarum & fructū offerimus Deo. De hac æſtate & vere iuſtus perpetuò loquitur ad Deum: Tu fabricatus es auroram, & ſolem, æſtatem & ver tu plaſmaſti.*

Et erit Dominvs rex svper omnem terram] Ad literam tenuiter hoc competit Machabæis, quorum prælia & victoriæ diuinæ in omni terra, ſcilicet Iudæa, imò toto orbe diuulgatæ & celebratæ ſunt; ac conſequenter pleræque gentes Deum earum datorem & auctorem, quaſi Dominum totius terræ timuerunt & celebrarunt. Verùm planè & plenè id conuenit Chriſto, quem ut Deum mundi dominum, per prædicationem Apoſtolorum agnouerunt, Vers. 9.

inuo-

inuocaruot & coluerunt omnes gentes. ita S. Hier. Remig. Rupert. Haymo, Ribera & alij.

In oie illa erit Dominvs vnvs, et erit nomen eivs vnvm] q.d. Iam in orbe multi babentur & nominantur dij, ut Iupiter, Apollo, Saturnus, Mars, &c. ſed tempore Chriſti vnus ab omnibus gentibus coletur, & nominabitur Deus, putà Cbriſtus, qui ſolus verus eſt Deus, idemque cum Patre & Spiritu ſancto. Tunc ergo vbique nomeo ſolius Cbriſti inuocabitur, non idolorum. ita Vatabl. & alij iam citati. Nota metonymiam: *nomen* enim ſignificat rem, putà perſonam nominatam. Sic Poëtæ viros celebres & nominatos, vocant *nomina*. Vnde Ouidius eleg. 4 lib. 13. Triſt. *Viue tibi, & longè nomina magna fuge: nomina*, id eſt, potentes & principes, qualis erat Auguſtus, qui Ouidium relegauit in Sarmatiam, quæ nunc eſt Polonia, vbi locus exilij eius oſtenditur.

Vers. 10. Et revertetvr omnis terra vsqve ad desertvm] Hebr. *ſicut deſertum*, id eſt, æquè ac deſertum. Vnde Septuag. vertunt, *circumens* (Dominus, qui præceſſit) *omnem terram & deſertum*, id eſt, *vſque ad deſertum*, incluſiuè, ut vertit Noſter. Ad literam ſignificatur, quòd Iudæi, qui in perſecutione Antiochi diſperſi fugerant vſque ad deſerta, mootes & cauernas, poſt pugnas & victorias Machabæorum reuertentur ad ſuas ſedes & domos; reuertentur, inquam, ex colle, ſcilicet Gabaa, ut habent Hebræa (quæ fuit vrbs Beniamin, in qua natus eſt Saul primus rex Iſraelis) qui erat limes Aquilonaris regni Iudæ, vſque ad Remmon, qui erat alter Iudæ limes ex parte Auſtrali. q.d. Iudæi diſperſi io extremos limites regoi, reuertentur in ſuas ſedes, ac præſertim in Ieruſalem, in eaque quietè & lætè degent: quo ſignificat totam Iudęam fore pacatam, quietam & felicem. ita Palacius & Mariana. Hoc verum in Machabæis & Synagoga, verius in Apoſtolis, per quos omnes gentes confluxerunt ad Eccleſiam.

Secundò, quia Hebr. עֲרָבָה *araba*, oon taotùm deſertum, ſed & planitiem ſignificat, hinc alij ſic explicant, q.d. *Reuertetur*, id eſt, redigetur omnis terra vicina Hieroſolymæ in deſertum, id eſt, in ſolum planum, ſiue in planitiem & aream, ut eò vſque dilatari, eique inædificari poſſit vrbs Ieruſalem, eiuſque ſuburbia, villæ & vineæ. Vnde ex Hebræo vertunt Chald. & Pagnin. *circumdabitur omnis terra velut planities*; & Tigurina, *circumdabitur vniuerſa terra vt æquore plano*; & Vatabl. *vertetur vniuerſa terra tamquam planities*, alij ad Verbum, *& circuietur vniuerſa terra vt planities*. Hebr. enim יסוב *iſſob* idem eſt quod *circuietur*, vel circumdabitur. q. d. Vniuerſa terra circa Ieruſalem, quę montoſa eſt, vertetur in planitiem, complanabitur & fiet æqualis, ut à quouis facilè circuiri & circumambulari poſſit. Solent enim muntes vicini vrbes abſcondere, auram liberam impedire, & dare latebras hoſtium inſidijs. Promittit ergo Deus ſe montes hoſce complanaturum, ne vrbi proſpectum, tam actiuum, quàm paſſiuum adimant, & ut aëre libero ventiſque perflari poſſit, nec hoſtium ſubiaceat inſidijs, ac domos & muros ſuos eò propagare poſſit: vrbes enim in planitie ſitæ amœnæ ſunt, ac eminus conſpiciunt & conſpiciuntur. Hęc ut ſonant, tenuiter facta ſunt ab Aſſamonæis: vnde

A per hæc potiùs ſymbolicè ſignificatur Ieruſalem ſpiritalis, id eſt, Eccleſię Chriſti amœnitas, ęquabilitas, incrementum & propagatio, quodque Deus omnia io ea ardua complanabit, & facilia efficiet per gratiam Chriſti, adeò ut etiam pueri & puellæ ea ſuperent, non tantùm conſtanter, ſed & hilariter, iuxta illud: *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & videbit omnis caro ſalutare Dei.* Lucæ 3. 5. Vnde rurſum ſignificatur Apoſtolos ituros ad Gentium deſerta, ibique barbaros ad Chriſtum conuerſuros, vti modò fit in Indijs. Addunt aliqui, per fidem Chriſti factum eſſe, ut regiooes olim deſertæ colerentur & babitarentur, vti reipſa factum eſſe in Germania, Hungaria, Polonia, Dania, Suecia, &c. demonſtrat Thomas Bozius in ſignis Eccleſiæ tom. 2. l. 20. ſigno 88. Hoc eſt quod exultans canit Iſaias cap 35. 1. *Lætabitur deſerta & inuia, &*

B *exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans. Gloria Libani data eſt ei, decor Carmeli & Saron. Ipſi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei noſtri.* Vnde S. Hieron. myſticè ſic explicat: *Tunc reuertetur omnis terra in qua habitauere Iudæi, vſque ad deſertum, id eſt, vſque ad populum Gentium, qui priùs deſertus erat, & legis notitiam non habebat, à Gabaa vſque ad Remmon, hoc eſt, à colle vſque ad excelſum, quia de terra, & de deſerto ad colles, & de collibus ad montana conſurgimus. Vnde & ſponſus Cant. 2. tranſilit colles, qui minores ſunt, & ſalit ſuper montes excelſos, de quibus ſcriptum eſt: Montes excelſi ceruis.* Verùm Mariana ad literam planiùs & faciliùs hanc viſionem ſic explicat, *Circumdabitur omnis terra ſicut planities*, q.d. illis aquis viuis, quas verſ. 8. dixi egreſſuras è Ieruſalem, irrigabitur & circumdabitur omnis terra, ſcilicet vicina Hieroſolymæ. Hoc factum

C eſſe tempore Machabæorum, patet ex fonte Gihon, Rogel, Cedron & alijs paulò antè nominatis, quibus irrigatur & quaſi vtrimque ambitur Ieruſalem, tam ad Orientem, quàm ad Occidentem, ut patet inſpicienti typum & delineationem Hieroſolymæ, quam ad viuum exhibet Adrichom. & alij. Quocirca fruſtra contendunt Iudæi hæc numquam eſſe impleta; ſed implenda à ſuo Meſſia. Cœperunt enim impleri ſub Machabæis corporaliter, vti docent Palacius, Mariana & alij; ſed ſpiritualiter, multoque excellentiùs & diuiniùs impleta ſunt per prædicationem Chriſti & Apoſtolorum.

De colle Remmon] Hebr. מִגֶּבַע *miggbeba*, quod Septuag. Chald. Rabbini, eoſque ſecuti Tigurin. Pagnin. & alij recentiores, accipiont ut

D nomen proprium vertuntque, de *Gabaa vſque ad Remmon*. Et ſic Noſter accipi poteſt, *de colle*, ſcilicet Gabaa, vſq; ad Remmon. Remmon enim eſt accuſatiui caſus: patet ex articulo *lamed* qui ei præfigitur; *lamed* enim Hebræis ſeruit accuſatiuo. Verùm quia ſubinde *lamed* ſeruit quoque genitiuo, hinc Secundò, verti poteſt, *de colle Remmon*, id eſt, Remmonis. Si per accuſatiuũ exponas, ſenſus erit quem paulò antè dedi, nimirum quòd reuertentur Iudæi diſperſi vndequaque: ſcilicet ex colle Gabaa, qui eſt ad Aquilonem Ieruſalem, vſque ad Remmon, qui eſt ad Auſtrum eiuſdem. Vbi Nota duplicem fuiſſe Remmon, vnam in tribu Simonis, de qua Ioſue 19. 7. hæc erat Auſtralis *Hieroſolymæ*; vnde de ea hic agitur: alteram in tribu Iudæ. hæc erat Aquilonaris, quam

quam Ioſeph. lib. 5. Antiq. c. 6. vocat Roab: eratque petra prærupta, & in ea vrbs, diſtans à Ieruſalem 15. milliaribus, non longè à Gabaa inter Septemtrionem & Orientem, in qua continuerunt ſe ſexcenti viri in exterminio tribus Beniamin, ex quibus tota tribus reparata eſt, Iudic. cap. 20. & 21. ita S. Hier. Adrichom. & alij. Iam ſi *Remmon* hoc ſecundum accipias, idque in genitiuo, ſenſus erit ſimilis iam dicto: iuxta aliam verò verſionem paulò ante allatam ſenſus erit, q. d. Complanabitur regio vicina Ieruſalem à colle Remmon, qui eſt ad Septemtrionem, *ad Auſtrum*, intellige & q. d. & ad regionem quæ eſt ad Auſtrum. ita Sanchez, vel vſque ad Auſtrum, id eſt, vſq; ad locum Remmoni ex parte Auſtri ei oppoſitum, ita ut ſpatium intermedium ſit æqua, iucunda & amœna planities, patenſque campus, B per quam protendantur Hieroſolymæ partim plateæ, partim ſuburbia, partim villæ, vineæ & horti. Aut q. d. Incolæ terræ ſanctæ à Remmon vſque ad Auſtralem locum ei oppoſitum, venient in Ieruſalem, ut eam ædificent. Aut aquis viuis è Ieruſalem egredientibus irrigabitur planities interiecta inter Remmon & Auſtralem locum ei oppoſitum.

Myſticè. Myſticè, fideles in Eccleſia dicunt cum ſponſa Cant. 4. 6. *Vadam ad montem myrrhæ & ad collem thuris*, putà pœnitentiæ & orationis; indeque pergunt ad Remmon, id eſt, malogranatum (vnde & Andreas Maſius in Ioſue c. 19. v. 13. cenſet locū hunc dictum eſſe Remmon, à malorum granatorum copia & fertilitate) putà ad plenam C charitatem, tam Dei, quàm proximi. Sicut enim malogranatum plurima grana complectitur, iiſque quaſi coaleſcit; ita charitas omnes proximos viſceribus ſuis complectitur, ſibique aſtringit & vnit, atque ex omnibus omnium & ſingulorum amoribus quaſi coaleſcit.

Et exaltabitvr] Ieruſalem, tam domibus & muris, quàm famâ & gloriâ: Machabæi enim ædificarunt montem Sion, ſcilicet cingentes eum altis muris & turribus per circuitum. ita Palacius.

Et habitabit in loco svo] Id eſt, loco priſtino reædificabitur, ait S. Hier. Verùm Romana & Hebræa legunt, *habitabit*, id eſt habitabit, *in loco ſuo*, id eſt, quietè, ſecurè, lætè habitabit domi ſuæ, nullos metuens hoſtes, Septuag. D Hebr. רָמָה *rama*, id eſt, *exaltabitur*, accipiunt ut nomen proprium. Vnde vertunt, *Rama autem in loco permanebit*:

Ieruſalem erat triplex ciuitas. A porta Beniamin] Erat hæc in Bezetha, ſiue Cænopoli, id eſt, noua vrbe. Significat ergo veterem vrbem augendam per nouam, putà adijciendam ei Bezetham, ſiue Cænopolim. Vbi Nota, Ieruſalem ita adauctam fuiſſe, ut veteri ciuitati duæ aliæ partes, quaſi nouæ ciuitates ſint adiectæ, ita ut eſſet quaſi trina, vel triplex ciuitas, quarum quæque ſuos habebat muros & portas. Hinc & vocabantur, prima, ſecunda, tertia ciuitas. Prima erat vetus, in qua erat porta prior. Secunda erat veteri proxima, in qua habitabat Holda Propheteſſa, 4. Reg. 22. 14. Tertia erat extima, & vocabatur Bezetha, ſiue Cænopolis, in qua erat porta Beniamin. Vide typum Hieroſolymæ apud Adrichom.

A tvrre Hananeel, quæ erat vltima ciuitatis veteris, indeque cœpit augeri ciuitas adie-A cta Cænopoli, vsqve ad torcvlaria regis] quæ erant in aduerſa parte remotiſſima, putà in monte Sion, in quibus vinum regum exprimebatur. Omnia hæc ſignificant Ieruſalem valdè augendam, & ornandam ad quatuor portas ſub Machabæis, inquit Mariana & Palacius; per quod ſymbolicè ſignificatur amplificatio, complanatio, & exornatio Eccleſiæ Chriſti ad quatuor plagas mundi, ac multitudo credentium & Chriſtianorū. Simile ſymbolum dilatationis Eccleſiæ, ſub typo extenſionis Ieruſalem, habet Ierem. c. 31. in fine, & Iſaias c. 51. 2. ut ibi dixi.

Anathema non erit amplivs] Hebr. חֵרֶם *cherem*, id eſt exciſio, id eſt, res abominanda & exſcindenda, putà idolum quod Antiochus collocauit in templo, quod à Daniele cap. 11. v. B 31. vocatur abominatio deſolationis. q. d. Ampliùs idola non polluent templum, nec colentur. ita Theodor. & Palacius. Hoc factum ſub Machabæis. Secundò, propriè, anathema Hebr. dicitur *cherem*, id eſt exciſio, ſucciſio, occiſio, ut vertit Chald. de quo dixi Rom. 9. 3. & Leuit. ca. 27. 28. q. d. Ampliùs non exſcindetur, nec vaſtabitur Ieruſalem, ſcilicet vſque ad longum & immemorabile tempus: nam poſtea à Tito planè exciſa eſt. Parabolicè, Eccleſia Chriſti non exſcindetur, ſicut exciſa eſt Synagoga, ſed durabit in æternum, donec à ſtatu militante transferatur in triumphantem. Vnde S. Hieron. *Nullus*, inquit, *erit metus hoſtilis impetus, nulla formido.* Nam *ſedebit Ieruſalem ſecura*, in fide & ſpe tutelæ & prote-C ctionis diuinæ; pari modo ſecurus in ea ſedebit fidelis & ſanctus quiſque, iuxta illud Pſal. 90. 1. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur.*

Vis exemplum illuſtre, imò in vno multa, eaque eximia, accipe. Magnus ille S. Sabas, qui tempore Anaſtaſij & Iuſtiniani Impp. acriter Concil. Chalcedonenſe propugnauit, & meritis cumulatus anno ætatis 92. Chriſti 531. glorioſus migrauit in cælum, cùm furiosè in eum irrueret Satanas ſpecie leonis, ſtetit ſecurus, quia Deo nixus, aitque: *Si accepiſti contra me poteſtatem, cur reprimis impetum? Ego ſum paratus, Dei cedens nutibus, & non timentem me oſtrrens, ut deuorer, ſin minùs, cur fremis & exultas inaniter? Ambulabo enim, & conculcabo te leonem muniens Chriſti virtute.* Au-D fugit Satanas: omnes autem feræ ab illo tempore eidem magis fuerunt manſuetæ & obedientes: adeò ut ipſe vnà cum eis verſaretur, & nihil omnino læderetur. Agarenus machinans S. Sabæ necem, eo orante: *Hi in curribus Domine, & in equis, nos autem in nomine tuo magnificabimur*, illico à terra, quaſi alter Dathan, abſorptus eſt. Exinde Dei gratia ita virum ſanctum imbuit, ut nihili faceret barbarorum inſidias: & non ſolùm ab eis non vinceretur, ſed ne terreretur quidem penitus. Multis ergo ei ſe in ſanctam diſciplinā dantibus, Laura eius facta eſt chorus Apoſtolorum, aut angelorum Eccleſia laudantium Dominum. Ipſe toto ieiuniorum tempore erat ieiunus, & nihil cibi attingebat, niſi quòd Sabbatis & Dominicis diuina ſumebat Sacramenta. Tentatus à dæmone pſallebat: hinc cor eius tranquillitate & hilaritate implebatur. dæmon ſe ab eo victum exclamauit. Magna in Deum fiducia ab eo per miraculum aquam, pecuniam, & quidquid voluit, obtinuit. Ingreſſus ſpelūcam ingentis leonis,

eum

eùm ſe poſt preces ſopori dediſſet, ad eum mediâ nocte fera acceſſit, & cùm eum veſte apprehendiſſet foras trahebat. Ille excitatus & leonis conſpectu minimè conturbatus; nocturnos hymnos protinus eſt aggreſſus. Leo foras egreſſus exſpectabat quoad preces finiret: quibus finitis leo regreſſus, veſte eum tentat extrahere; cui ille intrepidus: *O leo*, inquit, *hæc quidem ſpelunca ambobus, ſi velis, ſufficit ad habitandum. Sin hoc tibi non videtur, tu mihi potiùs ſpelunca cede: ego enim Dei manu ſum formatus, & eius ſum honoratus imagine.* His auditis leo abijt, S. Sabæ cedens ſpeluncâ & cubili. Quin & latrones occurrentibus leonibus: *Per preces*, inquiunt, *Sabæ monachi, viâ nobis cedite*: & ſtatim leones tamquam graui plagâ nomine Sabæ percuſſi, in fugam ſe coniecerunt: quo viſo latrones conuerſi vitam mutarunt. Leo, cui erat pes paxillo transfixus, acceſſit ad S. Sabam, pedem porrigens, & opem poſcens. Exemit paxillum vir ſanctus, quare gratus leo ei deinceps quaſi famulus adhæſit, & in omnibus quoad potuit inſeruiuit, cuſtodiens aſinum, qui monaſterio aquam & neceſſaria comportabat. Qui feras non formidabat, reges non timuit. Anaſtaſium hæreticum Imp. liberè redarguit. Iuſtinus Imperator eius faciem lumine coruſcam intuitus, quaſi angelum Dei excepit, ab eoque benedictionem petijt. Iuſtinianus Imp. eum reueritus, mira eius rogatu effecit. Statuerat ei ad colloquium horam tertiam: illa vt ſonuit, Sabas relicto Imperatore, ad ſolitam pſalmodiam ſe recepit. Vrgente diſcipulo vt Imperatori occurreret: *Imperator*, inquit, *facit quod ei conuenit: & nos facimus id quod debemus.* Hæc Cyrillus in vita S. Sabæ.

12. Et hæc erit plaga, quâ percutiet Dominus omnes Gentes, quæ pugnauerunt aduerſus Ieruſalem: tabeſcet caro vniuſcuiuſque ſtantis ſuper pedes ſuos, & oculi eius contabeſcent in foraminibus ſuis, & lingua eorum contabeſcet in ore ſuo.

13. In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: & apprehendet vir manum proximi ſui, & conſeretur manus eius ſuper manum proximi ſui.

14. Sed & Iudas pugnabit aduerſus Ieruſalem: & congregabuntur diuitiæ omnium gentium in circuitu, aurum, & argentum: & veſtes multæ ſatis.

15. Et ſic erit ruina equi, & muli, & cameli, & aſini, & omnium iumentorum, quæ fuerint in caſtris illis, ſicut ruina hæc.

Vers. 12. TABESCET (Hebr. תָּמֵק *tamec*, id eſt liqueſcet, ſicut cera coram igne liqueſcit & diſſoluitur. Ita Pagnin & Vatabl. *tabeſcet* (inquam) CARO VNIVSCVIVSQVE STANTIS SVPER PEDES SVOS] id eſt, viuentis & vigentis q. d. Tabeſcent hoſtes Hieroſolymæ, non febri, non morbo, ſed plagâ diuinâ, ita vt ſanus, ſtans, viuens & vigens marceſcat & contabeſcat. Id contigit Antiocho, quem Deus tumentem & furentem ſubitò, *percuſſit inſanabili & inuiſibili plagâ: vt enim finiuit hunc ipſum ſermonem* (deuaſtando omninò Ieruſalem)

A *apprehendit eum dolor dirus viſcerum, & amara internorum tormenta*, &c. 2. Machab. 9. 5. Simili modo Antiochi duces & milites validi cum Iuda & Machabæis decertantes, percuſſi à Deo & perculſi cadebant animis & viribus, quaſi tabeſcentes. Ita de Lyſia dicitur 1. Machab. 4. 27. *Quibus ille auditis conſternatus animo deficiebat.* Et Iudas Deum orat v. 32. dicens: *Da illis formidinem, & tabefac audaciam virtutis eorum, & commoueantur contritione ſuâ* Similiter l. 2. c. 10. 30. narratur: angeli ſtipantes Iudam, *eum incolumem conſeruabant, in aduerſarios autem tela & fulmina iaciebant: ex quo & cæcitate confuſi, & repleti perturbatione cadebant.* Et c. 12. 22. loquens de prælio Iudæ cum Timotheo: *Cumque cohors*, inquit, *Iudæ primò apparuiſſet, timor hoſtibus incuſſus eſt ex præſentia Dei, qui vniuerſa conſpicit, & in fugam verſi ſunt alius ab alio, ita vt magis à ſuis deijcerentur, & gladiorum ſuorum ictibus debilitarentur.*

Tyranni & hæreſiarchæ cultus percuſſi.

B Parabolicè, hoc verius fuit in perſecutoribus Eccleſiæ. *Legamus*, ait S Hieron. *Eccleſiaſticas hiſtoras, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, quid ſæuiſſimus omnium Maximus, & nuper Iulianus paſſi ſunt; & tunc rebus probabimus, etiam iuxta literam prophetiæ veritatem eſſe completam, quòd computruerint carnes eorum & oculi contabuerint, & lingua in pædorem & ſaniem diſſoluta ſit.*

Sic Neſtorij blaſphema lingua, quam exeruerat contra Eccleſiam & B. Virginem, docens eam non eſſe Deiparam, ſed Chriſtiparam, à vermibus eroſa extabuit. Sic Arrius cæleſti plagâ percuſſus, dum pergit ad inuadendum Eccleſiam Chriſtianorum Conſtantinopoli, correptus ingenti dolore viſcerum, ſecedens in latrinas inte- C ſtina emiſit, animamque infelicem efflauit, vti refert S. Ambroſ. l. 1. de Fide c 9. & Socrat. l. 1. Hiſtor. c. 25. Sic Caluinus inſtar Herodis fœtore & vermibus conſumptus, toti orbi vindictæ diuinæ exemplum & portentum fuit, vti refert Bolſecus in eius vita. Hoc eſt quod ait Iſaias c. 49. 20. *Cibabo hoſtes tuos carnibus ſuis, & quaſi muſto ſanguine ſuo inebriabuntur.* Vide ibi dicta.

Anagog. ita diſſoluet & tabeſcere faciet Deus Antichriſtum, Gog, Magog, omneſque impios in fine mundi per plagas horrendas, quas eis immittet, *areſcentibus hominibus præ timore, & exſpectatione* (eorum) *quæ ſuperuenient vniuerſo orbi*, vt ait Chriſtus Lucæ 21. 26. Hæ enim plagæ & terrores propriè & directè immittentur in impios, D indirectè tamen & comitanter afficient etiam pios, ſed in ipſorum bonum. Nam hoc erit eis vel purgatorium pœnitentiæ, vel martyrium patientiæ ad illuſtrandam eorum virtutem, & augendam coronam. Ita Lyran.

Tropol. Tabeſcit caro, oculi & lingua in nobis, quando per gratiam Chriſti mortificamus concupiſcentiam carnis, concupiſcentiam oculorum & ſuperbiam vitæ, quæ Maximè ſe oſtendit in iactantia linguæ. Hi enim ſunt tres hoſtes, & tentatores noſtri in mundo, vt docet S. Iohan. Epiſt. 1. c. 2. 16. Ita Stunica.

ERIT TVMVLTVS DOMINI, putà à Domino excitatus, ideoque MAGNVS IN EIS] ſcilicet hoſtibus Machabæorum, æquè ac fidelium & Chriſtianorum. Pro *tumultu* heb. eſt מְהוּמָה *mehuma*, quod Chald. vertit, *erit conturbatio ſtragis coram Domino*. q. d. Conturbabuntur hoſtes ob ſtragem Vers. 13.

acceptam à Domino. Septuag. *erit ſtupor Domini magnus ſuper eos.* q.d. Deus percellet eos & in ſtuporem adiget, facietque ſtupidos, vt ſe mouere & confligere nequeant. Pagnin. & Vatab. *erit contritio Domini magna in eis.* q. d. Deus validè & vehementer conteret eos. Alij, *erit ſtrepitus*, vel *fragor Domini magnus in eis*, putà tonitru, vti olim accidit Philiſthæis inuadentibus Iudæos, iuxta illud quod Anna de filio ſuo Samuele Prophetauit, dicens, *Dominum formidabunt aduerſarij eius, & ſuper ipſos in cælis tonabit*, 1. Reg 2.10. *Cùm enim Samuel offerret holocauſtum, Philiſthijm inire prælium contra Iſrael: intonuit autem Dominus fragore magno in die illa ſuper Philiſthijm, & exterruit eos, & caſi ſunt à facie Iſrael*, 1. Reg. 7.10. Idem fecit militibus Antiochi pugnans pro Iuda: nam fulmina in eos iaculatus eſt, vt dicitur 2. Mach. 10. 30. tonitrua enim comitari, imò cauſare ſolent fulmina.

Et conseretvr manvs] Hebr. *& aſcendet manus eius ſuper manum proximi ſui*; quod Remig. & Hugo ſic explicant. q.d. Infideles videntes ſtupenda prodigia Apoſtolorum, conſerent manus, eoque ſigno fœdus inibunt, vt pariter ſe dedant Chriſto & Apoſtolis. Secundò, Vatabl. vertit, *aſcendet*, ſcilicet in auras, id eſt euaneſcet, *manus eius in manu proximi* q.d. Si quis rogarit opem à ſocio ſuo vt oppugnet Ieruſalem, fruſtra id faciet: quia nec vires humanæ, nec conſilia humana quidquam valebunt aduersùs vires & conſilia Dei. Tertiò, Chald. vertit, *& euelletur manus eius cum manu proximi ſui*; & Pagnin. *ſuccidetur manus eius ſuper manum amici ſui*. q.d. Implorabunt opem ſociorum, ſed cum ijs ſuccidentur. Quartò, & veroſimiliùs. Theod. & Lyran. exponunt, q.d. Tantus erit hoſtium tumultus, vt in ſe inuicem verſi manus conſerant, mutuiſque ſe concidant vulneribus. Quintò, & ſimpliciſſimè, q. d. Tanta erit tumultuantium trepidatio, tantus pauor, vt metu exanimes manus apprehendant, eaſque conſerant & conglobent, vt hac vnione conglobati pauori quoquo modo reſiſtere valeant. Sic enim videmus oues, boues, porcos, omniaque animalia in pauore, v.g. veniente lupo, natura inſtigante conglobare & condenſare ſe, quaſi à ſeſe mutuò opem petant, vt vno eoque communi agmine conſerti communi hoſti reſiſtant, ſeſeque tueantur. Ea eſt vis pauoris, ea ex aduerſo ſocietatis, iuxta illud Eccleſ. 4 9. *Melius eſt ergo duos eſſe ſimul, quàm vnum: habent enim emolumentum ſocietatis ſuæ, &c. Et ſi quiſpiam præualuerit contra vnum, duo reſiſtent ei. Funiculus triplex difficilè rumpitur.*

Vers. 14. Sed et Ivdas] q. d. Multi Iudæi partim metu, partim ex improbitate, ſpe opum & bonorum iungent ſe Antiocho, & pugnabunt contra Ieruſalem & Machabæos, vti dixi c. 12. 2. Simili modo tempore Chriſti Iudæi oppugnabunt Ieruſalem, id eſt, Eccleſiam naſcentem in Ieruſalem. Myſticè, Iudæ, id eſt, confitentes & fideles pugnant contra Ieruſalem, id eſt Eccleſiam, qui fidem Chriſtianam quam profeſſi ſunt, abdicant & eiurant, fiuntque hæretici, apoſtatæ, Saraceni, Pagani: hi enim ſolent eſſe infenſiſſimi fidei ſemel agnitæ & Eccleſiæ hoſtes. Ita Remig. & Lyran. Id vidimus in Renegatis, qui ſunt robur Turcæ contra Chriſtianos.

Et congregabvntvr divitiæ] Sic ad literam ſpolijs Nicanoris, aliorumque Antiochi ducum & copiarum, ditauit ſe ſuoſque Iudas Machabæus, 2. Machab. 8. 27. Ita Theodor. Palacius & Mariana: ſub quorum typo intelligit ſpolia quæ ex Gentibus in Eccleſiam intulerunt Apoſtoli. Nam vt ait Iſaias c. 60. 16. Gentes conuerſæ ad Chriſtum omnes ſuas opes in Eccleſiam contulerunt. Vnde gratulatur Eccleſiæ dicens: *Suges lac Gentium, & mamilla regum lactaberis, &c. Pro ære afferam aurum, & pro ferro afferam argentum*: ſub quibus rurſum typicè intelligit ſapientiam, philoſophiam, eloquentiam, matheſim, aliaſque ſcientias & artes, tum liberales, tum mechanicas, quibus Gentiles conuerſi ornarunt Eccleſiam. Minùs congruè Lyran. hæc accipit de ſpolijs gentium, quæ Antichriſtus inferet in Ieruſalem, vbi ſuum thronum figet: ipſe enim erit hoſtis & tyrannus Ieruſalem, non rex & tutor.

Myſticè, Remig. Albert. Vatabl. & Arias, per aurum accipiunt charitatem, per argentum ſapientiam diuinam, per veſtes, cæteras gratias & virtutes Chriſtianas, quas à Deo acceperunt Gentes conuerſæ ad Chriſtum. Verùm eas non intulerunt in Eccleſiam, ſed in Eccleſia illas acceperunt, ijs tamen eam exornarunt.

Et sic erit rvina eqvi, et mvli, &c. sicvt rvina hæc] q.d. Sicut dixi v. 12. cædendos & ruituros homines, genteſque quæ cum Antiocho pugnabunt contra Ieruſalem, & typicè contra Eccleſiam; ita dico pariter cædendos & ruituros eorum equos, mulos, camelos, &c. quibus contra Ieruſalem pugnabunt, ijs vel dimicando, vel ſarcinas conuehendo. Vers. 15.

Symbolicè, hæc omnia per catachreſim ſignificant, opes & bellica inſtrumenta hoſtium Eccleſiæ, ſcilicet nobilitatem, aſtutiam, ingenium, ſapientiam, potentiam, eloquentiam, &c. ceſſura victrici eorum Eccleſiæ.

Myſticè cum S. Hieron. & Remig. per equos accipe luxurioſos, vel arrogantes; per mulos, doloſos, aut potiùs cerebroſos & phantaſticos; per camelos, diuitijs & vitijs onuſtos; per aſinos, acedos, ſtolidos & ſtultos. Horum enim luxuria, arrogantia, dolus, auaritia, acedia, &c. corruerunt, cùm in baptiſmo vel pœnitentia induerunt caſtitatem, humilitatem, candorem, charitatem & feruorem Chriſti.

16. Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis Gentibus, quæ venerunt contra Ieruſalem, aſcendent ab anno in annum, vt adorent Regem Dominum exercituum, & celebrent feſtiuitatem tabernaculorum.

17. Et erit: qui non aſcenderit de familijs terræ ad Ieruſalem, vt adoret Regem Dominum exercituum, non erit ſuper eos imber.

18. Quòd & ſi familia Ægypti non aſcenderit, & non venerit: nec ſuper eos erit, ſed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes Gentes, quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatem tabernaculorum.

19. Hoc erit peccatum Ægypti, & hoc peccatum omnium Gentium, quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatem tabernaculorum.

20. In die illa erit quod ſuper frænum equi eſt, ſanctum Domino: & erunt lebetes in domo Domini quaſi phialæ coram altari.

21. Et erit omnis lebes in Ieruſalem, & in Iuda ſanctificatus Domino exercituum: & venient omnes immolantes, & ſument ex eis, & coquent in eis: & non erit mercator vltrà in domo Domini exercituum in die illo.

VERS. 16. ET OMNES QVI RELIQVI FVERINT] Scilicet è ſtrage prælij. Ad literam alludit ad Gentes, quę poſt tot & tam illuſtres Machabæorum victorias, partim Iudaiſmum ſuſceperunt, partim eis fœderatæ quotannis confluebant Ieruſalem ad eorum feſta, ibique Deum eorum adorabant. Ita B Theod. Palacius & Mariana. Sic enim Idumæos armis Hyrcani, qui filius fuit Simonis fratris Iudæ Machabæi, ſubactos, ſuſcepiſſe circumciſionem & Iudaiſmum, docet Ioſeph. l. 13. Antiq. c. 17. Verùm quia paucæ gentes id fecerunt, hinc typicè & potiùs ſub ijs intelligit omnes quæ conuerſæ ſunt ad Chriſtum, q. d. Cæteris in infidelitate ſua pereuntibus, reliqui Gentium conuerſi ad fidem Chriſti, ſingulis annis venient in Eccleſiam, ibique celebrabunt feſta Chriſtiana, non Iudaica. Ita Sτunica, Sanchez & alij: ac myſticè ſemper celebrabunt feſtum tabernaculorum; quia viuent peregrini in hoc mundo, tendentes iugiter ad patriam cæleſtem, in qua mentem defigent, vt ibi perpetuum feſtum tabernaculorum in gloria agant. Nominat præ cæteris feſtum tabernaculorum, tum quia illud diutiùs cæteris, putà per C ſeptem dies, celebrabatur: tum quia alludit ad tabernacula Hebræorum in deſerto, in quibus cæleſti columna ignis per noctem, & nubis per diem obumbratis, protegebantur à tenebris nocturnis; ęquè ac ab æſtu diurno. Simili enim modo fideles in Eccleſia obumbratione Spiritus S. proteguntur ab omni tentatione & ærumnarum denique vt meminerint Chriſtiani, ſe hîc non habere ciuitatem & domum permanentem, ſed habitare in tabernaculis quaſi milites & peregrinos, ac tendere ad domum æternam in cælis. Vide dicta Leuit. 23. 42. Ita S. Hier. Remig. Hugo, Lyr. Vatab. Ribera & alij paſſim. Myſticè Euſeb. l. 8. Demonſtr. c. 4. per tabernacula intelligit particulares Eccleſias, in quibus quaſi in tabernaculis ſecuri ab omni procella & incurſu hoſtili, de- D gunt fideles tendentes in cælum.

Feſtum tabernaculorum myſticum. Cur

Objiciunt Iudæi feſtum tabernaculorum propriè eſſe accipiendum, ac proinde hæc exſpectanda eſſe à Meſſia venturo. Cur enim illud accipiamus ſpiritualiter & myſticè? Reſp. partim propriè illud accipi, ſicq; impletum eſſe in Machabæis; partim & potiùs ſpiritualiter, ſicque pleniùs impleri in Chriſtianis. Porrò cur Propheta feſta Chriſtianorum nuncupet nomine feſti Iudaici tabernaculorum, cauſæ ſunt variæ. Prima, quia loquebatur Iudæis, qui non niſi feſta Iudaica norant. Secunda, vt oſtenderet feſta Iudaica eſſe typos & figuras feſtorum Chriſtianorum, hæcque illis reſponſura, ſicut corpus reſpondet vmbræ. Magnam enim fidem Eccleſiæ facit conſenſio & conſonantia, noui teſtamenti cum veteri, quodque omnia eius Sacramenta & dona adA umbrata fuerint per vetera & Iudaica. Tertia, quia Chriſtiani longè magis & veriùs agunt feſtum tabernaculorum, non ſemel in anno, vti Iudęi, ſed continuum & perenne. Hoc eſt quod eos monet S. Petrus epiſt. 1. c. 2. 11. dicens: *Chariſſimi obſecro vos tamquam aduenas & peregrinos abſtinere vos à carnalibus deſiderijs.* Et S. Paulus ſæpè docet, nos inſtar Abrahæ eſſe peregrinos terræ, ſed ciues cæli & ſanctorum, ac domeſticos Dei. *Fides*, inquit Hebr. 11. v. 1. & 9. *eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium, Abraham fide demoratus eſt in terra repromiſſionis tamquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob, coheredibus repromiſſionis eiuſdem. Exſpectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* Vide ibi dicta. Quarta, quia Prophetæ propheticè loquuntur, id eſt parabolicè, ſymbolicè, ænigmaticè, tum ob rerum futurarum abſentiam, quas per vmbras & figuras videbant; tum ob eorum obſcuritatem; tum ad prophetiæ elegantiam. Sic totum hoc caput, æquè ac totus penè Zacharias, & Ezechiel multis in locis, ac S. Iohannes in Apocalypſi ſymbolici ſunt & parabolici. Simili modo Ægyptij ſua myſteria repræſentabant per hieroglyphica: Iudæi autem erant vicini Ægyptijs, & primitus degentes in Ægypto, illa ipſa viderant: vnde & ſubinde ea imitati ſunt, quibus proinde Prophetæ ſimili modo prophetant, ne Ægyptijs inferiores eſſe videantur, præſertim cùm Ægyptij ſua ſymbola & literas, ſuamque ſapientiam ab Hebræis, putà ab Abrahamo, Iacobo, Ioſepho, Moſe, &c. hauſerint, vti docent Euſeb. lib. 10. Præpar. 2. Clemens Alexand. lib. 1. Strom. & S. Auguſt. 18. Ciuit. c. 39. Quinta, quia C res ſpirituales & bona ſpiritualia, quæ in nouo teſtamento attulit Chriſtus, commodè hominibus, & præſertim rudibus Iudæis explicari non poterant, niſi per ſymbola corporalia quibus aſſueuerant.

Tropol. & anagog. S. Hier. *Quamdiu*, inquit, *in profectu ſumus, & in curſu atque certamine, habitamus in tabernaculis, hoc omni mente nitentes, vt de tabernaculis ad firmam & ſtabilem ſedem tranſeamus*, id eſt *domus Dei.* Vnde & S. Dauid dicit in Pſalmo: *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus eſt.* Et: *Aduena ego ſum & peregrinus, ſicut omnes patres mei. Hæc loquitur qui in Ægypto eſt, & adhuc in ſæculo conſtitutus. Qui autem egreditur de Ægypto* (*quæ* Hebr. dicitur מִצְרַיִם *mitſraim, & interpretatur tribulatio*) *& ingreditur vaſtiſſimam ſolitudinem, carpit iter* D *ſuum, & dicit in Pſalmo: Pertranſibo in locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei, &c. Vnde & ille loquitur: Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum! concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini. Et poſt paululum: Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Vox enim exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum, &c. Vnum petiui à Domino, hoc requiram, vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, vt videam delectationem Domini, & viſitem templum eius. Qui in iſtiuſmodi habitat tabernaculis, & de tabernaculis ad atria, & de atrijs ad domum, & de domo ad templum Domini ire feſtinat, debet celebrare ſolemnia tabernaculorum in ligno ſapientiæ pulcherrimo.* Leuit. 23. 40.

Myſticè peregrini quaſi

ET ERIT, QVI NON ASCENDERIT DE FAMILIIS TERRÆ] Scilicet Iudææ: de ea enim hîc agitur, illaq; ſola obligabatur lege veteri, & conſequenter ad VERS. 17.

ad celebrandum feſtum tabernaculorum. Ita Vatabl. q. d. Iudæi qui non aſcenderint in Ieruſalem ad feſtum tabernaculorum, priuabuntur imbre, tum corporali (Deus enim Iudæos ob impietatem tempore Achab & Eliæ, ac deinceps ſæpè puniuit ſiccitate & ſterilitate) tum potiùs ſpirituali verbi, doctrinæ & gratiæ Dei: multò magis hoc imbre priuabuntur Iudæi & Gentes quæcumque non aſcenderint in Ieruſalem myſticam, id eſt Eccleſiam, ibíque non celebrarint feſtum tabernaculorum myſticum, quod iam explicaui. Ita S. Hieron. Remig. Lyran. & alij.

Rectè notat Sanchez, per imbrem ſignificari maxima beneficia. Vnde Theodor. ſic explicat: *Non erit ſuper eos imber, id eſt nullam miſericordiam aſſequentur.* Tota enim fertilitas & felicitas Iudææ pendebat ab imbre matutino & ſerotino, putà ſementis & meſſis: vnde eum toties promittunt Prophetæ, eiuſque ſubtractionem impijs comminantur. Alludit ergo Zacharias ad illud Moſis Deut. 11. 10. *Terra enim ad quam ingrederis poſſidendam, non eſt ſicut terra Ægypti, de qua exiſti, vbi iacto ſemine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ; ſed montoſa eſt & campeſtris, de cælo expectans pluuiam, quam Dominus Deus tuus ſemper inuiſit. Et oculi illius in ea ſunt à principio anni vſque ad finem eius. Si ergo obedieris, &c. dabit pluuiam terræ veſtræ temporaneam & ſerotinam, vt colligatis frumentum, & vinum, & oleum.*

Vers. 18. Qvod et si familia Ægypti non ascenderit] Meminit Ægypti potiùs quàm aliarum regionum & gentium, Primò, quia directè reſpicit ad Iudæos, qui ſub Ionatha fratre Iudæ Machabæi, ex conſenſu Ptolemæi Philometoris regis Ægypti, ibidem templum ſimile Hieroſolymitano ædificarunt Heliopoli, in eoque Pontificem conſtituerunt Oniam filium Oniæ Pontificis, à quo vrbs & regio, æquè ac templum Onion eſt appellatum. In eodem loco puer Ieſus, fugiens Herodem exulauit: vnde etiamnum ibidem oſtenditur fons Ieſu, irrigans hortum balſami, ex cuius irrigatione balſamum oriri cenſet Bredembachius, vti refert Adrichom. in Heliopoli: ſtetit hoc templum vſque ad Imperium Veſpaſiani per annos 350. Erectum fuit contra legem Dei, quæ iubet vt ſolùm in loco à Deo electo, putà in Hieroſolymitano templo immoletur, Deut. 16. 2. Peccauerunt ergo Iudæi in Ægypto erigentes quaſi altare contra altare, & facientes ſchiſma à Ieruſalem & templo ibidem iuſſu Dei ædificato, de quo Ioſeph. l. 13. Antiq. 2. Senſus ergo eſt, q. d. Si Iudæi qui in Ægypto degunt, ſuum Onion adire velint, nec aſcendere in Ieruſalem, priuabuntur pariter imbre iam dicto. Secundò, quia Ægyptij vicini erant Iudæis, iiſque infenſi, vnde per ſynecdochê repræſentant quoſuis Gentiles & hoſtes Iudæorum. q. d. Si Gentiles alieniſſimi à Ieruſalem, quales in primis fuerunt Ægyptij, nolint in eam myſticè aſcendere, putà ſi nolint adire Eccleſiam, fierique Chriſtiani, non erit ſuper eos imber gratiæ cæleſtis. Ita S. Hieron. Theod. Remig. Lyran. & Vatab. Tertiò, quia Ægyptus caret imbre & pluuia cæleſti: pro ea enim habet terreſtrem, putà Nilum, cuius exundatione irrigatur & fœcundatur, magis vel minùs ſecundùm maiorem vel minorem eius eluuiem. Vnde Plinius l. 5. c. 9. *Ægyptus, ait, in duodecim cubitis* (quibus Nilus exundans ſuper agros aſcendit & eminet) *famem ſentit, in tredecim etiamnum eſurit; quatuordecim cubita hilaritatem afferunt, quindecim ſecuritatem, ſedecim delicias.* Quocirca cùm hic Ægyptijs comminatur, dicitque: *Non erit ſuper eos imber*, per imbrem intellige irrigationem Nili: hæc enim Ægypto eſt loco imbris: alioquin eis nulla eſt pœna carentia imbris, ſi adſit Nili exundatio. Vndè Chald. vertit, *non creſcet eius Nilus*; ita Mariana. Senſus eſt, q. d. Gentiles, qui tibi videntur abundare imbre ſapientiæ, vti Ægyptus abundat aqua Nili, eo deſtituentur, niſi adeant Eccleſiam in eaque illum cælitus hauriant. Punietur ariditate & ſterilitate, non tam corporali, quàm ſpirituali gratiæ & doctrinæ ſalutiferæ.

Onion Heliopolis.

Fons Ieſu.

Ægyptus pro imbre habet Nili exundationem.

Quartò, quia Ægyptus hebr. vocatur מִצְרַיִם *miſraim*, quæ vox ſignificat anguſtias, aut duas anguſtias, ſiue anguſtū & arctum quid inter duo prementia: vnde aptè repræſentat anguſtias infidelium præſentes & æternas, quę eos manent niſi Eccleſiam adeant, eiuſque imbre diuino irrigentur. Quocirca ſubdit: *Sed erit ruina, qua percutiet Deus omnes gentes*, &c. Ruina hæc partim temporalis eſt, v. g. qua Conſtantinus, Theodoſius, Carolus, alijque principes Chriſtiani percuſſerunt & proſtrauerunt infideles in prælijs: partim æterna, qua eos Deus percutiet in gehenna.

Hoc erit peccatvm Ægypti] *Peccatum*, id eſt, peccati pœna & plaga, putà ruina iam dicta. Vnde Chald. *hæc erit vltio Ægyptiorum, & punitio populorum*, eſt metonymia. Secundò, propriè, q. d. Hoc erit antonomaſticè peccatum, ſcilicet peccatum peccatorum omnium maximum, ſi nimirum nolint Gentes exire è ſuo gentiliſmo & ingredi Ieruſalem, id eſt Eccleſiam Chriſti, in eaque celebrare feſtum ſpirituale tabernaculorum, fide, ſpe & charitate tendendo ad patriam cæleſtem. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Hugo. Vers. 19.

In die illa erit qvod svper frænvm eqvi est, sanctvm Domino] Hebr. eſt מְצִלּוֹת *metſillot*, quod Sept. Syrus, Arabicus Antiochenus, & Noſter vertunt *frænum*. Cauſam dat Marinus in Lexico: Crederem, ait, *metſillot* eſſe partem illam fræni ferream quæ prominet ex ore equi (quæ vulgo dicitur *morſo del cauallo*) ſic dictam à collisione & tinnitu, putà à nomine צִלְצַל *tſiltſel*, quod per onomatopœiam ſignificat cymbalum (vel quid ſimile) tinniens. Hinc Secundò, R. Dauid & Pagnin. vertunt *tintinnabulum*, quod muliones ex capite vel collo mulorum & equorum onerariorum, præſertim principum, ſuſpendunt, tum ad ornatum, tum vt ex eius ſonitu ſciatur vbi ſint, ne, ſi à via aberrent, perdantur. Vnde Pagnin. vertit, *in illa die erit ſuper tintinnabula equorum ſanctitas Domino.* q. d. Tintinnabulis equorum inſculpentur hæ duę voces, *ſanctitas Domino*; vt ſignificetur ea eſſe conſecrata Deo. Tertiò, Chald. & S. Hier. in Comment. vertunt *phaleras*, quæ tegunt, ornant & obumbrant equum; radix enim צָלַל *tſalal* ſignificat tegere, obumbrare: vnde צֵל *tſel* eſt vmbra. Quocirca Chald. vertit, *in tempore illo erunt omnes phaleræ equi ſanctificatæ Domino*; & Tigur. *in die illo conſecrabitur Domino quod eſt in equorum phaleris*. Quartò, Clariùs vertit, *tolleras*; alij *ſtragula & quæuis equorum ornamenta*; denique Arabicus Alexand. vertit, *putridum*, vel *tabem equi*. Vers. 20.

Senſus eſt, q. d. Machabæi victores, æquè ac prin-

Victores ſpolia dicant Deo.

principes Chriſtiani, in tẽplo conſecrabunt Deo hoſtium manobias, præſertim phaleras & ornamenta, quæ equis eorum detraxerunt: ſicut Dauid gladium, quem detraxit Goliath, quoq; eum occidit, conſecrauit Deo in templo, 1. Reg. 13. Rurſum q.d. Poſt Eccleſiæ victoriam & dominatum alta erit vbique pax, adeò vt aurum, argentum & gemmæ quibus ornari ſolent fræna principum, & nobilium ſtragula ac phaleræ pretioſæ, conuertantur in Dei cultum, Deoque dedicentur, vel quaſi trophæa in gratiarum actionem, vt vult Theodor. vel ad teſtandum pietatis & deuotionis affectum. Ita S. Hier. Cyril. Vatabl. Arias, Ribera & alij. Huc accedit expoſitio Stunicæ, qui cenſet alludi hîc ad laminam quæ erat in tiara Pontificis appenſa fronti, cui inſcriptum erat, *Sanctitas Domino*. q.d. Hic eſt Pontifex ſanctificatus, & conſecratus Domino. Indicat ergo Zacharias, Machabæos militeſque victores ſuis prælijs præliaturos ſanctitatem Domini, quaſi titulum & cauſam, æquè ac ſymbolum belli, in quo omnem victoriæ ſpem collocent. q.d. Nos pugnamus pro lege ſancta Dei; vnde eius ſymbolum in vexillis & armis præfigimus, ideoque victores nos fore confidimus. Ita feciſſe Iudam Machabæum notiſſimum eſt ex libris Machabæorum.

Hoc faciunt iā principes Chriſtiani contra hæreticos & infideles in Gallia, Germania, Boëmia, Walachia, India, &c. decertantes, & idcirco de ijs triomphant, & victorijs penè miraculoſis potiuntur. Idem per vmbram viderunt & fecerunt Gentiles. Alexandro enim digna vox eſt apud Dionem orat. 2. de regno: *Exuuiæ*, inquit, *& hoſtium armis templo extollenda ſunt; quum & Hector hoſtium ſpolia ad ſagittiferi Apollinis ædem ſe appenſurum voueat.* Plures eorum gnomas & exempla citaui Num. 31. 50. vbi Iſraelitæ manubias Madianitarum Deo, quaſi victoriæ daturi conſecrarunt; & Gen. 14. 20. vbi Abraham parta victoria de quatuor regibus, ſpoliorum decimas Melchiſedecho, quaſi Dei vicario & Pontifici obtulit.

Porrò meminit frænorum potiùs, quàm aliarum rerum, quia egit de hoſtibus Ieruſalem & Eccleſiæ, quos deuictos aſſerit ſuos frænos & phaleras, id eſt ſua decora, delicias & opes vel ſponte, vel coactè, purà per victores, oblaturos Eccleſiæ. Milites enim, purà equites, omnes ſuas opes olim ponebant, & etiamnum ponunt in adornandis armis & equis. Vnde Iuuenal. ſatyra 11.

Argenti quod erat, ſolis fulgebat in armis.

Et mox:

Magnorum artificum frangebat pocula miles.
Vt phaleris gauderet equus.

Hinc fræna faciebant aurea. Talia erant Pallantis Æneid. 8.

Frænaq; bina meus quæ nunc habet aurea Pallas.

Talia quoque erant equorum quos Latinus miſit ad Æneam, Æneid. 7.

Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.

Quin & angeli ſtipantes Iudam Machabæum apparuerunt in equis, aureis frænis decori lib. 2. Machab. c. 10. 29. Hinc illud S. Bernardi taxantis luxum non militum, ſed Prælatorum: *Dicite Pontifices, & frænis quid facit aurum?* Hæc & plura noſter Sanchez. Sic Eliſæus vocatus ab Elia ad vitam propheticam, id eſt ſanctam & Religioſam, artis ſuæ inſtrumenta, ſcilicet aratrum & boues, in ſacrificium Deo obtulit, 3. Reg. 19. 21.

A Hinc Secundò, multi putant hîc denotari Conſtantinum Magnum, qui clauum quo crucifixus eſt Chriſtus, fræno equi ſui impoſuit, vt oſtenderet ſuam in Chriſtum pietatem, vtque profiteretur ſe Chriſti crucifixi ope & virtute obtinuiſſe, & ſperare deinceps obtenturum victorias contra infideles eius hoſtes. Tempore enim Conſtantini Eccleſia triumphauit de hoſtibus, eamque gloriam obtinuit quam hîc deſcribit Zacharias q.d. Super frænum equi Conſtantini erit ſanctum Domino, id eſt, clauus, ſanctificatus Domino ex contactu ſanctiſſimi corporis Chriſti. Quidni enim ſanctus ſit clauus, qui paſſionis Chriſti & redemptionis noſtræ præcipuũ fuit inſtrumentum? Ridet hoc S. Hieron. at non S. Cyril. *Non incredibile*, ait, *hoc dixeris quis, neque alienum à decoro eſt, meminiſſe Deum & prophetica prædictione honoraſſe Imperatorem valdè pium, &c. Equos enim regum clauo crucis Chriſti ornare quid aliud declarat, quam ſummam Imperatorum pietatem?* Magis aſſeueranter S. Ambr. orat. de obitu Theodoſij Imp. *Quæſiuit*, inquit, *S. Helena clauos quibus crucifixus eſt Dominus, & inuenit. De vno clauo frænos fieri præcepit, de altero diadema intexuit, vnum ad decorem, alterum ad deuotionem vertit. Miſit itaq; filio Conſtantino diadema gemmis inſignitum, quas pretioſior ferro innexa crucis redemptionis diuinæ gemma connecteret: miſit & frænum. vtroq; vſus eſt Conſtantinus, & fidem tranſmiſit ad poſteros reges. Principium itaq; credentium Imperatorum ſanctum eſt quod ſuper frænum: ex illo fides, vt perſecutio ceſſaret, deuotio ſuccederet.* Et paulò pòſt: *Rectè in capite clauus, vt vbi ſenſus eſt, ibi præſidium: in vertice corona, in manibus habena. Corona de cruce, vt fides luceat: habena quoq; de cruce, vt poteſtas regat, ſitq; iuſta moderatio, non iniuſta præceptio.* Ac poſt multa eiuſdem argumenti: *Quid ergo aliud egit Helenæ operatio, vt fræna dirigeret, niſi vt omnibus Imperatoribus ſancto Spiritu dicere videretur: Nolite fieri ſicut equus & mulus; ſed in fræno & chamo maxillas eorum conſtringeret, qui ſe non agnoſcerent reges, vt regerent ſibi ſubditos?* Additque illum hoc fræno refrænaſſe inſolentiam tyrannorum, Licinij, Maximi, &c. Idem habet Theodor. l. 1. Hiſtor. c. 18. *Helena*, inquit, *clauorum partem in Imperatoris galeam artificiosè includendam curauit, quo capiti filij conſuleret, & hoſtium tela depellerentur: partem fræno equi illius admiſcuit, quo tum Imperatorem tutum ac ſecurum redderet, tum veterem prophetiam explere poſſet. Nam olim prædixerat Zacharias Propheta: Quod in fræno equi, erit ſanctum Domino omnipotenti.* Eadem habet Sozomenus l. 2. hiſtor. c. 1. Niceph. l. 8. c. 29. & alij.

Conſtantin. clauo Chriſti fræna ornauit.

Clauorum Chriſti diſtributio.

Porrò Greg. Turon. de Gloriâ Martyrum c. 6. conſtanter affirmans clauos quibus Chriſtus crucifixus eſt, fuiſſe quatuor, ſcilicet ſingulos in ſingulis pedibus, æquè ac manibus, ita eos diſtributos à S. Helena enarrat: *Specioſi autem, omniq; metallo nobiliores Dominicæ crucis claui, qui beata membra tenuerunt, ab Helena regina poſt ipſius S. crucis inuentionem reperti ſunt, & de duobus quidem frenum Imperatoris muniuit, quo faciliùs, ſi aduerſæ gentes reſtitiſſent principi, hâc virtute fugarentur, de quibus non eſt ignotum Zachariam vaticinaſſe Prophetam, &c.* Subdit tertium à S. Helena in mare Hadriaticum tempeſtuoſum, & naufragijs infame fuiſſe proiectum, quo facto, mare deinceps nauigantibus fuiſſe placidum & tranquillum: quartum verò in galea ſtatuæ Conſtantini fuiſſe poſitum. Idẽ ha-

bet Zonaras l. 3. Annalium, licèt S. Ambroſ. & Baron anno Chriſti 326. aſſerant eum poſitum, non in galea ſtatuæ, ſed in corona ipſa, quam in capite geſtare ſolebat Conſtantinus. Subdit Greg. miraculum claui in fræno, quod ſuo æuo, putà

Miraculum.

tempore Iuſtini Imperatoris, contigit: *Magnam*, inquit, *ferunt virtutem eſſe huius fræni, quod ambigi vtquaquam poteſt: quod Iuſtinus Imp. publicè expertus eſt, ac ſuis omnibus patefecit. Illuſus enim à quodam mago propter pecuniam, emiſſas ſibi à dæmonis vmbras intolerabiles per duarum curriculum noctium ſuſtinuit inſidias: ſed cùm tertia nocte frænum capiti collocaſſet, locum inſidiandi inimicus vltrà non habuit, ceperitumque, auctorem inſidiarum gladio percuſſit.*

Denique per frænum ſignificatur ipſe Conſtantinus Imp. qui ſe ſuumque imperium cum fræno ſubmiſit, & ſanctificauit, id eſt conſecrauit, Chriſto; vnde Arabicus Antioch. vertit, *in die illa erit* (ſedens, putà Conſtantinus) *ſupra frænum equi ſanctificatus Domino*; & Arabicus Alexandr. *in illa die qui apprehendet putridum equi* (hoſtilis à ſe cæſi) *erit ſanctum Domino omnipotenti.*

Moral. frænum eſt continentia linguæ dicenda Deo.

Tropol. S. Hieron. per frænum accipit continentiam & mortificationem, qua refrænamus pruritum concupiſcentiæ, præſertim oris & linguæ, per ſermonem Dei, de quo Pſal. 31. dicitur: *In chamo & fræno maxillas eorum conſtringe.* Et S. Iacobus c. 3. *In equorum ora frænos mittimus, & omne corum corpus circumagimus, vt ſcilicet recto gradiantur itinere, & mollia ad ſedendum domino poſſint terga præbere. Tale frænum, & talis firmo auri & argenti varietate compoſitus ſeroi equos Saluatori præparat ad ſedendum, & ſanctos facit, ac propriè illius cultui conſecratos.* Hæc S. Hieron.

Nota. Pro מְצִלּוֹת *meſillot*, Aquila & Symmach. legerunt מְצֻלוֹת *metſullot*. Vnde vertunt βύθος, id eſt *profundum*; Symmach. περίπατον σύσκιον, id eſt *inceſſum vmbroſum*, ſiue tenebroſum, per quæ S. Hier. intelligit arcanam & myſticam ſcientiam, *quam & Dauid*, inquit, *quaſi quiddam optimus ſit habere iactabat, dicens: Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi*, Pſal. 50. & Apoſtolus: *O profundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius.* Rom. 11. 33. *De hoc profundo Propheta clamauit ad Dominum, & exaudiuit eum*, Pſal. 17. 12. *Has tenebras & ſacramenta diuina ingreſſus eſt Moſes in Sina monte caligine, vt videret Deum: de quibus & Dauid* Pſal. 35. 7. *Iudicia Domini abyſſus multa. Hæc arcana, & iſta myſteria ſancta ſunt Domino, quæ nouerat Euangeliſta Ioannes, qui auſus eſt dicere, quod angeli forſitan neſciebant: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Et idcirco amatur à Domino: quia optimum habebat profundum, & recubuerat ſuper pectus Ieſu; vnde & hauſerat ſapientiam.*

Phialarum triplex vſus.

ET ERVNT LEBETES IN DOMO DOMINI QVASI PHIALÆ] Lebetes erant ollæ, in quibus coquebantur carnes victimarum Deo immolatarum. Phialarum in templo triplex erat vſus. Primò, in eis adolebatur thymiama. Secundò, in iis libabatur, id eſt bibebatur, vel effundebatur vinum quaſi libamen Deo, iuxta illud Amos 6. 6. *Qui bibunt in phialis vinum.* Tertio, in phialis excipiebatur ſanguis victimarum, qui deinde effundebatur ad cornua altaris, vt deſignaretur ſanguinem in quo conſiſtit vita animalis, ac conſequenter ipſam eius vitam, dari & immolari Deo, vti dixi in Leuitico. Quocirca magna erat copia phialarum,

A longeque maior quàm lebetum, vel ollarum. Dicit ergo propheta, tantum fore Gentium concurſum in Ieruſalem, ad ſacrificandum in feſto Tabernaculorum, vt lebetum, in quibus coquendæ ſunt victimæ, tanta ſit copia, quanta phialarum alio tempore eſſe ſolet. Nam illo feſto ſicut creſceret numerus ſacrificiorum & lebetum, ita creſceret & proportionaliter phialarum. Vnus enim lebes tres vel quatuor phialas requirit: quocirca tunc erant plures phialæ, quàm lebetes, ſed tot erunt lebetes, quot aliàs ſolent eſſe phialæ. q.d. Multa erunt inſtrumenta ſacrificiorum & cultus diuini, quia multa erit populi frequentia, æquè ac pietas & religio. Hoc ad literam impletum eſt ſub Machabæis, qui ſuis prælijs Ieruſalem & templo ſuum decus reſtituerunt & auxerunt.

Parabolicè verius eſt in Eccleſia Chriſti, in qua
B tot ſunt lebetes, id eſt calices, patenæ, ciboria, hierothecæ, thuribula, aliaque vaſa ſacra, in quibus vel ſacrificatur caro & ſanguis Agni immaculati Chriſti Domini, vel aliquod miniſterium huic ſacrificio exhibetur, quot in veteri lege & templo erant phialæ. Ita Lyran. Aut q.d. Sicut multi erunt lebetes, id eſt patenæ, ciboria & hierothecæ, in quibus conſecrantur, vel reponuntur hoſtiæ conſecratæ puta caro Chriſti; ita pariter multæ erunt phialæ, id eſt multi calices, in quibus conſecratur, ſacrificatur & bibitur ſanguis Chriſti: nec enim caro conſecrari poteſt niſi conſecretur & ſanguis: vnde & omnis calix ſuam habet patenam, in qua reponatur corpus Chriſti.

Phiala ſacratior lebete.

Nota. Phiala ſanctior & ſacratior in templo erat quàm lebes, Primò, quia phyſicè nitidior & purior, æquè ac pretioſior; quia ſæpè erat ex ar-
C gento, vel auro; lebes verò ex argilla, vel ære, iſque ob ignem, carnes & fumum ater, fuliginoſus, olens & ſordidus. Vnde illud vulgò tritum:

Væ tibi tu nigræ dicebat cacabus ollæ,

cacabus enim eſt lebes, æquè ac olla. Secũdò, quia phiala propriè & proximè ſeruiebat ſacrificio, nimirum exceptioni & effuſioni ſanguinis victimę, putà libationi; item thymiamati, eiuſque ſuffitui & incenſo: lebes verò tantùm ſeruiebat coquendis & lixandis carnibus victimę iam immolatæ, ideoque poſt peractum ſacrificium, vt ſcilicet eius participes fierent laici offerentes, & ex carnibus victimæ quam obtulerant, comederent & epularentur corã Domino. Hinc Tertiò, phialę omnes erant templi, ideoque ſacratæ Deo: lebetes verò non. Nam etſi aliqui eſſent in templo lebetes pro coquendis carnibus ſacerdotum, præſer-
D tim tamen affluente magna turba ſacrificantium, vti fiebat in feſto paſchę, pentecoſtes & tabernaculorũ, hi nõ ſufficiebant: vnde tunc laicus quiſque ſacrificans debebat procurare ſibi lebetem, commodando, vel conducendo eum, in quo carnes ſuas coqueret, quem deinde commodanti vel locãti reddebat. Prædicit ergo hic Zacharias, tãtam fore deuotionẽ populi, vt, cùm plurimi confluxuri ſint ad ſacrificandum in feſto tabernaculorum, plurimi quoque ex Ieruſalem & Iuda afferant ſuos lebetes, non tantùm pro ſe, ſed & pro alijs, qui gratis eos aduenis commodabunt, vt à mercatoribus eos emere vel conducere non ſit opus; ac peractis ſacrificijs relinquent eos templo, Deoque dicabunt in perpetuum: quo fiet vt tãtus ſit lebetum ſanctorum numerus, quantus eſt phialarum, vtque penè tam ſacri habeantur (vt-

pote

A pote Deo tanta deuotione conſecrati, & tot carnium Deo immolatarum contactu ſanctificati) quàm phialæ, itaque in phialarum dignitatem & ſanctitatem quaſi tranſire videantur. Hoc ad litteram impletum ſub Machabæis, cùm ipſi repurgarunt templum, eiuſque dedicationem & encænia celebrarunt cælitus recepto igne diuino, qui ſacrificia conſumpſit; quo miraculo viſo certatim omnes concurrerunt ad offerendas victimas, quas hic ignis Deo concremaret.

Myſticè, lebes eſt ſacerdos,

Hinc myſticè, lebetes ſunt ſacerdotes: ſicut enim in lebetibus igne ſubiecto coquebatur caro victimæ; ita à ſacerdotibus ignea vi & virtute Spiritus S. conſecratur & conficitur Eucharistia, quam deinde fidelibus diſtribuunt quaſi panem cæleſtem & viuificum, q.d. Tantus in lege noua erit ſacerdotum numerus, quantus in lege veteri fuit phialarũ, aliorumque vaſorum ſacrorum; ita à Caſtro. Generaliùs Remig. & Vatab. per lebe- B tes accipiunt mentes Chriſtianorum, in quibus

& mens fidelis.

igne charitatis conſumuntur carnis vitia, & coquuntur preces & vota ad Dominum: eædem ſunt phialæ, in quibus thymiama deuotionis & laudis ad Deum iugiter exhalat & fragrat. q.d. Tanta erit fidelium copia, qui ſeipſos in corde quaſi victimas mactabũt, & quaſi thymiama ſuauiſſimum Deo offerent, quanta fuit lebetum ad ſacrificia, & phialarum ad odoramenta in veteri teſtamento. Paulò aliter S. Hier. ipſe enim lebetes & ollas carnium aſſignat Iudæis, phialas verò aromatum Chriſtianis. *Amens*, inquit, *æneos lebetes, qui amauerunt ollas Ægyptias, & carnes, & pepones, & allia, & cæpe, & cucumeres. Nos Iudæos lebetes in quibus coquebantur carnes victimarum, vertamus in phialas aromatum coram altari Domini, de quibus ſponſa dicit ad ſponſum Cant. 6. Fratruelis meus deſcendit in* C *hortum meum ad phialas aromatum, paſcere in hortis, & colligere lilia, &c. vt impleat phialas animarum credentium, & Domino ex eis liba defundat. Iſtiuſmodi lebetes cum verſi fuerint in phialas Domini, & dicere potuerint: Chriſti bonus odor ſumus; & pro virulentia carnium varios cœperint flores geſtare virtutum, tunc erunt in Ieruſalem & in Iuda ſanctificati Domino. Ieruſalem enim viſionem pacis, Iudas exprimit confitentẽ.* Huc alludit Eccleſia cùm canit de S. Magdalena:

Fit ex lebete phiala,
In vas tranſlata gloriæ,
Ex vaſe contumeliæ.

q.d. Quæ priùs erat atra lebes, plena carnibus, gula, vino & venere, facta eſt phiala aurea offerens thymiama pœnitentiæ & charitatis Chriſto. Vnde ſuos capillos, aromata, cæteraque lenoci- D nia, & lebetes, id eſt, gulæ & libidinis inſtrumenta, in Chriſti honorem impendit, eique quaſi in phiala obtulit, vti vnguenta pretioſa rupto alabaſtro in caput eiuſdem effudit. Ita S. Hier. Cyril. & Haymo myſticè hæc exponunt de mortificatione, qua lebetes, id eſt, quidquid in nobis eſt ollare & carneum, igne Spiritus S. ita excoquitur, vt totum exhalet tranſeatque in ſpiritum; quo fit vt talem odorẽ Deo & angelis aſpiret caro mortificata, qualem habere ſolent phialę aromate fragrantes, ait Sanchez. Sanè hic ſenſus appoſitè reſpondet ſenſui literali, & differentiæ inter lebetem & phialam, quam paulò antè aſſignaui. Huc quoque alluſit Apoſtolus 2. Timoth. 2. 20. & Rom. 9. 21. vbi docet in domo Dei eſſe vaſa alia in honorem, alia in contumeliam; ac peccatorem,

Lebes eſt mortificatio carnis.

A qui eſt vas contumeliæ, ſi pœniteat, ſeque à peccatis expurget, fieri vas honoris & gloriæ. Sic enim Magdalena, quæ peccatrix erat lebes ignominiæ, pœnitens facta eſt phiala gloriæ.

ET ERIT OMNIS LEBES, ſcilicet ad ſacrificia neceſſarius. SANCTIFICATVS DOMINO] q.d. Abundabit templum vaſis rebuſque neceſſarijs ad Dei cultum, ita vt nihil cuiquam ad ſacrificandum, Deumque ritè colendum deſit. Aut q.d. Omnis lebes qui eſt in domo Domini, vti dixit verſiculo præcedenti, iugiter ibi manebit quaſi ſanctificatus Domino, nec inde extrahetur vt applicetur vſibus profanis. Calices enim & vaſa ſacra ſemel conſecrata Deo, manent in æternum ſacra, nec fas eſt ea reducere ad vſus profanos. Aut, vt Palacius q.d. Tanta erit immolantium multitudo, vt ex omni Ieruſalem & Iudæa certatim adducantur lebetes, in quibus carnes victimarum coquantur, B ac deinceps lebetes illi quaſi iam victimis hiſce ſanctificati, in vſum templi ſem manebunt, eruntque Deo & templo conſecrati. Hoc verum fuit in Machabæis, verius in Chriſtianis; hi enim abundant calicibus, thuribulis, lebetibus, omnibuſque vaſis ad ſacrificium Deique cultum opportunis. His enim diuites ſunt eccleſiæ, monaſteria, templa, ad inuidiam hæreticorum. Vers. 21.

Myſticè, omnis lebes, id eſt omnis ſacerdos, adeoque omnis fidelis, manebit ſacerdos & fidelis, id eſt, Dei cultui addictus, & Deo quaſi conſecratus, vt in ſuo gradu fideliter & piè Deo ſeruiat, nec ampliùs ad infidelitatem, ſcelera, vſuſque profanos redeat, id eſt, licitè redire nequeat; & ſi talem ſe præſtet qualem profeſſus eſt, numquam reipſa rediturus ſit.

Ex hoc loco liquet, hæc potiùs ſpiritualiter, C quàm corporaliter eſſe accipienda. Nam corporaliter in rigore falſum eſt, quòd omnis lebes in Ieruſalem & Iuda fuerit ſanctificatus Domino: alioqui enim Hieroſolymitę & Iudęi debuiſſent omnes ſuos lebetes deferre ad templum, & dicare Deo, nec vllos domi ad proprios vſus retinere potuiſſent, quod liquet eſſe falſum. Spiritualiter autem verum eſt, quòd omnis lebes, id eſt, omnis ſacerdos & fidelis in Ordinatione & Baptiſmo ſit conſecratus Domino. Vnde S. Petrus loquens fidelibus etiam laicis: *Vos*, ait, *genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, offerentes ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum*, 1. Petri 2. 9 & S. Paulus: *Obſecro vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſe-* D *quium veſtrum*, Rom. 12. 1. Et: *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtijs promeretur Deus*, Hebr. 13. 15.

ET COQVENT IN EIS] q. d. Iudæi ſub Machabæis in ſuis lebetibus coquent carnes, quas Deo immolarint; Chriſtiani verò, præſertim ſacerdotes, in mentibus ſuis coquent pia & ardentia deſideria, propoſita & vota, quaſi victimas Dei, tum contritionis & pœnitentiæ, tum laudum & hymnorum, tum charitatis, præſertim circa conuerſionem animarum, vt ſcilicet proximos ducant res ſalutis, à peccatis auocent, ad virtutes, vitamque ſanctam & perfectam inducant: hæ enim ſunt victimæ Deo vti honorificentiſſimæ, ita gratiſſimæ & iucundiſſimæ. Addit à Caſtro a-

 lium

lium ſenſum, q.d. Chriſti fideles eligent ex viris A Deo ſacris, quos vbique reperient, quem voluerint, vt per eum offerant Deo ſacrificium verum Chriſti, putà Euchariſtiam, ſine quæſtu & ſumptibus; quibus olim opùs erat ad coëmendas victimas, ollaſque conducendas, ad coquendas carnes ſacrificiorum, vnde ſequitur:

ET NON ERIT MERCATOR] Hebr. & Septuag. *non erit Chananæus*, id eſt mercator, vt vertit Aquila, Chald. & Noſter. Olim enim Chananæi in mercatura erant celebres. Iam ſenſus eſt, q.d. In templo erit abundantia lebetum, phialarum & cæterorum vaſorum, quæ neceſſaria ſunt ad ſacrificandum, ac proinde non erunt mercatores, qui ea peregrinis venientibus in Ieruſalem ad ſacrificandum vendant, aut elocent. Aut, vt Palacius, q.d. Tanta erit charitas concurrentium ad templum, vt quiſque alteri, præſertim aduenæ & peregrino, lebetes & phialas ſine pretio gratis exhibeat & commodet; tanta etiam venientium erit deuotio & diligentia, vt quiſque ſibi ne- B ceſſaria ad ſacrificium ſecum afferat, ac proinde mercatoribus, qui ea in feſtis vendere ſolent aduentantibus, non erit opus; id factum eſt ſub Machabæis.

Iam ſub hoc typo parabolicè ſignificatur, apud Chriſtianos volentes Deo ſacrificare, non fore mercatores, qui vendant oues, boues, columbas, aliaſque victimas, quas Deo immolent, aliáque ad ſacrificium neceſſaria, vti erant apud Iudæos; eò quòd ſacrificium Chriſtianorum futurum ſit, non carnale boum & ouium, ſed myſticum, putà Euchariſtiæ; aut ſpirituale & mentale, puta orationis, contritionis, charitatis, &c. q.d. In Eccleſia Chriſti facilè & ſine pretio licebit Deum colere, eique ſacrificare. Huius rei ſymbolo Chriſtus è templo eiecit ementes & A vendentes, Matt. 21. 12. Hinc Stunica ſic exponit: Non erit Chananæus, id eſt Gabaonita, qui more ſuo (Gabaonitas enim Ioſue c. 9. 27. damnauit ad ligna & aquam comportandum pro ſacrificiis templi) neceſſaria ad ſacrificium ſuppeditet. Verùm Gabaonitæ non erant mercatores, ſed ſerui Hebræorum. Rurſum non erit in Eccleſia mercator, ſcilicet rerum ſpiritualium, id eſt ſimoniacus qui ſcilicet Euchariſtiam, reſque ſacras pretio vendat aut emat, quia Chriſtus præcepit Apoſtolis eorumque poſteris: *Gratis accepiſtis, gratis date*, Matth. 10. 8. ita Lyran. & Vatabl. Porrò non erit ſimoniacus, id eſt, licitè eſſe non poterit, nec ei ſic permittetur; quia à Prælatis Eccleſiæ punietur, & beneficio quod ſimoniacè obtinuit, ſi res conſtet, priuabitur. *Mercator eſt ſimoniacus.*

Aliter Theod. Albert. & Clarius, hi enim per *Chananæum* intelligunt ſceleratum & improbum. Tales enim olim erant Chananæi, ideoque à B Deo per Hebræos è terra ſancta expulſi ſunt. q.d. Chriſtiani non erunt ſcelerati; ſed pij & ſancti, intellige quantum eſt ex vi chriſtianiſmi & gratiæ Chriſti: omnes enim qui huic gratiæ obſequuntur & cooperantur, ſancti ſunt: ſi quis verò id noluit, non mirum ſi ſceleratus euadat, ſed ſua culpa & malitia. Inſuper ſi ſceleratus ſit, Eccleſia eum corrigere ſataget: ſi monitus ſecundò & tertiò, ſe corrigere nolit, Eccleſia eum excommunicabit, & è cœtu fidelium expellet, iuxta præceptum Chriſti, Matt. 18. 15. *Dominum omnipotens*, ait Theodor. *hanc vocem veram eſſe hoc tempore præſtet, vt nemo in nobis Chananæus videatur, ſed omnes ſecundùm traditionem Euangelicam, viuamus, & beatam ſpem exſpectemus, aduentumque magni Dei conſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti, cui cum Patre gloria & cum Spiritu ſancto nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum: Amen.*

COM-

COMMENTARIA IN MALACHIAM PROPHETAM.

ARGVMENTVM.

QVÆRITVR Primò, quis fuerit Malachias? Reſpondet Primò, Origenes apud S. Hieron, & Cyrillum, eum fuiſſe angelum qui corpus aſſumpſit, illudque ſibi hypoſtaticè vniuit, vt eſſet typus Chriſti, & vt hæc Dei oracula Iudæis enunciaret. Id probat ex eo, quòd Malachias hebr. idem ſit quod angelus Domini. Et ita vertunt c. 1. v. 1. Septuag. & ex iis Clemens Alexand. l. 1. Stromat. & S. Aug. libr. 20. Ciuit. c. 25. Et S. Chryſoſt. orat. 2. contra Iudæos, & homil. 14. in epiſt. ad Hebr. *Lege*, ait, *quid dicat Aggæus, quid Zacharias, quid angelus* (putà Malachias) *quid Eſdras incuſet.* Simili argumento motus Origenes, cenſuit Aggæum & Iohannem Baptiſtam fuiſſe angelos incorporatos, eò quòd in Scripturis vocentur angeli, vt patet Aggæi 1. 13. & Matth. 11. 10. Cum Origine ſenſiſſe videtur Tertull. l. de Carne Chriſti c. 3 & 6. vbi probat non fuiſſe Verbo Dei impoſſibile carnem aſſumere ex eo, quòd id angelis fuerit poſſibile, quod niſi de aſſumptione hypoſtatica intelligas, eius ratio futilis eſſet & nullius momenti. Porrò Origines hanc ſententiam tradit tum alibi, tum diſertè tomo 2. in Iohannem, explicans illa Malachiæ verba: *Ecce ego mitto angelum meum.* Verùm hic eſt error. Nam de fide eſt Iohannē Baptiſtam fuiſſe hominem, generatum ex Zacharia & Eliſabeth, vt patet Lucæ 1. 15. & Iohan. 1. 6. Et certum eſt omnes Prophetas fuiſſe homines. Vnde Eccleſ. c. 49. 12. *Et duodecim Prophetarum oſſa*, inquit, *pullulent de loco ſuo.* Si habuerunt oſſa eaque rurſum pullulabunt & reſurgent: ergo fuerunt veri homines: hi enim conſtant carne & oſſibus; ita S. Hieron. Cyril. Theodoretus, & alij paſſim. Ad argumentum reſpondeo. Prophetas vocari angelos, id eſt, nuncios & legatos Dei. Sic quilibet ſacerdos à Malachia vocatur angelus, cùm ait c. 2. 7. *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt.* Secundò; vocantur angeli, ob angelicos mores, formam & vitam. Simili modo multi hodie filijs ſuis induunt nomen *angelus*, ob deuotionem quam habent erga angelos, vtque eorum puritatem imitentur. Ita S. Epiphan. l. de Vita & moribus Proph. in Malachia & Aggęo, qui & addit ex ſententia Hebręorum, Malachiam vocari angelum, eò quòd quæcumque prædicaret, eadem ab angelo de cælis veniente ducerentur & confirmarentur. Sed

Origenes cenſuit Malachiam, Aggæum & Iohannem Baptiſtam fuiſſe angelos.

A huius rei fides ſit penes Hebræos: certè videtur olere fabulam & figmentum Rabbinicum.

Secundò, veteres Hebræi, æquè ac moderni tradunt Malachiam fuiſſe Eſdram ſacerdotem & ſcribam. Hanc traditionem referunt & ſequuntur S. Hieron. Remig. Rupert. Ribera & alij. Rationes & coniecturæ huius ſententiæ ſunt variæ. Prima, quia Malachias idem argumentum tractat quod Eſdras, ſcilicet taxat neglectum legis cultuſque Dei, ac nominatim matrimonia cum alienigenis, quæ Eſdras culpat c. 9. Secunda, quia Eſdras eodem tempore vixit quo Malachias, ac meminit c. 5. 1. Aggæi & Zachariæ, non tamen Malachiæ: ergo ſignum eſt ipſummet fuiſſe Malachiam, qui ita dictus ſit, cùm à Deo quaſi angelus, id eſt nuncius & Propheta, ad populum miſſus eſt, vt eos induceret ad pœnitentiam, quâ imminentes clades effugerent. Tertia, quia Eſdras vir mirè ſanctus, zeloſus & egregius præ- B dicator, omnino videtur fuiſſe Propheta, nec alius eſſe potuit, quàm Malachias. Quarta, quia Eccleſiaſticus c. 49. cùm laudat Zorobabel, Ieſum, Nehemiam, præterit Eſdram, qui illis virtute & geſtis non cedit: ergo veriſimile eſt ipſum eum laudaſſe inter 12. Minores Prophetas, ſub nomine Malachiæ. Ex aduerſo Ioſephus in libris Antiqu. & Euſeb. in Chronico, meminerunt Eſdræ, ſed non Malachiæ, quaſi vnus idemque fuerit: Euſebius tamen l. 10. Præpar. c. 3. meminit Malachiæ, eumque Aggæo & Zachariæ aſſociat.

An Malachias ſit Eſdras.

Verùm alij paſſim Malachiam ab Eſdra diſtinguunt. Primò, quia Eſdras vbique vocatur Eſdras, nuſquam Malachias: ſicut Malachias vbique vocatur Malachias, nuſquam Eſdras: nec C Malachias vllam dat ſignificationem Eſdræ. Secundò, quia Eſdras vbique Scriba vocatur, Malachias verò vbique Propheta. Tertiò, quia Malachias vltimus fuit omnium Prophetarum, in eoque deſijt prophetia apud Hebræos, vti ipſimet fatentur. Hic omnium Prophetarum fuit iunior, vti ſcribit S. Epiphanius, Dorotheus & Iſidorus in eius vita: Eſdras autem fuit ſenior Aggæo & Zacharia, qui poſt reditum è captiuitate Babylonica, æquè ac Malachias, prophetarunt. Eſdras enim natus eſt ante captiuitatem, vel certè anno 1. captiuitatis, vt patet ex eo, quòd illo anno Saraias pater eius occiſus ſit à Nabuchodonoſore, mox à capta Ieruſalem, in

Reſp. negatiuè.

Re-

Reblata, Eſdræ 7. v. 1. iuncto cum 4. Regum 25. 18. & 21. Iam captiuitas durauit 70. annis: quare ſi eius initium ponas in excidio Ieruſalem, ſequitur Eſdram in eius fine 70. vt minimum fuiſſe annorum: ſin autem eius initium ponas annis 11. citiùs, in ſtrage Ioakim & captiuitate Ioachin, ſequitur Eſdram in eius fine fuiſſe 59. annorum: quibus adde annos 3. Cyri, 8. Cambyſis, 36. Darij Hyſtaſpis, 20. Xerxis, 7. Artaxerxis (anno enim 7. Artaxerxis, miſſus eſt ab eo Eſdras in Ieruſalem, Eſdræ 7. 1. & 6.) habebis annos 133. vitæ Eſdræ; poſt quos adhuc ſuperſtes fuit, & geſſit ea quæ à c. 7. Eſdræ ad finem libri enarrantur. Quare neceſſe eſt eum fuiſſe valdè ſenem & grandæuum: ergo Eſdras non fuit Malachias, qui iuuenis obijt, vti tradunt Epiphan. Iſidor. & Dorotheus in eius vita. Quartò, Eſdras vitam penè egit in Babylone; vnde fuit pincerna Artaxerxis: Malachias autem vixit in Iudæa, ibique natus eſt B poſt reditum populi è Babylone, vti docent Epiphan. Doroth. & Iſidor. Quintò, quia Eſdram à Malachia diſtinguunt S. Chryſoſt. initio citatus, Theodor. præfat. in Cantica, S. Aug. 18. Ciuit. c. 36. Athanaſ. in Synopſi, Lyran. Vatab. Clarius, à Caſtro, Arias & alij. Quin & Hebræi apud Genebrard. in Chronolog. ſub principium ſextæ ætatis, tradunt Hebræos celebraſſe Concilium ad conſcribendum canonem librorum canonicorum, in eoque præſediſſe Danielem, Aggæum, Zachariam & Malachiam, ſcribam verò fuiſſe Eſdram. Hinc patet reſponſio ad argumenta.

Ad primum enim reſpondetur, Prophetas pleroſque idem penè argumentum tractare quod alij, ſcilicet minas excidij Ieruſalem per Chaldæos.

C Ad ſecundum, Eſdras non meminit Malachiæ, quia eo fuit prior: poſt eum enim vltimo loco prophetauit Malachias. Adde, Eſdram tantùm meminiſſe Prophetarum qui populum incitarunt ad reſtaurandum templum: tales autem fuerunt Aggæus & Zacharias, non verò Malachias: vtpote qui poſt reſtauratum templum prophetauit.

Ad tertium iam dixi, Eſdram fuiſſe hiſtoricum & ſcribam, Malachiam verò fuiſſe Prophetam, idque disertè docet S. Auguſt. l. 18. de Ciuit. c. 36. Deus enim dona ſua, præſertim prophetię, diſtribuit prout vult; vnde & ſanctioribus ſubinde eam negat, minùs ſanctis verò, imò D impijs, eam communicat, vti aſſerit Chriſtus Matth. 7. 22.

Ad quartum, Eccleſiaſticus non meminit omnium virorum illuſtrium, ſed aliquorum duntaxat: hinc ſicut Eſdram, ita & Danielem omittit. Idem dico de Ioſepho, & Euſebij Chronico. Adde, fortè Ioſephum, & Euſebium ſecutos eſſe Hebræorum traditionem, quòd vnus idemque fuerit Eſdras & Malachias, vti eamdem ſecutus eſt S. Hieron.

Malachias vltimus prophetauit ſub Dario Hyſtaſpis.

Prophetauit Malachias ſub Dario Hyſtaſpis, ac deinceps, ſub quo & Aggæus & Zacharias prophetarunt; ſed poſt eos; ita S. Hieron. qui & ſecutus Hebræus, hunc dat canonem chronologicum Prophetarum. Tradit enim, dicitque *in quibus* (Prophetis) *tempus non præſcribitur in titulo, ſub illis eos regibus propheta ſſe, ſub quibus & hi qui ante eos habent titulos prophetarunt.* Ruſum prophe-A tauit non antè, vti videtur velle S. Hier. ſed poſt conſummationem fabricæ templi, vt apparebit, ſi quis caput 2. cũ c. 9. & 10. Eſdræ conferat. Taxat enim c. 1. & 2. ſacerdotes, eiſq; minatur maledictionem, quòd templo & altari incuriè & impiè deſeruiant: reprobat ſolemnitates, quas Iudæi in templo peragebant indeuotè, auarè & indecorè; ac præſertim quòd eas celebrarent polluti tum alijs peccatis, tum coniugijs infidelium, quod peccatum pariter culpat & corrigit Eſdras c. 9. & 10. Vnde ad eum alludens Malachias c. 2. 7. *Labia*, ait, *ſacerdotis* (Eſdræ) *cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius.* Eſdras enim diu poſt conſummatum templum (hoc enim factum eſt anno 6. Darij Hyſtaſpis) putà anno 7. Artaxerxis è Babylone venit in Ieruſalem, ibique populum in lege Dei inſtruxit, ac matrimonia cum alienigenis redarguit & diſſoluit: ita Cyril. Theod. & alij. Quare paulò ante annum 7. Artaxerxis, hæc de vxoribus alienigenis repudiandis videtur monuiſſe, & iuſſu Dei præcepiſſe Malachias. Nã anno hoc 7. superuenit Eſdras, qui Malachiã adiuuans, re ipſa Iudæis earum repudium perſuaſit, vt vlterius Malachiæ monitione iã non eſſet opus.

Malachiæ argumentum.

Quæritur Secundò, quodnam ſit argumentum Malachiæ? Reſpondeo Primò, arguit Iudæos ingratitudinis, & ſacerdotes negligentiæ & impietatis in Deum; quod cum angeli Domini eſſe debeant, tam doctrina quàm vita, neutrum tamen præſtent. Secundò, prædicit abolendum ſacerdotium & ſacrificium Aaronicum in Ieruſalem, eique ſucceſſurum ſacrificium purum ſanctumque Euchariſtiæ, celebrandũ in toto mundo. Tertiò, reprehendit Iudæos qui ſuas vxores repudiabant, & ducebant alienigenas. Quartò, C prædicit aduentum Chriſti, eiuſque præcurſorem Iohannem Baptiſtam. Quintò, maledicit Iudæorum frugibus, ob negatas Deo decimas & primitias. Sextò, prænunciat diem iudicij, eiuſque prænuntium & prodromum Eliam qui conuertet corda patrum ad filios. Quocirca Malachiæ prophetia ſententijs breuis eſt, ſed fœcunda myſterijs, præſertim futuris in nouo teſtamento, quæ clariùs cæteris, vtpote vltimus, & vicinior Chriſto & Apoſtolis, enunciat, eiſque Prophetiæ quaſi lampada tradit, dum ipſorum quaſi index & lucifer, in eos deſinit & conquieſcit. Vnde S. Hieron. ad Paulinum, *Malachias*, inquit, *apertè & in fine omnium Prophetarum: de abiectione Iſrael & vocatione Gentium: Non eſt mihi, ait, volun-* D *tas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non ſuſcipiam in manu veſtra. Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Vitam verò Malachiæ paucis hiſce verbis complexus eſt S. Epiphan. libr. de Vita Prophet. *Malachias*, inquit, *è tribu Zabulon poſt reditum populi è Babylone natus perhibetur in Sopha. Is ab ineunte ætate, dumq; iuuenis eſſet vitam inculpatam egiſſe fertur. Super aduentu Domini deq; vita functorum iudicio nonnulla ab eo vaticinata ſunt, quodq; ritus cum legibus Moſi commutabuntur, & emendabuntur. Cæterùm cùm populus eum vniuerſus, vt virum non minore ſanctimonia, quàm manſuetudine præditum coleret, indiderunt illi nomen Malachiæ, id eſt angelus: erat quippe forma oppidò quàm præſtanti. Quæcumque præterea dixit in Prophetia Malachias, viſus eſt angelus eum in dien* *Vitá.*

inſti-

inſtituere, & declarare, &c. Ante diem verò adhuc inuenis fato eſt functus, iuxtaq́; maiores ſuos in proprio agello repoſitus. Eadem quaſi ad verbum habet Dorotheus. Addit Iſidorus eum angelum vocari eò quòd oraculis eius ita crederet populus, ac ſi à Deo per angelum edita fuiſſent. Addit à Caſtro, Deum eius ore carpere & inſtruere Iudaicos ſacerdotes, ac promittere alios in nouo teſtamento: hi ergo cùm ſint angeli, angelorum Prophetam & doctorem, puta Malachiam poſtulabant. *Vocatus angelus, cur?*

Iure itaque Malachias, id eſt, angelus, nuncupatus eſt, cuius vultus, animus, actus, ſermo erat angelicus: qua de cauſa crebrò cum angelis, & de angelis loquitur, vt c.2.7. ſacerdotem vocat angelum Domini, & c 3.1. tam Chriſtum, quàm Iohannem Baptiſtam angelos nuncupat. *Ecce*, inquit, *ego mitto angelum meum* (Iohannem Baptiſtam) *& præparabit viam ante faciem tuam. Et ſtatim veniet ad templum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti* (noui, putà Chriſtus Dominus, qui eſt magni conſilij angelus) *quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis ſtabit ad videndum eum? Ipſe enim quaſi ignis conflans, &*

A *quaſi herba fullonum: & ſedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum, & quaſi argentum, & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.* Vnde eumdem ſoli comparans c.4.2. *Et orietur*, ait, *vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius; & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento.* Annon hæ exultantis, cæleſtis & angelici ſpiritus voces & iubili ſunt? Meritò ergo Malachias angelorum choro, & Sanctorum catalogo aſſcriptus legitur in Romano Martyrologio die 14. Ianuarij

Quocirca ad eum alludens S. Bernard. ſerm. de S. Malachia Archiepiſcopo Hiberniæ, vtpote illi vti appellatione & cognomine, ita & moribus conſimili: B *Dilectus*, ait, *Deo & hominibus Malachias, hodie in conſortium angelorum recipitur, re adeptus quod nomine dicebatur. Et quidem ante angelus erat non minùs puritate, quàm nomine; ſed nunc felicius glorioſi in eo interpretatio nominis impletur, quando pari cum angelis gloria & felicitate lætatur.* Et mox: *Lætemur quòd angelus noſter aſcendit ad ciues ſuos, pro filiis captiuitatis legatione fungens, corda nobis concilians Beatorum, vota illis intimans miſerorum.* *S. Malachias Hibern. Archiep.*

C A P V T P R I M V M.

S Y N O P S I S C A P I T I S.

*A*Rguit Deus Iudæos ingratitudinis quia Iacob, inquit, dilexi quaſi filium; Eſau autem odio habui. Vbi eſt ergo amor meus & timor meus: Secundò, v.7. arguit ſacerdotes, quòd offerant panem pollutum, & hoſtias cæcas & mancas. Hinc Tertiò, v.11. ijs amotis nouos ſe ſurrogaturum promittit, qui in omni loco offerant piè & ſanctè puriſſimum & auguſtiſſimum* mincha, *id eſt, ſacrificium Euchariſtiæ.*

Vers.1. ONus verbi Domini ad Iſrael in manu Malachiæ.

2. Dilexi vos, dicit Dominus, & dixiſtis, In quo dilexiſti nos? Nónne frater erat Eſau Iacob, dicit Dominus, & dilexi Iacob.

3. Eſau autem odio habui? & poſui montes in ſolitudinem, & hereditatem eius in dracones deſerti.

4. Quòd ſi dixerit Idumæa: Deſtructi ſumus, ſed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt: Hæc dicit Dominus exercituum: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam: & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.

5. Et oculi veſtri videbunt: & vos dicetis: Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſrael.

Vers.1. ONvs verbi Domini ad Israel] *Onus*, id eſt triſtis & onerosa prophetia, vti iam ſæpiùs dixi; cuius horrorem temperat dicens, *ad Iſrael*, q.d. Deus in ore meo poſuit hoc onus, vt eo quaſi deponam illud ad Iſrael, eique illud promam & exponam. Iſraelem C enim vt filium ſuum amat Deus, ideoque eum hoc onere corripit & caſtigat. Aptiùs ergo magiſque propriè Heb. אֶל *el*, Noſter vertit, *ad Iſrael*, quàm Tigurina, *contra Iſrael.*

Ad Israel] Ad duas tribus, videlicet Iuda & Beniamin. Hæ enim ſolæ, decem tribubus in Aſſyriam abductis, ſibi priſcum & auitum Iſraelis nomen vendicarunt, præſertim quia multi ex Iſrael, id eſt ex decem tribubus, vel reliqui, vel profugi iunxerunt ſe duabus iam dictis, & in eamdem cum ijs gentem & rempubl. coaluere, vti dixi in Zacharia; ita S. Hieron. Remig. Hugo, & Lyran. Vbi Moral. diſce, Iſrael, id eſt, validos cum Deo, & per Deum eſſe non poſſe niſi eos, qui vnionem & ſocietatem fraternam D colant: inualidi enim & inermes ſunt, qui ſibi ſolis præfiſi, à fratrum & ſociorum conſortio & auxilio ſe ſegregant. Scitum eſt illud: *Concordia res paruæ creſcunt, diſcordia res magnæ dilabuntur.*

In manv Malachiæ] id eſt, per Malachiam quaſi manum, id eſt, organum & inſtrumentum. Os ergo hic vocatur *manus* per catachreſim: quia manus eſt organum organorum, vt ait Philoſophus.

Moral. diſce hic, eum qui de vitijs vel erroribus tuis te corripit vel caſtigat, eſſe Malachiam, id eſt angelum, ac quaſi angelum à Deo cælicus tibi miſſum, imò cæleſte oraculum, munuſ- *Moral. monitor eſt angelus.*

que ingens ſibi deferentem, à te reuerenter ſuſcipi, coli & amari debere. Qui itaque corripit alium, cogitet ſe angeli Dei vices obire; ac proinde miniſterium hoc diuinum expleat angelicè, id eſt, ſine ira, aliáve paſſione, ſincerè, imperturbatè, modeſtè, leniter oſtendendo viſcera charitatis & compaſſionis; ſicut angeli compatiuntur humanæ infirmitati & ignorantiæ, quæ ad plenum perſpecta habent, dum homines corripiunt, iuxta illud documentum Apoſtoli Galat. 6.1. *Vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum ne & tu tenteris.* Vide ibi dicta. Viciſſim qui corripitur cogitet, ſe ab angelo corripi, ab eoque ſibi hoc onus caſtigationis, eſto duriuſculum, iuſſu Dei imponi, ideoque ei gratias agat; vti faciebat S. Carolus

Exemplum S. Borromæi.

B Borromæus, qui præter alios, duos ex profeſſo ſacerdotes graues conſtituerat, omnium actionum ſuarum inſpectores & cenſores. Illis enim hoc officij dederat, vt iugiter in omnia verba & facta ſua inuigilarent, notarentque ſicubi quid peccaret, de eoque liberè & ſincerè ſeſe admonerent, quos benignè audiebat, & monitus de errore quopiam, illico eum corrigebat, ita habet Vita eius l.8.c.16. Nimirum idipſum didicerat ab anteceſſore ſuo S. Ambroſio, qui, vt habet eius Vita, monitus à quopiam, monitori gratias agebat, dictitans, ſe ingens ab eo accepiſſe beneficium. Verè dixit Sapiens Prouerb. 27.5. *Melior eſt manifeſta correptio, quàm amor abſconditus. Meliora ſunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oſcula blandientis.* Et c.9.8. *Argue ſapientem, & diliget te.* Et Eccleſiaſtes c.7.6. *Melius eſt à ſapiente corripi, quam ſtultorum adulatione decipi.* Ex aduerſo

C ſuperbi, quia inſipientes ſunt, *cùm ſe inpeti redargutione conſpiciunt, gladium perſecutionis credunt*, ait S. Gregor. l.10. Moral. c.3. Quin & Sapiens: *Qui odit*, ait, *increpationes, inſipiens eſt*, Prouerb. 12.1. *Non amat peſtilens eum qui ſe corripit, nec ad ſapientes graditur*, Prouerb. 15.12. & v.10. *Qui increpationes odit, morietur.* Et v.32. *Qui abijcit diſciplinam, deſpicit animam ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus, poſſeſſor eſt cordis.* Hoc eſt quod lugentes angeli edicunt Ierem. 51.9. *Curauimus Babylonem, & non eſt ſanata: derelinquamus eam.* Nam *qui non vult corripi non vult corrigi. Et qui odit correptionem, veſtigium*, id eſt, certum indicium, *eſt peccatoris*, id eſt, peccatis affixi, obſtinatique inſtar diaboli, Eccleſ. 21.7.

Quocirca S. Baſil. in Regul. breuior reg. 159. *Qui huiuſmodi eſt*, inquit, *huius conuerſatio inter re-*

D *liquos fratres pernicioſa eſt.* Vnde idem alibi iubet eos quaſi peſtes à congregatione ſegregari. Idem reg. 158. Sicut, ait, infirmus anxius de ſalute corporis, libenter ſuſcipit quidquid ordinat medicus, licèt acerba ſit & aſpera curationis ratio: ſic humilis, & qui verè ſalutem animæ deſiderat, promptè & hilariter ſuſcipit correptionem, quantumvis mordacem & acrem. Scripſit hac de re Galenus librum de Cognoſcendis curandiſque animi morbis, vbi docet, ſicut vnica ægroti ſpes recuperandæ ſanitatis ſita eſt in medico, ita totam ſalutis ſpem conſiſtere in eo, ſi quis quærat & inueniat virum virtute & prudentia præditum, illique ſe totum inſtruendum, corrigendum & formandum tradat, illique credat, non ſibi etiamſi defectus quos ipſe notat, in ſe non videat. Hoc eſt quod ait: Eccleſ. c.20.4.

A *Quàm bonum eſt correptum manifeſtare pœnitentiam.* Ita fecit S. Petrus correptus à S. Paulo, Galat. 2.11. Theodoſius Imp. ob cædem Theſſalonicenſium correptus à S. Ambroſio, vti refert Hiſtor. Tripar. p.2. l.7. c.6. In Chronicis Ordinis Ciſtercienſis narratur, olim in monaſterio Clareuallenſi pium hunc fuiſſe morem, vt ſi quis ab alio de aliquo defectu moneretur, vel reprehenderetur, illico reprehenſus pro reprehendente, in gratiarum actionem recitaret orationem Dominicam.

DILEXI VOS] Opponit Deus Eſau Iacobo, quòd hunc dilexerit, illum odio habuerit. Per Iacob intellige familiam potiùs, quàm perſonam Iacob, putà eius poſteros, ſcilicet Iacobæos: ſic per Eſau intellige Idumæos, Eſau poſteros. Por- Vers. 2.

B rò dicit: *dilexi* in præterito, non in præſenti diligo. q.d. inquit S. Hieron. Olim dilexi Iacobæos, cùm me colerent & redamarent: at iam cùm me auerſentur, ego pariter eos auerſor. Nam *amare non redamantem, eſt amoris impendia perdere.* Verùm alij meliùs *τὸ dilexi* exponunt per omnem temporis differentiam, q.d. Iacob dilexi, diligo & diligam. Sic enim Hebræi ſæpè per vnam temporis differentiam, cæteras omnes ſignificant. Id ita eſſe patet ex eo, quòd hiſce verbis arguit præſentes Iudæos, eò quòd amori ſuo non reſpondeant, ſed amori rependant odium. q.d. Ego vos ab olim dilexi: nam ſicut patres veſtros dilexi, ita & vos filios eorum diligo. Alioqui enim excepiſſent Iudæi, dicendo: Quid ad nos quòd patres noſtros dilexeris, cùm nos ipſos oderis? Porrò dilectio Dei eſt efficax, & fons omnis boni & doni: ex amore enim & beneuolentia na-

C ſcitur omnis beneficentia. Dilexi ergo vos, ideoque ex Ægyptia ſeruitute eduxi, in Synagogam meam elegi, legem de cælo dedi vos manna paui, columna ignis & nubis per deſertum deduxi, victorias miraculoſas de hoſtibus dedi, in Chanaan deduxi, firmaui, protexi, alui, ditaui; regibus Prophetis, boniſque omnibus cumulaui.

ET DIXISTIS] Hebr. *vau* eſt conuerſiuum, cuius officium eſt vertere præteritum in futurum. Vnde Vatabl. vertit, *& dicetis*; Chald. *quod ſi dixeritis.* Hucuſque enim hoc non dixerunt, quia needum audierant à Deo, *Dilexi vos*; ſed eo audito obſtrepere cœperunt, ac dicere:

IN QVO DILEXISTI NOS?] Quo ſigno, quo dono, quo beneficio tuam in nos dilectionem oſtendiſti? Vide hic inſignem populi ingratitudi-

D nem, quâ non tantùm tot Dei beneficijs ingrati ſunt, ſed & eorum obliti, adeò vt ea non agnoſcant perinde ac ſi Deus eis peregrinus eſſet, nec quidquam boni vnquam contuliſſet; cùm tamen ex libris Moſis, Iudicum, Ioſue, Regum, & cæteris S. Script. conſtaret innumera & maxima eos à Deo dona percepiſſe. Hoc eſt quod eis improperat Pſaltes pſ.77.11. *Obliti ſunt benefactorum eius, & mirabilium eius quæ oſtendit eis.* Huic ingratorum quæſtioni reſpondet Deus, aitque:

NONNE FRATER ERAT ESAV IACOB, iſque gemellus ex eodem partu; ET TAMEN DILEXI IACOB, ESAV AVTEM ODIO HABVI?] Ita & Syrus, & Arabicus vterque, q.d. Iacob cum ſuis poſteris Iacobæis prælegi, & prædilexi præ Eſau & poſteris eius Idumæis. Idque Primò, cùm de vtroq; adhuc in vtero matris Rebeccæ exiſtente, ideoq; ante omne eorum meritum vel demeritum dixi, Vers. 2. & 3.

&

& prædixi matri: *Maior ſeruiet minori*, putà Eſau Iacobo, Gen. 25. 23. Vbi aduerte, odium hoc Eſau non fuiſſe proprium & formale (nec enim Deus odiſſe poterat Eſau antequam peccaret) ſed tantùm minorem amorem, quòd ſcilicet Eſau poſtponeretur Iacobo, eique in donis cederet & ſubijceretur. Sic Gen. 29. 31. pro eo quod Noſter vertit, *videns autem Dominus quòd* (Iacob) *deſpiceret Liam*; Hebr. Chald. & Septuag. habent, *videns autem Dominus quòd odio haberetur Lia*: vbi neglectus Liæ, eiuſque minor amor quàm Rachelis, vocatur odium: nec enim Iacob propriè oderat Liam, quam vt coniugem amabat & alebat. Secundò, cùm Iudæos prætuli Idumæis, dando Iudæis meam legem, Eccleſiam, templum Prophetas, regnum, &c. eiſque ſubijciendo Idumæos. Tertiò, & maximè ad rem præſentem, cùm Iudæos Babylone liberaui, Idumæos in gratiam veſtri ibidem captiuos dereliqui: vnde explicans ſubdit, *Et poſui montes eius in ſolitudinem*, &c.

Odium vocatur amor minor.

Nota ex S. Hier. Theodor. Lyran. Vatabl. Aria, Ribera & alijs, Malachias ad literam loquitur non de prædeſtinatione Iacob, & reprobatione Eſau. q. d. Iacob & Iacobæos prædeſtinaui, Eſau verò & Idumæos reprobaui & gehennæ addixi; nam hoc conſtat eſſe falſum: quia multi Iacobæi damnati ſunt, & multi Idumæi, vt Iob cum ſuis amicis, ſaluati: ſed loquitur de prælectione Iacob præ Eſau ad bona temporalia. Reſpicit enim ad illud matri vtriuſque, prægnanti adhuc, promiſſum Gen. 25. 23. *Duæ gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populuſq́; populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori*, putà Eſau ſeruiet Iacobo, & Idumæi Iacobæis, qui locus manifeſtè loquitur de prælectione ad dominiũ temporale, non ſpirituale. Senſus ergo eſt, q. d. Dilexi vos, ô Iudæi, magis quàm Idumæos fratres veſtros, cuius rei hoc vobis do ſignum & argumentum: cùm tam vos, quàm Idumæos, propter multiplicia peccata, Chaldæis vaſtandos tradidiſſem, ego vos diligens, priſtinamq́ue in patres veſtros dilectionem conſeruans, paulò poſt è captiuitate reduxi, & in patriam reſtitui: Idumæos verò, quia fuerunt veſtri hoſtes, in gratiam veſtri in ea reliqui, eorumq́ue terram in ſolitudinem redactam, draconibus habitandam dedi. Hunc eſſe ſenſum literalem & genuinum, patet ex ſequentibus. Ex quo allegoricè Apoſtolus Rom. 9. 13. aſſurgit ad prædeſtinationem & prælectionem ad bona ſpiritualia, cuius illa prælectio Iacob ad bona temporalia erat typus. Sicut enim Deus Iacobæos in opibus terrenis prætulit Idumæis, ita in ſpiritualibus, fideles in fide infidelibus, iuſtos in gratia iniuſtis, electos in gloria reprobis præfert & anteponit. Ita S. Hier. & alij paſſim, quos ſequuntur Scholaſtici, ac nominatim Gabr. Vaſq. 1. p. q. 23. diſp. 95. n. 45. Vide ea quæ dixi Rom. 9. 13.

Iacob dilectus præ Eſau ad bona temporalia.

Moraliter, hic diſcat quiſque æſtimare Dei in ſe amorem & beneficentiam, qua multis alijs prælatus eſt, v. g. ſi Religioſus eſt, prælatus eſt ſæcularibus: ſi ſacerdos, laicis: ſi doctus, indoctis: ſi fidelis, infidelibus, &c. adeoq́ue ſi quiſque ſuas naturæ & gratiæ dotes conſideret, inueniet ſe peculiares & proprias aliquas à Deo accepiſſe, quibus alios ſuperat; ſicut viciſſim in nonnullis ab alijs ſuperatur; vt hinc anſam habeat humilitatis, inde laudis & gratiarum actionis. Vide dicta Exodi 25. 4. Sic in quolibet Sancto ſuo modo verum eſt illud Abrahæ elogium: *Non eſt inuentus ſimilis illi in gloria, qui conſeruauit legem Excelſi*, Eccl. 44. 20. Et illud S. Pauli: *Vnuſquiſque proprium donum habet à Deo, alius quidem ſic, alius verò ſic*, 1. Cor. 7. 7.

Mor. quiſque alios in aliquo ſuperat.

ET POSVI MONTES EIVS IN SOLITVDINEM] Vers. 3. *Eius*, ſcilicet, *Seir*, vt quidam codices cum Ruperto legunt, hoc eſt Idumææ: hæc enim ſita eſt in montibus, ſicut Tirolis & Heluetia in Alpibus. Probat ſe odio habuiſſe & habere Eſau, id eſt Idumæos, ex eo quòd eorum regionem vaſtarit per Nabuchodonoſor, adeò vt ciuibus in Babylonem abductis, nec inde reductis, ſeratum facta ſit luſtrum & draconum cubile. Ita Lyran. Vatablus, Ribera & alij. Nabuchodonoſor enim poſt exciſam Ieruſalem inuaſit & excidit Idumæam, vti dixi in Abdia.

DESTRVCTI SVMVS] Vers. 4. Heb. רֻשַּׁשְׁנוּ *ruſſaſnu*, Id eſt depauperati ſumus, & ad extremam inopiam redacti. Ita Chald. Pagnin. Vatabl. & Arias, ſcilicet per vaſtationem agrorum & vrbium, quod Noſter clarè vertit, *deſtructi ſumus*; Septuag. *ſubuerſa eſt Idumæa*.

SED REVERTENTES ÆDIFICABIMVS QVÆ DESTRVCTA SVNT] Hebr. חֳרָבוֹת *charaboth*, id eſt, quæ deſolata & deſerta ſunt; ſicut videmus Iudæos, quorum æmuli ſumus, è Babylone in patriam reuerſos, ſuas domos & vrbes reædificaſſe ſub Cyro, Dario & Artaxerxe.

HÆC DICIT DOMINVS: ISTI ÆDIFICABVNT, ET EGO DESTRVAM] Ecce odium Eſau, & dilectionem Iacob. q. d. Vos ô Iudæi reædificaſtis Ieruſalem & templum, egoq́ue fabricam veſtram protexi & promoui: volent vos æmulari Idumæi & vrbes ſuas pari modo reſtaurare; at ego eis obſiſtam, ac fabricas eorum impediam & deſtruam. Niſi ergo *Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Niſi Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam*, pſalm. 126. 1.

ET VOCABVNTVR TERMINI IMPIETATIS] q. d. Idumæa vocabitur terra inops & maledicta, terra ob impietatem deſolata; terra quæ impietatis vti habuit culpam, ita & iuſtiorem pœnam, adeò vt omnes tranſeuntes eam exſibilent & ſubſannent, dicentes: Quàm ſcelerata fuit hæc terra, quam Deus ita deſolauit, & quaſi Sodomam è cælo ſiderauit? Alludit vox רִשְׁעָה *riſca*, id eſt *impietatis*, ad רֻשַּׁשׁ *ruſſas*, id eſt, depauperatus eſt. q. d. Idumæa fuit populus *riſca*, id eſt *impietatis*, ideo *ruſſas*, id eſt, depauperatus & deſolatus eſt. Inde enim רָשׁ *raſc* vel *ras* eſt pauper; perinde ac ſi latinè dicas: Idumæus fuit Cyrus, fuit dirus, fiat ergo Irus: fuit Cyro ſi non ditior, certè dirior & impiennior; fiat ergo Iro pauperior. Sicut Cyrus cæſus à Tomyri regina Scythiæ, factus eſt Irus, cùm caput eius culeo pleno ſanguinis incluſum, ab ea ſubſannante audiuit: *Cyre bibe ſanguinem, quem tantoperè ſitiſti*.

ET POPVLVS CVI IRATVS EST DOMINVS IN ÆTERNVM] Eſt metonymia: ſub cauſa enim intelligit effectum, putà ſub ira vindictam ex ira manantem. q. d. Idumæi ſunt populus, cui Dei ira & vindicta in æternum incumbet: quia eos æterna vaſtitate, excidio & deſolatione ponet.

Quæres, quomodo hoc ſit verum? Nam vti

Idumæi an planè perierunt.

Iudæi. Ita & Idumæi excidio Chaldæorum fuerunt ſuperſtites. Idumæos enim poſt hæc tempora ſubegit Simon Machabæus, eiuſq; filius Hyrcanus, teſte Ioſepho l. 13. Antiq. c. 16. & 17. imò Idumæi interfuerunt bello Iudaico ſub Tito, teſte Ioſepho l. 6. Belli c. 7. Reſpondeo id verum eſt. Primò, quia captiuitas eorum numquam fuit publico decreto reuocata, nec generali reditu ſoluta quia ipſi turmatim omnes fuere abducti in Babylonem. ſed turmatim ex ea non fuere reducti, vti fuere reducti Iudæi per edictum Cyri, 1. Eſdræ 1. 1. Manſerunt tamen in Idumæa & vicinis locis aliquæ eorum reliquiæ, quæ ſenſim ſuccreuerunt ſeque propagarunt, additis etiam colonis aliarum gentium quæ in Idumæam, vtpote derelictam & cuilibet patentem, tranſmigrarunt: quo factum eſt, vt incolæ non eſſent puri Idumæi, ſed miſta & quaſi noua gens. Vide dicta Ierem. 49. 13. Secundò, hæ Idumæorum reliquiæ ſubactæ ſunt ab Hyrcano, vti iam dixi, qui eos coëgit ad circumciſionem & iudaiſmum, adeoq; ex Idumæis fecit Iudæos. Tunc ergo Idumæa gens & ſuperſtitio exciſa fuit, tumq; impletum hoc Malachiæ oraculum: *Vocabuntur populus cui Dominus iratus eſt in æternum*: quia in æternum ſuſtulit eorum rempublicam & Synagogam infidelem, eamque tranſmutauit & tranſtulit in Synagogã & remp. Iudæorum, fecitque vt Iudæis eſſent ſubditi, tam in ciuilibus, quàm in ſacris. Quocirca cùm Titus oppugnaret Iudæos, in eorum auxilium venere viginti millia Idumæorum, vt pro Iudæis quaſi fratribus, imò patribus, heris & dominis ſuis dimicarent. Denique poſt bellum Iudaicum ſenſim Idumæi ita extincti ſunt, vt ne quidem nomen eorum ſuperſit, vti ſupereſt gens, licèt vaga, nomen & diſtinctio Iudæorum: vbique enim Iudæi ab indigenis diſtinguuntur & ſecernuntur. Perperam Iudæi per Idumæos accipiunt Romanos, vti dixi in Abdia.

Tropolog. pugna Iacob & Eſau notat pugnam virtutum & vitiorum.

Tropol. Remigius: *Eſau & Iacob*, inquit, *fratres de vna ſtirpe generati, vitiorum atque virtutum figuram prætendunt: quæ duo licèt ſint contraria, ex vna cordis fonte procedunt. Nam quia liberi ſumus arbitrij, pro noſtra voluntate aut ad vitia deflectimus, aut ad virtutes. Primogenitus eſt Eſau: quia priora ſunt per infantiam, adoleſcentiam & iuuentutem: poſt naſcitur Iacob, qui ſupplantator interpretatur; quia errores fragilioris ætatis ætas firmior ſuccedens corrigit & ſupplantat. Vnde brute maior frater, hiſpidus & agreſtis venator, & ſiluis aſſuetus dicitur fuiſſe; minor lenis & ſimplex, habitaſſe domi perhibetur. Itaque ſub nomine Eſau Deus vitia odio habere aſſeritur, non naturam quam bonam fecit: & propterea fines eius ponit in ſolitudinem, vt omne malum extirpetur, & vitia non ſuccreſcant. Quòd ſi impudens malitia ea quæ ſunt deſtructa rurſus ædificare conetur, Dominus iterum deſtructurum ſe profitetur. Quod facit duobus modis, ſiue dum corriguntur peccatores, ſiue cùm pertinaciter peccantes iuſta vltione damnantur.*

Huc accedit Georgius Venetus to. 2. de oraculis Prophet. ſect. 7. n. 318. vbi quærit cur Eſau vocetur Seir, ac reſpondet: quia Seir ſignificat turbinem, horrorem, pauorem, hircum, piloſum, faunum (*Seirim* enim ſunt Satyri) dæmonem, quæ omnia rectè conueniunt improbis, viuentibus ſecundùm carnem & ſanguinem, quorum finis eſt interitus, & ſtipendium mors (vt ait Apoſtolus) ac gehenna. Horum ergo ſors eſt dæmonia-

A ca, formidoloſa, horrore, dolore & anguſtia plena. Hinc Chriſtus venit vt hominem animalem de Seir erueret, & duceret in Ieruſalem, id eſt in viſionem pacis. Itaque Seir & Edom ſunt impij, & præſertim damnati in inferno. De his enim veriſſimè dicitur: *Et vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.* Damnati enim ſunt folles & fomenta gehennæ, quorum capiti iugiter incumbit ardens Dei ira & indignatio, eaque efficax & ignita, vomens flammarum incendia, quibus eos cremabit in æternum. Væ, væ, væ ſceleri & malis. Deus hanc maledictionem à ceruicibus noſtris auertat.

MAGNIFICETVR DOMINVS SVPER TERMINVM ISRAEL] Opponit *terminum*, id eſt regionem, Iſrael, termino, id eſt regioni, impietatis, putà Idumææ, v. 4. q. d. Glorificetur Dominus qui punit improbos, & præmiat probos: quia ſcilicet *Verſ. 5.*
B vaſtauit impiam Idumæam, & piam Iudæam exaltauit, imò impiam piè ſubiugauit, itaque ex infideli & impia fidelem & piam effecit. Id factum eſt per Hyrcanum, vti iam dixi. Vnde Secundò, Chald. vertit, *multiplicetur gloria Domini; etenim dilatauit terminos Iſraelis*, ſcilicet vſq; in Idumæam. Tertiò, alij ſic exponunt. q. d. Extendat Deus terminos & dominium Iſraelis, vt eo modo pariter extendat ſuam gloriam & magnificentiam, atque à gentibus Iſraeli ſubiectis cognoſcatur & colatur. Quartò, alij vertunt, *magnificetur Dominus vltra terminum Iſrael.* q. d. Gloria & magnificentia Dei non arctetur anguſtis Iſraelis terminis, ſed vltra eos ſe propaget & diſtendat per totum orbem. Hoc cœpit fieri ſub Machabæis, per eorum victorias cælitus à Deo obtentas; ſed allegoricè plenè factum eſt per Chriſtum & A-
C poſtolos. In omnem enim terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Verus enim Iſrael eſt Eccleſia & populus Chriſtianus, qui ſe è Iudæa propagauit per vniuerſum mundum. Ita hodie veri fideles ſubiugata Boëmia, Auſtria, Hungaria, &c. gaudent ob dilatatum imperium non tam reipublicæ, quàm Eccleſiæ, dicuntque: Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſrael.

Anagog. q. d. Laudetur Deus ob gloriam, triumphos & multitudinem Iſraelis, id eſt, ſanctorum & electorum. Hi enim mirificè laudant Deũ quòd videant in ſe cecidiſſe ſortem tam felicem, maximè cùm vident terminos impietatis, id eſt, cœtum damnatorum, præſertim amicorum & ſociorum ſuorum, à Deo ita puniri & comburi, ſeque ab eorum ſorte per Dei gratiam fuiſſe exemptos & ſaluatos. Ita S. Hieron. Vide Apoſtolum
D ob hoc beneficium celebrantem & glorificantem Deum toto c. 1. ad Epheſios.

6. Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos ò ſacerdotes, qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis: In quo deſpeximus nomen tuum?

7. Offertis ſuper altare meum panem pollutum, & dicitis: In quo polluimus te? In eo quòd dicitis: Menſa Domini deſpecta eſt.

8. Si

8. Si offeratis cæcum ad immolandum, nónne malum eſt? & ſi offeratis claudum, & languidum, nónne malum eſt? offer illud duci tuo, ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

9. Et nunc deprecamini vultum Dei vt miſereatur veſtri (de manu enim veſtra factum eſt hoc) ſi quomodo ſuſcipiat facies veſtras, dicit Dominus exercituum.

10. Quis eſt in vobis, qui claudat oſtia, & incendat altare meum gratuitò? non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum: & munus non ſuſcipiam de manu veſtra.

VERS. 6. FILIVS HONORAT PATREM] Recenſitis ſuis in Iudæos beneficijs, Deus hic tranſit ad eorum maleficia, quæ ipſi ingrati rependerunt. Ingratitudinem ergo & irreuerentiam eorum culpat & accuſat. Nota. *Honorat*, id eſt iure naturæ, diuino & humano honorare tenetur; & ſi verè filius talis eſt, qualis eſſe debet, reipſa honorat. Iam honor in hoc præcepto, *Honora patrem & matrē*, quatuor complectitur, ſcilicet Primò, amorem; Secundò, reuerentiam; Tertiò, obedientiam; Quartò, beneficentiam & alimoniam, ſi ea indigeant, vti dixi Deut. 5. 16.

SI ERGO PATER EGO SVM, VBI EST HONOR MEVS? ET, SI DOMINVS EGO SVM, VBI EST TIMOR MEVS?] Patri enim propriè à filio debetur honor, domino à ſeruo timor, non tantùm ſeruilis, ſed & liberalis, qui reuerentiam, amorem, ac obſequium ſedulum & exactum complectitur. Porrò Deus eſt pater fidelium. Primò, creatione; Secundò, conſeruatione & gubernatione; Tertiò, alimonia; Quartò, cura & prouidentia paterna; Quintò, per fidem & gratiam qua nos iuſtificat, ſibique in filios & heredes regni ſui adoptat. Idem eſt dominus iiſdem titulis, alijſque, ut quòd nos redemerit, & ſanguine filij ſui ſibi quaſi coëmerit; quòd ſit ſumma maieſtas, cui omnis creatura ſeruire tenetur; quòd nos quaſi ſeruos & operarios ad vineam ſuam excolendam, propoſita mercede gloriæ æternæ conduxerit, &c. Hiſce titulis Deus omnium, etiam laicorum, eſt pater & dominus. Vnde ad omnes Iudæos, etiam laicos, hic dirigi à Deo ſermonem, eoſque ingratitudinis, irreuerentiæ & impietatis accuſari, quòd ſuæ dilectioni, de qua dixit, *Iacob dilexi*, non reſponderint; ſed Deum amantem ſe odio habuerint, inhonorarint & contempſerint, cenſent S. Hier. Theodoret. Remig. & Hugo.

Mor. Deo vt patri debetur amor, vt domino timor.

Audi S. Ambroſ. in Malachiæ verba, in fine tomi 2. *Si ſeruus es*, inquit, *redde Domino timoris obſequium: ſi filius, exhibe patri pietatis affectum. Tu autem tuum gratias non agis, Deum nec diligis, nec vereris. Vnde aut contumax ſeruus, aut ſuperbus es filius. Qui eſt ergo vtilis Chriſtianus, ſemper debet patri ac Domino ſuo laudes dicere, & in eius gloriam omnia procurare; ſicut ait B. Apoſt.* 1. Corinth. 10. dicens; *Siue manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Videte quale veri Chriſtiani Apoſtolus voluit eſſe conuiuium, vt magis fides Chriſti, quàm prandij ſagina comedatur; & plus reficiat hominem Dominici no-*

A *minis frequens inuocatio, quàm epularum multiplex & copioſa collatio, meliuſq. paſcat eſurientem religio quàm ſagina.* Vide ſequentia, vbi pulchrè docet Chriſtianum debere Deo patri tam manè, quàm veſpere inſtar luſciniæ, aliarumque auium gratias agere, & laudes canere. Audi & S. Bernard. ſerm. 16. in Cant. *Ita ipſe*, inquit, *patrem ſe exhibuit mihi; ſed non ego me viciſſim illi filium. Quanam fronte attollo tam oculos ad vultum patris tam boni, tam malus filius? pudet indigna geſſiſſe genere meo, pudet tanto patri vixiſſe degenerem. Exitus aquarum deducite oculi mei. operiat confuſio faciem meam*, &c. Et ſerm. 83. *Exigit*, ait, *Deus timeri vt dominus, honorari vt pater, vt ſponſus amari. Quid in his eminet? nempe amor. Abſque hoc & timor pœnam habet, & honor non habet gratiã. Et qui de amore non venit honor, non honor; ſed adulatio eſt. Et quidem ſoli Deo honor & gloria: ſed horum*
B *neutrum acceptabit Deus, ſi melle amoris condita non fuerint.*

Magis tamen propriè & genuinè ad ſacerdotes hic loqui Deum, patet ex eo quod ſequitur: *Dicit Dominus exercituum ad vos ô ſacerdotes.* Hebræa enim habent: *Dicit Dominus exercituum vobis ſacerdotibus, deſpicientibus nomen meum. Dicit*, ſcilicet id quod præceſſit: *Si ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus?* Vnde Complut. ita legunt & diſpungunt, ut hæc omnia coniungant hoc modo: *Vbi eſt timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos ô ſacerdotes.* ita Lyran. Pagnin. Vatabl & alij. Vbi Nota, ſacerdotes præ laicis vocat, filios Dei; tum quia Deo dicati & conſecrati ſunt, ut ad eius quaſi familiam pertineant; tum quia iuſti & ſancti eſſe debent, ut ſancta ſacrificia & preces pro populo Deo offerant: ſancti enim ſunt filij Dei adoptiui;
C tum propriè, quia in lege veteri Leuitæ & ſacerdotes pro primogenitis filiorum Iſrael, quos Deus ab angelo percutiente & à morte liberat, ideoque ſibi depopoſcerat, Deo oblati & dati ſunt, Exodi 13. 2. & Num. 8. 16 Senſus ergo eſt, q. d. Vos ô ſacerdotes, in primis arguit & culpat Deus, quòd cùm ſitis eius primogeniti, peculiariter præ laicis cæteriſque Iſraelis filijs ab eo dilecti, & in ſacerdotes electi; tamen eum non ut patrem honoretis, nec ut dominum reuereamini; ſed eum eiuſque cultum & victimas inhonoretis, & deſpiciatis. Timor enim hic & alibi, reuerentiam, adorationem, ſacrificium, omnemque cultum Dei denotat. *Qui enim metuit, non ſcrutatur, ſed colit, obſeruat, adorat, honorat, glorificat, laudat, commendat*, ait S. Chryſoſt. hom. 2. de incomprehenſ. Dei natura.

Sacerdotes præ laicis ſunt filij Dei tribus titulis.

D Incipit Malachias prophetiam & correctionem ſuam à correctione ſacerdotum: quia reformatio reipubl. & laicorum, pendet à reformatione cleri & ſacerdotum: qualis enim eſt ſacerdos, talis eſt & populus. Sanè hoc ſæculo hæreſi Lutheri occaſionem dedit inſcitia, & mala vita plurium ſacerdotum. Quocirca & Chriſtus initio, æquè ac in fine prædicationis ſuæ, redarguit vitia ſacerdotum. Docet id egregiè Auctor Imperfecti apud S. Chryſoſt. initio homil. 38. in S. Matth. vbi rectè ſacerdotes comparat ſtomacho, explicans enim ingreſſum ſolemnem Chriſti die palmarum in Ieruſalem, quo primò templum adijt: *Et intrauit*, inquit, *Ieſus in templum Dei. Hoc erat proprium boni filij, vt & veniens ad domum curreret patris, & illi honorem redderet qui genuit eum, vt tu imitator Chriſti factus, cùm in aliquam*

Reformatio laicorum inchoanda à reformatione ſacerdotum.

ingreſſus fueris ciuitatem, primùm ante omnem actum ad eccleſiam curras. Hoc erat boni medici, vt ingreſſus ad infirmam ciuitatem ſaluandam, primùm ad originem paſſionis intenderet. Nam ſicut de templo omne bonum egreditur, ſic & de templo omne malum procedit. & quemadmodum medicus quando primo ingreditur ad infirmum, ſtatim de ſtomacho eius interrogat, & eum componere primùm feſtinat: quia ſi ſtomachus ſanus fuerit, totum corpus validum eſt; ſi autem diſſipatus fuerit, totum corpus infirmum eſt: ita ſi ſacerdotium integrum fuerit, tota Eccleſia floret; ſi autem corruptum fuerit, omnium fides marcida eſt. Cor autem & ſtomachus ſacerdotes intelliguntur: quia in rebus ſpiritualibus per eos totus populus gubernatur. Et ſicut cor ſapientiæ locus eſt, ita ſacerdotes ſunt receptacula ſapientiæ ſpiritualis, Iſaia dicente de regibus quidem: Omne caput in dolore; de ſacerdotio autem: Omne cor in triſtitia.

B Explicat id, munia ſtomachi analogicè applicando ſacerdotibus, dicens: *Sicut enim ſtomachus accipiens cibum coquit eum in ſeipſo, & per totum corpus diſpergit; ſic & ſacerdotes accipiunt ſcientiam ſermonis per Scripturas ex Deo; & excoquentes eam in ſe, id eſt, tractantes & meditantes apud ſe, vniuerſo populo ſubminiſtrant. Et ſicut ſtomacho ſubminiſtrante vnumquodque membrum ſuſcipit nutrimentum & conuertit ipſum in ſe ſecundùm ſuam naturam; vt putà quod ſuſcipit iecur, totum fit ſanguis; quod autem ſuſcipit fel, bilis efficitur totum; quod verò aſcendit in pulmonem, phlegmata ſunt; quod autem in mamillas, totum efficitur lac, ſic ſacerdotibus in Eccleſia loquentibus Dei verbum, omnes ſuſcipiunt; vnuſquiſque autem conuertit illud ſecundùm proprium cor, ita vt vnum idipſum verbum in cordibus quidem rectis procedat ad vitam, in cordibus autem peruerſis ſuſcitet iracundiam,*

Quod ſtomachus eſt in corpore, hoc ſacerdos in populo.

C *quaſi bilis: in alijs autem operatur dilectionem dulciſſimam, quaſi lac: in alijs autem odia, quaſi phlegma nociuum & expuendum. Videte ergo ſacerdotes, quomodo vos componatis in verbo & opere. Quoniam ſicut in corpore, ſi aliquod infirmatum fuerit membrum, non omnino languet & ſtomachus; ſi autem ſtomachus languerit, omnia membra inueniuntur infirma: ſic ſi aliquis Chriſtianorum peccauerit, non omnino peccant & ſacerdotes; ſi autem & ſacerdotes fuerint in peccatis, totus populus conuertitur ad peccandum. Ideo vnuſquiſque Chriſtianorum pro ſuo peccato reddet rationem: ſacerdotes autem non ſolùm pro ſuis, ſed & pro omnium peccatis reddituri ſunt rationem. Vidit arborem pallentibus folijs marcidam, & intellexit ſtudioſus agricola, quia læſuram in radicibus haberet. Nam verè quemadmodum cùm videris arborem pallentibus folijs marcidam, intelligis quia aliquam culpam habet circa radicem; ita cùm videris populum indiſciplinatum & irreligioſum, ſine dubio cognoſce, quia ſacerdotium eius non eſt ſanum.* Hæc prolixiùs recitaui, quia ſingula aurea ab ore aureo.

D Et dixistis: In qvo despeximvs nomen tvvm?] Hebr. בזינו *bazinu*, id eſt *ſpreuimus*; Chald. *contempſimus*; Tigurina, *quanam re vile habuimus nomen tuum, illudq́; nobis ſordet?* Reſpondet Deus: *Offertis ſuper altare meum panem pollutum.* S. Hier. Remig. Hugo & Lyran. per panem intelligunt panes propoſitionis, cenſentque culpari hîc ſacerdotes, quòd eos non triticeos, aut non azymos ut lex iubebat, ſed ſiligineos, hordeaceos, fermentatos, aut alia ratione vetitos Deo offerrent. Addit S. Hieron. Remig. Haymo, Albertus, Hugo & Lyran. taxari ſacerdotes, quòd panes

A hoſce ex quouis frumento conficerent, cùm iuxta eorum traditionem, ex patrum religione & pio vſu acceptam, non niſi ex ſelecto frumento confici deberent, quod ipſimet ſacerdotes ſeuiſſent, meſſuiſſent, moluiſſent & coxiſſent. Quod notent Chriſtiani, præſertim ſacerdotes, ut diſcant qualia, quàm pura & ſelecta Deo offerre debeant.

Verùm quia panes propoſitionis non offerebantur in altari, quod tamen de ſuo pane ait hîc Malachias, ſed in menſa panum propoſitionis: nec enim erant victimæ, ſed meræ oblationes; hinc meliùs per panem pollutum accipias victimam pollutam, tum ſimilæ & panum, quos quaſi ſacrificia concremabant Deo in altari, vocabantque *mincha*, ut patet Leuit. 2. tum carnium, putà boum, ouium, hircorum, quos ſacrificabant

B Deo. ita Chald. Vatabl. Clarius & Arias. Hebræi enim panem vocant omnem eſcam, etiamſi caro ſit, ac præſertim bos, capra, agnus, & quæuis victima Deo oblata vocatur panis, id eſt, cibus Dei, vti oſtendi Leuit 22.25 & cap. 21. v. 6. & 8. Numer. 28.2. Rationem dedi Leuit. 2. nimirum quòd ſacrificium ſit conuiuium Dei, in quo Deus cum hominibus quaſi comedere & bibere videtur. Quocirca carnes Deo immolatæ, erant quaſi panis, id eſt cibus, quo veſcebatur Deus: vinum Deo libatum erat quaſi potus quem bibebat Deus. Quod enim ignis deuorabat & conſumebat, hoc cenſebatur Deus per ignem repræſentatus edere & conſumere: *Panem* ergo *pollutum* vocat victimas cæcas, claudas, maneas, quas contra legem Leuit. 22. v. 18. & 22. Deo offerebant. ita enim ſe explicat Malachias v. 8. Secundò, *pollutum*, quia non offerebant eo ritu & cæremonijs,

Sacrificium eſt panis, id eſt, cibus Dei.

C quas præſcribit lex Leuit. c. 1. 2. 3 4. &c. Tertiò, *pollutum*, ob impietatem, & ſcelera ſacerdotum eum offerentium. Sacrificia enim Iudæorum valebant, & vim impetrandi habebant non ex opere operato, vti habet noſtrum Euchariſtiæ, ſed ex opere operantis, putà ex dignitate & deuotione ſacerdotis ſacrificantis, qui hîc erat ſceleratus & impius: quocirca eius oblatio magis Deum irritandi, quàm impetrandi vim habebat.

Porrò Gentiles adeò deorum ſuorum reuerentes erant, ut priuſquam victimas immolarent, eas ſollicitè explorarent, an puræ eſſent. Hinc & meliores è grege ſeligebant, eaſque Apollini candidas, quarum, ſi maiores eſſent, cornua inaurabant. Vnde Aſcanius l. 10. Æneid.

Gentilium religio in victimis ſeligendis.

Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem,

D Et Ouidius:

Blandis inducta cornibus aurum,
Conſiderant ictæ, niueo ceruice iuuencæ.

Quòd ſi color hic victimæ deeſſet, cretam ſuperinducebant. Vnde illud Iuuen. ſatyra 10.

Duc in Capitolia magnum
Cretatumque bouem.

Teſtatur Arnobius libr. 2. contra Gentes, olim in Albano monte non alios licuiſſe, quàm niuei candoris immolare tauros.

Et dicitis: In qvo pollvimvs te?] id eſt, pollutum panem, id eſt victimam, obtulimus tibi? Nota hîc, ô ſacerdos, qui pollutus pollutum offert Deo ſacrificium, Deum ipſum quaſi polluit & conſpurcat: quia menſam, victimam & cibum Dei conſpurcat, præſertim in lege noua,

vbi

vbi victima eſt ipſe Chriſtus Deus noſter. Quocirca Apoſtolus 1. Cor. 11. 27. diſertè aſſeuerat: *Quicumque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem indignè, reus erit corporis & ſanguinis Domini.* q. d. Erit quaſi Chriſticida & Deicida, perinde ac Iudas proditor. *Dum enim Sacramenta violantur, ipſe cuius ſunt Sacramenta violatur*, ait S. Hier.

Vers. 7. In eo quod dicitis: Mensa Domini despecta, contemptibilis, est] Quia ſcilicet dicitis: Iam viluit altare Domini; ac proinde vilia quælibet in eo offerri poſſunt. Menſam enim vocat altare, quia, vt iam dixi, ſacrificium eſt quaſi conuiuium, in quo conuiua eſt Deus, menſa eſt altare, eſca eſt victima, potus eſt libamen, miniſtrans eſt ſacerdos. Tangit hîc radicem mali, aitque cauſam contemptus ſacrorum eſſe ipſam altaris vilitatem. q. d. Vos ô ſacerdotes vilipendiſtis meum altare, dicitiſque illud euiluiſſe, ideoque parum referre quid, & quale in eo offeratur: quocirca offertis in eo victimas cæcas, claudas & mancas.

Quatuor cauſæ neglectus ſacrorum. Prima. Quæres, qua cauſa & titulo dicebant altare euiluiſſe. Reſp. Primò, ob longam ſacrorum ceſſationem: quia per ſeptuaginta annos captiuitatis caruerunt templo, altari & victimis. Hæc enim in animis accolarum generare ſolet ſacrorum obliuionem, neglectum, incuriam, contemptum, vti vidimus in pagis Belgij, tempore belli Hollandici à ſacerdotibus deſertis, vbi ruſtici, præſertim iuuenes & pueri qui numquam viderant ſacerdotem, vt primùm eum viderunt, ſtabant attoniti, vel diffugiebant, putantes ſe non hominem, ſed monſtrum videre, vel ſpiritum, vti mihi ibidem olim videre & experiri contigit.

Secunda. Secundò, quia videbant templum à ſe reædificatum, non æquare gloriam templi prioris, quam viderant ſenes, & iuuenes à ſenibus audierant, *ac putabant deeſſe religionis ſanctimoniam, quia deerat ædificationis ambitio*, ait S. Hieron. cùm econtrariò, *Deus non tam altaris ornatum, quàm offerentium deuotionem requirat*, ait Remig.

Tertia. Tertiò, quia Iudæi nuper è Babylone redeuntes pauperes erant: vnde non poterant opulentas dare oblationes ſacerdotibus, qui proinde negligebant altare, aliiſque negotiis ſe dabant quibus compararent ſibi victum. Sic enim hodie videmus ſubductis, vel pereuntibus redditibus templorum, perire quoque vel minui ſacerdotum curam & miniſteria. ita Vatabl.

Quarta. Quartò, quia videbant Deum victimas haſce non edere, ſed eas igne conſumi. Vnde meliores ſibi reſeruabant, aut cum deterioribus commutabant, cenſentes ſatius eſſe deteriora dare igni, meliora ventri. Audi S. Hieron. *Quid prodeſt*, inquit, *ſi offeramus optima? qualiacumque fuerint quæ offeruntur, igni ſunt deuoranda.* erat hic prætextus auaritiæ & gulæ. Sic hodie videmus ſacerdotes & Prælatos nonnullos in menſis & conuiuiis eſſe ſplendidos, in altari & templo ſordidos; in menſis adhibere mappas pretioſas & vina ſalerna; in altari verò lintea lacera, & villum potiùs quàm vinum. Qua de re iure queritur Cardin. Bellarm. in Gemitu columbæ.

Moral. de templorum ornatu. Moral. diſce hîc Primò, Deo, vtpote auctori omnium, non qualia qualia, ſed optima & præſtantiſſima eſſe danda. Secundò, contra hæreticos, Deum honorari & delectari magnificentia templorum, altarium, vaſorum ſacrorum &c. quia ipſe maior eſt omni laude, & omni magnificentia magnificentior. Famoſa & magnifica fuit menſa ſacra, quam teſte Cedreno, Baronio & aliis Iuſtin. Imp. in auguſto S. Sophiæ templo erexit. *Menſa pretioſa Iuſtiniani Imp.* Conſtabat enim auro, argento, omniſque generis lapidibus, lignis, metallis, omnibuſque rebus quas terra fert, mare & totus mundus. Ex omni materia pretioſa plura, meliora, potiora collegerat, liquatiſque his quæ fluunt, ſicca illis immiſerat, atque in formam menſæ concinnarat: ita omne varium illud opus intuentibus erat ſtupori. In orbem hanc oſtentabat epigraphen: *Tua de tuis tibi offerimus ſerui tui Chriſte, Iuſtinianus & Theodora. Et tu propitius accipe, fili Dei Verbum qui noſtri cauſa carnem aſſumpſiſti, & cruci affixus fuiſti, ac nos in tua recta fide conſerua. Et quam nobis commiſiſti remp. eam ad tuam gloriam auge & tuere, intercedente ſancta Deipara virgine Maria.*

Menſa ſacra Ptol. Philadelphi. Celebrat Ioſeph. l. 12. Ant. c. 2. menſam, quam templo Hieroſolymitano dono miſit Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti, vt ab Eleazaro pontifice impetraret ſeptuaginta Interpretes qui S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma conuerterent. Erat enim tota ex auro, longa duos cubitos cum dimidio, lata vnum, alta ſeſquicubitum. Ornata erat cymis verſatilibus, & ſculpturis egregiis. Exterior autem loricæ facies gemmis pulchris, ouali ſpecie diſtinguebatur. Huic ſubiecta erat corona per circuitum, omne genus fructuum repræſentans, dependentibus racemis, & ſpicis emergentibus, & malis puniceis interſertis, quæ omnia conſtabant è lapillis colorem natiuum fructuum referentibus, & auro circum totam menſam reuinctis. In menſa autem ſculptus erat Mæander magni pretij, gemmis per medium tamquam ſtellis variegatus, carbunculo & ſmaragdo ſuauiſſimè radiantibus. Baſis facta erat è carbunculo palmum lata, crepidinis ſpecie, qua verò pedes innitebantur, octo digitorum latitudine. Tanta erat artis ſubtilitas, vt perflante vento agitata, naturæ, non artis, opus videretur: craſſitudo autem menſæ erat ſemicubitalis. Hæc & plura Ioſephus.

Myſticè menſa Dei, id eſt anima, virtutibus ornanda eſt. Ab his diſcamus exhibere Deo menſam honoratam & magnificam, non cum Iudæis vilem & deſpectam. Id faciemus myſticè, ſi animam noſtram omni virtutum genere adornatam Deo offeramus. Ipſa eſt enim quaſi microcoſmus Deo, qui macrocoſmus eſt, dicanda; ac præſertim ſi opera charitatis exerceamus. Hiſce enim menſam inſtruimus, non tam pauperibus quàm ipſi Deo: in hac enim ipſe delectatur & quaſi epulatur.

præſertim cùm ſumit Euchariſtiam. Tropol. S. Hieron. *Polluimus*, ait, *panem, id eſt, corpus Chriſti, quando indignè accedimus ad altare, & ſordidi mundum ſanguinem bibimus, dicimus: Menſa Domini deſpecta eſt; non quòd hoc aliquis audeat dicere, ſed opera peccatorum deſpiciunt menſam Dei.* Vnde de talibus ait Apoſt. 1. Cor. 10. 20. *Non poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum; non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum* &c. Rurſum polluit panem & menſam Dei, ac in ipſum Deum iacit contumelias, ait S. Hier. doctor & prædicator, qui verbum Dei, quod eſt panis animæ, docet propter lucra, vel humanam gloriam, ac diuitibus blanditur, peccatores honorat, & pauperes ſanctos repellit, *menſam Scripturarum Dei menſis idolorum, ſæculariſque doctrinæ putans eſſe communem.*

Vers. 6. Si offeratis cæcvm ad immolandvm, nonne malvm est?] Ita & Septu. ac Chald. vertunt interrogatiuè. q.d. Omnino malum eſt, quia contra legem Leuit. 21. 22. quæ poſcit victimam integram & vitio carentem. Recentiores, vt Vatabl. & Tigurina, vertunt affirmatiuè, *tùm hoſtiam cæcam ſacrificatis* (ſupple dicitis) *Non eſt malum,* ſed bonum & licitum. Peccabant ergo auari ſacerdotes, qui vt oblationes ſuas ſuaque lucra augerent, nullam reſpuebant victimam à populo oblatam, etiamſi cæca eſſet vel manca; imò pro integra à populo oblata, ipſi è ſuo grege ſubſtituebant claudam vel mutilam, integram ſibi reſeruantes.

Ita peccant hodie Chriſtiani, qui pro decimis & primitijs dant manipulos, vel animalia deteriora, meliora ſibi retinentes; qui filios claudos, luſcos, ſtolidos, ineptos detrudunt in monaſteria, vegetos & acres tradunt mundo: qui tempus iuuentutis floridæ dant carni & ſanguini, tempus ſenectutis effœtæ dant pietati & Deo, &c. qui meliores horas dant ſtudijs, deteriores orationi: Dei enim maieſtatem contemnunt, qui ei ſeipſos anteponunt, vt ſibi potiora, Deo peiora attribuant. Si tales & talia offerrent principi, vel regi, nónne vapularent? Qui ſemeſas à porcis vel canibus eſcas regi apponeret, mulctaretur; non mulctabitur is, qui offert Deo ſemeſa à diabolo, & aliquid adhuc diabolicum exhalantia?

Symbol. Symbolicè, Remigius & S. Hieron. *Victima,* inquit, *Dei eſt bonum aliquod, vt oratio, eleemoſyna,* &c. *Verùm cæca eſt victima, ſi animus offerentis non eſt illuſtratus luce veritatis; vel ſi non eſt ſimplex intentio eius qui offert. Clauda eſt orationis victima eius, qui duplici mente accedit ad deprecandum Dominum. Debilis eſt, qui Chriſtum non habet, qui eſt Dei virtus & ſapientia. Huiuſmodi victimæ ſi offerantur, minimè Deo placere poſſunt, ſed potiùs reum faciunt offerentem.* Manca eſt obedientia, quæ ſubijcit Superiori voluntatem, non intellectum; manum, non animum.

Offer illvd dvci tvo, & vide si placverit ei] q.d. Videbis vtique quòd non placebit ei, ſed ſummè diſplicebit, donáque tua reſpuet, quin & indignabitur tibi: cenſebit enim ſe à te contemni & vilem reputari, quòd tam vilia, putà cæca, clauda, manca animalia ei offeras, & integra tibi reſerues. Si ergo talia non auderes offerre duci tuo homini mortali, quomodo Deo immortali ea offerre audes, qui eſt Rex regum, & Dominus dominantium?

Avt si svsceperit faciem tvam] putà te tuúmque munus, quod ore & facie tua ei obuerſa offers: facies enim index eſt animi & mentis, totúmque hominem & perſonam ipſam repræſentat. Nam facies decora, honeſta, liberalis, reuerens meretur ſuſcipi, hilarique & benigno vultu à principe, & multò magis à Deo ſuſcipitur: facies verò indecora, turpis, auara, impudens, irreuerens ab ijſdem deſpicitur & reijcitur. q.d. Dux & princeps tam auaram & impudentem faciem, quæ tam auarum & impudens munus ſibi offert, non acceptabit, ſed auerſabitur, quantò magis ego eadem non acceptabo, ſed auerſabor: Sic de Iob reuerente, patiente & pio ait Deus c. 42. 8. *Iob autem ſeruus meus orabit pro vobis: faciem eius ſuſcipiam.*

Vers. 9. Et nvnc deprecamini] Hiſce verbis non ironicè, vt vult Clarius & Arias, ſed ſeriò hortatur eos ad pœnitentiam, vt patet ex ſequentibus. Ita S. Hieron. Theod. Haymo, Rupert. Lyran. & alij.

De manv enim vestra (ita Hebr. Chald. Septuag. Tigur. & alij: perperàm ergo Pagnin. vertit, *de manu Noſtra*) factvm est hoc] q. d. Non patrum hoc ſcelus eſt, ſed veſtrum; non tam laicorum eſt culpa, quàm veſtra, ô ſacerdotes (eos enim alloquitur, vt patet v. 6.) Vos ergo ſuppliciter deprecamini vultum Dei, quem offendiſtis & ad indignationem concitaſtis. Ita S. Hieron. Theod. Lyran. & alij. Aliter Vatabl. q. d. De manibus veſtris, id eſt, ab operibus manuum veſtrarum profecta eſt hæc maledictio, de qua dicitur in ſequentibus v. 14. *Maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino.*

Si qvo modo svscipiat facies vestras] id eſt, vos veſtráſque oblationes, vti dixi v. 8. Aliqui ex Hebræo ſic vertunt, *num auferet,* id eſt, *ſi quo modo auferas à vobis faciem,* ſcilicet ſuam iratam; aut veſtram triſtem malíſque oppreſſam, oſtendendo vobis faciem hilarem, eáque vos exhilarando. Heb. enim נשא *naſa* & ſuſcipere, & tollere vel auferre ſignificat. Aliter Theod. q.d. Num ſine pœnitentia & deprecatione veniæ vos in gratiam recipiam?

Vers. 10. Qvis est in vobis qvi clavdat ostia (templi) et incendat (perperam Compl. legunt, *non incendat*) altare (hoc eſt, altaris ignem, & per ignem victimas ac thymiamata, quæ quotidie in altari cremantur Deo) mevm gratvito?] q. d. Nemo veſtrûm gratis templo & altari ſeruit, ſed laboris ſui ſtipendia percipit, & ex altaris oblationibus ſuſtentatur, & viuit; cur ergo illud meúmque in eo cultum negligitis, & negligenter peragitis? Si enim non religionis & Dei intuitu, certè mercedis reſpectu, & obligatione iuſtitiæ obſtricti, deberetis hoc munus veſtrum ad quod pretio conducti eſtis, diligenter & accuratè obire & præſtare. Ita S. Cyril. S. Hieron. & alij. Nota. Ad verbum ex Hebræo ſic vertit Tigur. *Adhæc quis ex vobis oſtia claudat? num verò in ara mea gratis incenditis?* quod Noſter alijs verbis, ſed clariore ſenſu expreſſit, dum vertit, *quis eſt in vobis qui claudat oſtia, & incendat altare meum gratis?* alij verò cum Septuag. & Chald. contrariè vertunt hoc modo, *quis eſt in vobis qui claudat fores, vt non accendatis altare meum gratis?* q.d. Vtinam aliquis veſtrûm clauderet fores templi, vt non vratis ſuper altare meum victimas has pollutas fruſtra, ſiue in vanum. Nam illæ mihi non placent, ſed placet pura *mincha,* Chriſti, quæ toto orbe offertur, vt ſequitur. Ita Theod. Vatabl. & Clarius. Vnde & S. Hieronym. notat Græcum δωρεὰν, id eſt *gratuitò,* verti poſſe, *in gratia; vt videlicet,* inquit, *gratiam non habeant altari Domini ſeruiendi, ſed ea priuentur.* Hic ſecundus ſenſus valde tam Hebræo, quàm ſequentibus cohæret & reſpondet: atque Hebr. חִנָּם *chinnam* ſæpè ſignificat gratis, fruſtrà, in vanum, vt Pſalm. 34. 19. *Odio habuerunt me gratis,* hebr. *chinnam.*

Non est mihi volvntas in vobis, dicit Dominvs] Tigurina, *non eſt mihi in vobis beneplacitum,* id eſt, non mihi placetis, non eſtis mihi grati ob veſtram irreligioſitatem, neglectum & contem-

A contemptum ſacrorum. Hebr. enim חֵפֶץ *chepets*, ſignificat placitum, beneplacitum, complacentiam affectúmque amoris & beneuolentiæ, quem Sept. vertere & vocare ſolent *εὐδοκίαν*. *Et* (id eſt idcirco) *munus* (hebr. מִנְחָה *mincha*, de quo paulò pòſt) *non ſuſcipiam de manu veſtra.* Vetera enim ſacrificia non placebant ex opere operato, vti placent in lege noua, ſed tantùm ex opere operantis. Cùm ergo hic operantes & ſacrificantes diſplicerent Deo, diſplicebant & ſacrificia; ideóque per Chriſtum cum Synagoga, lege & gente ſunt abolita. Idem fiet Chriſtianis. Audi S. Chryſoſt. in c. 20. S. Matth. *Priùs, ait, in vallibus fiet obſcuritas, die declinante ad occaſum. Quando ergo colles videris obſcurari, quis dubitat, quin iam nox ſit? Sic primùm in ſecularibus & laicis Chriſtianis in-*
B *cipit præualere obſcuritas peccatorum. Nunc autem quando iam vides, quòd ſacerdotes poſitos in ſummo vertice ſpiritualium dignitatum, qui montes & colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebroſa, quomodo dubitetur quia finis eſt mundi?* Idem in c. 24. Matth. hom. 47. *Si pars aliqua domus*, inquit, *fuerit deciſa, cum labore tamen poſſibile eſt vt reparetur. Si autem ipſum fundamentum fuerit conquaſſatum, quid faciet paterfamilias, niſi in aliquo loco noua iactat fundamenta, & lapides de priori loco tranſuectans, aliam ſibi ædificet domum? Sic & in ſpiritualibus, ſi quidem populares peccauerint, per pœnitentiam corriguntur: ſi autem diſſipatum fuerit ipſum ſacerdotium, quod eſt populi fundamentum, quid faciat Deus? iuxta illud Chriſti: Vos eſtis ſal terræ, quòd ſi ſal euanuerit, in quo ſalietur? Ad nihilum valet vltrà, niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus*, Matth. 5. 13.

C 11. Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum, magnum eſt nomē meum in Gētibus: & in omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. quia magnum eſt nomē meum in Gentibus, dicit Dominus exercituum.

12. Et vos polluiſtis illud in eo quod dicitis: Menſa Domini contaminata eſt: & quod ſuperponitur, contemptibile eſt, cum igne, qui illud deuorat.

13. Et dixiſtis: Ecce de labore, & exſufflaſtis illud, dicit Dominus exercituum, & intuliſtis de rapinis claudum, & languidum, & intuliſtis munus: numquid ſuſcipiam illud de manu veſtra,
D dicit Dominus?

14. Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino? quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in Gentibus.

Verſ. 11. AB ORTV ENIM SOLIS VSQVE AD OCCASVM, MAGNVM EST NOMEN MEVM IN GENTIBVS] q. d. Nolo ampliùs anguſtis Iudææ finibus contineri, arcta mihi eſt Ieruſalem, anguſtum templum: coarctor in Palæſtina: cælum enim & terram ego impleo. Quare par eſt vt totus mundus ſit mihi templum, vt omnes gentes vbique me colant victimis & ſacrificijs. Quocirca breui per Chriſtum efficiam, vt nomen meum Gentibus toto orbe prædicetur, illæque me vbique agnoſcant, adorent, celebrent.

ET IN OMNI LOCO SACRIFICATVR ET OFFERTVR NOMINI MEO OBLATIO MVNDA] *Sacrificatur & offertur*, id eſt, breui per Chriſtum & Apoſtolos ſacrificabitur & offeretur: Propheta enim prophetice loquitur & prophetat de futuris. q. d. Nolo, ô ſacerdotes Iudaici, veſtra ſacrificia, ſed breui ea abolebo, tum quia impura & polluta ſunt, tum quia vno in loco à pauculis Iudæis offeruntur. Quocirca eis per Chriſtum ſurrogabo ſacrificium aliud, quod in ſe puriſſimum erit & ſanctiſſimum, quodque vbiuis terrarum à quibuſlibet gentibus mihi offeretur.

Quæres, quænam hæc oblatio munda? Primò, Iudæi reſpondent eſſe preces, quas Iudæi pij inter Gentes diſperſi vbiuis locorum Deo offerebant. Vnde Chald. vertit, *ego recipiam preces veſtras, & nomen meum ſanctificabitur per manus veſtras, & erit ſicut oblatio munda coram me.* Verùm hoc ex textu patet eſſe falſum. Nam reijcit hic Deus ſacrificia Iudæorum, dicens: *Non eſt mihi voluntas in vobis. Et munus non ſuſcipiam de manu veſtra*; eiſque opponit ſacrificia Gentium, eáque accepta. *Oblatio munda quæ? Prima ſent.*

Secundò, Hugo cenſet eſſe oblationem quam Gentes proſelytæ & Deum Iudæorum agnoſcentes offerebant in templo Hieroſolymitano. Sed obſtat *τὸ in omni loco*, quod perperam inuertit Hugo, explicátque. q. d. *Ex omni loco.* *Secunda.*

Tertiò, Arias accipit oblationes & victimas, quas Gentes tempore Malachiæ, Deum verum ex motu cælorum & gubernatione vniuerſi agnoſcentes, vbiuis locorum ipſi offerebant. Verùm Gentes ſacrificabant Ioui, Herculi, Belo, non Deo vero: Iouem enim ponebant gubernatorem vniuerſi. Pauci enim Gentilium, vt Iob eiuſque amici, Deum verum agnouerunt & coluerunt: cæteri omnes coluerunt idola, quæ proinde in Scriptura dij Gentium nominantur. *Tertia.*

Quartò, Caluinus & hæretici, qui negant omne ſacrificium legis nouæ propriè dictum, accipiunt oblationem myſticam, putà Dei cultum per fidem, ſpem, charitatem, orationem, inuocationem & laudem, atque opera pia, præſertim charitatis & eleēmoſynæ, aut conuerſionis animarum. Idem cenſent Clarius & Vatabl. quibus fauere videtur Tertull. lib. 5. contra Iudæos: ſed idem aduerſatur ijs lib. 3. contra Marc. 22. vbi ſe explicat, & per oblationem mundam accipit ſacrificium Euchariſtiæ, Deique laudes & hymnos qui cum ea cani ſolebant, qua de cauſa ipſe ſub oratione & hymnis ſolet intelligere Euchariſtiam, ſicut & alij Patres ſubinde eam vocant *εὐχὴν*, id eſt orationem, precationem ſacram, liturgiam; imò idcirco vocatur Euchariſtia, id eſt gratiarum actio. *Quarta.*

Verùm dico, de fide eſt hanc oblationem mundam eſſe ſacrificium corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia. Vnde patet contra hæreticos, Euchariſtiam non tantùm eſſe Sacramentum, ſed & ſacrificium. Probatur primo, quia pro *oblatio* hebr. eſt מִנְחָה *mincha*, quæ vox licet ex ſui origine ſignificet quoduis munus, donū, oblationem, ſacrificium; tamen à Moſe & Deo appropriata eſt vni ſacrificio, vt ſcilicet propriè ſignificet ſacrificium farreum, quod fiebat ex farina vel pane, quódque deſcribitur Leu. 2. vt ibi *Quinta, genuina, eſſe ſacrificium Euchariſtia. Probatur Primò.*

 dixi,

dixi. Hoc autem mincha, ſiue ſacrificium far- A reum erat propriè dictum ſacrificium, vt patet Leuit. 2. eratque typus ſacrificij Euchariſtici: vtrobique enim offertur farina & panis, ſed in Euchariſtiam tranſſubſtantiatus & tranſmutatus in corpus Chriſti. Cùm ergo mincha typicum & Iudaicum fuerit propriè dictum ſacrificium, ſequitur multò magis mincha verum & Chriſtianum, purà Euchariſtiam, eſſe verum & proprium ſacrificium. Vnde Septuag. vertunt, *in omni loco incenſum offertur mihi, & ſacrificium mundum;* Arabicus, *ab ortibus ſolis ad occaſus eius nomen meum glorificatum in Gentibus, & afferunt ad me victimas, & incenſa nomini meo in omni loco;* Syrus, *omni loco faciunt mihi incenſa, & offerunt nomini meo oblationes mundas;* Tigurina, *in omni loco nomini meo incenſum, & mola pura offertur.* Mola enim pura eſt, ſacrificium farreum, vel farina qua victimæ im- B molandæ caput aſpergebant: vnde ab hac mola dictum eſt verbum immolo. Alludit Malachias ad ſacrificium iuge, quod quotidie tam manè quàm veſperè offerebant, in quo victima erat agnus, cum decima parte ſimilæ conſperſæ oleo, Exodi 29. verſ. 38. Agnus enim repræſentabat Chriſtum, ſimila ſpeciem panis, ſub qua ipſe in Euchariſtia immolatur.

Secundò. Secundò, idem innuit vox *munda.* q. d. Hoc mincha erit in ſe munda & ſancta victima, ita vt ſemper maneat munda, etiamſi eam offerentes ſint immundi. Talis autem eſt ſola Euchariſtia, in qua victima eſt ipſe Chriſtus mundiſſimus, & Sanctus ſanctorum.

Tertiò. Tertiò, quia Malachias ſolis hîc loquitur ſacerdotibus Aaronicis, vt dixi v. 6. eorumque menſæ & C victimis pollutis opponit ſacerdotes, altare, & victimam mundam legis nouæ. Ergo loquitur de ſacrificio non metaphorico & myſtico, ſed genuino & propriè dicto. Hæc enim tria, ſcilicet ſacerdotes, altare & ſacrificium, ſunt correlatiua, vt vbi vnum eſt, cætera duo adeſſe neceſſe ſit. Sacerdos enim eſt ſacrificij, quod in altari offertur, ſacerdos; & viciſſim, ſacrificium in altari oblatum, eſt ſacerdotis in altari ſacrificantis ſacrificium. Cùm ergo hæc tria verè fuerint in veteri lege, quæ fuit typus legis nouæ, ſequitur in lege noua quoque veros & proprios eſſe ſacerdotes, altaria & ſacrificia, præſertim quia nulla vnquam Eccleſia aut religio, imò nulla gens Deum vel idolum colens, fuit ſine ſacerdote & ſacrificio. Natura enim dictat Deum colendum eſſe latria & ſacrificio.

Quartò. Quartò, idem conuincit vox *ſacrificatur*, pro qua Hebr. eſt מֻקְטָר *muctar*, id eſt adoletur, in- D cenditur, ſuffumigatur, crematur. Oratio autem non incenditur, nec crematur, ſed victima propriè dicta. Vnde *muctar* idem eſt quod *ſacrificatur* quia olim omne ſacrificium Deo cremabatur Iam autem in Euchariſtia non crematur ſed, alio modo digniore, Deo ſacrificatur, & in honorem eius tranſſubſtantiatur, & manducando conſumitur, de quo mox plura.

Quintò. Quartò, idem oſtendit τὸ *in omni loco* & *in Gentibus.* Nullum enim eſt ſacrificium quod vbiuis gentium à fidelibus offeratur, niſi Euchariſticum.

Sextò. Sextò, ita hunc locum intelligendum eſſe docet Concilium Trid. ſeſſ. 22. cap. 1. omnéſque Patres & Doctores, nimirum S. Hier. Theod. Remig. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. Ribera hîc, item Clemens Rom. lib. 7. Conſtit. Apoſt. c. 31. S. Martialis epiſt. ad Burdegal. c. 3. Iren. l. 4. c. 32. Iuſtin. contra Tryphon. Cypr. l. 1. contra Iudæos c. 16. Cyril. catech. 16. Euſebius l. 1. Demonſtr. c. 6. S. Aug. l. 18. de Ciuit. c. 35. S. Chryſoſt. in pſal. 95. & orat. 2. contra Iudæos, Tertul. loco citato, Damaſcen. l. 4. c. 14. inſuper Rabb. vt R. Samuel tract. de vero Meſſia ad R. Iſaac c. 20. & alij apud Galatin. lib. 11. c. 11; vide Bellarm. lib. 1. de Miſſa toto cap. 10. vbi omnia hæreticorum effugia confutat.

Obijcit Caluinus, & Antonius Sadeelius, aliíque qui Miſſam miſſam faciunt, *mincha* hîc tropicè ſumi pro pura religione & ſpirituali Dei cultu, quo Deum mente colimus & adoramus: Quia, inquiunt, pro *ſacrificatur* Hebr. eſt מֻקְטָר *muctar*, id eſt, offertur thymiama, adoletur ſuffitus, vel incenſum, vt vertunt Septu. Atqui nullum eſt thymiama quod in lege noua propriè dictum Deo offerimus, ſed tantùm myſticum, ſcilicet oratio & purus Dei cultus: ergo ille hîc intelligitur. Reſp. radix *muctar* eſt קָטַר *catar*, quod licèt propriè ſignificet ſuffire, ſuffumigare, adolere incenſum; tamen ſæpè per metalepſin ſignificat ſacrificare: quia in ſacrificio olim victima incendebatur, itaque per ignem & fumum aſcendebat ad Deum: ita docent omnia lexica, omnéſque Hebræi. Euchariſtia ergo eſt oblatio munda, quæ *muctar*, id eſt, ſacrificatur Deo. Adde, alludi ad *mincha* vetus & Iudaicum, cui thus imponebatur, quod totum Deo propriè *muctar*, id eſt, ſuffumigabatur & cremabatur, iuxta legem Leuit. 2. 2. per thus enim, quod omnium gentium vſu & ritu Deo adoletur, ſignificabatur rem hanc purà mincha, id eſt ſacrificium farreum, Deo offerri & ſacrificari. Vnde & in noſtris ſolemnibus Miſſis adhibetur thurificatio. Per hanc ergo thurificationem Propheta metonymicè intelligit ſacrificium cuius illa eſt index & ſymbolum, imò pars aliqua, ſed de hoc mox plura. Iam verba ſingula preſſiùs examinemus.

IN OMNI LOCO] quia nihil ita Dei nomen & gloriam toto orbe celebrat & magnificat, ac ſacrificium Euchariſtiæ, quo Chriſtus ipſe ſe in victimam Deo Patri offert per manus ſacerdotum ſuorum, vti paulò pòſt oſtendam.

SACRIFICATVR] Sept. Tigur. & Pagnin. *incenſum offertur;* Syrus. *ponunt incenſa,* thurificant; Arabicus Antioch. *faciunt mihi incenſa;* Arabicus Alexandr. *afferunt ad me incenſa.* Hebr. enim *muctar* eſt participium paſſiuum coniugationis Hophal, quod proinde vel vt nomen, ſignificans *thymiama*, incenſum, ſuffitum; vel vt verbum, aut potiùs verbale, ſignificans *adoletur*, incenditur, ſacrificatur, accipi poteſt: vt nomen acceperunt Septuag. vt verbale Noſter.

Vbi Nota, Euchariſtiam hîc vocari incenſum vel *thymiama.* Primò, quia continet Chriſti corpus quaſi hoſtiam, Deo in ara crucis igne charitatis incenſam, quæ quaſi thymiama odorem ſuauiſſimum Deo exhalauit, ſiue eius iram placauit, eumque hominibus reconciliauit. Secundò, quia Euchariſtia conficitur, & conditur ſacris præcibus, quæ ſunt thymiama Deo, iuxta illud pſal. 140. 2. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* ita S. Chryſoſt. in Pſal. 95. *Dilucidè,* inquit *myſticam interpretatus eſt menſam, quæ eſt incruenta* *Euchariſtia vocatur incenſum vel thymiama. Cur?*

cruenta hoſtia: Thymiama verò purum appellat ſacras preces, quæ poſt hoſtiam offeruntur. Hic enim ſuffitus Deum reficillas, non is qui à terrenis radicibus ſumitur, ſed qui à puro corde exhalatur. Denique Euchariſtia vocatur incenſum, quia non tantùm repræſentat, ſed & reipſa continet Chriſtum in ara crucis pro nobis incenſum, id eſt, dolore & amore toſtum, Deoque ſacrificatum.

Tropolog. thymiama ſunt ignitæ orationes, ſuſpiria & vota tam ſacerdotum, quàm fidelium, dum Euchariſtiam vel conſecrant & conficiunt, vel ſumunt & mãducant, iuxta illud quod Apocal. 4. 8. angeli dicuntur habuiſſe & obtuliſſe Deo *phialas aureas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes ſanctorum.* Quocirca S. Chryſ. hom. 91. ad popul. Antioch. *Igitur*, inquit, *tamquam leones ignem ſpirantes ab illa menſa recedamus, facti diabolo terribiles, & caput noſtrum mente reuoluentes, & charitatem quam nobis exhibuit.*

Offertvr] Hebr. מֻגָּשׁ *muggas*, id eſt affertur, adducitur, offertur, applicatur, propinqua fit. Radix enim נָגַשׁ *nagas*, ſignificat accedere, appropinquare: victimæ enim & dona quæ Deo offeruntur, ad illum quaſi accedunt & appropinquant, præſertim Euchariſtia, in qua victima eſt ipſe Chriſtus Dei filius.

Oblatio] Hebr. מִנְחָה *mincha*, id eſt munus, donum, quod Deo adducitur, donatur, offertur, à rad. נָחָה *nacha*, id eſt adduxit, dedit, obtulit. Porrò mincha propriè erat ſacrificium farreum, putà farinæ & panis, Leuit. 2. quod proinde ſua forma & ſpecie, erat expreſſa figura Sacramenti & ſacrificij Euchariſtiæ: vnde & cum illo in iugi ſacrificio agni, quotidie libabatur vinum iuxta legem Exodi 29. 40. quod repræſentabat alteram ſpeciem Euchariſtiæ, ſcilicet vini, ſub qua ex vi verborum conſecrationis ponitur & immolatur ſanguis Chriſti, vti ſub ſpecie panis vi eorumdem ponitur corpus Chriſti. Inſuper cum mincha adolebant & offerebant oleum, thus & ſal: oleum ſignificat miſericordiam Chriſti, quam in hoc Sacramento & ſacrificio quotidie quaſi nouam & rediuiuam nobis exhibet: thus, eiuſdem religionem & odorem ſuauiſſimum, quo ſe Patri in cruce immolauit, & rurſum in Euchariſtia immolat: ſal, æternitatem & incorruptionem, quam in beata reſurrectione per Euchariſtiam nobis afferet, vti ipſe promiſit Iohann. 6. 55. Plura de his dixi Leuit. 2. Sic & priſcas Gentilium, qui pultibus & pane potiùs quàm carne veſcebantur, victimas fuiſſe incruentas & puras, id eſt farreas, non carneas, docet Ouid. l. 1. Faſtor.

Olim victima erat far, non caro.

Antè deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica ſalis.

Ideoque in ſacrificijs mola, quæ vocabatur, ex farre & ſale conſtabat. Mola enim, ait Feſtus Pompeius, nihil aliud erat, quàm far toſtum & ſale aſperſum; & quòd eo molito hoſtiæ aſpergerentur, inde molæ nomen inuenit: quam proinde Virgil. l. 2. Æneid. ſalſas fruges appellat:

Mola ſalſa quæ.

Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.

Sic & Tibull. l. 3. eleg. 4.

Et vanum metuens hominum genus, omnia noctis
Farre pio placant, & ſaliente ſale.

Rurſum Ouid. l. 4. Faſtor.

Farra Deæ, micæque licèt ſalientis honorem
Detis, & in veteres thurea grana focos.

Idem l. 1. Faſtor.

Inde vetor ianus, cui cùm Cereale ſacerdos
Imponit libum farraq; mixta ſale.

Quin & Arnob. l. 2. contra Gentes docet farreas victimas fuiſſe ante thoris notitiam & vſum. *Thus*, ait, *neque ipſe Romulus, aut religionibus artifex comminiſcendis Numa, aut eſſe ſciuit, aut naſci, vt pium far monſtrat, quo peragi mos fuit ſacrificiorum ſolemnium munia.*

Mvnda] Primò, quia corpus Chriſti, quod in Euchariſtia offertur, eſt mundiſſimũ & ſanctiſſimum, vtpote ex Virgine operâ Spiritus ſancti efformatum, ipſique Deo hypoſtaticè vnitum. Secundò, quia nulla indignitate aut malitia ſacerdotum, vel offerentium inquinari poteſt, inquit Conc. Trid. ſeſſ. 22. c. 1. Etſi enim ſacerdos eſſet impijſſimus, Euchariſtia tamen ſemper ſuam munditiem retinet, vimque mundandi ex ſeipſa, ſiue ex opere operato. Tertiò, quia Euchariſtia homines non tantùm à peccatis, ſed à peccatorum cauſis, putà à concupiſcentijs, tentationibus, paſſionibus emũdat, ac peccandi occaſiones vel amouet, vel ad eas ſuperandum robur addit.

Euchariſtia dicitur munda triplicíter.

Denique tres erant ſpecies ſacrificij à Deo Iudæis præſcriptæ Leuit. 1. Prima erat holocauſtũ, putà, bos, ouis aut columba, quæ tota in Dei honorem comburebatur. Secunda, hoſtia pro peccato, ad illud ſcilicet expiandum. Tertia, victima pacifica, qua ſcilicet pro pace, id eſt, ſalute & beneficiis, vel iam obtentis, Deo gratias agebant, vel pro obtinendis ſupplicabant. Hiſce tribus in lege noua ſucceſſit vnicum ſacrificium Euchariſtiæ, quod eminenter tres haſce ſpecies in ſe complectitur. Ipſa enim eſt digniſſimum Deo holocauſtum, quo ſummè Dei maieſtas colitur & honoratur, eſtque refricatio & repetitio holocauſti illius, quo Chriſtus ſe totum Patri in ara crucis obtulit & immolauit. Ipſa pariter eſt ſacrificium propitiatorium pro peccatis, iuxta illud Heb. 10. 6. *Holocauſtomata & pro peccato non tibi placuerunt, Tunc dixi: Ecce venio. In capite libri ſcriptũ eſt de me, vt faciam Deus voluntatem tuam.* Et v. 10. *In qua voluntate ſanctificati ſumus per oblationem Ieſu Chriſti.* Tertiò, Euchariſtia eſt ſacrificium pacificum, quo Deo de omnibus donis perceptis gratias agimus, & pro percipiendis obſecramus.

Moral. diſce quàm purus & ſanctus debeat eſſe ſacerdos, qui oblationem puriſſimam, imò ipſam puritatẽ, Chriſtum inquam, Sanctum ſanctorum, conſecrat, tangit, manducat, diſtribuit; quod angelis non eſt conceſſum. Angelica ergo, & pluſquam angelica puritas requiritur, vt angelorum Dominum ſuſcipiamus, imò conficiamus. Iudæis itaque, & multò magis Chriſtianis edixit Deus Leuit. 20. 26. *Eritis mihi ſancti, quia ſanctus ſum ego Dominus, & ſeparaui vos à cæteris populis, vt eſſetis mei.* Et c. 22. 32. *Ego Dominus qui ſanctifico vos.* Vide ibi dicta, & Leuit. 9. in fine cap. Verè noſter Thomas theodidactus libr. 4. de Imitat. Chriſti c. 12. *O quàm magnum*, inquit, *& honorabile eſt ſacerdotum officium, quibus datum eſt Dominum maieſtatis verbis ſacris conſecrare, labijs benedicere, manibus tenere, ore proprio ſumere, & cæteris miniſtrare! O quàm mundæ debent eſſe manus illæ, quàm purum os, quàm ſanctum corpus, quàm immaculatum cor ſacerdotis, ad quem toties ingreditur auctor puritatis! Ex ore ſacerdotis nihil niſi ſanctum, nihil niſi honeſtum, & vtile procedere debet verbum, qui tam ſæpè Chriſti ſuſcipit Sacramentum. Oculi eius ſimplices & pudici,*

Mor. quàm purus debeat eſſe ſacerdos.

pudici, qui Chriſti corpus ſolent intueri. Manus pura & in cælum eleuata, quæ creatorem cæli & terræ ſolent contrectare. Sacerdotibus ſpecialiter in lege dicitur: Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter.

QVIA MAGNVM EST NOMEN MEVM IN GENTIBVS]. Vox *quia* partim propriè & cauſaliter accipi poteſt, q. d. Cauſa cur Gentes Deo offerent oblationem tam puram & nobilem, quàm eſt ipſa Chriſti filij Dei caro & ſanguis, eſt, quia magni me meumque nomen æſtimabunt; credent enim & profitebuntur me eſſe ſummum & auguſtiſſimum numen, ideoque ſummam & auguſtiſſimam hoſtiam iam dictam mihi offerent. Partim impropriè & conſecutiuè, ut more Hebræo *quia* non ſignificet cauſam, ſed conſecutionem & effectum, q. d. Ex hac hoſtia Euchariſtiæ conſequetur, ut nomen meum magnificetur; per hanc hoſtiam mirè glorificabor ego, nomenque meum.

Euchariſtiâ ſummè honoratur Deus ob 10 de cauſis. Prima. Quæres, vnde, & qua ratione? Reſp. Primò, quia Iudæi & Gentiles offerebant Deo, vel dijs ſuis oues, boues, capras, fruges, aliaſque creaturas, ut proteſtarentur Deum eſſe omnium creatorum cauſam, principium & finem; ſeque ab illo omnia bona accepiſſe, accipere & poſtulare. Chriſtiani verò loco creaturarum offerunt Deo in Euchariſtia Chriſtum Dominum, Dei filium, qui eſt primogenitus omnis creaturæ. Quantò ergo Chriſtus creator nobilior eſt omni creatura, tantò magis hac ſui victoria honoratur, & glorificatur Deus præ victimis Iudæorum & Gentium.

Secunda. Secundò, quia oues, boues & capræ non ſunt condigna pretia peccatorum: Chriſti autem caro & ſanguis condigna ſunt. Ijs ergo ſatisfit ex æquo offenſæ & iuſtitiæ Dei, ac conſequenter Deus, Deique iuſtitia per illa ſummè honoratur, placatur, conciliatur.

Tertia. Tertiò, quia per Euchariſtiam Deo vni veroque oblatam, excluſa ſunt idola & idolothyta, id eſt, ſacrificia idolis immolata; ac conſequenter Deo ſua vnitas, dignitas & maieſtas apud gentes toto orbe eſt reſtituta. Agnoſcunt enim & profitentur in Euchariſtia, ſe nulla alia deorum numina, quæ priùs coluerant, ſed ſolum Deum verum credere, colere & adorare.

Quarta. Quartò, quia per hanc Chriſti victimam agnoſcitur ſumma Dei bonitas, quæ filium ſuum nobis dedit in redemptorem: & iuſtitia, qua peccatum puniuit morte ſui filij vnigeniti: & ſapientia, qua modum inuenit ſaluandi nos; ſed ita ut ſimul ſatisfieret ſuo honori, & iuſtæ vindictæ, nimirum mittendo filium ſuum in carnem, qui in ea patiens & moriens ſatisfaceret læſæ maieſtati diuinæ: potentia qua tam auguſtam hoſtiam, ſibique commenſam & æqualem inſtituit. Idem videre eſt in cæteris Dei attributis, quæ per Chriſtum orbi innotuerunt.

Quinta. Quintò, quia in Euchariſtia *memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus*, dum *eſcam* tam auguſtam *dedit timentibus ſe*, pſal. 110. 4. Euchariſtia enim refricat nobis beneficium creationis, redemptionis, iuſtificationis, glorificationis, cæteraque omnia, vti oſtendi Zachar. 11. 17.

Sexta. Sextò, quia Euchariſtia eſt miraculum miraculorum, opus operum Dei, portentum ſæculorum, iuxta illud Zachar. 9. 17. *Quid enim bonum*

A *eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Quapropter S. Dionyſ. Eccleſ. hierarch. c. 3. Euchariſtiam vocat *omnium ſacramentorum conſummationem, diuiniſſimum & ſacroſanctum Sacramentum, ſacroſancta & auguſtiſſima myſteria.* S. Martialis ep. ad Burdegal. c. 3. & 4. Euchariſtiam nuncupat *communionem Dei viui, menſam diuinam, & eſcam in fide perfecta totam cæleſtem*; Leo. l. 4. c. 32. *noui teſtamenti nouam oblationem*; S. Cypr. l. de Cœna Domini, *cibum inconſumptibilem*, Optatus Mileu. *pignus ſalutis æternæ, tutelam fidei, ſpem reſurrectionis*; S. Ephrem l. de Natura Dei minimè ſcrutanda, *ignem immortalem: Hoc ſanè*, inquit, *excedit omnem admirationem, omnem mentem, omnemq́; ſermonem, quod fecit nobis vnigenitus filius Chriſtus ſaluator noſter: ignem & ſpiritum manducandum ac bibendum præſtitit mihi, corpus ſcilicet & ſanguinem ſuum.* S. Chryſoſt. hom. 14. in ep.
B 1. ad Cor. *Cùm benedictionem*, inquit, *dico, Euchariſtiam dico, & dicendo Euchariſtiam, omnem benignitatis Dei theſaurum aperio. Etenim cum calice inenarrabilia Dei beneficia conſecuti ſumus*, &c. S. Cyrill. catecheſi 4. ait per Euchariſtiam nos fieri *chriſtophoros, & diuinæ naturæ conſortes.*

Septimò, quia per Euchariſtiam participat tam ſacerdos, quàm offerentes & aſſiſtentes, imò omnes fideles totius Eccleſiæ, ſanguinem, redemptionem, omniaque merita Chriſti. Ruſſum per illam omnis gratia cum ſuo fonte & auctore, putà Chriſto, ad nos deriuatur. Quocirca verè & ſapienter noſter Thomas theodidactus lib. 4. de Imitat. Chriſti c. 5. *Quando*, ait, *ſacerdos celebrat, Deũ honorat, angelos lætificat, Eccleſiam ædificat, viuos adiuuat, defunctis requiem præſtat, & ſeſe omnium bonorum participem efficit.* An non hæc eſt magna om- *Septima.*
C nimis Dei gloria, magna Dei laus & glorificatio? Hinc vocatur *Euchariſtia*, quia ipſa eſt ſumma gratiarum actio. Nil enim maius pro beneficijs naturalibus & ſupernaturalibus quæ accepimus, Deo reddere poſſumus, quàm Chriſtum ipſum: Chriſtus enim omnia alia Dei beneficia exæquat, imò in immenſum ſuperat. Quocirca S. Chryſ. l. 6. de Sacerdotio, *Per id tempus*, ait, *& angeli ſacerdoti aſſidunt, & cæleſtium poteſtatum vniuerſus ordo clamores excitat, & locus altari vicinus in illius honorem qui immolatur, angelorũ choris plenus eſt.* Confirmat id viſione viri ſancti, aſſerentis ſe in Miſſa *angelorum multitudinem conſpexiſſe, fulgentibus veſtibus indutorum, altare ipſum circumdantium, ſic capite inclinatorum, vt ſi quis milites præſente rege ſtantes videat.* Idem hom. de Euchariſtia in Encænijs: *Agnus*, ait, *Dei immolatur, Seraphim aſtant ſex alis faciem tegentia.* Idem hom. 24. in 1. ad Corinth. *Dum in hac vita ſumus, vt terra nobis cælum ſit, facit hoc my-*
D *ſterium. Aſcende igitur ad cæli portas, imò non cæli, ſed cæli cælorum, & tum quod dicimus intueberis. Etenim quod ſummo honore dignum eſt, id tibi in terra oſtendam*, &c. *Neque enim angelos, neque archangelos, non cælos, non cælos cælorum; ſed ipſum horum omnium tibi Dominum oſtendo.* Idem l. 3. de Sacerdotio: *Hoc ergo myſterium maximè horrendum verendumque quis tandem quis inſanus minimè ſit, quique è poteſtate non exierit, faſtidire ac deſpicari poterit?* S. Greg. 4. Dial. c. 58. *Quis*, ait, *fidelium habere dubium poſſit in ipſa immolationis hora, ad ſacerdotis vocem cælos aperiri, in illo Ieſu Chriſti myſterio angelorum choros adeſſe, ſummis ima ſociari, terrena cæleſtibus iungi, vnum quid ex viſibilibus atque inuiſibilibus fieri?*

Octa-

Octaua.

Octauò, quia in Euchariſtia exercetur ſumma fides, ſpes, charitas, religio, cæteræque virtutes, quibus Deũ colimus & glorificamus. Fides, quia credimus Deo dicenti, ibi verè eſſe corpus Chriſti, etiamſi viſus, guſtus, tactus, omneſque ſenſus contrarium iudicent, ſcilicet eſſe panem & vinũ. Spes, quid enim non ſperemus à Deo, quem credimus nobis dare filium ſuum in cibum & ſacrificium? Charitas, quis enim ea non accendatur, cogitans immenſum Dei & Chriſti in nos amorem, quo ſe nobis totum dat & communicat; Religio, quis enim non ſumma veneratione eo at Deum, quem præſentem credit & videt? & ita de cæteris. Atque hæc fuit vna è cauſis præcipuis, quare Deus Euchariſtiam inſtituerit, nimirum vt daret obiectum & materiam exercendi omnes virtutes, vt ijs eum coleremus & honoraremus. Denique Euchariſtia eſt manna omne delectamentum in ſe habens, & omnem ſaporis ſuauitatem, ideoq; magnificè Deum datorem celebrans & deprædicans ac quaſi muta voce clamans: *Panem cæli dedit eis: panem angelorum manducauit homo. O quàm ſuauis eſt Domine Spiritus tuus, qui vt dulcedinem tuam in filios demonſtrares, pane ſuauiſſimo de cælo præſtito eſurientes reples bonis, faſtidioſos diuites dimittens inanes!* vt canit Eccleſia.

Mira ſacerdotis dignitas.

Sacerdos ergo iturus ad altare, cogitet quantum opus adeat. Cogitet, & ſtupeat ſe eſſe legatũ Eccleſiæ, imò totius orbis ad Deum, vt cum eo ſumma negotia tractet, nimirum vt nomine totius creaturæ homagium Deo præſtet, ac doxologiam & gratiarum actionem pro omnibus beneficijs à qualibet creatura perceptis; vt oret & propitiet Deum pro peccatis totius mundi; vt peccatoribus in infernum ruituris liberationem, veniam & gratiam impetret; vt omnium afflictorum morbos, tentationes, ærumnas Deo repræſentet, opemq; poſcat; vt ſingulis fidelibus Dei gratiam, virtutum augmentum, omniaque bona impetret; vt pro defunctis exoret, & pro tot millenis animabus quæ in Purgatorio viuunt, ſupplicet. Deniq; vt ſit mediator Dei & hominum, ac Chriſti ipſius perſonam ſubeat, iteretq; illud idem ſacrificiũ quod Chriſtus obtulit in cruce, vbi ipſe tã victima fuit, quàm ſacerdos. Quis hæc perpendens non percellatur? non ſtupeat? nõ accẽdatur?

Verſ. 12.

Et vos pollvistis illvd, ſcilicet, nomen meum vile & quaſi pollutum effeciſtis, in eo qvod dicitis: non tam verbis, quàm reipſa & factis: Mensa Domini contaminata est] *Menſa* Dei eſt altare. Redit ad ſacerdotes ſui æui, quos arguere cœpit v. 5. q.d. Talis erit mea menſa & victima tempore Chriſti, qualem iam deſcripſi: vos verò, ô ſacerdotes Iudaici (vti cœpi dicere v. 5.) ex aduerſo ita viliter, ſordidè & indignè tractatis altare meum, meaque ſacra & ſacrificia, atque ſi eſſent res viles, ſordidæ & pollutæ; ac hoſtia altari ſuperpoſita eſſet res contemptibilis, pariter & ignis ſacer, qui illam deuorat & conſumit. Ita S. Cyrill. Cauſa huius indignitatis fuit diuturnus in captiuitate ſacrorum neglectus, item paupertas Iudæorum, ac auaritia ſacerdotum, vti dixi v. 7. De igne etiam altaris contemnendo occaſio fuit, quod hic poſt reditum è Babylone non è cælo, vti prior, datus ſit, ſed ex aqua craſſa accenſus, vt patet 2. Machab. 1. 21. Heb. ad verbum habent: *fructus, vel prouentus eius contemptibilis, & comedens illum* (hoc enim eſt אֹכְלוֹ *ochelo*:) *fructus*

A altaris, eſt victima quæ in eo offertur: *comedens illum*, eſt ignis, qui eam cremat & conſumit. Vnde Noſter clarè vertit, *quod ſupponitur* (altari putà holocauſtum, aliaue victima) *contemptibile eſt cum igne qui illud deuorat*. Iam alijs punctis legunt אָכְלוֹ *ochlo*, id eſt, cibus eius. Vnde vertunt, *fructus eius contemptibilis, cibus eius*. q.d. Fructus menſæ Dei, qui eſt cibus in ea Deo appoſitus, putà hoſtia, vel victima altari impoſita, eſt contemptibilis. Vnde Chald. vertit, *menſa Domini deſpecta eſt, & deſpecta ſunt dona eius*; & Tigurina, *prouentus eius, nempe cibus eius vilis*: quia adeps victimæ, & inteſtina, quæ in altari Deo cremantur, ſunt res viles & ſordidæ, ait Vatabl. Aliter S. Hieron. Fructus, ait, vel prouentus altaris eſt ignis (hic enim ex altari naſcitur vel prodit) cibus verò ignis ſunt victimæ. q.d. Vilis eſt ignis altaris, quia viles ſunt victimæ, quas quaſi cibum deuorat.

Verſ. 13.

B Et dixistis: ecce de labore; Septuag. *hæc de afflictione ſunt*. q.d. Cauſam cur altare meum & victimæ ſint vilia & ſordida, reijcitis in veſtros labores: excuſatis enim vos paupertate & ærumnis, dicitiſque quòd nuper magna fatigatione & ſumptu redeuntes è captiuitate Babylonica, per omnem laborem veſtrum vix adhuc tantilla, & tam vilia comparare & offerre poſſitis: at dum hæc dicitis, exsvfflastis illvd] id eſt, exſufflatione mea dignum feciſtis. Ita S. Hier. Remig. Albert. & Lyran. Addit Cyrill. q.d. Hæc victima non ex ſe, ſed ex labore itineris facta eſt macra, manca vel clauda.

Aliter recentiores R. Dauid, Pagnin. & Vatablus: hi enim pro מַתְּלָאָה *metelaa* per ſſeet,
C id eſt, *de labore*, vti legerunt Septuag. Chald. & Noſter, legunt מַתְּלָאָה *mattelaa*, vertuntque, *ecce labor*; vel potiùs, vt R. Abraham, *mattelaa* conflatur ex מַה־תְּלָאָה *ma telaa*, id eſt, *quis labor*. q.d. O quantum laboris ſubij in afferenda hac victima? quàm mihi meiſque humeris fuit oneroſa? quàm ea apportanda defatigatus & anhelus ſum? quàm fuit mihi grauis, craſſa & pinguis hæc hoſtia? Vnde Pagnin. vertit, *ecce labor, & proiecistis illum*. q.d. Proijcitis in terram victimam, quaſi eius onere quo oppreſſi eſtis, vos leuaturi, ideoque, vt Noſter vertit, *exſufflaſtis illud*, quaſi anheli exſufflatione halitum attracturi. Ita dicunt ipſi, ſed mentiuntur: nam hoſtia eorum adeò vilis, macra & exilis eſt, vt exſufflari flatuque depelli, imò exanimari poſſit, eoque vt halitum ſuum tenuem efflet & expiret. Septuag. in
D editione Rom. vertunt, *exſufflaui illud* (licèt in editione Regia habeatur, *exſufflaſtis illud*, itaq; legant S. Hier. & Theodor.) per antithesin & colluſionem contrarij ſenſus. q.d. Vos exſufflaſtis & ſuſpiraſtis præ nimio onere; ego verò tanquam rem leuiſſimam & viliſſimam exſufflo, leui flatu repello, refuto, atque adeò abominor. Sic paraſitus apud Plautum glorioſum militem titillat dicens: *Cuius tu legiones difflaſti ſpiritu, quaſi ventus folia*. Addit S. Hier. *In Hebræo legi poteſt: Et exſufflaſtis me* (legendo אוֹתִי *oti*, id eſt *me*; iam tamen omnes legunt אוֹתוֹ *oto*, id eſt *eum*) q.d. *Non ſacrificio, ſed mihi feciſtis iniuriam*, me enim tacitè irriſiſtis, exſufflaſtis & exſibilaſtis.

Nota, ad populum magis, quàm ad ſacerdotes hæc dici. Sicut enim priùs taxauit incuriam ſacrorum in ſacerdotibus, ita hic eandem taxat in populo, qui de more ſacerdotes ſuos in ſcelere

lere & auaritia ſequebatur, imò præibat. Vnde de populo ſubdit dicens: *Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino.* Ita S. Hier. Remig. Hugo. Lyran. licèt aliqui, vt à Caſtro, & Sanchez, cenſeant continuari hic ſermonem ad ſacerdotes. Illis enim pergit loqui initio capitis ſequentis. Dicamus vtroſque hic culpari.

De rapinis] Elidit Deus falſam populi excuſationem. q.d. Dicitis vos ex labore veſtro has hoſtias, quales quales comparaſſe. Mentimini: nam ex rapinis eas paraſtis, rapuiſtis eas; atq; ex raptis claudas & languidas mihi obtuliſtis, integras verò, pingues & vegetas vobis reſeruaſtis. Duplex eſt ergo, imò triplex crimen veſtrum: primum rapinæ, ſecundum irreuerentiæ & irreligioſitatis, tertium mendacij. Numquid hoc ſcelus patiar? numquid munus tam fœdum & ſordidum de manu veſtra ſuſcipiam? Abſit. Ita S. Hier. Remig. Albert. & Lyran.

Vers. 14. Maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, et votum faciens immolat debile Domino] *Maſculum*, id eſt robuſtum, perfectum, integrum, ſine vitio.

Nota Primò, Leuit. 27. 23. ſanciri, vt, ſi hoſtiæ ſint votiuæ, ſiue ex voto oblatæ, ſint perfectæ, ſint voluntariæ, id non requiri, ſed permitti vt ſint mutilæ & imperfectæ. Cauſam ibidem aſſignaui. Hic ergo Deus iuxta legem, in voto requirit victimam maſculam, tum propriè dictam; tum maſculam, id eſt perfectam: opponit enim eam debili, vel, vt Tigurina vertit, *vitiato*; Pagnin. *maculoſo*; Chald. *corrupto*. Hebræum enim מָשְׁחָת *maſçat*, quod Noſter vertit *debile*, ſignificat ſucciſum, exciſum, mancum, corruptum. Sic ait Virgil. in Pharmaceutr.

Verbenaſq; adole pingues, & maſcula (id eſt, fortia & egregia) *thura.*

Sic Perſius ſatyra 5.

Calido ſub pectore maſcula bilis
Intumuit, quam non extinxerit vrna cicutæ.

Sic vocamus maſcula vina, maſculos animos, id eſt fortes & generoſos.

Nota Secundò. In ſolo holocauſto, vtpote perfectiſſimo ſacrificio, Deus requirit victimam maſculam, Leuit. 1. 3. vnde in hoſtia pacifica, ſi ſit voluntaria, permittit vt ſit femina, Leuit. 3. 1. Dico, ſi ſit voluntaria: nam ſi eſſet votiua, id eſt ex voto debita, debebat ſeligi melior, ideoque maſcula, vt patet ex hoc loco Malachiæ. Quare ſi quis Deo vouiſſet ex grege ſuo ouem, ſeligere debebat maſculam, non feminam; cuius rei cauſam tropologicam aſſignaui Exodi 1. 16. nimirū quòd Deus amet, ideoque à vouentibus ſibi conſecrari velit, maſcula, id eſt, generoſa & virilia, non feminea, id eſt, languida & infirma. Optima ergo ſunt Deo vouenda & offerenda, idq; ſummo ſtudio, ait S. Cyrill.

Nota Tertiò, τὸ *ſi habuerit*. Nam, vt ait S. Hier. *ſi non habes maſculum, nihil tibi nocet iſta maledictio. Hæc autem dicendo, oſtendit eos habere quæ optima ſunt & offerre quæ mala ſunt.* Femina ergo ſe dicans Deo, illi perplacet: æquè ac vir offerens ouem feminam, cùm non habeat maſculam.

Nota Quartò, τὸ *doloſus*, ſignificat hic peccari non tantùm contra religionem, ſed & contra iuſtitiam. Sicut enim mercator, qui emptori certo pretio ſuas merces addicit, ſi poſtea ei illas tradat vitiatas & corruptas, peccat dolo malo eſtque iniuſtus; ita & qui Deo victimam promiſit, ſcilicet Deo dignam, & iuxta legis præſcriptum integram & perfectam fraudulentus eſt, & peccat contra iuſtitiam, ſi poſtea eidem tradat mancam, mutilam & vitiatam, facitque furtum in re ſacra, ideoque ſacrilegium.

Diſcant hic Religioſi & vouentes, ſua vota debere eſſe maſcula; atque id quod vouerunt, debere Deo dari integrum, virile, perfectum & optimum. Ergo caſtitas eorum debet eſſe omni ex parte illibata & integra; paupertas perfecta; obedientia virilis & maſcula. Hoc enim exigit reuerentia ſummæ & diuinæ maieſtatis, cui ſe conſecrant, vt ei ſumma, optima & perfectiſſima offerant; nimirum vt faciant ſe holocauſtū Deo, totas facultates ei offerendo per votum paupertatis, totum corpus per votum caſtitatis, totam animam per votum obedientiæ. Quocirca S. Baſil. ſer. 1. de Monaſt. inſtit. aſſerit eum qui nuncium ſæculo remiſit, diuinum quoddam vas effectum eſſe; ac proinde ei cauendum, ne vitioſo vſu polluatur; ſeque ipſum cuſtodire debere velut quiddam Deo dicatum, ne ſacrilegij crimen incurrat; ſi videlicet corpus quod Deo ſacrauit, rurſus miniſterio vitæ communis contaminet. Hinc S. Gregor. hom. 12. in Ezech. docet Religioſos eſſe holocauſta Dei: *Qui*, inquit, *cuncta quæ mundi ſunt deſerunt, & totam mentem igne diuini amoris incendunt: hi nimirum omnipotenti Deo ſacrificium & holocauſtum ſiunt.* Idem docet D. Thomas 2. 2. q. 186. a. 7. Quin & S. Aug. l. 10. Ciuit. 6. *Ipſe homo*, inquit, *Dei nomini conſecratus ac deuotus, in quantum mundo moritur vt Deo viuat, ſacrificium eſt*, in quo ſcilicet victima eſt homo, culter eſt ſui odium & abnegatio, mors eſt abdicatio vitæ ſæcularis vt ſpiritualem capeſſat, ignis eſt amor Dei, ligna ſunt orationes & pietatis exercitia, ſacrificium eſt ipſa ſui per tria vota oblatio & conſecratio. Ita S. Tereſia, vt habet eius Vita, vouit ſe in qualibet re facturam id quod optimum eſſet, perfectiſſimum Deoque honorificentiſſimum. Ita maſculam victimam offerunt Deo, qui per continentiam omnes cupiditates, vtpote feminarum femineas, trucidant. Rurſum, qui pudorem metumq; omnem pro Dei gloria contemnunt. Inſuper, qui perſecutiones, exilia, famem, carceres tormenta & mortem pro Deo generosè ſuſtinent & ſuperant, vti fecerunt Martyres.

Moral. Res vota Deo ſit optima.

Sic maſculum animum, & ſeptem proles maſculas quaſi victimas pro lege Dei ad martyrium obtulit Machabæa mater & virago, quæ *ſingulos hortabatur voce patria fortiter repleta ſapientia, & femineæ cogitationi maſculinum animum inſerens dixit: Neſcio qualiter in vtero meo apparuiſtis*, &c. 2. Machab. 7. 21. Totidem maſculos ſecum Deo ad martyrium obtulit S. Felicitas ſub Marco Aurelio Imp. anno Domini 175. quæ Publio Præfecto ſuadenti vt ſibi & filijs conſuleret, obediendo Imperatori & ſacrificando eius dijs; reſpondit: *Tua compaſſio eſt crudelitas, tuum conſilium illecebroſum & crudele*, ac conuerſa ad filios: *Aſpicite*, ait, *ô filij cælum, vbi Chriſtus vos ſpectat & expectat cū ſuis Sanctis: certate viriliter pro ſalute animarum veſtrarū: oſtendite vos fideles & conſtantes in amore Chriſti Ieſu.* Quibus vocibus animati filij ad vnum omnes ſua corpora in prædam dederunt, ac glorioſam pro Chriſto mortem obierunt, æquè ac poſt ipſos

mater,

mater. Totidem maſculos ſecum, Deo obtulit S. Symphroſa cum marito Getulio, qui omnes martyrij lauream adepti ſunt ſub Adriano Imper. anno Domini 138. quibus competit illud Sapientis Prou. 31. v. 10. 17. 19. 25. *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius. Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachiũ ſuum. Manum ſuam miſit ad fortia. Fortitudo & decor indumentum eius, & ridebit in die nouiſſimo,*

QVIA REX MAGNVS EGO, DICIT DOMINVS] & proinde magna mihi conueniunt & debentur, eximia ſcilicet & perfectiſſima, ideóque maſcula, non feminea: valida, nòn debilia; integra non manca, vel mutila.

ET NOMEN MEVM HORRIBILE] Hebr. נוֹרָא *nora*, id eſt, tremendum, & reuerendum; Chald. *potens*. Reſpicit ad verſ. 6. *Si ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? Et ſi dominus ego ſũ, vbi eſt timor meus?*

Horribile. id eſt, reuerendum. Horribile ergo idem eſt, quòd ſummè pauidum & reuerendum. Reuerentia enim quando eſt

A eximia, ex profunda conſideratione tantæ maieſtatis generat tremorem, horrorem & ſtuporem. Hic eſt horror ſacer, de quo Virgil. Æneid. 1.

Horrentiq́; atrum nemus imminet vmbra.

Et Lucanus: *Arboribus ſuus honor ineſt.*

Rurſum *horribile*, id eſt, *terribile*, ut vertit Pagnin. & formidabile; quia ipſe ſui ſuorumq́; ſacrorum neglectum horribiliter caſtigat & punit. Hinc Sophon. c. 1. 11. ait: *Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ, & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ gentium.*

Septuag. Hebr. נוֹרָא *nora*, non à יָרֵא *iare*, id eſt terruit; ſed à רָאָה *raa*, id eſt, *vidit*, deducentes vertunt ἐπιφανές, id eſt, *illuſtre eſt nomen meum in gentibus.* Hoc verum fuit tempore Malachię & Machabæorum, quorum victoriæ cęleſtes Deum toto orbe cunctis gentibus illuſtrem & formidabilem fecerunt; veriùs eſt in Chriſto & Chriſtianis: omnes enim gentes celebrant Chriſtum, eiuſque Deum Patrem. ita Theodor.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MAlis ſacerdotibus in cultu ſuo incurijs minatur Deus egeſtatem, maledictionem, infamiam, eò quòd eorum ſit cuſtodire ſcientiam, cùm ſint angeli Domini. Mittam, *inquit,* in vos egeſtatem, & maledicam benedictionibus veſtris. *Et verſ.* 9. Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis. *Secundò, v.* 10. *multis arguit ſacerdotes & populum, quòd repudiarent ſuas vxores Iſraelitides, & ducerent alienigenas, ideoq́; pariter v.* 13. *proteſtatur ſe eorum victimas repudiaturum. Duas ergo hîc dat cauſas cur ei diſpliceant ipſorum hoſtiæ. Prior eſt, quòd ſint viles & illegitimæ: poſterior, quòd offerantur ab ijs qui coniugio cum idololatris ſunt maculati & polluti.*

Verſ. 1. ET nunc ad vos mandatum hoc, ô ſacerdotes.

2. Si nolueritis audire, & ſi nolueritis ponere ſuper cor, vt detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egeſtatem, & maledicam benedictionibus veſtris, & maledicam illis: quoniam non poſuiſtis ſuper cor.

3. Ecce ego proijciam vobis brachium, & diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum, & aſſumet vos ſecum.

4. Et ſcietis quia miſi ad vos mandatum iſtud, vt eſſet pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.

5. Pactum meum fuit cum eo vitæ, & pacis: & dedi ei timorem, & timuit me & à facie nominis mei pauebat.

6. Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non eſt inuenta in labijs eius: in pace & in æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate.

7. Labia enim ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt.

8. Vos autem receſſiſtis de via, & ſcandalizaſtis plurimos in lege: irritum

B feciſtis pactum Leui, dicit Dominus exercituum.

9. Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, ſicut non ſeruaſtis vias meas, & accepiſtis faciem in lege.

ET NVNC AD VOS MANDATVM HOC, Ô SACERDOTES] Redit à populo ad ſacerdotes, quaſi ad mali fontem: eorum enim auaritiam & ſacrorum incuriam taxauit c. 1. v. 6. & ſeq. Hanc Dei increpationem audiant, ſibiq́; à Spiritu ſancto dictatam putent ſacerdotes nouę legis, à quibus vti maiorem ſanctitatem iure requirit Deus, ita grauiùs eos puniet, ſi in officio ſuo ſint incurij, aut ſcandaloſi. Vers. 1.

C

SI NOLVERITIS AVDIRE ET SI NOLVERITIS PONERE SVPER COR, VT DETIS GLORIAM NOMINI MEO] q. d. Si nolueritis mihi monenti, & ſcelera veſtra arguenti obedire, ſi, inquam, nolueritis firmiter apud vos decernere, cordique veſtro imprimere, quòd deinceps debitè me colatis, curabiſque ut meo altari, victimis & cultui ſuus conſtet decor, honor & gloria, offerendo ſcilicet mundas, legitimas, meq́ue dignas victimas. Nota hebraiſmum: *ponere ſuper cor*, vel in corde eſt, cordi imprimere, cor applicare, flectere & dirigere, corde ferri & intendere. Per *cor* intellige mentem & voluntatem, eiuſque propoſitum, reſolutionem & decretum. Vers. 2.

Quæres, quid iubet Deus hic poni ſuper cor?

Reſpondet Chald. ſui timorem; vertit enim, *niſi ponatis timorem mei ſuper cor, vt detis gloriam nomini meo.* Hic enim timor non tantùm ſeruilis, ſed & filialis, eſt quaſi pondus graue cordi hominis impoſitum, quod illud premit impellitque ut Deo ſe ſubmittat, & per omnia obediat; perinde ac pondera in horologio eius rotas premendo commouent, aguntque ut indicem horarum ſtata temporis menſura circumagant, ad horas quaſlibet diei indicandas & monſtrandas. Simili modo enim pondus cordis noſtri, eſt timor & amor Dei; iuxta illud S. Auguſtini lib. 11. Ciuit. 28. *Amor meus, pondus meum, illo feror quocumq; feror. Velut amores corporum*, ait S. Auguſt. *momenta ſunt ponderum. Ita enim corpus pōdere, ſicut animus amore fertur, quocumq; ut fertur.* Secundò, Vatablus reſpondet, præcepta Dei iuberi hic poni ſuper cor. q. d. Niſi aduerteritis ad præcepta mea, niſi cor applicaueritis ad quæ vobis præcipio. Vbi Nota, ſapientes & probos Dei præcepta ponere ſuper cor, ut illi quaſi incumbant & dominentur, illudque agant ad ea exequendum; inſipientes verò & improbos ponere ea ſub corde, ut cor eis dominetur, eaq; capeſſat, ſi, vbi, & quando velit; ſi nolit, ea peſſundet, & negligat. Tertiò, ſimpliciùs & faciliùs dici poteſt, iubere hic Deum ſacerdotibus, ut gloriam nominis diuini imponant cordi ſuo, ut ſcilicet decernant in corde dare, & procurare gloriam Dei in eius ſacrificijs. Propheta enim explicat quid iubeat *ponere ſuper cor*, dum illico ſubdit: *Vt detis gloriam nomini meo.* Nam gloria Dei eſt pondus, quod cor ſacerdotis premere & impellere debet, ad ſacerdotij munia piè riteque obeundum. Finis enim & ſcopus ſacerdotij, eſt gloria Dei. Quocirca ſacerdos in omnibus ſuis actionibus hunc finem & ſcopum ſpectare debet, eaſq; ita religioſè obire, ut per eas honoretur & glorificetur Deus. Ita S. Ignatius fundator Societatis noſtræ, hoc firmiter cordi impreſſum habebat, tanquam totius vitæ ſuæ principium & regulam: *Ad maiorem Dei gloriam.*

Amor eſt pondus cordis.

Pij ponunt legem ſupra cor impij ſub corde.

Gloria Dei eſt ſcopus ſacerdotis.

A B C

MITTAM IN VOS EGESTATEM] Hebr. מְאֵרָה meera, id eſt maledictionem. Vnde ſequitur: *Et maledicam benedictionibus veſtris.* Ita Septuaginta, Chaldæus, Pagninus, Vatablus & alij. Iam maledicere Dei eſt efficax, idemque quod malefacere; ſicut ex aduerſo benedicere Dei eſt benefacere. Quocirca maledictio Dei accipi poteſt paupertas, infamia, ſterilitas, peſtis, omniaq; mala & aduerſa. Noſter tamen vertit, *egeſtatem*; tum quia hæc maximè & ſæpiſſimè Iudæis à Deo fuit comminata & intentata, hancque maximè Iudæi terreni & carnales extimeſcebant; tum quia propria & condigna pœna auaritiæ eſt egeſtas. q. d. Vos, ô ſacerdotes, conamini per auaritiam, ſuffurando mihi victimas meliores, eaſque vobis arrogando, vos ditare: quocirca ego efficiam, ut vos depauperent: efficiam enim ut propter eas egeſtatem, quam per eas iniquè fugere cogitabatis, incurratis.

Auaritiæ pœna eſt egeſtas.

Notent hîc auari, præſertim Eccleſiaſtici, æterna Dei lege iuſtiſſimè ſanctitum eſſe, ut cupiditates contrarijs pœnis puniantur, & per quæ quis peccat, per eadem & plectatur; ſcilicet ut ſuperbi puniantur ignominia, guloſi eſurie, inuidi exaltatione æmuli cui inuident, acedi labore & fatigatione, ac conſequenter auari penuria & egeſtate. Hanc ergo ſciant & cogitent ſibi, & poſteris ſuis à Deo certò infligendam, tum in hac vita, tum in futura. Quocirca deſinant auaritiæ ſeruire, vtpote quæ illis non diuitias, quas ambiunt, ſed inopiam ſit paritura: ſtudeant verò eleēmoſynæ, quæ opes omnes eis conciliabit.

A

MALEDICAM BENEDICTIONIBVS VESTRIS] Primò, q. d. Priuabo vos bonis quæ vobis dedi, quæque ex mea benedictione poſſidetis, auferam vobis oblationes meliores & pinguiores, quia vos eas mihi ſuffurati eſtis, faciam ut populus parcè, & peiora vobis offerat, quia vos peiora, mihi obtuliſtis: iuxta illud: *Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*, 2. Cor. 9. 6. Benedictiones enim Dei ſunt fruges, opes & gratiæ, quibus ipſe nos cumulat, nobiſque benefacit. Vnde & præceſſit: *Mittam in vos egeſtatem.* ita S. Cyrill. Remig. & Vatablus.

B

Secundò, q. d. Hominibus, beſtijs, agris & domibus, quibus vos, ô ſacerdotes irreligioſi, benedixeritis, ego maledicam & malefaciam, affligam, euertam. ita S. Hieron.

Tertiò, q. d. Habebo veſtras benedictiones, pro execrationibus. Vnde Chald. vertit, *maledicam benedictioni veſtræ, & execrabor eam.*

Symbol. Theodor. per benedictionem accipit ſacerdotium. q. d. Auferam à vobis ſacerdotium, quia vos eo indigni eſtis, eóque abutimini, præſertim quando illud cum lege veteri abolebo, nouumque & ſanctum per Chriſtum inſtituam.

Tropolog. S. Hieron. *Qui*, inquit, *ſanitate abutuntur in libidinem, & diuitias vertunt in luxuriam, bonamque famam ſordida conuerſatione deturbant, hi benedictiones Dei mutant in maledictionem.* Item propriè ſacerdotes, *qui adulantur peccatoribus, dummodo diuites ſint, atque eorum vitijs blandiuntur, de quibus dictum eſt*, Iſaiæ 3. *Popule meus, qui beatos vos dicunt, ſeducunt vos, & ſemitas pedum veſtrorum ſupplantant.*

C

ET MALEDICAM ILLIS] Idem repetit & inculcat. q. d. Omnino & grauiter maledicam benedictionibus veſtris. Secundò, Pagnin. & Vatablus, vertunt, *quin etiam maledixi*, id eſt maledicere cœpi, *illi*, ſcilicet cuilibet benedictioni veſtræ; Chald. *execrabor illam.* Maledicere Dei eſt efficax, idemque quod malefacere, hominum verò eſt inefficax: nam ſæpè quibus homines maledicunt, Deus benedicit. Ita ocimum, inquit Plinius lib. 29. ca. 7. *cum maledictis ac probris ſerendum præcipiunt* hortulani ſuperſtitioſi, *vt lætius proueniat. Et cuminum qui ſerunt, precantur ne exeat.* Deus tamen illi benedicit, ut copioſè ſuccreſcat.

D

ECCE EGO PROIICIAM VOBIS BRACHIVM] Vers. 3.
Pro *proijciam* hebr. eſt גּוֹעֵר goer; quod propriè, ut vertit Chald. ſignificat increpare, & per metalepſin increpando proijcere, corrumpere, diſperdere. Rurſum pro *brachium*. Hebr. eſt זֶרַע quod ſi punctes זֶרַע zera, ſignificat ſemen; ſin punctes זְרֹעַ zeroa, ſignificat brachium: *zera* legunt Rabbini & recentiores; vnde Pagninus vertit, *corrumpo vobis ſemen*. q. d. Ecce maledicam benedictionibus veſtris, vti dixi, quia ſemen quod ſeminaſtis in terra corrumpam, faciamque à vermibus erodi, ut parum vel nihil ſegetis ſuccreſcat quod metatis. Tigurina, *increpabo, & increpando diſperdam vobis ſemen*, ſiue frumenti, ſiue filiorum: q. d. Et fruges, & ſtirpem veſtram

ſubuer-

ſubuertam, diſperdam vos cum ſemine, id eſt, cum filijs veſtris.

Verùm Septuag. & Noſter pro *zera*, id eſt ſemen, legunt *zeroa*, id eſt brachium, hoc eſt, armum dextrum victimæ pacificæ. Hic enim ex lege Leuit. 7. 31. cedebat ſacerdoti; quo tropol. monebatur ſacerdos, ſtrenuè operari, vt *non ſolum ſit eius operatio vtilis, ſed etiam ſingularis; vt ſicut ſubditos honore ardinis ſuperat, ita etiam morum virtute tranſcendat*, ait S. Gregor. 2. p. Paſtor. ca. 3. Senſus eſt, q. d. Armum quem in lege vobis ſeparaui & dedi, indignanter vobis relinquam, & quaſi indignabundus proijciam, dum faciam ut laici offerentes contemptibiliter & indignabundè vobis armum & victimas in faciem proijciant; eò quòd videant vos tam viles, incurios & irreligioſos, tam negligenter & irreuerenter Dei ſacrificia B tractare & peragere. ita S. Hieron. Remig. & Hugo. Accedit huc Lyranus, qui per *brachium* accipit robur & alimoniam, q. d. Alimoniam quam ex victimis percipiebatis, vobis auferam: aut brachium, id eſt robur veſtrum proijciam, ne quid magni vel heroici operetur, ſed hoſtibus ſuccumbat. Vtramq; lectionem, *zera* & *zeroa*, amplectitur Arias, & à Caſtro, qui ſic explicat, q. d. Ego proijciam brachium, quo mihi mincha id eſt farinam ſeminis & tritici veſtri, offertis, ipſamq; farinam in facies veſtras indignans reſpergam.

Tertiò, Aquila vertit, *ecce ego vos increpabo tuum brachio*. q. d. Meo brachio, meaque potentia vos proijciam & diſperdam. Alludit partim ad duces belli, partim ad oratores brachio minantes & C pugnantes. Nam *brachium procerius proiectum, eſt quaſi quoddam telum orationis*, ait Cicero lib. 3. de Oratore.

Symbol. Theodor. q. d. Brachium, ſiue armum, hoc eſt, victimas & cæremonias veſtras, ob veſtrum neglectum & abuſum abijciam & abolebo, nouaſq; per Chriſtum & Apoſtolos inducam & ſanciam. Denique in Hebræo elegans eſt alluſio, inter *zera* vel *zeroa*, & זֵרִיתִי *zarati*, id eſt diſpergam, q. d. Diſpergam brachium veſtrum, & ſemen per illud à vobis in agro ſparſum.

Et dispergam svper vvltvm vestrvm stercvs. Hebr. ad emphaſin & maius probrum repetitur vox *ſtercus*. *Et ſpargam vobis ſtercus in facies, ſtercus*, inquā, solemnitatvm vestrarvm] D Per *ſtercus* accipe cum Septuag. ventriculum, qui ſtercus conficit & continet: ventriculus enim in victima pacifica cedebat ſacerdoti, iuxta legem Leuit. 7. 31. Senſus eſt, q. d. Quia vos mutilas, viles & illegitimas victimas offertis, ego indignans dabo, & per offerentes proijciam vobis ventriculum, quem per legem vobis aſſignaui, ita ut ſtercus eo contentum, hoc iactu excuſſum, vultum veſtrum conſpergat & conſpurcet, illudque *aſſumet vos ſecum*, ut ſcilicet vos ſtercore hoc inuoluti, mihi & omnibus ſitis riſui & contemptui, & vocemini ſtercorarij, viles & abiecti, vti Heli cōminatus ſum, & reipſa præſtiti, 1. Reg. 2. 30. Porrò ſtercus ſymbolum eſt probri & ignominiæ, quo vos afficiet Deus, dum ob ſacrorum neglectum, ignorantiam, malamque vitam faciet vos populo contemptibiles & exoſos, dumque vos puniet inediâ fame & bello, tradetque Antiocho Epiphani, alijſque hoſtibus vexandos & illudendos. Vnde Chald. vertit, *reuelabo confuſionem ſcelerum veſtrorum in facies veſtras*.

Et scietis] q. d. Iam mihi comminanti non creditis, ſed pœna vos docebit, nimirum *Phryges non niſi plagis ſapiunt*. Cùm enim videritis vos contemni & puniri, vti hic prædico, tunc ſcietis mandatum iſtud de religione, munditie & ſanctitate ſacerdotum, deque victimis mundis ritè & legitimè offerendis, olim in Leuitico à me ſancitum, nunc verò per Malachiam renouatum & refricatum, fuiſſe à me, putà à Deo veſtro editum ad hoc, ut *pactum meum* olim *cum Leui*, id eſt tribu Leuiticâ, initum, firmum & illæſum conſiſteret. Videbitis enim vos bona pacto à me promiſſa perdidiſſe, quia pacti conditiones violaſtis; inſuper & puniri. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. qui per Leui accipiunt non perſonam, ſed tribum Leui, id eſt Leuitas, ut vertunt Septuag. Nec enim hoc pactum inijt Deus cum ipſo Leui filio Iacob, ſed cum eius poſteris, putà cum Aarone, qui primus à Deo per Moſen conſecratus eſt ſacerdos & Pontifex Iudæorum, ac deinceps ſacerdotium & pontificatum ad poſteros tranſmiſit, ut patet Leuit. 8. unde de illo canit Eccleſiaſt. cap. 54. v. 7. *Excelſum fecit Aaron fratrem eius, & ſimilem ſibi de tribu Leui: ſtatuit ei teſtamentum æternum, & dedit illi ſacerdotium gentis, & beatificauit illum in gloria*. ita Hebræi, Theodor. Vatabl. & Arias, qui duo per Leui accipiunt quoque Phinees, nepotem Aaronis, ex patre Eleazaro, quia ob zelum eius, quo vendicauit Dei honorem occidendo cultores Beelphegor, Deus nouo promiſſo conſignauit & confirmauit illi & poſteris eius Pontificatum in perpetuum. Imò Hebræi nonnulli, quos ſequitur B. Petrus Damiani epiſt. 12. vel, ut alij notant, 11. c. 2 ad Nicolaum II. Pontif. cēſent Phinees eumdem eſſe cum Elia, ac proinde eum etiamnum viuere, & victurum uſque in finem mundi, ut dixi Numer. 25. 11. Minùs rectè Rupert. per Leui accipit Moſen, tum quia poſteri Moſis non fuerunt ſacerdotes, ſed poſteri Aaronis, tum quia Moſes non tam pactum inijt, quaſi paciſcens cū Deo, quā ſequeſter & mediator fuit pacti, quod Deus pepigit non tantùm cum Leuitis, ſed cum omnibus tribubus Iſrael. Leui ergo hîc ſignificat ordinem ſacerdotalem ex Aarone deſcendentem, qui vti magnus erat honos, ita magnum onus ſibi habebat impoſitum, vt patet ex toto Leuitico, ac ſæpè pœnam mortis, ſi peccarent, vt patet Leuit. 10. 8. & c. 22. 3.

Vers. 5. Pactvm mevm fvit cvm eo vitæ et pacis] ſcilicet ei dandæ tum in hoc ſæculo, tum in futuro, ſi me ritè coleret, meaſque leges & cæremonias obſeruaret. q. d. Pepigi & promiſi Aaroni & poſteris eius longam, pacificam, opulentam & felicem vitam, ſi meum pactum & meas ſanctiones cuſtodiret, putà ſi ritè & legitimè munia ſacerdotii obiret, ita Theod. & alij. Id Aaroni reipſa præſtitit Deus: nam vitam ei prorogauit ad annum 123 qui fuit quadrageſimus à pontificatu eius, æquè ac ab exitu Hebræorum ex Ægypto, eiuſque pontificatum contra æmulos, Core, Dathan & Abiron, eos viuos in infernum abſorbendo, & aridam virgam Aaronis floridam efficiendo. Num. 16. & 17. propugnauit. *Hebræi* hæc accipiunt de Phinees, quem tradunt pontificem ſanum & proſperū vixiſſe annos trecentos, imò alij cenſent eum etiamnum viuere; ipſum enim eſſe Eliam, vti paulò antè dixi.

Prima dos ſacerdotis, timor Dei.

Et deo, et timorem] En pactum Dei cum Aarone & poſteris: Deus enim Aaroni promiſit longam vitam & pacem, id eſt proſperitatem, ſi ſibi obediret: Aaron viciſſim promiſit Deo timorem, quod ſcilicet eum religioſè veneraretur & coleret. Timor enim hic & alibi ſignificat Dei reuerentiam & cultum. Porrò hunc timorem & reuerentiam non ex ſe habebat, ſed à Deo: eſt enim donum Dei & Spiritus ſancti, ut docet Iſaias cap. 11. v. 3. Vnde ſequitur: *Timuit me, & à facie nominis mei pauebat*; ſcilicet Aaron eiuſq; nepotes Phinees, Onias, Machabæi, alijque veri & boni ſacerdotes. Tantùm enim de bonis loquitur.

Vers. 6. *Secunda, veritas.*

Lex veritatis fvit in ore eivs] q.d. Aaron legem meam vere & rectè populum ore ſuo docebat. Hæc eſt ſecunda pacti conditio, quam ab Aarone exigit Deus, quamque ei præſtare debet ſacerdos & Pontifex, ſcilicet docere veram Dei fidem, religionem, legem & cultum, ac refutare omnem hæreſim, & ſuperſtitionem falſumque Dei cultum. Quocirca Pontifex in lege veteri pectori inſcriptum gerebat *Vrim & Tummim*, id eſt, doctrina & veritas, Vide dicta Exodi 28 30. & Leuit. 10. 8. Grauiter auctor Imperfecti in S. Matth. apud S. Chryſoſt. homil. 25. *Non ſolum, ait, ille proditor eſt veritatis, qui tranſgrediens veritatem palàm mendacium pro veritate loquitur; ſed etiam ille, qui non liberè pronunciat veritatem quam liberè pronunciare oportet, aut non liberè veritatem defendit quam liberè defendere oportet, proditor eſt veritatis. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Et S. Ambroſ. l. 2. epiſt. 17. ad Theodoſ. Imp. *Nihil, ait, in ſacerdote tã periculoſum apud Deum, tam turpe apud homines, quàm quod ſentiat non liberè pronunciare. Siquidem ſcriptum eſt: Et loquebar de teſtimonijs tuis in conſpectu regum, & non confundebar. Et ideò clementiæ tuæ* (ô Imperator) *diſplicere debet ſacerdotis ſilentium, libertas placere. Nam ſilentij mei periculo inuolueris, libertatis bono iuuaris.*

In ſacerdote requiritur libertas corripiendi.

Iniqvitas] Id eſt mendacium, error & falſa doctrina, ait Vatabl. ac falſitas, ut vertit Chald. adde, & fraus, hypocryſis, adulatio, iniuſtitia, & quælibet alia iniquitas.

In pace et in æqvitate ambvlavit mecvm] putà in meis præceptis, q.d. Aaron ſtuduit præcepta mea cuſtodire, ſeruando pacem & æquitatem cum proximis. Vbi Nota, qui pacificè & æquè verſatur cum proximis, hic ambulat cum Deo, qui pacis & æquitatis eſt amator, auctor & tutor. Vnde Septuag. vertunt, *in pace dirigens* (id eſt in pace & rectitudine, vel planicie) *ambulauit mecum.* Eſt hæc tertia conditio pacti, quam ab Aarone & quouis ſacerdote exigit Deus, nimirum æquitas & pax ſiue pacifica conuerſatio, ut in ea ambulent cum Deo, ſicut ambulauit Henoch Gen. 5, 22. & Noë Geneſ. 6. 9. vide ibi dicta.

Pacificus cum proximis ambulat cum Deo.

Tertia, pax

Et mvltos avertit ab iniqvitate] Hæc eſt quarta conditio veri Aaronis & veri ſacerdotis, ut verbo & exemplo ſatagat omnes retrahere ab impia & iniqua vita ad piam & ſanctam. Quocirca S. Chryſoſt. lib. 3. de Sacerdotio, ſacerdotes vocat parentes noſtros: *Parentes enim*, inquit, *nos in præſentem, ſacerdotes in vitam æternam generant.* Iure queritur S. Gregor. *Ecce, ait, mundus ſacerdotibus plenus eſt, ſed tamen in meſſe Dei rarus*

Quarta, zelus animarum.

Gnoma Patrum.

A *valdè inuenitur operator: quia officium quidem ſacerdotale ſuſcepimus, ſed opus officij non implemus. Fructus quippe ſanctæ Eccleſiæ in ſtipendio quotidiano percipimus, ſed tamen pro æterna Eccleſia minimè in prædicando laboramus.* Plura vide homil. 17. in Euangel. Grauiter verò S. Chryſoſt. in Matth. c. 23. hom. 43. *Multi, ait, ſunt ſacerdotes, & pauci ſacerdotes: multi nomine, & pauci in opere. Videte ergo quomodo ſedeatis ſuper cathedram: quia cathedra non facit ſacerdotem, ſed ſacerdos cathedram: non locus ſanctificat hominem, ſed homo locum. Qui bene ſederit ſuper cathedram, honorem accipit ab ea: qui malè ſederit, iniuriam facit cathedræ. In iudicio enim ſedes. Si bene vixeris, & bene docueris, iudex omnium eris: ſi autem bene docueris, & malè vixeris, tui ſolius. Nam bene viuendo, & bene docendo, populum inſtruis quomodo viuere debeat: bene autem docendo, & malè viuendo,*
B *Deum inſtruis quomodo debeat te condemnare.* Idem in cap. 25. Matth. *Bene agente populo, vnuſquiſque pro ſuo merito remuneratur; ſacerdos autem pro bonis omnium. Habebit enim pro proprijs lauream, pro acquiſitione aliorum laureolam.* Rurſum S. Gregor. homil. 11. in Ezechiel. *Nos, ait, qui ſacerdotes vocamur ſuprà ea mala quæ propria habemus, alienas quoq; mortes addimus: quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidè & tacentes videmus. Tunc ſubiectus moritur ſine te, quando in cauſa mortis contradictorem te pertulerit: nam mortuo, cui non contradicens adiungeris.* S. Iſidor. lib. 3. de Summo bono: *Sacerdotes, ait, pro populorum iniquitate damnantur, ſi eos aut ignorantes non erudiunt, aut peccantes non arguunt. Sunt enim peccatorem conuenit argui, ita iuſtum non*
C *exulcerari.* Hugo de S. Victor. lib. 2. de Clauſtro animæ: *Tres, ait, ſunt paſtoris voces, ſcilicet ſuauis, dulcis, alta. Suauis ad infirmum, ad morientem dulcis, ad ſurdum pertinet alta.*

Labia enim sacerdotis cvstodivnt, id eſt cuſtodire debent, scientiam, et legem reqvirent, id eſt, requirere debent, & de facto requirent, ex ore eivs] Dat rationem eius quod dixit v. 6. *Lex veritatis fuit in ore eius*; quia ſcilicet fecit quod facere debuit. Nam ſacerdotis eſt cognoſcere legem, eamque alios docere, iuxta illud Eccleſiaſtici de Aarone cap. 45. 11. *Et dedit illi in præceptis ſuis poteſtatem docere Iacob teſtimonia,* (id eſt, leges ſuas: hæc enim ſunt teſtimonia voluntatis diuinæ, quid ſcilicet à nobis fieri, vel non fieri velit Deus) *& in lege ſua lucem dare Iſrael.* Sic S. Paulus ad Titum 1. ab eo exigit, *ut ſit po-* Vers. 7.
D *tens exhortari in doctrina ſana, & contradicentes reuincere,* ait S. Hieron. Quocirca S. Ambroſ. lib. 3. de Fide cap. 7. Biblia, quæ continent legem Dei, vocat librum ſacerdotalem, quaſi ſacerdotibus proprium & ab ijs aſſiduè legendum. Notat S. Hieron. non dici, Proferent ſcientiam, ſed *cuſtodient*, ut ſcilicet eam loquantur opportunè & congruè, dando conſeruis cibum in tempore ſuo, ut monet Chriſtus Matth. 24. 45. ita ut os ſacerdotis ſit area quædam ſalutaris, vnde quiſque ſibi depromat neceſſaria, quæ ibi Deus ad communem cuiuſque vtilitatem & inſtructionem recondidit. Quocirca Auctor. Imperfecti apud S. Chryſoſt homil. 38. in Matth. *Sicut, ait, ſtomachus accipiens cibum coquit, ſic & ſacerdotes accipiunt ſcientiam ſermonis per Scripturam à Deo, & excoquunt eam in ſe, id eſt, tractantes & meditantes apud ſe vniuerſo populo ſubminiſtrant.* Et S. Ambroſ. ſerm. 13. ſacerdotes comparat apibus: *Sicut apes,*

Sacerdotis eſt ſcire & docere legem Dei.

inquit,

inquit, *de diuinarum Scripturarum floſculis ſuauia mella conficiunt, & quidquid ad medicinam pertinet animarum, oris ſui arte componunt.*

Gnome Patrum. Præclarè S. Bernard. lib. 2. de Conſid. ad Eugen. c. 13. *Inter ſæculares, ait, nugæ, nugæ ſunt, in ore ſacerdotis blaſphemiæ. Conſecraſti os tuum Euangelio: talibus iam aperire illicitum, aſſueſcere ſacrilegum eſt. Labia ſacerdotis, ait Malachias, cuſtodiunt ſcientiam & legem requirent ex ore eius, nō nugas profectò vel fabulas. Verbum ſcurrile, quod faceti urbaniue nomine colorant, non ſufficit peregrinari ab ore, procul & ab aure relegandū eſt. Fœdè ad cachinnos moueris, fœdiùs moues.* Particulatim verò S. Chryſoſt. hom. de eo qui incidit in latrones: *Meminerit, ait, ſacerdos ſe ſpeculatorē eſſe cunctorum, ut omnibus paſcuas ſalubres tribuat, agnis puri fontis vndas exhibeat, exterminet ab ouibus lupos, ab agnis noxia, beſtias excludat, vulneratos curet errantes reuocet, ignaros inſtruat, erigat lapſos, generaliter omnes, ſpecialiter ſingulos doceat, ſua vita vniuerſos prouocet exemplo. ſit eius doctrina duplex, vt eius verbis facta conueniant, atque doctrinæ reſpondeant: in nullo ſit minor, qui cunctis eſt potior. Chariſmatibus ſplendeat, fulgeat officijs. Sit cum auctoritate humilis, cum humilitate ſublimis. Nec ideo ſit melior, quia maior; ſed ideò maior, quia melior. Multiplicet populos, & eos docendo meliores faciat quàm accepit. Sic fiet vt dum hominibus feruenter inſiſtit, Dominum ſibi conſtituat debitorem.* Quocirca S. Ambroſ. lib. de Dignitate ſacerdotis cap. 6. ait ſacerdotes eſſe oculos Eccleſiæ, ut per eos reliquum corpus ducatum lucis accipiat. *Nam quid aliud*, ait, *interpretatur Epiſcopus, niſi ſuperinſpector? maximè cùm in Eccleſia ſolio editiore reſideat, & ita cunctos reſpiciat, vt & cunctorum oculi in ipſum reſpiciant. Ergo ſi ita eſt, cur te velut tetrum ſpeculum vniuerſorum oculis demonſtras?*

QVIA ANGELVS DOMINI EXERCITVVM EST] Septuag. *quia angelus Domini omnipotentis eſt.* Heb. eſt מַלְאַךְ *malach*, ſiue Malachias. *Exponit*, ait S. Hieron. *nomen ſuum Eſdras ſacerdos Dei, hoc eſt Malachias* (ipſe enim cum Hebræis cenſet Malachiam fuiſſe Eſdram) *quod angelus Domini interpretatur. Angelus autem, id eſt nuncius, ſacerdos Dei veriſſimè dicitur: quia Dei & hominum ſequeſter eſt, eiuſque ad populum nunciat voluntatem: & idcirco in ſacerdotis pectore rationale eſt, & in rationali doctrina & veritas ponitur, vt diſcamus ſacerdotem doctum eſſe debere, & præconem Dominicæ veritatis.* Sacerdos ergo eſt angelus Dei, Primò, quia eſt nuncius Dei ad homines. Vnde Tigurina vertit, *legatus enim eſt Domini exercituum.* Sicut enim legatus nun aliud, quàm principis ſe legantis voluntatem annunciat: eique nihil addere aut demere poteſt, ita & ſacerdos Dei voluntatem annunciat populo, eique nihil addere aut demere poteſt, ait S. Chryſoſt. homil. 2. in epiſt. ad Rom. Ac viciſſim vota populi refert ad Deum. Eſt ergo tam legatus populi ad Deum, quàm Dei ad populum, putà inter vtrumque internuncius, mediator & ſequeſter. *Deus*, ait Tertullian. libr. contra Iudæos c. 9. *eos vocare conſueuit angelos, quos virtutis ſuæ miniſtros præfecit.* Secundò, ſicut angeli miniſtrant

Secundum. Deo, ita & ſacerdotes. Vnde Chaldæus vertit, *quia miniſter eſt coram Domino exercituum.* Vnde Plato in Phædro ait triplicem eſſe ecſtaſin & furorem: Primò, vatum; Secundò, ſacerdotum; Tertiò, amantium. Nec enim aliquid ab hiſce tribus dignè fieri poſſe, niſi animus à corpore

A ſeuocetur, & extra ſe in ardorem & quaſi furorem rei amatæ, præſertim cæleſtis & diuinæ, rapiatur. Tertiò, ſicut angeli iugiter aſtant Deo, *Tertium.* in eumque intentam habent aciem mentis, ei iubilant & pſallant iugiter, Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus deus exercituum (*angelorum enim opus eſt laudare Deum*, ait S. Baſil. in pſalm. 28.) ita & iugiter orare ac pſallere debet ſacerdos, iuxta illud pſalm. 137. v. 2. *In conſpectu angelorum pſallam tibi.* Quartò, quia angelorum veritatem, ſinceritatem, *Quartum.* caſtitatem, puritatem, virtutem & zelum imitari debet, ac quaſi angelus eſſe inter homines, quaſi magiſter inter pueros, quaſi paſtor inter animalia. Quocirca aptè ex hoc loco Iſidor. Peluſ. Dorothei presbyteri leuitatem caſtigat libr. 1. epiſt. 319. *Cùm ſacerdos*, inquit, *gregis forma, & Eccleſiæ lumen dictus ſit, ac reuera ſit, ſubditos, vt ceram*

B *ſigillo, ſic ipſius moribus imprimi neceſſe eſt. Quocirca ſi lumen eſſe vis, ſcurrilitatem, ac riſus petulantiam odio inſectare: ne aliquos multos petulantiam ac procacitatem doceas. Sacerdos enim Domini omnipotentis angelus eſt: angelus autem riſum neſcit, Deo cum metu ac pauore miniſtrans.* Quintò, ſacerdos eſt angelus *Quintum.* conſecratione diuina, quia poteſtatem maiorem quam habeant angeli à Deo accepit. Sextò, ange- *Sextum.* lorum tria ſunt munia, ſcilicet purgare, illuminare & perficere, ut ait S. Dionyſ. in Cæleſt. hierar. Et, *angelorum perfectio & ſanctificatio*, ait S. Baſilius homil. de Spiritu ſancto. Eadem ſunt munia ſacerdotis. Eius enim quaſi mediatoris eſt reducere populum ad Deum: hinc oportet ut iugiter in mente abeat, videatque Deum, ad quem intendit populum reducere. Porrò quomodo quis Deum videre poſſit, paucis & pulchrè docet Plotinus, Platonicus licèt, libr. de

C Pulchr. c. 9. *Efficiatur, ait, diuinus, pulcher & deiformis, qui diuinam pulchritudinem ſit inſpecturus.* Audi & S. Ambroſ. lib. de Initiandis cap. 2. *Sacerdos eſt angelus; qui regnum Chriſti, & vitam æternam annunciat: non ſpecie tibi æſtimandus, ſed munere.* Socrates dicebat *os ſapientis* (qualis eſt ſacerdos) *eſſe quaſi oſtium templi*, quia ſicut hoc, ita & illud nonniſi ſacra pandit & promit. Septimò, angelorum eſt *Septimum.* perſeuerare in ſanctitate & ſanctificatione, ait ibidem Baſilius: qui enim in ea non perſeuerarunt, facti ſunt dæmones: ita ſacerdoti neceſſaria eſt perſeuerantia in ſuo opere & officio.

Si id verum fuit in Aarone & ſacerdotibus veteribus, certè longè verius eſt in Chriſtianis, qui ſacrificia & myſteria lōgè auguſtiora & diuiniora conficiunt, & tractant. De quibus aurea eſt ſententia S. Greg. Nazianz. Apol. 1. *Veritatis, ait, an-* *Gnome Patrum.*

D *tiſtes & propugnator, cum angelorum claſſe atque ordine eſt, cum archangelis Deum celebrat, ad ſupremum altare ſacrificia tranſmittit, ſimulq; cum Chriſto fungitur ſacerdotio, figmentum inſtaurat, imaginemq; Creatori ſiſtit, & ſupernum mundo opificē agit, &, vt quod maius eſt dicam Deus eſt, aliosq; deos efficit.* Rurſum S. Chryſoſt. homil. 2. in epiſt. 2. ad Timoth. *An ignoras, ait, quid ſit ſacerdos: Angelus vtique Domini eſt. Non ex ſeipſo loquitur: Si deſpicis, non illum deſpicis, ſed Deum qui illum ordinauit.* Sacerdos enim in ordinatione ſua, à ſolo Deo accipit poteſtatem remittendi peccata, conſecrandi corpus Chriſti, docendi, prædicandi, &c. Idem libr. 3. de Sacerdotio *Etenim, ait, ſacerdotium ipſum in terra quidem peragitur, ſed in rerum cæleſtium claſſem ordinemq; referendum eſt. Quippe non mortalis quiſpiam, non angelus,*

non archangelus, non alia quæuis creata potentia, ſed ipſe paracletus ordinem huiuſmodi diſpoſuit, qui mortalibus hominibus etiamnum in carne manentibus auctor fuit, ut angelorum miniſterium animo conciperent. Idcirco neceſſe eſt ſacerdotem ſic eſſe purum, vt ſi in ipſis cælis collocatus, inter cæleſtes illas virtutes medius ſtaret, Idem homil. 5. de verbis Iſaiæ demonſtrat ſacerdotem maiorem eſſe rege, & ſacerdotium maius eſſe regno: quia rex in terram dumtaxat, ſacerdos etiam in cælum ius habet: *Sacerdotis*, ait, *thronus in cælis collocatus eſt, & de cæleſtibus negotijs pronunciandi habet auctoritatem. Quis hæc dicit? Ipſe cælorum rex: Quæcumque ligaueritis ſuper terram, erunt ligata & in cælis; & quæcumque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cælis*, &c. *Itaque medius ſtat ſacerdos inter Deum & naturam humanam, illinc venientia beneficia ad nos deferens, & noſtras petitiones illuc deferens, Dominum iratum reconcilians vtrique naturæ, nos qui offendimus eripiens ex illius manibus. Ideoque Deus ipſum regale caput ſacerdotis manibus ſubijcit.* Sacerdotum ergo eſt cæleſte regnum. Hinc Auctor imperfecti hom. 18. in Matth. ait, *ſacerdotes eſſe vicarios Chriſti, & Chriſtum: & qui honorat ſacerdotem Chriſti, Chriſtum honorat: & qui iniuriat ſacerdotem Chriſti, iniuriat Chriſtum.*

Sacerdotes ſunt apes ob tres analogias

Appoſitè S. Ambroſ. ſerm. 5. ſacerdotes comparat apibus ob tres analogias. Prima eſt, *quia ſicut apes*, inquit, *de diuinarum Scripturarum floſculis ſuauia mella conficiunt, & quidquid ad medicinam pertinet animarum, oris ſui arte componunt.* Secunda, *quia ſicut apes caſtitatem corporis præferunt, cibum vitæ cæleſtis exhibent, aculeum legis exercent. Puri enim ad ſanctificationem, ſuaues ad refectionem, ſeueri ſunt ad vltionem.* Tertia, *quia velut aluearia quædam gratiam matris Eccleſiæ continent, in qua diuerſorum meritorum cellulas dulciſſimis prædicationibus componentes de vno Saluatoris examine Chriſtianorum examina multa producunt.* Denique S. Chryſoſt. lib. 2. de Sacerdotio: *Aſpicite*, ait, *ſacerdotis dignitatem. Agitur in terra, ſed officium cæleſtibus negotijs continetur. Non enim homo, non angelus, non archangelus, neu aliqua alia creatura, non virtus, ſed ipſe Spiritus ſanctus hoc munus inſtituit, atque adhuc manentes in carne miniſterio fungi præſtitit angelorum.* S. Ignatius epiſt. ad Smyrn. *Sacerdotium*, ait, *eſt ſumma omnium bonorum quæ in hominibus conſiſtunt: quòd ſi quis inhonorauerit, Deum inhonorat, & Dominum Ieſum Chriſtum primogenitum totius creaturæ, & ſolum naturæ principem ſacerdotem Dei.* Plura vide apud S. Chryſoſt. lib. 3. & 6. de Sacerdotio. Quocirca S. Franciſcus numquam ſuſtinuit ordinari ſacerdos, dictitans ſe tanta dignitate indignum. Addebatque, Si hinc occurreret mihi ſacerdos, illinc angelus, relicto angelo accurrerem ad ſacerdotem, eius manus oſcularer, peteremque ab eo benedictionem, quia ipſe corpus Chriſti conſecrat, nobiſque panem vitæ adminiſtrat. Sic & S. Hedwigis Duciſſa Poloniæ, mirè venerabatur ſacerdotes quaſi angelos Dei, ſupplexque ab eis petebat benedictionem, vti habet eius Vita.

Vers. 8.

Vos AVTEM RECESSISTIS DE VIA hac legis, ſcientiæ, veritatis, æquitatis & timoris diuini, quam Aaroni & Leuitis præſcripſi v. 5. & ſeqq. ideoque SCANDALIZASTIS PLVRIMOS IN LEGE, dando eis exemplum legis violandæ & contemnendæ: IRRITVM FECISTIS PACTVM LEVI] non A ſeruando pacti iam dicti conditiones, quas iam recenſui. Quocirca viciſſim nec ego ea quæ in hoc pacto promiſi, vobis ſeruabo aut præſtabo.

PROPTER QVOD ET EGO DEDI VOS CONTEMPTIBILES] Iuſtum enim eſt, ut ſacerdos contemnens Deum, pari modo condemnatur à populo, iuxta illud, quod Deus intentauit Heli 1. Reg. 2. 30. *Quicumque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Iuſtum eſt, ut qui honorem ſacerdotij commaculauit & inhonorauit, inhonoretur & ipſe, eòque magis, quo ex altiore honoris apice in imum vilitatis & contemptus corruit. Ita videmus nonnullos impuros ſacerdotes fieri ludibria hominum, & mortalium viliſſimos, quiſquilias, & peripſemata cenſeri. Pari modo S. Ambroſ. lib. de Dignit. ſacerd. c. 6. & S. Gregor. hom. 17. in Euang. docent, cauſam B cur ſacerdotes & clerici deſpiciantur, eſſe ipſorum inſcitiam, leuitatem, & malam vitam. Verè S. Auguſt. vel quiſquis eſt auctor. libr. de Bono viduitatis cap. 7. *Sicut ſtella*, inquit, *differt à ſtella in claritate, ſic ſacerdos differt à ſacerdote in conuerſatione. Multorum ſiquidem eſt vocari ſacerdotes, ſed non eſt omnium eſſe ſacerdotes*, &c. Quocirca ut apicem gradus & honoris ſui tueantur, honorent Deum, graduque ſuo dignè viuant, & miniſterium tam ſanctum ſanctè obeant. *Sobriam à turbis grauitatem, ſeueram vitam, ſingulare pondus dignitas ſibi vindicet ſacerdotalis*, ait S. Ambroſ. epiſt. 26. & S. Gregor. 2. p. Paſtor. cap. 1. *Tantum*, inquit, *debet actionem populi actio tranſcendere Præſulis, quantum diſtare ſolet à grege vita paſtoris. Sit* C *ergo neceſſe eſt cogitatione mundus, actione præcipuus, diſcretus in ſilentio, vtilis in verbo, ſingulis compaſſione proximus, præ cunctis contemplatione ſuſpenſus, benè agentibus per humilitatem ſocius, contra delinquentium vitia per zelum iuſtitiæ erectus, internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, exteriorum prouidentiam in internorum ſollicitudine non relinquens.* Denique S. Hieron. ad Heliodorum: *Domus Epiſcopi*, ait, *& conuerſatio quaſi in ſpecula poſita, magiſtra eſt publicæ diſciplinæ: quidquid fecerit, id ſibi omnes faciendum putant.*

Idea vitæ ſacerdotalis

ACCEPISTIS FACIEM IN LEGE] *Faciem*, id eſt *perſonam*, ut vertunt Septuag. perſonæ enim pars maximè digna & ſpectabilis eſt facies, per quam alij placent, alij diſplicent: vnde illi acceptantur, hi reijciuntur. Eſt hebraiſmus: Hebræi enim acceptationem perſonarum vocant acceptionem facierum, ob cauſam iam dictam. Vnde D Symmach. vertit, *euertiſti eſtis facies in lege.* Senſus eſt, q. d. Vos, ô ſacerdotes eratis iudices populi, cumque ſecundùm legem iudicare deberetis, ac tueri innocentes, orphanos, pupillos & pauperes, iudicaſtis ſecundùm reſpectum, vel acceptionem perſonarum; facies pingues, opulentas & ſplendidas diuitum & potentum faciebus macilentis, egenis, abiectis pauperum prætuliſtis, diuitibus cauſam & bona pauperum adiudicaſtis. Verùm ſic Propheta potiùs dixiſſet: Accepiſtis faciem in iudicio, non in lege. Accipere enim faciem in lege, eſt in lege exponenda, vel exequenda reſpicere non tam mentem legis, quàm perſonarum qualitatem & dignitatem, v. g. eximere à lege diuites, & ea obligare ac plectere pauperes, iuxta illud Iuuenal. ſatyr.

Dat veniam coruis, vexat cenſura columbas.

Multum enim mouet aſpectus faciei vel ad amorem

amorem, vel ad commiſerationem, vel ad odium, &c. Quocirca Areopagitæ Iudices incorrupti noctu, vel in tenebris iudicabant, ne qua facies illuſtris, vel abiecta eos moueret ad aliquem affectum, qui rectum iudicium peruerteret, ait Lucianus in Hermorimo. Primò ergo Vatabl. exponit, q.d. Si vobis aliqua quæſtio proponitur de lege, ô ſacerdotes, reſpondetis habito reſpectu perſonarum magis, quàm rei & veritatis, adulando diuitibus. Secundò, Theodor. q.d. Diuitum victimas, etiam mutilas & lege vetitas, accipiebatis & ſacrificabatis; pauperum verò reijciebatis: quod eſt vitium acceptionis perſonarum, æquè ac ſacrilegij. Tertiò, Rupert. q.d. Reſpexiſtis ad facies pulchras & opulentas mulierū alienigenarum, eaſque duxiſtis vxores; proprias verò Iſraelitides ad deformitatem, vel egeſtatem repudiaſtis: de hoc enim vitio in ſequentibus agit fusè, & ob illud reprobat & reijcit eorum victimas & ſacrificia v. 13. Aliter vertunt Syrus & Arabicus vterque, ſcilicet, *accepiſtis in facie legem*, quod aliqui ſic explicant: *In facie*, id eſt, in ſuperficie. q. d. Corticem legis coram hominibus impletis, at non legis mentem & ſenſum; q. d. Hypocritæ eſtis.

10. Numquid non pater vnus omnium noſtrûm? Numquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrûm fratrem ſuum violans pactum patrum noſtrorum?

11. Tranſgreſſus eſt Iuda, & abominatio facta eſt in Iſrael, & in Ieruſalem: quia contaminauit Iudas ſanctificationem Domini, quam dilexit: & habuit filiam dei alieni.

12. Diſperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magiſtrum, & diſcipulum de tabernaculis Iacob, & offerentes munus Domino exercituum.

13. Et hoc rurſum feciſtis, operiebatis lachrymis altare Domini, fletu & mugitu, ita ut non reſpiciam vltrà ad ſacrificium, nec accipiam placabile quid de manu veſtra.

14. Et dixiſtis: Quam ob cauſam? quia Dominus teſtificatus eſt inter te, & vxorem pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti: & hæc particeps tua, & vxor fœderis tui.

15. Nónne vnus fecit, & reſiduum ſpiritus eius eſt? Et quid vnus quærit, niſi ſemen Dei? Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum, & vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.

16. Cùm odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Iſrael: operiet autem iniquitas veſtimentum eius, dicit Dominus exercituum: cuſtodite ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere.

17. Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris, & dixiſtis: in quo eum fecimus laborare? In eo quòd dicitis: Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent: aut certè vbi eſt Deus iudicij?

Vers. 10. Nvmqvid non pater vnvs omnivm noſtrvm?] Tranſit Propheta ad alterum ſacerdotum (hi enim in ſcelere erant duces) & populi illo æuo vitium, ſcilicet quòd poſt reditum è Babylone vxores ſuas Iſraelitides, ex paupertate, ſenectute, labore, morbis & ærumnis repudiarent, ut vult S. Hieron. aut potiùs ut ancillas haberent & deſpicerent, ut vult Lyran. (vnde tantùm ait *deſpicitis*, idque tertiò repetit; & verſ. 16. ſuadet, ut potiùs eas dimittant) ac earum loco alienigenas, iuuenculas, diuites & formoſas ducerent, contra legem id vetantem Deuter. 7. v. 3. eaſque quaſi coniuges honorarent. Idem vitium taxat & emendat Eſdras Malachiæ coæuus c. 9. & 10. Porrò vtitur duobus argumentis ad amorem coniugum indeque ad coniugium ipſum reconciliandum & redintegrandum. Prius petit à communione ſanguinis, quòd ſcilicet vnum eumdemque habeant patrem, vel Iacob, ut volunt Hebræi; vel potiùs primum patriarcham Abraham: hic enim Eccli 46. 20. vocatur pater multitudinis Gentium. Hoc enim ſignificat heb. nomen Abraham: & ab eo Iudæi ſe vocabant & iactabant filios Abrahæ. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Lyran. & alij. Senſus eſt, q.d. Vos, ô Iudæi, cum Iudæis vxoribus coniugati, inuicem eſtis fratres & ſorores. Habetis enim vnum communem patrem Abraham, æquè ac Iſaac & Iacob ſiue Iſrael, à quo Iſraelitæ nuncupamini, ſicut ab Abraham Abrahamitæ: æquum ergo eſt, ut inuicem honoretis & ametis amore, & honore fraterno, quaſi filios eiuſdem domus & familiæ Abrahæ. Nolite ergo iniurij eſſe Abrahæ, Iſaac & Iacob, deſpiciendo vxores veſtras, quæ ſunt filiæ Abrahæ, Iſaac & Iacob. Nolite ſcindere hãc familiæ veſtræ vnionem, imò vnitatem: nolite ſororibus veſtris præponere extraneas & alienigenas. Poſterius petit à communione religionis, quòd ſcilicet omnes habeant colantque vnum Deum; qui licèt creauerit cælum & terram, omneſque gentes, propriè tamen creauit, id eſt, in ſuam Eccleſiam, populum, gentem efformauit, adſciuit & adoptauit Hebræos, quos in ſua fide, religione, cultu & Synagoga quaſi nouum & ſpiritualem populum creauit, infundens ſui cognitionem, timorem & amorem: iuxta illud Deuter. 32. 6 *Numquid non ipſe pater tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creauit te?* Et verſ. 18. *Deum qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui.* Deus ergo eſt creator omnium per naturam, ſed proprius Hebræorum per fidem & gratiam. Sic Apoſtolus ait, Chriſtianos in Chriſto quaſi communi patre per baptiſmum eſſe renatos, regeneratos, & factos nouam creaturam, non naturalem, ſed ſpiritualem, ideoque quaſi fratres inuicem arctiſſimè vniri, & amare debere; eò quòd omnibus ſit *vnus Deus, vna fides, vnum baptiſma*, Epheſ. 4. 4. Senſus ergo eſt, q.d. Si Abrahæ amor & veneratio vos non tangit, tangat timor amorque Dei veſtri: nolite à Deo veſtro, eiuſque filiabus apoſtatare ad filias idololatrarum, quæ certò vos ad idola ſua abducent, vti abduxerunt Salomonem: nolite Deo id vetanti eſſe rebelles; alioqui credite & formidate eum ſui contemptus

Coniugij vincula dua. Primum.

Secundum.

acrem fore vindicem, & vltorem fandi atque nefandi. Cùm ergo duplici vinculo tam arcto ſanguinis & religionis, vxoribus veſtris ſitis obſtricti, nolite illud abrumpere & violare.

QVARE ERGO DESPICIT VNVSQVISQVE NOSTRVM FRATREM SVVM?] Lyran. putat hic redargui odia & lites, quibus inter ſe diſſidebant & contendebant Iudæi: vnde ut eos ad concordiam redigat, dixit eos vnum habere patrem Abraham, & vnum colere Iſraelis Deum. Verùm Propheta propriè non de quouis eorum diſſidio hic agit, ſed de eo quod naſcebatur ex eo, quòd vxores Iſraelitides repudiarent, vel potiùs deſpicerent, ut ait Propheta, hoc eſt, eis anteferrent alienigenas pulchras & opulentas, quas honorabãt ut coniuges, Iſraelitides verò deprimebant habebantque ut ancillas & ſeruas. Inde enim offendebantur non tantùm ipſæ, ſed & earum fratres, parentes, cognati, ideoque odijs & iurgijs inter ſe certabant. Senſus ergo eſt, q. d. Cur veteres uxores contemnimus, & fratrum noſtrorum abijcimus filias? ait S. Hieron. qui proinde per *fratrem* accipit ſocerum: deſpiciendo enim ſoceri filiam, deſpiciebant ipſum ſocerum, exteroſque affines. Rurſum ſub *fratre* more Scripturæ per enallagen accipe quoque ſororem, id eſt cognatam, vel congenerem, putà Hebræam. Sicut enim ſub viro ſubintelligi ſolet mulier, ſic & ſub fratre ſoror. Senſus ergo eſt q. d. Deſpicitis vxores, quæ ſunt ſorores veſtræ, quia eiuſdem generis & gentis, putà Hebrææ. ita Arias. Porrò modeſtiæ causâ dicit Propheta, *Vnuſquiſq; noſtrum*, non Veſtrû, ut correptio ſit lenior, utpote qua ſeipſum includat, cùm tamen ipſe accuſa huic culpæ non eſſet affinis. Senſus ergo eſt, q. d. *Vnuſquiſque noſtrum*, id eſt, plerique è populo noſtro.

VIOLANS PACTVM PATRVM NOSTRORVM] *Pactum* ſcilicet, quod cum Deo iniuimus, promittendo nos ſeruaturos eius leges. inter quas una eſt de non ducendis alienigenis. Per *pactum* ergo metonymicè accipe legem, quæ erat conditio pacti, quod Iudæi cũ Deo pepigerant. ita S. Hieron. Remig. Rupert. & alij; præſertim quia, ut ait Arias, per has vxores, utpote idololatras, ſenſim mariti pelliciebantur ad apoſtatandum à Deo, & conſequenter à pacto quo promiſerant ſe Deum ſemper culturos, ac ad deflectendum ad earum idola, ſuperſtitiones & vitia, uti contigit Salomoni.

VERS. 11. TRANSGRESSVS EST IVDA pactum & legem iam dictam: ET ABOMINATIO FACTA EST IN ISRAEL] Idem dicit exaggerando alijs & acrioribus verbis. Poſt reditum enim è captiuitate non erat alius Iſrael, quàm Iuda & Iudæi.

Sanctitas Dei octuplex. QVIA CONTAMINAVIT IVDAS SANCTIFICATIONEM DOMINI] Per *ſanctificationem*, vel, ut
Prima. hebr. eſt קֹדֶשׁ *codeſc*, id eſt, *ſanctitatem*; Tigurina,
Secunda. *ſanctum*; Septuag. *ſancta*, accipi poteſt Primò,
Tertia. ſancta Dei lex; Secundò, ſanctus Dei cultus; Tertiò, ſanctitas vitæ, ad quam obligabatur Iſrael eamque profitebatur, & inde vocabatur gens ſancta, Deo ſcilicet dicata & deuota, iuxta illud Exodi 19. 6. *Eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta.* Vnde Chald. vertit, *violauerunt viri domus Iuda animam ſuam, quæ erat ſanctificata coram Domino & dilecta.* Idem tropolog. facit quiuis peccator: hic enim per peccatum polluit templum, quod in anima ſanctificarat ſibi Deus, ex eoque

A facit fanum profanum, imò ſacrilegum diaboli; uti docet Apoſtolus 1. Corinth. 6. 19. *An neſcitis*, ait, *quoniam membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti, qui in vobis eſt, quem habetis à Deo?* Quartò, *Quarta.*
ſanctitas fidei & religionis: quia per uxores idololatras abducebantur à vera Dei fide ad fidem & cultum idolorum. ita Lyran. Quintò, ſancti- *Quinta.*
tas templi: templum enim hebr. *codeſc*, id eſt ſanctitas, vocatur; quia ſanctiſſimum, & ſanctiſſimè colendum. Nam peccatores ſuis ſceleribus polluunt terram, & maximè templum in quo verſantur, q. d. Deus deſpicit veſtras oblationes & victimas, ut dixi verſ. 13. quia vos eius legem deſpicitis, ac templum veſtris connubijs cum idololatris polluitis. Sextò, ſanctitas charitatis, putà *Sexta.*
generis neceſſitudo, gentiſque ſuæ ſancta unio, quam ipſi violabant contribules ſuas repudiando, vel deſpiciendo, & alienigenas ſuperinducendo.
B Septimò, ſanctitas matrimonij, quam ipſi *Septima.*
per diuortium commaculabant. ita Vatabl. Octa- *Octaua.*
uò, & optimè, ſanctitas Iudæ erat ſeparatio à Gentibus, qua iuxta legem Dei, Iuda ut populus dicatus Deo ſeparabat ſe à commercio, ac præſertim à connubio Gentium idololatrarum. ita S. Hier. Remig. & Hugo, iuxta illud pſal. 113. 2. *Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius*, id eſt, gens ſeparata ab alijs, quaſi Deo dicata & ſancta, Deumq; colens, celebrans & ſanctificans. Denique ſanctifi- *Nona.*
catio, vel ſanctitas Dei propriè eſt illa, quâ ipſe in ſe ſanctus eſt, ac ut talis ab hominibus cognoſcitur & colitur. Hæc enim profanatur, ſi quis eam cum idolis & idololatris commiſceat. Vnde cauſam dat, ſeque explicat dum ſubdit: *Et habuit filiam Dei alieni.*

Tropol. octuplicem hanc ſanctitatem polluit *Octuplicem Dei ſanctitate polluit peccator.*
C & violat quiuis fidelis dum peccat. Ipſe enim per fidem, baptiſmum & gratiam eſt ſanctificatus Deique cultui dicatus, ac præſertim Sacerdos & Religioſus, qui per ordinationem, vel profeſſionem Deo propriè eſt conſecratus. Peccatum ergo octuplicis rei ſacræ eſt pollutio & profanatio, (ut patet per ſingula iam dicta diſcurrenti, eaque peccato applicanti) ac conſequenter quaſi octuplex eſt ſacrilegium. Vnde Septuag. vertunt in plurali, *quia contaminauit Iudas ſancta Domini, in quibus*, id eſt, quæ *dilexit Dominus*, ideòque accuratè præcepit voluitque à nobis obſeruari. Hiſce minatur Iſaias c. 26. v. 10. dicens, *In terra ſanctorum iniqua geſſit, non videbit gloriam Domini.* Porrò fideles, & præſertim Religioſos, per fidem, gratiam & vota connubium & nuptias inire cum Chriſto, eique animas ſuas quaſi ſponſas deſpon-
D dere; ac proinde ſi illud peccando violent & diſſoluant, ſpiritualiter adulteros eſſe, patet ex illo 2. Corinth. 11. 2. *Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Quod enim in nuptijs carnalibus efficit verbum illud *volo*, hoc in ſpiri- *Anima ſancta nupta eſt Deo.*
tualibus efficit verbum *voueo*. Nam, ut ait S. Bernard. ſerm. 85. in Cant. *non terret celſitudo, quam ſociat ſimilitudo, amor conciliat, profeſſio maritat. Profeſſionis forma hæc eſt: Iuraui & ſtatui cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ.* Et mox: *Ergo quam videris animam relictis omnibus, verbo votis omnibus inhærere, verbo viuere, verbo ſe regere, de verbo concipere quod pariat verbo, quæ poſſit dicere: Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum, putà coniugem verboque maritatam.* Quocirca S. Agnes, teſte S. Ambroſ. ſerm. 90. dicebat iuueni ſe ambienti: *Ipſi ſum deſponſata, cui*

angeli

angeli ſeruiunt, cuius pulchritudinem ſol & luna mirantur, cuius mater virgo eſt, cuius pater feminã neſcit: quem cùm amauero, caſta ſum; cùm tetigero, munda ſum; cùm accepero, virgo ſum. Annulo ſuo ſubarrhauit me, & immenſis monilibus ornauit me. Ipſi ſoli ſeruo fidem, ipſi me totâ deuotione committo. Hoc eſt quod Deus promiſit per Oſee c.2.19. *Sponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio, & in miſericordia & in miſerationibus: & ſponſabo te mihi in fide, & ſcies quia ego Dominus.* Vide ibi dicta.

ET HABVIT FILIAM DEI ALIENI] ſcilicet in coniugem. Nam hebr. eſt בָּעַל *baal*, id eſt maritauit, matrimonio ſibi iunxit, poſſedit ut amore ardens maritus. *Filiam Dei alieni* vocat alienigenam, quæ colit Deum, non verum Iſraelis, ſed alienum, putà aliarum gentium idolum & dæmonem, tamquam Deum & patrem ſuum.

Filia Dei alieni eſt concupiſcentia. Tropol. *filia Dei alieni* eſt concupiſcentia carnis, & oculorum, ac ſuperbia vitæ cui quaſi ſponſæ, imò adulteræ inſano amore copulatur peccatór. Audiſti culpam Iſraelis: audi pœnam; & ex huius grauitate, illius grauitatẽ æſtima. Ait ergo:

VERS. 12. DISPERDET DOMINVS VIRVM QVI FECERIT HOC, MAGISTRVM ET DISCIPVLVM] Hebr. עֵר וְעֹנֶה *er veone*, id eſt excitantem, vel vigilem, & reſpondentem. Excitans & vigil eſt magiſter, qui vigilat ut vera veſtiget, doceat, tueatur, ac mentem diſcipuli excitet, ſtimulet & acuat, nunc docendo nunc diſputando, nunc interrogando: reſpondens eſt diſcipulus, cuius eſt magiſtro excitanti & interroganti reſpondere. Senſus ergo eſt, q.d. Deus diſperdet Iudæum, qui ſua vxore deſpectâ ducit alienigenam, quiſquis ille ſit, ſiue doctor, ſiue diſcipulus; ſiue ſacerdos, ſiue laicus, ſiue nobilis, ſiue plebeius. ita S. Hieron. Secundò Tigurina *er veone* vertit, *eum qui auctor eſt, & qui obſequitur.* q.d. Auctorem & executorem ſceleris diſperdet Deus. Tertiò, Chald. vertit, *filium & nepotem.* Filius enim eſt is qui excitat & generat nepotem: vnde nepos ei reſpondet. Quartò, Clarius & Ariss vertunt, *eum qui in domo pulſat*, vel *à ſomno excitat, & eum qui pulſanti* vel *excitanti reſpondet.* q.d. Omnes omnino in tali familia diſperdet Deus. Quintò, Septuag. pro עֵר *er*, legentes עַד *ad*, id eſt *vſque*, vertunt, *donec humilietur de tabernaculis Iacob*: Hebr. enim עָנָה *ana* ſignificat humiliare, & reſpondere.

ET OFFERENTES MVNVS] quaſi dicat. Etiamſi ſit ſacerdos offerens hoſtias. ita Chald. & S. Cyrill.

VERS. 13. ET HOC RVRSVM FECISTIS: Tigurina, *deinde & hæc adiicitis*: Chald. *& hoc ſecundo facitis.* q.d. Priori ſceleri, quo alienigenas ducitis, ſecundum adiicitis, ſcilicet: OPERIEBATIS LACHRYMIS ALTARE DOMINI] q.d. Priores vxores quas deſpiciebatis, ita viliter & miſerè quaſi ancillas & ſeruas tractabatis, imò malè mulctabatis, ut illæ afflictiſſimæ confugerent ad templum, ibique ante altare lachrymas vberrimas profunderent, querentes apud me de veſtra iniuria, poſcentesque opem & vindictam. ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. & alij paſſim, excepto Lyrano, qui ſic explicat, q.d. Vos in coniugio cum alienigenis permanentes, ut hoc ſcelus expietis, curritis ad templum, ibique lachrymis profuſis veniam poſtulatis. Verum fruſtrà: quia propoſitum vos emendandi non concipitis, ſed in ſcelere & ma-

A trimonio illegitimo perſiſtere vultis. Quem ſenſum ſecutus S. Chryſoſt. tropol. hæc refert ad eos qui rapiunt aliena, vtque rapinam expient, partem dant templo, vel pauperibus: *Iudaica*, inquit, *huiuſmodi eleemoſyna eſt, imò verò diabolica. Non vult Chriſtus rapina nutriri*, &c. Ita ipſe homil. 86. in Matth.

MVGITV] Septuag. & Chald. *gemitu*; Pagnin. *clamore*; Noſter efficaciùs vertit, *mugitu*, mugitus enim propriè eſt vox horriſona boum. Vnde Statius 11. Theb. de Ioue in taurum mutato, cùm veheret Europam, ita canit:

Dignatus virgine noſtrâ

Terga premi, & placidas falſum mugire per vndas.

Hinc per catachreſin cæteris animalibus, & homini, quin & terræ ac mari tribuitur. Vnde Virgil. 3. Æneid. *Terram mugire videbis*, & lib. 6. *Solum*

B *mugit ſub pedibus*, ac Catull. epig. 64. de Berecynthia: *Fremitu mugienti loca cuncta reſonant.* Significat ergo mugitus hic ingentem vxorum à maritis deſpectarum complorationem, ex ingenti afflictione & dolore manantem, ita ut non mulierum more eiulare, ſed boum more mugire viderentur, iuxta illud Oenonæ ad Paridem apud Ouidium:

Impleuiq́; ſacram querulis vlulatibus Idam.

ITA VT NON ASPICIAM VLTRA AD SACRIFICIVM] Quia aſpicio ad lachrymas & mugitum vxorum, quas vos opprimitis: magis enim illæ, vtpote iuſtæ & miſerabiles, me mouent, quam iniqua & impura ſacrificia crudelium.

QVIA DOMINVS TESTIFICATVS], Hebr. הֵעִיד *heid*, id eſt *proteſtatus eſt*, hanc eſſe ſuam mentem VERS. 14.

C & voluntatem, hoc eſt, præcepit & ſanxit matrimonium inſolubile, utque maritus amet vxorem, & propter eam relinquat patrem & matrẽ, Geneſ. 2. 24. vos autem hanc proteſtationem & legem meam violatis, relinquendo & deſpiciendo vxores veſtras. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & Lyran.

Secundò, hebr. *heid* cum Tigurina verti poteſt, *teſtatus*, & cum Vatabl. *teſtificari poteſt*, ut alludatur ad ritum veterum Hebræorum, qui Deo teſte & nymphagogo, ut ait Theodor. contrahebant coniugium, ut eo ſanctius & inuiolabilius eſſet, quo Deo quaſi præſente & paranympho fuerat conciliatum. Vnde Laban Geneſ. 31. v. 49. inuocans Deum teſtem, ait ad Iacob generum ſuum: *Intueatur & iudicet Dominus inter nos, quando receſſerimus à nobis. ſi afflixeris*

Deus nuptiarum conciliator & vindex.

D *filias meas, & ſi introduxeris alias vxores ſuper eas: nullus ſermonis noſtri teſtis eſt abſque Deo, qui præſens reſpicit: indeq́; locus vocatus eſt Galaad, id eſt, tumulus teſtis.* Sic & Raguel filiam Saram copulauit Tobiæ inuocans Deum, dicenſque: *Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob vobiſcum ſit, & ipſe coniungat vos.* Idem apprecatur ſacerdos coniugibus Chriſtianis, dum eos coniungit & benedicit. Sic & Gentilibus adeò ſancta erant matrimonij vincula & iura, ut ea non niſi dijs teſtibus & præſidibus inuocatis, & per ſacrificia conciliatis inirent. Audi Valerium Flaccum lib. 8. Argonaut.

Ritus nuptiarum apud Gentiles.

Inde vbi ſacrificas cum coniuge venit ad aras
Æſonides, vnaq́; adeunt, pariterq́; precari
Incipiunt, ignem Pollux vndamq́; iugalem
Prætulit, vt dextrum pariter vertantur in orbem.

Et paulò poſt:

Primus

Primus & ecce fero quatioque hanc lampada veſtro
Coniugio primus celebro dotalia ſacra.

Quocirca Modeſtinus l. 1. ff. de ritu nupt. nuptias definit diuini & humani iuris coniunctionem. Et Gordianus in l. *Aduerſus*, C. de crim. exp. hered. vxorem rei diuinæ & humanæ ſociam appellat. Hinc & nuptias non copulabant, niſi captatis priùs augurijs, ut ex deorum voluntate eas auſpicatas & proſperas fore renuntiarent auſpices. Hinc Claudianus epiſt. ad Serenam:

Me iungeret auſpex
Purpura me ſancto cingeret aula toro.

Idem in Ruffin. lib. 1.

——— *Hac auſpice tæda*
Oedipodem matri, natæ iunxere Thyeſten.

Iuno coniugij præſes. Propriè autem Iunonem nupturi inuocabant illique multos habebant honores, quòd illam iungendis & conciliandis coniugijs præeſſe cenſerent. Docet id Ouid. in epiſt. Medeæ ad Iaſonem:

B

Conſcia ſit Iuno, ſacris præfecta maritis.

Et in epiſt. Hypſipyles:

Non ego ſum furtim tibi cognita: pronuba Iuno
Adfuit.

Et Virgil. lib. 4 Æneid.

Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curæ.

Et Statius in Syluis:

Dat Iuno verenda
Vincula, & inſigni geminat concordia tæda.

Porrò Iunoni ſacra facientes, fel victimæ diuulſum abijciebant, ut myſticè ſignificarent bilem omnem & iracundiam à nuptijs abeſſe oportere. ita Plutarch. in Coniug. præceptis. Huc ſpectat Numæ, qui Romulo ſucceſſit, lex apud Gellium l. 4. c. 3. *Pellex aram Iunonis non tangito. ſi tãgit, Iunoni crinibus demiſsis agnam feminam cædito.* Inuo-

C

cabant & Deum ſanctum Fidium, ſiue Medium Fidium, quaſi fidei præſidem, & ſancti fœderis conciliatorem & vindicẽ: de quo Ouid. l. 6. Faſto. & S. Auguſt. li. 18. Ciuit. 19. *Sabini, ait, regem ſuum primum Sangum ſiue, vt aliqui appellant, Sanctum, retulerunt in deos.* Tam ſancta erant Gentilium connubia, quàm religioſa ergo & inuiolata eadem apud Chriſtianos ſint oportet?

Septem argumenta auocantia à repudio & adulterio. Primum. Nota Malachiam dehortatur hic Iudæos à deſpectu & repudio vxorum Iſraelitidarum ſeptem argumentis. Primum eſt, quia Deus à geneſi mundi ſanxit matrimonij vinculum, voluitque eſſe perpetuum. Idem ex more & ritu connubiorum teſtis fuit & quaſi conciliator matrimonij tui: noli ergo matrimonij tam ſanctè à Deo

D

ſanciti, iura violare. ita S. Chryſoſt. homil. de Libello repudij tom. 4.

INTER TE ET VXOREM PVBERTATIS TVÆ] *Secundum.* Eſt hoc ſecundum argumentum, q. d. Hæc eſt vxor tua prima & legitima, quam in pubertate, id eſt, cùm primùm factus es puber, purà quam adoleſcens duxiſti: noli ergo primos & teneros eius amores abrumpere.

QVAM TV DESPEXISTI] Hebr. *ſcandaliſti*; Chald. *mentitus es.*

ET HÆC PARTICEPS TVA] Pagnin. *ſocia tua*; *Tertium.* Tigurina, *conſors tua.* Eſt tertium argumentum, q. d. Sicut Deus Adæ dedit Euam in adiutorium tam generationis, quam vitæ: ita idem hanc è gente tua dedit tibi quaſi ſociam & conſortem familiæ, laborum & bonorum omnium, æquè ac malorum. Cùm ergò hæc tibi tanto tempore fida & indiuidua fuerit comes & ſocia, no-

A

li in extremo vitæ eam deſerere: noli hanc maculam dare in gloriam tuam: noli comœdiam & fabulam vitæ tuæ, tam indigna cataſtrophe concludere.

ET VXOR FOEDERIS TVI] Eſt quartum argumentum, q. d. Hæc eſt vxor, cum qua primum matrimonij fœdus inijſti: noli ergo hoc fœdus infringere, ne voceris & reipſa ſis fœdifragus. *Quartum.*

NONNE VNVS FECIT?] Eſt quintum argumentum, q. d. Deus vnus primitus fecit vnam feminam, ſcilicet Euam; & vnum marem, ſcilicet Adam, ut inter hos duos, & conſequenter inter exteros omnes coniuges ex eis progenerandos, eſſet vnum & indiuiſibile coniugium, nec enim Adam poterat alteri vxori iungi, quam Euæ, cum non eſſet alia creata à Deo; nec Eua ad alium virum diuertere, quàm ad Adam, cùm non eſſet *Vers. 15. Quintum.*

B

alius vir in mundo. Noli ergo hanc Dei ſanctionem & vnitatem coniugij infringere: noli protoplaſtorum Adæ & Euæ eſſe degener: ita S. Hieron. Theodor. Remig. Lyran.

Secundò, Chald. per vnum accipit Abraham, vertit enim, *nónne vnus fuit Abraham, ex quo propagatum eſt ſæculum? & quid vnus quæſiuit, niſi vt permaneret ſibi proles in conſpectu Domini?* q. d. Abraham pater veſter ex quo tota gens veſtra deſcendit, non deſpexit Saram, licèt ſterilem, ſed ea petente duxit Agar; quia ex ea non voluptatem, ut vos, ſed prolem quæſiuit. Et Tigurina, Pagnin. & Vatabl. *an non & vnus hoc fecit, in quo excellens* (Hebr. enim שְׁאָר *ſear* & reſiduum & excellens ſignificat) *fuit ſpiritus? Quid verò vnus ille fecit? quærebat ſemen Dei:* hoc eſt, Abraham cùm vnus eſſet & ſine liberis, virque excellentiſſimus,

C

non fecit hoc quod vos facitis. q. d. Deſpicitis & repudiatis vxores veſtras ſine maiorum exemplo, imò contra eorum exemplum: nam vos ex vxoribus procreaſtis proles, quas quærebat & ex Sara procreare non poterat Abraham; nec tamen idcirco eam deſpexit, multò minùs repudiauit. Eſtis ergo non legitimi filij Abrahæ, ſed degeneres & ſpurij.

ET RESIDVVM SPIRITVS EIVS EST] Eſt ſextum argumentum, q. d. Deus ex ſe vnum humanum ſpiritum, halitumque vitalem creauit, cuius vnam quaſi partem dedit Adamo, alteram reliquam feminæ, putà Euæ. Ergo non debetis hanc vnitatem diſcindere diuortio. Femina enim eſt quaſi dimidium viri, tum corpore, quia ex reſiduo viri, putà ex coſta, formata eſt; tum *Sextum.*

D

ſpiritu, quia halitum vitalem quem Deus inſufflauit in Adam, eum poſtea diuiſit cum Eua, eum eumdem non numero, ſed ſpecie, id eſt humanum & ſimilem, in eam inſufflauit, fecitque ut ipſa eſſet animal, imò homo viuens. ita S. Chryſoſt. hom. de Libello repudij. Hinc Secundò, poteſt ſpiritus accipi pro amore & affectu: quia enim Adam & Eua ex eodem quaſi corpore, & halitu vitali efformati ſunt & conſtant, hinc pariter eumdem habent ſpiritum, id eſt, affectum amoris à natura ingeneratum, quo mulier virum, & vir mulierem quaſi ſui compartem, ac ſui dimidium, imò quaſi alterum ſe intimè amat & diligit. Cauſa enim & finis, cur Deus ex viro formarit feminam, fuit, ut ijs ingeneraret ſummum erga ſe inuicem amorem, & coniunctionem in coniugio, ut numquam cogitarent de diuortio vel repudio, quia per hoc diſcinditur

vnum

vnum quaſi corpus viri & feminæ, vnuſque ſpiritus, non tantùm humanus, ſed & diuinus, vtpote à Deo eis aſpiratus, quaſi diuinæ particula auræ. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Albert. & Lyranus. Aliter Arias: ſpiritum enim accipit pro mente, conſilio, iudicio. Vnde ſic vertit, *& non vnus fecit, & reſiduum ſpiritus illi: & quid vnusille quærens? Semen Dei*; ſicque explicat, q. d. Non vnus veſtrûm hoc peccatum diuortij commiſit, ſed plurimi: vnde vix eſt vnus qui habet reſiduum ſpiritus, id eſt, ſanæ mentis, conſilij & iudicij. Quid enim ſinguli quærunt? Anne ſemen Dei, ut ſcilicet proles fideles Deo gignant? Nequaquam; ſed cupiunt ſuam explere libidinem.

Septimum. ET QVID VNVS QVÆRIT NISI SEMEN DEI?] Eſt ſeptimum argumentum, q. d. Quid vnus, putà Deus, ex vnius cum vna coniugio, à ſe ſancito intendit & quærit, niſi filios fideles & ſanctos ſibi gigni, ex fideli patre & matre, nō autem infideles ex alienigenis? Matres enim alienigenæ & idololatræ, quas vos, ô Iudæi, ambitis, inſtillabunt ſuis prolibus amorem & cultum ſuorum idolorum, in eoque eas educabunt. ita S. Hieron. & alij eius ſequaces. Significat Iudæos in matrimonio non debere ſtudere voluptati & libidini, ideoque ambire alienigenas; ſed proli, eiuſque educationi piæ & ſanctæ, quam à ſolis vxoribus Iſraelitis ſperare poſſunt, ac proinde eas retinendas & ambiendas eſſe.

Moral. de amore coniugum. Moraliter notent concionatores, haſce ſeptem rationes, quibus demonſtratur à Deo ſanctitas & inſolubilitas matrimonij, iiſque vtantur contra diuortia, & adulteria, æquè ac iurgia & litigia coniugum, ut eis coniugalem ſanctumque amorem perſuadeant. Item ut diſſuadeant Catholicis, ne matrimonia ineant cum hæreticis, hi enim ſunt alienigenæ, qui proles educabunt in aliena fide, id eſt, in perfidia & hæreſi. Exempla illuſtria amoris coniugalis Gentilium recenſet Valer. Maxim. l. 4. c. 6.

Spiritus triplex. CVSTODITE ERGO SPIRITVM VESTRVM] Primò, *ſpiritum*, id eſt, animam & voluntatem cuſtodite à peccato libidinis, amoris & coniugij cum alienigenis, atque ex aduerſo à peccato deſpectus & repudij vxorum priſtinarum, quæ ſunt Iſraelitides. ita S. Hieron. Secundò, Remig. Albert. & Lyran. per *ſpiritum* accipiūt vxorem: hanc enim ſuprà vocauit *reſiduum ſpiritus*, viri, q. d. Cuſtodite amorem priſtinum erga vxores, quæ ſunt quaſi dimidium ſpiritus, id eſt animæ veſtræ. Vnde explicans ſubdit: *Et vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.* Tertiò, à Caſtro, q. d. Cuſtodite ſpiritum Abrahæ, ut ſicut ille amauit Saram, ita vos ametis vxores veſtras. Quartò, Tigurina vertit, *vos igitur quàm chara eſt anima veſtra, cauete ne in vxores, quæ vobis in iuuentute deſponſæ ſunt, perfidi ſitis.* Quintò, Arias ex Hebræo vertit, *cuſtodite in ſpiritu veſtro*, q. d. In re hac tanti momenti, ne ſinatis vos agi temeritate & libidine, ſed agite omnia certo & maturo ſpiritu ac iudicio. Sextò, Vatabl. vertit, *ſeruate igitur vos in ſpiritu veſtro, & ne præuaricemini*, hoc eſt, neque animo, neque corpore peccetis in Deum. Septimò, neruoſiùs & germaniùs per *ſpiritum* accipe amorem & affectum, quem vir gerere debet erga vxorem, quaſi alteram corporis & ſpiritus ſui partem. Hoc enim ſignificat vox illatiua *ergo*, ſcilicet Pro-

A phetam reſpicere ad *reſiduum ſpiritus* de quo dixit ſuprà. q. d. Mulier & vir habent eumdem ſpiritum, vti vitalem, ita moralem amoris mutui, ut dixi ſuprà: ergo par eſt ut eumdem ſtudioſè cuſtodiant. Huc accedit P. Pineda in Iob 19. 17. qui per ſpiritum accipit halitum, quem ſibi inuicem communicant maritus & vxor crebris colloquijs, & conuerſatione. Eſt ergo in illis reciprocatio ſpiritus, iuxta illud Iobi: *Halitum meum exhorruit vxor mea.* Senſus ergo eſt, q. d. Cuſtodite halitum veſtrum, ne eum communicetis mulieri alienigenæ, ſed tantùm vxori legitimæ, hoc eſt, nolite conuiuere, conuerſari, colloqui & commiſceri alienigenæ, ſed Iſraelitidi dumtaxat, quam primitus coniugem duxiſtis.

Moral. de fuga mulierum etiam deuotarum. Moral. cuſtodiant viri ſpiritum caſtum & virilem: quia nihil eſt quod eum, etiam in Eccle- B ſiaſticis & deuotis, ita emolliat & effeminet, atque amor etiam in ſpeciem pius feminarum, præſertim alienigenarum. Exemplum eſt in Sardanapalo, vltimo Niniues rege & monarcha, quem inquit Iuſtinus li. 1. *Arbactus inuenit inter ſcortorum greges purpuram colo nentem, & muliebri habitu cum mollitie corporis, & oculorum laſciuia omnes feminas anteeuntem, penſa inter virgines partientem.* Sic Iezabel dominata eſt Achabo, concubinæ Salomoni, Dalila Samſoni, Omphala Herculi, vti deſcribit Seneca in Hippolyto:

Natus Alcmena poſuit pharetram,
Paſſus aptari digitis ſmaragdos, &c.

Clariùs verò Deianira apud Ouidium de Her- C cule ita canit:

Vidit in Herculeo ſuſpenſa monilia collo,
Ille, qui cælum ſarcina parua fuit,
Craſſaq; robuſto deduxens pollice fila.
Æquaq; formoſæ penſa rependis heræ.
Diceris infelix ſcuticæ tremefactus habenis,
Ante pedes dominæ pertimuiſſe minas.

Vide S. Cyprianum tract. de Singularitate clericorum.

CVM ODIO HABVERIS DIMITTE] Varij variè hunc locum vertunt, & explicant. Primò, R. Hananus apud Ariam ſic vertit, *Deus odit eum qui dimittit vxorem ſuam.* Secundò, Pagnin. *ſi oderis dimitte.* q. d. Si vxor tua ſit rixoſa, teque oderit, dimitte illam. Tertiò, Chald. *quòd ſi oderis, dimitte eam, & ne operias peccatum veſtimento tuo.* q. d. Si o- *Vers. 16.* D deris vxorem, repudia illam, & ne tegas tuum odium illa veſte & prætextu, quòd illam domi tuæ retineas, quaſi illam ames, cùm occultè eam tractes ut ſeruam. Quartò, ſic vertit & explicat Vatabl. *qui odio habet, dimittat: at teget vnuſquiſque veſtrûm iniquitatem ſub veſte ſua*, id eſt, vnuſquiſque veſtrum dimittit quidem uxorem, quam odit, ſed non dato libello repudij: vnde fit, vt alteri nubere non poſſit. Quintò, alij, *qui odit dimittat, & teget iniquitatem ſub veſte ſua.* q. d. Vir dimittens uxorem, tegit ſuam infamiam, qua eum uxor, dum domi detinetur, & malè tractaretur, ſolebat diffamare. Sextò, alij multi cenſent eſſe ironiam, q. d. Si oderis uxorem, dimitte; ſed ſcito quòd iniquitas operiet veſtem tuam. Nec enim lex ob odium permittebat repudium, ſed ob fœditatem vxoris, id eſt, ob fornicationem, lepram, mores incorrigibiles &c. ut dixi Deut. 24. v. 1. Septimò & planiſſimè, q. d. Cùm oderis vxorem dimitte, dato illi libello repudij, ut alteri nubere poſſit potiùs quàm eam domi perpe-

tim

tim ut ſeruam affligas, verberes, mutiles, vel occidas: ſed ſcito quòd iniquitatem non euades. Licèt enim minus malum ſit dimittere vxorem, quàm occidere, tamen in ſe grande malum eſt: nec enim ob ſolam diſplicentiam, vel odium licet eam dimittere.

Operiet avtem iniqvitas vestimentvm eivs] ſcilicet mariti dimittentis, ut patet ex pronomine Hebræo maſculino, non autem mulieris dimiſſæ. Eſt enallage perſonæ: ponitur enim *eius* pro *tuum*. Pro *iniquitas*, hebr. eſt חמס *chamas*, id eſt iniuria, vis, violentia. Aliqui vertunt, *ſi vir dimittat vxorem, operiet iniquitatem veſte ſua*. q.d. Dimittendo eam teget ſuam iniuriam & infamiam libello repudij, quaſi veſte, velamine & prætextu, ait P. Prado in Ezech. 13. 18. E aduerſo Tigurina vertit, *num ergo violentiã veſtimento ſuo teget?* q.d. Minimè. Aut, ut Clarius, q.d. Ne operiat vir odium in corde ſuo, quaſi ſi maculam ſub veſte abſcondat. Aliter Vatabl. & alij, vti paulò antè recenſui. Verùm noſtræ Vulgatæ verſionis varia eſt explicatio. Primò S. Hieron. per veſtimentum accipit corpus, quod eſt quaſi veſtis animæ, iuxta illud Apoſtoli 2. Corinth. 5. v. 4. *Nolumus expoliari* corpore, in reſurrectione & cælo, *ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur quod mortale eſt à vita.* Senſus ergo eſt, *iniquitas*, id eſt pœna iniquitatis, operiet veſtem, id eſt corpus tuum. q.d. Deus te acriter in corpore, cuius delicias & libidines iniuſtè ſectaris, puniet, affligetque morbis, fame, plagis, &c. Secundò, Septuag. per *veſtimentum* accipiunt cogitationes. Sicut enim veſtis tegit corpus, ita animam tegunt cogitationes, intentiones, deſideria & concupiſcentiæ, quæ in anima circum ſe inuicem ita in glomum quaſi conuoluuntur, ſicut in cepis orbiculi alij alijs, quaſi inuolucra circumuoluuntur & veſtiuntur. Vertunt ergo, *operiet iniquitas ſuper cogitationes tuas*. Tertiò, alij propriè accipiunt *veſtimentum*, q.d. Iniquitas, id eſt pœna iniquitatis, operiet veſtem eius: quia ſcilicet Deus puniet virũ ex odio dimittentem vxorem, paupertate & nuditate, ut ſuis rebus, etiam intimis, putà veſtibus, ſpolietur. Quartò & genuinè, veſtis hîc metonymicè capitur pro homine veſte induto. Eſt ergo phraſis Hebræa, *operiet veſtem*, pro eo quod nos dicimus, operiet hominem veſtitum, inde ſumpta, quòd homo per veſtes ſit conſpicuus & cognoſcatur, iuxta illud Eccli. 19. 27. *Amictus corporis, & riſus dentium, & greſſus hominis enunciant de illo.* Sic ex aduerſo de Sanctis dicitur Apocal. 7. v. 14. *Lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine agni*: vbi ſtolas vocat conſcientias, quæ animæ quaſi ſunt veſtes & ſtolæ. Quocirca hoc loco hebr. eſt, *operiet iniquitas ſuper veſtimentum tuum*, id eſt, ita redundabit, eminebit & exuberabit tua iniquitas, ut nullo veſtimento occultari aut diſſimulari poſſit. Tanta enim erit, ut te veſtemque tuam operiat, tegat & obruat. Similis phraſis eſt Ioſue 24. 7. *Adduxit ſuper eos* (Ægyptios) *mare, & operuit eos*; hebr. eſt, *operuit ſuper eos*. 3. Paral. 5. 8. *Cherubim expanderent alas ſuas ſuper locum*, hebr. eſt, *operiebant Cherubim ſuper arcam*, 2. Eſdræ 4. v. 5. *Ne operias iniquitatem eorum* hebr. eſt, *ne operiat ſuper iniquitatem eorum*: præpoſitio enim *ſuper*, redundantiam & exuberantiam ſignificat. ita Lyran. Arias & à Caſtro. Denique per iniquitatem, vel, ut hebr. eſt, iniuriam & violentiam, ac-

Veſtis quadruplex.

Conſcientia eſt veſtis animæ.

A cipe iniquitatis tam culpam, quàm pœnam & vindictam, q.d. Si vxorem ob ſolum odium dimiſeris, operiet te grauis culpa, & infamia, æquè ac pœna, qua Deus hoc ſcelus in te vindicabit.

Cvstodite spiritvm vestrvm:] ſcilicet affectum & amorem erga vxores veſtras, et nolite despicere] illas, vide dicta v. 15.

Laborare fecistis Dominvm in sermonibvs vestris] Tangit hîc aliud Iudæorum crimen, blaſphemiæ ſcilicet, ſpectans ad atheiſmum, quòd nimirum dicerent, non eſſe numen puniens improbos, & protegens probos. Vnde Lyran. & Pagnin. hinc incipiunt caput tertium. Septuag. vertunt, *prouocaſtis Deum ſermonibus veſtris*; Chald. *faceſſiſtis negotium coràm Domino*; Arias & Tigurina, *fatigaſtis & delaſſaſtis Dominum*, veſtra ſcilicet continua contentione, ſicut homines litigioſi & clamoſi ſuis litigijs & clamoribus fatigant iudices, eiſque aures obtundunt. Vatabl. *moleſtia affeciſtis*. Vers. 17.

B

Nota hîc impios, præſertim blaſphemos & atheos, ſuâ improbitate fatigare, affligere & delaſſare Deum, quantum in ipſis eſt, etſi reuera eum non affligant nec delaſſent, eò quod ipſe afflictionis & laſſitudinis nõ ſit capax. Nam ſi eius eſſet capax, vtique improbitas hæc affligeret & fatigaret eum; nec vlla alia re, quàm hac Deus affligeretur, & fatigaretur. Simile eſt Iſaiæ 1. 14. *Solemnitates veſtras odiuit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laboraui ſuſtinens.* Et Epheſ. 4. v. 30. *Nolite contriſtare Spiritum ſanctũ Dei, in quo ſignati eſtis.* Senſus ergo eſt, q.d. Vos, ô Iudæi, blaſphemia veſtra moleſtia affeciſtis, exacerbaſtis & fatigaſtis Deum, dicentes: *Omnis qui facit malum, bonus* (Chald. *rectus*) *eſt in conſpectu Domini* q.d. Mali ſunt grati Deo, malos amat Deus: malos enim ita proſperat, ditat & exaltat, ut eis delectari videatur. Vnde explicans ſubdit: *Et tales ei placent. Aut certè vbi eſt Deus iudicij*, vbi eſt Dei prouidentia? vbi iuſta eius iudicia? vbi Deus iuſtus vindex impiorum, & protector piorum, qui nos fideles ſuos ita afflixit, & hoſtes noſtros infideles ita magnificauit? Eſt dilemma: vel Deus amat malos & mala, vel non amat: ſi amat, ergo ipſe pariter malus eſt, quod abſit: ſi non amat, cur ergo eos non punit; quinimò eos proſperat, facitque ut dominentur pijs, in eoſque ſæuiant, vti nobis contigit?

Improbi affligunt & delaſſant Deum.

C

Cauſa enim huius querelæ & blaſphemiæ fuit, quòd, ut ait S. Hieron. *reuerſus populus de Babylone, & videns cunctas in circuitu nationes, ipſoſque Babylonios idolis ſeruientes abundare diuitijs, vigere corporibus, omnia quæ bona putantur in ſæculo poſſidere; ſe verò qui habeat notitiam Dei, ſqualore, inedia, ſeruitute coopertum, ſcandalizatur & dicit: Non eſt in rebus humanis prouidentia: omnia caſu feruntur incerto, nec Dei iudicio gubernantur, quin potiùs mala ei placent, & bona diſplicent, aut certè ſi Deus cuncta diiudicat, vbi eſt illius æquum iuſtumq́; iudicium?* Subdit S. Hieron. *Huiuſmodi quæſtionem mens incredula futurorum quotidie ſuſcitat Deo, cùm viderit iniquos potentes, & ſanctos humiles, &c. quales in Euangelio Lazarus legitur, qui ante fores diuitis purpurati deſiderat micis, quæ abijciuntur de menſarum reliquijs, inopem animam ſuſtentare: diuitem verò tanta feritatis & crudelitatis, ut non miſereatur homo hominis, cuius etiam canum lingua miſeretur; non intelligentes tempus iudicij, nec vera eſſe bona illa quæ* perpe-

Querela impiorum de Dei prouidentia.

D

perpetua ſunt, dicunt; Mali ei placent, & vbi eſt Deus iudicij? Similis querela eſt Habacuc 1. vide ibi dicta. Eamdem iterat Malachias c.3.14. eique reſpondet v.16. & ſeq. ſcilicet, quod in ea re exſpectare debeant tempus vindictæ à Deo definitum, atque interim laudare Dei patientiam & longanimitatem, quæ differt vltionem vt peccator reſipiſcat, Rom. 2.4.

VBI EST DEVS IVDICII?] Hebr. eſt *he* demonſtratiuum, quod magnam habet emphaſin: *Vbi eſt Deus* הַמִּשְׁפָּט *hammiſphat*, id eſt, illius iudicij, ſcilicet magni, certiſſimi, exactiſſimi, acutiſſimi, omniſcij iuſtiſſimi, liberrimi, quo nec potentem, nec diuitem, nec munera, nec quid aliud præter iuſtitiam reſpicit. Ipſe enim eſt Deus *hammiſphat*, cui ſcilicet ex natura competit exacto iudicio iudicare omnes & omnia: ipſius enim natura eſt ipſa æquitas, ipſa iuſtitia, ipſa prouidentia, ipſa gubernatio, eaque iuſtiſſima & ſapientiſſima. Vnde Septuag. vertunt, *vbi eſt Deus iuſtitiæ?* Chald. *vbi eſt ergo Deus qui facit iudicium?* cuius ſcilicet proprium eſt eſſe omnium iudicem, ac in omnes rigidum exercere iudicium: nimirum idipſum exercebit planè & plenè in decretorio & vltimo mundi die, qui erit horizon huius vitæ & futu-

A ræ, diſterminans tempus ab æternitate, cælum à gehenna, beatos a damnatis, in omne æuum, per Chriſtum, quem conſtituit iudicem vniuerſorum, viuorum & mortuorum. Fruſtra ergo olim clamarunt, & etiamnum clamant impij & ſtolidi Iudæi: Vbi eſt Deus iudicij? qui nos gentem ſuam à tot probris & ærumnis, quas à 1500. annis vbique terrarum patimur, iudicet & vindicet. Quocirca æquè ſtolidi Rabbini in Thalmud ſcribunt, Deum, quoties reminiſcitur calamitatum, quas Iudæi à Gentibus vbilibet patiuntur, duas effundere lachrymas in mare Oceanum, & præ dolore pectus vtraque manu contundere, quam
B impiam & ineptam eorum blaſphemiam inter alias plurimas recenſet & ridet Sixtus Senenſis lib. 2. Biblioth. in voce Thalmud. pag. 142. Veriùs & ſapientiùs pro Deo contra ſe ſic argumentari deberent: Deus, cùm ſit iuſtiſſimus, iuſto iudicio nos omnes per 1500. annos abiecit, & punit grauiſſimè: grauiſſimum ergo ſcelus patrauimus, nimirum occidimus Meſſiam noſtrum Ieſum Chriſtum Deum & Dominum vniuerſorum: Deum inquam iudicij. Fruſtra ergo querimur & quærimus: Vbi eſt Deus iudicij? nos enim eum occidimus.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

TAxauit c.2. inertiam & improbitatem ſacerdotum veterum: hoc cap. aſſignat remedium, nimirum Chriſtum venturum in carnem ſuumq́ templum, & eius præcurſorem Iohannem Baptiſtam. Chriſtus enim, inquit, purgabit filios Leui, *&c.* & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia; *quo ſimul reſpondet querelæ impiorum in fine cap. 2. dicentium.* Vbi eſt Deus iudicij? *Chriſtus enim erit Deus iudicij, imò & teſtis velox maleficis, & adulteris & periuris &c. Secundò, v.8. culpat Iudæos, quòd Deum configant fraudando, ſibique arrogando eius decimas & primitias. Tertiò, v 14. arguit eos qui dicunt:* Vanus eſt qui ſeruit Domino, *quaſi Dei cultus ſit inutilis, nec Deus ſuos cultores remuneretur. Quibus reſpondet v. 18.* In die iudicij videbitis quid ſit inter iuſtum & impium, & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

Verſ. 1. ECce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam Et ſtatim veniet ad templum ſuum Dominator, quem vos quæritis & angelus teſtamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum.

2. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius, & quis ſtabit ad videndum eum? Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum.

3. Et ſedebit conflans, & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum, & quaſi argentum, & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.

4. Et placebit Domino ſacrificium Iuda & Ieruſalem, ſicut dies ſæculi, & ſicut anni antiqui.

VERS. 1. ECCE EGO MITTO ANGELVM MEVM] Aſſurgit Propheta ad tempora Chriſti duplici de cauſa. Prior eſt, quòd cap. 2. carpſerit vitia ſacer-

C dotum ſui æui. Quocirca hic eorum correctorem ſuggerit, ſcilicet Pontificem Chriſtum, qui in nouo teſtamento ſit puros & integros ſacerdotes inſtituturus, ac ſacrificium Deo gratiſſimum oblaturus; ita Rupert. Ribera & alij. Poſterior, vt reſpondeat Iudæis negantibus Dei prouidentiam, ac dicentibus: *Vbi eſt Deus iudicij?* Ait enim: En Chriſtum Deum iudicij, qui breui incarnabitur, & ſeſe oſtendet in templo; ita S. Hieron. Theodoret. & alij.

Nota hanc eſſe vocem Filij Dei, non Patris, non Spiritus ſancti: nam Iohannes Baptiſta non fuit præcurſor, nec præparauit viam ante Patrem & Spiritum ſanctum, ſed ante Filium: ſo-
D lus enim Filius in carnem ad nos deſcendit. Vnde & ipſe in veteri teſtamento idipſum Prophetis promiſit; ideoque iiſdem præ cæteris perſonis apparuit, aut ſeipſum reuelauit, quaſi præludens ſuæ incarnationi. Accedit quòd ſic explicet Zacharias Lucæ 1. v.76. dicens ſuo filio Iohanni: *Tu puer Propheta Altiſſimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius*, ſcilicet Chriſti, *qui per viſcera miſericordiæ Dei noſtri viſitauit nos oriens ex alto.* S. Hieronymus, Alber-

tus, Lyranus, Vatablus, Ribera & paſſim alij.

Dices, Quomodo ergo Chriſtus Matth. 11.10. citans hunc locum, de Iohanne ait: *Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te?* Nec enim Chriſtus de ſe poterat dicere *ante faciem tuam; & ante te*, ſed, Ante faciem meam, & Ante me. Reſpondet ibidem Ianſen. Chriſtum tum quà Deus, tum quà homo, in Scriptur. vocari faciem Patris: quia ipſe perfectè Patrem eiuſque dotes & virtutes repræſentat, perinde ac facies repræſentat totum hominem: ſicut eadem de cauſa Chriſtus vocatur Verbum, os, imago Patris, & character ſubſtantiæ eius, Hebr. 1. 3. Hinc Pſaltes orat. Pſalm. 79.8. *Oſtende nobis faciem tuam* (id eſt Meſſiam) *& ſalui erimus*. Pluribus idipſum probat Galatin. l. 3. c. 12. Hunc ergo dant ſenſum: Ecce ego Pater æternus mitto angelum meum; putà Iohannem Baptiſtam, qui præparet viam ante faciem meam, id eſt ante Chriſtum, qui eſt facies mea, id eſt mea imago, mea ſimilitudo, meus index. Vnde Pater apud S. Matth. 11.10. conuertens ſe ad Chriſtum, viciſſim de Ioanne ait: *præparabit viam ante faciem tuam*, id eſt, ante te, ô Chriſte, fili mi: nam tua facies eſt etiam facies mea. Verùm hic ſenſus ſubtilior & ſymbolicus videtur; nam *ante faciem tuam*, ad literam idem eſt quod *ante te*: ſic enim ſe explicat Euangeliſta ſubdens, *Qui præparabit viam tuam ante te.*

Chriſtus eſt facies Patris cur.

B

Dupliciter ergo reſpondent Interpretes. Primò, S. Iohannem miſſum eſſe tam à Patre & Spiritu ſancto, quàm à Filio. Opera enim Trinitatis ad extra ſunt indiuiſa, & tribus perſonis communia, vti docent Theologi: quare quod vnus facit hoc faciunt duo cæteri; cùm omnes tres ſint vnius vti naturæ, ita & potentiæ ac operationis. Quocirca Patres cenſent Iſaiam c. 6. 1. cum ait: *Vidi Dominum*, &c. vidiſſe S. Trinitatem. Itaq; cum Scriptura opus quodpiam vni perſonæ diuinæ attribuit, cæteras ſubintelligit. Chriſtus ergo Matth. 11. 10. loquens Iudæis, ne ab eis arrogantiæ inſimularetur, noluit dicere ſe miſiſſe Iohannem, ſed Patri modeſtiæ cauſa id aſſignat; quem morem perpetuò ſeruauit diſputans cum Iudæis, vt patet in primis capitibus S. Iohannis, vbi omnia ſua Patri tranſcribit. Cùm ergo Filius hic dicit: *Ecce ego mitto angelum ante faciem meam*; Pater quoque dicit: Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam, ô Fili, vt ait S. Matthæus. Et Spiritus ſanctus idipſum dicit: Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam ô Chriſte; Spiritus ſanctus enim miſit Iohannem, vti & cæteros Prophetas, per q; os eorum locutus eſt. Hic ergo in Malachia loquitur Filius, ſed in S. Matthæo loquitur Pater & Spiritus ſanctus. Vnde S. Hier. in c. 1. S. Marci dicit, Iohannem miſſum à Spiritu ſancto, illumque intelligi cùm ait Chriſtus: Ecce ego (putà Spiritus ſanctus) mitto angelum meum ante faciem tuam, ô Chriſte. Hac de cauſa Petrus Chryſolog. Iohannem Baptiſtam vocat medium totius S. Trinitatis, quaſi de eo certent, eumque ſibi arrogent ſingulæ perſonæ Trinitatis.

C

D

Secundò, à Caſtro reſpondet, eamdem perſonam diuinam loqui hic apud Malachiam & apud S. Matthæum, ſcilicet Filium. Dicit ergo hic Filius: Ego mitto Iohannem ante faciem meam, ſcilicet quæ eſt facies mei incarnati. Idem apud Matth. dicit ſibiipſi, ſed homini facto, Ecce ego

A

filius Dei mitto Iohannem ante faciem tuam, ô Chriſte fili hominis. Licèt enim in Chriſto ſit vna dumtaxat perſona, tamen illa virtute eſt duplex: quatenus enim ſuſtinet naturam diuinam, eſt perſona diuina; quatenus verò ſuſtinet naturam humanam, eſt perſona humana. Loquitur ergo Chriſtus Deus Chriſto homini, quaſi alteri à ſe: quia qua homo alteram, & prorſus diuerſam à Deo habet naturam, in Chriſto enim aliud (licèt non alius) eſt Deus, aliud homo.

ANGELVM] De fide eſt hunc angelum eſſe S. Iohannem Baptiſtam. De eo enim hæc Malachię verba explicat Chriſtus Matth. 11. 10. verbis paulò ante citatis; ita S. Hieron. Cyrill. Theod. Remig. & cæteri omnes. Sed cur S. Iohannes vocatur *angelus*? Reſponderi poſſet, quia Iudæi eũ ob vitam ſanctam & eremiticam putarunt eſſe angelum non hominem, vti refert Euſebius lib. 9. Demonſtr. & S. Hieron. Quinimò è Chriſtianis Doctoribus Origenes tom. 5. in Iohan. cenſuit Iohannem Baptiſtam verè fuiſſe angelum incarnatum. Argumenta eius fuerunt duo. Prius, quia Iohannes dicitur miſſus à Deo, Iohan. 1. v. 6. ergo, inquit, priùs extitit, non vtique in terra, ſed in cælo: ergo fuit angelus. Poſterius, quia idem à Malachia hic vocatur angelus. Verba Origenis ſunt. *Quoniam legimus*, Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum, adnotamus num fortè vnus angelorũ exiſtens, præcurſor ad miniſteriũ deputetur Saluatoris noſtri. Et mirum profectò nihil, Chriſti ob amorem hominum incarnati imitatores aliquos extitiſſe, quibus dulce fuerit ei benignitati inſeruire eâdem corporis ſimilitudine.* Cenſet ergo angelos aliquos fuiſſe incarnatos, vt Deo incarnato ſe aſſimilarent, eique in carne ſeruirent. Verùm hic eſt error. S. Iohannem enim fuiſſe hominem, non angelum, patet ex Iohan. 1. 6. *Fuit homo miſſus à Deo, cui nomen erat Iohannes*, & Lucę 1. 1. vbi eius parentes, conceptio, natiuitas, &c. fusè deſcribuntur; ita S. Cyrill. l. 1. in Iohan. c. 7. Ad primum Reſp. S. Iohannem non ante, ſed poſt natiuitatem, imò poſt infantiam & adoleſcentiam, iam virum fuiſſe miſſum à Deo, vt ſuâ prædicatione & baptiſmo præparaſet animos hominum ad Chriſtum. Simili modo miſſi ſunt Prophetæ omnes ad prophetandum, quos tamen conſtat homines fuiſſe, non angelos. Ad ſecundum, iam reſpondebo.

Iohannem Baptiſtam fuiſſe angelum incarnatum cenſent Iudæi & Orig.

Quæres, Cur ergo S. Iohannes hic vocatur angelus? Reſp. quia angelus fuit non natura, ſed gratia, nimirum Primò, fuit angelus officio: fuit enim angelus, id eſt legatus Dei ad homines adducendos ad Chriſtum. Simili modo Aggæus c. 1. v. 13. in Hebræo, & Malachias nomine ſuo; quin & ſacerdotes omnes Malach. 2. 7. vocantur *malachim*, id eſt, angeli Domini exercituum.

Vocatur angelus ob octo analogias. Prima.

Secundò, quia ſicut angeli infantiam non habuêre, ſed cum perfecta natura, ratione, iudicio vſuque liberi arbitrij creati ſunt; ita & Iohannes tantùm ſex menſes habuit infantiæ: ſexto enim menſe viſitatus à B. Virgine, in vtero ſanctificatus eſt, prophetauit, vſumque rationis obtinuit. Nam Chriſtum in vtero matris agnouit, ſalutauit, adorauit, ideoque præ gaudio exultauit, Lucæ 1. 44.

Secunda.

Tertiò, quia parciſſimi fuit cibi, & penè ſine cibo & potu vixit inſtar angeli. Vnde S. Baſil. homil. de ieiunio, ait totam vitam Iohannis fuiſſe continuum quoddam ieiunium.

Tertia.

Quar-

Quarta. Quartò, quia puriſſimus & caſtiſſimus fuit, virgoque perpetuus inſtar angeli. Nam vt ait S. Athanaſ. lib. de Virgin. ſub finem: *Virginitas eſt angelorum vita.* Et S. Auguſt. lib. de S. Virgin. c. 13. *Virginalis*, ait, *integritas angelica portio eſt, & in carne corruptibili incorruptionis perpetuæ meditatio.* Et S. Hieron. epiſt. 22. ad Euſtochium: *Statim*, inquit, *vt filius Dei ingreſſus eſt ſuper terram, nouam familiam ſibi inſtituit; vt qui ab angelis adorabatur in cælo, haberet angelos in terris.* Et S. Cyprian. tract. de Habitu virginum: *Cùm caſtæ perſeueratis ac virgines, angelis Dei eſtis æquales.* Et S. Ambroſ. libr. 2. de Virgin. *Quæ non nubunt, neque nubentur, erunt ſicut angeli Dei. Nemo ergo miretur ſi angelis comparentur, quæ angelorum Domino copulantur.* Amplius addit S. Bernard. epiſt. 42. *Differt*, inquit, *homo pudicus & angelus, non felicitate ſed virtute. Nam etſi illius caſtitas felicior, huius tamen fortior eſſe cognoſcitur.* Ob quam luctam & victoriam S. Baſil. tract. de Virgin. cap. 79. ait caſtos eſſe angelos, non ex infimo ordine, ſed illuſtriſſimos & nobiliſſimos. Hanc caſtitatem S. Iohannes quaſi cum natura hauſit à Deo, qui eum concipi fecit ex parentibus ſenibus & ſterilibus, ex corporibus, inquam, à concupiſcentia defæcatis, vt ex iis purus formaretur per miraculum quaſi angelus. Denique Iohannes pro caſtitate, quia ſcilicet reprehendebat adulterium Herodis cum Herodiade, Martyr occubuit.

Quinta. Quintò, quia ſicut angeli perpetuò vident faciem Dei, Matt. 18. 10. ita Iohannes à puero ſecedens in eremum, ſanctæ vacans contemplationi cum Deo & angelis conuerſatus eſt, indeque angelicam libertatem, conſtantiam, charitatem, zelum, perfectionem imbibit & induit. Nam, vt docet S. Chryſoſt. homil. 32. in Acta in morali, virtus facit angelos, imò deos Deique filios. *Ergo*, inquit, *ſi virtus angelos facit, vtique angelos poſſumus facere, etſi non natura, certè propoſito & electione. Nam hoc quidem abſente, nulla vtilitas eſt angelum eſſe natura: id quod diabolus indicat, qui antea angelus fuerat. Hoc autem præſente, nullum damnum eſt hominem eſſe natura, vt in Iohanne & Elia perſpicuum eſt, qui in cælum aſcendit.* Rurſum S. Iohannes conuerſatus eſt cum Verbo incarnato, eique aſtitit & ſeruiuit, ſicut angeli aſtant & ſeruiunt Deo in cælo.

Sexta. Sextò, quia gratiam acceptam numquam perdidit, quia numquam peccauit, ſaltem deliberatè aut grauiter, ſed in charitate ſuoque gradu perſtitit quaſi confirmatus in gratia, inſtar angeli. Huc eum duxit auſtera vita & ſeuera pœnitentia in victu, veſtitu, ſomno, &c. Quocirca Petrus Damian. ſerm. de eo, vitam eius vocat continuum martyrium. S. Chryſoſt. homil. 10. in Matthæum, eam vocat vitam angelicam. Idem hom. 38. *Iohannes*, inquit, *ita in terris quaſi in cælo verſabatur. Naturæ namque neceſſitate ſuperatâ, mirabile quoddam peregit iter, ſemper in hymnis, ſemper in orationibus fuit: nulli hominum antequam ad baptizandum accederet, Deo autem ſoli ſua ſemper offerebat colloquia.*

Septima. Septimò, quia, ſicut angeli ſuperiores docent inferiores, inſuper purgant, illuminant & perficiunt homines; ita idem præſtitit Iohannes, iuxta illud Gabrielis ad Zachariam patrem de Iohanne, Lucæ 1. 16. *Multos filiorum Iſrael conuertet ad Dominum Deum ipſorum: & ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iuſtorum, parare Domino plebem perfectam.* Et illud ipſiuſmet Baptiſtæ Iohan. 1. 23. *Ego vox clamantis in deſerto: Dirigite viam Domini*, &c. *Iohan. Baptiſtæ elogia.* Verè B. Petrus Chryſologus ſerm. 127. *Iohannes*, ait, *appellatur ſchola virtutum magiſter vitæ, ſanctitatis forma, norma iuſtitiæ, virginitatis ſpeculum, prudentiæ titulus, caſtitatis exemplum, patrum via, peccatorum venia, fides diſciplina, maior homine, par angelis, legis ſumma, Euangelij ſatio, Apoſtolorum vox, ſilentium Prophetarum, lucerna mundi, præcurſor iudicis, Chriſti metator, Domini teſtis, totius medius Trinitatis.* Adde, Iohannes primus explicatè prædicauit regnum cælorum, quaſi angelus cæleſtis, dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum.*

Octaua. Octauò, quia in deſerto non habuit alium doctorem quàm Spiritum ſanctum, qui illuminauit eum in altiſſimis Dei & Chriſti myſterijs, non quaſi hominem, ſed quaſi angelum, vti docent S. Ambroſ. hom. de natiu. Bapt. & S. Chryſoſt. hom. 12. in Iohannem. Ibi à Spiritu ſancto accepit intelligentiam Script. imò poteſtatē ſcribendi & loquendi inſtar ſcriptoris hagiographi. Ibi hauſit ſapientiam & ardorem tanto doctori & prædicatori orbis, ad fidem Chriſto conciliandam neceſſariam, ac proinde fuit quaſi angelus, non qualis qualis, ſed inſtar votius Cherubini & Seraphini: ſanctitate enim & virtute, æquè ac officio, ſuperauit S. Iohannes omnes inferiores angelos, quocirca à Iudæis penè adoratus & cultus fuit, quaſi ipſe eſſet Meſſias. Vide decem priuilegia S. Iohannis apud S. Bernard. ſerm. de iiſdem (ſi tamen ipſe eius eſt auctor) pag. 393. Item 28. Iohannis excellentias, quas recenſet noſter Barradius l. 8. c. 3. & 4 tom. 1. Denique S. Iohannes fuit Chriſti & Euangelij aurora, lucifer, iris lucerna, pronubus, amicus, præcurſor, ſiue prodromus, vox, teſtis, Propheta, legis limes, vtriuſque teſtamenti mediator & fibula.

Anagog. Ioannes eſt Elias. Anagog. Hebræi teſte S. Hieron. cenſent angelum hunc eſſe Eliam: quia ſicut Elias olim viuens fuit typus S. Iohannis, qui Eliæ ſpiritum & zelum induit, vti ait Chriſtus Matth. 17. 12. ita viciſſim Iohannes præcurrens & præparans viam Chriſto, typus fuit Eliæ, qui rediturus eſt in fine mundi, vt contra Antichriſtum decertans, viam paret Chriſto venturo ad iudicium; ita & Sebaſtian. Barrad. to. 1. lib. 8. c. 3. & 4. vbi 28. prærogatiuas S. Iohannis recenſet.

Denique Auctor imperfecti homil. 27. *Mirabile*, ait, *qui in humana natura angelicam ſanctitatem tranſgreſſus eſt, & obtinuit quod non habuit natura per gratiam.* S. Auguſt. ſerm. 4 de Baptiſta: *Quiſquis Iohanne plus eſt, non tantùm homo, ſed & Deus eſt.* S. Ambroſ. ſ. 94. *Præcellit cunctis, eminet vniuerſis, antecellit Prophetas, ſupergreditur Patriarchas: & quiſquis ex muliere eſt, inferior eſt Iohanne.* Gerſon tract. 4. in Magnificat. *Videtur Iohannes Baptiſta primus poſt Mariam poſitus in ordine Seraphinorum, loco Luciferi.*

ET PRÆPARABIT VIAM ANTE FACIEM MEAM] Scilicet qui mihi ſit proximus, me tamen ſecundùm carnem antecedat, priorque mundo manifeſtetur. Hoc enim eſt *tò ante faciem*, qui ſcilicet proximus eſt alteri, eum tamen, eiuſque faciem anteit & præcedit. Hic præparabit viam ante me, hoc eſt, ſuo baptiſmo, teſtimonio, doctri-

ctrina & prædicatione diſponet animos Iudæorum, vt, quando ego me mundo patefaciam, ipſi me recipiant vt verum Meſſiam in lege promiſſum. Hoc eſt Chriſto preparare viam, idque ante faciem eius, id eſt ipſo præſente, & in mundo iam exiſtente per carnem aſſumptam. Chriſtum enim ipſe ſignabit, ac digito indicabit, atque de eo teſtimonium perhibebit, quòd ſcilicet ipſe ſit Agnus, id eſt Filius Dei, qui tollit peccata mundi.

Nota. Cæteri Prophetæ multis ſæculis ante Chriſtum miſſi ſunt, vt eum futurum prænunciarent; Iohannes verò miſſus eſt, vt iam natum & præſentem indicaret, ideoque dicitur miſſus ante faciem eius. Alludit ad legatos, quos quaſi prodromos rex præmittit in vrbem, ad quam ipſe mox venturus eſt, vt ciuibus ſuum aduentum prænuncient, hoc enim officium Chriſto in Iudæa præſtitit Iohannes. Quocirca à Chriſto vocatur non tantùm Propheta, ſed etiam pluſquam Propheta, Matth. 11. 10. quia cum Deo incarnato familiariter conuerſatus ipſum orbi demonſtrauit, imò baptizauit. Vnde ſequitur: *Et ſtatim poſt Iohannem, veniet dominator*, ſcilicet Chriſtus

Ioannes fuit horizon & fibula legis veteris & nouæ.

Quocirca S. Iohannes fuit horizon legis veteris & nouæ, quia, vt ait S. Thom 3 p. q. 38. art. 1. *Iohannes fuit terminus legis, & initium Euangelij*; et, vt ait Nazianz. orat. 21. *Mediator noui & veteris teſtamenti.* Atque, vt B. Chryſolog. ſerm. 91. *Iohannes fuit legis & gratiæ fibula*, ſcilicet *ad quem deſineret Iudaiſmus, & à quo inciperet Chriſtianiſmus*, vt ait Tertul. l. 4. contra Marcion. 33. *Sicut lucifer finis eſt noctis, & diei initium.*

AD TEMPLVM] Ad literam intellige materiale Hieroſolymitanum. Ad hoc enim venit Chriſtus infans in feſto purificationis, poſt natiuitatem & oblationem S. Iohannis; ſed genuinè & propriiſſimè poſt S. Iohannis prædicationem, carcerem & decollationem venit Chriſtus ad templum, in C eoque prædicauit & fecit miracula, quibus demonſtrauit Iudæis ſe eſſe Meſſiam hic promiſſum; ita S. Hieron. Albert. Lyranus, & cæteri. Hinc patet contra Arrianos, Chriſtum eſſe verum Deum: Dei enim veri erat hoc templum. Ergo cum hoc templum fuerit Chriſti (ipſe enim hic dicitur venturus ad ſuum templum) ſequitur, Chriſtum eſſe Deum. Soli enim Deo dicantur templa.

Myſticè templum Dei fuit Primò, vterus Virginis.

Myſticè, per templum hoc aliqui accipiunt Primò, vterum Virginis, in quo quaſi in templo D puriſſimo & ſanctiſſimo Chriſtus, nouem menſibus habitauit, dum ex ea carnem aſſumpſit, & admirabile incarnationis myſterium in eo, quaſi in templo celebrauit; ita S. Cyrill.

Secundò, humanitas Chriſti.

Secundò, Theodor. & S. Auguſt. l. 18. Ciuit. 35. templum hoc interpretantur carnem & humanitatem Chriſti, in qua plenitudo diuinitatis habitauit corporaliter, Coloſſ. 2. 9 ita Chriſtus corpus ſuum vocauit templum, dicens: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, Iohan 2. v. 19. Chriſtus enim in corpore quaſi in templo ſuum ſacerdotium peregit, ait Rupert. præſertim dum illud in cruce Deo Patri pro hominum redemptione immolauit.

Tertiò, Eccleſia.

Tertiò, S. Hieron. cum ſuis, per templum accipit Eccleſiam, ſiue Synagogam & cœtum fidelium, qui eſt templum Dei, non literale & corporale, ſed myſticum & ſpiritale.

A DOMINATOR (hebr. האדון *haadon*, id eſt, ille dominus, omnium ſcilicet antonomaſticè, qui plenum, eminens, & tranſcendens in omnes & omnia habet ius, dominium & imperium) QVEM VOS QVÆRITIS] Hebræi aliqui, quos ſequitur Remigius, vti per angelum accipiunt Eliam, ita per dominatorem accipiunt Antichriſtum: hunc enim volent, & pro Chriſto recipient Iudæi in fine mundi. Verùm hoc rectè refellit S. Hieron. Nec enim Antichriſtus erit angelus teſtamenti qualem hunc dominatorem fore ſubiungit Malachias. Dominator ergo hic eſt Chriſtus Dominus, Rex regum & Dominus dominantium, qui mox ſecutus eſt Iohannem Baptiſtam. Perperam ergo Iudæi hæc referunt ad Chriſtum ſuum, quem ipſi putant in fine mundi venturum. Nam vt rectè argumentatur S. Hieron. *Miror, ait, quomodo rerum exitus eos non doceat veritatem. Quod e-* B *nim templum ſuum inueniet Dominator, quod vſque ad fundamenta deſtructum eſt? aut ſi ab alio extruendum eſt antequam Chriſtus adueniat, quid Chriſtus rerum ampliùs facturus eſt, cùm ab alio reſtituta ſint omnia?* Iudæorum ergo Chriſtus non erit alius quàm Antichriſtus; nec enim alius eorum Chriſtus venturus eſt.

ET ANGELVS TESTAMENTI] Hebr. ברית *berit*, id eſt fœderis. *Teſtamentum* enim in Scriptura ſæpè ſignificat pactum & fœdus, vti dixi Hebr. 9. v. 15 & 1. Corinth. 11. 25. vnde Tigurina vertit, *& legatus fœderis.* Malachias duos hic proponit & promittit angelos: vnum nudum, alterum teſtamenti: priorem ſcilicet, præcurſorem & indicem poſterioris. Prior eſt Iohannes Baptiſta, poſterior eſt Chriſtus. Vnde de eo ait: *Et ſtatim*, ſcilicet poſt priorem angelum, putà poſt Iohannem Baptiſtam, *veniet ad templum*, &c. *angelus teſtamenti*, id eſt pacti, ſiue fœderis, vt vertit Syrus. Porrò cum duplex ſit fœdus Dei cum hominibus, vetus ſiue Iudaicum, & nouum ſiue Chriſtianum, Chriſtus vtriuſque fuit angelus, & legatus. Chriſtus enim à Patre miſſus apparuit Moſi in Sina, per eumque vetus fœdus cum Iudæis iniit, quo eis promiſit ſe venturum in carnem, ad eorum mundique totius redemptionem: Chriſtus enim fuit angelus in veteri fœdere promiſſus Abrahæ & ſemini eius, ac præſertim Moſi. Quocirca S. Paulus Galat. 3. 19. ait legem veterem datam in manu, id eſt per manum, mediatoris; vbi multi per mediatorem, intelligunt Chriſtum. Hinc & ipſe ait Iſaiæ 52. 6. *Ego qui loquebar ecce adſum.* Quapro- D pter S. Baſilij, Cyrilli, Euſebij, Ambroſij, aliorumque multorum Patrum ſententia eſt, quòd quandocumque in veteri teſtamento dicitur apparuiſſe Deus, apparuerit ſecunda perſona, ſcilicet Filius, vt ſuum aduentum realem in carnem præſignificaret, eique vmbraticè & typicè in corpore ſpecie tenus aſſumpto præluderet, vt dixi initio Pentateuchi can. 16

Chriſtus eſt angelus tam veteris, quam noui teſtamenti.

Secundò genuinè & propriè, Chriſtus fuit angelus, id eſt legatus, internuncius & conciliator noui teſtamenti, id eſt fœderis, quod Deus per Chriſtum cum hominibus iniit, quo eis nō bona terrena, vti Iudæis in fœdere veteri, ſed ſpiritualia, cæleſtia & æterna exhibuit, quæ in veteri adumbrabantur, quæque expreſſè promiſit Abrahæ dicens: *Benedicentur omnes gentes in ſemine tuo*, Gen. 18. v. 22. Hæc enim Abrahæ benedictio non fuit aliud, quam remiſſio peccatorum, gratia, iuſtitia,

ſalus,

ſalus, vita æterna, quæ Chriſtus Iudæis inprimis, deinde omnibus gentibus contulit, eaque ratione omnia omnino Dei promiſſa Abrahæ & Iudæis facta compleuit. Et hoc eſt quod ſubdit dicens: *Quem vos vultis*, quem ſcilicet vos, ô Iudæi, quaſi Meſſiam, redemptorem & ſaluatorem Abrahæ promiſſum, auidè exſpectatis; ita S. Auguſt. l. 18. Ciuit. 35. Quocirca Chriſtus à Septuag. Iſaiæ 9. 6. vocatur *magni conſilij angelus.*

Chriſtus angelus noui teſtamenti quintupliciter. *Primò.*

Porrò Chriſtus fuit angelus noui teſtamenti & fœderis. Primò, quia iram & inimicitiam Dei contra homines placauit & ſuſtulit. Fuit ergo angelus fœderis, id eſt reconciliationis. Quocirca ab Iſaia cap. 9. v. 6. vocatur *Princeps pacis*: & ab Apoſtolo Epheſ. 2. v. 14. *Pax noſtra*: & Coloſſ. 2. v. 14. *Donans nobis omnia delicta, delens quod aduerſus nos erat chirographum decreti; quod erat contrarium nobis, & ipſum tulit de medio, affigens illud cruci.* Secundò, quia verè nouum fœdus vetere Moſaico abolito, inter Deum & homines conciliauit, quo Deus ſe obligat Chriſtianis ad dandam gratiam & gloriam æternam; Chriſtiani viciſſim ſe obligant Deo, quòd eius filio Ieſu Chriſto credent, obedient, eiuſque legem, doctrinam & vitam capeſſent. Tertiò, quia è cælo in terram deſcendit quaſi angelus, vt carnem aſſumens in ſeipſo limum Verbo, terram cælo, hominem Deo vinculo vnionis hypoſtaticæ, quaſi arctiſſimo fœdere copularet. Quartò, quia in vltima cœna paulò ante mortem teſtamentum propriè dictum, continens vltimam ſuam voluntatem, condidit, illudque inſtitutione Euchariſtię ſanciuit, dicens: Hic eſt ſanguis noui teſtamenti, &c. vti dixi 1. Corinth. 11. 25. Quintò, quia Chriſtus hoc fœdus & teſtamentum ad homines è cælo quaſi angelus detulit, illudque in terra inſtituit triginta tribus annis laborando, prędicando, miracula faciendo, circumeundo per vicos & caſtella, fatigando ſe, ſudando, in fame, ſiti, frigore, æſtu euangelizando; ac tandem illud ſuo ſanguine non tantùm coborauit & ſigillauit ſed & emit ac comparauit, quaſi perſoluto pretio ad tantam reconciliationem, tantumque fœdus iuſto & condigno, idque pro omnibus gentibus, & per omnia ſecula, etiamſi mundus mille annorum millionibus perduraret, imò per totam æternitatem. Hoc enim fœdus Sancti & Beati in cælo per gloriam participabunt in æternum; ipſum enim ad cælum ducit. Vnde & cæleſtis gloriæ cauſa à Chriſto ſancitum eſt. Quocirca ipſe confecto hoc fœdere primus in cœlum glorioſus aſcendit, quaſi pandens iter cæleſtis fœderis, ſuoſque fideles eò vocans, & ad ſe ſequendum inuitans. Denique S. Auguſt. l. 18. Ciuit. 35. Chriſtus, ait, dicitur *angelus, propter Euangelium, quod nunciauit hominibus. Nam ſi Græca iſta interpretemur, & Euangelium bona nunciatio eſt, & angelus nuncius eſt.* Quod enim melius eſt nuncium, quàm cælorum regnum prædicare, imò pandere & offerre? Vnde Arabicus Antioch. vertit, *nuncius*, vel *Apoſtolus teſtamenti.* Huius rei ſymbolo angelus Manue nuncians ortum Samſonis ex eo naſciturí, qui futurus erat Iſraëlis liberator & vindex, ideoque typus Chriſti, peracta legatione in flamma victimæ aſcendit in cælum, Iudic. 13. v. 20. Quibus de cauſis omnino par eſt, vt omnes Chriſtiani omneſque omnino homines Chriſtum Domini, quaſi angelum teſtamenti de cælo venientem, &

Secundò. *Tertiò.* *Quartò.* *Quintò.*

A quaſi legatum à Deo ad ſe miſſum, ſumma deuotione, honore & amore excipiant; illi immenſas gratias agant, illi per omnia obediant, eius doctrinam & vitam æmulentur, ac eum crucem baiulantem generosè ſequantur certi quòd per eam poſt illum aſcenſuri ſint in cælum: illi totos ſe dedant; illi totum cor offerant illudque eius cordi & amori immergant. Ita auidè eum quaſi Meſſiam ſuum exſpectabant Iudæi, vti etiamnum exſpectant. Vnde de iis ſubdit Malachias:

Qvem vos vvltis] Hebr. חֲפֵצִים chapheſim Chald *deſideratis*, Tigurina, *quo vos delectamini*; alij, *in quo vobis complacitum eſt.* Chriſtus enim quaſi malorum omnium depulſor, & bonorum omnium adductor, à patribus per quatuor annorum millia ſummè fuit deſideratus. Vnde à Iacobo B Patriarcha vocatur, *Deſiderium collium æternorum*, Gen. 49. 21. & ab Aggæo c. 2. 8. *Deſideratus cunctis gentibus.* Hinc illa Prophetarum ſuſpiria: *Vtinam dirumperes cælos, & deſcenderes*, Iſaiæ 64. 1. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum. Aperiatur terra, & germinet Saluatorem*, Iſaiæ 45. 8. Idem Chriſti deſiderium eo nato habuit S. Simeon, aliique ſancti & fideles. Vnde de Anna propheti ſſa ait Lucas cap. 2. v. 38. *Loquebatur de eò omnibus qui exſpectabant redemptionem Iſrael.* Secundò, Arias cenſet hic Prophetam reſpondere Iudæis dicentibus cap. 2. v. 17. *Vbi eſt Deus iudicij?* Hiſce enim reſpondet: *Statim veniat dominator*, qui impiis erit terribilis, *Deuſque iudicij*, piis verò erit *angelus teſtamenti.*

Vnde Tropol. S. Bernard. ſerm. ad Paſtores in C Synodo: *Templum*, inquit, *Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Anima iuſti ſedes & templum Dei eſt. Dominus in templo ſuo facit mirabilia, & præbet oracula. Veniat ad templum ſuum dominator quem quæritis, quo poſſitis dominari carnalibus deſideriis, & diabolicis reſiſtere tentationibus. Veniat & angelus teſtamenti, quem vos vultis, qui annunciet vobis ſuam voluntatem & confirmet promiſſam hereditatem. Inducant eum, in templum ſuum parentes eius, pater videlicet, & mater, & fratres eius. Qui ſint illi reſpondeat ipſe: Quicumque fecerit voluntatem patris qui in cælis eſt, ipſe meus pater. & mater, & frater, & ſoror eſt. Pater generando per verbum prædicationis, vt dicit Apoſtolus: Ego per Euangelium in Chriſto vos genui. Mater, pariendo per exemplum ſanctæ conuerſationis. Frater & ſoror, caſtè diligendo in amore fraternitatis. Hi parentes eſtis vos aut eſſe debetis.*

Ecce venit] Hebręi, Remig. Lyran. & S. Au- D guſt. l. 18. Ciuit. c. 35. hæc accipiunt de ſecundo aduentu Chriſti ad iudicium, cuius angelus & præcurſor erit Elias. Verum hic ſenſus eſt anagogicus. Nam ad literam hic agi de primo aduentu Chriſti in carnem & mundum, patet ex eo quod ſequitur: *Et purgabit filios Leui*, &c. In ſecundo enim aduentu eos non emundabit, ſed impuros iudicabit & damnabit; ita S. Cyril. Theod. Rupert. Vatabl. Arias, Ribera & alij. Ait ergo: *Ecce venit.* Vox *Ecce*, ſignificat Primò rem hanc, putà aduentum Verbi incarnati fore nouum, admirabilem & ſtupendum: Secundò, fore certum: Tertiò, fore exoptatum & lætum: Quartò, fore celerem. q. d. Videor mihi videre Meſſiam noſtrum aduentantem: ecce mox aderit.

Vers. 2. Et qvis poterit cogitare? Hebr. מִי מְכַלְכֵּל *mi mekalkel*, id eſt, quis feret, quis ſuſtentabit, quia metie-

metietur, quis continebit, quis comprehendet? Vnde Septuag. & Chald. vertunt, *quis ſuſtinebit?* Pagnin. *quis ferre poterit diem quando veniet?* Noſter, *quis poterit cogitare diem aduentus eius?* q.d. Quis poterit capere, & cogitatione comprehendere tantam angeli teſtamenti, id eſt Dei in carnem & mundum aduenientis, inter homines conuerſantis, in templo prædicantis, ſuam legem, Sacramenta & Eccleſiam ſancientis, potentiam, ſapientiam, bonitatem, &c. Quis gloriam illius diei, quo Chriſtus in terris nobiſcum aget, mente concipiat, aut verbo explicet? Quis animo complectatur, & ore recenſeat chariſmata, virtutes & gratias cæleſtes, bonaque omnia quæ Chriſtus è cælo nobis afferet? Hebr. enim *mekalkel* deriuatur à כּוֹל *col*, id eſt, *omne*: inde verbum כִּלְכֵּל *kilkel* ſignificat omnia complecti, omnia recenſere. Nota. Dies aduentus Chriſti ponitur metonymicè pro ipſo Chriſto, ſuo die adueniente, vel potiùs aduenturo.

Secundò, iuxta Septu. q.d. Quis ferre & ſuſtinere poterit tantam Chriſti lucem & maieſtatem? Eius enim reſpectu omnium angelorum & hominum acies, inſtar noctuarũ hebetatur, caligat, deficit: Quis ſolem iuſtitiæ clarâ luce radiantem, aduerſis & irretortis oculis intueri valebit? Quomodo hominum infirmitas tantam potentiam, cæcitas tantum iubar, fragilitas tantam efficaciam, impuritas tantam ſanctitatem, paleæ tantum ignem ſuſtinebunt? ipſe enim quaſi ignis conflans? Quis ſtupore, timore, horrore & abyſſali reuerentiâ tantæ celſitudinis non deficit: non exanimetur? Quis non liqueſcat, non tabeſcat, ſicut plumbum & ſtannum liqueſcunt & tabeſcunt coram igne ardentiſſimo, in fornace qua conflantur? præſertim dum in tanta demiſſione exinanitione, amore, dignatione, diuinam dignitatem & magnificentiam in Chriſto incarnato contemplatur & ſpectat. Hic eſt ſenſus genuinus, quare minùs genuinè Vatabl. hæc refert ad tribulationes Chriſtianorum, & perſecutiones primitiuæ Eccleſiæ, quæ fuerunt ardentiſſimæ. q.d. Quis ardorem illarum tribulationum ſuſtinebit? vtique nemo viribus humanis, ſed multi viribus diuinis, ſuggeſtis à gratia Chriſti.

ET QVIS STABIT AD VIDENDVM EVM?] Septu. *quis ſtabit viſione eius?* Quis erit tam durus & ferreus, quem Chriſti aſpectus non ſternat & frangat? Quis adeò rebellis & frigidus, cuius animum ignea vis oculorum Chriſti non capiat & inflammet? ita Sanchez. Secundò. q.d. Quis ſtare poterit coram eo? Quis attonitus pauore & admiratione non corruat, videns oculis ſuis tantam Chriſti claritatem & magnificentiam? Vnde Hebr. eſt, *quis ſtabit in videndo eum?* Vatabl. *quis cùm ſe ad conſpiciendum præbebit conſiſtet, aut ſubſiſtet?* Pagn. *quis poterit ſtare cùm apparuerit?* Chald. *et quis conſiſtet cùm reuelatus fuerit?* Hæc rumina, ò fidelis, ò ſacerdos, dum Chriſtum in altari præſentem habes, imò conficis & manducas.

IPSE ENIM QVASI IGNIS CONFLANS] Arabicus, *quaſi ignis vadens*; Septuag. *quaſi ignis conflatorij*; Tigurina, *quaſi ignis excoquens*. Sic Perſæ Deum cenſuerunt eſſe ignem, quando ignem vt Deum coluerunt. Quin & *Stoici ipſum Deum in ignem diſſolutum iri opinantur*, ait S. Iuſtinus orat. ad Antonin. Pium. Imò Plato cenſuit in ignea ſubſtantia eſſe Deum, ait idem Iuſtin. orat. ad Gentiles; additque,

A Plato ſidera appellat igneum deorum genus. Verùm hi errores ſunt explorati. Porro Propheta angelum teſtamenti, id eſt Chriſtum, comparat igni fornacis ardentiſſimæ, quo conflantur metalla, vt aurum, argentum, ferrum, ſtannum, &c. vt ſignificet ignitam & ardentem fore eius doctrinam, legem & gratiam. Primò enim, ſicut in fornace liquatur aurum; ita Chriſtus dura hominum corda ſua gratia emollit & liquat, ac in gemitus & lachrymas compunctionis reſoluit. Secundò, ſicut ignis liquando aurum, ab eo ſeparat alia metalla & ſcoriam; ita Chriſtus per lachrymas & pœnitentiam ſeparat ab anima vitia, & concupiſcentias inolitas. Tertiò, ſicut hac ſeparatione aurum purificatur, perficitur, ſplendeſcit; ita pariter & anima. Quartò, ſicut vi ignis aurum

Chriſtus eſt ignis conflans quadrupliciter. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

B calefit, imò igneſcit, vt videatur in ignem transformari; ita vi gratiæ Chriſti anima accenditur, vt videatur inſtar ignis ſe & alios inflammare amore Dei. Hoc eſt quod Iſaias c. 4. 3. prædicit: *Si abluerit Dominus ſordes filiarum Sion, &c. in ſpiritu iudicij & ſpiritu ardoris.* Et Iohan. Baptiſta Lucæ 3. 16 ait ſe baptizare aqua, Chriſtum vero igne: *Ipſe*, inquit, *vos baptizabit Spiritu ſancto & igne.* Hac de cauſa in Pentecoſte miſit Spiritum S. in Apoſtolos ſpecie ignis & linguarum ignearum, vt ſignificaret Spiritum ſanctum eos igne charitatis accendere, eiſq; indere cor amore & zelo igneũ, ac linguas igneas. Et Chriſtus ipſe Lucæ 12. 49. *Ignem*, inquit, *veni mittere in terram. Et quid volo, niſi vt accendatur?* de quo vide S. Ambroſ. ſerm. 18. in illud Pſ. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer.* Quintò, ſicut igne aurum, æs & ferrum, licèt du-

Quintò.

C riſſima, non tantum molliuntur, & flectuntur, ſed & in certam formam, v.g. cacabi, ſcutellæ, ſartaginis, &c. efformantur; ita gratia Chriſti hos format Apoſtolos, illos Doctores, alios Martyres, alios Confeſſores, alios Virgines, &c. 1. Cor. 12. 4. atq; ex vno gradu ad altiorem, imò ad ipſum virtutis & perfectionis apicem conſcendunt. Tres enim ſunt gradus & ſtatus virtutum. Primus eſt politicus & vulgaris, qualis eſt virtus communis fidelium, qui honeſtè pieq; viuunt ſecundùm præcepta Dei. Secundus eſt excelſior tranſeuntium, & in diuinam ſimilitudinem tendentium, quorum virtutes vocantur purgatoriæ, ita ſcilicet, vt prudentia omnia mundana diuinorum contemplatione deſpiciat, omnemque animæ cogitationem dirigat in diuina: temperantia relinquat, in quantum natura patitur, ea quę corporis vſus requirit: fortitudo efficiat, vt anima propter exceſſum à

Tres virtutis gradus.

D corpore, & acceſſum ad ſuperna, nulla difficultate vel aduerſitate terreatur: iuſtitia denique faciat, vt tota anima conſentiat ad huiuſmodi propoſiti viam. Tertius eſt diuinam ſimilitudinem iam aſſequentium; quorum virtutes ſunt & vocantur animi purgati; qualis eſt in Beatis, & in nonnullis in hac vita perfectiſſimis: ita ſcilicet, vt prudentia ſolùm diuina intueatur; temperantia terrenas cupiditates neſciat; fortitudo timorem non ſentiat, cæteraſque paſſiones ignoret; iuſtitia cum diuina mente, eam ſcilicet imitans, perpetuo fœdere ſocietur. Ita S. Thom. 1. 2. q. 61. a. 5. & Vincentius 3. p. l. 1. t. de virtute, d. 7.

Tropol. ignis quo Deus purificat & excoquit animas, eſt tribulatio & afflictio. Sicut enim ſordes metallorum igne auferuntur, ſic peccata afflictionibus, ait Vatabl. Ita Martyres, vt S. Laurentius,

Tropolog. igne, id eſt, tribulatione, nos excoquit Deus

tius, igne tormentorum excocti, facti ſunt hoſtiæ puriſſimæ & ardentiſſimæ Deo, iuxta illud Pſal. 16. v. 3. *Igne me examinaſti, & non eſt inuenta in me iniquitas.* Hac de cauſa Deus permiſit perſecutionem acrem Decij Imp. vt Chriſtianorum virtutem & pietatem, quæ in pace, quam habuerant ſub duobus Philippis, patre & filio, Chriſtianis Impp. elanguerat, ſuſcitaret & acueret, vti S. Cyprianus ſibi reuelatum fuiſſe ſcribit lib. 4 epiſt. 4. *Nam & hoc nobis*, inquit, *per viſionem, fratres chariſſimi, exprobratum ſciatis, quòd dormitemus in precibus*, &c. *Perſecutio iſta examinatio eſt atque exploratio peccati noſtri; exuit nos Deus voluit & probari, ſicut ſuos ſemper probauit: nec tamen in probationibus eius aliquando auxilium credentibus defuit. Denique ad minimum famulum ſuum*, &c. *pro ſua circa nos bonitate mandare dignatus eſt: Dic illi*, inquit, *ſecurus ſit: quia pax ventura eſt.* Porrò inter ſcelera ob quæ venit iſta perſecutio, præcipua fuiſſe ſacerdorum & Epiſcoporum negligentiam & cupiditatem, aſſerit idem Cyprianus tractatu de Lapſis.

Perſecutio Decij permiſſa ad acuendum torporem Chriſtianorum.

Anag. ſicut ignis ſcoriam comburit; ita Chriſtus in extremo iudicio reprobos damnabit ad gehennam, eoſque *comburet igne inextinguibili*, vt ait Iohannes Baptiſta Matth. 3. 12. Hinc S. Hieron. ſic exponit: *Ipſe veniet quaſi ignis conflans: ignis enim in conſpectu eius ardebit, & in circuitu tempeſtas valida. Tunc vocabit cælum deſuper & terram, vt diiudicet populum ſuum: flumina ignis trahens ante eum, peccatores quoſque voluentia. Ignis autem dicitur Dominus, & ignis conſumens*, Deuter. 4. v. 24. *vt ligna noſtra, fœnum ſtipulamq; comburat. Et non ſolum ignis, ſed & herba fullonum. Ipſe his qui peccant grauiter, ignis conflans eſt atque conſumens; qui autem leuia peccata committunt, herba fullonum, vt loti munditiam reſtituat.* Felices & ſapientes, qui in hac vita malunt emendari herba fullonum, quàm in futura, putà in gehenna aut Purgatorio, igne conflari. Porrò S. Auguſt. lib. 20. Ciuit. cap. 25. hoc examen in die iudicij refert ad ſolos bonos & pios: hi enim ſunt filij Leui offerentes Deo ſacrificia in iuſtitia. Vnde colligit, in die iudicij *quaſdam quorumdam purgatorias pœnas futuras.* Sic & Gennadius Patriarcha Conſtantinop. in expoſit. Conc. Florentini c. 8. contra Græcos, concedentes quidem Purgatorium poſt hanc vitam, ſed negantes in eo ignem, igneque expiari animas iuſtorum, ex hoc loco probat in eo eſſe ignem, eoque expiari animas: ignis enim hic, inquit, conflans & emundans non pertinet ad Beatos in cælo, vtpote mundiſſimos; nec ad damnatos in gehenna; vtpote inemundabiles & inemendabiles: ergo pertinet ad animas Purgatorij: in eo ergo eſt ignis conflans, & emundans animas iuſtorum à leuibus & venialibus maculis; ita ipſe tom. 4. Biblioth. SS. Patrum.

Anagogè in die iudicij quaſi igne excoquentur peccatores.

Et qvasi herba fvllonvm] Hebr. *ſicut borith lauantium*, ſcilicet pannos, id eſt fullonum. Vnde Chald. *ſicut quo dealbantur*, ſcilicet panni; Septuag. *ſicut herba lauantium.* Hinc patet *borith*, non ſaponem eſſe, vt volunt Arias & Varabl. ſed herbam, vti aſſerit Theod. R. Iona. R. Salomon, Tigurina & alij. Vnde S. Hieron. in Ierem. 2. 22. tradit herbam fullonum in virentibus & humectis Palæſtinæ locis naſci, & ad eluendas ſordes & maculas è pannis eamdem vim habere, quam habet nitrum & ſapo: vnde & herba ſaponaria ſum Latinè, tum Italicè vocatur, hortulanis notiſ-

A ſima, qua vulgò ad maculas è pannis & veſtibus extergendas vtuntur, vti Romæ meis oculis conſpexi. Vide dicta Ierem. 2. 22. Nota, ſicut paulò antè Propheta comparauit Chriſtum igni conflanti & purificanti aurum; ita hic eumdem comparat herbæ fullonum pannos emundanti, vt veſtem nuptialem ſuorum emundet, candidamque & ſplendidam efficiat. Iuſtorum enim animæ per Chriſti gratiam candent vt ſtolæ, & fulgent vt aurum.

Porrò pro *borith* Syrus, & Arabicus vterque vertunt *ſulphur*, quia ſuo ardore omnia purificat: aut fortè בּוֹרִית *borith* acceperunt pro vicino גָּפְרִית *gophrit*, id eſt ſulphur. Vnde Syrus vertit, *qui aquaſi ignis eſt qui conflat, & quaſi ſulphur dealbans*: Arabicus Antioch. *ipſe enim quaſi ignis vadens, & quaſi ſulphur quod candeſcit*; Arabicus Alexandr.
B *ipſe enim venit quaſi ignis conflans, & quaſi ſulphur exardeſcit.* Notus eſt ſulphuris ardor: vnde S. Hieron. hæc refert ad ignem Purgatorij, vel inferni, vbi eſt ignis ardens pice & ſulphure, vti paulò antè dixi.

Et sedebit conflans et emvndans argentvm] *Sedebit*, ſeriò & accuratè, non obiter & leuiter quaſi per tranſennam, conflaturus argentum, id eſt, ſuos fideles, præſertim ſacerdotes, vti ſubiungit; vt fiant nitidi inſtar argenti; ſplendeantque quaſi argentei ſacerdotes. Vers. 3.

Secundò *ſedebit*, quaſi diſcretor & iudex, vt vitia, præſertim ea quæ ſe ſpecie virtutum velant; putà hypocriſes & fucos, à veris virtutibus, ipſoſque virtuoſos ab hypocritis diiudicet, ſecernat & ſeparet. Homines enim pro affectu iudicant, & quod virtutis eſt vitio deputant, & quod vitij eſt
C virtuti. Meritò hac de re queritur Sidonius Apollin. lib 7. epiſt. 9. *Quis*, ait, *non erubeſcat, cùm videas ſordidari virtutum ſinceritatem criminatione vitiorum? Si eligimus humilem, vocatur abiectus. Si proferimus erectum, ſuperbus ſentitur. Si minùs inſtitutum, propter imperitiam creditur irridendus. Si aliquatenus doctum, propter ſcientiam clamatur inflatus. Si ſeuerum, tamquam crudelis horretur. Si indulgentem, facilitate culpatur. Si ſimplicem, deſpicitur vt brutus. Si acrem, vitiatur vt callidus. Si diligentem, ſuperſtitioſus decernitur. Si remiſſum, negligens iudicatur. Si ſolertem, cupidus. Si quietum, pronunciatur ignauus. Si abſtemium producimus, auarus accipitur. Si eum qui prandendo paſcat, edacitatis impetitur. Si eum qui paſcendo ieiunet, vanitatis arguitur. Libertatem pro improbitate condemnant, verecundiam pro ruſticitate faſtidiunt. Ri-*
D *gidos propter auſteritatem non habent charos; blandi apud eos communione vileſcunt.* Chriſtus iudex hæc omnia colat, quid virtus ſit, quid vitium acri iudicio diſcernit: illi ſuum decus, huic dedecus decernens.

Virtutes quaſi vitia traducuntur.

Meminerit ſacerdos, præſertim confeſſarius, ſe quaſi vicarium Chriſti ſedere pro tribunali, vt non leuiter hoc iudicium peragat, dicatque cuilibet confitenti. Ego te abſoluo: ſed maturè culpas examinet, eaſque non tegere, non oblinere, non ſuperficialiter delere, ſed radicitus eradere ſatagat: ſicut aurifex per ignem ab auro eradit omnem ſcoriam, & fullo per herbam borith à panno omnem, etiam intimum, tollit nęuum & maculã. Quid enim prodeſt pœnitenti abſolui, ſi radix, putà eadem procliuitas & occaſio proxima ad peccandum, reſideat, quæ ilico eum rurſum ad peccandum & ad recidiuam impellet? nimirum

ſiet quod vulgò dicitur: Canis ad vomitum, & ſus lota ad lutum. Vis noſſe an quis bonus ſit confeſſarius? vide quales ſint eius pœnitentes: ſi hi vitam mutent, aut in ſanctitate valdè proficiant, ſi heroica opera capeſſant; ſcito inſignem eſſe confeſſarium, ſin pœnitentes maneant iidem, hoc eſt, in eodem ſtatu, vitij aut virtutis, ſcito eneruem eſſe confeſſarium, & vnum è triuio. *Sæpè*, inquit S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 11. *& reprobi peccata ſua confitentur, ſed deflere contemnunt: electi autem culpas ſuas quas vocibus confeſſionis aperiunt, diſtrictæ animaduerſionis fletibus inſequuntur.* Et mox: *Pſalmiſta plagam cordis non ſolùm detexerat, ſed detectæ, etiam medicamentum mœroris adhibebat, dicens: Iniquitatem meam ego pronunciabo, & cogitabo pro peccato meo. Pronunciando enim occultum vulnus detegit, cogitando autem quid aliud quàm medicamentum vulneri apponit?* Idem homil. 34. in Euangel. *Pœnitentiam*, inquit, *agere, eſt & perpetrata mala plangere, & plangenda non perpetrare: nam qui ſic alia deplorat, vt tamen alia committat, adhuc pœnitentiam agere aut diſsimulat, aut ignorat.*

Confeſſarius ex pœnitentibus agnoſcitur.

Exempla SS. Ambr. Borromæi, &c.

S. Ambroſius, pœnitentes audiens, adeò in eos pro cōmiſerationis & opitulationis affectu mouebatur, vt in lachrymas prorumperet, flenſque ipſosmet flere, & vitam mutare compelleret; ita habet eius vita. Eius aſſecla fuit S. Carolus Borromæus. Vide S. Ambroſ. ſerm. 35. de modo verè agendi pœnitentiam. Eiuſdem eſt tremenda illa ſententia lib. 2. de Pœnitentia c. 10. *Faciliùs inueni qui innocentiam ſeruauerint, quàm qui congruè egerint pœnitentiam. Renunciandum ſæculo eſt*, &c. *Viuendum ita, vt vitali huic moriamur vſui: ſeipſum homo abneget, & totus immutetur: ſicut quemdam adoleſcentem fabulæ ferunt, propter amores meretricios peregrè profectum, & aboliro amore regreſſum, poſtea veteri occurriſſe dilectæ, quæ vbi non interpellata, mirata putauerit non recognitam, rurſus occurrens dixerit: Ego ſum; reſponderit ille: Sed ego non ſum.*

Sedendo homo fit ſapiens & diuinus.

Myſticè, ſedet homo in ſabbatho, id eſt, Dominico & feſto die, cùm ab operibus alijs quieſcit, & Deo vacat. Sicut enim homo fit ſapiens ſedendo & quieſcendo, vt ait Ariſtot. l. 7. Phyſic: ſic & idem quieſcendo illuſtrationes Dei excipit, quibus purgatur, & diuinus efficitur, iuxta illud Thren. 3. 28. *Sedebit ſolitarius & tacebit, quia leuauit ſuper ſe.* Et Pſalm. 45. 11. *Vacate & videte quoniam ego ſum Deus.* Sicut enim aqua quieta, ſubſidentibus ſordibus fit limpida & perſpicua quaſi ſpeculum; ita & anima quieta ſubſidentibus paſſionibus veritatem cernit, fitque capax cognitionis ſpiritualis & diuinæ, præſertim quia liber à tumultu, & ſeparata ab aliis obiectis, vni veritati, vniq; Deo vacat & intendit. Verum eſt enim illud:

Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.

Pvrgabit filios Levi] Tum quia multi Leuitæ & ſacerdotes conuerſi ad Chriſtum, facti ſunt ſancti, imò prædicatores, inter quos fuit S. Barnabas, Act. 4. 36. de quibus ait S. Lucas Act. 6. v. 7. *Multa etiam turba ſacerdotum obediebat fidei.* Taxauit enim Malachias Leuitas & ſacerdotes Iudaicos, quos à Chriſto reformandos hic prædicit, ita Theodor. Tum quia Chriſtus veteribus Leuitis & ſacerdotibus Aaronicis abrogatis, nouos inſtituit ſanctæ & angelicæ vitæ. Tales enim fuerunt Apoſtoli, eorumque diſcipuli & ſucceſſores. Hi ergo ſunt filij Leui, id eſt ſacerdotes non veteris, ſed noui Teſtamenti; poſteri non

A Aaronis, ſed Chriſti; ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. & alij. Simili modo Eccleſia Chriſti vocatur Sion & Ieruſalem, quia in Ieruſalem orta, Synagogæ Sionis & Iudæorum ſucceſſit. Meminit purificationis ſacerdotum à Chriſto faciendæ, potiùs quàm laicorum; tum quia ſumma puritas & ſanctitas requiritur in ſacerdotibus Chriſti, eò quòd ſint vicarij Chriſti, qui eſt Sanctus ſanctorum, quodque Sacramenta ſanctiſſima, præſertim Euchariſtiæ tractent, conficiant & adminiſtrent: tum quia ſacerdotes plebem purificant: hinc quo purior & ſanctior eſt ſacerdos, eo purior & ſanctior euadit plebs. Sacerdos enim eī ſuam ſanctitatem & verbo & vita aſpirat & inſtillat. Sicut ex aduerſo impurus ſacerdos vitiat totam Eccleſiam, vti ex S. Chry-
B ſoſt. & alijs oſtendi v. 1. & c. 1. 6. Videant ergo ſacerdotes quomodo hoc ſuum decus tueantur, nequando de ijs dici poſſit, quod de ſui æui preſbyteris ingemiſcens dixit S. Bonifacius primus Epiſcop. Moguntinus, Friſiæ Apoſtolus & Martyr: *Olim Sacerdotes aurei celebrabant in calicibus ligneis, nunc lignei ſacerdotes celebrant in calicibus aureis;* ita habet eius Vita.

Tropol. *filij Leui*, id eſt, ſacerdotes ſpirituales & myſtici ſunt fideles, qui Deo victimas bonorum operum, orationis, compunctionis, eleëmolynæ, & præſertim purum cor, ſanctaque & ardentia amoris deſideria offerunt, iuxta illud 1. Petri 2. 9. *Vos genus electū, regale ſacerdotium gens ſancta, populus acquiſitionis, offerentes ſpirituales hoſtias, acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum.*

C Et colabit] Colare eſt pauxillatim ſtillatimque liquorem aliquem, v. g. oleum, vinum, lac, aurum liquatum, &c. per aliquod vas anguſtum, vel linteolum transfundere aut tranſmittere, vt quod purum eſt tranſeat, quod craſſum & impurum excludatur. Vnde Plinius l. 13. c. 2. *Regale*, ait, *vnguentum colato melle conflat.* Et Manilius.

Et colare vagos inductis retibus amnes.

Et Apuleius lib. Florid. *Neque*, ait, *illi norant colere aruum, vel colare aurum.* Hîc pro *colabit*, Chald. vertit, *expurgabit*; Pagnin. *conflabit*; alij, *defæcabit*; Septuag. *effundet*, ſicut è fornace conflatoria ſtillatim effundi ſolet liquatum & defæcatum aurum. Porrò Chriſtus colat & expurgat ſacerdotes per Spiritum ſanctum ſicut colauit Apoſtolos in die Pentecoſtes. Spiritus ſanctus enim indit eis ſpiritum compunctionis & lachrymarum, item charitatē & zelum. Tropol. per tribulationes &
D perſecutiones, inquit Vatabl. quales paſſi ſunt ſacerdotes in primitiua Eccleſia, cùm omnes penè rapiebantur ad mortem, populoque erant duces ad martyrium. Quod Romæ feciſſe S. Cornelium Papam in perſecutione Decij, narrat & celebrat S. Cyprian. l. 1. epiſt. 1. ad Cornelium: *Exprimi*, ait, *non poteſt, quanta iſthic exultatio fuerit*, &c. *ducem ſe illic fratribus confeſſionis extitiſſe; ſed & confeſſionem ducis de fratrum confeſſione creuiſſe, vt, dum præcedis ad gloriam, multos feceris gloriæ comites, & confeſſorem populum ſuaſeris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri.* Et mox: *Virtus illic Epiſcopi præcedentis publicè comprobata eſt, adunatio ſequentis fraternitatis oſtenſa eſt, dum apud vos vnus animus, & vna vox eſt, Eccleſia omnis Romana confeſſa eſt. Docuiſtis granditer Deum timere, Chriſto firmiter adhærere, plebem ſacerdotibus in periculo iungi, in perſecutione fratres à fratribus non ſeparari, concordiam*

Chriſtus colat ſuos tribulatione & zelo.

ſimul

ſimul iunctam vinci omnino non poſſe; quidquid ſimul petitur à cunctis, Deum pacis pacificus exhiberi. Et paulò pòſt: *Quale illud fuit ſub oculis Dei ſpectaculum glorioſum, quale in conſpectu Chriſti eius Eccleſia ſua gaudium, ad pugnam quam tentauerat hoſtis inferre, non ſingulos milites, ſed tota ſemel caſtra prodiſſe?*

Moral. de exacto examine Epiſcoporum.

Moral. Videant hic Epiſcopi, & eorum examinatores, quàm accurati eſſe debeant in admittendis iis, qui ſe offerunt ad Ordines ſacros, vt videant an probæ taliquc gradu dignę ſint vitæ, & an habeant doctrinam, qua tanto munere ritè perfungi, ac populum in fide & rebus diuinis inſtruere valeant. Si enim aurifices tanta cura & labore, putà per ignem, colent aurum & argentum; vt ab eo ſcoriam ſeparent, & nonniſi purum purumque colligant, quanto magis Epiſcopus colare debet ordinandos, ut aureos populo ordinet ſacerdotes, non ſtanneos, non ferreos, non ligneos? à ſacerdotibus enim pendet tota Eccleſiæ diſciplina, vita & ſanctitas. Legant & practicent hac de re decreta Concil. Trid. ſeſſ. 23. c. 7. & 14 & ſeſſ. 24. c. 18. Narrat Sophronius in Prato ſpirit. c. 147. & ex eo Baron. tom. 6. anno Domini 461. quod, cùm Abbas Amos Patriarcha Hieroſol. ordinatus eſſet, dixerit: *Orate pro me Patres: magnum enim & intolerabile onus mihi iniunctum eſt. Petri & Pauli ſimilium eſt regere rationales animas, ego autem infelix & peccator ſum; plus enim quàm cætera timeo ordinationis ſarcinam.* Affert deinde exemplum S. Leonis; *Nam inuenimus ſcriptum, quia beatus & angelis æqualis Leo Papa, quadraginta dies perſeuerauit ad ſepulchrum Apoſtoli Petri, vigiliis & orationibus inſiſtens, petenſq; ab Apoſtolo vt pro ſe apud Deum intercederet, vt dimitterentur ſibi peccata ſua. Impletis quadraginta diebus apparuit ei Apoſtolus Petrus, dicens ei: Oraui pro te, & dimiſſa ſunt omnia peccata tua, præterquàm impoſitionis manuum.* Loquitur de miſſione non culpæ, hæc enim omnis ſimul dimittitur; ſed pœnæ, inquit Baron. Illis ergo remanebat S. Leo peccatorum pœnis obligatus, quæ illi perpetraſſent qui ab eo indignè fuiſſent promoti ad Ordines, iuxta illud Apoſtoli 1. Timoth. 5. *Nemini citò manus impoſueris, neque communicaueris peccatis alienis.*

Exemplum S. Leonis & Amos.

Olim Deus ordinandos cælitus deſignabat. Exempla.

Hac de cauſa non niſi præmiſſa oratione & ieiunio totius Eccleſiæ, ordinantur ſacerdotes: ac Deus olim ſæpè indicio cæleſti deſignabat, quos vellet eligi Epiſcopos, vti deſignauit S. Matthiam Actor. 1. 26. Sic S. Fabianus deſignatus eſt à Deo Pontifex per columbam, è ſublimi in caput eius deuolante; columbæ enim ſpecie Spiritus ſanctus deſcendit in Chriſtum cùm baptizaretur; ita refert Euſeb. l. 6. hiſt. c. 22. Simile accidit S. Chryſoſtomo: nam cùm ordinaretur Patriarcha Conſtantinop. alba columba deuolans ſtetit ſuper caput eius, vti narrat Leo Auguſtus in eius vita, & ex eo Baron. tom. 6. ann. Domini 456. Sic & S. Gregorius fugiens pontificatum, indicio fulgidæ columnæ iugiter ſuper ſe è cælo dependentis agnitus, raptus eſt ad templum S. Petri, creatuſque Pontifex. Sic & S. Remigius Rhemenſis Epiſc. cùm duorum & viginti tantùm eſſet annorum; cælitus creatus eſt. Nam radius noui luminis ſuper eius verticem deſcendit, ac ſi ipſe ſol de cælo motus ſuper eum cecidiſſet: quia ſcilicet ipſe illuminandarum lux parabatur animarum. Etenim radio illo ſe illuſtrante, ſenſit capiti ſuo vnguinis ſacri infuſum liquorem, quo A totum eius delibutum eſt caput, inquit Hincmarus in eius Vita. Mortuo Mena Patriarcha Conſtant. Iuſtinianus Imper. ingreſſus in cœtum Epiſcoporum & Cleri, eis viſionem cęleſtem enarrauit. Cùm, inquit in æde S. Petri principis Apoſt. in qua ſenatus habebatur, ſomnus me comprehendiſſet, in quiete vidi principem Apoſtolorum mihi magnum Eutychium oſtendentem, dicentemque: Fac vt hic ſit Epiſcopus. Cùm hoc iuraſſet Imperator, Eutychius ab Epiſcopis & Clero conclamatus eſt Patriarcha; ita Euſtachius in Vita S. Eutychij. Sic S. Ambroſius declaratus eſt Mediolanenſis Archiep. voce pueri, & populi exclamantis: *Ambroſius Epiſcopus*; ita Socrates lib. 4. c. 30. Sic S. Athanaſius ab Alexandro Epiſcopo Alexand. moriente euocatus vt ſibi ſuccederet, B cùm ille fugeret, exclamauit Alexander: *Athanaſi putas te poſſe fugere, non tamen effugies*; quare à Clero & populo raptus eſt ad epiſcopatum; ita Sozom. lib. 2. hiſtor. c. 16. S. Amphilochium ab angelis conſecratum eſſe Epiſcopum Iconij narrat Niceph. l. 11. c. 20. Qui ergo creaturi ſunt ſacerdotes vel Epiſcopos, orationi inſiſtant, & cæleſte lumen Deique nutum expoſcant, ne in re tanti ad commune Eccleſiæ bonum momenti errent; ſed eos deſignent, qui Dei gloriæ, Eccleſiæ ædificationi; ſibi ſaluti ſunt futuri.

Sacrificia] Hebr. מִנְחָה *minchà*, id eſt, ſacrificium farreum, purà Euchariſtiæ ſub ſpeciebus panis & vini, de quo dixit c. 1. 11. Hoc enim, vtpote puriſſimum, opponit impuris ſacrificijs & ſacerdotibus Aaronicis; ita Theodor. Rupert. Lyran. & alij.

In iustitia] Id eſt iuſtè, purè, ſanctè, iuxta illud C Zachariæ Lucæ 1. 14. *Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.* Sacerdotes enim quaſi angeli corporati coram Deo incedere & ambulare debent in omni iuſtitia & ſanctitate.

Et placebit] Chald. *ſuſcipietur voluntariè*; Pagnin. & Vatablus, *dulceſcet*: (hoc enim eſt עָרְבָה *arebu*,) id eſt dulce, gratum, ſapidumque erit Domino ſacrificium Iuda & Ieruſalem, hoc eſt, Eccleſiæ Chriſtianæ, quæ eſt noua Sion Dei, ex veteri Sione intereunte exorta, vt in ea vetus quaſi phœnix reſurgere & renaſci videatur. Hinc præciſè per Ieruſalem, quæ erat metropolis & caput Iudæ, poſſet accipi Eccleſia Romana & Sedes Apoſtolica, quæ eſt caput & metropolis totius Eccleſię, quę eſt Iuda, id eſt, confitens Deū. Vers. 4.

Sicvt dies sæcvli] Id eſt, ſicut dies antiqui, D vt ſequitur, quibus priſci ſancti viri, Abel, Noë, Melchiſedec, Abraham, Moſes, Aaron, &c. placebant Deo, eique ſanctè offerebant ſacrificia ſua. Vnde ſacerdos in Canone Miſſæ dicit, & orat: *Supra quæ* (ſcilicet panem & calicem conſecratum) *propitio ac ſereno vultu reſpicere digneris, & accepta habere, ſicut accepta habere dignatus es munera iuſti tui Abel, & ſacrificium Patriarchæ noſtri Abrahæ, & quod tibi obtulit ſummus ſacerdos tuus Melchiſedec, ſanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam.*

Nota τὸ *ſicut*, aſſimilat ſacrificia Chriſtiana Aaronicis, non tam quoad ipſum ſacrificium, quàm quoad ſacrificantes. Ipſum enim ſacrificiū in lege noua eſt longè præſtantius Aaronico, cū victima eius ſit ipſum Chriſti corpus, quod proinde vim impetrādi habet ex opere operato: Aaronici autem victima erat bos, ouis, vel capra, quę tantùm

tantùm erant typis & vmbra Chriſti, ideoq́ue valebant tantùm ex opere & deuotione operantis, non verò ex opere operato. Dicit ergo, quòd Chriſtus ipſos ſacerdotes in lege noua emundabit & ſanctificabit, vt ea puritate, deuotione & religione offerant Deo ſacrificia, qua obtulerunt Noë, Abraham, Melchiſedec, alijq́ue priſci & eximij Sancti. Secundò, tamen *τὸ ſicut*, poteſt ſignificare ſimilitudinem in ipſo ſacrificio. Nam vt ait Lyran. *τὸ ſicut* ſignificat analogiam quæ eſt inter typum & antitypum, inter imaginem & exemplar, inter vmbram & veritatem, ac proinde, vt ait Clarius, ſignificat præcellentiam ſacrificij Euchariſtici præ Aaronicis. q. d. Placebit Deo ſacrificium Euchariſticum mirificè, ſicut liquet ex eius typis, imagine & vmbris, putà ex ſacrificio Noë, Abrahæ, Melchiſedec, &c. Si enim hæc, quæ tantùm fuerunt typi & vmbræ, adeò placuerunt Deo, vt Deus propter ea benedixerit toti eorum familiæ, imò toti orbi, multò magis placebit ſacrificium Chriſti, quod illorum fuit exemplar, veritas & antitypum, quodq́ue priſcis illis omnem vim & dignitatem tribuit, per quam placerent Deo.

5. Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis, & adulteris, & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij, viduas, & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

6. Ego enim Dominus, & non mutor: & vos filij Iacob non eſtis conſumpti.

7. A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis, & non cuſtodiſtis. Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

Vers. 5. Et accedam ad vos in ivdicio] Redit ad querelam Iudæorum dicentium c. 2. v. vlt. *Vbi eſt Deus iudicij?* Hiſce enim reſpondet: Ecce breui veniam, *accedam, & appropinquabo*, vt vertit Tigurina, *vobis ad iudicium*, vt ſcilicet deſcendam in carnem, & coram inſpiciam impiorum ſcelera, itaque eorum ſim teſtis oculatus, quæ quaſi iudex condemnem & puniam. Simili modo ait Deus Geneſ. 18. v. 20. *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt*, &c. *Deſcendam & videbo, vtrùm clamorem qui venit ad me, opere compleuerint: an non eſt ita, vt ſciam.* Quocirca reipſa tres angeli, repræſentantes Deum trinum & vnum, perrexerunt Sodomam, vbi ab incolis appetiti ad ſtuprum, cælitus pluerunt ſuper eos ignem & ſulphur, quo omnes conflagrarunt. Pergit loqui Propheta de primo Chriſti aduentu in carnem, quo Chriſtus venit vt ſcelera inſpiciat, eorumq́ue ſit teſtis, quæ deinde partim in hac vita & morte punit, partim in extremo iudicio puniet. Vnde Chald. vertit, *& reuelabor ſuper vos, vt faciam iudicium, & erit verbum meum contra vos in teſtem*, &c. ita Rupert. Arias, Ribera & à Caſtro. Alij paſſim cenſent, Prophetam hîc tranſire à primo Chriſti aduentu in carnem, ad ſecundum, quo veniet ad iudicium, quando ipſe, vt ait S. Hieron. ſimul erit iudex & teſtis, occultiſſimorum etiam criminum, adulteriorum, &c. quæ hîc recenſentur; ita Theodor. Remig. Hugo, Lyran. & Vatabl. Chriſtus enim iudex, ſimul erit *teſtis velox*; Tigur. *feſtinus*; Vatabl. *promptus*; quia eum nihil latet, ſed quà Deus omnia videt, quà homo omnia cognoſcit per ſcientiam infuſam, æque ac beatificam. Quocirca impiis dicet: Ego vidi, ô Iuda, tuam occultam auaritiam, quæ te impulit ad me prodendum Iudæis. Ego vidi, ô Roberte, tuam occultam pollutionem, fornicationem, adulterium. Ego vidi, ô Nicolae, tua occulta praua deſideria, tuas vlciſcendi cupidines, tuas cædis machinationes. Ego vidi, ô Simon, tuas occultas ſimonias, ambitiones, inuidias, &c. Nonne ita eſt? ſi neges, conſcientia tua Chriſto teſtis erit teque mentiri clamabit. Quocirca totus mundus videbit æquiſſimum eſſe Chriſti iudicium & ſententiam, quâ dicet: Ite adulteri, ite homicidæ, ite ſimoniaci, ite ambitioſi, ite inuidi, ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Vterque ſenſus huic loco congruit. Chriſtus enim cœpit eſſe iudex & teſtis in primo aduentu, ſed vtrumque perficiet in ſecundo, putà in die iudicij. *Teſtis* ergo per catachreſin, hîc idem eſt quod iudex. Sic Chriſtus vocatur teſtis fidelis, id eſt iudex, Rex & Princeps; Apocal. 1. 5. vide ibi dicta.

Qvi calvmniantvr mercedem mercenarii] Hoc eſt, vt Chald. & Septuag. *qui auferunt violenter mercedem mercenarij*; Pagnin. *qui vi retinent*; Vatablus *qui opprimunt*; Tigurina *qui mercenarium mercede fraudant*. Hebr. enim עשק *aſac* ſignificat per calumniam, vim vel dolum fraudare alium re, vel iure ſuo. Vnde additur, *Viduas & pupillos*, ſupple & repete, *calumniantur*, fraudant & opprimunt. Nam τὸ *humiliant*, quod quædam Biblia habent, expungunt Romana, æquè ac Hebræa. Vnde Septuag. vertunt, *qui opprimunt per potentiam viduas, & percutiunt pupillos.*

Opprimvnt peregrinvm] Septu. & Chald. *qui peruertunt iudicium aduenæ*; Pagnin. Hebr. מטי *matte*, reddit ad verbum, *peruertentes peregrinum*; Tigurin. *aduerſantur peregrinum.*

Ego enim Dominvs, et non mvtor] Hebr. לאשניתי *loſcaniti*, id eſt; vt Septuag. *non ſum mutatus*; Pagnin *non mutaui me*, id eſt, non mutor. Hebræi enim quia carent verbo præſenti, idcirco illud exprimunt per præteritum. Iam ſenſus eſt Primò, q. d. Comminatio mea firma eſt, impleo quod prædixi; ait Vatabl. Minor hîc adulteris, periuris, oppreſſoribus pauperum vindictã, præſtabo illã. Secundò, q. d. Non ſum mutabilis, mobilis & incõſtans, vt nunc hoc, mox aliud velim, ſed ſemper ſcelera & ſceleratos odi & punio. Tertiò, S. Hieron. *Quod ſequitur*, inquit, *Ego Dominus, & non mutor; idcirco ponit, quia ſuprà dixerat: Ipſe quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum, ne putemus eũ diuinitate mutare naturã, cùm pro nobis aut angelus, aut ignis, aut borith nominatur.* Quartò, alij referũt ad id quod ſequitur, *Et vos filij Iacob non eſtis conſumpti.* q. d. Ego vos licèt peruerſi ſitis, nõ conſumpſi, quia miſericordia mea, quã patribus veſtris promiſi, eſt conſtans & immutabilis, *Ego enim Dominus & non mutor*: iuxta illud Thren. 3. 22. *Miſericordiæ Domini, quia non ſumus conſumpti, quia non defecerunt miſerationes eius.* Aut q. d. Vos, ô Iudæi, calumniamini me eſſe mutabilem, quod contra promiſſa patrum vos conſumpſerim. At erratis: nec enim ego ſum mutatus, nec vos conſumpſi,

Vers 6. *Deus eſt immutabilis eſſentialiter.*

Primò.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Quintò. ſumpſi. Quintò. q.d. Vos, ò Iudæi, mutamini, iuſque de ſcelere in ſcelus: at ego in ſententia & iudicio meo ſum conſtans & immutabilis. *Sextò.* Sextò, ex aduerſo Rupert. q. d. Ego ſum immutabilis in bono: vos eſtis obſtinati & immutabiles in malo. *A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis*, vt ſequitur. *Septimo.* Septimo, Chald. vertit, *ego enim Dominus non mutaui pactum meum quod à ſæculo eſt; & vos domus Iſrael putatis quòd quicumque moritur in hoc ſæculo, iudicium eius ceſſat.* q. d. Vos putatis impios non puniēdos, eò quod multi impuniti maneant in hoc ſæculo. At erratis: puniam enim eos in futuro. Nam in iudicio & iuſtitia, ab æterno a me decreta conſtans ſum & non mutor. *Octauò.* Octauò & genuinè, vox *enim* dat cauſam præcedentium, q.d. Vos, ò Iudæi, calumniamini me, iactando illud cap. præced. v. vlt. *Omnis qui facit malum bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent.* Cenſetis enim me mutaſſe indolem, quaſi qui olim bonos B amarim, malos oderim; nunc mutatâ mente bonos odiam, & affligam, malos amem & ditem; eo quòd infideles Chaldæos proſperauerim, vos verò fideles meos eis vaſtandos tradiderim: hinc dicitis: *Vbi eſt Deus iudicij?* Huic calumniæ ego reſpondi v. præcedenti, edixique: *Accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis, &c.* q. d. Licèt ad modicum tempus differam iudicium & vindictam impiorum, tamen certò & breui ad illam accedam, eamque peragam. Nam conſtanter bonos amo & præmio, malos conſtanter odi & punio; ſed ſuo tempore. Cuius rei cauſa eſt, mea, tum in natura, tum in dictis & decretis conſtantia & immutabilitas. *Ego enim Dominus, & non mutor*, ita S. Cyrillus, Theodor. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. & Vatabl.

Immutabilitatis Dei prima ratio eſt eius plenitudo. Nota immutabilitatis Dei cauſa, vel potiùs C ratio prima, ait D. Thom. 1. p. q. 9. eſt plenitudo & perfectio naturę, putà diuinitatis. Hęc enim cū omnia bona in ſe habeat, & poſſideat firmiter, neceſſariò & naturaliter, hinc mutari nequit, vt aliud aliquid bonum quærat vel ambiat, cùm omnia habeat in ſe eſſentialiter. Hinc nomen eius eſt *Iehoua*, id eſt, *qui eſt*. *Ego ſum qui ſum*, Exodi 3. v. 14. vide ibi dicta. Celebre eſt illud Triſmegiſti, in Pimandro: *Sunt mundi partes ſunt cælum, aqua, terra & aër; ſic membra quaſi Dei ſunt vita, immortalitas, neceſſitas, prouidentia, natura, anima, mens; horumq; omnium participatio, ipſum bonum: neque ſit aliquid vſquam, neque eſt factum, vbi Deus non adſit.* Diuiniùs Caſſiodorus in Pſalm. 47. *Magnus Dominus, &c. Deus*, inquit, *eſt virtus inexplicabilis, pietas incomprehenſibilis, ſapientia ineffabilis,* D *cuius definitio eſt, finem in ſanctorum laudibus non habere.* Iam quia Deus immutabilis eſt naturâ hinc & immutabilis eſt voluntate, vt quod ſemel vult, ſemper velit; quia voluntas ſequitur naturam, imò in Deo voluntas idem eſt cum natura.

Secunda, quia eſt actus purus. Secunda, quia Deus eſt actus purus, nihil habens admixtum potentialitatis; quidquid autem mutatur, eſt aliquo modo in potentia ad id quod mutatur, ait D. Thom loco iam citato. Huc ſpectat illud Apoſtoli: *Qui ſolus habet immortalitatem*, 1. Tim. 6. *Quia omnis mutatio quædā mortis imitatio eſt*, ait S. Bernard. mox citandus. Hinc Pſalm. 101. dicitur: *Sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur, tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient*, & Numer. 23. *Non eſt Deus quaſi homo, vt men-* A *tiatur; nec vt filius hominis, vt mutetur.* Præclarè S. Gregor. Nyſſen. in expoſitione orationis Dominicæ ad illa verba, *Adueniat regnum tuum*, *Numquid*, ait, *nunc regnum fieri vult vniuerſi regem, qui ſemper eſt quod eſt, qui ad omnem mutationem firmus & immobilis eſt, qui non poteſt reperire melius quidquam, in quod tranſeat?*

Tertia, quia eſt ſimpliciſſimus. Tertia, Deus eſt immutabilis, quia eſt ſimpliciſſimus, cui nihil addi vel accedere poteſt. ita S. Auguſt. li. 11. de Ciuit. cap. 10. *Eſt itaque*, ait, *bonum ſolum ſimplex, & ob hoc ſolum incommutabile, quod eſt Deus.* Idem lib. 6. de Trinit. cap. 6. *Nihil ſimplex, mutabile eſt*, Et auctor libr. de Eſſentia diuinitatis apud S. Auguſt. in principio: *Ideo*, ait *Deus immutabilis dicitur, quia in natura eius ira, furor, pœnitentia. oblinio, recordatio, & alia huiſmodi nullo modo accidunt. Simplex enim natura eſt, & immutabilis, atque imperturbata: neque aliud eſt ipſe,* B *aliud quod habet, & quod eſt*, iuxta illud Iacobi 1. v. 17. *apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio.* Quocirca Tertul. vel potiùs Nouatianus lib. de Trinitate cap. 4.: *Immutatio*, inquit, *portio eſt mortis. Nam & incrementa originem monſtrans, & detrimenta mortem atque interitum probant, Et ideo: Ego*, ait Malach. 3 *ſum Deus, & non ſum mutatus: ſtatum ſuum tenens ſemper, dum id quod natum non eſt, conuerti non poteſt. Hoc enim in ipſo quidquid illud poteſt quod eſt, Deus ſemper ſit neceſſe eſt, vt ſemper ſit Deus, ſeruans ſeſe virtutibus ſuis. Et ideò dicit: Ego ſum qui ſum.*

Quarta, quia eſt ipſum eſſe. Quartam dat S. Anſelm. in Proſol. c. 22. *Tu ſolus*, ait, *Domine es quod es. In quo eſt aliquid mutabile, non omnino eſt quod eſt: & quod habet fuiſſe, quod iam non eſt, & futurum, quod nondum eſt, id non eſt propriè & abſolutè: tu verò es quod es; quia quidquid aliquando* C *aut aliquo modo es, hoc totus ac ſemper es: & tu es, qui propriè ac ſimpliciter es.* Quia quod mutatur perdit aliquid eſſe, & aliud eſſe acquirit; Deus autem nihil poteſt perdere, vel acquirere. Vnde S. Auguſt. lib. 11. Confeſſ. 10. *In quantum*, ait, *quiſque non eſt quod erat, & eſt quod non erat, in tantum moritur & oritur.*

Quinta, quia quod vult hoc ab æterno voluit. Quintam dat S. Auguſt. li. 11. Confeſſ. cap 10. & 11. & li. 12. cap. 15. Quia voluntas Dei æterna eſt, & quidquid in tempore per totam ſęculorum ſeriem operatur, idipſum ſimul & ſemel ab æterno voluit & decreuit. Implicat autem ut quod ab æterno efficaciter voluit, hoc in tempore non fiat, aut ut contrarium eius fiat. Sic enim elideretur æternum Dei decretum. Celebre eſt illud Platonis: *In Deo eſt prouidentia & ſapientia æterna: in cælis eſt fatum: in terra rebuſque particularibus eſt* D *contingens & nouum.*

Sexta, quia omnia ſunt Deo præſentia. Sextam dat S. Auguſt. l. 11. de Ciuit. c 21. Quia omnia præterita & futura ſunt Deo præſentia, & in omnia ut præſentia fertur Dei ſcientia, voluntas & prouidentia. Sicut ergo quod circa rem præſentem volo, non poſſum non velle, ita quod Deus vult circa futura, non poteſt non velle: quia futura ſunt ei præſentia.

Tropol. vir conſtans eſt immutabilis, quaſi Deus terreſtris. Tropol. S. Gregor. Nazianz. orat. 27. hæc applicat viro in virtute forti & conſtanti. Hic enim, ait, *diuinum aliquid ſentiens, his quoque Dei verbis vti poſſit: Ego idem ſum, & non mutor. Quare nec ab animo ſuo migrabit, nec immutabitur cum temporibus ac rebus, aliàs alios mores induens, ac nouos ſubinde colores aſſumens, non ſecus ac polypi petrarum, ad quas acceſſerint, colores referunt: ſed idem*

ſemper,

ſemper, ſuiq́; ſimilis permanebit, fixus in rebus minimè fixis, immotus in incertis & fluctuantibus, non aliter ac rupes quædam ventorum fluctuumq́; impetu non modò non concutitur, ſed etiam inſurgantes vndas circa ſe frangit atque abſumit.

Moral. hic diſce. Nomen Dei eſt; Ego ſum qui ſum, idem ſemper, conſtans & immutabilis: Ego Dominus, & non mutor: ſum inflexibilis in ſententia, immutabilis in decretis: certæ ſunt meæ minæ, certa promiſſa. Pij ergo credite & ſperate gloriam æternam, impij timete & fugite ignem æternum. Ex aduerſo titulus & nomen hominis angeli, & cuiuſlibet rei creatæ eſt: Ego creatura ſum, & mutor, muto conſilia, muto animum, muto decreta, muto deſideria & amores, denique verſor in continua mutatione & motu. Natura enim creata cùm ſit dependens, imperfecta, imminuta, defectiua, mobilis; hinc perpetim mutatur. Quocirca qui in hominibus aliiſque creaturis ſpem & amorem defigunt, in perpetua fame, ſiti, deſiderio, metu, motu, alteratione & alternatione verſantur, iuxta illud Thren. 1. v. 8. *Peccatum peccauit Ieruſalem, propterea inſtabilis facta eſt.* Qui enim adhæret mobili, cum eo moto moueatur neceſſe eſt. Ex aduerſo vis eſſe conſtans & immobilis? adhære incommutabili naturæ & bono, quod eſt Deus. Deus enim in ſua immutabilitate eſt immutabilis, ſicut ex aduerſo homines & creaturæ in ſua mutabilitate ſunt immutabiles, quia perpetuò mutantur: nam nunc volunt, mox nolunt; nunc amant, mox odiunt: nunc placent, mox diſplicent; nunc fauent, mox aduerſantur: nunc volunt, ſed non valent; mox valent, ſed non volunt; nunc ſummi ſunt, mox imi; nunc viui, mox mortui. Verè S. Bernard. ſerm. 81. in Cantic. citans hæc verba Malachiæ: *Ego Dominus, & non mutor*; *Omnis*, inquit, *mutatio quædam mortis imitatio eſt. Omne enim quod mutatur, dum de vno ad aliud tranſit eſſe, quodammodo neceſſe eſt moriatur quod eſt, vbi eſſe incipiat quod non eſt. Quòd ſi tot mortes, quot mutationes, vbi immortalitas?* Præclarè S. Auguſt. l. 1. Confeſſ. c. 6. *Apud illum*, ait, *rerum omnium inſtabilium ſtant cauſæ, & rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines, & omnium irrationabilium & temporalium ſempiternæ viuunt rationes*; &, vt ait Boëtius:

Stabiliſq́; manens dat cuncta moueri.

Et Proſper ſententia 145. *Æterna & incommutabilis eſt voluntas eius, nec conſilia alternante variatur, in qua ſimul eſt quidquid in rebus creandis, vel ordinandis præceſſit, aut ſequitur.* Eòdem pertinent quæ ſcribit D. Auguſt. lib. 1. Confeſſ. cap. 4. *Immutabilis mutans omnia, nunquam nouus, nunquam vetus, innouans omnia, & in vetuſtatem deducens ſuperbos, & neſciunt; ſemper agens, ſemper quietus, colligens & non egens, portans & implens & protegens, creans & nutriens & perficiens. Quæris, cùm nihil deſit tibi; amas nec æſtuas, zelas & ſecurus es; pœnitet te, & non doles; iraſceris, & tranquillus es; opera mutas, nec mutas conſilium; recipis quod inuenis, & nunquam amiſiſti; nunquam inops, & gaudes lucris; nunquam auarus, & vſuras exigis. Supererogatur tibi vt debeas, & quis habet aliquid non tuum? reddis debita nullis debens, donans debita nihil perdis, &c.*

Hæc eſt primæua & increata in Deo immutabilitas, quæ omnis ſtabilitatis & immutabilitatis eſt fons, origo & cauſa, tam in angelis, cælis, mundo, quàm in hominibus; ad eum ergo aſcende ô anima, illi inhia, illi te affige ſi ſolida, ſi firma eſſe cupis. Tranſcende maris huius fluctus, tranſuola mundi turbines: nil te moueant illecebroſæ opes, dignitates & pompæ, quæ in momento pertranſeunt: non te terreant pauperies, morbi, ærumnæ, perſecutiones quæ ſæpè ſubitò, & ſemper in morte finiuntur. In cælo habita, in Deo commorare: ibi fixa, imperturbata conquieſces. Ibi ſuper omnium mutabilium ſphæras, ſupra anni ſoliſque vias eleuata, ex alto deſpicies hoc terræ punctum: videbis & ridebis vana hominum ſtudia, vanos labores, vanos mundanorum amores & honores, quaſi puerorum crepundia. Miraberis, imò miſeraberis, exilem hominum ſortem, & exiliorem mentem, ac nugacem nugarum huius mundi faſcinationem, ſenſum ſimplicem peruertentem, atque cum Poëta exclamabis:

O curas hominum, ô quantum eſt in rebus inane!

Præclarè S. Gregorius lib. 26. Moral. c. 28. *Anima*, inquit, *ad illum ſuſpenſa eſt, à quo formata. Et quia ad Deum ſolum appetendum facta eſt, omne autem quod infra appetit, minus eſt; iure ei non ſufficit, quod Deus non eſt. Hinc eſt quod huc illucq́; ſpargitur, & ab vnaquaque re faſtidio impellente remouetur, &c. Sancti autem viri, quia tanta ſe obſeruatione cuſtodiunt, ne ab intentione ſua mutabiliter diſſoluantur, & quia idem eſſe appetunt, ad cogitationem qua Deum diligunt, ſe ſolerter aſtringunt. In contemplatione namque creatoris hoc accepturi ſunt, vt vna ſemper mentis ſtabilitate perfruantur, nulla eos tunc mutabilitas diſſipat; quia ſcilicet eorum cogitatio ſibimetipſi ſemper indiſſimilis perſeuerat. Hoc ergo cum labore nunc tenantes imitantur, quod poſt gaudentes in munere accipiunt. Cui ſe Propheta immutabilitati virtute amoris aſtrinxerat, cùm dicebat: Vnam petij à Domino hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini. Huic Paulus vnitati intentione adhæſerat, dicens: Vnum autem, quæ retro ſunt obliuiſcens, ad ea quæ antè ſunt extentus, ſequor ad palmam ſupernæ vocationis Chriſti.*

ET VOS FILII IACOB NON ESTIS CONSVMPTI] Aptè hæc cohærent cum eo quod præceſſit, q. d. Ego ſum Deus qui non mutor: ſicut enim non muto minas, ſententiam & vindictam in adulteros, periuros, alioſque maleficos, ita viciſſim non muto miſericordiam quam patribus veſtris promiſi. Nam non conſumpſi vos, cùm iuſtè id facere poſſem. *A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis.* Secundò, q. d. Licèt conſtanter malos oderim, veſtra autem peccata non puniui planè & omnino, vti merebantur: nec enim vos conſumpſi, ſed toleraui ex amore, quo conſtanter patres veſtros voſque eorum filios proſequor, exſpectans, vt reſipiſceretis. Vnde vos hortor ad pœnitentiam, dicoque: *Reuertimini ad me; & reuertar ad vos.* Tertiò, Septuag. vertunt, *vos ô filij Iacob non receſſiſtis à peccatis patrum veſtrorum*; Tigurina, *vos ô filij Iacob nequaquam deſiſtitis*; alij, *non facitis finem, non ceſſatis* (Hebr. enim כָּלָה cala, ſignificat finire, complere, ceſſare) ſcilicet me offendere, & irritare: q. d. Ego differo vindictam impiorum, exſpectans vos ad pœnitentiam: at vos ex aduerſo peccata peccatis cumulatis. Facitis ſicut pueri ceruicoſi, qui blandè vocati à parentibus dorſum obuertunt, ſiuntque duriores inſtar bubalorum, qui quo magis attrahuntur à bubalariis, eò magis reni-

Qui conſidit in creatura, eſt in iugi metu & motu.

Omnis mutatio eſt quædam mors.

Mens mea fixa in Deo fit immutabilis.

reuituntur & retrocedunt. Aut, q. d. Ego non mutor à bono; vos autem non mutamini à malo: ego ſum immutabilis in ſanctitate; vos immutabiles eſtis in peruerſitate. ita Rupert.

VERS. 7. A LEGITIMIS MEIS] à legibus meis; Tigurina. *à ſtatutis meis*, Pagnin. *ab inſtitutis meis*.

REVERTIMINI AD ME, per pœnitentiam, ET REVERTAR AD VOS] per gratiam, amicitiam, beneficentiam. Prior enim eſt pœnitentia peccatoris, quàm ſit eius iuſtificatio & reconciliatio cum Deo: tamen prior eſt gratia excitans Dei, qua pulſat mentem peccatoris, vt reuertatur & pœniteat, quàm ſit eius pœnitentia. Peccator enim iacet ſopitus in ſomno, imò morte peccatorum, à qua excitari nequit, niſi per vocem & gratiam Dei cor tangentis & excitantis: ſicut hic Iudæos præuenit & excitat, dicens: *Reuertimini ad me*. ita hunc locum, & ſimiles explicat Conc. Trident. ſeſſ. 6. c. 5. vbi docet *iuſtificationis exordium in adultis, à Dei, per Chriſtum Ieſum, præueniente gratia ſumendum eſſe*, &c. *vt qui per peccata à Deo auerſi erant, per eius excitantem atque adiuuantem gratiam ad conuertendum ſe, ad ſuam ipſorum iuſtificationem, eidem gratiæ liberè aſſentiendo & cooperando, diſponantur*. Et mox: *Vnde in ſacris Litteris cùm dicitur: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, libertatis noſtræ admonemur. Cùm reſpondemus: Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur, Dei nos gratia præueniri confitemur*. Peccator ergo vt à peccato reſurgat, cùm id non poſſit viribus ſuis, ſed Dei, crebrò oret: Conuerte me Domine ad te, & conuertar.

8. Et dixiſtis: In quo reuertemur? Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixiſtis: In quo configimus te? In decimis, & in primitijs.

9. Et in penuria vos maledicti eſtis, & me vos configitis gens tota.

10. Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc, dicit Dominus, ſi non aperuero vobis cataractas cæli, & effundero vobis benedictionem vſque ad abundantiam.

11. Et increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructum terræ veſtræ: nec erit ſterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

12. Et beatos vos dicent omnes Gentes: eritis enim vos terra deſiderabilis, dicit Dominus exercituum.

VERS. 8. SI AFFIGET HOMO DEVM] Ita & Tigurina. Hebr. eſt יִקְבַּע. *kaba*, quod incertæ eſt ſignificationis: vnde variè à varijs vertitur, *kaba* hebr. multa ſignificat. Primò, Septuag. & alij putant *kaba*, per metatheſin eſſe idem quod עָקַב. *akab*, id eſt ſupplantauit, conculcauit, oppreſſit. Vnde Septuag. vertunt, *ſi ſupplantabit homo Deum, quia vos ſupplantaſtis me*. Alludit ad nomen Iacob, q.d. Vos ô filij Iacob, imitamini patrem veſtrũ, ſed peruersè: Iacob enim rapuit iura primogenituræ Eſau fratris ſui, ſed iuſſu matris, & voluntate Dei; vnde vocatus eſt Iacob, id eſt ſupplantator: vos verò mihi inuito rapitis meas decimas & iura: vnde inuerſo nomine voco vos *kabobæos* non Iacobæos. Secundò, Pagnin. & Vatabl. *kaba* vertunt rapere, fraudare, extorquere, ſpoliare. Vnde Pagnin. vertit, *numquid rapiet homo quæ Dei ſunt, quia vos rapuiſtis mea?* Vatabl. *numquid ſpoliare debet homo Deum, quia vos ſpoliaſtis me?* Spoliat homo Deum, quando illius miniſtris ſubtrahit decimas, & alia ad victum neceſſaria. Aquila, Symmach. & Theodor. vertunt, *numquid homo fraudabit Deum*: ſcilicet ſuis decimis & iuribus. Tertiò, R. Abraham *kaba* vertit, corrumpere, perdere. Quartò, Syrus & Arabicus Alexandr. vertunt, *numquid opprimit homo Deum, ſicut vos opprimitis me?* Et Arabicus Antioch. *numquid homo opprimit Deum, quia vos expuliſtis* (proiecistis, deſpexiſtis) *me?* Quintò *kaba* Chaldæorum & Syrorum lingua, inquit S. Hieron. ſignificat affigere. Omnes hæ verſiones eodem collimant: ſenſus enim eſt, q.d. An æquum eſt ius & fas, vt homo Deum ſuum contriſtet & affligat, perinde ac ſi eum clauo aut lancea configeret? contriſtet, inquam, defraudando decimas, quibus alendi erant eius miniſtri; quo fit, vt illi ob paupertatem diffugiant, & Deum Deique cultum relinquant: itaque Dei religio & veneratio negligitur, calcatur, peſſumdatur, annon hoc Deum affligat, & quaſi cruci affigat? ita Remig. Albert. Hugo, Lyran. Ribera & alij. Loquitur Deus humano more & anthropopathῶs.

Myſticè, de confixione Chriſti in cruce. Myſticè, S. Hieron. (qui putat hunc eſſe ſenſum literalem) hæc refert ad crucifixionem Chriſti: *Vnde & nos*, inquit, *ante plurimos annos vertimus, Affiges, magis ad myſterium Dominicæ paſſionis, in qua homines crucifixerunt Deum, quàm ad decimas ac primitias ſcripta referentes*. Porrò ijs quæ ſequuntur hæc de cruce ita connectit. q. d. *Vt me affigeretis cruci, vt ſceleratas manus iniiceretis Deo veſtro, multarum antè rerum meditatione feciſtis, ſubtrahendo decimas & primitias, non dico ſacerdotibus meis & Leuitis, ſed mihi, qui eas per Moſen iuſſi dare*. q.d. Afflixiſtis me olim ſacrilegio decimarum, nunc affixiſtis me cruci; ac per prius ſacrilegium viam ſtrauiſtis, & gradum feciſtis ad poſterius Chriſticidium.

Tropol. peccatum eſt ſagitta configens Deum. Tropol. omnis peccator dum peccat, peccato ſuo quaſi ſagitta in cælum miſſa, Deum configit quantum in ſe eſt, iuxta illud Apoſt. Heb. 6. 6. *Rurſum crucifigentes filium Dei, & oſtentui habentes*. Hæc ſanè conſideratio deberet hominem, etiam furentem, à ſcelere inhibere: Scis quò ruas ô infelix, dum ruis ad cædem, ad venerem? ruis ad necem Chriſti; vt iterum Chriſtum affigas cruci. Inhibe ergo gradum, ne tantum nefas admittas: refræna iram, libidinem, &c. quia ira & libido ſunt Chriſticidium, imò Deicidium. Quot verbera, quot maledicta, quot pollutiones committis, quot clauos adigis per corpus Chriſti, tot pugionibus cor eius configis & perfodis.

IN DECIMIS] Vide hic quàm ſtrictè Deus exigat decimas, quamque ſentiat ſi eæ negentur, videlicet perinde ac ſi quis eum clauo, vel pugione transfigeret.

ET IN PRIMITIIS] Tigurin. *in magnificis donis*. Hebr. eſt תְּרוּמָה *teruma*, id eſt eleuatio, hoc eſt oblatio, quæ eleuando offerebatur Deo, vt dixi Exodi 23. v. 27. ac præſertim primitiæ: hæ enim inter oblationes principem locum tenent.

Vide hîc rurſum quàm Deus gaudeat oblationibus fidelium; ac doleat ſi eæ deſinant, aut minuantur.

Vers. 9. Et in penvria maledicti aſtis] Tigurina, *execratione execrati eſtis*; Vatabl. & Pagnin. *maledictione ipſa vos eſtis maledicti*. Per maledictionem intelligit negationem pluuiæ indeque terræ ſterilitatem, famem & penuriam: horum enim cauſa eſt Dei maledictio. Vnde paulò pòſt benedictionem huic maledictioni oppoſitam, vocat pluuiam: *Si non aperuero*, inquit, *catarractas cæli, & effudero vobis benedictionem*. Senſus eſt, q.d. Maledixi vobis, voſque penuria & fame afflixi, &, id eſt quia pari modo *me vos configitis*, & affligitis egeſtate & fame, negando decimas & oblationes; itaq; fugatis ſacerdotes, ac cultum meum euertitis. Idem eodem tempore queſtus eſt apud magiſtratus Nehemias c. 13. 10. vbi ſuo iuſſu decimas ſacerdotibus, & ſacerdotes ſuis officijs temploque reſtitutos, enarrat.

Gens tota] q. d. Non vnus, non pauci, ſed omnes & tota gens negant decimas; itaque me configunt.

Vers. 10. Inferte omnem decimam, &c. et probate me svper hoc, &c. si non aperuero catarractas] Tigurina, *feneſtras cæli*, id eſt, vt explicat S. Hieron. ſi non effudero tam copioſam pluuiam, vt catarractæ cæli apertæ eſſe videantur. Nota Catarractæ vocantur ex alto defluentes aquæ tanta copia, impetu & fragore, vt ruere potiùs, quàm fluere videantur (Græci enim καταῤῥάκτην defluere dicunt) qualem Tibure cernimus Anienem, & quales eſſe in Ægypto Nili catarractas legimus, inquit Plinius. lib. 5. 9. Hinc loca ipſa è quibus exeunt aquæ, & præſertim obices & repagula quibus retinentur & coërcentur, vocantur catarractæ Hebræi, & Hieron.

Catarractæ cæli quæ? ab Oleaſtro in Geneſ. 7. 11. cenſent verè has catarractas eſſe in cælo, eaſque fuiſſe ruptas in diluuio tempore Noë, ita vt per illud cælum diſciſſum ſit in foramina & feneſtras, vt per eas ruerent aquæ, terramque mergerent & obruerent. Verùm hoc eſt paradoxum, repugnans ſacræ Scripturæ, & Phyſicæ. Eſt ergo Hebræa figura & phraſis: Hebræi enim cælum claudi dicunt, cùm tenet vapores & nubes, ne in pluuiam reſoluantur & depluant; aperiri verò ac rumpi, cùm aquæ è nubibus magna vi, fragore & impetu erumpunt, perinde ac ſi catarractas, id eſt obices obiectos, putà ferreas portas, vel feneſtras perfringerent. Sic & Latini in magnis imbribus, apertas eſſe cæli catarractas dicere ſolent. Vnde illud pſalm. 41. 8. *Abyſſus abyſſum inuocat in voce catarractarum tuarum*. Similia ſunt Iſaiæ 24. 18. 4. Reg. 7. 2. Vide dicta Geneſ. 7. 11.

Et effvdero (Pagnin. *euacuauero*) vobis benedictionem] Tigurina, *omnigenam benedictionem effundam*. *Benedictionem* vocat imbrem copioſum, humectantem & fœcundantem agros, itaq; producentem copioſam ſegetem & meſſem.

Ad abvndantiam] Hebr. בְּלִי־דָי, *belidai*, id eſt, *vſque ad non ſufficientiam*, ſupple vaſorum & horreorum. q.d. Tantam abundantiam frugum omnium dabo, vt non ſufficiant vobis vaſa & horrea, quibus illas excipiatis & recondatis: ita Vatabl. vnde Pagnin. vertit, *adeò vt non ſint ſufficientia vobis vaſa*; vti contigit mulieri illi ab Eliſæo benedictæ, cui lecythus tantum ſtillauit olei, vt omnia vaſa commodato accepta impleret, adeò vt illa diceret filio: *Affer mihi adhuc vas; & ille dixit: Non habeo: ſtetitq; oleum*, 4. Reg. 4. 3. Eſto ergo liberalis in Deum, Deique miniſtros, & ſenties viciſſim Deum multò in te liberaliorem. Nec enim liberalitate à creaturis ſuis ſe vinci ſinit Creator. Hinc Secundò, meliùs & ſimplicius Hebr. *belidai*, id eſt *non ſufficientia*; cùm ſit vnum nomen, idem eſt quod *abundantia*: abundantia enim opponitur ſufficientiæ, q. d. Dabo vobis imbres & fruges, non ad ſufficientiam, ſed ad abundantiam. Vnde Arias vertit, *vltrà ſufficiens*, Hebr. enim בְּלִי *beli*, ſubinde ſignificat *abſque*, *præter*. Sicut ergo dicimus, Vidi formicas abſque numero, id eſt innumerabiles; ſic Deus promittit hîc imbrem *belidai*, id eſt, abſque ſufficientia, vel præter ſufficientiam, id eſt, pluſquam ſufficientem, putà abundantem & copioſum. Aut certè *beli*, hîc in compoſitione eſt merè encliticum, tantumque ornatus cauſa additur voci *dai*, id eſt ſufficientia, copia, abundantia. A *dai* enim Deus vocatur שַׁדַּי *ſaddai*, id eſt cornucopiæ, ditiſſimus, abundantiſſimus, munificentiſſimus. Vnde R. Saadias; Deus, inquit, dicitur *Saddai*, *eò quòd ipſe abundet adeò, vt ſua abundantia omnes omnium creaturarum defectus expleat*. Hoc ſecuti videntur Septuag. vertunt enim, *vſque dum ſufficiat*; & Chald. *adeò vt dicatis, Satis eſt*. Hebræi enim *dai*, id eſt ſufficientiam, vocant copiam & abundantiam, vt vertit Noſter.

Nota. Iudæi Babylone redeuntes erant pauperes, hinc negabant decimas. Pauperes enim ex anguſta re familiari contrahunt anguſtum cor: vnde fiunt parci, ſordidi, auari, furaces, ac præſertim iura Eccleſiæ debita vel negant, vel carpunt & minuunt. Quocirca ſapienter Salomon deprecatur tam paupertatem, quàm diuitias Prouerb. 30. 8. *Mendicitatem*, ait, *& diuitias ne dederis mihi, tribue tantùm victui meo neceſſaria: ne fortè ſatiatus illicier ad negandum, & dicam: Quis eſt Dominus: aut egeſtate compulſus furer, & periurem nomen Dei mei*. Durum enim telum eſt neceſſitas. Quocirca Deus huic eorum malo & miſeriæ occurrens, anguſtum eorum cor elidit, & dilatat, docens ſi liberales ſint in Deum & ſacerdotes, percepturos à Deo benedictionem rerumque abundantiam. Sciatis, inquit S. Hieron. vos perdidiſſe abundantiam, quia fraudaſtis me parte mea. Moneo igitur vt reddatis mihi mea, & ego reſtituam vobis veſtra. Idem ijſdem eodem tempore promiſit Aggæus c. 2. 20. & Zachar. c. 2. 4. Scripſit de reddendis decimis S. Auguſtin. ſerm. 219. de Tempore tom. 10. Vbi inter cætera citans hæc Malachiæ verba, ex eo hæc colligit axiomata. Primum, *Decimæ ſunt tributa egentium animarum. Redde ergo tributa pauperibus, offer libamina ſacerdotibus*. Secuodum, *Non eget Dominus Deus, non præmium poſtulat, ſed honorem*. Tertium, *Primitias rerum & decimas dignatur petere; & negas auarè?* Quartum, *Quid faceres, ſi nouem partibus ſibi ſumptis, tibi decimam reliquiſſet?* Quintum, *Quod certè iam factum eſt, cùm meſſis tua pluuiarum benedictione ſubtracta, ieiuna defecit; & vindemiam tuam aut grando percuſſit, aut pruina decoxit. Quid auarè ſupputas? Nouem tibi partes retractæ ſunt, quia decimam dare noluiſti. Hæc eſt enim Domini iuſtiſſima conſuetudo, vt ſi tu illi decimam non dederis, tu ad decimam reuoceris*. Sextum, *Dabis impio militi, quod non vis dare*

Decem decimis axiomata S. Auguſtin.

dare ſacerdoti. Septimum, *Decimæ ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerit, res alienas inuaſit.* Octauum. *Quanti pauperes in locis vbi ipſe habitat, illo decimas non dante, fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal æterni iudicis apparebit: quia à Domino pauperibus delegatam, ſuis vſibus reſeruauit.* Nouum. *Ecce annus iam finitus eſt, redde Domino pluenti mercedem.* Decimum, *Non de tuo aliquid exigit, quod refundas;* ſed ſuum; imò ſui partem decimam repoſcit. Vide de decimis Conc. Trident. ſeſſ.25. c.12. & ea quæ dixi in Deuter. c.14. in fine, & Num.18. in fine.

VERS. 11. INCREPABO, id eſt, prohibebo quaſi increpans (eſt catachreſis) DEVORANTEM] ſcilicet ſegetes veſtras, putà locuſtam, q.d. Præcipiam locuſtis, eaſque cohibebo, ne depaſcantur veſtras fruges, ne vaſtent veſtra ſata. Vnde explicans ſubdit. *Et non corrumpet fructum terræ veſtræ.*

VERS. 12. *Terra deſiderabilis erit Iudæa impiis iter,* ERITIS ENIM VOS TERRA DESIDERABILIS] Primò, Septuag. ſubintelligunt *ſicut*: vnde vertunt, *vos eritis ſicut terra voluntaria*, id eſt, volita & deſiderabilis, q.d. Eritis virentes, florentes, proſperi, abundantes omnibus frugibus & opibus. Ita Cyrill. aut, vt Vatabl. q.d. Vos eritis homines habitantes terram fertiliſſimam & amœniſſimam.

Secundò, poteſt eſſe epexegeſis: *vos*, id eſt, terra veſtra erit *deſiderabilis*; Tigurina, *optata*, q.d. Omnes gentes optabunt habitare in terra veſtra, vtpote benedicta à Deo, ideoque frugibus abundante. Ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran.

Tertiò. hebr. ad verbum eſt, *vos eritis terra* חֵפֶץ *chephets*, id eſt voluntatis, complacentiæ, deſiderij, in qua ſcilicet complacebit ſibi Deus, quamque benedicet boniſq; omnibus cumulabit: quia enim vos obeditis Deo, eumque colitis dando ei decimas & primitias; hinc viciſſim Deus ſibi complacebit in vobis, ac propter vos in terra veſtra, vt per eam eiuſque fertilitatem vos locupletet & beet. Vnde Chald. vertit, *habitabitis in terra domus maieſtatis meæ, & fiet in ea voluntas mea, dicit Dominus.* q.d. Quia vos facitis voluntatem meam, hinc viciſſim voluntas & complacentia, indeque beneficentia mea effundet ſe in vos & in terram veſtram, in eaque commorabitur & conquieſcet. Sic Iudæa à Daniele c. 11.16. vocatur *terra inclyta*, hebr. צְבִי *tſebia*, id eſt gloria, decor, voluntas, beneplacitum, deſiderium, res dilecta & grata inſtar capreoli. Vide ibi dicta.

Allegor. eſt Eccleſia & anima ſancta. Alleg. Eccleſia & anima ſancta, eſt terra *chephets*, in qua ſcilicet ſibi complacet Deus, iuxta illud Iſaiæ 62.2. *Videbunt gentes iuſtum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum quod os Domini nominauit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis vltrà Derelicta, &c. ſed vocaberis, Voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur: quia complacuit Domino in te.* Eadem in Cant. 2.9. vocatur *tſebia*, id eſt, caprea amabilis & gratioſa, quia ſponſus eius eſt Chriſtus gratioſiſſimus, vt capreolus. *Similis*, inquit, *eſt dilectus meus capreæ hinnuloq; ceruorum.* Et v. 17. *Reuertere, ſimilis eſto dilecte mi capreæ hinnuloq; ceruorum ſuper montes Bethel.* Et c.4.5. *Duo vbera tua, ſicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui paſcuntur in lilijs donec aſpiret dies, & inclinentur vmbræ.* Et Ierem. 3.19. *Quomodo ponam te filios, & tribuam tibi terram deſiderabilem, hereditatem præclaram exercituum Gentium?* Hebr. eſt hereditatem צְבִי צִבְאוֹת *tſebi tſibot*, id eſt. *gloriæ caprearum*, vel iucunditatis iucunditatum, id eſt, ſummè amabilis, chariſſima & iucundiſſima.

13. Inualuerunt ſuper me verba veſtra, dicit Dominus.

14. Et dixiſtis: Quid locuti ſumus contra te? Dixiſtis: Vanus eſt, qui ſeruit Deo: & quod emolumentum quia cuſtodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum?

15. Ergo nunc beatos dicimus arrogantes? ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem, & tentauerunt Deum, & ſalui facti ſunt.

16. Tunc locuti ſunt timentes Dominum, vnuſquiſque cum proximo ſuo. Et attendit Dominus, & audiuit; & ſcriptus eſt liber monumenti coram timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.

17. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium: & parcam eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.

18. Et conuertemini, & videbitis quid ſit inter iuſtum & impium: & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

INVALVERVNT SVPER ME] id eſt, contra me. VERS. 13.
Redit Propheta ad blaſphemiam Iudæorum c. 2. verſ. vlt. quia frequens erat in ore eorum. Pro *inualuerunt* hebr. eſt חָזְקוּ *chaſku*, id eſt, roborata ſunt. Primò, quia contentioſè, validè & clamoſè perſtitis, imò creſcitis in veſtra blaſphemia, iugiterque illud mihi occlamatis. *Vanus eſt qui ſeruit Domino.* Ita Lyran. & à Caſtro. Secundò, quia hæ veſtræ aſſiduæ & rixoſæ blaſphemiæ mihi valdè graues & moleſtæ accidunt, meque quaſi lapide molari aggrauant & opprimunt. Ita S. Hieron. Remig. Haymo & Arias. Tertiò, Tigurina vertit, *ſuperant me verba veſtra*, quia ſcilicet vos veſtris clamoribus & blaſphemijs plures auertitis à me, quàm Prophetæ mei ſuis concionibus ad me conuertant: ſicut hæretici plures peruertunt, quàm Catholici conuertant. Omnes enim naturaliter propendent, imò ruunt in libertatem carnis quam prædicant hæretici, & abhorrent à continentia & vitæ ſeueritate, quam prædicant Catholici.

ET DIXISTIS QVID LOCVTI SVMVS CONTRA TE?] Hebr. נִדְבַּרְנוּ *nidbarnu*, vtpote in *niphal*, ſignificat aſſiduam & continuam locutionem. Vnde Chald. vertit, *in quo multiplicauimus ſermonem contra te?* Audi eorum murmura contra Dei prouidentiam, iuſtitiam & ſanctitatem.

VANVS EST QVI SERVIT DEO] Tigurina, *fruſtra ſeruitur Deo*; Chald. *nihil lucratur qui colit coram Domino*, nimirum

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Vanus ergo, id eſt indonatus, irremuneratus, quia nullum ſeruitutis ſuæ recipit lucrum, aut præmium. Hoc eſt iudicium mundi, quo mundani vanos cenſent viros pios, iuſtos, ſinceros, *Mundani pietatem cenſent vanitatem.*

auſteros, præſertim cùm vident eos depauperari, deſpici, deprimi, affligi: quia vera bona virtutis & gloriæ æternæ ignorant; ſed omnia metiuntur præſenti aſpectu, ſenſu & guſtu; vti faciunt pueri, porcelli & bruta. Ac proinde ipſimet vani ſunt, quia nonniſi caducis & vanis paſcuntur. Ita vxor Iob ei afflicto inſultabat dicens. *Adhuc tu permanes in ſimplicitate tua? benedic Deo & morere.* Cui ſapienter Iob, æquè ac generosè reſpondit: *Quaſi vna de ſtultis mulieribus locuta es. Si bona ſuſcepimus de manu Dei, mala quare non ſuſcipiamus?* Iob. 2. 10. Sic Tobiam occaſione officij ſepulturæ excæcatum, irridebant cognati dicentes c. 2. 15. *Vbi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas & ſepulturas faciebas? Tobias verò increpabat eos dicens, Nolite ita loqui; quoniam filij ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus quam Deus daturus eſt his, qui fidem ſuam nunquam mutant ab eo.* Sanè ſi iuſti non haberent ſpem alterius & melioris vitæ, vanè ſe affligerent, & fruſtra aliorum afflictiones ſuſtinerent. Nam, vt ait Apoſt. 1. Corinth. 15. 19. *Si in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Nunc autem quia ſperamus aliam vitam, beatam & æternam, pro modicis vitæ huius tribulationibus; hinc feliciores ſumus omnibus hominibus. Ita S. Caſimirus Dux Lithuaniæ, & filius Caſimiri regis Poloniæ, cùm in morbum incidiſſet, medicique aſſererent ab eo liberari non poſſe, niſi vxorem duceret, reſpondit: *Eligo virgo mori: non enim noui aliam vitam, niſi cæleſtem immortalitatem.* Quocirca ne virginitatis propoſitum infringeret, maluit occumbere, fierique Deo caſtitatis victima, vt in æternum cum Deo & Agno, angelus inter angelos viueret. ita habet eius Vita.

VERS. 15. QVIA AMBVLAVIMVS TRISTES] Hebr. קְדֹרַנִּית *kedorannit*, id eſt, vt Tigurina, *pullati*, atrati, quaſi mœſti, afflicti & pœnitentes; Pagnin. *humiles*; Septuag. *ſupplices*; Chald. *depreſſione ſpiritus*. Vnde per antitheſin ſubditur:

ERGO NVNC BEATOS DICIMVS ARROGANTES] qui audent omnia, ideoque ſe extollunt, & dominantur modeſtis, eoſque calcant & affligunt, vti quotidie videmus.

SIQVIDEM ÆDIFICATI SVNT] id eſt, prolibus, & ſimul domibus, villis, opibus, delicijs, honoribus aucti ſunt impij. Eſt hebraiſmus.

TENTAVERVNT DEVM] Id eſt, ad iram prouocauerunt. Vnde Septuag. vertunt, *reſtiterunt Deo*. Secundò, magis genuinè, & neruosè, *tentauerunt*. Hebr. בָּחֲנוּ *bathanu*, id eſt, probauerunt Deum. q. d. Impij ſuis ſceleribus non contenti, alia alijs, & numero, & grauitate enormia addiderunt, ad hoc, vt experirentur an eſſet numen ſcelerum vindex. Voluerunt ergo ſua audacia & improbitate mouere numini bilem, vt viderent an concitaretur ad ſe vindicandum. Verùm cùm viderent non eſſe vocem, neque ſenſum, Deumque nullam iræ, nullam vindictæ dare ſignificationem; ſed ex aduerſo ſe impunè peccare, liberos eſſe ab omni pœna, imò omnia ſibi ex voto fluere & proſperè ſuccedere, tunc velut victores, imò debellatores numinis, quaſi nullum eſſet, vel impotens ad vindicandum, ſecuri in ſua impietate viuere, luxuriari & laſciuire cœperunt, ita à Caſtro.

VERS. 16. TVNC LOCVTI SVNT] q. d. Tunc iuſti & pij ſibi contra blaſphemos & atheos defendendam

A ſuſceperunt Dei cauſam, putà prouidentiam & iuſtitiam, atque ad id ſe mutuo cohortati ſunt, nimirum aſſerendo illa quæ à patribus & è Scriptura didicerant, ſcilicet Deum in hac vita multa diſſimulare & impunita relinquere; vt acriùs & pleniùs ea puniat in futura, vtque in die iudicij generalem in omnes exerceat iuſtitiam. ita S. Hieron. & paſſim alij, vno excepto Aria, qui vertit, *tunc vaſtati ſunt timentes Dominum*, ſcilicet ab impijs & atheis impunè eos inuadentibus: quia, inquit, Hebr. דִּבֶּר *dibber*, id eſt loqui ſubinde ſignificat vaſtare, perdere, vt pſal. 2. 5. & 2. Paral. 22. 10. Vnde דֶּבֶר *deber* ſignificat peſtem & mortem.

ET ATTENDIT DOMINVS] Aliqui putant hæc

B eſſe verba piorum, quæ ſcilicet ipſi locuti ſunt ad defendendam Dei prouidentiam. q. d. Deus non negligit, ſed attendit dicta & facta tam iuſtorum, quàm iniquorum, eaque in libro memoriæ ſuæ conſcribit, vt in die iudicij ea depromat, publiceque legat & iudicet. ita Lyran. & Clarius.

Meliùs alij cenſent eſſe verba Prophetæ, q. d. Deus tam impiorum blaſphemias, quàm piorum apologias attendit, eaſque in libro monumenti, id eſt memoriæ, conſcripſit, idque in gratiam piorum timentium ſe, & cogitantium nomen eius, qui ſcilicet nomen & gloriam Dei aſſiduè cum veneratione cogitant, inuocant, prædicant & celebrant, vt in die iudicij eorum ergo ſe fidem, religionem & pietatem toti mundo oſtendat, & æterna corona præmiet. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupert. Hugo, & alij.

Nota. *Liber monumenti* eſt liber memoriæ, vt habent Hebræa & Græca, Syrus & Arabicus Antio-

C chen. vertunt *ſcriptus eſt liber recordationis*; Arabicus Alexandr. *audiuit Dominus hoc, & ſcripſit librum in quo eſt hoc, & fecit illum memoriam* (recordationem) *coram omnibus timentibus Dominum, vt timeant nomen eius.* Deus enim in ſua memoria, quaſi in libro monumenti annotat & conſcribit ſingulorum hominum dicta & facta, vt in die iudicij ea ex illo legat coram omnibus hominibus & angelis, ac cuique pro meritis vel demeritis præmium vel pœnam decernat. Vnde de eo ait Daniel c. 7. 10. *Iudicium* (id eſt, Deus iudex cum ſanctis, quaſi ſuis aſſeſſoribus) *ſedit, & libri aperti ſunt.* Et S. Iohannes Apocal. 20. 12. *Libri aperti ſunt: & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ; & iudicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta ſunt in libris, ſecundùm opera ipſorum.* Vide ibi dicta. Hic ergo *liber timen-* *Liber memoria Dei eſt liber vitæ & cæli.*

D *tium Deum*; eſt liber prædeſtinationis, qui alibi vocatur *liber Dei*. vnde Exodi 32. Moſes ait Deo: *Aut dele me de libro tuo quem ſcripſiſti*, & *liber viuentium*, vt pſal. 68. 29. *Deleantur de libro viuentium.* Idem vocatur *liber cæli*. *Gaudete quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cælo.* Lucæ 10. 20. Idem à S. Iohanne in Apocal. crebrò vocatur *liber vitæ*: quia in eo Deus ſanctos & electos conſcripſit ad vitam æternam. Hic verò vocatur *liber monumenti*: Hebr. זִכָּרוֹן *zicaron*, id eſt memoriæ, hoc eſt, mentis diuinæ, quòd electi illi ſemper obuerſentur, vtpote quos Deus peculiari amore, fauore & cura proſequitur, vt illos ſuo tempore in regnum ſuum transferat. Sic Deuter. 32. v. 34. ait Deus: *Nónne hæc cōdita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?* ſcilicet in libris memorialibus, putà in archiuis mentis diuinæ. ita S. Cyrillus, *Scribitur*, inquit, *liber memoriæ timentibus Deum, quos ait fore*

ſibi

ſibi familiares, & intimos tempore acquiſitionis; cùm A *ſcilicet Chriſtus deſcendet è throno maieſtatis comitantibus angelis, & ſtatuet oues ad dexteram, hœdos ad ſiniſtram.* Nec enim in Deo propriè eſt memoria, quæ eſt præteritorum: Deo enim nihil præterit, ſed omnia ſunt quaſi præſentia. Loquitur ergo humano more: quia enim res præteritæ apud homines in memoria conſeruantur, hinc idem tribuit Deo. Mentem ergo Dei omnia cognoſcentem vocat memoriam, quatenus ipſe ea quæ nobis præterita ſunt cognoſcit, & in ſe recondit, ac in ſua notitia conſeruat. Vnde S. Auguſt. in pſalm. 87. *Tunc*, inquit, *dicitur Deus meminiſſe, quando facit, tunc obliuiſci, quando non facit. Nam neque obliuio cadit in Deum, quia nullo modo mutatur, neque recordatio, quia non obliuiſcitur.* Idem B lib. 10. Confeſſ. c. 14. *Memoria*, ait, *quaſi venter eſt animi*, &c. *Fortè ergo ſicut de ventre cibus ruminando, ſic iſta de memoria recordando proferuntur.* Deus autem nullius recordatur, nec quidquam extrahit latens de ventre & ſinu memoriæ, vtpote qui omnia actu intuetur & videt. Rurſum dicitur hic liber memoriæ, quia ad memoriam, famam & gloriam æternam tranſcribet Sanctos, iuxta illud pſalm. 111. 6. *In memoria æterna erit iuſtus*; cùm omnis gloria & pompa impiorum & mundi tranſeat inſtar fumi, iuxta illud pſalm. 9. 8. *Perijt memoria eorum cum ſonitu.* Et pſalm. 33. 17. *Perdidit de terra memoriam eorum.* Vis ergo memoriam & nomen æternum? quære illud non apud homines, ſed apud Deum; non in terra, vbi omnis memoria finietur cum ſæculo, ſed in cælo, iuxta illud Sapientis c. 8. 13. *Habebo per hanc* (ſapientiam, ſcilicet practicam, hoc eſt virtutem) *immortalitatem & memoriam æternam.* Et Sapient. 4 v. 1. *O quàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate! immortalis eſt enim memoria illius.* Et Eccleſ. 24. 28. ait Sapientia: *Memoria mea in generationes ſæculorum.* Porrò quid præmij in hoc libro monumenti Deus decreuerit pijs & iuſtis, ſubdit dicens:

In Deo non eſt memoria, ſed viſio.

Vers. 17. ET ERVNT MIHI, AIT DOMINVS; IN PECVLIVM, &c.] Alludit ad libros memoriæ, putà ad annales & diaria regum, de quibus Eſther 2. 23. in quibus ſcripta fuerunt merita Mardochæi; ob quæ eum exaltauit Aſſuerus. Sic Pontifex habet librum memoriæ, in quo merita Prælatorum ſcribit, quos ad epiſcopatum vel cardinalatum euehere deſtinat,

IN DIE QVA EGO FACIO, id eſt faciam, ſcilicet iudicium, IN PECVLIVM] q. d. In die iudicij timentes me, meamque prouidentiam credentes D & propugnantes, erunt mihi in peculium, id eſt, in populum proprium & peculiarem mihi dicatum, & ex mei viſione ac fruitione beatum. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupert. Lyran. & alij. Nota. Pro *peculium* hebr. eſt סְגֻלָּה *ſegulla*, id eſt portio ſelecta, res rara & chara, theſaurus pretioſus, cimelium præſtans. Alludit ad Exodi 19. 5. *Eritis mihi in peculium de cunctis populis.* Vide ibi dicta. Sicut enim in lege veteri Iſraelitæ fuerunt peculium, id eſt hereditas Dei, & populus à Deo electus ex omnibus gentibus, ita in lege noua peculium Dei ſunt Chriſtiani & iuſti per gratiam, qui proinde in cælo erunt peculium Dei per gloriam, poſſeſſi à Deo, & viciſſim poſſidentes Deum, quod vltimum hîc propriè intendit Malachias: agit enim de die iudicij, deque præmijs Sanctorum.

Sancti ſunt peculium Dei.

Aliter ergo hîc ſumitur peculium, quàm apud veteres Romanos & Iuriſconſultos. Peculium enim, inquit Feſtus, à pecore dicitur, eſtq; quidquid alicuius labore & induſtria comparatum & lucrifactum eſt. Et propriè ſeruorum eſt ſicut pecunia patrumfamilias & nobilium. Vnde apud maiores omne patrimonium dicebatur peculium, quia pecoribus vniuerſa eorum ſubſtantia conſtabat. Vlpianus de peculio l. *Depoſiti*, Peculium, ait, dictum eſt quaſi puſilla pecunia, ſiue puſillum patrimonium. Peculium autem Tubero ſic definiuit, quod ſeruus domini permiſſu ſeparatum à rationibus dominicis habet, deducto inde ſi quid domino debetur. Florentinus in l. *Peculium*, ff. de peculio; Peculium, inquit, in eo conſiſtit, quòd parſimoniâ ſuâ quis ſibi parauit, vel officio meruit à quolibet ſibi donari, idque velut proprium patrimonium ſeruum ſuum habere quis voluit. Hinc Celſus in l. *Si chorus* ff. de legatis, 3. ſcribit pecuniam ſine peculio, id eſt ſine fructu & lucro, fragilem eſſe. Hîc verò peculium ſumitur pro hereditate ſelecta, & theſauro raro charoque. Electi tamen poſſunt dici peculium Chriſti priori ſignificatione, quia labore & pretio ſanguinis Chriſti, qui propter eos ſeruilem naturam aſſumpſit, empti ſunt, iuxta illud: *Empti eſtis pretio magno, glorificate & portate Deum in corpore veſtro*, 1. Corinth. 6. Ingens hæc erit gloria Sanctorum, quòd ſint futuri peculium & cimilium Dei, ſicut reprobi erunt mancipia & peculium diaboli, iuxta illud Chriſti: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*, Matth. 25. v. 41. Hinc hoc peculium ab Apoſtolo vocatur ſors C ſanctorum, regnum Chriſti & familia Dei: *Gratias*, inquit, *agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ*, Coloſſ. 1. 12. Et, *Cùm tradiderit regnum Deo & Patri*, 1. Corinth. 15. 24. Et, *Iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei*, Epheſ. 2. 19. Hoc præuidens Iſaias cap. 44. 5. *Iſte*, inquit, *dicet, Domini ego ſum, & iſte vocabit in nomine Iacob, & hic ſcribet manu ſua, Domino, & in nomine Iſrael aſſimilabitur.* Porrò Deus hoc ſuum peculium, putà Sanctos & Beatos, exornat longè magis, quàm paterfamilias colat ſuum peculium, aut rex vel regina ornet ſuum cimelium. Cùm enim eos habeat in ſummo amore, æquè ac honore, hinc eos omni lætitiâ, D opulentiâ, ſapientiâ, felicitate, imò ſeipſo cumulat & beat.

Peculij etymon & vſus.

Electi ſunt peculium Chriſti.

Iidem ſunt ſors ſanctorum.

Vnde S. Auguſtin. libr. 10. de Ciuit. cap. 7. *Meritò*, ait, *illi in cæleſtibus ſedibus conſtituti immortales & beati, qui creatoris ſui participatione congaudent, cuius æternitate firmi, cuius veritate certi, cuius munere ſancti ſunt.* Et in pſalm. 87. ſub finem, explicans illud: *Sicut lætantium omnium* (vel, vt ipſe legit, *iucundantium*) *habitatio eſt in te. Similes*, inquit, *erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Ibi totum negotium noſtrum non erit niſi laudare Deum, & frui Deo. Et quid aliud quærimus, vbi ſolus ſufficit per quem facta ſunt omnia? Habitabimur & habitabimus; ſubijcientur illi omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus. Beati ergo qui habitant in domo tua, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Hoc vno beati otioſo negotio.* Et in Soliloqu. cap. 35. *O quàm glorioſum eſt regnum, in quo tecum Domine regnant omnes*

Deſcriptio felicitatis Beatorum.

Sancti, amicti lumine ſicut veſtimento, habentes in capite ſuo coronam de lapide precioſo! O regnum beatitudinis ſempiternæ; vbi tu Domine ſpes Sanctorum, & diadema gloriæ, facie ad faciem videris à Sanctis, lætificans eos vndique in pace tua, quæ exuperat omnem ſenſum. Ibi gaudium infinitum, lætitia ſine triſtitia, ſalus ſine dolore, via ſine labore, lux ſine tenebris, vita ſine morte, omne bonum ſine omni malo. Vbi iuuentus numquam ſeneſcit, vbi vita terminum neſcit, vbi decor numquam palleſcit, vbi amor numquam tepeſcit, vbi ſanitas numquam marceſcit, vbi gaudium numquam decreſcit: quoniam ibi ſummum bonum poſſidetur, quod eſt videre ſemper faciem Domini virtutum. Felices igitur, qui de naufraga vita præſenti, ad tanta gaudia iam peruenire meruerunt: Infelices heu nos & miſeri, qui per huius maris magni fluctus procelloſaſq; voragines nauem trahimus, ignorantes an ad portum ſalutis peruenire valeamus. Infelices, inquam, quorum eſt vita in exilio, via in periculo, finis in dubio, &c.

Et parcam eis] *Parcere* apud Latinos propriè ſignificat parùm tangere, abſtinere, veniam dare, vltionem remittere. Hinc per antiphraſin dictæ ſunt Parcæ, quòd nemini parcant, quas Gentiles tres eſſe finxerunt, Clotho, Lacheſin, & Atropon, eaſque Cicero lib. 3. de Natura Deor. Erebi & noctis filias, fataque eſſe cenſet, quòd naſcentibus hominibus bonum malumque conferant. Vnde eſt illud Cleanthis:

Parcæ quæ & quales?

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Fingunt eas vitæ hominum præeſſe, & nendo eam ducere inſtar fili & ſtaminis. Nam

Clotho tenet fuſum, Lacheſis net, & Atropos occat.

Vnde Virgil. eclog. 4.

Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.

Sic hìc ſumi poteſt, q. d. Ego parcam præteritis veſtris peccatis, vtpote iam per pœnitentiam veſtram & meam condonationem obliteratis, & æternâ obliuione ſepultis, nec vllam de eis vindictam aut pœnam ſumam. Quocirca quidquid triſte eſt, quaſi ſæuas Parcas & fata ab eis arcebo & propellam. Secundò, parcere idem eſt quod conſeruare: & tunc in præterito habet parſi, ait Donatus; nam aliàs habet peperci. ita Plautus in Aulul. *Feſto die*, ait, *ſi quid prodegeris, profeſto egere liceat, niſi peperceris.* Et Virgil. 10. Æneid.

Argenti atque auri memoras quæ mille talenta,
Natis parce tuis, (*parce*, id eſt conſerua.)

Parcere pro miſereri.

Hinc Cicero orat. pro Quintio, opponit parcere & perdere, quaſi contraria. *Iugulare ciuem*, inquit, *ne iure quidem quiſquam bonus vult: mauult enim commemorare, ſe cùm poſſet perdere, peperciſſe; quàm cùm parcere potuerit, perdidiſſe.* Idem pro Cælio opponit parcere & ſpoliare: *Parcat*, inquit, *iuuentus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam.* Sic hìc ſumitur. Vnde Septuag. vertunt, *eligam eos*; alij, *miſerebor eorum*; alij, *indulgens ero in eos.* Hebr. enim חָמַל *chamal* ſignificat affectum pietatis, miſericordiæ, indulgentiæ, quo v. g. pater amat filium, eius miſeretur, ei indulget, eum tuetur, fouet, nec vllo malo affligi ſinit. Sic enim Deus tuebitur & ſeruabit electos ſuos in die iudicij, cùm non ſinet eos affligi damnationis ſententiâ, igne, vel vllâ re aliâ, quâ affligentur damnati, etiam ſi electorum fuerint parentes, filij, cognati, amici. Eſt ergo metalepſis *parcam*, id eſt miſerebor, & tuebor eos à communi maledictione, quâ feriam improbos. Quos enim amamus, & quorum miſeremur, eis in communi clade parcimus. Vnde Theodoret. Parcam, inquit, id eſt, illos mihi vindicabo, & liberabo è manu impiorum. Sic ſumitur parcere 2. Reg. 21. 7. *Pepercit rex Miphiboſeth filio Ionathæ* & *pepercit*, id eſt, pio miſerationis affectu eum complexus eſt, eum quaſi pupillum in ſuam curam ſuſcepit, fouit, aluit quaſi Ionathæ ſibi amiciſſimi filium. Nec enim Miphiboſeth peccarat, vt ei Dauid peccatum condonaret, & propriè parceret. Et Ezech. 16. 5 *Non pepercit ſuper te oculus*, id eſt, nullus tui miſertus eſt.

Duplex præmium Beatorum.

Duo generalia electorum præmia ſignificat hìc Propheta: prius, quod erunt peculium, id eſt, populus peculiaris Dei, ideoque ab eo cumulabuntur omni honore, decore, felicitate & gloriâ. Secundùm quòd parcet eis, id eſt, amouebit ab eis metum damnationis, gehennæ, omniſque mali, eoſque certos & ſecuros faciet, quòd in æternum erunt Beati, nihilq; vnquam doloris vel mali ſentient: ſicut ex aduerſo damnatorum duplex erit pœna: prior, carentia omnis ſolatij & boni: poſterior, abundantia omnis miſeriæ, tormenti & mali. Ingens enim erit gaudium Beatorum, quando videbunt ſe liberari à crepitantibus gehennæ incendijs, cæteriſq; malis horrendis, quibus videbunt inuolui impios tot & tantos, præſertim quia videbunt ſe eadem aliquando per peccata ſua meruiſſe, in eaque re ipſa caſuros fuiſſe, niſi Deus eos liberaſſet. Quocirca canent: *Miſericordiæ Domini, quia non ſumus conſumpti*, quia non ſumus damnati: *Niſi Dominus adiuuiſſet me, paulò minùs habitaſſet in inferno anima mea.* Et canticum Moſis: *Cantemus Domino: glorioſè enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem proiecit in mare*: liberauit nos de manu Pharaonis, id eſt diaboli, peccati & gehennæ. Exodi 15. 1. Et canticum Agni: dicentes: *Magna & mirabilia ſunt opera tua Domine Deus omnipotens: iuſtæ & veræ ſunt viæ tuæ Rex ſæculorum: quis non timebit te, & magnificabit nomen tuum?* Apocal. 15. 3.

D Et convertimini et videbitis] q. d. Vers. 18.
Vos, ò impij, negantes Dei prouidentiam, in die iudicij mutabitis ſententiam, licet ſerò & coactè: videbitis enim & ecipſa ſentietis, quantum interſit inter iuſtum & impium, quandò videbitis hunc igni æterno, illum paradiſo cæloque addici, vti fuſiùs explicat Malachias. cap. ſeq. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Ribera & alij.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit deſcribere diem iudicij, in quo deſinet impiorum felicitas, & incipiet eorum infelicitas; atque ex aduerſo deſinet piorum infelicitas, & incipiet eorum felicitas numquam finienda. Tunc ergo Deus, qui in hac vita impiorum ſcelera diſsimulauit, & pios ab eis affligi permiſit, aſſumet iudicium, oſtendetq́ ſe eſſe Deum iudicij, ac illum diem, iudicio vniuerſali hominum omnium ab æterno prædefiniuiſſe, ideoq́ in hoc mundo permiſiſſe pios ab impijs vexari, vt horum improbitas, illorum virtus in die illo decretorio declaranda, & gloria cæleſti præmianda, coram toto mundo eniteſceret : Orietur, *inquit*, vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, *&c.* Et calcabitis impios. *Hinc Secundò v. 4. monet vt legem Dei cuſtodiant, eò quòd per eam ſint iudicandi, ideoq́ aſſerit ſe ante diem iudicij præmiſſurum Eliã, qui ipſos ad legis Dei cuſtodiam exſtimulet, vt iudicis non iram & anathema maledictionis, ſed clementiam & remunerationem æternam experiantur.*

Verſ.1. ECce enim dies venier ſuccẽſa quaſi caminus: & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impieratem, ſtipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen.

2. Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius: & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento.

3. Et calcabitis impios, cùm fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum, in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

4. Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnem Iſrael, præcepta & iudicia.

VERS.1. ECCE ENIM DIES] τὸ *enim* dat cauſam præcedentium, q.d. In die iudicij videbitis quod interſit inter pium & impium, nec pios vanè & fruſtrà ſeruiiſſe Deo. Ecce enim dies veniet, qui impios cremabit, ſicut ignis ſtipulam: pijs autem orietur Sol iuſtitiæ. Dies hic eſt dies iudicij extremi: huius enim ſolus præcurſor erit Elias. Ita S. Hier. Cyr. Theodor. Remig. Lyran. & alij, vno excepto Aria, qui per diem accipit diem quo Chriſtus & chriſtianiſmus orbi illuxit: ille enim impijs fuit quaſi caminus, eorum impietatem manifeſtans, redarguens & comburens, pijs verò fuit quaſi ſol iuſtitiæ, & ſanitas, tum mentis, tum corporis. Sed hoc præpoſterum eſt, & myſticum.

C SVCCENSA] Igne, tum ſpirituali & myſtico, *Dies iudicij igne ſuccenſa duplici.* putà ardenti irâ & vltione Chriſti iudicis, quâ impios à pijs ſeparabit, eoſque ad tartara damnabit & præcipitabit, iuxta illud Daniel 7. v. 9. *Thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accenſus. Fluuius igneus rapiduſq́, egrediebatur à facie eius: millia millium miniſtrabant ei; & decies millies centena millia aſsiſtebant ei: iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.* Ita S. Hieron. Remig. & Clarius, tum vero & proprio, putà igne conflagrationis mundi, qui præibit iudicium; & igne inferni, qui ſtatim poſt iudicium damnatos in gehennam conuoluet, & celerrimè abripiet quaſi ſtipulam. Ignis enim conflagrationis ſecernet impios à pijs: tum

A quia eos grauiùs vret, grauioremq́ue necem & ſtragem pro demeritis inferet, quàm pijs: tum quia ſeparabit eos loco & ſtatu in die iudicij, vt ad ſiniſtram iudicis quaſi hœdi mactandi conſiſtant, ibique eis quaſi carnifex aſſiſtet, vt poſt iudicis ſententiam illico eos in tartara quaſi turbo deturbet. Ita Lyran. & Varabl. Huc alluſit Apoſtolus 1. Corinth. 3. 13. eùmdiem iudicij deſcribens ait: *Vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probabit.* Vide ibi dicta.

Moral. Nota impios ſuis peccatis ſuccendere ſibi hunc ignem, vt docet Iſaias c. 50. 11. *Ecce*, inquit, *vos omnes accendentes ignem, accincti flammis: ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis* B *quas ſuccendiſtis.* Vide ibi dicta. Sic Babylonij ſuccendentes fornacem, non tribus pueris, qui in ea Dei virtute illæſi manſerunt; ſed ſibi ipſis eam accenderunt. Nam *erupit flamma, & incendit quos reperit iuxta fornacem de Chaldæis*, Daniel. 3. 48.

QVASI CAMINVS] Septuag. *ficut clibanus*; alij, *ſicut furnus.* Cogita horrorem fornacis & incendij Babylonici, *in quo effundebatur flamma ſuper fornacem cubitis quadragintanouem*, Daniel. 3. 48. Cogita fornacem, quâ cæleſti igne combuſta eſt Sodoma & Pentapolis, Geneſ. 19. Cogita incendia arcium & vrbium, ſi quæ vnquam oculis ſpectaſti; & ſcito hæc tantùm fuiſſe vmbram & ſcintillam huius camini, quo igne cæleſti conflagrabit totus orbis, omniaque quæ in eo ſunt, putà domus, templa, arces, villæ, vrbes, arbores, ani- C malia, homines, cæteraque vniuerſa, ita vt tota terra videatur eſſe furnus & clibanus ardens. Rurſum hic caminus & ignis conflagrationis mundi, tantùm erit vmbra & ſcintilla ignis gehennæ, vbi fumus tormentorum aſcendit in ſæcula ſæculorum, Apoc. 19. 3. Hunc ignem tibi propone, cùm te libido, ſuperbia, ira, dæmon vel mundus ad ſcelus ſollicitant.

ET ERVNT OMNES SVPERBI, ET OMNES FACIENTES IMPIETATEM, STIPVLA] hoc eſt, quaſi ſtipula, inſtar ſtipulæ, q.d. Superbi & potentes; qui in hac vita erant fortes, ferrei & ænei, ita vt nemo auderet eis reſiſtere; ipſi verò auderent pugnare cum Deo, hi in die iudicij erunt infirmi, imbelles & inualidi vt ſtipula, quæ igni reſiſtere

A nequit: quia ab efficaci & potenti vltione Dei, quaſi ſtipula correpti, celerrimè cremabuntur, nec tamen conſumentur, ſed ſeruante eos Deo ad æterna tormenta, ſemper manebunt viui, vt ſemper ardeant. Ecce tunc apparebit non fuiſſe vanos eos qui ſeruiuerunt Deo, ſed vanos & ſtultos qui ſeruiuerunt veneri, ambitioni & Mammonæ; quia pro modico honore, pretio & voluptate accerſiuerunt ſibi æternos ardores: pij verò per modicum deſpectum, paupertatem & dolorem accerſiuerunt ſibi gloriam æternam.

QVÆ NON DERELINQVET EIS RADICEM ET GERMEN] *Et*, id eſt *nec*. Eſt prouerbium, ſignificans plenam exciſionem & perditionem, q. d. Dies illa iudicij igne ſuo ita afflabit, exſcindet & perdet impios, eorumque opes, delicias, felicitatem & gloriam, quaſi ſtipulam, vt non tantùm B hæc omnia, ſed & omnis boni ſpem in æternum eis adimat, eoſque in æternam mortem & ignem præcipitet; ſicut arbor, aut potiùs ſtipula ſucciſa, vel euulſa radice, ac ſuccenſa non poteſt repullulare in germen, & renaſci. Ita S. Cyrill. & Albert. Secundò, Lyran. per *radicem* intelligit ſpem redeundi ad ſtatum gratiæ & meritorum. q. d. Impijs in die iudicij nulla ſupererit ſpes errores & lapſus ſuos corrigendi, nulla ſpes pœnitentiæ & veniæ, nulla ſpes redeundi ad Dei gratiam, nullum tempus dabitur ſatisfaciendi, aut merendi vitam æternam. Prior ſenſus literalis eſt, poſterior moralis.

VERS. 2. ET ORIETVR VOBIS TIMENTIBVS NOMEN MEVM SOL IVSTITIÆ] *Iuſtitiæ*, tum propriè dictæ, tum naturalis & ſymbolicæ, hoc eſt, ſalutis, gloriæ & felicitatis. Iuſtitia enim naturæ congrua, & quaſi debita, eſt eius integritas, ſalus & C decor. Hinc iuſtitia, æquè ac ſalus, ſubinde in Scriptura capitur pro munditie, claritate & ſplendore, vt Pſalm. 131. 9. & 16. *Sacerdotes tui induantur iuſtitiam.* Et, *Sacerdotes eius induam ſalutari.* vbi Chald. pro *iuſtitiam* vertit, *munditiem*, vti & hîc pro *Sol iuſtitiæ*, vertit, *ſol puritatis*, & Iſaiæ 61. 10. *Induit veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circumdedit me*, hoc eſt, induit me vndequaque mundiſſimâ veſte per Chriſtum ſaluatorem. Idem enim eſt veſtimentum ſalutis, & indumentum iuſtitiæ: poſterior enim verſus explicat priorem Ita Prado in Ezechielem c. 16. 4. ſub finem. Iuſtitia ergo hîc eſt ſalus, decor & gloria. Vnde explicans ſubdit: *Et ſanitas in pennis eius.* Iuſtitia enim ſoli debita, eſt eius ſplendor, & D vis ſanandi. Iam Theodor. Arias, & Clarius hæc accipiunt de primo Chriſti ortu & aduentu in mundum, quem ipſe quaſi ſol oriens illuminauit, calefecit, omnique gratia & virtute fœcundauit & viuificauit. Hinc dicitur *iuſtitia*, quia ex ſe radios iuſtitiæ diffudit, quibus iuſtificauit, & indies iuſtificat peccatores quoſcumque, qui eum intueri, id eſt, in eum credere, eique obedire volunt; ſicut ſol omnibus qui oculos ad ſe conuertunt, lucem, lætitiam & vitam impertit. Secundò, oriens ſol eſt inſtar ſponſi de thalamo ſuo prodeuntis; ita Chriſtus eſt ſponſus Eccleſiæ. Tertiò, ſol eſt inſtar gigantis in ſtadio, à carceribus ad metam inoffenſo curſu properantis: ita Chriſtus princeps omnipotens potenter glorioſum gratiæ ſuæ curſum abſoluit, vt à nemine præpediri poſſit. Quartò, ſol non exſpectat preces, ſed ſtatim refulget, & omnibus videntibus lucem vitamque affert. Ita Chriſtus prior dilexit nos, & cùm inimici eſſemus præuenit, ſponteque ſua maximis beneficijs ditauit & ditat. Ipſe eſt ergo noſter Apollo, ſanitatis præſes ipſe rex omnium ſæculorum, omnia noua luce, noua vita, noua pulchritudine exornans. Quintò, ſol nubibus obuelatur, eclipſim patitur, rutilus & ruber apparet: ita Chriſtus carne aſſumpta velatus eſt, in cruce deliquium paſſus, illuminatus per reſurrectionem, ruber & formidandus eſt iudex & vindex peccatorum. Verùm hîc agi de ſecundo Chriſti aduentu, patet ex præcedentibus & ſeq. quæ omnia ſpectant ad diem iudicij, in quo Deus cuique pro meritis retribuet pœnam vel præmium. Tunc ergo pijs orietur Deus & Chri- B ſtus quaſi ſol iuſtitiæ, impijs verò occidet. Primò & genuinè, quia, ſicut ſol obſcura illuminat, & videnda ac conſpicua oculis omnium exhibet; ita Chriſtus piorum virtutem & iuſtitiam, quæ in hac vita ab impijs obſcurabatur & deprimebatur, in die iudicij illuſtrabit & clarificabit, & toti orbi conſpicuam & glorioſam exhibebit. ita S. Hieron. Vnde dicitur *Iuſtitiæ*; Chald *puritatis*, id eſt iuſtiſſimus, puriſſimus & ſanctiſſimus: quia iuſtos & iuſtitiam hîc oppreſſam, ibi ſplendeſcere & coruſcare faciet. Secundò, quia ſuâ claritate, maieſtate & gloriâ radiabit quaſi ſol. Hinc eo moriente in cruce obſcuratus fuit ſol, vt indicaret veri ſolis occaſum. Tertiò, quia Sanctos mirâ lætitiâ afficiet, poſt longas ærumnas perſecutionum & tribulationum huius vitæ, ſicut ſol poſt longas tenebras noctis oriens ho- C mines exhilarat. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupert. Lyran. & Varabl. Quartò, quia vt ſol diſpellet omnem caliginem errorum, peccatorum, concupiſcentiarum, tentationum, adducetque perpetuum diem veritatis gratiæ & iuſtitiæ. Quintò, quia ſolis lumen non eſt vulgare, quale eſt candelæ, lucernæ, ignis, ſtellarum, ſed eximium & glorioſum: ita Chriſtus in die iudicij lumine gloriæ illuſtrabit Sanctos in anima, beando illos viſione Dei, quæ eis beatitudinem & gloriam æternam afferet, & dote claritatis donabit eorum corpora. Nam, vt ait Chriſtus Matt. 13. 43. *Fulgebunt iuſti ſicut ſol in regno patris eorum:* Sextò, quia ſicut ſol *aquilarum oculos vegetat, noſtros ſauciat inſpectum & cecebrat*, ait S. Auguſt. lib. 2. de moribus Manich. ca. 8. ita Chriſtus iuſtorũ mentes acuet & vegetabit in æternum, impiorum D verò animos oculoſque ſuâ luce excæcabit. Septimò, quia ſol ſuâ vnitate hieroglyphicum eſt Dei, ſuâ verò Trinitate ſymbolum eſt SS. Trinitatis: *In ſole enim tria ſunt, & ſeparari non poſſunt, curſus, ſplendor, calor. Videmus enim ſolem in cælo currentem, fulgentem, calentem. Diuide ergo ſi potes, Ariane ſolem, & tum demum diuide Trinitatem*, ait S. Auguſt. ſerm. 1. de verbis Apoſtoli. Idem ſerm. 181. de Tempore: *Sol*, ait, *candor, & calor, & tria ſunt vocabula, & tria vnum. Quod candet hoc calet, & quod calet hoc candet: tria hæc vocabula res vna cognoſcitur: ita Pater, & Filius, & Spiritus S. tres perſonæ in Deitate vnum ſunt, & indiuidua vnitas rectè creditur.* Deus eſt ergo ſol, *quia ſolus ille colendus eſt, quo ſolo fruens, beatus fit cultor eius; & quo ſolo non fruens, omnis mens miſera eſt, qualibet re alia perfruatur*, ait S. Auguſt. lib. 2. contra Fauſtum 5.

ſol

Iuſtitia pro munditie & ſplendore.

Chriſtus eſt Sol iuſtitiæ ob quinque analogias in primo ſuo aduentu. *Prima.* *Secunda.* *Tertia.* *Quarta.* *Quinta.*

Chriſtus in die iudicij propriè erit ſol iuſtitiæ ob ſeptem analogias. *Prima.* *Secunda.* *Tertia.* *Quarta.* *Quinta.* *Sexta.* *Septima.*

Sol dictus, quia ſolus in mundo.

ſol enim dictus eſt, quòd ſolus, id eſt vnus, dumtaxat ſit in mundo, quòdque ſolus cùm eſt exortus, obſcuratis omnibus alijs ſideribus, appareat, ait Cicero lib. 2. de Natura deorum. Quocirca Manichæi ſolem adorabant vt Deum, imò cenſebant ipſummet eſſe Chriſtum, vti ibidem cap. 6. ſubdit S. Auguſt. *Hi, inquit, obſcœniſſimis pannis veſtris conamini aſſuere ineffabilem Trinitatem, dicentes Patrem in ſecreto quodam lumine habitare; Filij autem in ſole virtutem, in luna ſapientiam; Spiritum verò ſanctum in aëre.* Et paulò antè refellens eorumde ſole figmenta, *Primò*, inquit, *cum nauim quamdam eſſe dicitis: ita non tantùm, vt dicitur, toto cælo erratis, ſed & natatis. Deinde cum omnium oculis rotundus effulgeat, eaq; illi figura pro ſui ordinis poſitione perfecta ſit; vos eam triangulam perhibetis, id eſt, per quamdam triangulam cæli feneſtram, lucem iſtam mundo terriſq; radiare* (ſicut ſolis radij cùm per foramen triangulare tranſeunt, mox iterum ſe colligunt, orbiculantur, & rotundi apparent, vt ſolem rotundum à quo manant, repræſentent, vti docent Perſpectiui, & patet ipſa experientia.) *Ita fit vt iuſtum quidem ſolem dorſum cerniceemq; cernetis; non autem ipſum tam clara rotunditate conſpicuum, ſed neſcio quam nauim per foramen triangulum micantem atque lucentem, quam confictam cogitatis, adoretis.*

Manichæi ſolem cenſebant eſſe nauem triangulam.

Anaxagoras ait ſolem eſſe lapidem ardentem.

Ex aduerſo Anaxagoras cenſuit ſolem eſſe lapidem ardentem, ait idem S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 41. Cùm enim olim lapis in Ægos Thraciæ amnem, è cælo cecidiſſet, Anaxagoras (quem etiam prædixiſſe ferunt id futurum) affirmauit cælum omne ex lapidibus conſtare, ſolemque ipſum candens eſſe ſaxum. Quocirca Euripides eius diſcipulus in Phaëthonte tragœdia, ſolem auream glebam nuncupauit. Eam ob cauſam Anaxagoras à Cleone impietatis accerſitus, defenſuſque à Pericle diſcipulo, talentis quinque & exilio mulctatus eſt. ita Diogen. Laërt. in eius Vita.

Solis, id eſt Chriſti, elogia.

Ad Manichæorum errorem accedit Homerus, & ex eo Plinius lib. 2 cap 6. Quare quæ Plinius elogia dat ſoli, nimis vtique auguſta & diuina, tu Chriſto ſoli iuſtitiæ veriſſimè aſſigna: *Planetarum*, inquit, *medius ſol fertur ampliſſima magnitudine ac poteſtate: nec temporum modò terrarumq;, ſed ſiderum etiam ipſorum cæliq; rector. Hunc mundi eſſe totius animum, ac planiùs mentem, hunc principale naturæ regimen ac numen credere decet opera eius æſtimantes. Hic lucem rebus miniſtrat, aufertq; tenebras: hic reliqua ſidera occultat, hic vices temporum, annumq; ſemper renaſcentem ex vſu naturæ temperat. Hic cæli triſtitiam diſcutit, atque etiam humani animi nubila ſerenat. Hic ſuum lumen cæteris quoque ſideribus fœnerat, præclarus, eximius, omnia intuens, omnia etiam exaudiens, vt principi literarum Homero placuiſſe in vno eo video.* Rurſum Plato in Cratylo triplex dat ἡλίῳ, id eſt ſolis, etymon. Ἥλιον, inquit, *Dores vocant ἅλιον: ἅλιος autem fuerit, quòd homines in vnum eumdemq; locum congreget, vbi primùm ortus eſt. Dici etiam poſſit videri ἀπὸ τοῦ ἀεὶ εἱλεῖν, id eſt quòd ſemper voluatur, ſcilicet circa terram perpetuo quodam curſu*. Tertiò, dicitur ἅλιος, *quòd ea quæ è terra ſunt variè efformet: αἰολεῖν enim id ſignificat*. Tria hæc competunt Chriſto, qui eſt ſol iuſtitiæ. Nam Primò, Chriſtus omnes fideles in vnam Eccleſiam à ſuo in orbem aduentu congregauit, & iugiter congregat. Secundò, Chriſti oculus, cura & mens ſemper oberrat & voluitur circa Eccleſiam. Tertiò, dotes & virtutes ſingulorum fidelium in Eccleſia variè efformat, vti docet Apoſt. 1. Corinth. 14.

Samſon, id eſt paruus ſol, typus Chriſti.

Hinc Chriſti typus & præcurſor fuit Samſon, Iudic. 13 24. ſicut enim Iudæis à Philiſthinis oppreſſis Deus naſci fecit Samſonem, qui populum ſuum ab hoſtium tyrannide liberaret, indeque vocatus eſt שִׁמְשׁוֹן *ſamſon*, id eſt ſol lætitiæ, à שֶׁמֶשׁ *ſemeſſ*, id eſt ſol, & שָׂשׂ *ſeaſſ*, id eſt gauiſus eſt; vel potiùs Samſon, eſt paruus ſol, vt ſit diminutiuum à *ſemeſſ*, q. d. Iſraeli in tenebris, mœrore & ſeruitute conſtituto, ortus eſt ſoliculus, id eſt paruus nouuſque ſol, putà Samſon iudex & vindex, qui tenebras haſce diſpellat, & Iudæos noua luce, libertate & lætitia perfundat & recreet. Ita pariter Chriſtus verus Samſon, orbi à peccatis & ærumnis oppreſſo datus eſt à Deo quaſi ſol oriens ex alto, qui peccata in primo aduentu, ſed ærumnas omnes & mortem in ſecundo fugabit & abolebit; tumque non ampliùs dicent: *Vbi eſt Deus iudicij?* Videbunt enim ſolem iuſtitiæ, putà Chriſtum, qui iuſtè pro meritis puniet impios, & præmiabit pios. Plura de ſole dixi Iſaiæ cap. 45. 6 vbi oſtendi ſolem eſſe ſymbolum regis & multò magis Chriſti Domini, qui eſt rex regum.

Sol typus veri amici ob quinque analogias: talis eſt Chriſtus.

Denique noſter Martinus de Roa libr. 1. Singular. c. 14. cenſet Chriſtum vocari Solem iuſtitiæ, id eſt, verùm iuſtumque amicum, qui radios ſuæ beneficentiæ in fideles ſuos, quaſi amicos effundat; ſolem enim apud ſacros & profanos ſcriptores amicitiæ eſſe ſymbolum, ob quinque analogias. Prima eſt, vnicus eſt ſol, & vnicus debet eſſe amicus: plures ſtellæ, plures familiares, iuxta illud Eccleſ. 6. 6. *Pacifici ſint tibi multi, conſiliarius vnus è mille.* Secunda, ſol Euripidi eſt aurea gleba, Homero reſtis aurea è cælo in terram demiſſa, eò quòd ipſe aurum gignat in imis terræ viſceribus: ita amicus eſt aurum optimum, theſaurus ingens. Eccleſ. 6. 14. *Amicus fidelis protectio fortis, qui autem inuenit illum, inuenit theſaurum. Amico fideli nulla eſt comparatio, & non eſt digna ponderatio auri & argenti contra bonitatem fidei illius.* Tertia, ſoli ſemper eſt æterna iuuenta: ſic amicitia perpetua & conſtans eſſe debet, nec temporum varietate labefactari, nec vetuſtate conſumi. Quarta, ſicut ſol ſua luce cuncta colluſtrat, & viarum difficultates aperit, & quà ſit eundum oſtendit: ita etiam amicorum eſt commonere amicos; & vitæ pericula, & morum offenſiones, & quæ vitare, quæ amplecti debeant commonſtrare. Ita dicitur Iudic. 5. v 31. *Qui autem diligunt te, ſicut ſol in ortu ſuo ſplendet, ita rutilent*, id eſt, radios emittant, quibus alij tum illuſtrent, tum etiam incendantur ad verum decus, veramque virtutem. Quinta, ſicut ſol eſt beneuolus & beneficus; ſic & amicus. Dicitur ergo Chriſtus per antonomaſiam ſol iuſtitiæ, id eſt, iuſtus veruſque ſol benignus, liberalis, bona ſua omnibus impertiens: *& ſanitas in pennis eius*, hoc eſt, in radijs eius; quia *amicus fidelis eſt medicamentum vitæ & immortalitatis*. Eccli 6 16. *Sanitas* ergo *in pennis eius*, quia ipſe ſolatur mœrentes, recreat afflictos, confirmat labantes, iacentes excitat, iratos mitigat, omnibus denique omnia præſtat officia amicitiæ & charitatis. Hic nimirū eſt ſol iuſtitiæ: quia

nemo

nemo omnium eſt, qui hominibus vel commodarit magis, vel magis illuxerit, quàm Chriſtus. Hinc promittitur timentibus & amantibus Deú: magnes enim amoris eſt amor: amicorum Dei præmium eſt Chriſtus amiciſſimus.

Symbol. Chriſtus eſt ſol, Adam eſt luna.

Symbolicè, S. Auguſt epiſt.119. ad Ianuarium c.5. *In Prouerbijs* (Eccleſiaſt.27.12 (*legitur: Sapiens ſicut ſol permanet, ſtultus autem ſicut luna mutatur. Et quis eſt ſapiens qui permanet, niſi Sol iuſtitiæ, de quo dicitur. Ortus eſt mihi ſol iuſtitiæ, & quem ſibi non fuiſſe ortum in die nouiſſimo plangentes impij, dicturi ſunt: Et iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & ſol iuſtitiæ non ortus eſt nobis? Nam iſtum carnis oculis viſibilem ſolem, oriri facit ſuper bonos & malos Deus: qui etiam pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Quis eſt ergo ille ſtultus, qui tamquam luna mutatur, niſi Adam, in quo omnes peccauerunt? Anima quippe humana recedens à ſole iuſtitiæ, ab illa ſcilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires ſuas in terrena conuertit, & eo magis magiſq; obſcuratur in interioribus ac ſuperioribus ſuis.* Et inferiùs.: *Cùm Chriſtus apparuerit vita veſtra, tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. Obſcura videtur Eccleſia in tempore peregrinationis ſuæ, inter multas iniquitates gemens,* &c. *Orietur,* inquit, *in diebus eius iuſtitia & abundantia pacis, donec interficiatur luna: id eſt abundantia pacis in tantum creſcet, donec omnem mutabilitatem mortalitatis abſumat. Tunc nouiſſima inimica deſtruetur mors, & quidquid nobis reſiſtit ex infirmitate carnis, vnde nobis perfecta pax nondum eſt, conſumetur omnino, cùm corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem.*

Tropol. irato occidit ſol, miti oritur.

Tropolog. iraſcenti & peccanti occidit, manſueto & iuſto oritur ſol iuſtitiæ. Vnde S. Auguſt.
C homil. 43. inter 50. *Non debuit,* inquit, *occidere ſol ſuper iracundiam veſtram, & multi ſoles occiderunt? tranſeat aliquando iracundia veſtra, dies magni ſolis celebramus: illius ſolis, de quo dicit Scriptura: Orietur vobis ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. Quid eſt in pennis eius? In protectione eius Vnde in pſalm.16. dicitur: Sub vmbra alarum tuarum protege me.* Et mox: *Si ergo iraſceris, ne occidat ſol iſte in corde tuo ſuper iracundiam tuam, ne fortè & occidat tibi ſol iuſtitiæ, & in tenebris remaneas. Ne putetis autem quia nihil ſit iracundia: Turbatus eſt præ ira oculus meus. Vtique cui turbatur oculus, ſolem videre non poteſt: & ſi conatus fuerit videre, pœna illi eſt, non voluptas.* Notent hîc paſtores (quod nonnullos factitare vidi & audiui) vt plebem die ſolis, id eſt Dominico,
D conuenientem ad eccleſiam, moneant de dimittenda ira, omnique peccato, eò quòd ille ſit dies Domini, in quo ortus eſt eis ſol iuſtitiæ. Rurſum S. Bernard. epiſt. 107. *Vobis,* inquit, *qui timetis Deum orietur ſol iuſtitiæ. Manentibus igitur in tenebris filijs diffidentiæ, euadit in nouam hanc lucem lucis filius de poteſtate tenebrarum, ſi tamen iam fidenter Deo dicere poteſt: Particeps ego ſum omnium timentium te.*

Pennæ ſolis ſunt radij. cur?

Et sanitas in pennis eivs] Hebr: בִּכְנָפֶיהָ *bicnaphecha*, id eſt, *in alis eius.* Poëticè pennas vocat radios, Primò, quia veſtiunt, ornant & ſtipãt ſolem, ſicut pennæ aut comæ auem. Vnde ab Homero vocatur auricomus ſol. Et Virgil. initio 6. Æneid. loquens de Dædalo:

Præpetibus pennis auſus ſe credere cælo, &c.
Redditus hic primùm terris tibi Phœbe ſacrauit
Remigium alarum

A Sol enim vocatur Phœbus, quaſi φώβιος. à φῶς & βίος, id eſt lux vitæ.

Solis velocitas quanta.

Secundò, quia ſol celerrimè mouetur & quaſi volat vt auis, iuxta illud de ſole pſal.18. *Exultauit vt gigas ad currendam viam: à ſummo cælo egreſſio eius, & occurſus eius vſque ad ſummum eius.* Sol enim tã velox eſt, vt vno die naturali, id eſt 24. horis, conficiat millionem milliarium, & inſuper 140. millia eorumdem; quod tantumdem eſt, ac ſi totum terræ ambitum circumcurreret quinquagies, vti ex Aſtronomis docui Geneſ. 1. 16. Inſuper ſol oriens radios ſuos quaſi pennas velociſſimas, in momento ſpargit per totum hemiſphærium.

Tertiò, quia ſol, præſertim oriens vtrimque
B radios in eam figuram expandit, vt videatur eſſe auis expanſis alis, iuxta illud pſalm.138.9. *Si ſumpſero pennas meas diluculo,* hebr. *ſi ſumpſero alas auroræ.* quæ verba de Chriſto intelligit S. Auguſt. *qui cùm ſumpſit pennas ſuas in reſurrectione, iam corpore non grauatur.* Hinc Ægyptij ſolem pinxerunt quaſi auem, longas ſpargentem pennas circumquaque, eamque vocarunt Phœnicem. Phœnix enim non eſt auis vera, ſed ſymbolica, putà ſol, vt oſtendi Genel.7.2. Hinc vnicum dixerunt eſſe phœnicem, quia vnicus eſt ſol in mundo, eumque degere Heliopoli; id eſt, in vrbe ſolis, atque interire & renaſci, quia ſol occidens veſpere, manè curſum oritur & quaſi reſurgit, iuxta illud Ouidij Metamorph.15.

Phœnix non eſt aliud quàm ſol.

Vna eſt quæ reparet, ſeq; ipſa reſeminet ales.

Extat apud Lactãtium incerti Auctoris elegans carmen de phœnice, in quo tota eius hiſtoria,
C vel potiùs fabula enarratur, vbi inter cætera phœnicem vocat auem ſolarem. Inter cætera ergo ſic de ea canit:

Paret & obſequitur Phœbo memoranda ſatelles,
&c.
Lutea cùm primùm ſurgens aurora rubeſcit,
Ter quater illa pias immergit corpus in vndas,
Et conuerſa nouos Phœbi naſcentis ad ortus,
Expectat radios & iubar exoriens.
Incipit illa, ſacri modulamina fundere cantus,
Et mira lucem voce ciere nouam.

Sicut omnes penè aues cum ſole occidente dormire, & cum oriente euigilare incipiunt: vnde manè cantillant, cantuque ſuo ſolem orientem ſalutant. Pergit Poëta de cauda & pennis phœnicis:

D *Caudaque porrigitur fuluo diſtincta metallo,*
In cuius maculis purpura miſta rubet.
Clarum inter pennas inſigne eſt deſuper iris,
Pingere ceu nubem deſuper alta ſolet.
Aequatur toto capiti radiata corona,
Phœbei referens verticis alta decus.
Effigies inter pauonis miſta figuram
Cernitur, & miſtam Phaſidis inter auem.
Eſt leuis & velox, regali plena decore:
Et raram volucrem turba ſalutat ouans.
Alituum ſtipata choro volat illa per altum,
Turbaq; proſequitur munere læta pio, &c.
Ipſa ſibi proles, ſuus eſt pater, & ſuus heres:
Nutrix ipſa ſui ſemper alumna ſibi:
Ipſa quidem, ſed non eadem, quia & ipſa nec ipſa eſt:
Aeternam vitam mortis adepta bono.

Nimirum phœnix eſt ſol, cuius cauda, pennæ & comæ ſunt radij in longum, latum & altum expanſi,

panſi, qui partim albicant, partim rubent, ſuoque loco in nube roſcida faciunt iridem: atque pulcher & ſpecioſus eſt, æquè ac magnificus & velox in inceſſu, vti pauo trahens poſt ſe elegans ſyrma caudæ, putà radiorum longè lateque expanſorum: vnde in ortu eum aues, animalia & homines ſalutant. Ipſe ſibi eſt pater, & filius, qui poſt occaſum ex ſeipſo quaſi rurſum oritur & renaſcitur, itaque continuo ſuo occaſu continuum ſibi parit ortum, & quaſi vitam æternam, cuius æquè ac reſurrectionis eſt hieroglyphicum. Quocirca ad hoc phœnicis ſymbolum videtur hic alludere Malachias, imò illud ipſum ſuis verbis repræſentare, dum ait: *Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius.* Perinde ac nonnulli cenſent feciſſe Iobum cap. 29. 18. *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.* vbi Tertull. legit: *Et ſicut phœnix multiplicabo dies.* Græcum enim φοῖνιξ apud Septuag. & phœnicem, & palmam, ob ſimilem longæuitatem, ſignificat. Plinius enim lib. 7. c. 40. aſſerit phœnicem viuere 660. annis. Sic & Hebr. חול *chol*, quod Noſter Iob. 24. v. 18. vertit palma, veteres Hebræi & moderni, R. Salomon. Tigurina, Caietan, vertunt *phœnix*. Vnde Philippus Presbyter in Iob. 29. Fieri, ait, poteſt, vt Iob in ſimilitudinem auis illius (phœnicis) dicat ſe per mortem in cinere carnis, velut in nido pro tempore moriturum, & inde reſurrecturum in gloriam & multitudinem dierum. Idem aſſerit Beda.

Alludit Malachias ad phœnicem.

Quocirca phœnix eſt ſymbolum Chriſti (& conſequenter Chriſtianorum) morientis, & glorioſè ex ſeipſo & ſua virtute reſurgentis, vti oſtendit Aldrouandus in phœnice. Porrò ſanitas eſt in pennis ſolis, quia ſol ſuis radijs plantas, animalia & homines nocturno frigore languentes, torpentes & quaſi emorientes excitat, roborat, viuificat, lætificat, itaque quaſi omnium creaturarum languores & vulnera ſua luce, radijs & calore ſanat. Iam ſenſus eſt Primò, q. d. Veniet Chriſtus, qui quaſi phœnix, & ſol iuſtitiæ oriens in mundo, quocumque ſuas alas & pennas, hoc eſt, radios ſuæ prædicationis (vnde Syrus & Arabicus vertunt, *ſanitas ſuper linguam eius*) gratiæ & virtutis extendet, ibi omnes infirmitates corporis & animæ ſanabit. Nam, vt ait S. Marcus c. 6. 65. *Quotquot tangebant eum, ſalui fiebant*: vti hæmorrhoiſſa tactu fimbriæ, quæ quaſi ala & penna erat (teſte Heſychio homil. de S. Maria) veſtis Chriſti ſanata eſt à fluxu ſanguinis, Lucæ 8. 44. Rurſum ſicut ſol ſua luce fugat ſerpentes, lupos, tigrides, omneſq; feras ſæuas & noxias; ita Chriſtus ſol iuſtitiæ ſuo aduentu in orbem dæmones effugauit, idola contriuit, peccata deleuit, mundumque infirmum, imò mortuum ſanitati & vitæ reſtituit. Ita Theodoret. Idem facit quotidie, dum exoritur in fidelium animis, ſiue peccatorum, ſiue iuſtorum. Nam ex eis vel dæmones, & peccata grauia, vel leuia, concupiſcentias, tentationes, malas cogitationes, omneſque infirmitates depellit & ſanat, vt homo ſibi redditus, ſanus & vegetus incipiat operari opera non tantùm ſancta, ſed & heroica, quibus perfectionis Chriſtianæ apicem & culmen conſcendat. Verùm quia hic agitur non de primo, ſed de ſecundo aduentu Chriſti, quo ipſe iudex, quaſi ſol iuſti-

Phœnix ſymbolum Chriſti morientis & reſurgentis.

Sol ſanat, & Chriſtus. Primò.

A tiæ, pijs in hac vita afflictis & oppreſſis ſuum robur, decus & gloriam reſtituet, imò in immenſum augebit: hinc.

Secundò & genuinè, hæc cum eodem Theodor. Rupert. Lyrano & alijs accipias de ſanitate, quã conſequentur Beati à Chriſto in die iudicij. q. d. O viri pij gemitis in hac vita, quòd iniuſtè ab impijs opprimamini, incarceremini, libertate priuemini, vti vos, ô Iudæi, in Babylone, quaſi in carcere cæco à Chaldæis concluſi fuiſtis: verùm attollite animos, ſuſtinete fortiter. En breui orietur vobis ſol iuſtitiæ, putà Chriſtus iudex, qui illorum iniuſtitiam, & veſtram iuſtitiam coram toto orbe celebrabit, & remunerabitur. Rurſum in hoc ſæculo affligimini mille infirmitatibus &
B ærumnis, vt ſpoliatione bonorum, paupertate, ſqualore, mœrore, fame, ſiti, morbis, verberibus, vulneribus, morte & martyrio. Tolerate: en breuì ſol iuſtitiæ pennas, id eſt radios ſanitatis ſuæ, in vos diffũdet, quibus omnia veſtra vulnera, omnes plagas, omnes mœrores & infirmitates diſpellet, vti ſol tenebras eaſque plenè & perfectè ſanabit. Nam corpora veſtra afflicta & corrupta è ſepulchris & cineribus ſuis educet, reſuſcitabit, beabit & glorificabit, vt ſaliatis quaſi vituli de armẽto. Quocirca ſanitas hæc multa complectitur: Chriſtus enim in reſurrectione omnes ægritudines non ſolùm corporis, ſed & animæ perſanabit. Sanitas ergo corporis Primò, erit ipſa eius reſurrectio; Secundò, immortalitas; Tertiò, impaſſibilitas, vt nec ab igne, nec à gladio, nec ab hoſte, nec à dæmone, nec ab vlla re creata ampliùs lædi aut pati poſſit, Quartò, agilitas, Quintò, ſubtilitas; Sextò, claritas, Septimò, felicitas;
C Octauò gloria, puta omnis decor, omnis honor, omnis ſuauitas, omnes deliciæ, omnes opes, omne quod delectat.

Secundò.

Sanitas corporis reſurgentis octuplex.

Sanitas verò animæ erit Primò, lætitia inenarrabilis, quæ omnem mœrorem à mente, & omnem lachrymam ab oculis abſterget, iuxta illud Iſaiæ 35. 10. *Lætitia ſempiterna ſuper caput eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.* Secundò; integritas omnium animæ virium: nam, vt ait S. Proſper libr. 1. de Vita contempl. cap. 4. *Ibi erit intellectus ſine errore, memoria ſine obliuione, cogitatio ſine euagatione, charitas ſine ſimulatione, ſenſus ſine offenſione, ſaturitas ſine faſtidio, & tota ſanitas ſine morbo.* Anima enim per peccatum Adæ ſauciata eſt in intellectu, per obſcuritatem & ignorantiam; in voluntate, per pro-
D cliuitatem ad bona caduca; in iraſcibili, per varios metus & formidines; in concupiſcibili, per infirmitatem & concupiſcentiam multiplicem &c. Chriſtus in cælo hæc omnia ſanabit, dando intellectui lumen & ſcientiam, voluntati conſtantiam in bono, iraſcibili heroicam fortitudinem, concupiſcibili honeſtatem & rectitudinem, vt nil niſi honeſtum & rectum concupiſcat. Tertiò, ſanitas animæ erit lumen gloriæ, viſio & fruitio Dei, ac dotes glorioſæ quæ ex ea conſequentur, & deriuabuntur in omnes animæ vires & potentias, & ex illis in corpus. Vnde S. Auguſtinus epiſt. 56. ad Dioſcorum: *Tam potenti, ait, natura Deus fecit animam, vt ex eius pleniſſima beatitudine, quæ in fine temporis ſanctis repromittitur, redundet etiam in inferiorem naturam, quod eſt corpus, non beatitudo, quæ fruentis & intelligen-*

Sanitas animæ beata triplex.

tis

tis eſt propria, ſed plenitudo ſanctitatis, id eſt, incorruptionis vigor.

Mor. de pœnitentia & fortitudine.

Mor. hæc ſibi applicent, ruminentque Martyres. En patimur pro Chriſto, vngulis laceramur, dentibus ferarum laniamur, ſcorpionibus diſcerpimur, cataſtis diſtendimur, gladijs truncamur, ignibus torremur: veniet ecce, & breui veniet ſol iuſtitiæ Chriſtus iudex, qui membra noſtra lacerata, laniata, diſciſſa, truncata, toſta reſtituet, ſanabit, & æterna gloria decorabit. Hęc cogitabas, ô S. Laurenti, cùm in craticula aſſareris, & tamen inſultabas tyranno. Hæc ruminabas, ô S. Vincenti cùm non tantùm omnia corporis tormenta, ſed & Dacianum tyrannum generosè viciſti. Hæc meditabaris, ô S. Chriſtina, cùm à patre tuo idololatra, quaſi carnifice flagris concila, defluentes carnis particulas in vultum patris proijciens, dixiſti: Recipe, ô tyranne, carnem quam generaſti.

Dicant & pœnitentes: affligimus noſmetipſos ieiunijs, vigilijs, cilicijs, plagis: propter te, ô Chriſte, mortificamur tota die, quia ſperamus carnis reſurrectionem, in qua tu illam emaciatam, liuidam, contractam, emortuam, nobis ſucculentam, roſeam, floridam & radiantem reſtitues; quando nimirum reformabis corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis tuæ.

Dicant & mœrentes, certantes ac luctantes: Ecce lugemus in præſenti vita, mœſti flemus, ſuſpiramus ingemiſcimus: nunc caro, nunc mundus, nunc dæmon nos tentat: nunc ſcrupuli angunt, nunc ſuſpiciones & timores deprimunt, nunc cholera iritat, nunc calumniæ, probra irriſiones affligunt, nunc labores fatigant, nunc dolores penè exanimant, &c. Illuceſce ô ſol iuſtitiæ: pennas & radios ſanitatis tuæ in nos diffunde: oſtende nobis faciem tuam, & ſalui erimus. Eia Domine aſpiret dies ſanitatis, & inclinentur vmbræ infirmitatis. Eia aſpiret dies æternitatis, & inclinentur vmbræ mortalitatis, vt pulſis mœroribus, timoribus, ſcrupulis, tentationibus, doloribus, aſpiret menti noſtræ pax, ſerenitas, robur, integritas, gaudium & iubilus ſempiternus. Quoties ergo te infirmitas animi, quoties dolor corporis premit, cogita: Orietur breui ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. Illum ſuſpice, illum inuoca, illi ſpem mentemque affige: ita phœnix eris.

Suſpirium S. Auguſt. ad vitam beatam.

Audi illi inhiantem S. Auguſt. in Meditat. cap. 19 *O domus Dei luminoſa & ſpecioſa, dilexi decorem tuum, & locum habitationis gloriæ Domini Dei mei: tibi ſuſpiret peregrinatio mea nocte ac die, tibi inhiet cor meum, tibi tendat mens mea, ad ſocietatem beatitudinis tuæ peruenire deſideret anima mea: dico ei qui fecit te, vt poſſideat me in te, quia ipſe fecit me & te.* Et paulò pòſt: *O Ieruſalem domus Dei æterna, poſt Chriſti dilectionem tu eſto lætitia & conſolatio mea: dulcis memoria tui beati nominis, ſit releuatio mœrorum tædiorumque meorum. Tædet enim me Domine valdè vitæ huius, & iſtius ærumnoſæ peregrinationis. Vita hæc vita miſera, vita caduca, vita incerta, vita laborioſa, vita immunda, vita domina malorum, regina ſuperborum, plena miſerijs & erroribus, quæ non eſt vita dicenda, ſed mors in qua momentis ſingulis morimur per varios mutabilitatis defectus, diuerſis generibus mortium. Numquid*

A *ergo hoc quod viuimus in hoc mundo, dicere poſſumus vitam, quam humores tumidant, dolores extenuant, ardores exſiccant, aër morbidat, eſcæ inflant, ieiunia macerant, ioci diſſoluunt, triſtitiæ conſumunt, ſollicitudo coarctat, ſecuritas hebetat, diuitiæ inflant & iactant, paupertas deijcit, iuuentus extollit, ſenectus incuruat, infirmitas frangit, mœror deprimit? Et his malis omnibus mors furibunda ſuccedit, ſimulque cunctis gaudijs iſtius miſeræ vitæ ita finem imponit, vt cùm eſſe deſierit, non fuiſſe putetur. Mors iſta vitalis, & vita mortalis, licet his aliquando ſit reſperſa amaritudinibus, proh dolor! quamplurimos ſuis capit illecebris, & quàm multos ſuis falſis promiſſionibus decipit.* Deinde ſanitatem quam afferet Chriſtus iudex ſuis electis, ita depingit: *O tu vita, quam præparauit Deus his qui diligunt eum, vita vitalis, vita beata,*
B *vita ſecura, vita tranquilla, vita pulchra, vita munda, vita caſta, vita ſancta, vita ignara mortis, neſcia triſtitiæ, vita ſine labe, ſine dolore, ſine anxietate, ſine corruptione, ſine perturbatione, ſine varietate & mutatione, vita totius elegantiæ & dignitatis pleniſſima: vbi non eſt aduerſarius impugnans, vbi nulla peccati illecebra, vbi eſt amor perfectus, & timor nullus: vbi dies æternus, & vnus omnium ſpiritus, vbi Deus facie ad faciem cernitur, & hoc vitæ cibo mens ſine defectu ſatiatur. Libet me tuæ iucunditate claritatis, delectant me bona tua: auido corde quantò plus valeo mecum conſiderare, tantò plus amore langueo: tuo vehementi deſiderio, tuaque dulci memoria admodum delector.*

EgredIemini] Scilicet de hoc ſæculo & vita, quaſi de carcere, vt ingrediamini in alteram beatam & immortalem. Ita S. Hieron. Remig.
C Albert. & Vatabl. Aut potiùs, *egrediemini* in die iudicij (de eo enim hîc agitur) de ſepulchris, cùm Chriſtus ſol iuſtitiæ ſuis pennis, id eſt radijs gloriæ, vos reſuſcitabit & ſanabit, aſpirans vobis vitam glorioſam. Ita Theodor. Vnde & Tertull. li. de Reſurrect. carnis c. 31. legit: *Exibitis de ſepulchris velut vituli de vinculis ſoluti.*

Et saLietis sicvt vitvli de armento] Hebr. פוש *pus* ſignificat creſcere, impinguari, luxuriari laſciuire, ſaltare ex paſtu, gaudio & petulantia, vti faciunt vituli ſaginati. Vnde Chald. Tigurina & alij vertunt, *augeſcetis*, vel *pingueſcetis ſicut vituli ſaginæ*; Pagnin. *ſicut vituli ſaginati*, id eſt altiles. Septuag. *ſaltetis ſicut vituli de vinculis relaxati, & ſoluti*, vt legit Tertull. lib. de Reſurrect. carn. c. 31. vituli enim præ alijs animalibus ſaliũt,
D & petulci ſunt (vnde vitulus dicitur à vitulando, id eſt laſciuiendo.) Hinc vinculis conſtringuntur, ideoque dum ijs exoluuntur, quaſi carcere liberati, præ gaudio mirè exiliunt) vti & pueri è ſcholis emiſſi) præſertim dum ſaginantur: tum enim ſanguine & ſpiritibus vitalibus abundant. Porrò vituli teneri, domi in ſtabulis ſaginantur lacte; maiores verò in paſcuis cum armento, id eſt, grege boum & vaccarum. Vnde Noſter vertit, *ſicut vituli de armento*, id eſt, ſicut vituli armenti, qui cum armento paſcuntur, ideoque iuxta ſuas matres alioſque vitulos & boues ſibi congeneres, ſibique ſimiles, lætabundi exultant. Omne enim animal gaudet ſibi ſimili, cùm eoque delectatur, & ſi iuuencum ſit exultat. Vnde Rupert. & ex eo Delrio adagio 1027. *vitulum de armento*, explicat *vitulũ armentarium*: nam qui cum armento vagatur, vinculo liberatus eſt, ideoque exilit.

Aut

Aut *vituli de armento*, id eſt, ſeparati ab armento, poſitique in ſtabulis, ut ibi ſaginentur. Significat hâc phraſi Malachias miram exultationem piorum, qui in hoc mundo quaſi in carcere ab impijs (velut Iudæi in Babylone à Chaldæis) preſſi & oppreſſi fuerant, in reſurrectione à Chriſto ita ſanandos, ut ſint ſucculenti, ſpecioſi, fortes, imò glorioſi, ideoque quaſi vituli ſaginati incredibili gaudio exultent, iuxta illud Sapient. 3. 7. *Fulgebunt iuſti ſicut ſol, & ſicut ſcintillæ in arundineto diſcurrent.* Vnde Mariana ſic explicat: Salietis, inquit, id eſt, præ gaudio choreas plaudetis, iuxta illud pſalm. 149. d. *Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis.* Vox ergo *ſalietis*, ſignificat Primò, plenam ſanitatem, robur & vigorem corporum beatorum; Secundò, lætitiam ingentem. Vnde Vatabl. vertit, *ſubſilietis huc illuc*; Tertiò, dotem agilitatis, inquit Suarez 2. p. q. 54. art. 4. diſp. 44. ſect. 4. ex Innocentio III. qua inſtar fulguris diſcurrent celerrimè quaquauerſum, ut ubi voluerit eſſe ſpiritus, ibi protinus ſit & corpus, iuxta illud Iſaiæ 40. v. ult. *Qui ſperant in Domino mutabunt fortitudinem, aſſument pennas ut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* Vnde S. Anſelm. l. de Similitud. cap. 51. aſſerit Beatos in agilitate ſimiles fore angelis, quia à cælo ad terras dicto citiùs dilabuntur; impios verò præ pondere neque pedes, nec manus, nec aliud corporis ſui membrum moturos, aut mouere poſſe. Et c. 52. docet beatum, ſi velit, poſſe terram loco ſuo mouere; damnatum autem nec vermes ab oculis amouere. Huius rei ſymbolo ſancta illa animalia Ezechiel. 1. verſ. 14. *ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis.*

Dei agilitatis.

Par angelis pond.

Quartò vox *ſalietis*, ſignificat mutationem ingentem Beatorum, per ſaltum quem è terra facient in cælum. *Salietis* ergo è cœno ad cælum, è morte ad vitam, ex ærumnis ad gloriam, è ſepulchro ad thronum Dei & Agni. Ita ſponſa, id eſt Eccleſia Beatorum, imitabitur ſponſum Chriſtum, de qua Cant. 2. 8. ait ipſa: *Vox dilecti mei: ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles. Similis eſt dilectus meus capreæ hinnuloque ceruorum.* Chriſtus enim ingentes dedit ſaltus, dum è cælo ſalit in uterum Virginis ex vtero in præſepium, è præſepio in crucem, è cruce redijt in cælum.

Quintò, cæleſtes choros & choreas, ouationes & plauſus Beatorum. Alludit ad Iudæos, qui tranſito mari rubro & ſubmerſo Pharaone, ſacros choros præcinente Maria duxerunt, Exodi 15. 20. ac peractâ peregrinatione 40. annorum per deſertum, quietè & lætè incolentes terram promiſſam, quæ typus erat cæli & cæleſtis beatitudinis, in feſto tabernaculorum, inter alia lætitiæ ſigna, tenentes manibus palmas ſaltabant, & choreas ducebant; uti oſtendi Leuit. 23. 40. Quo anagogicè repræſentabant choros Beatorum in cælis, vbi peractâ victoriâ palmari, perenne agent feſtum tabernaculorum: iuxta illud, *Laudate eum* (Dominum) *in tympano & choro*, pſal. 150. 4. Et: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis*, pſal. 46. 1. Et, *Sancti eius exultatione exultabunt*, pſal. 131. 16. Et pſal. 67. 26 *Præuenerunt principes coniuncti pſallentibus in medio iuuencularum tympaniſtriarum.* Et Pſal. 125. 6. *Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos.*

Chori & choreæ Beatorum.

Licet enim chorea mundanorum ſit mollis & laſciua, cæliuum tamen eſt caſta & angelica. *Sic vinum bibas vt Cato, ſic terram pede pulſes vt Scipio* inquit ille. Scipio enim imperator, inquit Seneca lib. de Tranquil. in ludis & feſtis corpus mouebat ad numeros, & tripudiabat, non molliter, ſed viriliter, non facturus nominis ſui detrimentum, etiamſi ab hoſtibus ſpectaretur. Simili modo Dauid ſaltauit totis viribus ante arcam, 2. Reg. 6. 14. & Iſraelitides coram Saule & Dauide percuſſo Goliath, choros agentes cantabant in tympanis & ſiſtris: *Percuſſit Saul mille, & Dauid decem millia*, 2. Reg. 18. 7 ac Iephte victori à cæde hoſtium redeunti occurrit filia cum tympanis & choris, Iudic. 11. 34. *Chorea mundana*, inquit Conradus Clingius in locis Theologicis c. de chorea, *eſt circulus, cuius centrum eſt diabolus, & circumferentia omnes angeli eius. At chorea cæleſtis eſt circulus, cuius centrum eſt Agnus, & circumferentia omnes virgines & electi eius.* Hinc Cantic. 7. 1. dicitur: *Quid videbis in Sulamite, niſi choros caſtrorum?* Et Ierem. c. 31. 4. de Eccleſia tam militante, quàm triumphante ait: *Ædificaberis virgo Iſrael, adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium*, Et Lucæ 15. 25. ſenior filius in conuiuiu iunioris reducis & redivivi, audiuit *ſymphoniam & chorum*; nimirum hunc chorum poſcunt nuptiæ Agni, quas ſcilicet cum Chriſto ſponſo perennes celebrabit Eccleſia Apocal. 19. & cap. 21. 2. Quocirca S. Auguſt. in Meditat. c. 22. *Vtinam*, inquit, *illis ſanctiſſimis choris intereſſem, vt cum beatiſſimis ſpiritibus gloriæ conditori aſſiſterem.* Et S. Athanaſius, vel potiùs Anaſtaſius (citat enim quæſt. 3. & 8. Epiphanium & Nyſſenum, qui Athanaſio fuêre poſteriores) ad Antiochum quæſt. 33. *Sanctorum*, ait, *animæ à S. Spiritu incitatæ, cum angelis in regione viuorum Deum laudant, & tripudiant.*

Et calcabitis (Tigurina, *conculcabitis*) impios] Tertull. lib. de Reſurr. carnis cap. 31. *Conculcabitis inimicos.* Primò, quia eos ſub pedibus habebitis; impij enim in valle Ioſaphat iudicandi conſiſtent: pij verò rapientur obuiam Chriſto in aëra, ibique cum eò ſedebunt quaſi iudices. Secundò; quia tanto gaudio afficiemini, quanto afficeremini ſi nunc calcaretis inimicos veſtros. q. d. Eritis ſuperiores improbis, eiſque dominabimini. Tertiò, quia quaſi aſſeſſores Chriſti iudicis damnabitis impios. vnde Pagnin. vertit, *diruetis impios.* Quartò, quia per dæmones quaſi lictores & executores ſententiæ veſtræ, deturbabitis eos in tartaro, vbi erunt *quaſi cinis ſub planta pedum veſtrorum*, id eſt, inſtar cineris comminuti & humiliati, nempe contemptiſſimi & abiectiſſimi. Rurſum cinis notat ignem gehennæ, ait Vatabl. in illo enim erunt impij *quaſi cinis*, id eſt, adurentur ut cinis, non quòd incinerandi & in cinerem redigendi ſint; ſed quòd ſicut cinis in igne ſemper perdurat, ita in eodem perdurabunt & impij in æternum. Quid enim impijs, æquè ac cinere, vilius, miſerius, ſqualidius, aridius, ſterilius? ita Catullus: Vers. 3.

Troia nefas, commune ſepulchrum Aſiæ Europæq;
Troia virûm, & virtutum omnium acerba cinis.

Et P. Sabinus:

 Iam

Iam cinis, & tantùm flebile Troia ſolum.

Seneca in Herc. Fur.

Cadmæa proles, atq; Ophionius cinus quò recidiſti?

Claudian. in Eutropium:

Migdonij cineres, & ſi quid reſtat Eoi
Quod pereat regni.

IN DIE QVA FACIO] Id eſt, faciam, ſcilicet in die iudicij, quando faciam vos calcare impios, ſicut ipſi in hac vita conculcarunt vos, iuxta illud pſal. 149. 6. *Exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum: Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: Ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis: ut faciant in eis iudiciũ conſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius.* Et Sapient. 3. 8. *Iudicabunt nationes, & dominabũtur populis.* Et Matt. 19. 28. *Vos qui ſecuti eſtis me in regeneratione, cum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael.*

B

VERS. 4. MEMENTOTE LEGIS MOYSI] Hinc Iudæi contendunt probare, legem Moſis non fuiſſe abolitam per Chriſtum, ſed duraturam uſque ad diem iudicij: de eo enim hic in præcedentibus & ſeqq. agitur. Reſpondet Primò, Rupert. Lyran. & Vatabl. per legem hîc intelligi præcepta moralia, quæ durant etiam tempore legis nouæ. Verùm obſtat, quòd legem hanc explicans ſubdit Malachias, *præcepta*, hebr. חקים *chukim*, id eſt, ſanctiones circa ſacra & ritus, putà præcepta ceremonialia; & *iudicia*, id eſt, præcepta iudicialia. Secundò, alij ſic explicant: *Mementote legis Moyſi*, ut ſcilicet in eius ceremonijs, ritibus & iudicijs intueamini Chriſtum & Eccleſiam eiuſque Sacramenta; & *iudicia*, quæ in illis figurantur. Moſes enim expreſsè de Chriſto audiendo ita Iudæis

C

præcepit: *Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus; ipſum audies*, Deuter. 18. 15. ita S. Hieron. Theodor. Arias & alij. Verùm & hoc arctius & coactius videtur. Nam iubere ut meminerint legis, eſt iubere ut eam opere compleant, eiuſque ſanctiones ceremoniales & iudiciales obſeruent. Hoc autem non potuit Malachias iubere Iudæis pro tempore Chriſti, & legis Chriſtianæ.

Dico ergo, Prophetam loqui Iudæis ſui æui, & poſteris eorum futuris uſque ad Chriſtum: toto enim hoc tempore durauit & obligauit lex Moſis. Ad eam ergo ſeruandam Iudæos ſui temporis adhortatur, quia ipſi in ea ſeruanda refrixerant, præſertim in præceptis ceremonialibus de dandis decimis & primitijs, uti vidimus cap. 3. 8. Illos ergo excitat, eiſque dat acrem ſtimulum ad legis

D

obſeruationem, ſcilicet repræſentationem diei iudicij, q. d. Videte ut leges omnes à Moſe præſcriptas obſeruetis, tam quæ Dei cultum, quàm quæ ius proximi ſpectant. Nam Deus in die iudicij legis ſeruatæ, vel non ſeruatæ exactam à ſingulis rationem requiret, ac eam obſeruantes glorificabit, non obſeruantes condemnabit. Nolite ergo dicere: *Vbi eſt Deus iudicij*; ut dixiſtis cap. 2. 17. Nec, *Vanus eſt qui ſeruit Deo, & quod emolumentum quia cuſtodiuimus præcepta eius?* uti dixiſtis cap. 3. 14. In die enim iudicij videbitis Chriſtum eſſe Deum iudicij, nec vanè vos ſeruiſſe Deo, & præcepta eius cuſtodiſſe, *Tunc enim orietur vobis Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius, & egredie-*

A *mini, & ſalietis ſicut vituli de armento. Et calcabitis impios*, &c. ita Remig. Albert. Hugo, Vatabl. Arias & alij.

Perperam ergo Victorinus & Maldonatus in Matt. 17. ex hoc Malachiæ loco, & ex Apoc. 11. 6. cenſent cum Elia venturum, non Henoch, ſed Moſen, ut ambo certent contra Antichriſtum.

IN HOREB] In Sina, ut dixi Exodi 17. 6.

5. Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis.

6. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne forte veniam, & percutiam terram anathemate.

B ECCE EGO MITTAM VOBIS ELIAM] Poſt exhortationem ſuorum ad legem Moſi ſeruandam, quam obiter inſeruit Propheta, hic redit ad diem iudicij, eiuſque prodromum aſſignat Eliam. VERS. 5.

Quæres, quiſnam hic Elias? Caluinus, & nonnulli Catholici, ut Burgenſis, Arias, Clarius, cenſent eſſe Iohannem Baptiſtã: quia de eo, ad hunc Malachiæ locum reſpiciens Chriſtus Matth. 17. 10. ait: *Elias iam venit*, ſcilicet Ioannes Baptiſta, uti mox explicat S. Matth. Et cap. 11. 14. *Omnes Prophetæ & lex uſque ad Iohannem prophetauerunt. Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias qui venturus eſt.* Alij Nouantes per *Eliam* accipiunt quoſlibet Prophetas à Deo in orbem mittendos. Verùm dico, certum eſt per Eliam hic verum Eliam accipi, non Ioannem Baptiſtam, aut ahorum Prophetarum.

Eliam venturum in fine mundi, probatur quinque argumentis.

C Probatur Primò, quia Septuag. hunc Eliam vocant *Thesbiten*: ſic enim habent codices Vaticani & alij, ut mirum ſit in Regijs τὸ *Thesbiten* deeſſe. Sic & verſio Arabica, *ecce*, inquit, *ego mittam vobis Eliam Thesbiten, ante apparitionem diei Domini terribilis.* Ergo de vero Elia hic eſt ſermo: nec enim Iohannes Baptiſta fuit Thesbites. Secundò, quia Elias hic erit præcurſor ſecundi aduentus Chriſti ad iudicium: hic enim erit *dies Domini magnus & horribilis*: Baptiſta verò præiuit primum Chriſti aduentum in mundum. Tertiò, quia cùm Elias veniet, veniet & Chriſtus percuſſurus terram anathemate, uti indicat Propheta verſ. ult. Hoc autem fiet in ſecundo aduentu. Nam in primo venit ſaluare mundum, non perdere aut percutere. Quartò, ita ad hunc locum alludens explicat Eccleſ. c. 48. 10. dicens: *Qui ſcriptus es in iudicijs*

D *temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Iacob.* Et Chriſtus Matth. 17. 10. *Elias quidem*, inquit, *venturus eſt, & reſtituet omnia.* Quintò, quia ita interpretantur Patres Græci & Latini, Cyrill. Theodor. Remig. Haymo, Albert. Hugo. Lyran. & alij hic, S. Chryſoſt. Euthym. Beda, Anſelm. S. Thomas in Matth. 17. Hippol. li. de Conſummatione ſæculi. Cyprian. tract. de Sina & Sion. Ephrem tract. de Antichriſto. Proſper in Dimidio temp. c. 13. Tertull. lib. de Anima c. 35. Iuſtin. dial. contra Tryphon. Nyſſen. lib. Teſtimon. contra Iudæos, S. Auguſt 20. Ciuit. 29. S. Gregor. 11. Moral. 10. Andreas, Ambr. Haymo, Rupert. & Aretas in Apoc. c. 11. Eadem fuit communis Hebræo-

rum

rum ſententia, ut patet Matth. 17. 10. Idem de Elia prædixit Sibylla, dum ita canit:

Tum quoque cæleſti curru demiſſus ab alto
Terras de cælo Thesbites, ſignaq; trina
Oſtendet toti mundo vitæ pereuntis.

Dices S. Hieronym. per *Eliam* accipit chorum Prophetarum, qui præibit ſecundum Chriſti aduentum. Reſp. S. Hieron. myſticè explicat Eliam, ut mox dicam, non literaliter. Nam Eliam in perſona eſſe venturum, clarè docet ipſe in ca. 11. & 17. S. Matthæi. Inſtabis. Quomodo ergo S. Hieron. hîc ait; *Iudæi, & iudaizantes heretici ante ἠλειμμένον ſuum Eliam putant eſſe venturum*? Reſp. quia Iudæi ſuum adhuc expectant Meſſiam, eiuſque primum in mundum aduentum, cuius præcurſorem cenſent fore Eliam; hos redarguit S. Hier. Et meritò: eſt enim hîc duplex eorum error. Prior, quòd cenſeant Chriſtum nondum veniſſe. Poſterior, quòd putent Eliam fore præcurſorem primi aduentus Chriſti, cùm ſit futurus præcurſor ſecundi.

Ad argumentum initio ex c. 17. S. Matth. propoſitum reſpondeo, ſimillimos in officio, zelo, prædicatione & ſanctitate fuiſſe, & fore Eliam & Ioannem Baptiſtam: quia hic fuit præcurſor Chriſti in primo aduentu, ille erit præcurſor eiuſdem in ſecundo aduentu. Quocirca vnus ſortitur nomen alterius, vtpote cuius eſt antitypus. Iohannes Baptiſta enim vocatur Elias, non in perſona; ſed ob ſimilem ſpiritum & virtutem, ut ait Gabriel Lucæ 1. 17. *Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Eliæ.* Diſtinguit ergo Chriſtus duos Elias vnum ad literam, de quo ait: *Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia*: alterum typicum, putà Iohannem Baptiſtam, de quo ait: *Elias iam venit.* Iudæi enim confundebant duplicem Chriſti aduentum, eumque commiſcebant in vnum, ante quem venturus eſſet Elias ac proinde aiebant necdum veniſſe Chriſtum, eò quòd necdum veniſſet Elias: quibus reſpondet Chriſtus, duplicem eſſe Chriſti aduentum, & prioris præcurſorem eſſe typicū Eliam, putà Iohannem Baptiſtam, vti prædixit Malachias c. 3. 1. poſterioris præcurſorem fore verum Eliam, ac proinde cum ipſi viderent Eliam typicum, credere debere iam veniſſe Chriſtum, cuius ipſum fore præcurſorem prædixerunt Prophetæ.

Myſticè, S. Hieron. & ex eo Remigius: *Poſt Moſen*, inquit, *cuius mandata ſpecialiter dicimus eſſe ſeruanda, Eliam dicit eſſe mittendum. In Moſe legem, in Elia prophetiam ſignificans. Et Dominus atque Saluator transfiguratus in monte, loquentes habebat Moyſen & Eliam in candidis veſtibus, qui & dicebant ei quæ paſſurus eſſet in Ieruſalem. Lex enim & omnis Prophetarum chorus Chriſti prædicat paſſionem.* Et mox: *Mittet Dominus in Elia (qui interpretatur Deus meus, & eſt de oppido Thesbi, quod conuerſionem & pœnitentiam ſonat) omnem Prophetarum chorum, qui conuertat cor patrum ad filios.*

Quæres Primò, cur hîc Propheta iniiciat mentionem Eliæ? Reſp. Primò, quia ca. 1. 10. & cap. 2. 2. Prædixit reprobationem iudaiſmi & Iudæorum per Chriſtum; ut ergo eos conſoletur & Chriſto conciliet, prædicit hîc eos rurſus reuocandos fore, & in priſtinam gratiam recipiendos à Chriſto tempore Eliæ, per eius prædicationem & miracula. Igitur cùm eum viderint, recipient

A quaſi verum Eliam hîc prædictum, ac in Chriſtum quem Elias prædicabit, credent. Quocirca Iudæi auidè expectant Eliam, ut Chriſtum ab eo deſignatum amplectatur. Hinc Rabbinorum de Elia gnome eſt: *Tisbi*, id eſt Elias Thesbites, *ſoluet dura*, hoc eſt, nodos omnes & quæſtiones. Ad Eliam enim remittunt, quidquid in Scriptura dubium & obſcurum incidit, uti refert Quinquarboreus in Abbreuiaturis Hebr. Imò Iudæi etiamnum, quoties aliquem circumcidunt, ponunt ornantque Eliæ ſellam, credentes eum in ſpiritu adeſſe, & zelari pro lege Domini, vti tradunt Rabbini in Thalmud tractat. *Berachot*, & R. Dauid hîc, & Galatin. lib. 10. c. 6. Secundò, quia Malachias dixit v. 2. quòd Chriſtus timentibus Deum in die iudicij *orietur* quaſi *ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius; & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de* B *armento, & calcabitis impios.* Talis autem fuit eritque Elias: vnde congruè erit Chriſti præcurſor. Fuit, enim ipſe, eritque ſui æui phœnix, imò ſol illuminans, ſanans & accendens amore Dei frigida hominum corda: vnde & meruit curru igneo, quaſi Phaëthon rapi in cælum; hinc & Elias dictus eſt quaſi ἥλιος, id eſt ſol, ait S. Chryſ. de quo mox plura.

Cur Elias venturus? Prima causa. Quæres Secundò, cur Elias potiùs quàm Moſes, vel quis alius, futurus ſit præcurſor ſecundi aduentus Chriſti? Reſp. Primò, ob ingentem zelum, quo præ alijs Prophetis à Deo dotatus fuit Elias. Cùm enim mitteretur à Deo ad corrigendos ſæculi ſui corruptiſſimi mores, & ad idololatriam ex Iſraele extirpandam, opus erat ei ad hoc perficiendum ingenti animi robore & zelo, C quem proinde Deus ei indidit; eoque conflixit & debellauit tam impijſſimam Iezabel cum Achab marito ſuo, quàm omnes Prophetas Baal, quos & occidit, 3. Reg. 18. Simili zelo opus erit in fine mundi, quando refrigeſcet charitas: & abundabit iniquitas. Mittetur ergo zeloſus Elias, ut cum Antichriſto confligat, ut peruerſiſſimos illius æui mores emendet, itaque viam ſternat Chriſto venturo. Moſen, licèt zeloſum, non congruit redire, ne videatur legem veterem, ſuo reditu reſtituere, & Iudæos in iudaiſmo confirmare: ipſi enim ad aliud non appellant, quàm ad Moſem eiuſque legem.

Secunda. Secundò, quia Elias miſſus fuit à Deo ad tollendum ſchiſma, quòd fecit Ieroboam & decem tribus apoſtatantes à Iuda & à Deo, pro eoque adorantes vitulos aureos in Dan & Bethel. Simi- D li modo mittetur in fine mundi ad tollendum ſchiſma, quod olim fecerunt Iudæi à Chriſto & cæteris gentibus fidelibus, ut eos vniat Chriſto & Eccleſiæ. Iudæi enim ipſi credent, vtpote Iudæo, & Prophetæ ſuo, adeò in Script. celebrato, & promiſſo ad idem opus, quod olim fecit, iterum peragendum in fine mundi. Hanc cauſam dat Malachias cùm ſubdit: *Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum; & reſtituere*, id eſt, ut reſtituat Deo & auitæ fidei, *tribus Iacob*, ut ait Eccleſ. c. 48. 10.

Tertia. Tertiò, quia ſicut olim ſub Noë mundus periit diluuio, ſic in fine peribit igne conflagrationis. Mittetur ergo Elias Propheta igneus, ut ignem inſtantem peccatoribus prænunciet, eoſque ad fidem & pœnitentiam accendat, quò hunc ignem euadant. Hinc Eccleſ. cap. 48. 1. *Surrexit,*

A *rexit*, inquit, *Elias Propheta quaſi ignis, & verbum eius quaſi facula ardebat.*

Quarta. Quartò, quia Elias ob zelum cæleſtem raptus eſt in cælum. E cælo ergo quaſi cæleſtis Chriſti è cælo venturi teſtis adueniet, iuxta illud Eccleſ. 48.9. *Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum, qui ſcriptus es in iudicijs temporum* (id eſt, tempore à Deo iudicato & decreto) *lenire iracundiam Domini.* Adde, id meruiſſe Eliam ſua virginitate, & puritate angelica. Eum enim virginem fuiſſe, & quidem illo æuo ſingularem docet S.Ignat.epiſt.11. S.Ambroſ lib.1. de Virgin. S.Epiphan.in Anchor. *Elias, ait, erat in virginitate, vt prærogatiua virginitatis immortalitatem prædicaret mundo.* S.Ephrem ſerm.de transfiguratione: *Aſpexit*, inquit, *virgo veteris teſtamenti virginem noui, Elias nimirum Iohannem.*

B Quinta. Quintò, quia Elias fuit dux & anteſignanus Prophetarum, tum tempore, tum dignitate, tum ſanctitate, tum libertate & efficacia prædicandi, tum rerum geſtarum gloria: vnde repræſentat totum chorum Prophetarum, ait S.Hieron. qui præit Chriſto, eique teſtimonium perhibet. Eadem de cauſa Elias apparuit Apoſtolis in Transfiguratione Chriſti, ut oſtenderet ipſum eſſe Chriſtum, ſeque & omnes Prophetas illi ſuum dare calculum, illique atteſtari quòd ipſe eſſet Meſſias orbis ſaluator.

Sexta. Sextò, quia Elias Iſraelis & Iudæorum fuit cuſtos, Propheta, doctor, protector, Apoſtolus. Veniet ergo, vt ſuos Iudæos per tot ſæcula aberrantes à Deo, ad eum & Chriſtum reducat. Vnde Eliſæus Eliæ dum in cælum raperetur ſucclamabat: *Pater mi, currus Iſrael & auriga eius.* q.d. Tu ò Elia pater mi, eras Iſraelis auriga & currus, quia eum vt auriga regebas & flectebas quocumque volebas, eumdemque vt currus tolerando baiulabas, protegebas ac propugnabas contra Syros aliosque hoſtes. Vnde Septuag. vertunt *pater mi, currus Iſrael & equites eius.* q.d. Tu, ò Elia, eras totum robur, totus exercitus Iſraelis, qui magis eum ſeruabas & defendebas tuo zelo, precibus & meritis, quàm magna curruum & equitum multitudo. Præclarè Tertull lib. de Anima cap. 35. citans hæc Malach. verba: *Elias*, inquit, *non ex deceſſione vitæ, ſed ex translatione venturus eſt, nec corpore reſtituendus de quo non eſt exemptus, ſed mundo reddendus, de quo eſt tranſlatus, non ex poſtliminio vitæ, ſed ex ſupplemento prophetiæ, idem & ipſe & ſui nominis & ſui hominis.*

Septima. Septimò, quia, ſicut Elias curru igneo raptus in cælum, typus fuit glorioſæ aſcenſionis Chriſti in cælum; ita curſum typus fuit glorioſi regni Chriſti & Beatorum, quo in die iudicij triumphantes aſcendent in cælum, ibi in æternum regnaturi. Appoſitè ergo glorioſus Elias præibit glorioſum Chriſti aduentum, vti ſol oriens præit ſolem meridianum. Fuit enim Elias ſua ſanctitate, zelo & raptu quaſi ἥλιος, id eſt, ſol mundi. Vide S.Chryſoſt.ſerm. de aſcenſione Eliæ to.1. vbi triumphalem Eliæ currum depingens inter cætera ait: *Oportebat namque errantis populi rectorem, gubernatorem ſacrorum, moderatorem diſcrepantium voluptatum, Iſraelis aurigam; vt, quoniam ad iugum timoris Dei laſciuos & vagos animos reuocauit, frenis lorisque aſtrinxit, & ad iter diſciplinæ recto tenore currendum concordi quadam copulatione compoſuit, ad regna cæleſtia curru atque equis tranſuolaret euectus.* Addit deinde: *Hinc Poëtas atque pictores in figuranda ſolis imagine, exempla credo ſumpſiſſe: qui currum atque equis fulgentibus ipſe tutelans, & fluctu Oceani leuatus inter prærupta montium ſcopulos euadens, quaſi ad cæleſtia videtur aſcendere. Sol enim Græco ſermone ἥλιος appellatur. Vnde Elias verè ἥλιος quia curru & equis fulgentibus igne, de Oceani fluctu, id eſt, de mundi commotione, per montium ſcopulos, id eſt, per magnorum laborum difficultates, progrediens, ad cæleſtia deuectus aſcendit.* Erat enim Elias vir cui totus mundus erat inferior, vt idem ait homil. 15. inter 27. ex variis in S. Matth. locis.

Octaua. Octauò, quia Elias exemplum & typus eſt beatæ reſurrectionis, quam in die iudicij Chriſtus conferet omnibus beatis & electis. Vnde ex Epiphan. in Anchor. S.Auguſt.lib.15.Ciuit.19. Eliam, & Henoch vocat primogenitos noſtræ reſurrectionis. Et Tertull.l. de Reſurrect.carnis c. 58. *Henoch & Elias*, inquit, *nondum reſurrectione diſpuncti, quia nondum morte functi: quia tamen de orbe tranſlati, & hoc ipſo iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis ediſcunt, cuinam fidei teſtimonium ſignant, niſi qua credi oportet hæc futuræ integritatis eſſe documenta?*

Moral. de zelo. Moral. diſce hic ex Elia, quanta virtus ſit zelus, quantique Deus faciat zeloſos, utpote quos velit ſibi eſſe vicinos, ſuoſque eſſe prodromos, præcurſores & indices, vti fuit antitypus Elias, ſcilicet Ioannes Baptiſta; de quo Gabriel Zachariæ Lucæ 1.17. *Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu &*

C *virtute Eliæ.* Talis fuit S.Paulus, dicens Rom.8. 35. *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio? an anguſtia?* &c. Talis fuit S.Ignatius, cuius igneas epiſtolas, vitam & martyrium ſi quis legat, ignescet. Talis S.Franciſcus, qui proinde adhuc viuens, ſed abſens, ſuis fratribus apparuit quaſi ſol in curru igneo, tanquam alter Elias zelator legis diuinæ, ſuo ardore accendens orbem, eoque rapiendus in cælum. *Intellexerunt namque concorditer omnes, ſanctum patrem abſentem corpore, præſentē ſpiritu, transfiguratum tali effigie, ſupernis irradiatum fulgoribus & ardoribus inflammatum; ſupernaturali virtute in curru ſplendente ſimul & igneo, ſibi demonſtrari à Domino, vt tanquam veri Iſraelitæ poſt eum incederent, qui virorum ſpiritualium, vt alter Elias factus fuerat à Deo currus & auriga*, ait S.Bonauent. in Vita eius cap.4. De hoc ſuo zelo gloriatur E-

D lias 4.Reg.19.14. *Zelo, ait, zelatus ſum pro Domino Deo exercituum: quia dereliquerunt pactum tuum filij Iſrael, altaria tua deſtruxerunt, Prophetas tuos occiderunt gladio: derelictus ſum ego ſolus, & quærunt animam meam, vt auferant eam.*

Vers.6. ET CONVERTET COR PATRVM AD FILIOS] Varij variè hoc explicant. Primò, S.Hieron. hic, S.Aug.20.Ciuit.29. Gregor.11.Mor.9. & ex ijs Toletus Lucæ 1.17. ſic explicant: Elias cor, id eſt mentem, patrum transferet in filios, excitando, ſcilicet in filijs idem cor, id eſt, eumdem animum, fidem, deſiderium & deuotionem erga Chriſtũ, quod habuerũt eorum patres, ut eos illi imitentur & æmulentur. q. d. Elias ſua prædicatione reſtituet & reuocabit fidem & deuotionem patrum, Patriarcharum ſcilicet & Prophetarum antiquorum erga venturum Meſſiam, in filijs, id eſt poſteris, ut & ipſi viua fide & ardenti ſtudio

Chri-

Chriſtum, quaſi Meſſiam iam præſentem amplectantur; itaque ignitum patrum erga Chriſtum deſiderium, iam multis ſeculis per infidelitatem & ſcelera extinctum, accendet in filijs. Vnde pro *conuertet* hebr. eſt השיב *heſceb*, id eſt, redire faciet. q. d. Elias faciet ut in filijs redeat cor, id eſt mens, fides & deuotio patrum. Alludit *heſceb*, ad *Tisbi*, id eſt Thesbites: *Elias* enim hebr. idem eſt quod *Deus meus*; *Tisbi* ſignificat conuerſionem ad pœnitentiam, reſtitutionem & reuocationem. q. d. Elias iuxta nomen ſuum & patriam erit Thesbites, quia conuertet ſuorum corda per pœnitentiam ad Deum ſuum, itaque omnia in integrum reſtituet & reuocabit. ita S. Hier. Hoc eſt quod ait Chriſtus: *Elias venturus eſt & reſtituet omnia*, Matth. 17. Et Eccli. c. 48. 10. *Veniet Elias conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Iacob*, id eſt,
B Elias duodecim tribus collapſas à vetere vetaque patrum fide & religione, in priſtinam & auitam pietatem reſtituet: per cæcitatem & perfidiam fractas & diſſipatas oſtenſa fidei luce redintegrabit. Verùm huic expoſitioni obijci poteſt id quod ſequitur: *Et cor filiorum ad patres eorum*: nec enim Elias cor, id eſt, mentem & deuotionem filiorum tranſtulit in patres, ut illam eis inderet, vtpote qui eam primitus habuerant, & iam erant mortui. Sed reſpond. ſenſum eſſe: Elias conuertet *cor filiorum ad patres*, id eſt, efficiet ut Iudæorum cor, id eſt, mens & fides conſentiat & adhæreſcat cordi, id eſt, menti & fidei patrum.

Secundò, R. Salomon, Abenezra, R. Dauid, Arias, Vatabl. & à Caſtro, cenſent hac phraſi non
C aliud ſignificari, quàm omnes, tam patres, quàm filios, ad vnam fidem & religionem conuertendos, q. d. Elias conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres, id eſt, faciet ut patres & filij habeant vnum cor, id eſt, ſint vnanimes in fide & amore Dei, ut vno communi corde & animo patres cum filijs, & filij cum patribus, id eſt, tam maiores quàm minores, Chriſtum recipiant & colant. Vnde Abenezra: Erunt, ait, omnes cor vnum, ſeu cordis vnius ad reuertendum ad Dominum, tam patres, quàm filij. Verùm ſic potiùs dixiſſet; Conuertet cor patrum & filiorum ad Chriſtum, iam autem dicit, Conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres.

Tertiò, q. d. Elias ſua prædicatione & zelo
D efficiet, ut Iudæi in fine mundi imitentur ſuos Patriarchas, ut ſicut ipſi crediderunt, ſperarunt, ſummeque deſiderarunt & amarunt Chriſtum venturum; ita filij eorum credant, ſperent, ſummè deſiderent & ament eum præteritum, imò præſentem; itaque cor patrum à filijs incredulis antè auerſum, ad eos iam credentes conuertet, facietque ut Patriarchæ Iudæos Chriſto credentes pro legitimis filijs agnoſcant, & ament. *Abraham* enim *pater veſter exultauit vt videret diem meum: vidit, & gauiſus eſt*, ait Chriſtus Iohannis 8. Idem dic de Iſaac, Iacob, Moſe, Dauide, &c. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Lyran. & alij. Hoc enim eſt reducere, vel conuertere cor vnius ad alterum, nimirum redintegrare amorem priſtinum, reconciliare affectum auerſum: cor enim eſt ſymbolum & ſedes amoris. Hic ſenſus ſequitur ex primo, ac proinde vterque genuinus eſt, & connectendus. Quia enim Iudæis in fine mundi erit idem cor, id eſt, animus fides & pietas in

A Chriſtum, quod fuit patrum: hinc conſequenter erit idem cor, id eſt, amor & charitas mutua, patrum fidelium erga filios fideles, & filiorum erga patres. Vnde Lucas c. 1. 17. hæc verba Malachiæ applicans antitypo Eliæ, id eſt Iohanni Baptiſtæ: *Conuertet*, inquit, *corda patrum in filios*: & pro eo quod Malachias ſubdit, *Et cor filiorum ad patres*, vertit, *& incredulos ad prudentiam iuſtorum*; hoc eſt Primò, q. d. Elias, æquè ac Iohannes conuertet Iudæos ad prudentiam, id eſt, ad fidem, quam de Chriſto venturo habuerunt priſci iuſti eorum patres. ita Maldon. in Lucæ 1. Secundò, q. d. Faciet Iohannes, ut increduli diligenter cõſiderent ſigna aduentus Meſſiæ, à Prophetis præſcripta, & patribus à Deo data, atque ex ijs credant, Meſſiam iam veniſſe, Chriſtumque agno-
B ſcant, ſcilicet Chriſtum eſſe hunc quem ipſe eis digito oſtendit, dicens: *Ecce Agnus Dei*, hoc enim prudentiæ eſt opus. ita Toletus in Lucæ 1. Tertiò, Iohannes conuertit incredulos, græcè *ἀπειθεῖς*, id eſt, inobedientes, ut vertit Syrus, ſcilicet, legi & præceptis nimirum, ad prudentiam iuſtorum, quæ eſt amare cæleſtia & æterna, non terrena & caduca; timere & colere Deum, eiuſque leges obſeruare: qui enim hoc facit, is ſapit & prudens eſt. Iohannis enim prædicatio erat hæc: *Pœnitentiam agite; appropinquauit enim regnum cælorum* Matth. 3. 2. Eadem erit Eliæ.

Symbolicè, Elias conuertet cor patrum, id eſt Iudæorum, ad filios, id eſt, ad Chriſtum & Apoſtolos: hi enim ex Iudæis prognati, eorum fuerunt
C filij: & cor filiorum ad patres, nimirum Chriſtianorum ad Iudæos (primi enim Chriſtiani ex Iudæis ſunt orti) q. d. Elias faciet ut Iudæi credant Chriſto & Chriſtianis, ut Chriſtianorum fides & religio infundatur Iudæis, ac proinde vtrique habeant vnum cor, id eſt animum, fidem & religionem, nimirum cultum Chriſti. ita Theodor. hic, & S. Chryſoſt. & Euthym. in c. 17. Matthæi, ac Damaſcen. l. 4. de Fide c. 27.

Ex hoc ergo loco patet, Iudæos penè omnes *Iudæi penè*
in fine mundi conuertendos eſſe ad Chriſtum, *omnes con-*
per Eliam. Ita cenſet S. Chryſoſt. homil. 58. in *uertentur*
Matth. *Elias*, inquit, *reſtituet omnia, incredulita-* *ab Elia.*
tem videlicet Iudæorum qui tunc erunt reſidui, ad fidem conuertet. Et poſt nonnulla? *Quomodo ergo credituri ſunt, inquies? Siquidem Elias cuncta reſti-*
D *tuet, non modò ſanè quia notus, verùm etiam quoniam vſque ad illum diem amplior magis atque amplior gloria Chriſti radijs ſolaribus erit fulgentior? ad quæ omnia cùm prædicatio illius accedet ad Chriſti fidem impellens, facillimè ſuſcipient*. Idem docet S. Auguſt. 20. Ciuit. 29. Theodor. in cap. 12. Daniel. S. Greg. homil. 12. in Ezech. Damaſc. l. 4. de Fide c. 27. Beda l. 3. in Marc. c. 37. Theoph. in c. 17. S. Matth. Ambr. Victorin. & Anſbertus in c. 11. Apocal. eſtque hæc communis Patrum & Eccleſiæ traditio. Vbi Nota, cùm ait Chriſtus, *Elias reſtituet omnia*, ſignificat ingentem tunc fore conuerſionem: adhæc, Eliam facturum pacem inter Iudæos & Gentes, tanto tempore diſcordes, ut vno fœdere in Chriſti fidem & Eccleſiam coëant: inſuper, Eliam collapſos Cleri & populi mores reformaturum, ſuoq; zelo Apoſtolico omnia ad auitum nitorem & primigenium ſplendorem quem habuit Eccleſia tempore Apoſtolorum, reparaturum, ut Chriſtiana religio &

 ſancti-

ſanctitas vbique mirificè ſplendeat & coruſcet. Plura de Elia & Henoch dixi Gen. 5.24. & Apoc. 11.2. & ſeq. Hinc ruſum Iulianus Archiep. Tolet. l. 1. contra Iudæos, probat eos iam auerſos eſſe à Chriſto, ac cõſequenter iam veniſſe Chriſtum; quia ad eum conuertentur in fine mundi: nec enim cõuerti poſſunt niſi auerſi: Iudæi autem ab alio Chriſto non ſunt auerſi, quã à noſtro Ieſu Chriſto: ergo hic verus eſt Chriſtus & Meſſias.

Ne forte veniam et percvtiam terram] Id eſt veniens percutiam, vel, cùm venero iudicare percutiam, Eſt hendiadys, qua vnum dicitur per duo. Nam τὸ *fortè* non ad *veniam* (quia non fortuitum & dubium, ſed fixum certumque eſt quòd veniet ad iudicium) ſed ad *percutiam* referendum eſt, q. d. Ne fortè cùm venero iudicaturus terram, inueniã eam incredulitate & ſceleribus refertam, ideoque iuſta condemnationis ſententia *percutiam* eam *anathemate*; Chald. *exterminatione*; Pagnin. *occiſione*; Septuag. *ἄρδην*, id eſt penitus, vel ſubitò; Tigur. *prorſus*; alij, *funditus, radicitus*; alij, *vſque ad interitum*, vel internecionem. Hebr. enim חֵרֶם *cherem* ſignificat excisionem, qua res ſtirpitus exſcinditur, interimitur & perditur: idẽ ſignificat Græcum *ἀνάθεμα*. Vide dicta Leuit. 27.28. & Rom. 9.3. Per *cherem* ergo & *anathema* hìc intellige æternam maledictionem, pœnam & ignem gehennæ, cui Chriſtus impios omnes addicet in die iudicij. ita Remig.

Per *terram* metonymicè intellige incolas terræ, putà homines terrenos & terrena ſapientes. ita S. Hieron. Dicit *terram*, non Iudæam; tum quia Iudæi quos conuertet Elias, ſparſi ſunt per totam terram; tum quia Elias non tantùm Iudæos, ſed & Gentes vbiuis terrarum conuertet, & Chriſtianam vel fidem, vel vitam & mores eis imprimet, itaque auertet ab eis anathema damnationis æternæ. Minùs rectè Arias per anathema accipit excidium Iudæorum per Titum & Romanos: agitur enim hìc de die iudicij; cuius præcurſor erit Elias. Minùs aptè quoque Vatabl. per τὸ *fortè* putat ſignificari tempus aduentus Chriſti indeterminatum, q. d. Ne fortè veniam tempore incerto, quo minimè putabitis, vel me exſpectabitis. Nam quocumque tempore veniet Chriſtus, certò perdet impios, niſi ſe conuertant per prædicationem Eliæ.

Moral. Sancti zeloſi ſunt Atlantes orbis.

Moral. diſce hìc Primò, ex Elia, qui iram Dei auertet, ne percutiat totam terram anathemate, Sanctos illuſtres & zeloſos eſſe quaſi baſes & columnas orbis, qui ſuis precibus, meritis & zelo eum, alioqui ruiturum in exitium, fulciunt & ſuſtinent: tũ quia orando manus Deo irato quaſi ligant, ne in vindictam proſiliant: tum quia prædicando ſanctèq; viuendo peccatores compungunt, impelluntque ad corrigendam vitam. Hi enim ſunt quaſi angeli terreſtres, quorum mens in cælis eſt, qui terra celſiores, & Deo quaſi fortiores ſunt. Talis Sodomæ Atlas fuit Abraham Gen. 18.23 & apud Iudæos Moſes Exodi 32.14. ac Samuel 1. Regũ 7.10. & Dauid 3. Reg. 11.12. & Ezechias 4. Reg. 20. 6. & Ieremias cap. 1.18. Deus enim pluris facit vnum inſigniter ſanctum, quàm centum communes iuſtos. Ratio eſt, quam per tranſennam, per lumen, inquam, naturæ, vidit Plato in Theæteto, dicens: *Deo nihil eſt ſimi-*

A *lius, quàm cùm ex hominibus aliquis iuſtiſſimus eſt,* Qui ſanè cuilibet ſtimulus eſſe debet, ut iugiter ardenti conatu aſpiret & cõtendat ad profectum, & ad culmen ſanctitatis. Talis enim in cœtu iuſtorum eminet quaſi gigas, qui dextra ſua cœlum contingit, ibique quaſi alter Iacob cum Deo luctatur, & volentem vincit. Hinc Dominus ad Ezechielem c. 22 30. *Quæſiui*, inquit, *de eis virum qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam, & non inueni. Et effudi ſuper eos indignationem meam, in igne iræ meæ conſumpſi eos.* Non eſt dubium plures tunc in Iudæa fuiſſe iuſtos, ſed nemo fuit tam eminens, qui ſtaret oppoſitus Deo, eique flagellum extorqueret.

Exempla.

Talis Venetiarum Atlas fuit S. Laurentius Iuſtinianus, earumdem Patriarcha: viro enim cuidam ſancto reuelatum eſt, Deum ciuitati indignantem eam perditurum fuiſſe, niſi precibus ſui

B ſancti Patriarchæ furor diuinus auerſus fuiſſet. ita habet eius Vita. Talis Emeſæ, imò orbis Atlas fuit S. Simeon, cognomento Salus, id eſt ſtultus, quòd ſanctitatem ſuam ſtultis operibus celaret, cùm interim multa mirabilia in ſummum ſui contemptum, ac in ſalutem corporalem & ſpiritualem proximorum patraret. Cùm enim quidam Emeſenus ciuis Hieroſolymam profectus, ſe Abbatis Iohannis precibus commendaret, hoc ab eo reſponſum tulit: *Miror te, cùm Emeſæ habeas Abbatem Simeonem, ad me hominem vilem & abiectum diuertere. Nam non ego ſolum, ſed etiam mundus iſtius indiget illius precibus.* ita Leontius Epiſcopus Neapol. in Vita S. Simeonis.

Similes Eccleſiæ Atlantes fuêre S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Vincentius Fererius (qui centum Chriſtianorum millia, Iudæorum 25. Saracenorum octo ad Chriſtum conuertit) ſic Iaponum & Indorum Atlas hoc æuo fuit S. Xauerius.

C Quis ergo dubitet mundum precibus talium ſtare Sanctorum? Quocirca meritò S. Ambroſ. l. 2 de Cain & Abel c 3. & 4. *Quàm beata, ait, ciuitas quæ plurimos iuſtos habet, quomodo benedicitur tota de parte! Quàm gaudeo cùm aliquos mites ac ſapientes diu viuere video, cùm virgines caſtas, viduas graues aſpicio longæuas, velut quamdam incanam Eccleſiæ curiam prætendant ipſi quodam vultu & ſpecie grauitatis, quod iuuenes venerentur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiam colorentur. Similiter cùm aliquis huiuſmodi decedit, quamuis longa ſenectute depoſitus, afficior, quia deſtituitur grex iuuenum muro ſenili.* Subdit tales eſſe quaſi ciuitates refugij, in quas delinquentes ſe recipere poſſint. *Denique perituræ*, inquit, *vrbis aut malorum imminentium,*

D *vel futuræ labis hoc primum indicium eſt, ſi ex ea decedant viri conſultores, vel etiam grauiores feminæ. Hinc primùm ingruentium aperitur porta malorum.* Idem docet Iſaias c. 57. v. 1. & ſeq.

Vltimum cherem quàm metuendum.

Diſce Secundò, æſtimare & ponderare vltimum cherem & anathema, quo ſuam, omneſque aliorum prophetias claudit Malachias, ut illo ſtimulo incitet omnes ad piam ſanctamque vitam. Eodem ſua oracula concludit Iſaias dicens: *Et egredientur, & videbunt cadauera virorum qui præuaricati ſunt in me: vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur; & erunt vſque ad ſatietatem viſionis omni carni.* Hoc eſt *cherem*, quo ferientur & ſiderabuntur impij in vltimo & decretorio mundi die, qui erit horizon temporis

poris & æternitatis, cæli & gehennæ, quando à Chriſto iudice in valle Ioſaphat, quaſi in orbis vniuerſi theatro, ad æterna tormenta damnandi, pauidi & attoniti audient: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*; atque illico igne conflagrationis conuoluti, à dæmonibus in tartara rapientur, ubi in æternum ſeparati, imò maledicti à Deo, angelis, & beatis, perpetuo carcere concluſi, numquam ampliùs videbunt ſolem, ſtellas, vel ullam lucem, nullam lætitiam aut conſolationem percipient; ſed in perpetuis incendijs volutabuntur: ubi fumus tormentorum aſcendit in ſęcula ſęculorum. Hoc cogita cùm te libido ſtimulat, cùm ambitio ſollicitat, cùm ira exagitat, cùm caro blanditur, cùm mundus allicit, cùm dæmon fallaces ſuas illecebras & pompas oſtentat. In manu, in arbitrio tuo eſt vita & mors, cælum & gehenna, ſalus & damnatio, felicitas & infelicitas tua ſempiterna. Elige quod mauis. Cogita: *momentum quod delectat, æternum quod cruciat*. Et viciſſim: *momentum quod cruciat, æternum quod delectat*. Præclarè S. Chryſoſt. homil. 1. de Lazaro: *Si quis*, ait, *in centum annis vidiſſet per vnã noctem ſuaue ſomnium, multiſq; delicijs per ſomnum fruitus, centum deinde annis cruciaretur, num is vellet vnam noctem qua ſomniauit, centum annis æquiparare? Hoc de futura vita cogita. Nam quod eſt ſomnium vnum ad centum annos, hoc eſt præſens vita ad futuram, imò multo minus. Quod eſt exigua gutta ad pelagus immenſum, hoc ſunt mille anni ad futuram functionem; quantumq; intereſt inter ſomnia & res veras, tantum intereſt inter huius vitæ ſtatum & illius*. Quid enim ſunt aliud omnes res & ſpes mortalium, *quàm ſomnia vigilantium*? ait Philo. *Quid videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis; totiuſq; mundi nota ſit magnitudo?* ait Cicero Tuſcul. 4.

Ex aduerſo cogita, quàm diſpar ſit *cherem* Sanctorum, anathema Beatorum: Impij ſunt *cherem* iuſtitiæ & vindictæ diuinæ: Sancti ſunt *cherem* miſericordiæ & gloriæ diuinæ. Impij ſunt *cherem* diaboli, pij & electi ſunt *cherem* Dei, id eſt, res ſacra ab vſibus profanis ſeparata, Deo Deique laudibus in æternum dicata. Impij ſunt anathema, folles & fomenta gehennæ: Sancti ſunt anathema cæli & Ieruſalem cæleſtis, ut in ea ad perennem Dei gloriam per æterna ſæcula reſplendeant.

Probus ergo piuſq; eſto, fuge illecebras mundi, mortifica concupiſcentias, ſuſtine morbos, deſpectus, ærumnas, perſecutiones: ſtude puritati, ſanctitatem cole, enitere ad omnem virtutem: modicus erit breuiſque omnis labor tuus; ſed ingens præmium te manet, & corona immarceſcibilis. *Id enim quod in præſenti eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*, 2. Cor. 4. 17. *O fragilitas humana, exiguum eſt quidquid agis propter ſpem æternorum*; ait Euſeb. Emiſſenus (vel potius Eucherus Lugdun. aut quiſquis eſt auctor) homil. de S. Maximo. Quocirca S. Antonius, teſte S. Athanaſio in eius Vita, hoc beatum *cherem* ſuis inculcabat, ut iugis eis eſſet ſtimulus ad heroicam ſui victoriam, omnemque perfectionem: *Hoc*, inquit, *ſit primum cunctis in commune mandatum, nullum in arrepti propoſiti vigore*

A *laſſeſcere, ſed quaſi incipientem augere ſemper debere quod cœperis, præſertim cùm humanæ vitæ ſpatia æternitati comparata breuiſſima ſint*. Et mox: *Promiſſa vitæ æternæ vili pretio comparatur, ſcriptum eſt enim, Dies vitæ noſtræ ſeptuaginta anni; ſi autem in potentatibus, octoginta. Quando ergo octoginta aut centum annis laborantes in Dei opere vixerimus, non tãto tempore regnaturi ſumus in futuro, ſed pro annis prædictis omnium nobis ſæculorum regna tribuentur, &c. Nemo cùm aſpexerit mundum, reliquiſſe ſe arbitretur ingentia: quia omnis terra ad infinitatem cælorum comparata breuis ac parua eſt*.

O æternitas, quanta, quàm durans, quàm conſtans & æterna es! Cherem es, anathema es. O mentes amentes, quæ tui obliuiſcuntur! ô ſtupor ſtupidorum mortalium, qui te pro momento voluptatis diuendunt & prodigunt! Obſtupeſcite cæli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini vehementer. Si Deus daret, diceretque Iudæ, & cuilibet damnato: Singulis millenis annis pro tuis peccatis emittes unam dumtaxat lachrymam; & quando hoc modo per tanta annorum interualla, tot lachrymas emiſeris, ut ijs totam mundi capacitatem impleas, miſerebor tui, teque ex inferni ignibus pœniſque eripiam; gauderet ſanè Iudas gaudio ingenti & ineffabili, eò quod aliquam haberet ſalutis ſpem. Sed quàm longa hæc ſpes, quam vaſta annorum ei in pœnis emetienda eſſent ſpatia? quot millena annorum millia ei expectanda, antequam lachrymis ſuis vel ſcyphum impleret? quot milliones annorum, ut poculum? quot cubi millionum, ut dolium unum? Quando ergo cubiculum, quando domum, quando vrbem, quando unam Prouinciam, quando terram, quando aërem, quando cælum lachrymis ſuis compleret? At iam infelix Iudas ne quidem hanc ſpem habet, ſed etiamſi per hæc annorum interſtitia totum mundum lachrymis impleſſet, necdum finis, necdum medium, imò necdum principium eſſet eius miſeræ æternitatis, quia nouus ei mundus priori ſimilis, lachrymis implendus pararetur à Deo, & eo impleto, tertius; & poſt eum quartus, quintus, ſextus, & ita deinceps ſine numero & termino. Idem eſt ex aduerſo de gloria S. Pauli, & cuiuſuis Beati. ÆTERNITATEM MEDITARE, ingredere & penetra quantum potes: quò profundiùs ingredieris, eo longiorem & profundiorem reperies: ABYSSUS EST. Semel dictum, iterum iterumque, imò ſemper dicendum: ÆTERNITATEM MEDITARE.

Æternitatis hypotypoſis.

O B. Virgo Deipara, Prophetarum Regina, æterni Verbi, eiuſque fidelium & filiorum mater ab æterno ordinata, quæ Deum nobis tuâ carne virgineâ corporaſti; per eumque beatæ æternitatis nobis aditum deuicta morte reſeraſti, offer hoc meum, imò tuum opus benedicto filio tuo Ieſu Chriſto, Saluatori noſtro, ac toti S. Trinitati, ab eaque impetra, ut quicumque illud lecturi ſunt, ad eius cultum & laudem perennem accendantur. Ipſe enim eſt felix æternitas ſua, & noſtra. Effice, ut eam quaſi ſummum bonum ardentiſſimè diligamus; atque ex aduerſo peccatum & gehennam, quaſi ſummum & æternum malum ſummè horreamus & fugiamus: ac proinde effice pariter, ut beatæ & miſeræ æternitatis memoria, timor & amor iugiter nobis obuerſetur,

Votum ad B. Virginem.

ſetur, ut BEATÆ ÆTERNITATI VIVAMVS, certemus, laboremus, patiamur dura & acerba quæque. Auerte à nobis *cherem* & *anathema* reprobationis æternæ. Fac & forma nos *cherem* A & *anathemata* Deo, in templo & gloria cæleſti. Filij tui ſumus, vel eſſe cupimus. Monſtra ergo te eſſe matrem, nunc & in hora mortis noſtræ. Amen.

Omnis conſummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis. *Pſal.* 118.
In ſempiternum æuum theſauriza, *S.Nazianz. in Sentent.*
Iunge cor tuum Æternitati Dei,& cum illo æternus eris.
Nullus labor durus, nullum tempus longum, quo gloria Æternitatis acquiritur. *Angeli apud Bedam Hiſtor.lib.*3.*c.*19.
Pro paucis annis laboris omnium nobis ſæculorum regna reddentur. S.*Anton. apud S.Athan.*
Vera beatitudo eſt ſæculi beatitudinem ſpernere, neglectiſque terrenis in diuina flagrare. *S.Euchetius ad Valetianum.*

INDEX LOCORVM
SACRÆ SCRIPTVRÆ,

Quæ in his Commentarijs explicantur, vel obiter elucidantur.

Prior numerus paginam, alter columnam, littera addita litteras intercolumnares denotant: ſi vnus tantùm numerus ſit, ſignum eſt ad proximum referri.

EX GENESI.

CAP.1.v.6. Firmamentum in medio aquarum: *pag.*542.*col.*1 *lit.*d
2.9. Lignum vitæ in medio paradiſi. ibid.
4.24. Septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech verò ſeptuagies ſepties. 60.2.a
10.11. Ex illa terra egreſſus eſt Aſſur, & ædificauit Niniuen. 369.2.b
19.24. Pluit Dominus à Domino ſulphur & ignem ſuper Sodomam. 287.1.d.656.2.a
22.18. Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes. 471.2.a
24.1. Erat Abraham dierum multorum. 284.1.e
25.23. Maior ſeruiet minori. 793.1.b
26.22. Nunc dilatauit nos Dominus. 17.2.a
29.31. Videns autem Dominus quòd deſpiceret Liam. 793.1.a
41.52. Creſcere me fecit Dominus in terra paupertatis meæ. 101.1.b
47.9. Dies peregrinationis meæ parui & mali. 673.2.e
v.12. Alebat eos, omnémque domum patris ſui, præbens cibaria ſingulis. 166.1.b
v.31. Adorauit cõuerſus ad lectuli caput. 512.2.d
48.16. Inuocetur ſuper eos nomen meũ. 347.2.b
49.26. Salutare tuum exſpectabo Domine. 618.1.2

EX EXODO.

Cap.3.14. Ego ſum qui ſum. 314.1.e
13.17. Non duxit eos per terram Philiſthiim. quia vicina erat. 712.1.b
16.16. Colligat vnuſquiſque ex eo quantum ſufficit ad veſcendum. 166.1.b
34.6. Qui cuſtodis miſericordiam in millia. 224.2.d

EX NVMERIS.

Cap.9.22. Si verò biduo aut vno menſe fuiſſet ſuper tabernaculo. 120.2.a
12.7. In omni domo mea fideliſſimus eſt. 659.2.a

EX DEVTERONOMIO.

Cap.32.9. Iacob funiculus hereditatis eius. 325,1.a
33.2. Dominus de Sina venit, & de Seir ortus eſt nobis, apparuit de monte Pharan. 547.2.a
34.5. Moyſes mortuus eſt ſupes os Domini. 7.2.e

EX LIBRO IOSVE.

Cap.14.15. Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt. 436.2.b
17.5. Funiculi Manaſſe abſque terra Galaad. 47.2.c
24.7. Adduxit ſuper eos mare, & operuit eos. 816.1.d

EX LIBRO IVDICVM.

Cap.5.31. Qui diligunt te, ſicut ſol in ortu ſuo ſplendet, ita rutilent. 837.2.d
6.75. Ecce familia mea infima eſt in Manaſſe. 437.1.d
9.8. Ierunt ligna vt vngerent ſuper ſe regem, dixerúntque oliuæ, &c. 23.1.e
15.16. In maxilla aſini, in mandibula pulli aſinarum deleui eos. 505.1.c

EX LIBRO I. REGVM.

Cap.2.5. Donec ſterilis peperit ſeptem. 258.1.a
v.9. Impij in tenebris conticeſcent. 297.1.a
v.18. Samuel autem miniſtrabat ante faciem Domini, 371.2.e
3.2. Oculi eius caligauerant, nec poterat videre: lucerna Dei antequam extingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini. 30.2.d
20.30. Filius mulieris vltro virum rapientis. 58.2.a
25.29. Erit anima domini mei cuſtodita quaſi in faſciculo viuentium porro inimicorum tuorum anima rotabitur quaſi in impetu. 342.1.b
26.8. Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra ſemel, & ſecundò opus non erit. 481.2.c
30.14. Erupimus ad Auſtralem plagam Cerethi. 581.2.a

EX LIBRO II. REGVM.

Cap.8.1. Tulit Dauid frænum tributi de manu Philiſthiim. 17.2.a
14.14. Omnes morimus, & quaſi aquæ dilabimur in terram. 400.2.c
21.7. Pepercit rex Miphiboſeth filio Ionathæ. 834.2.a
21.19. A Deo datus filius ſaltus. 17.2.b

EX LIBRO III. REGVM.

Cap.2.31. Amouebis ſanguinem innocentem qui effuſus eſt à Ioab, à me & à domo patris mei. 252.1.a
4.25. Vnuſquiſque habitauit ſub vite & ficu ſua. 665.2.b
11.31. Sciндam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus. 143.2.a
v.37. Te autem aſſumam, & regnabis ſuper omnia quæ deſiderat anima tua, eriſque rex ſuper Iſrael. 142.2.d
22.15. Aſcende, & vade proſperè, & tradet eam Dominus in manus regis. 212.2.a

EX LIBRO IV. REGVM.

Cap.2.v.12. Pater mi, currus Iſrael, & auriga eius. 844.1.c

8.10. Vade, dic ei, Sanaberis; porro oſtendit mihi Dominus, quia morte morietur. 21.1.d
9.24 Iehu impleuit manum ſuã in arcu. 719.2.d
14.9. Carduus Libani miſit, ad cedrum quæ eſt in Libano &c. 23.2.a
17.24. Et collocauit eos in ciuitatibus Samariæ pro filijs Iſrael, qui poſſederunt Samariam. &c. 402.1.b

EX LIBRO I. PARALIPOMENON.

Cap. 2.55. Cinæi venerunt de calore patris domus Rechab. 17.2.c
3.17. Filij Iechoniæ fuerunt Aſir, Salathiel, Melchiram, Phadaia. 605.1.b
4.22. Qui ſtare fecit ſolem, virique mendacij, & ſecurus, & incendens. ibid.2.c

EX LIBRO II. PARALIPOMENON.

Cap. 5.8. Cherubim expanderent alas ſuper locum. 816.1.d
15.3. Tranſibunt multi dies in Iſrael abſque Deo vero, & abſque ſacerdote, doctore & abſque lege. 93.2.d

EX LIBRIS ESDRÆ.

Lib. 1. *cap* 6. 19. Fecerunt paſcha decimaquarta die menſis primi. 603.2.d
Lib. 2. *cap.* 4. 5. Ne operias iniquitatem eorum. 816 1.d

EX LIBRO IOB.

Cap. 2.9. Benedic Deo, & morere. 31.1.d
3.3. Pereat dies in qua natus ſum. 776.2.d
9.6. Qui commouet terram de loco ſuo: qui præcipit ſoli, & non oritur. 647.2.d
v. 7. Stellas clauſit quaſi ſub ſignaculo. 631.1.c
v. 26. Dies mei tranſierunt quaſi naues poma portantes. 326.2.c
21.33. Dulcis fuit glareis Cocyti. 24.1.a
22.14. Circa cardines cæli perambulat, nec noſtra conſiderat. 642.2.b
24.19. Ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium. 241.2.c
29.18. Et ſicut palma multiplicabo dies meos. 839.1.a
31.21. Cùm viderem me in porta ſuperiorem. 196.2.a
v. 27. Si vidi ſolem cùm fulgeret, &c. & oſculatus ſum manum meam. 192.2.c
34.30. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. 195.2.d
39.5. Quis dimiſit onagrum liberum in ſolitudinem, & vincula eius quis ſoluit? 81.2.a
42.14. Et vocauit nomen vnius Diem, & nomen ſecundæ, Caſſiam, & nomen tertiæ Cornuſtibij. 17.2.d

EX LIBRO PSALMORVM.

Pſal. 7.15. Ecce parturijt iniquitatem, concepit dolorem. 509.2.c
21. Quàm bonus Iſrael Deus his qui recto ſunt corde! 415.1.c
8.2. Quàm admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra! 238.1.a
9.27. Sub lingua eius labor & dolor. 509 2.c
21.15. Effuſus ſum ſicut aqua. 115.2.d
22.4. Et ſi ambulauero in medio vmbræ mortis. 542.1.a
35.9. Inebriabuntur ab vbertate, domus Dei 609.1.b
37.69. Deus ad adiutorium meum intende. 7.2.b
41.3. Quando veniam & apparebo ante faciem Dei? 371.2.b
44.1. Eructauit cor meum verbum bonum. 644.1.a
51.10. Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in æternum. 771.2.c
54.13. Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique, &c. 766.1.c
59.10. In Idumæam extendam calceamentum meum. 553.1.b
v. 11. Quis deducet me in ciuitatem munitam? quis deducet me vſque in Idumæam? nónne tu Deus. 347.1.d
60.9. Sic pſalmum dicam nomini tuo. 171.2.b
61.10. Mendaces filij hominum in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum. 409.2.d
64.1. Te decet hymnus Deus in Sion. 537.2.a
v. 12. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. 347.2.c
65.18. Iniquitatem ſi aſpexi in corde meo. 430.2.d
67.5. Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum. 651.2.b
v. 18. Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis, in Sina, in ſancto. 555.1.d
v. 19. Aſcendiſti in altum, accepiſti dona in hominibus. 203.1.a
68.13. In me pſallebant, qui bibebant vinum. 508.1.b
v. 21. Improperium expectauit cor meum & miſeriam. 528.1.c
v. 29. Deleantur de libro viuentium, & cum iuſtis non ſcribantur. 202.1.b
70.18. Quoniam non cognoui litteraturam, introibo in potentias Domini. 188.1.d
71.16. Erit firmamentum in terra in ſummis montium. 206.1.c
72.1. Quàm bonus Iſrael Deus! 464.2.a
v. 25. Quid mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram? 73.1.d
v. 27. Qui elongant ſe à te, peribunt; perdidiſti omnes qui fornicantur abs te. 2.a
73.3. Leua manus tuas in ſuperbias eorum in finem. 652.1.d
v. 14. Dediſti eum eſcam populis Æthiopum. 593.2.d
76.19. Vox tonitrui tui in rota. 722.1.c
77.19. Numquid poterit Deus parare menſam in deſerto? quoniam percuſſit petram. 712 1.b
79.18. Fiat manus tua ſuper virum dexteræ tuæ. 655.1.c
90.6. A negotio perambulante in tenebris, ab incurſu & dæmonio meridiano. 642.2.c
v. 13. Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. 646.1.a
102.2. Qui coronat te miſericordia & miſerationibus. 697.2.d
103.3. Qui ponis nubem aſcenſum tuũ. 555.2.b
104.15. Nolite tangere Chriſtos meos. 558.1.a
105.9. Increpuit mare rubrum, & exſiccatum eſt. 656.2.d
108.6. Conſtitue legiſlatorem ſuper eũ. 654.2.d
109.3. Tecum principium in die virtutis tuæ in ſplendoribus ſanctorum: Ex vtero ante luciferum genui te. 122.2.c.d
111.9. Iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi. 166.2.b. 309.1.a
113.2. Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius. 812.2.b

113.8. Si-

113.8. Similes illis fiant qui faciunt ea. 153.1.c
118.135. Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum. 122.1.a
127.3. Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ. 208.2.b.773.2.d
131.9. Sacerdotes eius induantur iuſtitiam.836 1.e
v.16. Sacerdotes eius induam ſalutari. ibid.
136.2. In ſalicibus in medio eius ſuſpendimus organa noſtra. 641.1.e
137.7. Si ambulauero in medio tribulationis. 542.1.a
139.10. Labor labiorum ipſorum operiet eos. 569.2.e
v.12. Vir linguoſus non dirigetur in terra.186.1.a

EX PROVERBIIS SALOMONIS.

Cap.5.10. Si te lactauerint peccatores, ne acquieſcas eis. 78 2.e
3.12. Quaſi pater in filio complacet ſibi.513.1.a
8.27. Quando præparabat cælos,aderã.534.1.b
15.11. Infernus & perditio coram Domino,quãto magis corda filiorum hominum. 114.1.d
23.5. Ad opes, quas non potes habere, quia facient ſibi pennas quaſi aquilæ, & volabunt in cælum. 504.2.b
24.16. Septies in die cadit iuſtus. 258.1.a
25.11. Mala aurea in cancellaturis argẽteis. 6.1.d
30.5. Verba congregantis filij vomentis. 17.2.c
v.15. Sanguiſugæ duæ ſunt filiæ,dicentes, Affer, affer, & numquam ſatiantur. 133.1.c
Ibid. Tria ſunt inſaturabilia, & quartum quod numquam dicit, Sufficit. 258.1.b
31.24. Cingulum tradidit Chananæo. 187.2.d

EX ECCLESIASTE.

Cap.9.8. Omni tempore ſint veſtimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. 308.2.a
11.2. Da partem ſeptem, nec non & octo.258. 1.a.447.1.d

EX CANTICIS.

Cap.2.8. Ecce iſte venit tranſiliens colles.671.2.b
2.16. Dilectus meus mihi, & ego illi. 457.1.b
4.6. De vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum. 738.1.c
v.16. Surge Aquilo, & veni Auſter, perfla hortum meum; & fluant aromata eius. 229.2.a
5.1. Bibite & inebriamini. 609.1.b
v.2. Ego dormio, & cor meum vigilat. 24.2.d
v.8. Adiuro vos filiæ Ieruſalem, vt annuntietis dilecto meo, quia amore langueo. 553.2.c
8.6. Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum,vt ſignaculum ſuper brachium tuum. 73.2.c 629.1.d
v.11. Vinea mea coram me eſt. 158.1.c

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

Cap.3.16. Filij adulterorum in conſummatione erunt. 501.2.d
4.3. Spuria vitulamina non dabunt radices altas. ibid.
v.12. Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona. 399. 1.d
10.18. In pigritijs humiliabitur contignatio. 348.2.b
v.21. Sapientia aperuit os mutorum. 297.1.d
11.17. Domine,qui amas animas. 578.2.a
12.25. Propter hoc tamquam pueris inſenſatis iudicium in deriſum dediſti. 295.2.b
19.17. Sicut in organo omnia ſuum ſonum cuſtodiunt. 88.2.c

EX ECCLESIASTICO.

Cap.2.4. Homines receptibiles in camino humiliationis. 769.2.a
6.22. Quaſi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proijcere illam. 753.2.c
15.11. Non dixeris, Per Deum abeſt,quæ enim odit, ne feceris. Non dicas, Ille me implanauit. 177.2.a
19.3. Putredo & vermes hereditabunt illum. 561.1.e
21.7. Qui odit correptionem, veſtigium eſt peccatoris. 792.1.c
24.14. Ab initio & ante ſæcula creata ſum.443. 1.b
32.v.5.7.8. Non impedias muſicam, gemmula carbunculi in ornamento auri,& comparatio muſicorum in conuiuio vini. 307.2.d
43.29. Multa dicemus, & deficiemus in verbis, conſummatio autem ſermonum ipſe eſt in omnibus. 537.1.c
v.30. Gloriantes ad quid valebimus? ibid.d
v.32. Superualebit enim adhuc, 2.a
v.34. Exaltantes replemini virtute. ibid.
45.11. Et dedit illi in præceptis ſuis poteſtatem docere Iacob teſtimonia. 808.2.c
48.9. Qui ſcriptus es in iudicijs temporum lenire iracundiam Domini. 844.1.a
v.10. Veniet Elias conciliare cor patris ad filium,& reſtituere tribus Iacob. 845.1.a
49.12. Duodecim Prophetarum oſſa pullulent de loco ſuo: nam corroborauerunt Iacob, & redemerunt ſe in fide virtutis. 3.1.c.d

EX ISAIA.

Cap.2.2. Præparatus mons domus Domini. 534. 1.b
3.12. Mulieres dominatæ ſunt eis. 513.1.b
v.17. Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & crinem earum nudabit. 558.2.b
4.1. Apprehendent ſeptem mulieres virum vnum dicentes, Tantummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos, 23.1.b.347.2.a
6.11. Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur. 291.2.c
9.4. Sceptrum exactoris eius ſuperaſti, ſicut in die Madian. 70.2.d
10.5. Væ Aſſur virga furoris mei. 433.1.d
v.26. Leuabit Dominus virgam ſuam in via Ægypti. 286.2.c
13.6. Facies combuſtæ facies eorum. 222.1.a
21.7. Vidit currum duorum equitum, aſcenſorem aſini, & aſcenſorem cameli. 544.1.c
23.10. Tranſi terram tuam filia maris. 179.1.c
28.15. Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. 363.1.d
v.21. Vt faciat opus ſuum, alienum opus eius,vt operetur opus ſuum, peregrinum eſt opus eius ab eo. 400.2.b
33.1. Væ qui prędaris,nónne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis,nónne & ipſe ſpernêris? 433. 1.d
38.9. In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi. 542.1.e
40.2. Loquimini ad cor Ieruſalem. 83.1.a
v.31. Qui ſperant in Domino,mutabunt fortitudinem, aſſument pennas ſicut aquilæ, current & non laborabunt. 458.2.b
43.13. Ab initio ego ipſe. 443.1.b

45.8. Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum. 230.2.c
57.13. Cùm clamaueris, liberent te congregati tui. 19.2.b
60.15. Ponam te in ſuperbiam ſæculorum. 332.1.b.445.2.c.489.2.d
61.6. In gloria eorum ſuperbietis. 489.2.d
v.10. Indumento iuſtitiæ circũdedit me. 836.1.c
65.4. Qui habitant in ſepulcris, & in delubris idolorum dormiunt. 148.2.a

EX IEREMIA.

Cap.1.14. Ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ. 689.1.b
2.24. In alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum pauperum. 252.1.a
10.2. A ſignis cæli nolite metuere, quæ timent Gentes. 569.1.d
11.14. Ne aſſumas pro eis laudem. 540.1.b
v.15. Quid eſt quòd dilectus meus in domo mea fecit ſcelera? 141.2.b
12.7. Reliqui domum meam. ibid.
18.11. Ecce ego fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem. 316.1.a
22.24. Si fuerit Iechonias annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. 629.2.d
44.27. Faciemus omne verbum quod egredietur de ore noſtro. 514.2.b
46.6. Quis eſt qui quaſi fluuius aſcendit, &c. 69.2.d
55.18. Vana ſunt opera & riſu digna. 21.1.b

EX THRENIS.

Cap.1.5. Facti ſunt hoſtes eius in capite. 337.1.b
v.8. Peccatum peccauit Ieruſalem, propterea inſtabilis facta eſt. 156.2.d
v.15. Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda, idcirco ego plorans. 7.2.c
2.19. Conſurge, lauda in nocte. 540.1.b
4.3. Filia populi mei crudelis quaſi ſtruthio in deſerto. 404.1.b.c

EX EZECHIELE.

Cap.5.5. Iſta eſt Ieruſalem, in medio Gentium poſui illam. 542.1.c
7.6. Venit finis, euigilauit aduerſum te. 325.2.c
v.23. Terra plena eſt iudicio ſanguinum. 252.1.a
8.17. Ecce applicant manũ ad nares ſuas. 192.2.c
16.5. Non pepercit ſuper te oculus. 834.2.b
v.55. Et ſoror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem ſuam. 346.1.b
19.3. Eduxit vnum de catulis ſuis. 69.2.d
24.13. Donec quieſcere faciam indignationem meam in te. 252.1.b
28.14. In medio lapidum ignitorum ambulaſti. 642.2.b
34.23. Paſtorem ſuſcitabo ſeruum meum Dauid 628.2.c

EX DANIELE.

Cap 4.27. Nónne hæc eſt Babylon quam ego ædificaui? 29.2.a
7.10. Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt. 832.2.b

Ex Prophetis Minoribus loca, quæ nõ ſunt aut in Hieroglyphicis, Symbolis, Adagijs, aut in Commentarijs ſuo loco expoſita.

EX OSEE.

Cap.1.6. Voca nomen eius, Abſque miſericordia. 17.1.b
v 9. Voca nomen eius, Non populus meus. ibid.
2.21. Exaudiam cælos, & illi exaudient terram, & terra exaudiet triticum, &c. 18.2.a
10.5. Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ. 17.1.c
13.14. Ero mors tua ô mors. 513.1.b

EX IONA.

Cap.2.9. Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra, miſericordiam ſuam derelinquunt. 127.1.d

EX MICHÆA.

Cap.1.10. In domo pulueris, puluere vos conſpergite. 17.1.c
v.11. Tranſite vobis habitatio pulchra. ibid.
Ibid. Non eſt egreſſa quæ habitat in exitu. ibid.
v.12. Infirmata eſt in bonum, quæ habitat in Amaritudinibus. ibid.
v.14. Dabit domos mendacij in deceptionem regibus Iſraël. ibid.d
7.4. Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus; & qui rectus, quaſi ſpina de ſæpe. 415.1.d

EX SOPHONIA.

Cap.1.7. Silete à facie Domini Dei. 536.2.c

EX ZACHARIA.

Cap.3.8. Adducam ſeruũ meũ Orientem. 17.1.d
v.9. Super lapidem vnum multi oculi. 258.1.a
11.1. Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuos. 23.2.a
v.2. Vlula abies, quia cecidit cedrus. ibid.

EX MALACHIA.

Cap.4.2. Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. 23.2.c

EX LIB. I. MACHABÆORVM.

Cap.1.3. Et ſiluit terra à conſpectu eius. 536.2.c

EX NOVO TESTAMENTO.

EX S. MATTHÆO.

Cap.2.6. Et tu Bethlehem Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda. 435.2.d
v.15. Ex Ægypto vocaui filium meum. 170.2.c
3.11. Ipſe vos baptizabit Spiritu ſancto & igni. 233.1.a
4.6. Si filius Dei es, mitte te deorſum. 227.2.b
5.3. Beati pauperes ſpiritu. 716.1.d
6.34. Sufficit diei malitia ſua. 413.2.c
10.26. Eſtote prudentes ſicut ſerpentes; & ſimplices ſicut columbæ. 137.2.a
v.29. Nónne duo paſſeres aſſe veneunt? & vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine Patre veſtro. 525.1.b
v.34. Veni ſeparare hominem aduerſus patrem ſuum, & filium aduerſus matrem ſuam, &c. 466.1.a
11.10. Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, &c. 818.1.a
Ibid. Præparabit viam ante faciem tuam. ibid.a.b
v.25. In illo tempore reſpondens Ieſus dixit. 678.1.b
12.7. Si autem ſciretis quid eſt, Miſericordiam volo, & non ſacrificium, numquam condemnaſſetis innocentes. 124.2.c

13.9. Qui habet aures audiendi, audiat. 18 2.2
v.33. In farinæ ſatis tribus. 258.2.b
17.10. Elias iam venit. 842.2.b.c d
21.44. Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum confringetur; ſuper quem verò ceciderit, conteret eum. 754.1.a
23 14. Væ vobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ, quia deuoratis domos viduarum, orationes longas orantes. 571.2.d
v.32. Et vos implete menſuram patrum veſtrorum. 685.1.d
24.28. Vbicumque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. 142.1.b
25.12. Neſcio vos. 144.1.d
26.39. Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte, verumtamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu. 21.2.a.b.d
28.19. Baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. 445.2.d

EX S. LVCA.

*Cap.*1.17. Conuertet corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam. 845.2.2
v.54. Suſcepit Iſrael puerum ſuum. 647.2.a
v.69. Erexit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui. ibid.
2.21. Poſtquam conſummati ſunt dies octo. 317.2.a
8.25. Increpauit ventum & tempeſtatem aquæ. 656.2.d
14.7. Dicebat autem ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent 275.1.d
18.19. Quid me dicis bonum? nemo bonus niſi ſolus Deus. 314.1.d

EX S. IOANNE.

*Cap.*1.1. In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum. 289.1.d.443.1.b
v.14. Verbum caro factum eſt. 233.2.d
Ibid. Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre. 445.2.c
v.16. De plenitudine eius nos omnes accepimus. & gratiam pro gratia. 672.2.c
v.19. Lux quæ in tenebris lucet, & illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. 22.2.d
2.19. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. 820.1.d
4.6. Ieſus fatigatus ex itinere ſedebat ſic ſuper fontem. 171.2.b
8.25. Principium qui & loquor vobis. 443.1.b
v.41. Nos ex fornicatione non ſumus nati; vnum patrem habemus & colimus Deum. 714.1.a
v.44. Diabolus in veritate non ſtetit. 131.2.e
11.50. Expedit vobis, vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat. 21.1.b
12.15. Noli timere filia Sion, ecce rex tuus, &c. 715.2.b
14.23. Si quis diligit me ſermones meos ſeruabit, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. 233.2.a
17.11. Pater ſerua eos in nomine tuo. 443.2.d

EX ACTIBVS APOSTOLORVM.

*Cap.*7.43. Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Rempham, figuras quas feciſtis, adorare eas. 300.2.b.301.& ſeqq.
8.10. Hæc eſt virtus Dei quæ vocatur magna. 622.1.b
13.41. Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis. Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini. 512.2.a 513.2.b

EX EPIST. AD ROMANOS.

*Cap.*15.8. Dico Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis. 472.1.a
v.16. Sanctificans Euangelium Dei. 595.1.a

EX EPIST. I. AD CORINTHIOS.

*Cap.*5.21. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. 100.1.a
11.17. Reus erit corporis & ſanguinis Domini. 797.1.a

EX EPIST. AD GALATAS.

*Cap.*6.16. Quicumque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos & miſericordia, & ſuper Iſraël Dei. 242.1.b

EX EPIST. AD EPHESIOS.

*Cap.*5.5. Auarus, quod eſt idolorum ſeruitus. 337.1.c

EX EPIST. AD PHILIPPENSES.

*Cap.*3.3. Nos enim ſumus circumciſio. 709.2.a

EX EPIST. II. AD THESSALONIC.

*Cap.*2.10. Eò quòd caritatem veritatis non receperunt, ideò mittet illis operationem erroris, vt credant mendacio. 196.1.b

EX EPIST. AD HEBRÆOS.

*Cap.*1.7. Qui facit angelos ſuos ſpiritus. 731.1.d
13 16. Talibus enim hoſtijs promeretur Deus. 597.2.a

EX EPIST. I. S. PETRI.

*Cap.*5.2. Paſcite qui in vobis eſt, gregem Domini. 203.2.b

EX EPISTOLA S. IVDÆ.

v.19. Non eſt auſus iudicium inferre blaſphemię ſed dixit, Imperet tibi Dominus. 656.2.c

EX APOCALYPSI.

*Cap.*2.9. Ab his qui ſe dicunt Iudæos eſſe & non ſunt. 709.2.2
5.12. Dignus eſt Agnus accipere virtutem & diuinitatem. 699.1.a
7.14. Lauerunt ſtolas ſuas in ſanguine Agni. 816.1.d

INDEX

RERVM ET VERBORVM

MEMORABILIVM.

Quæ hiſce Commentarijs continentur.

A, A, a, apud Latinos & Europæos eſt vox ſummè afflicti. 218 2.c

Aaroni vitam Deus prorogauit, & honorem contra æmulos defedit. 807. 2.d eius varia dotes. 808.1.a. & ſeq.

Ab menſis Hebræorum reſpondet noſtro partim Iulio, partim Auguſto. 701.2.c. 707.2.b

Abdias quando cœperit prophetare, & quid prophetet. 33.1.b. 350.2.a.b.c an fuerit diſcipulus Eliæ. 350.1.a an fuerit tertius pentacontarchus ab Ochozia ad Eliam miſſus. 1.c an idem cum Obdia miſſo ad docendum in ciuitatibus Iuda. ibid. fuit coæuus Oſee, Amos, Ioël, Michaa. 2.a ſub tempora Ieremiæ prophetauit. ibid.c an fuerit Idumæus. 351.1.b fuit Sichimita. ibid. eius ſepulchrum vbi ibid.c fuit typus Chriſti. ibid. eſt omnium prophetarum minimus & breuiſſimus. 2.a eius breuitatis elogium. ibid. & ſeqq.

Abel an à Cain occiſus in agro Damaſceno. 262.1.d

Abiectos & viles Deus eruchit & eligit. 254.1.d

Abies ſemper viret, nec hieme folia amittit. 207.1.c eſt ſymbolum præfectorum minorum. 737.2.d

Ablatiuè verbis ſuis iuncti, eorundem ſignificationem adaugent, & actionem complent. 18.1.d

Abnegatio ſui interimit animi triſtitiam. 645.2.c

Abominatio deſolationis, fuit idolum ab Antiochi Epiphane in templo collocatum. 780.2.a in Scriptura vocantur idola & idolothyta abominationes. 714 2.a

Abraham patriarcha, quomodo ſit & Propheta. 3.2.d ſecutus eſt Deum vocantem. 372.1.d vnde dictus Hebræus. 376.1.a vnde nomen acceperit. 471. 2.a ei cur Propheta Michæas det miſericordiam, veritatem Iacobo. ibid. fuit atlas Sodomæ. 846.1.d eius benedictio quid anagogicè fuerit. 820.2.d eſt communis Iudæorum pater. 811.2.b

Abrahami Eremitæ erga neptem ſuam peccantem caritas & zelus. 93.1.a

Abſinthij nomine vocatur peccatum in Script. 293.1.a

Abſtinere vino & carne Chriſtianos debere, docuit ſanatius nuper hæreticus. 272.1.c

Abſtractio animæ à ſenſibus & ſenſibilibus magna eſt ad prophetiam diſpoſitio. 9.2.a

Abundantiæ & proſperitatis ſymbolum eſt pax. 706.1.d

Abuſus quorundam concionatorum, verba S. Scripturæ ad nouos ſuos conceptus torquentium. 7.2.a

Abutentes opibus aduerſus illos quorum operâ fuerunt eas conſecuti, arcus doloſus ſunt. 140.2.a

Abyſſini vocantur Æthiopes græcè & latinè. 594.1.a recens baptizatis dant Euchariſtiam. 729.2.d

Abyſſus vocatur aqua carens fundo. 381.1.b

Acacij Epiſcopi in Conc. Niceno durities in errantibus in fide ad pœnitentiam recipiendis. 394.1.b

Academia Hieroſolymis fuit in porta ſecunda. 572.2.c

Accaronitæ victi à Machabæis pacificè inter Iudæos habitarunt, & Iudæi inter eos. 714 2 b

Accipiter auis Ægyptijs ſacra, dicta ab accipiendo, eſt ſymbolum celeritatis. 179.2.b.c cur Ægyptijs ſacra fuerit, eſt inter aues fœcundiſſima & viuaciſſima, oculos habet acutiſſimos. ibid. d trigeſimo quoque die fœmina ſolet coniungi, recto curſu volare ſolet, eſt ſymbolum ſacerdotij, item gloriæ & victoriæ. 180.1.a

Accedi emblema. 687.1.a eos quàm acriter Chriſtus in die iudicij correpturus ſit. 746.2.b.c

Achab poſterorum ſanguis cur in Iezrahel effuſus ſit. 60.1.a

quomodo Achan perturbarit totum Iſraël. 84.1.a.85. 1.a.b

Achaz rex Iuda preſſus à regibus Syriæ & Iſraëlis, petijt opem ab Aſſyrijs. 117.1.c

Acheron fluuius infernalis vnde dicatur. 24.1.c

Actes fidelium teſtium Dei recenſetur. 181.2.d

Actiacum bellum fecit Auguſtum orbis monarcham. 617.1.b

Actio ſæpè capitur pro loco, in quo actio exercetur. 340. 2.d actio in ſe leuis gratior eſt Deo facta excellenter, quàm excellens in ſe facta leuiter. 458.1.d

Actus virtutum quatenus in Deo ſint. 63 1.c ſunt hi idem quid cum eius eſſentia. ibid. actus humani ſpeciem ſumunt ex obiecto. 153.1.d actus peccati tranſiens poſt ſe relinquit in anima peccantis maculam habitualem peccati. 154.1.a

Acuta nimis, non ſunt ſolida, ſed ſæpè ſtolida. 8.2.b

Aczib fuit nomen vrbis in tribu Iuda. 409.1.a fuit & alia Achſeph vel Acziba, non longè à Tyro. ibid.b

Adad ciuis Remmon occiſus in Mageddo, an omnium planctum excitarit. 760.2.d

Adadremmon vrbs quæ, & vbi ſita, vnde dicta. ibid. 1.d

Adagia Minorum Prophetarum. 44.1.b

S. Adalberti Pragenſis Epiſcopi elogium. 749.2.a

Adam mox vt ſuperbiuit contra Deum, ſenſit ſtimulum carnis. 113.1.d an à Deo creatus in agro Damaſceno iuxta Eden, ex terra rubra. 262.1.c eſt velut puer, pomo illectus & deceptus. 326.2.a ei quomodo peccandi via à Deo obſtructa. 75.2.b Adam & Enoſ vnde vocetur, homo. 86.2.a quomodo dextram ſuam diabolo dederit. 655.1.c velut luna eſt, Chriſtus ſol. 838.1.a

Adamas ſymbolum eſt duri iudicij ac ineuitabilis vindicta. 320.1.b item ad miſericordiam inflexibilium ibid.d eius proprietates. 2.a.703.1.d

Addo fuit auus Zachariæ. 637.1.a eſt alius ab Addo Vidente qui ſcripſit chronica regum Iuda. ibid.

Adonidem quare plangeret Venus, & is planctus quotannis recoleretur. 761.1.a is quamdiu fleuerit in ſpelunca Bethlehem ab Hadriano Imp. erectus. 440.2.a

Adoptamur in iuſtificatione à Deo in filios. 67.1.a.b

Adoptio diuina quàm inæſtimabile bonum ſit. 68.2 a perfectiſſima adoptio animæ ſequitur ex communicatione ipſiuſmet Sp. ſancti & diuinitatis. 1.a adoptio noſtra virtute duplex eſt. ibid.c vtraque, hic inchoatur per gratiam, in cælo perficietur per gloriam æternam. ibid.

Adoptiui

Adoptiui filij Dei ſumus, longè perfectiùs quàm ſint adoptiui hominum. ibid.d.2.b

Adoro *idem eſt quod ad ora applico.* 192.2.c

Aduentus Christi triplex eſt, primus in humilitate, ſecundus in gloria, tertius ad iudicium. 122.1.a

Aduerſa omnia ſunt velut ſigillum Christi. 631.2.b *aduerſis electi probantur.* 768.2.d

Adulatione deceptum quomodo ſignificarent Ægyptij. 299.1.d *adulatio principes magis perdit quàm hoſtis.* 134.2.a

Adulter fruſtra vxorem pudicam ſperet. 106.1.a

Adulteram quarè iubeatur Oſee in domum inducere. 89.2.d *quæ & qualis hæc fuerit* 90.1.b.& ſeqq.

Adulterium à fornicatione an diſtinguatur. 73.1.d

Aduocati pauperes opprimentes ſugillantur. 270.1.c

Ædificare in ſanguinibus tropologicè quid ſit. 422.2.b 533.1.d

Æditui vnde dicti; idem dicti æditimi. 568.2.a *templa ſingula iam Romæ ſuos habent æditu os; quod horum officium.* ibid.a.b *hebraicè dicebantur kemarim.* ibid.b.c *quod horum eſſet munus.* ibid.d & ſeqq. *erant alij à ſacerdotibus, iiſque ſubſeruiebant.* ibid.

Ægyptij quo iure ſpoliati ab Hebræis. 53.2.c *eorum dogmata conſtabant ſymbolis.* 6.1.c.783.2.b *quas beſtias coluerunt.* 179.2.c *valebant equorum robore & copia.* 203.2.a *ſunt à Noe ſeruituti addicti.* 453.1.a *quibus hieroglyphicis Deum exprimerent* 290.1.b.662.2.c *in morbis, reſectum capillũ pro ſoſpitate dijs vouebant.* 411.1.d *quotannis arbores & pecora rubrica illinebant aduerſus incommoda.* 491.2.a *primùm in tabulis arboris quæ papyrus dicitur, ſcribere cœperunt.* 527.2.b *eorum ſacerdotes in ſacrificijs tunicas lineas induebant.* 568.2.c *ij qui cum Pharaone mortui in peccato, deſcenderunt in tartara.* 482.1.c

Ægyptus erat continuum Iſraëlis refugium. 148.1.c *cur in obeliſcis & nummis per ibin deſignetur.* 180.1.b *eſt triquetra.* ibid. *in ea non pluit, ſed vice pluuiæ eſt Nilus exæſtuans.* 332.2.b.784.1.d *eius fertilitas.* 332.2.b *idololatriæ fuit inuentrix & magiſtra, ideóq; Iudæis vicinis vicinia ſua noxia.* 251.1.a *cur vocetur domus ſeruitutis.* 453.1.a *eſt vltra Æthiopiam.* 593.2.c *Iudæa ad Auſtrum eſt.* 695.1.b *eius idola conciderunt, mox vt eam intrauit Chriſtus.* 616.2.d *quando à Romanis, & per quem ſubacta.* 695.1.c *carcer Hebræorum fuit, & typus Babylonici carceris.* 559.1.d

Æneam Iudæi cenſent fuiſſe Idumæum. 352.1.d *Troia exciſa, extulit ſecum penates ſuos.* 95.1.b

Æneanes ex oraculo putabant ſe patriam amiſſuros, ſi particulam aliquam largirentur. 338.1.d

Ænigmatibus cur vtantur Prophetæ. 6.2.b *ænigmata è Minoribus Prophetis ſimul collecta.* 41.1.d *ænigma ſphingis de homine.* 523.1.d

Æqualia non ſunt peccata & rectè facta. 30.1.b

Æquanimitas, illuſtris dos principum & Prælatorum eſt. 741.2.b

Aër & aqua ſunt elementa vicina. 520.2.d *aëris inſpiratione ſola multi vixere.* ibid.b.c

Ærugo quod vitium ſegetum ſit. 212.1.d.286.1.b.c

Ærumnis Deus peccatori peccandi vias obſtruit. 76.2.b

Æs diuitiës ſymbolum eſt. 693.1.a

Æſchines quàm in Socratem fuerit gratus. 456.1.b

Ætas integra & dimidia hominis quæ ſit. 542.1.a *ætas Chriſti fuit finis ſæculorum præcedentium miſerorum, & initium ſequentium feliciſſimorum.* 2.c

Æternitatem omnia amant. 20.1.b *æternitatem concipimus velut ingentem, ſed definitum annorum numerum.* 426.2.b *eius origo eſt immutabilitas Dei.* 443.2.c *æternitas eſt origo temporum, & propria duratio Dei.* 444.1.a *æternitas temporum, quæ ſit.* 443.1.d *durationem & quaſi ætatem Dei, quæ infinito tempori coëxtenditur, colligit in momentum.* 2.a *non habet finem aut principium, eſt intrinſeca menſura exiſtentiæ diuinæ.* 2.c 552.1.d *eius hypotypoſis & deſcriptio.* 847.2.a *æternitas Dei eſt cauſa omnium temporum.* 552.2.a *æternitas eſt axis ſæculorum.* ibid. *Deus eſt ipſa æternitas in ſe.* 553.1.a.b *ſeptem myſtica itinera æternitatis, ad ingrediendum intrinſecum ſecretum & æternum.* 553.1.d.& ſeqq.

Æternum *Hebræis ſignificat, quod in genere ſuo magnum eſt.* 518.2.b *item miſericordiam.* ibid. *id in Script. quomodo ſumatur.* 29.1.c.357.1.d

Æthiopia vicina eſt Alexandriæ. 503.1.a *eam vaſtauit Nabuchodonoſor, item Cyrus, & Cambyſes: ſita eſt trans Ægyptum: quando infeſta fuerit Iudæis.* 584.1.a *Æthiopia Africana duplex eſt.* ibid.b *vnde ſit dicta.* ibid.

Æthiopes Iudæis ob coloris differentiam vt quid rarum in pretio fuêre. 342.2.b *ſunt ſymbolum ſeruitutis, ab olim à Noë ſeruituti addicti.* ibid.c *ijs cur aſſimilentur Iſraëlitæ.* ibid.c.d *Typi ſunt dæmonum, & impiorum.* 554.2.c *Æthiopem lauare qui dicantur* 343.1.a *Æthiopes duplices ſunt, ſcilicet Madianitæ & Abyſſini.* 554.2.a.b.729.2.d *Æthiopis forma dæmon ſæpè Sanctis apparuit.* 584.1.c.d *Æthiopes tamen dæmonem pingunt album.* 2.a *Æthiops, filius Vulcani, Æthiopiam denominauit.* 594.1.a

Æuum habet principium, ſed caret fine. 443.2.c

Affabilitas decet Prælatos & principes. 341.2.b

Affectus erga Ven. Euchariſtiam quotidie renouandus. 725.1.c *affectus coniugum mutuus eſſe debet.* 815.1.a.& ſeqq. *affectus & motus animi in Deo eſt.* 63.1.b

Afflictio eſt caminus Dei ad excoquendos ſuos. 822.2.d *afflictio piorũ non diu durabit.* 839.2.a.840.1.a.b

Afflictis conſolatio eſt videre quòd Deus ipſorum iniurias vlciſcatur. 479.2.c

S. *Afra ab Hilaria matre lenam agente, in ſtupris educata: ſed ambæ poſt Martyres effectæ.* 56.2.b

Africa circumnauiganda ex Luſitania in Indiam nauigare volentibus. 594.1.d

S. *Agatha quid Præſidi reſponderit, ſeruilem Chriſtianorum vitam ei obijcienti.* 234.2.d

Aggæus Propheta quis: quid eius nomen ſonet: quando prophetarit. 33.2.d.601.1.a.2.a.603.1.d *eius argumentum.* 601.1.c *eius ingens animus.* 2.a *quot annis eius prophetia de Chriſto eum anteceſſerit.* ibid 2.616.1.c *eius prophetiæ partitio.* 601.2.b *an fuerit angelus incarnatus.* ibid.c.612.2.d.789.1.a *eius vitæ ſynopſis.* 602.1.a *eſt natus in Babylone, iuuenis rediit cum cæteris in Ieruſalem: an pſalmos aliquos compoſuerit.* ibid. *quando Iudæos ad templi fabricam ſit adhortatus.* 603.1.d.604.1.a.c.613.2.b *cur vocetur nuntius Domini* 612.2.b.c

Agger dicitur aggerata, id eſt congeſta terra. 517.1.d *aggere comportato capta Tyrus eſt.* 2.a *per aggeres oppugnantur vrbes.* ibid.

Agilitatis dos in Beatis ſimilis angelis futura. 841.1.b *hæc eos agilimè per cælos tranſuolare facit.* 563.2.c

S. *Agnes Chriſtum ſponſum omnibus alijs prapoſuit.* 812.2.d *ſtaturâ exilis fuit.* 675.1.c

Agnus quomodo ab origine mundi occiſus dicatur, cùm

tum nondum exſtaret. 442.1.d *agnus paſchalis in quo fuerit figura Chriſti.* 715.2.d

Agri quando ſitire dicantur. 74.1.c *agrorum limites olim erant lapis, erecta columna, titulus.* 115.1.a *agros piorum quomodo tueatur Deus.* 285.1.d *iis in hieme conducit ſerenitas, in vere pluuia.* 730.1.c

Agricolæ Dei cultum & feſta negligentes puniuntur ſterilitate. 608.2.d

Agrippina Neronis mater quàm fuerit libidinoſa. 58.2.a

Ahias Silanites an Dei iuſſu Ieroboam regem conſtituerit. 142.2.b.d.153.2.b

Ain & Aleph *litteræ ſubinde commutantur.* 406.2.b Ain *ſolet ſæpè verti in G.* 262 2.c

Akibas rector ſcholæ Scribarum & Phariſæorum illuſtris. 761.1.c

Al *articulum Arabes nominibus paſſim præponunt.* 512.2.c

Alæ dantur ventis ob velocitatem. 109.2.a

Albati aurigæ quales eſſent Romæ in ludis Circenſibus. 694.1.d *colore hoc aërem repræſentabant.* 2.a

Albi equi Zachariæ viſi indicant gentes Iudæis propitias 641.2 b vide Equus. *Albæ victimæ Apollini immolabantur.* 796.2.c

Alcimus templum profanans percuſſus paralyſi. 753 2.b

Alcoranum Mahometanorum ex fabulis Iudæorum & aliis nouis conſarcinatum eſt. 598.2.b *iubet Turcas armis ſectam ſuam propagare.* 694.1.a

Alectoria gemma dat in certaminibus robur. 182.2.d

Alemannus propriè quid ſit ex vi verbi. 361.2.b

Alexander Iannæus, Simonis Machabæi nepos, vrbem Gazam cepit & diruit. 713.1.d

Alexander Magnus quomodo dicatur Alexandriæ conditor. 92.2.a *vnde ſe hominem eſſe perciperet.* 103.1.a *non intelligitur per virum inter myrteta ſtantem.* 642.1.a *nec eius ſucceſſores per equos à Zacharia viſos.* ibid. *fuit belli fulmen: cur pardo comparetur.* 514.2.d *qua via orbis imperium pararit.* ibid. *in Script. vocatur hircus caprarum quia erat adhuc iuuenis.* 305.1.c *apud Arbellam rex Aſiæ proclamatus mox Babylonem ingreſſus eſt.* 695.1.b.2.c *quanta in rebus omnibus ſpe niteretur.* 529 2.c *an mare Pamphyliæ ſicco pede tranſierit.* 735.2.d *ex leuitate veſtem patriam mutauit.* 570.2.d *quo omine Gazam expugnarit.* 713.1.c *an fuerit ſpurius.* 2 d *Ieddum pontificem Iudæorum pronus adorauit.* 628.1.c.693.2.a.714.2.a.b 715.1.d.720.1.d *eius propenſio in Iudæos.* 628.1.c *eius inſatiabilis ambitio.* 525.2.d *eius victoriæ variæ in Aſia.* 710.1.c *laborioſè Tyrum ſubegit.* 712.2.b

Alexander Seuerus Imp. in larario habebat imagines Abrahami & Chriſti. 95.1.d *ei ſortes imperium denuntiarunt.* 374.2.d

Alexandriæ cognomentũ eſt Amon. 501.1.c.502.2.b *coluit idolum Tammuz.* 501.1.d *eius ſitus.* ibid. *primò olim dicta fuit No: ab Alexandro Magno amplificata, dicta eſt Alexandria.* 2.a *quando à Nabuchodonoſor euerſa.* ibid.b. & 503.1.b *eius ſplendor, opes, forma, magnitudo, munitio, celebritas.* 501 1.b.& ſeqq. 502.2.c *eius prouentus è vectigalibus & annona.* ibid.c *eius ædificia ſuperba.* ibid.d *poſtea ob plebis ſanctimoniam dicta eſt paradiſus Domini: cur ei, licet hoſtili, Auguſtus Imp. pepercerit,* ibid. *S. Marcus eam Chriſtianæ fidei aſſeruit, ſcholam Eccleſiaſticam illic inſtituit.* 502.1.a *ab ortu & occaſu cingitur Nilo.* 2.c *abundat aquis circumquaque: quantæ ei vnde accedant merces.* ibid. d *vicinos habet Æthiopes, Abyſſinos & Libyes* 503.1.a

Alfonſus Aragonius cogitans bellum, per ſuos rumorem ſpargebat, cur hoc ſuſciperet. 133.2.d

Alfonſi VIII. regis Caſtellæ victoria de Saracenis vi Ven. Euchariſtiæ. 726.2.a

Alicariæ meretrices quæ dicerentur. 242.2.a

Alienatio à ſenſibus fieri poteſt vi morbi, operâ etiam dæmonis. 25.1.b

Alienigenæ vxores ſæpius viros apoſtatare à Deo. 812.1.c.815.1.b

Alleluia an primus in Ieruſalem cantarit Aggæus. 602.2.a

B. *Aloyſius Gonzaga quàm ſollicitè ambularit cum Deo eius in oratione attentio.* 458.1.b.537.1.a

Alta expoſita ſunt ruinæ. 355.2.a

Altare holocauſti ſymbolum eſt mortificationis. 227.2.d *altaria noſtra ſunt ſchema præſepii in quo reclinatus eſt Chriſtus.* 441.1.b

Alternum dare ſanguinem quid ſit. 97.2.b

Alueus maris rubri ſiccati quare vocetur à Propheta lutum. 559 2.d

Amalthea capra Iouis fuit nutrix. 681.1.c

Amans Deum quid amet, & quantum amet, 539.1.c *magis eſt vbi amat, quàm vbi animat.* 153.2.b *amãtes perditè, in ſuo corpore velut mortui ſunt.* ibid.

Amapha erat ſudarium ſacerdotum: quis eius vſus & etymon. 228.1.a *videtur fuiſſe manipulus.* ibid.

Amaticour *cur dictus pons quidam Leodii.* 407.2.b

Amaritudinum nomine ſæpè in Scriptura peccata vocantur. 292.2.d

Amaſias pontifex idolorum in Bethel cur accuſet Amos apud Ieroboam regem. 321.2.b *ſuadet Amos vt Bethel relicta tranſeat in Iudam.* ibid.d.322.2.a *eius vxor fornicata eſt, Deo eum puniente.* 324.2.c *& alia eius pœna.* ibid.d.325.1.a

Ambitio eſt velut ſtatera doloſa. 188.2 d *eius quanta ſit vis.* 525.2.d *inebriat hominem.* 530.2.c

Ambitioſi vento paſcuntur. 184.2.b *illis variis modis viam ad honores obſepit Deus.* 75.2.d

S. *Ambroſius monitus à quoquam, gratias monitori agebat.* 792.1.b *pueri voce deſignatus eſt Archiepiſc. Mediolan.* 325.2 a *pœnitentes audiens, iis collacrymabatur.* 824.1.b

Ambulando cum Deo ſollicitudo quid requirat. 456.2.c *praxis & modus ita ambulandi per ſex alas.* 458.1.d *ambulare cum Deo quid ſit.* 2.c *quomodo hic homo peruenturus ſit.* ibid.d

Amiantus lapis conſtantiæ ſymbolum eſt. 183 1.a

Amicus capitur interdum pro marito. 90.2.b

Amicis regum olim dabatur annulus regius. 629.1.c *ab amicis vexari vexatio grauiſſima eſt.* 766.1.b *amici veri typus eſt ſol.* 837.2.b.c *veri amici proprietates.* ibid.

Ammon fuit filius Lot: eius poſteri Ammonitæ, habitarunt in Arabia. 266.1.a *hi à Chaldæis, & ab Antiocho, & à Machabæis vaſtati fuêre.* 2.b *ſunt imago libidinis & libidinoſorum.* 267.1.a *iis qualem reſtitutionem promittat Deus.* 346.c.c *quando Idumæos inuaſerint.* 356.1.c.d *quando à reliquiis Iudæorum direpti ſint, & ad veri Dei cultum compulſi.* 583.1.d

Amor eſt telum violentiſſimum, quod ex inimicis amicos facit. 173.1.c *amoris magnes eſt amor.* 172.2.d *eſt velut quædam ebrietas.* 215.2.c *eo trahuntur homines, beſtiæ funibus.* 172.2.a.b *quiſque talis eſt, qualis eius amor eſt.* 153.2.b *cur amor vocetur ignis & clibanus ſuccenſus.* 135.1.a *liqueſa-*

cit

tis partes corporis, & ſpiritus vitales eo reſoluuntur. ibid.b ex vehementi amore ſequitur deliquium & languor. ibid. amor Dei quomodo animam mox immutet. 400.2.d amor diuinus ecſtaſin facit. 42. 2.c amor fraternus, Dei & hominum gratiam conciliat: eius bona. 264.2.d eius baſes quinque ſunt. 265.1.c amor turpis res impotens eſt, alteri emancipata, vilis ſibi. 153.2.b amore & pœnis regendi ſubditi. 740.2.b.& ſeqq. amorem omnia vincere, quomodo ſymbolicè à Gentilibus expreſſum. 538.1.b amor omnis ponderis libramentum eſt, & pondus cordis. 551.1.b.806.1.a transformat amantem in ſimilitudinem amati. 553.2.b amorem noſtrum excitat Ven. Euchariſtia. 725.2.a amoris Chriſti erga nos magnitudo. 763.2.a.766.1.d.2.d is quàm igneas in nos ſagittas iactat. 550.2.b amorem amori Chriſto qui rependant. 765.2.c quomodo is rependendus. 766.2.c

Amorrhæi inter ceteros Chananæos robore & ſæuitie eminebant. 271.2.b

Amos quando prophetarit, & quid prophetet. 33.1.a 253.2.a.c.255.1.c.2.a non eſt idem cum patre Iſaiæ. 253.1.a fuit Thecuites. ibid. fuit ruſticus, armentarius. ibid.c.254.1.d.322.2.c fuit Oſee coæuus. 253.2.a directè prophetat ad Iſraël, obiter quoque ad Iudam: vtrique captiuitatem prædicit ſed Iſraëlem promiſſione Meſſiæ conſolatur. 334.1.c 253.2.a percuſſus fuit ab Amaſia ſacerdote Bethel. 253.2.b vecte per tempora transfixus eſt in Bethel, ſed in Thecue expirauit. ibid. quæ cauſa martyrij eius. 254.1.a an per biennium tantùm prophetarit. 2.a quid nomen eius ſonet. 2.d.323.1.a paſtorali more loquitur. 257.1.b precibus auertit cladem ab Iſraël. 317.1.b.2.a.c. 318.1.a.2.c.d cur ei Amaſias ſuadeat vt è Bethel in Iudam tranſeat, & quibus argumentis. 321.2.d.& ſeqq. cur & quomodo ſe Prophetam eſſe neget. 322.2.b.c ab armentis ſubitò raptus eſt à Deo factuſq; Propheta. ibid.a quomodo ſe humiliando, à Deo exaltatus ſit. 323. 1.b victitabat ſycomoris. ibid. degebat in Bethel & prophetabat contra vitulos. 328.2.d

Amos Patriarcha Hieroſolym. quàm onus epiſcopatus exhorruerit. 825.1.b

S. Amphilochius ab angelis Iconij Epiſcopus eſt conſecratus. 2.b

Amphora eſt menſura capiens tres modios frumenti, decima pars ephi. 681.1.d qualis menſura Romanis eſſet. ibid. amphora quam vidit Zacharias, ſignificat menſuram peccatorum Iudæorum, puniendi eorumdem à Deo decretam. 2.a ad quos reſpiciat. ibid.c.d & ſeqq. quid ſignificet. 685.1.a.689.1.d 690.1.a.c tria portendit. 685.2.a ſignificatio penè eadem eſt cum libro volante. ibid.

Amri pater Achab rex Iſraël idololatriam ſæpè à Deo ſuccisam renouauit. 460.2.d

Anabaptiſtæ cur paruulos non baptizant ante vſum rationis. 396.2.b

Anachoretæ quâ ratione ſpiritum propheticum ſint adepti. 10.2.a vnde dicti ſint Aſcetæ. 365.1.a

Anates paluſtria alias in retia inducunt. 137.2.b

Anathemata impiorum & Beatorum quæ ſit differentia. 847.1.c

Ἀνατολὴ propriè de ortu ſolis dicitur. 661.1.d

Anaxagoras dixit ſolem eſſe lapidẽ ardentem. 827.1.b

Anaxarchus in pila tuſus quid tyranno reſpõderit. 174. 1.c

Ancillæ etiam Spiritum ſanctum accipiunt. 234.2.c

Andromeda fabula vnde ſit ſumpta. 373.1.b

Andronitis dicebatur pars domus viris deputata. 761. 1.b

Angelus Romæ gladium viſus eſt in vaginam recondere cùm ciuitas ad vitæ emendationem rediſſet, in inguinaria lue, 388.1.d angelus fortis Apocalypſ. cap.5. an ad litteram ſit Oſee Propheta. 50.2.b angelo quomodo præualuerit Iacob. 186.1.a.b angelus inter myrteta Zachariæ cur appareat. 639. 1.d.2.b.640 2.a.b.641.1.c quomodo myſticè inter myrteta ſtet. 639.2.c.d fuit hic S. Michaël. 642.1.c angelus in columna nubis & ignis caſtra Hebræorum deducens, quomodo vocetur equus. 559 2.b angelus cur aliquando in Script. vocetur Deus. 656.2.b angeli nomine cur dictus Aggæus & Iohan. Baptiſta. 612.2.d angelum malum an quiſque habeat, ei à Lucifero aſſignatum. 655.2.b angelus an Zachariæ loqueretur interiùs mentali imaginariâ inſpiratione. 642.1.d.2.a

Angeli quomodo loquuntur homini in phãtaſia. 25.2.a an non ſint in loco niſi per operationem 400.1.c in hominum cuſtodia nec merentur, nec demerentur. 451.2.b an adhuc incerti ſint de ſua ſalute & beatitudine. ibid.c ſunt Dei legati. 353.2.a quomlibet induere formam poſſunt. 639.2.d ſacerdotes ijs aſſimilantur varijs de cauſis. 809.1.c.& ſeqq. eorum munia ſunt tria, purgare, illuminare perficere. 2.b eorum eſt in ſanctitate perſeuerare. ibid.c inter eos verſatur ſacerdos. 659.2.b recreantur ſanctis ſermonibus. 600.1.a lucernis aſſimilantur. 669.1.a ſunt milites Dei, pro eoq; pugnant. 775. 2.d ſunt Dei miniſtri. 677.2.a eorum ſymbola ſunt ignis, lampades, ſtellæ, fulgura. ibid.b afflictis præſtò eſſe ſolent. 639.1.b poſſunt eſſe ſimul aduocati & iudices. 654.1.c ſæpè in templis vigilare conſpecti ſunt. 632.2.b cur vocentur oculi. 662.2.c Chriſto tum in paſſione, tum aliàs ſæpè miniſtrarunt 616.1.a eorum nulli incarnati fuère. 818.2.b eos an fuerit poſſibile carnem aſſumere. 789.1.b apparuère paſtoribus ea ipſa hora qua natus eſt Chriſtus. 615.2.c eorũ perſpicacitas & ſubtilitas. 576. 1.a eorum magna vis eſt in omnes reges. 45.1.d eorum conſpectus quàm olim eſſet terribilis. 2.a angeli quatuor tutores Ieruſalem & Iudææ, cur vocentur fabri. 1.a angeli ſeptem primarij tutores Eccleſiæ ſunt. 662.2.b d quando eorum Script. primùm meminerit. 663.1.a hi per ſeptem lampades, & ſeptem agni oculos repræſentãtur. 677.1.b.c angeli tutelares Iudæorum an per quatuor quadrigas denotentur. 691.2.a b angeli tutelares ſunt murus igneus Eccleſiæ & quorumlibet fidelium 648.2.a hi veriſimiliter exercent iudicium particulare cuiuſque. 758.2.d

Angulus metaphoricè vocatur princeps. 752.2.d anguli cur vocentur arces & munitiones. 590.2.a

Animam diuinitatis participem eſſe cõjucère veteres philoſophi. 26.1.c.d.27.1.d eius immortalitas. 298. 1.d triplici vinculo Deo colligatur. 73.1.a ſeparata à ſenſibus, fit apta ad impreſſiones Dei angelorum vel dæmonum recipiendas, ac per eas ad accipiendam notitiam futurorũ 26.2.b anima cuiuſq; eſt velut vrbs. 291.2.d eius quæ ſit lingua. 25.1.c virgo eſt conditione naturæ, quomodo fiat meretrix, & quomodo caſtitatem recuperet. 217.1.c deſerto creatore creaturas amans, adultera eſt. 90.2.d eius ſumma cum Deo vnio vnde ſequatur. 68.1.a.b anima fidelis allegoricè vinea eſt. 158.1.b.& ſeqq. 2.a 348.2.b quomodo ea colenda. 348.2.c & ſeqq. eſt domus & templum Chriſti: quæ

domus

domus huius partis. ibid.a eſt hortus, imò paradiſus Domini. 349.1.b quomodo ei vtique colendus. 2.a eſt turris gregis, & filia Sion, & Ophel. 429.2.b.c quomodo arida, ſqualens ſitiens dici queat. ibid.c amans Deum, fit ſpiritalis, angelica, diuina, & in Deum quodammodo tranſit. 153.2.d quomodo fiat ſponſa Dei. 81.1.d 812.2.d peccato fit domus diaboli. 292.2.a eius tunc miſeria & ſqualor. 217.1.c tunc eſt velut vrbs euerſa. 424.2.a item cloaca & latrina. 146.2.b anima pœnitens quomodo ad Deum reuertatur. 76.1.b & Deo tunc æquè grata eſt. 78 2.b anima arida non parit niſi monſtra & venena vitiorum. 74.2.a anima per antiphraſin aliquando ponitur pro cadauere. 626.1.c animæ vita eſt pietas quam tollit impietas. 687.1.d anima eſt tropologicè currus; & quinam eius equi. 556.1.d anima per virtutes & crimes expolienda. 664.2.b.797.2.c anima Chriſti quàm perfectè à Spiritu ſancto ornata, Verboq; adaptata ſit. 664.1 b anima ſancta allegoricè eſt terra deſiderabilis. 831.1.c in cælo perficietur. 529.2.a cælum eſt. 665.1.c ab angelis ſæpè viſitatur. 632.2.b eam decet ſanctitudo. ibid.c in ea non minùs Deus colitur, quàm in templo. 663.1.d in ea Deus præſens eſt & præſidet. 2 b in ea ſubſtantialiter Deus habitat. ibid.c dignè cum Deo conuerſetur. ibid. animæ beatæ ſanitas erit triplex. 839.2.c anima & caro tropologicè ſunt Iacob & Eſau. 352.2.d animas fornicantes qui conuertunt æmuli ſunt Oſee fornicariam ducentis. 57.2.c eas qui curant, periculo à Deo eximuntur. 383.2.d animæ diuerſis artibus à dæmone decipiuntur. 137.2.a eas conuertere volens Siren ſit oportet. 404.2.c animarum ad Chriſtum conuertendarum tempore Euangelij quanta futura copia. 347.2.c animas quales Chriſtus ad inferos deſcendens è Purgatorio liberarit. 200.2.d animæ peccantium ſunt plenæ mendacij. 498.2.c ſunt quaſi ficus in os diaboli cadentes. 504.1.a animas ante Chriſti mortem iuiſſe ad cælum docent Caluiniſtæ. 718.1.d

Animalia paruum habentia cor generoſa ſunt, quæ verò magnum timida. 2.1.c quæ eiuſdem generis ſunt, in periculo mortis congregantur. 98.1.c.782.1.c quomodo ab auctore naturæ cibum & potum ſibi congruum petant. 227.1.b animalia parua magnum Dei artificis ſunt artificium. 315.2.d animalia καρχαρόδοντα quæ ſint. 379.1.c animalia duo, in quorum medio cognoſcendum Chriſtum Propheta ait, quid ſint & quid ſignificent. 544.1.c & ſeqq. omnes animalium ſpecies quæ ſunt in terra, proportionaliter ſunt & in mari. 520.1.d

Anna mater Samuelis quàm ergo Deum grata extiterit. 155.2.b

Annas & Caiphas fuêre paſtores peruerſi. 748.1.c

Annulo ferreo olim vſi Romani, poſtea aureo. 493.1.e eo literas & teſtamenta obſignabat. 629.1.b in digito cur is geſtaretur. ibid. dabatur legatis miſſis ad exteras gentes, item victoribus & triumphantibus, ſed maximè amicis. ibid.e inter ſponſos erat ſignum mutui amoris. ibid.d eſt ſignum fidei coniugalis. ibid. priſcis habitus eſt ſymbolum prudentiæ. 2.a.37.2.d varij annuli tum magici, tum artificioſi recenſentur. 629.2.a.b

Annus in æſtatem & hiemem diuiditur. 461.2.d annum Hebræi vocant iamim, id eſt dies, cur. 92.2.d annus magnus quis Mathematicis ſit. 70.1.a annus ſeptimus Hebræis erat totus ſacer. 330.1.e annorum quibus Prophetæ prophetarunt ſubductio. 32.1.a.& ſeqq. anno lunari vtebantur Iudæi, is xi. diebus minor eſt anno ſolari. 603.2.b hi annum & menſes duplices habebant. ibid.a anno ſacro vtebantur ad res ſacras; quis primus eius menſis. 603.2.a.b.c.638.2.a 707.2 b profanus quando inciperet. 603.2.b annus ſæpè capitur pro clade inſigni quæ tali anno contigit. 542.1.b an tot anni futuri ſint poſt incarnationem Chriſti, quot ante eam præceſſere. 543.1.a anni 70. deſolationis templi & vrbis quando incipiant & finiantur. 603.1.d.643.1.b.c.2.a

Antichriſtus cur ſedem in Ieruſalem conſtituturus ſit. 107.1.d eum dabit Deus Iudæis & improbis in furore ſuo. 196.1.b ipſe aliquomodo vocari poteſt vermis vrens. 201.2.c colet Deum Maozim, id eſt fortitudinum. 524.2.d eum quomodo Chriſtus in fine ſæculi per plagas horrendas perditurus ſit. 689.2.b.555.2.a.781.2.c per tres annos cum dimidio Eccleſiam opprimet. 673.2.d an in Babylone regnum ſit inchoaturus. 689.1.a an illic naſciturus. ibid. eius typus fuit Nabuchodonoſor. ibid.b in Chriſtianos ſæuus, in Iudæos benignus futurus eſt. eius mors & ſcelera deſcribuntur. 748.1.d volet à ſuis vt numen adorari. 2.a.749.1.a eius qui fuerint apud Iudæos prodromi. 748.1.b eius perſecutio quàm grauis futura ſit. 770.1.d huius typus fuit Antiochi & Pharaonis perſecutio. 771.1.b ex monte Oliueti deturbabitur in tartara. 771.2.d.774.1.c Iudæis erit angelus teſtamenti. 689.2.c.820.2.a

Antiochia vrbs dicta Emath hebraicè. 305.1.c eius ſitus. 2.a cur ab Amos dicta Magna. ibi. qui eam condiderint. ibid. eadem vocatur nunc Antiochia, nunc Epiphania, nunc Reblata. ibid.b fuit terminus terræ ſanctæ ad Septemtrionem. ibid. eam Salomon validè communiuit: obtinuerunt eam deinde Syri. ibid.c poſtea ab Alexandro Magno occupata, & ab Antiocho illuſtrata eſt. ibid. quomodo ponatur aliquando intra fines Damaſci, ibid.d vrbes decem ſunt dictæ Antiochia. 306.1.b cur dicta Hebræis Chamai, & Chamma, id eſt ſol. ibid.d hæc poſtea, Neſtorij hæreſim amplexa, ingenti terræ motu concuſſa eſt. 256.2.b

Antiochus Epiphanes cur accipitris cognomen aſſumpſerit. 180.1.a dira à Deo morte punitus fuit. 261.2.b.607.2.c.753.2.a.781.1.d fratris filium regno paterno excluſit, hinc perpetua bella fuêre inter vtriuſque poſteros. 264.2.b eius perſecutio fuit modici temporis. 693.2.b

Antiochus Sedetes Iudæam vexans repentè diuinitus tactus fœdere inito receſſit. 753.2.b

Antipas Martyr teſtis fidelis Dei. 182.1.b

Antiſtites omnes Chriſto comparati parui ſunt, & vmbra dumtaxat. 605.2.c vide Prælati.

S. Antoninus corpore perquam fuit exiguus, monſtrum tamen memoriæ, doctrinæ, ſanctitatis. 675.1.c

M. Antonini Philoſophi Imp. in vxorijs adulterijs lenocinium. 54.2.d

S. Antonius, Deo vidente cum dæmonibus luctabatur. 597.1.b ſuos monuit, ſemper ſibi perſuaderent, illum diem vitæ vltimum fore. 586.1.a.847.1.d 444.1.b

S. Antonius de Padua omnes vitâ ſuâ ad perfectionem animabat. 12.1.d

Apellis hæretici blaſphemia de Prophetis priſcis. 5.2.a

Aphra verti poteſt, vt appellatiuum, ſignificans puluerem

rem, & vt proprium vrbis. 405.1.c.d. & ſeqq. tropologicè mortem denotat. 408.1.b

Aphroatis Eremitæ reſponſum ad Valentem Imp Arrianum. 278.1.c precibus locuſtas à cuiuſdam agro abegit. 213.1.b

Apim coluerunt Ægyptij, & Hebræi in Ægypto degentes, & in deſerto ſub forma vituli renouauit hunc Ieroboam rex. 154.2.c.160.2.c.164.1.d eius forma. 161.1.b

Apio viridi, ægri ſanantur piſces. 522.1.b

Apocalypſeôs prophetiæ multæ adhuc futuræ ſunt: eas particularibus euentibus accommodare, error eſt. 30 2.b

Apollinis & citharam & ſagittas tenentis quod ſit hieroglyphicum. 766.1.c

Apologus tres habet partes, μῦθον προμύθιον ἐπιμύθιον. 275.1.c apologis cur frequenter vtantur Prophetæ. 23.1.b

Apoſtatæ à fide vel Ordine ſunt onagri ſolitarij. 147.1.a

Apoſtoli an comederint carnes, & biberint vinum. 11.2.c ſunt teſtes Dei fideles. 181.2.d propter vnum Iudam tempeſtate iactati ſunt. 373.2.b cur Chriſto eunte ad paſſionem dormierint. ibid.d ſunt ſaluatores Iſraëlis, cur. 365.1.c ſunt vinitores vineæ Domini. 83.2.c eorum plerique è Nephthalim & Zabulon prognati. 64 1.d.65.2.b.719.2.b.720.1.c quomodo è Iudæa in Hiſpaniam myſticè excurrent, atque inde in Africam, &c. vt incolas Chriſto ſubijciant. 363.2.d gentes vicinas Iudææ Euangelio paulatim ſubegêre. 362.1 d figura eorum eſt Ionas miſſus in Niniuen ad prædicandum. 370.1.a quomodo ſunt velut leones. 448 2.b.c euangelium prædicantes, paſſim à varijs gentibus vrbibuſq; vicinis cogebantur, vt pari modo apud ſe euangelizarent. 348.1.a.b montibus muſtum dulciſſimum ſtillantibus comparantur. ibid.c ſunt velut paſtores & principes Eccleſiæ. 447.2.d quomodo ſint duces Iuda. 754.1.d 2.a igniti fuêre & ardentes. 2.a quibus inſtrumentis orbem conuerterint. 511.1.d.710.2.b ſunt patriarchæ noui teſtamenti. 721.2.a globis aſſimilantur. 722.1.b doctrinâ ſuâ mundum illuſtrarunt. 669.1.a quomodo verè Iudæi myſticè fuerint. 709.1.d quomodo familia & domus Dauid vocentur. 756.1.d verbo & opere prædicauerunt. 604.2.b arcubus comparantur. 719.2.b.720.1.c ſunt quaſi quadriga Chriſti. 694.1.b equis generoſis aſſimilantur. 556.1.a.732.2.a ſunt niues, nubes, venti, fulgura. 731.1.c.d fuêre viri portenti. 660.1.c per equos rufos myſticè repræſentantur. 692.2.a quomodo ſint myſticè filij Leui. 824.1.d ipſis Chriſtus ſubiecit omnes gentes. 652.1.c eorum fuga in paſſione Chriſti. 768.1.c eos Gratiam Chriſti fidei ſubiugaturos à Prophetis prædicitur. 720.2.a horum filij ſunt viri Apoſtolici & prædicatores. 594 2.d ipſis Deus iter difficultatum peruium velut fecit ad orbem Euangelio ſubijciendum. 559.2.d.736.1.b ipſis quomodo Chriſtus ſit comparatus. 670.2.b eorum ſermones ardentes fuêre quaſi lapides fundæ. 720.2.c eorum zelus & victoria. ibid.d fuerûnt quaſi grex electus à Deo. 721.1.b item lapides primarij & ſancti. ibid.e

Appion ab Homero euocato ab inferis quid petierit. 598.2.d

Apponi ad patres quid ſit. 98.1.d

Apum induſtria in paruo corpore. 1.2.d.2.1.c

Aqua ſi effundatur, nihil eius vaſi adhæret. 115.2.c aquæ pluuiæ quomodo dicantur in nubibus ligari. 109.2.a aquæ quomodo Ionam penetrarent. 381.1.a aqua eſt aër craſſior. 520.2.c ſymbolum eſt refrigerij. 718.2.a item populi copioſi. 493.2.c.494.2.b aquâ maris ſalſa quomodo piſces nutriri queant. 520.2.a aquâ expiationis apud Iudæos tollebatur omnis immunditia legalis. 764.1.b eſt hæc typus ſanguinis Chriſti. ibid.c aqua Virgo Romæ omnem aliam aquam refugit. 729.2.a aquæ vinæ vocantur fontanæ. 777.2 b aquæ ductus Iudæorum & Romanorum fuêre vt miracula. ibid.c

Aquilæ vulturinæ an clangant. 141.2.c earum vox quàm cæteris auibus terribilis. ibid. eæ in Script. non rarò aquilæ vocantur. 142.1.a aquila vera penè muta eſt, idq; ex animi magnitudine, quæ animæ affectus regere nouit. 141.2.d prædam vinom quærit. 142.1.a toto corpore depilatur, cùm ſeneſcit. 411.2.a an ſolo capite decaluetur. ibid.e cùm ei defluunt pennæ, infirma eſt, & ſe abſcondit. 1.b ipſo ſe depilans & renouans ſymbolum eſt pœnitentiæ. 2.d & peccatoris ac reſurgentium ad gloriam. 412.1.a aquilæm montibus an nidificent. 354.1.c ijs aſſimilantur ſapientes ſuperbi. ibid.d eas Chaldæi, & poſtea Romani, in vexillis præferebant. 516.2 b

Aquilifer Romanis vocabatur ipſe ſignifer. ibid.

Aquilo ſymbolicè eſt diabolus. 229.2.a Aquilo in Italia & Roma ſalutifer eſt. 547.2.a Aquilo & Auſter quid ſymbolicè denotent. 547.1.d.774.1.a d

Aquilonaris ille tyrannus, quem ſignificat Ioel venturum contra Ieruſalem, quis ſit. 229.1.a.c

Arabes latrocinijs erant infames. 515.1.c

Arabia Iudææ erat ad Auſtrum. 547.2.b eam Script. vocat nomine Æthiopiæ. 593.2.c eius flumina. ibid.d

Arabica interpretatio Bibliorum duplex eſt. 5.2.d

Aranearum quoddam genus, quod alios videndo cogit emori, alios flendo, deſiderio ſuorum. 295.2.d aranearum telas ſibi texit quibet peccator. 145.2.a

Arate Hebræis idem eſt quod operari & colere. 165.2.c

Arationem incipientes, ſolebant Gentiles ſacrificare dæmonibus, petentes fertilitatem. 149.2.b

Aratrum olim circum vrbem ædificandam ducebatur, & ei iam euerſæ idem inducebatur. 425.2.b

Arbaces rex Aſſyriorum poſt Sardanapalum. 390.1.b

Arbel quis locus, vel princeps, & vnde vrbs illa appellata. 169.1.a veriſimilius eſt, idem eſſe per craſin quod Ierobaal, id eſt Gedeon. ibid.c

in Arbitrio cuiuſque eſt, quamdiu viuit, vel bene agere vel malè. 178.1.c item ſalus vel damnatio. 847.1.a.

Arbor ſcientiæ boni & mali putatur fuiſſe ficus. 324.1.c arbores inciſæ in Braſilia dant potum. 75.1.b arbores amiſſa cortice exareſcunt. 216.2.a

Arca teſtamenti Eccleſiæ triumphantis typum geſſit. 3.250.2.c ei quaſi curru bellico gloriæ ſuæ Cherubinis ſtipatus Deus inſidebat. 555.2.c erat hæc velut quadriga. ibid. vocatur gloria populi Iſraël. 649.1.a non fuit in ſecundo templo, ſed ad eius imitationem effecta alia. 611.1.b

Arcana Dei indicta non ſunt ſcrutanda. 510.2.a

Arces nidi ſunt tyrannorum. 354.2.a

Archi-

Architecti libellâ cur vtantur. 644.1.d

Arcturus quæ ſit ſtella, eſt ſtella ingens in ſidere Bootis poſt caudam vrſæ maioris. 293.2.a *quando oriatur; ſuo ortu & occaſu grandines & procellas ciet.* ibid. b.c *cui Eccleſia comparatur.* 294.1.d

Arcus doloſus quis dicatur, & quomodo efformetur. 140.1.a *arcus magni pedibus intenduntur.* 719.2.d

Areopagitæ iudices noctu cur iudicarent. 811.1.a

Argenteus olim fuit medium ſicli, & duplum denarij. 744.1.c

Argentum omne Dei quomodo ſit. 620.1.c.d

Arietem agentes latebant ſub teſtudine; eius forma. 493.1.d

Arimazis ſuperba ad Alexandrum Magnum reſponſio. 354.1.b

Ariſtippus Philoſophus aulas regum ſectabatur. 570.2.d

Ariſtobulus Simonis Machabæi filius Tyrum expugnauit. 712.2.d *cum Hyrcano de pontificatu decertans cauſa fuit cur Iudæi à Pompeio ſubacti ſint.* 739.1.b.747.1.b

Arma hoſtium bello capta ſuſpendi ſolent Deo, vt illi victoria accepta referatur. 431.2.c

Armenia Hebræis dicitur Aram *vel* Harmon *ab Aram filio Sem: in eius montibus primùm quieuit arca Noë; eſt prouincijs omnibus excelſior.* 283.2.b.c

Armenta ſunt maiora animalia, & vnde vox ipſa formetur. 322.2.c

Armus dexter victimæ pacificæ ſacerdoti cedebat, quid hoc tropologicè declararet. 807.1.a

Arrius Chriſti diuinitatem & æternitatem negabat. 442.2.c *eius ſchiſma cæleſti prodigio prænotatum.* 773.1.c *ſuccisus eſt à Concilio Niceno.* 646.2.b *eius feralis mors.* 781.2.b

in Arrij Philoſophi profeſſoris Alexandrini gratiam Alexandriæ victæ pepercit Auguſtus. 501.2.d

Artaxerxes ad templum Hieroſol. ſumptus & oblationes miſit. 700.1.c

Artaxerxes Longimanus an fuerit Darius, ſub quo prophetauit Aggæus. 602.2.b.c *ſextus Perſarum rex fuit.* ibid.c

Artes mechanicæ etiam Dei dona ſunt. 615.1.a

Aſa rex Iuda millionem Æthiopum cecidit, & an huius victoriæ meminerit Abdias. 343.2.a

Aſarhaddon rex Aſſyriorum an fuerit Sardanapalus. 390.1.a.487.1.a *victus eſt à Merodach Baladan ſuisq́, vltimus Aſſyriorum rex.* 488.2.b *ſobolem regni ſucceſſorem non reliquit.* 484.1.c

Aſcalon à Ionatha Machabæo incenſa, poſtea reædificata fuit, illic natus Herodes Magnus; hodie Saracenorum propugnaculum eſt. 713.1.b *quàm Aſcalonitæ infideles, Chriſtianis olim infenſi fuerunt.* ibid.c

Aſcendere *Hebræis idem eſt quod ire, pergere.* 245.2.a *eſt verbum militare & forenſe.* ibid. Aſcendere *capitur interdum pro creſcere.* 69.2.d

Aſcenſio Dei quæ dicatur. 340.2.d *aſcenſus cur dicatur tranſitus à gentiliſmo & iudaiſmo.* 69.2.b

Aſia minor olim paradiſus, iam multis in locis inculta ſqualet. 323.2.c

Aſina typus eſt Iudæorum oneri legis aſſuetorum. 716.2.d *item animæ mitis & humilis.* ibid. *ſuper aſinam Chriſtus ſedit in ſuo triumpho, non aſinum.* ibid. *ſedit ſuper aſinam & pullum ſucceſſiuè.* ibid.c

Aſini in Palæſtina equis pares ſunt velocitate, & eodem officia præſtant quæ equi & muli. ibid.a *aſinus aſinâ eſt in remiſſione operis deterior.* ibid.b *aſinus & bos à quo adducta in ſtabulum in quo Chriſtus natus eſt.* 544.2.d *aſinus denotat laſciuos, guloſos, pigros.* 546.1.d

Aſpicere *aliquando ſumitur pro delectari.* 430.2.d

Aſpiratio Hebræa H. ſæpe per A. vertitur. 218.2.c

Aſpirationes quædam piæ ad Ieſum per diem vſurpandæ. 620.1.a

Aſſuerus habebat ſeptem principes ſibi aſtantes. 647.2.a *Aſſuerus & Cyaxares an idem ſit rex.* 487.1.c *Aſſuerus idem eſt qui Darius; erat hoc commune Perſarum nomen.* 639.2.c

Aſſyrij ſub ſpecie locuſtarum, aliquando Prophetis demonſtrati. 315.2.c *eorum auis cur dicatur columba.* 180.1.c *cæleſtem vindictam Sennacherib quomodo expreſſerint.* 147.2.d *cur Aſſyrij vocabantur quiuis potentes tyranni, ſiue Græci eſſent, ſiue Perſæ.* 434.1.d.446.2.c *ſignificant quoque quoslibet hoſtes Eccleſiæ, item dæmones.* 434.1.d.446.2.c.447.1.b *eos intelligit Michæas per filiam latronis & latrones.* 433.1.a *cur equis rufis comparentur.* 693.2.b *cur ſpinis.* 483.1.a *cur comparentur leonibus.* 496.2.b *cur columbam colerent.* 588.1.b *reſpectu Iudææ ad Aquilonem ſiti ſunt.* 584.2.c *eorum reges varij poſt Sardanapalum recenſentur.* 473.1.b *eorum monarchia quot annis ſteterit.* 489.1.d *ſub Babylonijs ſæpè ab hiſtoricis promiſcuè capiuntur.* 467.1.b

Aſtomi an halitu & odore attracto ſolum viuant. 520.2.b

Ἀστέρες dicuntur quaſi ἀστερπὴ, id eſt fulgur. 557.1.b

Aſtronomici annuli ad quid formentur. 629.2.c

Aſtyages filius Cyaxaris regnauit poſt patrem in Media. 189.1.c *& quando.* ibid.a.b

Atargatis dea erat conflata ex muliere & piſce: vnde id nomen deriuetur, quomodo coleretur. 524.2.b

Ate Dea è cælo deturbata, in terra hominibus nocet. 551.2.a

S. Athanaſius, quaſi Atlas Eccleſiæ, vnus ſtetit pro fide contra Arrianos. 181.2.d.646.2.b *modico flexu vocis faciebat ſonare lectionem pſalmi.* 299.2.a *epiſcopatum renuens, à Deo ad eum vocatus, eum acceptauit.* 372.2.a.825.1.a

Athei putant animam eſſe mortalem. 298.1.d

Athenienſes magiſtratus ſorte creabant. 374.2.b

Athletæ cur ſe vngerent oleo & luto. 532.1.a

Atra omnia videntur mœſtis & pauidis. 247.1.b

Attacus vel attelabus eſt locuſta alis veſtiri incipiens; 221.1.a.501.1.b

Attributa omnia in Deo habent verum eſſe, in creaturis vmbram eſſendi tantùm. 314.2.a *attributa Dei quindecim nobis imitanda ſunt.* 225.1.a *& ſeqq.*

Auari cuiuſdam mortui cor in arca nummaria repertum. 138.1.c.575.1.b *auarus dicitur quaſi auidus æris.* 337.1.b *quomodo ſe ad Deum conuertet.* 202.2.b *eſt velut doloſus mercator.* 189.1.a *auarus mille habet artes rapiendi opes aliorum, & quidem occultè.* 326.2.a *inferno eſt ſimilis, cur.* 338.2.d *item inſanienti.* 339.1.a *fidem & gratiam perdit.* ibid. *quod auide congeſſit, heres luxurioſus ſæpè prodigit.* ibid.b *eius oculi, aures & pedes quales ſint.* ibid.d. *aurum ſuum facit idolum.* 144.2.a *perpetuò ſomniat de ſua pecunia.* 337.1.c *iuſto Dei iudicio penuria punitur.* 330.2.d *ei Deus dat opes ad ſupplicium cupiditatis.* 620.2.d

Auaritia & luxuria ſunt duæ filiæ diaboli & inſatiabiles.

biles. 133 1.c illa idolorum eſt ſeruitus. 144.2.a 337.1.c.575.1.a per æruginem deſignatur. 214 2.d.239.1.a eius ſymbolum eſt dipſas ſerpens. 338.1.c auaritia in capite eſſe quomodo intelligatur. 337.1.b ex ea manant omnia mala Eccleſiæ. ibid.d ipſa duriora iubet quàm Chriſtus. 338.2.a aliæ eius & auarorum proprietates è SS. Patribus afferuntur. ibid.& ſeqq. eſt bonorum ariditas offuſorum. 339.1.a militat diabolo. ibid. b hominem auulis, auribus, pedibus truncat. ibid. comparatur hydræ, Briareo centimano, & Scyllæ omnia ſorbenti. ibid c tam animæ auari, quam corpori proximi lethale ſæpè vulnus infligit. 338. 1.b cur vocetur ignis. 460.1.a auaritia mala quæ dicatur à Propheta. 532 2.d.& ſeqq. quæ auaritia bona ſit. ibid.d auaritiæ quanta ſit vis. 533.1.b inſtar vini inebriat hominem. 530.2.c aſsimilatur amphoræ quam vidit Zacharias, hanc ſuperbia & inanis gloria in altum leuant. 690.1.c & ſeqq. eius pœna congrua eſt egeſtas: 806.1.d

Αὐχμώδης quatuor diuerſa ſignificat. 428.1.a

Auctor alicuius rei, in Script. quis eſſe dicatur. 29.2.a auctor cur in Prophetas hunc commentarium ſcripſerit. 5.2.c eius breuitas. 6.2 d eius in Scripturis voluitandis aſsiduitas. 16 1.d Deo, ſi quid in eis poteſt, acceptum refert. 2.a.b

Auerruncus quis Deus Gentilibus eſſet. 596.2.c

Auerruncare idem eſt quod auertere. ibid.b

Aues ouis aut pullis ſublatis è nidi loco fugiunt. 137. 1.a aues paleutriæ quæ. 2.b auis Ægypti eſt ibis vel accipiter, cur. 179.2.b aues aliquæ volant in aëre, & natant in aqua. 521.1.b angeli, ſymbolicè aues cur dicantur. ibid.c aues penè omnes cum ſole occidente dormiunt, cum oriente canere incipiunt. 838.2.c

S. Auguſtinus quàm difficulter ſe à concubinatu expedierit. 167.1.c quomodo eum & amaſiarum conſuetudinem tandem diſcuſſerit. 419.1.b inimicus fuit dicacitatis menſalis. 483.1.c

Auguſti Imp. obitus. 20.1.a moriens Romam reliquit marmoream. 406.1.b eius libidines imitatæ ſunt duæ Iuliæ filia & neptis. 105.2.d eius oſſa legerunt primores equeſtris ordinis. 331.1.b ægrè tulit Romanos palliatos incedere. 571.1.b quibus de cauſis pepercerit Alexandriæ. 501.2.d Græcorum in Ægypto monarchiam extinxit. 695.1.c vidit virginem Deiparam infantem vlnis geſtantem; cur puero Hebræo naſcituro aram in Capitolio erexerit. 616.1 b an iam templum ter clauſerit. ibid.d cur amplius Dominus noluerit nominari. 2.d.86.1.d factus orbis monarcha, Chriſti fuit prænuntius. 717.2.a

Aurelianus Imp. quomodo Romam auxerit. 389.1.b

Auris corporis in Scriptura ſignificat aurem mentis putà voluntatem. 18.2.a

Aurora comparatur Chriſti ortui tum diuinus, tum humanus. 122.2.d

Aurugo quod vitium ſegetum ſit. 286.1.b.c.627.1.d vide Rubigo.

Aurum eſt oculus hominis tyrannus. 189.1.c eo expugnantur omnia. 173.2.a aurum infectum quid dicatur, quid factum, quid ſignatum. 762.2.a expurgatur per plumbum, non per ſtannum. 676. 1.c aurum eſt auari idolum, & cur. 575.1.a defodiebant id Babytaceni. 495.1.b quando primum Romam inuectum. ibid.d cur palleat. ibid. in Vtopia Mori non æſtimatur. 2.c auri quantum Dauid filio pro templi fabrica reliquerit. 624 1.d id Cornel. in Proph. Min.

omne diſperijt vel incendio, vel rapinâ Chaldæorum. ibid.

Auſter vnde hebraicè dicatur Theman. 547.1.c cur dextera pars mundi vocetur: ſymbolum eſt felicitatis & bonorum. ibid d in Italia noxius & peſtifer eſt. 2.a myſticè quid ſit. ibid.d. eſt ventus vitalis, calidus & fœcundus. ibid.

Auſtralium prouinciarum conuerſio ad Chriſtum, in Scriptura prædicta eſt. 363.2 d

Autumnus tempus fructuum eſt. 461.2 d

Azael rex Syriæ Iſraelitas vectos ferreis plauſtris triturauit. 260.2 a.c

Azoti tempore Chriſti habitarunt Iudæi. 714.1.b

BAal, Baalim, Bel, Bal, Belus, erat Iupiter Belus, primus Deus Chaldæorum. 76.2.b.86.1.b

Baal hebraicè quid ſignificet. 77.2.d

Baal pharaſim quis ſit locus. 102.1.b

Babylon à Nemrod, non à Nabuchodonoſore, condita. 29.2.a quantæ olim fuerit magnitudinis. 386. 2.c quando à Dario Hyſtaſpis expugnata. 649. 2.c quomodo ea expugnatio peracta. ibid d eius ſtructuræ quomodo & cur ſuperbiret Nabuchodonoſor. 533 1.a.b ipſa ſedes idololatriæ & impietatis eſt. 684.2.c.d.689.1.c.d

Babylonij cur in bello veſtibus rubris vterentur. 693. 1.d eos ſubactos cur Xerxes iuſſerit voluptatibus indulgere. 102.2.c

Babytaceni aurum defodiebant, ne cui eſſet noxæ. 495. 2.b

Bacchanalibus graſſatur impietas: hinc eo tempore Dei indignatio precibus auertenda. 690.1.a.b hæc flagellantur. 752.2.d

Bacchus vites inueniens eſt noſter Noë. 372.1.c

Baculo diuinatorio diuinabant veteres. 104.2.a

Balaam quid ſuaſerit regi Balac ad perniciem Iſraelis. 454.2.a.b

Balena non fuit cetus qui Ionam deuorauit. 378.1.b

Balſaſar à Cyro cæſus factus eſt fabula omnibus gentibus. 531.2.d

Baptiſmus an ſit fons patens domui Dauid. 762.2.c paruulos iuſtificat ex opere operato. 366.2.b

Baptizatis olim mox à baptiſmo dabatur Eucharistia. 729.2.a quamdiu is mos durarit. ibid.c

S. Barbara in tormentis, ſemper Deo fiſa eſt. 588.2 a

Barbari etiam ſymbolis in ſcientijs ſunt vſi. 6.2.b

Barthocebas fuit ſtultus Iudæorum paſtor. 748.1.c

Barlaam Eremita non alios vitæ annos computabat. quàm quos Deo dedicaſſet. 606.2.c

Baſilica quid propriè diceretur. 322.1.b 493.2.d

S. Baſilius in eremo orationi & ſacrarum Litterarum ſtudio vacauit. 80.2 b

S. Bauo quomodo dæmonem tentantem confuderit. 657.1.a

Beati perpetuò laudant Deum. 251.1.c an linguâ Hebraâ. 593.2.b eorum gaudia in cœlo erunt æterna. 444.1.b ibi ſeruiunt Deo labio vno electo. 593.2.a quos Deo ibi hymnos concinant. 564. 2.a ſunt peculium Dei. 833.1.d.834.2.b ſunt de gloria ſecuri, nihil mali ſentiunt. 834.2.c.299. 1.a in die iudicij cur optabunt egredi cælo. 653. 1.a ſunt anathema miſericordiæ & gloriæ diuinæ. 847.1.c quibus nominibus Deum aſsiduè laudent. 794.2.c ſtupent eius gloriam ſilendo. 537. 2.a quomodo ſaliant, & quo ſenſu. 841.1.b.c eorum chori & choreæ. ibid.c quomodo impios ſint conculcaturi. 2.c

Beatitudo eſt noſſe Deum. 97.1.b beatitudo noſtra

conſiſtit in viſione Dei. 24.2.b

Bedæ an ſit liber de Diminutione mortis & vitæ. 375.1.a

Beelphegor colebatur fornicando iuxta eius idolum. 270 2.b

Beeri pater Oſee, an idem cum Beera principe tribus Ruben. 51.1.c

Belgij prænunciarum præcipuarum elogia. 406.1.c

Bella perpetua cur fuerint inter Syros & Iſraelitas. 260.2.a item inter Moabitas & Ammonitas. 268.1.a bellorum ſtrages ſæpè præeunt locuſtæ, bruchi & erucæ. 213.2.b quod belli ſignum priſcis Romanis erat. 328.2.a belli capti quaſi mancipia detundebantur. 411.1.a bellum ſanctificare quid ſit literaliter & tropologicè. 244.2.b.c bellum ſanctum quod dicatur. 151.1.b

Belomantia vtebantur veteres. 104.2.b

Belus cur vocetur ſagena Nabuchodonoſoris. 524.2.b is erat Deus Chaldæorum. ibid.c

Benadad commune nomen regum Syriæ à primo eius rege Adad. 261.2.d

Benedictini monachi ob nimias opes à primæua ſanctitate deciderunt. 81.2.c

Benedictio Abrahæ & Iſraëli promiſſa pertinet ad eos omnes qui credunt in Chriſtum. 66.1.a quæ de benedicendis in eo omnibus gentibus, impleta eſt in Chriſto. 628.2.c benedictio religioſæ vitæ quæ ſit. 632.2.b benedictionis nomine vocatur imber copioſus. 830.1.d benedictio & bona dantur à Deo pijs. 626.2.d

Benedictus Papa Henrico Imper. Romam ingreſſo pomum aureum cruce aureâ deſuper eminente dono dedit. 326.2.d

Beneficentia de inimicis amicos facit. 741.1.d propria Prælatorum & principum virtus eſt. 2.c

Beneficijs trahuntur homines. 172.2.a in Beneficijs Eccleſiaſticis dandis illicita ſors eſt. 376.2.a beneficia Dei quam à nobis gratiarum actionem exigant. 564.2.d

Beniamin tribus cum Iuda in vnam rempubl. & Eccleſiam coaluit poſtea. 652.2.b

Benignitas Dei in peccatores. 224.1.c

S. Bernardus orando S. Scripturam intellexit. 15.1.b tenet ad Ieſum ſuſpiria. 619.2.a

Berſabee erat terræ ſanctæ terminus ad meridiem, vnde dicta ſit: ponitur inter vrbes Iuda: eius deſcriptio. 292.1.b.c

Beſtiarum ſit raritas vaſtatis vrbibus & locis. 568.1.b beſtijs varijs aſſimilantur vitia, & ijs dediti. 165.1.d etiam beſtiæ ad Deum clamant. 391.1.a vide Feræ, Bruta.

Bethaet ſel accipi poteſt Primò, vt nomen proprium loci; Secundò, vt appellatiuum, ſignificans domus vicina. 407.1.c

Bethauen vocantur decem tribus ſchiſmaticæ. 4.1.c ignobilis vrbs Iudææ fuit. 107.2.a ita vocatur Bethel per antiphraſin. ibid b

Bethel fuit vrbs celebris primò ſanctitate, poſtea idololatriâ. 107.2.a.70c.2 a in ea Ieroboam poſuit vitulos aureos: primo dicta eſt Luza, ſed à Iacob dicta Bethel. ibid. 334.1.a.b à Prophetis per antiphraſin dicitur Bethauen id eſt domus iniquitatis, vel nihili. 107.2.b erat in tribu Beniamin. ibid. quomodo tropologicè Bethel fiat Bethauen. ibid.c ibi reges Iſrael commune regni ſui fanum erexerunt. 334.1.b hinc hoc nomine vocantur decem tribus. 4.1.c

Bethlehem, id eſt domus panis, vnde dicta. 434.2.b.c eius ſitus & amœnitas. ibid.b.d tempore Moſis necdum Bethlehem vocabatur, cur verò ita in Geneſi nominetur. ibid.c iuxta eam eſt ſpelunca in qua natus eſt Chriſtus. ibid.d erat reſpectu Ieruſalem quaſi ruralis pagus. 435.1.a.b cur dicta Ephrata prius. ibid.d quatuor habuit nomina. ibid.d erat duplex Bethlehem, vna in Iuda, altera in tribu Zabulon. ibid. quomodo minima ſit, & non minima. 2.d quare à Propheta dicatur paruulus es, maſculinè, non paruula femininè. 436.1.d 2.a.c quomodo ſit parua in millibus vel principibus Iuda. 437.1.b.c eius ciues multi illuſtres recenſentur. 438.2.c.d ipſa fuit regiæ ſtirpis ſeminarium. ibid.d in ea Samuel vnxit Dauidem in regem. ibid. vnde vocetur ciuitas Dauid. ibid. & 435.2 a eſt totius terræ horreum, quia in ea natus panis mundi. 439.1.d eius gloria & maieſtas ex hoc ſuo ciue. ibid. SS. Patres eam miris laudibus celebrant. 2.a. & ſeqq. in Bethlehem apparuit ſtella ſteteq; apparens Magis. 440.1.d eſt mundi oriens, & orbis metropolis. ibid. eam Hadrianus Imp. profanauit erecto ibidem Adonidis ſimulacro. 2.a poſtea erexit ibi Helena Imp. baſilicam, & eius deſcriptio. ibid.b.c eius ſchemata ſunt templa Chriſtianorum. 441.1.c quomodo omnes nos fieri poſſimus Bethlehem. 2.a eſt ad Auſtrum reſpectu Ieruſalem, in ea naſciturus prædicitur Chriſtus. 547.2.d

Bethlehem princeps oppido Bethlehem nomen quâ occaſione impoſuerit; eius ſtirps numeroſa. 434.2.c

Bethen & Bethauen idem eſt. 114.2.b

Bethulia ſita erat è regione maris Tiberiadis. 229.1.c

Betis Gazæ præfectus, ab Alexandro, vrbe expugnata, circa vrbem raptari iuſſus eſt. 713.1.c

Bezeta erat noua vrbs & extima Ieruſalem. 780.1.d

Bias quid reſponderit ſceleratis Deos in tempeſtate inuocantibus. 374.1.d

Bibacitas nonnullorum. 535.2.b

Bibere in Scriptura dupliciter ſumitur. 358.2.d

Biblia ſunt liber ſacerdotalis. 808.2.c eorum interpretatio LXX. interpretum Alexandriæ procurante Ptolemæo rege adornata eſt. 502.1.b

Bibliotheca Alexandrina quot librorum millia habuerit à quo inſtituta & aucta. ibid.

Biſarionis monachi miſericordia. 126.2.d

Bona Eccleſiarum non ſunt in laicorum vſus impendenda. 337.2.c è bonis damnatorum ſacrificabant Gentiles. 271.1.c bona præſentis ſæculi lenta ſunt & ſenſu paruulos oblectant; ſapientibus autem cæleſtia, contemptibilia ſunt. 326.1.d vix vno die durant. 395.1.a ea ſæpè Deus dat hoſtibus ſuis, negat amicis. 511.1.d ad bona temporalia Iacob dilectus fuit præ Eſau. 793.1.b quæ bona nobis præſtet & præſtiterit Ieſus. 562.2.a bonorum ſpiritualium quanta futura copia tempore Euangelij. 347.2.c quæ ſint bona ſpiritualia Eccleſiæ & animæ ſanctæ, quæ peccando ipſa amittit. 220.2.a

Bonum Hebræi vocant id, quod proſperum & iucundum eſt. 413.2.c.415.1.c item pro conſolatorio. 644.1.a omne bonum noſtrum à Deo pendet. 457.2.b bonum omne omnium creaturarum in Deo totum collectum eſt in ſimplicem vnitatem. 63.2.a qui bonum operantur obtinent gloriam, & quæſtum ſordidum, ventum ſeminant, & turbinem metunt. 145.2.b ſummum bonum, ſummè eſt beneficum. 125.2.1.d bonum orbis eſt Ieſus & Maria. 435.1.b bonum ſummum quas conditiones habeat. 588.2.b bonum oritur ex integra

cauſa. 626.2.a

S.Bonifacij de presbyteris ſui æui ſententia. 824.2.b

Bonoſi Imp. vinoſitas. 104.1.b

Bonus vir eſt velut lex viua. 147.2.c *bonus ſæpè capitur pro ſuaui & miti.* 464.2.a *bona verba & ſermones ſunt velut flores animæ ſanctæ.* 349.1.a

Bonzij ſacerdotes Iaponiorum, ſuis ſcelerum omnium immunitatem ſpondent. 100.2.a

Borith herba ſullonum vbi creſcat, & quis eius vſus. 823.1.

Bos iugo aſſuetus ſignificat Iudæos legi ſubditos. 546.1.c *& ſua indole ſtupidos, obſtinatos, ſæuos.* 546.2.d *boues in calidis regionibus communiter ſunt ruſi.* 639.1.a *inter bouem & aſinum in præſepio reclinatus eſt Chriſtus.* 544.2.b *bobus in Paleſtina triturant.* 164.2.a *& hi de granis pabulum capiunt. ibid.* vide *Triturare.*

Boſphorus eſt terminus Græciæ & Thraciæ. 362.2.d *cur hebraicè dicatur* Sepharad. *ibid. eſt propriè anguſtum mare, quod à bobus tranari poteſt.* 363.1.a.364.1.a *eſt duplex, vnus in Propontide, alter Cimmerius.* 636.1.a *an eóuſque relegati ſint Iudæi. ibid.b.d. Boſphori Cimmerij quæ latitudo.* 2.a *Boſphorus Hiſpanicus eſt fretum Herculeum. ibid. Boſphorus item commune nomen eſt, & in genere omnem anguſtiam maris denotat.* 364.1.a

Boſra vrbs Idumææ, vnde dicatur; eſt & alia Boſra in Arabia, & tertia in Moab. 266.1.a

Brabantiæ vrbium præcipuarum epitome. 406.1.c

Brachia hominis ſunt velut alæ. 521.1.b *brachium proijcere eſt Oratorum.* 807.1.b

Braſiliæ quis ſit potus. 75.1.a

S. Brictius S. Martino aduerſarius initio, poſtea ei in epiſcopatu ſucceſſit. 744.2.c

S.Brigitta aſſiduè paſſionem Domini recolebat. 759.2.c

Βρύχω quid propriè ſignificet. 230.1.a

Bruchus hebraicè dicitur ligurio, quòd herbas lingat, & comeſtor. 210.2.c *quale animal ſit bruchus. ibid.d eſt parua locuſta ſiue pullus locuſtæ.* 211.1.a *minima germina quæque vſque ad radices ſtirpitus depaſcitur. ibid. b bruchus ſemper penè iungitur cum locuſta, quaſi proles cum matre. ibid. vox bruchus vnde formetur. ibid.d eius forma. ibid. &* 2.a *nomen bruchi ſubinde extenditur ad alias locuſtarum ſpecies.* 2.b *quare vocetur aculeatus. ibid.b.d ſignificat minimam locuſtæ ſpeciem, cùm ceteræ ſpecies omnes enumerantur; cùm verò illæ ſubticentur, pro illis ſubſtituitur. ibid. d*

S. Brunonis conuerſionis occaſio. 185.2.c

Brutis ſimiles ſunt qui de peccatis non ingemiſcunt, & ſi quid ventri deſit, dolent. 220.2.c *bruta phantaſiæ inſtinctum ſequuntur quaſi legem naturæ ſibi inditam.* 340.1.b *quomodo & cur ieiunent, in publica pœnitentia.* 390.2.b

Bruxellenſis foſſæ Antuerpiam vſque commoditas. 778.1.a

Bubali in Iudæa erant indomiti; in Italia verò ſubiugales ſiunt. 312.1.c

Buccina differt à tuba. 114.1.c

Bucephalus fuit equus Alexandri Magni, an fuerit ruſus, vnde dictus. 639.1.a *eius deſcriptio.* 752.2.a

Bucolica, ſunt carmina ruralia paſtorum. 322.2.c

Bulla eſt cordis ſymbolum: cur eam nobiles in pectore geſtarent, vnde dicatur. 138.1.b

Buxus olim ſeruiebat ſcribentibus. 527.2.b

Byblus vrbs ad Libanum ſita, fert vinum præſtantiſſimum dictum Byblinum. 206.2 b

C*Adauer contactum olim omnia tangentia polluebat.* 626.1.c *cadauera comburebant Hebræi, Græci & Romani: hac de re diuerſæ ſapientum fuere ſententiæ.* 310.1.d *Chriſtiani cur ea ſepeliant in terra.* 2.b *idem etiam ſecere Iudæi, regum verò corpora cremabant, tur: at Iſraelitæ plebeiorum oſſa cremabant. ibid.c*

S.Cæcilia Martyr quàm ſollicitè cum angelo Cuſtode & Deo ambularit. 458.1.b *api confertur. ibid. parua corpore extitit.* 675.1.c

Cæleſtis gloriæ iucunditas. 250.1.b.2.b *eius typus fuit Setim.* 1.d. *& ſeqq. eius deſcriptio.* 833.2.d

Cæli quomodo à Deo exaudiantur. 88.1.d *& quomodo id myſticè fiat.* 89.1.b *cælum quomodo in die iudicij commouendum.* 247.2.d *cælum empyreum cur dicatur confeſſio & laus Dei.* 251.1.c *cur Ieruſalem. ibid. cælum dicitur quaſi cælatum ſtellis.* 665.1.b *eſt templum Dei, in quo habitat.* 536.2.c *cæli commotio quæ facta naſcente Chriſto.* 615.2.c *cæli & ſtellarum nulla vis eſt ad danda & tollenda regna.* 552.1.b *cælum quomodo claudi dicant Hebræi.* 830.1.c *cælum cur vocetur ſymbolicè mons vmbroſus, & Pharan, id eſt os videntis.* 540.1.c

Cæſariem Gentiles in funere tondebant, cur. 411.1.b

Calamitas opportuna eſt ad audiendum verbum Dei. 638.2.b *calamitas publica ieiunio auertitur.* 702.1.a

Calami candelabri cur vocentur roſtra. 678.2.d *eorum deſcriptio.* 667.1.b

Calcei immiſſione olim capiebatur poſſeſſio. 346.2.d

Caleb ex Ephrata vxore primogenitum habuit Bethlehem. 435.1.c

Caligulæ Imp. crudelitas. 261.1.b *Iouem ad duellum prouocauit.* 287.2.a *inter auri aceruos ſubinde volutabatur.* 338.1.b *quàm in nobiles Romanos iniurius fuerit.* 433.1.b

Calipha Mahometanorum pontifex Babylone inter auri aceruos volutans fame interijt. 338.1.b

Calix voluptatis in calicem fellis tranſit. 369.2.a *calicum certamen in conuiuijs quod ſit.* 535.2.b

Callimachus ſtatuarius cur dictus κακιζότεχνος. 668.1.d

Calor quid conferat ad aliquid componendum & corrumpendum. 27.1.b *facit nobiles & pugnaces.* 502.2.c

Caluariæ mons eſt pars montis Moria. 705.1.d *olim erat extra Ieruſalem ad Occaſum, iam intra vrbem eſt.* 772.1.c *iuxta eum Titus vrbem obſedit.* 2.d

Caluini blaſphemia in Habacuc Prophetam. 519.2.a *eius paralogiſmus.* 626.2.a *negat limbum patrum.* 718.1.c *eius feralis mors.* 781.2.c *eius placita meræ inſaniæ ſunt.* 279.1.b

Caluiniſmus in publicum ciuitatum ac prouinciarum graſſatur incendium. 185.1.b

Caluitium erat Iudæis ſignum maximi luctus. 333.2.d 410.2.d *eſt propriè capitis.* 411.2.c

Calumnia Hebræis eſt oppreſſio à quocumque vim aut iniuriam faciente. 116.1.b

Cambyſes, Amaſis regis Ægypti iam defuncti cadauer effodi & flagris cædi iuſſit. 268.1.b *Cambyſes & Magi Perſarum reges templi fabricam impedire volentes monti magno comparantur.* 671.1.c

Campanæ ſunt propriæ Chriſtianorum; hæ initio fuere minores, pace Eccleſiæ reddita, paulatim grandiores factæ: vnde dictæ. 226.2.a

in Canarijs inſulis quomodo trituretur. 162.2 a.431.1.d

Canathus fons apud Argiuos fabuloſus Iunonem quotannis

tannis virginem reddere ferebatur. 728.2.a

Candelabrum quod Zacharias vidit, non erat idem cum Moſaico. 666.2.a *erat vnum è tribus præcipuis vaſis templi. ibid.* *ipſum deſcribitur. ibid. c.d. & ſeqq.* 678.1.d 2.a.679.1.a *erat octocalamum.* 667.1.a *eius lucernæ, calami, infuſoria. ibid.b.c.d* *quid per ipſum repræſentetur.* 668.1.d *& ſeqq.* *propriè repræſentat Deum eiuſq́; prouidentiam.* 2.c.669.2.b *item eſt ſymbolum vitæ, diuinæ generationis, animi puritatis, amoris, famæ, gloriæ, diuinitatis.* 668.2.d *repræſentat quoque reſtaurationem templi & reip. Iudæorum.* 666.2.a.669.1.b.c.d *id à Tito Iudæis fuit ademptum.* 669.1.c *cur Zacharias id extra templum videat.* 2.c *allegoricè repræſentat Chriſtum eiuſq́; Eccleſiam. ibid.* 670.1.c.2.b.666.2.b *ſeptem eius calamorum orificia, in culmine eorum exſtantia, habebant ſpeciem oculorum.* 676.2.d *eius roſtra quæ dicantur & eorum ſitus.* 678.1.d.2.c.d

Candor Prælatis & principi neceſſarius. 741.2.c *ſinceri animi eſt ſymbolum, nigror maligni.* 343.1.c

Canis piſcis Ionam deglutiuit: eius deſcriptio. 378.2.a.b *eius magnitudo. ibid.b*

Cantherius vocari poteſt contextus trabium culmen domus ſuſtinentium. 533.2.c

in Cantico Habacuc allegoricus ſenſus præcipuè intentus eſt à Spiritu ſancto. 540. *eſt id partim oratio, partim & magis canticum.* 1.a *an ipſe in eo deprecetur veniam ſui peccati, an verò peccatorum populi.* 2.b *canticum Beatorum in cælo.* 85.2.d

Cantores templorum in cantu grauitatem ſeruent. 299.2.a.b *cantorum præfectus cur vocetur hebraicè vincens.* 564.1.b

Cantus Eccleſiaſticus grauis ſit. 299.2.a *ei reſpondeat affectus. ibid.b. & ſeqq.* *cantus, etſi lugubris, hoc ipſo quo cantus, aures delectat.* 414.1.a

Capillos reſectos veteres dijs conſecrabant. 411.1.b

Capiſtrum quomodo exaltetur ſuper maxillas boum & equorum. 174.1.c.d

ſeptem Capitalia peccata deſignentur per ſeptem gentes Iudam perſequentes. 266.2.d

nudo Capite incedebant Romani & Hebræi. 308.2.c *caput maximè ſentit totius corporis noxam.* 358.2.c *à capite ruinam trahunt monaſteria, collegia, Ordines, reſpubl.* 521.2.a *capitis commotio ſuper afflicto, ſignum eſt condolentiæ.* 501.1.a

Capitum diſtributio in nouo Teſtamento, in vltimo Græcis interpretibus inuenitur penè ſimilis noſtræ. 31.1.b *ea quæ nunc eſt diuiſio, quando primùm inducta. ibid.* *capitum S. Scripturæ diſtinctio non eſt facta à Prophetis, ſed recentior eſt.* 2.d

Cappadoces occuparunt Palaeſtinam, excluſis ab ea Hennæis primis incolis. 343.2.b

Caprificus alia eſt arbor à ſycomoro. 324.1.a

Captiui qui Romam ducebantur in triumphum, poſt triumphum iugulabantur. 340.1.d

è Captiuitate Babylonica multi Iſraelitæ cum Iudæis mixti redierunt. 189.2.c.197.2.a d *eius anni LXX. quando incipiant & deſinant.* 643.1.b.& ſeqq.

Caracalla Imp. Getam fratrem à ſe occiſum in diuos retulit, etiam caſus eſt. 264.2.d

Carbunculus in vitibus quid ſit. 286.1.b

Carcharias piſcis cur inter cete recenſeatur. 378.2.a *& ſeqq.* *is fuit, à quo Ionas abſorptus. ibid.b* *eius vaſtitas. ibid.* *velociſſimus eſt.* 381.2.a

Cardinales cur purpura veſtiantur. 403.2.c *Cardinales ſeptem diaconi, & ſeptem Cardinales Epiſcopi inſtituti ad imitationem ſeptem oculorum; quos Zacharias lapidi inciſos vidit.* 663.1.c *Cardinalium qualis vita eſſe debeat.* 2.c

Cardiognoſtes dicitur Deus. 112.1.d

Cardo dicitur quaſi cor ianuæ. 336.1.d

Cardineam deam coluerunt Romani. 2.a

Carioth metropolis fuit Moab, vnde dicta. 268.1.d

Carmeli montes ſunt duo: vnus in Iudæa, alter in Iſrael: vterque fuit fertilis. 257.1.c.339.2.d *Carmelus ſymbolum fertilitatis eſt & lætitiæ.* 257.1.c 2.a.469.2.a

Carmen funebre continebat victorias & virtutes defunctorum. 19.2.c *carmen Ionæ ſimile eſt Pſalmo 68. Dauidis.* 380.2.b *carmina σκολιὰ, id eſt obliqua, quæ dicerentur.* 308.1.c

Carmenes lingua Punica vel Arabica, villæ pulcherrimæ in Bætica dicuntur. 257.1.d

Carnales delicta in quo à ſpiritualibus diſtent. 168.1.d *carnales homines non habent cor hominis, ſed brutale.* 138.2.a

Caro capitur pro homine. 233.2.c *intolerabilis dominus eſt.* 365.2.c *carnibus abſtinuerunt homines ante diluuium.* 11.2.a *eas comederunt Apoſtoli. ibid.c* *carnem noſtram ſibi Chriſtus velut coniugem copulauit.* 57.1.b *hæc illius diuinitatem tegebat.* 123.1.a *caro & ſpiritus per aſinam & pullum, quibus Chriſtus inſedit, repræſentantur.* 717.1.a.b *diuerſa requirant.* 221.a.b *caro humana præ carne aliorum animalium eſt ærumnoſa, miſera.* 657.2.c *caro ſilet à vi gratiæ Chriſti.* 652.2.d

S. Caroli Borromæi de via perfectionis ſententia. 13.2.d *certam de Dei ope ſpem habebat in Dei cauſa.* 530.1.b *actionum ſuarum duos ſeruos inſpectores conſtituit.* 792.1.a

Carolus Magnus quomodo Imperium Roman. auxerit. 695.2.b *murus Rom. Eccleſiæ & Pontificis tutior fuit.* 699.2.a

B. Carolus Flandriæ Comes monopolia frumentariorum inhibens Martyr occubuit. 330.2.b

Carolus V. Imp. abdicato Imperio in ſolitarium locum ſe recepit. 80.1.b *quàm celeriter bellum Germanicum confecerit.* 515.1.a *eius annulus horologium integrum incluſum habuit.* 629.2.c

Carpenta ferrata ſuper hoſtes ſtratos agebant victores aliquando. 260.2.a.c.431.1.d

S. Carpi zelus indiſcretus contra peccatores, 394.1.b *vidit in ſpiritu voraginem inferni.* 774.2.b

Carthago Hebræis vocatur Tharſis. 371.1.b

Carthuſienſis Ordo ob ſilentium, ſolitudinem, & viſitationem Superiorum in vigore permanſit. 81.2.d

S. Caſimiri Poloni erga Ven. Euchariſtiam affectus, breuis vitæ eius compendium & miracula. 729.1.b.c *maluit mori quàm caſtitatem amittere. ibid. b.* 832.1.b

Caſleu menſis reſpondet noſtro Nouembri. 701.1.c

S. Caſſius Epiſcopus Narnienſis quotidie celebrabat. 727.2.c

Deus antequàm Caſtiget, præmonet. 275.2.c.277.2.a.b

Caſtitas eſt velut martyrium. 183.1.d

Caſti ſunt angeli, etiam inter illuſtriſſimos. 819.1.a

Caſtra aggere, vallo & foſſa muniri ſolent. 517.2.a

Catalacus militibus Ven. Euchariſtia communitis inſignem de hoſtibus retulit victoriam. 726.1.d

Catarracta vocari poteſt foramen in pariete fabricatum per quod fumus egreditur. 193.1.a *catarractæ vocantur aquæ ex alto deſtuentes magno impetu. item*

loca in quibus aquæ retinentur. 830.1.b *an in cœlo ſint cataractæ.* ibid.c

S. Catharina Alexandrina ſunt, & ibidem decollata lac pro ſanguine dedit. 502.1.b

S. Catharina Senenſis ſpurcis cogitationibus agitata, poſt victoriam meruit videre Chriſtum. 597.1.c *cur Pontifici, vt bellum Turcis inferret, ſuaderet.* 502.2.a *eius cor præ amore fiſſum eſt.* 725.1.a 728.2.d *eius orexis erga Ven. Euchariſtiam.* 725.1.d *quos ea in ipſa effectus ediderit.* 728.2.a.b *eius cum Chriſto familiaritas, erga eum amor, ſtigmata.* ibid.b.c.88.1.a.b *iuſſa eſt à Chriſto ſemper eius recordari.* 62.2.d

M. Cato guloſi cur familiaritatem deteſtaretur. 103.2.d *de tribus dolebat.* 465.1.d *quomodo ad cenſuram euectus ſit.* 733.2.c *cur de Dei prouidentia dubitaret.* 510.2.b

Catuli leonum audaciores ſunt & ferociores, cur. 118.1.a *eorum edendi rabies.* ibid.276.2.a

Caucaſi montis quæ ſint portæ ferreæ. 692.2.c

Cauda piſcibus velut temo eſt. 521.1.b

Cauſon quis ventus ſit & morbus. 185.1.a

Cedron torrens eſt inter Ieruſalem & montem Oliueti, per vallem Ioſaphat decurrens. 573.2.c

Cedrus æternitatis ſymbolum eſt. 205.1.b *item Pontificum & principum.* 737.2.c

Celeritas in prælijs conficiendis multum valet. 514.2.d

Cellæ bona varia. 80.2.c.& ſeqq.

Cera olim tabulæ ſcriptoriæ inducebantur. 527.2.c

Cerebri proprij commenta non ſunt populo venditanda. 8.2.a

Cerethim vox vnde deducatur & quid ſignificet. 581.1.d *an omnes Philiſthæi vocentur Cerethim, an certa eorum regio.* 2.a *ita vocati milites prætoriani Dauidis.* ibid.b.c *an ab his habitata ſit & nominata inſula Creta, an verò hi orti à Cretenſibus.* ibid.d

Ceroma athletarum fiebat è luto & oleo cur. 532.1.a

Ceruiſia fit ex aqua in farina tritici cocta. 75.1.a

Ceruæ velociores ſunt ceruis, cur. 563.1.d *prudentia illarum in quo conſiſtat.* ibid. *hinnulum aſſueſaciunt quò refugere debeat; quomodo pro eo pugnent.* 2.a *ceruus mas cùm pinguerit, ſeceſſum petit.* 1.d *cerui halitu ſerpẽtes è cauernis extrahunt.* 470.2.a

Ceti nomen eſt commune ad omnes piſces grandes & cetaceos: cetus quis propriè ſit. 378.1. *vide Carcharias. ceti amant profundum maris.* 380.2.a *& loca montoſa.* 381.2.c

Charonæi ex omnibus dijs maximè coluere ſceptrum Agamemnonis. 558.2.d

Chalanne vrbs fuit potens condita à Nemrod, dicta poſtea Cteſiphon. 305.1.b

Chaldaicæ paraphraſeoſ, in Biblia quinam auctores. 6.1.a *ſubinde iudaizat.* 561.2.c

Chaldæi in vocibus Hebraicis S literam commutant in T. 94.1.d *Monarchiam Aſſyriorum ad ſe tranſtulere.* 446.2.b *locuſtis comparantur Iudæam depaſcentes.* 216.2.a.b *eorum regibus & caſtris præferebatur ignis.* 221.2.b *eorum Ieruſalem inuadentium deſcriptio.* 1.b.2.b c.& 222.1.c *eorum dexteritas in pugnando, ſaltando, &c. & audacia.* 222.2.a *quomodo vocentur milites Dei.* 223.1.b *& eius ſacerdotes, indeq; vocantur ſanctificati ab eo.* 570.2.b *cur equis ruſis aſſimilentur.* 693.1.b *in conuiuijs aliorum ſe crapula, nuditate ac fœditate oblectabant.* 534.2.c *eorum ſæuities, voracitas, rapacitas.* 516.2.b *comparantur aquilæ, pardo, lupo.* ibid.b.c *quomodo Tyrum expugnarunt.* 517.2.a *eorum imperium corruit in Balſaſore.* ibid.c.2.a.d *eorum Niniuen expugnantium viua hypotypoſis.* 491.1.a.& ſeqq.492.1.a.2.d.498.2.d

Cham primus regnauit in Ægypto, quæ inde dicta eſt terra Cham. 558.1.b

Chambalu Tartariæ principis ſedes, quot millaria ambitu ſuo complectatur. 386.2.c

Chanaan nomine, vocantur Iſraëlitæ impij. 187.2.d

Chananæi an per Germaniam diſperſi. 362.2.b *eos omnes, etiam infantes, cur iuberet Deus occidi.* 271.2.d *erant auari & ob maris viciniam mercaturæ, & in ea doli vacabant.* 187.2.d.788.1.a *hinc Chananæus idem eſt quod mercator.* 364.2.c.574.2.b *peſte, fulgetris, & igneis ſagittis protriti ante aduentum Hebræorum.* 551.1.c.2.a

Charientiſmi figuræ Rhetorices quis vſus. 31.2.a *eius exempla aliquot in S.Script.* ibid.b

Charitatis actus nobiliores ſunt actibus religionis. 125.2.d *malogranato aſſimilatur.* 780.1.b *Prælatos & principes maximè decet.* 741.2.c *fidelium vinculum eſt.* 633.1.a *ea in Sanctis ob concupiſcentias ſæpè refrigeſcit.* 776.2.d *charitas quo pacto in Euchariſtia exerceatur.* 803.1.a *charitas Chriſti incarnati repræſentatur per Auſtrum caledum.* 547.2.d

Chartæ vſus olim incognitus fuit. 525.2.b.681.1.d *vnde fiat: papyro veterum ſucceſſit.* 525.2.b

Cherubim an ſint Theraphim. 94.1.d *Iudæis in veneratione erant.* 95.2.a *Cherubim duo propitiatorij, an rectè vocentur duo animalia.* 544.1.c

Chiliaſtarum deliria & ſomnia. 244.2.a.248.1.c

Chomer eſt onus aſinarium, & menſura triginta modios continens. 92.1.c

Chorea Beatorum in cœlo. 841.1.d *eius definitio.* 2.b *chorea mundanæ deſcriptio.* ibid.

Chriſtianus myſticè vocari poteſt ſeparator. 714.1.c *Chriſtianus verus eſt teſtis fidelis Dei.* 181.2.d

Chriſtiani omnes per Chriſtum ducem morti inſultant. 199.2.a *ſemper ijs eſt pugnandum.* 365.1.a *patrem ſuum imitentur Deum, eiuſq; mores.* 66.2.b *eorum ſeruitus longè præſtat regum opibus.* 234.2.d *aſſimilantur Iſraëlitis in deſerto agentibus.* 79.2.d *eos Iudæi habent vt Idumæos.* 352.1.d *ſunt peculium Dei.* 833.1.d *quomodo dicantur ſancti.* 788.2.b *cur ſe inuicem amare debeant.* 811.2.d *orant conuerſi ad Orientem.* 772.1.b *in primitiua Eccleſia habebant omnia communia.* 665.2.a *eos cur Deus ſub Decio exagitari permiſerit.* 823.1.a *Chriſtiani quo viſo animati Ieruſalem de Saracenis ceperint.* 773.2.c *virtute Ven. Euchariſtiæ inſignes victorias retulerunt.* 726.1.d *eos afflictos ex Diocletiani perſecutione Deus per Conſtantinum Imp. iuuit.* 85.1.b *Chriſtianorum in terra ſancta victoria, poſt ſolemne omnium ieiunium.* 390.2.d *Chriſtiani primi Ieruſalem & Iudæa variè afflicti fuere.* 430.1.c

Chronologica harmonia XII. Prophetarum. 32.1.a

Chryſaorij horribilis mors. 237.1.b

Chryſolithus gemma quæ coloris marini eſt, ab Hebræis dicta eſt Tharſis. 370.2.c

Chus cum filijs Arabiam incoluit, non Abyſſiam. 593.2.d *eorum poſteri tamen ſe per Abyſſiam propagarunt.* 594.1.a

Cibi ſpiritualis penuriam ſæpè patiuntur guloſi & diuites. 334.1.b *cibus iumentorum, id eſt hominum, eſt Chriſtus iacens in præſepio.* 546.1.c.d *ſine cibo multi vixere.* 726.2.c

Cicero ſeneſcens in Tuſculo philoſophatus eſt. 82.1.b

Cornel. in Proph. Min.

*tius myſteriſ*utus *in Verrem.* 19.1.d
Ciconia quia pia ſymbolum eſt pietatis. 688.2.a
Cidaris erat tiara veteris pontificis. 959.1.b
Cilices populi orti ſunt à Tharſis nepote Iaphet. 370.2.b
Cilicia cur vocetur Tharſis. 371.1 b
Cilicium erat veſtis Prophetarum. 11.1.a.764.2.c
Cimmeria regio dura erat & aſpera. 363.1.c *Cimmerius Boſphorus vbi ſitus.* ibid.b *eius latitudo.* 2.a *cur in Cimmeria inferni ſedem collocent poëtæ.* 1.c
Cinis ex herba quodam Arabica combuſta quas habeat vires ad purgandum. 583.1.c
Circe nauigantes ſuo cantu illectos in beſtias mutabat. 299.1.d
Circenſium auigatum variæ factiones: eorum quatuor colores: quæ apud Romanos & Græcos turbas excitarunt. 694.1.c.d *eorum coloribus repræſentantur quatuor elementa, eorumq; diſſidia.* 2.a *horum ludorum origo.* ibid.
Ciſtercienſes monachi propter negotia nimia ruralia à primæua ſanctitate deciderunt. 81.2.c
Ciuitates multæ dirutæ, poſteà non eodem loco, ſed alio vicino ædificatæ ſunt. 754.2.d *ciuitas inferior Ieruſalem cur dicatur filia Sion.* 572.2.a.d *an bene vocetur pila.* 573.2.a
Clades quas Deus Iſraëli immiſit, antè denunciauit, quàm infligeret. 275.2.c.277.2.b.c
Clamore excitabantur dij Gentilium quaſi dormientes. 536.2.a.b
Clangere proprium eſt aquilarum. 141.2.c
Clangori tuba, prophetia comparatur. 277.1.a
S. Clara iugiter Chriſti paſſionem meditabatur. 759.2.c.760.1.d
S. Clara de Monte Falco cordi crucifixi Chriſti figura inſculpta fuit. 759.2.e
Clareuallenſes monachi olim de defectu aliquo moniti pro reprehendente orare ſolebant. 792.2.a
Claudianus cur de Dei prouidentia dubitaret. 510.2.b
Claudicans, per metalepſin, idem eſt quod dolens, fatigatus, afflictus 427.1.a.b
Clauſtra regularium ſæcularibus videntur carceres mortis, at Religioſis ſunt portus. 382.1.a
Claui Chriſti fræno Conſtantini Imp. additi. 785.2.a.b *eorum quatuor diſtributio.* ibid.c.d *miraculum quoddam circa frænum ex eis confectum.* 786.1.a
Clementia virtus Dei propria eſt. 177.1.d *clementia vindictam temperet, imò ſuperet.* 365.2.a *potiſſima regentium virtus eſt.* 741.2.b
Clerici auro inhiare non debent. 575.1.d *prælaturas ambientes taxantur.* 144.1.a *eorum cupiditas fouet auaritiam ſæcularium.* 337.2.a *ipſa ſugillatur.* ibid.b *totum lautitias quàm immeritò carpant maleuoli.* 77.1.b
Climax figura Prophetis frequens. 29.2.b *qualis ſit figura.* ibid.d
Clopeas piſcis creſcente luna albeſcit, decreſcente nigreſcit. 557.2.c
Clyſteris vſum docuit ibis auis. 180.1.b
Coccineus color erat militaris. 491.1.c *& cur.* ibid.d.2.a.b *coccus nobilium ac regum erat veſtis.* ibid.1.b
Cocytus quis fluuius, & vnde dictus. 24.1.b
Cœnatoriæ veſtes quæ dicerentur. 308.2.a *cœnatorij lectuli quinam eſſent.* 270.2.c
Cœtus Prophetarum quis & qualis eſſet. 13.c.b
Cogitationes intimas nouit & peruidet Deus. 112.1.c *cogitationes ſunt veſtes animæ.* 816.1.b
Cognitionem qualem habeat Deus piſcium, culicum & rerum vilium. 525.1.c *ad Dei cognitionem duplici viâ pertingimus.* 539.1.b *cognitio ſui eſt via ad cognitionem Dei.* 167.1.d *cognitio Dei perfecta, beata vita eſt.* 97.1.b
Colare quid propriè ſit. 824.2.c
S. Coleta aſſiduè in vulneribus Chriſti commorabatur. 759.2.e
Collectæ dies quis eſſet in veteri Synagoga. 218.2.a
Collectionis nomine Scriptura cur exponat mortem, defectionem, interitum. 98.1.d.568.1.a.b
Colligari in faſciculo viuentium quomodo dicerentur pij viri cùm vitâ decederent. 560.2.c
Collo & capite myſticè quomodo rex & paſtor ſuper ſubditos eminere debeat. 750.1.b
Coloni Hiſpani tempore ſiccitatis publicas ſupplicationes & diuerberationes inſtituunt. 285.2 b
Color purpureus animos in hoſtes commouet. 491.2.b *amoris eſt ſymbolum.* 760.2.c *color rufus ardorem animi notat & acuit, ignis ſplendorem refert.* 693.1.c
Commiſerationis affectus potiſſimè eſt è paſſione Domini eliciendus. 760.1.c
Columbæ vecordi comparantur Iſraëlitæ. 136.2.d.588.1.a *ea, etſi ſemper pulli ſibi auferantur, ſemper ad eundem nidum redit.* 137.1 a *ob abiectam eſcam ſponte in retia incurrit, à columbis alterius columbarij collecta.* ibid.d *pellit patrem à conſortio matris.* 2.d *in colorum varietate mirè ſibi placet, alis inter ſe colliſis excitat accipitres.* ibid. *apud Aſſyrios ſacra erat.* 180.1.d *natura rectè & conſtanter volat.* ibid. *timida eſt, & vel ad accipitris vmbram celeriter auolat.* 2.a *vnicè amat ſuum columbare ac pullos, & abducta aliò celeriter eòdem reuolat.* ibid. *columbis vſi priſci vt tabellarij.* ibid.b.c *maximè id verum in columbis Syriæ & Palæſtinæ.* ibid.c *ijs ibi vtuntur mercatores, vt merces aduectas domi nuntiens.* ibid.c.d
Comeſſationes mentem homini eripiunt. 103.1.d
Commentatores Prophetarum minorum. 5.2.a
Comminatio clementi miſeratione mollienda. 392.2.d
Commotio cæli & terræ & maris cur facta in Chriſti incarnatione, redemptione, legiſlatione. 615.2.c.& ſeqq.
Communicantium piè orationes & ſuſpiria ſunt velut thymiama. 801.1.a
Communicatio gratiæ & donorum Dei prouenit à Spiritu ſancto. 233.1.d
poſt Communionem fideles olim ſacra canebant cantica, & ſubinde arcana myſteria eructabant. 727.1.c *à communione meditetur communicans quo dono donatus ſit.* 725.2.b *frequens communio ſignum & cauſa prædeſtinationis eſt.* 726.1.a
Compati oportet Chriſto tormenta paſſo. 760.1.c
Complexio intima eſt naturæ diuinæ & humanæ in Verbo per vnionem. 664.1.c
Conceptum mentis iuuat calor. 27.1.b *conceptus mundanorum quàm mendaces ſint.* 409.2.b.c
Concilium Romanum ſub Vigilio Papa damnauit errores Theodori Mopſueſteni 7.1.a *vti & Conſtantinopolitanum II. generale.* ibid d
Concionator bene docens, & nihil præſtans ſimilis eſt cupreſſo frondoſæ, ſed infrugiferæ. 207.2.b *paucos conuertens, qua re ſe conſoletur.* 462.1.c *cum rudibus & dociis agens ſenſim eos imbuere debet.* 324.1.d *concionatores nonnulli abutuntur ſacra Scriptura.* 7.2.a *animas à formatione peccati* con-

conuerſas Chriſto deſpondeant. 57.2.c dum planſum, lucra aut commoda aucupantur, filios ſpirituales non gignunt. 156.1.a nouiſſimorum terrores auditorio ſuo incutiant. 388.2.b opportunitatem commodam ſuos monendi capiant. 604.1.b praedicent cum manu quàm ore. 2.a Verbo Dei abutentes menſam Dei polluunt. 797.2.d ſunt vt ſpeculator. 566.2.c ſunt angeli & nuncij Dei. 612.2.d in arguendis vitijs non ceſſant, donec audientes permoneant ad illa extirpandum. 613.2.b ſymbolicè ſunt niues, nubes, venti, fulgura. 731.1.c.d.2.a ſunt quaſi ſigillum Dei. 632.1.c

Concordia quanta ſuſtineat onera. 592.2.b concordia fratrum quàm ſit ſuauis. 264.2.d.265.1.d

Concupiſcentiæ ſedes & inſtrumentum ſanguis eſt. 97.1.d eam peccato meruimus: auferetur in reſurrectione. 200.2.a concupiſcentia adulterij non extinguitur ipſo adulterij actu. 133.1.b concupiſcentia ex Adamo contracta fons omnis peccati eſt. 686.1.d 2.d eius quanta ſit vis. 511.2.b eſt filia Dei alieni. 813.1.a

Conditor rei alicuius quis dicatur. 29.2.a

Confarreatione nuptiæ apud Romanos contrahebantur: hæc denotabat vitæ communionem. 92.1.c.d

Confeſſario omnia animæ vulnera & lepra detegendæ. 196.2.b confeſſarij ſunt vicarij Chriſti in iudicando, leuiter hoc peragere iudicium non debent. 823.2.d quales ij ſint, ex pœnitentibus agnoſcitur. 824.1.a

Confeſſores pro fide Chriſti capti, qui ſibi nimis fidunt, in tormentis deficiunt. 413.2.a in tormenta ſe dantes ſpe gloriæ æternæ, ſunt vinctis ſpei tropologicè. 719.1.c per equos varios myſticè repræſentantur. 692.2.b

Configere, vrere, ſecare in Script. per catachreſin ſignificant quemuis grauem dolorem. 764.2.c

Congregari ad populum ſuum dicebantur fideles & ſancti cùm diem ſuum obirent. 560.2.b

Congregatio cur vocetur mors. 98.1.d

Coniugatio Hitpael Hebræorum ſignificat actionem reflexam, qua agens agit in ſeipſum. 432.1.a

Coniuges tempore publicæ pœnitentiæ, ſupplicationis, quadrageſimæ abſtineant copula. 227.1.c coniugum amor quantus eſſe debeat. 814.2.d.& ſeqq.

Coniugij præſes priſcis erat Iuno. 814.1.a coniugium Oſee cum fornicaria fuit ſtabile, non temporarium 54.1.b.c id repræſentat ſimile, ſed myſticum Chriſti coniugium. 57.1.b

in Conſanguineos indignos officia & beneficia conferentes, ædificant Sion in ſanguinibus. 422.2.d

Conſcientia pacem habens, Chriſtum in anima habet. 447.1.a conſcientia cuique ſua eſt colenda vt vinea. 348.2.b.c.& ſeqq. conſcientia mala non poteſt habere lætitiam. 150.2.b.373.2.c eius remorſus eſt velut aquila roſtro cudens. 511.1.c 574.1.d ea in die iudicij peccatorem accuſabit. 576.1.b eſt veſtis animæ. 816.1.d conſcientiæ bonæ elogium. 633.2.d

Conſecrationis templi ritus quinque, Eccleſiæ & Religioſis domibus accommodantur. 632.2.a.b

Conſenſio veteris teſtamenti cum nouo magnam Eccleſiæ fidem conciliat. 783.1.d

Conſilium diuinum per ſortes exquirendum non eſt. 374.2.b

Conſolatio angelica quo indicio à diabolica illuſione ſecernatur. 9.2.a conſolationes cæleſtes hominem quàm agilem reddant. 563.2.c

in Conſpectu Dei viuere quid ſit. 122.1.b.c

Conſtans vir eſt immutabilis, quaſi Deus terreſtris. 827.2.d.828.2.a

Conſtantiæ ſymbola ſunt alectoria gemma, amiantus lapis, ſalamandra. 182.2.d.& ſeqq.

Conſtantinopolis quo pacto diuinam olim vindictam euaſerit. 388.2.d

Conſtantinus Imp. clauo crucis Chriſti fræno equi ſui ornauit. 785.2.a ipſe ſymbolicè frænum eſt Domino conſecratum. 786.1.a iam Chriſtianus baſilicas auguſtiſſimas erexit. 607.1.d cur erexerit templum Ara cæli nuncupatum. 616.1.c pacem plenam Eccleſiæ attulit. 600.2.a.b.c

Conſtantinus Copronymus Imp. fœda lue percuſſus animam efflauit. 607.2.d

S.Conſtantius Manſionarius paruæ fuit ſtaturæ. 675.1.b

Conſtantius Imp. militibus ſacro viatico inſtructis Magnentium profligauit. 726.1.d poſtea factus Arrianus, ſacro igne percuſſus interijt. 607.2.d

Conſuetudinis quanta ſit vis. 165.1.b eius vincula rumpenda volenti è carcere peccati egredi. 469.1.a

Conſuetudo peccandi eſt velut maſſa plumbea. 687.2.d

Conſulentes dæmonem quantopere decipiantur. 731.2.c

Conſultoria ſors illicita eſt, niſi Deus inſpiret illa vtendum. 374.2.b

Contemplatio quid ſit. 553.1.b

Contemptus ſacrorum apud Iudæos poſt reditum è captiuitate vnde proueniret. 803.1.d.2.a contemptus mundi omnem ſupprimit ſpem. 645.2.c contemptum ſacrorum & ſacerdotum punit Deus per tyrannidem principum. 196.1.d

Contentus ſuis animus, diues eſt. 523.2.d

Contraria contrarijs curanda ſunt. 329.1.d

Contus eſt ſudes & haſta longior. 282.2.d

Conuerſio plena ad Deum qua ſit. 202.2.a ſit per efficax voluntatis propoſitum de vita mutanda. 223.2.c conuerſio Iudææ vtriuſque ab Abdia prophetata eſt. 363.2.d conuerſio omnium gentium ad fidem promittitur per Prophetas. 346.1.b.c conuerſio omnium Iudæorum fiet in fine mundi. 735.1.a conuerſio Gentium per Apoſtolos vocatur prædatio & ſpolium. 652.1.c hæc Deo accepta eſt inſtar ſacrificij. 721.1.a

Conuerſus ad bonam vitam à mala, tropologicè dici poteſt torris erutus de igne. 657.1.d

Conuertere captiuitatem Hebræis eſt è captiuitate liberare. 129.2.d conuertere cor patrum ad filios quid ſit. 844.2.d.& ſeqq. an obligemur primo inſtanti vſus rationis conuerti ad Deum. 637.2.a

Conuiuæ coronabantur roſis, myrto, & alijs floribus & herbis, cur. 308.2.a eorum quis eſſe debeat numerus. 483.1.b conuiuæ maledici ſuggillantur. ibid.

Conuiuium à communione victus & cibi dicitur. 109.1.a.483.1.c ijs olim adhibebatur muſica, cur 307.2.d ſæpè cauſa excidij fuere. 483.1.a vocantur ſpina tribus de cauſis. ibid.a.b in ijs olim circumlato myrti ramo conuiuiuas ad cantandum excitare. 639.2.a

Conuoluulus flos rudimentum naturæ eſt. 2.2.c

Copia frumenti & vini an per frumentū electorum Iudæis promittatur. 723.2.a

Coquus & piſtor priſcis idem erat. 133.1.b

Cor in Scriptura ſignificat interiora omnia. 193.2.b cor eſt bulla pectoris. 138.1.b eſt quaſi focus & ara

arx corporis. 2.1.a cur dicatur ſimul minimum & maximum. ibid.d cordis recens nati in puero pondus ſunt duæ drachmæ. 18c.1.b corde qui carere dicantur. 138.1.b ex corde impio impietatis ſemina oriuntur. 168.1.b cor cuiuſdam diuitis auari in arca nummaria repertum. 138.1.c cor maris eſt profundum maris. 480.2.a cor terræ, eſt limbus patrum. ibid. cor origo eſt ſenſus communis, rationis & ſapientiæ. 608.2.e totum Deo dandum. 706.2.d id paruum habent generoſa animalia, magnum timida. 515.2.a id habent piſces ſitum vt homo. 522.1.b ex corde lætitiæ & mæroris motus exoritur. 561.1.b cor regum in manu Dei eſt. 603.1.c cordis deliquium quos cauſetur effectus. 496.1.d corda hominum ſaxea per Chriſti necem ad pœnitentiam commota ſunt. 247.2.c

S.Cornelius Papa ſuis ſubditis ad martyrium dux erat. 824.2.d

P.Cornelij Vrbanati dogma de humilitate. 674.2.a

in Cornibus fortitudo taurorum eſt. 313.2.e cornu capitur pro fortitudine & animoſitate. ibid. 500.1.b cornua lucis quomodo & cur Moſi addiderit Deus. 549.2.d cornuo Chriſti eſt crux & fortitudo crucis. 550.1.e item charitas & humilitas. 2.a cornua quatuor Zachariæ viſa quid denotent. 644.2.c quid myſticè. 645.2.b. & ſeqq.

Corona triplex cur coronetur Rom. Pontifex. 697.1.b.e repræſentat regnum Chriſti. ibid. adumbrata illa fuit in corona Ieſu pontificis. 2.a vocatur regnum. 696.2.d coronam gerit rex vt Deus quidam terreſtris. 697.2.a coronæ olim erant deorum. ibid. coronæ cuius rei regem & Pontificem moneant. ibid.b corona Ieſu pontificis è donarijs Iudæorum facta, an è tribus partialibus facta fuit, & cur. 696.2.a coronæ ouantium ſubinde & triumphantium erant myrteæ. 640.2.d coronæ dabantur conuiuis ad delicias. 483.2.a

Corporale linteum in Sacro repræſentat faſcias, quibus Chriſtus recèns natus eſt inuolutus. 441.1.b

Corpus myſticum Eccleſiæ, figura eſt corporis naturalis Chriſti. 171.1.b corpus Chriſti eſt tabernaculum Dauid, quod Deus tertiâ die à morte ad vitam glorioſum ſuſcitauit. 345.2.d corpus noſtrum eſt lutum & later. 504.1.d veſtis eſt animæ. 816.1 b eius reſurgentis ſanitas eſt octuplex. 839.2 b corpora Beatorum in die iudicij gloria donabuntur. 653.2.a

Correptor vitiorum alienorum quomodo monere debeat. 792.1.a

Correptus corripientem benignè audiat. ibid.a.d omnibus ineſt aliquid quo corrumpi poſſint. 212.2.d

Corruptio eſt filia voluptatis. 58.1.d

Corus menſura erat 30. modios Italicos continens. 92.1.b.331.2.a

Corui vox ſtrages non rarò præſentit futuras. 586.1.b

Crapulæ voluptas illico in ſordes, vomitum & excrementa vertitur. 535.1.d

M. Craſſus ſpoliato templo Hieroſol. ſacrilegij pœnas dedit. 753.2.b

Creaturæ omnes ſunt Dei exercitus. 290.1.a ſenſu naturali ſentiunt vocem ſui creatoris, & eius offenſam. 532.1.d reſpectu creatoris ſunt vmbræ rerum, & nihil. 314.1.e inuitæ inſeruiunt impijs hominibus. 77.1.a ad quid illæ creatæ ſint. ibid. libenter hominibus pijs in vſum cedunt. ibid.b in fine mundi in impios inſurgent. ibid.c earum conſpiratio cum ſuo creatore. 88.2.c creaturæ omnes ſua commotione, Chriſti humilitatem in eius incarnatione obſtupuerunt. 617.1.d per eum reſtauratæ ſunt. ibid. eas inuiſemus, vt nos in gratijs Deo agendis adiuuent. 565.2.a creaturarum omnium quæ fuerunt, ſunt & erunt, perfectiones continet Deus in ſe eminenter. 538.1.a ſingulæ ab oceano eſſentiæ Dei guttam vnam eſſentiæ hauriunt. 537.2.c in ijs dum quis fidit, ab ijs deijcitur. 588.1.d eſt quoque in ijs metus & motus. 828.1.b earum ſilentiū eſt ſcala qua ad Deum aſcendamus. 539.1.b

Credo Hebræis quid ſignificet. 19 1.c credere in Deo, vel in Deum, Hebræis idem eſt quod credere Deo: credere in Deum Latinis plus ſignificat. 389.1.b

Creta inſula an ſit colonia Phœnicum, & nominata à Cerethim. 581.2 d primitus habitata eſt, nullum habet animal noxium, optimi vini ferax eſt. 582.1.a

Cretenſes re nautica excelluere & bellica. ibid.b

Cribri vſus, pro vanno, in Italia & alibi eſt. 343.2.d

Criſtas rubras cur geſtarent in galeis milites. 491.1.c

Crucifixus Deus portentum eſt à ſæculis inauditum. 765.2.b

Crudelitas aliena à Deo eſt. 177.1.b.178.2.a crudelitas & Deo & hominibus exoſa eſt. 260.2.d

Crura duo & extremum auriculæ, quæ paſtor in ore leonis eruat, quid ſymbolicè denotent. 279.2.c.d

Crux Chriſti firmauit Rom. Imperium. 131.1.a ſycomoro aſſimilatur. 324.1.c crux fidelium breuis eſt. 121.1.d ea Chriſti velut ſigillum eſt. 631.2.b eſt vexillum eius. 652.1.d ea velut cornibus dæmonem & mortem ſuperauit. 558.1.d.658.1.b crucis cornua fuerunt arma & cornua Chriſti: crux quomodo fuerit in manibus eius. 550.1.d crux ſuper Oliueti montem apparens tempore Conſtantij Imp. quid portenderet. 773.1.c crux omnis Chriſtianorum gloria, adeoque eis ambienda. 716.1.b crucis amantium exempla. 767.1.b

Cteſiphon vrbs à Parthis aucta ad exhauriendam Babylonem. 305.1.b vide Chalanne.

Cucurbita magnam & frigidam facit vmbram. 394.2.a cur pro cucurbita S.Hieron. hederam verterit. ibid.b eius vmbra mundi vanitatem notat. 395.1.c

Culmus euanidus & germen farinam non habens denotat hypocritas. 146.1.a.b

Culpa per pœnitentiam tollitur, ſed non pœna. 226.1.b 467.1.d.2.a hæc & illa cognatæ inuicem ſunt. 518.1.a

Cultores & curatores ſunt qui iugiter Deo famulantur. 218.2.a

Cultus Chriſti ſemper in vna lingua floruit. 593.1.b cultus Dei eſt ſemen omnis felicitatis. 706.2.c cultum ſacrorum poſt reditum è captiuitate Iudæi neglexere. 657.2.b

Cupiditates ſunt dij peccantium. 76.2.a ſunt velut panis ſubcinericius. 136.1.a cupiditas eſt charybdis inſatiabilis, ardens febris, fera efferа. 531.1.d cupiditates quaſi vinum inebriant hominem. 539.2.e eas contrarijs pœnis punit Deus. 806.1 d

Cupreſſi pulchræ quidem ſunt & ſublimes, nullum tamen edunt fructum. 207.2.b cur dicantur æternæ. 205.1.b

Curam rerum minimarum an habeat Deus. 525.1.b

Curatio, Curator, Curati quid ſignificent. 218 2 b

Currus tropologicè eſt anima. 556.1.c curruum falcatorum, & ardentibus tedis inſtructorum vſus olim in bello erat. 492.1.a currus cherubicus quo Deum vehi conſpexit Ezechiel, cur è templo in montem Oliueti euolare viſus ſit. 774.1.b

Cuſtodia

Cuſtodia myſticè eſt ſecretum, ſtatus gradus & officium. 526.2.c.& ſeqq. cuſtodia, dicitur præceptorum & rituum obſeruatio, lex. 659.1.c.103.1.c

Cuſtos Hebræis vocatur præfectus, rex, dominus. 504.2 d cuſtodem angelum quiſque homo habet. 525.1.c

Cuthæi, ſunt Aſſyrij, à Salmanaſar in Samariam tranſlati: coluere Deum verum ſimul & idola. 64.2.b 701.1.d propriè non habitarunt in Samaria, vtpote diruta, ſed in ciuitatibus ei olim ſubiectis. 402.1.b

Cyaxares rex Medorum Niniuen cepit & euertit. 487.1,b.c.488.2.c eius pater & filius. 487.1.c Cyaxares vox vnde formetur. ibid.c Scythas Mediâ expulit. 2.a deſpondit filiam ſuam Nitocrin Nabuchodonoſori, vt ſe in obſidio Niniues adiuuaret. ibid.c quamdiu regnarit. 488.2.c

S. Cyprianus audita mortis ſententia, Deo egit gratias. 200.1.a S.Cornelij Pontificis auctoritatem tuetur contra Schiſmaticos. 144.1.b

Cypſelus quod genus auium ſit. 585.1.d

Cyrene duplex eſt: vna in Libya, altera in Media. 262.1.d vnde vox Cyrene formetur. 2.a

Cyrillus diaconus Helio poleos quale martyrium ſubierit. 713.1.a

S.Cyrillus præcipuus antagoniſta Neſtorij hæretici fuit. 646.2.b

Cyrus Balſaſarem regem Babylonis per ſuos ſeptem principes occidit: & Iudæos inde liberauit: ſeptem eius principes qui fuerint. 447.2.c cur vinum non hauriret. 194.1.b pacem Iſraëli dedit contra Aſſyrios, dum Chaldæos vicit victores Aſſyriorum. 446 2 b Cyrus fuit typus Christi liberatoris. 528.1.c.d ipſe & Perſæ aſinis aſſimilantur. 544.1.c vnde dicatur mulus. ibid. quare vocetur Christus. 557.2 d Cambyſem filium admonuit, vt ad Deum in omni rerum tractatione confugeret. 607.2.b quo anno monarchia ſoluerit captiuitatem Babylonicam. 643 2.a tantùm triennio fuit monarcha. ibid.b

Dagon an idem Deus cum Dercete. 524.2.b quomodo pingeretur. ibid.

Damaſcus vrbs antiquiſſima, fuit caput Syriæ: elogium eius. 711.2.a quandò illa Domini requies facta ſit. 1.d eius ſtrages facta à Teglatphalaſar. 261.2.c eius fines. 303.2.a.b.305 2 d.& ſeqq. cur vocetur vallis idoli ab Amos. 262.1.a.b an in eius agro creatus Adam, & Abel occiſus. ibid.c.d

Damnandi ante præuiſa demerita non ſunt poſiti in ſorte damnandorum. 176.2.d damnati ex inferno numquam liberabuntur. 200.1.b.843.1.a mortem optant, & mori nequeunt. 162.2.d ſuæ tribuant malæ voluntati, non Dei prædeſtinationi, quòd damnati ſint. 178.2.b.c ſunt velut piſces in ſtagno gehennæ natantes. 522.2.c in die iudicij optabunt manere in inferno, ne cogantur venire ad iudicium. 653.1.a

Damnatis ad mortem olim facies velabatur. 441.2.c ijs à familiaribus propinabatur vinũ forte. 171.1.b

Damnatio eſt ex homine peccante, ſeq; in peccatis vſq; ad finem vitæ obdurante. 194.1.d

Dan terminus Iudææ erat ad Septemtrionem. 292.1.b

Danaidum labor irritus apud inferos. 609.1.d

Daniel ſub Euilmerodach rege in lacum leonum coniectus eſt. 507.2.c vtrumque templum vidiſſe potuit. 614.1.b cum ſocijs prima Nabuchodonoſoris expeditione in Iudæam, captiuus abductus eſt. 524.1.b. cur vocetur vir deſideriorum. 618.2.c quouſque vitam extenderit. 696.2.c an ipſe cum ſocijs tribus, fuerit poſtea legatus à Iudæis in Ieruſalem. ibid.699.2.d multa Chaldaica vſurpat vocabula. 27.1.d

Dardaniâ ob admiſſam Euthychetis hæreſin terræ motu concuſſâ, multa eius oppida demerſa. 256.2.b

Darius perſicè ſignificat prudentem. 636.1.c Darius, ſub quo prophetauit Aggæus, quis fuerit. 602.1.c

Darius Medus præceſſit Cyrum. 2.b cameló, & Medi quibus imperabat, camelis aſſimulantur. 544.1.c

Darius Hyſtaſpis à Græcis ad Marathonem profligatus eſt. 643.1.a quando Babylonem expugnarit rebellantem poſt Cyrum. 649.2.c ſub hoc Aggæus prophetauit. 603.1.b dedit Iudæis è Babylone reuerſis facultatem readificandi templi. 360.2.b.601 1.c hinnitu equi electus eſt rex Perſarum. 447.2.a.642.1.b eius ſymbolum fuit accipiter. 180.1.a

Darius Codomannus vltimus Perſarum monarcha ab Alexandro iuxta Arbellam victus eſt. 695.1.b.2.c aperuit ſepulcrũ Nitocris ex auri cupiditate. 487.2.b

Datiuus ſæpè apud Hebræos per paragogen redundat. 29.2.b

Datorem hilarem Deus diligit. 150.2 c

Dauid rex Salomoni cultum Dei commendauit. 159.2.b fuit Bethlehemites. 438.2.d quàm ſollicitè cum Deo ambularit. 458.1.a Ammonitas, ob legatos ſuos violatos ſerrauit, & uſtiq; cultris. 260.2.c muſicam adhibuit ad Dei laudes. 307.2.c paſſim orat à Deo in ſuis operibus dirigi. 413.1.c ei peccanti Deus remiſit culpam ſcelerum, ſed non pœnam. 226.1.c.467.2.a eius regnum per varias rupturas cecidit. 345.2.a eius tempore maximè floruit, imò cœpit, gloria Iſraëlis. 346.2.c Dauidis nomine ſæpè in Script. intelligitur Chriſtus. 95.2.b hinc ei promittit quod in Chriſto implendum erat. 628.2.c Salomon filio quot milliones auri pro templi fabrica reliquerit. 624.1.d eius familia cur in Chriſti morte plangere debuerit. 761.2.a ei cur promittatur Chriſtus ex eius ſemine naſciturus. 628.2.a 764.1.a

Debelaim fuit ſocrus Oſee. 58.1.c an fuerit quoque fornicaria. ibid.c nomen eius quid ſignificet, & quid ſymbolicè. ibid.

Decaluatio totius hominis magnum eſt probrũ. 558.2.c

Decimæ Deo dandæ, quibus de cauſis. 830.2.d dandæ de meliori parte frugum. 798 1.b decimam quam frugum tuberentur Hebræi tribus feſtis præcipuis ad templum ferre. 284 1.c

Decij Imp. perſecutionem permiſit Deus ad Chriſtianorum torporem acuendum. 823.1.a eius immanitas & mors. 261.2.a

Decor virga, Zachariæ paſtoris, ſignificat regimen ſuaue per amorem & beneficia. 739.2.c.740.1.d quid ad literam ſignificet. 740.1.a

Pro Defunctis orandum. 20.1.c

Deitas filij Dei probatur. 651.1.d.820.1.c

Delaſſant impij ſua improbitate Deum. 816.2.b

Delectare nos debẽt futura & Deus, nõ præſẽtia. 187.1 d

Deliciæ quàm noxiæ. 103.2 a fugaces & euanidæ ſunt. 307.2.c.480.2.d eas ſequitur ſaturitas, violentia, excidiũ. 309.1.c effeminant animos, & adigunt ad omnia ſcelera. 308.2.c peccatori in hora mortis in dolores vertentur. 333.2.d inter corporales & ſpirituales quod ſit diſcrimen. 168.1.d illæ ſtatim in ſordes & vomitus vertuntur. 535.1.d

Deliquium & languor amores quod ſit. 135.1.b

Delphicum oraculum ſiluit ſub ortum Chriſti. 616 2.b

Delubra vox vnde deriuetur, & quæ dicãtur. 148 2.a

D.mo-

Demolio actiuum eſt, & demolior paſsiuum aliquando, apud veteres. 222.2.a

Demoſthenes pretij enormitate deterritus, à Thaide meretrice receſsit. 102.2.c

Denarius numerus ſignificat laia. 682.1.d item rei perfectionem. 2.a

Dentes in fame, contrahentibus ſe gingiuis & neruis, obſtupeſcunt. 284.2.d dentes leonis cur dentur exercens dæmonis in fine mundi. 216.1.c dentes leonis grandæuo ſæpe comminuuntur vel excidunt. ibid.c dentes priores ad cibi ſciſsionem & maſticationem acuti ſunt. 521.2.d

Depilatio apud Gentiles & Iudæos erat ſignum luctus. 410.2.d depilatio eſt totius corporis. 411.2.c

Dercete Semiramidis mater, an in piſcem conuerſa, quomodo ſi ngeretur, & eius templum. 524.2.b an eadem cum Dagon Deo Palæſtinorum. ibid. erat dea Syrorum. ibid.d

Deſolatio Iudæorum ob occiſum Chriſtum adhuc durat, & durabit. 334.1.c.d

Deſperatio extremum tentans, ſæpè ſtimulus & cauſa victoriæ eſt. 85.1.c eſt ſpei mater. ibid.b ea vitanda in rebus deſperatiſsimis. 466.2.c

Detractio propriè vocatur nigredo. 343.1.c in conuiuijs valdè frequens eſt. 483.1.b

Detractor cur vocetur locuſta. 216.2.a caninam naturam imitatur. 268.1.c

Deus Pater puteo aſsimilatur, non ciſternæ, cur. 51.2.b cum Filio ſpirat & mittit Sp. ſanctum. 232.2.d

Deus in minimo eminet maximus. 2.1.b.315.2.d 351.2.c magna gaudet imminuere. 2.1.b vniuerſum totum in homine collegit. ibid. per Prophetas conatus eſt Iſraëlem ab idololatria reuocare. ibid.d quomodo & quid animæ deuotæ loquatur. 25.1.c 2.a.80.1.b.83.1.d quod eius hieroglyphicum apud Ægyptios. 48.2.d an poſsit diſpenſare vt fornicatio ſit licita. 53.1.b in nullo præcepto legis naturæ directè diſpenſare poteſt. ibid.c.d ſed indirectè, & in præceptis ſecundæ tabulæ, non primæ. ibid.& ſeqq. & in matrimonij vinculo, vt non ſit perpetuum. 2.d eius iuſsio abſterſit à connubio Oſee omnem turpitudinem. 55.2.b.56.2.d in eo non eſt obliuio, quomodo tamen obliuiſci dicatur. 62.2.b nec memoria, ſed viſio. 833.1.a in eo nulla eſt paſsio, ſed ſola virtus. 63.1.b in eo eſt verus actus miſericordiæ & aliarum virtutum. ibid.c eius eſſentia deſcribitur & bonitas. ibid.d eſſentia eius per ſe præſtat ſola, quod in creaturis præſtant plurimæ & diuerſiſsimæ virtutes, ſed modo eminentiſsimo. 2.b eum habere patrem quanta felicitas. 65.1.b.66.2.b.68.2.b.69.1.b eius erga nos charitas in iuſtificatione. 67.1.a.b ſubſtantialiter nouo modo ineſt iuſto. 2.b 233.2.b.c 633.2.c eius præſentia vbique præ oculis habenda. 62.2.d.68.2.b.187.1.c eius in Iſraëlitas miſeratio. 73.2.d.172.1.b.2.a.b.452.1.b.578.2.c quomodo vias peccandi peccatoribus obſtruat. 75.2.b quomodo ſuos lactet. 79.1.a ſuos in ſilentio & à turba ſecretos alloquitur. 82.2.c quomodo eos conſoletur. 83.1.b eos ad extrema redigi permittit, & tunc demum auxiliatur. 85.1.a.2.a 379.2.d.466.2.b.238.1.b Iudæis eſt dominus, Chriſtianis vir & ſponſus. 86.1.d parentum & maritorum peccata punit prolium & vxorum peccatis. 105.2.b peruidet intimas cogitationes, propenſiones, intentiones, &c. 112.1.d ira eius comparatur leænæ, cur. 117.2.c.258.2.c.276.1.b quid plagis ſuis ſpectet. 118.2.a eius oculi ſoli comparantur. 122.2.a eſt ſine patre & matre. 123.1.c non eſt cauſa perditionis hominum, ſed eam omnimodis auertere conatur. 123.2.c cur miſericordiam præferat ſacrificio. 125.1.c.& ſeqq. 2.c eſt radix regnorum & rerumpubl. 156.2.c eius liberalitas in eleemoſynarios. 166.2.c.830.2.a quomodo hominem ad ſe trahat. 172.2.c.d peculiariter apud & inter Hebræos habitabat. 176.2.a.b eius in peccatores clementia, dignatio, patientia. ibid.c.224.1.c.2.d.225.1.c.511.1.c neminem reprobat ex ſe ante præuiſa demerita. 176.2.d 177.1.a.178.1.b dedit homini liberum arbitrium. 178.1.c.d electionis alicuius plures habet cauſas nobis incognitas. 2.c omnibus nobis vbique præſens eſt. 187.1.c varias formas aſſumpſit per Prophetas, vt Iſraëlitas ad emendationem permoueret. 190.1.a nullum peccatum impunitum relinquit. 191.2.a eius amor in fideles & filios. 122.1.d.193.2.a.c.560.1.a neminem reprobat ideo vt peccet, ſed omnem reprobum ideo reprobat quia peccauit. 194.2.d.195.1.b.c peccatori non rarò aufert dulcia & proſpera. 213.2.d eius clementia quot numeris iuſtitiæ præſtet. 225.1.a omne bonum ei placet, malum omne diſplicet: præuidet & prouidet omnia. ibid.b quàm ſit patiens: eſt ſummè iuſtus. ibid.c eſt in omnibus rectus: communicat ex ſuo, quidquid communicabile eſt. ibid.d pœnitentibus offenſas ita condonat, vt numquam earum recordetur. 2.a.597.1.a benignus eſt ijs qui ipſum grauiſſimè offenderunt. 225.2.a paucis lacrymis, gemitu, imò corde dolente contentus eſt: verax eſt in dictis & promiſsis. 2.b.& 177.1.b.c non eſt acceptor perſonarum. 225.2.c.234.2.c nulla re turbatur, ſed æquanimis eſt ſemper: non quærit ſuum, ſed bonum creaturarum. 225.2.d 552.2.d benefacit omnia in operibus naturæ æquè ac gratiæ: non bis punit idipſum. 226.1.a.402.1.a eius dona ſunt fruges & omnia bona naturalia. 232.1.d ſolus menti illabi poteſt. 233.2.a ſe ſuaq; oracula attemperat conditioni hominum. 234.1.d quàm ei grata ſit ſui innocatio. 238.1.b eſt Sanctorum ſpes & fortitudo. 248.1.a.493.2.a eſt in cælo Beatis omnia in omnibus. 251.1.c infirma mundi eligit vt confundat fortia. 2.1.d.217.2.a 254.1.d.323.1.a.324.1.a.755.2.c ſuperbos & ſacrilegos quàm acriter puniat. 255.2.d.355.1.c 295.2.a cur dicatur ter maximus, ter felix, ter ſanctus. 258.2.b peccatori cuilibet ſufficiens ad conuerſionem dat auxilium. 177.1.a 260.1.c ei diſplicet crudelitas. 260.2.d animarum ruinam ab alijs cauſatam quàm ſentiat. 193.2.a 266.2.a familias honorat, & ijs benedicit, dum aliquos ex ijs ad Religionem vocat. 272.1.b cùm gemit, non eſt ſignum animi imbecillis, ſed excitantis ſe ad plagam. 272.2.d eius ſtridor in peccatores. 273.1.d nullum malum ſuis immittit, niſi priùs eos moneat per prædicatores. 52.1.c.275.2.c 277.2.a.b ambulare cum peccatore non poteſt ſi ille peccatum defendat. 276.1.a mala publica & priuata infligit. 277.1.b omnes creaturæ ſunt eius exercitus. 290.1.a.477.2.a dicitur mundus exemplaris. 290.1.a eſt princeps temporum quaſi ſol. 2.b ſæpè infirmos roborat, vt præualeant fortibus. 205.1.d.315.1.d in nullo eſt prædicamento. 314.2.a attributa omnia in eo habent verum eſſe. ibid. pœnam fingit adæquatam culpæ. 2.d cùm rempubl. vel animam aliquam ſibi relinquit, ſe ei iraſci oſtendit. 319.1.c ſua condonatione

tigie

tegit peccatu, cùm verò calcem & trullam ponit, permittit peccatorem hoſtibus. 2 b.c quomodo dicatur mandare peſti, gladio, fami, piſci. 340.1.b quàm ſit terribilis iudex & omnipotens. 2 a b.320 1.c.537.1.b eius magnificentia colligitur ex cæli & terra fabrica. 341.1.c.d.2.1 478.1.c.d.479.1.b 2 d ſemper clementiâ vindictam temperat & ſuperat.682.1.d.365.2.a quomodo regnet in anima. 385.2.b etiam Gentium curam gerit, etiamſi corruptiſſimæ ſint. 569.2.b eius manus nemo effugere poteſt. 370.1.c.373.1.d facies eius ibi dicitur eſſe, vbi hominibus ſe exhibet. 371.2.a ei vocanti obediendum.ibid.d ſæpè per ſortes voluntatem ſuam declarat. 374.2.b.& ſeqq. eius ſumma maieſtas. 457.1.a hæc maximè à nobis timorem & reuerentiam exigit. 376.1.b etiam ſubinde in populo, innoxio peccata aliquorum occulta punit.ibid.d eius ſi vocationem fugiamus, magnum ab eo fugientibus inſtat periculum. 384.2.a eius magnificentia perficitur in infirmitate & obedientia hominis. ibid.d in eum non cadit pœnitentia. 392 2.a eſt longè clementior homine etiam ſancto. 396.2.c quomodo dicatur de cælo deſcendere. 400.1.c proprium eius opus eſt benefacere, punire, alienum. 2.a bonus & clemens eſt pijs, malus & rigidus impijs. 415.1.d eius obſcuritas & caligo. 428.1.b eius æternitas. 443.1.b.c eius cum Iſraelitis ingratis expoſtulatio. 452.2.a.& ſeqq. quàm de nobis ſit ſollicitus. 457.1.a ab eo pendet omne bonum noſtrum. 2 b ignis conſumens eſt, hinc ſolicitè cum eo ambulemus oportet. ibid.d.86.2.a non conſiderat in operibus noſtris quantum, ſed ex quanto.458 1.d licet peccatori pœnitenti condonet culpam, non tamen illico condonat omnem pœnam. 226.1.b 467.1.c eius ira duplex eſt. 467.1.c adfuit Iudæis è Babylonica captiuitate redeuntibus. 469.2.c ſummum eius eſt opus peccatores iuſtificatio. 472.1.a quæ Dei ſunt, & maxima & perfectiſſima ſunt.385.2 b eſt tardus ad vindictam, ſed tarditatem ſupplicij grauitate compenſat. 170.1.c 475.2.a.681.1.c.d eius zelus contra tyrannos. ibid.b.479.1.b,276.2.b eius zelotypia in ſuos filios. 475.2.c eſt dominus iræ ſuæ. 476.1.a quàm forti ſit animo in offenſionibus hominum & repulſa toleranda.ibid.c.& 2.c nouit ſuos, ignorat hoſtes. 480.1.a quos in hac vita punit, non puniet in futura. 402.1.a.2.a an curaret res humanas, cur multi dubitarint. 510.2.a b cur ſinat pios affligi, impios proſperari. ibid.d.& ſeqq.816.2.c.d eius longanimitas, impaſſibilitas, celſitudo. 501.2.d peccatum mortale odio odit infinito. 519.2.b eius ſanctitas infinita eſt. ibid.d an habeat curam particularem piſcium. 514.1.b ab æterno ſimul & ſemel omnia futura cognouit. ibid c non tantam habet curam piſcium, quantam habet hominum, ex parte effectus. ibid.c eius cura generalis de minimis qualis ſit. 2 b potiùs caſto ſilentio quàm exili noſtro præconio venerandus eſt. 537.1.c eſt omnia, & omnium cauſa finalis, conſeruans & efficiens. ibid.d eius eſſentia in immenſum omnem creaturarum intellectum, conceptum & vocem tranſcendit. 2.b.d eſt ſol immenſus gloriæ, à quo ſinguli homines & angeli radiorum vnum lucis emendicant. ib.d.c perfectiones omnes in eo ſunt infinitæ & anguſtiſſimæ.538.2.a eum quomodo vicerit amor. ibid.b in attributis omnibus eſt poſitiuè infinitus. ibid d in infinitum tranſcendit omnes res poſſibiles & imaginarias, quæ ſunt infinitæ, in infinitum. ibid. ei immenſa debetur reuerentia, cultus, amor & latria. 2.a eſt nobis ſuper omnia ſummo amore diligendus. ibid b 795 1.d eius deſcriptio compendio tradita. 539.1.a ad eius cognitionem duobus modis pertingimus. ibid.b ipſe incarnatus opus ſtupendum eſt. 541.1.c cur ab Auſtro & dextro venire dicatur. 547.2.d eius quæ ſint cornua. 549 2 d ſolus ipſe regna dat & imperia. 552.1.c eſt præſes temporum, dominus æternitatis. ibid.d vocatur æuum æuorum. 2.c antonomaſticè cur dicatur ſalus. 562.1.b eſt fortitudo noſtra, quomodo. 563.1.b ei infinitæ gratiæ infinitis modis debentur. 564.2.d in die iudicij ſcrutabitur arcana cordium. 575.1.a eius lucerna increata & creata quæ. ibid.d ipſe ſummum bonum eſt. 588.2.b eſt omniſciens. 589.2.a in dilectione ſua ſtabilis eſt. 579.1.b cur in tribulatione ſuorum diſſimulet. ibid. mirè delectatur noſtrâ virtute. 2.a eius in manu cor regum eſt. 603.1.c rogandus eſt vt pios det reges & principes. ibid. eius inſpirationes quanti faciendæ ſint. 604.1.d in anima ſancta, Religione. & Eccleſia quomodo colatur. 633.1.d in ea quomodo præſideat. 2.b eius in homines pietatis officia. 637.1.d vindictam poſt caſtigationem conuertit in auctores. 644.1.c eſt per Chriſtum gloria Eccleſiæ. 649.1.b quomodo Iudæis dormierit & ſomnum excuſſerit. 652.2.c eſt totus oculus. 662.2.c eius prouidentia per candelabrum repræſentatur. 668.2.c.669.2.b magna à paruis orditur. 674 1.b ei ignis & lampades præferuntur. 677.2.b menſurâ præſcriptâ peccatorum impletâ punit. 684.2.a eſt mundi oculus. 685.2.b quàm ardenter cupiat eſſe cum hominibus. 729.1.a eius fœdus quod fuerit cum Iudæis. 743.1.c.d Ieruſalem contra Ethnicos ſæpius defendit.753.1.d.& ſeqq. Deus in cruce eſt prodigium à ſæculis inauditum. 765.2.b eius dignatio carnem humanam aſſumentis. 657.2.c Iudæis Chriſtum obiecit vt ipſi eum occidant, vt ſua morte genus humanum ille redimeret. 767.2.b.c deſcendit cum angelis in auxilium fidelium. 775.2.d quibus titulis pater & dominus eorum ſit. 795.1.1.d Euchariſtiâ ſummè honoratur. 802.1.b.& ſeqq. ſemper petit optima. 804.1.b.c.2.a eius maledicere & benedicere eſt efficax. 806.1.c.2.a eſt nuptiarum conciliator & vindex. 813.2.c.d quomodo non affligitur peccatis impiorum. 816.2.d hunc Ethnici velut ignem concipiebant. 821.1.d eſt immutabilis octupliciter. 225.1.a.826.2.c huius immutabilitatis variæ cauſæ. 827.1.1.& ſeqq. naturæ eius plenitudo & perfectio. ibid. eſt actus purus, nihil habens admixtum potentialitatis. ibid. d eſt ſimpliciſſimus. 2.a eſt ipſum eſſe. ibid.b quod vult hoc ab æterno voluit. ibid.c omnia ei ſunt præſentia. ibid.d à peccatore, peccato configitur velut ſagittâ. 829.2.c.830.2.a in memoria ſua conſcribit ſingulorum hominum dicta & facta. 832.2.c

Deformes quomodo euaſerimus. 68.1.b.554.1.c

Dij quilibet ab Hebræis vocabantur Baalim. 171.2.d deos tutelares vrbis, Gentiles eam obſidentes carmine aliquo euocabant. 400.2.a quàm hi impotentes eſſent. 95.1.b.c

Dextera capitur in Script. pro parte Auſtrali. 547.2.d item eſt ſymbolum egregij alicuius conatus & operis. 655.1.b

Diobo-

Diabolus peccatores ſuis vitijs alligat. 109.2.c Dei ſimia eſt. 107.1.d ſæpè facit vt maniaci diuinent. 27.1.c et tempeſtit vindemia, Chriſto vix racematio. 462.1.b eius operâ poteſt quis rapi in ecſtaſin quaſi naturalem. 25.1.b eſt tyrannus Aquilonaris, tur. 229.2.a eſt hominibus leo in hac vita, vrſus in morte, coluber in gehenna. 298.1.c ſemper ſitit ſanguinem. 133.1.c. 222.2.c abutitur anima peccatoris pro ſua libidine ad omnem militiam. 217.1.c ſanguinis humani auidus homines ſibi immolari petebat. 192.2.b quomodo vires animæ eneruet. 136.1 b omnes pietatis fructus in ea euertit inſtar locuſtarum. 216.2.c formidat animos viriles, ſæuit in molles. 313.2.a togit animam ad deſperationem. 89.1.d eorum alij huic, alij illi vitio præſunt, & ad ea homines ſollicitant. 104.2.d eſt eorum regnum in anima tyrannicum. 365.2.b in ſortibus ijs tribuitur prænotio futurorum, quæ ſoli Deo propria eſt. 374.2.c.d quomodo ſteterit à dextris Ieſu pontificis. 654.2.c. & ſeqq. quomodo à dextris Iudæ proditoris. ibid.d impedire voluit fabricam templi. 655.1.a cur ſit à dextris impiorum. ibid.b an quiſque diabolum habeat à quo tentetur. 2.b quomodo eum Deus pro Ieſu increparit. 656.1.c allegoricè lupus veſpertinus eſt. 516.1 b ſæpè etiam ſe in lupum transformat. ibid.c hominem cur & quando mutum reddat. ibid.d in quo hyænæ aſſimulatur. 2.a ipſe ſomnum, Chriſtus vigiliam inducit. 505.2.a quare fulgur dicatur. 551.1.d teto voraci aſſimulatur. 521.1.a templi fabricam impedire ſatagens monti magno aſſimulatur. 671.1.c item chriſtianiſmo ſe opponens. 2.a diaboli idolo aſſiſtebant quaſi animæ idoli, dabantque reſponſa. 764.1.d eaq; falſa & noxia. 731.2.c repræſentantur per Æthiopes. 554.2.c & tales hominibus apparent. 548.1.c in iudicio peccatorum occultiſſima quæque pandent. 576.1.d per Euchariſtiam profligantur. 726.1.b

Διάψαλμα quàm diuerſimodè vertatur. 548.2.c.d in eo neceſſariò innuebatur & cantorum & concentus, & ſententiæ mutatio. 549.1.c.d

Dies excidij Hieroſolymæ eſt typus diei mortis & iudicij. 223.1.d quos dies quis quotannis ſolenniter celebrare debeat. 71.1.b dies quinam ſint magnæ virtutis Dei. 70.2.d. 71.1.b dies magnos quos Romani vocarent. ibid. dies Balaim tropologicè qui dicantur. 77.2.d quos dies Hebræi feſtos habuerint. 71.2.b dies apud Hebræos ſæpè ſignificat annum. 284.1.c ſæpè capitur pro clade inſigni quæ tali die contigit. 542.1.b dies Domini dicitur dies vltionis, quâ aliquas gentes perdit. ibid. dies continuus erit poſt iudicium peractum. 777.1.b dies parui & magni qui dicantur. 70.1.a. 673.1.d dies ante diem iudicij quomodo futuri nubili & frigidi. 777.1.a dies fabricæ templi cur vocentur parui. 673.1.d. & ſeqq.

Diffarreatio eſt diſſolutio matrimonij confarreatione contracti. 92.1.c

Difficultates omnes in via Chriſti occurrentes generosè perfringendæ ſunt. 419.1.a

Diffidentia oritur ex defectu fidei; quàm illa Deo contumelioſa ſit. 588.1.d

Digitus annularis quis ſit. 629.1.d

Dignatio Chriſti ſumma erga genus humanũ. 233 2.d

Dignitates huius ſæculi aureus vapor ſunt. 170.1.d

Δοκὰ Græcis ſignificat res quatuor. 199.1.a

Dilectio Dei eſt efficax, & fons omnis boni. 792.2.b

Diluuium triplex. 481.1.c diluuium Deucalionis finxerunt poetæ ex diluuio Noë. 373.1.b

Dimidium in dubijs melius eſt toto. 523.2.c

Diocletianus & Maximianus Chriſti fidem ſe extirpaturos iurarant, at non potuere 753.2.d

Diodorus Siculus errauit in rege ſub quo factam ſcribit Tigris inundationem quâ Niniue obruta. 480, 2 b

Diogenes quàm veſtium luxum & lenitatem carperet. 571.1.a cur à ſimulacris petere aliquid ſoleret. 131.2.b

Diphthera eſt membrana è pelle capræ Iouis. 681.1.c

Dipſas ſerpens auaritiæ ſymbolum eſt: ab eo percuſſi, inextinguibili ſiti enecantur. 338.1.c

Dirigi in Scriptura eſt proſperè agere. 186.1.a

Diſceptatio Chriſti cum impijs in die iudicij qualis futura ſit. 240.2.c

Diſciplinæ monaſticæ abiectio quomodo à Deo puniatur. 329.2.a eius obſeruantia quantopere alios ad imitationem alliciat. 709.2.b

Diſcordia fraterna à Deo ſæpè punita. 264.1.d

Diſcus quale athletarum inſtrumentum eſſet. 753.2.c

Diſpenſare an poſſit Deus vt fornicatio ſit licita, & in quibus præceptis diſpenſare poſſit. 53.1.b.c

Diſpoſitio ad prophetiam prima, eſt mentis quies. 9.1.c ſecunda, mentis abſtractio. 2.a tertia, vitæ ſanctitas. ibid.c maximè humilitas. 10.1.d diſpoſitio optima quæ ſit ad Ven. Euchariſtiam ſumendam. 725 2.a

Diſpunctio verborum, capitum, & ſententiarum S. Scripturæ, multum valet ad eius genuinum ſenſum capiendum. 30.2.

Diſſidium inter conſanguineos propter Euangelium quale enatum ſit. 465.2.d

Diuagatio quanta ſit hominum mundanorum, maximè mercatorum. 521.2.b

Diuerſitas animorum ablata per aduentum Chriſti. 592.1.d

Diuinare prophetias adhuc futuras quatenus liceat. 30.1.c.d diuinandi vis non eſt in anima moribundi vel maniaci. 62.1.c

Diuinatio non fit naturaliter. ibid.

Diuinatoria ſors quæ, & quatenus illicita ſit. 374.2.c

Diuini quomodo fieri poſſimus. 225.1.a diuini, vocantur ſomniatores. 731.2.d

Diuinitatis quod ſit hieroglyphicum & ænigma. 552.2.b eius puritas, amor, ardor, trinitas perſonarum, æternitas duplex. ibid.b.c diuinitas Chriſti ſemper, etiam in morte, manſit tam corpori quàm animæ eius coniuncta. 121.1.d diuinitas omnes perfectiones in ſe continet. 63.1.d

Diuiſoria ſors quæ, & an licita ſit. 374.2.a

Diuites in chriſtianiſmo non eſt quòd ſe pauperibus præferant, quia maiora habent virtutum impedimenta quàm pauperes. 755.2.a

Diuitiæ ſunt diuitis idolum, rapina, robur, ſpes, requies. 189.1.c non extinguunt habendi ſitim. 133.1.c vide Aurum. Pecunia.

Doctor ſuperbus aquilis aſſimulatur. 354.1.d doctor bene docens, & nihil faciens ſimilis eſt cupreſſo. 207.2.b doctor arrogans conuertitur in arium prauum. 140 1.b doctorem iuſtitiæ, qui à Ioele promittitur oſtenditur fore Meſſiam. 230.2.d Doctores Eccleſiæ hyadibus aſſimulantur. 294.2.a myſticè per equos nigros Zachar. repræſentantur. 692.2.a ſunt quaſi ſigillum Dei. 632.1.c Doctores quatuor Eccleſiæ intelliguntur per fabros Zachariæ viſos. 645.2.d

Doctrinam legis diuinæ vendere pecuniâ, eſt ſimonia. 423.

423.1.c doctrina cur Hebræis vocetur ros vel pluuia. 230.2.b.404.1.c.730.2.a doctrina conſentiat cum opere. 604.2.b.c doctrina Chriſti portentoſa eſt. 660.2.b ſycomoro comparatur. 324.1.c eius paradoxa. 30.1.a doctrina Euangelica ſemper in vna lingua floruit. 593.1.b doctrina Chriſti & Apoſtolorum an ſit ſons patens domui Dauid, quem deſcribit Zacharias. 762.2.c
Dolare in Prophetis ſuis, cur, & quomodo ſe dicat Deus. 124.1.b.c
Domeſtici ſunt maximè inimici hominis. 466.1.a.b
S. Dominicus viuens fuit velut angelus terreſtris. 11.2.d
Dominus fidelium, quare ſit Deus. 795.1.c
Domitiani inutilis occupatio in captandis muſcis. 525.2.b.599.1.c et fortes interitum d.num iorunt. 374.2.d
Domus pulueris, eſt terra, item corpus mortale. 405.2.b domus æſtiua & hiemalis, quid ſint myſticè. 281.2.b domus eburnea Achab. ibid. domus ſpiritualis partes. 348.2.a domus ædificanda in cælo, duratura, non in terra, mox caſura. 387.2.a domus Domini ſymbolicè erat Iſrael & Iuda. 141.2.b.156.1.d domus Dauid vocantur poſteri Dauidis, eorumque familia. 755.1.c allegoricè Apoſtoli viriq; Apoſtolici. ibid.d domus eſt quaſi magnus quidam homo ſenilis. 558.1.d domus quoque ſymbolicè eſt familia & reſp. 2.a domus ſpiritualis fundamentum, parietes & tectum quæ ſint. 610.2.c domus, in quibus immane aliquod ſcelus eſt patratum, ſolent deſtrui vſque ad fundamenta. 683.2.b
Dona Spiritus ſancti pleniſſimè fuerunt in anima Chriſti. 663.1.a eorum copia magna in fideles effunditur. 233.1.a ea ipſe indifferenter in omnes effundit. 234.1.b donis ſponſi olim vxores ſibi coemebant. 91.2.d hinc vocantur dona ſponſalia vel iugalia. 92.1.a dona templorum datu olim meretricibus. 403.1.b
Donatiſtæ è qua Scriptura ſuæ ſectæ in Africa natæ patrocinium quærerent. 548.1.c
Dormire in lectuli plaga quid ſit. 280.1.a.2.d dormiſſe & excitatus à ſomno quomodo dicatur Deus populo ſuo. 652.2.c.d
Dorotheus qui vitas Prophetarum ſcripſit, non fuit Epiſcopus Tyrius & Martyr ſub Iuliano. 13.2.b hic grandæuus Martyr obijt. 350.1.a
Dos Dei, animam ſibi deſpondentis, quæ. 87.1.b dotes Prophetæ, robur, iudicium & efficacia. 422.1.b dos agilitatis per pedes ceruorum à Propheta exponitur. 563.2.c dotes Beatorum ex viſione Dei manantes anagogicè vocari poſſunt fontes. 778.2.b
Draconis cum elephante pugna & planctus. 403.2.d
Dromades cameli ſunt velociſſimi. 408.1.d
Duci militari captandus ſol & ventus eſt. 517.2.b
Duellum Chriſti & diaboli. 658.1.b
S. Dunſtanus Edwinum Angliæ regem precibus ab inferno liberauit. 757.2.c
Duplex tribulatio quæ dicatur. 481.2.b duplicia bona quæ reddat Chriſtus ſuis. 719.1.d duplex ſæpè capitur pro multiplex. 2.a
Durannus Epiſcopus Tholoſanus cur à morte apparuerit tumentibus labris & ſpumoſo ore. 600.1.b
Duratio eſt triplex, tempus, æuum, æternitas. 443.2.c

EBrietas, voluntaria inſania eſt. 104.1.d quæ mala conſequantur. 580.2.d. & ſeqq. ebrietas capitur aliquando pro rerum omnium abundantia. 206.1.a ebrietas ſpiritualis quæ ſit, & quam Cornelius Proph. Min. aptanda. 609.1.c
Ebrius ſæpè ob nuditatem ſuam ſe omnium ludibrio exponit. 535.1.a ebrijs omnia videntur moueri & apparent duplicia. 752.1.b
Eccleſia cur Origenem damnarit. 8.1.b eius hieroglyphicum & exordium. 37.1.a.b eam Chriſtus ſibi copulauit vt coniugem. 57.2.a eius qui ſit magnus dies, & fuerit. 71.1.b eſt vna & ſola. 79.2.c varias ob cauſas vocatur ſolitudo. ibid. & ſeqq. eam quando & quomodo Deus ſit conſolatus. 83.1.a ob ſcelera impiorum punitur & turbatur. 84.2.d eius bonis locupletari volentes grauiter peccant. 100.1.c vineæ ob varias analogias comparatur. 138.1.b. & ſeqq. item oliuæ. 205.2.a quatuor eius bona ſpiritualia ſunt præcepta, exercitia, virtutes, & charismata. 220.2.a quod eius etymon. 238.1.a Arcturo ſideri aſſimilatur. 294.1.d eſt velut faſciculus Dei. 342.1.a eſt tabernaculum Dauidis, id eſt Chriſti & Chriſtianorum. 345.1.c.d.764.1.a materialiter & reipſa eſt regnum Chriſti. 345.2.a fundata eſt ſuper petram. 348.2.a eſt domus Domini in monte ædificata. 425.2.a tranſcendit omnes doctrinas, leges, inſtructiones, ſcholas, religiones Iudæorum & Philoſophorum. ibid.c ad eam gentes terrenas venire quàm miraculoſum ſit. ibid.d eius paſtor eſt Chriſtus. 445.1.d.2.a cur ſit turris gregis, & Ophel: cur vocetur Ieruſalem filia, & Sion. 238.1.c.428.2.b.c.d.596.1.d.824.1.c ſine bellis eſſe nequit cùm ſit militans. 446.2.d ei patrem quomodo Chriſtus attulerit. 447.2.d perſecutionibus creſcit. 470.1.a.754.2.d à fidelibus inter ſe conſociatis conſtituitur. 632.2.d orta tantùm poſt Chriſti receſſum ficut luna poſt ſolis occaſum. 557.1.c in monte Sion inchoata eſt. 624.2.c eius mater glorio eſt quàm Synagoga. ibid. eſt allegor. lapis oneris, quem cuncti tollere & abijcere volentes malè periere. 431.1.a.753.2.d allegoricè cur Alexandria populorum eſt. 503.1.c eius lapides ſunt fideles mortificatione expoliti. 632.2.d quomodo poſita ſit Gentilibus & Iudæis quaſi ſuperliminare crapulæ. 752.1.a exteriùs deformis, introrſum pulchra eſt. ibid.d eius typus eſt candelabrum, cur. 666.2.a.699.2.c eſt myſticum Dei templum. 820.1.d eſt firmamentum veritatis. 705.1.c eam quàm validis vallis Deus communiat. 715.1.a allegoricè eſt terra deſiderabilis. 831.1.c eius quantu ſit amplitudo, & capacitas. 648.1.a.b eſt paradiſus Dei. ibid.d durabit in æternum, donec in ſtatum beatum mutetur. 780.2.b ex ea quando & quomodo impietas expelli dicatur in Babylonem. 689.2.d eius reſtauratores quouis ſæculo, Deus excitauit. 612.1.a Eccleſia Catholica vaſis ſacris abundat. 786.2.b.787.2.b multos ritus ex Zacharia & Apocalypſi, & ſimilia ſymbola mutuata eſt in officijs Eccleſiaſticis. 663.1.c Eccleſia Iudæorum & Chriſtianorum, eadem eſt. 596.1.d hæc illi vt prælata ſit, & propinquior facta ſoli iuſtitiæ. 772.1.a Eccleſia Græca prima penè in orbe effloruit, deditque primos Doctores. 720.2.a Eccleſiam triumphantem nulli aduerſarij affligere, nulli immundi polluere poterunt. 249.1.a Eccleſia vetus Iudæorum per multas rupturas cecidit. 345.1.a
Eccleſiaſtes cur hebraicè femininè vocetur coheleth. 612.2.c
Eccleſiaſticus non texit elogia omnium virorum illuſtrium. 790.1.d
Eccleſiaſticus opibus quas ex beneficio percepit, cognatos laicos non locupletet. 337.2.c beneficia beneficijs

non accum ulent. ibid. & ſeqq. eorum cupiditas eſo-
uetur valde auaritia laicorum. ibid. a

Ε'κδεγαμ@, quid propriè ſit. 496.1.b

Eclipſis ſolis facta in paſsione Chriſti, allegoricè indicata per Amos. 333.2.e

Ecnephias ventus quis ſit, quàm in Italia ſit procelloſus. 517.1.a

Ecſtaſis differt à prophetia, & quid propriè ſit. 24.2.e.d aliquando contingunt ſine alienatione mentis à ſenſibus. 25.1.a.b

Eden regio, in qua ſitus erat paradiſus terreſtris, fuit in Meſopotamia & loco vicinis. 262.1.b

Educatio prolium à matre maximè pendet. 56.1.c.d

Eduinus Angliæ rex precibus S. Dunſtani ab inferno liberatus. 757.2.c

Effeminati quinam & quales eſſent. 106.1.b cur ita dicerentur. ibid. erant Priapo conſecrati. ibid. c

Effuſio donorum Spiritus ſancti vocatur in Scriptura baptiſmus. 233.1.a quanta eius donorum copia ſit. ibid. b

Egredi quomodo cælo Deus dicatur ad aliquid operandum. 400.1.c.d inter egredi ſermonem, & egredi hominem, quæ ſit differentia. 443.1.a

Egreſſus Chriſti triplex eſt, temporalis, æternus, & partim temporalis & partim æternus. 441.2.b

ἔλαφ@, id eſt ceruus, græcè vnde dicatur. 470.2.a

Elapidare locum aliquem quid ſit. 401.2.d

Elceſaus hebraicè idem eſt quod ſerotinus, tardus: cognomen eſt Nahum à patria. 475.1.d

Electores S.R. Imperij in inauguratione Imperatoris quæ Imperij inſignia geſtent. 327.1.a

Electorum catus in mente Dei colligatus, eſt velut faſciculus. 343.1.a ante opera præuiſa non ſunt ad gloriam prædeſtinati. 176.2.d in die iudicij proſpiciēt in tartarum. 774.2.b ſunt peculium Chriſti. 833.1.d.2.b item ſors Sanctorum & regnum Chriſti. 2.c quàm Deo ſint chari. ibid. 834.2.a

Eleëmoſyna præſtantia & vis. 125.2.c.d eius quantus ſit prouentus. 166.2.c.d fides vocari iuſtitia. 309.1.a pœnitentiam tollit in cælum. 456.1.b eam dans dat eam Deo de ſuo. 620.2.d

Eleëmoſynariorum opes Deus multiplicat. 331.1.a.b

Elementa noſtra non habent primæuam puritatem in qua condita ſunt, ſed multis rebus terreſtribus permiſta ſunt. 520.2.d poſt iudicium purgata erunt. 777.1.c eorum diſſidia repræſentantur per quatuor colores aurigarum in ludis Circenſibus. 694.1.d

Eliacim pontifex tempore Iudith, etiam bellorum curam geſſit. 696.2.d

Elias Abbas qua ratione donum caſtitatis à Deo obtinuerit. 384.1.a

Elias & Henoch indices ſunt reſurrectionis mortuorum futuræ. 385.1.a quandiu in fine mundi prædicabunt. 674.1.b ſunt duo filij olei. 680.1.c

Elias in fine mundi promittitur venturus. 842.2.b an hoc nomine Iohan. Baptiſta intelligendus ſit ibid. oſtenditur verum Eliam venturum. ibid. c. & ſeqq. eſt futurus præcurſor ſecundi aduentus Meſsiæ, nec primi fuit. 843.1.a ſimilis in zelo, prædicatione & ſanctitate fuit ei Iohan. Baptiſta. ibid. b 819.2.c cum auidè expectant Iudæi. 843.2.a cur Iudæi aliquæ circumcidentes ei ſellam ponant. ibid. ſoli aſsimilatur. ibid. 844.1.d cur ipſe potiùs, quàm quis alius in fine mundi venturus ſit. 843.2.b eius zelus. ibid. c. 844.2.d miſſus fuit ad tollendum ſchiſma Ieroboam. 843.2.c ob zelum cæleſtem raptus in cælum eſt. 884.1.a

fuit virga. ibid. fuit Prophetarum dux & antesignanus. ibid. b cur apparuerit in transfiguratione Chriſti. ibid. fuit Iſraëlis cuſtos, Propheta, doctor, protector. ibid. in quo fuerit typus aſcenſionis Chriſti in cælum. ibid. d & beatæ reſurrectionis. 2.a quomodo cor patrum ad filios ſit conuerſurus. 2.d. & ſeqq. Iudæos in fine mundi quomodo conuertet. 845.2.c faciet pacem inter Iudæos & Gentes, erit reformator cleri & populi. ibid. d

Elimelech maritus Noëmi fuit Bethlehemites. 438.2.c

Eliſabetha regina hæreſim in Angliam inuexit, quo regnum ſtabiliret. 131.1.c. 133.2.d

S. Eliſabetha ex affectu Chriſti crucifixi ad vitam perfectam conuerſa eſt. 757.2.a. 759.1.d precibus adoleſcentem vanum ad Religionem impulit. 757.2.b

Eliſæus ſolus Dei iuſſu in Prophetam ab Elia unctus eſt. 10.2.d

Elul Hebræorum menſis partim noſtro Septembri, partim Auguſto reſpondet. 603.2.c

S. Elzearius Comes Arriani quo intuitu omnes iniurias æquo animo perferret. 759.2.a in vulneribus Chriſti tantùm inueniri volebat. 767.1.b

Emanatio æterna Chriſti cur vocetur à Propheta egreſſus in plurali. 442.2.b

Emath vrbs vnde dicta, vbi ſita, quotuplex fuerit: an duplex; vna magna, altera minor. 305.1.c oſtenditur tantùm eſſe vnā, ſc. Antiochiam. 2.a. 712.1.a

Emendatio vitæ non eſt procraſtinanda. 585.2.d

Enallage perſonæ crebra eſt apud Prophetas. 76.1.b 437.2.b item temporis. 503.1.b

Encæniorum diem cur Iudæi celebrarint. 71.2.b

Engaddi vinea fertiliſsima fuit. 83.2.c

Epaminondas hoſtis fuit deliciarum. 308.2.e

Ephebiam qualem Iaſon impius pontifex Hieroſolymis excitarit. 752.2.b. 753.2.e

Ephi erat communis Hebræorum menſura, hinc ſæpè pro menſura in genere capitur. 331.2.a. 684.1.d

Ephod erat primaria veſtis pontificis. 94.1.a

Ephraim quid ſignificet. 201.1.b.c Ephraim tribus dedit primum regem Iſraël, & multos eius ſucceſſores. 413.1.d ſic vocantur decem tribus. 4.1.c ea inter decem erat fortiſſima. 735.1.c

Ephrata dicta eſt priùs Bethlehem. 435.1.b.d Ephratæ etymon. ibid. imò tota regio à fertilitate dicta Ephrata. 2.a

Ephrata vxor Caleb fuit à bania Bethlehem. ibid. 1.e an eadem ſit cum Maria ſorore Moſis. ibid.

ad Epicuræos cur multi ex alijs ſectis deficerent, ex ijs ad alias nemo. 103.2.d

Epicurei diſcipuli eius imaginem in annulis geſtabant. 629.2.a

Epiphania vrbs an ſit Emath minor. 305.1.c quatuor Epiphaniæ ſunt in diuerſis prouincijs. 306.1.b

Epiſcopi quando & quomodo ſubditis fiant rete. 111.2.b aduigilent, ne noui Scripturæ ſenſus proferantur. 9.1.b epiſcopatu arcendi ſi careant ſcientia S. Scripturæ. 99.2.a quomodo ordinandos examinare debeant, & quare. 825.1.a quomodo ſuos ſanctitate præluere debeant. 750.1.b.e ſint vigiles & attenti. 749.2.c vide Prælati.

Epiſcopatus in quo conſiſtat. 663.2.b epiſcopatui Romano annexus eſt pontificatus. ibid. 1.c

Epiſtola Hebræis vocatur liber. 475.1.a

Epiſtolæ Paulinæ non extāt eo ordine quo ſcriptæ. 5.1.d

Epitaphium orbis vniuerſi, & commune omnium Prophetarum quod ſit. 19.2.e epitaphiorum quatuor ſunt cauſæ. ibid. d

Equus

Equus multarum rerum ſymbolum eſt. 638.2.d *ei comparatur humanitas Chriſti, cur.* 556.1.a *eſt hieroglyphicum Apoſtoli veri, Apoſtolici* 556.1.b 732.2.a *equi multi hoſtium à Machabæis in capite percuſſi & excæcati ſunt.* 754.1.c *equis adornandis preſepi plani dediti erant.* 785.1.c.491.2.d *equis velut cur fingantur angeli.* 691.2.b *equi bellici veloces ſunt pernicitate, ſanguine effuſo gaudent.* 516.2.c *equorum Chaldæorum generoſitas.* ibid. *equorum copia Iudæis vetita.* 203.2.a *hinc eis petere ſolebant ex Ægypto.* ibid. *equo ruſo cur inſideat vir Zachariæ apparens.* 638.2.d *equi quatuor Iohanni in Apocal. viſi deſignant IV. vniuerſales Eccleſiæ perſecutiones: quæ quas.* 646.1.b.2.a *equi ruſi, albi & varij Zachariæ viſi quas gentes repræſentent.* 641.2.b.c *quos angelos denotent.* 642.1.a *albi, vt aceruum monarchiam repræſentant.* 693.2.a *equi ruſi an denotent monarchiam Romanorum, an Aſſyriorum & Chaldæorum.* 1.b *quid egerint hi, incertum.* ibid.d *nigri Perſas repræſentant.* 2.a *varij Romanos, non Ægyptios.* ibid.c *ruſi denotant myſticè Apoſtolos & Martyres.* 692.2.a *nigri Prophetas & Doctores.* ibid. *albi virgines.* ibid.b *varij Confeſſores.* ibid. *quid hi quatuor aliud repræſentent.* 644.1.b

Eremitica vita bona, delitiæ & encomia. 80.2.a.b

Erinus quod ſit animal. 585.1.d *eſt ſymbolum furis.* 2.a

Eruca vermis eſt, qui poſt pluuiam naſcitur. 210.1.d *vnde nomen eruca deriuetur: quomodo colligi & quando debeat.* ibid. *an vermiculus ſit, qui creſcens fiat bruchus, ac deinde locuſta.* 215.1.b

Eſau dum viueret, potentior fuit Iacobo fratre. 185.2.d *eſt odio habitus propter peccata.* 195.1.b *dictus eſt quercinus.* 271.2.c *item Edom & Seir.* 352.1.c *præ Iacob odio habitum à Deo quomodo intelligatur.* 792.2.d *cur vocetur Seir.* 794.1.d

Eſauitæ & Idumæi multi ſaluati ſunt. 793.1.b

Eſdras an idem qui Malachias. 789.2.a.b. & ſeqq. *eius ætas & anni.* ibid.d *vitam penè egit in Babylone, fuitq́. pincerna Artaxerxis.* 790.1.b *fueritne ſcriba Concilij collecti à Iudæis.* ibid. *cur non meminerit Malachiæ.* ibid.c *quando Ieruſalem venerit.* 2.a *idem cum Malachia populo ſuaſit.* ibid.b *prius templum vidit, quamdiu vitam prorogarit.* 604.1.b *fuit patruus Ieſu pontificis.* 605.2.b *alienigenas vxores abſtulit à Iudæis è Babylone reuerſis.* 655.2.d

Eſſæi Alexandriæ quotidie ieiunabant. 11.2.b

Eſſe omne in Deo eſt. 737.2.c

Eſſentia Dei infinitæ virtutis eſt. 63.1.c *identificatur cum actibus & potentijs diuinis, tum circa ſe, tum circa creaturas.* 2.a

Eſther ob gratiam & pulchritudinem vocata Ediſſa. 639.2.b *quando vixerit, an fuerit vxor Darij Hyſtaſpis.* ibid.

Eſurientes iuſtitiam ſunt beati. 101.2.b.c

Ethanim quis Hebræis eſſet menſis. 603.2.c

Eua à ſerpente decepta columbæ aſſimilatur. 134.2.a

Euacuatoria in candelabro Zachariæ quæ ſunt. 679.1.b

Euangelica doctrina & lex eſt velut pluuia ſerotina. 73?.2.a *quomodo ſit frumentum & vinum.* 723.2. *à Ieruſalem per totum orbem diffuſa fuit.* 778.1.d. & ſeqq. *eſt propriè bonus nuntius.* 821.1.d vide Lex.

Euangelio Chriſti inobedientes vel iniurios quomodo Deus puniat. 450.1.a *id per Meridiem ceteras orbis plagas peruaſit.* 364.1.b *ipſum eſt lex pacis, amoris, concordiæ.* 426.1.d *eius prædicatio eſt quaſi ſacrificium.* 721.2.a *eius vis & energia.* 720.2.b *dupliciter vocari poteſt omne.* 710.2.b

Cornel. in Proph. Min.

Euangeliſta quatuor per quatuor fabros Zachariæ repræſentari queunt. 645.2.d *Prophetas ſubinde citant non quoad verba ſed quoad ſenſum.* 746.1.d *eorum capita quomodo olim Patres Græci & Latini diſtinxerunt.* 31.1.a

Eucharistia complementum bonorum eſt. 95.2.d *eius ſacrificium in ſpecie panis & vini inſtitutum à Chriſto, cur.* 150.1.b *eſt ſummum amoris.* 173.1.b *ipſa cur rori comparetur.* 204.1.d *eſt memoria & memoriale ingens Chriſti.* 206.2.c *panem cæleſtem nobis manducandum exhibet ſub ſpecie panis tritici.* 205.2.d *in ea Chriſtum deuotè ſuſcipientes ſunt Bethlehem & præſepe Domini.* 441.2.a *ei cur faces præferantur, & ante eam ardeant lampades.* 677.2.b *eſt frumentum electorum.* 723.2.c *item bonitas & pulchritudo Chriſti.* ibid. & ſeqq. *eſt conuiuium, in quo Chriſtus nobiſcum conuiuatur.* 724.1.b *eſt omne bonum & pulchrum Dei & Chriſti, æquè ac noſtrum.* ibid.d *in ea eſt quaſi noua mundi creatio.* ibid. *eſt manna ſupernaturale, eſt quaſi noua Chriſti incarnatio, & viua repræſentatio mortis Chriſti.* 2.a *in ea Deus omnia vetera mira noua renouat & ſuperat.* ibid.b *eſt ſummum ſacrificium, quo Deus ſummè honoratur.* ibid.e *eſt panis tranſſubſtantiatus & ſuperſubſtantialis.* ibid.b *eius operationes.* ibid. 727.1.b.c.d.2.c.d. 728.1.b c. 729.1.d *eſt ignis diuini amoris, ardorem charitatis in nobis excitans.* 725.1.a *vnde hominibus vileſcat.* ibid.b *eius fames & deſiderium optima ad eam diſpoſitio eſt.* ibid.d *quanta ad eam auiditate accedendum ſit.* ibid.d *quomodo poſt eam ſumptam ſe gerat homo.* 2.b *facit iuuenes validos.* ibid.d *facit vt à Deo eligamur ad vitam æternam.* 726.1.a *ea Martyres ſe muniebant in certaminibus: hinc à Chriſtianis domum deferebatur.* ibid. *eius vi fideles vim dæmonum eliduns.* ibid.b *dat opem in prælijs.* ibid.c & ſeqq. *vires corporales adauget.* 2.b *multi eius ſolius ſumptione vitam duxerunt.* ibid.c *inebriat mentes.* 206.1.b. 727.1.c. 728.1.a *eius virtute reſurgemus.* 727.2.c *quomodo eam vocent Patres.* ibid. *germinat & efficit virgines.* ibid.d *reprimit libidinem.* 728.1.b *olim mox à baptiſmo cur daretur.* 729.2.a *ſubinde à Patribus vocatur oratio & liturgia.* 799.2.d *Sacramentum non tantùm eſt, ſed & ſacrificium.* ibid.d *quomodo ſit ſacrificium, & mundum.* 800.1.a.b. & ſeqq. *eius ſacrificium Dei nomen mirè celebrat.* 2.c *cur vocetur incenſum vel thymiama.* ibid.d *tripliciter dicitur munda.* 801.2.a *eminenter complectitur in ſe tres ſpecies ſacrificij Iudæis præſcripti.* ibid.b *ea ſummè honoratur Deus ocʈo de cauſis.* 802.1.b. & ſeqq. *eſt miraculum miraculorum.* ibid. *per eam participat tam offerens quàm aſſiſtens omnia merita Chriſti.* 2.b *per eam omnis gratia cum ſuo auctore ad nos deriuatur.* ibid. *cur vocetur Eucharistia.* ibid.c *quàm eam reuereantur angeli.* ibid.1.d *in ea omnes virtutes exercentur.* 724.2.b. 803.1.a *cur eam Deus inſtituerit.* 803.1.a *eſt velut manna* ibid.b *eam indignè ſumentes polluunt menſam Domini.* 797.2.d

Eucherius Emiſſenus an auctor homiliarum, quæ eius nomine circumferuntur. 383.1.d

S. Eu-

S. Eucherius Lugdunenſis Epiſ. quàm inſignis mundi & rerum mundanarum fuit contemptor. 500.2.b eius ſancta familia & miracula. ibid.d
Eudemus philoſophus annulo: fecit contra dæmones & ſerpentes. 629.2.b
Euerſores templorum & ſacrorum euerterunt pariter remp. atque ac ſe, & ſuam ſtirpem. 607.2.c
Euphemiſmus figura eſt boni ominis captatio. 31.1.d
Euphrates fuit limes terræ ſanctæ, ſtatutus à Deo, ad Orientem. 468.2.a.717.2.a eius diuerſione capta Babylon à Cyro. 480.1.d.551.1.b
Europæ terminus ad Occidentem eſt Hiſpania. 364.1.a eius maiori ex parte mari alluitur. ibid.c
Eurus ventus calidus & torrens eſt. 295.2.b
Euſebius Epiſcopus, eccleſiam in Peluſio ex oppreſſionibus pauperum ædificans ſugillatur. 422.2.d
S. Euſtochium Roma Bethlehem pertulit. 439.2.a
Eutyches vnam naturam in Chriſto conſtituebat, damnatus fuit à Concilio Chalcedonenſi. 646.2.b
Eutychius quomodo ad Patriarchatum Conſtantinopol. euectus ſit. 825.2.a
Excelſa, erant fana & altaria dijs dicata. 321.1.a excelſa Iſaac quæ vocet Amos. ibid.
Exceſſus mentis aliquando fit ſine alienatione à ſenſibus. 24.2.d
Exceſtus Phocenſium rex habuit annulos magicos. 629.2.b
Excidium mundi repræſentatur excidio Niniues. 494.2.b
Execrationem Hebræi tam horroris, quàm boni ominis cauſa ſubticent. 332.1.d
Exempla bonorum ante oculos ſibi ſtatuat is qui bonus euadere cupit. 451.1.c exempla quàm ad mouendum potentia ſint. 709.2.b.c exempla & virtutes Sanctorum velut lucernæ ſunt. 576.1.d exempla principum remp. ſtatum fundant. 673.1.b
Exercitus Niniuen & Aſſyrios inuadentium vocatur diluuium, cur. 480.1.c exercitus eſt vnus collectiue, ſed multus diſtributiuè. 490.2.c exercitus etiam ſignificat multitudinem. 365.1.b dictus ab exercendo. 364.2.d
Exhumare mortuos inhumanum eſt. 268.1.a.b
Exoſſare agros quid ſit. 190.2.d
Expectare aliquando pro timere capitur. 528.1.c
Ezechias quando ſolemne ſuum paſcha inſtituerit. 485.1.b imminentibus vrbi Aſſyrijs, domos pauperum muris vicinas deſtruxit. 422.2.b Michæam prophetam veneratus eſt, eiuſq. oraculis compunctus. 399.2.b non eſt is dominator, quem naſciturum in Bethlehem prædicit Michæas. 438.1.c
Ezechiel cur iuſſus ſtercore boum veſci. 55.2.a

Faber communiter ferrarium ſignificat, niſi vox diſtinguens addatur. 645.1.c fabri quatuor Zachariæ viſi, ſunt angeli Iudææ & Ieruſalem tutores. ibid.a fabri myſtice qui. 2.b.1.d fabri turris Babel fuere figura Iudæorum impietatem ſuam & Antichriſtum exaltantium. 689.2.c
S. Fabianus indicio columbæ à Deo deſignatus eſt Pontifex. 825.1.c
S. Fabiolæ Romanæ pœnitentia, quòd marito adultero repudiato iuxta alteri nupſiſſet. 217.1.d
Fabrica domus ſpiritualis quomodo ſit conſtruenda. 634.2.b
Fabula tres habet partes, fabulam profabulationem, affabulationem. 275.1.c ad fabulas poëticas ſubinde alludunt Prophetæ. 23.2.b fabularum vtilitas. ibid. fabulis ſcatet doctrina Iudæorum. 598.2.b
Facere veritatem & mendacium in Scriptura quid ſit. 131.2.c facere Latinis eſt ſacrificare 76.1.d facere aurum & argentum, eſt illud cælare, polire, aut effor mare.
Faces Imperatori præferri ſolitæ quomodo diſtinguerentur ab ijs quæ Imperatrici & Patriarchæ præferebantur. 678.1.a
Faciei affectus ad amorem, commiſerationem & odium multùm mouet. 798.1.d.810.2.d facies deſtituta cordis influxu, palleſcit. 496.2.a facies, id eſt præſentia, Dei, cur dicatur eſſe in templo & in Iudæa. 371.2.c.d
Facta doctrinæ reſpondeant. 604.2.a.b
Factio tollenda ſublato capite. 309.2.a
Facultates temporales ſunt homini vt pellis, caro, oſſa. 420.2.b ſunt diuitum robur & fortitudo. 431.2.c
Fates à vino cur amoueantur. 576.2.c
Famam venantis dux, mors parui facienda. 491.1.a famam mortuorum lædere, quam ſit nefas. 268.1.c
Fames Iudææ ſeptennis, quam Eliſæus ſub Ioram rege prædixit, an à Ioële ſignificata ſit. 212.2.b an fames biennalis, quam prædixit Amos. ibid.c famem ſæpius Iſraëlitis ob idololatriam Deus immiſit. 285.1.a fames Ven. Euchariſtiæ optima eſt ad eam ſuſcipiendam diſpoſitio. 725.1.c
Familia eſt magnus quidam ſimilis homo 558.1.d per familiam David quæ in Chriſti morte planxerit, qui intelligantur, & qui per familiã Semei & Nathan. 761.1.d.& ſeqq. cur ea plangere debuerint. 2.a.b familia Eſther cur myrtetis comparetur. 639.2.b in familia Heber manſit cultus Dei & lingua Hebræa. 593.1.b familiæ multæ potentes, ſed impiæ, ſæpe ad nihilum rediguntur. 683.2.d
Far erat viſtima priſcorum Gentilium. 801.1.e
Faſciculus Dei quis dicatur. 341.1.b.c mundus ſublunaris ſeptupliciter faſciculus eſt. ibid.d myſticè Eccleſia, & anagogicè electorũ cœtus. 352.1.a faſciculus viuentium eſt numerus prædeſtinatorum ibid.e
Fauces hiantes ſignum famis. 128.1.c fauces dicuntur ſtricti ingreſſus vallium aut collium. ibid.d
Febris tertiana vocatur cauſon. 185.1.a
S. Felicitas ſeptem filios ad martyriũ obtulit. 804.2.d
Felicitas mundana facilè immutatur. 506.2.a felicitas ſumma eſt ad Deum accedere. 588.2.b felicitatis omnis ſemen eſt religio & cultus Dei. 706.2.c felicitas ſequentium Deum & fidelium. 278.1.a
Feminæ omnium penè animalium magis laſciuæ ſunt quàm mares, quæ huius rei ratio phyſica. 108.1.d femina eſt quaſi dimidium viri, quomodo. 814.2.d 815.1.c feminæ apud Hebræos & Græcos ſeparabantur à viris in conuiuijs, orationi, aliiſq. actibus publicis. 761.1.b feminæ piſces maiores ſunt maribus, ſed ad cibum minùs præſtantes. 522.1.c vide Mulier, Vxor.
Fenella Kemethum regem Scotorum occidit porrigens ei pomum aureum, è quo multa tela proſiliebant. 140.1.a.327.1.a
Feræ Deo & Sanctis ſeruiunt. 378.1.a
Fermentatum nihil inferri poterat altari, at panes fermentati pro ſacerdotibus. 285.2.a
Fermentum eſt ſymbolũ corruptionis & malitiæ. ibid.b
Ferrei ſæculi deſcriptio. 463.1.a.c ferreis plauſtris triturabant Hebræi. 260.2.b tale plauſtrum deſcribitur. ibid.c
Feruere & ardere quomodo currus dicantur. 498.2.c
Feſta Chriſtianorum cur à Zacharia vocentur nomina feſte tabernaculorũ 783.1.d hæc repræſentantur per feſta Iudaica. ib. feſtum tabernaculorum per ſeptē dies celo-

celebrabatur. ibid. c feſta varia Iudæorum. 71.2.a feſta futura apud eos publica præconis voce publicabantur. 245.2.b

Fiber animal amphibium eſt homini inimicum. 585.1.d

Ficus Ægyptia quæ dicatur. 323.1.d *ficus geminæ (quas Debelaim ſignificat, quid tropologicè & litteraliter denotent.* 58.1.d *ficus arbores ſunt biferæ.* 462.2.a *per eas denotantur apud Prophetas Iudæi & Iudæa.* 216.1.b *primæ quia auidè expetuntur ſignificant rem valdè deſiderabilem.* 153.1.a *in Palæſtina non ſunt omnium fructuum primi.* 462.2.a *ficus primæ dicuntur flores ficulneæ.* 503.2. *ficus ſpirituales quæ.* 665.2.b.

Fidelis quem diem magni facere debeat. 71.1.b *fit ſanctus in verbis & operibus.* 207.2.b *eſt lilium ob ſeptem analogias.* 204.2.a *peccatis inquinatus eſt vas immundum.* 146.1.d *quando habeat labium electum.* 593.2.b *eſt ſigillum Dei dupliciter.* 631.2.d *fideles creſcunt creſcente Eccleſia.* 557.1.d *per ſpem promiſſæ liberationis ærumnas fortiter tolerant* 529.1.c *charitate dum flagrant, ſunt quaſi coccinei.* 491.2.e *tropologicè ſunt ſacerdotes myſticè.* 824.2.b *ipſis Deus difficultates omnes complanat ad extirpanda vitia inolita.* 671.2.b *eorum planctus ob mortem Chriſti, quam quotannis recolunt.* 759.1.c.762.1.a *fideles omni rerum temporalium mutabilitate ſuperiores ſunt.* 114.1.e *ſunt in baptiſmo Domino conſecrati.* 787.2.c

Fideles primi fuerũt ex Iuda & Iſraël. 72.1.b *hi fratres vocabant eos qui ex Samaritis & Gentibus conuertebantur. ibid. eorum ſeuſim quale fuerit incrementum.* 69.2.d *cur à Propheta dicantur claudicantes.* 600.2.b *quomodo à Iudæis & Gentibus exagitarentur. ib. pauperes erant & humiles.* 596.1.a *eorum ſanctimonia. ib. fideles Iudæi ante Ieruſalem excidium à Deo moniti illud euaſêre.* 768.2.b

Fidendum Deo. 85.1.a.b *ei fidentes ſemper inueniuntur, cur.* 85.2.a

Fides initio Eccleſiæ maximè inculcanda fuit. 87.2.e *eius ſolitudo in Eccleſia eſt.* 79.2.e *eam non habent paruuli.* 396.2.b *fides vera eſt omne regnorum firmamentum.* 131.2.d *fides noſtra eſt eadem quæ Dei.* 529.2.a *fides quanta ſit virtus & qui eius effectus. ibid. b eſt fundamentum omnis ſanctitatis.* 634.2.b *ipſa quomodo in Euchariſtia exerceatur.* 803.1.a *fides thaumaturga ex oratione prouenit.* 757.2.b

Fides in Deo eſt fidelitas & conſtantia in promiſſis. 87.2.c *fidem qui Deo non ſeruat, nec homini ſeruabit.* 132.1.b

SS. Fides, Spes & Charitas ſorores fuêre & martyrio & ſanctitate & ſanguine. 265.2.a

Filia latronis, *idem eſt quod latrociniis dedita.* 432.1.a *quas gentes per eam Propheta intelligat.* 2.a

Filia Sion dicebatur ciuitas inferior Ieruſalẽ. 572.2.a.c

Filiatio Dei quanta ſit dignitas. 66.2.b.68.2.b *quomodo hæc fiat.* 66.2.e *fit per Spiritum ſanctum, qui perſonaliter datur filiis Dei.* ibid. d

Filios ex vxore accipere, Hebræis idem eſt, quod procreare. 55.2.d *filii Oſee cur vocentur filii fornicationũ.* 54.2.b.55.2.c. & ſeq. *eos non adſciuit ab alio procreatos, ſed ex fornicaria ipſe procreauit.* 54.2.c.55.2.d *filius meretricis quis dicatur.* 56 2.a filij maeis *qui dicantur.* 179.1.c.d *qui filii obedientiæ, ſuperbiæ, diffidentiæ.* 56.1.b *qui filii Titani.* 23.2.d *qui filii Prophetarum.* 13 1.b *filii Sion ſunt omnes fideles & Chriſtiani.* 230.1.d *filiis indigentibus præſtat dare ſua quàm monaſteriis.* 125.2.b *filium Cornelius Proph. Min.*

Dei eſſe maius eſt, quàm cæli terræq́ue dominium aut angelũ. 69.1.a *tales quomodo reddamur.* 68.1.a b *& filii Dei adoptiui. ibid. d filii olei duo, ſunt Ieſus & Zorobabel* 679.1.d *& ſeqq. filii Prophetarũ qui dicerentur, quod eorum officium.* 761.1.d *filio prodigo in gratiam recepto cur detur annulus.* 629.1.e

Filius Dei eſt medius inter Patrem & Sp. ſanctum. 543.1.c *ipſe eſt nexus, vinculum & centrum rerũ omnium. ibid. in ipſo omnia creata ſunt. ibid. ipſe in veteri teſtamento præ cæteris perſonis SS. Trinitatis apparuit, aut ſeipſum reuelauit, quaſi præludens ſuæ incarnationi.* 817.2.d.80.2.c *ei appropriatur ſalus, liberatio & redemptio.* 63.2.c vide *Chriſtus.*

Fines fidelium, & ſanctorum lætiores & meliores quàm impiorum ſunt. 306.2.a

Flagellorũ nomine cur vocentur tribulationes. 499.1.d

Flamen Dialis hederam tangere non poterat. 395.1.b

Flere non poſſe maxima flendi cauſa. 99.1.b

Flora meretrix diues pop. Romanum ſcripſit heredem: qua occaſione dea florum facta ſit. 403.2.a b

Flores ſpirituales virtutum quinam ſint. 349.2.a.b

Flumen ſubinde vocatur fluxus aquarum. 380.2.b 554.2.d *flumina quomodo metaphoricè dicantur confundi.* 736.2 a *eorum nomen Script. etiam foſſas comprehendit.* 593.2.d *flumorum ductilium commoditas.* 778.1.a

Fodere per metalepſim ſignificat, emere, comparare. 91.2.b

Fœdus duplex Dei cum Noë & Abraham, an repræſentetur per duas virgas Zachariæ. 740.1.a.743.1.b

Fœnum aliquando capitur in Scriptura pro frumento ſpicato & manipulis tritici. 431.1.c *fœnum cardum quod ſit.* 316.1.d

Fœnus Hebræi vocant vulnus & morſum. 336.2.d *eſt animæ funus.* 188.1.d *dabatur ad calidas.* 330.1.b

Fœtor Iudæorum natiuus, baptiſmo tollitur. 146.2.a

Fomes peccati vocatur aliquando mors: hic in reſurrectione & gloria cæleſti auferetur. 200.2.a

Fons de domo Domini ſanctos inebrians, quis. 249.2.b *fons Cupidinis Cyzici potantes facit amorem deponere.* 728.1.d.764.1.a *fons Ieſu in Ægypto vbinam ſitus.* 794.1.e *fons olei fluxit Romæ tota die ſub natiuitatem Chriſti.* 616.2.b 763.2.e *fons patens domui David quis ſit, oſtenditur eſſe Chriſtum incarnatum.* 762.2.e. & ſeqq. *fontes plurimos habuit Ieruſalem.* 777.2.d

Fornicatio & in nouo teſtamento eſt prohibita, & in veteri fuit. 53.1.a *eius congrua pœna eſt ἀτεκνία.* 155.2.b *frequentata pellicit ad continuum concubinatum.* 454.2.d *fornicatio ſignificat apud Prophetas idololatriam.* 52.2 d.55.1.a.b.58.1.a.73 1.c.163.1.d.499.1.a *fornicatione colebatur Priapus, & omnia idola.* 102.1.b *fornicatio tum corporalis, tum ſpiritalis hominem facit vecordem, & cur.* 2.a.b *fornicatio Iſraëlitarum cum Madianitidibus quàm continua fuerit.* 454.2.b.e

Fortes David quinam & quales eſſent, & eorum domus & palæſtra vbi eſſet. 756.1.c

Fortitudo Chriſti abſcondita fuit in infirmitate humanitatis paſſionis & crucis. 550.2.d *fortitudo noſtra Deus eſt, & quid hæc eius fortitudo in nobis faciat.* 563.1.c *fortitudo inuicta Chriſti & S. Petri.* 320.2.c.d

Fræna aurea vbius faciebant milites. 783.1.d *frænos ſuos clauo Chriſti Conſtantinus ornauit.* 2.a

Framea telum oblongum eſt, & vnde dicatur. 767.2.c

S. Franciſcus cur ſuos dici voluerit Minores. 1.1.b *noluit eos ad Eccleſiaſticas dignitates promoueri.* ibid.

quomodo vitâ ſuâ omnes ad cælum vocarit. 12.1.b totum ſe Deo reſignarat. 397.2.b vnde S. Scripturam intellexerit. 15.1.c mira deuotione cum paruulo de Bethlehem in typica ſua Bethlehem iſtâ diſſimulatat. 441.1.c quantopere ſacerdotes ſuſpiceret. 810.1.d abſens ſuis apparuit quaſi ſol in curru igneo. 844.2.c viſus per viſionem Pontifici ſuſtentare ruentem baſilicam Lateranenſem. 612.1.b templum Ordinis ſui fundauit. ibid.c eius humilitas. 674.2.b eius deuotio erga Ven. Eucharistiam. 725.1.b quo eam affectu ſumeret. 727.2.b

Franc. Dauid nouorum Arrianorum choragus. 442.2.d

Franc. Lucas apologiã ſcripſit Targum Chaldaici. 6.1.b

Franc. Vatablus ab hæreticis impreſſoribus eſt vitiatus. 6.1.a

S. Franciſcus Xauerius fuit velut homo cæleſtis, & angelus terreſtris. 12.1.a.& ſeqq. præfectum Malacenſem in vallem Ioſaphat citauit. 241.2.b qualibus tum nautis in Iaponiam profectus ſit. 375.1.a eius animus intrepidus in periculis pro Dei nomine ſuſcipiendis. 384.1.b quam Iohannes Luſitaniæ regi, & in eo omnibus principibus, meditationis materiam præſcripſerit. 327.1.b

Frater eſt ferè alter: fratrum officia: fratres in fratres iniurij acriter à Deo puniti. 264.1.d.& ſeq. fraterni amoris bona. 2.d eius baſes quinque. 265.1.c frater Hebræis etiã cognatus eſt, item ſoror. 812.1.b

Fratrum ſocietatem ſolentes fortes ſunt. 791.2.c

Fretum Gaditanum eſt Boſphorus Hiſpanicus. 363.2.b

Frigus vrere quomodo dicatur. 286.1.a frigore etiam torquendos damnatos in inferno cenſent multi. 241.2.c frigus in Script. ſymbolum eſt calamitatis & afflictionis. 776.1.d

Frondator triplicater accipi poteſt. 323.1.c

Frondoſa vitis quæ dicatur. 157.1.b

Fructum mendacij comedit omnis peccator. 168.1.c

pro Frugum prouentu inſtituta quatuor temporum iciunia. 708.1.c

Frumentarius olim erat, qui nunc veredarius vel nuntius appellatur. 361.1.d

Frumentum cur carius circa tempus meſſis. 330.1.d eius monopolas quàm acriter Deus puniat. 2.b ſæpè coram frumentum deperditur. ibid.d frumentum electorum propriè quid ſit. 723.2.a.& ſeqq.

Fuga mundi ſuadetur. 650.1.b fuga vnicum fornicationis remedium. 103.1.b fuga Ionæ quæ fuerint cauſa. 370.1.d 2.a

Fugere licet in perſecutione tyrannum. 373.1.d fugiens à facie Dei blandientis, incidit in faciem eius vlciſcentis. 371.1.d

S. Fulgẽtius quo motiuo Religionẽ profeſſus ſit. 650.2.b

Fulgur in Script. ſymbolũ eſt terroris. 492.2.d cur vocetur phantaſia. 730.2.b fulgura ſunt Dei prænũtia, eumq; præcedunt. 677.2.b.c ijs & tonitrui cõparantur Apoſtoli. 731.2.a ſunt arma Dei, quæ in inimicorum ſuorum caput oſculatur. 479.1.a

Fumus à vapore quomodo differat. 235.2.a

Fundamenta etiam templi Salomonici à Chaldæis euerſa. 610.2.a ea Herodes tantùm ſoluit, cùm templum Zorobabelis ampliaret. 623.2.d ea Iudæi cur conſeruarent. ibid. fundamenta templi ſecundi quãdo iaci cœperant perfectâ. 627.2.b

Fundibularij olim primi prælium inibant. 720.2.c

Fundos ſuos quomodo veteres limitarent. 115.1.a

Funeri veteres cur adhiberent lamentatrices & tibicines. 414.1.a in funere Gentiles & Iudæi cæſariem tondebant. 411.1.b

Funiculi Adam quid propriè ſignificẽt. 172.1.d.& ſeqq funiculi, ſpatia itinerum Ægyptus ſunt. 249.2.d funiculo pro virgis menſorijs, ad terram diuidendã, olim vtebantur. 115.2.b.325.1.a hinc ſignificat ſortem hereditariam cuiuſq. ibid. 581.1.c.739.2.d funiculus coccineus Chriſtiani pueris olim ex collo ſuſpendebatur ad auertendum faſcinum. 491.2.a denotat cœtum & congregationem. 739.2.d funiculus architectorum quem vſum habeat. 647.1.a

Furari numquam licet. 53.2.a

Furor triplex, ſacerdotum, vatum, & amantium. 809.1.d

S. Furſeus accuſatus ad tribunal Chriſti eſt, quòd peccantes non corripuiſſet. 297.1.a

Futura contingentia omnia, omneſq; actus voluntatis liberos præcognouit Deus. 112.2.b hæc prænotio eſt dos propria Deo, & nota diuinitatis. 26.2.c.d futurum iunctum participio vel gerundio eiuſdem verbi Hebræis ſignificat actus vehementiam & continuationem. 58.1.a futurum Hebræis ſæpè ſignificat conſuetudinem actionis. 100.1.a

GAbaitarum ſtuprum in vxorem Leuitæ contigit ſtatim poſt tempora Ioſue. 163.1.c

Gabaonitæ damnati ad ſeruilia templi miniſteria. 788.2.a

Gabriel angelus eſt curator populi Dei. 647.1.d

Gabriel vox idem eſt quod fortitudo Dei. 735.1.a

Gadatas & Gobrias Cyri principes Balſaſarem regem occiderunt. 447.2.c

Galaad mons erat terræ ſanctæ, qui ceſſit in ſortem tribubus Ruben & Gad, in eo ædificata ciuitas dicta quoque Galaad. 127.2.d.190.1.d in ea erant aromata optima & medici. 131.1.a

Galeis cur criſtæ rubræ adderẽtur, & fulgetra. 492.2.d

in Galgal Iſraëlitæ abiecerunt omne regimen Dei. 156.1.c ea vrbs vbi ſita, & ad quam tribum pertineret. 106.2.d.190.2.a.454.1.c fuit miraculis & religione patrum illuſtris. 106.2.d quæ mira in ea contigerint. ibid.& 107.1.a.b.c cur ibi idololatræ idola ſtatuerint. 107.1.a

Galilæa vnde nomen acceperit. 244.1.c

S. Galla S. Eucherij vxor totam ſe pœnitentiæ & rigori dedit. 500.2.d

Galli & effeminati probroſa vocabula. 106.1.b.c

Galli per tres, ſignificant ſuperlatiuum. 258.2.c

Gallia cur Iudæis ſit Sarepta. 362.2.b à quibus ad Chriſtum conuerſa. ibid.c vt ſana ſit & pacifica, ſanguinem quolibet decẽnio mittat oportet. 502.2.a

Ganea eſt tropologicè ſuperliminare crapulæ. 752.2.b

Garrulitas Chriſtiano, & fideli cauenda eſt. 599.2.a.b

Gaudere in Domino quid propriè ſit. 562.1.a

Gaudium de Dei gloria & maieſtate vnde in nobis oriatur. 538.2.c gaudium Chriſti eſt tolerantia & virtus fidelium. 597.2.a è gaudio repentino multi obierunt. 561.1.a

Gaza vrbs Philiſthijm vnde dicatur. 262.2.c.580.2.c Pomp. Mela in eius etymo error. 262.2.c eſt & altera Gaza Mediæ ciuitas. ibid.d eius idolum fuit Marnas. 713.1.d eius capiendæ ab Alexandro perſentum. ibid.c aliæ eius expugnationes. ibid.d

Gedeon vnde dictus Ierobaal & Ierubbaal. 117.1.d 169.1.c dictus eſt etiam Arbel. 169.1.c

Geminatio verbi eiuſdem apud Hebræos ſignificat actionis vehementiam & gradum ſuperlatiuum. 513.2.c

Gemmayz quæ ſit Syriæ arbor, eius vtilitas. 323.2.d

Generatio Chriſti duplex eſt, temporalis & æterna. 442.1.a

441.1.4.662.2.a vtraque cum aurora comparatur. 122.2.d

Gennadius Patriarcha Conſtantinop. Purgatorium contra Græcos aſtruxit. 823.1.c

Gentes aſcitæ per fidem in familiam Abrahæ, benedictionum eius factæ ſunt participes & heredes. 234.1.b 45.2.c.65.2.c.66.1.b.312.1.d quomodo ſe coram Iudæis, & poſtea coram Chriſtianis humiliarint. 470.1.c.d firmi erant ante Chriſtum, ſed per Chriſtum in filios cooptatæ ſunt. 234.2.c earum conuerſio per Prophetas promittitur. 65.2.b.c.& ſeqq.69.2.a.583.2.d 594.1.d ſe inuicem hortatæ ſunt, vt turmatim ad Eccleſiam Chriſti tranſirent, cur. 425.2.d.705.2.d.708.2.d.709.1.d earum vires & ſapientia ceſſerunt Euangelio.713.1.c eas quomodo Chriſtus ſuo ortu commouerit. 617.2.b viſis doctrinis paradoxis legis eius ob ea reſugiebant, at interiori pulchritudine eius viſa eam amare cœperunt.752.1.d quin & eam promouerunt. 700 2.a conuerſæ ad eam omnes ſuas opes in Eccleſiam contulere, item omnes ſcientias & artes. 782.2.a gentes quæ & quales Chriſti ortum deſiderarint. 619.1.b. quomodo & quàm ardenter Chriſtum exſpectauerint. 618.2.b.c

Gentiles ſimiæ fuere Iudæorum in multis ritibus.411.2.a ad imitationem eorum Seraphim colentium, efformarunt ſuos Seraphim 95.2.a multas de ſuis fabulis è veris ſacræ Script.hiſtorijs confinxere.373.1.b.c hoſtium deos pariter hoſtes ſuos æſtimabant, & vt hoſtes conſidebant. 402.2.b in afflictione dijs quaſi eius auctoribus, maledicebant. 311.2.a magno vlulatu deorum opem expoſcebant. 139.1.b Gentiles pauci in lege veteri Deum verum agnouerunt. 799 2.c multi eorum quando legem Iudaicam ſuſceperint. 708.2.c.809.1.c eorum multi fuêre cælicolæ & ſolicolæ. 569.1.d putabant Deos ſuos ſubinde dormire, & à ſomno debere excitari. 536.2.a hinc orantes, eos inclamando excitabant vt preces ſuas audirent. ibid. erant in victimis ſeligendis & adornandis diligentes. 796.2.c eorum perſecutionem contra Eccleſiam deſignat equus rufus Iohanni viſus.646.1.b primum Salomonis templi honorarunt, ſecundum Zorobabelis profanarunt. 623.1.a.b nonnunquam oblationes obtulêre in templo Hieroſolymitano. 652.2.a

Genu vnum curuare, eſt Deum orando velut irridere, aut ei minari. 455.1.d

Gemma langueſcunt in ſordis deliquio. 496.1.c ea cur lætitia & mœror ſtatim occupet. 561.1.b

S.Gerardi mors læta & felix. 199.2.c

Germania an ſit Chananæa ex opinione iudaizantium 362.2.b vnà cum veſte fidem mutauit. 571.1.c

Germanitas Iudæ & Iſraël quomodo & quando diſſoluta ſit. 747.1.a

Gerundia ſuis verbis iuncta eorundem ſignificationem adaugent, & actionem complent. 18.1.d

Geſtus & vox Prophetarum qualis fuerit. 11.1.c.d

Geth duplex eſt vrbs, vna in Philiſthæa, altera in tribu Zabulon. 367.2.a Geth cur fidem Iſraëlitis datam fefellerit. 408.2.d.409.1.b

ad Gigantum fabulam alludit Scriptura in Iudith. 23.2.d

Gihon fons duplex eſt, ſuperior & inferior. 778.1.a

Gladius Dei ſiccitas, fames, bella in Script. vocantur. 611.2.c.d

Globus Imperatorii in manu tradi ſolitus cum cruce ei infixa quid ſignificet.327.1.a.676.1.d globus aureicoloris viſus Romanis è cælo in terram deſcendere paulò ante ortum Chriſti. 615.2.d globus terræ vocatur faſciculus ob ſex cauſas. 341.1.d

Gloria Dei eſt ſcopus ſacerdotis. 806 1.c gloria Dei quando & quomodo operuerit cælos. 549.2.a & allegoricè. ibid.b gloria Ieruſalem erat Deus & arca fœderis. 649.1.a b gloria mundi quàm ſit breuis & fugax. 145.2.b.716.1.a gloria, quæ patientes manent, quanta ſit magnitudo. 511.2.d

Gomer vocata fuit vxor Oſee. 58.1 b quid nomen id ſymbolicè ſignificet. ibid.c an poſt ſuſceptas ex eo proles adulterata ſit. 90.1.b.93.1.c

S.Gorgonia ſoror Gregorij Nazianzeni, virtute Ven. Euchariſtiæ à paralyſi liberata eſt. 727.1.a

Gothi Romanorum imperium mirè auxerunt; poſtea ipſum variè atriuerunt. 695.1.d.2.a

Gradatio Prophetis frequens. 29.2.b

Gradus nouem impietatis ſunt. 129.1.d peccati & peccantium ſunt tres. 63.1.b & alij quatuor peccati. 267.2.a gradus quatuor ad æternitatem, lectio, meditatio, oratio, contemplatio. 554.1.d

Græca lingua primùm Apoſtoli cœperunt propagare fidem Chriſti: hæc poſt tempora Alexandri magnam Orientis partem occupauit. 593.1.a

Græci in Ordine Prophetarum à Latinis diſſentiunt. 5.1 b vnde factum, quod Græci codices Bibliorum, & Patres Græci, cenſeant Ionam dixiſſe in ſua prædicatione, Adhuc tres dies, cùm dixerit, Adhuc quadraginta dies. 387.2.d an vtraque lectio retineri poſſit. 388.1.b.c

Græci dormientes in pelle arietis Ioui immolati captabant eius reſponſum. 270.1.c eorum victoria ad Thermopylas. 128.1.d eorum monarchia quando planè deleta ſit. 695.1.c repræſentatur per equos albos. 693.2.a Iudæis poſt reditum è captiuitate continuò negotium faceſſiuere. 720.1.d.753.1.d ab Apoſtolis Chriſto ſubacti fuere. 720.2.d Græci milites an cocco induerentur. 491.1.c Græci baptizatis dant Euchariſtiam. 729.2.d

Gratia iuſtificans non eſt vna ſimplex qualitas, ſed multa Spiritus ſancti dona complectitur. 67.2.b gratia Spiritus ſancti, quos in anima effectus pariat. 250.1.c.294 2.c.400.2.d priuatio gratiæ, argumentum ſuperbiæ eſt: at eius copia ſignum humilitatis. 156.1.b gratiæ plenitudo animæ Chriſti infuſa fuit in primo conceptionis eius inſtanti. 123.1.b gratia omnis vigor, quo ſpiritualiter creſcimus, à Chriſto deriuatur. 156.1.a gratia exæquans gratiam quæ dicatur. 672.1.b.& ſeqq. gratiam pro gratia accipere quid ſit. 2.c.d gratia maior data homini lapſo per Chriſtum, quàm data Adæ in ſtatu innocentiæ. 625.1.a

Gratias quas Deo manè & veſpere agere Chriſtianus debeat. 795.2.a idq; infinitis modis. 564.2.d etiam ob data omnia dona naturalia. 232.1.d

Grandis ponitur interdum pro magno, id eſt multo. 498.2.b.532.1.a

S. Gregorius Magnus indicio fulgidæ columnæ agnitus ad pontificatum euehitur. 825.1.d in inguinaria lue litanias publicas indixit, & ita peſtem auertit. 388.1.d

S.Gregorij Nazianzeni ſtudium vt ſibi pacem ſolerent, cùm propter ſe turbati eſſent. 377.1.a omnia opera ſua concluſit verſibus triginta millibus. 31.1.c præmortuus Macedonianorũ aduerſarius fuit. 846.2.b eius parentes in morbo virtute S. Synaxeos conualuere. 726.2.d corpore paruo fuit. 675.1.b

Grex propriè eſt minorum animalium. 322.2.d gregis damnum Deus à paſtore repoſcit. 750.1.a

Groſsi duplices in ficubus ſunt. 503.2.c

Gryllus & locuſta cinerei coloris. 211.2.a

Gulæ ſummum fauces vocantur, extremum ſtomachus. 128.2.a gulæ ſymbolum ſunt Philiſthym. 364.2.b & bruchus. 214.2.c

Guloſi emblema quod ſit. 139.2.a in ſordibus & vomitu ſuo computreſcit. 220.1.a et quomodo ad cibum & potum Deus viam obſtruat. 75.2.c ſæpè puniuntur penuria ibi ſpiritualis. 334.1.b

Gundeſiudus Epiſcopus Compoſtellanus precibus matris à Purgatorij pœnis ereptus. 758.1.a

Guttatus color eſt idem qui varius. 693.2.d

Gyges annulus re vera magicus fuit. 629.2.b

Gynæconitis dicebatur apud Græcos pars domus feminis deputata. 761.1.b

HAbacuc nomen ſignificat luctatorem cum Deo: quàm bene Prophetæ nomen hoc conueniat. 507.1.a an fuerit hic filius Sunamitidis, quem Eliſæus vitæ reſtituit. ibid.b vnde ortus, & quando prophetarit. ib. 33.2.b videtur eſſe vnus de Prophetis, quos ad Manaſſem Deus miſit. ibid.c ex profeſſo prophetat contra Iuda, conſequenter Chaldæorum per Perſas interitum prædicit. 2.a à Cyro aſſurgit ad Chriſtum. ibid. prophetauit ante excidium Hieroſolymæ: non eſt idem Habacuc, qui Danieli in Babylonem prandium attulit. ibid. catalogo Sanctorum adſcriptus eſt. 308.2.a quomodo conqueratur de prauitate ſui æui. ibid.b cur Deum orans totius populi perſonam induat. 519.1.b

Habitus exterior Prophetarum quis eſſet. 11.1.a.764.2.c

Hadrach nomen eſt loci vicini Damaſco, vbi ſit, incertum: an ſit opidum Cæleſyriæ. 711.1.a.b

Hadrianus Imp. priuatas iniurias vlciſci noluit. 176.1.c quomodo Bethlehem profanarit. 440.2.a.b

Hadrianus VI. Pontifex neminem ſuorum ad honores promouit. 422.2. eius epitaphium. 741.2.b

Hæreſis affert dolos & fraudes. 132.1.b.c.d eam politici principibus ſuadent, vt ſtatum ſuum tueantur. 131.1.b.d ea quomodo in Hollandiam inuecta. ibid.c hæreſis Caluini quot mala inuexerit in Europam. 185.1.b hæreſis eſt, ſacræ Script. alienos & contrarios ſenſus affingere. 8.1.c eſt veſtis peregrina quam aſſumunt Nouantes. 571.1.c

Hæreticorum deſcriptio genuina. 76.1.d tranſgredientes terminos religionis à patribus ſancitos, hæreſin aſſumunt quaſi idolum. 115.2.b pacifica omnia promittunt, ſed paulatim occultè ſua docēt. 133.2.c ſunt arcus doloſus, & conuertuntur in arcum prauum. 140.1.c quare ventum dicantur ſeminare. 145.2.c vt excutiant iugum Catholicorum, Turcarum opem implorant, ſed ab ijs opprimūtur. 147.1.d.409.2.a habent verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum. 150.2.a peiores ſunt idololatris. 157.1.c comparantur vaccis Baſan. 108.2.c.282.2.a.283.2.d item erucis & bruchis. 216.2.c item ſirenibus. 404.2.b inter hos perpetua ſunt iurgia, quæ parit ſuperbia. 159.1.a peſſimo dæmonum ſpiritu continentur. 185.1.b ſunt Chananæi, cur. 188.2.c eorum figmenta, inſaniæ ſunt. 279.1.b Catholicos ſacerdotes apud reges calumniantur quaſi reos perduellionis. 321.2.b homines excoriant & exoſſant. 420.2.c docent peccata baptiſmo tantùm tegi per iuſtitiam imputatiuam. 471.1.c cur ſint lupi veſpertini. 516.2.a per Æthiopes repræſentantur. 581.1.b eorum coniugia diſſuadenda. 815.1.c eos morte plectere, non tantùm licitum, ſed & præceptum eſt à Deo. 764.2.b negant ſacrificium legis nouæ propriè dictum. 366.2.c hæreticorum perſecutionem contra Eccleſiam repræſentat equus niger à Iohanne in Apocal. viſus. 646.2.a

Halitus fœtidus Iudæorum. 146.2.a

Hamus inſtrumentum aduncum eſt, cui eſca appenditur. 523.2.d

Hannibalis, eiuſq; vxoris irrita vox. 261.1.a

Harmonia inter Prophetas Maiores & Minores. 18.2.c
Harmonia chronologica 12. Prophetarum. 32.1.a

Hebdomadæ 70. Danieli expreſſè fuerunt reuelatæ, antè eum tamen erant in mente Dei decretæ, quas confuſè alijs Prophetis reuelauit. 542.2.d

Hebræi nomen vnde primò inductum. 375.2.d primò ita dictus Abraham. 576.1.a id nomen olim fuit glorioſum. ibid. Hebrææ linguæ an in cælo ſit vſus. 593.2.b ea iam valde accisa eſt. 598.1.d

Hebræi per pleonaſmum exprimunt relatiuum cum ſuo antecedente. 187.2.c.477.1.a.541.2.c ſolas cōſonantes in verbis attendunt. 487.1.d futura ſæpè ponunt pro actionis continuatione, more & conſuetudine. 498.2.a.589.2.d itē pro præſenti. 589.2.d enallage perſonæ eſt illis frequens. 503.1.b 590.2.b.760.1.b item generis & numeri. 529.1.a.679.1.c cùm volunt ſignificare animal tenerum, ei adiungunt nomen matris. 505.1.c verba contactus conſtruunt cum in regimine ablatiuum, vel accuſatiuum. 512.1.c 569.2.b in Script. multis in locis aliter ſcribunt, aliter legunt 512.2.d verbum idem cum geminant, ſignificant actionis vehementiam & gradum quaſi ſuperlatiuum. 513.2.d quamlibet terram, vocant puluerem. 517.2.b omnem ſententiam inſignem vocant parabolam, prouerbium vel ænigma. 531.2.d rebus inanimis metaphoricè dant vitam. ibid.d filium vocant ben, quaſi domum. 558.1.d ventrem vocant quidquid à collo ad vſque inguina eſt. 561.1.b non ſolùm inſulas maris Mediterranei, vocabant inſulas, ſe & omnes Europæ prouincias trans mare ſitas. 370.2.d.583.2.d carent gradu comparatiuo, & eius vice vtuntur poſitiuo cum præpoſitione plusquam. 125.1.c.621.1.a articulos multiplicāt per pleonaſmum. 622.1.b cur pupillam vocent filiam vel virunculū. 652.1.a.b vtuntur genere feminino pro neutro quo carent. 673.2.b ſæpè notā ſimilitudinis omittunt. 171.2.a.694.2.b litteræ ſeruiles non rarò apud eos per enallagen inter ſe commutantur. 655.1.a ordines verborū imperfectorū ſæpè confundunt. 164.1.a.218.1.a.736.2.b per vnam temporis differentiam ſæpè omnes ſignificant. 792.2.b faciem capiunt pro perſona. 810.2.c quia carent verbo præſenti, idео illud exprimunt per præteritū. 826.2.c eū quem alloquuntur, ſæpè compellant tertia perſona. 130.2.b vrbes ob ſpeciem, opes & gloriā vocāt virgines. 291.1.c tempus omne diuidebant per menſes & ſabbata. 329.2.d res præſtantiſsimas compellant pluraliter. 442.2.b de ſe loquuntur in tertia perſona. 63.2.b eorum verba nunc actum perfectū, nunc continuatū, nunc inchoatum, nunc deſtinatum ſignificant. 29.1.c item duo contraria. 421.2.c verba actiua ijs ſæpè agēdi vim & potentiam notant. 22.2.c ſimilitudinem exprimunt, ſicut apponendo vtrique rei ſimili. 101.1.a ſumunt verba pro aduerbijs. 111.2.c infinitiuis vtuntur pro præterito. 116.1.d

carent caſibus. 144.2.b *ſuppoſitum è circumſtantijs ſubintelligendum relinquunt.* 159.1.d *imperatiuum vſurpant pro futuro.* 166.1.a *& vice verſa.* 227.2.d *per* in *ſignificant pretium.* 191.1.b *ipſis præpoſitio* in *ſæpè idem valet quod propter.* 113.2.a *ſæpè numeros cardinales ſumunt pro ordinalibus.* 258.1.b *in rhythmis ſolent poſteriore hemiſtichio quaſi idem dicere, quod dictum priori.* 270.1.b *in iuramentis execratorijs non exprimunt quanam ſibi imprecentur* 287.2.b *idem habent pronomen reciprocum & abſolutum.* 289.1.b *ſæpè futurum per debitum exponunt.* 357.2.c *præceptum vocant omnem diſpoſitionẽ.* 378.1.a *idem nomen iterantes in genitiuo ſignificant in eo genere eximiũ.* 413.2.d *futurum ſubinde vſurpant pro partici;io.* 414.2.c *illuſtri ſententiæ præfigere ſolent* ki, *id eſt quia.* 446.1.b

HEBRAICARVM VOCVM
EXPOSITARVM SYLLABVS.

Ahah *interiectio dolentis eſt & deſperantis.* 218.2.b *eius vis.* ibid.c
Alaphim *varia ſignificat.* 457.1.b
Aleph & he *litteræ quia primæ gutturales, ſæpe inter ſe commutantur.* 585.2.d 672.1.d 765.1.b
Amutiim *& fortes & veloces ſignificat, ſed capitur interdum pro* chamutſim, *id eſt cineri.* 694.1.a.b
Anach *ampla ſignificationis eſt.* 319.2.d
Arza *tam cedrum ſignificat, quàm attenuabo.* 586.1.c
Aſçac *& calumniari & opprimere ſignificat.* 703.1.b
Açim *quid ſignificet.* 159.1.c
Auen *ſignificat vanum, inutile, iniquitatem, rapinam.* 314.2.c.731.2.c
Belial *ſignificat inobedientiam, impietatem, apoſtaſiam, & ipſos inobedientes & apoſtatas, ac ipſum diabolum.* 485.2.b *vnde vox deriuetur.* ibid.d
Bers ſç *& abietem, & iuniperum, & cupreſſum ſignificat.* 207.1.d
Berudim *quem propriè colorem denotet.* 693.2.d
Beth *ſignificans in variè ſumitur.* 52.2.c
Betla *ſignificat diuerſa.* 222.2.d
Biccura *ſunt ficus præcoquæ & primitiuæ, non groſſi & immaturæ.* 462.2.b
Cabod *quàm varia ſignificet.* 410.2.a
Caphtor *quid propriè ſit.* 336.1.c
Cara *ſignificat fodere & emere.* 91.2.d
Chaiim *tantùm vſitatum eſt in numero duali, vnde in eo & ſingularem, & dualem, & pluralem vitam ſignificat.* 546.2.c
Charaſç *ſignificat operari, arare, fabricare, machinari.* 165.2.c.168.1.a
Charuts *multiplicem & variam habere ſignificationem poteſt.* 246.2.a
Chaſida *& ciconiam, & per antiphraſin miluum ſignificat.* 688.2.a
Chaziz *quàm diuerſæ ſit ſignificationis.* 730.2.b.c
Chec *quid ſit & chaka.* 128.2.a
Chel *robur & opes ſignificat.* 502.2.d
Chemdat *ſignificat non quale quale, ſed ardens, & ingens deſiderium.* 618.2.c
Cherem *propriè & communiter ſignificat exterminiũ, non rete, niſi abuſiuè.* 463.1.a.708.2.a.846.1.b
Chet & ain *litteræ ſono ſunt viciniſsimæ, hinc ſubinde permutantur.* 585.2.c
Cheſed *propriè ſignificat pietatem tum in Deum, tum in homines.* 127.1.c
Chotam *eſt tam annulus quàm ſigillum.* 629.1.b
Chuſan *per paragogen idem eſt quod* chus. 554.2.a
Deber, *id eſt peſtis, per catachreſin ſignificat quidquid inſtar peſtis exitiale eſt.* 283.1.d
Elil *ſignificat rem vanam & nihili, item idolum per diminutiuum ab* el. 748.2.d
Et *articulus ordinariè accuſatiuo, raro nominatiuo ſeruit.* 614.2.a
Gaal *& redimere & inquinare ſignificat.* 587.2.c.d
Galal, & Galgala, & Gilgal, & Golgol *quid ſignificent.* 107.1.a
Gazam *dicitur eruca, id eſt tonſor, roſor.* 210.1.d
Geon *& ſuperbiã & magnificẽtiã ſignificat.* 489.2.d
Gor, *vel* gorer, *vel* gara, *quid propriè ſonet.* 139.1.d
Gula *in candelabro erat vas concauum & ſphæricum ad capiendum oleum; quod latinè vo aret pelues* gula. 668.2.c *eius deſcriptio.* ibid.d
Halichot *propriè perambulationes & tranſitus ſignificat.* 552.1.d
He *littera myſteria, quod in verbo* eccabeda *apud Aggæum ipſa deficiat.* 610.2.d.*& ſeqq.*
Iegudenu *non tantùm acutum ſignificat, ſed & vnitum & coniunctum.* 560.2.b
Iotler *& figulum, & monetarium, & ſtatuarium ſignificat.* 744.2.d
Iiç, *id eſt vir, deriuatur ab* eſç, *id eſt ignis, vel ab* ieſç, *id eſt, eſt, inr.* 86.2.a
Kaba *quàm incerta & multiplicis ſignificationis.* 829.1.d
Kal *ſignificat leuem, velocem, facilem, vilem.* 484.2.d
Kaiob *ſignificat lucem ſubitò extinguentem.* 199.1.b
Kedeſça *famoſa eſt meretrix & publica* zona *qualibet.* 106.2.a
Kelub *quale ſit inſtrumentum.* 325.1.c.2.b
Kemarim *& thurificatores, & atros ſignificat, item alia.* 568.2.b.c.*& ſeqq.*
Ketleph *eſt variæ ſignificationis.* 162.1.d
Ki *coniunctio quàm diuerſa in Script. ſignificet.* 22.1.c.d *ſæpè non cauſam ſignificat, ſed emphaticaeſt, & ornatus cauſa additur.* 156.1.c.161.2.a.574.2.c *ſæpè eſt aſſertiua & admiratiua.* 69.2.d 583.2.c *ſæpè ponitur pro ergo, & eſt illatiua.* 292.1.a
Kikaion *quæ ſit herba in Palæſtina.* 394.2.b *S. Hieron. vertit,* hederam : *Septuag. cucurbitam: an idem ſit cum ricino.* ibid.c.d *eſt commune arbuſtis quæ breui creſcunt, & frondes producunt facientes vmbram.* 395.1.a
Kippod *an ſit auis, an quadrupes, an natatile.* 585.1.d
Kion & keuan *quale ſit idolum.* 301.1.d.*& ſeqq. cur dictum* Rephao, *à Perſis* Kiuan *vel* Keuan. 2.c.302.1.a.b
Konen *ſignificat præparat, inſtaurat, fulcit, erigit, firmat, ædificat.* 534.1.a
Kos *ſignificat colligere & æternare.* 579.1.c
Labath *quid ſignificet.* 106.2.b
Lacach, *id eſt accipio, ampliſsimæ ſignificationis eſt.* 56.1.a
Lamed *littera ſubinde ſeruit nominatiuo, item accuſatiuo.* 564.1.c *interdum & genitiuo.* 779.2.d
Lamnaſeach *& in finẽ, & victori ſignificat.* 564.1.a
Lets *quid propriè ſignificet.* 134.2.a
Mamzer *idem eſt qui ſpurius, qui extra matrimonium alieno patre natus eſt.* 713.2.d *item alienigena.* 714.1.a
Maoz *hebraicè ſignificat fortitudinem locum fortem, præſidium, arcem.* 479.2.d
Matteba *quàm amplam ſignificationem habeat.* 94.1.a
Matſot *propriè arcem ſignificat.* 526.1.c
Matte *per metaphoram tribum ſignificat.* 459.2.b

Me-

Meghilla *eſt liber, membrana charta.* 681.1.b
Meguia *dicitur à* gur, *id eſt habitare, quia in germine quaſi habitat ſemen, id eſt ariſta & granum protuberans ex ſemine.* 627.2.c
Meic *ſignificat ſeſe amplè ſe extendit.* 273.1.d
Min *ſæpè* propter, *ſubinde* ad *ſignificat.* 695.1.a
Morc *quam habeat ſignificationem.* 230.2.c
Muctar *etiam per metalepſin ſignificat ſacrificare, propriè eſt ſuffumigare.* 800.2.b.d
Muggas *& offertur & applicatur ſignificat.* 801.1.b
Nun *littera in multis verbis eſt formatiua nominis.* 716 2.c
Nachon *quintuplicem habet ſignificationem.* 425.2.b
Naſa *& ſuſcipere & auferre ſignificat.* 798.2.b
Nebiim *tam Prophetas, quàm garrulos ſignificat.* 764.2.a
Nezer *eſt corona, diadema, coma, conſecratio, ſeparatio, nazaræatus.* 504.2.d.721.1.a.d
Nib *vocatur & fructus & ſermo, qui germen linguæ eſt.* 764.2.a
Nicka *ſignificat innocentem eſſe vel declarari, item nocentem declarare & punire.* 251.2.c.683.1.d
Nihia *vnde deducatur.* 414.2.a.b
Nocham *ſignificat conſolationem, commiſerationem, pœnitentiam.* 200 2.c
Noked *eſt punctator & inuſtor, id eſt armentarius, qui pecudes ſuas proprijs notis inurit.* 254.1.c
Nora *terribile eſt, mirabile & glorioſum.* 236.2.a 514.1.d
Nolca *tam eſt paſſiuum ſaluatus, quàm actiuum ſaluator, idemque quod Ieſua & Ieſus.* 716.1.d
Nuge *vox vnde deducatur, & quid propriè ſignificet.* 598.1.a.d.2.a
Olam *ſignificat ſæculum, mundum, æternitatem, cur.* 441.1.b.c.2.d.552.c.d *aliud* olam *Dei, aliud hominum.* 553.1.c
Piſſatbac *quid propriè ſignificet.* 206.1.c
Pochazim *quàm varia ſignificet.* 589.1.b.& *ſeqq.*
Pura *hebraicè torcular propriè, per catachreſin quamlibet vini menſuram denotat.* 627.1.a
Raal *ſignificat tremorem, crapulam, ſoporem, venenum, ſtuporem, concuſſionem.* 751.1.d
Reſceph *nonnuſi metaphoricè diabolum ſignificat.* 551.1.d
Reſiûn *ampla ſignificationis eſt.* 312.1.b
Roſç *varia ſignificat.* 160.1.c
Sala *ſignificat calcare, vrgere, inſiſtere,* ſalal *attollere, eleuare.* 548.1.d.549.1.d
Sintetot *quàm ampla & diſtinctæ ſignificationis ſit.* 978.2.b
Saph *ſignificat limen & ſuperliminare, & poculum.* 751.1.d
Satcea *ſignificat vaccam laſciuia vel æſtro agitatam.* 108.1.c
Scadai *eſt nomen Dei, eumq; vel miſericordem vel potentem ſignificat.* 219.1.d
Scelach *diuerſa Hebræis ſignificat.* 222.2.b
Scalom *non tantùm pacem, ſed & integrum & perfectum ſignificat.* 706.2.a.707.1.c
Seet *& decretum, & magnificentiam, & onus, & tributum ſignificat.* 514.1.d.2.c
Selah *videtur eſſe nota cantus ad vocem eleuandam, vel producendam.* 548.1.d *eſt nota nunc optantis, nunc affirmantis, & applaudentis.* 2.a *varia eius interpretatio. ibid. inſinuat item inſignem aliquem affectum quo pſallens pro mouente ſpiritu afficiebatur. ibid.c cur id tam confusè in pſalmis poſitum inueniatur; alibi verò, vbi illuſtriores videntur ſententia, omittatur. ibid. ad verbum non ſignificat* ſemper, *eſt dumtaxat nota carminis & muſices. ibid. d qualis nota carminis fuerit. ibid. & ſeqq. denotat ſoltem mutationem aliquam in cantu.* 549.1.c
Scrukim *quis color Hebræis ſit.* 641.1.d
Sigionot *quàm diuerſimodè accipiatur.* 540.1.a.b
Saga *ſignificat errare, ignorare.* 2.a
Taptai *vnde deriuetur & quid ſignificet.* 505.1.a.b
Tighelet *Hebræis nutrix eſt.* 172.1.a
Tſade *&* ſamech *litteræ affines ſunt.* 661.1.b *item* tſade *&* ſcin. 169.1.a.406.2.b
Tiara *quid propriè ſignificet.* 418.1.d
Tiemach *propriè eſt germen vel ſurculus.* 661.1.a
Tſerot *ambiguæ eſt ſignificationis.* 344.1.b
Tſiltſel *& cymbalum & fræuum ſignificat.* 784.2.c
Vau *ſæpè eſt aduerſatiuum, ſignificans* ſed. 776.1.c
Vau *conuerſiuũ, vertit præteritum in futurũ.* 792.2.c
Zera *&* Zeroa *quomodo differant.* 806.2.d
Zona *eſt propriè caupona, quæ proſtituit edulia vel merces, vel operas ſuas, vel etiam corpus.* 242.2.d
Hederam vertit S.Hier. Hebræum verbum kikaion *& cur.* 395.2.b *eſt quædam hederæ ſpecies quæ non ſerpit ſed per ſe conſiſtit. ibid.c hedera ſymbolum eſt vanitatis mundi, omniſq; rei mundanæ.* 395.1.a *item voluptatum mundanarum. ibid.b cam tur tangere flamini diali Romæ nefas eſſet. ibid. hedera vnde dicatur: eſt in tutela Bacchi. ibid.c. &* 394.2.a *capitis grauedinem diſcutit.* 394.2.a
Ἡδονὴ *Græcis deductum videtur ab Hebræo* eden, *id eſt voluptas.* 262.2.b
S.Hedwigis Duciſſa Poloniæ quaſi angelos ſacerdotes venerabatur. 810.1.d *iugiter paſſionem Chriſti meditabatur.* 759.2.c
Helem vnus fuit è legatis à Iudæis Babylonijs in Ieruſalem, ad aurum deferendum miſſis. 699.2.b *alio nomine vocatur Holdai.* ibid.c
Helenæ Lacenæ quod fuerit ſigillum. 632.1.a
S. Helena Imper. quomodo clauos Chriſti diſtribuerit. 785.2.b.c.d *ſtabulum Chriſti baſilica exornauit.* 435.1.a.440.2.d
Heliodorus templi Hieroſol. ærarium expilans ab angelis cæſus eſt. 753.2.a
Heliogabalus Imper. à matre hauſit ſuam ſpurcitiam. 56.2.a *quare omnes aranearum telas Romæ colligi iuſſerit.* 386.1.d.303 1.b
Heliopoli qua occaſione Iudæi templum ſimile Hieroſolymitano erexerint. 784.1.b
Ἥλιος *quod habeat etymon.* 837.1.d
Henoch & Elias primogeniti ſunt noſtræ reſurrectionis. 844.2.a vide *Elias.*
Henrici VIII. Angliæ regis funeſta cataſtrophe. 608.1.a *eius inceſtum coniugium.* 100.2.b
Herba fullonũ maculas è lana eluens qualis ſit. 823.1.d
Hercules monſtrorum domitor, non alius eſt quàm fortis Sãſon. 373.1.b *à balena deuoratus & ex ea incolumis rediſſe fingitur.* 379.2.b *mulieribus ſeruiuit.* 815.2.b
Herinacius animal quale ſit. 585.1.a
Herodes fuit Aſcalonita. 713.2.c *cur templum magnificum extruxerit.* 623.1.c *eius potentia.* 2.b *prius templum tantùm ampliauit. ibid.c. & ſeqq. ſummo priorum fundamentis inædificauit.* 745.2.a *ne quidem vnam porticum Salomonis inſtaurare potuit.* 624.2.a *inuaſit regnum Iudæorum.* 748 1.a.c *eius immanitas.* 262.1.a.435.2.b.588.2.c
Heroum animæ dicebantur lucos incolere. 449.2.d
Heſperus ſtella culta à varijs gentibus vt Deus. 302.1.d
Heuila filius Chus habitauit verſus Indiam. 549.1.d
Hiatus grandis montis Oliueti de quo Zacharias, quid

parabolicè & anagogicè ſignificet. 774.1.a

Hiems in Iudæa & Romæ modica eſt. 604.1.c

Hieroglyphicum prophetiæ. 6.2.a *hieroglyphicis quibus Deum Ægyptij exprimerent.* 290.1.b *hieroglyphica Prophetarum Minorum.* 341.c

S.Hieronymus in ſolitudinem Bethlehem ſeſe abdidit, & eodem alios inuitauit. 80.2.a.546.2.a *eam Romæ prætulit.* 439.2.a *cias memoriæ lapſus.* 169.2.a *cur nouam verſionem Bibliorum ex Hebræo procuderit.*171.2.a *ad Chriſti tribunal citatus vapulauit, quia Ciceronem præ Scriptura legeret.* 15.2.d.237.1.c.452.1.d *ſeipſum reprehendit, quod primo ſenſum myſticum attulerit, omiſſo litterali.* 351.2.a *eius corpus Romæ iuxta præſepe Domini reconditum eſt.* 546.2.a *ſunt parua ſtatura.* 675.1.b *an cenſeat Deum rerum minimarum curam non habere.* 525.1.b.2.d

Hieronymus Sauanarola quæ de Florentia & Italia prædixerit, quem exitum habuerit. 30.1.d

S.Hilarion Eremita quomodo fuerit Propheta. 3.2.d

Hilarius mutuatus multa ex Origene eſt. 31.1.c

Hircino ſanguine an comminuatur adamas. 320.2.a

Hiſpani nouum orbem ad Chriſtum conuerterunt. 363.2.d *an orti ab Ibelis vel Iberis incolis Ponti Euxini.* ibid.b *nullum habuere cum gentibus Orientis commercium.* ibid.c *cur ad extera bella vel nouas colonias ducendas omittantur.* 502.2.a *eorum reges à Gothis ſrogaati ſunt, quomodo ſenſim ſuum imperium propagarint.* 695.2.a.b

Hiſpania à Rabbinis ſemper vocatur Sepharad. 361.2.a *ponitur à Geographis vltima pars orbis.* ibid.

Hiſtoria tota Ionæ Prophetæ Chriſto applicatur. 383.1.e.d *hiſtoria Iudith contigit poſt captiuitatem Babylonicam, regnante Cambyſe, vel Dario Hyſtaſpis, vel Xerxe eius filio.* 229.1.d *hiſtoria de Oſee fornicariam ducente verè contigit.* 55.1.d

Hiſtorici priſci ſæpè non errant in rerum narratione ſed in perſonis & temporibus. 480.2.c

Hollandi vno veroq; Eccleſiæ capite relicto, hodie inter ſe varijs hæreſibus digladiantur. 131.1.d

Holocauſtum quid propriè ſit. 881.2.b *in eo requiritur victima maſcula.* 804.1.c

Holofernes Iudæos è Babylone reuerſos, miſſus à Nabuchodonoſore rege Aſſyrio, inuaſit, ſed eſt caſus. 229.1.c *quando hoc contigerit.* ibid.d

Homicidium Scriptura vocat ſanguinem. 97.2.a

Homicidas punire quàm vindicta pia & ſalutaris ſit. 252.1.c.2.a

Homo & Deus diuerſimodè ſe gerunt in condonandis offenſis. 176.1.a.b *homo poſt peccatum eſt merum ludibrium tentationum & calamitatum.* 142.2.a *eius vita quàm breuis, fragilis & incerta.* 326.2.b 327.2.a.b.c *puluis & cinis eſt.* 405.2.c *microcoſmus eſt, & microtheus.* 558.1.d *reptilo eſt ob tres analogias.* 523.1.b *velut arbor inuerſa eſt.* 558.2.c *per peccatum factus eſt iumentum.* 546.1.d *eius deſcriptio moralis.* 520.2.a *habet homo omnia vnde ſe extollat & humiliet.* 793.1.d

Homines bellua s crudelitate ſuperant. 261.1.d *eorum ſecundùm prudentiam politicam viuentium cæcitas.* 142.a.b *homines cur vitulis aureis immolarentur.* 192.2.a.b *homines piſcibus aſſimilantur ob varias analogias.* 520.1.c.& ſeqq. *eorum varij ſunt ordines, gradus, complexiones, linguæ, familiæ, gentes.* ibid. *eorum in mundo iactationes & tentationes.* ibid.d *eorum multi catharro vel pituita emoriuntur.* 2.a *potentiores opprimunt minùs potentes.* 521.1.a *quantumuis ſapientes, coram Deo obmuteſcunt.* ibid. *homines quomodo ſemangeli fiant.* ibid.b *à ratione & voluntate primùm putreſcunt.* 2.a *quàm variabiles ſint.* 828.1.b.c

Honor parentibus debitus quatuor complectitur. 795.1.b *honor rebus maior ex longinquo eſt.* 13.1.d *honores mox vt nati, emoriuntur.* 395.1.a.480.2.d

Hor mons ſitus eſt in Arabia. 468.2.d

Hordeum cibus erat ſeruorum & pauperum, etiam adulterarum apud Hebræos. 92.2.b *id antiquiſſimum eſt in cibis.* 1.b

Hormiſdas architectus Imp. Conſtantij de Roma quid ſentiret. 387.2.a

Horologia an dicantur Teraphim. 94.1.d

Horribile ſignificat interdum reuerendum & ſacrum. 805.1.a

Horti penſiles Babylone à Nitocri regina conſtructi ſunt orbis miraculum. 487.2.a

Hoſee vltimus Iſraëlis rex fœdus cum Aſſyrijs iniit, deinde contra eos opem implorauit Ægypti. 185.1.c.d *ab ijs in captiuitatem eſt abductus.* 156.2.c

Hoſtem vincendi optima ratio eſt, eum vincere amore & beneficijs. 673.1.c *hoſti fugienti aureus pons ſternendus.* 89.1.c *inter hoſtes acerrimos nos vbique obſeruantes vt ſupplantent, verſamur.* 457.2.a *hoſtium aduentum non raro præeunt locuſtæ, bruchi & eruca.* 213.2.b *hoſtes Eccleſiæ Dei cur vocentur Ægyptij, Aſſyrij, Chaldæi, in Scriptura.* 736.1.b

Hoſtia pro peccato quæ diceretur. 801.2.b

S. Hugo Cluniacenſis Abbas quàm ſeria dum viueret tractaret. 600.1.a

Humana omnia merum ſunt ſomnium. 867.1.b *item vmbra bullæ ſunt.* 37.1.a *reguntur à mutabilitate, & citò pertranſeunt.* 114.1.b

Humanitas Chriſti, videns ſe verbo vniri obſtupuit & etiamnum ſtupeſcit. 541.2.a *fuit velut equus, cui inequitauit diuinitas.* 556.1.a *eſt lucerna cæleſtis Ieruſalem.* 576.2.b *quàm perfectè diuinitati vnita fuerit.* 664.1.c *in quo lapidi ſtanneo aſſimiletur.* 676.2.a *Patri & Spiritui ſancto affinis eſt.* 768.1.b.c *myſticè Chriſti fuit templum.* 820.1.d

Humiles & manſueti ſoli iram Dei lenire poſſunt. 580.1.a *humilis anima Dei velut iumentum eſt.* 716.2.d

Humiliare nos quare coram Dei maieſtate debeamus & deprimere in abyſſum noſtri nihili. 538.2.a *humiliatio via eſt ad humilitatem.* 223.2.c.460.2.b

Humilitas conuolnula eſt rudimentum animæ. 2.2.c *ea ad reuelationem Dei animam maximè diſponit.* 10.1.d *eius effectus.* ibid. *mater conſiliatrix & conſeruatrix eſt gratiarum cæleſtium.* 156.1.b *eſt tegmen virtutum.* 216.2.b *ea cum doctrina magni apud Deum eſt.* 354.2.a *eam quantopere Chriſtus tota vita dilexerit.* 439.1.b *eſt congrua via ad ſcientiam diuinam.* 679.1.b *quàm deceat Prælatos & principes.* 741.2.b

Humor dulcis multus in marinis aquis mixtus eſt. 520.2.a *humor phlegmaticus, crudus lentus & viſcoſus quomodo calorem naturalem alere valeat.* 2.d *humore viuunt, aqueo piſces, aereo homines.* ibid. *humor melancholicus, frigidus & ater triſtes cogitationes parit.*

Hunni, Alani, Gothi, VVandali, & modo Turcæ, quaſi erucæ, locuſtæ, bruchi & rubigo ſibi ſuccedentes orbem Chriſtianum depopulati ſunt. 216.2.c

Hyæna lupi ſpecies noctu prædas exercet: eius natura deſcr.-

deſcribitur. 515.1.*b.c.d* *hyana Arabica qualis ſit.* *ibid.d* *hyana eſto propriè non ſit lupus, ad lupos tamen refertur.* 2.*b* *an vocetur lupus veſpertinus.ibid.*
Hydrus crocodilum interficiens ſymbolum eſt reſurrectionis Chriſti & noſtræ. 198.2.*b*
Hymni deorum olim canebantur in conuiuiis. 308.1.*b*
Hypocriſis eſt tropologicè veſtis peregrina. 571.1.*d*
Hypocritæ ſunt culmus germen non habens. 146.1.*b* *quàm multos greges vitiorum alant.* 586.2.*c*
Hyrcanus Simonis Machabæi filius, Idumæos ad circumciſionem compulit. 783.1.*b*.794.1.*b* *cum Ariſtobulo de pontificatu decertans in cauſa fuit cur à Romanis ſubactus ſit.* 739.1.*b*.747.1.*b*

I*Acob naſcens Eſau plantas tenens, quid denotaret.* 185.2.*a* *promiſſiones ei factæ, in poſteris eius impletæ ſunt.* 471.2.*d* *moriens quædam prædixit quæ paulò pòſt, quædam quæ poſt longum tempus euenerunt, quædam in fine mundi euentura.* 236.1.*a* *cur dictus Iſrael poſt luctam cum angelo.* 401.1.*a.c*.186.1.*a* *timens fratrem contra ſe venientem cum lacrymis petiit ab angelo benedictionem.* 186.1.*c* *ei apparuit Deus ſcalæ innixus.* 2.*a* *bis ei apparuit. ibid.c* *exemplum vigilantis paſtoris eſt.* 749.2.*d* *eum dilectum fuiſſe præ Eſau quomodo intelligatur.* 792.2.*d* *Iacob & Eſau fuêre vno partu editi.* 264.1.*c* *Iacob nomine decem tribus nominantur.* 4.1.*a*.751.1.*b*
S.Iacobi Apoſtoli zelus indiſcretus in Samaritas. 394.1.*b* *ſolis Iudæis in Hiſpania prædicauit.* 364.1.*d* *quàm paucos ibi ad fidem conuerterit.* 674.2.*d*
S.Iacobus frater Domini quo loco de pinna templi præcipitatus ſit. 573.2.*d* *vinum non bibit, nec carnes comedit.* 111.2.*b*
B.Iacoponus quomodo tentationem gulæ ſuperarit. 146.2.*b*
Iactura temporis grauiſſima eſt. 606.2.*d*
Iaddus pontifex fuit filius Ieſu. 605.2.*b*
Ianum an Auguſtus bis, an ter clauſerit. 616.1.*d* *Ianus biceps eſt Noe, qui duo vidit ſæcula.* 373.1.*b*
Iapones deos in aduerſis etiam flagellant. 311.2.*a*
Iarcha ſeptē annulos dedit Apollonio Thyanæo. 629.2.*a*
Iaſon mala via pontificatum inuadens fuit paſtor ſtultus. 737.1.*d*.748.1.*b* *ephebiam qualem in Ieruſalem excitarit, in qua libidini & crapulæ vacabatur.* 752.2.*b*.753.2.*c* *eius funeſta mors.* 753.2.*a*
Ibis in Ægypto ſolum reperitur. 180.1.*b* *triquetram formam habet in roſtro, & inceſſu. ibid.* *erat ſacra Mercurio, & cordis ſymbolum, huic mirè confert: duas drachmas ponderat ibid.* *docuit vſum clyſteris, hinc ſanitatis eſt ſymbolum. ibid.* *ſerpentium inimica eſt. ibid.* *luna non apparente non comedit.* 557.1.*d*
Ictericus morbus eſt morbus regius. 286.1.*c*
ἰχθὺς *vox Græca continet litteras initiales horum verborum* Ἰησοῦς Χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ. 521.1.*c*
Idolum vocatur labor & dolor, quia eius eſt cauſa. 114.2.*b* *eſt Deus mendax.* 86.2.*b*.131.2.*a* *eſt idea & phantaſia artificis.* 192.1.*d* *ea olim fabricata ex mercede meretricum.* 403.1.*b* *ea an coluerint Hebræi in deſerto.* 301.1.*a b* *à Script. vocantur ſordes & ſtercora.* 94.2.*c*.116.2.*a* *item vanitas, res vanæ, leuicula, ludicræ, deceuli.* 321.1.*b*.382.1.*d*.412.2.*c* *cur vocentur amaritudines Dei.* 191.1.*b* *item abominationes.* 714.2.*a* *ea Iudæi non coluerunt poſt captiuitatem Babylonicam.* 319.1.*d* *vide Iudæi. idola dantia oracula habebant altum & patulum os.* 302.1.*b* *vocantur amaſii.* 75.1.*a* 402.2.*b.d* *fornicatione olim colebantur.* 102.1.*b* *ipſis Iudæi ædificabant domus & templa, eaq. in baſi collocabant.* 689.1.*c*
Idololatræ ſtupidi ſunt ſimiles ſuis idolis. 153.1.*d* *ſunt meretrices tropologicè.* 402.2.*b.c* *in ſuis ſacrificiis & feſtis epulari & inter præſentes vinum diſtribuere ſolebant.* 91.1.*a*
Idololatriam arguere Hebræorum, eſt argumentum Minorum Prophetarum. 2.2.*d* *eius exſidium peractum eſt per Apoſtolos Chriſti.* 583.2.*b*
Idumæa perpetuò fuit æmula populi Dei. 251.1.*b*.346.2.*d*.466.2.*d* *quomodo ab eodem attrita.* 347.1.*a*.351.1.*a* *vnde dicta Theman, mons Seir, Edom.* 547.1.*c* *manſit poſt captiuitatem deſerta & deſolata.* 793.2.*c* *poſtea vnde homines in ea propagati ſint.* 794.1.*a*
Idumæi & Iſraelitæ quomodo ſint fratres. 264.1.*a* *& tamen hos exoſos habuêre illi, & cur. ibid.* *Idumæorum exſidii à Chaldæis quæ fuit cauſa.* 351.2.*d* *quādo eos Chaldæi inuaſerint.* 351.1.*a* *hos adiuuerunt in exſcindenda Ieruſalem & ideò exciſi ſunt. ib.* 357.2.*a*.358.2.*b* *cur ſe inuictos putarint.* 354.1.*a.b* *quomodo penitus à Chaldæis expoliati & victi ſint.* 356.*a.b.c*.357.1.*d* *non planè ab eis exciſi ſunt.* 357.1.*d* 359.1.*b*.794.1.*a.b* *quomodo euadent manus Gog & Magog tēpore Antichriſti.* 358.2.*a*.361.2.*c* *iā planè deleti ſūt.* 359.1.*b*.361.2.*b*.794.1.*b* *venêre Iudæis à Tito obſeſſis auxiliatum.* 360.2.*c*.794.1.*b* *in captiuitate Babylonica manſerunt.* 793.1.*c*.2.*a*.794.1.*a* *fuêre Iudæorum deinde ſerui & tributarii.* 794.1.*b* *quando & à quo iuſſi circumciſionem accipere.* 783.1.*b*.794.1.*b* 360.2.*c*.361.2.*b* *apud eos viguit ſapientia.* 356.2.*c* *Iudæi cenſent Romanos eſſe Idumæos.* 352.1.*c*
Iechonias impius rex cur in Hebræa diminutè vocetur Conias. 337.1.*a* *eum quomodo à ſe proiecerit Deus.* 629.2.*d* *fuit auus Zorobabelis.* 630.1.*a* *non reliquit poſt ſe filium regem.* 484.2.*a*.605.2.*a*
Iecur ſedes amoris eſt & concupiſcentiæ. 193.2.*b*
Iehoua *nomen continet in ſe SS. Trinitatem, cur duplex* he *contineat.* 611.1.*d*
Iehu permiſit idololatras ſenſim virus idololatriæ ſpargere. 133.2.*a*.134.1.*c* *cum Deus iuſſit extirpare eam: qua de cauſa id ipſe non fecerit.* 130.2.*d*,131.2.*d* *eius diſſimulatio.* 132.1.*c* *inuaſit regnum Achab.* 58.2.*d*
Ieiunia quatuor temporum adumbrata ſunt per 4. ſolemnia ieiunia Iudæorum. 708.1.*b* *ea quatuor de cauſis ſunt inſtituta. ibid.c.& ſeqq.* *ieiunii commoda & effectus.* 702.1.*a* *ieiunio in calamitate publica Deus conciliandus. ibid.* *quale ieiunium Deo placeat. ibid.d* *duplici modo ſanctificatur.* 218.1.1.*d* *eius alæ ſunt oratio & iuſtitia.* 226.2.*d* *ieiunia extraordinaria Iudæorum quæ eſſent, quæ ordinaria.* 701.2.*c*.707.2.*b.c.d*
qui ſibi Ieiunent. 702.2.*a* *cur Iudæi ieiunarent die decima menſis ſeptimi, & decimi decima.* 707.2.*b.c* *ieiunare templo & vrbe ædificata cur eos noluerit Deus.* *ibid.c.d. & ſeq.*
Ieremias quando cœperit prophetàre. 566.2.*b* *huius abbreuiator eſt Sophonias.* *ibid.c*
Ieroboam an ſpeculatores conſtituerit in Galaad, qui populum cogerent adorare vitulos. 110.2.*d* *qua via primùm idola induxerit.* 133.2.*d* *fuit auctor ſchiſmatis à Roboam, & ſtirpe Dauid & Deo.* 2.2.*d* 142.2.*b* *an fuerit rex, an tyrānus, an à Deo creatus & populo, an verò à ſolo populo. ibid.b.c.& ſeq.* *populus eum creans peccauit, vt & ipſe regnū inuadēs.*

143.1.c.d cur vocatur aliquando Ephraim. 192.1 a.b cum dedit Deus in ira, quomodo. 195.2.d

Ieroboam II rex quando regnare cœperit, eius anni adaptantur annis Oziæ regis Iuda. 255.1.c.& ſeqq. ſub eo prophetauit Oſee. 52.1.a

[Ie]ruſalem ſita erat in loco alto. 245.2.a cenſetur eſſe medium terræ. 240.1 d quadrageſimo anno à prædicatione Chriſti euerſa eſt. 388.1.c eſt filia latronis occidens Chriſtum. 433.2.b eius propterea punitio. ibid. cur vocetur metonymicè turris gregis, 428.1.b.d cur item nebuloſa. ibid.d triplex erat ciuitas, quia iuxta templum Septemtrionem verſus in tres regiones erat diſtributa. 13.2.a.572.2.a 780.1.d quinam in ſingulis habitarent. 572.2.b.c erat ſuper duos colles condita contrarijs frontibus ſeſe inſpicientes, interueniente valle diſcretos. 573 2.b vocatur Libanus. 535.2 c.757.1.b quomodo ponenda ſit in ſuperliminare crapulæ. 751.2.a.b quomodo id fecerit Deus. 752.2.c eius reædificandæ quanta amplitudo futura promittatur. 647.2.a.d 648.1.a ferè ſemper in Scriptura figura eſt Eccleſiæ. 648.1.b quare vocetur pila actiuè & paſſiuè. 573.1.d.574.1.b poſt reditum è Babylone quomodo vocetur ciuitas veritatis, & mons Domini. 705.1.b.d eius felicitas. 2.a.& ſeqq. eſt obſeſſa à Romanis iuxta montem Caluariæ. 772.2.d Ieruſalem moderna alio eſt in loco quàm fuerit vetus. 754.2.c quàm hæc deſerta & inculta ſit. 684.1.a futura eſt ſedes regni Antichriſti, ibique ab eo occidentur Henoch & Elias. 770.2.a

Ieruſalem cæleſtis elogia varia: eius ciues ſentient, quod in ea & in ipſis habitet Deus. 248.2 d ipſa eſt mons ſanctus, cur dicatur ſancta. ibid.d eius deliciæ & omnium bonorum vbertas. 249.1.b.c eius habitatio futura perpetua. ibid.c cælum cur vocetur Ieruſalem. 251.1.c

Ieſcua eſt Ieſus, Ieſcui eſt Ieſus meus. 562.2.b

Iesvm Chriſtum Prophetæ ſæpè ad literam repræſentant. 7.1.a.& ſeq. an in vita comederit carnes. 11 2.c penè omnes Prophetæ in eo deſinunt. 20.2.a 21.1.a eius in calice paſſionis bibēdo promptitudo. 21.2 b ab eius parte ad noſtram iuſtificationē nihil deeſt. 29.1.d eius in orbe ſibi ſubigendo potentia 37.2.a eſt lumen de lumine. 51.2.b iniit connubium cum carne humana, & cum Eccleſia. 57.1.b 2.a eius in hoc dignatio & miſericordia. 2.c an dici poſſit allegoricè Iezrabel. 60.1.d euangelizauit tam Iſraëlitis quàm Iudæis. 65.2.b antequam prædicationem inchoaret, in deſertum à Spiritu ſancto ductus eſt. 80.2.a ter Eccleſiam ſibi deſpondet. 87.2 d ipſe bonum noſtrum eſt. 95.2.d amarum tribulationis calicem bibit, quò nos ab eo non deterremur. 115.2.b eius aduentus promittitur Iudæis in tribulatione poſitis, & quidem breui futurus. 120 2.c quomodo nos tertia die viuificet. ibid d in reſurrectione plenè nos viuificauit. 2.c cur die tertia reſurrexerit. 121.1.b.d tres eius aduentus ſunt. 122.1.a eius ortus eſt inſtar auroræ. 2.d noctu ante luciferi ortum natus eſt. ibid. creuit ætate ſapientia & gratia apud Deum & homines. 123.1.a cur naſci debuit. ibid.c comparatur imbri ſerotino & temporaneo. 2.a viuum miſericordiæ ſuit ſpeculum. 127.1.a in Ægypto vbi exularit. 764.1.c inde reuocandus ab Oſee prædicitur. 172.1.c quomodo nos traxerit in funiculis Adam. 173.1.b maximè in Vener. Eucharistia. ibid. quomodo à nobis iugum peccati, dæmonis & concupiſcentiæ auferat. 174 2.b eius redemptio ſufficiens fuit ad omnes ſaluandos. 177.2.b.c vult omnes homines ſaluos fieri. ibid.c euangelizans tum per ſe, tum per Apoſtolos comparatur leoni. 179.1.c eſt anteſignanus Martyrum. 181.2.d eius incarnatio & paſſio varijs Prophetarum figuris fuit repræſentata. 190.1.b reſurgens patres ex inferno & morte liberauit, ſuumque reſurgere fecit. 197.2.a.b 199 1.d 418.1.c.718.1.b quomodo fuerit mors mortis, & morſus inferni. 198 1.b.& ſeqq. 199. 2.b.551.1.d.558.1.c ſuo ad inferos deſcēſu nullos damnatorum liberauit. 200.1.b ibi primum dedit iubilæum. ibid.c eius deſcenſus in carnem rori deſcendenti comparatur. 123.1.a.204.1.c lilio aſſimilatur. 204.2.b.c.d vocatur radix Dauid, quin & Dauid. 205.1.b.345.2.d omnis eius ſermo & doctrina, vitæ eius myſteria, mors, reſurrectio, & Sacramenta boni odoris ſunt. 206.2.c.549.2.c Auſtro calido comparatur. 201.2.a.229.2.a eſt doctor iuſtitiæ & doctor doctorum. 230.2.d eius aduentus docuit humilitatem, 232.1.b quæ prodigia in eius vita & morte acciderint. 235.1.b.c.737 2.c eius gloria in die iudicij. 236.1.d.2.a deſcendet ad iudicium in aerem valli Ioſaphat vicinum. 240. 2.b eſt ſtella oriens in cælo illuminans Beatos. 250 2.d eſt iuſtus iuſtorum. 296.1.c vili pretio à Iudæis eſt venditus. 2.b eſt Dei Patris meditatio, conceptio, dictio & eloquium. 389.1.b eſt finis & ſcopus legis & Prophetarum. ibid.d.20.2.a.21.1.b 120.1.d.464.1.a eius lictor in die iudicij erit ignis. 319.1.a adamanti aſſimilatur. 320.2. c.d reſtituit regnum Dauid patris ſui. 345.2.c 661.1.c per reges Chriſtianos dominatur etiam ciuiliter toti orbi Chriſtiano. 346.2.a ab inferno & morte nos redemit. 363.1.d eius potentis & reſurgentis ſigura eſt Ionas. 368.2.c.373.2.d.379 1.c.2.c.383.1.c.384.2.b.385.1.c item ex eo quòd columba eſt. 369.2.c ſecutus eſt Patrem vocantem ad prædicandum & moriendum. 372.2.a ſomnū eius in naui orta tempeſtate repræſentat ſomnus Ionæ. 373.2.d eius reſurrectionis optimus teſtis eſſe poterat Ionas. 384.2.c eſt vermis vetus teſtamentū corrodens. 395.2 a in vtero Virginis, pulueri noſtro ſe inuoluit. 405.2.b fuit perfectus Iudæorū redemptor & dux. 418.1.a.b.2.b.466.2.d viā nobis in cælos aperuit. 418.2.b.d eſt natus ſub Auguſto. 426.1.d cur ſit turris gregis & nebuloſa. 429 1.d natus eſt in antro, cur: & rure. 435.1.a digna illo fuit ipſa ſui demiſſio. 438.1.b eſt dominator in Iſraël, quē in Bethlehem naſciturum prædixit Michæas. ibid.d cur natus ſit in Bethlehē. 439.1.a eius concio è præſepio ad homines. ibid.b.548.1.d mūdi panis eſt & māna cæleſte. 439.1.c eius egreſſus eſt triplex. 441.2.b vt homo bis egreſſus eſt. ibid.c variæ eius pro hominum ſalute expeditiones. ibid.d duplex eius natiuitas, vna temporalis altera æterna. 442.1.a.& 37.1.d quomodo dicatur agnus occiſus ab origine mūdi. 442.1.d eius æternitas probatur. 2.a.b ideo natus eſt tempori, vt nos viuamus æternitati. 443.2.c ſtat à dextris Patris vt Eccleſiā propugnet 445.2.a eſt pax cauſalis triplex. 446. 2.a.c.d eius in Iudæos & Chriſtianos ingratos improperia. 453.2.b.c è Iudæis paucos dū viueret conuertit. 462.1.b venit gladiū mittere, non pacē. 465 2.d eius ſatiſfactio an ita ſufficiens ſit, vt nos pro noſtris peccatis ſatiſfacere nō debeamus. 482.1.d eius ſanguis cogitatus Chriſtianos extimulat ad fortiter pugnandum. 491.1.d factus homo factus eſt velut piſcis huius ſæculi, eius nomen fuit ἰχθὺς, id eſt piſcis.

Cornel. in Proph. Min.

521.1.c cur Apoſtolos piſcatores elegerit. ibid.d vocari à Prophetis ſolet Veniens. 528.1.b ſuo aduentu vel ut & regnum diaboli euertit, & fideles eruit è captiuitate. ibid.b.c.d. 596.2.c in templis, & corporaliter in Euchariſtia inhabitat. 536.2.d quomodo ab amore ſe victus paſſus ſit. 538.1.b eſt hoſtia infiniti pretij. 2.b incarnatus eſt tempore tranquilliſſimo. 542.2.b c & in conſummatione annorum à Deo præſtitorum. ibid.a paſſus eſt in media vltima hebdomadis Danielis. ibid.d item anno ætatis XXXIV. quæ eſt media vitæ humanæ. ibid. 546.2.c natus eſt durante lege Moſis, qua media inter legem naturæ & gratiæ. 543.1.a item tempore gratiæ, quod medium inter tempus legis & gloriæ. ibid. eſt medium totius vniuerſi & ſæculorum omnium, atque ac redemptionis noſtræ mediator. ibid.c aſſumpſit naturam humanam, vt eſſet mediator Dei & hominum. ibid.d eius typus fuit arbor vitæ in medio paradiſi collocata. ibid. medium locum ſemper elegit. 2.a in quorum animalium medio ſit & fuerit cognitus. 544.1.d in præſepio reclinatus eſt inter bouem & aſinum. 2.b variæ cauſæ, cur ſit reclinatus in præſepio. ibid & ſeqq. eſt verus paſtor & bonus. 545.1.b.747.2.b. 428.2.d.445.1.d.2.a.b.c.447.2.c.d.448.1.c regnum eius conſiſtit in mundi contemptu. 545.1.b eius paupertas ditiſſima fuit. 2.b quomodo factus ſit iumentum nobis. ibid.c factus eſt Gentibus & Iudæis cibus. 546.1.b eſt medium duarum vitarum quadruppliciter. 2.b.c cur à dextris venire dicatur, & filius dextræ vocetur. 547.1.d quomodo ab Auſtro veniſſe dicatur. 2.d quam omnia eius vita & doctrina glorioſa fuerit. 549.2.a.b cornua eius eſt fortitudo crucis. 550.1.c crux quomodo in manibus eius fuerit. ibid.d eius in nos charitas. 2.a 178.2.a paſſus eſt ex valida dilectione. 551.1.a.b ſceptru impiorum quomodo perfregerit. 559.1.b ſummus fuit Princeps, Pontifex, Propheta & Doctor Eccleſiæ. 605.2.d 697.1.d.699.1.c eſt iuſtitia ſempiterna. 605.2.d templum corporis ſui quomodo in reſurrectione reædificarit. ibid.d eo veniente in carnem cur facta cæli terræque commotio, & qualis. 615.2.c.d.& ſeqq. ſuper eum baptizandum Sp. ſanctus in columbæ ſpecie deſcendit. 616.1.a angeli ei ſæpè miniſtrarunt. ibid. ſponte glorioſus in cælum aſcendit. ibid.b eſt maris & præcellarum dominus. 617.1.b eſt principium, centrum, vita, felicitas totius vniuerſi. 2.c eſt antiſtes totius mundi. ibid.d portat omnia verbo virtutis ſuæ. 618.1.a vocatur deſiderium collium æternorum. ibid. & electa Gentium. ibid.c cur ſit deſiderium Gentium. ibid.& ſeqq. in cælo eſt deſiderium Beatorum & angelorum. 619.1.b eſt omne quod deſiderari ab homine poteſt. 2.c.d vocatur gloria templi ſecundi. 621.1.a.624.2.b.c pacem attulit credentibus ſibi. 625.1.c natus eſt ex familia & ſtirpe Zorobabel. 628.1.b.d.2.d eius regnum quietum & æternum futurum eſt. 629.1.a quomodo & quare ſit annulus Dei patris, quem digito ſuo inſeruit. 630.2.a b eſt ſigillum in manu Patris paſſiuum & actiuum. ibid.c.d idque quadrupliciter, qua homo. ibid d eſt ſigillum regni diuini quintupliciter. 631.1.b Patri, Eccleſiæ, angelis & toti orbi honori eſt. ibid.c eſt legatus Patris ad homines: eſt eiuſdem & mundi totius delicia: & ſapientia Patris increata & creata. ibid d nos ſuâ cruce & gratiâ obſignat. ibid.d eſt reconciliatio mundi totius. 632.2.d deſignatur per virum inter myrteta ſtantem. 639.1.b eſt gloria Ieruſalem. 649.1.a eius deitas probatur. 442.1.d 651.1.c.820.1.c propriè eius gloria eſt humanitas, & opera in ea patrata. 651.2.a terram ſanctam ſanctificauit magis, quàm omnes Patriarchæ & Prophetæ. 653.2.c eius in die iudicii maieſtas, & ira in impios 240 2.b.c 247.2.a.273.2.a.653.1.a 776.1.b. 822.1.a.c pugnauit contra Luciferum in deſerto ſe tentantem. 654.2.a.655.2.a carne humanâ veſtitus repræſentatur per Ieſum pontificem ſordidis veſtibus indutum. 657.2 b cur ſordibus fuiſſe dicatur. ibid.d cruce & patienda vicit diabolum. 658.1.b reſurgente indutus eſt mutatoriis. 659.1.a. eſt parentum ſæculorum. 660.1 d eius incarnatio opus eſt omnium Dei operum maximè ſtupendum. ibid. 571.1.c eſt germen. 661.1.a. & ſeqq. à primo conceptionis ſuæ inſtanti fuit Deo conſecratus. ibid d duas habet generationes. 2.a quæ bona naſcens orbi attulerit. ibid.b. 231.1.d.2.a eſt lapis angularis & fundamentalis in fabrica Eccleſiæ. 661.2.d 672 1.a.733.1.a plena eius prouidentia circa Eccleſiæ fabricam. 698.2.c.662 2.b omnia Spiritus ſancti dona habuit. 663.1 a.& ſeqq. eius corpus quomodo in paſſione inciſum & cælatum fuerit. ibid.b. 664.1.c.d ſuo ortu non tantùm attulit opes ſpirituales, ſed & temporales. 665.2.b candelabro repræſentatur. 669.2.c. & ſeqq. eius initia exilia & parua fuerunt. 661 1.c. 674.1.a quomodo vocetur lapis flammeus allegoricè. 675.2.c.& ſeqq. per quatuor Sanctorum genera orbem ſubiecit. 692.2.c eum quomodo bonis operibus coronemus. 697.2.c rectè vocatur oriens, & cur. 661.1.d. 698.1.b.c.2.a ſub eo & ex eo ortu multitudo fidelium. 698.1.c gloriam promiſſam quando plenè ſit adeptus. ibid.d quomodo ſit oculus, tam videns omnia, quàm in quem videant omnes. 711.2.c prædicauit etiam Sidonijs & Tyrijs. 712.2.c quomodo dicpoſſit ſeparator. 714.1.b cur cum pompa Ieruſalem in die palmarum inuectus eſt. 713.2.c.& ſeqq. eius regnum magis ſpirituale quàm temporale eſt. ibid. per agnum paſchalem quomodo præfiguratus ſit. ibid.d in ſuo triumpho ſedit ſuper aſinum non uſitatum, cur. 716.2.c eius ſanguis cur vocetur ſanguis teſtamenti. 717.2.b triduo ibi manſit. 718.1.d ſymbolicè quomodo vocetur arcus Iudæ. 719.2.c quomodo ſit pulcher & ſpecioſus. 724.1.a ad paſſionem iturus cur Euchariſtiam inſtituerit & ſumpſerit. 728.1.c venditus fuit triginta argenteis. 744.1.c.d pathetica eius oratio ad parios & medos. 746.2 b eo qui reſiſtunt ab illo opprimentur. 754.1.a an appareat in cruce anima cuique in morte iudex. 758.2.b quæ familiæ in eius morte planxerint. 761.1.b.c & cur qualibet illarum plangere debuerit. 2.a.b eſt fons patens domui Dauid. 762.2.c.& ſeqq. effudit in nos Spiritum ſanctum. 763.1.a peccata omnia abluit, eorumque ſcaturigines tollit. 764.2.b eius pathetica vox ad animam pœnitentem. 766.1 d.2.c.d vulnera cur reſurgens reſumere voluerit, & in cælo ſeruet. 767.1.c.d ipſum cur Deus Pater Iudæis obiecerit, vt ab ipſis occideretur. 2.b quomodo ſit vir cohærens Deo Patri. 768.1.a eius humanitas Patri, & Spiritui ſancto affinis eſt. ibid.b in monte Oliueti quæ geſſerit. 771.2.a b ex eodem Antichriſtũ deturbabit in tartara, & illuc ad inferos deſcendet. ib.d. 774.1.c ex eodem aſcendit in cælum. 772.1.a facie auerſa

à Ie-

à Ieruſalem crucifixus eſt, & aſcendit in cælum. ibid. b dicitur ipſe, tempore chriſtianiſmi, ſolus colendus vt Deus. 779.1.a b quomodo ſit facies Patris, & cur. 818.1.a.b cur quæ ipſe facit, Patri aſcribat. ibid.c in eo quidem vna perſona eſt, ſed hac virtute duplex eſt. 2.a in templo Hieroſolymitano docuit & fecit miracula. 820.1.c eſt angelus & legatus tam noui quàm veteris teſtamenti. 2.c.& ſeqq. 41.1.b.353.2.b quintupliciter fuit angelus noui teſtamenti. 821.1.a ſummis votis à patribus ſanctis diu fuit deſideratus. 2.a.123.1.d eſt ignis conſlans quintupliciter. 822.2.a comparatur herbæ fullonum, cur. 823.2.a quà Deus, omnia videt, quà homo, omnia cognoſcit per ſcientiam infuſam ac beatificam. 826.2.a eſt ſol iuſtitiæ ob quinque analogias. 836.2.a maximè in die iudicij futurus eſt ſol iuſtitiæ. ibid. nomen ſolis Græcum ἥλιος secundùm omnes deriuationes ei accommodatur. 837.1.c per Samſonem adumbratus fuit. 2.a verus amicus eſt. ibid.b.c quomodo ſit ſanitas in pennis eius. ibid.c.839.1.c.d verè ſol eſt, Adam tantùm luna. 838.1.a eius morientis & reſurgentis typus eſt phœnix. 839.1.b.44.2.a oriens in animis fidelium quos in eis effectus operetur. 839.1.d

Ieſu nomen multis antè annis prænominauit Habacuc. 562.1.d ſignificat id nomen omnia bona ab eo nobis donari. ibid.& ſeqq. non tantùm ſignificat ſalutem quàm nobis dedit, ſed & modum quo nos ſaluauit. 2.c et quomodo viuere debeamus. ibid.d

Ieſus filius Sirach fuit Chriſti typus. 605.2.d

Ieſus & Zorobabel cur vocentur filij olei. 679.1.d.& ſeqq. comparantur Cherubinis templi. 2.e

Ieſus filius Ioſedech pontifex fuit tum nomine tum officio typus Chriſti Ieſu. 605.2.c.d.654.1.a.660.2.c 670.1.b eius elogium. 605.2.c vixit, cum populus è captiuitate Babylonica rediret. 653.2.c conſiſtit reus coram S. Michaele, accuſante ſatana. 654.1.e cur ſatan ſtet à dextris eius. 2.c.d quod eius fuerit peccatum, cuius accuſatur. 655.2 d eius filij alienigenas, duxerunt vxores, non autem ipſe, nec meretricem. 656.1.d cur ei ſatan aduerſatus. ibid. b eius partes Deus defendit. ibid.c cur dicatur torris erutus de igne. 657.1.b quæ eius veſtes ſordidæ. 2.a.b his indutus repræſentat Chriſtum carne humana veſtitum. ibid.b cur ab angelo opem expoſtat. 658.1.c mutatorijs & tidari induitur. 2.a elicuit actum contritionis de peccato ſuo. ibid.b eſt cum ſocijs vir portenti quintupliciter. 660.1.a b ei reuelatus eſt Chriſti ortus. 662.1.a

Iezabelis reginæ iniquitas erga Naboth, & caſtigatio diuina. 463.2.c

Iezrahel vox quadruplex habet etymon. 58.2 a hoc nomine cur dicantur decem tribus. 4.1.e Iezrahel vrbs erat metropolis decem tribuum, eius ſitus, agri eius fertilitas. 58.2.b Iezrahel fuit primus Oſee filius. ibid.a cur ita vocari puer hic iubeatur. ibid.c 59.2.a Iezrahel allegoricè eſt Eccleſia Chriſti. 70.1.b dies Iezrahel quis dicatur. ibid.d

S. Ignatij Martyris zelus & ardor. 844.2.c quàm ardenter Chriſtum deſideraret. 619.2.a

Ignatius azeuedius è Soc. Ieſu à Caluiniſtis piratis cæſus. 182.1 b

S. Ignatij Soc. Ieſu fundatoris, in mulierculis à turpi quæſtu auocandis ſtudium 93.1.a eius zelus in diuina gloria promouenda. 382.1.b totum ſe Deo reſignauerat. 397.2.b lectione vitarum Sanctorum à vita ſæculari conuerſus eſt. 451.2.b eius de ſpe in Deum gnome. 530.1.b

Ignifer capitur pro valido milite. 361.1 a

Ignis regibus & caſtris Chaldæorum & aliorum præferebatur, eumq; Chaldæi & Perſæ, vt Deum colebãt. 822.1.d.677.2.c.d.221.2 b.302.2.d ignis conflagrationis mundi à Chriſto præmittetur, vt omnem mundi concupiſcentiam perdat. 205.2 b quid is in die iudicij ſit facturus. 835.1.b quàm is futurus terribilis. ibid.c is perdet impios vſque ad radicem. 836.1.a igni comparatur amor. 135.1.a Scripturæ phraſi capitur pro excidio & ſtrage. 261 2.c.263.1.d.264.1.a.402.2.c.611.2.d item pro vi ac robore. 261.1.a ignis zeli quis myſticè ſit. 37.2.b potentia & vis ignis in auro conflando. 822.2.a Chriſtus igni comparatur. ibid.& ſeqq. cur Deo præferatur 677.2.b vocatur à poëtis purpureus, cur. 491.2.b ignis ſacer in ſecundo templo non defuit. 611.1.b hunc ſacerdotes Iudæi & aliarum gentium cuſtodiebant. 568.2.c igne conſumentur, in fine mundi, omnes oppreſſores iuſtorum. 497.2.b ignis gehennæ quàm ſit futurus grauis. 835.2.c pice & ſulphure ardet. 823.2 b ignis magnus an ſit ante cælum in æthere per quem tranſire debeant omnes in cælum euntes. 648.2.e

Ignorantia ſemper aliqua peccato coniuncta eſt. 540.2.a

Illuſio diabolica vnde dignoſcatur. 9.2.a

Illuſtrationes diuinas ſæpè ſentiunt ſpirituales in oratione, item peccatores. 25.2.d ſunt quædam gratiæ præuenientes, & à Deo petendæ. 261.1.a illuſtratio peccatorum in iuſtitia premonens, & ad perfectionẽ deducens, eſt velut imber ſerotinus. 231.2.a

Imaginem eius quem diligebat, in annulis geſtabant amici. 629.1.d imagines ſacræ Iudæis veteris non erant, ſed tantùm profanæ. 941.1.b hinc eas non faciebant niſi idolis. 2.b eas Aſtrologi loquentes conficiebant, & quomodo. 1.c imagines vetuſtiſſimæ Chriſtum quaſi paſtorem depingunt. 428.2.d

Imber temporaneus in Palæſtina in autumno cadit, ſerotinus in vere. 123.2.a.231.1.e vide Matutinus & Serotinus.

Immiſericordia eſt genuina voluptatis filia. 307.2.d

Immolatio Chriſti in cruce fuit pulcherrima & Deo digniſſima. 724.1.b

Immunditiam Iudæi ex mortuo quomodo contraherent. 150.2.a

Immutabilitatem Dei quomodo Sancti imitentur. 225.1.a ipſa eſt origo æternitatis. 443 2 c eius quæ ſint cauſæ. 827.1 c.& ſeqq.

Impedire pietatis opera quàm ſit malum. 129.1.e

Imperatores Rom. recèns creati noua nomina capiebant. 65.1.a impij ob libidines & ſæuitiam ſobole penè caruerunt. 155.2 c triplici corona coronantur. 697.1.b ipſis olim cur ignis prælatus. 677.2.d quomodo vocentur reges Iudæorum. 739.1.b Imperatores Ethnici chriſtianiſmo ſe opponentes, montibus magnis comparantur. 671.2.a ij qui pietatis curam habuère, opibus, victorijs & regnis à Deo donati ſunt. 607.2 a item qui Pontificibus Rom. morigeri fuêre. 699.2.a

Imperium Rom. vrbis cruce Chriſti firmatum. 132.1.a

Impietas quomodo in Babylone ſedem ſtabilem figat. 684 2.d cur ſedere fingatur. 687.1.a ipſa animam occidit. ibid.d impietas Iudæorum duplex, idololatria, & occiſio Chriſti. ibid.c.689.2.c impietatis nouem ſunt gradus. 129.1 d

Impius punitus eſt lex viua, vt clamãs ceteris vt impieta-

tem ſugiant. 147.2.c *impijs Deus aliquando dat donum prophetiæ.* 9.2.c *ſunt plectendi & expellendi.* 84 2.d *per impios Deus impios caſtigat.* 196.1.c.223.1.c *item pios.* 511.1.b *ſunt plerique illiberes.* 155.2.b *in ouecibus, quibus in vita grauantur, guſtare incipiunt æterni carceris ſupplicia.* 147 2 a *ante prauiſionem operum non reprobantur.* 177 1.b.c.d *quomodo maturi ſint, vt à falce diuini iudicij demetantur.* 245.2.c.d *breuia æterni, terrena cæleſtibus præferunt.* 306.2.a *appropinquant ſolio Luciferi.* 2.d *ſi in pios immites, acriter in die iudicij punientur.* 243.2.d.246.2.a *vocantur maledicti.* 682.2.b *eorum corpora & mentes ſunt tentoria dæmonum.* 554.2.c *peccatis ſuccendunt ſibi ignem inferni.* 835.2 a *affligunt & deuaſtant Deum.* 816.2.b *eorum de Dei prouidentia querela.ib d.c.d eorum vexatio quàm paruo durat tempore.* 675.1.d *eos ſæpe dominari, pios premi ſinit Deus.* 748.1.a 510.2.a *cur.* 510.2.d.& ſeqq. *cur plangent mortem Chriſti in die iudicij.* 761.2.d *in inferno quomodo futuri quaſi cinis.* 841.2.d

Impinguationi animalium conducit quies & obſcuritas. 307.1 a

Implere arcum eſt plenè intendere. 719.2.d

Impoſſibilia aliquando fieri vidimus poſſibilia. 312.2.c

Improbitas modica magnam virtutem infuſit. 626.2.c

Improperia Chriſti in Paraſceue vnde petita ſint. 453. 2 a.b

Impunitas, grauis Dei punitio eſt. 260.1.d.509.1.a

In *Hebræo eſt nota imantis.* 282.2.b

Inamabilis capitur pro inuiſo, odioſo. 579.2.b

Inania quàm auidè conſectetur homo. 599.2.c.d

Incarnatio filij Dei eſt opus omnium operũ Dei maximè ſtupendũ. 541.1.c.660.1.d *fuit infinita humiliatio.* 519 2.c *quam gratiarũ actionem à nobis exigat.* 565.1.a *facta eſt tempore opportuniſſimo.* 542. 2.b *eius tempus eſt magnus dies Iezrabel.* 70.2.d

Incendium animæ quàm noxium. 185.1.a

Inceſſus pomposicus ſugillatur à Prophetis, 304.2.c.d *inceſſus magna cura habenda, quia ex eo colligitur animus.* 305.1.a

Incipientes in fide & virtute, quando prophetent moraliter. 234.2.a

Increpare vẽtũ *quid in Scriptura ſignificet.* 656.2.d

Indi peccata ſua ſcripto exarata in flumen iactant, vt æterna premantur ebluuione. 471.1.b

India Orientalis & Occidentalis conuerſio ab Abdia prædicta eſt. 363.2.d *illa quomodo in Scriptura vocetur Æthiopia.* 594.1.c *eius, & regionum vicinarum conuerſio à Sophonia prædicta eſt.ibid.&.2.d*

Indoles prolium à matre potiſſimùm pendet. 56.1.c

Inebriari capitur in Scriptura pro ſatiari. 609.1.b

Infamia in iuuere iniuſtè contracta apud bonos numquam eluitur. 188.1.d

Infantes nutricum indolem ſugunt. 56.2.a *infans penè miraculosè in vtero matris viuit.* 379.2.a

Infernus quomodo inter fratres diuidat. 201.1.b *vocatur terra ſilentium.* 329.1.c *comparatur torculari vuis & botris pleno.* 246.1.c *ei comparatur ambitioſus & auarus.* 531.1.a *cur vocetur orcus.* ibid.b *an infernus & mors aliquando pro vna re ſumantur.* ibid. *cur vocetur Iupiter Summanus.* ibid.c *ibi impietas cum omnibus impijs quaſi in amphora conſtipata eſt.* 687.2 d *eſt anagogicè pila.* 574 1.d *Item Babylon.* 689.2.b

Infidelium opera omnia non ſunt peccata. 626.2 a *myſticè ſunt Idumæi.* 352.2.c

Infirma mundi eligit Deus vt confundat fortia. 323.1 a..324.1.a *infirma contra eos quibus Deus iraſcitur, robuſta ſunt.* 216.1.d *in his ſuum robur oſtendit.* 755.2.c

Infirmitatem proximi portet fidelis. 633.1.a

Infortunia dextrè ferre felicioris, eſt ingenij, quam ingentem proſperitatem regere prudentia. 511.1.a

Infuſoria candelabri quidnam eſſent, eorum numerus, ſitus, deſcriptio. 667.1.c.d.& ſeqq.668.1.b *ſeptem infuſoria myſticè ſunt ſeptem Sacramenta.* 667. 2.c

Ingenia præcocia rarò ad maturitatem perueniunt. 146.1.a *ingenium in calore conſiſtit.* 27.1.b

*Ingrati in benefactores columbis comparantur.*137.2.d

Ingratitudo quanta animæ mala adferat. 156.1.b

de Ingreſſu Chriſti in die Palmarum in Ieruſalem, glorioſa prædixit Zacharias. 715.1.d

Inimicos diligere eſt cumulus perfectionis. 225.2.b

Initio operis Dei opem implorant ſ v.ti Dei. 413.1 d

Initium *Script. vocat id quod erat ante tempora.*443. 1.a

Iniurias remittere & obliuiſci diuinum eſt. 176.1.a.b *iniuria acceptæ ſpecies oculis obiecta acuit animos in hoſtem.* 491.2 a *iniuria in venditione Chriſti quanta ſita fuerit.* 744.2.a.b.745.1.a

In medio annorum *quomodo viuificarit Deus opus ſuum.* 541.2.d.& ſeqq.

Inſcriptio legis & diſciplinæ religioſæ fit in cinere à Chriſto. 632.2.a

Inſpirationes Dei quanti faciendæ ſint. 604.1.d

Inſtrumenta paſtoris ſtulti quæ ſint. 747.2.c *& quomodo hæc à boni paſtoris inſtrumentis differant.* ibid.

Intellectus res intellectas per ſpecies ſibi imprimit. 154. 1 a

Intentio praua eſt velut ſtatera doloſa. 188.2.d *intentionem dirigentes ad creaturas, ſunt arcus doloſus.* 140.2.a

Interpres Vulgatæ immeritò ab hæreticis vt illatinus ſugillatur. 220,1.c

Inuenire gratiam in oculis Dei quid ſit. 757.1.a

Inuidia per aſpidem adumbratur. 649.1.a

Inuocare nomen Dei *apud Hebræos ſignificat omnem Dei cultum.* 237.2.d *Deus ſemper inuocandus* 238.1.b

Inutile cur vocetur idolum & peccatum. 579.2.b

Ioachimi Abbatis floriacenſis quales ſint prophetiæ. 30. 1.d

S.Ioannes Baptiſta puer ſeceſſit in deſertum. 80.1.d 819.1.b *ſe humilians, à Chriſto exaltatus eſt.* 323.1.a *cur dictus ſit angelus.* 612.2.d.816.2.c *præparauit viam ante Chriſtum.* 119.1.b.817 2.c 818.1.a.b *miſſus tam à Chriſto quam à reliquis perſonis ante faciem Chriſti.* 818.1.b.c *eſt medius totius S. Trinitatis.* ibid.d *eum angelum incarnatum fuiſſe cenſent Iudæi & Origenes.* 2.a.b *ſed fuit verè homo.* ibid c *vir eſt miſſus à Deo.* ibid. c *tantùm ſex menſes habuit infantiæ: in vtero matris ſanctificatus fuit, penè ſine cibo aut potu vixit.* ibid.d *puriſſimus & caſtiſſimus fuit.* 819. 1.a *pro caſtitate Martyr occubuit.* ibid.b *numquam peccauit, ſaltem deliberatè & grauiter.* ibid. c *eius vita auſteritas.* ibid. *quomodo Iudæos docuerit & conuerterit.* ibid.d *varia eius elogia.* 2.a & ſeqq. *à ſolo Spiritu ſancto in deſerto edoctus fuit.* 2.b *fuit inſtar Cherubim.* ibid. *ſuperauit officio, virtute & ſanctitate omnes inferiores angelos.* ibid. *fuit typus Eliæ, & Elias, ipſius.* ibid.c *in quo à ceteris Prophetis differat.*820.1 a *vocatur pluſquam*

Pro-

Propheta à Chriſto. ibid.b ſuit horrizon & ſibula legis veteris & nouæ. ibid. in quo Eliæ ſimilis fuerit. 843.1.a.b *cur vocetur Elias.* 842.2.b.843.1.b *quomodo conuerterit corda patrum in filios.* 845.2.a

S. *Ioanne Chryſoſtomo in exilium acto Conſtantinopolis terræ motu contremuit.* 256.2.b *apud Arcadium Imp. iurauit, vt quæ in Phœnicia eſſent idola, penitus tollerentur.* 713.2.b *albæ columbæ indicio deſignatus in Patriarcham eſt.* 825.1.d *corpore exiguo fuit.* 675.1.a

S. *Ioannes Damaſcenus natus Damaſci eſt.* 711.2.a

S. *Ioannes Eleemoſynarius quo viſo ad miſericordiam animatus ſit.* 126.1.c *eius de miſericordia axiomata.* 2.a.b *quàm ei miſericordia eius compenſata ſit,* 1.d

P. *Ioannes Maldonatus Soc. Ieſu, quotidie quinquies mortis meminit.* 586.1.a

Ioannes monachus ſola Vener. Euchariſtia victitauit. 726.1.a

Ioannes Præfectus prætorio Beliſarij panem nauticum militũ deprauans, quàm acriter punitus ſit. 330.2.c

Ioannes Silentiarius quomodo ab Atherio Archiepiſc. compellatus. 722.1.d *quàm certam de Dei ope fiduciam haberet.* 530.1.b

Ioas vſus eſt apologo contra Sichimitas. 23.1.c

Iob quia in Arabia vixit, multas voces & conſuetudines Arabicas vſurpat. 27.2.a *cum cur Deus de turbine alloquatur.* 145.2.b *an cum Chriſto in carne resurrexerit.* 384 2.d *pro ſua innocentia diſputabat cum amicis & Deo.* 452.1.b *ſollicitè cum Deo ambulauit.* 457.2 d

Ioël vbi ſit natus, de qua tribu, cuius filius, quo tempore & quibus prophetarit. 33.2.a.b.209.1.a.b *prophetat ſoli Iudæ & Beniamin. ibid.b eo penè tempore prophetauit quo Oſee: ſub quibus regibus: an ſub Manaſſe, & poſt excidium Samariæ. ibid.c comminatur captiuitatem Babylonicam.* 2.b *eius argumentum. ibid.b eius, & patris eius etymon: quid ſignificet. ibid.c eſt relatus inter Sanctos.* 210.2 a *an ſit ad litteram vnus de tribus illis angelis, quos S. Iohannes in Apocalypſi vidit falcibus demetentes meſſem.* 246.1.a

R. *Iohanan de templo Hieroſolymitano vaticinium.* 737.2.b

Ionas quando prophetarit, & ſub quo rege. 32.2.d.473 2.a.367.2.b.c.389 2.b.c *paucis annis præceſſit Amos.* 32.2.d *an fuerit filius viduæ, quem ſuſcitauit Elias* 367.1.a.c.369.1.c *an adoleſcens ille, qui vnxit Iehu in regem.* 367.1.b *fuit oriundus ex Geth Zabulonitide.* 2.b *miſſus ad Sardanapalum. ibid.d eius hiſtoria paucis perſtricta.* 368.1.c *Sanctorum catalogo aſcriptus eſt, & monacho cuidam ſancto cum alijs Prophetis apparuit.* 2.c *mittitur in Niniuen.* 369.2.a *prædicare iubetur illi excidiũ.* 370. 1.a *quomodo fugerit in Tharſis. ibid.c. & ſeqq. quomodo nautæ ab eo petant quò vadat.* 371.1.d *cur Deum fugiat.* 2.a.c.370.1.c *eum fugiens incidit in pericula.* 371.2.d *tempeſtate iactatur.* 373. 2.b *cur dormiret in naui ſopore grauí. ibid.c ſenſit remorſum conſcientiæ ex fuga à Deo. ibid. ſors quomodo ſuper illum ceciderit.* 375.1.b *quomodo ſe dixerit eſſe Hebræum* 376.1.a *eius caritas magnanima & pœnitentia.* 2.b *quomodo potuerit in mare abijci. ibid. cur eum Deus in mare proijci vellet. ibid. à nautis qua reſtrictione miſſus in mare.* 377.1.d.2 a *deuoratus eſt à ceto.* 378. 1.a *in eo ſimilis fuit Chriſto patienti & reſurgenti.* 121.1.b.368.2.c.379.1.c.2.c.383.1.c.384.2.b. Cornel. in Proph. Min. 385.1.c *quatuor miracula in ceto circa eum facta ſunt.* 379 2 a *quid nomen eius hebraicè ſonet. ib.c preſſus anguſtijs ad Deum redit. ibid.d & ſeqq. mox eius opem ſenſit.* 380.1.d *ſpondet ſe iturum ad templum ad Deo gratias agendas.* 2.d *an à ceto vectus & eiectus ſit in mari Rubro.* 381.1.d *eius anguſtia ſimilis fuit anguſtiæ Chriſti in horto.* 382.1.b *gerit curam pro ſalute nautarum.* 2.b.c *eiectus eſt circa Ioppen, & cur.* 383.1.b *an fuerit è ſanctis qui cũ Chriſto reſurrexêre.* 368.2.d 384.2.c *eſt index reſurrectionis mortuorum. ibid. è ceto liberatus ſtatim adije templũ, vt vota perſolueret.* 385.1.b *eius ſepulcrum non fuit in Niniue, ſed in Palæſtina.* 387 1.c *quomodo viam triduo vnius diei feſtinatione compleuerit.* 2.b *tertiam Niniues partem prædicando obiuit die primo. ibid.d videns oraculum ſuum fruſtrari, cur ſit afflictus.* 393.1.a.b *laborauit indiſcreto honoris proprij amore.* 2.a *optans Niniuitas puniri indiſcreto zelo, peccat venialiter. ibid. poſt XL. diem prædicationis ſuæ afflictus egreſſus eſt Niniue, euentum exſpectans.* 394.1.c *videns nullã cladem ſequi, murmurauit. ibid. quomodo Niniue valedicens in Iudæam redierit.* 397.1.c *cùm dixit iuxta Septuag.* Adhuc triduum & Niniue ſubuertetur, *innuit myſterium reſurrectionis; & iuxta textum Hebraicum,* Adhuc quadraginta dies, *innuit myſterium aſcenſionis Chriſti.* 513.1.c

Ionathas Iudæ Machabæi frater, quas Philiſtinorum vrbes ceperit. 713.2.b.714.1.b *quomodo ſit ſeparator Azoti.* 714.1.b

Ioppe celeberrimus portus eſt totius Iudææ. 372.2.d *eius deſcriptio. ibid.* 381.2.c *quantum diſtet à mari rubro.* 1.d

Iordanis fuit medium terræ ſanctæ. 468.2.c

Ioſaphat rex an ſepultus in Sion, an in valle Ioſaphat. 239.1 d

Ioſaphat rex Indiæ quod Barachiæ ſibi in regno ſuccedenti præceptum dederit. 126.1.c

Ioſeph cur vocentur decẽ tribus. 4.1.c.734.2.d *Ioſeph quàm in fratres peccantes fuerit benignus.* 394.1.a

Ioſephus hiſtoricus è ſpelunca extractus ad Veſpaſianum deductus eſt. 575.1.d *eius fides ſæpè vacillat* 623. 2.b.624.1.a

Ioſias fuit rex pijſſimus. 566.1.c.2.b *eius mortem Iudæi planxêre.* 759.1.a.760.1.d *an in eius morte ſuccisum punicetum dictum Adadremmon, & hac ſucciſio luctum auxerit.* 760.2.c *eius filij tres an ſint tres paſtores à Deo ſucciſi.* 742.1.b *eorum miſera ſors.* 570 2.a

Ioſias filius Sophoniæ, fuit aurifex, hinc eius nomen coronæ quam fecit, fuit inciſum. 696.2.b *an fuerit quartus dona offerentium. ibid. alio nomine dicitur Hem.* 699.2.c

Ioſue vt victoriam proſequeretur, ſiſtit ſolem & lunam 556.2.b *typus fuit Chriſti.* 605.1.d 2.c.562.1.c 50.1.a *Ioſue idem eſt quod Oſee.* 50.1.a

Ionio quædam ſtatua trioculatis. 662.2.c

Ira cur vocetur ignis. 578.2.b *ira Dei quã ſit æſtuans.* 117.2.c.479.1.b *ipſe iræ ſuæ dominus eſt, hominis ſeruus.* 476.1.b *dies iræ eſt dies iudicij, cur.* 577.2.c *ira quomodo hominem dementet.* 215.2.c *rubigini æquiparatur.* 214.2.c *quædam velut inſania eſt.* 224.2.a *ira Dei cadens ſignum eſt, cùm ipſe rempubl. vel animam cuiuſque deſerit.* 319.1.c *ira Dei in peccatorem duplex eſt.* 467.1.c

Irato occidit ſol mentis & rationis. 333.2.c.838.1 b.c

Iris an hauriat & bibat aquas è mari. 295.1.b

Iſaac fuit figura Chriſti Ieſu, etiam in quantum melius

fuit

ſuit inter Abraham & Iacob. 543.2 b

an Iſaias in viſione audierit terræ motum, quem Amos indicat. 255.2 a.b quare nudus & diſcalceatus per Ieruſalem inceſſerit. 55.2.a.403.2.b quando ediderit oraculum de Chriſto naſcituro. 438.2 b

S. Iſidorus Hiſpalienſis labore longo doctrinam ſibi parauit. 324.2 a

Iſmael quare à domo Abrahæ pulſus ſit. 264.2.a

Iſrael vox vnde deducatur. 186.1.b.187.1.c Iſrael peculiaris populus Dei erat. 170.2.c.d.274.1 d.2.a.b ex Ægypto vocatus, fuit figura Chriſti pueri inde redeuntis. 171.1 c.d erat typus fidelium. 242.1.c Iſrael & Iuda diſtinguuntur poſt ſchiſma Ieroboam, vſque ad captiuitatem Babylonicam. 22.2.b.c poſt eam pro eodem ſumuntur, & Iſraelis nomen ad ſolas duas tribus tranſijt. ibid.269.1.a.751.1.b.c

Iſrael cur vocentur decem tribus. 4.1.c eorum regnū à Deo abſciſum fuit. 60.2.d.62.1.b numquam omnes ex Aſſyria redierunt, niſi perpauci mixti Iudæis. 93.2.c. 348.1.d. 346.1.a.b.706.2.b.717.1.c quomodo comparentur vitulæ 146.1.d & onagro ſolitario. 147.1.a quomodo Tyro vrbi. 154.2.d & vecordi columbæ. 137.1 a.b.& ſeqq. à Roboam deficiendo & Ieroboam creando peccarunt contra ius diuinum. 143.1.c.2.a.b cur a Prophetis Chananæi vocentur. 187.2.c.d cur vocentur non populus Dei. 64.2.b eorum quæ ſit nuditas. 73.2 d arbori primùm frondoſæ, at poſtea exareſcenti comparantur. 156.2.a item viti nullas proferenti vuas. 157.1.b.2.d eorum excidium denotatur per adulteram quam Oſee iubetur diligere. 89.2.d eas cur Deus minetur cadendas in valle Iezrahel. 59.2.c.d. & ſeq. à primò rege Ieroboam ad vſque vltimum Hoſee coluere idola. 63.1.a non tantùm per vitulos Berſabee iurabant, ſed & per viam quâ ad eos ibatur 334.2.c.d erexerunt templum ſimile Hieroſolymitano. 336.1.a petentes à Samuele regem, ſimul ab eo petierunt iudices. 195.2.b. quando ſaluati, & qui. 95.1.d factum id ſub Chriſto, & ab Apoſtolis, & in fine mundi fiet. 2.b non pauci pij Ieroboam idololatriam fugientes, ex Samaria fugientes in Iudæa ſedem fixerunt. 64.1.c multi quoque Deo vero Iſrael ſacrificabant, ſed imperfectè. 150 1.b.c quando eorum multi ad Deum redierint, relicta idololatria. 179.1.a.b nullum iuſtum & pauperem vendidiſſe leguntur, niſi tempore Chriſti. 269.1.a veri Iſraelitæ qui ſint. 242.1.c vide Hebræi, Iudæi.

Iſthmus eſt terra anguſta inter duo freta. 364.1.a

Italiæ vrbium primariarum elogia. 406.1.c

Itinera æternitatis Dei quæ ſint ad literam. 552.1.a ſunt itinera temporis, quæ à præteritum, præſens & futurum, quæ ſub æternitate decurrunt. 2.c myſticè autem miſericordia & veritas. 553.1.c

Iubilæum primum Chriſtus reſurgens animabus in Purgatorio dedit. 200.1.c.d

Iuda vocatur interdum tota gens Iudaica complectens tres tribus, & alios ex alijs. 732.1.c.d

Iudæa cur dicatur terra deſiderabilis. 703.2.c.831.1.b quomodo facta in ſtuporem omnibus. 703.2.d eius fines. 312.1.b.314.2.d.361.2 d. 468.2.d.229. 1.c.2.d. 717.2 a.735.1.b. 737.1.b. 778.1.d. 779.1.b eius longitudo. 305.2 b 682.2.a reſpectu Babylonis Auſtralis eſt. 362.2.d.363.2.a in ea cur Deus ſemper cenſeretur eſſe. 371.2.c.d olim fertiliſſima, hodie lapidoſa & ſterilis eſt. 190. 2.d.323.2 b cur dicatur terra ſancta. 652.2 b eius felicitas & fertilitas tota pendebat ab imbre matutino & ſerotino. 784.1.a longior duplo eſt quàm lata. 782.2.a in eam quomodo Deus fuerit auſterus ſimul & clemens. 711.1.c

Iudæus aliquando myſticè capitur pro fideli & Chriſtiano. 709.2.a

Iudæi frumentum trituratum cribrabant. 343 2.d in feſtis conuiuia albati celebrabant. 308,2.a erant in imaginum adorationem propenſiſſimi. 94.2.a tubis populum conuocabant. 226.1.d cur non veſcerentur ſanguine. 98.1.a quæcumque dira, in ſalſum mare demergebant. 471.1.b ſolebant in blaſphemiis, & luctu veſtes ſcindere. 224.1.b etiam in vallibus habebant lucos & idola. 451.2.d erant immiſericordes in proximos, at propenſi ad oblationes externas. 123.1.b.d poſt dedicationem tabernaculi & conſecrationem Aaronis, rarò obtulere ſacrificium ſolemne in deſerto. 300.1.d ibi proniores fuêre in murmur, & ad idola quæ in Ægypto coluerant, redire. 2.a eorum cum filiabus Moab fornicatio. 454.2.a.b.& ſeq. in feſtis ſuis conuiuaturi lauabant. 270.2.a ſub graui onere legis preſſi magnis votis Chriſti natiuitatem requirebant. 445.1.a quomodo ſanguinem ſanguini miſcuerint. 98.1.a eorum ſaluatores qui fuerint. 365.1.c.d quomodo Auſter vel ad Auſtrum ſint. 362.1.a eorum victoria tempore Machabæorum. ibid b.c Chriſto quaſi victori in die palmarum, ramos oliuæ prætenderunt. 205.2.b multi captiuitate Babylonica afflicti repuere. 471.1 .a multi per vaſtationem Iudææ, in ſingulas oras diſperſi, ſub Cyro & Machabæis rediere. 364.1.d.594.2.a.c d multi quoque fugêre in Hiſpanias. 364.1.d in Babylone habuere pontificem, legem, iudices, regem, altare ſacerdotes, &c. 93.2.a Chriſto docenti pauci credidere. 65.2 d.207.2.b poſt captiuitatem Babylonicam ad idola non ſunt relapſi. 54.2.b.268.2.d.449.1.c.685.1.a.687.2.b.689. 2.a.696.1.a.780.2.b eorū in excidio Ieruſalem per Titum calamitas. 162.2.b eorum è Babylone per Zorobabel liberatio prædicitur. 417.2.d eorum pertinacia. 262.2.d Idumæis aſſimilātur. 264.1.d Iudæi Hiſpani, auditis prodigijs Chriſti & Apoſtolorum, miſêre legatum ad eos, qui aliquos ex ijs ad ſe mitti depoſceret. 364 1.d eorum excidium per Titum, ob occiſum Chriſtum. 61.1.d.218.2.d eorum multi à Chriſto in Eccleſiam collecti ſunt, in fine mūdi verò caſo Antichriſto omnes ſalui fient. 96.1.a 288.1.a.427.1.b à Romanis ad ſtercora exportāda damnati, & ſtabularij facti ſunt: eorum fœtor. 583.2.a.246.1.d Iudæi contemptores Prophetarum fuerūt typus Iudæorum ſpernentium Chriſtum; & excidium illorum per Chaldæos præfigurat excidiū horū per Romanos. 513.2 b.514.1.a eos per Cyrū è captiuitate Babylonica liberādos Habacuc prædicit. 528.1.a ſibi perſuadere non poterant templum ac ſanctam ciuitatem à Deo tradendam impijs Chaldæis 514.1.b è Babylone redire quantopere optarent. & aggregari patribus ſuis in Palæſtina ſepulti. 560 2.d eorum nequitia tempore Amos. 508.2.b tum veſte peregrina ſæpè Gentilium mores & idololatriam aſſumebant. 570.2.c à Prophetis vocantur Chananæi ob impietatē. 574.2.c multi in Babylone fixere ſedes è captiuitate reliqui. 649.2 b cur eos Prophetæ tā ſtudioſè & ſerio hortentur vt fugiant è Babylone. ibid.c.651.1.a.684.2.d & ſeq. qui Iudæi Ieruſalem obſederint & oppugnarint. 653.1.a quomodo ſuis in epitaphijs defunctis apprecarentur. 548.2 a cur ceteris Gentibus inuiſi eſſent. 579. 2.c quando Philiſthæam ſubegerint, 582.2.a

ſæpè

ſæpè in Script. vocantur nominibus gentium quarũ mores & cultum imitabantur. 590.1.c *cenſebant Æthiopes eſſe vltimos hominum.* 594.2.a *eos Chriſtus humilitatem docuit.* 595.2.d *ob vana bona terræ à lege Dei receſſerunt.* 598.1.b *LXX. annis in captiuitate Babylonica mansère, Cyro permittente redire.* 601.1.b.603.1 d.687.2.b *duplicem habebant annum & menſes.* 603.2.a *vtebantur mẽſibus lunaribus.* ibid.b *ex captiuitate in Ieruſalem redeuntes, conſtituerunt ducem Zorobabelem.* 605.2.a *regimen ſummum ipſorum poſt captiuitatem manſit penes pontifices.* ibid.659.2.a.697.1.c *cur in templo reædificando ſegnes fuerint.* 606.1.c.d *ipſis templum reædificantibus an dederit Deus opes Gentium.* 623.1.b *quãm ſero iſtic templi fabricam abſoluerint.* 625.1.b.c *ipſis promiſſus fuit Chriſtus* 665.2.a *olim ſcribebant in membrana oblonga, quam circa cylindrum conuoluebant.* 681.1.b *eorum impietas duplex, idololatria & occiſio Chriſti.* 687.1.c *quando impleuerint menſuram impietatis ſuæ.* ibid.d *violatæ religionis conuicti quas pœnas olim dederint.* 2.c *cur ieiunabant quotannis die decima Iulij.* 701.2.c *templo reſtaurato petunt, num adhuc ieiunare debeant.* ibid d.707.2.c *eorum ſanctificatio ſita erat in ieiunio & abſtinentia.* 702.1.a *dum Chaldæos fugerunt, ſparſerunt ſe per Syriam, Perſidem, Mediam, Ægyptum.* 703.2.a.705.2.c 735.2.a *quando redierint in Ieruſalem* 705.2.c *pauci à Chaldæis in Iudæa relicti ſunt ad colendam terram.* 703.2.b *varia eorum ieiunia varijs de cauſis.* 707.2.b.c.d *poſt reditum è captiuitate reſtituerunt lapides terminales ab Idumæis deſtructos.* 722.1.a *à paſtoribus ſuis decepti fuère.* 733.1.a.b.738.2.c.d *pugnabant vt plurimum pedites.* 735.2.b *an ſicco pede tranſierint Boſphorum Thracium.* 738.2.b *quomodo vocentur pecora occiſionis.* 738.2.b *qua occaſione à Pompeio ſubacti fuerint.* 738.1.b.747.1.b *eorum mutabilitas* 742.2.b.c *fuerunt murmurationibus dediti, & eorum propterea punitio.* ibid.c *apoſtatantes à Iudaiſmo viſis Machabæorũ victorijs rediêre.* 533.2.c *multi eorum Chriſti in crucem acti commiſeratione tacti pectora percuſsêre.* 758.1.c.d *quomodo eius mortem planxerint.* 306.1.c *ipſi qui contribules erant Chriſti & fratres, eum confixère.* 766.1.b *eorum quot millia in excidio Ieruſalem occiſa & capta.* 770.2.c *quot ſub Antiocho Epiphane.* ibid.d *multi ei partim metu, partim malitia conſenſerunt.* ibid.759.1.a.782.1.d *è captiuitate reduces aquæductus vrbis reſtaurarunt.* 777.2.c *vnde ſymbolis & parabolis ſua exprimere aſſueuerint.* 783.2.b *qua occaſione Heliopoli in Ægypto templum extruxerint.* 784.1.b *in eo peccarunt.* ibid.c *cur vxores poſt captiuitatem reijcerent, & alienigenas contra legem ducerent.* 811.2.a 812.1.a.813.1.d *ipſos vt peculiũ ſuum elegit Deus.* 811.2.d.812.2.b 833.1.d *Deo teſte nuptias contrahebant.* 813.2.c *cum Græcis continuo ipſis negotium fuit poſt reditum è captiuitate.* 720.1.d vide *Hebræi, Iſraelitæ.*

Iudæorum hodiernorum ſeruitus & miſeria. 93.2.c.d *toti vſuris inhiant.* 337.1.d *carent iam rege, rep. ſacerdotio & altari, ob occiſum Chriſtum. & non ob idololatriam.* 93.2.b.561.2.c.817.2.b.684.1.b 689.2.b.688.2.b.746.2.d *etiamnum exiſtimant Deum tantùm apud ſe habitare.* 176.2.a *ſunt doloſi in ſtatera.* 188.1.b *& hoc nomine ſæpè à Prophetis ſuggillati.* 459.2.d *Chriſtum vbique deprimere conantur.* 436.2.d *totum in Chriſtianos odium.* 264.1.d *eorum permulti in Ægyptum fugerunt.* 148.1 c *eorum pauci in Hiſpania ad Chriſtum fuêre conuerſi.* 364.1.d *exſpectant ſuum Meſſiam, qui deleat Romanos, & alias gentes Iudæis & ſibi ſubigat.* 244.1.d.248.1.c.352.2.a.561.2.c *eumq́; potentem & magnificum* 715.2.a.769.1.c *& ſeq.* *à Romanis è cloacis & ſepulchris ſunt ad necem extracti in excidio vrbis.* 575.1.d *quomodo plangant vrbis & regni ſui euerſionem.* 578.2.d *probroſa eorum nomina.* 598.2.a *nugis & fabulis ſcatent.* ibid. *aiunt tertium templum à ſuo Meſſia erigendum, & ipſum glorioſius Salomonico.* 621.1.c 2.d.622.1.c.d *quæ ab eo portenta exſpectent.* 735.2.c *ſæpè templum conati ſunt reædificare poſt Chriſtum.* 622.2.b.684.1.b *ſunt quaſi torris erutus de igne.* 657.1.c *lucernis ſua feſta & ſabbata celebrant.* 669.1.c *Chriſto & chriſtianiſmo aduerſantes montibus magnis aſſimilantur.* 671.2.a *ſunt in totius mundi oculis.* 685.2.d *nec cælum eos recipit nec terra.* 688.2.b *Antichriſto adhærebunt quaſi idolo impietatis.* 689.2.a *in fine mundi ad Chriſtum conuertentur.* ibid.735.1.a 845.2.d *eorum cognotiones tam obſcuræ ſunt.* 747.1.b *eorum blaſphemia de lacrymis Dei ob reiectum populum ſuum.* 817.2.a *eorum Meſſias refutatur.* 820 2.a *erit is Antichriſtus.* ibid. *putant Eliam fore præcurſorem primi aduentus Meſſiæ.* 843.1.b.c *eum audi exſpectant.* 2.a *cur ei in circumciſione ſellam ponant.* ibid. *ij qui Chriſto credidère, in excidio vrbis tam anima quàm corpore ſeruati ſunt* 747.1.c *pauciſſimi horum Chriſto credidère.* 768 2.a.775.1.c

Iudæ tribus in Dei cultu permanſit. 181.1.c.2.a *cur acriùs caſtigari meruerit, quàm Iſrael.* 60.2.b *eius cur Deus ſit miſertus.* 63.1.a.b *Iſraele in captiuitatem abducto, vt proximus heres, eius terram occupare poterat.* 115.1.c

Iudas Patriarcha primus poſt Moſen mare rubrum ingreſſus dicitur. 181.2.c

Iudæ proditoris Chriſtum inimicis vendentis ingratitudo. 744.2.b *cur argenteos in templo proiecerit.* 745.2.a

Iudas Machabæus Idumæos ad circumciſionem compulit. 360.2.a *ante prælium ſemper opem Dei inuocabat.* 413.2.a.734.2.a.754.1.d *quas opes ex ſpolijs Græcorum collegerit.* 782.1.d *vnde dictus: à Ieremia aureum gladium accepit miſſum à Deo.* 734 2.a

Iudas Galilæus fuit ſtultus populi paſtor. 748.1.c

Iudicant homines pro affectu, & quod virtutis eſt, vitio; quod vitij eſt, virtuti deputant. 823.2.b.c Iudicare *ſæpè in Script. idem eſt quod vindicare.* 365.1.c *interdum idem quod accuſare.* 73.1.b

Iudices pauperes opprimentes ſuggillantur. 270.1.c *ædificant Sion in ſanguinibus.* 422.2.d *iudices homicidas puniendo quantum boni præſtent.* 252.2.a *iudicis partes ſunt tueri iuſtos & iuſtitiam, ac punire iniuſtos eorumq́; iniurias.* 87.1.d.475.2.c *iudices rapaces lupis aſſimilantur.* 516.2 a.589.1 a

Iudicium vocantur peccata, item pœna & condemnatio. 596.2.b *capitur aliquando pro iuſtitia, ſanctitatẽ, debito & officio virtutis.* 292 2.d.313.2.a.456 1.d.589.1.a *iudiciũ quando & quomodo aſſequatur ſuũ finem.* 510.1.b *iudicia Dei non ſunt ſcrutanda.* 2.a *iudicium particulare cuiuſque peragit Chriſtus vel per ſe vel per angelos.* 758.2.c.d *in eo quiſque animæ ſuæ cauſam agat.* 452.1.c Iudicium vocare ad ignem *quid ſit.* 319.1.a *iudi-*

iium

cium ſenum eſt & in frigore. 27.2.b
Iudicij diem quæ ſigna præceſſura ſint. 235.2.a cur is ſit dies magnus. 236.1.d dici poteſt magnus dies Iezrabel. 70.2.c tunc omnes gentes congregabit Deus in vallem Ioſaphat & iudicabit. 239.2.a de eo loquuntur Prophetæ quaſi de die prælij. 245.1.d eius horror. 236.2.c.237.1.d. & ſeqq. 577.2.b ſemper hic præ oculis habendus. 237.2.c in eo an totus orbis è cardinibus ſuis conuellendus ſit. 336.2.b tunc Deus ſcrutabitur exactè ſecreta cordium. 575.2.b cur is dies dicatur eſſe propè. 577.1.d cur vocetur amarus. 2.a erit dies iræ, tribulationis, anguſtiæ, calamitatis, neceſſitatis, perditionis, tumultus, tenebrarum, turbinis, tubæ, deſolationis, vlulationis, nebulæ & procellarum. ibid.c.d & tunc impij Chriſtum videbunt in quem confixerunt. 758.1.d ille propriè nec dies, nec nox dicitur, cur, ſed veſpera. 777.1.c propriè Domini dies eſt, reliqui hominum 570.1.a.358.2.b erit is igne duplici ſucceſſus 835.2.c cur vocetur dies reſurrectionis Chriſti. 591.2.a oſtendet his Chriſtum eſſe verum Deum. ibid.d tunc Chriſtus futurus propriè ſol iuſtitiæ. 836.2.a & deſcendet in montem Oliueti, ac eũ ſuâ maieſtate concutiet. 774.1.c tunc is opprimet ſuos aduerſarios. 754.1.a tunc impij plangent mortem Chriſti. 761.2.d tunc Chriſtus & Sancti cingentur igne conflagrationis mundi. 648.2.c tunc Deus omnia regna mundi Chriſto ſubijciet. 628.2.d tunc ſilebit omnis caro à facie eius. 653.1.a tunc quoque peccatores quaſi igne excoquentur. 823.1.b
Iuge ſacrificium quale & quod eſſet. 800.1.b
Iugum Chriſti quomodo graue ſit 710.2.b iugum quomodo ſuper maxillas exaltetur. 173.2.d
Iugurtha fratres ſuos regno excluſit. 264.2.c
Iulia Auguſti filia libidinum paternarum fuit æmula. 56.2.b
Iulianus Apoſtata ſagittâ cælitus ictus perijt. 607.2.d
Iulij Cæſaris ambitio. 526.1.a eius in bellis celeritas. 514.2.d non auſus fuit Ægyptum facere prouinciam. 695.1.c à Virgilio vocatur Daphnis. 66.2.d eius ſtatuæ vertici cur ſtella appingeretur. 302.2.b Alexandrum Magnum ſibi imitandum propoſuerat. 451.2.a Iudæis eſt Idumæus. 352.1.d.2.a
Iulij decima die combuſtum fuit templum à Chaldæis. 701.2.c.707.2.b nona verò die murus fuit perfractus. ibid.
Iumentum tropologicè quid denotet. 545.2.c
Iuniperus egregiam præſtat vmbram ſuauem vigilanti, ſed grauem dormienti. 207.1.d
Iuno priſcis erat coniugij præſes: hinc ei ſacrificantes cur fel victimæ diuulſum abijcerent. 834.1.a.b
Iuramentum eſt actus latriæ. 107.2.d.569.2.a iuramentum exſecratorium quomodo Hebræi proferant. 31.1.d
Iurans ſæpè facilè peierat. 683.2.a iurare per regem quomodo ſit licitum. 569.2.b iurandi conſuetudinem cur toties coarguat S. Chryſoſtomus. 613.2.c
Iurgio obtinent impudentes, quod iure non poſſent. 509.2.d
Iuſtus myrto ob varias analogias aſſimilatur. 629.2.a 640.1.c.& ſeqq. iuſti vita & rectitudo in duobus conſiſtit. 529.1.b iuſtis omnia quæ aggrediuntur, bene cedunt. 706.2.a ſoli ambulant in vijs Domini rectis. 207.2.d iuſti pœnitentes portant iram Dei. 467.2.c ſymbolicè vuæ & botri vocantur. 462.1.a ipſis datur Sp. ſanctus in propria perſona. 67.2.c.d quæ res huius moralis ſit ratio. ibid.d vide Sancti.
in Iuſtificatione SS. Trinitatem ſubſtantialiter recipimus. 671.1.d quid inde boni conſequamur. 2.a iuſtificatio impij maius Dei opus eſt quàm cæli terræq; creatio. 472.1.b iuſtificationis exordium in adultis à Dei præueniente gratia capitur. 829.1.a in iuſtificatione peccator ater dealbatur. 595.1.b
Iuſtinianus Imp. pretioſiſſimam menſam templo S. Sophiæ dono dedit. 797.2.a
Iuſtitia & ſcelerum vindicta quàm Deo charo, curæ & honori ſit. 570.1.c.696.1.b iuſtitia diuina quomodo in Iudæos ſæuierit. 698.1.d.2.a iuſtitia ſubinde capitur pro munditie. 836.1.c iuſtitia finis iudicij eſt. 510.1.b iuſtitia, per quam iuſtificamur multa complectitur. 67.2.b iuſtitia triplicem patitur ſignificationem 455.1.a capitur interdum pro iuſtificatione. 87.1.c interdum pro miſericordia. 166.2.b cùm iuſtitia & iudicium iunguntur in Script. ſignificant duo officia iuſti iudicis. ibid.b
Iuuenibus cur viſiones dandæ dicantur, non ſenibus. 234.1.d

Κλήματα vitium ſunt pampini & palmites, vel faſciculus ſarmentorum vitis. 157.2.b
Koſachi vino aduſto cur ſe ante prælium impleant. 735.1.c

Labia cur ſtatim gaudiũ ac mœror occupet. 561.1.b labium vnum electum quomodo attulerit Chriſtus ſuo in orbem aduentu. 592.1.d.2.d labium electum quod ſit. 593.1.a
Labor in Script. vocatur omne peccatum, & maximè vis & iniuria, cur. 509.2.a.b labores quos noſtrâ cauſa Chriſtus ſuſcepit. 562.2.c.d labores cœnati qui ſint. 213.2.a
Laborandũ hic, vt poſtea accipiamus præmiũ. 167.1.a.b
Lacedæmonij cur eſſent fortes in bello. 56.1.d & in eo vterentur veſtibus rubeis. 193.1.c eorum vnanimitas ciuitati pro muro fuit. 592.2.d
Lachis vrbs Iudæ aduentante Sennacherib, miſit legatos cum muneribus ad Geth vrbem Philiſthijm. 408.2.c primò inuaſa eſt à Sennacherib, cultum idolorum prima ſuſcepit. 1.d
Laconis cuiuſdam adoleſcentis generoſitas. 146.2.b
Lacrymis compunctionis & pœnitentiæ creſcit iuſtus. 640.1.c
Lactare quid propriè ſit, & vnde deriuetur. 78.2.b.c
Lacum Prophetæ vocant infernum & limbum. 718.1.d lacus mirabilis iuxta Neapolim canem & exanimans & viuificans. 751.2.c
Læta miſcentur triſtibus in hac vita. 682.1.d
Lætitia vehemens hominem ſæpè mori facit. 561.1.a
Laicorum reformatio inchoanda à reformatione ſacerdotum. 795.2.d laici coniugati cur præ Monachis lectioni S. Scripturæ vacare debeant. 15.1.d eorum propriè eſt opes coaceruare pro familiæ ſuſtentatione & liberis. 337.2.b
Lamentatores tibijs canentes funeri adhibebantur olim 414.1.a
Lamia piſcis fuit qui Ionam deuorauit. 376.2.b eius deſcriptio & magnitudo. ibid. vnde dicatur. 379.1.a lamia Ariſtotelis an alia à vulgari. ibid.b
Λαμπαδουχεῖν quis ritus apud priſcos. 361.1.b
Lampas capitur in candelabro Zachariæ pro vaſe continuo oleum continente 666.2.b eius deſcriptio. ibid.c.d lampades cur Deum præcedere dicantur. 677.2.b lampades multæ Romæ in ſepulcris Martyrum ad aliquot ſæcula arſerunt ſine olei effuſione. 669.1.a

Lapidatio erat pœna adulterij apud Iudæos. 431.1.a

Lapilli cur addantur frumento cribrando. 344.1.c *lapilli an bene ſignificent plebeios.* ibid. d

Lapis primarius Eccleſiæ eſt Chriſtus. 672.1.a *lapis titularis & terminalis quid ſit.* 671.1.d.721.2.d *lapis ſtanneus quis dicatur.* 675 2.b *lapis primus ſabricæ alicuius magna cum ſolemnitate poni ſolet.* 664.1.b lapis de pariete clamabit, *adagium quid ſignificet.* 533.1.c *lapis oneris quis dicatur; ta-les ſolebant poni in opidis Iudææ ad exercendas vires* 753.1.b *lapis cælatus quomodo vocetur Chriſtus.* 664.1.a *lapides XII. poſt tranſitum Iordanis à Ieſue erecti ſunt typus XII. tribuum & Apoſtolorũ.* 107.1.b.721.2.b *lapides in victoriæ, triumphi & rei alicuius memoriam ſolent erigi.* 721.2.b *lapides viales qui.* ibid.d *lapides ſancti & ſeparationis quomodo fuerint Apoſtoli veriq́; Apoſtolici.* 1.c.d

Lappa eſt ſpinoſa, floſculum habet aculeis plenum; eſt triplex; velut intra ſe germinat. 151.2.a

Lapſus ſemper ad maiorem gratiam reſurgit. 232.1.a

Lares domeſtici erant theraphim. 95.1.a

Lararium locus erat, in quo lares & dei domeſtici ſolebantur & ſeruabantur. 95.1.d

Lateranenſis baſilica conſtructa à Conſtantino Magno ex palatio Laterano. 322.1.c.493.2.d *eius Epiſcopus proprius eſt Pontifex; in ea eſt cathedra eius.* 663.1.c *eius dignitas.* 2.a

Latina lingua omnes fideles ſub Rom. Pontifice Deum & Chriſtum colunt. 597.1.b.c

Latrones duo inter quos pependit Chriſtus an ſignificentur per duo illa animalia, quorum in medio eum cognoſcendum ait Propheta. 544.2.a *latronum nomine olim vocabantur milites: quid latro ſignificet.* 132.1.c *latrones Syri quales fuerint, à quibus exagitati Iſraëlitæ.* ibid.

Latus Chriſti verumque in cruce perfoſſum fuit lanceà. 769.1.d *id an ſit fons patens domus Dauid, quem indicat Zacharias.* ibid.a *ex eo aperto fluxère omnia Sacramenta.* ibid b.c *vulnus eius quàm patens & vaſtum fuerit.* ibid.c

Laudari ſolent ab auaris dotes eius, à quo aliquid petitur. 540.1.a

S. Laurentius Iuſtinianus fuit atlas Venetiarum. 846.2.a

Lauretum in Italia integri pagi turmatim confluunt. 709.1.a

Laurus denotat prudentiam, dicata Apollini. 680.2.c

Leæna leone ferocior eſt, maximè cùm pepererit aliteq́; catulos. 117.2.c.193.1.c

Lebes omnis quomodo ſit ſanctificatus Domino. 787.2 c.d *lebetes in templo qui res ſeruirent.* 786.1.d 2.c *ſunt phialis panciores & minùs ſacri.* ibid.a.b *eorum multitudo, quam Zacharias in templo prædicis fore, quomodo ad literam intelligenda.* ibid.c.d

Lectio duplex cùm eſt in textu Hebræo, vtraque myſteria admiranda præfert. 513.1.c

Lectus auari eſt mammona, ſuperbi honor, guloſi menſa, luxurioſi cubile, acedi torpor & ſomnus. 281.1.b *in lectis cœnabant Hebræi.* 270.2.a *lecti dicti à legendis herbis, è quibus fiebant.* 307.1.d *lecti plaga quæ dicatur.* 280.1.a.& ſeq.

Lectiſternia Gentilium quænam eſſent. 270.2.c

Legatis olim cur daretur annulus. 629.1.c

Legiones prætorianæ Dauidis vnde dictæ Cerethi & Phelethi. 581.2.b.c *quod eorum officium.* ibid.c *erant Philiſthæi.* ibid.

Lemma, id eſt aſſumptio, Septuag. cur vocent onus. 475.2.c.508.1.c

Lenones omnem animæ ornatum diſſipant. 517.2.c

S. Leoni Papæ impoſitionis manuum culpa quare non ſit dimiſſa. 825.1.b *præcipuus antagoniſta Eutychetis hæreticis fuit.* 646.2.b

Leo rugit cùm famet & prædam videt, & cùm iam cepit. 276.1.c *ita ſe infarcit, ad triduum non eſuriat; eius halitus ex ingluuie grauis eſt.* ibid. *quartana cur iugiter laborat, & hanc abſtinentia ſuperat.* 117.2.c *leoni comparatur Chriſtus euangelizans per ſe, & per Apoſtolos.* 179.1.c *oculis ſemper excubat.* 677.1.d *dilaceratam prædam diuidit catulis ſuis.* 497.1.b *leonibus tyranni comparantur.* 588.2.c *leones plurimi in ſaltibus Iudææ erãt* 738.1.c *leones quàm placidos ſe S. Sabæ exhibuerint.* 781.1.a

Leui quidam fuit proauus Chriſti. 671.1.c *Leui familia cur in Chriſti morte plangere debuerit.* 2.b

Leuia verba & opera ſigna ſunt animi leuis. 599.2.c

Leuitæ in tabernaculo excubare dicuntur. 102.1.d *Leuitæ multi ad Chriſtum conuerſi, facti ſunt ſancti.* 824.1.d

Leunculorum dentes acuti & firmi ſunt. 216.1.c *eorum animoſitas.* 118.1.a

Lex Dei vocatur argentum. 620.2.c *lex Domini in die iudicij peccatorem redarguet.* 576.1.c *legem ponunt pij ſuper cor, impij ſub corde.* 806.1.b *leges ſunt anima ciuitatis.* 733.2.d *lex Moſis eſt velut pluuia matutina.* 730.2.a.316.2.b *ex eius iugo Chriſtus ita nos eduxit, vti è profunda quodam lacu.* 718.2.b *lex Euangelica eſt lex vltima, & eã finitâ venturum eſt iudicium.* 615.2.a *quomodo dicatur perpendiculum.* 676.1.a *eſt lex amoris, quietis & concordiæ.* 426.2.a *in ea ſunt verè & propriè ſacerdotes & ſacrificia.* 800.1.c *eſt velut pluuia ſerotina.* 316.2.b *in ea omnes ſunt pares, ſed pauperes tenent primas.* 755.1.d *legem perfectam attulit Chriſtus in orbem veniens.* 592.2.a *in lege naturæ Deus nequit diſpenſare.* 53.1.d *lex ſcripta eſt commentarius vitæ ſanctorum.* 147.2.c *lex Dei ſignificatur ſæpè per iudicium.* 293.1.c *leges debent eſſe vincula charitatis.* 173.1.c *leges cur tabulis lapideis inſcriptæ à Moſe.* 147.2 b *leges, tum veteres, tum Chriſtianorum, ſunt velut funiculi Adam.* 173.1.c

Libanus vinũ fert præſtantiſſimum: & botri, è quibus id exprimitur, ingentes ſunt. 206.2 a.b *ipſa mons ſitus in regione calida, frugifera & montoſa.* ib.d.c *olim cedris abundabat, tam penè ijs caret.* 323.2.b *capitur interdum pro thure.* 205.2.b *erat terminus Iudææ, & initium Gentiũ verſus Aquilonem.* 468.2.c.737.1.b *per eum deſignatur templum aliquãdo & Ieruſalem, cur: vnde dictus.* 535.2.c.737.1.c *è Libano ligna ſuccidit pro templo Salomon, & Zorobabel & Iudas pro eiuſdem reſtauratione.* 610.2.a

Libatio, erat oblatio libaminis, puta vini & olei, quo ſacrificia condiebantur. 150.1.a.217.2.c

Libellas cur vtantur architecti. 644.1.d

Liber ſignificat Dei mentem, voluntatem & decretum. 681.2.c *liber memoriæ Dei eſt liber vitæ & cæli.* 832.2.c *liber memoriæ Summi Pontificis quis ſit.* 833.1.c *libri multi ſacri & profani periêre.* 343 2 a *libros, veteres æſtimabant numero verſuum, non capitum.* 31.1.c

Liberalibus dat Deus opes ad exercitationem humanitatis. 620.2.d

Liberalitas de inimicis amicos facit. 741.1.d *liberalitate ſuorum non vincitur Deus.* 830.2.a

Liberatio Iudæorum è Babylone fuit typus liberationis homi-

hominum per Chriſtum è ſeruitute peccati, diaboli, & inferni. 507.2.a. 559.1.d quando illa facta ſit. 542.2.a
Liberatores varij Iſraëlis, Chriſti fuère typi. 567.2.b
Libertas corripiendi in ſacerdotibus requiritur. 808.1.b libertas eſt vita moralis & ciuilis. 120.1.c
Libidinoſis quomodo peccandi viam Deus obſtruat. 75.2.c
Libido non extinguitur ipſo actu venereo. 133.1.b eſt pœna ſuperbiæ. 113.1.c mater eſt idololatriæ æquè ac hæreſis. 163.1.d erucæ aſſimilatur. 214.2.c hominis etiam ſapienti mentem eripit. 102.2.b eam ſectantes ſæpè ſiunt athei. 599.1.d
Licentioſa vita monaſteriorum quomodo à Deo puniatur. 329.2.a
Ligna ſettim erant imputribilia; vnde ſic dicta. 249.2.d
Lilio aſſimilatur fidelis ob ſeptem analogias. 204.2.a illius proprietates deſcribuntur. ibid.
Limbus cur vocetur lacus ſine aqua. 718.2.a
Lingua vna & ſermo fuit in ſtatu innocentiæ. 592.2.d lingua Aſſyria & Chaldaica vicinæ ſunt. 262.2.a
Lingua continentia dicanda eſt Deo, eaq. frænè repræſentatur. 786.1.b
Linigeri cur dicti ſacerdotes Ægyptiſini. 568.2.c
Liptote quæ figura Rhetorices ſit. 412.2.c
Litanias ſeptemplices Romæ in inguinaria lue indixit S Gregorius Papa. 226.2.b. 388.1 d earum vſus priſcus aſtruitur. 226.2.a litanias Maiores ſanxit Concilium Moguntinum. ibid.b
Loca aliquot Scripturæ, in quibus Septuaginta verſio planè à Vulgata differt. 513.1.a.b
Locuples vox vnde deriuetur. 337.1.b
Locuſtarum exercitus. 213.1.a Ægyptijs erant hieroglyphicum famis: eas multi Sancti precibus ſuis abegerunt. ibid.b ſæpè prænunciens hoſtium aduentum & bellorum ſtragem. 2.b.c an naſcantur ex eruca. 215.1.b.c comparantur equis & equitibus. 216.1 a. 221.2.d nihil eis immitum. 222.1.d earum acies. ibid.c arrodunt plerumque cortices arborum. 216.2.a locuſta locuſtarum, eſt ſoboles locuſtæ, ſc. attelabus. 505.1.b
Locutio angelorum quomodo fiat. 758.2.c locutio ad animam quomodo fiat. 25.1.c
Longi, amentes ſunt; breuiores, ingenioſiores. 351.2.a
Longinus an ſit is miles qui lancea Chriſti latus aperuit, eumq. filium Dei eſſe agnouit. 759.1.b
Lōgitudo iuſta debet eſſe dupla ad latitudinem. 682.2.a
Loqui ad cor, quid ſit Scripturæ phraſi. 82.2.d
Lora, eſt lota aſina. 91.1.b
Lucerna in Scrip. vocatur generis propagatio. 361.1.b lucerna increata Dei eſt eius mens, intellectus, perſpicacia, ſcientia. 575.2.d quæ eiuſdem lucernæ creatæ. 576.1.b ad lucernam quærere quid ſit adagialiter. 575.1.d lucernas accendunt Iudæi in feſtis. 669.1.c lucernas ſeptem laterales habebat candelabrum Zachariæ viſum. 667.1.b earum deſcriptio. ibid.c.d
Lucerna piſcis per noctem relucet. 669.1.a
Lucifer eſt noſter tyrannus, eius iacula ignita ſunt, eius milites ſunt dæmones plurimi. 493.1.a contra eum perpetuum in terra pro Eccleſia depugnat S. Michaël. 654.1.d eſt tentator Summi Pontificis. 2.a inuenit ſuperbiam. 214.2.d ex eo è cælis deturbato Gētiles finxerūt Aten à Ioue cælo depulſam. 373.1.c
Luciferum vel ſtellam Veneris Hebræi vt vocarint: eam vt reginam cæli coluère variæ gentes. 302.1.d cur dicatur Arabibus Bacham, Hebræis Kiun. 2.a eam cur coluerint Hebræi in deſerto. ibid. quomodo hanc efformarint. ibid.b eſt ſymbolum variæ fortunæ. 303.1.a lucifer oriens eſt doctrina Chriſti. 15.1.a
Lucro turpi nemo ditatur: ipſum euitandum Chriſtiano 403.1.d eſt lucranti inutile: ad vſus honeſtos impendi non poteſt, à templo ſuo id repellit Deus. 2.a lucrum Deo duce collectum proſperatur. 609.2.a temperatum à Deo venit, exceſſiuum ſæpè peccatum includit. 620.2.b
Lucus vnde dicatur, non erat caduus, & ideo ſacer. 449.2.c cos_tur ſuccidi vt ſuperſtitioſos Deus iuſſerit. ibid.d
S. Ludouicus rex Deo ſe per omnia conformauit. 397.2.a quid filio ſuo moriens circa cultum Eccleſiæ præceperit. 699.2.b
Ludouicus Pius Imp. XL. dies ieiunus tranſegit Ven. Euchariſtiam quotidie ſumens. 726.2.c
Lugere quando metaphoricè dicantur agri. 267.1.a
Lumborum conciſio ſequitur ex cordis deliquio. 496.1.d in lumbis & renibus conſiſtit maxima pars roboris hominis. ibid.d. 489.2.a ij confortantur ſi ſtringantur. 489.2.a
Lumen Euangelij ſucceſſit poſt tenebras gentiliſmi. 776.2.b lumen propheticum quid propriè ſit. 25.2.c eſt neceſſarium non liberum menti. ibid.c
Luna ſymbolicè quomodo in ſanguinem conuertatur. 256.1.a quomodo tropologicè. ibid.c luna creſcente creſcunt animalia. 557.1.d
Lupus in fame lupum vorat. 497.1.a luporum an ſit duplex genus. 515.1.b lupis congeneres ſunt hyænæ, lynces, pantheræ, lycaones, thoës. 2.b generoſi, inuidioſi, feroces, voraciſſimi & inſatiabiles ſunt: vnde vox lupus deriuetur. ibid.d noctu graſſantur, & cur. ibid. eorum oculi lucem noctu eiaculantur: alij etiam manè ad prædam exeunt. 516.1.a luporum noctu quæ ſit ferocitas. ibid.b lupi an veneficia pellant. ibid.c
Luſitanis accepta ferenda conuerſio Oriētaliū. 363.2.d
Lutheri dogmata, mera inſania ſunt. 279.1.b eius inſcitia probantis imagines eſſe vetitas. 94.1.b
Luti nomine cur vocetur ceroma athletarum. 532.1.a opes ſunt lutum denſum. ibid.c
Lux ex oleo quaſi filius naſcitur, lactatur, & nutritur. 679.2.b lux perpetua gloriæ, & renouationis mūdi futura poſt diem iudicij. 777.1.b lux ſymbolum proſperitatis, iucunditatis, felicitatis & gaudij. 298.2.c. 333.2.c. 421.2.a. 467.1.b. 776.1.c.d lux cæleſtis eſt opus ad Prophetas intelligendos. 15.1.a
Luxuria ſchemate baſiliſcus eſt. 646.1.a ipſa & auaritia ſunt duæ filiæ diaboli ſēper inſatiabiles. 133.1.c luxuria eſt pœna arrogātiæ. 113.1.c vide Libido.
Luxurioſi in fœtoribus libidinis ſuæ computreſcunt. 219.2.c ipſi & guloſi in die iudicij maximè à Deo iudice exagitabuntur. 244.1.a
Luxus prouinciarum deprædatione & deſolatione punitur. 529.2.a
Lycanthropi qui ſint, & quàm noctu ſæuiant. 516.1.c
Lychnis lapillus creſcente luna edit ſonum modulatum. 537.2.a
S. Lydwina iugiter in Chriſti crucifixi vulneribus habitabat. 759.2.c
Lyra in conuiuijs conuiuis tradebatur olim, quam iuxta propinationes reſignabant. 308.1.b
Lyſias Antiochi dux qualiter à Deo percuſſus. 781.2.a
Lyſimachi ſuperbia. 354.2.b

MAcedonius negabat Spiritus ſancti diuinitatem. 288.1.d à Concilio Conſtantinopolitano damnatus eſt. 646.2.b
Macha-

Machabæorum victoriæ prædicantur à Prophetis. 362. 1.b.431.2.a ſub ijs maximè floruit religio, & fortitudo Iudæorũ, & erant legitimi principes. 93.2.b Machabæi tres, Iudas, Ionathas, Simon intra triginta annos à Deo ſublati. 742.1.b reſtaurarunt & ornarunt templum & vrbem Ieruſalem. 777.2.d 779 2.c.780.1.c d.786.2.a eorum victoriæ figuratæ ſymbolicè per fontes. 778.1.c.d fuêre & pontifices & principes populi. 696.2.d quomodo Damaſcum vſque victorias extenderint. 710. 1.c equis generoſis aſſimilantur. 732.1.c.d eorum poteſtas. 733.1.b.c robur. 734.1.d pugnabant pedites in equites. 2.b eos angeli in prælijs adiuuerunt. 781.2.a.785.1.d 775.2.d 773.1.b. 771.1.a.756.1.b in perſecutione fugerunt ad mõtes. 775.1.c viribus & victorijs Dauidem ſuperarunt. 756.1.b facti ſunt quaſi aſylum diuinum. ibid. quomodo vocentur Iudas & domus Dauid, sũm eſſent oriundi ex Leui. ibid 732.1.c eorum intentio erat non tantùm terminos Iudææ, ſed & religionem gentis ſuæ propagare. 714.2.b Machabæorum mater maſculum animum habuit. 804.2.d

Machæra & framea quomodo inter ſe differant. 767. 2.d

Madianitarum, inſequente Gedeone, pauor. 169.2.a Madianitides quamdiu Iſraëlem ad fornicationem & idololatriam pellexerint, & quas pœnas dederint, cæſi à Ioſue. 454.2.b.554.2.c in Scriptura vocãtur Æthiopes, atque Orientales. 554.2.b.593.2.c

Magi dæmonum inuocant, ſed is tandem ab eis animam & corpus extorquet. 409.2.b dæmones familiares habent in annulis. 629.2.c mala ſuadent & faciunt. 731.2.c

Magiſtratus officium quod ſit. 733.1.c medico ſolerti aſſimilatur. 2.b quid meminiſſe debeat. ibid.

Magiſtri ſententiarum error circa angelorum merita. 451.2.c

Magna lapſui patent & ruinæ. 335.2.a à paruis initijs exordium capiunt. 674.1.b magni plerumque timidi ſunt. 2.1.c magni eſſe qui volunt, ſeſe humilient. 2.c Magnus dies Iezrahel quis ſit Oſee. 70.1.a magnos dies quos vocarint Romani, & quis Mathematicis magnus annus. ibid.236.2.a

Magnanimi communiter ſtatura puſilli ſunt. 2.1.c

Magnanimitas mundana in offenſis non condonandis, diabolica eſt. 176.2.a Magnanimitas illuſtris principum & Prælatorum eſt virtus. 741.2.b

Magnates quomodo corripiendi. 31.2.c

Magnificare ſumitur pro inſultare. 358.1.c

Mahometanorum perſecutionem contrà Eccleſiam adumbrat equus pallidus Ioanni in Apoc. viſus. 646. 2.a vide Turcæ.

Maieſtas Dei quàm auguſta, ſublimis & tremẽda. 457 1.b quàm illa exactè à nobis ſeruiri velit. ibid.d

Mala omnia tum publica, tum priuata à Deo infliguntur. 277.1.b nihil propriè malum eſt niſi peccatum. ibid.c mala tria quorumlibet peccatorum, ignorantia, concupiſcentia & miſeria. 219.1.b malum an, Deo diſpenſante, ſit non malum. 53.1.c malum oritur ex ſingulis defectibus. 626.2.a

S. Malachias Hiberniæ Archiepiſcopus in quo Malachiæ Prophetæ ſimilis fuerit. 791.2.b Hiberniæ piſcee reſtituit. 98.2.b

Malachias fuit vltimus Prophetarum, nec poſt eum Iudæi alium vſque ad Chriſtum habuere. 914.2.d 789.2.c.790.1.d non fuit angelus in carne humana. 789 1.a cur vocetur angelus. ibid d 791. 1.a an ſit idem cum Eſdra ſacerdote. 789.2.a.& ſeqq. iuuenis obijt. 790.1.a præfuit cum alijs Concilio Iudæorum collecto ad conficiendum canonem librorum ſacrorum. ibid.b prophetauit ſub Dario Hyſtaſpis, & deinceps. ibid.d item poſt conſummatam fabricam templi. 2.a.34.2.a.b eius argumentum. 790.2 b.& ſeqq. eſt ſententijs breuis, ſed myſterijs fœcundus: noui teſtamenti myſteria multa prænunciat. ibid.c Martyrologio Rom. aſcriptus eſt. 79.2.a

Malchus Philoſophus cur dein dictus Porphyrius. 65.1.a

S. Malchus monachus herum fugiens intra ſepulchrum ſe abdidit. 162.2.c

Maledictionem Hebræi contrario nomine vocant benedictionem. 31.1.d.287.2.b

quomodo Maledicat benedictionibus noſtris Deus. 806. 2 a maledicere Dei eſt malefacere. 682.2.b 558. 2.c.806.1.c 2.c maledicere interdum capitur pro ſupplicio inferre. 682.2.b quomodo improbos in fine mundi & die iudicij Chriſtus maledicturus ſit. 847.1.a

Malitia dici poteſt ſtatera doloſa. 189.1.a

Malogranata apte repræſentant ſanguinem Chriſti. 760.2.b ſunt ſymbolum optimatum, item charitatis. ibid.c videntur vua pomi. ibid.

Moniaci quomodo diuinent. 27.1.a

Manichæi cur damnent Oſee factũ & connubium 55. 2.b.57.1.a matrimonium omne damnabant. ibid. ſolem adorabant vt Deum, & cenſebant eſſe ipſummet Chriſtum, item nauim triangulam. 837.1.a.b

Manipuli ſacerdotalis vſus & origo. 228.1.a idem is eſt cum ſudario. ibid. hic moneat ſacerdotem deuotionis priſcorum ſacerdotum. ibid.b

an cum Manna depluerit ros qui manna tegeret. 204 1.d ei conferuntur cæleſtia eloquia. 6.1.c

Manſuetudo facit morum compoſitionem. 580.1.b

Manubiæ hoſtium in templis à principibus conſecrantur 785.1.a

Manus organum eſt organorum. 190.1.a 604.1.d 703.1.d.791.2.d capitur pro ore. 703.1.d in manibus Chriſti quomodo fuerit crux & cornua crucis. 550.1.d manum arcu implere quid ſit. 720. 1.a.b.c manum oſculari ſolebant idololatræ, ſi non poſſent idolum. 192.2.c manus Dei nemo effugere poteſt. 370.1.a

S. Marcella à S. Hier. in Bethlehem inuitatur. 440.1.a ſemper mortis meminit. 586 1.a

Marcion cenſuit Chriſtum ſuo ad inferos deſcenſu omnes animas damnatas liberaſſe. 200.1.b

S. Marcus fuit velut parens Religioſorum. 13.1.c Alexandriam ad fidem Chriſti conuertit. 502.1.a

Mardochæus vtrumque templum vidiſſe potuit. 614.1.c

Mare Mediterraneum & mortuum fuêre termini Iudææ. 227.2.d.717.1.d mari qui dominatur, dominari poteſt & terræ. 717.1.d commotiones in mari variæ ſub tempus Chriſti factæ ſunt. 617.1.b in mari ſalſo quomodo dulcis liquor fit. 520.2.a mare docet orare. 379.2.d cur quieſcat admiſſo Iona. 377.2.a.b mare Orientale Iudæi vocant mare Mortuum. 229.2.d mare in Script. ſignificat Occidentem. 179.1.c vnde hebraicè Tharſis dicatur. 370.2.1.d

Mareſa fuit vrbs ſubiecta Gethæis. 408.2.c alius eſt locus à Moraſthi patria Michææ. 398.1.c.409.1.d

S. Maria Mater Dei fons eſt, ex quo manante fluuius, irrigant torrentem peccatorum. 250.1.c paſſa eſt martyrium cordis. 183.2.c quantum orbi boni præſtet. 453.1.b eſt nobis synoſura. ibid.d vocatur pariens & mater antonomaſticè. 444.2.c Egbert aſſimi-

ſimulantur, item myrto. 639.2.c.d.& ſeq. *ſuis clientibus opem & conſolationem adfert.* ibid.d *eſt gratia plena.* 640.1.a *eſt quaſi mons virtutum, æterìs Sanctis excelſior.* 548.1.a *lampadi comparatur & candelabro.* 670.1 d *per eam Sancti omnes ſuũ lumen à Chriſto habent.* 2.a *ex ea Chriſtus creatus velut germen è terra, ſtrorante rore cæleſti.* 661 1.b *ipſa infantem ulnis geſtans Auguſto Imp. viſa eſt.* 616.1.b *anchoras ad eam votũ.* 847.2 d *B. Maria in columna celebris Cæſar auguſtæ locus.* 674.2.d

S. Maria Ægyptia S. Synaxim ſecum accepit in eremum vadens. 727.2.b *tot annis paſſa eſt tentationes libidinis, quot in ea vixerat.* 78.1.a.467.2.c *annos 47. in ſolitudine pœnitens egit.* 472 2.c

S. Maria Magdalena confertur cum vxore Oſee. 57.2.d *poſt peccatorum remiſſionem, totam vitam in eremo, in lacrymis & Crucifixi amore egit.* 80.1.a.472. 2.b.767.1.a *ante mortem S. Euchariſtiam à S. Maximino accepit.* 727.2.c *quomodo facto ſit è lebete phiala.* 787.1.c

S. Maria Oignacenſis in morbo ſola Ven. Euchariſtia viuebat. 726.2 d

Mariti ob vxoris pollutionem, dolor grandis eſt. 324.2.d *ius in eam habet, ſucceditq; in locum patris.* 87.1.c *maritos ſuos Hebrææ vocabant* Baali, *id eſt Dominus.* 87.1.a

C. *Marij ambitio impotens.* 526.2 a

Marnas idolum fuit Gazenſium, cuius fanum Marnaum celebre fuit, à quo id ſucenſum. 713 1.d.2.a

Maroth *dupliciter ſumi poteſt.* 407.2.a *tropologicè gehennam ſignificat.* 408.1 b

Martialis poëta pater nugarum eſt. 599.1.a

S Martinianus Eremita quomodo ignem concupiſcentiæ extinxerit. 103.1.b

S. Martinus quàm patienter Brictionem clericum tolerarit. 744.2.c

Martyres olim ex vnco ſuſpendebantur, & vnco lacerabantur. 326.1.b *tormentis & morti gaudentes inſultarunt.* 199.2.d.597.2.b.716 1.b *ſunt teſtes Dei fideles.* 182.1.a.b *quomodo à Chriſto olim lactarentur.* 79 1.b.840.1.a *eorum dignitas, gloria, bonus odor.* 182.2.a *ſunt Martyres item qui ex charitate morbidis miniſtrãtes emoriuntur.* 184.1.a *in tormẽtis ſemper Deo fiſi ſunt.* 588.2.a *ſunt purpurei Chriſti milites.* 491.2.b *myſticè deſignantur per equos rufos Zachariæ viſos.* 642.1.b.692.2.a *ipſis cur olim Euchariſtia daretur.* 726.1.a *eorum viſa conſtantia multos ſpectantium ad martyrium ſubeundum animauit.* 709.2.c *Martyres Tyrij quã conſtanter martyrium ſubierint.* 713.1.a *Martyres in Iudæo occiſi repræſentantur per equos rufos adhuc non egreſſos.* 693.1.d *Martyris cuiuſdam in corde, Chriſti crucifixi imago reperta.* 759.2.b

Martyrium eſt fructus vineæ Eccleſiæ. 158.2.c *eius varia elogia è ſanctis Patribus.* 182.2.a.b.& ſeqq. *exhortatio ad ipſum.* 183.1.c

Maſcula debebat eſſe hoſtia votiua. 804.1.c *talem tropologicè qui offerant.* 2.c *maſculum capitur pro forti, egregio, generoſo.* 1.c

Maſpha vrbs Iudæ ſatis celebris; quæ in ea geſta. 110. 2.b *an duplex fuerit vrbs, vna in Iuda, altera in Iſraël.* ibid.c

Maſſa plumbea in ore amphoræ à Zacharia viſa quomodo conſpicienda ſit, & quid ſignificet. 687.2.a

S. Maternus à morte reſuſcitatus tot annis poſtea ſuperuixit, quot diebus in ſepulchro iacuit. 385.2.a

Mathematici planetarij vera ſi dicant, caſu fit, non arte. 26.2.b

Matheſis quantopere Alexandriæ floreret. 502.2.a

Matres regum cur tam ſtudioſè Scriptura in libris Regum nominet. 56.1.d *matres cur magis proles ament, quàm patres.* ibid. *ijs proles corpore & moribus ſunt ſimiliores, quàm patribus.* 2.c

in Matrimonij vinculo quomodo Deus diſpenſare poſſit. 53.2.d *matrimonium Oſee cum meretrice honeſtauit Dei iuſſio.* 55.2.b *matrimonij vinculum ſanxit Deus.* 814.1.d

S. Matthæus an in hiſtoria vẽditionis Chriſti, citet verba Zachariæ, an Ieremiæ. 746.1.b.c

Matula vocatur homo viliſſimus. 146.1.d *matulæ obſequium quam vile.* 2.b

Matutinus imber in Iudæa quis ſit & quando veniat. 123.2.a.231.1.c.285.2.b.316.1.c.730.1.b

Mauritius Imp. maluit in hac vita à Deo puniri, quàm in futura. 237.1.c.467 2.d.482.2.c

Maxillæ percuſſio prouerbialiter dicitur de graui ignominia. 433.1.b *ſuper maxillas boum quomodo iugum exaltetur.* 173 2.d & ſeqq.

Mediatores meritò vocantur filij Dei. 543.2.d

Mediocritatem totâ vitâ ſuâ nos docuit Chriſtus. ibid.c.d

Meditatio eſt clauis S. Scripturarum. 15.1.d

Medium ſæpè capitur pro ſummo 542.1.a *an aliquãdo pro optimo.* ibid.b *medium eſt extremorum centrum, vnio, finis, perfectio.* 2.c.543 2.d *mediũ locũ Chriſtus ſẽper elegit naſcẽs, viuens, moriẽs.* 543.2.a

Medius filius erat Ethnicis fidei præſes. 814.1.c

Μειδίαμα propriè appellatur ſubriſio. 296.1.a

Melanaetos aquilæ ſpecies in petris nidificat. 354.1.c *inuidiæ expers non clangit.* 141.2.d

Melancholici triſtia ſuffocantur. 417.1.c

Melania Romana in totũ orbem benefica fuit. 126.2.d

Melchom erat idolum Ammonitarum. 266.2.c

Melitenſes multas habent voces mutuatas ab Arabibus & Syris. 363.1.a

Meminiſſe Dei ſumma benedictio eſt 637.1.a

Memoria non eſt in Deo, ſed viſio. 833.1.a *memoriam æternam ambiunt omnes.* 20.1.b

Memphis vrbs Ægypt. fuit ab alia parte Nili Cairo oppoſita. 151.1.c *eius magnitudo.* 386.2.c

Mendacium triplex eſt, mentis, oris & operis. 131.1.d *mendacium fructũ comedit omnis peccator.* 168.1.c *in Script. ſæpè ſignificat quodlibet peccatum.* 589.2.b

Mendici Dei ſumus quotquot ſumus. 457.2.b

Menelai Pontificis Iudaici ſcelera. 748 1.b

Mens poſt cõmunionem cũ Deo vnienda. 725.2 b *mens fixa in Deo ſit immutabilis.* 828.2.a *mens fidelis myſticè lebes eſt.* 787.1. *mens in cognitione vtitur phantaſmatibus.* 25.1.a *in ea Deus loquitur per ſe, in phantaſia per angelos.* 2.a *ſuas habet aures & oculos* 399.2 b *mentis ſolitudo cum corporis ſolitudine ſemper coniungenda.* 81.1.d *eius veritas & mendacium quæ ſit.* 151.1.d

Menſam pretioſam Iuſtinianus Imp. templo S. Sophiæ dedit. 797.2.a *item Ptolomæus Philadelphus templo Hieroſolym.* ibid.b

Menſiũ nomina Hebraica, videntur eſſe Chaldaica. 638. 2.a *mẽſis apud Hebræos tripliciter accipitur* 329.2.d

Menſtruum typus peccati eſt. 764.1.c

Mentiri numquam fas eſt. 53.2.a *mentiri quando dicantur fructus.* 168.1.c

Mercatorum fraudes in vendendo & emendo. 330.2.a 331.2.a.b 332.1.a *vocari poſſunt Chananæi.* 187. 2.d *an Deo placere poſſint.* 188.1.c *lucri ſtudium tẽperent.* 2.b *quãtopere lucro inhient.* 330 1.a.b *eorum mercimonia ſæpè incaſſum cadunt ob neglectum Dei cultum.* 609.2.a

Mer-

Mercaturæ lucra citò dilabuntur. 481.1.b
Merces capitur ſubinde pro lucro operæ. 706.1.b
Meretricum ſordes & fœtor. 500.1.c *tales ducere, vt turpi vitæ finem imponant, ſanctum eſt.* 55.2.b *indolem ſuam proli communicant.* 56.1.c *ſunt viculæ laſciuientes.* 165.1.a *eorum in turpitudine perſeuerantia.* ibid. *ex meretricio non diſceſſunt.* 403.1.d *auferunt hominis cor.* 102 2.a.b *amaſios etiam plangendo detinent.* 404.2.b *meretrices etiam viri dici poſſunt ob abuſum libidinis.* 106.1.d *olim primitias lucri Veneri conſecrabant.* 403.1.a *ijs dabantur deorum donaria.* ibid.b *ſunt dæmonum matulæ.* 146.2.b
Meſa rex Moab qua occaſione immolarit ſuis manibus proprium filium, non regis Edom. 267.1.d
Meſſalina Claudij Imp. vxor ſuis infamis. 56.2.d
Meſſias Iudæorum refutatur. 346.1.a.450.2.a.769.1.c *eum mutationem quamdam miram in frumento facturum agnoſcunt Rabbini.* 206.1.c *eius lex & ætas in Scriptura vocatur nouiſſima.* 232.2.c.425.1.c *moriturus probatur, ideoq; ab Hebræis vocatur filius caducus.* 345.2.d *eum veniſſe contra Iudæos conuincitur.* 618.1.d.621.1.b.d.622.2.a.c.846.1.a *hi qualem eum exſpectent, & quando.* 2.c.561.2.c.715.2.c
Meſſem paruam inferunt in horrea qui Dei cultum negligunt. 608.2.d
Metalepſis crebra eſt apud Prophetas Minores. 18.2.a
Methodius Martyr an ſit auctor, libri prophetici, qui eius nomine circumfertur. 30.2.a
Metonymia crebra Prophetis æquè ac Poëtis. 18.1.c
Metus pallorem membris inducit, & linguæ ſilentium. 355.2.d *leuis pallorem, grauis nigrorem.* 222.1.a
Micha idolum erexit in vrbe Dan. 163.1.b.2.d
Michæas Propheta ſuppar eſt Iſaiæ, & ad verbum idem ſubinde cum eo dicit. 19.1.a.398.2.c.399.2.c.424 1.b *quando cœperit prophetare, & quid prophetet.* 33.1.b.d.399.1.b.399.2.a *Michææ fuere duo.* 398.1.b *Propheta fuit Moraſthites.* ibid. *eius ſepulchrum fuit in Moraſthi.* ibid.c *fuit ex tribu Iuda.* ibid. *Martyr occubuit, & martyrologio aſcriptus eſt: eius corpus ſub Theodoſio ſeniore repertum.* 2.a *eius argumentum.* ibid.b *nominis eius etymon* 399.1.c *eius erga populum ſummus zelus* 393.2 d.417.1.b *conciſus eſt & plenus affectibus.* 417.2 a *an nudus & ſpoliatus inceſſerit, & quare.* 403.2.b *qua ratione ſe filijs noui teſtamenti annumeret.* 426.2.b *in ſe repræſentauit paruitatem & magnitudinem Bethlehem, & Chriſti nati in Bethlehem.* 436.2.d *quando ediderit oraculum de Chriſto in Bethlehem naſcituro.* 438.2.q *idq; poſt vaſtationem per Aſſyrios.* 434.1.c.d
S. *Michael Luciferum principem dæmonum habet antagoniſtam.* 654.2.a *tuetur & cuſtodit Summum Pontificem.* ibid.& ſeqq. *eſt defenſor Ieſu pontificis.* 656.2.b *cur vocetur Deus.* ibid.b.c *fuit angelus ſtans inter myrteta, & cur ibi ſteterit.* 639.1.d. & ſeqq. 640.2.a.b. 641.1.c. 642.1.c *cum ſuis archangelis eſt præſes Synagogæ.* 643.1.a 447.2.b.647.1.a.654.1.c
Miles Chriſti omnes ſenſus & animæ potentias in aciem educere debet. 365.1.b *milites olim dicebantur latrones, & vnde.* 132.1.d *eos diuerſimodè Romani exercebant.* 364.2 d *Romani & Græci olim coccineis veſtiebantur.* 491.1.c *& omnes ſuas opes ponebant in adornandis equis & armis.* 875.1.c
Militia cur vocentur aſtra. 569.1.e *eum Iudæi aſtruolæ in domorum tectis cur adorarent.* ibid.
Mille anni in oculis Dei velut dies vnus. 120.2.c
Millenarij putabant poſt diem iudicij ſanctos in terra cum Chriſto victuros in omnibus delicijs per mille annos. 248.1.c
Milo Crotoniates in certaminibus inuictus fuiſſe perhibetur, quod alectoria gemma vteretur. 182.2.d
Minæ & pœnæ præſentes nonniſi ſtillæ ſunt, cum pœnis inferni collatæ. 324.2.c *minæ Prophetarum comparantur rugitui leonis, reti aucupis & clangori tubæ.* 276.2.d
Mincha ſignificat propriè ſacrificium farreum ex farina vel pane. 799.2.d.801.1.b.c *eſt typus Euchariſtiæ.* 801.1.d *ei thus imponebatur.* 800.2.b *ſal, oleum & thus cum eo adolebantur.* 801.1.c
Minerua dea ſapientiæ, fingitur à Poëtis & Gentilibus, oleæ inuentrix. 253.1.c *eius quædam lampas toto anno ſine oleo arſit.* 668.2.d
Minimarum rerum curam an habeat Deus. 525.1.b *hæ non habent angelos cuſtodes, & alia Dei auxilia.* ibid.c *minimum, eſt numerorum, magnitudinum, elementorum, corporumq; omnium baſis.* 674.1.d *eius paradoxa axiomata.* ibid.
Miniſtrantes morbidis, & in eo miniſterio emorientes, Eccleſia Martyribus annumerat. 184.2.a
Minores fratres vnde ſic nominati. 1.1.b
Minos legiſlator nouennio cum Ioue agens, eſt noſter Moſes diu in Sina cum Deo colloquens. 373 1.c
ſine Miraculis gentes non tenebantur credere Apoſtolis prædicantibus. 389.1.d *miraculum deuorationis & eiectionis Ionæ, propter Niniuitas factum eſt.* 379.1.d *quatuor miracula contigerunt Ionæ in cete concluſo.* 2.a *quænam in Euchariſtia patrantur.* 724.2.b *miracula quotidiano vſu talia videri deſinunt.* 725.1b
Miſericordia ſignificat opera charitatis, aliarum virtutum indebita. 125.2.b.456.1.d *eſt virtus diuina, & propria Deo.* 125.2.c *pluris eſt eam facere, quàm templa condere.* 126.1.a *cur præſtet ſacrificio.* 125.1.c.d *ea ceſſante, ceſſat opum prouentus, & agrorum.* 96.2.c *in Script. ſæpè capitur pro ſanctitate & iuſtitia.* 166.1 b *ipſa propria Sanctorum virtus.* ibid.309.1.a *miſericordia in Deo eſt, non qua paſſio, ſed in hominibus virtus & paſſio eſt.* 63.1.b *miſericordia & veritas ſunt itinera æternitatis & æterni Dei.* 553.1.c *miſericordiæ Dei in peccatores, eſt eius vindicta quam de ijs ſumit.* 592.1.a
Miſericors in pauperes eſt ſapiens. 386.2.d *Deo fœnerat.* 125.2.d *miſericors eſt Deus in peccatores.* 224.1.d
In Miſſa cur olim omnes præſentes communicare voluerit Anacletus Papa. 726.1.b
Mithridatis in Romanos crudelitas & mors. 261.1.c
Mitibus tropologicè oritur ſol. 838.1.b
Moabitæ quando Idumæos inuaſerint. 356.1.d *eorum reſtaurationem quomodo promittat Deus.* 246.1.c *cur regis Idumæorum mortui & ſepulti oſſa effoderint.* 267.2.c *quando id factum ſit, non conſtat.* ibid.d *eos quando Iudæi deripuerint.* 583.1.d *quando hi ad Dei veri cultum compulſi.* 2.b *ſymbolum ſunt blaſphemorum.* 581.1.b
Modeſtia per nigrum colorem denotatur. 694.1.c
Modicum omne ſæculum eſt in oculis Dei. 615.1.c
Modios 48. hordei ad annuum victum Romani aſſignabant ſeruis & alijs. 62.2.a *modius Italicus duplus eſt ad Hiſpanicum.* 331.2.a
Mœchari numquam licet. 53.2.a.b

Mæror caliginem oculis aquè ac menti inducit. 333.2.b *conſcientia mala parit mœrorem.* 373.2.c

Mola pura eſt ſacrificium farreum, vel farina quâ victima immolandæ caput aſpergebatur. 800.1.b *mola ſalſa quæ diceretur.* 801.1.d

Moloch erat Deus Ammonitarum, ſummus deorum. 266.2.c.300.2.c *cum Hebræi in deſerto coluère vnà cum Beelphegor.* 301.1.a.b *& eum in tabernaculo ſecum circumferebant. ibid.c non idem eſt cum Rempham ſed cum ſole.* 302.2.c

Monachi cuiuſdam Eleemonis miſericordia. 126.2.d *alius quomodo libidinis tentationem vicerit.* 146.2.b *monachi ſolitudinem colunt.* 82.2.a

Monarchiæ IV. an deſignatæ per erucas, locuſtas, bruchos & rubiginem. 214.1.a *depingi eæ ſolent per IV. beſtias & quadrigas. ibid.*694.1.b *monarchia Aſſyriorum & Chaldæorum per equos rufos ſignificatur.* 693.1.b *monarchiæ Perſicæ anni ſupputantur.* 701.1.b

Monaſterijs maximè dæmon inſidiatur. 107.1.d

Monetæ corroſores quomodo caſtigarentur. 687.2.c

S. Monicæ poſt ſacram communionem ardor. 727.1.d

Monitor vitiorum, eſt angelus. 791.2.d *quomodo is monere debeat.* 792.1.a

Monopolæ frumenti acriter inſectatur S. Ambroſius. 331.1.c *eos principes plectant.* 330.2.b *eorum merces ſæpè Deo permittente depereunt.* ibid.d

Mons Sion quomodo dicatur ſanctus. 360.1.d.595,2.c *montium fiſſuræ ſunt extrema montium.* 381.2.c *ſunt quaſi fundamenta terræ.* 451.2.d *magnæ in rerum natura virtutis nomen obtinent.* 452.1.a *montes quomodo Deus citet, in quibus Iſraelitæ peccarant.* 450.2.c *montes ſymbolicè notant principes & magiſtratus.* 451.1.b *mons vmbroſus, à quo deſcendit Chriſtus, typicè B. Virginem denotat.* 548.1.a *item Deum Patrem vel cælum.* ibid.b *mons magnus cur vocentur templi fabricam impedire volentes.* 671.1.c.d *montes duo erant in Ieruſalem, & duo extra eam.* 772.1.c

Monſtra peccatorum quando parit anima. 74.2.a

Moraſthi patria Michææ, viculus in tribu Iuda, eſt alius locus à Mareſa. 398.1.c.409.1.d

Morbi ſæpè peccatorum flagella ſunt. 467.2.d *eorum vi poteſt quis alienari à ſenſibus.* 25.1.b *iiſdem laborant piſces, non tamen peſtilentiâ.* 522.1.a *morborum animi curandorum quæ ſit ratio.* 792.1.d

Moria mons ſanctus dicitur ob quatuor cauſas. 705.1.d *erat ad Septemtrionem Ieruſalem, in quo ædificatum erat templum.* 772.1.c

Moribundi an diuinent. 26.1.c

Mors cur vocetur congregatio. 98.1.c *mors tyrannorum plerumque cruenta eſt.* 261.1.b *mors quomodo homines viuos retineat.* 379.1.d *quare vocetur nihil.* 334.1.a *per Adæ peccatum in orbem inducta, omnibus eius poſteris dominabatur.* 198.1.d *ſed Chriſtus à morte & inferno reſurgens, de vtriſque triumphauit. 2.a. & ſeqq.* 384.2.b *expugnat etiam validiſſimos.* 199.2.b *velut vncinus piſcatorum eſt, quæ omnes hominis dotes, virtutes & vitia attrahit.* 326.2.a *ei inſultant Chriſtiani per Chriſtum.* 199.2.a *eius hieroglyphicum.* 327.2.d *in ea ſapit quilibet inſipiens.* 136.1.d *quædam putredo eſt.* 561.1.b *morti comparatur ambitioſus & auarus.* 531.1.a.b *aſcendit per feneſtras.* 573.1.a *in morte an quilibet videant Chriſtum crucifixum.* 758.2.b

Mortale peccatum odit Deus odio infinito. 519.2.b

Mortificantes vitia, paſſiones & membra, plangunt tropol. Chriſtum crucifixum. 762.2.a

Mortificatio continuum martyrium eſt. 183.1.d.& *ſeq. ea præmittenda ad orationem accedenti.* 227.2.d *eſt lebes myſticè.* 787.1.d

Mortuum tangentes Iudæi immundi erant. 150.1.d *mortuos exhumare inhumanum eſt.* 268.1.a

Morum imago viuacior, quàm verborum, 10.1.a

Morus arbor ſcribitur Græcis per omicron & per ω: eſt arborum prudentiſſima. 324.1.a.b

Moſina vrbs quàm magna & frequens. 386.2.d

Moſes in Æthiopes caſtra mouens, quomodo à ſerpentibus illæſus fuerit. 180.1.c *eas an ad pacem coegerit.* 343.1.d *Deum vocantem ſecutus eſt.* 372.1.d *Æthiopiſſam ducens figura fuit Chriſti carnem noſtram aſſumentis.* 57.2.b *liberans Hebræos, & cædens Pharaonem, typus fuit Cyri liberatoris Iudæorum per cædem Balſaſaris, & vterque typus Chriſti liberatoris fidelium per ſtragem diaboli.* 559.1.d *de Dei promiſſis cur dubitaret.* 742.2.c *eius poſteri non fuerunt ſacerdotes.* 807.2.c *Moſes, Aaron & Maria, an ſint tres paſtores à Deo ſuccisi.* 742.1.a *Moſes & Elias an intelligantur per duo illa animalia, in quorum medio cognoſcendum Chriſtum ait Propheta.* 544.2.b *hi ambo aſſiſtentes Chriſto vocantur filij olei.* 680.1.b

Moſes Cretenſis quomodo Iudæis impoſuerit. 748.1.c

Motio Dei catachreſticè vocatur legatus. 353.1.d

Mὸϰ@, *id eſt ſecunda, medicus quadruplex eſt.* 119.1.c

Motus orbium cæleſtium an rectè vocentur itinera æternitatis. 552.1.a

Mugitus & vox boum, per catachreſin animalibus alijs, hominis, terræ & mari tribuuntur. 813.2.a.b

Mulâ pariente expugnata eſt Babylon à Dario Hyſtaſpis. 649.2.d *muli erant frequentes apud Iudæos.* 219.2.b.c

Mulier incenſtans eſt & garrula. 465.1.c *multa viros perdiderunt. ibid. earum quanta potentia.* 103.1.b.815.2.b *mulier in amphoræ medio cur ſedeat apud Zachariam, & quomodo id conſpiciendum.* 686.1.c *quid hoc ſignificet. ibid. quid denotet tropologicè. 2.d.& ſeqq. mulieres duæ impietatem in Babylonem deferentes quid ſignificent.* 688.1.a.& *ſeqq. mulier ſymbolum eſt infirmitatis & concupiſcentiæ.* 686.1.d *eſt metropolis omnium ſcelerum: varia de mulierum improbitate & periculis gnomæ. ibid.& ſeqq. earum, etiam deuotarum, fuga ſuadetur.* 815.2.a

Mundana omnia in comparatione Dei nihil ſunt. 538.2.d *mundani cenſent pietatem vanitatem eſſe.* 225.1.d.831.2.d *eorum inania ſtudia & contentiones.* 650.1.d *in rebus diuinis parci ſunt, ſed in ijs quæ ſpectant pompam aut ventrem, profuſi.* 284.2.c

Mundare ſanguinem *ſignificat vindicare eum.* 252.1.b.c

Mundus eſt domus mendacij, & omnis mundana hereditas, præſertim iniquè acquiſita. 409.2.a.& *ſeqq. eſt tyrannicus dominus.* 365.2.b.c *eius mutabilitas.* 387.1.b *omnis eius gloria eſt ſtella cadens,* 303.1.a *eius vanitas eſt inſtar puncti breuiſſimi.* 410.1.a.b *mundi huius fallacis deſcriptio.* 497.2.b 500.2.a.506.1.b *totus in maligno poſitus eſt.* 498.1.d *eius illecebra blandè ingrediuntur, ſed miſerè tandem hominem in interitum demergunt.* 530.2.d *eius opes, pompa proſperitates nobis contemnendæ ſunt.* 521.1.d *ex eo velut è Babylone fugiendum.* 650.1.b *Niniue comparatur, quoad pompam, opes, vires, gloriam, vanitates & excidium.* 505.2.c *eſt canticum Dei.* 290.2.d *itē*

tem-

templum Dei. 617.2.d *mundus ſublunaris vocatur globus elementaris & faſciculus.* 341.2.b *eſt quaſi magnum quoddam animal.* 556.1.d *quamdiu durabit ex traditione Hebræorum.* 542.2.a 543.1.a *igne conflagrotionis peribit.* 843.2.d

Munera hamata quæ dicantur. 524.1.a

Murmurandū non eſt contra Deum punientē. 316.1.b

Murus ædificatus à Tito Ieruſolem obſidente vt eam ad extrema redigeret. 772.2.d *muro triplici diſtinctæ erant tres regiones eius verſus Septemtrionem.* 572.2.b

Muſæum Serapium & Iſæum fuit Alexādriæ. 501.2.d

Muſica quomodo præſtantior ſole ſit. 351.2.b *regi aſſimilatur.* 2.1.b

Muſicam veteres conuiuijs adhibuerunt. 307.2.d

Muſſal vrbs Tigri adiacēs an ſit Niniue vetus. 387.1.c

Muſtum ſtatim hominis cerebrum occupat, & eius vires. 103.1.d.158.2.a.727.1.a

Mutari cur nequeat Deus. 827.1.c.& ſeqq.

Mutatio officij & loci ſæpè homines à ſuis vitijs amouet. 576.2.c *mutationis omnis quædam eſt mors.* 828.1.c *mutationes cordis peruerſi in melius miraculis potiores ſunt.* 294.2.d

Mutatoriæ veſtes quæ dicantur & ſint. 658.2.a *quid ſymbolicè repræſentent.* ibid.c&d

Muzæ primi ſunt fructus Palæſtinæ, ſimiles ficubus ſed his longiores. 462.2.a

Myctériſmus creber apud Prophetas eſt. 19.1.c

Myrtites vinum quas vires habeat. 640.2.b

Myrtus ob ſiccitatē omnes loca irrigata. 639.1.c.640.1.c *eſt hilaritatis indicium.* 639.2.a *myrti ramo circumlato olim mos erat conuiuas ad cantandum excitare.* ibid. *in quo iuſtorum ſit ſymbolum.* ibid. *ex ea fiebat corona principum.* 2.c *ſymbolum quoque eſt felicitatis.* ibid.d *ac B.Virginis.* ibid.c.d *item omnium iuſtorum.* 640.2.c.& ſeqq. *creſcit iuxta aquas.* ibid. *ex eius baccis fit vinum, eius odor.* ibid.c.d *fuit Veneri dicata.* ibid.a.d *ſemper viret, eius oleum aſtringit.* ibid.d *in feſtis Romani ea tempora tingebant.* 2.a *ea horti & villæ ſepiri ſolebant.* ibid.b. *eius ſuccus quàm ſit praſtons, eius baccis olim pro pipere vtebantur: valet ad conciliandos diſſidentium animos.* ibid.c *aliæ eius proprietates traduntur* ibid.d.& ſeqq. *eſt breuis vitæ, ſed celeris fructus.* 641.1.b *ſacris olim adhibebatur.* ibid.c

N*Aas rex Ammon in quo typus ſit diaboli.* 655.1.d

Nabuchodonoſor ſenior, aliter dictus Nabonaſſar vel Nabopolaſſar, an euerterit Niniue: fuit pater Nabuchodonoſoris magni. 487.2.c

Nabuchodonoſoris iunioris vel magni quatuor in Iudæam expeditiones notantur per erucas, locuſtas, bruchos, rubiginem. 214.1.c *tredecim annis Tyrum obſedit.* 264.1.a *brucho comparatur.* 317.1.a *item inferno & morti.* 531.1.d *ac leoni.* 402.2.b 493.1.a *capta Ieruſalem inuaſit Ammon, Moab, Edom, Tyrum.* 266.2.c.488.2.b *an Hiſpaniam ſubegerit, & eò Iudæos tranſtulerit.* 363.2.c *fuit auctor monarchiæ Babyloniæ tranſlatæ ab Aſſyrijs.* 487.1.d *eius anni ſubducuntur.* 488.2.c *typus fuit diaboli.* 517.1.c *ob ſuperbiam mutatus in belluam eſt.* 2.c *eſt piſcator Dei.* 520.1.a *eius inſatiabilis rapacitas.* 523.2.c *eius exercitus vocatur hamus, ſagena, rete.* 524.1.a.c.d *tres expeditiones in Iudæam fecit.* ibid.b. *piſcatori cur comparatur.* 2.a.525.2.c *item ebrio.* 530.2.b *vlciſcitur oppreſſionem pauperum an fuit typus Chriſti.* 528.1.d *quando ſubegerit Æthiopes.* 584.1.a *typus quâ*

in re ſit Antichriſti. 689.1.b

Nabuzardan & Nabuchodonoſor denotantur per duas mulieres impietatem in Babylonem abripientes. 688.1.c.2.b

Nænia etiam per parabolam ſignificatur. 413.2.c

Nahum Propheta quâ occaſione contra Niniuen prophetat. 473.1.a *& quo tempore.* ibid.c.33.1.d 507.1.b *poſt Ionam quot annis.* 473.2.a *quando eius prophetia completa.* ibid.b *eius oſtenta quæ prædantur.* 474.1.a *eius nomen hebraicè quid ſonet.* 2.a *miſit prophetiam ſuam ad Niniuitas per epiſtolam.* 475.1.a *vocat eam* onus & viſionem. *tur.* ibid.d *ortus fuit ex Elceſe viculo Galilææ.* ibid. *eius prophetia contra Niniuen comparatur pluuiæ ſerotinæ, & Ionæ pluuiæ matutinæ.* 2.a

Nares latas & patulas qui habent, tardi ad iram ſunt qui arctas, cholerici ſunt. 224.1.c.476.1.c

Naſo ſuſpendere quid ſit. 19.1.c *naſus index iræ & irriſionis.* ibid.

Nathan Propheta fabricam templi Dauidi ex ſeipſa prædicens creauit. 29.1.a

Nathan quidam fuit è maioribus Chriſti. 761.1.c

Natiuitatem duplicem Chriſtus habet. 442.1.a

Natura humana peccato Adæ collapſa vocatur tabernaculum Dauid. 345.2.d *eſt vinculum omnium, & cum omnibus partem habens cum omnibus deliciatur.* 543.1.d *eius in peccato iacentis profunditas myſticè per lacum repræſentatur, à quo Chriſtus vinctos eduxit.* 718.2.a

Naues fabricare didicerunt homines à natatu piſcis. 521.1.b

Nauigantes haud procul à periculo abſunt. 372.1.a

Nautæ infideles crebrò vtuntur ſortibus. 375.1.c *omnes in tempeſtate quâ Ionas iactatus eſt, quiſque ſuū Deum inuocabat.* 373.2.a *cur miſerint ſortes dormiente Iona.* 374.1.c *quid à Iona percontati ſint.* 375.2.b *cur timerent timore magno.* 376.1.c *eorum zelus in eo ſaluando.* ibid.& ſeqq. *an ad verum Deum conuerſi.* 377.2.c *& vota voue-runt.* ibid.d

Nazaræi crinem ſuum Deo comburebant. 411.2.a *erant Religioſi veteris legis, abſtinebant vino, geſtabant cæſariem intonſam.* 272.1.a.727.2.d *per comam quam alebant, à vulgo ſeparati, & quaſi Deo conſecrati erant.* 505.1.a

Nebula magnam Dei potentiam & ſapientiam oſtendit: nebulæ mirabiles. 289.2.b.c.d

per viam Negationis meliùs ad Dei cognitionem peruenitur, quàm per viam affirmationis. 539.1.b.c

Nemrod primus orbis rex dominabatur Aſſyriæ, imperij ſedem poſuit Babylone: fuit auctor turris Babel. 446.2.c

Neomenia erat Hebræis prima dies menſis & Kalendæ. 114.1.b *& ita dicebatur ipſe menſis.* 329.2.d

Nero ex aurea pyxide barbam Ioui Capitolino conſecrauit. 411.2.a *eius crudelitas.* 261.1.a

Neſroch templum Niniues ex eius excidio ſola tenus dirutum eſt. 493.2.c

Neſtorius ponens duas perſonas in Chriſto ſucciſus fuit à Concilio Epheſino. 646.2.b *eius lingua à vermibus corroſa contabuit.* 681.2.b

Niger vocatur, detractor, calumniator. 543.1.b *quibus nigra eſt cauda, de his guſtare vetabat Pythagoras.* ibid.b *nigris clerici & multi monachi veſtiuntur.* 694.1.c

Nigror ſymbolum eſt rei contemptæ. ibid.

in Nihilo lætatur peccator. 313.2.d *Nihil ſine Deo factum eſt.* 314.1.a

Cornel. in Proph. Min.

Nilus ſeptem oſtijs influit in mare quotannis exundans, Oblimat Ægyptum vice pluuiæ. 332.2.b 784.1.d eius incrementa. 332.2.c totam Ægyptum euertit ibid.d vocatur turbidus. 314. 2.d & niger. 595.1.d

Niniue quid ſonet, & vnde vox dicta. 369.2.a.584. 2.d quandoque vocatur Ninus, quandoque Nina. 369.2.a.436.2.b in ea Aſſyrij monarchiæ ſedem fixere: eſt ad Tigrim ſita: à quo condita. 369 2.c.b 385.2.b eius ſcelera via diſtam clamabant. 370. 1.a an in eam è ceto Ionas eiectus: eius diſtantia à mari. 382.2.d in eam à Iudæa facilis eſt via. 383.1.b eius magnitudo quanta. 385.2.c.387.1.a ipſa iter tridui continens quid myſticè repræſentet. 387.1.b quomodo collapſa & deſtructa ſit, ibid. eius ſubuerſio à Iona prædicata, fuit conditionata. 388.2.c non eſt exciſa ob primam in ſcelera recidiuam, ſed ob aliam poſteriorem quando ab Arbace Medo & Beleſo Babylonio ſubacta: poſtea refloreſcens potentes habuit reges. 473.1.b.486.2.b alij.d ei excidium intentat Nahum. 473.1.b id deſtruitur. 477.2.b.c ad id variæ gentes confluxerunt. 480.1.c.d inundatione Tigris capta & obruta eſt. ibid.d dum conuiuaretur, oppreſſa fuit. 483. 1.a.d quando id contigerit. 473.2.b.486.2.b.584 2.d à quibus exciſa ſit. 487.1.b.& ſeqq an ante, an poſt excidium Hieroſolymæ id factum ſit. 2.b expugnata ſuis poſt excidium huius. 488.2.a ſæpius rebellans capta eſt à Medis & Chaldæis regibus. ibid.b.c quamdiu à Cyaxare obſeſſa ſit. 487.1.d 489.1.b eius imperium quot annis ſteterit. 489. 1.d à Deo caſtigata, quia Iſraelitis ſæpè iniurias irrogauit. 490.1.b.c condita fuit loco humido & paludoſo. 494.2.b eius opes. ibid.d erat velut luſtrum leonum. 496.2.a gentes ſibi ſubditas coëgit ad idola ſua, & eas vendidit in mancipia. 499.1.b eſt imago mundi perituri & exſcindendi. 505.2.c.d cur vocetur ciuitas Ionæ. 588.1.b

Niniuitæ regem ſuum imitati ventri & veneri vacabant. 368.1.d quomodo ad prædicationem Ionæ crediderunt in Deum. 389.1.b.d indixere ieiunium publicum. 390.2.b.c id quadraginta diebus ſeruarunt. ibid.c hac pœnitentia multi eorum fuere iuſtificati, & ſaluati quamuis in iuſtitia perſtiterunt. 391.1.c Deus ijs pœnam condonauit & culpam. ibid.d fuêre verè contriti. 2.a dubitant de remiſſione non culpæ, ſed pœnæ, dicentes: Quis ſcit ſi, &c. 392.1.c quanta fuerit vis pœnitentiæ ipſorum. 2.b an ſtatim ad prædicationem Ionæ pœnituerint. ibid.c ſed poſt ad vomitum redeuntes, à Chaldæis exciſi ſunt. 368.2.a 473. 1.a

Ninus eſt Aſſur, hic ædificauit Niniuen. 369.2.b quot annis ante Abraham vixerit, & quamdiu eius monarchia in Niniue ſteterit. 489.1.d

Niobe in lapidem mutata eſt ob interfectos ab Apolline filios ſeptem & totidem filias. 155.1.c

Niſan erat primus menſis anni ſacri & menſis paſchalis. 603.2.b.707.2.b

Nitocris hortos penſiles in Babylone conſtruxit, eius ſepulcrum. 487.2.a

Nix cur vocetur viſio & apparentia. 730.2.c niues terram diu obſidentes eam fœcundant & dant frugum copiam. 731.1.b niues vocantur myſticè Apoſtoli & prædicatores. ibid.c

No primò dicta eſt Alexandria. 501.2.a

Nobiles in chriſtianiſmo non eſt quod ſe ignobilibus præferant. 755.1.d maiora habent impedimenta virtutis exercendæ quàm ignobiles. 2.a nobiles Romani à Chaldæi toti erant in armis & equis & frenis adorandis. 491.2.d

Nocturnæ preces & vigiliæ cur indictæ fuerint. 237. 2.c

Noë cur centum annis arcam fabricarit. 277.2.b

Noë idem ſonat quod Nahum. 474.2.a

campanulæ vnde dictæ Nolæ. 226.2.a

Nomen in Confirmatione vel ingreſſu Religionis mutare fas eſt: & cur id fiat. 65.1.a nomina Chriſtiana danda pueris, non Gentilium. 304.2.a nomine Chriſti vocari, quàm ſit glorioſum. 347. 1.d nomen Domini eſt ipſe Dominus, qui per nomen inuocatur. 238.1.a & ſymbolicè eius virtus, gloria, & omnis perfectio. ibid. in funeribus inuocare ſolebant Iudæi nomen Domini. 311.1.d nomen Dei quò Chriſtus ſuos paſcit, quotuplex. 445 2.d nomina Hebræa, præſertim animalium, gemmarum, arborum, lapidum, multa ſignificant. 212.1.d.364.1.b.394.2.d nomen Ieſu vide Ieſus. Nomen ſæpè ſignificat perſonam nominatam. 779.1.a nomina parentum Hebræi ſæpè ſumunt pro poſteris. 95.2.c nomina patrum aliquando iuuant ad Prophetæ intelligentiam. 4.2.b in nominibus proprijs Prophetæ alludunt ad eorum ſignificata. 17.1.b

Non vltrà, non amplius in Scriptura non ſignificant æternitatem. 29.1.b.229.1.a

Noſſe Deum beata vita eſt. 97.1.b

Nouacula acuta quam vidit Iſaias, quid denotet. 315. 2.b

Noaale eſt nouus ager, cùm is exciſis herbis noxijs primò colitur. 167.1.c

Nouatianus antipapa fuit tantùm idolum paſtoris. 749.1.b

cur in Nouembri magna cæli inconſtantia. 294.1.b

Nouitij Religionum quam fermentes ſint. 563.1.c nouitijs in Religione nihil dicendum quo ad ſæculum repetendum moueantur. 133.2.a

Nouum mundum fidelium Chriſtus inſtituit. 247.2.c noui orbis conuerſio Hiſpaniæ & Luſitaniæ gloria eſt. 363.2.d

Nox viſionibus accipiendis aptior eſt. 638.2.a

Nubentes Romæ non tangebant limen domus. 227.2.a

Nubes quomodo vocentur flumen aëreum. 380.2.b ſunt pluuiæ vehiculum. 109.2.a quadriga ſunt Dei. 555.2.b ijs aſſimilantur Apoſtoli & viri Apoſtolici. 731.1.d

Nuces duri corticis an pomorum nomine comprehendantur. 325.2.b

Nudare in Scriptura ſubinde tondere ſignificat. 558. 2.b

Nudipedes erant qui aliorum oſſa legebant. 311.1.b

Nudus vocatur lacer pannoſus. 403.2.d

Nugacitas hominum quanta ſit. 599.2.c

Nugæ quantopere fideli vitandæ ſint. ibid.a nugæ vox ab Hebræo nuge deriuata eſt, idemq́ue ſignificat. 598.1.d.2.a nugæ vocantur homines, & res nugaces & nihil. 1.a.37.2.c

Numa populum Rom. ferum religionis inſtitutione & vtilibus legibus domuit. 159.2.a.607.2.a

Numantia ob diſcordiam exciſa. 592.2.c

Numerus cardinalis ſæpè capitur pro ordinali. 604. 1.c per numerum nominum diuinabant veteres. 374 2.d

Numinis metus & reuerentia homines à peccato auocat, & ad bonum impellit. 97.1.a

Nuptiarum conciliator & vindex eſt Deus. 813.2.c earum ritus apud Gentiles. 814.1.a.b earum diffinitio

nitio & earum preces Iuno. ibid.a ab ijs abeſſe debet rixa & iracundia. ibid.b
Nutritium Ephraim cur ſe vocet Deus. 171.2.d
Nutricum indolem & mores ſugunt infantes. 56.1.c

OBediendum Deo vocanti. 371.2.d
Obedientia vera in qua re ſita ſit. 612.2.a manca quæ ſit. 798.1.c eius ſymbolum oliua eſt 205.1.a ipſa martyrium eſt. 183 1.d
Oblatio triſti animo oblata Deo diſplicet. 160.2.c oblatio mũda quæ nomini Dei offerenda promittitur, quænam ſit. ibid.a.b oſtenditur eſſe Euchariſticum ſacrificium. ibid.d.& ſeqq.
Obſtinatio in peccatis deſignatur anagogicè per talentum plumbi. 687.2.d
Occaſiones peccatorum non vitantes quàm ſtolidi ſint. 137.2.c
Occidit impios Deus, dum eos facit pios. 449.1.b
per Octo primates homines quos Michæas intelligat. 447.1.b.& ſeqq.
Oculus corporis in Script. ſignificat oculum mentis. 18.2.a oculus hominis tercentum morborum genera habet. 327.2.c oculus baculo inſiſtens hieroglyphicum Dei eſt. 48.2.d.576.1.a.662.2.b.c oculus quanta cura cuſtodiatur. 652.1.a angeli cur vocentur oculi. 662.2.c oculum dextrum quomodo nobis eruat diabolus. 655.1.d ab ijs quæ odioſa nobis ſunt oculos auertimus, & contrà. 519.1.c oculorum porta quomodo dicatur porta piſcium. 573.1.a quàm lubrici ij ſint. 522.1.c oculi in candelabro Zachariæ quid ſint. 676.2.c.d quid ſignificent. 677.1.c.d oculi ſeptem apud Zachar. viſi, an ei inciſi vel affixi fuerint, an verò à lapide ſeparati, ſed in eum reſpicientes. 662.1.a oſtenditur ei fuiſſe affixos vel inciſos. ibid.b qualiter in lapide conſpiciendi ſint. ibid. quid ſignificent. 2.a hi tropolog. ſunt ſeptem dona Spiritus ſancti. 663.1.a
Odia fraterna cur ſint acerrima. 264.2.c odium Dei nullatenus poteſt eſſe bonum aut licitum. 53 2.a odij Iudæorum in Chriſtianos quæ ſit cauſa. 352.2.a ob odium vxoris non erat Iudæis repudium licitum. 815.2.d odium aliquando in Script. vocatur minor amor. 793.1.a odio infinito Deus peccatum omne odit. 519.2.b
Odolla vrbs ſuit antiqua, magna & regia. 410.1.c
Odoratis rebus vires in animi ſyncope maximè reſtaurantur. 520.2.c.640.2.b
Oeconomia vitæ Chriſti plena eſt paradoxis. 30.1.a
Offenſum præuenire, quàm decorum ſit. 176.1.a.b
Officium homini eſt bonum facere, & mala declinare. 456.2.a
Oleo abundantes regiones an præ... viros ſapientes gignant. 253.1.c oleo deditionis, ſubiectionis & obedientiæ ſymbolum eſt. 771.2.b.d item æternitatis. ibid.c item pacis ſtudium denotat, hinc Palladi ſacra. 680.2.a
Oleum miſericordiam Dei ſymbolicè repræſentat. 205.2.a.801.1.c habet nitorem, ignis fomentum, & pinguedinem. 679.2.b olei fons Romæ è terra profluxit per totum diem ante Chriſti ortum. 616.2.b.763.2.c eo in loco erecta Eccleſia. 616.2.c olei proprietates Pontificibus ac regibus adaptantur. 679.2.c.d oleum Samariæ excellebat, vti hodie Tiburtinum: eo carebat Ægyptus. 185.1.d
Oliua ſymbolicè Eccleſiam & Sanctum quemlibet deſignat. 205.2.a oliuæ duæ apud Zachariam

Cornel.in Proph. Min.

ſymbolicè diuerſimodè accipiuntur. 679.1.d 680.1.b.& ſeqq. earum deſcriptio. 667.2.d.& ſeqq. quid ſymbolicè denotent. 668.2.d.669.1.d.2.& ſeqq. oliuæ paruæ ſunt Romæ. 676.1.c
Oliueti mons qualis & vbi ſitus, vocatur ſanctus & inclytus: quid in eo geſtum. 771.2.a.772.1.c.773.1.c.& ſeqq. eſt ſymbolum Eccleſiæ Gentilium. 771.2.b ex eo Chriſtus in cælum aſcendit, inde Antichriſtum deturbabit, & illuc ad iudicium veniet. 2.d quomodo & quando ſciſſus ſit. 772.1.d.& ſeqq.731.1.a.774.1.c
Olla atra diabolus eſt myſticè, & in eo ſpem reponentes. 496.2.a olla ſuccenſa à Ieremia viſa quid denotaret. 315.2.b
Olympias neptis Ablanij omnia ſua in pauperes erogauit. 127.1.a
Olympiades cœperunt anno XL. Oziæ regis. 32.2.a ab ijs cœpit apud Græcos hiſtoriæ fides conſtare. ibid.
Olympij Abbatis in cruciatibus corporeis tolerantia. 482 2.c
Omen ex Scriptura captare quatenus liceat, 30.1.c
Omnia omnibus eſt Deus. 187.1.d
Onager mas zelotypus eſt. 146.1.d agmine fœminarum ſtipatus incedit. ibid. ſignificat typicè gentes exleges ante Chriſtum. 546.1.b
Onias factus pontifex à Iudæis qui in Ægyptum fugerant, Heliopolitani templi. 786.1.c
Onion appellatur templum, vrbs & regio Heliopoleos, qua occaſione id ædificatum. ibid. quamdiu id ſteterit. ibid.
Onocrotalus auis ſimilis eſt cygno, dicta à ſono, eius ingluuies, cur vocetur gutturoſa, quare conchis ſe repleat, erat immunda Iudæis; eſt gulæ ſymbolum, dicitur quoq; pellecanus; eſt amans ſolitudinis. 585.1.b.c
Onus vocari poteſt Euangelium dupliciter. 710.2.b onus vocatur prophetia triſtis, minax, odioſa & calamitoſa. 474.2.c.508.1.b.710.1.c.751.1.b 791.1.d.24.1.d cùm prophetijs præponitur, ipſæ partim lætæ, partim triſtes ſunt. 24.2.a
Operariorum labores ſæpè incaſſum cadunt ob neglectum Dei cultum & gratiam. 609.2.a
Opes quàm vanæ ſint, & indignæ quibus homo cor apponat; quàm noxiæ. 495.1.b ab iniuſtis poſſeſſoribus ad iuſtos auolare geſtiunt. 504.2.c dicuntur lutum ob vilitatem. 532.1.c item quia iniquè collectæ animam conſpurcant. ibid.d vocantur in Script. propagines. 490.2.a opes ſuas templis & perſonis Deo dicatis offerre, Deo gratum. 699.2.c auaro ſunt idolum, rapina, robur, ſpes & requies. 189.1.c vide Aurum.
Ophel erat turris excelſa in Sion, eius deſcriptio. 427.2.d.528.2.c ab altitudine dicta eſt Ophel, id eſt tenebræ. 428.1.a non erat turris Pſephina. ibid. ſignificat ſymbolicè caliginem Dei. ibid.b
Ophiomachus locuſta ſit, dum male corporis & alis perficitur. 211.1.a
Optationes extremorum malorum in viris ſanctis accipiuntur pro prophetijs eorumdem. 202.1.b
Optimates, ſepta ſunt vrbium. 304.1.d dicuntur hinc montes & excelſa terræ. 400.2.b
Opus primum Dei Patris fuit æterna generatio Filij: & primum redemptionis noſtræ fuit eius incarnatio. 122.2.d opus bonum, ſemen eſt melioris. 166.2.d operis veritas in quo conſiſtat. 131.1.d quod ſit operis mendacium. 2.a opus bonum debet habere omnes ſuas circumſtantias poſitiuas & negatiuas. 626.2.a opere prius concionandum quàm ore. 604.2.a opus

oliuæ eſt fructus quem olea producit. 561.1.d opus Dei per excellentiam eſt redemptio generis humani. 541.2.e
Opera perfectè faciendi praxis. 458.2.a opera bona & vitæ mutatio Deus ad clementiam flectunt. 391.1.b hæc amiſſa per lapſum poſt pœnitentiam redeunt. 232.1.a opera noſtra omnia in Deum tendant. 14.1.a etiam corporalia quantumcunque leuia, ſolliciè facienda ſunt. 458.1.d opera bona ſunt ſemina beatæ æternitatis. 167.1.a ea impedire quantum ſit ſcelus. 129.1.e ijs Chriſtum coronamus. 697.2.b.c ea peccatis ſordidant, ea perdit, item qui ea ob oſtentationem facit. 609.2.b.c opera omnia infidelium & impiorum non ſunt peccata. 626.2.a opera principum magis reſp. ſtatum fundant quàm edicta & minæ, 673.1.b opera SS. Trinitatis ad extra ſunt tribus perſonis communia. 818.1.b
Optima Deo danda. 797.1.d.798.1 a.b.894.2.a
Oracula ſua Prophetæ ſcribunt & hominibus ſui æui, & ſequentis. 364.1.c ea ſunt ceu literæ è cælo delatæ. 15.2.c multa cur non extent. 1.2.a oracula etiam falſa vendere auro, ſimonia eſt. 423.2.e oracula ſua Deus attemperat conditioni hominum. 234.1.d deorum oracula in ſomnis captabantur in delubris iuxta ſepulchra magnatum. 148.2.a item dormiendo ſuper ſtragula. 270.2.1 ea Chriſtus ſuo ortu ſuſtulit non tantùm apud Chriſtianos, ſed & apud Gentiles. 449.2.b 616.2.b planè defecerunt in morte Chriſti. 538.1.e oraculum rationalis diu apud Iudæos ceſſarat 611.1.e
Orandum ſubditis maximè, tam pro regibus quàm pro toto populi cœtu. 196.1.b
Oratio ad Deum pro principibus, eſt optima. 132.1.d orationis factæ vel neglectæ, quanta ſit vis. 413.2.b ea magis intelligitur S. Scriptura quàm ſtudio. 15.1.a cælos penetrat vbicumque effuſa. 379.2.d donum orationis ingens Dei & Spiritus ſancti donum eſt. 757.1.c.2.a eſt fiſtula cæleſtis, per quam à Deo per Chriſti merita omnem gratiam ſugimus, 2.a ſubinde vocatur laus. 540.1.b
Oratio Chriſti ad impios in die iudicij. 240.2.c.d an totus Orbis Chriſto iudice in valle Ioſaphat ſedente concutiendus & conuellendus ſit. 247.2.b
Orbitas filiorum congrua pœna eſt fornicationis. 155.1.c.2.b
Ordinandi olim cælitus aliquando à Deo deſignabantur. 825.1.e
Ordinationes ſacerdotum quando communiter fiant. 708.1.d
Ordines Religioſi quibus de cauſis à primæua ſanctitate deciderint. 81.2.c
Oriens eſt Chriſtus. 661.2.a.d Orientem reſpiciunt Chriſtiani orantes & templa. 772.1.b
Orientales natura calidi ſunt. 502.2.e olim in tabernaculis degebant. 345.1.c Orientalis ventus vrens eſt & noxius. 184.2.c
Origenes ſcripſit in Cantica verſus ferè 20. millia. 31.1.c putabat angelos in hominum cuſtodia mereri vel demereri. 451.2.e item damnatos omnes aliquando ſaluandos. 200.1.b ſenſus myſticos Script. ſemper ſectatur. 8.1.b eius in ea volutanda aſſiduitas. 16.1.c nimis fiſus ingenio eſt. ibid.d eius lapſus. 354.2.d putauit Malachiam, Aggæum & Iohannem Baptiſtam fuiſſe angelos incarnatos. 789.2.a.818.2.b præfuit ſcholæ Alexandrinæ. 502.1.a
Originale peccatum generatione transfunditur: per menſtruum ſymbolicè intelligitur. 764.1.c
Orion ſidus eſt meridionale ante Taurum: vnde dicatur, eius deſcriptio. 293.2.d.& ſeqq. ei Martyres comparantur. 294.2.a
Ornatu templorum, altarium, vaſorum ſacrorum Deus honoratur & delectatur. 797.2.d
Orpheus diu in ſolitudine vixit, vt ſupernis intenderet. 9.2.c
Os Hebræis ſæpè ſignificat capacitatem, proportionem, menſuram. 45.1.a.166.1.a.2.b ſubinde voluntatem. 166.2.b oris veritas & mendacium quæ ſint. 131.1.d
Oſculari ſolebant idololatræ idolum in ſignum venerationis. 192.2.c
Oſee vſque ad annum ætatis XC. prophetauit. 1.1.b 51.2.c dictus eſt commaticus, & quaſi per ſententias loquens. 1.2.c.2.1.a.51.1.a fuit primus Prophetarum. 5.1.b 32.1.d.50.1.c.52.1.d in nonnullis cum Iſaia conuenit. 19.1.a quando cœperit prophetare. 32.2.b & ſub quibus regibus, & quid ibid.c.50.1.e oraculis, factis, moribus & nomine Chriſtum præfigurat. 50.1.a vnde id nomen deriuetur, & quid ſignificet. ibid.b prophetat Iudæ & Iſraeli. ibid.b.2.a.51.2.c fuit ſynchronus Iſaiæ. 50.1.e an ipſe angelus, de quo Apocal.5. ad literam. 2.b cur dicatur angelus fortis: an quercum in 12. partes vi verborum diuiſerit. ibid.c Sanctorum catalogo ab Eccleſia aſcriptus eſt. 51.2.a an fuerit Iſſacharita. ibid.b Vidit excidium tribuum à ſe prædictum. ibid.c cur ſolum Ieroboam nominet è regibus ſub quibus prophetauit. 52.1.a cœpit 90. annis ante excidium Samariæ, & 224. ante excidium Ieruſalem. ibid.c cur iubeatur à Deo fornicariam vxorem ducere. 2.c 55.1.d.56.2.d non iubetur fornicari, ſed meretricem in vxorem accipere. 53.1.a.b an cum ea ſit fornicatus ſine peccato. ibid.b vera eius vxor fuit. 2.d ſtabile hoc eius coniugium fuit. 54.1.c.d ſibi filios adulterinos procreauit. 2.c non duxit idololatram ibid.d verè eam duxit, non verò per viſionem imaginariam. 55.1.c cur eius filij vocentur filij fornicationum. 2.c.& ſeqq. eius caritas in fornicaria ducenda. 56.2.d & obedientia. 57.1.a hanc cùm duxit, iuuenis fuit. ibid.b eius connubium cum Chriſti connubio comparatur. ibid.& 2.a eius prima proles dicta eſt Iezrahel. 58.2.a ſecunda Lo rachuma. 61.2.b tertia Lo ammi. 64.2.a iubetur quoque à Deo adulteram domum abducere, & cur. 89.2.d.90.2.b.c habuit eam vt ancillam, ad hoc vt adulterijs abſtineret. 90.2.b.92.1.a.2.d quas adulteræ huic conditiones, dum eam conduceret, propoſuerit. 92.2.d.& ſeqq.
Oſſa ſunt ſchema virtutum duriorum. 420.2.c oſſa Prophetarum quomodo pullulare dicantur. 3.1.c oſſium diſperſionem inſigniter impijs minatur Deus. 268.1.a oſſa crematorum quomodo colligerentur. 310.2.c.d.& ſeqq.
Oſtentatio multis cauſa eſt interitus. 138.1.a præcox oſtentatio ſcientiæ, virtutis, virium, & ingenij non perueniet ad felicem exitum. 146.1.a
Oſtienſis Epiſcopus inter Cardinales primus eſt. 663.2.a
Otto Imper. vi Ven. Euchariſtiæ hoſtes ſuos profligauit. 726.1.c
Oua piſcium ſeminarum non perficiuntur ad generationem ſine mare. 522.1.c
Oues tondentur ſub æquinoctium vernum. 316.2.b

Ouidius

Ovidius in Poloniam relegatus fuit. 779.1.b

Ozias rex quo anno mundi regnare cœperit, qui ſub eo prophetarint. 32.1.d *dictus eſt & Azarias.* 255.1.b *eius regni anni.* ibid.c *eius faſtus quomodo à Deo punitus.* 2.d *quando eius lepra contigerit.* 256.1.b.c

P*Acifica victima quæ diceretur.* 299.1.d.801.2.b *poterat eſſe femina, ſi eſſet voluntaria; ſecus ſi votiua.* 804.1.c *pacificus cum proximo ambulat cum Deo.* 808.1.c

Pactum Dei cum Leuitis quale fuerit. 807.2.a *pactum Dei cum Iudæis initum quomodo cum omnibus populis initum dicatur.* 743.1.c

Palæſtina quanta ariditas. 285.1.d

Palæſtram qualem Iaſon pontifex Hieroſolymæ extitarit. 752.2.b.753.2.c

Palatia ſuperba & ampla deteſtatur Deus. 309.2.d

Paleutria columba & anas quæ dicatur. 137.2.b

Paliurus eſt genus ſpinæ aſperæ & acutæ. 464.1.c

Palladium fatale è cælo decidit in Troiam, eius miracula, eo ſublato Troia capta. 95.1.c *in arce ſitum erat* 493.2.d

Pallium cilicinum erat veſtis exterior Prophetarum. 764.2.c *eo cilicio ſuo ſuperinduebant.* 11.1.b *id olim aſſumebant conuerſi à gentiliſmo.* ibid.c

Palmæ duæ iugiter fumantes an ſint in valle Ioſaphat. 240.1.c

Πᾶν *vocabatur Deus à Gentilibus.* 538.1.b *Pan quomodo ab Amore in lucta ſit victus.* ibid.

Panis ſubcinericius cur vocetur Iſraël. 135.2.c *alius panis deſcribitur.* ibid. *per panem Hebræi intelligunt quemlibet cibum.* 75.1.a.796.2.b *panis lugentium vocantur ſacrificia Deo diſplicentia.* 150.1.d *panis pollutus aliquando victima polluta vocatur.* 796.2.d *panis ſuperſubſtantialis eſt Euchariſtia.* 724.2.d *panis & vinum ſunt materia Ven. Euchariſtiæ.* 150.1.b.801.2.b *panes propoſitionis quales eſſe deberent.* 796.1.d

Pantenus ſcholæ Alexandrinæ fuit præfectus. 502.1.c

Papyrus arbor eſt in Ægypto, eius tabulæ olim chartæ vſum præbuêre. 527.2.b

Parabola vox Hebræis latè patet. 4:3.2.c.531.2.d *eius tres ſunt partes.* 275.1.c *parabolis cur Minores Prophetæ vtantur.* 6.1.c

Paradoxa crebra ſunt apud Prophetas. 29.2.d *maximè cùm de Chriſti incarnatione, vita, paſſione, reſurrectione vaticinantur.* 30.1.a

Paraphraſeos Chaldaicæ in Biblia quis auctor hæc multis in locis corrupta eſt. 6.1.a *in nonnullis fauet religioni Chriſtianæ.* ibid.b

Parcæ vnde dicantur, & quæ ſint. 834.1.b

Parcere quid propriè Latinis ſignificet. ibid.c *capitur quoque pro miſereri.* ibid.b

Pardus animal ſæuum & maculoſum eſt. 514.2.c *ex arboribus in viatores ſubitò inſilit, hinc vocatur ob celeritatem fulmineus.* ibid.d

Parentalia ſunt ſacrificia pro mortuis parentibus. 150.1.d

Parentes non impediant proles ad Religionem adſpirantes 272.1.b *eorum vitia in filios transfunduntur.* 56.1.c *filiorum orbitate puniuntur, dum ipſi matrimonio turpiter abutuntur, vel prolibus impiè abutuntur.* 155.2.b *parentes extrema laborantes inopia deſerendi non ſunt religionis prætextu.* 423.1.b

Paria aliquot fratrum & ſororum, & ſodalium ſanctorum enumerantur. 265.2.a.b

Parietes duo fabricæ inuicem oppoſiti phyſicè cenſentur paralleli, mathematicè non ſunt. 644.2.a

Pariſienſis vrbis magnitudo. 386.2.d

Πάροικος *& aduenam & accolam vel incolam ſignificat.* 582.1.a

Parturientis dolores quando & quomodo peccatori accidant. 196.2.d

Partus Deiparæ matris fuit nobiliſſimus, cæloq́; & terræ optatiſſimus. 444.2.c

Parui cur ſint acutiores. 351.2.a *parua plus vitæ & vigoris habent quàm magna.* ibid.b *non paruam gloriam includunt & artem.* 2.1.a.b.& ſeqq. *magnam habent induſtriam.* 2.a *parui dies qui dicantur in Scriptura.* 70.1.b.673.1.d.& ſeqq. *paruos Deus ad celſa euehere ſatagit.* 674.2.c.d

Paruulos alliderе ad ſaxa ſummæ crudelitatis argumentum eſt. 503.1.d *paruuli in baptiſmo non eliciunt actum fidei, qua iuſtificentur.* 396.2.a *paruuli etiam vagitu ſuo Deum ad miſericordiam flectunt.* 227.1.a

Paſcha quo menſe celebrarent Iudæi. 603.2.b

Paſcot *verbum commune eſt.* 184.1.c

Paſcuum, *& ſubſtantiuum eſt, & adiectiuum; vox* paſcua, *in ſubſtantiuum tranſit.* 220.1.b.496.2.d

Paſsionis Chriſti pauci participes ſunt. 21.2.d *eius tempus eſt magnus dies Iezrahel.* 70.2.b *per eam pax reddita orbi.* 377.2.b *eius balneum lampade ab oleo nutrita denotatur.* 670.1.a *in ea fuit Chriſtus quaſi lapis cælatus.* 664.1.d *& per eam cælaturam omnes eius virtutes fuêre velut expolitæ.* 2.a *eam qui ſemper præ oculis habuerint & habeant.* 765.2.c.d *in ea quomodo Chriſtus fuerit ſordidatus.* 657.2.d

Paſsiones animæ quatuor, per quatuor cornua repræſentantur. 645.2.b *quatuor plagis Ioëlis repræſentantur.* 215.1.a *hæ continuò iactant animam peccatoris.* ibid. *hominem dementant.* 2.b *ſunt turbines & tempeſtates.* 477.2.b *ſunt velut quadriga.* 499.2.b *illis obſequentes imbelles velut mulieres ſunt.* 501.1.b *illis ſubſidentibus anima fit diuina.* 824.1.c *earum feræ rumpendæ è carcere peccati & diaboli egredi cupientis.* 419.1.a

Paſtor ſit oculus & vigilans. 749.2.c.d *item ſanctitate ſuis antecellat.* 750.1.b *paſtoris boni & mali diſcrimina.* 747.2.c.d.749.1.b.& ſeqq. *hunc & illum creat Deus.* 748.1.a *paſtoris ſaui mores.* 2.a.b.& ſeqq.750.2.b.c *paſtoris vmbra & idolum quid ſit.* 748.2.d *paſtor myſticus & ſymbolicus fuit Zacharias Propheta.* 738.2.a 739.2.a.740.2.a 743.1.a *duo officia veri paſtoris.* 749.2.c.& ſeqq. *paſtores bonos Iudæos plurimos Deus miſit, ſed hi vel munus paſcendi reliquerunt, vel tædio conſumpti, vel ab eis occiſi ſunt.* 741.1.c *paſtores malos quos Iudæi habuerint, Deo nauſeam mouentes.* 2.a.b.748.1.b *paſtores turris Eder primi Chriſti ortum didicerunt per angelum.* 429.2.a *paſtores ſeptem ſuſcitandi ſunt ſeptem angeli principes, Synagogæ tutores.* 447.2.b *paſtores quando ſubditis fiant rete.* 111.2.b *velut vinitores ſunt.* 84.1.a

Pater apud homines quis propriè dicatur. 68.1.b.2.a *pater iuſtorum quomodo ſit Deus.* ibid.795.1.c *patres Prophetarum ab ipſis in titulis nominati an Prophetæ etiam fuerint.* 4.2.a *patres in limbo* anago-

anagogicè vocari poſſunt vincti ſpei. 719.1.c *eos è limbo quomodo Chriſtus eduxerit.* 718.1.b

ſatius hic eſt Pati quàm in futuro. 561.1.d

Patientes quam eſſe Prælati debeant & principes. 741.2.c

Patientia eſt vera potentia. 476.2.d *propria Sanctorum virtus eſt.* 225.1.c

Patria cur in nonnullis Prophetis recenſeatur. 4.2.c

Patriarchæ primi Deo ſua ſanctitate fuêre gratiſſimi. 462.2.c *vocari poſſunt radix Iſrael.* 156.2.c *maximè prophetarum mores vnini.* 9.2.b *hinc & Prophetæ fuerunt.* 4.1.a *quomodo vocentur chriſti Domini.* 558.1.a *Patriarchas Chriſtianos olim præbuit lampadarius.* 677.2.d

Pauci ad Chriſtum ab Apoſtolis, viriſq; Apoſtolicis conuerſi ſunt. 347.1.a

S. *Paula Bethlehem Romæ prætulit.* 439.2.a *ibidem feminarum tria condidit monoſteria, & vnum virorum. ibid. mortua ibi eſt, eius epitaphium.* 440.1.b *continua fuit Martyr.* 183.2.c *quomodo vitæ prioris delicias planxerit.* 217.2.b

S. *Paulinus Nolæ Epiſcopus ex humilitate in S. Script. commentari noluit.* 1.1.c *et quàm miraculosè frumentum à Domino multiplicatum.* 330.2.d *quàm in pauperes & egenos effuſus fuerit.* 331.1.a

S. *Paulus corpore puſillus fuit, ſed ſapientia gigas.* 675.1.b.2.a *fuit Propheta.* 3.2.d *& perfectionis magiſter: an fuerit abſtemius.* 1c.2.a *fuit angelus terreſtris.* 12.2.c *in raptu non vidit diuinam eſſentiam.* 25.1.a *ſæpè phraſin vſurpat Ciliſſam, quia Cilix.* 27.2.a *myſterium vocationis Gentium vbique valdè ſtupet.* 71.1.a *in tribulationibus exultat.* 83.1.a *eſt ſignifer teſtium fidelium Dei.* 182.1.a *gladium perſecutionis vertit in vomerem Euangelij, iam conuerſus.* 245.1.b *Arabiam ad Chriſtum conuertit.* 362.1.d *intrepidus ſe ingerebat periculis.* 384.1.d.419.2.a *eius zelus pro Iudæis.* 394.1.c.721.1.a.844.2.b *amorem legis patriæ velut ſtramineum ligamen diſcuſſit.* 419.1.a *conuerſionem ſuam à iudaiſmo ad chriſtianiſmum quantopere deprædicet.* 472.2.a *in quo fuerit ſigillum Chriſti.* 632.1.b

Pauor, cùm Deo tribuitur, in Script. ſignificat ſummam reuerentiam. 95.2.c *caliginem oculis æquè ac mentis inducit.* 333.2.b vide *Metus, Mœror.*

Pauper eſt, qui plura cupit. 523.2.d *pauperes ſæpè ob inopiam peccant.* 683.1.a.830.2.b *eos Chriſtus quàm dilIgeret.* 416.1.a.755.2.a pauperes gregis, *vocantur inopes in populo.* 739.2.b *eos opprimunt, qui ſua quærunt commoda.* 309.1.b *eorum oppreſſio enorme crimen.* 269.1.b.& ſeqq.

Paupertas voluntaria martyrij genus eſt. 183.2.a *eam quantopere Chriſtus dilexerit.* 439.1.b.544.2.d *paupertas populi eſt paupertas principis.* 420.1.d *paupertas mater & amica eſt humilitatis.* 566.1.a 617.1.d *eius typus.* 545.1.c *vera paupertas eſſe debet expedita, nuda patiens, confidens, opulenta, ſecura. ibid.c.d paupertas Chriſti ditiſſima eſt.* 2.b

Pax *Hebræis ſignificat bonorum omnium affluentiam.* 246.1.a 680.1.a *eius ſymbolum eſt oliua.* 205.1.a *pacem cum Deo, cum anima, cum proximis qui cupit, Chriſtum adeat.* 446.2.d *eam triplicem attulit Chriſtus. ibid.a pax quæ bona pariat.* 706.1.c.& ſeqq. *eius emblema.* 680.1.a *ſub Chriſti regno quomodo florebit.* 717.1.c *eſt vna de dotibus ſacerdotis.* 808.1.c *pax domitis concupiſcentijs, in anima quantum bonum afferat.* 625.1.a.d *in tali anima habitat Deus. ibid.d ea neceſſaria volenti in virtute proficere. ibid.c anima eſt quaſi ſignaculum.* 632.1.c *pacem in peccatis habens propè eſt obdurationi.* 687.1.b *pacem nos docuit Chriſtus, dum medium vtrique locum elegit.* 543.2.d

Paxillus eſt ſymbolum principis. 733.1.b

Peccantes neminis, ne ſancto quidem, parcit Deus. 191.2.a *peccantibus non eſt conniuendum, aut adulandum.* 100.1.d 2.d

Peccator adhærens creaturis, nil niſi turbulentum in ijs inuenit. 372.1.b *non homo eſt, ſed beſtia.* 165.1.d *eius lethargus.* 373.2.d *quàm inania conſectetur.* 91.1.d *edit fructum mendacij.* 168.1.c *videtur non habere cor.* 138.2.c *comedit panem lugentium.* 150.2.b *per peccatum omni decore virtutum & gratiarum ſpoliatur.* 412.1.a *hîc bibens calicem voluptatis poſtea bibet calicem vltionis Dei.* 359.2.a *per fraudes parans ſibi opes & dignitates, telas aranearum ſibi texit.* 145.1.a *lætatur in rebus nihili ob ſeptem rationes.* 313.2.d 314.2.b *concipit peccatum cum breuiſſima voluptate, ſed parit cum longo dolore.* 197.1.b *an aliquando, ob grauitatem & frequentiam ſcelerum, nequeat conuerti.* 260.1.c *carni & veneri indulgens fit quaſi vitulus.* 161.1.b *eius cùm Deus obliuiſcitur, ingens id illius eſt pœna.* 62.2.b *eius ſtultitia quanta ſit.* 77.2.a.747.2.b *ei à Deo ſe auertenti, opem ſuam ſubtrahit Deus.* 421.1.a *et quomodo viam peccandi Deus obſtruat.* 75.2.b *et duplici via traſcitur.* 467.1.c *cum eo ſua peccata deſcendente non poteſt ambulare.* 276.1.a *cupiditates ſuas facit ſuos deos.* 76.2.a *Deo reconciliatus, identidem ei pro beneficio iuſtificationis gratias agat.* 472.2.c *iuſto Dei iudicio, in morte ſic ictus opprimitur, vt Dei obliuiſcatur, maximè ſi pœnitentiam differat in mortem.* 311.2.b *eum Deus aſſiduè ad pœnitentiam inuitat.* 123.2.d 124.1.d *eius conuerſionem quàm auidè Deus expetat.* 462.2.c *non fouendus peccata diſſimulando.* 100.1.d *non aduertens quod cat, in Iona fugiente repræſentatur.* 370.1.c *in ſe immiſericors eſt.* 302.1.d *cùm orationis ſtudium negligit, à Deo deſeritur.* 413.1.c *polluit templum Dei quod in anima eius habet.* 812.2.a *peccando polluit octuplicem Dei ſanctitatem. ibid.c cùm Deus ei ſuam reuelat turpitudinem & ſordes voluptatis, magna eſt gratia.* 500.1.c *eius pœnitentia prior eſt, quàm ſit eius iuſtificatio; tamen prior eſt gratia excitans Dei, quæ pulſat mentem peccatoris, vt pœniteat.* 829.1.a *paruo pretio Deum amittit & vendit.* 744.2.a.c *peccando Deum velut cruci affigit.* 829.2.c.d *omnia quæ tangit, peccato illico non inficit.* 626.2.b *eum ſatius eſt in præſenti ſæculo puniri, quò in futuro impunè habeat.* 482.1.b.c *è ſtatu damnationis educitur velut è lacu profundo, dum ad gratiam reuocatur.* 718.2.b *iuſtificatus fit ex æthiope candidus.* 595.1.b *conuerſus eſt velut torris erutus de igne.* 657.1.d *ei commiſerandum eſt.* 586.2.b *peccatores cur vocentur nugæ & nugaces.* 589.1.a *eorum conuerſio opus eſt Spiritus ſancti.* 670.2.c *in die iudicij quaſi igne excoquentur.* 823.1.b *illis ſemper imminet Dei vltio.* 681.2.d *obſtinati ſunt velut Æthiopes.* 584.1.c vide *Impij.*

Peccatum quomodo clamet in cælum. 370.1.a *eius voluptas quàm ſit vana & inſipida.* 91.1.c *ſæpè deſolationis eſt cauſa.* 202.1.c *eius acerbitas. ibid.d*

eius

eius enormitas in ſe. 472.1.b eius pondus & dolor omnium grauiſſimus. 431.1.d vocatur in Script. ſæpè amaritudo, fel & abſinthium. 293.1.a item labor & dolor. 509.2.c item nihil, & peccatorem ducit ad nihil. 313.2.b.314.2.c cur appelletur ſanguis. 97.2.b. & ſeqq. in Scriptura tripliciter ſumitur. 100.1.a.2.a.517.2.d eius actus tranſiens poſt ſe in animo relinquit maculam habitudinem peccati. 154.1.a eius gradus quatuor. 259.2.b in idem peccatum quater vel ſæpiùs recidentes difficilè conuertuntur. ibid.d peccatum vnum mortale quanta Dei ſit iniuria. 93.1.b peccatum omne punit Deus. 191.2.a quo diutiùs confeſſario tegitur, eo difficiliùs expellitur. 196.2.b cur vocetur ignorantia. 540.2.a quantum ſit ſacrilegium. 812.2.c eius emblemata varia. 686.2.a eius propria deſcriptio. 511.2.c eſt mendacium practicum. 589.2.b eſt ſagitta configens Deum. 829.2.c eius typus menſtruum eſt. 764.1.c eius ſplendor externus, internus fœtor. 500.1.c eius radix pœnitenti euellenda. 823.2.d peccatum Ieſu pontificis quod fuerit, ob quod à ſatana accuſabatur. 655.2.c.d

Peccata fœno & ſtipulæ comparantur. 273.1.b ſunt inſtar panis ſubcinericij. 136.1.a cur vocentur amaritudines Dei. 191.1.b ipſis aſſueti quam ægrè ab ijs auellantur. 165.1.c in Sacramento baptiſmi & alijs verè extinguuntur. 471.1.c eorum tres ſunt gradus. 65.1.b creant turbinem, qui peccatores tandem deturbet in tartara. 110.1.a eorum remiſſio quantum Dei ſit beneficium. 472.1.a.b peccata patrum & maritorum punit Deus peccatis filiorum & vxorum. 105.2.b peccata populi ſacerdotes tripliciter comedunt. 100.1.b peccatorum præteritorum recordatio, ſtimulus eſt ad ſollicitam cum Deo ambulationem. 457.1.d ſolus Deus ea aufert & condonat. 658.2.b ea omnia abluit Chriſtus, & eorum ſcaturigines tollit. 764.1.b in occulto patrata Deus educit in lucem. 686.1.a quando peccatorum Iudæorum menſura ab ipſis impleta fuerit. 684.2.b.685.1.c 687.1.d

Pecora occiſionis quomodo Iudæi à Propheta vocentur. 738.2.b

Peculium Romanis erat quidquid alicuius labore & induſtria comparatum erat: vnde deriuetur vox. 833.2.a eius vſus & definitio. ibid.

Pecunia eſt diuitum robur, item neruus belli. 431.2.b item anima, ſanguis, vita. 420.1.b eſt occultus hominis tyrannus. 189.1.c auari idolum eſt. 337.1.c olim omnis, præſertim cùm rudis eſſet, ſemper ad pondus annumerabatur. 331.2.b.744.1.b vide Aurum, Opes.

Pedum vſus quid homini præſtet. 521.2.c pedis immiſſione in agrum vel locum olim fiebat vſucapio. 553.1.b pedes Domini tropologicè qui ſint. 478.1.a

S. Pelagia in monte Oliueti tugurio erecto pœnitentiam egit. 241.2.a

Pelagius hæreſiarcha in ſenio hæreſin ſuam detexit. 136.2.b vnde lapſus. 354.2.d in paruulis actualia peccata eſſe docebat. 396.2.c

Penates domeſtici erant theraphim. 95.1.a eos etiam poſt excidium vrbis ſecum peregrè aſportabant. ibid.b vnde dicti. ibid.d

Pentateuchus olim vnus continuus fuit tractatus. 31.1.a

Percuſſio cardinis templi Bethelini, Amos menti obiecta quid ſignificaret. 236.1.c

Perditio ſui ipſum quiſque eſt. 195.1.c.d perditio eſt ex homine peccante, ſeq; in peccatis obdurante. 194.1.d

Peregrini ſumus ſuper terram. 783.2.a.c.d

Pelle caprina veſtitur Iupiter loco liberi. 681.1.c pellis hyenæ an hominem tutum contra hoſtes reddat, & alia eius mira. 515.1.d

Pelta vox vnde deducatur. 581.2.c

Peltati milites qui dicantur. ibid.b

Pennæ, ſolis, ſunt eius radij. 838.1.d

Perambulare in principibus, idem eſt quod regere. 642.2.b

Perdere & parcere contraria ſunt. 834.1.d

Perfectio diuinæ naturæ eſt in cauſa, cur nequeat Deus mutari. 827.1.c perfectiones omnes in Deo infinitæ & auguſtiſſimæ ſunt. 538.2.a

Perfecti in fide & virtute quomodo myſticè ſomnia videant. 234.2.a perfecti quomodo imperfectos regere debeant. 83.2.a

Perire dicuntur ea quorum non eſt vſus. 568.1.c

Perpendiculo cur architecti vtantur. 644.1.d perpendiculum Iſraelis quando Deus deponat. 319.2.d

Perſarum reges ſolis nomen ſibi aut imaginem aſſumebant. 302.2.d hinc & ignem ſibi præferri curabant. ibid. 221.2.b Perſæ Iudæos non afflixere, ſed potiùs ijs propitij fuere. 214.1.a.644.2.d 651.1.c.693.2.a cur vterentur veſtibus rubris in bello. 693.1.c per equos nigros repræſentantur. 2.a an veſte atra vterentur. ibid. equis pollebant, vti etiamnum equitatu contra Turcas pollent. 642.1.b quomodo requieſcere fecerint viam Dei in Chaldæos irati. 692.2.c.695.2.d Deum cenſuerunt eſſe ignem. 822.1.d ipſis Alexander & Græci monarchiam extorſere. 618.1.c 695.1.b eorum imperij ſedes erat Babylone. 695.1.b eorum reges habebant principes, qui dicebantur oculi & aures regis. 662.2.d

Perſecutione creſcit Eccleſia. 407.1.a perſecutio infidelium, contra Chriſtianos tempore legis nouæ, quanta fuerit. 466.1.a perſecutio prima Eccleſiæ fuit à Iudæis. 753.1.a ea excitatur Chriſtianorum ardor & puritas. 823.1.a perſecutiones & perſecutores vniuerſalis Eccleſiæ per quatuor cornua Zachariæ viſa ſymbolicè denotantur. 646.1.b

Perſecutores Eccleſiæ Deus ei ſubiecit. 756.2.c

Perſicum pomum venenì vim habere dicitur, in Italiam tranſmiſſum naturam mutauit. 326.2.d

in tertia Perſona loquitur de ſeipſo Deus honoris cauſa. 287.1.d perſonarum acceptio non eſt apud Deum. 225.2.c.234.2.c perſonæ tres diuinæ ſunt velut montes rebus omnibus creatis eminentes. 249.1.d tres dies myſticè ſunt. 121.2.a

tempore Peſtis licet ſorte ſacerdotem eligere, qui Sacramenta conferat. 374.2.a peſtis Iſraelitarum quam memorat Amos, quando acciderit. 286.1.d quanta fuerit peſtis Ægypti tempore Moſis. 2.b eam cur Deus Chananæis immiſerit. 551.1.c

Petoſyris eſſe dicitur tractatus de diuinatione vitæ & mortis, qui Ven. Bedæ aſcribitur. 375.1.a

Petræ ſciſſæ ſunt patiente Chriſto. 617.1.a

S. Petrus quomodo dicatur filius Ionæ, cuius pater fuit veritas. 369.1.d vixit herbis & oleribus. 11.2.b audiens galli cantum reſoluebatur in lacrymas, memor ſuæ negationis. 472.2.a adamanti comparatur. 320.2.c.d SS. Petrus & Paulus oliuis comparantur. 669.1.d ſunt duo filij olei. 680.1.b

B. Petrus

B. Petrus Damiani, Cardinalis & Epiſc. Oſtienſis, cardinalatu relicto intra monaſterium ſuum ſe recepit. 81.1.e
P. Petrus Faber maluit obedire quàm vitæ conſulere. 183.1.a
S. Petrus Martyr quomodo populos ad pœnitentiam animaret. 12.1.d.388.2.a
Petrus Telonarius v dit ſe ob immiſericordiam in pauperes iudici Chriſto ſiſti. 237.1.c
Phadaia frater fuit Salathiel, habuit quoque filium zorobabelis nomine. 605.1.c
Phaethonteus incendium contigit ſub Moſe; quale ipſum fuerit, an ſolum terræ ſiccitas. 318.1.d Phaethon vnde dictus. ibid.
in Phantaſia loquitur Deus per angelos, in mente per ſe. 25.2.a
Pharan deduci poteſt à peer, id eſt gloria. 548.1.c Pharan mons in quo geſſerit typum miſſionis Spiritus ſancti in Apoſtolo. 547.2.c ſymbolum eſt cæli. 548.1.c
Pharao typus eſt Balſaſaris regis, & vterque diaboli. 559.1.c.d ille cum omnibus ſuis in mari rubro periit. 558.1.a.559.1.a.c
Phariſæi fuêre paſtores mali. 742.2.b eorum intolerabilis ſuperbia. 595.2.b
Pharus inſula vicina Alexandriæ turrim habet, quæ nauigantibus igne collucet. 501.2.c
Phenenne contra Annam proteruia ob proles quomodo ſuppreſſa. 155.2.b
Phialarum in templo triplex erat vſus. 786.1.d magna earum illic erat copia. ibid. eſt phiala lebete ſacratior. 2.b.& ſeqq. omnes erant templi & ſacra. ibid.e
Philippus diaconus Azoti primus Euangelium prædicauit. 714.1.e
Philippi III. Hiſpaniarum Regis pietas in vita, & in morte timor de Dei iudicio. 80.1.e
Philippus Macedo quomodo detractorem ſibi beneficiis deuinxerit. 173.1.d
Philiſthæa quinque habuit vrbes & ſatrapias. 262.2.b.580.2.e erat pars terræ Chanaan. 582.1.b quando ad iudaiſmum, & deinde ad chriſtianiſmum tranſierit. 2.a
Philiſthæi fuêre irati, & penè perpetui hoſtes Iudæorum. 243.1.d.262.2.c eorum omen ſuperſtitioſum Deus direxit in bonum. 375.2.b quando Iudæos captiuos Idumæis vendiderint. 263.1.c ipſi & Gentiles cum Iudæis per Chriſtum in vnam Eccleſiam coaluere. 417.2.e
Philomelæ raptis pullis lugubre melos edunt. 404.2.c
Philoſophi multi ſua dogmata per ænigmata & ſymbola tradiderunt. 6.1.c
Philoſophia eſt animi reditus è tenebroſa vita. 777.2.a eam venalem qui habeant. 604.2.d
Phinees cur Deus pontificatum in perpetuum conſignarit. 807.2.b an idem ſit cum Elia, & etiamnum viuat. ibid.b.d
Phocas Imp. Deo promittente ad Imperium euectus, vt improbos caſtigaret. 196.1.c
Phœnices orti ab accolis maris Rubri. 381.2.a veneri donum dabant de proſtitutione filiarum. 403.1.a inuentores litterarum ferebantur. 712.1.e
Phœnicium mare & Tyrium, quomodo vocari poſſit Rubrum vel Erythræum. 381.2.a
Phœnix non eſt aliud quam ſol. 838.2.b.d eſt ſymbolum Chriſti morientis & reſurgentis. 198.2.a 839.1.b
Phraortes pater Cyaxaris in obſidione Niniues cum totis ſuis copiis. 487.1.d
Phraſis duodecim Prophetarum eſt ſymbolica. 6.1.c
Pietas à mundanis putatur vanitas. 831.2.d
Pignerare ſibi aliquem, eſt eum ſibi mancipare. 270.2.d
Pignora iudicialia quænam à Iuriſperitis dicantur. 271.1.a
Pii IV. Pontificis emblema, ſunt virga & laurus cum hoc lemmate Pœna & præmium. 252.2.c
Pii plangunt Chriſti necem in eius funere, impii plangent in die iudicii. 761.2.d pios ſæpè opprimi, impios dominari ſinit Deus. 510.2.a.d.& ſeqq. piorum afflictio non erit perpetua. 838.2.b.840.1.b vide Iuſtus, Sanctus.
Pila eſt mortarium: inde dicta vox. 573.1.c Pila nomen proprium vrbi, quis ſit locus: an vrbs Tiberias. ibid. eſſe dicitur vallis & vorago Mello. 2.b.c
Pinnæ piſcibus ſunt inſtar alarum. 521.1.b
Piſces ſolent agminatim & congregati natare. 68.1.c iis aſſimulantur homines. 520.1.c eorum variæ ſunt ſpecies. ibid. quinque ſuos habent duces. ibid.d ſunt aquei, & humore luxuriant. ibid. in aqua viuunt, & ex ea & humore aluntur. 2.a maiores deuorant minores. 521.1.a muti ſunt. ibid. pinnas iuxta caput habent quibus mare ſulcant. ibid.b ſunt aliqui ſemiignei. ibid. ventre incubant aquis. ibid.e ſaliri debent ne putreſcant. 2.a facilè ab eſca illicì ſe ſinunt: quàm vagi ſint & errent. ibid.b pedibus carent, ſed pinnulas habent vt natent. ibid.e nonnulli reſpirant & dormiunt, & qui. ibid. ad multam etiam ætatem perueniunt: multos habent dentes, eoſq; acutos & ſerratos. ibid.d morbis laborant non tamen peſtilentia. 522.1.a piſcibus commodiores ſunt imbres æſtiui, & hiems ſerena. ibid.b habent cor, eiuſq; ſitum qualem homo. ibid. generant vt homines. ibid.c voraces ſunt. item fœcundi: lubricos habent oculos. ibid. habent memoriam, & vitam agunt rationi humanæ vicinam. ibid. cur piſcibus vectitarint priſci homines temperantes. 2.a quorumdam piſcium aſtutia ibid. an manſueſcant. ibid.b vocantur reptilia. 523.2.a
Piſtilla Inferni ſunt punctura conſcientiæ. 576.1.d Piſtillo retuſior, nudior, caluior prouerbialiter de quo dicatur. 2.b
Piſtor & coquus priſcis idem erat. 133.1.b
Pittacus amplas donationes Mytylenæorum deſpexit. 674.1.c
Plagis, quas immittit Deus, hominum ſuperbiam ſternere ſatagit. 118.2.a illis peccata punit, & his illas adæquat. 316.1.a plagæ quatuor, quas deſcribit Ioel, erucæ, locuſtæ, bruchi & ærugines, quid ſignificent. 212.2.b ſignificant Iudææ ſterilitatem. ibid. vel hoſtes Iudæam vaſtaturos, & clades cladibus ſucceſſuras. 213.1.c an quatuor monarchias repræſent. 214.1.a an ſolos Aſſyrios & Babylonios. ibid.b per eas denotatur Nabuchodonoſor, aut quatuor eius in Iudæam expeditiones. ibid.c quatuor hæ plagæ adaptantur quatuor Ioſiæ filiis. 2.a allegoricè per eas accipiuntur quatuor à diuerſis excitatæ perſecutiones Eccleſiæ. ibid.b ſymbolicè verò quatuor paſſiones animæ. 215.1.a plagæ quæ Chananæis & Chaldæis immiſſæ. 550.1.c.551.1.c.2.a plagæ piis ad coronam, impiis ad pœnam ſunt. 781.2.e
Plaga aliquando capitur pro latere & extremitate. 280.1.a vox hæc deſumpta eſt à Græcis. ibid.

item

item pro aſſumento & commiſſura tapetis aut veſtis. 2.c

Plagium quod crimen ſit. 269.2.a *vetitum id lege diuinâ & humanâ.* ibid.

Planctus draconis quis ſit, & qua occaſione draco plangat. 403.2.d *planctus Iudæorum ſuper morte Ioſiæ regis & Chriſti.* 759.1.a.b. 760.1.d *planctus fidelium ob mortem Chriſti.* 759.1.c *quem hi quotannis renouant.* 76.1.b.d Planctus Adadremmon vel Ioſiæ *eſt prouerbium ſignificans ingentem planctum.* 1.a

Planities apta vrbibus ædificandis. 779.1.d

Plato primò dictus eſt Ariſtocles. 64.2.d *volebat omnes generandis liberis operam dare.* 360.1.b *multas è fabulis ſuis ex Moſis Geneſi eſt mutuatus.* 373.1.c *vnde dictus Socrates minor.* 451.2.a *remp. imaginariam in libris de Republ. deſcripſit.* 643.2.b *hiſtoria de Platone Chriſtiana cuidam apparente fabuloſa eſt.* 200.1.b

Plauſtrum magis ſtridet onuſtum re leui quàm graui. 273.1.a

Plebeij aſſimilantur collibus. 348.1.c *vocantur valles.* 400.2.b.c

Plumbo aurum & argentum expurgatur. 676.1.b *an adamantem franget.* ibid.1.d

Pluto inferorum præſes vnde dicatur. 531.1.a *non eſt idem cum inferno.* ibid.c

Pluuia donum Dei eſt. 478.2.a *pluuiæ tempus duplex in Iudæa, primum poſt æſtatem, poſterius ante æſtatem.* 231.1.c.730.1.c vide *Matutinus.*

Poderis pontificia erat vſque ad pedes demiſſa. 658.2.d

Pœnæ infernalis quanta ſit grauitas. 512.1.a *Pœna reſpondere & commenſurari debet culpæ ac peccantis.* 113.1.b.316.1.a *pœna & præmio ſtant reſpublicæ.* 252.2.c

Pœnitentia non cadit in Deum. 392.2.a

Pœnitentia lapſo pœnitenti omnes priores virtutes & merita reſtituit. 232,1.a *addit ei nouam gratiam.* ibid. *aperit oſtium ſpei & ſalutis.* 85.1.a *eius opera non eſt nuda reſipiſcentia ſed gemitus, fletus, ſinus, ieiunium.* 390.1.d *eius ſchema eſt aquila ſe depilans & renouans.* 441.2.d *eius quanta vis ſit & potentia.* 391.2.d *eius actus & geſtus ex priſca Eccleſiæ more qui ſint.* 225.2.d *eius fructus.* 228.2.b *an per eam tollatur omnis offenſa ex animo Dei, ita vt amplius peccatori non ſit offenſus.* 467.1.d *pœnitentiâ voluntariâ peccata punire debemus, ne ea Deus puniat in futuro.* 482.2.b *omne ſternit gaudium.* 645.2.b

Pœnitentes intra ſolitudinem ſe abdant. 80.1.a

Pœnitere nemo poteſt niſi per gratiam Dei ad pœnitentiam excitetur. 658.2.c *pœnitentes poſt peccatum ſæpè ſunt fortiores quàm ante lapſum.* 625.1.a 755.2.d *pœnitentium conſolatio in ſuis mortificationibus.* 840.1.b

Poëtæ cur vocentur nugæ. 598.1.b

Politici principibus hæreſin ſuadent, qua ſtatum ſuum ſtabiliant. 131.1.b

Poloniæ reges regnum debent S. Adalberto. 749.2.b *Poloni equites cur luporum exuuias induant.* 515.1.d

Pollutus ea quæ tangit polluit. 626.1.d

S. Polycarpus ferax Deo fuit vitis. 158.1.d

Pompeius Magnus quas pœnas violati templi Hieroſol. dederit. 753.2.b *qua occaſione Iudæam inuaſerit.* 739.1.b *eius inſatiabilis ambitio.* 526.1.a

Pomp. Melæ error de denominatione vrbis Gazæ. 262.2.c

Pomo comparatur vita hominis. 326.2.b *pomum rotundum ſpeciem gerit orbis.* 2.d *pomi vox generalis ſignificat omnem fructum qui molliori cortice eſt.* 153.1.a.325.2.b *vox pomum vnde dicitur.* 326.2.c *poma apta quæ decerpantur, ſymbolum ſunt punitionis tempeſtiuæ.* 325.2.c *pomorum cuſtodia quid ſit.* 402.1.d *pomum vetitum Adami videtur fuiſſe ficus.* 504.1.a

Ponere meſſem eſt metere, non demeti. 130.1.a

Ponere ſuper coe *Hebræis quid ſonet.* 805.2.c

Pontifex Rom. cur geſtet crucem ex adamantibus. 320.2.c *etiam tyrannicè regens, non poteſt à populo & clero deponi.* 143.1.d *ſe ſeruum ſeruorum Dei nominat.* 234.2.d *eius auctoritatem egregiè contra ſchiſmaticos tuetur S. Cyprianus.* 144.1.b *eius corona è tribus partialibus conſtat.* 697.1.b *cur talem coronam geſtet.* ibid. *eſt ſponſus & princeps Eccleſiæ, regem Chriſtum repræſentat quaſi eius vicarius.* ibid. *tribus orbis partibus præeſt: æquitas ſumma in eo requiritur.* ibid. *eſt ſacerdos SS. Trinitatis, & omnes virtutes in eo eſſe debent.* ibid.c *cuius rei illum corona moneat.* 2.b *rectè pontificatu ſi fungatur, imponit coronam pontificiam capiti Ieſu Chriſti.* ibid. *eſt cuſtos Eccleſiæ.* 659.2.a *eius domeſtici quales eſſe debeant.* 660.1.b *proprius Epiſcopus eſt Eccleſiæ Lateranenſis.* 663.1.c *eius idea & norma quæ?* 734.1.c *cuſtodem & tutorem habet S. Michaelem, tentatorem Luciferum.* 654.2.a *animatur ad generoſè contra hunc certandum.* ibid. *pontificem angelicum qualem promittat Hieron. Sauanarola.* 654.1.b

penes Pontifices Iudæos poſt reditum è captiuitate fuit regimen populi. 659.2.a *pontifices ſcelerati poſt tempora Zachariæ vocantur paſtores ſtulti.* 748.1.b.c

in Pontum Euxinum cur crebrò piſces migrare ſoleant. 520.2.b *ei dominabantur Aſſyrij, & inde petebant milites.* 363.1.b *in eum an Ionas iectus.* 383.1.a *eius diſtantia per mare à Ioppe.* ibid.

Pontifici milites duri & aſperi cur eſſent. 363.1.b

Popilius Lænas quàm generoſè Antiochum Epiphanem bello in Ptolemæos abſtinere iuſſerit. 157.2.c

Popina tropologicè appellari poteſt ſuperliminare crapulæ. 752.2.b

Populoſæ regiones, vt ſe in pace conſeruent, otioſos, inquietos, & pugnaces, foras emittant. 502.2.a

Populi peccata pontifici imputantur. 655.2.c.656.1.b *populus adducit turbam, turba tumultum.* 502.1.d *populus vnus vnum hominem repræſentare poteſt.* 171.2.d *populus Dei ſunt qui in Chriſtum credunt, tam ex Gentibus quàm ex Iſraelitis.* 66.1.b.c

Porcelli teſtamentum vetus quale ſit. 598.2.c

S. Porphyrius Gazenſis Epiſcopus Marnæ idolum incendit, quo prodigio monitus. 713.2.a

Porphyrius philoſophus vnde nomen traxerit. 65.1.a

in Porta Hebræi iudicia exercebant. 296.1.d *ibi quoque erat forum ciuile & rerum venalium.* 2.a *hinc capitur pro iudicio quod in porta exercebatur.* ibid. *porta Beniamin erat in noua vrbe Ieruſalem.* 780.1.d *porta piſcium in Ieruſalem quæ diceretur & vnde eius ſitus; alia eius nomina: an ad Occidentem vrbis ſita.* 572.1.b.c.d.574.1.a *per hanc Chaldæi primò Ieruſalem ſunt ingreſſi in eius excidio,* ibid. *porta gregis erat in Sion, & ſuper eam turris.* 428.1.c *an hæc dicatur turris gregis.* ibid.d *cur dicatur filia Sion & gregis.* 2.a *per hanc Chriſtus in die palmarum vrbem eſt inuectus.* 429.1.c

quæ ſit porta ſecunda. 572.2.a porta priſcæ templi quæ latitudo & longitudo. 682.1.c porta templi apertæ fuêre moriente Chriſto. 737.2.c

Portentum fuit Chriſtus in vita, morte & doctrina. 660.2.b

Porthmus ſunt anguſtiæ maris inter duas continentes. 364.1.a

Porticus cur addita templo Salomonis. 227.1.d

Potentia regum & regnorum imbellis eſt, niſi Dei ope & cultu fulciatur. 159.2.b potentiarum animæ inter ſe conſociatio. 633.1.c

Potentiores opprimunt infirmos. 523.2.a

Præceptum negatiuum obligat pro ſemper. 637.2.c

Præcoqua ficus quæ dicantur. 462.2.a.b

Prædeſtinationis diuinæ ſignum eſt Deum vocantem ſequi. 372.2.b non eſt ex præuiſis prædeſtinati meritis, ſed ex Deo prædeſtinante. 194.2.a eius quod ſit ſignaculum. 632.1.b

licet in Prædeſtinatis non ſit cauſa cur prædeſtinentur, tamen in non prædeſtinatis eſt cur non prædeſtinentur. ibid. prædeſtinatorum numerus cur dicatur faſciculus viuentium. 342.1.a

Prædicantes hæreticorum ſunt tantùm idola paſtorum. 749.1.b

Prælectio Iacobi præ Eſau magis ad poſteros eius ſpectabat, quàm ad ipſum Iacob. 185.2.d

Præficæ voce, geſtu & tibiæ ſonitu planctum in funeribus ciebant. 297.2.b vti ad luctum, ita & ad gaudendum commouebant. 404.2.b

Præfidentia ſæpè cauſa eſt ruinæ & excidij. 483.1.a

Prægnantes ſæpè ab hoſtibus diſſcinduntur, & paruuli ad parietem eliduntur. 202.1.d hoc quia Ammonitæ in Iſraelitas commiſere, excidio à Deo deſtinantur. 266.1.c prægnantes Galaad ſecare myſticè quid ſit. ibid.d

Prægustum æternæ vitæ multi Sancti in pia Euchariſtiæ ſumptione ſenſerunt. 553.2.d

Prælati animas è puro zelo dum quærunt, proles multas pariunt ſpirituales; at, cùm plauſum & lucra aucupantur, nullas gignunt. 156.1.a non debent vt reges dominari in cleros. 428.2.d velut vnicornes ſunt. 84.1.a eorum quod ſit officium. 733.1.c quales eſſe debeant. 734.1.a ipſis ſe eleuantibus eleuatur Eccleſia, quaſi luna ſequens ſolem. 557.2.b debent eſſe portenta ſanctitatis. 660.1.c.2.d ſunt quaſi ſigillum Dei. 632.1.c rarò liberi ſunt à culpa ſubditorum. 606.1.b tolerent & curent ſubditos rebelles. 744.2.b Prælati mali per lupos veſpertinos denotantur. 589.1.a

Prælaturam triplicem Chriſti habuit. 605.2.d

Præmia generalia electorum in cælo duo ſunt. 834.2.b

Præmonſtratenſes quam ob cauſam à primæua ſanctitate deciderint. 81.2.c

Prænotio futurorum contingentium eſt dos propria Dei & index diuinitatis. 26.2.c

Præſentia Dei vbique nobis efformanda. 187.1.c

Præſentia Deo ſunt omnia. 827.2.d

Præſepe Domini quomodo exornatum à S. Helena fuerit. 440.2.a in eo cur reclinatus ſit Chriſtus. 544.2.d quæ eius tropologica cauſa. 545.2.d præſepij Chriſti ſeptem ſymbola. 546.2.a illud Romam delatum. ibid.b

Præſtabilis eſt Deus ſuper peccatores. 224.1.d.2.b quam verbum hoc ſit elegans, eius etymon. 2.a.c hæc præſtabilitas vnde in Deo oriatur. ibid.d

Præſtigiatores frequentes erant apud Iudæos. 449.2.b

Præſumptio intolerabilis eſt, Deum aſſiduè offendere, & indubitatum eius opem ſperare. 423.2.d

Praſinus quis color, conflatur ex giluo & nigro. 694.1.d repræſentat terram. 2.a

Pretium quod Chriſtus à Iudæis pro ſuo paſtoratu & doctoratu exigat. 743.2.d.& ſeqq. pretium venditionis Chriſti quod fuerit. 369.2.b.744.1.d

Preto Ioannes Imperator Abyſſinorum vtriuſque Sabææ dominum ſe ſcribit. 244.1.d

Priapus per obſcenas libidines & fornicationes colebatur. 102.1.b.153.1.c

Prima doctrina & prædicatio, qua peccator conuertitur, eſt velut imber matutinus. 321.2.a

Princeps metaphoricè vocatur angulus & turris. 732.2.d item paxillus & arcus. 733.1.b eius officium. ibid.c qualis erga ſuos eſſe debeat. 676.1.d principes quomodo eſſe debeant filij olei. 679.2.c.d eorum prima dos prudentia eſt. 637.1.a illis quæ virtutes neceſſariæ ſint. 741.2 b.& ſeqq. audiat Eccleſiam & Pontificem. 699.1.d ſunt quaſi ſigillum Dei. 632.1.d eorum opera & vita fundant reip. ſtatum. 132.2.d.673.1.b ſunt quaſi aurigæ reipubl. 462.1.c item paſtores. 420.1.c olim myrto coronabantur. 639.2.c quidam fato ſi & naturâ cæterorum dominos conſtitutos putant. 552.1.b benè principatu fungentes coronant Chriſtum. 697.2.b eorum ſymbola & deſcriptiones. 43.2.a non caſtigent niſi ex prudentium conſilio. 365.2.b ſuos nec expilent nec deglubant. ibid.d ſymbolicè vocantur montes & fundamenta terræ. 451.1.b eorum rebus ne ſe immiſceant ſubditi. 465.2.d principes impij à Deo dantur, ad ſumendum de impio populo pœnas. 196.1.c pij magnam in cælo gloriam ſunt adepturi: impij verò in gehenna grauiter ſua & ſubditorum ſcelera luent. 401.2.c legitimi à Deo dantur. 144.1.c principes peruerſi Iudæorum vocantur paſtores ſtulti. 748.1.a.b principes ſeptem primarios habebant reges Perſarum 662.2.d principes vrbium olim vocabantur reges. 713.1.c vide Rex.

Probatica piſcina vnde diceretur. 428.1.c

Procellæ ſæpè à Deo immittuntur ob ſcelera quæ in nauibus fiunt, aut antea facta ſunt. 374.1.d ſymbolum ſunt horrendi prælij, ſtragis, ſupplicij, vindictæ. 578.1.c Apoſtolos repræſentant. 731.1.d

Proceſſionum vſus fuit etiam in veteri teſtamento. 226.2.a ipſe quoque Chriſtus Dominus eas ſanxit. ibid.b

Proclus Epiſcopus Conſtantinop. Theodoſio iuniori contra Scythas pugnãti accommodauit ea, quæ in Scripturis dicuntur de Gog, & Magog. 30.1.c in terræmotu populo litaniam indixit. 226.2.b

Prodigium quid dicatur. 235.1.a prodigia quæ acciderint in vita & morte, & poſt mortem Chriſti, ibid.c.& 37.2.d quæ in excidio vrbis per Titum 235.1.d quæ in fine mundi euentura ſint. 2.a quænam euentura prophetet Ioël. 3.a.21.d quæ vrbis Ieruſalem capienda à Romanis. 737.2.a.b

Prodigiorum viri qui & quales dicantur. 660.2.a.b

Profano anno vtebantur Iudæi ad commercia & res ciuiles. 603.2.b quando is inciperet. ibid.

Proficientes in fide & virtute quando moraliter viſiones videant. 234.2.a

Profunditas capitur interdum pro calliditate. 111.2.d

Proles ſequuntur affectum matris. 56.1.c.d & matri ſunt quàm patri corpore & moribus ſimiliores. 2.c ab ea vitia ſugunt. 1.c iuſto Dei iudicio parentum ſcelera imitantur. 105.2 b.c proles Oſee primæ cur filius & ſecunda filia ſit. 61.2.d quid tres eius proles deſignent. 62.1.a.64.2.a

Promo-

Promethei ludi quomodo celebrarentur. 361.1.b

Prometheus eſt pyrophorus, cur. ibid.c

Promiſſiones ultimæ hominis caniæ ſunt. 136.1.d
promiſſio Dei cur vocetur miſericordia & veritas. 471.2 a b

Propagines urbium ſunt vel ſuburbia, pagi, oppida, vel familiæ & tribus, vel filij & nepotes, vel opes & meſſes. 490.2.a

Prophetare in Scriptura amplè capitur. 234.1.c
quomodo prophetarint multi in nouo teſtamento. ibid.

Prophetæ appellari poſſunt, verè religioſi. 3.2.b *& patriarchæ veteres.* 4.1.a *Prophetarum interna diſpoſitio ad prophetiam.* 9.1.c *ſunt pictores virtutis.* 10.1.a *quis eorum habitus exterior fuerit.* 2.d *omnes ſacro oleo uncti non fuêre.* ibid. *eorum victus & geſtus.* 11.1.b *erant angeli terreſtres.* 2.d *cur à populo ſecederent.* 13.1.c *ſunt os & oracula Dei.* 14.1.a *ſunt veluti mundi ſoles.* 2.c.d *eorum qualis ſcientia fuerit.* c.b.2.a *ſunt paranymphi Chriſti.* 15.2.b *in ijs quærenda eſt ſapientia, non eloquentia.* 2.b *eorum quanta ſit obſcuritas.* 16.1.b *in nominibus proprijs cur alludant ad eorum ſignificata.* 17.1.b *metonymia crebrò vtuntur.* 18.1.c *item metalepſi.* 2.a *cur ſoleant poſt oracula excidij ſubiungere carmen funebre,* 19.2 b *pro ſcopo habent Chriſtum.* 20.2.a.21.1.a *eorum verba diuerſos, imò contrarios ſubinde habent ſenſus.* 21.1.b *ſæpè vtuntur apologis.* 23.1.b *ſubinde alludunt ad fabulas poëtarum.* 2.b *prægustum quemdam habuere beatitudinis.* 24.2.b *ſæpè viderunt futura ſine extaſi, ſubinde fuerunt alienati à ſenſibus.* ibid.c.475.1.b *excipientes Dei reuelationem fide diuina tenebantur credere, ſua oracula eſſe à Deo.* 25.2.c *cùm ad certas gentes prophetant, ritus, mores, quin & voces illis proprias vſurpant.* 27.1.d *ſæpè alludunt ad hiſtorias ſui temporis, quæ iam incognitæ ſunt.* 2.a *aliquando quædam ex ſe proferunt, & in ijs aliquando errant.* 29.1.a *in quo veri à falſis differant.* ibid. *in ipſis ſæpè eſt gradatio.* 2.b *abundant paradoxis.* ibid.d *anteceſſerunt omnem hiſtoriam Gentilium.* 32.2.b *cur prophetijs ſuis titulos præfigant.* 51,1.b *an Prophetæ, qui nomen patriæ non præferunt, ſint Hieroſolymitæ.* 2.b *ſunt vinitores vineæ Domini.* 83.2.c *ad Chriſtum plerumque aſſurgere, & ſubitò velut auolare ſolent.* 120.1.d.230.1.d.268.2.d.269.1.d.360.1.b.541.1.d *cur vocentur viri ſpiritus.* 151.2.d *ſuas prophetias ſolebant confirmare iuramento.* 160 1.a *repræſentant perſonam Dei, vt eius legati.* 190.1.a.612.2.d *cur triſtibus læta ſubiungant.* 197.2.d 346.1.d 479.2.b.507.2.a *multa prædicunt & comminantur, quæ quando acciderint, incertum eſt.* 212.2.c 243.2.c.340.1.d.636.1.b *ſub ſceleribus ſui æui carpunt ſimilia poſterorum crimina, maximè committenda contra Chriſtum.* 268.1.d *iniquè prophetant mala.* 277.2.d *Deo per eos loquente tacere non audent, nec poſſunt.* 278.1.b *in publico, & portis ſua oracula prædicabant,* 296.1.d *quomodo ſua oracula à Deo intelligerent.* 315.1.d *prophetiæ ſpiritum non habebant perpetuò, ſed erat is tranſiens.* 28.2.d 322.2.b.394.1.a *eorum viſiones communiter erant imaginariæ.* 335.2.d *per plurimos annos prophetarunt.* 286.2.d *omnium miſeriarum finem & liberatorem ſtatuunt Chriſtum.* 289.1.d *non ſcripſerunt omnes prophetias ſuas, vel ſi ſcripſerint, aliquæ perierunt.* 367.2.a *eorum tres ſunt dotes, robur, iudicium & efficacia.* 422.1.b *qui Iudæ prophetarunt directè, indirectè quoque reſpexerunt Iſraelem, & vice verſâ.* 287.1.c *cuiuſcumque Prophetæ pater aut auus in titulo ponitur, an ipſi quoque Prophetæ fuerint.* 567.1.d *Prophetæ falſi cur ſe ſpiritu prophetico agi ſimularent.* 589.2.b *veri ſolebant viuâ voce concionari, ac deinde eadem in libro ſcribere, vt ab auditoribus repeti, & à poſteris legi poſſent.* 475.1.a *viſio eorum qualis eſſet.* ibid.d *perſonas ſæpè mutant.* 462.2.a *loquuntur de futuro per præteritum ob futuri certitudinem.* 514.1.a *vocantur manus & organum Dei.* 604.1.d *in ſuis minis & oraculis identidem iterant,* hæc dicit Dominus. 607.1.a *omnia tempora, æquè ad ſæcula, videntur ipſis modicum quid, imò momentum duntaxat.* 615.1.c *ſæpè non diſtinguunt tempora quibus prophetias ſuas habuerunt.* 653.2.b *ſaliunt & reſiliunt à typo ad antitypum.* 672.1.a *per equos nigros repræſentantur myſticè.* 692.2.a *de Chriſto vaticinaturi non ex abrupto ad eum tranſeunt, ſed gradatim, & cur.* 710.2.a *vocantur Videntes.* 745.1.c *multa eorum quæ ſcribunt in viſione ipſis oſtenſa, alia reipſa per eos & in eis facta ſunt.* ibid.d *eorum veſtis exterior erat pallium è pilis animalium contextum.* 11.1.b.764 2.d *loquuntur parabolicè ſymbolicè & ænigmaticè, cur.* 783.2.b *omnes homines fuêre; nulli verò, angeli.* 789.1.c *cur angeli vocentur.* ibid.c *cur in Chriſti morte plangere debuerint.* 761.2.b

Prophetæ Minores, cur vocentur Minores. 1.1.a *multa prophetarunt quæ ſcripto non tradiderunt.* ibid.b *cur adeò pauca ſcripſerint.* 2.a *argumentum eorum idem eſt quod Maiorum.* 2.2.d 18.2.c.d *eos ſæpè in nouo teſtamento Chriſtus citat.* 3.1.a *etiam Chriſtianis eorum oracula adaptari poſſunt.* ibid.b *ſunt* XII. *numero* ibid. *ſunt antitypi* XII. *Apoſtolorum.* ibid.c *quibus prophetarint, id ipſis in ſuis prophetijs indicant.* 4.1.b *minantur Iſraelitis captiuitatem Aſſyriacam, Iudæis Babylonicam, & ſub vtraque Romanorum.* ibid.d *cur aliquis horum patres ſuos nominent, alij taceant.* 2.a *cur in aliquibus nomen patriæ recenſeatur.* ibid.c *aliqui eorum non notant tempus prophetiæ; alij è contrà id exprimunt.* ibid.d *qui id non exprimunt, ij prophetarunt ſub illis regibus, ſub quibus prophetauit præcedens, qui tempus præfert.* ibid. *probabile eſt eos penè omnes in Biblijs ordine temporis quo prophetarunt, eſſe collocatos.* 5.1.a *quis eorum ſit ordo.* ibid.b *vnus confirmat oracula alterius.* 2.a *abundant parabolis, ſymbolis, ænigmatibus.* 6.1.c.115.2.a *aliquando ad litteram loquuntur de antiquis populi Iudaici liberatoribus, allegoricè de Chriſto; aliquando ad litteram de Chriſto, ſiſi cum alluſione ad illos.* 6.2.d *an aliqui horum fuerint è cœtu Prophetarum.* 13.1.d *certas ſedes non habuerunt & domos.* ibid. *nominum eorum etymologia.* 2.a *quis eorum fuerit in prophetando finis.* ibid.c *eorum obſcuritas.* 16.1.b *affectibus abundant.* 20.1.b *eorum harmonia chronologica.* 32.1.a *cur prophetare inceperint circa exordia vrbis Romæ.* 33.1.b *qui prophetarint ante ca-*

ptiuitatem Babylonicam, qui poſt reditum ex ea. 2.c *Prophetarum omnes per* 300. *annos.* 34.2.b

Prophetiæ hieroglyphicum quod ſit. 6.2.a *vera à falſa quatuor indicijs dignoſcitur.* 10.2.c *certior viſione eſt.* 14.2.c *eius donum aliquando etiam impijs datur.* 9.2.d *continua non datur niſi Sanctis, ob tres cauſas. ibid. eam aſſequendi modus.* 10.1.b *quâ viâ eam anachoretæ acceperint.* 2.a *exponit lumen ſupernaturale.* 25.2.a *propriè donum Dei eſt.* 26.2.c *eius definitio. ibid.d nunc dicitur viſio, nunc verbum Domini.* 369.1.b.352.1.c.399.2.b.638.2.a *per catachreſin ad præteritum & præſens tempus ſe etiam extendit.* 27.2.b *eius octo modi & ſpecies ſunt. ibid.c.d vnde dignoſcantur, quòd lætæ vel triſtes, vel mixtæ ſint.* 24.2.a *eam Deus ſanctioribus ſubinde negat, minùs ſanctis verò imò impijs, eam communicat.* 790.1.c *olim de annis tranſibat in filios.* 637.1.b *pleraq; Prophetis per interualla varijs diebus, quin & annis, à Deo fuêre reuelatæ.* 653.2.b *pleræque veteres adimpletæ ſunt vel ante Chriſtum, vel per Chriſtum.* 30.1.b *quæ de vocatione Gentium ad Eccleſiam quando impleta ſit.* 346.2.b *prophetia Ionæ de Niniues ſubuerſione fuit conditionata.* 388.2.c

Propheticum lumen quid ſit. 25.2.c *eſt neceſſarium, non liberum mentis.* 26.1.a *propheticis ſpiritus ſaltus & reſultus, qui.* 672.1.b

Propoſitum deliberatum peccandi eſt velut ſtatera doloſa. 189.1.a

Proſelyti ad iudaiſmum facti multi per victorias Machabæorum. 783.1.a

Proſperitas ſæpè opprimit eum à quo habetur. 511.2.a *ea ſtultus efficitur ſtultior.* 1.a.b

Proſtibulum latiuè & lupanar, & meretricem ſonat: eadem etiam proſtibula fœmininè dicitur. 242.2.b

Protagoras ex baiulo lignorum factus eſt philoſophus. 341.2.c.d

Prouidentiæ diuinæ ſymbolum. 38.2.b.290.2.b *eius laqueos nemo poteſt euadere.* 276.2.c *eius duæ partes ſunt, ſapientia & decretum, ſiue præordinatio & executio.* 692.2.c *ipſa eſt triplex.* 667.2.d *eſt velut teſtudo ſanctorum, ſub qua latitant.* 204.2.c.493.2.a *illa in Deo æterna eſt.* 827.2.d *de ea cur dubitarent multi.* 510.2.a *obſcura nobis eſt.* 649.1.c *per candelabrum repræſentatur.* 668.2.c.d.669.2.b 677.1.c.d.678.1.a *oculus & ſol mundi eſt.* 662.1.d.685.2.b

Proximus, cur Hebræis ſit ſocius & amicus. 707.1.c

Pſalmi qui Aggæi & Zachariæ nomine inſcribuntur, an ab ipſis compoſiti. 602.2.a *pſalmi cuiuſq; affectus pſallens induere debet.* 299.2.b *eos Iudæi in templo in laudem Dei canebant.* 1.c *idq; voce, & inſtrumentis muſicis. ibid.d mentem excitant, eleuantq; ad ſublimia.* 9.2.b

Pſeudopaſtores cur vocentur hirci. 732.1.b

Pſeudoprophetæ cur ſibi ſtigmata infligerent. 765.1.d *comptuli incedebant.* 421.2.b *a veris quibus ſignis dignoſcantur.* 10.2.c.d

Ptolemeus Philadelphus Bibliothecam Alexandrinam mirè auxit, ipſius auſpicijs adornata interpretatio Bibliorum Græcorum. 502.1.b.735.2.b *multa Iudæorum millia ex Ægypto libertate donata domum remiſit,* 735.2.b *qualem menſam templo Hieroſolymitano obtulerit.* 797.2.b

Ptolemæus Philopator templi Hieroſol. ſancta Sanctorum ingredi volens, pœnas dedit. 753.2.a

Puella quædam Tullenſis triennio toto omni cibo abſtinuit. 726.2.c

Pueri plerumque patriſſant, & parentum vitia imitantur. 105.1.c vide Proles. *in primo inſtanti vſus rationis non tenentur ad Deum per amorem Dei ſuper omnia conuerti.* 637.2.a *puer capitur pro miniſtro.* 647.1.d *puerorum maxima habenda eſt cura.* 748.2.b

Pugnam vitiorum & virtutum tropolog. repræſentat contentio Eſau & Iacob. 794.1.c

Pulcheria Auguſtæ elogium. 265.2.a

Pulchrum & pulchritudo Chriſti quomodo ſit Euchariſtia. 723.2.a

Pullus aſinæ cui Chriſtus inſedet, quid ſymbolicè repræſentet. 716.2.d

Puluis pedum Dei, quem ei Nahum attribuit, tria denotat. 477.1.b.c

quos Punit Deus in hac vita, non puniet in futura. 482.1.a *puniuntur ſeuerè Dei caſtigationem non æſtimantes.* 60.2.a *punire eſt actus iuſtitiæ vindicatiuæ.* 177.2.b

Pupilla nihil magis cuſtoditur, cur Hebræis dicatur filia. 652.1.a

Pupilli in Deo Deiq; protectione habitant, 203.2.c

è Purgatorio veriſimile eſt à Chriſto liberatas fuiſſe animas in eius ad inferos deſcenſu. 200.1.c.d *eius ignes poſt hanc vitam aſtruunt.* 823.1.c *eſt murus igneus paradiſi cœleſtis.* 648.2.c

Puritas angelica in ſacerdotibus requiritur. 801.2.c *puritas omnimoda dicitur ſanctitas.* 519.2.d *naſcitur ex amore & adhæſione ad Deum, reſq; diuinas & cœleſtes.* 520.1.a

Πυρόφορος, *id eſt, frumentarius: quod eius officium.* 360.2.d *vel ignifer.* 361.1.a *potiùs eſt anteſignanus caſtrorum, qui laurum, corollas & lampada præferebat. ibid.c erat inuiolabilis: hunc ſignificat reſiduum.* ibid.d

Purpureas criſtas galeis cur adderent milites. 491.1.c *purpureis veſtibus vtebantur Chaldæi* ibid.b.393.1.c *purpureus color index ignei animi eſt; dicitur quaſi purus vrens, id eſt ignis.* 491.2.b

Purus eſt qui toto affectu adhæret Deo. 520.1.a

Puſillanimes triſtia de ſe & alijs ſemper ominantur. 17.1.c

Puſilli homines ingenio & arte præſtant. 351.2.a

Puteos ſibi quiſque in Meſopotamia locisq; vicinis ob terræ ariditatem fodiebat. 91.2.b

mors cur vocetur Putredo periphraſticè 591.1.b

Pyretorum magorum in Cappadocia quod eſſet officium. 568.2.c

Pythagorici per ſymbola ſua dogmata tradebant. 6.1.c *per numerum nominum diuinabant.* 374.2.d

QVadragenarius numerus ſymbolum eſt pœnitentiæ 388.1.c

Quadrageſimale ieiunium qui ſeruant, Deo anni velut decimas per abſtinentiam dependunt. 708.2.b

Quadrageſimo poſt Chriſti mortem anno Ieruſalem à Romanis exciſa eſt. 737.2.c

S. Quadraginta Martyres quibus ſe vocibus ad conſtantiam animarint. 777.2.a

Quadriga Dei ſunt nubes. 555.2.b *quadriga quatuor*

quas Zacharias vidit. quid ſignificent. 691.2.a.b repræſentant IV. monarchias, & tur. 692.1.b.c in quadriga depugnabant veteres, hinc belli, & regni bello parti eſt ſymbolum. ibid.d myſticè quadrigæ Zachar. ſunt quatuor genera Sanctorum. 2.a ventis aſſimulantur. 694.2.b

Quærere regnum Chriſti, eſt idem quod ab eo poſſideri. 347.1.b Deum quinam quærant, & quomodo. 569.2.c

Quatuor capitur in Scriptura aliquando pro quantum. 258.1.b idque ad auxeſin. ibid. quatuor ſcelera Damaſci an definitè, an indefinitè, accipienda ſint, ibid.d quatuor temporum ieiunia adumbrata per quatuor ſolemnia Iudæorum ieiunia. 708.1.b ob quatuor cauſas ea inſtituta. ibid.c & ſeqq.

Quercus ſymbolum ſunt diuitum. 736.2.d item fortitudinis & conſtantiæ. 271.2.c.680.2.a

Querela impiorum de Dei prouidentia. 816.2.c

Quies in Deo quàm ſuauis ſit. 699.2.d quies mentis eſt prima diſpoſitio ad prophetiam. 9.1.c eius vis & effectus. ibid. quies eorum qui ad Dominum conuerti incipiunt. 84.2.a

Quinzai Tartariæ vrbs complectitur iter tridui & amplius, & eius deſcriptio. 386.2.b

Quippe ponitur interdum pro quamuis. 712.1.b

RAbba metropolis fuit Ammonitarum, poſtea dicta Philadelphia. 266.1.b

Rabbini cenſent Meſſiam ſuum mutationem quamdam miram in frumento facturum. 206.1.c

Ratemaſio competit Chriſto, diabolo plena vindemia. 462.1.b.c

Radices Hebrææ ſunt trilitteræ: quadrilitteræ ſunt peregrinæ, vel ex duabus radicibus Hebrais conflatæ. 364.1.b radices iacere vel mittere quid ſit. 205.1.c radix Iſrael ſignificat fœcunditatem illi à Deo eſditam, vel reges eius. 156.2.b.c

Radij lucis cur vocentur cornua. 549.2.d

Ramiri Regis Caſtellæ de Saracenis victoria virtute Ven. Euchariſtiæ parta. 726.2.a

Ramoth Galaad, vel Ramatha quæ vrbs eſſet. 127.2.d

Rapha fuit pater gigantum. 302.1.c

Raptus mentis an fiat naturaliter. 25.1.b fit aliquando ſine alienatione mentis à ſenſibus. 24.2.c

Raſin Syriæ rex à Teglatphalaſar rege Aſſyriorum occiſus fuit, & Damaſcus euerſa. 261.2.c

Ratio hominis eſt velut lucerna, & eum accuſabit in die iudicij. 576.1.b rationem quàm exactam in die iudicij exacturus ſit Deus. 575.2.b

Rationale pontificis Hebræi an haberet duo ſimulacra dantia reſponſa conſulentibus. 94.2.a

Raucum an hominem lupus reddat. 516.1.d

Reblata vrbs an ſit Emath minor, & Epiphania. 305.1.c

Reboatus cur dicatur aquilarum vox, eiuſq; vis. 141.2.c

Receptatores maleficorum pœnis eiſdem ſubiacent quibus ipſi malefici. 373.2.b

Rectam habere animam eſt rectè de Deo ſentire. 528.2.a

Rectoribus quæ ſint dotes & virtutes neceſſariæ. 741.2.b.& ſeqq. ſunt atlantes reipubl. 656.1.b

Redemptio Chriſti fuit ſufficiens ad homines omnes ſaluandos. 177.2.c per antonomaſiam opus Dei eſt. 541.2.c

Reditus bonorum operum poſt pœnitentiam adſtruitur. 232.1.a

Reformatio laicorum inchoanda à reformatione ſacerdotum. 795.2.d

Refractarij faciem en rtunt. 703.1.c

Regimen optimum eſt, in quo ſuauitas cum fortitudine miſcetur. 448.2.c regimen duplex Dei erga Iudæos poſt tempora Zachariæ, vnum amoris, alterum terroris. 43.2.b.740.1.d regimen lene longè potentius & durabilius eſt duriori. 2.b regimen ſummum Iudæorum poſt captiuitatem manſit penes pontifices. 594.1.a

Regina Saba venit ex Abyſſia. 594.1.a

Regiones olim deſertæ, per fidem Chriſti redditæ ſunt habitabiles. 779.2.a in regionibus piſcoſis poſt admiſſam hæreſin piſces aliò commigrarunt, vel emortui ſunt. 96.2.b regionum natura & feracitas perit vel immutatur. 323.2.b regiones ſuburbicariæ, quæ Romæ dicerentur. 386.1.d

Regius morbus quis ſit, & vnde dicatur. 286.1.b

Regna mortalia, mera ſomnia ſunt. 170.2.a quàm breui ea concidant. 497.1.b quá ratione habeant naturam ventorum. 694.2.c remota iuſtitiâ, ſunt magna latrocinia. 432.1.c eorum fundamentum, eſt vera religio. 132.1.a.156.2.c regnum animæ eſt primum & maximum. 429.2.d regnum Chriſti eſt Eccleſia, ſed ſpirituale. 345.2.a.b quam id amplum ſit. ibid.c in die iudicij id perficietur. 346.2.a regnum Dei in anima quàm excellens ſit. 365.2.b conſiſtit in gratia & virtutibus. ibid.d dirigitur ad animæ quæ regitur, vtilitatem. ibid. facit ſubditos ſuos nobiles. 366.1.a regnum Dauidis mobile fuit & temporaneum, Chriſti immobile eſt & æternum. 345.1.d illius ruptura varia. 2.b regnum Iſrael Deus non inſtituit, ſed regnum Iuda. 143.2.c regnum Hebræorum non tantùm humanum erat, ſed & ſpirituale. 143.1.d in regno Chriſti deſinunt monarchiarum ſymbola à Prophetis viſa. 693.2.c.698.2.d.715.2.c id magis ſpirituale quàm temporale eſt. 715.2.c regnum omne ſub alio graviore eſt regno. 645.1.d regnum Iuda & Iſrael an litteraliter ſignificent duæ virgæ paſtoritiæ Zachariæ. 740.1.c

Religio Chriſtiana ſemper in vna lingua floruit. 593.1.b religionis virtutem quomodo in Euchariſtia exercere poſſimus. 803.1.a ipſa mater eſt omnis felicitatis. 706.2.c quantopere Deo placeat. 628.2.b religio vera regni firmamentum eſt. 131.2.d.156.2.c

Religionis ſtatus, & vita in ea, & vocatio ad eam opus Dei eſt. 272.1.a religiones in quibus viget diſciplina, ſunt horti malogranatorum. 759.1.d ea quantopere ambiantur. 703.2.b ſunt velut domus Dauid, & cæt. 756.2.a in ijs non minùs colitur Deus quàm in templo veteris, oblationibus, ſacrificijs. 633.1.d in eis Deus præſidet. 2.b

Religioſi non ſe immiſceant rebus ſæcularibus. 133.2.c nam tunc robur ſpirituale paulatim omittunt 136.1.a ſint familiares Deo, & cum eo ambulent. 458.2.d ſuum ament Ordinem vt columba columbario. 181.1.a Superiori ſuo omnem conſcientiæ ſtatum aperire debent. 196.2.a non frequentantes orationem ſunt velut mortui. 458.2.d tepidi non omnes gratias ſimul, ſed modò hanc, modò illam amittunt. 116.2.c in morte exultant. 199.2.d myſticè Prophetæ ſunt. 3.2.b eos ſatius eſt carni non parcere,

quàm mundanos in ſtercore ſuo computreſcere. 219. 2.d dici poſſunt filij Prophetarum. 13.1.c vocari poſſunt Nazaræi. 272.1.a eorum lautitias quàm iniuſtè ſugillent maleuoli. 77.1.b.c velut fortes Dauides ſunt. 756.2.a ſunt angelis familiares. 2.a quomodo plangant mortem Domini. 759.1.c Deo per vota ligati ſunt velut ſacrum quoddam vas. 804.2.b ſiunt Dei holocauſtum. ibid. eorum vita quàm alta & à vulgo ſeparata ſit. 722.2.a eos patris vita religioſa. 709.2.a ſunt gloria Eccleſiæ. 755.1.d eſſe debent portenta ſanctitatis & prudentiæ. 660.2.d velut connubium ineunt cum Deo. 812.2.c opibus coaceruandis non inhient. 575 1.d cur ſæpè ſedes ſuas mutent. 576.2.d religioſi veteres vocabantur filij Prophetarum. 761.1.d

Reliquiæ Idumæorum cur dicantur à Propheta. 347. 1.a reliquiæ Iudæorum in fine mundi per Eliam & Henoch conuertentur. 445.1.c

S. Remigius cœlitus Epiſc. Rhemenſis deſignatus eſt. 825 1.d

Remiſſio peccatorum ſummum Dei donum eſt. 472. 1.a.b de remiſſione peccati ſui ex parte ſua, quomodo dubitare pœnitens poſſit. 392 2 a

Remmon duplex fuit vrbs, vna in tribu Simeonis altera in Iuda: vtriuſque ſitus. 779.2.d vnde locus dictus. 780.1.b

Remora piſciculus ingentes naues valido vento actas remoratur. 351.2.b

Remphan vel Rephan quid ſit. 301.1.d vnde vox illa Græcè deriuetur. 2.b an vox ſit Hebræa vel Arabica. ibid. quale ſit idolum. 302.1.a an ſit Hercules vel Lucifer. ibid.1.d

Renegati robur Turcæ, ſunt infenſiſſimi Eccleſiæ hoſtes. 782.1.d

an in Deo ſit Reprobatio damnandorum, non ob eorum demerita, ſed ex mero Dei beneplacito. 176.2.d.& ſeqq. 178.1.a eſt ex homine peccante, ſeq; in peccatis ad finem vſque vitæ obdurante. 194.1.d ipſa non eſt cauſa peccati, ſed potiùs eius effectus. 2.d neceſſariò peccatum vindicandum quaſi obiectum proprium præſupponit. ibid. eius ſignum & cauſa eſt, nolle Deum ſequi, ſed ſuas voluntates, & cupidines. 372.2.b

Reptile animal quod dicatur. 523.1.a ea in terra degunt, & in ſuis antris quā primùm deprehenduntur; nullum habent ducem, ſolitaria viuunt, tardigrada ſunt. ibid.b ijs comparantur homines. ibid.1.d

Repudium vxorum multis argumentis diſſuadetur. 814 1.c.& ſeqq. non erat id olim licitum ob vxoris odium, 815.2.d id, Deo diſpenſante, Iudæis fuit licitum. 54.1.a

Reſignare nos totos Deo debemus. 397.1.b

Reſpondere capitur nonnunquam pro incipere loqui. 678.1.b

Reſp. eſt quaſi magnus quidam homo politicus. 558. 1.d reip. firmamentum, decus & gloria ſunt regnum, ſacerdotium, & militia. 733.1.b reſpublica hæretica ſacerdotes Chriſtianos exterminantes, illi, Chriſto, ſibi iniuriæ ſunt. 99. 2.a

Reſtauratio qualis gentium captiuarum per Prophetas promittatur. 346.1.b.c

Reſtauratores Eccleſiæ ſuæ ſemper excitauit Deus. 612. 1.a

Reſurrectio eſt effectus Euchariſtiæ. 727.2.c Chriſtus quomodo in die reſurrectionis prædatus ſit gentes, limbum & infernum. ibid.c in ea quomodo ſordidas veſtes velut exuerit. 659.1.a ea poſt paſſionem ſucceſſit, quaſi lux poſt tenebras. 776 2 c eius aptiſſimus teſtis & præco poterat eſſe Ionas. 384 2.b in ea Chriſtus plenè nos viuificauit. 120. 2.b certam ex ea nos fidem & ſpem reſurrectionis noſtræ habemus. ibid.d eius ſymbolum eſt phœnix & hydrus. 199.2.a ante eam qui ibant in mortem, ibant pariter in infernum. 197.1.c.199. 1.c reſurrectio ad gloriam denotatur per aquilam ſe renouantem. 412.2.a in vniuerſali reſurrectione omnes ad vitam renouabimur. 197.2.a.b 199.1.d.2.b in ea quomodo ſit futura lux. 776. 2.d.& ſeqq. vocatur dies iudicij reſurrectio Chriſti. 591.2.a.b

Rete diuinæ prouidentiæ nemo euadere poteſt. 276. 2.c

Reuelationes ſpiritnoles aſſiduæ mentem mirè illuſtrant 553.2.d

Reuerentia quomodo generet horrorem & ſtuporem. 805.2.a

• Rex græcè cur dicatur βασιλεὺς. 451.1.b rex eſt qui cupiditatibus ſuis, potentijs animæ, & appetitibus, ſenſibus, linguæ & omnibus membris dominatur. 366.1.a.429.2.d rex Niniues publicum ſuis indixit ieiunium ad prædicationem Ionæ. 389. 2.a b quis ille fuerit. ibid.b rex mitis Ieruſalem ingreſſurus, quem prædicit Zacharias, non eſt Zorobabel, nec Alexander Magnus, ſed Chriſtus. 715.1.d rex quidam, toti orbi dominaturus, ex Oriente venturus, à Sibyllis prædictus, eſt Chriſtus; hoc oraculum Gentiles ad Veſpaſianum detorſerunt. 616.2.a

Reges ſunt paſtores populi. 420.1.c ambitioſi non regnant ex Deo. 143.2.b ſed legitimi. 144.1.c ab Homero dicuntur Iouis alumni. ibid. eorum potentia ſine Deo inualida eſt. 159.2.b ſunt Chriſti, quia vncti oleo in inauguratione. 447.1.c illorum eſt prodeſſe omnibus, nocere nemini. 365.2.a ab ijs pendet regni fides vel infidelitas. 401.2.b aurora comparantur quæ aurea videtur, ſed mox euaneſcit. 170.1.d.407.1.b per eorum lapſus caſtigantur populi. 196.1.d pro ijs Deum quiorat, optimè orat. 132.2.d impij non regnant ex Deo. 143.2.d hi ſunt piſtores dæmonis. 135.2.a regum cor eſt in manu Dei. 603.1.c ſunt filij olei. 679.2.c aurigis comparantur. 692.1.c reges ſuos tributis grauantes ex ijs non dicantur. 609.2.c reges ſummam habeant potentiam, ſapientiam, bonitatem, & cur. 741.1.c ſunt Dei ſimulacrum. ibid. ſoli comparantur, cordi, & medico. ibid.c.d regum liberalium exempla. 2.a eorum dotes variæ. ibid. b.c olim in palatijs habebant templa deorum tutelarium ſuorum. 493.2.d reges Aſſyriorum & Perſarum ſeptem penes ſe habebant intimos conſiliarios. 447.1.d reges Iſrael quomodo dederit Deus in ira ſua. 195.2.c.d hi Aſſyrijs munera & tributa ſoluerunt. 147.1.c omnes idololatræ fuerunt. 156.2.a hi toti populo cauſa idololatriæ fuêre. 401.2.a regum Iſrael alij regnum tyrannicè inuaſêre, alij quomodo à Deo electi. 142.2.a.b.143.2.c reges Iuda ſibi continuò ſuccedentes ſub quibus prophetarūt Prophetæ. 32.1.a regibus varijs olim lampades & faces præluxebāt. 677.2.c.678.1.a regibus pijs Deus difficultates omnes complanat ad extirpandam hæreſim. 671.2.a reges barbari vxoribus ſuis totos donabant. 497.1.b.c reges varij Babylonij recenſentur. 488 2 b.c reges Iudæorum & duces iuſti iniuſtiq; an per duplicem Zachariæ virgam ſignificentur litteraliter. 740.1.b vide Princeps.

Rhabdomantia priſcis erat in vſu: quis eius ritus. 104.2.b

Ricinum qualis ſit herba, an Hebræo kikaion *reſpondeat.* 394.2.d

Rigor humanitate mitigandus principi & rectori eſt. 740.2.b.c

altaria Riſus quæ ſint. 321.1.b *riſus Sardonius quid ſit.* 19.1.c.295.2.d

ius Ægyptus quis dicatur. 314.2.d.332.2.a

Rixa omnis à nuptijs abeſſe debet & coniugio. 814.1.b

Robur vnde dictum. 271.2.c *robur animæ in quo conſiſtat, & quomodo parandum.* 489.2.b

Rogandus Deus, vt nos ijs dirigat vijs, quibus præſcit nos ad ſalutem venturos. 372.2.c

Rogommelech qualis fuerit. 701.1.c *quid ad verbum ſignificet.* 2.b

Roma quando condita. 33.1.b *Roma Gentilis cur ſymbolicè vocetur* filia latronis. 433.2.d *eius primi incolæ fuêre latrones. ibid. an primitus vocata Valentia.* 418.1.d *eius magnitudo & dimenſio.* 386.1.b.c *eius incolæ.* 2.a *cur à S. Ioanne vocetur Babylon.* 689.1.c *plena fuit aquæductibus.* 777.2.c *perenne ibi quaſi ver eſt.* 60.1.c *Roma moderna alio loco eſt quàm vetus.* 754.2.d

Romanorum monarchia per equos varios & fortes repræſentatur. 293.2.c *eius fortitudo & varietas. ibid. quando ea cœperit.* 695.1.d *quàm variè in Iudæos affecti fuerint.* 693.2.c *hi, an Iudæis fuerint ſtulti paſtores.* 748.1.a *eorum caſtra Ieruſalem obſidentium deſcribuntur.* 277.2.b.c *vrbem & templum Ieruſalem funditus diruerunt.* 737.2.a *etiam linguam ſuam victas gentes ſuſcipere cogebant.* 593.1.c *conflicturi cum hoſte, tunicam coccineam in prætorio exponebant.* 491.1.c *Iudæos poſt excidium vrbis in cloacis, ſpeluncis, ſepulcris ſeruatos inde extraxerunt ad necem.* 575.1.d *omnium gentium Deos colebant, vt eos haberent fauentes.* 159.1.c *Iudæis ſunt Idumæi.* 352.1.c *in vexillis præferebant aquilas.* 142.1.b *non virgis cædebantur, ſed ſarmentis vitium.* 157.2.b *Romani Pontifices ſemper exagitati ſemper creuêre & numero & robore.* 755.1.a *Rom. Eccleſiæ dignitas & poteſtas.* 669.2.d *princeps eſt omnium Eccleſiarum.* 663.2.a

S. Romulæ felix mors & ingreſſus in cælum. 506.2.c

Romulus iactis vrbis fundamentis templa Ioui Statori & Feretrio dedicauit. 607.2.a *an conditor vrbis Romæ.* 29.2.a *eſt fratricida.* 264.2.b *vetuit regnum adiri, niſi annuente Deo.* 114.1.c

ῥόδ@ Græcis eſt puniceum.* 760.2.a

Ros ſignificat myſticè ſuauitatem. 448.2.b *item doctrinam.* 204.1.b *ei aſſimilatur Chriſti ortus.* 123.1.a.b *roris deſcriptio & proprietas. ibid.*

Roſa odoris eſt prodiga, & citiſſimè euaporatur: cur Græcis ῥόδ@ dicatur. 308.2.b *calor in roſa profuſi odoris eſt cauſa. ibid.*

Roſtra in candelabro Zachariæ quæ dicantur, & quid repræſentent. 678.1.d.2.c

Rubeus color zeli & acrimoniæ eſt index. 693.1.c *refert ardorem ſtellæ Veneris.* 302.2.a *an in mari rubro eiectus ſit Ionas.* 381.1.d

Rubiginalia, feſti dies Romæ erant ad amoliendam rubiginem. 212.2.a

Rubigo plaga ſegetum & germinum. 212.1.c *quale id vitium ſegetum ſit, & vnde oriatur. ibid. d.* 286.1.b *dicitur à rubedine.* 212.2.a

Rufi equi alacriores & animoſiores ſunt. 693.1.c

quas gentes repræſentent. 641.2.b.d *rufus equus Zachariæ viſus quid ſymbolicè denotet.* 638.2.d

Rugitus leunculorum comparatur in Script. ira Dei & hoſtium inſultus. 276.2.a

Ruinas Iſrael quomodo Deus reſarcinerit. 346.1.a

Ruminare quid ſit: eſt propriè animalium. 139.1.b

Rure natus eſt Chriſtus. 435.1.a

Ruſſata quæ factio aurigarum. 694.1.d *color hic ignem repræſentat. ibid. ruſſati cur & vnde dicerentur milites.* 491.1.c

Rutellum vel rutrum dicitur à radendo. 361.1.a

SAanan *accipi poteſt vel vt nomen proprium vrbium: vel vt appellatiuum ſignificans exitum.* 406.2.a.c

Sabbatum Hebræis erat quintuplex. 330.1.d

Sabæi dæmonibus moribus & nomine ſunt ſimiles. 243.2.d *duplices Sabæi ſunt, vel Æthiopes, vel Arabes Arabiæ Felicis.* 244.1.d.594.1.c

S. Sabas quàm parùi Deo fretus vim omnem hominum, dæmonum & ferarum faceret. 780.2.c. & *ſeqq.*

Sabath menſis reſpondet noſtro Ianuario. 638.2.a

Saccus cilicinus erat exterior veſtis Prophetarum. 11.1.a.764.2.c *erat veſtis aſpera lugentium & pœnitentium, quâ vtebantur ad Deum placandum.* 217.1.a.333.2.d

Sacer *capitur aliquando pro execrando.* 271.1.c *ſacro anno vtebantur Iudæi ad feſta & res ſacras: quod eius initium.* 603.2.a

Sacerdos, altare, & ſacrificium ſunt correlatiua. 880.1.c *ſacerdos quidam Romæ* XL. *annos ex ſola aëris inſpiratione vixit.* 520.2.b *ſacerdos myſticè lebes eſt, & cur.* 787.1.a *ſacerdos omnis in ordinatione conſecratus eſt Domino.* 787.2.c

Sacerdotes ſacrificantes in quo Deiparæ matri ſimiles ſint. 441.1.b.c *orando ſanctéq; viuendo ſe hoſtiam Deo pro peccatis populi offerant.* 101.1.a *indignè ſacrificantes abominabiles ſunt Deo.* 150.2.c *tripliciter peccata populi comedunt.* 100.1.b.d *cur dicantur ſancti.* 101.1.d *eos cuſtodire decet cultum ritusq; ſacros Dei.* 102.1.c *eorum eſt flere peccata populi.* 227.2.d *olim in ſacrificio hac de cauſa ſudario vtebantur.* 228.1.a *præ laicis ſunt tribus titulis filij Dei.* 795.2.b.c *ab eorum reformatione inchoanda reformatio laicorum. ibid.d* *ſtomacho comparantur, & quomodo.* 796.1.a.b *eorum vita qualis eſſe debeat. ibid.b* *quanta in ijs requiratur puritas.* 801.2.c.824.2.a *eorum quanta ſit dignitas.* 803.1.b.810.1.a.b *ſunt mediatores Dei & hominum.* 803.1.c.809.2.b.c.c *Dei gloria eſt eorum ſcopus.* 806.1.c *varia eorum dotes.* 808.1.a.b. & *ſeqq.* *in ijs requiritur libertas corripiendi. ibid.b* *zelum habeant animarum. ibid.d* *animarum pereuntium reddent rationem.* 2.b *eorum eſt ſcire & docere legem Dei. ibid.d* *quomodo ſancta & ſalutaria loqui debeant. ibid.d.* *comparantur apibus. ibid.* 810.1.b *angeli ſeptem titulis ſunt.* 809.1.c.815.2.c.818.2.c *ſunt Dei miniſtri, & iugiter ei adſtare debent.* 809.1.d *quomodo inter homines agere debeant.* 2.a *eorum poteſtas. ibid.c.d.* 810.1.a *ſunt maiores regibus.* 810.1.a *impuri iuſto Dei iudicio contempti ſunt.* 2.a *immundi tactu res ſacra non ſanctificantur, ſed potiùs eam fœdant.* 626.2.c *baptiſmum non vitiant.* 627.1.a *populum ſanctitate excedant.* 750.1.b.c *inter angelos verſentur.* 659.2.b

659.2.b eſſe debent in vita portenteſi. 660.1.c ſacerdotes in primitiua Eccleſia penè omnes ad mortem rapiebantur, erantq́ duces ad martyrium. 824 2.d

Sacerdotum veterum arrogonter in templo incedentiũ faſtus taxatur. 571.2.a pauperum bona ſpecie religionis, quaſi illa offerenda ſint Deo, doloſe diripiebant. ibid.d ſacra obituri mutabant veſtes. 658. 2.d ſacrificabant tunica linea induti. 568.2.b ſacerdotes Priapi erant feminæ. 494.1 b & eũſua proſtitutione colebant. 105.2.a ſacerdos Baal ad eum placandum cultris ſe concidebant. 139. 1.d ſacerdotes per Iſrael ſparſi, etiam ad cultum idolorum deflexerunt. 110.1.c eos cur Ioel plorare velit inter templi veſtibulum & altare. 227. 2.c ſacerdotum Bel eluſorium auaritia. 336. 2.c.& ſeqq. ſacerdotes an vitulos aureos Ieroboam furati, deauratos eorum loco repoſuerint. 161.2.c

ex Sacerdotio pendet to ius populi fides & religio. 99. 1.d eius ablatio ingens Dei caſtigatio eſt. 2 a maius eſt regno, imò eſt cæleſte regnum. 810.1 a

Sacra cur negligerent Iudæi poſt reditum è captiuitate Babylonica. 797.1.b.c

Sacramenta ſemper omnibus patent. 778.2 c myſticè intelliguntur per ſeptem infuſoria candelabri Zachariæ. 667.2.c In eorum multis eſt vſus olei. ibid.d ex opere operato, non operantis, iuſtificant. 396.2.a

Sacrificium eſt cibus Dei. 150.1.a.796.2.b.c.797. 1.a eius tres ſpecies à Deo Iudæis præſcriptæ erant. 801.2.b omne olim cremabatur. 800.1.d.2.b veterum fuit oblatio thuris. 569 1.a ſacrificia Iudæorum placebant ex opere operantis, Euchariſtiæ ex opere operato. 299.1.b.796.2 c.799.1.a.826. 1.a eſt hoc præſtantius Aaronico. 825.2.d imò omnium præſtantiſſimum. 724.2.c ſacrificium myſticum animæ ſanctæ quod ſit. 633.1.d ſacrificium Chriſtianorum aut euchariſticum eſt, aut ſpirituale & mentale. 788.1.b ſacrificij nomine intelligitur omnis cultus Dei externus. 125.2 b eius actus vt manat à religione & deuotione interna, melior eſt actu miſericordiæ; non tamen ſacrificium externum. 125.1.c.d.& ſeqq. erat actus religionis & latriæ Dei. ibid.1.d in ſacrificio laudis offerri fermentum non poterat, quia ſacrificia Hebræorum erant azyma. 284.2.a.b ſacrificia quorumdam cur Deo diſplicerent. 150.1.1.d ea offerebant Gentiles cùm arandum, metendum, & vindemia eſſet calcanda. 149.2.b ea ſortibus addebant, ad idolum quod conſulebant, conciliandum. 375.1.d

Saddai nomen Dei eſt, quia ipſe abundat. 830.2.b

Sæculum hoc æſtuans eſt velut mare. 179.1.d ſæculorum ordo duplex quoad chronologiam. 32.2.a

Sagæ dæmonis ſunt mancipia. 409.2.b

Sagena eſt rete minus. 524.1.a.c ita vocatur Belus Deus Chaldæorum. 2.b item induſtria militaris & arma Nabuchodonoſor. ibid.d

Sagitta Dei ſunt fulmina, tonitrua, grandines, & lapides. 556.2.c per ſagittas quomodo veteres diuinarent. 104.2 b

Sal aliud eſt marinum, aliud quod ex terra inſtar bituminis effoditur. 583.1.b conſeruat piſces à putrefactione. 521.2.a eo aſperſa terra ſterileſcit. 583. 1.a.c ſymbolum eſt communionis. ibid.c item æternitatis: id adaptatur ſacrificio Euchariſtico. 801 1.c

Salamandra conſtantiæ ſymbolum eſt, eamque pro inſigni aſſumpſit Franciſcus I. Galliæ rex. 183.1.a

Salathiel an fuerit binominis. 605.1.a an fuerit Zorobabelis pater, an auus, an pater eiuſdem adoptiuus. ibid b mortuus eſt in Babylone. 2.a

Salmanaſar rex Aſſyriæ defectionem Iſraelitarum tam à Deo, quàm a ſe vltus eſt. 162.1.a

Salomon rex vti nomine, ita reipſa pacificus, fuit typus Chriſti. 446.1.d 648.1.c quòd mulierum amoribus fuerit implicatus, fortè à matre adultera hauſit. 56.2.b an habuerit annulum fatalem ſapientia. 628.2.b

R. Salomonis fabella de piſce maſculo & femina lanam deuorante. 380.1.b

Saluantur pauci, pereunt plurimi. 462.1.c.768 2.b ſaluatur nemo niſi per Euangelium. 238.2.c

Saluatio Iudæorum è captiuitate Babylonica fuit vmbra ſaluationis, quod attulit Chriſtus. 360.1.b.c ſaluatio hominum, ſiue ſalus, ſunt Dei equi. 555. 2 d

Saluianus, Epiſcoporum appellatur magiſter. 750.1.c

Salus tantummodo ex Deo quomodo ſit. 195.2.a ſalus nonnumquam accipitur pro ſplendore & munditie. 836.1.c

Salutatio Chriſti & Apoſtolorum ex ritu Hebræorum erat, Pax vobis. 706.1.d

Samaria vrbs erat in monte Somer ſita, hinc vt & tota regio dicta: dein in Auguſti honorem vocata Sebaſte: eam Herodes à fundamentis inſtaurauit, & muro circumdedit. 138.2.d.278.2.d.280.1.c vocatur à Michæa ænigmaticè Aphra, Sappir, Saanan. 403.2.d cur vocetur virgo Iſrael ab Amos. 291.1.c Samariæ nomine cur vocentur decem tribus. 4.1.c eius reſtitutionem quomodo promittat Deus. 346.1.c quomodo in aceruum lapidum conuertenda dicatur. 401.2.c quando fidem Chriſti acceperit. 65.2.b

Samaritæ cum idolis colebant quoque Deum verum, cur. 148.1.b multi eorum, vrbe exciſa, vt ſe ſaluarent, in Ægyptum fugerunt ibid.c cur Gentium nomine vocentur. 590.1.a.& ſeqq. cur fabricam templi impedirent. 606.1.c.2 a

Samſon vnde dicatur fuit typus Chriſti. 837.2.a

Sanaballat cum Samaritis templi reſtaurationem impediens mons magnus bene an dicatur. 671.1.a

Sanctificare idem eſt quod inducere 244.2.b Hebræis propriè eſt ſegregare ab vſibus profanis. 218.1.c quid ſit ſanctificare ieiunium. ibid.702.2.b

Sanctificatio legalis & ceremonialis legis veteris quæ diceretur. 626.1.a ſanctificatio Dei eſt octuplex. 812.1.d.& ſeqq. ſanctificatio Iudæorum ſita erat in abſtinentia & ieiunio. 702.1.a

Sanctitas vitæ magna eſt diſpoſitio ad diuina oracula accipienda, & cur. 9.2.c ipſa execratur omne peccatum. 519.2.b conſiſtit in conformitate cum lege æterna, quæ eſt in mente Dei: item in amore & coniunctione cum Deo. ibid d ſanctitas immaculata & ſinceritas per equos albos myſticè denotatur. 694.1.b primaria paſtorum dos eſt. 749.2.c ea quam homines alliciat. 709.2 b

Sanctum ſanctorum lampadi candelabri aſſimilatur. 669.1.d

Sanctus & perfectus quis propriè ſit. 519.2.d ſancti viri deſcriptio graphica. 722.2.b.& ſeqq. ſanctum feruentem vnum pluris facit Deus, quàm centum communes iuſtos. 846.1.d ſancta, cur dicatur cæleſtis Ieruſalem. 248.2 d

Sancti in quo Deo ſint ſimiles. 225.1.a.& ſeqq. ijs omne bonum placet, malum omne fugiunt, tentationes & nouiſſima præuident. ibid.b.c inimicos amant,

mant, & beneficiis obruere ſtudent: ſummè iuſti ſunt, quidquid poſſunt, aliis communicant. ibid.c.d iniuriarum facilè obliuiſcuntur. 2.a neminem grauant ſupra vires: veraces & fideles ſunt tum Deo, tum proximo. ibid.c tam amant pauperes quam diuites, tam afflictos quàm felices. ibid. omnem vitant turbationem, malefacta proximorum diſſimulant, purè Dei gloriam & proximorum vtilitatem in omnibus procurant. ibid.d omnibus in operibus ſtudent eſſe perfecti: nec puniunt bis idipſum. 226.1.a eorum oculi intenti in Chriſtum ſunt. 664.1.b ſuum lumen habent non à ſe, ſed à Chriſto per B. Virginem. 660.2.a crucem & doctrinam Chriſti meditari debent, 324.1.c iram Dei portant dum pro peccatis ſuis puniuntur. 467.1.c Sancti pœnitentes, Dei erga ſe miſericordiam ſemper celebrarũt. 472.2.a in cælo omni benedictione benedicuntur. 250.2.a eorum corpora impatribilia ſunt. ibid.b oliuā denotantur. ibid.a in die iudicii ceteris palpitantibus ſecuri ſtabunt 247.2.d ſemper omnes ſuas vires, virtutes, victorias, & triumphos Deo & Chriſto aſcribunt. 564.2.b.c ſemper gratiam Dei conſeruant tum pro ſe, tum pro aliis. 778.2.c ſunt corona Dei. 697.2.d cerius aſtim lantur. 563.2.b quàm Deo ſint chari 833.2.c quàm ardenter Ieſum deſiderent. 619.1.d quo magis à Deo in altum extolluntur, eo humiliores ſunt. 567.2.c aduerſis probantur, vt igne aurum. 868.2.d ſunt munimen vrbium, & totius vniuerſi. 640.2.b ſunt peculium Dei. 833.1.d.2 b 834.2.a item ſors ſanctorum & regnum Chriſti. 833.2.c viſa impiorum proſperitate ſæpè turbantur. 510.2.b eorum precibus ſtat orbis terrarum. 846.1.c.d.& ſeq. eorum vita peccatori velut lucerna eſt. 576.1.d immenſè oderunt peccatum tam in ſe, quàm in aliis. 519.2.c ad Sanctorum quorum cor Deus loquatur. 83.1.d Sancti veteris teſtamenti ob fidem ob Chriſtum venturum ad nouum pertinent teſtamentum. 426.2.c Sancti nonnulli illuſtres in beſtias acceperunt poteſtatem. 87.1.a Sancti zeloſi ſunt atlantes orbis. 846.1.c.d item ciuitates refugii. 2.c Sancti omnes quomodo animam & corpus calarint & exornarint. 665.1.a Sancti varii qui orationi miré deditì fuère. 757.2.a Sancti omnientes breuis ſunt æui, ſed illud multis virtutibus emplent. 641.1.b

Sanguinea complexio parit cogitationes latas, & animoſas. 417.1.c

Sanguis Iezrabel quomodo viſitari dicatur ſuper domū Iehu. 56.1.c.d ſanguis innocens effuſus clamat vindictam, & vindictâ expiatur. 252.1.c ſanguis in Scrip. vocatur homicidium, omnis contaminatio, & ſynecdochicè omne peccatum & ſcelus. 59. 1.a.97.2.a.d.191.2.a.251.2.b.498.1.b ſanguis ſanguinem quomodo tangat. 97.2.a.b ſanguis Chriſti ſumpcus animat ad ſanguinem fudendum pro eo. 726.1.a item ad fortiter cum dæmone, mundo & carne pugnandum. 491.1.d quomodo & quare vocetur is, ſanguis teſtamenti. 717 2.b ſanguinis typus eſt coccus ſiue purpura. 491.2.b

Sanitatē quomodo in pennis ſuis habeat Chriſtus. 837. 2.d.839.1 c.d ſanitas corporis reſurgentis octuplex eſt. 839 2.b ſanitas animæ beatæ triplex. ibid.c

Sapientes ſuperbi ſunt vt aquilæ. 354.1.d

Sapientia gloriabantur Phœnices & Sidonii. 712.1.b.c ſapientia Dei per equos varios denotatur. 694.1.c

Saponaria herba quis ſit vſus. 823.1.d

Sapores Perſarum rex Aureliano Imp. pro ſcabello vtebatur equum conſcenſurus. 165.2.b.517.1.d

Sappir capi poteſt primò vt appellatiuum, deinde vt nomen proprium vrbis. 406.1.a b Sappir vrbs quæ ſit: eius deſcriptio. ibid.d

Saraceni an denotentur per equos varios. 694.1.a eorum imbecillitas. ibid.b ſe in aqua Siloe lauantes fœtorem hircinum quam habent, mitigant. 762. 2.b

Saraias pontifex occiſus eſt à Nabuchodonoſor, fuit pater Eſdræ & Ioſedec. 605.2 b

Saraſar & Rogommelech quærentes de ieiunio quales fuerint. 701.1 c

Sarcaſmus Prophetis Minoribus frequens. 19.1 b

Sardanapalus Aſſyriæ rex cur è Paphlagonia militem collegerit. 563.1.b fuit hominum molliſſimus. 368 1.a.390.1.b.815.2.b quomodo regno exuatur 368.1.b proprium eius nomen eſt Tonoſconcoleros. ibid. eius nomen abiit in prouerbium, ſignificatq; hominem mollem. ibid.c eius epitaphium. ib. regnauit in Niniue, cùm eò profectus eſt Ionas. 389. 2.b.& ſeqq. quando regnauerit. ibid.d.& ſeq. 486.2.c in eo concidit ea parte monarchia Aſſyriorum: ſed poſtea rurſus reſtituta fuit. 390.1.b ad prædicationem Ionæ egit pœnitentiam, ac post cum ſuis ad vomitum rediit. ibid.c.32.2.d in pœnitentia indutus eſt ſacco. 390.1.d an ſit idem qui Aſarhaddon. 487.1.a

Sardoa herba ſi comedatur mentem adimit, labiiſq; contractis riſus ſpeciem præbet. 19.1.c.295.2.c

Sarepta idem eſt quod conflatorium. 364.2.c Sarepta Sidoniorum quæ ſit. 362.2.b Sarepta cur dicatur Gallia. ibid.

Saretſer an ſit nomen officii. 701.2.b

Sarſur in Syria inſectum à locuſta quomodo differat, eſt duplex, eius forma, color, ſtrepitus. 212.1.b

Sartago ferrea quam vidit Ezechiel, ſignificat firmum Dei decretum de euertendo Iuda. 320,1.b

Satagere quid propriè ſit. 430.2.a

Satan idem eſt quod aduerſarius, ita vocatur diabolus, qui fidelibus vbiq; & ſummè aduerſatur. 654.1.d cur ſtet à dextris Ieſu pontificis. 2.c

nemo poteſt Satisfacere de condigno pro pœna accidentali, ſeu extraordinaria. 392.1.d

Satisfactio pœnitentiæ in Scriptura aliquando ſignificatur per iudicium. 456.1.a ſatisfactio Chriſti non impedit quo minùs nos pro noſtris peccatis ſatisfacere debeamus. 482.1.d diſcrimen inter ſatisfactionem Chriſti & noſtram. 2.a

Satum erat tertia pars epha, id eſt, modius Italicus. 331.2 a

Satyrus S. Ambroſii frater Ven. Euchariſtia ad collum appenſa è naufragio euaſit. 727.1.a

Saul cur vocetur Æthiops. 343 1.c

Scandalizantes puſillos homicidæ ſunt animarum. 266. 2.a

Scandalum mulierum Moab quomodo ſe extenderit de Setim vſque ad Galgalam. 454.2.b.c

Scelera quatuor Iſraelis, quæ tetigit Amos, quæ ſint ex ſententia Rabbinorum. 268.2.c ſcelerum grauitas & multitudo Sanctis obſtruit os, quo minùs ſe deprecatores pro iis interponant. 509.1.d

Sceptra olim geſtabant vniuerſi principes ac magiſtratus. 558.2 d credebant veteres ea habere quid diuinitatis, hinc per ea iurabant. ibid. capiuntur interdum pro ipſo rege. 559.1.a

Scientia æterna maximè Deum decet, illiq; propria eſt. 525.1.c ſcientia ſupernaturalis requiritur præter naturales, in Propheta. 14.1.b ſcientia Dei quæ

ſit. 15.1.d eius ſplendor. 2.d ſcientia Dei practica quid ſit, & quomodo ea in terra non ſit. 96.2.d 99.1.e
P. Scipio quàm grauiter choreas duceret. 841.2.a vnde nomen traxerit. 705.2.b militem guloſum equo & ordine priuauit. 104.1.a ad imitandum ſibi proponebat Cyrum Xenophontis. 451.2.a ſolitudinis mirè amans fuit. 82.1.a
Schiſmatis regni Iudaici auctor fuit rex Ieroboam. 2.2.d.747.1.b c
Sciſſio montis Oliueti à Zacharia indicata quid ſignificet, & quomodo ea facta intelligatur. 772.1.d.2.a quando contigerit. 773.1.a quid repræſentet. ibid. b.2.d.& ſeqq. hiatus ex ea ſecuturus. 774.2.a
Schola Alexandrina quàm celebris foret. 501.1.a
Σκώληξ eſt vermis, vnde dicatur. 533.2.c.d
Scopos vel Sapha quis locus in Ieruſalem. 772.2.d
Scorpiones ſunt flagella è ſpinis & aculeis. 283.1.e
Scorta regum ſunt reginæ. 102.2.b ea ſimilia ſunt vino lethalibus venenis temperato. ibid.c ſunt hominum, imò diaboli matulæ. 146.2.b
Scortantes plerumque carent prolibus, aut, ſi habeant, ſunt miſeræ, & breuis æui. 101.2.d
Scribæ & Phariſæi ex quibus orti ſint. 761.1.c cur in morte Chriſti plangere debuiſſent. ibid. fuêre peruerſi Iudæorum paſtores. 748.1.c.792.2 c eorum intolerabilis ſuperbia. 595.2.b iis ſubſtituit Chriſtus humiles Apoſtolos. ibid.c
Scripturam quomodo quidam ad ſuos conceptus torqueant. 7.2.a eius ſenſus genuinus ſectandus. 8.1.e eius ſenſus ſunt conceptus ipſius Spiritus ſancti. 2.b eſt Dei epiſtola ad nos miſſa. 15.1.d eſt clauis cæli. ibid.d eius obſcuritas. 16.1.b.c.d enarrans opera Dei, magis ſignificat ea quæ facere poteſt quàm quæ reipſa facit. 23.1.a cur fabulis Gentilium aliquando vtatur. 2 b.d ſolet tempus aduentus Meſsiæ vt breue reputare. 120.2.a.b ſolet integros numeros ponere, etiamſi illis aliquid deſit vel ſuperſit. 300.2.a eſt liber Dei, quæ in eo ſcripta continentur. 681.2.c ipſa quod Eccleſiæ eſt tribuit Chriſto, & vice verſa ob ſummam Chriſti cum ea coniunctionem. 591.2.b 651.2.b ſæpè ea facta vel futura dicit, quæ fieri decet aut debet, ſiue quæ fiant honeſtas poſtulat, vel quibus vt fiant iuſta cauſa datur. 761.2.a iuxta ſitum Iudææ plagas mundi conſignare ſolet. 695.1.b vtitur computu anni ſacri, non profani. 603.2.d.627.2.d cùm opus quoddam vni perſonæ diuinæ attribuit, cæteras ſubintelligit. 818.1.c ſolet per tempus rei exitum ſignificare. 638.1.c omnes gentes vel omnem terram, intelligit eius prouinciæ, de qua ſermo eſt. 756.2.b Scripturarum altitudo quibus propheta, eus eſt Chriſtus, eſt velut mons vmbroſus. 548.1.a
Scrupuloſi vmbras peccatorum timent. 355.2.d
Scrutabitur omnes cogitationes in die iudicij Deus. 175 2.d
Sculptilia vocantur idola, cur. 402.2.a
Scyphum cur Iaſon poſuerit in ephebia quam Hieroſolymis excitarat. 752.2.b
Scythæ pro patriis ſepulcris acriter dimicarunt. 268.1.b
Sear Iaſub filius Iſaiæ cur ita dicatur. 64 2.e
Seceſſum non nunquam capiunt, qui ad vitam actiuam vocati ſunt. 82.2.a
Secreta qui tacita velit, primus taceat. 465.1.d ſecretum, myſticè vocatur cuſtodia. 526.2.c
Secunda porta Ieruſalem erat, quæ erat in ſecundo muro. 752.2.a quomodo ea capta à Chaldæis. ibid b.c
Securitatem quietiſſimam quâ phraſi exprimant Hebræi. 426.2.a
Sedendo homo fit ſapiens & diuinus. 824.1.c
Seditionis malæ naſcitur è tumultu. 502.1.d
Seductor hominem excoriat & exoſſat. 420.2.c
Seianus equus dominorum fuit pernicies. 732.2 d
Seir mons, in quo erectus fuit ſerpens æneus, typum geſſit crucis Chriſti. 547.2.e
Selemnus amnis amoris eſt remedium. 728.1.d
Seleucus Aſiæ rex ingentia dona miſit templo Hieroſolymitano. 652.2.a
Selymus Turcarum Imp. Iulium Cæſarem ad imitandum in exemplum ſibi ſumpſerat. 451.2.a
Semei quidam fuit è maioribus Chriſti. 761.1.c
Semen pacis quod ſit. 706.1.c ſemen in Palæſtina in Nouembri germinare incipit. 604,1.a ſemen Dei quomodo vocetur Spiritus ſanctus. 57.1.d
Seminare ventum, in Scriptura quid ſit. 245.1.d
Semiramis Ninum filium ad ſtuprum inuitauit. 56.2.b eam coluerunt Aſſyrii in ſpecie columbæ, quòd in hanc illam mutatam crederent. 180.1.d
Senatus Rom. quanti religionem olim fecerit. 607.2.b
Senes valent experientia, ſapientia, prudentia. 705.2.b ſenes cur proniores ad preces & vota. 227.2.a ipſis cur Propheta ſomnia immittenda dicat. 234. b 1.d
Sennaar vnde dicta ſit Babylon. 688.2.e Sennaar Iudæi vocant quamcumque grauem calamitatem, carcerem & exilium. ibid.d
Sennacherib à filiis in templo Dei ſui eſt interfectus. 482.1.c.2.b vocatur Belial, cur. 485.2.b eius cladem quomodo paſtoris expreſſam tradiderint Aſſyrii. 147.2.d quando vocetur Aſſyrius. 447.1.b comparatur locuſtæ, cur. 317.1.a exciſa Samaria à Salmanaſar, venit in Iudæam, & Ieruſalem obſedit, ſed ab angelo cæſus eſt. 404.2.d.408.1.c 410.2.c.480.2.c.483.2.c.d
ad Senſum genuinum S. Scripturæ capiendum multum valet capitum, ſententiarum & vocum eius coniunctio vel diſiunctio. 30.2.c is maximè ſectandus. 8.1.c ſenſus litteralis primarius eſt, & ei allegoricus ſuperſtruendus. ibid. in eo omnia & ſingula congruere debent rei de qua agitur; ſecùs eſt in allegorico. 171.1.b hic ſæpè illo potior eſt. 654.1.b ii ex cerebro confingendi non ſunt. 22.1.a noui non ſunt quærendi. 9.1.a.b ſenſus multiplices ſuppeditant multa Hebræa verba. 247.1.a ſenſus omnes velut oculatè exhiberi poſſunt. 24.2.b Patres multi ſenſum litteralem ab allegorico non diſtinguunt. 654.1.b ſenſus ſextus præſcientiæ Prophetis proprius eſt. 508.1.c ſenſuum vlulatus & planctus in die mortis ac iudicij. 572.2.d
Sententiæ infidelium in Script. ſolerter ſecernendæ ſunt à ſententiis fidelium. 22.1.b ſententia Dei de exſcindenda vrbe per Habacum prolata, abolita non fuit tempore Ieremiæ, ſed ſuſpenſa duntaxat. 424.1.a hæc ſententia erat de excidio per Chaldæos, non autem per Romanos. ibid.b
Separator Azoti quomodo fuerit Alexander, Ionathas Machabæus, & myſticè Chriſtus. 714.1.a b
Sepeliri ſemper deſiderarunt ſancti in patria. 560.2.c
Sepharad vnde deducatur. 362.2.d quid aſſyriacè ſignificet. 363.1.a.364.1.c quid arabicè. 363.1.a per Sepharad vulgò accipitur Hiſpania. 2.a eaſdē habet conſonantes quas Græcum Sperida, quomodo Græcis Hiſpania vocatur. ibid.b eſt nomen Aſſyriacum. 364.1.b quàm varia ſignificet. ibid.c an poſt tempora Abdiæ Hiſpania vocata ſit Sepharad, & à recentioribus Rabbinis. 363.2.d.364.1.e

Sephar.

Sepharnaim vrbs an iuxta Boſphorum ſita, & vnde dicta. 363.1.a

Sepheta eſt nomen proprium regionis campeſtris Iudææ. 361.2.d

per Septem angelos principes regit Deus Eccleſiam & orbem. 447.1.b ſeptem principes intimos habebant reges Aſſyriorum & Perſarum. ibid.

Septenarius numerus in Script. ſymbolum eſt multitudinis: quòd ſi addatur octonarius, magnam multitudinem ſignificat. 258.1.a.447.1.d eius myſteria. 663.2.a ts Iudæis erat ſolemnis. 330.1.d

Septimus menſis, id eſt September, totus penè Iudæis ſacer erat. 329.2.b.330.1.c

Septuaginta interpretum verſio procurante Ptolemæo Philadelpho Alexandriæ facta & cauſa eſt. 502.1.b 735.2.b non ſine Sp. ſancti inſtinctu aliter quædam vertunt quàm ſint in Hebræo. 513.1.c an fuerint quaſi Prophetæ & ſcriptores hagiographi. ibid.d nonnulla addunt in ſua verſione quæ non ſunt in Hebræo 544.1.b quædam etiam omittũt. 171.2.a quædam aliter vertunt. 301.2.c ain litteram ſæpè vertunt in G. 580 2 d poſuerunt & ipſi numerum XL. dierum in prædicatione Ionæ, ſed eorum numerus deprauatus eſt. 388.1 b

Septuaginta anni captiuitatis Babylonicæ vnde inchoandi. 32.1.b 603.1.d alij ſunt à ſeptuaginta annis deſolationis templi & vrbis. 643.1.b.c.2.a

Sepulchra veterum fuêre apud flumina, cur. 24.1.a intra ſepulchra ſe abdebant, qui calamitatem declinabant. 162.2.b.c ſepulchra mortuorum violanda non ſunt. 268.1.a.b ſepulcrum Ionæ in Aſſyria an ſit. 387.1.c

Seraphim an idem ſint cum Theraphim. 94 1.d vnde dicantur. 310.1.c

Seraphion monachus panem furari ſolitus, mox vt peccatum confeſſus eſt, à tentatione omni & fame liberatus eſt. 196.2.c

Serapis erat vitulus corpore nigro, candidâ fronte, habens in tergo albam notam. 161.1.b vide Apis, Vacca, Vitulus.

Sergius Riſius Maronita, Archiepiſc. Damaſcenus vertit Biblia Arabica in Latinum. 5.2.d

Sericeus color quis dicatur. 641.1.d

Series damnandorum & eligendorum an ſit infallibilis & certa. 178.2 b.c.

Serotinus imber in Palæſtina eſt qui in vere cadit ad ſegetes incraſſandas. 123.2.a 231.1.c.285.2.a. 316.1.c.730.1.c

Sertorius quâ induſtriâ Charatinos expugnarit. 517.2 b

Seruitus Hebræorum in Ægypto fuit typus captiuitatis Babylonicæ; & vtraque tyrannidis peccati & concupiſcentia. 599.1.d

Seruus Dei honorificus titulus eſt. 234.2.c qui ſerui Dei vocate ſint, & ſe ſic vocarint. ibid.d ſerui olim à dominis detondebantur. 411.1.a curui & depreſſi incedunt. 69.1.b ſeruis perpetuis olim ſolebant aures perforari. 91.2.d ſerui & ancillæ etiam Spiritum ſanctum accipiunt. 234.2 b.c Seruus ſeruorum Dei titulus Pontificis eſt. 741.2 a

Setim quis locus, & vbi ſitus. 249.2.d.454.1.c arbores in eo naſcentes dicta ſunt ligna ſetim. 249.2.d ſunt typus cæli ob VII. analogias. 250.1.d

Seuerus Abbas ſola penè Euchariſtia vitam duxit. 726 2.c

Sexum an mutet hyæna alternis annis. 515.2.a

Si, nota eſt apud Hebræos iurantis & ſignum iuramenti execratorij. 332.1.c capitur vel propriè vel impropriè. ibid.

Sibylla Cumana ſub Tarquinio Superbo vixit. 616.1.c Erythræa quando floruerit. 438.2.c

Sicera vnde fieret. 75.1.a

Sichem vrbs vnde dicta, tempore Chriſti dicebatur Sichar, deinde Neapolis, hodie Napoloſa, eius ſitus. 128 2.d eius celebritas. ibid.

Siclus valebat florenum Belgicum. 92.1.b ponderare debebat quatuor drachmas. 744.1.b vnde vox deriuetur. ibid.331.2.b

Sidonij tempore Chriſti Iudæis coniuncti vel aſſociati erant, ſubacti à Machabæis. 712.2.c fuêre acres, & ferè perpetui Iudæorum hoſtes. 243.1.d

Sigillum veterum erat in pala annuli. 629.1.b ſigillum Chriſti, crux eſt, diaboli voluptas. 631.2.b ſigillum Dei dupliciter eſt fidelis. ibid.d

Signa propriè quæ dicantur. 235.1.b ſigna veri prophetæ quæ ſint, quæ falſi. 10.2.c.d

Signabant veteres omnia annulo. 629.1.b

Silentio potiùs profundo veneranda eſt Dei maieſtas, quàm exili oratione. 537.1.c ſilentium reuerentiæ, timoris, & ſtuporis eſt indicium. 569.2.d id conducit religioni. 81.2.b ſilentio punit Deus ſtrepitum & turbam. 329.1.d ſilentium vocatur infernus. ibid.c id ponitur per metalepſin pro deſolatione. ibid.a ſilentij otioſi etiam Deo reddenda erit ratio. 384.2.a

Silere eſt vereri, timere obſtupeſcere. 536.2.c ſilent omnia à facie Dei. 537.2.d.538.1.d.2.d.539.2.b.c

Siloë fons quis fuerit, & vbi ſitus. 763.1.c fluit cum ſilentio: quæ in eo mira contigerint: eius aqua etiam Saracenis hodie in pretio eſt. 2.b nomine & virtute ſua repræſentat Chriſtum. ibid.c

S. Simeon Salus, atlas fuit orbis. 846.2.b

Simeon quidam auctor Scribarum & Phariſæorum. 761.1.b

Simiæ orbes oculorum dilatantur creſcente lunâ, & contrà. 557.2.a

Simile per omnia non eſt ſimile. 54.1.d

Simon pontifex vixit tempore Ptolomæi Philadelphi. 777.2.d

Simon Machabæus Gazam expugnauit. 713.1.d

Simoniacus rerum ſacrarum nundinator eſt, & licitè eſſe non poteſt. 789.2.a

Simplicitas Dei quanta ſit. 827.2.a

in Sina monte quàm glorioſum ſe exhibuerit Deus. 549.2.a.c typum geſſit Sionis, in qua data eſt lex noua in pentecoſte. 547.2.c

Sinarum conuerſionem prædixit Iſaias, eoſq; vocat Sinin, eſto eius æuo non habuerint hoc nomẽ. 364.1.c

Sion mons ſanctus dicitur ob quatuor cauſas. 705.1 d quæ in eo contigerint. ibid. & ſeqq. ibi Chriſtus Eccleſiam inchoauit, vti Salomon in eo corporale templum ædificauit. 425.2.a Sion propriè ſignificat ſuperiorem vrbis partem, in qua erat templum & arx Dauid. 423 2.a.772.1.c cur vocetur turris gregis metonymicè. 428.1.c.d de Sion quomodo egreſſa ſit lex Euangelij Chriſti. 426.1.a.b

Sirenum fabula quid ſignificet: fuerunt ipſæ partim volucres partim virgines. 404.2.a vbi habitauerint: has Vlyſſes cur declinaret. ibid. vox Siren vnde dicatur. ibid.b ſcicbant & plangere. ibid. illis ſimiles ſunt mulieres. 103.1.b

Smilax ſiue voluola quæ herba? duæ eius ſunt ſpecies. 483.2.a

Societas fidelium Eccleſiam integrauit. 632.2.d ſocietas peccatorum quàm noxia ſit. 373.2.b.463.2.d

Socrates cur vocetur nugarum antiſtes. 598.1 b

Soda-

Sodalitatis nequam incommoda. 650.1.d

Sodomæ eſtitutio quomodo promittatur. 346.1.b

Sodomitæ ex delitijs crudeles euaſêre. 309.1.a ſunt puniti hîc & in ſu uro. 482.1 b

Sol quomodo in tenebras ſymbolicè conuertatur. 236.1.a.b quomodo tropologicè. ibid b quomodo tropologicè in meridie occidat. 333.2.b.c ſolem aliquando obtegunt agmina locuſtarum. 222.1.c.2.d ſol, luna & ſtella an veneranda in die iudicij obſcurandæ. 247.1.b allegoricè id de Chriſto, B. Virgine & Sanctis exponitur. ibid.d & tropologicè. ibid. ſol eſt rex ſtellarum. 302.2.c ipſe etiam & vanus eſt quomodo. 836.2.d dictus eſt ſol, quia ſolus in mundo. ibid. eum Manichæi adorabant, & cenſebant eſſe nauim triangulam. 837.1.a eius elogia ex Plinio. ibid c eſt typus veri amici. 2.b.c eius pennæ ſunt radij, cur. 838 1.d quanta eius velocitas. 2.a oriens radios expandit in figuram auis. ibid. Ægyptij eum vocarunt phœnicem, cur. ibid. b.d.& ſeqq. quomodo ſit in eius pennis ſanitas. 839.1.c.2.a ſuâ luce fugat ſerpentes & feras nocentes. 1.d in paſſione Domini quomodo ſit obſuratus. 616.1.b eum vt Deum veteres colebant. 569 1.d ſigna in ſole quæ viſa ſunt paulò ante ortum Chriſti. 615.2.d ſol ſtetit & luna pugnante Ioſue contra Amorrhæos. 556.2.b.d ſol oriens Chriſtus eſt. 661.1.d.2.a.b item ſol iuſtitiæ in primo ſuo aduentu ob quinque analogias. 836.1.d

Solitudo cur vocetur Eccleſia. 78.2 b.& ſeqq. ſolitudo quantopere proſit ad bonum religionis. 81.2.d 82.2 a mentem diſponit ad percipienda diuina oracula. 9.2 c ſpiritualis magis ſectanda, quàm corporalis. 81.1.d verè pœnitentibus neceſſaria. 80.1.a b eius bona. ibid.b.2.a eius elogia. 2.a & ſeqq. in quam ſolitudinem ſit ductus Iſrael à Deo. 79.1.b

Solium iniquitatis quod dicatur ab Amos. 306.2.c

Sollicitudo ambulandi cum Deo quot effectus pariat. 14 2.a quid hæc à nobis requirat. 456.2.c etiam ad laicos & coniugatos ſpectat. 458.1.c

Somnia aliqua diuina ſunt. 234.1.d ſenibus cur ſomnia tribuantur. ibid. quando ſomnium viſione ſit perfectius. 2.a

Somnus ab ecſtaſi quomodo differat. 25.1.b mœrorem ſepelit. 373.2.c ſomnus Ionæ repræſentat ſomnum Chriſti in naui orta tempeſtate. ibid.d ſomnum diabolus inducit, Chriſtus vigiliam. 505.2.a

Sophonias quid hebraicè ſignificet: eius maiores, & locus natalis. 566.1.a.b Sanctorum Catalogo adſcriptus eſt. ibid c quo tempore prophetarit. ibid.& 33 2.c prophetat ſolis duabus tribubus; eius argumentum. 2.a.c an prophetarit primis octodecim annis Ioſiæ. ibid.b Ioëli in ſtylo ſimilis eſt: eſt abbreuiator Ieremiæ. ibid.c eius illuſtris proſapia, maiorum eius nomina exponuntur. 567.1.d an fuerit abnepos Ezechiæ regis. 2.d

Sordidatus cur dicatur fuiſſe Chriſtus Ieſus. 657.2.b

Sortes cur miſerint nautæ quibuſcum nauigabat Ionas. 374.1.c ſors eſt triplex: diuiſoria, conſultoria, diuinatoria. 2.a ſortes quales in iure canonico vetentur. ibid.c duplex in diuinatorijs peccatum committitur. ibid. ſortes Domitiano interitum, Alexandro Seuero imperium denuntiarunt. ibid.d Pythagorica ſors qualis fuerit. ibid. ſortem nautarum Ionæ ſuperſtitioſam Deus ordinauit in bonum. 375.1.b item ſortem Philiſthæorum, item ſortes Saulis. ibid.

Spadix qui ſit color, & is maximè in equo commendatur. 639.1.

Species, quas Prophetarum imaginationi obijciebat Deus, ſymbolicè repræſentabant res futuras vel arcanas. 315.1.d

Specula cur ſit concionator oportet. 566.2 c item paſtor. 567.1.a

Spelunca natalis Chriſti quantopere à Conſtantino & eius matre S. Helena Imp. fuerit exornata. 435. 1.a.440.2.a

Spes concepta de plurimorum doctrina & conuerſatione quàm ſæpè vana ſit 611.2.b ſpes quomodo in Eucharistia exerceatur. 803.1.a ſpes quanta ſit virtus, & qui eius effectus. 529.2.b non confundit. 74.2.c ſæpè ex deſperatione oritur 85.1.a numquam ea deponenda. ibid.c eius ſymbolum eſt lilium. 204.2.b ſpes omnes mundanorum mendaces ſunt. 409.2 b.c

Spica cur vocentur rami pleni oliuis. 678.1.c

Spinis electorum via quomodo ſepiatur. 75.2.b.& ſeq. ſpina Arabica acuta & denſa eſt. ibid.a

Spiritualem partum impedientes homicidæ ſunt animarum. 266.2.a ſpirituales hoſtes quinam ſint. & quæ damna inferant. 231.2.d ſpiritualia quomodò Chriſtus per ſymbola corporalia Iudæis expoſuit. 783.2.c

Spiritus Dei, quem effundendum prædixit Ioël ſuper omnes, quis ſit. 132.2.a.b ſpiritus propheticus Prophetis non erat habitus permanens, ſed aliquando ab eis recedebat. 28.2.d.322.2.b ſpiritus ſingulis vitijs præſunt. 104.2.d ſpiritus capitur interdum pro arte architectonica. 615.1.a ſpiritus Dei multiplex eſt. 614.2.b ſpiritus peccatum quis ſit, eiuſq; effectus. 757.1.c ſpiritus in Script. ſignificat mentis impetum ac vehementiam. ibid.d ſpiritus increatus Dei duplex eſt: prior in Deo eſſentialis, alter notionalis. 614.2.b ſpiritus creatus ſunt dona ſpiritus increati. ibid.c

Spiritus ſanctus non eſt ſemen Dei. 57.1.d ſponte ſua ſe annexit ſuis donis, hinc in iuſtificatione animæ eò dat ſeipſum ſubſtantialiter. 67.1.b.c.2.b.233 2.a.b 633 2.a quæ res huius moralis ſit ratio. 68.1.a fideles per deſertum huius vitæ deduxit. 79.2.d eſt primum & increatum bonum. 95.2.d inopes, ignorantes & miſeros ad ſummam ſcientiam, dignitatem & gradum euehere poteſt. 254.2.d eius effuſio in pentecoſte in Apoſtolos, & deinde in alios futura à Ioële prædicitur. 232.2.c primò fuſus eſt, deinde infuſus, tertiò effuſus in Apoſtolos. 233.1.b quàm neceſſariò in homines effundi debuerit. ibid.c partitur inter fideles ſua dona. ibid.d eſt verè Deus, non minùs quam Pater & Filius. ibid. mittitur à Filio de propria ipſius ſubſtantia. 2.a quomodo ſuper omnem carnem effuſus ſit. ibid.d etiam in Gentes. 234.1 b in omnes indifferenter beneficus eſt. ibid.& 2.b in nobis inhabitans cauſa eſt adoptionis quâ in filios Dei adoptamur. 68.1.b Prophetas informat. 422.1.c eius quanta ſit efficacia. 158. 2.a dedit Apoſtolis donum linguarum, quo ab omnibus intelligerentur, & viciſſim omnes intelligerent. 593.1.d non intelligitur ab Aggæo per deſideratum cunctis gentibus. 618.2.a hunc pauci Iudæi cognouere, Gentes ferè nulla. ibid. eſt murus igneus Eccleſiæ. 648.2.b eius principales effectus duo. 757.1.c eſt ſpiritus veritatis. 705.1.c ſuper Chriſtum baptizandum in ſpecie columbæ deſcendit. 616.1.a et peccantium conuerſio accepta referenda. 687.2.c quàm eam ſuauiter peragat. ibid. eſt ſpiritus manſuetudinis. 671.1.a

Spolia

Spolia victores Deo dicant. 784.2.d
Sponſæ quales adoleſcentibus quærendæ. 56.1.c *cur annulum in digito annulari geſtent.* 629.1.d
Sponſus animæ Deus eſt. 812 2.d *ſponſi olim ſponſas emebant muneribus.* 91.2.d
Spuriæ proles impudicorum matrum bene ab iis auelluntur. 56.2.c *iure Canonico arcentur à ſacerdotia.* ibid b
Spuriotrophia Romæ multa ſunt. ibid.c
Stannum & plumbum ſæpè pro eiuſdem naturæ metallo capitur, eſt tamen inter vtrumque diſcrimen. 676 1.c *ſtanni tres proprietates.* ibid.b.c
στατὴρ gratè eſt ſiclus Hebræus. 331.2.d *eius pondus & valor: erat & areus & aureus eiuſdem ponderis ſed pro materia diuerſi pretij.* ibid.
Statuæ multæ Romæ ad terram concidêre naſcente Christo. 616.2.d
Statuarius nomen referri poteſt & ad figulum & ad conflatorem. 745.1.a
Status Religionis eſt opus Dei. 272.1.a *de ſtatu vitæ deliberanti ſeceſſus & ſolitudo quærenda ſunt.* 81.1.b *ſtatui, ad quem quis vocatus eſt Deus conuenienſia dat media.* 384.1.d
Stella magis in Bethlehem apparuit, ibiq; ſtetit. 440.1.d *ſtellis comparantur electi & reprobi; illi fixis, hi cadentibus.* 355.1.a *ſtella Lucifer habita à Syris vt regina cæli.* 302.2,c.d.& ſeqq. *ſtella inſolitis ſplendoris apparuit nato Chriſto.* 615.2.c *ſtella Deum præcedere quomodo dicantur.* 677.2.a *eas cur veteres adorarent.* 569.1.c *regunt res humanas non regunt.* 552.1.b *peccatorem in die iudicij coarguent & exprobrabunt.* 576.1.d
S.Stephanus Hungariæ rex Martyr fuit. 749.2 b
Stephanus monachus quomodo in agone mortis cum dæmonibus diſputaris. 752.1.d
Stercorum nomine vocantur idola à S.Scriptura. 116.1.d
Sterilitas naturale & ordinarium Dei flagellum eſt. 212.2.d. *ſterilitate puniuntur ſcortantes.* 101.2.d
Stigmata crucifixionis in Chriſti corpore poſt reſurrectionem remanſerunt. 758.2.a
Stillare Hebræis, maximè Prophetis, eſt loqui & prophetare. 324.1.d.414.2.c
Stimulos ad omnem virtutem exercendam addit, exempla prædeceſſorum intueri. 451.1.c
Stirpem Dauidis ſuo ortu Chriſtus reſtituit. 661.1.e
Stoicorum paradoxa quæ. 30.1.b
Stomacho comparantur ſacerdotes, cur. 796.1 b
Strages Iudæorum impiorum vocatur ſacrificium ſolemne; eius partes per omnia applicantur res ſignificatæ. 570.1.b *ſtrages Pharaonis in mari, & Chaldæorum in Babylone typus fuêre peccati proſtrati à Chriſto.* 559.1.c *ſtragem ingentem quâ phraſi Græci exprimerent.* 361.1.d
Stragula vocari poſſunt plagæ, id eſt anguli, quia angulata ſunt. 280.1.a
Strepitus ſilentio punitur. 329.1.d
Struthionum quis gemitus dicatur. 404.1.b *femina magis clamoſa ſunt quàm mares, cùm pullos perdunt; ſunt valdè amantes pullorum: quomodo capiantur.* ibid. *cur dicantur crudeles in eos.* ibid.c *reperiuntur ſtruthiones tantùm in calidis terris: cur dicantur ſtruthiocameli.* ibid.
Stultus paſtor quis dicatur. 747.2.b *ſtultus quis propriè ſit.* ibid.
Stulta mundi elegit Deus vt confundat per ea ſapientes. 323.1.a.2.d
Stultitiam Iſraëlis quàm ſugillent Prophetæ. 77.1.d
Stupor eſt alienatio vel mentis, vel ſenſuum. 285.1.b
Sturnium quis color ſit. 642.1.b.694.1.a
Stylus erat inſtrumentum ſcriptorium. 527.2.d *ſtylis à diſcipulis ſuis compunctus fuit S. Caſſianus.* ibid.
Stylus Prophetarum Minorum qualis ſit. 6.1.c
Suauitate Eccleſiam gubernat Deus. 670.2.d
Subcinericeus panis cur vocetur Iſrael. 135.2 c
Subditi à Superioribus correpti non ſunt defendendi. 535.1.b *eorum peccata Superioribus & paſtoribus aſcribuntur.* 656.1.b
Subleuare animam eſt eam erigere in ſpem. 100.2.c
Subriſus ſubinde ſignum iræ diſſicientis aduerſarium. 295.1.d
Subſannatio ſit vel ſibilando, vel manus complodendo. 586.2.a
Subter vitem & ficum ſedere *quid Hebris ſonet.* 663.2.b
Suburbia Romæ olim quàm latè patuerint. 386.1.c
Sudarium cur adhibeatur in ſacrificio Miſſæ. 228.1.a *ipſum vocatur mappula vel amapha.* ibid.
Sufficiens auxilium ad conuerſionem quilibet peccator, quantumlibet magnus, à Deo accipit. 260.1.c
Suffuſoria candelabri quæ dicerentur. 679.1.a
Sulphur ardore ſuo omnia purificat. 823.2.a.& ſeqq.
Superbia mater eſt omnis ſceleris & confuſionis. 595.2.b *ea in Eccleſia & Religione maximè Deo diſplicet.* ibid.d *eius pœna eſt luxuria.* 113.1.c *ruina eſt omnium virtutum.* 156.1 b
Superbiens ob Dei dona & gratias, deſeritur à Deo, donisq; priuatur. 155.2.d
Superbi aſtris ſe æquant. 354.2.b *eorum faſtus & lapſus.* ibid.c *colunt Luciferum ſtellam, cur.* 302.2.d *potiſſimùm in die iudicij excogitabuntur.* 244.1.a *tunc futuri vt ſtipula.* 836.2.c
Superiores quantum anus in regimine ſuſtineant. 656.1.c *ab iis animas exiget Chriſtus iudex.* ibid. *ſunt velut atlantes.* ibid. & 846.1.c
Superliminare crapula vel tremoris quod dicatur reſpectu Ieruſalem. 751.2.a.752.1.a *quid hoc tropologicè ſignificet.* 752.2.a.b
Supernaturales rationes nobis ſectandæ ſunt in vita agenda. 14.2.b
Supplicium quod dicatur, & ſupplicationes. 271.1.c *ſupplicationes rogationum cur inſtitutæ.* 212.1.a
Supplicia quæ Deus in domos facinoroſorum immittit, eas vſque ad fundamenta comminuunt. 683.2.d
quæ Suprà doctrinam, vires, & ingenium ſunt & ſinne, non perueniunt ad maturitatem. 146.1.a
Suſcitatio tabernaculi Dauidis, ab Amos prædicta, de tempore Chriſti intelligenda eſt. 344.2.c.d
Suſpendium animæ quid ſit. 553.2.b
Sycaminus arbor quæ, ipſa vox vnde formetur. 325.2.b *eius deſcriptio.* ibid.b.c
Sycomorus vel ſycomorea arbor deſcribitur: dicitur & ficus fatuas vel ficus Ægyptia: non in ſola Ægypto reperitur, in Iudæa etiam frequens erat. 323.1.d 2.c.d *eius vtilitas.* 2.c *eius fructus amari ſunt, vt dulceſcant, inciduntur.* ibid. *eſt alia à caprifico.* 324.1.a *alia vocis huius deriuatio incancinna.* ibid.b *vno anno ſepties fert fructus.* ibid. *ſymbolicè eſt crux & doctrina Chriſti.* ibid.c *reſpondet arbori ſcientiæ boni & mali.* ibid.
L. Syllæ crudelitas. 261.1.a.268.1.b
Symbolis cur vtantur minores Prophetæ. 6 1.c *ſymbola, quæ oſtendant clementiã vindictam temperandam.*

dam. 365.2.a in ſymbolis quæ adducuntur, non omnia res ſignificat a conueniunt. 745.2.d
Symbolistæ: Zacharias, Daniel, Ezechiel. 635.1.b
Symmachus Vrbis præfectus laudatur à neruoſa ſtyli breuitate. 2.1.b
Symmachus interpres Bibliorum fuit Ebionita Chriſti diuinitatem negans. 557.2.d
S. Symphoroſa ſeptem filios & maritum Getulium ad martyrium obtulit. 805.1.a
Synagogæ ortus & initia. 73.2.d dies eius inuentutis, qui ſint. 86.1.a, ipſa tamdiu afflicta eſt, donec Deipara Chriſtum ſaluatorem Iſraelis peperit. 444.2.c.d cur vocetur claudicans. 427.1.a.c eam Deus in fine mundi iterum aſſumet. 93.1.c Synagogæ viri ſcripta Moſis per capita & libros digeſſerunt. 434.2.d
Synopſis Dorothei de vitis Prophetarum plena fabulis eſt 13.2.c
Syri quàm grauiter Iſraelem ſub Ioathaz atriuerint. 286.2.a.d inter eos & Iſraelitas perpetua fuêre bella. 260.2.a ſæpè latrociniis vexarunt Iudæam. 432.2.b olim malè audiebant ob morum mollitiem. 343.2.c columbis pro veredariis vtuntur & cur. 137.1.c
Syria ab Aram filio Sem vocata eſt Aram, deinde à Cyrenenſibus, Kiria, indeq; euphoniæ cauſa Syria. 343.2.b olim hortis abundabat. 348.1.c item columbis pernicibus. 137.1.b.180.1.d

TAbernaculum Moſis in deſerto erat typus Eccleſiæ militantis. 345.1.d tabernaculum Dauidis, quod ſuſcitandum promittit Amos propriè ſignificat, domum eius regiam & thronum regium. ibid.c cur vocetur tabernaculum. ibid.d tabernaculum capitur pro quauis domo. 755.1.a tabernaculi Moſaici ſymbolica adaptatio. 669.2.c in feſto tabernaculorum cur Iudæi iubeantur geſtare ramos myrteos. 641.1.c
Tabes tyrannorum & hæreſiarcharum. 781.1.d & ſeqq.
in Tabulis ligneis, maximè buxeis, olim ſcribebatur. 527.2.b iiſq; vel nudis vel cera obductis. ibid.c tabulæ legis quas Moſes à Deo acceperat, lucis radios longè emulabantur. 549.2.d
Talentum plumbi apud Zachar. amphoram occludens quid ſymbolicè denotet. 686.1.a.b quid tropolog. & anagogicè ſignificet. 687.2.d talentum auri & argenti quot aureos contineret. 624.1.c
Tamberlanes Baiazete Turcarum Imp. pro ſcabello vtebatur, dum equum conſcenderet. 165.2.b
Tammus Hebræis erat quartus menſis, reſpondens partim Iunio, partim Iulio noſtro. 707.2.b
Tammuz, id eſt Adonis, idolũ Alexandriæ erat. 501.1.d
Targum in Prophetas auctor fuit R. Ionatham, at Targum Pentateuchi R. Aquila, cæterorum R. Ioſeph cæcus. 6.1.n
Tarquinius Superbus capita Gabinorum de medio tollenda, quo facto oſtenderit. 309.2.a quo anno Darij Hyſtaſpis vrbe à Romanis pulſus. 642.2.d
Tarſum Ciliciæ Ionas fugere voluit. 371.1.c
Tarteſſum in Hiſpania an Ionas fugere voluerit, dum in Tharſis fugere vult. 371.1.b
Tebet menſis decimus Hebræorum partim Decembri, partim Ianuario reſpondet: cur die huius X. Iudæi ieiunarent. 707.2.c
Tecta domorum in Iudæa & Syria etiamnum plana ſunt. 569.1.c
Teglatphalaſar igni comparatur omnia inuadenti. 318 2.d quas tribus in Aſſyriam captiuas abduxerit. ibid. quando Syros exciderit. 261.2.c
Telas aranearum ſibi texit quilibet per fraudes ditéſcere cupiens. 145.1.a
Tempeſtas eſt ſymbolum horrendi prælij, conflictus, ſtragis, ſupplicij, vindictæ. 578.1.c tempeſtas ingens maris facta tempore nati Chriſti. 617.1.b
Tempeſtiuus imber quis in Palæſtina ſit. 123.2.a.231.1.c
Templorum lapides clamabunt contra hæreticos qui ea demoliti ſunt, in die iudicij: item contra ſacerdotes qui in ipſis ſcandalum fidelibus dederunt. 533.2.d eorum fabrica quàm Deo placeat. 628.2.a.& ſeq. templum primò erigendum in vrbis fabrica. 607.1.d eſt domus Dei. 659.1.d ipſum decet ſanctitudo. 632.2.b arroganter non eſt adeundum. 751.2.a inter ipſum & animam ſanctam octo analogiæ. 632.2.a Chriſtiana templa ſuperant templum Salomonicum numero & gloria. 624.2.d reſpiciunt Orientem. 772.1.b templum non admittit turpe lucrum. 403.2.a templum in quo Chriſtus Dominus in Miſſa offertur, repræſentat Bethlehem. 441.1.b dici poteſt ſanctitas, cur. 360.1.d
Templum Salomonis cur dicatur Ophel. 428.1.c propriè tantùm duas continuit partes, Sanctum & Sanctum ſanctorum, ſed ante ſe habebat porticum. 227.1.d eius partes explanantur. 2.b.c cur vocetur ſuperbia potentium. 332.1.c ex eo quomodo Deus egredi dicatur. 400.1.d cur dicatur Libanus 535.2.d videbatur eminus eſſe mons niueus. ibid. in eo ſolo Hieroſolymis Deo immolari poterat. 784.1.c ſubterraneis aquæductibus refertum fuit. 778.1.b erat locus orationis æquè ac oraculi. 701.2.b id qua in re ſecundo præſtaret. 614.1.a.621.1.c vtrumque multi viderunt. 614.1.b
Templi ſecundi fundamenta iacta, & parietes erecti ſub Cyro, ſub Dario peracta conſignatio. 610.2.b quo anno Darij Hyſtaſpis inchoatum & perfectum fuerit. 603.1.b huic quinque defuerunt, quæ in primo fuerunt. 611.1.a b.621.1.d tamen priori glorioſius fuit ex eo, quòd Chriſtus in eo Deo Patri oblatus & verſatus ſit, miracula patrarit, &c. 621.1.a.2.b 622.1.a.623.c.a diutiùs durauit quàm primum. 622.2.c eius gloria eſt Chriſtus Ieſus. 624.2.a in eo iacta ſunt Eccleſiæ Chriſtianæ fundamenta. ibid.c fuit longè impar primo in ſtructura, pretio & gloria. 623.1.c.624.1.b.c.d ſæpiùs à diuerſis fuit pollutum. 622.2.d commendatur ab Aggæo, quòd Chriſtus illud ſit ingreſſus. ibid.d.624.2.b an ipſum reſtauratum ab Herode. 623.1.c in eius fabrica cur populus tergiuerſaretur. 603.2.b.d hæc rebus ſacris in computum menſium annumeratur. 601.2.1.604.1.a cœpta hæc eſt in menſe Auguſto. 604.2.b eius portæ ſponte apertæ quid deſignent. 737.2.a.b
Templum vtrumq; quàm diu durarit. 622.2.c.d templum Herodis an fuerit anguſtius Salomonico. 623.1.c.& ſeqq.624.1.b non id extructum, diruto Zorobabelico, ſed tantùm hoc ampliatum. 623.2.c templa tria ſibi promiſſa eſſe dicunt Iudæi pertinaces. 621.1.d.2.d.622.1.d
Temporanea pluuia in Palæſtina quæ ſit. 730.1.b
Tempus legis gratiæ cur Oſee vocet diem tertiam. 120.2.b tempore gratiæ vtendum eſt dum datur. 167.2.d tempus habet finem ſuum ac principium. 443.2.c eſt intrinſeca menſura vitæ hominum. ibid. tempus, in quo parturiens pariet, quod à Propheta dicatur. 444.1.c.& ſeqq. tempus

totum chriſtianiſmi, vocatur magnus dies Iezrahel in Scriptura. 70.1.d temporum princeps eſt Deus quaſi ſol. 290.2.b tempus præſens vitæ, eſt tempus merendi vel demerendi. 511.2.d tempus Euangelij eſt medium inter tempus legis & tempus gloriæ. 543.1.a tempus omne opportunum eſt ad bene agendum & pœnitendum. 606.2.b.c eſt menſura non otij, ſed pij negotij. ibid.c eius quantum ſit pretium. ibid.d tempus docet prudentiam. 627.2.a

Temulenti dormiunt verius quàm viuant. 194.1.a

Tenebræ, falſitatis & mendacij, cladis & calamitatis ſunt ſymbolum. 421.2.a.776.2.d item triſtitiæ, aduerſitatis, carceris & captiuitatis. 221.1.c.298.2.c.333.2.c.467.1.b Ægyptiæ vnde ortum habuerint, 556.2.c

Tentationes ſunt dæmonum iacula. 493.1.a

Τέρατα ſunt, quæ præter opinionem ſunt, & humanam conſuetudinem excedunt. 235.1.b

S. Tereſia vouit ſe in qualibet re facturam id quod optimum eſſet. 804.2.c eiuſde humiliatione ſua ſententia. 674.2.b

Teribazus veſte inſoleſcens Alexandro Magno ludibrio fuit. 571.1.b

Terminus erat limes agrorum, & Romæ Deus hoc nomine, cuius feſta dicebantur Terminalia. 115.1.a

Ternarius numerus familiaris eſt S. Scripturæ, & primus numerus multitudinis. 258.2.a quando verò ternario additur vnitas, tunc maxima multitudo ſignificatur. ibid.b item tempus eſt equitatis ſummæ. 697.1.c eo Gentiles vtebantur in arcanis, velut ſacrato. ibid.c eius myſteria varia. ibid. & ſeqq. eum rei cuique Deus inſeruit. 259.1.a

Terrâ aluntur & viuunt plantæ, reptilia, ſerpentes. 520.2.d in terra quæ commotio facta ſit naſcente Chriſto. 616.1.c.& ſeqq. in paſſione Domini vniuerſali motu concuſſa fuit. 336.2.a.617.1.a terra arida cur plura generet monſtra. 74.1.b terra Aſſur eſt Niniue & Aſſyria. 448.1.c terra Nemrod eſt Babylon, cur. ibid. terra ſancta tota erat quaſi vna familia Dei. 156.1.d typus eſt ſalis. 250.1.d terra recipiens ſanguinem iniuſtè effuſum cenſetur pollui; à qua pollutione mundatur, dum à iudice homicidæ puniuntur. 251.2.d.252.1.b quomodo in die iudicij commouenda ſit. 247.2.c.d

Terræmotus Conſtantinopolitanus publica ſupplicatione & litania indicta ceſſauit. 228.1.b terræ motus Amos quis, quando, & qua de cauſa fuerit. 255.2.a.b.c contigit ob faſtum Oziæ quo is victoria inflatus arrogauit ſibi munus ſacerdotale. ibid.d terræ motus ſunt pœna ſchiſmatis, hoc enim punit terræ ſciſſio. 256.2.a.b

Terrena homines multi toti cogitant. 523.1.d

Terribilis in alios caueat multos. 260.2.d

Tertia pars relinquenda, duabus diſperſis, quænam intelligatur. 768.2.a.b tertia hominum pars non ſaluatur. ibid.b

Tertulliani lapſus. 354.2.d impropriè ſanctum Spiritum vocauit Dei ſemen. 57.1.d

Teſtamentum vetus velut vmber matutinus eſt, nouum eſt ſerotinus. 231.2.a vnum alteri per omnia concordat. 18.2.d ſunt velut duo montes. 693.1.a hæc an intelligantur per duo illa animalia, in quorum medio cognoſcendum Chriſtum ait Propheta. 544.2.a an repræſententur per duplicem Zachariæ virgam ad literam. 740.2.b teſtamentum in Script. ſæpè ſignificat pactum. 820.2.b veteres prophetiæ pleræq; omnes impletæ vel ante Chriſtum, vel per Chriſtum; paucæ excipiuntur. 30.1.b teſtamentum Grunnij Porcelli. 598.2.c teſtamentum nouum quomodo ſanciuerit Chriſtus, eiuſq; ſit angelus. 821.1.a.b

Corn.el.Proph. in Min.

Teſtes fideles Dei ſunt Apoſtoli, Doctores & Martyres. 181.2.c teſtium Dei actes. ibid.d

Teſtudinis bellicæ deſcriptio. 493.1.d erat teſtudo duplex, vna arietaria, altera militaris. 2.a teſtudo animal vocatur à tecta quaſi contegit. 1.d

Thabor mons eſt in medio Galilææ omnis ex parte mira æqualitate rotundus; eius deſcriptio. 111.2.c

Thalmud Iudæorum videtur cento fabularum. 598.2.b

Tharſis dicta ſunt omnia loca vicina Ciliciæ, mare Mediterraneum, quoduis mare, & Oceanus ipſe. 370.2.b.c item gemma chryſolithus, quia coloris marini. ibid.c Tharſis quoque ſignificat Carthaginem vel Tunetum. 371.1.b propriè Tarſum Ciliciæ vrbem. ibid.b.d

Thebæ vrbs Ægypti centum portas aut aulas habuit. 386.2.d

Thecue opidum an tempaſcuum fuerit. 253.1.b an terra Thecue ob olearum copiam viros ſapientes gignat. ibid.c eo loco poſtea multi ſancti monachi egerunt. ibid. eius ſitus & deſcriptio. 254.2.b.c quid myſticè ſonet. ibid.c aliquando ſycomoris abundauit, poſtea ijs caruit. 323.2.b

Theman nepos Eſau dedit nomen regioni Idumææ. 547.1.c ſignificat Theman quoque plagam Auſtralem. ibid. vox Theman an deriuetur à iamin, id eſt dextera. ibid.

Theman vrbs Idumææ cuius ſitus; in ea viguit ſtudium ſapientiæ; eius rex fuit Eliphaz amicus Iob. 266.1.a 356.2.d

S. Theodorus prece ſua locuſtas agros populantes enecauit. 223.1.b

Theodorus Mopſueſtenus iudaizans, omnia auguſta de Chriſto oracula ad litteram referri volebat ad priſcos duces, ab Euangeliſtis verò accommodari ea Chriſto ſenſu tantùm allegorico. 7.1.a.715.1.d damnatur vt hæreticus. 7.1.b.d.345.1.a

Theodoſius Imp. ſenior miraculosè de Eugenio tyranno victoriam retulit. 477.1.c.578.1.c benignè audiuit corripientem Ambroſium. 792.2.a

Theodoſii Imp. iunioris lucubrationes & lampas artificioſa. 669.1.a

Theodotion interpres Bibliorum Ebionita aduerſatus eſt Chriſti diuinitati. 557.2.d

Theologia μυθικὴ celebris fuit apud veteres. 23.2.c

Theophraſtus ab eloquentia ita dictus. 64.2.d

Theotinus maluit oculos amittere, quàm ab vxore abſtinere. 103.1.a

Θεραπεία & θεραπευτικὴ, quid Græcis ſignificet. 218.2.a

Theraphim ſignificant imagines ſiue ſimulacra. 94.2.b ſumuntur pro idolis. ibid.b.c.d vnde vox deriuetur ibid.c videntur vocati à Gentilibus à Cherubim & Seraphim, quos videbant Iudæos in magna veneratione habere. 95.2.a

Theſeus ex pueris excedens Apollini Delphico comam conſecrauit. 411.2.a

Thoës ex lupo & hyæna generantur. 515.2.b

Thomas à Kempis quantus ſolitudinis cultor. 82.2.b

Thraſybulus Periandro Corinthio quid ad regnum ſtabiliendum ſuaſerit. 309.2.a

Thrips vermiculus eſt lignis innoſcens. 213.2.a

Thurificare eſt quoddam ſacrificare. 568.2.d

Thus omnium gentium ritu Deo adoletur. 300.2.b id Iudæi impendebant omni ſacrificio carneo. 569.1.a

la, latrina, cloaca. 146.2.b æſtuans mero deſpumat in libidinem. 307.1.c
Ventoſus dicitur de iactabundo & mendace. 417.1.c
Ventriculus in victima pacifica ſacerdoti cedebat. 807. 1.c
Ventus Orientalis in Iudæa vehementiſſimus eſt. 517. 1.a ventorum carcer & conſtrictio. 692.2.d ipſis comparantur Apoſtoli & prædicatores. 731. 1.d oſtendunt Dei potentiam & magnificentiam. 288.2.a eorum mirabilia. ibid.b.c angelos repræſentant. ibid.b item Deum, cur. 290.2.a ipſis alæ dantur per metaphoram. 109.2.a ventus vrens vel vredo, eſt Eurus vel Boreas. 286.1.a ventum ſeminare eſt inanem operam ſumere. 145. 1.c.d venti nomine in Scriptura denotatur opus inane & ſterile. ibid.d
Venus cur diceretur myrtea. 640.1.a eius ſacerdotes apud Babylonios, Cyprios, Phœnices erant feminæ. 494.1.c cur Vulcano nupta dicatur. 135.1.b fuit inceſta, quia inceſtuoſiſſimi Iouis fuit filia. 56.2.b veneris actus videtur mera epilepſia. 103.1.b
Verbum idem eſt quod oraculum & miſſio. 51.1.c verba actiua Hebræorum ſæpè non effectum, ſed agendi virtutem, vim & potentiam notant. 22.2.c nunc actum perfectum, nunc continuatum, nunc inchoatum, nunc deſtinatum. 29.1.c verba contacta Hebræi conſtruunt cum in. 97.2.a verborum imperfectorum ordines apud eos ſæpè commutantur. 118.2.a.218.1.a verba Scripturæ diuerſos, imò contrarios, ſubinde habent ſenſus. 21.1.b verba multa ſecundæ apud Latinos coniugationis coniugantur & in tertia. 483.2.d
Verbum Domini acre eſt in peccatores, molle & clemens in iuſtos. 711.1.b ipſum quanti faciendum ſit. 607.1.b eſt velut lucerna. 576.1.c verba lenia ſigna ſunt animi lenis. 599.2.d
Verbi Dei filiatio, exemplar eſt filiationis noſtræ cum Deo. 96.2.c Verbum abbreuiatum eſt Deus infans. 2.2.b Verbum cur dicatur factum caro, non anima aut animatus homo. 233.2.d
Veritas triplex in Script. eſt, mentis, oris & operis. 130. 1.d veritas aliquando ſignificat iuſtitiam. 456. 2.a veritatis filius quomodo ſit Chriſtus. 369.1.d eſt vna de præcipuis ſacerdotum dotibus. 808.1.b ipſa amara eſt, adulatio blanda. 640.2.d veritas prima & increata Dei, eſt ratio formalis credendi in fide. 529.2.a
Vermes minatur Deus Balſaſari. 532.2.a vermis qui hederam Ionæ eroſit, fuit extraordinarius aliquis, noſtris mordacior. 395.2.a
Verriculum retis genus vnde vocetur; idem eſt cum ſagena. 524.1.c
Verſio Bibliorum LXX. interpretum in Græcum ſermonem quando adornata ſit. 708.1.a verſio Arabicorum Bibliorum duplex eſt. 5.2.d verſionum antiquarum varietas ſeruit ad S. Scripturæ claritatem & copiam. ibid.
Vertices nomine appellari poſſunt reges, & regum palatia, item imperium & potentia. 257.1.d
Veſperi quomodo ſit futura lux, allegoricè, ſymbolicè & anagogicè. 776.2.b. & ſeqq.
Veſpertini lupi qui dicuntur ab Habacuc. 515.1.b.2.d
Veſtalium virginum quod eſſet officium. 568.2.c
Veſtis rei ſacræ contactu ſanctificata an ſanctificet omne id quod tangit. 626.1.a.b veſtis connuuialis erat alba. 693.2.b Veſtem peregrinam quam vocet Propheta. 570.2.b.c veſtis coccinea tutos præſtare in periculis credebatur. 491.2.a veſtium nouitatem & luxum Deus punit. 570.2.c veſtes ſordidæ Ieſu pontificis quid ad literam, ſymbolicè & allegoricè denotent. 657.2.a b.c veſtes mutatoriæ, quas is induit, ſacræ fuêre. 658.2.d candidæ ſymbola ſunt baluecorum & compotationis. 308.2.a veſtes Prophetarum olim erant ſaccus & pallium. 11.1.d eas ſcindebant Iudæi in blaſphemia, aut ſimili atroci ſcelere, aut in graui luctu. 224.1.b
Veſtibulum cur additum templo Salomonis. 227.1.d eius altitudo. 2.b erat id templo connexum. ibid. d vnde dicatur & formetur vox veſtibulum ibid.a
Via in cælum obſtructa vi perfringenda. 418.2.d via in Scriptura rem, negotium, ius & cauſam ſignificat. 270.1.a.b item actum, opus, eius ſucceſſum, modum viuendi, vitæ tenorem. 501.2.a.608 1.c via Samaritanum in Ægyptum communis olim erat. 286.2.b viæ quomodo dicantur viuere, florere, mortuæ, lugere. 334.2.c via Berſabee multis repleta erat aris & ſacellis idolorum. ibid. vias Domini & vias in cælum, pauci norunt. 207.2.d
Victima Gentilium priſcorum erat ſar, non caro. 801. 1.c Victima cæca & clauda ſymbolicè quæ ſit. 798.1.b victimæ ſpirituales quæ. 787.2.d victimæ piaculares mentem à culpa expiare non poſſunt. 626.1.c victimæ in Script. vocantur cibus & panis Dei. 150.1.b triſti animo Deo oblatæ ei diſplicent. 2.c
Victoria omnis de hoſtibus tam corporalibus quàm ſpiritualibus, aſcribenda eſt Deo. 431.2.d.564.2.b ſæpè dependet à bono duce. 517.1.c victoria Ioſue de Amorrhæis quàm miraculoſa fuerit. 556.2.b victoria Chriſtianorum naualis de Turcis ad Naupactum à Deo venit ventum propitium Chriſtianis dante. 477.1.c
Victus Prophetarum fuit ſobrius & vilis. 11.1.c.d
Videre Deum quomodo quis poſſit. 809.2.b
Vigilantia & cura gregis primaria paſtoris dos. 749. 2.c.d eius emblema quod. 678.1.c
Vigilantius hæreticus noluit lampades ante reliquias Sanctorum accendi. 677.2.b
Vigiliam Chriſtus inducit, diabolus ſomnum. 505.2.a
Vinacea ſunt folliculi vuarum. 91.1.b ſunt ſymbolum rerum vanarum & futilium. ibid.c
S. Vincentius Ferrerius precibus ſuis locuſtas fugauit. 213.1.b fuit atlas orbis. 846.2.b
Vincti ſpei ſunt duplices; erantque Iudæi fideles exſpectantes redemptionem Iſrael per Chriſtum, & alij. 719. 1.a.b
Vincula charitatis ſunt leges tum Iudæorum, tum Chriſtianorum. 173.1.c vinculo triplici anima Deo colligatur. 73.2.a
Vindemia & vinum cur iungatur meſſi tam apud Ioëlem loquentem de meſſoribus, quàm apud S. Iohannem in Apocalypſi. 246.1.a
Vindicare apud veteres ſignificabat defendere. 117.1.d ſe quomodo de impijs vindicet Deus. 592.1.a.b
Vindicta Dei dicitur quandoque ebrietas. 752.1.c etiam Domini ſolemnitas. 151.1.a.b vindicta de improbis patienter exſpectanda pijs. 813.1.a celer in peccatores deſcendit. 681.2.c.682.1.a ſēper ijs imminet. 681.2.d eſt ineuitabilis. ibid. vindicta ſcelerū quàm Deo grata ſit & ſancta. 696.1.b eâ expiatur terra & ſanguis innocens effuſus. 252.1.a.b vindicta iuſta eſt, vt qui aliena rapuit, perdat ſua. 296.2.c eſt per clementiam temperanda. 365.2.a
Vinea potiſſimum erat prædium antiquis, præſertim patriarchis. 158.1.c eam ſolebant in atrio domus

plan-

plantare ad vmbram & ad amœnitatem : eſt quid medium inter hortum & agrum : eſt quæſtuoſa & delicioſa, maximè fructifera eſt. ibid. iucunda eſt. 2.a vinea Engaddi fertiliſſima eſt. 83.2.b *vinea Domini olim erat Synagoga, tunc eſt Eccleſia. ibid.c vinea Naboth ſitus.* 58.2.c

Vinum ſugiens quod dicatur. 109.1.b *vinum forte cur propinaretur damnatis.* 271.1.b *eſt animi ſpeculum.* 104.2.c *lac ſenum, lignum vitæ, imò vita hominis, dici poteſt.* 158.1.d *id non bibebant Nazaræi.* 272.1.a.c *eius vſum interdixit Tatianus Encratitarum princeps. ibid.c id in ſacrificio in Dei honorem vel in terram effundebatur, vel à ſacerdotibus bibebatur.* 150.1.b *quomodo hominem in omnia vitia præcipitet: ipſum mox vt à Noë inuentum, ab omnibus auidè arreptum eſt.* 103.2.d *eius nomen in omnes propè linguas tranſijt.* 2.a *vinum Libani erat præſtantiſſimum.* 206.2.b *vinum Libani vario ſenſu accipitur. ibid.d vinum Cretenſe.* 582.1.a *vinum aromatizum quod dicatur.* 207.1.a *vinum nardinum, myrrhatum, foliatum quid: vinum cur condiatur : vinum croceum olim Romæ in theatris ſpargebatur. ibid. vini vires.* 530.2.d 727.1.b *eius mala & effectus.* 728.1.c *accendit animos in prælia, & hominem interritum reddit.* 313.2.b.492.1.b.735.1.c *ei comparantur cupiditates.* 530.2.c *vinum germinans virgines quod ſit.* 727.1.c.d *quotidie in iugi ſacrificio agni libabatur.* 801.1.c

Vir *dicitur à virtute.* 86.2.a vir dolorum, miſericordiæ, *&c. quomodo ab Hebræis ſumatur.* 52.2.c vir ſanguinum *eſt latro & homicida.* 97.2.c *vir, cur vocari velit Deus à Synagoga, non dominus.* 86.1.b *vir Zachariæ apparens fuit angelus Michaël vel Gabriel.* 638.2.d *viri Apoſtolici equo generoſo aſſimilantur.* 732.1.d.2.a *ſunt filij & poſteri Apoſtolorum.* 595.1.a *terrena nonniſi modicè & neceſſitate coacti tangunt.* 722.1.c *viri prodigij qui & quales dicantur.* 660.1.a.b *viros eximios Deus corpore paruos formauit.* 675.1.a

Virga vigilans viſa à Ieremia, quid deſignaret. 315.2.b *virgæ quibus centuriones cædebant delinquentes milites, è ſarmentis vitium fiebant.* 157.2.b *virgæ duæ Zachariæ, quarum vni nomen Decor alteri Funiculus, quid ſignificent.* 739.2.c.d. & ſeqq.

Virgilij verſus quam elaborati ſint. 6.2.c *is quomodo Ennium legerit.* 8.1.b

Virginitas amiſſa nullo modo recuperari poteſt. 291.2.b

Virgo virido colore floreſcens, iuuentæ nunquam ſeneſcentis, & vitæ immortalis eſt ſymbolum. 158.2.b 727.2.c *virginum nomine vocant Hebræi vrbes & regna ob ſpeciem, opes & gloriam.* 291.1.c *virgines myſticè deſignantur per equos albos Zachariæ viſos.* 642.1.b.692.2.b *earum ſtatus ſimilis eſt angelico.* 819.1.a

Virtus eſt animæ ſobrietas & ſapientia. 215.2.d *difficultatibus obſidetur.* 204.2.d *tria ad proficiendum in ea media.* 13.2.d *virtutes variæ floribus accommodantur.* 349.2.a *virtutes & bona opera ſunt velut vuæ in animæ vinea creſcentes.* 349.1.a *externæ & internæ pelle & carne denotantur.* 420.2.c *eius profectus è quibus ſignis colligatur.* 599.2.d *eâ vitium potentius eſt.* 626.2.c *facit angelos, imò Deos & Dei filios.* 819.1.a *eius tres ſunt gradus & intenſiones reſpectu eam habentium.* 822.2.c *virtutes quaſi vitia nonnunquam traducuntur.* 823.2.c *virtutes quatuor Apoſtolicæ denotantur per quadricolores equos Zachariæ.* 694.1.b *virtutes quaſnam homo in Euchariſtia exerceat* 724.2.b.803.1.a

Viſcera miſericordiæ Dei quæ ſint. 87.2.a.170.2.c

Viſio pacis eſt Ieruſalem. 249.1.a *ad viſionem propheticam requiritur res futura quæ præuidetur, lumen propheticum mentem Prophetæ eleuans, & viſio & cognitio rei futuræ.* 25.2.a.b *viſio, quæ fit vigilanti, in ſe perfectior eſt ſomnio quod fit dormienti: quando verò ſomnium viſione perfectius ſit.* 234.2.a viſio vel verbum Domini *cum præponitur prophetijs, ipſa lata ſunt ordinariè.* 24.2.a *viſio Prophetarum erat intelligentia mentalis, quâ intelligebant ea quæ Deus ipſis reuelabat.* 275.1.d

Viſitare *in Scriptura quid propriè ſignificet.* 59.2.b *capitur ſubinde pro condemnare, punire, exſcindere.* 185.2.b.732.1.b

Viſus, forma reliquorum ſenſuum cur dicatur. 24.2.b

Vita triplex, naturæ & culpæ, gratiæ, & gloriæ. 121.1.b *vita bona magis prodeſt ad peccatores conuertendos quàm verba.* 10.1.a *vita Apoſtolorum ſimilis fuit vitæ Prophetarum.* 11.2.a *vita Chriſtianorum debet eſſe cæleſtis.* 69.2.c *vita fidelis tota martyrium eſt.* 183.2.d *vita capitur pro gloria, fortitudine, ſanitate.* 122.2.b *vitæ breuitas ſuadet vt æternis inhiemus.* 328.1.a *eam quiſque habet velut ſtadium in quo vſque ad mortem decurrat.* 178.1.c.d *eſt velut pomum ob varias analogias.* 326.2.b *vita ſolitaria bona & elogia.* 80.1.a.b 2.a. & ſeqq. *de vitæ ſtatu deliberanti ſeceſſus neceſſarius eſt.* 81.1.b *vitas Sanctorum ſibi proponat ad perfectionem aſpirans.* 451.2.a *vita hæc mortalis meræ ſunt tenebræ.* 776.2.d *vitam diuinam & humanam in ſe complexus eſt Chriſtus.* 546.2.b *hic vitæ infernalis & beatæ arbiter eſt. ibid.d vita ſacerdotis eſſe debet angelica.* 659.2.b *eius idea & ſpeculum.* 810.2.b *vita religioſa patit Religioſos.* 709.2.a *vitæ ſanctitate Prophetæ prophetiæ donum accipere meruêre.* 604.2.a *ad vitam beatam anhelantis ſuſpiria.* 840.1.d *vita Sanctorum & Chriſti velut lucerna eſt, hæc arguet in die iudicij nequitiam peccatorum.* 576.2.a *vita Sanctorum quàm alta & ſeparata ſit.* 722.2.a & ſeqq.

Vitellij Imp. crudelitas & mors. 261.1.b.326.1.b

Vitia ſeptem capitalia fidelis per ſeptem virtutes contrarias, ſeptem dona Sp. ſancti, ſeptem petitiones orationis Dominicæ, ſeptemq; primas beatitudines expugnare debet. 364.2.a *vitia qui ſanat noctem in diem conuertit.* 294.2.c *vitia Superiorum & principum manant ad ſubditos.* 337.1.d *vitia omnia quomodo iuſtus expugnet.* 641.1.a *vitia quatuor maximè Eccleſiam & fideles impetentia, ſunt vt quatuor cornua Zachariæ viſa.* 645.2.d *vitia publica non principibus à concionatore imputanda, ſed populo.* 606.1.c *vitio vno abeunte alterum nos oppugnat, vt reſiduum quod prius reliquit, poſterius depaſcatur.* 214.2.c *vitium quodlibet eſt animæ ebrietas & inſania.* 215.2.d *vitiū virtute potentius eſt.* 626.2.c vide *Peccatum.*

Vitis centurionalis quæ dicatur. 157.2.b

Vituli aurei quos efformauit Ieroboam, fuit Apis Ægypti. 144.2.c *eos cur in Iſraëlem inuexerit.* 2.2.d *erecti erãt in Dan & Berſabee, quaſi in duobus regni limitibus.* 335.1.a *duo erant, non vnus.* 160.2.d *cur vocentur hi modo vituli, modò vitulæ vel vaccæ ib. per vitulos labiorum quid intelligatur.* 203.1.c.d *vituli quàm & quare petulci ſint.* 840.2.c *vitulus de armento quis dicatur. ibid.d* vide *Vacca.*

Viuere debemus Chriſto, qui ſuam pro nobis vitam dedit, & ob quem viuimus. 563.1.a
de Vmbra aſini fabulam cur Demoſthenes narrarit. 395.2.d
Vncinus pomorum quid propriè ſit. 325.1.c. *quid hic Propheta Amos viſus, ſymbolicè deſignet.* 2.b.c. 326.1.a. *quid tropologicè.ibid.d. alludit ad vncum ecorum.ibid.a. vnco olim vincti trahebantur, vel etiam ferebantur rei.* 326.1.b. *id exemplis Martyrum probatur.* ibid.
Vnguenta in conuiuiis adhibebantur olim ad voluptatem & ad ſanitatem. 308.1.d
Vnio Dei cum anima ſancta quanta ſit. 233.2.a.b. *vnio animorum quam ſit ad aduerſa toleranda potens.* 592.2.b.
Vnitas linguæ multum facit ad vnionem & conſociationem Eccleſiæ. 593.1.c
Vnus homo poteſt repræſentare totum populum ex ſe generandum, vel ſibi ſubditum. 171.1.d
Vnuſquiſque alios in aliquo ſuperat. 793.1.d
Vocales olim & puncta in textu Hebræo non erant. 512.2.c
Vocatio Gentium à Prophetis prædicta eſt. 700.1.c *vocatio Dei ſequenda.* 372.1.b. *vocatio non eſt ex præuiis prædeſtinatorum meritis, ſed ex Deo vocante.* 194.2.a. vide Prædeſtinatio.
Volumen quid ſit. 681.1.b. *cur videat Zacharias volumen volans, & in eo quæ ſcripta ſint.* ibid.c.2.a.b *cur vocetur compendium.* 2.a. *cur volet, varia dantur cauſæ.ibid.c.d. cur longum XX.cubitis, latum decem.* 682.1.c.d
Voluntas Dei eſt menſura & regula omnis ſanctitatis. 519.2.d. *ipſa æterna eſt.* 827.2.c. *ea per preces, conſiderationes, eleëmoſynas, ieiunia, exquirenda, & ea cognita ilico exequenda.* 372.2.b. *ei nos per omnia accommodare debemus.* 379.1.a. *voluntas noſtra naturâ ſuâ omnium rerum ſpeciem quaſi induit, quibus ſe per amorem applicat.* 153.2.a
Voluptas pomum aureum eſt, & illecebroſa. 327.1.d *tineæ aſſimilatur.* 116.2. *item Hypanis fluuio.* 359.2.b. *eius tædia, dolores, faſtidia & furiæ vltrices conſcientiæ.ibid. eſt inſatiabilis.* 601.2.b. *voluptas peccati inſipida & inanis eſt.* 91.1.c. *hydra multorum capitum eſt.* 686.1.d. *eſt mater omnis peccati.* 2.d. *eſt ſigillum diaboli.* 631.2.b. *ea quæ nec ex Deo, nec in Deo eſt, voluptatis excrementum eſt.* 573.1.d. *voluptates ſæpè hominem enecāt.* 395.1.b. *citò tranſeunt vt fœnum.* 273.1.a.b. 313.2.d. *mentem inebriant ac dementant.* 215.2.b. *earum fuga diſponit ad prophetiam.* 9.2.c. *voluptatibus licitis abſtinens ex Epicteti ſententia, diuinæ naturæ conſors eſt.* 168.2.b. *earum ſectatores non poſſunt ædificare templum Dei.* 608.1.a
Vorago ingens è fiſſione montis Oliueti, in die iudicij, improbos miſſura in tortara, erit profundiſſima. 774.2.b. *vorago Mello cur vocetur pila.* 573.2.b
ad Votorum ſuorum violationem clerici & Religioſi non ſunt pelliciendi. 272.1.c. *ea eſſe debent perfecta.* 804.2.a. *votum Deo dolo eludens peccat contra iuſtitiam & religionem.* ibid.
Victimæ hoſtiæ eſſe debebant perfectæ. 804.1.b
Vox Dei eſt tonitru. 223.1.b. *vox fortis ſignum eſt animi fortis, remiſſa timidi.* 355.2.c
Vpupa canens ante tempus vitium, magnam vini bonitatem & copiam prænunciat. 206.2.a
Vrbanitas Prælatos & principes maximè decet. 741.2.d
Vrbis etymon. 423.2.c. *vrbis condenda & diruenda ritus erat aratrum circum eam ducere.* ibid.b.c. *vrbes Iſraelis quomodo diſtributæ erant per chiliades.* 437.1.d. *vrbes aliquot magnæ & populoſæ recenſentur.* 385.2.c. & 386.1.b. & ſeqq. 387.1.b *vrbium magnarum quanta ſit vanitas.* 387.1.c. *vrbes rupibus impoſitæ vocantur nidi.* 354.2.a. *quomodo decalueneur.* 411.2.b. *ſolent vocari filiæ vel virgines, cur.* 436.1.d
Vredo morbus ſegetum interdum vocatur aurugo, arugo, rubigo. 286.1.c
Vrim & tummim in rationali pontificis an dici poſſint Theraphim. 94.2.a. *id pluribus annis in ſecundo templo defuit.* 611.1.c
Vrſa mira eſt ſæuitia raptis catulis, quia mirus illius in eos amor, & cur. 193.1.d
Vſuræ mala & damna. 188.1.c.d. *eam Hebræi vocant vulnus & morſum.* 336.2.c
Vſurarij plerique nullos conſcientiæ remorſus ſentiunt. 189.1.d
Vterus Virginis matris myſticè fuit templum Chriſti. 820.1.c
in Vtopia Mori quàm aurum ſorderet. 495.2.a
Volcanus cur claudus à Poetis fingatur. 549.2.d
Vulgatæ interpres ſolet ſubinde pro nomine proprio eius ſignificatum reddere. 584.2.d
Vulgus mobile, ad regum licitum, mutat fidem & religionem. 132.2.c
Vulnera Chriſti quinque fuère quaſi fontes gratiæ & ſanguinis. 763.1.b.c. *in illis tuta quies eſt.* 2.a. *medentur omnibus animi morbis.* 764.1.d. *cur ea reſurgens reſumere voluerit, & in cælo ſeruare.* 767.1.c
Vultus Chriſti iudicis quàm futurus terribilis. 653.1.a
Vxor Oſee fuit famoſa meretrix. 52.2.c. *fuit figura idololatrantis Synagogæ.ibid.d.* 54.1.d. 55.1.a. *vxorem non ducere quomodo Paconius Arrio amico ſuo ſuaſerit.* 31.2.c.d. *vxores maritos in ſcelere imitantur, idq; iuſtâ Dei vindictâ.* 105.2.b. *vxores Hebrææ maritos ſuos vocabant* Baali, *id eſt Domine mi.* 86.1.b. *apud priſcos, etiam Hebræos, per munera à ſponſis emebantur, & ipſæ dando dotem viciſſim maritos ea coëmebant.* 91.2.d. *vxores ſuas quibus nominibus Iudæi amare teneantur.* 811.2.a b. & ſeqq. *earum repudium multis argumentis diſſuadetur.* 814.1.c. & ſeqq. *vxor pubertatis diligenda.* ibid.d

X *Enophon in Cyri pædia idæam inſignis regis deſcripſit.* 643.2.b

Z *Achariæ tres illuſtres fuere, & quis illorum inter templum & altare ſit occiſus.* 227.2.d. 636.1.a
Zacharias filius Ieroboam rex Iſraël occiſus eſt à Sellum, qui regnum ab eius familia ad ſe am tranſtulit. 321.1.d
Zacharias Propheta coæuus fuit Aggæo. 33.2.d. 635.1.a. 636.2.c. *eius ſymbola.* 635.1.a. *eius etymon.ibid.b. eius argumentum.ibid.c. cur vocetur memoria Domini.* 2.b. *Martyrem fuiſſe cenſent nonnulli. ibid.c. eius miracula* 636.1.a. *eius ſanctitas.* 2.b. *quando mortuus.* 34.2.a. *an ortus è tribu Leui.* 635.2.b. *eius corpus quando inuentum.* 636.2.b. *quomodo in viſione pretium paſtoratus ſui à Iudæis popoſcerit, ac triginta argenteos ab eis datos ad ſtatuarium proiecerit.* 743.2.c. 745.1.c. *fuit Iudæis in honore & veneratione* 745.1.c. *an tantùm per viſionem repræſentata ei ſit venditio Chriſti.* ibid. b.c.

b.c pretium paruum pro paſtoratu cur ei à populo ſit aſſignatum. 2.a illius pretij acceptio & proiectio, cum Chriſti pretio à Iuda accepto & proiecto comparatur. ibid.d ipſe & Malachias vltimi fuêre Prophetarum. 5.1.b

Zacharias pater Iohannis Baptiſtæ fuit Propheta æquè ac filius. 637.1.c

Zeloſi ſunt atlantes orbis. 846.1.c.d

Zelotæ in obſidio vrbis per Titum, ſuis contentionibus vrbem exhauſêre. 739.1.b

Zelotes gloriæ ſuæ Deus eſt. 232.1.d

Zelus ſponſi Dei in ſponſam Synagogam. 87.2.c zelus ingens tum ſalutis animarum, tum gloriæ diuinæ requiritur in concionatoribus & ſacerdotibus. 101.a.808.1.d zelus indiſcretus diſplicet Deo. 393.2.a talis fuit zelus Ionæ optantis Niniuen ſubuerti. ibid.b item SS. Iacobi & Iohannis ignem in Samaritas mitti optantium, & S.Carpi. 394.1.b zelus eſt ingens amor rei amatæ. 705.1.b duos actus contrarios complectitur. 475.2.b zelus Eliæ quantus fuerit. 843.1.b.c zelus gloriæ Dei vnde in viris ſanctis oriatur. 538.2.c quanta ſit virtus & quanti à Deo fiat. 844.2.b zelus Chriſti erga peccatores & impios. 592.1.b zelus Dei pro Ieruſalem quis ſit 644.1.a.b zelus maritorum pro vxoribus. 578.2.c

Zonæ vnius milites dicuntur excellentes bello. 132.1.d

Zopyrus ſe deformauit, vt Dario regi ſuo Babylonem expugnaret. 649.2.d Darij de eo elogium. 650.1.a

Zeroaſtres in ſolitudine vixit, vt diuinis intenderet. 9.2.c

Zorobabel non eſt dominator in Iſraël, quem in Bethlehem naſciturum prædicit Michæas. 438.1.c vnde dictus Zorobabel. ibid. 605.1.c fuit filius Salathiel. 605.1.a.630.1.a alius eſt Zorobabel filius Phadaiæ. 605.1.b ei in ducatu ſucceſſêre filij & poſteri vſque ad Chriſtum. 2.a.b quomodo in ſolutione problematis corum Dario propoſiti palmam tulerit, & quam propterea mercedem ſit conſecutus. 606.1.d.630.1.d quomodo populum ad fabricam templi ſit cohortatus. 606.2.a an Deus ei promittat per Aggæum, eum cum ſuis ab inuaſione Gog & Magog indemnem fore, aut à Perſis nullum damnum paſſurum. 628.1.d eius ex ſemine promittitur Chriſtus naſciturus. 2.a.& ſeqq. quod auo eius Iechoniæ Deus abſtulit, hoc ei reſtituit ob pietatem. 630.1.a quomodo & quare ſit annulus Dei. ibid.b.c.& ſeqq. eius ſtirps quomodo à Deo conſeruata. ibid.b quomodo Deo fuerit honori & ornamento. ibid.c fuit Dei legatus ad regem Darium & ad populum, fuit quoque Deo carus. ibid.c quomodo ſit quaſi gener Dei. ibid. eius ſapientia. ibid d in Babylonem redux ibi defunctus eſt. ibid. qua in re fuerit typus Chriſti Ieſu. 605.1.d 630.2.b. 670.1.b fuit princeps rerum ciuilium & reip. 668.1.d oliuæ comparatur. 2.d.669.2.a.670.1.a.678.1.d.679.1.d ſignificatur per lapidem primarium. 671.2.c an à Zacharia rectè vocetur oriens. 698.1.a

INDEX MATERIARVM MORALIVM

A D

EVANGELIA DOMINICARVM

AC FESTORVM ALIQVOT ET

Feriarum per annum accommodatarum, in gratiam concionantium.

DOMINICA I. ADVENTVS.

ERVNT SIGNA IN SOLE ET LVNA ET STELLIS. Signa Deus ſolet præmittere, & feriendos præmonere, antequam feriat. 277.1.d Quæ ſigna diem iudicij præceſſura ſint. 235.2.a.b.247.1.a Vnum è ſignis erit ignis conflagrationis, qui totum orbem ſuccendet; iſque duplex. 835.1.c Eius conflagrationis horror deſcribitur. 319.1 a.2.b Hoc igne peccatores excoquentur. 823.1.b Eliæ & Henoch aduentus deſcribitur. 842.2.b.& ſeqq. Eliam cur Chriſtus tunc miſſurus ſit. 843.2.b.& ſeqq. Hic multos Iudæos ad fidem Chriſtianam conuertet. 845.2.c

IN SOLE. Chriſtus eſt Sol, Adam nonniſi luna. 838.1.a

VIRTVTES CÆLORVM MOVEBVNTVR. Virtutes cælorum & terra quomodo tunc commouendæ ſint. 247.2.b

ET TVNC VIDEBVNT FILIVM HOMINIS VENIENTEM. Chriſtus iudex hoc die erit propriè ſol iuſtitiæ ob rationes varias. 836.1.d Eius ad iudicium venientis maieſtas. 693.1.a Cum omnibus angelis & Sanctis ad iudicandum veniet. 776.1.b Dies iudicij auferet impijs ſpem ſalutis vnquam conſequendæ. 836.1.b Chriſti iudicis quanta tunc futura perſpicacitas. 826.1.d Tunc ſcrutabitur conſcientias velut ad lucernam. 575.2.a Eius diei horror ex varijs epithetis oſtenditur. 577.2.b.& ſeqq. 239.2.b Homini Chriſtiano is ſemper præ oculis habendus. 247.1.a Cur vocetur magnus. 236.1.d *Vide notata Dominica vlt. poſt Pentecoſt.*

DOMINICA II. ADVENTVS.

CVM AVDISSET IOHANNES IN VINCVLIS.

Conſuetudinum malarum & paſſionum vincula rumpenda ſunt è carcere peccati & diaboli in libertatē filiorum Dei egredi volentibus. 419.1.a

Pavperes evangelizantvr. Quia pauperes Deo curæ ſunt, hinc grauiter peccant aduocati & iudices qui eos opprimunt. 270.1.c Pauperes, abiectos & infirmos Deus eligit & euchit, cur. 254.1.d *Vide in Indice rerum v.* Pauper.

Tv es qvi ventvrvs es, an alivm exspectamvs? Iudæi poſt Chriſtum ſuum Meſſiam fruſtrà expectant. 346.1.a.450.2.a Erit is Antichriſtus, qui ipſorum erit idolum & numen. 689.2.c Huius mores, & imperium deſcribitur. 748.1.d Quomodo is in fine ſæculi deſtruendus à Chriſto ſit. 781.2.c Meſſiam iam dudum veniſſe contra illos oſtenditur. 618.1.d 621.1.h

Arvndinem vento agitatam. Mutatio omnis eſt quædam mors. 828.1.c Contrà mens in Deo fixa ſit immutabilis. ibid.d Vir conſtans eſt quaſi Deus terreſtris. 827.2.d

Hominem mollibvs vestitvm. Veſtium luxus, nouitas & mollities reprehenditur. 570.2.c.d Veſtis peregrina vocari poteſt hæreſis & hypocriſis. 571.1.c

Ecce ego mitto angelvm mevm. Iohannes Baptiſta quomodo miſſus ante faciem Chriſti. 818.1.a.b An fuerit angelus incarnatus. 2.a Vocatur angelus ob octo analogias. ibid.c. 789.1.h Eius infantia, abſtinentia, caſtimonia, ſeceſſus in eremum, vitæ innocentia. 818.2.d.& ſeqq. Elogia varia eiuſdem. 819.2.a Doctus eſt à Spiritu ſancto. ibid.b Eſt alter Elias. ibid.c Miſſus eſt vt Chriſtum iam miſſum indicaret. 820.1.a Fuit horizon & fibula legis veteris & nouæ. ibid.b Ei ſimilis fuit & futurus eſt Elias zelo, officio, prædicatione, & ſanctitate. 843.1.b Quomodo corda patrum ad filios conuerterit, & incredulos ad prudentiam. 845.1.d

DOMINICA III. ADVENTVS.

Propheta es tv. Prophetarum tres ſunt dotes, robur, iudicium & efficacia. 422.1.a Prophetæ omnes in Chriſto deſinunt, & ad eum auolant. 20.2.a Prophetæ veteres fuêre velut angeli terreſtres. 11.2.d *Vide Indicem rerum v.* Propheta.

Iohannes in deſerto locuſtis victitans fuit imago veterum Prophetarum, quorum victus ſobrius fuit, veſtitus aſper & vilis. 11.1.d

Tv qvis es? Ita ſeipſum quilibet interrogare poteſt; ita enim ad Dei cognitionem perueniet. 167.1.d

FERIA IV. QVATVOR TEMP. ADVENT

Chriſtus carnem aſſumens, vt humanam naturam liberaret, eſt vindex orbis. 837.2.a Vt ſic, eſt ſigillum Patris quadrupliciter. 630.2.d Repræſentatur per Ieſum pontificem ſordidis indutum. 657.2.b Humanitas hæc fuit quaſi equus cui inequitauit diuinitas. 556.1.a *Vide notata in feſtis Annunciationis B. Virg.*

DOMINICA IV. ADVENTVS.

Prædicans baptismvm poenitentiæ. Pœnitentia non eſt in ſolo dolore de peccatis ſita ſed & in ſuſceptione operum pœnalium, & ſatiſfactione per eadem pro illis. 482.2.b Pœnitentia publica ſæpè publicas clades auertit. 388.1.d Niniuitarum pœnitentia. 390.2.a Eorum plurimi per pœnitentiam ſuam ſunt iuſtificati, & qui in ea ad mortem vſque perſeuerarunt, ſaluati. 391.1.c Pœnitentia animæ priſtinum ſuum decorem reſtituit. 217.1.d Pœnitentiæ elogia. 228.2.b Eiuſdem vis & effectus. 232.1.a.391.2.d Pœnitentium & pœnitentiæ ſchema eſt aquila pennas veteres abijciens, & nouas aſſumens. 411.2.d *Vide Dominicam I. Quadrageſimæ, & Indicem rerum v.* Pœnitentia.

Prædicans. Concionator prædicet ore & manu, vt fecit S. Iohãnes Baptiſta. 604.2.a. Cõſtans ſit in vitijs arguendis, nec deficiat. 613.2.b

Ervnt prava in directa. Rectitudo animæ duabus in rebus ſita eſt. 529.1.b

IN FESTO NATIVITATIS.
DOMINI.

Ortus Iesv Chriſti elogia. 437.2.b Eius egreſſus triplex; æternus, temporalis, & partim temporalis & æternus. 441.2.b Chriſtus ortus & generatus eſt quaſi aurora ante diem exoriēs. 122.2.d Eo naſcente, & ante natiuitatem eius commotio facta eſt in cælo & in terra. 615.2.c & ſeqq. Quæ in mari. 616.1.b Cur tres hæ cõmotiones factæ ſint. ibid.d Gentium quæ tunc facta ſit commotio. 2.b Quomodo eius aduentum Gẽtes omnes deſiderarint. 618.2.a.& ſeqq. Eſt angelus tam veteris quàm noui teſtamenti. 820.2.c.& ſeqq. Eius initia quàm parua fuerint. 674.1.a

Reclinavit evm in præsepio. In quorum animalium medio Chriſtus cognitus ſit. 544.1.a & ſeqq. In præſepio quare ſit reclinatus. 2.d Cauſa tropologica cur in eo iacuerit. 545.2.d Septem ſymbola huius præſepij. 546.2.a

Qvia non erat ei locvs in diversorio. Locus natalis Chriſti fuit ſtabulum, eius deſcriptio: natus eſt rure. 435.2.d.& ſeq. Eius concio è præſepio. 439.1.b.545.1.c Stabulo natali Chriſti ſimilia ſunt templa Catholicorum. 441.1.b Cur natus in Bethlehem. 439.1.a eam profanauit Hadrianus Imp. erecto illic Adonidis ſimulacro, ſed cohoneſtauit eam Imperatrix Helena, eiuſq; filius Conſtantinus. 440.2.a.b Bethlehē deſcriptio, ſitus, elogia. 434.2.b.& ſeq. Cur dicatur & ſit domus panis. 434.2.b Quomodo nequaquã ſit minima in principibus Iuda. 435.2.d

Pastores erant cvstodientes vigilias svper gregem svvm. Turris gregis quis ſit locus, iuxta quem paſtores hi oues ſuas cuſtodiebant. 427.2.b.429.2.a

Erat lvx vera. Chriſtus Dominus primo ſuo in mundó aduentu fuit ſol iuſtitiæ ob quinque analogias. 836.2.a Eius in quantum ſol eſt elogia. 837.1.c.& ſeq. Oriens ex Virgine eſt velut germen oriens. 661.1.a Item ſol poſt tenebras exoriens, & ſtellæ in tenebris lucentes. ibid.d Hinc & per candelabrum & lucernas repræſentatur. 669.2.d

Dedit eis potestatem filios Dei fieri. Filiatio Dei in quo conſiſtat, & quanta bona ſecum trahat. 66.2.a.68.2.b.& ſeqq.

Plenvm gratiæ et veritatis. Gratia quia ipſe plenus eſt, hinc & nos gratia & virtute obſignat, vt ſigillum ceram. 631.1.d

IN FESTO S. STEPHANI.

Omnis sangvis ivstvs qvi effvsvs est. Sanguis innocens effuſus terram polluit, qui ſimul & terra expiantur, dum vindicta de homicidis ſumitur. 252.1.b

Ierv-

Iervsalem qvæ occidis Prophetas. Ieruſalem occidens Prophetas, & ipſum principem Prophetarum Chriſtū, eſt filia latronis. 433.2.b

IN FESTO SS. INNOCENTIVM.

Quia magna Herodis infanticidæ hoc in facto fuit crudelitas, agi poterit de crudelitate, quamque ea Deo & hominibus exoſa ſit. 260.2.d

Et fvge in Ægyptvm. Fons Ieſu in Ægypto quis ſit, & vbi fuerit. 784.1.b

DOMINICA INFRA OCTAVAM NATIVITATIS.

Anna vidva non discedebat de templo die ac nocte. Deum vbiq; & ſemper in memoria præſentē habere nos oportet. 62.2.c. 187.1.c

IN FESTO CIRCVMCISIONIS.

Qvod vocatvm est ab angelo. Nomina olim ab euentu vel præſenti vel futuro accipiebantur. 64.2.c Ea in Confirmatione vel ingreſſu Religionis cur immutari aliquando ſoleant. 65.1.a

Vocatvm est nomen eivs Iesvs. Nomen Ieſu quàm amabile & reuerendum, eius ſignificatio & effectus. 562.1.d Varij præferentes nomen Ieſu, fuerunt typus Ieſu Chriſti. 605.2.c Aſpirationes piæ ad Ieſum. 619.2.a

IN VIGILIA EPIPHANIÆ.

Apparvit angelvs in somnis Ioseph in Ægypto. Chriſtū ex Ægypto reuocandum eſſe, prædixit iam antè Oſeas Propheta. 170.2.c.d

IN FESTO EPIPHANIÆ.

Occaſione Magorum qui primi è Gentilibus ad Chriſtum venêre, agi poterit de vocatione Gentium ad fidem & Eccleſiam Chriſti. Gentes ergo Eccleſiam conſtruxêre. 700.1.c Quantus earum ſtatim ad eam confluxus fuerit. 705.2.d Quomodo hæc acceſſio facta ſit. 774.1.a

Stellam eivs. Stella hæc deſcribitur & alia prodigia naſcente Chriſto facta. 615.2.c & ſeqq. Stellas cur veteres adorarent. 569.1.c *Vide in Indicem rerum v.* Bethlehem *&* Stella.

Obtvlervnt myrrham. Myrrha typus mortificationis eſt, & hæc ſpecies martyrij. 183.1.d

DOMINICA I. POST EPIPHANIAM.

Existimantes illvm in comitatv esse. Vt hinc colligere eſt, viri à feminis in oratione, & actibus publicis ſeparabantur. 761.1.b

Et erat svbditvs illis. Omnis obedientia tam parentibus quàm alienis præſtita, ſpecies martyrij eſt. 183.1.d

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

Nvptiæ factæ svnt. Maritus ſuccedit in ius patris, quem ſponſa reliquit, vt totum amorē & ſtudium in maritum transferat. 87.1.c Sponſæ quales quærendæ & eligendæ adoleſcentibus. 56.1.c Nuptiæ Dei cum anima ſancta quomodo contrahantur. 812.2.d Earum conciliator & vindex eſt Deus, & earum ritus apud Gentiles. 813.2.c Septem argumenta à repudio & adulterio auocantia. 814.1.c Fidei coniugalis ſymbolum eſt anulus. 629.1 d Eius vſus & ſymbola plurima. ibid.b.c Vir vxori cur debeat amorem. 814.2.c.815.1.b

Deus Chriſtianis velut ſponſus eſt & vir. 86.1.b

Parentum vitia, præſertim matrum, in proles transfunduntur. 56.1.c Peccata maritorum punit Deus peccatis vxorum & filiorum. 105.2.b

Scortorum quanta ſit turpitudo & infamia, 146.2.b Scortantes & impij plerumque ſterilitate à Deo puniuntur. 155.1 b Fornicatio homini mentem ſimul & opes eripit. 102.2.b Spiritus fornicationis an ſit dæmon aliquis ſpecialis ad libidinem incitans. 104.2.d Superbiæ pœna libido eſt. 113.1.c

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM.

In tenebras exteriores. Hæ tenebræ quia inferni typus ſunt, hinc de eo agi poterit. Infernus eſt velut pila, in qua tunduntur damnati. 574.1.d *Vide Domin. 19. poſt Penteceſt.*

DOMINICA IV. POST EPIPHANIAM.

Ecce motvs magnvs factvs est. Virtutum & vitiorum quanta inter ſe ſit pugna. 794.1.c Paſſiones animæ quatuor ſunt velut impetuoſi turbines. 215.1.a.477.2.b Hæ hominem dementant. 215.2.b Item velut quatuor equi indomiti hominem in diuerſa raptantes. 499.2.b Mundus quàm ſit turbulentus, ideo cymba noſtra quamprimum ex eo ſubducenda. 650.1.b Cupiditas eſt charybdis inſatiabilis. 431.1.d Qui creaturas ſectatur, in perpetuo motu & metu eſt. 828.1.a Quia nonnullorum interpretum opinio eſt, hanc maris tempeſtatem, occaſione Iudæ proditoris excitatam fuiſſe, videre eſt, quàm ſit malorum Deoque exoſorum ſocietas noxia. 373.2.b.463 2.d

Et svrgens imperavit. Quomodo Deus mox adſit ſe inuocantibus, & ſperantibus in eo. 466.2.b Et increpet mare & ventos. 478.1.b

Modicæ fidei. De Deo in aduerſis numquā deſperandum. 588.1.c Spes & fides de Dei ope omnia aduerſa ſuperat. 529.2.b

Facta est tranqvillitas magna. Creaturæ omnes tum cæleſtes, tum terreſtres ſilent in conſpecto Dei. 539.1.b Quies mentis quanta lateat in famulatu Dei. 699.2.d Potentiam omnem aduerſam ſtatim Deus ſubridendo velut deſpicit. 295.1.d

Venti et mare obediunt ei. Venti oſtendunt Dei magnificentiam & maieſtatem. 288.2.a Sunt eius exercitus, & ad eius nutum militant. 290.1.a

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

Vnde ergo habet zizania? Nulla mala homini niſi per Deum infliguntur. 277.1.b

Vis imvs et colligimvs ea? Indiſcretus zelus quàm peruerſus ſit, Deoque diſpliceat. 393.2.a.b

Et ait, Non. Clementior eſt Deus homine etiam ſancto & zeloſo. 396.2.c

Alligate ea in fascicvlos. Elementorum conglobatio & globus elementaris, quomodo ſit faſciculus in manibus Dei. 341.1.d

DOMINICA VI. POST EPIPHANIAM.

Simile est regnvm cælorvm. Regnum diuinum quomodo per Chriſtum Deus in terra ſtabiliat. 631.1.b

Fermento. Vitium ſtatim malignitatem ſuā affricat, non ita virtus, etſi magna. 626.2.c Sicut fermentum totam paſtam ſapidam reddit, ſic voluntas omnium rerum ſpeciem & faciem quaſi induit, quibus ſe per amorem iungit. 153.2 a

DOMINICA IN SEPTVAGESIMA.

Condvcere operarios. Omnia opera infidelium & impiorum non ſunt peccata. 626.2.a

Vir-

Virtutum.& bonorum operum tres ſunt gradus 822.2.c Operibus bonis coronamus Chriſtum 697.2.b bona opera quinam amittant. 609.2.b

Operarios. Operariorum labor ſæpè in irritum cadit, quia Dei cultum negligunt. ibid.

Qvid statis hic tota die otiosi? Acedi à Chriſto quomodo ſugillentur. 746.2.b

Ite et vos in vineam meam. Eccleſia vinea eſt, vti & anima, ob varias analogias. 158.1.b.& ſeqq.348.2.c Vindemia plena competit diabolo, racematio Chriſto. 462.1.b Anima ſancta hortus & paradiſus Dei eſt. 349.1.a.b

An ocvlvs tvvs neqvam? Impij conqueruntur de Dei prouidentia. 816.2.c Chriſtus eſt oculus actiuus & paſſiuus. 711.2.c

Mvlti svnt vocati, pavci vero electi. Quàm pauci viam ad cælum ducentem agnoſcant. 207.2.d Deus neminem reprobat ex ſe ante præuiſa demerita.176.2.d Vult omnes homines ſaluos fieri, ac neminem reprobari. 178.s.b Reprobatio, obduratio, perditio, damnatio non eſt per ſe ex Deo reprobante, obdurante, perdente & damnante, ſed ex homine peccante, ſeque in peccatis ad finem vſque vitæ obdurante. 194.1.d Contrà prædeſtinatio, vocatio & gratia non eſt ex præuijs prædeſtinatorum meritis, ſed ex Deo prædeſtinante, vocante, & gratiâ ſuâ prædeſtinatos præueniente. 2.a.& ſeqq. Electio Iacobi præ Eſau quomodo intelligenda ſit. 793.1.b

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

Exiit qvi seminat seminare semen svvm. Opera bona ſemina ſunt æternæ vitæ. 167.1.b

Et hi radices non habent. Peccator omnis edit fructum mendacij, id eſt inanem & euanidum. 168.1.c Quæ ſupra vires & ingenium tentantur, non ſunt durabilia. 146.1.a

A volvptatibvs vitæ svffocabantvr. Conſuetudinis malæ, & præſertim fornicariæ, quanta ſit vis & arctæ compedes. 165.1.b

Vt videntes non videant. Peccator quam ſibi malè conſulat dum Dei obliuiſcitur. 62.2.c.d Occaſiones videndi & audiendi illicita, etiam oblatæ, euincendæ, & cur. 572.2.d Peccator in malo obſtinatus Æthiopi colorem non exuenti comparatur. 584.1.c Peccandi conſuetudo & obſtinatio in peccatis eſt vt talentum plumbi. 687.2.d

DOMINICA IN QVINQVAGESIMA.

Filivs hominis tradetvr. Venditio & traditio Chriſti triginta argenteis à Prophetis prædicta fuit. 268.2.d

Qvi præibant increpabant evm vt taceret. Impedire opera pietatis, & tendentes ad ſalutem remorari; quantum ſit ſcelus. 129.1.c

Ipse verò mvltò magis clamabat. Sancti viri quàm ad Ieſum & Deum ardenter clament & anhelent. 619.1.d

Quia autem hiſce diebus multi prô dolor! ob Bacchanalia ventri & gulæ indulgent, inuehi in libidinem & crapulam concionator poteſt Libido ergo pœna ſuperbiæ eſt. 113.1.b Voluptas eſt tinea ob varias analogias. 116.2.d Deliciæ corporales merum ſunt mendacium. 168.1.d Voluptuoſus & omnis peccans non videtur habere cor intra ſe. 138.1.c Guloſorum ſordes & probrum. 146.2.b.535.1.c.d Comeſſationes mentem homini eripiunt, ac libidinem inflammant. 103.2.b.c Peccator omnis cum peccatis & idolis ſuis, quaſi cum vitulis vitulatur. 161.1.b Improbi vitâ ſuâ nequam delaſſant & affligunt Deum. 816.2.b vili pretio & paruâ voluptatulâ Deum vendunt. 744.2.c Bacchanalia ſugillantur. 752.2.d Ebrietatem ſequitur deſtructio fortitudinis corporalis. 580.2.d In Bacchanalibus quodammodo impletur peccatorum menſura cuiuſque. 690.1.a.b Choreæ mundanæ deſcriptio. 841.2.b Peccatoribus omnibus celer imminet vindicta. 681.a.c Impunitas illorum luctuoſa eſt. 509.1.a Peccantibus commiſerandum eſt. 586.2.b. *Vide Indicem rerum v.* Luxus, Peccator, Peccatum, Vinum.

IN DIE CINERVM.

Memento homo qvia cinis. Hominum vilitas & fragilis conditio. 523.1.c

DOMINICA I. IN QVADRAGESIMA.

Dvctvs est a spiritv in desertvm. Seceſſus & quies parit ſapientiam. 824.1.c Ibi loqui Deus animæ ſolet. 526.2.c Solitudo quanta bona adfert, quàm multiplicibus eam colentes à Deo donis compleantur. 80.1.a Collectio ſui intrà ſolitudinem exercenda de vitæ ſtatu eligendo deliberanti. 81.1.b

Accedens tentator. Diabolus eſt Aquilo, omnia virtutum germina adurens; Chriſtus autem Auſter, ea creſcere faciens. 229.2.a Diabolus quomodo ſit à dextris impiorum. 655.1.b Dæmones ſunt velut atri Æthiopes. 584.1.c

Et cvm ieivnasset. Ieiunium corporale abſtrahit mentem à vitijs, noſque Deo conciliat. 702.1.a Ieiunia quatuor temporum quæ Chriſtiani ſeruant, quatuor de cauſis ſunt inſtituta. 708.1.b.c Quadrageſimale ieiunium obſeruantes, Deo quodammodo anni totius decimam dant. 2.b Ieiunium dupliciter ſanctificatur. 218.1.c Ieiunium Niniuitarum. 390.2.b

Svstvlit illvm in pinnacvlvm templi. Pinnaculum templi quod fuerit, & quod eius veſtibulum. 227.2.b

Si cadens adoraveris me. Diabolus in omnibus rebus & ritibus Dei eſt ſimia. 107.1.d mendax eſt, & omne mendacium eum parentem habet: mendacium triplex eſt, mentis, oris, operis. 131.2.a

Ostendit ei omnia regna. Regna & potentatus huius mundi cur ventis comparentur. 694.2.c Regnum omne ſub alio potentiore regno eſt. 645.1.d Regna huius mundi quàm fluxa ſint & citò tranſeant. 91.1.c.480.2.d 497.1.b Regnorum omnium auctor & prouector eſt Deus. 692.s.b

Regna mvndi. Mundana omnia, quantumuis magna, præ Deo nihil ſunt. 306.2.a.538.2.d Mundus quàm fucatus & fallax ſit. 500.2.a. 505.2.c.& ſeqq.

Angeli ministrabant ei. Suos in afflictionibus & tentationibus præliantes Deus intuetur. 597.1.b

FERIA VI. QVAT. TEMP. QVADRAG.

Piscina probatica. Siloë fons, à quo Piſcina hæc dependet, deſcribatur. 762.1.c

DOMINICA II. IN QVADRAGES.

Resplendvit facies eivs sicvt sol. Chriſtus ſplendore ſuo omnium oculos offuſcat. 822 1.b

1.b Deus oculus & ſol mundi eſt. 685.2.b *Vide notata de ſole in Natiuitate Domini, & Indicem rerum v.* Sol.

Apparvervnt Moses et Elias. Hi duo cur vocentur filij olei. 680.1.a *De Elia vide alia notata in Domin. I. Aduent. & in Indice rerum v.* Elias. Elias ſimilis erat officio, zelo, prædicatione, & ſanctitate Iohanni Baptiſtæ, & hic illi. 843.1.b Cur apparuerit cum Moſe in hac transfiguratione. 844.1.b Ob zelum raptus eſt in cælum. ibid. a Eius elogium. ibid.b.c Quomodo conuerſurus ſit cor patrum ad filios. 2.d.& ſeqq.

DOMINICA III. IN QVADRAGES.

Omne regnvm in se divisvm desolabitvr. Concordia quantæ ſit potentiæ cauſa. 592.2.b Linguæ vnitas quantum ad ciuilem concordiam conferat. 593.1.c Diſcordia, lites & bella, quantopere Deo diſpliceant, & acriter ab eo puniantur. 264.1.d

DOMINICA IV. IN QVADRAGESIMA.

Vt panes in manibus Apoſtolorum multiplicati fuêre, ita eleēmoſynariorum opes, per benedictionem diuinam, adaugentur. 125.2.c.& ſeq. Eleēmoſynæ defectus ſæpè cauſa eſt paupertatis, ſterilitatis agrorum, & luis peſtiferæ. 96.2.c Eam dans dat Deo ſuum. 620.2.d

FERIA II. POST DOM. IV. QVADRAG.

Qvadraginta et sex annis ædificatvm. Templum tam Salomonis quàm Zorobabelis quot annis durarit. 622.1.b Templum ab Herode exſtructum an magnificentius Salomonico fuerit. 632.1.c Templum Salomonis cur vocetur Libanus. 737.1.c *Vide reliqua de templis notata in Dedicat. Eccleſiæ, & in Indice rerum verbo* Templum.

FERIA III.

Vade et corripe evm. Qui alium de vitijs monet, angelus eſt. 791.2.d Hoc qui facit veri amici officium præſtat. 792.1.a.& ſeqq.

DOMINICA PALMARVM.

Invenietis asinam. Chriſtus cur cum ſolemni pompa Ieruſalem ſit ingreſſus. 715.2.c Sedit ſuper aſinam & eius pullum, non ſimul, ſed ſucceſſiuè. 716.2.c Quid duo hæc animalia ſymbolicè denotent. ibid.d

Eiecit vendentes. Quare eos Dominus hodie templo eiecerit. 795.2.d Ira Dei in peccantes quàm ardens ſit. 479.1.b

Quia Eccleſia hodie fidelibus paſſionem Domini proponit, de ea tractari poterit. Chriſtus patiendo & cruce ſua vicit diabolum. 658.1.b Venditus fuit triginta argenteis. 744.1.d.& ſeqq. Hinc meruit eſſe pretium peccati. ibid. Iudæ eum vendentis ingratitudo. 766.1.c Chriſtus vt Deus, in crucem actus, eſt portentum ſæculorum. 765.2.b Ei paſſo compati debemus 760.1.c Facie auerſa à Ieruſalem crucifixus eſt, Romam verſus conuerſus. 772.1.b Tenebræ vnde factæ ſint in paſſione. 776.2.c His viſis & Chriſti morte Iudæi corde compuncti ſunt 758.1.c Planctus fidelium ob eius mortem quotannis. 739.1.c.d Clauo crucis Dominicæ frænos equi ſui ornauit Conſtantinus Imper. 785.2.a.b Quo tempore Chriſtus ſit paſſus 542.2.d

IN FESTO PASCHATIS.

Svrrexit, non est hic. Reſurrectio vniuerſalis adſtruitur in fine mundi futura. 197.2.a Reſurrectionis tum Chriſti, tum noſtræ futuræ ſymbolum eſt phœnix & hydrus ſerpens. 198.2.a.& ſeqq. 839.1.b Chriſtus ad inferos deſcendens fuit inferno velut morſus, & moriens morti mors. 198.1.a.& ſeqq. 718.1.b. 719.1.a Aliquot eum animas tunc è Purgatorio liberaſſe veriſimile eſt. 200.1.c Morti inſultant Chriſtiani, ſicut & Chriſtus mortem occidit, & ei mors fuit reſurgendo. 199.2.a Chriſtus tertia die reſurgens quomodo nos viuificarit. 120.1.d Ipſe ob ſex cauſas tertia die reſurrexit. 121.1.b Chriſtus patiens & reſurgens figuratus eſt in Iona Propheta qui triduo in vtero ceti fuit. *Vide in Indice rerum v.* Ionas. Eius quanta fuerit poſt reſurrectionem gloria. 698.2.d Chriſtus à morte glorioſus reſurgens, indutus quodammodo veſtibus mutatorijs eſt. 659.1.a Corporis reſurgentis ſanitas eſt octuplex. 839.2.b In reſurrectione vniuerſali in fine mundi erit lux æternæ claritatis, nunc verò nox eſt. 776.2.d.& ſeqq. Cur tunc reſurgere Chriſtus dicatur. 591.1.c

FERIA II. POST PASCHA.

Qvi fvit potens in opere et sermone. Chriſtianus & docere debet & facere. 604.2.a Vitia populi magis exemplo quàm caſtigatione tollenda ſunt. 673.1.b

Nos sperabamvs. Sperandum eſt Deum in aduerſis auxiliaturum, & ea ablaturum. 529.2.b Vitæ alterius ſpem habent iuſti. 832.1.a *Vide in Indice rerum v.* Spes Ex deſperatione oritur ſpes 85.1.a Chriſtianus ſemper ſperare debet, numquam deſperare. ibid.

Iesvs appropinqvans ibat cvm illis. Sollicitudo ambulandi cum Deo, quid requirat. 456.2.c Varij ad eam ſtimuli. 457.1.a.& ſeqq. Modus & praxis ambulandi cum Deo per ſex alas. 458.1.d

FERIA III. POST PASCHA.

Stetit in medio discipvlorvm. Chriſtus eſt medium vniuerſi, ac ſemper dum vixit, medium locum elegit. 543.2.a.& ſeqq. Et quare. ibid.d Quomodo ipſe ſit medium duarum viratum. 546 2 b

Partem piscis assi. Chriſtus factus homo eſt piſcis huius ſæculi, at in crucis craticula aſſatus eſt. 521.1.c

DOMINICA IN ALBIS.

Pax vobis. Pacis quod ſit emblema. 680.1.a Pax animæ & ſerena conſcientia inuitat Deum ad habitandum in ea. 625.1.d Pacis ſemen quintuplex eſt. 706.1.c *Vide rerum Indicem v.* Pax.

Ostendit illis manvs et latvs. Vulnera manuum, lateris ac pedum, cur Chriſtus à reſurrectione reſumere voluerit, & adhuc in cælo ſeruet. 763.1.c Sancti iugiter in his commorantur. 759.2.a.& ſeqq. In his tutiſſima quies & ſtatio eſt. 763.2.a b

Mitte in latvs mevm. Ex hoc latere perforato omnia Sacramenta & gratiæ effluxêre. 763.1.a.c Vulnus hoc quàm ingens fuerit: vtrumque latus lancea militis apertum fuit. ibid. c.d

DOMINICA II. POST PASCHA.

Ego svm pastor bonvs. Chriſtus paſtor oues ſuas ſemper paſcit & protegit. 445.1.d Nomen Dei, quo ſuas oues Chriſtus paſcit quadiu-

dem. 365.2.a *in ſymbolis quæ adduntur, non omnia rei ſignificatæ conueniunt.* 745.2.d

Symbolis ſunt Zacharias, Daniel, Ezechiel. 635.1.b

Symmachus Vrbis præfectus laudatur à neruoſa ſtyli breuitate. 2.1.b

Symmachus interpres Bibliorum fuit Ebionita Chriſti diuinitatem negans. 557.2.d

S. Symphoroſa ſeptem filios & maritum Getulium ad martyrium obtulit. 805.1.a

Synagogæ ortus & initia. 73.2.d *dies eius inuenientis, qui ſint.* 86.1.a, *ipſa tamdiu afflicta eſt, donec Deipara Chriſtum ſaluatorem Iſraelis peperit.* 444.2.a.d *cur vocetur claudicans.* 427.1.a.c *eam Deus in fine mundi iterum aſſumet.* 93.1.c *Synagoga viri ſcripta Moſis per capita & libros digeſſerunt.* 434.2.d

Synopſis Dorothei de vitis Prophetarum plena fabulis eſt 13.2.c

Syri quàm grauiter Iſraelem ſub Ioachaz attriuerint. 286.2.a.d *inter eos & Iſraelitas perpetua fuere bella.* 260.2.a *ſæpè latrocinijs vexarunt Iudæam.* 432.2.b *olim malè audiebant ob morum mollitiem.* 343.2.c *columbis pro veredarijs vtuntur & cur.* 137.1.c

Syria ab Aram filio Sem vocata eſt Aram, deinde à Cyrenenſibus, Kiria, indeq́; euphoniæ cauſa Syria. 343.2.b *olim hortis abundabat.* 348.1.c *item columbis pernicibus.* 137.1.b.180.1.d

T*Abernaculum Moſis in deſerto erat typus Eccleſiæ militantis.* 345.1.d *tabernaculum Dauidis, quod ſuſcitandum promittit Amos propriè ſignificat, domum eius regiam & thronum regium.* ibid.c *cur vocetur tabernaculum.* ibid.d *tabernaculum capitur pro quauis domo.* 755.1.a *tabernaculi Moſaici ſymbolica adaptatio.* 669.2.c *in feſto tabernaculorum cur Iudæi iubeantur geſtare ramos myrteos.* 641.1.c

Tabes tyrannorum & hæreſiarcharum. 781.1.d *& ſeqq.*

in Tabulis ligneis, maximè buxeis, olim ſcribebatur. 527.2.b *eæq́; vel nudæ vel cera obductæ.* ibid.c *tabulæ legis quas Moſes à Deo acceperat, lucis radios longè emicabant.* 549.2.d

Talentum plumbi apud Zachar. amphoram occludens quid ſymbolicè denotet. 686.1.a.b *quid tropolog. & anagogicè ſignificet.* 687.2.d *talentum auri & argenti quot aureos contineret.* 624.1.c

Tamberlanes Baiazete Turcarum Imp. pro ſcabello vtebatur, dum equum conſcenderet. 165.2.b

Tammus Hebræis erat quartus menſis, reſpondens partim Iunio, partim Iulio noſtro. 707.2.b

Tammuz, id eſt Adonis, idolũ Alexandriæ erat. 501.1.d

Targum in Prophetas auctor fuit R. Ionatham, at Targum Pentateuchi R. Aquila, cæterorum R. Ioſeph cæcus. 6.1.a

Tarquinius Superbus capita Gabinorum de medio tollenda, quo facto oſtenderit. 309.2.a *quo anno Darij Hyſtaſpis vrbe à Romanis pulſus.* 642.2.d

Tarſum Ciliciæ Ionas fugere voluit. 371.1.a

Tarteſſum in Hiſpania an Ionas fugere voluerit, dum in Tharſis fugere vult. 371.1.b

Tebet menſis decimus Hebræorum partim Decembri, partim Ianuario reſpondet: cur die huius X. Iudæi ieiunarent. 707.2.c

Tecta domorum in Iudæa & Syria etiamnum plana ſunt. 569.1.c

Teglatphalaſar igni comparatur omnia inuadenti. 318 2.d *quas tribus in Aſſyriam captiuas abduxerit.* ibid. *quando Syros exciderit.* 261.2.c

Telas aranearum ſibi texit quilibet per fraudes decipere cupiens. 145.1.a

Tempeſtas eſt ſymbolum horrendi prælij, conflictus, ſtragis, ſupplicij, vindictæ. 578.1.c *tempeſtas ingens maris facta tempore nati Chriſti.* 617.1.b

Tempeſtiuus imber quis in Palæſtina ſit. 123.2.a.231.1.c

Templorum lapides clamabunt contra hæreticos qui ea demoliti ſunt, in die iudicij: item contra ſacerdotes qui in ipſis ſcandalum fidelibus dederunt. 533.2.d *eorum fabrica quàm Deo placeat.* 628.2.a.& ſeq. *templum primo erigendum in vrbis fabrica.* 607.1.d *eſt domus Dei.* 659.1.d *ipſum decet ſanctitudo.* 632.2.b *arrogantes non eſt adeundum.* 751.2.a *inter ipſum & animam ſanctam octo analogiæ.* 632.2.a *Chriſtiana templa ſuperant templum Salomonicum numero & gloria.* 624.2.d *reſpiciunt Orientem.* 772.1.b *templum non admittit turpe lucrum.* 403.2.a *templum in quo Chriſtus Dominus in Miſſa offertur, repræſentat Bethlehem.* 441.1.b *dici poteſt ſanctitas, cur.* 360.1.d

Templum Salomonis cur dicatur Ophel. 428.1.c *propriè tantùm duas continuit partes, Sanctum & Sanctum ſanctorum, ſed ante ſe habebat porticum.* 227.1.d *eius partes explanantur.* 2.b.c *cur vocetur ſuperbia potentium.* 332.1.c *eo quomodo Deus egredi dicatur.* 400.1.d *cur dicatur Libanus* 535.2.d *videbatur eminus eſſe mons niueus.* ibid, *in eo ſolo Hieroſolymis Deo immolari poterat.* 784.1.c *ſubterraneis aquæductibus refertum fuit.* 778.1.b *erat locus orationis æquè ac oraculi.* 701.2.b *id qua in re ſecundo præſtaret.* 614.1.a.621.1.c *vtrumque multi viderunt.* 614.1.b

Templi ſecundi fundamenta iacta, & parietes erecti ſub Cyro, ſub Dario peracta contignatio. 610.2.b *quo anno Darij Hyſtaſpis inchoatum & perfectum fuerit.* 603.1.b *huic quinque defuerunt, quæ in primo fuerunt.* 611.1.a.b.621.1.d *tamen priori glorioſius fuit ex eo, quòd Chriſtus in eo Deo Patri oblatus & verſatus ſit, miracula patrarit, &c.* 621.1.a.2.b 622.1.a.623.1.a *diutiùs durauit quam primum.* 622.2.c *eius gloria eſt Chriſtus Ieſus.* 624.2.a *in eo iacta ſunt Eccleſiæ Chriſtianæ fundamenta.* ibid.c *fuit longè impar primo in ſtructura, pretio & gloria.* 623.1.c.624.1.b.c.d *ſæpiùs à diuerſis fuit pollutum.* 622.2.d *commendatur ab Aggæo, quòd Chriſtus illud ſit ingreſſus.* ibid.d.624.2.b *an ipſum reſtauratum ab Herode.* 623.1.c *in eius fabrica cur populus tergiuerſaretur.* 603.2.b.d *hæc tribus facris in computu menſium annumeratur.* 601.2.c.604.1.a *cœpta hæc eſt in menſe Auguſto.* 604.2.b *eius porta ſponte aperta quid deſignent.* 737.2.a.b

Templum vtrumq́; quàm diu durarit. 622.2.c.d *templum Herodis an fuerit auguſtius Salomonico.* 623.1.c.& ſeqq.624.1.b *non id extructum, diruto Zorobabelico, ſed tantùm hoc ampliatum.* 623.2.c *templa tria ſibi promiſſa eſſe dicunt Iudæi pertinaces.* 621.1.d.2.d.622.1.d

Temporanea pluuia in Palæſtina quæ ſit. 730.1.b

Tempus legis gratiæ cur Oſee vocet diem tertiam. 120.2.b *tempore gratiæ vtendum eſt dum datur.* 167.2.d *tempus habet finem ſuum ac principium.* 443.2.c *eſt intrinſeca menſura vitæ hominum.* ibid. tempus, in quo parturiens pariet, *quod à Propheta dicatur.* 444.1.c.& ſeqq. *tempus*

totum

tocum chriſtianiſmi, vocatur magnus dies Iezrahel in Scriptura. 70.1.d temporum princeps eſt Deus quaſi ſol. 290.2.b tempus præſens vitæ, eſt tempus merendi vel demerendi. 511.2.d tempus Euangelij eſt medium inter tempus legis & tempus gloriæ. 543.1.a tempus omne opportunum eſt ad bene agendum & pœnitendum. 606.2.b.c eſt menſura non otij, ſed pij negotij. ibid.c eius quantum ſit pretium. ibid.d tempus docet prudentiam. 627.2.a

Temulenti dormiunt veriùs quàm viuunt. 194.1.a

Tenebræ, falſitatis & mendacij, cladis & calamitatis ſunt ſymbolum. 421.2.a.776.2.d item triſtitiæ, aduerſitatis, carceris & captiuitatis. 221.1.c.298.2.c.333.2.c.467.1.b Ægyptiæ vnde ortum habuerint, 556.2.c

Tentationes ſunt dæmonum iacula. 493.1.a

Τέρατα ſunt, quæ præter opinionem ſunt, & humanam conſuetudinem excedunt. 235.1.b

S. Tereſia vouit ſe in qualibet re facturam id quod optimum eſſet. 804.2.c eius de humiliatione ſui ſententia. 674.2.b

Teribazus veſte inſoleſcens Alexandro Magno ludibrio fuit. 571.1.b

Terminus erat limes agrorum, & Romæ Deus hoc nomine, cuius feſta dicebantur Terminalia. 115.1.a

Ternarius numerus familiaris eſt S. Scripturæ, & primus numerus multitudinis. 258.2.a quando verò ternario additur vnitas, tunc maxima multitudo ſignificatur. ibid.b item tempus eſt æquitatis ſummæ. 697.1.c eo Gentiles vtebantur in arcanis, velut ſacrato. ibid.c eius myſteria varia. ibid. & ſeqq. eum rei cuique Deus inſeruit. 259.1.a

Terrâ aluntur & viuunt plantæ, reptilia, ſerpentes. 520.2.d in terra quæ commotio facta ſit naſcente Chriſto. 616.1.c. & ſeqq. in paſſione Domini vniuerſali motu concuſſa fuit. 336.2.a.617.1.a terra arida cur plura generet monſtra. 74.1.b terra Aſſur eſt Niniue & Aſſyria. 448.1.c terra Nemrod eſt Babylon, cur. ibid. terra ſancta tota erat quaſi vna familia Dei. 156.1.d typus eſt cæli. 250.1.d terra recipiens ſanguinem iniuſtè effuſum cenſetur pollui; à quo pollutione mundatur, dum à iudice homicidæ puniuntur. 251.2.d.252.1.b quomodo in die iudicij commouenda ſit. 247.2.c.d

Terræmotus Conſtantinopolitanus publica ſupplicatione & litania indicta ceſſauit. 228.1.b terræ motus Amos quis, quando, & qua de cauſa fuerit. 255.2.a.b.c contigit ob faſtum Oziæ quo is victoria inflatus arrogauit ſibi munus ſacerdotale. ibid.d terræ motus ſunt pœna ſchiſmatis, hoc enim punit terræ ſciſſio. 256.2.a.b

Terrena homines multi toti cogitant. 523.1.d

Terribilis in alios caueat multos. 260.2.d

Tertia pars relinquenda, duabus diſperſis, quænam intelligatur. 768.2.a.b tertia hominum pars non ſaluatur. ibid.b

Tertulliani lapſus. 354.2.d impropriè ſanctum Spiritum vocauit Dei ſemen. 57.1.d

Teſtamentum vetus velut imber matutinus eſt, nouum eſt ſerotinus. 231.2.a vnum alteri per omnia concordat. 18.2.d ſunt velut duo montes. 693.1.a hæc an intelligantur per duo illa animalia, in quorum medio cognoſcendum Chriſtum ait Propheta. 544.2.a an repræſententur per duplicem Zachariæ virgam ad literam. 740.2.b teſtamētum in Script. ſæpè ſignificat pactum. 820.2.b veteres prophetiæ pleræq; omnes impletæ vel ante Chriſtum, vel per Chriſtum; paucæ excipiuntur. 30.1.b teſtamentum Grunnij Porcelli. 598.2.c teſtamentum nouum quomodo ſancinerit Chriſtus, eiuſq; ſit angelus. 821.1.a.b

Teſtes fideles Dei ſunt Apoſtoli, Doctores & Martyres. 181.2.c teſtium Dei actes. ibid.d

Teſtudinis bellicæ deſcriptio. 493.1.d erat teſtudo duplex, vna arietaria, altera militaris. 2.a teſtudo animal vocatur à teſtu qua ſe contegit. 1.d

Thabor mons eſt in medio Galilææ omni ex parte miræ æqualitate rotundus; eius deſcriptio. 111.2.a

Thalmud Iudæorum videtur cento fabularum. 598.2.b

Tharſis dicta ſunt omnia loca vicina Ciliciæ, mare Mediterraneum, quodvis mare, & Oceanus ipſe. 370.2.b.c item gemma chryſolithus, quia coloris marini. ibid.c Tharſis quoque ſignificat Carthaginem vel Tunetum. 371.1.b propriè Tarſum Ciliciæ vrbem. ibid.b.d

Thebæ vrbs Ægypti centum portas aut aulas habuit. 386.2.d

Thecue opidum an tompaſcuum fuerit. 253.1.b an terra Thecue ob olearum copiam viros ſapientes gignat. ibid.c eo loco poſtea multi ſancti monachi egerunt. ibid. eius ſitus & deſcriptio. 254.2.b.c quid myſticè ſonet. ibid.c aliquando ſycomoris abundauit, poſtea ijs caruit. 323.2.b

Theman nepos Eſau dedit nomen regioni Idumææ. 547.1.c ſignificat Theman quoque plagam Auſtralem. ibid. vox Theman an deriuetur à tamin, id eſt dextera. ibid.

Theman vrbs Idumææ: eius ſitus: in ea viguit ſtudium ſapientiæ: eius rex fuit Eliphaz amicus Iob. 266.1.a 356.2.d

S. Theodorus prece ſua locuſtas agros populantes enecauit. 223.1.b

Theodorus Mopſueſtenus iudaizans, omnia auguſta de Chriſto oracula ad litteram referre volebat ad priſcos duces, ab Euangeliſtis verò accommodari ea Chriſto ſenſu tantùm allegorico. 7.1.a.715.1.d damnatur vt hæreticus. 7.1.b.d.345.1.a

Theodoſius Imp. ſenior miraculoſè de Eugenio tyranno victoriam retulit. 477.1.c.578.1.c benignè audiuit corripientem Ambroſium. 792.1.a

Theodoſii Imp. iunioris lucubrationes & lampas artificioſa. 669.1.a

Theodotion interpres Bibliorum Ebionita aduerſatus eſt Chriſti diuinitati. 557.2.d

Theologia μυθικὴ celebris fuit apud veteres. 23.2.c

Theophraſtus ab eloquentia ita dictus. 64.2.d

Theotinus maluit oculos amittere, quàm ab vxore abſtinere. 103.1.a

Θεραπεία & θεραπεύτης, quid Græcis ſignificet. 218.2.a

Theraphim ſignificant imagines ſiue ſimulacra. 94.2.b ſumuntur pro idolis. ibid.b.c.d vnde vox deriuetur ibid.c videntur vocati à Gentilibus à Cherubim & Seraphim, quos videbant Iudæos in magna veneratione habere. 95.2.a

Theſeus ex pueris excedens Apollini Delphico comam conſecrauit. 411.2.a

Thoës ex lupo & hyæna generantur. 515.2.b

Thomas à Kempis quantus ſolitudinis cultor. 82.2.b

Threſybulus Periandro Corinthio quid ad regnum ſtabiliendum ſuaſerit. 309.2.a

Thrips vermiculus eſt lignis innaſcens. 213.2.a

Thurificare eſt quoddam ſacrificare. 568.2.d

Thus omnium gentium ritu Deo adoletur. 800.2.b id Iudæi imponebant omni ſacrificio carneo. 569.1.a

Thymiama bis quotidie Deo in altari thymiamatis adolebatur. 569.1.a hoc nomine cur vocetur Euchariſtia. 800.2.d id etiam pro thure capitur & vmbra. 105.1.b

Tiburtinum oleum præſtantiſſimum. 185.1.d

Tigris in vrbem inundatione capta eſt Niniue. 493.2.c 494.2.a.480.1.d.2.a Tigris & Euphrates cur vocentur flumina Æthiopiæ. 594.1.c

Tigurina verſio Leonis Hebræi & Zwinglianorum, limâ & cenſurâ in multis locis indiget. 6.1.a

Timere in S. Scriptura eſt colere, revereri, adorare. 569.1.d

Timor Dei in Scriptura ſignificat venerationem & cultum Dei. 161.1.c.376.1.b.470.2.b is eſt prima ſacerdotis dos. 808.1.a timor Dei, iudicij & gehennæ peccatori ex corde reſtituit cor. 102.2.a timor ſanguinem reducit ad cor, vnde extremæ partes palleſcunt. 222.1.a timor ſeruilis & filialis eſt pondus cordis. 806.1.a talis timor domino à ſeruo debetur, 795.1.c

Timus an ſit tantùm productio nominis in verbis in timus deſinentibus. 568.2.a

Tineæ ex puluere ſiunt & putredine naſcuntur. 116.2.c tineæ voluptas aſſimilatur ob quatuor analogias. ib. d inſtar tineæ familias, vrbes & prouincias ſcelcratas Deus ſenſim conſumit. ibid.b

Tintinnabula cur mulis appendantur. 784.2.c

Tirones in armis omniq; labore & auſteritate caſtrenſi exercendi. 364.2.d

Tiſri menſis Hebræorum ſeptimus erat, reſpondens noſtro partim Septembri, partim Octobri, huius die tertia Iudæi ieiunabant. 603.2.a 707.2.c erat is plenus ſolemnitatibus. 603.2.d

Titio ad ignem prouerbium quid ſignificet. 657.1.c

Titulus crucis Chriſti eſt è buxo, litteræ ei nudæ inciſæ ſunt. 527.2.c ex titulo prophetiæ ſæpè colligere eſt, qualis ipſa ſit futura, an triſtis, an læta. 24.1.d

Titi Imp. benignitas in coniuratos. 144.1.c quâ parte Ieruſalem obſederit. 772.2.b.c in expugnatione eius Iudæis candelabrum ademit. 669.1.c

Tobias iunior quando mortuus, an viderit excidium Niniues. 487.1.c.488.1.a.489.1.b

Tolerantiâ noſtrâ mirè delectatur Deus. 597.2.a

Tonitrua aërem & terram totam commouent. 223.1.a

Torcularia myſticè ſunt gymnaſia, monaſteria, collegia & aſceteria, perſecutiones, tribulationes. 231.2.b item corda inter ſpem & timorem poſita. ibid.c

Torcular calcare in Script. ſignificat vlciſci, & acres de reo pœnas ſumere. 246.1.c torcularia regis quis locus in Ieruſalem. 780.2.a

Tori dicti ſunt à tortis herbis, quæ accumbentium humeris ſupponebantur. 307.1.d

Torrens ſpinarum quis ſit. 249.2.a.c torrens Ægypti quis ſit. 314.2.d torrens voluptatis cæleſtis inebriat Beatos. 249.2.a.

Torris erutus de igne ſymbolicè ſignificat Ieſum pontif. populumq; in Babylone ita toſtum, vt penè conſumptus ſit. 657.1.c

Totum qui cupit, perdit totum. 523.2.c

quomodo dicatur quis Tradi vt faciat malum. 499.1.c

Trahis ferratis nonnullis in locis grana excutiuntur ex ariſtis. 246.2.a vide Triturare.

de Traiani anima ex inferno precibus S. Gregorij liberata, hiſtoria apocrypha eſt. 200.1.b

Transfiguratio Chriſti ſymbolicè demõſtratur. 680.1.b

Tranſire in Scriptura ſignificat punire. 165.2.b

Tranſitus Iſraëlis per aquas maris rubri & Iordanis celebratur. 555.1.a.b

Tranſſubſtantiatio eſt velut quædam creatio. 724.1.d eam futurã ſub Meſſia agnoſcunt Rabbini. 206.2.c

Tremor maximè inuadit labia, genua, cor. 561.1.b

Tres iuuenes in fornace Babylonia an ſint viri portenti. 660.1.b tres Paſtores, quos Deus ſuccidit, quinam ſint. 742.1.a tres dies quibus à Deo viuificati ſumus, quales ſint. 121.2.a.b tria ſunt omnia ex mente Ariſtotelis. 258.2.a tria & quatuor ſcelera Damaſci quæ & quot ſint. 257.2.d tria parua, ſed efficacia. 2.1.c

Trias à Pythagoræis dicitur iuſtitia & virtus. 258.2.d

Tribulatio eſt telum Dei, quo fugientes ad ſe retrahit, & vitia noſtra curat. 119.2.a eſt velut aratrum, quæ malarum herbas cogitationum euellit. ibid.c eam Sancti omnes ſalutarem eſſe cenſuerunt. ibid.d ipſa dat exercitium, probationem & præmium 120.1.b in ea vicinus adeſt Deus. 382.1.a velut ſigillum Chriſti eſt. 631.2.b item velut pila, in qua Deus peccatores tundit, vt pœnitentiæ gemitus extundat. 574.1.c nos ea excoquit Deus quaſi ignis. 822.2.d quàm ſit vtilis. 206.1.d.731.1.c.768.2.d ipſa pij à Deo colantur. 824.2.d fortiter tolerata animam fidelem Deo de nouo quaſi vnit. 597.1.d tribulationes mundi, ſunt flagella Niniues. 499.1.d quæ ſit duplex tribulatio. 481.2.b

ad Tribunal Dei confugere ſatius eſt, quàm ad hominum. 396.2.c

Tribus decem cur vocentur Ephraim & Ioſeph, Samaria, Iezrahel, Iſrael, Iacob, Bethel. 4.1.b.c ex Aſſyriaca captiuitate non rediere. 64.1.a quando tamen apud Prophetas dicuntur ex ea rediſſe, intelligendum eſt de libertate ſpirituali. ibid. & ſeqq. litteraliter tamen non pauci ex ijs cum Iudæis in Ieruſalem, verum Deum colentes, exciſa Niniue confugêre. ibid.b alij etiam antea illuc confugerunt, alij etiam in Iſraële relicti ſunt. ibid.c an licitè fecerint ſchiſma à domo Dauid. 142.2.c d abductæ ſunt à Salmanaſar in Babylonem, etiam trans Babylonem in Mediam, Perſiam & alias regiones. 303.2.b vide Iſraelitæ. tribus duæ poſt reditum è captiuitate, Iſraëlis nomen ſibi cur vendicarint. 791.2.c.751.1.b 735.1.a tribus Iuda poſt captiuitatem Babylonicam pro omnibus capiebatur tribubus. 22.2.c

Triclinium dictum à tribus lectis: ea inſterni & ornari ſolebant ebore, auro & argento. 307.1.d

Triduaniter quomodo Niniue complecteretur. 385.2.b triduum Reſurrectionis Chriſti in Script. expreſſum eſt. 121.1.a.b quomodo ipſum computetur. ibid.b cur die tertia reſurrexerit. ibid.b.c

ante Trigeſimum annum apud Hebræos ordinariè nemini docere aut prophetare licebat. 508.1.a

SS. Trinitatis myſterium à Zacharia indicatur. 651.1.d.656.2.a eius ſymbolum eſt ſol. 836.2.d eſt ſanctiſſima ac maxima, infinita in ſe bona complectitur, eaq; ternarijs à ſe creatis communicat. 258.2.b tota perſonaliter venit in animam quæ iuſtificatur & adoptatur, in eaq; quaſi in templo & throno inhabitat. 67.1.c.d.2.b.233.2.a.633.2.c d quantum inde boni nobis accedat. 67.2.a

Triſagio hymno cantato ceſſauit terræmotus Conſtantinopoli. 216.2.b.c

Triſtitia per eruncam ſcitè adumbratur. 215.1.a triſtitia vicina luctui eſt, & gaudio carens, ſine dubio triſtis eſt. 24.1.c triſtitia ſpirituum omnium peſſimus eſt. 150.2.d

Triticum bibitur in cereuiſia. 206.1.a

Triturandi modus apud varios varius. 164.2.a.260.2.b.246.2.a.431.1.d

Triuum

Triumphantes cur quadriga veherentur. 692.1.d
Triumphus S. Crucis quale feſtum in Hiſpania, & qua occaſione inſtitutum. 726.2.a
Trophæis magnorum ducum multi excitati duces præclari euaſere. 735.1.c
Trulla eſt inſtrumentum cæmentariorum. 319.2.a *trulla in manu Dei ſtantis ſuper murum litum myſticè quid ſit.* ibid. *quid trullam deponere.* ibid.c
Tubis Iudæi vtebantur ad populum conuocandum. 226.1.d
Tunetum Africæ vrbs an intelligatur per Tharſis, ad quam fugit Ionas. 371.1.b
Turba quantopere honeſtæ vitæ noceat. 82.1.b *ſæpè cauſa ruinæ eſt.* 502.2.b
Turcis cur bellum inferri vellet à Chriſtianis S. Catharina Senenſis. 502.2.a.b *quocunque pedem inferunt ſterilitatem inferunt.* 323.2.c *eorum amici & ſocij ſunt hæretici.* 147.1.d.409.2.b *eorum aduentum in Italiam præſignificarunt agmina locuſtarum.* 213.2.c
Turpe *videtur deriuari à voce Chaldæa.* 94.2.c
Turris gregis eſt locus in quo Iacob pauit greges: eius deſcriptio. 427.2.b *fuit iuxta Bethlehem, & ibi angeli paſtoribus Chriſti ortum annunciarunt; dicta eſt turris gregis etiam ante Iacob tempora.* ibid. c.d *turris deſignat ſymbolicè principem.* 733.1.a *turris Hananeel erat vltima ciuitatis veteris Ieruſalem, & inde cœpit augeri ciuitas, adiecta vrbe noua.* 780.1.d
Tutelares Deos Gentes ſecum per vias duxere. 301.1.c
Tydes ſtatura puſilla, at animus magnus. 2.1.a
Typus per omnia non reſpondet antitypo. 743.2.d
Tyranni Eccleſiæ grauitor à Deo percuſſi. 781.1.d *ſunt Dei inſtrumenta, & lictores, vt vel pios deſendant, vel impios caſtigent.* 196.1.c.511.1.d.695.1.a *ipſi dum inuadunt aliena, iuſto Dei iudicio perdunt ſua, & intereunt cum ſua ſtirpe.* 484.1.d *eorum celer ortus eſt & interitus.* 497.1.b *regna ædificant & adaugent per cædes, rapinas & bella iniuſta.* 422.2.c *non regnant ex Deo.* 143.2.d *eorum mors plerumq; cruenta.* 261.1.b
Tyrij penè perpetui fuêre Iudæorum hoſtes. 243.1.d *quando eos captos Idumæis vendiderint.* 273.2.c
Tyropæon vocabatur vorago Mello. 573.2.b
Tyrus quando à Nabuchodonoſore vaſtata ſit. 264.1.a 2.d *typus ſuperborum & ſuperbiæ eſt.* 266.2.d *cur vocata ſit rupes.* 712.1.d *eius ſapientia in qua ſita fuerit.* ibid. *tria portenta eius vaſtandæ per Alexandrum.* 2.b *eſt item à Machabæis ſubacta: tempore Chriſti Iudæis aſſociata erat.* ibid.c *eius tria robora diſiecta per Euangelium Chriſti.* ibid.d *quot habuerit Martyres ſub Diocletiano.* 713.1.a *ex inſula facta peninſula per Nabuchodonoſorem & Alexandrum.* ibid.b *duplex eſt, noua & vetus.* 754.2.d

V*Acca, petulantiæ ſymbolum eſt: magnam cum Venere affinitatem habet, hinc ei in Ægypto immolabatur: eius libido.* 282.1.b *vaccæ cur potiùs Iſraelem Prophetæ comparent, quàm cani vel aſino.* 108.2.a *vaccæ Baſan ſignificant mulieres Samariæ laſciuas & imperioſas.* 282.1.a *etiam viros opulentos.* ibid. *etiam ſacerdotes vitulorum.* ibid.d *vaccæ Bethauen ſunt vituli, quos erexit Ieroboam in Bethel & Dan.* 160.2.d *veriſimile eſt fuiſſe vaccas, non boues, quia Ægyptijs vacca ſacra erat.* 161.1.a *contraria ſententia non eſt improbabilis.* ibid.b
Valens Imp. in tugurio à Gothis concrematus eſt. 607.2.d
Valentinianorum dæmones triginta potiùs nominum portenta ſunt, quam numina. 598.2.b
Valeriani Imp. immanitas & miſera ſors. 261.2.a
Vallis Achor quis locus. 83.2.c *eius ſitus: vnde dicta.* 84.1.a.2.d *vallis Gethſemani facta eſt credentibus ſpes & ianua vitæ æternæ.* 85.2.c *vallis Iezrahel quænam diceretur.* 28.2.b.61.1.a.b *vallis Ioſaphat, ad quam congregabuntur omnes homines, an ſit incertus aliquis locus, ſed indefinitè ſignificet locum iudicij.* 239.1.b *an certa ſit vallis, quæ ab euentu nominanda ſit vallis Ioſaphat, id eſt iudicij Domini.* ibid.c *eſt nomen vallis certæ ſitæ inter Ieruſalem & montem Oliueti.* ibid.d *eius deſcriptio.* ibid. 573.2.c *in ea eſt hortus in quo Chriſtus captus eſt à Iudæis, in eadem ſepulta B. Virgo eſt.* 240.1.a *vnde dicta ſit.* ibid. *in hac idololatræ & idola à pijs regibus combuſti ſunt.* ibid.b *fuit cœmeterium Ieruſalem, ibi quoque Molocho infantes cremabantur.* ibid.c *an in ea ſint fauces inferni.* ibid. *cur vocetur vallis conciſionis.* 246.2.a.b.c *in quam vallem Ioſaphat, & quas gentes deducendas à Deo dicat Ioël ibiq; iudicandas.* 239.1.b.& ſeqq. *ipſa eſt vallis Cedron.* 573.2.c *quando dicatur vallis Siloë.* ibid. *vallis Ieruſalem quouſque pertingat: cur hæc vocetur Pila à Sophonia.* ibid.b *vallis Mello & Tyropæon erat inter montes Sion & Moria.* 772.1.c.775.1.a *vallis Settim ſignificat anagogicè locum Beatorum in cælo.* 250.1.a *valles quaſi terræ ſunt fundamenta & radices.* 451.2.d *minùs terræmotu quatiuntur quàm montes.* 774.2.d
Vana gloria per locuſtam deſignatur. 214.2.c *bona opera decorticat & vaſtat.* 216.2.d
Vandregiſilus nomen proprium, è tribus conflatum, idem eſt, quod è tribus ſocijs vnus. 463.2.b
Vanitas vrbium & omnium rerum mundanarum. 387.1.b *auri, gemmarum & byſſi.* 496.1.a *vanitas omnis ſplendoris mundani.* 500 2.a
Vapor à fumo quomodo diſtinguatur. 235.2.b
Varius color quis dicatur. 641.2.a.b *varij equi Zachariæ viſi denotant gentes varias Iudæis vicinas, eis partim amicas, partim inimicas.* ibid.b *an Romanos repræſentent.* ibid.c
Vaſa ſacra ſemel conſecrata Deo manent in æternum ſacra. 787.2.a *vaſis ſacris abundat Eccleſia Catholica.* 786.2.b.787.2.b
Vates pyrophori qui Græcis eſſent. 361.1.d
Vaticanus mons Romæ cur dicatur aureus. 246.2.c
Vbera meretrices ornant, vt amaſios illiciant. 73.2.b
Vdonis Antiſtitis Magdeburgenſis iudicium & condemnatio. 236.2.d
Ve *particula in compoſitis ſignificat vel intenſionem, vel minutionem.* 227.2.a
Vectigalia iniqua imponentes ædificant in ſanguinibus dominia. 422.2.c
Vectis capitur pro porta & robore. 262.1.a
Vellicare arbores tripliciter accipitur. 323.1.b
ex eadem Vena ſæpè prodit primò ſtannum, deinde argentum, poſtea plumbum. 676.2.a
Venditus Chriſtus fuit quindecim florenis Brabant. 744.1.d
Venenata omnia ab anima effuganda. 349.2.a
Venetiarum Reſp. quâ occaſione coaluerit. 340.1.a
Venetus color eſt cæruleus, ſiue marinus. 694.1.d *repræſentat mare & aquam.* 2.a
Venter Hebræis eſt, quidquid à collo ad inguina eſt. 561.1.b *venter ceti, quomodo dicatur infernus.* 380.1.d *venter guloſi & luxurioſi aliud non eſt quàm matu-*

la, latrina, cloaca. 146.2.b *æſtuans mero deſpumat in libidinem.* 307.1.c

Ventoſus dicitur de iactabundo & mendace. 417.1.c

Ventriculus in victima pacifica ſacerdoti cedebat. 807.1.c

Ventus Orientalis in Iudæa vehementiſſimus eſt. 517.1.a *ventorum carcer & conſtrictio.* 692.2.d *ipſis comparantur Apoſtoli & prædicatores.* 731.1.d *oſtendunt Dei potentiam & magnificentiam.* 288.2.a *eorum mirabilia.* ibid.b.c *angelos repræſentant.* ibid.b *item Deum, cur.* 290.2.a *ipſis alæ dantur per metaphoram.* 109.2.a *ventus vrens vel vredo, eſt Eurus vel Boreas.* 286.1.a *ventum ſeminare eſt inanem operam ſumere.* 145.1.c.d *venti nomine in Scriptura denotatur opus inane & ſterile.* ibid.d

Venus cur diceretur myrtea. 640.1.a *eius ſacerdotes apud Babylonios, Cyprios, Phœnices erant ſeminæ.* 494.1.c *cur Vulcano nupta dicatur.* 135.1.b *fuit inceſta, quia inceſtuoſiſſimi Iouis fuit filia.* 56.2.b *veneris actus videtur mera epilepſia.* 103.1.b

Verbum idem eſt quod oraculum & miſſio. 51.1.c *verba actiua Hebræorum ſæpè non effectum, ſed agendi virtutem, vim & potentiam notant.* 22.2.c *nunc actum perfectum, nunc continuatum, nunc inchoatum, nunc deſtinatum.* 29.1.c *verba contacctus Hebræi conſtruunt cum* in. 97.2.a *verborum imperfectorum ordines apud eos ſæpè commutantur.* 118.2.a.218.1.a *verba Scripturæ diuerſos, imò contrarios, ſubinde habent ſenſus.* 21.1.b *verba multa ſecundæ apud Latinos coniugationis coniugantur & in tertia.* 483.2.d

Verbum Domini acre eſt in peccatores, molle & clemens in iuſtos. 711.1.b *ipſum quanti faciendum ſit.* 607.1.b *eſt velut lucerna.* 576.1.c *verba lenia ſigna ſunt animi lenis.* 599.2.d

Verbi Dei filiatio, exemplar eſt filiationis noſtræ cum Deo. 96.2.c *Verbum abbreuiatum eſt Deus infans.* 2.2.b *Verbum cur dicatur factum caro, non anima aut animatus homo.* 233.2.d

Veritas triplex in Script. eſt, mentis, oris & operis. 130.1.d *veritas aliquando ſignificat iuſtitiam.* 456.2.a *veritatis filius quomodo ſit Chriſtus.* 369.1.d *eſt vna de præcipuis ſacerdotum dotibus.* 808.1.b *ipſa amara eſt, adulatio blanda.* 640.2.d *veritas prima & increata Dei, eſt ratio formalis credendi in fide.* 529.2.a

Vermes minatur Deus Balſaſari. 532.2.a *vermis qui hederam Ionæ eroſit, fuit extraordinarius aliquis, noſtris mordacior.* 395.2.a

Verriculum cetis genus vnde vocetur; idem eſt cum ſagena. 524.1.c

Verſio Bibliorum LXX. interpretum in Græcum ſermonem quando adornata ſit. 708.1.a *verſio Arabicorum Bibliorum duplex eſt.* 5.2.d *verſionum antiquarum varietas ſeruit ad S. Scripturæ claritatem & copiam.* ibid.

Verticis nomine appellari poſſunt reges, & regum palatia, item imperium & potentia. 257.1.d

Veſperi quomodo ſit futura lux, allegoricè, ſymbolicè & anagogicè. 776.2.b. & ſeqq.

Veſpertini lupi qui dicuntur ab Habacuc. 515.1.b.2.d

Veſtalium virginum quod eſſet officium. 568.2.c

Veſtis rei ſacræ contactu ſanctificata an ſanctificet omne id quod tangit. 626.1.a.b *veſtis conuiuialis erat alba.* 693.2.b *Veſtem peregrinam quam vocet Propheta.* 570.2.b.c *veſtis coccinea tutos præſtare in periculis credebatur.* 491.2.a *veſtium nouitatem & luxum Deus punit.* 570.2.1 *veſtes ſordidæ Ieſu pontificis quid ad literam, ſymbolicè & allegoricè denotent.* 657.2.a b.c *veſtes mutatoriæ, quas is induit, ſacræ fuêre.* 658.2.d *candidæ ſymbola ſunt baluæorum & compotationis.* 308.2.a *veſtes Prophetarum olim erant ſaccus & pallium.* 11.1.d *eas ſcindebant Iudæi in blaſphemia, aut ſimili atroci ſcelere, aut in graui luctu.* 224.1.b

Veſtibulum cur additum templo Salomonis. 227.1.d *eius altitudo.* 2.b *erat id templo connexum.* ibid.d *vnde dicatur & formetur vox* veſtibulum ibid.a

Via in cælum obſtructa vi perfringenda. 418.2.d via *in Scriptura rem, negotium, ius & cauſam ſignificat.* 270.1.a.b *item actum, opus, eius ſucceſſum, modum viuendi, vitæ tenorem.* 101.2.a.608.1.c *via Samaritarum in Ægyptum communis olim erat.* 286.2.b *viæ quomodo dicantur viuere, florere, mortuæ, lugere.* 334.2.c *via Berſabee multis repleta erat aris & ſacellis idolorum.* ibid. *vias Domini & vias in cælum, pauci norunt.* 207.2.d

Victima Gentilium priſcorum erat far, non caro. 801.1.c *Victima cæca & clauda ſymbolicè quæ ſit.* 798.1.b *victimæ ſpirituales quæ.* 787.2.d *victimæ piaculares mentem à culpa expiare non poſſunt.* 626.1.c *victimæ in Script. vocantur cibus & panis Dei.* 150.1.b *triſti animo Deo oblatæ ei diſplicent.* 2.c

Victoria omnis de hoſtibus tam corporalibus quàm ſpiritualibus, aſcribenda eſt Deo. 431.2.d.564.2.b *ſæpè dependet à bono duce.* 517.1.1 *victoria Ioſue de Amorrhæis quàm miraculoſa fuerit.* 556.2.b *victoria Chriſtianorum nauali de Turcis ad Naupactum à Deo venit ventum propitium Chriſtianis dante.* 477.1.c

Victus Prophetarum fuit ſobrius & vilis; 11.1.c.d

Videre Deum quomodo quis poſſit. 809.2.b

Vigilantia & cura gregis primaria paſtoris dos. 749.2.c.d *eius emblema quod.* 678.1.c

Vigilantius hæreticus noluit lampades ante reliquias Sanctorum accendi. 677.2.b

Vigilam Chriſtus inducit, diabolus ſomnum. 505.2.a

Vinacea ſunt folliculi vuarum. 91.1.b *ſunt ſymbolum rerum vanarum & futilium.* ibid.c

S. Vincentius Ferrerius precibus ſuis locuſtas fugauit. 213.1.b *fuit atlas orbis.* 846.2.b

Vincti ſpei ſunt duplices; erantque Iudæi fideles exſpectantes redemptionem Iſrael per Chriſtum, & alij. 719.1.a.b

Vincula charitatis ſunt leges tum Iudæorum, tum Chriſtianorum. 173.1.c *vinculo triplici anima Deo colligatur.* 73.2.a

Vindemia & vinum cur iungatur meſſi tam apud Ioëlem loquentem de meſſoribus, quàm apud S. Iohannem in Apocalypſi. 246.1.a

Vindicare *apud veteres ſignificabat defendere.* 117.1.d *ſe quomodo de impijs vindicet Deus.* 592.1.a.b

Vindicta Dei dicitur quandoque ebrietas. 752.1.c *etiam Domini ſolemnitas.* 151.1.a.b *vindicta de improbis patienter exſpectanda pijs.* 813.1.a *celer in peccatores deſcendit.* 681.2.c.682.1.a *ſemper ijs imminet.* 681.2.d *eſt ineuitabilis.* ibid. *vindicta ſcelerũ quàm Deo grata ſit & ſancta.* 696.1.b *eâ expiatur terra & ſanguis innocens effuſus.* 252.1.a.b *vindicta iuſta eſt, vt qui aliena rapuit, perdat ſua.* 296.2.c *eſt per clementiam temperanda.* 365.2.a

Vinea potiſſimum erat prædium antiquis, præſertim patriarchis. 158.1.c *eam ſolebant in atria domus plan-*

plantare ad vmbram & ad amœnitatem: eſt quid medium inter hortum & agrum: eſt quæſtuoſa & delicioſa, maximè fructifera eſt. ibid. iucunda eſt. 2.a vinea Engaddi fertiliſſima eſt. 83.2.b vinea Domini olim erat Synagoga, iam eſt Eccleſia. ibid.c vineæ Naboth ſitus. 58.2.c

Vinum fugiens quod dicatur. 109.1.b *vinum forte cur propinaretur damnatis.* 271.1.b *eſt animi ſpeculum.* 104.2.c *lac ſenum, lignum vitæ, imò vita hominis, dici poteſt.* 158.1.d *id non bibebant Nazaræi.* 272.1.a.c *eius vſum interdixit Tatianus Encratitarum princeps. ibid.c id in ſacrificio in Dei honorem vel in terram effundebatur, vel à ſacerdotibus bibebatur.* 150.1.b *quomodo hominem in omnia vitia præcipitet: ipſum mox vt à Noë inuentum, ab omnibus auidè arreptum eſt.* 103.2.d *eius nomen in omnes propè linguas tranſijt.* 2.a *vinum Libani erat præſtantiſſimum.* 206.2.b *vinum Libani vario ſenſu accipitur. ibid.d vinum Cretenſe.* 582.1.a *vinum aromatitum quod dicatur.* 207.1.a *vinum nardinum, myrrhatum, foliatum quid: vinum cur condiatur: vinum croceum olim Romæ in theatris ſpargebatur. ibid. vini vires.* 530.2.d 727.1.b *eius mala & effectus.* 728.1.c *accendit animos in prælia, & hominem interritum reddit.* 313.2.b.492.1.b.735.1.c *ei comparantur cupiditates.* 530.2.c *vinum germinans virgines quod ſit.* 727.1.c.d *quotidie in iugi ſacrificio agni libabatur.* 801.1.c

Vir *dicitur à virtute.* 86.2.a vir dolorum, miſericordiæ, *&c. quomodo ab Hebræis ſumatur.* 52.2.c vir ſanguinum *eſt latro & homicida.* 97.2.c vir, *cur vocari velit Deus à Synagoga, non dominus.* 86 1.b *vir Zachariæ apparens fuit angelus Michael vel Gabriel.* 638.2.d *viri Apoſtolici equo generoſo aſſimilantur.* 732.1.d.2.a *ſunt filij & poſteri Apoſtolorum.* 595.1.a *terrena nonniſi modicè & neceſſitate coacti tāgunt.* 722.1.c *viri prodigij qui & quales dicantur.* 660.1.a.b *viros eximios Deus corpore paruos formauit.* 675.1.a

Virga vigilans viſa à Ieremia, quid deſignaret. 315.2.b *virgæ quibus centuriones cædebant delinquentes milites, è ſarmentis vitium fiebant.* 157.2.b *virgæ duæ Zachariæ, quarum vni nomen Decor alteri Funiculus, quid ſignificent.* 739.2.c.d. *& ſeqq.*

Virgilij verſus quam elaborati ſint. 6.2.c *is quomodo Ennium legerit.* 8.1.b

Virginitas amiſſa nullo modo recuperari poteſt. 291.2.b

Virgo viuido colore floreſcens, iuuentæ numquam ſeneſcentis, & vitæ immortalis eſt ſymbolum. 158.2.b 727.2.c *virginum nomine vocant Hebræi vrbes & regna ob ſpeciem, opes & gloriam.* 291.1.a *virgines myſticè deſignantur per equos albos Zachariæ viſos.* 642.1.b.692.2.b *earum ſtatus ſimilis eſt angelico.* 819.1.a

Virtus eſt animæ ſobrietas & ſapientia. 215.2.d *difficultatibus obſidetur.* 204.2.d *tria ad proficiendum in ea media.* 13.2.d *virtutes variæ floribus accommodantur.* 349.2.a *virtutes & bona opera ſunt velut vuæ in animæ vinea creſcentes.* 349.1.a *externæ & internæ pelle & carne denotantur.* 420 2.c *eius profectus è quibus ſignis colligatur.* 599.2.d *eâ vitium potentius eſt.* 626.2.c *facit angelos, imò Deos & Dei filios.* 819.1.a *eius tres ſunt gradus & intenſiones reſpectu eam habentium.* 822.2.c *virtutes quaſi vitia nonnumquam traducuntur.* 823.2.c *virtutes quatuor Apoſtolicæ denotantur per quadricolores equos Zachariæ.* 694.

Cornel. in Proph. Min.

1.b *virtutes quaſnam homo in Euchariſtia exerceat* 724.2.b.803.1.a

Viſcera miſericordiæ Dei quæ ſint. 87.2.a.170.2.c

Viſio pacis eſt Ieruſalem. 249.1.a *ad viſionem propheticam requiritur res futura quæ prævidetur, lumen propheticum mentem Prophetæ eleuans, & viſio & cognitio rei futuræ.* 25.2.a.b *viſio, quæ fit vigilanti, in ſe perfectior eſt ſomnio quod fit dormienti: quando verò ſomnium viſione perfectius ſit.* 234.2.a viſio vel verbum Domini *tum præponitur propheti[j]s, ipſæ tatæ ſunt ordinariè.* 24.2.a *viſio Prophetarum erat intelligentia mentalis, quâ intelligebant ea quæ Deus ipſis reuelabat.* 275.1.d

Viſitare *in Scriptura quid propriè ſignificet.* 59.2.b *capitur ſubinde pro condemnare, punire, exſcindere.* 185.2.b.732.1.b

Viſus, forma reliquorum ſenſuum cur dicatur. 24.2.b

Vita triplex, naturæ & culpæ, gratiæ, & gloriæ. 121.1.b *vita bona magis prodeſt ad peccatores conuertendos quàm verba.* 10.1.a *vita Apoſtolorum ſimilis fuit vitæ Prophetarum.* 11.2.a *vita Chriſtianorum debet eſſe cæleſtis.* 69.2.c *vita fidelis tota martyrium eſt.* 183.2.d *vita capitur pro gloria, fortitudine, ſanitate.* 122.2.b *vitæ breuitas ſuadet vt æternis inhiemus.* 328.1.a *eam quiſque habet velut ſtadium in quo vſque ad mortem decurrat.* 178.1.c.d *eſt velut pomum ob varias analogias.* 326.2.b *vitæ ſolitariæ bona & elogia.* 80.1.a.b 2.a. *& ſeqq. de vitæ ſtatu deliberanti ſeceſſus neceſſarius eſt.* 81.1.b *vitas Sanctorum ſibi proponat ad perfectionem aſpirans.* 451.2.a *vita hæc mortalis meræ ſunt tenebræ.* 776.2.d *vitam diuinam & humanam in ſe complexus eſt Chriſtus.* 546.2.b *hic vitæ infernalis & beatæ arbiter eſt. ibid.d vita ſacerdotis eſſe debet angelica.* 659.2.b *eius idea & ſpeculum.* 810.2.b *vita religioſa parit Religioſos.* 709.2.a *vitæ ſanctitate Prophetæ prophetiæ donum accipere meruēre.* 604.2.a *ad vitam beatam anhelantis ſuſpiria.* 840.1.d *vita Sanctorum & Chriſti velut lucerna eſt, hæc arguet in die iudicij nequitiam peccatorum.* 576.2.a *vita Sanctorum quàm alta & ſeparata ſit.* 722.2.a *& ſeqq.*

Vitellij Imp. crudelitas & mors. 261.1.b.326.1.b

Vitia ſeptem capitalia fidelis per ſeptem virtutes contrarias, ſeptem dona Sp. ſancti, ſeptem petitiones orationis Dominicæ, ſeptemq́; primas beatitudines expugnare debet. 364.2.a *vitia qui ſanat noctem in diem conuertit.* 294.2.c *vitia Superiorum & principum manant ad ſubditos.* 337.1.d *vitia omnia quomodo iuſtus expugnet.* 641.1.a *vitia quatuor maximè Eccleſiam & fideles impetentia, ſunt vt quatuor cornua Zachariæ viſa.* 645.2.d *vitia publica non principibus à concionatore imputanda, ſed populo.* 606.1.c *vitia vno abeunte alterum nos oppugnat, vt reſiduum quod prius reliquit, poſterius depaſcatur.* 214.2.c *vitium quodlibet eſt animæ ebrietas & inſania.* 215.2.d *vitiū virtute potentius eſt.* 626.2.c vide *Peccatum.*

Vitis centurionalis quæ dicatur. 157.2.b

Vituli aurei quos efformauit Ieroboam, fuit Apis Ægypti. 144.2.c *eos cur in Iſraëlem inuexerit.* 2.2.d *erecti erāt in Dan & Berſabee, quaſi in duobus regni limitibus.* 335.1.a *duo erant, non vnus.* 160.2.d *cur vocentur hi modo vituli, modò vitulæ vel vaccæ ib. per vitulos labiorum quid intelligatur.* 203.1.c.d *vituli quàm & quare petulci ſint.* 840.2.c *vitulus de armento quis dicatur. ibid.d* vide *Vacca.*

Viuere debemus Chriſto, qui ſuam pro nobis vitam dedit, & ob quem viuimus. 563.1.a

de Vmbra aſini fabulam cur Demoſthenes narrarit. 395.2.d

Vncinus pomorum quid propriè ſit. 325.1.c. *quid hic Prophetæ Amos viſus, ſymbolicè deſignet.* 2.b.c. 326.1.c.*quid tropologicè.ibid.d. alludit ad vncum reorum.ibid.a. vnco olim vincti trahebantur, vel etiam ferebantur rei.*326.1.b. *id exemplis Martyrum probatur.* ibid.

Vnguenta in conuiuiis adhibebantur olim ad voluptatem & ad ſanitatem. 308.1.d

Vnio Dei cum anima ſancta quanta ſit. 233.2.a.b. *vnio animorum quam ſit ad aduerſa toleranda potens.* 592.2.b.

Vnitas linguæ multum facit ad vnionem & conſociationem Eccleſiæ. 593.1.c

Vnus homo poteſt repræſentare totum populum ex ſe generandum, vel ſibi ſubditum. 671.1.d

Vnuſquiſque alios in aliquo ſuperat. 793.1.d

Vocales olim & puncta in textu Hebræo non erant. 512.2.c

Vocatio Gentium à Prophetis prædicta eſt. 700.c.c *vocatio Dei ſequenda.*372.1.b. *vocatio non eſt ex prauius prædeſtinatorum meritis, ſed ex Deo vocante.* 694.2.a. vide Prædeſtinatio.

Volumen quid ſit. 681.1.b.*cur videat Zacharias volumen volans, & in eo quæ ſcripta ſint. ibid.c.*2.a.b *cur vocetur compendium.*2.a. *cur volet, varia dantur cauſæ. ibid.c.d. cur longum XX.cubitis, latum decem.* 682.1.c.d

Voluntas Dei eſt menſura & regula omnis ſanctitatis. 519.2.d. *ipſa æterna eſt.*827.2.c.*ea per preces, conſiderationes, eleëmoſynas, ieiunia, exquirenda, & ea cognita illico exequenda.*372.2.b. *ei nos per omnia accommodare debemus.*379.1.a. *voluntas noſtra naturâ ſuâ omnium rerum ſpeciem quaſi induit, quibus ſe per amorem applicat.* 153.2.a

Voluptas primum aureum eſt, & illecebroſa. 327.1.d *cineæ aſſimilatur.*616.2. *item Hypani fluuio.* 359.2.b. *eius tædia, dolores, faſtidia & furiæ vltricis conſcientiæ.ibid. eſt inſatiabilis.* 601.2.b. *voluptas peccati inſipida & inanis eſt.*91.1.c. *hydra multorum capitum eſt.*686.1.d. *eſt mater omnis peccati.*2.d. *eſt ſigillum diaboli.*631.2.b. *ea quæ nec ex Deo, nec in Deo eſt, voluptatis excrementum eſt.*573.c.d. *voluptates ſæpè hominem enecant.*395.c.b. *citò tranſeunt vt fœnum.*273.1.a.b. 313.2.d. *mentem inebriant ac dementant.*215.2.b. *earum fuga diſponit ad prophetiam.*9.2.c. *voluptatibus licitis abſtinens ex Epicteti ſententia, diuinæ naturæ conſors eſt.*168.2.b. *earum ſectatores non poſſunt ædificare templum Dei.* 608.c.a

*Vorago ingens è fiſſione montis Oliueti, in die iudicij, improbos miſſura in tartara, erit profundiſſima.*774.2.b. *vorago Mello cur vocetur pila.* 573.2.b

*ad Votorum ſuorum violationem clerici & Religioſi non ſunt pelliciendi.*272.1.c. *ea eſſe debent perfecta.* 804.2.a. *votum Deo dolo eludens peccat contra iuſtitiam & religionem.* ibid.

Votiuæ hoſtiæ eſſe debebant perfectæ. 804.1.b

*Vox Dei eſt tonitru.*223.1.b. *vox fortis ſignum eſt animi fortis. remiſſa timidi.* 355.2.c

Vpupa canens ante tempus vitium, magnam vini bonitatem & copiam prænunciat. 206.2.a

Vrbanitas Prælatos & principes maximè decet. 741.2.d

*Vrbis etymon.*423.2.c.*vrbis condendæ & diruendæ ritus erat aratrum circum eam ducere.* ibid.b.c. *vrbes Iſraelis quomodo diſtributæ erant per chiliades.*437.1.d. *vrbes aliquot magnæ & populoſæ recenſentur.* 385.2.c.& 386.1.b.& ſeqq.387.1.b *vrbium magnarum quanta ſit vanitas.* 387.1.c. *vrbes rupibus impoſitæ vocantur nidi.* 354.2.a. *quomodo decaluentur.*411.2.b. *ſolent vocari filiæ vel virgines, cur.* 436.1.d

Vredo morbus ſegetum interdum vocatur aurugo, arugo, rubigo. 286.1.c

*Vrim & tummim in rationali pontificis an dici poſſint Theraphim.*94.2.a. *id pluribus annis in ſecundo templo defuit.* 611.1.c

Vrſa mira eſt ſæuitia raptis catulis, quia mirus illius in eos amor, & cur. 193.1.d

Vſuræ mala & damna. 188.1.c.d.*eam Hebræi vocant vulnus & morſum.* 336.2.c

Vſurarij plerique nullos conſcientiæ remorſus ſentiunt. 189.1.d

Vterus Virginis matris myſticè fuit templum Chriſti. 820.1.c

in Vtopia Mori quàm aurum ſorderet. 495.2.a

Vulcanus cur claudus à Poetis fingatur. 549.2.d

Vulgata interpres ſolet ſubinde pro nomine proprio eius ſignificatum reddere. 584.2.d

Vulgus mobile, ad regum licitum, mutat fidem & religionem. 132.2.c

*Vulnera Chriſti quinque fuère quaſi fontes gratiæ & ſanguinis.*763.1.b.c. *in illis tuta quies eſt.* 2.a. *medentur omnibus animi morbis.* 764.1.d. *cur ea reſurgens reſumere voluerit, & in cælo ſeruare.* 767.1.c

Vultus Chriſti iudicis quàm futurus terribilis. 653.1.a

Vxor Oſee fuit famoſa meretrix. 52.2.c. *fuit figura idololatrantis Synagogæ.ibid.d.*54.1.d.55.c.a. *vxorem non ducere quomodo Pacuuius Arrio amico ſuo ſuaſerit.*31.2.c.d. *vxores maritos in ſcelere imitantur, idq́; iuſtâ Dei vindictâ.* 105.2.b. *vxores Hebrææ maritos ſuos vocabant* Baali, *id eſt Domine mi.*86.1.b. *apud priſcos, etiam Hebræos, per munera à ſponſis emebantur, & ipſæ dando dotem viciſſim maritos ea coëmebant.* 91.2.d. *vxores ſuas quibus nominibus Iudæi amare teneantur.* 811.2.a b.& ſeqq. *earum repudium multis argumentis diſſuadetur.*814.1.c.& ſeqq. *vxor pubertatis diligenda.* ibid.d

XEnophon in Cyri pædia idæam inſignis regis deſcripſit. 643.2.b

*ZAchariæ tres illuſtres fuere, & quis illorum inter templum & altare ſit occiſus.*227.2.d.636.1.a

Zacharias filius Ieroboam rex Iſraël occiſus eſt à Sellum, qui regnum ab eius familia ad ſuam tranſtulit. 321.c.d

*Zacharias Propheta coæuus fuit Aggæo.*33.2.d.635.1.a.636.2.c.*eius ſymbola.*635.1.a.*eius etymon.ibid.b. eius argumentum.ibid.c. cur vocetur memoria Domini.* 2.b. *Martyrem fuiſſe cenſent nonnulli.* ibid.c. *eius miracula.*636 c.a.*eius ſanctitas.*2.b. *quando mortuus.* 34.2.a. *an ortus è tribu Leui.* 635.2.b. *eius corpus quando inuentum.*636.2.b. *quomodo in viſione pretium paſtoratus ſui à Iudæis popoſcerit, ac triginta argenteos ab eis datos ad ſtatuarium proiecerit.* 743.2.c.745.1.c. *ſuis Iudæis in honore & veneratione* 745.1.c. *an tantùm per viſionem repræſentata ei ſit venditio Chriſti.* ibid.b.c.

b.c pretium paruum pro paſtoratu eur ei à populo ſit aſſignatum. 2.a illius pretij acceptio & proiectio, cum Chriſti precio à Iuda accepto & proiecto comparatur. ibid.d ipſe & Malachias vltimi fuêre Prophetarum. 5.1.b

Zacharias pater Iohannis Baptiſtæ fuit Propheta æquè ac filius. 637.1.c

Zeloſi ſunt atlantes orbis, 846.1.c.d

Zelotæ in obſidio vrbis per Titum, ſuis contentionibus vrbem exhausêre. 739.1.b

Zelotes gloriæ ſuæ Deus eſt. 232.1.d

Zelus ſponſi Dei in ſponſam Synagogam. 87.2.c *zelus ingens tum ſalutis animarum, cum gloriæ diuinæ requiritur in concionatoribus & ſacerdotibus.* 101.a.808.1.d *zelus indiſcretus diſplicet Deo.* 393.2.a *talis fuit zelus Ionæ optantis Niniuen ſubuerti.* ibid.b *item SS.Iacobi & Iohannis ignem in Samaritas mitti optantium, & S.Carpi.* 394.1.b *zelus eſt ingens amor rei amatæ.* 705.1.b *duos actus contrarios complectitur.* 475.2.b *zelus Eliæ quantus fuerit.* 843.1.b.c *zelus gloriæ Dei vnde in viris ſanctis oriatur.* 538.2.c *quanta ſit virtus & quanti à Deo fiat.* 844.2.b *zelus Chriſti erga peccatores & impios.* 592.1.b *zelus Dei pro Ieruſalem quis ſit* 644.1.a.b *zelus maritorum pro vxoribus.* 578.2.c

Zonæ vnius milites dicuntur excellentes bello. 132.1.d

Zopyrus ſe deformauit, vt Dario regi ſuo Babylonem expugnaret. 649.2.d *Darij de eo elogium.* 650.1.a

Zoroaſtres in ſolitudine vixit, vt diuinis intenderet. 9.2.c

Zorobabel non eſt dominator in Iſraël, quem in Bethlehem naſciturum prædicit Michæas. 438.1.c *vnde dictus Zorobabel.* ibid.605.1.c *fuit filius Salathiel.* 605.1.a.630.1.a *alius eſt Zorobabel filius Phadaiæ.* 605.1.b *ei in ducatu ſucceſſere filij & poſteri vſque ad Chriſtum.* 2.a.b *quomodo in ſolutione problematis coram Dario propoſiti palmam tulerit, & quam propterea mercedem ſit conſecutus.* 606.1.d.630.1.d *quomodo populum ad fabricam templi ſit cohortatus.* 606.2.a *an Deus ei promittat per Aggæum, eum cum ſuis ab inuaſione Gog & Magog indemnem fore, aut à Perſis nullum damnum paſſurum.* 628.1.d *eius ex ſemine promittitur Chriſtus naſciturus.* 2.a.& ſeqq. *quod ano eius Iechoniæ Deus abſtulit, hoc ei reſtituit ob pietatem.* 630.1.a *quomodo & quare ſit annulus Dei.* ibid.b.c.& ſeqq. *eius ſtirps quomodo à Deo conſeruata.* ibid.b *quomodo Deo fuerit honori & ornamento.* ibid.c *fuit Dei legatus ad regem Darium & ad populum, fuit quoque Deo carus.* ibid.c *quomodo ſit quaſi gener Dei.* ibid. *eius ſapientia.* ibid.d *in Babylonem redux ibi defunctus eſt.* ibid. *qua in re fuerit typus Chriſti Ieſu.* 605.1.d 630.2.b.670.1.b *fuit princeps rerum ciuilium & reip.* 668.1.d *oliuæ comparatur.* 2.d.669.2.a.670.1.a.678.1.d.679.1.d *ſignificatur per lapidem primarium.* 671.2.c *an à Zacharia rectè vocetur* oriens. 698.1.a

INDEX MATERIARVM MORALIVM

A D

EVANGELIA DOMINICARVM

AC FESTORVM ALIQVOT ET

Feriarum per annum accommodatarum, in gratiam concionantium.

DOMINICA I. ADVENTVS.

ERVNT SIGNA IN SOLE ET LVNA ET STELLIS. Signa Deus ſolet præmittere, & feriendos præmonere, antequam feriat. 277.1.d Quæ ſigna diem iudicij præceſſura ſint. 235.2.a.b.247.1.a Vnum è ſignis erit ignis conflagrationis, qui totum orbem ſuccendet; iſque duplex. 835.1.c Eius conflagrationis horror deſcribitur. 319.1 a.2.b Hoc igne peccatores exeoquentur. 823.1.b Eliæ & Henoch aduentus deſcribitur. 842.2.b.& ſeqq. Eliam cur Chriſtus tunc miſſurus ſit. 843.2.b.& ſeqq. Hic multos Iudæos ad fidem Chriſtianam conuertet. 845.2.c

IN SOLE. Chriſtus eſt Sol, Adam nonniſi luna. 838.1.a

VIRTVTES CÆLORVM MOVEBVNTVR. Virtutes cælorum & terræ quomodo tunc commouendæ ſint. 247.2.b

ET TVNC VIDEBVNT FILIVM HOMINIS VENIENTEM. Chriſtus iudex hoc die erit propriè ſol iuſtitiæ ob rationes varias. 836.1.d Eius ad iudicium venientis maieſtas. 693.1.a Cum omnibus angelis & Sanctis ad iudicandum veniet. 776.1.b Dies iudicij auferet impijs ſpem ſalutis vnquam conſequendæ. 836.1.b Chriſti iudicis quanta tunc futura perſpicacitas. 826.1.d Tunc ſcrutabitur conſcientias velut ad lucernam. 575.2.a Eius diei horror ex varijs epithetis oſtenditur. 577.2.b.& ſeqq.239.2.b Homini Chriſtiano is ſemper præ oculis habendus. 247.1.a Cur vocetur magnus. 236.1.d *Vide notata Dominica vlt. poſt Pentecoſt.*

DOMINICA II. ADVENTVS.

CVM AVDISSET IOHANNES IN VINCVLIS.

Conſuetudinum malarum & paſſionum vincula rumpenda ſunt è carcere peccati & diaboli in libertatē filiorum Dei egredi volentibus. 419.1.a

PAVPERES EVANGELIZANTVR. Quia pauperes Deo curæ ſunt, hinc grauiter peccant aduocati & iudices qui eos opprimunt. 270.1.c Pauperes, abiectos & infirmos Deus eligit & euehit, cur. 254.1.d *Vide in Indice rerum v.* Pauper.

TV ES QVI VENTVRVS ES, AN ALIVM EXSPECTAMVS? Iudæi poſt Chriſtum ſuum Meſſiam fruſtrà expectant. 346.1.a.450.2.a Erit is Antichriſtus, qui ipſorum erit idolum & numen. 689.2.c Huius mores, & imperium deſcribitur. 748.1.d Quomodo is in fine ſæculi deſtruendos à Chriſto ſit. 781.2.c Meſſiam iam dudum veniſſe contra illos oſtenditur. 618.1.d 621.1.b

ARVNDINEM VENTO AGITATAM. Mutatio omnis eſt quædam mors. 828.1.c Contrà mens in Deo fixa fit immutabilis. ibid.d Vir conſtans eſt quaſi Deus terreſtris. 827.2.d

HOMINEM MOLLIBVS VESTITVM. Veſtium luxus, nouitas & mollities reprehenditur. 570.2.c.d Veſtis peregrina vocari poteſt hæreſis & hypocriſis. 571.1.c

ECCE EGO MITTO ANGELVM MEVM. Iohannes Baptiſta quomodo miſſus ante faciem Chriſti. 818.1.a.b An fuerit angelus incarnatus. 2.a Vocatur angelus ob octo analogias. ibid.c.789.1.b Eius infantia, abſtinentia, caſtimonia, ſeceſſus in eremum, vitæ innocentia. 818.2.d.& ſeqq. Elogia varia eiuſdem. 819.2.a Doctus eſt à Spiritu ſancto. ibid.b Eſt alter Elias. ibid.c Miſſus eſt vt Chriſtum iam miſſum indicaret. 820.1.a Fuit horizon & fibula legis veteris & nouæ. ibid.b Ei ſimilis fuit & futurus eſt Elias zelo, officio, prædicatione, & ſanctitate. 843.1.b Quomodo corda patrum ad filios conuerterit, & incredulos ad prudentiam. 845.1.d

DOMINICA III. ADVENTVS.

PROPHETA ES TV. Prophetarum tres ſunt dotes, robur, iudicium & efficacia. 422.1.a Prophetæ omnes in Chriſto deſinunt, & ad eum auolant. 20.2.a Prophetæ veteres fuêre velut angeli terreſtres. 18.2.d *Vide Indicem rerum v.* Propheta.

Iohannes in deſerto locuſtis victitans fuit imago veterum Prophetarum, quorum victus ſobrius fuit, veſtitus aſper & vilis. 11.1.d

TV QVIS ES? Ita ſeipſum quilibet interrogare poteſt; ita enim ad Dei cognitionem perueniet. 167.1.d

FERIA IV. QVATVOR TEMP. ADVENT

Chriſtus carnem aſſumens, vt humanam naturam liberaret, eſt vindex orbis. 837.2.a Vt ſic, eſt ſigillum Patris quadrupliciter. 630.2.d Repræſentatur per Ieſum pontificem ſordidis indutum. 657.2.b Humanitas hæc fuit quaſi equus cui inequitauit diuinitas. 556.1.a *Vide notata in feſto Annunciationis B. Virg.*

DOMINICA IV. ADVENTVS.

PRÆDICANS BAPTISMVM POENITENTIÆ. Pœnitentia non eſt in ſolo dolore de peccatis ſita ſed & in ſuſceptione operum pœnalium, & ſatisfactione per eadem pro illis. 482.2.b Pœnitentia publica ſæpè publicas clades auertit. 388.1.d Niniuitarum pœnitentia. 390.2.a Eorum plurimi per pœnitentiam ſuam ſunt iuſtificati, & qui in ea ad mortem vſque perſeuerarunt, ſaluati. 391.1.c Pœnitentia animæ priſtinum ſuum decorem reſtituit. 217.1.d Pœnitentiæ elogia. 228.2.b Eiuſdem vis & effectus. 232.1.a.391.2.d Pœnitentium & pœnitentiæ ſchema eſt aquila pennas veteres abijciens, & nouas aſſumens. 411.2.d *Vide Dominicam I. Quadrageſimæ, & Indicem rerum v.* Pœnitentia.

PRÆDICANS. Concionator prædicet ore & manu, vt fecit S. Iohānes Baptiſta. 604.2.a. Cōſtans ſit in vitijs arguendis, nec deficiat. 613.2.b

ERVNT PRAVA IN DIRECTA. Rectitudo animæ duabus in rebus ſita eſt. 529.1.b

IN FESTO NATIVITATIS. DOMINI.

Ortus IESV Chriſti elogia. 437.2.b Eius egreſſus triplex; æternus, temporalis, & partim temporalis & æternus. 441.2.b Chriſtus ortus & generatus eſt quaſi aurora ante diem exoriēs. 122.2.d Eo naſcente, & ante natiuitatem eius commotio facta eſt in cælo & in terra. 615.2.c & ſeqq. Quæ in mari. 616.1.b Cur tres hæ cōmotiones factæ ſint. ibid.d Gentium quæ tunc facta ſit commotio. 2.b Quomodo eius aduentum Gētes omnes deſiderarint. 618.2.a.& ſeqq. Eſt angelus tam veteris quàm noui teſtamenti. 820.2.c.& ſeqq. Eius initia quàm parua fuerint. 674.1.a

RECLINAVIT EVM IN PRÆSEPIO. In quorum animalium medio Chriſtus cognitus ſit. 544.1.a & ſeqq. In præſepio quare ſit reclinatus. 2.d Cauſa tropologica cur in eo iacuerit. 545.2.d Septem ſymbola huius præſepij. 546.2.a

QVIA NON ERAT EI LOCVS IN DIVERSORIO. Locus natalis Chriſti fuit ſtabulum, eius deſcriptio: natus eſt rure. 435.2.d.& ſeq. Eius concio è præſepio. 439.1.b.545.1.c Stabulo natali Chriſti ſimilia ſunt templa Catholicorum. 441.1.b Cur natus in Bethlehem. 439.1.a eam profanauit Hadrianus Imp. erecto illic Adonidis ſimulacro, ſed cohoneſtauit eam Imperatrix Helena, eiuſq; filius Conſtantinus. 440.2.a.b Bethlehē deſcriptio, ſitus, elogia. 434.2.b.& ſeq. Cur dicatur & ſit domus panis. 434.2.b Quomodo nequaquā ſit minima in principibus Iuda. 435.2.d

PASTORES ERANT CVSTODIENTES VIGILIAS SVPER GREGEM SVVM. Turris gregis quis ſit locus, iuxta quem paſtores hi oues ſuas cuſtodiebant. 427.2.b.429.2.a

ERAT LVX VERA. Chriſtus Dominus primo ſuo in mundū aduentu fuit ſol iuſtitiæ ob quinque analogias. 836.2.a Eius in quantum ſol eſt elogia. 837.1.c.& ſeq. Oriens ex Virgine eſt velut germen oriens. 661.1 2 Item ſol poſt tenebras exoriens, & ſtellæ in tenebris lucentes. ibid.d Hinc & per candelabrum & lucernas repræſentatur. 669.2.d

DEDIT EIS POTESTATEM FILIOS DEI FIERI. Filiatio Dei in quo conſiſtat, & quanta bona ſecum trahat. 66.2.a.68.2.b.& ſeqq.

PLENVM GRATIÆ ET VERITATIS. Gratia quia ipſe plenus eſt, hinc & nos gratia & virtute obſignat, vt ſigillum ceram. 631.1.d

IN FESTO S. STEPHANI.

OMNIS SANGVIS IVSTVS QVI EFFVSVS EST. Sanguis innocens effuſus terram polluit, qui ſimul & terra expiantur, dum vindicta de homicidis ſumitur. 252.1.b

IERV-

IERVSALEM QVÆ OCCIDIS PROPHETAS. Ieruſalem occidens Piophetas, & ipſum principem Prophetarum Chriſtũ, eſt filia latronis. 433.2.b

IN FESTO SS. INNOCENTIVM.

Quia magna Herodis infanticidæ hoc in facto fuit crudelitas, agi poterit de crudelitate, quamque ea Deo & hominibus exoſa ſit. 260.2.d

ET FVOE IN ÆGYPTVM. Fona Ieſu in Ægypto quis ſit, & vbi fuerit. 784.1.b

DOMINICA INFRA OCTAVAM NATIVITATIS.

ANNA VIDVA NON DISCEDEBAT DE TEMPLO DIE AC NOCTE. Deum vbiq; & ſemper in memoſia præſentẽ habere nos oportet. 62.2.c. 187.1.c

IN FESTO CIRCVMCISIONIS.

QVOD VOCATVM EST AB ANGELO. Nomina olim ab euentu vel præſenti vel futuro accipiebantur. 64.2.c Ea in Confirmatione vel ingreſſu Religionis cur immutari aliquando ſoleant. 65.1.a

VOCATVM EST NOMEN EIVS IESVS. Nomen Ieſu quàm amabile & reuerendum, eius ſignificatio & effectus. 562.1.d Varij præferentes nomen Ieſu, fuerunt typus Ieſu Chriſti. 605.2.c Aſpirationes piæ ad Ieſum. 619.2.a

IN VIGILIA EPIPHANIÆ.

APPARVIT ANGELVS IN SOMNIS IOSEPH IN ÆGYPTO. Chriſtũ ex Ægypto reuocandum eſſe, prædixit iam antè Oleas Propheta. 170.2.c.d

IN FESTO EPIPHANIÆ.

Occaſione Magorum qui primi è Gentilibus ad Chriſtum venêre, agi poterit de vocatione Gentium ad fidem & Eccleſiam Chriſti. Gentes ergo Eccleſiam conſtruxêre. 700.1.c Quantus earum ſtatim ad eam confluxus fuerit. 705.2.d Quomodo hæc acceſſio facta ſit. 774.1.a

STELLAM EIVS. Stella hæc deſcribitur & alia prodigia naſcente Chriſto facta. 615.2.c & ſeqq. Stellas cur veteres adorarent. 569 1.c *Vide in Indicem rerum v.* Bethlehem *&* Stella.

OBTVLERVNT MYRRHAM. Myrrha typus mortificationis eſt, & hæc ſpecies martyrij. 183.1.d

DOMINICA I. POST EPIPHANIAM.

EXISTIMANTES ILLVM IN COMITATV ESSE. Vt hinc colligere eſt, viri à feminis in oratione, & actibus publicis ſeparabantur. 761.1.b

ET ERAT SVBDITVS ILLIS. Omnis obedientia tam parentibus quàm alienis præſtita, ſpecies martyrij eſt. 183.1.d

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

NVPTIÆ FACTÆ SVNT. Maritus ſuccedit in ius patria, quem ſponſa reliquit, vt totum amorẽ & ſtudium in maritum transferat. 87.1.c Sponſæ quales quærendæ & eligendæ adoleſcentibus. 56.1.c Nuptiæ Dei cum anima ſancta quomodo contrahantur. 812.2.d Earum conciliator & vindex eſt Deus, & earum ritus apud Gentiles. 813.2.c Septem argumenta à repudio & adulterio auocantia. 814.1.c Fidei coniugalis ſymbolum eſt annulus. 629.1 d Eius vſus & ſymbola plurima. ibid.b.c Vir vxori cur debeat amorem. 814.2.c. 815.1.b

Deus Chriſtianis velut ſponſus eſt & vir. 86. 1.b

Parentium vitia, præſertim matrum, in proles transfunduntur. 56.1.c Peccata maritorum punit Deus peccatis vxorum & filiorum. 105.2.b

Scortorum quanta ſit turpitudo & infamia, 146.2.b Scortantes & impij plerumque ſterilitate à Deo puniuntur. 155.1 b Fornicatio homini mentem ſimul & opes eripit. 102.2.b Spiritus fornicationis an ſit dæmon aliquis ſpecialis ad libidinem incitans. 104.2.d Superbiæ pœna libido eſt. 113.1.c

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM.

IN TENEBRAS EXTERIORES. Hæ tenebræ quia inferni typus ſunt, hinc de eo agi poterit. Internus eſt velut pila, in qua tunduntur damnati. 574.1.d *Vide Domin. 19. post Pentecoſt.*

DOMINICA IV. POST EPIPHANIAM.

ECCE MOTVS MAGNVS FACTVS EST. Virtutum & vitiorum quanta inter ſe ſit pugna. 794.1.c Paſſiones animæ quatuor ſunt velut impetuoſi turbines. 215.1.a. 477.2.b Hæ hominem dementant. 215.2.b Item velut quatuor equi indomiti hominem in diuerſa raptantes. 499.2.b Mundus quàm ſit turbulentus, ideo cymba noſtra quamprimum ex eo ſubducenda. 650.1.b Cupiditas eſt charybdis inſatiabilis. 431.1.d Qui creaturas ſectatur, in perpetuo motu & metu eſt. 828.1.a Quia nonnullorum interpretum opinio eſt, hanc maris tempeſtatem, occaſione Iudæ proditoris excitatam fuiſſe, videre eſt, quàm ſit malorum Deoque exoſorum ſocietas noxia. 373.2.b. 463 2.d

ET SVRGENS IMPERAVIT. Quomodo Deus mox adſit ſe inuocantibus, & ſperantibus in eo. 466.2.b Et increpet mare & ventos. 478. 1.b

MODICÆ FIDEI. De Deo in aduerſis numquã deſperandum. 588.1.c Spes & fides de Dei ope omnia aduerſa ſuperat. 529.2.b

FACTA EST TRANQVILLITAS MAGNA. Creaturæ omnes tum cæleſtes, tum terreſtres ſilent in conſpectu Dei. 539.1.b Quies mentis quanta lateat in famulatu Dei. 699.2.d Potentiam omnem aduerſam ſtatim Deus ſubridendo velut deſpicit. 295.1.d

VENTI ET MARE OBEDIVNT EI. Venti oſtendunt Dei magnificentiam & maieſtatem. 288. 2.a Sunt eius exercitus, & ad eius nutum militant. 290.1.a

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

VNDE ERGO HABET ZIZANIA? Nulla mala homini niſi per Deum infliguntur. 277.1.b

VIS IMVS ET COLLIGIMVS EA? Indiſcretus zelus quàm peruerſus ſit, Deoque diſpliceat. 393.2.a.b

ET AIT, NON. Clementior eſt Deus homine etiam ſancto & zeloſo. 396.2.c

ALLIGATE EA IN FASCICVLOS. Elementorum conglobatio & globus elementaris, quomodo ſit faſciculus in manibus Dei. 341.1.d

DOMINICA VI. POST EPIPHANIAM.

SIMILE EST REGNVM CÆLORVM. Regnum diuinum quomodo per Chriſtum Deus in terra ſtabiliat. 631.1.b

FERMENTO. Vitium ſtatim malignitatem ſuã affricat, non ita virtus, etſi magna. 626.2.c Sicut fermentum totam paſtam ſapidam reddit, ſic voluntas omnium rerum ſpeciem & faciem quaſi induit, quibus ſe per amorem iungit. 153. 2 a

DOMINICA IN SEPTVAGESIMA.

CONDVCERE OPERARIOS. Omnia opera infidelium & impiorum non ſunt peccata. 626.2.a

Vir-

Virtutum.& bonorum operum tres ſunt gradus 822.2.c Operibus bonis coronamus Chriſtum 697.2.b bona opera quinam amittant. 609.2.b

Operarios. Operariorum labor ſæpè in irritum cadit, quia Dei cultum negligunt. ibid.

Qvid statis hic tota die otiosi? Acedi à Chriſto quomodo ſugillentur. 746.2.b

Ite et vos in vineam meam. Eccleſia vineæ eſt, vti & anima, ob varias analogias. 158.1.b.& ſeqq. 348.2.c Vindemia plena competit diabolo, racematio Chriſto. 462.1.b Anima ſancta hortus & paradiſus Dei eſt. 349.1.a.b

An oculus tuus nequam? Impij conqueruntur de Dei prouidentia. 816.2.c Chriſtus eſt oculus actiuus & paſſiuus. 711.2.c

Multi sunt vocati, pauci vero electi. Quàm pauci viam ad cælum ducentem agnoſcant. 207.2.d Deus neminem reprobat ex ſe ante præuiſa demerita. 176.2.d Vult omnes homines ſaluos fieri, ac neminem reprobari. 178.1.b Reprobatio, obduratio, perditio, damnatio non eſt per ſe ex Deo reprobante, obdurante, perdente & damnante, ſed ex homine peccante, ſeque in peccatis ad finem vſque vitæ obdurante. 194.1.d Contrà prædeſtinatio, vocatio & gratia non eſt ex præuijs prædeſtinatorum meritis, ſed ex Deo prædeſtinante, vocante, & gratiâ ſuâ prædeſtinatos præueniente. 2.a.& ſeqq. Electio Iacobi præ Eſau quomodo intelligenda ſit. 793.1.b

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

Exiit qui seminat seminare semen suum. Opera bona ſemina ſunt æternæ vitæ. 167.1.b

Et hi radices non habent. Peccator omnis edit fructum mendacij, id eſt inanem & euanidum. 168.1.c Quæ ſupra vires & ingenium tentantur, non ſunt durabilia. 146.1.a

A volvptatibvs vitæ svffocabantvr. Conſuetudinis malæ, & præſertim fornicariæ, quanta ſit vis & arctæ compedes. 165.1.b

Vt videntes non videant. Peccator quam ſibi malè conſulat dum Dei obliuiſcitur. 62.2.c.d Occaſiones videndi & audiendi illicita, etiam oblatæ, euincendæ, & cur. 572.2.d Peccator in malo obſtinatus Æthiopi colorem non exuenti comparatur. 584.1.c Peccandi conſuetudo & obſtinatio in peccatis eſt vt talentum plumbi. 687.2.d

DOMINICA IN QVINQVAGESIMA.

Filivs hominis tradetvr. Venditio & traditio Chriſti triginta argenteis à Prophetis prædicta fuit. 268.2.d

Qvi præibant increpabant evm vt taceret. Impedire opera pietatis, & tendentes ad ſalutem remorari, quantum ſit ſcelus. 129.1.c

Ipse verò mvltò magis clamabat. Sancti viri quàm ad Ieſum & Deum ardenter clament & anhelent. 619.1.d

Quia autem hiſce diebus multi prô dolor! ob Bacchanalia ventri & gulæ indulgent, inuehi in libidinem & crapulam concionator poteſt Libido ergo pœna ſuperbiæ eſt. 113.1.b Voluptas eſt tinea ob varias analogias. 116.2.d Deliciæ corporales merum ſunt mendacium. 168.1.d Voluptuoſus & omnis peccans non videtur habere cor intra ſe. 138.1.c Guloſorum ſordes & probrum. 146.2.b.535.1.c.d Comeſſationes mentem homini eripiunt, ac libidinem inflammant. 103.2.b.c Peccator omnis cum peccatis & idolis ſuis, quaſi cum vitulis vitulatur. 161.1.b Improbi vitâ ſuâ nequam delaſſant & affligunt Deum. 816.2.b vili pretio & paruâ voluptatulâ Deum vendunt. 744.2.c Bacchanalia ſugillantur. 752.2.d Ebrietatem ſequitur deſtructio fortitudinis corporalis. 580.2.d In Bacchanalibus quodammodo impletur peccatorum menſura cuiuſque. 690.1.a.b Choreæ mundanæ deſcriptio. 841.2.b Peccatoribus omnibus celer imminet vindicta. 681.2.c Impunitas illorum luctuoſa eſt. 509.1.a Peccantibus commiſerandum eſt. 586.2.b. *Vide Indicem rerum v.* Luxus, Peccator, Peccatum, Vinum.

IN DIE CINERVM.

Memento homo qvia cinis. Hominum vilitas & fragilis conditio. 523.1.c

DOMINICA I. IN QVADRAGESIMA.

Dvctvs est a spiritv in desertvm. Seceſſus & quies parit ſapientiam. 824.1.c Ibi loqui Deus animæ ſolet. 526.2.c Solitudo quanta bona adferat, quàm multiplicibus eam colentes à Deo donis compleantur. 80.1.a Collectio ſui intrà ſolitudinem exercenda de vitæ ſtatu eligendo deliberanti. 81.1.b

Accedens tentator. Diabolus eſt Aquilo, omnia virtutum germina adurens; Chriſtus autem Auſter, ea creſcere faciens. 229.2.a Diabolus quomodo ſit à dextris impiorum. 655.1.b Dæmones ſunt velut atri Æthiopes. 584.1.c

Et cvm ieivnasset. Ieiunium corporale abſtrahit mentem à vitijs, noſque Deo conciliat. 702.1.a Ieiunia quatuor temporum quæ Chriſtiani ſeruant, quatuor de cauſis ſunt inſtituta. 708.1.b.c Quadrageſimale ieiunium obſeruantes, Deo quodammodo anni totius decimam dant. 2.b Ieiunium dupliciter ſanctificatur. 218.1.c Ieiunium Niniuitarum. 390.2.b

Svstvlit illvm in pinnacvlvm templi. Pinnaculum templi quod fuerit, & quod eius veſtibulum. 227.2.b

Si cadens adoraveris me. Diabolus in omnibus rebus & ritibus Dei eſt ſimia. 107.1.d mendax eſt, & omne mendacium eum parentem habet: mendacium triplex eſt, mentis, oris, operis. 131.2.a

Ostendit ei omnia regna. Regna & potentatus huius mundi cur ventis comparentur. 694.2.c Regnum omne ſub alio potentiore regno eſt. 645.1.d Regna huius mundi quàm fluxa ſint & citò tranſeant. 91.1.c.480.2.d 497.1.b Regnorum omnium auctor & prouector eſt Deus. 692.1.b

Regna mvndi. Mundana omnia, quantumuis magna, præ Deo nihil ſunt. 306.2.a.538.2.d Mundus quàm fucatus & fallax ſit. 500.2.a. 505.2.c.& ſeqq.

Angeli ministrabant ei. Suos in afflictionibus & tentationibus prælianteſ Deus intuetur. 597.1.b

FERIA VI. QVAT. TEMP. QVADRAG.

Piscina probatica. Siloë ſons, à quo Piſcina hæc dependet, deſcribatur. 762.1.c

DOMINICA II. IN QVADRAGES.

Resplendvit facies eivs sicvt sol. Chriſtus ſplendore ſuo omnium oculos offuſcat. 822.1.b

1.b Deus oculus & ſol mundi eſt. 685.2.b *Vide notata de ſole in Natiuitate Domini, & Indicem rerum v.* Sol.

Apparvervnt Moses et Elias. Hi duo cur vocentur filij olei. 680.1.a *De Elia vide alia notata in Domin. I. Aduent. & in Indice rerum v.* Elias. Elias ſimilis erat officio, zelo, prædicatione, & ſanctitate Iohanni Baptiſtæ, & hic illi. 843.1.b Cur apparuerit cum Moſe in hac transfiguratione. 844.1.b Ob zelum raptus eſt in cælum. ibid. a Eius elogium. ibid.b.c Quomodo conuerſurus ſit cor patrum ad filios. 2.d.& ſeqq.

DOMINICA III. IN QVADRAGES.

Omne regnvm in se divisvm desolabitvr. Concordia quantæ ſit potentiæ cauſa. 592. 2.b Linguæ vnitas quantum ad ciuilem concordiam conferat. 593.1.c Diſcordia, lites & bella, quantopere Deo diſpliceant, & acriter ab eo puniantur. 264.1.d

DOMINICA IV. IN QVADRAGESIMA.

Vt panes in manibus Apoſtolorum multiplicati fuêre, ita eleēmoſynariorum opes, per benedictionem diuinam, adaugentur. 125 2.c.& ſeq. Eleēmoſynæ defectus ſæpè cauſa eſt paupertatis, ſterilitatis agrorum, & luis peſtiferæ. 96. 2.c Eam dans dat Deo ſuum. 620.2.d

FERIA II. POST DOM. IV. QVADRAG.

Qvadraginta et sex annis ædificatvm. Templum tam Salomonis quàm Zorobabelis quot annis durarit. 622.1.b Templum ab Herode exſtructum an magnificentius Salomonico fuerit. 632.1.c Templum Salomonis cur vocetur Libanus. 737.1.c *Vide reliqua de templis notata in Dedicat. Eccleſiæ, & in Indice rerum verbo* Templum.

FERIA III.

Vade et corripe evm. Qui alium de vitijs monet, angelus eſt. 791.2.d Hoc qui facit veri amici officium præſtat. 792.1.a.& ſeqq.

DOMINICA PALMARVM.

Invenietis asinam. Chriſtus cur cum ſolemni pompa Ieruſalem ſit ingreſſus. 715.2.c Sedit ſuper aſinam & eius pullum, non ſimul, ſed ſucceſſiuè. 716.2.c Quid duo hæc animalia ſymbolicè denotent. ibid d

Eiecit vendentes. Quare eos Dominus hodie templo eiecerit. 795.2.d Ira Dei in peccantes quàm ardens ſit. 479.1.b

Quia Eccleſia hodie fidelibus paſſionem Domini proponit, de ea tractari poterit. Chriſtus patiendo & cruce ſua vicit diabolum. 658.1.b Venditus fuit triginta argenteis. 744.1.d.& ſeqq. Hinc meruit eſſe pretium peccati. ibid. Iudæ eum vendentis ingratitudo. 766.1.c Chriſtus vt Deus, in crucem actus, eſt portentum ſæculorum. 765.2.b Ei paſſo compati debemus 760.1.c Facie auerſa à Ieruſalem crucifixos eſt, Romam verſus conuerſus. 772.1.b Tenebræ vnde factæ ſint in paſſione. 776.2.c His viſis & Chriſti morte Iudæi corde compuncti ſunt 758.1.c Planctus fidelium ob eius mortem quotannis. 739.1.c.d Clauo crucis Dominicæ frænos equi ſui ornauit Conſtantinus Imper. 785.2.a.b Quo tempore Chriſtus ſit paſſus 542.2.d

IN FESTO PASCHATIS.

Svrrexit, non est hic. Reſurrectio vniuerſalis adſtruitur in fine mundi futura. 197.2.a Reſurrectionis tum Chriſti, tum noſtræ futuræ ſymbolum eſt phœnix & hydrus ſerpens. 198. 2.a.& ſeqq. 839.1.b Chriſtus ad inferos deſcendens fuit inferno velut morſus, & moriens morti mors. 198.1.a.& ſeqq. 718.1.b. 719.1.a Aliquot eum animas tunc è Purgatorio liberaſſe veriſimile eſt. 200.1.c Morti inſultant Chriſtiani, ſicut & Chriſtus mortem occidit, & ei mors fuit reſurgendo. 199.2.a Chriſtus tertia die reſurgens quomodo nos viuificarit. 120.1.d Ipſe ob ſex cauſas tertia die reſurrexit. 121.1.b Chriſtus patiens & reſurgens figuratus eſt in Iona Propheta qui triduo in vtero ceti fuit. *Vide in Indice rerum v.* Ionas. Eius quanta fuerit poſt reſurrectionem gloria. 698.2.d Chriſtus à morte glorioſus reſurgens, indutus quodammodo veſtibus mutatorijs eſt. 659.1.a Corporis reſurgentis ſanitas eſt octuplex. 839.2.b In reſurrectione vniuerſali in fine mundi erit lux æternæ claritatis, nunc verò nox eſt. 776. 2.d.& ſeqq. Cur tunc reſurgere Chriſtus dicatur. 591.1.c

FERIA II. POST PASCHA.

Qvi fvit potens in opere et sermone. Chriſtianus & docere debet & facere. 604.2.a Vitia populi magis exemplo quàm caſtigatione tollenda ſunt. 673.1.b

Nos sperabamvs. Sperandum eſt Deum in aduerſis auxiliaturum, & ea ablaturum. 529.2.b Vitæ alterius ſpem habent iuſti. 832.1.a *Vide in Indice rerum v.* Spes Ex deſperatione oritur ſpes 85.1.a Chriſtianus ſemper ſperare debet, numquam deſperare. ibid.

Iesvs appropinqvans ibat cvm illis. Sollicitudo ambulandi cum Deo, quid requirat. 456.2.c Varij ad eam ſtimuli. 457.1.a.& ſeqq. Modus & praxis ambulandi cum Deo per ſex alas. 458.1.d

FERIA III. POST PASCHA.

Stetit in medio discipvlorvm. Chriſtus eſt medium vniuerſi, ac ſemper dum vixit, medium locum elegit. 543.2.a.& ſeqq. Et quare. ibid.d Quomodo ipſe ſit medium duarum vitarum. 546 2 b

Partem piscis assi. Chriſtus factus homo eſt piſcis huius ſæculi, at in crucis craticula aſſatus eſt. 521.1.c

DOMINICA IN ALBIS.

Pax vobis. Pacis quod ſit emblema. 680. 1.a Pax animæ & ſerena conſcientia inuitat Deum ad habitandum in ea. 625.1.d Pacis ſemen quintuplex eſt. 706.1.c *Vide rerum Indicem v.* Pax.

Ostendit illis manvs et latvs. Vulnera manuum, lateris ac pedum, cur Chriſtus à reſurrectione reſumere voluerit, & adhuc in cælo ſeruet. 763.1.c Sancti iugiter in his commorantur. 759.2.a.& ſeqq. In his tutiſſima quies & ſtatio eſt. 763.2.a b

Mitte in latvs mevm. Ex hoc latere perforato omnia Sacramenta & gratiæ effluxêre. 763.1.a.c Vulnus hoc quàm ingens fuerit: vtrumque latus lancea militis apertum fuit. ibid. c.d

DOMINICA II. POST PASCHA.

Ego svm pastor bonvs. Chriſtus paſtor oues ſuas ſemper paſcit & protegit. 445.1.d Nomen Dei, quo ſuas oues Chriſtus paſcit, quadru-

druplex eſt. 433.1.d

Pastor bonvs animam svam dat. Bonus paſtor quomodo à malo differat. 747.2.c.& ſeqq.749.1.b Vero paſtori duo ſunt neceſſaria, vigilantia & eminentia ſanctitatis. 745.2.c *Vide Indicem rerum v.* Paſtor.

Mercenarivs fvgit, qvia mercenarivs. Prælati & paſtores quomodo fiant ſubditis rete & laqueus. 111.2.b

DOMINICA III. POST PASCHA.

Mvndvs avtem gavdebit. Peccanti riſus & impunitas luctuoſa eſt. 509.1.2 Mundi gaudium & voluptas mendax eſt. 409.2.a

Vos verò contristabimini. Deus pios opprimi, impios dominari permittit, cur. 510.2.a & ſeqq.

Tristitia vestra convertetvr in gavdivm. Pœnitentijs ſeſe macerantes & lugentes quâ ſe ſpe ſolentur. 840.1.b Deus flagellans ſuos per tyrannos, mox in flagella pro ſuis conuertitur. 475.2.c.644.1.b Quos in hoc vita punit & triſtari facit, in altera ridere faciet & præmiabit. 481.2.d

DOMINICA IV. POST PASCHA.

Argvet de peccato. Peccati emblema quod ſit.686.2.c Peccatum & impietas ob ſex cauſas ſedere fingitur. 687.1.a Eius grauitas & pœna, talento plumbeo repræſentatur. 686.1.a Peccatum eſt ſagitta Deum configens. 829.2.c Odit id Deus odio infinito. 519 2 b Ob quatuor analogias vocatur ſanguis. 97.2.d Peccatum nullum relinquit Deus impunitum. 191.2.a Eius amaritudo & abſinthium. 293.1.a Amaritudo quanta peccati voluptatem ſequatur. 359. 2.a *Plura vide in Indice rerum v.* Peccatum, *& notata Dominica in Quinquageſima.*

De ivstitia. Sceleratorum caſtigatio & iuſtitia acceptiſſimum Deo ſacrificium eſt. 570. 1.c.696.1.b

De ivdicio. Iudicia hominum quàm falſa ſint & malè fundata. 823.2.c

IN LITANIIS MAIORIBVS.

Quia Litaniæ hæ inſtitutæ ſunt ad ſterilitatem & plagas agrorum auertendas, hinc agi poterit de locuſtis, bruchis, ærugine & eruca, quæ legetes & germina depaſcuntur. 214.2.b Sterilitas agrorum Dei inuocatione auertenda eſt. 285. 2.b Litaniæ publicæ quàm antiquæ fuerint & ſolennes, earum recitatio quæ commoda attulerit. 216.2.a Punit Deus, quia peccant homines. 315.2.d

Petite et dabitvr vobis. In clade publica ieiunio & precibus Deus placandus eſt. 702. 1.a

Omnis qvi petit accipit. Semper opem Dei in arctis petere debemus.238.1.b Oratione quoque opus eſt ad ſacras Scripturas intelligendas. 15.1.a Oratio clauis regni cælorum eſt. ibid.d Eius commoda, & neglectæ incommoda. 413.1.b

℞ Qvantò magis pater vester de cælo dabit spiritvm bonvm. Bona omnia naturalia, fruges, eſcæ & ſupernaturalia, dona Dei ſunt, & cùm accipiuntur, Deo aſcribenda. 232. 1.d

IN VIGILIA ASCENSIONIS.

Vt cognoscant te solvm Devm. Beatitudo ſumma in hac vita eſt noſſe Deum. 97.1.b

IN FESTO ASCENSIONIS DOMINI.

Mons Oliueti, è quo Chriſtus in cælum aſcendit qualis ſit, quæque in eo ipſe geſſerit.771. 1.d Eſt ſymbolum Eccleſiæ Gentium. 2.b Olea quarum rerum ſit ſymbolum. ibid. Aſcendit illic Chriſtus in cælum facie ab Ieruſalem auerſa, & Romam verſus conuerſa. 772.1.b Is mons quomodo ſciſſus. ibid.d Quæ in eo apparitiones factæ. 773.1.b.& ſeqq. Hic Antichriſto & in die iudicij dehiſcet.774.1.c.& ſeqq. Quâ nos viâ potiſſimùm ad Deum aſcendere valeamus. 539.1.b Vt Dominus vi ſuâ in cælum aſcendit, ſic Chriſtiano cuilibet via in cælo vi perſtringenda eſt. 418.1.d

DOMINICA INFRA OCT. ASCENS.

Absqve synagogis facient vos. Nihil nouum hoc Chriſtiano, qui ſe hac in terra peregrinum eſſe putat. 783.1.b.2 c

Et vos testimonivm perhibebitis. Teſtes fideles Dei ſunt Apoſtoli, Doctores, Martyres. 181.2.c.d

DOMINICA PENTECOSTES.

Paraclitvs avtem Spiritvs sanctvs. Spiritui ſancto appropriatur amor. 614 2.c Spiritus ſancti diuinitas adſtruitur. 233.1.d Mittitur à Filio de propria eius ſubſtantia. 2.c Quæ prodigia facta ſint Spiritu ſancto ſuper Apoſtolos deſcendente. 235.2.d Per Spiritus ſancti gratiam plenè ad Deum conuertimur: & hoc quomodo fiat. 202.2.a.223.2.d Spiritus ſanctus in animam, cùm iuſtificatur, illabitur realiter, perſonaliter, ſubſtantialiter. 67.1.b 233.2.a Septem eius dona ſunt velut ſeptem oculi. 663.1.a Ea diuiſim & diuerſimodè data ſunt. 792.1.d Ea auro emere volens, merus mercator eſt. 788.2.a Spiritus ſanctus ſpecie ignearum linguarum deſcendit: nam Deus ignis eſt, & ei ignis præfertur. 648.2.b 677.2.a Quomodo etiam Chriſtus ſit ignis conflans quintupliciter. 822.2.a Linguarum quale donum Spiritus ſanctus Apoſtolis dederit. 593.4.d *Plura vide in Indice rerum v.* Spiritus.

Ad evm veniemvs. Iuſto & iuſtificato SS. Trinitatis ineſt ſubſtantialiter nouo quodam modo, 67.1.a.& ſeqq.233.2.a.633.2.c Anima cùm in Deo manet, & Deus in illa, ſerenata eſt & quanta huic manſio illa pariat bona. 9.1.c Deo terra deſiderabilis eſt. 831.1.c

Pacem meam do vobis. Chriſtus eſt pax cauſalis triplex. 446.2.a Ipſe quoque eſt pax noſtra. ibid.d Per ſpiritus ſancti gratiam in filios Dei adoptamur: quas hæc adoptio gratias menti infundat. 67.1.a.68.2.a Fimus quoque ſponſæ Dei. 87.2.c Sion mons, in quo Spiritus ſanctus datus, cur dicatur Sanctus. 705.1.d *Vide Indicem rerum v.* Sion *&* Sina.

FERIA II. POST PENTECOSTEN.

Sic Devs dilexit mvndvm. Charitas & humilitas Chriſti ſunt eius cornua. 550.2.a

IN FESTO SS. TRINITATIS.

Docete omnes gentes. Animas curantes & lucrantes periculis à Deo eximuntur.383.2.d Doctores fidelium plauſum nō captent è nouorū ſenſuū S.Scripturæ productione. 7.2.a Senſus verus S. Scripturæ pro cōcione adſerendus. 8.2.b.c Sanctitas vitæ quantum conducat ad

alios

alios conuertendos, & veram S.Scripturæ iutelligentiam acquirendam. 91.2.c.d Quantà diſſidia occaſione Euangelij enata ſint inter domeſticos, patre diſſentiente ab Euangelio, filio aſſentiente, & matre à filia. 465.2.d Religio eſt mater felicitatis. 706.2.c Ea velut aqua per totum orbem deriuata eſt. 778.1.d Fides Chriſtiana effecit vt regiones olim deſertæ coli cœperint. 779.2.a

In nomine Patris, et Filii, et Spiritvs Sancti. Ternarius numerus ſchema eſt SS.Trinitatis, eius elogia & myſteria. 258.2.a.& ſeqq. Enim cuique rei Deus inſeruit, vt imaginem ſui ipſius, qui trinus in perſonis,& vnus in eſſentia. 259.1.a.b Deus eſt immutabilis octo de cauſis. 826.2.c.& ſeqq. Quæ huius immutabilitatis cauſa. 827.1.c.& ſeqq. Dei eſſentia deſcribitur. ibid.& ſeqq. Virtutes omnes in eo ſunt eminentiſſimæ & ipſe in ſuis attributis infinitus eſt. 538.1.a.c Lucerna Dei increata eſt eius mens & perſpicaria. 575.2.d.& ſeqq. Omnibus in rebus conſtans eſt. 828.1.a In eo non eſt memoria, ſed rerum viſio. 833.1.a Noſter & dominus & pater eſt, & vtroque titulo debetur ei amor. 795.1.c.d Eius ſanctitas octuplex eſt. 812.1.d Diuinitatis quod ſit emblema. 552.2.b Eius maieſtas eſt ſilentio veneranda. 537.1.b Quàm illa auguſta, ſublimis, & immenſa ſit. 2.b.c

DOMINCA I. POST PENTECOSTEN.

Estote misericordes sicvt pater vester misericors est. Quomodo ſit Deus præſtabilis ſuper peccatores. 224.1.c.d Quomodo eum tum in miſericordia, tum in alijs quatuordecim attributis imitari poſſimus. 225,1.a.& ſeqq.

Nolite ivdicare. Mundani iudicant pietatem meram eſſe vanitatem. 831.2.d

Perfectvs avtem erit. Perfectos Deus per internas locutiones dirigit. 83.1.c Quomodo ad eos loquitur. 25.1.c Sunt Deo familiares. 458.2.c Vitæ perfectio in Religione ſeruata alios ad eam ſectandam allicit. 709.2.a Vitæ perfectio in quo conſiſtat. 519 2.d Tria media in ea proficiendi. 13 2.d

Eadem mensvra qva mensi fveritis. Cupiditates pœnis contrarijs puniuntur. 806.1 d

IN FESTO VENER. SACRAMENTI.

Ven. Eucharistiæ ſacrificium in pane & vino eſt à Chriſto inſtitutum, cur. 150.1.b Eſt funiculus amoris. 173.1.b Cur tori comparetur. 204.1.d Eſt memoriale iuge Chriſti. 206.2.c Ipſa fideles ſpiritualiter inebriat. 1.b.c In ea Chriſtum deuotè ſuſcipientes, fiunt Bethlehem & præſepe. 441.2.a Eſt bonum & pulcherrimum Chriſti. 723.2 d Compendium eſt mirabilium Dei. 724.1.d Omnes eius proprietates, effectus & dignitates exponuntur. ibid.& ſeqq. 727.2.c.728.1.b Quod ad eam affectu accedere oporteat. 725.1.d Quomodo poſt eius ſumptionem ſe homo gerere debeat. 2.b Facit hominem velut iuueneſcere & fortem. ibid.d Martyres per eam ad conflictum animantur. 726.1.a Alij eius effectus. ibid.b.& ſeqq. Variorum Sanctorum erga eam affectus. 727.1 d.& ſeqq. Quos effectus in S. Catharina Senenſi operata ſit. 728 2 a Germinat virginitatem. 729.1.b Olim mox à baptiſmo dabatur. *Cornel.Proph. in Min.*

2.a Ea Deus ſummè honoratur. 801.1.b.& ſeqq. Ei quanta debeatur reuerentia & honor. 536.2.d Sacrificium Euchariſticum præſtantius Aaronico eſt. 788.1.b.825.2.d Ipſum vocatur oblatio munda. 799.2.b.d.801.1.b.2.a Cur item incenſum vel thymiama. 800.2.d Continet in ſe eminenter tres ſpecies ſacrificiorum Iudaicorum. 801.2.b *Vide in Indice v.* Euchariſtia.

DOMINICA II. POST PENTECOSTEN.

Villam emi. Bona præſentis ſæculi, quæ tanto labore mortales congerunt, quàm fugacia ſint. 168.2.a.326.1.d Auaritia quomodo ſit in capite omnium. 336.2.c.& ſeqq. Eius mala & damna varia recenſentur. 336.1.b Lucri nimia auiditas ſæpè hominem extra iuris & iuſtitiæ metas rapit. 188.1.b Auaritiæ imago eſt mulier in amphora ſedens. 690.1.c. & ſeqq.

Habe me excvsatvm. Peccator detinetur rebus friuolis, quo minùs ad Deum redeat. 313.2 d Creaturæ quæ illum detinent, ſunt tantùm vmbræ rerum: ſolus Deus eſt ipſa eſſentia in ſe. 314.1.c.d

Vxorem dvxi. Laſciuia fœminarum vnde naturaliter proueniat. 108.1.d Vxori ſecreta non ſunt reuelanda. 465.1.c Mulieroſi in fœtore & ſordibus ſuæ libidinis computreſcunt. 219.2.d Deliciæ carnis & mundi vanæ ſunt. 168.1.d Mulier quorum ſit malorum cauſa. 686.1.c.d Mulierum, etiam deuotarum, fuga ſuadetur. 815.2.a

DOMINICA III POST PENTECOST.

Erant appropinqvantes ad Iesvm peccatores. Conuerſio peccatoris quomodo fiat. 670.2.c Peccator polluit octuplicem ſanctitatem Dei. 812 2.c *Vide notata ſuprà Domin.III. Aduentus, & Dominica in Quadrageſima.*

DOMINICA IV. POST PENTECOST.

In navim qvæ erat Simonis. Nauis hæc typus eſt Eccleſiæ, cuius caput eſt S.Petrus, Eccleſia Catholica vocatur ſolitudo, quia colit vnum Deum, & quia in ea ſolitudo religionis eſt, apud ſectarios pluralitas. 791.2.b Quomodo eam Apoſtoli & Apoſtolici viri protegant. 447.2.c Ipſa eſt regnum Chriſti, cuius imago eſt regnum Dauid. 345.1.c Quomodo dicatur turris gregis. 428.2.d Ei ſemper de reformatoribus Deus prouidit. 612.1.a Eius typus eſt candelabrum Zachariæ. 666.2.a.669.2.d Huius candelabri infuſoria ſeptem ſunt ſeptem Sacramenta. 667.2.c Eccleſiæ quæ ſint valla & munimenta. 715.1.a Eius maior eſt gloria quàm Synagogæ. 624.2.d Ipſa eſt terra deſiderabilis. 831.1.d Eſt exteriùs horrida, introrſum pulchra. 757.1.d Eccleſia ac religio maximè ſemper in vna lingua floruit. 593.1.b.c Eccleſiæ florentis typus eſt Ieruſalem florens. 648.1.a.b *Vide in Indice v.* Eccleſia.

Per totam noctem laborantes, nihil cepimvs. Bona opera quinam amittant. 609.2.b Mundanorum inania, vana, laborioſa ſtudia & contentiones. 395.1.a.509.2.a.650.1.d

Piscivm mvltitvdinem. Homines ſunt in hoc mũdo velut piſces, ob varias analogias. 520.1.c.& ſeqq. Poſt labores ſequitur fructus. 324 1.d

DOMINICA V. POST PENTECOST.

Vade prius reconciliari fratri tvo. Offenſum præuenire, quàm decorũ & merito-

rium ſit. 176.1.a Quomodo in eo Dei & hominum ſit diſpar ſenſus. ibid.

QVI IRASCITVR FRATRI SVO, REVS ERIT. Talionem quomodo Deus tyrannis iuſtos affligentibus reddat. 484.1.d

DOMINICA VI. POST PENTECOST.

MISEREOR SVPER TVRBAM. Fons omnis miſericordiæ & bonitatis eſt Chriſtus. 763.2.c Huius fontis aqua omnia peccata noſtra emundantur. 764.1.a.b

QVIA IAM TRIDVO SVSTINENT ME. Tolerantia & virtutibus noſtris mirè delectatur Deus. 597.2.a

DOMINICA VII. POST PENTECOST.

ATTENDITE A FALSIS PROPHETIS. Hæretici falſi ſunt Prophetæ, quorum dogmata merę ſunt inſaniæ & deliria. 279.1.b *Vide Indicem rerum v.* Hæreticus & Hæreſis. Hæretici naſum cereum S. Scripturæ affigunt, eumque detorquent in alienos ſenſus. 8.1.c Chananæis fraudulentis ſimiles ſunt. 188.2.c Horum plerique vindice Dei manu percuſſi. 781.2.b

INTRINSECVS SVNT LVPI RAPACES. Lupi veſpertini qui dicantur. 515.1.b Talis eſt diabolus & gula. 516.1.b.d Hæretici lupis veſpertinis aſſimilantur. 2.a

A FRVCTIBVS EORVM COGNOSCETIS ECS. Hæreticorum fructus ſunt ſacrilegia, contra quos clamabunt lapides & ruinæ in die iudicij. 533 2.d Eorum mores. 420.2.c

DOMINICA VIII POST PENTECOST.

QVASI DISSIPASSET BONA. Bona Dei ſunt creaturæ, quarum vſum hominibus concedit. quæ impij inuitæ ſeruiunt, pijs libenter. 77.1.a & ſeqq. Vti villicus hic, factus inops, iniquis artibus rem ſuam augere voluit, ita pauperes ſæpè ex inopia peccant. 830.2.b

SCRIBE. Aduocati, ſcribæ, iudices pauperem opprimentes ſigillantur. 270.1.c Liber memoriæ Dei eſt velut liber prædeſtinationis vitæ & cæli. 832.2.c

QVINQVAGINTA. Villicus hic dimidium ſibi ſeruauit, ſic dimidium melius eſt cum certitudine, quàm totum cum incertitudine. 523.1.c

DE MAMMONA INIQVITATIS. Aurum quàm indignum, cui homo cor ſuum apponat. 495.1.b & ſeqq. Auari cor habent in opibus, quæ eorum idolum ſunt. 573.1.a Ebrioſi morti & inferno ſimiles ſunt. 531.1.a Opes denſum lutum cur vocari queant. 532.1.b Eleëmoſynariorum opes à Deo adaugentur. 330.2.c *Vide notata in Dominic. IV. Quadrageſimæ.*

VILLICVM INIQVITATIS. Peccatores quomodo ſint areus doloſus. 140.1.c

FILII HVIVS SÆCVLI PRVDENTIORES, &c. Columbæ, cui filij lucis ſimplices aſſimilantur, ſimplicitas pluribus deducitur. 137.1.2.& ſeqq. Qui cor habeant, & qui eo carere dicantur. 138.1.b

DOMINICA IX. POST PENTECOST.

VIDENS CIVITATEM. Anima cuiuſque eſt velut vrbs: eius fabrica & ruina. 291.2.d

NON RELINQVENT IN TE LAPIDEM SVPER LAPIDEM. Ieruſalē eſt à Tito obſeſſa iuxta montem Caluariæ. 772.2.d Eam Deus antequam exſcinderet, exſpectauit plenam peccatorum eius menſuram. 634.2.b.c Eius mox capienda prodigia. 737.2.b Gentes eam iniquè capientes & templum profanantes quas Deo pœnas dederint. 753.1.d.& ſeqq. Ieruſalem deſcriptio. 780.1.d Supplicium ſemper capiti ſceleſti imminet. 681.2.d Anima peccato infecta eſt velut vrbs euerſa & peſſumdata. 424.2.a Vrbes magnæ & potentes Deo permittente tandem concidunt, vti & omnis mundi pompa. 387.1.b

EÒ QVOD NON COGNOVERIS TEMPVS VISITATIONIS TVÆ. Dei gemitus ex faſtidio, & ex offenſione ſuſpirium quo ſe excitat ad anhelatam plagam in impios. 272.2.d.273.1.d Iudæi quomodo tempus hoc non cognouerint. 93.2.a.b Temporis & opportunitatis quanta ratio habenda. 606.2.c

COEPIT EIICERE VENDENTES ET VENDENTES IN ILLO. Lucrum turpe à templo ſuo arcet Dominus. 403.2.a

VOS AVTEM FECISTIS. Improperia Chriſti ad hominem ingratum. 453.2.a

DOMINICA X. POST PENTECOST.

VT ORARENT. Orationis ſpiritus à Deo venit. 757.1.c Quantum ea Dei ſit donum. 2.a Sancti ſæpè ſuis precibus hominem è damnatione liberant. ibid.& ſeqq.

IEIVNO BIS IN SABBATO. Bonum operantes ob inanem gloriam vel quæſtum, ventum ſeminant. 145.2.b Anima Dei donis ſuperbiens à Deo deſeritur. 155.2.d

NOLEBAT NEC OCVLOS AD CÆLVM LEVARE. Homo quomodo ſe coram Deo deijcere debeat. 538.2.b.c

QVI SE EXALTAT, HVMILIABITVR. Superbia quomodo ſemper à Deo retundatur, quamque ei omnis ſuperbus exoſus ſit. 354.2.b.c Superbi colunt Luciferum. 302.2.d Inceſſus non ſit pompaticus nec faſtuoſus, ſed modeſtus. 304.2.d

OMNIS QVI SE HVMILIAT EXALTABITVR. Humilitas conducit ad diuinas illuſtrationes accipiendas. 10.1.d

DOMINICA XI. POST PENTECOST.

SOLVTVM EST VINCVLVM LINGVÆ EIVS. Linguæ continentia Deo dicanda eſt. 786.1.b

LOQVEBATVR RECTE. Nugæ & nugacia verba quantopere fideli cauenda ſint. 599.2.a.b. & ſeqq.

DOMINICA XII. POST PENTECOST.

MVLTI PROPHETÆ VOLVERVNT VIDERE QVÆ VOS VIDETIS. Prophetæ quomodo omnes ſint & fieri poſſint. 3.2.b

IN LEGE QVID SCRIPTVM EST? Leges ſunt velut vincula charitatis. 171.1.c. In decalogi lege an poſſit Deus diſpenſare, & in præceptis legis naturæ. 53.1.b.& ſeqq.

DILIGES DOMINVM DEVM TVVM EX TOTO CORDE. Amorem quantum Deo debeamus. 538.2.c

PROXIMVM SICVT TEIPSVM. Amor fraternus quantum ſit bonum. 264.2.d Paria fratrum & ſociorum mutuò ſe ſecundùm carnem & ſpiritum diligentium. 265.1.d Amor telum eſt violentiſſimum. 173.1.c

SACERDOS QVIDEM DESCENDERET. Sacerdotis huius immitis occaſione, agi poterit quomodo ſacerdotum ſit eleëmoſynas largiri, non auaritiæ ſtudere. 337.1.d.& ſeqq. Amicos ſuos ditare non debent, aut ijs facultates ex Eccleſiæ prouentibus partas relinquere. ibid.2.c.d Eorū eſt plorare peccata populi. 227.2.d Qua ratio-

ne

ne comedant peccata populi, dum in ijs conniueot. 100.1.b Eorum vita licentioſa reprehenditur, cùm ſe à populo vitæ ſanctitate diſcriminare deberent. 101.1.b.c Inter angelos verſantur. 659.2.b Eſſe debent portenta ſanctitatis. 660.1.b Sunt filij Dei tribus titulis. 795.2.b Ab eorum reformatione inchoanda reformatio laicorum. ibid.d Stomacho comparantur. 796.2.b Eorum quanta eſſe debeat puritas. 801.2.c Quanta eorum ſit dignitas. 803.1.b Variæ ipſorum dotes. 808.1.a.& ſeqq. Eorum eſt ſcire & docere legem Dei. 2.c Angeli ſunt varijs titulis. 809.1.e Apes ſunt ob octo analogias. 810.1.b Vitæ illorum idea & ſpeculum. 2.b *Vide in Indice v.* Sacerdos.

Inpvngens olevm. Oliua quilibet Sancti ſint, & cur. 205.2.a.670.1.a Oleum quarum rerum ſit ſymbolum. 771.2.b *Vide Indicem rerum v.* Olea *&* Oliua.

Vade et tv fac similiter. Exempla virorum magnorum ſibi ob oculos ponere, acer eſt ad omnem virtutem ſtimulus. 451.1.e Exemplorum quanta ſit vis. 709.2.a.b

DOMINICA XIII. POST PENTECOST.

Ostendite vos sacerdoti. Quia peccatum inſtar lepræ animam inficit, hinc Euangelium hoc non ineptè peccatoribus adaptari poterit. *Vide Indicem rerum v.* Peccator *&* Peccatum Conſcientia penitus confeſſario à laicis detegenda, & à Religioſo Superiori ſuo: quæ commoda & quies conſcientiæ hinc ſequatur. 196.2.a Confeſſarij quomodo ſe gerere in pœnitentibus audiendis debeant. 823.2.d

Gratias agens. Infinitas Deo gratias agere oportet pro eius in nos beneficijs, idque infinitis titulis. 564.2.b.c

DOMINICA XIV. POST PENTECOST.

Pater vester cælestis pascit illa. Ergo Sancti ſe Dei prouidentiæ committant, vtpote quæ fortiſſima teſtudo eſt, 493.2.e Ea eſt velut candelabrum aureum. 669.2.b Prouidentiã particularem piſcium an habeat Deus. 525.1.b

Ne solliciti sitis qvid mandvcetis. Frumenti monopolæ penuriam & ſterilitatem ſperantes, ſugillantur. 530.2.b

Considerate lilia agri. Fideles ob ſeptem analogias lilio comparantur. 204.2.a

Qværite primvm regnvm Dei et ivstitiam. Virtutibus ante omnia incumbendum, nam per eas anima & per cruces cælatur Deo. 664.2.b Hominum quorumdam inania ſtudia & contentiones neglectis rebus ſerijs. 599.2.c.d.& ſeqq.

DOMINICA XV. POST PENTECOST.

Defvnctvs efferebatvr. Cadauera olim alia comburebantur, alia terræ mandabantur: oſſilegij quis eſſet ritus. 310.1.d.& ſeqq. Concupiſcentia nobis inhærens velut mors eſt. 200.2.a

Filivs vnicvs matri. Quia adoleſcens hic in flore ætatis exſtinctus eſt, agi poterit de vitæ breuitate. 326.2.b Vita ipſa quàm ſæpè parua re lædatur & violetur. 327.1.c

DOMINICA XVI. POST PENTECOST.

Cvm invitatvs eris ad nvptias. Conuiualis & menſalis detractio ſugillatur. 483.1.b

Qvomodo primos accvbitvs eligerent. Ambitionis & ſtudij præeminentiæ quanta ſit vis. 525.2.d

DOMINICA XVII. POST PENTECOST.

Sede a dextris meis. Dextera ſymbolum honorum eſt. 655.1.b.c

DOMINICA XIX. POST PENTECOST.

Simile est regnvm cælorvm homini regi. Quomodo homo regnum Dei fiat & quanta regni huius ſit excellentia. 365.2.b 429.2.d

Qvoscvmqve inveneritis. Iudæis ad fidem venire renuentibus, Gentes in Magna copia venerunt. 65.2.b.c

Amice qvomodo hvc intrasti? Amici veri typus ſol eſt ob quinque analogias; & talis amicus Chriſtus eſt. 837.2.b.c Amici beneficentia comparantur. 741.1.d

In tenebras exteriores. Per haſce intelligitur infernus, qui allegoricè Babylon, confuſio & obſcuritas eſt. 689.2.b Puniri in hac vita ſatius eſt quàm in die iudicij vel apud inferos. 561.1.d

DOMINICA XX. POST PENTECOST.

Nisi signa et prodigia videritis. Miracula Ionæ in ventre ceti. 379.1.d

DOMINICA XXI. POST PENTECOST.

Debitvm demisit ei. Peccatori confitenti Deus culpam quidem remittit, at pœnam reſeruat, quam luat oportet aut hoc in ſæculo, aut in Purgatorio. 467.1.c.d

Tenens svffocabat evm. Non ita Deus, ſed ſemper vindictam clementia temperat. 365.2.a Homo homini hodie quàm inimicus & durus ſit, quamque parua in ijs ſit fides. 465.1.a.b

DOMINICA XXII. POST PENTECOST.

Viam Dei in veritate doces. Veritas triplex eſt, mentis, oris, operis. 131.1.d

Qvid me tentatis hypocritæ? Hypocriſis eſt velut veſtis peregrina. 571.1.d

Cognita Iesvs neqvitia eorvm. Cogitationes & propenſiones intimas peruidet & præuidet Deus. 112.1.c.d Iudæorum ſub Chriſto quanta fuerit obſtinatio. 775.1.c

Date Cæsari qvæ svnt Cæsaris. Reges ſunt paſtores populi. 420.1.e Ab ijs pendet regnorum pietas & fides. 401.2.b Regum & regnorum vis ſine Dei cultu & ope inualida eſt. 159.2.b Tyranni per vim & bella iniuſta dominia ſua ædificant & adaugent. 309.1.b 422.2.c Principes exemplo ſuis præeant. 132.2.c Ambitioſi ex Deo non regnant. 143.2.d At boni & legitimi reges à ſolo Deo dantur. 144.1.e Impios plectit Deus, dando eis reges ſceleſtos. 195.2.d Cor regum in manu eſt Dei. 603.1.e Reges templorum & honoris Dei curam habentes, quomodo ab eo opibus & victorijs aucti ſint. 607.2.a Regibus olim eur præferretur ignis. 677.2.d Sunt filij olei tripliciter. 679.2.c Sunt atlantes regni & ciuitatum. 636.1.b Audiant Rom. Pontificem. 699.1.d Sunt anguli, paxilli & arcus populo. 733.1.b Quomodo ſe in populi regimine gerere debeant. ibid.c Variæ eorum dotes. 741.2.b.& ſeqq. Clementia quantopere eos deceat. 740.2.c.& ſeqq. Regendi quæ ſit optima ratio. ibid.b *Plura vide notata in Domin. I. in Quadrag. & in Indice rerum v.* Tyranni, Rex, Princeps.

DOMINICA XXIII. POST PENTEC.

MVLIER QVÆ SANGVINIS FLVXVM PATIEBATVR ACCESSIT. Tribulatione ſtabit Deus homines ad ſe ſefugientes à ſe. 519.2.a

SI TETIGERO TANTVM VESTIMENTVM. Chriſtus ſanat vt ſol varijs modis. 839.1.c.& ſeqq.

CVM VIDISSET TIBICINES. Olim in funeſibus adhibebantur tibicines & lamentatores. 414.1.a

ET TVRBAM TVMVLTVANTEM. Tumultus & ſtrepitus pœna eſt alium ſilentium & ſolitudo. 329.1.d

NON EST MORTVA. Mortuorum fama non eſt lædenda. 268.1.b.c Mortuis cur erigantur epitaphia. 19.2.d Animæ immortalitas. 298.1.d

DOMINICA VLTIMA POST PENTEC.

ERIT TVNC TRIBVLATIO MAGNA. Excidium Niniues eſt typus excidij mundi ſub diem iudicij. 497.2.b

SICVT FVLGVR EXIT. Fulgura ſunt arma indignantis Dei. 479.2.c

ET QVI IN TECTO. Tecta domorum Iudæorum erans plana. 569.1.c

SOL OBSCVRABITVR. Sol, & luna, & ſtellæ quomodo in die iudicij obſcuranda ſint. 247.1.a.& ſeqq. *Vide notata in Domin. I. Aduentus.*

VIDEBVNT FILIVM HOMINIS VENIENTEM IN NVBIBVS. Homines omnes iudicandi in valle Ioſaphat conuenient, vbi iudicem Chriſtum videbunt: vallis huius deſcriptio. 239.2.b.& ſeqq. Cur iudicium futurum prope Ieruſalem. 240.1.d Chriſti diſceptatio cum impijs in die iudicij quænam futura. 2.c Eiuſdem tunc ſtridor contra illos. 273.1.d

CÆLVM ET TERRA TRANSIBVNT. Terræ motus ob ſchiſmata contingere Deo permittente ſolent. 256.2.a Quia Beati poſt iudicium in cælum aſſumentur, agi poterit de cælo: vnde varia eius nomina & elogia. *Vide pag. 246.2.d. & notata in feſto omnium Sanctorum.* Eius typus fuit Settim eſt locus ob varias analogias. 250.1.d

ITE MALEDICTI. Hæc vltima maledictio quàm ſit metuenda. 846.2.d tunc quaſi lapis oneris impios opprimet. 754.1.a Eorum tunc planctus ob mortem Chriſti. 761.2.d

IN IGNEM ÆTERNVM. Æternitatis vera & viua hypotypoſis. 847.2.a Itinera æternitatis quæ ſint. 552.1.a Itinera ad æternitatem quæ ſunt. 553.1.d.& ſeqq. Gradus ad æternitatem qui ſint. 554.1.d Æternitatis origo eſt immutabilitas, differt ab æuo & tempore. 443.2.c.d

IN DEDICATIONE ECCLESIÆ.

ASCENDIT IN ARBOREM SYCOMORVM. Sycomorus quæ ſit arbor, & vbi inueniatur. 323.1.d & ſeqq.

QVIA STATVRA PVSILLVS ERAT. Paruos & parua quomodo Deus euehat, & in paruis magnificentiam ſuam & artem patefaciat. 1.2.d Magnitudinem ſuam ad parua contrahit. 2.a.b Puſilli homines ingenio & arte præſtant. 351.2.a.b

DECIMAS DO OMNIVM QVÆ. Decimæ dari cur iubeantur. 830.2.d

Facies Dei in templo ſpeciatim dicitur eſſe. 371.2.b Quia templo Salomonico perfecto, nebula impleuit illud, agi hic poterit de commodis nebulæ matutinæ. 289.2.b.c Anima fidelis eſt templum & domus Dei, eius partes & fabrica. 348.2.a Cantus Eccleſiaſticus quàm eſſe debeat grauis. 299.2.a Eccleſiæ typus eſt candelabrum Zachariæ. 666.2.a 669.2.c Templum Hieroſolymit. qui profanarunt, quas Deo pœnas dederint. 753.2.a.& ſeqq. Analogiæ octo inter templum materiale & animam ſanctam. 632.2.a Eccleſia primò erigenda in vrbis fabrica. 607.1.d Sacrorum & templorum neglectus vnde proueniat. 797.1.b Templorum ornatus & fabrica quantopere placeat Deo 628.2.a.767.1.d Spolia de hoſtibus relata & manubias victores in templis ſuſpendunt. 785.1.a Ritus conſecrationis templorum quinque ſunt. 632.2.a Eorum euerſores omnes ſemper male perierunt. 607.2.c.d Æditorum quod ſit officium, & olim Hieroſolymis eſſet. 568.2.b.d

IN FESTO CONVERSIONIS S. PAVLI.

APPROPINQVARET DAMASCO. Damaſci ſitus, elogia, celebritas. 711.1.d Conuerſio peccatoris quomodo fiat. 670.2.c S. Pauli zelus. 721.1.a

DOMINE QVID ME VIS FACERE? Dei voluntas aſſiduè per preces homini exquirenda, & quid à ſe fieri velit, & quo in ſtatu officioque ab eo ſibi ſeruiri. 372.2.b.c S. Paulus ſuum peccatum vbique & paſſim in epiſtolis propalat, vti & reliqui Sancti peccatores gratiam iuſtificationis ſemper deprædicant. 472.2.a.b Putant hi omne malum quod in orbe contingit, ob ſua peccata accidere. 467.2.c.d

IN FESTO PVRIFICATIONIS B. V.

VT SISTERENT ILLVM. Chriſtus templum ingrediens ſuo id introitu illuſtrauit. 621.1.a

OFFERRENT HOSTIAM ET DVOS PVLLOS. Victimas maſculas cur requirat Deus. 804.1.c Meliora & optima ſemper Deo danda & vouenda. 2.a.797.1.d.798.1.a

IN FESTO CATHEDRÆ S. PETRI.

TV ES FILIVS DEI VIVI. Chriſti diuinitas aſtruitur. 651.1.d

TV ES PETRVS, ET SVPER. Prælati ac Pontificis qualis eſſe vita debeat. 733.1.c.& ſeq. 734.1.a Prælati Eccleſiæ eſſe debent monſtra ſanctitatis. 660.2.d Sunt annulus Dei. 632.1.c Cardinales ſeptem Diaconi per ſeptem oculos repræſentantur. 663.1.c Cardinalium & Epiſcoporum qualis eſſe vita debeat. 2.c Romani Pontificis cuſtos eſt S. Michael, tentator Lucifer. 654.2.a Cur triplici corona coronetur. 697.1.b

SVPER HANC PETRAM. S. Petri Apoſtoli fides & conſtantia in fide, inuicta fuit vt adamas. 320.2.c

IN FESTO S. MATTHIÆ.

SORS CECIDIT SVPER MATTHIAM. Triplex eſt ſors, diuiſoria, diuinatoria, & conſultoria, & quæ ex his & quatenus licita. 374.2.a.b Ordinandos in Epiſcopos & Pontifices ſæpè Deus cælitus deſignat, vti S. Matthiam per ſortes in Apoſtolum deſignauit. 825.1.c

IN FESTO ANNVNT. B. VIRGINIS.

CONCIPIET IN VTERO. Chriſtus in vtero hoc conceptus, eſt ſymbolicè vis in myrtetis ſtans. 639.1.b E charitate ardenti Incarnatus eſt. 543.1.d Hoc incarnationis opus eſt maximè ſtupendum. 54.1.c.660.1.d Vnde & ipſamet humanitas Chriſti hoc obſtupuit. 541.2.a Chriſtus in incarnatione & paſſione eſt velut lapis cælatus. 664.1.a.b Cum carne humana hac die conn-

connubium iniję, velut cum muliere fornicaria. 57.1.b Incarnatio eius quomodo peracta. ibid.d Chriſti Ieſu incarnati diuinitas diuerſimodè contra hæreticos adſtruitur. 7. 1.a.& ſeqq. *Vide notata feria VI. Quatuor temporum Aduentus.*

IN FESTO INVENTIONIS S. CRVCIS.

SICVT MOSES EXALTAVIT. Crux ſigillum Chriſti eſt. 631.2.c Cornua crucis ſunt & Chriſti cornua. 550.1.d

IN NATIVIT. S. IOANNIS BAPTISTÆ.

Vide notata in Dominica II. & III. Aduentus.

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

S.Maria Magdalena paſſionem Domini aſſiduè recoluit. 766.2.d

OLEO CAPVT MEVM NON VNXISTI. Olim in conuiuijs flores & vnguenta nardina adhibebantur. 308.1.c Adhibitus quoque fuit cantus & muſica. 307.2.b

REMITTVNTVR EI PECCATA MVLTA, QVIA DILEXIT MVLTVM. Pœnitentia poſt lapſum Deo gratior, quàm ſegnis innocentia ante lapſum. 625.1.a Chriſti ad pœnitentem pathetica vox. 766.1.d In iuſtificatione Deus Æthiopes, id eſt peccatores, velut dealbat. 595.1.b Remiſſio peccatorum ſummum Dei donum eſt, hinc iuſtificatus perpetuò huius debet meminiſſe, vti S. Maria Magdalena. 472.2.a.b

IN FESTO S. IACOBI APOSTOLI.

DIC VT SEDEANT. Ambitionis quanta ſit vis 525.2.d

POTESTIS BIBERE CALICEM, QVEM EGO? Chriſti alacritas in paſſionis calice ebibendo. 21.2.b

POTASTIS BIBERE CALICEM? Sic Epiſcopi ordinandos ſeriò antè examinare debent. 825.1.a

S.Iacobus Apoſtolus quàm paucos in Hiſpania conuerterit. 364.1.d.674.2.d Iacobus & Iohannes vocantur filij tonitrui, quia zeloſi erant, hinc oſtendi poterit quàm ingens virtus ſit zelus, quantique Deus zeloſos faciat. 844.2.b Fuit hic zelus indiſcretus. 394.1.b Zeloſi Sancti ſunt orbis atlantes. 846.1.c

IN FESTO ASSVMPTION. B. VIRGIN.

Maria virgo velut myrtus eſt. 639.2.c Quàm ſæpè Deum iratum propitium nobis reddat. 640 1.a Lampas Eccleſiæ eſt. 670.1.c Per eam Sancti omnes lumen ſuum à Chriſto accipiunt. 2.a Cælum aſcendens innixa Ieſu filio dilecto ſuo velut baſi, eſt vnà cum filio baſis & omne bonum orbis. 453.1.b

IN FESTO S. MATTHÆI.

MISERICORDIAM VOLO, AT NON SACRIFICIVM. Multis de cauſis miſericordia præſtat ſacrificio. 125.2.c.d

SECVTVS EST EVM. Mox vt Deus vocat, obediendum & ſequendum. 731.2.d Emendationem vitæ procraſtinantes clamant cum coruo, *cras, cras.* 585.2.d Peccatori dum ſuam Deus turpitudinem oſtendit, magnam illi gratiam præſtat. 500.1.c

IN FESTO DEDIC. S. MICHAELIS.

NISI EFFICIAMINI SICVT PARVVLI. Viri magni & illuſtres vt plurimùm paruo ſunt corpore, ſed animo & corde magno. 675.2.a Parua plerumque ſunt initia rerum maximarum. 674.1.b Deus in paruis ſuam magnificentiam & artem patefacit. 1.2.c. & ſeqq. 351.2.a.b Quomodo magnitudinem ſuam ad parua contrahat. 2.a.b

PARVVLI. An pueri ſtatim ac ratione vti incipiunt, teneantur ad Deum conuerti. 637.2.a

QVI SCANDALIZAVERIT VNVM DE PVSILLIS. Scandalizantes puſillos ſunt veri homicidæ animarum. 266.2.c

ANGELI EORVM. Angelum quiſque an habeat à quo ad malum impellatur, vt à Cuſtode impellitur ad bonum. 655.2.b

Michael vocatur Deus aliquando in Scriptura, quia legatus Dei eſt. 656.2.a Eſt cuſtos Eccleſiæ & Romani Pontificis. 654.2.a Angeli ſeptem primarij ſtantes ante thronū Dei repræſentātur per ſeptem lampades & ſeptem Agni oculos. 677.1.c Per hoſce ſeptem exercet Deus ſuam prouidentiam. 668.2.c Eorum vis & potentia in regna, reges & principes. 645.1.d Sunt murus igneus Eccleſiæ & fidelium. 648.2.a

IN FESTO OMNIVM SANCTORVM.

Felicitas Beatorum in cælo deſcribitur. 248. 2.d.833.2.d eorum præmium duplex erit. 834. 2.b Eorum quæ ſit ſanitas. 839.2.c Agilitate pollebunt admirabili. 841.1.a.b Hæc pedibus ceruorum aſſimilatur. 563.2.c eorum chori & choræ circum Agnum quales futuræ. 841.1.c Quàm felices illi futuri ſint in die extremi iudicij. 847.1.c Eorum in cælo & angelorum deſiderium eſt Chriſtus Agnus. 619.1.b.c Seruiunt in cælo Deo labio vno, an lingua Hebræa eum laudent. 593.2.a Eorum memoria quamdiu maneat, mundanorum quàm breuis ſit. 833. 1.b Sunt peculium Dei. ibid.d Item ſors ſanctorum, & regnum Chriſti. 2.b Pia ad vitam cæleſtem viri pij anhelantis ſuſpiria. 840.1.d Vita Sanctorum in terra adhuc viuentium quàm eleuata ſit. 722.2.a Sanctorum & perfectorum virorum graphica deſcriptio. ibid.b.c Sancti illuſtres velut lampades ſæculi ſunt. 670.1.c myrto comparantur. 640.1.c.& ſeqq.

BEATI PAVPERES. Pauperum ſolatium eſt, quòd ducem habeant Chriſtum, cuius vita paupercula & obſcura fuit. 657.2.d Pauperes, ſub chriſtianiſmo cur potiores ſint diuitibus. 755. 1.d Paupertas Chriſti ditiſſima fuit. 545.2.b Paupertatis typus. 1.c *Vide in Indice rerum v.* Pauper & Paupertas.

BEATI MITES. Manſueto & miti oritur ſol, irato occidit. 838.1.b

BEATI QVI LVGENT. Afflictorum & mœrentium quæ ſit in luctu conſolatio. 840.1.b

BEATI QVI PERSECVTIONEM PATIVNTVR. Aduerſa & perſecutionē tolerantes quā ſpe ſeſe ſolentur. 840.1.a In omni aduerſitate ad Ieſum recurrendum eſt, quia ipſe eſt omne quod ſperare poſſumus. 619.2.c Tribulationibus velut igne depuramur. 768.1.d.822.2.d.824.2.c Annus tribulationum eſt annus meritorū. 731.1.c Tribulatio velut mortarium eſt, in quo tunduntur peccatores. 574.1.c Tolerantia aduerſitatum ſignum eſt rectitudinis animæ. 529.1.b

BEATI ERITIS CVM MALEDIXERINT VOBIS HOMINES. Peccatoribus per odia, perſecutiones impiorum, ærumnas, morbos, damna, vias ad peccandum obſtruit Deus, & à peccatis eos reuocat. 75.2.b

IN COMMEM. FIDEL. ANIMARVM.

Purgatorium contra hæreticos modernos & Græcos aſtruitur. 648.2.c.823.1.c An cuique morienti ſingillatim appareat Chriſtus iudex. 758.2.b Chriſtus ad inferos deſcendens, haud

dubiè animas aliquot iam penè aut plenè purgatas ſecum aſſumpſit, & è Purgatorio liberauit. 200.1.c

IN COMMVNI APOSTOLORVM.

Apoſtoli ſunt velut equi Chriſti. 556.1.a. 732.2.a Eorum quatuor virtutes primariæ, ſanctitas, zelus, ſapientia, modeſtia repræſentantur per quatuor Zachariæ equos. 694.1.b Ipſi ſunt arcus Dei. 720.1.c Iis, etſi infirmis inſtrumentis, mira Deus perfecit. 674.2.b.c 755.2.c Sunt niues, nubes, venti, ſulgura. 731.1.c Apoſtoli infirmi, & indocti confudere fortia. 323.1.a An comederint carnes. 11.2.c

IN COMMVNI PONTIFICVM.

Quia Pontifices Rom. vulgò ſeſe vocant ſeruos ſeruorum Dei, tractari poteſt, quàm ſit honorificum nomen, Seruus Dei. 234.2.c Pontifices & Prælati ſunt annulus Dei. 632.1.c
Vide in Indice rerum v. Prælatus.

IN COMMVNI MARTYRVM.

Martyrij & Martyrum pro fide elogia. 182.2.a.& ſeqq. Martyres quomodo omnes quotquot viuimus, eſſe poſſimus. 183.1.d Morbo lethali laborantibus miniſtrantes, & ex eo obſequio morbum contrahentes & emorientes, ab Eccleſia inter Martyres recenſentur. 184.1.a Martyres qua ſpe ſeipſos in tormentis ſolarentur. 840.1.a Mulix Martyres in ſexu fragili animum maſculum prætulère. 804.2.c.d Patientia vera potentia eſt. 476.2.d

IN COMMVNI CONFESSORVM.

NEGOTIAMINI VSQVE DVM VENIO. Mercaturæ lucra quàm citò aufugiant. 480.2.d
Religioſi ſunt domus Dauid myſticè. 758.2.a. Cur ſe mundos cuſtodire debeant. 804.2.b Concionatores & Doctores ſunt annulus Dei. 632.1.c Religio templo confertur. 632.2.a Septem vitia capitalia fidelis luctator habitans in ſpecula mentis & contemplationis, ſupplantat. 364.2.b.c Religioſorum typus erant Nazaræi. 272.1.a

IN COMMVNI ABBATVM.

Cœtus & filij Prophetarum, qui fuerint. 13.1.b

IN COMMVNI VIRGINVM.

Amorem carnalem virgines ſuperarunt, eiuſque ardorem extinxerunt: Amoris paſſio quàm ſit vehemens, quantuſque eius ardor. 135.1.2.b Quæ poſt voluptatem carnalem ſequatur in conſcientia afflictio & amaritudo. 359.2.a Virginitatis & virginum quæ ſit dignitas. 819.1.a
Vide in Indice rerum v. Virgo & Virginitas.

FINIS.